R.º Cesare Foà

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן-מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

הנקרא בשם

כוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

הנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר בראשית

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und J. J. Busch.

באשר ראה החכם המפורסם לשבח ולתהלה הרבני המופלג מוהר"ר **נפתלי הירץ** וויזל נר"ו בעל המחבר ספרי גן נעול ויין לבנון, והמעתיק ללה"ק ספר חכמת שלמה ומבארו בפירושו הנקרא רוח חן, את תפארת הספר הזה, התרגום האשכנזי עם הבאור והת"ס, ותצלח עליו רוח השיר בנועם מליצותיו, וטרם פתח את פיהו בשירו, הקדים לו מאמר הזה, לבאר תועליותיו הרבות, והצורך אליו בדור הזה, וקראו:

מהלל ריע

מעת עברי הקדש היו מדבר, ובית תפארתנו לשרפת אש, ונעלה רוח אלהים מעל נביאיו, ורוח דעת מאת יודעיו, נעדרה גם לשון קדש מפי מליליו, כי הורדנו בגלה, והבנים אשר נולדו שמה היו מדברים אשדודית ובלשון עם ועם, בללו זרות בשפת קדש, ומאז והלאה בטלה קדושת הלשון ולא שבה עוד לאיתנה, כאשר בטלו יתר הקדושות ועדן לא שבו, עד ישקיף ה' ממרום ויחדש ימינו כקדם, ואל יקטן בעיניך אבדן כלי חפץ כזה, כי כל הלשונות חול, ולשון עברי שנכתבו בה התורה והנביאים והכתובים קדש היא לנו, שכל ענין קדושה הוא הבדל דבר מדבר במעלה ובסגלה, וקדושת הלשון היא בהיותה ברה וזכה מטעות ומשבוש הדעת, כמו שהתערבו בלשונות חול שהסכימו עליהן בני האדם בארצותם לגוייהם, לא כן לשון עברי, כי אל ה' דבר בה. על כן היא ערוכה בכל ושמורה מכל שגיאה, כי מי מבלעדי ה' יודע סוד כל הדברים מראשית ועד אחרית. ומי כמוהו מורה להניח כל שרש ושרש וכל שם ושם בגבולם ובמשקל לדק על כל דבר ודבר, הן אופן המונחים על הענינים האלהים הנשגבים, כמו שמותיו ית', שם העצם אל, אלהים שדי וכיוצא, הן המונחים על כינוייו כמו רחום חנון גדול גבור בורא ודומיהן, שכל אחד מאלו כולל בהוראותיו עמוקות בסתרי החכמה, וכן השרשים המונחים על המציאות בכללו, והמונחים על הכחות הנפשיות, כמו חכמה, בינה, שכל, דעת, ערמה, פקחות, תחבולה, עצה, מחשבה, מזמה, גבורה, אומץ, עצמה, כח, אהבה, חשק חפץ, שנאה ואיבה וחבריהן, והמונחים על דברים פרטיים מלאכותיים, וכלל השמות המונחים על חלקי המציאות, יען כלם מפי עליון יצאו, אין בהם נפתל ועקש, כי ממנו ית' לא נעלם דבר, ובעוד שהיו מדברים בה שרי אלהים ושרי קדש היתה רחבה ורבת השרשים פעלים שמות ומלות ועתה לא נשאר ממנו רק מעט, אלה אשר נקבצו באו בספר התורה ובספרי הנביאים והכתובי', וגם הנשארים לנו התגלגלו עדים באין מבין בם. וכן המליצות המשלים והשירים המחוברים מן השרשים והשמות האלו. כלם מעשה ידי יוצר הכל. כלם מפיקים תבונות, צדקו יחדיו ושגגה אין בהם. והנה נביאינו ואבותינו קבלו סוד הדברים ופירושם איש מפי איש, הם ידעו עומק הוראת השרשים והשמות והמליצות והמשלים, הם היו אנשי הרוח לחקור אל כל תכלית כפי כחם, לכן היו מבינים במקרא מפורש ושום שכל, הולידו דבר מדבר. ודמו דבר לדבר, עד שעמדו על אמיתת דברי התורה, הן הנוגע לחכמת האלהות, הן הנוגע לחכמת הנפש, והן הספורים הנפלאים המלמדים דרכי ה' ויושר מנהגיו. וכן דברי התוכחות והמוסרים. ורוחב ההלכות ועומק הדינים, שעל פי הדברים האלה נוסדו דברי תורה שבעל פה, שהם דברי קבלה שקבלו מאבותיהם ורבותיהם דור אחר דור:

ובאשר ארכו הימים ואבד כל חזון, ורחקנו יותר מן המקור הראשון מקור מים חיים, נסתתמו מעיינות החכמה, יבשו נחלי בינה, ועל כן זרועות השכל לא יעמודו, אין עוד בנו יודע לשאוב המים המקורים, לבקע בארות יסודים, ולהוציא מתעלומה אור, גם אין דורש ואין מבקש בכל אלה. אנשי לבב יאמרו מי ירד אל המים האדירים האלה, מי ידלה פנינים בלב ים, ובהמון עדתנו רבתה הסכלות. ולא השיגו בדעתם החסרה גודל החסרון אשר השגנו, לא ידעו מה הוא, ולא יבינו מה בין תורתן של ראשונים לתורתן של אחרונים, ונדמה להם כי נקל מאוד ללמוד מקרא. ולדעתם כל נער וכל חסר לב יוכל הבין בה, ולא יאמינו שצריך רוחב לב ודעת קדושים בינה לעמוד על דבריה, ותקטן עוד בעיניהם שלא יחושו אפילו לדקדוק

הלשון, ויחליפו בין עבר להוה ועתיד, בין יחיד לרבים ובין זכר לנקבה, וכשיאמר להם כי הדקדוק שער החיצון לבא אל הקדש פנימה. ואשר יבוז מאחריו לא יבא אל הקדש, יהיה כמלאך בעיניהם, והם שולחים ילדיהם אל בית הספר כבני ד' וכבני ה', תחת יד מורים ללמוד המקרא מבלי שים על לב אם הם דוברי צחות או עלגי לשון וכבדי שפה, ולפעמים אינם יודעים אפילו בטיב הקריאה, וכל שכן שלא יבינו בטיב הלשון וצחות המליצה, והם ילמדו עם הילדים הרכים האלה כפי דרכם את דבר ה' כמו שנה או ימים במספר. וככלות המועד, יבשרו את אבותיהם לאמר כבר הצליחו בניהם ללמוד משנה ותלמוד ואין עוד לפי כבודם ללמוד עמהם המקרא, אז יתחילו ללמדם באחת המקצועות שבתורה, דיני קדושין כתובות או גיטין, טרם ידע הנער מה בין זכר לנקבה. וטרם יבין מנהגי בני האדם ועסקיהם, על כן היו דבריהם על הנערים לטרח, וכמשא כבד יכבד עליהם, ועל הרוב כשיגדלו מהר יפרקו עול התלמוד מעליהם, ובסורם ממנו לא תשאר בידם מאומה לא תורה ולא יסודות אמונת ישראל, לא דעת ולא מוסר השכל ולא דרך ארץ אפילו לקרות עברי איני יודע. ולא יבין דברי התפלות שמתפלל יום יום. כי מעולם לא הגיד לו רבו דבר מכל זה, והמעט שקרא לפני רבו בילדותו לא היה ביד הרב לפרש לו פשטי הדברים בשפה ברורה, ובדרך המתקבל על דעתו עד שיכנסו הדברים בלבו, כי הרב היה רגיל בדרשות, ודרך הפשט נעלם ממנו, ובאלה הדרשות לא שמעו אזניו מה שפיו מדבר, כי עיקר הכל הוא הפשט הברור, וכאמרם ז"ל בכל התורה כלה אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ולא ידע הרב שכל דרשות אבותינו ז"ל יסודתם בהררי קדשת הפשט, ומי שמשכיל פשט הכתוב אי אפשר לו שיבין עומק הדרשה הנדרשת עליו, והנה הוא ממלא מוח התינוק הרפה בדברים נפלאים ובדרשות סתומות שנעלם עניניהם גם משניהם, וכל זה לא לעזר ולא להועיל, ולא ישים על לבו שחובת כל רב הוא לסדר ולפתח לב תלמידיו, ולזרוע בהם זרע קדש, יראת השם, ואוהב האמונה, וכבוד התורה ולאיירם במדות טובות ובמעשים טובי', ובנמוסי דרך ארץ, ולחנך באלה כל נער ונער לפי דרכו ולפי שכלו. ואילו ראה זאת יבין שמוטל עליו להבנים דברי התורה אל לבו, והיה מלמדו טיב הלשון וצחות המליצה ונועם השיר. והיה הנער שמח בתלמודו, הלוך וכנן לרגל המלאכה אשר לפניו. והיה לומד עמו מידי שבת בשבתו מעט מן המשנה והתלמוד לא להתפאר ולהראות חריפותו, אלא מעט מעט בדרך נאה ומתקבל על דעתו. כדי להרגילו בלשון חכמים ובמשנתם, עד יגדלו הנערים ויהיו כבן עשר ויותר. אז ישגיחו לאות לקראת נשק ללחום במלחמתה של תורה, לפי שכבר ניסד יסוד האמונה וכבוד התורה בלבם, ויודעים פעל פי הדברים האלה כרת ה' ברית עם ישראל, וילכו הלוך וגדול, במקרא במשנה ובתלמוד, ובאחריתם יחכמו:

ועוד צרה אחרת בגלילות הללו, שגם אם הרב עומד על פשט הכתוב, אין בידו לפרשו לתלמידיו, כי אין מלה בלשונו להבעים מחשבות לבו על אזן התלמיד. ואם טובים הדברים בלב הרב, לא יכונו על שפתיו. כי כל מפרש לזולתו. צריך שיבינו גם שניהם שפה אחת על בוריה, וידברו בה דברים אחדים, ובגלילות הללו שפתנו בלולה מכל לשונות העמים, ונוסף עליהם מלין ומליצות שחדשו ההמון מדעתם תבל המה מלין אין דעת בם, כי אנחנו בני אשכנז ופולין אין אנו מדברים שפת אשכנזי על תכונתה, אבל כמעט לכל אחד ממנו שפה אחרת ודברים אחרים, ותקצר יד לשון כל רב לפרש הענין לתלמידיו, וכמעט שאין תרופה למחלה הזאת, מי יגיד לנערי בני ישראל את דבר ה' המזוקק שבעתים, ומה יודע להם שמליצות התורה טהורים כעצם השמים. אם יתרגם להם במחשבת לב אך למחסור יהיו בדבר שפתים, על כן בחשכה יתהלכו יגששו כאין עינים:

עודני משתאה על מחלת בני עמי, האם אין צרי בגלעד, האם אין רופא שם, וכמעט אמרתי נואש, והנה לנגד עיני **עלים לתרופה** הן המה הקונטרסים שיצאו בדפוס לדוגמא ולמראה מתלאכת העתקת התורה שהעתיק האיש המעולה כריע כאח לי החוקר הגדול זך הרעיון ונקי השכל החכם והרבני המופלא כמוהר"ר **משה** מדעסויא נר"ו וקרא שם העתקתו **תרגום אשכנזי**, כי בחר להעתיקה אל לשון אשכנזי המורגלת בפי יושבי הארצות האלה, ראיתי ואשמח, ואומר לנפשי שובי למנוחיכי, לשון חכם כי"ב מרפא, יודע כל שער בת עמי כי זה האיש אוצר בלום, גם בגוים ילא שמו בין חקרי לב. בין משוררים ודוברי צחות, כלם יעידו כי עטו עט סופר מהיר בלשון זאת, ומליציו האשכנזיות מעשה ידי אמן, יפלאו בעיני כל רואיהם, גם בלשון עברי שכל את ידיו, כי מלבד בקיאותו וידיעותיו בדקדוק הלשון, עוד ידיו רב לו בחכמת הלשון, להבין משל ומליצה. מבין בשיר. ובהיותו אמן מופלא בשתי הלשונות, נאוה לנדיב בחכמה ומוצא שפת יתר. יתר שאת ויתר עז. כי תנשא

בעתקתו על כל ההעתקות האשכנזיות שראינו ושמענו עד כה, הן מבני ישראל, והן מחכמי העמים, ותעוז על לב כל קורא בה, ותהיה דרך ומסלול למלמדי התינוקות, יוליכו בה את ילדי ישראל ויבינו במקרא, כי צדק לפניו יהלך, וישם לדרך הקדש פעמיו, כי הוא רועה את אחיו על משכנות אבירי הרועים. כי מפתח דבריו יאיר, שהקים עמודי העתקתו על יסודות יקרות שיסדו ארבעה מעירי לבת ז"ל. שאלו דברי תורתנו על דרך הפשט הברור, ובדעותו בגניהם ללקוט פרי מגדיהם, לקח וברר את היותר קרוב לפשוטו של מקרא, כי אזנו אזן שומעת מלין תבחן, ולבו לב מבין לברר ללבן ולשפוט בין דבר לדבר, ועליהם הוסיף משה מדעתו דברים יקרים בפשוטן של מקראות, כל רואה אותותיו, יאמר נפת תטפנה שפתותיו, עתה שובו לבצרון אסירי התקוה, היום מגיד משנה יהיה לכם, כי הואיל משה באר את התורה באר היטב בלשון המורגלת לפי נערינו בגלילות הללו, והיה מורה דרך למוריהם, שימה בפיהם ללמוד לתלמידיהם דברי התורה על דרך התרגום הזה, למען יבינו מנעוריהם צחות הלשון וקשור המליצות, וכאשר ישמע הנער יופי המליצה ונועם השיר בלשון שהוא מבין בו, יגל לבו וישמח, ותכסף ותכלה נפשו ללמוד לשון קדש בדקדוק נמרץ, ויתן כבוד להדר תורת אלהינו, כי יבין מדעתו אם בלשון ההעתקה הדברים נעימים מאד, על אחת כמה וכמה הם משמחי לב בלשון שנכתבה בה על פי ה' ביד משה ע"ה:

גם פקחתי עיני על אודות הבאר אשר כרה היקר הרבני המופלא המדקדק הגדול כמוהר"ר **שלמה** מדובנא נר"ו סביב סביב להעתקת החכם הרבני מוהר"ר **משה** נר"ו, שתים טובות עשה, האחת שפירש התורה בלשון קלה וברורה, את הכל לקח מאוצרות אבירי הרועי' הנ"ל, להודיע לבני אדם על מי נשען החכם המעתיק בהעתקתו בדבר דבר, גם הוסיף דברים טובים מדעתו בפירושי המקראות ובדרכי דקדוק הלשון:

סוף דבר ראיתי את העלים הנ"ל והנה כזית הודו, אשר עלהו לא יבול, ואם אלה הם עליו, מה נחמד יהיה הגן כלו למראה, ומה טוב יהיה להשכיל, ופריו ימתק לחיך טועמו על כן תאוותה כליותי בדברי משרים. ולבי רחש דבר טוב, ויאמר משירי אהודנו:

יִפְעַת עוֹלָם אֵשׁ דָּת! אֹפֶל תַּגִּיהִי
מֵעַל לִמְרוֹמֵי אֵל שֶׁבֶת תַּגְבִּיהִי
וּמֵאוֹר שַׂלְמָתֵךְ שֶׁפֶל זָרוּחַ
מִבְּאֵר חָכְמָתֵךְ בָּרֵי־לֵב שָׁאָבוּ
טֹהַר צִדְקָתֵךְ מִכָּל הוֹן אָהֵבוּ
אַתְּ תּוֹרַת אֵל חַי! אַתְּ חַיֵּי כָל רוּחַ:

לֵב בּוֹזֵךְ כַּיָּם נִגְרָשׁ גּוֹרֵשׁ רֶפֶשׁ
אַתְּ שִׁקּוּי לְעֶצֶם מַרְפֵּא לַנֶּפֶשׁ
שָׁרְשֵׁךְ פּוֹרֶה גִּיל עֵץ חַיִּים יַצְמִיחַ:
מוֹרֵי מֵאָז לִמְּדוּ דַרְכֵּךְ בַּשַּׁעַר
זָרְעוּ זַרְעֵךְ עַל תַּלְמֵי לֵב נַעַר
טֶרֶם יֵצֶר עַז לַעֲנָה בוֹ יַפְרִיחַ:

כְּמָטָר יַעֲרֹף לֶקַח טוֹב הִרְעִיפוּ
כְּנֹטֵף חָלָב וּדְבַשׁ מִלִּין הִטִּיפוּ
שָׁתְלוּ מַטָּעֵךְ כְּבָנִים גִּדְּלוּ
אִמְרוֹתַיִךְ מִלֵּב אֶל לֵב הֶעְתִּיקוּ
כְּמָשָׁל וּמְלִיצָה אֹמֶר הִמְתִּיקוּ
אֹזֶן פִּתְּחוּ כִּי בָרוּר מִלְּלוּ

עַתָּה שׁוֹבָב כָּל לֵב מוּסָר פּוֹרֵעַ
מִי יוֹרֵנוּ מִי זַרְעֵךְ בּוֹ זוֹרֵעַ?
עַד לֹא יַחֲרֹשׁ בּוֹ נִשְׁחַת תַּלְמֵהוּ
פַּסּוּ דוֹבְרֵי צַחוֹת יַחְדָּו נִלְעָגוּ
כְּמֵבִין כְּתַלְמִיד בַּדֶּרֶךְ שָׁגוּ
מִי יַעֲלֶה בֵּית אֵל לִרְאוֹת אֶת נָוֵהוּ?

אִם סֻלָּם חָכְמָה עַד מָרוֹם יַגִּיעַ
תַּחְתִּית מַעֲלוֹתָיו בִּין מִלִּין תּוֹדִיעַ
וּלְאַט מִמַּעֲלָה אֶל מַעֲלָה יִצְעָדוּ
לָמָּה זֶה לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁוֹ תַּעְפִּילוּ
טֶרֶם שִׂים לֵב טֶרֶם מִלִּין תַּשְׂכִּילוּ
תַּחְתֵּיכֶם מַעֲלוֹתָיו נָעוּ גַּם נָדוּ:

יוֹם מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ יָצֹא יְצָאנוּ
נִסְתַּם חָזוֹן גַּם חָכְמָה לֹא מָצָאנוּ
וּמִדַּבֵּר בִּלְשׁוֹן קֹדֶשׁ חָדַלְנוּ
בְּשָׂפַת גּוֹיֵי אֶרֶץ מַלֵּל לָמַדְנוּ
אַךְ לֹא כָהֶם דַּבֵּר צַחוֹת חָמַדְנוּ
נִחַנוּ עִלְּגִים שִׂפְתֵי עַמִּים בִּלַּלְנוּ:

עַל כֵּן יַלְדֵי צִיּוֹן תּוֹם דַּת עִקְּשׁוּ
בֵּית הַסֵּפֶר הָכֵן מִלִּין בִּקְּשׁוּ
וּבְפִי מוֹרֵיהֶם אֵין דֵּי בָאֵר לָמוֹ
תִּפְאֶרֶת שִׁירֵי קֹדֶשׁ בַּל יָדְעוּ
וּמַה מִשְׁפַּט הַמְּלִיצָה בַּל שָׁמְעוּ
לֹא הוֹדִיעוּם כִּי חָכְמָה תְּעֻדָּה בָמוֹ:

עַל זֹאת יִדְוֶה לֵב עַל זֹאת תִּדְמַע עָיִן
כִּי חָדַל עוֹזֵר גּוֹדֵר גֶּדֶר אָיִן
אֶפֶס תִּקְוַת הוֹלְכִים אֶל בֵּית הַסֵּפֶר
עַד כִּי קָם אִישׁ עַד הִתְעוֹדֵד גָּבֶר
הוֹאִיל בֵּאֵר וַיְהִי אַב לִבְנֵי עֵבֶר
תִּרְגֵּם הַתּוֹרָה נָתַן אִמְרֵי שֶׁפֶר:

מֹשֶׁה! דָּרַכְתָּ קַסְתְּךָ עָלִיתָ
בֵּין שָׂרִים בֵּין חִקְרֵי לֵב שֵׁם עָשִׂיתָ
כָּל תּוֹפֵשׂ עֵט יִטְעַב טוּב טַעְמֶךָ
שֵׁבֶט סוֹפֵר מַחְקָרְךָ בּוֹ מָסַכְתָּ
אֶל נָהָר יוֹצֵא מֵעֵדֶן מָשַׁכְתָּ
שָׁם תִּרְעֶה עִם שִׁבְטְךָ צֹאן עַמֶּךָ:

כִּי רוֹעֵיהֶם עָלֶיךָ יִסְמֹכוּ
אֶל רֶגֶל הַמְּלָאכָה הַצֹּאן יֵלֵכוּ
וּמִן הַבְּאֵר חָפַרְתָּ יִשְׁתּוּ מָיִם
חֵן מִלֶּיךָ יִהְיֶה לָהֶם כַּצֹּהַר
הַמְּלִיצָה תִּטְהַר כְּשַׁחַק לָטֹהַר
עַתָּה לִלְמוֹד עִבְרִי יִתְּנוּ יָדָיִם:

כִּי רוֹאַי אוֹתוֹתֶיךָ יִפָּלְאוּ
יֹאמְרוּ אִם בִּשְׂפַת חוֹל נוֹעַם מָלֵאוּ
בִּשְׂפַת קֹדֶשׁ מָה רָמוּ מַה נֶהְדָּרוּ
אִם תַּרְגּוּם אַשְׁכְּנַזִּי אֶרֶץ יַגִּיהַּ
מִכְתַּב קֹדֶשׁ מַעַל לוֹ עוּף יַגְבִּיהַּ
נֶגְדוֹ שֶׁמֶשׁ גַּם יָרֵחַ יִקְדָּרוּ:

פֹּה פִּרְחֵי גַנְּךָ הַנּוֹתְנִים רֵיחַ
עִם לֶקֶט שׁוֹשַׁנִּים מֵעֵץ צוֹמֵחַ
עַל יִבְלֵי מַיִם בְּגַנֵּי מוֹרֶיךָ
כִּשְׁתִילֵי זֵתִים לִרְאוֹתָם שִׁכַּרְתָּ
אִישׁ עוֹבֵר בְּגַנִּים לִמְצוֹא מִהַרְתָּ
וַיִּטָּעֵם מִסָּבִיב לִבְאֵרֶךָ:

קָרָאתָ לִשְׁלֹמֹה כִּי בוֹ אִוִּיתָ
קוּם בֶּן יוֹאֵל וּכְתֹב — אוֹתוֹ צִוִּיתָ
וַיִּכְתּוֹב — אָז עִקְּבוֹתֶיךָ נוֹדָעוּ
הוּא חִבֵּר תִּקּוּן סוֹפְרִים רַב הָעֶרֶךְ
לוֹ יַלְקוּט הָרוֹעִים הוּא יוֹרֶה דֶּרֶךְ
עַל מָה אַדְנֵי תַרְגּוּמְךָ הָטְבָּעוּ

מֹשֶׁה! מַתַּת טוּבְךָ עֲטֶרֶת
יֹשֶׁר בַּעֲבוֹתוֹת הַמְּלִיצָה חִבַּרְתָּ
לֹא בָא כַּבֹּשֶׂם הַזֶּה רַק הַפַּעַם
לְךָ לֵב מֵבִין גַּם לְךָ אֹזֶן שׁוֹמַעַת
לְךָ כּוּר הַשֵּׂכֶל לְךָ מִצְרַף הַדַּעַת
בָּז לְךָ — אוֹמֵר לַכֹּל חָסַרְתִּי טָעַם:

מטעס לוהג דנק מלמ

אלה הטורים כתבתי מאז. בצאת לאור הקונטרסים עלים לתרופה, אחרי כן נדרשתי מאת רעים אהובים הנ"ל העוסקים במלאכה המפוארה הזאת להיות להם לעזר מעט, להקל מעליהם ולשאת אתם במשא עבודת הקדש בענין הבאור, כי באמת מלאכה גדולה היא לפרש מקראי קדש על פי הפשט הברור כפי דקדוק הלשון ומשפט המליצה. והחכם המפורסם ידידי ורעי כמופלא מוהר"ר **משה** מדעסויא נר"ו כל חפצו להשלים מעשהו, ובכלות הספר האחד בדפוס להתחיל בספר הבא אחריו, והיום קצר והמלאכה מרובה, ויען כי יקרו העשיהם בעיני מאד, אמרתי חנך אהיה לירא ה' ולאוהבי תורתו, ולאומר הנני. אז העלו על גורלי לבאר ספר **ויקרא**, ואט לבי לפרש העמוק הזה, יהיה ה' עמדי, יאיר כבודי, ויתמוך ידי, להשלים ספלי הטוב הזה, ישמח לבי אם על המחברת הטובה הזאת יקרא עליו גם שמי הקטן בישראל.

נפתלי הירץ וויזל

הקדמה

התורה הזאת אשר שם משה לפני בני ישראל נחלקת לחמשה ספרים והם (א) **ספר בראשית** הכולל מעשה בראשית והמבול ותולדות האבות הקדושי' וכל הקורות אותם עד בא יעקב ובניו מצרימה ומיתת יעקב ויוסף: (ב) **ספר שמות**, יספר שעבוד ישראל וגאולתו ומתן תור' והמשפטי' ועשיית המשכן והכלים והבגדים: (ג) **ספר ויקרא**, ונקרא ג"כ **תורת כהנים**. יכלול עניני הקרבנות וקדושת הכהנים, והטמאות והטהרות ויתר קדושת העם והארץ שהם דיני השמיטה והיובל: (ד) **ספר במדבר**, ויקרא גם כן חומש הפקודים, לפי שתחלתו פקודי בני ישראל, ויספר כמו כן שלוח מרגלים וכל מה שיצא להם ממרים בדבר המרגלים, ויכלול המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה בערבות מואב: (ה) **ספר דברים**, ויקרא ג"כ משנה תורה, בו שנה משה בסוף ארבעים שנה ללמד לבני ישראל את תורת אלהיו, והוסף עליהם מצות ודקדוקים שלא אמרם עדיין. ויעודים והבטחות אם ישמעו, ואזהרות ותוכחות אם לא ישמעו בקול ה' ללכת בדרכיו, והעיד בם את השמים ואת הארץ, וכתב להם שירה לעד על זה, וברכם קודם מותו. ויש מרז"ל מנו שבעה ספרי תורה (שבת קט"ז ע"א). ולדבריהם פרשת ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו, ושלמעלה ממנו ספר בפני עצמו. וכן מה שלמטה ספר בפני עצמו, נמצא ספר במדבר נחלק לשלשה ספרים:

והנה משה רבינו ע"ה כתב כל התורה כלה מן בראשית עד לעיני כל ישראל ואף שמנה פסוקים האחרונים מן וימת משה עד סוף התורה, שעלה על דעת ר"י לומר יהושע כתבם, השיב עליו רבי שמעון ואמר אפשר ספר תורה חסר אות אחת. והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה? (דברים ל"א כ"ו) אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כמו שנאמר להלן (ירמיה ל"ו י"ח), ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ב"ב דף ט"ו, מנחות דף ל'): ויש ספרים שגורסין הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. וכתב הריטב"א והאפרש שביניהם כי הראשונים נכתבים בדיו ואלו בדמע, וכן כתב רבינו מאיר ז"ל: ויש שגורסין עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבנו מרוב חבה כדי שלא יטעה בה. מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כלומר שהיה כותב ובוכה ולא היה חוזר הפסוק. והיינו דאמרינן כמה דכתיב להלן מפיו יקרא את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר, כי מפני הצער לא היה אומר וכותב, ולפי' הראשון מסתייען מן הכתוב לענין מה שאמר כי הקב"ה אומר ומשה כותב בדיו כענין שאמר בפסוק הזה, ואין לזה טעם עכ"ל. והנה במנחות פי' רש"י כטעם השני, אבל בב"ב פי' כטעם הראשון, וכתב כמו שנאמר להלן, אכולא מילתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמה שמצינו שהנביאים כותבין מפי רבן עכ"ל. וגם זה דחוק שלכאורה אין זה צריך לראיה. ונראה לי שהכוונה עלותה הביאו ראיה מדברי ברוך, שהיה אפשר להקשות אם הקב"ה אומר ומשה כותב את כל התורה, איך ידבר בכל הכתוב עליהם כאלו הם גופות נסתרים ולא כמדברים בעדם? ר"ל בכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה, היה מהראוי שיאמר אני ה' דברתי אל משה, או וידבר ה' אלי, אם בבחינת האומר המדבר בעדו, או בבחינת הכותב המדבר מגופו, ולאיזה סבה שנו מדרך הלשון

לדבר בגוף שלישי המספר מגוף שלישי? והדבר ידוע שכבר נמצאו אנשים שנתקשו בזה, וכמעט גרם להם הקושיא הזאת להסתפק בכותב התורה, ולזה מביא ראיה מברוך שהעיד בעצמו שהי' כותב את המגילה מפי ירמיה, ואעפ"כ הזכיר תמיד ירמיה וברוך כמדבר מגופות נסתרים, וקרא את המגילה באזני העם בלשון הזה, ויצוה ירמיהו את ברוך לאמר, ולא אמר אני ירמיהו מצוה את ברוך, ולא ואנכי ירמיהו, ומוכח מזה שבדרך הזה הנביאים כותבין מפי רבן. והרמב"ן ז"ל כתב בתחלת התורה הטעם שלא כתב משה רבינו את התורה כמדבר בעד עצמי ולא הזכיר את עצמו בתורה עד שנולד ונזכר כאלו אחר מספר עליו, מפני שהתורה קדמה לבריאת עולם, אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו ע"ה, כמו שבא בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, והיה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ע"ש: אבל זה אמת וברור שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל היה משה הכותב מפי הגבורה, ולזה נאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (דברים ל"א כ"ד), שלשון תמם מורה על השלימות המוחלט בכל חלקיו, שכלה לכתוב שירת האזינו והברכה ומה שנאמר אחריו עד לעיני כל ישראל, כמו שנפרש שם בעז"ה, והיא הראיה שמביא ר' שמעון, אפשר ספר תורה חסר אות אחת וכתיב לקוח את התורה הזה, כי אלו היה ספרו של משה חסר שמונת הפסוקים, איך נתנו לכהנים הלוים לשומו בארון, ולא מסרו תחלה ליהושע לגמרו ולהוסיף בו ספור מיתתו? אלא וודאי שמשה כתב הכל ולא הניח ספר תורה חסר אות אחת מצד ארון ברית ה':

והנה אנחנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את תורתו כן היא עתה בידינו היום, לא נשתנה בה דבר מאז עד עתה, ולא קרה לה כאשר יקרה לספרי חול, שהסופרים והמעתיקים בדור הימים ישנו בהם בתוס' וגרעון או חלוף, פעם בשגגה מחמת העלמה, ופעם בזדון ברצותם לתקן את דברי המחבר עד שבאורך הזמן תשתכח הקריאה האמתית לגמרי, ויתנסח הספר. ולא כן הבטיחנו האל הנאמן בבריתו, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו (שם ל' כ"א), ושנה על ידי נביאיו הקדושים באמרו ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעי' נ"ט כ"א). ולכן העמיד לנו לעת הצורך אנשים סופרים ובעלי מסורה, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, לשמרם מיתר וחסר, והיו משגיחין על הספרים המועתקין להסיר מהם כל שגיאת הכתב, על פי כללים מקובלים מימות עזרא הסופר וסיעתו, כאשר נגיד להלן בעז"ה. וגם על הנקוד והטעמים שמו עין, לתקנם כראוי ולשמרם ממכשול, ואם באולי נפל חלוף קלת בין הספרים, כגון חלוף הקריאה שבין ב"א וב"נ וכדומה, אין זה כי אם מעט, ובמקום שלא יזיק החלוף ההוא אל הכוונה, אם תקרא כך או תקרא כך, הכוונה אחת היא, ואין ביניהם הבדל, כי אם בניגונים או בנעימות הקריאה, לא בענין המובן מהם, וכגון זה אמרו רז"ל מנצפ"ך שכחום וחזרו ויסדום, לפי שאין ביניהם לאותיות הפתוחות כי אם תקון הכתב לבד, היה אפשר שישכחו, עד שהיו צריכים לצופים לחזור וליסדם בנבואה:

וראוי להעיר בענין הזה ארבע בחינות, והן, (א) המבטא, או הברות הקול היוצאת מפי המדבר אל אוזן השומע, אשר על ידם יבין השומע מה שבלב המדבר: (ב) תקון המבטא, והוא צרוף ההברות ההן, חבורם והפרדם עד שיהיו לתיבות ולמאמרות שונים, מולא ההברות, והקולות, ומדבקתן ושעורם: (ג) המכתב, והוא הציורים והסימנים, אשר על ידם יודעו הברות המבטא אל הראיה, כבנין האותיות והתנועות: (ד) תקון המכתב, והוא סימני תקון המבטא שזכרנו, דהיינו חבור האותיות והתיבות והפרדם, ע"י הרווח שביניהם, והנקודות והטעמים, ובלה"ק גם התנועות ירשמו על ידי נקודות שתחת הכתב, ואם כן גם התנועות מכלל תקון הכתב, ונדבר על כל אחת מאלו הבחינות בפרט:

לשון הקודש אשר בו נכתבו כ"ד ספרים אשר בידינו היום, הוא הלשון אשר בו דבר הש"י ב"ה לאדם הראשון לקין לנח ולאבות הקדושים, ובו השמיע עשרת הדברים על הר סיני, ונכתבו הלוחות, ובו דבר עם משה ועם נביאיו. ודי לו בזה יתרון ומעלה והדר מעל כל הלשונות, לקרותו לשון הקודש:

וב"ר (פרש' ל"א סי' ח'), עשה לך שרף. לא נתפרש. ר' יודן בשם ר' איסר אמר ישמע חכם ויוסף לקח זה משה, כיון שאמר לו הקב"ה עשה לך שרף ולא פירש, אמר אם אני עושה אותו של זהב, אין הלשון הזה נופל על לשון הזה. של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון הזה. אלא הרי אני עושה אותו של נחושת לשון נופל על לשון שנאמר ויעש משה נחש נחושת מכאן שנתנה תורה בלה"ק. ר' פנחס ור' חזקיה בשם ר' סימון אמר כשם שנתנה תורה

בלה"ק כך נברא העולם בלה"ק. שמעת מימיך אומר גיני גינייא (איתא איתתא כ"ה גירסת הערוך ערך אנתרופי), אנתרופי אנתרופיא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה עכ"ל (שם והובא גם שם פ' י"ח סי' ז' עיין יפ"ת שם). וזהו פירושו: מכאן שנתנה תורה בלה"ק, כלומר שהשם דבר עם משה בלה"ק, שבו הלשון נופל על לשון, והבין מרע"ה מדעתו שכונת השם ב"ה שיעשה נחש נחושת. ובעבור שיש אומרים שהכתב נשתנה מאשורית לעברי, כמו שנבאר לקמן בעז"ה, היה אפשר לטעות ולומר כדברי הטועים שנשתנה גם הלשון, ובלשון אחר נתנה תורה, לכן הביא ראיה שבלשון הקודש היה. ודברי סימון הוסיף שהעולם נברא בלשון הקודש, כלומר כך היה לשון האדם מתחלת הבריאה, הוא הלשון אשר למד הקב"ה את האדם ואשתו, ובו היו מדברים הם ובניהם, והביא ראיה ממה שאמר אדם לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה. כי אין שם האיש והאשה דומה במבטא כי אם בלה"ק, אבל בלשון יון שם האיש אנתרופוס ושם האשה גיני, ולא נגזרו זה מזה וכן בלשון ארמי שם האיש גברא ושם האשה איתתא, ומוכח שלא דבר אד"הר לא לשון יון ולא בלשון ארמי. ולא היה מן הצורך להביא ראיה על אשר בלשונות, כי אם יש מקום לטעות, אינו כי אם בלשונות הללו שהם קדומות ומשובחות, והאומות אשר השתמשו בהם היו מסודרות, ולהשיב אנשי נימוס וחקים מזמן קדום. ובאמת לשון ארמי חשוב כמעט כלה"ק שהתורה מספרת לו לפעמים, ובסנהדרין (דף ל"ח ע"ב), אמר רב יהודה אמר רב אד"הר בלשון ארמי ספר שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל, והכונה שספר גם בלשון ארמי, כי לא נעלם מרב יהודה שאין בלשון ארמי לשון איש נופל על אשה. ולשון יון היה משובח לחז"ל כדאיתא במגילה (דף ט' ע"ב), על יפת אלהים ליפת ע"ש. מה שאין כן בכל יתר הלשונות שלא יפול עליהם הספק וטעות כלל. מעתה אין מקום לטענות הר' יצחק ערמאה בספרו עקידת יצחק שער ח' בפרק הנקרא לו שער החבור, שהשיב על ראיות ר' סימון, דמאן אמר לו שלא הועתקו שמות האיש והאשה מלשון אחר, מאחר שמקבלים ההעתקה ואינם כמו שמות העצם הפרטי שלא יקבלו ההעתקה? כי לפי דברינו לא היה צריך ר' סימון לסתור, אלא שלא הועתק מלשון ארמי ומלשון יוני, ולכך אמר שבהם אין לשון זה נופל על לשון זה, ואם אולי יש איזה לשון בעולם שגם בו שם האשה והאיש דומה במבטא, אין לחוש לו כמ"ש, אלא היה מקום הטעות כי אם בלשונות הללו:

והנה באמת הראיה משמות העצם הפרטי שהוכחו בתורה היא חזקה ונוצחת ואין להשיב עליה, לפי שדרך השמות הללו שלא יועתקו מלשון אל לשון, כי אם ישארו על הנחתם הראשונה, הומירוס, פלאטון, אלכסנדר וצעזאר וציצרא כך שמם בכל הלשונות לא ישתנו כי אם מעט בחלוף מבטא שפתים אשר לכל עם ועם. וראינו שהתורה נתנה סבה אל הנחת שמות העצם, אדם מן אדמה. (אדמה על שם הצבע, שהאדמה אשר במקום ההוא אמרו עליו בעלי המסעות שהוא אדום), חוה מן אם כל חי, וכן קין שת והבל נח ופלג. כלם סיבת הנחתם מבוארת ולא תתכן כי אם בלה"ק, שבו הלשון נופל על לשון. ובכל הלשונות אשר אליהם נעתק ספורי התורה נשארו השמות ההם בלשון הקודש ממש אדם קין חוה ודומיהם, ובהם אין סבת ההנחה נכרת מתוך הלשון וזאת היא ראיה עצומה ועדות נאמנה על היות ראשית הנחתם בלה"ק:

והנה היה בכל העולם שפה אחת ודברים אחדים עד ימי פלג שבימיו נפלגה הארץ ונתרחקו המשפחות זו מזו מקצה העולם ועד קצהו בחטא דור הפלגה, ונתבלבלו הלשונות, כמאמ' הכתוב שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בראשית י"א ט'). ונשתנה ונתחלף הלשון על ידי הבלבול והערבוב ההוא לכל עם ועם כלשונו, ונשאר לקצת הלשונות דמיון מה עם הלשון ההוא הקדוש, אשר ממנו יצאו, וקצתם רחקו מעליהם באורך הזמן ובלבול האומות עד שלא נכר עוד להם שום התדמות בהברה כלל. והלשונות ההם רבו כמו רבו, וחז"ל חלקום לשבעים לשון, כפי מה שמצאו מספר בני שם וחם ויפת בעת ההיא, וכן מנו בפסיקתא דרב כהנא פרד לאחד. י"ד ליפת, ל' לחם, כ"ו לשם ובבני חם דלג אשור ופלשתים כי שני אלה יצאו מזולתם אשר כבר נחשבו. ולא נשאר הלשון ההוא הקודש על זכרו ולחותו ונעימתו כי אם ביד עבר אבי פלג וזרעו, שהיו הם שומרים את המצות אשר צוה ה' על האדם ועל אשתו בלשון ההוא. ואמרו חז"ל שהיא שבע המצות שנצטוו בהן בני נח, ואין ספק שהאדם וחוה אשר שמעו את המצות ההן מפי הגבורה בלה"ק מסרו אותן לבניהם ובניהם לבני בניהם בלשון ההוא. וכן נראה שהיו ספורי בראשית נודעים לאדם וחוה מפי השם, ונמסרים על פה דור אחר דור עד עבר. כאשר עוררתי על זה בבאורי לספר בראשית (ב' א'), והיה גם זה בלה"ק, ולזה נקרא הלשון הקודש עברי על שם עבר כדעת קצת המחברים, (כי לדעת רש"י ורע"ב נקרא עברי על שם מעבר הנהר), בעבור שהלשון הזה לא נשאר בימי הפלגה על

מתכונתו כי שם לו, וממנו השתלשל לבניו עד שהגיע לאברהם אבינו ע"ה ולביתו, וליצחק ובניו וליעקב וביתו, וירד עמהם מצרימה, וגם שם לא שנו לשונם המקודש, כאשר זכרו חז"ל. ותהי להם לצדקה. ויש על כל זה ראיות נאמנות מן שמות העצמים הפרטיים הנזכרים בתורה דור אחר דור, שכלם נגזרו ממחצב לשון עברי. כגון אברהם מן אב המון וישמעאל מן שמע אל וכן יצחק ויעקב, ובניו שבטי יה כלם לשון נופל על לשון הקודש, ובנות לוט שנתגדל בבית אברהם קראו לבניהן מואב ובן עמי ע"ש שילדום מאביהם, ושמות הבארות והמקומות כגון באר לחי ראי, ובאר שבע ועשק ושטנה צוער ומצפה וסכת ובית אל אבל מצרים ודומיהם, כל אלה השמות מורים על מקורם שהוא לשון עברי. שזה הדבר מובן מעניינו. ובכל הלשונות שנעתקה התורה אליהן נשארו שמות העצם כמות שהן בלה"ק, והעניינים אשר להם כמו שנה לקריאת השם נשתנו על ידי העתקה, ועל ידי זה כאבד הדמיון בהברה ולא יפלו עוד השמות על העניינים. ד"מ ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי מתורגם לאנקלוס ארי אמרת ארי גלי קדם ה' עולבני, וכן לוי מן ילוה אישי אלי מתורגם יתחבר לי בעלי, ונחש הנחשת מתורגם בארמי חיויא דנחשא, ובל"א (קופפערנע שלאנגע). וכן בכל לשון נופל על לשון יבטל הדבר כן. ואם יאמר הנביא ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (ישעי' ה' ז'), יתרגם הארמי ואמרית דיעבדון דינא והא אינון אנוסין, אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגין חובין:

ולא יסתפק שום משכיל שכאשר ידבר הש"י ב"ה עם בני אדם, שישמיע את קולו אם כל התקון הראוי אל המבטא ההוא, אשר בו ישתמש, דהיינו הברת האותיות על ידי התנועות צרופן ופרודן כפי צורך הענין, מדרגות הקולות בעומק וגובה אורך וקוצר, עם ההפסקות הנעימות במקום הראוי, ובלעדי כל אלה לא יובן המאמר לשומע בכל הצורך. ד"מ אמר ה' לקין מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה ועתה וגו' (בראשית ד' י'). אין ספק שהקול הנשמע לקין חתך שהבדות הכן כפי משפט הלשון, לצרף האותיות עם התנועות הראויות להן והיו למלות, וחבר המלות הכן או הפסיק ביניהן כפי צורך המובן. חבר דרך משל תיבת מה עם תיבת עשית והפסיק זמן מה עם הרמת הקול במלת עשית כדרך השואל. והפסק גדולה ממנו היתה בתיבת האדמה, שהם גמר את ענין הסיבה והתחיל לספר את המסובב, ואתה ארור אתה מן האדמה וגו'. ובמאמר קול דמי אחיך וגו' יעמוד מעט בתיבת אחיך שהם גמר ענין הפועל והתחלת ספור הפעולה, צועקים אלי. ומלת מן שהיא מלת היחס, וגם היא קטנה בערך אל מלת האדמה שאחריה השמיע ברדיפה בלי העמדה כלל, והעמדה קטנה במלות אלי, שהם גמר הפעולה, ומה שאחריה אינו אלא ספור המקום אשר ממנו באה הפעולה ההיא. מן האדמה, וכל הדברים הללו ידועים ומפורסמים לבעלי הלשון. ועל קצתם נבנו ונוסדו כללי הנחת הטעמים ונגינתן, אשר בהן נתיחד לה"ק מיתר הלשונות הנודעות לנו, אין בהם מדקדק כל כך בדקדוק עמוק להיות חבור התיבות והפרדן מיוחס עם חבור הרעיונים והבדלן, עד שיהיו דרכי הלשון מסכימים מצד זה עם דרכי הנפש ועשתנותיה, והדבור החצוני כערך ומיוחס עם הדבור הפנימי בשלימות רב, וכדבר עוד מזה להלן אי"ה:

ואולם דע שאין די בחבור ופרוד התיבות לבד אשר אליהם יורו ציוני הטעמים, כי אם יאמרו הדברים עם כל הדקדוק ברדיפה והעמדה, בלי שנוים וחלוף במדרגת הקולות וערכן ונעימתן כראוי לפי הענין, יהיו כעצמות היבשות אשר אין בהם רוח חיים, כמעט שלא יובן על ידם מה שבלב המדבר, ואם יובן לא יכנס לחיך. כתפל הזה שאין בו מלח, ולא יכנס בלב השומע להעירו ולבוננהו, עד שרז"ל אמרו הקורא בלא זמרה וכו'. כי יש לכל רעיון ורעיון מדרגה בקול ונגון כפי אשר יפעול בנפש. כגון לשאלה ונגון לתמה, וכן לאהבה ולשנאה, לכעס ולרצון, להתראה ולנקמה, לשמחה ולעצב. ד"מ מלות אי הבל אחיך אין בהם אלא שאלה גרידא, בלי רגשת הנפש כלל. ושאלת מה זאת עשית יש בה מענין המשתאה והתמה בחוזק. ומאמר קול דמי אחיך וגו' יש בהם מן החמלה על דם נקי אשר נשפך, ומן הקנאה לנקום את נקמתו בשופכו. וסיים בדברי גערה וקללה ותוכחה. ועתה ארור אתה מן האדמה וגו'. ואף שאין לכל העניינים הללו סימנים וציונים במכתב, מ"מ הרוצה להטעים את דבריו, צריך שישנה ויחליף בקולות ההברה, כפי הענין המובן מהם, וכפי היחס שבין רגשות הנפש למדרגות הקולות והנגון:

מעתה אין ספק שמרע"ה שמע את כל דברי התור' מפי הגבורה עם כל הדר ותקון הנקודות והטעמים המיוחסים להן, בדקדוקיהן וצרופיהן לא נעדר מהם דבר. וכן מסרם ליהושע ויהושע לזקנים וכן נשתלשלה הקבלה ההיא דור אחר דור. הבן הלומד מפי אביו או התלמיד השומע מפי הרב, שמע ממנו את המאמרים עם כל תקון המבטא הראוי להם, כפי

אשר קבל גם הוא מאביו או מרבו, וכן שננס לבניו ולתלמידיו, כי כן המצוה ושננתם לבניך שיהיו הדברים מחודדים בפיו. לא כתבו את כתבי הקודש לבניהם או לתלמידיהם ועזבום לקרות בהם מתוך הכתב לבד, כי היה להם כדברי הספר החתום, אלא קראו לפניהם. ושנו עמהם, בקול רבים, בנעימה חמדה, והיה מוסרין להם. על ידי כך טעמי התורה, והמתיקו להם דבש אמריה, עד שנכנסו הדברים בלבם והיו שם כדרבונות וכמסמרות נטועים:

ועל דבר המכתב אשר בו כתב משה את תורתו, יש מחלוקת בין המחברים האחרונים, אם הוא הוא הכתב אשר עתה בידינו היום, אם לא, עקר המחלוקת מהא דאיתא בסנהדרין פרק כה"ג (דף כ"א ע"ב), אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ול"הק, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי. מאן הדיוטות? אמר רב חסדא, כותאי, מאי כתב עברי? אמר רב חסדא, כתב ליבונאה. (פירש"י כתב עברי, של בני עבר הנהר. וכתב ליבונאה. אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות). ור"ת פירש ליבונאה שם מקום שכותבין בו כתב משונה. וכן נראה, שאין האותיות הגדולות משונות כל כך מהקטנות, עד שהבקי באלו לא ידע לקרות את אלו, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא (דניאל ה' ח'). ועוד שהדבר נודע בימינו שהכותיים שהם אנשי שומרון יש להם כתב משונה מכתב אשורית וכאשר נזכיר להלן. (וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפירוש משנת ידים פ"ד משנה ה' שהוא הכתב הנהוג אצל העם הנקרא אל סמירה והיא שומרון, וכ"כ ר"ע מברטנורה שם). תניא ר' יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל, אלמלא לא קדמו משה. במשה הוא אומר. ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'). בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ו'). מה עלייה האמור כאן תורה אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דברים ד' י"ד). בעזרא הוא אומר כי הכין עזרא לבבו לדרוש את תורת ה' אלהיו ולעשות וללמד לישראל חוק משפט (עזרא ז' י'). ואעפ"כ שלא נתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב. שנאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית (שם ד' ז'), וכתיב ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא (דניאל ה' ח'), וכתיב וכתב את משנה התורה (דברים י"ז י"ח). כתב הראוי להשתנות. למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור. תניא ר' אומר בתחלה בכתב זה נתנה תורה לישראל. כיון שחטאו נהפך להם לרועץ, כיון שחזרו בהן החזירו להם. שנאמר שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך (זכריה ט' י"ב). למה נקרא אשורית? שמאושרת בכתב. רשב"א אומר משום ר"א בן פרטא שאמר משום ר"א המודעי. כתב זה לא נשתנה כל עקר וכו' לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא? אמר רב בגימטריא איכתיב להן וכו'. ופירש רש"י ז"ל וכתב הנשתון, כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה על ידי המלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל, כתב דארמי ולשון ארמי, ואומר ולא כהלין כתבא למקרא. שלא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשצר והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו הכתב באותו היום, את משנה התורה רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן העברי לאשורית שנתן להם בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית. בכתב זה נתנה תורה לישראל. בימי משה, ולמה לא כהלין כתבא למקרא. דכיון שחטאו בבית ראשון בזו את התורה נהפך להם לרועץ, לשון תרגם אויב שכחוהו ע"כ: והנה דברי הרב ז"ל קשים להולמם עד מאוד, כי מה שפירש וכתב הנשתון כתב שנשתנה. ע"כ לומר שאין זה אלא דרך דרשה, שהרי באלה התיבה היא בספר עזרא כמה פעמים ואמורה לפי מקומה כמו אגרת, וכן השיב המלך (עזרא ד' י"ז) נשתונא, די שלחתון עלינא, ואגרת שכתב המלך נקרא נשתונא די ארתחשסתא מלכא (שם כ"ג). וכן פירש"י שם וכתב הנשתון וגו' וכתב האגרת כתוב באותיות ארמית והמכתב היה מפורש בלשון ארמית, ואם כן מה ראוי מכתב האגרת אשר כתבו שיעני יברלל אל המלך לכתב שכתב בו עזרא את התורה? ועוד שהם לא כתבו לאשורית כי אם ארמית כמ"ש בפי', וכתב ארמית, ואם הכתב הוא נקרא כתב הנשתון, והוא ראוי להשתנות, כלומר דראוי שישונה הכתב עליו, יקשה באיזה כתב כתב המלאך בימי בלשצר, שלא היו יודעים לקרותו? ועוד שעם כל זה לא נדע מי שנה את הכתב? פעם נאמר שנשתנה ע"י המלאך, ופעם נאמר שנשתנה על ידי עזרא. ועוד תמה שר' יוסי בעל המאמר הזה שהביא שלשה פסוקים, מדוע הזכיר תחלה מקרא דעזרא. ואח"כ מקרא דדניאל, ולסוף מקרא דתורה? סוף הדבר לא ידעתי לכוון את דברי הברייתא ע"פ פירש"י ז"ל כלל וכלל. ונראה לפרש את דברי חז"ל באופן אחר, כי הנה הכתב או האגרת הזה אשר עליו נאמר וכתב

הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית, היה דברי שטנה שכתבו הכותיים שוטני ישראל אל המלך ארתחששתא לבטל את עבדת בוני הבית, וכן נאמר שם (עזרא ד' ט'), רחום בעל טעם ושמשי ספרא (פירש רחום המזכיר ושמשי הסופר), ושאר כנותהון (ושאר סיעותיהם), דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא (הללו כלן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שומרון). ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותיב המו בקרית די שמרון ושאר עבר נהרא (אפרס״א הם הפרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שמרון), ושאר עבר נהרא, ושאר האומות אשר בעבר הנהר, לפי שנהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל. כמאלו אותן האומות שבצד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל (רש״י). והכותיים הללו כותבי האגרת הנקראים עם הארץ (שם ד' ד'), ורבותינו ז״ל קראום הדיוטות, לקחו מהם כתב עברי ולשון ארמי כמו שאמר מר זוטרא. והיה הדבר הזה נודע בימי חכמי תלמוד. וכן הוא עד עתה כאשר נזכיר לקמן בעז״ה. והם כתבו את האגרת לשון ארמי, שהוא לשונם, ובכתב ארמי, שהוא כנראה כתב העברי אשר בחרו בו הכותיים. ואחרי שעזרא הסופר, שהביא את דברי האגרת בלשון אשר נכתב בו, (כי עזרא כתב את ספרו כמו שאמרו רז״ל בב״ב דף ט״ו), מזכיר שהיה כתוב בכתב ארמי ולשון ארמי, משמע שאין זה הכתב אשר בו השתמש הוא בכתבו את ספרו, כי אלו היה הכתב ההוא בעצמו, מה היה צריך להזכיר ולפרש באיזה כתב או לשון נכתבה האגרת? לא היה לו לומר כי אם ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל וגו' כזה או כזה, והיינו יודעים שהיה כעין האגרת שלפנינו בכתבה ובלשונה ממש. ואולם אם היה כתב האגרת משונה מכתב ספר עזרא, יפה הזכיר לנו הכותב, והודיענו ששם היה הכתב ארמי והלשון ארמי, והוא יכתוב בלשון ההוא בלי שנוי, אבל ישנה הכתב וישתמש בכתב אחד. ומוכח מזה שהכתב שכתב בו עזרא את ספרו, לא היה כתב הכותיים, כי אם אשורית, כמות שהוא בידינו עתה:

והנה עזרא וסיעתו תקנו תרגום של תורה, כמ״ש רז״ל (נדרים ל״ז ע״ב). אמר ר' חננאל אמר רב מ״ד ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ח' ח')? ויקראו בספר תורת אלהים זו מקרא, מפורש זו תרגום. ונראה שהיה התרגום לפניהם על ספר, כי כן משמעות הכתוב, ואחרי שהם כתבו בספר עזרא ודניאל לשון ארמי בכתב אשורית, מסתמא כתבו כמו כן את תרגום התורה בכתב אשורית, לכן אמר מר זוטרא שבימי עזרא חזרה ונתנה תורה לישראל בכתב אשורית ולשון ארמי, הכוונה שבימיו ועל ידו נתרגם התורה בלשון ארמי, ונכתב התרגום בכתב אשורית, והנה המלאך שכתב לבלשצר, ע״כ שכתב בכתב ההוא אשר בו כתבו אנשי כ״הג את ספר דניאל (כי הם כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל ומגלת אסתר, כמו שאמרו רז״ל בב״ב דף ט״ו), דהיינו בכתב אשורית. שהרי שם לא הזכיר הכותב שהיה כתיב ארמית, כאשר הזכיר בעזרא. ויותר היה צריך לפרש שם, כדי להודיע איזה כתב היה, שלא היו יכולין לקרותו? אלא ודאי שהיה כתב אשורית כמות שהוא לפנינו בספר דניאל. ולא היה א״כ מן הצורך להזכיר דבר לא מן הכתב ולא מן הלשון, כי כן היה כמות שהוא לפנינו. והיה שם יהודים רבים ולא יכלו לקרות את הכתב ההוא, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא, ואח״כ בימי עזרא נתפרסם הכתב ההוא ע״י הסופר הזה שכתב את התורה ותרגום ארמי בכתב אשורית ומוכח מזה בראי' עצומה שהכתב נשתנה על ידי הסופר הזה. אחרי שבימי דניאל לא היו יודעים לקרות כתב אשורית שהוא הכתב אשר בו השתמש עזרא וסיעתו. ותבין מזה מדוע הביא ר' יוסי בתחלה קרא דעזרא ואח״כ קרא דדניאל, כי לולי קרא דעזרא לא היה נשמע מקרא דדניאל כלום, שלא היינו יודעים באיזה כתב כתב המלאך. אבל אחרי שהזכיר בעזרא שהיה כתוב ארמית ומתורגם ארמית, ובדניאל לא זכר מזה כלום, מוכח שהמלאך כתב באותו כתב שהשתמשו בו אנשי כ״הג בכתבם את ספר דניאל, שהוא כתב אשורית. וכתיב לא כהלין וגו' ומוכח שנשתנה הכתב אחרי כן, וכדי שלא יקשה לך על עזרא וסיעתו איך היה רשאין לשנות את הכתב, והלא כתיב אלה המצות, מלמד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וקאי גם על הכתב. כדאי' במגלה (דף ב' ע״א)? לכך הוסיף ר' יוסי וכתיב את משנה התורה הזאת כתב להשתנות, כלומר קרא אשכח ודריש, כמו שתירץ התוס' שם על הקושיא ההיא בעצמה, שעל הדרש הזה סמכו הגדולים הללו בשנותם את המכתב. מעתה דברי רבי יוסי מבוארים בעזר האל יתברך באר היטב, ואולי יש לדחוק בדברי רש״י ז״ל ולפרשם באופן שיסכימו עם דברינו אלה:

ר' יוסף אלב״ו בעל ספר העקרים (מאמר ג' פ״ז) הבין הדברים כמשמען שלדעת ר' יוסי ומר זוטרא כתב משה רבינו את תורתו בכתב עברי, שהוא כתב שהכותיים

משתמשין בו, ותו היו הלחות כתובים, ובימי עזרא נשתנה הכתב לאשורית, שעלה עמהם מבבל (והיא הנקרא סיר"ש). אבל הריטב"א כתב בשם בעלי התוס' שלא היה מעולם אפילו דעת יחיד מרבותינו ז"ל שלא יהיו הלחות וספרו של משה רע"ה כתובים בכתב זה המאושר והמקודש אשר בידינו וכמה תלי תלין של הלכות וסודות תלוין בו, ואם היו הלחות בכתב עברי מה נס במ"ם וסמ"ך שבלחות? (כי בכתבם של כותיים אין המ"ם והסמ"ך עגולים עגול שלם). אבל וודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקודש שבלחות וע"ש כך נקרא קידש. ומתוך תומת וקדוש הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבים אותו אפילו בספרים שכל מלך או שכל יחיד כותב לעצמו, אלא היו כותבין כתב עברי, וזהו משנגנז הארון שכחו אותיות מנצפ"ך (שאין האותיות ההן נהוגו' כי אם באשורי). וכשגלו לאשור וידעו בני אשור כתב זה נטלוהו להם. אם היה אצלם הכתב הזה קודם לכן, שנודע להם מספר הקודש, מלבד כתב שלהם, או שראו אותו עם יחידי סגולה מבני הגולה, וחמדו אותו. ובני ישראל הורגלו בו עמהם, וזהו שעלה עמהם מאשור וכו' עיין בספר עין יעקב (מגלה דף כ"א), והכותב האריך שם בטענות נגד בעל העקדים, והכריח כדברי הריטב"א הנ"ל, שלא נחלקו רז"ל אלא בספרים שהיחיד כותב לו, וזהו שדקדקו לומר נתנה תורה לישראל, דהיינו לכל יחיד ויחיד, שלא נתפרסם הכתב האשורי להמון, כי אם בימי עזרא. אבל הלחות וספרו של משה אין ספק שהיו כתובים בכתב אשורית:

אבל בירושלמי דמגילה פרק קמא סי', אמר ר' לוי מאן דאמר ברעץ (מכאן משמע שרעץ שם לכתיבה נכרית, כמו לעז למבטא נכרי) נתנה תורה, עי"ן מעשה נסים, ומאן דאמר אשורי נתנה תורה סמ"ך מעשה נסים. ובאמת אנו רואין שבאותיות הכותיים (הביאם בעל אמרי בינה פ' כ"ו), העי"ן עגול שלם כצורת הסמ"ך שלנו. ולזה אמר ר' לוי שלדברי האומר ברעץ שהיא כתב עברי נתנה תורה עי"ן שבלחות מעשה נסים היה, ולדברי האומר שאשורי נתנה תורה סמ"ך בנס היה. על כל פנים אנו שומעים מדבריו שהיה דעת יחיד שגם הלחות היו כתובים בכתב עברי, דלא כדעת הכותב שזכרנו, שלא נחלקו רז"ל מעולם בדבר זה, כי אם נחלקו. אבל המוסכם אצלם כדברי רבינו הקדוש ורבי שמעון, שהתורה שכתב משה והלחות היו אשורי', וכן הוכיחו הגאונים רב שרירא ורב האי (תשובת ר' משה אלשקר סימן ע"ד). וזה לשון הרמב"ם ז"ל, בפי' המשנה במסכת ידים (פ"ד), הכתב אשר נכתב בו אנחנו הוא כתב אשורי. הכתב אשר בו כתב השם יתברך התורה, ונקרא אשורי מלשון גדולה ותפארת, כמו באשרי כי אשרוני בנות, והוא אמרם אשורי שמאושר בכתבו ע"כ, וכן כתב האפודי. ור' משה אלשקר סיים וכתב וז"ל: אמנם הכותיים ס"ת שלהם וכל ספריהם כתובים באותו כתב עברי. ועוד היום מתעלמים לומר שבאותו כתב נתנה תורה, ושיש להם ס"ת שנכתב כתוב בימי פנחס בן אלעזר וכאלה רבות ע"כ:

וראיתי למחברים מחכמי נוצרים יעידו יגידו גם הם שעד היום נשארו מעט מהכותיים ההם על הר גריזים ובשכם ובמקומות הסמוכים. ויש להם כמו מקדש ומזבח, וכהניהם זובחים ומקטרים שם, ואומרים שמעולם לא עבדו ע"ז, אלא שאדריאנוס קיסר העמיד להם דמות יונה בהר גריזים למען הכעיסם. וזה קרוב לג' מאות שנה הביא החכם אוסער"יוס הבולדי חמשה או ששה עקסעמפלארי מספר תורה שלהם הכתוב בכתב עברי ול"הק. והאדון דעסאנזי שלוח מלך צרפת בחצר התוגר קנה בעיר דמשק בשנת **1616** למספרם ס"ת כתוב בכתב הבאי מהודר מאוד. והביאו לפאריז, ונדפס בשנת **1632** בתוך (היפאָליגלאָטטי) והוא תנ"ך עם כמה תרגומים בלשונות אחרים. והחכמים אשר באנגלטי"רא הגיהו את המכתב ההוא מתוך כ"י של אוסער"יוס הנזכרים, וחזרו והדפיסו אותו בפאליגלאָטטי שלהם. ואחרי העיון והדקדוק בספרים ההם כ"י הוכיחו המחברים בראיות חזקה וכולה' שהוא מועתק מכתב שבידינו אל כתב העברי, לפי שמצאו בהם חלופים ושנויים מספר התורה שבידינו, ואחרי הבחינה מצאו שרוב השנויים נולדו מחלוף אותיות הדומות במכתב, כגון הה"א והחי"ת, הרי"ש והדל"ת, הבי"ת והכ"ף ודומיהם. ואחרי שנראה בחוש שבכתיבה העברי' שלהם אין האותיות ההן דומות כלל, ולא יתכן להמיר אותם, על כרחך לומר שהסופר הראשון שלהם היה לפניו ספר תורה כתוב אשורית, שבו האותיות ההן דומות במכתב, והוא טעה והחליפם. עוד מצאו בו תוספת דברים שאינם אלא כדמות פירוש. והכניסום בתוך המקרא, וגם שנו וכתבו הר גריזים תחת הר עיבל (דברים כ"ז ד'), לטובת עצמן. ושאר חלופים ושנויים שמצאו במקרא שלהם רובם טעיות הסופ', בזדון או בשגגה, ועל כל פנים שקר נחלום אבותיהם אם אמרו להם שהוא כתוב מימי פנחס בן אלעזר, כמ"ש ר' משה אלשקר בשמם. עוד הביאו משם תרגום שלהם

הכתוב בכתב עברי, כמ"ש רז"ל והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי, וגם הוא נדפס בפאליגלאטטי הנזכרים:

והנה הרמב"ן ז"ל בסוף פירושו על התורה כתב וז"ל: ברכני השם עד כה ובאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פתוחי חותם מצד האחד כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחית, ובשני הצדדים סביב כתב מפותח באר היטב והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד, כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר במס' סנהדרין וקראו מצד הא' שקל השקלים ומצד השני ירושלים הקדושה וכו'. וכ"כ הרשב"ץ ז"ל בתשובה שהאגרו' וספרי חול וכל מה שחוקקין על המטבעות ושקלי הקדש הכל בכתב עברי, כי אסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנה תורה באמת אלא כתבי הקדש בלבד, ומעולם לא זזו ישראל להיות נשמרים מזה:

ונדבר על תקון המכתב, שהוא ההפסקות והנקודות והטעמים: הספר שכתב משה רע"ה לישראל לא היו בו לא נקודות ולא טעם, ובעלי חכמת הקבלה יאמרו שלא היו בו ההפסקות שבין מקרא למקרא ולא בין תיבה לתיבה, כי כן כתב הרמב"ן ז"ל בתחלת פירושו על התורה וז"ל: ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היתה, שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות, והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות, ותקרא על דרך קריאתינו בענין התורה והמצוה, ונתנה למשה רבינו על דרך חלוק קריאת המצוה, ונמסר לו ע"פ קריאתה בשמות עכ"ל. ואתה ידעת שאי אפשר בשום פנים להבין את דברי התורה והמצוה לתלמיד, ולבונתו עד שיעמוד על פשוטיהם והקבלה מהם, אף כי על רמזים וסודות שבהם, זולת חלופי ההברות והקולות התלויים בגיוני המרחקים והנקודות והטעמים, ואם כן אין ספק שהודיע משה רע"ה את חלוף הקולות הללו ומסרם על פה ליהושע וממנו השתלשלה הקבלה כידוע. וכן כתב הכוזרי (מאמר ג' סימן ל') ספר תורה בכתב משה לישראל אין ספק שהיה ספר פשוט מאין נקוד וטעמים, כאשר אנחנו רואים ספר תורה היום וכו'. ובסימן ל"א אמר החבר, מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמץ והשבר והנטייה והשב"א והטעמים בלב הכהנים מפני נכנס לעבודה ולהורות את בני ישראל, ובלב המלכים מפני שנלטוו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, ובלב השופטים מפני נכנס אליהם בדינים, ובלב הסנהדרין מפני נכנס אליהם במה שכתוב ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם, ובלב החסידים כדי לקבל שכר. ובלב אנשי החנף להתגדר בהם, ושמו שבע המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקים בקבלה ממשה עכ"ל. ונתעוררו המחברים האחרונים לדעת מתי הושמו ההגיונים הללו שבידינו היום אל חלופי ההברות ההם. ומי חדשם? האריכו בזה המדקדק הגדול ר' אליה בחור בספרו מסורת המסורה הקדמה ג', ובעל מאורי אור פרק כ"ט. והדופא מוהר"ר אנשיל ווירמש בספרו סייג לתורה. יאמרו קצתם שגם סימני הכתיבה ההן מסיני נמסרו ויבאו לאיות על זה, ואולם לא יבחנו דבריהם, אם כוונתם שנמסרו ההגיונים ההם בעל פה, או שבאו מאז בספרים היחידים ומהם נעתקו אלינו, וקצתם יאמרו שנתחדשו בימי אנשי כ"הג, וראייתם מהא דאמרינן במגילה (דף ג' ע"א) ובנדרים (ל"ז ע"ב) מאי דכתיב ויקראו בספר בתורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ח' ח')? ויקראו בספר בתורת אלהים זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא זה פסוק הטעמים, ואמרי לה אלו המסורת. ומשמע מדבריהם אלו שכל זה היה כתוב לפניהם בספר ומסומן בסימנים ובשמים על ידי עזרא וסיעתו, שהם אנשי כ"הג. ודא"ב רצה לדחות ראיה זאת באמרו שהמובן מן הדברים הנזכרים אינו אלא שעזרא וחביריו כאשר קראו את התורה לישראל תרגמוה להם על פה בלשון ארמי. שהיה אז לשונם, והיו מפסיקין בקריאתן בין פסוק לפסוק ותיבה לתיבה כפי המקובל אצלם ממשה, לא שהיה להם הטעמים אשר בידינו. ואולם דבריו לא יתכנו. שהרי על התרגום אמרו רז"ל שנתן להם לישראל ע"י עזרא בכתב אשורי, הרי שהיה התרגום אז לפניהם בכתב, לא בעל פה לבד, כאשר יחשוב הרא"ב, ונראה שהוא הדין לנקודות ופסקי הטעמים, שכלם היו מצויינים ונרשמים לפניהם במכתב:

ודעת הרא"ב שלא היו ההגיונים הללו ידועים ברשומם ושמותם בימי חכמי התלמוד, כי אם נתחדשו אחרי חתימתו בימי בעלי המסור', והם אנשי טבריה לדעתו, הבקיאים מאוד במקרא ובחי לשון מכל שאר היהודים אשר היו בדורות ההם, ואחריהם לא קם כמוהם. הם תקנו את כל הנקוד והטעמים על סדר' ואולם שמות הנקודות והטעמים, נשתנו אח"כ בכל דור ודור, בדלק המדקדקים חכמי הדורות:

ואולם בעל מאורי בינה ביטל את סברתו זאת מספרי המקובלים הראשונים, והם ספר הבהיר והזוהר והתקונין והאדרא, שקדמו לא לבד לחתימת הגמרא אלא אף לחבור

המשנה, ונזכרים שם שמות הנקודות והטעמים כצורתן אשר אצלנו. ואמר כמתהלל בעד הבחור שבימיו לא נדפסו ולא נתפרסמו הספרים ההן. והוא עצמו אם עמנו עומד היום, יודה ויאמר נעניתי. והנה אף שאין הראיה מן הספרים ההם מכרחת כל כך. אחרי שלא באה עליהם החתימה מכל הגולה, כאשר באה על המשנה והגמרא, ויתכן שברבות הימים ואורך הגלות והבלבול בלו בתוכה דברים אשר לא מן המחברים הראשונים המה, ונקראים על שמם, כאשר העיד על זה הגאון מהור"ר יעב"ץ בספר מטפחת ספרים, והביא ראיות רבות ברורות שאין להשיב עליהם. וגם בנדון דידן איך נביא ראיה מזכרון התנועות והטעמים בספר הזוהר, והלא נזכרו שם גם מרי דקדוק, והם אין ספק שלא קמו אלא אחרי הגאונים, והראשון מהם היה ר' יהודה חיוג כידוע? ואולם אחרי שאין הכרע כלל לדעת הרא"ב מדברי רז"ל בעלי התלמוד, כי קמו עליו המחברים האחרונים שזכרנו ובטלו ודחו את כל ראיותיו, ודללו את כל משענותיו. אשר הוא נשען עליהם בטענות נכוחות, כדאי הם המאמרים שהביא בעל אמרי בינה מספרי הקבלה לדחות מפניהם סברת הרא"ב. ועל פיהם ישלו בעיני דברי החכם ר' עזריה בפרק נ"ט מספרו היודע פשר דבר. ואגיד לך את דעתו בזה בשנוי לשון ותוס' קצת: מרע"ה כתב את התורה הקדושה בלי נקוד וטעמים כלל, והודיע את אופני הקריאה וחלוף ההברות והקולות וההפסקות באר היטב, אבל לא כתב סימניהם בתורתו. אף שיתכן לנפול בקצת הדברים ספק זולתם, וטעם גדול היה לו בזה, כי רצה שלא יתבונן אדם במצותיה זולת המסורה על פה, כמ"ש החכם כוזרי מאמר ב', ובכן הועיל משה גם בקריאה הפשוטית שנתחיל ממנו, ואולם נכתבו גם מהעת ההיא הנקודות למיניהם בקצת הספרים, ובפרט על האבנים כדברי בעל הסמדר, שנאמר וכתבת וגו' באר היטב, אשר בלתי הנקוד לא היה הקורא מבינם, ומי יאמר לנו שם על שפת הנחל? וכל עוד שהתמיד ישראל להשתמש גם בין ההמון ובעניני חול שלהם בלשון הלא העברי. היה כל אחד מהם יודע ומבין בנקודות וטעמי התורה, ומשיג בלי עמל את הכונה בהם ע"פ פשוטו. כי הורגלו על הענינים האלו יום יום, ומי ששמע פעם אחת או שתים קריאת התורה מאזין או מרבו, היה שומר את ענין ההפסקות, ותבנ' הקולות, מבלתי צורך לעיין ולדקדק בכתיבתן בהשגחה עיונית ודקדוק וטורח רב, כאשר יצטרך האדם שלא נסה ולא הורגל על הענינים האלו משדי אמו וחדר הורתו, ואפשר שבעת ההיא לא היו היחידים כותבים בספרים שכתבו לעצמן את הנקודות והטעמים כלם, על כל תיבה ותיבה, כאשר אנו עושים היום, כי אם במקום הצורך לבד, ולפעמים השמיטום, כי מצד ההרגל היה נקל עליהם לקרוא ולהבין בלי הסימנים ההם, וכאשר גלו לבבל ושכחו את לשונם ועזבו את התורה וקריאתה, יתכן שנשתכחו גם הנקודות עד שבא עזרא ונתן על ידו תרגום התורה בלשון שהשתמשו בו אז, שהוא לשון ארמי, ובכתב אשורית והוא השיב גם את הנקודות ויסדם על מכונם. והנה היתה כוונת השלם ההוא שעל ידי תרגום התורה בלשון הנהוג ביניהם, יבינו ענין המקרא גם בלה"ק, ושום שכל ועיון ודקדוק בפסקי הטעמים, ומתוך שיקראו את תרגום התורה בכתב אשורית, יורגלו על הכתיבה הזאת המאושרת. אשר נשתכחה מהם עד ימיו, וידעו לקרותה גם בלשון העברי. ואולם מי יפתח רוח חיים בלשון המת ונשכח מן הלב? כבר היו צריכין לעיון דק, ושקידה יתירה והתבוננות רב, לדעת את דרכי הלשון ועניניו, וזה לא יתכן כ"א ביחידים שומרי התורה ושוקדים על דלתיה יום יום. ורוב האומה התמידו כל ימי בית שני להשתמש בלשון ארמי או יוני גם בדברי התורה, כאשר נזכיר עוד להלן, והיו הנקודות הלוך וחסר ובלתי נודעים כי אם מעטים. והם בני עליה חכמי האמת, באופן שאין להתפלא אם על קצת מלות נפל ספק לקצתם, כמו שזכרו רז"ל, עד כי אחרי חתימת הגמרא (כמ"ש הבחור) חכמי טבריא או זולתם אשר ידעום, ראו כי טוב לעשות לאופני הקריאה הנכונה בענין סייג וגדר, בהציב ציונים וסימנים למספר האותיות והתיבות והפסוקים והסדרים, ונכון לכל השנויים והזרות אשר יפלו בנקודות וטעמים, וע"י זה העמידו התורה והמקרא על עמדם. ומאת ה' היתה נסבה טובה בחמלתו על שאריתנו לתת לנו בתורתו משען ומשענה, עד בא עת דודים שיקים את סכת דוד מעפר, ויאמר לבת ציון הנופלת קומי על רגלך וחיי! וישלח את רוחו גם בלשון המאושר, להחיותו ולהשיבו על כנו, כמשפט הראשון:

וגם בענין הקרי והכתיב נראה שהדבר כן הוא. משה רבינו ע"ה לא כתב בתורתו כי אם הכתיב לבד, וכאשר מסרה ליהושע, היה קורא לפניו לפי הקרי, והודיע לו סוד החלוף שביניהם, וממנו נעתק הדבר לאיש מפי איש. ולזה אמרו רז"ל בנדרים פרק אין בין (דף ל"ז ע"ב), קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני, כי כן שמעו הקריאה מפי משה רע"ה ראש הקבלה האמתית. ולא זכרו רז"ל כי אם קריין ולא כתבין וכתבין ולא קריין, ואולם

הקרי והכתיב בכלל, כי בכל מקום שנשתנה הקרי מהכתיב, הנה הכתיב הוא כתבין ולא קריין, והקרי הוא קריין ולא כתבין. ד"מ כתיב הנער וקרי הנערה, הנה הנער כתיב ולא קרי, והנערה קרי ולא כתיב, וכל זה הל"מ. ורז"ל קראו את הקרי מקרא והכתיב מסרה. ואמרו מר סבר יש אם למקרא ומר סבר יש אם למסורה. והנה יתכן שגם בימים הראשונים היו היחידים יראים מן השכחה, שלא ישכחו את השנוים הללו ששמעו מפי מורם, כי אין חלופי הקרי והכתיב הכרחיים בלשון, עד שידעו' בעל הלשון מעצמו, או יוציאם מלבו, כאשר יחשבו קצת המחברים (עיין מה שכתב מזה מהר"ר יעקב בן חיים בהקדמתו לתנ"ך מקרא גדולה). כי אם באו לכונה מיוחדת, אפשר שתשכח, וכדי להנצל מזה כתבו את הקרי על גליון הספרים אשר בידיהם, ויהיו להם לוחים לתועלת הזכרון לבד, עד שקמו עזרא וסיעתו, ואחריו בעלי המסורת דור אחר דור, ובדקו אחרי כל השנוים והחלופים שמצאו בספרים, ודקדקו בדקדוק גדול ובשקידה רבה אחרי כל תיבה ותיבה ואות ואות. וכפי הספרים המדוקים שבידיהם הסירו כל שבוש וכל שגיאה מהבלתי בדוקים, ובמקום שנפל הספק בין הספרים הבדוקים בעצמם, הלכו אחרי הרוב, כמשפט התורה אחרי רבים להטות: וכן איתא במס' סופרים (פרק ו' הלכה ד'), אמר ר' שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה ספר מעונה ספר זאטוטי ספר היא. באחד מצאו כתוב מעון, ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם. וקיימו שנים ובטלו אחד. באחד מצאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל. ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל. וקיימו שנים ובטלו אחד. באחד כתוב אחד עשר הוא, ובשנים מצאו כתוב אחד עשר היא, וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ. ומסרו סימנים על כל חסר ויתר וחלוף וקרי וכתיב. וכתבו את הסימנים הללו על גליון ספרי היחידים, או על קונטרס מיוחד כפי סדר האלפ"א בית"א, וזהו המסורה הגליונית והמסורה המערכית, ועשו בזה סייג ושמירה נאמנה לתורתנו הקדושה, עד שאין אפשר שתתכנס התורה בשום פנים אפילו כקוצו של יו"ד, כל ימי השמים על הארץ שמורה וערוכה היא בידינו. ולא תשכח מפי זרעינו:

מעניין התרגומים

מעתיק המאמר מלשון עם זה אל לשון עם אחר נקרא מתרגם (איבערזעטצער), ושם הקנין ממנו מתורגמן, כי המליץ בינותם (בראשית מ"ב כ"ג), אזי מתורגמן בימיהן. הוא יהיה לך לפה (שמות ד' ט"ז), יהי לך לתורגמן. ויפול לפעמים גם על הל' הראשון אשר בו הדברים נאמרי' ומתורגם ארמית (עזרא ד') (בל"א פֿאָרגעטראגען). והנה המתרגם מודיע את כונת המאמר בלשון עם אחר, והמפרש או המבאר גם הוא מודיע את כונת המאמר, אלא שהמבאר משתמש במלילות נרדפות בלשון ההוא בעצמו אשר בו השתמש האומר הראשון, מה שאין כן במתרגם, ד"מ בראשית ברא אלהים, המפרש או המבאר יאמר, פי' בתחלה הוציא בעל הכחות כלם מן האפס אל היש, ודעתו לגדר את כונת המאמר בתיבות מתחלפות נרדפות ויותר מובנות לשומע או לקורא, והמתרגם יאמר בלשון עם אחר (אים אנפֿאנגע שוף גאָטט):

המתרגם היותר שלם במלאכתו אי אפשר לו להודיע את כוונת האומר בשלמות ודקדוק, בלי יתר וגרעון וחלוף כלל. והדבר ידוע לכל משכיל מבין בדרכי הלשונות, והחלוף העצום שביניהם. אין הוראות התיבות היותר מקבילות בשני לשונות שוות מכל וכל, ועל הרוב לא יתדמו כי אם בהוראתם הראשית והעצמית, ויתחלפו בהוראות טפליות ומקריות עד למרבה, דרך משל תיבת אנוש (בל"א מענש), התיבות הללו יתדמו בהוראה עצמית שהן מורות על עצם חי מדבר, ואולם בלה"ק לתיבה ההיא הורא' טפלית, שענינה מלשון עקוב הלב מכל ואנוש הוא (ירמיה י"ז ט'), מה שאין כן לתיבת (מענש) בל"א. מעתה המתרגם מלה"ק אל ל"א, אם יתרגם בכל מקום אנוש (מענש), עדיין לא גמר לומר את כונת התיבה, ופעמים שיכוין האומר גם אל ההוראה ההיא הטפלית, ויצטרך אותה אל ענין המליצה אשר דבר בה. ואם יוסיף המתרגם לומר בל"א (געפלאגטער מענש), גם בזה יצא מכונת האומר הראשון, כי לפעמים יביאהו הצורך שלא לפרש ההוראה ההיא הטפלית, כי אם לרמוז עליה. ואם תדקדק תמצא בכל תיבה ותיבה בלשון אחד ענין שבו תתחלה ותתיחד, לא לבד מכל התיבות אשר בלשון ההוא, כי אם גם מן התיבות אשר על ידן תחשוב להעתיקן ללשון אחר, אף אם בהשקפה ראשונה נראה שהיא מתדמה אליהן במובן דמיון שלם. גם יש לתיבות המאמר סדר מיוחד בכל לשון ולשון, המתרגם כאשר יצטרך לשנות את סדר התיבות זו אחר זו, כפי טבע הלשון אשר אליו יתרגם, אי אפשר לו מבלתי לשנות קצת גם את הוראתם ופעולתם בנפש השומע, כידוע

לכל משכיל במדות הנפש, שיש לכל סדר וסדר פעולה מיוחדת מה שאין כן לזולתה, ד"מ כתיב ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מלכים א' כ' י"ח). הנה תיבת תפשום פעל (ווערבום), ותיבת חיים תואר הפעל (אדווערבום). ובל"הק פעמים שיקדם הפעל לתארו, ופעמים שיקדם התואר אל הפעל, כפי אשר יהיה עקר כוונת האומר. מעתה בה המאמר הזה ועקר כונת האומר נודע ע"י סדר התיבות. פעם יאמר תפשום חיים, ופעם יאמר חיים תפשום, כי אם לשלום יצאו. אין בזה חדוש שלא ימיתום. ואולם אעפ"כ צוה לתפשום, לכן אמר תפשום בראשונה, שהוא עקר הכונה, ואולם אם למלחמה יצאו, אין ספק שיתפשום, אלא אעפ"כ צוה להניחם בחיים, לכן אמר חיים תפשום. ומה יעשה המתרגם אם דרכי הלשון אשר אליה הוא מתרגם, מתנגדות אל הפך הסדר הזה, ומכריחות להקדים את תואר הפעל לפעל, או בהפך? אם יתרגם את המאמר מלה במלה, לא יבינו השומע כלל וכלל. ומה הבדל בל"א בין (ערגרייפט זיא לעבענדיג), עם (לעבענדיג ערגרייפט זיא)? מלבד שהוא נגד דרכי ל"א לומר כן. ואם ירבה בדברים ויוסיף על דברי האומר הראשון, כדי לברר את כונתו, השחית את נועם המאמר ופעולתו בנפש:

כן יתחלפו הלשונות כלם זו מזו בדרכי המליצה, ויש לכל אחת מהן סגולות מיוחדות מה שאין לזולתה, ולכן אם תעתיק את המאמר מלה במלה ותיבה בתיבה אל לשון אחר, פעמים שלא יבינהו בעל הלשון ההוא כלל וכלל, ואף אם אולי ישיג את עקר הכוונה, לא ירגיש בו את נועם המליצה ואין ערכה כמות שהיא בלשון הראשון אשר ממנה עתקה. דאף שהמתרגם היותר משובח לרז"ל הוא אנקלוס הגר. גם הוא הוצרך פעמים רבות לשנות, להוסיף ולגרוע ולהחליף את סדר התיבות, כפי דרכי הלשון אשר בו השתמש. וזה לשון רא"ב בהקדמתו לספר מתורגמן, והנה המתרגמים לא שמרו לפעמים דרך הדקדוק ותרגמו לשון עבר בלשון עתיד, והעתיד בלשון עבר וכן הבינוני לפעמים בלשון עבר או עתיד, וכן המקור עם בי"ת או כף של בכל"ם תרגמו על הרוב בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד. ולפעמים תרגמו הפסוק כפי הכוונה בלשון תרגום ולא אחר לשון המקרא. וכן כתב רש"י הרבה פעמים וז"ל: ואנקלוס ישב הדבר על אופנו, ולא דקדק אחר לשון המקרא. ויש מלות שלא תרגמו כלל רק הכוונה לבד כמו כי במקלי (בראש' ל"ב י"א) ארי יחידי. וכן תולעתם לא תמות (ישעיה ס"ו כ"ד) נשמתהון לא ימותון. ויש מלות שתרגמו הפך הכוונה כמו לא אעלה בקרבך, וכן לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ"ד א') עיין שם. ולפעמים תרגמו לפי הכוונה בלשון ארמי, לא אחר ל' המקרא, ואין בדבריהם הפרש בכונה, כמו ובני ישראל יוצאים ביד רמה (שמות י"ד ח') בריש גלי. כי כן נוהגים לומר על דבר שיעשה אדם לעין כל בלי פחד, בלשון ארמי. וכן לפי חרב התרגום לפתגם חרבא, כי כן נוהגים בלשון ארמי. אלה הם קצת דרכי המתרגמים עכ"ל. ובאמת הרוצה להוסיף משלים וראיות על זה מתרגום אנקלוס הגר, יקרא פרשה אחת מפרשיות התורה, איזה שירצה, ויעיין בתרגום וימצא שהדברים האלה נכים ונכוחים. כמה מן התיבות הוצרך השלם הזה לשנות כדי להרחיק את ההגשמ' כאשר זכר הרב המורה בספרו, ושבחו על זה כראוי לו? ולפעמים התיבות שאין בהם שום נדנוד הגשמה בלשון הקודש, כפי יסוד הלשון ההוא המאושר, אלו תעתיקם תיבה בתיבה בלשון אחר, תהיה נוטה אל הגשמה ח"ו, ולכך הוסיף או שנה כפעם בפעם, כדי להשמר מכל מוקש, כידוע למעיין בו. הנך רואה שמתרגם הנאמ' צריך שישנה לפעמים, להוסיף או לגרוע או להחליף את סדר המאמר, כדי להודיע את כוונת האומר, ואין לך משחית הכוונה ומפסידה יותר משומר המלות, המתרגם מלה במלה, ותיבה בתיבה, אף שכפי הנראה בהשקפה הראשונה הוא היותר נאמן וזריז במלאכתו. ולזה גנו חז"ל בכמה מקומות את המפרש הכתוב כצורתו, והכונה על שומר המלות, ומתרגם או מבאר תיבה בתיבה מבלי שנוי וחלוף כלל וכלל, אף במקום שיכריחו דרכי הלשון לשמור הטעמים ולעזוב המלות, ומתרגם כזה נקרא בדאי, כי הוא כנראה מתרגם נאמן, אחרי שלא השמיט תיבה שלא תרגמה, והוא כוזב, כי ע"י זה אבד הענין, ונתבלבלה הכונה. וכן אמרו רז"ל פרק האיש מקדש וסוף תוספתא דמגילה, כל המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי:

והנה כל עוד שלא שכו בני ישראל את לשונם והיתה שפת ארץ צבי למודה ושגורה בפי ההמון מקטן ועד גדול, לא הוצרכו לתרגום התורה, וכל השומע מפי הקורא המדקדק בתנועות ונגון וטעמיה כראוי, היה מבין מדעתו את כונת המאמר על פי פשוטו, כי במליצות וקולות וטעמים דומים לאלו הורגלו להשתמש בכל עסקיהם וצרכיהם. ובמקום שלא השיג את כונת הכתוב, היה צריך לבאור, שהוא פשר הדבר ע"י מליצות שונות בל"הק בעצמו, לא לתרגום בלשון עם לועז. ואם יכול איש לדלות מבאר מים חיים, מדוע יחצוב לו בורות נשברים?

אמנם כאשר גלו לבבל נתערבו בין הגוים לקחת נשים נכריות ושכחו את לשונם, כעדות הכתוב, גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמיה י"ג כ"ד), ועם כי ימי גלות בבל שנות מספר היו, ולא הגיעו לימי שעבוד מצרים, אשר בו שמרו ישראל את לשונם (כי לא היו בבבל כי אם שבעים שנה), עכ"ז שכחו את לשון אבותיהם בגלות ההוא, בסבת הנשים הנכריות אשר לקחו, כי הן הנה למדו את לשונותן לבניהן אשר ילדו. גם היה לשון האומה המושלת עליהם בבבל קרוב יותר ללשון הקודש מלשון מצרים, ויותר ראוי אל הבלבול ותערובת המלות. (כאשר אנו רואים בכל יום ויום, אנשי איטליא הדרים בצרפת שוכחים את לשונם זמן קצר, וכן בני אשכנז כאשר יגלו להולאנדיא או לשווידן, מה שאינו כן בלשונות הרחוקות זו מזו. ואחינו בני ישראל, אשר הגלו מאשכנז לפולין, עדיין לא שכחו את לשון אשכנז מכל וכל, אף אם נשחת המבטא באורך הימים), עד שהורגלו לדבר בלשון שוביהם, ולא נשארה סגולת לשון הקודש רק אצל השרידים חכמי הדור ההוגים בתורת ה' תמיד. וגם אחרי כן כאשר עלו לירושלים, לא עלו רק מעט מהם כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ב' ס"ד), מלבד עבדיהם ואמהותיהם. אכן החרש והמסגר ורוב החכמים בראותם כי לא זאת המנוחה והגאולה האמתית היעודה לנו מפי כל נביאי ה', נשארו בבבל:

וכאשר ראו עזרא וסיעתו כי נשכח לשון הקודש מהמון ישראל, עמדו ותרגמו להם התורה בלשון ארמי, אשר עליה הורגלו ובה השתמשו בכל עסקיהם, כמו שארז"ל חזרה ונתנה תורה לישראל בימי עזרא בלשון ארמי, וכן אמרו מפורש זה תרגום, והיתה כוונתו שע"י התרגום יבינו במקרא, וישכילו בדרכי הלשון השכוח אצלם. ויחזרו ללמדו, כי על הדרך הזה ילמוד האדם להבין שפה אחרת, אשר לא הורגל עליה. ותקנו להם תפלת י"ח ברכות בלשון הקודש, כדי שיהיו סדורות וערוכות בפי הכל. כי מימות משה רע"ה עד עזרא היה כל אחד מתפלל ומרבה בתחנה ובקשה כפי יכלתו, יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפלל פעמים הרבה כפי אשר יעורנו לבו לשפוך שיחו, אם בהודות והלל לה' כי טוב גמלו, אם בהגיד לפניו נגעו ומכאובו וצרתו, ולא היו צריכים לנוסח כלל, כי אין מלין כלב מתעורר מאליו, ודרכי הלשון ידועות לכל. ואולם עתה הצטרכו לנוסח קבוע ומתוקן, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (הלכות תפלה פ"א הלכה ד'). כיון שגלו בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות ההם, ואותן הבנים נתבלבלה שפתם, והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה, וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צרכו בלשון אחת אלא בשבוש. שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו' (נחמיה י"ג כ"ד), ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם. ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה בלשון הקודש עד שיערבו עמה לשונות אחרות. וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר, שלש ראשונות שבח לה', ושלש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש, ולצרכי הצבור כלן. כדי שיהיו ערוכות בפי הכל. וילמדו אותן, ותהיה תפלת העלגים תפלה שלימה, כתפלת בעל הלשון הצחה. עכ"ל:

ואולם כאשר גברה עליהם יד היוונים סרו מהר ועזבו גם את לשון הארמי, כי למדו תמיד את לשון האומה הגוברת ומושלת עליהם, וקצתם [illegible] ובלבלו את הלשונות זו בזו, ולא נסו בדרכי שום אחת מהן כראוי. וע"י זה שכחו גם את התרגום שתקן להם עזרא וסיעתו, או נתבלבל ונסתבך בערבוב הלשונות וע"י כך נשתבש בידם, עד שקם אנקלוס גר צדק בימי ר' אליעזר ור' יהושע תלמידי ר' יוחנן בן זכאי, אחר חרבן הבית וחזר ליסד לישראל את התרגום השכוח אצלם, וכן אמרו רז"ל (מגילה דף ג' ע"א), אמר ר' ירמיה ואיתימא ר"ח בר אבא תרגום התורה אנקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע. והקשו ותרגום התורה אנקלוס הגר אמרו, והאמר ר' איקא בר אבין אמר רבי חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא? ויקראו לספר תורת אלהים, זו מקרא, מפורש זו תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, ואמרי לה אלו המסורת, ותי' שכחום וחזרו ויסדום:

ואחריו קם גר אחר יווני, נקרא עקילס. או אקווילא, מאי פונטו"ס אשר בים האמצעי ותרגם את התורה גם הוא לפני ר' אליעזר ור' יהושע בלשון יווני, וכן איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה, גבי ההיא דתני רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, אמר ר' חייא עקילס הגר תרגם את התורה לפני ר' אליעזר ורב"י קלסו אותן

ואמרו יפיפית מבני אדם, וכתב בעל אמרי בינה (פרק מ"ה), שזה היה שבח ראוי לו, באשר אחר היופי הוא מיוחס מהם ז"ל ללשון יוני, שקראוהו בפרק א' דמגילה, יפיותו של יפת; ועוד האריך שם בראיות נכוחות ונוצחות, מדברי רבותינו ז"ל בכמה מקומות, שעקילס אינו אנקלוס, ושתרגום עקילס היה בלעז יוני, שהוא לשון עמו, ולא כמו שחשבו קצת המחברים ששני השמות הללו אנקלוס ועקילס נרדפים באדם אחד, ע"ש כל הפרק ההוא. וכן נמצא עוד בימינו תרגום יוני מכל התורה והוא מיוחס לאקיוילה מאי פונטו"ס, ורז"ל הזכירו שעקילס היה מאי פונטו"ס, והוא בת"כ פרשת בהר סיני וז"ל: אשר בארצך מה שבארצך אוכלין. לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לאפונטוס, וזכרו שם שאחר שהזהירוהו על זה, נמנע ממנו ולא הוציא עוד התבואה האסורה חוצה לארץ, כי היה שומע לדברי חז"ל. ויתכן שהיתה כוונת ר' אלעזר ור' יהושע ז"ל להועיל שם לאנשים מהמון ישראל אשר לא ידעו ארמית, והיו משתמשים בלשון יוני, לכך צוה לחכם ההוא שהשכיל בלה"ק ודובר צחות בלשון יוני, לתרגם את התורה לפניהם בלשון עמו, כמו שעשה אנקלוס הגר לפניו, בלשון ארמי:

יונתן בן עוזיאל היה מתלמידי הלל הזקן במאה השמינית לאלף הרביעי, בכמו מאה שנה קודם חורבן בית שני, ואמרו רז"ל שהוא תרגם את הנביאים מפי חגי זכרי' ומלאכי. והשעור כמ"ש מהרש"א בח"א שהיה התרגום אצלו מפי הנביאים הללו ע"י רבותיו, כי בודאי לא ראה את הנביאים שהיו בתחלת בית שני. ולא זכרו רז"ל דבר מתרגמו על התורה, ומשמע שלא תרגם את התורה כלל, אף שהי' קודם אנקלוס זמן ארוך. וכ"כ המהרש"א בח"א שלא היה יונתן חש לפרש התורה ע"ש הטעם. וא"כ התרגום שבידינו המיוחס ליב"ע אינו מהקדמון ההוא, ויתכן שאדם אחר ששמו כך חברו, והיה זמן רב אחר חורבן הבית. וכן נראה מכמה ראיות, שמתרגם ההוא מזכיר כמה דברים שלא היו ולא נולדו עדין בימים ההם, כגון הבירמני"א ותרקי, שהם (דייטשלאנד אונד טירקייא) (בראשית י' ב'), שית סדרי מתניתא (שמות כ"ו ט'), קונסטענטיני (במדבר כ"ד י"ט), והדבר ידוע שקיסר קונסטענטין לא קרא את שמו על העיר הזאת, כי אם שלש מאות שנה אחר חורבן הבית, ושמה בתחלה ביצאנ"ץ. וזכר לומבר"דיא שם כ"ד, והלאנגאבארדן לא נלחמו עם יושבי איטליא, כי אם כשש מאות שנה אחר החרבן והוא כמה דורות אחרי הלל הזקן. לולי תרצה לומר שכתב כל זה מפי חגי זכריה ומלאכי, כמו שזכרו חז"ל מתרגומו על הנביאים. וכן מי שיש לו חיך לטעום ירגיש ההבדל הגדול שבין הלשון הזך אשר בתרגום הנביאים, והלשון המעורב מכמה תיבות לועזות, אשר בתרגום התורה המיוחס ליב"ע. וגם לא הלך בדרך המתרגמים הראשונים לתרגם כונת המקרא הראשונה על פי פשוטה, כי אם הוסיף על דברי המקרא והרחיבו בפירושים ודרשות ורמזים עד שילאה הקורא לדעת למצא, מה אמר משה, ומה הוסיף עליו יונתן? לא כן עשה אנקלוס הגר, ויב"ע עצמו בתרגומו על הנביאים. ויתר המתרגמים שנשארו לנו מן הימים ההם. אנקלוס בפרט לא נטה מדרך הכונה הראשונה הפשוטית כי אם במקום ההכרח הגדול, לצורך המובן האמיתי, ולהרים כל מכשול במקום שאפשר לטעות. ואף שיב"ע בתרגומו על הנביאים הרחיב הטעם והוסיף על דברי הכתוב, לפעמים לתוס' באור, מ"מ אין לדמותו עם תיב"ע על התורה, שלא הלך אחר פשוטו של מקרא כי אם מקומות מספר, והרבה על הרוב בדרשות וספורים עד מאוד. שאף אם הן אמתיים, מ"מ אין למתרגם לקבעם עם דברי התורה הקדושה, בפרט אם לא היה בימיו שום תרגום התורה ע"פ פשוטה, כי תרגום עזרא ואנשי כ"הג היה שכוח באחרית הימים האלו, כמו שזכרנו, ומכל זה נראה שאין התרגום הנמצא בספרים הנדפסים, מיונתן בן עוזיאל תלמידו של הלל כי אם מחכם אחד אחרון ששמו כך, ויותר נראה שהוא התרגום ירושלמי שנדפס עמו, אלא שנמצאו שני ספרים מהתרגום ההוא, ומקום שהסכימו שניהם, השמיטו המדפיסים מתרגום הירושלמי, ולא הניחו כי אם במקום שהיו הנוסחאות שונות. ולכך תמצא בתרגו' ירושלמי שלא יתרגם לפעמים בכל הפרשה כי אם פסוק אחד או שנים, ולפעמים חצי הפסוק או תיבה אחת ממנו, ותראה שהוא מסכים תמיד עם תרגום יב"ע בטעם, ונבדל ממנו בנוסח הלשון, אין זה כי אם כמו שזכרתי, שהן נוסחאות שונות מספר אחד. ועוד כדמות ראיה על זה, שכל המחברים הראשונים, בעל הערוך והרי"ף והרמב"ן, הזכירו את התרגום ההוא בשם תרגם ירושלמי, או תרגום ארץ ישראל, לבד החכם ריקאנטי זוכר את יב"ע על כמה פסוקי התורה, ועל מקצת פסוקים זוכר תרגום ירושלמי, כמו שהביא בעל אמרי בינה בשמו (פרק ט'), וכן ראה המחבר ההוא ר' עזריה בכתיבת יד שני תרגומים על התורה כלה דומים מלה במלה, ועל האחד כתוב שהוא תרגום יונתן בן עוזיאל, ועל השני כתוב תרגום ירושלמי. ונראה שהסופרים המעתיקים מצאו ראשי תיבות ת"י, וקצתם כנוהו תרגם יונתן,

וקראתם תרגום ירושלמי, ושניהם אחד, חברו חכם מחכמי ישראל על המעט בכמו שש מאות שנה אחר החורבן, (כי אז נודעו ונתפרסמו הלאנגבארד"ן, והטירק"ן בעולם). והוא ראה וידע את תרגום אנקלוס, שהלך אחר פשוטו של מקרא, ובחר לו דרך אחר, להודיע גם את הדרשות החמודות והספורים היקרים, אשר באו במדרשי חז"ל, למען העיר את לב הקורא בתורה, לאחוז בפשט וגם מן הדרש לא יניח את ידו, וירא שמים יצא את שניהם. וידעתי שיש להשיב על כל הטענות הללו, לפי שאין בענינים כאלו דרך משאי, גם לא באה עליהם הקבלה, והותר לכל אחד מישראל לבחור הדרך הישר והטוב בעיניו, לפי דעתו וסברתו ואני את הנראה בעיני כתבתי:

עקילס הנזכר לא הי' המתרגם היוני הראשון, כי כבר נמצאו בימיו תרגום השבעים הנודע, ועוד תרגומים אחרים בלשון ההוא. חז"ל זכרו את מעשה הפתרון הנעשה על ידי הזקנים במצות תלמי המלך בפרק קמא דמגילה (דף ט' ע"א), תניא מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והכניסן בע"ב בתים, ולא גלה להם על מה כנסם, נכנס אצל כל אחד ואחד, אמר כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימו כלם לדעה אחת, וכתבו לו אלהים ברא בראשית, פירש"י ותוס' ז"ל, שלא יאמרו ב' רשויות הן, והפועל בראשית, והפעול אלהים), אעשה אדם בצלם ודמות, ויכל בששי וישבות בשביעי, זכר ונקבה בראו, ארדה ואבלה שם שפתם. ותצחק שרה בקרוביה, באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס, וירכיבם על נושא בני אדם, במצרים ובשאר ארצות ת"ל שנה, וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל זאטוטי בני ישראל, לא חמד אחד מהם, חלק ה' אותם להאיר לכל העמים, אשר לא צויתי לעבדם, ובמקום הארנבת כתבו צעירת הרגלים, דאשתו של תלמי ארנבת שמה. ולא יאמר שחקו בי היהודים לב ג"ב אשתי בתורה ע"כ. והיא ברייתא ממכילתא דבא אל פרעה (פרש' י"ד), ושנויה גם במסכת סופרים, בשנוי הנוסח קצת. ונראה מדברי חז"ל שהזקנים כתבו למלך את התורה בלה"ק. וגם פתרונה בלשון יון, שאלו לא כתבו רק את התרגום לבד, לא היו צריכים לשנות בראשית ברא אלהים, שאין בלשון יון מקום לטעות ההוא, כידוע לכל משכיל, וכן לא היו צריכים לשנות תיבת ארנבת, מטעם שאשתו של תלמי המלך ארנבת שמה, או כנוסח הירושלמי דמגילה פרק קמא, אמו של תלמי כך שמה, שהרי שם החיה בלשון יון לאגוס, לולי תאמר שפחדו לכתוב גם לאגוס, מעין הטעם ההוא, לפי שאבי המלך כך שמו בטלמיוס לאגוס:

והנה אריסטיאה היוני כתב חיבור שלם על אודות התרגום הה"א. בלשון יון, והועתק מר' עזרי' מן האדומים ללשון לט ומזוקק בלה"ק, וקראו לו הדרת זקנים, והוא הספר השני מספר היקר מאור עינים, נדפס במנטובה של"ד. *) כפי ספור היוני הנזכר התעורר המלך בטלמיוס פילאדעלפוס ע"י דימיטריאו איש פאליריאו, שהי' פקיד המלך על בית המדרש הגדול אשר הי' לו באלכסנדריא של מצרים, להביא גם את תורת היהודים בבית הספר המפואר. אשר שם אסף וכנס עד כחמש מאות אלף חבורים. והמלך ההוא קרא דרור אל כל היהודים אשר בארצו, ונתן עבורם כסף הפדיום, ושלח תשורה רבה ויקרה אל אלעזר הכהן הגדול לירושלים, ובקש ממנו לשלוח לו אנשי סגולה ששה לכל שבט, היודעים להעתיק את התורה ללשון יון, וכן עשה. והמחבר היוני ההוא האריך לספר בכל היקר הנעשה להמעתיקים ההם במצות המלך, וזכר שהי' בידם תורת אלהים כתובה על עורות באותיות מוזהבות, ושהתבודדו באי נבדל, וכלו את מלאכ' ההעתקה בע"ב יום. ושמרו את הסדר הזה, כי כל איש מהם לבדו היה מעתיק כל חלק מהתורה, ואח"כ היו מכונים את כל ההעתקות יחד, והנוסח הכולל ומקובל אל כלם הוצא אל ספר על יד דימיטריאו הנזכר, שומר הספרים אשר למלך. ואם נאמין לדברי היוני הזה, היה הוא בעצמו בעת הביא באלכסנדריא, עומד על המאורע ההוא, ומעתיק את ספוריו מאת כותבי דברי הימים אשר למלך. וגם יוסיפון לרומיים (ספר י"ב פ"ב מן הקדמוניות), וכן ידידיה האלכסנדרוני המכונה פילון, ספרו את המאורע ההוא כדברי אריסטיאה הנ"ל, בשנוי מעט וקצור הדברים, עד שכפי הנראה לקחו את רוב דבריהם מעל הספר היוני ההוא:

ודע שכל דברי המחבר ההוא חשודים בעיני המחברים האחרונים כמזויפים, בדוים ומגוזמים, ואמרו שהם סותרין זה את זה, ומכחישים את ספורי הימים היותר מפורסמים ומקובלי'. ומחברים אחרים הגינו בעדו וקימו את עדותיו, ורבו טענות המאמינים והמסתפקים. וכפי הנראה

---

*) ובשנת תקס"ט נדפס שנית פה ווינא בבית הדפוס שלנו בתכלית היופי:

אין להכחיש עדות הקדמונים בזה, ובפרט עדות ידידיה שהי' מתושבי אלכסנדריאה עצמה, העיר אשר בה נעשה מלאכת ההעתקה ההוא, אחרי הזקנים ההם כשלש מאות שנה. ועדות כמה חכמי נוצרים שהיו בימי התנאים הראשונים, שכלם מסכימים בכללות הספור של אריסטיאה, אף אם יתחלפו בפרטים. והדבר ידוע שבקורות הזמנים חלוף המגידים בפרט לא יזיק לאמונת הכלל. וכן הכריע בעל אמרי בינה בפרק ד', ובפרט את דברי המחברים הקדמונים בענין הזה, הסכמתם וחלופם. וכתב עוד, ולא יקשה בעיניך שרז"ל אמרו כי תלמי כנס אותם, ולא הודיעם על מה כנסם, ומפי כתבים של המגידים הנזכרים שמענו כי מאז כתב. לאלעזר כ"הג לשלחם אליו, הודיעם על מה יכנסם? כי הנה חז"ל בגלותם לקצר בדבריהם, הטיבו להשקיף אל המכוון, והואיל שאחרי בוא הזקנים אליו, הפרידם בלא יוכלו הוסד יחד כאמור, הלא זה כמי שלא הודיע אותם על מה נקראו עכ"ל. וכן אם אמרו חז"ל שנתן הקב"ה עצה אחת בלב כלם, והיוני כתב שהיו מכוונים ההעתקות יחד, ובוחרים בנאות ומקובל אל כלם. אין גם בזה סתירה לדעתי, לפי שבעדות אריסטיאה נוסדו יחד במעמד שר בית הספר דימיטריא"ו, ונוכחו על דבר הפתרון, והי' החכם ההוא שומע את דבריהם, ונושא ונותן עמהם. לכן באותן המקומות ששנו את דברי הכתוב, עשה להם הקב"ה נס שהסכימו לעצה אחת, למען לא יהיו דבריהם חשודים כמזויפים בעיני החכם ההוא. אבל עם כל זה אפשר שיתחלפו בבאור כוונת המקרא, ובטעמים, או בבחירת המלילה היותר נאותה בלשון יון, עד שיתוכחו בטענות ובראיות נכוחות, ויגבר יד המנצח, ולא יחשדם השר בשביל זה כעידי שקר. ויותר נראה שאלו הסכימו כלם מלה במלה בלי שום חליף כלל, שיהיו חשודים בעיניו, כי לא יאמין שיד ה' עשתה זאת, ולפעולת אדם הסכמה מלומלמת כזאת אי אפשר, לולי נועצו ונוסדו יחד, ויגזור אומר שנדברו זה לזה, או שתהי' ההעתקה ההיא ידועה ומפורסמת לכלם, טרם בוא אליהם מצות המלך:

ובמסכת סופרים פרק קמא זכרו רז"ל עוד העתקה אחרת יונית נעשה על ידי תלמי קודם למעשה ע"ב זקנים הנזכרים, אמרו מעשה בחמש' זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והי' היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה, ואח"כ אמרו שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים וכו', וכן תשמע מדברי שר בית הספר דימיטריא"ו ובקשתו לתלמי פילאדיל"פיו הכתובה בתחלת ספר הדרת זקנים, שהיו קצת דברי התורה נעתקים להם מקדם, אלא שלא היתה ההעתקה מכוונת ומספקת. וכן העיד אריסטובו"לו איש יהודי, כאשר זכרו המחברים בשמו (הוא אריסטובו"לו כתב לתלמי המלך שנקרא תלמי פלומיטא"רה, חבור גדול בלשון יון על תורת משה, כולל מאה פרקים, ונאבד באורך הימים, ולא נשאר ממנו כי אם מקומות מעט הבאים בתוך דברי מחברים אחרים, ובעל אמרי בינה שמע שימצא החבור ההוא בביבליאטעק אשר בעיר פיורינצ"ה), בפרק השני לתלמי, וז"ל: אפלטו"ן בדברים רבים אחז דרך תורת משה, יען כי בהדיא נכר שהתבונן בהרבה פרטיה, מאשר ספרי משה היו נעתקים לפני דמיטריא"ו, וגם לפני אלכסנדר ולפני מלכות הפרסיים, ומהם הוציאו דברים הרבה, כמו שעשה גם כן הפילוסוף פיטאגור"ה, אלא שלא היתה מתורגמת משלם, עד ימי המלך בטלמיוס המכונה פילאדעלפוס, שאז נעשתה ע"י זריזות החכם דימיטרי"או, במצות המלך עכ"ל:

ודע שהמדרש המפואר ההוא אשר למלכי מצרים באלכסנדריא, ואשר בו נשמרה העתקת השבעים הנזכרת נשרף כלו, כאשר רדפו אחרי פומפיוס הנמלט שמה לחסות בצל קליאופט"רה, ואמרו כותבי קורות רומי שנאבדו יותר משבע מאות אלף ספרים בשריפה ההיא:

התרגום היוני המצוי בידינו עד היום, ונודע בשם תרגום השבעים, אם הוא באמת מהזקנים ההם מוצל מאש אשר שרף את הבית, צריך לומר שכבר חלו בו ידי המגיהים. כי לא נמצאו בו י"ג השינויים שזכרו רז"ל במגילה ובמסכת סופרים כי אם ארבע. וזהו פרטן, ויכל בששי וישבות בשביעי, וירכיבם על נושא בני אדם, אשר ישבו הם ואבותיהם בארץ מצרים ובכנען, לא חמד אחד מהם נשאתי, והשאר אינם. ואולם ימצאו תחתם שנויים וחלופים לאין חקר. זכרם בעל אמרי בינה בפרט בפרק ח' מספרו, וכן התרגום ההוא כולל גם הנביאים והכתובים, ומדברי רז"ל משמע שלא כתבו הזקנים כי אם תורת משה לבד, וצריך לומר שמתרגמים אחרים הוסיפו הנביאים והכתובים. וכן נראה, שכל מי שיש לו לב להבין נועם לשון יוני, ידע שלשון התרגום היוני בתורת משה נשגב ונעלה מעל לשון התרגום ההוא ביתר הספרים, ואינם א"כ מתחבר אחד. ועל דבר השנויים הרבים הבאים בהעתקת הזקנים אשר בידינו, בתיבות ונקודות ופסקי טעמים, חשב ר' עזריה בספרו הנ"ל שהזקנים לא הביאו עמהם את ספר התורה בלה"ק, כי אם התרגום הארמי שהי' בידם מימות עזרא וסיעתו, והוא היה מסור

לאמן, ומפורסם ביניהם, כי הלשון המקודש והמאושר לא היה נודע כי אם לשרידים. וכל איש ישראל היה משתמש או בלשון ארמי, או בלשון יוני, כאשר זכרנו. והתרגום ההוא כבר נפלו בו שנויים וחלופים רבים מאז הכינו עזרא הסופר עד העת ההיא, אשר נמשך יותר על מאה שנה, אבל בעבור שהיה כן מקובל וטוב אצל ההמון רב מישראל שנמצא אז באלכסנדריאה של מצרים, חשבו לעשות בזה את הטוב בעיני המלך, אם יעתיקו לו את התורה על פיו, ולא שנו מן נוסח הארמי ההוא כי אם י"ב דברים שזכרו חז"ל לבד, וכל היתר הניחו כמות שמצאוהו. זהו סברת החכם ר' עזרי' הנ"ל. ויתכן אם כן שהשומרניים כתבו את ספר התורה שבידם מעל נוסח התרגום ההוא המשובש והמבולבל, ולכך רוב דבריו מסכימים עם העתקת השבעים שבידינו, וכבר הודעתיך למעלה שרוב החלופים והשנויים אשר בנוסח השומרוני יצאו מחלוף אותיות הדומות במכתב האשורי:

בתחלת המאה השמינית לאלף החמישי, קם רב סעדיה גאון בר יוסף הפיתומי (ע"ש עירו פיתום אשר במחוז פיו"ם, בארץ מצרים), והעתיק את חמשה חומשי התורה ללשון ערב, ויש מיחסים לו גם תרגום נביאים וכתובים. ובכל מקום שהזכיר ר' אברהם בן עזרא בפירושו על התורה את שם הגאון, ואמר שתרגם בלשון ישמעאל כך וכך כוונתו על הגאון ר' סעדי' ותרגומו הערבי הנזכר. והערבי נקרא אצלו לשון ישמעאל. שכן תרגם אונקלוס על והנה אורחת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), והא שיירת ערבאי. ועד היום הזה כל השרים והחכמים של האומה ההיא מדברים בשפת הערביים המפוארה, ובה חברו כל ספרי הדת שלהם, וכל התפלות וספרי החכמה כנודע. ובימים ההם גם חכמי עמנו אשר ישבו תחת ממשלת האומה ההיא, השתמשו בלשון הערבי. לאחותה ונועמה, וכתבו בה את הספרים. לא לבד ספרי החקירה והמוסר והמליצות והשירים, כי אם גם הדינים ופירושי המשנה, וחדושי הש"ס, כנודע מספר רבי סעדי' הגאון, והרמב"ם. ורבינו בחיי, ומחבר ספר הכוזר, וחדושים הבאים בשטה מקובצת, המועתקים מלשון הערב. והי' אם כן צורך בזמן לתרגם התורה בלשון המפורסם ושגור. והתרגום הערבי ההוא נדפס בקושטנטינא בשנת ש"ו, עם חמשה חומשי התורה, ותרגום אנקלוס ותרגום פרס לר' יעקב בר יוסף טאוס. בכתב אשורי מרובע. ובפאליגלאטטי של פאריז שזכרנו למעלה הדפיסו גם הם תרגום ר' סעדי' הנזכר, מתוך כתיבת יד אשר הגיע לידם, המסכים עם תרגום ר' סעדי' הנדפס בש"ו הנ"ל, בשני נוסחאות מועתקות מעל ספר אחד, שיצא בהם החלוף לפעמים מפאת הסופרים המוסיפים וגורעים ומשנים לפעמים מדעתם, או משגיאות המכתב. ומשם בא התרגום ההוא גם אל פאליגלאטטי הנדפס בלונדין, והראי' שהתרגום ההוא מרבינו סעדי' הגאון, שכן בשני הנוסחאות ההם נמצאו כל המקומות שהביא הראב"ע בשם הגאון, וסופר הכתיבת יד הנזכר אומר בהקדמה שלו, שמחבר התרגום ההוא נוצר מצרי, ושמו סעיד ממחוז פיו"ם. ואין ספק שטעה או החליף בכוונה לשם הזה את שם הגאון רבי סעדי' מפיו"ם הדומה לו. והנה הגאון ההוא לא תרגם את התורה כמתכונתה, כי אם הרחיב המאמרים, והוסיף עליהם באורים במקום הנאות להבנת קבלת רז"ל, כאשר העיד הוא בעצמו בהקדמתו, וז"ל: המעיין בבאורי זה ישתכל בכל תיבה ותיבה שהוספתי או גרעתי, ויתבונן על המובן על ידה. ועל ידי זה יגיע להבנת כמה שאלות ותשובות, שהם יסוד הדינים הבאים במשנה ותלמוד, ויתר דברי הקבלה עכ"ל. וכן נפלו בתרגומו הנדפס כמה שגיאות וחלופים בדבר שאפי' תינוקת של בית רבן לא יטעו בו, ואין ספק שהם פרי מחשבת הסופר, שחשב להוסיף דברים מלבו. כגון התחת אלהים אני (בראשית נ' י"ט). תרגם (איך פירכטע גאָטט), כאלו כתוב חתת אלהים אני. וכן משתאה (שם כ"ד כ"א), פתר (לו טרינקען פערלאנגט), לבכר (דברים כ"א ט"ז), פתר (פאָהליהען), כאלו כתוב לכבד. ועוד באו בתרגום הגאון הנדפס בפאליגלאטטי של פאריז ולונ"דין כמה חלופים שאינם בדפוס הראשון משנת ש"ו הנ"ל, ובאו אל תוכו מהעתק' השבעים או מתורת השמרוניים שזכרנו. אין להגאון הנ"ל חלק עמהם, ולכן אין לסמוך עליהם כלל. אם תרצה לדעת עד היכן הגיע זדון הסופרים, תדרוש את משלי החלופים ההם מעל ספר מבוא התורה אשר להחכם אייכהאָרן, פראָפעססאָר ביענ"א (איינלייטונג אין דאז אלטע טעסטאמענט פאָן יאָהאן גאָטטליב אייכהאָרן פראָפעססאָר צו יענא. לייפציג 1780). כי משם לוקחו הדברים האלה:

בשנת ש"ז נדפס בקושטנטינא חומש עם תרגום ספרדי (שפאניש) ויוני, לא נודע מי חברו, והרבנים אשר בעיר פירארא בדקו אחרי התרגום ההוא, ודקדקו לכוונו תיבה בתיבה עם דברי הכתוב, והדפיסוהו ע"י ר' יום טוב עטיא"ס בעיר ההיא בשנת שי"ג, ונדפס שלישית ע"י ר' מנשה בן ישראל ז"ל, בשנת ש"ן באמשטרדם, בהגהה מעולה. ואח"כ נדפס

פעמים רבות. ע"י ר' מנשה הנזכר בשנת ת"ד, ותט"ו, וע"י ר' שמואל די קאסירי"ס, בבית יוסף עטיא"ס, בשנת תכ"א, באמשטרדם. וע"י ר"י אטהב. וזה עשר שנים נדפס בדפוס היקר והמשובח, אשר לר' יוסף פרופס באמשטרדם. בכרך גדול, בתכלית הנוי וההדר, אין ערוך אל תפארת מלאכת הדפוס ההוא בכל הספרים הנדפסים עד הנה:

המדקדק הגדול ר' אליה בחור תרגם את התורה והמגילות בלשון אשכנז מתיבה לתיבה ממש, ונדפס בקונשטנטי"א במדינות שוויץ בשנת ש"ד. אחרי כן נדפסו ספרי תנ"ך בלשון אשכנז ואותיות עבריות ע"י המתרגם ר' יוזל ווילנהויזן באמשטרדם בשנת תל"ט, וחזר ונדפס שם בשנת תמ"ז, ותרגום אחר אשכנזי מהמתרגם ר' יקותיאל בלין מוויטמונד נדפס גם הוא באמשטרדם, בשנת תל"ט הנ"ל, עם הסכמות וחרמות של כמה רבנים מופלגי הדור ההוא. והנה ר' יקותיאל מזכיר בהקדמתו שראו את העתקת התורה ללשון אשכנז הנדפסת בקונשטנצי"א, והרבה לגנות אותה ולפסלה, עד אשר גזר שלא יצא ההעתקה ההיא מתחת יד המדקדק האשכנזי. אמנם אנכי הכותב לא ראיתי את תרגום המיוחס לר' אליה מימי כי לא נתפשט במדינה זו כלל, אבל ראיתי את העתקת ר' יקותיאל הנזכרת, ומצאתי שהוא פוסל במותו. ואם אולי כוונתו היתה רצויה ולכך הסכימו בעדו חכמי הדור ההוא, אבל מעשיו בלתי רצויים כלל, כי לא ידע בטיב לשון הקודש, ולא הבין עומק מליצותיה, ומה שהסיב תמנה תרגם בלשון עלגי' מקולקל ומשחת מאוד. תגעל בה נפש הקורא היודע לדבר צחות:

ומאז ועד עתה אין איש שם על לב לתקן המעוות, ולתרגם את התורה הקדושה בלשון המתוקן הנהוג ומורגל בדורנו. וילדי בני ישראל אשר להם לב להבין אחרי בינה ישוטטו לבקש את דבר ה' מבעל ההעתקות חכמי נוצרים כי הנוצרים מתרגמי' את התורה בכל דור ודור ללשונותם בגויהם, כפי צורך הזמן, ותקון הלשון, ונעימות המליצ', פעם כפי המלות ופעם כפי הכונה, פעם תיבה בתיבה, ופעם בהרחבה ותוספות באור, למען לא יחסר לרות למאון התלמידים כרצון וצורך איש ואיש. אמנם הדרך ההוא אשר דרכו בו רבים מבני עמנו, הוא רב המוקש והמכשול למועדי רגל, ורעה גדולה יצאה משם. כי המתרגמים הנוצרים אחרי שאין בידם קבלת חז"ל, ואינם שומעין אל דברי המסורה, אף לא יקבלו את הנקודות והטעמים אשר בידינו, עושים דברי תורה כחומה פרוצה, יעלה כל איש נכחו ועושה בה כרצונו, והם מוסיפים וגורעים ומשנים בתורת ה' לא לבד הנקודות והטעמים. כ"א לפעמים גם את האותיו' והתיבות, (כי מי יעצור ברוחם?) כפי מחשבות לבם והשגתם, וע"י זה פעמים שלא יקראו בתורה את הכתוב שם, כי אם את העולה על רוחם. ואין אני מגנה בזה את החכמים ההם, כי מה יכריחם לשמוע אל הקבלה אשר לא קבלו מאבותיהם, או אל המסורה הבלתי מסורה להם מאבותם כאמנים אללם? אף לא יקבלו את דברי התורה לשמור ולעשות את כל הכתוב שם, כ"א כמו ספר דברי הימים, לדעת את הקורות בימי קדם. ולהבין בדרכי ההשגח' וההנהגה העליונה בכל דור ודור, ואל התועלת הזה לא יזיק אם ישנו לפעמים בפרטים. בתוספות או גרעון אותיות או תיבות, כאשר הם עושים בספרי חול המפורסמים ונודעים, שכל מגיה ומגיה משנה בם כחפצו. ואולם אם יתכן זה לחכמי העמים ולתלמידיהם, לנו בית ישראל לא יתכן, כי לנו התורה הזאת מורשה, לא אל התועלת הנזכר לבד, כי אם לדעת את המצות אשר צונו ה' אלהינו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, והיא חיינו ואורך ימינו, וכדי שלא יהיו חיינו תלויים לנו מנגד בשערת הספר' וחוט התבוננות לבד. תקנו לנו חכמינו ז"ל את המסורה, וגדרו גדר לתורה ולמצוה לחק ולמשפט, למען לא נגשש כעורים באפלה. ומעתה אין לנו לזוז מדרכיה הסלולה, ולפלס ארח חיים. בלי פלס ומאזני משפט, ע"פ סברת ואומד דעת של מדקדק או מגיה מלבו. ולא מפיו אנו חיים, כי אם כאשר מסרו לנו בעלי המסורה הנאמנים אללנו, כה יהיה וכה יקום, ועל פיהם נבין במקרא, ושום שכל, נחקורה ונדעה את הכתוב שם. פעם על פי פשוטו, ופעם על פי דרשת חז"ל. כי שניהם כאחד טובים, כאשר אבאר להלן בעז"ה:

ויהי כאשר חנן לי ה' ילדים בנים זכרים, והגיע העת ללמדם תורה ולשננם דברי אלהים חיים ככתוב, הואלתי לתרגם את חמשת חומשי התורה בל"א המסולסל והמתוקן, כפי אשר הוא נהוג בימינו, לתועלת הילדים הרכים, שמתי התרגום בפיהם, עם הלמוד במקרא. פעם תיבה בתיבה, ופעם כפי הכונה והמשך הענין, להכנס בכונת הכתוב ובמליצות הלשון וזך לקחו, עד כי יגדלו ויבינו מלבם. וה' הקרה לפני את הרב מוהר"ר שלמה נ"י מדובנא, ללמד את בני יחידי אשר נשאר לי אז, (האל יאמץ לבו לעבודתו ויראתו), שנה אחת ליום בחכמת דקדוק הלשון. וכאשר ראה הרב הנ"ל את תרגום התורה שבידי, מצא חן בעיניו ויישר לפניו, ויבקש

מאתי להדפיסו לתועלת התלמידים, אשר חלק להם אלוה בבינת משל ומליצה. נעניתי לו לבשי, אבל בתנאי שישים עיניו ולבו להעיר על כ"מ אשר הכרעתי בתרגומי דעת מפרש ממפרשים הקדמונים. או אשר נטיתי מדעת כלם לבחור לי דרך אחר נאות ומסכים לדעתי עם דרכי הלשון, המשך הענין, או כונת הטעם ויסודותיה, על כל אלה ידרוש ויחקור, וישא ויתן עמי, ויכתוב על ספר, והיה לבאר הכתובים בלשון קל להבין לכל קורא, ואף גם זאת הבטחתיו הבטחה נאמנה להיות לו לעזר בחבור וכתיבת הבאור ההוא. כאשר תשיג ידי. ועוד תנאי אחר התניתי עמו שישתף את אחי הרבני מוהר"ר שאול נ"י במלאכת הדפוס והגהה הנכונה, וחלק כחלק יקחו שכר עמלם, מלבד הגמול הצפון לעושי הטוב והישר בעיני ה' להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרחיק את לב ילדי בית ישראל מעל התרגומים אשר הסתפקו בהם עד עתה. והנה ה' הוא היודע ועד כי לא עלתה על דעתי מראש, אף לא קויתי להשיג בצע כסף או תועלת כבוד במלאכה זו, ולא רציתי להקדיש שמי עליה, לולי בקש מאתי הרב הנ"ל לעשות כן, למען רבית החושקים בו והזולים זהב מכיסם. כי הוצאות הדפוס רבו עד מאוד, ואין ידו משגת דים, לולי יתנדבו אנשי בריתי הנדיבים לבא על החתום ולהיות בעזרתו. ויואל מהרש"ד הנ"ל לעשות כאשר דברתי. אסף וקבץ את באורי הכתוב לפי פשוטו, וכונתו הראשונה, מעל ספרי ראשי הפשטנים הגדולים אשר הם לנו לעינים בבאור המקרא. המה המאור הגדול רש"י ז"ל, אשר אין ערוך אליו בכל מקום שדרך בדרך הפשט, ונכדו הרשב"ם ז"ל המעמיק עד מאוד בפשוטו של מקרא ולפעמים יותר מהראוי. עד שלאהבת הפשט הוא נוטה לפעמים מנקודת האמת, והראב"ע ז"ל שהיה בקי בכל החכמות, והרמב"ן, הוא הרמב"ן ז"ל אשר הפליא לעשות בפי' על התורה לשונו ממתקים וכל דבריו מחמדים. ונלוה עמהם גם הרד"ק, עם שלא בא לידינו באורו על התורה. הנה בספר השרשים שחבר, בכל שרש ושרש יבאר פסוקים רבים מתנ"ך. ובכ"מ אשר בחרתי בתרגומי בבאור המפרש הא' יותר מזולתו, הודיע את כונתי וטעמי אם דרכתי במסילת בעל הטעמים או יציאני לזה דקדוק המלה, או המשך המאמר, או דרכי הלשון כפי הכללים המונחים אצלי; וכן בכל מקום שדרך הדרש והפשט מתחלפים ורחוקים זה מזה, אשר בתרגומי הלכתי לפעמים בדרך הפשט לבדו, ולפעמים בדרך הדרוש לבדו. והוא בבאורו הודיע מאיזה טעם עשיתי זאת. והיה בזה כלל מונח אצלינו להבדיל בין סותר למתחלף, כי הדברים המתחלפים אפשר שיהיו שניהם כאחד צודקים ואמתיים, ולכן בכל מקום שדרך הפשט איננו אלא נוטה ומתחלף מעל הדרש לא מתנגד לו. אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והדרשה תדרש, כי אז יהיה פשוטו של מקרא הכונה הראשונה והעקרית. והדרשה היא כונה שניה. כוון האומר גם אליה כדרך בעל הלשון לכוון לפעמים אל כונות שונות במאמר אחד, אלא שאינה העיקרית. (עיין מה שכתבתי מזה בהקדמת הבאור לס' קהלת, הנדפס פה בשנת תק"ל). והמליץ המתרגם את המאמר בלשון אחר, אם א"א לו להעתיק את שתי הכונות יחד בתרגומו, ולהסתיר את הכונה השני' בצל הכונה הראשונה, כמות שהיה בלשון שלפניו, אין לו כי אם לבחור בכונה הראשונה הפשוטית, ולא לנטות ממנה ימין ושמאל ולעזוב הדרשה למבין בספר המתורגם. ואולם אם הדרך הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש המקובל ומועתק אלינו מאת חז"ל, עד שא"א שיהיו שניהם צודקים, כי הסותר נמנע, אז חובה עלינו לילך בדרך הדרש. ולתרגם את המקרא על פיהו. כי אנו אין לנו אלא קבלת חכמינו ז"ל ובאורם נראה אור:

והוסיף עוד מהרש"ד על זה חבור תקון סופרים כי החכים עד מאד בעניני המסורת, בחסרות ויתירות, ובדקדוק הלשון וביסודות הטעמים. אסף מספר מסורת סייג לתורה של רבינו מאיר הלוי אבו אלעפיה בר טודרוס מטוליטולה ז"ל (אשר היה חבר להרמב"ן, ונפטר בשנת ה' אלפים וארבעה לב"ע), ומספר אור תורה שחבר הר"מ די לונזאנו ז"ל, ומספר מנחת שי למוהר"ר ידידי' שלמה מנורצי ז"ל. כי המה בחנו וחקרו ועמדו על כל מלה ומלה להודיע אם היא חסרה או מלאה, וכל אות ואות החזק הוא אם רפה. וכל נגינה ונגינה, אם היא מלעיל או מלרע. וכן אותיות קטנות וגדולות, ישרות ומנוזרות, מתגים וגעיות, פתוחות וסתומות. גם תקנו השבושים אשר נפלו במסורת הדפוס, ע"פ מסורות כתיבת יד שבאו לידם, כי אין לסמוך על מסורת הדפוס מרוב הטעיות שבהם. ומי יוכל לספר את רוב הטובה אשר עשו לנו המחברים הללו בספריהם? אלמלא הם כמעט נשתכחה תורה מישראל, ולא היו הסופרים יודעים לכתוב פרשה אחת כמשפטה, אף לא הקורא לקרוא פסוק אחד כדינו. כי רבו החלופים בספרים הנדפסים, והטעיות בהם מצויות עד מאוד. ומהרש"ד הנ"ל עשה מלאכתו באמונה ולא די לו במה שעשו המחברים ההם, כ"א בדק אחריהם בכל מיני בדיקה, והרבה טרח ויגע שלא להוציא

מתח"י דבר שאינו מתוקן. ונרף אל שלשת המחברים ההם ספר תנ"ך עם פירש"י ז"ל כ"י על קלף, נכתב בשנת רמ"ט, מוגה מאוד, (תשורה היא בידי מאת ידידי הקצין פ"ומ כהר"ר זעליגמאן מקעניגסבערג, יזכרו האל לטובה) ועל הגליון קצת מסורת מוגהים שלא נדפסו, והיה לי לישועה לברר מתוכו איזה ספיקות, כאשר יראה הקורא בס' תקון סופרים שלפניו, וכן אלה בידי פירש"י והרשב"ם ז"ל כ"י על קלף. נכתב בק"ק ווירמייזא. בא אל ידי מביבליאטהעק של יאבלונסקי, המדפיס הראשון אשר הדפיס את פי' הרשב"ם מהעתק' הכ"י ההוא, פה בעירנו בשנת תע"ה לפ"ק. והסופר המעתיק מתוכו לא היה בקי בכתב הישן ההוא, וטעה פעמים רבות, גם השמיט כמה שורות לפעמים. וה"ה מהרש"ד הנ"ל נעזר ע"י הכ"י ההוא במקומות המוטעים בפי' רשב"ם שנדפס:

ואני הוספתי על באור רש"ד הנ"ל ובארתי כל לשון לעז הנזכר בפירש"י ז"ל, ונעזרתי גם בזה עזר רב ע"י שני הכ"י שבידי, כי הלשונות ההם שנדפסו משובשים ומקולקלים מאוד, כאשר יראה הקורא בבאורנו. וגם בדברי רש"י ז"ל מצאתי בשני הכ"י נוסחאות ישרות ומתוקנות, בטחתי בהם עד מאוד, וישמח בהם לב הקורא גם הוא, כי על ידם ינצל הרב ז"ל מדברים זרים ותמוהים אשר באו בספרו שנדפס, מטעיות הסופרים או המדפיסים, או מדברי תלמיד טועה שכתב את סברתו על הגליון, והמדפיסים הכניסום עם דברי הרב. תראה דוגמתו בפ' תרומה (שמות כ"ה כ"ב), ובפ' תזריע (ויקרא י"ב ל"ג), ועוד שם (י"ג מ"ג):

והנה כל אלה עשה מהרש"ד הנ"ל בס' בראשית. (לבד מפרשת בראשית, שבארתיה אני הכותב, ומהרש"ד הוסיף בהם מקומות הדקדוק) עד כלותו, ובאו בתוכם דברים שכתבתי בפיו, והם מצויינים בין שני חצי מרובע, כזה [**]. ותחלתם א"ה, שהוא ר"ת אמר המתרגם. ועוד הניח בידי לקוטים לצורך הבאור על איזה פרשיות מס' במדבר, אבל היו צריכות תקון. כי לא כתבם כ"א בהעברה ראשונה, ולא חזר לדקדק עליהם. כאשר עשה בפרשיות של ספר בראשית.

ובספר שמות חברתי אני הכותב את כל הבאור כלו מראש ועד סוף לבד ממקומות המוסגרים שבאו בהם מדברי מהרש"ד הנ"ל, והוא לבדו חבר את תקון סופרים גם על הספר ההוא, ובראש הספר התחיל להדפיס הקדמה שלו, אבל לא גמרה, כי טרם כלותה רוח אחרת עברה עליו, לא ידעתי מה היה לו, כי עזבני והלך לו אל ארצו, אולי כאשר קרב אל המלאכה לעשותה, חשב בלבו לגמרה בעוד שנה או שנתים, ולטול שכר פעולתו מכלם, (וגם אני כן דמיתי בתחלת המחשבה), וכראותו כי המלאכה ארוכה וכבדה עד מאוד, וצריכה יגיעה רבה ושקידה יום יום, והוצאת הדפוס רבו כמו רבו, ולא יספיק כל ההון אשר הזילו העוזרים מכיסם, די לצורך הנייר המשובח והדפוס היקר, כי יעלה עד יותר מסך שלשת אלפים וחמש מאות ר"ט, אזי רפו ידיו וחלף כחו, ונתיאש מן השכר לגמרי, בין כך ובין כך נשארתי אני לבדי עם אחי מוהר"ר שאול נ"י, ומשא דבר ה' על שכמנו:

עוד זה מצאתי אוהב דבק כאח ה"ה גבאי דהספקות אביונים ידידי הקצין התורני כהר"ר ירמי' יצ"ו בן כהר"ר בענדיט נר"ו, מנכבדי הקהלה הזאת, והוא היה לי לאון ולעזר, לנצח על הפועים במלאכה, ולפקוד על פקודי ההוצאות וההכנסות, אף לשלוח את הספרים בזמניהם ליד קוניהם, כי צריך לזה זריזות רב ושקידה, ואנכי לא נסיתי באלה. וכל חפציו ועסקיו לא מנעוהו מלשמור משמרתי, זכרה לו אלוה על זאת!

ואני מאז ציותי שתכבד העבודה על מהרש"ד הנ"ל, ולא יוכל שאתה לבדה, חליתי את פני אוהבי ידיד נפשי, גבר חכם בעוז, הרב מוהר"ר הירץ וויזל נ"י, המפורסם בחבוריו היקרים והנחמדים. אשר כתב במועצות ודעת, לכתוב הבאור ע"פ דרכו על ספר ויקרא, והרב הנ"ל מאשר יקרתי בעיניו ולרוב אהבתו אותי, פנה מעסקיו ונתן את לבו לפרש הספר ההוא כלו מתחלתו ועד סופו, והכניס בבאורו עיונים נכבדים בהלכות ודינים, ובדרכי הלשון, ותהלוכות הנפשות, ומעגלי המדות והתכונות. לא הניח פרשה שלא חדש בה דברים בא' מענינים הללו, על פי דרכו בחבורים הנודעים ומפורסמים ממנו, וענותו תרבני, כי עם כל רוחב לבו נתן לי רשות לחלוק עליו, והכנים את השגותי וטענותי, סגורות בין ציוני חצאי מרובע, בתוך באוריו והקורא יבור לו את הישר בעיניו. בספר במדבר ובספר דברים שגמרתי עתה בחסד האל יתברך, נעזרתי בבאורם ע"י אנשים אחרים, בעלי בריתי, מביני מדע, אשר להם יד ושם בתורה ובחכמה, אלא שמרוב ענוה לא הרשוני לגלות את שמם. ומחבר של תקון סופרים מב' הספרים האחרונים הוא ה"ה המדקדק מוהר"ר שלום נ"י ממעזריטש:

מהרש״ד הנ״ל כתב בסוף הקדמתו לקונטרס עלים לתרופה, שיקבץ כל כללי הדקדוק, הן החלק השייך אל האותיות והתנועות, הדגש והרפי, שוא נע ושוא נח מלעיל ומלרע מתג וגעיא, הן החלק השייך אל משקלי השמות והפעלים והמלות עם כנוייהם, גם החלק השייך אל הטעמים, וחלוק מדרגותיהם בגודל ההפסק וקטנו וחבורו, וישים החבור ההוא בהקדמת החומש, ולזה תמצא בשני הספרים הראשונים בכמה מקומות, בזכרנו יסודות הלשון והבנינים, נאמר שהדבר מבואר בהקדמת הספר, ואינו כן, כי באמת כה היתה עצת מהרש״ד הנ״ל. אמנם לבבי לא כן ידמה. כי לא כן חסרי ספרי דקדוק הלשון אנו, שאבוא אני להוסיף על מספרם עוד אחד, כבר חוברו על כל אלו הענינים ספרים אין קץ. פעם בארוכה פעם בקצרה. ואם אולי יחסר לנו עד היום חבור מספיק על כל כללי הבנינים, הן בכ״א ספרים והן בספרי אמ״ת, כי אין בידינו בל״הק כי אם המעט מה שכתב המדקדק מוהר״ר זלמן הענא ז״ל, על כ״א ספרים, והחבור הקטן היקר שהדפיס מהרש״ד הנ״ל בשם הרב הגדול בעל מרכבת המשנה על הבנינים בספרי אמ״ת, עם כל זה אין מקום לענינים הללו בראש החבור הזה. ואחרי שת״ל בימינו החנוכות לומדים את כל החלק הזה מדקדוק הלשון בבית רבן, אין ספק שיחוברו כל הענינים הללו עוד ספרים אחרים לצורך הילדים הרכים אשר בבית הספר, ולא יחסר כל בהם:

אמנם צורך גדול ראיתי להזכיר בראש החבור את הכללים, אשר עליהם סמכנו בתרגום הכתובים והבאורים, ואשר לא ימצאו בכל ספרי הלשון הנודעים לי, למען יבין הקורא את דברי הספר בכל מקום שהם מיוסדים על הכללים הללו. וכדי לשמור בהם סדר ראוי, הכנסתי את כלם בגדר חלקי הדבור ושמושיהם, ואתה הקורא שום תשים את הדברים האלה על לבך, כי נעים כי תשמרם:

מחלקי הדבור ושמושיהם בלשון:

בעלי הלשון מלאו שכל התיבות, אשר בהן ישתמש האדם להודיע את מחשבות לבו לזולתו יחלקו לשלשה סוגים. ותהיינה או שמות או פעלים או מלות. ולכל אחד מהסוגים הללו סגולות מיוחדות מה שאין לזולתו, מקצתן סגולות עצמיות והן שוות בכל הלשונות, ההולכות על סדר הגיוני, ומקצתן מקריות משתנות ומתחלפות לכל עם ועם כלשונו. ונדבר על כל אחד מהם בפרט, ונחקור על גדרו. ועל סגולותיו ושמושו בלשון הקודש. ולפי שהדבור החיצוני שהוא המבטא, מיוחס ונערך עם הדבור הפנימי, שהוא הרעיון, צריך שאקדים לך איזה כללים מחכמת הדבור הפנימי, לקוחים מדברי הרמב״ם ז״ל במלות ההגיון. עם תוספת באור ושנוי לשון, הרחבה וקצור, כפי הצורך אל עניננו, ועזיבת העיונים. אשר אין בהם תועלת אל כונתינו עתה, כדי להקל הדבר על התלמידים, אשר לא הרגילו ללכת בדרכי החכמה ההיא, ולא שקדו על שעריה:

המשכל בנפשו ומשגיח על פעולותיה ימצא שיש בכחה להשקיף על שני מושגים (בין שיהיו מורגשים או מושכלים) יחד ולשפוט עליהם, אם הם נכנסים בגדר אחד כללי, ויהיה האחד ממין השני או מסוגו, אם לא. ואם הם ממין או סוג אחד, אז יחבר הכח השופט בנפש ויגזור לאמר, א הוא ב. ואם לא ; יפריד ביניהם ויגזור לומר, א אינו ב. ד״מ אם תעלה על רוחך, התפוח הוא אדום, יהיה זה גזירת הכח השופט בנפש לחבר רעיון התפוח, עם רעיון האדמימות, ולגזור שהתפוח נכנס בגדר האדמימות. וכן אם תאמר האדם הוא חי, הנה חי הוא סוג. והתבונה גוזרת שהאדם נכנס ונכלל תוך הסוג הזה, ומשפט כזה יקרא משפט מחייב (בעיאהענדער זאטץ). ואם תאמר, התפוח אינו חי, או האדם אינו עץ השדה. הנה הבדלת בכח התבונה בין שני הרעיונים הללו, וגזרת עליהם שאין האחד נכנס בגדר השני, ומשפט כזה נקרא משפט שולל (פערנייכענדער זאטץ). וכל זה במחשבות הנפש ופעולותיה הפנימיות, שהן הדבור הפנימי, ואם יצא המשפט אל הדבור החצוני, ע״י המבטא והדברה בלשון, או ע״י סימנים אחרים מורגשים לאדם אחר, כגון הכתיבה והרמיזה, יקרא מאמר פוסק (אויסשפרוך), וא״כ גם הוא או מחייב או שולל:

מעתה כל משפט הרעיון מחובר משלשה חלקים. ממושג א, אשר עליו ישפוט השכל אם הוא נכנס בגדר מה אם לא, והוא הנקרא לבעלי הדבור נושא המשפט. (סוביעקט). ממושג ב, שהוא גדר המין או הסוג ההוא בעצמו, או דבר אשר ממנו נדע שהוא נכנס בכלל המין או הסוג ההוא, ויקרא נשוא המשפט (פרעדיקאט), ומפעולת הכח השופט, הגוזר על

א שהוא ב, או שאינו ב. וכן הדבר גם בדבור החלוקי, אם תרצה להשמיע לזולתך את המשפט ההוא, צריך שתתן לכל שלשת החלקים הללו סימנים מורגשים לשניהם, סימן מורגש לא' שהוא הנושא, וסימן אחר לב' שהוא הנשוא. אשר על ידם תעיר את הנפש השומע להשקיף על המושגים אשר עליהם תשפוט, ועוד צריך שתוסיף עליהם סימן לפעולת הכח השופט בנפשך, אם סימן ההרכבה והחבור בין שניהם והוא סימן החיוב, או סימן הפירוד וההתנגדות שביניהם, והוא סימן השלילה, ד"מ אם תאמר השמים הם נבראים. יהיה תיבת השמים סימן הנושא, תיבת נבראים סימן הנשוא, ותיבת הם סימן החיוב. וכן אם תאמר השמים אינם נצחיים, יהיה תיבת השמים נושא, תיבת נצחיים הנשוא, ותיבת אינם סימן השלילה. והתיבה ההיא המיוחדת לסימן משפט הנפש והשערתה, נקראת לבעלי העיון ההוא, הרכבת המשפט (פערבינדונגסוואָרט):

פעמים שיהיה המשפט מוכרח בעצמו ומחויב מצד גדר הדבר ומהותו, עד שאי אפשר בשום אופן שיהיה הדבר בענין אחר ד"מ מספר תשעה הוא מרבע שלשה על שלשה, וזהו משפט מחויב ומוכרח, אי אפשר להעלות על הדעת שלא יהיה כן. וכן אין במשלש ישר הקוים זוית נצב יותר מאחד. או כל משפט הוא אם מחייב או שולל, וכן כל נמצא הוא אם רוח או גשם. כל אלו נקראים משפטים מוכרחים, לפי שאי אפשר להעלות על לב שיהי' הדבר על ענין אחר, כי ההפכו נמנע וכולל סתירת עצמו:

והנה משפט כזה לא יפול תחת הזמן, כי במוכרחות מה שהיה הוא שיהיה, ומה שיהיה כבר הוא, ואמיתת המשפט נשאר על ענינו ומכונו כל הימים, בלי שנוי וחלוף כלל. לכן לא יהיה בהרכבת המשפטים הללו סימן להוראת הזמן. ולא יתכן לומר מספר תשעה היה או היה מרובע ג' על ג', וכן ביתר המשלים שזכרנו, לא שתתן בהרכבתיהם כי אם החיוב או השלילה גרידא, בלי ענין הזמן העבר או העתיד או הבינוני, כי אין לזמן ענין עמהם כלל. ודרך לשון הקודש שלא לתת סימן כלל להרכבת החיוב, כאמר ד"מ כל מספר אם זוג אם נפרד, והכונה כל מספר היא אם זוג אם נפרד, (יעדע צאהל איזט ענטוועדער געראַדע אָדער אונ־געראַדע), באין סימן לתיבת איזט, שהיא תיבת ההרכבה. וסימן השלילה הוא אין או בלתי ודומיהם:

ויש שיהיה ענין המשפט בלתי מחויב מצד גדר הדבר ומהותו, כי אם אפשרי מצד עצמו, אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא, ואנחנו בזכרנו עליו לאמר שהוא היה או הוה או יהיה נמצא או בלתי נמצא, ומשפט כזה נקרא משפט מחלט, כגון נח איש צדיק תמים, או ידו אוחזת, השמש יצא על הארץ ודומיהם. הנה משפט כזה נופל תחת הזמן, ואמתתו תלויה בתולדות העתים והקורות. אם היה אפשר שלא יהיה, ואם הוא בלתי הוה, אפשר שהיה או יהיה וכן בחלופם. ולכך ישתנה בו סימן ההרכבה עם שנויי הזמן, ותוכל לומר נח היה או יהיה איש צדיק תמים, היד היתה או תהיה אוחזת, וכן השמש היה או יהיה יוצא על הארץ, ותיבת היה כוללת משפט הרעיון עם הוראת הזמן העבר, שעודה הוא במה שעבר. ותיבת יהיה כוללת משפט הרעיון עם הזמן העתיד לבא, שעודה הוא במה שעתיד להיות:

נושא המשפט ונשואו הם שמות, ועל הרוב נושא המשפט הוא שם עצם, ממנו התחלת המשפט, אם הוא נכנס תחת גדר מה אם לא. והנשוא הוא על הרוב שם תואר, מורה על גדר הסוג או המין אשר בו יכנס הנושא או לא יכנס. וסימן ההרכבה שביניהם המורה על פעולת הכח השופט לחייב או לשלול נשוא המשפט מנושא, הוא הפעל הראשי, נקרא לבעלי הלשון דבור המציאות (דאַז זעלבסטשטענדיגע צייטוואָרט), היות, (זיין), כללו בסימן אחד כמה ענינים, (א) משפט הנפש בחיוב או שלילה, (ב) הוראת הזמן במשפטים מחלטים, ופעמים שכללו בו גם, (ג) הוראת הגוף, אם הנושא הוא המדבר בעצמו, או הוא השומע או גוף שלישי, וכן (ד) הוראת המין, אם הנושא זכר או נקבה או טומטום, ד"מ אהיה תהיה, תהיה, איני, אינו, אינה ודומיהם, ומאמר פוסק כזה נקרא לבעלי הלשון מאמר שלישיי, על שם שלשת חלקי המשפט שהם הנושא והנשוא ותיבת ההרכבה המסומנים כל אחד בסימן מיוחד:

והנה תמצאו שלפעמים כללו מניחי הלשון בדבור ההוא בעצמו גם את הנשוא, ד"מ התהלך נח, שעורו נח היה מתהלך. יחי ראובן, שעור ראובן יהיה חי. ונכלל א"כ בדבור אחד, משפט הנפש, הוראת הזמן, והגוף והמין ונשוא המשפט, ובלה"ק וכן במקצת לשונות העמים הקדמוניים הוסיפו על כל ההוראות האלה את הוראת הנושא, וכללוהו עמהם בתיבה אחת, להגיד אם הנושא הוא גוף המדבר או גוף השומע, או גוף שלישי, ד"מ גרתי, ענינו אני הייתי גר. תחיהו, שעורו אתה תהיה חי. שכבתם, הוא אתם הייתם שוכבים, ודומיהם.

וזהו ענין הפעל (לייטוואָרט) הנזכר לבעלי הלשון, שעורו הדבור הכולל את משפט הנפש לגזור בחיוב או בשלילה. מצורף עם הוראת הנשוא, (ולפעמים גם עם הוראת הנושא)׳ והזמן והגוף והמין. לעת הצורך בהם לכוונת המאמר. ומאמר כזה שיבא בתוכו הפעל, הכולל את הנשוא עם התיבה המרכבת, בסימן אחד. יקרא מאמר שניי, לפי שלא הוכחו לשלשת חלקי המשפט, כי אם שני סימנים, וסימן הנשוא כולל גם תיבת ההרכבה:

והמקור הוראתו משפט הנפש שזכרנו לבדו, לחייב או לשלול דבר מדבר, בלי שנויי הגוף והמין, ובמקצת לשונות גם בלי הורא׳ הזמן, כי לפעמים נצטרך להשתמש בפעל בגידא מופשט מיתר ההוראות הכלולות עמו, כגון עם תרצה לדרוש על נשוא המאמר. לעשותו נושא המאמר. ולגזור עליו, ד״מ אמרת האדם הוא לבדו, הנה האדם נושא הוא דבור המליצות. לבדו נשוא. ואם תרצה לגזור על ענין המצא האדם לבדו, ולשפוט עליו משפט מה, ע״כ תשתמש במקור, ותאמר היות האדם לבדו לא טוב, הנשוא נעשה נושא, ושפטת עליו נשוא שני לא טוב, והנה הנשוא הזה השני, פעמים שיהיה תואר הפעל ופעמים שיהיה הואר התואר, כי בכל משפטים שניים, שנשואם פעל, אם תגזור דבר מנשואם, יהיה הנגזר נשוא הפעל, ויהיה הפעל המתואר, ונשואו תואר. ואולם במשפטים שלישיים שנשואם שם, כאשר תשפוט על השם ההוא, יהיה הנשוא השני תואר התואר. ולהלן נדבר עוד מזה. וכאשר יבוא הצורך בלשון לשמש הרבה במקור וליחס לו תוארים, יעשו ממנו שם, הנקרא שם המקרה, ד״מ אהבה, שנאה, בריאה, ילידה, ודומיהם. ולכן חז״ל שהצטרכו להשתמש פעמים רבות בתוארים על האופן הזה, עשו מרובם שמות המקרה, ישיבה סיכה, רחילה, נטילה, ודומיהם. והאחרונים הרבו לחדש שמות כאלה, כפי הצורך בהעתקתם הדרשות העיוניות מלשונות אחרים, אמרו הויה, הפסד, הכרח, אדמיות ודומיהם:

עיניך רואות בכל הלשונות הנודעות לנו, שלפעמים ישתמשו במאמרים שלישיים. וסימנו הנשוא לבד ותיבת ההרכבה לבדה ע״י דבור המליצות, ויאמרו הארץ היתה תהו, יוסף היה נער, מה יהיה הלמתיו ודומיהם, ומאמר כזה קראנו מאמר שלישיי. ולפעמים יגזרו להשתמש במאמרים שניים, לכלול נשוא המשפט עם תיבת ההרכבה בסימן אחד, ולהשתמש בפעל, כאמרך ד״מ הלך תחת היה הולך, יצא תחת היה יוצא, וכן ישוב, ישקוט יאכל, ישמרו ודומיהם:

ודע לך שלא בא הענין הזה על דרך מקרה והזדמן, או מצד ההסכמה לבדה בלי טעם וסבה, כי אם יש בזה כוונה מיוחדת וכלל הגיוני. מתי נצטרך להשתמש בפעל ראשי הנקרא דביר המליצות, ומתי הותר לקצר ולהשתמש בפעל שניי. אף יש בזה הבדל בין לה״ק ליתר הלשונות הנודעות לי, כבר העידותי עליו בביאורי למלות ההגיון להרמב״ם ז״ל, אעתיק משם את הנאות והמועיל לכוונתינו:

בכל הלשונות הנודעות לי בחרו להשתמש בפעל שניי אם היה נשוא המשפט פעולה או קבלת הפעולה (ווירקען אָדער לײדען). או הפכו שהוא העדר פעולה או העדר קבלתה. והכלל שיהיה רעיון הנשוא שינוי ותמורה ע״י פעולת הפועל במקבל הפעולה, או העדר השנוי והתמורה ההיא (פֿערענדערונג דורך ווירקען, אָדער אונגעווּ דער פֿערענדערונג). (ואל תתמה על היות ענין משותף לשני ההפכים, לשנוי ולהעדרו, כי כל ההפכים מתדמים בגדרם, אלא שאחד יחייב ואחד ישלול, ולכן במבטא דין אחד להם, ויתחלפו בסימן החיוב או השלילה) ד״מ הלך (גינג), חי (לעבטע), ימות (ווירד שטערבען)׳ ינוע (ווירד זיך בעוועגען)׳ ודומיהם. הענין אשר עליו יורה נשוא המשפט הוא פעולה או קבלת הפעולה. או הפכם שהוא העדר פעולה או העדר קבלת הפעולה הראויה, ובכל אלה נשתמש בפעל ונכלל נשוא המשפט והרכבתו בסימן אח׳:

אמנם אם יהיה נשוא המשפט לא שנוי ולא העדר שנוי, כי אם מקרה, תואר, או משיג ממשיגי הנושא, כמו שחור, תהו ובהו. אחד, גדול, קטן, חכם, רב, מעט, ודומיהם, אז אין לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם תצטרך ליחד לכל אחד מהם סימן לבד, ע״י דבור המליצות ולומר ד״מ (וואר שוואַרץ. וואר אונפֿאָרמליך, וואר פֿערװיסטעט, ווירד אײנס, ווירד גראָס, קלײן, ווייזע, פֿיל, װעניג זיין):

כן הדבר בלשונות העמים הנודעות לי, אבל בלשון הקודש ימצאו מאמרים משתמשים בפעלים, אע״פי שאין נשוא המשפט לא שנוי ולא העדרו, כי אם תואר מתוארי הנושא, כגון חשך משחור, שעורו היה חושך, אגדל ממך פי׳ אהיה גדול. וכן אדמו, עצם, יאדימו, ילבינו, יחכמו, זקנתי, שבתי, קטנתי׳ בכל אלה הפעלים ודומיהם אין רעיון הנשוא לא שנוי ולא

בעבר שני. לכן אם תרצה לתרגם הדבור בלשון אשכנז ד"מ, אי אפשר מבלתי שתשתמש בדבור המליצות, ותאמר (וואר פינסטער, ווערדע איך גראָס, או גראָסער זיין, ווערדען ראָטה, ווערדען ווייס זיין, ווערדען ווייזע זיין, איך וואר אלט. גרויאי קליין), וכן ביתר הלשונות שזכרתי, כי זהו הכלל המוכח להם, שלא לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם בהיות רעיון הנשוא שנוי או העדרו, ובכל אלו אינו כי אם תאר מתארי הנושא. ואולם בלה"ק אם יהיה נשוא המשפט מקרה משתנה כלומר הנופל תחת השנוי, נשתמש בפעל שניי, אף אם אין הכונה עתה לדבר על ענין השנוי או העדרו. וכל המשלים שזכרנו ענינם מקרים משתנים ובלתי עצמותים לנושא. לכן ישתמש בעל לה"ק בפעלים. אבל אם יהיה נשוא המשפט תואר עצמותי, או מקרה קיים בנושא ובלתי נפרד ממנו, אז תצטרך גם בלה"ק להשתמש בדבור המליצות. ויש עוד דברים ודקדוקים עיונים בענין הזה. אלא שאין להאריך בהם, לפי שהם יוצאים מכונתינו. ואתה תן עיניך ולבך אל ההבדל הזה שבין הלשונות, כי תועלתם רבה בבאור הכתובים ובלעדו אי אפשר לתרגם המקרא בשום לשון כראוי, כי לא תדע מתי תצטרך להמיר מאמר שניי במאמר שלשיי:

והנה בכל הלשונות כלם יש שלוה תואר הדבר אל המתואר, בלי גזירת הכח השופט כלל, לא כחייב ולא כשלול עתה דבר מדבר בפועל, כי אם נשקוף במחשבתינו על העצם המתואר כך וכך, ואז לא יהיה התואר נשוא המאמר, כי אם חלק מחלקי הנושא או הנשוא, ויקרא שם התואר גרידא. והרמב"ם בשער י"ג ממלות ההגיון קרא לו מאמר מרכבה הרכבת באור ותנאי, ד"מ אם תאמר העיר הגדולה או העיר הקרובה. תשתמש בשם עצם ותואר גרידא, ושניהם נושא המאמר או נשואו. וכן האנשים השלמים או אנשים שלמים, הנה תיבת השלמים או שלמים אינו נשוא המאמר, כי אם תאר גרידא, אבל אם תאמר העיר גדולה, העיר קרובה, האנשים שלמים, אז מלות גדולה, קרובה, שלמים נשוא המאמר, לא שמות התואר גרידא. והכלל נשוא המאמר יבא תמיד בלי ה"א הידיעה, אף אם ילוה אל נושא הנודע בה"א הידיעה, אבל שם התואר גרידא צריך שישוה עם העצם המתואר על ידו, ואם יהיה המתואר נודע צריך להודיע גם את התואר בה"א הידיעה. ולזה והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב'), גדולה נשוא לא תואר גרידא, עיין הבאור שם:

ובלשון אשכנז כך הוא הענין. אם יהיה שם התואר גרידא, ישתנה גם הוא בשנוי העצם, כפי המין והמספר, תאמר (גראָסער מאַן, גראָסע פֿרויא, גראָסעס בוך, גראָסע מעננער, שאָהנע ביכער), אבל אם יהיה השם נשוא המאמר, לא ישתנה לא במין ולא במספרו כי אם ישאר על מתכונתו, כאלו הוא תאר הפעל (אדווערביום). כמו (דער מאַן איזט גראָס), לא (גראָסער), (דיזע מעננער זינד גראָס), לא (גראָסע), כמשפט התואר גרידא, (דיא פֿרויא איזט גוט), לא (גוטע). (דיע ווייבער זינד גוט, דיא ביכער זינד שאָהן), לא (שאָהנע). וביתר הלשונות הנודעות לי לא מצאתי הבדל בין שתי הבחינות הללו, כי אם משפט אחד לשתיהן:

וימצאו שמות העצם שאינם לא נושא המאמר ולא נשואו, אף לא חלק מחלקיהם, כי אם מתיחסים אליהם יחס מה, ועל ידי היחס הזה הם מגבילים את הנושא או את הנשוא, ומיחדים אותו, להבדיל בינו ובין כל דבר זולתו. ד"מ באו בצל קורתי, באו מוסב על האנשים האמורים למעלה, והם נושא המאמר, ותיבת באו היא נשואו, תיבת בצל אינה לא נושא ולא נשוא, כי אם מתיחס על הביאה, שהיא הנשוא, להגבילו ולהודיע אנה באו, תיבת קורתי מיחדת ומגבלת את הצל, להגיד צל של מה היה, והודיע שהוא צל קורתו, וכן כל כמוהו:

ודע שיש הבדל בלשון בין השמות שהם נושאי המאמר או נשואו, או חלק מחלקיהם, לשמות שאינם אלא מתיחסים אליהם:

כל שם שהוא חלק מחלקי המשפט, בין שיהיה נושאו או נשואו, או תואר מתאריהם יבא ביושר, ויקרא שם יושר (קאזוס רעקטוס, נאָמינאַטיוו, דער נעננפֿאַלל, דיא ערסטע ענדונג), וכל שאינו כי אם מתיחס אל חלק מחלקי המאמר על האופן שזכרנו, יבא בנטייה, ויקרא השם הנוטה (קאזוס אָבליקוס, דיא איבריגען ענדונגען). זכר הרמב"ם ז"ל מזה בשער י"ג מבאור מלות ההגיון, אלא שלא נתן בהם גדר כראוי. והגדר הזה הוא הגיוני, ברור ונכון ומשותף לכל הלשונות. אלא שיתחלפו בדרכי הנטייה ומספרם, ומשפט לה"ק להורות על הנטייה. (א) ע"י סמיכות הענין. (ב) ע"י תיבת את. (ג) ע"י אותיות בכל"ם או ע"י התיבות הבאות במקומם, כאשר אבאר:

ותדע מזה שבכל מאמר אי אפשר שימצאו יותר משני שמות ביושר, והן הנושא, והנשוא, וכל מה שיתחבר עמהם. דהיינו עם תשמש בדבור המליצות, ותניח הנשוא לבדו, כי אז אף הנשוא שם, ובא ביושר, כמו שאמרנו. ויהיה המאמר בעל שני שמות ישרים. ואולם יש שלא יבא במאמר כ"א שם אחד ביושר, והו במאמר המשתמש בפעל שניי, שהוא כולל הנשוא התיבה המקשרת, ונותן לשניהן סימן אחד, כמו שבארנו למעלה, כי אז לא ישאר כי אם הנושא הבא ביושר. כי הנשוא נשתנה מתמונת השם, ונסתר בכלל הפעל. ויהיה המאמר בעל שם א' ישר, ופעמים שיסתר גם הנושא, ואז לא יבא במאמר ההוא שם ישר כלל, ד"מ ולאנשים האלה לא תעשו דבר כי על כן וגו'. אין בכל המאמר הזה שם ישר כלל. כי הנושאים נוכחים תעשו, או נסתרים באו, והנשואים בכלל הפעלים השניים. ולא נשארו א"כ כ"א שמות נוטים, לאנשים עם למ"ד הנטייה, דבר, הוא הפעול, שדרכו לבא עם מלת את, בצל עם בי"ת הנטייה, קורתי והוא נסמך עם הכנוי, כמו שנבאר:

והנטייה ההיא שזכרנו. או היחס שבין חלקי המאמר לשמות זולתם, פעמים שיהי', ממאמר הכמות (עיין מלות ההגיון להרמב"ם ז"ל שער י"ד ומה שפירשתי שם) ואז אם יהיה יחס השווי והדמיון, ילווין על ידי אות כ, כמו כגן ה' כארץ מצרים (בראשית י"ג י'), כמוך כפרעה (שם מ"ד י"ח). ואם יהיה יחס החלק אל הכל, יסומן על ידי אות מ, יגדל ממנו (שם מ"ח), קטן מהכיל, קטנתי מכל החסדים (שם ל"ב י'):

ואם יהיה היחס ההוא ממאמר המצטרף (והוא יחס בין שני דברים, שאין מציאתו באחד מהם כלל, כי אם בהקשה והצטרפות בין שניהם, כגון יחס האב והבן, האדון, והעבד, האוהב והנאהב, ודומיהם), אז תקרא הנטייה ההיא סמיכת ענין, (געניטיף, צווייטע-פאלל. צווייטע ענדונג), ויש בסימן הסמיכות הבדל בין לה"ק ללשונות העמים] הנודעות לי, והוא זה: בלה"ק ישתנה השם הנסמך, והוא שם הדבר אשר רצית להגבילו וליחדו על ידי יחוסו עם הדבר אשר הוא מצטרף אליו, ובלשונות אחרות ישתנה השם אשר הוא נסמך אליו, שהוא שם הדבר המגביל ומיחד את הסמוך, ד"מ אם יהיה הנפרד בנים (קינדער), ותמצא להגביל וליחד את הבנים, אשר עליהם יסוב המאמר, ע"י יחס מצטרף אל אביהם, תאמר בלה"ק בני איש אחד, ותשנה השם המוגבל והמיוחד ע"י היחס ההוא, ובל"הע תאמר (קינדער איינעס מאננעס), ותשנה השם המיוחד ומסמן. וכן וזית השדה, בל"א (טהירע דעס פעלדעס) ודומיהם. ואם יהיה היחס ההוא ממאמר יפעול (עיין מלות ההגיון שם), והוא יחס הפעול אל הפעול יבא הפעול עם תיבת את (דהיינו אם יהיה השם נודע, כידוע למדקדקים), והנטייה ההיא תקרא (אקוזאטיף, פירטע-פאלל, פירטע ענדונג). ואם יהיה היחס ממאמר מתפעל, והוא יחס הפעול אל פועלו, אז יש הבדל בין לה"ק ללשונות העמים, שבלה"ק יבא עם מלת את, כאלו הוא (אקוזאטיף), ובל"הע יבא על משקל ישר. כמו (נאמינאטיף). וטעם לדבר, הנה כא ידעת, שנושא המאמר ונשואו יבאו על משקל ישר, ושאר שמות המאמר יבאו על משקל נוטה, לזה בבניני הפעולות (האנדעלנדע צייטווערטער), שהיחס בהן ממאמר יפעול, יהיה הפועל נושא המאמר, ויבא על משקל ישר, והפעול יבא עם את, על משקל נוטה, אבל בבנייני התולדות (ליידענדע צייטווערטער), שהיחס בהן ממאמר מתפעל. יסוב הפעול להיות נושא המאמר, המשל בזה, אמרת ראובן אכל את התפוח, ראובן נושא, התפוח שהוא הפעול נשוא, ובא בסימן (אקוזאטיף), ואם תאמר התפוח נאכל מראובן, יסוב התפוח, שהיה הפעול נשוא המאמר להיות נושאו. מעתה יש בתיבת התפוח בכל בניני התולדות שתי בחינות, בחינת הפעול, ובחינת הנושא. ומניחי ל"הע עזבו בחינת הפעול, והניחו את השם על משקל ישר (דער אפפעל ווירד געגעססען) בסימן (נאמינאטיף), ובעל לה"ק ישתמש בסימן הפעול ויאמר את התפוח נאכל, אע"פ ששב להיות נושא המאמר, אחרי שלא סר מהיות פעול. לזה בלה"ק משפט אחד ליחס מאמר מתפעל, עם יחס מאמר יפעול, ויאמר ד"מ ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), ויושב את משה (שמות י' ח'), אף שהיחס בכל אלה מאמר המתפעל, כמשפט בניני התולדות. ואני עוררתי על היסוד הזה בבאורי (בראשית א' א'):

ויש מלת את שאינה סימן הפעול, ושעורה כמו עם, כמו את יעקב איש וביתו באו (שמות א' א'), ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ה' כ"ב). וההבדל שבין שתי הוראות האלה, הוא שכאשר יהיה סימן הפעול, יהיה מנוקדת כחי ע"ן. והראיה על זה, שעם אותיות הכנוי יאמר אותי ואותך, ודומיהם, ואם יהיה הוראתו כהוראת מלת עם, אזי הוא מהכפולים

ויאמר בסמיכות אתי מלבנון (שיר השירים ד' ח') אתי יאכלו (בראשית מ"ג) שבא הדגש לחסרון הכפל:

ופעמים שיהיה היחס ההוא ממאמר אנה ומתי (והוא הסוג החמישי והששי להרמב"ם ז"ל), והוא יחס הדבר אל המקום או אל הזמן, כי הזמן והמקום מתדמים, וכל תנועה ושנוי בזמן ובמקום. וסימן יחוסי המאמרים האלה בי"ת, למ"ד, מ"ם. כי לכל תנועה ושנוי שלשה גבולים, גבול שממנו התחיל הדבר להתנועע, גבול שאליו יכוון השנוי או התנועה ההיא, וגבול בו, שבו הדבר עתה בזמן המדובר עליו. וכן כל סבה פועלת היא כמו הגבול שממנו, כי מן הסבה ההיא התחלת הפעולה. והסבה התכליתית, מיוחסת אל הגבול שאליו, לפי שהתכלית הוא סוף המעשה, כענין הגבול שאליו תכוון הפעולה. ובלשונות העמים הגבול שממנו והגבול שבו מסומנים בסימן אבלאטיף, והגבול שאליו בסימן דאטיף, ובלה"ק הגבול שאליו, וכלל בו התכלית מסומן באות למ"ד, שהוא כמו אל. [עיין מה שכתבנו מזה על פירש"י לך לך מארצך) (בראשית י"ב א'). והגבול שממנו, ועמו הסבה הפועלת, יסומן באות מ"ם שהוא כמו מן. והגבול שבו יסומן באות בי"ת, שהוא כמו בו, עיין באורנו על והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), ועל במראת הצבאת (שמות ל"ח ח'), ההבדל שבין אמרנו מבשר ומלחם לאמרנו בבשר ובלחם, וכן בין אמרנו ממראת הצבאת לאמרנו במראת]. ויש עוד שמוש מיוחד ללמ"ד, והוא לכלול הדבר הנאמר בפרט או לפרוט הדבר הנאמר בכלל, כמו לכל כלי המשכן (שמות כ"ז י"ט) לכל האתת והמופתים וגו' ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול (דברים ל"ד י"ב). ויהרג מלכים אדירים לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן (תהלים קל"ו ד'). עוררתי על היסוד הזה בכמה מקומות בבאורי, ואין כאן המקום להאריך בו.

חלק מחלקי הדבור נקרא בלע"ז (פּראָנאָמינא, פּירוואָרטער), על שם שיבאו על הרוב במקום שהיה צריך לכפול השם, ויבאו תחת השם ובמקומו, המשל בזה במקום שם המדבר, יאמר אני, במקום שם הגוף השומע, יאמר אתה, ובמקום הגוף השלישי המדובר בו, יאמר הוא. וכן תחת עבד האיש אשר נזכיר שמו בקודם יאמר עבדו, וכן עבדי, ועבדכם. ובפעלים במקום הוציא גוף השומע, יאמר הוצאת במקום הוציא גוף השומע את גוף המדבר, יאמר הוצאתני, והרמב"ם ז"ל במלות ההגיון קראם הנסתרים, ובעלי לה"ק יקראו להם הכנוים, על שם שהאותיות האלו ה"א, כ"ף, נו"ן, וי"ו, יו"ד, מ"ם, יבאו תמורת השם כנזכר, גדר הכנוים, שהם סימני היחס שבין כל דבר עם אחד מהגופים, המדבר והמדובר אליו, והמדובר ממנו אם כנוי השם, בהיות השם מיוחס אל אחד מהגופים המדבר או הנוכח או הנסתר. כגון עבדי, עבדך, עבדו, או כנוי הפעל, אם יהיה אחד מהגופים הוא הפועל או הפעול, הנושא או הנשוא, כגון עשיתי, גמלת, אכלה, או כנוי המלה, כאשר תיוחס המלה, אל אחד מהגופים, כגון מן את יאמר אותי, מן אל יאמר אליך, וכן מן מאוד יאמר מאודך כמוני, וכן כנוי השמושים, שמות הבי"ת, כמו בך בנו, והלמ"ד, לך, לכם, והמ"ם, מני, ממני, כמו מן אני:

ודע שיש הבדל בין חלק הדבור הנקרא לבעלי לה"ק הכנוים, לחלק הנקרא בלע"ז (פּראָנאָמינא): בלה"ק לא יקרא היחס ההוא הנזכר כנוי, כי אם בהיותו ממאמר המצטרף או ממאמר יפעול ומתפעל ממאמר המצטרף, ויבא במקום סמיכת ענין. כמו אבי, אשתך, כשמעו, בואך, צאתך, למענך, כלם במקום שלי, שלך, שלו, שהם סימני הסמיכות. ואם יהיה ממאמר יפעול או ממאמר מתפעל, יבא במקום סימן הפועל והוא השם הישר, או במקום את, שהוא סימן הפעול, כגון אהבתיך, במקום המדבר אוהב את הנוכח. עשיתו, במקום הנוכח עשה את הנסתר. ומצאנו שיבא תחת יחס למ"ד או מ"ם השמוש, היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג) במקום היקרא לך. יצאוני במקום יצאו ממני, נתתני במקום נתתה לי, עשיתני במקום עשיתיו לי:

והנה לפעמים תהיה הוראת הכנוי בספק, אם היחס הוא ממאמר המצטרף, או ממאמר יפעול, כגון באהבתו אותה (בראשית כ"ט כ'). השעור האהבה אשר לנסתר ובא במקום הסמיכות, כמו באהבת הנסתר אותה. באהבתה תשנה תמיד (משלי ה' י"ט), הוא ממאמר יפעול, ובא במקום את, כמו באהבה את הנסתרות, כי המקור יחובר עם הפועל בסי' יחס המצטרף (געניטיף), ואם הפעול בסימן יחס יפעול (אקוזאטיף). ומשמרך את השבועה, הוא במקום יחס המצטרף שהמכונה אליו הוא הנוכח השומר. לשמרך בדרך, הוא במקום יחס המתפעל, שהמכונה אליו הוא הנוכח השמור, וכן דומיהם, וכל ספק כזה צריך שיובן מענינו. ולזה אני מותר בכונת הכתוב, (משלי י"ז ג') מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, שהכונה לא

לפי מה שאחרים מהללים אותו, אלא לפי מה שהוא מְהַלֵּל, שאם תרצה לבחון את האדם, ולדעת את הצפון בלבו, התבונן בדברים שהם משובחים אצלו, ויקרים בעיניו, וע"י זה תדע את תכונתו ומדותיו, והבחינה הזאת לאדם הוא, כמו מצרף לכסף וכור לזהב, אשר על ידיהם יוודעו הסיגים מבין מתכת הטהור:

ובלשונות העמים הכניסו בגדר חלק הדבור הזה עוד כמה ענינים, עד שקראתם מנו שבעת מיני (פראָנאָמינא), ובקצת הלשונות העמידום על ששה. ואף שאין צורך בלה"ק לזכרם ביחוד, ולדבור על פרטיהם, מ"מ יש בהם תועלת לתלמידים, המדקדקים אחרי התרגום האשכנזי, ורוצים לדעת מדוע פתר התרגם פעם ככה, ופעם ככה. ואזכיר את שמותם למיניהם, ואודיע את שמושם והוראתם:

המין הראשון כנויי הגוף (פערזאָנליכע פירוואָרטער), אני, אתה, הוא, היא, אנחנו, אתם, אתן, הם, הן. והוא כאשר יורו על הגופים שהם נושא המאמר או נשואו, שאז הם באים על משקל ישר (נאָמינאטיף). ואם הם נוטים יבאו תחת השמות הנוטים, והוראתם כהוראת השמות הנוטים, שהיה היחס שבין חלקי המאמר לדבר אחד, אם סימן הפעול, כגון אותי, אותך, או סימן הנבדל, ממני, ממך, לי, לך, בי, בכם, או סימן השווי, כמוני, כמוכם:

ובכלל כנויי הגוף כנויים חוזרים (פּראָנאָמינא רעליפראָקא, איך, אונס זעלבסט, איך זעלבסט, איינער זעלבסט), והם סימני יחס פעולת הפועל אל עצמו. וחז"ל הבדילו לפרש תיבת עצמו, המאבד את עצמו, לטובת עצמו. וכתב הרד"ק בשרש את, ויראו שוטרי ב"י אותם ברע (שמות ה' י"ג), עצמם. ביום המשח אותו (במדבר ז' פ"ד) עצמו. ויקבור אותו (דברים ל"ד ו') עצמו, כי מרע"ה קבר את עצמו, ודעת רז"ל שהשם קבר אותו, ויש מרז"ל שפיר' גם הם ויקבור אותו עצמו. כמו שאמרו על והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב ט"ז), זהו אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בלשון עצמם, וכן יביא אותם, ויקבור אותו. וכן וירעו הרועים אותם (יחזקאל ל"ד ח') עצמם. יביא אותו אל פתח אהל מועד (במדבר ו' י"ג) יביא עצמו, או פירושו יביא הכהן אותו עד כאן לשונו:

המין השני כנויי הקנין (פּאָססעסיווא, מיין, דיין, זיין, אונזער וכו'), והן שאמרנו שהם מהמאמר המצטרף, והוראתם הוראת הסמיכות, שהוא יחס מצטרף של כל דבר עם אחד מהגופים, המשל בזה, אשתי, השעור אשת גוף המדבר, עיניכם, הוא עיני הנוכחים, במקום אברהם ושרה אשת אברהם, יאמר אברהם ושרה אשתו:

המין השלישי כנויים רומזים (דעמאָנסטראטיווא, דיזער, יענער, ודומיהם), זה, הזה, הלזה, זו, זאת, ההוא, ההיא, והוראתם יחס גוף המדבר אל הדברים זולתו, בבחינת המקום, והוא מהמאמר האנה. ולדעת הרשב"ם ז"ל כשהכונתו אליו קרוב אל המדבר, יאמר הזה (דיזער היר), וכשהוא רחוק ממנו, יאמר הלזה (יענער דאָרט); עיין באור (בראשית ל"ז י"ט):

המין הרביעי כנויי השאלה (ווינטעררָאגאטיווא, פֿראגענדע פירוואָרטער), והוראתם הבקשה לדעת הגוף אשר אליו הדבר מיוחס, כגון (ווער? וואס?) על משקל ישר, אם הוא נושא המאמר או נשואו, דהיינו אם ידענו שהוא אדם, נאמר (ווער?) ובלה"ק מי? ואם לא, נאמר (וואס?), ובלה"ק מה? וכן (וועלכער? וועלכע? וועלכעס?), איזה? איזו? ויבא גם אל משקל נוטה, כגון על משקל הסמיכות (וועססען?), בשלמי? על משקל הפעול (ווען? וועלכען? וועלכע? וועלכעס? את מי? וכן על משקל יחס מה שאליו (דאטיף, וועם? וועלכעם? וועלכער?), למי? למה?

המין החמישי כנויים מצטרפים (רעלאַטיווא, בעציהענדע פירוואָרטער, וועלכער, וועלכע, פאָן וועלכעס וכו'), הבאים כשתרצה לתאר הגוף ע"י מאמר שלם, עד שיהיה המאמר הזה כלו תואר הגוף כגון במקום אהבוך (דיין געליבטער), שאז יתואר הגוף ע"י שם התואר גרידא, אם תאמר אשר אהבת (וועלכען דוא ליבסט), שיהיה התואר מאמר שלם. אז יבא הכנוי לחבר המאמר ההוא המתאר עם המתואר, המשל בזה בנך יחידך אשר אהבת, הנה יחידך הוא תואר לבן, והיה יכול לומר בנך יחידך אהובך, ע"י שני תוארים, אלא שרצה לתאר אהבתו במאמר שלם אהבת, ומלת אשר תקשור המאמר ההוא המתאר עם הגוף המתואר:

והנה בלה"ע ישמש הכנוי המצרף לשני דברים, לחבר המאמר המתאר עם המתואר, ולהורות על מין היחס שבין המתאר למתואר, כגון במשל שזכרנו (וועלכען דוא ליבסט), תיבת

(וועלכען) מורה על החבור הנזכר, ותורה כמו כן שהיחס הוא יחס הפעול, הבא בסימן (אקוזאטיף). וכן (ז ער אהן, וועלכעם דוא זייהסט), (וועלכען) הוא סימן חבור המאמר עם המתואר, ויורה גם על יחס מה שאליו (דאטיף). ובלשון הקודש תיבת אשר מורה על החבור שזכרנו ואם תרצה להודיע גם את מין היחס שבין התואר למתואר, צריך שתוסיף עליו את סימנו. ולומר במשל שזכרנו האיש אשר אתה נושה בו (דברים כ"ד י"א). גם איש שלומי אשר בטחתי בו (תהלים מ"א י'). וכן תאמר ד"מ אשר אליו דברת, אשר לו נתתי, אשר ממנו לוקח, תיבות אליו, לו, ממנו, הם סימני מין היחס נוספים על מלת אשר, שהיא סימן חבור, המאמר המתאר אל הגוף:

המין הששי כנויים בלתי מיוחדים (אינדעפיניטא, אונבעסטיממטע פירווארטער). כגון (איינער, יעמאנד), איש ישראל (במדבר כ"ה ו') (יעמאנד או איינער פאן ישראל), וכן לא נפקד ממנו איש (שם ל"א מ"ט) (ניעמאנד). ובמקום הכנוי הבלתי מיוחד (מאן) ישתמש בעל לה"ק בפעל נסתר, או בנפעל נסתר קרא יתורגם לפעמים (מאן ריף, מאן כעננטע). ויאמרו המפרשים שבשעור קרא הקורא, יאמר, יתרגם (מאן שפריכט), ודומיהם:

מסגולות לשון הקודש שלא להשתמש תמיד בכנויים, בכל מקום שאפשר להשתמש בשם, כ"א להוסיף באור, לכפול השם ולשלשו, עד שמצאנו חמשה פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח' י"ט), וכן נאמר וה' המטיר וגו' מאת ה' (בראשית י"ט כ"ד), והיה יכול לומר מאתו, וכן ואל משה אמר עלה אל ה'. (שמות כ"ד ז'), ולא אמר אלי, כי כן דרך הלשון:

וסגולה אחרת בלשון לכפול הוראת הכנוי לפעמים, ולהוסיף השם על סימני הכנוי הנכללים בפעל, כגון ואתה קח לך (שם ל"א כ"ג), והיה די לומר קח לך, וכן ואני אקשה (שם ו' ב'), ההוא אמר (במדבר כ"ג י"ט), ויהיה זה אם לחזק הכוונה, או לעורר על ההפך וההתנגדות שבין הדבור הקודם והמאוחר, כמו שפירשנו במקומות ההם בבאורנו:

והנה משפט לשון הקדש בהכפל הוראת הכנוי על הדרך שאמרנו, שתבא תיבת הכנוי על משקל ישר, אף אם היה מהראוי שתבא על משקל נוטה, דוגמת אותיות הכנוי הנכפלות על ידה, המשל בזה ופגריכם אתם, (שם י"ד ל"ב), הראוי פגרים שלכם או אשר לכם, אלא שכן לחות הלשון, ובא שם הכפל הזה, לעורר על ההפך שבינם לטף הנאמר בפסוק הקודם, כמו שפירשתי שם (וויירע קאדפער אבער), ולשת גם הוא, (בראשית ד' כ"ו), מהראוי גם לו. ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו), הכונה לבי גם שלי, או אשר לי. הצום צמתוני אני (זכריה ז' ה'), כמו לצמתוני אותי או לי. דוגמת הכנוי ני. וכן יש לפרש יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט ח'), שהוא כמו אותך יודו אחיך, והכפל לעורר על ההפך שבינו לשמעון ולוי הנזכרים בפסוק הקודם, כמו שפירשו המפרשים, ובא על משקל ישר אתה, כמשפט שזכרנו:

במה שקדם הודעתיך שלפעמים מצורך הרעיון לדרוש על תואר הדבר (שהוא על הרוב נשוא המאמר) וליחס אליו משיגיו סגולותיו ומקריו. ואמרנו שאז נשתמש במקור הפעל, או בשם המקרה, שעניינו עצמות התואר המופשט מהמתואר, ונעשה ממנו נושא המאמר, המשל בזה, עלה על רעיונך, כסיל עושה זמה, הנה הכסיל נושא, עושה נשוא, זמה הפעול. ורצית לתואר הנשוא במשיגיו, ולהודיע איכות הפעולה, תשתמש במקור הפעל ותאמר ד"מ כשחוק לכסיל עשות זמה (משלי י' כ"ג), עשות הנושא, כשחוק נשוא, וכן ענוש לצדיק לא טוב (שם י"ז כ"ו), ענוש הוא המקור ונעשה נושא המאמר, וממנו נגזר שלילת הטובה, שהיא משיג משיגיו. וכן עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (שם כ"א ג'). וכן בשמות המקרה, פעלת צדיק לחיים (שם י' ט"ז), יראת ה' טהורה, (תהלים י"ט י'), יראת שם המקרה, ונגזר ממנו הטהרה בחיוב:

בכל אלה ודומיהם יורה המקור או שם המקרה על נושא המאמר, ויבא על משקל ישר (נאמינאטיף) כדין הנושא שהוא חלק ראשי מהמאמר. ויש שיורה על אחד משאר חלקי המאמר הבלתי ראשיים, כי אם מיוחסים אליהם ע"י יחס מיחסי המאמרים שזכרנו למעלה, ואז יבא המקור על משקל נוטה, כדין החלקים הבלתי ראשיים, כגון על הוראת יחס המצטרף, ובא בסמיכות, כמו כימי צאתך (מיכה ז' ט"ו). (דיא טאגע דיינעס אויסציהענס), צאת הוא המקור משרש יצא, ויחובר עם ימים ע"י יחס המצטרף (געניטיף), וכן למצאי דעת. (משלי ח' ט'). בתחלת עלות הלקש (עמוס ז' א') ודומיהם. ועם יחס מה שאליו, ובכללו

התכלית (דאטיף) בסימן למ"ד, כמו להוציא, לדעת, לעשות ודומיהם, ועם יחס מה שממנו, ומכללו הסבה הפועלת (אבלאטיף) בסימן מ"ם, מבוא באר לחי ראי (בראשית כ"ד ס"ב). משוט בארץ ומהתהלך בה (איוב א' ז'). ועם יחס השווי בכ"ף הדמיון, כחצות, כשמעו. כבלוחך. ועם יחס הפעול (אקוזאטיף) בסימן את כדינו. ואת התרגזך אלי. (ישעיה ל"ז כ"ח). והנה בכל המשלים שזכרנו הנה ודומיהם, יהיה החלק הבלתי ראשי פעולה או הפעלה, ובעבור שלא נצטרך ליחד לה זמן מבלתי זמן, נשתמש במקור כמשפט שמוש המקור שזכרנו למעלה. אמנם אם ירצה האומר ליחד לפעל ההוא הבלתי ראשי זמן וגוף ומין, אז ישוב משקל הפעל כדינו, ישוב להיות מאמר שלם בפני עצמו. ויחובר עם חלקי המאמר הראשיים ע"י אחת מהמלות, כי, למען, בעבור, כמו ודומיהם. כאשר נזכיר להלן שהמלות הללו מורות על יחוסי המשקל הנוטה, המשל בזה וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד י"ד), אלו רצה להשתמש במקור או בשם המקרה, היה אומר וישמע אברם את שבות אחיו, או את שבי אחיו, ובעבור שרצה ליחד הזמן והגוף והמין, אמר נשבה. וחברו עם החלק הראשי ע"י תיבת כי. וכן וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע (שם ל"ח ט'), הוא כמו וידע אונן היות הזרע לא לו, והמקור ההוא או הפעל יהיה, הוא פעול הידיעה (אקוזאטיף). ויחובר עם הפעל ע"י תיבת כי. וכן למען תדע, (שמות ח' י"ח), הוא כמו לדעת, והוא (דאטיף), לבעבור נסות (שם כ' י"ט). ומאז באתי (שם ה' כ"ג), והוא כמו מבואי, כמו השחר עלה, הוא כעלות השחר. ונטיית הפעל עם מלת כי (דאס), נקרא בל"אע (קאָניונקטיף), כי בל"הע ישתנה הפעל כאשר יחובר אל מאמר ראשי על האופן הזה, מה שאין כן בל"הק. ודע והבן זה, כי לא מצאתי לנטיה הזאת גדר ראוי לאחד מהמדקדקים בל"הע, אף שהרבו לדבר ממנה, ולבקש לה גדר נכון:

פעמים שנצטרך לחבר מקרה התואר ומשיגיו אל התואר עצמו, בלי גזירת הכח השופט לא בחיוב ולא בשלילה, כי אם על דרך הרכבת באור ותנאי שזכרנו למעלה, באופן שלא יהיה המקרה ההוא נשוא התואר, כי אם מקרה התואר גרידא, המשל בזה טובה הארץ מאד מאד (במדבר י"ד ז'), הארץ נושא, טובה נשוא, מאד מקרה הנשוא גרידא. ואלו רצה לבאר ענין המקרה ההוא בחיוב או בשלילה מענין הטובה, היה משתמש בשם המקרה, ואומר טובת הארץ מאודית ד"מ; עכשיו שרצה לבאר שניהם הטובה, ומקרה המאד מהארץ, תהי' מקרה מאד על דרך הרכבת באור ותנאי, כמו שזכרנו, וכן בפעל ואולך אתכם קוממיות (שם כ"ו י"ג), פיעל ההולכה הוא נשוא המאמר וקוממיות הוא מקרה ההולכה או תאר הפעל. ואלו רצה לבאר ענין התואר ההוא מהמתואר בחיוב או בשלילה, היה משתמש בתאר או בשם המקרה, ואומר הַלָךְ אתכם היה בקוממיות או הולכת העם היה בקוממיות, עכשיו שאומר ואולך אתכם קוממיות, אין ואולך כי אם נשוא המאמר, וקוממיות הוא מקרה הפעל. ותיבה כזאת נקראת בלשון העמים (אדווערביום, פאָרוואָרט), ואנחנו קראנו לו ג"כ תואר הפעל, אלא שבאמת הוא פעמים תואר הפעל, ופעמים תואר התואר, כי אם יהיה משפט שלישיי, יהיה נשואו שם, ומשיגי הנשוא ההוא המחוברים עמו על דרך הרכבת באור ותנאי, יהיו תוארי הנשוא, שהוא על הרוב תואר, ואם יהיה משפט שניי, שנשואו פעל, בהדבק עמו מקרה הפעל ההוא, יהיה תואר הפעל. והראוי אם כן לקרותו בשם כולל, מקרה התואר:

ואתה תראה במקומות רבים מבאורנו, שמדרכי ל"הק שיבא תאר הפעל או מקרה התאר ההוא בפלס שם המקרה, דהיינו שם המקרה גרידא בלי שמוש יורה על מקרה התאר, כגון תיבת קוממיות שזכרנו באה בפלס שם המקרה, ובלי שמוש, והוא מקרה הפעל. וכן ויאמר ה' פתאם (במדבר י"ב ד'), פתאום הוא תואר המהירה, ובא על משקל שם המקרה בלי שמוש. וישלח יהושע בן נון מלאכים חרש (יהושע ב' א'), חרש הוא מקרה השתיקה והלט, והוא תואר השליחות. וכן אם המצא תמצא בידו הגניבה חיים (שמות כ"ב ג'), עיין בבאור שם. ויבאו על העיר בטח (בראשית ל"ד כ"ה). בטח מקרה הביאה, ולכך הוא בלי שמוש. וילך אליו אגג מעדנות (שמואל ב' ל"ב), מעדנות תאר ההליכה. כי תשפוט עמים מישור (תהלים ס"ז ה'), מישרים תשפטו (שם כ"ח ב'), תיבות מישור ומשרים, אינם פעולים, כי הפעולים הם עמים ובני אדם, ואולם הם מקרי הפעל. רבת צררוני (שם קכ"ט א'). וכן הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה (דברים כ"ח מ"ג), ובמקום אחר הוא אומר ופנה למעלה (ישעי' ח' כ"א), עם למ"ד השמוש. הנך רואה שתיבת למעלה עם שמוש הלמ"ד, איננה תואר הפעל, כי אם הודעה לאנה יפנה, ואולם מעלה מעלה איננה הודעת

המקום, כי זהו בכלל הפעל יעלה, אבל הוא מקרה הפעל. והכונה שתהיה העלייה תדירה, בלי הפסק. ממעלה אל מעלה, ובלי ירידה ביניהם:

והתיבות השלמות המורות על יחס שבין דבר לדבר, הן הנקראות לבעלי הלשון מלות בפרט.

יש מהן מורות על יחס שבין חלקי המאמר זה לזה, כגון: (א) יחס שמושי הנטייה (ארטיקעל), את, של, עם, מן, בו, אל: (ב) יחס החיוב, יש, כן, הוא: (ג) והשלילה, לא (לשולל, ולמזהיר), אל, (למתחנן), אין (שלילת השם והמקור), אַין (שלילת הקודם), ואם אין (בראשית ל' א'), בל, בלי, בלתי, זולת: (ד) יחס הספק, פן, והוא הספק עם האזהרה ממנו והרחקתו, ואמרו רז"ל פן הוא לא תעשה, ואם לא יזהיר ממנו ולא ירחיקו, יאמר אולי: (ה) יחס השאלה והתימה, הלא, אֵי, איה, אן, אנה, איפה, איך, איככה, איכה, מה, מדוע, מתי, מאַין, לאַין, (ו) יחס השווי, כמו, כאשר, למשל, כך, ככה, כן, לנמשל עמו: (ז) יחס הרמז, הנה, הן, ראה, אשר: (ח) יחס המקום. על, בין, תחת, לעומת, תוך, בית, חוץ, פני, אחרי, נגד, מול, נוכח, הנה, פה: (ט) יחס הזמן, עוד, אז, טרם, אחר, אחרי, לפני, עד הנה, עד כה: (י) יחס הערך, לפי, כפי: (יא) יחס העטף גם, אף, עם, על. ויש מהן מורות על היחס שבין מאמר למאמר (קאָניונקציאָן) כגון: (א) יחס האמצע והתכלית, העלה והעלול הסבה והמסובב, למען, יען, ביען, בגלל, בעבור, כי, עקב: (ב) יחס העטף הנזכרות למעלה: (ג) יחס ההפך רק, אך, לבד, זולת, אפס: (ד) יחס התנאי, כי, אם, כאשר: (ה) ותשובת התנאי, אז, אזי אז. וכבר זכרנו במקומות הרבה מבאורנו מדרך הלשון הזה להשתמש בוי"ו, פעמים לתשובת התנאי, ופעמים לעורר על ההפך. ולכן פעמים רבות תתרגם הוי"ו בלא (זאָ), לתשובת התנאי, ופעמים הרבה תתרגמו (אבער), לעורר על ההפך. הכל לפי הענין והמשך הדבורים, וסגולת כל מאמר לפי ענינו:

ויש תיבות מורות על רגשות הנפש והמייתה, כאשר תתפעל באחד מן הרעיונים, ונקראות (אינטעריעקציאָן) כגון סימני התימה, והבזוז, והשמחה, והעצב, הנקמה והתחלה, הוי, האח, אוי, אבוי, לכה, קום, הבה, הידד, ודומיהם. והם בלתי משתנות לא במין ולא במספר. עיין מה שכתבנו מזה בפ' שמות (א' י'). ואין נגינת הטעם מורה על אלו הענינים כלל. כי לא הונחו כי אם להודיע מקומות הרדיפ' והעמידה, ואין הבדל בנגינ' הטעם בין מאמר פוסק וילכו שניהם יחדיו (בראשית כ"ב ו') לשאלה ואיה השה לעולה? (שם ז'), כי שניהם מרכא טפחא וס"פ. וכן בין חרב פתחו רשעים ודרכו קַשתם (תהלים ל"ז י"ד) הנאמר בכעס, למאמר אמרה לאל סלעי למה שכחתני (שם מ"ב י'), שהוא תחנה לעורר החמלה, כי נגינת הטעם שוה בשני הכתובים, וכן בדומיהם. הקורא הנבון מטעים כל מה שהוא סוער ומרגיש בנפשו, בקול ורמיזה וקריצה ותנועה, ואי אפשר לכותב ליחד לכל אלה סימנים מיוחדים. ולזה יתרון גדול ללמוד מפי סופרים מעל הלומד מפי ספרים. כמו שזכרנו למעלה:

ודע שיש הבדל דק ומדוקדק בין כל אלו המלות, אף אם הן נראות כנרדפות מכל וכל, כי הרדיפה בלי הבדל בהוראה כלל איננה נאות, כי אם למותר, כאשר העירותיך. ד"מ סימני יחס התכלית והסבה שזכרנו אינן נרדפות באמת, כי אם תדקדק בהם תמצא, שהסב' הגורמת שקדמה למסובב תכליתי. והכונה רצון המסבב אל המעש', תחובר אל המאמר בתיבת יען, ועם ב' ביען, תורה על ערך המסובב אל סבתו (עיין ויקרא כ"ו מ"ג), והמסובב או התכלית אשר אליו כוון בעל הרצון יחובר אל המאמר הקודם בתיבת למען. וגם יש הבדל בין חבור השמות לחבור המאמרים, כי הסבה התכליתית, אם היא שם, תחובר ע"י תיבת בעבור, והסבה הגורמת על ידי תיבת בגלל, והמאמר השלם המורה על הסבה, אם הוא נודע מאליו או ממה שקדם, יחובר על ידי תיבת יען (וייל) כמ"ש, ואם צריך להודעה, נשתמש בתיבת כי (דען). והעלול או כפעולה המאוחרת בזמן יחובר ע"י תיבת עקב. וכן יש הפרש כזה בין כל המלות הנזכרות, אלא שהדקדוק בהם עמוק, ולא רציתי להאריך:

ויתר כללי הלשון, ומשפטי הנקודות והתנועות, ונטיית השמו' והפעלים לכל פרטיהם ומחלקותם, הלא הם כתובים על ספרי הדקדוק המצויים ביד כל אדם, ואין צורך לכפול הדברים בלהג הרבה. וראוי לתנוקות של בית רבן ללמוד הדרכים ההם בבית הספר, כי אם תחנך את הנער הקטן לאט, ותרגילו יום יום ללכת בהם, ילמדנו במעט עמל. ותינוק זך השכל בעוד שנתיים שנה ידע את כל הצריך מהם להבין במקרא, ובדברי רז"ל ובפירושי המפרשים ז"ל, ואם יזקין יוסיף לקח. הנסיון מעיד על זה שדרכי הלשון קלים על האדם בימי הילדות

והבחרות, ובשחוק הוא לו ללמוד לשונות הרבה, לא כן בימי העמידה. וגם המכס השוקד על בית הספר, ומבין בכל מדע, יכבד עליו למוד הלשונות החדשות, אשר לא נסה בהן, ולא הורגל עליהן מנעוריו, וכדי עמל ויגיעה אם ישיגנו ההכרח ללמדם בימים ההם, עד שבימי הזקנה והשיבה, שהשכחה גוברת על האדם, כמעט שאי אפשר לו ללמוד לשון לועז, אף אם יהיה בקי בכל חושיו, ומשתמש בכחות נפשו כראוי. ואחרי שזולת הדרכים ההם אי אפשר להבין את דברי אלהינו, ולדעת את הנגלה בהם על פי פשוטו, ואשר לא ידע פשוטו של מקרא, שהוא הכונה הראשונה, איך ישתכל אל הכונה השנייה, שהוא מדרש חז"ל, אף כי להרים ראש אל הסוד הכמוס עמהם. וחתום באוצרותיהם? אין טוב כי אם לחנך בהם את הנער בבית הספר, שעה אחת בכל יום, כאשר תקנו ויסדו אנשי לב בכמה קהילות קדושות בישראל. ומלבד הספרים היקרים אשר בידינו, אין ספק שיחוברו עוד כהנה וכהנה לתועלת התלמידים הקטנים. ואני לא היתה כוונתי בזה המאמר כי אם להעיר אוזן האנשים אשר כגילי, לשמוע בלמודים שאינם נזכרים בספרים ההם, ואשר מצאתי להם תועלת רב ועלוים בהבנת הכתובים לפי עומק פשוטם, כאשר יראה הקורא במקומות רבים מבאורינו, שלא עמדנו על כוונת הכתוב, כ"א בעזר הכללים והיסודות הללו. לכן אגרתי עת ומקום לבאר בהקדמת הספר את הכללים ועיונים הללו באר היטב, למען יכנסו בלב התלמיד, ויהיו שמורים וחרותים עליו, טרם יבא אל מקומות מהכתוב המבוארים על ידם, והמחנכים הבאים יכניסו גם את הכללים הללו בספרי החנוך שלהם, בלשון קל וקצר, לצורך הנערים הקטנים, וילמדו אותם גם הם בבית הספר, במעט העמל והשקידה:

אף לזאת ישלח הקורא הנעים, כי כתבתי בפ' תרומה (שמות כ"ו י"א) בבאור, שימצא דמות הכותרת שבראש העמודים בציור אשר בשער הספר, כשבור ומונח לרגלי העמוד. ובאמת כן היה עם לבבי אז, גם עשיתי את הציור ההוא, ונתתיו לאומן לחרוט כתבניתו בלוח נחושת, והוא לקח את שכרו, כאשר כדברנו, אבל לא הצליח במעשיו, כי לא השיג את כוונתי כראוי, והיה ללא עזר וללא הועיל. ובאמת שאין צורך כל כך בציור ההוא להבנת הדברים הנאמרים שם, ומי לא ראה מימיו דמות הכותרת שזכרתי שם? תמלא בראשי העמודים לתפארת, ובה כעין ארבעה ווי"ן, ראשם כפול ויוצא לחוץ כעין ציץ קטן, ויש בו כדי להניח שם את הקונדס ולהדקו שלא יזח מעליו:

ועתה טרם אכלה לדבר אחלה את פני רעים אהובים, שאם ימצאו בספרים הללו איזה טעות המדפיס, או שגיאות הכותב, או מקום ספק הצריך באור, להודיע לי אם במכתב או בדפוס, למען אעמוד על מקום השגיאה או הספק, אולי אוכל לתקן את המעוות, ולמנות את החסרון, ועלי להדפיס את התקון ההוא ולהפיצו בישראל, ועיני לא תחוס על הוצאת הדפוס, אף, כי רבה היא, וכבר עלה יותר מאשר דמיתי בתחילת המלאכה הון יקר. אמנם בצע כסף לא ידחה את הטוב והישר, ובגלל הדבר הזה לא רציתי להוסיף על מחיר הספרים מאשר קבעתי להם בקונטרס עלים לתרופה. ואם מעט הוא, אמרתי טוב להפסיד מלעשוק. אתם אנשי אמת! אוהבי תורת ה'! בחנוני נא בזאת, אם יש און בספרים הללו, אל תמנעו הטוב לשום אותו על ספר ולשלחו לי אם בתוכחה מגולה, ואם באהבה מסותרת, כאשר יעלה על רוחכם. שימו כה נגד כל בית ישראל, ויוכיחו בינינו, אם לא אודה לדברי חן ושכל, ואקבל האמת בשמחה ממי שאמרו. העוצם עיניו מראות בנוגה האמת, בחושך שמו יכוסה, ודורשיו לא יכשלו ולא יכלמו, כי היא חותמו של הקב"ה וברוך שמו הגדול, והנוסע והולך לאורו כצאת השמש בגבורתו. ואתם האמת והשלום אהבו!

בערלין, ר"ח ניסן תקמ"ג לפ"ק:

משה בן רבי מנחם מענדל סופר זלה"ה.

הקדמת הכורם

זה שלשים וארבע שנים כהרימי ידי לנגוע בקצה הר האלהים, לבאר את ספר הדברים ואנכי עודני נער. אמרתי אל לבי, היתפאר האזוב אשר בקיר נגד ארזי לבנון? ומה לנר קטן בין אבוקות גדולות המאירות על פני כל חוצות קריה? הלא המה שרי התורה ואבירי החכמה, רש״י, הרמב״ן, הראב״ע, הרשב״ם, ורע״ס. ומה כחי כי איחל לתת פרי בעטי ואני עץ שתול על צחית סלע? כן זמותי למשפט ואשיב ידי אל חקי. גם נודד כמקומי לא אהיה, לולי העירני התורני האמתי, הפילוסוף האלהי, מרנא ורבנא משה בן מנחם, אשר כעת מתהלך לפני ה׳ בארצות החיים, ויעורני ויאמר לי: אל תירא בני מרדת אל עמקי דבר ה׳, כי זה שש שנים שבחך אתי בבית והתהלכך עמי ידעתי את ערכך, כי יש לאל ידך לעשות חיל. ועתה קום נא והתעורר ופרש לי את ספר הדברים אשר תרגמתי ללשון מולדתנו, וערוך טעמך לפי פשוטו של מקרא ונכון לדרכי שפת תורתנו הקדושה. ואני נאמן ביתו מכברו ואוהבו, אשר נפשי קשורה בנפשו היכול יכולתי לעבור על פקודתו והיא חזקה עלי? לכן התאמצתי בכל כחי לכתוב הבאור הנמצא על ספר חמישי בנתיבות השלום, כי על כן הפציר בי מאוד. ואולם כסיתי את שמי, לבל יאמרו המשלים. הגם שאול בנביאים?

והנה מאת ה׳ היתה זאת כי הטיבו דברי באורי בעיני משה ובעיני כל ישראל, גם איש גם אישון לא קם כנגדם. ואמנה זה ימים כבירים נחמתי את אשר כתבתי ברוב המקומות בעת ההיא, כי לא כחי אז ככחי עתה במשפט הלשון ודעת תהלוכות הנפש והין ערך המליצה, כי מאז עד עתה הרביתי לחקור ולדרוש על כל מלה ומלה ומצאתי כי טעיתי עד כמה פעמים מן הדרך הנכון למבאר הענינים על פשוטם וכוונתם הראשונה. ומדי עברי בו שמתי את עיני גם על ארבעה ספרים הראשונים, וגם שם ראיתי כתובים רבים סתומים אשר לא חלו בם ידים, ורבים אשר אין דעתי נוחה בבאורם אשר יצא מתחת יד המפרשים הגדולים והנשאים, ואם אני כחגב בעיניהם וכן אני בעיני. ואם אמרתי אחריש ואשים ידי למו פי הלא חטאתי לאלהים ולמשה עבדו להכחיד רחת לשוני דברים אשר אולי ישרו בעיני שוחרי האמת, והיתה זאת כמונע טובה מעמיתו וה׳ יחשב לי לעון. לכן עשיתי בנפשי עוז לחוות דעתי גם באלה, והיו יחדיו לתוספת באור על כל חמשה ספרי תורתנו הקדושה, אשר קראתיו בשם הכורם, יען כי עבודת כרם ה׳ צבאות אנכי עושה כהיום הזה. ולמי שחנני בדעה והשכל אקוה לעשות ענבים ולא באושים.

ואתה הקורא האהוב! אל תשימני כאחד הגאים הנכהרים ומעפילים לעלות אל ראש ההר למען עשות להם שם כאחד הגדולים אשר בארץ, כי לא מעבור עלי רוח גבוה יצאתי לפניך. וזה לך האות. כי מי אשר שלשים וארבע שנים בחושך שמו יכסה, הוא נחבא לברוח מפני הכבוד, אשר הרוח ישאנו והרוח יעבירנו, ואינו רודף כ״א צדק ואמת כי הן המה שמורים לעד לעולם.

הערץ האָמבערג

רשום בכתב ראשי סדרי תורה.

ישמע חכם יוסיף לקח תורה:

בְּרֵאשִׁית מְנוּחָתִי הָלַכְתִּי רָאִיתִי חַיַּי וְתוֹלְדוֹתַי בְּצֵאתִי מְשׁוּלַּח מֵהַיִּשּׁוּב קִצִּי נִגַּשׁ לְהֵחָיוֹת:

הַשֵּׁם נִרְאֶה בְּבֹא שְׁלוּחוֹ בְּיֶתֶר מִשְׁפָּטִים וְרָמוּ מִצְוֹתָיו לָשֵׂאת קְהִלַּת הַנִּפְקָדִים:

נִקְרָא מְצֻוֶּה בַּשְּׁמִינִי הַזָּרוּעַ כַּמְּצוֹרָע אַחַר יִתְקַדֵּשׁ יִתְאַמֵּר בְּהָרֵי הַחֻקּוֹת:

בַּמִּדְבָּר הַנְּשִׂיאוּת יִתְעַלֶּה הַמְשַׁלֵּחַ קֹרַח הַמְחוֹקֵק הַמְבוּלָּק וּכְפִנְחָס כַּמַּטּוֹת מַסָּעוֹ:

בִּדְבָרִים אֶתְחַנֵּן עֵקֶב אֶרְאֶה הַשּׁוֹפֵט יוֹצֵא וָבָא וְאֶצָּב בְּלֶכְתִּי לְהַאֲזִין בְּרָכָה:

כללים בדברי רש"י ז"ל לקוחים מדברי המפרשים:

א כל מקום שפירש"י כתרגומו. הנה הוא סותר את העברי פירוש שאין הפשט כמו העברי:
ב אונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:
ג המתרגם בכל מקום שהוא. אז סותר התרגום שהוא טעות:
ד ותרגומו. אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:
ה וכשהוא כותב התרגום. כגון דחילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגם אונקלוס אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שחלתיה שהוא מפרש שהוא לשון הוצאה:
ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שצריך בלשון:
ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבד תרגום יקר ולא אתייקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא ציווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי ל' התרגום י"ל כגון ופריצו בארץ וכיפוש בארעא פריצו עבר והתרגום מהפכו להבא. נקנה שכך. תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו"ן שמוש:

מודעה רבה

יען שבחומשים הנדפסים עד הנה, הצגנו על הגליון כל אות ואות אשר מן הראוי שתבא הנגינה עליו, למען ידע הקורא באיזה אות מן התיבה שצריך להאריך תנועת המבטא, ומכח זה בא לפעמים לבלבול הדעת; לכן התקנו עתה המעוות הזה, והנחנו הנגינה על מקומה הראוי, שלא יטעה הקורא להביע אנה ואנה בקרוא דברי ד' התורה הקדושה. גם נגינת הטעמים של עשרת הדברות ראשונות ואחרונות טעם שקורין בציבור וטעם שקורין ביחיד עשינו לכל אחד מדור בפני עצמו בסוף הספר למען ירוץ הקורא בו ויקוים ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים ובזכות זה יבא לציון גואל ויבנה בית מקדשינו במהרה בימינו אמן.

א (א) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: (ב) וְהָאָרֶץ

א (א) אים אנפאנג ערשוף גאָטט דיא היממעל אונד דיא ערדע. (ב) דיא ערדע אבער וואר

בי רבתי

תולדות אהרן בראשית סוכה מ"ט ע"א, ר"ה ל"ב, א'. מגלה כ"א, ב'. ב"ק כ"ס, א'. עקרים מ"ם ו' ס"א: ברא מגלה ט', ע"א. חגיגה י"ב, א'. תמיד ל"ב, א': השמים חגיגה י"ב, א': והארץ חגיגה שם. תמיד ל"ב, א':

תרגום אונקלוס

א (א) בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא: (ב) וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא פְּרִיס עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא

רש"י

א (א) בראשית אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים [תהלים קי"א] שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמ"ש רז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו [משלי ח'] ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו [ירמי' ב'] ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיב' של אחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים [שם כ"ו] ראשית ממלכתו [בראשית י'] ראשית דגנך [דברים י"ח] אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגומר כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע [הושע א'] כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו כי לא סגר דלתי בטני [איוב ג'] ולא פירש מי הסוגר. וכמו ישא את חיל דמשק [ישעיה ח'] ולא פירש מי ישאנו וכמו

באור

א (א) בראשית, כנו בתחלה ואונקלס תרגם בקדמין, ואינו סמוך, כמו קרבן ראשית (ויקרא ב' י"ב), וירא ראשית לו (דברים ל"ג כ"א), ותרגום ירושלמי בחוכמא ברא, אף הוא מענין תחלה לפי שהחכמה ראשית דרכו של הקב"ה קדם מפעליו, והענין שהחכמה תכוון אל התכלית הנרצה בדרכים ישרים, והתכלית הוא אחרון במעש' ותחלה במחשבה, ויתכן א"כ לומר שהראשית הוא החכמה ובה ברא הקב"ה את כל מה שברא: ברא, הנחתו הראשונה על ההוצאה מן האפס אל היש עשה מה שאינו ישנו, והועתק גם אל תוס' היש ורבות בעצם וכחו: את. הוא סימן הפעול בכ"מ שהוא ולכן הוא לפעמים סימן (אקוזאטיף) ולפעמים סימן (נאָמינאטיף), כי בכל בניני האבות הנקראים בל"א (האנדעלנדע צייטוואָרטער) נושא המאמר הוא הפועל ויסומן בסימן (נאָמינאטיף), ומקבל הפעולה יחובר אליו בסי' (אקוזאטיף), כמו במאמר הזה אלהים הוא הפועל ויבא בל"הע בסימן (נאָמינאטיף), והשמים והארץ הם מקבלי הפעול', ויבואו בסימן (אקוזאטיף), ובכל בניני התולדות הנקראים בל"א (ליידענדע צייטוואָרטער), מקבל הפעול' הוא בעצמו נושא המאמר. ד"מ השמים נבראים בל"א (דער הימעל איזט בעשאפפען וואָרדען). והנה לשונות העמים בחרו לסמן הנושא ההוא בסי' (נאָמינאטיף), כדין נושא המאמר, אף שהוא גם המקבל, ובעל ל"הק ישמנוהו בסי' את. בבחינת היותו מקבל הפעול'. כמו ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), ויושב את משה (שם י' ח'), יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), ורבים ככה, ושמור זה הכלל. ואמר ברא בל' יחיד אף שתיבת אלהים על משקל רבים הכוונה בזה כי המל' עקרה אֵל שהוא לשון כח, ואמר אלהים על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כלם: השמים, כולל את כל אשר בהם וכן הארץ אמר בתחל' דרך כלל שבראשית כל הדברים הוציא הקב"ה את השמים וצבאותיהם וארץ ומלוא' מן האין המוחלט אל היש. ולא פרט בזה דבר כאשר אמרו רז"ל כח מעשיו הגיד לעמו,

הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃

ת"א והשך חגיגה שם: ורוח שם שם וט"ו, ח' ע"ז כ"כ, ח':

תרגום אשכנזי

אונפֿאָרמליך אינ־ פֿער־ מישט, פֿינסטערניס אויף דער פֿלעכע דעס אבי־ גרונדס, אינד דער גאָטט־ ליכע גייסט וועבענד אויף

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ (ג) וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא

רש"י

אם יחרוש בבקרים [עמוס ו'] ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית [ישעיה מ"ו] ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למה"ד והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: (ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו

באור

להגיד כח מעש' בראשית לבשר ודם אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: (ב) והארץ, שמוש הוי"ו הזה אינו לחבור, כי שמושי הוי"ו רבים, כאשר הודעתיך בהקדמ' וכאן הוא בשמוש המאמר, פתח בזה דבריו כאומר וגולם הארץ באמרתי, ולכך הוא מוטעם בטעם רביע. ובאמת לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכים בפרט, ובכללו עם השמים שזכר בריאתם בפסוק דלעיל, ואולם מעולם ההויה וההפסד' הנתון לבני אדם דבר בפרט והתחיל מהארץ: תהו. דבר המתמי' בני האדם, ברש"י אשטורדי"שון בלע"ז, והוא עטורדיסא"נט. ובל"א (בעטייבענד) לשון תמה ושממון, הכוונ' שהיתה הארץ בתחלת בריאת' בלי סדר נאות אל התכלית המכוון מאתו ית': ובהו, מלשון בו הוא, שהיתה כוללת יסודות כל הנבראים הגשמים, ושרש תהו ובהו, תהה, בהה, והוי"ו תחת הה"א כמו וישתחו ארצה (בראשית י"ח ב') ותרעינה באחו (שם מ"א ב'): ורוח אלהים וגו', אעתיק לך פה פי' החבר למלך הכוזר בשנוי לשון קלת, והוא במאמר רביעי (סימן כ"ה): המים הם כנוי ליסוד וחומר הראשון המשותף לכל יסודות הנבראים החמריים, והוא כולל צורות כל החמרים בכח. וחפץ האל יתברך סובב אותו וממלא בו כפי אשר תגזור חכמתו את כל הצורות בפועל, וקרא את החפץ ההוא רוח האלהים כמה שנאמר עקב היות' רוח אחרת עמו (במדבר י"ד כ"ד), ותהי' הכוונ' שהי' החומר הראשון הנברא בלי איכות וצור' הנאות אל התכלית, אבל כולל כל הצורות בכח, וזהו תהו ובהו, והחפץ האלהי מרחף עליו ונותן בו את הצורות ההם בפועל. ודמות החמר הטבעי עם המים דמיון נכון עד מאד, כי כל מה שהוא עב מן המים, לא ישתנו פעולות הטבע בכל חלקיו, לפי שהם חזקים ושומרים את מתכונתם, וזהו הבדל פעולת המלאכ' מן פעולת הטבע, כי הפועל המלאכותי לא יתן את הצור' כי אם בשטחי החמר לא בכל חלקיו הפנימיים, לכן תהיינ' כל פעולת החרש המלאכותי בגוף האבני הקש'. לא כן הטבע כי הוא פועל בכל חלקי הדבר ומצייר את תוכם ופנימיותם. ואין הווה טבעי כי אם אחר שהי' בתכונת המים זב נגר, ואם אינו כן לא יקרא הוו' טבעי כי אם מלאכותי או מורכב מקרי, (וכן אמרו רז"ל מדת ב"ו אינו יוכל לצור צור' במים אבל הקב"ה צר צור' במים, ובעודנו בתכונת המים הנגרים יפעול בו הטבע ויצייר את תוכו, אחר כן יתקש' מה שיצטרך להתקשות. ע"ש. והנה הרמב"ן והראב"ע פירשו ורוח האלהים על האויר היסודי, וסמך הרוח אל השם לדעת הראב"ע בעבור היותו שליח נחפץ השם ליבש המים, ולדע' הרמב"ן בעבור שהיא דק' מכולם, ויש מי שפי' שסמך אותו אל השם לפי שהית' חזק' כי כן מנהג הלשון כשירצ' להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדול' לאלהים (יונ' ג' ג') כהררי אל (תהלים ל"ו ז') ארזי אל (שם פ' י"א) ותהי לחרדת אלהים (שמואל א' י"ד ט"ו). ויהי' לפ"ז תרגומו בל"א (איין שטארקער ווינד וועהענד), אבל רש"י ז"ל פי' וז"ל: כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונ' המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז והוא בל"א

(ג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃

תולדות אהרן ויאמר חגיגה ל'. תמיד סס :

דעז וואססערן. (ג) דא שפראך גאָטט: עס ווערדע ליכט, זאָ ווארד ליכט!

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה נְהוֹרָא: (ד) וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין

רש"י

סבה: תהו. אסטורדי"שן בלע"ז Estordison : (Etourdissement (דיא בעטייבונג) : בהו. לשון רקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו

באור

(בריטען), ואולי תהי' זאת גם כוונת רש"י לכנו' החפץ האלהי ביציר' הנבראים בשם כסא כבוד, ולפי הסברא לא בא הכתוב לסדר פה עניני היסודות הארבע והאיך הם מסודרים זה למעלה מזה ע"פ טבע גבותם וכובדם כי אין זה מעניני התור' או האמונ'. גם מלת מרחפת תורה על פי' זה שעניינו תנועה קלה דמת' דקה נקראת בל"א (וועבען) לבא על האויר היסודי המנשב בכח רגיל הכתוב לומר בו נשב או נשף כמו נשפת ברוחך (שמות ט"ו י') כי רוח ה' נשבה בו (ישעי' מ' ז') ישב רוחו יזלו מים (תהלים קמ"ז י"ח), וכ"ה בב"ר פ' ב' מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות. ובירושלמי דאין דורשין מפרש נאמר כאן רחוף ונאמר להלן על גוזליו ירחף (דברים ל"ב י"א), מה להלן נוגע ואינו נוגע אף כאן כו' ולכן בחר גם המתרגם האשכנזי לתרגם ע"פ באור החכם הכוזרי: פני, השטח הנרא' מכל גשם נקרא פנים, הושאל מפני האדם הנראים בהשקפ' הראשונ': תהום, לדעת הרד"ק (בשרשים שרש תהם) הוא שם לרבוי המים בכלל, והרמב"ן כתב כי המים שבגבל בהם העפר יקרא תהום, ויקרא קרקע הים תהום, ויוליכם בתהמות כמדבר (תהלים ק"ו ט'). מוליכם בתהמות כסוס במדבר (ישעי' ס"ג י"ג). ויתכן שהוא כנוי לתחתית המים היורדים בעומק בלי גבול ותכלית קצוב. ולכן הושאל לדבר שאין לו תכלית, כאמר משפטיך תהום רבה (תהלים ל"ו ז'): המים. לשון רבים גם לא יתפרדו. והם על בנין שנים כי הם זכרים ונקיבות ונמצא על לשון יחיד לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג וכ'): (ג) ויאמר, מלת אמיר' בכאן להורות על החפץ, כדרך מה תאמר נפשך ואעש' לך (ש"א כ' ד') מה תדל' ותחפוץ, וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' (בראשית כ"ד נ"א) כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כנוי מחשב' כמו האמרה בלבב' (ישעי' מ"ז י' ולכני' ב' ט"ו) ואמרו אלפי יהוד' בלבם (זכרי' י"ב ה'). הענין לומר שלא הי' בעמל ויגיע' כמעש' פועל ב"ת. וי"ו דויאמר מהפך העתיד לעבר וכן וי"ו דויהי אור, וישמשו גם להמשך המאמר וחבור הקודם עם הנמשך כאשר מתורגם בל"א (דא שפראך, זאָ ווארד): יהי, מלת הויה מורה על מעש' הזמן העומד, כמו ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו' ו'), ובשעור יהי האור נמצא, והאור הוא עצם זך ספוגי קל התנועה סובב את הארץ עד למעל' מן הרוח, אם יולד בו תנועת הרעד' ע"י השמש והכוכבים או ע"י אש ארצי יורה את חציו וקרנותיו על כל גוף עכור פגיע על קוים ישרים בזה יזהיר ויאיר את כל הגופים המוכחי' מנוגה נגדו על קוים ישרים במקום שקרנותיו מגיעות בלי מסך מבדיל, ואז יקרא אור בפועל ובהעדר התנועה הזאת יאמר אור בכח, ולזה יתכן הבריאה על האור אף שלא היו המאורות ברקיע השמים כי אם ביום הרביעי. ודקדוק מלת יהי משונה לפי שהעי"ן והלמד מאותיות אהו"י כי שרשו היה, והעתיד אֶהְיֶה יִהְיֶה, ונשתנא בחסרון הה"א כמנהג נחי למ"ד ה"א היתה ראוי' להיות אֶהִי יְהִי, כמו מן בנה קנה וַיִּבֶן וַיִּקֶן, ולפי שאין דרך היו"ד לנוח אחר הסגול בסוף התיבה, עם שאלמלא נחה באמצע התיבה בעתיד לנוכחות ונסתרות מנחי למ"ד ה"א כשהנגינה לפני היו"ד כמו מלך ביפיו תֶּחֱזֶינָה עניך תִּרְאֶינָה ארץ מרחקים (ישעי' ל"ג י"ז), לכן הפכו התנועות ושמו סגול הה"א תחת היו"ד וחירק היו"ד תחת הה"א, ואמרו בהפסק כי הוא אמר וַיֶּהִי (תהלים ל"ג), מי זה אמר וַתֶּהִי (איכה ג' ל"ז), בזקף, שיש לו לפעמים משפט ההפסק, והקלו במלה זאת באמצע המאמר ואמרו יְהִי אור, אֶהִי קטנך שאול

תרגום אשכנזי	בראשית א
(ד) גאָטט זאה דאז ליכט, דאס עס גוט וויא, אונד אונטערשיד צווישען דעם ליכט אונד דער פֿינסטער-	(ד) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל

תולדות אהרן וירא יומא ל"ח, ב'. חגיגה י"ב. סוטה י"ב, א'. ב"ק ס', כ"ח ב'. עקרים ח"ג, פ' כ"ט:

רש"י	תרגום אונקלוס
של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן	נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: (ה) וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא

אקוב"טיר בלע"ז: Couver, (בריטען): (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכי' לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא.

באור

(הושע י"ג י"ד), תהו לרוב השתמש בשרש זה, וגם השוא היא מן פ"א הפעל כשיבא בשלימו' אֶהְיֶה יִהְיֶה, (ודעת בעל פתח דברי (דף פ"ג ע"א) שעיקרה וַיְהִי בפלס וַיֵּשֶׁב (במדבר כ"א א'), רק לפי שלא כמלאת אות היו"ד נקוד' בשו"א נע בסוף התיבה לכן הניחו היו"ד וחירק היו"ד בראשונה שמו תחת הה"א ושוא הה"א תחת היו"ד). ויש לו ריע לזה השרש. והוא שרש חיה שממנו כאמר יְחִי תְּחִי׳ לסב׳ הנזכרת, ושניהם היו ראוים להיות בפתח באיתן וגם פ"א הפעל אף בבנין הקל להרחבת הפ"א שהיא גרונית כמו וַתַּהַר ותלד את קין (בראשית ד' א'). וַיַּחַץ את העם (שם ל"ב ח'), וְתַחַז בציון עינינו (מיכ' ד' י"א), וכן ראוי לומר כאן אֱהִי יְהִי, אֱחִי יְחִי, רק שאין דרך היו"ד השרשית להיות נעה בסוף התיב', וכתב הראב"ע (בתחל' פ' שמות) מלת יהי הית' ראויה להיות כמו ירב המשא עליו (ד"ה ב' כ"ד כ"ז), ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלות יהי היו"ד הראשונ' בקמץ קטן עכ"ל. ובלי ספק טעות הדפוס הוא, כי קמץ קטן הוא הצירי. ולא מצאנוה בצירי רק בסגול בהפסק, וצ"ל בפתח קטן שהוא הסגול, וכן הגי' בחומש עם הרשב"ם שנדפס באמשטרדם. עוד כתב כי אין בבנין הקל פעל שיהי' האות האמצעית בשוא רק זאת הגזרה ובזאת ויחי, ותמ' עליו ר"א בחור בס' ההרכב' בעבור יו"ד, ואמר איך לא זכר יְשׁוּבוּן יְקוּמוּן שהם עתידים מהקל מנחי העי"ן ובא האית"ן בשוא לסבת הנו"ן שבסוף, ואולי כוונתו כשאין בהן תוספת אות בסוף עכ"ל, וגם הוא לא זכר תְּסֻבֶּינָה (בראשית ל"ז ז'), שהוא מהקל ואין הנו"ן והה"א נוספות רק לשמוש הנסתרו', אבל כוונתו כשאין בסוף רק אות אחת נחה לשמוש: (ד) וירא, חפץ השם להוציא הדבר מן הכח אל הפועל יקרא אמיר', וחפצו בקיום הפו' יקרא ראי', כענין וראיתי אני דקהלת (ב' י"ג) וכאשר אמרו רוא' אני את דברי אדמון, וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שבה העיר בשלום (ש"ב ט"ו), הענין להורות כי עמידתם בחפצו לבד. ואם החפץ יתפרד רגע מהם ישובו לאין. ולכך אמר בכל מעשה יום ויום, וירא אלהים כי טוב, הרצון שהי' הדבר בלבשו הצור' הנזכרת שם על התכונ' הנאות' אל התכלית המכוון מאתו ית' ומסכמת עם החכמה הקדומ' שהיא ראשית דרכו של הקב"ה, וכן רצה בקיום והתמדת הדבר ההוא על התכונ' ההיא, וביום כאשר נשלם הכל אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנ' טוב מאד כאשר נבאר שם בעז"ה, וכן בהיות האור כמלא רצה בקיומו לעד, והבדילו מן החשך, והוסיף לומר את האור, שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב הי' חוזר על בריאת שמים וארץ, ולא גזר בהם עדיין הקיום, כי לא עמדו ככה כי אם נשתנו בימי הבריא' הבאים בשני ובשלישי. ואז גזר בהם הקיום ואמר וירא אלהים כי טוב: וַיַּרְא. המל' הזאת זרה בדקדוק, והסב' היא בעבור שנתחבר בה העי"ן והלמ"ד מאותיות הנחות בשרש' ראה, וראוי' להיות בתשלומ' וַיִּרְאֶה רק בעבור שנעתק' הנגינ' אל היו"ד אות האיתן, ולא תנוח הה"א אחר הסגול שאין הנגינ' תחתי'. ראוי' שתפול הה"א וגם שו"א הרי"ש והסגול ינוע תחת הרי"ש ולומר וַיֵּרֶא על משקל וַיִּפֶן וַיִּבֶן מן פָּנָה קָנָה או וַיֵּרֶא על משקל וַיֵּדֶא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א), משרש דאה וכאשר מצאנו'

אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ (ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ

נים. (ה) גאָטט נאננטע דאז ליכט טאג, אונד דיא פֿינסטערניס נאננטע ער נאכט; דא ווארד אבענד אונד ווארד מאָר־

תולדות אהרן ויקרא וכו' פסחים ב', ע"א. מגלה כ', ב'. עקרים פי"ח: ויהי ערב וכו' ברכות ב', א', כ"ח ב'. שבת י', א', מגלה כ', ב'. חגיגה י"ב, א'. נזיר ו', א'. חולין פ"ג, א':

תרגום אונקלוס

קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ יְהֵי

רש"י

ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר:

באור

בשאר אותיות אית"ן. וַתֵּרֶא האשה (בראשית ג' ו') וָאֵרֶא בחלום (שם ל"א י'), וכן ביו"ד בלי וי"ו ההפוך ועתה יֵרֶא פרע' (שם מ"א ל"ג), אבל בעבור שנשתמשו בזה השרש ביו"ד האית"ן יותר מן השאר שנו תנועתו להקל בהתחבר עמו וי"ו ההפוך ואמרו וַיַּרְא, ובלא וי"ו ההפוך לא נאמר ירא, גם בשאר אותיות איתן לא עשו כן לומר וָאֵרְא וְנֵרְא וַתֵּרְא, ודעת ר' יהוד' חיוג כי וַיַּרְא בא במשקל וַיֵּשֶׁב ממנו (במדבר כ"א א'), וַיֵּפְתְּ בסתר לבי (איוב ל"א כ"ז), וראוי להיות וַיֵּרְא ולא נקדוהו כן שלא יתחלף בקריא' עם וַיֵּר מן וַיֹּרוּ מורי' (שמואל ב' י"א כ"ד), מגזרת ירה בים (שמות ט"ו ד'), וכן דעת הראב"ע בס' צחו' בשער בנין פָּעַל, וכן כ' בפירושו בפ' וירא (כ"ט ב' ע"ש), ובעל פתח דברי (דף פ"ג ע"א), כתב כי לא נקדו וַיַּרְא בשוא תחת האל"ף להיות נקודה בשו"א כשתבא בסוף התיבה כי משפטה משפט היו"ד, ולי נראה שנקדוה בפתח להרחיב על הרי"ש שיש לה דין הרחבה קצת כמו וַיָּסַר (שמות י"ד כ"ה), והב' הקל וההפעיל שוים במלה זאת, רק מן הענין תכיר, אבל לא מלאכוה בהפעיל רק פעם א' וַיַּרְא אתם את בן המלך (מלכים ב' י"א ד'), ופתח היו"ד שם על משפטו כי בתשלומו ראוי להיות וַיַּרְאֶה: (ה) ויקרא, הקריאה בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם, גור שילכו קרנות האור על קוים ישרים וישובו לאחור בפגעם גוף עבור, וע"י זה הוגבל תחום האור והחשך, וכן אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך: לילה, הה"א נוספת ואינה לנקבה כי המלה מלעיל: ערב, תחלת הלילה יקרא ערב בעבור שיתערבו בו הצורות והמראות, ותחלת היום יקרא בקר שיבקר האדם ביכותם. אמר שהי' ערב והי' בקר של יום אחד, ויתכן להיות כאשר כתבו קצת המפרשים הביאם הרמב"ן ז"ל שרמז בזה לאשר יהי' ברביעי אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים, שתמיד כשיתחיל האור לצאת ויהי' בקר ליושבי מזרח ברגע ההוא ממש יהי' ערב ליושבי מערב וכן יתמיד הדבר בתנועות הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות. שבכל רגע מהם בקר במקום זה וערב במקום שכנגדו, על דרך גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, והנה באמת בבחינת כל הכדור כלו יהי' תמיד ערב ובקר יחד ערב לזה ובקר לזה, והכתוב התחיל מדת היום מן הערב ואמר ערב ואח"כ בקר רמז אל האפס שקדם להויה בתחל' הבריא'. ואמר יום אחד ולא יום ראשון לפי שאין ראשון בלי שני, ועדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה, אבל שניהם נמצאים, והוא מהמאמר הנקרא לבעלי ההגיון מאמר המצטרף. אבל האחד לא יורה על שני, וכן מתורגם בל"א: (ו) רקיע, כמה דלת אמר וירקעו

תרגום אשכנזי

גען איין טאג. (ו) גאָטט שפראך: עס ווערדע איינע אויסדעהנונג ניטטען אים וואססער, דאמיט איינע אבשיידונג זייא צווישען וואססערן אונד וואססערן. (ז) אלזאָ מאכטע גאָטט דיא אויסדעהנונג, אונד אבשיידעטע צווישען דען וואססערן, וועלכע אונטער דער אויסדעהנונג, אונד דען וואססערן, וועלכע איבער דער אויסדעהנונג. אונד עס געשאה אלזאָ. (ח) גאָטט נאננטע דיא

(ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם
וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ (ז) וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם
אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר
מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃ (ח) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים

ת״א יהי רקיע תגלה כ״ג, ח': ויהי וכו' חגיגה ט״ו, ח':

רש״י

(ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע״פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב״ה באמרו יהי רקיע וז״ש [איוב סי' כ״ו] עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע. כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והיא עשייתו כמו ועשת' את צפרניה [דברים כ״א]: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת יום השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה

תרגום אונקלוס

רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא׃ (ז) וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן׃ (ח) וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ

באור

את פחי הזהב (שמות ל״ט ג'). החומר ההוא בתחלה שנבראו מאין אמר שיהי' רקיע מתוח כאהל בתוך המים, ויהי' מבדיל בין מים למים: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע, כמן הרקיע למים שעל הארץ. הא למדת שהן תלוין במאמרו של מלך (בראשית רבה ובדברי רש״י), (כ״ה היה הנוסחא ברש״י כ״י). וסיים בזה הרמב״ן ז״ל וזה מענין מעשה בראשית הוא. ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התור' ואין הפסוקים צריכים לבאור בזה כי לא יצריך הכתוב בעניינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו עכ״ל. וק״ו בן בנו של ק״ו לקוראי ההשגה כמונו. ולפי פשוטו של מקרא הרקיע הוא האויר הזך והבהיר המבדיל בין מי הענן למים אשר על הארץ, כי אחר שהית' הארץ מתחלתה מכוסה במים מכל עבריה, הי' האויר כלו רטוב ולח מלא ענן וערפל ואדים עבים העולים מן המים, ובדבור השם ב״ה הובדלו מים ממים, קצתם עלו למעלה והיו ענן, וקצתם התקבצו והיו למקוה מים הנקראים ימים. ובין מים למים נתהו' אויר זך ובהיר לצורך נשימת כל אשר נשמת רוח חיים באפיו ולגדל הצמחים והאילנות אשר אין להם קיום באויר רטוב ולח ומלא איד עב: (ז) ויעש, לשון עשיי' בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן, שהי' כן כל ימי העול': (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. הנכון לפי פשט הכתובים כאשר כתב הרמב״ן וז״ל עם תוספת באור קצת כדרכינו, השמים הנזכרים בפסוק ראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזקאל א' כ״ב), ושם נקרא הקב״ה רוכב שמים. ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר כתבנו שלא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף, ולא פרט דבר מיצירתם, כי אם הזכיר בכלל שהיו השמים נבראים, כלומר שקדמותם

לִרְקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
שֵׁנִי: פ
(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת
הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה
הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: (י) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀
לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: (יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

ת"א ולמקוה שבת ק"ט, א'. פרה ג', ג'. מקואות פ"ה, א':

אויס־עהנונג הימעל, זאָ ווארד אבענד אינד ווארד מאָרגען, דער צוויי־טעטאג. (ט) גאָטט שפראך פערנער: עס פערזאממלען זיך דיא וואססער אונטער דעם הימעל אן איינען אָרט, דאמיט דאז טראָקנע זיכטבאר ווערדע עס ווארד אלזאָ. (י) גאָטט נאננטע דאז טראָקנע ערדע, אונד דיא פערזאממלונג דער וואססער נאננטע ער מעערע; דא זאה גאָטט, דאס עס גוט זייא: (יא) גאָטט שפראך: עס שפראָססע דיא ערדע אללערלייא שפראָססען: קרויט, דאז

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן: (ט) וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לְאַתְרָא חַד וְתִתְחֲזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: (י) וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: (יא) וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דִּי בַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע

רש"י

ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שם מים. ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. הי' שטוחין על פני כל הארץ והקווה באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומ' טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון

באור

אפס ובחפץ השם יצא אל הים. (ולכך אמרו רז"ל בראשית נמי מאמר הוי כלומר שבפסו' הראשון אף שלא נאמר שם בפירוש ויאמר אלהים אעפ"כ הוא מענין מאמר השם והודאתו כי הזכיר חפץ השם ופעולתו בבריאת הרוחניים הנפרדים בהוציא' אל ההוי' אחרי האפס המוחלט), ואמר בשני יהי' רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המים הנזכרים דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורים שמים כשם השמים העליונים הראשונים, ולכן יקראם בפרשה רקיע השמים, ויתן אותם אלהי' ברקיע השמי' להאיר שאינם הנזכרים בשם השמים רק הרקיעי' שקרא' שמים והביא הרמב"ן ראי' לדבריו אלה מדברי חז"ל ע"ש כי לא רציתי להאריך: שֵׁנִי, ראוי להיות שְׁנִיִי, אחת יו"ד השרש במקום הה"א ששרשו שנה, ואחת לסימן התאר כמו שלישי רביעי, וכן בא הרבים שְׁנִיִּים. ונפלה למ"ד הפעל להקל: (ט) יקוו, יתחברו, וכן ונקוו אלי' (ירמי' ג' י"ז): אל מקום אחד, הי' על פני כל הארץ מים ועפר מעורבים. כענין המים העכורים. וגזר על המים שיתחברו אל מקום מסובב מכל פאה, וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ושם יתיבש ויהיה אדמה יבשה שטוחה ראויה לישוב בני אדם, וכן כתוב לרוקע הארץ על המים (תהלים קל"ו ו'): (י) ליבשה ארץ, השם הראוי לה יבשה, כי בהפרד המים מעל העפר הוא יבשה. אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון, והטעם כי בעבור היבשה נבראו היסודות כלם למען תהיה ישוב לבני אדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו: קרא ימים, אמר ימים לשון רבים, לפי שאין שם ים שיקיף את כל הארץ, והנה מקוה המים כולל הקרקע עם המים המכונסים בו, ופעמים שיקרא הקרקע לבדו בשם ים כדכתיב ומלאו את המים בימים, כמים לים מכסים (ישעי' י"א ט'): וירא אלהים כי טוב, הוא קיומם ברצון השם, והענין כי כאשר המציאם הבורא בזאת חפץ בהם כי כך הם נאותים אל התכלי' המכוון מאתו ית' וגזר עליהם הקיום והתמדה על התכונה הזאת, וזהו מה שאמרו, רז"ל

תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע
עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ
עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ (יב) וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ

ת"א תדשא ר"ה י"ח. ח': עץ וכו' ר"ה ט"ס: למיני חולין ס' ח': ותוצא וכו' ר"ה ט"ס. חולין ס"ו ג':

תרגום אשכנזי

זאאמען ברינגט, פרוכט־בויס, דער פרוכט טרעגט נאך זייניער ארט, וואָרין דער זאמען איזט אויף דער ערדע, אונד עס גע־שאה אליאָ. (יב) דיא ערדע בראכטע אללער־לייא שפראָססען הער־פאָר; קרויט, דאז זאא־מען ברינגט נאך זיינער ארט׳ אונד בוים, דער פרוכט טרעגט, אין וועלכער דער

תרגום אונקלוס

אִילָן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (יב) וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי

רש"י

דשא ולא הי' לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לביש' הארץ כשהיא מתמלאה בדשאי': תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ארב"אזי Herbage, (קרייטערווערק) כלן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקד' גם היא (על עונה) (ס"א אינו ודו"ק) ונתקללה: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בציווייהן שמעו

באור

מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים בשני. ולא היו א"כ עדיין על התכונה הנאות' אל תכלית הבריאה. לכך לא נזד עליהם הקיום עד היום השלישי שבו נגמרה מלאכת המים כראוי לצורך כל חי ולמח האדמה. והתחיל וגמר עוד מלאכה אחרת, ובו נאמר כי טוב שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום: (יא) דשא. לבישת הארץ בצמחים יקרא דשא. ברש"י ארבא"זי בלע"ז והוא הערבא"ש בל"א (פפלאנצען געוועכסע). קראו יתגדל ויהיה עשב מזריע זרע וקראו יהי' עץ פרי עוש' פרי למינו. ולכך לא אמר תדשא הארץ דשא ותוציא עץ פרי, כי באמת תדשא הארץ דשא הוא מוסב על עשב ועץ. דשא עשב ודשא עץ כאשר אמרנו, וכן מתורגם בל"א. ונכון לפ"ז להיות תיבת דשא בטעם ז"ק המפסיק יותר מן הז"ק שבתיבת זרע כי הוא מוסב על עשב ועץ שאחריו, ואף שבפסוק י"ב תיבת דשא בת"ג מפסיק פחות מן הפשטא שבמלת זרע. אין משם סתירה לדברינו, כי שם נאמר ותוצא הארץ, וא"כ אינו מן הצורך לחבר דשא אל עץ, כי פעל היציאה יחול על עץ ועל עשב בשוה, ויתכן לומר תוצא הארץ עץ עושה פרי. ואולם בפסוק הזה אמר תדשא ואין פעל הדשיאה נופל על עץ, ואי אפשר לומר תדשא הארץ עץ פרי. לפי שבהיותו עץ כבד יצא מגדר הדשיאה. ועל כרחך לומר תדשא הארץ דשא עץ פרי. וא"כ מוכרח שתיבת דשא מוסב גם על עץ שאחריו. וכן נמצא מלת דשא בז"ק בקצת ספרים מדויקים, עכ"ז בת"ם שלי הטעמתי ברביע כאשר העיד הא"ת שכ"ה בס"ס ובס' עט סופר להרד"ק: מזריע זרע, שיגדל בו הזרע לזרוע ממנו במקום אחר: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשזורעין אותו, כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף. והרמב"ן ז"ל תמה מדוע לא הזכיר הכתוב אילני סרק ואיך לוה בעץ פרי לבדו, ואולם האמת שגם עץ השדה יתן פריו אשר בו גרעיני הזרע. והראוי למאכל יקרא עץ מאכל, אבל עץ פרי הוא שם כולל לאילני סרק ואילני מאכל. ויתכן ג"כ שיהיו כל אילני סרק בכלל קוץ ודרדר שלא צמחו כי אם אחר שנתקללה האדמה. והיתה הכוונה הראשונה שלא תוציא הארץ כי אם עץ פרי הראוי למאכל אדם: למינו, מה שדומה לו והוא מתכונתו, ויתכן שמלת למינו חוזרת על עשב ועל עץ פרי. אבל לפ"ז הי' ראוי להיות למינו בטעם מפסיק יותר מן זרע, ונראה לי שלזה אמרו חז"ל בחולין (דף ס' ע"א) שלא נאמר למינהו בדשאים בציווייהן רק שנשאו ק"ו בעצמן, ע"ש: (יב) וירא אלהים כי טוב, כן נאות

דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ (יג) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ שני

(יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃

(טו) וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם

ת"א והיו וכו' חולין ס:

זאאמען לינט, נאך זיינער ארט; דא זאה גאָטט, דאס עס גוט וואר. (יג) דא וואר אבענד אונד וואר מאָרגען. דער דריטטע טאג. (יד) גאָטט שפראך: עס ווערדען ליכטער אין דער אויסדעהנונג דעס הימעלס, צו אונטער־שיידען צווישען טאג אונ־נאכט, דאמיט זיא זייען צו צייכען פיר צייטען, טאגע אונד יאהרע, (טו) אונד זייען אויך ליכטער אין דער אויס־דעהנונג דעס הימעלס,

תרגום אונקלוס

ואילן עביד פירין די בר זרעיה ביה לזנוהי וחזא יי ארי טב: (יג) והוה רמש והוה צפר יום תליתאי: (יד) ואמר יי יהון נהורין ברקיעא דשמיא לאפרשא בין יממא ובין ליליא ויהון לאתין ולזמנין ולמימני בהון יומין ושנין: (טו) ויהון לנהורין ברקיעא

רש"י

שנצטוו האילנות על כן נשאו ק"ו בעצמן כדמפורש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מאורת וגו'. ביום ראשון נבראו וברביעי צוה עליה' להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מאורת. חסר וי"ו כתי' על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שאנו בד' מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשוני' יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמר מאותות השמים אל תחתו [ירמי' י'] בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים, על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה: (ס"א והוא שס"ה יום ורביע יום וחוזרים ומתחילים פעם שנייה סבב בגלגל כמהלך הראשון):

באור

אל התכלית בקיום המינים ההם על מתכונתם, וכל מין ומין לבד כאשר אמר למינהו, והוא אסור הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית: (יד) יהי, ולא אמר יהיו כי בהקדים הפעל אל הפעול נושא המאמר, לא ישמור בל"הק לא את המין ולא את המספר, יאמר כי יהי' נער' בתול' (דברים כ"ב כ"ג), ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט' ו') דוגמתו בל"הע (ווערבום אימפערסאָנאַליא), יאמר בל"א (עס ווערדען), שלא ישמור המספר לומר (זיא ווער־דען, או עס ווערדע), ושמור זה הכלל: מארת, עתה ברביעי גזר שיהיו ברקיע גופי' מאירים מעוררים את זוהר האור לצאת אל הפועל ע"י תנועת הרעדה שיולידו בו, וע"י זה יוציאו את קרנותיו להאיר על הארץ: והיו לאתת. הסבוי שיולידו ויעשו מהם אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים על תחתו (ירמיה י' ב'), ויתכן שיהיו לאותות לעוברי דרך והולכי ימים שעל ידם יכירו את מהלכם לאורך ורוחב המדינות ביבשה ובים: ולמועדים, זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף: ולימים. מדת היום ומדת הלילה: ושנים. שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לשוב בדרך ההוא, אשר הלכו בה, ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) **והיו למארת ברקיע השמים להאיר על הארץ**, הוסיף

לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ (טז) וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־
הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־
הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת
הַכּוֹכָבִים׃ (יז) וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ (יח) וְלִמְשֹׁל
בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּֽלֲהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין
הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ (יט) וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ
(כ) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ

ת״א ויעש וכו׳ חולין ס: ויתן חגיגה י״ב: ויהי וכו׳ חגיגה ס: ישרצו חולין כ״ז, ע״ב:

צו לייכטען אויף דער ערדע, אונד עס געשאה אלזאָ. (טז) אליזאָ מאכטע גאָטט דיא צווייא גראָססען ליכטער, דאז גראָססערע ליכט צור רעגירונג דעס טאגס, דאז קליינערע ליכט צור רעגירונג דער נאכט אונד דיא שטערנע.
(יז) גאָטט זעטצטע זיא אין דיא אויסדעהנונג דעס הימעלס. אויף דער ערדע צו לייכטען, (יח) אויך צו רעגירען טאגס אונד נאכטס, אונד צו אונטערשיידען צווישען ליכט אונד פינסטערניס; דא זאה גאָטט, דאס עס גוט וואר. (יט) אליזאָ ווארד אבענד אונד ווארד מאָרגען, דער פיערטע טאג.
(כ) גאָטט שפראך: עס רעגע דאז וואססער רעגעס בעזעעלטעס טהיר, אונד דאז געפליגעל פליגע

רש״י

(טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעול׳: (טז) המאורות הגדולים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א״א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה [ב״ר פ״ו]: (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות:

תרגום אונקלוס

דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (טז) וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָא רַבְרְבַיָא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָא: (יז) וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעַ דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: (יח) וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: (יט) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי: (כ) וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָא רְחֵישׁ

באור

שיהיו אורם וחומם מגיע לארץ, כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ. ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המגיע בארץ ויאירו עליה:
(טז) ויעש אלהים וגו׳ ויתן אתם אלהים. מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופי׳ נקבעים בו, והזכיר ממשלתם, כי ענין הממשלה דבר אחר זולת המאורה שזכר, כי יש להם ממשלה בארץ בהויה ובהפסד, וממשלה בימים ובנהרות כידוע: שני המארת הגדלים. נקראו השני׳ גדולים כנגד הכוכבים, ואם ישאל השואל והלא אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הכוכבים חוץ מכוכב ונוגה גדולים מהלבנה התשובה אין פי׳ הגדולים על הגדם בגיפם רק על אורם, ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרוב׳ לארץ (ויתאיר לשון זכר אף שהמקיצן ממנו מאורות) והתשובה היא בעצמ׳ נשוא לשואל איך נקרא ללבנ׳ המאור ואין לה אור בעצמ׳ כי היא מקבלת אורה מן החמה. והיא בעצמ׳ גוף עכור כידוע, כי נאמר לו שאין הכוונה כי אם דבר המאיר על הארץ ומזהיר את הגופי׳ בהסתר השמש והרי הלבנה מאיר׳ בליל׳ במקום שאין זוהר השמש מגיע: (כ) ישרצו. פעל יוצא. וכמוהו ושרץ היאר צפרדעים (שמות ז׳ כ״ח). ההולדה ברבוי עם התנועה התמידית תקרא שריצה, ויקראו השרצים כן בעבור שהם מתרבים מאד

נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ (כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים

ת"א ויברא ב"ב ע"ד, ב'. נדה כ"ג, ב'. עקרים מ"ג, פ"ג:

איבער דער ערדע אן דער אויסדעהנונג דעס הימ־מעלס. (כא) גאָטט ער־שוף דיא גראָססען ניעזר־אונגעהייער אונד אללעס קריכענדע בעזעעלטע טהיר, וועלכעס דיא וואססער אויפגערעגט האבען, יעדעס נאך זיי־נער ארט, אונד אללעס געפליגעל נאך זיינער ארט

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יְפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי רְקִיעָא דִשְׁמַיָא׃ (כא) וּבְרָא יְיָ יָת תַּנִינַיָא רַבְרְבַיָא וְיָת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחְשָׁא דִי אַרְחִישׁוּ מַיָא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ

רש"י

שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובים. בשקצים. כגון נמלים וחיפושים ותולעים: בבריות. כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינים. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה [פ' הספינה] הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את

באור

ומתנועעים בתנוע' תמידית, או תהי' ההנחה הראשונה על השרץ בעבור שהוא רץ והועתק הפעל ממנו אל התולדה ברבוי כי כן דרך השרשים. וכן דעת אונקלוס. כי ישרצו המים שרץ תרגם ירחשון מיא רחיש, ושרצו בארץ (בראשית ט' ז') פתר מענין תולדה אתילדו בארעא, כי עשה הלשון מושאל מן השרשים. והענין ואתם פרו ורבו כשרשים בארץ, וכן פרו וישרצו (שמות א' ז'), שהיו בתולדתם כשרשים לרוב: שרץ, שם כולל למינים הרבה. יש שרץ בשקצים כגון נמלים ותולעים, ויש שרץ בחיות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים, ויש שרץ בעוף, והוא כל עוף שיש לו ארבע רגלים. מפני שבהגביהו ישמוך ויכוע כשרשים, ואשר איננו כן יקראו עוף כנף מפני שעיקר תנועתו לעופף: ועוף, נחלקו בו רבותינו ז"ל יש מהם שאמר שהעוף מן המים נברא, ולכך הזכיר בריאתם בחמישי לפי שביום הזה הי' מאמר הבריאה במים. ואמר רבי אליעזר הגדול בפרקיו בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף, וא"כ לדעתו פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך כאלו אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף ותפול מלת שרץ גם על עוף כנף, והכתוב שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמ' כל חית השדה ואת כל עוף השמים (ב' י"ט) כאלו אמר ויצר ה' אלהים את כל חית השדה מן האדמה ואת כל עוף השמים ורבים כמוהו. אבל בגמ' נחלקו בו ויש אומרים שהעוף משניהם נברא. אמרו מהרקק נברא ואם כן בעבור שהרקק בקרקע הים ומשם תולדותם מפני זה הי' המאמר בהם ביום החמישי, ובעל הטעמים נראה מסכים עם הדעה הזאת לפיכך העמיד מלת חיה בטעם אתנח, והכוונה כאלו היו שם שני מאמרים נבדלים המים ישרצו שרץ נפש חיה. והעוף יעופף על הארץ, ואלו היו תיבות ישרצו המים מוסבות גם על עוף יעופף הי' צריך להעמיד מלת המים בטעם מפסיק יותר גדול מטעם מלת חיה: על פני רקיע השמים, שטח קעורות השמים נראה לאדם ולכך נקרא פני השמים, ויאמר על פני השמים, אף שבאמת יעופף תחת פני השמים, כי כן משפט הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו לאמר שהוא עובר עליו או על פניו, וכמהו ותעבור המנחה על פניו, (בראשית ל"ב כ"ב): (כא) ויברא וגו', בעבור גודל הבריות האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות הגידו היונים בספריהם שידעו מהם ארוכים חמש מאות פרסה ורז"ל גם הם הפליגו מהם, בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא ההמצאה מאין מבראשית, כן כתב הרמב"ן ז"ל והנה האמת שפעל ויברא מוסב גם על נפש החי' ועל עוף כנף שכלם ברואי השם והוא הוציאם מן האפס והביאם אל היש. ואף שאמר הכתוב אשר שרצו המים הנה יהיו המים סבה פועלת או חמרית. בין כך ובין כך יתכן לומר שהשם ברא את הדגים מאין, לפי שהוא מקור הסבות והפועלים, ובלעדי חפצו בקיומם לא

כִּי־טוֹב׃ (כב) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר
פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים
וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ (כג) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־
בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ
(כד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה
לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ
לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ (כה) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־

ת"א ויעש וכו' נדה סס. עקרים סס:

אונד גאָטט זאה, דאס עס גוט זייא. (כג) דא זעגנעטע זיא גאָטט אונד שפראך: זייד פרוכטבאר, מעהרעט אייך אונד פיללעט דאז וואססער אין דען מעערען, אונד דאז געפליגעל מעהרע זיך אויף דער ערדע. (כג) אלזאָ ווארד אבענד אונד ווארד מאָרגען, דער פינפטע טאג. (כד) גאָטט שפראך: דיא ערדע בריגגע הערפאָר בעזעעלטעס טהיר אללערלייא ארט פיה, געווירם אונד ווילד דעס לאנדעס אללערלייא ארט, אונד עס געשאה אלזאָ. (כה) גאָטט מאכטע ווילד דעס לאנדעס אללערלייא ארט, פיה אללערלייא ארט, אונד

רש"י

הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניה': נפש חיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו. ל' פרי כלו' עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה[תוס']: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן

תרגום אונקלוס

אֲרֵי טָב: (כב) וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימָר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא: (כג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאִי: (כד) וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵישׁ וְחַיַּת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן: (כה) וַעֲבַד יְיָ יָת חֵיוַת

באור

יתקיימו אפי' רגע וישובו לאפס: התנינם, דגים גדולים מאד, ויש מהם נזכרים במקרא בשמה, והם מין נחשים: נפש חיה, שיש בה חיות: הרמשת, כענין בסמ"ך מן תרמסנה רגל (ישעי' כ"ו ו') וחבירו, וענינו התנועה והדריכה על הארץ הפך ההתעופפות: (כב) ויברך, גזר עליהם תוספת טובה שזהו ענין הברכה בכל מקום: לאמר, בכל מקום שיזכיר בעל לה"ק דברי האומר כמות שהם בלי לשנות הגוף מנוכח אל נסתר צריך שתקדם להם האמירה כמו ויאמר או לאמר, והטעם (פאָלגענדע ווארטע) או (וויא פאָלגט), כאלו אמר ויברך אותם אלהים בלשון הזה פרו ורבו וגו', ואלו לא הוסיף תיבת לאמר לא יתכן לדבר אחר כן בלשון נוכח פרו ורבו, כי אם הי' צריך לשנות הגוף אל נסתר ולומר ויברך אתם אלהים שיפרו וירבו וגו' ושמור זה הכלל: פרו, לשון פרי, כלומר עשו פירות: ורבו, אלו לא אמר כי אם פרו הי' אחד מוליד אחד ולא יותר לכך הוסיף ורבו שהאחד יוליד הרבה, ובא הצווי במקום העתיד, וכן ומת בהר (דברים ל"ב מ"ט). כי אין זה בכחו ובידו לעשות, והענין אני נותן בכם כח שתפרו ותרבו: והעוף ירב בארץ, אע"פ שבריאתו מן המים ברכתו תהי' בארץ שיפרה וירבה עליה כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכבים תמיד במים ובזוגים שם עושים ביציהן בארץ ונולדים בה: (כג) חמישי, הנח בין המ"ם והשי"ן רמוזת הדגש: (כד) בהמה, הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: ורמש, לשון רש"י, הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכם ניכר, כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמו"בריה עכ"ל. והוא מלשון תנועה (רעגונג בל"א), והנה אף שפעל הרמישה יאמר גם על החי' ועל הבהמה

חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ (כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ

תולדות אהרן נעשה מגלה פ"א. ט', ע"א. סנהדרין ל"ח, ב'. עקרים מ"א, פי"א:

געווירם אללערלייא ארט, אונד גאָטט זאה, דאס עס גוט זייא. (כו) גאָטט שפראך: נון וואָללען וויר איינען מענשען מאַכען אין אונזערם עבענבילדע, אין עהנליכקייט מיט אונס, דאס זיא רעגירען איבער דיא פֿישע דעס מעערעס, איבער דאז געפֿליגעל דעס הימעלס, איבער דאז פֿיה, אונד איבער דיא גאנצע ערדע, זאָ וויא איבער אללעם

תרגום אונקלוס

אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִחְשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ (כו) וַאֲמַר יְיָ נַעְבֵּיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמָנָא כִּדְמוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא

רש"י

ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונכו קונמו"בריר בלע"ז, Mouvoir (דאז רעגען): (כה) ויעש. תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה' יושב על כסא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו [מלכים א' כ"ב] וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילין לחובה. וכן בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא [דניאל ד'] אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן. ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמינו. בדפוס שלנו:

באור

כדכתיב ובכל החי' הרומשת על הארץ, וכן ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובכל השרץ השורץ על הארץ (בראשית ז' כ"א), וכתיב בו תרמש כל חיתו יער (תהלים ק"ד כ'), אעפ"כ בכל מקום שנזכר רמש סתם הכוונה ביחוד על השפלים הנגררים. וכן הענין בפעל השרצה שיאמר על כל החי המוליד ברבוי עם התמדת התנועה, ואעפ"כ בכל מקום שנאמ' שרץ סתם הכוונה על המין ההוא ביחוד: וחיתו ארץ, הוי"ו האחרון נוסף כוי"ו בנו בער (במדבר כ"ד ג' וט"ו). אוכלי הבשר יקראו חיות וכלם יטרופו: (כה) ויעש, תיקנם בצביונם בתיקונם בקומתן: (כו) ויאמר אלהים, נתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו, כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו, ולהורות על יתרון הכבוד וההדר שעטרהו על כל בעל חי, לחסרו מעט מאלהים לתת בו נפש משכלת מכרת את בוראה ובלתי נופלת תחת ההפסד, ולהמשילהו בכל מעשה בראשית בכח תבונתו, אמר ביצירתו נעשה אדם כאלו נמלך הקב"ה בפמלי' שלו שהם מלאכי יה ובצאותיו לאמר, אחרי אשר בראתי את כל אלה לצורך האדם תשמישו והנאתו עתה יבא האדון אל היכלו, נעשה אדם בצלם העליונים. וענין צלם כמו צורה. שיגדל בצורתו הנפרדת מצורת יתר החי בחכמה ותבונה ודעת וכשרון המעשה ובזה יהי' לו דמות ודמיון עם מלאכי מרום, וע"י זה ירדה וימשול בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש, והבהמה תכלול החי', וימשול גם בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל, ולשון רדי' ממשלת האדון בעבדו, כי הוא המושל על כל. ואמר וירדו לשון רבים בעבור היות האדם זכר ונקבה, ואולי רמז בזה אל התכלית שיהי' האדם מדיני בטבעו, יתחבר עם הדומי' לו ויחי' עמהם בקבוץ מדיני, איש את אחיו יעזור להגיע אל ההצלחה, ואין היחיד מושל

עַל־הָאָֽרֶץ׃ (כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָֽאָדָם
בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר
וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָֽם׃ (כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם
אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ
וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת
הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָֽרֹמֶשֶׂת

ת"א ויברא וכו' כתובות ח', א'. סנהדרין ל"ה, ב', ול"ט ה'. נדה כ"ג, ב': בצלם ערובין י"ח, א': ויברך וכו' שבת קי"א, א', יבמות כ"ה ב'. גיטין מ"ג, ב'. קדושין ל"ה, א': ומלאו יבמות שם. גיטין שם. קדושין שם: ורדו סנהדרין נ"ט, ב': ובעוף סנהדרין שם: ובכל סנהדרין שם:

תרגום אשכנזי

געווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט. (כז) דא ערשוף גאָטט דען מענשען אין זיינעם עבענבילדע, אין דעם עבענבילדע גאָטטעס ערשוף ער איהן, מאננכען אונד ווייבכען ערשוף ער זיא, (כח) זעגנעטע זיא אונד שפראך צו איהנען: זייד פרוכטבאר, מעהרעט אייך, פיללעט דיא ערדע, אונד בעצווינגט זיא; הערשעט איבער דיא פישע דעס מעערעס, איבער דאז געפליגעל דעס הימעלס, אונד איבער אללעם לע-

תרגום אונקלוס

וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ (כז) וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בְּרָא יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן׃ (כח) וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוֹטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא עַל

רש"י

כדמותיו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה [תהלים קל"ט] נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו בלע"ז, Coin (דער איינלטטעמפעל) וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם [איוב ל"ח]: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו' [בראשית ב'] מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פי' לך כיצד בריאתן ופיר' לך במקום אחר: (כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש

באור

בכל החי ובכל הארץ עלמה כי אם בעזר הקבוץ הכללי: (כז) ויברא, יחד גם בזה בריאה למעלת האדם ולהודיע כי הוא מופלא מאין כמו דעתו ושכלו. ואחר שאמר בצלמו כפל ואמר בצלם אלהים ברא אותו לעורר הכוונה על עוצם היתרון הזה אשר לאדם שהוא בצורתו ונפשו הנפרדת דומה לעליונים, והצלם המתוקן לו צלם דיוקן של יוצרו הוא, האלהים בשמים והוא לבדו על הארץ הולך נכחו כאשר אמר המליץ, ובזוהר בצלמנו כדמותנו לאשתכללא דא בדא למהוי הוא יחידאי בעלמא שליט על כלא. ולשון רש"י בצלמו, בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה (תהלים קל"ט ה'), נעשה בחותם כמטבע העשוי' על ידי רושם שקורין קונ"יו עכ"ל, וברש"י כ"י נכתב קו"ין בלע"ז והוא הנכון, ובל"א (שטעמפעל), שבו רושמין המטבעות: זכר ונקבה ברא אותם, שהיתה הבריאה מתחלה זכר ונקבה יחד, ונשמתם כלולה בהם, אבל הילידה היתה לאדם לבדו ובנין צלע לאשה כאשר יספר בפרשה הבאה, ולכך הזכיר כאן בריאה ונפרשה של מטה הזכיר יצירה: (כח) ומלאו את הארץ, ברכם שימלאו את העולם לרובם, ולפי דעתי בירך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם, ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה (לשון הרמב"ן ז"ל): וכבשה, נתן לאדם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונו בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולנטוע ולעקור ולחצוב וכיוצא בזה לתקון הקבוץ המדיני: ורדו בדגת הים, אמר שיהיו רודים גם בדגי

על־הארץ: (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי
לכם את־כל־עשב ׀ זרע זרע אשר
על־פני כל־הארץ ואת־כל־העץ
אשר־בו פרי־עץ זרע זרע לכם יהיה
לאכלה: (ל) ולכל־חית הארץ ולכל־
עוף השמים ולכל ׀ רומש על־הארץ
אשר־בו נפש חיה את־כל־ירק עשב
לאכלה ויהי־כן: (לא) וירא אלהים את־

ת"א לכם וכו' סנהדרין נט: וירא וכו' פסחים נ"ד, א':

בענדיגע טהיר, דאז אויף ערדען קריכט. (כט) גאָטט שפראך: דא איבערגעבע איך אייך אללעס קרויט, דאז זאאמען פיהרט אויף דער גאנצען ערדע, אונד יעדען בוים, וואָראן פרוכט איזט, וועלכע זאאמען פיהרט, דיזע זאָללען אייער זיין צור שפייזע. (ל) אללען טהירען דעם לאנדעס אבער, אונד אללעם געפליגעל דעם היממעלס, אונד אללעם קריכענדען אויף דער ערדע, וואָרין לעבענדיגע זעעלע איזט, איבערגעבע איך אללעס גרינע קרייטערווערק צור שפייזע. אונד זאָ געשאה עס אויך. (לא) גאָטט איבערזאה

תרגום אונקלוס

ארעא: (כט) ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עשבא דבר זרעיה מזדרע די על אפי כל ארעא וית כל אילנא די ביה פירי אילנא דבר זרעיה מזדרע דלכון יהון למיכל: (ל) ולכל חית ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא די ביה נפשא חיתא ית כל ירוק עשבא למיכל והוה כן: (לא) וחזא יי ית

רש"י

את הנקבה שלא תהא יולדת ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם

באור

הים המכוסים מהם, ובעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חי' רעה, וסדר אותם כבריאתם הדגים והעוף תחלה ואח"כ החי' וכן אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגומ' (תהלים ח' ז' וח' וט'), (הרמב"ן): (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי וגו'. נתן לאדם ולאשתו לאכול כל עשב זורע זרע, הכונ' שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם, וכן נתן להם כל העץ שיאכלו ממנו הפרי הראוי לאכילה, אבל העץ עצמו אינו בבני אדם לאכילה גם כן העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה (הרמב"ן). ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית ברי' ולאכול בשר, וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי' וגו' כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג'). כמו ירק עשב שהתרתי לאדם הראשון: (ל) ולכל חית הארץ וגו', נתן להם כל ירק עשב לא פרי העץ והזרעים: (לא) וירא אלהים וגו', יתבונן המשכיל כי בימים שקדמו לא אמר כי אם וירא אלהים כי טוב וכאן ביום הששי אמר את כל אשר עשה והנה טוב מאד, והענין כי אין בפרטי המציאות טוב גמור ומוחלט, כי אם טוב ורע מעורב וכלול זה עם זה, ורעות רבות ימצאו בפרטי הנבראים מהם נמשכות מצד שהם נבראים כי נמנע הוא שיהי' שום נברא שלם בתכלית השלמות, ומוכרח מקוץ והעדר וההעדר מקור הרע, ומהם נמשכות אל השתלשלות הסבות והמסובבים במקרה הזמן ופגעיו, ומהן נמשכות אל הבחירה והן רעות המדות והמעשים, וכלם רעות מצד וטובות מצד, רעות בבחינת החלק הפרטי וטובות בבחינת הכלל כלו, כי אין מציאות כלל לרע מוחלט בתכלית הרעה, והוא

כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ

תולדות אהרן ויהי שבת פ"ח, א'. ע"ז ב', א', ול"ט א':

תרגום אשכנזי

אללעס, וואס ער געמאכט האטטע, אונד פאנד עס זעהר גוט, אלזא ווארד אבענד אונד ווארד מארגען, דעריעניגע זעכסטע טאג.

תרגום אונקלוס

כָּל דִּי עֲבַד וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאֵי:

רש"י

על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון (ס"א שיום ו' בסיון כשקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי שהוא יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה:

באור

דבר נמנע וכולל סתירה בעצמו כי כל נמצא מצד מציאותו הוא טוב, ולולי היו הרעות ההם טובות בבחינה אחת לא היו אפשר להמצא בעולם הנברא מעלם הטוב והמטיב האוהב בטוב בתכלית האהבה ומואס ברע המוחלט בתכלית המאוס, ותדע מזה שגם הרע הפרטי הוא טוב ונאות אל התכלית המכוון בכלל היצירה וצריך בקיומו, כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג' א'). ואמשול לך משל המות הוא רע מצד שהוא מפסיד צורת החי אמנם בבחינת הכלל גם הוא טוב לפי שההוי' וההפסד כלול ומדובק ונאחז עד שכל הפסד סבת הוי' וכל הוי' סבת הפסד, וע"י שניהם ישתנה כל נברא מצורה לצורה ככי התכלית הנרצה לשם ב"ה, וכן רעות הבחירה והמעשים הם רעות מצד הבוחר בהם, והוגע התאוה וחפשית הבחירה טובה גדולה ויתרון לעולם בכללו, ולא יתכן הקיום זולתם, ואין הבחיר' חפשית בלי האפשרות כדבר והפכו, ותהיינה א"כ רעות הבחירה גם הם טובות מצד, גם יהפכם השם ויתם לטובה בהשגחתו ובחמלתו, כי זה הוא תכלית הבריאה לתקן את הרע ולהפכו אל הטוב, ומעתה בכל הימים שקדמו לא זכר כי אם פרטי היצירה, ובהם לא ימצא הטוב הגמור, כי אם רע וטוב מעורב, ואולם מצד שגם ברע צורך אל קיום הטוב, רצה הש"י ב"ה שהוא נאות אל התכלית ורצה בקיומו. לא מצד שהוא רע. כי אם בבחינת היות בו צורך אל הטוב. רצה במות, לא מצד היותו הפסד הצורה אלא מצד היותו סבת ההויה, וכן רצה ביצר הרע לא מצד היותו מתעה בני האדם אל הרע, אלא מצד היות בו צורך לקיום העולם וזהו וירא אלהים כי טוב, ואולם עתה בששי כאשר נשלמה כל המלאכה בכללה. ראה אלהי' את כל אשר עשה והנה אין בכללות העולם רע כלל. כי בבחינת הכלל הכל טוב ונאות מאוד אל התכלית המכוון מאתו ית' ואלו הי' אפשר שיושג התכלית ההוא באופן מסכים יותר עם רצון הבורא אין ספק שהי' בוחר באופן ההוא, ואחרי שבחר בכללות וסדר הזה הנמצא אין ספק שהוא מסכים מאוד עם רצון הבורא ית' וע"י יושג התכלית המכוון מאתו על צד היותר טוב והיותר רצוי לפניו וזהו והנה טוב מאוד. פרטי הבריאה יקראו טובים אצל הכלל כלו טוב מאוד. והבן זה, ותדע ותשכיל גם מה שאמרו רז"ל בבראשית רבה, והנה טוב מאוד והנה טוב זה מות, וכן הזכירו זה יצר הרע. וזהו מדת פורענות, ובזוהר בראשית וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, הכא אתקן מה דלא אתמר כי טוב בשני בגין דאתברי בי' מותא והכא אתמר והנה טוב, ואזלא כמה דאמרו חברי' והנה טוב מאוד זה מות. ובענין כללות הבריא' והנרצה בו מצאתי שם מאמר יקר, את כל אשר עשה לאסגאה כל דרין דייתון לבתר כן, וכן כל מה דיתחדש בעלמא בכל דרא ודרא עד לא ייתון לעלמא, אשר עשה דא כל עובדין דבראשית דתמן אתברי יסודא ועקר לכל מה דייתי ויתחדש בעלמא לבתר כן, ובגין כך חמא לי' הקב"ה עד לא הוה ושוי כלא בעובדא דבראשית. לפ"ז יכלול במאמר את כל אשר עשה לא לבד הדברים אשר יבאו אז אל ההוי', כי אם כל מה שיתחדש ויולד אח"כ עד סוף כל הדורות כלם, כי שם הקב"ה שורש ועקר ויסוד לכלם במעשה בראשית. ועל כלל המציאות הזה לבד, הכולל כלל כל העולמות וכל הזמנים, יאמר שהוא טוב מאוד, והבן זה: יום הששי, בא התואר בה"א הידיעה והמתואר בלעדו שלא כמשפט, ואמר הראב"ע שפרושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן ואיש הישראלי (ויקרא כ"ד י'), ורבים כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא

ב (א) וַיְכֻלּ֛וּ הַשָּׁמַ֥יִם וְהָאָ֖רֶץ וְכָל־צְבָאָֽם׃
(ב) וַיְכַ֤ל אֱלֹהִים֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י
מְלַאכְתּ֖וֹ אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה וַיִּשְׁבֹּת֙ בַּיּ֣וֹם

ת"א ויכלו שבת קי"ט, ע"ב: צבאם ר"ה י"א, א'. חולין ס', א' ויכל וכו' מגלה ט', א':

תרגום אשכנזי

ב (א) דא פֿאָללענדעט וואָרדען דיא הימעל, דיא ערדע אונד איהר גאנצעס העער. (ב) אלזאָ האטטע גאָטט אם זיבענטען טאגע זיין ווערק פֿאָללענדעט, דאז ער געמאכט, רוהעטע אם זי־

תרגום אונקלוס

ב (א) וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ (ב) וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

ב (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה

באור

שמים (אף שמשם אין ראי' כל כך לפי שהוא סמוך), ואחרי שלא נכתב ה"א הידיע' בימים הקודמים כי אם בששי לבד לכן היתה דעת המתרגם האשכנזי שיהי' מוסב על ויכלו השמים הנאמר בפסוק שלאחריו, ושעורו שהי' ערב ובקר של יום הששי שבו נגמרה מלאכת השמים והארץ וכל צבאם, והי' הכל כאחד שלם דבוק וכלול ואחוז זה בזה, וכדאית' בזוהר מאי שנא בכלהו יומי דלא אתמר ביהו ה"א הידיע' אלא הכא כו' אשתכללו כלא כחד, אשתכללו מכלא ואשתלימו בכלא:

ב (א) ויכלו, מהבנין שלא נזכר שם פועלו במשקל ויכסו כל ההרים (בראשית ז' י"ט), וטעמו נשלמו. והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: וכל צבאם, צבא הארץ הם הנבראים חיה ורמש ודגים וכל הצומח, וצבא השמי' שני המאורות הגדולי' והכוכבים הנזכרי' בענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים (דברים ד' י"ט), גם יכלול השכלי' הנבדלי' כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמי' עומד עליו וכו' (מלכי' א' כ"ב י"ט), וכן יפקד ה' על צבא המרום במרום (ישעי' כ"ד כ"א), והנה בכאן רמז על יצירת המלאכי' במעשה בראשי', וכן נפשות האדם בכלל צבא השמים הנה: (ב) ויכל, מבנין פִעל ולאוי להיות וַיְכַלֶּה רק שנשמטה הה"א כדרכה בוי"ו ההפוך: אלהים ביום השביעי, הרצון שביום השביעי כבר היתה כלה ונשלמה המלאכה כמו ביום הראשון תשביתו (שמות י"ב ט"ו), יהי' נשבת כבר. כי משפט כל זמן להיות נמשך שעור מה, פעמים ידבר על התחלת השעור ההוא ופעמים על משך הזמן ופעמים על סופו ובלשונות העמי' יאמר העבר על שלש' דרכי' העבר הבלתי נשלם והעבר הנשלם עתה והעבר הנשלם כבר כגון (ער פֿאָללענדעטע, ער האט פֿאָללענדעט, ער האטטע פֿאָללענדעט), ובל"הק משפט אחד לעבר הנשלם עתה ולעבר הנשלם כבר. ולכן מתורגמת בל"א תיבת ויכלו (עס ווארד פֿאָללענדעט), ותיבת ויכל (ער האטטע פֿאָללענדעט), כי בששי נשלמה המלאכה ובשביעי היתה נשלמת כבר, והעבר הבלתי נשלם עדיין יאמר בל"הק בוי"ו המהפך העתיד לעבר כידוע, וכן הדין בעתיד, יש עתיד שיהי' הוה בזמן ההוא ויש עתיד שיהי' אז עבר כבר כמו תשביתו הנזכר למעל' שהענין שיהי' נשבת כבר, ויתכן לקרא את העתיד ההוא זמן מרכב מעתיד ועבר, ועיין בבאורנו לפסוק ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשית מ"ח ו'). ובפסוק ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י"ז ד') ובפסוק כי באה נחלתנו אלינו מעבר לירדן (במדבר ל"ב י"ט). ורז"ל אמרו ויכל אלהים ביום השביעי מה הי' בעולם חסר מנוחה בא שבת באת מנוחה, כוונו בזה שיתכן על אופן מה לומר שלא נשלם כל המעשה כי אם ביום השביעי עצמו, לפי שבכל ששת הימים נתחדש דבר שלא הי', אם חומר חדש או צורה חדשה שיוצאה אל גדר ההוי' ברצון יוצר בראשית וזהו ענין המלאכה, ואולם הי' העולם חסר מנוחה ושביתה, שלא נהג עדיין כמנהגו ולא הלכו הדברים על חוק וסדר הקבוע להם מאת הבורא ית' בהשתלשלות הסבות והמסובבי',

הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃
(ג) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ
אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ
אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ שלישי
(ד) אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
בְּהִבָּֽרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים

ה' זעירא

ת"א אלה וכו' יומא כ"ד, ב'. מנחות ס"ט, ב': ביום חגיגה י"ב, א':

תרגום אשכנזי

בענטען טאגע פֿאָן אללעם זיינעם װערקע, דאז ער געמאכט, (ג) זעגנעטע דען זיבענטען טאג, אונד הייליגטע איהן; דען אן דעמזעלבען רוהעטע גאָטט פֿאָן אללעם װערקע, דאז ער ערשאַפֿפֿען אונד געמאכט האטטע. (ד) דיזעס איזט דיא ענטשטעהונגגעשיכטע דיזס היממעלס אונד דער ערדע, דא זיא ערשאַפֿפֿען װאורדען, דא נעמליך דאז עװי-

תרגום אונקלוס

מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד׃ (ג) וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִדְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ (ד) אִלֵּין תּוּלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים

רש"י

ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים

באור

כי זהו ענין המנוחה במעשׂ' בראשית, ועתה בשביעי נתוסף להם השביתה ההיא שהתחיל העולם לנהוג כמנהגו על פי החקים שגזר עליהם יוצר הכל, ולא נתחדש דבר מן האפס אל היש. והבין מזה מאמרם ז"ל עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות כי יש במעשה הנסים מלאכ' ושביתה, יש בהם התחדשות דבר שלא הי' מן האפס אל היש. ויש בהם מנהג העולם על פי השתלשלות הסבות והמסובבים, כמאמרם ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשי', ולזה יש בהם מיום הששי ומיום השביעי, מלאכ' מיום הששי, ושביתה מיום השביעי. והוא כמו ערב שבת בין השמשות שהוא קצתו מן היום וקצתו מן הלילה והבן זה: מלאכתו, איננו מתהפך מלאכה שא"כ הי' ראוי להיות הבי"ו רפוי כמו מן צדקה צדקתו ומן ברכה ברכתו, אך הוא מתהפך מְלֶאכֶת בפלס מִשְׁמֶרֶת והיה ראוי להיות מְלֶאכְתּוֹ, רק בעבור נחות האל"ף כמשפטו ברוב נעתק הסגו"ל אל הלמ"ד ושב"א הלמ"ד אל הכ"ף ונשמט החיר"ק: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי, נתן בו תוספת טובה ויתרון מכל הימים: ויקדש אתו, שהבדילו מיתר הימים לעבודת השם, שלא לעשות בו מלאכה כי אם להגות ולשמוח בפעל ה' ולרנן במעשה ידיו: אשר ברא אלהים לעשות, פי' הרמב"ן, ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות כל המעשים הנזכרים בששת הימים, והנה אמר כי שבת מבריאה ומהעשיה, מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעש' שעשה בשאר הימים, ויתכן שיהי' לעשות נמשך למעל' כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספר (בראשית מ"א מ"ט), ויחדלו לבנות העיר (שם י"א ח'), השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב), וכן רבי' עכ"ל, ואין הנחת טעם מסכי' עם פירושו האחרון לפי שתיבת מלאכתו מוטעמת בטעם ז"ק, לכך בחר המתרגם האשכנזי בפי' הראשון, וי"מ לעשות על הנבראי', שנתן כח בנבראי' לעשות את המעשי' ולפעול את הפעולות אשר הוטבעו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ולפ"ז הי' ראוי שיתורגם (פֿאָרט צו װירקען): (ד) אלה, האמורי' למעלה: תולדות, ספור מעש' איך נולדו ונתהוו השמים והארץ: ביום עשות, לתוך שכלם נבראו בראשון. לשון רש"י, ולפי פשוטו ביום כמו בעת וכן ביום אכלך ממנו מות תמות (להלן י"ז), וכמהו רבים. ועשות הוא מקור הבנין על מתכונת הראוי, וכמהו וימהר לעשות אתו (שם י"ח ז'), וכן בישעי' (מ"ג ז') בראתיו ואח"כ יצרתיו ואחר כן עשיתיו, הבריאה היא יציאת החומר מן האין אל גדר היש בל"ז

אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ (ה) וְכֹל ׀ שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים

תולדות אהרן וכל שיח חולין ס׳, ג׳:

גע ווזען, גאטט, ערדע אונד הימעל געמאכט האט. (ה) אללערלייא בוימגעוועכס דעם פעלדעס וואר נאך ניכט אויף דער ערדע, אונד דאז קרויט אויף דעם פעלדע נאך ניכט געוואכזען; דען דאז עוויגע וועזען, גאטט, האטטע נאך ניכט רעגנען לאססען אויף ערדע, אונד דער מענש וואר

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וּשְׁמַיָּא: (ה) וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית יְיָ אֱלֹהִים מִטְרָא

רש״י

למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה׳. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה״א בראם שנ׳ כי״ה ה׳ צור עולמים [ישעי׳ כ״ו] בב׳ אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה״א (ס״א רמז כמו שה״א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבי׳ בתשובה ועולם הבא נברא ביו״ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י׳ שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו למטה לראות בחת כה״א זאת שסתומה מכל צדדי׳ ופתוחה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד

באור

(שאפפונג), היצירה היא נתינת הצורה בחומר, בל״א (בילדונג), והעשי׳ היא גמר תקון הדבר על מתכונתו בל״א (פערפערטיגונג), וביו׳ ביום עשות וגו׳ מוסב על ששת ימי הבריא׳ הנזכרים: ה׳ אלהים, בפרשה שלמעל׳ לא זכר כי אם שם אלהים, ופה אמר ה׳ אלהים, ה׳ הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל, וכן פירושו בכל מקום לפי פשוטו ה׳ שהוא אלהים. ורז״ל דרשוה לשני שמות מדת הדין ומדת הרחמים. ויתכן שהיתה הפרש׳ הראשונה מן בראשית עד לעשות מקובלת ליחידי סגול׳ מימות האבות הקדושים, ואפשר שתהי׳ מימות אדם ושת, מסורה על פה מן האבות אל הבנים, ובה היו הקדושים ההם שונים לבניהם ותלמידיהם סוד מעש׳ בראשית וחדוש העולם, וממנה נתפרסמה האמונה ההיא בכל קצוי ארץ לכל עם ולשון, עד שלא תמצא אומה ולשון שלא תהי׳ לה ידיעה קצת או רמז מן הפרשה ההיא, ואולם נשתבשה הקבלה ההיא בקצתם ע״י בעלי המתחכמים ובזבי המשוררים אשר שתו בשמים פיהם, ובדו מלבם דברים אשר לא כן להמשיך את לב ההמון אשר לא נגה עליהם אור תורת ה׳, וערבו האמת עם השקר ולא נשאר להם כי אם רמזים מעטים כאור המתנוצץ באישון לילה ואפלה, והנה ידוע שלא נתפרסם שם העצם המורה על השגחת השם הפרטי׳ על סגולת בני אדם והדבקות האלהי׳ בשומרי דבריו כי אם ע״י האותות והמופתי׳ שעשה לבני ישראל כאשר הוציאם ממצרים והבדילם לעבודתו, כאשר נאמר אי״ה בפסוק ושמי ה׳ לא נודעתי להם (שמות ו׳ ג׳) ע״ש, מעתה כאשר כתב משה רע״ה את התור׳ על פי ה׳, קבע בתחלתה הפרש׳ ההיא המקובלת ולא זכר בה כי אם שם אלהי׳ המור׳ על היכולת המוחלט והשליט׳ על כל דבר אפשר, להוציא אל גדר ההויה ולהכריבו כחפצו, והוסיף ואמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה׳ אלהי׳ להורו׳ שהעצם ההוא היכול על כל הוא השם הנכבד המשגיח על עבדיו המגלה סודו לנביאיו, והנמצא להם בעת קראם אליו הוא ה׳ אלהי׳.
והמתרגם האשכנזי פתר השם הנכבד (דאז עוויגע וועזען) ופעמי׳ (דיזר עוויגע) לפי שהשם ההוא כלול מהי׳ הוה ויהי׳ ועיין בפ׳ שמות בפסוק זה שמי לעולם (שמות ג׳ ט״ו), כי שם מקומו, ואונקלוס תרגם שם אלהים שבפרשה הראשו׳ בתיבת יי, ומלות ה׳ אלהים פתר יי אלהי׳ ולא ידעתי כוונתו: (ה) וכל שיח השדה וגו׳, כוונת הפרש׳ הזאת להודיעך פרטי יצירת האד׳ ואשתו, כי בפרשה שלמעל׳ לא זכר כי אם הכלל שהאלהי׳ ברא אותם זכר ונקב׳, ועתה יודיעך איך היתה השגחת שם העצם הנכבד על האד׳ לתקן הכל לטובתו ויצר לו עזר מצלעותיו, ונתן להם מצוה, ולימד את האדם דעת להבין בילודיו וכו׳, ופי׳ בברייתא של ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי, הביאה רש״י ז״ל בפרש׳ הזאת, מל״ב מדות שהתור׳ נדרשת

עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ (ו) וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ

ת״א ואד סוכה י״א, ב׳. ר״ה י״א. י״א. תענית ט׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

נאך ניכט דא, דאז ערד־רייך צו בעארבייטען, (ו) אבער איין דונסט שטיג אויף פאן דער ער־דע, אונד בעפייכטעטע

תרגום אונקלוס

עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא׃ (ו) וַעֲנָנָא הֲוָה

רש״י

לא הוא ואינו לשון קודם ואינו כפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראו [שמות ט׳ ל׳] עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג׳ שכתו׳ ותוצא הארץ לא יצאו על פתח קרקע עמדו עד יום ו׳ ולמה כי לא המטיר ומ״ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה׳ אלהים. ה׳ הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה׳ שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין ברייתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא

באור

בכן, וזו אחת מהן, כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, ויברא את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו, חזר ופירש וייצר ה׳ אלהי׳ וגו׳ ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעש׳ אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמ׳ חזר וכתב ויצר ה׳ אלהים מן האדמ׳ כל חית השדה כדי לפרש ויבא על האד׳ לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק ע״כ, ושמור זה הכלל בידך כי הוא יסוד ועקר גדול בהבנת הכתוב וע״י יבואורו לך כמה מקומות בכתוב, שאי אפשר להבינם זולתו כלל, ולפעמים נלאו כל המפרשים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם בהבנת פשטות הכתוב, ובזכרך את המדה הזאת שבתורה כדרשת בה, תמצא שהם דברי׳ פשוטי׳ קלי ההבנה עד מאוד, כאשר תראה אי״ה בבואורנו זה בכמה מקומות, והנה כדי להזכיר פרטי יצירת אדם וחוה והקורות אותם נריך להזכיר גן עדן, ובעבור גן עדן התחיל ממעש׳ יום שלישי, ואמר שהי׳ אז מכוונת הבורא ית׳ שלא יהי׳ עדיין שיח השדה בארץ, [שיח הוא עץ וכן תחת אחד השיחי׳ (בראשי׳ כ״א ט״ו) בין שיחים ינהקו איוב ל׳ ז׳)], ולא יצמח עדין עשב השדה, כי לא המטיר וגו׳: טרם יהי׳ בארץ, רש״י פי׳ כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו כפעל לומר הטרים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון (שמו׳ ט׳ ל׳) עדיין לא תיראון, ואף זה תפרש עדיין לא הי׳ בארץ וכו׳, עדיין לא צמח עכ״ל, והראב״ע בפ׳ שמות חלק עליו באמרו שלדעת רש״י טרם כמו לא, וזו המלה איננה נמלאת כאשר חשב כי לעולם יבא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו (בראשי׳ י״ט ד׳) כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית, גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן (שמואל א׳ ב׳ ט״ו), טרם יקראו ואני אענה (ישעי׳ ס״ה כ״ד), וגם הרמב״ן כתב שיפה תפש עליו הראב״ע ופי׳ מלשון קדם, ונלוה עמהם הרד״ק בשרשים שרש טרם, והנה בפסוק שלפנינו אין אחר טרם מאמר נמשך, ולריך לפרש לפי דבריה׳ כי פסוק ואד וגו׳ הוא המאמר הנמשך לתחלית הא׳ של פסוק הקודם, ומאמר כי לא המטיר וגו׳ הוא כמו מאמר מוסגר, ויבא בס״פ שהוא מפסיק יותר מן האתנח שלפניו, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו׳ (שמות כ״ט ח׳ וט׳), ויהי׳ ענינו כאן באופן זה, קודם שהיה כל שיח השדה בארץ וקודם שצמח כל עשב השד׳ (בעבור שלא המטיר ה׳ אלהים על הארץ, וגם אדם לא הי׳ אז לעבוד את האדמ׳) אז עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמ׳, ועי״ז נמחו העשב והשיח בשלישי, וכן פי׳ פה הרמב״ן, ותהי׳ הוי״ו של ואד מחברת ב׳ המאמרים המתיחסים בזמן, כמ״ש בהקדמ׳, ואולם הפירוש הזה רחוק הוא בלשון עד מאד, כי לדעת רש״י שיהי׳ כאן מאמר פוסק שלא הי׳ עדיין שיח ולא עשב בארץ, שייך שפיר נתינת טעם, מדוע לא הי׳? בעבור שלא המטיר עדיין, ומדוע לא המטיר בעבו׳ שלא הי׳ שם אדם. אבל לדעת המפרשי׳ הנזכרים שאין לתחלית הפסוק הזה כי אם הודאה זמני׳ כאלו אמר בזמן הקוד׳ להוית השיח והעשב, אין שייך לשאול מה טעם, שתהי׳ המענה, כי לא המטיר, כי אין ספק שקודם

וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ז) וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־

ת"א וייצר ברכות ס"א, א׳. ערובין י"ח, א׳. סנהדרין ל"ט, א׳. חולין כ"ז, ב׳. נדה כ"ג, ב׳:

דיא גאנצע פלעכע דעס ערדרייכס. (ז) דא בילדעטע דאז עוויגע וועזען, גאָטט, דען מענשען אויס שטויב פאָם ערדרייכע, אונד בליז אין זיינע נאזע

תרגום אונקלוס

סָלֵיק מִן אַרְעָא וּמַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא: (ז) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַנְפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוַת

רש"י

אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לשאת העיסה אף כאן והשק' ואח"כ וייצר:

(ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה

באור

שהי' שיח עדיין לא הי' שיח, וקודם שצמח עדיין לא צמח, ומה טעם לשאלת הסבה בזה? לכן חלתי דעת רש"י ז"ל שהיא הנכונה לדעתי, והראב"ע העמים על רש"י ז"ל דבר שלא אמר, כי לא אמר שיהי' באור טרם כמו לא, כי אם כמו עדיין לא, אי עוד לא, וכן כתב הראב"ע ז"ל בעצמו בפירושו לס' ישעי' (ס"ה כ"ד) וז"ל לפי דעתי טרם כמו עוד ואם בא בתוספת בי"ת כמו קודם עכ"ל, ודבריו הללו קרובי' לדברי רש"י ז"ל כי אין ספק שיודה בתוספת השלילה במלת טרם ולימר עוד לא אחרי שמצאנו בכתוב ויהי הוא טרם כלה לדבר (בראשי' כ"ד ע"ו), שאם אי אפשר לפרש כלל בלי שלילה כמו עוד לא כלה לדבר, כמ"ש רש"י ז"ל, ודע שבכל מקום שכתב רש"י ז"ל עד לא, הכוונ' בכן תרגומו, כי עוד לא יתורגם עַד לָא, ובאמת לדעת רש"י ז"ל

באור מלת טרם בכל מקום כמו עדיין לא או עוד לא, ואולם פעמים שתהיה נמשכת למאמר שאחרי', כמו טרם ישכבו ואנשי העיר וגו', פי' הם עדיין לא שכבו ואנשי העיר נסבו, טרם יקראו ואני אענה, ר"ל הם לא יקראו עדיין ואני אענה להם, ופעמים אין אחריו מאמר נמשך כלל, ויהי' מאמר פוסק כמו טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט' ל'), הטרם תדע כי אבדה מצרים (שם י' ז') שפי' שם רש"י העוד לא ידעת כי אבדה מצרים, וכן פירש"י כאן, עדיין לא הי' בארץ, עדיין לא צמח, כי הוא מאמר פוסק לדעתו שהיא דעת רז"ל בב"ר שבשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם: ואדם אין לעבד את האדמה, הוא נתינת טעם למה שאמר, מ"ט לא המטיר, לפי שהאדם אין לעבוד האדמ', ואין מכיר בטובתם של גשמים והנהנה מהם עד שבא אדם, ורז"ל אמרו שעמדו הצמחי' ביום השלישי על פתח הקרקע ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם: (ו) ואד יעלה מן הארץ, אף שכבר נבדלו מים העליונים ממי' התחתוני' בשני, ונקוו המי' התחתוני' אל מקום אחד בשלישי, עדיין היו פני האדמ' מושקים ומורטבים מאוד מן האידי' הלחי' אשר עלו מן הארץ, ולא היתה האדמ' עדיין ראוי' להצמיח דשא, כי הי' ענן לבשה וערפל חתלתה ולא הי' האויר מטוהר כל צרכו: (ז) וייצר, שרשו יצר ומבנין הקל ובא האית"ן בחיר"ק כמו וייקץ נח (בראשי' ט' כ"ד): את האדם עפר מן האדמה, נקרא אדם בעבור שנולד מן האדמ'. והוא שם עצם פרטי לאדם הראשון ושם תואר מורה על מחצבו. ולכך יתכן בו ה' הידיע': ויפח באפיו נשמת חיים, ידמה לנו הכתוב בזה מעלת נפש האדם יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה לו מן היסודו' גם לא בהשתלשלות מן השכלי' הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונ' כי הנופח באפי אחר יתן בו מנשמתו, וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם (איוב ל"ב ח'), כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונ' (הרמב"ן) ועל זה נקרא' נשמה שהיא נשמת שדי ועל ידי זה הי' האדם לנפש חי', כתרגומו לרוח ממללא. הכוונ' לנפש מדברת, שהכח הדבור מפעולות הנפש המשכלת, ואין בבהמ' וחי' מדבר כי אם האדם לבד שזהו הבדלו ויתרונו, והנה אף שיש בנפש האדם כחות שונות מתחלפות כגון כח התנוע' כח ההרגש וכח המדמה וכח הזוכר והמעורר וכו' כאשר זכרו המחקרים. עם כל זה עצם כלם אחד וכל אלה פעולות הנשמה והנשמ' רק היא יחידה, והרבוי מצד פעולותי', ואין הרגש האדם כהרגש

הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ (ח) וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ (ט) וַיַּצְמַח יְהוָה

ת"א ויהי וכו' תענית כ"ב, ב': ויטע פסחים נ"ד, א'. נדרים ל"ט, ב':

תרגום אשכנזי

לעבענדיגען אֶרעס, אלזאָ ווארד דער מענש איין בעזעעלטעס טהיר. (ח) דאז עווינע וועזען, גאָטט, פפלאנצטע איינען גארטען אין עדן צור מאָרגענזייטע, זעטצטע דען מענשען דאהין, דען ער געבילדעט האטטע. (ט) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, ליס אוים דעם ערדרייכע הערפאָרוואכסע׃ אללערלייא ביימע,

תרגום אונקלוס

בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ (ח) וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּינְתָא בְּעֵדֶן מִלְּקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא׃ (ט) וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא

רש"י

תעשה לי [שמות כ'] הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתב וייצר את האדם וגו'. ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה

באור

הבהמ' ולא דמיונו כדמיון הבהמ' כאשר זכר הרמב"ם ז"ל בהקדמתו למס' אבות (פרק א'), וז"ל: דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולות רבות, חלוקות יקראו קצת הפעולות ההם נפשות ויחשב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות, ופעמי' שיקראו כחות וכו', ואולם יאמר על האדם ושאר בעלי חיי' מרגיש בשתוף השם לבד לא שההרגש אשר באדם הוא ההרגש אשר בשאר בעלי חיים וכו' והוסיף הרב להזהיר על זה העניין והמשיל בו משל נחמד, והכלל שאף אם נמנה ונספור פעולות הנשמה ליחס לה נפשות וכחות שונות, לא מפני זה תתחלק כהחלק הגוף המורכב כי היא עצם אחד ופשוט בלתי מקבלת החלוק' בשום פנים, וזהו כוונת הכתוב שהיתה בריאת האדם נבדלת מבריאת יתר בעלי חי, כי נוצר עפר מן האדמ', והי' בלי חיות והרגש ותנועה, והשם הנשגב בכבודו ובעצמו נפח באפיו נשמת חיי' ובכח הנשמ' היקרה ההיא נולד בו התנוע' וההרגשה והדמיון והשכל והתבונה, והי' בעל הכחות ההם כלם והכלל שהי' לחי מדבר, וזהו ויהי האדם לנפש חיה: באפיו, משפטו באנפיו, כי שרשו אנף מגזרת כי אנפת בי (ישעי' י"ב א'), והנו"ן נשלמת בדגש הפ"א, ובלשון ארמי נכתב' הנו"ן כמו אנפוהי (דניאל ג' י"ט). וכמו מן חטים שהשרש חנט, הנו"ן נבלעת בדגשות הטי"ת, ונאמר בארמי חנטין (עזרא ז' כ"ב): (ח) ויטע ה' גן אלהי' בעדן מקדם, אונקלס תרגם מלת מקדם על הזמן מלקדמין, וכן דעת רז"ל אלא שנחלקו בזה אם הרצון בו קודם לבריאת עולם. כמאמרם ב"ע אחד משבע' דברים שקדמו לעולם, או אם הכוונ' קודם לבריאת אדם הראשון, ולפ"ז הי' צריך לפתרו בל"א כזה: (דאז עוויגע וועזען גאָטט האטטע זאנגע פאָהרהער איינען גארטען געפפלאנצט): ורש"י פי' מקדם במזרחו של עדן נטע הגן. ולא פי' למזרחו של עולם, אפשר שהוא סובר ג"ע במערב. ויש אומרי' ג"ע במזרח העול', (ואולם מפשטות הכתוב לפנינו (ג' כ"ד) משמע שגן עדן במערב ומשם נתגרש האדם למזרח העולם, עיין בבאורנו שם). והנה במזרח היתה התחלת הישוב לבני האדם, ומשם התפשט המין ונפרדו הגוים ללשונותם בארצותם, כנודע מכל ספורי דברי הימים והקדמוניות של כל עם ולשון, כלם יעידו שבכל מחוז ובכל נוף נעתק הישוב מארץ המזרח לשם, וזכר הכתוב שבמזרחו של עולם מקום עדן ועונג במחוז שוה האויר והמזג נברא בתכנית העונג דשן ושמן מטע ה' להתפאר, ושם הכין הקב"ה לאדם מקום לשבת בו וגזר שיהי' בו במקום ההוא, וגן משרש גנן

אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים

ליבליך צום אנזעהען, אונד גוט צום עססען; דער בוים דעס לעבענס וואר

תרגום אונקלוס

כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטַב לְמֵיכַל וְאִילָן חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּנְּתָא

רש"י

הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר. בתוך הגן. באמצע:

באור

והוא מקום אילנות הסוככים בענפיהם ומגינים על היושבים תחתם, והושיב שם את האדם אשר יצר: (ט) ויצמח ה' אלהים מן האדמה,, על אדמת הגן הכתוב מדבר ששם נתקיים בתחלה מאמר תדשא הארץ, והוציאה האדמ' כל עץ נחמד למראה עין וטוב למאכל, מסכים למה שכתבנו למעלה שכפי הכוונה הראשונה טרם שנתארדה האדמה בחטא אד"הר לא הוציאה כי אם עץ פרי הראוי למאכל בני אדם: ועץ החיים בתוך הגן, אמר בתוך הגן, ולא אמר בגן, ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן, ולא הודיעו בשם אחר, משמע שבדרגה הזה די להבדילו מיתר האילנות, לכך ת"א במציעות גנתא, והיו שני העצי' עץ החיים ועץ הדעת באמצע הגן, כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות האלה, ויהי' האמצע הזה אמצע רחב, כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקוד' בלתי השם לבדו: ועץ החיים, אילן שפריו נותן באוכליו חיים ארוכים: ועץ הדעת טוב ורע. כמו האהלה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ז), הארון הברית (יהושע ג' י"ד), ורבי' כאלה שיבא הסמוך בה"א הידיע', והמדקדקי' אמרו שהוא כמו הארון (ארון) הברית (יהושע ג' י"ד) הדעת (דעת) טוב ורע. ובענין עץ הדעת אמרו המפרשי' הביאם הרמב"ן ז"ל כי הי' פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביא לו דומה בלשון הזה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע (שמואל ב' י"ט ל"ו), כי בטלה ממנו התאוה ההיא. ואיננו נכון אצלי בעבור שאמר והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע, ואם תאמר הנחש כחש לאש' כדי לפתותה, הנה אמר השם הן האד' הי' כאחד ממנו לדעת טוב ורע, וכבר אמרו שלש' אמרו אמת ונאבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי, ודעת הרמב"ן ז"ל שהי' האדם עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדו' כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנא' ופרי האילן הזה הי' מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. לכן נקרא עץ הדעת טוב ורע. כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון כלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור וכלשון הכתוב מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ד ג'), תחפוץ ותרצה בו, ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב), בחרתיך מכל אדם, וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא הי' בוחר בדבר ולא קץ בו, והי' אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר, והנה בעת הזאת לא היו באדם ובאשתו התשמיש לתאוה אבל בעת ההולד' יתחברו ויולידו, ולכן הי' האיברי' כלם בעיניהם שוים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחיר' וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדת אלהי' מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה. ואיפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, היושר שיאחוז דרך אחת ישרה, והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתנים בבחיר' ממנו עכ"ל וקרוב לזה דעת הרמב"ם ז"ל אלא שלדבריו הטוב והרע הוא הנאה והמגונ' והן לדעתו אינן מן המושכלות כלל, כי אם מן המפורסמות, והדבר ידוע שהלך הרב ז"ל בזה בשיטת אריסטו כאשר זכר בכמה מקומות מחבוריו, שאין בהכרחי טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת, והטוב והרע הם הענינים המפורסמים אצל כל בני אדם, ואין להם מציאות בשכל כלל, ובמה שאמר והייתם כאלהי' יודעי' טוב ורע כתב כבר ידע כל עברי כי שם אלהי' משתתף לשם ולמלאכי' ולשופטי' מנהיגי המדינות וכבר ביאר אונקלוס הגר ע"ה והאמת מה שאמרו בו

בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ (י) וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃ (יא) שֵׁם

ת"א ונהר ברכות ג', ב'. תענית י', א'. סנהדרין נ"ט, א': וזהב יומא ע"ד, ב':

מיטטען אים גארטען, אונד דער בוים דעס ער־קעננטניסעס, דעס גוטען אונד באֶזען. (י) איין שטראָם קאָממט אויס עדן, דען גארטען צו בע־פייכטען, אונד פאָן דא אויס טהיילט ער זיך אונד ווירד צו פיער הויפטשטראָמען. (יא) דעם איינען נאמען איזט פישון, דעריעניגע, וועלכער

רש"י

(יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין

תרגום אונקלוס

וְאִילָן דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ: (י) וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת גִּנְּתָא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרַשׁ וְהָוֵי לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי נַהֲרִין: (יא) שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא דְּמַקִּיף יָת כָּל אֲרַע דַּחֲוִילָה

באור

אמרו והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע רוצה בו הענין האחרון אמר ותהון כרברבי' עכ"ל. ולא זכר הרב כלל מאמר השם הן האדם הי' כאחד ממנו וגו' הקשה מאוד לפי פירושו, ואונקלס תרגמו הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב וביש, ויהי' ממנו מוסב על האדם לא על האלהים, והוא רחוק עד מאוד ולא ידעתי לכוונו עם פשטות הכתוב כי אם ענין הן האדם הי' יחידי בעולם ממנו לדעת טוב ורע (עיין שם בביאורנו), ובלעדי זאת לא נודה להרב ז"ל במה שאמר מענין המפורסמו', והנרא' באמת שגם הטוב והרע מן המושכלות. ואין הנאה והמגונ' שמות משותפי' עם הטוב והרע, כי הטוב והרע נאמרי' בבחינת השכל והנא' והמגונ' בבחינת החושים. ויש ראיות נכוחות על זה אלא שאין כאן המקום להאריך, והנה הרמב"ן ז"ל בפירושו שזכרנו נשמר מזה, ולדעתו יש יתרון רב ומעל' בידיע' הטוב והרע והיא מדת אלהים, אלא שהיא רעה בערך אל האדם בהיות לו בה יצר ותאוה, וזהו הדרך היותר נכון, ואני אוסיף לך באור על דבריו, שכפי הנרא' מפירושו לא הי' האדם קוד' שחטא בעל בחיר' ורצון כלל, כי אם מוטבע על מעשיו כפי התולד', דומה בזה לגרמי' השמימי' כאשר זכר הרב בפירוש, והוא דבר קשה להולמו עד מאוד. ואין כוונתי להאריך בספקות רבות אשר יפלו על זה, ואולם אודיעך את דעת המתרגם האשכנזי בהתרתם וז"ל: טרם אענה אקדים לך הקדמה אחת. והיא שכל מעשה בראשית וכל מה שספר הכתוב ממה שקרה לאדם ולחוה לקין ולהבל הכל אמת ואמונ' בלי ספק, כפי מה שסופר כן אירע ליחידים ההם בפועל ממש, אלא שעם כל זה יש בהם רמז ודוגמא למה שיקרה לכל מין האדם בכללו, כמקרה האדם ובניו וכאשר אירע להם ביחוד כן מקרה כל המין בכלל, ולזה האריך הכתוב בספור פרטיהם והמשכיל יבין מהם את כל הקורות לבני האדם מעת הבראם עד סוף כל הדורות, והנה יש באדם כח השכל וכח התשוקה, בכח השכל ישיג האמתות ויבחין בין אמת ושקר ובין טוב ורע, כי הדבר המבי' אל ההצלח' יקרא טוב, והמונע ממנו יקרא רע. ובכח התשוקה יכסוף אל הטוב וידבק בו ויברח מן הרע, והוא המועיל והמזיק בבחינת השכל, והטוב והרע בבחינת החושים יקרא נאה ומגונה, והנה הדביקות בטוב תוליד עונג והדביקות ברע תוליד נגע, ויש טוב אמתי וטוב מדומ', וכן רע אמתי ורע מדומ', הטוב האמיתי יוליד עונג אמתי והטוב המדומ' יוליד עונג מדומ', וכן ברע ובנגע, וכבר אמרו קדמונינו אין בטובה למעל' מן העונג, ואין ברעה למטה מן הנגע, והנה מחבור כח ההשגה וכח התשוק' יוולדו המדות הנפשיות, והן התכונות להרע או להטיב אם לו אם לאחרים, שכלם נמשכות אחרי השגת האדם והבחנתו בין טוב לרע ואחרי כח התשוקה שבו לעשות את הטוב ולמנוע את הרע, ושלימות העלם המשכיל שיהי' בו ייחס וערך שיווי בין כח התשוק' לכח ההשג', ואז יולידו המדות הנכבדות, שכפי עוצם כח ההשג' להכיר הטוב והרע כן תגדל התשוק' ותגבר אהבת הטוב ושנאת הרע, ויתעורר העלם המשכיל להדבק בטוב, ובענין זה אמרו רז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, ואולם אם יחסר הערך ההוא שבין הכחות הללו, יצאו מהם מדות פחותות וגרועות, כי אם יגבר כח התשוקה על השכל, יטה את האדם אל תאוות המותרות, ועונג החושי', ירדוף אחר הנאה והטוב המדומ', ויעזוב הטוב

הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ (יב) וּזֲהַב

אומרינגט דאז גאנצע לאנד חוילה, אלווא דאז גאָלד איזט. (יב) דאז

תרגום אונקלוס

דִּי תַמָּן דַּהֲבָא׃ (יב) וְדַהֲבָא דְּאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא

רש"י

ומשקין את הארץ נקרא

באור

האמתי, ופעמי' שירא' בעיניו ובלבבו יבין את הטוב האמתי המביאו אל ההצלח', ועולם התשוק' הבוגדת בכחה על משפט השכל יפתנו לילך אחרי הנאת הגוף וישקע ברדיפת תענוג החושים, והוא סבת כל חטא וכל מרי באדם. ואם יגבר כח ההשגה על התשוק' יתרשל האדם מעשות המעשים הטובי' הראויי', ולא יגיע אל מעלת איש חיל רב פעלים המתגבר כארי לעשות הטוב והישר ונלחם מלחמת ה' עם כל המונעי' המפחידי' ומשטינים אותו, והאדם ההוא במעט מן הצער והיגון שיגיע לו ממניע' הטוב ירף ממנו, וישב בעצלה ובשפלות ידים לקול עלה נדף ולסוף תתבלבל גם השגתו ולא יצליח בכח שכלו ורוח מבינתו. כענין מה שאמרו רז"ל מתי שחכמתו מרובה ממעשיו שאין חכמתו מתקיימת. מעתה האלהי' עשה את האדם ישר על הארץ וקבע יחס השווי וערך הראוי בין השגתו לתשוקתו, ואלו הוכח ונשאר על התכונ' הישרה ההיא לא הי' נוטה מדרך הטוב ע"י תגבורת הכח המתאו' כלל כי אם מפאת קוצר ההשג' שיחשוב על הטוב שהוא רע ועל הרע שהוא טוב, ולא יהי' זה כי אם לפעמי', מלבד שאין קוצר ההשגה חטא ולא חסרון שידיע' מרי, אם לא הי' בכח המקצר להוסיף על דעתו והשגתו, כענין שאמרו חז"ל משגגת התלמוד שהוא עולה זדון, ולזה אף שהי' האדם בעל בחירה ורצון אף קודם שחטא, מ"מ לא הי' עלול לפול ברשת התאו' וברשת עונג החושים, כי היתה תשוקתו מיוחסת ונערכת אל השגתו ביחס שוה וראוי לפי כוונת הבורא ית' ובאופן מבי' אל ההצלח' והטוב האמתי, והיו האדם ואשתו מתאוי' אל המשגל ומתענגי' בתשוקה ההיא בשעור הראוי והנאות אל התכלית לקיום המין. ותאות המשגל אם תהי' על התכונ' הזאת איננה גנות וחרפ' לאדם כאשר חשבו קצת המחקרים. ונהפוך הוא כי היא לו לתפארת, ולכן הלכו אדם וחוה ערומי' ולא התבוששו, כי לא תבא הבושת לאדם והכלימה לגלות איבריו כי אם מצד תגבורת התאו', כי ישוטט הדמיון אנה ואנה בראותו בלוי האיברי' ויעורר את התאוה והתשוקה בשעור ומקום ואופן בלתי נאות אל התכלית בידוע. והנה הי' מתולדת העץ הדעת להגביר כח התשוקה, ולהוסיף בו אומץ, עד שכשאכל ממנו אד"הר הי' דומה בכח תשוקתו אל מלאכי מעל', ותגבורת התשוקה ההיא ואומץ כחה מעלה גדול' ויתרון רב בבחינת העליוני' ההם לפי שהיא נערכת אל מעלת השגתם בשעור ראוי' וכפי מעלת השגתם ושכלם כן תגדל התשוק' בהם לעשות רצון קונם, לאהוב את הטוב באהב' עזה ולשנא את הרע בשנא' יתירה, והיא תפארתם, אבל בבחינת האדם הי' זה רעה גדול', כי בערך אל השגתו הקצרה התגבר בו כח התשוק' יותר מן השעור והיחס הראוי, ומשם יצאו כל המדו' המגונו' שזכרנו למעל', בקשת המותרו' ואהבת העונג הגופני, כשתקע האדם ונטבע ביוון הטוב המדומ' ופנה אל הנאה וערב אל החוש או אל הדמיון עם עזיבת הטוב האמתי המביא אל ההצלח' והאושר האמתי עכ"ל, והנרא' שעל הדרך הזה יותרו הספיקות שזכרו המפרשי' בפרש' הזאת, כאשר תראה בפסוקים הבאים בעז"ה: (יא) פישון, לפי דעת רש"י ורבינו סעדי' גאון ז"ל והרמב"ן הוא נילוס היורד מהרי הלבנ' שבארץ כוש השפל' הנקראת (עטיאפיע) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העול' ובא עד אי (מירואי) ששם מתחלק לב' זרועו' וחובק את האי סביב וחוזר ומתאחד עד בוא למצרים ועובר כל אורך המדינה עד אלכסנדריא שבחוף הים האמצעי המפסיק בין חלק (איירופא) לחלק (אפריקא) הנקרא (מיטטעללענדישעם מעער) ושם נחלק לכמה לשונות ונופל אל הים האמצעי הזה: החוילה, כתב הת"י שנקרא כן על שם העתיד כי הוא אחד מבני עבר בן יקטן ונקרא שם מקומו על שמו, וכן כוש ואשור וכן כתב רש"י ז"ל, ואין ספק שבימי משה היו מדינות מפורסמות נקראות כן על שמות האנשים אשר בנאום: אשר שם הזהב. נרא' שהולך לתוספת באור וסימן פרטי למדינת חוילה מה שלא הולך במדינת כוש ואשור, לפי ששני אנשים היו ששמם חויל' האחד בן כוש בן חם, והשני בן יקטן בן עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם, ושניהם קראו את ארצם על שמם, וכן כתב הרמב"ן אשר שם הזהב, לבאר שאינו חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור (בראשי'

הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ (יג) וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ (יד) וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ (טו) וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ

ת"א ושם כתובות י', ב': חדקל ברכות נ"ט, ב': והנהר ברכות נ"ט, ב':

גאָלד דעסזעלבען לאנדעס איזט גוט; אללרא פינ־דעט מאן אויך דאז ערץ בדלח אונד דען שטיין שהם. (יג) דער נאמען דעם אנדערן שטראָמעס איזט גיחון; דעריעני־גע, וועלכער דאז גאנצע לאנד כוש אומרינגט. (יד) דער נאמע דעם דריט־טען שטראָמעס איזט חדקל, דעריעניגע, וועל־כער אויף דער מאָרגענ־זייטע פאָן אשור פליסט, אונד דער פיערטע שטראָם איזט פרת. (טו) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, נאהם דען מענשען, זעטצטע איהן אין דען גארטען עדן, אום איהן

תרגום אונקלוס

וְאַבְנֵי בּוּרְלָא׃ (יג) וְשׁוּם נַהְרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא דְּמַקִּיף יָת כָּל אַרְעָא דְּכוּשׁ׃ (יד) וְשׁוּם נַהְרָא תְּלִיתָאָה דִּיגְלַת הוּא דִּמְהַלֵּךְ לְמַדִּינְחָא דְּאַתּוּר וְנַהְרָא רְבִיעָאָה הוּא פְּרָת׃ (טו) וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃

רש"י

פישון כמו ופשו פרשיו [חבקוק א']. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר על מצרים ובושו עובדי פשתים [ישעי' י"ט]: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו כי יגח [שמות כ"א] שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י: (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס (ב"ר):

באור

כ"ה י"ח) כי זו נזרח התזרח עכ"ל. (חקירה על מקום הנהרות ומקום הג"ע השייך לכאן עיין בקונטרס האחרון, אשר יעדתי לחברו בסוף הספר אי"ה): (יב) הבדלח, הי' אבן יקרה, ואומרים שהיא אבן לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברין ממנה אבנים לעשות ענק, ולפי שהאבן הזאת מהגדולה לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה, אלא שנוקבין אותה ומחברים אבן אל אבן כחוט עד שיעשה מהם ענק, לכך לא אמר ואבן הבדולח כמו שאמר ואבן השוהם, שהיא אבן גדולה. וגם היא לבנה וזכה, ויעשו ממנ' כלים לתשמישי המלכים ועליה היו מפותחי' שמות בני ישראל לרוב חשיבותה ונקיותה מכל פסולת, והיא האבן הנקראת בל"א (אָניך שטיין): (יג) גיחון, אין זה הנהר הקטון סמוך לירושלים, שהרי כתיב הוא הסובב את כל ארץ כוש והנהר הקטן ההוא לא יעבור אפי' בחלק ממנו, וכתב רב יוסף קמחי שגיחון הוא נהר נילוס, ופישון יש מפרשים שהוא נהר (גאנגעס). שבארץ הודו המזרחית תחת ממשלת המלך הגדול הנקרא (מאגול), ונופל לים האוקינוס הדרומי, וחוילה שם מחוז שם, וי"א שהוא נהר גוזן הנזכר במלכי' וד"ה ששם הגלה סנחריב את ישראל, ויהי' לפ"ז פישון בחלק (אסיאה), וגיחון בחלק (אפריקא), ועיין עוד בפ' נח בבאור ארץ כוש: (יד) חדקל, אמרו שהוא נהר (טיגריס) הסובב את כל ארץ (ארמיניא וסיריא). כעדות הכתוב הוא ההולך קדמת אשור ונופל בנהר פרת, ודרשו חז"ל כי נקרא חדקל לפי שמימיו חדים וקלים, וכן אמרו המספרים שמימיו רצים במרוצה עצומה, והוא ג"כ בחלק (אסיאה): פרת, הוא הנהר הנודע על שמו זה, ההולך בתוך בבל ונופל אל לשון ים אחד שבמזרח מלכות (ימן) היינו מים האוקינוס הדרומי ומפסיק בין ארץ (ארהביא), ובין ארץ פרס מזרחית, והים הזה נקרא בלשון העמים (סינוס פערסיקוס), והוא ג"כ בחלק (אסיאה): (טו) לעבדה ולשמרה, שתי ההה"ין במפיק והן כנוי לנקבה, ר"ל על

וּלְשָׁמְרָהּ׃ (טז) וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ (יז) וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ (יח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים

ת"א ויצו סנהדרין נ"ו. א', וע"ז ג': על האדם וכו' סנהדרין נ"ו, ב': ביום וכו' עקדה שער ח'. עקרים מ"ד, פמ"ח:

תרגום אשכנזי

אנצובויען אונד צו בע־וואהרען. (טז) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, געפֿאהל דעם מענשען אונד שפראך: פֿאָן יעדעם בוים דעס גארטענס קאננסט דוא עססען, (יז) נור פֿאָן דעם ערקעננטניסבוים דעס גוטען אונד בֿאָזען, פֿאָן דיזעם זאָללסט דוא ניכט עססען; דען זאָבאלד דוא דאפֿאָן איססעסט, ביזט דוא דעס טאָדעס. (יח) דאז עוויגע וועזען, גאטט, שפראך אויך:

תרגום אונקלוס

(טז) וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילָן גִּנְתָא מֵיכַל תֵּיכוּל: (יז) וּמֵאִילָן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת: (יח) וַאֲמַר

רש"י

(יח) לא טוב היות וגו'. שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין

באור

האדמה שהגן נטוע בה. או אמר בלשון נקבה על הגן. אף שהוא לשון זכר וממנו נאמר ברבוי גנים, הנה נמצא גנה עם ה"א הנקבה וכגנה זרועיה תצמיח (ישעי' ס"א י"א) והרבוי המתקדשי' והמטהרי' אל הגנות (שם ס"ו י"ז): (טז) ויצו, מלת צווי עם על מצות לא תעשה. בל"א (פערביטהען). ובלא מלת על הוא מצות עשה (געביטהען, בעפֿעהלען): אכל תאכל, רשות ומותר לך לאכול: (יז) לא תאכל ממנו, אמר ממנו אחר שאמר ומעץ לתוספת באור, וכן ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו'), או פי' ממנו מה שיוצא ממנו והוא הפרי או טעמו אפילו מעט ממנו: ביום אכלך וגו', בעת שתאכל ממנו תהי' בן מות וכמהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה, ידע תדע כי מות תמות (מלכים א' ב' מ"ב). שאין הכוונה שימות מיד בו ביום, ואין הכוונה על הידיעה בלבד, אבל הכוונה כי בעת שיצא יהי' חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה, ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו. ולא ישאו עליו חטא ומתו בו, כי אין ענינם אלא שיהיו חייבי' מיתה וימותו בחטאם זה, ועל דעת אנשי הטבע הי' האדם מעותד למיתה מתחלת הילידה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדים וזולתם שהכוונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם, ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה, כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה הי' אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ א"כ היתה בו התכה וסבת הוי' והפסד. ועל דעת רבותינו ז"ל אלמלא לא חטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיי' לעד והחפץ האלהי' אשר בו בעת הילידה יהי' דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהי' כי טוב, ודע כי אין ההרכבה מודה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה, כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט, גם הקיום יהי' בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת באור א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהי' בן מות לא תתקיים לעד בחפצי. והאכילה היתה לו מתחלה לעונג, ויתכן שפירות ג"ע נבלעים באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר השם עליו לאכול את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם מן האדמ' הי' זה סבה להפסד, כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב עכ"ל הרמב"ן ז"ל ומ"ש שהית' האכיל' לו מתחלה לעונג הוא רחוק עד מאוד, כי גם העונג באכילה יבא לאדם מפאת צורך הגוף למזון ע"י ההתכה, ואולם לא ידעתי מי הכריחו לזה, ואפשר שיהי' האדם ניזון במאכלו כשעור מה שהותך ממנו בכל יום, ויתמיד הגוף ע"י זה ויתקיים כל הימים, ואולי כיון בזה במה שאמר שהי' נבלע באיברים: (יח) לא טוב היות האדם לבדו, הרצון בו איננו נאות לתכלית בריאת האדם שיהי' לבדו בלי עזר, כי האדם מדיני בטבעו, ולא יגיע אל ההצלחה בלי עזר מבני מינו ואם ישאר

תרגום אשכנזי

עס איזט ניכט גוט, דאס דער מענש אלליין בלייבע, איך וויל איהם איינע געהילפין מאכען, דיא אום איהן זייא. (יט) נון בילדעטע ראז עוויגע וועזען, גאטט, אויס דעם ערדרייכע אללעס ווילד דעם פעלדעס אונד אללעס געפליגעל דעם הימעלס, אונד פיהרטע זיא פאר דען מענשען, אום צו זעהען, וויא ער עס נעננען ווירדע, אונד יעדעם לעבענדיגע טהיר, וויא עס דער מענש נענ-

לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ (יט) וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם

תולדות אהרן לא טוב יבמות ס"א, ב', וס"ג א'. כתובות ס"ז, ב': ויצר נדה כ"ג, ב':

רש"י

לו זוג (ב"ר): עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) וייצר מן האדמה. היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו [חולין כ"ז]. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר [דברים כ"ד] שכבשן תחת ידו של אדם (ב"ר): וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם:

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵיהּ סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ (יט) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מַה יִקְרֵי לֵיהּ וְכָל דִּי

באור

לבדו לא יצאו כחות הנפש ומדותיה מן הכח אל הפועל ויהי' כמשל כבהמות הארץ ואפשר שלא יגיע אל מעלתם. וגם חיי האדם ומזונו ובריאת גופו ושמירת איבריו הכל ע"י עזר מזולתו, וא"כ אין קיום לאדם לאמר עליו כי טוב בהיותו לבדו: עזר כנגדו. אמר כן על האשה כי היא עוזרת האדם תמיד ומשמשתו, ומלת כנגדו כלומר שתהי' לפניו ולעומתו תמיד לשרתו, והכ"ף לאמתת הדבר ככ"ף כהיום (בראשית ל"ט י"א), כמתאוננים (במדבר י"א א'), והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל: יתכן שיהי' בדברי האומר דו פרצופין ונעשו שיהי' בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור, והי' הפרצוף ההוא עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהי' העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו: (יט) ויצר וגו', היא יצירה היא עשיי' האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר שמן האדמה נבראו, ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד הביאה אל האדם לקרות להן שמות: מה יקרא לו. מה שם יקרא לו: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה, פירושו וכל נפש חי' אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו. וכן מקום שם קבר (יחזקאל ל"ט י"א) כמו מקום קבר שם וכן רבים, וכן פתר המתרגם בל"א, ופי' הוא שמו הנאות לו לפי טבעו ולדעת הרמב"ן ז"ל קריאת השם נמשך אל ענין העזר שזכר, והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם, והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעם, ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר לחבירו, כלומר הראוי' להוליד זה מזה, כי עקר קריאת השם ע"י הבדלת המינים, והשם העבירם לפניו זכר ונקב' שיתבונן בטבעם איזה מהם עזר זה לזה בתולד', כדי שידע האדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאו' שיהי' לו עזר כמותם, והנה נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וזהו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חי', כלומר כל מין שיקראנו האדם ויאמר בו שהוא נפש חי' כמהו הוא יהי' שמו ויהי' לעזר כנגדו, והוא קרא לכלן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש

נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ רבי׳׳י (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם
שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא
עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ (כא) וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀
תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת
מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ (כב) וַיִּבֶן
יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־

תולדות אהרן ויפל סנהדרין ל״ט, א׳: ויסגר ברכות ס״א, א׳. ערובין י״ח, א׳: ויבן ברכות שם. שבת ל״ה, א׳. ערובין שם. נדה מ״ה, ב׳:

נען ווירדע, זאָ זאללטע זיין נאמע זיין. (כ) דער מענש נאננטע דיא נאמען אללערלייא פֿיהעס, אללערלייא געפֿליגעלס אונד אללערלייא ווילדעס. פֿיר דען מענשען אבער פֿאנד ער קיינע געהילפֿין, דיא אום איהן זייא. (כא) דא ליס דאז עוויגע וועזען, גאָטט, טיפֿען שלאף אויף דען מענשען פֿאללען, דאס ער ענטשליף; נאהם איינע פֿאָן זיינען ריבבען, אונד שלאָס אנדערעס פֿלייש אן איהרע שטעללע אן. (כב) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, בילדעטע דיזע ריבבע, דיא ער פֿאָם מענשען גענאָממען

תרגום אונקלוס

חַוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ׃ (כ) וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְכָל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ בְּקִבְלֵיהּ׃ (כא) וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא עַל אָדָם וּדְמוּךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִילְעוֹהִי וּמְלָא בִיסְרָא תְּחוֹתַהּ׃ (כב) וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִילְעָא דִּי נְסִיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא

רש״י

(כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה׳ אלהים תרדמה, כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל (ב״ר): (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו ולצלע המשכן [שמות כ״ו] זהו שאמרו שני פרצופים נבראו [ערובין י״ח]: ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו [ערובין שם]: (כב) ויבן.

באור

חי׳ כשמו: (ב) לכל הבהמה ולעוף השמים, מלת לכל מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים, ורבים כן: ולאדם, כלומר לעצמו, שם במקום הכנוי וכן משפט לה״ק כדרך נשי למך (בראשית ד׳ כ״ג), ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א׳ י״ב י״א), ולדעת הרמב״ן ז״ל אין צורך לזה והכוונ׳ לשם אדם לא מצא עזר שיהי׳ ראוי להקרא בשמו שיוליד ממנו, כי קריאת השמות הי׳ הבדלת המינים והפרד כחותם זה מזה כאשר פי׳ למעל׳, ואין הענין שיהי׳ ביד האדם לתאוה בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם ירצה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו הי׳ הקב״ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבראתו בבנין חדש, והשם ידע שלא ימצא העזר הנאות לטבעו כי אם בבנין ההוא: לא מצא עזר כנגדו. ויפל ה׳ אלהים וגו׳, לשון רז״ל בב״ר כשהביאם הביאם לפניו זכר ונקבה מכל מין ומין אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) ויפל, מהבנין הכבד הנוסף כמו ויפל אותם אברם (בראשית ט״ו י״א): תרדמה, היא השינה החזק׳ ותרדמה יותר משינ׳ ושינה יותר מתנומה, והתי״ו נוסף: מצלעותיו, שתי צלעות היו, כענין ולצלע המשכן השנית (שמות כ״ו כ׳), ומלת צלע ל׳ נקב׳ והטעם צד, והוא גם שאמרו רז״ל שני פרצופי׳ נבראו, וא״כ הי׳ ראוי לתרגמו בל״א (איינע פֿאָן זייכען זייטען), ואולם אונקלס פתר חדא מעלעוהי, ולצלע המשכן פתר סטר משכנא, ובב״ר אמרו ויקח אחת מצלעותיו ר׳ שמואל בר נחמן אמר אחת מסטרוהי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן ושמואל אמר עלעא, וכן מתורגם בל״א (ריבבע). תחתנה, מקומה, והוא לשון יחיד והנו״ן נוסף ותחתי׳ לשון רבים וכן תחתני גם תחתי. ועל הרוב כשתחובר מלת תחת עם הכנוים יבא בלשון רבים, תחתיכם, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המכתב ראוי להיות פה תחתיה: (כב) לאשה, להיות אשה, כמו ויעש אתו גדעון לאפוד (שופטים ח׳ כ״ז), להיות

הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא

ת"א ויבאה ערובין סח: זאת הפעם יבמות ס"ג, א':

האטטע, צו איינער פֿרויא, אונד בראכטע זיא דעם מענשען. (כג) דער מענש שפּראך: דיזעס מאל איזט עס ביין פֿאָן מיינען ביינען, אונד פֿלייש פֿאָן מיינעם פֿליישע, דיזע

תרגום אונקלוס

וְאַיְתִיַהּ לְוָת אָדָם: (כג) וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי

רש"י

כבנין רחב מלמטה וקצר מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד [שופטים ח']. להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. מלמד שנתקררה דעתו בחוה [יבמות ס"ג]: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון

באור

אפוד: (כג) זאת, לנקב', ובא באל"ף במקום וי"ו כמנהג אותיות אהו"י להתחלף ובתי"ו לנקב', ויתכן שיהי' במקום ה"א של מלת זה, ולפי שלא ינוח הה"א באמצע תיב' נתחלף באל"ף שהוא ממוצאו, והכוונ' בפעם הזאת מצאתי לי עזר שלא מצאתי עד הנה בשאר מיני בעלי חיים, כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי, והיא דומה לי בתמונת האיברים מכל וכל וראוי א"כ שתקרא בשמי מאחר כי נולד זה מזה: אשה, לדעת הראב"ע דגש השי"ן תמורת היו"ד הנחה של איש, ולא כזאת איש' ביו"ד שלא יתחלף עם אִישָׁהּ, בה"א הכנוי שפירושו בעלה, כי פעמים יחסר מפיק הה"א להקל כמו ויקרא לה נבח בשמו (במדב' ל"ב מ"ב). ובעזרה לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד'). ודומיהם וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש איש. אבל בשרש אנש כתב ואפשר שתהי' אשה מזה השרש והדגש לחסרון הנו"ן והראוי אנשה וכן הקבוץ אֵשֶׁת הזמה (יחזקאל כ"ג מ"ד) וכו' ולנקבות יחסרו האלף ואמרו נשים עכ"ל, וכן נראה לי, והנה תהי' אשה במשקל חטה שהוא חנט כאשר בא באחרי חנטין (עזרא ז' כ"ב), והה"א בשני השמות לסימן הנקבה. ומלת אשה בא בסמיכות ואשת נוח (בראשי' ז' י"ג), ופעמים בא כן בנפרדת נפל אשת (תהלים נ"ח ט'), אשת יפת תאר (דברים כ"א י"א), וכ"כ הרד"ק שם. ואמר שבא בצירי תחת הדגש להקל. ואמנם לפי דעתי בא השם הזה בשני משקלים אשה ואשת, ושניהם שרשם אנש, והדגש באשה לחסרון הנו"ן, ובאשת נשלם הדגש בצירי האל"ף כי כן נמצא לפעמים אף באותיות המקבלות דגש, ובא הרבוי מן אשה נשים (בשי' הזכרים כמו מן פלגש פלגשים) ולא אשים במשקל חטים מן חטה, ובא כן להפרידו מלשון אֵשׁ שמלאכוהו אִשֵּׁי ה' (דברים י"ח א'), מהנפרד אִשִּׁים, וראוי לבא אנשים, רק להפריד בין זכרים לנקבות יפול האל"ף, והרבוי אִשּׁוֹת שמלאכו, יתכן להיות מן אשת ובא הדגש על מקומו במקום הצירי, או יתכן להיות מן אשה, ויבוא בקבוץ הזכרים והנקבות כמו דור שממנו הרבים דורים גם דורות, וכן נראה לפ"ד הרד"ק שבא כן בנזכר' להקל. וק"ו שיבוא כן בקבוץ להקל, (אבל לדעתי לא נעשה כן להקל, ויש לי טעם אחר בזה ואין להאריך פה), והסמיכות בא מן אשת כדרך משקל זה שישתוה בסמיכות ובנפרד, אבל מן אשה הי' ראוי לבא אֵשֶׁת בפתח כי דרך הקמץ להשתנות לפתח תולדתו בסמיכות ולא לסגול כמו מן צדק' ברכ' צדקת ברכת, והכנוים יבואו ג"כ מן אשת ולא מן אשה בראיית דגשות התי"ו אשתו אשתי, ואם היו מן אשה ראוי' להיות אִשְׁתוֹ אִשְׁתִּי בתי"ו רפוי' כמו ברכתו צדקתו, והנה צירי האל"ף ישתנ' במשקל זה לסגול כמו מן בהמת בהמתו או לחירק קטן, וכן נמצא בסגול אֶשְׁתְּךָ כגפן פרי' (תהלים קכ"ח ג') ודגש השי"ן נשמט בכל הכנוים להקל, גם שלא יהי' השוא נע כדינו באות הדגוש' ותוכרח להיות התי"ו רפוי', וזהו נגד משקל זה, ועוד כדי שתשתו' במל' הזאת בכל הכנוים ובמלת אשתך לא תוכל להדגש, בעבור מניעת שני שואי"ן נעין. והנה לפי דברינו הנ"ל יהיו איש ואשה שני שרשים, ואף שהכתוב יאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש

אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת׃ (כד) עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ (כה) וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃

דגש א"ש

תולדות אהרן על כן וכו' סנהדרין נ"ז, ב': ודבק סנהדרין נ"ח, א': לבשר סנהדרין שם שם:

זאָלל מעננין הייסען, דען פֿאָם מאננע ווארד זיא גענאָממען. (כד) דארום פֿערלעסט דער מאן זיינען פֿאטער אונד זיינע מוטטער, אונד האנגעט אן זיינעם ווייבע, אונד ווערדען וויא איין פֿלייש. (כה) נון ווארען זיא ביידע נאקט, אדם אונד זיינע פֿרויא, אונד שעמטען זיך ניכט.

תרגום אונקלוס

וּבִיסְרָא מִבִּיסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָא׃ (כד) עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חָד׃ (כה) וַהֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃

רש"י

נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (ב"ר): (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש אומר' כן לאסור על בני נח העריות [סנהדרין נ"ז]: לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד [שם נ"ח]: (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות לו שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר):

באור

לקחה זאת, כי הכוונ' שהם דומים במבטא, ולשון נופל על לשון, וזהו השם הראוי לה: לזאת, הראב"ע פי' בעבור זאת כמו אמרי לי (בראשית כ' י"ג), ואין צריך לזה כי קריאת השם בכל מקום עם למ"ד, ואולי שלפי דבריו הי' המאמר חסר הפעול כי באמרך בעבור זאת יקרא אשה לא הודעת מי יקרא כן, לכן תרגם המתרגם האשכנזי הזאת על חוה, וכן ת"א לדא יתקרי אתתא, וכפילת המל' לתפארת וחוזק ההודאה: (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח עריות (סנהדרין דף נ"ז ע"ב). ולפי פשוטו הן דברי משה, ואין יעזוב פירוש שיעזוב, כי אם, כן מנהגו ודרכו שיעזב כמו ככה יעשה איוב (איוב א' ה'), והכוונ' בעבור שנבראת האשה היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, על כן הושם בטבע האדם ותולדותיו בהיותו לאיש, שיעזוב את אהבת ומשכנות אביו ואמו (אונקלוס תרגם בית משכבי אבוה' ואמי') אשר הי' כרוך אחריהם מעת לדתו תמיד, וידבק באשתו וידמ' אות' כאלו היא עמו בשר אחד לאהבתו אות', ישמח בשמחת' ויתעצב ביגונה ולא יעזוב אותה כל הימים, והענין כמו אחינו בשרנו הוא, אל כל שאר בשרו, והקרובים במשפח' יקראו שאר בשר, והנה יעזוב האיש שאר אביו ואמו וקורבתם וידבק באשתו שאשתו קרובה לו מהם: (כה) ערומים. מלא וי"ו ונדגש המ"ם שלא כמנהג אחרי ת"ג. וזה הכלל כל שפירושו ערטילאי הנפרד הרי"ש בחולם עָרוֹם, והרבוי בשורק ודגש אחריו אף אם השורק מלא ו', ולפעמים הנפרד עֵרֹם, והרבוי עֵרֻמִּים, וכל שהוא לשון תחבולה הרי"ש בשורק עָרוּם, והרבוי כדפי המ"ם והסימן במסורה חכימין דכין וערטילאין דהיקין (ר"ל דגשין): ולא יתבששו, כבר זכרנו מענין הבושת לאדם ממערומיו, שאין לה מקום כלל כל עוד שהית' תאות המשגל באדם על מתכונת ושעור ואופן הראוי. טרם פרץ גדר ועבר חוק להגביר את תשוקתו ולהוסיף תאוה על תאוה, תאות המות' על תאות המועיל, ולזה לא התבוששו לא זה מזו ולא זו מזה, והלא יתבוששו מהשניים שים את נעלם עיניהם, והוא מבנין הדוגש ונקמץ השי"ן בעבור שהוא ס"פ:

ג (א) וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת
הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים
וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים
לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ (ב) וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃
(ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר
אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ

ת"א אף כי עקרים ת"ד פכ"ח: לא תאכלו סנהדרין כ"ט, א':

תרגום אשכנזי

ג (א) דיא שלאנגע וואר ליסטיגער אלס אללע טהירע דעס פֿעלדעס. װעלכע דאז עוויגע וועזען, גאָטט, געמאכט האטטע. זיא שפראך צו דער פֿרויא: האט אויך גאָטט וואָהל געזאגט, איהר זאָללט פֿאָן אללערלייא בוים דעס גארטענס ניכט עססען? (ב) דיא פֿרויא שפראך צור שלאנגע: פֿאָן דער פֿרוכט יעדעס בוימעס אים גארטען דירפֿען וויר עססען, (ג) נור פֿאָן דער פֿרוכט דיזעס בוימעס, וועלכער אין דער מיטטע דעס גארטענס שטעהעט, האט גאָטט געשפראָכען: עסט ניכט פֿאָן איהם, אונד ריהרעט איהן ניכט אן, איהר מאָכטעט

רש"י

ג (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנו' עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומי' ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו'. ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא

תרגום אונקלוס

ג (א) וְחִוְיָא הֲוָה עֲרִים מִכֹּל חֵיוַת בָּרָא דִי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא (אֲרֵי) אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילָן גִּינְתָא׃ (ב) וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן גִּינְתָא נֵיכוּל׃ (ג) וּמִפֵּרֵי אִילָנָא דִי בִמְצִיעוּת גִּינְתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ

באור

ג (א) והנחש, הרמב"ע הזכיר דעות רבות שונות מהמתפלספי' מבני עמנו בענין הנחש, ודבורו והליכתו, ואמר שהישר בעיניו שהדברים כמשמעם, והנחש הי' מדבר והלך בקומ' זקופה, והשם דעת כאדם שם בו, והנה הכתוב מעיד כי הי' ערום מכל חית השד', רק לא כאדם, ופירוש ערום שיעשה דבריו בערמה ותחבולה ועל הרוב הוא להרע: אף כי אמר אלהים, פעמים יחסר ה"א השאלה או התמה כשיובן הדבר מענינו והוא כמו האף כי אמר אלהים, ואונקלס תרגם בקושטא ארי אמר ה', וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והנה אף שראה אותם אוכלים מאשר הפירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ, ויתכן שפירוש אף כי לשון כל שכן, והכתוב קצר את ראשית דבריו, שאמר לאש' דברים אחרים, ודומה שאמר לה כי המקום שונא אתכם אע"פ שאתם גדולים משאר הילודים, שלא עשה לכם מעל' כך וכך וכל שכן שאמר לכם אל תאכלו מכל עץ הגן, ומזה תכירו ששנא אתכם, ואל יקשה עליך התוספת הזה, כי לא יתכן לפרשו בשום אופן בלי תוספת, לפי מאמר אף ומלת אף לעולם תוסיף על אשר אמר וכן מנהג הכתוב במקומות כמו שאמרו המרגלים אל יהושע כי נתן ה' בידנו את כל הארץ (יהושע ב' כ"ד), ואין מלת כי תחלת הדברים אלא אחז הכתוב תכלית הדברים, ומתכליתן תבין ראשיתם ויש מפרשים אותו בלי תוספת, ואמרו ששעורו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן פן תמתון. לא מות תמותון. והאשה נכנסה לתוך דבריו כאשר אמר לה מכל עץ הגן, ואמר' אין הדבר כן, כי מפרי עץ הגן נאכל וגו', ואז גמר הנחש דבריו שהי' כוונתו לדבר לא מות תמותון. ויהי' אף כי כמו אף על פי: אלהים, לא הזכיר הנחש שם הנכבד והנורא כי לא ידעו, ואונקלוס פתר גם כאן שם אלהים בחיבת ה' כמו בפרש' ראשונה: (ג) אשר בתוך הגן, תיבת הגן מועמד בטעם סגולתא, ועומק המלילה כך היא,

פֶּן־תְּמֻתוּן׃ (ד) וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה
לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃ (ה) כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים
כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם
וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃
(ו) וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל
וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ
לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן

שטערבען. (ד) ־א שפ־אך
דיא שלאנגע צור פֿרויא: איהר ווערדעט דאפֿאָן ניכט שטערבען, (ה) זאָנ־דערן גאָטט וויס, זאָבאלד איהר דאפֿאָן עססעט, זאָ געהען אייך דיא אוי־גען אויף, אונד איהר ווערדעט וויא גאָטטליכע וועזען, ערקעננעט גוטעס אונד באָזעס! (ו) אלס נון דיא פֿרויא זאה, דאס דער בוים גוט זייא צור שפייזע, איינע לוסט פֿיר דיא אויגען אונד אנגענעהם צום בעטראכטען, דא נאהם זיא פֿאָן זיינער פֿרוכט אונד אס,

תרגום אונקלוס

וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּלְמָא תְמוּתוּן׃ (ד) וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן׃ (ה) אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃ (ו) וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסּוּ הוּא לְעַיְנִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּנְסִיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף

רש"י

תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו [משלי ל']: (ד) לא מות תמתון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה (ב"ר): (ה) כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר): והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה. ראת' דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר

באור

מ"ס דמפרי מוסב על פעל האמיר' לא על האזהר', והאזהר' כוללת האכיל' והנגיעה, ועל האכיל' שייך לשון ממנו, ועל הנגיע' יאמר בו. והרי הוא כאלו אמר ועל דבר העין אשר בתוך הגן הזהירנו האלהים שלא נאכל ממנו ולא נגע בו, וכן כוון המתרגם האשכנזי: ולא תגעו בו, הוסיפ' על מצות השם לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו (משלי ל' ו'): פן תמתון, שלא תמותון: (ה) אכלכם, מקור עם כנוי הנוכחים: ונפקחו עיניכם, אין הכונ' על תוספת התבונה וידיעת האמתיות כי אם יתחדשו בכם צורות ותמונות חדשות ותרגישו בעצמכם ענין הרגש חדש אשר לא נסיתם בו, כמו הראות לעור כאשר יפקח את עיניו: כאלהים, א"ת כרברבין, וי"ת כמלאכין רברבין. והדבר כמו שזכרנו למעלה, שיולד בהם תשוקה עצומ' דומה במעל' ועולם כחה לתשוקת המלאכים: (ו) ותרא האשה. בלב': לעינים, בקמ"ץ הלמ"ד להורות על ה"א הידיעה: להשכיל, א"ת לאסתכלא בי', (איהן צו בעטראכטען), ומצאנו בכתוב שורש שכל על ענין המראה והבטה בעיון כאשר נשתמשו בו רז"ל במאמרם הסתכל בשלש' דברים, כתיב והאשה טובת שכל (שמואל א' כ"ה), ענינו טובת עיון והבטה כאלו אמר טובת מראה, וכן ומצא חן ושכל טוב (משלי ג' ד'). כלומר מרא' טוב, אשרי משכיל אל דל (תהלים מ"א ב'), משקיף ומעיין עליו. והרמב"ן ז"ל כתב דעת' כי הוא מאכל טוב ומתוק. וכי הוא תאוה לעינים שבו יתאו' האדם ויתעד אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ותכנו התאו' לעינים והחמדה לשכל והכל כי בו יעשה ויחפץ בדבר או בהפכו עכ"ל הנך בזה לפי דרכו שע"י עץ הדעת נוסף באדם הבחירה החפשית לחפץ בדבר או בהפכו, וכבר הודעתיך למעלה שלדעת המתרגם האשכנזי הי' אדם בעל בחירה ורצון אף קודם שחטא. אלא שבעץ נדם לו שהגביר כח תשוקתו עד למעל', וע"י זה נולדו בו הרגשות הדבות והתאוות שונות אשר לא ידעם מעודו ולא נסה בהן, ועיניהו רואות הביון לדבר קלת בשתי יין אם ירבו

תרגום אשכנזי

גאב אויך איהרעם מאננע דאפאן, אונד ער אס. (ז) נון גינגען איהרער ביידען אויגען אויף, אונד זיא מערקטען, דאס זיא נאקט זינד; זיא פלאכטען פייגענבלעטטער צוזאממען, אונד מאכטען זיך שירצען. (ח) דא הערטען זיא דיא שטיממע דעם עוויגען וועזענס, גאטטעס, וואנדעלנד צור זייטע דעם טאגס, אונד אדם מיט זיינער פרויא פערקראכען זיך פאר דעם

גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ (ז) וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת׃ (ח) וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא

ת"א ותפקחנה עקדה שער ז': ויתפרו ברכות מ', א'. סנהדרין ע', ב':

תרגום אונקלוס

לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל׃ (ז) וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִינוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵינִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ (ח) וּשְׁמַעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים דִּמְהַלֵּךְ בְּגִנְתָּא לִמְנַח

רש"י

לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאשה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראי' ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי עירומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירמים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה (ב"ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו [סנהדרין ע'] אבל שאר העצים מנעו' מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרס' העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבי' וכבר סדרום רבותינו על מכונ' בב"ר ובשאר מדרשו' ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגד' המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו: וישמעו. מה שמעו שמעו את קול הקב"ה שהיה

באור

לשתות, יגדל כח תשוקתם עד מאד ויתגבר על משפט השכל והבינ', וידמה לאדם כאלו הוא רואה תמונות חדשות ושומע קולות נעימים, ויתפתה להם לעשות כמעשה חסר לב, וכמשו יארע לאדם בכל עת שיגבר כח התשוקה שבו או שיחלש כח השכל כי על שני האופנים הללו יפעל ערך השווי שבין הכחות הללו: (ז) וידעו כי עירמים הם, אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא שעתה הרגישו בעצמם הרגש הבושת שבני אדם מרגישים בהיותם ערומים, כי נכנסה בהם תשוקה עזה ויתירה, כאשר אמרנו למעלה, ויצאה תאות המשגל חוץ לגדרה והתגבר עליהם בקצת עונג החושים בלי מעצור לרוח התבונה לשוטט אנה ואנה, והתחילו להתבייש זה מזו וזו מזה, כי זה הוא ענין הבושת, והנה חמדה ותאו' שמות נרדפים וההבדל שביניהם יתבאר לך בת"ת א' י"ב: עלה, נכתב בה"א במקום יו"ד המשך המורה על הרבים, וכן ת"י טרפי תאנין, וכן מתורגם בל"א: (ח) וישמעו וגו', לשון הרמב"ן ז"ל אמרו בב"ר אמר ר' חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים, וכן כתב הרב במור' נבוכים, וכן דעת ר"א כי מתהלך שב אל הקול כענין קול' כנחש ילך (ירמי' מ"ו כ"ב), והוא אמר כי טעם לרוח היום שמעו הקול לפנות ערב. והזכיר בשם ר' יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום. ולפי דעתי טעם מתהלך בגן כטעם והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ"ו י"ב), וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם (בראשית י"ח ל"ג), אלך אשוב' אל מקומי (הושע ה' ט"ו), והוא ענין גלוי השכינ' במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום ההוא. (ויראה שההתפעל מור' על הגלוי והקל יורה על ההסתלקות), וטעם לרוח היום כי בגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנ' ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' (מלכים א' י"ט י"א), וכן וידא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א), וכתוב באיוב ויען ה' את איוב מן הסערה (איוב ל"ח א'), ולפיכך אמר בכאן כי שמעו את קול ה' שנתגלה השכינ' בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדול' וחזק במחזה כאשר הנבואות שלא יפחדו

הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים
בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ (ט) וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים
אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ (י) וַיֹּאמֶר
אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם
אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ (יא) וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי
עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ
לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ (יב) וַיֹּאמֶר

ת"א ויקרא וכו' סנהדרין ל"ח, ב': המן העץ חולין קל"ט, ב':

תרגום אשכנזי

עוויגען וועזען, גאָטטע, צווישען דיא ביימע דעס גארטענס. (ט) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, ריף אדם, אונד שפראך צו איהם: וואָ ביזט דוא? (י) ער שפראך: דיינע שטיממע האבע איך אים גארטען פֿערנאָממען, אונד שייעטע מיך, וויל איך נאקט בין, דארום פֿערקראָך איך מיך. (יא) דא שפראך ער: ווער האט דיר געזאגט, דאס דוא נאקט ביזט? האסט דוא עטווא פֿאָן דעם בוימע געגעססען, דאפֿאָן איך דיר צו עססען פֿערבאָטטען? (יב) אדם שפראך

תרגום אונקלוס

יוֹמָא וְאִטַּמַּר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילָן גִּינְתָא׃ (ט) וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ׃ (י) וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִינְתָא וּדְחֵלִית אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטַּמְּרִית׃ (יא) וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ אֲכַלְתְּ׃ (יב) וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּי

רש"י

מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבי' שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירי' [סנה' ל"ח]: (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך [בראשי' ד'] וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך [במדבר כ"ב] ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן: (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: (יב) אשר נתת עמדי. כאן כפר בטובה [ע"ז ה']:

באור

ויחבאו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומיהם עכ"ל, והמתרגם האשכנזי העתיק הכתוב באופן מסכים עם כל הפירושים האלו, באין מכריע ביניהם, כי פעל מתהלך שתרגומו בל"א (וואנדעלנד), אפשר שישוב על ה' כדעת הרמב"ן ז"ל, או על הקול כדעת רש"י ורא"בע או על האדם ואשתו כדעת רבי יונה שזכר הראב"ע. ותיבת לרוח לדעת הרמב"ן ז"ל צריך שיתורגם (נאך דעם ווינדע), ודעת רש"י ז"ל לאותו רוח שהשמש בא משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב, והנראה לדעת מניח הטעמים שתיבות לרוח היום מוסבות על וישמעו שהם שמעו לרוח היום את קול ה' אלהים מתהלך בגן, לפי שתיבת בגן מוטעמת בטעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו: ויתחבא, בא ביחיד על האדם ואשתו כאשר אמרנו למעלה כי בהקדים הפעל אל הפועל אין צורך לשמור המספר, ולדעת המדקדקים המלה הזאת והדומי' אליה מושכת עצמה ואחרת עמה, ופירושו ויתחבא האדם ותתחבא אשתו, והפעל יפול על הדבק בו על הרוב (עיין שבא בראשו' ובין באחרונ') כמו ותכתב אסתר המלכה וגו' ומרדכי היהודי (אסתר ט' כ"ט). ובעל הטעמים מסכים לזה כאשר כתבתי בהקדמה: עץ הגן, עץ שם המין הכולל עצים רבים, ולכן מתורגם בל"א (בייאע): (ט) איכה, יודע הי' היכן הוא אלא לכנס עמו בדברים שלא יהי' נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר), וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך (לקמן ד' ט'). וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'). לכנס עמו בדברים וכן בחזקי' בשלוחי מרודך בלאדן (רש"י): (יא) מי הגיד לך, מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום (רש"י): המן העץ, הה"א כה"א הבלחת וגם ידעת (מלכים כ"א כ"א). והשאל' אינ' כאן לשמוע המענה כי הדבר ידוע לפני האל ית' רק כן משפט הלשון: לבלתי, עם למ"ד

האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא
נתנה לי מן העץ ואכל: (יג) ויאמר יהוה
אלהים לאשה מה זאת עשית ותאמר
האשה הנחש השיאני ואכל:
(יד) ויאמר יהוה אלהים | אל הנחש
כי עשית זאת ארור אתה מכל
הבהמה ומכל חית השדה על גחנך
תלך ועפר תאכל כל ימי חייך:
(טו) ואיבה | אשית בינך ובין האשה

ת״א האשה ע״ז ה׳, נ׳: ארור סוטה ט׳, נ׳: ואיבה שם שם:

תרגום אשכנזי

דיא פֿרויא, וועלכע דוא מיר האסט צוגעגעבען, דיזע גאב מיר פֿאָן דעם בוימע, איך אס. (יג) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, שפּראך צור פֿרויא: וואס האסט דוא דא געטהאן? דיא פֿרויא שפּראך: דיא שלאנגע האט מיך גערייצט, אונד איך אס. (יד) דא שפּראך דאז עוויגע וועזען. גאָטט, צור שלאנגע: וויל דוא דיזעס געטהאן האסט, זייא פֿערפֿלוכט פֿאָר אללעם פֿיהע אונד פֿאָר אללעם געווילדע דעם פֿעלדעס! אויף דיינעם בויכע זאָללסט דוא געהען אונד שטויב עססען אללע טאגע דיינעם לעבענס. (טו) אויך ווערדע איך פֿיינדשאַפֿט מאכען צווי-

רש״י

(יג) השיאני. הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו [ישעיה ל״ו]: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשי׳ זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין [סנהדרין כ״ט]: מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחי׳ לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות [דף ח׳] ללמד שימי עיבורו של נחש בשבע שנים: על גחנך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונ׳

תרגום אונקלוס

יהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: (יג) ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אטעיני ואכלית: (יד) ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חיות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך: (טו) ודבבו אשוי בינך ובין אתתא ובין בנך

באור

כטעם שלג ובלא למ״ד כטעם אך רק: אכל ממנו, הוא מקור במשקל פעול ומפני המקף נשתנ׳ החולם לק״ח תולדתו: (יב) האשה אשר נתתה עמדי, הטעם האש׳ אשר אתה בכבודך נתתה אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ, והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהי׳ לי לעזר ולהועיל. וזהו מה שאמר בענשו כי שמעת לקול אשתך שלא הי׳ ראוי לך לעבור על מצותי בעבור עצתה, ורז״ל קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול בזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע (הרמב״ן): ואכל, האל״ף סימן המדבר והנה הנעלם ביש אחריו תמורת אל״ף השורש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא ס״פ ולא יתכן שיבוא וי״ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו״א: (יג) זאת, תואר לנקב׳ במקום השם המופשט, וכן דרך כ״הק בכל מקום, יאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי (תהלים ס״ב י״ב), אחת היא על כן אמרתי (איוב ט׳ כ״ב), קטנ׳ או גדול׳ (במדבר כ״ב י״ח), מה זאת (שמות י״ג י״ד), נבלה עשה (בראשית ל״ד ז׳), ומאכלו בראה (חבקוק א׳ ט״ז), וכמוהו לדעתי למען ספות הרוה את הצמא׳ (דברי׳ כ״ט י״ח), ויבא בכל מקום בלא הוגד׳ הזכר. ויעשמש הלועז בעומעום לאמר (איינעס, דיזעס, עטוואס קליינעס, גראָססעס, פֿרעפֿעלהאפֿטעס פֿעטטעס), או בשם המופשט (איין פֿרעפֿעל). ושמור זה הכלל: השיאני, הטעני, כמו אל ישיא לכם חזקיהו (מלכים ב׳ י״ח כ״ט, וישעי׳ ל״ו י״ד), וי״מ מענין פתוי והסתה: (יד) על גחנך, תרגומו על

ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב: ס (טז) אל־האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים ואל־אישך תשוקתך והוא ימשל־בך: ס (יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן־העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו

ת"א אל האשה. ערובין ק', ב': בעצב פסחים קי"ח, א' תשוקתך יבמות ס"ב, ב':

שען דיר אונד דער פֿרויא, אונד צווישען דיינעם זאאמען אונד איהרעם זאאמען; דיזער זאָלל דיר דען קאָפּף פֿערוואונדען, אונד דוא איהם דיא פֿערזען פֿערוואונדען. (טז) צור פֿרויא שפּראך ער: איך וויל דיינע שמערצען אונד דיא ליידען דיינער שוואנגערשאַפֿט זעהר פֿיל זיין לאססען, מיט שמערצען זאָללסט דוא קינדער געבערען, צו דיינעם מאננע זאָללסט דוא בעגירדע האבען, ער אבער זאָלל איבער דיך הערשען. (יז) אונד צו אדם שפּראך ער: וויל דוא דער שטיממע דיינער פֿרויא געהאָר געגעבען, אונד פֿאָן דעם בוימע געגעססען, פֿאָן וועלכעם איך דיר צו עססען פֿערבאָטען האבע, זאָ זייא דיא ערדע אום דיינעטוויללען פֿערפֿלוכט,

תרגום אונקלוס

ובין בנהא הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהא נטר ליה לסופא: (טז) לאתתא אמר אסגאה אסגי צערייכי ועידוייכי בצער תלדין בנין ולות בעליך תהי תיאובתיך והוא ישלט בך: (יז) ולאדם אמר ארי קבילתא למימר אתתך ואכלת מן אילנא די פקידתך למימר לא תיכול מניה ליטא ארעא

רש"י

אלא שימות אדם כשיאכל היא תחל' ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעו' לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. יכתתך [סוטה ט']. כמו ואכות אותו [דברים ט'] ותרגומו ושפית יתי': ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומ' ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנחש' בא לנשוך הוא נושף כמין שריק' ולפי שהלשון נופל על הלשון כתיב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גדול בנים [ערובין ק']: והרנך. זה צער העבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמי' ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשל בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו ונפשו שוקקה [ישעי' כ"ט]: (יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים פרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות

באור

מעך, כלומר שתלך מושכב ארצה על בטנך ודומה לו מה שארז"ל אתחך בולא בחין ולחים. ר"ל השפל עצמך אליה והתיעץ במה: בל ימי חייך, כל הימים שתחיה הנחש על האדמה: (טו) הוא ישופך ראש. לשון מכה וכתיתה שרשו שוף כמו ואכת אתו (דברים ט' כ"א), תרגומו ושפית יתיה, וכן אשר בשער' ישופני (איוב ט' י"ז), והטעם זרעה יכנה בראש, ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצא בית ה' (מלכים ב' י"ב י"א): ואתה תשופנו עקב, כלומר שיהי' לאדם יתרון עליך בזה', כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ מוחך. ואונקלס הלך בזה רחוק מפשטות הכתוב, שלא כדרכו בכל מקום: (טז) הרבה, מקור ובנא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין: והרנך, שם שרשו הרה והכפל הרון, ולא נשתנה תנועת הה"א עם הכנוי אף שדרכה להשתנות לשו"א אפשר לפי שהוא משקל הדגושים, ולידי הה"א במקום הדגש הראוי לבא בדי"ש: ואל אישך תשוקתך, תהי נכספת ומתאוה אל בעלך, ולא תחוש לצער ועצבון ההריון והלידה, והוא ימשל בך כאדון, ואף על פי כן תהיה משתוקקת אליו: (יז) בעבורך.

אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: (יח) וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: (יט) בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי

ת"א בעצבון פסחים קי"ח, א': וקוץ פסחים שם: בזעת ברכות כ"ו, ע"ב. פסחים שם: כי עפר שבת קנ"ב, ב'. עקדת שער ק"ח:

תרגום אשכנזי

מיט שווערער ארבייט זאָללסט דוא דיך פֿאָן איהר ערנעהרען זאָ לאנגע דוא לעבסט. (יח) דאָרנען אונד דיסטעלן זאָלל זיא דיר וואכזען לאססען, אונד דוא זאָללסט דאז קרויט דעם פֿעלדעס עססען. (יט) אים שווייסע דיינעס אנגעזיכטס זאָללסט דוא בראָד עססען, ביז דוא ווידער היין אין דאז ערדרייך קאָמסט, פֿאָן וועלכעם דוא גענאָממען וואָרדען; דען דוא ביזט שטויב, אונד זאָללסט

תרגום אונקלוס

בְּדִילָךְ בְּעָמָל תֵּיכְלִינַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ: (יח) וְכוּבִין וְאַטְדִין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא: (יט) בְּזֵיעֲתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דִּתְתוּב לְאַרְעָא דְמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ

רש"י

שדי' שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביו' והן נאכלים על ידי תקון [בילה ל"ד]: ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם:

באור

כדי שיגיע לך צער ונזק ממנה: תאכלנה, תאכל תבואתה, והיא דרך קצרה וכן והיו באכלי שלחנך (מלכים א' ב' ז'): (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך, לשון רש"י. הארץ כשתזרענה מיני זרעים, תצמיח לך קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין על ידי תקון (בילה ל"ד ע"א), עכ"ל, ובב"ר אמרו קוץ זו עכביות ודרדר זו קונדס שהיא עשוי' דרים דרים ופי' בעל הערוך קונדס בלע"ז קרדו"ן, (דיסטעלן), ועכביות י"א שהוא שאמארים"קן בלע"ז, ובערוך כתב שהוא דוס"י בלע"ז ובל"א (מויזאָרן), והן ירקות שאינן ראויות למאכל כמות שהן, מפני שהם מרין, וצריך למתקן ע"י האור בבשולן: ואכלת את עשב השדה, לשון רש"י, ומה קללה היא זו, והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמ' בעבורך בעצבון תאכלנ'. ואחר העצבון, וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרע קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם עכ"ל. ולדעת הרמב"ן שזכרנו למעל' לא אכל אדם קודם הקלל' כי אם הזרעונים והעשב הי' מאכל הבהמות והחיות ואחר הקלל' הוכרח לאכול העשב: (יט) בזעת אפיך, לאחר שתטרח בו הרבה לזרות ולטחון ללוש ולאפות, ולא כמאכל הבהמות, כענין שזכרו רז"ל הרבה יגיעות יגע אד"הר, ופי' בזעת ידוע מדברי רז"ל והוא על משקל שְׁנָה. עלה, ושרשו יזע וכמהו לא יחגרו ביזע (יחזקאל מ"ד י"ח), עד שיצאו לידי זיעה, ולא נכתב' בסמיכות לשו"א כמו שנכתב' שנת, עלת, הוא מפני העי"ן שלא לחטוף עלי': אפיך, הם הפנים, וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים גבוהים על הפנים: עד שובך אל האדמה, חוץ לגן עדן כי ממנה לוקח, כאשר יבאר שהשם גרשו מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, והנה גזר עליו מיתה בע"הז שישוב גופו אל העפר אשר נברא ממנו, ולא יחי' החיי' הנצחיים כי אם אחרי הפרד הנפש מעל הגוף, וענין הקלל' לאדם, כי קודם שאכל מעץ הדעת הבי' השם אותו מן האדמ' אשר נברא משם והניחו בגן עדן לעבוד את הגן ולשמרו במעט עמל בנחת ושלוה, ויתכן שיחי' כן נצח, ולא יפסד הגוף כי אם בהיותו נזון מפרי הגן ישתנ' מעט מעט עד שיזדכך ויגיע על מעלת הנבדלים, ואולם עתה אחרי אכלו מעץ הדעת וגברה עליו התשוקה, אין טוב לאדם כי אם להיות עמל ויגע וטרוד בעבודת האדמה הארור', אחרי שאם

עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ (כא) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ חמישי
(כב) וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה

ת"א ויעש וכו' סוטה י"ד, א'. נדה כ"ט, א':

ווידער צום שטויבע צוריק קעהרען. (כ) אדם נאננטע דען נאמען זיינער פֿרויא חוה, דען זיא איזט מוטטער געוואָרדען אללעס לעבענדיגען. (כא) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, מאכטע פֿיר אדם אונד זיינע פֿרויא ראָקקע פֿאָן פֿעללען אונד בעקליידעטע זיא. (כב) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, שפראך: נונמעהר איזט אדם וויא איינער פֿאָן אונס, צו קעננען גוטעס אונד באָזעס; וויא לייכט קאָננטע ער זיינע האנד

תרגום אונקלוס

וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ (כ) וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוַת אִימָּא דְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ (כא) וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהוֹן וְאַלְבֵּישִׁינוּן׃ (כב) וַאֲמַר יְיָ

רש"י

(יט) בזעת אפיך. לאחר שתטרוח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם. חזר הכתוב לענייני הראשון ויקר' האד' שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמו' נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקי' בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הווה לאדם [קהלת ב'] בלשון היה: (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מודבקים על עורן. וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: (כב) היה כאחד

באור

ישב בנחת ואכל ושבע ודשן יפנה לבו מדרך הטוב ויתור אחרי עיניו ויזנה אחריהם, ויתרחק מאוד מן האושר הנצחי המקווה, וא"כ טובה גדול' היא לאדם שיהיה מיגיע כפו ויאכל לחמו בזיעת אפו ועמל רב, ואחרי שכן הוא לא יתכן אוחי' חיים נצחיי' בהיותו על התכונ' הזאת, ואם יחיה אלף שני' פעמים לא ירא' כי אם עמל ורעות רוח, וא"כ מחסד השם עליו שישוב גופו אל עפרו בעת הקבוע לו מבוראו ית', ותשוב הנפש אל האלהים, לראות בטוב ה' בארץ החיים, והיתה א"כ הקלל' ההיא בעצמה חנינה וחמלה מאת החונן והמטיב יתברך, כדרכו בלא להעניש כי אם לטובת החוטא למען היטיב לו באחריתו. ואין העונש הבא מאתו יתעלה נקמה ורעה מוחלטת, כאשר אמרו רז"ל כל מה דעביד רחמנא לטב עביד: (כ) חוה. וי"ו תחת יו"ד כהתהפכם להתחלף זה בזה כמו הנה יד ה' הויה (שמות ט' ג'). כי מה הוה לאדם (קהלת ב' כ"ב), ולא קראה חיה להבדילה מן חית השד': אם כל חי. מבני אדם: (כא) כתנות עור, של עור היו וי"א כתנות לעורם: (כב) ויאמר ה' אלהים וגו', אונקלס תרגם הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב וביש, וכן נרא' דעת רש"י והוא בב"ר, וכתב הרא"ם שלפ"ז מלת ממנו דבקה עם לדעת טוב ורע כלומר שממנו ומעצמו ידע הטוב והרע ואין לו מכריח על פעולותיו הבחיריות כמו שאמ' התרגו' והדרשות כתובה ע"ש, והראב"ע העיר במתכוון אל האונקלס וז"ל כאשר יהי' אחד בפתח קטן (בסגול האל"ף) יהי' בטעם וענינו מוכרת, ואם יהי' בפתח גדול (תחת האל"ף) יהי' סמוך וכן כאחד שבטי ישראל (בראשי' מ"ט ט"ז), על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד, ומה טעם יהי' לו, והי' בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת עכ"ל. ודקדוק מלת אֶחָד וְאַחַד כ"ה לפי דעתי, כי עיקר המשקל הוא אֶחָד והוא מספר מחובר אל המתואר, וראוי להיות אַחַד בפלס גְּנַב שַׁבָּת (כי בחי"ת לא יושלם הדגש), רק שלא יבוא לעולם פתח לפני אות גרונית הקמוצה, לכן נשתנה לסגול,

כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל

תרגום אשכנזי

אויסשטרעקקען, אונד נעהמען זאגאר פאָן דעם לעבענסבוימע אונד עס־

תרגום אונקלוס

אֱלָהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידַי בְּעָלְמָא מִנֵּיהּ לְמִידַע טַב וּבִישׁ וּכְעַן דִּלְמָא יוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא וְיֵיכוֹל וְיֵחֵי לְעָלַם:

רש"י

ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו. ומשיחיה לעולם הרי הוא

באור

ועיקרו להיות מוכרת בטעם, ולא יהי' אחריו עוד מלה או מלות השייכות אליו. אולם אֶחָד הוא דווק על הדוב אל המלה או המלות שאחריו (ולא כענין הסמיכות שאמרו המדקדקים שמורה על הקנין, כי כבלא עם מ"ס אחריו, והמיר' על הקנין לא יתחבר עם הת"ס רק בכיונה שבא באמצע המאמר, והמלה או המלות שאחריו הן בילוד לו, יזאת היא גם כוונת הרלב"ג באמרו שהוא כמיך), ולכן נשתנ' הקמץ לפתח, ואז ישוב הפתח הראשון למקומו. כמו השעיר הֶחָי (ויקרא ע"ז כ'). השעיר הַחַי (שם כ"א), ולפי שאַחַד יבא באמצע המאמר שהוא כדמיון סמיכות, לכן לא נמצא לעולם עם ה"א הידיע', אבל תבא על מלת אֶחָד. (ועל הטעם הלאנו גם מלת אֶחָד באמצע המאמר ואַחַד בסוף המאמר), והנה לפי דעתי שניהם אֶחָד וְאַחַד לא יורו בעצמם על דבר מיוחד ומבורר, כ"א אֶחָד כשיבא עם ה"א הידיע', ואַחַד כשיהי' דבוק לאיזה מלה או מלות המבארים אותו, אבל יש הפרש ביניהם כי אֶחָד עם ה"א הידיעה מורה על האחד הפרטי הנרצה אל המדבר, אבל אַחַד הדבוק למלות שאחריו איננו מורה על אחד פרטי דווקא, כ"א אחד מכלל המבוארים אחריו, להוציא את שאינם נכללים במלות שאחריו, ואלו לא היו אחריו מלות מבארות אותו, לא הי' נודע כוונת המדבר באחד על איזה מין או סוג יכוון, המשל בזה כמעט שכב אַחַד העם את אשתך (בראשי' כ"ו י'), אלו נאמר שכב אֶחָד (או אַחַד) את אשתך לא היתה משמעות דבורו על עמו דוקא (אף שמענינו הי' מובן, אבל לא היתה נכללת כוונה זאת במאמרו זה), ואלו נאמר שכב הָאֶחָד מהעם את אשתך (או הָאֶחָד את אשתך) היתה הכוונה על האחד הפרטי שהוא המלך, אבל כשאמר שכב אַחַד העם, הנה העם בה"א הידיע' מורה על עמו דוקא, ואַחַד הדבוק אל העם הוא אחד מהם דוקא ולא מעם אחר, אבל יהי' מי שיהי' מהם (כפי מה שביארנו שם). והנה גם בפסוק שלפנינו אלו נאמר כְּאֶחָד ממנו (שקמץ הכ"ף מורה על הידיע') הי' מור' על אחד פרטי שהוא בשם ב"ה. אבל כְּאַחַד מורה על אחד כל דהו, ובאה מלת ממנו לבאר הכוונ' אל אחד ממלאכי מרום שהשם דבר אליהם, אבל איננו מבורר מי מהמלאכים, ויהי' מי שיהי', (ועיין עוד מ"ש בפ' תולדות על אחד העם בנ"ל), ובצ"ר נחלקו בזה ע"ש. והכוונה לפי דרכנו, אמר השם, הן האדם עלה בכח תשוקתו עד למעלת מלאכי מרום, וע"י זה השחית את ייחס השווי שבין כחותיו הנפשיות והיה עלול לפול במהמור' הדמיון ולפנות אל רהבי התאוה המדומות, ועתה בהיותו על התכונה הזאת אלו ישאר בגן עדן ויהי' בעל רשות ובחירה לעשות את הטוב בעיניו פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעול', וע"י זה תפול כוונת הבריא' בכללה, כי לא יגיע אל האושר הנצחי והטוב המקווה כל הימים, כי החיים הנצחיי' בעולם הזה אין בהם טובה ויתרון לאדם אחרי שחטא את דרכו על הארץ, והטוב לו למנוע ממנו פרי עץ חיים, למען ישוב גופו אל עפרו כשהי'. ודקדוק מלת ממנו כזה, לפעמי' תורה על כנוי הנסתר, ומ"ס השני דגוש לחסרון נו"ן מן ודגש הנו"ן לא יורה מאומה, והראוי להיות ממנהו כמו שמן מנהו (איוב

וָחַי לְעֹלָם׃ (כג) וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים
מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
לֻקַּח מִשָּׁם׃ (כד) וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם
וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים
וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר
אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס

ת"א ואת להט סנהדרין ס"ז, ג':

סען, דאס ער עוויג לע־בע! (כג) דא שיקטע איהן דאז עוויגע וועזען, גאָטט, אויס דעם גאר־טען עדן וועג, אום דיא ערדע צו בעארבייטען, פֿאָן וועלכער ער גענאָמ־מען וואָרדען. (כד) ער פֿערטריב אלזאָ דען אדם, אונד לאגע־טע צור מאָר־גענזייטע דעם גן עדן דיא כרובים, אונד דיא פֿלאמ־מענדע קלינגע דעם שווערטעס, דאז זיך אומזועלצט, אום דען וועג צום לעבענסבוימע צו פֿערוואהרען:

תרגום אונקלוס

(כג) וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלַח יַת אַדְמְתָא דִּי אִתְּבְּרֵי מִתַּמָּן׃ (כד) וְתָרֵיךְ יַת אָדָם וְאַשְׁרֵי מִלְּקַדְמִין לְגִנְּתָא דְעֵדֶן יַת כְּרוּבַיָּא וְיַת שְׁנַן חַרְבָּא דְמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יַת אוֹרַח אִילָן חַיַּיָּא׃

רש"י

קדוש להטעו' הבריו' אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לעז לאמ"ה (בל"א קלינגע) ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו:

באור

ד' י"ב), ושם הנו"ן רפוי כי תוספ' הת"ק שתחת המ"ם בבוא כח שבנו"ן, ובשיצלה המדב' להקל ולחסר הה"א וינוקד השורק תחת הנו"ן הוכרח הנו"ן להדגש להשלים ת"ק שלפניו, וכן הוא בכנויי הפעלים יְשָׁרְתֻנְהוּ בדגש יְשַׁמְּרֻנְהוּ בלא דגש, ולפעמים תורה על כנוי מדברים בעדם כמו איש ממנו את קברו (בראשי' כ"ג ו'), והי' ראוי להיות הנו"ן רפוי ולפניו צירי מִמֶּנּוּ כמו בכנויי הפעלים יְשָׁמְרֵנוּ, וכן היו קוראי' אנשי מזרח (והם הנקראים במסורה מדינחאי), אך אנשי מערב (מערבאי במסור') אשר על פיהם אנו נוהגין היו קוראים בסגול: וחי, עבר המהופך לעתיד, וראוי' להיות הוי"ו בשו"א, רק כי כן משפט וי"ו החיבור הבאה לחבר ב' מלות נפרדות והבינונית באות שאחר הוי"ו, אם אין אחרי' עוד מלה עם וי"ו החבור, כי וי"ו ההיפוך משמש כאחד גם לחבור, ופירושו כמו ויחיה, ושרשו לדעתי חיי כדעת הרד"ק בשרשים שרש חיי, ולא כהרלב"ג, וכבר הארכתי בזה בקונ' עלים לתרופה אשר כבר יצא לאור הדפוס בפסוק ואם בת הוא וחיה (שמות א' ט"ז) ע"ש: (כג) וישלחהו, כל שלוח שאחריו מ"ם הוא לשון גנאי והוא ל' גירושין כמו שלח מעל פני (ירמי' ט"ו א'): לעבד את האדמה וגו', כדי שיהי' טרוד בעבודת האדמ' הביא, ולא יפנה לבו לבטלה וילך בדרך טובה: (כד) ויגרש את האדם, ענינו כאשר גרש את האדם השכין וגו', וכן מתורגם בל"א: מקדם לגן עדן, במזרחו של גן עדן חוץ לגן (לשון רש"י), וזהו לדעת האומר גן עדן במערב וגורש אדם למזרח, והיו הכרובים בין אדם לגן. ואולם אם גן עדן במזרח צריך לפרש מקדם לגן עדן כתרגומו מלקדמין לגינתא כלומ' קודם גן העדן טרם שיכנס לשם: את הכרבים, מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן, תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לעז לאמ"ה בל"א (קלינגע), (רש"י) ונקרא החרב כן לפי שדומה בהתהפכו ללהט, כענין ולהב חרב וברק חנית (נחום ג' ג'):

ד (א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃ (ב) וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ (ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה

תולדות אהרן ותלד יבמות ס"ג, א':

תרגום אשכנזי

ד (א) אדם האטטע וויינער פרויא חוה בייאגעוואָהנט; זיא ווארד שוואנגער אונד געבאר קין, דא שפראך זיא: איך האבע איינען מאן ערוואָרבען פאָן דעם עוויגען. (ב) זיא געבאר נאָכמאלס זיינען ברודער דען הבל; הבל ווארד איין שאפ- אונד ציגענהירטע, קין אבער ווארד איין אקקערסמאן. (ג) נאך אייניגער צייט בראכטע קין פאָן דער פרוכט דעם ערדרייכס דעם עוויגען איין

תרגום אונקלוס

ד (א) וְאָדָם יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת קַיִן וַאֲמַרַת קְנֵיתִי גַּבְרָא (מִן) קֳדָם יְיָ׃ (ב) וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יָת אֲחוּהִי יָת הֶבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא׃ (ג) וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא קוּרְבָּנָא קֳדָם

רש"י

ד (א) והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפין אנו עמו [נדה ל"א]: את קין את אחיו את הבל. ג' אתים רבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן הגרוע ויש מד' אגדה שאומרי' זרע פשתן היה

באור

ד (א) והאדם ידע, כבר קודם הענין שלמעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע האדם (כדרך הכתוב בספוריו להקדים הפעל לפועל) נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים (רש"י), וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: ידע, הונח בראשונה על הכנס וחול צורת הדברים בנפש המציירת (געוואהר ווערדען, זיך בעוואוסט זיין), בין שיהי' ציור חושי (עמפפינדען, פיהלען), או ציור שכלי (ערקעננען, איינזעהען), והועתק אל האהב' וההשגח' על הדבר (ליבען, פערזארגען), לפי שהאוהב שומר בלבבו את תמונת הנאהב ודמותו תמיד נגד עיניו, וכן המשגיח עינו ולבו תמיד על הדבר המושגח, ומזה הענין כי יודע ה' דרך צדיקים (תהלי' א' ו'), מה אדם ותדעהו (שם קמ"ד ג'), והושאל אל המשגל, וכל אשה ידעת איש (במדב' ל"א י"ז), שע"י צורת האש' הנאהבת השמור' בנפש האיש האוהב תתעורר התאוה להדבק בה (בייוואָהנען), וכן מתורגם בל"א: קין, על שם קניתי: קניתי, יש קנין שהוא בלא מכירה ובלא דמים כמו זה והדומי' לו. כאשר מתורגם בל"א (ערוואָרבען): את ה', כמו מאת ה', וכן ת"א מן קדם ה'. והנה התחיל בפרש' הזאת להזכיר השם המיוחד בלי צרוף שם אלהי', ויתכן שהיה זה בעבור שיזכור קרבן בני האדם שהקריבו מנחה לה', כענין שאמר בן עזאי (במנחות פרק הרי עלי עשרון) בא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמ' בהם לא אל ולא אלהי' אלא לה' שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק, ואפשר שאף חוה כוונ' לזה הענין הנזכר בקריאת השם לבנה. ושיעור הכתוב ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה'. וכן ותלד את חנוך ורבים בפרש' ובמקומות אחרים: (ב) רעה צאן, יתכן שאף שלא הותר להם עדיין הבש', מ"מ לא נאסרו החלב והגז' והעור לצרכי בני אדם, אחרי שאינו מן ההכרח להמי' בדי' בשביל זה, ואין שם המין לבהמ' הדקה כולל כבשים ועזים כמו שמתורגם בל"א, ובמקומות אחרים מתורגם (קליינעס פיה): עבד אדמה, לרוב צורך האדם אל האדמ', ושצריך להתעסק בה תמיד, הוא אליה כעבד אל אדניו: (ג) מנחה, שרשו מנח, והגלוי' במה שנהגו לקרות במסכת מְנָחוֹת הת"ס בשוא, כמו מן שִׁפְחָה שִׂמְלָה, כאמר שְׁפָחוֹת

לַיהוָה׃ (ד) וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת
צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל
וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ (ה) וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ
לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃
(ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ
וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ (ז) הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב
שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת
רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־

תולדות אהרן והבל זבחים קי"ו, א': ואל קין עקרים מ"ב, ס"ז וס"ע: ולמה עקרים שם: הלא וכו' ברכות ס"א, א'. יומא כ"ב ב'. קדושין ס"א, ב': לפותח יומא כ', א'. קדושין ל'. ב', ס"א ב'. סנהדרין נ"א, ב'. נדה ל', ב':

געשענק, (ד) אונד הבל בראכטע אויך איין גע־שענק פֿאָן דען ערסטלינ־גען זיינעם קליינען פֿי־העס, אונד פֿאָן איהרען פֿעטטשטיקקען; דער עוויגע וואנדטע זיך צו הבל אונד צו זיינעם געשענקע. (ה) צו קין אבער אונד צו זיינעם געשענקע האט ער זיך ניכט געוואנדט; דיזעס פֿערדראָס קין זעהר, אונד זיין אנגעזיכט פֿיל אב. (ו) דער עוויגע שפראך צו קין: ווארום פֿערדריסט עס דיך, אונד ווארום איזט דיין אנגעזיכט זאָ אבגעפֿאללען? (ז) איזט עס ניכט אן דעם? ווען דוא דיך גוט אויפֿפֿיהרסט, קאננסט דוא אויך דיינע אויגען עמפּאָרהעבען; ווען דוא דיך אבער ניכט גוט אויפֿפֿיהרסט, זאָ רוהעט דיא זינדע פֿאָר דער טהירע; נאך דיר איזט איהר

תרגום אונקלוס

יְיָ׃ (ד) וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכְּרֵי עָנֵיהּ וּמִשַׁמְנֵיהוֹן וַהֲוַת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ׃ (ה) וּבְקַיִן וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ לָא הֲוָה רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְּקֵיף לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ׃ (ז) הֲלָא אִם תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵיק לָךְ וְאִם לָא תוֹטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב

רש"י

(דבר אחר מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה וכן אל ישעו [שמות ה'] אל יפנו. וכן שעה מעליו [איוב י"ד] פנה מעליו: וישע. ירדה אש וליחכה מנחתו: (ז) הלא אם תטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ לפתח קברך חטאך

באור

שְׂמָלוֹת בשוא, ואלו הי' חסרת נחה הי' ראוי להקרא בלשון רבים מְנָחוֹת כמו מִצְוֹת:

(ד) ומחלביהן, לדעת המתרגם האשכנזי הוא שם לחלקים השמנים שבבהמ', והוא כמו חלב הכשב (ויקרא ד' ל"ה) ויש אומרים שהוא שם תאר לצאן ובהמות שמנות, ויתכן שיהי' הנפרד בל"י חֵלֶב ולא חֲלֵב כדעת הרד"ק, ואעפ"כ הוא תואר לבהמ' שמנה כי מן משקל פֶּעֶל ראוי להשתנות בכנויי' לחירק או לפתח ובאותיות הגרון תמיד לפתח כמו מן חסד חסדו, משא"כ משקל פֶּעֶל ישתנ' באות הגרון לסגול כמו מן חלק חלקו, והנה הוא חסר יו"ד הרבים, אבל כשאר במבטא התנועה, כי אחרי שהבי"ת רפוי בכל הספרי' המדוייקים, על כרחך לומר שהוא מהנפרד חֲלָבִים שאז יבא בסמיכות וכנוי' תחת הלמ"ד שוא נע והבי"ת רפוי, כמו חֶלְבֵי השלמים (ויקרא ו' ה'), ואלו הי' מהנפרד חֵלֶב או חֲלֵב הי' צריך הבי"ת להדגש כמו חֶלְבָּם חֶלְבְּהֶן חֶלְבָּמוֹ, שסו"ם הלמ"ד נח והבי"ת דגוש: וישע, ענינו ויפן ר"ל קבל, כמו אל תפן אל מנחתם (במדבר ט"ז ט"ו), ושרשו שעה והפתח במקו' הסגול להרחבת אות הגרון כמו וַיִּחַר:

בּוֹ׃ (ח) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי
בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל
אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי
הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ (י) וַיֹּאמֶר מֶה
עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־

ת״א קול סנהדרין ל״ז, ג׳:

פערלאנגען, אלליין דוא קאננסט איבער זיא הערר־שען. (ח) קין שפראך צו זיינעם ברודער הבל, אלס זיא נון איינסט אויף דעם פעלדע ווארען, ערהוב זיך קין איבער זיינען ברו־דער הבל אונד ערשלוג איהן. (ט) דער עוויגע שפראך צו קין: וואו איזט הבל, דיין ברודער? ער אנט־ווארטעטע: איך ווייס עס ניכט, בין איך דער היטער מיינעס ברודערס? (י) דער עוויגע שפראך, וואס האסט דוא געטהאן? דיא שטיממע פאן דיינעס

רש״י

שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכניס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה״א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו ד״א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו

תרגום אונקלוס

יִשְׁתְּבֵיק לָךְ׃ (ח) וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא
וְקָם קַיִן עַל הֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל
אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר אָחִי אֲנָא׃ (י) וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא
קָל דַּם זַרְעָיָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא׃

באור

(ז) הלא אם תיטיב שאת, הנכון שבפירושים הוא שאת פנים. כנגד מה שאמר ויפלו פניו ולמה נפלו פניך, והוא הכעס והבושה על שלא נתקבלה מנחתו. הלא אם תיטיב אז תשא פניך: לפתח חטאת רובץ, העון תמיד צודה לקחת את נפשך ושוקד על זה בלי הפסק רגע להחטיאך. והוא מליצ׳ כאלו העון שוכן תמיד על פתח האדם ושוקד על הדלת הסגור להשמר ממנו עד שימצא עת להכנס שם, ואין רובץ ל״ז על חטאת שהוא ל״נ, לפי שהוא רובץ בכח עצום כשחל על דרך וכדוב שכול המשתוקק אל האדם לטורפו, אם לא יתנגד עליו האדם טרם יפגשו, ומצאנו אמירת לשון זכר לנקבה להורות על הזריזות והשתדלות העצום, כמו עמד פתח האהל (שופטים ד׳ כ׳). ולא עמדי, ופירש״י שם זרזי עצמך בדבר (נ״ל כזכר). ולשון רובץ הוא על המנוח׳ הארוכ׳ כבהמ׳ עת תנוח ותשכב על רגליה. ולכן הושאל גם כן לשון רביצ׳ על נפילת׳ תחת משא׳, כי דרכ׳ לפול על רגליה: תשוקתו, לשון תאוה וחשק, ר״ל החטאת תמיד משתוקקת להחטיאך, אבל אתה אם תרצה תוכל למשל בה, כי בידך הרשות נתונה, ומטעם זה אמרתי שבכחך להיטיב ולשאת פניך. ואין חרון אפך ונפילת פניך כי אם רוע לב: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו, ולא פירש מה אמר לו. אף שדרך לשון הקודש אצל כל לשון אמיר׳ לפרש הדבור כמות שהוא, ויתכן שאמר לו לכה נלך השד׳, כאשר כתב ת״י, וכן הוא בהעתק׳ יונית שבידינו, המיוחסת לע׳ זקנים: אל הבל אחיו. כמו על, וכן אל ההרים לא אכל (יחזקאל י״ח ו׳): (ט) אי הבל אחיך. הוא לפתיחת דברים כמו שאמר לאדם איכה, והוא כמו איה. ויתכן שתהיה השאל׳ להפלא׳ כמו מה עשית: (י) קול דמי וגו׳. דם יאמר לפעמים בלשון יחיד ולפעמי׳ בלשון רבים, אף באיש אחד כמו דמיו בו (ויקרא כ׳ ט׳), וצועקי׳ דבק עם דמי לא עם קול, ותחסר מלת שמיעה או עלי׳ כאלו אמר עלה לפני או אנכי שומע קול דמי אחיך הצועקים אלי, והוא דרך מליצה: (יא) מן האדמה, שיבא לו חסרון ומארה מפאת האדמ׳ שיזרע ויטע, כי הוא הי׳ עובד אדמה, ולא תתן האדמ׳ עוד

הָאֲדָמָה: (יא) וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ: (יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ: (יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא: (יד) הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי:

תולדות אהרן גדול סנהדרין ק"א ב'. ערוכין ט"ו, ב'. עקדה שער כ"ז. עקרים מ"ד, פכ"ח: הן גרשת עקדה שער כ"ז: והייתי סנהדרין ל"ז, ב': והיה נדרים מ"א, א':

ברודערס בלוט שרייעט אוים רער ערדע צו מיר. (יא) פֿאָן נון אן זייא פֿערפֿלוכט, פֿאָן דער ערדע הינוועג, וועלכע איהרען מונד אויפֿגעטהאן, דיינעס ברודערס בלוט אנצונעהמען פֿאָן דיינער האנד! (יב) ווען דוא דיא ערדע בעארבייטען ווירסט, זאָלל זיא דיר איהרע קראַפֿט ניכט מעהר הערגעבען, אונשטעט אונד פֿליכטיג זאָללסט דוא אויף דעם ערדבאָדען זיין. (יג) קין שפראך צו דעם עוויגען: מיינע שטראַפֿע איזט צו גראָס, אום זיא צו ערטראגען. (יד) זיהע! דוא האסט מיך פֿערטריבען פֿאָן דיזעם ערדרייכע הינוועג, פֿאָר דיינעם אנטליטצע זאָלל איך מיך פֿערבערגען; ווען איך נון אונשטעט אונד פֿליכטיג אויף דער ערדע בין, זאָ ווירד מיך יערער אומברינגען, דער מיך

תרגום אונקלוס

(יא) וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַדְמְתָא דִּי פְתָחַת יָת פּוּמַהּ לְמִסַּב יָת דְּמֵי אֲחוּךְ מִן יְדָךְ: (יב) אֲרֵי תִפְלַח יָת אַדְמְתָא לָא תוֹסִיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטֵל וְגָלֵי תְּהֵי בְאַרְעָא: (יג) וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק: (יד) הָא תָרֵיכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשַׁר לְאִטַּמָּרָא וָאֱהֵי מְטַלְטֵל וְגָלֵי

רש"י

יונקה [סנהדרין ל"ז]: (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה. לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים

באור

פרי וקליו, ויצטרך להרחיק ממקום אדם אביו הקרוב אל הגן, ולא ישקוט במקום א' רק ינוע, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (פֿאָן דער ערדע הינוועג): אשר פצתה את פיה וגו', הכונ' אתה שפכת את דם אחיך וכסית את דמו באדמ', ואני אגזור עלי' שתגלה את דמי' ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בזה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה (הרמב"ן): (יב) כי תעבד את האדמה, בכל אשר תעדר לעבוד את האדמ' בחרישה ועדור ובכל עבוד' בשדה ותזרע אותה כהוגן, לא תוסף לתת כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה, נע ונד, שניהם הפך המנוח', אלא שהמנועע בכל גופו אפשר שישאר במקום אחד: והמתנודד גולה ממקום למקום בל"א (אונשטעט אונד פֿליכטיג). וכן ת"א מטלטל וגלי: (יג) גדול עוני מנשוא. ר"ל ענשי גדול מלשאת אותו ולסבלו, כי מלת עון וכן חטאת תורה לפעמי' על העונש הבא עקב החטא ובעבורו, וכן אם יקרך עון (שמואל א' כ"ח י'), ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם (איכ' ד' ו'). ר"ל הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדול' מרעה הבאה על סדום, וזאת תהיה חטאת מצרים (זכריה י"ד י"ט), ר"ל עונש מצרים: (יד) ומפניך אסתר, שלא תשגיח עוד לשמרני, כי זה הוא הסתר פנים כמו שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא (דברים

(טו) וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃

תרגום אשכנזי

פינדעט. (טו)דא שפראך דיצר עוויגע צו איהם: ניאמאנד וואגע עס, קין אומצוברינגען! זיבענפעלטיג זאלל ער געראָכען ווערדען. דער עוויגע מאכטע קין איין צייכען, דאס איהן ניכט יעדער ערשלאגע, דער איהן פינדעט.

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא וִיהֵי כָּל דְיַשְׁכְּחִינַנִי יִקְטְלִינַנִי: (טו) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּכֵן כָּל קָטֵילָא קַיִן לְשַׁבְעָא דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא

רש"י

ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו התחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור [שמואל ב' ה'] ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו (ס"א דבר אחר כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא הי' ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו הי' פחדתי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וגו' ועכשיו בשביל עון זה לא יראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על

באור

ל"א י"ח), והעיון אחד בין שיסתיר השם פניו מן המושגח בין שיסתר האיש מפני השם: והייתי נע ונד בארץ והיה וגו', אם תדקדק בהנחת הטעמים תדע שכוונת הכתוב כאשר אהי' נע ונד בארץ הלא כל מוצאי יהרגני כאשר מתורגם בל"א, הטעם כי לא אוכל לבנות לי בית וגדרות בשום מקום בהיותי מטולטל וגולה, והחיות יהרגוני כי סר צלך מעלי, הודה כי האדם אינגו נשגב ונמלט מהפגעים בכחו רק בשמירת העליון עליו (הרמב"ן): (טו) לכן כל הרג קין. לשון רש"י זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך ענשו, ולא פירש עונשו וכיוצא בו ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי ויגע בצנור (שמואל ב' ה' ח'), ולא פירש הכתוב מה יעשה לו, אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו לראש ושר, כאן קצר דבריו ובדברי הימי' פירש יהי' לראש ושר: שבעתים יקם. לשון הרד"ק בשרשי' שרש שבע ר"ל נקמו' רבות ינקם קין ממי שיהרגהו, ולא ירצה לומר שבעתים יוקם דוקא כי שבע ושבע' יבואו לשך חשבון שאינו חשבונו אלא יותר כמו שבע כחטאתיכ' (ויקרא כ"ו כ"א), שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), ר"ל פעמים רבות עכ"ל. ולשון הרמב"ן אחר שהביא פי' המפרשים וז"ל וא"כ יאמר לכן כל הרג קין לשבעתים יקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אנקלוס כל דיקטל קין לשבע' דרין יתפרע מיני' וא"כ הי' ראוי שיהי' ויאמר למך לבניו מוקדם. ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבע' דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבע' הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מזקק שבעתים (תהלים י"ב ז'), ישלם שבעתים (משלי ו' ל"א), ואור החמה יהי' שבעתים (ישעי' ל' כ"ו), כפול ומכופל שבע' חלקי' אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתי' יקם ממנו כי אעניש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודותו לפני עכ"ל, ותבין מזה את כוונת המתרגם האשכנזי, ועוד ראי' שלא יתכן לפרש שהוא מאמר אחד על ההורג, כל הורג קין יענש פעמים רבות, כי לשון נקמה לא תפול כי אם על הנהרג או על סובל החמס הנעשה לו על העוש', כמו כי שבעתים יקם קין דלקמן וכן נקם ינקם (שמות כ"א כ'):

(טז) ויצא קין מלפני יהוה וישב בארץ־
נוד קדמת־עדן׃ (יז) וידע קין את־
אשתו ותהר ותלד את־חנוך ויהי
בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו
חנוך׃ (יח) ויולד לחנוך את־עירד ועירד
ילד את־מחויאל ומחייאל ילד את־
מתושאל ומתושאל ילד את־למך׃ ששי

תולדות אהרן וישב סנהדרין ל"ז, ב':

(טז) אלזאָ גינג קין פֿאָן דעם אנטליטץ דעם עווי־גען וועג, אונד בעזעטצטע זיך אין דער לאנדשאַפֿט נוד, צור מאָרגענזייטע פֿאָן עדן. (יז) קין וואָהנטע ווייַנער פֿרויא בייא, זיא ווארד שוואנגער אונד געבאר חנוך, דא בויעטע ער איינע שטאדט, אונד נאננטע זיא, וויא זיינען זאָהן, חנוך. (יח) דעם חנוך ווארדע עירד געבאָרען, עירד צייגטע

תרגום אונקלוס

בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה׃ (טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטיל דהוא עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן׃ (יז) וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך׃ (יח) ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל

רש"י

הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומליכו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנ' אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש [דברים ד']. דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומ' בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהוליד' משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר"א בלע"ז Naistre: Naître, (געבאָרען; ערלייגט ווערדען, געבערען) וזריעת תולדות האיש איינזי"ראר בלע"ז Engerier: Engendrer, (קינדער צייגען, היר: געבערען מאכען) (בפעלים איינזירא"ר, אנייריי"ר הם אחד, ודברי המבאר אינם נכונים, כי הפעלים זיתי"ר, איינזימיי"אר. איינזימיינ"לער (בעזאמען), לא יבואו רק על זריעת השדות) כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אנייי"ריר (צייגען): (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין

באור

וישם ה' לקין אות. אמר וישם ולא אמר ויתן כי לקין אות יורה ששם לו האות קבוע שיהי עמו תמיד, אולי כשיהי' נוסע ממקום למקום הי' לו אות תאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך שהוא (הרמב"ן): (טז) מלפני ה'. בא עם מ"ם ולמ"ד, הטעם מן המקום אשר לפני ה' והוא הגן והאדמ' הקרובה אליו שהיתה מקום השכינה ומקום קבול הנבוא': בארץ נוד, יתכן שקראו כן בעבור שהי' נע ונד: קדמת עדן, גם פה ת"א מלשון קדימה לא על רוח מזרחית, אמר דהוה עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן, ואם ג"ע במערב נוכל לפרשו כפשוטו למזרח הגן: (יח) ועירד ילד, לשון רש"י יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד. יש מקום שהוא אומר ילד, שהוליד' משמשת שתי לשונות, לידת האש' נישטר"א בלע"ז (נעטר"ע ובל"א געבערען), וזריעת תולדת האיש איינזיירא"ר בלע"ז (איינזעגע"ער, או איינזימיינ"אר וכן ברש"י כ"י בל"א בעזאמען) כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האש' פלוני הוליד את אשתו בן או בת, כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אנייר"יד עשענד"רער, בל"א הערפֿאָרבריינגען או צייגען), עכ"ל: (יט) שתי, וכן תיבת שתים משרש שנה והתי"ו נוסף לסימן הנקב', והראוי לבא שְׁנָתַיִם רק שנפל הנו"ן להקל כמו בתלת בת

(יט) ויקח לו למך שתי נשים שם האחת
עדה ושם השנית צלה: (כ) ותלד עדה
את־יבל הוא היה אבי ישב אהל
ומקנה: (כא) ושם אחיו יובל הוא היה
אבי כל־תפש כנור ועוגב: (כב) וצלה
גם־הוא ילדה את־תובל קין לטש כל־

תרגום אשכנזי

כחויאל; מחייאל צייגטע מתושאל, אונד מתושאל צייגטע למך. (יט) דיזער למך נאהם זיך צוויא וויבער; דער איינען נאמע וואר עדה, אונד דער אנדערן נאמע וואר צלה. (כ) עדה געבאר יבל, דערזעלבע וואר דער ערסטע צעלטענבעוואהנער אונד פיהטרייבער. (כא) דער נאמע זיינעס ברודערס וואר יובל, דערזעלבע וואר דער ערסטע הארפֿען אינד ציטטערשלעגער, (כב) אונד אויך צלה געבאר, נעמליך דען תובל קין, וועלכער גלענצענדעס ווערקצייג

תרגום אונקלוס

אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: (יט) ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה: (כ) וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דיתבי משכנין ומרי בעיר: (כא) ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגנין על פום כנרא וידעי זמר בנורא ואבובא: (כב) וצלה אף היא ילידת ית

רש"י

שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין. (ס"א איכו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב [איוב כ"ד] כמו שמפורש באגדת חלק (ובב"ר): עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לע"א כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה [יחזקאל ח'] וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"א: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תובל

באור

שמקודה בן עם תי"ו הנקב' (אלא שם בבואו עם הכנויים נשלם הנו"ן נדגש התי"ו כמו בתו בתי), וכתב הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ה ע"ב), ונקד אותה במשקל שנים ונשאר התי"ו דגוש דגש קל כמו בשנתים לאות ולסימן כי כן משפטה כי לולי זה היה התי"ו רפה כמנהג כל בג"ד כפ"ת אחר שוא נע עכ"ל, אבל לדעת הרז"ה הי' התי"ו רפה בשנתים כי השוא הוא נע אחר החירק שהוא במקום שוא. גם לדעת בעל אהל משה בעבור שבא השוא במקום תנוע' פתח בה הנגינ', והראב"ע בס' צחות כתב שהדגש בא לחסרון הנו"ן, אבל גם זה איננו נכון, כי אין כח בדגש קל להשלים החסרון, ואנחנו לא נדע סבת הדגש הזה, ובענין קריאת המלה עיין בתיקון סופרים: (כ) אבי. ראשון והושאל לו לשון אב, כי כן האב ראשון וקודם לבנו, שרשו אבה, ובסמיכות ובכנויים יבא ביו"ד במקו' ה"א השרש: ישב אהל ומקנה, ורועה מקנה או עם מקנה, ומעניינו תבין חסרונו, והנה גם הבל הי' רועה צאן אלא שיובל הי' ראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו, וכשכלה המרע' במקום הזה הולך ותוקע אהלו במקו' אחר (מלשון רש"י): (כא) כנור ועוגב. מיני כלי הנגינ' והיא חכמה גדול': (כב) לטש, מחדד, וכמהו ללטוש איש את מחרשתו (שמואל א' י"ג כ'): חרש, יתכן להיות שם נפעל ואת היותר החרמנו (שמואל א' ט"ו ט'), כלומר מחדד כל אומנות

חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה

תולדות אחריו   ויאמר למך סנהדרין נ"ח ב':

פאָן קופפער אונד אייזען צו מאכען פערשטונד, אינד דיא שוועסטער תובל קין'ס וואר נעמה. (כג) למך שפראך איינסט

תרגום אונקלוס

תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל דְּיָדְעֵי עֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וַאֲחָתֵיהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה׃ (כג) וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן

רש"י

והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חרש נחושת וברזל. מחדד אומנות נחושת וברזל כמו ילטוש עיניו לי [איוב ט"ז]. חורש אינו לשון פועל אלא לשון פועל בלדי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח (ב"ר): (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו

באור

נחשת וברזל, וכן מתורגם בל"א: ואחות תובל קין נעמה. כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה, וכן ואחות לוטן תמנע (בראשי' ל"ו כ"ב), ואת מרים אחתם (במדב' כ"ו כ"ט), ושם אחתו מעכה (ד"ה א' ז' ט"ו), ויש מדרש לרבותינו ז"ל שהיא האש' היפה היא מאוד שממנה טעו בני האלהי'. והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי ר' אליעזר, ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי, וממנה נולדו השדים. כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים ובכתוב ידמוז ויקלר בתעלומות כאלה (מדברי הרמב"ן), ונשאר מזה רמז בהבלי הלומות, ושירי היוני', קראו את שם השר או האליל המושל על חרשי נחושת וברזל (וואולקאן). והוא קרוב לתובל קין ושם אחותו ואשתו (ווענוס), והיא המושלת על כל נועם וחשק ואהבה, והיא יפה עד מאוד כידוע לקורא בספריהם: (כג) ויאמר למך לנשיו, המאמר הזה הוא על דרך שירי, כאשר תראה אי"ה בפ' בשלח סימני השיר בכ"ד ספרי' וההבדל שבין הנגדה לשיר בספרי' ההם, והעקר שמשפט השיר בלה"ק לנתח כל מאמר מורכב אל חלקיו, ולחבר מהם מאמרים קצרי' שווי' כמעט בשעור ארכם, יקראו חרוזי' או דלתות, ולהביא דלת לעומת דלת אחרת עד שתהיינה מקבילות במוזן, וזהו תפארת השיר וחן ערכו, פעם יכפלו ענין הדלת הראשונ' בדלת השניי' בלי שנוי כי אם במלות. כגון

עדה   וצלה   שמען   קולי
נשי   למך   האזנה   אמרתי

וכן: ימין   ה'   רוממה
ימין   ה'   עשה חיל: (תהלים קי"ח ט"ז)

וכמהו: כרה   שחת   בה   יפול,
וגלל   אבן   אליו   תשוב: (משלי כ"ו כ"ז),

ויש שיהיה ענין הדלת הראשון דומה לענין דלת השני אם בכלו או במקצתו ופעמים שיתנגד אליו בענין אלא שיתדמה אליו בחלקי המאמר, כגון

נאמנים   פצעי   אוהב
ונעתרות   נשיקות   שונא: (שם כ"ז ו')
מן המצר   קראתי   יה
ענני   במרחב   יה: (תהלים קי"ח ה')

ופעמים יחסרו תיבה אחת או חלק אחד מחלקי המאמר בדלת אחת, ויסמכו על הכתוב באחותה, ומפרשים יאמרו שהתיבה ההיא הכתובה באחותה מושכת אחרת עמה, כגון

בצאת   ישראל   ממצרים
———   בית יעקב   מעם לעז:
היתה   יהודה   לקדשו

וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד

צו זיינען ווייבערן עדה אונד צלה: הארעט מיינער שטימעמע, ווייבער למך'ס! פערנעהמט מיינע רעדע: איינען מאן ערשלאגע איך צו מיינער וואונדע, אונד איינען ייגגלינג צו מיינער ביילע.

רש"י

מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו ורא' את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד

תרגום אונקלוס

קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי לָא גַבְרָא קְטָלִית דִּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבִיל חוֹבִין לְמֵמַת וְאַף לָא עוּלֵימָא חַבֵּילִית דִּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי

באור

——	ישראל	ממשלותיו:
הים	ראה	וינס
הירדן	——	יסב לאחור:
החרים	רקדו	כאילים
גבעות	——	כבני צאן
מה לך	הים	כי תנוס
——	הירדן	תסב לאחור
מלפני	אדון	חולי ארץ
מלפני	אלוה יעקב	—— (תה' קי"ד):

וכן כאן:

כי איש	הרגתי	לפצעי
וילד	——	לחברתי
כי שבעתים	יקם	קין
ולמך	——	שבעי' ושבעה

ואין להאריך בזה כי אין כוונתי פה כי אם להעיר שהמאמר הזה הוא שירי והוא שיר הראשון שבא לידינו משירים קדמוניים ההם, והוא נאמר על המשפט שזכרנו כל דלת לעומת מחברתו, ונקרא אצל מפרשי התור' כפילת הענין במלות שונות: שמען, בא תוספת נו"ן לבד וחסר הה"א ודאוי להיות שמענה: נשי למך, שם במקום הכנוי, כמשפט לשון הקודש ובפרט במליצת השיר, להשתנות המלות: האזנה, משפטו האזנה בכפילת הנו"ן, אחד לשורש ששרשו אזן ואחד לשמות הרבות, וחסרו הראשונה והשלימוה בדגש שבנו"ן השני: אמרתי, שם והנפרד אִמְרָה על משקל שפחה שמלה, לדעת רד"ק בשרשים שרש אמר, ובא התי"ו תחת ה"א הנקבה, ויתכן להיות הנפרד אֲמָרָה בפלס גרנה לדקה כי לא מצאנו הנפרד ממנו במקרא, ושני משקלים האלו שוים בסמיכות ובכנויים: כי איש הרגתי לפצעי וגו', לא הזכיר הכתוב את המאורע אשר אליו כוון למך במאמרו, וכל המפרשים הלכו בזה איש לפי דרכו וסברתו זה אומר בכה וזה אומר בכה. והנכון בדברי' שתומי' כאלו לשמוע אל דברי רז"ל המקובלים האומתיים שאמרו במדרש שלמך הי' סומא והיה נלוה ליד עם תובל קין בנו שהי' נער קטן ובראות הנער מרחוק את קין שהי' נחבא בתוך עצי השד' נדמה לו כחיה, ואמר ללמך שימשוך לשם ויכהו וימת. וכאשר הלכו שמה וראה שהי' קין זקנו הכה כף אל כף לגודל צערו, ולא ידע כי בנו עומד שם וספק אותו ביניהם, והיו נשיו מצטערות הרבה ופורשות ממנו באמרן שהוא בן המרצח הראשון ותפס מעש' אבותיו בידו, והוא אמר להן לפייסן בדבריו כאשר פירש"י בלשון תימה, וכי איש אשר הרגתי, לפצעי (הוא נחשב) כלומר שיקרא הפצע על שמי, ואם הילד לחבורתי (יחשב כלומר הלא שוגג הייתי, ואל תדאגנה שיענישני השם), כי אם קין שהרג במזיד יקם שבעתים,

לַחַבֻּרָתִֽי׃ (כד) כִּ֥י שִׁבְעָתַ֖יִם יֻקַּם־קָ֑יִן וְלֶ֖מֶךְ שִׁבְעִ֥ים וְשִׁבְעָֽה׃ (כה) וַיֵּ֨דַע אָדָ֥ם ע֙וֹד

(כד) ווירד קין זיבענפֿעלטיג גערעכֿט, זאָ למך זיבען אונד זיבענציגפֿעלטיג

תרגום אונקלוס

זַרְעִי: (כד) אֲרֵי שִׁבְעָא דָרִין אִיתְלִיאוּ לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא: (כה) וִידַע אָדָם עוֹד יַת אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרַת

רש"י

לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מקא"דורה בלע"ז *Macheûre* (איין אוטפראנג. פערלעטצונג , פערוואונדונג): (כד) כי שבעתים יקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו. כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי

באור

הלא למך שלא הרג כי אם בשגג' ראוי שינקם שבעים ושבעה מן הפוגע בו, והנה לפירש"י חסר ה"א התימה, ויש מי שפירש שכן אמר להן, באמת איש הרגתי ע"י פצעי הוא קין וילד ע"י חבורתי הוא תובל קין, אך שוגג הייתי ולא אענש בשביל זה וגו', ואל תתמה על מה שקראו במדרש לתובל קין נער וכן במליצ' למך יכונה ילד. אשר השמות הללו הונחו על צעיר לימים. וכפי המסופר ממנו בפסוק הקודם הוא הראשון אשר המציא אומנות כלי נחושת וברזל. ולא יתכן לחשוב מחשבות ולהמצי' מלאכה גדול' ונכבדת כזאת כי אם אחרי היותו לאיש משכיל ויודע. י"ל שנקרא נער וילד לערך שנות אנשי הדורות ההם שחיו שמונ' או תשעה מאות שנים, ודומ' לזה מיעודי הנחמות לישעי' הנביא (פי' ס"ה כ') שאמר כי הנער בן מאה שנה ימות וגו', ר"ל כאשר ימות בהיותו בן מאה שנה יתכן לקרותו נער, ובנערותו מת. ומסיי' ואמר כי כימי העץ ימי עמי (שם כ"ב), ור"ל כי יאריכו ימים כימי העץ עד שיאות לכנות לבן מאה שנה נער. והנה אף שדברי חז"ל אין צריכי' חזוק, עכ"ז לא אוכל אמנע מלהודיע שגם הסופר יוסף בן גוריון בס' הקדמוניות שלו הבי' המאורע הזה, עם שהי' זמן רב קודם המאורעים בעלי המדרש, ואפשר שבימי' הי' הדבר מפורסם וידוע לכן השמיע ולא זכר רק המליצ' הנחמדת הזאת. ונמצא למחבר אחד אשר לא מבני עמנו דרך נאה ומסכים עם המשך הכתובים, אמר יתכן שבימי' ההם כבר החל החמס לרוב על פני האדמ', והיו בעלי זרוע שוכני' במדברות במערות ובנקיקי הסלעים ומציקי' את בעלי הישוב גוזלי' וחומסי' ושודדי' את בהמתם ורכושם, וגם את נשותיהם לקחו בחזקה. עד שהוצרכו בעלי הישוב עובדי האדמ' ויושבי אהלים להקהל ולעמוד על נפשם, לבנות להם ערי חומה דלתים ובריח, ולהמצי' תחבולות וחכמות ומלאכות שונות אשר על ידם יקום החלש כנגד הגבור וינצח אותו, והיתה לעשית החרבות והרמחים שבפסוק הקודם נלותה מאוד אל התכלית ההוא. כי על ידה עשו להם הכלים ההם ההורגים בלי גבור', והחלש אשר בידו חרב או חנית, יאמר גבור אני. ואחרי שתובל קין בן למך הי' אבי האומנות ההוא. ואפשר שלמדו מלמך אביו כדעת הרמב"ן ז"ל, השתבח בה למך נגד נשיו, ואמר אליהן מעתה אין אני מתירא משום אדם אשר יקום עלי לעשות לי חמס, ואם ילחום עמדי האיש הגבור באבן או באגרוף וישית בי פצע, או יעמוד לנגדי הילד בכח ידו וזרועותיו, ויעשה בי חבורה, הלא נקל לי להרגו בכלים המשחיתים אשר בידי. ולקחת את נקמתי ממנו שבעים ושבעה. ומלת ילד נופל גם על הנער טרם היותו לאיש, ואפשר שיהי' בעל זרוע וכח אמיץ, אמר ויועץ את הילדים (מלכי' א' י"ב ח'). ויהי' הרגתי תמורת אהרוג כמו נתתי כסף השדה (בראשי' כ"ג י"ג), אשר לקחתי מיד האמרי (שם מ"ח כ"ב), ורבים כמוהם. וכן פי' הראב"ע תיבות אלו ע"פ דרכו בביאור המליצ' הזאת. פצע פירש"י מכת חרב או חץ מקאדו"רה בלשון לע"ז לא ידעתי לכוונו, אולי שצריך להיות קאדער"ע בלע"ז והוא בל"א מענין (אָפפענע וואונדע), אלא שלא הורגל כי אם על הכויה לא על מכת חרב או חץ, וברש"י כ"י נכתב נבר"ורה בלע"ז והוא הנכון בלי ספק: (כד) שבעתים, וכן

אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת
הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ (כו) וּלְשֵׁת גַּם־הוּא
יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז
הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס

ה (א) זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם
בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים
עָשָׂה אֹתוֹ׃ (ב) זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם
וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם

ת"א כי שת יבמות ס"ב. ע"א: זה ספר סנהדרין ל"ח, ע"ב. ע"ז ה', א'. עקרים מ"א, פי"א: זכר וכו' ברכות ס"א, א'. ערובין י"ח, ו'. מגלה ט', א'. יבמות ס"א, א'. כתובות ו"ח, א':

טיג. (כה) אדם וואָהנטע פֿערנער זיינער פֿרויא בייא, זיא געבאר איינען זאָהן, אונד נאננטע איהן שת; דען זיא שפראך: גאָטט האט מיר אנדערן זאאמען בעשערט אן דער שטעללע פֿאָן הבל, דען קין ערשלאגען. (כו) דעם שת ווארד אויך איין זאָהן געבאָרען, אונד ער נאננטע זיינען נאמען אנוש; דאמאלס פֿינג מאן אן צו בענעננען מיט דעם נאמען דעס עוויגען.
ה (א) דיזעס איזט דאז נעשלעכטסרעגיסטער דער נאכקאָממען פֿאָן אדם; דא גאָטט אדם ערשוף, מאכטע ער איהן אין דער עהנליכקייט גאָטטעס. (ב) מעננכען אונד ווייבכען האט ער זיא ערשאפפען, ועגנעטע זיא אונד נאננטע איהרען נאמען אדם (מענש), דא

רש"י

שביעיות הרבה זהו ק"ו של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו (ב"ר): (כו) אז הוחל. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות:
ה (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום

תרגום אונקלוס

יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמָרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אוֹחֲרָן חֲלָף הֶבֶל דְּקַטְלֵיהּ קָיִן׃ (כו) וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא מִלְצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַּייָ׃ ה (א) דֵּין סְפַר תּוּלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ׃ (ב) דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאִינוּן וּבָרֵיךְ

באור

שבעים ושבע' בא המספר הקצוב במקום הבלתי קצוב להגדלת והפלגת הענין: יקם קין, ר"ל תלקח נקמתו מן ההורג אותו כאשר כתבנו למעל': (כה) תחת הבל, במקומו: (כו) הוחל, מפעלי הכפל שרשו חלל, והוא מהבנין שלא נזכר שם פועלו מהנוסף, ופירושו לשון תחלה, ר"ל שהחלו להתפלל ולקרא בשם ה' (ראב"ע), ורד"ק בס' השרשים שרש חלל כתב שאז התחילו בני אדם לקרא שמות בני אדם והגלולי' והעצבי' בשם ה' וכתב עוד שיתכן להיות מלשון חלול (וכן פי' רש"י ז"ל), והכוונ' כי בימי אנוש טעו אחר ע"ז והקריא' בשם ה' אז הוחלה:
ה (א) זה ספר תולדת אדם, ספירת התולד' הבאה מן אדם, והם הבנים אשר יזכיר: ביום ברא אלהים אדם, כמשך לפניו כי התחיל מאדם עצמו, יזכיר בו שהשם בראו מאין ועשה אותו בדמותו: (ב) זכר ונקבה וגו', הזכיר כי כאשר ברא את האדם מאין ועשהו בדמותו כן ברא ועשה את האשה: ויברך אתם, שנתן בהם כח התולד' להתברך לעד בבנים ובנות רבים

אָדָם בְּיוֹם הִבָּֽרְאָם׃ (ג) וַיְחִי אָדָם
שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ
כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ (ד) וַיִּהְיוּ
יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה
מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (ה) וַיִּהְיוּ
כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (ו) וַיְחִי־שֵׁת
חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
אֱנוֹשׁ׃ (ז) וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־

זיא געשאפפען װאורדען (ג) אלס אדם הונדערט אונד דרייסיג יאהרע לעבטע, צייגטע ער אין זיינער עהנליכקייט זיין עבענבילד, אונד נאננטע איהן שת. (ד) נאכדעם ער שת געצייגט, לעבטע אדם נאך אכט הונדערט יאהרע, אונד צייגטע זאהנע אונד טאכטער. (ה) אלס דיא לעבענסיאהרע אדם'ס נײן הונדערט אונד דרייסיג וואַרען, שטארב ער. (ו) שת לעבטע הונדערט אונד פינף יאהר, אונד צייגטע אנוש. (ז) נאכדעם שת

תולדות אהרן ויחי ערובין י"ח, ב': ויולד עקרים מ"ג, סט"ו:

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן וּקְרָא יַת שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְאִתְבְּרִיאוּ׃ (ג) וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בִּדְמוּתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת׃ (ד) וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שֵׁת תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (ה) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית׃ (ו) וַחֲיָא שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת אֱנוֹשׁ׃ (ז) וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר

רש"י

בריאו וגו'. הגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה (ב"ר):

באור

אלוה, והכונה' לומר כ' התולדות מברכת אלהי' כי אדם ואשתו לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן: ויקרא את שמם אדם. מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הוכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכלם בהם בכח: (ג) ויולד בדמותו כצלמו. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם, אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וצלמו שנאמר בו בדמות אלהי' עשה אותו, פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו המעלה, ולא אמר זה בקין והבל שלא רצה להאריך בהם. אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות הילידה נאמר בשת כי הי' כמוהו בכח ובופי: (ה) ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו'. איננו מאמר בפני עצמו כי אין צורך להודיע הזאת והדבר מבואר מהקוד', רק הוא נמשך לתיבת וימת והכל מאמר אחד כאלו אמר וכאשר היו ר"ל כשלמו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות ושלשים שנה אז מת, ויש ווי"ן רבים בתור' המשמשים את השמוש הזה לחבר בין שני משפטים שביניה' קשור בזמן או במקום או בסבה. כמו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשד' (שמות ט' כ"א), ר"ל עזב, והנך רואה שהאריכו בני האדם ימים רבים בעת ההיא עד הדורות שאחרי המבול, והסבה בזה כתב הרמב"ן ז"ל: כי אדם הראשון מעש' ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומ' וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות הי' בטבעו לחיות זמן רב, וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור, כי עד המבול הי' ימיהם באורך הגוף, ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול חי' שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ובנו לתאות ארבע, ותראה שהי' זה בהם עד דור הפלגה, וכאשר משל עליהם שנוי האוירים בהפלגה נתקצרו ימיהם, כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה, ונרא' כי

אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (ח) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס (ט) וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ (י) וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
(יא) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים
וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (יב) וַיְחִי
קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
מַהֲלַלְאֵל׃ (יג) וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ (יד) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים
וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (טו) וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ (טז) וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי

דען אנוש געצייגט, לעבטע ער נאָך אכט הונדערט אונד זיבען יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (ח) אלס אללע לעבענסיאהרע שת נייןהונדערט אונד צוואָלף וואַרען, שטארב ער. (ט) אנוש לעבטע נײנציג יאהרע, אונד צייגטע קינן. (י) נאכדעם ער קינן געצייגט האטטע, לעבטע אנוש נאָך אכט הונדערט אונד פֿינפֿצעהן יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (יא) אלס אללע לעבענסיאהרע אנוש נײן הונדערט אונד פֿינף וואַרען, שטארב ער. (יב) קינן לעבטע זיבענציג יאהרע, אונד צייגטע מהללאל. (יג) נאכדעם ער דען מהללאל געצייגט, לעבטע קינן נאָךאכט הונדערט אונד פֿירציג יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (יד) אלס אללע לעבענסיאהרע קינן נײן הונדערט אונד צעהן וואַרען, שטארב ער. (טו) מהללאל לעבטע פֿינף אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע ירד. (טז) נאכדעם ער דען ירד געצייגט, לעבטע מהללאל נאָך אכט הונדערט אונד

תרגום אונקלוס

דְאוֹלִיד יָת אֱנוֹשׁ תַּמְנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (ח) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת
תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי שְׁנִין וּמִית׃ (ט) וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת קֵינָן׃
(י) וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְאוֹלִיד יָת קֵינָן תַּמְנֵי מְאָה וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
(יא) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ (יב) וַחֲיָא קֵינָן שַׁבְעִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יָת מַהֲלַלְאֵל׃ (יג) וַחֲיָא קֵינָן בָּתַר דְאוֹלִיד יָת מַהֲלַלְאֵל תַּמְנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יד) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וְעַשְׂרָא שְׁנִין וּמִית׃
(טו) וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת יָרֶד׃ (טז) וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְאוֹלִיד

באור

בדורות אברהם יצחק ויעקב היו ימי האדם שבעי' ושמונים שנה, כאשר הזכיר משה בתפלתו, אבל הצדיקים בדורותם יראת ה' תוסיף בהם ימים. כי פרעה תמה על יעקב, והוא הפליגו בימי אבותיו כמה שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי (בראשית מ"ז ט') עכ"ל, והנה בהשגחת האל ית' על המין האנושי נתן חיי' ארוכים לדורות ההם כדי שבחקירותיהם ובנסיונם

הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
(יז) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ
וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס (יח) וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים
שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃
(יט) וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ
שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ (כ) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס (כא) וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ (כב) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־
הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
(כג) וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה

ת״א ויתהלך עקדה ת״ג שער ק׳:

תרגום אונקלוס

יַת יֶרֶד תַּמְנֵי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יז) וַהֲווֹ
כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תַּמְנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃
(יח) וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ׃
(יט) וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ (כ) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין
וּמִית׃ (כא) וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח׃
(כב) וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בִּדְחַלְתָּא דַּיְיָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח תְּלַת
מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כג) וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלַת

באור

יבואו ויבואו הדורות הבאי׳ אחריהם לשלמות החכמ׳, ולא תהי׳ החכמה שהמציא הבורא ית׳ באדם על זה לבטלה אם חייו כשעור חיותנו היום הזה כי היה משיגם במות קודם התבוננם בטבע הנמצאות שילקחו התחלותיהם מן החוש בזמן ארוך מאוד. ובזה יכלו ג״כ להמציא כל המלאכות שנתחדשו בעולם לצרכי האדם (מהר״י אברבנאל) ובב״ר אמרו שהרבו ימי׳ בלא נער ובלא יסורין כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות: (כב) ויתהלך חנוך את האלהים, שם כל חשקו באהבת השם והתעסק בבחינת דרכיו ומעש׳ ידיו, והכיר את בוראו משהגיע

דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (יז) אלס אללע לעבענסיאהרע מהללאל אכט הונדערט פֿינף אונד נייןציג ווארען, שטארב ער. (יח) ירד לעבטע הונדערט אונד צווייא אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע חנוך. (יט) נאכדעם ער דען חנוך געצייגט, לעבטע ירד נאָך אכט הונדערט יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (כ) אלס אללע לעבענסיאהרע ירד ניין הונדערט צווייא אונד זעכציג ווארען, שטארב ער. (כא) חנוך לעבטע פֿינף אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע מתושלח. (כב) נאך דעם ער דען מתושלח געצייגט, וואנדעלטע חנוך פֿאָר גאָטט דרייא הונדערט יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (כג) אללע לעבענסיאהרע דעם חנוך ווארען דרייא הונדערט פֿינף אונד

רש״י

(כב) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל (ס״א וקנה) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב״ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו (ב״ר): (רד) כי לקח אותו.

וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃ (כד) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ
אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ
אֱלֹהִים׃ ס שביעי (כה) וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח
שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־לָמֶךְ׃ (כו) וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ (כז) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס (כח) וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ (כט) וַיִּקְרָא אֶת־

זעכציג. (כד) דא חנוך
פֿאָר גאָטט וואנדעלטע,
זאָ וואר ער ניכט מעהר
היר, דען גאָטט האטטע
איהן צו זיך גענאָממען.
(כה) מתושלח לעבטע
הונדערט אונד זיבען אונד
אכטציג יאהר, אונד
צייגטע למך. (כו) נאכ
דעם ער דען למך גע
צייגט, לעבטע מתושלח
נאָך זיבען הונדערט צווייא
אונד אכטציג יאהרע,
אונד צייגטע זאָהנע אינד
טאָכטער. (כז) אלס
מתושלח'ס לעבענסיאה
רע ווארען ניין הונדערט
ניין אונד זעכציג, שטארב
ער. (כח) למך לעבטע
צווייא אונד אכמציג יאה
רע, אונד צייגטע איינען
זאָהן; (כט) דיזען נאננטע ער נח, נעהמליך: דיזער ווירד אונס טראָסטען בייא אונזערם טהון

רש"י

לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך [יחזקאל כ"ד]: (כה) ויולד בן. שממנו נבנה העולם (ב"ר): (כט) זה ינחמנו. ינוח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטי' מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו

תרגום אונקלוס

מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃ (כד) וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בִּדְחַלְתָּא דַייָ וְאֵיתוֹהִי אֲרֵי לָא אֲמֵית יָתֵיהּ יְיָ׃ (כה) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וְתַמְנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת לָמֶךְ׃ (כו) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת לָמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְתַמְנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כז) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃ (כח) וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וְתַמְנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בַּר׃ (כט) וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְנַחֲמִינַנָא מֵעוֹבָדָנָא

באור

לס"ה שנים, כטעם אשר התהלכו אבתי לפניו (בראשי' מ"ח ט"ו), וכן בנח את האלהי' התהלך נח (שם ו' ט'): (כד) כי לקח אתו אלהים, ענין גויעת הצדיק, מטעם ואחר כבוד תקחני (תהלים ע"ג כ"ד): (כט) זה, הונח על הדבר הנרמז אליו באצבע, והוא הקרוב במקום, ופעמים יאמר גם על הרחוק (ואולם הלזה לא יאמר כי אם על הרחוק הנרמז אליו, עיין בראשית (ל"ז י"ט), והושאל על הדבר הנרמז אליו במחשבה או בדבור הקודם, זה הדבר אשר דברנו אליך (שמות י"ד י"ב), או כשידוע ע"י הרמיזה הנבואית זה אלי ואנוהו (שם ט"ו ב'), ולמדו חז"ל מלמד שהיו מורין באצבע וכו'. ועל הבלתי נרמז אליו במאמר הסמוך יאמר הוא: ינחמנו ממעשינו. יתכן שידע בנבוא' כי על יד זה הנולד תחי' האדמה וכן הי' כי על ידו נתקיים העולם, גם הוא הי' איש האדמ' כי כן כתוב, והנה ינחמנו, שרשו נחם ולא נוח אך הוא קרוב לענינו כי הנחמה היא מנוח' מן העצבון, ודרך העברי' בשמות לשמור הטעמי' ולא המלות, כמו ירבעל שנקרא לפעמים ירבשת שהטע' אחד לפי שהבעל יכונה גם בשם בשת: ומעצבון ידינו, ענייננו העמל והיגיעה, וכתב רש"י ז"ל שנח הכין להם כלי מחרישה ועל זה אמרו זה ינח ממנו את עצבון ידינו, וזה לשון ינחמנו, ולדעתו א"כ אמרו בזה השם גם המלות כראוי:

שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ
וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
אֵרְרָהּ יְהוָה׃ (ל) וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ
מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (לא) וַיְהִי
כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה
וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (לב) וַיְהִי־
נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ
אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
ו (א) וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־
פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃
(ב) וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֹת הָאָדָם

חקורא יטעים הגרישא קודם התרסא

ת"א זה ינחמנו סנהדרין ק"ב, ב': ויהי נח סנהדרין ס"ט, ב': ויהי כי מגלה י', ב'. ב"ב ט"ז, י':

אונד בייא דער מיהזעליגקייט אונזערער האנדארבייט אויף דעם ערדרייך, דאז דער עוויגע פערפלוכט האט. (ל) נאכדעם ער נח געצייגט, לעבטע למך נאך פינף הונדערט פינף אונד נייניציג יאהרע אונד צייגטע זאהנע אונד טאכטער. (לא) אלס אללע לעבענסיאהרע למך'ס וואַרען זיבען הונדערט אונד זיבען אונד זיבענציג, שטארב ער. (לב) נח וואר פינף הונדערט יאהרע אלט אונד צייגטע שם, חם אונד יפת.

ו (א) אלס נון דאז מענשליכע געשלעכט אנפינג זיך צו פערמעהרען אויף ערדען אונד איהנען טאכטער געבאָרען וואורדען, (ב) דא זאהען דיא גאָטטליכען מענשען דיא טאָכטער דעם גע־

תרגום אונקלוס

וּמִלֵּיאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִּי לַטְיַהּ יְיָ׃ (ל) וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת נֹחַ חֲמֵשׁ וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (לא) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית׃ (לב) וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יַת שֵׁם יַת חָם וְיַת יָפֶת׃

ו (א) וַהֲוָה כַּד שָׁרִיאוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִתְיְלִידוּ לְהוֹן׃ (ב) וַחֲזוֹ בְּנֵי רַבְרְבַיָּא יַת בְּנַת אֱנָשָׁא

רש"י

ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות. אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרע) של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול (ב"ר) דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות [ישעיה ס"ה] ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם את יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' בב"ר:

ו (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבי' בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה

באור

ו (א) החל, לשון תחלה, והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל: לרב, מקור מבנין הקל מהכפולים: (ב) ויראו בני האלהים את בנות האדם, אונקלוס תרגום בני רברביא ית בני אנשא, ויתכן שהיו בני אדם בימי' ההם נחלקים לשתי כתות, הכת האחת נולדו מאדם

תרגום אשכנזי

מיינען מאננעס, דאס זיא שאָן ווארען; אונד נאהמען זיך וייבער, וועלכע זיא זיך ערוועהלטען. (ג) דא שפראך דער עוויגע: מיין גייסט ווירד ניכט איממער אין דעם מענשען שטרייטען, דיאוויל ער דאָך פלייש אויך איזט; עס זאָללען אבער זיינע פריסטטאגע נאָך זיין, הונדערט אונד צוואנציג יאהרע. (ד) דיא ריזען ווארען דאמאלס אויף דער ערדע, זאָ וואר

כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ: (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה: (ד) הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם

ת"א לא ידון סנהדרין ק"ח, ב', וק"ח ב': בשגם חולין קל"ט, ב':

תרגום אונקלוס

אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנּוּן וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי בְחַרוּ: (ג) וַאֲמַר יְיָ לָא יִתְקַיַּם דָּרָא בִישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם בְּדִיל דְּאִנּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיבְנָא לְהוֹן מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן: (ד) גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי

רש"י

יוכיח ואתה תהיה לו לאלהים [שמות ד'] ראה נתתיך אלהים [שם ז']: כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא בו עד שקמתי דבורה [שופטים ה'] כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי [שם ו'] כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה [פסחים ו'] כבר היתה הגזרה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד את תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא לחלוח פשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית

באור

וחוה בדמות אלהים, בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק. וגם הולידו בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות, והיו חכמים ומשכילים וכל עניניהם מסודרי' ע"פ החכמה והקבלה שבידיהם, לפי שעמדו דרך ה' המקובל אצלם וגם יד הבחירה היתה אתם לקרבם אל עבודת האל ית', והנה השנית היו מבני בנים של אלו שנולדו אחר שהוחלו לעבוד ע"ז, חדל מהשכיל לבותם, והיו בני אדם אובדי עצות שוללי הישוב ותקון הקבוץ, שוכני מדברות תחת חרולים ומערים ונקיקי סלעים, כפראים וחיות היער ואלה ילדו בנות. וכאשר ראו בני האלהים את בנות האנשים האלה הנקראים בני האדם כי טובות הנה, ר"ל יפות. גברה יד יצרם עליהם, עזבו מעלתם הנכבדה, ולקחו להם נשי' דרך חמס מכל אשר בחרו, גם באו דרך זנות אל בנות האדם פחותי המעל' ולא נודע הדבר עד שיולידו להם בנים ויכירו כי אינם מבני שאר האנשי' רק מאלו נולדו שהיו גדולים וחזקי' בטבעם, אבל נופלי' מאבותם בגובה וכח, כלשון לא נפל אנכי מכם (איוב י"ב ג'), וע"ז נקראו נפילים, והמה גבורים כנגד שאר בני האדם: (ג) לא ידון, י"א שרשו נדן מלשון וישב חרבו אל נדנה (ד"ה א' כ"א כ"ז), שהגוף לרוח כנדן והעד אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה (דניאל ז' ט"ו), וראוי להיות יִדּוֹן בפלס יָבוֹשׁ רק שבא הנח תמורת הדגש כמו וַיָּזֶד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), שראוי להיות וַיָּזֶד או וַיִּזַּד.

כ"כ רד"ק בשרשים בשרש דון ושרש נדן, ולדעת ראב"ע יתכן להיות משרש דון ועניינו נדן כאשר מצאנו אם יעלה לשמים שיאו (איוב כ' ו'), ששרשו שוא ועניינו כמו נשא. וראוי' להיות ידון בשורק, ואולם מצאנוהו גם בחולם כמו וישב העפר (קהלת י"ב ז'), והפירוש לא יהי' רוחי

וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם: פ מפטיר

(ה) וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם: (ו) וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־

ת"א כי רבה מגלה י', ב'. סנהדרין ק"ח, א': רק רע סוכה נ"ב, א'. קדושין ל', ב'. ב"ב ט"ז, א': וינחם סנהדרין ק"ח, א' וב':

עס אויך נאכהער, וויל דיא גאָטטליכען מענשען קאמען צו דען טאָכטערן דעס געמיינען מאַננעס, אונד דיזע איהנען געבארען; דיזעס זינד דיא העלדען, וועלכע פֿאָן יעהער בעריהמטע מענער ווארען. (ה) אלס דער עוויגע זאה, דאס דיא באָזהייט דעס מענשליכען געשלעכטעס גראָס וואר אויף דער ערדע, אונד אללעס טיכטען דער געדאנקען זיינעס הערצענס נור אימּמער אויף דאז באָזע גינג. (ו) דא בערייעטע דער עוויגע, דאס ער דען מענשען אויף ערדען געמאכט

תרגום אונקלוס

יָעֲלִין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנַת אֱנָשָׁא וִילֵידִין מִנְּהוֹן אִינוּן גִּבָּרַיָּא דִּי מֵעַלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: (ה) וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא: (ו) וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר לְמִתְבַּר

רש"י

לשון ענקים הוא: בימים ההם. בימי דור אנוש ובני קין (ב"ר): וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותן שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים

באור

באותו כדן שהוא הגוף לעולם אלא אוליאו מתנה. וי"א שהוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף, והנכון כפי' ר' יהודה חיוג ורד"ק בשם אביו שהוא משרש דון מלשון מריבה כמו יגרה מדון (משלי ט"ו י"ח וכ"ח כ"ה וכ"ט כ"ב), בפלס מלון משרש לון. ובאורו לא יהי' עוד רוחי העליונ' אשר נפחתי באדם תמיד במריבה ומדון עם הבשר. בשגם הוא בשר, כמו לפי שהוא גם בשר ואינו רוח עליון לבד, כי אם מורכב מבשר ורוח, והשי"ן פתוח' כמו שלמה אהי' (שיר א' ז'), שקמתי דבורה (שופטים ה' ז'). ונגזר מן אשר, והמל' מורכבת כאלו יאמר בעבור אשר גם בשר הוא, ומתורגם בל"א (דיאוויל ער דאך פֿלייש אויך איזט): והיו ימיו מאה ועשרים שנה. אקבע לו זמן ק"כ שנה, אם ישובו אקיי' אותם בעולם, ואם לאו אכלה אותם, וכן ת"א ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: (ד) הנפלים היו בארץ בימים ההם, הכוונ' שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו עם בנות האדם הנפילים ההם, וגם אחרי כן, כי הנפילים ההם עצמם הולידו נפילים כמותם, והם הגבורים אשר מעולם אנשי השם, כי האנשים אחר המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה, ויאמרו כבר היו גבורים כאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן, וזהו פשט הגון בפרש' הזאת (לשון הרמב"ן ז"ל), ונשאר מזה הענין רמז קלת בספורי האומות, אלא שהמשוררים היוונים בלבלו הענינים והחשיכו מאור האמת בכזביהם עד שכמעט לא יוכר ולא יבדל מן ההבל שהוסיפו עליו, כידוע לקורא בספריהם, ויאמרו שהאלילים זנו את בנות האדם וילדו להם העבנים בני האלילים הנקראים (האלבגאָטטער) ומהם נולדו הגבורים הידועים בשמותם: (ה) וכל יצר, תאות לב האדם ורעיוני נקרא כן לפי שהוא יולד ופועל הענינים בלב שהלב יתאוה אליהם: (ו) וינחם, מבנין נפעל ולא מבנין

תרגום אשכנזי

האטטע, אונד האטטע פֿערדרוס אין זיינעם הערי צען. (ז) אונד דער עווי־

הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ (ז) וַיֹּאמֶר

תולדות אהרן ויתעצב עקדה שער ס"ז. עקרים מ"ג, ס"ט:

רש"י

שאלו היה מן העליונים היה ממרידן (ב"ר): ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות ובן אדם ויתנחם [במדבר כ"ג] ועל עבדיו יתנחם [דברים ל"ב] וינחם ה' על הרעה [שמות ל"ב] נחמתי כי המלכתי [שמואל א' ט"ו] כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו [שם ב' י"ט]. וזו כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים

תרגום אונקלוס

תּוּקְפֵיהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ (וַאֲמַר שַׁפִּיר עֲבָדִית דִּי בְרָאתִינוּן בְּאַרְעָא וְלָא בְרָאתִינוּן בִּדְקִיעָא)׃ (ז) וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי

באור

התפעל, כי הי' ראוי להיות בפתח הנו"ן, כי עם החי"ת לא יצא תשלום הדגש, ופירושו לדעת רש"י ז"ל נהפכה מחשבתו של מקום ממדת הרחמים למדת הדין, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ, וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות, ובן אדם ויתנחם (במדבר כ"ג י"ט), ועל עבדיו יתנחם (דברים ל"ב ותהלים קל"ה י"ד), וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב י"ד), נחמתי כי המלכתי (שמואל א' ט"ו י"א), כלם לשון מחשבה אחרת הם עכ"ל. והנה אמת גמור שכל לשון נחמה הוא תמורת הלב מעצה לעצה שכנגדה, פעם מן הרעה לטוב' ופעם להפך כגון ונחמתי על הטוב' (ירמי' י"ח י') ואולם מה שפי' הרב בפסוק כי עשה את האדם בארץ הוא רחוק, והראב"ע כתב ידוע כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם והוא היותר נאות לפשטות הכתוב: ויתעצב אל לבו, א"ת ואמר במימרי' למתבר תוקפיהון כרעותיה הכונ' עלה על לבו של מקום להעציב האדם, נטה מדרך פשטות הכתוב כדי להרחיק מדת העצבון מהאל יתעלה שהוא מרומם ונשגב מכל מדה פחותה. ובדברי רבותינו ז"ל בב"ר אפיקורוס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודי' שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן, אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו, אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן, אמר לו ומה עשית, אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל, אמר לו ולא היית יודע שסופו למות, אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא, אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא וסופו לאבדן לא נמנע מלבראן. יתבונן המשכיל כי המדות הנפשיות הנקראות התפעלות (ליידענשאפֿטען) או רגשות הנפש יחלקו לשני מינים שביניהן הבדל עצמי, המין האחד ישתעף מן הקניני' וכוחות הנפש האמתיים, והם התעוררות כח התשוק' להדבק בדבר או להתרחק ממנו כפי הטוב והרע שימצא בו, כגון האהב' והשנא', השחוק והכעס והרצון החדוה והעצבון, והן כלם שלמות בעצם וראשונ' ראויות ומשובחות בלב המשכיל, ולא יחטיאו כי אם כאשר יצאו מגדר השווי ויעברו בחוק הקצוב, כי אז יטרידו את מחשבות האדם ויטרפו את דעתו והוא בא על ידיהם לסכלות רב כי יגבירו את כח התשוק' על משפט התבונ' וזהו מקור כל מרי וזדון כאשר כתבנו למעל', ואולם כל עוד שלא יצאו מגדרם הם באדם לתפארת ואין בהם גנות וחסרון בעצם. והמין השני שרשו ההעדר והשלילות, ואין להם מציאות כי אם בעצם מוגבל, מקבל ההעדר ההוא אשר ממנו ישתעפו. והן המשל בזה הכילות, והחרטה, מורך הלב והיאוש ודומיהם. כי לא יתכן הכילות כי אם ברבות גדרי הכילי, כאשר ידאג שלא ימצא די מחסורו, ולא תתכן החרטה כי אם בהשתנות הידיעה והעצה, ואין מורך הלב כי אם בחלש, ואין יאוש כי אם בהעדר התקוה, וכן כלם, והדרכים האלה הם חסרונות בעצם ושלילות, אלא שבבחינות האדם פעמים שישובחו כי יביאו אותו אל המעשים הטובים כידוע מן החרטה ודומי'. והנה נראו מדברי חז"ל שלא נמנעו ליחס את דרכי המין הראשון אל השם יתעלה, אמרו עליו שהוא כועס ושוחק ושמח ונעצב, לפי שאלו הדרכים האלו נקיית מכל חסרון ומכל גנות ושלילות בעולם, הוא כועס במשפט, ושוחק בצדק, שמח בטוב הגמור ונעצב ברע האמתי מבלי בלבול המחשב' וטרוף, יתעלה

יְהוָ֗ה אֶמְחֶ֨ה אֶת־הָאָדָ֤ם אֲשֶׁר־בָּרָ֙אתִי֙
מֵעַל֙ פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֔ה מֵֽאָדָם֙ עַד־בְּהֵמָ֔ה
עַד־רֶ֖מֶשׂ וְעַד־ע֣וֹף הַשָּׁמָ֑יִם כִּ֥י נִחַ֖מְתִּי
כִּ֥י עֲשִׂיתִֽם׃ (ח) וְנֹ֕חַ מָ֥צָא חֵ֖ן בְּעֵינֵ֥י
יְהוָֽה׃ פ פ פ
(ט) אֵ֚לֶּה תּוֹלְדֹ֣ת נֹ֔חַ נֹ֗חַ אִ֥ישׁ צַדִּ֛יק תָּמִ֥ים

ת"א נחמתי סנהדרין פי"א, ק"ח א': ונח מצא סנהדרין שם: איש ע"ז נ"א, א'. זבחים ק"ח, א'. עקדה שער ע"ז: תמים ערובין י"ח, ב'. סנהדרין ק"ט, א'. ע"ז ו', א', נ"א, א'. זבחים קי"ו, א':

תרגום אשכנזי לא

גע שפראך: איך וויל דען מענשען, דען איך ערשאפפען האבע, פאָן דעם ערדבאָדען פערטילגען; יא פאָן מענשען ביז פיה, ביז געווירם אונד געפליגעל דעס הימעלס, דען עס רייעט מיך, דאס איך זיא געמאכט האבע, (ח) נח אבער פאנד גנאדע אין דען אויגען דעס עוויגען. (ט) פאָלגענדעס איזט דיא געשלעכטספאָלגע דעס נח; נח וואר איין גערעכטער אויפריכ-

תרגום אונקלוס

בְּרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָא אֲרֵי חָבִירַת בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּינוּן: (ח) וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ: (ט) אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים

רש"י

שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין בר"אם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם ועד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר). ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתים. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

חסלת פרשת בראשית

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה [משלי י'] דבר אחר ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים: בדורותיו. יש מרבותינו

באור

שמו מכל זה התפעלות בלי קנה, ולא יצא א"כ מזה שום שנוי או חסרון בחיק אחת ממדותיו ח"ו, ואם הם לפעמים חסרון בחיק האדם ויולידו אצלו המדות הפחותות, אין זה כי אם מהסבה שזכרנו כי יעבדו חוק ויטרפו את דעת בעל הסבה. וכל זה ברגשות המין הראשון שזכרנו ואולם רגשות המין השני לא יאמרו על השם יתעל' כלל כי אם על הדרך ההעבר'. ולדבר כלשון בני האדם, כדי שיבינו השומעים, ולזה בתיבת וינחם שהוראתה רגשת המין השני אמרנו עליו שדברה תור' כלשון בני אדם, ואולם בתיבת ויתעצב המורה על שנאת הרע האמתי, נאמר שבשעת העצבון הוא נעצב באמת כאשר זכרנו: (ז) ויאמר ה', יתכן שהוא דבק עם לבו הכתוב למעל': אמחה את האדם, על הכללי יאמר: מאדם עד בהמה, אף הם השחיתו את דרכם (ב"ר) ד"א הכל נברא בשביל האדם, וכיון שהוא כלה מה צורך באלו (רש"י): כי נחמתי כי עשיתם, חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים (רש"י), הלך לפי דרכו בהוראת לשון נחמה, שהוא לשון המלכה. ועיין מה שכתבנו למעל': (ח) חן, הטובה בלי הגמול תקרא חנינה, והחן הוא הסבה אל הטובה ההיא, והוא מפעלי הכפל משורש חנן. והשם הוא החונן האמתי, כי אם נצדק מה נפעל לו, לכן תקרא בקשת הטוב' מאתו תחנה, ואתחנן אל ה', והוא לבדו חנון, כי החנינה בו בעצם, וזולתו לא יקרא חנון, כי אם חונן, שהחנינה אליו במקרה, ואין להאריך פה: (ט) אלה תולדת נח, למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת ואח"כ מפרש כי העולם חטאו. ונח מצא חן, ואחר כך מפרש אלה תולדות נח במי בניו האיך כי שלשה בנים היו לו

הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ: (י) וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת: (יא) וַתִּשָּׁחֵת

טיגער מאן אין זיינען צייטען, אונד וואנדעלטע מיט גאָטט. (י) נח צייגטע דרייא זאָהנע, שם, חם אונד יפת. (יא) דא-

תולדות אהרן האלהים סנהדרין נ"ז, א': התהלך עקדה שער ק': ותשחת סנהדרין נ"ז, א':

רש"י

דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום [סנהדרין ק"ט]: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו [בראשית כ"ד] נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר וזהו שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' קום התהלך [שם י"ג] להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך [שמואל א' י"ב] להבא ובא והתפלל אל הבית הזה [מלכים א' ח'] לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הפכו להבא: (יא) ותשחת. לשון ערוה וע"א [סנהדרין כ"ז ק"ח]: (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו פן תשחיתון [דברים ד']:

תרגום אונקלוס

הוה בדרוהי בדחלתא דיי הליך נח: (י) ואוליד נח תלתא בנין ית שם ית חם וית יפת: (יא) ואתחבלת ארעא קדם יי

באור

וציוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו' (הרשב"ם בתחלת פ' וישב). והנה לפ"ז מלת תולדות כמשמעו: נח, נאמר שלש' פעמים בפסוק זה והי' די באחד יאמרו המדקדקים כי בא השם במקום הכנוי דרך צחות וכן מצינו ה' פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח' י"ט). צדיק, במעשיו: תמים, בלבו, והוא תאר השם מפעלי הכפל, ואיננה דבקה עם מלת צדיק להיות פירושו כמו צדיק גדול שר"ל שלם בצדקתו, (איין פאָללקאָממען גערעכטער מאַן) דא"כ היו ראוים להיות צַדִּיק תָּמִים בנגינות מרכא טפחא, רק מלת תמים שבה לתאר איש כאלו מלת איש מושכת עצמה ואחרת עמה, איש צדיק ואיש תמים. לכן מלת צדיק בתביר שהוא טעם מפסיק: בדרתיו, לשון רבים לפי שהאריך ימיו וראה דורות הרבה ובכלם היה צדיק והנה הוא הי' חי קצת דורו של מתושלח ועד שהי' אברהם בן נ"ח שנה ושי' אברהם היה בן נ"ח כשמת נח: התהלך־נח, ענינו התעסקות בעבודת השם יתעלה, ושבת בנין התפעל כשתנה משמשת כל אשר מקבלי המקרה כי הוא עצמו מסבב להיותו מקבל המקרה כמו והתברכו בזרעך (בראשית כ"ב י"ח). והתברך בלבבו (דברים כ"ט י"ח), והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו), והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י'), ופעמים המקרה יוצא מאתו לבד כמו התהלך נח דכאן. ופירושו בעבור היותו בדורות רשעי' וחוטאי' ולא התבודדו לעבודת השם יתעלה וליראתו כי אם הוא לבדו אומר כי הוא סבב בהתבודדו לבדו והפרדו מחברתם להיותו הולך את האלהים כי אם הי' מתחבר עמהם אע"פ שהי' לבו שלם עם השם הי' למד ממעשיהם כמו שאמר החכם הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע (משלי י"ג כ'). אבל בהפרדו מחברתם והתבודדו לבד זה סבב להיותו הולך את האלהים. (י) את שם את חם ואת יפת, הנראה כי יפת הוא הגדול, שנאמר אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), וכן ימנה בתולדותם, בני יפת תחלה, וחם הוא הקטן בכולם. כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (שם ט' כ"ד), אבל הקדים שם בעבור מעלתו, והזכיר חם אחריו כי כן נולדו, והנה נתאחר יפת, ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם. כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדותם. ואין ליפת מעל' שיבטל הסדר בעבורו, אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אע"פ שהוא האחרון בספור התולדות, וכן בני אברהם יצחק וישמעאל (ד"ה א' א' כ"ח), ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו (יהושע כ"ד ד'), (הרמב"ן): (יא) ותשחת הארץ, אנשי הארץ וכן ותמלא הארץ, כמו וכל הארץ באו (בראשית מ"א נ"ז): לפני האלהים, יש שפירשו בפרהסיא, ויש שפירשו בסתר ולא ידע כי אם ה'. וי"מ ותשחת הארץ לפני האלהים, במה שבין אדם למקום, ותמלא הארץ חמס, במה שבין

הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ
חָמָס׃ (יב) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה
נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־
דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃ ס (יג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה
הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם
אֶת־הָאָרֶץ׃ (יד) עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר

ת"א השחית סנהדרין םם וק"ח םם. ע"ז כ"ב, ב'. חולין כ"ב, א'. בכורות נ"ז, א'. תמורה כ"ח, ב': ויאמר וכו' סנהדרין ק"ח. א': עשה סנהדרין םם:

תרגום אשכנזי

מאלס ווארד דיא ערדע פֿערדערבט פֿאָר גאָטט, אונד ווארד פֿאָללער געוואלטטהעטיגקייט. (יב) אלס נון גאָטט דיא ערדע זאה, אונד זיא פֿערדערבט פֿאנד, דען אללעס פֿלייש האטטע זיינע זיטטע פֿערדערבט אויף דער ערדע, (יג) דא שפראך גאָטט צו נח: דער אונטערגאנג אללעס פֿליישעס איזט פֿיר מיך געקאָממען, דען דיא ערדע איזט דורך זיא פֿאָללער געוואלטטהעטיגקייט געוואָרדען, דאהער וויללל איך זיא פֿערדערבען זאממט דער ערדע. (יד) מאכע דיר איינע ארכע פֿאָן גפר

תרגום אונקלוס

וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ (יב) וַחֲזָא יְיָ יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבָּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנָשׁ יָת אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא׃ (יג) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא דְכָל בִּשְׂרָא עַל לְקֳדָמַי אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְהָאֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם אַרְעָא׃ (יד) עֲבֵיד לָךְ תֵּיבוּתָא דְאָעִין דְקַדְרוֹם מְדוֹרִין תַּעְבֵּיד יָת

רש"י

ותמלא הארץ חמס. גזל (ס"א שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם) [יונה ג']: (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרלומוסיא באה לעול' והורג' טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל [סנהדרין ק"ה]: את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר [שמות ט'] מן העיר. חלה את רגליו [מלכים א' ט"ו] מן רגליו. דבר אחר את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמרא כופרא בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו לריח

באור

אדם לחבירו, והכוון שדברה תורה כלשון בני אדם על דרך שיזיקו השומעים כנגד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ירא ממנו. חמס, בגזל ועושק ולקיחת גם הנשים בחזקה: (יב) דרכו, הרגל מעשיו: (יג) קץ כל בשר, שרשו קצץ ורא' מהדגש שבלד"י בבואו עם כנויו קִצִּי. קצו ור"ל סוף הזמן כאלו שם חתוך מענין וקצץ פתילם (שמות ל"ט ג'), או אפשר שרשו קצן כאשר מלאכו עד אנה תשימון קנצי למלין (איוב י"ח ב'), והדגש שבכנויים לחסרון נו"ן ע"פ כמו חִטָּה מן חנט, אפו מן אנף: בא לפני, הגיע לפני: כי מלאה הארץ, פעל עומד: את הארץ, כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט) מן, או פירושו עם הארץ כמו רעה את אחיו בצאן (בראשית ל"ז ב'), או שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה ור"ל הנני משחיתם ומשחית את הארץ: (יד) עשה לך, לצורך: תבת, עשוי' כדמות ספינה ואין לה משוטין: גפר, הוא עץ קל על פני המים ואין לו ריע במקרא, ואמר בו התרגום

קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ
מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ (טו) וְזֶה אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ
הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים
אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ (טז) צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה
וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח
הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם

ת"א צהר שם שם: ואני שם שם:

האָלץ, טהיילע דיזע אַרכע אין קאממערן אב, אונד בעשטרייכע זיא פאָן איננען אונד פאָן אויסען מיט פעך. (טו) פאָלגענדער געשטאלט זאָללסט דוא זיא מאכען: דרייא הונדערט עללען זייא דיא לעננע דער ארכע, פינפציג עללען איהרע ברייטע, אונד דרייסיג עללען איהרע האֶהע. (טז) דוא זאָללסט אויך אן דער ארכע איינע בעלייכטונג מאכען, זיא אָבערהאלב ביזצו איינער עללע אבנעהמען לאססען, אונד דען איינגאנג דער ארכע זאָללסט דוא אין איינער זייטע דערזעלבען מאכען, אונטערסטעס שטאָקקווערק, צווייטעס שטאָקקווערק אונד דריט-

רש"י

ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסוי' משופע ועולה עד שסופו קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (בספרים אחרים אינו) מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים שנים ושלישים.

תרגום אונקלוס

תֵּיבוּתָא וְתַחְפֵּי יָתַהּ מִגָּיו וּמִבָּרָא בְּכוּפְרָא: (טו) וְדֵין דִּי תַּעְבֵּיד יָתַהּ תְּלָת מְאָה אַמִּין אוּרְכָּא דְּתֵיבוּתָא חַמְשִׁין אַמָּה פּוּתְיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמַהּ: (טז) נְהוֹר תַּעְבֵּיד לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִינַּהּ מִלְעֵילָא וְתַרְעָא דְּתֵיבוּתָא בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין

באור

קדרוס. ואמרו רבותינו ארבעה מיני ארזים הם ארז קדרוס עץ שמן וברוש, ויש נוסחאות אעין דקדרון. וי"ע תרגם קיסין קדרונין וכן בתרגום ירושלמי קיסין קדרונין. ובבראשית רבה רבי נתן אומר עלי נופר אעין דקדרונא, ובילמדנו ויורהו ה' עץ (שמות ט"ו כ"ה), ר' יהושע בן קרחה אומר קדרונין, והוא שם כולל לדבר העשוי מעץ גפר שהוא עץ שטים, ול"נ שמין הארז הגדל בארץ אררט נקרא כן שתרגום אררט קדר, וכן מצאנו עוד ג' פעמים אררט בפסוק והם והמה נמלטו ארץ אררט (מלכים ב' י"ט ל"ז וישעי' ל"ז ל"ח). ממלכות אררט מני ואשכנז (ירמי' נ"א כ"ז). כולם מתורגמין קדרו ואף שנדפס קרדו נראה שט"ס הוא. ולפי שהתיבה נעשתה במדינה ההיא, או סמוך לה כמ"ש ותנח התיבה בחדש השביעי וגו' על הרי אררט (בראשית ח' ד'), צוה לעשותה מהארז המיוחד הגדל שם: קנים. מדורים חלוקים (כמו שעושין לעופות קנים רבים חלוקי') להיות כל חי' ועוף ובהמ' איש ואשתו שהם זכר ונקב' לבדו: וכפרת. פעל נגזר מן שם כפר ור"ל שיכסנה בכפר ושם כפר י"מ זפת מדברי רז"ל כופרא וי"מ שהוא מה שנקרא בערבי קפ"ר ובל"א (פעך, האַרץ): מבית. מבפנים: (טו) וזה אשר תעשה אתה, פי' וזה השיעור והמדה, והנה קומתה עשירית ארכה. כדי שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה הרוח: רחבה, הרי"ש בקמץ לבד והוא ת"ק במקום אחיו החולם: (טז) צהר, מגזרת צהרים וביאורו חלון שממנו תכנס האורה. וחז"ל אמרו שהיתה אבן טובה, וכן נרא' שהושם תוך החלל הנקרא חלון גשם בהיר מכניס אור היום ומונע הגשם והרוח מלבוא ולזה יקרא צהר: תכלנה, מוסב על התיבה שהיא לשון נקיב'. שתהי' מקצרת ועולה עד אמה אחת בסוף, והיתה א"כ התיבה כתבנית מחודד. למען לא תתהפך כאשר יניענה הרוח: תחתים שנים ושלשים, כולם שמות תארים הם וראוים להיות בב' יוד"ין תחתיים שניים שלשיים אחת ליחס ואחת לרבים והנה במלות תחתים שנים נפלה יו"ד הרבים ובמלת שלשים נפלה יו"ד היחס, ויו"ד הרבים כתוב' כמו עברים נכרים הראוי עבריים נכריים

וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ (יז) וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא
אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת
כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃
(יח) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־
הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־

תולדות אהרן ובאת שם שם:

טעם שטאָקווערקע זאָללסט דוא דארין אבטהיילען. (יז) איך אבער ווילל דיא זינדפלוט פאָן וואססער אויף דיא ערדע ברינגען, אללעס פלייש, אין וועלכעם לעבענסהויך איזט, אונטער דעם הימעל צו פערדערבען; וואס אויף דער ערדע איזט, זאָלל פערגעהען, (יח) מיט דיר היגעגען ווילל איך מיינען בונד ערריכטען, דוא זאָללסט אין דיא ארכע קאָממען, דוא אונד דיינע זאָהנע, דיינע פרויא אונד דיינער זאהנע

תרגום אונקלוס

אַרְעָאִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִינַהּ׃ (יז) וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתִי יָת טוֹפָנָא מַיָּא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כֹּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת׃ (יח) וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃

רש"י

ג' עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור. תחתיים לזבל [שם]: (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר מה אנוש כי תזכרנו [תהלי' ח']: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס"א מיתי וכן הגיה מהרש"ל בח"ש במסכת שבת): (יח) והקימותי את בריתי. ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים

באור

כי תואר היחיד הוא עברי נכרי או שיו"ד היחס של שנים משמשת לעצמה ולמלת שלשים, ולדעת הראב"ע אין כאן יו"ד היחס כלל רק שהתואר היחיד במלות תחתים שנים הוא תחתי שני ויו"ד הרבים נבלע ותואר היחיד של שלשים הוא שליש במשקל נביא חסיד שמהם לרבים נביאים חסידים ובא עם יו"ד הרבים ואם כי תואר היחיד של שלשים משונה מתארי היחיד של תחתים שנים אין תימה כי משקלי השמות משתנים, והשי"ן שניה של שלשים רפוי' כי החירק של הלמ"ד היא ת"ג אף שנחסרה היו"ד שלאחרי'. (יז) המבול. י"א ששרשו בלל מלשון בליל' ועירוב כי מדרך המים שיעשו זה, וראוי להיות מַבְלוּל כמו מַסְלוּל (ישעי' ל"ה ח'), וכמו הַמְּשׁוֹר (שם י' ט"ו). ואף שהם בחולם הנה החולם והשורק מתחלפי' וי"א ששרשו נבל ופירושו גשם מענין ונבלי שמי' מי ישכיב (איוב ל"ח ל"ז), שפירושו גשמי שמים. וראוי מַנְבּוּל על משקל מַנְעוּל ותחסר הנו"ן ונבלעת בדגש הבי"ת ומשקלו מַבּוּעַ משורש נבע, והוא חסר הנסמך והראוי המבול מבול מים כי לא תבוא ה"א הידיע' על הנסמך וכמו הארון הברית (יהושע ג' ט"ו), והנה גשם הוא שם כלל למי המטר, ומבול הוא שם תואר לריבוי גשמי' או לכל דבר הנופל מן השמי' כמו אש וברד ושלג אם ירד לרוב, לכן אמר מבול מים ולא יתכן לומר גשם מים: (יח) את בריתי, שלא ימותו הוא ובניו במבול ושלא ימיתוהו החיו' בתיבה, ור"י אברבנאל כתב כי ברית נאמר על חוקי הבריא' הראשונ' כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה (ירמי' ל"ג כ"ה), את בריתי היום ואת בריתי הליל' (שם כ'), ואמר ה' לנח כי הברי' והגבול אשר שם למים שלא יכסו את הארץ במאמר יקוו המים אין ראוי לשמרו לבני דורו שהפרו את בריתי אבל הברית הזה אקים אתך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ומלת ברית, י"א כי שרשו ברת וענינו קיום, וי"א ששרשו ברה והתי"ו במקום ה"א השרש ולכן לא תפול בלשון

בָּנֶיךָ אִתָּךְ׃ (יט) וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר
שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת
אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ (כ) מֵהָעוֹף
לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל
רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ
אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ (כא) וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־
מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה
לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ (כב) וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני

ת"א ומכל ע"ז ה', ב', נ"ח, ח'. זבחים קט"ז, ח': להחיות ע"ו, ח', ונ"ח ח'. זבחים קי"ג, ח': מהעוף סנהדרין נ"ז, ח:

ווייבער מיט דיר, (יט) אונד פֿאָן אללעם לעבענדיגען פֿאָן אללעם פֿליישע זאָללסט דוא צווייא פֿאָן יעדעם אין דיא ארכע ברינגען. אום זיא מיט דיר צו ערהאלטען, איין מעננכען אונד איין ווייבכען. (כ) פֿאָן אללערלייא געפֿליגעל, פֿאָן אללערלייא פֿיה אונד פֿאָן אללערלייא געווירם דעס ערדרייכס, פֿאָן יעדעם זאָללען צווייא מיט דיר הינאיין קאָממען, צור ערהאלטונג. (כא) נים דיר אבער אויך פֿאָן אללערלייא שפייזע מיט, וועלכע גענעססען ווירד, אונד זאממלע זאָלכעס בייא דיר איין, דאמיט עס דיר אונד איהנען צום שפייזען דינע. (כב) נח טהאט דיזעס אללעס, וויא איהם גאָטט געבאָטען, אלזאָ האט ער געטהאן.

רש"י

שבדור (ב"ר): אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה [ב"ר]: (יט) ומכל החי. אפילו שדים [חגיגה ט"ז]: שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה (ב"ר): (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה [סנהדרין ק"ח]:

תרגום אונקלוס

(יט) וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל בִּשְׂרָא תְּרֵין מִכֹּלָא תָּעֵיל לְתֵיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן׃ (כ) מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִחֲשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכֹּלָא יֵעֲלוּ לְוָתָךְ לְקַיָּמָא׃ (כא) וְאַתְּ סַב לָךְ מִכָּל מֵיכַל דְּמִתְאֲכֵיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃ (כב) וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃

באור

רבים כאמרם ז"ל י"ג בריתות ואם היתה נוספת או לנקב' היתה נופלת בל"ר כמו מן ליל' לילות לנקבה לבקות, והבית שוה בסמוך ובמוכרת. כמו שבת שְׁבִית יעקב (תהלי' פ"ה ב'), סמוך, ובנתיו בַּשְּׁבִית (במדב' כ"א כ"ט), מוכרת, והוא מן ובדא אותכן (יחזקאל כ"ב מ"ז), ועניינו בריתה, והרלב"ע כתב שיתכן שהברית היא שנשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בכתוב כמו שכתוב במשנה תורה ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א' כ"ב), ולא נמצא בפ' שלח לך רק שהקב"ה אמר למשה שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'), ולדעת המתרגם האשכנזי אין צורך לאלו הדחוקים, כי תיבת והקימותי נופלת בשוה על שם דת הברית ועל כריתתו (האלטען אונד עררינטען), וכאן ענינה (עררינטען): (יט) שנים מכל אח"כ ביאר ואמר זכר ונקבה יהיו וזהו כלל, ובפסוק שלאחריו פרט ואמר מין העוף ומין הבהמה ומין הרמש, ואולי רמש אמר האדמה להוציא הדגים שגם הם בכלל הרמש, וגם בכלל בשר, כמ"ש ואתה אמרת בשר אתן להם וגו' אם את כל דגי הים יאסף להם וגו' (במדבר י"א כ"א וכ"ב). שלא להביאם אל התיבה כי עיקר חיותם במים ולא יוכלו להתקיים בתיבה, כי לא רצה הקב"ה לחדש דבר מעתה ולברוא בריאה חדשה: (כא) לאכלה, מקור מבנין הקל עם תוספת ה"א מאותיות האמנתי"ו: (כב) ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל, ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה:

ז (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־
בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק
לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ (ב) מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה
הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ
וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה
הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ (ג) גַּם מֵעוֹף
הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה
לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ (ד) כִּי
לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־
הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה
וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ה) וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל
אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ (ו) וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת

ת״א כי אותך ערובין י״ח, ב׳: מכל וכו׳ סנהדרין ק״ח ב׳: לחיות ע״ז ה׳׳ ב׳, ו׳. ח׳, כ״ח׳ ח׳. זבחים קי״ח, א׳: ונח סנהדרין ס״ט, ב׳:

ז (א) דער עוויגע שפראך צו נח: געהע היניין, דוא אונד דיין גאנצעס הויז אין דיא ארכע, דען דיך האבע איך גערעכט פֿאָר מיר בעפֿונדען אין דיזער צייט. (ב) פֿאָן אללעס ריינען פֿיה זאָללסט דוא דיר זיבען פאאר פֿאָן יעדער ארט נעהמען, דאז מעננכען אונד זיין וייבכען; אביער פֿאָן דעם פֿיה, וועלכעס ניכט ריין איזט, זאָללסט דוא צווייא נעהמען, דאז מעננכען אונד זיין ווייבכען. (ג) אויך פֿאָן דעם פֿליגעלווערק דעס הימעלס זיבען פאאר, מעננכען אונד ווייבכען, דען זאאמען דאפֿאָן אויף דער גאנצען ערדע צו ערהאלטען. (ד) דען איבער זיבען טאגע לאס איך אויף דיא ערדע רעגנען, פֿירציג טאגע אונד פֿירציג נעכטע, אונד פֿערטילגע אללעס וועזען, וועלכעס איך געמאכט האבע, פֿאָן דעם ערדבאָדען הינוועג. (ה) נח טהאט אללעס, וויא איהם דער עוויגע געבאָטהען. (ו) נח וואר זעכס הונדערט יאהר אלט, אלס דאז וואססער דער

תרגום אונקלוס

ז (א) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוֹל אַתְּ וְכָל אֱנַשׁ בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין׃ (ב) מִכֹּל בְּעִירָא דַּכְיָא תִּסַּב לָךְ שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא וּמִן בְּעִירָא דִּי לָיְהוֹהִי דַּכְיָא תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא׃ (ג) אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ (ד) אֲרֵי לִזְמַן יוֹמִין עוֹד שַׁבְעָא אֲנָא מָחֵית מִטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (ה) וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקְדֵיהּ יְיָ׃ (ו) וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה

רש״י

ז (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב״ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה [ערובין י״ח]: שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו׳. בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה.

באור

ז (ב) שבעה שבעה, שבעה זוג זכר ונקבה כמ״ש י״ד: איש ואשתו, הנה שמות איש ואשה יפלו גם על מין חי ואף גם על מיני הצמחים והדוממים, על כ׳ דברים שיש ביניהם קצת יחוס ודמיון: (ג) גם מעוף השמים, העתיד כי הכתוב נמשך למעלה: (ד) היקום. לדעת הרשב״ע שרשו יקם והוא שם במשקל. לו מנחי העי״ן ושרשו קום רק שבא הפוך העי״ן קודם

שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ (ז) וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ (ח) מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ (ט) שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ (י) וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ (יא) בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־

ת"א אשר איננה פסחים ג', א'. ב"ב קכ"ג, א': ויהי סנהדרין ק"ח, ע"ב: בשנת ר"ה י"א, ב':

זינדפֿלוט אויף דיא ערדע קאם. (ז) דא גינג נח, זיינע זאָהנע, זיינע פֿרויא אונד זיינער זאָהנע ווייבער אין דיא ארכע פֿאָר דעם געוועססער דער זינדפֿלוט. (ח) פֿאָן ריינעם פֿיה זאָוואָהל אלס פֿאָן דעם פֿיה, וועלכעס ניכט ריין איזט, פֿאָם געפֿליגעל אונד פֿאָן אללעם, וואס אויף דעם ערדרייך קריכט, (ט) קאמען איהרער צווייא אונד צווייא, מעננכען אונד ווייבכען צו נח אין דיא ארכע, וויא גאָטט נח געבאָטען האטטע. (י) אלס דיא זיבען טאגע פֿאָרבייא ווארען, קאם דאז געוועססער דער זינדפֿלוט אויף דיא ערדע. (יא) עם וואר אים זעכס הונדערטען יאהר פֿאָן דעם לעבענסאלטער נח, אים

תרגום אונקלוס

שְׁנִין וְטוּפָנָא הֲוָה מַיָא עַל אַרְעָא: (ז) וְעַל נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא מִן קֳדָם מֵי טוּפָנָא: (ח) מִן בְּעִירָא דַכְיָא וּמִן בְּעִירָא דִי לֵיתוֹהִי דַכֵי וּמִן עוֹפָא וְכֹל דִי רָחִישׁ עַל אַרְעָא: (ט) תְּרֵין תְּרֵין עָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְכַר וְנוּקְבָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת נֹחַ: (י) וַהֲוָה לִזְמַן שַׁבְעָא יוֹמִין וּמֵי טוּפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא: (יא) בִּשְׁנַת שִׁית מְאָה שְׁנִין לְחַיֵי נֹחַ בְּיַרְחָא

רש"י

אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח [סנהדרין ק"ח]: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: (ט) שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: באו אל נח. מאליהן: (יא) בחדש השני. רבי

באור

הפ"א וראוי להיות קיום כמו ריבה ה' את יריבי (תהלי' ל"ה א') ולדעת הרד"ק היו"ד נוסף בפעלים יצול, יתור הרים (איוב ל"ט ח'), והוא שם כלל לכל חי שהוא על האדמ': (ו) והמבול הי'. וי"ו והמבול הוא וי"ו המשך שזכרנו בכמה מקומות, והוא לחבר שני משפטים שביניהם קשר תנאי או זמני או מקומי, והכוונ' כאשר הי' נח בן שש מאות שנה אז הי' המבול על הארץ וכן מתורגם בל"א: והמבול היה מים, המבול מושך עצמו ואחר עמו כאלו אמר והמבול הי' מבול מים: (ז) מפני מי המבול, מפני פחד מי המבול: (ט) שנים שנים באו אל נח, לא פירש כאן שמהטהורים באו שבעה שבע', ורש"י פי' שמן הפחות היו שנים, ועכ"ז לא הי' צורך להודיענו זאת, והנכון כי הכוונ' אחרת יש כאן להודיע מפלאות תמים דעים שבין שבע' זוגות הטהורי' ובין כל זוג ממיני הטמאים כולם באו מאליהם זוגות זוגות דהיינו זכר ונקב' ולא ב' זכרים או ב' נקבות, והרמב"ן כתב כי שנים מכל מין באו מאליהן לז"כ באו אל נח, וכן לקמן והבאים זכר ונקב' מכל בשר באו ר"ל הבאים מעצמם הנצרכים לקיום המין,

מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ (יב) וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ (יג) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת

ת"א נבקעו יומא ע"ו, א'. סנהדרין ק"ח, א': וארבת יומא סס:

תרגום אונקלוס

תִּנְיָנָא בְּשַׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזַעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתָּחוּ׃ (יב) וַהֲוָה מִטְרָא נָחִית עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ (יג) בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָת נְשֵׁי בְנוֹהִי

תרגום אשכנזי

צווייטען מאָנאט, אם זיבענצעהנטען טאגע דעם מאָנאטס; אן דיזעם טאגע ערבראכען אללע קוועללען דער גראָסען טיפֿע, אונד דיא שלייסען דעס הימּמעלס וואַרדען אויפֿגעטהאן. (יב) דא וואר רעגענגוס אויף דער ערדע, פֿירציג טאגע אונד פֿירציג נעכטע. (יג) אן עבען דעמזעלבען טאגע גינג נח נעבסט שם חם אונד יפת, דיא זאָהנע נח'ס, וויא אויך דיא פֿרויא

רש"י

אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר [סנהדרין ק"ח]: נבקעו. להוציא מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסלו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו

באור

אך מהטהורי' נצטוה נח שאף שכבר יהיו לו שנים לקיום המין יחזור הוא אחר עוד איזה מהם עד שיושלמו למנין שבעה ולז"א אלא שבע' שבע' תקח לך ולא יבואו: (יא) בחודש השני. נחלקו בו חכמי ישראל ר' אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (ר"ה דף י"א ע"ב), עיין רא"ם: תהום, מצאנוהו לשון זכר ולשון נקב' כמו תהום אל תהום קורא (תהלי' מ"ב ח'), לשון זכר תהום רוממתהו (יחזקאל ל"א ד'), לשון נקב': וארבת. ארבה וחלון שמות נרדפי' אלא שהארב' בגג הבית האוהל, והחלון בכתלו. ותכלית שניהם הבאת מאור השמש בבית. ואולם הארב' תשמש גם להוציא העשן, כענין שנאמר וכעשן מארב' (הושע י"ג ג') ולהוציא ולהביא הכלים והפירות דרך שם כנרא' מאמרם מעלין פירות דרך ארובה (ביצה פ"ה מ"א), והחלון תשמש להשקיף בעדו. בעד החלון נשקפה (שופטי' ה' כ"ח), ולפי שהשמים ידמו לעין הרוא' כאהל נטוי על הארץ, והגשמים יורדי' מתוכם על הארץ, יפול בהם על דרך המליצ' לשון ארבה, כאלו נפתח החלל שבגג האהל להעריף משם המטר, וכן להריק משם הברכ' אמר הנה ה' עשה ארבות בשמים (מלכי' ב' ז' ב'), ועל השמש והירח היוצאים במזרח ובאים במערב התקינו מיסדי התפלות לומר ובוקע חלוני רקיע, וכן בענייני ההשגחה יפול על צד המליצ' לשון חלון ושרש ארבה הוא ארב לדעת הרד"ק בשרשים שרש ארב, ותימה על הראב"ע שכתב שי"א ששרשו רבב והאל"ף נוסף כאל"ף אגדות, ובאמת גם במלת אגדות שרשו אגד וחז"ל עשו ממנו פעל כאמרם ירק הנאגד (מעשרות פ"א מ"ה), אין אוגדין את הלולב אלא במינו (סוכ' פ"ג מ"ח), ונרא' שצריך להיות כאל"ף אגורת כסף (שמואל א' ב' ל"ו), שהוא מן גרה והאל"ף נוסף ואין כוונתו להביא ראי' מן אגורת רק לענין תוספת האל"ף אבל איננו נגזרתו כי אגורת הוא מנחי ל"ה, וכאן כתב שהוא מפעלי הכפל: (יג) בעצם היום הזה, י"א שהוא לשון תוקף כמו כחי ועצם ידי (דברי' ח' י"ז), וטעם הכתוב שבאותו היום בעצמו הנגזר מאת ה'

נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ (יד) הֵמָּה
וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ
וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ
וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃
(טו) וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם
שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃
(טז) וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה
בַּעֲדוֹ׃ שלישי (יז) וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים
יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־
הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ (יח) וַיִּגְבְּרוּ

תולדות אהרן והבאים זבחים קי"ו א':

פאָן נח אונד דרייא וויי-בער זיינער זאָהנע מיט איהנען אין דיא ארכע. (יד) זיא אונד אללער-לייא טהיר, אללערלייא פיה, אונד אללערלייא געווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט, אונד אל-לערלייא געפליגעל: יע-דער פאָגעל, דער פליגעל האט, (טו) גינגען צו נח אין דיא ארכע הינייןן, יע צווייא אונד צווייא פאָן אללעם פליישע, אין וועלכעם לעבענסהויך איזט. (טז) דיא היניינ-געהענדע פאָן אללערלייא פלישע קאמען מעננכען אונד וויבכען, וויא איהם גאָטט געבאָטען האט-טע; זאָדאן שלאָס דער עוויגע הינטער איהם צו. (יז) נון וואר דיא זינדפלוט פירציג טאגע אויף דער ערדע, דיא וואססער פערמעהרטען זיך, הובען דיא ארכע עמפאָר, זאָ דאס זיא האָך איבער דער ערדע וועג גינג. (יח) דאז געוועס-

רש"י

רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא לצפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף לשון נוצה כמו ושסע אותו בכנפיו [ויקרא א'] שאפילו נוצתה עולה אף כאן לצפור כל מין מראות נוצה): (טז) ויסגור ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגות בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם [בראשית כ'] בעדך ובעד בניך [מלכים ב' ד'] עור בעד עור [איוב ב'] מגן בעדי [תהלים ג'] התפלל בעד עבדיך [שמואל א' י"ב]. כנגד עבדיך: ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה

תרגום אונקלוס

עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא׃ (יד) אִנּוּן וְכָל חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי וְכָל עוֹפָא לִזְנוֹהִי כָּל צִפַּר כָּל דְּפָרַח׃ (טו) וְעָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי׃ (טז) וְעָלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָא מִכָּל בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָא דִי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ וְאָגֵן יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי׃ (יז) וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטַלוּ יַת תֵּיבוּתָא וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא׃ (יח) וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל

באור

בא נח ובניו אל התיבה, והכניס בה כל החי' וכל הבהמ', והרמש וכל עוף השמי' למיניהם וכל מזוגותיהם עם גשם ורוח זלעפות וזה דבר מתמי' שיעשה ביום אחד אם לא בעזר האל כי רוחו הוא קנאם: (יד) כל צפור כל כנף, ר"ל כל צפור בעל כנף, ומלת צפור שם כלל לאשר יש לו כנף: (טז) ויסגר ה' בעדו, סגר את התיבה שלא נפתחה מהמים והרוחות כי לולא כן היו מתים לשעתם: בעדו, כנגדו, וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם (בראשית כ' י"ח), עור בעד עור (איוב ב' ד'), מגן בעדי (תהלים ג' ד'): (יז) ויהי המבול וגו' וירבו המים וגו', כבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה, אבל כן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה ונגבה מעל הארץ

הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ
הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ (יט) וְהַמַּיִם גָּבְרוּ
מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־
הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־
הַשָּׁמָיִם׃ (כ) חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה
מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃
(כא) וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ
הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ (כב) כֹּל
אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל

סער פֿערשטערקטע זיך אונד נאהם אימנזער צו איף ערדען, זאָ דאס דיא ארכע איף דעם וואססער פֿאָרטגינג. (יט) ענדליך פֿערשטערקטע זיך דאז געוועססער זאָ זעהר איף ערדען, דאס אללע האָהע בערגע בעדעקט ווארדען, וועלכע אונטער דעם גאנצען הימעל זינד. (כ) פֿינפֿצעהן עללען האָך דאריבער טרהוב זיך דאז געוועססער, אונד דיא בערגע ווארדען בעדעקט. (כא) דא פֿערגינג אללעס פֿלייש, דאז איף דער ערדע זיך רעגט, געפֿליגעל, פֿיה אונד טהיר, אונד אללעס געווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט, אונד דאז גאנצע מענשליכע געשלעכט. (כב) אללעס, וואס אין זיינער נאזע דען אָדעם דעס לעבענסהויכס האט פֿאָן אל־

ת"א חמש יומא נ"ח, א': כל אשר יומא פ"ה, א'. סוטה מ"ה, ב':

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵיבוּתָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ (יט) וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ (כ) חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְעֵילָא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא׃ (כא) וּמִית כָּל בִּשְׂרָא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ (כב) כֹּל

רש"י

כתים ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו. מתגברין: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים:

באור

(הרלב"ג): (יט) והמים גברו, כתרגו מאד כי לרבוי הגדול יקרא גבור', וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב ל"ו ט'), רבו מאד, גבר חסדו על יראיו (תהלים ק"ג י"א), גדל. וכן ואם בגבורות שמנים שנה (תהלים צ' י'), ברבוי גדול: (כב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, דומה כי כל רוח בעלי חיים יקרא נשמה, ולפיכך נסמך אל רוח כלומר כל שיש בו נשימת רוח כלומר תנועה, והרלב"ג כתב כל אשר נשמת רוח חיים שהם של האדם כי לא תמצאו נשמ' חוץ מנשמת האדם, כמ"ש נותן נשמ' לעם עליה (ישעי' מ"ב ה'), ורבים אומרים שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שנים שרשים כמלא כמוהו רבים עכ"ל הרד"ק בשרשים בשרש נשם, עוד כתב הרד"ק בפי' פ' בראשית על פסוק ויפח באפיו נשמת חיים, אף על פי שרוח ונפש נאמרים ב"כ פעמים לנשמת האדם נשמ' הוא שם מיוחד לנשמת האדם. ואף על פי שאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו פירושו נשמת חיים ורוח חיים, כי שניהם סמוכים לחיים כמו מבחר וטוב לבנון (יחזקאל ל"א ט"ז), חכמי יועצי פרעה (ישעי' י"ט י"א), נשמת חיים על האדם. ורוח חיים על שאר בעלי חיים אשר בחרבה, וכן נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ' י"ז), פי' נהרי דבש ונחלי דבש והיא סמוך על סמוך: אשר בחרבה, אבל דגים שבים לא מתו, כדי שלא יאבד המין ההוא, כי לא רצה השם יתעלה להשחית את העולם ולהחזירו לתוהו ובהו ולא לברוא עולם חדש, שהרי השאיר מכל מין ומין ואמר להחיותם עם נח בתיבה. והדגים, לא הי' להם דרך להחיותם ולהשאיר מהם עם נח בתיבה כי אין דרך חיותן כי אם במים: בֶּחָרָבָה, על משקל בְּפָרָה הַפֻּאָה, ולולי הרי"ש הי' דגוש, ונשלם הדגש בהגעיא עם הפת"ח שבחי"ת

אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ (כג) וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ (כד) וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃

ת"א בחרבה קדושין י"ב, א'. סנהדרין ק"ח, א'. זבחים י"ג, ה'. בכורות מ"ז, ב': וימח ברכות ס"א, א'. שבת קי"ג, ב'. ערובין י"ח, א'. סנהדרין ק"ח, א':

תרגום אשכנזי

לעם, וועלכעם אויף דעם טראָקענען ליעבט, איזט אומגעקאָממען. (כג) אלזאָ פֿערטילגטע דיא איבערשוועממונג אללעס וועזען, וועלכעס אויף דעם ערדבאָדען לעבט, פֿאָם מענשען ביז פֿיה, ביז געווירם אונד געפֿליגעל דעם הימּמעלס, אללעס ווארדע פֿאָן דער ערדע פֿערטילגט. נח אלליין בליב איבריג, אונד וואס מיט איהם אין דער ארכע וואר. (כד) זאָ האָך שטונד דאז געוועססער איבער דער ערדע, הונדערט אונד פֿינפֿציג טאג.

תרגום אונקלוס

די נשמת רוח חיין באפוהי מכל די ביבשתא מיתו׃ (כג) ימחא ית כל יקומא די על אפי ארעא מאנשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמיא ואתמחיאו מן ארעא ואשתאר ברם נח ודי עמיה בתיבותא׃ (כד) ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין׃

רש"י

(כב) נשמת רוח חיים. נשימה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים [סנהדרין ק"ח]: (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשו נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם [משלי י"א]:

באור

ונעשה קמץ, ושגול הבי"ת במקום הפת"ח הראוי להורות על ה"א הידיעה, רק שנמנע לבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה: (כג) וימח, מחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע כי כן תרגמו על אשר אין לו זרע ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), והרמב"ן פי' כי ויגוע שנאמר למעל' נאמר על המית' וכן מתו דלעיל. ומלת וימח ר"ל שנמחו הגופות ויהיו למים כמ"ש ומחה אל מי המרי' (במדבר ה' כ"ג), וכתב הא"ת כי המ"ם רפוי' וצריך להזהר בו מאד כי הקורא וימח במ"ם דגוש' כאלו אמר ששונאו של הקב"ה נמחה עם כל היקום כי וימח בדגש הוא מהנפעל כמו ימח שמם (תהלים ק"ט י"ג), אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא עכ"ל, ואין דבריו מוכרחים, כי באמת מלת וימח בהיותה מהקל איננה שבה על השם ב"ה שאיננו נזכר בפסוקים אלו כלל רק על הגשם או על המבול הנזכר בפסוקים הקודמים, אך יותר מתיישב להתפרש מהנפעל ושב על מלת היקום שאחריו שהוא לשון יחיד, ואין הוראת מלת את פה כמו עם, כי אם כמשמעו להורות על שם מקבל הפעול', כאשר זכרנו בהקדמ' ובתחלת פ' בראשית שדרכו לבוא עם הנושא גם בבנינים המקבלים הפעול', אחרי שגם הנושא בעצמו הוא מקבל הפעול', ויהי' ביאורו כמו כל היקום נמח, וסוף הפסוק מוכיח וימחו מן הארץ שהוא ג"כ מהנפעל, אך בענין רפיון המ"ם אין לזוז מקבלת הא"ת אשר מלא כן בספרים ישנים מלת וימח בקו רחב על המ"ם המורה על הרפיון, ויש ראי' לרפיון המ"ם מן הטעם שהוא מלעיל (כדין הגרש שהוא תמיד מלעיל), כמו וַיִּבֶן וַיִּפֶן, כי לעולם לא יצא נגינה אל תנוע' קטנה שאחריה נח נראה זולת אל פתח גמור שהוא בעצם או תמורת ת"ג, ואף שהתנו' שלפני' היא ג"כ ת"ק מ"מ אז הנגינה בנסיגת נסוג אחור שדינו כמתג, ולכן אחרי' רפה, ולכן אם יש לפני הת"ק האחרונ' שוא נח או דגש, בהכרח נדחה הנגינה אל הת"ק האחרונ' כמו בַּרְזֶל

ח (א) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־
הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ
בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־
הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ (ב) וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת
תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם
מִן־הַשָּׁמָיִם׃ (ג) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם
מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ (ד) וַתָּנַח

ת"א וישכו ר"ה י"ב, א'. סנהדרין ק"ח, ב'. זבחים קי"ג ב':

ח (א) ענדליך דאכטע נאָטט אַן נח אונד אַן אללעס טהיר, אונד אַן אללעס פֿיה, וועלכעס מיט איהם אין דער ארכע וואר, אונד פֿיהרטע איינען ווינד איבער דיא ערדע, דאפֿאָן דאַז געוועססער זיך לעגטע. (ב) דיא קוועללען דער טיפֿע, אונד דיא שלייסען דעס הימעלס וואורדען פֿערשלאָססען, אונד דער רעגען פֿאָם הימעל הערטע אויף. (ג) דיא וואססער פֿערלאָרען זיך פֿאָן דער ערדע וועג, אימער מעהר אונד מעהר, אונד נאהמען נאך הונדערט אונדפֿינפֿציג טאגען דערגעשטאלט אב, (ד) דאס דיא ארכע אים זיבענטען מאָנאטע אם

תרגום אונקלוס

ח (א) וּדְכַר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא דִּי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעֲבַר יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃ (ב) וְאִסְתַּכַּרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלִי מִטְרָא מִן שְׁמַיָּא׃ (ג) וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתָיְבִין וַחֲסַרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ (ד) וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

ח (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם ויאמר ה' אמחה [בראשית ו'] והוא שם מדת רחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו כשוך חמת המלך [אסתר ב'] לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו לא תכלא רחמיך [תהלים מ'] לא יכלה ממך [בראשית כ"ג]: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר

באור

בַּרְזֶן דְּבַר כְּפֶר, כי אחר הנגינה שהיא בבחינת כסוג אחור שדינה כמתג לא יבא שוא נח או דגש, ולכן במלת יִמַּח שמם, הנגינ' מלרע, כדי להבניס המ"ם לחסרון נו"ן נפעל, ולכן ת"א וימח, ומחא, מבנין הקל, ומלת וימחו, ואתמחיאו, מבנין נפעל כדרכו לתרגם כל בנין נפעל בלשון התפעל, וכן תרגמם יב"ע ושיצי, ואשתיצי וכן מתורגם בל"א:

ח (א) ויזכר וגו', הזכיר' בנח מפני שהי' צדיק תמים, וכרת לו ברית להצילו ונח יכלכל זרעו אשר אתו שם, ולא הזכירם כי בזכותו נצלו גם הם, אבל הזכירה שאמר בחי' ובבהמ' איננה בזכות שאין בבעלי הנפש זכות וחובה, זולתי באדם לבדו. אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והי' העולם, והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה קיומו במינים אשר ברא בו, והנה רצה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה, ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החי' שוה עמהם ויגיד עליו רעו (הרמב"ן): וישכו, לשון מנוחה, ושרשו שכך, והוא

הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃ (ה) וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ

ת"א והמים עקדה שער כ"ג:

זיבענצעהנטען טאג דעס מאָנאטס איף דעס גע־בירגע ארַרט רוהעטע. (ה) דיא וואססער פֿוה־רען פֿאָרט, אבצונעהמען, ביז דעס צעהנטען מאָ־נאט. אם ערסטען טאַ־גע דעס צעהנטען מאָ־נאטס זינד דיא שפּיטצען

תרגום אונקלוס

בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדּוּ: (ה) וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא

רש"י

יום. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו אמה לד' ימים נמצא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא ד' אמות וגובה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ד) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסלו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח

באור

מבנין הקל: (ב) ויסכרו, לשון סגירה, ופי' בכ"ף כמו בבית"ל: ויכלא, ענין מניעה ועצירה:
(ד) בחדש השביעי, לדעת רש"י הי' זה בחדש סיון שהוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים, והחדש העשירי הנאמר בפסוק שלפנינו הוא אב עשירי למרחשון לירידת גשמים והרב ז"ל הוכיח את החשבון הזה מן הכתוב, והוא על פי מאמר חז"ל בב"ר, ואולם הרמב"ן ז"ל כתב עליו וז"ל: כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרי' מדרשי ההגדות וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעי' פני' לתור' ומדרשי' רבי' חלוקים בדברי רז"ל, ולדעתו החדש השביעי הוא ניסן והעשירי הוא תמוז כמשמעם, שביעי ועשירי כמנין העולם, והשיב על הראיות שהבי' רש"י ז"ל מן הכתוב, וטרח לאמת החשבון על פי דרכו, והרא"ש ז"ל התגבר בעד רש"י ז"ל וגם הרב בעל יפ"ת האריך בזה בב"ר, הרוצה לעמוד על אמתת הדברי' יעיין בספריהם, כי לא רציתי להאריך, ובלי אריכות דברים ומשא ומתן לא יובנו הטענות והראיות בכל הצורך, והנה לדעת כל המפרשי' המספר בתגבורת המי' חמשי' ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים וארבעי' יום אחרי כן, הכל ידענו בדרך הנבוא', כי הכתוב מודיע אותנו כן, אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיב' והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים. ושלח את העורב ואת היונה לדעת האמת: הרי אררט, לשון הרמב"ן ז"ל, והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו ז"ל וכל המפרשי' יהיו הרי אררט מן ההרי' הגבוהי' אשר תחת כל השמים שהיו המי' עליהם ט"ו אמה, ולכן יקשה זה כי הידוע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפלת הכדור הקרוב לבבל, ואולי נאמר כי הי' החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאוד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט. ויקר מקרה התיבה שהית' בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם. והנה נח מעת שכלה הגשם הי' פותח וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ב יום מתנוח התיב' (הולך בזה ע"פ דרכו בבאור החדש השביעי והעשירי ע"ש), השגיח מן התיבה ונראו לו ראשי הרי אררט ומזה וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו בזמן הזה נראו המגדלים וגגות העליות ויצאו העופות להם מנוח כאשר תקוה ופתח החלון לשלוח העורב וכו' עכ"ל: (ה) הלוך וחסור, בא המקור לבדו, והראוי הולכי'

רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ (ו) וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים
יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר
עָשָׂה׃ (ז) וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא
וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃
(ח) וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת
הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
(ט) וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־
רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם
עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ

ת״א וישלח סנהדרין סס : היונה סנהדרין סס. עקדה שער כ״ג:

דער בערגע זיכטבאר געווארדען. (ו) אלס פירציג טאגע צו ענדע ווארען, אפנעטע נח דאז פענסטער דער ארכע, וועלכעס ער געמאכט האטטע, (ז) אונד שיקטע דען ראבען אויס; דיזער גינג אימער אויס אונד קאם צוריק, ביז דיא וואססער פאן דער ערדע אויסגעטראקנעט. (ח) א שיקטע ער אויך דיא טויבע אויס, אום צו זעהען, אב דיא וואססער געפאללען זיינד אויף דעם ערדבאדען. (ט) דיא טויבע פאנד אבער קיינע רוהעשטעטטע פיר איהרען פוסבאללען, אונד קעהרטע צו איהם אין דיא ארכע צוריק, דען נאך וואר וואססער אויף דער גאנצען ערדע; ער שטרעקטע זיינע האנד אויס, נאהם זיא, אונד

תרגום אונקלוס

אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא: (ו) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יָת כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד: (ז) וְשַׁלַּח יָת עוֹרְבָא וּנְפַק מִיפַּק וְתָאֵיב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: (ח) וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: (ט) וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנָח לְפַרְסַת רַגְלַהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא:

רש״י

את העורב וכ״א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ססים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קראו אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התיבה אשר עשה. לצהר (ב״ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה וליאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהי' חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק [סנהדרין ק״ח]: עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעציר' גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר [מלכים א' י״ז]: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח

באור

בלוך וחוסרים חסיד: (ו) חלון, שרשו חלל והראוי חללון כמו בחלכן תמר (בראשי' י״ד ז'). והוא הצהר שאמר צהר תעשה לתבה, ונרא' שכל עוד שהוא סתום ע״י הבגדים הספירי אשר הושם בתוך החלל יקרא צהר, שאז אינינו כי אם לאורה, וכאשר יפתח הסתום יקרא חלון ויהי' מאמר ויפתח את חלון ע״ד ובגדי ערומי' תפשיט (איוב כ״ב ו'): (ז) יבשת, הקוד שלם עם התי״ו שלא כדרך חבריו ולאוי להיות יבֹשׁ כמו יֶרֶד ירדנו (בראשי' מ״ג י״ט), או בֹּשֶׁת כמו עד רֶדֶת חמתיך (דברי' כ״ח כ״א), והוא על משקל יְכוֹלֶת, לו יהי' שם ונוספה בו התי״ו אף על פי שהיו״ד כתובה מה שלא נוספת באחר כחי הפ״א אא״כ תעדר היו״ד, ועיין מ״ש בפ' בלה לך על מגלתי יכלת ה' (במדבר י״ט ט״ז): (ח) הקלו, שרשו קלל, וביאורו מעטו כי הדבר המועט הוא קל מהמרובה והמרובה יקר כבד כמו יכבדו בניו (איוב י״ד כ״א). מקנה כבד מאד (שמות י״ב ל״ח), בחיל כבד (מלכים ב' י״ח י״ז): (ט) ולא מצאה היונה מנוח׳

וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ (י) וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ (יא) וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף

תולדות אהרן והנה וכו' ערובין י"ח, ב':

בראכטע זיא צו זיך אין דיא ארכע. (י) היראויף ווארטעטע ער נאָך אני־דערע זיבען טאגע, אונד שיקטע אבערמאלס דיא טויבע אויס דער ארכע. (יא) אלס דיא טויבע צור אבענדצייט צוריק קאם, האטטע זיא איין אֶהל־

תרגום אונקלוס

(י) וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסֵיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן תֵּיבוּתָא׃ (יא) וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִידָן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מַחֲתָא בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃

רש"י

שלח' ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל, לשון המתנה וכן לִי שָׁמְעוּ וְיִחֵלּוּ [איוב כ"ט] והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קוראו

באור

אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ, ולכן לא מצאה היונ' מנוח אשר ישב בה וכעת הראות האילנות הבכ' לנפשה כי בדליותיהם תקננה (הרמב"ן): (י) ויחל, דקדוק המלה הזאת קשה, כי ממלת וַיְיַחֶל דלקמן יראה ששרשו יחל, לפ"ז ראוי להיות כאן (אם הוא מבנין הקל וַיִּיחַל על משקל וַיִּיקֶץ נח מיינו (בראשית ט' כ"ד), או וַיֵּחֶל על משקל וַיֵּשֶׁב יעקב (שם ל"ז א'), לכן דעת הראב"ע שאיננה מגזרת תוחלת רק מגזרת תחלה, ושרשו חלל, אבל לפי פשטות הכתוב לא שייך פה ענין התחלה, ולכן סיים הראב"ע ויתכן להיות מלה זרה בדקדוק. ולדעת הרד"ק בשרשים שרש יחל ובמכלול (ד' קטן דף קכ"ג ע"ב), שרשו יחל מבנין פיעל הדגוש, ונפל הפ"א, וכתב עוד שיותר טוב היותו מבנין נפעל, עד שבסוף דבריו כתב שם, וז"ל ויותר נכון הוא היותו מנחי העי"ן מבנין הפעיל והוא דבור על אפניו. וכן כתב אדוני אבי ז"ל בספר הזכרון עכ"ל. ור"ל שעם ששרשו חול ביאורו כמו שרש יחל דלקמן והם ב' שרשים מענין אחד כמו טוב ייטב, וראוי להיות וַיָּחִיל, רק לסבת וי"ו ההפוך הטעם נסוב אחור, ולא יבא כה כראה אחרי ת"ב בלי נגינת טעם לכן נשתנה לסגול כמו וַיָּשֶׁב לו את שרה אשתו (בראשית כ' י"ד) ונמצאו לו חברי' מענין זה ומבנינו, וַיָּחִילוּ עד בוש (שופטים ג' כ"ה), על כן לא יָחִיל טובו (איוב כ' כ"א), וכן כתב בשרשים שרש חול שכל אלו הם מענין תוחלת, והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו ואוריך, מלשון המתנה (וכן פי' רש"י אבל לפי מה שהביא ראיה מן לי שמעו וְיִחֵלּוּ (איוב כ"ט כ"א), יראה שדעתו כי שרשו יחל), וכן תרגמו המתרגמים בפסוקים הנזכרים, כי הנה ענינים קרובים זה לזה, כי הממתין הוא מיחל ומקוה, ומי שאבד' תוחלתו ותקותו לא ימתין: (יא) עלה זית טרף בפיה, רש"י פי' כי טרף הוא פעל, ושב אל היונה שנטרפה בפיה עלה זית ואף שהוא כולו קמץ בלא אס"פ, הנה מצאנו כן כמה פעלים עברים כמו כי הוא טָרָף וירפאנו (הושע ו' א'), ה' מָלָךְ גאות לבש (תהלים צ"ג א'), ועוד רבים הביאם הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ה' ע"ב) ועם שכל הכינויים שבפרשה שאצל היונה הם לשון נקבה, כתב רש"י שנראה שהיה זכר לכן שייך בו ב' מיני הכינויים לפי שמין היונה הוא לשון נקבה בכל המקרא, וגם הראב"ע נראה לו הפי' הזה נכון יותר מכל הפירושים שהביא. אך לדעתו טרף שב על פיה (והבי"ת נוסף כמו ב' של ברוחו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג), לדעת קצת מפרשים שביאורו כמו ורוחו שמים שפרה כי שפרה הוא ל"נ שב אל הרוח שהוא ג"כ לפעמי' לשון נקבה), ור"ל שפיה טרף עלה זית כי פה הוא ל"ז כמו וכל הפה אשר לא נשק לו (מלכים

בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ (יב) וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ (יג) וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־

ת״א ויהי ר״ה י׳, ב׳:

בלאטט, אבגעפפליקט, אים מונדע; דא מערקטע נח, דאס דיא וואססער אויף דער ערדע געפאללען זינד. (יב) נון ווארטעטע ער נאָך זיבען אנדערע טאגע, אונד שיקטע דיא טויבע אויס, זיא קעהרטע אבער ניכט ווידער צו איהם צוריק. (יג) אלס נח זעכס הונדערט אונד איין יאהר אלט וואר, אם ערסטען

תרגום אונקלוס

(יב) וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת לְמֵיתַב לְוָתֵיהּ עוֹד׃ (יג) וַהֲוָה בְּשִׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה

רש״י

פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות [שיר ה׳] כיוני הגאיות כלם הומות [יחזקאל ז׳] וכמו כיונה פותה [הושע ז׳]: טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו [עירובין י״ח] בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב״ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתמתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון. לר״ם

באור

א׳ י״ט י״ח), והרד״ק בשרשים שרש טרף פי׳ שהוא שם תואר בעבור שהוא קמוץ, והוא תואר לעלה. כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה וכן דעת אנקלוס שתרגם תביר והוא ענין הלקיח׳ בחטיפה והבאה בכרית׳, ולכן אמר לשון טרף כי הכיר בו נח כי טרפהו ושברתו מהזית ולא שמצאתו על פני המים, וכן פירש גם הראב״ע בסוף דבריו, וכתב שיש תאר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול. וכן פי׳ הרמב״ן, וכן מתורגם בל״א. ואין מסדר הנחת הטעמים סתירה לזה הפירוש כי כאשר ראה נח עלה זית התפלא ושמח בו, לפיכך הוא מוכר׳ בטעם, אח״כ הכיר בו שהוא טרוף. ושהוא בפי היונה, (זיהע, דא וואר איין אָהלבלאטט! אבגעפפליקט, אין איהרעם מונדע), כענין ותפתח ותראהו את הילד והנה הוא נער בכה (שמות ב׳ ו׳), עיין ביאורנו שם. וכתב הרמב״ן ז״ל מפשטו של פסוק יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם כחו שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים, ואולם לדעת רז״ל כשאמרו האילנות בארץ ישראל, לפי שלא ירדו שם מי המבול כי אם נתגלגלו מאחר הארצות ונכנסו לתוכה וע״י זה נשברו ונעקרו האילנות בכל העולם ונשארו בארץ ישראל ומשם הביאה היונה את העלה מהר המשחה (ב״ר): (יב) וַיִּיָּחֶל, שרשו יחל בלי ספק, אך בבנינו מחלוקת יש, לדעת ר׳ יוסף קמחי אביו של הרד״ק, (הביאו הרד״ק במכלול דף קט״ז ע״ב ודף קכ״ג ע״ב ובשרשים שרש יחל), הוא מבנין התפעל ודגש שביו״ד השני׳ לחסרון תי״ו התפעל וקמץ היו״ד לתשלום דגש הראוי לבוא בחי״ת לסי׳ הבנין ועקרו וַיִּתְיַחֵל וכתב שאלו היה מבנין נפעל כאשר כתבוהו ר׳ יהודה ור׳ יונה היה וַיִּוָּחֵל בוי״ו כי בבנין נפעל תהפך היו״ד פ״א הפעל לוי״ו כראית בעתידים לעולם ובהתפעל פעם בוי״ו ופעם ביו״ד כמו ויתילבו (שמות י״ט י״ז), ויתילדו (במדבר א׳ י״ח), ובנו הרד״ק כתב עליו במכלול (דפוס קטן דף קכ״ג ע״ב), ובשרשים שרש יחל וז״ל: ועוד מה שאמר אם היו״ד פ״א הפעל היתה פתוחה אבל תנועה קמוצה כמשפט האית״ן מבנין נפעל עכ״ל ור״ל כי לתשלום דגש ההתפעל איננה ראויה להיות קמוצה כי אין כח בחי״ת להוריד הדגש, ולכן הסכים שהוא מבנין נפעל, וכן הוא דעת הראב״ע וכתב שבא ביו״ד על משקל השלם כמו ירה יִיָּרֶה (שמות י״ט ג׳), וכתב עוד שבא מלעיל כמו וַיִּלָּחֶם (במדבר כ״א א׳), וַיִּצָּמֶד (שם כ״ה ג׳), ויש מזה הבנין שהוא מלרע וַיִּפָּקֵד מקום דוד (שמואל א׳ כ׳ כ״ה וכ״ז), וביאורו שעמד בתוחלת שבעת הימים הראשונים ועוד שבעת ימים אחרים: (יג) חרבו, ועדיין לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבד;

מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־
מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ (יד) וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה
וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס
רביעי (טו) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃
(טז) צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ
וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ (יז) כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־
אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה
וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הוֹצֵא
אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־
הָאָרֶץ׃ (יח) וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ
וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ (יט) כָּל־הַחַיָּה כָּל־

היצא ק'

תולדות אהרן צא סנהדרין ק"ח, ב':

תרגום אשכנזי

טאגע דעס ערסטען מאָ־נאטס, ווּאר דאז וואססער אבגעטראָקנעט פֿאָן דער ערדע, דא טהאט נח דיא דעקקע דער ארכע אב, אונד זאה, דאס דיא אָבערפֿלעכע דעס ערדרייכס אבגעטראָקנעט וואר. (יד) אבער אים צווייטען מאָנאט, אם זיבען אונד צוואנציגסטען טאגע דעס מאָנאטס וואר דיא ערדע פֿאֶלליג אויס־געטראָקנעט. (טו) דא רעדעטע גאָטט מיט נח, אונד שפראך: (טז) געהע הערויס אויס דער אר־כע, דוא, דיינע פֿרויא, דיינע זאֶהנע אונד דיינער זאֶהנע ווייבער מיט דיר. (יז) אללערלייא טהיר, וועלכעס בייא דיר איזט, פֿאָן אללערלייא פֿלייש, אן געפֿליגעל, פֿיה, אונד אן אללערלייא געווירם, דאז אויף ערדען קריכט, ברינגע מיט דיר הערויס, דאס זיא זיך פֿאָרטפֿפֿלאנצען אויף דער ערדע, פֿרוכטבאר זיין אונד זיך פֿערמעהרען אויף דער ערדע. (יח) דא גינג נח אונד זיינע זאֶהנע, אונד זיינע פֿרויא, אונד זיינער זאֶהנע ווייבער מיט איהם הערויס. (יט) אללערלייא טהיר, אללערלייא געווירם אונד אללערלייא

רש"י

הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן [ר"ה י"ב]: חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) יבשה. נעשה גריד כהלכתה: בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז בחדש. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) הוצא. הוצא כתיב היצא קרי. היצא אמור להם שיצאו. הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם. קבלו עליהם

תרגום אונקלוס

בְּחַד לְיַרְחָא נְגִיבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוֹפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגִיבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃ (יד) וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַשְׂרִין וְשַׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ (טו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימַר׃ (טז) פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ (יז) כָּל חַיְתָא דִּי עִמָּךְ מִכָּל בִּשְׂרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן עַל אַרְעָא׃ (יח) וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (יט) כָּל חַיְתָא כָּל רִחְשָׁא וְכָל עוֹפָא כֹּל דְּרָחֵישׁ

באור

(יד) יבשה הארץ, נעשית גריד כהלכתה: (יז) הוצא. כתיב והוא כמנהג נחי פ"א יו"ד מבנין הפעיל, היצא קרי ובא על דרך ההפעיל מהשלמים הַפְקֵד כמו הַיְשַׁר לפני דרכך (תהלי' ה' ט'), כתיב הושר וקרי הַיְשַׁר: (יט) למשפחתיהם, יענין שאין אחד כולל משפחות כרבה:

הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ (כ) וַיִּבֶן
נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה
הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל
עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ (כא) וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ
הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף
לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר
הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו
וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי

תולדות אהרן למשפחותיהם סנהדרין סס: ויבן זבחים ק"ח, ג': ויקח זבחים קע"ו, ב': וירח ערכין ס"ה, א'. זבחים ת"ו, ב'. עקרים ת"ג, סט"ו: כי יצר סוכה נ"ג, ע"א. חגיגה ט"ז, א'. קדושין ל', ב':

תרגום אשכנזי

געפֿליגעל, אללעס וואס אויף ערדען קריכט, קאַמען נאך איהרען געשלעכטערן, אויס דער ארכע הערויס. (כ) נח בויעטע דעם עוויגען איינען אלטאר, נאהם פֿאָן אללערלייא ריינעם פֿיה, אונד פֿאָן אללע־לייא ריינעם געפֿליגעל, אונד בראכטע גאנצע אָפּפֿער אויף דען אלטאר. (כא) דער עוויגע נאהם דען ליבליכען דופֿט מיט וואָהלגעפֿאללען אן, אונד שפּראך צו זיך זעלבסט: איך וויל דאז ערדרייך ניכט מעהר פֿערפֿלוכען, אום דעם מענשען ווילען, דען דאז טיכטען דעם מענשליכען הערצענס איזט באֶזע פֿאָן יוגענד אויף, איך וויל ניכט מעהר אללעס לעבענדיגע מאָרטען, וויא איך געטהאן האבע.

תרגום אונקלוס

עַל אַרְעָא לְזַרְעֲיָתְהוֹן נְפַקוּ מִן תֵּיבוֹתָא׃ (כ) וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסִיב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְּכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא׃ (כא) וְקַבֵּל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת קֻרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסֵיף לְמִלַּט עוֹד יָת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דַאֲנָשָׁא בִּישׁ מִזְּעֲיֵרֵיהּ וְלָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל

רש"י

על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם [ב"ר פכ"ו ופ' ל"ד]: (כא) מנעוריו. מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אוסף ולא אוסף. כפל הדבר לשבועה

באור

(כ) ויעל, מבנין הפעיל והוא יוצא שבעלה דבר אחר ורצוי להנקד בם נקודות על משקל וַיִּפֶן ובעבור העי"ן נפתחו, אבל ויעל משה (שמות י"ט כ'), מבנין הקל והוא עומד שעלה בעצמו ורצוי להנקד בחירק סגול על משקל וַיִּפֶן ונפתחו בעבור העי"ן, ומן הענין נודע אם הוא מהקל או מההפעיל: (כא) וירח. על משקל וַיָּנַח בבל גבול מצרים (שמות י' י"ד), ופתח הרי"ש להרחבת החי"ת: הניחח, מלשון מנוחה, ושרשו נוח וכפול בו למ"ד הפעל בפלס ופעלו לבינן (ישעיה א' ל"א). ששרשו נון ולא היה מהשלמים היה משקלו פַּעֲלוֹל: אל לבו, לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא, רק ביום ליותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון ונזר שלא להכות עוד כל חי, וחלילה שיתפעל השם ע"י הריח. וטעם המלילה נך הוא לדעת המתרגם האשכנזי ז"ל חוש הריח הוא כנגד הזכרון בנפש, ולכן יאמר מזכיר לבנה (שם ס"ו ב'). במקום מקטיר לבונה וכן יזכר כל מנחתיך (תהלים כ' ד'), והחלק המוקטר מהקרבן יקרא אזכרה, מעתה תאמרו וירח ה' את ריח הניחח השעור שעלה לפניו זכרון המקריב ופקוד המקריב לטובה, וכן ת"א וקבל יי ברעוא ית קורבניה עכ"ל, וכן תרגמו בל"א: לקלל עוד, מביאים והלאה או פעם שנית כמו וינך על גואריו עוד (בראשית

כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ (כב) עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃

ט (א) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ (ב) וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה

תולדות אהרן ויום סנהדרין נ״ח, ז׳: ומוראכם שבת קנ״א, ז׳. עקדה שער ט״ו:

תרגום אשכנזי

(כב) זא לאנגע דיא ערדע זיין ווירד, זאלל זאאט אונד ערנטע, פראסט אונד היטצע, זאממער אונד ווינטער, טאג אונד נאכט ניכט מעהר אויפהערען.

ט (א) גאטט זעגנעטע נח אונד זיינע זאהנע, אונד שפראך צו איהנען: זייד פרוכטבאר, מעהרעט אייך, אונד ערפיללט דיא ערדע. (ב) איירע פורכט אונד אייער שרעקקען

תרגום אונקלוס

דְחַי כְּמָא דִי עֲבָדִית: (כב) עוֹד כָּל יוֹמֵי זַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבַטְּלוּן:

ט (א) וּבָרִיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא: (ב) וְדַחְלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵיוַת

רש״י

הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים [במסכת שבועות דף ל״ו]: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבותו. ו׳ עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע. חצי כסליו וטב׳ וחצי שבט קור וכו׳ [בב״מ דף ק״ג] (ס״א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד טומאתו בו): קור. קשה מחורף: וחורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש״ל): קציר. חצי ניסן ואייר וחצי סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים [שמואל ב׳ ט״ז]: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא קשי מקייטא: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה [ב״ר עכ״ה ופ׳ ל״ד]: לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן:

ט (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת [איוב ו׳]. ואגדה לשון חיות שכל זמן שתינק בן יומו

באור

פ״ו כ״ט): בעבור האדם, כי בעבורו נענשה: כי יצר לב האדם. תאות לב האדם ורעיוניו נקרא כן לפי שהוא יולד ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם, והכונ׳ אחרי שילד לב האדם רע מנעוריו הנה אין בכח כל אדם להיות מושל ברוחו ולכבוש את ילדו, ולכן אף שהאנשים הצדיקים בכל דור ודור מתי מספר המה, כדאי הם שיקוים כל המין בגללם, ולא תשחת עוד האדמה בעבור החוטאים: (כב) וקר, שרשו קרר וכן מעדה בגד ביום קָרָה (משלי כ״ה כ׳), ואין כסות בַּקָּרָה (איוב כ״ד ז׳), הראוי קָרָה ע״מ חַמָּה ובעבור הרי״ש שלא תקבל דגש נקמצה הקו״ף וכן לפני קָרָתוֹ מי יעמד (תהלים קמ״ז י״ז), הראוי קָרָתוֹ על משקל חַמָּתוֹ וכן מים קָרִים (משלי כ״ה כ״ה), על משקל חַמִּים וכן בעלית הַמְּקֵרָה (שופטים ג׳ כ׳), ראוי להיות מְקָרָה ע״מ מְחִתָּה משרש חתת מְגִנָּה משרש גנן וחז״ל זכרו השרש בשלימות מיא קרירי. חמרא אפי׳ בתקופת תמוז קריר ליה. והנה חלק את השנה בתחלה לשני חלקים והם זרע וקציר, ואח״כ דרך פרט לארבעה הלקים קור כנגד חום. וקיץ כנגד חורף, וכלם יום ולילה יחלקו כי החסר מזה נוסף בזה אח״כ ישיב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: לא ישבתו, מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא היה ניכר בין יום ובין לילה, ועתה לא ישבותו ולא יפסקו מלהתנהג כסדרן:

עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ (ג) כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ (ד) אַךְ־בָּשָׂר

ת"א כירק סנהדרין נ"ז, ח' וע"ס נ': אך סנהדרין שם שם:

זאָלל אויף אללע טהירע דעם לאנדעס, אונד אויף אללעס געפליגעל דעם היממעלס קאָממען, אללעס, וואס אויף ערדען זיך בעוועגט, אונד אללע פישע דעם מעערעס זינד אין אײרע געוואלט געגעבען. (ג) וואס זיך בעוועגט אונד לעבענדיג איזט, זאָלל אייער זיין צום עססען, וויא גרינע קרייטער האב איך אייך אללעס געגעבען. (ד) יעדאָך פלייש, וואָרין דאז

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָא בְּכֹל דִי תַרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין: (ג) כָּל רִיחֲשָׁא דִי הוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיָרוֹק עִסְבָּא יְהָבִית לְכוֹן יָת כּוֹלָא: (ד) בְּרַם בִּשְׂרָא

רש"י

חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה. לימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים [סנהדרין ל"ח שבת קנ"א]: (ג) לכם יהיה לאכלה. שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל [סנהדרין ק"ט]: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו דמו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי:

באור

ט (ב) ומוראכם, השם הוא מורא ושרשו ירא: וחתכם, שרשו חתת והשם הנפרד הוא העשוי לבלי חַת (איוב מ"א כ"ה), ובא בקמץ בעבור הס"פ ועקר חַת במשקל פַּת שהרבים ממנו פִּתִּים והכינוי פִּתְּכֶם: בכל אשר וגו' ובכל דגי הים בידכם נתנו, הביתי"ן במקום על ומלות ומוראכם וחתכם חוזרות על כולם, ור"ל ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית וגו' ועל כל אשר תרמוש וגו' ועל כל דגי הים כי בידכם נתנו וחסר מלת כי, ויתכן שענין ב' ביתי"ן הבאים זה אחר זה. הוא מדבר עד דבר (זָאוואָהל אייגענט אלס דאז אנדערע). בגר ובאזרח הארץ (שמות י"ב י"ט), ענינו מגר עד אזרח הארץ (זָאוואָהל פרעמדער אלס איינגעבאָרענער). בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), כמו מבשר עד לחם (זָאוואָהל אן פלייש אלס אן ברויד), וכן כאן הכוונה מכל אשר תרמש האדמה עד כל דגי הים בידכם נתנו (זָאוואָהל וואס אויף ערדען זיך בעוועגט. אלס אללע פישע דעם מעערעס). והאתנח שבמלת השמים יורה על אמתת הפירוש הזה השני. ויהיו א"כ שני מאמרים שונים, ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ולא הזכיר דגים שלא יפול בהם לשון מורא וחתת, ואח"כ אמר בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו כי אף הדגים בידי אדם נאחזים במצודתו וכן תרגם המתרגם האשכנזי: תרמיש האדמה, הטעם על האדמה, או תהיה האדמה פועלת: (ג) כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים (בראשית א' כ"א) (הרמב"ן והראב"ע): לכם יהיה לאכלה, שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב, ולכם כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: כירק, בא על שני משקלים פֶּעֶל ופָעָל כמו כגן הַיָּרָק (דברים י"א י'), כמו עָשָׁן, וְעֶשֶׁן, בְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות י"ט י"ח). אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש ירק יהיה יָרָק תאר לעשב שהוא מאכל אדם, ועכ"ז אמר שיש לירק ב' משקלים כי נמצא וְיֶרֶק דשא (ישעיה ל"ז כ"ז). כי משקל פֶּעֶל לא ישתנה בסמיכות: (ד) אך בשר בנפשו דמו,

בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ (ה) וְאַךְ אֶת־
דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־
חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ
אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ (ו) שֹׁפֵךְ
דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם
אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃ (ז) וְאַתֶּם
פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־

תולדות אהרן דמכם סנהדרין עס. ב"ק נ"א. ב': שופך יבמות ס"ג, ב'. סנהדרין עס ודף פ"ז, ב'. עקרים מ"א. פי"ג. ומ"ג, סט"ו: בצלם ברכות ס"א, א'. יבמות ס"ג. ב'. אבות ג', כ': ואתם יבמות ג', ב'. סנהדרין נ"ט, ב'. ע"ז ה', א': שרצי סנהדרין נ"ז, א':

טהירישע לעבען, נעמליך דאז בלוט איזט, זאללט איהר ניכט עססען. (ה) אויך ווערדע איך אייער בלוט, וואראן אייער לעבען הענגט, פֿאָרדערן, פֿאָן דער האנד אללעס לעבענדיגען וויל איך עס פֿאָרדערן, אונד פֿאָן דער האנד דעס מענשען וויל איך דאז לעבען איינעס מענשען, פֿאָן דער האנד איינעס יעדען ברודערס דעסזעלבען פֿאָרדערן. (ו) ווער מענשענבלוט פֿערגיסט, דעססען בלוט זאָלל דורך מענשען ווידער פֿערגאָססען ווערדען, דען אים עבענבילדע גאָטטעס האט ער דען מענשען געמאכט; (ז) איהר אבער זייד פֿרוכטבאר אונד מעהרט אייך, פֿפֿלאנצט אייך אויף דיזר ערדע פֿאָרט, אונד ווערעט אימּמער

רש"י

(ה) ואך את דמכם. אף על פי שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו [תהלים מ"ט] לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: מיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרג שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי [כתובות ה'] ולפי מדרשו להקיש מי שאינו

תרגום אונקלוס

בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן׃ (ה) וּבְרַם יַת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חַיְתָא אֶתְבְּעִינֵּיהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵשׁוֹד יַת דְּמָא דַּאֲחוּהִי אֶתְבַּע יַת נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא׃ (ו) דְּיֵשׁוֹד דְּמָא דֶּאֱנָשָׁא בְּסָהֲדִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַיְיָ עֲבַד יַת אֱנָשָׁא׃ (ז) וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוּ

באור

ענייננו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו, ור"ל בעוד נפשו בו שהוא עדיין חי: (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם, ר"ל שפיכת דם שהנפש תלוי' בו והלמ"ד במקום של, וחיבור הפסוקים האלו הוא כך לפי שהתיר למעלה בעלי החיים לאכילה (מה שלא הותר מקודם) הזהירם שלא יאכלום בעודם חיים רק שימיתום תחלה, ואח"ז אמר אף שהתרתי לכם להמית בעל חי לצרככם, לא התרתי לכם שפיכת דם האדם גם לא נתתי רשות לכל חי לשפוך דמכם ור"ל שהחיות מותרות לכם ולא אתם להם ולזה התחיל אלו ג' הפסוקים במלת אך: (ו) באדם דמו ישפך, ע"י האדם שישפטוהו במשפט מות: (ז) שרצו, ענין השרילה הוא רוב ההולדה כמו הברלים שהם לרוב וכן ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א' ז'), וכתב ר' אליה בחור בזימוקיו לס' השרשים בשרש שרץ כי יש מהם יוצאים ויש מהם עומדים, והיוצאים הם לשון תולדה

בה: ס חמישי (ח) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ
וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃ (ט) וַאֲנִי הִנְנִי
מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם
אַחֲרֵיכֶם׃ (י) וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה
אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־
חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה
לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃ (יא) וַהֲקִמֹתִי אֶת־
בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר
עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל
לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת
אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי
וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם

תולדות אהרן ולא יכרת שבועות ל"ו, ח':

מעהר אויף דערזעלבען. (ח) גאָטט שפראך צו נח אונד צו זיינען זאֶהנען וויא פֿאָלגט: (ט) מיינער זייטס עררישטע איך איינען בונד, מיט אייך, מיט אייערס זאאמען נאך אייך, (י) מיט אללער לעבענדיגען זעעלע, דיא בייא אייך וואר, מיט געפֿליגעל, פֿיה אונד אל־לען טהירען דעס לאנדעס, דיא בייא אייך ווארען, זאָ פֿיל איהרער אויס דער ארכע גינגען, אן אללער־לייא טהיר דעס לאנדעס. (יא) אידווילל נעמליך מיי־נען בונד מיט אייך דאהין ערריכטען, דאס ניכט מעהר אללעס פֿלייש דורך דאז געוועססער דער זינדפֿלוטה פֿערטילגט ווערדע, אונד איבער־הויפט קיינע זינ־פֿלוטה מעהר זייא, דיא ערדע צו פֿערדערבען. (יב) גאָטט שפראך פֿערנער: דיזעס געבע איך אייך צום

תרגום אונקלוס

בָּה: (ח) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְמֵימָר: (ט) וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵּים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן: (י) וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא עִמְּכוֹן מִכֹּל נַפְקֵי תֵיבוּתָא לְכָל חֵיוַת אַרְעָא: (יא) וְאֲקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָּל בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא: (יב) וַאֲמַר יְיָ דָּא אַת קְיָם דִּי אֲנָא

רש"י

עוסק בפריה ורביה לשופך דמים [יבמות ס"ה]: (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשו' קיום והזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם. שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמתי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמפרש והולך: (יב) לדורות עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי

באור

והעומדים הם לשון ריחוק וכן אנקלוס יתרגם פעם לשון ריחוק ופעם לשון לידה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי פעם בלשון (רעגען) שהוא הריחוק, ופעם בלשון (פֿאָרטפֿפֿלאנצען) שהוא ההולדה: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חס למעלת הנבואה, וכן ויוסף ה' דבר אל אחז לאמר (ישעיה ז' י'), וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן כדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים אל נח (הרמב"ן): (ט) ואת זרעכם, עם זרעכם: (י) בעוף בבהמה, ענינו כאשר כתבנו למעלה כמו מעוף עד בהמה עד כל חית הארץ: ובכל חית הארץ אתכם, אשר אתכם, ונכפל לתוספת באור: (יב) זאת אות הברית, אות הוא לשון זכר כמו האות הזה (שמות ח' י"ט), ואולם

לְדֹרֹת עוֹלָם׃ (יג) אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ (יד) וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ (טו) וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ (טז) וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת

צייכען דעם בונדעס צווי־שען מיר אונד אייך אונד אללעם לעבענדיגען טהיי־רע, דאז בייא אייך וואר, אויף עוויגע צייטען. (יג) מיינען באָגען האבע איך אין דיא וואָלקען גע־זעטצט, דיזער זאָלל צום צייכען דעם בונדעס די־נען צווישען מיר אונד דער ערדע. (יד) ווען איך איינע וואָלקע איבער דיא ערדע פֿיהרע, אונד דיזער באָגען אים גע־וואָלקע זיכטבאר ווירד, (טו) זאָ דענקע איך אן דען בונד צווישען מיר אונד אייך, אונד אללעם לעבענדיגען, דאז זעעלע אים פֿלייש האט, אונד לאססע דיא וואססער ניכט מעהר צור זינדפֿלוט ווערדען, אללעם פֿלייש צו פֿערדערבען. (טז) דער באָגען זאָלל אלזאָ אים גע־וואָלקע זיין, אונד איך ווערדע איהן אנזעהען, דעם עוויגען בונדעס צווישען גאָטט אונד אל־

רש"י

שלדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר): (יד) בעננני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים

תרגום אונקלוס

יהיב בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא: (יג) ית קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא: (יד) ויהי בעננותי עננא על ארעא ותתחזי קשתא בעננא: (טו) ודכירנא ית קימי די בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא בכל בשרא ולא יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל בשרא: (טז) ותהי קשתא בעננה ואחזינה לדכרן קים

באור

תיבת זאת דכאן היא נושא המאמר, מוסב אל מה שלמטה את קשתי נתתי כו', והרי הוא כאלו נכתב זאת הוא אות הברית ובא בלשון נקבה כדרכו בכל מקום בהעדר הוראת המין (דיזעם זייא דאז צייכען): (יג) את קשתי נתתי בענן, בענין אות הקשת נבוכו בו רבים כי עיניהם הרואות שהוא דבר טבעי כי יתילד מלהט השמש באויר הלח, וגם אם יוצב כלי מים לפני השמש יראה אחורי הכלי כמראה הקשת, והנה הראב"ע כתב כמתנבא שהי' חזק אור השמש אחר המבול מה שלא היה קודם זה ולכן לא היה כח בלהט ההוא להראות הקשת. והשר דון יצחק אברבנאל כתב שמתחלת הבריאה היו האדי' העולים מן הארץ גסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה ולריבוי העבים ועביים היו העננים כ"כ עבות וגסות שלא היו יכולים נגוהי השמש לעבור בהם עד שלא היה מתרשם מראה הקשת לא באויר ולא בענן ומפני זה היו מעותדים להביא מבול לעולם ואחרי התכת העננים הקודמים במבול נתמעטו האדים ונדקדקו העננים כ"כ עד שנגוהי השמש יעברו בהם ומתוך כך תתרשם הקשת בענן ולא יוכלו עוד להמטיר גשם שוטף על הארץ וזהו אות הברית, והיותר נעים ומקובל בכל הפירושי' לדעתי הוא פי' הרמב"ן בזה וז"ל וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי תורה שהיתה לו הקשת תחלה. ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית בני וביניכם שכל זמן שאראה אזכור כי ברית שלום בני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה (בראשית ל"א כ"ב), וכן כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה (שם כ"א ל'), כי כל הדבר הנראה שיוסם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל ההסכמה ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית בני וביניכם (שם י"ז י"א), בעבור ההסכמה שימולו כל זרע

בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין
אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־
בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ (יז) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר
הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ׃ פ ששי
(יח) וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם
וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃
(יט) שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה

לער לעבענדיגען זעעלע אים פלייש, וועלכעס אויף דער ערדע איזט, איינגעדענק צו זיין. (יז) גאָטט שפראך צו נח: דיזעס איזט דאז צייכען דעס בונדעס, דען איך עררינכטעט האבע צווישען מיר אונד אללעם פליישע, דאז אויף דער ערדע איזט. (יח) דיא זאָהנע נח'ס, דיא אויס דער ארכע גינגען, וואַרען שם, חם אונד יפת. חם וואר דער פאטער כנענ'ס. (יט) דיזעס זינד

תרגום אונקלוס

עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַיָי וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא דִי עַל אַרְעָא: (יז) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָא אָת קְיָם דִי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִי עַל אַרְעָא: (יח) וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִי נְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִכְנָעַן: (יט) תְּלָתָא

רש"י

ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהי' לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה

באור

אברהם וכו' ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע, הטעם באות שבה אחד הוא עכ"ל וכן מתורגם בל"א (איינען באָגען האבע איך אין דיא וואָלקען געזעצט): (יד) בענני, מקור מבנין הכבד עם כנוי מדבר בעדו והנקודה האלה מהדגש, ונראה לי שהיתה זאת כדי שלא יתחברו ב' נוני"ן רלופים במבטא כי הדגושה בדגש חזק תקרא כמו שתים: (טו) ולא יהיה עוד המים למבול. בענין שרש הי' שבא בלשון יחיד על המים שהם לעולם לשון רבים עיין מה שכתבתי בפ' בראשית בפסוק יהי מארת (שם א' י"ד): (טז) בין אלהים. ראוי לומר ביני כי אלהים הוא המדבר אך הוא מנחות לשון המקרא כמו ואל משה אמר עלה אל ה'(שמות כ"ד א'). ולא אמר עלה אלי ודומיהם רבים: (יז) זאת אות הברית אשר הקימתי, נראה שמלת הקימותי חוזרת על הברית ור"ל זה האות של הקשת הוא אות על הברית שהקימותי וכן מתורגם בל"א עם שהטעם אינו מסכים לזה, כי אות מוקף לברית, והיה טעמו בזה לפי שמלת אות סמוכה לברית בסמיכות ענין אות של הברית, והראב"ע כתב זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי עכ"ל, והטעם אינו מסכים גם לפירושו כי היה ראוי להיות מלת הברית בטעם מפסיק יותר ממלת הקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען, הקדים להודיע זאת בעבור שספר אח"כ שנתקלל כנען בעבורו: (יט) נפצה, פעל עומד ושרשו נפץ, והוא לשון פיזור, ושרש פוץ ג"כ מענינו. ועניינו נפצו כל אנשי הארץ: (כ) ויחל, מבנין הפעיל מהכפולים, והוא מלשון תחלה: איש האדמה, שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ שממה, שכל גדל לדבר יקרא כן, אנשי העיר הם יושביה, ואנשי דוד עבדיו, איש האלהים המיוחד בעבודתו (הרמב"ן): ויטע כרם, כי מתחלה נטעו הגפנים כפרדים לאכול פריהם לא לעשות יין מהם אך הוא החל לנטוע הגפנים הרבה ביחד כדי לעשות מהם יין. כי כרם הוא

כָּל־הָאָרֶץ׃ (כ) וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ (כא) וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ (כב) וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ (כג) וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא

ת"א ויחל סנהדרין ע', א' וב': וישת ברכות מ', א'. סנהדרין סט: וירא סנהדרין סט: ויקח סנהדרין ע: וערות ברכות כ"ה, ע"ב. שבת קנ"ג, א':

תרגום אשכנזי

דרייא זאָהנע נח'ס, אונד פאָן איהנען ווארד דיא גאנצע ערדע בעזעטצט. (כ) נח בויעטע דאז ערדרייך, אונד ווארד דער ערסטע, דער איינען ווייןבערג פפלאנצטע. (כא) אלס ער פאָן דעם ווייןע טראנק, ווארד ער בעטרונקען, אונד דעקטע זיך אויף אין זיינעם צעלטע. (כב) חם, דער פאטער כנען'ס, זאה דיא שאאם זיינעס פאטערס, אונד זאגטע עס זיינען ביידען ברידערן דרויסען. (כג) דא נאהם שם אונד יפת איין געוואנד, לעגטען עס אויף איהרע שולטערן, גינגען ריקלינגס, אונד בעדעקטען איהרעס פאטערס שאאם; איהר געזיכט אבער וואר ריקווערטס געקעהרט, זאָ דאס זיא איהרעס פאטערס שאָם

רש"י

בנטיעה אחרת (ב"ר): איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי [רות א']: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר): (כא) ויתגל. לשון ויתפעל: אהלו. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנא' השותים במזרקי יין [עמוס ו']: (כב) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל (ב"ר): וירא את ערות אביו. יש אומרים סרסו וי"א רבעו [סנהדרין ע']: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית [סנהדרין ע'] ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' אתן לגוג מקום שם קבר [יחזקאל ל"ט]. וחם שבזה את אביו נאמ' בזרעו כן ינהג מלך אשור את

תרגום אונקלוס

אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ בְּכָל אַרְעָא׃ (כ) וּשְׁרֵי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ (כא) וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ (כב) וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ (כג) וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְאַחֲרִין וְכַסִּיאוּ יָת עֶרְיְתָא

באור

הרבה גפנים ביחד נטועים שורות שורות, וכן אמרו חז"ל שאינו נקרא כרם רק כשנטועים בו ב' שורות שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב: (כא) וישת, ענין ב' שואין שבסוף התיבה עיין בהקדמה: ויתגל, מלשון גלוי מבנין התפעל, והראוי ויתגלה ונפלה הה"א ל"פ בבוא המלה עם וי"ו ההפוך, ולפעמים תפול גם בלי וי"ו ההפוך כמו ואל יתעל (ירמיה כ"א ב'): (כג) ויקח שם ויפת, עיין בהקדמה מה שכתבתי מענין ב' שמות הנשואים על פעל אחד, שלפעמים יבא הפעל בלשון יחיד ואז יהיה כטעם מוסף עצמו ואחד עמו, ולפעמים יבא בלשון רבים. והבינה תפריד ביניהם: על שכם שניהם, כל אחד שם קצת השמלה על שכמו, ופירושו על שכם של שניהם, ור"ל על שכם של כ"א משניהם, ואין לפרש כי מלת שניהם חוזרת על וישימו, ור"ל וישימו שניהם על שכמם, ומלת שכם מופרדת (כי מצאנוה גם בהוכרת במשקל זה כמו שְׁכֶם אחד על אחיך (בראשית מ"ח כ"ב), לעבדו שְׁכֶם אחד (צפני' ג' ט'), וכאשר הביאו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קנ"ט ע"ב), במשקל פֶּעֶל. דא"כ ראוי להיות על השכם או על

רָאוּ׃ (כד) וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־
עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן׃ (כה) וַיֹּאמֶר אָרוּר
כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃ (כו) וַיֹּאמֶר
בָּרוּךְ יְהֹוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד

ת"א וייקץ סנהדרין שם: ויאמר וכו' סנהדרין נ"ח, ח':

ניכט זאהען. (כד) אלס נח פאָן זיינעם וויינע ער־וואכטע, ערפוהר ער, וואס איהם זיין יינגסטער זאָהן געטהאן, (כה) אונד שפראך: פערפלוכט זייא כנען! איין קנעכט וויא אללע קנעכטע זייא ער זיינען ברידערן, (כו) אונד שפראך ווייטער: געלאָבט זייא דער עוויגע, גאָטט דעס שם, אונד כנען זייא איהר קנעכט!

תרגום אונקלוס

דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְאַחֲזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ: (כד) וְאִיתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יָת דִּי עֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא: (כה) וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבַד פָּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי: (כו) וַאֲמַר בְּרִיךְ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם

רש"י

שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו' [ישעי' כ']: ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם [ירמיה מ"ט]: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה, ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת

באור

שכמם, גם היה ראוי להיות שכם בטעם מפסיק ולכן הנכון כמו שפירשתי תחלה, וכן מתורגם בל"א: אחרנית, הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפנים: (כד) בנו הקטן, הראב"ע פי' כי בנו הקטן שב על חם הכתוב בפסוק שלפני פניו ור"ל בנו של חם הקטן שהוא כנען הרביעי שבבניו ולא נזכר בפסוק מה שעשה לו, ועם שהמליצ' לא תסבול זאת. עכ"ז הואיל והכתוב לא ייחס לחם בתחלה רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה ולא שום מעשה שעשה וכאן ייחס לו איזה עשי' עם כי לא נודע מה היא. בצירוף עוות המשפט הנראה בתחלת ההשקפה לקלל את בנו בעון אביו ולמה בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו לכן פי' שחם לא עשה דבר רק ראה ולא כסה ובנו כנען כששמע זאת עשה מה שעשה ולא גלה זאת הכתוב ואפשר מפני כבודו של נח. והנה ראינו כמה פעמים שקצר הכתוב ולא גלה עיקר המעשה לסבת איזה דבר כמו שלא נודע על מה תבוא מילת למך לנשיו, ויותר מזה מצאנו בחשבון ערי הלוים בספר יהושע (כ"א בין פסוק ל"ה ול"ו). נחסרו ב' פסוקים שלימים וממטה ראובן וגו' ובד"ה (א' ו' ס"ב ס"ד) נכתבו, גם בספור מנשה מלך ישראל כפי המסופר ממנו במלכים (ב' כ"א ט"ז י"ז), מת ברשעו כי לא נזכר שם שום דבר אפי' ברמז שעשה תשובה, ובס' ד"ה (ב' ל"ג מן פסוק י"ב עד פסיק כ'), סופר שם מתשובתו אל ה' ונפלאת תפלה מיוחסת לו ומקובלת ליוונים ולא לנו, והנה גם חז"ל דקדקו מלת עשה ויחסו לו בעבור זה עשיית עון י"א סרסו וי"א רבעו, רק שהם יחסו המעשה לחם, ונתנו טעם על קללו את כנען לפי שמנעו מלהוליד בן רביעי לשמשהו והוטל על אלו הגדולים לשמשו יותר. לכן קללו שבנו הרביעי ישמש זרעם של אלו, ולא ראה הראב"ע לפרש פשוטו של מקרא ע"פ הנ"ל כי האמת דרך דרש כי מי יודע אם היה מוליד עוד אם לא סרסו, ואם היה מוליד אפשר היה מוליד יותר מאחד, גם למה חטא בנו להענש בעון אביו, גם למ"ד רבעו למה קלל בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו, לכן פי' הראב"ע כנ"ל, והנה גם הסופר הקדמון ברוסו הכשדי סיפר שסרסו, והנה הראב"ע את אשר יראה מפשטות המקרא יגיד כאשר גם חז"ל הגידו הדרשה מדרש ועכ"ז אין מקרא יוצא מידי פשוטו. ובפרט כי אין בו לא איסור ולא היתר בדבר הזה, והרמב"ן מפרש כי חם היה הצעיר שבכולם ויפת הגדול שבכולם כאשר כתבנו למעלה בשמו רק שחשב שם ראשונה לפי חשיבותו ואחריו חם שנולד אחריו, גם כנען היה הגדול שבבני חם רק אחד שנתקלל להיות עבד עבדים לאחיו נחשב

לָמוֹ׃ (כז) יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ (כח) וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃ (כט) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ פ

תולדות אהרן יפת יותא ט׳, ז׳:

(כז) גאָטט ברייטע יפת אויס, וואהנע אין דען היטטען שם׳ס, אונד כנען זייא איהר קנעכט. (כח) נח לעבטע נאך דער זינדפלוטה דרייא הונדערט אונד פֿינפֿציג יאהר. (כט) אלס אללע לעבענס־יאהרע נח׳ס נייןהונדערט אונד פֿינפֿציג וואָרען, דא שטארב ער.

תרגום אונקלוס

וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ (כז) יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵא כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ (כח) וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין׃ (כט) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית׃

רש״י

להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכון באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אף על פי שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען:

באור

באחרונה, ואפשר שבשעה שאירע המעשה הזה לא היה לחם זרע כ״א כנען בנו ואם היה מקלל את חם לא יזיק רק לגופו כי בנו שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד עוד ולא לקח מאתו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו: (כה) עבד עבדים, עבדות חזק ונפלא כמו קדש קדשים [ויקרא ו׳ י״ח ח׳ א׳). או ר״ל עבד כשאר העבדים וכן מתורגם בל״א: (כו) עבד למו, למו הוא לשון רבים כמו להם והוי״ו נוסף כמו תבאמו ותטעמו (שמות ט״ו י״ז), ור״ל לזרע שם שהם רבים או שחוזר על לאחיו שבפסוק הקודם: (כז) יפת, שרשו פתה והוא מבנין הפעיל ובאוי להיות יַפְתֶּה ועיין בהקדמה מענין ב׳ שואין בסוף התיבה, והוא לשון הרחבה כי תרגום כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך (דברים י״ב כ׳), ארי יפתי: וישכן באהלי שם, שב על מלת אלהים ור״ל שאלהים ישרה שכינתו באהלי שם, ולפי דעתי בסדר דבריו כי בגודל קצפו על חם התחיל לקללו בתחלת דבריו, ואח״כ ברך ב׳ בניו שם ויפת כסדר תולדותם ר״ל תחלה יפת ואחריו שם, רק קודם שברכם התחיל בשבח האל יתעלה כמו משה רע״ה קודם שהתחיל לברך את ישראל החל בשבח השם יתעלה ואמר ה׳ מסיני בא וגו׳ (דברים ל״ג ב׳), ואמר ברוך ה׳ אלהי שם לפי שמזרעו יצא העם הנבחר אשר שם ה׳ נקרא עליהם לכך יחד שמו על שם, והואיל והזכירו אמר ויהי כנען עבד למו, וגם זאת קללה לחם, ואח״ז התחיל לברך ב׳ בניו והתחיל לברך יפת הגדול תחלה ואחיו הקטן אחריו וברכם איש איש כברכתו הראויה לו. ליפת באומר הע״הז שירחיב ה׳ גבולו, וכן היה כי רוב המדינות הראשיות מזרעו של יפת הם כי גמר בנו הראשון ממנו יצאה אשכנז הגדולה, וריפת שהיא מלכות בריטאניא הגדולה, ותוגרמה המיוחס למלכות ישמעאל הגדולה והרחבה, וגם בנו השני מגוג כבר נודע גדולתו בס׳ יחזקאל אשר נבא עליו על רוב כפיא המדינה ההיא על גודל תקפו וגבורתו עם שלא נודע באמת בעת מדינה ההיא גם מדי בנו הג׳ מלכו מלכות עצומה לפנים ומשלו על עמים רבים אחר נפילת מלכות כשדים, גם יון שהם הגרי״קן שמלכו מימות אלכסנדר הגדול מלכות חזקה כמה מאות שנים, ותבל היא ספניא מלכות תקיפה עד היום ומשך הי׳ מוסקו״ביא הגדולה והרחבה, ותירס, לפי דעת רז״ל הוא פרס הנודע גדולת׳ מלפנים, (עיין להלן דעות אחרות בביאור קצת המדינות האלו), גם כתים שהוא מלכות רומי המה הקסרי׳ אשר מעולם מלכו על רוב ארצות האי״רופא, ואח״כ ברך את שם באומר האמתי שישכון אלהים באהליו: עבד למו, לשם וליפת:

י (א) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת
וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל׃
(ב) בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל
וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ (ג) וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת
וְתֹגַרְמָה׃ (ד) וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ

ת"א בני וכו' יומא י', ב': ובני כתובות קי"ג, א'. סוטה ל"ד, ב':

י (א) דיזעס איזט דיא געבורטספאָלגע דער קינדער נח'ס: שם, חם, אונ' יפת. עס וואורדען איהנען נעמליך קינדער געבאָרען נאך דער זינדפלוטה. (ב) דיא זאָהנע דעס יפת זינד: גמר, מגוג, מדי, יון, תבל, משך אונד תירס. (ג) דיא זאָהנע דעס גמר זינד: אשכנז, ריפת אונד תגרמה. (ד) דיא זאָהנע דעס יון זינד: אלישה, תרשיש, כתים אונד

תרגום אונקלוס

י (א) וְאִלֵּין תּוֹלְדַת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא: (ב) בְּנֵי יֶפֶת גּוֹמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: (ג) וּבְנֵי גוֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: (ד) וּבְנֵי

רש"י

י (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר):

באור

י (ב) בני יפת, החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדות שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם (הרמב"ן): גמר, לדעת יוסף בן גוריון היא ארץ צרפת הנקראת (פראנקא), ואחרים אמרו שהיא הארץ שהיו היוונים קורין (גאלטע), ואחרים אמרו שהיא (גאליציא) שבארץ ספרד. ויחסו לגמר אומה אחת חוץ מהאומות היוצאים מב' בניו, אולי היו לו עוד בנים שלא יצאו מהם א' עם ויחסום כולם לגמר והיא בחלק אירו"פא: ומגוג, הם הגו"טי או הגו"דום אשר ארצם נקראת ארץ הסי"טי קרוב לקוטב הצפוני אצל מוסקובי"אה בחלק האזי"א, שנתפשטו אח"כ באיטליא ולצרפת וספרד: ומדי, המדינה ההיא נודעת ונקראת גם בפי האומות (מדי"אה) והיא אצל ים כוזר הנקרא ים כאספי"אה במערבו בין ארץ פרס ובין אשור בחלק האזי"אה: ויון, גם היא נודעת ונקראת (גרי"קן לאנד) ושם מלכות מקדוניאה בחלק אירו"פא אצל הים האמצעי המבדיל בין חלק אירו"פא לחלק אפרי"קא הנקרא (מיטטעללענדישע מעער), אשר היא היום למלך ישמעאל וקורין אותה טיר"קיא: ותבל, היא ארץ ספרד, ובס' תולדות אדם (הנדפס בוויניציאה בשנת שמ"ז) כתוב וז"ל אלף רמ"ו לפטירת רב יוסף נכנסו בני לוט בספרד הנקרא ביגאדלוס ולקחו כל ארץ ספרד וקראוה אינדיליסיאה ולפנים היו וינדילוסים מבני תובל בן יפת והרבו כלם מלבד איש כמלט מהם ביגבידיאן ועכשיו נקראת ארץ איספניא עכ"ל, ולדעת יוסף בן גוריון תובל הם היושבים בארץ תוסקנ"אה ובפיס"א המדינה אשר באיטליא ובצרפת על נהר סינ"א ובבריטאניא על נהר לירא"ל שמבני תובל נחלו להם ארץ ספרד ובעבור כן היו נקראים אנשי ספרד סינטו"באלים, ר"ל אנשי תובל וחיילו, והיא בחלק אירו"פא: ומשך, לדעת קצת ממנו יצאו אנשי קאפדו"ציאה שקראו סיסאר"יאה, והיא מלכות אחת קרוב לארמיניאה הגדולה, ונהר פרת עובר בתוכה, והיא בחלק אזי"אה, ולדעת אחרים היא מדינת מוסקו"ביאה מלכות גדול אשר למעלה על שפת הים השחור ועד היום בארצם נהר נקרא מוסכינו, ועיר הממלכה נקרא מוסק"ף. והוא בחלק אירו"פא: ותירס, לדעת קצת היא ארץ טרא"סיא אשר מן ויניצי"אה עד אונגאר"יאה, והיא בחלק אירו"פא, ולדעת קצת היא בארץ שיט"יא, ומהם יצאו מלכות רוסי"א ואינגלא"טירא שהיא בריט"אניא: (ג) אשכנז, היא אלימאנ"יא (דייטשלאנד) לדעת רבים, ויש עוד דעות אחרות בזה והיא בחלק אירו"פא: וריפת, לדעת בן גוריון היא בריטאנ"יא (ענגלאנד), והיא בחלק אירו"פא, ויש דעות אחרות שהם אנשי טרוי"אה, בחלק אזי"אה הקטנה, ובשנחרבה באו לויניצי"אה ונתיישבו שם: ותגרמה, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עשר משפחות, ואחת מהם היא טורק"י שהיא מלכות ישמעאל הנודעת היום. ותגרמה קרובה אצל פרס, והיא בחלק אזיא"ה: (ד) אלישה, לדעת קצת היא אי סיסילי"אה הקרובה לארץ איטלי"אה, ולדעת בן גוריון היא אלימא"ניאה, ומהם ישבו בלומבארדי"אה, אבל לדעתי הוא שם כולל לכל האיים

כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ (ה) מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ

דדנים. (ה) פֿאָן איהנען האבען זיך דיא בעזאָנ־דערן פֿאָלקערשאַפֿטען אין פֿערשידענען לענדערן אבגעטהיילט, יעדע נאך איהרער שפראכע, אין פֿערשידענען געשלעכטערן אונד פֿאָלקער־

באור

תרגום אונקלוס

יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדוֹדָנִים׃ (ה) מֵאִלֵּין אִתְפְּרָשׁוּ נַגְוָת עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲתְהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵיהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃

הרבים אשר ביה הנקרא (ארכיפ"לאגו) המחבר את הים השחור עם הים האמצעי, וכפי עדות דורכי אניות בלב ימים יש שם יותר מן אלף ות"ק איים, ויכוון לפי זה שמו המורגל (עליספוג"טום) ע"ש אלישה כי הים נקרא ע"ש האיים אשר שם, וע"כ אמר הנביא בהבנאו על צור תאיי אלישה הי' מכסך (יחזקאל כ"ז ז'), קראם איי אלישה לשון רבים כי רבים הם ביום הזה והם בחלק אירו"פע. ואח"ז מצאתי בס' יוחסין שגם הוא מפרש כן: ותרשיש, דאם מלכות גדול על שפת הים קרוב לאנטוכ"יא, והיא בין האזיא"ה הקטנה ובין הסירית"ה, והיו מקדם קורין אותה סיליצי"אה, ומהם באו ונתישבו בפלורי"נציאה ויני"ציאה ומיל"אנו ויש עוד דעות אחרות בזה, ולפי דעתי היא אי אחד בים האמצעי שנקרא כן, ובקונטרס אחרון אשר ידעתי לחברו אאריך בזה: כתים, י"א שהיא אי ציפר"י שנקראת מקדם כיתיכא, ודעת בן גוריון שהם הרומיים החונים בבקעת כנפניא על נהר טיב"ר, וכ"ה דעת אנקלוס ויב"ע בפסוק וצים מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד): ודדנים, הם היושבים באי רודוס. ובד"ה (א' א' ז') נקרא ורודנים, ויש עוד דעות אחרות בזה: (ה) איי הגוים, שם אי הונח בראשונה אל המדינה הבנויה באמצע הים או הנהר, והועתק גם אל התחוזות שאין נהר או ים מקיפם, וידמה לי כי זאת היא הכוונה במה שלא נאמר אחד איי הגוים אחד ייחום בני חם ובני שם כדי לרמוז על האיים אשר בים האמצעי ובים (עליספונ"טום) שהם לבני יפת יחשבו כפי ההנחה הראשונה, ואולי אינכו שב הפסיק בזה רק על הפסוק הקודם לו ובני יון אלישה ותרשיש שהם שוכני האיים, ולא על הפסוקים הקודמים. ולשון הרמב"ן וטעם מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם, כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידן ובואך עכ"ל. והנה לפי באורנו הנזכר ואשר נבאר עוד ארצות בני חם ובני שם, תראה כי כל ארצות (אירופע) היו לבני יפת לנחלה, גם בתוך ארצות בני שם שבחלק (אזיאה) נחלו ג"כ איזה מדינות, גם האיים שבים האמצעי ובים (עליספינטוס) להם יחשבו, וכל ארצות בני שם בחלק (אזיאה) הם, וכל ארצות בני חם בחלק (אפריקא) הם. חוץ מארץ כנען שהיא בחלק (אזיאה), וכן יחסו הקדמונים ג' החלקים האלו לג' בני נח. ועל פי הדברים האלה יראה כי ברכת נח לשם ויפת וקללתו לחם תסובבנה על קוטב כוונה אחת, והיא כי ברוח הקודש אשר שרתה עליו ידע כי העם הנבחר מקבלי התורה המעותדים לאושר האמיתי והצלחה אחרונה מהלצי שם יצאו, ולכן ראה לברכו מעין ברכתו המעותדת לו. ואמר ברוך ה' אלהי שם, והיא ברכ' ושבח לאל וגם ברכה לשם על הצלחתו האמיתות ששם ה' נקרא עליו. (וברך ראשונה את שם בעבור מעלתו כמו שחושבו בפסוק תחלה, וזהו הפך פירושנו דלעיל) ואח"כ ברך את יפת. ובאהבתו אותו רצה להצליחו ג"כ בהצלחה האמיתית. אך ראה ברוח קדשו כי אינכו ראוי לה, כי זרעו יהיו עובדי אלילים, לכן רצה להצליחו בצד מה בהצלחה הגופית, ולזה ברכו שירחיב ה' גבולו עד שעי"ז לא יספיק לו חלק (אירופע). רק יהיה לו איזה מדינות בחלק (אזיאה) שהוא חלקו של שם, ועי"ז ישכון באהלי שם, ואולי ילמוד מדרכיו וילך באורחותיו, ועם שלא יזכה לתורת משה שהיא מורשה לקהלת יעקב, עכ"ז ישליך אלילי כספו וזהבו, גם יקבל לשמו' איזה מצות שבתורה שהשכל מחייבם, עד שיזכו גם הם לקצת ההצלחה האמיתית כמ"ש חז"ל חסידי אומות העולם יש להם חלק לעה"ב, וכאשר באמת כעת רוב שוכני (אזיאה ואירופע) מודים באחדות האל ב"ה גם שומרי' מצות שהשכל מחייבם, (ואמרו בזוהר על מלכות יון דאינון קריבין לארחא דמהימנותא, ופי' הרב מוה' מנחם מרקנאטי שכוונתו על הפילוסופים הראשונים (כסוקראט ואפלטון) אשר להם דעות ישרות). וקללת חם גם היא על כוונה זאת. שלא יזכה אל ההצלחה ההיא, רק שלא הוצרך לקלל ב' בני חם הגדולים שהם

לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ (ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ (ז) וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי

שאַפֿטען. (ו) דיא זאָהנע דעס חם זינד: כוש, מצרים, פוט אונד כנען. (ז) דיא זאָהנע דעס כוש: סבא, חוילה,

תרגום אונקלוס

(ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: (ז) וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן:

באור

כוש ומצרים ופוט, כי בלא"ה לא יזכו לה, כי בשכנם בדד בארצות (אפריקא) מאין יזכו לנחלת שדי תמרומים ודבר אין להם עם בני שם, (והנה כל הד' גליות שגלו ישראל אחר קבלם את התורה לא היו רק בחלקי (אזיאה ואירופע) כי גלות בבל ופרס בחלק (אזיאה) ויון ורומי בחלק (אירופע) ומהם למדו איזה עיקרים מן האמונה, ומשפטים ישרים. אבל בחלק אפריקא לא גלו מעולם), כאשר עוד היום רוב בני ארצות (אפריקא) עובדי אלילים הם, (ענטיופיא בגבוהה והשפלה וארצות ליביאה). אך ראה נח כי כנען יתישב בארץ (אזיאה). (ולפי דעת חז"ל הארץ ההיא מחלקו של שם היא כדכתיב ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד י"ח), אך אח"ז כבשוה בני כנען מזרעו של חם, כמ"ש רש"י בפ' לך לך על פסוק והכנעני אז בארץ (שם י"ב ו') ע"ש), ומשנאתו אותו כדי שלא יזכה אל ההצלחה האמיתית ההיא, קללו בעבדות הכפלה כאשר אמר עבד עבדים שיהא גופו קנוי לאדוניו, ובל"א (לייבאייגנער, סקלאף), ועי"ז לא יוכל לעבוד מצות אלהיו בעבור העבדות החזקה המוטלת עליו יום ולילה. ועבד כנעני אף כשהוא אצל ישראל הוא פטור מן רוב המצות. כל זה נראה לי בביאור אלו הפסוקים, (גם כל זה לפי דעת המפרשים כי כוש היא (עטיופיע) אבל להלן תראה דעת אחרת בזה): (ו) כוש, לדעת ר' יוסף קמחי שפי' גיחון הוא נילוס ועליו נאמר הוא הסובב את כל ארץ כוש (בראשית ב' י"ג), א"כ יהיה כוש בחלק (אפריקא) מדינת (ענטיופיע), אמנם לדעת יוסף בן גוריון יצאו ממנו הכושים השחורים ושוכני האי אופיי"אה שהיא בסוף מאוריטאני"א ארץ גדולה כנגד המזרח, והיא מלכות (אלחב"ש), והוא בחלק אסיא"ה סמוך למדינת הודו, (והנה במס' מגילה (דף י"א ע"א) נחלקו רב ושמואל חד אמר מהודו ועד כוש הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם. וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי הוו קיימי, ונבוכו בו רבים לומר איך יחלקו במציאות, ולפי דעתי פלוגתם היא לפי שנסתפקו בפי' כוש, כי הודו לדעת הכל היא מדינת (אינדי"אה) המתחל' קרוב למזרח העולם וכאשר נקראת בל"א (אסטאינד"יא), וכוש לדעת הא' היא (אטיופיא) אשר באפריקא המגעת עד סוף מערב העולם, ולדעת הב' היא מלכות (אלח"בש) הסמוכה להודו) ובקונטרס אחרון אכתוב עוד בזה: ומצרים, נודעת בתחלת חלק אפריק"א סמוך לארץ כנען ונקראת (איגיפ"טין): ופוט, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עם ליבי"אה שבאפריקא ושבראשונה היה נקרא שמו פוט, ואח"כ לקח השם מאחד מבני בניו, ליב"יו, ולכן נקראת ארצו ליביי"א, ונהר גדול מקיף אותה ונקרא פיטי: וכנען, בן רביעי לחם, נתישב בארץ כנען אשר אח"ז לקחוה אבותינו מהם, ונודעת בגבולי' ומצריה בפ' אלה מסעי: (ז) ובני כוש סבא וחוילה, אלה היו ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרד ולא אמר ובני כוש נמרד וסבא וחוילה, אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען ע"כ לא הזכירן הכתוב וכו', גם בגומר ומדי ותבל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם, וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד ראשי לאומות ולא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות (הרמב"ן): סבא, לדעת קצת ממנו באים הסבאים שהם אנשי ארצבי"אה והיא באסיא"ה הגדולה, ולדעת אחרים אינו כן. וחוילה, ממנו יצאו העמים הנקראים גיט"וליש השוכנים באפריקא: סבתה, ממנו יצאו הסאביטי"ניש שקורין היונים אסטבא"רי: ורעמה וסבתכא, אמרו שבאים מהם עמים מהעטיופ"יע השוכנים לצד המזרח, והיינו בחלק אפריק"א אשר לצד המזרח סמוך לים האדום: שבא, איננו מלכות אל ימ"ן רק אותו שנזכר בבני קטורה הוא שבא במלכות ימ"ן, כ"כ בס' יוחסין. ועם שאין להרחיק דבריו אלה, מ"מ יותר נראה ששבא הנזכר בבני יקטן ממנו יצאה מלכות ימ"ן כאשר חזר וכתב הוא בעצמו שם (בסוף הדף).

רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ (ח) וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ (ט) הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן

תולדות אהרן נמרוד ערובין נ"ג, א':

סבתה, רעמה אונד סבתכא; דיא זאֶהנע דעם רעמה: שבא אונד דדן. (ח) כוש צייגטע נמרוד; דיזער פֿינג אן, איין גע־וואלטיגער העררר אויף דער ערדע צו ווערדען. (ט) ער ווארד נעמליך דורך דיא יאגד איין געוואלטיגער הערר פֿאָר דעם עוויגען; דאהער מאן צו זאגען פֿפֿלעגט:

תרגום אונקלוס

(ח) וְכוּשׁ אוֹלִיד יַת נִמְרוֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר תַּקִּיף בְּאַרְעָא׃ (ט) הוּא הֲוָה גְּבַר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גְּבַר

רש"י

(ח) להיות גביר. להמריד כל העול' על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על

באור

ובקונטרס אחרון אאריך בזה אי"ה: (ח) הוא החל להיות גבור בארץ, להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה (רש"י) ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל, ואפשר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היה במורדי אור אבל עבדו גם לאלהים אחרים (הרמב"ן): (ט) הוא היה גבור ציד לפני ה', רש"י פירש לגנאי שהיה צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום ולפני ה' פירש"י מתכוין להקניטו על פניו, והראב"ע פי' שהוא החל להראות גבורת בני האדם על החיות לצוד אותם ופי' לפני ה' לשבח שהיה בונה מזבחות ומעלה אותן החיות עולה לה', ואח"ז על הפסוק מן הארץ ההיא יצא אשור, פירש"י כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם, והראב"ע כתב שאשור הוא בן יפת, ולא ידעתי היכן מצא לו בין ליפת ששמו אשור. והנכון כפי' הרמב"ן ז"ל כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כך יצא אל אשור ועשה ברצונו והגדיל ובנה שם ערים בגבורת בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה. מן הארץ ההיא, במלכו עלי' יצא אשור כי אשור מבני שם הי' וזהו כלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמנה (במדבר ל"ד ד'), ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו אדרעי (דברים ג' א'), ורבים כן, ושב לארצו ברכוש גדול ולכך תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה' ה'), ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא היה גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה' להפליג כי אין תחת כל השמים בגבורה כמהו וכן ותשחת הארץ לפני האלהים (בראשית ו' י"א), כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני (ויקרא כ"ב ג'), כי בכל מקום הוא לפניו עכ"ל ומה נעמו אמריו בכאן לפי פשטות המקרא! כי לפי פירש"י שטב על אשור בנו של שם ויצא משם שלא רצה להיות בעצת דור הפלגה מה ענייננו כאן ורצוי להכתב להלן בפרשת ספור בנין המגדל, אבל מגמת הספור שבכאן הוא להגדיל תוקף גבורתו וגודל ממלכתו של נמרוד, ויתכן שהיו הדורות ההם בתחלת הישוב מפליגים מאוד בשבח האיש הציד ומרוממים את מעשיו, עד שיקראו לו גבור ציד לפני ה', כי היה בו אז תועלת עצום לצורך קיום המין ותקון קבוצו, לפי שחיות השדה רבו על בני האדם, מהן דורסות והורגות ומהן ברגלים תרמסנ' את כל עבודה בשדה, ומשחיתות את יבול הארץ, ועדיין לא ידעו בני אדם לכבוש את הבהמות הביתות כגון הסוס והכלב, ולרדות בהם ככל הצורך להלחם על ידם עם הבריות המשחיתות הללו, והצטרכו לתחבולות רבות עצה וגבורה למלחמה עם עזי הנפש, וכל איש יודע לצוד ציד להביא הרי זה משובח ביניהם. ואפשר שימליכו אותו עליהם ויבנו ערים ויטעו שדות וכרמים על פיו ועצתו. וזה היה ענין נמרוד ובזה הצליח למלוכה ולעשות לו שם בארץ עד שאף בימי משה עדיין היה הדבר בפרסום גדול. והיו בני אדם רגילים לומר כנמרוד גבור ציד לפני ה', ואין תימה על אמרו יצא אשור ולא יצא לאשור או אשורה, כי מצאנו רבים

יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃
(י) וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ
וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ (יא) מִן־
הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה
וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ (יב) וְאֶת־רֶסֶן
בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃

תולדות אחרן ותהי יותא סס:

וויא נמרד דורך דיא
יאגד איין געוואלטיגער
העררפאָר דעם עוויגען.
(י) דער אנפאנג זיינעס
רייכס וואר בבל אונד
ארך, אכד אונד כלנה
אים לאנדע שנער.
(יא) אויס דיזעם לאנדע
גינג ער געגן אשור, אונד
בויעטע נינוה, רחבת
עיר אונד כלח. (יב) אונד
רסן צווישען נינוה אונד

תרגום אונקלוס

תַּקִּיף קֳדָם יְיָ׃ (י) וַהֲוָה רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְּבָבֶל׃ (יא) מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אַתּוּרָאָה וּבְנָא יָת נִינְוֵה וְיָת רְחוֹבֵי קַרְתָּא וְיָת כָּלַח׃ (יב) וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין

רש"י

כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנא' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים [יונה ג']: (יג) להבים. שפניהם

באור

כמהו שנפל בכס'הלמ"ד גם הס"א כמו ויצא חבר אחר דלעיל וכמו שמצאנו ואת עיני נדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבל (מלכים ב' כ"ה ז'), בלא ה"א, ונשנה פסוק זה בירמיה (נ"ב י"א), ושם כתיב ויאסרהו בנחשתים ויביאהו מלך בבל בבלה בה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה, ודקדקתי בתרגום אונקלוס ומצאתי שכוון ג"כ לפי' זה כי תרגם מן ארעא ההיא נפק אתוראה, שבלי ספק אין כוונתו על אשור בן שם שאין דרכו לשנות שם עצם אדם כנודע וכאשר מתרגם לקמן פסוק עילם ואשור כל הפסוק כצורתו, אכן בשם אשור המדינה דרכו להחליף השי"ן בתי"ו כי נקראת כן בארמי כמו שתרגם באכה אשורה (בראשית כ"ה י"ח), מטי לאתור, גם הס"א שהוסיף על מלת אתוראה יורה שרצונו לאשור כי הרבה שמושי לשון הקודש ישמשו גם בארמי, גם יונתן בן עוזיאל תרגם מן ארעא ההיא נפק נמרוד ומלך באתור, וגם מלשון ראשית ממלכתו ידאה כפי' הרמב"ן ור"ל שהחל להיות גבור ולמשול על איזה אנשים עד שעלה מעלה מעלה והצליח למלוכה אך בתחלה לא מלך רק בבבל וג' עיירות הסמוכות לה אולם בהחזקו עוד יצא למלוך גם באשור, ודקדקתי אחר זה גם בגמרא דיומא (דף י' ע"א), וראיתי שגם שם פירשוה על שם מדינה ולא על שם אדם כי שם אחר שמפרשים מדינות בני יפת וקצת מדינות בני חם ואחרע מדינות בבל וארך ואכד וכלנה מפרש מן הארץ ההיא יצא אשור זו סילק ע"ש: גבור ציד, מלת ציד הוא שם דבר ומלת גבור סמוך אל ציד גבור של ציד ר"ל גבור על ידי ציד, ואיננו שם תואר לנמרוד שא"כ היה ראוי להנקד צַיָּד בפלס גַּנָּב. כ"כ ר' אליה

בחור בנימוקיו לספר השרשים בשרש צוד, וכן מתורגם בל"א: על כן יאמר, משל היה גם בימי משה: (י) ראשית ממלכתו, שם והנפרד מַמְלֶכֶת ולא מַמְלָכָה גראיות דגשות התי"ו ור"ל

תחלת ממלכתו: (יא) מן הארץ ההוא יצא אשור, כבר פרשנוהו בפסוק הוא היה גבור ציד וגו': (יב) הוא העיר הגדלה, ירצה לפי פשוטו שב על נינוה, ובגמרא דיומא (דף י' ע"א), היא העיר הגדולה איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים (יונה ג' ג'), הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה, ועיין שם בתוס' שכתבו דעל כלח ליכא לספוקי שא"כ היה לו לומר ובין כלח העיר הגדולה, ודלא כהרלב"ג שכתב שאיננו רחוק להיותו שב על כלח: (יג) את לודים וגו', הרלב"ג פירש כי אלה הם שמות מדינות ובכל מדינה משפחה אחת ועל כן הם כולם לשון רבים

(יג) וּמִצְרַ֡יִם יָלַ֞ד אֶת־לוּדִ֧ים וְאֶת־עֲנָמִ֛ים
וְאֶת־לְהָבִ֖ים וְאֶת־נַפְתֻּחִֽים׃ (יד) וְאֶת־
פַּתְרֻסִ֞ים וְאֶת־כַּסְלֻחִ֗ים אֲשֶׁ֨ר יָצְא֥וּ
מִשָּׁ֛ם פְּלִשְׁתִּ֖ים וְאֶת־כַּפְתֹּרִֽים׃ ס
(טו) וּכְנַ֗עַן יָלַ֛ד אֶת־צִידֹ֥ן בְּכֹר֖וֹ וְאֶת־חֵֽת׃

תרגום אשכנזי

כלח. דיזעס גינוה איזט דיא בעקאננטע גראָסע שטאדט. (יג) מצרים צייגטע, דיא לודים, דיא ענמים, דיא להבים אונד דיא נפתוחים. (יד) אונד דיא פתרוסים, וויא אויך דיא כסלוחים, פאָן וועלכען דיא פלשתים הערשטאממען, אונד דיא כפתורים. (טו) כנען צייגטע צידון, זיינען ערסטגעבאָרנען, אונד חת.

רש"י

דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים

תרגום אונקלוס

כְּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא: (יג) וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת עֲנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי: (יד) וְיָת פַּתְרוּסָאֵי וְיָת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קַפּוּטְקָאֵי: (טו) וּכְנַעַן

באור

והראיה המורה אשר יצאו משם כי שם רמז למקום, ואחרים פירשו אשר יצאו משם פלשתים, מהכסלוחים או משניהם מהפתרוסים ומהכסלוחים שהתחתנו יחד כי מצאנו מלת שם נופלת על האדם כמו משם רעה אבן ישראל (בראשית מ"ט כ"ד), וטעם יצאו על דעתם שהולידו כלשון מחלציך יצאו (שם ל"ה י"א), וכן מתורגם בל"א, וכתב הרמב"ן ז"ל יזכיר למצרים תולדותיו, ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור (לדעתו נתישבו בני כוש בחלק (אזי"אה), אבל לדעת המפרשים שהזכרתי לעיל שלא נתישבו רק בחלק אפרי"קא, יאמרו כי רק נמרד לבדו ברוב גבורתו מלך בבבל בארץ לא לו. ומשם יצא גם לאשור ובנה שם איזה ערים ומלך עליהם), ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים, (וכן הוא בס' הישר כי כלם היו חונים על יאור שיחור הוא נהר מצרים ויבנו להם ערים ויקראו לעריהם בשמותם). ושם ארצם ג"כ כשמם כי כן מצאנו לפתרוסים ארץ פתרוס והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמתי את פתרס (יחזקאל ל' י"ג י"ד), ושבתי את שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על ארץ מכורתם (שם כ"ט י"ד), וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב יושבי פלשת (שמות ט"ו י"ד) עכ"ל: לודים. לדעת קצת ממנו יצאו עם לידי"אה שהיא ארץ אחת באזי"אה הקטנה, ואחרים אמרו שהם נתישבו בארץ האפרי"קא, אולם לדעת הרמב"ן לוד וכל האומות שיצאו ממצרים סביבות מצרים הם: ענמים, וכן להבים ונפתחים. לא נודע שם מקומם בפרט כהיום: (יד) ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. כבר פרשתי שי"מ שהתחתנו יחד פתרוסים וכסלחים ויצאו מהם פלשתים. וכ"ה דעת רש"י ע"פ המדרש שמשניהם יצאו, והרמב"ן כתב ז"ל ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו אח"כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב כפתרים היוצאים מכפתר השמידום וישבו תחתם (דברים ב' כ"ג), והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור עכ"ל. והנה טעם הגרשיים שבמלת פתרסים שהוא מפסיק פחות מן הרביע שבמלת כסלחים יורה שפי' רש"י הוא הנכון וניתוח הפסוק לפירושו הוא כן,

ואת־פתרסים | ואת־כסלחים | | אשר יצאו | משם | | פלשתים | | | | ואת־כפתרים.

אבל לפי דעת המפרשים שמכסלחים לבד יצאו הפלשתים ראוי להיות פתרסים בטעם מפסיק יותר מן הטעם שבמלת משם, ופחות מן הטעם שבמלת פלשתים, וראוי להיות הטעם על פי הניתוח הזה, ואת־פתרוסים. | | | ואת־כסלחים | | | אשר יצאו | משם |

(טז) וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי: (יז) וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי: (יח) וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־

(טז) אויך דען יבוסי, דען אמורי, אונד דען גרגשי: (יז) דען חוי, דען ערקי, אונד דען סיני. (יח) פער־נער דען ארודי. דען צמרי אונד דען חמתי, נאנהער

תרגום אונקלוס

אוֹלֵיד יַת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיַת חֵת: (טז) וְיַת יְבוּסָאֵי וְיַת אֱמוֹרָאֵי וְיַת גִּרְגָּשָׁאֵי: (יז) וְיַת חִוָּאֵי וְיַת עַרְקָאֵי וְיַת אַנְתּוּסָאֵי: (יח) וְיַת

רש"י

וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: (יח) ואחר

באור

| פלשתים | | | | | ואת־כפתרים. ולוק: פלשתים, נודעת היום מעזה עד מצרים למזרח הים האמצעי: כפתרים, אונקלוס ויב"ע תרגומו קפוטקאי, והיא נקראת בערבי (דאמיא"ע), וכן נקראת עוד היום: (טו) וכנען ילד את צידן בכרו, וגו'. אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגויים נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעיר וכן רבים, (ועיין מ"ש בפסוק ויעבר אברם בארץ (לקמן י"ב ו') כי דרכם היה לקרוא עירים או ארצות ע"ש הבונה אותם ולא להפך, וכן סופר בס' הישר וז"ל וילך שעיר בן הור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו. ויקרא לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה עכ"ל), או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקנזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות תקרא האומה בשמה כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו וראיה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים (דברים ז' א'), וכן בכל מקום, ומנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי אחד מבניו לא גבר באחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו, ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי, ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת וגו' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (בראשית כ"ו ג'), והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע י"ג ג'), כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד וצידון לפלשתים דכתיב כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה (שם ו'), וכתיב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת (יואל ד' ד') ואולי ספר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותי' מאז היתה לגוי היא ראויה לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'), אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד (הרמב"ן), ועוד האריך מאוד בדברי טעם בפ' דברים ע"ש ולהלן אכתוב דעתי בזה: צידן, עד היום נקרא כן, ובערבי נקרא ציידא, ושם כהיום נמל לספינות: חת, וכן אמרי סמוך לירושלים, כ"כ בס' יוחסין, ונראה לי שהיו סמוכים לנגב א"י כי המרגלים היו מיראים את ישראל (שהיו אז בנגב א"י) בהם, באמרם עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר (במדבר י"ג כ"ט): (טז) היבוסי, בירושלים עצמו: הגרגשי, הניח ארצו לישראל והלך אל ארץ אשר עד היום נקרא גורגיסטאן (מס' יוחסין), ואולי היא ארץ (יורגיאן), וגם חז"ל זכרו זה שהגרגשי פנה מעצמו: (יז) החוי, היו יושבי ההר אשר לפני הלבנון: הערקי, נקרא עד היום קרוב יום אחד לטריפול נקרא ערקא: הסיני, הם טריפול (היא עיר סין הנקראת בערבי טראבלו"ס א"ל שא"ם ובלע"ז טריפולי די פליסטינה: (יח) הארודי, עד היום היא אי אחד קרוב לאנטרטוס בגבולי טריפול נקרא ארוד: הצמרי, הם חמ"ן: החמתי, היא

הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ (יט) וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי

האבען זיך דיא געשלעכ־טער דעס כנעני אויסגע־בריייטעט. (יט) דיא גרענ־צען דעס פֿאלקעס כנעו

תרגום אונקלוס

אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי וְיָת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן אִתְבַּדַּרוּ זַרְעֲיַת כְּנַעֲנָאֵי: (יט) וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה

רש"י

נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: בואכה. שם דבר. ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני:

באור

חמא (כ"ז מספר יוחסין). והנה זכר כל אלו עם יו"ד היחס כי המשפחות היוצאות מהן נקראו כן לפיכך בזה עליהן ה"א הידיעה כי לא תבא ה"א הידיעה על שם אדם פרטי. ותמהתי הלא הכתוב מעיד כי גבול הכנעני הוא מצידון נמשך לדרום העולם עד עזה, ואיך תגבל בה עיר טריפול ושאר הערים אשר הם לעבר השני של צידון לצפון העולם, ואשוב אתפלא כי בפ' אלה מסעי יגבול הכתוב גבול צפונית מערבית אצל הר ההר ומשם לפאת צפון לבא חמת (שהוא החמתי הנזכר כאן, ובזכרי' (ט' ב') אומר וגם חמת תגבל בה. לפי שמלפנים היתה חמת חוץ למיצר כי לא נכבשה לפנינו כי לא נחלנו רק ז' אומות מבני כנען, אך לעתיד גם חמת תהיה בתוך הגבול ומיצר הגבול יהיה בצד צפון של העיר), שהוא רחוק הרבה להלאה מצידון, גם גבול דרום מגיע עד נחל מצרים שהוא לצד דרום העולם רחוק הרבה מעיר עזה שהיא לפלשתים, וגם הכתוב מעיד כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, נמצא ארץ פלשתים סמוכה לארץ כנען יותר ממצרים שהנחל סמוך לה, (עם שהנחל הזה איננו נהר נילוס שבתוך ארץ מצרים, עכ"ז הוא סמוך למצרים יותר מעזה ולכן נקרא נחל מצרים), גם בלי ספק שהכתוב בפ' אלה מסעי לא יסמן רק גבולי ארץ הנתונה לנו וכלשון התחלת הפרשה ההיא זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלותיה (דברים ל"ד ב'). לכן אחר ההסתכלות היטיב במלות ואחר נפצו משפחות הכנעני, שלא נכתב כן בבני שם ויפת ואף לא בבני כוש ומצרים מזרע חם, יראה לי שבתחלה לא היה גבולם רק מצידון עד עזה זה היה להם גבול מערבי ומעזה עד ארבעת ערי הככר היה להם גבול דרומי (והזכיר גבול ב' מקצועותיהם ולא הוצרך להזכיר מקצוע צפונית מזרחית כי הירדן יגבלהו אבל במערב הוצרך להזכיר אף שהים האמצעי יגבלהו, מפני שרוחב הים ימשך עוד מעזה ולדרום העולם ומצידון ולצפון העולם, לכן הודיע שמשם ולהלן לא היה גבולם), רק שאח"ז הלכו וכבשו עוד לדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת שהוא סמוך לארם ולמערב עד הים אשר מתחלה לא היה גבולם רק עד עזה שהיא רחוקה איזה פרסאות מן הים ומשם עד הים היה לפלשתים זרע מצרים, אבל אחר זה כבשו להם עוד מדינות הסמוכות ונתפשטו בכבוש הזה אחת לאחת עד שבעת ביאת ישראל לארץ כנען היה מתפשט גבולם למערב עד הים ולדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת, ולכן הוצרך הכתוב לסמן גבולי ארץ כנען בפ' אלה מסעי ולא נסמך על הגבולי' שנתפרשו כאן כי נשתנו אז להתרחב יותר, וכאן לא הוצרך לסמן גבול מזרחי שסמך על המפורש שם שהירדן יגבול צד המזרחי עד ים המלח (שנופל לתוכו), בהולך בגבול סדום שבמקצוע מזרחי דרומי המפורש כאן, והנה בהנחל עליון ארץ כנען לבני ישראל לנחלה הנחילם בעין יפה אף מה שכבשו בני כנען אחר זה בחרבם והוסב שמה להקרא גם היא ארץ כנען ע"ד שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון ושיעור הכתוב שבכאן הוא כן ואחר נפצו משפחות הכנעני ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' ר"ל וכבר מקדם היה גבול הכנעני מצידון, (ומצאנו מלת ויהי על הדרך הזה הרבה במקרא), רק אחר זה נפצו ונתפשטו משפחות הכנעני להרחיב גבול מדינתם, ומכוון ג"כ מלת ואחר, ומשה בעת כתבו זאת כבר ראה שנתפשטו הרבה להלאה מגבולם, וכתב גם גבולם הראשון, להודיע חסד האל עם בניו שעם שלא הבטיחם רק ארץ כנען שהיתה קטנה מאוד, סבב להרחיבה טרם יירשוה ע"י מלחמת בני כנען עם העמים הסמוכים להם, כי כל ספורי התורה עיקר כוונתם על ההודעה הזאת חסד האל עם בניו, והנה בדברינו אלה יותרו כמה ספיקות שהעיד הרמב"ן בפ' דברים והאריך שם מאד ע"ש ויש לי עוד דברים בזה ויתבארו בקו"א: (יט) באכה. אין הכ"ף נוספת אך היא לנוכח היודע המקום (רד"ק בשרשים שרש בוא), וכן תרגם יב"ע, מעלך, והה"א נוספת כה"א על

מיצדן באכה גררה עד־עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד־לשע: (כ) אלה בני־חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם: ס
(כא) ולשם ילד גם־הוא אבי כל־בני־עבר

וצביים קרי

ת"א ולשם סנהדרין ס"ט, ע"ב:

וואריען פאן צידן נאך גרר צו, ביז עזה אונד נאך סדום, עמרה, אדמה אונד צבוים צו, ביז לשע. (כ) דיזעס זינד דיא נאכקאממען דעס חם, נאך איהרען פערשיעדענען געשלעכטערן אונד שפראכען, אין איהרען פערשידענען לענדערן אונד פאלקערשאפטען. (כא) אויך דעם שם וואורדען קינדער געצייגט; דיזער שם איזט דער פאטער אללער קינדער דעם עבר, איין ברודער דעם עלטעסטען

תרגום אונקלוס

מטי לסדום ועמורה ואדמה וצבוים עד לשע: (כ) אלין בני חם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון בעממיהון: (כא) ולשם איתיליד אף הוא אבוהון דכל בני עבר אחוהי דיפת רבא:

רש"י

(כ) ללשנתם בארצותם. אף על פי שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה לנח שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הג ע למאה

באור

ידכה (שמות י"ג ט"ז), הנצבת עמכה (שמואל א' א' כ"ו): (כא) ולשם ילד גם הוא, בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא (הרמב"ן): אבי כל בני עבר. רש"י והרמב"ן פירשו שהוא שם מקום ור"ל שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם, וכתב הרמב"ן שלא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש שבי פנג כי למה ייחס אותו אליו, אך לא מצאנו בכל המקרא מלת עבר הסמוכה למלת הנהר שתבוא בלי הנסמך, ולכן הנכון לדעתי שהוא שם עצם אדם והוא עבר בן פלג ובהיותו גדול המעלה (כאשר גם חז"ל קבלו שנביא גדול היה גם קבלו שיעקב למד בבית שם ועבר), לכן אליו ייחס אנשי המעלה כמו לאברם העברי (שם י"ד י"ג). ע"ש עבר הנזכר שלמד שם דרכי ה' ומוסריו בעת ברחו מנמרוד כאשר סופר במדרשים ולא ע"ש עבר הנהר עם שנתוכחת יהושע לישראל באמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כ"ד ב'). לא על שם כן יקרא עברי שאלינת הלשון לא תסבלהו כנ"ל ויותר היה נכון לכנותו על שפת הנהר כמו הפרתיים שהם יושבי עבר הנהר פרת ולא על הסמוך בחסרון הנסמך, והנה סוף הפסוק יורה שהכוונה בכאן ליחסהו בתור המעלה שאמר אחי יפת הגדול שאין צורך להודיענו זאת כי כבר הוא נודע רק הוא על הכוונה הנזכרת וכן פי' דון יצחק אברבנאל וכן נראה שהוא דעת הראב"ע: אחי יפת הגדול. הנכון הוא כדעת בעל הטעמים שהגדול תאר ליפת שאם היא תאר לשם צריך להיות אחי יפת הגדול במרכא טפחא, וכן הוא דעת רש"י ולא כפי' הרמב"ן. ודמיונו מן ישעיהו בן־אמוץ הנביא (מלכים ב' כ' א'), חנניה בן־עזור הנביא (ירמיה כ"ח א'), שבכל מקום הוא תאר למדובר בו אינהו דליה כי אמוץ הוא בטעם מפסיק בכל מקום, ואף שחנניה בן עזור מלת עזור הוא במשרת בזה חנניה בן־עזור הנביא זהו לסבה שהזכרתי בהקדמה, כמו ויסר ביום ההוא את־התישים (בראשית ל' ל"ה), ויתן להם יוסף לחם (שם מ"ז י"ז), ודומיהם רבים, והכל לסבה הנזכרת שם. ודמיונו מן לחבב בן־רעואל המדיני חתן משה (במדבר י' כ"ט), גם היא אינהו דליה, כי המדיני הוא תאר לרעואל לפי שהם מחוברים בטעם, וחותן משה שב

אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ (כב) בְּנֵי שֵׁם עֵילָם
וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ (כג) וּבְנֵי
אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ (כד) וְאַרְפַּכְשַׁד
יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
(כה) וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד
פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם
אָחִיו יָקְטָן׃ (כו) וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד
וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃
(כז) וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃
(כח) וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־

תרגום אשכנזי

יפת. (כב) דיא זאָהנע דעס שם זינד עילם, אשור, ארפכשד, לוד אונד ארם. (כג) דיא זאָהנע דעס ארם זינד עוץ, חול, גתר, אונד מש. (כד) ארפכשד צייגטע שלח, אונד שלח צייגטע עבר. (כה) דעם עבר ווארדען צוויא זאָהנע געבאָרען, דעם איינען נאמען וואר פלג, דען אין זיינען טאגען איזט דיא ערדע געטהיילט וואָרדען, אונד דער נאַמע זיינעס ברודערס איזט יקטן. (כו) יקטן צייגטע אלמודד, שלף, חצרמות אונד ירח, (כז) וויא אויך הדורם, אוזל אונד דקלה. (כח) פערנער עובל, אבימאל אונד שבא.

רש"י

עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (כו) חצר מות. על שם מקומו דברי אגדה (ב"ר):

תרגום אונקלוס

(כב) בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ (כג) וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ (כד) וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד יַת שָׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלִיד יַת עֵבֶר׃ (כה) וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ (כו) וְיָקְטָן אוֹלִיד יַת אַלְמוֹדָד וְיַת שָׁלֶף וְיַת חֲצַרְמָוֶת וְיַת יָרַח׃ (כז) וְיַת הֲדוֹרָם וְיַת אוּזָל וְיַת דִּקְלָה׃ (כח) וְיַת עוֹבָל וְיַת

באור

על חבר להיות תאר אליו, בעבור שאלת המדיני היא בטעם מפסיק יותר מן הטעם שבמלת לחבר, והכלל שבכל דבר המסופק ביאורו, ראוי לשמוע לביאור בעל הטעמים, כי הוא ידע הפירוש יותר ממנו: (כב) בני שם, חמשה היו באסי"אה מנהר פרת עד ים אינדיא: עילם, ממנו יצאו הפרסיים והנוי הנקרא עלאמי"טש: ואשור, נתישב בסיריאה, ונקראת אסירי"אה גם נקראת מוצול: וארפכשד, י"א שממנו יצאו הכלדיים וארצם נקראת כאלד"יאה. והיא בחלק אסיא"ה בסוף אראב"יאה, אבל לדעתי הכלדים המה הכשדים ויצאו מן כשד בן נחור, וכ"ה בס' הישר, ועיין מ"ש בסוף פ' וירא: ולוד, לדעת קצת נקראת בעת לידי"אה, וקצת מיחסים אותם ללודים שבבני מצרים: וארם, קצת אומרים שממנו יצאו הארמיים שנקרא בלשון יון סירוס ומזה נקראת סוריא וראש מלכותם דמשק: (כג) עוץ, לדעת קצת הוא התחלת העם טראקו"ניטא, שהיא ארץ בין פלשתים ובין הסירי"אה ושם היה איוב, ואולי ארם הנזכר בסוף וירא בבני נחור היא סיריא, ועוץ הנזכר שם היא עוץ שישב שם איוב, ועיין מ"ש שם: וחול, אמרו כי ממנו יצאו אנשי ארמיניאה: וגתר, ממנו יצאו הקארא"ניי: ומש, ממנו יצאו למאו"ני: (כה) נפלגה הארץ, כלומר נחלקה למחלקות הלשון ומסבת מחלקות הלשון נחלקה

שְׁבָא׃ (כט) וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־
יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ (ל) וַיְהִי
מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר
הַקֶּדֶם׃ (לא) אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ (לב) אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם
וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר
הַמַּבּוּל׃ פ שביעי
יא (א) וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים

תולדות אהרן ויהי מגלה י', ג':

(כט) איפר, הוילה אונד יובב; אללע דיזע זינד זאֶהנע דעס יקטן. (ל) איהרע וואָהנונגען ווארען פֿאָן משא אן, ביז נאך ספרה, דעם געבירגע געגען מאָרגען. (לא) דיזעס זינד דיא נאכקאָממען דעס שם נאך איהרען פֿערשידענען געשלעכטערן אונד שפראכען, אין איהרען פֿערשידענען לענדערן נאך איהרען פֿאָלקערשאַפֿטען. (לב) דיזע צוזאממען זינד דיא געשלעכטער דער נאכקאָממען דעס נח, נאך איהרען געבורטספֿאָלגען אינד פֿאָלקערשאַפֿטען, אונד פֿאָן דיזען האבען זיך דיא פֿאָלקער אויף דער ערדע אבגעזאָנדערט נאך דער זינדפֿלוטה.
יא (א) דאמאלס וואר אויף דער גאנצען ערדע איינערלייא שפראכע אונד איינערלייא רע־

תרגום אונקלוס

אֲבִימָאֵל וְיָת שְׁבָא׃ (כט) וְיָת אוֹפִיר וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב כָּל אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃ (ל) וַהֲוָה מוֹתְבָנֵיהוֹן מִמֵּישָׁא מָטֵי לְסְפַר טוּר מַדִינְחָא׃ (לא) אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן בְּאַרְעֲתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ (לב) אִלֵּין זַרְעֲיָת בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרָשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא׃
יא (א) וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָּׁן חַד וּמַמְלַל חָד׃ (ב) וַהֲוָה בְּמִיטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכָּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל

רש"י

יא (א) שפה אחת לשון הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחד על יחודו של עולם. דבר אחד ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרכ"ו שנים הרקיע מתמוטט כמו שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו

באור

גם כן לישוב: (כט) ואת אופר ואת חוילה. שמות בני אדם ונקראו שמות מקומותם על שמם והם מקומות הזהב, כאשר אמר את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב, (בראשית ב' י"א) וכן כתוב זהב מאופיר (מלכים א' י' י"א), ובקונטרס אחרון אאריך בזה אי"ה: (ל) ויהי מושבם ממשא, היא הנקרא בלשון ערבי מיכ"ה, והולך ומתפשט מלכות' עד אל ים"ן ונקרא מלכות שבא, ועד היום היהודים אשר שם קורים לנגעא אשר היא ראש מלכות ימ"ן, אוזל וכן הלרמות נקרא כן עד היום (מס' יוחסין): ספרה, לספר, ואולי היא ארץ ספרדים הנזכר בסנחריב (מלכים ב' י"ט י"ג וישעיה ל"ז י"ג), ונראה שיונ"ע תרגמו שהוא שם מדינה ולא לשון גבול ומילר שתרגם מעלך לספרוי', והנה לא נמצא בכל המקרא שם ספר שיורה על גבול או מילר, רק הוא לשון סרמי, לחוף ימים (בראשית מ"ט י"ג), ת"א על ספר ימאיא: הר הקדם, כל הררות המזרחיות לארץ ישראל נקראו ארץ קדם כאשר בארתי בהקדמה:
יא (א) שפה אחת, לשון אחד, והקבלה שהיה לשון הקודש: אחת, עיין בפ' (בראשית ב' כ"ג), ובפ' תולדות (בראשית כ"ו י'), דקדוק מלת אֶחָד ואַחַד ואֲחָדִים, ודקדוק מלת אַחַת ואֶחָת כן הוא, כי היא לנקבה ונגזרת ממלת אחד לזכר, ונוספה התי"ו לנקבה ומבפטה

אֲחָדִים: (ב) וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם:

תולדות אהרן שנער סנה קי"ג, ב':

תרגום אשכנזי

דענסארטען. (ב)אלס זיא נון פֿאָן דער מאָרגענזייטע הינוועגגעצאָגען, פֿאַנ-דען זיא איינע עבענע אים לאנדע שנער, אונד בע-

תרגום אונקלוס

וִיתִיבוּ תַמָּן: (ג) וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לְבֵנִין וְנִשְׂרוֹפִינִין

רש"י

סמיכות ב"ר: (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם

באור

אחדת, וחסר' הדל"ת לכובד הלשון לדבר ב' אותיות דל"ת ותי"ו יחד כמו הרה ללת (שמואל א' ד' י"ט), שמשפטו ללדת לדעת קצת מפרשים, וכתב הרד"ק בשרשים שרש אחד ובמכלול (ד' קטן ד' רכ"ה ע"ב), וז"ל ולפי דעתי שמלת אחת מלה בפני עצמה ולא נגזרת ממלת אַחַד כי אם ממלת אַח, ועשה אח מאחת מאלה (יחזקאל י"ח י'), ותאמר אַח לזכר ואַחַת לנקבה. אבל מגזרת אחד לא נאמר ממנו לנקבה כי יקל עליהם לומר אחת מלומר אחדת כי כבד עליהם לומר שתי אותיות דפות במוצא אחד, וי"ת כמשמעו ויעבד לאחוהי מחדא מאילין עכ"ל, וכתב עוד במכלול (שם). ואפשר שהם שתי לשונות, רוצה לומר אחד ואחת עכ"ל, אמנם בענין אין הבדל בין אַחַת לאֶחָת, ושניהם אינן מורים על דבר מיוחד ומבורר כ"א בבואם עם ה"א הידיעה, כמ"ש במלת אַחַד ואֶחָד אבל יש הבדל בין אחד לאחת, כי אֶחָד נקמץ במוכרת אף בלי פיסוק טעמים ולא יִפָּתַח אַחַד כ"א באמצע המאמר (שדומה לסמיכות) ולכן לא תבוא ה"א הידיעה לעולם על אַחַד כ"א על אֶחָד, אבל מלת אחת לא תבא קמוצה כ"א בפיסוק טעמים כגון אס"פ ולפעמים בזקף, ובלי פיסוק טעמים היא פתוחה אף בלי דבקות במאמר. ולכן יתכן לבא ה"א הידיעה אף במלת אַחַת, הנה זאת חקרנוה כן היא, ולא ראיתי להאריך בראיות. והנה בפ' בראשית כתבתי שעיקר המשקל הוא אֶחָד (במקום אַחַד על משקל גְּנַב שַׁבָּת), ובא הפתח בחי"ת באמצע המאמר שהוא כדמיון בסמיכות), ואז ישוב הפתח הא' למקומו ע"ש, ואין זה מספיק למלת אַחַת שיבוא כן גם בלי דבקות המאמר, לכן תדע שהיה זה בעבור חסרון הדל"ת ואעתיק לשון הראב"ע בס' צחות אות ד' וז"ל והנה חסרו הדל"ת ופתחו החי"ת להורות על לשון נקבה גם כן מלת מְשָׁרַת את המלך (מלכים א' א' ט"ו), הנה בתחלה היה מְשָׁרֶת על משקל מְבָרֵךְ והיה ראוי להיות לשון נקבה מְשָׁרֶתֶת כמו מְבָרֶכֶת ובעבור שהתחברו שני תווי"ן והם ממוצא אחת כבד על הלשון וחסרו האחד ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה עכ"ל, והיה א"כ אַחַת לנקבה כנגד מן אחד לזכר, וזה עיקר משקלו ולכן בא כן אף בלי דבקות, ונשתנה בפיסוק הטעם פתח החי"ת לקמץ, ואז מוכרח להשתנות פתח האל"ף לסגול, כי לא יבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה. והוא הפך ממלת אחד, ועוד לי דברים בזה. אבל אין להאריך פה: ודברים אחדים, לפי פשוטו נ"ל באורו כי גם בדרכי הלשון לא היה שינוי ביניהם כאשר נודע שגם בלשון אחד ישתנו דרכיו ודקדוקיו ותנועותיו וסדור דבריהם בהקדמת המאוחר ואיחור המוקדם בשינוי הארצות עד שמתוך זה כמעט לא יבינו אנשי מדינה אחת שפת אנשי מדינה אחרת אף אם לשון אחד להם, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע כתב וטעם דברים אחדים בעבור שימצא בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים: (ב) מקדם, הראב"ע פי' כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר והמה נמלטו ארץ אררט (מלכים ב' י"ט ל"ז וישעיה ל"ז ל"ח), ונח ברדתו מן ההר ישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו. (הרמב"ן):

(ג) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר

קמץ בז"ק

ת"א הבה מגלה י', ב'. ע"ז י"ט. חולין ע"ט, ח':

זעטצטען זיך דאזעלבסט. (ג) דא שפראכען זיא איינער צום אנדערן: וואָהלאן! וויר וואָללען ציגעל שטרייכען, אונד זיא ברעננען; דיא ציגעל דינטען איהנען אנשטאטט דער שטיינע. אונד דען טהאָן ברויכטען זיא צום מאָרטעל. (ד) זיא שפראכען: וואָהלאן! לאסט אונס איינע שטאדט בויען, אונד איינען טהורם,

תרגום אונקלוס

בְּנוּרָא וַהֲוַת לְהוֹן לְבֵינְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ׃ (ד) וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית

רש"י

ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפר"לייר בלע"ז Appareiller, (צובערייטען): לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשריפה. כך עושין הלבנים שקורים טוויל"ש בלע"ז Tuiles, (ציגעל) שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא

באור

וימצאו, שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה: בקעה, מקום מישור בלי הרים כמ"ש והרכסים לבקעה (ישעיה מ' ד'), והנה היא הפך הרכסי': (ג) הבה, שרשו יהב, והוא על משקל הצווי ליחיד שישתנה ויאמר לרבים הבו לכם עצה (שמואל ב' ט"ז כ') ולנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו). ופעמים שלא ישתנה וישאר על מתכונתו גם לרבים כמו כאן הבה נלבנה לבנים, הבה נבנה לנו עיר, הבה נרדה, הבה נתחכמה (שמות א' י'). ולנקבה הבה נא אבוא אליך (בראשית ל"ח ט"ז), ואני אגיד לך הכלל הנכון בזה מתי דרכו להשתנות ומתי לא ישתנה. הפעל הזה הורה בראשונה על נתינת הדבר והזמנתו לאדם שירצה להשתמש בו, בל"א (הערגעבען, רייכען). והושאל משקל הצווי ממנו על הזירוז שיזרז האדם את רעהו על המעשה אשר ירצה לעשותו, והוא כמו חלק הדבור שקוראין (אינטעריעקציאָן) שענינו הקריא' והתעוררות על איזה דבר, מעתה בכל מקום שיורה הצווי על ההנחה הראשונה שהיא הזמנת הדבר ונתינתו ממש. אם נתינת איזה דבר גשמי או הזמנת דבר בלתי גשמי כגון עצה או כבוד, ישתנה כפי המספר והמין כמשפטו, ובדרוש יבא הפעול אחריו, והוא הדבר הניתן כמו הבי המטפחת, הבו לכם עצה, הבו לה' כבוד ועוז (תהלים כ"ט א'), ואולם כאשר יורה על הזרוז לבד, אף שבא על משקל הצווי, איננו צווי ממש כי אם קריאה בלבד. והעד על זה שהמזרז בו יכלול גם את עצמו עם הנוכחים אשר ידבר אליהם. ויאמר הבה נלבנה. ואין האדם מצוה לעצמו. והוא אם כן כמו מלה שלא תשתנה במין ובמספר, וכן כל מלות הקריאה כמו הא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג), הא דרכך (יחזקאל ט"ז מ"ג), וכן בל"א לא תשתנה הקריאה שקורין (אינטעריעקציאָן) במין ולא במספר, ויאמר (ויבער!) עם סימן הקריאה והתעוררות בין ליחיד בין לרבים בין לזכר בין לנקבה. וכן (זיהע!) כאשר יהיה לסימן הקריאה בלבד לא ישתנה ברבים לאמר (זעהט). ולכן בכל מקום בהור' מלת הבה על הענין הזה השני יתורגם בל"א (וואָהלאן!) שהוא ענין הקריאה, ורש"י ז"ל כתב וז"ל הבה, הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפרל"ייר בלע"ז. והוא אפאַרעזיער בלשון הזמנה, ולבנים פירש"י טוויל"ש בלע"ז ונקרא בל"א (ציגעלשטיינע או ציגעל): נלבנה, מגזרת לבנים ואף על פי שבא הרבוי ביו"ד מ"ם היחיד הוא לשון נקבה כמו נשים פלגשים: לאבן, במקום אבן: והחמר היה להם לחמר. החמר היה טיט מגובל עפר במים וחמר הוא המגובל מסיד ומחול במים ושם לא היו אבנים שיהיו שורפי' לסיד והיה להם לבנינם החמר במקום החומר, (רד"ק בפירושו לס' בראשית): (ד) וראשו בשמים, כאלו זה השם לגובה

וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ (ה) וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ (ו) וַיֹּאמֶר

ת"א ונעשה סנהדרין ק"ט, א': וירד סנהדרין שם:

תרגום אשכנזי

דעססען שפּיטצע אן דען הימעל רייכע, דאמיט וויר אונס איינען נאמען מאכען, אונד פֿערהיטען, דאס וויר ניכט איוף דער גאנצען ערדע צערשטרייעט ווערדען. (ה) דער עוויגע ליס זיך הערּאב, אום דיא שטאדט אונד דען טהורם צו זעהען, וועלכע דיא מענשענקינדער ערבויעט האבען. (ו) דא שפּראך

רש"י

עלינו שום מכה להפילנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד

תרגום אונקלוס

שְׁמַיָא וְנַעְבֵּיד לָנָא שׁוּם דִּלְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: (ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבָד קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא: (ו) וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חָד וְלִישָׁן חָד לְכוּלְּהוֹן וְדֵי

באור

האויר. (רד"ק בשרשים שרש שם): (ה) וירד ה'. א"ת ואתגלי ה' לאתפרעא על עובדי קרתא. בענין הירידה והעלייה אעתיק לך דברי הרמב"ם בשנוי לשון ותוספת באור קצת להקל על הקורא, ענין השמות האלו ידוע, כי כשיעתק הגוף ממקום גבוה אל מקום נמוך יאמר עליו שירד (הערּאב אדער הינאב געגאנגען), וכשיעתק ממקום נמוך אל מקום גבוה, ויאמר עליו שעלה (הערויף אדער הינויף געגאנגען). אח"כ הושאלו השמות האלה לגדולת המעלה ועולם החשיבות, עד שכשתשתנה מעלת האיש ומדרגתו למדרגה גרועה ופחותה ממנה יאמר עליו שירד (געזונקען) וכשתשתנה ממדריגה פחותה למעלה נכבדת יאמר עליו שעלה (געהאָבען) אמר בזה יתעלה הגר אשר בקרבך יעלה עליך וגו' ואתה תרד וגו' (דברים כ"ח מ"ג), ואמר ונתנך ה' אלהיך עליון וגו' (שם א'), ואמר ויגדל אלהים את שלמה למעלה (ד"ה א' כ"ט כ"ה). ובלשון חז"ל מעלין בקודש ולא מורידין, והמשאלה ההיא בעצמה תפול על ירידת העיון ופנות מחשבות המשכיל אלא ענין פחות ממנו במדריגה, יאמר עליו שירד (זיך הערּאב געלאססען), וכן כשיפנה במחשבתו להשקיף ענין מעולה ונכבד ממנו יאמר עליו שעלה (זיך ערהאָבען). ולאשר היינו אנחנו בני האדם בתחתית המדרגה ומעלת המציאה בערך אל האישים הנכבדים, אף בערך אל השם יתעלה שאין ערוך אליו בגדולה והתרוממות, והוא נעלה ונשגב על כולנו לא בענין המקום כי אם לפי אמתת המציאה והגדולה וההתרוממות, ולזה הוא יתעלה להאציל מחכמתו ולהשפיע רוח נבואה על הנבחרים אשר מבני האדם, יקרא חול הנבואה על הנביא או שכון השכינה במקום הנבחר בלשון ירידה, והסתלקות הנבואה ההיא מן האיש או סור השכינה מן המקום יקרא עלייה, וכל ירידה ועליי' שתמצאם מיוחסות אל הבורא יתעלה הכוונה בהם זה הענין שזכרנו, לא שהשם יתברך יהיה לו מקום שיעלה עליו או ירד ממנו, יתעלה השם מאלה הדמיונים עלוי רב, וכן כשתרד מכה על אומה מן האומות כפי רצונו הקדום ויקדימו ספרי הנבואה לזכרון המכה ההיא לאמר שהשם פקד מעשי אנשי האומה ההיא וגזר עליהם העונש ההוא יכנו גם הענין הזה בשם ירידה, להיות האדם שפל המדריג' שיפקדו מעשיו ויענש עליהם, לולי רצון המטיב להשקיף על מעשי אפס ותהו לעונשת הנענש. כמו שאמר הכתוב מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים ח' ה'), ולזה כנה זה הענין בשם ירידה. אמר הבה נרדה ונבל' שם שפתם וירד ה' לראות, ארדה נא ואראה (בראשית י"ח כ"א), והענין פנות המחשבה לפקוד על מעשי החוטאים ולענשם כראוי להם ע"כ, ולזה כוון האונקלס בתרגומו, והמתרגם האשכנזי באֵרו בלשון (זיך הערּאבלאססען). ובמדרש רבי תנחומא אמרו וירד ה' לראות לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו את הנדון, עד שיראו ויבינו, והוא ענין נכבד ראוי לאומרו: (ו) ויאמר ה' הן עם אחד. כלומר וכבר אמר קודם

יְהֹוָ֗ה הֵ֣ן עַ֤ם אֶחָד֙ וְשָׂפָ֤ה אַחַת֙ לְכֻלָּ֔ם וְזֶ֖ה הַחִלָּ֣ם לַעֲשׂ֑וֹת וְעַתָּה֙ לֹֽא־יִבָּצֵ֣ר מֵהֶ֔ם כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר יָזְמ֖וּ לַעֲשֽׂוֹת׃ (ז) הָ֚בָה נֵֽרְדָ֔ה וְנָבְלָ֥ה שָׁ֖ם שְׂפָתָ֑ם אֲשֶׁר֙

ת"א נרדה מגלה ט', א'. סנהדרין ל"ח, ב':

דער עוויגע: נון איזט עס איין איינציגעס פֿאָלק, אונד האבען אללע איינערלייא שפראכע, אונד דיזעס איזט איהרע ערסטע אונטערנעהמונג, זאָלל איהנען נון ניכטס פֿעהל שלאגען, וואס זיא זיך פֿאָרגענאָממען? (ז) וואָהלאן! וויר וואָללען אונס הערב לאססען, אונד איהרע שפראכע דאזעלבסט פֿערוויר־

תרגום אונקלוס

דְּשָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כֹּל דִּי חֲשִׁיבוּ לְמֶעְבָּד׃ (ז) הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָׁנְהוֹן דִּי לָא יִשְׁמְעוּן אֱנָשׁ לִישָׁן

רש"י

הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אתם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים [תהלים ע"ו]: (ז) הבה נרדה. בבית דינו מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו

באור

שירד וביאורו וירד ה' וגו' בעבור שאמר הן עם אחד וגו', או הוא כאשר כתבנו כבר שהוא כלל ואח"כ פרט בתחלה ספר דרך כלל שבנאו העיר וה' ירד לראות' ואח"כ פרט הסיפור בביאור יותר מפורש וכן הוא דרך המקרא ברוב המקומות: הן עם אחד, שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה וגם בהשתנות הלשון וע"כ נוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו (אסתר א' כ"ב) (הראב"ע): החלם, מקור מבנין הפעיל מהכפולים עם כנוי הנסתר, והכנוי מורה כאן על הקנין כדרך כנויי השמות הֵחֵל שלהם ולא על הפעול כדרך כנויי הפעלים הֵחֵל אותם כי המקור להיותו כדמות שם והוא אמצעי בין שם לפועל יתחבר עם ב' מיני הכנוים וכאן הוא במקום השם וביאורו וזה התחלה שלהם, והה"א ראוי להיות קמוצה כמו הֵחֵל, אך בהתחבר המל' אל הכנוים ישוב הקמץ לשו"א ופת"ח להרחבת אות הגרון שלאחריו נשמטה השו"א ונשאר הפת"ח לבדו כמו הַחִלֹּתִי תת (דברים ב' ל"א), שראוי להיות הֵחִלֹּתִי: לא יבצר, ענינו לא ימנע, והוא ל' תמי', והראוי הלא יבצר מהם וגו', ונמצאים רבים שיחסר ה"א התמה או השאלה ויובן מהענין, כמו אף כי אמר אלהים (בראשית ג' א'), כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (שמואל א' י"ד ל') ודומיהם, ור"ל אם אעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם: יזמו, פי' חשבו, וענין יזמו וזממו אחד הם והם שני שרשים וענינם אחד: (ז) ונבלה, שרשו בלל והנו"ן מן אית"ן ומבנין הקל וראוי להיות וְנָבֹלָּה בדג"ש לאסרון ל' עי"ן הפעל בשקל וְנָבֹזָּה בהם (שמואל א' י"ד ל"ו) והה"א נוספת כה"א של נרדה. או יתכן להיות עבר מבנין נפעל לנקבה נסתרת אלא שהו"ו מהפכתו לעתיד ושב על מלת שפתם ור"ל נרדה ותתבלבל שם שפתם ומשפטו וְנָבֵלָּה בדגש הלמ"ד, בפלס נָסֵבָּה אלי (יחזקאל כ"ו ב'), אלא שבוקלה המלה מהדגש על משקל וְנָבֵקָה רוח מצרים (ישעיה י"ט ג'), ולחבר וְנָסֵבָה (יחזקאל מ"א ז'), שמשפטם וְנָבֵקָּה וְנָסֵבָּה בצירי, כ"כ הרד"ק במכלול (ר' קטן דף קע"ז ע"ב ודף ק"פ ע"א), ובשרשים שרש בלל, (עוד כתב במכלול (דף קע"ז ע"ב), שיש אומרים שהם שרש אחר שפאיהם נו"ן בפלס וְנָפְלָה עכ"ל, וא"כ יהיה ונבלה עבר מבנין הקל ומהופך לעתיד, ויהיה מן הפעלים העומדים שהם כדמות נפעלים, ושב ג"כ על מלת שפתם), אך הראב"ע תימה לשמוע זה באמרו! כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם כי לא נבלה בעבור הירידה והכתוב אומר בסוף

לא ישמעו איש שפת רעהו: (ח) ויפץ יהוה אתם משם על־פני כל־הארץ ויחדלו לבנת העיר: (ט) על־כן קרא שמה בבל כי־שם בלל יהוה שפת כל־הארץ ומשם הפיצם יהוה על־פני כל־הארץ: פ

(י) אלה תולדת שם שם בן־מאת שנה ויולד את־ארפכשד שנתים אחר המבול: (יא) ויחי־שם אחרי הולידו את־ארפכשד חמש מאות שנה ויולד

קמץ בז"ק

תולדות אהרן ויפץ סנהדרין ק"ז, ב': בבל שם כ"ד, א': בלל שם ק"ט, א': הפיצם שם ק"ח, ב', וק"ט, א': אלה שם ס"ט ב':

תרגום אשכנזי

רעו, דאמיט איינער דיא שפראכע דעם אנדערן ניכט פֿערשטעהע. (ח) דער עוויגע צערשטרייעטע זיא פֿאָן דא וועג אויף דיא אָבערפֿלעכע דער גאנצען ערדע, אונד זא האָרטען זיא אויף דיא שטאדט צו בויען. (ט) דארום האט מאן דיא שטאדט בבל גענאנט, דען דאזעלבסט האט דער עוויגע דיא שפראכע דער גאנצען ערדע פֿערווירט, אונד פֿאָן דא אויס האט זיא דער עוויגע צערשטרייעט אויף דיא אָבערפֿלעכע דער גאנצען ערדע. (י) דיזעס איזט דיא געשלעכטספֿאָלגע דעם שם, שם וואר הונדערט יאהרע אלט, אלס ער ארפכשד צייגטע, צווייא יאהרע נאך דער זינדפֿלוטה. (יא) נאכדעם שם דע־ארפכשד געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך פֿינפֿהונדערט יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערן

רש"י

ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו (משלי י'): (ט) ומש' הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה ורעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם

תרגום אונקלוס

חַבְרֵיהּ: (ח) וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי קַרְתָּא: (ט) עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישַׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדְּרִינוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: (י) אִלֵּין תּוֹלְדָת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוֹפָנָא: (יא) וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (יב) וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין

באור

כי שם בלל ה'. גם לדבריהם שהבנין לנפעל והיא ליחידה נסתרה למה הוצרכו הזקנים לשנות המלה לבלתי המלך לומר ואבלה (כדאיתא במגילה דף ט' ע"א), לכן כתב שהמלה מבנין הפעיל והיה ראוי להיות בלל ונבלילה והה"א נוספת ונשתחסר ע"פ משפטו וְנָבְלָה ע"מ וְנֶחְבָּה את אדון ה' (ד"ה א' י"ב ב'), רק שהוקלה המלה. וגם הרד"ק במכלול (שם) מביא גם דעה זאת: לא ישמעו. ר"ל לא יבינו ואינו זז מלשון שמיעה כי הוא על שמיעת הלב: שפת רעהו. דברי רעהו ולפעמים ישאל עליהם מלת לשון כמו אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"ח מ"ט). והדברים לפי שילאו ע"י שפה ולשון יקראו שפה ולשון: (ח) ויחדלו. מבנין הקל והיו"ד בפתח להרחבת אות הגרון, ובאור לבנות העיר שארית העיר כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם (הרמב"ע): (ט) בבל, הראוי להקרא בלל רק שהורכבה מן ב' מלות בָּא בֵל כמו בָּגָד (בראשית ל' י"א), ופי' בא להם הבלבול מן השמים ובל הוא שם ע"מ דַּן מן

בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (יב) וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ (יג) וַיְחִי
אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (יד) וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ (טו) וַיְחִי־שֶׁלַח
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
(טז) וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ (יז) וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
(יח) וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד

רע זאֶהנע אונד טאָכטער. (יב) ארפכשד לעבטע פינף אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע שלח. (יג) נאכדעם ארפכשד דען שלח געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך פיער הונדערט אונד דרייא יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאֶהנע אונד טאָכטער. (יד) שלח לעבטע דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע עבר. (טו) נאכדעם שלח דען עבר געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך פיער הונדערט אונד דרייא יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאֶהנע אונד מאָכטער. (טז) עבר לעבטע פיער אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע פלג. (יז) נאכדעם עבר דען פלג גיצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך פיערהונדערט אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאֶהנע אונד טאָכטער. (יח) פלג לעבטע דרייסיג יאהרע,

תרגום אונקלוס

וְחַמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת שָׁלַח׃ (יג) וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְאוֹלִיד יַת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יד) וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת עֵבֶר׃ (טו) וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְאוֹלִיד יַת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (טז) וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת פָּלֶג׃ (יז) וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְאוֹלִיד יַת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

באור

חנן קֵן מן קנן לֵב מן לבב

רק שבא כאן סגול תחת הלידי אדיו, כמו שמצאנו גם במשקלים השלמים סגול תחת לידי כמו אז לָחֶם שערים (שופטים ה' ח'), שהראוי לָחֶם בלידי, כמ"ש הרד"ק שם בפירושו, ובמכלול (ד' קטן דף ה' ע"א ודף ר"ב ע"א), ובשרשים שרש לחם, וכן מלת יָעֵד שהראוי יֵעַד כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ב ע"ב). והנה בענין דור הפלגה מחלוקת בין אנשי הפשט לבעלי הסוד, דעת הראב"ע שאלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים, גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו. וכלם היו סרים למשמעת' כי בניהם היו, והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות לשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים רועי המקנה גם יעמוד שם אחריהם כל ימי המגדל, וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם, ואלה הבונים היו בעצתם שלא יפרדו, והשם לא יעץ כן, בענין בלבול הלשונות כתב יש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה, וכל אחד חידש לשון, וי"א כי המלמד לאדם דעת השכיח דעת לשונם, והנכון שנפוצו משם, ואחר שנפוצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים בתוך הדור הראשון נשכח הלשון הראשון והשם הפילם והוא טוב להם, כי היתה מכוונת הבורא יתעלה שלא ישארו במקום אחד כי לא לתהו ברא את הארץ כי אם לשבת וכן אמר ואלו

אֶת־רְעוּ׃ (יט) וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כ) וַיְחִי
רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־שְׂרוּג׃ (כא) וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כב) וַיְחִי שְׂרוּג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ (כג) וַיְחִי
שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כד) וַיְחִי
נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
תָּרַח׃ (כה) וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה

אונד צייגטע רעו. (יט) נאכדעם פלג דען רעו געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך צווייא הונדערט אונד ניין יאהרע, אונד צייגטע נאָך אניערע יאָהנע אונד טאָכטער. (כ) רעו לעבטע צווייא אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע שרוג. (כא) נאכדעם רעו דען שרוג געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך צווייאהונדערט אונד זיבען יאהרע. אונד צייגטע נאָך אנ־ערע זאָהנע אונד טאָכטער. (כב) שרוג לעבטע דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע נחור. (כג) נאכדעם שרוג דען נחור געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך צווייאהונדערט יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאָהנע אונד טאָכטער. (כד) נחור לעבטע ניין אונד צוואנציג יאהרע, אונד צייגטע תרח. (כה) נאכדעם נחור דען תרח געצייגט, לעבטע ער נאָך הונדערט אונד נייצעהן יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע

תרגום אונקלוס

(יח) וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת רְעוּ׃ (יט) וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כ) וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת שְׂרוּג׃ (כא) וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כב) וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת נָחוֹר׃ (כג) וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כד) וַחֲיָא נָחוֹר עַשְׂרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת תָּרַח׃ (כה) וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד

באור

את הארץ (בראשית א'י"ח), והנה אף שאמת נכון הדבר שהיתה עצת השם שיתישבו בני האדם בכל הארץ, ולא יתקבצו באקלים אחד, מ"מ בענין עצת הבונים נראה מפשטות הכתוב שפשעו ומרדו נגד ה'. וירד ה' להעניש ולגמלם כמעשיהם. כאשר כתבנו וכן דעת רז"ל שהיו מורדים בבוראם, והרמב"ן ז"ל כתב אם כדברי הפשטנים מכל מקום יהיו הבונים ההם טפשים כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת, ורמז הרב ז"ל לסוד נפלא בענין הזה ואמר שהיו קוצצים בנטיעות ע"ש. והנה אף שאמת הדבר בלי ספק שהיו חוטאים לה' כאשר זכרו רז"ל מכל מקום סבב השם במשפטו הצדק שהעונש בעצמו יהפך לתועלת המין בכללו, כדי שיפרדו בני האדם ויפרצו לרוב בכל קצוי ארץ לישוביהם בארצותם ולא יתקבצו במקום אחד. וכן דרכי השופט המרחם בכל מקום, יעניש את החוטא ויהפוך את מריו לטוב גמור. עד שהרע בעצמו ישוב לטוב ויתוקן על ידי זה להסכים עם כוונת הבריאה בכללה. כאשר זכרנו בפסוק והנה טוב מאד (שם ל"א), ע"ש. וזהו כוונת הכתוב בספור הזה, לעורר לב בני האדם על דרכי השם יתעלה, שדרכיו נמתקים ברחמים ונמזגים בחסדים גדולים: (יט) ומָאתַיִם, הראוי מְאָתַיִם כמו שְׂפָתַיִם שְׁנָתַיִם, (כי

וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כו) וַיְחִי־תֶרַח
שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־
נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ (כז) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח
תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר
וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ (כח) וַיָּמָת
הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ

זאהנע אונד טאָכטער. (כו) תרח לעבטע זיבענציג יאהרע, אונד צייגטע אברם, נחור אונד הרן. (כז) פֿאָלגענדעס איזט דיא געשלעכטספֿאָלגע דעם תרח, תרח צייגטע אברם, נחור אונד הרן; הרן צייגטע לוט. (כח) הרן שטארב פֿאָר דעם אנגעזיכטע זיינעס פֿאטערס תרח, אים לאנדע זיינער געבורט,

תולדות אהרן ואלה סס סס :

תרגום אונקלוס

בְּנִין וּבְנָן׃ (כו) וַחֲיָא תֶרַח שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אַבְרָם יָת נָחוֹר וְיָת הָרָן׃ (כז) וְאִלֵּין תּוֹלְדָת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יָת אַבְרָם יָת נָחוֹר וְיָת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יָת לוֹט׃ (כח) וּמִית הָרָן עַל אַפֵּי

רש"י

בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו ומדרש אגדה אומר שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים (ב"ר). ומנחם פירש אור בקעה וכן באורים כבדו ה' [ישעיה כ"ד] וכן מאורת

באור

אלו ב' המשקלים פֵּעָה פָּדָה שוים בנטייתם). ובא כן להניח האל"ף וכן מֵאוֹת בסמיכות הראוי מְאוֹת בפלס שְׁנוֹת ולא ישתנה בעבור האל"ף (הרד"ק במכלול ד' קטן דף רמ"ג ע"ב):

(כח) על פני תרח, בחיי תרח שמת ואביו רואה כמו על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'):

בארץ מולדתו באור כשדים, פירושו בקעה או עמק כמו באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו), מאורת צפעוני (שם י"א ח'), כן פי' רש"י בשם מנחם. וראיתי להרמב"ן שהאריך כאן בדברים נכוחים ע"פ סיפור חז"ל ומסכים גם לסיפורי האומות כפי מה שהביאם הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים ולפי שראיתי שגם פשוטי המקראות יסכימו לדבריו לכן אעתיק לשונו פה וז"ל, והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו, אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם (זהו לפי דעתו. אבל לדעת אחרים ארצות בני חם הם בחלק אפריקא. ולדעתם צ"ל שרק נמרד לבדו (שהוא מבני חם) נפרד מאחיו אחר שהיו כולם יחד בבנין המגדל והפיץ ה' אותם הם באו עד אפריקא, לעבר המערבי של ים האדום, כאשר בני יקטן התישבו בארץ ארביי"אה לעבר המזרחי של ים האדום, אך נמרד נשאר בארץ שנער שהיא מארצות בני שם ומלך עלי' בזרוע גבורתו כאשר הלך אח"ז גם לאשור ובנה שם ערים, אף שהיא מארצות בני שם. גם ארץ כשדים לדעתי היה לבני שם ונקראת ע"ש כשד בן נחור אחי אברהם, כמ"ש בסוף פ' וירא ע"ש. עכ"ז דבריו נראים נכונים בזה כי אברהם ואבותיו לא היו משם. רק כשד בן נחור הלך מחרן ומצא בקעה לשבת שם עם ביתו וקראוה אח"ז על שמו), והכתוב אמר ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג), לא הכשדי וכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור (יהושע כ"ד ב') ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (שם ג'), וראיה לדבר כי נחור בחרן הי' ושם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצתם לגויהם וכתוב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ב י"ט). (ואנכי פירשתי

נעמליך צו אור כשדים. (כט) אברם אונד נחור

בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ (כט) מפטיר וַיִּקַּח אַבְרָם

תרגום אונקלוס

תֶּרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְּכַסְדָּאֵי׃ (כט) וּנְסֵיב

רש"י

לפעוני [שם י"א]. כל חור ובקע עמוק קרוי אור:
(כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביופיה (ס"א כמו שנאמר ויראו

באור

למעלה מקום המדינה ההיא). והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ומצינו בתלמוד כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת (מלכים ב' י"ז כ"ד), וכתיב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל (שם ל'), אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כ"ד י'), שהיא חרן, ועוד חקרנו וידענו ע"פ תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה למדינת בבל ונינוה ובין חרן כמו ו' ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותם בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתיישב זה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה נבוכים כי הזכירו בספר עבודת האיכרי' המצרי' כי אברם אשר נולד בכות' חלק על דעת ההמון שהיו עובדי' השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתוכחות ימים רבים שם אחר כך פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פני' במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו נס נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אתו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצול כדברי רבותינו ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובניצולו בו. אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרי' בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי הי' צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה (בראשית ט"ו ז'). כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסב' אסי' כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ' ב' ודברים ה' ו'), ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדי' היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שכלל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורבו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו חסו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נלטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרי ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג'), כי בעבר הנהר נלטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור (ישעי' מ"ד ט"ז), ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים והרב לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה (דברים ט' כ"ב), וזולתם וידמות הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו). על דעתי כדבריהם כי גם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל (שם), והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני (שם י"א ח'), החור שלו ששם אורו

ונחור להם נשים שם אשת־אברם שרי ושם אשת־נחור מלכה בת־הרן אבי־מלכה ואבי יסכה: (ל) ותהי שרי עקרה אין לה ולד: (לא) ויקח תרח את־אברם בנו ואת־לוט בן־הרן בן־בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד־חרן וישבו שם:

תולדות אהרן אבי מגלה י"ד, א': שרי יבמות ס"ד, ב':

הייראטעטען. אברם'ס פֿרויא הים שרי, אונד נחור'ס פֿרויא הים מלכה, טאָכטער דעם הרן, דער איין פֿאטער דער מלכה אונד דער יסכה וואר. (ל) שרי וואר אונפֿרוכטבאר, אונד האטטע קיין קינד. (לא) תרח נאהם זיינען זאָהן אברם אונד לוט, דען זאָהן הרנ'ס, דער זיין ענקעל וואָר, אונד זיינע שנור שרי, דיא פֿרויא זיינעס זאָהנעס אברם, אונד גינגען נאָך אנדערע מיט איהנען פֿאן אור כשדים וועג, אין דאז לאנד כנען צו רייזען, אלס זיא אבער ביז חרן קאמען, בעזעצטען זיא זיך דא־

תרגום אונקלוס

אברם ונחור להון נשין שום אתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה בת הרן אבוהא דמלכה ואבוהא דיסכה: (ל) והות שרי עקרה לית לה ולד: (לא) ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכסדאי למיזל לארעא דכנען ואתו עד חרן

רש"י

אותה שרי פרעה. ועוד יסכה לשון נסיכות וכן הוא בסנהדרין (להביא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב

באור

וחתימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף ולאיתי במדרש קומי אורי (שם ס' א'), על כן באורים כבדו ה' (שם כ"ד ט"ו), במה מכבדין אותו ר' ייבא בר כהנא אמר באילין פנסיא הן כנון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו. עכ"ל הרמב"ן: (כט) ויקח אברם ונחור, כבר זכרתי לך משפט הלשון בהקדים הפעל לנושא הפעולה שלא לשמור לא את המין ולא את המספר, ויהי' ויקח אברם ונחור כמו ויקחו אברם ונחור אלא שמלבד הנחת הטעמים משמע שתבת ויקח מוסבת על אברם ונחור כי הדגש במקום כתוב ויקח אברם ויקח נחור וכן ויקח אברם מחוברים בטעם ולא אברם ונחור ואחרת יצאה וכאלו ואזלא כמו שכתבתי בהקדמה וכן ויצא משה ואהרן (שמות י' ג'): (ל) אין לה ולד, הוי"ו תמורת היו"ד והוא שם בפלס חדש והוא לתוספת באור וכן אשתו עקרה ולא ילדה (שופטים י"ג ב')' דמנוח: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים, בעבור כי אברם נכבד מאביו והולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח אצל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו (הרמב"ן): (לב) וימת תרח בחרן, הנה באמת לא מת תרח בזמן ההוא כי בעת שהיה אברם בן ע"ה שנה לא היה תרח רק בן קמ"ה שנים וחיה עוד ששים שנה אחרי כן וכתב הראב"ע שאין מוקדם ומאוחר בתור' וגם דעת רז"ל ידוע, אך הרמב"ן פי' על פי פשוטו וז"ל ואני תמה על דבריהם שזה מנהג

(לב) וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם
שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ
יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ
מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־

תולדות אחרן ויאמר ר"ה ט"ז, ב'. עקרים מ"ג, פ"ד ומ"ד, פסח"ח:

זעלבסט. (לב) אלס דיא לעבענסיאהרע תרח'ס וואַרען צווייא הונדערט אונד פֿינף יאהרע, דא שטארב תרח צו חרן.
יב (א) דער עוויגע האטטע אבער צו אברם געשפראָכען: ציהע היני־וועג אויס דיינעם לאנדע, פֿאָן דיינעם געבורטסאָרטע אונד פֿאָן דיינעם פֿאטערס הויזע, אין דאז לאנד, דאז איך דיר צייי־

תרגום אונקלוס

וִיתִיבוּ תַמָּן׃ (לב) וַהֲווֹ יוֹמֵי תֶרַח מָאתָן וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃
יב (א) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵיל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִּי אַחֲזֵינָךְ׃ (ב) וְאַעְבְּדִינָךְ לְעַם סַגִּי

רש"י

מת. (ס"א) ועוד שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי [שמואל ב' כ"ג]: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום: חסלת אלה תולדות נח
יב (א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבני'. ועוד שאודיע

באור

כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך כתבו הכתובים והנה נח עצמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם. עכ"ל והוא תירץ גם דרשת רז"ל מאין הוציאוה ע"ש:

יב (א) לך לך, כן הוא משפט הלשון וכן הגשם חלף הלך לו (ש"ה ב' י"א), אלכה לי אל הגדלים (ירמיה ה' ה'), קומו ועברו לכם את נחל זרד (דברים ב' י"ג), ורבים ככה (והרמב"ן כנגד דעת רש"י שפי' לך לך, להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים), ולשון המתרגם האשכנזי נראה שאין כאן מחלוקת, כי גם הלועז יוסיף לפעמים הכנוי, במקום שאין צורך בו כל כך וירצה מגלויו בתחלת המחשבה שאינו אלא תקון הלשון, ואולם אם תדקדק בו היטב, תמצא על הרוב שיהיה בנסתרו ענין הצורך וההנאה למי שאליו הכנוי, שימצא בו חפצו ורצונו, ישמר על ידו מן הנזק, או יגיע אל המבוקש ממנו, ואף במאמר הגשם חלף הלך לו יש בו מענין ההוראה הזאת, כי היא מליצ' שירית, כאלו ברח הגשם מפני עת הנצנים והזמיר והלך לו אל אקלים אחר. לרדת שם להשלים טבעו שהוא חפצו ורצונו והטבה אליו, ולזה פי' רש"י גם כאן לך לך, להנאתך ולטובתך וכו' עכ"ל: מארצך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך. ור"א פירש וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיע' מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו (לעיל י"א ל"א), יורה כי אברם אחרי אביו וברצונו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג'), היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה בזה. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (בראשית כ"ד ד'), והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (שם ל"ח), כי שם בית אביו ומשפחתו היא מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אבותיו מעולם ושם נצטוה לעזוב אותם וכן אמרו בב"ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב

הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ (ב) וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ (ג) וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ (ד) וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ

תולדות אהרן ואברכה ברכות כ״ה, א׳. סוטה ל״ח, ב׳: ונברכו יבמות ס״ג, א׳. חולין פ״ט, א׳:

תרגום אשכנזי נו

גען ווערדע. (ב) איך וויל דיך צו איינער גראָ־סען נאציאָן מאכען, וויל דיך זעגנען, אונד דיינען נאמען גראָס ווערדען לאססען, דוא זעלבסט זאָללסט איין זעגען זיין. (ג) איך וויל נעמליך זעגנען, דיא דיך זעגנען, ווער דיך פֿלוכט, דען וויל איך פֿערפֿלוכען, אונד מיט דיר ווערדען זיך אללע געשלעכטער דעס ערדרייכס זעגנען. (ד) אברם רייזטע, וויא דער עוויגע איהם גע־זאגט האטטע, מיט איהם רייזטע לוט, אונד אברם וואר פֿינף אונד זיבענציג יאהרע אלט בייא

תרגום אונקלוס

וַאֲבָרְכִינָךְ וְאַרְבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵי מְבָרָךְ׃ (ג) וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיָת אַרְעָא׃ (ד) וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָה דִי מַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין

רש״י

טובתך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם (ס״א וזהו ואגדלה שמך הדיבור מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ״ח כנגד איבריו של אדם ברש״י ישן): ואברכך. בממון ב״ר: והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב״ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק [בראשית כ״ב] כיוצא בו על אחד ההרים אשר אומר אליך [שם] כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך [יונה ג׳]: (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך

באור

אלא אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ״ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ״ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב״ה (הרמב״ן): אראך, מנהג הלשון להוסיף נו״ן באחרונה לפעמים לתפארת הלשון כמו שפתי ישבחונך (תהלים ס״ג ד׳), וכאשר תחסר יבוא לפעמים דגש להשלים׳ ולא יבוא הדגש רק בהפסק ולפניו תנועה קטנה (הרד״ק): (ב) והיה ברכה. כמו ותהיה והוא לצווי במקום עתיד כמו ומת בהר (דברים ל״ב מ״ט), ואם בין כוכבים שים קנך (עובדיה א׳ ד׳), ופירושו אמר לו כל כך תהיה ברכתך והצלחתך גדולה עד שתהיה ברכה לאחרים כי כשיברך אדם בנו יאמר לו ה׳ יברכך כברכת אברהם: (ג) מברכיך, לשון רבים: ומקללך, לשון יחיד כי מעטים יהיו המקללים אותו: אאר, מהכפולים כי שרשו ארר, והוא עתיד מבנין הקל בפלס אָסֹב: ונברכו בך, שיהיו מבורכים בעבורך ובזכותך לא מסבתם, ובל״א (זאָללען דורך דיך געזעגנעט ווערדען), ואין כן פי׳ והתברכו בזרעך, וזהו ההפרש שיש בין נפעל להתפעל: (ה) רכושם, כולל כל ממון האדם, מקנה

מֵחָרָן׃ (ה) וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ (ו) וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז

ת"א ואת הנפש סנהדרין צ"ט, ב'. ע"ז ט', א': ויעבר סוטה ל"ג, א', ל"ג, ב':

זיינעם אבריזען פאן חרן. (ה) אברם נעמליך נאהם זיינע פרויא שרי, זיינעם ברודערס זאהן, לוט, אונד אלל איהר גוט, וועלכעם זיא געוואננען, וויא אויך דיא זעעלען, דיא זיא צו חרן ערווארבען, אונד גינגען אויס, אום אין דאז לאנד כנען צו רייזען, קאמען אויך ווירקליך אין דעם לאנדע כנען אן. (ו) דא צאג אברם דורך דאז לאנד, ביז אין דיא געגענד פאן שכם, ביז אן דען האין מורה, דאז פאלק כנען וואר דאמאלס נאך אים

תרגום אונקלוס

בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ (ה) וּדְבַר אַבְרָם יָת שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיָת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת נַפְשָׁתָא דִּי שַׁעְבִּידוּ לְאוֹרָיְתָא בְחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (ו) וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה

רש"י

אהלים לאפרים ומנשה [בראשית מ"ח]: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה [שם ל"א] (לשון קנין) וישראל עשה חיל [במדבר כ"ד] לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם [בראשית י"ד] לפיכך ויאמר ה' ל

באור

הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: אשר עשו. לשון אסיפה וקנין והן העבדים והשפחות שקנו בחרן, ויהיה עשו כמו עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), ורז"ל פי' על הנפשות שגיירו והחזירו לאמונת האל ולדעתם מלת עשו חוזרת על אברהם ושרה, כי אמרו שאברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים, וגם אנקלוס תרגום וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן. ויהיה לפ"ז פי' עשו כמו אשר עשה את משה ואת אהרן (שמואל א' י"ב ו') שהגדילם ולמדם, והמתרגם האשכנזי תרגם בלישנא דמשתמע לתרי אפי: (ו) שכם. לא נולד בו עדיין שכם בן חמור שעל שמו נקראת העיר כי רק משה כתב השם שהיה לה בימיו, כ"כ הרב"ע, ואין צורך בזה, כי אולי שכם אחר היה שם מקדם, והיתה העיר נקראת על שמו, או אירע שהיה שם איש ושם עירו שוה, בלי סבה מיוחדת, והרמב"ן כתב שהיה שכם בן חמור נקרא כן על שם עירו, אבל לא מצאנו בכתוב שיקרא האיש על שם עירו בלא יו"ד היחס: אלון מורה, אנקלוס ויב"ע תרגמו אלון, מישר, ולשון הרמב"ן ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מרה (דברים י"א ל'), ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ, אבל אלוני ממרא הוא מקום אחר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנא' והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר (לקמן י"ד י"ג), וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכור הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנא' ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון (שם ל"ה כ"ז), על פני ממרא הוא חברון (שם

בָּאָרֶץ: (ז) וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר
לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם
מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו: (ח) וַיַּעְתֵּק
מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט
אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־
שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה:

לאנדע. (ז) דער עוויגע ערשין דעם אברם אונד שפראך: דיינעם זאאמען וויל איך דיזעס לאנד איינגעבען; דא בויעטע ער איינען אלטאר דעם עוויגען צו עהרען, דער איהם ערשינען וואר. (ח) ער צאָג פֿאָן דא ווייטער אין דאז געבירגע, צור מאָרגענזייטע פֿאָן בית אל, אונד ריכטעטע זיינע היטטע אויף; בית אל וואר איהם געגען אבענד, אונד דיא שטאדט עי געגען מאָרגען, דאזעלבסט בויעטע ער דעם עוויגען צו עהרען איינען אלטאר, אונד לעהרטע אין דעם נאמען דעם

תרגום אונקלוס

דְּבַן בְּאַרְעָא: (ז) וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְּאִתְגְּלִי לֵיהּ: (ח) וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל מִמַּעְרְבָא וְעַי מִמַּדִּנְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא

רש"י

אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים. אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו (ב"ר): ויבן שם

באור

כ"ג י"ט), כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר, וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם (ועיין מ"ש לפני זה), ובב"ר על דעתיה דר' יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא, ועל דעתיה דרבי נחמיה בגברא הוא דשמיה ממרא עכ"ל: והכנעני אז בארץ, היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (שם י"ד י"ח), לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם (רש"י), וכן סופרי האומות המיחסים ג' חלקי העולם הקדומים לג' בני נח, מיחסים חלק (האזיאה), אל בני שם, אך הרמב"ן בפסוק ומלכי צדק מלך שלם תפש עליו מפסוק ויהי גבול הכנעני מצידון (שם י' י"ט), ע"ש. ויש לי עוד דברים בזה, ואם יגזור ה' בחיים אדריך בזה בקו"א: אז, מלת אז תורה על זמן מיוחד, פעם לשלול זמן המוקדם. ר"ל אז ולא קודם, ופעם לשלול זמן המאוחר, ר"ל אז ולא עתה, וכאן לפי פי' רש"י תשלול זמן המוקדם (המאוחר). וכן פי' הראב"ע בתחלת דבריו, וכן מתורגם בל"א: (ז) וירא, שרשו ראה והוא מבנין נפעל והיו"ד בצירי לתשלום הדגש הראוי להיות בפ"פ לחסרון נו"ן נפעל ולפי שהרי"ש שלא תקבל דגש, נתחבר אל החירק שבאות אית"ן ונעשה צירי, והיה ראוי להיות וַיֵּרָאֶה. ונפלה ה"א השרש לפי שלא תנוח אחרי הסגול שהיא ת"ק רק בהיות הנגינה תחתי'. וכאן שבה הנגינה להיות מלעיל, בעבור הוי"ו המהפכת העתיד לעבר: הנראה, בינוני מבנין נפעל והוא תואר כדרך הבינוני: (ח) ויעתק, מבנין הפעיל והוא יוצא כמו המעתיק הרים (שם ט' ה'), ויהיה מוסב על אהלו הנאמר אח"כ, או יהיה עומד ויוצא בבנין אחד, וכמוהו רבים: ויט, שרשו נטה, והראוי וַיִּטֶּה, והטי"ת בדגש לחסרון הנו"ן, ובעבור הוי"ו המהפכת מעתיד לעבר נעתקה הנגינה אל היו"ד, ונפלה הה"א, כמ"ש בפסוק שלפני זה על מלת וירא, ודגש הטי"ת נשמט, כי לא יבא לעולם באות שאין בה נקודה לבדו, ובא הצירי לתשלום הדגש כדינו: מקדם לבית אל, פירש"י במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנא' בית אל מים עכ"ל, הכוונה כמ"ש הרמ"ס ז"ל שמ"ם מקדם כמ"ם בעץ מקדם (לעיל ב' ח'),

תרגום אשכנזי

עוונען. (ט) הירויף רייזטע אברם איממער מעהר געגען מיטטאג. (י) עס ענטשטאנד איינע הונגערסנאָטה אים לאנדע; דא רייזטע אברם הערואב נאך מצרים, זיך דאזעלבסט אויפצוהאלטען, דען דיא הונגערסנאָטה וואר שוועער אים לאנדע. (יא) אלס ער נון נאהע אן מצרים קאם, שפראך ער צו זיינער פרויא שרי: זיהע נון! איך וויס, דאס דוא איינע פרויא

(ט) וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ
(י) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה
לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃
(יא) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה
וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא

ת"א ויהי וכו ב"ק ס', ב': הנה ב"ב ט"ז, ח':

רש"י

מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פירש ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל ה"פ ביסעיה) שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו [ברא' רבה]: (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד

תרגום אונקלוס

דַיְיָ: (ט) וּנְטַל אַבְרָם אָזֵיל וְנָטֵיל לְדָרוֹמָא: (י) וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא: (יא) וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי

באור

מפאת מזרחה שפירושו במזרחה ואמת מקדם דבקה עם ההרה שההר הוא במזרחה של בית אל, לא עם אהלה משם דא"כ יהיה האהל הנטוי בהר לפאת מערב בית אל, והכתוב אומר ויט אהלה בית אל מים, משמע שבית אל היתה למערב האהל עכ"ל, וכן תיב"ע לטורא דמדנח לבית אל, ואל תתמה על היות תיבת ההרה מובדלת בטעם רביע, אף שהיא דבוקה בענין לתיבות מקדם לבית אל. כי יתכן שאין שם כי אם ההר ההוא, ויהיה א"כ נודע מצד עצמו. ולא אמר מקדם לבית אל, כי אם לתוספת באור, והוא כמו מאמר מוסגר, ויעתק משם ההרה (מקדם לבית אל), ויט אהלה, ולזה הוכרת בטעם כמשפט, והרשב"ע פי' שאברהם נסע ממזרח בית אל למערבו. ואין לכוונו עם משמעות הכתוב: בית אל מים והעי מקדם, אין המ"ם לסימן מה שממנו כי אם להוראת הצד והפאה שהיתה בית אל למערב המקום ההוא ועי למזרחו. וכן כתיב ביהושע (ז' ב'), שעי הוא למזרח בית אל, ואין התיבות הללו בית אל מים והעי מקדם מוסבות על ההר או על האהל הנזכר למעלה, כי הובדלו בטעם אתנח, וצריך לומר שחסר כאן מלת ויהי כאלו אמר ויהי לו בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח: ויקרא בשם ה', התפלל שם, או קרא בני אדם לעבודת השם: (ט) הלוך ונסוע הנגבה, לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו, בראשית רבה (רש"י): הנגבה, פאת דרום נקרא נגב בעבור רוב היובש הנמצא שם מגודל החום, כי נגב בלשון ארמי יבש, כניבו מיא, וה"א אחרונה במקום למ"ד בתחלתה, לכן המלה מלעיל: (י) ויהי רעב בארץ, בארץ כנען: (יא) הקריב, מהכבד, או הוא עומד ויוצא כמ"ש למעלה: הנה נא ידעתי, דעת הרמב"ן ז"ל שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא אבל על כל דבר הוה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מאז ועד עתה. וכן הנה נא עצרני ה' מלדת (להלן ט"ז ב'). מנעורי ועד היום הזה. וכן הנה נא לי שתי בנות (שם י"ט ח'). כי לא נולדו עתה וכולם ככה עכ"ל, וכן מתורגם בל"א. וכתב עוד הרמב"ן והנכון בעיני כי זה דרכם למו מעת צאתם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא. כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי וגו' (שם כ' י"ג), אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין

ידעתי כי אשה יפת־מראה את:
(יב) והיה כי־יראו אתך המצרים ואמרו
אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו:
(יג) אמרי־נא אחתי את למען ייטב־לי
בעבורך וחיתה נפשי בגללך: שני
(יד) ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו
המצרים את־האשה כי־יפה הוא
מאד: (טו) ויראו אתה שרי פרעה ויהללו

תולדות אהרן אמרי ג״ג סט:

תרגום אשכנזי נח

פאן שאנעם אנגעזיכט ביזט; (יב) ווען דיך נון דיא מצרים זעהען ווערדען, אונד ווערדען שפרעכען: דיזעס איזט זיין ווייב, זא קאננטען זיא מיך אומברינגען. אונד דיך ביים לעבען ערהאלטען. (יג) שפריך ליבער: דוא זייעסט מיינע שוועסטער, דאמיט מיר גוטעס געשעהע דיר צו ליבע, אונד איך ביים לעבען דיינעטוועגען ערהאלטען ווערדע. (יד) אלס נון אברם אין מצרים קאם, זאהען דיא מצרים דיא פרויא, אונד פאנדען זיא זעהר שאן. (טו) אויך דיא פירסטען דעם פרעה זאהען זיא, אונד ריהמ־

תרגום אונקלוס

אתתיה הא כען ידענא ארי אתתא שפירת חיזו את: (יב) ויהי ארי יחזון יתיך מצראי ויימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקימון: (יג) אמרי כען דאחת את בדיל דייטב לי בדילך ותתקיים נפשי בפתגמיכי: (יד) והוה כד עאיל אברם למצרים נחזו מצראי ית אתתא ארי שפירא היא לחדא: (טו) וחזו יתה

רש״י

עכשיו לא הכיר בה שמתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו הנה נא אדני סורו נא [בראשית י״ט]: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך:

באור

בדבר והנה ובז אות׳ עתה כאשר נוה לה מתחלה עכ״ל: את, דגשות תי״ו את להתבלע הנו״ן כי אתה מגזרת אני (הרמ״ע). והנה לזכר יאמר אתה, ולנקבה את, ואנקלוס ויו״ע (האמתי המתרגם כ״ד וכ״א), יתרגמו שניהם את, אבל בתרגום התורה המיוחס ליו״ע יתורגמו שניהם אנת, בתשלום הנו״ן, כמו שהוא בתשלומו בתרגם דניאל ועזרא, והוא ע״ד מלת חטים שהשרש חנט, שבתרגום עזרא כתוב חנטין (ו׳ ט׳ וז׳ כ״ב), וכן אפיו ששרשו אנף, יתורגם אנפוהי (דניאל ב׳ י״ט): (יב) ואתך יחיו, פי׳ שיעזבוך בחיים שלא יהרגוך, וכן תמצאנו בבנין הכבד החייתם כל נקבה (במדבר ל״א ט״ו), שפירושו אם העמדתם אותן בחיים, וכן לפי׳ בבנין הפעיל ואותה החייתי (שם כ״ב ל״ג): (יג) למען ייטב לי בעבורך, ירצה שלא תאמר לה זאת רק להנצל מסכנת מות, ופי׳ למען ייטב לי בעבורך שיחיה ולא ימיתוהו. כמ״ש אחר זה וחיתה נפשי בגללך. והוא לתוספת באור: בעבורך, לא יבא לעולם בלא בי״ת על ההוראה הזאת, שלא יתערב עם ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה׳ י״א), וכן בגללך שהוא מענין ההוראה הזאת שפירושו בסבתך, לא יבא ג״כ בלא בי״ת לעולם, שלא יתערב עם כאשר יבער הגלל (מלכים א׳ י״ד י׳): (טו) ויראו אותה שרי פרעה, כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים (לכן אמר בתחלה ויראו המצרים את האשה) (הרמב״ן) וכן מתורגם בל״א (אויך דיא פירסטען): ויהללו אותה, ביניהם לאמר ראויה היא למלך, לשון רש״י, וזה דעת אנקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה, או שהללוה אל המלך עצמו ושלח ולקחה (הרמב״ן):

אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית
פַּרְעֹה׃ (טז) וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ
וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים
וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃ (יז) וַיְנַגַּע יְהוָה
אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ
עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃ (יח) וַיִּקְרָא
פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא׃
(יט) לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ
לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃
(כ) וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ
וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃

תולדות אהרן ולאברם ב"מ נ"ט, א': ויִנגע ערכין ט"ז. ב': ויצו סוטה מ"ו, ב':

תרגום אשכנזי

טען זיא פֿאָר פרעה; דא ווארד דיא פֿרויא היגנעגאָממען אין דאז הויז דעם פרעה. (טז) דעם אברם אבער ערצייגטע מאַן גוטעס אום איהרעט־וויללען, אונד ער ער־הילט שאפֿע אונד רינדער אונד עזעלן, קנעכטע אונד מעגדע, עזעלינגען אונד קאמעעלע. (יז) דער עוויגע פלאגטע היררוף פרעה אונד זיין הויז מיט גראָסען פלאגען וועגען שרי, דעם אברם פֿרויא. (יח) דא ליס פרעה דען אברם רופֿען, אונד שפראך: וואס האסט דוא מיר געטהאן? ווא־רום האסט דוא מיר ניכט געזאגט, דאס זיא דיינע פֿרויא איזט? (יט) ווארום האסט דוא געשפראָכען: זיא איזט מיינע שוועסטער; דא נאהם איך זיא מיר צור פֿרויא, נון אבער היר איזט דיינע פֿרויא! נים זיא אונד געהע הינוועג. (כ) אונד פרעה בעפֿאהל אייניגען מעננערן איבער איהן, דאס זיא איהן אונד זיינע פֿרויא אונד אללעס, וואס ער האטטע, געלייטעטען.

תרגום אונקלוס

רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְישַׁבְּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְּבָרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה׃ (טז) וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְאַתְנָן וְגַמְלִין׃ (יז) וְאַיְתֵי יְיָ עַל פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם׃ (יח) וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מַה דָּא עֲבַדְתְּ לִי לְמָה לָא חַוִּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא׃ (יט) לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָת הִיא וּדְבָרִית יָתַהּ לִי לְאִנְתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאֱזִיל׃ (כ) וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְיָת כָּל דִּי לֵיהּ׃

רש"י

(טז) ולאברם הטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה: ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה. (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו ב"ר): על דבר שרי. על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר וזרמת סוסים זרמתם [יחזקאל כ"ג]: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשומרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו:

באור

ותקח, מבנין הפעל אף כי לא נמצא ההפעיל ממנו בכתוב, ונבלעה הלמ"ד בדגש הקו"ף: (טז) ולאברם היטב, פרעה בעבורה (רש"י), ושב היטיב על פרעה הנזכר בסוף הפסוק הקודם, וכן תיב"ע. ויש לפרש היטיב המיטיב, וכן מתורגם בל"א: על דבר, ענינו כמו בעבור: (יח) ויקרא פרעה לאברם, יתכן כי בבא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו, ושאל אותה והגידה כי

יג (א) וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃
(ב) וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף

יג (א) אליזאָ צאָג אברם פֿאָן מצרים הינויף געגען מיטטאג, ער אונד זיינע פֿרויא אונד אללעס, וואס ער האטטע, אונד לוט מיט איהם. (ב) אברם

תרגום אונקלוס

יג (א) וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּי לֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא׃ (ב) וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בִּבְעִירָא

רש"י

יג (א) ויעל אברם הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המורי' ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד

באור

היא אשת אברם ולכן קרא לאברם והאשי' אותו (הרמב"ן): (כ) ויצו עליו פרעה אנשים, הראב"ע פי' שהזהיר וצוה להכריז שלא יגיע איש בו ובאשתו, והנכון כמו שתרגם בל"א שגב על מה שאחריו שלוה עליו איזה אנשים שישלחוהו, וכן ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (אסתר ו' א'): עליו, על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו אתו, דרך ליווי בכבוד, וכן ואברהם הלך עמהם לשלחם (לקמן י"ח ט"ז):

יג (א) ויעל, שרשו עלה מגזרת נחי למ"ד ה"א, והעתיד מבנין הקל ראוי להיות יַעֲלֶה על משקל יִפְנֶה, ובהפעיל יַעֲלֶה על משקל יַפְנֶה והנה הגזרה הזאת תבוא לפעמים בעתיד בחסרת הה"א, (ונפרש בשם ברא"ש העתיד וי"ו המהפכתו לעבר, שאז נעתקה הנגינה להיות מלעיל, ואין כח בסגול עי"ן הפעל להמשיך הה"א, לכן תחסר לעולם), ואז תהיינה אותיות אית"ן לפעמים בחירק כמו יִפֶן וַתִּבֶן נוד (זכריה ט' ג'), ולפעמים בצירי, כמו אל תֵּפֶן (במדבר ט"ז ט"ו) ובבנין הפעיל תהיינ' בסגול, כמו וַיֶּפֶן זנב (שופטים ט"ו ד') וכן מלת עלה ראויה להיות בקל וַיִּעֶל, ובהפעיל וַיֶּעֶל, אך כדי להמציא הרחבה לאותיות הגרון, נשתנו החירק והסגול שבמלת וַיִּעֶל, וכן ב' הסגולין שבמלת וַיֶּעֶל לפתחין, ואין הפרש במלה זאת בנקודותיה בין הקל וההפעיל, רק לפי ענינו הוא מובן, כמו ויעל אברם דכאן הוא קל ועומד, ויעל עלת (לעיל ח' כ'), הוא הפעיל ויוצא: הנגבה, לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ (רש"י), ואין פי' מלת הנגבה כאן כמו הנגבה של מעלה (פסוק ט'). כי שם הלך מצפון לדרום דהיינו מחרן שהיא בצפונית מזרחית לא"י לבית אל שהיא סמוך לדרומה, ופי' הנגבה, נגב למקומו הראשון שהלך משם, וכאן פירושו כאלו כתוב ויעל אברם ממצרים וגו' לבוא בנגב, ר"ל בנגב א"י, לפי שמצרים איננה בנגב ממש לא"י רק מערבית דרומית לה, ושם פניו למזרח וקצת לצפון באופן שיבא לדרום א"י, ולכן הוסיף רש"י מלת לבא, והיא ג"כ כוונת יב"ע שתרגם פה למיעל לדרומא. ולמעלה לא הוסיף מלת למיעל. (ב) כבד מאוד, מלשון ואת הכבודה לפניהם (שופטים י"ח כ"א), שפירושו מקניהם ושאר ממונם, ומלת כבד היא תאר, ולפי שמי שיש לו הרבה מקנה ורכוש תנועתו כבדה נקרא כן. ופירושו שהוא הי' כבד מאד מקנהו ורכושו שהי' רב וכבד מאד, וכן כאלה נבלת עליו (ישעיה א' ל'), מאד עליה שהם נובלים יאמר על האלה שהיא נובלת, וכן מגלחי זקן וקרעי בגדים (ירמי' מ"א ה'), ורבים כן, ואנקלוס ויב"ע שתרגמו כבד, תקיף וכן המתרגם האשכנזי שתרגם (רייך) תרגמו לפי הכוונה: (ג) למסעיו, שלא שינה לילך בדרכים אחרים, רק כל נסיעותיו שנסע יום יום בתחלה, נסע גם עתה, וכן ת"א ויב"ע למטלנוהי, לשון נסיעה: מנגב, ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען (רש"י), וירא"ה לי כי מנגב ועד בית אל שב על למסעיו ולא על וילך, ושעורו, וילך למסעיו אשר מנגב

וּבַזָּהָב׃ (ג) וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ (ד) אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי (ה) וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ (ו) וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃

ת"א וילך ערכין י"ז, ב': וגם ב"ק נ"ג. א':

תרגום אשכנזי

וואר זעהר רייך אן פֿיה, זילבער אונד גאָלד. (ג) ער רייזטע זיינע פֿאָריגע טאגערייזען, פֿאָן מיטטאג נאך בית אל צו, ביז אן דען אָרט, וואָ פֿאָרהער זיינע היטטע וואר, צווישען בית אל אונד עי. (ד) ביז אן דען אָרט דעס אלטארס, דען ער פֿאָרהין ערריכטעט, וואָ ער נעמליך אין דעם נאמען דעס עוויגען געלעהרט האטטע. (ה) אבער אויך לוט, דער מיט אברם גינג, האטטע שאפֿע, רינדער אונד היטטען. (ו) נון קאָננטע עס דאז לאנד ניכט ערטראגען, דאס זיא בייזאממען וואָהנטען, דען איהר גוט (נעמליך איהרע העעדרען) וואר זעהר גראָס; דאהער קאָננטען זיא ניכט בייזאממען וואָה־

רש"י

מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים ללמדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו (ב"ר): מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם.

תרגום אונקלוס

בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא: (ג) וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּי פְרַסֵיהּ תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי: (ד) לַאֲתַר מַדְבְּחָא דִּי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַּמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַּיְיָ: (ה) וְאַף לְלוֹט דְּאָזֵיל עִם אַבְרָם הֲוָה עָאן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין: (ו) וְלָא סוֹבָרַת יַתְהוֹן אַרְעָא לְמֵיתַב כַּחֲדָא אֲרֵי הֲוָה

באור

ועד בית אל, לפי שאם הי' שב על וילך הי' לו לומר מנגב אל בית אל או לבית אל: (ד) שם בראשנה, ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה' (רש"י), אך לכון ויקרא שם יורה על פי' הא' וכן מתורגם בא"ח: (ה) ואהלים. בחולם האל"ף וכן שלח איש לאהליו (שופטים ז' ח' ושמואל א' ב') וישכב באהליך (דברים ל"ג י"ח), ועל דרך משקל אֹהֶל הי' האל"ף בקמץ חטף כמו מן קֹדֶשׁ, קֳדָשִׁים, ומן חֹדֶשׁ, חֳדָשִׁים, וכן בא כי בְּאֳהָלִים תשבו (ירמיה ל"ה ז'), ונשב באהלים (שם י'), השכוני באהלים (שופטים ח' י"א,) וכתב הרד"ק במכלול (דפוס קטן דף ר"ז ע"ב) כי אותם שבא בהם האל"ף בחולם הוא להאריך על הה"א. או אלו שבאים בחולם האל"ף יהיו ממשקל אחר, ויהי' הנפרד מהם אֹהַל, בפלס גֹּדָל, כֹּבָב, גֹּזָל, תֹּלָע, שהמקובץ מהם גֳּדָלוֹת, כֹּבָבִים, גֹּזָלוֹת, תֹּלָעִים, ואף כי לא נמצא במלת אהל משקל זה בכתוב, וכ"ה דעת הראב"ע: (ו) ולא נשא אותם, פירושו ולא סבל, ובא ארץ בלשון זכר וכמוהו נעתם ארץ (ישעיה ט' י"ח), ולדעת רש"י הוא לשון קצר ובתשלומו הוא ולא נשא אותם מרעה הארץ, אבל כבר כתבתי בהקדמה ובכמה מקומות בבאורי כי משפט הלשון הוא שלא לשמור המין והמספר כאשר יקדם הפעל לפועל. והכוונה שלא היתה הארץ יכולה להספיק מרעה למקניהם: יחדו, הוי"ו היא סימן הרבים על יחיד כמו עליו אליו, ואף על פי שאין בו יו"ד

(ז) וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ (ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ (ט) הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימְנָה וְאִם־הַיָּמִין

ת"א אחים יבמות י"ז, ג':

תרגום אשכנזי ס

נען. (ז) דא ענטשטאנד איין שטרייט צווישען דען פיההירטען דעם אברם, אונד דען פיההירטען דעם לוט. דער כנעני אונד דער פרזי זאסען שאָן דאמאלס אים לאנדע. (ח) דא שפראך אברם צו לוט: ליבער! לאס קיינע שטרייטיגקייטען זיין צווישען מיר אונד דיר, אונד צווישען מיינען אונד דיינען הירטען, וויר זינד יא נאהע פֿערוואנדטע. (ט) דוא האסט דאָך דאז גאנצע לאנד פֿאָר דיר, טרעננע דיך אלזאָ פֿאָן מיר; וויללסט דוא צור לינקען, זאָ ווערדע איך צור רעכטען, וויללסט דוא אבער צור רעכטען, זאָ ווערדע איך

תרגום אונקלוס

קִנְיָנֵיהוֹן סַגִּי וְלָא יָכִילוּ לְמִיתַב כַּחֲדָא׃ (ז) וַהֲוַת מַצּוּתָא בֵּין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא׃ (ח) וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ בֵּין רַעֲוָתִי וּבֵין רַעֲוָתָךְ אֲרֵי גּוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא׃ (ט) הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפְּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִיפּוּנָא

רש"י

לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברהם עדיין (ב"ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימינה. בכל אשר תשב (ולשב) לא אתרחק ממך ולעמוד

באור

בדוב, הרי מלאכו עלו בשמים ירעם (שמואל א' ב' י'), (שבכתיב עלו והקרי עליו), בלא יו"ד וכן, יחדו כמלאו ביו"ד שלשה וכו', ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי נאמר כן (רד"ק בשרשים שרש יחד). ומלה זאת תאמר על שנים כמו כאן, ותאמ' על רבים כמו ויענו כל העם יחדו (שמות י"ט ח'), ועל נקבות כמו ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית (מלכים א' ג' י"ח). אבל שתים נשים זונות: רכושם. ר"ל מקניהם (כי רכושם כולל הכל) וכן מתורגם בל"א: (ז) ויהי ריב וגו', על דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברהם רועה באחו היו רעי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברם וזה טעם והכנעני והפרזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט ומלת אז יגלה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקנתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו, וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפרזי היו אז בארץ הנגב ובשנה האחרת יבאו שם היבוסי והאמרי (הרמב"ן): והכנעני והפרזי אז יושב בארץ, כוונת המתרגם האשכנזי פה לשלול זמן הקודם שלא ישבו בארץ קודם שכבשוה מזרעו של שם כמ"ש רש"י לעיל (י"ב ו'), על והכנעני אז בארץ: (ח) אחים. קרובים, ועיין מ"ש בפ' חיי שרה בפסוק וישלחו את רבקה אחתם (לקמן כ"ד כ"ט): (ט) אם השמאל, אם תרצה ללכת לצד שמאל: ואימנה, אימין את עצמי, ר"ל אלך אני לצד ימין, ושרשו ימן, והוא מבנין הפעיל, ובא האית"ן בצירי שלא כמנהג רוב השרשים

וְאַשְׂמְאִילָה׃ (י) וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

תולדות אהרן וישא נזיר ס״ג, ח׳. הוריות י׳, ב׳: וירא וכו׳ נזיר שם: כי כלה נזיר שם: כגן כתובות קי״ח, ב. סוטה ל״ר, ב׳:

תרגום אונקלוס

אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִיפּוּנָא׃ (י) וּזְקַף לוֹט יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כוּלֵּיהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבֵּיל יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עֲמוֹרָה כְּגִנְּתָא דַיְיָ כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם

תרגום אשכנזי

צור לינקען. (י) אלס נון לוט זיך אומזאה, אונד דען גאנצען קרייז דעס ירדן׳ס בעזיכטיגטע, וועלכער דורכאויס געוועססערט וואר. (בעפאר נאך דער עוויגע סדום אונד עמורה צו גרונדע ריכטעטע, וואר עס וויא איין גארטען דעס עוויגען, וויא דאז לאנד מצרים,

רש״י

לך למגן ולעזר וסוף דבר הולדך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳: ואימינה. איתין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד ואימנה כך מצינו במקום אחר אם יש להימין [שמואל ב׳ י״ד] ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה׳ את

באור

מנחי פ״א יו״ד שהאית״ן בהם בחולם, וכמוהו שרש יעב, הבפעיל ממנו ואיטיבה עמך וכן ילל וילך: ואשמאילה, השם משרש זה הוא שְׂמאל, והנה י״א ששרשו שמל וכמו שנאמר מן שרש תמל תְּמוֹל, כך הי׳ ראוי לומר מן שמל שְׂמוֹל, אלא שהומרה הוי״ו באל״ף נחה. כמנהג אותיות אהו״י להתחלף זו בזו, והפעל מזה השרש נמצא מימינים וּמַשְׂמְאִלִים, בנוח האל״ף, ונמצא בחסרון האלף, להמין ולְהַשְׂמִיל (ש״ב י״ד), השימי הַשְׂמִילִי (יחזקאל כ״א), ונמצא בנוע הא׳ וְאַשְׂמְאִילָה וכי תַשְׂמְאִילוּ, והוא, זרות גדול מאד להוסיף אות נעה נוספת בין שתי אותיות השרשיות, ועב״ז נמצא חבר לזרות זאת לְדָרְיָוֶשׁ הדבר (עזרא י׳ ט״ז), ששרשו דרש והיו״ד נוספת באמצע השרש והיא נעה: (י) וישא לוט את עיניו וגו׳. עיקר כוונת הכתוב להודיע שנפרד לוט מאברהם, וישב בערי הככר, אבל מה שנשא עיניו וראה כי ככר הירדן היא כלה משקה, איננו רק טפל למה שאחריו, להודיע סבת בחירתו לישב שמה, לכן תהיינה הווי״ן האלו מחברות המאמרים להיות המאמר הא׳ סבה אל הב׳, ושעורו כאן, וכשנשא לוט את עיניו וראה את כל ככר הירדן שכלה משקה, אז בחר לו לוט את כל ככר הירדן וגו׳, ומאמר לפני שחת ה׳ וגו׳, עד סוף הפסוק הוא הודעה אחרת מן כותב הספר להודיע תכונת הארץ בעת ההיא, ובלשונות העמים יסבירו מאמר כזה בשני חצאי לבנה, אולם בלשון המקרא אין צורך, כי בעל הטעמים יבדילהו בתתו טעם מפסיק יותר בסוף המאמר המוסגר מן המפסיק שבסוף המאמר שלפניו, ואם יהי׳ סוף המאמר שלפניו באתנח, יתן בסוף המאמר המוסגר סוף פסוק, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם). ככל אשר אני מראה אותך וגו׳ (שמות כ״ה ח׳ וט׳), ותבין עוד שאין כגן ה׳ שב אל כי כלה משקה, לומר כי כלה משקה כגן ה׳ וכארץ מצרים וגו׳, דא״כ ראוי להיות האתנח במלת עמרה, רק מקרא קצר הוא וצריך להוסיף מלת הי׳, לפני שחת ה׳ את סדם ואת עמרה היה (המישור ההוא) כגן ה׳ וכן פי׳ רש״י ז״ל, ועל פי דברי אלה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ושוב לבאור המלות: ככר, ת״א ויב״ע מישר, ולדעת הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף ר״ג ע״א), ובשרשים שרש ככר יהיה ככר שם משמות הכבדים ע״מ אֹפֶר, אֵבֶר, והרבוי והסמיכות והכנוי שוה בהם, ועניינו מישור וכל כיוצא שרשו כר משרשים בעלי ב׳ אותיות, או כרר בעבור שהמקומות נמצא לבשו כרים הצאן, (תהלים ס״ה י״ד) שהכף קמוצה, ואולי הוא לתשלום הדגש הראוי להיות ברי״ש לחסרון הרי״ש ע״פ, ועניינו קרוב לענין ככר, רק שהוא

בְּאֲכָה צֹעַר׃ (יא) וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־
כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ
אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ (יב) אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־
כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־

אונד זאָ וואר עס ביז נאך
ציע־ היין). (יא) דא ער־
וועהלטע זיך לוט דען
גאנצען קרייז דעס ירדנ'ס
אונד צאָג נענען מאָרגען;
אלזאָ וואורדען זיא איינער
פאָן דעם אנדערן גע־
טרעננט. (יב) אברם
וואָהנטע איהם לאנ־ע כנען, אונד לוט וואָהנטע אין דען שטעדטען דעס קרייזעס, אונד שלוג

תרגום אונקלוס

מְטֵי לְצוֹעַר׃ (יא) וּבְחַר לֵיהּ לוֹט יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר מִלְּוָת אֲחוּהִי׃ (יב) אַבְרָם יָתֵיב בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְלוֹט יָתֵיב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד סְדוֹם׃

רש"י

סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים: (ב"ר) באכה צער. עד צער. ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקניו עד סדום:

באור

שם פרטי למקום מרעה הבהמות לבד ולא למישור אחר שאין שם מרעה: כי כלה משקה, אמר כלה אחר שאמר כל להגדיל הדבר, וכן כל מלכי גוים, כלם יענו (ישעי' י"ד ט' וי'): משקה, בא שם הפקידה תחת שם התאר וענינו בעלת משקה, רוצה לומר ארץ נחלי מים: לפני שחת, קודם שהשחית והוא מקור מבנין הכבד: כגן ה' כארץ מצרים, יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בו ונהר יצא מעדן להשקות את הגן (לעיל ב' י'), וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק (דברים י"א י') והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקו' הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לראיה, ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים רצו לפרש שיש בככר נהרות גדולות ישקו אילני הגנות כגן ה' ובו יאורים כארץ מצרים ישקו כגן הירק ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורות וטובה למרעה (הרמב"ן), וכן נודע עוד היום שאין הגשמים יורדים במצרים רק נהר נילוס עולה ומשקה את כל השדות: באכה צער, עד צער הי' המקום משקה. ועיין מ"ש בפ' נח על באכה גררה (לעיל י' י"ט): (יא) ויסע לוט מקדם, רש"י פי' נסע מאצל אברם ממזרחו והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב עכ"ל, ויותר מפורש בדברי הראב"ע שכתב כי סדום מערב בית אל. ומאד יפלא כי הוא נגד המציאות הנודע כי בית אל בתוך ארץ כנען בחלק בנימין וסדום הוא למזרח ארץ כנען כי הירדן ההולך למזרח ארץ כנען נופל בים המלח ככתוב בפ' מסעי בגבולי הארץ וים המלח הוא למערב ערי סדום ועמורה, וכן תמה ע"ז הרא"ם והניח בצ"ע. והי' נראה לי להגיה ברש"י במקום של אברם, של סדום. והי' א"כ כוונתו שהלך ממערב למזרח, רק שרצה לפרש מ"ם מקדם במקום מן כשמושה העצמי ברוב המקומות, לכן מפרש שהלך ממזרח של מקום אברם אל מערב של סדום. ואף שלמעלה (י"ב ח'), בפסוק ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל, מפרש במזרחה של בית אל, וענינו כמו בקדם בית אל, הייני לפי ששם אין מקדם מוסב על פעל ויעתק שלפניו, רק על ההרה, ושעורו ההרה אשר מקדם לבית אל. משא"כ כאן שמוסב על פעל ויסע, רצה לפרש במ"ם לשמוש מן, אבל לא מצאתי כן בשום נוסח, גם בשני נוסחאות של רש"י כ"י שבידי הנוסח, של אברם, וצ"ע. ואנקלוס תרגם בקדמיתא, וי"ע תרגם ממדינחא, וכן מתורגם בצ"א. ובאור מקדם כמו בקדם ר"ל מצד קדם של א"י, ואחד משמושי המ"ם הוא שתשמש במקום בית כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ג ע"א). ובשרשים שרש מן ע"ש: (יב) אברם ישב בארץ כנען, בשאר ארץ כנען כולה כי ערי הככר מכלל ארץ כנען, (עיין מה שכתבתי בפ' וירא (לקמן י"ח י"ז) בפסוק וה' אמר), וטעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברהם שלא יבא בכל הככר

סְדֹם׃ (יג) וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים
לַיהוָה מְאֹד׃ (יד) וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם
אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ
וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם
צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ (טו) כִּי אֶת־

זיינע היטטען אויף ביז נאך סדום. (יג) דיא מעננער פֿאָן סדום אבער ווארען דעם עוויגען זעהר בֿאָזע מענשען, אונד גראָסע זינדער. (יד) דער עוויגע שפראך צו אברם, נאכדעם זיך לוט פֿאָן איהם געטרעננט האטטע, העבע דיינע אויגען אויף אונד זיהע דיך אום, פֿאָן דעם אָרטע, וואָ דוא ביזט, געגען מיטטערנאכט, געגען מיטטאג, געגען מאָרגען אונד געגען אבענד. (טו) דען דאז גאנצע לאנד, וועל־

רש"י

(יג) ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן [יומא ל"ח] שם רשעים ירקב [משלי י']: רעים. בגופם וחטאים בממונם [סנהדרין קט]: לה' מאוד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי

תרגום אונקלוס

(יג) וְאֱנָשִׁין דִּסְדוֹם בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן וְחַיָּבִין בְּגְוִיַּתְהוֹן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא׃ (יד) וַיְיָ אֲמַר לְאַבְרָם בָּתַר דְּאִתְפְּרַשׁ לוֹט מִנֵּיהּ זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מִן אַתְרָא דִּי אַתְּ תַּמָּן לְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעַרְבָא׃ (טו) אֲרֵי יָת כָּל אַרְעָא דִּי אַתְּ חָזֵי לָךְ

באור

(הרמב"ן): ויאהל עד סדום, נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדם וגו'. בא מלת וחטאים באתנח שלא כמשפט, לפי שאנשי סדם נושא המאמר, וכל שאר הכתוב רעים וחטאים לה' מאד הוא נשוא המאמר, וכפי דרך נגינות הטעמים בכל מקום ראוי שיובדל הנושא מנשואו בטעם היותר מפסיק, והי' א"כ מן הראוי להטעים מלת רעים בדרגא ומלת חטאים בתביר, אלא שנתחזקה העמדה במלת וחטאים לעורר הכוונה על עוצם המרי, (וזהו מה שאמרו חז"ל בסנהדרין (ד' ק"ט ע"א), שמתכוונים וחוטאים, דהיינו שיודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו. כמו שפירש"י כאן), ותיבות לה' מאד מוסבת על רעים וחטאים כאלו אמר שהיו רעים לה' והיו חטאים לה'. היו רעים מאד והיו חטאים מאד, לפיכך הובדלה גם תיבת לה' מתיבת מאד בטעם מפסיק שהוא הטפחא. אבל איננו מפסיק כל כך כמו האתנח. ונראה לי שהפסוק הזה הוא הקדמה אל הספור בענין הפיכת סדום ועמורה והצלת לוט בפ' וירא, כענין וחם הוא אבי כנען (לעיל ט' י"ח), ועוד רבים כן: רעים, בגופם: וחטאים, בממונם (רש"י) והיא דעת רב יהודה בסנהדרין (דף ק"ט ע"א), ואנקלוס ויב"ע תרגמו להפך והיא דעת הברייתא שם. והנה באמת כמלאו שניהם מפורשים בכתוב (עם שיחזקאל לא פי' רק רעתם בממונם שאמר (בסי', ט"ז פסוק מ"ט) הנה זה הי' עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט הי' לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה) בפ' וירא, בענין ממונם, מה שהרע בעיניהם קבלת האורחים שהכניס לוט לביתו, ובענין גופם, מה שאמרו הוציאם אלינו ונדעה אתם (להלן י"ט ה'). (יד) צפנה, היא הפאה השמאלית: ונגבה, היא הפא' הימנית, ונקראת בכתוב גם דרום וימין ותימן. וכתב הרד"ק בשרשים שרש נגב, כי נקרא הצד הזה נגב לפי שיש בפאת דרום חרב הרבה ואין בה ישוב כמו בשאר הפאות מפני החמימות, ותרגום חרבו פני האדמה (לעיל ח' י"ג), נגיבו אפי ארעא: וקדמה, היא הצד שלפניו, ונקרא ג"כ מזרח ע"ש שהשמש תזרח משם: וימה, הוא הצד שלאחריו. ונקרא ג"כ מערב מלשון ערב, ולפי שהים הגדול לפאת מערב ארץ ישראל קראו לפאת מערב ים: (טו) לך אתננה, הראב"ע פי' בדבור, כי לא הנחילה בפועל לאברהם רק לזרעו יוצאי מצרים, וכן כתב הרמב"ן וטעם כי לך ולזרעך שתחזיק במתנה מעכשיו להנחיל' לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם עכ"ל, כי ענין הנתינה יפול על מסירת הזכות בדבר, שיזכ' בו המקבל עתה אף שלא יחזיק בדבר ההוא כי אם לאחר זמן, ועל מסירת הדבר הנתון

כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ
אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ (טז) וְשַׂמְתִּי
אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל
אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ
יִמָּנֶה׃ (יז) קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ
וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ (יח) וַיֶּאֱהַל
אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר
בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי
יד (א) וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר

ת"א קום שבת קי"ח. ב'. ב"ב ט"ו,ב', י"ז א'. סנהדרין קי"א, א':
ויאהל יומא ל"א, ב': ויהי וכו' ערובין נ"ג, א'. מגלה שם:

כעם דוא זיהעסט, ווערדע איך דיר. אונד דיינעם זאאמען אויף עוויג איינגעבען. (טז) דיינען זאאמען אבער וויל איך דעם שטויבע דער ערדע גלייך מאכען, זאָ דאס, ווען יעמאנד ווירד דען שטויב דער ערדע צעהלען קאֶננען, איך דיין זאאמע זאָלל געצעהלט ווערדען. (יז) מאכע דיך אויף, דורכציהע דאז לאנד נאך דער לענגע אונד ברייטע; דען דיר וויל איך עס איינגעבען. (יח) אברם שלוג זיינע היטטע אויף, קאם, אונד בעזעטצטע זיך אין דעם האינע ממרא, וועלכער בייא חברון איזט, אונד ער בויעטע דאזעלבסט דעם עוויגען צו עהרען איינען אלטאר.
יד (א) אין דען טאגען אמרפל, דעם קאֶניגס פאָן שנער, אריוך, קאֶניגס פאָן אלסר;

תרגום אונקלוס

אַחְסְנִינָּה וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ (טז) וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּמָא דִּי לֵית אֶפְשַׁר לִגְבַר לְמִמְנֵי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן׃ (יז) קוּם הַלֵּךְ בְּאַרְעָא לְאוּרְכַּהּ וּלְפוּתְיַהּ אֲרֵי לָךְ אֶתְּנִינָּהּ׃ (יח) וּפְרַס אַבְרָם וַאֲתָא וִיתֵיב בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא דִּי בְחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃
יד (א) וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל אַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין׃

רש"י

הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב וירא ה' אל אברם צאותם שעה כשר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם:
יד (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום

באור

בעצמו ליד המקבל או לרשותו, לכן תובן הנתינה הנזכרת בכתוב הזה על שני הענינים יחד, כי הנתינ' לאברם היא מסירת הזכות, ועדיין לא נתן לו הכח לכבשה כמו שאמר לו כי לא שלם עון האמרי עד הנה (לקמן ט"ו ט"ז), אולם נתינת הארץ לזרעו תובן על הענין הב' שהיא נתינה לרשותם ממש כשיכבשוה: (טז) גם זרעך ימנה, אם יהיה זה יהי' זה ואם לא לא כלומר כשם שזה אי אפשר גם זה כמו כן וכן היהפך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להיטיב (ירמי' י"ג כ"ג): (יז) קום, ענין זרוז:
יד (א) אמרפל מלך שנער, אמרו חז"ל בב"ר שהוא נמרוד, וכן סופר בספר הישר ואמר שם כי אחר בנין המגדל שנפוצו כל העם מעליו ויתפרדו לארצות רבות ונתחלקו ללשונות רבות, מרדו בו והמליכה כל אומה ואומה עליה מלך אחד, תחת כי קודם בנין המגדל ישבו כולם יחד בבקעת שנער, ונמרוד מלך על כולם, ולפי שבבנין המגדל נפלו כל גבוריו, קראוהו כל עבדיו ושריו אמרפל, ובב"ר אמרו ע"ש שאמר להפיל את אברם לכבשן האש: מלך גוים, שם מדינה כחביריו שבפסוק, וכ"ה בס' הישר, וכ' רש"י בשם הב"ר מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל עכ"ל, וכמלא ביהושע (י"ב כ"ג), מלך גוים לגלגל אחד, וכן מתורגם בל"א, אבל אנקלוס ויב"ע תרגמו

אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ (ב) עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ (ג) כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃

צבוים קי׳

תולדות אהרן כדרלעומר חולין ס״ה, ח׳:

תרגום אשכנזי

כדרלעומר, קאֶניגס צו עילם, אונד תדעל, קאֶניגס דער גוים, (ב) פֿיהרטען דיזע קריג מיט ברע, דעם קאֶניגע פֿאָן סדום, מיט ברשע, דעם קאֶניגע פֿאָן עמורה, שנאב, דעם קאֶניגע פֿאָן אדמה, שמאבר, קאֶניגע פֿאָן צבוים, אונד מיט דעם קאֶניגע פֿאָן בלע, נונמעהר צער גענאננט. (ג) אללע דיזע פֿעראייניגטען זיך אין דעם טהאלע שדים; דאזועלבע איזט נונמעהר דיא

תרגום אונקלוס

(ב) עֲבָדוּ קְרָבָא עִם בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמוֹרָא שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר׃ (ג) כָּל אִלֵּין אִתְכְּנָשׁוּ לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא

רש״י

יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל [בראשית רבה]: (ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע): (ב) שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב״ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיה בו שדות הרבה ומדרשי אגדה הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח: ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו

באור

עממין: (ב) ומלך בלע, שם העיר, רש״י, ואיננו מפורש בכתוב שם המלך, אבל מפורש בס׳ הישר ששם המלך הי׳ בלע ובשבילה קרא שם העיר על שמו, ולכן תהי׳ כוונת הפסוק ומלך בלע לרמוז גם שמו ואז לא היתה נקראת רק בלע, רק אחר הפיכת ד׳ הערים והיא נשארה הוסב שמה להקרא צער ע״ש והיא מצער (להלן י״ט כ׳), ומשה כתב גם השם שנקראת בימיו: (ג) חברו, מבנין הקל, והוא פעל עומד, ור״ל נתחברו: אל עמק השדים, נסעו ממקום שהיו אל עמק השדים, ושם נתקבצו יחד. ונראה כי למלחמה נתקבצו שם, ופסוק זה הוא כלל, ואחריו יפרט ואמר כי מתחלה עבדו את כדרלעומר שתים עשרה שנה וגו׳ עד סוף הענין ויצא מלך סדם וגו׳ ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים, הוא הדבר אשר התחיל בו וכ״ה בס׳ הישר: השדים, ת״א חקליא, פתרו מלשון שדה, וכן פירש״י עמק השדים, כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה, ויהי׳ שרשו שדד והדגש לחסרון הכפל. כי הבנין הזה נמצא בשני שרשים, שדה ושדד. השם ממנו יצא משרש שדה, והפעל ממנו יוצא משרש שדד, יפתח וישדד אדמתו (ישעי׳ כ״ח כ״ד). ישדד לו יעקב (הושע י׳ י״א), אם ישדד עמקים אחריך (איוב ל״ט י׳), ויהיו אלו ב׳ השדים שבפרשה שלפנינו שמות נגזרים משרש שדד עם שלא נמצא הכפל ממנו, וי״א כי שרש שדים שיד, והוא מענין ושדת אתם בשיד, (דברים כ״ז ב׳ וד׳), והדגש תמורת הנח כמו ופטורי צִצִּים (מלכים א׳ ו׳ י״ח וכ״ט ול״ב ול״ה), ששרשו ציץ, ובא הדגש בלד״י שהיה תמורת הנח, וכן מפרשים מזה הענין ותשם בסד רגלי (איוב י״ג כ״ז), ישם בסד רגלי (שם ל״ג י״א), ואף ששם כתוב בסמ״ך וזה בשי״ן שמאלית, הכל אחד, ויור׳ על זה הפירוש הכתוב הבא אחר זה ועמק השדים בארת בארת חמר, שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין, והמתרגם האשכנזי לא תרגם שם שדים, כי לכל הפירושים משמע מפשטות הכתוב שנקרא כן בשם עצם פרטי אם תרצוי השדות או מענין השיד והשם העצם הפרטי לא יתורגם וכן פירש״י כך שמו ע״ש שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח, העמק עצמו נעשה אחר כך ים והוא הנקרא

(ד) שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־
כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
מָרָדוּ׃ (ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא
כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ
אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־
הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה
קִרְיָתָיִם׃ (ו) וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר

ת"א שתים וכו' שבת י"א, א':

תרגום אונקלוס

אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא׃ (ד) תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלַחוּ יַת כְּדָרְלָעוֹמֶר וּתְלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין מְרָדוּ׃ (ה) וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין אֲתָא כְּדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ וּמְחוֹ יַת גִּבָּרַיָּא דִּי בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיַת תַּקִּיפַיָּא דִּבְהָמְתָא וְיַת אֵמְתָנֵי דִּי בְשָׁוֵה קִרְיָתַיִם׃ (ו) וְיַת חוֹרָאֵי דִּי בְטוּרָא דְשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּי סָמִיךְ עַל

תרגום אשכנזי

זאלצזעע. (ד) זיא וואַרענגעמליך צוואָלף יאהרע דעם כדרלעומר אונטערווירפיג; אים דרייאצעהנטען יאהרע אבער פֿילען זיא אב, (ה) אונד אים פֿירצעהנטען יאהרע קאם כדרלעמר אונד דיא קאָניגע, וועלכע מיט איהם הילטען, אונר שלוגען דיא רפאים אין עשתרות קרנים, דיא זוזים אין הם, דיא אימים אין שוה קריתים. (ו) אונד דאז פֿאָלק חרים אויף

רש"י

ונמשכו יאוריס לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלה שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהרי שלהם:

באור

ים המלח, והוא גבול א"י לצד מזרח קרוב לדרום כמפורש בפ' אלה מסעי: (ד) ושלש עשרה שנה מרדו, ר"ל ובשלש עשרה ותחסר הבי"ת כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ' י"א), הנמצא בית ה' (מלכים ב' י"ב י"א), כן פי' הרשב"ע, והכוונה בשנת השלש עשרה, כי דרך שם המספר בלה"ק כשירצה לדבר מאחד מהמספר יאמר המספר בעצמו, וכן שנת החמשים שנה (ויקרא כ"ה י' וי"א), ר"ל השנה ההיא לבדה, עם ששם חמשים הוא שם כולל לחמש פעמים עשר, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ט ע"א), וכן תיב"ע ובתליסרי שנין, וכן מתורגם בל"א, והיא דעת רשב"ג בבראשית רבה (פ' מ"ב סי' י'), אבל דעת ר' יוסי שם כי שלש עשרה שנה נמשכו ימי המרידה, וכ"ה בסדר עולם (נראה לי כי לשיטתיה אזיל כי תמן תנא ס"ע ר' יוסי), וכ"ה דעת רב בשבת (דף י' ע"ב וי"א ע"א), וכן ת"א: (ה) בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו, פירש"י לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה והאחרים טפלי' לו לכן הזכירו פה לבדו, ולא ידעתי למה הזכירו תחלה שלישי לרש, ואולי בעבור שהי' תחלה תחת יד אמרפל, כנודע מרז"ל בב"ר שהוא נמרד המולך בשנער, אשר נודעה גבורתו בפ' הקודמת, ואח"כ התגבר עליו ועל חביריו והכניעם להיות תחת רשותו וכן סופר בס' הישר: ויכו את רפאים, בא פה מלת את ואין אחריה לא ה"א הידיעה ולא כנוי ולא סמיכות שלא כמנהג הלשון, והראוי את הרפאים כחביריו שבפסוק ואת הזוזים, ואת האימים, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (להלן כ"א ל') את אחיכם אחד (שם מ"ב י"ד). ונקראו רפאים, שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם המתים, ואימים ע"ש שיש מהם אימה, כן פי' הרשב"ע, ועל זוזים כתב רש"י שהם זמזמים הנזכרים בפ' דברים (י"ע כ'), ופי' הרמב"ן שם שהוא מלשון זממו אל תפק (תהלים ק"מ ט'), אלא שנכפל, כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. והנה אף שהכתוב מעיד שהאומות קראו להם השמות הללו, כמו שנאמר שם (ב' ט' וי' י"א), והמואבים יקראו להם אמים, וכן והעמונים יקראו להם זמזמים (שם י"ע כ'), עם כל זה נראה מכוונת הכתוב בהודעת השמות הללו, שהוראת שרשיהם מסגמת או קרובה להוראתם בלה"ק, על ענין החוזק והגבורה, והנה המתרגם האשכנזי לא תרגם את השמות הללו כלל, לפי שנשתנו ונעשו שמות

תרגום אשכנזי

אִיהרעם געבירגע שעיר ביז נאך איל פארן, וועלכעס אויף דער וויסטע ליגט. (ז) הירויף וועני דעטען זיא זיך, אונד קאמען נאך עין משפט, דאזועלבע הייסט אויך קדש, אונד שלוגען דאז גאנצע געפילדע דעם פֿאָלקס עמלק, אונד אויך דאז פֿאָלק אמרי, וועלכעס איין חצצן תמר זיטצט. (ח) נון צאָגען אויס דיא קאֶניגע פֿאָן סדום, עמרה, אדמה,

עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ (ז) וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ (ח) וַיֵּצֵא

רש"י

איל פארן. כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל א' שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה [במדבר ב']: (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד:

תרגום אונקלוס

מַדְבְּרָא׃ (ז) וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא הוּא רְקַם וּמְחוֹ יָת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי׃ (ח) וּנְפַק

באור

פרטיים, ואונקלס ויב"ע תרגמו רפאים וגבריא, בזוזים תקיפיא, ואימים אמתני: (ו) בהררם, לדעת הראב"ע הוא פעל והוא מקור מבנין הכבד עם כנוי נסתרים על משקל בְּדַבְּרָם ובאורו

שהכום בעלותם להר שעיר, אך לא מצאנו פעל כבד מזה השם, גם לא יתכן לומר כן מפני פתחות הה"א, כי ראוי להיות בקמץ לתשלום הדגש, כי עם הרי"ש יושלם הדגש על הרוב, והנכון הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש הרר שהוא שם והנפרד הרר, על משקל מלך ועם כנוי נסתרים במלכם, והרבים הררים ע"מ מלכים, ונמצא ממנו סמיכות המקובץ כהררי אל (תהלים ל"ו ז'), ועם הכנויים ומהרריה תחצב נחשת (דברים ח' ט'). ותהי פה המ"ם לכנוי נסתרים ובאורו בהר שלהם, שהוא שעיר, ותחסר מלת שהוא, וכמוהו שב לארצו מצרים (ירמי' ל"ז ז'), פי' שב לארצו שהיא מצרים, מעירך ירושלים (דניאל ט' ט"ז), ר"ל מעירך שהיא ירושלים, וכן פירש"י ז"ל (עיין רא"ם שהתפלא בזה על חנם), וכן ת"א בטוריא דשעיר, ויב"ע בטווריא רמי' דגבלא, ונראה מדבריהם שלדעתם שם הרר בשש נקודות הוא שם המין כללי, כמו (געבירגע) בל"א, ואף שנמצא מזה המקובץ אין בזה סתירה, לכן שנו אותו מיחיד לרבים: איל פארן אנקלס ויב"ע תרגמו לשון מישור, ורש"י ז"ל פי' דבריו שאין רצונו שתרגום איל הוא מישור, כי כן תרגם ג"כ ככר הירדן ואלוני ממרא ואבל השטים, רק שמישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכן בעל גד בעל שמו וכולם מתורגמים מישור וכל אחד שמו עליו, ואנקלוס רודף אחר באור הענין ולא אחר באור המלות: (ז) עין משפט, אונקלס תרגם כפשוטו למישר פילוג דינא, מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט (רש"י). ויהי לפ"ז עין שם המישור כמו איל פארן ואלוני ממרא ודומיהם (כפי כוונת אונקלוס לדעת רש"י ז"ל), ומשפט הוא שם תואר ע"ש המשפט אשר שם: הוא קדש, לפי דעת רש"י היא קדש שנשפטו שם משה ואהרן שהוא במדבר צין, וטען עליו הרמב"ן, אבל הרא"ם החזיק דעת רש"י ע"פ ברייתא דס"ע, והשיב על כל טענותיו בדברים נכונים, וגם לי בזה דבור ארוך ליישב כמה פסוקים בסדר שלח לך ובס' דברים. ובהגיעי לשם אי"ה אאריך בזה, או בקו"א אשר יעדתי לחברו בע"ה, וקדש היא תחלת גבול אדום כמ"ש והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במדבר כ' ט"ז): שדה העמלקי, לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד עכ"ל. והכוונה שהתורה כתבה כן על שם שהי' עתיד להקראות כן, ובימיו כבר נקרא בשם הזה. והרמב"ן כתב שהכנען בעיניו כי הי' בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החרי יושב הארץ ומושל על המקום

מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה
וּמֶלֶךְ צְבֹיִּים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר
וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃
(ט) אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל
מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ
מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־
הַחֲמִשָּׁה׃ (י) וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת
בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה
וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃

צבוים ק׳

תרגום אשכנזי סד

צבוים אונד פאָן בלע, יעטצט צער גענאננט, אונד אָרדנעטען זיך אים טהאלע שדים צור שלאכט מיט איהנען. (ט) נעמליך מיט כדרלעומר, דעם קאֶניגע צו עילם, תדעל, דעם קאֶניגע דער גוים, אמרפל, דעם קאֶניגע צו שנער, אונד אריוך, דעם קאֶניגע צו אלסר, פיער קאֶניגע געגען פינף. (י) דאז טהאל שדים אבער וואר פאָללער טהאָנגרובען; אלס נון דיא קאֶניגע פאָן סדום אונד עמרה דיא פלוכט ערגריפפען, פילען זיא

תרגום אונקלוס

מלכא דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער וסדרו עמהון קרבא במישר חקליא: (ט) עם כדרלעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין ואמרפל מלכא דבבל ואריוך מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא: (י) ומישר חקליא בירין מסקין חמרא ועדקא מלכא

רש״י

בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימי׳ [ב׳ כ׳] ביהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו׳. ואף על פי כן נלחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה. ויש חלוק בין הרה להרה שה״א שבסוף התיבה עומדת במקום למ״ד שבראשה אבל (ס״א זו) אינה עומדת במקום למ״ד (ס״א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו

באור

הזה ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא, ואולי ממשפחת תמנע אמו הי׳ ומשל גם במקום ההוא והי׳ אלוף עליהם עכ״ל, והכוונה במאמר ויכו את כל שדה העמלקי, שהכו את יושבי הערים אשר שם, כי היסוד גדול שערים בנויות שם נקרא ג״כ שדה, וכן שדה אדום (להלן ל״ב ד׳), בשדה מואב (רות א׳ ו׳): (ט) את כדרלעומר, כמו עם, ובעבור שאמר בפסוק הקודם אתם פרט בלשון את במקום עם: (י) בארות. בכל המקרא הוא בור שמימיו נובעין, והיחיד הוא בְּאֵר ע״מ פְּאֵר, והמקובץ בְּאֵרוֹת, וסמיכות הרבים יבוא על שני משקלים בְּאֵרֹת המים, (לקמן כ״ו י״ח), או בֶּאֱ ת חמר, והרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף קל״ט ע״ב) כתב כי אולי הוא משקל אחר, וכן נראה לי שיהי׳ הנפרד ממנו בְּאֶרֶת ע״מ בְּהֶמֶת, והמקובץ בְּאֵרוֹת ע״מ בְּהֵמוֹת, וסמיכות הרבים בֶּאֱרוֹת ע״מ בַּהֲמוֹת שדי (תהלים ח׳ ח׳), וראוי להיות הבי״ת בחירק בשניהם והאל״ף והה״א בשוא כמו מן ברכה בִּרְכַּת אביך (לקמן מ״ט כ״ו), ונשתנה מפני אות הגרון: חמר, טיט עפר, ור״ל כי בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין: ויפלו שמה, בחפזם להמלט נפלו שמה

תרגום אשכנזי

היניין, דיא איבריגען אבער פֿלאָהען אינס געבירגע. (יא) יענע נאהמען אללעס גוט פֿאָן סדום אונד עמרה, אונד אללען איהרען מונדפֿאָרראטה, אונד גינגען דאפֿאָן. (יב) זיא נאהמען אויך לוט אונד זיין גוט, דער איין ברודערזאָהן דעם אברם וואר, ער זאס דאמאלס אין סדום. (יג) דא קאם איין פֿליכטלינג, אונד ערצעהלטע עס דעם עברי אברם; דיזער וואָהנטע דאמאלס אין דעם האינע דעם אמוריטער ממרא, איינעם ברודערס פֿאָן אשכל אונד ענר, אונד דיזעווארען בונדעסגענאָסען דעם אברם. (יד) אלס אברם הערטע, דאס זיין

(יא) וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ (יב) וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ (יג) וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ (יד) וַיִּשְׁמַע

תולדות אהרן ויבא וכו' נדה ס"א, א':

תרגום אונקלוס

דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרָקוּ׃ (יא) וּשְׁבוֹ יַת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיַת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזָלוּ׃ (יב) וּשְׁבוֹ יַת לוֹט וְיַת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזָלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם׃ (יג) וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִינוּן אֱנָשֵׁי

רש"י

להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד כם בלשר מלא הר תחלה וכשהוא כותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו לההר ותשמש לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים [דברים ג'] וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחבריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו' (לעיל ו') ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית. (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב [ויקרא כ"ו] אזיין בחרבי

באור

בלא דאות: הרה, השם הר ושרשו הרר, והה"א במקום למ"ד בתחלתה, ובא פתח קטן בה"א במקום פתח גדול וכתב רש"י שיש חלוק בין הרה להההרה, כי ה"א שבסוף הרה עומדת במקום למ"ד הנקודה בשוא שאיננה מורה על הידוע, ופירושו להר או אל הר, ואיננו ידוע איזה הר, אבל ההרה פירושו לההר או אל ההר, והוא הידוע ומפורש בפרש', והנראה פה שהם כל אחד לאיזה הר שיהי' באשר מלא תחלה לכן כתוב כאן הרה: (יב) והוא יושב בסדם, אין צורך להודיע זאת פה, כי כבר נאמר ויאהל עד סדם (לעיל י"ג י"ב), אבל לפי שבחר לו את כל ככר הירדן לרעות מקנהו פעם כה ופעם כה, לכן אמר הכתוב כי אז ישב בסדום, וכן כתב הראב"ע והוא הי' ביום ההוא יושב בסדום עכ"ל: (יג) הפליט, ענין הצלה והמלטה והוא תאר, וכתב רש"י בשם תנחומא כי לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה, והוא שכתוב כי רק עוג וגו' נשאר מית' הרפאים (דברים ג' י"א). וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרת קרנים עכ"ד: העברי, שבא מעבר הנהר (רש"י) והיא דעת רבנן בב"ר (פ' מ"ב סימן י"ג), ודעת רבי נחמיה (שם) שהוא מבני בניו של עבר. ועוד יש שם דעה שלישית ע"ש: (יד) וירק, ענין חליצה למלחמה, והוא יוצא לשלישי ופירושו נתן להם כלי מלחמה, ונמצא ג"כ יוצא לשני כמו והריקו חרבותם (יחזקאל כ"ח ז'), והרק חנית (תהלים ל"ה ג'), או הוא לשון הרקת הכלי מענין מריקים שקיהם (להלן מ"ב ל"ה), על הארץ יריקו

אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ (טו) וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ (טז) וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃

תולדות אהרן וירק נדרים ל"ב, א': וירדוף סנהדרין צ"ו, א': ויחלק סנהדרין שם:

פערוואנדטער געפאנגען וואָרדען, וואפפנעטע ער זיינע געאיבטע הויזגע־באָרנע, דרייא הונדערט אונד אכטצעהן אן דער צאהל, אונד פערפאָלג־טע זיא ביז דן. (טו) דעס נאכטס טהיילטען ער אונד זיינע קנעכטע זיך אין הויפען, שלוג זיא, אונד פערפאָלגטע זיא ביז חובה, וועלכעס צור לינקען זייטע פאָן דמשק ליגט. (טז) ער בראכטע אללעס גוט ווידער צו־ריק, וויא אויך זיינען פערוואנדטען לוט אונד זיין גוט, אונד אויך דיא וויבער אונד דאז פאָלק פיהרטע ער צוריק.

תרגום אונקלוס

קְיָמֵיהּ דְּאַבְרָם: (יד) וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת עוּלֵימוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלָת מְאָה וְתַמְנֵי עֲשַׂר וּרְדַף עַד דָּן: (טו) וְאִתְפְּלֵיג עֲלֵיהוֹן בְּלֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחוֹנוּן וּרְדַפִינוּן עַד חוֹבָה דִּי מִצִּיפּוּנָא לְדַמֶּשֶׂק: (טז) וַאֲתֵיב יָת כָּל קִנְיָנָא וְאַף

רש"י

עליכם וכן אריק חרבי [שמות ט"ו] וכן והרק חנית וסגור [תהלים ל"ה]: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער [משלי כ"ב] חנכת המזבח [במדבר ז'] חנכת הבית [תהלים ל'] ובלע"ז קורין לו איניצ"ייר (הוכטעררישטען) Enseigner, שמנה עשר וגו'. רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה [נדרים ל"ב] והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל [סנהדרין צ"ו]: (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו

באור

(קהלת י"א ב'), ור"ל פה הוצאת הכלי זיין מתערו, ואולי יש חנית שיעשו לו גם כן תער, ולשון הרקה נופל על הכלי ועל היוצא ממנו: את חניכיו, הנערים שחנך אותם ולמד אותם (רד"ק בשרשים שרש חנך). ורש"י כתב שחנוך הוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנך לנער (משלי כ"ב ו'), חנכת המזבח (במדבר ז' י' ופ"ד ופ"ח), חנכת הבית (תהלים ל' א'), ובלע"ז קורין לו איניסי"ייר עכ"ל, והוא אנסעגני"ער. ובל"א (אונטעררישטען צו לעהרען.) ואין המלה מכוונת בראוי עם פירש"י ואולם ברש"י כ"י ישן על קלף הוסיף ויש שלועזין אותו איסטריני"ר עכ"ל. והוא עטרע'נער, ובל"א (צום ערסטענמאהל ברויכען), והוא הנכון: ילידי ביתו, שנולדו בביתו מהנפש אשר עשו בחרן ובארץ כנען והיו שלשה עשר ושלש מאות: עד דן, קרא משה את המקום ההוא דן על שם העתיד, כי בימיו היתה נקראת ליש או לשם, ולא נודע אז עדיין שבני דן יכבשוה ויקראוה כן רק משה בנבואתו ידע זאת: (טו) ויחלק עליהם לילה. כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן, לילה, כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם, והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם בלילה ולא היה רואה איזה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם, ושעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה (הרמב"ן): לילה, כמו בלילה: וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק, ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ אם כן רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבוא (ישעי' מ"א ג'). (הרמב"ן): (טז) את לוט אחיו, ר"ל בן

(יז) וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ
מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים
אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק
הַמֶּלֶךְ׃ (יח) וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא
לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃
(יט) וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל

ת"א והוא כהן נדרים שם ב': ויברכהו נדרים שם. אבות פ"ו, י"ב. עקדה שער ד':

תרגום אשכנזי

(יז) אלס ער צוריק קאם פאָם שלאגען דעם כדרלעמר אינד דער קאָניגע, דיא מיט איהם הילטען, גינג איהם דער קאָניג פאָן סדום ענטגעגען אין דאז עבנע טהאל, וועלכעס איך קאָניגסטהאל הייסט. (יח) מלכי צדק, קאָניג צו שלם, ליס בראָד אונד וויין הערויס ברינגען; דיזער וואר צאיין דינער דעם האָכסטען גאָטטעס.
(יט) ער זעגנעטע איהן, אונד שפראך: געזעגנעט זייא אברם דעם האָכסטען גאָטטע, דער הימ־

תרגום אונקלוס

יַת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתִיב וְאַף יַת נְשַׁיָּא וְיַת עַמָּא׃ (יז) וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יַת כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיַת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ (יח) וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לְחֵים וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם אֵל עִלָּאָה׃ (יט) וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ

רש"י

שם המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא. פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית רים א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק ששוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח [נדרים שם]: לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ.

באור

אחיו כי כן משפט לשון הקדש, כמו שאמר חנמאל דודי (ירמי' ל"ב י"ב), ר"ל בן דודי: (יז) ויצא מלך סדם לקראתו, (אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו) אל עמק שוה הוא עמק המלך, כ"ה שעור הכתוב, כי אל עמק שב על ויצא. לכן מלת אתו באתנח שהוא מפסיק יותר מן הסגולתא שבמלת לקראתו, כמשפט המאמר המוסגר, ועקרו בלי סגרים כ"ה, ויהי אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו ויצא מלך סדם לקראתו אל עמק שוה הוא עמק המלך: מלך סדם, ולמעל' אמר שנפלו שמה מלך סדם ועמורה, ולכן כתב הרמב"ן ונאמר כי מלך עמרה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעמק עכ"ל: אל עמק שוה, כך שמו כמו ת"א וי"ע למישר מפנא. פנוי מאילנות ומכל מכשול: הוא עמק המלך, הנקרא ג"כ עמק המלך שהיה מיוחד למלך לצחק שם: (יח) ומלכי צדק מלך שלם, היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סכו (תהלים ע"ו ג'), ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק (יהושע י' א' וג'), כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק, ובבראשית רבה המקום הזה מצדק את יושביו ומלכי צדק אדני צדק נקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה (ישעי' א' כ"א) (הרמב"ן). וכן פי' הראב"ע פה והרד"ק בס' יהושע (שם) וכן ת"א וי"ע, וכ"ה בס' הישר, ולי נראה כי שלם הוא שם המחוז ההוא, אשר שם ערים רבות, שכם ושילה ונוב וגבעון, וגם ירושלים היתה במחוז ההוא, וכ"ה בס' הישר פ' וישלח וז"ל ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם עכ"ל,

עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ (כ) וּבָרוּךְ
אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־
לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ חמישי (כא) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־
סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ
וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ (כב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם
אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה
אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ (כג) אִם־

תולדות אהרן וברוך נדרים שם: תן נדרים שם: הרמותי סוטה ד', ב': קנה פסחים ס"ז, ע"ב:

מעל אונד ערדע הער־פאָר געבראכט. (כ) אונד געלאָבט זייא דער האֶכ־סטע גאָטט, דער דיינע פיינדע אין דיינע האנד געגעבען האט. דא גאב איהם אברם דען צעהנ־טען פאָן אללעם. (כא) דער קאֶניג פאָן סדום שפּראך צו אברם: גיב מיר דיא פערזאָנען, אונד דאז גוט נימם דיר. (כב) אברם אבער שפּראך צום קאֶניג פאָן סדום. איך העבע מיינע האנד אויף צום עוויגען, צום האֶכסטען גאָטטע, דער הימּמעל אונד ערדע הערפאָרגעבראכט האט, (כג) דאס איך וועדער פאָדען נאָך

תרגום אונקלוס

אַבְרָם קֳדָם אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ (כ) וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּי מְסַר סַנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב לֵיהּ חַד מִן עַשְׂרָא מִכּוֹלָא׃ (כא) וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא דְּבַר לָךְ׃ (כב) וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרֵימִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ (כג) אִם מְחוּטָא וְעַד

רש"י

כמו עושה שמים וארץ [תהלים קל"ד] על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן אמגנך ישראל [הושע י"א]: ויתן לו. אברהם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי [שם כ"ב] נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני [שם כ"ג] נותן אני לך כסף השדה קחהו ממני: (כג) אם

באור

ועיין מה שכתבתי שם א"ה: לחם ויין, כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו (רש"י): והוא כהן לאל עליון, בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמכה באלים (שמות ט"ו י"א), יקרא הקב"ה אל עליון ועניינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי (להלן ל"א כ"ט), (הרמב"ן): (יט) ברוך אברם, ענין ברכה ממש; קנה שמים וארץ, יש קנין שאין שם מכירה ולא דמים כמו זה והדומים לו והרי הוא כאלו אמר עושה או ממציא כמו קניתי איש את ה' (לעיל ד' א'), (רד"ק בשרשים שרש קנה): (כ) וברוך אל עליון, לשון שבח ותהלה: אשר מגן, עניינו נתן ומסר, וכן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד' ט), והת"א שרשיה, וכן ת"א דמסר שנאך בידך: ויתן לו מעשר מכל, אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן, ומלך סדם יצא וקראת אברם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר, אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם היא הנפש בדרך צדקה, ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר (הרמב"ן), ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק (הרא"ב"ע): (כא) תן לי הנפש, נפש האדם לבד, והרכש כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: (כב) הרמתי ידי, לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון, וכן בי נשבעתי (לקמן כ"ב ט"ז), נשבע אני עכשיו, וכן נתתי כסף השדה קח ממני (שם כ"ג י"ג), נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני (רש"י): אל עליון, הזכיר זה השם לוחד הנני נשבע בשם שהזכיר זה הכהן, כ"כ הרא"ב"ע: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל, הטעם לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך, וא"ת

מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם: (כד) בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם: ס

טו (א) אחר ׀ הדברים האלה היה

ת"א מחוט סוטה י"ז, א'. חולין פ"ט, א': בלעדי חולין כ"ט, א':

שוהבאנד, דאס איך פֿאָן אללעם, וואס דיין איזט, ניכטס נעהמע, דאמיט דוא ניכט זאָגעסט: איך האבע אברם רייך געמאכט. (כד) פֿערן פֿאָן מיר! נור וואס דיא בורשע פֿערצעהרט האָבען, אונד דאז אנטהייל דער מעננער, וועלכע מיט מיר געגאנגען זינד; ענר, אשכול אונד ממרא, דיזע מאָגען איהר אנטהייל נעהמען.

טו (א) ניכט לאנגע הערנאך ווארד דעם אברם אין איינעם געזיכטע דאז וואָרט דעם עוויגען אלזאָ: פֿירכטע

תרגום אונקלוס

ערקת מסנא ואם אסב מכל די לך ולא תימר אנא עתרית ית אברם: (כד) בר מדאכלו עולמיא וחלק גבריא די אזלו עמי ענר אשכל וממרא אינון יקבלון חלקהון:

טו (א) בתר פתגמיא האלין הוה פתגמא דיי לאברם בנבואה

רש"י

מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. ות"א לתת לי שכר מצות בגזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ברוך הוא הבטיחני להעשירני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו [שמואל א' ל'] ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט [שם כ"ה] ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם:

טו (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. אחר הדברים האלה.

באור

לתת לי שכר מצות בגזיך לא אקח, כן פירש"י, ושעור הכתוב לדעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם מכל אשר לך אקח, ויהי' אקח חוזר על כולם, והנ' כל אם שבא אחרי לשון שבועה או אלה הוא במקום שלא, וכן אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג), שלא יראו, אם אתם תבאו (שם ל'). שלא תבאו, חי ה' אם יומת (שמואל א' י"ט ו'), שלא יומת, חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח (מלכים ב' ה' ט"ז), שלא אקח, וזולתם רבים: ולא תאמר וגו' שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו' (לעיל י"ב ב'): (כד) בלעדי. ענינו זולת, ואין תוכן המלה שתאמר בלשון יחיד כי אם בלשון רבים והיו"ד איננה לכנוי המדבר אבל היא לרבים כמו בכנוי אע"פי שהיא נראית ובלא מ"ם, הנה כמוהו מלאכו הרבה, יו"ד הרבים נראית כמו וקרע לו חלוני (ירמי' כ"ב י"ד), ואורגים חורי (ישעי' י"ט ט'), ושרי ביששכר (שופטים ה' ט"ו), כן פי' הרד"ק בשרשים שרש בלעד, והרלב"ג פירש היו"ד לכנוי כלומ' אך בלעדי לקחו והוא מה שאכלו נערי והם חניכיו וילידי ביתו, והנה כולם לא יצאו ידי חובת' בבאור מלת רק, כי לפי' הרד"ק הוא כפול, ולפי' הרלב"ג ראוי להכתב קודם בלעדי, אבל לדעת המתרגם האשכנזי מלת בלעדי חוזרת על אברם, שאחר שאמ' שאינו רוצה ליהנות ממנו מחוט ועד שרוך נעל, רצה לחזק דבריו ואמר בלעדי ר"ל המדה הזאת להתלוות ממון אחרים רחוקה היא ממני, ולא תפרד בי כי לא אקח, רק אשר אכלו הנערים וגו' הם יקחו חלקם, והרביע שעל מלת בלעדי שהוא מפסיק גדול יסייע לבאור הזה:

טו (א) אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג, והיה זה תיכף אחר

דְּבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ (ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי

ת"א אל תירא עקרים מ"ד, פ"ו: הוא וכו' יומא כ"ח, ב':

דיך ניכט אברם! איך בין דיר איין שילד, דיינע בעלאָהנונג זאָלל זעהר גראָס זיין. (ב) דא שפראך אברם: אָ הערר, אָ עוויגער! וואָצו ווילסט דוא מיר געבען? איך געהע קינדערלאָז הערום, אונד דער פערוואלטער מיינעם הויזעס איזט אליעזר אויס דמשק. (ג) אברם שפראך נאָך

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר לָא תִּדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא׃ (ב) וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה תִּתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלַד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּי בְּבֵיתִי הוּא דַּמַּשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר׃ (ג) וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלַד וְהָא בַּר בֵּיתִי יָרֵית יָתִי׃

רש"י

אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאוד (ב"ר): (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו עֵר ועוֹנֶה [מלאכי ב'] ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תְּשָׁרֵשׁ [איוב ל"א] תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע"ז דישפנ"טין (קינדערלאָז זיין) Desenfa..tiz, ולי נראה עֵר ועוֹנֶה מגזרת ולבי ער [שיר ה'] וערירי לשון חרבן וכן ערו ערו [תהלים קל"ז] וכן ערות יסוד [חבקוק ג'] וכן עַרְעֵר תִּתְעַרְעָר [ירמיה נ"א] וכן כי אַרְזָה עֵרָה [צפניה ב']: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו ועל פיך ישק [בראשית מ"א] אפוטרופא שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה

באור

שובו מהכות את המלכים, כאשר נאמר: במחזה, כמו שת"א בנבואה, כי יחזה הנביא את המראות בראי' רוחנית כאשר יראה האדם בעינים הפקוחות את התמונות העומדות לנגדו, והרמב"ן ז"ל כתב שזכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום, כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה: אל תירא אברם וגו'. היה מתירא משני דברים מן המלכים פן ירבו לבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע, והבטיחו כי הוא יהיה מגן בעדו מהם ועוד יהיה שכר לכתו עם ה' הרבה מאד (הרמב"ן). והרלב"ג כתב אולי היה ירא שיקרה לו חטא במה שהטיב לאנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' עכ"ד, ואין משמעות הענין כן, כי עיקר מלחמתו עם המלכים לא היתה רק להציל את לוט בן אחיו. ואם עי"ז יצא גם להם עזר מה הי' לו לעשות? ואם בעבור שהשיב למלך סדום כל הנפש והרכוש, הלא גם בזה לא היתה מגמתו להיטיב להם, רק לכבודו עשה זאת, שלא יאמרו שמרכוש סדום נתעשר, אך דברי הראב"ע נכונים בזה שכתב אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים, גם לתת לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי עכ"ל: (ב) מה תתן לי, פי' למה תתן לי הואיל ואנכי הולך ערירי (וכן מתורגם בל"א), או מה היא הנתינה להיותה חשובה בעיני הואיל ואין לי בנים שירשוה: ערירי, חסר בנים, והיו"ד כמו יו"ד אכזרי, ובדפ"י דושפנ"טין בלע"ז ונ"ל כמו שמצאתי בדפ"י כ"י דיסנפאנ"טין והוא (קינדערלאָז) בל"א: ובן משק ביתי, על משקל מכס, והוא מפעלי הכפל מגזרת שקק בו (ישעיה ל"ג ד'), מענין הליכה בתמידות, והכוונה שכל עניני הבית הולכים ומתנהגים על ידו: דמשק, ת"א דמשקאה שהיה מדמשק, ושעורו איש דמשק, ומעניננו תבין חסרונו, או שתהיה מלת בן מושכת

לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ (ד) וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃ (ה) וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃ (ו) וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ ששי

ת"א והנה שבת קנ"ו, א': כי וכו' שם שם: ויוצא שם שם. נדרים ל"ב, א': הבט עקדה שער י"ח: והאמין שבת צ"ז, א'. עקדה שער ד':

תרגום אשכנזי

ווייטער: זיהע! מיר האסט דוא קיינען זאאמען געגעבען, אזא ערבט מיך מיין הויזדינער. (ד) דארויף ווארד איהם דאז ווארט דעס עוויגען אלזא: דיזער ווירד דיך ניכט ערבען, זאנדערן איינער, דער אויס דיינען איינגעווייידען קאממען ווירד, דער זאלל דיך ערבען. (ה) ער פיהרטע איהן היניס אונד שפראך: זיהע גען הימעל, אונד צעהלע דיא שטערנע, ווען דוא זיא צעהלען קאננסט, אונד שפראך פערנער: זא זאלל דיין זאאמען זיין! (ו) אברם גלויבטע דעם עוויגען, אונד דיזעס רעכנעטע ער איהם צור טוגענד;

תרגום אונקלוס

(ד) וְהָא פִתְגָמָא דַיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יֵרְתִינָךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דִּי תוֹלִיד הוּא יֵרְתִינָךְ׃ (ה) וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתַּכֵּי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם תִּכּוּל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ׃ (ו) וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ׃ (ז) וַאֲמַר

רש"י

תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן. אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל

באור

עצמה ואחרת עמה, ועניני יען משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר. וכן תרגום בל"א, והענין מה יהיה שכרי, אחרי שאין לי בנים. ואני הולך יחידי בארץ נכרי' כערער בערבה, אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי. אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי, ואותו הפקדתי על כל אשר לי: (ג) הן לי וגו', והוסיף הזקן להתאונן. הן לא נתתה לי זרע, ואני זקנתי ולא אוליד מעתה ובן ביתי הנוכר יורש אותי, והנה אני ענוש ורעד בכדי אשר הבטחתני בו בראשונה: (ד) והנה דבר ה' אליו, הכוונה מיד בעוד דברו בפיו בא אליו פתאום דבר ה' להבטיחו שזרעו יירשנו: ממעיך. לדעת הראב"ע הוא כנוי לאבר בעבור היותו קרוב, ואין צורך לזה. כי שריגי הזרע הם באיברים הפנימיים סמוך לכליות. כידוע למנתחי', ומשם הזרע שותת ויורד אל האבר והאיברים הפנימיים יקראו מעים: (ה) ויוצא אתו החוצה, לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים, והנה היה זה בעצם היום, כי אחרי כן נאמר ויהי השמש לבא, והשם הראהו את כוכבי השמים. ואין לומר שהיה על דרך פלא כי אלו היה כן מה צורך להוציאו החוצה, ויתכן שהיה בלילה ונמשך מעשה הברית עד סוף היום ממחרתו, ואפשר שהי' כל זה במחזה הנבואה, והיתה גם היציאה לחוץ במחזה. ורמז לו השם בזה שיצא מגדר ההתחכמות האנושי, כדרך שאמרו רז"ל אמר לו צא מאצטגנינות שלך וכו', דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים, הרצון שאמר לו אל תתחכם, על דרך המנהג בחללו של עולם וחקות התולדות, כי אין מנהגי עמך כפי התולדות וחקי הטבע, כי אם למעלה מהם, ומעתה יהיה לבך נכון בטוח. שיתקיימו לך הבטחותי ושיהיה זרעך רב כעפר הארץ, אף על פי שזקנת בלי בנים: (ו) והאמין בה', לא שאל לו הבטחה וברית על זאת.

(ז) ויאמר אליו אני יהוה אשר הוצאתיך
מאור כשדים לתת לך את הארץ
הזאת לרשתה: (ח) ויאמר אדני יהוה
במה אדע כי אירשנה: (ט) ויאמר אליו
קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת

תולדות אהרן ויאמר וכו' ברכות ז', ב'. תענית כ"ז, ב'. מגלה
ל"א, ב'. נדרים ל"ב, א': עגלה מגלה סס. עקרים מ"ד, פמ"ס:

(ז) אונד שפראך צו איהם: איך בין דער עוויגע, דער איך דיך אויס אור כשדים הערויסגעפיהרט האבע, דיר דיזע לאנדשאפט צום בעזיטצע איינצוגעבען. (ח) יענער שפראך: אָ הערר! אָ עוויגער! וואָדורך ווערדע איך פערזיכערט, דאס איך זיא בעזיטצען ווערדע? (ט) אונד דער עוויגע שפראך: ברינגע מיר איינע דרייאיעהריגע קאלבע, איינע דרייאיעהריגע ציגע, אונד איינען דרייא-

תרגום אונקלוס

ליה אנא יי די אפקתך מאורא דכשדאי למתן לך ית ארעא הדא למירתה: (ח) ואמר יי אלהים במה אידע ארי אירתינה: (ט) ואמר ליה קריב קדמי עגלין תלתא ועזין תלת ודכרין

רש"י

על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. דבר אחר במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקדוש ברוך הוא בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משולשת. שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משולשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד:

באור

ואולם על ירושת הארץ שאל לו הבטחה יתירה וקיום ואמר במה אדע: ויחשבה לו צדקה, הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה, על שהאמין בו ולא שאל לו אות ברית על דבר יוצא ממנהג התולדות, וצדקה כמו וצדקה תהיה לנו (דברים ו' כ"ה), מענין זכות, וצדק ומשפט אחים. כי ענין הצדק התכונה בנפש לתת לכל איש את הראוי לו, וכשעור הראוי לו, והמשפט הוא לחייב את החייב ולזכות את הזכאי. ואחרי שיש בנפש כחות ומדות רבות שונות, ושלמות הנפש לתת לכל מדה ומדה את הראוי לה וכשעור הראוי לה. לא להעדיף לאחת ולגרוע מאחרת, כי אם לכלכל לכל אחת ואחת במשקל השווי והיחס הנכון את הראוי לה על פי משפט השכל, לכן תקרא התכונה ההי' צדקה בלשון הכתוב, בל"א (טוגענד או רעכטשאפפענהייט), ובדברי חז"ל דרך צדקה אחרת, והיא התכונה לפתוח את ידו לעני: (ז) אני ה' וגו', הכוונה בעת שהוצאתי אותך מאור כשדים ועשיתי לך נס הי' הרצון לפני לתת לך את הארץ הזאת ועל דעת כן הוצאתיך: (ח) במה אדע כי אירשנה, הנראה שלא שאל מהשם אות על יעודו, וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו דבר נפלא. אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמתית שיירשנה. כי חשש פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים שיעשה הוא או בניו, ופן יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנענים יושבי הארץ תשובה ויקוים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו וגו', ונחמתי על הרעה (ירמיה י"ח ז' וח'), והקב"ה כרת עמו ברית, שירשנה על כל פנים מבלי שום תנאי, וזהו ההודעה שבקש אברהם מאתו יתברך: כי אירשנה, לפי דרך הדקדוק ראוי להיות אורישנה, מההפעיל, ור"ל לבניו, אבל דבר בעבור בניו, ופירושו יירשוה בני, וכן אשר לקחתי מיד האמרי (לקמן מ"ח כ"ב): (ט) עגלה משלשת, י"א שלשה, וכן ת"א. וי"א בת שלש שנים, וכן תיב"ע, אבל דעת אונקלוס נראה נכונה, כי בת שלש שנים תקרא פרה, וכ"כ הרמב"ן והרד"ק בשרשים שרש עגל, ובשרש שלש כתב בת שלש שנים או שלישית לבטן: ואיל, הוא הכבש הגדול: וגוזל, בן יונה תורא קטן, והנה רמז לו השם בזה לקרבנות שיקריבו ישראל לפניו, כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף יביאו קרבנותיהם, ומן היונים לא יכשר לקרבן כי אם הקטנים. ואף על פי שכל קטני העופות יקראו גוזלי' שנא' כנשר יעיר קנו על

וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ (י) וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר

תרגום אשכנזי

יעהריגען ווידדער, אויך איינע טורטעלטויבע אונד איינע יונגע טויבע. (י) אברם בראכטע איהם אללע דיזע שטיקקע, צערשניטט זיא אין דער מיטטע, אונד לעגטע יעדעס שטיק דעם אנדערן געגענאיבער; דאז געפליגעל אבער צערשניטט

תרגום אונקלוס

תִּלְתָּא וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה: (י) וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי יָת כָּל אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בְּשָׁוֵי וִיהַב פַּלְגָא פַּלְגָא לָקֳבֵיל חַבְרֵיהּ וְיָת עוֹפָא

רש"י

ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תור ובן יונה (ב"ר): (י) ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגומר ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל [ירמיה ל"ד] אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים

באור

כזליו ירחף (דברים ל"ב י"א), הבין אברהם מעצמו המין הנבחר שירצה בו השם, או הקריב בן יונה כרצונו, והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן כאשר כרת ה' עמו את הברית: (י) ויבתר, חתכם כל אחד לשני חלקים, ותוך הוא הנפרד מן תוך ובסמיכות תוך עי"ן הפעל, והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק וחלבים, והחטאת והאשם לחלבי', ואת הצפור לא בתר, נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו, כי גם הם היו בכלל הברית, אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל עוף הקרב נאמר לא יבדיל (ויקרא א' י"ז), והנה אף על פי שעל כרחנו נודה שיש בכל זה רמז לקרבנות, שיקריבו ישראל לה', מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו כמ"ש רש"י ז"ל, לפי שהי' כורת עמו ברית לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' (לקמן י"ח), ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר העוברים בין בתרי העגל (ירמיה ל"ד י"ט), אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש עכ"ל רש"י, והנה ענין הברית בבני אדם הוא שיסכימו בני אדם ויקבלו עליהם כחוב שיעזור האיש את רעהו להגיע אל תכלית מה, אם להשיג הטוב המקווה או לדחות ממנו נזק מה. ואחרי שאין הבטחה בבטוי שפתים לבד בלי מעשה, הרגילו בני אדם לקיים ולאשר את דבריהם ע"י מעשה המיוחד לכך, כגון על הגאולה ועל התמורה בשליפת הנעל ויתר הקניינים הידועים במכר ומתנה, והיה המנהג בימים הקדמונים בכרתם לתת תוקף וקיום לדברי הברית שביניהם, לקחו בעל חי שלם, וחתכו אותם לשנים, ועברו בין הבתרים, והנראה שבחרו בזה המעשה, לפי שכל חלק ממנו מורה על ענין, הכריתה מורה על היות הדבר נפסק ונגזר כאלו כבר עשוי ואין לשנות בו מאומה, וההעברה בין הגזרי' מורה על אחדות הכוונה והרצון בכורתי הברית, וכמו שאין החצי האחד שלם בלתי צרוף עם החצי שכנגדו, כן אין רצון אחד מהם שלם בלי רצון חבירו, וזה מורה על ההסכמה שביניהם, שהיא אחדות הרצון לתכלית מה. ומן המעשה הזה הושאל בלשון הקודש לאמר שכרתו ברית, שבאו בברית ועברו בברית. ואם יצא מן הגבול והגדר הקצוב על ידי דברי הברית יאמר שעבר הברית או הפר הברית, ובלשון העמי' לקחו השאל' מענין הקשר שבין בעלי הברית לתכלי' אחד ונקרא (בונד או בינדניס), והנרא' ממנו שהוא הפך הכריתה, אלא שהענין אחד שגם הכרית' יוסדה על ענין אחדות ההסכמ' והרצון כאשר זכרנו, ותבין מזה הלחץ לתרגם מלת כריתת הברית לל"א שהיה צריך לתרגם (איין בינדניס צערשניידען), והי' מליצ' זרה ובלתי נכונה, אחרי שהכריתה הפך הקשור, אלא שאי אפשר בענין אחר לפי טבע הלשון, מעתה השם יתעלה כאשר רצה לעשות ברית עם אברהם בחר במעשה ההוא, כמנהג בני אדם הבאי' בברית, ונתן לו בזה הבטחה וקיום על דבריו, ובמעש' ההוא בעצמו רמז לו ענין הקרבנות והעבודה שיעבדו בניו בארץ אשר ינחילם: ויתן איש בתרו, מלת איש כמו בעל, וכן איש מלחמה

לֹא בָתָר׃ (יא) וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים
וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ (יב) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא
וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה
חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ (יג) וַיֹּאמֶר

ער ניכט. (יא) דא קאמען רויבפֿאָגעל הערָאב אויף דיא לייכנאמע; אברם אבער שייכטע זיא הינ- וועג. (יב) אלס דיא זאָננע אונטערגעהען זאָלל- טע, פֿיל איין טיפֿער שלאף אויף אברם, אינר נון איבערפֿיל איהן צוגלייך איינע פֿינסטערע גראָסע אנגסט. (יג) דא שפראך עס צו אברם, דוא זאָללסט וויססען, דאס דיין זאאמען איין פֿרעמדלינג זיין ווירד, אין איינעם לאנדע, דאז ניכט

תרגום אונקלוס

לָא פַלֵּיג׃ (יא) וּנְחַת עוֹפָא עַל פַּלְגַיָא וְאַתִּיב יָתְהוֹן אַבְרָם׃ (יב) וַהֲוָת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל אַבְרָם וְהָא אֵימְתָא קְבֵיל סַגִּי נְפָלַת עֲלוֹהִי׃ (יג) וַאֲמַר לְאַבְרָם מִידַע תִּידַע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן

רש"י

הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות ע"א נמשלו לפרים ואלים ושעירים שנאמ' סבבוני פרים רבים וגו' [תהלים כ"ב]. ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס [דניאל ח']. ואומר והצפיר השעיר מלך יון [שם]. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע [שיר ב'] לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות ע"א כלים והולכים: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף על שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל [שמואל א' ט"ו]: על הפגרים. על הבתרים: ש"א הפגרים מתרגמינן פיגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם פגרים בתרו ויהב פלגייא נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרים לפגרים שבתרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר: וישב. לשון נשיבה והפרח' כמו ישב רוחו [תהלים קמ"ז] רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד

באור

(שמות ט"ו ב'), ופי' ענין הדבר, וכן איש בליעל (שמואל ב' כ' א'), שמוך, גם כן בחיות וכן בידיעות אשה אל אחותה (שמות כ"ו ג' וו'), הכוונ' שנתן בתר כל איש לקראת רעהו: ואת הצפר לא בתר, התור והגוזל, כי צפור שם כלל, והרמז בזה כאשר זכרנו, ויש עוד רמז אחר בדברי רז"ל, הביאו רש"י ז"ל וז"ל, לפי שעכו"ם נמשלים לפרים ואלים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' (תהלים כ"ב י"ג), ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (דניאל ח' כ'), ואומר והצפיר השעיר מלך יון (שם כ"א), וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שיר ב' י"ד), לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו העכו"ם כלים והולכים, ואת הצפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם עכ"ל, ואינו רחוק מענין הנבואה שתרמוז הדבר האחד על ענינים שונים: (יא) העיט, הוא מין עוף הדורס, וכן העיט צבוע נחלתי (ירמיה י"ב ט'), ונקרא עיט על שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל (שמואל א' ט"ו י"ט). (רש"י), וכן בל"א קורין לו (גייער) מלשון (בי"ר, גיר"יג), וכפי טבע מהלך הלשון והעתקת ההוראה מענין לענין יתכן יותר שהונח בראשונה על הבעל חי ומשם הועתק על התכונה בנפש, ויהיה ותעט אל השלל שנעשה כעיט, וכן בגיר"יג שהוא כמו (גייער), כי כל תוארי הנפש האלו מוחשים בגשמיים והועתקו אל ענינים רוחניים, כידוע לכל משכיל: על הפגרים, על הגופות, לאכול אותם כמנהג העופות: וישב, בדגשות השי"ן תחת הנו"ן המובלע כמו יגרש וישלח מהפגרים וכן ישב רוחו (תהלים קמ"ז י"ח), ונרמז לו בזה כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם: (יב) והנה אימה חשיכה וגו', דעת הרמב"ן ז"ל שבאה הנבואה בנפשו אימה, ואח"כ באה בחשכה ואחר כך גדלה החשכה, ואחר כך הרגיש בנפשו כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו, ואולם משמעות פשוטו של מקרא שתיבות חשכה גדולה שמות התוארים לתיבת אימה, שהיתה האימה

לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ
בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם
אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ (יד) וְגַם אֶת־הַגּוֹי
אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ

תרגום אשכנזי

איהנען געהאָרט, מאן
ווירד זיא דינסטבאר מא-
כען, אונד זיא דריקקען
פֿיער הונדערט יאהרע.
(יד) אללײן אויך דאז
פֿאָלק, וועלכעם זיא
דינען ווערדען, וויל איך

תולדות אהרן ידע תדע שבת פ"ט, ב'. סוטה י"א, א'. עקרים מ"ד, פמ"א: ועבדום ברכות ט', ב'. סוטה מ"ו, ב'. סנהדרין נ"ט, א'. עבודה ב', ב':

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין׃ (יד) וְאַף יָת עַמָּא דִּי יִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאִין אֲנָא

רש"י

שיצאו ישראל ממצרי' ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: **בארץ לא להם.** לא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם. ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' [בראשית כ"א] וביצחק גור בארץ הזאת [שם כ"ו] ויעקב גר בארץ חם [תהלים ק"ה] לגור בארץ באנו [בראשית מ"ז]: **(יד) וגם את הגוי.**

באור

הנופלת עליו חשכה וגדולה, כי החשך בלשון הקודש כנוי לצרה ויגון הלב, וכן מתורגם בל"א, ורמז לו בזה לשעבוד ארבע מלכיות שישתעבדו בבניו, וימשלו באדום. וזהו בעל מנת אם יחטאו לפניו: (יג) גר, נקרא בל"הק האיש שיש לו משפח' כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כטעם כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), וטעם גר כמו הנבדל שנכרת ממקום גדילתו שהוא הסעיף: **יהיה זרעך וגו',** משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. (ודקדוק החשבון תמצאה בס' שמות י"ב מ'), והרי המקרא מסורס. ושעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אתם, כי לא היו ישראל במצרים כל כך כאשר יבואר לך בפרשה הנזכרת: **בארץ לא להם.** ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם, כי משנולד יצחק התחיל הגלות ויגר אברהם וגו' (לקמן כ"א ל"ד), וישב יצחק בגרר (שם כ"ו ו'), ויעקב גר בארץ חם (תהלים ק"ה כ"ג), לגור בארץ באנו (בראשית מ"ז ד'): **ועבדום.** א"ת ויפלחון בהון, וא"כ חוזר למצרים ושעורו ועבדו בהם, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי, ויותר הי' נראה שחוזר על זרעך (שייך בו ל"י ול"ר), ויהי' הכנוי כמשמעו ועבדום ועבדו אותם או ועבדו להם, אבל לפי שתאמר וענו אתם שב על מצרים גם ועבדום כן, ואם שמצרים לא נזכר בכתוב, חוזרים עליהם, כי פי' ועבדום העובדים בם, וענו המענים, ורבים כן בכתוב: **(יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי,** הטעם אע"פ שאני גזרתי על בניך להיות גרים ועבדים בארץ לא להם, אע"פכ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי, והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכרי' א' י"ד וט"ו), ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי (ישעי' מ"ז ו'), וכן הי' במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור ומררו את חייהם וחשבו למחות את שמם, וזהו טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט, אם עשו כמו שנגזר עליהם, או הוסיפו להרע להם. מלשון הרמב"ן ז"ל, והאריך עוד בזה הענין העמוק שאף אם לא הוסיפו המצרים על גזירת הבורא ית' מכל מקום היו ראוים להענש מצד הכוונה לרעה, כי לא ידעו מגזירת הבורא ולא כוונו לעשות רצונו כי אם להרע לישראל. וכלל בזה כלל נחמד והוא זה. דע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בר"ה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש, אבל כאשר תצא הגזירה מפי נביא יש בעושה אותה דינים, כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר, אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית

בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ (טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ (טז) וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי

ת"א ואתה ברכות ס"ד, א'. מ"ק כ"ט, א': ודור עדיות שם:

ריכטען, אונד זאדאן זאללען זיא אויסציהען מיט גראָסעם גוט; (טו) דוא זעלבסט אבער זאללסט אין פֿרידען צו דיינען פֿעטערן קאָממען, אונד ווירסט בעגראבען ווערדען נאך איינעם גליקליכען אלטער. (טז) דאז פֿיערטע געשלעכט אבער זאלל היהער צוריק קעהרען; דען

תרגום אונקלוס

וּבָתַר כֵּן יִפְקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי׃ (טו) וְאַתְּ תִּתְכְּנֵישׁ לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא׃ (טז) וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא

רש"י

וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את מצרים [שמות י"ב]: (טו) ואתה תבא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עע"ז והוא מבשרו שיבא אליו ללמדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים

באור

שאחאב בני רביעי ישבו לך על כסא ישראל (מלכים ב' י' ל'), אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוון ועבירה היא לו, וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישעי' י' ה' ו'), ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו (שם ז'). ועל כן הענישו בס"פ: אשר יעבדו, שיהיו להם עבדים (הראב"ע). וכן תיב"ע דיפלחון להין. ככל לשון עבדות שאינו קשור עם בי"ת שחוזר על העובד וכן מתורגם בל"א, אבל א"ת דיפלחון בהוי, חוזר על הנעבד: (טו) ואתה תבוא וגו', מלת תבא לבד כנוי לנוכח, אם הוסיף עליו מלת אתה תחזק הוראת הכנוי כאומר ואולם אתה (דוא זעלבסט אבער). כלומר אף שגזרתי על בניך להיות עבדים בארץ לא להם, אתה לא תראה דבר העבדות והענוי בימיך: אל אבתיך, כנוי למיתה בדרך כל הארץ. וטעם בשלום שימות בכבוד, ולא יהיה כמו זרעו, והנה המתבונן במליצה הזאת ואיך הונחה בלשון עד שיסתפקו בה ויבינו השומעים מיד שהוא כנוי למיתה טבעית, ידע וישכיל שהיתה נצחית הנפש והשארתה אחר המות דבר ידוע ומפורסם באומה, לא יסתפק בה אדם, ולכן הורגלו על הדעה הזאת שהמת נאסף אל אבותיו, והיתה המליצה גלוי ומבוארת מעצמה. ואלו כדעת המתעקשים הידועים בימינו תהיה המליצה זרה ובלתי מובנת כלל לשומעי', ולא תמצא בשום לשון מליצה מיוסדת על מושכל בלתי מפורסם ומקובל באומה שמשתמש בה. והבקי מדרכי הלשון על הדעות המפורסמות באומה הוא נכון בלי ספק, ולא אאריך בזה כי הוא יוצא מכונת הבאור: (טז) ודור. פירושו כמו יובל, מלשון מגור באהלי רשע (תהלים פ"ד י"א), ומדתו הזמן שידור האדם בחלדו יש ארוך ויש קצר, ודור רביעי לדעת הראב"ע אחר היות זרעו גר, והטעם על מצרים, וכן כתוב כי גר היית בארצו (דברים כ"ג ח'), וכן הי' קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען, ולדעת הרמב"ן דור רביעי לאמורי המשלים עונו. כי מיום הגזרה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו לעם עובד או יפנו להם: ישובו. דור שם עצם יחיד הכולל אישים רבים, לכך יתכן שיבא הפעל בלשון יחיד או בלשון רבים, ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שדור רביעי מוסב על האמורי נ"ל שהוא כמו בדור רביעי: הנה, כל הנה בלי מלת עד מורה על המקום והוא כמו אל המקום הזה, ועם מלת עד יורה על הזמן, עד הנה כמו עד העת הזאת, וכן אנה מורה על המקום אשר אליו התנועה, ועם מלת עד מורה על הזמן אשר אליו: עון האמורי, עדיין לא נתמלאה סאתו להיות נענש ותשתלח מארצו עד כלות ד' מאות שנה, על דרך שאמר הכתוב כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך (דברים ט' ה'), והזכיר האמורי שהוא הגדול שבשבעה האומות כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וגו'

לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ (יז) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ (יח) בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־

תרגום אשכנזי

ביז דאהין איזט דאז זינדענמאאס דעס פֿאָלקס אמרי נאָך ניכט פֿאָלל. (יז) אלס דיא זאָננע אונטערגעגאנגען, אונד עס פֿינסטער ווארד, דא וואר עס וויא איין אָפֿען, אויס וועלכעם רויך אונד פֿלאממע דעס פֿייערס צווישען דיזע שטיקקע געפֿאהרען. (יח) דאמאלס צערשניטט דער עוויגע מיט אברם איינען בונד, אונד שפראך: דיינעם זאאמען האבע איך דיזעס לאנד איינגעגעבען פֿאָן דעם שטראָמע

תרגום אונקלוס

אֲרֵי לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה עַד כְּעָן׃ (יז) וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עֲלַת וְקַבְלָה הֲוָה וְהָא תַנּוּר דִּתְנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁא דַּעֲדָא בֵּין פַּלְגַּיָּא הָאִלֵּין׃ (יח) בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יַת אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא

רש"י

יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה [ישעיה כ"ז]: (יז) ויהי השמש באה. כמו ויהי הם מריקים שקיהם [בראשית מ"ב]. ויהי הם קוברים איש [מלכים ב' י"ג] כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות ע"א בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת. וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: הנהר הגדול. (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך

באור

(עמוס ב' ט'): (יז) ויהי השמש באה, לשון רש"י כמו ויהי הם מריקי' שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), ויהי הם קברי' איש (מלכים ב' י"ג כ"א), כלומר ויהי דבר זה, עכ"ל, וכבר הודעתיך הכלל שבהקדים הפעל לנושא ובמאמר לא יחוש הדברי לשמור המספר והמין, והנה שמש פעם זכר ופעם נקבה, ויתכן שיבא במאמר אחד זכר ונקבה כאחת כמו ורוח גדול' וחזק (שם א' י"ט י"א), אלא שכאן אין צורך לזה: באה, מלעיל לפי שהוא פעל עבר: ועלטה, הוא חשך אפלה: והנה תנור עשן, עשן שם ואפשר שהוא תואר בשקל חכם סכל, אמר שראה דמות תנור מעל' עשן, ובתוכו לפיד אש: (יח) לאמר. כבר הודעתיך בהקדמה הוראת המלה הזאת, שבכל מקום שיזכר דברי האומר כמות שהם צריך שיקדים להם פעל אמירה, וענינו כדברים האלה, (וויא פֿאָלגט, אָ: נעהמליך): לזרעך נתתי, כמו אני נותן, וכן נתתי כסף השדה קח ממני (לקמן כ"ג י"ג), והטעם ע"י הברית הזאת אני נותן במתנה לזרעך את הארץ הזאת, ורש"י פי' אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: מנהר מצרים, אינו היאור, כי אם נהר ששמו נחל מצרים והוא למערב ארץ ישראל בגבול חלק שמעון: נהר פרת, למזרחית צפונית ארץ ישראל: (יט) את הקני וגו', (ב"ר) עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גוי', והשלשה אדום

הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ (יט) אֶת־הַקֵּינִי
וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ (כ) וְאֶת־
הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃
(כא) וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־
הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס

טז (א) וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה
לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ
הָגָר׃ (ב) וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא
אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע

מצרים אן, ביז אן דען גראָ=
סען שטראָם פרת. (יט)
דאז פֿאָלק קיני, קנזי
אונד קדמני. (כ) דאז
פֿאָלק חתי, פרזי אונד
דיא רפאים. (כא) דאז
פֿאָלק אמרי, כנעני,
גרגשי אונד יבוסי.
טז (א) שרי, אברם'ס
פֿרויא, געבאר קיינע
קינדער, אונד האטטע
איינע מצרישע מאגד,
דיא הגר היס. (ב) דא
שפראך שרי צו אברם:
זיהע, דער עוויגע האט
מיך פֿערשלאָססען, דאס
איך ניכט געבערע, ליֿ=
בער! קאָממע צו מיינער
מאגד, פֿיללייכט ווערדע

תרגום אונקלוס

דְּפְרָת׃ (יט) יַת שַׁלְמָאֵי וְיַת קְנִיזָאֵי וְיַת קַדְמוֹנָאֵי׃ (כ) וְיַת
חִתָּאֵי וְיַת פְּרִיזָאֵי וְיַת גִּבָּרָאֵי׃ (כא) וְיַת אֱמוֹרָאֵי וְיַת כְּנַעֲנָאֵי
וְיַת גִּרְגְּשָׁאֵי וְיַת יְבוּסָאֵי׃
טז (א) וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵיהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא
וּשְׁמַהּ הָגָר׃ (ב) וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי
יְיָ מִלְּמֵילַד עוּל כְּעַן לְוַת אַמְתִי מָאִים אִתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם

רש"י

(ב"ר): (יט) את הקני. עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד (ב"ר) שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם [ישעיה י"א]: (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים [דברים ג']:

טז (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס: אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי.

באור

מואב ועמון והם קיני קנזי וקדמני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעי' י"א י"ד): (כ) הרפאים, ארץ עוג, שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג' י"ג), ודעת הראב"ע כי השבעה גוים כלם כנעניים ועשתי עשר בנים היו לכנען וכלם נקראים על שמו, והם צידון חתי יבוסי אמורי גרגשי חוי ערקי סיני ארודי צמרי חמתי, וקני וקנזי וקדמני הם שלשה מהנזכרים שהי' להם ב' שמות לכל א' וא', ופעמים שיזכור מקצתם בפרט, ויאמר כנעני על הנשארים. וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט, ובמקום אחר פרט מהם ששה לבד, וכמוהו יהודה וישראל רבים (מלכים א' ד' כ'), אף על פי שיהודה מישראל הוא:

טז (ב) עצרני, ענין המניעה וכן ת"א: אבנה, מגזרת בן, והיה ראוי לתרגמו (בעקינדערט ווערדען), אלא שיתכן שמלות בן ובנים עצמן נגזרות מלשון בנין, כי מי שיש לו בנים נקרא בנוי, לכך תרגמו המתרגם האשכנזי מלשון (בויען): לקול שרי, (ב"ר) לרוח הקודש שבה, ולשון שמיעה שאחריו ב"ת או למ"ד השימוש, מורה על ההקשבה וההסכמה לדברי האומר, שקבל את דבריה והסכים עמה כלומר שלא נתכון שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה, כי אם

אַבְרָ֖ם לְק֥וֹל שָׂרָֽי׃ (ג) וַתִּקַּ֞ח שָׂרַ֣י ׀
אֵֽשֶׁת־אַבְרָ֗ם אֶת־הָגָ֤ר הַמִּצְרִית֙
שִׁפְחָתָ֔הּ מִקֵּץ֙ עֶ֣שֶׂר שָׁנִ֔ים לְשֶׁ֥בֶת
אַבְרָ֖ם בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן וַתִּתֵּ֥ן אֹתָ֛הּ
לְאַבְרָ֥ם אִישָׁ֖הּ ל֥וֹ לְאִשָּֽׁה׃ (ד) וַיָּבֹ֥א אֶל־
הָגָ֖ר וַתַּ֑הַר וַתֵּ֙רֶא֙ כִּ֣י הָרָ֔תָה וַתֵּקַ֥ל
גְּבִרְתָּ֖הּ בְּעֵינֶֽיהָ׃ (ה) וַתֹּ֨אמֶר שָׂרַ֣י אֶל־
אַבְרָם֮ חֲמָסִ֣י עָלֶ֒יךָ֒ אָנֹכִ֗י נָתַ֤תִּי
שִׁפְחָתִי֙ בְּחֵיקֶ֔ךָ וַתֵּ֙רֶא֙ כִּ֣י הָרָ֔תָה
וָאֵקַ֖ל בְּעֵינֶ֑יהָ יִשְׁפֹּ֥ט יְהוָ֖ה בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽיךָּ׃
(ו) וַיֹּ֨אמֶר אַבְרָ֜ם אֶל־שָׂרַ֗י הִנֵּ֤ה שִׁפְחָתֵךְ֙

נקוד על י׳ בתרא

ת״א מקץ יבמות ס״ד, א׳: ותאמר ר״ה ט״ז, ב׳. ב״ק צ״ג, א׳:

תרגום אשכנזי

איך דורך זיא געבויעט; אברם געהאָרכטע דער שטימּמע שרי. (ג) דא נאהם שרי אברם׳ס פֿרויא איהרע מצרישע מאגד הגר, (נאכדעם אברם צעהן יאהרע אים לאנדע כנען געוואָהנט), אונד גאב זיא איהרעם מאננע אברם צור פֿרויא. (ד) ער קאם צו הגר, אונד זיא ווארד שוואנגער, אלס זיא זאה, דאס זיא שוואנ־גער וואָרדען, ווארד איה־רע הויזפֿרויא גרינגע אין איהרען אויגען. (ה) דא שפראך שרי צו אברם: איך מוס אונרעכט ליידען דורך דיך, איך האבע מיינע מאגד אין דיינען שאָאָס געלעגט, אלס זיא זאה, דאס זיא שוואנגער וואָרדען, ווארד איך גע־רינג אין איהרען אויגען, דער עוויגע ריכטע צווישען מיר אונד דיר. (ו) אברם שפראך צו

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר שָׂרָי׃ (ג) וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ מִסּוֹף עֲשַׂר שְׁנִין לְמִיתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהָבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (ד) וְעַל לְוַת הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלַּת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינָהָא׃ (ה) וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלֵּית בְּעֵינָהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ (ו) וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא

רש״י

לרוח הקודש שבה (ב״ר): (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב״ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליקח אחרת: לשבת אברם וגו׳. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין [יבמות ס״ד] לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא״י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב״ר): ותקל גבירתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה (ב״ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי

באור

לעשות דלון פרה שתבנה ממנה ויהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ז״ל (מלשון הרמב״ן). (ג) מקץ עשר שנים, מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליקח אחרת (יבמות דף ס״ד ע״א): לשבת, הראוי בקמץ הלמ״ד, ובא בפתח להסמך הענין: בארץ כנען, מגיד שאין ישיבת ח״ל עולה מן המנין, כלומר שאם שהה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ועלה לארץ ישראל שמונין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ, אולי בזכות הארץ יבנו: (ד) ותקל, שרשו קלל והנח הנעלם הנפתח מן הנידי הוא במקום הדגש הראוי להיות לתשלום אות הכפל, ודעת ר׳ יונה שהוא מן הקל ובן ואקל, ויתכן שהם מבנין נפעל ויהי׳ הנח במקום הדגש הראוי להיות לחסרון נו״ן נפעל. ודלא כהרא״בע, ואין להאריך פה: (ה) חמסי עליך. החמס שאני סובל מבחתי עליך

בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ
שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ (ז) וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ
יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן
בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ (ח) וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי
אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר
מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת׃
(ט) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־

תולדות אהרן ויאמר הגר ב"ק ל"ג, ג':

שרי: דיינע מאגד איזט אין דיינער געוואלט, טהוע איהר, וואס דיך גוט דינקט; שרי דעמיטהיג־טע זיא הירויף, זאָ דאס זיא פֿאָן איהר ענטליף. (ז) זיא פֿאנד איינען ענגעל דעם עוויגען אין דער וויכטע אן איינעם וואס־סערקוועלל, נעמליך אם קוועלל אויף דעם וועגע שור, (ח) אונד שפראך: הגר, מאגד דער שרי! וואָ קאָממסט דוא הער? אונד וואָהין געהבט דוא? זיא שפראך: איך ענטפֿליהע פֿאָר מיינער הויזפֿרויא שרי. (ע) דער ענגעל דעם עוויגען

תרגום אונקלוס

אמתיך בידך עבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת מן קדמהא: (ז) ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורחא דחגרא: (ח) ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי רבונתי אנא ערקת: (ט) ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתיך ואשתעבדי

רש"י

לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו'. ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובינך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה

באור

הוא, ועל ידך ובשבילך אני סובלו, כי אני לטובתך נתכוונתי, ונתתי את שפחתי בחיקך כדי שיהיה לך ממנה זרע: ותרא ואקל, כאשר ראתה אז קלותי, כאשר הודעתיך שמוש הוי"ו להמשך וקשור המאמר: ישפט וגו'. כי עליך לתבוע עלבוני מידה. כי אני לכבודך לא רציתי ליסרה:
(ו) ותענה שרה. לשון הרמב"ן ז"ל, חטאה אמנו בענוי זה, וגם אברהם על שהניחה לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה זרע פרא אדם שיענה זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי:
(ח) ויאמר, בא בפתח עם הרביע כמו בהפסק לפי שיש לרביע במקומות מנהג ההפסק, וטעם ההפסק לפי שאינו דבק עם הבא אחריו, שהוא הדבר אשר דבר: אי מזה, אי כמו איה וכן אי הבל (לעיל ד' ט'), וטעם מזה מקום כאלו אמר איה המקום אשר באת משם: ותאמר. בז"ג כת"ס א"ת, לפי שהוא מובדל מן הבא אחריו כאשר כתבנו במלת ויאמר, ומה שבא כאן בז"ג ולא ברביע כמו ויאמר שבתחלת הפסוק, לפי שאין שם ז"ק אחריו רק תביר, ודי ברביע שהוא מפסיק יותר ממנו. ואף שאיננו מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת באת, היינו לפי שכבר נשלם המאמר, כי ואנה תלכי היא שאלה אחרת איננה תלויה בראשונה, משא"כ כאן שיש אחריו ז"ק במלת גברתי והיא עם אנכי ברחת מאמר אחד, ולכן נ"ל ותאמר בז"ג שהוא מפסיק גדול מן הז"ג או הז"ק הבא אחריו כי ב' מפסיקים משתוי המדרגה הבאים רצופים. תמיד הא' מפסיק יותר מן הב', וז"ק וז"ג כח אחד להם: ברחת, בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שאחריו, וכן ברחת כל העיר (ירמיה ד' כ"ט), והיא בפרחת (לקמן מ' י'). ברחת ובמזרה (ישעיה ל' כ"ד), ידעת איש

גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ׃ (י) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ (יא) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־עָנְיֵךְ׃ (יב) וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ

שפראך ווידער: קעהרע צו דיינער הויזפרויא צוריק, אונד דעמיטהיגע דיך אונטער איהרען הענדען. (י) יער ענגעל דעס עוויגען שפראך פערנער צו איהר: איך וויל דיינען זאאמען מעהרען, דאס ער פאר מענגע ניכט זאלל געצעהלט ווערדען קאננען. (יא) אויך שפראך דער ענגעל דעס עוויגען צו איהר: דוא ביזט נון שוואנגער, אונד ווירסט איינען זאהן געבערען; דיזען זאללסט דוא ישמעאל נעננען, דען דער עוויגע האט דיין עלענד ערהאֶרט; (יב) ער אבער ווירד איין ווילדער מענש

רש"י

היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יֹשַׁבְתְּ בלבנון מקוננת בארזים [ירמיה כ"ב]: וקראת שמו. צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת [בראשית כ"א]: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל

תרגום אונקלוס

תְּחוֹת יְדַהָא: (י) וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַיְיָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי: (יא) וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַיְיָ הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵילְדִין בַּר וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ: (יב) וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בְּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ לְכוֹלָא וְאַף כָּל

באור

(דברים ל"א י"ז), בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן משפט הלשון, ובא הרי"ש בפתח בס"פ שלא כמנהג: (ט) ויאמר, שלש פעמים לפי שאמר לה שלשה ענינים, ויש בו דרש כי שלשה מלאכים שלח לה לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה, והטעם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות: והתעני תחת ידיה, רמז לה שלא תצא לחפשי ממנה, כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (י) הנך הרה, לשון רש"י, כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח (שופטים ב' ז'), וי"א שהכוונה הנך הרה עתה, (כן פי' מהר"י אברבנאל, וכן משמעות אנקלוס ויב"ע), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: וילדת בן, לדעת רש"י הוא כמו ויולדת, ודומה לו ישבת בלבנון (ירמיה כ"ב כ"ג), וכ"ה דעת ר' יונה ובא בב' שואין במקום ב' סגולין להרין המלה של אשר לפני', וי"א שהמלה מרכבת מעבר ובינוני, וטעם ההרכבה, כי וְיָלַדְתְּ שהוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו, לפי שהוא עתיד כי עדיין לא ילדה והרכיב עמה יולדת כי ללשון שזכר הנך הרה יפול לשון יולדת, וענינו אמר לה כמו שאת יודעת שאת הרה כן תדעי באמת שתלדי בן ואלו את יולדת אותו עתה, וי"א כי איננה מורכבת אלא שהיא פעל עבר מבנין מרובע: וקראת, צווי לנקבה כמו שאמר לזכר וקראת את שמו יצחק (לקמן י"ז י"ט): אל עניך, הכוונה אל צעקתך מעניך, וכן ת"א קבל ה' צלותיך: פרא אדם, פירושו אדם מדברי כפרא והוא חמור הבר: ידו בכל, שיצלח בתחלה כל הגוים, ויד כל בו, שינוצח בסוף, וכן מפורש בדניאל שהוא החיה הרביעית (הראב"ע), ולפי פשוטו נראה שזהו באור מה שאמר שיהיה פרא אדם לתור מדבר, אוהב לטרוף ויטרוף הכל והכל יטרפוהו, והכוונה על זרעו שיהיה להם מלחמה עם כל הגוים: ועל פני כל אחיו, שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל (שם כ"ה י"ח), וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים (הראב"ע), ואין כן דעתי כי אין הישמעאלים מדינים, כמו שסתר דבריו הרמב"ן בפ' וישב (שם ל"ז כ"ח), ועיין מ"ש עוד בפ' בהעלתך (במדבר י"ב א') ובקו"א, ופי' ועל פני כל אחיו ישכן, שיתרחב נחלתו כנגד כלם

בְּכֹל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן׃
(יג) וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה
אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי
אַחֲרֵי רֹאִי׃ (יד) עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר
לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃
(טו) וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם
שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃
(טז) וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים
בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס

ת״א ואברם בן תגלה י״ג, א׳:

זיין, זיינע האנד ווידער יעדערמאן, אונד יעדערמאננס האנד ווידער איהן, אונד ווירד פֿאָר אללען זיינעז ברידערן וואָהנען. (יג) דא נאננטע זיא דען נאמען דעם עוויגען, דער צו איהר רעדעטע: דוא ביזט א״ין זיכטבארער גאָטט; דען זיא שפּראך: האבע איך דען אויך עטוואס געזעהען, אלס מיין זעהענדער מיר דען ריקקען צוגעוואנדט? (יד) דארום נעננט מאן דעניעלבען ברוננען, ברוננען דעם לעבענדיגען זעהענדען, ער איזט צווישע קדש אונד ברד. (טו) הגר געבאר דעם אברם איינען זאָהן, אונד אברם נאננטע זיינעז זאָהן, וועלכען הגר געבאָרען האטטע, ישמעאל. (טז) אברם וואר זעכס אונד אכטציג יאהר אלט, אלס הגר ישמעאל געבאר.

תרגום אונקלוס

אֱנָשָׁא יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְיַדֵּיהּ אַפֵּי כָל אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי׃ (יג) וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא דַיְיָ דְּאִתְמַלַּל עִמַּהּ אֲמַרַת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי כוֹלָּא אֲרֵי אֲמַרַת אַף הָכָא שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְּאִתְגְּלִי לִי׃ (יד) עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּימָא אִתְחֲזִי עֲלַהּ הָא הִיא בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא׃ (טו) וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּי לֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ (טז) וְאַבְרָם בַּר תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃

רש״י

פני כל אחיו ישכן. שיהיה זרעו גדול (ב״ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס״א ד״א אתה אל רואי ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות [שם] וזו ראתה ד׳ זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו׳. אע״פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת

באור

כמ״ש בסוף פ׳ חיי שרה: (יג) אל ראי, שם המקרא על משקל עֳנִי דֳמִי צֳרִי. כלומר אל ראות אתה, הנראה לבני אדם, וכן מתורגם בל״א: הגם הלם ראיתי, כלומר בזה הכירה שהיה מלאך, כי בעוד שהיה מדבר עמה נעלם מעיניה ולא ראתהו. וזהו פי׳ הגם הלם ראיתי אפי׳ הלם במקומי, כלומר שלא ראיתי דבר אחריו כאשר פנה מתני, כדרך העולם שיראה עוד האדם אחרי אשר יפרד מחבירו וילך לו עד אשר ירחק ויתעלם מעיניו, אבל מלאך הנראה לבני האדם ברצותו יתעלם כרגע: אחרי ראי, כמו רואה אותי, ר״ל הנראה אלי ורואה אותי בעיני, וכן מתורגם בל״א, וי״א שהכוונה אחרי ראותי, כלומר אחרי כבואתי, בל״א [נאך דעם איך ודיזע ערשיינונג געזעהען]: (יד) על כן קרא. הקורא, בל״א (מאן נעננט): באר לחי ראי, לפי שאמרה הגר אתה אל ראי והמלאך חי לעולם לפיכך אמר לחי, וכן ת״א דמלאך קיימא: ברד, הוא שור שזכר למעלה ושני שמות היו לו לפיכך זכר את שניהם, וכן ת״א שניהם חגרא, אבל יב״ע תרגם שור חגרא, וברד חלוצה, והירושלמי תרגם שור חלוצה: (טו) ויקרא אברם שם

תרגום אשכנזי

יז (א) אלס אברם ניין אונד נייציג יאהרע אלט וואר, ערשין איהם דער עוויגע, אונד שפראך צו איהם: איך בין גאָטט דער אללמעכטיגע, וואנדלע פאָר מיר, אונד זייא אונגעטהיילטעס הערצענס. (ב) איך וויל צווישען דיר אונד מיר איינען

יז (א) וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: (ב) וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ

תולדות אהרן אני אל חגיגה י"ב, א': התהלך נדרים ל"א, ב'. מכות כ"ד, א': ואתנה נדרים ל"ב, א':

תרגום אונקלוס

יז (א) וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים: (ב) וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא:

רש"י

שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: יז (א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערל' בך אתה בעל מום לפני. ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה

באור

בנו וגו', לשון רש"י אף על פי שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר להגר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוה"ק עליו וקראו ישמעאל, והרמב"ן כתב שהיא יראה לקרא שם לבן אדוניה וגלתה לו דבר המלאך, אבל לא הוצרך הכתוב להאריך, ולפי זה יתכן שגם המלאך לא צוה אותה לקרא שם לבן אדוניה, וטעם וקראת שמו ישמעאל בצווי (דוּ זאָללסט איהן נעננען לאססען):

יז (א) אל שדי, פירש"י אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה, וקרוב לזה פי' הרמב"ם במ"נ שאינו צריך במציאתו ולא בקיומו לזולתו ואולם מציאותו תספיק לעצמה, ותספיק לכל אשר זולתו, ולפ"ז היה ראוי שיתורגם בל"א (דער אללזודייפעידע), ואולם הראב"ע פירש שהוא מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים, והסכים עמו הרמב"ן ז"ל וכתב שהיא הנכון, כי היא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו החכמים בה מדת הדין של מטה, וטעם להזכיר עתה זה השם, כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל אות' ממגעי בני אדם ככל הנסים אשר נעשו לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקתי ובפרשת והיה כי תבוא בברכות ובקללות שכלם נסים הם, כי אין מן הטבע שירדו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית אבל כלם נסים ובכולם תגלה מערכת המזלות כענין שאמר המשורר כי אתה ה' מחסי וגו' לא תאונה אליך רעה וגו' (תהלים צ"א ט' וי'), אלא שאין בהן שנוי (מפורסם וגלוי) ממנהגו של עולם כנסי' אשר נעשו ע"י משה רבינו ע"ה בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפרסום והם ביעשו בשם המיוחד אשר הגיד למשה, ולכן עתה הודיע לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה' עמו וברצונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב או מזל עכ"ל הרמב"ן ז"ל, והוסיף עוד להעיד על ענין נכבד ונשגב והוא כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה"א רק בצרוף השם הכתוב באל"ף דל"ת או בצרוף אל עליון עמו. ויזכיר בעיניו אלהים, וכן יאמר ה' אלהי השמים (לקמן כ"ד ז'), ואמר ה' יראה (שם כ"ב י"ד), על מקום המקדש לעתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם. ועיין עוד מזה בפרשת וארא (שמות ו' ב'), ולזה מתורגם בל"א (דער אלל־מעכטיגע), ועיין מה שכתבתי בבאור דקדוק המלה לפי ב' הפירושים, ובבאור ב"ר (פ' מ"ו סי' ב'),

וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ (ג) וַיִּפֹּל
אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים
לֵאמֹר׃ (ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ
לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ (ה) וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־
שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי
אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ (ו) וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ
בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים

ת"א והיית נדרים סס: והיה נרכות סס. נדרים סס: אב וכו' סנת ק"ס, א':

תרגום אשכנזי עד

בונר מאכען, אונד דיך אויסנעהמענד פערמעהרען. (ג) דא פיל אברם אויף זיין אנגעזיכט, אונד גאָטט רעדעטע פערנער מיט איהם אונד שפראך: (ד) איך בין עס! מיין בונד איזט מיט דיר געמאכט; דוא זאָללסט צו איינעם פאַטער פילער פאָלקער ווערדען. (ה) מאן זאָלל דיך אויך ניכט מעהר אברם נעננען, זאָנדערן דיין נאַמע זאָלל אברהם זיין, דען איך האבע דיך צו איינעם פאַטער פילער פאָלקער איינגעזעטצט. (ו) איך ווילל דיך אויסעראָרדענטליך פרוכטבאר אונד צו גאַנצען נאציאָנען מאכען, אונד קאָניגע זאָללען פאָן דיר אבשטאמ-

תרגום אונקלוס

(ג) וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלִּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימָר׃ (ד) אֲנָא הָא גְזַר קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגֵּי עַמְמִין׃ (ה) וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב סַגֵּי עַמְמִין יְהַבְתִּיךְ׃ (ו) וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִינָךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין

רש"י

בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מלוה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפי' רי"ש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע [במדבר י"ג]: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו:

באור

בפ' מקץ (לקמן מ"ג י"ד): התהלך לפני, כתרגומו פלח קדמי, הדבק בעבודתי: והיה תמים, מלה אחרת עוד בענין הזה. כטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים י"ח י"ג), אחרי אזהרת השם לא ימצא בך וגו' קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' (שם י'), והענין בשניהם כי המאמין בה' ובזולת של מעוננים וקוסמים יהיה כאלו לבו חלוק לחלקים, ואינו תמים, ורוצה השם שיהיו כל מחשבות הלב ועשתנותיו תקותו ופחדו פונות אליו לבדו, שלא יירא מזולתו ולא לקוות דבר מזולתו, כי הוא הכל יכול ולו לבדו נתכנו עלילות, וזהו ענין תמימות הלב. אמר לו ה' שלם בכל נסיונותי (כמו שפירש"י) שלא להרהר אחר מדותי, הי' שלם ולא תתאוננית שלך כי אני מפיר אותות בדים (כמו שפי' הרמב"ן ז"ל), היה שלם בכל מלוה אשר אצוך ולא תתחכם יותר (כמו שפי' הראב"ע), וכל אלו הענינים נכללו במלת תמים לדעת המתרגם האשכנזי, ולזה מתורגם בל"א (אונגעטהיילטעם הערצענס), כי היא מדה גדולה באדם ועל זה התפלל דוד המלך ע"ה יהי לבי תמים בחקיך (תהלים קי"ט פ'), כי ההתחכמות בחקי השם ובגזרותיו היא הפך התמימות: (ד) הנה בריתי אתך, הוא ברית המילה, כאשר יפרש זאת בריתי אשר תשמרו, ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים. והקדים השם וצוה אותו על המילה קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: (ה) אברהם, עם תוספת רי"ש אביר המון גוים, ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: המון. ענין קבוץ ורבוי: (ו) ונתתיך לגוים, ישראל לבדם נקראו גוים ועמים, וכן אף חבב עמים (דברים ל"ג ג'), עמים הר יקראו (שם י"ט):

מִמְּךָ יֵצֵאוּ: (ז) שביעי וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם
לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים
וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ: (ח) וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ
כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם
לֵאלֹהִים: (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם
וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם: (י) זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר
תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר: (יא) וּנְמַלְתֶּם

ת"א והקמותי עקרים מ"ד, פמ"ה: להיות יבמות מ"ג, א', ס"ד א', ק' ב': את בריתי סנהדרין נ"ט, ב'. ע"ז כ"ו, ב', וכ"ז א' וב'. מנחות מ"ג, א': המול שבת קל"ז, א'. קדושין כ"ט, א':

מען. (ז) איך ווערדע
מיינען בונד צווישען מיר
אונד דיר אונד דיינעם
זאאמען נאך דיר אויף
איהרע קינפטיגע גע-
שלעכטער צו איינעם
עוויגען בונד מאכען,
נעמליך: דיין, אונד נאך
דיר דיינעס זאאמענס
גאטט צו זיין. (ח) דיר
אונד דיינעם זאאמען נאך
דיר ווערדע איך דאז
לאנד דיינעס אויפענט-
האלטס, דאז גאנצע לאנד
כנען צור עוויגען בע-
זיטצונג איינגעבען, אונד
איהר גאטט זיין.
(ט) גאטט שפראך נאך
פערנער צו אברהם:
דוא אבער מוסט איך
מיינען בונד האלטען,
דוא אונד דיין זאאמען
נאך דיר אויף איהרע
קינפטיגע געשלעכטער.
(י) דיזעס איזט דער בונד צווישען מיר אונד דיר, אונד דיינעם זאאמען נאך דיר, דען איהר
האלטען זאללט, איהר מיסט אללעס בעשניידען, וואס מענגליך איזט. (יא) בעשניידעט איירע

תרגום אונקלוס

בְּעַמְמַיָא מִנָךְ יִפְּקוּן: (ז) וְאָקֵים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין
בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ:
(ח) וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אַרְעָא
דִּכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא: (ט) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם
וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן: (י) דֵּין קְיָמִי דִּי
תִּטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל
דְּכוּרָא: (יא) וְתִגְזְרוּן יָת בִּשְׂרָא דְעוּרְלַתְכוֹן וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין

רש"י

(ז) והקמותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל (בר ישראל) הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו

באור

בנימן בעממיך (שופטים ה' י"ד), גם אחרי הולדת השבטים כלם אמר גוי וקהל גוים יהי' ממך (לקמן ל"ה י"א), ונתתיך לקהל עמים (שם מ"ח ד') (הרמב"ן): (ט) ואתה. וי"ו מוסיף על ענין ראשון, אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו, ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו' כן פירש"י ז"ל, והוא מסכים למה שכתבנו במקום אחר מכפילת ההודאה על הגוף, ואתה תשמור שהוא כמו ואולם אתה, ולכן מתורגם בל"א (דוא אבער): (י) המול, כמו להמול, והוא מקור מבנין נפעל מנחי העי"ן כי שרשו מול כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון, והוא ענין כריתה: (יא) ונמלתם, כמו ושמלתם, והנו"ן שרש, ויהיו א"כ שני השרשים

אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית
בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ (יב) וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל
לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת
וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא
מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ (יג) הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד
בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי
בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ (יד) וְעָרֵל ׀ זָכָר
אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־

ת"א ובן שמונת שבת קל ב': המול יבמות ע"ב, א'. ע"ז כ"ז, א' וב', מנחות מ"ב, א': וערל שבת ק"ח, א'. קדושין כ"ט. א':

תרגום אשכנזי

פֿאָרהויט, זאָ זאָלל דיזעס דאז בונדעסצייכען זיין צווישען מיר אונד אייך. (יב) אללעס מענליכע בייא אייערן נאכקאָממען זאָלל, ווען עס אכט טאגע אלט איזט, בעשניטטען ווערדען; איין הויזגעבאָרנעס קינד: אָדער ועלכעס פֿאָן איינעם פֿרעמדען פֿיר געלד ערקויפֿט, אונד ניכט פֿאָן דיינעם זאאמען איזט. (יג) בעשניטטען מוס ווערדען, וואס אין דיינעם הויזע געבאָרען וואָרדען, אונד וואס דוא פֿיר געלד ערקויפֿסט, דאמיט מיין בונד אן אייערם פֿליישע זייא צו איינעם עוויגען בונדע. (יד) איינע אונבעשניטטענע מאַנספערזאָן אבער, וועלכע נעמליך דאז פֿלייש איהרער פֿאָרהויט ניכט בעשניידען וויִרד; דיאזעלבע פערזאָן זאָלל אויסגעראָטטעט ווערדען אויס איהרע

תרגום אונקלוס

מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃ (יב) וּבַר תְּמָנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכָּל בַּר עַמְמִין דִּי לָא מִבְּנָךְ הוּא׃ (יג) אִתְגְּזָרָא יִתְגְּזְרוּן יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וִיהֵי קְיָמִי בִּבְשַׂרְכוֹן לִקְיָם עָלָם׃ (יד) וְעָרְלָא דְּכוּרָא דִּי לָא יִתְגְּזַר יַת בְּשַׂר עָרְלְתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יַת קְיָמִי אַשְׁנִי׃

רש"י

לפרקים כנון ב' של נושך וכ' של נושא (ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל (ברש"י ישן אינו)): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחד (ס"א לאחר) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת [דף ל"ח]: (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך

באור

מול ונמל תורים על ענין אחד: (יב) ימול לכם, מבנין נפעל וכן המול ימול: (יג) המול, ימול וגו'. לוה בתחל' דרך כלל שכל הנולדים מאנשי הבית או ממקנת כסף ימולו לשמונת ימים. ועתה פרט הלוי לאברהם שימול את אנשי בית ומקנת כספו ואם הם גדולים: (יד) וערל, זכר, כאן למדך הכתוב שהמיל' באותו מקום שניכר בין זכר לנקבה (ב"ר). וכל ערלה שתם היא בעדוה וערלת לב ושפה ואוזן הם סמוכים: ימול, יפעול כמו כי ידר נדר (במדבר ל' ג'). והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם, ודגש המ"ם לחסרון נו"ן השרש, ויתכן להיות גם זה מן הנפעל כי מלת את תבוא גם אחר הנפעל בבוא הפעל בראשונה כמו ולא יקרא עוד את שמך אברם, אבל לפי שאינו חייב כרת כי אם כשבטל מלות המיל' ברלון. לכן נראה יותר שיהי' מן הקל, שטב המעש' עליו, מש"כ הנפעל שב על הגוף, שהגוף שלא נמול יכרת. גם אם הוא מבנין נפעל, ראוי להיות בשר ערלתו קודם, וראוי לומר וערל זכר אשר בשר ערלתו לא ימול (ר"ל לא יהיה נמול) וגו', וטעמו אם יגיע לכלל עונשין ולא ימול יש עליו כרת, אבל אביו אין ענוש כרת עליו כי אם עובר בעשה: ונכרתה הנפש, נפש כמו איש שיש לו נפש, בל"א (פערזאָן),

בְּרִיתִ֖י הֵפַֽר׃ (טו) ס וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־
אַבְרָהָ֔ם שָׂרַ֣י אִשְׁתְּךָ֔ לֹֽא־תִקְרָ֥א אֶת־
שְׁמָ֖הּ שָׂרָ֑י כִּ֥י שָׂרָ֖ה שְׁמָֽהּ׃ (טז) וּבֵרַכְתִּ֣י
אֹתָ֔הּ וְגַ֨ם נָתַ֧תִּי מִמֶּ֛נָּה לְךָ֖ בֵּ֑ן וּבֵֽרַכְתִּ֙יהָ֙
וְהָֽיְתָ֣ה לְגוֹיִ֔ם מַלְכֵ֥י עַמִּ֖ים מִמֶּ֥נָּה יִהְיֽוּ׃
(יז) וַיִּפֹּ֧ל אַבְרָהָ֛ם עַל־פָּנָ֖יו וַיִּצְחָ֑ק וַיֹּ֣אמֶר
בְּלִבּ֗וֹ הַלְּבֶ֤ן מֵאָֽה־שָׁנָה֙ יִוָּלֵ֔ד וְאִם־

ת"א הפר יבמות ע"ב, ע"א. סנהדרין נ"ח, ב', ת"ד, א' ת"ס, ב': שרי ברכות י"ג, א'. נדרים שם. ר"ה ט', ב': שרה ברכות שם: וברכתי ר"ה שם: ויפול סנהדרין ס"ע, ב': ואם שרה ב"ת ע"ג, א':

תרגום אשכנזי

רעם פֿאָלקע, זיא האט מיינען בונד צערשטאֶרט. (טו) גאָטט שפּראך צו אברהם: דיינע פֿרויא שׂרי זאָללסט דוא ניכט פֿערנער שׂרי נעננען, זאָנדערן שׂרה זאָלל איהר נאמע זיין. (טז) איך וויל זיא זעגנען, אונד דיר אויך פֿאָן איהר איינען זאָהן געבען, דורך מיינען זעגען זאָלל זיא צו נאציאָנען ווערדען, אונד קאֶניגע דער פֿאֶלקער פֿאָן איהר הערקאָממען. (יז) דא פֿיל אברהם אויף זיין אנגעזיכט, לאכטע, אונד שפּראך אין זיינעם הערצען: זאָללטע איינעם הונדערטיעהריגען מאננע נאך געבאָרען ווערדען? אויך שׂרה, דיא נייציג

תרגום אונקלוס

(טו) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יַת שְׁמַהּ שָׂרָי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ: (טז) וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִינַהּ וּתְהֵי לְכִנְשִׁין וּמַלְכִין דְשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָא מִנַּהּ יְהוֹן: (יז) וּנְפַל אַבְרָהָם עַל אַפּוֹהִי וַחֲדִי וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ הֲלְבַר מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלַד

רש"י

עלידי ומת קודם זמנו [שבת כ"ד]: (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל [ברכות י"ג]: (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה [בראשית י"ח]: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננין עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאו כל אחת בנה עמה והניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר הניקה בנים שרה. ב"ר דמזו במקלת: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מהוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי [שמואל א' ב'] היש בזה הרואה [שם ע'] אף זו

באור

ועגין הכרת לדעת רז"ל שיהיה הולך עלידי ומת קודם זמנו (יבמות דף כ"ה ע"ב): (טו) לא תקרא את ישמה שרי, דמשמע שרה לי ולא לאחרים, כי שרה סתם שמה שתהא שרה על הכל (ברכות דף י"ג ע"א): כי שרה שמה, ר"ל יהי' שמה כמ"ש בו והי' שמך אברהם: (יז) ויצחק. ת"א וחדי, וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו (משלי ח' ל"א), משחקים לפני ה' (שמואל ב' ו' ה'), ונראה שהכוונה בלשון הזה שכל הרואה או שומע דבר זר יתפעל על ידו אל הצחוק, ואם יהי' בו דבר סכלות והוללות או ענין בלתי ראוי שיאומן, יתפעל אל הלעג, ואולם אם יהי' דבר אמתי וטוב ישמח לו, כענין שנאמר עד ימלא שחוק פיך (איוב ח' כ"א), אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכ"ו ב'), וכן הדבר באברהם כאשר נאמר לו זה התפלא מאוד על הדבר ושמח שמחה גדולה, כי אחרי שנאמר שנפל אברהם על פניו והוא מודה על חול הנבואה ורה"ק עליו בחוזק יד, עד שלא הי' בו כח לעמוד על רגליו, ידענו שהאמין באמונה תמימ', ושחק צחוק של שמחה, לא של לעג ח"ו, ואולם שרה לא האמינה ולגלגה, וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן מאה שנה. ה"א התימה, לא להרחיק אמתת הדבר כי אם להודיע ענין הפלא אשר בו. כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב' כ"ז)

שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃
(יח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ
יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ (יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ
אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃
(כ) וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי
אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ
בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד
וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ (כא) וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים

יאהרע אלט איזט, נאך געבערען? (יח) אברהם שפראך הירויף צו גאָטט: מאָכטע נור ישמעאל לעבען, אונד דיר געפאַללען! (יט) דא שפראך גאָטט: וואהרליך! דיינע פרויא שרה געבערט דיר איינען זאָהן, דיזען זאָללסט דוא יצחק נעננען, אונד איך וויל מיינען בונד מיט איהם, אויף זיינע זאאמען נאך איהם, צו איינעם עוויגען בונדע ערריכטען. (כ) וועגען ישמעאל'ס האבע איך דיך אויך ערהאָרט, זיהע! איך האבע איהן געזעגנעט, ווערדע איהן פרוכטבאר מאכען אונד זעהר פערמעהרען, צוואָלף פירסטען ווירד ער צייגען, איך וויל איהן צו איינער גראָסען נאציאָן מאכען. (כא) מיינען בונד אבער מיט יצחק וויל איך

תרגום אונקלוס

וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד: (יח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ: (יט) וַאֲמַר יְיָ בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יָת שְׁמֵיהּ יִצְחָק וְאָקִים יָת קְיָמִי עִמֵּיהּ לִקְיָם עָלָם לִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי: (כ) וְעַל יִשְׁמָעֵאל קַבֵּילִית צְלוֹתָךְ הָא בָּרְכִית יָתֵיהּ וְאַפֵּישִׁית יָתֵיהּ וְאַסְגֵּית יָתֵיהּ לַחֲדָא תְּרֵי עֲשַׂר רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִינֵּיהּ לְעַם סַגִּי: (כא) וְיָת קְיָמִי אֲקִים

רש"י

היא קיימת וכן אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ולא על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם צא ולמד מעשר דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו [בראשית מ"ב] אבל בן אין לה [מלכים ב' ד']: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק: וי"א על שם העשרה נסיונות ול' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (ס"א ואת בריתי למה נאמר כבר כתיב ואתה בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר הקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטור' בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי אבא

באור

הרואה אתה (שם ב' ע"ו כ"ז), שהם תמיהות קיימות להעיד על פליאת הדבר והיותו זר ויוצא מן המנהג והראוי. וכן אמר בלבו הנעשה הסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: מאה שנה יולד, אין הפלא באיש בן מאה שנה שיוליד, כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה גם בדורות האלה אף כי בדור אברהם שהחיים ניתנו ארוכים, אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחורתו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי שהוא בן מאה שנה והיא בת תשעים שנה. זה הוא ענין כפלא עד מאוד ראוי למלאות פיו שחוק ולבו שמחה: יולד, ולד: (יח) לו, הלואי שיחיה ישמעאל, כי כאשר נאמר לו שהברכה אשר ברכו השם על זרע שרה נאמרה, פחד פן ימות ישמעאל, והתפלל עליו: לפניך, הטעם וימצא חן בעיניך, כאשר מתורגם בל"א: (יט) אבל,

אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד
הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ (כב) וַיְכַל לְדַבֵּר
אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ (כג) וַיִּקַּח
אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־
יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־
זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־
בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃ (כד) וְאַבְרָהָם בֶּן־
תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר

תרגום אשכנזי

בעשטענדיג האלטען, דעם זאָהן נעמליך, וועלכען שרה דיר געבערען ווירד אום דיזע צייט אין דעם אנדערן יאהרע. (כב) אלס ער מיט איהם אויסגערעדעט האטטע, ערהאָב זיך גאָטט פאָן אברהם הינוועג. (כג) אברהם נאהם זיינען זאָהן ישמעאל אונד אללע קנעכטע, דיא ער פיר געלד געקויפט האטטע, אללעס מענגליכע אונטער זיינען הויזלייטע, אונד בעשניטט דאז פלייש איהרער פאָרהויט נאָך אן דעמזעלבען טאגע, וויא גאָטט מיט איהם געשפּראָכען האטטע. (כד) אברהם וואר נייון אונד ניינציג יאהרע אלט, אלס ער בעשניטטען ווארד אם פליישע זיי-

תרגום אונקלוס

עִם יִצְחָק דִּי תְלִיד לָךְ שָׂרָה לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא אָחֳרַנְתָּא׃ (כב) וְשֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ וְאִסְתַּלַּיק יְקָרָא דַיְיָ מֵעִלָּוֹהִי דְאַבְרָהָם׃ (כג) וּדְבַר אַבְרָהָם יָת יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ וְיָת כָּל יְלִידֵי בֵיתֵיהּ וְיָת כָּל זְבִינֵי כַסְפֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא בֶּאֱנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יָת בִּשְׂרָא דְעֻרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין כְּמָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ׃ (כד) וְאַבְרָהָם

רש"י

מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו והרביתי והפריתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק: את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח [משלי כ"ה]: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום (ב"ר): (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטווה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: (כד) בהמולו. בהפעלו. כמו בהבראם [בראשית ב']: בהמולו את בשר ערלתו. (נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר רס"י ישן) באברהם לא נאמר את. לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל שהיה

באור

לבון אמתת הדברים וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב כ"א), אבל בן אין לה (מלכים ב' ד' י"ד): יצחק, על שם הצחוק: את בריתי אתו. בו אני מקיים את בריתי לעולם ובזרעו אחריו, את ישמעאל אברך להפרות אותו ולהרבות אותו במאוד מאוד. אך לא יהיה בריתי אתו ואת זרעו: (כב) ויכל ויעל. הענין כאשר כלה לדבר אתו אז עלה: ויעל אלהים מעל אברהם. דרך כבוד כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום (ב"ר): (כג) בעצם היום הזה. באותו יום שנצטווה ולא איחר לעשות הדבר. ספר הכתוב תועלתו ביראת ה' ומעלת כל אנשי ביתו. והיו במנה עשר ושלש מאות יליד ביתו חוץ ממקנת כספו. וכ"ש זריזים מקדימין למצות: (כד) בהמלו בשר ערלתו, בהמולו מבנין נפעל ויהי' א"כ אברהם מקבל הפעולה, ובא אחריו בשר ערלתו לתוס' באור כאלו אמר דהיינו מצד בשר ערלתו. וכן כאלה נבלת עלה (ישעי' א' ל'), נובלת פועל עומד והאלה נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים, וכן קרועי בגדים (שמואל ב' י"ג ל"א), מגולחי זקן (ירמיה מ"א ה'), מצד בגדיהם וזקניהם, ורבים ככה, ועל הדרך הזה נקרא אברהם נמול

ערלתו: מפטיר (כה) וישמעאל בנו בן־שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו: (כו) בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו: (כז) וכל־אנשי ביתו יליד בית ומקנת־כסף מאת בן־נכר נמלו אתו: פ פ פ

יח (א) וירא אליו יהוה באלני ממרא

ת״א וירא כוטה י״ד, א׳, ב״מ פ״ו, ב׳:

נער פֿארהויט. (כה) זיין זאהן ישמעאל וואר דרייצעהן יאהרע אלט, אלס ער בעשניטטען וואר אם פֿליישע זיינער פֿארהויט. (כו) אן דעמזעלבען טאגע ווארדע אברהם אונד זיין זאהן ישמעאל בעשניטטען, (כז) אונד אללע זיינע לייטע, וואס איינגעבארען וואר, וויא אויך וואס ערקויפֿט וואר פֿאן איינעם פֿרעמדלינג, ווארד מיט איהם צוגלייך בעשניטטען.

יח (א) דער עוויגע ערשין איהם פֿערנער אין דעם האינע דעס ממרא; ער זאס עבען אין

תרגום אונקלוס

בר תשעין ותשע שנין כד גזר בשרא דעורלתיה: (כה) וישמעאל בריה בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בשרא דעורלתיה: (כו) בכרן יומא הדין אתגזר אברהם וישמעאל בריה: (כז) וכל אנשא ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני עממיא גזרו עמיה:

יח (א) ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא

רש״י

ילד הזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את (ב״ר): (כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

חסלת לך לך

יח (א) וירא אליו. לבקר את החולה. אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בשלומו [ב״מ פ״ו]: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו (ב״ר): יושב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר אלהים נצב בעדת אל [תהלים פ״ב] (ב״ר): פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו:

באור

מלך בשר ערלתו שנמול: (כו) נמול. עבר משקל נפעל מבנין נפעל בחולם וכן נמולו, ובאו במשקל נפעול כמו ונגלוו ספרים (אסתר ב׳ י״ג): אברהם. בתחלה מל את כל יליד ביתו, אם הוא בעצמו או ע״י מוהלים אחרים והוא עומד עליהם, ואחר כך מל את עצמו, שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה, ולא היה יכול להשתדל במילתם: וישמעאל בני, אף ישמעאל נמול תחלה כמו שנאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו. ואין כוונת הכתוב על סדר הקודם והמתאחר כי אם לכפילות ענין בעצם היום הזה, להגיד שישמעאל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו הטעם ברז״ם שלא הבריחם על כך, רק תמהו כלם ביום ההוא בעצמו לעשות ולמלאות רצון השם, ולדעת רש״י ז״ל הכוונה בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים מיום אל יום, וזהו לדעת האומר בניסן נברא העולם ובניסן נולדו האבות, כי בחדש ניסן נמולו, שהרי למועד הזה בשנה האחרת כתבשר שיולד יצחק ויצחק נולד בפסח (הרמב״ן והרא״ם):

יח (א) וירא אליו ה׳, לדעת הרמב״ן ז״ל פסוק וירא אליו ה׳ מחובר לפרשה שלפניו, כי בעבור שנימול וקיים מצות ה׳. נראה אליו למעלה ולכבוד לו, וכענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה׳ אל כל העם (ויקרא ט׳ כ״ג), כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה. להודיע כי רצה האלהים את מעשיהם, ואל תחוש להפסק הפרשה (ר״ל פה כי מן וירא מתחלת פרשה אחרת), כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה׳

וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ (ג) וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ

דעם איינגאנגע דעם צעל־טעס, אלס דער טאג זעהר היים וואר. (ג) ער האב נעמליך זיינע אויגען אויף, אונר זאה, דא שטאנ־דען דרייא מעננער ניכט וויט פֿאָן איהם; אלס

ת"א כחום ברכות כ"ז, ח': וישא ב"מ שם: שלשה ב"מ שם:

רש"י

כחום היום. הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים (ב"מ שם): (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר). תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל (ב"ר): נצבים עליו.

תרגום אונקלוס

בְּמֵיחַם יוֹמָא: (ג) וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין קָיְמִין עִלָּווֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד

באור

אל אברהם, אבל בפרשה זאת רצה לסדר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו, וזו כוונתם שאמרו לבקר את החולה שלא הי' לדבור אלא לכבוד לו, כל זה מהרמב"ן, אבל המתרגם לל"א הלך ע"פ המד' שזכר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בתוך ל"ב מדות שהתורה נדרשת בהן, והיא כל כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, הביאה רש"י ז"ל למעלה בפרשת אלה תולדות השמים בפסוק ויטע (בראשית ב' ח'), וכבר הראיתיך בהקדמת הספר תועלת המדה הזאת בהבנת הכתוב, שעל הרוב בכל הספורים יכלול מתחלה עקר ענין הספור במלות קצרות, אח"כ יסדר פרטי הדברים אחד אחד, ולפי זה כוונת הכתוב פה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפסוק ראשון הוא מזכיר דרך כלל שנראה אליו ה'. ואח"ז מפרש האיך ואמר שראה שלשה אנשים שהיו מלאכים, כי בהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו (שמות כ"ג כ"א), שלוחו כמותו. וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה (שם ג' ב'), וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות (שם ד'). וכן מתורגם בל"א (ער הוב נעהאליך), וסיפור ענין המראה נמשך עד ואברהם שב למקומו, אמנם ענין מעשה המלאכים נמשך עוד להלן עד פסוק ותבט אשתו מאחריו (י"ט כ"ו): ישב פתח האהל כחם היום. להתקרר שם מפני חם היום אשר יחלישנו. או יקדים הכתוב להודיע שהי' בעת הזאת שאין מדרך המוסר להפציר באורחים שילינו, משא"כ בלוט שבאו בערב אמר להם ולינו, ומלת כחם היא מקור מהקל מן הכפולים, והכ"ף תורה לפעמים על הזמן כמו ויהי כמשיב ידו (בראשית ל"ח כ"ט). כלומר בשעה שהשיב ידו והנה יצא אחיו, וכן היא כפרחת עלתה נצה (שם מ' י'). כלומר בשעה שפרחה עלתה נצה והבשילו אשכלתיה, וכן כאן בעת שהי' היום חם: (ב) וישא עיניו וירא, הוא לשון ראי' ממש: נצבים עליו, לפניו וסמוכים אליו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), כן פי' רש"י וכן תרגם יב"ע, קיימין וכן מתורגם בל"א. אבל אנקלוס תרגם, עלוהי: וירא וירץ, הוא לשון הבנה והסתכלות מחשבי נסתכל שהיו עומדים במקום אחד והבין שלא רצו להטריחו ולכן רץ לקראתם. כן פי' רש"י והרמב"ן, אמנם לפי פשוטו כן דרך הלשון, ובעורו, וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו. וכשראם רץ לקראתם תיכף, וכן ת"א שניהם וחזא, ויב"ע תרגם ג"כ שניהם בלשון אחד וכלל גם הכוונה בנסוכות כמו שפירשנו כי תרגם וזקף עיניהי וחמא וגו' וכד חמינון רהט לקדמותהון, והוי"ו של וירץ הוא מאותן אשר הראב"ע התחילם לפ"א רפי בלשון ישמעאל, ורבות הן מאד על פי המקרא, והן המחברות ב' מאמרים אשר להם יחס בזמן או בסבה, כאשר כתבתי בהקדמה, וכן מתורגם בל"א: וישתחו, מלה משובה בדקדוק, כי שרשו שחה מנחי למד ה"א, וכן נמצא ממנו הבנוי בבנין הקל, שְׁחִי ונעברה (ישעי' נ"א כ"ג), בפלם עֲשֵׂי בָנַי, ולדעת ר"י קמחי גם העבר. כי

לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ (ג) וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר

קדש

ת״א אם נא שבת קכ״ז, א׳. ב״מ פו. שבועות ל״ה, ב׳:

ער עס געוואהר ווארד, ליף ער איהנען פאָן דער טהירע דעם צעלטעס ענטגעגען, ביקטע זיך צור ערדע, (ג) אונד שפראך: מיין העדר! וועו איך גנא־ע אין דייא־נען אויגען געפונדען, זאָ

תרגום אונקלוס

עַל אַרְעָא׃ (ג) וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לָא

רש״י

לפניו (כמו ועליו מטה מנשה) [במדבר ב׳]. אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע״פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הנירסא ברש״י ישן) בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו׳. לגדול שבהם אמר וקראם

באור

שָׁחָה אל מות ביתה (משלי ב׳ י״ח), (עם כי יותר נראה שיהי׳ שרש שחה שוח מנחי העי״ן בעבור שהוא מלעיל, כדרך נחי העי״ן להמשיך אל״ף נחה שהיא במקום וי״ו עי״ן הפעל, וכדעת ר׳ יונה הספרדי), גם נמצא ממנו הבנין הנוסף, דאגה בלב איש יַשְׁחֶנָּה (שם י״ב כ״ה), אמנם ההתפעל ממנו ראוי להיות יִשְׁתַּחֶה, על משקל יִתְגַּלֶּה, ועם וי״ו ההפוך וַיִּשְׁתַּח, במלת וַיִּתְגַּל בתוך אהלה (בראשית ט׳ כ״א), (רק שבאה בו תי״ו ההתפעל אחר השי״ן פ״א הפעל כדרך אותיות זסש״ץ), אך בעלי הלשון הקדמונים הוסיפו עוד ה״א אחרת בבנין התפעל משרש זה (לסבה אשר ידעוה ונעלמת ממנו). ולא חשבוה כשאר ההי״ן הנוספות מאותיות האמנתי״ו כמו לילה, נחלה עבר (תהלים קכ״ד ד׳), ובזוזה אליכם (לקמן כ״ב ה׳). תעפה כבקר תהיה (איוב י״א י״ז), שא״כ היה ראוי להיות קמץ לפניה. והנגינה ראוי להיות מלעיל, ועוד שראינו וְהִשְׁתַּחֲוִיָה (יחזקאל מ״ו ב׳), שהוא עבר (אלא שהוי״ו מהפכו לעתיד). ואין מנהג הה״א לעולם שתהי׳ נוספת בפעל עבר, אך שמוה כמו שרש במלה זאת. וכאלו השרש הזה הוא בן ד׳ אותיות כמו שהוסיפו ה״א כזאת במלת תְּתַחֲרֶה את הסוסים (ירמיה י״ב ה׳), מְתַחֲרֶה בארז (שם כ״ב ט״ו), וכבר מצאנו אל תתחר במרעים (תהלים ל״ז א׳), בלא ה״א. וכאשר הוסיפו נו״ן במלת שאנן ובמלת רענן וחשבוה כשורש, ולכן לא נפלה גם באמצע תיבה. כמו יחד אסירים שאננו (איוב ג׳ י״ח), שהוא פעל עבר. הלעג השאננים (תהלים קכ״ג ד׳), נשים שאננות (ישעיה ל״ב ט׳), שהם תוארים, ובמלת רענן אף ערשנו רעננה (ש״ה א׳ ט״ז), דשנים ורעננים (תהלים צ״ב ט״ו), שהם תוארים, וכולם הם כשרש כמשפט כרסם, כרבל, שמהם נאמר יכרסמנה חזיר מיער (שם פ׳ י״ד), ודוד מכרבל (ד״ה א׳ ט״ו כ״ז). והנה במלת ישתחוה באה הוי״ו תחת ה״א השרש כחליף אותיות אהו״י בעבור כי הה״א איננה מאותיות המשך באמצע התיבה, כמו שהומרה הה״א בוי״ו במלת לא שָׁלַוְתִּי (איוב ג׳ כ״ו), משרש שלה, ובמלת וַיִּשְׁתַּחוּ. הפילו הה״א השניה והניחו הוי״ו שבמקום הה״א הראשונה בעבור שהיא בסוף המלה להקל על הלשון, ושמו המלה מלעיל שלא תתערב הוי״ו הזאת עם הוי״ו שהיא סי׳ לנסתרים כמו ויתכסו שקים (יונה ג׳ ח׳). כי הוא לשון יחיד, והעד שאמרו על לשון רבים וישתחוו בב׳ ווי״ן, ולא נמצאת ליחיד בוי״ו נחה בסוף אלא עם יו״ד או עם תי״ו האית״ן בלבד וישתחו, ותשתחו למלך (מלכים א׳ א׳ ל״א), ואולי נוכל לומר כן בכל האית״ן, זהו דקדוק המלה על נכונה: (ג) אדני. רש״י פי׳ ב׳ פירושים. פירש א׳ שהוא חול ועל המלאך אמר כן, ופי׳ ב׳ שהוא קדש ולהקב״ה הנראה אליו בטרם בוא המלאכים אמר כן, שימתין ולא יעבור עד שיכניס את האורחים אבל הפי׳ השני

מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ (ד) יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ (ה) וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־

ת"א יקח ב"מ פו: ואקחה ב"מ פו. ע"ז ח': אחר נדרים ל"ז, ב':

נעהע דאָך ניכט פֿאָר דיינעם קנעכטע פֿאָראיי-בער. (ד) ליבער! לאס-סעט איין וועניג וואססער ברינגען, וואשט איירע פֿיסע, אונד רוהעט אויס אונטער דעם בוימע, (ה) איך וויל איין שטיק בראָד ברינגען, דא ער-קוויקט אייער הערץ, הערנאך מאָגט איהר ווייטער געהען, דא איהר דאָך נור איינמאל פֿאָר איירעם קנעכטע פֿאָר בייאגעקאָממען; זיא אנטוואָרטעטען: טהוע אלזאָ, וויא דוא גע-

תרגום אונקלוס

כְּעַן תְּעִיבַר מֵעַל עַבְדָּךְ: (ד) יִסְבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא: (ה) וְאֶסַּב פִּתָּא דְלַחְמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תְּעִבְרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן

רש"י

כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול [שבועות ל"ה] ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר שלא אם כן קודם גזירת ק"כ שנה ושתי הלשונות בב"ר: (ד) יקח נא. על ידי שליח והקב"ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע [במדבר כ']: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"א לביתו (ב"מ פ"ו). אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבבכם.

באור

הוא דבר דרש גם לפי דרכנו וירא אליו ה' עם והנה שלשה אנשים הכל מראה א'. והאחרון ביאור אל הראשון. ולכן כתב' לפי פשוטו שהוא חול, ואף שכתבתי בתקון סופרים שהוא קדש לענין כתיבת ס"ת כי כן פסק הרמב"ם (בפ"ו מהל' יסודי התורה הל' ט'), ע"פ סוגית הגמרא דשבועות (דף ל"ה ע"ב), שהוא דעת ר' חנינא אחיו של ר' יהושע ורא"ע, ומסקינן שם כמאן אזלא וכו' כמאן כאותו הזוג ע"ש, ש"מ דהלכ' כמותם, כמ"ש הכ"מ שם, עכ"ז הנה הפשט דרך לעצמו, והדרש דרך לעצמו, ורז"ל עם שאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו. עכ"ז לפעמים דחפו הדרש לפסוק הלכה כמותו נגד הפשט, וחקי התורה ומשפטיה על פיו יצאו ועל פיו יבואו, ועיין מה שהארכתי בזה להלן בפרש' זאת (י"ט י"ח) בתיקון סופרים, והנה מדכתיב אדני בקמץ אין להכריע היותו קודש, כי כבר כתבו המדקדקים שמנהג המלה הזאת לבא בלשון רבים אף ליחיד, כמו אדניך, אדניו, זולתי מדבר בעדו, כדי שלא יתחלף בשם הנכבד, ומצאנו בגדעון גם ליחיד מדבר בעדו (שופטים ו' ט"ו), ויאמר אליו בי אדני, והוא חול, ובא הקמץ שם תחת הפתח מפני הזקף, שהוא מקום ההפסק, ואף כאן אפשר שבא הקמץ תמורת הפתח בעבור הרביע, כי גם הרביע לפעמים דינו כדין הטעם המפסיק, ויהי' א"כ אדני ליחיד ע"ד הגדול' והרוממות עם כנוי מדבר בעדו, או יתכן שהוא קבוץ אמתי, כי לכלם אמר כן. כמו שפירש"י בלשון ראשון: אל נא תעבר מעל עבדך, עם כל אחד ידבר, ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר, ויתכן שאמר לגדול אל נא תעבר, ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם: אל נא, אונקלוס ויב"ע תרגמו לשון עתה. ויש לפרשו לשון בקשה. וכן מתורגם בל"א: (ד) יקח נא מעט מים. הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום, ומלת יקח מבנין הפעל בל"א (עס ווערדע געבראכט), או כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (לאסט ברינגען): ורחצו, בפתחה הרי"ש בעבור החי"ת. וראוי להיות בחי"רק כי הוא צווי מהקל, אבל העבר קמוץ: והשענו. לשון סמיכה שכן היה דרכם אז לסמוך על צדם באכילתם, ושרש זה לא נמצא רק בנפעל, ועכ"ז יתפרש כקל: תחת העץ, תחת האילן, לרוח היום לא יבאו באהל ובמשכן, ובא בה"א הידיע' כי ידוע הי' שם באלוני ממרא: (ה) ואקחה

עֲבְדְּכֶ֑ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ כֵּ֥ן תַּעֲשֶׂ֖ה כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּֽרְתָּ׃ (ו) וַיְמַהֵ֧ר אַבְרָהָ֛ם הָאֹ֖הֱלָה אֶל־שָׂרָ֑ה וַיֹּ֗אמֶר מַהֲרִ֞י שְׁלֹ֤שׁ סְאִים֙

שפּראָכען האסט. (ו) דא איילטע אברהם איננס צעלט צור שרה, אונד שפּראך: ברינגע אייענדס דרייא מאאס דעס פיינסטען מעהלס, קנעטע עס, אונד מאכע קוכען.

תולדות אהרן כן ב"ת ס"ו, ב':

תרגום אונקלוס

נַאֲמָרוּ תַּעְבֵּיד כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא: (ו) וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוַת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי

רש"י

בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא, בתורה וסעדו לבכם. בנביאים סעד לבך פת לחם [שופטים י"ט]. בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד [תהלים ק"ד]. אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר): אחר תעבורו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן באו בצל קורתי [בראשית י"ט] כי על כן ראיתי פניך [בראשית ל"ג] כי על כן לא נתתיה [שם ל"ח] כי על כן ידעת חנותינו [במדבר י']: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות

באור

פת לחם. להביא לכם, ובמתרגם לב"א מפרש קולר העבדי: וסעדו לבכם. בלחם כי שלחם יסעד ויסמוך הלב כמ"ש ולחם לבב אנוש יסעד (תהלי' ק"ד ט"ו), ומזה קראו חז"ל למאכל סעוד', והנה מלת יסעד מוזרת על הלחם שהלחם יסעד הלב. אבל וסעדו שב על האנשי' שהם יסעדו לבם בלחם: כי על כן עברתם על עבדכם, כי על כן (אני מבקש מכם דבר זה, הואיל) ועברתם על עבדכם. והוא כמו על אשר עברתם, ורבים כמוהו. כי על כן באו בצל קרתי (בראשית י"ט ח'). כי על כן ראיתי פניך (שם ל"ג י'), וכן מתורגם בל"א: כן תעשה כאשר דברת, לפי פשוטו הוא רק הודע' שנתרצו לדבריו שיאכילם ואמרו הננו מרוצי' ועשה כדברך: (ו) וימהר אברהם האהלה, ללכת באהלה: מהרי שלש סאים, לכי מהר וקחי שלש סאים וגו', וכן מתורגם בל"א: שלש סאים קמח סלת. רש"י פי' שהם ב' דברים קמח וסלת סלת לעוגות וקמח שאיננו טוב כמו סלת לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא, שכן היה המנהג אז, וכ"ה בב"ר, ויתפרש לפי פירושו וי"ו החיבור כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), והרמב"ן תמה למה הוצרך כל כך להרבות בלחם לג' אנשים ובפרט לפי מה שאמרו בב"ר שהיה שלש סאים לכל א' וא' (שכל סאה קמ"ד בצים), וכתב אולי שעבדו גדולי ביתו עמהם לכבודם, (אמנם לפי דעתי שזו היא כוונת רש"י במה שחילקם לב' דברים שהם ביחד הקמח והסלת היו ג' סאים ולא הי' כולם לאכיל' כ"א גם לכסות את הקדרה), והוא מפרש פעל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהם סלת והנה הוציא' מכל השלש סאין סלת מעט. אבל לדעת אנקלוס סלת הוא תואר אל הקמח שתרגם קימחא דסולתא, וכן הוא לדעת יב"ע שתרגם סמידא דסולתא, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרשב"ם קמח של חטים שכל מקום שכתוב סלת מחטים הוא כדדרשינן ממלואים דכתיב סלת חטים תעשה אתם (שמות כ"ט ב'), עכ"ל: לושי, ענינו התערבות המים בקמח לעשות עיסה: ענית, עגה היא חררה דקה הנאפת ע"ג גחלים ולא בתנור כמ"ש עגת רצפים (מלכי' א' י"ט ו'). שפי' רצפים גחלים, גם נמצא עגה בלי הפוכ' (הושע ז' ח'), פי' שלא נתהפכ' להניח גם הצד האחר אל הגחלים ולכן איננה אפוי' רק מצד אחד כי לצד מעב' לא הוחם האויר, משא"כ הנאפה בתנור אין צורך להפכו כי כל אויר התנור חם הוא ונאפה הלחם מכל צדדיו, אך לא מהר כמו העוגה על הגחלים, ולזה לה לעשותן דוקא כדי שתאפינה מהר, כי נחוצי' הם לדרכם, והנה זה לדעת הרד"ק בשרשים שרשו עוג. אמנם אנכי מסתפק בדבר כי דעתי נוטה להיות מן הכפולים ושרשו עגג בעבור הקבוץ שנעי"ן, ואף כי אחריו ופי בספרים מדויקים בכל הז' פעמים שנמצא בתנ"ך, הנה לדעתי הוקלו המלות ההן כאשר מצאנו רבים כמוהן שנפל הדגש להקל, ואם הרד"ק לא רצה לסבול הזרות הזה, הלא על כרחו צריך לסבול זרות גדול' ממנה כי בא הקבוץ במקום המלאפום אשר צריך להיות להמפיך הוי"ו עי"ן הפעל. ומצאנו ממנו פעל אחד תְּעֻגֶּנָה לעיניהם (יחזקאל ד' י"ב). ע"מ תְּסֻבֶּנָה, מן הכפולים,

קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ (ז) וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ (ח) וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ (ט) וַיֹּאמְרוּ

ת״א קמח שם פ״ז, א׳: ואל וכו׳ שם פ״ו, ה׳, ב׳: ויתן שם שם: ויקח שם שם: והוא עומד קדושין ל״ב, א׳. ב״מ פ״ו, ב׳: ויאמרו וכו׳ יבמות ע״ז, א׳:

(ז) צו דעם רינדפיה ליף אברהם זעלבסט, נאהם איין יונגעס רינד צארט אונד גוט, גאב עס דעם יונגען, עס איילענדס צוצובערייטען. (ח) ער נאהם היראויף בוטטער אונד מילך, אונד דאז יונגע רינד, דאז ער צובערייטען לאססען, זעצטע עס איהנען פאָר, ער אבער שטאנד בייא איהנען אונטער דעם בוימע, אונד זיא אסען. (ט) דא שפראכען זיא

תרגום אונקלוס

גְרִיצָן׃ (ז) וּלְוַת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּנְסִיב בַּר תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטַב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ׃ (ח) וּנְסִיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכָלוּ׃ (ט) וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְּמַשְׁכְּנָא׃

רש״י

את הקדרה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג׳ פרים היו כדי להאכילן ג׳ לשונות בחרדל (ב״מ פ״ז): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב״ר): (ח) ויקח חמאה וגו׳. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב״מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמי שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג (ב״מ שם): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי״ו שבאליו ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן

באור

ואם היה מנחי העי״ן היה צריך להיות תְּעוּגָה, אם הוא לנסתרות ע״מ תְּשׁוּבָה, ואם הוא לנכח עם כנוי לנסתרת יצא תְּשׁוּבֶנָּה, במלאפום ולא בקבוץ, ואף כי גם שם הגימ״ל רפה, היינו לפי שהוקלה המלה, ואולי בעבור שנמצא ב׳ פעמים שם מָעוֹג, מענין זה הוציא הרד״ק שרשו עֻגוֹ, הנה גם משם אין ראיה כי אולי הוא ע״מ מָעוֹז, ששרשו עזז ומָחוֹל, ששרשו חלל, ובפרט כי נטיית שם מעוג לא נמצא במקרא ולא נדע אם הוא דגוש בנטייתו אם לא: (ז) ואל הבקר רץ אברהם, להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שי״ח איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו (הרמב״ן): וטוב, שמן וכן תרגם יב״ע: לעשות אתו, לתקן אותו ולבשלו: (ח) ויקח חמאה וחלב, לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא בתוספת שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא, הבאת פת על השלחן אינו חידוש אבל החלב והחמאה והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש (הרשב״ם): חמאה, שומן החלב שקולטין מעל פניו (רש״י), וכן ת״א ויב״ע שמן, וכן מתורגם בל״א: והוא עמד עליהם, סמוך אליהם לשמשם, כשאיש יושב ואחד עומד אצלו קורא עומד עליו, וכן ואראה את אדני יושב על כסא וגו׳, שרפים עומדים ממעל לו (ישעי׳ ו׳ א׳ ב׳), וכן במיכיהו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א׳ כ״ב י״ט) (הרשב״ם): (ט) איה שרה אשתך, אף על פי שהיו יודעים היו שואלים כדרך שאמרנו בהקב״ה שאמר לאדם איכה (ב״מ

אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל: (י) וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו: (יא) וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים

נקוד על א' י' ו'

צו איהם: וואָ איזט דייזנע פרויא שרה? ער שפראך: זיא איזט אים צעלט. (י) יענער שפראך: איך ווערדע איבער דאז יאהר אום דיזע צייט ווידער צו דיר קאָממען, דא ווירד דיינע פרויא שרה איינען זאָהן האבען; שרה הערטע דיזעס אם איינגאנג דעם צעלטס, דען דער איינגאנג וואר הינטער איהם. (יא) נון ווארען אברהם אונד שרה אלט אונד בעטאגט, אונד

תרגום אונקלוס

(י) וַאֲמַר מֵיתַב אֱתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמְעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי: (יא) וְאַבְרָהָם

רש"י

הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנוע' היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן ב"ר: (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר אלישע אותם המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כְּעת אלא כָּעת. כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות.

באור

ב' ט'), וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'), וכן ישעי' שהיה יודע שאל כך לחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן, וכל זה דרך התחלת הדיבור (הרשב"ם): (י) שוב אשוב אליך כעת חיה, הרד"ק בשרשים שרש חיה פי' שהוא לשון יולדת מלשון חז"ל שקראו ליולדת חיה כמ"ש והחיה מנעלת את הסנדל (יומא פ"ח דף ע"ג ע"ב), ויהי' ביאורו פה לשנה האחרת כעת הזאת תהיה שרה חיה ופי' אחר כן והנה בן לשרה אשתך. אבל רש"י והראב"ע מפרשים מלשון חיים, אך לדעת הראב"ע הוא תלך לבדה שכתב כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי (שמואל א' כ"ה ו'), וכן פי' הרד"ק בשרשים (שם), בתחלת דבריו, אולם לדעת רש"י היא בשורה לכל בית אברהם שיהיו חיים לשנה הבאה. ויהיה לדעתו מלת חיה שם המקרה מופשט מהמתואר כמו היות, כי רוב שמות המקרה באים בלשון נקבה, וכ"כ רש"י בפירוש כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים עכ"ל. ולכוונ' זאת תרגמו אנקלוס ויב"ע דאתון קיימין. והנה לדעת רש"י לא בישרו המלאך שישוב אלא בשליחותו של מקום אמר לו כן כאשר מצאנו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך (בראשית ט"ז י'), והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לה כן אף כאן כן. והולך לזה לפי שלהלן נאמר ויאמר ה' וגו' למועד אשוב אליך, והראב"ע מפרש כי ויאמר ה' הוא דברי המלאך ונקרא בשם שולחו, ושב אליו בשנה האחרת עם שלא נזכר וזה נכתוב להלן. ונכון הוא לפי דרכנו (שהוא דרך הרשב"ם), שכל המראה הזאת היתה ע"י המלאכים וכולה היא ביאור לפסוק הא' וירא אליו ה': ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו, שיעורו, שרה שמעה כל זה בעמדה בפתח האהל לפי שהפתח הי' אחרי המלאך, ולכן היתה יכולה לשמוע דבריו, וכן פי' רש"י שהוא שב על הפתח כי פתח לשון זכר כמו והנה פתח אחד (יחזקאל ח' ח'), ופתח הבית דלתותיו (ד"ה ב' ד' כ"ב), והראב"ע מפרש

תרגום אשכנזי

ויא האטטע ניכט מעהר דאז געוועהנליכע וויבא אנדערע וויבער. (יב)דא לאכטע שרה אין איהרעם הערצען, אונד דאכטע: נאכדעם איך אלט בין, זאללטע איך ווידער וואל- לוסט האבען? אונד מיין

בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ (יב) וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־

תולדות אהרן ותצחק מגלה כ"ו, א'. ב"ר פ"ז, א': אחרי יומא ס"ב, ב'. ב"ר שם:

רש"י

פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תנחומא: עדנה. לחלוח

תרגום אונקלוס

וְשָׂרָה סִיבָא עָאלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא׃ (יב) וְחַיִיכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי לִי עוּלֵימוּ

באור

שבו והוא על המהלך שהיה אחרי האהל, ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה את שרה, אבל יותר נראה שבו על הסמוך ולא על הרחוק: (יא) ואברהם ושרה זקנים, הוא תאר, ושיעורו היו זקנים, וכן מתורגם בל"א, ואונקלוס ויב"ע תרגמו כאלו הוא פעל עבר, כפי הכוונה: באים בימים, האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג כ"ו), אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בדרך אחד נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום (הרמב"ן): ארח כנשים, תנהג כנשים היולדות והוא הנדות וכן אמר כי דרך נשים לי (בראשית ל"א ל"ה), והוא הזמן הראוי להריון כי אחרי הפסק האורח מחמת זקנה לא תהריונה עוד: (יב) לאמר, שרש אמר יובן לפעמים על המחשבה שהיא אמירה פנימית כמו האומרת בלבבה (ישעיה מ"ז י' וצפניה ב' ט"ו), אמרתי אני בלבי (קהלת ב' א'), ולפעמים אף שאין מפורש אחריו בלב יתפרש על המחשבה כמו הלהרגני אתה אומר (שמות ב' י"ד), פי' אתה חושב. ויאמר להכות את דוד (שמואל ב' כ"א ט"ז), פי' חשב להרגו, ובאורו שצחקה ואמרה בלבה אחרי בלתי וגו', ולא הוציאה דבר מפיה. ולכן היתה יכולה לכחש, והנה לשון צחק יתבאר על ה' ענינים, (שפיאען. שפאטטטען, לאכען, שיאפפען, פרייען), וכל אחד יובן מענינו, וכתב הרמב"ן כי הצחוק שבקרב הלב הוא ללעג כמו יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהלים ב' ד'). ולא יאמר בשמחה. אבל הצחוק אשר לשמח' הוא בפה כמו אז ימלא שחוק פינו (תה' קכ"ו ב') עכ"ל. וכוונת הרב ז"ל שבכל מקום שיזכיר הכתוב בפירוש שהי' השחוק בלב אז הוא שחוק של לעג ובכל מקום שיפרש שחוק בפה אז הוא ודאי של שמחה. ואולם כל מקום שנאמר שחוק סתם יבורר לפי ענינו, וכבר בארנו למעלה סוף פרשת לך לך שבאברהם נאמר ויפל על פניו ויצחק (בראשית י"ז י"ז), שנפל על פניו מחזקת יד הנבואה ששרתה עליו א"כ אין ספק שהיה שחוק של שמחה, וכאן נאמר בלב הכתוב שהיה השחוק בקרב לבה והוא א"כ ללעג, גם לא אמרה בלבה דרך תמיה קיימת כאשר אמר אברהם, כי אם דרך הרחקה במורה אחרי בלתי היתה לי עדנה, כמשפט המלעיג, וכן באר הפס את מחשבות לבה, האף אמנם, הגם אמת הדבר שאלד: בלתי, שרשו בלה והוא מקור מן הקל, וענינו לשון זקנה: היתה לי, עבר במקום עתיד כמו תהיה לי, והכוונה תתחדש לי: עדנה, הענוג בעלות ועדונו עד שיהי' מותר יתהוה ממנו הולד: ואדני זקן, ועוד כי גם אדני זקן, ואין לחשוב ששרה לא האמינה ביכולת האל, אלא שלא ידעה שהם מלאכי אל ובמצוותו באים לבשרה, רק חשבה שהם אנשים ודבריהם אלו אינם רק ברכה כדרך האורח המברך לבעל הבית טרם לכתו מעמו בעבור שהכניס אותו ואכל משלו. ובעבור שראו כי הי' ברכת ה' בכל אשר יש לו, אבל בן אין לו משרה אשה: (עם ביש לו משפחתו), לכן ברכוהו בזה, ואמר האחד שוב אשוב, אולי היה בדעתו לעבור בדרך הזה לשנה הבאה, ולכן צחקה שרה על זה בחשבה שהיא ברכת שוא, וגם אברהם לא הכירם ולא ידע שהם מלאכי מעלה, כי לא התודעו אליו ואכלו לעין כל כאנשים, ואף כשהלכו משם כאמר ויקומו משם האנשים ואברהם הולך עמם לשלחם, בעבור חשבו שהם אנשים, וכן כתב רש"י לשלחם, ללותם, כסבור אורחים הם עכ"ל, אבל

לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ (יד) הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃ שני (טו) וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר

ת"א ואדני יבמות ס"ה, ב'. ב"מ פ"ז, א': ויאמר וכו' ב"מ שם: זקנתי יבמות שם. ב"מ שם ב': למועד ר"ה י"א, א':

תרגום אונקלוס

וְרִבּוֹנִי סִיב: (יג) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנַן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְּרַם בְּקוּשְׁטָא אֵילֵיד וַאֲנָא סָבִית: (יד) הֲיִתְכַּסֵּי מִן קֳדָם יְיָ פִּתְגָּמָא לְזִמַן אֵיתוּב לְוָתָךְ בְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר: (טו) וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכִית אֲרֵי דְחֵילַת וַאֲמַר

תרגום אשכנזי

הערר איזט אויך אלט? (יג) היראויף שפראך דער עוויגע צו אברהם: וואַרום לאכטע שרה אונד דאכטע, זאָללטע איך וואָהל נאָך געבערען, דא איך נאָך אלט בין? (יד) איזט וואָהל דעם עוויגען עטוואס צו וואונדערבאר? צור בעשטימםטען צייט איבער דאָז יאהר קאָממע איך ווירער צו דיר, אונד שרה האט איינען זאָהן. (טו) שרה

רש"י

בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה וכו' כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם

באור

יאמין להם בעבור שכבר נגלה עליו האל בטרם שמל עצמו ויאמר לו אני אל שדי וגו' והבטיח לו ששרה תלד לו בן לשנה האחרת, אבל שרה לא ידעה עדיין מהבטחת האל לאברהם כאשר כתב הרמב"ן ז"ל, והנה עם ששרה לא ידעה מהבטחת האל לאברהם קודם המילה, גם לא הכירה שהם מלאכי אל, עכ"ז האשים אותה השם, כי אולי נדמו האנשים ההם בעיניהם כאלו הם קדושי עליון ונביאים והכרת פניהם ענתה בם, והיה ראוי לה להחשיב דבריהם ולא להחשיבם לנמנע עד שתצחק עליהם, זהו שיעור מה שנראה לי בענין זה, ומצאתי בפי' ר"ע ספורנו שגם הוא כוון בקיצור מלין אל מה שכתבתי: (יג) האף אמנם אלד, הגם באמת יהיה זה הפלא שאלד, ומלת אמנם שרשו אמן והמ"ם נוסף כמ"ם שלשם, והאל"ף בקבוץ, ומלאכוה בקמץ, אמנם ה' (מלכים ב' י"ט י"ז): ואני זקנתי, רש"י פי' ע"פ חז"ל ששינה הדבר מפני השלום כי היא אמרה ואדני זקן, אבל לפי פשוטו אין צורך לזה כי היא אמרה שניהם אחרי בלתי וגו' ואדני זקן, ובאמת עיקר הצחוק היה בעבור זקנתה ומאמר ואדני זקן טפל לזה, כי כבר הוליד אברהם מהגר והוא בן פ"ו שנה, ולכן כשהגיד ה' לאברהם לא הגיד רק עיקר דבריה והוא נאמר אחרי בלתי וקיצר שארית הדברים: (יד) היפלא מה' דבר, לשון פלא נופל על הדבר הנעלם והמכוסה כמו כי יפלא ממך דבר למשפט (דברים י"ז ח'), ועל הדבר המופלא והמובדל שגם הוא קרוב מענין ההעלמה כמו לפלא נדר (במדבר ט"ו ג') והושאל על הנס והפלא שהוא ענין נעלם שסבתו מבני אדם, וגם הוא מופרש ומובדל מכל מעשי האדם, והכוונ' פה היהי' שום דבר נעלם ומובדל מאת השם לעשותו והמתרגם האשכנזי תרגמו מלשון נס, וכוונתו כמו שזכרנו שענין הנס וההפרש' וההעלמה אחד הוא, וכן נאמר לא יפלא ממך כל דבר (ירמי' ל"ב י"ז): מה', הרשב"ם מפרש כי ויאמר ה' שבפסוק הקודם הוא המלאך הגדול שבהם, ואמר היפלא מה' ששלחנו אליך דבר: (טו) ותכחש שרה, לא פורש בכתוב שאמר לה אברהם דבר השם למה זה צחקה וגו'. אך הוא מובן מענינו. ולשון הרמב"ן והנה אברהם אמר אלי' למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אלי' כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתה אל אברהם כחשה לו כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת

לֹא צָחַקְתִּי כִּי | יָרֵאָה וַיֹּאמֶר | לֹא כִּי
צָחָקְתְּ׃ (טז) וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים
וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ
עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ (יז) וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה

תולדות אהרן הלך ב"מ ס"ו, ב': וה' וגו' יומא ל"ח, ב':

לייגנעטע אונד זאגטע: איך האבע ניכט געלאכט, דען זיא פירכטעטע זיך; ער אבער שפראך: ניין! דוא האסט אללערדינגס געלאכט. (טז) דיא מענער שטונדען פאָן דא אויף, קעהרטען זיך נאך דער זייטע פאָן סדום, אונד אברהם גינג מיט איהנען, זיא צו בעגלייטען. (יז) דער עוויגע אבער שפראך: זאָללטע

תרגום אונקלוס

לָא בְּרַם חַיְיכְתְּ׃ (טז) וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָיוּתְהוֹן׃ (יז) וַיְיָ אֲמַר הַמְכַסֵּה

רש"י

לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת. שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך [דברים כ"ו] שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה

באור

אז הבינה כי בנבוא' נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר עכ"ל. ויתכן לפי פשטות הכתוב ששרה עמדה פתח האהל ושמעה את דבר המלאך כאשר שאל למה זה צחקה שרה וגו', ובעבור שלא ידעה כי מלאך ה' הוא והיתה יראה מאברהם, השיבה אותו דבר והכחישה את מאמרו, והמלאך ענה ואמר לא כי צחקת, ויהי' ויאמר מוסב על האומר הנזכר למעלה שהוא המלאך, כי יראה. לשון דהא, לפי שיראה: יָרֵאָה, פעל עבר מגזרת פָּעֵל: כי צחקת, אלא צחקת:

ורוב כי שאחר לא מתפרשים אלא, שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דילמא אלא דהא, וכן לא תשתחוה לאלהיהם וגו' כי הרס תהרסם (שמות כ"ג כ"ד), ולא תקפץ את ידך וגו', כי פתח תפתח וגו' (דברים ט"ו ז' ח') (הרשב"ם): (טז) ויקמו משם האנשים, שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה, וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם, וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו', וכן ואברהם עודנו עומד לפני ה'. פסוקים האלו מדברי שלישי (הרשב"ם): וישקפו, ענין השגחה והבטה. ונשתמשו בשרש זה לפעמים בלשון הפעיל ולפעמים בלשון נפעל כמו ונשקפה על פני הישימון (במדבר כ"א כ'), הנשקף על פני הישימון (שם כ"ב ל"ג), צדק משמים נשקף (תהלים פ"ה י"ב), בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז' ו'), לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף למביטים אליו. ולכן אמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים (דברי' כ"ו ט"ו). כי הקב"ה משקיף ואינו נשקף וכן פה אמר וישקפו לפי שהמלאכים היו רואים אות' אבל לא היו נראים אליהם: לשלחם, ללוותם, כן פירש"י וכן ת"א, וכן מתורגם בל"א: (יז) וה' אמר, כנגד מה שאמר בפסוק הקודם וישקפו על פני סדם. השקפה לרעה לשחתה, אמר פה אבל ה' אמר שלא יתכן לכסות דבר זה מאברהם אוהבי, ולכן מתורגם בל"א (דער עוויגע אבער שפראך): המכסה אני מאברהם. שאני רוצה להפוך את סדום ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו להביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו הערים מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפ' נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע (בראשית י' י"ט), ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו, שלא מדעתו (הרשב"ם), וכן פירש"י. והוא מב"ר, ואני בעניי לא ידעתי מאין נודע להם שהערים האלה הם מארץ כנען, כי אולי מגיע הגבול עדיהן ולא הן בכלל, והנה לפי פשוטי המקראות שבגבולי הארץ בפ' מסעי נראה שאיננו כן, כי עדי הגבול יש מהן שהן בתוך הגבול ונחשבות לא"י ויש מהן חוץ לגבול, והנה כתוב שם והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה (במדבר ל"ד ג'). יהי' פירושו שגבול נגב מתחיל מקצה ים המלח שהוא במזרח א"י, ואף אם ישוב קדמה על ים המלח, וי"ל שהגבול מתחיל מקדם לים המלח נמצא הים בתוך גבול א"י.

אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃
(יח) וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל
וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃
(יט) כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־

תולדות אהרן ואברהם יומא שם: כי ידעתיו יומא שם. יבמות ח', ב'. סנהדרין כ"ז, ב'. מכות כ"ד, א'. עקדה שער ט"ו:

איך פֿאָר אברהם פֿער-העהלען, וואס איך פֿאָר-האבע, (יח) דא דאָך אברהם צו איינעם גראָסען אונד מעכטיגען פֿאָלקע ווערדען ווירד, זאָ דאס זיך אללע פֿעלקער דער ערדע מיט איהם זעגנען ווערדען, (יט) דען איך האבע איהן צום פֿריינ-דע ערוועהלט אונד וייס, דאס ער זיינען קינדערן אונד זיינעם-הויזע נאך איהם געביטען ווירד,

תרגום אונקלוס

אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד: (יח) וְאַבְרָהָם מֶהֱוָא יְהֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: (יט) אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בְּדִיל דִּי יְפַקֵּד יָת בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן

רש"י

כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו'. (בר"א י') קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברהם היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו נברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלי' והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו מודע לאישה הוא בועז מודעתנו [רות ב'] ואדעך בשם [שמות ל"ג] ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען

באור

הנה עדיין לא שמענו רק שהיה הוא לא"י, והוא רק חלק קטן ממנה במקום עמק השדים אשר שם ערכו מלחמ' ארבעה מלכים את החמשה, ונשמע ממנו כי שארית המדינ' לא לא"י תחשב, (ואולי משה בעת כתבו התורה לא רצה לכלול הארץ ההיא בתוך הגבול בעבור שכבר היתה ארץ מלחה ולא יצליח עוד היושב בה). אבל נראה יותר כי ביאור המכסה אני מאברהם הוא כפשוטו בעבור שהוא אוהבי אין ראוי לכסות ולהעלים ממנו דבר, והוא ע"ד שאמר הכתוב כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז'), ומפרש להלן מהו האהבה ומה הבטיח לו בעבורה ואמר ואברהם היו יהיה וגו'. ואח"ז מפרש מדוע אהבו השם, ואמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וכן פירש"י בפסוק שאח"ז שזהו ביאורו לפי פשוטו, וגם ביאור זה הוא בבראשית רבה, וכן מתורגם בל"א: (יח) ואברהם היו יהיה. לשון הרמב"ן והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהי' זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכניו החונים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו (והוא לפי מה שמפרש הוא כי ידעתיו) שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה' עכ"ל: ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו (הראב"ע), וכן ת"א פה, ויותר מבואר בתרגום יב"ע, ויתברכון בדיל' בזכותי' כל עממי ארעא, אבל הם תרגמו גם והתברכו כן, והפך מזה תרגם המתרגם לל"א כי תרגום ונברכו כמו והתברכו. כידוע מדרך הדקדוק כי יש מין נפעל אשר יתבאר ע"ד ההתפעל על דעת המדקדקים הקדמונים: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו מודע לאיש' (רות ב' א'), הלא בעז מדעתנו (שם ג' ב'), ואדעך בשם (שמות ל"ג י"ז), ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי, ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון (רש"י), והרמב"ן רוצה לפרש ידעתיו לשון גדול ורוממות והביא ראיות לדבריו, ולפי דעתי הכל ענין אחד. והכל נוגע הענין ידיעה ממש

בניו ואת־ביתו אחריו ושמרו דרך
יהוה לעשות צדקה ומשפט למען
הביא יהוה על־אברהם את אשר־
דבר עליו: (כ) ויאמר יהוה זעקת סדם
ועמרה כי־רבה וחטאתם כי כבדה

ת"א זעקת יומא סס. סנהדרין ק"ט, ב':

דען וועג דעם עוויגען צו
בעאָבאַכטען, טוגענד
אונד גערעכטיגקייט צו
איבען, דאמיט דער עווי-
גע דעם אברהם ערפֿאָל-
גען לאססע, וואס ער
איבער איהן פֿערהייסען
האט: (כ) אליזאָ שפראך
דער עוויגע: דא דאז
געשרייא איבער סדום
אונד עמרה זאָ גראָס, אונד

תרגום אונקלוס

ארחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל דייתי יי על אברהם ית די מליל עלוהי: (כ) ואמר יי קבילת סדום ועמורה

רש"י

כופל על הלשון: יצוה. ל' הווה כמו ככה יעשה איוב [איוב א'] (ע"פ ה' יחנו):
למען הביא. כך הוא מלוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה' אל אברהם. שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת

באור

כמ"ש רש"י, וכמ"ש לעיל בפסוק והאדם ידע את חוה אשתו (בראשי' ד' א') ע"ש, וכתב עוד או יאמר ידעתיו שיצוה וכן. למען ינוח שורך וחמרך (שמות כ"ג י"ב). שינוח עכ"ל, ואולם אין משם ראיה כי הוא כפשוטו מורה על נתינת טעם וסבה כמו שמפרש הוא בעצמו במקומו והעתיק לשונו שם או"ה, והנה באמת תלת למען קשה גם לפירש"י, שפירשה כמו בעבור, כי הנראה אף ששתי המלות הוראתן הסבה עם כל זה יש הבדל ביניהן, שתיבת בעבור תורה על הסבה הפועלת ותיבת למען על הסבה התכליתית והוא כמו כדי בלשון חז"ל, ולפי פירש"י הכוונה לתת סבה פועלת המביאה אל האהבה, אהבתיו בעבור שיצוה ואין זה מהוראת למען, ולכן נראה לפי עומק פשטות הכתוב שהכוונ' לכלול שתי ההוראות יחד, שכן תיבת ידעתיו סובלתן כמ"ש, כאלו אמר ידעתי שיצוה ואהבתי אותו בעבור שיצוה ולזה כוון המתרגם האשכנזי ע"ש: למען הביא ה' על אברהם, כך יצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' (רש"י), אבל האמת שבמלת ומשפט יורה כי אינכו מאמר אחד עם למען אשר יצוה. גם אינכה העבודה הרצויה אשר היא על מנת לקבל פרס, וחלילה לאברהם מעשות זאת כלמוד העבודה הזאת לפניו. ולכן נראה לי כי מאמר למען הביא וגו' שב על כי ידעתיו, והוא מאמר ה' הנזכר למעלה וה' אמר שהוא המלאך הגדול שבהם הנקרא בשם שולחו (כפי דעת הרשב"ם), והשם הנזכר פה הוא הקב"ה (כמו שפי' הרשב"ם בפסוק היפלא מה', והעתקתיו למעלה, וכמו שיפרש להלן בפסוק וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים, וכפי מה שהעתיק דבריו שם), ויהי' מן למען הש' עד הב' כמו מאמר מוסגר שאינכו עיקרי, ודרך בעל הטעמים בכל מאמר כזה להניח בסופו טעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כמו שכתבתי בביאורי פעמים רבות וגם בהקדמתו, ולפ"ז יהיה שיעור הפסוקים כן, וה' (המלאך) אמר (חשב) המכסה אני מאברהם וגו' ואברהם וגו' כי ידעתיו (וחבבתיו בעבור שיצוה לבניו ולבני ביתו שישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט) למען הביא ה' (הקב"ה ששלחני) על אברהם את אשר דבר עליו, ומלות כי ידעתיו הם מאמר המלאך בשם שולחו, ומאמר למען הביא וגו' הוא ביאור על כי ידעתיו, לאיזה תכלית חבבו ומה יעשה לו בעבור החבה הזאת: (כ) ויאמר ה', המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים (בראשית י"ג י"ג) (הרשב"ם), וכן פירש"י והרמב"ע שהמאמר הזה הוא לאברהם, אבל מלות כי שבפסוק שבות על הענין של מעל' לפי דעת הרשב"ם, והוסיף בו מאמר שגם שאמר לאברהם שאני שולח שלוחים אלו בעבור זעקת סדם כי רבה, ולדעת המתרגם האשכנזי אין צורך לתוספת הזה, ושעור והמשך הכתובים כך הוא, זעקת סדם בעבור שהי' רבה וחטאתם בעבור שהיה כבדה מאד. לכן ארדה נא וגו': זעקת סדם, זעקת העשוקים אשר יזעקו וישועו מזרוע רשעתם

מְאֹד׃ (כא) אֵֽרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃

איהרע זינדע זאָ זעהר שווער איזט, (כא) זאָ וויללְ איך מיך העראב לאססען, אינד זעהען, ווענזיא זאָ געטהאן האבען, וויא דאז געשרייא פֿאָר מיך געקאָממען, פֿערדערבען איבער

תרגום אונקלוס

אֲרֵי סַגִּיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקֵיפַת לַחֲדָא׃ (כא) אִתְגְּלֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי הַכִּקְבִילְתְּהוֹן דְּעָלַת לְקֳדָמַי עֲבַדוּ אַעְבֵּיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא

רש"י

לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה בבי"ת לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה ימתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך [שמות ל"ג]

באור

על אנשי סדם, כן פי' הראב"ע והרמב"ן ומהר"י אברבנאל, כי יסוד הכנוי והסמיכות במלת זעק' פעם אל הפועל ופעם אל הנפעל כמו במלת תפלה שנאמר ושמחתים בבית תפלתי (ישעי' נ"ו ז'), ונאמר שמעתי את תפלתך (מלכים א' ט' ג'). וכן מתורגם בל"א: רבה. שרשו רבב, והדגש לחסרון הבי"ת הראשונה ובא מלעיל לפי דעת רש"י בעבור שהוא עבר, וכ"כ ר"א בחור בנימוקיו לס' השרשים שרש רבב, ותמהתי הלא דיו' להיות מלעיל בעבור הפתח שנשתנה לקמץ בשביל האתנח, כי כן הוא הדין בכל מקום שתשתנה איזה תנועה באס"ף לתנועה אחרת תהיה בה הנגינה להדגיש השינוי היטב, גם יש פה עוד סבה אחרת שצריך להיות מלעיל כי אחרי הקמץ גדול לא יבא דגש חזק אם לא כשיש נגינה תחתיה. אבל עם כ"ז אומר אני שהוא עבר כי יגיד עליו רבו מלת כבדה שהיא באה לגזרת פָּעֵל על הרוב וראוי להיות הבינוני כְּבֵדָה,

כמו וידי משה כְּבֵדִים (שמות י"ז י"ב): (כא) ארדה נא, עיין מ"ש בהקדמ' ובפ' נח בפסוק

וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י"א ה'), על איזה דרך יובן זה בהבורא יתברך, ולפי פי' הרשב"ם אשר בדרכו הלכנו בזה המלאך הגדול שבהם דבר זאת, ואללו שייך העלם וידיעה כפי קבלתו מהאל יתברך וכ"כ מהר"י אברבנאל: הכצעקתה, במפיק הה"א, ור"ל של המדינ' או עיר סדם כי היא היתה אם לכל הערים ההם: עשו כלה, טעם הפסיק בין עשו לכלה מפריד הענין ויהי' פירושו אראה אם כצעקתה הבאה אלי כן עשו, אעשה אותם כלה. ומלת כלה שם דבר לכליון והשחתה. כן פירשו רש"י ורשב"ם והרמב"ן וכן פי' הראב"ע בשם י"א וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע. וכן מתורגם בל"א. אמנם יש להתעורר על בעל הטעמים ולומר מי הכריחו לעשות פסיק בין עשו לכלה על הכוונה הזאת, והיה יכול להשים הטעמים האלו בפסוק זה. ארדה־נא ולראה | | | הכצעקתה | הבאה אלי | עשו | | | כלה, על כוונתו הנזכרת, ולכן נראה לי שכוון בעל הטעמים גם לכוונה שני' והוא הביאור אשר

בחר בו הראב"ע ואמר אחר שהביא פי' הי"א, ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת (אמנם לא כפי שארית דבריו אשר כבר העלו עשן באפו של הרמב"ן ז"ל ואמר עליהם כי תילדי נכרים יספיקו בו, וחס להם לשארית ישראל להאמין בהם או להעלותם על שפתותיהם, אך כפי מה שפירש"י למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, או כפי מה שפי' ר"ע ספורנו אראה זה בפעל בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא על חנם היה העונש הגדול עכ"ל). וכן פי' ר"ע ספורנו עשו כלה, עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרש יגרש (שם י"א א'), שעניינו כלכם עכ"ל, ולפי פי' זה שם בעל הטעמים מונח תחת עשו כדי לחבר יחד מלות עשו כלה. ואל תתמה על בעל הטעמים אשר יניח ב' מיני טעמים על ב' כוונות, כי כן עשה פ' וישלח בפסוק ויהי בשכן ישראל (בראשית ל"ה כ"ב), ואולי מזה נתעורר אברהם להתפלל שימחול להם אם יש שם צדיקים ע"ד ואתה הניחה לי (שמות

(כב) וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה: (כג) וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה

זיא; וואָ אבער ניכט, זאָ וויל איך פערשאָנען. (כב) דיא מעננער ווענ־דעטען זיך פאָן דא וועג, אונד גינגען געגען סדום; אברהם אבער שטאנד נאך פאָר דעם עוויגען. (כג) אברהם טראט נעהער אונד שפראך: ווירסט דוא וואָהל דען

רש"י

ולפיכך יש הפסק נקודות פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן (ב"ר): (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' [שמואל ב' י']. והגשה לפיוס ויגש אליו יהודה. והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא [מלכים א' י"ח] ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף

תרגום אונקלוס

אִם תָּיְבִין וְאִם לָא תָּיְבִין אֶתְפְּרַע: (כב) וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: (כג) וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא:

באור

ל"ב י'): כלה, לדעת המפרשים כלה אני עושה בהם, יהיה הפעל בנח השם, ורבים כמוהו במליצות הנביאים, אם תיטיב שאת (בראשית ד' ז'), יתר שאת ויתר עז (שם מ"ט ג') ויותר מזה בספרי הנביאים. חרב על כשדים (ירמי' נ' ל"ה), שהכוונ' חרב תבוא על כשדים, וכן הוא על הרוב השם בנח הפעל: ואם לא אדעה. הרמב"ן פי' אדעה מי החוטאים, אכנס לפ"ז לא הוצרך אברהם להתפלל על הצדיקים שלא ישחיתם עם הרשעים, ולדעת הי"א שהביא הראב"ע פירושו ארחם אותם ותדבק השגחתי בהם להצילם ע"ד וידע אלהים (שם ב' כ"ה), וכן רק אתכם ידעתי. (עמוס ג' ב'), וכן פי' גם הרמב"ן בסוף דבריו בפרשו הפסוק הזה על דעת מקבלי האמת, וכן מתורגם בל"א: (כב) ויפנו משם האנשים, ממקום שאברהם ליוום שם, וכתב הראב"ע כי ראוי להיות אחר מאמר השם זעקת סדום עד אדעה. מאמר אברהם ולומר תיכף ויגש אברהם ויאמר האף וגו' ונכנס הפסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום וכן אמר לנער ויעבור לפנינו ויעבר ואתה עמוד כיום (שמואל א' ט' כ"ז), והנכון בזה לפי דרכנו כי אחר שהלך אברהם לשלחם כאשר הגדול שבהם וגלה לאברהם כוונת הליכתם ואמר לו זעקת וגו' ואחר שגמר דבריו חזר לספורו הראשון ואמר שהמלאכים פנו משם והלכו לסדום ואברהם מעת הפרדם ממנו עד בואם לסדום עודנו עומד לפני המלאך הנשאר (ע"ד הרשב"ם שפי' כן לפני ה' לפני המלאך לבקש פניו), ומפרש אח"ז מדוע נשתהה כ"כ לפי שנגש אברהם והתפלל: (כג) האף. הגש, והה"א ראויה להיות בחטף פתח כדין ה"א התימה ובאה בפתח לבד להרחיב על האל"ף שהיא מהגרון: תספה, לשון כליון והוא פועל יוצא וכן אספה עלימו רעות חצי אכלה בם (דברים ל"ב כ"ג), ואכלה כפל לשון של אספה, אבל אספה מההפעיל ותספה מהקל, וכן פירש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, אבל אנקלוס תרגם האף הרגז: צדיק עם רשע, יש נפלא על הסתירות אשר בתפלתו זאת מתחלה התפלל שלא להמית צדיק עם רשע, ובפסוק שאח"ז הוסיף להתפלל שיצילו הצדיקים גם את הרשעים. ועדיין לא נענה על הראשון. ובפסוק השלישי חזר על הראשון להתפלל רק על הצדיקים. ורש"י כתב בפסוק השלישי וז"ל חלילה לך, ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים עכ"ל, הנה לא יישב רק סתירת הפסוק הב' עם הג'. אך סתירת הא' עם הב' במקומה עומדת, איך יתחיל המתפלל בקטנה וטרם שיענוהו יסיים בגדולה ויבקש חסד גדול מן הראשון, הלא להלן נזהר מזה, כי לא התפלל אולי יחסרון וגו' עד שנענה על הראשון, וכן אולי ימצאון שם ארבעים וגו' ושלשים ועשרים ועשרה. והנראה לפי עניות דעתי, כי הכל הי' שאלה אחת להציל הצדיקים, אך לפי שידע אברהם כי כן דרכי ההנהגה שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע ומשחית הכל, ולכן נאמר במצרי'

צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ (כד) אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ (כה) חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית

ת"א חלילה ע"ז ד', ח':

גערעכטען מיט דעם באֹזעוויכט הינריכטען? (כד) פֿיללייכט זינד פֿינפֿציג גערעכטע אין דער שטאדט, ווירסט דוא וואָהל הינריכטען, אונד ניכט ליבער דעם גאנצען אָרטע פֿערגעבען, אום דער פֿינפֿציג גערעכטען וויללען, וועלכע דארין זינד? (כה) עס איזט דיינער אונווירדיג, זאָ עטוואס צו טהון, דען גערעכטען מיט דעם באֹזעוויכט אומצובריננגען,

תרגום אונקלוס

(כד) מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ׃ (כה) קוּשְׁטָא אִינוּן

רש"י

תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגומו ל' רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש: חלילה לך. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: (כה) חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם

באור

ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ועבר ה' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזו' ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שמות י"ב כ"ב וכ"ג), ופירש"י שם ואתם לא תצאו שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע עכ"ל, ולכן כאשר שמע אברהם כי ההשחתה תהיה ע"י המלאכים הנשלחים, היה מתירא פן תעבר כוס גם על הצדיקים כי לא יבחינו, ולכן הגיש להתפלל עליהם ואמר האף תספה צדיק עם רשע והטיב אונקלוס בתרגומו הברגז, כי בשעת הרוגז שמדת הדין מתוחה אינו מבחין, ואמר אחר זה אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה, ותהיה הכוונה שאם יש שם חמשים צדיקים ישא למקום ולא ישלח שם המלאך המשחית כדי שינצלו הצדיקים, ופי' למען חמשים הצדיקים שינצלו ולא שיצילו. ולכן פי' ואמר בפסוק הב' שאם לא תעשה כן ותשלח עכ"ז מלאך המשחית להשחיתה ובלי ספק גם הצדיקים יספו עמהם, חולין הוא לך דבר זה להמית צדיק עם רשע וגו'. (ואף שלפי דרכנו שהוא דרך הרשב"ם שאל המלאך דבר כל זאת. מ"מ לא היתה התפלה אליו, כי היא לה' לבדו, רק עם המלאך דבר להשיב לו דבר מאת ה', והוא השיבו כל התשובות בשם ה' שולחו), כן נראה לי בביאור התפלה הזאת: (כד) בתוך העיר, סדום כי היא העיקרית והגדולה שבהם. ומלך סדום היה ראש לכל המלכיות שבמקום ההוא. ולפי דעתי תהיה הכוונה בכל עיר מהם: ולא תשא למקום, ולא תשא עונם כי סליחת העון היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם: למקום, הראב"ע כתב כי למקום הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט, ולפי דעתי אין לחשוד את אברהם, שלא יחוס על אבדת כל הערים ולא ידאג רק על קרובו. גם מדוע לא התפלל בפירוש על לוט. הממנו יתברך יכסה ויסתיר כוונתו, אבל אומר אני שתהיה הכוונה על המקום אשר ימצאון שם הצדיקים אם בסדום או באחרת אותו המקום בלבד ימלט ולא יכנס בו המשחית כדי שינצלו הצדיקים, והיתה גם כן כוונתו אם ימצאו חמשים צדיקים מפוזרים בכל הערים ימלטו כלן כדי שינצלו הצדיקים אבל לא כאשר ימצאו כלם באחת מהם שיכולין להנצל בתוכה, שינצלו כלן בזכותם: (כה) חללה לך, חולין לך ושרשו חלל והוא הפך הקדושה כמו ואחלל שרי קדש (ישעי' מ"ג כ"ח), וחללו המקדש המעו' (דניאל י"א ל"א). כהניה חללו קדש (צפניה ג' ד'). ואונקלוס תרגם, קושטא איכון דינך, ולא ידעתי לכוונו על המלה, כי לא תרגם רק הכוונ'. ואולי כוון ג"כ לפירש"י חולין הוא לך, רק לכבוד השם שנה הלשון שלא ליחס אליו פחיתות או חסרון: והיה כצדיק כרשע, כאשר יתחברו ב' כפ"י הדמיון יורו על הפלגת הדמיון וחוזק השווי ביניהם ותהי' הכוונ'

צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ (כז) וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ (כח) אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם

ת"א ונשאתי סנהדרין נ"ט, ב: ויען עקדה שער ד', כ"ד: ואנכי סוטה י"ז, א' וב':

תרגום אשכנזי

דאס דער גערעכטע אונד דער באזעוויכט גלייך וייא; עס איזט דיינער אונווירדי.! זאלל דער ריכטער דער גאנצען ערדע ניכט גערעכטיגקייט איבען? (כו) דער עוויגע שפראך: ווען איך אין סדום פינפציג גערעכטע אין דער שטאדט פינדען ווערדע, זא וויל איך דעם גאנצען ארטע אום איהרענטוויללען פערגעבען. (כז) דא אנטווארטעטע אברהם אונד שפראך: איך האבע נון איינמאל אנגעפאנגען, מיינעם העררן פארצושטעללען, דא איך דאך שטויב אונד אשע בין. (כח) ווען נון פיללייכט אן פינפציג גערעכטען פינף פעהלען, ווירסט

רש"י

הגה: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו'. לכל המקום ולכל הכרכים ולפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: (כז) ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל ככר ואתה צדיקו

תרגום אונקלוס

דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינָךְ דַּיָּין כָּל אַרְעָא בְּרַם יַעְבֵּיד דִּינָא׃ (כו) וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן׃ (כז) וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וּקְטַם׃ (כח) מָאִים

5x9=45

באור

זה כזה וזה כזה, וכן פה והיה הצדיק כרשע והרשע כצדיק שניהם שוים רק שקיצר בלשון וכן כי כמוך כפרעה (בראשית מ"ד י"ח), כמוני כעמך (מלכי' א' כ"ב ד' וב' ג' ז'), כחשיכה כאורה (תהלים קל"ט י"ב), וכן מתורגם בל"א: השפט כל הארץ, נקוד בח"פ ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט כל הארץ לא יעשה משפט אמת, וכתב הרשב"ם השפט כל הארץ שאלך כאן לא יעשה משפט עכ"ל, והוא לפי דרכו שעם המלאך הגדול שבהם דבר כל זאת: (כו) ויאמר ה', המלאך (הרשב"ם): אם אמצא בסדם חמשים צדיקים בתוך העיר, כפל לומר בתוך העיר אחר שאמר בסדם, ולכן פי' הראב"ע כי טעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם (ירמי' ה' א'), אמנם לפי דרכו הנ"ל לא התפלל אברהם רק על הצלת העיר אשר בה הצדיקים, כדי שינצלו המה ולא יספו עמם, ולכן לא אמר רק בתוך העיר, ר"ל בעיר אשר הם בה ולא האחרות שאינם בתוכה, והשם השיב לו בכפל הלשון בסדום בתוך העיר כלומר אף אם אמצא בה לבדה כל החמשים הצדיקים, ונשאתי לכל המקום בעבורם, וכלל בזה כל הערים. והיינו כל המקום אשר נגזר עליו להשחית אציל בזכותם כי דרכי להציל גם הרשעים בזכות הצדיקים, ויתישב גם כן מה שאברהם אמר ולא תשא למקום והקב"ה אמר לכל המקום, ולפי הסברא אשר ששמע שיציל בזכותם גם הרשעים, היתה אח"ז תפלתו ג"כ על הדרך הזה להציל גם הרשעים בזכותם ולא על הצדיקים בלבד, רק שהתפלל בהדרגה, אולי יחסרון חמשה, אולי ימצאון שם ארבעים, שלשים, עשרים, ועשרה, ובכל אלה היתה על כל הערים, וכן פי' הרמב"ן ז"ל שתפלתו היתה על כל הערים ע"ש: (כז) הואלתי, רש"י והראב"ע פי' פה לשון

חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־
הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא
שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ (כט) וַיֹּסֶף עוֹד
לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם
אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר
הָאַרְבָּעִים׃ (ל) וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי
וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים
וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם
שְׁלֹשִׁים׃ (לא) וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי
לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים
וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃

רוא וואָהל אום פֿינף וויללען דיא גאנצע שטאדט פֿערדערבין? ער שפראד: איך ווערדע ניכט פֿערדערבען, ווען איך פֿינף אונ־ פֿירציג דאזעלבסט פֿינדען ווערדע. (כט) יענער פֿוהר פֿאָרט איהם פֿאָרצוּשטעללען, אונד שפראד: ווען זיך נון פֿירציג דאזעלבסט פֿינדען? וואָרויף דער עוויגע אנטוואָרטעטע: זאָ ווערדע איך עס ניכט אויספֿיהרען, אום דער פֿירציג וויללען. (ל) יענער שפראך ווייטער: מיין העדר! ערצירנע ניכט, ווען איך אבערמאלס פֿאָרשטעללע, פֿיללייכט ווערדען נור דרייסיג דאזעלבסט געפֿונדען; ער שפראך: איך פֿיהרע עס ניכט אויס, ווען איך דרייסיג פֿינדע. (לא) אברהם שפראך ווידער: איך האבע נון איינמאל אנגעפֿאנגען, מיינעם העררן פֿאָרצושטעללען, ווען מאן נון צוואנציג פֿינדעט? ער שפראך: זאָ וויל איך ניכט פֿערדערבען,

תרגום אונקלוס

יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא׃ (כט) וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין׃ (ל) וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין׃ (לא) וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַשְׂרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל

רש״י

של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד׳ הכרכים. וכן ל׳ יצילו ג׳ מהם או כ׳ יצילו ב׳ מהם או י׳ יצילו אחד מהם: (לא) הואלתי. רציתי. כמו ויואל משה [שמות ב׳]:

באור

רצון ולא לשון התחלה כמו ויואל משה (שמות ב׳ כ״א), וכן הואיל משה (דברים א׳ ה׳), וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש יאל. ואנקלוס תרגם ויואל משה, ואבי. לשון רצון, הואיל משה, שרי. לשון התחלה, אבל מה שתרגם פה, אסגיתי, לשון רבוי לא ידעתי לכוונו, ויונ״ע תרגם פה, שריתי. לשון התחלה, וכן מתורגם בל״א: ואנכי עפר ואפר, כי עפר הייתי ולאפר אשוב והעקר על יסוד הגוף וכח העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה, שיעורו אולי יחסרו חמשה מן החמשים, וכן ת״א ויונ״ע, והשרש חסר בבנין הקל הוא תמיד פעל עומד: התשחית בחמשה את כל העיר, שיעורו, האם בעבור החמשה שיחסרו תשחית את כל העיר, ובי״ת בחמשה במקום בעבור: לא אשחית אם אמצא שם, יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדם ועמורה כי בשחתו ידע שלא היו שם כן (הרמב״ן): (ל) לא אעשה, כלה בהם, והענין אחד עם לא אשחית: (לב) אך הפעם, ענינו למעט, כמו רק, ושיעורו אך הפעם הזאת. וכ תרגם אנקלוס ויונ״ע. ברם זמנא הדא וכן מתורגם בל״א: ויאמר. הקב״ה לא אשחית וגו׳

(לב) ויאמר אל־נא יחר לאדני ואדברה
אך־הפעם אולי ימצאון שם עשרה
ויאמר לא אשחית בעבור העשרה׃
(לג) וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל־
אברהם ואברהם שב למקמו׃ שלישי
יט (א) ויבאו שני המלאכים סדמה
בערב ולוט ישב בשער־סדם
וירא־לוט ויקם לקראתם וישתחו
אפים ארצה׃ (ב) ויאמר הנה נא־

ת"א ויבאו ב"מ ס"ו, ג':

תרגום אשכנזי

אום דיזער צוואנציג וויל־לען. (לב) יענער שפראך: מיין הערר! ערצירנע ניכט, איך וויל נור נאָך דיזעס מאל פֿאָרשטעל־לען, ווען מאן נור צעהן דאזעלבסט פֿינדען זאָל־טע? ער שפראך: זאָ ווערדע איך ניכט פֿער־דערבען, אום דיזער צעהן ווילען. (לג) דער עווי־גע גינג הינוועג, אלס ער מיט אברהם אויסגע־רעדעט האטטע; אברהם אבער קעהרטע אן זיינען אָרט צוריק.

יט (א) דיאביידען ענ־געל קאמען אבענדס נאך סדום, לוט זאס עבען אים טהאָרע פֿאָן סדום, אלס ער זיא זאה, שטונד ער אויף, גינג איהנען ענטגעגען, ביקטע זיך מיט דעם אנגעזיכט צור ערדע, (ב) אונד שפראך: האָרט דאָך, מיינע הערי־

רש"י

(לב) אולי ימצאון שם עשרה. על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא׃ (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין׃ ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו׃

יט (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים (ב"ר) ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים׃ בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא׃ ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם (ב"ר)׃ וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים׃ (ב) הנה נא

תרגום אונקלוס

בדיל עשרין׃ (לב) ואמר לא כען יתקיף רוגזא דיי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עשרא ואמר לא אחביל בדיל עשרא׃ (לג) ואסתליק יקרא דיי כד שיצי למללא עם אברהם ואברהם תב לאתריה׃

יט (א) ועאלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרע דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על אפוהי על ארעא׃ (ב) ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון

באור

ולפי דעת הרשב"ם כל אלו התשובות הן דברי המלאך הגדול שבהם בשם השם שולחו, וגם אברהם שהתפלל לא אליו התפלל רק עמו דבר להשיב לו דבר מאת ה' אבל התפלה היא לה' לבד. ואין ספק שכן היא כוונת הרשב"ם, יעיין מ"ש בת"ס בפסוק שאח"ז׃ (לג) ואברהם שב, מן המקום שליוה שם המלאכים כי שם נאמר לו זעקת סדם וגו' ושם התפלל׃ למקומו, אל אלוני ממרא׃

יט (א) ויקם לקראתם, מקרא קצר הוא ועניינו ויקם ללכת לקראתם או ויקם וילך לקראתם, וכן מתורגם בל"א׃ אפים. על פניו, עד ששם אפיו בארץ, וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים שהם הנחירים גבוהים על הפנים׃ (ב) הנה, מלת הן תשמש להזמנת הדבר ובאה לפעמי' בתוספת ה"א ובדגש הנו"ן לעולם ואז ניקוד הה"א תשתנה לחירק קטן, והנו"ן

אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ
וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם
לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ *לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃
(ג) וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ
אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת

חול ל' דגושה

ת״א ויפצר סס פ״ו, ח׳:

רען! קעהרט דאָך איין אין דאז הויז איירעס די־נערס, אונד איבערנאכ־טעט דא, נאכדעם איהר איירע פיסע געוואשען, מאָרגען קאָננט איהר פריה אויפשטעהען, אונד איירען וועג געהען; זיא שפראכען: ניין! וויר וואָללען אויף דער שטרא־סע איברנאכטען. (ג) ער דראנג אבער זאָ זעהר אין זיא, דאס זיא בייא איהם איינקעהרטען, זיא קאמען אין זיין הויז, ער מאכטע איהנען איינע

תרגום אונקלוס

וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וּתְקַדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאָרְחֲכוֹן וַאֲמָרוּ לָא אֱלָהֵן בִּרְחוֹבָא נְבִית׃ (ג) וּתְקֵיף בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעָלוּ

רש״י

אדוני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי. דבר אחר הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עלה נכונה (ב״ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכן נאמר סורו בראשית רבה: לינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך רוחץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב״ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה.

באור

תמיד בצירי, חוץ מזה לבד שהנו״ן בסגול, ועיין מה שכתבתי בתקון סופרים ע״ז, והנה רש״י פי' הנה נא שב על מלת אדני הנה נא אתם אדוני' לי אחר שעברתם עלי, והרמב״ן מפרש לשון תחנה ושב על הזמנת הבית אשר אמר לתת להם ושיעורו, אדני, הנה נא בית עבדכם מזומן לפניכם וסורו שמה: אדני, בפתח הנו״ן והוא חול לדעת כל המפרשי' והוא לשון רבים וכן תרגמו אנקלוס ויב״ע, רבוני, וכן מתורג' בל״א: סורו נא אל בית עבדכם, לשון הנאב״ע כאשר תמלא מלת סור ואחרי' מ״ם היא כמשמע' ואם אחריה אל״ף הפתוח בפתח קטן, (ר״ל מלת אֶל שהי' בסגול הנקרא פתח קטן. או מלות אלי אליו אלינו אליה שנשתנה בהם הסגול לתנועה אחרת), טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקודא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי (שופטים ד' י״ח) עכ״ל, וכלל נכון הוא, ועכ״ז מצאנו גם בלא אל״ף אחריה, ופירוש' שילך אל הקורא כמו סורה שבה פה (רות ד' א'). ועיין מה שכתבתי עוד בפ' ויחי בפסוק וירא יוסף וגו' להסיר אתה וגו' (בראשית מ״ח י״ז): ולינו ורחצו רגליכם. לפי פשוטו פירושו ולינו אחר שתרחצו רגליכם, וכן מתורגם בל״א: והשכמתם והלכתם לדרככם, ראה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר, ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו (הרמב״ן): ויאמרו לא, לא נסור אל ביתך: כי ברחוב נלין, אלא ברחובה של עיר נלין: נלין, מבנין הפעיל. ועכ״ז הוא פעל עומד: (ג) ויפצר בם מאד. לשון פצור בכל מקום יורה על רבוי דברים בדברי פיוסים האחד על חבירו להעבירו על רצונו, ולהכריחו ברוב פיוסיו, ולכן תרגם יב״ע, ופייס, על כוונת רבוי הדברים, ואנקלוס תרגם, ואתקיף, על כוונת ההכרח, וכן מתורגם בל״א: משתה. קביעות סעודה על היין בהיות היין אהוב אצלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם (ר״ע ספורנו), ולי נראה שאברהם לא עשה להם משתה לפי שהיו נחוצים לדרכם שהי' ביום ולכן

אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ (ד) טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי
הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת
מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃
(ה) וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה
הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ (ו) וַיֵּצֵא

תרגום אשכנזי

מאהלצייט צורעכט, אונד בוק אונגעזייערטע פלאדען, אונד זיא אסען.
(ד) זיא האטטען זיך נאך ניכט נידער געלעגט, אלס דיא שטאדטלייטע, דיא לייטע פאן סדום, דאז הויז אומרינגטען, פאן יונג ביז אלט, דאז גאנצע פאלק אויס יעדעם ענדע דער שטאדט.
(ה) זיא ריפען דעם לוט, אונד שפראכען צו איהם: וואו זינד דיא מעננער, וועלכע דיזע נאכט צו דיר געקאממען זינד? ברינגע זיא צו אונס הערויס, דאס וויר זיא נעהער קעננען מאגען. (ו) דא גינג לוט

רש״י

פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב״ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה

תרגום אונקלוס

לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אָפָא לְהוֹן וַאֲכָלוּ׃ (ד) עַד לָא שְׁכִיבוּ וֶאֱנָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי דִסְדוֹם אַקִּיפוּ עַל בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד סָבָא כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵיהּ׃ (ה) וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמָרוּ לֵיהּ אָן גּוּבְרַיָּא דִי אֲתוֹ לְוָתָךְ בְּלֵילְיָא אַפֵּיקִינוּן לְוָתָנָא וְנִידַע יָתְהוֹן׃ (ו) וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי׃ (ז) וַאֲמַר

באור

מהר אברהם בכל עשיותיו וגם לוט לעשות ענות שהם מהירות דקות שנאפות מהר על הגחלים אבל כאן לפי שלנו אצלו, הי' לו שהות לאפות מצות ולעשות משתה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר, כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא כמ״ש רש״י בפסוק וכל שיח השדה טרם יהי' בארץ (בראשית ב' ה'). וכמ״ש שם. ובא אחריו הפעל העתיד טרם יהי', טרם יצמח, טרם יכבה (שמואל א' ג' ג'), על הזמן אשר ממנו ידבר, כי אז הי' הדבר בעתיד, ואם הפרשה בל״א צריך שתעתיק הזמן לעבר, כי כן משפט הלשון ההיא להשב הוראת הזמן על העת אשר בה עומד המדבר, ואז הדבר נעשה כבר, לכן שינה המתרגם האשכנזי הוראת הזמן מעתיד לעבר: ואנשי העיר אנשי סדם. לפי פשוטו הוא לתוספת באור לאנשי העיר שהם אנשי סדם, ויתורגם בל״א במלת (נעהמליך): נסבו, מבנין נפעל מן הכפולים: כל העם מקצה, הכוונ' מכל קצה מן העיר, והוא מקרא קצר כאלו אמר מן הקצה אל הקצה, וכן מתורגם בל״א, ובא להודיע שאפי' א' או עשרה שאמר להבדהם לא נמצא בהם: (ה) ונדעה אתם. במשכב זכר, כי שרש ידע כנוי לשכיבה כמו אשר לא ידעו איש, והאדם ידע את חוה אשתו (בראשית ד' א'). ועיין מה שכתבתי שם. והמתרגם ללשון אשכנז תרגם (קעננען), וכן אשר לא ידעו איש (ערקאננט), כי הכל נוטע מלשון ידיעה ממש, והושאל אל האהב' (ליבען), ואל ההשגחה (פערזארגען) ואל המשגל (בייאוואהנען), ובעל מכלל יופי פי' ונדעה אותם מי הם להרגם ויש מן הרד״ק בשופטים (י״ט כ״ב). אבל לפי מה שרצה לפייסם בשתי בנותיו לזנות עמהן, נראה שהיתה כוונתם למשכב, וכ״כ הרד״ק בסוף דבריו שם: (ו) הפתחה, אל הפתח וה״א שבסוף במקום למ״ד בתחלה, והפתח הוא החלל שבו נכנסים ויוצאים, והדלת הוא הסובב לנעול ולפתוח, ודעת הראב״ע שאין התי״ו שרשית בדלת בעבור שמצא נצרה על דל שפתי (תהלים קמ״א ג'), שנפלה התי״ו עכ״ד, ומה יועילנו שדל שפתי הוא מענין דלת, אולי הוא מלשון דוממות כמו דלו עיני למרום (ישעי' ל״ח י״ד). כאשר חברו המדקדק רבי יונה לענין זה. וכן פי' רש״י שם דל שפתי היא

אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ (ז) וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ (ח) הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ (ט) וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה

הינויס פֿאָר דען איינגאנג דעם הויזעס צו איהנען, דיא טהירע אבער שלאָס ער הינטער זיך צו, (ז) אונד שפראך: מיינע ברידער! האנדעלט דאָך ניכט זאָ באֶזע; (ח) וואָהלאַן! איך האבע צוויא טאֶכטער, וועלכע נאָך קיינען מאַן ערקאַננט האָבען, דיזע וויל איך אייך הערויס ברינגען, טהוט מיט איהנען, וויא אייך גוט דינקט; נור דיזען מֶענערן טהוט ניכטס, דא זיא דאָך אין דען שאטטען מיינעס אָבדאכס געקאָממען זינד. (ט) זיא אנטוואָרטעטען: געהע הינוועג, אונד פֿוהרען פֿאָרט: דיזער איינציגע

תרגום אונקלוס

בִּבְעוּ (כְּעַן) אַחַי לָא תַבְאִישׁוּן: (ח) הָא כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא יְדַעוּנוּן גְּבַר אַפֵּיק כְּעַן יָתְהוֹן לְוָתְכוֹן וַעֲבִידוּ לְהֶן כִּדְתָקֵין בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי עַל כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שְׁרִיתִי: (ט) וַאֲמַרוּ קְרֵב לְהָלְאָה וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא

רש"י

אותם. במשכב זכר כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה [במדב' י"ז] הגה החלי ממך והלאה [שמואל א' כ'] גש הלאה (ישעי' מ"ט) המשך להלן בלשון לעז טריטי"רבוש (ליה דיך צוריק פאָן אונס) Traic-Retire-toi de nous, ודבר בזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה

באור

ספה העליונ', גם לו יהי כדבריו בגימור על דל שפתי, אין להוציא השרש ממלה אחת הבאה על דרך הזרות, ולהניח הרבים, והנכון לדעתי כדעת הרד"ק בשרשים ששרש דלת על משקל קשת, ושוה אליו בנטייתו ובקבוצו, כי כאשר כאמר מן קשת, באיתן קשתו (בראשית מ"ט כ"ד), כן מן דלת, חד בדלתו (מלכים ב' י"ב י'), שניהם בדגש התי"ו, והקבוץ מן קשת, וקשתות נעדים (ישעיה י"ב י"ח), ומן דלת, ושתים דלתות לדלתות (יחזקאל מ"א כ"ד), וכנויי הרבות התי"ו רפוי' בשניהם ומה שהשי"ן דגושה בכנויי הרבים מן קשת בכל ארבעה פעמים שנמצא במקרא בספרים המדוייקים, ואין כן הלמ"ד, כבר כתב הרד"ק בשרשים שרש קשת שאינו מן שם קשת דק מן קשת ע"ש: והדלת סגר אחריו, סגר הסוגר מבפנים אחריו של לוט אחר שיצא אליהם, ויותר נראה שסב על לוט שהוא סגר מבחוץ אחר שיצא אליהם כי ירא פן יבואו בחזקה אל הבית לקחת האנשים, וכן מתורגם בל"א: (ז) אל נא אחי תרעו, בבקשה מכם אל תרעו. וכן מתורגם בל"א כי לשון בקשה: תרעו, שרשו רוע, והוא מבנין הפעיל, ועל המנהג לבוא לביות תריעו כמו תשיבו תקימו, ובא בצירי כמו הכפולים תסבו, ונראה לי שהי' זה להפריד בין ענין זה לענין אחר אשר בשרש זה והוא ענין תרועה כמו תתקעו ולא תריעו (במדב' י' ז'), לכן בא כל שהוא מענין הרעה בצירי אחרי החירק: (ח) הנה, לשון הזמנה וזריזות וכן מתורגם בל"א: האל, כמו האלה: כי על כן באו. על אשר באו כמו כי על כן עברתם (בראשי' י"ח ה') ורבים כמוהו: (ט) ויאמרו גש הלאה, כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה (במדבר י"ז ב'), הנה החצי' ממך והלאה (שמואל א' כ' כ"ב),

וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט
עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ
בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃
(י) וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ
אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת

תרגום אשכנזי

מאן קאם אלס פֿרעמד־
לינג היר אן, אונד וויל
שאָן ריכטער זיין! נון
וואָללען וויר מיט דיר
שלימּמער פֿערפֿאהרען
אלס מיט איהנען; זיא
דראנגען היראויף זעהר
אין דען מאן, אין לוט
נעמליך, אונד גינגען
הינצו, דיא טהירע צו
ערברעכען. (י) דא שטרעקטען דיא מעננער איהרע האנד אויס, בראכטען לוט צו זיך אין דאז

רש"י

לו קרב אליך אל תגע בי [ישעיה ס"ה]. וכן גשה לי ואשבה [שם מ"ט] המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מלין על האורחין איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שהיה מלין על האורחי' האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ישפוט

תרגום אונקלוס

לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָאֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאִישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ בְגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא׃ (י) וְאוֹשִׁיטוּ גֻבְרַיָּא יַת יְדֵיהוֹן וְאַעִילוּ יַת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת דַּשָּׁא אֲחָדוּ׃

באור

גש הלאה, המשך להלן, בלע"ז טריטיד"כוס (נדאה של"ל ריטי"רו ד"י כו"ס, בל"א וייכע פאָן אונס צוריק). ודבר בזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגש בי (ישעיה ס"ה ה'), וכן גשה לי ואשבה (שם מ"ט כ') המשך לצ\דין בעבורי ואשב אצלך, אתה מלין על האורחים איך מלאך לבך (רש"י): ויאמרו, עוד האחד בא וגו': האחד, ר"ע ספורנו פי' היש גם אחד שיעשה כך עכ"ל. פי' הה"א לתימה, אבל קמצות הה"א מורה שהוא לידיעה, וכן ת"א חד אתא, והשמיט הה"א כדרך לשון הארמי. ולפ"ז ביאורו האיש האחד הזה בא לגור בינינו. וכתנו לו תלון אורחים. בעברנו על מדותינו, עתה רוצה לשפוט בינינו. לא נוסף עוד לחון את הגר: לגור, אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו. כן פירש"י, ויהי' א"כ לפ"ז פי' וישפט שפוט שרוצה לשפוט את מעשינו הלדקו אם לא. ואפשר שהוא במשמעו רוצה להתנשא עלינו כשר ושופט עד שלכבודו ולמוראו לא נרע לאנשים שבאו בצל קורתו. ולדעת רז"ל שנעשה באמת שופט עליהם, התחרטו על כך, באמרם שזה היה בסופם. עקב ונשות החסד עם הגר: נרע לך מהם. לת"ד לך מוסכת עלמה ואחרת עמה ושיעורו מלהם, והכוונה נעשה לך רעה יותר מ.ה שנעשה להם, והנה בהסתכל בכפל מלת ויאמרו בפסוק, ואין אחר הא' מאמר ארוך, והוא פלא כמנהג לשון הכתוב, גם בלשון המאמר שהיה מגוכח לנסתר ושב לדבר בלשון נוכח. גש הלאה, נווי לנוכח, האחד בא לגור וישפט שפוט, לנסתר, עתה נרע לך מהם, לנוכח, וכן בדקדוק הטעמים בפסוק זה, כי כפי הנראה סוף המאמר הראשון הוא מלת הלאה, והמאמר השני נמשך מן האחד עד מהם, וראוי לפ"ז להיות במלת הלאה טעם מפסיק יותר, והוא טעם סגולתא ולפניו זרקא, והנראה מכוונת הכתוב שלא היה כל זה מאמר אדם אחד או מאמר כל העם מנער עד זקן, אך עשו כמשפט עם הארץ כאשר יתאספו בערבובי' שכל אחד יעשה בזדון לבו וכפי העולה על רוחו, זה יתקלף וזה ילעג, זה יגעור וזה יגש בזרוע נטויה לעשות המעשים, ויהיה משפט הכתוב שכאשר שמעו את דברי לוט נערו בו כלם ואמרו גש הלאה! והוסיפו קצתם לאמר זה לזה הראית את האחד שבא לגור בינינו, ולא עשינו עמו רק טוב, עתה מה היה בסופו, כשר רוצה להתנשא עלינו, לא נוסיף עוד לעשות חסד כזה! קצתם אמרו ללוט עתה נרע לך מהם, אם לא תגש הלאה, וקצתם נגשו לשבור הדלת: ויפצרו באיש בלוט, לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוסים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותה או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרב' אליה והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שיגש למקום אחר (הרמב"ן), ואף אנקלוס ויב"ע שתרגמו ואתקיפו. אין כוונתם בביאור המלה כן הוא, רק שתרגמו לפי הכוונה, ועכ"ז לא רמוקה היא מן ההבנה כי רבוי

סָגָרוּ׃ (יא) וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ (יב) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר

הויז, אונד דיא טהירע פֿערשלאָסען זיא. (יא) דיא מעננער אבער, וועלכע פֿאַר דעם איינגאנגע דעם הויזעס וואָרען, שלוגען זיא מיט בלינדהייט פֿאָן קליין ביז גראָס, זאָ דאס זיא מידע וואורדען, דען איינגאנג צו זוכען. (יב) דא שפּראכען דיא מעננער צו לוט: האסט דוא עטווא נאָך יעמאנדען היר, איינען איידאם, זאָהנע, טאָכטער, אונד וואס

תרגום אונקלוס

(יא) וְיָת גּוּבְרַיָּא דִּי בִתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְאִיאוּ לְאַשְׁכָּחָא תַּרְעָא׃ (יב) וַאֲמָרוּ גוּבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַאן לָךְ הָכָא חַתְנָךְ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן

רש"י

שפוט ונעשית מוכיח אותנו: דלת. הסובבת לנעול ולפתוח: (יא) פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחלה הפורענות מהם (ב"ר): (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי

באור

הפיוס והבקשה כמעט יכריח את האדם לעבור על רצונו, ולכן תרגם בם המתרגם לל"א בלשון הכנה: (יא) בסנורים. שרשה סנור מרבע אותיות, ורש"י פי' מכת עורון, ואין כוונתו על סימוי עינים ממש, רק כמו שפי' הראב"ע מחשך העין והלב, וכן פי' הרשב"ם מכת עורון ושממון, ולכן תרגם אנקלוס, בשברירייא. שהוא חולה של שגעון ושיבוש המוח, ואל תטעה בלשון רש"י שכתב רק עורון שר"ל עורון ממש, כי בספר (מלכים ב' ו' י"ח), כתב רש"י בפי' כדעת כל המפרשים הנ"ל וז"ל שם, סנורים, חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה עכ"ל, וכן פי' ר' אליה בחור בנימוקיו לס' השרשים שרש סנור, והארכתי בזה ליישב מה שחפשו למצא הפתח אחר שנתעורו, וכי שוטים היו שלא להרגיש המופת העצום הזה אשר כמה מאות או אלפים אנשים נסמו עיניהם ברגע א', והיה להם לדעת כי יד ה' עשתה זאת על גודל רשעם, אבל בתמהון הלב היו רוצי' הדלת ועכ"ז לא יכלו להגיע אלי' לשבר', וגם לא הרגישו השממון הבא ולא ידעו כי מאת ה' היתה להם כל זאת: וילאו. הרשב"ם פי', פירושו לא יכלו עוד למצוא הפתח, לא בקשו הפתח, וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז' י"ח), לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם וכן הוכיח לבסוף ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר (שם כ"א), ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל כמו ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמי' כ' ט'), וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישעי' ט"ז י"ב), וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מי יוכל (איוב ד' ב'), כלומר בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורים אתה נלאה, כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואמרת ועצר במלין מי יוכל עכ"ל, ואין כוונת הרב ז"ל להוציאו מענין היגיעה לגמרי, שמצאנוהו פעמים רבות על הכוונה בזאת, ובלתי סובל כוונה אחרת כמו עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכה ו' ג'), את כל התלאה (שמות י"ח ח' ובמדבר כ' י"ד ונחמיה ט' ל"ב), ורבים כמוהם, והנה באמת היגיעה ומעוט היכולת קרובים בענין, כי היגע בדבר ונלאה לעשותו מקצר יכלתו להגיע אל התכלית, ובשביל שאמר הכתוב שנלאו למצא הפתח ולא אמר לבקש, לכן ביארו הרב ז"ל שהוא כמו לא יכלו, ואולם מה שכתב שלא בקשו הפתח כלל הוא בלתי מכוון בפי' הכתוב, ויתכן שתהיה הכוונה יגיעה ממש שחפשו הפתח ולא מצאוהו מגודל תמהון הלב, ושעורו וילאו לבקש כדי למצא הפתח, והכתוב מזכיר תכלית המעשה שהיה מציאת הפתח, ות"א ולאיאו לאשכחא תרעא, והמתרגם האשכנזי באר כפי הכוונה: (יב) עד מי לך פה, שיעורו מי לך עוד פה, ור"ל העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית: חתן וגו'. לשון רש"י אם יש לך חתן או בנים ובנות, הוצא מן המקום ואם כן יהיה דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות. ור"א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך, ויתכן שהיה לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה

הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ (יג) כִּֽי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּֽי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ (יד) וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּֽי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃

צ׳ דגושה

דיר אין דער שטאדט אנגעהאֶרט, פֿיהרע אוים דעם אָרטע הינאוים. (יג) דען וויר פֿערדערבען דיזע געגענד, וויל דאז געשרייא איבער זיא פֿאָר דעם עוויגען זאָ גראָם איזט, זאָ האט רער עוויגע אונם אבגעזאנדט, זיא צו פֿערדערבען. (יד) לוט גינג אוים, אונד רעדעטע מיט זיינען שוויגערזאֶהנען, דיא זיינע טאֶכטער נעהמען זאָללטען, ער שפראך: אויף! געהט אוים דיזעם אָרטע הינוועג, דען דער עוויגע פֿערדערבט דיזע שטאדט. ער וואר אבער אין דען אויגען זיינער שוויגערזאֶהנע, וויא איינער דער שערץ טרייבען וויל.

רש"י

יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן בניך ובנותיך. ואם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו.

תרגום אונקלוס

אַתְרָא׃ (יג) אֲרֵי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יָת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי סְגִיאַת קְבֵילְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ (יד) וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְנָתֵיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי

באור

סבור שבניו ישמעו לו וכאשר לקח: עליו חתניו וארכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק המצואים אתו בבית (הרמב"ן), וכן תרגם אנקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, והרא"ב"ע כתב והנה פה טענה על האומר כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתים אנחנו גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר עכ"ל, ועיין בפי' מהר"י אברבנאל שהלחץ בעד הדרש לייטב קושיותיו של הרא"ב"ע עליו, ויפה כחו וחילו. אבל לא הי' צריך לכל הטורח הזה, כי ידענו שכן משפט הדרש לפעמים שלא ישגיחו אליו כל פרטי הכתובים, ודי לו אם ימצא מלה אחת או פסוק אחד אשר עליה יבנה יסודו, והנה פה מפורש במדרש כדברי כי ז"ל (בפ' כ' סי' י"ח) ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו וגו' מי היה זה רפאל, אתיבון (פי' הקשו) והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב ויהי כהוציאם אתם החוצה, אמר לי' קרון דבתריה (פי' קרא מה שכתוב אחריו) ויאמר המלט על נפשך עכ"ל, הנך רואה שלא חש להשיב לו על קושייתו שכתוב ויוציאוהו ויניחוהו כהוציאם בלשון רבים, רק הראה לו מקום אחד אשר יסמוך עליו הדורש ודי לו בזה. ולכן גם המקשה קיבל תירוצו. כי באמת יעסק הפיכת סדום והצלת לוט על שניהם יקרא כי זה עוזר לזה ולא היו יכולים לעשות דבר זה בלא זה, רק חז"ל אחרי שמצאו בכתוב פעמים בלשון יחיד, וסמכו על זה מאמרם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות ואמרו שהאחד היתה עיקר שליחותו להפוך הערים והשני להציל את לוט: (יג) צעקתם, לעקת העשוקים הנועקים עליהם: וישלחנו, משקל דגש. ואע"פ שכל שליחות של שלוחים החוזרים כתוב בהם וַיְשַׁלַּח משקל רפי, באלו כתב משקל דגש. לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב ובן בהמת אשלח בם (דברים ל"ב כ"ד), ישלח בם ערב (תהלים ע"ח מ"ה) (הרשב"ם): לשחתה, לשחת העיר כי העיר בכלל המקום שזכר, אבל מקום על הרוב לשון זכר הוא: (יד) חתניו לקחי בנתיו, לפי פשוטו לא היו לו רק שתים והיו מאורסות לב' אנשים מאנשי סדם, וכן ת"א סתם, כלשון המקרא נסבי בלשון בינוני, ולכן מתורגם בל"א (דיא זיינע טאָכטער נעהמען זאָללטען) כי חתן יקרא גם טרם הנשואין בעודנו ארוס, אמנם רש"י פי' ע"פ המ"ד כי חתניו הם בעלי

(טו) וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ (טז) וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ

תולדות אהרן ויאיצו פסחים נ"ד, א': הנמצאות יבמות ע"ז, א':

(טו) אלס דער מאָרגען אנבראך, דראנגען דיא ענגעל אין לוט, אונד שפראכען: אויף! נים דיינע פֿרויא אונד דיינע ביידען טאָכטער, דיא געגענווערטיג זינד, דוא מאָכטעסט זאָנסט דורך דיא זינדע דער שטאדט מיט אומקאָממען. (טז) אלס ער נאָך פֿערווײלטע, ערגריפֿפֿען דיא מעננער איהן, זיינע פֿרויא אונד

תרגום אונקלוס

מְחַבֵּיל יְיָ יַת קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַאֵיךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי׃ (טו) וּכְמֵיסַק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ מַלְאָכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יַת אִתְּתָךְ וְיַת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכָחָא מְהֵימְנָן עִמָּךְ דִּילְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא׃ (טז) וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גוּבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא דְאִתְּתֵיהּ

רש"י

שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להציל ומ"א יש וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור (דברי' ב') מתורגם עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. אחד מהם היה

באור

ב' בנותיו שהיו נשואות כבר, ולוקחי בנותיו הם שאותן שבבית ארוסות להם, ולדבריו תחסר וי"ו העטוף, כאלו כתוב חתניו ולוקחי בנותיו, והרלב"ע עם שהסכים ג"כ להרבות בנותיו, מ"מ אינו מחלק לשנים חתניו לוקחי בנותיו רק מפרש חתניו שהם לוקחי בנותיו, שלקחום כבר ומתו בסדום ואותן שבבית לא היו ארוסות, וכ"ה דעת יב"ע שתרגם חתנוי דנסיבו ברתיה. בלשון עבר, אבל מה שכתב הרלב"ע והעד הנמצאות, אין עדותו עדות כלל, כי אין הנמצאות מיעוט על המתות שאינן נמצאות עוד, רק הוא לתוספת ביאור מדברי המלאכים שאמרו אליו׃ לא תשתדל עוד להציל את חתניך כי אין פנאי עוד רק לקחת אשתך ובנותיך לפי שנמצאים כעת אתך, ומלת הנמצאות חוזרת גם על אשתך, והנגינה תעיד על זה בעבור שמלת אשתך באזלא שהוא טעם מפסיק פחות מן התרין פשטין שבמלת בנתיך, ונתוח המאמר כן הוא: קום | קח־את־אשתך | | ואת־שתי־בנתיך | | הנמצאת | | | , אבל לפי דברי הרלב"ע שהנמצאות אינגו שב רק על הבנות יהי' כן נתוח המאמר, קום | קח־את־אשתך | | ואת־שתי־בנתיך | הנמצאת | | , ודאוי להיות קום בלגרמי' וקח במונח ואשתך ברביע שהוא טעם מפסיק יותר מן התרין פשטין ודוק: כמצחק, כמו איש מלחק, כן מתורגם בלשון אשכנז, ויב"ע תרגם והוה פתגמא כתימהא כגבר מגחיך בעיני חתנוי, והוסיף מלות כאלו כתוב ויהי הדבר כתימה, והוא היה כמלחק בעיני חתניו: (טו) וכמו השחר עלה, וכאשר עלה השחר, ומלת כמו היא להשערת הזמן, ונכון הוא לפרש שלא עלה השחר עדיין רק שהיה הזמן קרוב לעליית השחר, וכן תרגם יב"ע. וכאישון מיסק קריצתא הוה למיסק, ותהי' כב"ף כחצות הלילה (שמות י"א ד'), ובל"א ראוי לתרגם (אונגעפֿעהר אום דער מאָרגען זאָללטע אנברעכען): ויאיצו, לשון מהירות ודחיקה וענינים קרובים המה כי הדוחק על חבירו לעשות איזה דבר הוא ממהר עליו, ולכן ת"א ויב"ע, ודחיקו, וכן מתורגם בל"א: לאמר, ויאמרו: הנמצאת, המזומנות לך בבית להצילם, כן פירש"י, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, וא"ת דרך דרש דאשתכחא מהימנן עמך, ור"ל שלא נחקו עליך כארוסיהם: פן תספה, תהי' כלה, ולא ידעתי כוונת רש"י שהולרך להביא ראיה מן לשון אדמי עד תם כל הדור (דברים ל"ב י"ב), מתורגם עד דסף כל דרא, והלא שביה הוא בפסוק כמו למעלה האף תספה, שהוא פועל יוצא, והנפעל ממנו ויש בספה בלא משפט (משלי י"ב כ"ג), או במלחמה ירד ונספה (שמואל א' כ"ו י"א), והעתיד מבנין נפעל עתה אספה (שם כ"ז א'): בעון העיר, בעבור עון יושבי העיר, וכן תרגם יב"ע:

(טז) ויתמהמה, לשון עכוב, ודעת הרלב"ע כי שרשו מהה והפ"א כפול', ולדעת הרד"ק

הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ (יז) וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־

זיינע ביירען טאָכטער בייא דער האנד, דא דער עוויגע זיך זיינער ערבארמטע, פיהרטען איהן הינויס, אונד ליסען איהן אויסער דער שטאדט. (יז) אלס זיא הינויסגעפיהרט האטטען, זאגטע איינער: נון רעטטע דיין לעבען, זיה דיך ניכט אום, אונד שטעהע אין דעם גאנצען קרייזע ניכט שטילל, רעטטע דיך אויף דען בערג, דאס

רש"י

שליח להצילו וחבירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו (ב"ר): (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה (בראש' י"ב). ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו' (שם י"ג) אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשקולי"ר בלעז (ענטקאָמען) Escamper, וכן והמליטה זכר [ישעיה ס"ו] שנשמט

תרגום אונקלוס

וּבִידָא דְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ בְּרַחֵם יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא׃ (יז) וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ לָא תִסְתְּכֵי לַאֲחוֹרָךְ וְלָא תְקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵיב

באור

במכלול (ד' קטן דף קפ"ה ע"ב), שרשו מהה והעי"ן כפולה, וענ"ז כמסתפק הוא, ולכן בשרשים הביאו לבדו בסוף אות הה"א ועשה ממנו שרש מהמה: ויחזיקו האנשים. אמר ר"א כי ויחזיקו יבאר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ (שמות י"ב ל"ג), אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם (הרמב"ן): בחמלת ה' עליו, לא בזכותו רק בחמלת האל ורחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאו בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה (הרמב"ן), ובל"א מתורגם כפירושו הראשון, ומלת בחמלת איננה מקור רק שם המקרה והוא סמוך ויהי' ביאורו לפ"ז בחמלת ה' (אשר היתה) עליו, וכן תרגם יב"ע, כד חייסא מן קדם ה' הות עלוי, ואנקלוס עשה ממנו פעל כפי הכוונ', וכ"ה מתורגם בל"א: (יז) כהוציאם אתם. המקור בבואו עם הכ"ף לפעמים תהי' הוראתו קרוב אל השם, ולכן תהי' הוראת כנוי כהוראת כנויי השמות המורים על הפועל והם כטעם שלי שלו שלהם, ואם תהיה מלת כהוציאם מאופן זה מן המקור תהיה ביאורה כהוציא שלהם והכנוי רב על המלאכים הפועלים ההוצאה, ולפעמים תהי' הוראתו כהוראת הפעל ממש כשמע עשו (בראשית כ"ז ל"ד), פי' כאשר שמע, ואז תהי' הוראת כנויו כהוראת כנויי הפעלים המורים על הפעול, ואם תהיה מלת כהוציאם מהאופן הזה תהי' ביאורה כהוציא אותם, ותהי' מלת כהוציא שבה על הפועל, והכנוי חוזר על הפעול להודיע מינו ומספרו, והם לוט ואשתו ושתי בנותיו, ואין לבאר פה מהענין הב' שיורה הכנוי על הפעול במקום אותם כי כבר נאמר אחריו אות' בפירוש, ולכן צריך לפרש שהוא מהענין הא' והוא מקור ממש שיורה על הפעול' מופשטת מהפועל והכנוי יורה על הפועל ומלת אותם על הפעול, ועפ"ז תבין המאמר הקצר של הראב"ע פה: ויאמר, יב"ע תרגם, ובדר חד מנהון לסדום לחבלותה וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה, וכן מתורגם בל"א (זאגטע איינער): המלט על נפשך. כמו בנפשך, כלומר המלט מהר ממקום זה למען תהי' לך נפשך לשלל, ואונקלוס ויב"ע שתרגמו, חוס, תרגמו הכוונ' ולא כהוראת המלה, כי להלן בענין נזכר שרש זה עוד איזה פעמים ותרגמוס בשרש שזיב, ורש"י כתב המלט לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אישקול"יר בלעז (עסקאמפ"זער). מלה ישנה בל' אשכ', (בל"א ענטשליפפען), וכן והמליטה זכר (ישעי' ס"ו ז') שנשמט העובר מן הרחם עכ"ל: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר, הזהירו לבל יתעכב בדרך לא מרגין להביט אחריו מה

הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃
(יח) וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי*׃
(יט) הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ
וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי
לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל
לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה

* קדש
תולדות אהרן ויאמר שבועות ל"ה, ב':

תרגום אשכנזי

דוא ניכט מיט אומקאָמעסט. (יח) דא שפראך לוט צו איהנען: ניכט דאָך מיין הערר! (יט) דיין דינער האט נון איינמאל אין דיינען אויגען געוואָגענהייט געפֿונדען, אונד דוא האסט מיר דיא גראָסע גנאדע ערציינט, מיינע פערזאָן בייס לעבען צו ערהאלטען; נון אבער קאן איך מיך ניכט אויף דען בערג רעטטען, דאז אונגליק מאָכטע מיך

תרגום אונקלוס

דִּלְמָא תִלְקֵי׃ (יח) וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנָי׃ (יט) הָא כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וְאַסְגֵּיתָא טוּבָךְ דִּי עֲבַדְתָּ עִמִּי לְקַיָּמָא יָת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּיזָבָא לְטוּרָא

רש"י

העוזר מן הרחם כצפור נמלטה [תהלים קכ"ד] לא יכלו מלט משא [ישעיה מ"ו] להשמיט משא הרעה שנקביה: (יח) אל נא אדני. רבותינו אמרו [שבועות ל"ה] שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע.

באור

ועשה בחתניו ובכל רכושו, ולא תאונם בעבור יגיעת מרוצתו מהר להנפש מעט, כי פן ישתכן, גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י"ג כ"ב). וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראשית ל"ב ל"א): (יח) ויאמר לוט אליהם. אל שניהם, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א. אבל יב"ע תרגם, לותיה: אל נא, אל תצריכוני לעלות ההרה כי לא אוכל למהר פעמי כל כך, ונא לשון בקשה, ואונקלוס תרגם. בבעו כען, ולא תרגם מלת אל, וכן יב"ע לא תרגמה, ואולי יאחר מלת אל כפי' רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל שהביא הראב"ע כי אל נא מגזרת הואל לשון רצון הִתְרַצֵּה נא אלי, ותהי' מלת בבעו תרגומו של אל כפי הנזכר', וכאן תרגום של נא שפירשו מלשון עתה: אדני, רש"י פי' שהוא קודש כפי מה שאמרו חז"ל בשבועות (דף ל"ה ע"ב) ובמס' סופרים (פ"ד ה"ז), וכתב ותרגומו בבעו כען ה', עכ"ל, ואין כוונתו שאונקלוס תרגם כן. כי באונקלוס נמצא ההפך, רבוני, גם דרכו של רש"י לומר וא"ת או ות"א, רק פירושו ותרגומו שצריך לתרגם כן, אבל בנוסחאות החומשים הישנים מצאתי בבעו ה' כנוסחת רש"י אך הושמטה מלת כען, ועיין מה שכתבתי בת"ס כי מפרשי הפשט ילכו לדעת לבאר הכתוב ע"פ פשוטו של מקרא, והדרש' תדרש לכן גם פה הראב"ע ורבי' בחיי פירשהו לשון חול וכן מתורגם לפנינו בתרגום אונקלוס, ואחריהם הלך המתרגם לל"א, והראב"ע כתב שראוי להיות הנו"ן בפתח ונקמצה מפני ההפסק, א"כ הוא לשון רבים כי לשניהם התחיל לדבר כמ"ש אליהם, ואח"ז בפסוק השני השב דבורו אל האחד אשר חשב שהוא גדול מחבירו: (יט) להחיות את נפשי. להשאירני חי: תדבקני, יש בשרש זה ב' ענינים הא' ענין חבור, והב' ענין השגה, וכן תרגום וישיגם ואדבקינון ואינו זו מלשון חבור כי המשיג את חברו דבק בו. כ"כ הרד"ק בשרשים שרש דבק, ובא פתח גדול תחת פתח קטן בלמ"ד והראוי תְּדָבְקֵנִי בציר"י: ומתי, התי"ו דגושה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל, והחסירוהו לקושי פגישת שתי תוי"ן כמו אתו תשחית וְכָרַתָּ (דברי' כ' כ'), וענין כוונת חבור הפסוק לפי כוונת המתרגם לל"א הוא כן, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו' להחיות את נפשי

וָמֵתִּי׃ (כ) הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי (כא) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר

ת"א הנה סס סס: קרבה שבת י', ג': אמלטה סס סס:

תרגום אשכנזי

צו געשווינד ערדייכען, אונד איך דאך שטערבען. (כ) זיהע! דיזע שטאדט היר איזט נאהע, דאהין צו פֿליכטען, זיא איזט אויך קליין; ערלויבע, דאס איך מיך דאהין רעטטע (זיא איזט יא נור זא קליין), דאמיט איך אם לעבען בלייבע. (כא) יע-נער שפראך צו איהם:

תרגום אונקלוס

דִּלְמָא תְעַרְעִנַּנִי בִישָׁא וְאֵימוּת׃ (כ) הָא כְעַן קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵיעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אִשְׁתֵּיזֵיב כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּים נַפְשִׁי׃ (כא) וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דִּי בְּעֵיתָא עֲלַהּ׃

רש"י

וכן אמרה הצרפית לאליהו באת אלי להזכיר את עוני [מלכים א' י"ז] עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין [שבת פ"ק] ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מת פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ונחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנא' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער הוא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. זה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי

באור

(באופן שאמלט ההרה, אך) אנכי לא אוכל להמלט ההרה (ולבא שמה מהר, כי יראתי) פן תדבקני הרעה (בטרם אבא שמה) ומתי (ר"ל ועכ"ז אמות בטרם אמלט. ולא יועיל לי חסדך, לכן אבקש) הנה נא וגו': (כ) קרבה לנוס שמה, לפי פשוטו שאיננה רחוקה כמו ההר ואוכל מהר לנוס שמה, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א: והוא מצער, קטנה מגזרת צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו שגל (הראב"ע) ור"ל שהוא תאר אל עיר ור"ל עיר מצער, ולפי שעיר ל' נקבה ראוי להיות, עיי' לעירה, וכמוהו שגל ע"ש המשכב והמשגל מתולדת האש' כן וראוי להיות בסימן הנקבה, והכונ' בעבור שעיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה עתה שאין בה רוב חוטאים: אמלטה נא שמה, תן לי רשות להמלט שמה: הלא מצער הוא, הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת שמה ברביע מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת הוא, ועד"ז, אמלטה נא שמה (הלא מצער היא) ותחי נפשי, ואז תחי' נפשי כי אנצל שם: (כא) גם לדבר הזה, לא דייך שאתה נצול אלא אף כל העיר אציל בגללך: לבלתי הפכי, עיין בת"ס מ"ש בענין דגשות הכ"ף, ויהי' שם המקרה שהנפרד ממנו הוֹפֵךְ וענינו כמו שם הַהֲפֵכָה,

ויהי' פירושו לבלתי עשה הפיכתי בעיר הזאת, וקצת דחוק הוא אבל הדגש שבכ"ף לחצני לפרש כן, כי אם היה מקור עם הכנוי ראוי' להיות הכ"ף רפוי' כמו ויהי בשכבו (רות ג' ד'), על רדפו בחרב אחיו (עמוס א' י"א), או ישי' שם המקרה במקום המקור, כנודע שמחמת קורבתם רגילים להתחלף ולבא זה במקום זה, וזאת תהי' ג"כ כוונת רש"י בת"ס הפכי, הופך אני, והי' ראוי לפרש הוֹפֵךְ שלי או הָפוּךְ שלי, רק שכתב כן לפרש הכוונה, אבל אין כונתו שיהי' בינוני,

אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ (כב) מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי
לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה
עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ (כג) הַשֶּׁמֶשׁ
יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃
(כד) וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־
עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־

תולדות אהרן. המטיר סנהדרין נ"ח, ב', פ"ד ב':

אויך אין דיזער זאכע ווילל איך דיר צו געפאללען זיין, דאס איך דיא שטאדט ניכט אומקעהרע, פאן וועלכער דוא געשפראכען האסט. (כב) איילע! רעטטע דיך דאהין, דען איך קאן ניכטס טהון, ביז דוא דאהין קאממסט; דארום נעננט מאן דיא שטאדט צוער. (כג) אלס דיא זאננע אויפגינג, קאם לוט צו צער אן. (כד) דער עוויגע ליס אויף סדום אונד עמרה שוועפעל אונד פייער רעגנען, פאן

תרגום אונקלוס

(כב) אוֹחִי אִשְׁתֵּיזֵיב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר׃ (כג) שִׁמְשָׁא נְפַק עַל אַרְעָא וְלוֹט עָאל לְצוֹעַר׃ (כד) וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדוֹם

רש"י

רואי מדי דברי בו [וירמי' ל"א]: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנ' עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מה' עובדין לחמה ומה' ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מה' ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש [מכילתא בשלח]: מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם [מלכים א' א'] ולא

באור

ורא' לזה שכל הראיות שהביא המה מקורים כמו עד בואי, אחרי רואי, מדי דברי בו: (כב) קרא, הקורא: צוער, על שם והוא מצער: (כג) השמש יצא על הארץ, הרד"ק בשרשים שרש עין פי' יצא הזהיר, ואין צורך להוציאו מפשוטו כי היציאה הפך הביאה, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ושמש פעם לי זכר במקרא ופעם ל"נ: ולוט בא צערה, הוי"ו פה לחבור ב' המאמרים המתיחסים בזמן, וביאורו, כאשר יצא השמש על הארץ, אז בא לוט לצער, ובל"א (אלס דיא זאננע וכו', קאם וכו'): (כד) וה' המטיר, לפי פשוטו תהיה גם הוי"ו הזאת לחיבור המאמרים שבפסוק שלפניו שתתיחס אליהם בזמן, ואומר עוד כי שב על מאמר השמש יצא על הארץ, ומאמר ולוט בא לצערה הוא כמו מאמר מוסגר ולכן בא בסוף פסוק שהוא מפסיק יותר מן האתנח שבמלת הארץ כי כן מנהגו המאמר המוסגר לפעמים בס"פ כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' ט'), ויהי' ביאורו: כאשר יצא השמש על הארץ (ולוט בא לצערה) אז המטיר ה' וגו', ובל"א (אלס דיא זאננע אויפגינג זא עבען קאם לוט צו צער אן) זא ליס דער עוויגע אויף סדם אונד עמרה שוועפעל אונד פייער רעגנען); המטיר, שם מטר יורה על הגשם, אמנם הפעל ממנו הושאל גם לשאר הדברים היורדים מן השמים כמו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שם ט"ז ד'), ועניינו אוריד, וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים ע"ח כ"ז), וכן כאן פירושו הוריד, או הוריד מטר עם גפרית ואש: על סדם ועל עמרה, הזכיר אלו הב' לפי שהיו הגדולות שבהן: מאת ה', לפי פשוטו דרך המקראות לדבר כן והראוי אמרו כמו ויאמר למך וגו' נשי למך (בראשית ד' כ"ג), ולא אמר נשי ורבים

הַשָּׁמָיִם׃ (כה) וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ (כו) וַתַּבֵּט

ת"א ויהפוך ב"מ ס"ו, ב': ותבט ברכות נ"ד, ע"ב:

איהם, דעם עוויגען, פֿאָן דעם הימּמעל הער- אב. (כה) ער קעהרטע אללע דיזע שטעדטע אום, אונד דען גאנצען קרייז, אונד אללע בע- וואָהנער דער שטעדטע, אונד דאז געוועכס דעם ערדרייכס. (כו) אלס זיינע פֿרויא הינטער איהם צוריק זאה, ווארד זיא

רש"י

אמר מעבדי. וכן אחשורוש אמר בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. זהו שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו' [איוב ל"ו]. כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים [שמות ט"ז]: (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו' [איוב כ"ח]: (כו) ותבט אשתו מאחריו.

תרגום אונקלוס

וְעַל עֲמֹורָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ (כה) וַהֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל מֵישְׁרָא וְיָת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְאַרְעָא׃ (כו) וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא דִמְלְחָא׃

באור

כמוהו, כן פי' רש"י והראב"ע, וכ"ה בת"ר ובגמ' דסנהדרין (דף ל"ח ע"ב), אבל הרשב"ם כתב ז"ל וה' המטיר, המלאך גבריאל, (שנקרא על שם שולחו). מאת ה', שכינה ממש, וכן הוא בבראשית רבה ובתנחומא עכ"ל, ור"ע ספורנו כתב ז"ל לא שהעלה נשיאים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע עכ"ל: (כה) ויהפך את הערים האל, לשון ר"ע ספורנו שנה הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם (תהלים ק"ה כ"ט), והפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כ"ט כ"ב). כמשפט כל לחות תפול מעורב עם חלקים שרופים עכ"ל, וכן פי' מהר"י אברבנאל, ואין דעתי נוחה בביאור זה, כי רוב לשונות ההפוך הבאים במקרא להורות על הפיכת הגשם לגשם אחר נזכרו שניהם והגשם שנתהוה מחדש יחובר עם למ"ד בתחלתו כמו הפך את מימיהם לדם, והמטה אשר נהפך לנחש (שמות ז' ט"ו), ולפעמים תפול הלמ"ד, אבל שני הגשמים יוזכרו בפסוק כמו ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח') (ואולי למ"ד של למעינו מושכת עוד אחרת בנגד אל אגם), וכן בתכונות נפשיות והפכתי אבלם לששון (ירמיה ל"א י"ג), והפכתי חגיכם לאבל (עמוס ח' י'), ההפכים ללענה משפט (שם ה' ז'), שתי התכונות נזכרות. ולמ"ד על המחודשת, משא"כ רוב לשונות ההפך המורות על ההפיכה המקומית אין אחריהם שם אחר ולא למ"ד, וכיון שבכל מקום שנזכר הפיכת סדם במקרא לא נתלוה עמו שם אחר עם למ"ד בתוכחה או בלי למ"ד, תהיה ההפיכ' כהוראת ה הפשוטה הפיכה מקומית ממטה למעלה. כאשר קבלו חז"ל בבראשית רבה ואמרו ארבעתן יושבות בסלע אחד ובא מלאך והפכן מלמעלה למט' שנאמר בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כ"ח ט'). ואנכי לא ידעתי מדוע נלאים בניסי האל ונפלאותיו, ומה בצע כי נרוויח בנסים המופלאים אשר גבהו עד רום שמים, כאלו זרת מהם להקטינם, ומה גדול הי' הנס העצום הזה בארץ אשר היתה כגן עדן דשנה ורעננה, וכמו רגע היתה לשממות עולם וירד שאונה והמונה ועלז בה, ולא חלו בה ידי הטבע כלל, כי לא נראו בה אותות החורבן אף רגע טרם זה, כאשר כתב ר"ע ספורנו על מאת ה' מן השמים וכבר העתקתי דבריו, וכתב מהר"י אברבנאל שזהו ג"כ כוונת הכתוב השמש יצא על הארץ להודיע שלא הי' שם כדרך הטבע אשר טרם המטר יתקדרו שמים בעבים וזוהר השמש אינו נראה, רק שהיה להפך שהשמש זרחה על הארץ: (כו) ותבט אשתו מאחריו, כתב הרד"ק בספר השרשים שרש אחר ז"ל פי' אשתו שהיתה מאחריו הביטה אחריה עכ"ל, ויהי' שיעורו ותבט אשתו (אשר) מאחריו, אבל הכוונה לא תסכים עמו, ולכן נראה נכון דעת המפרשים שהביטה מאחרי לוט שהי' הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט: ותהי נציב מלח, ונעשית מצבת מלח, ואמר נציב כי כמו שהיתה נצבה עומדת כשהביטה אחריה כן שבה מלח בקומתה, כי היה שם ג"כ מלח בין הגפרית וגם, ואף

אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃
(כז) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃
(כח) וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־
פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר
הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ (כט) וַיְהִי בְּשַׁחֵת
אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ
הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב

ת״א וישכם ברכות ו׳, ב׳, כ״ה, ב׳. יומא פ״ח, ב׳: עלה מנחות כ״ו, ב׳: בשחת ברכות ו״ד׳ ב׳:

צו איינער זאלצזיילע. (כז) אברהם בעגאב זיך דעם מאָרגענס פֿריה אן דען אָרט, וואָ ער פֿאָר דעם אנגעזיכטע דעס עוויגען געשטאנדען. (כח) שויעטע היז נאך דער זייטע פֿאָן סדום אונד עמורה, אונד נאך דער גאנצען זייטע דעס קרייזלאנדעס, אונד זאה אויס דער ערדע איינען רויך אויפשטייגען, וויא דער רויך אויס איינעם קאלקאָפֿען. (כט) אלזאָ, דא גאָטט דיא שטעדטע דעס קרייזעס פֿערדערבטע, דאכטע גאָטט אן אברהם, אונד שיקטע לוט מיטטען אויס דער פֿערוויסטונג הינוועג, דא ער נעמליך דיא שטעדטע אומקעהרטע, אין וועלכען לוט געוואָהנט האטטע.

תרגום אונקלוס

(כז) וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דִּי מְשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בְּצַלּוֹ קֳדָם יְיָ׃ (כח) וְאִסְתְּכִי עַל אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא דְמֵישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְאַרְעָא כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא׃ (כט) וַהֲוָה כַּד חַבֵּיל יְיָ יָת קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵיב

רש״י

מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. במלח חטאה ובמלח לקתה. אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה [ב״ר]: (כח) קיטור. תימור של עשן טורק״א בלע״ז (איינע פעכפֿאקקעל, היר: דיא דאָפֿאָן אויפשטייגענדע רויכזייזע) Torche, כבשן. חפירה שסורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך

באור

שלא נזכר פה, הנה מפורש במקום אחר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו׳ כמהפכת סדם וגו׳ (דברים כ״ט כ״ב), ושם היה יורה לפעמים על השתנות ההויה לדבר אחר כמו שכתבתי בפסוק והי׳ טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י״א ח׳): (כז) וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו׳, שיעורו ללכת אל המקום, והמתרגם האשכנזי תקן זה בלשונו: (כח) וישקף על פני סדם וגו׳, לדעת אם כמלאו שם עשרה וכילולו אם לאו (הרשב״ם): קיטר, תימר של עשן טור״קא בלע״ז, [עאָרטשי, בל״א (בראַנדפֿאַקקעל)] (רש״י), והוא מגזרת קטורת: הכבשן, חפירה שסורפין בה את האבנים לסיד, או אשר מבשלין בו כלי החרש, והאש דולקת בה תמיד: (כט) ויהי בשחת וגו׳, ויזכר וגו׳, הפסוק הזה כלל עיקר הצלתו של לוט אחר שספר בפרט, כדרך הכתוב, ועם זה הודיע ג״כ שעיקר הצלתו היתה בזכותו של אברהם, והוי״ו של ויזכר מחברת ב׳ המאמרים המתיחסים בזמן, ובל״א (אלס, דאַ): בהפך, כאשר הפך, וכן ת״א כד הפך: אשר ישב בהן לוט, באחת מהן, וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים י״ב ז׳), פי׳ באחת מערי גלעד, ועל עיר בן אתנות (זכריה ט׳ ט׳) פי׳ בן אתון אחת מהאתונות, וכן באש ישרפו אתו ואתהן (ויקרא כ׳ י״ד), ואת אחת מהן והיא האחרונה שנשאת באיסור: (ל) בהר, הידוע שאמר לו המלאך, ולא ירא לשבת בהר כי חשב שההפכ׳ לא תתפשט יותר כמו שהורה לו המלאך באמרו ההרה המלט:

בְּהֵן לוֹט׃ (ל) וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב
בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת
בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃
(לא) וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה
אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ
כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ (לב) לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־
אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ

(ל) לוט גינג פֿאָן צוער הינויף, אונד בעזעטצטע זיך אויף דעם געבירגע, אונד זיינעביידען טאָכטער מיט איהם, דען ער פֿירכטעטע זיך, לענגער אין צוער צו בלייבען, אונד וואָהנטע מיט זיינען ביידען טאָכטערן אין איינער האָהלע. (לא) דא שפראך דיא עלטעסטע צור יינגסטען: אונזער פֿאטער איזט אלט, אונד קיין מאן איזט מעהר אים לאנדע, דער אונס בייאוואָהנען קאָננטע נאך דער אויף דער גאנצען ערדע איבליכען ווייזע. (לב) וואָהלאן! געבען וויר אונזערן פֿאטער וויין צו טרינקען, אונד לעגען אונס בייא איהם, דאס

רש"י

חס הקב"ה עליו [ב"ר]: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות

תרגום אונקלוס

בְּהֵן לוֹט: (ל) וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְחֵיל לְמֵיתַב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: (לא) וַאֲמָרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא: (לב) אִיתָא נַשְׁקֵי יַת

באור

כי ירא לשבת בצוער, להתעכב עוד בלוע' מפני שהיא מן המקומות שנגזר' עליהן ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום, חשב בלבו כי לא יצריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההר' ואולי יהפוך העיר: וישב במערה, להסתר שם מזרם וגשם: (לא) הבכירה, הרמב"ן כתב וז"ל אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה, (כוונתו לפי שכבר היה לו שתי בנות נשואות כמו שפי' למעלה ומסתמא לא השיא הצעירות לפני הבכירות, וא"כ איך יקרא פה הגדולה בכירה, לכן אמר שיתכן שהיה לו אשה אחרת והיו הנשואות מן אשתו הראשונה ואותן שנולדו מן השניי', ואחת מהן בכירה ואחת מהן צעירה), ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באחיו יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון יקרא בכורים וכן בכורי דלים (ישעי' י"ד ל'), המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו' כ"ו), וכן תרגם אונקלוס רבתא עכ"ל, כי בכל מקום שהכתו' במלת בכור על הפטר רחם לאמו או הראשון לאביו מתרגם אונקלוס בוכרא, ולפי מה שפירשנו שאין הכרח שהיו לו שתי בנות נשואות, יהיה פי' בכירה כפשוטו: אבינו זקן, ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ, שבודאות היו שכל העולם נחרב שהביא מבול של אש, ור"ע ספורנו פי' אבינו זקן, ולא יתאמן להרחיק נדוד אל ארץ אחרת, ואיש אין בארץ לבוא עלינו, אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו עכ"ל: כדרך כל הארץ, שהמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להגון לה: (ר"ע ספורנו): (לב) לכה נשקה, לשון זרוז והזמנה ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלה נאמר הזירוז בל' הליכה, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש יהב, והנה כבר כתבתי ענין מלת הבה ריע של לכה בפ' נח בפסוק הבה נלבנה (י"א ג'), והנה שרש ילך גם הוא יורה לפעמים על הזריזות בלא הליכ' ולפעמים על ההליכה לבדה ולפעמים על שתיהן כאחד, ולא מצאתי מלת לכה לנקבה יחידה רק פה, אשר בתחלת ההשקפה ראוי להיות לכי, כאשר נמצא כן י"ז פעמים במקרא, ונמצאת מלת לכה ליחיד הרבה פעמים, גם מלת לכו לרבים. וכלם יורו פעם על הזריזות ופעם על ההליכה ממש, ואחר בחינ' הראוי' בכל א' מהן אומר כי בכל מקום שיורה רק על ההליכ' לא תשתנה בלי ספק הוראת המין והמספר, ויאמר לנקבה לכי, לזכר לך או לכה (בתוספת ה"א מאותיות האמנתי"ו), ולרבים

זָרַע׃ (לג) וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה
הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־
אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃
(לד) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי
נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ
וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ (לה) וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם

נקוד על ו' ובקומה

ת"א ובקמה נזיר כ"ג, א'. הוריות כ', ב':

תרגום אשכנזי

וויר פֿאָן אונזערם פֿאטער זאאמען צור וועלט בריננגען. (לג) זיא גאבען אלזאָ איהרעם פֿאטער דיאזעלבע נאכט וויין צו טרינקען, אונד דיא עלטעסטע קאם, אונד לאג בייא איהרעם פֿאטער, אָהנע דאס ער עס מערקטע, ווענדער בייא איהרעם נידערלעגען, נאָך בייא איהרעם אויפֿשטעהען. (לד) דעס מאָרגענס דארויף שפראך דיא עלטעסט צור יינגסטען: איך האבע געסטערן בייא מיינעם פֿאטער געלעגען, געבען וויר איהם אויך דיזע נאכט וויין צו טרינקען, זאָדאן קאָממע אונד לעגע דיך בייא איהם, דאס וויר פֿאָן אונזערם פֿאטער זאאמען ערהאלטען. (לה) זאָ גאבען זיא איהם

תרגום אונקלוס

אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקיים מאבונא בנין: (לג) ואשקיאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובמקימה: (לד) והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא נשקיניה חמרא אף בליליא ועולי שכובי עמיה ונקיים מאבונא בנין: (לה) ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמרא וקמת

רש"י

או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה: (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתוב ותשכב עמו לצעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה היסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה.

באור

לכו, אמנם בכל מקום שיורה על הזריזות, אם יורה לרבים יאמר לכו, ואם ליחיד יאמר לכה אף אם המדבר ישתתף עמו במלאכתו כמו לכה נכרתה ברית (בראשית ל"א מ"ד), לכה נא וגסורה (שופטים י"ט י"א), ולנקבה, אם המדבר איננו משתתף עמו במלאכתו אז יבא על משפטו, לכי, כמו לכי את מלכי עלינו (שם ט' י' וי"ב), כי המדברים לא השתתפו במלוכה, ואם ישתתף עמו המדבר אז יאמר לכה כמו כאן לכה נשקה. אף שהתיבה נקבות, כי איננו לצווי, אחרי שלא יצוה אדם לעצמו, כי אם סימן הקריאה והזרוז (אינטעריעקציאָן בלע"ז), ולזה אין לו הוראות הכנויים והמין והמספר, והכוונה פה זרז עצמך ואזדרז גם אני ונשקה את אבינו יין, וכן מתורגם בל"א (וואָהלאן!): יין, רש"י כתב ע"פ המדרש שע"פ נס נזדמן להם יין במערה, להוציא מהן שתי אומות, אבל לפי פשוטו אין צורך לזה כי בוודאי לקחו להם בצועד כל הצריך להם מאכילה ושתי', ונמצא במדרש ב"ר תמיה היה להם יין במערה אלא מפה שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות עכ"ל, פי' שארץ הככר היתה ארץ מבורכת ותוליא' יין הרבה והיו מחביאין אותו במערות שלא יחמיץ, וכשנחרבה כל ארץ הככר נשאר היין שבמערה הפקר: (לג) בלילה הוא, הראוי בלילה ההוא, כי השם הבא עם ה"א הידיע' משפט הלשון שיבוא גם התואר שעמו בה"א הידיעה, ונחסרה פה דרך זרות, כמו נוהגים את העגלה חדשה (שמואל ב' ו' ג'), את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד'), הרצש אחד (שמואל א' י"ב י"ז), והדומים להם: בשכבה, מקור עם הכנוי, ועל דעת הרד"ק אותם שהלווי בהם ע"ת פעול יבואו בכנויי המקור בקמץ הפ"א כמו פָקדו, ואותם שהם ע"ת פַעל יבואו בחירק הפ"א, אבל רבו הזרים בזה הכלל: (לד) אמש, הלילה שעבר קרוי אמש, ופעם א' נמצא על כוונת חושך,

בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם
הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע
בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃ (לו) וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי
בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃ (לז) וַתֵּלֶד
הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא
אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ (לח) וְהַצְּעִירָה
גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי
הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס
כ (א) וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה
הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר
בִּגְרָר׃ (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה

תולדות אהרן מואב ב"ק ל"ח, ב'. הוריות י"א, א': בן עמי ב"ק שם. הוריות שם:

תרגום אשכנזי

אויף דיזע נאכט ווין צו טרינקען, אונד דיא יינגסטע שטאנד אויף אונד לעגטע זיך בייא איהם, ער אבער מערקטע וועדער איהר נידערלעגען נאך איהר אויפשטעהען. (לו)ביידע טאכטער לוט'ס וואורדען פאן איהרעם פאטער שוואנגער. (לז) דיא עלטעסטע געבאר איינען זאהן, אונד נאננטע איהן מואב; דיזער איזט דער שטאממפאטער דעס פאלקס מואב, ביז אויף דיזען טאג. (לח) דיא יינגסטע געבאר אויך איינען זאהן, אונד נאננטע איהן בן עמי, (זאהן מיינעס פאלקס); דיזער איזט דער שטאממפאטער דער קינדער עמון, ביז אויף דיזען טאג.

כ (א) אברהם רייזטע פאן דא וועג אין דאז לאנד געגען מיטטאג, בעזעטצטע זיך צווישען קדש אונד שור, אונד וואהנטע אלס פרעמדלינג צו גרר: (ב) אברהם זאגטע פאן זיינער פרויא שרה:

תרגום אונקלוס

זְעֵירְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ׃ (לו) וְעַדִּיאָה תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן׃ (לז) וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין׃ (לח) וּזְעֵירְתָּא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין׃

כ (א) וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לַאֲרַע דָּרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר׃ (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה

רש"י

אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו כתוב ובקומה) לומר שבקומה ידע ואע"פ כן לא נשמר ליל השני מלשתות: (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אע"פ שאין האשה מתעבר' מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ספרים אחרים עורתן) לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם [דברים ב'] כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו:

כ (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברי' והשבים נסע לו משם דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו (ב"ר): (ב) ויאמר אברהם. כאן

באור

אמש שואה ומשאה (איוב ל' ג'): (לז) מואב, כמו מאב, וכן בן עמי שאבי הילד ממשפחתה הוא, וכתב ר"ע ספורנו שרצה להודות בזה שלא נתעברו מאדם בלתי הגון: עד היום, בימי משה, וכן כל עד היום, עד ימי הסופר שכתב את הדבר (הרשב"ם):

כ (ב) אל שרה, על שרה, וכיוצא בו אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה (שמואל א' ד' כ"א), שניהם בלשון על או בעבור: אחתי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה וירא המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל

אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה׃ (ג) וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃ (ד) וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־

ת"א הנך מכות ט', א': והיא כתובות ס"א, א'. קדושין ט', ב', י', א': הגוי ב"ק ל"ב. א'· מכות ט', א':

תרגום אשכנזי

ויא איזט מיינע שוועסטער; דא שיקטע אבימלך קאֶניג צו גרר: אונד נאהם שרה צו זיך: (ג) גאָטט קאם צו אבימלך, אים נעכטליכען טרוימע, אונד שפראך צו איהם: דוא מוסט שטערבען, וועגען דער פֿרויא, וועלכע דוא גענאָממען האסט, דען זיא האט איינען מאן: (ד) אבימלך אבער וואר איהר נאָך ניכט נאהע געקאָממען; ער שפראך אלזאָ: ווירסט דוא וואָהל אויך איין אונשולדיג פֿאָלק טאָדטען?

תרגום אונקלוס

אֲחָתִיהּ דְּאַחַת הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִגְרָר וּדְבַר יָת שָׂרָה: (ג) וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסַק אִתְּתָא דִּי דְבַרְתָּא וְהִיא אֲתַת גְּבַר: (ד) וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קְרֵיב לְוָתַהּ וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף

רש"י

לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה. לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו'. ואל מות חמיה [שמואל א' ד']. שהיה בלשון על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר

באור

המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה אומר לכל אחותי היא (הרמב"ן): וישלח אבימלך וגו'. הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד אשר יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים וחמש אפשר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה הארח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו (הרמב"ן): (ג) ויבא אלהים אל אבימלך, כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובאחד הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר י"ב ו'), כי אמנם לא נראה האל ית' כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד (ר"ע ספורנו), ולכן תרגם אנקלוס ויבא ואתא מימר מן קדם ה': (ד) ואבימלך לא קרב אליה, לשון הרשב"ם להעיד מה שהקב"ה אומר על כן לא נתתיך לנגע אליה עכ"ל. ר"ל שהיא הקדמה על מה שנזכר להלן כמו והם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), אבל אין צורך לזה. כי תאמר ואבימלך וגו' שב על תאמר שאחריו ויאמר הגוי וגו', והם ב' מאמרים המתיחסים בסבה. והוי"ו של ויאמר מחברם, ושיעורם, ואבימלך לפי שלא קרב אליה, לכן אמר הגוי וגו': הגוי גם צדיק תהרג, שיעורו, הגם גוי צדיק תהרג. ומלת גוי פי' רבי' יונה שנופל גם על איש אחד. וכן הביא הראב"ע בפ' משפטים בשם הגאון (וכן תרגם יב"ע), אבל הוא לא הסכים עמו. וגם הרד"ק בשרשים שרש גוי הסכים עם הראב"ע וכתב והישר בעיני כי בעבור נגעו אמר כי היה קצף ה' עליו ועל עמו וכן אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה ועוד וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו, הנה ברור כי לא לקה אבימלך לבדו עכ"ל, וכן ת"א, וכן מתורגם בל"א, ואף שלא אמר לו רק הנך מת, אולי הודיע לו שגם על עמו תעבור כוס רק שקיצר הכתוב כאן ופירש לו אח"ז בחלומו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך. ובלי ספק הוכו תיכף בלילה כי אחר שנעור חזר בו מיד ולמה יכהו אח"כ. והנה כתוב אח"ז כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך וגו', ולא נזכר לפני זה שהכהו, ומה מכוון מאד פי' ר"ע ספורנו שכתב וז"ל הנך מת, הנך חולה וכלה בחולי שהתחיל בך כי עצר עצר ה' עכ"ל: (ה) בתם לבבי,

צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ (ה) הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי
אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי
הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי
זֹאת׃ (ו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם
גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ
עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ
מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ
אֵלֶיהָ׃ (ז) וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ
כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה

חסר א'

ת"א הלא וכו' ז"ק סס. מכות סס: מחטוא מכות סס, ע"א וז' כי נביא ז"ק סס. ע"א וע"ז:

(ה) האט ער מיר ניכט געזאגט, זיא איזט מיינע שוועסטער? אונד זיא זעלבסט, אויך זיא האט געשפראָכען: ער איזט מיין ברודער. מיט אויפריכטיגקייט מיינעס הערצענס, אונד מיט רייניגקייט מיינער הענדע, האבע איך דיזעס געטהאן: (ו) דא שפראך גאָטט צו איהם אים טרוימע: אויך איך ווייס עס, דאס דוא דיזעס אין אויפריכטיגקייט דיינעס הערצענס געטהאן האסט, דאהער האבע איך דיך אויך אבגעהאלטען, מיר צו זינדיגען: אונד דארום האבע איך דיר ניכט צוגעלאססען, זיא צו בעריהרען: (ז) נון מעהר אבער גיב דעם מאננעם פרויא צוריק, דען ער איזט איין וואהר־

רש"י

להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמורים שלה (שומרי גמלים ורועי חמורים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחילה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן (הלא אמר משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה שלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן לא נתנו אלהים [בראשית ל"א]. וכן ולא נתנו אביה לבא [שופטים ט"ו]: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא

תרגום אונקלוס

זַכָּאי תִקְטוֹל׃ (ה) הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אַחַת הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשִׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא׃ (ו) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְּקַשִׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ (ז) וּכְעַן אָתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא

באור

שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי, נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה, כן פירש"י, אבל לפי משמעות הכתוב שאמר אחריו עשיתי זאת משמע שבנקיון כפים חוזר על עשייתו זאת שלקחה לביתו, וב' המליצות, בתם לבבי, ובנקיון כפי, כוונה אחת להם, שמה שלקחה לביתו הוא בעבור שלא ידע שהיא אשת איש, והלב כנוי למחשבה והכף אל המעשה, ושעורו שלא חטא לא במחשבה ולא במעשה בלקיחתו זאת: (ו) כי בתם לבבך, לפי מה שכתבתי שב' המליצות חוזרים על לקיחתו אותה. לא יהיה פה רק קיצור לשון כי לא רצה להאריך ולחזור את דבריו: ואחשך, ואמנע, והוי"ו הזאת המהפכת העתיד לעבר, תשמש כאחד לחבר גם ב' המאמרים אשר הא' הוא סבה אל הב', והכוונה בעבור שידעתי כי בתם וגו' לכן חשכתיך מן החטא, ובל"א (וויל וגו', דאהער וגו'): לא נתתיך, לא הנחתיך, ואינו זז מל' נתינה ממש, כי ענינו לא נתתי לך כח לעשות חפצך, וכן לא נתנו אלהים להרע עמדי (בראשית ל"א ז'), ולא נתנו אביה לבוא (שופטים ט"ו א'): (ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, ויודע שלא נגעת בה ויקחנה ממך, ומלת נביא לדעת הרשב"ם פה ורש"י בפ' וארא (שמות ז' א'), היא מלשון ניב שפתים והוא המשמיע לעם דברי תוכחה ובל"א (פרעדיגער), ואין כן דעת הראב"ע וכימוקו עמו כי ניב מנחי העי"ן ונביא מנחי למ"ד אל"ף. ולדעתו נביא הוא האיש אשר האל יגלה אליו סודו, והנראה

וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (ח) וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ (ט) וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ

זאגער, זאָ ווירד ער פֿיר דיך בעטען, אונד דוא דאז לעבען בעהאלטען; גיבסט דוא אבער ניכט ווידער, זאָ וויססע, דאס דוא שטערבען מוסט, דוא אונד אללעס וואס דיר אנגעהאָרט: (ח) אבימלך שטונד דעם מאָרגענס פֿריה אויף, ריף אללע זיינע בעדיענטען, בראכטע אללע דיזע דינגע פֿאָר איהר געהאָר, אונד דיא לייטע געריטהען אין גראָסע פֿורכט: (ט) אבימלך ליס היראויף אברהם רופֿען, אונד שפראך צו איהם: וואס האסט דוא אונס געטהאן? וואס האבע איך געגען דיך פֿערשולדעט, דאס דוא אויף מיך אונד אויף מיין רייך איינע זאָ גראָסע פֿערשולדונג געבראכט האסט? טהאטען, דיא ניכט גע-

תרגום אונקלוס

הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב דַּע אֲרֵי מֵימָת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּי לָךְ: (ח) וְאַקְדִּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדּוֹהִי וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גֻבְרַיָּא לַחֲדָא: (ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חָבֵית לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבָּא עוֹבָדִין דִּי

רש"י

תתננה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל כי נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך [ב"ק צ"ב]: (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע

באור

אלי כי שרש ניב יורה על דבור לבד ולא דבר האלהים, אבל שרש נביא יורה על הדבור אשר ידבר הנביא בשם ה' בלבד, וכן כתוב נביא אקים להם וגו' ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם וגו' (דברים י"ח י"ח), ובל"א (פראָפעט), ואפילו נביא שקר נקרא כן לפי דברו שבא בדבר ה'. וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש נבא, ולא נמצא הפעל ממנו רק בבנין נפעל והתפעל, ורובו בנפעל, וכתב שם הרד"ק שהיה זה בעבור שענינו קבול הנבואה מהאל ולדבר בה אל השלוח אליו יחיד או רבים. (ומ"ש שם ר"א בחור בנימוקו כי רוב ל' נבואת שקר בא בלשון התפעל על דרך יש מתעשר וגו' ודוק עכ"ל. עשיתי ככל אשר צוני ודקדקתי אחריו, ומצאתי כי רובם מהנפעל), ואחרי שהמדבר באמת בשם ה' יודע את סודו, לכן אמר כי נביא הוא: ויתפלל בעדך, שב על השב אשת האיש, אם תשיבנה לו אז יתפלל בעדך, וטעם הז"ק שעל מלת הוא שהוא מפסיק יותר מן הטעמים שלפניו, מורה שאינו שב למעלה כפי' הרשב"ם והוא כמו מאמר מוסגר, ועתה השב אשת האיש (כי נביא הוא), ויתפלל בעדך, שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפנינו כי עצר עצר וגו': וחיה, כמו ותחיה, וכן ת"א ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ור"ע ספורנו פי' ותרפא כמו עד חיותם (יהושע ה' ח'), וכן פי' המכלל יופי מדעתו עם שהרד"ק בשרשים שרש חיה לא הביא זה בין אותם שהם מענין הבריאות. (ואולי העתיק כן מפי' הרד"ק לס' בראשית שבא לידו, אבל אין צורך להוציאו מפשוטו, כי כנגד מה שאמר לו מות תמות אמר וחיה, ור"ל שתשאר חי ולא תמות: (ט) מה עשית לנו ומה חטאתי, המממי"ן בסגול בעבור אותיות הגרון שאחריהם, והנה לפי דעת בעל הטעמים ישוב מאמר כי הבאת וגו' על מה עשית לנו, כי הניח ז"ק שהוא מפסיק יותר מהטעמים שלפניו במלת לך, ויהיה כמו מאמר מוסגר, מה עשית לנו (ומה חטאתי לך), כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה, ויכוון ג"כ במה שכלל לומר עלי ועל ממלכתי

עִמָּדִי: (י) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: (יא) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי: (יב) וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה:

ת"א וגם סנהדרין נ"ח, ב':

שעהען זאללטען, האסט דוא געגען מיך אויסגעאיבט: (י) אונד אבימלך שפראך פֿערנער צו אברהם: וואס האסט דוא דען געזעהען, דאס דוא דיזעס געטהאן האסט? (יא) אברהם שפראך: איך האבע געדאכט, אן דיזעם אָרט זייא קיינע גאָטטעספֿורכט; מאן קאָננטע מיך אלזאָ אומבריננען, אום מיינע פֿרויא וויללען: (יב) זאָראן איזט זיא אויך אין דער טהאט מיינע שוועסטער, נעמליך מיינעס פֿאטערס טאָכטער, אבער ניכט מיינער מוטטער טאָכ-

תרגום אונקלוס

לָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי: (י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין: (יא) וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי: (יב) וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַּת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַת

רש"י

ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא [ב"ק שם]: (יב) אחתי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי עע"ם. וכדי לאמת דבריו השיבם כן. וא"ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים

באור

בעבור מלת לנו שהיא לרבים: חטאה גדלה, חטא גדול לשכב את אשת איש, וכן מתורגם בל"א: מעשים אשר לא יעשו, מעשים שאינם ראוים להעשות, וכן ת"א דלא כשרין לאתעבדא, וכן תרגם יב"ע. וכן מתורגם בל"א, ורש"י פי' מכה שלא הורגלה לבא על שום בריה באה לנו על ידך, ולפי פשוטו הוא שב על אמרו אחתי היא, וכן פי' ר"ע ספורנו ז"ל מעשים אשר לא יעשו בגרום היזק לאיש לא ידעתי קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן עכ"ל: (י) מה ראית כי עשית את הדבר הזה, מה ראית בי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן, כן פי' הרמב"ן: (יא) כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגו', ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת צאתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל איזה מקום נבא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת והשבתי לי בו הצלת נפש ולא החלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא (הרמב"ן): והרגוני, ואולי יהרגוני, וכן מתורגם בל"א: (יב) וגם אמנה אחתי בת אבי היא, וגם זאת אתנצל לפניך שלא דברתי שקר כי אם אמת שהיא אחותי בת אבי כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח, וכן קרא אברהם ללוט אח ואמר כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י"ג ח'): אך לא בת אמי, רש"י פי' הרן מאם אחרת היה, וכתב עוד בעבור שבת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעכו"ם, אבל יקשה על זה, כי אם היתה כוונתו לאמת דבריו שקראה אחותו על נכון, מדוע הסתיר ממנו שהיתה בת אחיו, והיה לו לומר שהיא בת אחיו ולכן קראה אחותו, והיא מותרת לו אף אם היא בת אחיו מאם, כי בת אחיו מותרת אף אחר נתינת התורה, ואם חשב שלא יקבל ממנו התנצלותו שקרא לבת אחיו אחותו, ולכן העלים ממנו ואמר וגם אמנה אחתי וגו', שיחשוב שהיא אחותו ממש, הנה א"כ לא אָמֵת דבריו, ויהיה מאמרו זה מיותר ובלא צורך כלל, ולכן יותר מתיישב בזה פי' הרשב"ם שפי' אך לא בת אמי, לא אחותי ממש שאלה

(יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃

קדש

טער, אונד ווארד מיינע פֿרויא: (יג) אלס נוּן גאָטט אויס מיינעם פֿאַטערס הויזע הינוועג וואנדערן ליס, שפּראַך איך צו איהר: דיזעס איזט דיא געוואָגענהייט, וועלכע דוא מיר ערצייגן זאָללסט: אן יעדעם אָרטע, וואָהין וויר קאָממען ווערדען, שפּריך פֿאָן מיר: ער איזט מיין ברודער:

תרגום אונקלוס

אמי והות לי לאנתו: (יג) והוה כד תעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דא טיבותיך די תעבדין עמי לכל אתרא די נהך לתמן אמרי עלי

רש"י

הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכן הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו [בראשית י"ג]: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו. כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים [שמואל ב' ז' כ"ג] אלהים חיים [דברים ה'] אלהים קדושים [יהושע כ"ד] וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף [בראשית ל"ט] אדוני האדונים [דברים י'] אדוני הארץ [בראשית מ"ב] וכן בעליו עמו [שמות כ"ב] והועד בבעליו [שם ט"ו] ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו ותלך ותתע [בראשית כ"א]. תעיתי כשה אובד [תהלים קי"ט]. יתעו לבלי אוכל [איוב ל"ח]. יצאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו [בראשית כ"ו] על אשתו. וכן ואמר פרעה לבני ישראל [שמות י"ד]. כמו על בני

באור

מבטן אמי והיא מותרת לי לאשה עכ"ל, ובזה הודיע לו האמת שהיתה בת אחיו וקראה אחותה לפי שדרכן היה כן, ועיקר ההתנצלות בזה לכאורה אין לה שחר כמ"ש הרמב"ן, וז"ל לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו ונדרות' באשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כבד חטא בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חלוק והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר עכ"ל. ובסוף כתב וז"ל וגם אמנה אחתי בת אבי היא, טענה אחרת אמר, אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יהפכו בה ישאלוני אם היא גם אשתי וכיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה ונדרו עמה בבואה מצרים אע"פ שאמר כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי, או שחזר והזהיר אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי עכ"ל: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי, יב"ע תרגם שם זה חול, והוה כד בעו לאטעאה יתי פלחי טעוותא ונפקית מבית אבא, ואנקלוס עם שתרגם השם קדש, תרגם מלת התעו כמוהו על טעיית הלב אחר ע"ז, כי תרגם והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא, והנה תרגם התעו שהוא מן ההפעיל (שפירושו התעו את אחרים), כמו תעו מן הקל, ויב"ע שתרגמו כהוראת ההפעיל על נכונה, לעומת זה העביר הכוונה מן המעשה וכמשמעות מלת התעו שהוא התעייה בפועל), אל המחשבה והרצון לומר שרצו להטעותי, וכל כוונתם היתה שלא רצו ליחס התעייה (שהוא פעל רע), אל האלהים ית', אבל פירושם הוא נגד הנגינה, ובפרט לפי האנקלוס יהיה התעו מופרד מן אתי והמה בטעם מונח רביע, והנה המתבונן בנגינת הטעמים ידע שאף הוא כוון להרחיק פעל התעי' מן השם ב"ה, ולזה הפריד מלת אותי בטעם רביע שהוא מפסיק יותר מן הזרקא שבמלת אלהים, ויהיה כאלו אמר האלהים אשר בבית אבי. ויהיה אלהים חול, ובאור הכתוב שהאלילים אשר בבית אביו גרמו לי לעזוב את ארץ מולדתו ולהיות תועה בארץ אחרת, ואולם יותר נכון כפי פשטות הכתוב האלהים קדש כפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע, כאשר הגלני הקב"ה ממקומי שנאמר לך לך מארצך (שם

(יד) וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ (טו) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ (טז) וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל

תולדות אחרן הנה מגלה ט"ו, ח', כ"ח, ח':

תרגום אשכנזי

(יד) דא נאהם אבימלך, שאפע, רינדער, קנעכטע אונד מעגדע, שענקטע זיא דעם אברהם, אונד גאב איהם אויך זיינע פֿרויא שרה ווידער: (טו) אבימלך שפראך: דא איזט מיין לאנד פֿאָר דיר, וואָ עס דיר וואָהל געפֿעללט, בעזעטצע דיך: (טז) צור שרה אבער שפראך ער: זיה! איך האבע דיינעם ברודער טויזענד זילבערשטיקקע געשענקט, דיזעס דיענע דיר צור עהרענערקלעהרונג, געגען אללע דיא בייא דיר זינד; געגען יעדען אנדערן אבער, ווירסט

רש"י

ישראל. פן יאמרו לי אשה הרגתה [שופטים ט']: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך: לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי העולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון הוכחה בכל מקום בירור דברי' ובלע"ז אשפרו"פיר (פריפֿען, אונטערזוכען, הייר: אויסאיינאנדערזעטצען, ערלייטערן) *Esprover:* Eprouver, ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העיני' שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא

תרגום אונקלוס

אֲחִי הוּא׃ (יד) וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וַאֲתֵיב לֵיהּ יָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ (טו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתָקִין בְּעֵינָךְ תִּיב׃ (טז) וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לַאֲחוּךְ הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר חֲלַף דִּשְׁלָחִית וּדְבַרְתִּיךְ וַחֲזֵית יָתִיךְ וְיָת כָּל דִּי עִמָּךְ וְעַל כָּל מַה דַּאֲמַרְתְּ

באור

י"ב א'), והוליכני אשם להיות משוטט בארץ ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך וגו', והתעייה הזאת איננה דבר רע ובפרט אצל אברהם שהלך בחפץ לבו לקיים דבר השם: התעו, לשון רבים כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון אדנות נאמרים בלשון רבים, אשר הלכו אלהים (שמואל ב' ז' כ"ג), כי אלהי' קדשים (יהושע כ"ד י"ט), וכל ל' אלהים הוא לשון רבים, כי לשון יחיד הוא אלוה, וכן ויקח אדני יוסף (בראשי' ל"ט כ'), ואדני האדנים (דברים י' י"ז), אדני הארץ (בראשי' מ"ב ל' ול"ג), וכן בעליו עמו (שמות כ"ב י"ד), והועד בבעליו (שם כ"א כ"ט), ולשון התעו הוא על הגולה ממקומו ואינו מיושב נקרא תועה כמו ותלך ותתע (בראשית כ"א י"ד) תעיתי כשה אבד (תהלים קי"ט קע"ו), ותעו לבלי אכל (איוב ל"ח מ"א), יבאו ויתעו לבקש אכלם, כל זה ל' רש"י אמנם הושאל לשון תועה גם אל התעייה בלב ובמחשבה, כמו עם תעי לבב הם (תהלי' צ"ה י'), וידעו תעי רוח בינה (ישעיה כ"ט כ"ד): אמרי לי, הלמ"ד תשמש במקום בעבור, או בשביל וכן מתורגם בל"א, או עלי, וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו ז'), על אשתו: (יד) ויתן לאברהם, כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טז) ולשרה אמר, אבימלך לפייסה: הנה נתתי אלף כסף לאחיך, כל מפרשי הפשט הלכו פה איש לדרכו, ואנחנו נפרש את הפסוק הזה ע"פ דרכו של המתרגם האשכנזי

וְנֹכָחַת׃ (יז) וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ

ת"א ויתפלל ב"ק צ"ב, א' וב':

ד"א פערטיידיגט ווערדען: (יז) אברהם בעטעטע צו גאָטט, דא היילטע גאָטט, אבימלך אונד זיינע פרויא אונד מעגדע דאס

תרגום אונקלוס

אִתּוֹכַחַת׃ (יז) וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ יָת אֲבִימֶלֶךְ וְיַת

רש"י

פייסתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרווחו נפתחו

באור

וזהו, הנה נתתי אלף כסף לאחיך (לאברהם אשר קראתו אח), הנה הוא (הדבר שנתתי לו יהי') לך כסות עינים (מלשון וכסה קלון ערום (משלי י"ב ט"ז), ור"ל שלא ישיגך בשת על זה ולא יאמרו שנתעללתי בך), לכל אשר אתך (הם בני ביתך או שאר האנשים הרואים זאת כעת), ואת כל (ר"ל אבל עם כל האנשים אשר לא ראו את כבודך אשר הוצרכתי לפייסך, ואת אלף הכסף אשר נתתי לאחיך. והוי"ו של ואת היא כטעם אבל), ונכחת (תהיה נכחת על ידי האנשי' אשר ראו כעת את כבודך והם יגידו לכל את אשר ראו בעיניהם). ומלת ונכחת היא בינוני לנקבה מבנין נפעל והראוי נוֹכָחָה או נוֹכַחַת. ובאו הפתחין בעבור אות הגרון כמו נוֹדַעַת, ובעבור הס"פ נשתנה הפתח הא' לקמץ. ויהי' ונוכחת כדמות תואר לשרה כנודע שרוב הבינונים הם תארים, והמפרשים ונכחת עבר נפעל כונכחת המהופך לעתיד ע"י הוי"ו ואומרים ונכחת כמו ותתווכח. לא כן ידברו, לפי שהיה ראוי להיות וְנִכַּחַתְּ בדגש התי"ו ע"מ פָּקַדְתְּ יָדַעַתְּ לָקַחַתְּ, וכ"ה דעת המתרגם האשכנזי שמלת ונכחת היא תאר בינוני, ואף שתרגם כמו עבר לנמצאת המהופך לעתיד. הוא לפי שלא תרגם פה רק כפי הכוונה ולא כהוראת המל'. והנה לפי פשוטו נראה שנתן לאברהם אלף כסף מלבד הצאן והבקר והעבדים והשפחות, רק שהצאן וכו' נתן לאברהם לפייסו והאלף הכסף נתן לו בעבור שרה, ולכן לא נזכר מתחלה האלף הכסף בין המתנות שנתן לאברהם, ובדברי הפיוס לשרה לא נזכרו מתנות הצאן וכו' רק אלף הכסף. וכן סופר בס' הישר שנתן לו צאן ובקר ועבדים ושפחות ואלף כסף. כתב רש"י לשון תוכחה בכל מקום בדברים יבלע"ז אשפרובי"ר (ערווייטערן) בל"א: (יז) ואמהותיו. השם היחיד ממנו לא נמצא רק אָמָה, והשרש הוא כן רק שנפלה ה"א השרש וה"א הכתובה היא לנקבה, והראוי להיות הקבוץ ממנו אָמוֹת כמו מן אָלָה אָלוֹת, כי כן המשפט בקבוץ שתפול ה"א הנקב' ובכנוי הרבים אַמְהֹתָיו, כמו שְׁנוֹתָיו. מן שנה, או אַמְהֹתָיו, שישאר קמץ הפ"א בעבור האל"ף שהיא מהגרון כמו מן הָרוֹת הָרוֹתֶיהָ, אבל אין משפט הה"א הנחה ביחיד שתתראה בקבוץ, ומכ"ש בבוא הקבוץ עם הכנויים. ולכן יפה דקדק הרד"ק במכלול (ד' קטן ד' ר"כ ע"א וד' רמ"ג ע"ב), כי היחידה והנפרד מן אמהות ואמהותיו יהיה אֲמֶהֶת, כמו עֲטֶרֶת עֲקֶרֶת. שהקבוץ ממנו עֲטָרוֹת עֲקָרוֹת. ובסמוך עַטְרוֹת עַקְרוֹת, ובכנוי עַטְרוֹתָיו עַקְרֹתָיו, ולהקל על הל' אמרו ליחיד' אמה ולא אמהת והפילו הה"א והתי"ו והונחה הה"א כמשפט. ועשו כנוי היחיד, מן אָמָה אֲמָתוֹ אֲמָתְךָ, וכנוי הרבות מן אֲמֶהֶת, אמרו אַמְהוֹת, ולא אמרו אָמוֹת:

וילדו. הראב"ע פי' שב רק על אשתו ואמהותיו וצריך לדחוק ולומר שהוא במקום ותלדנה, והביא לו ראיה ממלת כל רחם שבפסוק שאחריו, והנה בפסוק מפורש שרפא את אבימלך ובלי ספק לקה כמוהם, ולא נודע במה לקה. ולפי ששרש ילד הושאל לענינים רבים המורים על יציאת הדבר הסתום לחוץ, כמו והרה עמל וילד שקר (תהלים ז' ט"ו), כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז א'), והם יולידו ויחדשו הימים, ובן לדת חק (צפניה ב' ב'). לכן נכון לפרש שנעצרו נקביו בלי לצאת החולה, כאשר קבלו חז"ל שנסתמו כל נקביהם, ובפסוק הבא שזכר רחם לא נזכר בו רק לבית אבימלך שהם אשתו ואמהותיו, ולא הוזכר אבימלך שם כלל, ואולם בפסוק שלפנינו שמודיע בו רפואת כלם עם אבימלך לא נזכר בו רחם. ואמר וילדו שהושאל גם

וְאֶת־אִשְׁתּ֛וֹ וְאַמְהֹתָ֖יו וַיֵּלֵֽדוּ׃
(יח) כִּֽי־עָצֹ֤ר עָצַר֙ יְהוָ֔ה בְּעַ֥ד כָּל־רֶ֖חֶם
לְבֵ֣ית אֲבִימֶ֑לֶךְ עַל־דְּבַ֥ר שָׂרָ֖ה אֵ֥שֶׁת
אַבְרָהָֽם׃ ס
כא (א) * וַֽיהוָ֛ה פָּקַ֥ד אֶת־שָׂרָ֖ה כַּאֲשֶׁ֣ר
אָמָ֑ר וַיַּ֧עַשׂ יְהוָ֛ה לְשָׂרָ֖ה כַּאֲשֶׁ֥ר
דִּבֵּֽר׃ (ב) וַתַּהַר֩ וַתֵּ֨לֶד שָׂרָ֧ה לְאַבְרָהָ֛ם
בֵּ֖ן לִזְקֻנָ֑יו לַמּוֹעֵ֕ד אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אֹת֖וֹ

* קריאת יום א' דר"ה

ת"א כי עצר תענית ח', ע"ב. ב"ק שם: בעד ב"ק שם: פקד ר"ה י"א, א', ל"ב, ב'. תענית א', ב'. מגלה ל"א, א'. ב"ק צ"ב, א':

תרגום אונקלוס

אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרְוַחוּ: (יח) אֲרֵי מֵיחַד אֲחַד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָּא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם:
כא (א) וַייָ דְּכִיר יַת שָׂרָה כְּמָא דִּי אֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דִּי מַלִּיל: (ב) וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר

תרגום אשכנזי

זיא געבארען: (יח) דען דער עוויגע האטטע יעדע געבערמוטטער איהם הויזע אבימלך'ס פערשלאססען, אום שרה, אברהם'ס פרויא וויללען:
כא (א) דער עוויגע בעדאכטע שרה, וויא ער געשפראכען; דער עוויגע ליס דער שרה געשעהען, וויא ער צוגעזאגט האטטע: (ב) זיא ווארד נעמליך שוואנגער, אונד געבאר דעם אברהם איינען זאהן, אין זיינעם אלטער: צום צייטפונקט, דען גאטט בעשטיממט האטטע:

רש"י

נקביהם והולידו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה:
כא (א) וה' פקד את שרה וגו'. סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה [ב"ק צ"ב] שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך: פקד את שרה כאשר אמר. בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו' [בראשית י"ז]. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו' [שם ט"ו]. והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם (ולשרה בן): (ב) למועד אשר דבר. (רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביאתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים): למועד אשר דבר אתו. דהליל יתי' את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב

באור

לשאר דברים היוצאים לחוץ, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, ואתרווחו לא כמו שתרגמו בכל מקום ואולידו: (יח) בעד כל רחם לבית אבימלך, ל' הרמב"ן והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברי התשמיש ולא יוכל לשמש וזהו לא נתתיך לנגוע אליה, כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש, כענין אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו), ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג'), ואשתו ואמהותיו שהיו מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכלו להמלט, כי עצירת רחם הוא (ר"ל במקום אלא כתוב בעד), שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה (שמואל א' א' ה') אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כל' גדר בעדי ולא אצא (איכה ג' ז'), ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו, ולא פי' הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה עכ"ל:
כא (א) וה' פקד וגו', אין פקידה אלא ל' זכירה והשגחה על הנפקד כמו פקד יפקד אלהים אתכם (בראשית נ' כ"ה), פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם (שמות ג' ט"ז). ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים (שופטים ט"ו א'), אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר. וכן הל' בכל העקרות היולדות, ברחל ויזכר אלהים את רחל (בראשית ל' כ"ב), ובחנה ויזכרה ה' (שמואל א' א' י"ט), וכן אמרו פקדונות הרי הן כזכרונות (הרמב"ן), ועיין מה שהארכתי

אֱלֹהִים׃ (ג) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־
בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה
יִצְחָק׃ (ד) וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק
בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
אֱלֹהִים׃ חמישי (ה) וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת
שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃
(ו) וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים
כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ (ז) וַתֹּאמֶר מִי
מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־

ת"א וימל קדושין כ"ט, א': כאשר קדושין שם: ואברהם מגלה י"ג, א': מי מלל ב"מ פ"ז, א': היניקה ב"מ ע"ז, א':

(ג) אברהם נאננטע דען זאהן דער איהם געבאָרען וואָרדען, דיען איהם נעמליך שרה געבאָרען האטטע, יצחק: (ד) אברהם בעשניטט זיינען זאָהן יצחק, דא ער אכט טאגע אלט וואר, וויא איהם גאָטט געבאָטען: (ה) אברהם אבער וואר הונדערט יאהרע אלט, אלס איהם זיין זאָהן יצחק געבאָרען וואָרדען: (ו) דא שפראך שרה: צום לאכען איזט עס, וואס מיר גאָטט געטהאן; ווער עס הערט, מוס איבער מיך לאכען: (ז) זיא שפראך פערנער: מאן זעהע ווער דעם אברהם צוגעזאגט, דאס שרה נאָך קינדער זייגען ווירד! נון האבע איך איהם אין זיינעם אלטער

תרגום אונקלוס

לְסֵיבְתוֹהִי לִזְמְנָא דִי מַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ׃ (ג) וּקְרָא אַבְרָהָם יָת שׁוּם בְּרֵיהּ דִי אִתְיְלִיד לֵיהּ דִי יְלִידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק׃ (ד) וּגְזַר אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דִי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ׃ (ה) וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ׃ (ו) וַאֲמָרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל דְשָׁמַע יֶחְדֵי לִי׃ (ז) וַאֲמָרַת

רש"י

אליך [שם י"ח] שרט לו הריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד (לזקנו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי. ומדרש אגדה הרבה עקרו' נפקדו עמה הרב' חולי' נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא

באור

בענין שרש פקד בתחלת פ' במדבר: (ג) לזקניו, בימי זקנתו, ויראה לי כי שם זקונים תאר אל הימים ימי הזקונים ולכן לא יצא ממנו יחיד לעולם כמו נעורים שנמצא את ימי נעוריה (יחזקאל כ"ג י"ט), גם נמצא התאר לבדו ויובן המתואר בענינו כמו אל בית אביה כנעוריה (ויקרא כ"ב י"ג), וכן זקונים ענינו ימי זקונים, עם שלא נמצא במקרא עם המתואר: למועד אשר דבר אתו, שמו שב על המועד וכן תרגם אנקלוס ויב"ע, וכן פירש"י את המועד דבר וקבע, כמו שאמר לו למועד אשוב אליך, וכן מתורגם בל"א: (ה) ואברהם בן מאת שנה וגו', אין צורך להודיע פה זאת, כי כבר נודע הוא מהפרשיות הקודמות, אך הוא הובא אל הפסוק שאחריו, והכוונה לפי שהיה אברהם בן מאת שנה בהולד לו וגו' לכן אמרה שרה מאמרה הנמשך, והוי"ו של ותאמר המהפכת העתיד לעבר מחברת ב"כ ב' המאמרים אשר הראשון שבה אל השני, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: בהולד לו את, באה מלה זאת אחר הנפעל, וכן להלן ביום הגמל את יצחק, ועיין בהקדמה ובתחלת פ' בראשית: (ו) צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי, הוא צחוק בפה, והוא הצחוק אשר לשמחה [ועיין מ"ש למעל' בפסוק ותצחק שרה (י"ט ב')]. וכל השומע שילדתי בן, יצחק בעבורי לשמחה כמו שיצחק האדם לדבר התימה, ולפון הרשב"ם צחק, שמחה של תמהון עכ"ל, וא"ת. חדוא, ויב"ע תרגם, תימהא. יתמה, והמתרגם לל"א תרגם (לאכען), והכל על כוונה אחת, ולכן תרגם יצחק לי (מוס איבער מיך לאכען), כטבע האיש הרואה דבר מתמיה שאינו יכול לעצור עצמו מן השחוק: לי, עלי או בעבורי: (ז) ותאמר. עוד: מי מלל לאברהם וגו', יראו הרואים וישמעו כל השומעים מי הוא זה השומר הבטחתו

איינען זאָהן געבאָרען: (ח) דא: קינד ווארד גראָס אונד ענטוועהנט, אונד

יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ (ח) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל

תולדות אהרן ויגדל פסחים קי"ט, ע"ב:

רש"י

שומר הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק', כלומר לסוף מאה לאברהם: הניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל. לסוף כ"ד חדש [גיטין ע"ה]: משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם

תרגום אונקלוס

מַאן מְהֵימָן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם וְקַיֵּים דְּתוֹנֵיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי׃ (ח) וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא

באור

הוא הקב"ה שמבטיח ועושה שאמר לאברהם כי עוד יבואו ימי עדנה לשרה ותניק בנים, כי הנה עתה קיים דבריו וילדתי בן לזקוניו, כן פירשו רש"י והרשב"ם, והוא שבח אל השם, ויראה לי שהיא כדמיון שירה קטנה ששרה שרה על הנס הנפלא הזה כאשר שרה חנה אחר שפקדה ה' לתת לה בן, ולכן המאמר הזה מחולק למאמרים קצרים בעלי ב' תיבות. גם באה בו מלת מלל שמקורו מן הארמי תרגומו של דבר ולא נמצא השרש הזה בכל ספורי המעשים אשר בתנ"ך, אבל נמצא תמנו הרבה במליצות שירי לה"ק, ולכן באה ג"כ מלת היניקה עבר במקום עתיד כאשר הוא נהוג בשירים, והרמב"ן הקשה על רש"י וכתב כי לא מצאנו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם (שופטים ט' כ"ח). מי דוד ומי בן ישי (שמואל א' כ"ה י'), עכ"ל, ואין זה מוכרע, כי באמת תמצא מלת מי גם לכבוד ומעלה, שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעיה מ' כ"ו), מי פעל ועשה קרא הדורות מראש (שם מ"א ד'), ובקצת נוסחאות בפי' רש"י פה הובאו ב' פסוקים אלו לראיה שהיא לשון חשיבות, אבל יראה שאין בשאלת מי הכרעה, פעמים שתבוא על דרך הלעג ואז תהיה להקטין הדבר, כמו במקומות שזכר הרמב"ן ז"ל, וכן מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב ל"ח ב') ובכלם ענין הלעג שאל המעשה המכון יצטרך אדם בעל מעלה וחשיבות, ושאל הלועג התמצא מעלה זאת באיש הזה? והנה בפסוקים שאחריו באיוב נאמרה שאלת מי ומי כמה פעמים על צד החשיבות ויתרון המעלה, מי שם ממדיה וגו' (שם ה' וכל סימן ל"ט), ולכן הנכון בבאור הכתוב שלפנינו כפי' רש"י, וכמו שמתורגם בא"א: היניקה. שרשו ינק, ובבנין הפעיל. ועל המנהג תהיה ה"א ההפעיל שבעבר ומקור וצווי ומ"ם הבינוני פועל ואותיות אית"ן שבהפעיל בחול' מושך וי"ו במקום יו"ד השרש כי אותיות אהו"י מתחלפות זה בזה, כמו הוריד מוריד אוריד יוריד, ולא יבואו בלידי להמשיך היו"ד עצמה, כדי להפריד בינו ובין הקל שגם הוא בלידי כמו אֵרֵד יֵרֵד, ולא הסתפקו ביו"ד ההפעיל להפריש ביניהם כי תפול לפעמים מן ההפעיל, כמו זכר מלחמה אל תּוֹסַף (איוב מ' ל"ב), ונמצא גם בקל בפתח כמו אֵדַע יֵדַע, אבל יש שרשים מעטים שתהיינה אותיות אית"ן בקל בחירק מושך יו"ד, ובאלו תבואנה בהפעיל אותיות אית"ן בלידי, ותבוא גם הה"א בעבר ומקור וצווי ומ"ם הבינוני פועל בלידי: בנים. ע"ד המליצה תדבר מי יחשוב שתוכל שרה להניק בנים לעת זקנתה: כי ילדתי בן לזקניו, הנס של שרה שילדה אחר שחדל לה אורח הוא גדול משל אברהם כי כמה זקנים יולידו בנשאם נשים בחורות, וא"כ יש להפליא שלא הזכירה שרה עיקר הנס שילדתו לזקנתה והזכירה הטפל, ומה יפה פי' הרשב"ם שכתב וז"ל היניקה בנים שרה, אחרי זקנתה, ולזקוניו של אברהם, ולפ"ז הזכירה גודל הנס בתחלה ואח"ז הטפל: (ח) ויגדל. ענינו תוספת השנים: ויגמל. נבדל מן הדדים ונשלמה יניקתו אחר כ"ד חודש כדכתיב בשמואל עד גמלך אתו (שמואל א' א' כ"ג): ביום הגמל, שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: ותרא שרה את בן הגר המצרית (אשר ילדה לאברהם) מצחק, מלת לאברהם בטעם מפסיק יותר מן הטעמים שלפניו כדין סוף המאמר המוסגר. ומלת ותרא חוזרת על מלת מצחק, וענינו ותראהו מצחק, וענין הצחוק הזה רש"י פי' ע"פ המדרש ע"ז או ג"ע או ש"ד, ופי' עוד שהיה מריב עם יצחק על הירושה, והראב"ע פי' הצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה, אבל חלילה לצדקת שרה

וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ (ט) וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ (י) וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ (יא) וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל

אברהם מאכטע איין גראָסעס גאסטגעבאָטה, אן דעם טאגע דא יצחק ענטוועהנט וואָרדען: (ט) שרה זאה דען זאָהן דער מצרית הגר, וועלכע זיא דעם אברהם געבאָרען האטטע. זיין געשפּאָטטע טרייבען: (י) דא שפּראך זיא צו אברהם: יאגע דיזע מאגד אונד איהרען זאָהן פֿאָרט, דען דער זאָהן דיזער מאגד זאָלל ניכט מיט מיינעם זאָהן, נעמליך מיט יצחק, ערבען: (יא) דיזעס מיספֿיל אין דען אויגען אברהם'ס, אום זיינעס זאָהנעס וויללען:

תרגום אונקלוס

רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחַסִּיל יָת יִצְחָק׃ (ט) וַחֲזַת שָׂרָה יָת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא דִּי יְלֵידַת לְאַבְרָהָם מְחָאֵיךְ׃ (י) וַאֲמָרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ יָת אַמְתָא הָדָא וְיָת בְּרַהּ אֲרֵי לָא יֵירַת בַּר אַמְתָא הָדָא עִם בְּרִי עִם יִצְחָק׃ (יא) וּבְאֵישׁ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק

רש"י

ויעש אבימלך [ב"ר]: (ט) מצחק. לשון ע"ז כמו שנאמר ויקומו לצחק [שמות ל"ב]. דבר אחר לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי [בראשית ל"ט]: ד"א לשון רציחה כמו יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו' [שמואל ב' ב']. (עם בני וגו'. מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד) שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני [משלי כ"ו]: (י) עם בני עם יצחק. מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו [ב"ר]: (יא) על אודות בנו. ששמע שיצא לתרבות רעה [ב"ר]: ופשוטו על שאומרת לו

באור

לשלח ב' נפשות המדברה במקום סכנה בלי חטא ועון רק בעבור קנאתה, ובפרט שהיא בעצמה יעצה את אברהם לאמר בא נא אל שפחתי ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה, ואחר שבנתה גם היא. תשלחנה בלי פשע, והביאור הנכון הוא כפי' ר"ע ספורנו שבא על הפסוק שלפניו ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, וע"ז היה מתלוצץ ישמעאל באמרו כי מאבימלך נתעברה שרה ואיננו בנו כמו שהיו ליצני הדור אומרים אז, ואל דבריו אלו וליצנותו זאת שייך ג"כ דברים אלו שכיון שאיננו בנו הנה לו תהיה כל הירושה, ולכן גרשה אותו שרה ואמרה כי לא יירש וגו', ומכוון למה שאמרו רז"ל שהיה בשעה שגורש בן שבע עשרה שנה, וא"כ היה זה בשנה ההיא אחר שנגמל יצחק. וכתב עוד והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אח"כ מליצני הדור, וגם הרמב"ן פי' שהיה הצחוק ללעג בעת המשתה אבל לא כתב סבת הצחוק. וכן מתורגם לל"א (שפּאָטטען): (י) גרש האמה הזאת ואת בנה, כי בעצתה עשה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאיננו דין שיירש אפי' בקלת (ר"ע ספורנו): כי לא יירש בן האמה, שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום (ר"ע ספורנו). ולשון הרמב"ן אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מעמי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת עכ"ל: עם בני עם יצחק, לפי פשוטו הוא לתוספת באור, וכן מתורגם בל"א (נעהמליך): (יא) וירע, לדעת ר' יהודה חיוג, שרשו רוע, ובא האיתן בצירי ע"ד הזרות, כי משפטו בקמץ, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש ירע ובמכלול (ד' קטן דף ק"ל ע"ב), שרשו ירע, ובא האית"ן על משפטו בצירי והרי"ש ראויה להיות

אוֹדֹת בְּנוֹ׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם
אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ
כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע
בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃
(יג) וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי
זַרְעֲךָ הוּא׃ (יד) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר

ת"א כל אשר מגלה י"ד, א'. סנהדרין פ"ט, ב': ביצחק נדרים ל"א, א'. סנהדרין נ"ט, ב':

תרגום אונקלוס

בְּרֵיהּ׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא יַבְאֵישׁ בְּעֵינָךְ עַל עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל דִּי תֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּיל מִנַּהּ אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוּן לָךְ בְּנִין׃ (יג) וְאַף יָת בַּר אַמְתָא לְעַמָּא אֲשַׁוֵּינֵיהּ אֲרֵי בְרָךְ הוּא׃ (יד) וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחְמָא וְרוּקְבָא דְמַיָּא וִיהַב

תרגום אשכנזי

(יב) אבער גאָטט שפראך צו אברהם: לאס דיר ניכט באנגע זיין אום דען קנאבען, אונד אום דיינע מאגד, וואס דיר שרה זאגען ווירד, געהאָרכע! דען נור דורך יצחק זאָלל דיין זאאמען גענאננט ווערדען: (יג) אבער אויך דען זאָהן דער מאגד וויל איך צו איינעם פֿאָלקע מאכען, וויל ער דיין זאאמען איזט: (יד) דא שטאנד אברהם דעם מאָרגענס פֿריה אויף,

רש"י

לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול ר"ה שבה) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי

באור

ג"כ בצירי כמו יֵרד, ובבוא עליו וי"ו ההפוך תשתנה לסגול כמו וַיֵּרֶד ה' (שם י"א ה'), רק שכשתנה פה לפתח להרחבת אות הגרון שאחריו, והוא פעל עומד. וירע ורוע הם שני שרשים מענין אחד: על אודות בנו, הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני חשק פלגשו וחפצו בה ואלו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה (הרמב"ן): על אודות, כמו על דבר, ואנקלוס תרגם על דבר ועל אודת שניהם, על עיסק. ושרשו אוד, והוא לשון רבות אבל לא נמצא ממנו הנפרד: (יב) שמע, ל' קבלה, ולשון שמיעה בלא למ"ד או בי"ת אחריו, הוא לפעמים שמיעת האזן כפשוטו, ולפעמים קבלת הדברים, ולפעמים הבנת הדברים. וכשתהיה אחריו בי"ת או למ"ד לא תהיה הכוונה רק על קבלת הדברים: כי ביצחק, כי רק ביצחק, וכן מתורגם בל"א: יקרא לך זרע, רק זרע יצחק יקרא על שם זרעך, ובריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך וגו' (שם ט"ו י"ג), על יצחק הבטחתיך: (יג) וגם את בן האמה, מפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו לכן אמר לו הקב"ה אל תדאג עליו כי אף שהוא יקרא בן האמה ולא בנך, לגוי אשימנו: כי זרעך הוא, הואיל וזרעך הוא שנולד ממך, ומלת כי משמש בד' לשונות אי, דלמא, אלא, דהא, והנה בענין דהא יוכללו שתי כוונות, האחת נתינת טעם וסבה מחודשת למאמר הקודם לא נודעה עדיין, והב' נתינת טעם וסבה ידועה למאמר הקודם, ולפי שהן קרובות בעיקר הענין, לכן לא הבדיל בעל הל' הארמי ביניהם כי תרגם אנקלוס שניהם ארי, ויב"ע תרגם שניהם ארום. אבל בעל הל' האשכנזי יפריד ביניהם, כי המורה על נתינת סבה מחודשת יתורגם (דען), והמורה על נתינת סבה ידוע' יתורגם (וייל), ולכן במאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, שלא נודע לו מקדם שלא יהיה ישמעאל יורש עם יצחק רק יצחק לבד, מתורגם בל"א (דען), אבל כי זרעך הוא, שהיא סבה ידועה, מתורגם (וייל), ועיין בדרש פ' בשלח: (יד) וחמת מים, נאד, ובנפרד נקוד חֵמֶת, ובסמיכות ישתנה הסגול לפתח, ובאורו חמת מלא מים: שם על שכמה ואת הילד, ל' הרמב"ן נמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד נתן לה שילך עמה באשר תלך (ויהי' פי'), ותשלך את הילד, כגבר עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אתו תחת האילן מושלך ונעזב, או כענין וישלכם אל ארץ אחרת (דברים כ"ט כ"ז), אל תשליכני מלפניך (תהלים נ"א י"ג), ענין שלוח, ור"א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמא ורבותינו אמרו

וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ (טו) וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ (טז) וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק

נאהם שפייזע, אונד איינען שלויך מיט וואססער, גאב עס דער הגר. לעגטע עס נעמליך אויף איהרע שולטער. וויא אויך דאז קינד, אונד שיקטע זיא הינוועג. זיא גינג אונד פעראירטע זיך אין דער וויסטע באר שבע: (טו) אלס דאז וואססער אין דעם שלויך צו ענדע וואר, ווארף זיא דאז קינד אונטער איינען פאָן דען ביימען: (טז) זיא אבער גינג, זעטצטע זיך פאָן פערנע, זאָ וויט וויא איין

תרגום אונקלוס

לְהָגָר שַׁוִּי עַל כַּתְפַּהּ וְיָת רַבְיָא וְשַׁלְּחַהּ וַאֲזַלַת וּטְעָת בְּמַדְבְּרָא בְּאֵר שָׁבַע׃ (טו) וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רוּקְבָּא וּרְמַת יָת רַבְיָא תְּחוֹת חַד מִן אִילָנַיָּא׃ (טז) וַאֲזַלַת וִיתֵיבַת לַהּ מִקָּבֵיל אַרְחֵיק כְּמִיגַר

רש"י

שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו [ב"ר]: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה [ב"ר]: (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק: כמטחוי קשת. כשתי טיחות [ב"ר]. והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר

באור

שהיה חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה טעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שלוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא לוחה להוציאו מיד ובמלותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נשאים אותם עכ"ל, וכן פי' רש"י שגם הילד שם על שכמה כדעת רז"ל, וכן מתורגם בל"א: ותתע. שרשו תעה, ומשפטו תִּתְעֶה, במלת תִּפְנֶה, והוא פעל עומד מן הקל, ובבואו עם וי"ו ההפוך תפול הה"א ובא הסגול תחת הפ"א, והאית"ן לפעמים בחירק כמו וַיִּפֶן, ולפעמים בצירי כמו וַתֵּפֶן וַנֵּפֶן, ונשתנה במלת ותתע הסגול לפתח להרחבת העי"ן הגרונית: במדבר באר שבע, לא נקרא אז עדיין באר שבע רק אח"ז אודות שבועת אברהם לאבימלך, כמפורש בפ' שאח"ז, רק משה רבינו הכותב התורה קראה בשם שנקראת בימיו, והנה לדעת הרשב"ע היה אז אברהם בגרר ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע והיא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע, אבל לא כן דעתי כי אם היה אז אברהם עדיין בגרר לא היתה צריכה לפנות לבאר שבע למזרח א"י כי אם למערב כי דעתה היה לחזור לארץ מולדתה מצרימה כמפורש אח"ז ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים, ובלי ספק הראה לה אברהם את הדרך אשר תלך בה למצרים, ומדבר פארן שישב שם ישמעאל איננו רחוק משם, וגם ארץ פלשתים ומצרים אינם רחוקים זה מזה. כמפורש בתחלת פ' בשלח. ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, גם י"ב בני ישמעאל שכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, כמפורש בסוף פ' חיי שרה, אבל באר שבע אשר ליהודה היה סמוך לחברון ולא בארץ פלשתים, וכבר הלך אברהם מארץ פלשתים ונסע אל המקום הסמוך לחברון, והיה סמוך לגבול פלשתים, כאשר אפרש עוד במקומו, ולכן הגר בלכתה מבאר שבע למצרים תעתה במדבר באר שבע טרם בואה אל מדבר פארן: (טו) ותשלך, כתרגומו. ורמת, כי היה בידה, כאשר כתבתי למעלה, וכן מתורגם בל"א: אחד השיחים, אחד מן האילנות: (טז) מנגד, כשתבוא המלה הזאת עם מ"ם ענינה מרחוק: הרחק, בא המקור במקום השם כדרכו, והוא שם תאר אל מקום המרחק אשר בין שני מקומות כמו דרך רחוק, וכן מתורגם בל"א: כמטחוי קשת, עיקר שרשו טחה, ואין לו ריע במקרא, אמנם נתוספה בו ה"א אל השרש ונעשה שרש בעל ד' אותיות, והנה לדעת רבי יונה הוא פעל ויאמר ממנו כל בנין הדגוש, טִחְוָה טִחְוֵית טִחְוֵיתִי וכו', והוא על דרך הפעלים בעלי ד' אותיות

כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה
בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־
קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ (יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־
קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־
הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ
הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־

ת"א שמע ר"ה ט"ז, ג':

באָגענשוס, דען זיא זאגטע, איך מאג ניכט צוזעהען, וויא דאז קינד שטירבט: זיא זאס אלזאָ פאָן פערנע, ערהוב איהרע שטיממע, אונד וויינטע: (יז) גאָטט ערהאָרטע דיא שטיממע דעס קנאבען, אונד איין ענגעל גאָטטעס ריף דער הגר פאָם היממעל צו, אונד שפראך צו איהר: וואס איזט דיר הגר? פירכטע

רש"י

היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע [שיר השירים ב'] מגזרת והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא [ישעיה י"ט] ומגזרת יחוגו וינועו כשכור [תהלים ק"ז] וכן קצוי ארץ [תהלים ס"ה] מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) אל קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל [ב"ר]: באשר הוא שם. לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות [ר"ה ט"ז] לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיב' עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המי' את ישראל בצמא כשהגל' נבוכדנצר כשנאמר משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' [ישעיה כ"א] כשהיו מוליכין אותם אצל ערביי' היו ישראל אומרים לשוביהם בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדני' [שם] אל תקרי דדני' אלא

תרגום אונקלוס

בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְרַבְיָא וִיתֵיבַת מִקָּבֵיל וַאֲרֵימַת יַת קָלַהּ וּבְכָת׃ (יז) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָלֵיהּ דְּרַבְיָא וּקְרָא מַלְאָכָא דַיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מַה לִּךְ הָגָר לָא תִדְחֲלִי

באור

השרש, והוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל האמיתית והה"א שאחריה הוסיפו אבל לא כהוספת אות מאותיות האמנתי"ו שלא לצורך ותפול בנקל אבל הה"א הזאת שמוה כמו שרשית, ולכן בכל מקום שהה"א השרשית בנחי למ"ד ה"א תשתנה גם היא ליו"ד ובמקום שנשמטה נשמטה גם היא, כמו כי אתה מתחרה בארז (ירמיה כ"ב ט"ו). ואיך תתחרה את הסוסים (שם י"ב ה'), וכן כל הבנין בגלות אשתחוה ישתחוה תשתחוה נשתחוה, ובשלמים כמו שאמן, כמו שכתבתי בתחלת הפרשה (י"ח ב'), על מלת וישתחו ע"ש, והנה במלת מטחוי יאמר הבינוני לרבים מטחוים בחסרון ה"א האות הרביעית, כי גם בנחי למ"ד ה"א בעלי שלש אותיות תפול הה"א בבינוני ליחידה ורבים ורבות, כמו מן פנה, מְפַנֶּה, (הה"א לנקבה וה"א השרש נשמט ׳.

מְפַנִּים מְפַנּוֹת, ובסמיכות הרבים תפול המ"ם ותשאר היו"ד לבדה לסי' הרבים, והכוונה על

האנשים המורים בקשת, ויהיה פי' כמטחוי קשת, כמו שמרחיקין המטחוים בקשת, וי"א שהוא שם בל' רבים בתוספת מ"ם האמנתי"ו בראשו, ופירושו כיריית החץ במשיכת הקשת בלו' שעור מרוצת החץ, והנה לדעת רש"י הוא ג"כ שם ליריית החץ, ול' רבים אשר בו פי' שהוא על שתי טיחות, ב' פעמים כשעור הזה, אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש טחה, אין ענינו רק כשעור ידיית הן פעם א', ובא לב' רבים כמו שמצאנו הרבה שמות בל' רבים תמיד, בתולים, נעורים, שמים, מים, רחיים, מאזנים, מספדים: (יז) באשר הוא שם, ל' הרמב"ן הנכון בעיני בדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתותי כי לגוי גדול אשימנו, וכמוהו באשר כרע שמה נפל שדוד (שופטים ה' כ"ז), ובאשר חללים שם הוא (איוב

קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ (יח) קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ (יט) וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ (כ) וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃

דיך ניכט, דען גאָטט האט דיא שטיממע דעס קנאַבען ערהאָרט, דא וואָ ער יעטצט איזט: (יח) אויף! נימם דען קנאבען, אונד שליסע איהן אין דיינע ארמע, דען איך וויל איהן נאָך צו איינעם גראָססען פאָלקע מאכען: (יט) דא עפנעטע גאָטט איהרע אויגען, דאס זיא איינען ברוננען זאהע: זיא גינג אליא, פיללטע דען שלויך מיט וואססער, אונד ליס דען קנאבען טרינקען: (כ) גאָטט וואר מיט דעם קנאבען, ער וואוכס העראן, וואָהנטע אין דער

תרגום אונקלוס

אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָלֵיהּ דְּרַבְיָא בַּאֲתַר דִּי הוּא תַמָּן: (יח) קוּמִי טוּלִי יַת רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יַת יְדִיךְ בֵּיהּ אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוִּינֵּיהּ: (יט) וּגְלָא יְיָ יַת עֵינָהָא וַחֲזַת בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלַת יַת רוּקְבָא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יַת רַבְיָא: (כ) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ

רש"י

דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת:

(כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך

באור

ל״ט ל׳), ירמוז למקום עכ״ל. וכן ת״א, באתר דהוא תמן, והרשב״ם הוסיף בו עוד כוונה אחרת ואמר לפי שלא היתה רוצה אותו שהרי נתרחקה מאותו מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים, ועל כוונה זאת מתורגם בל״א (וואָ ער יעטצט איזט), כי בתחלה קודם שהרחיקה עצמה ממנו היו שניהם במקום אחד: (יח) והחזיקי את ידך בו. פעל חזק שקשור עם הבי״ת ענינו שיחזיק עצמו בדבר לתקף אותו בחזקה, ואף כאן ל׳ אחיזה בין הזרועות בחזקה כמו האם לבנה באהבתה אותו. וכן מתורגם בל״א: (יט) ויפקח אלהים את עיניה, נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם: (כ) רבה קשת, מושך בקשת ומורה חצים, ולא נמצא שרש רבה על הענין הזה בכל המקרא עוד, אבל נמצא שרש רבב, ונמצאים כמוהם במקרא שני שרשים מענין אחד, שרר ושרה, ומלת קשת לדעת רש״י והראב״ע הוא שם תאר, וכ׳ הרמב״ן ז״ל בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה הוא המורה החצים מלשון יסבו עליו רביו (איוב ט״ז י״ג), וימררהו ורבו (בראשית מ״ט כ״ג), וקשת הוא העושה הקשתות (וכן כתב הרד״ק בשרשים שרש קשת בתחלת דבריו, ויהיה לפ״ז פה חסר וי״ו העטוף, רבה וקשת כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג׳ י״א), ורבים כן) ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם. אשר יריתי ביני ובינך (בראשית ל״א נ״א). ולכן יתואר אותו פעם אחרת כי הוא קשת, וכן וימצאהו המורים אנשי׳ בקשת (שמואל א׳ ל״א ג׳) עכ״ל, אבל הרד״ק בשרשים שרש הנ״ל בסוף דבריו פי׳ שהוא שם כמו שַׁבָּת. והמקובץ ממנו וכל קַשְּׁתֹתָיו דרכות (ישעיה ה׳ כ״ח), וְקַשְּׁתוֹתָם תשברנה (תהלים ל״ז ט״ו) עכ״ל, ויהיה לפי דבריו לכלי הקשת ב׳ שמות, קֶשֶׁת, וְקַשָּׁת, ויהיה לפי דעתי היחיד משם קשת הבא במקרא עם הכנוים, מן קֶשֶׁת לפי שכולם במלאת השי״ן רפויה והתי״ו דגושה בדגש קל קַשְׁתִּי קַשְׁתּוֹ על משקל מַלְכִּי מַלְכּוֹ מן מֶלֶךְ, ולא מן קַשָּׁת לפי שאין דרך להפיל הדגש החזק מן השמות הנכבדים כמו שלא יפול ממלת שַׁבָּת וגנב בבואם בכנוים. וכן המקובץ מן קשת שנמצא ג׳ פעמים בלי הכנוי, וּקְשָׁתוֹת

תרגום אשכנזי

וויסטע, אונד ווארד איין
באָגענשיטציג: (כא) ער
וואָהנטע נעמליך אין
דער וויסטע פארן: אונד
זיינע מיטטער נאהם איהם
איינע פֿרויא אוים דעם
לאנדע מצרים: (כב) עס
וואר אום דיזע צייט; דא
שפראך אבימלך אונד זיין
העערפֿיהרער פיכל, צו
אברהם, וויא פֿאָלגט:
גאָטט איזט מיט דיר, אין
אללעם, וואס דוא
טהוסט: (כג) נון שוואָ-
רע מיר בייא גאָטט, דאס
דוא מיר אונד מיינען קינ-
דערן אונד ענקעלן ניכט
פֿאלש ווערדען וויללסט, וויא דיא געוואָגענהייט, וועלכע איך דיר ערצייגט, זאָ וואָללסט
דוא אויך מיר אונד דעם לאנדע ערצייגען, אין וועלכעם דוא דיך אויפֿגעהאלטען האסט:

(כא) וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ
אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי
(כב) וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר
אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃
(כג) וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה
אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד
אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־

תולדות אהרן תשקר סוטה י', ח'. חולין נ', ס':

תרגום אונקלוס

דְרַבְיָא וּרְבָא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשְׁתָּא׃ (כא) וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כב) וַהֲוָה בְּעִידָּנָא הַהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ בְּכֹל דִּי אַתְּ עָבֵיד׃ (כג) וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי וּלְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעְבֵּיד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דִּי

רש"י

השי"ן מידגשת היה יושב במדבר ופלסטס את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדולה שנא' ולה שפחה מצרית וגו' [בראשית ט"ז]. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא מסכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר

באור

נערים (ישעיה י"ג י"ח), המנגים וְהַקְּשָׁתוֹת (נחמיה ד' י'), ושריונות וּקְשָׁתוֹת (ד"ה ב' כ"ו י"ד) בהשתנות הפתח לשוא ובחסרון דגש השי"ן, גם המה מן קֶשֶׁת בפלס אֲרָצוֹת מן אֶרֶץ. אבל אותם שבאו לרבים עם הכנוי', בכלם השי"ן דגושה והתי"ו רפוי' קַשְּׁתֹתָיו, קַשְּׁתֹתֵיהֶם, והם מקובלים מן שם קַשֶּׁת כמו מן שַׁבָּת שַׁבְּתֹתָיו, שַׁבְּתוֹתַם, שַׁבְּתֹתֵיהֶם, בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בשבתכם עליה (ויקרא כ"ו ל"ה): (כב) אלהים עמך בכל אשר אתה עשה, לפי שראו הנסים שנעשו לו שיצא מסכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) הנה, ת"א ויב"ע. הכא. כי הנה בלא עד מורה על המקום, ועם אות עד מורה על הזמן, ועיין מ"ש בפ' שלח לך בפסוק סלח נא וגו' ממצרים ועד הנה (במדבר י"ד י"ט): אם תשקר לי, מלת אם בכל מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקר לי, ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א' ג' י"ד), אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פ"ט ל"ו). ובאורה בכל מקום שתבא על שבועה כמו שלא. אם אתם תבאו אל הארץ (במדבר י"ד ל'). שלא תבאו אל הארץ. וכן ת"א פה, דלא תשקר בי, וכן המתורגם בל"א. ועיין מ"ש בפ' שלח לך בפסוק אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג): תשקר, אין לו ריע בבנין הקל, ונמצא ה' פעמים בבנין פִּעֵל, ושם נתלוה

הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ (כד) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ (כה) וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ (כו) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ (כז) וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ (כח) וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת

(כד) אברהם שפראך, יא! איך וויל שווערען: (כה) ער שטעללטע אבער, דען אבימלך צור רעדע, וועגען דעם ברוננענס, דען דיא קנעכטע אבימלך'ס גערויבט האט־טע: (כו) אלליין אבימלך שפראך, איך ווייס ניכט, ווער דיזעס געטהאן האט: דוא האסט מיר אויך ניכטס געזאגט, אונד איך האבע ניכטס דאפאן ער־פאהרען, אויסער הייטע: (כז) אברהם נאהם שאפע אונד רינדער, גאב זיא דעם אבימלך: אונד זיא צערשניטטען ביידע איי־נען בונד: (כח) אברהם

תרגום אונקלוס

אִיתּוֹתַבְתָּא בַהּ׃ (כד) וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּים׃ (כה) וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא דִי אֲנָסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ (כו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵן יוֹמָא דֵין׃ (כז) וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזָרוּ תַרְוֵיהוֹן קְיָם׃ (כח) וַאֲקֵים אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפַן דְעָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃

רש"י

עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך [כ"ד]: (כה) והוכיח. נתוכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה

באור

ג' פעמים עם הבי"ת, וב' פעמים בלי שום אות שמושית אחריו, ובאה פה הלמ"ד אחריו, לי ולניני ולנכדי, והשקר, הפך האמת, דבר שאינו כן, והטעם אל תעשה דבר לי או לניני או לנכדי שעל ידו יהיה הדבור הזה שקר, והוא קרוב מענין הכזב והבגידה, שהמכזב מוליך תקוה לדבר שלא ירצה לעשותו. והבוגד נוטל דעה למי שהוא חייב להטיב, וכתב הרמב"ן ז"ל תשקר לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו, או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מלא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך עכ"ל: ועם הארץ. ועם אנשי הארץ כמו ושמעו מצרים (במדבר י"ד י"ג). אנשי מצרים: (כד) אנכי אשבע, באה מלת המדבר בעדו לפני אל"ף האית"ן שגם היא למדבר בעדו, ותהיה הכוונה אני אעשה את שלי לעשות עמך חסד ואשבע, אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלו ממני (כן פי' ר"ע ספורנו): אשבע, בחיר"ק האל"ף ורוב אל"ף אית"ן בנפעל בסגול שלא יתערב עם יו"ד אית"ן בקריאה: (כה) והוכח אברהם את אבימלך. נתוכח עמו בטענת דברים: אשר גזלו עבדי אבימלך, הוכיחו באשר הוא מלך. על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים על דרך לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה (תהלים ק"א ז'), (ר"ע ספורנו): (כו) לא ידעתי מי עשה, גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי מי הם עשה זה: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי, על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאסר חמוץ, הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסום איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון

הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ (כט) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ (ל) וַיֹּאמֶר
כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר
תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר
הַזֹּאת׃ (לא) עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא
בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃
(לב) וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם

שטעללטע זיבען יונגע שאפע בעזאָנדערס: (כט) דא שפראך אבימלך צו אברהם: וואס בעדייטען דיזע זיבען יונגע שאפע, וועלכע דוא בעזאָנדערס געשטעללט האסט? (ל) יענער אנטוואָרטעטע: דאס דוז: דיא זיבען שאפע פאָן מיינער האנד נעהמען זאָללסט. דאמיט עס מיר צום צייגניס דיענע, דאס איך דיזען ברוננען געגראבען האבע: (לא) דארום נאננטע מאן דיזען אָרט באר שבע: דען אלדא האטטען זיא ביידע געשוואָרען: (לב) זיא צערשניטטען אלזאָ איינען בונד אין באר

רש"י

[בראשית כ"א]: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים לכחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו

תרגום אונקלוס

(כט) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִינוּן שְׁבַע חוּרְפַן אִלֵּין דִּי אֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃ (ל) וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע חוּרְפַן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסָהֲדוּ אֲרֵי חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדָא׃ (לא) עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיָּימוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ (לב) וּגְזָרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ

באור

זה (כן פי' פסוק זה ר"ע ספורנו), וכן תרגם יצ"ע: (כט) הנה. ככוי לנקבות נסתרות, כמו לזכרים הם: לבדנה. הה"א נוספת. ואין דיע במקרא למלה זאת עם ה"א נוספת: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי, על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה (רות ד' ז'), כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר (ר"נ ספורנו): את שבע כבשת, בלא פה מלת את ואין אחריה לא ה"א הידיעה ולא כינוי ולא סמיכות, שלא כמנהג, וכמוהו את אחיכם אחד (להלן מ"ג י"ד). ויכו את רפאים (לעיל י"ד ה'). תהיה לי, בא על משקל נקבה כמשפט במקום שאין המין מפורש: לעדה, שרשו עוד, ושם המקרה ממנו, עֵדוּת, (צייגניס), שם התאר לזכר עֵד ולנקבה עֵדָה, כמו עד הגל הזה ועדה המצבה (בראשית ל"א נ"ב), ונמצא גם שם המקרה עֵד כמו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג) ר"ל עדות שקר, והנה תהיה לי לעדה יוכל לפרש שהוא תואר נקבה ומוסב על הדבר שאין מינו מבורר שאמר עליו תהיה לי, וכמו שת"א וירושלמי לסהדו. כי שם המקרה בארמי, סהדותא, ויתורגם בל"א (דאמיט עס מיר איין צייגע) או בלשון נקבה (איינע צייגין זייא). ואולם יותר נראה שהוא שם המקרה (צייגניס), וכן מתורגם בל"א: (לא) על כן קרא, הקורא: כי שם נשבעו שניהם. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א) לאזנך שמעון (שמות א' ב') רוצה לומר על כן על שבע כבשות וכי שם נשבעו שניהם על שני הדברים האלה קרא למקום ההוא באר שבע ונשתתף באר עם שבע על הבאר שחפר שם אברהם (מכלל יופי), ולדעתי אין צורך לזה כי בפ' תולדות נאמר ג"כ על כן שם העיר באר שבע (בראשית כ"ו ל"ג), ולא היה שם רק שבועה ולא שבע כבשות, ולכן גם פה נקרא כן על שם עיקר הדבר שהיא השבועה אבל שבע הכבשות טפל היה רק לזכרון ולעדות. ואולי גם שבע הכבשות אשר הציב לבדנה היתה הכוונה לזכר השבועה בעבור מלת שבע: (לב) ויכרתו ברית בבאר שבע, הוא כלל אחר הפרט, ומתורגם בל"א (אלזא): וישבו אל ארץ פלשתים, לשון הרמב"ן עניינו ויבואו אל עירם אשר בארץ פלשתים

אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ (לג) וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר

תולדות אהרן ויטע סוטה סס:

שבע: אלסדאן שטאנד אבימלך אונד זיין העער־פיהרער פיכל אויף, אונד קעהרטען אין דאז לאנד פלשתים צוריק: (לג) ער

תרגום אונקלוס

לְאַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ (לג) וּנְצִיב אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי תַּמָּן

רש״י

המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם:

(לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק

באור

כי בארץ פלשתים היו. אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר עכ״ל. אבל הרמב״ן עצמו כתב בפ׳ תולדות כי נחל גרר הוא נחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת. ואחר זה כתב שם ואולי איננה ממלכותו; אע״פ שהיא בארץ פלשתים, והולך הרמב״ן שם לכל זה בעבור שאמרו ליצחק לך מעמנו וגם סתמו הבארות טרם בוא יצחק, ואיך יניחוהו לשוב לחפרם כאשר, והנה מ״ש שאולי איננה ממלכותו אף שהיא בארץ פלשתים, לא שמענו מעולם שתהיה ארץ פלשתים מחולקת למלכים שונים. כי לא נמצא רק חמשת סרני פלשתים. והסרנים אינם מלכים, אך מדרגה פחותה מהם. אבל בעת שמלכו שם מלכים מלך אחד היה לכלם, ויותר נראה כדברי הראשונים כי הנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת, והנה שם נאמר אח״ז ויעתק משם, והיינו עוד להלן מארץ פלשתים, לפי דברו על ב׳ בארות הראשונות בעבור שהיו סמוך לגבולם. ואח״ז נאמר ויעל משם באר שבע, וא״כ לא היה באר שבע בנחל גרר, אבל לפי דעתי לא היתה באר שבע בארץ פלשתים, כמו שכתבתי למעלה, ולפ״ז יהיה פי׳ וישובו אל ארץ פלשתים כמשמעו, וראיה לזה מ״ש ועם הארץ אשר גרתה בה, בלשון עבר, ולא אמר הארץ אשר אתה גר בה, משמע שגר בה לפנים ולא עתה. וכן מצאתי אח״ז בפי׳ ר״ע ספורנו שכתב וז״ל וישובו אל ארץ פלשתים, שבו מבאר שבע שלא היה מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לראות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית עכ״ל, ואין לתמוה על שלא נזכר בכתוב הליכת אברהם מארץ פלשתים, כי דרך הכתוב לקצר בפרטים כאלה, כמו שלא נזכר ספור הענין שחפר באר ושנגזלה ממנו עבדי אבימלך, רק בתוכחתו לאבימלך אמר על אודות באר המים אשר גזלו וגו׳, כי עיקר כוונת הפרשיות האלו הוא לספר מה שקרה לקדושים ההם, שע״י יראתם ואהבתם את ה׳ גדלו והצליחו עד שגם מלכים ע״ז התאוו לכרות ברית עמם. והנה לכל הפנים אם תהיה באר שבע בארץ פלשתים או לאו, הנה לא הודיע הכתוב אימת נסע אברהם משם לחברון עם שרה או שרה לבדה. כי בסוף פ׳ העקדה נאמר וישב אברהם בבאר שבע. ואח״ז נאמר ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון וגו׳. כי חברון איננה באר שבע כמפורש בס׳ יהושע. שבאר שבע היא מן הערים אשר נפלו לשמעון בתוך נחלת בני יהודה, אבל חברון נשארה ליהודה. ונתנוה לכלב בן יפנה. ונראה לי עוד שהבאר שגזלו ממנו לא היה במקום שנשבעו (אשר נקרא אח״כ באר שבע). כי איננו מארץ פלשתים ומדוע יגזלו ממנו באר בארץ אחרת אשר אין להם שום טענה עליו. רק שכן היה הדבר, כי עבדי אברהם לא נשארו עם מקנהו על מרעה אחד, כי אם נסעו ממקום למקום לבקש נאות דשא למקנהו הרב, והוא הלך לפעמים לראות את מקנהו ומה יעשה בם. והיה שוכן בעירים הסמוכות אל המרעה, ועקר מושבו היה בגרר, והנה הרועים בכל מקום שילכו יצטרכו אל המים לצורך רב, והוא יקר עד מאד במחוז ההוא, וצריכין לחפור בארות בשדה להשקות ממנו העדרים, ובהיות אברהם בגרר חפר באר בארץ פלשתים אצל עיר גרר במקום מרעה מקנהו, ועבדי מלך גזלוה ממנו, ואברהם חשב שבידיעת אבימלך גזלוה ממנו. לפי שקנא אותו על הצלחתו, ולכן עזב את הבאר ההיא וילך לו אל המקום הנקרא אח״ז באר שבע שאיננו בארץ פלשתים, וכראות אבימלך שעזב מדינתו נתעורר ללכת אליו ולכרות עמו ברית. ואברהם גלה לו בתוכחתו, כי על אודות הבאר אשר גזלו נסע משם, בחשבו כי על פיו גזלוה ממנו. ואבימלך השיב כי לא ידע את הדבר הזה, והנה אברהם נתן לו צאן ובקר וכבשות למען יחזיר לו את הבאר, כי היה לו בו צורך גדול בשוב עבדיו עם מקנהו לארץ פלשתים, למען ימצאו מים בנוה טוב ודשן, ואולי שב אחר כך לגרר וישב שם, ולפי שלא היו אצל הבאר בעת השבועה, לכן לא נאמר על כן קרא לבאר ההיא

שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ (לד) וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי

תרגום אשכנזי

פפלאנצטע איינען וואלד אין באר שבע, אונד בע־טעטע דאָרט, מיט דעם נאמען דעם עוויגען, דער איין גאָטט איזט עוויגער צייטען: (לד) אברהם הילט זיך אים לאנד פלשתי' לאנגע צייט אויף:

תולדות אהרן ויקרא סוטה שם:

תרגום אונקלוס

בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְעָלְמָא׃ (לד) וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין׃

רש"י

לאכסני' ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנא' ויטע אהלי אפדנו [דניאל י"א]: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלים ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם [סוטה י']: (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויצא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אבר'. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה [בראשית י"ב] ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון [שם י"ג] שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכי' הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתו' אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמ' לפני עקידתו של יצחק י"ב שני'. כך שנינו בסדר עולם [ב"ר]:

באור

באר שבע רק למקום ההוא. ומפרש עוד כי שם נשבעו שניהם, ור"ל אף שלא היה שם הבאר, הנה השבועה היתה שם, וע"פ בגל הבאר נולדה השבועה: (לג) ויטע אשל, רז"ל נחלקו בו אם הוא פונדק לאורחים או פרדס, אבל מפרשי הפשט (הרשב"ם והראב"ע) פירשוהו פרדס, וז"ל הרד"ק בפירושו על שמואל בפסוק ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה (א' ל"א י"ג), תחת האשל, ובדברי הימים (א' י' י"ב), תחת האלה, אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא, (כ"ה בקצת נוסחאות בת"א, אבל בנוסחאות ישנות מצאתי ונציב אילנא), ובדברי הימים פירש שזה העץ היה אלה עכ"ל, וכן תרגמו יב"ע והירושלמי, וכן מתורגם בל"א: ויקרא שם בשם ה' אל עולם, על דעת הרמב"ן ור"ע ספורנו יהיה פי' ויקרא שלימד והודיע לרבים שם ה' שהוא המנהיג בכחו הזמן ומצליחו, ועוד פי' כי נוכל לפרש עולם הוא השמים והארץ כלשון הבא תמיד בדברי רז"ל והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' התקיף בכח שיש לו יכולת בכולם, וא"ת יקרא וצלי, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, ואל עולם ת"א, אלהא דעלמא, אבל המתרגם לל"א תרגם עולם לשון נצח כפי' הרמב"ן והרמב"ם בס' מורה נבוכים והר"ע ספורנו, וכ"ה הראב"ע בפי' קהלת (ג' י"א), בפסוק את הכל עשה יפה בעתו, גם את העולם וגו', שכל עולם שבמקרא פירושו נצח וזמן: (לד) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, לפי מה שכתבתי כי באר שבע איננה בארץ פלשתים יתכן ששב אל ארץ פלשתים אחרי אשר כרת ברית עם אבימלך והשיב לו את הבאר אשר גזלו ממנו עבדיו, גם יתכן לפרש ויגר אברהם שכבר גר בארץ פלשתים ימים רבים טרם יצא משם אל באר שבע, ונמצא רבים כמוהו במקרא, וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ'), ר"ל ויבאש בתחלה קודם שבאו בו התולעים, כן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד'), ונחטא בתחלה קודם שקצפת. ורש"י כתב ע"פ ברייתא דס"ע שגר שם כ"ו שנה והדרך הזה האחרון הוא הנכון לדעתי כאשר אבאר עוד אי"ה: ויגר, בלי וי"ו ההפוך היה יָגוּר כמו יקום, ועם וי"ו ההפוך ישתנה השורק לקמץ חטף וַיָּקָם, ואם לה"ד הפעל רי"ש ישתנה הק"ח לפתח

כב (א) * וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃

קריאת יום ב׳ דר"ה

תולדות אהרן ויהי סנהדרין פ"ט, ב׳: אברהם מגלה ל"א, א׳:

כב (א) עס וואר נאך דיזען בעגע־בענהייטען אלס גאָטט אברהם פּערזוכטע: אונד שפּראך צו איהם, אברהם! אברהם שפּראך: היר בין

תרגום אונקלוס

כב (א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַיָי נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר

רש"י

כב (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים [סנהדרין פ"ט] אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא

באור

להרחיב על הדי"ש כי יש לה קצת דין הרחבה כאותיות אחה"ע כמו ויסד אליה (שופטים ד׳ י"ח), וילך עליה (דניאל א׳ א׳), ובא זה בקמץ שלא כדרך חבריו:

כב (א) ויהי אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר אל הפרשה שלמעלה, אחר הדברים האלה שהרג אברם את המלכים, אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מן האומות (בראשית ט"ו א׳), ויהי אחרי הדברים האלה שנולד יצחק ויגד לאברהם לאמר עוד ובתואל ילד את רבקה (שם כ"ב כ"ג) וכו׳. אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם וכו׳, וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם, וגם ביהושע מטילים על ערי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל, והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה לכן והאלהים נסה את אברהם, קנתרו וצערו, כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה (איוב ד׳ ב׳), ועל נסותם את ה׳ (שמות י"ז ז׳), מסה ומריבה (שם), בחנני ה׳ ונסני (תהלים כ"ו ב׳), כלומר נתגאית בבן שנתתי לך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה, ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך (הרשב"ם), וכתב נסה, קונטראדי"אה, אבל אין כן דעת המפרשים והמתרגמים ללשון אחרי כ"א לשון הבחנה כאשר יבא עוד, ולדעת מהר"י אברבנאל ענין נסיון הוא מלשון התרוממות מענין ונשא נס לגוים (ישעיה ה׳ כ"ו), והכוונה שרוממו והגדילו, ואין דעתי נוחה בפירוש הזה כי אינינו משרשו כי נס שרשו נסס, וזה שרשו נסה, (ואף כי במדרש תפרש פסוק כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ׳ י"ז), לגדל ולרומם אתכם, זהו דרך דרש, אבל אנו בלתי אל הפשט עינינו בביאורנו זה), גם מצאנוהו מתחבר לשרש בחן כמו בחנני ה׳ ונסני (תהלים כ"ו ב׳), אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צ"ה ט׳). ודעת המתרגם האשכנזי כדעת המפרשים כללות ענין הנסיון מטעם בחינה, והיא הוצאת מחשבת הפועל אל המעשה, והם שמות נרדפים כמו שזכרנו, אלא שיש ביניהם הבדל פרטי, ככל השמות הנרדפים שיש להם הוראה כללית משתתפת להם, ועוד הוראות פרטיות מבדילות ביניהם, וז"ל היד והמקום הנודעים לפועל לעשות כאשר עם לבבו יקרא, נסיון, והבורא את הנסיון ההוא יקרא, מנסה. פעמים שיכוון המנסה להוציא מחשבת המנוסה אל היש, לדעת את הצפון בלבבו, כמו וינסו אתי זה עשר פעמים (במדבר י"ד כ"ב), ואז יפול לשון בחינה על התבוננות במעשה הגלוי, לדעת על ידו את מחשבת הפועל הצפונה בלבו). ופעמים שתהיה כוונתו לחזק ולאמץ את לב המנוסה במדה מן המדות, עד שתשוב קנין ותכונה בנפשו, כי החלק המעשיי לא יושלם בידיעת המדות הטובות והבנתם לבד, כי אם בהוסיף עליהם התמדת הפעולות הנמשכות מהם והרגל בהם עד שתתחזק המדה בלב העושה, ותאמץ את רוחו להיות תמיד מוכן וזריז לילך בדרכיה ולעשות המעשים הנמשכים ממנה בשמחה בלי עצלה והתרשלות כלל. ועל הדרך הזה אמר והאלהים נסה את אברהם, כלו׳ שנתן לו יד והמציא לו מקום לאמץ את לבבו בדרכי היראה ועבודת האל יתברך, ע"י המעשה הגדול והנורא אשר צוהו לעשותו. ובל"א (ער האט איהן פּערזוכט). ועל הדרך הראשון יאמר בל"א (ער האט איהן גע־

(ב) וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃

איך! (ב) דא שפראך גאָטט, נימם דיינען זאָהן, דיינען איינציגען דען דוא ליבסט, נעמליך יצחק, געהע הין אין דאז לאנד מוריה, אונד ברינגע איהן דאָרט צום גאנצען אָפּפער, אויף איינעם דער בערגע, דען איך דיר אנצייגען ווערדע

תולדות אהרן קח עקדה שער ב':

תרגום אונקלוס

לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא: (ב) וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחִימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזֵיל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ:

רש"י

הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק [סנהדרין פ"ט]. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה [ד"ה ב' ג']. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקי' (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות

באור

פריפט) עכ"ל: הנני, ל' הזמנה, הנני מזומן למצותך, והיא מלה מורכבת מן הן אני או מן הנה אני: (ב) את בנך את יחידך, בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הל' להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני (הרמב"ן): אל ארץ המריה, כמלאת המלה הזאת עוד פעם אחת בד"ה (ב' ג' א'). ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי, והנה מפורש שם שהוא מקום המקדש, ועל דעת חז"ל בפרקי ר"א הוא המקום שהקריבו בו אדם וקין והבל ונח. אמנם שם מוריה חז"ל דרשו בו דרשות שונות. והרמב"ן כתב וז"ל והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המוריה ואל גבעת הלבונ' (שיר ד' ו'). כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בא"י והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר (נ"ל שצ"ל הארץ) על שם ההר ההוא אשר בתוכה. הארץ אשר בה הר המוריה, וההר לבדו נקרא מוריה עכ"ל והנה מה שהוציא כי המור גדל שם ממה שאמרו חז"ל קנמון היה גדל בא"י והיה מרעה לצבאים, לא ידעתי מה ענין מור אצל קנמון, ונודע כי המור והלבונה אינם גדלים רק במלכות שבא אשר בארץ ערב (כפי דעת הרמב"ן עצמו שחולק על הרמב"ם בפי' סממני הקטורת האומר שהמו' הוא סמוס"קו שהוא דם חיה קלוט שבארצות הודו, אבל הוא אומר שהוא (המירה) שבארץ שבא היא גדלה על הר אחד. וסמוך לו בגבעות הסמוכות ממנו יגדלו אילני הלבונה. ועליהם אמר שלמה בש"ה (ד' ו'). אלך לי אל הר המו' ואל גבעת הלבונה), והיה לו לקרותו הר הקנמון או ארץ הקנמון, ואף שעם כל זה אפשר הדבר שהיה גם המור גדל בארץ ישראל בימים ההם, מכל מקום אין לזה ראיה מדברי חז"ל שלא הזכירו רק קנמון לבד, והנה אף אנקלוס ביארו מענין המור, שתרגם לארעא פולחנא על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושא' בשמים, כמו שהבין רש"י ז"ל מדבריו, ואולם אין בכל זה הכרע, ועם שנתן רשות לדורש לדרוש שמות העצם כל אחד כאות נפשו וכפי העול' על רוחו. וכלם יפי' וערבי' לאזן השומע, הנה אנחנו לא נדע שבת השמות

(ג) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־
חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת
יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃
(ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־
עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃
(ה) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־

ת"א וישכם פסחים ד', א'. סנהדרין ק"ה, ב'. חולין נ"ה, ב': ויאמר יבמות ס"ב, א'. כתובות קי"א, א'. ב"ק מ"ט, א'. נדה י"ג, א':

דע: (ג) אברהם שטאנד דעם מאָרגענס פריה אויף, זאטטעלטע זיינען עזעל, נאהם זיינע צוויא קנאבען מיט, אונד זיינען זאָהן יצחק, שפאלטעטע אָפּפֿערהאָלץ, מאכטע זיך אויף, אונד גינג אַן דען אָרט, װעלכען איהם גאָטט אנגעצייגט האטטע: (ד) אם דריטטען טאגע הוב אברהם זיינע אויגען אויף, אונד זאהע דען אָרט פֿאָן פֿערנע: (ה) דא שפּראך אברהם צו זיינען קנאבען, בלייבט נור היר מיט דעם עזעל!

תרגום אונקלוס

(ג) וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ (ד) בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ (ה) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי

רש"י

שכר וכן אל הארץ אשר אראך [בראשית י"ב] וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה [יונה ג']: (ג) וישכם. נזדרז למצוה [פסחים ד']: ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים [ב"ר] שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום וצלח כמו וצלחו הירדן [שמואל ב' י"ט] לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז (שפאלטען) Fendre,: (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו ועירבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור אל ההר: (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה

באור

הפש בכרו', במקום שלא גלתה לנו התורה או הקבלה את טעמם, ומי הוא זה אשר היה יכול להתנבאות בשם יששכר שנקרא כן בעבור שכר הדודאים שנתנה לאה לרחל, אם לא ספרה לנו התורה הזאת, ומי היה יודע סבת שם יעקב לולי גלתה לנו התורה כי ידו אחזת בעקב עשו, ומי יגלה לנו סבת שמות שאר האנשים, נחשון בן עמינדב, אלישבע, פינחס, אהרן, ודומיהם, אשר היו בלי ספק לאיזה סבה ידועה אז ונעלמה ממנו?: אשר אמר אליך, להודות שכבר לא גלה לו מיד: (ג) וישכם, נזדרז למצוה: ויחבש, ענין קשור הבהמה באזור שלה: ויבקע, א"ת וצלח כמו וצלחו הירדן (שמואל ב' י"ט י"ח). ל' ביקוע, פינדר"א בלע"ז ובל"א (שפאל-טען) (רש"י): עצי עלה, הגיד הכתוב זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים (הרמב"ן), כוונת הרב ז"ל לפי דרכו שאברהם לא ידע את ההר וחשש פן לא ימצא על ההר אשר יאמר לו השם עצים מזומנים, כי על הר המוריה אמר הרב ז"ל שהמו' ואוהלים וקנמון גדל שם לרוב עד שהעזים וצבאים אוכלים ממנו, והמו' ואהלי' הם מיני עצים, אבל האמת לדעתי כי המו' איננו גדל שם, וחז"ל לא אמרו רק הקנמון שלדעת קצת המחברים איננו עץ רק מין תבן מבושם וריחני מאד ונקרא בלאטינו, סקוינא"נטו, ולכן הוא מאכל בהמות, וגם לא אמרו שגדל בהר ההוא רק בא"י, ואולי במקום ההוא לא היו עצים: ויקם, ל' זריזות עיין מ"ש בפ' בלק (במדבר כ"ד כ"ב): (ד) ביום השלישי וישא וגו', שעורו כאלו אמר, ויהי ביום השלישי וישא וגו', ובל"א (אום דער דריטטע טאג קאם, זאַ הוב וכו'): וירא את המקום מרחק, ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אמר אליך, ויתכן על דרך הפשט וירא את

לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר
נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה
אֲלֵיכֶם׃ (ו) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי
הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ
אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ
שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ (ז) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־
אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי
בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה
הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ (ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים
יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ

תולדות אהרן ונשתחוה מ"ק י"ח, א': השה סנהדרין ס"ט, ב': אלהים ברכות ס"ב, ב':

איך אבער אונד דיזער קנאבע, ווир וואָללען ביז דאָרטהין געהען, אונס צום אנבעטען ניעדערווערפען, אונד צו אייך צוריקקעהרען. (ו) אברהם נאהם דאז אָפּפערהאָלץ, לעגטע עס אויף זיינען זאָהן יצחק, נאהם אין זיינער האנד דאז פייער, אונד דאז שלאכטמעססער, אלזאָ גינגען זיא ביידע צוזאממען: (ז) יצחק שפראך צו זיינעם פאטער אברהם, אונד זאגטע, מיין פאטער! אברהם שפראך, היר בין איך, מיין זאָהן! יענער שפראך, היר איזט צוואר פייער אונד האָלץ, וואָ איזט אבער דאז לאמם צום גאנצען אָפּפער? (ח) אברהם שפראך: גאָטט ווירד זיך זעלבסט אויסערזעהען דאז לאמם צום גאנצען אָפּפער, מיין זאָהן! אלזאָ גינגען זיא

רש"י

בינן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין. על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא וחרבי תאכל בשר [דברים ל"ב]. ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא

תרגום אונקלוס

אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגּוֹד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן׃ (ו) וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת אִישָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ (ז) וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אִישָּׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִימְרָא לַעֲלָתָא׃ (ח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי אִימְרָא לַעֲלָתָא בְּרִי

באור

המקום מרחק שלשה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע (הרמב"ן): (ה) שבו לכם פה, המתינו פה, וכן ת"א ויב"ע, אוריכו, ולא רצה שילכו עמו, כדי שלא ימחו בידו ויטרידוהו במעשהו הזבח: עד כה, באומרו דרך מוסר למקום אשר לפניכו: וישם על יצחק בנו, כי בתחלה שם העצים על החמור ועתה שעזב החמור עם נעריו שם העצים על יצחק: המאכלת, הסכין נקרא כן ע"ש שהוא אוכל ומכלה, כמ"ש וחרבי תאכל בשר (דברים ל"ב מ"ב). ונשאר כן בהפסק בסגול, ועל המשפט היה ראוי להיות בקמץ כמו ולדקה למשקלת (ישעיה כ"ח י"ז), ויתכן לפי

דעתי שלא הונח שם מאכלת רק על הסכין המיוחד, לחתוך בשר, ונקראת כן לפי שמאכילה את הבשר והיינו שגורמת שיאכל הבשר, וכן כתב רש"י שמכשרת בשר לאכילה, ר"ל שמתקנת ומכינה, ולפי שמכינה לאחרים שיאכלו נקראת בלשון הפעיל: (ז) הנה האש והעצים ואיה השה לעלה, הוי"ו מחברת ב' המאמרים כי המה מתיחסים יחד בענין הכנת העלה: (ח) אלהים יראה לו השה לעלה בני, אלהים יבחר לו את השה לעלה, אתה בני, ומלת יראה גם על הבחירה

שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ (ט) וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם
אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־
הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם
אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃
(י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־
הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ (יא) וַיִּקְרָא
אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃
(יב) וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר
וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי
כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ

ת"א וישלח זבחים נ"ו, ב'. מנחות ח', ב'. חולין ט"ז, א': כי ירא סוטה ל"א, א'. עקדה שער כ"ב ושער י"ב. עקרים מ"ג. פל"א ופל"ב ומ"ד, פי"ב:

תרגום אשכנזי

ביידע צוזאממען: (ט) אלס זיא נון אן דען אָרט קאמען, דען איהם גאָטט אנגעציינט האטטע, בויעטע אברהם איינען אלטאר, אָרדנעטע דאז האָלץ, באנד זיינען זאָהן יצחק, אונד לעגטע איהן אויף דען אלטאר, איבער דאז האָלץ: (י) היראויף שטרעקטע אברהם זיינע האנד אויס, אונד נאהם דאז מעססער, זיינען זאָהן צו שלאכטען: (יא) דא ריף איהם איין ענגעל דעס עוויגען פֿאָם הימּמעל צו, אונד שפראך: אברהם! אברהם! ער שפראך: היר בין איך! (יב) יענער: שטרעקקע דיינע האנד ניכט נאך דען קנאבען, אונד טהוע איהם ניכטס. דען נון וויים איך, דאס דו גאָטטעספֿירכטיג ביזט, דא דו דיינען איינציגען זאָהן מיר ניכט פֿערוויגערט האסט

תרגום אונקלוס

וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ (ט) וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא׃ (י) וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִכַּס יָת בְּרֵיהּ׃ (יא) וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַּייָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ (יב) וַאֲמַר לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַעֲבֵיד לֵיהּ מִדָּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי דַחְלָא דַּייָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתָּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי׃

רש"י

הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה. (ט) ויעקד. ידיו ורגליו מאחוריו ע"ש הידים והרגלים ביחד היא עקידה [שבת כ"ד] והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה

באור

והרצון, כמו פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה (דברים י"ב י"ג), ענינו אשר תבחר ותרצה, כן פירושו לפי פשוטו כי התמיד שתחת תלת השה שהוא מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת לעולה מוכיח שכן הוא: (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים, עתה, הוא בא המוריה, שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך (הרמב"ן): ויעקד. ויקשר ידיו ורגליו יחד מאחוריו, וכל לשון עקידה יד עם רגל יחד, והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם, קריאת הכפל לצורך שהיה קורא פעם אחר פעם לזרז הנקרא, וכן פי' הראב"ע, ורש"י פי' שהוא לשון חבה: (יב) כי עתה ידעתי וגו', הראב"ע בשם הגאון אמר כי ידעתי כמו הודעתי ור"ל הודעתי לבאי עולם, ולפי' זה נוטה גם דעת הרשב"ם, וגם רש"י שכתב מעתה יש לי מה להשיב וכו' בגוים כי ירא אלהים

אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ (יג) וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃

ת"א ויעלהו זבחים ל"ו, ג. מנחות פ"ג, ב':

(יג) אברהם הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאהע איינען ווידדער (פֿאָרבייא לויפֿען), הערנאך ווארד ער אין דען העקקען, מיט זיינען האָרנערן פֿערוויקקעלט, זא גינג אברהם הין, נאהם דען ווידדער, אונד בראַכטע איהן צום

תרגום אונקלוס

(יג) וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא

רש"י

ידעתי. אמר רבי אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הוא נקטר ונעשה דשן:

באור

אתה עכ"ל כוונה ג"כ לפי' זה, והראב"ע ימאן מלקבל פי' זה ופי' פי' אחר ע"ש, והרמב"ן ז"ל כתב כי עתה ידעתי מתחלה היה יודע יראתו בכח, לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה, והיה זכותו שלם עכ"ל. ובזה בחר המתרגם האשכנזי. והוסיף בן מלך ותבלין, וז"ל: ידוע שהאל יתברך נשגב ומרומם ממקרי הזמן ושנויו, והתגלגל הדברים בעבר והוה ועתיד לא יהיו בערך אל השם יתברך שמו כי אם השתלשלות הסבות והמסובבים כפי אשר גזרה חכמתו ורצונו הקדום, והוא ידע מאז את כל אשר יעשה בעתיד ע"י ידיעת הסבות אשר מהן ישובב. וא"כ הענין אשר בערכנו הוא עתה יהיה בערך השם הסבה, ומה שבערכנו הוא עתיד יהיה בערכו המסובב, ודע זה והבן אמרו עתה ידעתי. והכוונה לא על הזמן ההוה, כי אם על המעשה שהוא סבת הידיעה, כי זה הוא הזמן ההוה בערך אל השם, על ידי המעשה הזה ידעתי כי ירא אלהים אתה, וזהו כאשר אמרנו, שהשם יודע העתיד להיות ע"י ידיעת הסבות. ובל"א (הירדורך האבע איך ערקאננט דאס דוא וכו') עכ"ל: (יג) וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו, הראב"ע מחבר מלת אחר אל נאחז, והכוונה אחר שנאחז אחר היותו נאחז בסבך בקרניו. והנה הוא כנגד בעל הטעמים שהטעים זקף גדול במלת אחר להפסיקו ממלת נאחז, והנכון כפי' הרשב"ם ז"ל וירא והנה איל, עובר לפניו. אחר נאחז בסבך בקרניו, כלו' אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו, וכן קדמו שרים אחר נגנים (תהלים ס"ח כ"ו), ושבו העבים אחר הגשם (קהלת י"ב ב'). ואח"כ יצא הגשם, וכן ואחר באו משה ואהרן (שמות ה' א'), כולם פירושם אחרי כן עכ"ל, וכן פי' וסעדו לבכם אחר תעבורו (בראשית י"ח ה'). וכן מתורגם בל"א: בסבך, ענין השתבכות והסתעפות ועיקר הל' שנקרא כן הענף והסעיף לפי שהענפים והסעיפים נאחזים ונקשרים ומעורבים זה בזה, וא"ת באילנא. וכן פירש"י, אבל יב"ע תרגם בחרישותא דאילנא, והוא היער המסובך באילנות רחוקים ומעורבים זה בזה, וכן מתורגם בל"א: (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה וכו', א"ת ויקרא לשון תפלה, ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם ה' הכא

(יד) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר
יְהוָה יֵרָאֶה׃ (טו) וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה
אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃
(טז) וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי
יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא

ת״א ההוא וכו׳ עקרים מ״ג, פכ״ח ומ״ב, פל״ו: יאמר פסחים ס״ח, ח׳: בהר ברכות ס״ג, ג׳:

גאנצען אָפּפֿער, אנ־שטאטט זיינעס זאָהנעס: (יד) אברהם נאננטע דענ־זעלבעי אָרט, יהוה יראה: וויא נאָך יעטצט גע־שפּראָכען ווירד, איף דעם בערג דעם עוויגען ווירד עס זיך צייגען: (טו) הירויף ריף איין ענגעל דעם עוויגען דעם אברהם צום צווייטען מאהלע פֿאָם הימּמעל הערויב: (טז) אונד שפּראך, בייא מיר זעלבסט האבע איך געשוואָרען, שפּריכט דער עוויגע: דאס, וויל דוא דיזעס געטהאן, אונד דיינען איינ־

תרגום אונקלוס

חֲלַף בְּרֵיהּ׃ (יד) וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח׃ (טו) וּקְרָא מַלְאֲכָא דַייָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא׃ (טז) וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלַף דִּי עֲבַדְתָּא יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ׃

רש״י

(יד) ה׳ יראה. פשוטו כתרגומו ה׳ יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב״ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את

באור

יהון פלחן דריא, ולפי תרגומו יהיה פי׳ ה׳ יראה, ה׳ יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. וכן פירש״י ולא תרגם המלות רק הכוונה, כדרכו, וסוף הפסוק מתרגם, וכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם ה׳ פלח ולפי פירושו יהיה יראה עתיד במקום עבר, אבל רש״י לא פי׳ כן סוף הפסוק רק עתיד כמשמעות וז״ל: שיאמרו לימי הדורות עליו בהר ה׳ יראה הקב״ה לעמו: היום, הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו עכ״ל. (ואין כאן דעת הרשב״ם באומר עד היום הזה, רק עד ימי הסופר שכתב את הדבר, ולכן בתוס׳ פירושו עד ימי משה. כמ״ש למעלה (י״ט ל״ח), והעתקתי שם לשונו ע״ש), ופי׳ הפסוק הזה לפי דעת המתרגם לל״א הוא כן. שאברהם קרא שם המקום ההוא [ה׳ יראה], ע״ש המאורע בעבור שאמר בתחלה ליצחק אלהים יראה לו השה לעול׳, ונתקיים כן שבראה לו הקב״ה איל להקריבו תחת בנו, ולזכר הנס הנפלא הזה קרא כן למקום ההוא כי כן היה המנהג בנביאים ועובדי האל, לקרוא למקומות שנעשו בהם דברים רשומים כשיים, שמות מורים עליהם, וכמו שקרא משה שם המזבח ה׳ נסי (שמות י״ז ט״ו), מפני הנס שנעשה לו שם במלחמ׳ עמלק, ויעקב קרא למזבח אל אלהי ישראל (בראשית ל״ג כ׳), להורות שהשם״י הוא אלהיו, וקרא למקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל (שם ל״ה ט״ו), כי שם נגלו אליו האלהים, ופי׳ אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה, הם דברי משה כותב התורה בגלותו לסמן המקום ולהודיעו לבני דורו, ואמר שהוא ההר אשר עליו יאמר בזמנינו בהר ה׳ יראה, כלומר שכך היה רגיל ומפורסם בימיו בפי ההמון, שעל ההר ההוא יראה הכבוד וכן הבטיחם משה שעליו יֵרָאֶה, הכבוד לעולם, שכאשר יבואו לא״י יבחר ה׳ מקום לשבתו להיות בית עולמים כענין שנאמר והיה המקום אשר יבחר ה׳ (דברים י״ב י״א), אותו המקום קרא אברהם ה׳ יראה:

(טז) בי נשבעתי, אף שהבטיחו השם בצאתו מחרן, וגם אחרי הפרד לוט מעמו, ובברית בין הבתרים, ובצותו על המילה, לא מצאנו בכל ההבטחות שבועה עמהן כמו כאן בעבור עשותו

חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃ (יז) כִּי־
בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־
זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר
עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר
אֹיְבָיו׃ (יח) וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃
(יט) וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ

ת"א וכחול ב"ב ו', ג':

ציגען זאָהן ניכט פֿערוויי-
גערט האסט: (יז) דאס
איך דיר זעגנען אונד דיי-
נען זאאמען פֿערמעהרען
וויל, וויא דיא שטערנע
דעס הימעלס, אונד וויא
זאנד אם אופֿער דעס
מעערס: זאָ דאס דיין
זאאמע איינעהמען זאָלל,
דאז טהאָר זיינער פֿיינדע:
(יח) מיט דיינעם זאאמען
זאָללען זיך אויך זעגנען
אללע פֿאָלקער דער ער-
דע: צור בעלאָהנונג דאס
דוא מיינער שטימע גע-
האָרכט האסט: (יט) היראויף גינג אברהם צו זיינען קנאבען צוריק, זיא מאכטען זיך אויף, גינגען

רש"י

המקדש הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו ות"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו

תרגום אונקלוס

(יז) אֲרֵי בָרָכָא אֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגָאָה אַסְגֵי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָא וּכְחָלָא דִי עַל כֵּיף יַמָא וְיֵרְתוּן בְּנָךְ יָת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן׃ (יח) וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלָף דְקַבֵּילְתָּא לְמֵימְרִי׃ (יט) וְתַב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחֲדָא

באור

הדבר הגדול הזה, וכ' הרמב"ן ז"ל הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום, והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתיד' לנו עכ"ל: יען, הרד"ק בשרשים הביא המלה הזאת בשרש יען ופירשה כמו בעבור, (ור"א בחור בנימוקיו שם כתב שלא בא לעולם רק לתשלום גמול אם טוב אם רע, הנה יען משח ה' אתי (ישעיה ס"א א'), שהביא שם הרד"ק, יכחיש כללו), והראב"ע כתב שהיא בטעם ענה שהמעשה הזה יענה ויעיד: (יז) כי, שב על בי נשבעתי נאם ה', והתחיל שם במלת כי שהוא כמו אשר להזכיר ענין השבועה ומה נשבע, ורצה לומר כי ברך אברכך. וטרם גמרו כוונתו זכר סבת ההבטחה הזאת. מן יען עד יחידך, ואחרי אשר גמר ענין הסבה כפל מלת כי ושב אל ענין השבועה שהתחיל בו כי ברך אברכך, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות: את שער אויביו, פי' ארץ אויביו, ונקראת כל הארץ כן על שם כניסתה שהיא שער הארץ לפי שהארץ החזקה והבצורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או ימים וכיון שנכנסו האויבים ועברו אותם השערי' הרי כל הארץ נכבשת לפניהם: (יח) עקב, שכר באחרית, ונקרא כן כי כמו שהעקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה: (יט) וישב אברהם אל נעריו, ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו (הראב"ע), ולדעת רז"ל הוליכו משם לבית שם ועבר ללמוד דרכי ה': וישב אברהם בבאר שבע, ל' רש"י לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראשית כ"א ל"ד). מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה עכ"ל. וכן כתב למעלה בפסוק ויגר אברהם בשם ס"ע, אבל לא נמצאו כל דבריו אלה בס"ע רק ז"ל ימים רבים, הימים הללו מרובים על של חברון שהיו עשרים וחמש שנה והללו עשרים ושש שנה עכ"ל, וכל' הזה ממש הוא בב"ר, ולא יותר ומלת הראשונים הוסיף רש"י. והכל הוא לפי דעתו שאברהם חזר לחברון אחר שיצא מארץ פלשתים, ולפי שבעל ס"ע אמר שלא ישב בארץ פלשתים רק כ"ו שנה ואח"ז חזר לארץ כנען,

וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר
(כ) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד

תרגום אונקלוס

לִבְאֵר שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ (כ) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא

תרגו' אשכנזי

צוזאממען נאך באר שבע : אונד אברהם בזעטצטע זיך אין באר שבע : (כ) עס וואר נאך דיזען בעגעבענ־הייטען אלס דעם אברהם

רש"י

לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים

באור

ולפי דעת רש"י באר שבע היא בארץ פלשתים, ופסוק ויגר אברהם נמשך אל הפסוקים שלפניו ע"כ כשיצא מארץ פלשתים יצא מבאר שבע והלך לו אל עיר מערי א"י, וירצה שהוצרך לומר שחזר לחברון ולא לעיר אחרת מא"י בעבור הכתוב בתחלת פ' חיי שרה ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון וגו', והוקשה לו ומי הביאה לשם אם לא שאברהם גר שם והלך משם עם יצחק אל הר המוריה והיא נשארה שם ומתה. אבל דוחק הוא לפרש וישב אברהם שאיננו ישיבה ממש, גם מדוע יודיע לנו הכתוב זאת אם לא תהיה הכוונה ששב אל ביתו. שדרך הכתוב להודיע תמיד אחר איזה סיפור שהיה בדרך, כמו וילך וישב לבן למקומו (בראשית ל"ב א'). ויקם בלעם וילך וישב למקמו (במדבר כ"ד כ"ה), ומדוע יספר כאן ישיבת ארעי שהיה לו בבאר שבע ויעזוב מלהודיע חזרתו אל מקום עיקר ישיבתו. ויותר גדלה התמיהה כי לא זו הדרך מירושלים אל חברון (שאינם רחוקים מן הירדן והמה כמעט בקו שוה שניהם), ללכת דרך ארץ פלשתים הסמוכה לים המערבי רחוקה מחברון וירושלים ומדוע הוצרך ללכת דרך שם, אבל כבר כתבתי דעתי בפסוק ויגר אברהם שיתכן שאיננו נמשך למעלה רק שהוא כמו וכבר גר טרם בא אל באר שבע היה גר בארץ פלשתים כ"ו שנה כדעת בעל ס"ע והיינו בגרר עיר המלך, לפי שבאר שבע איננה בארץ פלשתים רק בארץ כנען סמוך לחברון, (ומצאתי און לי בפי' ר"ע ספורנו כאשר העתקתי לשונו למעלה בפסוק ויקם אבימלך וגו' וישבו וגו' ע"ש. ואברהם הי' גר בגרר כ"ו שנה, וכשנעשה יצחק בן כ"ה שנה נשלמו כ"ו שנה של גרר אז בא לגור בבאר שבע שהיא בא"י ואיננה מארץ פלשתים, ונתפעל מזה אבימלך לילך אליו לבקש ממנו כריתת ברית, ואח"ז ויקם אבימלך וגו', וישבו אל ארץ פלשתים כמשמעו כי יצא מארצו. ושב אליה. ואחר שגר אברהם בבאר שבע י"ב שנה שהיה אז יצחק בן ל"ז שנה נצטווה על העקידה, ואחר העקידה שב לבאר שבע. ולפי הסברא ישב שם כל שארית ימיו, ולכן נטע שם אשל שהוא גן אילנות לקבוע בה דירת קבע, (שבלי ספק לא יטע פרדס בארץ פלשתים שהיתה לו כדירת ארעי, ולכן נאמר ויגר בגרר ולא וישב, משא"כ בבאר שבע נאמר וישב אברהם בבאר שבע). רק שרה בשמעה מעקידת בנה הלכה לחברון לפי שהיתה סמוכה לבאר שבע לשאול שם על אודות בנה כנזכר בס' הישר. שהלכה לשם לשאול את פי עוברי דרך על יצחק בנה, שלא ידעה להיכן הוליכו אברהם, כי לא הגיד לה, וכשהגיעה לחברון מתה מחמת צער, בשמעה שלקחו להעלהו לעולה. וכן נזכר במדרש רבה הביאו רש"י ז"ל בתחלת פ' חיי שרה, ומאמר ויבא אברהם לספד לשרה הוא כפשוטו לפי שחזר לבאר שבע ולא מצא שם את שרה ואמרו לו שהלכה לחברון ומתה שם ובא מבאר שבע לספדה, ואין צריך לפרש מהיכן בא, כי הוא חוזר על פרשה הקודמת שמפורש שם וישב אברהם בבאר שבע, ואף כי בבואו מהר המוריה לבאר שבע לא ישב שם כי הלך לחברון לספוד לשרה ולקברה, הנה ענין הכתוב הוא רק להגיד ששם נתישב להיות לו לדירת קבע והשלים ענין באר שבע ואח"ז יספר שהלך לחברון לקבור את שרה ואח"ז חזר לבאר שבע. והנה המתבונן בדברי זה יראה שעל ידו יותרו כל הספיקות שנפלו בכתובים, והוא מסכים עד מאוד לדברי חכמינו ז"ל בב"ר ובברייתא דס"ע, ונשאתי את לבבי לחלוק על דברי רש"י ז"ל בזה, כי ראיתי שגם הרמב"ן ז"ל בפי' חולק עליו מכמה טענות נכוחות וחזקות שהביא. ואולם גם דעת הרמב"ן ז"ל לא ישרה בעיני מכל וכל. ויש לי בזה משא ומתן ארוך כנגד דברי הרב ז"ל, והשבתי על כל הראיות שהביא לחזק את דעתו. בטענות ישרות, ולפי שהדברים ארוכים ויוצאים מגדר באור הכתובים שגדרתי בעדי, הוצרכתי לעזבם, וכבר הארכתי בזה יותר מן הרגיל אצלי, ועל פי דרכי זה תרגם המתרגם

לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַּם־
הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ (כא) אֶת־עוּץ
בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל
אֲבִי אֲרָם׃ (כב) וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ
וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃
(כג) וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה
אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃
(כד) וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־

געזאגט ווארד: זיהע! מלכה האט אויך קינ־ער געבאָרען, דיינעם ברודער נחור: (כא) נעמליך זיינען עלטעסטען זאָהן עוץ, אונד דעססען ברודער בוז: וויא אויך דען קמואל דען שטאממפאַטער פאָן ארם: (כב) פערנער דען כשד, דען חזו, דען פלדש, דען ידלף אונד דען בתואל: (כג) בתואל אבער האט רבקה געצייגט. דיזע אכט קינדער האטטע מלכה דיעם נחור געבאָרען וועלכער אברהם'ס ברודער וואר: (כד) אויך זיין קעבסווייב, דערען נאמע ראומה וואר: אויך דיזע

רש"י

האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: גם היא. אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב. מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין

תרגום אונקלוס

הָאִלֵּין וְאִתְחַוַּי לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ: (כא) יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם: (כב) וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל: (כג) וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת רִבְקָה תְּמַנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם: (כד) וּלְחֵינָתֵיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה

באור

האשכנזי פה וישב אברהם בבאר שבע (אונד אברהם בעזעצטע זיך וכו'), כוונתו בקביעות דירה: (כ) ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם הוא. שעור הכתוב, שהוגד לאברהם הנה מלכה אחות שרה ילדה גם היא לנחור אחיך בנים וראוי בהתחתן בהם כי כבר נולדה רבקה מבניו, והיא היתה נאותה לאברהם מצד אביה שהיה אחיו, ולשרה מצד אחותה. ועיקר הכוונה היא בשביל רבקה, אבל אחרי שהולך להזכירה, הזכיר כל בני נחור, להודיע יחוסו ובניו, שהיו ראוים לידבק בזרעו של אברהם, ועל כלם אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך, כי רחוק הוא שנאמין שהוגד לאברהם בפעם אחת כי אלה גם ילדה מלכה את בנים אלה כולם, ושלא ידע מהם עד עתה (מהר"י אברבנאל בשם הר"ן, ועיין עוד שם), והנה לפי פשוטו יראה שעיקר כוונת מגיד הבשורה היתה על רבקה שנולדה אז, ושעורו. הנה כבר ידעת כי ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך, שהם אלה עוץ ובוז וגו' ובתואל. הנני מבשר לך עתה שבתואל ילד את רבקה, והפרשה הקטנה הזאת היא הקדמה לסיפור זווג יצחק שבפרשה שאחריה, והית' הבשורה בעבור שידעו שאברהם לא יתחתן בבנות הארצות רק במשפחתו, וכן פי' ר"ע ספורנו, ואולי לא נולדה נקבה עדין בבית אביו עד רבקה: (כא) את עוץ, על שמו נקראת ארץ עוץ שישב שם איוב, והיא סמוכה לדמשק ונקראת בלשון העמים (גוטע), כי הברת העי"ן אצלם כמעט כמו גימ"ל מעורבת עם נו"ן כקריאת העברים הספרדים, והטי"ת קרובה לבד"י אצלם. כנודע: בוז, ממנו יצא אליהוא בן ברכאל הבוזי, אחד מריעי איוב: ואת קמואל אבי ארם, לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדורם וזה אבי ארם (הרמב"ן). ולי נראה שגם זאת היא הקדמה ממשה הכותב התורה אל מה שנזכר ארם כמה פעמים בתורה: אבי ארם, ראש משפחתם, וכן מתורגם בל"א: (כב) ואת כשד, מזרעו

הוּא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ פ פ
כג (א) וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ (ב) וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע

ת"א שני עקרים מ"ד, פכ"א: בקרית ערובין כ"ג, א':

געבאר טבח, גחם, תחש אונד מעכה: כג (א) עס וואר דאז לעבענסאלטער דער שרה, הונדערט יאהר, אונד צוואנציג יאהר, אונד זיבען יאהר: דיזעס ווארען דיא לע= בענסיאהרע דער שרה; (ב) אלס שרה שטארב צו קרית ארבע, דאזועלבע

תרגום אונקלוס

וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה׃
כג (א) וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃
(ב) וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא

רש"י

הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:
חסלת פרשת וירא.
כג (א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על שם

באור

נתיישבה ארץ כשדים אשר קראוה ע"ש אביהם: (כד) ותלד גם הוא וגו', פירושו, ותלד לו גם היא, והוי"ו של ותלד ע"פ דרכנו תהיה לחבור המאמר הקודם המתיחס אליו בזמן או בשבה, ויהיה שעורו כן. כי הגיד לו המגיד שכאשר לקח לו פילגש ושמה ראומה, אז ילדה לו גם היא בנים ארבעה, ור"ע ספורנו כתב וז"ל: והגיד המגיד שגם פילגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען עכ"ל. הנה כתב בפשיטות שמעכה היתה נקבה, ולא ידעתי מי הגיד לו זאת, ואם ה"א הנקבה בסוף אינו לזה, הלא מצאנוה פעמים רבות לזכרים, כמו יהודה, ישעיה, ירמיה, ודומיהם רבים, ואולי בעבור שמצאנו אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור (שמואל ב' ג' ג'). וכן מעכה בת אבישלום (מלכים א' ט"ו ב'), שהוא שם אשה, חשב שלא יתכן להיות שם איש, אבל מצאנו שמות משותפים לאיש ולאשה כמו שרי אשת אברהם נמצא שהוא גם שם איש מן האנשים אשר נשאו נשים נכריות בתחלת בית שני, מכנדבי ששי שרי (עזרא י' מ'), וכן אביה בן רחבעם מלך יהודה. ואביה בן ירבעם, נמצא ג"כ שם אשה. ואשת חצרון אביה (ד"ה א' ב' כ"ד). ורבים כן, כמ"ש הראב"ע בסוף פ' וישלח, והנה עם שכל מפרשי הפשט לא הודיעו לנו אם מעכה זכר או נקבה היא, הנה חז"ל אמרו במדרש רבה שזכר הוא, כי דרשו הנה ילדה מלכה גם היא, מה אברהם יצאו מזרעו י"ב שבטים. ח' בני גבירות, וד' בני שפחות, אף אלו ח' בני גבירה וד' בני פילגש:

כג (א) חיי שמוך, ובנפרד חיים. ויבוא תמיד בל' רבים ולא יתפרד לעולם כמו שמות רחיים מאזנים, מספרים, בעבור שהם כלים מורכבים משני כלים ומלאכתם לא תעש' כי אם בהרכבתם יחד ובהפרדם בטלה מלאכתם המיוחדת להם בהיותם יחד אף שעדיין כלים כי ראוי' למלאכה אחרת, וכ"ל שבא השם חיים בלשון רבים לפי שחיי העולם מחוברים אל הזמן המורכב מן חלקים ורגעים רבים תכופים יחד ולא יתפרדו, והשרש ממנו חיי כדעת הרד"ק בשרשים שרש חיי וכבר הארכתי בזה בקונטרס עלים לתרופה אשר כבר יצא לאור בפ' שמות בד"ה וחיה: מאה שנה וגו', מנהג הל' להקדים המספר הרב על המעט, ונמצא גם להפך בשני חיי יעקב בריש פ' ויחי, ומה שנכתב שנה בכל פרט, רש"י פי' ע"פ המדרש, והרמב"ן טען עליו ע"ש, ופי' שדרך הל' כן הוא, ואנקלוס ויב"ע לא תרגמו ב' מלות שנה רק מלת שנים כי עיקר תרגומם לבאר הכוונה. ובל"א מתורגמים כולם. וכ' הרשב"ם אף על פי שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירש מתי מתה לאחר תשעים של הלידה עכ"ל: שני חיי שרה לפי פשוטו הוא

הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא

ת"א ויבא ר"ה ע"ז. ב'. ב"ק ל"ב, א'. סנהדרין מ"ו, ב':

איזט חברון, אים לאנדע כנען: דא קאם אברהם, אום שרה צו טרויערן, אונד

רש"י

ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם לְמִסְפְּדַהּ לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ: (ג) וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי

באור

פרט ואחריו כלל, ועניינו, אלו היו שני חיי שרה וכן מתורגם בל"א: (ב) בקרית ארבע, שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע את קרית ארבע אבי הענק (ט"ו י"ג). כמו מקרית סיחון (במדבר כ"א כ"ט) (הרשב"ם). וכן פי' הראב"ע, והוא שם עצם לו לפי פשוטו, ורש"י כתב שהעיר נקראת כן ע"ש ד' ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם, וגם זה נכון לקרות העיר על שמם לפי שהיו בה, או שהיתה שלהם. והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו ג"כ, קרית ארבע, ויראה כי לדעתם הי' שמה כן. כמו קרית ספר (יהושע ט"ו וט"ז ושופטים א' י"א וי"ב), קרית יערים (יהושע ט"ו ט' וכ"ט וי"ח י"ד). ואיננה סמיכות קריה של האיש ששמו ארבע כי אם היה כן היה להם לתרגם קריתא דארבע כמו שמתרגמי' מקרית סיחון, מקרתא דסיחן, וכן כל הסמיכיות יתורגמו בארמי בדל"ת בתחלת המלה השני' שמורה בארמי הוראת הקנין כמלת של כמו מלך גרר (בראשית כ' ב'), מלכא דגרר, אבי כנען (שם ט' י"ח), אבוהי דכנען, והנה בהשקפה ראשונה תהי' דעתם הפך הכתוב המפורש ג' פעמים ביהושע, קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא (י"ד ט"ו), קרית ארבע אבי הענק (ט"ו י"ג), קרית ארבע אבי הענק (כ"א י"א), שהוא שם בוודאי שם האיש כי יבוא אחריו התאר שהוא אבי הענק, והאדם הגדול בענקים, אבל אחר הסתכלות יראה לי כי קראוה קרית ארבע ע"ש האיש ההוא לגודל גבורתו, אם שהיתה שלו או שהיה דר בתוכה, ואז נעשה השם הזה שם העצם לה, ולכן נאמר שם. ושם חברון לפנים קרית ארבע, שזה היה שמה, ומפרש אח"ז למה קראוה כן על שמו, ואמר כי האדם הגדול בענקים הוא. ולכן תרגם שם יונתן בן עוזיאל קרית ארבע, אלא שהכתוב מפרש שם אח"ז שנקראת כן ע"ש האיש שהיה שמו ארבע שהיה האדם הגדול בענקים. כמו שתרגם קרית יערים ג"כ בלי שנוי (וקרית ספר אף שתרגם, קרית ארכי. בלי ספק היה לו איזה כוונה במלת ספר. ועכ"ז חשבו לשם אחד בעבור שלא תרגם קרתא דארכי), משא"כ מקרית סיחן ת"א, מקרתא דסיחן, בעבור שאין זה שמה העצמי, רק חשבון, אלא שהמושלים בנשאם מליצתם עליה רצו לכפול הל' במלות שונות אמרו בתחלה, באו חשבון, תבנה ותכונן עיר סיחון, כי אש יצאה מחשבון, להבה מקרית סיחן, ומה שמצאנו במלת קרית הארבע (בראשית ל"ה כ"ז), וישבו בקרית הארבע (נחמיה י"א כ"ה), בה"א הידיעה, שלא תבא על שם עצם אדם פרטי, היינו בבחינת צירוף ב' הכוונות יחד: הא' שנעתק השם ארבע מן האדם ההוא אל העיר להיות לה שם עצמי, והב' שהיא קריה של האיש ששמו כן, והבן זה, אבל אונקלוס תרגם גם קרית הארבע, קרית ארבע, ולא קרתא דארבע, על הכוונה הא' לבד, ועיין מ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ד ע"א), ויש לי עוד דברים בזה. אבל אין להאריך פה. שלא לצאת מכוונת החבור [ועיין מ"ש בפ' וישלח (ל"ה כ"ז)], ולכוונה זאת תרגם פה גם המתרגם האשכנזי. קרית ארבע: הוא חברון, הכוונה שנקראת עתה חברון בימי משה כותב התורה שבימיו כבר מת ארבע אבי הענק, ולכן בפרשת מרגלים לא הוזכר רק שם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק (במדבר י"ג כ"ב). ולא ארבע. אבל בימי אברהם אולי היה עדיין חי, ואפשר לא היתה נקראת אז רק קרית ארבע: ויבא אברהם, הרשב"ם כתב אפילו לא בא ממקום אחר שעפ"כ ראוי לומר כי בא לסופדה עכ"ל. והיא ג"כ דעת הרמב"ן שפי' ויבא על התעוררת המעשה, והראב"ע כתב וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר ע"כ אמר ויבא אברהם עכ"ל, ורש"י כתב ויבא אברהם, מבאר שבע, ולא פי' מדוע שב לבאר שבע כיון שהיה דר בחברון י"ב שנים קודם העקידה לפי דעתו, וכבר הגדתי דעתי בזה בסוף פ' הקודמת, ואוסיף כאן עוד לבאר כי בעבור שאמרו במדרש ויצא אברהם מהר המוריה, נוכל לומר בשובו מהר המוריה ללכת לביתו לבאר שבע שמע בדרך שמתה שרה בחברון לכן בא תחלה לחברון לספדה ולקברה שם ואח"ז שב לבאר שבע ושם ישב כל ימי חייו, ומה שכתוב בסוף פ' העקדה

אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ (ג) וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ (ד) גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר

כ׳ זעירא

ת"א ויקם ברכות י"ח, א׳:

זיא צו בעוויינען: (ג) דאַ־ דאַן שטאנד אברהם אויף פאָן זיינעם טאָרטען: אונד רעדעטע מיט דען קינדערן חת, שפראַך נעמליך: (ד) איך בין איין פרעמדער אונד בייאַ־ וואָהנער אונטער אייך, געבט מיר איין ערבבע־ גרעבניס בייא אייך, דאַ־

תרגום אונקלוס

מֵיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר׃ (ד) דַּיָּר וְתוֹתַב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מֵתִי מִן קֳדָמָי׃

רש"י

יעקב ולאה [ב"ר]: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהי׳ תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה

באור

ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע, דהיינו שבעת שקמו ללכת מהר המוריה היה דעתם ללכת לבאר שבע, אך בדרך כששמע מיתתה הלך תחלה לחברון, ומה שאמר שם וישב אברהם בבאר שבע היינו אחר שבא מחברון. רק שרצה להשלים ענין באר שבע. ואח"כ לספר ענין ביאתו לחברון וקנין המערה באריכה. כי זהו הדרך הנהוג בכל התורה להשלים ענין אחד כולו, ואח"ז יתחיל לספר ענין אחר הקדום לסוף הענין הראשון כאשר הגדתי בהקדמה ובבאורו כמה פעמים, ונוכל עוד לומר כי הוא כענין כלל ואחריו פרט, כי בתחלה כלל ששב לבאר שבע וישב שם בקביעות ואח"ז פרט האיך בא לבאר שבע ואמר שבא דרך חברון כי מהר המוריה בא תחלה להברון לספוד לשרה ולקברה ומשם חזר לבאר שבע: לספד לשרה. ענינו על שרה או בעבור שרה כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ׳ י"ג), ר"ל עלי או בעבורי: ולבכתה. ולבכות עליה. ובא השרש הזה עם מלת את כמו ובכתה את אביה (דברים כ"א י"ג), ויבך אתו אביו (בראשית ל"ז ל"ה), וכן בלא קשר את או על, כמו ואבכה בגום נפשי (תהלים ס"ט י"א), ענינו על נפשי; (ג) מתו, התאר לזכר מת ולנקבה מתה כמו ואם אין מתה אנכי (בראשית ל׳ א׳), ובכנוים ראוי שתשתנה ה"א הנקבה לתי"ו כמו מן לבקה לבקתו וכן ברכה ברכתו, וראוי להיות כאן מֵתָתוֹ, ולכן פי׳

הראב"ע שהוא רמז לגוף, ור"ל גוף בלי נשמה יקרא אדם מת, בין זכר בין נקבה: לאמר, לבני חת הם שנאמר אחריו, גר ותושב וגו׳, והפסוק הב׳ דבוק אל הא׳: (ד) גר ותושב אנכי עמכם, גר אנכי מארץ אחרת ובאתי לגור כאן ונתישבתי עמכם. כן פי׳ רש"י והרשב"ם, ולשון הראב"ע גר לבדו הוא הלן, ותושב הוא הגר היושב בארץ עכ"ל. ופי׳ דבריו בעל אהל יוסף שהגר הלן הוא מארץ אחרת והוא עובר דרך שם ולן שם בלילה ההוא, והגר היושב בארץ, הן שיושב בעיר ההיא והן בעיר אחרת קרובה לה נקרא תושב, ופי׳ הפסוק לפי דעתו, גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אני שאיני שוכן בעירכם, ותושב אני שאני שוכן בארצכם, ואפשר שאמר גר אנכי עמכם זה ראיה שלא היה שוכן אברהם בחברון עכ"ד, ועיקר הדבר נכון הוא ומסכים לבאורי שאברהם לא היה דר בחברון כלל אחר שילא מארץ פלשתים לא לפני העקידה ולא לאחריה ואף לא אחר מיתת שרה, רק בבאר שבע הסמוכה לחברון ומארלה תחשב. אבל אינכו מסכים עמו בבאור דברי הראב"ע, רק כוונתו הפשוטה היא שבכל מקום שנאמר גר לבד הוא הלן בין בעיר ההיא או בארץ ההיא, ותושב במתלוה עם מלת גר הוא האיש אשר נתיישב בין בעיר אחרת או בארץ אחרת שלא נולד בה ולא גרו בה אבותיו. ולפי שאברהם לא היו אבותיו מן הארץ ההיא כי אם מאור כשדים, רק שאברהם נתיישב בה בצאתו מחרן בהיותו בן ע"ה שנה, ודר באלני ממרא אשר בחברון כ"ה שנים, ואח"ז בארץ פלשתים כ"ו שנים, ואח"ז חזר לארץ כנען ודר בבאר שבע סמוך לחברון זה י"ב שנים, ולכן כיון שנתיישב בארצם נקרא גר תושב,

עמכם ואקברה מתי מלפני: (ה) ויענו
בני־חת את־אברהם לאמר לו:
(ו) שמענו ׀ אדני נשיא אלהים אתה
בתוכנו במבחר קברינו קבר את־
מתך איש ממנו את־קברו לא־יכלה

מיט איך מיינען טאָדטען בעגראבע, פאָן מיינעם אנגעזיכטע הינוועג: (ה) דיא קינדער חת אנטוואָרטעטען דעם אברהם, אונד שפראכען צו איהם: (ו) האָרע אונס, מיין העדר! דוא ביזט איין גאָטטליכער פירסט אונטער אונס, אין דעם אויסגעזוכטעסטען אונזערער בעגרעבניססע בעגראבע דיינען טאָדטען: ניאמאנד פאָן אונס ווירד דיר זיין

רש"י

לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר. אחזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך [תהלים מ']. וכמו ויכלא הגשם [בראשית ח']:

תרגום אונקלוס

(ה) ואתיבו בני חתאה ית אברהם למימר ליה: (ו) קביל מננא רבוננא רב קדם יי את בינגא בשפר קברנא קבר ית מיתך

באור

וגר תושב או גר ותושב אחד הוא, ועמכם ר"ל באהלכם: תנו, א"ת, הבו, וכן מתורגם בל"א. ויב"ע תרגם, זבונו, כפי הכוונה ולא כהוראת המלה, ולשון הרשב"ם תנו לי אחזת קבר, הניחו לי לקנות קרקע כאן ותשתדלו אתם יושבי העיר להניח לי לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחזת קבר אין יוכל להיות אלא ברצון כל בני העיר, וכן מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון, ויקם וגו' לאברהם למקנה וגו' ואח"כ קבר אברהם וגו' וקם לו לאחזת קבר מאת כל בני חת עכ"ל: אחזת, הנחלה נקראת כן לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בעבורה כמו שאמר ויאחזו בה (שם מ"ז כ"ז), ונאחזו בתוככם (במדבר ל"ב ל'): עמכם, אצלכם: ואקברה מתי מלפני, אוציאנו מלפני לקברו: (ה) לאמר לו, ויאמרו לו המאמר הנמשך כלשונו ממש כהוראת מלת לאמר בכל התורה וכבר פירשנוה היטב בהקדמה, וכמה פעמים בבאורי זה בפ' ויחי ובפ' נשא ועוד בשאר מקומות, והנה פה אי אפשר לפרש לאמר לאחרים בעבור מלת לו שלאחריו, מלבד שענין המאמר הזה אינו שייך לאחרים, וזה נכון גם לכולם: (ו) שמענו אדני, לפי משפט הלשון ראוי לומר אדונינו בכנוי לרבים המדברים כלשון כל המאמר הזה אבל בלי ספק היה אחד המדבר בעד כולם ואין זה מדרך המוסר שיביא המדבר את אחרים שותפים עמו בקבלת האדנות והעבדות, כ"כ הראב"ע, (ומלת שמענו היא לשון קבלת דברים פה וכן ת"א ויב"ע, ובל"א מתורגם (הערע אונס), כי בל"א תובלע בו גם כוונת קבלת הדברים) ואמרי תרגמו אנקלוס ויב"ע. רבוננא. לשון רבים, כאלו כתוב אדונינו כי דרכם לתרגם הכוונה. אמנם אנכי לא ידעתי בזה דרך מוסר כי המדבר בעד כולם ידבר ומאתם על לשונו, ובכלל דבריו דבריהם, ואולי נהפוך הוא שאינו מדרך המוסר שהשליח המדבר בעד כולם יפרש בדבורו שלא יקבלו אדון רק על עצמו ולא על שולחיו, ולדעתו אנקלוס ויב"ע שתרגמו בלשון רבים עברו חק המוסר. גם המדבר ההוא אחד מבני חת תוך כדי דבור חזר בו ואמר נשיא אלהים אתה בתוכנו, קבלו לנשיא אלהים על כולם. לכן נ"ל שמלת אדני, פה הוא שם על משקל זה. כאשר הבאנו שמות

תוארים רבים ביו"ד האמנתי"ו בסופם. קצתם ליחס האיש ע"ש מקומו או משפחתו כמו יהודי, מצרי, עברי אדומי, כושי, פלשתי, פנימי, וקצתם ע"ש המקרה שחולה לו כמו עורירי, וקצתם

ע"ש המקרה הטבעי אשר לו באחת ממדותיו אם טובה אם רעה, כמו אכזרי, רחמני, מן ידי נשים רחמניות (איכה ד' י'). כי מן רחמן יאמר רחמנים כמו מן גזלן גזלנים, כמו שמורגל בדברי חז"ל רחמנים בני רחמנים, ויאמר התאר הזה בשני אופנים, אדון, אדוני, כמו לא אכזר כי יעורנו (איוב מ"א ח'). אכזרי הוא (ירמיה ו' כ"ג), וכמו רחמן, רחמני, ויש חלוק ביניהם כי בבוא השם בלא יו"ד בסוף תבוא ה"א הידיעה בראש, ולא ישובח האומר שמענו אדון, רק האדון, אך בבאו עם יו"ד בסוף אין צורך אל ה"א הידיעה, ולרבים יאמר אדונים,

יתכן שיהיה מקוצר מן אדון, כמו מן שלום שלומים, מן גדול, גדולים, ומן קרוב, קרובים,

מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ (ז) וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ (ח) וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ (ט) וְיִתֶּן־לִי

בעגרעבניס וויגערן, דיינען טאָרטען צו בעגראבען: (ז) דא שטאנד אברהם אויף, ביקטע זיך פֿאָר דעם פֿאָלקע דעם לאנדעס, פֿאָר דען קינדערן חת: (ח) אונד רעדעטע מיט איהנען, וויא פֿאָלגט: ווען עס אייער וויללע איזט, דאס איך מיינען טאָדטען בעגראבע, פֿאָן מיינען אנגעזיכט וועג. זאָ הערט מיך! לעגט מייניטוועגען איינע ביטטע איין, בייא עפֿרון צוחר'ס זאָהן: (ט) דאס ער מיר דיא האָהלע צו

תרגום אונקלוס

אֱנַשׁ מִנָּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ׃ (ז) וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה׃ (ח) וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם אִית רַעֲוָא בְנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מֵיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר׃ (ט) וְיִתֵּן לִי יָת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים יִתְּנִנַּהּ לִי

רש"י

(ח) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעו בי [רות א']: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות [עירובין נ"ג]: בכסף

באור

ויתכן ג"כ שיהיה מקובץ מן שם אֲדֹנָי, כמו מן אֱדוֹמִי, אֱדוֹמִים, שהראוי להיות אֲדוֹמִיִּים בשתי יודי"ן, אחת לַיחס ואחד לרבים. כמו הלא כבני כֻשִׁיִּים וגו' ופְלִשְׁתִּיִּים מכפתור (עמוס ט"ז), והשאר כשם פלשתים הנמצאים במקרא חסרים יו"ד היחס, לקושי פגישת שתי יודי"ן, וכן מצאנו יהודיים בשתי יודי"ן כתיב ולא קרי ו' פעמים במגלת אסתר. והשאר יהודים קרי וכתיב, וכן פה הראוי מן אדוני אֲדוֹנִיִּים, אך הוקלה המלה, ויהיה לפ"ז באור שמענו אדוני בלא ה"א כבאור שמענו האדון בה"א ויהיה ביאורו בל"א (הֶערע אונס, הערר!): נשיא אלהים, ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו, במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: לא יכלה, לא ימנע, ועיקר שרשו כלא באל"ף כמו ויכלא הגשם (בראשית ח' ב'). לא תכלא רחמיך ממני (תהלים מ' י"ב), ויבא גם בה"א במקום האל"ף כמו אשר כליתני היום הזה (שמואל א' כ"ה ל"ג): (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת, ענינו לעם הארץ שהם בני חת, והשתחוה להם לכבודם ולהודות להם על טובתם עמו, ודקדוק מלת וישתחו עיין בתחלת פ' וירא (י"ח ב'). ובקו"א אי"ה אגיד דעתי בהבדל הפרטי שבין ב' השרשים הנמצאים בענין זה שחה ושחת, עם שבענין הכללי הודאה אחת להם. הואיל ולא ראיתי לשום אחד מן המדקדקים הראשונים גם האחרונים שיבדל ביניהם באיזה ענין פרטי, כדרך השרשים הנרדפים: (ח) אם יש את נפשכם, אם רצונכם שאקבור את מתי, כמו אל תתנני בנפש צרי (תהלים כ"ז י"ב). ואנקלוס תרגם נפשכם, כפשכון, והוסיף מלת רעוא, וכן תרגם יב"ע, ונראה שמפרשים הכתוב כאלו הוא מקרא קצר. ושעורו, אם יש רצון בנפשכם, והוא שב על המאמר הקודם אם רצונכם לקבור את מתי כמו שאמרתם במבחר קברינו. שמעוני ופגעו לי וגו': ופגעו לי, לשון תחנה ובקשה כמו אל תפגעי בי (רות א' ט"ז), ולי. ר"ל בעבורי, ופי' התחננו בעבורי אצל עפרון בן צוחר, ולשון הרמב"ן וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד עכ"ל: (ט) ויתן לי, שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה, וכן אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי (דברים ב' כ"ח), שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות (הרמב"ן), ויב"ע תרגם ויזבון, לפי הכוונה, אבל אנקלוס תרגם ויתן, אף שלמעלה תרגם תנו לי, הבו,

אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ (י) וְעֶפְרוֹן

תולדות אהרן מערת ערובין נ"ג, ח':

תרגום אונקלוס

בֵּינֵיכוֹן לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא׃ (י) וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה

תרגום אשכנזי

מכפלה געבע, וועלכע איהם געהערט, אונד אם ענדע זיינעס פעלדעס ליגט: ער געבע זיא מיר פיר דען פאללען ווערטה אן זילבער, צום ערבבעגרעבניס בייא אייך: (י) עפרון אבער זאס אונ־

רש"י

מלא. שלם כל שויה וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא [ד"ה א' כ"א]: (י) ועפרון ישב. כתיב חסר שאותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של

באור

כי בלשון ארמי משתמשין בשני השרשים על ענין הנתינה, גם בלשון הקדש ישתמשו בשניהם כמו הבו מקניכם (בראשית מ"ז ט"ז), הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ועוד רבים, וכן בלשון אשכנז מתורגם (געבע): מערת המכפלה, רש"י פי' ע"פ גמרא דעירובין (דף נ"ג ע"א), בית ועליה על גביו, ד"א וכו', והראב"ע פי' מערה בתוך מערה, והרד"ק בשרשים שרש כפל פי' מערה לפנים ממערה, ואין כוונתם אחת, כי דעת הראב"ע שהיתה קרקע המערה העליונה עליית המערה התחתונה, אבל דעת הרד"ק שהיו שתיהן ביחד וכותל מפסיק ביניהן אלא שהאחת היה לה פתח אל החוץ והיא נקראת חיצונה, ולשנית לא היה לה פתח לחוץ, רק דרך החיצונה נכנסין לה בפתח שבכותל המפסיק ביניהן והיא נקראת פנימית, והמערה היא חפירה שתחת הארץ, אבל הרמב"ן הביא דברי רש"י וכ' שאיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות עכ"ל, ואף לדעת רש"י והרד"ק שגזרוהו מענין הכפל איננו שם התואר, כי לא יסמך השם העצם אל התואר שאחריו והיה ראוי להיות המערה המכפלה לא מערת המכפלה, אבל לדעתם הוא שם המקרה כמו מערת הכפל, ויתכן לפי דרכם שעל דבר הכפלת המערה ההיא קראו את כל הבקעה ההיא מכפלה כמו ככר הירדן (בראשית י"ג י'), וכ"כ הרשב"ם, וכן נראה דעת המתרגמי' אונקלוס ויב"ע שעשו מלת מכפלה ותרגמוה כפלתא, ואין דרכם על הרוב לשנות שמות העצם שלא נודעו סבות קריאת שמותיהם, והנה תרגמו מערת המכפלה. מערת כפלתא, ג"כ בסמיכות, ושדה עפרון אשר במכפלה תרגמו די בכפלתא. יראה שדעתם שמכפלה הוא שם המקר', ואח"ז קראו את כל הבקעה ההיא מכפל'. ע"ש המקרה ההיא. ונעשה שם העצם לה, ואין מקום לפי' זה לטענת הרמב"ן ז"ל, ומלת מַכְפֵּלָה, שם בשקל ורב' מַשְׂטֵמָה (הושע ט"ז), מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה (ישעיה ג' א'), וְהַמַּכְשֵׁלָה, הזאת (שם ו'): בכסף מלא, כתרגומו, בכספא שלים. בכל שויו, כן פי' רש"י והרשב"ם שלמים במשקל' לא יחסר דבר כמ"ש עובר לסוחר, וכן מתורגם בל"א: בתוככם, לעיניכם שתהיו עדים, כן פי' הרשב"ם, ור"ע ספורנו כתב במעמד כולכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות וכן עשה כאמרו וישקל אברהם לעפרן את הכסף וגו' לעיני בני חת עכ"ל. ואפשר עוד לפרש שסב בתוככם על לאחזת קבר, שתהיה לי לאחזת קבר בתוככם. וכן מתורגם בל"א, ואין ראיה מן הטפחא שבמלת בתוככם המפסיק יותר מן התביר שבמלת לי, לפי' הרשב"ם ור"ע ספורנו שסב על מלות יתננה לי, כי גם לפי' המתרגם האשכנזי ראויה להיות במפסיק יותר מן יתננה לי כי ה"א כמו מלה מוסגרת, כי שייכת אחר לאחזת קבר, ושעורו, בכסף מלא יתננה לי לאחזת קבר בתוככם: לאחזת קבר, שתתרצו כלכם לקבור בה מתי (הרשב"ם וכן פי' ר"ע ספורנו): (י) ועפרן ישב בתוך בני חת, לפי פשוטו יפרש הכתוב מה שאמר בתחלה אברהם ופגעו לי בעפרן בן צחר, ולא נזכר בשום מקום איש ששמו עפרון, לכן אמר שהיה שם בין בני חת איש אחד ועפרון שמו, וכבר כתבתי בהקדמה כי בסיפורי התורה יש בזה שני דרכים, הא' כי בספור איזה ענין עיקרי יזכיר לפעמים אגב גררא גם דבר שאיננו עיקרי אל הסיפור ההוא בעצם, אבל הוא הקדמה אל סיפור אשר יבא עוד בתורה, פעמים יהיה הסיפור הב' קרוב אל ההקדמה ההיא בפרשה כמו ויהיו בני נח היוצאים

יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי

טער דען קינדערן חת: דא אנטוואָרטעטע עפרון דעם אברהם, זאָ דאס עס דיא קינדער חת הערטען, פֿאָר

תרגום אונקלוס

וְאָתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי

רש"י

אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער

באור

מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), ולא הזכיר שם בני שם ויפת גם לא שארית בני חם, ולא הוצרך להזכיר כנען רק בעבור הספור הבא אחריו שנתקלל כנען בעבור חם אביו. ופעמים יהיה הספור הב' רחוק ממנה, והדרך הב' הוא בדבר שלא מצא לו מקום להודיעו מקודם, יודיע ההקדמה ההיא אחר התחלת הסיפור כמ"ש בפ' בהעלתך בפסוק ותדבר מרים ואהרן וגו' כי אשה כשית לקח (במדבר י"ב א'), ויהיה הענין פה מן הדרך הב', וחז"ל אמרו שהיה שוטר עליהם ובעבור שמלת ישב חסר וי"ו דרשו שאותו היום מנוהו עליהם: באזני בני חת, בקול רם שישמעו כולם, וכן מתורגם בל"א, וא"ת קדם בני חתאה, לא תרגמו כוונת המלה: לכל באי וגו', ולכל באי, ותחסר וי"ו העטף כמו שמש ירח (חבקוק ג' י"א), ומלת באזני משמשת לעצמה ולאחרת עמה, ועניבה באזני בני חת ובאזני באי שער עירו. או שתהיה הלמ"ד של לכל במקום לפני, וכן מתורגם בל"א: באי שער, שבאים ויוצאים בשער ר"ל כל אנשי העיר ופעם יאמר באי ופעם יאמ' יוצאי כמ"ש כל יוצאי שער עירו (בראשית ל"ד כ"ד), וענין אחד הוא ר"ל כל אנשי העיר ועל הדרך הקצור יאמר באי לבד או יוצאי לבד ופעם יאמר שניהם כמ"ש ועמדת בשער בני העם אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו (ירמיה י"ז י"ט):

(יא) לא אדני שמעני, לא כן אדני, אך שמעני, ותימה על יב"ע שתרגם לא אדני, בבעו רבוני, והנה לפי נתוח המלות ראוי להיות אדני במפסיק פחות מן הז"ק שהוא הפשטא, ולא במונח משרת הז"ק כי איננה מחוברת כ"כ עד שתהיה ראויה למשרת. ולא עוד אלא שאף אם היתה מחוברת ראויה היא אל הפשטא, בעבור שיש במלת שמעני ג' נקודות מתנועעות לפני הנגינה כמו ויאמר אברם הן לי (בראשית ט"ו ג'), ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה (שם כ"ב ח'), כי השוא נע נחשבת לענין זה כתנועה כמו בזאת תדעון (במדבר ט"ז כ"ח), אבל ידוע תדע כי בעל הטעמים ירמוז לפעמים לב' פירושים, ולכן העמיד ב' מיני נגינות בפסוק וילך ראובן וישכב וגו' (בראשית ל"ה כ"ב). ופעמים העמיד באיזה מלה טעם משרת לחברה אל המלה שאחריה, ואחריה פסיק להפסיקה ממנה, כמ"ש בפ' וירא על עשו כלה (לעיל י"ח כ"א). ואם לא רצה רק בהפסקה היה יכול להעמיד בה רק טעם מפסיק, אבל היתה כוונתו לב' כוונות של ב' פירושים, אשר על פי הא' תהיה מחוברת לאחריה, ועל פי הב' תהיה מופסקת מאחרי', והנה גם פה נוכל לפרש, לא אדני כאשר אמרת, אך שמעני, ומלות לא אדני מחוברות יחד, ואדני מופסקת מן שמעני. ואז ראוי להיות אדני במפסיק פחות מן הז"ק שהוא הפשטא, ומלת לא במהפך משרת הפשטא או במקף. גם נוכל לפרש, לא כן, אך אדני שמעני, ועפ"ז תהיה מלת לא מופסקת, ומלת אדני מחוברת, ואז ראוי להיות מלת לא במפסיק פחות מן הז"ק שבמלת שמעני (כי עכ"פ איננה מופסקת כמלת שמעני), שהוא הפשטא, ואדני במונח משרת הז"ק, לפי שכבר בא פקידו במלת לא, ולצירוף ב' הכוונות חבר מלת לא במקף למלת אדני, ומלת אדני במונח משרת הז"ק. כן נראה לי: השדה נתתי לך, נתון הוא לך, ובא העבר במקום הבינוני כדרכו פעמים רבות, והוסיף רש"י וכתב מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר, עוד כתב רש"י וגם הרשב"ם, דוני"ש בלע"ז, בל"א (געגעבען): והמערה אשר בו. אינך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה (הרשב"ם), ואולי היה חושש עפרון לנזק שדהו אם תהיה בה בית הקברות. או כמ"ש הרמב"ן שדרך מוסר או מרמה אמר לו שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחוזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו: לעיני בני עמי, אנשי עמי, והכוונה לומר כי הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ואל

שער־עירו לאמר: (יא) לא־אדני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר־בו לך נתתיה לעיני בני־עמי נתתיה לך קבר מתך: (יב) וישתחו אברהם לפני עם־הארץ: (יג) וידבר אל־עפרון באזני עם־הארץ לאמר אך אם־אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה

ת״א נתתי קדושין ג׳, ח׳, ד׳ ג׳:

אללען, דיא אין דאז טהאָר זיינער שטאדט קאָממען, שפראך נעמליך: (יא) ניכט אלזאָ מיין העדר; האֶרע מיך! דאז פֿעלד האבע איך דיר הירמיט געגעבען, אונד דיא האֶהלע, וועלכע דארין איזט, זייא דיר אויך געגעבען, פֿאָר דען אויגען מיינער לאנדסלייטע זייא זיא דיר געגעבען, בעגראבע נור דיינען טאָדטען! (יב) דא ביקטע זיך אברהם פֿאָר דעם פֿאָלקע דעס לאנדעס: (יג) אונד רעדעטע מיט עפרון, דאס עס דאז פֿאָלק דעס לאנדעס פֿערנאהם, וויא פֿאָלגט: מאֶכטעסט דוא מיך נור האֶרען! זאָ העטטע איך דאז זילבער פֿיר דאז פֿעלד געגעבען,

תרגום אונקלוס

תרע קרתיה למימר: (יא) לא רבוני קביל מני חקלא יהבית לך ומערתא די ביה לך יהביתה לעיני בני עמי יהביתה לך קבר מיתך: (יב) וסגיד אברהם קדם עמא דארעא: (יג) ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עביד לי טיבו קביל מני אתן כספא דמי חקלא סב מני ואקבר ית מיתי

רש״י

עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדוני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דונ״ש בלעז (דאס איך געגעבען העטטע) Donnasse, מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר

באור

תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב: (יב) וישתחו אברהם, לעפרון: לפני עם הארץ, לעיניהם, והיתה ההשתחויה הזאת רק לעפרון להודות לו על טובתו, כן פי׳ הראב״ע והרשב״ם ומהר״י אברבנאל, וכן תרגם יב״ע, וגחן ליה אברהם באנפי בני חתאה, אבל לא ידעתי מדוע תרגם עם הארץ, בני חתאה, ובכל הפרשה תרגם עמא דארעא: (יג) אך אם אתה לו שמעני, ל׳ הרמב״ן, שעורו, אם אתה אם תשמעני, וענינו כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לבחן הענין כמו סורה אדני סורה אלי (שופטים ד׳ י״ח), הטוב טוב אתה (שם י״א כ״ה), ולאמר עליו לאמר וגו׳ (ד״ה ב׳ ל״ב י״ז), וכן ואני הנה אני בא (בראשית ל״ז ל׳), ופניתי אני (קהלת ב׳ י״א וי״ב), וראיתי אני (שם י״ב), כי כל העדה כלם קדשים (במדבר ט״ז ג׳), כלם רידוף הענין, וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח (בראשית י״ד כ״ג), שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך, או יאמר אם אתה כאשר אמרת. כלו׳ שפיך ולבך שוים בענין, ואם תשמעני, וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם (שופטים י״ח ח׳), ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי (בראשית כ״ה כ״ב), (כוונתו שבכל אלו הפסוקים יש חסרון איזה מלות, ויאמרו להם אחיהם מה אתם (אומרים), למה זה אנכי (בעולם), וכן כאן אם אתה (איש חסד ואמת), ולו שמעני כמו ואם תשמעני. וחסר וי״ו החבור כדרכה להחסר לפעמים), אולי זה דעת אנקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה דבורי כאשר אמרת עכ״ל הרמב״ן, אבל רש״י פי׳, לו, הלואי, אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני, ומפרש שמעני שהוא ציווי במקום עתיד. וכאשר מצאנו לרוב עתיד במקום צווי. והטעם מסכים לפירושו שמוטעם אם־אתה לו במרכא טפחא, ולפי ת״א והרמב״ן שאם אתה הוא מאמר נפרד מן לו שמעני, ראוי להיות אתה בטפחא ולא במונח: נתתי כסף

אֶת־מֵתִי שָׁמָּה: (יד) וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־
אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: (טו) אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ
אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ
מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר: (טז) וַיִּשְׁמַע
אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם
לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי
בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר

ת"א ארץ ב"ת פ"ו, א': וישמע ב"ת סס: ארבע נכורית ג', א':

נימם עס פאָן מיר אן! אלס־דאן וויל איך מיינען טאָ־טען דאזועלבסט בעגרא־בען: (יד) עפרון אנט־וואָרטעטע דעם אברהם, שפראך נעמליך צו איהם: (טו) מיין העדר! האָרע מיך, איין שטיק לאנדס פאָן פיער הונדערט שקל זילבער, וואס בעדייטעט דאז צווישען מיר אונד דיר? בעגראבע נור דיינען טאָדטען: (טז) אברהם מערקטע דיא וואָרטע דעם עפרון; אונד ער, אבדהם, וואָג איהם, דעם עפרון, דאז זילבער צו, וועלכעס ער בעשטיממט האטטע, דאס עס דיא קינדער חת פערנאהמען: פיערהונדערט שקל נעמליך, בייא יעדעם קויפ־

תרגום אונקלוס

תַּמָּן: (יד) וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: (טו) רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא שַׁוְיָא אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מָה הִיא וְיָת מִיתָךְ קְבַר: (טז) וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יָת כַּסְפָּא דִּי מַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה

רש"י

(טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור [ב"ר]: (טז) וישקל אברהם לעפרן. חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה [בכורות נ'] שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין

באור

השדה וגו'. אנקלוס ויב"ע תרגמו, אתן, ולפי דעתם הוא עבר במקום עתיד, וכבר כתבתי דעת רש"י והרשב"ם, והמתרגם האשכנזי תרגמו שהוא עבר מורכב, אחר שאתן לך אז הוא עבר וחבר המאמר הזה לשלפניו באופן זה. הלואי שתשמעני. אז היה הכסף כבר נתון לך, ולכן אני מבקש עתה קחהו ממני ואז אקברה את מתי שמה, ואף כי בלות הוא, מ"מ הנה הוא נגד הבינינה, שאלת שמעני באתנח: (טו) ארץ ארבע מאת שקל כסף, ארץ שאינה שוה אלא ארבע מאות שקל כסף: ביני ובינך, בין שני אוהבים כמונו, או שני עשירים כמונו: מה הוא, חשובה ויש לך לקחתה בחנם. כן פי' הרשב"ם: ואת מתך קבר, בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם אל עפרון, יש שמיעה שהוא ל' הבנה כמו גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"ח מ"ט). לב שמע (מלכים א' ג' ט'), וכן כאן פירושו שהבין כי חפץ בעד השדה והמערה ארבע מאות שקל כסף, וכן מתורגם בל"א. אבל בעבור שנתלוה עם מלת אל, נראה לי יותר לפרשו לשון קבלה שקבל עליו לתת באשר דבר לו: וישקל. פרע כמו או ככר כסף תשקול (מלכים א' כ' ל"ט) (ר"ע ספורנו), ונ"ל כי דרך הפעלים משרש שקל אשר יתלוו עם למ"ד לאחריהם מורים על הפרעון עם המשקל יחד, ורובם הבאים בלא הלמ"ד יורו על המשקל לבד, ולכן נאמר ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף, ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים (ירמיה ל"ב ט' וי'). הא' עיקר כוונתו על הפרעון ולכן בא אחריו מלת לו, ובל"א (צו וויגען), והב' אין כוונתו רק על מעשה המשקל, ולכן מפורש אחריו במאזנים. ובל"א (וויגען), וכאן שבא למ"ד אחריו, לעפרון, יהיה באורו על הפרעון עם המשקל יחד, ולכן מתורגם בל"א (ער וואָג וכו' דאז זילבער צו): עבר לסחר, מלת עובר נאמרה על הכסף על דרך ההשאלה לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר ופעמים נותן אותו כאלו הוא עובר ושב תמיד ליד הסוחר, ור"ל כסף מלא במשקלו כמו שנושאים ונותנים בו הסוחרים כי הם מדקדקים במשקל, וגם כסף צרוף שמתקבל בכל מיני סחורה וכן ביהודיע

לַסֹּחֵר׃ שני (יז) וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר
בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה
וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר
בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃
(יח) לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת
בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ (יט) וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר

תרגום אשכנזי

מאננע אויסצוגעבען : (יז) דאדורך בעשטאנד, עפרון'ס פעלד, וועלכעס צו מכפלה וואר, דאז פאר ממרא ליגט : דאז פעלד, מיט דער האהלע אין דעמזועלבען, מיט אללען ביימען אויף דעם פעלדע, דיא אין דעם גאנצען בעצירק אומהער ווארען. (יח) דעם אברהם צום אנקויף, פאר דען אויגען דער קינדער חת : אללער דערער, דיא אין דאז טהאר זיינער שטאדט קאמען: (יט) נאכהער בעגרוב

תרגום אונקלוס

סִלְעִין דִּכְסַף מִתְקַבֵּיל סְחוֹרָה בְּכָל מְדִינָתָא׃ (יז) וְקָם חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בִּכְפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ וְכָל אִילָנָא דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ (יח) לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי חִתָּאָה בְּכֹל עָאלֵי תְרַע קַרְתֵּיהּ׃ (יט) וּבָתַר

רש"י

שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום [ב"מ פ"ז] ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין לנטיא"רש בלעז (חיין לענטנער) וויס. Can-taro ואט. Cantenarius : (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל

באור

מלינו כסף עובר (מלכים ב' י"ב ה'), עוב בכל מקום, ורש"י פי' שנתן לו שקלים גדולים שהם קנטרין לנטיינאר"ש בלע"ז, חל (לענטנער) בל"א: לסחר, נקרא התגר כן לפי שהוא סובב את המדינות תמיד עובר ושב, כי תרגום סביב, סחור: (יז) ויקם שדה עפרון וגו', נתקיים ועמד השדה בידו. וכל הפסוק הזה נמשך אל הפסוק שאחריו. ויקם שדה וגו' והמערה וגו' וכל העץ וגו' לאברהם למקנה וגו', ולפי שהוא מאמר ארוך להיותו פסוק אחד, חלקו בעל הטעמים לשני פסוקים, ולפי שמלת ויקם הוא נושא המאמר אל מלות לאברהם למקנה, ושארית הפסוק הוא כמו מאמר מוסגר. לכן בא סביב בסוף פסוק, כדין המאמר מוסגר שמפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו אשר עד נושא המאמר, כי יש בפסוק הזה אתנח. ואין גדול ממנו רק הס"פ, ועניינו. ויקם שדה עפרון (אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב): לאברהם למקנה וגו', וכן ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם): ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' וט'): אשר במכפלה. סימן אל שדה עפרון שהוא בבקעה הנקראת מכפלה: אשר לפני ממרא. בתחלת ההשקפה נראה שהוא סימן על בקעת המכפלה לדעת היכן היא הבקעה ההיא אבל לפ"ז היה ראוי להיות עפרון בטעם מפסיק יותר מהטעם שבמלת מכפלה, וראוי להיות בטעמים אלו, ויקם | שדה עפרון | | | אשר במכפלה | | אשר | לפני ממרא, ולכן נ"ל כי גם אשר לפני ממרא הוא סימן אל שדה עפרון, והודיע הכתוב שהיה שדה עפרון בבקעת המכפלה והיה לפני ממרא. כלומר באותו חלק מן המכפלה שהוא לפני ממרא. לא בחלק אחר ממנו, כי משמעות כוונת המאמר שבא לסמן שדה עפרון, ולא להודיע עתה אנה תמצא המכפלה: (יח) למקנה, שם לכל דבר הנקנה, ונמצא גם מקנה בסגול, מקנת השדה (בראשית מ"ט ל"ב), בנפרד מקנה, ובא הניני בעבור הסמיכות אבל שאר מקנה הבא בסגול הוא רק על הבהמות: לעיני בני חת. אנשי המקום: בכל באי שער עירו, כל עובר ושב, והכוונה בקבוץ כולם ובמעמד כלם הקנהו לו. ול' הרשב"ם לאברהם למקנה,

אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (כ) וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ ס

כד (א) וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃ (ב) וַיֹּאמֶר

תולדות אהרן ואברהם יומא כ"ט, ב'. קדושין פ"ב, א'. ב"מ פ"ז, א'. סנהדרין ק"ז, ב': ברך סוטה ה', א'. קדושין פ"ב, א' ועי' א'. ב"ב ט"ז וי"ז. ב"ק א': ויאמר יומא כ"ח, ב':

אברהם זיינע פֿרויא שרה, אין דער האָהלע אויף דעם פֿעלדע צו מכפלה פֿאָר ממרא, דאזועלבע איזט חברון, אים לאנדע כנען: (כ) אלזאָ בליב דאז פֿעלד מיט דער האָהלע דארין, דעם אברהם צום ערבבע־גרעבניס, פֿאָן דען קינדערן חת:

כד (א) אברהם ווארד אלט, האטטע האָהעם אלטער ערדייכט: אונד דער עוויגע האטטע איהן געזעגנעט איבער־אלל: (ב) דא שפראך

תרגום אונקלוס

בֵּן קְבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא דְּעַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (כ) וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃

כד (א) וְאַבְרָהָם סִיב עָאל בְּיוֹמִין וַיְיָ בָּרִיךְ יַת אַבְרָהָם בְּכוֹלָּא׃ (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ סָבָא דְבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּי

רש"י

באי שער עירו. בקרב כלם ובמעמד כלם וקנהו לו: כד (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה

באור

קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו (כוונתו על הפסוק ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו (ויקרא כ"ז י"ט), ולא דקדק להביא ל' הכתוב רק ענינו), אבל לאחזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחזת קבר מאת בני חת עכ"ל, וכבר כתבתי כי לעשות שם בית הקברות הוצרך להסכמת כולם, וכן כתב ר"ע ספורנו, והטעם כי יזיק לשדותיהם הסמוכים אל המערה: (יט) אל מערת, כמו במערת. כי מלת אל תשמש לפעמים במקום בי"ת כמו והמדנים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר וגו' (בראשית ל"ז ל"ו), פי' במצרים ואל הארן תתן את העדת (שמות כ"ה כ"א), כמו בארון, וכן ת"א במערת, וכן מתורגם בל"א: (כ) ויקם השדה וגו', כבר כתבתי פי' הרשב"ם ור"ע ספורנו בזה, אבל לפי פשוטו הוא כלל הבא אחר הפרט, וכן מתורגם בל"א (אלזאָ בליב), ומלת ויקם לשון זכר שב על השדה שהוא לשון זכר, ומושכת אחרת עמה גם אל המערה, וכאלו אמר ויקם השדה ותקם המערה, וכפי טבע הלשון בבוא פעל אחד על שני שמות יפול הפעל על הדבק בו אם זכר אם נקבה, כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב א'), באורו ותדבר מרים וידבר אהרן, ובא ותדבר בל' נקבה בעבור מרים הדבק בו. וכ"ה על הרוב:

כד (א) ואברהם זקן, לדעת הרד"ק בשרשים שרש זקן הוא תאר, ובעל מ"י כתב שבפירושו פי' שהוא פעל עבר או תאר, והנכון שהוא עבר כחברו בא בימים: בא בימים, הוא הרחבת גבול הזקנה והיה עתה בן ק"מ שנה, ואף שגם כשהיה בן צ"ט שנה ושרה בת צ' נאמר עליהם באים בימים, הנה שם יבוא בינוני שהתחילו לבוא בימי הזקנה אבל כאן הוא עבר, כן כתב הרמב"ן: וה' ברך את אברהם בכל, באורך ימים ועושר וכבוד ובנים שכל חמדת האדם, והנה הפסוק הזה הוא הקדמה אל כל הסיפור הבא אחריו, ע"ד וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), בסופן זה, ואברהם זקן בא בימים, והגיע העת להשיא את בנו בחייו. וה' ברך את אברהם בכל, להודיע שלא מחמת חוסר נשים בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שלח את

אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ (ג) וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי

ת"א ואשביעך שבועות ל"ח, ע"ב: בה' עקרים מ"ח, פי"ח:

תרגום אשכנזי

אברהם צו זיינעם קנעכטע, דעם עלטעסטען זיינעס הויזעס, דער איבער אללעס זייניגע שאלטעטע: לעגע דיינע האנד אונטער מיינע היפטע: (ג) איך וויל דיך בעשווערען, בייא דעם עוויגען, דעם גאָטט דעם היממעלס, אונד דעם גאָטט דער ערדען: דאס דוא מיינעם זאָהנע קיינע פֿרויא נעהמען זאָללסט פֿאָן דען טאָכטערן דעם כנעניטשען פֿאָלקס, אונ-

תרגום אונקלוס

לֵיהּ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יִרְכִּי׃ (ג) וְאֲקַיֵּים עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְאַרְעָא דִּי לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת

רש"י

או תפילין [שבועות ל"ח]. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר"ל מה שלא אמר תחת ידיכן וה"ל להשביע העבד במילתו

באור

עבדו למשפחתו, שהרי נתברך בכל. וכל העולם מתאוים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כ"א ממשפחתו. וזהו שאמר העבד וה' ברך את אדני מאד ויגדל. כן פי' הרשב"ם: (ב) זקן ביתו, תרגם סמך מן זקן: שים נא ידך תחת ירכי, וכן ביוסף כשנשבע ליעקב, כריתות ברית ושבועה של בן לאביו ועבד לאדוניו כך היתה שדומה ענין השעבוד וכן כתוב בן יכבד אב ועבד אדניו (מלאכי א' ו'), אבל תקיעת כף אל כף או כריתת דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצויה בשאר בני אדם (הרשב"ם), וכן כתב הראב"ע. וכתב שזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו, ועם שמהר"י אברבנאל הכחישו על פניו ואמר כי אין הדבר כן, רק מנהגם הוא שהאדון ירכב על סוס, והעבד אשר יקחו לו מחדש, ישים ידו תחת רגלו, וילון האדון בסוסו, והעבד רץ לפניו. וזהו סימן עבדותו, אבל לא כהנו דבר בירך עכ"ד, כעזוב הראיה הרחוקה אשר הובאה מארץ הודו, כי בהשתכלות פשוטו של מקרא יראה שהיה אז המנהג כן: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ, ולהלן אומר ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות. אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ, כן פירש"י, והרמב"ן כתב וז"ל הקב"ה יקרא אלהי א"י כדכתיב לא ידעו את משפט אלהי הארץ (מלכים ב' י"ז כ"ו), וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עמי הארץ (ד"ה ב' ל"ב י"ט), (ור"ל שאיננה תחת ממשלת המזלות והכוכבים אשר חלק ה' אותם לכל העמים), אבל בפסוק אשר לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים, וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבד אלהים אחרים (מלכים א' כ"ו י"ט) עכ"ל: מבנות הכנעני, הקפיד אברהם שלא להתחתן בם לפי שכנען היה ארור מפי נח. ולא רצה שיתערב בנו זרע ברך ה' עם הזרע המקולל ההוא, ועוד שהקב"ה יעד לתת את הארץ לזרעו שהיה מבני שם ושיסחו רשעים בני כנען ממנה, ואם היה יצחק נושא אשה מבני כנען היו היורשים את הארץ כנענים. ולכן אסרם עליו. והר"ן בדרשותיו כתב בזה ענין אחר ישר ונכון הוא כי הקללות והעברות אשר בתורה, הם על ב' פנים, מהם שיעשו רושם בגוף ובנפש, כמדות וכמעשים, ומהם אשר יעשו רושם בנפש לבד, כאמונות, והנה אותם אשר יעשו רושם בגוף ובנפש, הם אשר יעברו רשומם אל הבנים אשר ישתלשו מהם, כשנאה והנקמה והאכזריות והזימה והכילות ודומיהן, שהן יעשו רושם בנפש, מלבד שהן עבירות, ובגוף, לפי שהמדות יפעלו בליחות, כמו שהליחות יעשו תכונה במדות, כי כמו שכאשר יהיה דם הלב רותח, יהיה האדם כעסן, כן מי שיכעס, יעשה דם לבו רותח, הנה אם כן אותן המדות יחייבו המזגים הגופיים, ולזה ימשך ענינם לבנים, וזה רוע אנשי כנען. אמנם הדברים שעושים רושם בנפש בלבד, והם האמונות עם היותן כוזבות ורעות, לא יתפשטו בבנים, לכן לבן ובתואל עם היותם

יֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: (ד) כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק: (ה) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי

טער וועלכעם איך וואה-
ניע: (ד) זאנדערן אין מיין
פאטערלאנד אונד צו מיי-
נער פערוואנדשאפט
זאללסט דוא געהען, אונד
מיינעם זאהנע יצחק איינע
פרויא נעהמען: (ה) דער קנעכט שפראך צו איהם, ווען נון דיא פרוא
מיר ניכט ווירד נאכפאלגען

תרגום אונקלוס

כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן: (ד) אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְיַלְדּוּתִי תֵּיזֵיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: (ה) וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים לָא

רש"י

לפי ששל אברהם היתה דאשוכה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי

באור

עובדי ע"ז, לא היה מחויב שיעבור דשותם לבניהם, ולכן בחר בהם אברהם, והרחיק בנות הכנעני, כל זה מהר"י אברבנאל: (ד) כי אל ארצי ואל מולדתי תלך. הראב"ע פי' ארצי, חרן שדר שם, מולדתי, אור כשדים, ור"ל ארץ מולדתי, כי ארצי מושך עצמו ואחר עמו, ורש"י לא פי' כאן כלום, אבל להלן על מבית אבי ומארץ מולדתי פי' מבית אבי, מחרן, ומארץ מולדתי מאור כשדים, וכ' עליו הרמב"ן וז"ל אם כי אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים, וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני חם הפיסעים. אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם, אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדניו, אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי, וארצי ארץ אשר גר בה. וכל אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם, ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים, אבל אל ארצי ואל מולדתי, ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם, וכבר נתבאר (ר"ל בסוף פ' נח ובתחלת פ' לך לך שאברהם לא נולד באור כשדים כי כל אבותיו היו מארם נהרים מעולם), ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו, ומארץ מולדתי זו שכונתי, ויתכן שיהיה טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי ומשפחתי, כי גם באנשי ארצו לא יחפץ רק במשפחתו, וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי, וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי, ואמר כי תבוא אל משפחתי, או שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו עכ"ל. והנה יב"ע תרגם אל ארצי ואל מולדתי, לארעי ולבית גניסתי, ולהלן מארץ מולדתי תרגם ומן ארע ילדותי, נראה שדעתו בבאור הכתוב כאשר חשב הרמב"ן בדעת רש"י, ואנקלוס תרגם שניהם ילדותי. אבל הנכון כדעת הרמב"ן כאשר תמצאנו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו (בראשית מ"ג ז'), שפי' שם למשפחותינו כמו שפי' שם רש"י עצמו, וכן תרגם שם יב"ע. וליחוסנא. ואף שאנקלוס תרגם גם שם ולילדותנא, אולי בל' הארמי של אנקלוס תקרא המשפח', ילדות, ויהיה א"כ מסכים גם פה עם הרמב"ן, וכן ומולדתך אשר הולדת אחריהם (שם מ"ח ו'). פי' זרעך שהוא המשפחה היוצאת ממך, וכן ת"א שם, ובנין דתוליד, כפי הכוונה, וכן ההתפעל מן השרש הזה מורה על יחוס משפח' כמו ויתילדו על משפחתם (במדבר א' י"ח). פי' ויתיחסו, הביאו ספרי יחוסיהם. ויהיה פירושו כאן ארצי, חרן, ומולדתי, קרובי שבארצי, וכן פי' הרשב"ם וכן מארץ מולדתי, ארץ ששם קרובי ומשפחתי, וכן מתורגם בל"א: (ה) אולי. הראב"ע כתב כי ימצא על טעמים רבים, ובעל פתח דברי יחלקם לג', הא' לשון תאוה, וענינו מי יתן והיה זה, כמו אולי יחנן ה' (עמוס ה' ט"ו), אולי יש תקוה (איכה ג' כ"ט), והוא ענין ספק, והב' ל' אם, כמו אולי ימושני (בראשית כ"ז י"ב), אולי יעשה זרים יבלעהו (הושע ח' ז'), והג' בל' אם לא (והוא כמו לולי), כמו אולי נטתה (במדבר כ"ב ל"ג), והרד"ק בשרשים שרש אלה גדרו בענין אחד וכתב שהוראתו תמיד על הענין המסופק ועיקרו ספק, כי גם אם הוא לשון מסופק וכן התקוה והתאוה כן, וכל אחד יובן במקומו מענינו, חוץ מן כוונת לולי שאיננו מסופק, הנה הרד"ק לא רצה לקבלה בהוראת אולי, ומפרש פסוק אולי נטתה בלשון אם כחבירו ע"ש. וכן פה יתפרש בלשון ספק: הֶהָשֵׁב, הה"א היא

לשאלה, ונקודתה העצמית היא הח"פ, ובבואה לפני אות גרונית תפול השוא וישאר הפתח לבד, וכשתהיה האות הגרונית שאחרי' בקמץ, ישתנה הפתח לסגול. כי כבד על הל' לבטא אות פתוחה לפני אות גרונית הקמוצה, כמו על ראש השעיר החי (ויקרא ט"ז כ"א), והקריב את השעיר

תרגום אשכנזי

וואָללען, אין דיזעס לאנד;
זאָלל איך וואָהל דיינען
זאָהן אין דאז לאנד, אויס
וועלכעם דוא אויסגעגאנ-
גען ביזט, צוריק פֿיהרען?
(ו) דא שפּראך אברהם צו
איהם: היטע דיך, דאס
דוא מיינען זאָהן ניכט דא-
היין צוריקפֿיהרסט:
(ז) דער עוויגע, דער
גאָטט דעס הימעלס,
דער מיך העראויסגענאָמ-
מען אויס מיינעם
פֿאטערס הויז, אונד אויס
דעם לאנדע מיינער פֿער-
וואנדשאפֿט; וועלכער
מיר פֿערהייסען, אונד מיר
צוגעשוואָרען האט, מיט
דען וואָרטען: דיינעם זאאמען וויל איך דיזעס לאנד איינגעבען; דערזעלבע ווירד
זיינען ענגעל פֿאָר דיר הער זענדען, דאס דוא מיינעם זאָהנע פֿאָן דאָרט הער איינע פֿרויא

לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃ (ו) וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב
אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃ (ז) יְהוָה׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ
מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־
לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ

רש"י

השמים אשר לקחני
מבית אבי. ולא אמר ואלהי
הארץ ולמטה אמר
ואשביעך וגו'. אמר לו
עכשיו הוא אלהי השמים
ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי
הבריות אבל כשלקחני מבית
אבי היה אלהי השמי' ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ:
מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי. כמו אשר דבר עלי
(מלכים א' ב'). וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשי' בלשון על. ותרגום שלהם (דלוהי

תרגום אונקלוס

תֵּיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בָּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת בְּרָךְ
לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן׃ (ו) וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר לָךְ
דִּלְמָא תָתֵיב בְּרִי לְתַמָּן׃ (ז) יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא דִּי דַבְּרַנִי מִבֵּית
אַבָּא וּמֵאֲרַע יַלְדוּתִי וְדִי מַלִּיל לִי וְדִי קַיֵּים לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן
יָת אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי

באור

הֶחָי (שם כ'): ההשב אשיב את בנך, אל ארץ אבותיך, ואע"פ שיצחק לא היה שם קודם
אותה השבה בעבור אברהם שיצא משם כמו ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו ט"ז). כי
בדור שבא לארץ כנען לא היו שם מעולם שיתכן עליו לומר שישוב אבל נאמר לאברהם בעבור
שבא משם: (ו) השמר, כל השמר מלעיל לשון שמירה, ואשר הוא מלרע לשון שמרים כמו
השמר והשקט (ישעיה ז' ד'), כשמרים ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מ"ח י"א) (הראב"ע וכן
כתב הרד"ק בשרשים שרש שמר ובפירושו על ישעיה). אבל לא נמצא השמר מלרע רק פ"א,
והוא הנזכר: פן תשיב, הרד"ק בשרשים שרש פן פירשו כענין שלא, השמר לך שלא תשיב וכן
פי' ולא תגעו בו פן תמתון (בראשית ג' ג'), שלא תמתון, ועל פיו מתורגם כן פה בל"א:
(ז) ואשר דבר לי, לשון רש"י לצרכי כמו אשר דבר עלי, וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל
דבור מפורשים בל' על, ותרגום שלהם, עלי עלוהי עליהון, שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו
ולהם אלא אלי אליו אליהם, ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון, אבל אצל אמירה נופל לי ולו
ולהם עכ"ל, ובפ' ויצא (לקמן כ"ח ט"ו), הביא ראיה ממה שכתוב את אשר דברתי לך (שם),
שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן, אבל הרמב"ן לא הסכים לדבריו וכו' ז"ל ואין החלוק הזה
אמת כי הנה מלאכי ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), וידברו
הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד'), והורשתם ואבדתם מהר כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'),

וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃ (ח) וְאִם־לֹא

תולדות אהרן ואם וכו' קדושין ס"ח, ג':

ברינגען ווירסט: (ח) ווען אבער דיא פֿרויא דיר ניכט ווירד נאכפֿאָלגען וואָללען,

תרגום אונקלוס

מִתַּמָּן׃ (ח) וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה

רש"י

שדרך התרגום להשתמש לת"ר במקום בעבו"ר וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולה' אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ח) ונקית

באור

וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג), וזאת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך עכ"ל, וז"ל המתרגם האשכנזי, והנה לדעתי אין טענות הרמב"ן ז"ל מכריעות נגד דעת רש"י, כי פעל הדבור יצא על שני ענינים, פעמים שיבא עם הפעול כמו את הכסף אשר דבר (בראשית כ"ג ט"ז), יהיה הכסף הפעול, וכן האות והמופת אשר דבר (דברים י"ג ב'), הנה האות והמופת נדברים ויתורגם בל"א (זאגען או אנזאגען), ופעמים שיבא בלי פעול כלל ויורה על ענין השיחה שבין אדם לחבירו, מבלי להשגיח על המדובר (בל"א רעדען), ועתה אין כוונת רש"י ז"ל כי אם על הדבור הבא על הענין האחרון שזכרנו מבלי פעול המדובר כלל, שאין לי ולו ולהם שייך אצלו, כי אם אלי ואליו ואליהם, ואולם אם יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר אז שייך שפיר לשון לי ולו. כמו וזאת אשר דבר להם אביהם (בראשית מ"ט כ"ח), הנה זאת הפעול המדובר ויצא עם להם, וכן לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), ענינו אל המקום אשר דברתי לך, (דען איך דיר אנגעצייגט האבע), ויהיה המקום הפעול המדובר, וכן וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד'), הנה מלת ארמית תור' על הפעול. ואולם כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ב'), הוא נכנס תחת כללו של רש"י ז"ל שענינו לברכך ולטובתך. והכלל שבכל מקום שיבא פעל הדבור בלי פעול עם לי ולו ולהם צריך שיתורגם (זאגען), כמו לי דבר צור ישראל (שמואל ב' כ"ג ב') (איר האט ער געזאגט), וכן כאשר דבר ה' ביד משה לו (במדבר י"ז ה'), (איהנען געזאגט), והנה רבות. ואולם אצל אמירה נופל לי ולו ולהם וגם אלי ואליו ואליהם, כמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג). וכן וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו (שם ו' ב'), ובכלל נכון ומדוקדק הוא מאוד כפי השפט הלשון, שכל דבור בלי פעול שיבא עם לי יתורגם בל"א (אייכעטוועגען או איר לאגען), ועם אלי (איט איר רעדען), עכ"ל. ולכן המתרגם האשכנזי שמר את דברי כללו זה בכל מקום בתרגומו. וצ"ע דרש"י ותרגום שלהם אין כוונתו על אונקלוס רק שראוי לתרגם כן, אבל אונקלוס תרגם פה, ודי מליל לי, וכן את אשר דברתי לך, ית דמלילית לך: ואשר נשבע לי. במעמד בין הבתרים, כן פירש"י והר"י אברבנאל, ויש לתמוה עליהם כי לא מצאנו שם שבועה רק כריתת ברית, וכ"ל ששב על ההבטחה שהאחר העקד' ששם נאמר בי נשבעתי נאם ה', ואף ששם איננה מפורשת הבטחת הארץ, הנה במאמ' וירש זרעך את שער שנאיו תהיה הכוונה על ירושת הארץ, כי לא הובטח להם ארץ אחרת ואיזה שער יירשו חוץ מזה: הוא ישלח מלאכו, תפלה ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה (הרלב"ג), ויותר נכון לומר שהוא לשון בטחון, והיתה התשובה לאליעזר על מה שאמר אולי לא תאבה וגו' ואמר אבטח בה' שיזמין לך אשה הוגנת לבני שלא תמאן ללכת אחריך. ואולם אם מה' יצא הדבר שלא תצליח בשליחותך ולא תאבה האשה וגו' ונקית וגו', ולשון הרשב"ם ה' אלהי השמים, שהביאני כאן ונתן לזרעי הארץ הזאת ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכך לקיים לי הבטחתו עכ"ל, ואין כוונתו נאמו יודע אני, בדרך נבואה, רק ר"ל בטוח אני: (ח) ונקית משבעתי זאת. רש"י פי' וקח לו אשה מבנות ענר אשכל וממרא. והרמב"ן תמה דזה כי כנענים הם כדכתיב ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר (בראשית י"ד י"ג), (אולם לדעת בעל ס' היושר לא היו ענר ואשכל כנעניים מבני חם, רק אחי שלח בני ארפכשד בן שם, ויהיה לדעתו פי' ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר, אוהב אשכל ואוהב ענר, והושאל לו האחוה לאהבה בעבור רוב האהבה שיש לאחים זה לזה. כי היא הקורבה הקרובה מכלן, שהם לשבון בראשון, וכז נתיב אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'), ולא היה רק ממרא לבד כנעני, והיה יכול להשיאו אשה מבנות ענר ואשכל. אם לא

תֹּאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ (ט) וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי (י) וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־

תרגום אשכנזי

זאָ ביזט דוא פֿרייא פֿאָן דיזעם מיינעם שוואורע: נור מיינען זאָהן פֿיהרע ניכט דאַהין צוריק: (ט) דער קנעכט לעגטע זיינע האנד אונטער זיינעם העררן היפֿטע, אונד שוואור איהם אויף דיזע אברעדע: (י) דער קנעכט נאהם צעהן קאמעלע, פֿאָן זיינעם העררן קא-

תרגום אונקלוס

מִמּוֹמָתִי דָא לְחוֹד יָת בְּרִי לָא תְתֵיב לְתַמָּן׃ (ט) וְשַׁוִּי עַבְדָּא יָת יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל פִּתְגָמָא הָדֵין׃ (י) וּדְבַר עַבְדָּא עַסְרָא גַמְלִין מִגַּמְלֵי דְרִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל טוּב

רש"י

משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא [קדושין ס"א]: רק את בני וגו'. רק מעוט הוא בני איני חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. ניכרין היו משאר

באור

יתנו לו ממשפחתו), ולפי דעת הב"ר עליהם הזהיר במאמרו אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו, והוא מפרש ונקית משבועתי שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה, ואברהם היה יודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בזה וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים, וכתב עוד ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל ולא אמר אשובה לי עכ"ל. ור"ל שהשביעו על ב' דברים, הא' שלא יקח לו אשה מבנות הכנעני, והב' שיקח לו אשה דוקא ממשפחתו. אבל על ההשתדלות לילך מיד להביא לו אשה ולא ישב בטל או יאחר מלכת, אין צורך להשביעו, כי עבדו הוא, וצריך על כרחו לילך באשר ישלחנו, ולא היה צריך להשביעו רק על הדברים הנסתרים שיהיה לבבו נאמן אליו, והם הב' דברים הנזכרים ולכן אמר לו אם לא תאבה האשה שהיא ממשפחתי ללכת אחריך, אז תנקה משבועתי זאת היינו האחרונה שהיא ולקחת אשה לבני משם דוקא, ועכ"ז צריך שתשתדל להביא אשה לבני (בלא שבועה רק מחמת צווי האדון), ולא תביא מבנות הכנעני רק משאר העמים, כי שבועתי הראשונה קיימת, ולכן אליעזר מחמת שהיה מוטל עליו להביא אשה לבנו לקיים צווי אדוניו. אמר להם ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל, והיינו לקחת משאר העמים, ולא אמר ואשובה לי, ומדוקדק גם מלת זאת דמשמע שיש שבועה אחרת: (ט) על הדבר הזה, על כלל השבועה ואם היו בהם תנאים, הכל בכלל כוונה אחת, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם כתב על התנאי שפי' לו אברהם, ור"ל בתנאי האחרון שלא ישיב את בנו שמה: (י) וכל טוב אדניו בידו, מלת כל תבא לפעמים על הפלגת הרבוי כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מ"א נ"ז). פי' רבים מבני הארץ, אף כאן לקח מכסף וזהב ומרגליות כדי להראותם עושר אברהם להטות לבבם אליו, ומלת ויקח מושכת עצמה ואחרת עמה, ויקח העבד עשרה וגו' וילך וכל טוב אדוניו לקח בידו, או שהוא מסורס, ויקח העבד עשרה גמלים וגו' וכל טוב אדוניו בידו וילך, ולשון הרמב"ן והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מלכים ב' ח' ט'), אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים, והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים (בראשית מ"ה כ"ג), והמקראות קצרו לשונם בענין עכ"ל, ולפירושו יהיה וכל כמו ומכל כי תחסר המ"ם לפעמים כמו השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב), ר"ל מעלות. עד יקם גוי איביו (יהושע י' י"ג), פי' מאויביו, ורבים כן. וכן מתורגם בל"א כמו במ"ם, אבל ענין מלת טוב פי' כדעת

טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ (יא) וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃ (יב) וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ (יג) הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ (יד) וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר

הנערה ק׳

תולדות אהרן והיה תענית ד׳, ח׳:

מעעלען, אונד רייזטע האטטע מיט זיך פֿאָן אללען גיטערן זיינעס העררן; מאכטע זיך אויף אונד גינג נאך ארם נהרים, נאך דער שטאדט דעס נחר׳ס: (יא) דיא קאמעעלע ליס ער אויסערהאלב דער שטאדט זיך לאגערן: בייא דעם ברוננען; צור אבענדצייט, דא דיא דירנען הערויס צו קאָממען פפֿלעגען, וואססער צו האָלען: (יב) אונד שפראך, אָ עוויגער! דוא גאָטט מיינעס העררן אברהם! לאס מיר עס דאָך חייטע געלינגען, אונד ערצייגע מיינעם הערדן אברהם גנאדע: (יג) איך שטעהע היר בייא דער וואססערקוועללע, אונד דיא טאָכטער דער שטאדטלייטע קאָממען הערויס, וואססער צו שאפֿפֿען: (יד) ווען נון איין מעדכען קאָממט, צו

תרגום אונקלוס

דְּרִבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרַם דִּי עַל פְּרָת לְקַרְתָּא דְנָחוֹר׃ (יא) וְאַשְׁרֵי גַּמְלַיָּא מִבָּרָא לְקַרְתָּא עַם בֵּירָא דְמַיָּא לְעִידָן רַמְשָׁא לְעִידָן דְּנָפְקָא מַלְיָתָא׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם זַמֵּין כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין וַעֲבֵד טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם׃ (יג) הָא אֲנָא קָאֵים עַל עֵינָא דְמַיָּא וּבְנָת אֱנָשָׁא קַרְתָּא נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא׃ (יד) וּתְהֵא עוּלֶמְתָּא דִּי אֵימַר לַהּ אַרְכִּינִי כְּעַן קוּלְתִיךְ

רש״י

גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים [ב״ר]: וכל טוב אדוניו בידו. שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם [ב״ר]: ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בירדת אפרו״ביש בלע״ז (דוא ביוויגטעסט) Tu approuvais, Approuvest: (בילליגען, גוט הייסען, דער אכטונג ווערטה האלטען) Approuver, : ובה אדע.

באור

וס״י ע״פ הב״ר שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: בידו, ברשותו, ולפי דעת רש״י ע״פ הב״ר הוא כפשוטו: ויקם, לשון זירוז: אל ארם נהרים, היא שם המדינה, לפי שיושבת בין שתי נהרות, ובב״ר (פ׳ ל׳ ות״ד וס׳) קורא אותה מיסופוטמיא היא נקראת כן בלשון יוני, (רק שנדפס בשיבוש במדרשים בעבור חסרון הבנת המעתיקים והמדפיסים. בלשון יווני). והיא מלה מורכבת משתי מלות, מיסו, פי׳ תוך, פוטמיא, פי׳ נהרות, והם פרת וחדקל, וא״ת לארם די על פרת, כי כן תרגום כל נהר סתם שבכל המקרא, ויונתן דבר זה בהקדמה: אל עיר נחור. אל העיר אשר נחור אחי אברהם יושב שם, וכן ת״א ויב״ע וכן מתורגם בל״א, ואולי היתה שם עיר ששמה כן: (יא) ויברך הגמלים, הבריכם על ברכיהם, וכתב הרשב״ם שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישתה מפני גובהו. והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגדו בגמל ניכר, וא״ת ויבדך, ואשרי, מלשון חנייה, וכן מתורגם בל״א: אל באר המים, אצל, ובת״א בנוסחאות ישנות מתורגם לבאירא, אבל בנוסחאות חדשות עם בירא, וכן מתורגם בלשון אשכנז: לעת צאת השאבת, בעת שרגילין הנערות לצאת לשאוב מים: (יב) הקרה נא לפני, כטעם הכן תפלי לפני, וכן כי הקרה ה׳ אלהיך, (בראשית כ״ז כ׳), והכלל כל דבר שיארע לאדם בלי השתדלות וחריצות מכוון לכך.

אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה
שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ
הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־
עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ (טו) וַיְהִי־הוּא
טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת
אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת
נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃
(טז) וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה

והנערה ק'

ת"א וכדה ע"ז כ"ט, ח': והנערה יבמות כ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

וועלכעם איך שפרעכע: האלטע דאָך דיינען איי־מער הער, דאס איך טרינקע; אונד זיא שפריכט: טרינקע, אונד דיינע קא־מעלע וויל איך אויך טרענקען; דיא זעלבע האסט דוא דיינעם קנעכט יצחק בעשטיממט, אונד אן איהר ווערדע איך ער־קעננען, דאס דוא מיינעם הערן גנאדע ערצייגט האסט: (טו) בעפֿאָר ער אויסגערעדעט האטטע, קאם הינויס רבקה, (זיא ווארד געבאָהרען דעם בתואל זאָהן מלכה, דיא נחור'ס, אברהם'ס ברודערס פֿרויא וואר), אונד האטטע איהרען איימער אויף דער שולטער: (טז) דאז מע־כען

רש"י

לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים [ב"ר]: ואיש לא ידעה.

תרגום אונקלוס

וְאֶשְׁתֵּי וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אַשְׁקֵי יָתַהּ זַמֶּנְתָּא לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק וּבַהּ אֵידַע אֲרֵי עֲבַדְתְּ טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי׃ (טו) וַהֲוָה הוּא עַד לָא שֵׁיצִי לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נָפְקַת דִּי אִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַּהּ׃ (טז) וְעוּלֵימְתָא שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי לַחְדָא בְּתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ

באור

יקרא מקרה בל"הק, והכל בהשגחה מאת השם המסבב הסבות אל התכלית המכוון מאתו ית', (ומה שקראו המחקרי' האחרוני' מקרה בגזור, והוא מאורע בלי עלה וסבה כלל, הוא ענין אחר לא ימצא זכרו בכל ספרי הקודש, ויתכן שאין לו מציאות כי אם בדמיון להיותינו בלתי יודעים המ־ך הדברים וסבותיהם, ויראה לנו כאלו קרו בלי סבה כלל: (יד) והיה הנערה, המדקדקים מפרשים הלשון הזה על הענין, בעבור שיהיה ל"ז, וכבר כתבנו בהקדמה שבבוא הפעל קודם השם לא ישגיח לא על המין ולא על המספר: אתה הוכחת. לשון רש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי לכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת, בררת, אפרוביר"ט בלע"ז עכ"ל, בל"א (בילליגען, אויזערזעהען): ובה אדע, לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד, אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד, כן פירש"י, ולשון הרמב"ן ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה, אבל פירושו הקרה נא לפני היום המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק (היא תאמר לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת, הרשב"ם) ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממשפחתו ובעלת שכל ויפת מראה, וכן אמר (לבן העבד) והיה העלמה וגו' היא האשה אשר הוכיח ה' וגו' עכ"ל, והמתרגם לל"א לא תרגם כן, כי תרגם כפי הענין: (טו) טרם כלה, בעוד שלא כלה: אשר ילדה וגו', בעבור שהיה לנחור בנים מפילגשו לאומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה אם אביה אמרה בת בתואל אנכי בן מלכה, כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה, לכן יזכירנו הכתוב כן, בן מלכה אשת נחור, אבל העבד אמר ואמר בת בתואל בן נחור, כי תקן הדבר בדרך מוסר, אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה (הרמב"ן). ודע כי מן אשר עד אברהם הוא כמו מאמר מוסגר, שאיננו מעיקר הכוונה, ועיקרו הוא והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה, ולכן

וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא
כַדָּהּ וַתָּעַל׃ (יז) וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ
וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃
(יח) וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד
כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ (יט) וַתְּכַל
לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב
עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ (כ) וַתְּמַהֵר וַתְּעַר

ת״א הגמאיני שנת ע״ז, ח׳:

וואר זעהר שאֶן פֿאָן אנזעהען, נאָך איינע יונגפֿער, אונד קיין מאן האטטע זיא ערקאנט: זיא גינג הערואב צור הוועללע, פֿיללטע איהרען איימער, אונד קאם הערויף: (יז) דער קנעכט ליף איהר ענטגעגען, אונד שפראך: לאס מיך דאָך איין וועניג וואססער שלירפֿען, אויס דיינעם איימער: (יח) זיא שפראך: טרינקע מיין הערר! איילטע, נאהם דען איימער הערונטער אין דער האנד, אונד גאב איהם צו טרינקען: (יט) אלס זיא איהם גענוג געגעבען האטטע, שפראך זיא: אויך פֿיר דיינע קאמעעלע וויל איך שאָפֿפֿען, ביז זיא גענוג געטרונקען האבען: (כ) אייל-

תרגום אונקלוס

ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת: (יז) ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעימני כען זעיר מיא מקולתיך: (יח) ואמרת אשתי רבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתיה: (יט) ושיציאת לאשקיותיה ואמרת אף לגמלך אמלי עד די ספקון למשתי: (כ) ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא

רש״י

שלא כדרכה לפי שבנות הכנעים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקו׳ אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה [ב״ר]: הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומי״ר בלע״ז (איינשלירפֿען, אללמעהליג איין זיך ליהען) Humer,: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה

באור

מלת אברהם באתנח שהוא מפסיק יותר מן כל הטעמים שלפניו, כאשר הודעתי כמה פעמים שכן הוא משפט המאמר המוסגר, ולכן גם המתרגם האשכנזי הסגירו: (טז) טבת מראה מאד, מראית הגוף היפה הראוי אל האשה: ותעל, אנקלוס ויב״ע תרגמו, וסליקת, מהקל שהעלתה, וכן מתורגם בל״א. כי שרש המלה הזאת עלה והעתיד בקל תעלה בדרך הבפעיל בפתח האית״ן בעבור העי״ן שאחריו. ועם וי״ו ההפוך תפול הה״א. ותעל, ונשא התי״ו בקמץ בעבור הס״פ, ולא פי׳ מההפעיל שהעלתה את הכד, דא״כ היה ראוי לבא עם הכנוי, ותמלא כדה ותעלהו: (יז) הגמיאיני, פ״ת אשקיני, וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש גמא, וכן נראה מסיפור העבד להלן שאמר השקיני, אבל לפי הענין נראה שלשון גמיאה הוא פחות מהשקאה, ולכן יב״ע תרגם, אטעימני, ובל״א מתורגם (שלירפֿען), והעבד בספרו הדברים לא דקדק בפרטים. כאשר שינה עוד איזה דברים, רק כיון לספר עיקר הענין, וכן פירש״י ז״ל, לשון גמיעה, הו״מיר בלע״ז, בל״א (איינזויגען, שלירפֿען): (יח) ותרד כדה, מעל שכמה: (יט) ותכל להשקתו ותאמר וגו׳, ובאשר כלתה להשקתו אמרה וגו׳, וכבר כתבתי מאלו הווי״ן המחברות ב׳ מאמרים המתיחסים בזמן או בסבה. וכן מתורגם בל״א: עד אם כלו לשתת, אם משמש בלשון אשר, אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן (רש״י), וכן ת״א כלת אם בל״ת דיספקון למשתי, כמו שמתרגם מלת אשר בל״ת המחוברת אל הפעל שאחרי׳ או במלת די, והנה אנקלוס מתרגם פה כלו בלשון עתיד, ובנוסחאות ישנות הם שתי מלות די ספקון, וכ״ה בתרגום יב״ע, אבל המתרגם לל״א תרגמו עבר מורכב עם עתיד, אחר כלותם לשתות יהיה אז עבר, כמו ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י״ז ד׳), ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשית מ״ח ו׳) ע״ש: (כ) ותער, לשון שפיכה וריקה כמו אל תער נפשי (תהלים קמ״א ח׳),

תרגום אשכנזי

טע, גאָס איהרען איימער אין דיא טרענקרינגע אוים, ליף ווידער צום ברוננען, אום מעהר צו שעֶפּפֿען: אונד שעֶפּפֿטע פֿיר אללע זיינע קאמעעלע: (כא) דער מאן ערשטוינטע איבער זיא,

כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃ (כא) וְהָאִישׁ

תרגום אונקלוס

לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל גַּמְלוֹהִי: (כא) וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכֵּל

רש"י

המערה מכלי אל כלי ומקרא יש לו דומה אל תער נפשי [תהלי' קמ"א] אשר הערה למות נפשו [ישעי' נ"ג]: השקת. אבן חלולה ששותי' בה הגמלי': (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים [יש' ו']. תשאה שממה: משתאה. משתומם

באור

ויערו את הארון (ד"ה ב' כ"ד י"א), והרבה יש בל' משנה המערה מכלי אל כלי, והכוונ' ששפכה המים הנותרים בכדה משתיית העבד, אל השוקת: השקת, אבן חלולה שמשקים שם הגמלים, ושרשו שקה והתי"ו תמורת הה"א למ"ד הפעל, והיה דינו עם הה"א שוקה במשקל סוכה תועה, וכשהומרה הה"א בתי"ו הוסבה המלה מלעיל כמו עטרה עטרת, גבירה גברת, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש שקה: אל הבאר, אשר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות (ר"ע ספורנו). ואין זה נכון כי מן השוקת ישתו, רק הבאר והעין שתיהן מימיהן נובעים, אבל העין מימיה נובעים יוצאים מתהומות הארץ בלי מעשה ידי אדם כמו שנאמר עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר (דברים ח' ז'), אך יש אשר נבראו כן מימי עולם, ויש מהם נבקעו בעת מן העתים לרצון הבורא ית', כמו נבקעו כל מעינות תהום רבה (בראשית ז' י"א) ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'). ולכן שמשון כשנבקע לו המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים, קרא שמה עין הקורא אשר בלחי (שופטים ט"ו י"ט), ולא באר, לפי שלא היה שם מעשה ידי אדם רק ברצון האל ע"י נס, והעיינות כאשר ימשכו מימיהם על פני הארץ בשטיפה יקראו נחלים, כמ"ש המשלח מעינים בנחלים (תהלים ק"ד י'), ויהיה זה על הרוב בדרך כך בין שני מקומות גבוהים, כמ"ש בין הרים יהלכון (שם), ובאר היא ג"כ שמימיה נובעים אבל חפרוהו בני אדם, כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים. כי חפרתי את הבאר הזאת (בראשית כ"א ל'), באר חפרוה שרים (במדבר כ"א י"ח), ועוד רבים, וגם העין הנובעת מאליה אם תקנו' בני אדם במחיצות וכותלים סביב לה או שהרחיבו והעמיקו את המקור הנובע, אז תקרא באר. ולפעמים יפורש במקרא באר מים, ולפעמים מפורש יותר באר מים חיים, ולפעמים יקצר כדרך המקרא, והנה לא נמצא בתורה באר בלי מים או שאר דבר לח כמו חמר, כמו בארות בארות חמר (בראשית י"ד י'), וגם הן חפרו אותן בני אדם לקחת מהן חמר לבנין, אולם בור גם הוא נחפר בידי אדם, כמ"ש כי יכרה איש בור (שמות כ"א ל"ג), בור כרה ויחפרהו (תהלים ז' ט"ז), אבל אין שם מים נובעים רק מכונסין בידי אדם או מי גשמים, ונקרא בור אף כשאין בו מים, כמ"ש והבור רק אין בו מים (בראשית ל"ז כ"ד), וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצהו מן הבור (שם מ"א י"ד), ומה שכתבתי כי בור היש בו מים הם מכונסין ובאר נובעין. כן הסכים גם הרד"ק בשרשים שרש בור, ורש"י בפסוק שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה' ט"ו) ע"ש, וכן הראב"ע בפ' שמיני בפסוק אך מעין ובור (ויקרא י"א ל"ו), וע"פ הדברים האלה בהסתכלות השנויים שיש פה פעם יזכיר באר ופעם עין, נראה לי לפרש באופן זה, כי היה שם עין המים נובע בעמק והיו צריכים לרדת אליו, ומפני העמל והטורח הז', חפרו שם באר במקום מישור סמוך אל העין והיו בו מים נובעים אך לא טובים ומתוקים כמימי המעין כנודע בהמים הנובעים מאליהם זכים המה וטובים יותר ממימי הבארות שמוצאם ע"י חפירה, ולכן לשתיית בני אדם היו יורדים אל העין, ולהשקות את הגמלים היו שואבים מן הבאר, והנה העבד הדריך הגמלים אל באר המים ולא על העין, ורבקה עם כדה ירדה אל העין כי שאבה לשתיית אנשי ביתה, ולכן נאמר ותרד העינה, ותעל. ואחר ששתה העבד ואמרה גם לגמליך אשאב, לא הלכה עוד אל העין רק אל הבאר ולא נאמר רק ותרץ עוד אל הבאר לשאב ולא ותרד. ותעל, כי היה במקום מישור. ומה שכתוב הנה אנכי נצב על עין המים, ויצא היום אל העין, היינו לפי שבאמת היו סמוכים זה לזה העין והבאר וחנו הוא ואנשיו סמוך לעין, רק הגמלים הדריך אל באר המים: (כא) והאיש משתאה לה, משתומם עליה ותמה על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת

מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃ (כב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ

שוויג אבער שטיללע: אום צו ערפאהרען, אָב דער עוויגע זיינע רייזע האבע גליקקען לאססען, אָדער ניכט: (כב) אלס נון דיא קאמעעלע אללע גע־טרונקען האטטע, נאהם דער מאן איינען גאָלדענען נאזענרינג, איינען האלבען שקל אן געוויכט, אונד צווייא ארמבענדער אן איהרען הענדען, צעהן

תרגום אונקלוס

שָׁתֵיק לְמִידַע הַאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ אִם לָא׃ (כב) וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ גַמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קְדָשָׁא דְדַהֲבָא תִּקְלָא מַתְקְלֵיהּ וּתְרֵין שֵׁירִין עַל יְדָהָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין דְּדַהֲבָא מַתְקַלְהוֹן׃

רש"י

ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסוד' שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה וישתמר חקות עמרי [מיכה ו'] מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכמו שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים [איוב י"ח] שומו שמים [ירמיה ב'] אשתומם כשעה חדא [דניאל ד'] כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה ונברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרג' שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אלף נופלת בלשון שתייה: משתאה לה. משתומם עליה כמו אמרי לי אחי הוא [בראשית כ'] וכמו וישאלו אנשי המקו' לאשתו [שם כ"ו]: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל

באור

אברהם היא אם לאו, ושרשו שאה, והוא מגזרת שאו ערים וגו' תשאה שממה (ישעיה ו' י"א), וכמו שנמצא שרש שמם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו שמו שמים (ירמיה ב' י"ב), אשתומם כשעה חדא (דניאל ד' י"ג), כן ל' שאייה באדם בהול ובעל מחשבות, והמלה מבנין התפעל, ובעבור שפ"א שי"ן באה התי"ו אחרי', כי כן משפט אותיות השריקה, והאל"ף ראויה להיות בסגול ובא הצירי אביו תחתיו, וא"ת לשון שהייה והמתנה וכן תרגם יב"ע, ויהיה לפ"ד האל"ף במקום ה"א עי"ן הפעל כי שרשו שהה, אבל לא נמצא השרש הזה בכל המקרא, גם לא נמצא שתתחלף הה"א באל"ף באמצע המלה, ויש מפרשים מענין שתייה, ואיננו נכון כי לא נמצא השרש הזה בכל המקרא רק בקל, ופעם אחת בנפעל וכל משקה אשר יִשָּׁתֶה (ויקרא י"א ל"ד). גם אין אל"ף נופלת בשרש זה, גם המ"ם עם החירק לא תבוא כ"א בבינוני מבנין התפעל ואין כאן שום סימן שיורה על הבנין הזה לא התי"ו ולא הדגש אשר יורה עליה ולא דגש חזק בעי"ן הפעל, ועוד כתב הרשב"ם שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהה, לכן הנכון כמו שפירשתי, וכן פירש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש שאה, וכן מתורגם בל"א: לה, בשבילה ובעבורה, או עליה, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), עלי, וישאלו אנשי המקום לאשתו (שם כ"ו ז'), פי' על אשתו: לדעת, להכיר מתוך אופן חסדיה וזריזותה: ההצליח ה' דרכו, ראה דברו וסימנו מתקיים אבל עדיין היה מסופק אם היא ממשפחת אברהם אם לאו: (כב) ויקח האיש וגו', חסר פה מעשה הנתינה, ושעורו, ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים נתן על ידיה וכן תרגם יב"ע ותרין שירין יהב על ידהא, ואצל נזם זהב לא תרגם יהב, כי יהב שאצל הצמידים שב על שניהם, והראב"ע פי' כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום, ולכן בספר העבד את הדברים אמר בתחלה ואשאל אתה ואח"ז ואשים הנזם, ולשון הרשב"ם יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתב לפנינו בסיפור דבריו, אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה, לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה עכ"ל: נזם, יש נזם שהוא תכשיט על האף, ויש שהוא תכשיט לאזן כמו ואת הנזמים אשר באזניהם (בראשית ל"ה ד'), ואותו שבכאן הוא שעל האף כמו שמפורש בסיפור העבד ואשים

עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃ (כג) וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם

תרגום אשכנזי

שקל אן געוויכט,(כג) אונד שפראך: וועססען טאָכטער ביזט דוא? זאגע מיר דאָך, אָב אין דיינעם

תרגום אונקלוס

(כג) וַאֲמַר בַּת מַן אַתְּ חַוִּי כְעַן לִי הַאִית בֵּית אֲבוּךְ אֲתַר בְּשַׁר

רש"י

בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מלומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה אחת.

באור

הנזם על אפה, ואולי שבכל מקום שיאמר נזם בלשון יחיד תהיה הכוונה על תכשיט האף, ונזמים או נזמי בל"ר על תכשיט האזן כי שנים ינטרכו, ומה שמצאנו ונזמי האף (ישעי' ג' כ"א), היינו לפי שידבר שם מנשים רבות כאשר אמר בתחלת נבואתו יען כי גבהו בנות ציון וגו' (שם ט"ז), ולכן נאמרו שם כל התכשיטים בלשון רבים: בקע, חצי שקל כמו ונטה את ידך על הים ובקעהו (שמות י"ד ט"ז), וא"ת תקלא, אבל מחצית השקל (שם ל' י"ג), תרגם פלגות סלעא, כי בל' התלמוד נקרא השקל השלם שבתורה (שהוא ארבעה דינרים) סלע. ומחציתו נקרא שקל, ולפי שהעם היו שוקלין אותו בכל שנה לקרבנות הציבור, קראוהו כן, ויב"ע תרגם דרכמונא, שהוא ג"כ שם המטבע שהיו שוקלים עולי הגולה בתחלת בית שני. כמפורש בעזרא (ב' ס"ט), ובנחמיה (ז' ע' וע"א וע"ב), אבל נראה משם שהוא מטבע אחרת של זהב, ומחצית השקל תרגם גם הוא פלגות סלעא, ונראה שהמטבע שהיתה שוה שני דינרים העשויה מכסף נקראת שקל בלשון חכמים ובארמי תקלא, והעשויה מזהב, דרכמון, ואפשר לפי שהיה הנזם מזהב והיה רק חצי שקל משקלו, תרגם דרכמון, והצמידים שהיו עשרה שקלים שלימים (של ד' דינרים) משקלם, תרגם סלעין, לפי שהשלמים היו נקראים סלעים בין שהיו של זהב או של כסף: צמידים, נקרא כן החלי שעל היד לפי שהוא מחובר בה תמיד, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש צמד, ולדעת הראב"ע כי גם הצמיד שעל יד האחת מחובר משתי חתיכות: עשרה זהב משקלם, כתרגומו, עשר סלעין דדהבא מתקלהון, וכן מתורגם בל"א: (כג) ויאמר בת מי את הגידי נא לי, היא שאלה אחת, והאתנח שבמלת לי מורה שהוא מחובר אל השאלה הא', והב' היש בית אביך וגו', ועל דעתי היתה בזה כוונת בעל הטעמים לחברו אל הקודם, לפי ששאלתו הראשונה היא העיקרית ואותה הוא מבקש לדעת משפחתה למלא דבר שליחותו ולהיות נאמן לשולחו, ולכן הוצרך להפרידה, וא"ת פה נא, כען, וגם יב"ע. כדון, שהוא ל' עתה, ויותר נראה שהוא ל' בקשה, וכן מתורגם בל"א: היש, ענין המלה הזאת בכל מקום ענין דבר הנמצא כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ישה. ובעל פתח דברי רוצה לחלקה לענינים שונים, פעמים תורה על ענין שונה פעמים הוא רק ופעמים הוא גם כמו ויש אשר יהיה הענן ימים מספר (במדבר ט' כ'), ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר (שם כ"א), ופעמים תורה על קיום הדבר כמו ויאמר יהונדב יש ויש הנה את ידך (מלכים ב' י' ט"ו), אבל לפי דעתי הכל הוראה אחת על הדבר הנמצא רק שתחסר לפעמים הדבר ההוא בכתוב, כי באור ויש אשר יהיה הענן, פי' שנמצא עת אשר יהיה וגו', ויאמר יהונדב יש ויש, ר"ל יש אמונה בלבבי אליך או אהבה אליך כאשר שאלו מתחלה היש את לבבך ישר וגו': בית אביך, בבית אביך, כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ' י"א), פי' בששת, ועוד רבים בתחסר הבי"ת: ללין, רש"י פי' שהוא שם דבר, ולכן משמעותו לינה אחת והיא אמרה ללון כמה לינות עכ"ל, אבל לא מצאנו בכל המקרא שם דבר לין לו לינה, רק מלון או מלונה שהמה שמות תארים אל הבית או החדר שרגילים ללון בו, ולינה הוא פה הנמצא בדברי חז"ל אבל לין לא נמצא גם בדבריהם, והנה לדעת רש"י הוא שם המקרה המופשט מן המתואר. ולא נמצא בכתוב מן השרש הזה, ובדרכו הלך המת"ק האשכנזי שתרגם הא' (צור נאכטהערבערגע), והב' (צו איבערנאכטען), ולי נראה נכון כדעת הראב"ע ורד"ק, וזה לשון הרד"ק בפי' ספר בראשית כפי אשר הביאו בעל מכלל יופי, ללין, כמו להלין ביו"ד שהוא מבנין הפעיל וללון בוי"ו שהוא מבנין הקל אחד הוא אל הענין כי גם בנין הפעיל עומד בזה השרש והשאלה והמענה אחד הוא כי על לינת האנשים והגמלים שאל כי אין דרך ארץ שילינו אלה בלא אלה ועליהם ענתה לו, ויוכל לומר האומר כי

לָנוּ לָלִין׃ (כד) וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל
אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃
(כה) וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא
רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃ (כו) וַיִּקֹּד הָאִישׁ
וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃ רביעי (כז) וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־
עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי
בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃

פֿאטערס הויז פלאטץ פֿיר אונס זייא, צור נאכט־הערבערגע: (כד) זיא שפראך: איך בין איינע טאָכטער בתואל'ס, דעם זאָהנס דער מלכה, דען זיא דעם נחור געבאָרען: (כה) אונד זאגטע פֿערנער, שטראָה אונד פֿוטטער האבען וויר פֿיל, אויך פלאטץ צואיבערנאכטען: (כו) דא נייגטע זיך דער מאן, אונד ווארף זיך היןֿ, דען עוויגען אנצובעטהען: (כז) אונד שפראך: געלאָבט זייא דער עוויגע, דער גאָטט מיינעס העררן אברהם, וועלכער זיינע גנאדע אונד טרייע מיינעם העררן ניכט ענטצאגען האט! איך בין אויף דעם רעכטען וועגע, וועלכען מיך דער עוויגע געפֿיהרט

תרגום אונקלוס

לְנָא לִמְבָת: (כד) וַאֲמָרַת לֵיהּ בַּת בְּתוּאֵל אֲנָא בַּר מִלְכָּא דִּי יְלִידַת לְנָחוֹר: (כה) וַאֲמָרַת לֵיהּ אַף תִּבְנָא אַף כִּסְתָּא סַגִּי עִמָּנָא אַף אֲתַר כָּשַׁר לִמְבָת: (כו) וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם יְיָ: (כז) וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַע טֵיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקְנָא דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית אֲחוּהִי

רש"י

לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש

באור

ללין פועל יוצא כמו עדים ילינו מבלי לבוש (איוב כ"ד ז'), רוצה לומר כי מקום להלין הגמלים שאל והיא ענתה לו ללון כי גם להם יש מקום בבית אביה ללון עכ"ל, וגם אנקלוס ויב"ע הרגמו שניהם למבת, כדברי הרד"ק הראשונים, ולפ"ז יש לתרגם בל"א ללין (צו הערבערגען): (כד) בת בתואל, השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) גם תבן. שלא שאלת, גם מקום ללון, ששאלת, דרך המקרא לכפול כמו גם לי גם לך (מלכים א' ג' כ"ו) (הרשב"ם), ואם נאמר שגם ללין לא שאל לעצמו רק להלן הגמלים, יהיה הלשון יותר מדוקדק, מלבד הדבר ששאלת, תמצא גם תבן גם מספוא רב גם מקום ללון: מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים (רש"י), אבל הרד"ק בשרשים שרש ספא כתב שהוא שם כלל למאכל הבהמות כשעורים ובבולת שועל ושאר הדברים לבד מתבן, ומן הפסוק שהזכיר תבן לעצמו ולא כללו במספוא יש ראיה קצת אל הרד"ק, ולדעת רש"י יש לומר שלתבן צורך אחד בלינה מלבד המאכל לבהמות, לכן הזכירו לבד, גם כללו עם המספוא: רב. שב על שניהם על התבן והמספוא לכן מלת מספוא בטעם מפסיק: (כו) ויקד, שרשו קדד, והוא הכנעת הקדקד לדעת הרד"ק בשרשים שרש קדד, ולדעת הראב"ע בפ' מקץ (מ"ג כ"ז), תהיה קדה יותר מהשתחויה כי השתחויה היא רק השפלת הגוף מעט אבל קדה היא לשום הקדקד בארץ, ואין כן דעת רז"ל (ברכות דף ל"ד ע"ב ומגילה דף כ"ב ע"ב ושבועות דף ט"ז ע"ב), שאמרו קידה על אפים, השתחואה זו פישוט ידים ורגלים, וכן כתב רש"י בפ' מקץ, קידה כפיפת קדקד, השתחואה משתטח לארץ עכ"ל, וע"פ פירש"י תרגם המתרגם לל"א ב' מלות אלו, ונראה שכוונת רש"י במה שכתב קידה כפיפת קדקד, היינו עד לארץ אבל לא כהשתחואה אבל יופו מונח על הארץ, אבל הפנים נוגעים בארץ גם בקידה כמו שמפורש בסוכה (דף נ"ג ע"א), ובתענית (דף כ"ה ע"א), ובמגילה (דף כ"ב ע"ב), ועיין ברש"י בסוכה (דף הנ"ל): (כז) אנכי בדרך נחני ה', הנני רואה כי אנכי בדרך המזומן דרך הישר אותו דרך שהייתי צריך כאשר ה' בה, ופתח הבי"ת,

(כז) וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (כט) וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ
לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־
הָעָיִן׃ (ל) וַיְהִי ׀ כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־
הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־
דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר
אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד

הנערה ק'

האט, אם הויזע מיינעס הערדן ברודערס: (כח) דיא יונגפער אבער ליף, ער־צעהלטע אים הויזע איה־רער מוטטער דיזע בע־געבענהייטען: (כט) רבקה האטטע איינען ברודער, דעססען נאמען וואר לבן; דיזער ליף צו דעם מאננע הינאוס, צור קוועללע: (ל) נעמליך, נאכדעם ער דען נאזענרינג, אונד דיא ארמבענדער אן דען הינדען זיינער שוועסטער געזעהען, אונד דיא ווארטע זיינער שוועסטער רבקה געהערט, אלס זיא זאגטע: דיזעס האט דער מאן צו מיר געשפראכען: ערקאם אלזא צו דעם מאננע הין, דער נאך בייא דען

תרגום אונקלוס

דְרִיבּוֹנִי: (כח) וּרְהָטַת עוּלֵימְתָּא וְחַוִּיאַת לְבֵית אִמַּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: (כט) וּלְרִבְקָה אָחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוָת גַּבְרָא לְבָרָא לְוָת עֵינָא: (ל) וַהֲוָה כַּד חֲזָא יָת קְדָשָׁא וְיָת שֵׁירַיָּא עַל יְדֵי אֲחָתֵיהּ וְכַד שְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי רִבְקָה אֲחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוָת גַּבְרָא וְהָא קָאִים עִלָּוֵי גַּמְלַיָּא עַל

רש"י

התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם [בראשית י"ח]

באור

מורה על ה"א הידיעה שנחסרה, וכן ת"א ויב"ע באורח תקנא, ואליעזר בספרו הדברים פי' ואמר בדרך אמת: בית אחי אדני. לבית אחי אדני, וכמוהו רבים שתחסר הלמ"ד גם הה"א שבסוף שבאה במקום למ"ד בתחלתה כמו ויבוא ירושלים (מלכים א' ב' ט"ו), ואין אנכי הוסב על נחני כי הי' ראוי להיות אותי נחני. גם אין נחני ה' מוסב על בית אחי אדני, כי הוא מועמד בטעם ז"ק המפסיק יותר מן הפשטא שבמלת בדרך, ונ"ל שתיבות נחני ה' הן כמו מאמר מוסגר, וכן פירושו, אנכי בדרך הישר (נחני ה'), אנכי בדרך לבית אחי אדני, או תחסר מלת אשר ויהיה שעורו אנכי בדרך אשר נחני ה', בית אחי אדני, ולפי הפי' הזה האחרון אין צורך להוסיף מלת תקנא כאשר עשה אנקלוס. והמתרגם האשכנזי בחר בפי' האחרון והוסיף מלת (רעכטען), לתוספת באור: אחי אדני, הראשון בצירי החי"ת לשון רבים כי נחור אביו ומלכה בת אחיו והאחרון בחירק לשון יחיד: (כח) ותרץ הנערה ותגד לבית אמה כדברים האלה, כפי ההשקפה הראשונה היה האתנח ראוי להיות במלת הנערה, כי ותרץ הנערה היא עשיה אחת שנשלמה, ומלת ותגד דבוקה עם כדברים האלה, והנראה כפי הטעמים שתיבות לבית אמה מוסבות גם על ותרץ הנערה, כאלו אמר ותרץ הנערה לבית אמה ותגד לבית אמה (והוא כמו והקול נשמע בית פרעה (בראשית מ"ה ט"ז), שחסר מלת אנשי), ולזה יבוא האתנח על נכון, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה. וכתב רש"י לבית אמה, דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) ולרבקה אח וגו', וירץ לבן וגו'. זהו כלל הספור וסוף המעשה שהוא העיקר, ואח"ז בפסוק שאחריו התחיל לפרט ולספר מתחלת הדבר מדוע רץ ומה הניעו לזה, וזהו הדרך הנהוג בכל המקרא כאשר הודעתי בהקדמה ובפ' בראשית בפסוק וכל שיח השדה (ב' ה'). ועוד כמה פעמים בבאורי זה: (ל) ויהי כראות וגו'. פסוק זה הוא פרטו של ראשון: כראות, כראותו, ואולי וי"ו הכינוי של ובשמעו מושכת אחרת עמה, וענינו כאשר ראה, כי בלשון הקודש יבוא המקור

על־הגמלים על־העין: (לא) ויאמר בוא ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים: (לב) ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: (לג) ויישם לפניו לאכל ויאמר לא אכל

ויושם ק'

קאמעלען אן דער קוועללע שטאנד, (לא) אונד שפראך: קאָם הערײן, געזעגנעטער דעם עוויגען! ווארום שטעהסט דוא דרויסען? איך האבע דאז הויז גערײמט, אונד אויך אײנען אָרט פיר דיא קאמעלע: (לב) דער מאן קאם אין דאז הויז, מאן זאטטעלטע דיא קאמעלע אב, יעמאנד גאב דען קאמעלען שטראָה אונד פוטטער, אויך וואססער זיינע פיסע צו וואשען, אונד דיא פיסע דער לייטע, וועלכע מיט איהם ווארען; (לג) עס ווארדע

תרגום אונקלוס

עינא: (לא) ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: (לב) ועאל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכיסתא לגמליא ומיא לאסחאה ריגלוהי ורגלי גובריא די עמיה: (לג) ושויאו קדמוהי למיכל

רש"י

לשתות: (לא) פניתי הבית. מעבודת אלילים [ב"ר]: (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים [ב"ר]: (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא

באור

עם בכל"ס פעם במקום עבר ופעם במקום עתיד, וא"ת כד חזא, בלשון עבר וגם יב"ע תרגום בלשון עבר, וכן מתורגם בל"א: את הנזם, על אפה, ובא את הנזם בדגש שהוא מפסיק גדול מן הצדקה שבמלת הצמידים, כדי להפרידו ממנו, וישוב על ידי אחותו רק על הצמידים, כי הנזם שם על אפה ולא על הידים: על הגמלים, אצל הגמלים, לצמדן, כמו והוא עמד עליהם (שם י"ח ח') לשמשם, והרבה כמוהו, וכן על העין: (לא) פניתי הבית, בעבדך ובעבד אנשיך: ומקום לגמלים, ופניתי גם מקום בעד הגמלים: (לב) ויבא האיש הביתה. אליעזר הוא האיש הבא, ויפתח הגמלים, יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח במליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו, וכן ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (שם ל"ז כ"ח), כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון (זהו לפי פירושו שם, ואני מפרש שם בדרך אחר, ועכ"ז יש ראיה לכאן ע"ש). וכן ויאמר ניבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת יאכל על שלחני כאחד מבני המלך (שמואל ב' ט' י"א), והם דברי דוד ודבים כן (הרמב"ן), והנכון שאינו שב לא על אליעזר ולא על לבן, רק על עבדי לבן, ופי' ויפתח, המפתח, כנהוג בכל המקרא לדבר בל' נסתר על הרגיל לדבר ההוא עם שאינו נזכר ויסמוך על הידוע ומפורסם, ואפי' ה"א הידיעה תבוא לפעמים על המפורסם אף שאינו נזכר, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (מאן זאטטעלטע אב). ואם תדקדק בסדר הנחת הטעמים תפרש ויפתח הגמלים שב על אליעזר, ולכך בא באתנח, ויתן הנותן שהוא לבן או אחד מאנשיו נתן תבן ומספוא וגו': ויפתח, ספתח מוסרי גואלם כי המנהג להולכים זיקשרום או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כל' אל יתהלל חגר כמפתח (מלכים א' כ' י"א), התפתחי מוסרי צוארך (ישעיה נ"ב ב'), ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים (הרמב"ן), ויב"ע תרגם כרש"י, אבל הרשב"ם פי' כהרמב"ן, היתר חגורתם. וכן מתורגם בל"א. והוא קרוב לענין הפתיחה: (לג) ויושם, כתוב וייסם כמו שכתוב למעלה ויתן וכן וייסם בארון (בראשית נ' כ"ו), ושרשו ישם לדעת קצת. ויהיה לפ"ז מבנין הקל. ושב על הפועל, ופי' וייסם, המשים, וכן

עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃
(לד) וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ (לה) וַיהוָה
בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן
וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת
וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ (לו) וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת
אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ (לז) וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת
הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ (לח) אִם

תולדות אחרן עבד ב"ק ל"ג, ג':

תרגום אשכנזי

איהם פֿאָרגעזעטצט צו עססען, ער אבער שפּראך: איך ווערדע ניכט עססען, ביז איך מיינע וואָרטע פֿאָרגעבראכט האבע: מאן אנטוואָרטעטע, זאָ רעדע דען! (לד) יענער שפּראך, איך בין איין קנעכט אברהם'ס: (לה) דער עווינע האט מיינען הערדן רייכליך געזעגנעט, דאס ער גראָס געוואָרדען: ער גאב איהם שאַפֿע אונד רינדער, זילבער אונד גאָלד, קנעכטע אונד מעגדע, קאמעלע אונד עזעל: (לו) דאצו האט שרה, מיינעס הערדן ווייב מיינעם הערדן איינען זאָהן אין איהרעם אלטער געבאָרען: דיזעם שענקטע ער אללעס זייניגע: (לז) נון בעשוואָר מיך מיין הערד אויף דיזע וואָרטע: דוא זאָללסט מיינעם זאָהנע קיינע פֿרויא נעהמען, פֿאָן דען טאָכטערן דעם כנעניטישען פֿאָלקס, אין דעססען לאנדע איך וואָהנע: (לח) פֿילמעהר זאָללסט דוא אין מיינעם פֿאטערס הויזע אונד צו מיינעם גע-

רש"י

סילה [ובלאטית ת"ע] וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לָא אֵיכוּל עַד דִּי אֲמַלֵּיל פִּתְגָּמָי וַאֲמַר מַלֵּיל: (לד) וַאֲמַר עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא: (לה) וַיְיָ בָּרֵיךְ יָת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין: (לו) וִילֵידַת שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְּסֵיבַת וִיהַב לֵיהּ יָת כָּל דִּי לֵיהּ: (לז) וְקַיֵּים עֲלַי רִבּוֹנִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֵיהּ: (לח) אֱלָהֵין לְבֵית

באור

ת"א, ובואו, ויצ"ע. וסדרו, אבל קרי ויושם, ואז הוא מבנין הפעל, ונוכל לשומו משרש שום שנמצא בכל המקרא, כי שרש ישם, בשי"ן שמאלית. לא נמצא רק מלבד זאת פה (לפי הכתיב), ובסוף ויחי וגם עליהן לא הסכימו כולם ששרשו ישם רק שום והחירק במקום שורק כמו ופתחו שעריך תמיד (ישעיה ס' י"א), שלדעת קצת הוא כמו ופֻתחו והפתח קטן של שי"ן וַיִּישֶׂם (בפ' ויחי), הוא במקום פתח גדול, כ"ה דעת ר' יונה. והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קל"א ע"א), ובשרשים שרש שום, ולא הביא כלל שרש ישם בשי"ן שמאלית, והנה לפ"ז ישוב על המאכל שיחסר בכתוב. ושעורו ויושם לפניו (מאכל) לאכול. וכן מתורגם בל"א מבנין הפעל. ועיין ת"ס בסוף פ' ויחי: עד אם דברתי דברי, אחר שראה שהסכים הקב"ה על ידו לא רצה להתעסק באכילה ושתיה תחילה. ומלת אם במקום אשר או כי: (לה) וה' ברך את אדני מאד, לכן הקדים למעלה וה' ברך את אברהם בכל: ויגדל. בעושר וכבוד, ולכן היו רבים חפצים להזדווג עמו, אך הוא איננו חפץ בם: (לו) אחרי זקנתה. ולכן היה חביב עליו משעה שנולד: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך (רש"י), ומשמעות הכתוב שלאחריו כן הוא, אם לא אל בית אבי תלך וגו', שמשמעותו שהוא תנאי, אבל לפי פי' הרמב"ן שהעתקתי למעלה שהבנות כנען לא הרשה לו כלל ליקח, צריך לפרש שאם לא איננו תנאי, אבל פירושו כמו אך או רק,

לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ (לט) וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי
אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ (מ) וַיֹּאמֶר
אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו
יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית
אָבִי׃ (מא) אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־
מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי
מֵאָלָתִי׃ (מב) וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־
נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ

ת"א אז קדושין ס"ח, ב': ואבא סנהדרין צ"ה, ע"א:

שלעכטע געהען, מיינעם זאָהנע איינע פֿרויא צו נעהמען: (לט) איך שפּראך צו מיינעם העררן: פֿיל-לייכט ווירד דיא פֿרויא מיר ניכט נאכפֿאָלגען וואָללען: (מ) דא שפּראך ער צו מיר: דער עוויגע, פֿאָר דעם איך געוואנדעלט בין, ווירד זיינען ענגעל מיט דיר זענדען. אונד דיי-נע רייזע גליקקען לאססען, דאס דוא מיינעם זאָהנע איינע פֿרויא נעהמעסט אויס מיינעם געשלעכטע, אונד אויס מיינעס פֿאטערס הויזע: (מא) נור אלסדאן ביזט דוא פֿרייא פֿאָן מיינעם איידע, ווען דוא צו מיינעם געשלעכ-טע קאָממסט: וויל מאן זיא דיר אלסדאן ניכט געבען, זאָ ביזט דוא פֿרייא פֿאָן מיינעם איידע: (מב) נון קאם איך הייטע צו דער קוועללע, אונד שפּראך: אָ עוויגער! דוא גאָטט מיינעס העררן אברהם! ווען דוא דען וועג וויללסט גליקקען לאס-

תרגום אונקלוס

אבא תיזיל ולזרעיתי ותסב אתתא לברי: (לט) ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי: (מ) ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח ארחך ותסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: (מא) בכן תהי זכאי ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכאי ממומתי: (מב) ואתיתי יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזיל עלה: (מג) הא אנא קאים

רש"י

תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו. אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ אמר

באור

כלומר שלא תקח מבנות הכנעני. אך אל בית אבי תלך, וכן ת"א וי"ע. אלהן לבית אבא תזיל. וכן מתורגם בל"א: (לט) אלי, חסר וי"ו ויש בו דרש, ולפי פשוטו מנהג הכתוב בשנותו איזה דבר ישמור הטעמים ולא המלות כי גם בעשרת הדברים בשנותו אותם במשנה תורה שנה בהם כמה מלים אבל הטעם אחד, ולפעמים יקצר באחד ויאריך באחר. ולכן בספור אליעזר יש איזה שנוים במלות מספור הקודם: (מ) ישלח מלאכו, ידוע אני שיתנו לך (הרשב"ם). וכוונתו בטוח אני בחסדי השם: (מא) אז תנקה מאלתי, ולא אמר משבועתי, והטעם כי מפחד מאדוני ומאלתו (הרמב"ע), והוא מפרש אלה ל' קללה, אבל אנקלוס וי"ע תרגמו. ממומתי. כמו שתרגמו משבועתי. והם לדעתם שמות נרדפים. ובאמת מלתנו אלה על ענין שבועה כמו תהי נא אלה בינותינו (בראשית כ"ו כ"ח), אלות שוא (הושע י' ד'), כי הקללה בשבועה ובהזכרת השם, וכן הנשבע מקלל את עצמו אם יעבור על שבועתו, ובל"א מתורגם ל' שבועה (שוואהר), ולשון אלה (אייד), (מב) ואמר ה' וגו', כל ארוכות הדברים להודיעם,

עָלֶיהָ׃ (מג) הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם
וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי
אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃
(מד) וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם
לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ (מה) אֲנִי טֶרֶם
אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה
יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה
וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃
(מו) וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר
שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ

תרגום אשכנזי

סען, וועלכען איך געהע: (מג) היר שטעהע איך, בייא דער וואססערקוועללע: ווען נון איין מעדכען, דאז הערויס קאָממט צו שאָפּפען, אונד איך שפרעכע צו איהר, לאס מיך דאָך איין וועניג וואססער אויס דיינעם איימער טרינקען! (מד) זיא אבער שפריכט: דוא קאננסט טרינקען, איך וויל אבער אויך פיר דיינע קאמעעלע שאָפּפען: זאָ ווירד דיזעס דיא פרויא זיין, דיא דער עוויגע פיר מיינעס העררן זאָהן בעשטיממט האט: (מה) איך האטטע נאָך ניכט אויפגעהאָרט אין מיינעם הערצען צו שפרעכען, זאָ קאם רבקה הערויס, מיט דעם איימער אויף איהרער שולטער, זיא גינג היניאב צור קוועללע, אונד שאָפּפטע: איך שפראך צו איהר, לאס מיך דאָך טרינקען: (מו) דא אייל טע זיא, ליס דען איימער העראב, אונד שפראך, טרינקע! איך וויל אויך דיינע קאמעעלע טרענקען: איך טראנק, אונד זיא טרענק־

רש"י

רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה [ב"ר]: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא בירור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב [איוב א'] הרי לשון עתיד ופי' שניהם ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשים. שנה

תרגום אונקלוס

עַל עֵינָא דְמַיָא וּתְהֵא עוּלֵימְתָא דְתִפּוֹק לְמִימְלֵי וְאֵימַר לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן זְעֵיר מַיָא מִקּוּלְתִיךְ׃ (מד) וְתֵימַר לִי אַף אַתְּ אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אֲמַלֵּי הִיא אִתְּתָא דִי זַמִּין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי׃ (מה) אֲנָא עַד לָא שֵׁיצֵיתִי לְמַלָּלָא בְלִבִּי וְהָא רִבְקָה נָפְקַת וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן׃ (מו) וְאוֹחִיאַת וְאַחֵתַת קוּלְתַהּ מִנַּהּ וַאֲמָרַת אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי

באור

מאת הקב"ה יצא הדבר: (מג) העלמה, הנערה: (מד) גם אתה שתה, דרך המקרא לכפול מלת גם כמו גם אנחנו גם אתה גם טפנו (בראשית מ"ג ח'), וכל אחד בא לרבות על חברו, ובכל מקום שאין דבר מוקדם בענין הכוונה יאמר גם בשניהם כי יחסר היותו אחרון: (מה) אני טרם אכלה, בעוד שלא הייתי מכלה, ובא בלשון עתיד על הזמן אשר ממנו ידבר, כי היה הדבר אז בעתיד ולא כלה עדיין לדבר אל לבו, וכן רוב טרם שבמקרא דרכו לבוא עם העתיד, ועיין מ"ש בס' בראשית (ב' ה'), ובס' וארא (שמות ט' ל'): והנה רבקה יוצאת, כי בהיותו בביתם שמע את שמה, או מתחלה הגידה לו שמה אף על פי שלא נזכר (הרמב"ן). ול"נ כי כבר הוגד לאברהם הנה ילדה מלכה גם היא וגו' ובתואל ילד את רבקה (בראשית כ"ב כ' כ"ג), וידע שמה מאז רק שלא הכירה, וכשאמרה לו שהיא בת בתואל,

וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ (מז) וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ (מח) וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת

טע איך דיא קאמעלע: (מז) איך פֿראגטע זיא, וועססען טאָכטער ביזט דוא? זיא שפראך: בתואל'ס טאָכטער, נחור'ס זאָהנס, דען איהם מלכה געבאָרען: דא לעגטע איך דען רינג אן איהרע נאזע, אונד דיא ארמבענדער אן איהרע הענדע: (מח) נייגטע מיך, אונד ווארף מיך הין, דען עוויגען אנצובעטען: לאָבטע דען עוויגען, גאָטט מיינעס הערדן אברהם, דער מיך אויף דען ריכטיגען וועג געפֿיהרט האט, מיינעס

תרגום אונקלוס

וְאַף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃ (מז) וּשְׁאֵילִית יָתַהּ וַאֲמָרִית בַּת מַן אַתְּ וַאֲמַרַת בַּת בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר דִּי יְלֵידַת לֵיהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קְדָשָׁא עַל אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל יְדַהָא׃ (מח) וּכְרָעִית וּסְגֵדִית קֳדָם יְיָ וּבָרֵכִית יָת יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי דַבְּרַנִי בְּאוֹרַח קְשׁוֹט

רש"י

הסדר שבדברי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על

באור

אז הבין שהיא רבקה שנתבשר אברהם בעבורה, כי לא נתבשר רק בבת אחת לבתואל: (מח) בדרך אמת, אמת משרש אמן ומשפטו בתשלומו אֱמֶנֶת במשקל דְּבֶלֶת ונפלה הנון להקל כמו שנפלה מן בת הראוי בנת, והדגש בשמשכו על הכנויים יוכיח אֲמִתּוֹ אֲמִתֶּךָ, שהוא דגש חזק מורה על חסרון הנו"ן כמו בִּתִּי, בִּתּוֹ, והתי"ו לא נקבה כן כ' הרד"ק בשרשים שרש אמן וכן הוא דעת הראב"ע, וז"ל המתרגם האשכנזי, ועתה אשכילך על דבר האמת והאמונה, כל דבר שהוא בנפש כמות שהוא בעולם חוץ לנפש הוא אמת, ר"ל אם תצייר במחשבתך האילן או פרח, כדמותו ותבניתו כאשר הוא בעולם יהיה הציור אמתי, או תשער במחשבתך שמרובע שנים יעלה ארבע, וכן הוא חוץ לנפש, תהיה המחשבה ההיא אמת. והפכו שקר, והוא דבר שלא יסכים בו המציאות חוץ לנפש עם מה שבנפש, ואם יוליד תקוה לדבר שלא יהיה יקרא כזב, או כוזב, והאמת הפך שניהם כי הוא המציאות כמות שהוא בנפש ובלתי מוליד תקוה שלא תתקיים, והוא א"כ ראוי לבטוח בו. והנה כל דבר שתוכו כחוצו לא יכזב, וראוי לבטוח בו ולסמוך עליו, ובבחינה הזאת יקרא נאמן. כלומר שיש לסמוך על מה שהוא מראה מתוכו ופנימיותו, כי אין בו כזב, ומזה הענין יאמר מים נאמנים, כמו מימיו נאמנים (ישעיה ל"ג ט"ז), שלא יבוש המקוה אליהם, והפך מים כזבים. כמו אשר לא יכזבו מימיו (שם נ"ח י"א), וכן יתד במקום נאמן (שם כ"ב כ"ג), שיש לסמוך עליו, מכות גדולות ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דברים כ"ח נ"ט), שתוכם כברם ויש לסמוך עליהם שיענשו את החוטאים כראוי, והנה המחשבה היא בנפש, והדבור והמעשה חוץ לנפש. והאדם שפיו ולבו ומעשיו שוים, יקרא איש אמונים, כמו ואיש אמונים (משלי כ"ו) שבו יסכים מה שבנפש עם מה שחוץ לנפש ועליו יש לבטוח, ואם אין פיו ולבו שוים יקרא איש שקר. שהדבור היוצא מפיו מתנגד אל מה שבנפשו, ואם ידבר טוב ולא יקימנו יהיה איש כזב, כמו וטוב רש מאיש כזב (שם י"ט כ"ב), שאין תוכו כברו ואין לבטוח ולסמוך על דבריו, (והמחשבה והדבור והמעשה בערך אל השם יתעלה יקרא בשם' יצירה ספר סופר וספור והם נאחדים בחקו בתכלית האחדות ואין ביניהם פרוד כלל, כידוע למשכיל. ולזה יקרא אלהים אמת, ואמרו חז"ל חותמו של הקב"ה אמת, ואין להאריך בזה), והמשער בנפשו שהדבר בלתי שקר כי אם אמת, הוא מאמין את הדבר, ואם ישער בנפשו שהדבר בלתי

לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ (מט) וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ

תרגום אשכנזי

הערדן ברודערס טאכטער, פיר זיינען זאהן צו נעהמען: (מט) וואללט איהר נון געוואָגענהייט אונד טרייע געגען מיינען הערדן צייגען, זאָ זאגט עס מיר. וואָ אבער ניכט, זאָ זאגט עס מיר גור, דאס איך מיך צור רעכטען אָדער צור לינקען ווענדע:

תרגום אונקלוס

לְמִסַּב יַת בַּת אֲחוּהִי דְרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ: (מט) וּכְעַן אִם אִיתֵיכוֹן עָבְדִין טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם רִבּוֹנִי חַווֹ לִי וְאִם לָא חַווֹ לִי וְאֶתְפְּנֵי

רש"י

ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה

באור

כזב והבוטח בו לא יבוש מסברו, הוא מאמין בו, ומזה הענין ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות י"ד ל"א), והאמן בה' (לעיל ט"ו ו'). ובל' הכתוב יבוא על הרוב עם הבי"ת או הלמ"ד, ועניינו בבטחון בדבר שלא יכזב. ועניין אמן קיום או תפלה שיסכים המעשה עם הדבור, ארור האיש אשר יעשה וגו' ואמרו אמן (דברים כ"ז ט"ו). שיסכים באמיתות הדבור, ויקולל האיש אשר יעשה פסל או מסכה וגו' בפועל ממש, וכן ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה' כ"ב), שתבא עליה הקללה אם שטתה. כאשר דבר הכהן. ויאמר לפעמים שם אמן על היושר הפך העול. כי כל עול שקר שהנראה ממנו שהוא מיישר אל ההצלחה ומביא אל הטוב ואינו כן, והכלל שיש בו טוב מדומה לעושהו והוא חושב בנפשו שיגיע לו ע"י עול ההוא טובה גדולה ואינו כן כי היושר לבד הוא טוב אמתי גם בערך אל עושהו, ולזה יהיה אמונה לפעמים שם נרדף ליושר, יאמר אל אמונה ואין עול (דברים ל"ב ד'), וכן ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני (תהלים קי"ט ע"ה), הנה אמונה כפל ל' של צדק, ועניינו ביושר עניתני. ותחסר הבי"ת כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ"ו כ"א), שהוא כמו בקרי. וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית (נחמיה ט' ל"ג). עניינו כפי הצדק והראוי הבאת עלינו את כל העונשים הללו, וכבר יצאתי מן הכוונה במקום הזה והארכתי קצת בבאור הגדר הזה לפי שהוא רב התועלת ולא נצטרך לבארו עוד בכל מקום שיבא בספרים שלפנינו, והנה בדרך אמת פי' הרשב"ם ז"ל שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם, ויהיה א"כ הפך הכזב, ולי נראה שהוא הפך השקר, והכוונה שהדרך אשר אני עליו באמיתות מסכים עם הדרך אשר בנפשי לילך בו ועם הכוונה והתכלית לקחת אשה לבן אדני מבית אביו: (מט) חסד ואמת, חסד הוא טובה בלתי מחויבת, ואמת שתעשו בפועל ממש כאשר אני מקוה מכם, ומשער בנפשי שראוי לכם לעשות, כמו שבארנו בפסוק הקודם. ופי' אם ישכם עושים אם תרצו לעשות, והראב"ע כתב חסד דבר שאינו של חיוב, ואמת לקיים דבר החסד, הכוונה שלא יכזבו וישנו מדבורם, וגם הוא נכון ומסכים עם באור גדר האמת. ור"ע ספורנו כתב ואמת, שתרצו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם, והוא בהבנים אותה בבית אברהם עכ"ל, לפי דרכו הכוונה שיעשו האמת עם בתם, והכתוב אומר שיעשו אמת עם אברהם עכ"ל המתרגם האשכנזי: ואם לא הגידו לי ואפנה וגו', שעורו, ואם לא תרצו ג"כ הגידו לי כדי שאדע לפנות על ימין או על שמאל, אל אשר קרובים היה לאדוני, ומלת ימין ושמאל הם שמות תארים. ופי' על צד ימין או על צד שמאל. ועיין מ"ש בפ' ויחי בפסוק ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו וגו' (לקמן מ"ח י"ג), ורש"י כתב על ימין. מבנות ישמעאל, על שמאל, מבנות לוט שהיה יושב בשמאלו של אברהם, ולא ידעתי לסוף דעתו כי היכן מצא שלוט היה יושב בשמאלו של אברהם, כי אחר הפרדו ממנו נאמר ויסע לוט מקדם (בראשית י"ג י"א), והיה הוא שוכן בערי הככר ויאהל עד סדום, ואברם ישב בארץ כנען באלוני ממרא אשר בחברון, וכאשר נודע כי סדום היא במזרח א"י, ואחר הפיכת ערי הככר בא לוט לצוער ומשם עלה אל ההר (לא נודע איזה הר אבל סמוך לצוער היה), ואח"ז נאמר וישב במערה, ולא נזכר עוד מקום ישיבת לוט בתורה. ולפי הסברא כי כאשר הלכו ב' בניו ויבנו להם ערים וקראו אותן מואב ועמון הנודעים שהם במזרח א"י סמוך לדרום, הלך הוא עמהם, כי לא היו לו בנים אחרים, ושם מת. והנה רש"י כתב דבריו בשם הב"ר אבל אין שם הלשון כן כי ז"ל שם על ימין זה ישמעאל על שמאל זה לוט כמ"ש

לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃
(נ) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה
יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־
טוֹב׃ (נא) הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ
וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ (נב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם
אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃
חמישי (נג) וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן
לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ (נד) וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא

תולדות אהרן ויען מ"ק י"ח, ג'. עקדה שער ח':

(נ) היראויף אנטוואָרטעטע לבן אונד בתואל, אונד שפראכען: דיא זאכע איזט פאָן דעם עוויגען שאָן ענטשידען: ווִיר קאָננען דיר ניכט מעהר זאגען, וועדער באָזעס נאָך גוטעס: (נא) היר איזט רבקה פאָר דיר, נים זיא אונד רייזע! דאס זיא דיינעס העררן זאָהנס פרויא ווערדע, וויא דער עוויגע געשפראָכען האט: (נב) אלס נון דער קנעכט אברהם'ס איהרע וואָרטע פֿערנאהם, וואַרף ער זיך צור ערדע, דען עוויגען אנצובעטהען: (נג) אונד דער קנעכט צאָג הערפאָר זילבערן אונד גאָלדען געשמיידע, אונד קליידונגען, גאב עס דער רבקה; אונד אנדערע קאָסטבארקייטען שענקטע ער איהרעם ברודער, אונד איהרער מוטטער: (נד) אלסדאן אסען זיא, אונד טראנקען, ער, אונד דיא לייטע, וועלכע מיט

תרגום אונקלוס

על ימינא או על שמאלא: (נ) ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: (נא) הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי אתתא לבר רבונך כמא די מליל יי: (נב) והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: (נג) ואפיק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: (נד) ואכלו ושתיאו הוא וגובריא די עמיה וביתו וקמו

רש"י

יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך [ב"ר]: (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני

באור

אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה עכ"ל, ואין הכוונה שם לפי דעתי שישב לשמאלו של אברהם, רק הוא על דרך דרש. לפי שנאמר שם שמאל, והוא כדמיון ג"ש. ואף שכתוב שם בני ימין, דלא לדרוש ימין על ישמעאל בעבור שישב במדבר פארן שהוא לדרום א"י. וכן בכיו שכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, שהוא ג"כ בדרום א"י: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב, לא השתירה ולא הבנין תלוי ברצונינו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו (הרשב"ם): (נא) קח, אותה: ולך, גם בלתי רשותינו: כאשר דבר ה', בזו כמו בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'): (נג) כלי כסף וכלי זהב, תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' (במדבר ל"א נ'), וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם (שמות ג' כ"ב): ומגדנת. רש"י פירש לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י, ויהיה לפ"ז שרשו מגד, והשם מִגְדָן, במשקל אַלְמָן. (כי הפתח הוא בעבור האל"ף). שהרבים ממנו אַלְמָנוֹת. והרד"ק בשרשים שרש מגד כתב כלל המלה הואת הדבר המשובח והמעולה בין בפירות בין בזהב וכסף

וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ (נה) וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ (נו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ (נז) וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ (נח) וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ

הנערה ק׳ לנערה ק׳

ת״א ויאמר אחיה. כתובות נ״ז, ב׳: אחר נדרים ל״ז, ב׳:

איהם וואָרען, אונד איבערנאכטעטען: אלס זיא דעס מאָרגענס אויפשטאנדען, שפראך ער: שיקט מיך פֿאָרט צו מיינעם העררן! (נה) דא שפראך איהר ברודער אונד איהרע מוטטער: לאס דאז מערכען נאָך איין יאהר, אָדער צעהן מאָנאטע, בייא אונס בלייבען, הערנאך מאג זיא רייזען: (נו) ער שפראך צו איהנען: האלטעט מיך ניכט אויף! דא דער עוויגע מיינע רייזע האט זאָ גליקליך זיין לאססען; שיקט מיך פֿאָרט, דאס איך צו מיינעם העררן רייזע: (נז) זיא שפראכען: וויר וואָללען דאז מערכען רופען, אונד זיא זעלבסט פֿראגען: (נח) זיא רופטען דער רבקה, אונד שפראכען צו איהר: ווילסט דוא מיט דיזעם

תרגום אונקלוס

בְּצַפְרָא וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוָת רִבּוֹנִי׃ (נה) וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ תִּתֵּיב עוּלֶמְתָּא עִמַּנָא עִדָּן בְּעִדָּן אוֹ עַסְרָא יַרְחִין בָּתַר כֵּן תֵּיזִיל׃ (נו) וַאֲמַר לְהוֹן לָא תְאַחֲרוּן יָתִי וַיְיָ אַצְלַח אָרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהָךְ לְוָת רִבּוֹנִי׃ (נז) וַאֲמָרוּ נִקְרֵי לְעוּלֶמְתָּא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה׃ (נח) וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִי עִם גַּבְרָא הָדֵין

רש״י

פירות של א״י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה, הוא רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו [ויקרא כ״ה] שכך נותנין לבתולה זמן י״ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים [כתובות נ״ז]: או עשור. י׳ חדשים וא״ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב״ר): (נח) ותאמר

באור

ולבנים יקרות ובגדים וכל אחד ואחד לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המשובח בהם מגד ומגדנות, וכן פי׳ ממגד שמים מטל (דברים ל״ג י״ג), כי הטל הוא המשובח מן המטר שיועיל ולא יזיק עכ״ל, ויב״ע תרגם, ודורונין, כלל ב״כ כלל המתנות המשובחות, וכן תרגמה המתרגם האשכנזי (קאָסטבארקייטען): (נד) וילינו, כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה, הם שקבלו המתנות והאב מחריש ויתכן שלבן הי׳ גדול מאביו בחכמה ובכבוד כי כן מלאכו ויען לבן ובתואל (הרמב״ע). ובא ויאמר בלשון זכר, כי דרך המקרא על הרוב להזכיר הפעולה על הדבק בו אם זכר אם נקב׳, וכן ותדבר מרים ואהרן (במדבר י״ב א׳), ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי (אסתר ט׳ כ״ט): ימים, שנה, כמו ימים תהי׳ גאלתו (ויקרא כ״ה כ״ט), שנאמר אחריו ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה, ונקראת השנה ימים כי לא תשלם לנו השנה כי אם ביום שלם לא במקצת היום. ואע״פי שעניינו שנה הוא לשון רבים כי משפטו ימים שלמים והם ימי השנה שלמו ימי תקופת השמש במסבתו והוא חוזר חלילה לפי׳ קורא השנה ימים סתם: או עשור, תאר לזמן, והוא כולל כל מספר ימים או חדשים או שנים, ובזה ר״ל עשרה חדשים, ואין כן בעשור לחדש (ויקרא ט״ז כ״ט), כי הוא תאר ליום העשירי מן החודש, וכתב רש״י וא״ת ימים ממש, אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נו) וה׳ הצליח דרכי, אין הקב״ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר ההצלחה אם יתעכב

הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃
(נט) וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־
מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־
אֲנָשָׁיו׃ (ס) וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ
לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה

מאננע רייזען? זיא שפראך:
איך וויללרייזען: (נט) זיא
ליסען אלזאָ איהרע שוועס־
טער, רבקה אונד איהרע
אממע, אונד אברהם'ס
קנעכט מיט זיינען לייטען,
ציהען. (ס) זיא זעגנע־
טען רבקה, אונד שפרא־
כען צו איהר: אונזערע
שוועסטער, אָ! דאס דוא
צו טויזענד מאהל טויזענדען ווערדעסט: אונד דיין זאאמע דאז טהאָר זיינער פֿיינדע עראָבערע:

תרגום אונקלוס

וַאֲמָרַת אֵיזִיל: (נט) וְשַׁלַּחוּ יָת רִבְקָה אֲחַתְהוֹן וְיָת מֵנִקְתַּהּ וְיָת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת גֻּבְרוֹהִי: (ס) וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ

רש"י

אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנא' לאברהם הרבה ארבה את זרעך וגו' י"ר שיהא

באור

(הרשב"ם): (נז) נקרא לנערה, אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדבריכם או לילך מיד כדבריך, דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזיווג זה אע"פכ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאח' ימים או עשור שמנהג הוא כמו שהיינו נותנים לבתול' שנים עשר חודש לפרנס את עצמ' (הרשב"ם): ונשאלה את פיה, כתרגומו, ונשמע מה דהיא אמרה. כמו ואת פי ה' לא שאלו (יהושע ט' י"ד), וכן מתורגם בל"א: (נח) ותאמר אלך, איני חושש להתעכב בשביל קשוטי עצמי (הרשב"ם): (נט) וישלחו, הרד"ק בשרשים שרש שלח פירשו מלשון לויה וכן תרגם יב"ע, אבל אנקלוס עם שתרגם ואברהם הולך עמם לשלחם (לעיל י"ח ט"ז), לאלויותהן, תרגם פה, ושלחו, נראה שמפרש כפשוטו, שהרשוה ללכת עם העבד, ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: אחתם. המפרשים לא פירשו המלה הזאת הבאה בלשון רבים שלא כמשפט כי לא נזכר בכתוב רק אח אחד והוא לבן, ונראה לי לפי פשוטו כי לא נמנע הכתוב מלקרוא אח או אחות גם לשאר קרובים כמו כי אנשים אחים אנחנו (שם י"ג ח'). וגם אמנה אחתי בת אבי היא (שם כ' י"ב). ורצה לתרץ דבריו על שקראה אחותי בעבור שיש איזה קורב' ביניהם, ונראה שהושאל השרש הזה אל הקרובים בעבור האהבה אשר ביניהם בטבע מחמת קורבתם, ולכן הושאל ג"כ אל האוהבים הנאמנים שאינם קרובים כמו אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'), ודוד אמר בקינתו על שאול ויהונתן, צר לי עליך אחי יהונתן (שמואל ב' א' כ"ו), וכן חירם לשלמה, מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מלכים א' ט' י"ג), ובחרו באח להפלגת האהבה, בעבור שהיא הקורבה היותר גדולה שהוא דאשון בראשין, אבל אב או בן עם שהקורבה יותר גדולה בהם לא השתמשו בו רק במקום שיש לאחד מעלה על חבירו בחכמ' או בזקנה כמו שאמר אלישע על אליהו בהפרדו ממנו, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (שם ב' ב' י"ב), ועלי אמר לשמואל, בני שוב שכב (שמואל א' ג' ו'), ולכן הואיל ולבן הי' פה ראש המדברים כמו שכתוב ויאמר אחיה ואמה, לכן אמר כאן אחתם שבא עליו וכלל בכנוי הזה גם אביו ואמו הטפלים אליו בענין הספור הזה בעבור שמלת אח תאמר בשלוח גם על שאר הקרובים. כ"ז נ"ל לפי פשוטו אבל לפי מה שספר בספר הישר הי' לה עוד אח שלא נזכר בכתוב ושמו שכר. ואולי ירמוז עליו הכתוב פה במלת אחתם: מנקתה, בסדר עולם פ"א אמרו שרבקה היתה בת ג' שנים כשנשאת ליצחק, אבל לפי פשוטו נראה שלא היתה קטנה כ"כ, כי שלחוה מחוץ לעיר לשאוב מים, וכן משמע ביבמות (דף ס"א ע"ב), שהיתה אז נערה, וכתבו שם התוספת שה"ר שמואל חסיד מספירא הוכיח שהיתה אז בת י"ד שנה ע"ש, וכפי המסופ' בס' הישר היתה אז בת עשר שנים. ויהי' פה הפי' מנקתה מקדם בשנות יניקתה, ונראה שהי' דרכן אז שהמינקת היתה אצלה לשמשה גם אחר שהגדיל, ולא נזכר פה נערות, כי קיצר הכתוב, ולהלן מפורש ששלחו עמה גם נערות: (ס) את היי, תהוי, ובא הכנוי

וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ (סא) וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ (סב) וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא

ת"א ותקם פסחים ב', א': ותלכנה ברכות ס"א, א'. ערכין י"ח, ב':

תרגום אשכנזי

(סא) רבקה אונד איהרע קאממערמעגדע מאכטען זיך אויף, ריטטען אויף דען קאמעלען, אונד רייזטען דעם מאננע נאך: אלזא נאחם דער קנעכט רבקה אונד רייזטע: (סב) יצחק קאם עבען פאָן דער רייזע נאך דעם ברוננען דעם לעבענדיגען זעהענדען: ער וואָהנטע

תרגום אונקלוס

אֲחָתַנָא אַתְּ הֲוַי לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיֵרְתוּן בְּנַיִכִי יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ (סא) וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵימָתַהָא וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזָלוּ בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יָת רִבְקָה וַאֲזַל׃ (סב) וְיִצְחָק אֲתָא בְּמֵיתוֹהִי

רש"י

אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה [ב"ר]: יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמ' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין

באור

במקום העתיד: לאלפי רבבה, על דעת הראב"ע (במדבר י' ל"ו), בפסוק רבבות אלפי ישראל, נקרא כן בעבור היותו מספר רב ועל כן נסמכה מלת רבבית לאלפי, והכוונה ריבוי של אלפים, אבל איך יתישב לדעתו פה הסמיכות של לאלפי רבבה, גם שאר ב' מספרים שיבואו סמוכים זה' על חברו כמו שְׁנֵים עשר (בראשית מ"ב י"ג), שבא בסי' האחד של הסמיכות שהוא הצירי, אבל המ"ס לא כפלה, ונמצא ג"כ בב' סימני הסמיכות, וּשְׁנֵי עשר בקר (במדבר ז' ב'), וכן וּשְׁלֹשׁ עשרה (בראשית י"ד ד'), אבל לדעת הרד"ק במכלל (ד' קטן דף רכ"ו ע"א). יהי' ענין סמיכות המספר על חבירו כענין וי"ו החבור וענינו לאלפים ולרבבות. וכן ת"א בוי"ו החבור, ויהכן שיהי' אלפי רבבה כמו אלפים של רבבות, וכן תרגם יב"ע אלפין דרבון. וכוונת הברכה, את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם והרבה ארבה את זרעך וגו' וירש זרעך את שער אויביו (בראשית כ"ב י"ז). ממך יצא אותה הזרע ולא מאשה אחרת (כן פי' רש"י והרשב"ם): (סא) הגמלים, בה"א הידיע', והם הנזכרים למעלה שהביא העבד עמו: ויקח העבד וגו', הוא כלל שאחר הפרט הבא בספורים רבים מן התורה, וכן מתורגם בא"א: וילך, בפתח הלמ"ד ואם הוא בס"פ, ולא נקמץ, בעבור שמתחלה הי' בסגול וַיֵּלֶךְ שהוא פתח קטן, ועלה מדרגה אחת בעבור הס"פ אבל לא יעל' שתי מדרגות וכן כל ויאמר: (סב) ויצחק בא מבוא וגו', מבוא הוא מקור, ולפי דעתי תחסר בו וי"ו הכנוי, והראוי מבואו, כמו ויהי כראות את הנזם (לעיל פסוק ל'), פי' כראותו. והכוונה כמ"ש הרמב"ן וז"ל בא מבוא באר לחי ראי, יאמר כי יצחק בא עתה מבוא באר לחי ראי שבא שמה שאלו אמר בא מבאר לחי ראי הי' נראה שהיה דר שם ולכן הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו. ויתכן בעבור היות מבוא מקור שהי' יצחק הילך תמיד אל המקום ההוא (כוונתו כי המקור אין לו הוראת הזמן), כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם, וכן תרגם אנקלוס, אתא ממיתוהי עכ"ל, ובנוסחאות התרגום שלפנינו הוא במיתוהי, ובקמצתם על במיתוהי, ולבאר היטב הבוונה יהי' שעור הכתוב כן, ויצחק בא מבוא (מבואו, ור"ל מדרכו, או יהי' המקום במקום השם כדרכם לבוא זה תחת זה בעבור קורבת ענינם, ויהי' מבוא כמו מביאתו), באר לחי ראי (ר"ל מבאר, כי מלאכו שתחסר המ"ם כמו אלחנן בן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד), פי' מבית לחם, ויהי' הודעה על הודעה, וההודעה הכפול' היא נלכדת כדברי הרמב"ן) והמתרגם האשכנזי שתרגם (פאָן דער רייזע נאך דעם ברוננען),

יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ (סג) וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא

ת"א ויצא ברכות כ"ו, ב'. פסחים פ"ח, א'. ע"ז ז', ב':

תרגום אונקלוס

מִבֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ וְהוּא יָתֵיב בְּאַרְעָא דָרוֹמָא׃ (סג) וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְחַקְלָא לְמִפְּנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי

אבער אים זידליכען לאנדע: (סג) אלס נון יצחק זיך ערגינג אויף דעם פעלדע, געגען אבענד, הוב ער זיינע אויגען אויף, אונד

רש"י

קדש ובין שור [בראשית כ'] ושם היה הבאר שנא' הנה בין קדש ובין ברד [שם ט"ז]:

באור

כוונתו לפרש באופן זה, ויצחק בא מבוא אשר לבאר לחי ראי, ותחסר הלמ"ד כדרכה לפעמים כמו ויבא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ורבים כן, ונאות הוא מאד לבאור הכתוב, ואין בו כפל לשון, אבל הוא נגד הנגינה כי בא הוא במונח ומבוא בז"ק, ולפי פירושו ראוי להיות בא בטעם זקף ובאופן זה, ויצחק‿בא | | | מבוא | | באר‿לחי | ראי, ולפי באור אנקלוס והרמב"ן שהניחות כן ויצחק | בא‿מבוא | | באר‿לחי ראי, יתורגם בל"א (יצחק קאם עבען פאָן דער רייזע, נעמליך פאָן דעם ברוננען דעם לעבענדיגען זעהענדען), עוד כתב הרמב"ן ז"ל ועל דעתו (ר"ל של אנקלוס) הוא באר שבע שתרגם בין קדש ובין שור (בראשית כ' א'), בין קדש ובין ברד (שם ט"ז י"ד), רקם וחגרא, ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפל' והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר היה' בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ותצא את העבד ורבקה והלכו כולם יחדיו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו עכ"ל, והוצרך לכל זה לפי דעתו שפרשת ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך וגו' (שם כ"א כ"ב), נמשכת למעל' אל פרשת ויסע משם אברהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר (שם כ' א'), שלפני פנים, ובא' שבע היתה בארץ פלשתים סמוך לגרר, ושם היתה השבועה וכריתות הברית עם אבימלך, ולפי שאחר זה דר אברהם בחברון ששם מתה שרה ובאר שבע רחוקה מחברון, לכן הוצרך לומר שיצחק בא אל האשל להתפלל שם שהוא לפי דעתו מקום קדוש וראוי לתפל', וזהו רחוק עד מאד שביקש לו יצחק מקום לתפל' בארץ פלשתים ששם גר אביו ונטע אשל, והיה בחברון ששם דר הזקן עד יום מותו, והר המורי' קרוב לו ששם נעקד. אבל כבר הודעתיך דעתי בזה שבא' שבע סמוכה לחברון ושם נטע אברהם את האשל והכניס שם אורחים עד יום מותו ושם התפלל יצחק (לדעת המפרשים כי לשוח פי' להתפלל), ופרשת ויהי בעת ההיא איננ' נמשכת למעל' לפרשת ויסע משם אברהם, כאשר הארכתי בזה למעלה, גם פסוק ויסע משם אברהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר, אין ויגר בגרר באור למאמר שלפניו, רק הם ב' דברים, בתחלה ישב בין קדש ובין שור איזה זמן לא נודע כמה, והוא סמוך אל באר לחי ראי וסמוך גם לבאר שבע, ואח"ז הלך לגרר ויגר שם. ועוד אומר אני כי הבא' ההוא אשר על אודותיו נקרא שם המקום שנשבעו שם באר שבע, איננה הבאר הנקרא באר לחי ראי, כי הבאר ההוא חפר אברהם בהיותו בארץ פלשתים אשר חפרו אחר שהי' בן צ"ט שנה בוודאי, כי בהיותו בן צ"ט מל עצמו באלוני ממרא ושם בא לארץ פלשתים, אבל הבאר באר לחי ראי כבר הי' בהיות אברהם בן פ"ה שנה כי אז ברחה הגר מפני שרה בהיותה הרה וקרא' שם הבאר באר לחי ראי, גם באר לחי ראי היתה בארץ ישראל, סמוך לבאר שבע, אבל הבא' אשר גזלו עבדי אבימלך הי' לדעתי סמוך לעיר גרר בארץ פלשתים כאשר כתבתי למעל' בפסוק ויכרתו ברית בבאר שבע (שם כ"א ל"ב). ויצחק הי' דר קרוב לאותו באר, וכן כתב רש"י וז"ל בארץ הנגב, קרוב לאותו באר שנאמ' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור, ושם הי' הבאר שנאמ' הנה בין קדש ובין ברד עכ"ל, וארץ הנגב פירש ר"ע ספורנו בדרומו של באר לחי ראי, ואין כן פירושו רק נגב א"י נקרא כן בכל המקרא וכן ארץ הקדם נקראות ארצות מזרחיות לא"י וכן ממלכות צפונה או ארץ צפון, כל אלה יסודו על מרכז א"י והיא העיקרית בכל התורה כאשר כתבתי בהקדמה וכן פי' פה הראב"ע: (סג) לשוח בשדה. רש"י פי' בשם ב"ר לשון תפלה כמו ישפך שיחו (תהלים ק"ב א'), וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש שוח, וכן ת"א ויב"ע. לצלאה, אבל הראב"ע פי

והנה גמלים באים׃ (סד) ותשא רבקה את־עיניה ותרא את־יצחק ותפל מעל הגמל׃ (סה) ותאמר אל־העבד מי־האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס׃ (סו) ויספר העבד ליצחק

תרגום אשכנזי

ווארד געוואהר, דאס קאמעל׳ע קאמען: (סד) וויא אבער רבקה איהרע אויגען אויפהוב, אונד יצחק געוואהר ווארד, פיל זיא פאם קאמעלע: (סה) אונד שפראך צום קנעכטע: ווער איזט דער מאן דארט, דער אונס אויף דעם פעלדע ענטגעגען געהט? דער קנעכט שפראך: דאז איזט מיין הערר: זיא נאהם דען שלייער, אונד פערהיללטע זיך: (סו) דער קנעכט ערצעהלטע דעם

רש״י

(סג) לשוח. לשון תפלה [ב״ר] כמו ישפוך שיחו [תהלים ק״ב]: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (ס״א ותמהה) מפניו [ב״ר]: ותפול. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים [תהלים י״ח] וארכין ל׳ מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל [תהלים ל״ז] כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. ל׳ ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו [ב״ר]:

תרגום אונקלוס

וַחֲזָא וְהָא גַּמְלַיָּא אָתַן׃ (סד) וּזְקָפַת רִבְקָה יַת עֵינָהָא וַחֲזַת יַת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא׃ (סה) וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מָאן גַּבְרָא דֵיכִי דִּמְהַלֵּיךְ בְּחַקְלָא לְקַדָּמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת עִיפָא וְאִתְכַּסְּיַת׃ (סו) וְאִשְׁתְּעֵי עַבְדָּא לְיִצְחָק יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא

באור

לטייל בשד׳ בין השיחים כמו וכל שיח השדה (בראשית ב׳ ה׳), תחת אחד השיחם (שם כ״א ט״ו), ולשון הרשב״ם כלומר לטעת אילנות ולראות עבודת פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד עכ״ל, וכן מתורגם בל״א: לפנות ערב, כשהערב פונה ובא, והוא קרוב לביאת השמש: (סד) ותפול מעל הגמל, א״ת ואתרכינת, ופירושו הטתה עצמה לצד אחד מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו להסב פניה מתוך דרך צניעות, כמו וירא נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום (מלכים ב׳ ה׳ כ״א), הכוונ׳ שהשפיל עצמו במרכבה להראות הדרך אשר הי׳ בארץ לשאל לו לשלום, וכן אמר אלישע כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (שם כ״ו), אמר הפך במקום ויפל (מפי׳ הרמב״ן), ורש״י פי׳ השמיטה עצמ׳ לארץ ולא הגיע׳ עד הקרקע, וכן מתורגם בל״א: (סה) ותאמר אל העבד, הראב״ע פי׳ כי הפסוק הזה הוא מוקדם ובאורו וכבר אמר׳, והרמב״ן כתב עם שמלאכו כן לפעמים, אבל בכאן איננו נכון שיבטרך לערב שתי המקראות, ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותאמר אל העבד מי האיש וגו׳ ותקח הצעיף ותתכס, ותפל מעל הגמל, ולכן פי׳ הוא כי בראותה איש הולך לקראתם בשדה שירע הדרך והלך לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עמהם׳ כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע עכ״ד, ולפי דעתו כשלקח׳ הצעיף לא ידעה שהוא יצחק, ומ״ש ותרא את יצחק. משה הכותב התורה קראו כן: הלזה, לעומד מרחוק יאמר הלזה לזכר כמו הנה בעל החלמות הלזה בא (בראשית ל״ז י״ט), ולנקבה הלזו כמו הארץ הלזו (יחזקאל ל״ו ל״ה), והזה יאמר על הקרוב, לזכר, ולנקבה, הזאת, אבל הלז בלי ה״א באורו כמו ההוא ויאמר על הרחוק לזכר ולנקבה, כמו הפלשתי הלז (שמואל א׳ י״ז כ״ו), השונמית הלז (מלכים ב׳ ד׳ כ״ה): הוא אדני, בעבור שנתן אברהם ליצחק את כל אשר לו והעבד בכלל הקנינים, קראו אדני: הצעיף, עטוף שמעטפין בו הנשים פניהם: ותתכס, מבנין התפעל, והתי״ו הראשונ׳ מן האית״ן והשני׳ לסימן התפעל, והראוי ותתכסה׳, רק בעבור וי״ו ההפוך יעתק הטעם אל התי״ו, ולא תנוח הה״א אחר השוא לבד בלי נגינ׳ (שהיא תנוע׳

אֶת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (סז) וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי

כה (א) וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ

ת"א ויבאה ב"ק נ"ב, א׳: ויסף ב"ק, טס. זבחים ס"ב, ב׳:

תרגום אשכנזי

יצחק אללע דינגע, דיא ער אויסגעריכטעט האט־טע: (סז) יצחק פֿיהרטע זיא אין דאז געצעלט זיי־נער מוטטער שרה, הייראטהעטע רבקה, אונד זיא ווארד זיינע פֿרויא, יצחק ליבטע זיא, אונד טראָסטעטע זיך, איבער דען פֿערלוסט זיינער מוטטער:

כה (א) אברהם נאהם ווידער איינע

תרגום אונקלוס

דִּי עֲבַד׃ (סז) וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יַת רִבְקָה וַהֲוַת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וּרְחִימָהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר אִמֵּיהּ׃

רש"י

(סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן שהיא קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצוי' בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו. בראשית רבה: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו:

כה (א) קטורה. זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא

באור

קטנה) לכן נפלה, וקמ"ץ הכ"ף במקום הפתח בעבור הס"פ: (סו) ויספר העבד, נסים שנעשו לו לדעת כי בת מזלו היא (הרשב"ם): (סז) האהלה שרה אמו. חסר הנסמך, כי לא תבא ה"א הידיעה על מלה הסמוכה לאחריה, ושעורו, האהלה אהל שרה אמו, כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד ב'), שעניינו הארץ ארץ כנען, והנבואה עדד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח'). פירש הנבואה נבואת עדד הנביא, כסאך אלהים (תהלים מ"ה ז'). פי' כסאך כסא אלהים, וכמוהו רבים, ול' הרמב"ן וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמת' שרה לא נטו אהל' כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגביר' הנכבדת, וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל לכבוד' ושם לקחה וזה טעם ויאהבה, וינחם ירמוז שהי' מצטער מאד על אמו ורחק ממנו תנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש לאשתו. ואנקלוס פי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו, ולכן הזכיר האהב' כי מפני צדקת' וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצויה בעיסה וכו' עכ"ל, וי"ל שעזב אנקלוס פשוטו של מקרא. ותרגם, ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה, בעבור שלא יתכן לבוא ה"א הידיעה על המלה הסמוכה לאחרי' ולכן הפריד האהלה מן שרה אמו, ויב"ע חברם כי תרגם, למשכנא דשרה אמיה, כמו שפי' הראב"ע והרמב"ן וכ"ה דעת בעל הטעמים שהטעים מלת יצחק ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת האהלה, ואם כדברי אנקלוס ראוי להיות ליצחק במהפך הבא במקום ואזלא (שהוא מפסיק פחות מן הפשטא), למהירות המבטא, כמבואר בהקדמ', ובאופן זה ויביאה יצחק | האהלה | שרה אמו | | |. וכן מתורגם בל"א: אחרי אמו, אנקלוס ויב"ע תרגמו, בתר דמיתת אמיה. וכן מתורגם בל"א:

כה (א) ושמה קטורה, בב"ר אמרו שהיא הגר, וכן תרגם יב"ע, אבל הרשב"ם והרמב"ן והראב"ע בעלי הפשט אמרו כי איננ' הגר, ודייק הראב"ע מדכתיב ולבני הפילגשים לשון רבים. ולשון הרמב"ן והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען ואם תאמר שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית. ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי

קְטוּרָה׃ (ב) וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃ (ג) וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃ (ד) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ

תרגום אשכנזי

פרויא, דערען נאמען וואר קטורה: (ב) דיזע געבאר איהם, דען זמרן, דען יקשן, דען מדן, דען מדין, דען ישבק אונד דען שוח: (ג) יקשן צייגטע, דען שבא, דען דדן: אונד דדן'ס קינדער ווארען דיא אשורם, לטושם אונד לאמים: (ד) מדין'ס קינ־

תרגום אונקלוס

כה (א) וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה: (ב) וִילֵידַת לֵיהּ יָת זִמְרָן וְיָת יָקְשָׁן וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן וְיָת יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ: (ג) וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יָת שְׁבָא וְיָת דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירְיָן וְלִשְׁכוּנִין וּלְנַגְוָן: (ד) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע

רש"י

נזווגה לאדם מיום שפרשה מאברה' [ב"ר]: (ג) אשורים ולטושים. שם ראשי אומות [ב"ר]: ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא: (שפירש למשירין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראש' אל"ף והוסיפה אל"ף בראש' כמו חומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת.

באור

ובתלדי מארץ פלונית כאשר אמר בבני עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקלה ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד ביחוס שלהן עכ"ל. ובס' הישר סופר בפירוש שהיתה מארץ כנען: (ב) מדן, נזכר להלן בפ' וישב והמדנים מכרו אתו (בראשית ל"ז ל"ו), שהם מזרע מדן כאשר אפרש שם בע"ה: מדין, נודעה המדינה במזרח א"י: שוח, ממנו יצא בלדד השוחי אחד מריעי איוב: אשורם ולטשם ולאמים, רש"י כ' שהם שמות ראשי אומות, ותרגומו של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא עכ"ל. ולשון הרמב"ן ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר ארחת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), ועשאו מלשון באשרו אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א), לא תמעד אשריו (תהלים ל"ז ל"א), וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום הזה ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה נשכה, ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות (נחמי' י"ב מ"ד). ומזה חרב נטושה (ישעיה כ"א ט"ו), כמו לטושה, ואמר בלאומים ולכנון בלשון איים, ומלת היו עוזרה אותו בזה שהי' ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים (בראשית י' י"ג), ובב"ר רבי שמואל בר נחמן אמר אף על גב דאנן מתרגמינן תגרין ולפדין וראשי אומין כלם ראשי אומות הן, והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושין אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני להבים בוערים כלפידים מן ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו (שמואל א' י"ג כ'), ילטוש עיניו לי (איוב ט"ז ט'), ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר עכ"ל, וכן פי' הראב"ע שהם שמות ואין בהם תאר שם. ואין היו"ד מ"ם סימן הריבוי כמו מצרים כתים דדנים שהם שמות העצם, ויב"ע ת' תגרין ואמפורין ורישי אומין. (ואמפורין הוא בלשון יווני סוחרים), ובתרגום ירושלמי כתוב במקום ואמפורין, ולומנין, ועל אלו כוון רבי שמואל בר נחמן רק שהי' הנוסח אצלם במקום ואמפורין או ולומנין, ולפדין, ולא על ת"א שתרגם באופן אחר, והמתרגם האשכנזי לא תרגם השמות רק שעשאם לשון רבים שהם אומות בעבור היו"ד מ"ם שבסופם ובעבור מלת היו כפי' הרמב"ן, ונ"ל שהם שמות לאומות שיצאו מהם ואינם שמות בניהם כלל כמו מצרים כתים שהם שמות בני אדם, ואח"ז הוסבו שמותם אל האומות היוצאים מהם. רק שהכוונה שמן דדן יצאו אומות שנקראו אשורים ולטושים ולאומים, לאיזה סבה ידועה אז, ולא ע"ש בני דדן שהיו נקראים כן. כי לא היו לו בנים שנקראו כן, וראי' לזה כי בדברי הימים מונה שם אלו ו' הבנים. וגם בני יקשן ובני מדין, ולא בני דדן: (ד) ובני מדין וגו'. אלו הם

וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃
(ה) וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
לְיִצְחָק׃ (ו) וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר
לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם
מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה
אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃ (ז) וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי
אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים

ת"א ויתן סנהדרין צ"א, א': ולבני סנהדרין צ"א, א': ואלה עקרים מ"ד, פכ"א:

דער וואָרען עיפה, עפר, חנך, אבידע אונד אלדעה; אללע דיזע זינד קינדער דער קטורה: (ה) אברהם שענקטע דעם יצחק אל־לעס זייניגע: (ו) דען קינ־דערן זיינער קעבסווייבער אבער, גאב אברהם גע־שענקע, אונד שיקטע זיא פאָן זיינעם זאָהנע יצחק (דא ער זעלבסט נאָך לעבטע) הינוועג גע־גען מאָרגען, נעמליך אין דאז מאָרגענלאנד: (ז) די־זעס זינד דיא לעבענס יאה־רע אברהם'ס, וועלכע ער

תרגום אונקלוס

וְאֶלְדָּעָה כָּל אִלֵּין בְּנֵי קְטוּרָה׃ (ה) וִיהַב אַבְרָהָם יָת כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק׃ (ו) וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִינוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּעוֹד דְּהוּא קַיָּם קִידוּמָא לַאֲרַע מַדִּינְחָא׃ (ז) וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דִּי חַיָּא מְאָה וְשַׁבְעִין

רש"י

ולטושי' הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר והנה נטושים על פני כל הארץ [שמואל א' ל'] שכן לת"ד וכו"ן מחלפות זו בזו: (ה) ויתן אברהם וגו', א"ר נחמיה ברכה דיאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק [ב"ר]: (ו) הפילגשם. חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה [ב"ר]. נשים בכתובה. פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן [בסנהדרין דף כ"א] בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם טומאה מסר להם [סנהדרין צ"א] ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן

באור

חמשה בתי אבות אשר למדין ולהם חמשה מלכים אשר נהרגו במלחמת ישראל במדבר בסוף הארבעים שנה: (ו) ולבני הפילגשים, הגר וקטורה. והרמב"ן ז"ל טען על קטורה שאינה פילגש, מדכתיב ויקח אשה ושמה קטורה. ואמר שבד"הי (א' א' ל"ב), קראה הכתוב פילגש בעבור היותה שפחה, ועל דעתי אין טענתו טענ', שהרי גם בהגר נאמר ותתן אתה לאברם אשה לו לאשה (בראשית, ט"ז ג'), ובה מודה הרב שהיתה פילגש, ובאמת מצאנו שגם הפילגש תקרא אשה, כמ"ש ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה (שופטים י"ט א'), והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית (שם כ"ז), והוא יקרא אישה כמ"ש ויקם אישה וילך אחריה (שם ג'), לפי שנוהג בה מנהג אישות, רק האשה העקרת לא תקרא פילגש, וענין הפילגש על דעת רבותינו ז"ל (בסנהדרין ד' כ"א ע"א), היא בלא כתובה ובלא קדושין, וכ' הרמב"ן ז"ל ואפשר שגם בני נח כשנשאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב מוהר ומתן, ואשר לנוכם שתהי' להם פילגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא הי' כותב לה כלום, ועל דעת רבותינו שהיא הגר הנה היא פילגש ודאי עכ"ל, ועיין מה שכתבתי דעתי בענין בני הפילגש בפרשת וילא (סי' ל' פסוק ה'): נתן אברהם מתנות, ממון נתן להם, ואין צריך להזכיר אברהם כי אמר בתחל' אשר לאברהם, רק כן דרך המקרא כאשר כמלא נח ב' פעמים בפסוק א' (בראשית ו' ט'), ובני ישראל ה' פעמים בפסוק א' (במדבר ח' י"ט): בעודנו חי, בעוד אברהם חי, ומוסב על וישלחם שלפני פניו ולא על יצחק שלפניו, והוא כמו מאמר מוסגר מן מעל עד חי ולכן הוא בז"ק שהוא מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו: קדמה אל ארץ קדם, הראב"ע פי' שהוא לתוספת באור קדמה, שהוא אל ארץ קדם, וכן אשר לא

שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ (ח) וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ (ט) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי

תולדות אהרן ויקברו ז"ק ט"ז, ג':

געלעבט האטטע: אייזהונדערט פֿינף אונד זיבענציג יאהרע: (ח) זאָדאן פֿערשיד אברהם אונד שטארב אין איינעם בעגליקטען אלטער, איין גרייז, אונד לעבענסזאטט: אונד ווארד איינגעטהאן בייא זיינען פֿאָרפֿאהרען: (ט) זיינע זאָהנע, יצחק אונד ישמעאל, בעגרובען איהן אין דער האָהלע צו מכפלה, אין דעם פֿעלדע דעם חתי עפרון, זאָהנ'ס צהר'ס, וועלכעס פֿאָר

רש"י

ע' וכן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה

תרגום אונקלוס

וְחָמֵשׁ שְׁנִין׃ (ח) וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבָא טָבָא סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ (ט) וּקְבַרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי, מַמְרֵא׃ (י) חַקְלָא דִּי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר

באור

יעבדו אתו את נבוכדנצר (ירמי' כ"ז ח'), וקדם מזרח א"י, וכן מתורגם בל"א, והנכון כמ"ש בעל מ"י וז"ל אמר שלחם כלפי מזרח ופירש אחר כך לאיזה ארץ מארצות המזרח שלחם ואמר אל ארץ קדם והיא חרן ואור כשדים ואותם ארצות נקראת בשתם ארץ קדם וארץ בני קדם ובאותה הארץ היתה משפחת אברהם לפיכך שלחם לשכון שם כי לאהבתו יקרבום אנשי משפחתו: (ח) ויגוע, לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמרא הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרמש על הארץ (בראשית ז' כ"א), כל אשר בארץ יגוע (שם ו"ו י"ז), ומתרץ גויעה ואסיפ' קאמרינן, כוונתם כי הגויע' מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים, ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו (במדבר כ' ג'), והוא איש אחד לא גוע בעונו (יהושע כ"ב כ'), שלא המית אותו עונו פתאום, אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה במלת ויאסף או וימת תרבה למיתת הצדיקים. (הרמב"ן), והאריך עוד שם לבאר דעת אנקלוס שאיננה כן, וכן הסכים הרד"ק בשרשים שרש גוע, גם הראב"ע כתב כי הגויעה היא צאת הרוח מן הגוף ברגע אחד בלי ענוי ועכוב, וכל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע, והנה המתרגם האשכנזי שתרגם (פֿערשיד), כוונתו כן על רגע הפירוד: בשיבה טובה, כמו שאמר לו הקב"ה ואתה תבא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראשית ט"ו ט"ו), שלא אירע העינוי בימיו (הרשב"ם): ושבע, שעודו שבע ימים, כמו שנאמר ביצחק זקן ושבע ימים (שם ל"ה כ"ט), ובאיוב וימת איוב זקן ושבע ימים (איוב מ"ב י"ז), ובדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד (ד"ה א' כ"ט כ"ח), וכן הוסיף פה אנקלוס מלת יומין, וכן מתורגם בל"א, והרמב"ן תפרש ושבע שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים ששבע' נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר ובענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד והכוונה שלא יתאוו בתאותיה עכ"ד. וכן תרגם יב"ע, ושבע כל טיבא: ויאסף אל עמיו, נאמר הענין הזה במיתה כי המת הולך בדרך שהלכו אבותיו כאלו נאסף עליהם, כ"כ הרד"ק בשרשיו שרש אסף, וכ"כ הראב"ע, אבל האמת כמ"ש ר"ע ספורנו ויאסף אל עמיו נאסף אל צרור החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומין אליו. ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כאמרם ז"ל (שבת פרק שואל), וכל אחד נכוה מחפתו של חבירו עכ"ל: (ט) יצחק וישמעאל בניו, אמרו חז"ל בב"ר שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו: אל מערת, וכן אל שדה, כמו במערת, בשדה, וכן ואל הארן תתן את העדת (שמות כ"ה כ"א), כמו בארון: (י) קבר אברהם ושרה

מַמְרֵא׃ (י) הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם
מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם
וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ (יא) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת
אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ
וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ שביעי
(יב) וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם
אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת
שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ (יג) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר
יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃
(יד) וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ (טו) חֲדַד
וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ מפטיר

תולדות אהרן השדה קדושין פ׳. א׳: ויהי קדושין י״ד, א׳:
תולדת סנהדרין נ״ח, א׳: ואלה מגלה ט״ז, א׳:

ממרא ליגט: (י) אין דעם פֿעלדע, וועלכעם אברהם פֿאָן דען קינדערן חת געקויפֿט האטטע; דאזעלבסט ווארד אברהם אונד זיינע פֿרויא שרה בעגראבען: (יא) נאך דעם אבלעבען אברהם׳ס, זעגנעטע גאָטט זיינען זאָהן יצחק, אונד יצחק וואָהנטע בייא דיעם ברוננען דעם לעבענדיגען זעהענדען: (יב) דיזעס איזט דיא געשלעכטספֿאָלגע פֿאָן ישמעאל דעם זאָהנ׳ס אברהם׳ס, וועלכען הגר דיא מצרישע מאגד דער שרה, דעם אברהם געבאָרען: (יג) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער ישמעאל, איהרעם נאמען אונד איהרער געשלעכטספֿאָלגע נאך. דער ערסטגעבאָרנע ישמעאל׳ס היס נביות, הערנאך קדר, אדבאל אונד מבשם: (יד) אונד משמע אונד דומה אונד משא: (טו) ה״ד אונד תימא

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ: (יא) וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ: (יב) וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְּשָׂרָה לְאַבְרָהָם: (יג) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוֹלְדַתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: (יד) וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא: (טו) חֲדַד וְתֵימָא

רש״י

שנאמרה באברהם [ב״ר]: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו׳. נחמו תנחומי אבלים. ד״א אע״פ שמסר הקב״ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו: אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב״ה וברכו [סוט׳ י״ד]: (יג) בשמותם לתולדותם. סדר

באור

אשתו, כבר כתבנו כי זכר הפעולה על הדבק בו: (יא) עם באר. בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר: (יב) אשר ילדה הגר המצרית. כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה, אבל ביצחק כתוב לפניכו, ואלה תולדת יצחק בן אברהם, כילד הי׳ בנו, אברהם הוליד את יצחק, כלומר זה הוא עיקר הולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו׳ (רות ד׳ י״ח). (הרשב״ם): (יג) בשמתם לתלדתם. סדר לידתן זה אחר זה: בכר ישמעאל נביֹת וקֵדר ואדבְאל ומבשָׂם, בכל המקרא בבוא ארבעה שמות סמוכים יהיו שנים הראשונים מחוברים בטעם לבד, ושנים האחרונים לבד, כמו כוּש ומצרים ופוט וכנען (בראשי׳ י׳ ו׳), דן ונפתלי גד ואשר (שמות א׳ ד׳), וכשיהי׳ ס״פ במלה האחרונה ויש לפני הנגינה שתי

תרגום אשכנזי

יטור נפיש אונד קדמה:
(טז) דיזעס זינד דיא זאהנע ישמעאל'ס, אונד דיזעס איהרע נאמען, אין איהרען געהעפטען, אונד אין איהרען שלאססערן. צוואלף שטאממפירסטען, נאך איהרען נאציאנען.
(יז) דיא לעבענסיאהרע דעס ישמעאלווארען הונדערט יאהר אונד דרייסיג יאהר אונד זיבען יאהר; זאדאן פערשיד ער אונד שטארב אונד ווארד בייא זיינען פארפאה-

(טז) אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם שנים־עשר נשיאם לאמתם: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל־

תולדות אהרן ואלה סנהדרין נ"ח, א':

רש"י

לידתן זה אחר זה: (טז) בחצריהם. כרכי' שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחי' לשון פתיחה כמו פצחו ורננו [תהלים צ"ח]: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' [בראשית כ"ח] כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת:

תרגום אונקלוס

יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה: (טז) אִלֵּין אִינוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲסַר רַבְרְבִין לְאוּמֵּיהוֹן: (יז) וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד

באור

תנועות ומתג בתנועה הראשונה, אז יהי' הטפחא במלה המחוברת שלפני הס"פ ולפניה ז"ק, והמלה שלפני הז"ק במשרת, באופן ששתי מלות הראשונות מהארבעה המה תמיד מחוברות בטעם, כמו ראובן שמעון לוי ויהודה (שם ב'). ונשתנה כאן להיות הראשונה בז"ק, וב' שאחרי' מחוברות בדרכא טפחא, מפסיק פחות מן הז"ק, כדי להפריד אלה בניו מן האחרות כי היא לבדה חוזרת על בכור, וכן בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון (ברא' ל"ה כ"ג), ולכן המתרגם האשכנזי תרגם (הערגאך קדר): וקדר, יב"ע תרגם, וערב, וכן העיד הכתוב להלן שמשכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, והוא במדינת (אראביא"ה) בתחלת חלק האסיאה, ושאר השמות לא נודעו שמות ארצותם היום: (טז) בחצריהם, הם הכפרים והפרזות שאינה מוקפים חומה שהם כמו חצר, ות"א בפצחיהון, שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (תהלים צ"ח ד'): ובטירתם, ארמונים כמו טירת כסף (ש"ה ח' ט') (הראב"ע), ולשון הרד"ק בשרשים שרש טיר, פירש ארמון ונקרא הארמון כן לפי שכותלי הארמון עשויים טירות טירות שוה בשוה באבני גזית, כי הטור הוא הנקרא בדברי רז"ל נדבך, והאומנין קורין בראש הנדבך (ברכות פ"א מ"ה), וכן טורי גזית וטור כרתות ארזים (מלכים א' ו' ל"ו), הן נדבכין וי"ת סדרין, וכן ת"י ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב (יחזקאל מ"ו כ"ג), מלרע לנדבכיא, לפיכך נקרא הארמון טירה עכ"ל: לאמתם. לדעת הרד"ק בשרשים ברש אם שרשו אמם, והביא בשם אביו דאי' מן לשון בערב שנקרא אלאמ"ם, ולכן המ"ם דגוש'. ויהי' השם מזה השרש אום או אומה ופירושו משפחה, ויתרב' בלשון נקבה כמו דלא אומות (במדבר כ"ה ט"ו). וכן פה לאמתם, וגם הגוי כלו נקרא אום, ויתרב' בסימן הזכרים כמו שבחוהו כל האמים (תהלים קי"ז א'), וכתב הראב"ע כי למ"ד לאמתם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאמים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ (בראשית כ"ה כ"ג), והטעם שהוא בלמ"ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים. ועיין מ"ש בשם הרשב"ם בתחלת פרש' תולדת על ושני לאמים:
(יז) ואלה שני חיי ישמעאל. חכמים פירשו במגיל' (דף י"ז ע"א), למה נמנו שנותיו של ישמעאל. ולפי הפשט לכבודו של אברהם הואיל ונתפרש שנת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (שם ט"ז ט"ז), וגם שנת מילתו כדכתיב וישמעאל

עַמָּיו׃ (יח) וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃ פ

רען איינגעטהאן:(יח) דיא ישמעאלים וואָהנטען פֿאָן חוילה אן ביז שור וועלכעס פֿאָר מצרים ליגט, ביז נאך אשור היין. ישמעאל לאג אלזאָ צור זייטע אללער זיינער ברידער:

תרגום אונקלוס

וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: (יח) וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל אַפֵּי כָּל אֲחוֹהִי שְׁרָא: (יט) וְאִלֵּין

רש"י

(ורש"י הביאו סוף פ' תולדות): וינוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי':

(יח) נפל. שכן. כמו ומדין ועמלק ובני קדם נופלים בעמק [שופטים ז']. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון [בראשית ט"ז]. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

חסלת פרשת חיי שרה

באור

בנו בן שלש עשרה שנה וגו' (שם י"ז כ"ה), חזר עתה ופי' כל ימי חייו (הרשב"ם): (יח) וישכנו מחוילה עד שור. בעבור שמצאנו חויל' בבני חם, ובבני כוש סבא וחויל' וגו' (שם י' ז'), והיתה ארצם בין ארצות בני כוש, ומצאנו חוילה בבני שם בין בני יקטן בן עבר, ואת אופר ואת חוילה וגו' (שם כ"ט), והיתה ארצם בארץ ערב הנקראת כעת (אראביען), כמו שכתוב ויהי מושבם ממשא (היא מיקה במזרח ים האדום הוא ים סוף). באכה ספרה (היינו עד סוף היבשה שאצל ים האוקינוס) הר הקדם, (כי כל אלו הארצו' נקראו' ארץ הקדם כל מזרח א"י עד סוף האראביא') (שם ל'). לכן יודיע פה הכתוב כי החויל' האמור פה היא השכית שבארץ ערבי אשר נגד מזרחי של ים סוף, ומקצת ארץ מצרים במערבו של ים סוף, ושור הוא האמור למעל' וישב בין קדש ובין שור (שם כ' א'), שהוא בדרום א"י ולמזרח מצרים, ויהי' עיקר הסימן על חויל' ולא על שור כי לא מצאנו שור אחר, ולכן מלת שור במפסיק גדול תמפסיק שבמלת מחוילה: באכה אשורה, הראב"ע כת' כי אשור למערב א"י כמו מצרים, ולכן הרחיק הפי' על פני כל אחיו נפל שסכן סמוך לאחיו בני קטורה, בעבור שלפי דעתו רחוקים הם זה מזה כי הר הקדם במזרח א"י ואשור ומצרים במערב א"י, אבל אין האמת כן, כי אשור היא במזרחית של צפונית א"י, וניגוה ראש המלכות ההיא היא על נהר חידקל, וכן נאמר בתורה ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראשית ב' י"ד), וכבר הרגיש בזה בעל אהל יוסף וכתב שמלת אשור היא טעות בפי' הראב"ע ול"ל שור ומצרים מערב לא"י, אבל ג"ז איננו נכון כי שור הוא בדרום א"י כמפורש בכתוב ויסע משם אברהם ארצ' הנגב וישב בין קדש ובין שור (לעיל כ' א'), וכן כתוב ויך שאול את עמלק מחויל' בואך שור אשר על פני מצרים (שמואל א' ט"ו ז'), ומפורש בכתוב עמלק יושב בארץ הנגב (במדבר י"ג כ"ט), אמנם בבאור הכתוב פה נ"ל שאין פי' באכה אשורה שהגיע גבולם עד אשור, רק שמודיע שהי' ארצם על פני מצרים בדרך שהולכים ממצרים לאשור, אבל הוא קצת דחוק כי כל מקום שנזכר באכה בפסוק פירושו שהגיע הגבול עד שם כמו ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמ' ועמר' וגו' (בראשית י' י"ט), ויותר נ"ל כי אין אשור הנזכר פה מדינת אשור הנודעת שבמזרחית לצפונית לא"י, רק היא אשורים הנזכר למעלה בבני קטור' ובני דדן היו אשורים וגו', ויתכן ששם מדינתם הי' ג"כ אשור והם היו נקראים אשורים ע"ש מדינתם, ויכוון לפ"ז שאמר על פני כל אחיו נפל שהם בני קטור', לפי שהם היו יושבים בארץ קדם, כמו שאמר הכתוב וישלחם וגו' אל ארץ קדם, וכל המדינות שבמזרח א"י מן ארם נהרים עד כל האראביא"ה עד סוף מלכות שבא שאצל ים אוקינוס נקראות ארץ בני קדם. כמ"ש בבני יקטן ויקטן ילד וגו' ואת חצרמות וגו' ואת אוזל וגו' ואת שבא, ואת אופר ואת חויל' וגו' ויהי מושבם וגו' הר הקדם (בראשית י' כ"ו וכ"ז וכ"ח וכ"ט ול'), כי עוד היום יש שם עיר נקראת חצרמות, וגם יש שם מלכות נקראת אוזל, ומלכות הגדולה ימן שהוא שבא, ושם הוא לפי דעתי אופיר ששלח לשם שלמ' המלך אניותיו לקחת משם זהב, ויש לי בזה חקיר' רבה ועיון, רק כדי שלא לצאת מכוונת הספר אאריך בזה בקו"א אשר יעדתי לחברי אי"ה:

תרגום אשכנזי

(יט) דיזעס איזט דיא גע־שלעכטספאלגע פאן יצחק זאהן אברהם'ס: אברהם האטטע יצחק געצייגט: (כ) יצחק וואר פירציג יאהרע אלט, אלס ער רבקה, דיא טאכטער דעס אראמיטען בתואל'ס אויס פדן ארם, דיא שוועס־

(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ (כ) וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם

תולדות אהרן הוליד ב"מ פ"ז, ח': ויהי יגמות ס"ד, ח':

תרגום אונקלוס

תּוֹלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלֵיד יָת יִצְחָק: (כ) וַהֲוָה יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד נְסֵיב יָת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה

רש"י

(יט) ואלה תולדות יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אח"כ הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרי' מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם

באור

על פני כל אחיו נפל. ר"ל שנפל גורלו כנגד גורל כל אחיו, או פירושו שכן, כמו נפלים בעמק (שופטים ז' י"ב), פי' שוכנים בעמק. ויגיד עליו ריעו ועל פני כל אחיו ישכן (בראשית ט"ז י"ב), ואין פירושו ששכן למזרח אחיו כי אדרבה הם שכנו בארץ הקדם למזרח, והוא שכן למערב להם במדבר פארן סמוך למצרים, רק פירושו שיתרחב נחלתו כנגד כולם:

(יט) ואלה תולדת יצחק בן אברהם. לפי דרכנו אין צורך להוציא מלת תולדת מפשוטו לומר שפי' מאורעות רק הוא כדרך כלל ופרט כי עיקר הכוונה הוא על יעקב ועשו האמורים להלן בפרשה. רק שהתחיל לספר בפרטות האיך באו לידי תולדות ואמר שהיתה עקרה והתפללו ונעתר להם השם והוליד את יעקב ואת עשו, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שאמר יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. הראב"ע פי' שטעם הוליד גדל ורבה כמו ילדו על ברכי יוסף (בראשית נ' כ"ג), והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו. ולשון הרמב"ן והנכון בעיני כי חזר עתה והחל בשב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנפי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם, וארפכשד ילד את שלח (א' א' י"ז וי"ח). וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם (שם כ"ד וכ"ז), וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והחל ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול (שם ח' ל"ג), אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם שאם אמר גם כן ואלה תולדת יצחק בן אברהם בלבד הנה השוה שניהם ביחוס ובמעל' ואף כי הקדים הבכור, ועוד שהי' ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטור'. ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כ"א י"ב), ולכך אמר למעל' גם כן ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו (שם י"ג), וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר תחלה בני אברהם יצחק וישמעאל, אלה תולדתם בכור ישמעאל נביות (א' א' כ"ח וכ"ט). והזכיר ובני קטור' פילגש אברהם ילד' את זמרן (שם ל"ב), והי' ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל (שם ל"ד) עכ"ל, וכ"כ הרשב"ם: (כ) בן ארבעים שנה, וכתוב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם, משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה: מפדן ארם, נקרא כן לפי שהיו שני מקומות שהיו נקראים ארם, ארם נהרים וארם צובה, ול' פדן בדברי רז"ל שנים הבוא בגרא דגול

אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ (כא) וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה

ת"א ויעתר סוכה י"ד, א', יבמות סד: ויעתר לו ב"ב פ"ד א':

סטער דעם אראמיטן לבן'ס, צור פֿרויא נאהם: (כא) יצחק פֿלעהעטע צום עוויגען אום זיינער פֿרויא ווילען, דענזיא וואר אונפֿרוכטבאר. דער עוויגע ליס זיך פֿאָן איהם ער־

תרגום אונקלוס

מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵיהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (כא) וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת

רש"י

מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה היו כי בת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה. בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן מפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטורת [יחזקאל ח'] מרבית עלית העשן וכן והעתרתם עלי דבריכם [שם ל"ה] וכן נעתרות נשיקות שונא [משלי כ"ז] דומות למרובות והנם למשא אנקרי"שר בלע"ז, Croitre, (לאט. iucrescere) *Encresser*:

באור

פדנא דתורי מחבריה, פירוש צמד בקר, ותרגום ויקח צמד בקר (שמואל א' י"א ז'), פדן דתורי, ואע"פי שיש גם כן ארם דמשק וארם בית רחוב שנים אלה קרובים זה לזה לפיכך מזווג אותם השנים וארם אשר מעבר הנהר זהו ארם נהרים, ויש מפרשים פדן ארם שדה ארם וכן יקרא בל' ישמעאל השדה פדן (הרד"ק בשרשים שרש פדן), ואונקלוס ויב"ע לא תרגמו מלת פדן, ועל פיהם לא תרגמ' גם כן המתרגם האשכנזי: מִפַּדַּן, אפש' שהוא שם במשקל שני פתחין כמו וְאַכַּד, וכלנה (בראשית י' י'), בחטי מנית ופַנַּג, (יחזקאל כ"ז י"ז), או הוא פתוח מפני הסמיכות (הרד"ק במכלול ד' קטן דף ר"ט ע"ב), ונראין דבריו האחרונים כי כמלאת קמוצה בלי סמיכות, ואני בבלי מִפַּדָּן, (בראשית מ"ח ז'), ואין שם אס"פ ולא ז"ק, ולפ"ז תהי' ע"מ שַׁבָּת נֶגֶב: אחות לבן הארמי, וממנה נולד עשו הדומה לאחי האם (ר"ע ספורנו), והיא כמו הקדמ' למה שאמר להלן, והראב"ע כתב הוא ידוע ונכבד מאביה, וכן אחות נחשון (שמות ו' כ"ג): (כא) ויעתר, ענין רבוי ותפל', והעותר או המעתיר הוא המרבה והמתפלל, והנעתר ומי שיתפללו אליו הוא המרובה ומקבל התפלה, ופה הוא מבנין הקל, ונמצא גם מהכבד הנוסף, העתירו אל ה' (שמות ח' ד'), למתי אעתיר לך (שם ה'), והוראה אחת לכם, והרשב"ם פי' לשון רבוי דברים, וכן פי' רש"י וז"ל ויעתר, הרבה והפציר בתפלה, ויעתר לו, נתפצר ונתפייס ונתפת' לו, ואומ' אני כל לשון עתר ל' הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטרת עלה (יחזקאל ח' י"א) מרבית עליית העשן, וכן והעתרתם עלי דבריכם (שם ל"ה י"ג), וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז ו'), דומות למרובות והנם למשא, אנקריי"ש בלע"ז עכ"ל, קו"ף במקום שי"ן כמנהגו בכל מקום, והוא אנשער"ים, בל"א (געהייפט): לנכח אשתו, א"ת לנגד, וכן פירש"י ע"פ גמ' דיבמות (דף ס"ד ע"א), זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת. וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נכח, ועוד פי' שם לעומת אשתו כלומר בעבורה, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, וגם דעת יב"ע לא רחוקה היא מכוונ' זאת, שתרגם והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב"ה ממה דגזר על אנתתיה, הנה פי' לנכח שהתפלל בעדה, ובמלת ויעתר תפש דרש חז"ל

אִשְׁתּוֹ׃ (כב) וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ

פֿלעהען, אונד זיינע פֿרויא רבקה ווארד שוואנגער: (כב) נון בעוועגטען זיך דיא קינדער העפֿטיג אין איהר, דא שפראך זיא: ווען דעם אלזאָ איזט, וואַרום האבע איך עס דען געווינשט? אונד גינג, דען עוויגען צו בעפֿראגען: (כג) דער עוויגע ליס איהר

תרגום אונקלוס

רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃ (כב) וְדַחֲקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה דְּנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ׃ (כג) וַאֲמַר יְיָ לַהּ

רש"י

augmenter, (לוכעהאען, איך פֿערמעהרען): לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה [יבמות ס"ד]: (כב) ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"א עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי שליח לשם נאמר

באור

ביבמות (שם), ובסוכ' (דף י"ד ע"א), א"ר אליעזר (בסוכ' הגירסא אמר ר' יצחק), למה נמשלה תפלתם של צדיקים לעתר מה עתר זה מהפך את התבוא' ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות: ויעתר לו, לפי פי' הרשב"ם והרד"ק שרק הוא התפלל ולא היא יהי' מלת לו כפשוטו: (כב) ויתרצצו, הרד"ק במכלל (ד' קטן דף ק"פ ע"ב), כתב ששרשו רצץ, ויהי' מענין שבירה מלשון כי רצץ עזב דלים (איוב כ' י"ט). אבל בשרשים הביאו בשרש רוץ וכן בפירושו על התור' (כפי מה שהביאו בעל מכלל יופי). פי' מל' ריצה וכו' כי כשנולדו והגיעו לזמן התנוע' היו מתנועעים מאד עד שנדמה לה שהיו רצים זה לעומת זה, וכן כברקים ירוצצו (נחום ב' ד') וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן פי' רש"י לשון ריצה, וכן מתורגם בל"א. אבל מן דקדוק המלה עצמה אין לעמוד על בירור אם שרשה רוץ או רצץ, כי שתי הגזרות יבואו בבנינים דגושי עי"ן הפעל ע"ד המרובע, ולא כהרשב"ם שרצה להוכיח שהיא מנחי עי"ן בעבור שלא נאמר וַיִּתְרַצְּצוּ, כמו ובטרם יִתְנַגְּפוּ רגליכם (ירמי' י"ג ט"ז), ואין להשוות יחד גזרת הכפולים עם חסרי פ"א או שלימים: הבנים, בבטן יקראו עוברים, ונקראו בנים ע"ש סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב ו'): אם כן, גדול צער העבור: למה זה אנכי, למה התאויתי על ההריון, כן פי' רש"י, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע כתב שהיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להן ככה ותאמרנה לא, וטעם ותאמר א"כ הדבר והמכאב, למה זה אנכי בהריון משונ'. ולשון הרמב"ן והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפי' הזה, והנכון כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעול' הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה עכ"ל: לדרש את ה', אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את ה' מאתו (מלכים א' כ"ב ח' וד"ה ב' י"ח ז') וכתיב כי יבא אלי העם לדרש אלהי' (שמות י"ח ט"ו) (הרשב"ם), ורש"י פי' לבית מדרשו של שם (וכן הוא בב"ר), לדרש את ה', להגיד לה מה יהא בסופה, וטען עליו הרמב"ן וכו' ולא מצאתי דריש' אל ה' רק להתפלל כטעם דרשתי את ה' ויענני (תהלים ל"ד ה'), דרשוני וחיו (עמוס ה' ד'), חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ' ג') עכ"ל, והנה אותם שהביא הרשב"ם הם לה' ושייכים להתפלל, ואולי כוונתו במקום שלא נאמר הדרישה רק לה', משא"כ באלו כתוב ג"כ כנוי אל האדם, את ה' מאתו, כי יבא אלי העם לדרש, ויב"ע תרגם, למבעי רחמין, כהרמב"ן, אבל אונקלוס תרגם, למתבע אולפן, כרש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: (כג) ויאמר ה' לה, ע"י נביא (הרשב"ם והראב"ע), וכן פי' רש"י, וכן מתורגם בל"א: שני גוים בבטנך, אל תראי כי צער שלך

שְׁנֵ֤י גֹייִם֙ בְּבִטְנֵ֔ךְ וּשְׁנֵ֣י לְאֻמִּ֔ים מִמֵּעַ֖יִךְ יִפָּרֵ֑דוּ וּלְאֹם֙ מִלְאֹ֣ם יֶֽאֱמָ֔ץ וְרַ֖ב יַעֲבֹ֥ד

גוים ק'

תולדות אהרן שני גוים ברכות כ״ז, ב'. ע״ז י״א, א': ולאם מלאם פסחים מ״ב ב'. מגלה ו'. סוטה מ״א, ב'. סנהדרין ל״ג, א':

תרגו' אשכנזי קלב

זאגען: צווייא פָאלקער זינד אין דיינעם לייבע, צווייא נאציאָנען זאָנדערן זיך פָאָן דיינעם איינגעווייּדע, נאציאָן איזט מעכטיגער אלס נאציאָן, עלטער ווירד דעם יינגערן

תרגום אונקלוס

תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעַיְכִי יִתְפָּרְשׁוּן וּמַלְכוּ

רש״י

ברוח הקדש והוא אמר לה [ב״ר]: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו התו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים [ע״ז י״א]: ושני לאומים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאום יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה [יחזקאל כ״ו] לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של

באור

הוא בשביל שתאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מצער עיבור אחד ודרך נשים לך, ומלת גוים כפלה בה יו״ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא: ושני לאמים, רש״י כ' אין לאום אלא מלכות. ולשון הרשב״ם ושני לאמים מלכיות. כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים (תהלי' קמ״ח י״א), כפל לשון הוא. אבל לאמים (נ״ל שצ״ל אמים), הוא עמים עכ״ל, והנה אנקלוס ויב״ע תרגמו לאמים מלכון, ולדעתי אף פה אין לאומים אלא כפל לשון של גוים, כי יראה שמליצ' נבואיית היא שבאה במאמרים קצרים, מג' וד' מלות, ולכן תהי' מליצת שני גוים ושני לאמים אחת בענין וכפולה במלו' שונו' *), וכן הוא כפול תמיד במליצ' הנביאים למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק (תהלי' ב' א'), אמר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים יזעמוהו לאמים (משלי כ״ד כ״ד), ורבים כן. וכתב רש״י בתהלים (ב' א'), כי מנהג פתר לגוים ולאומים וגוים כלם קרובי ענין, ואולם כבר הודעתיך שאין השמות הנרדפים משותפי ההוראה מכל וכל, כי אם יש לכל אחד מהן הוראה נבדלת בענין, ומלת לאם יאמר על הגוי שעניניו מסודרים ומיוסדים באופן המביא אל ההצלחה המדינית, וזה הוא ענין המלכות, לכן אמרו אין לאום אלא מלכות, בל״א (רייך שטאאט או נאציאָן), כי כל עוד שאין עניני הגוי מסודרים על האופן ההוא לא יקרא (נאציאָן), ומלת גוי ועם כולל גם קבוץ בלתי מסודר, כמו בל״א (פָאלק), ולכן גם המתרגם האשכנזי תרגם לאמים (נאציאָנען), וגוים (פָאָלקער): מלאם, בא רפה הלמ״ד שלא כמנהג להדגש לחסרון נו״ן מן: ורב, ר״ל הגדול בזמן יציאתו לעולם ואף על פי שהזמן מועט קרא את היוצא ראשון רב והשני היוצא אחריו צעיר וכן לא רבים יחכמו (איוב ל״ב ט'), גדולים בשנים: יעבד צעיר, הפעל הקל משרש עבד יאמר לפעמים על העובד ולפעמים על הנעבד אלא שיש הבדל ביניהם כי הנעבד קשור עם ב״ית כמו לא תעבד בו (ויקרא כ״ה ל״ט), א״כ תאמר על העבד עובד אותו ועל האדון עובד בו, ולכן תהיה הכוונה פה על העבד, ועכ״ז תחסר פה מלת את המורה על הפעול, אבל על הרוב הפועל הוא הראשון (חוץ מדברים שאין לספק בהם יבוא הפועל באחרונה ובלא את כמו מים תבעה אש (ישעיה ס״ד א'), שבאש הפועל והמים הפעול, אבנים שחקו מים (איוב י״ד י״ט), אבנים הפעולים ומים הפועלים), ולכן יהיה פה הראשון הפועל שהרב יהיה העובד אל הצעיר, וכן בן יכבד אב (מלאכי א' ו'). ששם בלי ספק הבן הוא המכבד כמ״ש אחר זה. ואם אב אני איה כבודי, וכן ת״א ויב״ע, וכן מתורגם בל״א, ובכוונה מכוונת נכתב המאמר הזה בלתי מבואר לפי שפעמים יעבד הרב את הצעיר לכן היה הפועל ראשון, וכן יהיה אחר שוב שבותינו, ופעם יעבוד הצעיר את הרב כזמנינו בעוונותינו, כ״פ מהר״י אברבנאל, והנה לתשובת דרישתה לא היה צריך לומר רק שני גוים בבטנך ולכן היה צערה גדול, רק מתוך שהנביא התחיל לומר לה גמר ופי' לה כל העתידות: (כד) ללדת, הראוי בקמץ בהפסק ונשאר עם הסגול: והנה

*) שני גוים בבטנך, ושני לאמים ממעיך יפרדו, ולאם מלאם יאמץ, ורב יעבד צעיר:

צָעִיר׃ (כד) וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ (כה) וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ (כו) וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת

ת"א וימלאו׳ ברכות פ"א, ה׳, ז׳: אדמוני פסוקים פ"א, ה׳, ח׳:

תרגום אשכנזי

דיענען : (כד) אלס נון איהרע צייט קאם צום געבערען , דא ווארען צוויללינגע אין איהרעם לייבע : (כה) דער ערסטע קאם העראוים, וואר רָאטה , זיינע גאנצע הויט וויא איין האארנער מאנ-טעל ; אונד זיא נאננטען איהן עשו : (כו) נאכהער אבער קאם זיין ברודער העראוים , אונד זיינע האנד פֿאססטע אן עשו'ס

תרגום אונקלוס

מְמַלְכוּ יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּיד לִזְעֵירָא׃ (כד) וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעָהָא׃ (כה) וּנְפַק קַדְמָאָה סְמוֹק כּוּלֵּיהּ כִּגְלִים דִשְׂעָר וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו׃ (כו) וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי וִידֵיהּ

רש"י

ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה [בראשית ל"ח] שלא מלאו ימיה כי לז׳ חדשים ילדתם: והנה תומים. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן א׳ צדיק וא׳ רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים [ב"ר]: כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי"רא בלע"ז *Floche:* Chose velue, (איין האאריגער געגענשטאנד): ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי

באור

תומם, בכל דבר חדוש רגיל לומר כן, וכן ויהי בבקר והנה היא לאה (בראשית כ"ט כ"ה), כי עד עתה היה סבור שהיא רחל, וכן וייקץ פרעה והנה חלום (שם מ"א ז׳), כי לא היה סבור שהיה חלום עד שניעור משנתו, והמתרגם האשכנזי חבר המאמרים במלות, (אלס, דא). כדרך הווי"ן המחברות ב׳ מאמרים מתיחסי הזמן, ומלת תומים חסרה אל"ף והוטלה תנועתה על התי"ו כמו אם לא שריתיך לטוב (ירמיה ט"ו י"א), שפירושו כמו שאריתיך לטוב, וכן יתן את שלתך (שמואל א׳ א׳ י"ז), ר"ל שאלתך: (כה) ויצא הראשון אדמוני, איננו שם המקרה רק תאר השם, ולכן צריך לבאר ויצא הראשון, והיה איש אדמוני, וכמלא התאר משרש זה גם במשקל אחר, דודי צח ואדום (ש"ה ה׳ י׳), והראב"ע כתב כי היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי, ולא ידעתי מאין לו זאת, כי לא נמצא במקרא אדמון כאשר נמצא אכזר גם אכזרי, ואדמוני נמצא ג׳ פעמים במקרא, א׳ פה, ושני פעמים בדוד (שמואל א׳ ט"ז י"ב וי"ז מ"ב), וכמה שמות תארים נמצאים ביו"ד בסוף תמיד, גם בנו"ן יו"ד ואם מעטים הם בנו"ן יו"ד כמו אוב או ידעני (ויקרא כ׳ כ"ז), וכן פְּלֹנִי אַלְמֹנִי (רות ד׳ א׳), פלני שרשו פלא מלשון כסוי והעלמה, ויאמר כן על האיש ששמו מכוסה ונעלם, ומשפטו בתשלומו, פְּלְאוֹנִי, ולפי שנפל האל"ף נעתק החולם אל הלמ"ד ושוא הלמ"ד אל הפ"א, ונשמט החירק ושניהם תוארים ולא נמצאו בלי יו"ד. כי מה שמצאנו שכול וְאַלְמָן, (ישעיה מ"ז י"א), איננו תאר רק שם המקרה, וכל אלו ממשקל אחד הם, כי בא הפתח במקום החירק להרחבת האל"ף, ואם הולך לזה בעבור שנמצא התאר אדום, היה צריך לומר כי הנו"ן יו"ד נוספים. ולא לשום לו אכזרי לריע ששם היו"ד לבד נוסף, גם נמצאים תוארים נרדפים משרש אחד כמו כָּבֵד וְכָבֵד, אָסִיר וְאַסִּיר, אֶרֶךְ וְאָרוֹךְ, ודומיהם רבים. וכתב הרשב"ם אדמוני רו"ש בלע"ז בל"א (רָאטה): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלע"ז (רש"י), פעללושעדי"א, ובל"א (געפליטט), ונקראת אדרת לחשיבותה וגדולתה משרשו אדר שהוא לשון חוזק וגדולה, ואין מלת שער תאר לאדרת, לפי שאדרת לשון נקבה בעבור התי"ו הנוספת, והראוי להיות כאדרת שעירה. אבל אדרת הוא סמוך אל שער, והטעם אדרת הנעשה משער, כמו כלי עץ, שהוא הכלי הנעשה מעץ. או אדרת בעלת שער ותחסר מלת בעלת, ולא כאשר חשב הראב"ע להפוך הכוונה ולומר כלו שער כאדרת, כי לפ"ז ראוי להיות כאדרת בטעם מפסיק: ויקראו, הקוראים: שמו עשו. אדם עשוי ונגמר בשערו כבן שנים הרבה, וא"ת וקרא בלשון יחיד: (כו) ויקרא שמו יעקב. הקורא או יצחק

בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ (כז) וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ (כח) וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו

ת"א ויצחק מגלה ט"ז, א': ויעקב ב"ב קכ"ג, א':

תרגום אונקלוס

אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלֵידַת יַתְהוֹן׃ (כז) וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָא וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר נָפֵיק חַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּישׁ בֵּית אוּלְפָנָא׃ (כח) וּרְחֵים יִצְחָק יָת עֵשָׂו אֲרֵי מִצֵּידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל וְרִבְקָה רָחֵימַת

תרגום אשכנזי

פֿערזע, אונד ער נאננטע איהן יעקב; יצחק וואר זעכציג יאהרע אלט, אלס זיא געבאָרען וואורדען: (כז) דיא קנאבען וואוכסען העראן, עשו ווארד איין יאגדפֿערשטענדיגער, אונד איין פֿעלדמאַן; יעקב אבער ווארד איין פֿראָממער מאן, דער אין צעלטען וואָהנט: (כח) יצחק

רש"י

כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נולד מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנולד באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנולד ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: (בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו): ויקרא שמו יעקב. הקב"ה (אמר אתם קריתם לבכוריכם שם אף אני אקרא לבני בכורי הב"ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה [יבמות ס"ד] ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: (כז) ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיב' כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"א: יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות [תנחומא]: איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו

באור

אביו: בלדת אתם. אנקלוס וי"ע תרגמו, כד ילידת, השבו הפעל אל רבקה שאינה נזכרת בפסוק, וענינו כמו בלדתה אותם, ויותר נראה להשב אותו אל יצחק הנזכר פה וענינו כמו בלדתו אותם כי פעל ילד יאמר גם על האיש כמו ועירד ילד את מחויאל (בראשית ד' י"ח), ולא אמר הוליד, כי מדבר על זריעת האיש כמ"ש רש"י שם וע"ש בבאורי, והמתרגם האשכנזי באר בלדת (המוליד) אותם, בל"א (אלס איהן זיא געבאהר), ופתר (אלס זיא געבאָהרען וואָרדען), שהוא הלשון היותר מתוקן בל"א: (כז) ויגדלו, ענין תוספת השנים כי יש אחרים ביקר ותבונות: ידע ציד, לצוד ציד להביא, ומלא תרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו: איש שדה. כתרגומו איש נפיק חקל. יוצא והולך תמיד בשדות לצוד חיות ועופות: ויעקב איש תם, הפך מן איש ציד, לא היה בקי לרמות: ישב אהלים, הפך מן איש שדה, ורש"י פי' אהלו של שם ואהלו של עבר, וכן תרגם אנקלוס, משמש בית אולפנא, וכן תרגם יב"ע, והראב"ע כתב ויתכן להיות פירושו כמו ישב אהל ומקנה (שם כ'), וכן פי' הרשב"ם רועה צאן אביו, ואמר אהלי' ל"ר כי יתכן שהיה יושב פעם פה ופעם פה במקום שראה כי יש שם מרעה טוב לצאנו: (כח) כי ציד בפיו, אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק או יביא, ויחסר המעשה, וכן למועד אשר שמואל (שמואל א' י"ג ח'). (פי' אשר נתן שמואל), וה' אותי כגבור עריץ (ישעיה כ' י"א), כמו או שם אותי, ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי

וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ (כט) וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ (ל) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־

תולדות אהרן ויזד סוטה י"א, א' ב', סנהדרין ס"ט א'. ב', ע"ז, ב': ויבא ב"ב ט"ז, ב':

תרגום אונקלוס

יַת יַעֲקֹב׃ (כט) וּבַשֵּׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא עֵשָׂו מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃ (ל) וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי כְעַן מִן סִמּוֹקָא

תרגום אשכנזי

ליבטע דען עשו, דען ער אס פֿאָן זיינעם ווילדפרעט; רבקה אבער ליבטע דען יעקב: (כט) יעקב קאָכטע איינסט איין געריכט. אונד עשו קאם פֿאָם פֿעלדע, אונד וואר אבגעמאטטעט: (ל) דא

רש"י

ומדמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. בצמאה כמה דתימא כי עיפה נפשי להורגים [ירמיה ד'] [ב"ר]: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו

באור

בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המציא לו כאשר אמר איש יודע ציד. והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו של אביו. יכנה האיש במעשהו לתדירותו, וכמוהו שבתך בתוך מרמה (ירמיה ט' ה'). (הכוונה בתוך אנשי מרמה או רמאים) וכן ואני תפלה (תהלים ק"ט ד'). (פי' ואני אתפלל), וכן אמרו בבראשית רבה קופא טבא לפומי' כסא טבא לפומי' (הרמב"ן), ול"נ כי תחסר וי"ו הכנוי כדרכה לפעמים במקור, ויהי כראות את הנזם (בראשית כ"ד ל'). פי' כראותו. ויצחק בא מבוא (שם ס"ב), פי' מבואו, וכן כאן כי ציד בפיו, כי המקור והשם קרובים, וא"ת ארי מצידיה הוה אכיל, וכן פירש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: ורבקה אהבת את יעקב, שהיתה מכרת בתומתו, וגם ממה שאמר הקב"ה ורב יעבד צעיר, ולכן אהבה אותו כאהבו הקב"ה וכדכתיב ואהב את יעקב (מלאכי א' ב'), (ואולי לא גלתה רבקה ליצחק מה שנאמר לה כשהלכה לדרוש את ה', ורב יעבד צעיר), והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתוב לפנינו כי יצחק רצה לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב (הרשב"ם): (כט) ויזד יעקב נזיד, כתרגומו, ובשיל יעקב תבשילא. ולדעת הרד"ק (בשרשים שרש נזד, ובמכלול דפוס קטן דף ק' ע"א), ויזד שרשו גם כן נזד ובא בו הנח תמורת הדגש, כי היה ראוי להיות וַיִּזַּד, כמו מלת נָזִית שהראוי נִזִּית משרש נזז, וכן אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח' כ"ה), הראוי הַתֵּל, אבל לדעת הראב"ע ששרשו זוד והם שני שרשים והפירוש אחד, וכן לא ידון רוחי (בראשית ו' ג'). עם וישב חרבו אל נדנה (ד"ה א' כ"א כ"ז) לדעת קצת הפירשים, ורבים כן, והנה לפי עומק פשוטו לא היו הדברים הנזכרים בפרשה תכופי' זה לזה רק ביניהם עתים ושנים, רק שעיקר כוונת הספור להודיע מכירת הבכורה ליעקב ולכן הקדים להודיע טבע רשעות עשו מנעוריו אשר בחר תמיד בחיי החפשית כפרא למוד מדבר ומאס בעול הירא' ועבודת האל, שהוא סבה למכירת הבכורה. והשמיט איזה דברים שאינם עקריים לספור זה. והודיע איך בא אל מכירת בכורתו והסבה הקרובה, ואמר בפעם אחת אירע שכשבשל יעקב איזה תבשיל והוא בא מן השדה עיף ויגע ונתאוה לאכול ממנו ובעבור רעבתנותו מכר בכורתו, ותבין עפ"ז כוונת המתרגם האשכנזי במה שהוסיף מלת (איינסט): והוא עיף, עיקר הנחת המלה הזאת על העייפות, ולפי שהעיף צמא למים קראו בדרך השאלה לצמא עיף ואע"פ שאין בו ענין העייפות כ"א ענין הצמאה לבד כמו שאמר וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישעיה כ"ט ח'), וכן הארץ הצמאה שלא ירד מטר עליה, בארץ ציה ועיף בלי מים (תהלים ס"ג ב'), נפשי כארץ עיפה לך סלה (שם קמ"ג ו'), כצל סלע כבד בארץ עיפה (ישעיה ל"ב ב'), ופי' כאן הראב"ע שהיה רעב וצמא, ויורה ע"ז תאותו אל הנזיד, ואנקלוס וי"ע תרגמו משלהי. וכן מתורגם בל"א: (ל) הלעיטני, אין לו דומה במקרא, אבל במשנה שנינו אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותם, והנה רש"י פי' אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה, והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש לעט פי' לפי ענינו האכילני, אבל אנקלוס וי"ע תרגמו לשון טעימה שהוא רק מעט

הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ (לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ (לב) וַיֹּאמֶר

שפראך עשו צו יעקב: לאס מיך דאָך פאָן דיזעם רעָטהען געריכטע קאָ-סטען, דען איך בין אבגע-מאטטעט. דארום נאננטע מאן איהם אדום: (לא) יעקב שפראך: פערקויפע מיר אויך זאָ פאָרט דיינע ערסטגעבורט: (לב) דא שפראך עשו: זיהע! איך

תרגום אונקלוס

סַמּוּקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם׃ (לא) וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבִּין כְּיוֹם דִּילְהֵן יָת בְּכֵרוּתָךְ לִי׃ (לב) וַאֲמַר

רש"י

היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם: (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרי' במועד קטן אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה מג' ועד ז' משיב ואינו שואל וכו' ברש"י ישן): (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותם ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך

באור

ונראה פירושם כי כן דרך המבקש מתנת חנם שלא לבקש אלא מעט, ועל פיהם תרגם המתרגם האשכנזי (קאָסטען): מן האדם האדם הזה, היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו דומות אל שרקהו בבגדים אדומים, ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום, ודרך אדם הממהר לשאול מחבירו כופל את דבריו: על כן קרא, הקורא: שמו אדום, הוא אדמוני ונתאוה לאכול אדום, ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו, ולשם בזיון קראו לו כן, כי לענו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש: (לא) מכרה כיום את בכורתך לי, פשוטו כעת הזאת, וכן ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שמואל א' ט' כ"ז), אתו כהיום תמלאון אותו (שם י"ג), קטר יקטרון כיום החלב (שם ב' ט"ז), ולנו בשת הפנים כיום הזה (דניאל ט' ז') (הרמב"ן), וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש יום, כי יאמר יום על העת, ופעמים יבוא עליו כ"ף האמתי, וכן פי' הרשב"ם. ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' ע"פ אנקלוס כיום שהוא ברור, פי' הכ"ף לדמיון והרמב"ן פי' דעת אנקלוס באופן אחר ע"פ נוסח אחר אשר מצא ע"ש ואין רצוני להאריך. וכתב עוד הרמב"ן ויש אומרים כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ תאכל, וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פי' המחיר ואין זו דעתי עכ"ל. אבל הרשב"ם מפרש כן ופי' כי המאכל הוא לעדות ולקיום כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל (בראשית ל"א מ"ו), לקיום ברית בין לבן ליעקב, וכן פי' ר"ע ספרנו. והנה מכרה יצא מדרך חבריו כי הוא מגזרת פְּעוֹל וראוי להיות בקמץ חטף כמו מן זְכוֹר זָכְרָה ומן שָׁמוֹר שָׁמְרָה ובא בחירק ע"ד אותן שהן מגזרת פְּעַל כמו מן שְׁכַב שִׁכְבָה עמי (בראשית ל"ט ז'), ומן שְׁלַח שִׁלְחָה הנער (שם מ"ג ז'): (לב) הנה אנכי הולך למות, בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המלאים שם דבים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה לי להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו, כך פי' אבי הרב רבי מאיר מ"כ (הרשב"ם), ואין לבכור מעלה רק אחר מיתת אביו, ואולי ימות קודם אביו. וכן פי' הראב"ע והרמב"ן: (לג) השבעה לי, מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש, השבועה תמלא חסרונו (ר"ע ספורנו): וימכר את בכרתו, בדמים, ואח"כ ויעקב נתן לעשו וגו' כמנהג

עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ (לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ (לד) וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

כו (א) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־

ת"א הנה סוטה י"ג ב'. ב"ב ט"ז, ב': וימכר ברכות ז', ב': עדשים ב"ב טז:

תרגום אונקלוס

עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵיל לִמְמָת וּלְמָה דְנַן לִי בְּכֵרוּתָא׃ (לג) וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּילְהֵן וְקַיֵּים לֵיהּ וְזַבִּין יָת בְּכֵרוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב׃ (לד) וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵים וְתַבְשִׁיל דִּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יָת בְּכֵרוּתָא׃

כו (א) וַהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דִּי הֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוָת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃

תרגום אשכנזי

געהע דאָך צום טאָדע. וואָצו ניטצט מיר דיא ערסטגעבורט? (לג) יעקב שפראך: שוועֶרע מיר אַלזאָ דארויף, ער שוואָר איהם: אונד פֿערקױפֿטע זיינע ערסטגעבורט דעם יעקב: (לד) יעקב אבער, גאב דעם עשו, בראָד אונד איין געריכט לינזען. דיזער אס, טראנק, שטאנד אויף, אונד גינג דאַפֿאָן. זאָ פֿעראכטעטע עשו דיא ערסטגעבורט:

כו (א) עס וואר הונגערסנאָטה אים לאנדע, אויסער דער ערסטען הונגערסנאָטה, וועלכע אין דען צייטען

רש"י

למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום:

כו (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת

באור

בני אדם לקיום דבר (הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר כי מכר לו את בכורתו במחיר: (לד) ויבז עשו את הבכרה, לפי שלסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכרתי לקח, לכן הקדים כאן להודיע שטותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה, אבל לבסוף היה מתחרט (הרשב"ם), אבל לפי פשוטו אינו אלא כלל שאחר הפרט כמנהג הכתובים על הרוב, וכן מתורגם בל"א. והראב"ע אמר שסבת בזותו הבכורה היא בעבור שראה כי אין לאביו עושר, ומשך הכתובים המכחישים אותו בכח אל סברתו, ולמען לא יתנגדו לו הכתובים יצטרך לומר שהיה לו עושר והעני ושוב העשיר וחזר והעני, אמנם הרמב"ן ז"ל בטל טענותיו בדברי טעם ע"ש:

כו (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה, והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם נס גדול, ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה (הרמב"ן וכן פי' הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר שהיה דעתו ללכת למצרים עד שאמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה: אל אבימלך מלך פלשתים, לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך, ודעת אונקלוס שהיה בנו (הרמב"ן), ור"ל להלן בפסוק ויאמרו ראו ראינו וגו' בינותינו בינינו ובינך, ת"א בן אבהתנא וכו', וכן נמצא בספר הישר שהיה בנו ונקרא בן מלך ואביו מת לתקופת השנה אחרי מות שרה והמליכו את בנו בן שתים עשרה שנה וקראוהו אבימלך כמשפטם אז לעשות בגרר: וילך יצחק אל אבימלך, כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע

פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ (ב) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה
וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ (ג) גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת
וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי
אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם

ת"א גור סנהדרין קי"א, א': כי לך שבת קי"ח, ב':

אברהם'ס געוועזען. דא רייזטע יצחק צו אבימלך דעם קאָניג דער פלשתים, גען גרר: (ב) דער עוויגע ערשיין איהם אונד שפּראך, רייזע ניכט העראב גען מצרים, וואָהנע אין דעם לאנדע וועלכעס איך דיר אנצייגען ווערדע: (ג) האלטע דיך אין דיזעם לאנדע אויף, זאָ וויל איך מיט דיר זיין, אונד דיך זעגנען. דען דיר אונד דיינעם זאאמען, וויל איך דיזע לענדער אללע איינגעבען, אונד דען אייד האלטען, דען, איך דיינעם

תרגום אונקלוס

(ב) וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר לָא תֵּיחוֹת לְמִצְרָיִם שְׁרֵי בְּאַרְעָא דִּי אֵימַר לָךְ׃ (ג) דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וַאֲבָרֵיכִינָּךְ אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וַאֲקַיֵּם יָת קְיָמָא דִּי

רש"י

מצרימה כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ

באור

בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואף על פי כן לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזכרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אכי לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך (הרמב"ן): (ב) שכן בארץ אשר אמר אליך, אין טעם שיאמר בבת אחת שכן בארץ אשר אמר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאמר אליך בכל פעם ופעם על פיה' תסע ועל פי ה' תחנה וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתי' כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו' (יהושע י"ג ג') (הרמב"ן), ולי נראה עוד להוסיף על דבריו, (ואולי תהיה גם כוונתו כן) שהיה בענין הזה ג' צווים א' אל תרד מצרימה כלל אפי' לגור שם דרך ערא׳ עד עבור ימי הרעב ב' שכן בארץ אשר אמר אליך היא מארץ קרית הארבע או באר שבע (לפי מה שהוכחתי למעלה שאיננה מארץ פלשתים) שהם מארץ שבעת עממים ממש וצווהו לשכן שם כל ימי חייו ואחר עבור ימי הרעב ישוב לשם מארץ פלשתים, ולפי שלא היה הצווי הזה לעשותו מיד לכן לא פי' לו הארץ רק אמר אשר אומר אליך אחר עבור ימי הרעב, ובלי ספק מה שנאמר להלן ויעל משם באר שבע היה ע"פ צווי השם ואף שקיצר הכתוב, ג' גור בארץ הזאת, היינו בארץ פלשתים שהיה שם אז תהיה רק כגר בארץ אחרת ולא בקביעות דירה רק עד אחר עבור ימי הרעב, ומפרש ואומר כי לך ולזרעך אתן כל הארצות האל, ר"ל כי גם ארץ פלשתים אתן לך משא"כ ארץ מצרים איננה בכלל המתנה: (ג) האל, האלה: והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך, אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור על השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ולאברהם אין לו זרע אחר בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הולך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובזרעו לא בעשו ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחזק שבועה ולכך תמיד יאמר בתור' הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב (דברים ל"ד ד'). אשר נשבעת להם בך (שמות ל"ב י"ג), כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אע"פ שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (ויקרא כ"ו מ"ב), כי כלם בעלי ברית לאלהים, ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ

תרגום אשכנזי

פֿאטער אברהם געשוואָ־רען: (ד) דיינען זאאמען וויל איך מעהרען זאָ פֿיל אלס שטערנע אם הימ־מעל, אונד וויל דיינעם זאאמען אללע דיזע לענ־דער איינגעבען: זאָ דאס זיך מיט דיינעם זאאמען זעגנען זאָללען, אללע פֿאָלקער דער ערדע: (ה) צור בעלאָהנונג, וויל אברהם מיינער שטיממע געהאָרזאם וואר, אונד מיינע פֿאָרשריפֿט בעאָבאכטעטע, נעמליך מיינע

אָבִיךָ׃ (ד) וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ (ה) עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי

ת"א עקב יומא כ"ח, ב'. נדרים ל"ב, א'. קדושין פ"ב, א':

רש"י

כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' [בראשית מ"ח] ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה [במדבר ה' כ"ז] שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי [ישעיה ס"ה] שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על האזהרות שבתורה כגון

תרגום אונקלוס

קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם אֲבוּךְ׃ (ד) וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ (ה) חֲלָף דִּי קַבֵּיל אַבְרָהָם לְמֵימְרִי וּנְטַר מַטְּרַת מֵימְרִי

באור

(בראשית כ"ב י"ח), ויהיה פי' הכתוב והקמותי לך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכ' בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך (שם כ"ח י"ד) (הרמב"ן): (ה) עקב אשר שמע אברהם בקלי, על העקידה דכתיב אשר שמעת בקלי (שם כ"ב י"ח): וישמר משמרתי, כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמר (שם י"ז ט'): מצותי, כגון מצות שמנה ימים דכתיב כאשר צוה אתו אלהים (שם כ"א ד'): חקותי ותורתי, לפי עיקר פשוטו הניכרות כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימן (פי' כל הפסוק הזה מהרשב"ם), והנה עם שיפה ונאה פסוקים מכוונים, אין כל פירושו זה מכוון כי פסוק ואתה את בריתי תשמר חוזר על כל הפרשה במסכת אחריו שנאמר בה ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר, וכן פסוק כאשר צוה אתו אלהים חוזר על כל הפסוק ההוא וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים, ובלא"ה מצות שמנת ימים אין בה ענין לבדה כ"א בקשר עם מצות המילה, ורש"י מפרש משמרתי, גזירות להרחקה כמו שניות לעריות ושבות לשבת, מצותי, דברים שהשכל מחייב בהם כמו גזל ושפיכות דמים, חקותי, דברים שאין בהם טעם כמו אכילת חזיר ולבישת שעטנז, ותורתי, תורה שבע"פ עכ"ד, והוא ע"ד חז"ל שאמרו קיים אברהם אבינו כל התורה עד שלא נתנה, ועיין בפי' הרמב"ן מה שפלפל בחכמה על זה, ואין רצוני להאריך, וסוף דבריו הם אלה, ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי, אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע"ז וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו, מצותי, ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה, חקותי, ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצוות את בניו ואת ביתו בהם, ותורתי, המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהם תורה להן עכ"ל, וז"ל המתרגם האשכנזי. (והנראה בכתוב הזה שענינו כמו שזכרנו פעמים רבות, כלל ואחריו פרט ויהיה משמרת שם כולל לכל מאמר המודיע לאדם חובת המעשה שעליו לעשות, והוא מצטרף למצוה חקה ותורה, שאם יצא החיוב ההוא מפאת רצון המצוה, פעמים שנתחייב לשומרו מאמת יראת הגדולה והכבוד, כמשמרת האב על בן ויקרא מצוה, ופעמים שיהיה זה מחמת יראת העונש, כמשמרת האדון על העבד והמושל על העם, ויקרא חקה או גזירה, ואם יהיה כמשמרת המורה על תלמידו שלא יצא בו החיוב מפאת רצון המצוה, כי אם מצד הטובה שיש בו לעושהו, שהמורה יורנו הדרך אשר יבחר

וְתוֹרֹתָי׃ שני (ו) וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ (ז) וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ (ח) וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃

געבאָטע, מיינע געזעטצע, אונד מיינע לעהרען : (ו) אלזאָ בליב יצחק אין גרר: (ז) ווען דיא שטאדט־לייטע זיך נאך זיינער פֿרויא ערקונדיגטען, שפראך ער, זיא איזט מיינע שוועסטער: דען ער פֿירכטעטע זיך, צו זאגען, זיא איזט מיינע פֿרויא, דיא שטאדלייטע מאָכטען מיך אומברינ־גען, אום רבקה וויללען, דען זיא איזט שאָן פֿאָן אנ־געזיכט: (ח) אלס ער נון לאנגע צייט דא וואר, שויעטע אבימלך קאָניג דער פלשתים, איינסט דורכ'ס פֿענסטער: אונד זאה, דאס יצחק מיט

תרגום אונקלוס

פִּקּוּדֵי קְיָמַי וְאוֹרָיְתָי׃ (ו) וִיתֵיב יִצְחָק בִּגְרָר׃ (ז) וּשְׁאִילוּ אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל עֵיסַק אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר אֲחָת הִיא אֲרֵי דְחֵיל לְמֵימַר אִתְּתִי דִּלְמָא יִקְטְלוּנַנִי אֱנָשָׁא אַתְרָא עַל רִבְקָה אֲרֵי שַׁפִּירַת חֵיזוּ הִיא׃ (ח) וַהֲוָה כַּד סְגִיאוּ לֵיהּ תַּמָּן יוֹמַיָּא וְאִסְתְּכֵי אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי מִן חֲרַכָּא וַחֲזָא וְהָא יִצְחָק מְחָאֵיךְ עִם רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃

רש"י

שניות לעריות ושבות לשבת [יבמות כ"א]: מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להכתב כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני [ב"ר]: (ז) לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא [בראשית כ']: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו

באור

להגיע אל ההצלחה, יקרא תורה. והנה כל פקודי השם הם מצד האמת מצות וחקות ותורות, כי ימצא בהם החיוב לאדם משלש פנות האלו יחד, מצד יראת הכבוד וגדולת המצוה, מצד יראת העונש מאת אדון כל, ומצד שהם כלם עצות מאת המטיב להגיע על ידם אל האושר האמתי, ואולם בבחינת האדם המצווה לעשותם. פעמים שיתגלה בהם יותר ענין המצוה, ויתעורר האדם לעשותם מפאת יראת הגדולה, ופעמים שיתעורר עליהם מצד יראת העונש, ויש שיתברר לו בהם עצת ה' לטובתו. ולזה תמצא לפעמים שישתמש בעל הלשון בשמות האלו בלי הבדל וכוונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה, אין ביניהם הבדל כלל, ופעמים שיכוין אל ההבדל שזכרנו, בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם פעמים שיקבל להשיג ענין אחד, ויקבלו מפאת ענין אחר שיש בו) עכ"ל, וכן נראה שהוא דעת בעל הטעמים שהטעים משמרתי בז"ק, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ו) וישב יצחק בגרר, עשה כאשר צוהו השם ולא ירד למצרים רק נתישב שם עד עבור ימי הרעב: (ז) וישאלו וגו', שעורו וכששאלו אנשי המקום על אשתו היה אומר תמיד אחותי היא, וכן מתורגם בל"א: לאשתו. על אשתו או בעבור אשתו, כמו אמרי לי אחי הוא (שם כ' י"ג): אחתי הוא. ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי (הרמב"ן): כי יָרֵא, פעל עבר לבנות פָּעֵל כמו ויהי כי זָקֵן יצחק (שם כ"ז א'): לאמר אשתי. היא: פן יהרגני, שעורו כי אמר פן יהרגני, כמו ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני וגו', ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני וגו' (שם מ"א נ"א ונ"ב): על רבקה, על אודות רבקה, וכן תרגם יב"ע על עיסק רבקה: (ח) ארכו לו שם הימים, מלת ארכו פעל עומד ופירושו כי היה זמן גדול שם והוא האריך ימים שם

(ט) וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ: (י) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־

וייבער פרויא רבקה שערצטע: (ט) דא ריף אבימלך דעם יצחק אונד שפראך, זיהע! זיא איזט דיינע פרויא, וויא האסט דוא דען זאגען קאֶננען, זיא איזט מיינע שוועסטער? יצחק אנטוואָרטעטע איהם, וויל איך גערואכט האבע איך מאֶכטע איהרענטוויללען אומקאָממען: (י) דא שפראך

רש"י

ולא נזהר להיות כשגר: וישקף אבימלך וגו'. ראהו משמש מטתו (י) אחד העם. המיוחד בעם זה

תרגום אונקלוס

(ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא וְאֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא אִתְקְטֵיל עֲלַהּ: (י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מַה דָּא עֲבַדְתְּ לַנָא כִּזְעֵיר פּוֹן שְׁכִיב

באור

והימים ארכו לו, ולא נזהר להיות כשגר: מצחק, עיין מ"ש בפ' וירא בפסוק ותצחק שרה (שם י"ח י"ב), והנה פה ענינו לשון שעשוע ושמחה, כן פי' הרד"ק בשרשים שרש צחק, וכן ת"א מחאיך וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א. והרשב"ם פי' מצחק תשמיש כדכתיב בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי (שם ל"ט י"ז), ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי (שם י"ד), וכן פירש"י, אבל אף אם יהיה לפעמים כנוי לשעשוע התשמיש, מצד הצניעות והבושת, שדרכן לכנות עניני המשגל, מכל מקום אין צורך להוציאו ממשמעותו הכללי ולומר שהיה אבימלך רואהו משמש מטתו, כי אם שראהו שוחק ומשעשע (טערלען בל"א), עם רבקה, וכן לא יעשה נבון כמוהו, כי אם עם אשת חיקו: את רבקה, עם רבקה: (ט) אך הנה אשתך הוא. פירושו אבל ועניננו אין זה כי אם זה כלומר איננה אחותך כמו שאמרת אבל הנה אני רואה כי היא אשתך: פן אמות עליה, ע"י המתית, ור"ל אהרג: עליה, בעבורה: (י) כמעט, כלומר קרוב היה הדבר לשכב אחד מן העם עם אשתך אחר שאתה אמרת אחותי היא, וכן כמעט נטיו רגלי (תהלים ע"ג ב'). קרוב הייתי לנטות רגלי: ושכב, הוא עבר מורכב עם עתיד וכן והבאת עלינו אשם כי הוי"ו היא וי"ו החבור ולא וי"ו המהפכת לעתיד כי בא פעל עבר לפניו, ועיין בהקדמה ובפרשת ויחי בפסוק ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'): אחד העם. רש"י פי' המיוחד שבעם זה המלך, וכן ת"א ויב"ע, אבל לא ידעתי מדוע תלה הבאת האשם דוקא בשכיבת המלך את אשתו הלא גם בשכיבת אחר את אשת איש כבר הביא אשם במה שאמר אחותי היא, ואולי הכוונה בדברי אבימלך כי אף אם משכיבת אחר לא נתיראת כי ידעת שרבקה לא תתרצה לשכב עם אחד ברצון' ומן האונס לא יראת כי מי הוא זה אשר יעוז לעשות זאת ולא ירא מעונש המלך כי אף שלא נחשב להם שכיבת הפנוי' לעון של זמה וזנות, מ"מ חמס הוא לענות' ולאנס' על כרחה, אבל מדוע לא יראת פן יקחנה המלך בעל כרחה בחשבו שהיא פנויה, ועל החמס מי יאמר לו מה תעשה. ואולי לא נחשב זה חמס למלך, או יאנס בו יצרו לעשות חמס, ונכון הוא מ"ש הרא"ם דאל"כ והבאת עליו אשם מיבעי ליה, אבל לפי מה שכתבתי בפ' בראשית על כאחד ממנו (שם ג' כ"ב) כי אין הפרש בין אֶחָד לאַחַד, רק בענין הסמיכות והנפרד, ר"ל שאֶחָד על הרוב מורכב בטעם ואַחַד דבוק אל המלה שאחריה ולא כענין הסמיכות האמיתי, אשר כל המדקדקים אמרו שמורה דוקא על הקנין, כי מצאנוהו עם מ"ם אחריו, והמורה על הקנין לא יתחבר עם המ"ם, רק הכוונה שבא באמצע המאמר ועל הרוב תבא עוד מלה או מלות אחר אַחַד השייכות אליו ולא אחר מלת אֶחָד, ולכן נאמר ואתם תלקטו לאַחַד אֶחָד בני ישראל (ישעיה כ"ז י"ב), הנה לאַחַד איננו סמוך אל אֶחָד, רק הוא באמצע המאמר, ואֶחָד, הוא סוף המאמר כי בני ישראל חוזר על ואתם כאלו אמר ואתם בני ישראל תלקטו לאחד אחד, ולכן בא אחד בטעם מפסיק יותר מן תלקטו,

זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃ (יא) וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת

אבימלך, וואס האסט דוא אונס געטהאן? וויא לייכט העטטע איינער אוים דעם פֿאָלקע דיינער פֿרויא בייאגעוואָהנט, זאָ העטטעסט דוא איין פֿערשולדען אויף אונס געבראכט: (יא) אבימלך ליס דעם גאנצען פֿאָלקע פֿאָלגענדעס בעקאננט מאכען: ווער דיזעם מאן אָדער זיינער פֿרויא ליידעס

תרגום אונקלוס

דְּמִיַּחַד בְּעַמָּא עִם אִתְּתָךְ וְאַיְתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא׃ (יא) וּפַקֵּיד אֲבִימֶלֶךְ יָת כָּל עַמָּא לְמֵימַר דְּיַנְזֵק לְגַבְרָא הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ

רש"י

המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת עלינו אשם: (יב) בארץ

באור

רק הוא כענין הסמיכות אשר כתבתי בהקדמה, שהמלה או המלות שאחריו הם באור לו ויתכן להיות עם מ"ם וזולתה, והכונה אחת היא אַחַד העם או אֶחָד מהעם. וכן תרגם המתרגם האשכנזי פה כמו אחד מהעם יהיה מי שיהיה, ולכן מצאנו את אַחַד הנערים (שמואל א' ט' ג'), ויען אֶחָד מהנערים (שם ט"ז י"ח), והכונה אחת להם, אבל המשקל המבורר הוא להיות אֶחָד בסוף המאמר או כשהוא נושא והמלה שאחריו נשוא, כמו והיה אֶחָד חטאת והָאֶחָד עלה (ויקרא י"ד כ"ב) ואַחַד באמצע המאמר או כשהמלה שאחריו באור לו, והוא כדמיון סמיכות ואיננו סמיכות ממש ולכן יבוא לפעמים גם אֶחָד באמצע המאמר ואַחַד בסוף המאמר, ושניהם אֶחָד וְאַחַד ממשקל אחד הם ממשקל פָּעָל בפלס זָנָב שָׁבָת, רק לפי שלא יבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה לכן ישתנה לסגול כמו מן אַחִי נאמר אֶחָי ולא אַחָי, וכן את השעיר הֶחָי (ויקרא ט"ז כ'), הראוי בפתח הה"א כדין ה"א הידיעה כמו השעיר הַחַי (שם כ"א), ונשתנה לסגול בעבור הקמץ שאחריו, ובבוא אֶחָד באמצע המאמר ויסמך למלה שאחרי' אשר תבארהו וישתנה הקמץ לפתח כמשפט, אז ישוב הפתח הראשון למקומו, ולפי שאַחַד יבוא באמצע המאמר שהוא כדמיון הסמיכות, לכן לא נמצא לעולם עם ה"א הידיעה, אבל תבוא על מלת אֶחָד, והוא ג"כ דעת הראב"ע וכן הוא דעת מהר"י עמדן בספר לוח ארש. ורָאיתי מי שאומר שהם שני משקלים דהיינו אֶחָד משקל פָּעָל ואַחַד משקל פֶּעֶל ובא בפתחין בעבור החי"ת כמו שַׁחַר לַהַט בַּעַל, והיה נראה לומר כן בעבור שבא הרבוי אֲחָדִים, בהשתנות הפתח הראשון לשוא כמו מן בֶּגֶד בְּגָדִים. ומשקלים הדגושים לא ישתנו כמו גַּנָּבִים, אבל באמת איננו כן כי משקל פֶּעֶל תמיד מלעיל. ומלת אַחַד תמיד מלרע ואולי לא נמצא היחיד מן אחדים ולא הרבוי מן אַחַד, ויותר נראה לומר כי יש לשמות המספר סגולה לעצמן בנטייתם ומשקלים מיוחדים להם כמו שלא נמצא מש' פְּעוּלָה ונמצא במספר שְׁמֹנֶה. וכאשר יש להם סגולה לעצמן בהוראת המין שבא הזכר בתוספת ה"א והנקבה בלי ה"א ובמספר שמונה לזכר בקמץ ולנקבה בסגול הפך משאר השמות, כן מלת אַחַד הוא משקל בפ"ע שבא מלרע ועכ"ז איננו מהדגושים ולכן ישתנה לשוא בריבויו: (יא) הנגע, לרעה. וכן תרגם יב"ע דיקרב לגיס, וא"ת דינזק תרגם הכוונה ולא המלה. וכן מתורגם בל"א: (יב) בארץ ההוא, אע"פ שאינה

תרגום אשכנזי

טהוט, דער זאָלל אומגעבראַכט ווערדען: (יב) יצחק זאָעטע אין דיזעם לאנדע, אונד ערווארב אין דעמזעלבען יאהרע דען אנשלאג הונדערטפאַך: זאָ זעגנעטע איהן דער עוויגע; (יג) דער מאן נאַהם צו, ווארד איממער גראָפער אונד גראָסער, ביז ער זעהר גראָס וואר: (יד) ער האַטטע קליינעס פֿיה אונד רינדפֿיה, אונד שטארקען אקקערבויא: זאָ דאס דיא פלשתים איהן בענײדע-

יוּמָת׃ (יב) וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ שלישי (יג) וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃ (יד) וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים׃

תרגום אונקלוס

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ (יב) וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃ (יג) וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל וְרָבֵי עַד דִּי רְבָא לַחֲדָא׃ (יד) וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא

רש"י

ההיא. אע"פ שאינו חשובה כארץ ישראל עלתה כארץ שבעה גוים [ב"ר]: בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון [ב"ר]: בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך [ב"ר]: (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אובדוי"נא *Ouvraigne:* Ouvrage, (ארבייט, ווערק) עבודה משמע עבודה אחת. עבדה משמע פעולה רבה:

באור

חשובה כארץ ישראל עלתה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההוא, אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): מאה שערים, שם ענין שיעור ואומד ופירושו שמצא במה שאסף מאה חלקים יותר ממה ששערו בני אדם שיצא מן הזרע ההוא כגון שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציא מאה כורין, וחז"ל אמרו אומד זה למעשרות היה. ונכון הוא גם לפי פשוטו כי האבות קיימו לתת המעשר לעובדי השם כאשר מצאנו באברהם ויתן לו מעשר מכל (בראשית י"ד כ'), וביעקב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (שם כ"ח כ"ב), ובלי ספק גם יצחק קיים מצוה זאת כאשר קבלה מאביו וממנו קבלה יעקב לקיימה ג"כ: ויברכהו ה', הוא כלל שאחר הפרט כמו שמתורגם בל"א. או היא ברכה אחרת בשגר אלפיו ועשתרות צאנו: (יג) ויגדל האיש, בעשר, וכלמד מעניינו: וגדל, לדעת הראב"ע הוא פעל עבר לגזרת פָּעֵל כמו יָרֵא זָקֵן, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש גדל הוא מקור (מהדגוש והראוי גַּדֵּל וכפל הדגש כמו אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח' כ"ה), ובא הנח תמורתו כן הוסיף בעל מכלל יופי בדבריו, ואולי מצא כן בפירושו לספר בראשית, אבל במכלול (ד' קטן דף י"ז ע"א), כ' ואפשר שיהיה המקור ג"כ פָּעֵל, ושם כוונתו על המקור מבנין הקל ע"ש). או הוא תואר, והנכון לדעתי כדעת הראב"ע, כי המקור מבנין הכבד בשרש זה הוא יוצא וענינו לגדל אחרים כמו אחל גַּדֶּלְךָ (יהושע ג' ז'), חוץ מהזרות לבוא הנח תמורת הדגש עם שנמצאו מעטים כמוהו. ובאמת המלות המוסגרות לא מצאתי בס' השרשים רק במכלל יופי, ואולי העתיקם מפי' הרד"ק לספר בראשית כ"י בבא לידו וגם לפרש שהוא תואר הוא זרות בל' להצדו עם וילך שהוא פעל עבר מהופך מעתיד ע"י הוי"ו. או עם הלוך שהוא מקור, אבל לדעת הראב"ע יחוברו ג' עברים על נכון עם שהא' הוא עבר מהופך מעתיד והב' עבר בעצם, ענינם אחד, וגם נגינת הטעם מורה שאין הלוך וגדל מחוברים רק וילך הלוך, ומלת וגדל חוזרת על וילך: ועבדה רבה, עבודת שדה וכרמים, כי שם עבדה עבודת קרקע היא, הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרד"ק בשרשים שרש

(טו) וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי
אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם
פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר: (טז) וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־
עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד: (יז) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק
וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם: (יח) וַיָּשָׁב

טען: (טו) אללע ברוננען, וועלכע דיא קנעכטע זיינעס פֿאטערס געגראַבען האטטען, אין זיינעס פֿאטערס אברהם'ס ציטען, פֿערשטאָפּפֿטען דיא פלשתים, אונד פֿיללטען זיא אן מיט ערדע: (טז) ענדליך שפּראַך אבימלך צו יצחק: ציהע פֿאָן אונס הינוועג, דען דוא ביזט אונס פֿיל צו מאָכטיג וואָרדען: (יז) יצחק גינג אלזאָ פֿאָן דאַ וועג: שלוג זיינע צעלטען אויף אין דעם גרונדע גרר, אונד בעזעטצטע זיך דאזעלבסט: (יח) יצחק ליס דיא וואססערברוננען, דיא מאן צו זיינעס

תרגום אונקלוס

וְנִיתַי תוֹרֵי וַעֲבִידָה סַגִּי וְקַנִּיאוּ בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי: (טו) וְכָל בֵּירִין
דִּי חֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוּנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי
וּמְלוֹנוּן עַפְרָא: (טז) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אֵיזֵיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי
תְקֵיפְתָּא מִנָּנָא לַחֲדָא: (יז) וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא
דִגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן: (יח) וְתַב יִצְחָק וַחֲפַר יַת בֵּירָא דְמַיָּא דִּי

רש"י

(טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפור. הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום וקודם שנסע יצחק

באור

עבד שנקראו תבואות האדמה על שם העבודה שעובדין אותה: עֲבֻדָּה, לשון רש"י ועבדה רבה, פעולה רבה בלשון לע"ז אובדיי"נא עבודה משמע עבודה אחת עבדה משמע פעולה רבה עכ"ל, ונראה שצ"ל אובר"אשי בלע"ז עבודה אחת בלע"ז אובר"ע (ווערק בל"א) ופעולה רבה תקרא אובר"אשי (בל"א ארבייט), וכתב הרמב"ן ויזכיר הכתוב עשרו במקנה הצאן ומקנה הבקר ועבדה רבה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא וזה טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות בידך גדול מבית המלך עכ"ד: ויקנאו, קל הנו"ן ומשפטה להדגש: (טו) סתמום פלשתים, שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והולך לכתוב זה בשביל שכשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), וכן פירש"י שהם הבארות הנזכרות להלן שחזר וחפרן, והרמב"ן הקשה ע"ז וכתב שהן בארות אחרות ע"ש: (טז) כי עצמת ממנו, יותר ממנו: (יז) בנחל גרר, העמק שנגרים בו המים יקרא נחל ואף על פי שאין בו מים יקרא ג"כ נחל כי המקום הוא הנקרא נחל. ופעמים יש בו מים, והרמב"ן כתב כי נחל גרר שם מקום, ואינו נראה כי להלן אמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל, בפתח המורה על ה"א הידיעה, ולא תבוא ה"א הידיע' על שם עצם פרטי, גם ממה שכתוב ויריבו רעי גרר ומה להם לריב בעבור המרעה של עיר אחרת, אלא ודאי שהנחל הוא העמק ששייך אל גרר, ושם רעו רעי גרר את מקניהם בנחל, וכ"מ מפירש"י. עוד כתב או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכו' והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי אינה ממלכותו אע"פ שהיא בארץ פלשתים עכ"ד, ויתכן שלא הקפיד רק ישב בעיר המלוכה אבל הרשהו לישב בכל ארץ פלשתים. ולכן אמר לו לך מעמנו ולא אמר לו לך מארצנו. ויכוון גם כן שאמר לו אבימלך בבואו לחדש עמו הברית וכאשר עשינו עמך רק טוב והיינו שהרשהו לדור בכל ארצו אף אחר ששלחו מעיר המלוכה: (יח) וישב יצחק ויחפר וגו', אותן הבארות שחפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום אחרי מות אברהם, חזר עתה יצחק וחפרן: בְּאֵרֹת,

יִצְחָק וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר
חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם
פְלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא
לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן
אָבִיו׃ (יט) וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל
וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃ (כ) וַיָּרִיבוּ
רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ
הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי
הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ׃ (כא) וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת
וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה׃

תולדות אהרן ויחפרו ברכות כ"ו, ב': מים חיים שם שם: ויריבו סנהדרין קי"ח, א':

פאטערס אברהם'ס צוי־טען געגראבען, אונד דיא פלשתים נאך אברהם'ס אבלעבען, פערשטאפפט האטטען, ווידער אויפ־גראבען; אונד נאננטע זיא מיט נאמען, וועלכע איהנען זיין פאטער געגע־בען האטטע: (יט) אויך גרובען דיא קנעכטע יצחק'ס אים גרונדע, אונד פאנדען דאזעלבסט איינע קוועללע לעבענדיגעם וואססער: (כ) אלליין דיא הירטען אויס גרר צאנק־טען מיט יצחק'ס הירטען, שפראכען נעמליך: אונ־זער איזט דאז וואססער; ער נאננטע דאהער דען ברוננען, עשק (צאנק־ברוננען), דען זיא האט־טען מיט איהם געצאנקט; (כא) זיא גרובען איינען אנדערן ברוננען, אבער אויך איבער דיזען שטריטטען זיא. דאהער נאננטע

רש"י

מנגד חוז וחפרן: (כ) עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. כוסימנ"ט (הינדערונג):

תרגום אונקלוס

חֲפָרוּ בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוּנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּקְרָא לְהֵן שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי הֲוָה קָרֵא לְהֵן אֲבוּהִי׃ (יט) וַחֲפַרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּנַחְלָא וְאַשְׁכַּחוּ תַמָּן בֵּירָא דְּמַיִין נָבְעִין׃ (כ) וּנְצוֹ רַעֲוָתָא דִּגְרָר עִם רַעֲוָתָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִּי לָנוּ מַיָּא וּקְרָא שְׁמָא דְבֵירָא עֵיסֶק אֲרֵי אִתְעַסְּקוּ עִמֵּיהּ׃ (כא) וַחֲפַרוּ בֵּירָא

באור

הנפרד והסמיכות שוה בו, ומצאנו עוד שישתנה בסמיכות. בְּאֵרֹת בְּאֵ ת חמר (שם י"ד י'),

ועיין מ"ש שם דעתי בזה: ויקרא וגו' כשמת וגו', כדי שלא יוכל אדם לערער עליהן: (יט) באר מים חיים, שהם נובעים תמיד, וכבר כתבתי למעלה כי כל באר היא שמימי' נובעים ומים חיים הוא לתוספת באור, והוצרך הכתוב אל התוספת הזה לומר שלא היו המים מתמצית הנחל, כאשר אמרו רועי גרר המריבים עלי' (כפי' הרמב"ן להלן), כי אם מים חיים הנובעים ממקורם במקום ההוא: (כ) לנו המים, הראוי לומר לנו הבאר, ויתישב לפי' הרמב"ן ז"ל והטעם לומר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימלו שם ומתמציתם ימלא הבור והנחל יתמעט בהם (כי לדעתו הי' שם נחל מים), והנה הם שלנו ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר מים חיים לאמר כי הי' מקור נובע מים חיים ואין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו עכ"ל: עשק, בסי"ן וההתפעל ממנו כי התעשקו עמו, ואין לו ריע במקרא אבל בדברי רז"ל וילאו עליה עשיקים פי' מערערים לומר שלי הוא, והוא קרוב מענין עסק בסמ"ך הידוע גם הוא מדברי רז"ל שהוא ענין הטרידה ועבות המחשבה אל דבר, ובדש"י כ"י עסק ערעור, איטערמי"שטרא בלע"ז והוא בל"א (לו טהון מאכען): (כא) שטנה, כלומר לשטן הם לנו כי בכל אשר אנחנו חופרים הם מריבים עמנו, ולשון רש"י כוסימנ"ט, ובדש"י כ"י כוסימ"נט, והוא בל"א (שאדען, הינדערונג): (כב) ויחפר, בלשון יחיד מוסב על יצחק, והכוונה שלוה

(כב) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ׃ רביעי (כג) וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע׃ (כד) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ (כה) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר׃ (כו) וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת

ער איהן שטנה (פֿערהינ־דערונגס־ברוננען): (כב) ער ריקטע פֿאָן דא וועג, גרוב איינען אנדערן ברוננען, איבער וועלכען זיא ניכט שטריטטען. דיזען נאננטע ער, רחבות (פֿרייאהייטסברוננען), דען ער שפראך: נון האט אונס דער עוויגע רוים געמאכט, אונד וויר ווערדען ווידער צונעהמען אים לאנ'ע, (כג) פֿאָן דא גינג ער הינ־אויף נאך באר שבע: (כד) דער עוויגע ערשין איהם אין דערזעלבען נאכט, אונד שפראך: איך בין דער גאָטט דיינעס פֿאטערס אברהם'ס, פֿירכ־טע ניכטס! דען איך בין מיט דיר, אונד וויל דיך זעגנען, אונד דיין זאאמען מעהרען אום מיינעס דיע־נערס אברהם'ס וויללען: (כה) ער בויעטע דאזעלבסט איינען אלטאר, אונד בעטעטע אים נאמען דעס עוויגען, שלוג דא זיין צעלט אויף, אונד דיא קנעכטע יצחק'ס גרובען דאזעלבסט איינען ברונ־נען: (כו) אבימלך קאם פֿאָן גרר צו איהם, אונד דאז געפֿאָלגע זיינער פֿערטרויטען, וויא אויך זיין

תרגום אונקלוס

אֻחֲרִי וּנְצוֹ אַף עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָה׃ (כב) וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן וַחֲפַר בֵּירָא אֻחֲרִי וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ רְחוֹבוֹת וַאֲמַר אֲרֵי כְעַן אַפְתֵּי יְיָ לָנָא וְנִפּוֹשׁ בְּאַרְעָא׃ (כג) וּסְלֵיק מִתַּמָּן לִבְאֵר שָׁבַע׃ (כד) וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ לָא תִדְחַל אֲרֵי בְסַעְדָּךְ מֵימְרִי וַאֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגֵּי יַת בְּנָךְ בְּדִיל אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ (כה) וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וּפְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ וּכְרוֹ תַמָּן עַבְדֵי יִצְחָק בֵּירָא׃ (כו) וַאֲבִימֶלֶךְ אֲזַל לְוָתֵיהּ מִגְּרָר וְסִיעַת רַחֲמוֹהִי וּפִיכֹל

רש"י

(כב) ופרינו בארץ. כתרגומו וניפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיע' מרחמוהי סיעת מאוהביו. ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת

באור

לחפור, ושנים הראשונים כאמר ויחפרו מוסב על עבדי יצחק: ולא רבו עליה. לפי שנתרחק ממרעיתם דכתיב ויעתק משם: ויאמר כי עתה. פי' לפי שאמר וגו' וכן מתורגם בל"א: ופרינו בארץ, כתרגומו וניפוש בארעא, והוא עבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו, וכן מתורגם בל"א: (כג) ויעל משם באר שבע, כי היה מתיירא מהם שכן מוכיח שא"ל הקב"ה אל תירא כי אתך אנכי כמלא שבי' מתיירא (הרמב"ן), וכבר הארכתי בזה כי באר שבע איננה סמוך לפלשתים רק לחברון ולכן נאמר ויעל כי ההולך אליה מארץ פלשתים הסמוכה לים המערבי נקרא עולה, ואף שכבר נתרחק מגרר אל הנחל, ואח"ז נאמר ויעתק משם, עכ"ז נתיירא לשכון עוד בכל ארצו ויצא מארצו: (כד) אל תירא כי אתך אנכי, בעבור שהבריחו אבימלך מעליו בקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתיירא פן יוספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר

מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ׃ (כז) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃ (כח) וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה

תרגום אשכנזי

תעערפיהרער פיכל: (כז) דא שפראך יצחק צו איהנען, ווארום קאָממט איהר צו מיר? דא איהר מיך דאָך האססעט, אונד מיך פאָן אייך וועגגעטרי־בען האבט: (כח) זיא אנטוואָרטעטע, וויר האַ־בען געזעהען, דאס דער עוויגע מיט דיר איזט, דא בעשלאָססען וויר, עס זאָלל איין אייד ציין צווישען אונס, נעמליך צווישען אונס אונד דיר, אונד

תרגום אונקלוס

רַב חֵילֵיהּ: (כז) וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מָה דֵין אֲתֵיתוּן לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן: (כח) וַאֲמָרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַּם כְּעַן מוֹמָתָא דַּהֲוָת

רש"י

אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הולך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים כמו יש לפותרו בלשון הראשון ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאין תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מצר [תהלים ס'] ושכורת ולא מיין [ישעיה נ"א]: אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראה

באור

תאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים ריעיו (הרמב"ן): (כה) ויכרו, חפרו וכן אשר כריתי לי (שם נ' ה'), וכן כי יכרה (שמות כ"א ל"ג), כרה שחת (משלי כ"ו כ"ז): (כו) ואחזת מרעהו, בב"ר ר' יהודה אמר אחזת מרעהו היה שמו, ורבי נחמי' אמר סיעת מרחמוהי, והנה דעת רבי יהודה היא דעת המסורת שאמרה עליו לית, שום בר נש, אך המסורת היא רק על מלת אחזת, ומרעהו פירושו אוהבו כמו רֵעֶה המלך (מלכים א' ד' ה'), ומ"ם מרעהו איננה לשמוש מן, רק היא מאותיות האמנת"ו הנוספות לפעמים על השמות והוא בלידי כמו שלשים מֵרֵעִים (שופטים י"ד י"א), לְמֵרֵעֵהוּ אשר רעה לו (שם כ'), ויהי' הכנוי הבא בלשון יחיד על נכון, ודעת רבי נחמי' היא דעת אנקלוס, ור"ל שהלך עם חבורת אוהביו, ונקראת חברת האיש אחוזה לפי שנאחזים בו ולא יפרדו ממנו בלכתו ובבאו, ויהי' לפ"ז רעהו כמו רעיו, שלא כמנהג כינוי הרבים, ונמצא לו ריע, מגן גבוריהו (נחום ב' ד'), כמו גבוריו, ויתכן שיהי' שם המקרה (זיינער פריינדשאפט, זיינער העדערנשאפט בל"א), וכן פירש"י והרשב"ם וכן מתורגם בל"א, אבל בענין המ"ם של מרעהו חלוקים הם הרשב"ם עם רש"י כי לפי דעת רש"י היא משמשת במקום מן, ואחזת איננ' סמוכה למרעהו כי לא תבוא על המ"ם סמיכות, ונמצאים כמוה עזרת מצר (תהלים ס' י"ג), ושכרת ולא מיין, (ישעי' נ"א כ"א), והוא מפרש כן דעת האנקלוס מרחמוהי מאוהביו, והולך לזה שלא תהי' משמעותו שכל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא הי' לו אלא סיע' אחת של אוהבים, אבל דעת הרשב"ם היא שהמ"ם נוספת על השם, ואחזת סמוך אליו, והביא גם הוא ראי' מן האנקלוס, ואולי דעתו כי גם בדלמי תהי' המ"ם נוספ' על השם ויהי' השם מרחמא ולרבים מרחמי, וכ"ה בגמ' דשבת (דף ל"ג ע"א), אבל חנואתא כפיפי אחי ומרחמי אבל בזיוני לא אחי ולא מרחמי, או אפשר אין כוונתו להביא ראי' מן האנקלוס רק על מלת ואחזת שפי' חבור' ואיננה שם עצם פרטי: (כז) ואתם שנאתם אתי, כתבנו כמה פעמים כי בא מלת הכינוי קודם הפעל עם הכינוי לחזק הענין ולעורר הכוונה על האיש אשר אליו ישוב הכינוי, וכן פה מדוע באתם אלי לבקש אהב' ובריח, ואתם לא כן חשבתם עד הנה כי שנאתם אתי: (כח) ראו, בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך, רש"י פי' האלה אשר בינותינו מימי אבוך תהי גם עתה בינינו ובינך וכן פי' הרשב"ם. וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע ולכן תרגמו תהי, תתקיים, והנה לפי פירושם תחסר ה"א הידיעה במלת אלה גם מלת אשר, אמנם לפי המתרגם האשכנזי יהיה ביני ובינך בא על מלת בינותינו, וכן נרא' מפשטות הכתוב כי באה מלת בינותינו בשני מיני רבוי ולכאורה היה די באחד מהם, ואולם אלו אמר

בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃ (כט) אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה

תרגום אונקלוס

בֵּין אֲבָהָתָנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ׃ (כט) אִם תַּעְבֵּיד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא דִּי לָא אַנְזֵיקְנָךְ וּכְמָא דִּי עֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד

וויר וואָללען איין בינדניס מיט דיר צערשניידען: (כט) ראס דוא אונז ניכטס באָזעס טהוסט. זאָ וויא וויר דיך ניכט בעריהרעט, אונד דיר ניכטס אלס גוטעס געטהאן, דא וויר דיך אין פֿרידען ציהען

רש"י

ראינו. ראינו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם

באור

תהי נא אלה בינינו לבד היה משמע או בינו ובין אחזת מרעהו או בינו ובין יצחק, והכוונה שתהיה האלה בין אבימלך ואחזת מרעהו מצד אחד ויצחק מצד השני, לכך אמר בינותינו בשני דבורים, דהיינו בינינו מצד אחד ובינך מצד השני, ויתפרש תהי כפשוטו כמו שאמר אח"כ ונכרתה ברית עמך, ואין צורך לה"א הידיעה ולא למלת אשר: (כט) אם תעשה עמנו רעה, לא תעשה עמנו רעה, ועיין מ"ש בפ' וירא (כ"א כ"ג), בפסוק אם תשקר לי ופ' שלח לך (במדבר י"ד כ"ג), בפסוק אם יראו את הארץ ובמתורגם בל"א: כאשר לא נגענוך, להרע לך: וכאשר עשינו עמך רק טוב, מלת לא עומדת במקום שתים כאלו אמר ובעבור שלא עשינו עמך רק טוב, וכמוהו כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים תאבד לעד (תהלי' ט' י"ט), פי' תקות עניים לא תאבד לעד, וכן מתורגם בל"א, ול' הרמב"ן וטעם לא נגענוך שלא נפתה לבנו על אשתך ליגע באחד מהם כל' הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בצוותנו את העם להשמר מהם ושלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום, וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנה אינו נראה שירא מלך פלשתים שלא יצא עליו יצחק למלחמה אשר הבטיחם אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרעו את זרענו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנבא עתה עמך באלה לאחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו (דברים כ"ט י"א), ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו וקבל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקר לי ולניני ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך וחשב כי אפשר שיחיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו עכ"ל. ואין דבריו נראים לי בזה שאמר שפחד פן יכבוש מלכותו בידו החזקה, כי חלילה לאברהם מעשות זאת וה' אמר לו בפירוש ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה (בראשית ט"ו ט"ז), ולא הרשה לו לקחתה עד בא העת המוגבל' ממנו ית'. ואפי' ארץ האמורי ומכ"ש ארץ פלשתים שאינה מעיקר א"י, ומדוע יתאוה אברהם לזה והוא יחיד עם בניו ובני ביתו האם יחפוץ למלוך או למשול בעמים, חלילה לחשוב זאת על עבד ה'! כי אף אם לזרעו הוצרכה הבטחת הארץ, לפי שהיו עם גדול ורב בצאתם ממצרים, וכן הבטיח ה' אל אברהם להרבות זרעו כעפר הארץ וככוכבי השמים לכן הבטיח לו לתת להם גם את הארץ לשבת שם חפשי מעבודת מלכי עמים אחרים כדי לעבוד שם את ה', אבל אברהם ויצחק די להם במאכל אחד ושדה אחד או שנים לצורך בני ביתם, וכאשר התפלל יעקב ואמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש (שם כ"ח כ'), ואף כי ברכם ה' ונתן להם עושר גדול עד שהיה לאברהם שי"ח עבדים וכן יצחק

תרגום אשכנזי

געחייסען; יעטצט ביזט דוא איין געזעגנעטער דעס עוויגען! (ל) ער מאכטע איהנען איין גאסטגעבאָט, זיא אסען אונד טראנקען: (לא) שטאנדען דעם מאָר־גענס פריה אויף, אונד איין יעדער לייסטעטע דעם אנדערן דען אייד; יצחק בעגלייטעטע זיא,

בְּרוּךְ יְהוָה׃ חמישי (ל) וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ (לא) וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר
וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק

רש"י

את (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה. ע"ש הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר

תרגום אונקלוס

טַב וְשַׁלַּחְנָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַיְיָ: (ל) וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ: (לא) וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיִּימוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן יִצְחָק וַאֲזָלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם: (לב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל עֵיסַק בֵּירָא דִּי חֲפַרוּ וַאֲמַרוּ

באור

היה עשיר מאבימלך וזהו תוספת טובה אשר השפיע ה' לאהבי שמו. לא שהם התפללו על זה, ומכ"ש שירצו לקחת בחרבם ארץ אחרת כנגד רצון השם, ואם נלחם אברהם עם ארבעת המלכים לא היה זה אלא להצלת לוט בן אחיו. ואפילו השבי אשר לקח מן המלחמה שמותר מן התורה וגם לפי נימוסי כל הדתות, וע"פ רשיון מלך סדום שנתן לו במתנה גמורה ואמר לו תן לי הנפש והרכש קח לך, ועכ"ז אמר לו אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ואם ידע אבימלך מהבטחת הארץ לאברהם ידע ג"כ מאמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה, ולכן לדעתי לא היתה פחדו רק בעבור זרעו פן יפרו זרע יצחק את הברית בעבור שהוא החל בהפרת הברית כמ"ש הרמב"ן בתחלה ובזה דבריו נכונים, וכ"ל לפרש מאמר עשינו עמך רק טוב, שנראה שאיננו מאמר אמיתי כי אף אם לא עשו עמו רעה לקחת את שלו, מ"מ לא יתיחס השילוח מארצם להטבה עד שיאמרו שלא עשה עמו רק טוב, ולכן אומר שבאמת הקנאה לא היתה רק מאנשי הארץ והמלך וכסאו נקי וגם שרי המלך הקרובים אליו כמו פיכל ואחזת לא קנאו אותו, ולכן נאמר ויקנאו אתו פלשתים, והמלך ברצותו קנאת העם כי רב הוא. נתיירא פן בקנאתם באש עברתם ימרדו גם במלך ויעשו רעה עם יצחק, ולכן לטובת יצחק אמר לו לך מעמנו, ולא אמר לו לך מארצנו, כי לא שלחו מארצו רק מעיר המלוכה שלא ירגזוהו המקנאים ותשכח קנאתם מלבם, ולכן נתישב יצחק בנחל גרר שהוא מארץ פלשתים (שלא כדעת הרמב"ן), וכאשר ראה שגם שם רבו עמו על הבארות. יצא מארצו לבאר שבע שהוא ארץ כנען ממש. וכראות אבימלך שיצחק יצא מכל ארצו את אשר לא צוה ולא עלתה על לבו. אז נתעורר לבוא אליו לחדש הברית כי אמר אולי חשב יצחק שכוונתו היתה לרעה באמרו לך מעמנו והוא המקנא, ואמר לו אם תעשה וגו' וכאשר עשינו רק טוב (במה שאמרנו לך מעמנו והטובה היא) ונשלחך בשלום. כדי שלא יפגעו בך אנשי הארץ המקנאים. והנה בענין הבארות אשר רבו עליהן ולא הזכיר זאת יצחק לאבימלך. אולי קיצר פה הכתוב, וכ"ל עוד לומר שלא גזלו ממנו הבארות רק שרבו עליהן ובאו בטענ' לאמר לנו המים, והוא טען כנגדם עד שהודו לו או השוו עמו שגם הם ישקו שם צאנם, ולכן נאמר באברהם אשר גזלו עבדי אבימלך (לעיל כ"א כ"ה). וכאן לא נאמר רק ויריבו, רבו. גם מדוע יקרא יצחק שמות לבארות שביד אחרים. ואין לפרש ויקרא, הקורא, ולא יצחק, כי בבאר הב' מפורש ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו. הוסב הדיבור אל יצחק או אל אחד מעבדיו ואל יקשה בעיניך מדוע חפר עוד באר אחרת, כי חשש פן ירבו עוד עליה או אולי לא הספיקו לו ולהם המים, ואל יהי דבר זה חידוש בעיניך שהבארות נשארו לו כי כן מצאתי בתרגום יב"ע בפסוק ויריבו, וכלו רעותא וכו' והוה לבו מן שמיא ויבשת ובכן אהדרו יתה ליצחק וכו': אתה עתה ברוך ה', שב למעלה, עתה אנו שואלים ממך אתה ברוך ה' שלא תעשה עמנו רעה וגו' ולשון הרשב"ם כמו כן כרות ברית עמנו ושלחתנו בשלום כמו שעשינו לך, אתה שאתה ברוך ה', דוגמת בא ברוך ה' שכתוב בלבן, וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום עכ"ל, ולדעת המתרגם האשכנזי באורו באנו אליך לכרות ברית עמך כי ראינו שאתה כעת ברוך ה': (לא) וישלחם, לשון לוי', וכן

וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ (לב) וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃ (לג) וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס (לד) וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי

אונד זיא רייזעטען אין פריעדען פאָן איהם: (לב) נאָך אן דעמזעלבען טאגע, קאמען יצחק'ס קנעכטע, אונד בעריכטעטען איהם, וועגען דעס ברוננענס, וועלכען זיא געגראבען: שפראכען צו איהם: וויר האבען וואססער געפונדען: (לג) דיזען ברוננען נאננטע ער שבעה: דאַרום איזט דער נאמען דער שטאדט באר שבע, ביז אויף דיזען טאג: (לד) אלס עשו פירציג יאהרע אלט

תולדות אהרן ויהי יומא כ"ח. ב'. מגלה ט"ו א', כ"ח א':

תרגום אונקלוס

לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא׃ (לג) וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּאֵר שֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (לד) וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא יַת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיַת בָּשְׂמַת בַּת אֵילֹן

רש"י

שנאמר יכרסמנה חזיר מיער [תהלים פ'] החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן

באור

תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א: (לב) על אדות הבאר אשר חפרו, הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם מאתו בשרוהו כי מצאו מים, וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוה כן האב והבן (הרמב"ן), ופי' כן לפי דרכו שבאר שבע היא בארץ פלשתים, ואין דעתי כן כאשר הוכחתי למעל'. והראב"ע כתב נקרא כן על ב' דברים או היא עיר אחרת, וכן כתב הרשב"ם ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה (מלכים א' י"ט ב') עכ"ל. אבל אין זו ראיה מכרעת שיש עוד עיר אחרת ששמה באר שבע. כי דרך הלשון הוא לבאר לפעמים בתוספת באור, ורבים כמוהו, וכבר פירשתי בפ' וירא כי הבאר של אברהם היתה בארץ פלשתים ובעבור שגזלוה ממנו הלך לו משם לארץ כנען. וע"ז נתעורר אבימלך ללכת אליו לארץ כנען ושם כרתו הברית ולא אצל הבאר ולכן נאמר שם על כן קרא למקום ההוא באר שבע, ולא נזכר שם קריאת שם הבאר כי לא היה שם באר, רק הויכוח שביניהם היה על עסק הבאר שגזלו ממנו, לכן קראו כן שם המקום הוא, והבט וראה כי לא נזכר שם עד היום הזה, וכאן כתוב עד היום הזה, ושם נאמר על כן קרא, וכאן לא נזכר אבל העיר קרא רק על כן שם העיר. ויהיה הענין כי אברהם קרא כן המקום ההוא אבל לא נתחזק השם ההוא להשאר לדורות כן עד שאירע שם ג"כ דבר יצחק עם אבימלך אז נתחזק השם ההוא בפי כל לקרא' כן עד היום הזה, ולא הוצרך יצחק לקראה כן כי זכרו כולם שכבר נקראת כן מימי אברהם אביו. ור"ע ספורנו פי' שאברהם קרא באר שָׁבע בקמץ על שם השבועה בלבד, ויצחק קרא באר שֶׁבע בסגול ע"ש מספר השבע בארות שחפר אברהם ויצחק (לפי חשבונו), ואין דבריו נכונים כי הקמץ הוא בעבור האס"ף ועקרו שֶׁבַע והוא משקל פֶּעֶל והפתח להרחבת העי"ן כמו סֶלַע מֶלַח. אבל אם היה עיקר השם בקמץ השי"ן ראוי להיות גם הבי"ת בקמץ שָׁבָע ע"מ דָּבָר חָכָם כי משקל פָּעָל לא נמצא בשמות כלל: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה, ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם, להודיענו בא מה שכתוב אחריו ויהי כי זקן יצחק:

תרגום אשכנזי

וואר, הייראטהעטע ער יהודית, טאָכטער דעס חתין בארי, אונד בשמת, טאָכטער דעם חתין אילן:
(לה) דיזע מאכטען יצחק אונד רבקה פֿיל הערצלייד:

הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ (לה) וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס

רש"י

ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מרת רוח. לשון המראות רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיסו לעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"א [ב"ר]:

תרגום אונקלוס

חִתָּאָה: (לה) וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה:

באור

יהודית, שם (העלם ולא תאר כמו יהודי) ולא הוליד ממנה (הראב"ע), כי להלן בסיפור יחוס בני עשו לא נזכר לה בנים, וכן סופר בס' הישר שמתה בלי בנים זכרים רק ב' בנות היה לה: בשמת. ולהלן בסיפור יחוס בני עשו נאמר ואת עדה בת אילון החתי, והיא היא כי היה לה שני שמות ובמקרא נמצאים למאות כן, כ"כ הראב"ע. ובספר הישר סופר כי לא לקחן בעת אחת רק את יהודית לקח בהיותו בן ארבעים שנה, ואת בשמת לקח אחר כ"ב שנה אחר היותו בן ס"ב שנה ועשו קרא שמה עדה לאמר כי עדה ממנו הברכה בעת ההיא, ואין הכחשה מן הכתוב הזה שאמר שלקחן שתיהן בהיותו בן ארבעים שנה, כי בן ארבעים שב על התחלת הלקיחה: (לה) ותהיין מרת רוח, כל אחת ואחת היתה מרת רוח ליצחק ולרבקה כלומר מחלפת ומשנה רצונם. ומלת מרת לדעת רבי יהודה חיוג (כפי מה שהביאו הרד"ק בשרשים שרש מרר) שרשו מרר וכענין לב יודע מָרַת נפשו (משלי י"ד י'), ושם המ"ם בקמץ חטף והרי"ש בגושה לחסרון אות הכפל (שלא כמנהג כי הרי"ש איננה מקבלת דגש), והוא שם, ובא כאן החולם במקום הק"ח (תולדתו) והדגש, והסכים כן הראב"ע, אבל לדעת הרד"ק (בשרש הנזכר ובשרש מרה) שרשו מרה מענין מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה ס"ג י'), שהוא לשון הקנטה והכעסה ודקדוק המלה פי' הרשב"ם היטיב וז"ל: מרת רוח. כמו מן עושֶׂה לזכר, יאמר עושָׂה דברו (תהלים קמ"ח ח') לנקבה, וכשהוא דבוק יאמר עושַׂת כן יאמר מן מורה לשון ממרה, מן ימרֶה את פיך (יהושע א' י"ח) יאמר מורָה לנקבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח, קונטרד"יאנץ, (ובלשון אשכנז ווידערשפענסטיג), אבל לב יודע מרת נפשו הטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון מרורות, אבל זה מלאפום (ר"ל חולם הוא לשון פועל ומגזרת כי מרו מריתי (איכה א' כ'), מחטופי למ"ד פעל עכ"ל. ולפי דעתו הוא בינוני לנקבה והוא סמוך כמו חולַת אהבה (ש"ה ב' ה'), וכתב עוד הרד"ק בשרש מרה או יהיה שם בפלס ולדבר אל ה' תועָה (ישעיה ל"ב ו') עכ"ל, וכוונתו שיהיה מורה שם המקרה (בל"א איין ווידערווילען), ולא נצטרך להוסיף ולומר כל אחת מהן, כי יתכן לומר על שתיהן שהיו למרת רוח וכמוהו נפרש אל תהי מרי (יחזקאל ב' ח'). שהוא שם המקרה, וכן פירש"י משרש מרה ומלשון הכעסה, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, אלא שהשבו מלות מרת רוח מן היחידה אל הרבות כדרכם לתרגם כפי הכוונה ולא כהוראת המלה, (ובל"א מתורגם הערצלייד), שגם הוא שם המקרה, והראב"ע עם שהביא בתחלה שי"א מלשון סורר ומורה נטה מן הפירוש הזה בלי טעם וסבה, אל הפי' האחר שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש, ולי נראה כי טבע מליצת הלשון יורה שהאמת כפירש"י והרשב"ם והרד"ק כי ההרגשות שבכללם המרירות והמתיקות שייכות אל הנפש אשר יפורש לפעמים כפי הענין על הנפש המתאוה, אבל ההפעליות שמהם הכעס והרצון שהמה כוחות הנפש השכלית הנקראת על הרוב במקרא רוח, וכענין שנאמר אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב י"ב י'), אמר בשאר החיים נפש, ובאדם רוח, עם שעל דרך ההשאלה תקרא גם הבהמיה רוח כמו ורוח הבהמה (קהלת ג' כ"א), (אנחנו על הרוב נדבר) יתיחסו אל הרוח, ולכן מה שהוא משרש מרר יחובר עם מלת נפש, כמו ושדי המר נפשי (איוב כ"ז ב'), וכל איש מר נפש

כז (א) וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי׃ (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי׃ (ג) וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ

ת"א ותכהין ב"ק נ"ב א': ויקרא עקדה שער ב':

כז (א) אלס יצחק אלט װארד, אונד זיינע אויגען צו טריבע װאורדען, זעהען צו קאָננען: ריף ער זיינען עלטעסטען זאָהן עשו, שפראך צו איהם: מיין זאָהן! דיזער שפראך: היר בין איך! (ב) יענער שפראך: איך װערדע נון זעהר אלט, אונד װייס דען טאָג מיינעס טאָדעס ניכט: (ג) זאָ נים נון דיין יאגדגערעטהע, דיין געהענגע, אונד דיינען באָ-

תרגום אונקלוס

כז (א) וַהֲוָה כַּד סֵיב יִצְחָק וְכַהֲיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יָת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: (ב) וַאֲמַר הָא כְעַן סֵיבִית לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְאֵימוּת:

רש"י

כז (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ז). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר ר' יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כמבואר דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כמותה

באור

(שמואל א' כ"ג ב'). נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כ"ז ז'), על מר נפשי (ישעיה ל"ח ט"ו), במר נפשי (איוב ז' י"א וי' א'), במר נפש (יחזקאל כ"ז ל"א), אנשים מרי נפש (שופטים י"ח כ"ה), כי גבורים המה ומרי נפש (שמואל ב' י"ז ח'), למרי נפש (משלי ל"א ו' ואיוב ג' כ'), בנפש מרה (איוב כ"א כ"ה), כי מרה נפש כל העם (שמואל א' ל' ו'), כי נפשה מרה לה (מלכים ב' ד' כ"ז), והיא מרת נפש (שמואל א' א' י'), מרת נפשו (משלי י"ד). ונמצא ואלך מר בחמת רוחי (יחזקאל ג' י"ד), אמר ואלך מר על הגוף המחובר עם הנפש החיונית, ויחס החמה אל הרוח, ראית בכל אלה כי המרירות תתיחס לנפש כאשר מצאנו שגם המתיקות תתיחס אליה כמו מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי ט"ז כ"ד), ומה שבוא משרש מרה כמלא מחובר אל הרוח פעמיים כמו מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה ס"ג י'), כי המרו את רוחו (תהלים ק"ו ל"ג), ולכן יהיה גם מרת רוח כשני חבריו משרש מרה ומענין הכעסה והקנטה, וכתב הרשב"ם לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה לכך הולך לפרש תחלה עכ"ל: ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות ע"ז (ב"ר):

כז (א) זקן, פעל עבר לגזרת פעל: ותכהין עיניו, מן הזקנה כמו שמצינו בס' שמואל (א' ג' ב'), ועיניו החלו כהות ועניינו הקמוט והעצור כי הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין כי יגבר עליהם היובש ותחלש הראות, וכוונת הכתוב לדעת המתרגם האשכנזי כן הוא, כאשר זקן יצחק וכהו עיניו, אז קרא לעשו וגו', ותהיה מלת ויהי משמשת גם למאמר ותכהין עיניו מראות ואז נשלם התנאי, ולכן בא בסופו האתנח, ומן ויקרא הוא תחלת תשובת התנאי, והוי"ו מחברתו אל המאמר הקודם המתיחס אליו בזמן, כאשר כתבנו כמה פעמים: (ב) הנה נא, כמו עתה, כן פי' הראב"ע וכן ת"א ויב"ע והמתרגם האשכנזי, והרשב"ם פי' לשון בקשה והוא רחוק פה: לא ידעתי יום מותי. כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין שהיה ביעקב ובמשה. כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר (ר"ע ספורנו): (ג) שא, רש"י פי' ע"פ ב"ר לשון השחזה, אבל אונקלוס ויב"ע תרגמו סב, וכן מתורגם בל"א: נא, אונקלוס ויב"ע תרגמו לשון עתה וכן מתורגם בל"א, ויש לפרשו לשון בקשה, ולא יהיה כפול בלשון: כליך, יתכן היותו שם כלל, כלי זיין שאתה רב בהם. והפרט

וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִדה: (ד) וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת: (ה) וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו

ציד ק'

תרגום אשכנזי

גען; געהע הינאויס אויף דאז פֿעלד, עריאגע מיר איין ווילדפרעט: (ד) מאכע מיר שמאקהאפֿטע געריכטע, וויא איך זיא גערן האבע, אונד ברינגע מיר, דאז איך עססע; דאמיט דיך מיינע זעעלע זעגנע, בעפֿאָר איך שטערבע: (ה) רבקה האָרטע עס, אלס יצחק מיט זיינעם זאָהנע עשו רעדעטע; נון גינג עשו אויף דאז פֿעלד, ווילדפרעט צו יאגען, אונד

תרגום אונקלוס

(ג) וּכְעַן סַב כְּעַן זֵינָךְ סַיְפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא: (ד) וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִי רְחֵימִית וְתָעֵיל לִי וְאֵיכוּל בְּדִיל דִּי תְּבָרְכִינָּךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֵימוּת: (ה) וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה:

רש"י

ששנינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה [ביצה כ"ח] חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה [ב"ר]: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל:

באור

תליך וקשתך, ותליך האשפה התלויה באזור האדם ששם החצים, וכן פי' הרשב"ם וכן תרגם יב"ע, או הוא הסייף כמו שתרגם אנקלוס סייפך כי גם הוא נתלה, ונחסר וי"ו השרש מן תליך כמו אדם שת אנוש (ד"ה א' א' א'), והמתרגם האשכנזי מתרגם (געהענגע) כלל כל מה שתולה האיש באזורו האשפה והחרב, והוא פרט למלת כליך, ולכן בא כליך בלשון רבים, ותליך בלשון יחיד כי הוא שם יחיד כולל, ושרשו תלה, והנפרד תְּלִי בפלס שְׁבִי פְּרִי שהכנוי מהם ושבה שֶׁבְיְךָ (שופטים ה' י"ב), ממני פֶּרְיְךָ נמצא (הושע י"ד ט'), וכ"כ דעת בעל הטעמים שהם ז"ק במלת כליך, ואם היו שלשתם שמות פרטיים ראוי להיות תליך מחוברי' במרכא טפחא כמו אדם שת אנוש, אדם במרכא שת בטפחא. כי על הרוב בשלש שמות יחוברו ב' הראשונים בטעם: וצא השדה, אל השדה כתרגומו לחקלא, ונחסר לפעמים הלמ"ד או מלת אל: (ד) מטעמים, ענין הטעימה שיטעם אדם בפיו ואינו אוכל ממנו ומעביר על גרונו כי אם מעט, וכן אמרו רז"ל מטעמת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום הנה כי הטעימה בפה או בלשון בלבד שיקח אדם בקצה לשונו ויטעם כדרך הטועמים, ורבי יונה חלק מהם בענין אכילה ומהם בענין טעימה, והנכון כי כלם מענין טעימ' ופירוש ולא טעם כל העם לחם (ש"א כ"ד), אפי' טעם ואין צריך לומר שלא אכל, ולפי שהחיך טועם מיני המאכלים כמו שאמר וחיך אכל יטעם לו (איוב י"ב י"א), אמר פה ועשה לי מטעמים כלו' תבשיל שיטעם החיך מטעמי מיני התבלין הטובים (רד"ק בשרשים שרש טעם), ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (שמאקהאפֿטע געריכטע), ואנקלוס ויב"ע תרגמו תבשילין: בעבור תברכך נפשי, היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור, ונרא' שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תצלח והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי הלך לדרש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק. או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי מאת ה' טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה, או הם סבות מאת ה' כדי שיתברך יעקב וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות (הרמב"ן): (ה) ורבקה שמעת, היתה שומעת:

הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא׃ (ו) וְרִבְקָה
אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה
שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו
אָחִיךָ לֵאמֹר׃ (ז) הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־
לִי מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי
יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃ (ח) וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע
בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ׃ (ט) לֶךְ־
נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי
עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים
לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃ (י) וְהֵבֵאתָ

היים צו ברינגען: (ו) רבקה אבער שפראך צו איהרעם זאָהנע יעקב: איך האבע דיינען פֿאטער צו דיינעם ברודער עשו רעדען האָרען: (ז) ברינגע מיר ווילדפרעט, אונד מאכע מיר שמאקהאַפֿטע געריכטע דאס איך עססע, זאָ וויל איך דיך פֿאָר דעם עוויגען זעגנען, פֿאָר מיינעם טאָדע: (ח) נון מיין זאָהן, געהאָרכע מיינער שטימע וואס איך דיר הייסע: (ט) געהע צו דעם קליינען פֿיה, ברינגע מיר דאָהער צווייא גוטע ציגענבאָקליין; דאס איך דיינעם פֿאטער שמאקהאַפֿטע געריכטע מאכע, וויא ער גערן האט: (י) דיא זאָללסט דוא דיינעם פֿאטער ברינגען, דאס ער

תרגום אונקלוס

(ו) וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר הָא שְׁמָעִית יָת אֲבוּךְ מְמַלֵּיל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימָר: (ז) אֵיתָא לִי צֵידָא וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרְכִינָךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי: (ח) וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָא דִּי אֲנָא מְפַקְּדָא יָתָךְ: (ט) אֱזֵיל כְּעַן לְוַת עָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי עִזִּין טָבִין וְאַעְבֵּיד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לַאֲבוּךְ כְּמָא דִּי רָחֵם: (י) וְתֵיתֵי לַאֲבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּי יְבָרְכִינָךְ

רש"י

(ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום [ב"ר]: שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים בפרקי דרבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם

באור

להביא, לביתו, כ"ה לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א, ולפי שהוא מיותר דרשו רז"ל שאם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ו) ורבקה אמרה וגו' לאמר, כבר פירשתי כמה פעמים ענין מלת לאמר הכפולה שמורה על לשון המדבר בלי שינוי, וכן פה בלשון הזה אמרה הנה שמעתי וגו', ולאמר בסוף הפסוק מורה על הלשון שאמר יצחק, ואין הכוונה שלא תשנה המלות שאמר, כי באמת שינתה המלות כאשר ירצה הרואה שלווי יצחק לעשו היה בשינוי המלות, וכן דרך הכתוב לשמור הטעמים ולא המלות, וכן רבקה שמרה הכוונה ולא המלות בספרה לבנה דברי יצחק, רק הכוונה כשישוב הדבר אל המדבר ההוא אז תבוא מלת לאמר כמו שאמר' רבקה הביאה לי ציד וגו', ובלא מלת לאמר היתה צריכה לומר, הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך להביא לו ציד ולעשות לו מטעמים לאכל לברכו לפני ה' לפני מותו, ושלא להסב הדבור אל יצחק: (ז) לפני ה', בשם ה', אבל כמורד גבור ציד לפני ה' (בראשית י' ט'). פירושו בכל העולם, וכן ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה (הרשב"ם), ורש"י פי' לפני ה' ברשותו שיסכים על ידי, ולשון הרמב"ן לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהיה ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו ובזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו עכ"ל: לפני מותי, כמו בטרם אמות: (ט) גדיי, הקטן יקרא גדי בין מן העזים בין מן הכבשים שהרי סמך גדי לעזים, ודומה כי יש גדי שאינו מן העזים, והראב"ע פירש לא יקרא גדי כי אם מהעזים ומה שאמר

לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי
מוֹתוֹ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ
הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ
חָלָק׃ (יב) אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו
כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא
בְרָכָה׃ (יג) וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ
בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃
(יד) וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ

עססע; דאמיט ער דיך זעגנע, פֿאָר זיינעם טאָדע: (יא) יעקב שפראך: צו זיינער מוטטער רבקה: זיהע! מיין ברודער עשו איזט איין האאריגער מאן, איך אבער בין איין גלאט־טער מאן: (יב) פֿיללייכט בעטאסטעט מיך מיין פֿאטער, זאָ בין איך אין זיינען אויגען, וויא איין בעטריגער, אונד ברינגע פֿלוך אויף מיך, אבער ניכט זעגען: (יג) דיא מוטטער שפראך צו איהם: דיין פֿלוך זאָלל אויף מיך קאָממען, מיין זאָהן! געהאָרכע נור מיינער שטיממע, אונד געהע ברינג מיר: (יד) ער גינג, נאהם, בראכטע עס זיינער מוטטער; דיא מוטטער מאכטע שמאקהאפֿטע שפייזען, וויא זיין

תולדות אהרן אולי מכות כ״ד, א׳: והייתי סנהדרין ל״ג, א׳:

תרגום אונקלוס

קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ (יא) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אֲחִי גְּבַר שַׂעְרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ׃ (יב) מָאִים יְמוּשִׁנַּנִי אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעֵיב וְאֵיתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן׃ (יג) וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דְּלָא יֵיתוּן לְוָטַיָּא עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּיל מִנִּי וְאִיזֵיל סַב לִי׃ (יד) וַאֲזַל וּנְסֵיב וְאַיְתֵיהּ לְאִמֵּיהּ

רש״י

הגדיכטעס הלני: (יא) איש שעיר. בעל סער: (יב) ימושני. כמו ממסס בלהרים: (טו) החמודות. הנקיות כתרגומו דכייתא. דבר אחר שהמד לותן מן

באור

גדיי עזים כלומר קטן שעדיין לריך לעזים, וכן שעיר עזים, ואמר כי כן נקרא בערבי גדיי, והקבון שלשה גְּדָיִים (שמואל א׳ י׳ ג׳), וסמיכות הקבון גְּדָיֵי עזים (הרד״ק בשרשים שרש גדה):

טבים, שמנים, וכן רך וטוב (בראשית י״ח ז׳), שבע פרות הטבת (שם מ״א כ״ו), וכן תרגם יב״ע, שמנין, וכתב הרשב״ס שלותה לקחת גדיי עזים ולא כבשים בשביל העורות שסערן קשה כשער אדם: (יא) איש שעיר, בעל סער, והוא תאר וכן שערת, והפך חלק: (יב) ימשני, שרשו משש מן ממשש בלהרים (דברים כ״ח כ״ט), ודגש השי״ן לחסרון הראשונה שהיא עי״ן הפעל ע״מ עון עקבי יְסֹבֵּנִי, מן סבב, ולשון הרמב״ן אין הטעם שימושהו להכיר אותו, אבל

אמר אולי יקרב אותי אל עלמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך חבת האב על בנו ויהלא במשוש שאני חלק, ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו: האיך סומא מותר באשתו והאיך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות קלא ואם שתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול. אולי היו האחים האלה דומים בקולם, ופי׳ הקל קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים, או שהיה משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן עכ״ל: במתעתע, שרשו תעה ונכפלו העי״ן והלמ״ד, והוא מבנין פִּעֵל ופירושו כאיש שמתעה

אחר: ולא ברכה, אם אולי יאלל עלי ברכה לא יברכני אם אטעהו (ר״ע ספורנו): (יג) עלי קללתך, אל תפחד שיקלל ואם יקלל קללתו תהי עלי ולא עליך, כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב״ה ורב יעבד לעיר, כן פי׳ הראב״ע והרשב״ס וכן תרגם יב״ע והמתרגם האשכנזי, ואנקלוס תרגם באופן אחר ואינו מיוסד על לשון המקרא: (טו) בגדי, רובו יבא בקבון הזכרים בגדים, אבל נמלא גם ברבוי הנקבות, קליעות כל בגדתיך (תהלים מ״ה ט׳), ויבוא כאן סמוך

מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃ (טו) וַתִּקַּח
רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל
הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ
אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ (טז) וְאֵת עֹרֹת
גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל
חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ (יז) וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים
וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב
בְּנָהּ׃ (יח) וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי
וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ (יט) וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ
עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא
שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי
נַפְשֶׁךָ׃ (כ) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־
זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה

ת"א ואת ערת חולין קי"ג, ב':

פֿאַטער זיא גערנע האטטע: (טו) רבקה נאהם דיא בעסטען קליידער איהרעס עלטעסטען זאָהנעס עשו'ס, דיא בייא איהר אים הויזע ווארען, בעקליידעטע איהרען יינגסטען זאָהן יעקב: (טז) דיא פֿעללע דער יונגען ציגען, לעגטע זיא אויף זיינע הענדע אן, אונד אויף דאז גלאטטע זיינעס האלזעס: (יז) הירויף גאב זיא דיא וואָהלשמעקקענדע שפייזען אונד דאז בראָד, וועלכע זיא צוגעריכטעט האטטע, איהרעם זאָהנע יעקב אין דיא האנד: (יח) דיזער קאם צו זיינעם פֿאטער, אונד שפראך: מיין פֿאטער! ער שפראך: היר בין איך, ווער ביזט דוא? מיין זאָהן! (יט) יעקב שפראך צו זיינעם פֿאטער: איך בין דיין ערסטגעבאָרנער, עשו; איך האבע געטהאן, וויא דוא צו מיר געשפראָכען האסט. שטעהע נון אויף, זעטצע דיך אונד אים פֿאָן מיינעם ווילדפרעט, דאמיט דיינע זעעלע מיך זעגנע: (כ) יצחק שפראך צו זיינעם זאָהנע: וויא האסט דוא זאָ באלד עטוואס געפֿונדען, מיין זאָהן?

תרגום אונקלוס

וַעֲבַדַת אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִּי רָחֵם אֲבוּהִי׃ (טו) וּנְסֵיבַת רִבְקָה יָת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא דַּכְיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא וְאַלְבֵּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא׃ (טז) וְיָת מַשְׁכֵּי גַּדְיֵי בַר עִזֵּי אַלְבֵּישַׁת עַל יְדוֹהִי וְעַל שְׁעִיעוּת צַוְּארֵיהּ׃ (יז) וִיהַבַת יָת תַּבְשִׁילַיָּא וְיָת לַחְמָא דִּי עֲבַדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב בְּרַהּ׃ (יח) וְעָאל לְוָת אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא מַאן אַתְּ בְּרִי׃ (יט) וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבַדִית כְּמָא דִּי מַלֵּילְתָּא עִמִּי קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר וֶאֱכוּל מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינַּנִי

רש"י

כמיוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: (יט) אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם

באור

בקבוץ הזכרים ואח"ז התאר בריבוי הנקבות, החמדת, כמו המחנה האחת והכהו (בראשית ל"ב ט'), ורוח גדולה וחזק (מלכים א' י"ט א'): החמדת, כלומר בגדים חשובים ונחמדים, וא"ת דכייתא, פי' הנקיות, והם שהיה עובד בהם את אביו בשעת אכילה (הרשב"ם): (יט) ואכלה, צווי בתוספת ה"א והאל"ף סגול ובקמץ חטף כמו זכרה לחסדי דויד עבדך (ד"ה ב' ו' מ"ב): תברכני, בא הפתח במקום הצירי, ולדעת הרד"ק הנו"ן הנכתבת סימן המדבר

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ (כא) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃ (כב) וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃ (כג) וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ ששי (כד) וַיֹּאמֶר אַתָּה

ת"א הקל גיטין נ"ז, ב':

דיזער שפראך: דער עווי־גע, דיין גאָטט, האט עס פֿאָר מיך הערגעפֿיגט: (כא) דא שפראך יצחק צו יעקב: קאָם דאָך נעהער, דאס איך דיך בעטאסטע, מיין זאָהן! אָב דוא אויך מיין זאָהן עשו ביזט, אָדער ניכט? (כב) יעקב טראט נעהער צו זיינעם פֿאטער יצחק היין, דיזער בעטאסטעטע איהן, אונד שפראך: דיא שטיממע איזט יעקב'ס שטיממע, דיא הענדע אבער זינד עשו'ס הענדע: (כג) ער ערקאננטע איהן אלזאָ ניכט, ווייל זיינע הענדע זאָ האאריג וואַרען, וויא דיא הענדע זיינעס ברודערס עשו'ס, דאהער זעגנעטע ער איהן: (כד) שפראך אבער נאָכ־

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁךְ׃ (כ) וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵיהּ מַה דֵּין אוֹחֵיתָא לְאַשְׁכָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי׃ (כא) וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קְרִיב כְּעַן וַאֲמוּשִׁינָךְ בְּרִי הַאַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא׃ (כב) וּקְרֵיב יַעֲקֹב לְוַת יִצְחָק אֲבוּהִי וּמַשְׁיֵהּ וַאֲמַר קָלָא קָלֵיהּ דְּיַעֲקֹב וִידַיָּא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו׃ (כג) וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ אֲרֵי הֲווֹ יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אֲחוּהִי שְׂעִירָן וּבָרְכֵיהּ׃ (כד) וַאֲמַר אַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו וַאֲמַר אֲנָא׃

רש"י

אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבל

באור

והנוספת נבלעת בדגש, [וכ"ה דעת הראב"ע כמו ישבבנהו (דברים ל"ב י') ישחרנני (הושע ה' ט"ו, ומשלי א' כ"ח)], או יהיה מבלי תוספת והדגש לתפארת הקריאה והוא הנכון לדעתו, ואדבר מזה עוד בקו"א אי"ה: (כא) ואמשך, היה ראוי להדגש כחבריו שבפסוק והוקל על הלשון, ולשון רש"י אמר יצחק אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך עכ"ל, וכ"ה בב"ר, וכתב הרמב"ן ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור או מבלי כוונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים, ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול עכ"ל: (כב) הקל קול יעקב. לפי שתאומים היו היה קולן דומה קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צוארו (הרשב"ם), ור"ל שטעה עד הנה וקבל דבריו במה שאמר אנכי עשו בכרך, ואמר לו מה זה מהרת למצא בני, בחשבו שהוא עשו. עד שלבסוף אחר דברו עם יעקב דברים הרבה והתבונן היטב בקולו הכיר איזה שינוי בקולו וקראהו אליו להמישהו. ותמה על זה ואמר הקל קול יעקב וגו': (כג) כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת, שעורו. כי היו ידיו שערת כידי עשו אחיו, ולפי שמאמר כידי עשו אחיו הוא כמו מאמר מוסגר, לכן מלת אחיו בטפחא שהוא טעם מפסיק יותר מן הרביע בשמלת ידיו: ויברכהו. הוי"ו מחברת מלת ויברכהו למאמר שלפניו בסבה, ושעורו. ולפי שלא הכירו כי היו ידיו שערת, לכן ברכהו, וכן מתורגם בל"א: (כד) אתה זה בני עשו, דרך שאלה אע"פ שאין עמו ה"א השאלה, כי לפעמים יחסרו ה"א השאלה או התיבה, וכן אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי (מלכים א' א' כ"ד), ר"ל האתה אמרת, כן פי' הרד"ק, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם מפרש אתה זה בני עשו. כלומר שאתה בני עשו: (כה) וְאֹכְלָה, האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השרש, וכן אומרה לאל סלעי (תהלים מ"ב י'): מציד בני, כאלו אמר מצידך שלא כן הוא מנהג הלשון, וכן יקם

זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃ (כה) וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ (כו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃ (כז) וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְהוָה׃ (כח) וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים

תולדות אהרן וירח ערכין ז׳, ח׳: ראה תענית כ״ט, ב׳:

מאלס: ביזט דוא אויך מיין זאָהן עשו? דיזער שפראך: איך בין עס: (כה) דא שפראך ער: רייכע מירהער! זאָ וויל איך פאָן מיינעם זאָהנעס ווילדפרעט עססען, דאמיט דיך מיינע זעעלע זעגנע: ער רייכטע איהם היין, אונד ער אס, בראכטע איהם אויך וויין, אונד ער טראנק: (כו) דא שפראך זיין פאטער יצחק צו איהם: קאָם דאָך נעהער, אונד קיססע מיך מיין זאָהן: (כז) דיזער קאם נעהער, אונד קיסטע איהן, אלס יענער דען גערוך זיינער קליידער ראָך, זעגנעטע ער איהן, אונד שפראך: זיהע! דער גערוך מיינעס זאָהנעס איזט וויא דער גערוך איינעס פֿעלדעס, וועלכעס דער עוויגע געזעגנעט האט: (כח) גאָטט געבע דיר פֿאָם טהויא דעס הימעלס, אונד פֿאָן דער

תרגום אונקלוס

(כה) וַאֲמַר קָרֵיב קֳדָמַי וְאֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרִי בְּדִיל דִתְבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי׃ (כו) וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי קְרֵיב כְּעַן וְנַשֵּׁק לִי בְּרִי׃ (כז) וּקְרֵיב וְנַשִּׁיק לֵיהּ וַאֲרַח יָת רֵיחָא דִלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חֲזִי רֵיחָא דִבְרִי כְּרֵיחַ חַקְלָא דִּי בָרְכֵיהּ יְיָ׃ (כח) וְיִתֵּן לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא

רש״י

עשו בלשון קנטוריא דבר יקוס אני: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו׳. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה׳. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז״ל: (כח) ויתן לך. יתן

באור

אבי ואכל מציד בנו: (כו) ושקה לי, כל נשיקה שהיא בלא למ״ד היא בפה כמו וישקהו (בראשי׳ ל״ג ד׳ ושמואל א׳ י׳ א׳), ועם הלמ״ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי, וישק לו, וכן וישק יעקב לרחל (בראשית כ״ט י״א) (הראב״ע בתחלת ש״ה וב״ב פה), ולא ידעתי מנין לו זה, וכמדומה מהוראת הכתובים שמנהגם היה שכל נשיקה תהיה בפה, כי מלאכו הלמ״ד שתשמש במקום את כמו הרגו לאבנר (שמואל ב׳ ג׳ ל׳), וכן מנה הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף כ״ז ע״א וע״ב) ענין הנשיקה עם למ״ד בין אותן המשמשות במקום את, וגם בשרשים שרש נשק לא חילק ביניהם: (כז) וירח את ריח בגדיו. החמודות ובגדיהם היו מבושמים במוגמ׳, ושעור הכתוב, וכשהריח את ריח בגדיו אז ברכהו, וכן מתורגם בל״א, והוא כאות לקשר הווי״ו: ראה ריח בני, לפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות נשאלו שאר ההרגשות לה (רד״ק בשרשים שרש ראה), ועוד כתב המ״י כי הלווי הזה לא בא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה והוא על דרך מליצה וכן רבים. ולי נראה שאיננה לווי רק היא לקריא׳ וענינה כמו הנה, ולכן נמצאת גם לרבים, ראה אנכי נותן לפניכם (דברים י״א כ״ו), כאשר כתבתי על מלת הנה בפ׳ נח (י״א ב׳), ומלת לכה בפ׳ וירא (י״ט ל״ב), שלא ישתנו בכל מקום שהם לסימן הקריאה לבד: כריח שדה אשר ברכו ה׳, את השדה שהוא מלא נרד וכרכם קנה וקנמון. וחשב בלבו שהוא עשו ולפי שבא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנות כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון, כ״כ הראב״ע ובפרקי רבי אליעזר אמרו שהיה דבר זה בפסח וכ״ה בתרגום יב״ע, ודעת רש״י והרשב״ם כי אשר ברכו מוסב על השדה, וכן הסכים המתרגם האשכנזי. והרמב״ן ז״ל פירש שהוא שב על מלת בני שה׳ ברכו בשדה והוא כנגד נגינות הטעמים שהז״ק

מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ (כט) יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ (ל) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ

וישתחוו ק'

ת"א ותירוש סנהדרין ע', א'. עקרים מ"ד, פי"ט:

תרגום אשכנזי

ערדע פֿעטטיגקייט, געטריידע אונד מאָסט דיא פֿיללע: (כט) פֿאָלקער מיססען דיר דיענען, נאציאָנען זיך ביקקען פֿאָר דיר, ווערדע דיינער ברידער הערר! דיינע מוטטער-זאָהנע, ביקקען זיך פֿאָר דיר. פֿערפֿלוכט זייא, ווער דיך פֿלוכט, אונד ווער דיך זעגנעט, געזעגנעט! (ל) אלס נון יצחק

תרגום אונקלוס

דְּאַרְעָא וּסְגִיוּת עֲבוּר וַחֲמַר׃ (כט) יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְוָן הֱוֵי רַב לַאֲחוּךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ לַיְטָךְ יְהוֹן לִיטִין וּדְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃ (ל) וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יָת יַעֲקֹב

רש"י

ויחזור ויתן [ב"ר]. ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שכתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרשי אגדה יש להרבה פנים: (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו [מלכים א' ח'] אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר בדפ"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך [ב"ר]: אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק מקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם

באור

שבמלת בני מפסיק יותר מז"ק שאחריו במלת שדה, ועוד שיחסר בי"ת השמוש והיה צ"ל אשר ברכו ה' בו: (כח) ויתן לך, רש"י פי' כי לפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שכתן לך הקב"ה כריח שדה וגו', ועוד יתן לך מטל השמים וגו', והרשב"ם פירש שמוסב על ברכו ה', יתן לך מטל השמים כענין ברכת השדה: ומשמני הארץ, אין המ"ם מאותיות בכל"ם הבאה במקום מן כמ"ם מטל כי השי"ן רפוי' רק היא מעצם השם שהוא משמן ובחבור הכנוים תדגש למ"ד הפעל, ותהי' מ"ם מטל מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו אמר וממשמני (כדעת הראב"ע, והרד"ק בפי' ס' בראשית), וכן ת"א ויב"ע בשני ממי"ן. או יהיה נכון גם בלא מ"ם שמושית ושב על ויתן לך, ויתן לך מטל השמים, וגם יתן לך משמני הארץ, ואין פי' משמני הארץ כמו ארץ שמנה, כי משמני מופשט ממלת הארץ, כאשר יורה הסמיכות, רק פי' שמנונית של הארץ. והמתרגם האשכנזי תרגם על כוונה זאת, ויתן לך האלהים (מדינה מבורכת) מטל השמים ושמנונית הארץ, ויכוון השם המופשט הזה: דגן, כולל חמשת המינים, חטה ושעורה שיפון שבולת שועל וכוסמים, ונקראו דגן לאחר שנמרחו, לדעת הרד"ק בשרשים שרש דגן: ותירש, הוא היין החדש, ושרשו ירש בפעלם תיכוך (שבדברי חז"ל) מן יכך, אלא שתיכוך תאר וזה שם: (כט) הוה, הוי"ו במקום יו"ד: גביר, אדון ורשם: לאחיך, הראב"ע פי' בני הפילגשים, אבל לא היה לו ליצחק פילגשים. ואולי כוונתו לפרש על בני קטורה כי מלת אחיך פירושו קרוביך כמו כי אנשים אחים אנחנו (לעיל י"ג ח'): בני אמך, ויעקב אמר ליהודה ישתחוו לך בני אביך (שם מ"ט ח'), לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך (ב"ר), ולפי פשוטו לאחיך ובני אמך ענין אחד הוא, והוא כפל לשון בתלות סוגות כדרך המליצות הנבואיות: אורריך ארור, כל אחד מאורריך. וכן ומברכיך: (ל) ויהי כאשר וגו' ויהי

אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ (לא) וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ (לב) וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ (לג) וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ׃

תולדות אהרן מי אפוא ב״ב ע״ו, א׳: ואכל סוטה ה׳, א׳: ואברכהו עקרים מ״ד, פי״ט:

תרגום אשכנזי

פֿאָללענדעט האטטע יעקב צוזעגנען, אונד יעקב זאָ עבען פֿאָן זיינעם פֿאטער יצחק וועגגעגאנגען; זאָ קאם זיין ברודער עשו פֿאָן זיינער יאגד צוריק: (לא) איך ער מאכטע וואָהלשמעקקענדע געריכטע, בראכטע זיינעם פֿאטער, אונד שפראך צו זיינעם פֿאטער: מיין פֿאטער, שטעהע אויף, אונד עססע פֿאָן ווילדפרעט דיינעס זאָהנעס, דאמיט מיך דיינע זעעלע זעגנע! (לב) דא שפראך דער פֿאטער יצחק צו איהם: ווער ביזט דוא דען? ער שפראך: איך בין דיין ערסטגעבאָרנער זאָהן עשו: (לג) דא ערשראק יצחק איבער דיא מאאסען זעהר, אונד שפראך: ווער איזט דען אלזאָ יענער, וועלכער ווילדפרעט געיאגט, אונד מיר געבראכט האט, דאס איך פֿאָן אללעס געגעססען, בעפֿאָר דוא קאמסט, אונד איהן גע־

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה כְּרַם מֵיסַף נְפַק יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא מִצֵּידֵיהּ׃ (לא) וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לַאֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינַּנִי נַפְשָׁךְ׃ (לב) וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַאן אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ (לג) וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוָהָא רַבָּא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר מַאן הוּא דֵיכִי דְצָד צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכּוֹלָא עַד

רש״י

הקוים ברכה לקללה [ב״ר]: (ל) יצא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפא. לשון לעצמו משמש עם כמה

באור

אך וגו', בא כפל ויהי בעבור שנתארך המאמר אחר הראשון, ומראשו כמוהו במלת ויאמר: יצא יצא, זה יוצא וזה בא, ולהגיד נסים שנעשה ליעקב בא הכתוב שאלו הקדים לבא רגע אחד קודם לא נהנה יעקב: מצידו, שם במקום מקור כמו מצודו: (לא) גם הוא, לפי שעשה יעקב מטעמים אמר כי גם עשו עשה מטעמים: (לב) ויחרד, א״ת ותוה, לשון תמיה, אבל הרד״ק בשרשים שרש חרד כתב כי ענינו ענין הפחד בתנועת הגוף כשיבא לאדם פחד פתאום יתנועע כל גופו עכ״ל, ולזה כיון יב״ע שתרגם ואזדעזע יצחק זעזוע. וגם המתרגם האשכנזי תרגם לשון פחד פתאומי: מי אפוא, הם שתי מלות נבדלות מי הוא, ואפוא הוא, כלומר הנה הוא הצד ציד ויבא לי כן פירש הרד״ק בשרשים שרש איף, וכן פירש הראב״ע, ולדעתם היא מורכבת מב' מלות, אי פה, וכ״כ דעת רש״י ז״ל, ויש אומרים מורכבת ומורה על ענין עתה, ונמצאת י' פעמים בה״א בסוף ע״פ המסור' וד' פעמים בוי״ו, ושאר איפוא בוי״ו אל״ף. והרשב״ם כתב וז״ל תיקון לשון הוא כמו איזי שבתלמוד אימא לי איזי אמאו״רש בלע״ז עכ״ל כ״ה בנוס' כ״י, ובנוס' הדפוס מוטעה, ונראה להגיה עוד שצ״ל שטאו״רש בלע״ז, בל״א (נור שטונדע), והוא תקון הלשון בלשונות הללו ליחד הבקשה על

יִהְיֶה: שביעי (לד) כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי: (לה) וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ: (לו) וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא

תולדות אחרן הכי וכו' נרכות ז' ג':

תרגום אשכנזי

זעגנעט האבע? ווירד אויך געזעגנעט בלייבען: (לד) אלס עשו זיינעס פאטערס ווארטע הארטע, שריא ער לויט אונד איבערויס יעממערליך: אונד שפראך צו זיינעם פאטער: זעגנע מיך דאך אויך מיין פאטער! (לה) דיזער שפראך: דיין ברודער איזט מיט היניטערליסט געקאממען, אונד האט דיינען זעגען הינגענאממען: (לו) יענער שפראך: האט ער מיך

רש"י

דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואכל מכל. מכל מטעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו [ב"ר]: גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו [ב"ר]: (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי

תרגום אונקלוס

לָא תֵיעוֹל וּבָרֵכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי: (לד) כַּד שְׁמַע עֵשָׂו יָת פִּתְגָּמֵי אֲבוּהִי וּצְוַח צְוָחְתָּא רַבָּא וּמְרִירָא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר לַאֲבוּהִי בָּרְכְנִי אַף לִי אַבָּא: (לה) וַאֲמַר עַאל אֲחוּךְ בְּחוּכְמָא וְקַבֵּיל בִּרְכְתָךְ: (לו) וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנַן

באור

הזמן הוא כעת, ופעמים יאמר הלועז האשכנזי (זאגע איר אייננאן), ובלה"ק פעמים יאמר מלת היום ביחס אל הזמן, ופעמים אפוא ביחס אל המקום, ושניהם לתקן הלשון. וכתב עוד הרשב"ם שהחרדה היתה על שמא שער בחלקת אחוריו של יעקב עכ"ל, ור"ל כי כשנודע לו הדבר פתאום טרם שהתבונן עליו היה סבור שהיה איש אחר ולא יעקב בעבור השער: בטרם תבוא, עתיד כדרכו אחר מלת טרם, כאשר הודעתיך כמה פעמים, ובפ' בראשית (ב' ה'), ובפ' וארא (שמות ט' ל'), שהיה אז הדבר בעתיד, וא"ת תיעול, הניח העתיד כמשפטו, אבל יב"ע תרגם עלת: ואברכהו, הוי"ו קמוצה ולכן הוא עבר כי היא וי"ו המהפכת מעתיד לעבר ודינה להיות בפתח ודגש אחריה. ובעבור האל"ף שאינה מקבלת דגש נשלם בקמץ, ואם היתה וי"ו החבור היתה בפתח, כי עיקרה בשוא, רק שלא תבוא שו"א לפני ח"פ ונשתנה לפתח: גם ברוך יהיה. עיין בפי' הרמב"ן, ולפי פשוטו שאף שחרד מתחלה, מ"מ אח"ז כאשר התבונן להשיב לב על הדבר הבין שבלי ספק לא הי' זה כ"א יעקב כמו שהשיב אח"ז לעשו בלשון ברור בא אחיך במרמה ובלתי מסתפק בדבר, לכן אמר גם ברוך יהיה. והרשב"ם כתב גם ברוך יהי' שמיהר לעבדני, וגם ידע שבעצת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות עכ"ל, ומלת גם עניינה לתוספת ופירושה לפי שאמר ואברכהו שברך אותו שלא מדעתו כיון שהרגיש בו והכיר שיעקב היה, אמר גם ברוך יהי' כלומ' אברך אותו עתה: (לד) כשמע עשו את דברי אביו ויצעק וגו', כאשר שמע עשו את דברי אביו אז צעק, והוי"ו מהפכת העתיד לעבר: גם אני, בקמץ שלא בהפסק אבל הוא בהעמדת טעם והוא אחד מג' שבאו כן, וכבר כתבתי כמה פעמים שבבוא הכינוי כפול דהיינו הפעל עם הכינוי יחד וסמוך לו בין מלפניו בין מלאחריו מלת הכינוי, יהיה הענין לעורר הכוונה ולהגיד כי על הכינוי ההוא תסוב עיקר כוונת המדבר במאמר ההוא. ועיין מ"ש בפסוק ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), וענין גם אני יהיה כענין גם אותי, כתרגום יב"ע, ברכני אוף לי אבא: (לה) במרמה, אנקלוס ויב"ע תרגמו בחוכמא, וכן פירש"י, והראב"ע פי' שלא דבר אמת, ור"ל שאף שעיקר הענין הי' נחשב אצל יצחק לזריזות ובעבור זה לא כעס עליו ואדרבה שאמר גם ברוך יהי' עכ"ז בהכרח הוצרך לדבר שקר ולומר אנכי עשו בכרך והוא יקרא מרמה: (לו) הכי, הה"א לאמתת הדבר לדעת הרד"ק בשרשים שרש כי ובפירושו לספ' בראשית כה"א הרצחת וגם ירשת (מלכים א' כ"א י"ט), המן הסלע הזה (במדבר כ' י'), והדומים להם,

שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ (לז) וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר

דעססוועגען שאָן צווייא־מאהל אונטערטרעטען, וויל ער יעקב (אונטערטרעטער) הייסט? מיינע ערסטגעבורט האט ער גענאָממען, אונד נוּיעטצט האט ער אויך מיינען זעגען גענאָממען. אונד שפראך פֿערנער: האסט דוא מיר קיינען זעגען צוריק בעהאלטען? (לז) יצחק אנטוואָרטעטע, אונד

תרגום אונקלוס

תַּרְתֵּין זִמְנִין יָת בְּכֵירוּתִי נְסֵיב וְהָא כְעַן קַבֵּיל בִּרְכְתִי וַאֲמַר הֲלָא שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא: (לז) וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו הָא רַב

רש"י

קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (ס"א ויאצל): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא

באור

וכן פי' הראב"ע הכי, כמו אמת וכן הכי אחי אתה (בראשי' כ"ט ט"ו), וכן תרגם אנקלוס פה, יאות, ויב"ע, בקושטא, אבל בפסוק הכי אחי אתה תרגמו שניהם לשון תמיהה, והרשב"ם פי' באופן אחר ודחוק הוא, ויות' מתיישב פירש"י שפי' שניהם לתימה, שמא לכך נקר' שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני עכ"ל. ויות' מדוקדק הוא בדרך לאות שהכוונ' היא על היו"ד של יעקב שהיא לעתיד כמו כי כל אח עקוב יעקב (ירמי' ט' ג'), ואם בשביל העקב שאחז בידו לא הי' צריך הקורא להוסיף היו"ד, רק הוא ע"ש העתיד, ואולי זאת היא ג"כ כוונת רש"י, אבל לפי פירושו שהעקבה אשר יעשה היתה סבה לקריאת השם במולדו, ראוי לכתוב ויעקבני, או לפחות חסר כאן עיקר הסבה והתחיל בתולדה המסבבת ממנה. והוא קצר לשון, וגם אין הוי"ו מחובר' היטיב, אבל לפי כוונת המתרגם האשכנזי יהי' השם סבה אל העקבה (ולא קריאת השם כי לא היתה רק על שם העקב שאחז בו, רק הוא ע"ד שאמרו חז"ל שמא גרים), ושיעור הכתוב כאשר בארו ר"ע ספורנו וז"ל הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרים עכ"ל, ותהי' הוי"ו מחברת ב' המאמרי' המתיחסים בסבה ככל שאר הווי"ן הדומות אליו, ורבות הן במקרא: קרא, הקורא: ויעקבני. ענין תרמית וערמה וכן בעקבה (מלכים ב' י"ט), ויתכן היותו מליצה שאולה מדרך האנשים המתאבקים זה עם זה, שכאשר ירצה האחד שלא יגבר בכחו על רעהו, יערים לאחוז בעקבו דרך אחורנית, ולהשליכו ארצה במרמה: ויאמר. עוד: הלא, עיקרה לא, והה"א לתימה, כן פי' הרד"ק מלה זאת בשרשים שרש לא: אצלת, מענין אצל המזבח (ויקרא א' ט"ז), ופי' כלו' האם לא הנחת אצלך שום ברכה בעבורי אלא הכל נתת לו איך היה זה, וכן פי' הראב"ע עזבת לי אצלך, ואנקלוס ויב"ע תרגמו שבקת וכן פירש"י לשון הפרשה, ועיין מ"ש בפ' בהעלתך על מלת ואצלתי (במדב' י"א י"ז): (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, איננו ברכת הוה גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך, אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין כי יהודה גבר באחיו (ד"ה א' ה' ב'): אבל אמר נתתי לו לעבדים כמאמרו וישתחוו לך בני אמך כי הוא השתחואת העבד לאדוניו כמו שאמר יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים, וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו (הרמב"ן): ודגן ותירוש סמכתיו, רוצה לומר סמכתיו לו שיהיו סמוכים וקרובים לו לעולם. וכן ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נ"א י"ד), שתהי' סמוכה וקרובה לו. או יהיה פירושם סעד ומשען ויהיה חסר בי"ת השמוש כאלו אמר ובדגן ותירש, וכן מתורגם בל"א: ולכה אפוא מה אעשה בני, א"ת ולך כען מה אעביד ברי, וכן פירש"י איה איפוא מה אבקש לך עכ"ל, ויהיה ולכה מלת הטעם לנוכח ולא פעל, וגם

שַׂמְתִּיו לְךָ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ (לח) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ (לט) וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ (מ) וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר

ת״א הברכה סנהדרין ק״ח, ב׳: משמני עקדה שער ק״ד:

תרגום אשכנזי

שפראך צו עשו: דא איך איהן דיר צים הערדן געמאכט, אללע זיינע ברידער איהם צו קנעכטען אונטערגעבען, אונד איהן מיט געטריידע אונד מאָסט פערזאָרגט: זאָ געשעהען, מיין זאָהן! וואס זאָלל איך טהון? (לח) דא שפראך עשו צו זיינעם פאטער, האסט דוא דען נור איינען זעגען? זעגנע מיך דאָך אויך, מיין פאַטער! אונד ערהוב זיינע שטימּמע אונד ווייִנטע: (לט) אונד זיין פאַטער יצחק ערווידערטע: זאָ ווירד דען דיין וואָהנזיטץ זיין, וואָ פֿעטטיגקייט דער ערדע איזט, אונד טהויא פאָם הימּמעל הערַאב: (מ) דיין שווערט ווירד דיך ערהאלטען, דיינעם

תרגום אונקלוס

שַׁוִיתֵיהּ עֲלָךְ וְיָת כָּל אֲחוֹהִי יְהָבִית לֵיהּ לְעַבְדִּין וּבְעִבּוּר וּבַחֲמַר סַעֲדְתֵּיהּ וְלָךְ כְּעַן מָה אַעְבֵּיד בְּרִי׃ (לח) וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא לָךְ אַבָּא בָּרְכְנִי אַף לִי אַבָּא וַאֲרִים עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא׃ (לט) וַאֲתֵיב יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא מְטוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא׃ (מ) וְעַל חַרְבָּךְ

רש״י

עושה אותה דאשונה שלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפוא מה אעשה. איה איפא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה״א זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחנים השמנה היא [במדבר י״ג] הכמות נבל [שמואל ב׳ ג׳]: (לט) משמני הארץ וגו׳. זו איט״ליאה של יון: (מ) ועל

באור

המסודה הסכימה לפי׳ זה שמסדה כן ד׳ כתיב ה״א בסוף תיבותא וסי׳ ולכה איפוא מה אעשה בני, ולכה אין בשרה מלאת (שמואל ב׳ י״ח כ״ב), שאלה לכה קצין (ישעי׳ ג׳ ו׳), ולכה לישעתה לנו (תהלים פ׳ ג׳), וכל לשון הליכה כתוב ה״א בר מן ב׳ וסימן וכו׳ עכ״ל. ש״מ דהך דהכא איננה לשון הליכה, אבל יב״ע תרגם, ואזיל ותעבד מני דמה אעביד לך ברי, תרגמו לשון הליכה, והכניעה תסכים לפירושו, כי מלת אפוא מוטעמת בטעם ז״ק כמשפט המאמר השלם, כי מה אעשה בני הוא מאמר אחד, ואם איננה מלשון הליכה לא נשלם בה המאמ׳ עדיין ואיננה ראוי׳ לז״ק, ולכן גם המתרגם האשכנזי תרגם לשון הליכה: אפוא, זה הוא לשון עתה כמו שת״א, או יהי׳ לתקון הלשון כמ״ש בשם הרשב״ם: (לח) הברכה, הה״א לתמה כדעת רש״י ז״ל, וכן מתורגם בל״א, ודאוי׳ להיות בח״פ, רק בעבור שוא הבי״ת שלא יתחברו ב׳ שואין בראש תיבה, לכן הה״א בפתח לבד, והיא בגעיא והבי״ת רפה: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך, טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניהם יספיק שיהיה משמני הארץ ומטל השמים, אבל בענין הממשלה שלו תהי׳ ולו תעבוד (הרמב״ן), וטעוד המאמר הנה במקום משמני הארץ יהיה מושבך: ומטל השמים מעל, ירד לך, או שמושב על יהיה מושבך, וטעודו במקום שירד טל השמים מעל יהיה מושבך: (מ) ועל חרבך תחיה, כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דברים ח׳ ג׳), בלחם, ואין הדבר׳ שתהי׳ מחיתו מכלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובה יחיה, אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר

תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃
(מא) וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־

ת"א תריד שבת פ"ט, ב':

ברודער וויירסט דוא דיענען: יעדאך ווען דוא גענוג געליטטען, זיין יאך פאן דיינעם האלזע ווערפען: (מא) עשו וואר יעקב גראם, וועגען דעם זעגנס, דען איהן זיין פאטער געזעגנעט: אונד עשו שפראך אין זיינעם הערצען, דיא טרויערטאגע מיינעס פאטערס ווערדען קאממען, זא וויל איך מיינען ברודער יעקב

תרגום אונקלוס

תֵּיחֵי וְיָת אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל צַוְּארָךְ׃ (מא) וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל בִּרְכְתָא דִּי בָרְכֵיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא

רש"י

חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו ועמדתם על חרבכם [יחזקאל ל' ד'] בחרבכם. על צבאותם [שמות ו'] בצבאותם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו

באור

ואת אחיך תעבד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך (הרמב"ן), ויתישב לפי דבריו מה שאמר פה ואת אחיך תעבד אף שאיננה מכלל הברכה ולפי דעתי הולרך לומר לו זה בעבור הברכה שאחריו והי' כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך, והרשב"ם כתב ועל חרבך תחיה ואמנותך שתהיה לך חיות בכלי זיינך עכ"ל: והיה כאשר תריד. כמו פרדה לשון ממשלה והם שני שרשים והענין אחד ופי' כאשר תמשול כלומ' כשיגיע עת הממשלה לך שישראל יעברו על התור' ויפרקו מעליהם עול המלות ופרקת עלו מעל צוארך ויש מפרשים אותו מלשון אריד בשיחי (תהלי' נ"ה ג'), ופירושו כשתריד בשיחך לשם מתגברת ידו, והיינו כשיעבוד בך בפרך ולא תוכל לסבול, אז ירחמך האל ופרקת וגו', וכן פירש"י והראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן מתורב' בל"א: ופרקת, הרד"ק בשרשי' שרש פרק פי' שהוא ענין שבר והפרשת דבר מדבר, וכן פי' הראב"ע שהוא מגזרת מפרק הרים, (מלכי' א' י"ט י"א), וכן מפרקתו (שמואל ד' י"ח). ולפי שהוא עשוי פרקים נקרא כן, וכן מתורג' בל"א. ולשון הרמב"ן ירמוז לישראל שלא יתגברו גם יות' מדאי והוא מה שאיה הכתוב ונשמרתם מאד, אל תתגרו בם כי לא אתן וגו' (דברי' ב' ג' וד') עכ"ל: (מא) וישטם, כטר איבה וכן וישטמהו (בראשית מ"ט כ"ג): על הברכה בשביל הברכה, והה"א לידיעה: ויאמר עשו בלבו, יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו (הראב"ע). ולשון הרמב"ן ואין לורך כי ההסכמ' בדבר אשר ימלך האדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה בה דיבור בשפתי' וכן בלב ולב ידברו (תהלים י"ב ג'), כי הרלון יקראו לב, וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד (ד"ה א' י"ב ל"ח), שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברי' בה, וכן ויאמר ירבעם בלבו (מלכי' א' י"ב כ"ו), וכן אמר אליעזר אני טרם אכל' לדבר אל לבי (בראשי' כ"ד מ"ה), והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדני אברהם (שם י"ב), אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימי מה שעלה בדעתי, ויאמר כאן כאשר בלה משתמ' גדול' בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכ' עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מדוע לבו וזה טעם ויגד לרבק' את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך, ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה ואם כן יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי (קהלת א' ט"ז) עכ"ל: יקרבו ימי אבל אבי. כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ודבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו (הרמב"ן): ואהרגה, הה"א נוספה מאותיות האמנ"תיו, והמלה מבנין הקל, ומנהג השרש הזה בכל המקרא להיות אותיות ית"ן בפתח להרחבת הה"א, ובאל"ף איתן לא נמצאת רק ה' פעמים, ורק אותה שבכאן בפתח האל"ף, וד' הנשארים האל"ף בסגול והה"א בח"ס: (מב) ויגד לרבקה את דברי וגו', בלא מלת את אחד בנין הפעל, ועיין בהקדמה בתחלת פ' בראשית: ותשלח ותקרא ליעקב, כי

יַעֲקֹב אָחִי׃ (מב) וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ׃ (מג) וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ (מד) וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ (מה) עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ

אומברינגען: (מב) מאן הינטערבראכטע דער רבקה דיא וואָרטע איהרעס עלטעסטען זאָהנעס עשו'ס: דא שיקטע זיא, ליס איהרען יינגסטען זאָהן יעקב רופען, אונד שפראך צו איהם: זיהע! דיין ברודער עשו געהט דאמיט אום, דיך אומצובריגנען: (מג) דאהער, מיין זאָהן! געהאָרכע מיינער שטימע! מאכע דיך אויף, אונד פליהע היין צו מיינעם ברודער לבן געגן חרן: (מד) בלייבע בייא איהם איניגע צייט, ביז זיך דיינעם ברודערס היטצע געלעגט האט: (מה) ביז דיינעם ברודערס צאָרן

רש"י

ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא. ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה

תרגום אונקלוס

דְּאַבָּא וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב אָחִי׃ (מב) וְאִתְחַוָּה לְרִבְקָה יָת פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת וּקְרָת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃ (מג) וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אֵיזֵיל לָךְ לְוָת לָבָן אֲחִי לְחָרָן׃ (מד) וְתֵתֵיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעֵירִין עַד דִּי תֵיתוּב חֵימְתָא דַּאֲחוּךְ׃ (מה) עַד דִּיתוּב רוּגְזָא

באור

היה יעקב במקום אחר איננו באהל אביו ואמו כי הי' מתחבא מפני עשו אחיו שהי' צועק עליו והי' מתביישׁ ממנו או מתפחד. (הרמב"ן): מתנחם לך להרגך, לפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך (רש"י), וכן פי' הראב"ע. ולשון הרמב"ן ופשוטו מתנחם בך וכן כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א' כ' ל'), והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה'), ורבים כן, או פירוש מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשי' כ"ו ז'), ויפל לאפיו (שמואל א' כ' מ"א), כי כן צוה לו המלך (אסתר ג' ב'). אבל אנקלוס אמר כמין לך, אורב לך, ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו איננו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשמר ממנו ותרבה הענין אל הלשון עכ"ל, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א: (מד) אחדים, מועטים ולפי שהאחד הוא תחלת המספרים והוא המעט שבמספרים יכנו הדבר המועט באחד, וכן כימים אחדים (בראשית כ"ט כ'), ודקדוק מלת אחדים כתבתי לעיל (כ"ו י'): חמת, שרשו יחם, והשם הנפרד חֵמָה בפלס עֵדָה מן יען שֵׁנָה מן ישן, ובסמיכות עֲדַת ה' (תהלי' ל"ג י"א), חֲמַת המלך (אסתר ו' א'), ולפי שיתחמם האדם בעת כעסו, וכן הכעס מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה. ולכן תרגם יב"ע מלת חמת, ריתחא, ומלת אף, רוגזא, וכן המתרגם האשכנזי תרגם חמת (היטצע) ואף (צאָרן), ומדוקדק הלשון בכתוב שלא אמ' אבל חמת תמך כי חמימות הכעס לא תתיחס רק אל הכועס, והחמימות תוליד הרוגז על הנכעס, כי טרם התכעסו תוולד בלבו החמימות על הדבר ההוא, ולא יוכל אז עדיין על מי יכעס, ומן החמימות יוולד הרוגז על הנכעס, ואז יוכל לפעמים מי הוא הנכעס, ולכן במלת אף אומר ממך: (מה) אף, עקרו אֶנֶף בסגול וחסרה עי"ן הפעל ממנו ונבלעה בדגש עם הכנוים אַפּוֹ אַפְּךָ אַפִּי: ושכח את אשר עשית לו, ושנח

מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ
וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל
גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ (מו) וַתֹּאמֶר
רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי
בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה
מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ
לָמָּה לִּי חַיִּים׃
כח (א) וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ
אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח

ק' ועירא

ת"א למה סוטה י"ב, א':

פֿאָן דיר זיך אבגעווענדעט. אונד ער פֿערגעססען האט, וואס דוא איהם געטהאן, זאָ וויל איך אלסדאן שיקקען, אונד דיך פֿאָן דא אבהאָהלען לאססען: ווארום זאָלל איך אייער בײדער אויף איינען טאג בערויבט ווער־דען? (מו) אונד רבקה שפראך צו יצחק: מיר איזט דאז לעבען צו ווידער, פֿאָר דען טאָכטערן דעס חת. ווען יעקב פֿאָן דען טאָכטערן דעס חת איינע הייראטהעט, וויא דיזע זינד, פֿאָן דען טאָכטערן דעס לאנדעס, וואָצו זאָלל מיר דאז לעבען?
כח (א) יצחק ריף דעם עק, בזעגנעטע איהן, גאב איהם זיינע בעפֿעהלע, אונד שפראך צו איהם: הייראטהע

תרגום אונקלוס

דַּאֲחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יָת דִּי עֲבַדְתְּ לֵיהּ וְאֶשְׁלַח וְאֲדַבְּרִינָךְ מִתַּמָּן לְמָה אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חָד׃ (מו) וַאֲמָרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם בְּנַת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנַת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין׃
כח (א) וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ (ב) קוּם אֵיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם

רש"י

אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש פ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי:
כח (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל

באור

הוא פעל המחובר מעבר ועתי', והכוונ' שלא יהי עבר ויהי' כבר נשכח אללו, ועיין מ"ש בפ' ויחי בפסוק ומולדתך אשר הולדת וגו' (לקמן מ"ח ו'): למה אשכל גם שניכם יום אחד, שעורו, למה תשבב (אם לא תברח) שאהי' שכולה משניכם ביום אחד, והקובר את בניו קרוי שכול כמו ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מ"ג י"ד), ואשכל הוא פעל עומד: גם שניכם, ענינו לתוספת כל אחד לרבות על חברו וכן גם לנחנו גם אתה (שם ח'), כי אם יהרגך יהרג גם הוא ע"י גואלי הדם, וחז"ל אמרו בסוטה (דף י"ב ע"א), שביום אחד נקברו שניהם. אבל לא מתו ביום א', וכ"ה גם כוונת רש"י, רק שקיצר בלשון: (מו) קצתי בחיי, מאסתי בחיי (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ושרשו קוץ, והראב"ע כתב שהוא כמו הפוך וכן נעלה ביהוד' ונקיצנה (ישעי' ז' ו'), וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ (שם ט"ז) עכ"ל. ור"ל שפירושו כמו נוקה ששרשו נוק, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש קוץ. וכן ת"א, עקית, ויב"ע, איתעקית, אבל סוף הפסוק למה לי חיים יוכיח על כוונת רש"י: אם לקח יעקב, דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחיק יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת אחיו עבתה כן (הרשב"ם), ותיבת כאלה תוספה על נשי עשו שהן מבנות חת, ולאמר אם יקח יעקב מבנות הארץ, מבנות את שהן רעות במדותיהן כנשים האלה שהן לנו מרת רוח, למה לי חיים:
כח (ב) קום, ענין זרוז כלומר מעתה לך פדנה ארם: פדנה, בתוספת ה"א בסוף במקום

אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ (ב) קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה
אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־
לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃
(ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ
וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ (ד) וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־
בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ
לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן
אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ (ה) וַיִּשְׁלַח יִצְחָק
אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן
בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם
יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ (ו) וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ

תרגום אשכנזי

קיינע פֿרויא פֿאָן דען טאָכ־טערן כנען׳ס : (ב) מאכע דיך אויף, רייזע נאך פדן ארם, צום הויזע בתואל׳ס דיינעם מוטטער פֿאטערס: אונד נים דיר דאָרט איינע פֿרויא, פֿאָן דיינעם מוט־טער ברודערס לבן׳ס טאָכ־טערן: (ג) דער אלל־מעכטיגע גאָטט, זעגנע דיך, מאכע דיך פֿרוכט־באר, אונד מעהרע דיך, דאס דוא צו איינער מענגע פֿאָן פֿאָלקערן ווערדעסט: (ד) אונד געבע דיר אברהם׳ס זעגען, דיר אונד דיינעם זאאמען מיט דיר, דאס דוא דאז לאנד דיינעם אויפֿענטהאלטס איינעה־מעסט, וועלכעס גאָטט דעם אברהם געשענקט האט: (ה) אליזאָ שיקטע יצחק דען יעקב הינוועג, אונד דיזער רייזטע נאך פדן ארם, צו לבן פֿאָן ארם, דעם זאָהנע בתואל׳ס, דעם ברודער רבקה׳ס, דער מוטטער פֿאָן יעקב אונד עשו: (ו) אלס נון

תרגום אונקלוס

לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנָת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ (ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ (ד) וְיִתֵּן לָךְ יָת בִּרְכְתָא דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ (ה) וּשְׁלַח יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמֵּיהּ דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ (ו) וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי

רש״י

לה ה״א בסופה [יבמות י״ג]: (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ח) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו:

באור

למ״ד בתחלתה, וכן ביתה בתואל, ובא במלת פדנה פתח קטן בדל״ת במקו׳ פתח גדול פדן ארם: (ד) את ברכת אברהם, שאמר לו ואעשך לגוי גדול (בראשית י״ב ב׳), והתברכו בזרעך (שם כ״ב י״ח), תהיינה אותן הברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: לרשתך את ארץ מגריך, מאחר שלא תקח אשה מבנו׳ כנען שהיו עבדים כמו שצוה אברהם ליצחק: ארץ מגריך. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ה) וישלח יצחק את יעקב, כלל שאחר הפרט: אחי רבקה אם יעקב ועשו, בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו, הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו ורצוי היה שיצוה גם כן לעשו, אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן (הרמב״ן): וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, בברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם צוהו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען גזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם, חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם (הרשב״ם): בברכו אתו ויצו עליו וגו׳, תכלית הפסוק האחרון הוא באור אל הראשון. ולומר כי עיקר השגחת עשו היה כי בעת שברכו צוה לו שלא יקח

יצחק את־יעקב וישלח אתו פדנה ארם לקחת־לו משם אשה בברכו אתו ויצו עליו לאמר לא־תקח אשה מבנות כנען: מפטיר (ז) וישמע יעקב אל־אביו ואל־אמו וילך פדנה ארם: (ח) וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו: (ט) וילך עשו אל־ישמעאל

ת״א וירא מגלה י״ז, ח׳: וילך מגלה י״ז, ח׳. ב״ק צ״ב ב׳:

עשו געוואהר וואָרדען, דאס יצחק דען יעקב געזעגנעט, אונד נאך פרן ארם געשיקט, זיך פֿאָן דאהער איינע פֿרויא צו נעהמען; נעמליך אינדעם ער איהן זעגנעטע, פֿערבאָט ער איהם צוגלייך אונד שפּאך: נים קיינע פֿרויא פֿאָן דען טאָכטערן כנען׳ס! (ז) אונד דאס יעקב זיינעם פֿאטער אונד זיינער מוטטער געהאָרכט, אונד נאך פרן ארם גערייזט זייא; (ח) דא. מערקטע עשו, דאס דיא טאָכטער כנען׳ס, אין דען אויגען זיינעם פֿאטערס מיספֿעלליג זינד: (ט) דאהער גינג עשו צו ישמעאל, אונד נאהם איבער זיינע ביזהעריגע

תרגום אונקלוס

בריך יצחק ית יעקב ושלח יתיה לפדן ארם למסב ליה מתמן אתתא כד בריך יתיה ופקיד עלוהי למימר לא תסב אתתא מבנת כנען: (ז) וקביל יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן ארם: (ח) וחזא עשו ארי בישן בנת כנען בעיני יצחק אבוהי: (ט) ואזל עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת בת ישמעאל בר

רש״י

(ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו׳ וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נישואין והשיאה נביות אחיה. ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס״ג שנים שהרי ישמעאל בן ע״ד שנים היה כשנולד יעקב וי״ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס׳ שנה בלדת אות׳ הרי ע״ד ושנותיו היו קל״ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳ נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס״ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י״ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י״ד שנה שנא׳ עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שני׳ בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף

באור

אשה מבנות כנען, ושפט מזה כי זאת היא סבת הברכה, ונתעורר גם הוא לזה, וכפי׳ הרשב״ם שהעתקתי. והוי״ו של ויצו מחברת המאמרים בזמן, בעת שברכו צוה אליו לאמר, כאשר כתבתי כמה פעמים, וכן מתורגם בל״א: (ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה, וירא עשו כי ברך יצחק וגו׳ וכי שלח אותו פדנה ארם, וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ח) וירא עשו, לפי שהראיה גדולה משאר ההרגשות נשאלו כלם אליה וגם ראות הלב מן ההרגשות, והכוונ׳ שמכל זה הבין עשו כי רעות בנות כנען וגו׳: (ט) מחלת, ולהלן קורא אותה בשמת (בראשית ל״ו ג׳). שהיו לה שתי שמות, ורבים כן במקרא: אחות נביות. לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות, וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט״ו כ׳). לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן, אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם (במדבר כ״ו כ״ט), וכן ואחות לוטן תמנע (בראשית ל״ו כ״ב), לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה (שם כ׳) הרשב״ם, והראב״ע כתב אחות נביות, ככבד היה מכל אחיו, או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות עכ״ל, וכדבריו האחרונים סופר בס׳ הישר שד׳ בניו הראשונים ואחותם היו מאשה אחדת, וח׳ האחרונים מאשה אחרת, וגם בתרגם יב״ע לעיל (כ״א כ״א), כתוב שהיו לו שתי נשים:

וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת | בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה: ס ס ס

(י) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה:
(יא) ויפגע במקום וילן שם כי בא

תרגום אשכנזי

פ־ויען, דיא מחלת טאָכ־טער ישמעאל'ס, דעם זאָהנס אברהם'ס, שווע־סטער דעם נביות, זיך צור עהעפ̄רויא: (י) יעקב צאָג אויס פאָן בארשבע, אונד רייזטע נעןּ חרן: (יא) אונ־טערוועגס קאם ער אן איינעןּ אָרט, אונד איבער־

ת"א ויצא סנהדרין צ"ה, ב'. חולין צ"א, ב'. עקדה שער כ"ב: ויפגע ברכות כ"ו. ב', סנהדרין שם. חולין שם. עקדה שער כ"ב:

תרגום אונקלוס

אברהם אחתיה דנביות על נשוהי ליה לאנתו: (י) ונפק יעקב מבארא דשבע ואזל לחרן: (יא) וערע באתרא ובת תמן ארי

רש"י

וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי כ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסכות היו בימות החמה ולחשבן הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים ששם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות:

חסלת ואלה תולדות

(י) ויצא יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשנגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות [רות א']: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום

באור

על נשיו, הודיע הכתוב כי עם שקיים במקצת רצון האב שלקח אשה ממשפחתו, לא קיים כלו כי לא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו, כן פי' (הרמב"ן): לו לאשה, שב על ויקח את מחלת, והשאר הוא כמו מאמר מוסגר לתוספת באור, ולכן יש במלת על־נשיו טעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו עד ויקח: (י) ויצא יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא עשו כי ברך וגו' והשגמר חזר לענין הראשון (רש"י): וילך חרנה, רב סעדי' גאון פי' כי וילך פי' ללכת, בעבור שאח"ז יספר מה שאירע לו בדרך. וכן פירש"י. ולפי דרכנו ע"פ המדה מל"ב מדות של ר"א בנו של ר"י הגלילי (שזכרנו בהקדמה ובפ' בראשית (ב' ח') ע"ש) אין צורך. כי הפסוק הא' הוא כלל כי עיקר כוונתו בדרך הזה לא היה רק ללכת לחרן, ואח"ז יספר דרך פרט מה שאירע לו מעת צאתו מבאר שבע. וכן פי' הראב"ע, גם מלבד זה אין צורך לפרש ללכת, כי אין וילך חרנה כמו ויבא חרנה, שיהיה כוונת המאמר שכבר היה בחרן, וגם אין וילך כולל דוקא כל ההליכה מבאר שבע לחרן, כ"א גם מקצת ההליכה, ופירושו וילך לצד חרן ושם אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז (וכן פי' הרשב"ם), והמתרגם האשכנזי

הַשֶּׁ֗מֶשׁ וַיִּקַּח֙ מֵאַבְנֵ֣י הַמָּק֔וֹם וַיָּ֖שֶׂם
מְרַֽאֲשֹׁתָ֑יו וַיִּשְׁכַּ֖ב בַּמָּק֥וֹם הַהֽוּא׃
(יב) וַֽיַּחֲלֹ֗ם וְהִנֵּ֤ה סֻלָּם֙ מֻצָּ֣ב אַ֔רְצָה
וְרֹאשׁ֖וֹ מַגִּ֣יעַ הַשָּׁמָ֑יְמָה וְהִנֵּה֙ מַלְאֲכֵ֣י
אֱלֹהִ֔ים עֹלִ֥ים וְיֹרְדִ֖ים בּֽוֹ׃ (יג) וְהִנֵּ֨ה יְהוָ֜ה

ת"א ויקח חולין שם: ויחלום חולין שם. עקדה שם: והנה עקדה שם:

נאכטעטע דאזעלבסט, ווייל דיא זאָננע אונטערגעגאנגען וואר, נאהם איינען פֿאָן דען שטיינען דעס אָרטס, טהאט איהן אונטער זיינען קאָפּף, אונד לעגטע זיך דאזעלבסט ניעדער: (יב) הער האטטע ער איינען טרוים. דא וואר איינע לייטער געשטעללט אויף דערערדע, איהרע שפּיטצע אבער רייכטע גען הימּמעל; אונד דיא ענגעל גאָטטעס שטיגען אויף דערזעלבען אויף אונד אב: (יג) דער עווינע אבער שטאנד אָבען דארויף אונד שפּראך, איך

תרגום אונקלוס

עַאל שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִסָּרוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא: (יב) וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ: (יג) וְהָא

רש"י

אחר הוא הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו וּפָגַע בְּדַבָּשֶׁת [יהושע י"ט]. ורבותינו פירשו לשון תפלה [ברכות כ"ו] כמו ואל תפגע בי [ירמי' ז'] ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה [חולין צ"א]: כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבו' זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ואחר כך יורדים. מלאכים שליוהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף

באור

תרגם באופן כולל אחד מב' הפירושים הנזכרים: (יא) ויפגע. לשון פגישה כמו ופגע ביריחו (יהושע ט"ז ז'), ופגע בדבשת (שם י"ט י"א), וכן ת"א וערע, וכן מתורגם בל"א: במקום, בפתחה הבי"ת לידיעת המקום שהיה ידוע בימי משה, ולדעת רש"י בא על המקום הנזכר במקום אחר הוא הר המריה שנאמר בו וירא את המקום מרחק (לעיל כ"ב ד'): כי בא השמש, ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר בזיום, ולפי שה"ל לכתוב ויבא השמש וילן שם (כדרך לשון ספורי התור'), לכן דרשו רז"ל בחולין (דף צ"א ע"ב) ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם, ולזה כיון גם המתרגם האשכנזי: מאבני, אחת מאבני כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשתיו (הרשב"ם וכן פי' הראב"ע וכן פי' התוספת בחולין (שם) לפי פשוטו של מקרא), וכן מתורגם בל"א: מראשתיו. האחד מְרַאֲשָׁה בפלס מְבַשְּׁלָה מְזַמְּרָה מְקַטְּרָה ובא השם הזה תמיד בהבעת האל"ף, והמ"ם נוספת לצורך השם מאותיות האמנת"יו, כי היא נקודה בשו"א, ופירושו תחת ראשו. ועם שהוא אחד בא בלשון רבים כמו מרגלותיו (רות ג' ז' וי"ד): (יב) מצב, מוצב על ידי אחרים, נצב, מעצמו. וכן נגש אל הערפל (שמו' כ' כ"א). מעצמו, מקטר מגש (מלאכי א' י"א), על ידי אחרים, וכן אשר אתה מראה בהר (שמות כ"ה מ'), אחרים הראו לו אבל נראה מעצמו. (הרשב"ם), וכן מתורג' בל"א (וורר געשטעללט)): מגיע, איננו יוצא, אף כי לדקות העיון כל הפעיל הוא יוצא: עלים וירדים בו. לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה. הרשב"ם: (יג) נצב עליו. מפרשי הפשט סתמו ולא פירשו אם עליו על יעקב או על הסלם, ומשמעות רש"י הוא שנצב על יעקב שכתב. נצב עליו. לשמרו עכ"ל. ואם כוונתו שנצב על הסלם היה צ"ל לשמר את יעקב, ועיין ברא"ט, אבל הרמב"ן מפרש על הסלם, ובנ"ד

נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה
וּלְזַרְעֶךָ׃ (יד) וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ
וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה
וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה
וּבְזַרְעֶךָ׃ (טו) וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ
בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה
הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־

תרגום אשכנזי

בין דער עוויגע, דער גאָטט דיינעס פֿאטערס אברהם׳ס, אונד דער גאָטט יצחק׳ס: דאז לאנד אויף וועלכעם דוא ליגסט, וויל איך דיר איינגעבען, אונד דיינעס זאאמען: (יד) דיין זאאמען אבער זאָלל זיין וויא דער שטויב דער ערדע, אונד דוא זאָללסט דיך אויסברייטען, געגען אבענד, געגען מאָרגען, געגען מיטטערנאכט, אונד געגען מיטטאג, זאָ דאס זיך מיט דיר אונד דיינעם זאאמען אללע געשלעכטער דעם ערדרייכס זעגנען זאָללען: (טו) זיהע! איך ווערדע מיט דיר זיין, דיך אללענטהאלבען בעהיטען, וואָהין דוא רייזעסט, אונד דיך ענדליך אין דיזעס לאנד צוריק פֿיהרען, דען איך ווערדע דיך ניכט פֿערלאססען, ביז איך געטהאן וואס איך

תולדות אהרן הארץ סנהדרין קי"א, א׳. חולין צא: ופרצת שבת קי"ח, ב׳: והנה ברכות ד׳, א׳. סנהדרין נ"ח, ב׳:

תרגום אונקלוס

יְקָרָא דַיְיָ מְעַתַּד עִלָּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק אַרְעָא דִּי אַתְּ שָׁכֵיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ׃ (יד) וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקֵיף לְמַעַרְבָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ׃ (טו) וְהָא מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְאֶטְּרִינָךְ בְּכֹל אֲתַר דִּי

רש"י

על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין [איוב ט"ו] כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שוכב עליה. קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו [חולין צא] (כד׳ אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם

באור

פרשה ס"ט איתא, רבי חייא ורבי ינאי חד אמר עליו על הסלם וחד אמר עליו על יעקב מאן דאמר עליו על הסלם ניחא אלא למ"ד וכו׳ עכ"ל ע"ש, ח"ל המתרגם האשכנזי כן נראה משמעות פשוטו של מקרא לפי שהסלם הוא חזיון המורה על השתלשלות הסבות והמסובבים והקשר האמיץ והחזק שבין העליונים והתחתונים, וכולם אחוזים ודבוקים ונאחדים ביד ה׳ עלות כל העלות, וברצונו הפשוט לכל אשר יחפוץ ישלחם, ולזה נדמה לו שה׳ נצב על ראש הסלם, והמלאכים עולים אליו לשמוע, ויורדים ממנו לעשות, כאשר יצום עכ"ל: אברהם אביך. קורא לאבי אב, אב, וכן כבוד בית אביו (ישעי׳ כ"ב כ"ד), שאמר על אחיו, ורבים ככה: הארץ אשר אתה שכב עליה, שאתה שוכב במקום ממנה, וכן כי את כל הארץ אשר אתה רואה (לעיל י"ג ט"ו): (יד) ופרצת, ענינו ורבית. וכן ויפרץ האיש (שם ל׳ מ"ג), ועיקרו מענין ההריסה והכתילה, כי לרוב הדברים ושפעם ידמה הכתוב לפריצה, כאלו מרובם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר: ונברכו, ע"ין בתחלת פ׳ לך לך (שם י"ב ג׳): (טו) והנה אנכי עמך, לפי שהי׳ ירא מעשו ומלבן: כי לא אעזבך, בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך להשיבך אל האדמה הזאת, כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צ"א י׳): עד אשר אם עשיתי, אם

עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ (טז) וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ (יז) וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃

ת"א ואנכי עקדה שער כ"ג: מה נורא עקדה שם:

דיר צוגעזאגט האבע: (טז) אלס יעקב אויס זיינעם שלאפֿע ערוואכטע, שפראך ער: וואהרליך! דער עוויגע צייגט זיך אן דיזעם אָרטע, אונד איך וואוסטע עס ניכט: (יז) ער פֿירכטעטע זיך, אונד שפראך: וויא פֿורכטבאר איזט דיזער אָרט! ניכט אנדערס! היר איזט גאָטטעס הויז, אונד היר דאז טהאָר דעס היממעלס (אויס וועלכעם נעמליך דיא ערשיינונגען גאָט-

תרגום אונקלוס

תְּהָךְ וְאָתֵיבִנָּךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִנָּךְ עַד דִּי אַעְבֵּיד יָת דִּי מַלֵּלִית לָךְ׃ (טז) וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשְּׁנְתֵיהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָרָא דַּיְיָ שְׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יָדַע׃ (יז) וּדְחִיל וַאֲמַר מָה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אֲתַר דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קֳבֵיל שְׁמַיָּא׃

רש"י

משמש בלשון כי [גיטין נ']: דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם שסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו כנגד ירושלי' ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראו לירושלם בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום. וא"ת כשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן

באור

הוא מלת התנאי כאלו אמר כי לא אעזבך אלא אם עשיתי ובאמרו עד אשר הוא תוספת באור כי די לו באחד מהם (הרד"ק בשרשים שרש אם): דברתי לך, דבור עם מלות לו ולך ולי ולהם הכונ' על ההבטחה בל"א (צוזאגען או פֿערשפרעכען), בין שהיתה אמירת ההבטחה אליו או לאחר בשבילו ועם מלות אליו אליך אלי אליהם הכונ' על הדבור לבד, בל"א (רעדען). וזה כשלא יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר, אבל אם יתלוה הפעול עמו יבא תמיד עם מלות לו ולך ולי ולהם, ויהי' פירושו בל"א (זאגען או אנזייגען), אולם אמירה יבא עם שניהם אליו אליך וכו' וגם עם לו ולך וכו', ובל"א (צו איהנן שפרעכען או זאגען), וכבר הארכתי בזה בפ' חיי שרה (כ"ד ז'): (טז) וייקץ וגו' ויאמר וגו', כשהקיץ משנתו אמר אכן וגו': אכן יש ה' וגו', לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מקום חול אך כן הוא שהוא מקום קודש, וכן כל אכן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור, וכן אכן נודע הדבר (שמו' ב' י"ד) (הרשב"ם), ונראה לי לפ"ז שיהי' מורכב מב' מלות אך כן, וראוי' להיות הכ"ף דגושה לחסרון הכ"ף הראשונ', רק שבא הנח במקו' הדגש, כמו בָּזִית ששרשו בזז והראוי בְּזִזַת, והרד"ק בשרשי' שרש אכן מפרש שענינו לאמת הדבר ולקיימו, וכן ת"א ויב"ע בקושטא, וכן מתורגם בל"א: יש ה' במקום הזה, כבוד שכינתו נראה במקום הזה אל הראוים אליו. כי מקום נבחר יש לגלוי השכינה כמ"ש והי' המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם (דברים י"ב י"א): ואנכי לא ידעתי, שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים.

(יח) וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ (יט) וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ (כ) וַיִּדַּר יַעֲקֹב

תולדות אהרן ויקח חולין נ"ח, ב':

טעם אויף ערדען קאָמ-מען): (יח) דעם מאָרגענס שטאנד יעקב אויף, נאהם דען שטיין, וועלכען ער אונטער זיינען קאָפּף גע-לעגט האטטע, עדריכטע-טע איהן צום דענקמאהל, אונד גאָס אָבען אֶהל דאר-אויף: (יט) נאננטע דענ-זעלבען אָרט, בית אל, דא פאָרהער דער נאמע דער שטאדט לוז וואר: (כ) יעקב טהאַט איין געליבדע, וויא פאָלגט: ווען גאָטט מיט מיר זיין, אונד

תרגום אונקלוס

(יח) וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת אַבְנָא דִּי שַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ׃ (יט) וּקְרָא יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְּקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין׃ (כ) וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵי מֵימְרָא דַּיָי בְּסַעֲדִי וְיִטְּרִינַנִי בְּאָרְחָא הָדָא דִּי אֲנָא אָזֵיל וְיִתֵּן לִי לַחְמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ׃

רש"י

השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק): מה נורא. תלגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו. וכסו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי

באור

שיתפלל אדם בו בשעת צרכו כי המקום נבחר: וזה שער השמים, מקום תפלה לעלות תפלת' השמימה ע"ד ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים (ד"ה ב' ל' כ"ז), והמתרגם האשכנזי פי' מקום קבול שפע הנבוא' ומראה החזון מן השמים, כי אין במה שראה בחלום ראי' על היות המקום ראוי לקבול התפלה, אבל ראה שיש ה' במקום הזה. וגם שער השמים שממנו יורדה אל עבדיו: (יח) וישם אתה מצבה, הניצה על קומתה, ולשון הרמב"ן כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה, ונרא' עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים, ובגלל זה נאסרה עליה המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותם תתוצון (שמות ל"ד י"ג), או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות עכ"ל: ויצק שמן על ראשו. כבר ראית דעת הרמב"ן שהשמן הי' לנסך, ואין כן דעת הרשב"ם ז"ל ויצק שמן על ראש', משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם (במדבר ז' א'), וכן מוכיח לפנינו אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' (לקמן ל"א י"ג), יהי' בית אלהים, לקרבנות עכ"ל, וקרוב לזה פי' הראב"ע שצק שמן על ראשה להכיר' בשובו: (יט) בית אל, לא זהו הסמוך לעי אלא לירושלים וכו' והוא הר המוריה וכו' (רש"י), ועיין בפי' הרמב"ן שכתב כי כן הוא לדעת רבי יוסי בן זימרא, אבל לדעת ר' יהודה בר סימון בב"ר זהו בית אל הסמוך לעי: ואולם, ואלא: לוז שם העיר, ועל שם המקום שחוץ לעיר ששכב יעקב נקרא שם העיר עצמה בית אל (הרשב"ם): (כ) אם יהי' אלהים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני, כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי להם לאכול, כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנאמר

נדר לאמר אם־יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן־לי לחם לאכל ובגד ללבש:
(כא) ושבתי בשלום אל־בית אבי והיה יהוה לי לאלהים: (כב) והאבן הזאת אשר־שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן־לי עשר אעשרנו לך: שני

מיך בעהיטען ווירד, אויף דיזעם וועגע, וועלכען איך רייזע, מיר אויך בראָד צו עססען, אונד געוואנד צום אנקליידען געבען ווירד: (כא) ווען איך פערנער בייא וואָהלזיין אין מיינעס פאטערס הויזע צוריק קאָממע, אונד דער עוויגע מיר אלס שוטצגאָטט בייאשטעהען ווירד: (כב) זאָ זאָלל דיזער שטיין, וועלכען איך צום דענקמאהל ערריכטעט, גאָטטעס הויז זיין, (איין אָרט וואָ גאָטט רעווירירט, אונד איהם געדיענט ווירד), אונד אללעס וואס דוא מיר גיבסט, וויל איך דיר פערצעהנטען:

תרגום אונקלוס

(כא) ואיתוב בשלם לבית אבא ויהי מימרא דיי לי לאלהא:
(כב) ואבנא הדא די שויתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם יי וכל די תתן לי חד מן עסרא אפרשיניה קדמך:

רש"י

עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם [תהלים ל"ז כ"ה]: (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך [בראשית י"ז ז']: (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה אף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו דהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל [שם ל"ה א'] מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך:

באור

ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז כ"ה): (כא) ושבתי וגו', כמו שאמר לי והשבותיך אל האדמה הזאת, כן פי' רש"י והרשב"ם ב' הפסוקים האלו. ולשון הרמב"ן וטעם התנאי שלא יגרום החטא וכן אמרו בב"ר וכו', ויתכן עוד ע"ד הפשט שאין ספק בדבר, אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי, וכן ואם יהי' היבל לבני ישראל (במדבר ל"ו ד'), אם יבא העת שיהי' התנאי או יתקיים המעשה כלומר בבואו עכ"ל, והמתרגם האשכנזי תרגם בלישנא דמשתמע לתרי אפי: בשלום, מלת שלום כוללת כל ההצלחות כולן וביאורה האמיתי בל"א (גליקזעליגקייט), ובמקום שתבוא בענין הריב או המלחמה אז ביאורה בל"א (פרידע) כמ"ש בפ' נשא (במדבר ו' כ"ו), וכן תרגם המתרגם האשכנזי פה, ורש"י פי' שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. לפי דרכי בביאורי יהי' מאמר זה כולל כל הפרטים אשר מן אם יהי' ה' אלהים וגו' עד הנה, וכ"כ הרשב"ם שיסייעני בכל מעשי. והנה לדעתו וכן לדעת רש"י גם זה נמשך אל התנאי, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לדעת הרמב"ן נמשך למט' אל הנדר, וענינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהי' לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר: (כב) והאבן הזאת, כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת. האבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' כתרגומו דהא פלח עלה קדם ה', וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן ל"ה א'), מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך (שם י"ד) (רש"י), והוא וי"ו המתחלת ב' מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, וכן וי"ו

כט (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ (ב) וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ (ג) וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלֲלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר

כט (א) היראויף הוב יעקב זיינע פיסע אויף, אונד רייזטע אין דאז לאנד דער מארגענלענדער: (ב) דא זאה ער איינען ברוננען אויף דעם פעלדע, דרייא העערדען קליינעס פיהעס לאגען אום דען ברוננען הער, דען פאן דעמזעלבען ברוננען טרענקטע מאן דיא העערדען; דער שטיין אבער אויף דער מינדונג דעם ברוננענס וואר גראס: (ג) דארום פפלעגטען זיך דאזעלבסט אללע העערדען צו פערזאממעלן, זיא וועלצטען דאן דען שטיין פאן דער מינדונג דעם ברוננענס, טרענקטען דאז קליינע פיה, אונד בראכטען דען שטיין ווידער אויף דיא מינדונג דעם ברוננענס,

תרגום אונקלוס

כט (א) וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי וַאֲזַל לְאַרְעָא בְנֵי מַדִּינְחָא׃ (ב) וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרֵי דְעָאן רְבִיעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא׃ (ג) וּמִתְכַּנְשִׁין תַּמָּן כָּל עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יַת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וּמַשְׁקַן יַת עָנָא וּמְתִיבִין יַת אַבְנָא

רש"י

כט (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו לאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו מגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי

באור

של והי' ה' שבפסוק הקודם, לדעת הרמב"ן, והנה לדעת רש"י שכל הנזכר מקודם הוא תנאי. הם מתיחסים בשנה, ולהרמב"ן בזמן: אעשרנו לך, אפריש המעשר ממנו לתתו למי שראוי לקחתו לכבוד ה', והרשב"ם פי' לך, להקריב לפניך עולה:

כט (א) וישא יעקב רגליו, משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת (ב"ר), הנה כשילך אדם מדעתו אל מקום מכוון אצלו ידבק עליו שהוא נושא את רגליו, אבל כאשר ישא מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ידבק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יבלוה רגליה (ישעיה כ"ג ז') (ר"ע ספורנו): בני קדם, ארם כדכתיב ארם מקדם (שם ט' י"א), מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג ז'), ועיין מ"ש בהקדמה: (ב) עדרי, מערכת הצאן נקרא עדר, וכתב הרד"ק בשרשים שרש עדר, שהוא מענין עדרי מערכה בלבב שלם (ד"ה א' י"ב ל"ח), שפירושו עורכי, וכן אמר בפסוק למעלה ערכי מלחמה וגו' ולעדר בלא לב ולב (שם ל"ג), פירוש אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב כלומר שלא היו להם שתי לבבות כי אם לב שלם אל דוד וכן אמר לנגד זה עדרי מערכה בלבב שלם, שהיה לבם שלם אל דוד עכ"ד: רבצים עליה, סמוך לה: ישקו העדרים, משקים הרועים את העדרים, והאבן גדולה על פי הבאר, שעורו, והאבן אשר על פי הבאר, גדולה, והיתה גדולה שלא יפול שום אדם שם או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם: (ג) ונאספו שמה, ולכן בעבור שהיתה האבן גדולה היו רגילין להתאסף שמה כל העדרים: וגללו, היו גוללים הרועים את האבן: והשקו. והיה משקים: והשיבו. ומשיבים, כולם לשון בינוני הם, כי כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההוה תמיד כבר היה ועתיד להיות (רש"י), והנה מן כי מן הבאר וגו' עד למקמה, הוא כתיבת טעם וסבה

לִמְקֹמָהּ׃ (ד) וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ (ה) וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ (ו) וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ (ז) וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ לֹא

תולדות אהרן הן עוד עקדה סס:

אן זיינע שטעללע: (ד) יעקב שפראך צו איהנען: מיינע פריינדע! וואָ זייד איהר הער? זיא אנטוואָרטעטען: וויר זינד פאָן חרן: (ה) יענער שפראך צו איהנען: קעננט איהר לבן, נחור׳ס זאָהן? זיא אנטוואָרטעטען: וויר קעננען איהן: (ו) ער שפראך: איזט ער בייא וואָהלזיין? זיא אנטוואָרטעטען, ער איזט בייא וואָהלזיין; דא קאָממט עבען זיינע טאָכטער רחל מיט דעם קליינען פיה: (ז) יעקב שפראך: נאָך איזט דער טאג גראָס, עס איזט דיא צייט נאָך ניכט דאז פיה איין צו טרייבען; טרענקט דאז קליינע פיה, אונד געהט היין אונד ווייdעט: (ח) זיא אנטוואָרמעטען: וויר קעננען ניכט,

תרגום אונקלוס

עַל פּוּמָא דְבֵירָא לְאַתְרַהּ׃ (ד) וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנָן אַתּוּן וַאֲמַרוּ מֵחָרָן אֲנַחְנָא׃ (ה) וַאֲמַר לְהוֹן הַיְדַעְתּוּן יָת לָבָן בַּר נָחוֹר וַאֲמַרוּ יָדְעִין אֲנַחְנָא׃ (ו) וַאֲמַר לְהוֹן הַשְׁלָם לֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּיהּ אַתְיָא עִם עָאנָא׃ (ז) וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִידָן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוֹ עָנָא וְאֵיזִילוּ רְעוֹ׃ (ח) וַאֲמַרוּ לָא נִיכּוֹל עַד דִּי יִתְכַּנְּשׁוּן כָּל עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרוּן יָת

רש״י

שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה מן הצאן. הטעם באל״ף ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה בבי״ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים בשביל שהולכים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו׳ [ג״ר]: (ח) לא נוכל.

באור

שהכתוב נותן, על שהיו רובצים שם ג׳ עדרי צאן בלא עת העסף המקנה, והוא כמו מאמר מוסגר, ושיעור המאמר והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה (לפי שממנה היו משקים לאנס, אבל לפי שהאבן שעל פי הבאר היתה גדולה, ולא היו יכולים לגוללה, לכן היו רגילים להתאסף כולם לגוללה ולהשיבה, לכן היו אלו ממתינים עליהם), ויאמר להם יעקב אחי וגו׳, ואין זה מאמר הרועים, ויעקב לא ידע זאת ושאל להם והודיעו לו כמו שיבא: (ד) אחי, כמו אל נא אחי תרעו (בראשית י״ט ז׳), כי יאמר אדם לאוהביו או לשכניו אף על פי שאינו קרוב, אחי, או אף על פי שלא ידעו, וזה להכנס עמו באהבה ובדברי שלום ועיין מ״ש בפ׳ חיי שרה בפסוק וישלחו את רבקה אחתם (שם כ״ד נ״ט): מאין, ענינו על שאלת מקום כמו מן הנה. ולאמרו בלא מ״ם לא יתכן כי אז הכוונה על האפס, ונמצא גם עם מ״ם על הוראת האפס, הן אתם מאין (ישעי׳ מ״א כ״ד), כ״כ הרלב״ג: (ה) לבן בן נחור, זכר אבי אביו ולא זכר אביו כי נחור היה ידוע ובעל השם ונכבד יותר מבתואל וכן אמר לבן אלהי אברהם ואלהי נחור (לקמן ל״א נ״ג): ידענו, אותו, וכן מתורגם בל״א: (ו) ויאמרו שלום, לו: והנה רחל בתו באה עם הצאן, לפי פיסוק הטעמים שהאתנח במלת לו, יהיה מאמר והנה רחל גם על ויאמרו, ואיננו מספור משה כותב התורה, ושעורו ויאמרו שלום, וראה כי רחל בתו באה לפניך כעת עם הצאן, וכן מתורגם בל״א: באה, מלרע, והוא בינוני, ות״א, אתיא, ובל״א (קעמט): (ז) הן עוד, עדיין: היום גדול, לפי שראה אותם רובצים כסבור שהולכים לאסף

נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים
וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר
וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ (ט) עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם
וְרָחֵל ׀ בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ
כִּי רֹעָה הִוא׃ (י) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה
יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ
וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב
וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ
אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ (יא) וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב

תולדות אהרן ויהי מגלה י״ז ג׳:

ביז אללע העערדען זיך פֿער זאממעלן, אונד מאן דען שטיין פֿאָן דער מינדונג דעס ברוננענס וועגוועלצט, אלסדאן טרענקען וויר דאז קליינע פֿיה: (ט) אינדעם ער מיט איהנען רעדעטע, קאם רחל אן מיט דעם קליינען פֿיה איהרעס פֿאטערס, דען זיא וואר איינע שעפֿערין: (י) אלס יעקב זאה רחל דיא טאָכטער לבן׳ס זיינער מוטטער ברודערס, אונד דאז קליינע פֿיה לבן׳ס זיינער מוטטער ברודערס, טראט יעקב הינצו, הוב דען שטיין פֿאָן דער מינדונג דעס ברוננענס אונד טרענקטע דאז קליינע פֿיה לבן׳ס זיינער מוטטער ברודערס:(יא)אונד יעקב קיסטע רחל,ערהוב זיינע

רש״י

להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ונגדר לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול [ב״ר]: (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. (ד״א לפי שבא בידים ריקניות. אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידיו א״ל מה אעשה

תרגום אונקלוס

אַבְנָא מֵעַל פּוּמָּא דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָנָא׃ (ט) עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתַת עִם עָנָא דִּי לַאֲבוּהָא אֲרֵי רָעְיָתָא הִיא׃ (י) וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יָת רָחֵל בַּת לָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּיהּ וְיָת עָנָא דְּלָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּיהּ וּקְרֵיב יַעֲקֹב וְנַגְּדַר יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָּא דְבֵירָא וְאַשְׁקֵי יָת עָנָא דְּלָבָן אֲחוּהָא דְּאִמֵּיהּ׃ (יא) וּנְשַׁק

באור

המקנה הביתה ולא ידעו עוד: (ח) לא נוכל, להשקותם: יאספו, וכן וגללו, והשקינו שבפסוק זה, ת״א ויב״ע בלשון עתיד וכן פירש״י, ותהיה כוונת תשובתם על שרבצו בפעם הזאת, אבל אין הכרח לפרש כן, כי בטוב יתפרש שספרו לו כי זה דרכם כל הימים, והם ג״כ לשון ציווי, וכן מתורגם בל״א: (ט) באה, מלעיל, והוא עבר, ות״א ויב״ע, אתת, ובל״א (קאם): כי רועה הוא, להגיד כי אין ללבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה ענינם כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה (שמות ב׳ ט״ז), ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראוי׳ לאיש חשש לה אביה, אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ וירא מגשת אל בנותיו, או שהיה לבן צנוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה, ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל, או הוא כדברי רבי אברהם כי נשיקה בלה״ק איננה בפה רק נשק אותה על ראשה, או על כתפה (הרמב״ן), ועיין מ״ש בפ׳ תולדת (לעיל כ״ז כ״ו): (י) ויגל, גם הוא מלשון וגללו שהוא ענין סבוב. אלא במלת וגללו מהקל, ומלת ויגל מההפעיל, והנה הוא גלל את האבן לבדו מה שלא יכלו הרועים עד שיאספו כלם, ולהודיע גבורתו בא הכתוב: (יא) ויבך, לפי פשוטו מחמת שמחה: (יב) ויגד יעקב לרחל, המאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן

לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ (יב) וַיַּגֵּד
יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי
בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃
(יג) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב
בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ
וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר
לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
(יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי

ת״א ויגד מגלה י״ג, ב׳. ב״ב קכ״ג, א׳:

שטיממע, אונד וויינטע: (יב) אויך זאגטע יעקב דער רחל, דאס ער איהרעס פֿאטערס פֿערוואנדטער נעמליך רבקה׳ס זאָהן זייא: זיא ליף, אונד זאגטע עס איהרעם פֿאטער: (יג) אלס לבן דיא נאכריכט פֿאָן זיינעם שוועסטערזאָהנע יעקב האָרטע, ליף ער איהם ענטגעגען, אומארמטע איהן, קיסטע איהן, בראכטע איהן אין זיין הויז, אונד יעקב ערצעהלטע דעם לבן אללע דיזע בעגעבענהייטען: (יד) לבן שפראך צו איהם: וואהרליך! דוא ביזט מיין ביין אונד מיין פֿלייש, (מיין נאהער פֿערוואנדטער). אלס ער

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרִים יָת קָלֵיהּ וּבְכָא׃ (יב) וְחַוִּי יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַר אֲחָת אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַּר רִבְקָה הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא׃ (יג) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר אַחָתֵיהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וּנְשֵׁיק לֵיהּ וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ (יד) וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי

רש״י

לגווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת׃ (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרש אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה׃ ותגד לאביה. לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו [ב״ר]׃ (יג) וירץ לקראתו. כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים [ב״ר]׃ ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו [ב״ר]׃ וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו [ב״ר]׃ ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו׃ (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו׃

באור

ויפסק ורבים כמוהו (הרמב״ע), אבל ר״ע ספורנו כתב שהגיד לה כי אחי אביה הוא, להודיע שלא חטא במוסר כשנשק אות׳ עכ״ד, ואין צורך לפרש שהוא מאוחר, וכן מתורגם בל״א׃ כי אחי אביה הוא, קרובו׃ וכי בן רבקה הוא, הזכיר לה את רבקה, אף על פי שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה (ר״ע ספורנו)׃ ותרץ ותגד לאביה, לשון רש״י אמה מתה וכן בבראשית רבה, ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושילא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו, אבל רבקה הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות (הרמב״ן)׃ (יג) את כל הדברים האלה׳ להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו׃ (יד) אך, ענינו לפעמים לאמת הדבר כמו אך עמי המה (ישעיה ס״ג ח׳), אך טוב לישראל (תהלים ע״ג א׳), לכן יבאו אלו ודומיהם בתחלת הדברים, כ״כ הרד״ק בשרשים שרש אך, וכן מתורגם בל״א׃ עצמי ובשרי, כלומר קרובי, כי קרובו של אדם כבשרו הוא, וכן ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נ״ח ז׳), ולדעת הרד״ק בשרשים שרש עצם יהיה עצם כולל עצם ובשר, ובשר שזכר הוא כפל דבר, וכל אחד כנוי אל הגוף הכלול משניהם. וענין מאמרו פה אך עצמי וגו׳ ויפה כוונת לבא אלי׃ וישב עמו חדש ימים, לדעת המתרגם האשכנזי הוא מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וכשישב עמו חדש ימים, אז אמר לבן ליעקב וגו׳׃ חדש ימים, פי׳ חדש שלם כי לא תשלם לנו החדש כי אם ביום שלם לא במקצת היום׃

אתה וישב עמו חדש ימים: (טו) ויאמר
לבן ליעקב הכי־אחי אתה ועבדתני
חנם הגידה לי מה־משכרתך:
(טז) וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה
ושם הקטנה רחל: (יז) ועיני לאה
רכות ורחל היתה יפת־תאר ויפת
מראה: שלישי (יח) ויאהב יעקב את־

תולדות אהרן ועיני ב"ב סס:

נון איינען פאללען מאנאט בייא איהם וואר: (טו) שפראך לבן צו איהם: ווייל דוא מיין פערוואנדטער ביזט, זאללטעסט דוא מיר דארום אומזאנסט דיענען? צייגע מיר אן, וואס דיין לאהן זיין זאלל: (טז) נון האטטע לבן צווייא טאכטער: דיא עלטעסטע היס לאה, אונד דיא יינגסטע רחל: (יז) לאה'ס אויגען וואַרען בלעדע; רחל אבער וואר שאן פאן בילדונג, אונד שאן פאן פארבע: (יח) יעקב ליבטע רחל, אונד שפראך: איך ווילל דיר זיבען יאהרע

רש"י

(טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן [ב"ר ק' כ"ז]: תאר. הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד [ישעיה מ"ד י"ג] קונ"פאס בלע"ז Compas, (דער צירקעל; היר: רעגעל־מעסיגע געזיכטסציגע): מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. הן ימים אחדים

תרגום אונקלוס

ובתרי את ויתיב עמיה ירח יומין: (טו) ואמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחינני מגן חוי לי מה אגרך: (טז) וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: (יז) ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא בריוא ויאיא בחזוא: (יח) ורחים

באור

(טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם (רש"י), וכן תרגמו פה אנקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ועמ"ש בפ' תולדת (בראשית כ"ז ל"ו): ועבדתני, ותעבדני ולשון הרמב"ן לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצא הצאן מידו כי ברצותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ומתן, אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הצאן כי לא היו צריכים וגם היו מדברים עכ"ל: משכרתך, הנפרד משכרת בפלס מלכדת, מתכנת הלבנים (שמות ה' ח'), שבכנוי ישתנה החולם לשורק במתכנתה (שמות ל' ל"ז). והנה הפעל בנח השם כנהוג בעבדי, ושעורו מה יהיה משכרתך, וכן מתורגם בל"א: (טז) וללבן שתי בנות, ונפסיק הכתוב בזה קודם תשובת דבריו של יעקב, לפי שהיא הקדמה לתשובתו, שהיה לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לכן בקש את הקטנה: (יז) רכות, כמשמעו מורה על חולשת העינים, כאשר באר המתרגם האשכנזי, והרשב"ם מפרש בהפך, וז"ל רכות נאות ור"ס בלע"ז והוא אווער"ס (האפפען, פרייא) בל"א, וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה, ועינים שחורות אינן רכות כלבנים עכ"ל, וכן ת"א ועיני לאה יאין. ואולם אין משמעות המשך הכתוב מסכים לזה: יפת תאר, על צורת הפנים ושאר האיברים כמו דפים

רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים
בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ (יט) וַיֹּאמֶר לָבָן
טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ
אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ (כ) וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב
בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים
אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ (כא) וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי
מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ (כב) וַיֶּאֱסֹף
לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה׃ (כג) וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה
בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃
(כד) וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ

דיענען, אום דיינע יינג־סטע טאָכטער רחל: (יט) לבן שפראך: בעססער איזט עס, איך געבע זיא דיר, אלס איינעם אנדערן, בלייבע בייא מיר! (כ) דא־רויף דיענטע יעקב זיבען יאהרע אום רחל; זיא וואָרען אבער אין זיינען אויגען, וויא איינצעלנע טאגע, זאָ זעהר ליבטע ער זיא: (כא) יעקב שפראך צו לבן, גיב מיר נונמעהר מיינע פֿרויא, דען מיינע צייט איזט הערום, דאס איך איהר בייוואָהנע: (כב) לבן פֿערזאממעלטע אללע לייטע דעס אָרטעס, אונד מאכטע איין גאסט־געבאָט: (כג) דעם אבענדס, נאהם ער זיינע טאָכטער לאה, פֿיהרטע זיא צו איהם, אונד יעקב וואָהנטע איהר בייא: (כד) לבן גאב איהר זיינע מאגד זלפה, נעמליך זיינער טאָכטער לאה צור

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב יַת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִינָךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֵירְתָא׃ (יט) וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן תִּיב עִמִּי׃ (כ) וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין בִּדְרָחֵים יָתַהּ׃ (כא) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יַת אִתְּתִי אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי פוּלְחָנִי וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ׃ (כב) וּכְנַשׁ לָבָן יַת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ (כג) וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יַת לֵאָה בְּרַתֵּיהּ וְאַעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ וְעָאל לְוָתַהּ׃ (כד) וִיהַב לָבָן לַהּ יַת זִלְפָּה

רש״י

שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים [ב״ר] ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים [בראשית כ״ז מ״ד]: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת״ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רימהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ״ד שנה ואימתי אעמיד י״ב שבטי׳ וזהו שנאמר ואבואה אלי׳ והלא קל שבקלי׳

באור

החוטם והמצח והפה והלחיים אשר הם בערך השווי והממוצע וכן קומת הגוף כמו ובתמונה יתארהו (ישעיה מ״ד י״ג), וכתב רש״י קונפא״ש בלע״ז, (ובל״א רעגעל, לירקעל): ויפת מראה, הוא זיו קלסתר, וצבע העור שהיה לבן לח ואדום והשער שחור, כי אמנם הצבע היא מוסב לחוש הראות לבד. (יח) ברחל, בעבור רחל, וכן תרגם יב״ע, בגין רחל: (כ) בימים אחדים, כלומר היו בעיניו כימים מעטים, ולפי שאחד מיעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד: באהבתו, מקור עם תוספת ה״א, ונשתנה הה״א לתי״ו בכנוים, או הוא שם במקום המקור, ושעורו בעבור אהבו אותה: (כא) כי מלאו ימי, פשוטו כתרגומו של אנקלוס, ארי שלימו יומי פולחני, וכן תרגם יב״ע, וכן מתורגם בל״א, והם שבע שנים שעבדתיך: (כד) ויתן לבן לה, וחוזר ותפרש ללאה בתו, ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי (נעהמליך): (כה) והנה

לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ (כה) וַיְהִי בַבֹּקֶר
וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־
זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי
עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן
לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה
לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ (כז) מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת

תולדות אהרן בבקר מגלה שם. ב"ב שם:

מאגד; (כה) אלס דער מאָרגען קאם, זיהע, זאָ וואר עס לאה; דא שפראך ער צו לבן: וואס האסט דוא מיר געטהאן? האבע איך דיר ניכט אום רחל געדיענט? ווארום האסט דוא מיך דען בעטראָגען? (כו) לבן שפראך: אן אונזערם אָרטע פּפלעגט עס ניכט צו געשעהען, דאס מאן דיא יינגסטע פֿאָר דער עלטעסטען אויס= געבע: (כז) האלטע דיא האָכצייטוואָכע מיט דיזער אויס: זאָ זאָללסט דוא אויך דיזע בעקאָממען,

רש"י

אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אחר כך: (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימני' לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סמנים [מגילה י"ג]: (כז) מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי

תרגום אונקלוס

אַמְתֵיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ׃ (כה) וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מַה דָא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ (כו) וַאֲמַר לָבָן לָא מִתְעֲבֵיד כֵּן בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֵירְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃ (כז) אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דָא וְנִתֵּין לָךְ

באור

הוא לאה, ענינו, והנה נודע לו שהיא לאה, או וידא והנה היא לאה, וכן תרגם יב"ע, ואסתכל בה והא היא לאה, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרשב"ם בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה, וכן והנה חלום (בראשית מ"א ז'), עכ"ל: (כו) לא יעשה כן במקומנו, כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם, (הרמב"ן וכ"פ ר"ע ספורנו): לתת, לאיש: (כז) מלא שבע זאת, אין מלת זאת תאר לשבוע, כי השי"ן של שבוע בשוא להורות שהוא סמוך ולא יסמך השם אל התאר שאחריו, ועוד ששבוע לשון זכר הוא כמו בשבעה שבעת (דברים ט"ז ט'), שבוע אחד (דניאל ט' כ"ז), והיה צ"ל שבוע זה, ולכן פי' רש"י והרשב"ם והרמב"ן והראב"ע שמלת זאת חוזרת על לאה, שבוע של זאת, וכן ת"א, שבועתא דדא, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, ורש"י מפרש שבוע מלשון שבעה, שטיי"נא בלע"ז, והוא השם המופשט מן שבעה כאומר בל"א (זיבענטלינג), והנה ענין מלת מלא, אין כוונתה כענין מלאו ימי, כי כבר מלאו ימי עבודתו, רק הכוונה על שבעת ימי המשתה, כי אולי נהגו בהם כנגדי האומות מימי קדם כענין בפלגשות דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים (לקמן נ' י'), והרמב"ן מפרש גם זה על השלמת העבודה, מלא שבוע השנים של לאה זאת, ע"ש שמפרש בב' אופנים, ולא רציתי להאריך: ונתנה לך, ל' רבים כמו נרדה ונבלה שם (שם י"א ז'), ונשרפה (שם ג'), אף זה לשון ונתן, זה פי' רש"י (ויהיה עתיד למדברים מבנין הקל בתוספת ה"א האמצעיו בסוף), ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש בתאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא נפעל (והוא עבר לנקבה נסתרת), והוי"ו השיבו לעתיד ופירוש ותנתן לך, והנכון בעיני כי דבר לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו כי לא יניחוהו אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ושמחה כאשר עשינו בראשונה (הרמב"ן), והרשב"ם מפרש שהוא מלשון נפעל, אבל אנקלוס ויב"ע שתרגמו, ונתן, כוונתם כפירש"י, כי בבנין נפעל, משרש זה דרכם לתרגם בהתפעל משרש יהב, והיה להם לתרגם, ותתיהב, אבל בבנין הקל משרש נתן דרכם לתרגם העבר בשרש יהב, והעתיד בשרש נתן, הנה זאת חקרנום

וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר
תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶֽׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרֽוֹת׃
(כח) וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת
וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּֽׁה׃
(כט) וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה
שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָֽה׃ (ל) וַיָּבֹא גַּם אֶל־
רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה
וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶֽׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרֽוֹת׃
(לא) וַיַּרְא יְהוָה כִּֽי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח
אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָֽה׃ (לב) וַתַּהַר
לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן

פיר דען דיענסט, דען דוא בייא מיר נאך זיבען אנדערע יאהרע דיענען זאללסט: (כח) יעקב טהאט אלזא, ער הילט נעמליך דיא האכצייטוואכע דער לאה אויס; דא גאב איהם לבן זיינע טאכטער רחל צור פרויא: (כט) לבן גאב זיינער טאכטער רחל זיינע מאגד בלהה צור מאגד: (ל) יעקב קאם אויך צור רחל, האטטע אבער רחל ליבער אלס לאה, אונד דיענטע בייא איהם נאך פערנער זיבען יאהרע: (לא) אלס דער עוויגע זאה, דאס לאה געהאסט וואר, עפנעטע ער איהר געבערמוטטער; רחל אבער וואר אונפרוכטבאר: (לב) לאה ווארד שוואנגער, אונד געבאר איינען זאהן, דיזען נאננטע זיא ראובן, דען זיא שפראך: דער עוויגע

תולדות אהרן וירא כ"ג שם. בכורות מ"ט, א':

תרגום אונקלוס

אַף יָת דָּא בְּפוּלְחָנָא דִּי תִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃
(כח) וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלִים שְׁבוּעֲתָא דְּדָא וִיהַב לֵיהּ יָת רָחֵל
בְּרַתֵּיהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (כט) וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יָת בִּלְהָה
אַמְתֵּיהּ לַהּ לְאַמְהוּ׃ (ל) וְעָאל אַף לְוָת רָחֵל וּרְחֵים אַף יָת
רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃ (לא) וַחֲזָא
יְיָ אֲרֵי שְׂנִיאֲתָא לֵאָה וִיהַב לַהּ עִדּוּי וְרָחֵל עַקְרָא׃ (לב) וְעַדִּיאַת

רש"י

המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן: (וא"א לומר שבוע מתם שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן. ועוד ששבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבועה שמיי"נא בלע"ז): ונתנה לך. ל' רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה [בראשית י"א] אף זה ל' ונתן: גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שברמאות בא עליו [ב"ר]: (לב) ותקרא שמו ראובן. רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני

באור

היטיב ואין בו ספק כלל, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה ואין להכריע מתנו א' מב' הפירושים: גם את זאת, מיד לאחר שבעת ימי המשתה: בעבדה. בשביל העבודה: אשר תעבוד עמדי, אחר נישואי רחל: עוד שבע שנים אחרות, כדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך: (כט) את בלהה שפחתו, להיות לה לשפחה: (ל) ויאהב גם את רחל, וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה, רוב גם הפוכים כן בתורה, וכן וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), גם תברכו אותי, וכן גם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), הנה לחצתי רגלך ונעשיתה שפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך (הרשב"ם): (לא) כי שנואה לאה. לא היה שונא אותה אלא לפי שהיה אוהב את רחל יותר קרא לאה שנואה כלומר כנגד אהבתה של רחל היתה שנואה וכן האחת אהובה והאחת שנואה (דברים כ"א ט"ו), ולפי שהיתה בושה בדבר, ראה אלהים את עניה, ועיין עוד בפי' הרמב"ן: ורחל עקרה, נשארה עקרה כמו שהיתה, ובשביל שכתוב לפנינו

כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה
יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃ (לג) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה
אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
שִׁמְעוֹן׃ (לד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי
כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃ (לה) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד
בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת יְהוָה עַל־
כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃

תולדות אהרן הפעם ברכות ז׳, ב׳:

האט מיין עלענד אנגעזע־
הען, אונד נונמעהר ווירד
מיין מאן מיך ליבען:
(לג) זיא ווארד אבער־
מאלס שוואנגער, אונד
געבאר איינען זאָהן, אונד
שפראך: ווייל דער עוויגע
געהערט, דאס איך גע־
האסט בין, זאָ גאב ער
מיר אויך דיזען, אונד
נאננטע איהן שמעון:
(לד) זיא ווארד אבער־
מאלס שוואנגער, געבאר
איינען זאָהן אונד שפראך:
נונמעהר ווירד מיין מאן
מיר פֿערבונדען ווערדען,
דען איך האבע איהם
דרייא זאָהנע געבאָרען,
דאהער נאננטע מאן איהן
לוי; (לה) זיא ווארד פֿער־
נער שוואנגער, אונד גע־
באר איינען זאָהן, דא שפראך זיא: נון וויל איך דעם עוויגען דאנקען, דארום נאננטע זיא
איהן יהודה. זאָדאן הילט זיא איין מיט געבערען:

רש״י

לבן חמי שמכר הבכורה
ליעקב וזה לא מכרה ליוסף
ולא ערער עלי ולא עוד
שלא ערער עליו אלא שבקש
להוציאו מן הבור [ברכות]:
(לד) הפעם ילוה אשי.
לפי שהאמהות נביאות היו
ויודעות שי״ב שבטים
יוצאים מיעקב וד׳ נשים ישא
אמרה מעתה אין לו פתחון
פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים [ב״ר]: על כן. כל מי שנאמר בו ע״כ מרובה באוכלוסין חוץ
מלוי שאהרן היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. תמהתי בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב
בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים דבה שׁשלח הק״בה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם
זה ונתן לו כ״ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי
יותר מחלקי מעתה יש לי להודות:

תרגום אונקלוס

לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת אֲרֵי גְלֵי קֳדָם
יְיָ עוּלְבָּנִי אֲרֵי כְעַן יְרַחֲמִינַנִי בַעְלִי׃ (לג) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת
בַּר וַאֲמָרַת אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׂנִיאֲתָא אֲנָא וִיהַב לִי אַף
יַת דֵּין וּקְרַת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן׃ (לד) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר
וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר לִי בַּעְלִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ תְּלָתָא
בְנִין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ לֵוִי׃ (לה) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר
וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא אוֹדֵי קֳדָם יְיָ עַל כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ יְהוּדָה וְקָמַת
מִלְּמֵילַד׃

באור

שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתוב כן: (לב) יאהבני, באחותי ובא הפתח תחת הצירי, והראוי
יאהבני, כמו פן תדבקני (בראשית י״ט י״ט), הבדל יבדילני (ישעיה נ״ו ג׳): (לד) ילוה, לשון
חבור, יתחבר אלי בעלי: על כן קרא שמו לוי. הקורא, ורשב״ם כתב יש לומר שיעקב קרא
לו שם עכ״ל, ולפי משפט הלשון בהתחיל ותאמר עתה הפעם, ראוי לכתוב קראה ולכן דרשו
חכמים בזה ועיין בב״ר: (לה) הפעם אודה. לשון הראב״ע כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי
ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה
ויספיק לי על כן עמדה מלדת עכ״ל: ותעמוד מלדת, פסקה:

ל (א) וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב
וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר
אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן
מֵתָה אָנֹכִי׃ (ב) וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל
וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־
מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ (ג) וַתֹּאמֶר הִנֵּה
אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־
בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ (ד) וַתִּתֶּן־
לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא

ת"א הבה נדרים ס', ב'. ע"ז ה', ב': התחת עקדה שער ל"ט:

ל (א) אלס רחל זאהע, דאס זיא דעם יעקב קיינע קינדער געבארען, דא בעניידעטע רחל איהרע שוועסטער, אונד שפראך צו יעקב: שאפפע מיר קינדער, וואָ ניכט, זאָ שטערבע איך: (ב) דא ענטבראננטע יעקב'ס צאָרן איבער רחל, אונד ער שפראך: בין איך דען אן דער שטעללע גאָטטעס, וועלכער דיר לייבעספרוכט פערזאגט האט? (ג) זיא שפראך: היר איזט מיינע מאגד בלהה, קאָממע צו איהר, דאס זיא קינדער בעקאָממע, דיא איך אויף מיינעם שאָס ערציהע, זאָ ווערדע איך דורך זיא אויך געבויעט ווערדען: (ד) זיא גאב איהם אלזאָ איהרע

תרגום אונקלוס

ל (א) וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמָרַת לְיַעֲקֹב הַב לִי בְּנִין וְאִם לָא מִיתָא אֲנָא׃ (ב) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר הֲמִנִּי אַתְּ בָּעְיָא הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ תִּבְעִין דִּי מְנַע מִנִּיךְ וַלְדָּא דִמְעִין׃ (ג) וַאֲמָרַת הָא אַמְתִי בִלְהָה עוֹל לְוָתַהּ וּתְלֵיד וַאֲנָא אֲרַבֵּי וְאֶתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ׃ (ד) וִיהַבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעָאל לְוָתַהּ יַעֲקֹב׃

רש"י

ל (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובי' אמרה אלולי שלדקה ממני לא זכתה לבני' [ב"ר]: הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת [ב"ר]: (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא אירבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר

באור

ל (א) הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, על דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ונאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים. ואם אין תמות בלער, דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל, עד שיהיו לה בנים שלא תמות בלערה (הרמב"ן): מתה אנכי, טעמו מלרע שהוא בינוני אבל מתה עלי רחל (לקמן מ"ח ז'), טעמו מלעיל שהוא לשעבר: (ב) ויחר אף יעקב ברחל, שאין תפלת הלדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקדות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הלדקת ברלותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עלמה שלא שומע לעקה וזהו וישמע אליה אלהים, ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא התפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו ואביו נשמעה תפלתו שהוא לדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא (הרמב"ן): התחת, במקום: (ג) ותלד על ברכי, ת"א ויב"ע, ותליד ואנא אירבי, וכן מתורגם בל"א: ואבנה, עיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל ט"ז ב'): גם אנכי, לפי פשוטו

תרגום אשכנזי

מאגד בלהה צור פֿרויא, אונד יעקב וואָהנטע איהר בייא: (ה) בלהה ווארד שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב איינען זאָהן: (ו) דא שפראך רחל: גאָטט וואר מיין ריכטער, אונד האט אויך מיינע

אֵלֶיהָ יַעֲקֹב: (ה) וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן: (ו) וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי

תרגום אונקלוס

(ה) וְעַדִּיאַת בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בָּר: (ו) וַאֲמָרַת רָחֵל דָּנַנִי יְיָ

רש"י

וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמר' לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה כשרה: (ו) דנני

באור

כאחותי: (ה) ותלד ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי בן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן (הרמב"ן), וז"ל ר"ע ספורנו, ויתן לי בן. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה באמרן שהיו בני השפחות להן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדניה (שמות כ"א ד'). לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך (לעיל ט"ז ו'). ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם רצוים לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א י"ב), עכ"ל. ולפי דעתי לא מן השם הוא זה, כי זהו מחוקי התורה ומשפטיה להיות בן השפחה עבד עולם לאדוניו ולבן הגבירה ולהיות נחשב כאמו השפחה ושלא להיות בתורת ירושה כלל, ושלא להתיחס אחר אביו רק אחר אמו השפחה, ואולי קודם שנתנה התורה היו כולם שוים לירושה ולהתיחס, וראיה לזה ממאמר שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (שם י'). ולא היתה צריכה לומר זאת אם היה אז המנהג כן, ומדוע ירע זאת בעיני אברהם אם איננו במשפט הירושה. גם אם נדחה ישמעאל בעבור היותו בן השפחה, מדוע נדחו בני קטורה, כי אם שהיתה פילגש, לא היתה שפחה. כי לקחה אחר מות שרה, והנה ראינו שנדחה עשו מהתיחס אל יצחק אף שהיה בן הגבירה, אבל יראה לי כי אז היה המנהג להיות הכל תלוי ברצון האב, ובידו לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור, גם לתת הירושה לאחד מבניו ולסלק האחרים מכל וכל, והיו כולם שוים בני הגבירות ובני השפחות, את אשר יבחר בו האב יקריב אליו, ולכן בקשה שרה מאברהם לאמר גרש האמה הזאת ואת בנה (שם), להיות כי ברצונו הדבר תלוי, ולאברהם היה רע בעיניו לסלקו מירושתו כי היה אוהב אותו, והיה רוצה שירשו שניהם נחלתו יצחק וישמעאל, ואולי לא היה עושה רצון שרה בזה (אף שלא הקפיד על אמתו, וכבר אמר לשרה בעת שברחה הגר הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם ט"ז ו'). ואפשר היה מגרשה גם בעת ברצון שרה אבל לא את בנו, לכן נאמר וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו (שם י"א), ולא על אודות שפחתו), עד שאמר לו השם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע (שם י"ב), והנה אחר שגילה לו השם כי רק ביצחק יקרא לו זרע, לכן שלח מעל פניו גם בני קטורה, ובבני יצחק היתה נסבה מאת ה' שימכור עשו את בכורתו ליעקב. וגם הברכות תסובנה אליו, ולא נתיחס עשו ליצחק כמו שדרשו חז"ל ביצחק ולא כל יצחק. אולם בני יעקב היו כלם רצוים לפני השם, ואהובים בעיני יעקב אביהם, לכן נתיחסו כולם אליו בין לירושה בין לכבוד ומעלה, באין להשגיח על אמותם אם הם גבירות או שפחות. ועל המנהג הזה היה רשות ביד יעקב לקחת מעלת הבכורה מראובן ולתתה ליוסף, ואולי לזה כוונה התורה בפרשת כי תהיין לאיש שתי נשים וגו' לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור (דברים כ"א ט"ו וט"ז), שלא יהיה עוד המנהג כמקדם, ולא יהיה עוד רשות להעביר הבכורה מבן האחד אל השני. כנ"ל: (ו) דנני, עיין מה שכתבתי בתקון סופרים בענין הדגש שבנו"ן השנית ולשון ר"ע ספורנו דנני אלהים צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון, וגם שמע בקלי, ואף על פי כן קבל תפלתי עכ"ל, ומכוון פה שם אלהים שהוא דין, גם מלת וגם, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שכתב דנני וחייבני וזכני, והוא מנ"ד, וכ"ה בנוסחאות החדשות. ובנוסחאות הישנות כתוב

אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ (ז) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ (ח) וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ (ט) וַתֵּרֶא לֵאָה

שטיממע ערהאָרט, אונד מיר איינען זאָהן געגע- בען, דארום נאננטע זיא איהן דן: (ז) בלהה, ו רחל'ס מאגד ווארד אבער- מאלס שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב דען צווייטען זאָהן: (ח) דא שפראך רחל: וועטטאייפ- רונגען גאָטטעס האבע איך מיט מיינער שוועסטער געוועטטאייפערט, בין איהר אויך בייגעקאָממען, אונד נאננטע איהן נפתלי: (ט) אלס לאה זאה, דאס

תרגום אונקלוס

אַף קַבֵּיל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַּר עַל כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן: (ז) וְעַדִיאַת עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיָין לְיַעֲקֹב: (ח) וַאֲמָרַת רָחֵל קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חֲמֵידִית דִּיהֵי לִי וְלַד כְּאַחָתִי וְאַף אִתְיְהֵיב לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי: (ט) וַחֲזָת לֵאָה

רש"י

אלהים. דנני וחייבני וזכני [צ"ר]: (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים אצל המקו' נתחברתי ע' אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול [דברים ל"ב ה'] נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה

באור

דנני וזכני, ותמה הרא"ם כי איננו בנוסח הנ"ר, ואף אמת וגם איננה מכוונת, ולפי הנוסח החדש ניחא: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי וגו', ענינו ההפוך והעוות ופירושו נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה וגם יכולתי וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה (ירמיה ב' ל"א), שלהבת יה (ש"ה ח' ו'), עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), כהררי אל (תהלים ל"ו ז') וכו', ויש מפרשים מזה (ר"ל מן פתיל תכלת שהוא חוט כפול ושזור), נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהיה שזור הוא יותר חזק (רד"ק בשרשים שרש פתל), וכן פי' הראב"ע ז"ל נפתולי, שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל (שמואל ב' כ"ב כ"ז), וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי עכ"ל, ומזה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ומלת אלהים תרגם כהראב"ע, ויש עוד פירושים אחרים, לדעת מנחם בן סרוק והרשב"ם הוא מלשון חיבור, ורש"י פירש מלשון עקש ופתלתל (דברים ל"ב ה'), והוא קרוב לפי' הרד"ק אבל הוא מפרש עם אחתי, להיות שוה לאחתי (ולא נגד אחתי כדעת הרד"ק), ואינו מיושב היטיב לפי פירושו גם יכלתי, גם לפי הסברא היו דברים אלה נגד מה שקנאה באחותה פן תגבר עליה באהבת בעלה בעבור בנים, ועי"ז תסור מאהבה, השתדלתי עליה לנצחה, בתתי שפחתי לבעלי, וגם השתדלותי עמדה לי ונצחתיה, וא"ת ל' תפלה, וכתב הרשב"ם נו"ן לתשובה בשביל נו"ן שניה וכן נכסף נכספת (בראשית ל"א ל'), נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דוד (שמואל א' כ' כ"ח), עכ"ל, ור"ל שהמקור מבנין נפעל הוא, הִכָּסֵף, הִשָּׁאֵל, אבל אין הנדון דומה לראיה. כי מלת נפתולי פה היא שם לרבים סמוך והנפרד נפתולי' והיחיד נפתול, ולא מקור, ומשקלי השמות משתנים ואינם שומרים את תמונתם: (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת, לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לו ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבני' ולכן אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן

כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה
שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃
(י) וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן׃
(יא) וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד וַתִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ גָּד׃ (יב) וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה

בא גד ק'

תרגום אשכנזי

זיא איינגעהאלטען מיט געבערען, נאהם זיא איהרע מאגד זלפה, גאב זיא דעם יעקב צור פֿרויא :
(י) דיזע זלפה, מאגד דער לאה, געבאר דעם יעקב איינען זאָהן :
(יא) דא שפראך לאה : דאז גוטע גליק איזט געקאָממען [בגד] : אונד נאננטע איהן גד :
(יב) זלפה מאגד דער

תרגום אונקלוס

אֲרֵי קָמַת מִלְמֵילַד וּדְבָרַת יַת זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהָבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ׃ (י) וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בָּר׃ (יא) וַאֲמָרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ גָּד׃ (יב) וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא

רש"י

כמו נפתולי אלהי' נפתלתי נקשות החניכות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבי' בל' נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחור' מכולן ותינוקת בשני' ואין הריון נכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנ' לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא [שבת ס"ע] ודומה לו העורכי' לגד שלחן [ישעיה ס"ה]. ומדרש

באור

יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן מדברי רבותינו ויתכן כי מדעתם בכתנה הארץ לזרעו ולאברהם וילחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רלתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית (הרמב"ן) : (יא) בגד, הקרי הוא שתי תיבות בא גד. ופירושו בא מזל טוב כמו הערכים לגד שלחן (ישעיה ס"ה י"א), וכן הוא בלשון ערבי והוא כוכב לדק. שיורה על כל דבר טוב, וכן במס' שבת (דף ס"ז ע"ב), גד גדי וסנוק לא, פי' התמזל מזלי ועיף אל תהי, וכתוב במלה אחת בלא אל"ף ופירושו במזל טוב בא זה, וכן פי' רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשים ערש גד בשם רבי משה הכהן), לשון מזל וכן תרגם יב"ע, והמתרגם האשכנזי, ואנקלוס לא שינה המלה רק תרגמא בב' מלות, אתא גד, ועוד הביא הרד"ק בשרש גדד פי' אחר, בא גד, כלומר גודד הגדוד כי בהולדו היה לה גדוד בנים, וחבר אליו גד גדוד יגודנו (לקמן מ"ט י"ט), לעלות לעם יגודנו (חבקוק ג' ט"ז), והנח בהם תמורת הכפל, וכן הראב"ע הביא פי' זה והרשב"ם כתב וז"ל: בא גד, בא אלינו מזל טוב וכו', וכן בברא"שית רבה אתא מזליה דביתא. (בנוסח ב"ר שלפנינו הוא אתא גדא דביתא), והמפרש לשון גדוד טועה הוא, שאע"פ שהשמות מעין האמירה כמו ראובן, כי ראה ה' בעניי, ושמעון כי שמע ה' (ר"ל ואין לריכין להיות מדוקדקים ממש כשרש בלי הוספת או חסרון איזה אותיות), אמירת האשה אין לה לכותבה אלא כעין עיקר הדיבור, וגד אין יכול להיות לשון גדוד בלא כפילות של שני דלתי"ן, יָגוֹדּוּ על נפש לדיק (תהלים צ"ד כ"א), דגש תחת דל"ת שנייה החסירה. כמו וַיָּמֹּכּוּ בעונם (תהלים ק"ו מ"ג), וַיָּסֹּלּוּ עלי ארחות אידם (איוב ל' י"ב). יָסֹבּוּ עלי רביו (שם ט"ז י"ג), בכלם דגש תחת אות החסירה עכ"ל מונה תפי' הרשב"ם כ"י, ולפי דברי הרד"ק שהנח תמורת הדגש נסתלו דבריו, גם בלא"ה אף בגזרת הכפולים כמלאו שמות בחסרון אות הכפל, תהם בקמץ ותהם בפתח, ותהם פעמים כן ופעמים כן, וגם הפתוחים כשיבאו באתנח וס"פ על הרוב הם קמולים, כמו עַל בַּן חַג ובאס"ף עָל בָּן חָג, ועוד רבים כמוהם, ואין בהם דגש לחסרון עי"ן הפעל, לפי שלא יבוא באות בלתי נקוד, אך כשיבאו ברבוי או בכנוים תדגש למ"ד הפעל, כמו ירד לְגַנּוֹ וגו' לרעות בַּגַּנִּים (ש"ה ו' ב'), כי טל אורות טַלֶּךָ (ישעיה כ"ו י"ט), חלב חַגִּי (שמות כ"ג י"ח), ולכן

בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: (יג) וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר: רביעי (יד) וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי

תולדות אהרן וילך סנהדרין ל״ט, ב׳:

תרגום אונקלוס

דִלְאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב: (יג) וַאֲמָרַת לֵאָה תּוּשְׁבְּחָא הֲוָת לִי אֲרֵי בְּכֵן יְשַׁבְּחֻנַּנִי נְשַׁיָא וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר: (יד) וַאֲזַל רְאוּבֵן

תרגום אשכנזי

לאה געבאר דעם יעקב איינען צווייטען זאהן: (יג) דא שפראך לאה: צו מיינער גליקזעליגקייט, דען דיא טאֶכטער פרייזען מיך גליקזעליג: אונד נאננטע איהן אשר: (יד) ראובן

רש״י

אגודה שנולד מהול כמו גֹדו אילנא [דניאל ג׳] ולא ידעתי על מה נכתבה תיב׳ אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל

באור

מלת גד שהוא שם לגדודי חיילות אף במאמר׳, תוכל להיות מן הכפולים ממשקל פַּל כמו עַם יָם הקמוצים גם בלי אס״ף ולא ידגשו רק כשיבאו בכנוים או ברבוי, עַמֵּי יַמִּים ואז ישתנה קמץ פ״פ לפתח בעבור הדגש שאחריו, ויתכן להיות הערכי׳ לַגַּד שלְחָן ג״כ מענין גדודי השמים כמו שפי׳ שם הראב״ע, ויהיה השם מהפתוחים, ממשקל פַּל, ובא פה קמוץ בעבור האתנח ולא נמצא ברבוי ובכנויים, ועל דרך סברא תהיה בהם הפ״א פתוחה ואחרי׳ דגש, ונעשה אח״ז שם עצם פרטי לבנה: (יג) באשרי, מקור מן הקל, ויוכל להאמר כל הבנין ממנו כ״כ במכלל יופי, ולפי דעתי (בעבור שלא נמצא השרש הזה מענין ההצלחה כ״א בבנין פִּעֵל ופֻּעַל) יהיה שם במשקל פֹּעֶל אשר ישתנה לקמץ בכנוים כמו מן גֹּרֶן גָּרְנִי ומן חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ ועם שלא נמצא משקל פֹּעֶל משרש זה במקרא, הנה מלאכוהו בבעלי הלשון הקדמונים שיקראו את ההצלחה האחרונה בשם אושר האמיתי. ולשון הרשב״ם באשרי, אני עומד באישור ובשבח שמאשרו׳ אותי בנות עכ״ל. ובנוסח הדפוס מוטעה: כי אשרוני בנות, כי הנשים אומרות עלי אשרי שהיו לי כמה בנים בין ממני בין משפחתי: (יד) דודאים, סיגלי ולשון ישמעאל יאסמין (ובל״א ג״כ יאסמין, כך מצאתי בפירש״י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רבותינו כדאמרינן בפרק במה טומנין (דף נ׳ ע״ב) האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפשגא שאמרו בהן (בברכות ד׳ מ״ג ע״ב) מברכין עליהם בורא מיני עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה (הרמב״ן), והנה רש״י עצמו סותר דבריו כי בברכות (שם) איתא האי סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים, ופרש״י סמלק, יסמי״ן קורין לו בלשון ישמעאל והוא מין עשב שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ושלשה עלין לכל שורה. ואח״ז אמרו הני סיגלי מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים, ופירש״י סיגלי, ויו״לש, ובל״א (פײלכען). הנה מפורש שם שהם ב׳ דברים שונים, ומה שרוצה הרא״ם להגיה פה ברש״י סמלק במקום סיגלי, הנה ראיתי בב׳ נוסחאות כ״י על קלף (שהאחת מהן נכתב׳ בשנת רמ״ט) והנוסח שם ג״כ סיגלי. עוד כ׳ הרמב״ן ז״ל והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובב״ר ג״כ ר׳ חיי׳ ברבי אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכ׳ ר״א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתב הדודאים נתנו ריח (ש״ה ז׳ י״ד), והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי״א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפל׳ נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים או הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב אבל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם עכ״ל. והרשב״ם כתב דודאים, דודאי תאנים, כדכתיב הדודאים נתנו ריח עכ״ל,

קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה
וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר
רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי
בְּנֵךְ׃ (טו) וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ
אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי
וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה

גינג צור צייט דער וויי־צענערנטע, פֿאַנד אלרוין איף דעם פֿעלדע, אונד בראכטע איהן זיינער מוטטער לאה: דא שפראך רחל צו לאה, גיב מיר דאָך אויך פֿאָן דיינעם זאָהנעס אלרוין: (טו) יענע אנטוואָרטעטע: איזט עס ניכט גענוג, דאס דוא מיינען מאַן וועגגענוממען, זאָ ווילסט דוא נאָך מיינעם זאָהנעס אלרוין אויך נעהמען? רחל שפראך, ער זאָלל אויך דיזע נאכט בייא דיר ליגען, פֿיר דיי־

רש"י

להביא חטי' ושעורי' אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. סיגלי עשב הוא [ברכות מ"ו] ובלשון ישמעאל יסמי"ן Jasmin, (דער יאסמין):

תרגום אונקלוס

בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יַתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הֲבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ׃ (טו) וַאֲמַרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יַת בַּעְלִי וְתִסְּבִין אַף יַת יַבְרוּחֵי דִּבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוּב עִמִּךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף יַבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ׃

(טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו

באור

והנה בב"ר יש עוד ג' דעות, רבי יצחק אמר סעורין, רבי יהודה ברבי סימון אמר מייסין, ואין א' מהם כדברי הרשב"ם כי מייש בלי ספק איננו תאנה ממה שאמרו בתמיד (דף כ"ט ע"ב) באלו היו רגילין (בעני המערכה) במדבות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן רבי אלעזר מוסיף אף של מייש ושל אלון ושל דקל ושל חרוב ושל שקמה. ובפ' חלק (דף צ"ט ע"ב) אמרו מאי דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי (שהוא עשב כמ"ש בברכות שמברכין עליו בורא עשבי בשמים) רבי יונתן אמר סיגסוך, ופי' הרשב"ם דלא כמאן, ובאמת שאין בראיה שהביא מהכתוב בש"ה תמס, ובמה יוכיח שהכוונה שם על התאנים, ואכו רואין שאין התאנה נותנת ריח כלל. היוצא מכל זה כיון שמצאנו כי בגמרא מפרש רב יברוחי ובב"ר פי' כן רבי יצחק בר אבא, ונלוה עליהם הגר אנקלוס שהיה קודם להם בימי ר"א ור"י וגם יב"ע תרגם כן, ואף ב' הפשטנים הראב"ע והרמב"ן קבלו הבאור הזה ונלוה עליהם הרד"ק בשרשים שרש דוד שכתב שם וז"ל אפשר שתהיה הפא"ף בהם נוספת או הם שרש אחר והם שרש עשב שהוא כדמות אדם זכר ונקבה מנדרגור"ש בלע"ז עכ"ל, ואף בהעתקה המיוחסת לע' זקנים הועתק מנדרגו"רש, שכן שמו בלשון יון ובלשון רומי ובל"א (אלרוין), והוא הנקרא בלשון ערבי יברוח, לכן בחר בו גם המתרגם האשכנזי ותרגם כמוהם: (טו) המעט קחתך את אישי, הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשי עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם יצועיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר אהלים וקנמון (משלי ז' י"ז), ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם וי"א כי הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים כנגזר מלשון עת דדים (יחזקאל ט"ז ח'), ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי (הרמב"ן): ולקחת, מקור בחסרון הפ"א, והלמ"ד לשמוש מאותיות בכל"ם, והוא בלשון תמיה ותרגמו עוד לקחת גם את דודאי בני? וכן ת"א ולמיסב, ויותר מבואר ומקושר היטב ב' הפעלים בתרגום יב"ע, ואמת בעיא למיסב, וכן מתורגם בל"א, אבל אין לפרש שהוא עבר המהופך לעתיד והלמ"ד שרש והוא נוכח לנקבה שא"כ ראוי להיות התי"ו דגושה כמשפט כמו וְלָקַחַת בידך (מלכים א' י"ד ג'),

(גם ראוי להיות התי"ו בשו"א, כמשפט שני שואין בסוף התיבה שמנוקדין שניהם, כי משפטו וְלָקַחְתְּ, רק שנפתחה החי"ת להרחיבה). ומצאנו דומה לה וְלָקַחַת רצון מידכם (מלאכי ב' י"ג).

תרגום אשכנזי קסא

נעם זאָהנעס אלרוין: (טז) אלס יעקב אבענדס פֿאָם פֿעלדע קאם, גינג לאה איהם ענטגעגען, אונד שפראך: צו מיר קאָממע! דען איך האבע דיך געמיטהעט, פֿיר מיינעם זאָהנעס אלרוין: אונד ער לאג בייא איהר דיאזעלבע נאכט: (יז) גאָטט ערהאֶרטע לאה, זיא ווארד שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב דען פֿינפֿטען זאָהן: (יח) לאה שפראך: גאָטט האט מיך בעלאָהנט, דאס איך מיינעם מאננע מיינע מאגד געגעבען: אונד

תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ: (טז) וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן
הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ
וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ
בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא:
(יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר
וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי: (יח) וַתֹּאמֶר
לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי

ת"א ותצא ערובין ק', ב': וישכב נדה ל"א, א':

תרגום אונקלוס

(טז) וַאֲתָא יַעֲקֹב מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוֹל אֲרֵי מֵיגַר אֲגַרְתָּךְ בְּיַבְרוּחֵי דִּבְרִי וּשְׁכֵיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא: (יז) וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתַהּ דְּלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁאֵי: (יח) וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי דִּי יְהָבִית

רש"י

ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו [נדה ל"א]:
(טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר [ב"ר]:

באור

ודגי יונה כתב כי שניהם מקור שלם והלמ"ד פ"א הפעל והנכון מה שכתבנו כי הלמ"ד בשניהם לשמוש כי לא מצאנו מקור שלם בתוספת ה"א או תי"ו אלא א"כ הפ"א בקמץ חטף כמו שָׁמְרָה או בשוא כמו שִׁמְעָה או בחירק כמו לְיִרְאָה לְשִׁמְצָה או בפתח אם תהיה העי"ן גרונית כמו לְאַהֲבָה, אבל בקמץ רחב לא מצאנו: לכן, בעבור כן: תחת דודאי בנך, חלף ושכר: (טז) ויבא יעקב וגו' ותצא וגו', הכוונה כמו שביאר המתרגם האשכנזי, כאשר בא יעקב מן השדה בערב יצאה לאה לקראתו, ומה שיצאה לקראתו מדרך המוסר עשתה זאת, לפי שיעקב לא ידע בדבר והיה הולך כדרכו לבית רחל ולא היה מדרך המוסר שתוציאנו לאה מבית אחותה אחר שנכנס שם: אלי תבא, אל אהלי כי לכל אחת היתה לה אהל בפני עצמה וכן כתוב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות וגו' (לקמן ל"א ל"ג): שכר שכרתיך, נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. בידיעת המתואר וחסרון ידיעת התואר וכן את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד') את העגלה חדש' (שמואל ב' ו' ג'), ורבים כמוהם. ורז"ל בב"ר דרשו על זה: (יז) וישמע אלהים אל לאה, שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (יח) יששכר, שני שכרים א' שכר הדודאים וא' שכר שנתתי שפחתי לאישי (הרשב"ם). אבל לפי שאין השי"ן השני' נקראת בשום מקום כמ"ש בתקון סופרי' שלי, א"כ איך יהיה נשמע ממלה זאת שני שכרים, גם מלשון הכתוב נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי. נראה שלא נתכוונה רק על השכר הזה. ולכן אומר אני שבאמת הכל אחד והא' סבה אל הב', כי הלילה הזאת של רחל הי', רק לפי שנתנה שפחתה ליעקב, ולאה השם השתדלותה להרבות בנים, סבב כל זה שרחל תבקש ממנה דודאים. ובשכרם תניח לה משכב הצדיק. ועי"ז נתעברה ממנו בלותו ליל' והולידה בן, והיא בצדקתה בהכירה כי מציאת הדודאים לא במקרה פשוט הי', רק בהשגח' אלה' מסבב הסבות למען תת לה שכר טוב בעמל', לכן כדי לתת שבח אל השם יתברך קראה שמו יששכר ע"ש עיקר הסבה ולא על המסובב

תרגום אשכנזי

נאננטע איהן יששכר : (יט) אבערמאלס ווארד לאה שוואנגער: אונד געבאר דעם יעקב דען זעכסטען זאהן : (כ) דא שפראך לאה, גאָטט האט מיך אבנעטהיילט, מיט איינעם שאָנען טהייל, נונמעהר ווירד מיין מאן

שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר: (יט) ותהר עוד לאה ותלד בן־ששי ליעקב: (כ) ותאמר לאה זבדני אלהים ׀ אותי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי־ילדתי לו ששה בנים ותקרא

רש"י

(יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו:

תרגום אונקלוס

אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר: (יט) ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: (כ) ואמרת לאה יהב יי יתי לי חולק טב הדא זמנא יהי מדוריה דבעלי לותי ארי ילידית ליה

יזבלני. לשון בית [מלכים א' ח'] בירדיליי"ריאה בלע"ז Herbergerie, (איט. אוטספרהגל. איינע וואָהנונג) , herberger (וואָהנען, בעוואָהנען) בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו

באור

עם כי הכל נאמר זה בזה, ור"ע ספורנו כתב שאמרה כי הב' בנים יששכר וזבלון נתן לה השם על ב' ההשתדליות שעשתה, כי הא' קראה יששכר על ההשתדלות הראשון שנתנה שפחתה לאישה, ועל הב' אמרה זבדני אלהים אתי, נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים: (כ) זבדני אלהים אתי. השרש הזה אין לו ריע במקרא, ופי' בו הראב"ע והרשב"ם לפי הענין נתן לי חלק ומנה יפה, וכן ת"א זבד ה' יתי לי חולק טב. וכן פירש"י והמתרגם האשכנזי, ורבי יונה מפרש שענינו נתן לי אלהים מתן טוב כי הוא דומה ללשון הערב שאומר הלשון הזה על המתנ'. וכ"פ הרד"ק בשרשי' שרש זבד, וכפל הכנוי זבדני אתי הוא לתוספת באור כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו'), ולשון הרמב"ן לא מצאו למלה הזאת מולא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהיא מלה מורכבת זה בד כמלת מדוע ומלה בגד בכתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת בלמות ומלת בלעדי ויאמר מלשון בדי' בדי עלי שעים (שם כ"ה י"ב וכ"ז ו' ול"ז ד'), ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ו'), כי ענפי האילן הבסים נקראים כן והשאילו' לבנים, יאכל בדיו בכור מות (איוב י"ח י"ג), לא כן בדיו (ישעיה ט"ז ו'), ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בגלה, כי יזבלני, יתלונן בגלי וכן בנה בניתי בית זבל לך (מלכים א' ח' י"ג), להתלונן בגלו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (שם כ"ז), וכן שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם (תהלים י"ט ה'), ואנקלוס תרגם זבד טוב חולק טב ולא הביכותי שבדתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי (כוונתו על תיב"ע כי בירושלמי לא נמצא תרגום על פסוק זה ועיין בהקדמ' ת"ש בענין תיב"ע, אבל בנוסח תיב"ע שבידנו. נמצא נוסח אחר, עבד יוני ה' זבודין טבין) זווד יתי מיכלא דה' זוודין טבין. ולמדתי שעשו המלה כאלו כתוב' בוי"ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין, לדה זוודין. אמרה שבכן הזה עשאו השם לה לדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו בטוב לו והוי"ו והבי"ת ישתוו בלשוננו במקומו' רבים כמו תאוה ותאבה, גוי נתתי למכים (ישעיה ג' ו'), כמו על גבי חרשו חרשים (תהלים קכ"ט ג'), וכן לקבלי הרים ירדתי (יונה ב' ז'), כמו לקלוי, וכן לפרבר למערב ארבעה (ד"ה א' כ"ו י"ח), יאמר ממנו פרוור, אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרוורים (מלכים ב' כ"ג י"א), ופירוש שניהם מה שהוא מקיר החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרוור (בנוסח תרגום ירושלמי שלנו ופרווילי ובנוסח תיב"ע שלנו ופרוילין), וכן תרגם יונתן מגרשות (יחזקאל כ"ו כ"ח), ובמשנה מלא תרווד, תרבד, בעגלה שאין לה לזביז במקומו' סוכין ממנו לזביז ובמקומות סוכין ממנו לזויז, איצטב', איצטוה, וכן כיולא בהן הרבה וכהגו בירושלמי אביר בבי"ת במקום וי"ו שאינם מקפידים בכך עכ"ל: הפעם, ענינו הפעם הזאת כמו שת"א הדא זימנא. וכן תרגם

אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ (כא) וְאַחַר יָלְדָה בַּת
וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ (כב) וַיִּזְכֹּר
אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים
וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ (כג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד
בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃

ת"א ואחר ברכות ע', א': ויזכור ר"ה י"א, א':

מיט מיר וואָהנען, דען איך האבע איהם זעכס זאָהנע געבאָרען: אונד נאננטע איהן זבלון: (כא) הערנאך געבאר זיא איינע טאָכטער, אונד נאננטע זיא דינה: (כב) גאָטט בעדאכטע אויך רחל ווירער: ערהאָרטע זיא געמליך, אונד אָפֿפֿנעטע איהרע געבערמוטטער: (כג) זיא ווארד שוואנגער, געבאר איינען זאָהן, אונד שפראך: גאָטט האט מיינע שמאך הינווענגע-

תרגום אונקלוס

שתא בנין וקרת ית שמיה זבולון: (כא) ובתר כן ילידת ברתא וקרת ית שמה דינה: (כב) ועאל דוכרנא דרחל קדם יי וקביל צלותה יי ויהב לה עדוי: (כג) ועדיאת וילידת בר ואמרת כנש

רש"י

אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם הו' זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפכה לנקבה [ברכות ס']: (כב) ויזכר אלהים את רחל. זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים [ב"ר]. הוא שייסד הפייט האלעזר כבט שלא חלה לבה לקחתה לו ונבהלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו [ישעיה ד'] ולא יאסף הביתה [שמות ט' י"ט] אספו נגהם [יואל ד'] וירחך לא יאסף [ישעיה ס'] (לא יעמן): חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרי' עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות

באור

יב"ע והמתרגם האשכנזי, ודרכה של המלה הזאת לבוא בלא מלת הזאת, ומצא ישכנה בכחה: יזבלני. לשון דירה. יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבל לך (מלכי' א' ח' י"ג), ולשון רש"י יזבלני, לשון זבול הירבידריי"דיאה בלעז ובל"א (הערבערג) בית מדור, מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו עכ"ל: (כא) דינה, ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך בא שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו. וכן ושם בת אשר סרח (במדבר כ"ו מ"ו), בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות, יוכבד וסרח (הרשב"ם), אבל רז"ל דרשו על זה בברכות (דף ס' ע"א): (כב) וישמע אליה אלהים. ת"א וקבל צלותה ה', וכן תרגם יב"ע, ושמיע קדמוי קל צלותה, וכתי' ר"ע ספורנו, וגם' הישר כתוב נוסח תפלתה: (כג) אסף אלהים את חרפתי, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'), וכמו כי אספתי את שלומי (ירמיה ט"ז ה'), הכנסת והעלמת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה (הרשב"ם מנוסח כ"י ובנוסח הדפוס מוטעה), וכן פירש"י, והנה הרד"ק בשרשים שרש אסף חלקו לג' ענינים, א' לשון קבוץ (אלא שלשון הקבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה אף על שאינו מפוזר), ב' לשון כנוס, והוא קרוב אל הראשון, ג' לשון הסרה וכליה, והראב"ע מפרש פה כטעם כרת וכן ונאסף שמח' וגיל (ישעיה ט"ז י'), ולשון הרמב"ן והנכון דעת אנקלוס שעשאן כלן לשון קבוץ וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את השלו (במדבר י"א ל"ב), כי מאספיו יאכלהו (ישעיה ס"ב ט'), ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים, ולא יאסף הביתה (שמות ט' י"ט), להקבץ לאנשי ביתו, ואספו נגהם (יואל ד' ט"ו), שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות כדברים בה עוד בחוצות עכ"ל: (כד) ותקרא את שמו יוסף, על שאמר' אסף אלהים את חרפתי. ואם כן תקראהו וסף (ר"ל הוי"ו במקום אל"ף בחילוף אותיות אהו"י, כי מצאנו שמות בל"הק שראשיתן וי"ו. ופסי, ושני, ואולי צ"ל אסף במקום וסף), יו"ד של יוסף למה על שם שנתפללה

(כד) וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף
יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃ (כה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי
וּלְאַרְצִי׃ (כו) תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי
אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי
אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר
עֲבַדְתִּיךָ׃ (כז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי
יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי (כח) וַיֹּאמַר נָקְבָה

ת"א ויהי ב"ב קי"ג, ב': ויברכני ברכות מ"ב, א'. סנהדרין ל"ט, ב': נקבה נדה ל"א, ב':

תרגום אשכנזי

נאָממען: (כד) אונד נאננטע איהן יוסף, דאז הייסט: דער עוויגע ווירד מיר נאָך איינען זאָהן געבען: (כה) אלס נון רחל דען יוסף געבאָרען האטטע: שפראך יעקב צו לבן, ענטלאססע מיך, זאָ וויל איך אן מיינען אָרט, אונד אין מיין לאנד רייזען: (כו) גיב מיר מיינע ווייבער אונד מיינע קינדער, אום וועלכע איך דיר געדיענט האבע, זאָ וויל איך רייזען: דען דוא ווייסט מיינען דיענסט, וויא איך דיר געדיענט האבע: (כז) לבן אנטוואָרטעטע איהם, קאן איך געוואנענהייט אין דיינען אויגען פֿינדען? איך האבע אהנדונג, דאס מיך דער עוויגע אום דיינעטווילען געזעגנעט האט: (כח) אונד שפראך פֿערנער: בעשטיממע

רש"י

סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחד: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנ' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש [עובדיה א' י"ח] אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היה לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן [בראשית כ"ט] אפשר יש לו בני' והוא שולח בתו אצל הרועי' עכשיו היו לו בני' שנ' וישמע את דברי בני לבן [שם ל"א]: (כח) נקבה. כתרגומו

תרגום אונקלוס

יְיָ יַת חִסּוּדִי: (כד) וּקְרָת יַת שְׁמֵיהּ יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אוֹחֳרָן: (כה) וַהֲוָה כַּד יְלִידַת רָחֵל יַת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן שַׁלְּחַנִי וְאֵיהָךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי: (כו) הַב יַת נְשַׁי וְיַת בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ בְּהוֹן וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יַת פּוּלְחָנִי דִּי פְלַחְתִּיךְ: (כז) וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ: (כח) וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּן: (כט) וַאֲמַר

באור

יוסף ה' לי בן אחר, הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף (הרשב"ם): (כה) שלחני. כי עתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל: (כו) תנה את נשי וגו', איני רוצה לצאת כי אם ברשות: אשר עבדתי אתך בהן, שב אל נשי לא אל ילדי: כי אתה ידעת את עבדתי וגו', ר"ל כי אין לך שום פתחון פה לעכבם כי אתה בעצמך ידעת עבודתי הנאמנה: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך. קיצר הכתוב בסוף דבריו. ושעורו, אם נא וגו' אל נא תעזוב אותי, וכ"ה בס' היושר, או יהיה לפי דעתי אם נא וגו' שב אל הפסוק שאחריו, ומאמר נחשתי הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן הוא בס"פ, ולפי שהיה המאמר ארוך חזר הכתוב לכתוב מלת ויאמר, ומצאנו רבים כמוהו, ושעורו, אם נא מצאתי חן בעיניך (לפי שנחשתי ויברכני ה' בגללך) נקב' וגו' וכ"ה בס' היושר שנכלל הכל במאמר אחד. ות"א פתרו לשון שאלה ובקשה: נחשתי, א"ת נסיתי. ועניינו נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה, כי היה מנחש, והיה

שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ (ל) כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה

מיר נור דיינען לאָהן, זאָ וויל איך איהן געבען: (כט) יענער אנטוואָרטע־טע איהם, דוא ווייסט וויא איך דיר געדיענט האבע: אונד וואס דיין פֿיה בייא מיר געוואָרדען איזט: (ל) דען איין וועניגעס, דאס דוא פֿאָר מיינער צייט געהאבט האסט, האט זיך אין איינע מענגע אויסגעברייטעט, זאָ האט דער עוויגע דיך נאך מיינעם איינ־

תרגום אונקלוס

ליה את ידעת ית די פלחתך וית די הוה בעירך עמי: (ל) ארי זעיר די הוה לך קדמי ותקיף לסגי ובריך יי יתך בדילי וכען

רש"י

פרש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקניך שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אליך הברכה [ב"ר] כמו העם אשר ברגליך [שמות י"א]. לעם אשר ברגלי [שופטים ה'] הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן

באור

לו תרפים לנחש בהם כמו שמפורש להלן בפרשה: (כח) נקבה, א"ת פרש, כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעיה ס"ב ב') (ודגשות הקו"ף להתבלע הנו"ן בו כמו אשר ידבנו לבו (שמות כ"ה ב'), ועוד רבים), נקבי ראשית הגוים (עמוס ו' א'), והוא לווי בתוספת ה"א האמנתי"ו במשקל זכרה לי (נחמי' י"ג י"ד וכ"ב ול"א), וכן מתורגם בל"א: (כט) את אשר עבדתיך, באמונה: ואת אשר הי' מקנך אתי, את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה (לשון רש"י) כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי ויותר ראוי שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך טרם באי פרץ לרוב (ר"ל כי לפירש"י מקנך הוא הנושא וראוי להכתב תחלה), או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם (ר"ל המאמר הא' על איכות העבודה שהיתה באמונה והב' על כמות העבודה שעבדו זמן ארוך, ויהיה שיעורו ואת (הזמן) אשר היה מקנך אתי) וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב מאד שלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון (הרמב"ן בקצת תוספת באור). אמנם לדעת המתרגם האשכנזי יהי' פי' הי' שנעשה אח"ז, ואת אשר נעשה מקנך אתי (אחר שהיה אתי והוא כדרך כלל), והפסוק הב' יפרש את המאמר הזה, כי מעט וגו' ויפרץ לרב עתה. כמו והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'), שפי' שם הרשב"ם שנעשה טעמו אח"ז ע"ש, ויב"ע תרגם, וית דהוה בעירך נטיל עמי. ויהיה לפי דעתו כפילת המאמר של את אשר עבדתיך. אבל אמת כי שבתחלת הפסוק הב' איכה מקושר' היטיב: (ל) לפני, קודם בואי: ויפרץ לרב, עתה: לרגלי, עם רגלי, בשביל ביאת רגלי באה אליך הברכה כמו העם אשר ברגליך (שמות י"א ח'), לעם אשר ברגלי (שופטים ח' ה'), הבאים עמי, וכן מתורגם בל"א: אעשה גם אנכי לביתי, עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהם לסמכן וזהו גם. לשון רש"י, ולא מצאנו שהיה ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטני' והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון, אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי, מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה (בראשית כ"ט ל'), ויאהב את רחל גם מלאה. וכן גם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), גם הרגתי אותך, ורבים כן (הרמב"ן). ודעת המתרגם האשכנזי שמלת גם אני שב על לבן, כאומר הנה עתה עשית על ידי אחרים לצרכך ולצורך אנשי ביתך, ועתה מתי אעשה גם אני לביתי ולצורך אנשי?: לביתי, לצורך אנשי ביתי: (לא) לא תתן לי מאומה, מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך

גַּם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ (לא) וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־
לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה
אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה
אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ (לב) אֶעֱבֹר
בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀
נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים
וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃

טרימט געזארגעט: אונד נון וואן ווערדע אויך איך פיר דיא מייניגען זארגען? (לא) ער שפראך, וואס זאלל איך דיר געבען? יעקב שפראך, דוא זאללסט מיר ניכטס בעשטיממטעס געבען, ווען דוא מיר פאלגענדעס טהון וויללסט, זא וויל איך ווידער הינגעהען, דיין קליינעס פיה ווידען, אונד עס היטען: (לב) איך וויל דיין קליינעס פיה הייטע דורכגעהען, אונד זאנדערן פאן דא אב יעדעס שאף דאז קליינפלעקקיג אָדער גראָספלעקקיג איזט, אונד פאן דען לעממערן יעדעס דונקעלראָטהע לאמם, וויא אויך וואס גראָספלעקקיג אָדער קליינפלעקקיג איזט אונטער דען ציגען: אונד קינפטיג זאלל דערגלייכען מיין

תרגום אונקלוס

אֵימָתַי אַעְבֵּיד אַף אֲנָא לְבֵיתִי׃ (לא) וַאֲמַר מָה אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תִתֵּן לִי מִדַּעַם אִם תַּעְבֵּיד לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין אֵיתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר׃ (לב) אֶיעְבַּר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא דֵין אַעְדֵּי מִתַּמָּן כָּל אִימַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל אִימַּר שְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר

רש"י

חהו גם: (לב) נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודת פונטור"א בלע"ז *Ponture:* Point, (איין פונקט, איט. פיפ־פעלכען, פלעקקען): טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז *Rosso* איט. Rouge, roux, (רֶאטה) (רֶאטהגעלב) לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי.

באור

בשתי בנותיך (הרשב"ם), וכן תרגם יב"ע, מדעם אוחרן, והמתרגם האשכנזי תרגמו (ניכטס בעשטיממטעס) ר"ל לא תתן לי דבר קצוב לכל שנה, וה"א מאומה נוסף, ומלא בלי ה"א, ובכפי דבק מאום (איוב ל"א ז'): אשובה ארעה. תחסר הוי"ו, וכן שמש ירח (חבקוק ג' י"א), לאוזן שמעת (שמות ה' ב'): אשמר. ואשמר אותם: (לב) הסר משם, הוא צווי, הסר אתה משם אותן שיש עכשיו בצאנך עקדים וכו' והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה, ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקדים וטלאים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך. כן פירש"י והרשב"ם, ואולם לפי המשך המאמר נראה שיהיה הסר מקור בחסרון הלמ"ד כדרכו לפעמים, והכוונה אעבור בכל צאנך להסיר משם, וכן מתורגם בל"א: נקד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פונטור"א בלע"ז (רש"י), ובל"א (פונקטירט), וכן פירש הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש נקד, וכן מתורגם בל"א, ותהיה הדל"ת דגוש' שלא לצורך ואולי יהיה הדגש במקום הנח כדרכו לפעמים, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"י ע"ב), ולפי דעתי יהיה מן השמות הכבדים דגושי למ"ד הפעל, רק שבלשון יחיד א"א להדגישה בעבור שאין תחתיה נקודה, אבל בלשון נקבה שנתוסף בו ה"א תהיה הלמ"ד דגושה נְקֻדָּה בפלס סְגֻלָּה אֲדֻמָּה, ודומיהם שמתנו לרבות נְקֻדּוֹת, וכן לזכרים נְקֻדִּים בדגש מן נָקֹד כמו אֲדֻמִּים מן אָדֹם, ישוב הדגש למקומו בעבור שיש נקודה בלמ"ד הפעל וישתנה החולם לשורק כי לא יצא דגש אחר החולם (שבות ת"ג) בלי נגינה תחתיו, אבל הרשב"ם כתב וז"ל נקד נראה לי טלאי הקדקד והצואר, שהרי ויקד ארצה (שמות ל"ד ח'), כפיפת הצואר והקדקד הוא, והוא נדגש שהוא כמו ויפול. מגזרת נפל, ונקוד מן ויקוד הוא על שם הקדקוד, כמו עקוד ברגל על שם ויעקד את יצחק (בראשית כ"ב ט'), קשירה ברגל עכ"ל. והנה לפי דעתי יהיה נקוד הנו"ן

(לג) וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם

לאָהן זיין: (לג) מיינע עהרליכקייט ווירד מיר דאז צייגניס געבען, אן איינעם קינפֿטיגען טאגע, ווען דוא ווירסט בייא מיינעם לאָהן קאָממעי, דער פֿאָר דיינען אויגען איזט: וואס אונטער דען ציגען ניכט גראָסע אָדער קליינע פֿלעקקע האט, אונד אונטער דען לעממערן ניכט דונקעלראָטה איזט, זאָלל בייא מיר געשטאָהלען זיין:

תרגום אונקלוס

בְּעִזַּיָּא וִיהֵי אַגְרִי: (לג) וְתַסְהֵיד בִּי זְכוּתִי בְּיוֹמָא דְמְחָר אֲרֵי תֵיעוּל עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דְּלֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוּם

רש"י

אותן שיולדו מכאן ולהב' נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא

באור

נוסף בו או שם מתכונת בנין נפעל. ודגש הד' לחסרון עי"ן הפעל, ועקוד יהיה מן השלמים, והדגש לכי' הכבד או במקום הנח, גם נ"ל לדעתו כי אם גם שויקד הוא מגזרת קדקד מ"מ אינכו משרשו, כי קדקד שרשו קדד, והעי"ן כפול', אבל ויקד שרשו נקד, והם לדעתו ב' שרשים מענין אחד, ונמצאו רבים כן, (או יהיה גם שם נקוד משרש נקד, ודגש הדל"ת לסימן הכבד או במקום הנח), ואולי עשאם ב' שרשים לפי שיסבור כי אין הדגש מורה על חסרון אות שלאחריו כדעת קצת מדקדקים: וטלוא, לשון טלאי (שבדברי חז"ל ונמצא גם במקרא, ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט' ה'), שהן מתוקנות בחתיכות עוד עליהן במקום בלייתן), וכן מתורגם בל"א, אבל הראב"ע מפרש כי טלוא הוא שם כולל לעקוד ונקוד וברוד. ובמקום שמפורש עקוד או נקוד יהיה שם כולל לשנים האחרי', ופי' נקד וטלוא, נקד או טלוא: חום, לדעת הראב"ע הוא השחרות וכתב שיתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש חום ושרש חמם וכתב שסרשו חום ויתכן שסרשו חמם והוא תאר כמו לחם חם (שמואל א' כ"א ז'), והשורק במקום חולם כדרכם להתחלף זה בזה. ולדעת הראב"ע הוא שם תאר כמו פעול ומשקלו כוב לב (משלי י"ד י"ד), ולשון הרמב"ן ואיננו נכון בעיני כי רוב הכבשים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה וא"כ יהיו כלם ליעקב והנכון דעת אנקלוס שחום והוא קרוב לאדם וקורין אותו רוש"ו (ובל"א רָאְטה), וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה (ישעיה ל' כ"ו), שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת עכ"ל, ובלשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה. ואין התבואה שחורה מאד רק אדומה קצת, וכן מתורגם בל"א: והיה שכרי, כאלה אותן שיוולדו מכאן ולהבא אחר שתסירם, כן פירשו רש"י והראב"ע והרשב"ם והרמב"ן, ויהיה פירוש הסר משם על לבן שיסיר לעצמו, וכן להלן ויתן ביד בניו על לבן שלבן נתן ביד בניו של לבן. אבל הראב"ע הביא עיד פירוש אחר בשם מדקדק גדול כי הסר משם הוא מקור ושב על יעקב הנזכר מקודם (כדרך המקור שלפי שאין לו הוראות המין והמספר והמדברים ישתמש אלא הפעל הסמוך לו מלפניו או מלאחריו), ושעורו, אעבר בכל צאנך להסיר משם כל שה וגו' והיה זה שכרי. וכוונתו ויתן ביד בניו על יעקב. והיתה הכוונ' בזה רק לסבה שני' שזכר רש"י שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך. ועם שהראב"ע טען על פי' זה ואמר כי אין ליעקב בן גדול מראובן ולא היה אז עדיין בן ז' שנים, הנה מסתייעת לפין אנקלוס ובפרט יב"ע שדרכו לבאר קורב לשון עברי, שתרגמו שניהם, והיה שכרי, ויהי אגרי, משמע כפי' זה, וכ"ה מפורש בס' הישר. ויהיה לפ"ז פי' לא תתן לי מאומה כתרגום יב"ע, מדעם אוחרן. אבל המתרגם האשכנזי הלך בזה אחר בעור המפרשים: (לג) וענתה בי צדקתי. לשון עדות. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום, תענה בי צדקתי ותעיד על שכרי והוא העדר שאפקיד לנפשי שלא תמצא שם כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהם שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי' אצלי, והנה לפי דעת הראב"ע והרשב"ם, שב לפניך על וענת', וכ"פ בעל מכלל יופי

בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ (לד) וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ (לה) וַיָּסַר בַּיּוֹם

תרגום אשכנזי

(לד) לבן שפראך: וואהל-אן! עס זייא וויא דוא גע-שפראָכען: (לה) אונד זאָנדערטע דענזעלבען טאג

תרגום אונקלוס

בְּאִמְרַיָּא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי׃ (לד) וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְּפִתְגָּמָךְ׃ (לה) וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל

רש"י

צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. ל' קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו': תישים.

באור

(ואולי הוא מפי' הרד"ק לספר בראשית), וכן משמע מפירש"י, אבל הוא נגד הנגינה, כי לפ"ז ראוי להיות שכרי במפסיק יותר מן מחר, ולכן יותר מכוון בזה באור המתרגם האשכנזי, שפעולו על שכרי אשר לפניך. כלו' לנגד עיניך, שתוכל לראות אם יש בו דבר שאינו שלי: מחר, יש מחר שהכוונה בו גם לאחר זמן ברחוק ולא על הקרוב דוקא על היום שיבא אחר היום שהוא בו: (לד) הן, כמו הנה. והה"א נוסף כמו האל, האלה, והוא לשון קבלת דברים. וא"ת ברם, ויב"ע תרגם יאות. והמתרגם האשכנזי תרגם (וואָהלאן). לשון קבלת דברים עם הזירוז: לו, לשון ולואי. הלואי שתחפוץ בכך. ועיין מ"ש בפ' ויחי (לקמן כ' ע"ו): (לה) ויסר, לבן, לפי דעת המפרשים שזכרתי, וכן משמע מהמשך הכתובים, שתיבת ויסם שבפסוק הבא אין ספק שהוא שב על לבן לא על יעקב: הת שים, עזים זכרים, והנה בפסוק הראשון לא נזכר תישים, ולכן פי' הרלב"ע שם, כל שה נקד וטלוא, שהכוונ' על התישים כאשר תמצאנו שה כשבים ושה עזים (דברים י"ד ד'), וטלוא ונקד בעזים, הנקבות, ובפסוק השני כלל במלת בעזים זכרים ונקבות, ובפסוק השלישי פי' ואמר התישים שהם הזכרים ולכן בא התאר בלשון זכר, העקדים והטלאים, והעזים שהם הנקבות ולכן בא התאר בלשון נקבה, הנקדות והטלאו'. עוד פירש"י והרלב"ע כי היה התנאי ביניהם שכל הנולדים מכאן ולהבא נקד וטלוא (וגם עקד וברד נכלל בם) במין העזים, וחום במין הכשבים, יהיו ליעקב. ולכן פי' הרלב"ע. כל אשר לבן בו שב על הנזכרי' כבר, והוא לבאר מה שאמר והטלאות שנכלל בו עקודו' וברודו', וזהו כל אשר לבן בו. אפי' מעט, אבל הרמב"ן כ' וז"ל ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבי' וכל חום בהם הי' שכרו שהרי לא עשה במקלות מרא' חום והי' מפסיד שכרו מן הכשבי' שהם מיעוט הצאן וכן בחלומו הראוהו העולי' על הצאן עקודים נקודי' אין בהם חום ופי' הכתוב הסיר משם כל שה נקד וטלוא וכל חום בכשבים והסיר טלוא ונקד בעזי' והי' שכרי שלשת המראו' בכשבים והשני' בעזי', ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקד וטלוא בעזי' וכל חום בכשבי' גנוב הוא אתי. וטעם ויסר ביום ההוא את התישים ספר הכתוב כי יעקב אמר שהם הסר משם טלוא ונקד בעזים ולבן חשש לזרע האב והפריש הזכרים והנקבות והפריש אפילו העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפריש בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהפריש בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהי' וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין כתישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהם חום עכ"ל (והרשב"ם כתב להפך חום בכשבים, אבל לא בעזים כי רובם חום הם), והנה לא יישב בזה עדיין קושייתו מדוע התנה בכשבים, נקד וטלוא, עם שאין בתולדתם להיות בעלי גוונין, ועוד תנאי החום בעזים בעבור שאין בתולדתם להיות בהם חום, ואדרב' כי מזה יש סיוע לפירש"י והרלב"ע, ואולי כוונתו שבעזים לא ימצא כלל חום, אבל בכשבים ימצאו בעלי גוונים אבל לא שכיח בהם, או אולי דעתו שגם בעזים נמצא חום ולא שכיח בהם, אבל רק על הכשבים שהם מיעוט הצאן חשש להתנות אף על הדברי' שאינם שכיחים בהם, אמנם מה שהקשה שבי' מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיעוט הצאן בעבור שלא עשה במקלות מראה חום, הנה לדעת הרלב"ע איננה קושיא כלל כי הוא מפרש חום שחור. ולא הוצרך לתחבולה כי רובם שחורים ואף כי באָרץ קדם כמ"ש הרמב"ן עצמו (כאשר העתקתי דבריו למעל'), אבל לפירש"י תקשה, והנה בעל הטעמים מסכים לדברי הרמב"ן, כי מלת והטלאת היא בז"ק שהוא מפסיק יות' מן הז"ק שאחריו (כמשפט שתי נגינות שוות רצופות שהראשו' מפסקת תמיד

הַמּוֹצֵא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ (לו) וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ (לז) וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז

אוים, דיא פוסנעצייכנעטען אונד גראספלעקקיגען באקקע, אויך אללע קליינפלעקקיגע אונד גראספלעקקיגע ציגען, וואָ נור עטוואס ווייסעס דאראן וואר, אויך אללעם דונקעלראָטהע אונטער דען לעממערן, איבערגאב עס זיינען זאָהנען: (לו) אונד ליס איינען רוים פאָן דרייען טאגערייזען צווישען זיך אונד יעקב זיין; יעקב אבער ווייךעטע לבן'ס איבריגע קליינע פיה: (לז) יעקב נאהם פרישע שטעבע פאָן עספענהאָלץ, נוסבוימהאָלץ, אונד קא-

תרגום אונקלוס

עִזַּיָּא וְרִקוֹעֲתָא כֹּל דִּי חִוַּר בֵּיהּ וְכָל דִּי שְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי׃ (לו) וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יָת עָנָא דְּלָבָן דְּאִשְׁתְּאָרָא׃ (לז) וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב

רש"י

עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורת לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרות. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה [הושע ד'] ואומר אני הוא שקורין טרימבל"א בלע"ז Tremble, (דיא ליטטער = עספע, ליטטער = פאפפעל) שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדו"י בלע"ז, Coudrier : Coudre (דער האזעלנוס = שטרויך): וערמון. קסטני"יר בלע"ז Castagno : איט. Châtaignier (קאסטאניענבוים):

באור

יות' מן השני), ויורה כי כל אשר לבן בו מחובר לאחריו: העקדים, רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש עקד מפרשים שמשונים במראה במקום עקידתם ביד וברגל, וכבר העתקתי לשון הרמב"ן שגם הוא מפרש כן, ואונקלוס תרגם, רגוליא. יהי' מל' רגל, כי אף שרגליהם הראשונות לפי שהם במקום הידים שבאדם יקראו ידים על דרך ההשאלה וההעברה, עכ"ז עיקר שם כולם הוא רגלים. ויב"ע תרגם, דסימנא ברגליהן: כל אשר לבן בו, כל מי שהיה בו שום לבנונית בין מעט בין הרבה. ולבן יהיה תאר כחבריו ופירושו כל מי שהיה אמר לבן בו רוצה לומ' בחלק ממנו ויחסר המתואר כמו כעדר הקצוצות (ש"ה ד' ב'). והדומים לו: ויתן, לבן: ביד בניו. של לבן, לפי דעת המפרשים: (לו) וישם, גם הוא לבן: בינו, כל המפרשים לא פירשו על מה שב בינו שהוא לשון יחיד. כי לבן עצמו לא הי' רועה אותם, ובניו הנזכר בסוף הפסוק רבים הם. אבל נרא' ששב על הצאן כי הוא שם כלל לכל מיני הבהמות הדקות זכרים ונקבות ולכן יתוארו לפעמים בלשון יחיד כמו הצאן הזה (שמואל א' ט"ו י"ד), ולפעמי' בלשון רבים כמו הצאן ההנה (שם י"ז כ"ח). ואלה הצאן (שם ב' כ"ד י"ז וד"ה א' כ"א י"ז), כמו שם עם, ולפי שהוא כולל זכרים ונקב' לכן יכונה פעם בל' זכר כמו כל צאן קדר יקבצו לך (ישעי' ס' ז'), ולא תקבצנה, ועל הרוב בלשון נקב', כמו צאן אבדות (ירמי' נ' ו'), והצאן המקשרות (להלן פסוק מ"א), תעברנה הצאן (ירמי' ל"ג י"ג), ובאו להלן ל"ח ול"ט יחד על הצאן, ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן, וכתב שם הראב"ע וז"ל ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים (ר"ל כי אף שהשם כולל זכרים ונקבות, מ"מ פה ודאי הכוונה על הנקבות), כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו עכ"ל. ומצאתי שגם יב"ע תרגם כן מלת בינו, ביני ענה: (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה, כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן. ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן

תרגום אשכנזי

סטאניענהאָלץ, שעלטע דאראן ווייסע שטרייפען

וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת

רש"י

פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף:

תרגום אונקלוס

חוּטְרִין דִּלְבַן רְטִיבִין וּדְלוּז וְדִדְלוּב וְקַלִּיף בְּהֵן קַלְפִין חִוָּרִין

באור

בימי תשרי לא ששים שלא ישאר ללבן עד פסח, ויש אומרים כי השנה הראשונה ילדו ליעקב נקודים וטלואים רבים בברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר ילדו כי בגזל הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והי' העטופים ללבן אשר לא ילדו נקודים והקשרים כלם ליעקב כי ילדו כלם נקודים (הרמב"ן): מקל לבנה, לפי שהוא דבוק מקל של לבנה לפיכך הוא פתח, וכן מעשר בקר (ויקרא כ"ז ל"ב), מספד תמרורים (ירמי' ו' כ"ו), ובלא דבקות ויך את האתון במקל (במדבר כ"ב כ"ז), בכל רחבות מספד (עמוס ה' ט"ז), מעשר מן המעשר (במדבר י"ח כ"ו). כ"כ הראב"ע והרשב"ם. אבל דעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ח ע"ב), שהוא אחד בסמוך ובמוכר' בצירי כמו ובמקל יד (יחזקאל ל"ט), מקל שקד (ירמי' א' י"א). שהם סמוכים ונפרדים, אבל מקל לבנה שנשתנה לפתח בסמיכות הוא משקל אחר עכ"ד, ואולי משקלו כאחד דַּיָּן, שַׁבָּת שהם בסמיכות וְדַיַּן אלמנות (תהלים ס"ח ו'), שַׁבַּת קדש (שמות ט"ז כ"ג), ועיין עוד להלן מזה: לבנה, הוא עץ שגזעו לבן, וכתב ר' יונה כי הוא הנקרא בערבי לובנ"י (רד"ק בשרשים שרש לבן), ורש"י כתב עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה (הושע ד' י"ג), ואומר אני שהוא שקורין טרינ"בלא שהוא לבן עכ"ל, ובל"א (עספען=האָון): לח, כשהוא רטוב, ולח הוא הפך היבש, והוא תואר ושרשו לוח: ולוז, ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלים בו אגוזים דקים קילד"רי בלע"ז (רש"י). והוא קודלא"יע בל"א (הזעלנוסשטרויך), ורבינו סעדיה ז"ל פירש לוז שקדים בעבור שנקראו כן בלשון ישמעאל וכן בתרגום ירושלמי תרגום שקדים לוזים, וכן כתב הראב"ע בשם הגאון שהוא רב סעדיה, וכתב כי הב' לשונות (ר"ל עברי וערבי שהוא לשון ישמעאל) והארמית ממשפחה אחת היו: וערמון, הוא הנקרא בלשון רז"ל דולבי וכן אמר התרגום ודלוב, ואומרים כי הוא האילן הנקרא בלע"ז קעסט"נייר, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ערם, וכן פירש"י, ונקרא בערבי שי"ך ב"לוט כלומר מלך האלונים והוא הערמון, ובל"א (קאסטאניענבוים): ויפצל, ענינו הסרת הקליפה מעל העץ בעודו לח: פצלות, קילופים קילופים שהי' עושהו מנומר: מחשוף הלבן, גלוי לובן של מקל כשהי' קולפו הי' נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף, ומחשוף ענינו גלוי כמו והרעב חשופה (יחזקאל ד' ז'), חשף ה' את זרוע קדשו (ישעי' נ"ב י'), וקיבוץ המאמ' הוא קשה קצת, והפרשי הפשט לא פירשוהו, ואונקלוס תרגם, קילוף חוור, כמו שתרגם ויפצל, פצלות. ואיננו תרגום המלה רק הכוונה, ויב"ע תרגם, לגלאה חיוורא, עשה מתכו מקור, וענינו. ויפצל בהן פצלות לבנות לגלות הלבן אשר על המקלות. ואף שהיא שם המקרה, הנה מצאנו שבא במקום המקור כמו למקרא העדה ולמסע את המחנות (במדבר י' ב'), שפירושו לדעת קצת לקרוא העדה ולהסיע את המחנות וּמִשְׁלוֹחַ מנות (אסתר ט' י"ט וכ"ב), שפירושו ולשלוח. כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ל"ט ע"א), ותחסר פה למ"ד השמוש כדרכה ליפול לפעמים, והוא שם ממשקל קל על משקל מִשְׁעוֹל מִזְמוֹר, מִגְדּוֹל, מִשְׁלוֹחַ, ופתח הת"ס להרחיב על החי"ת. או שהוא מהפתוחים גם בלא אהו"ע בפלס מַבְאוֹב, מַטְמוֹן, מַשְׁקוֹף. ושרש זה הוא תמיד יוצא, ועכ"ז רחוק הוא, אבל המתרגם האשכנזי הניחו על הוראתו שהוא שם המקרה, וענינו לפי תרגומו שעשה בהן

מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ (לח) וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן

דורך דיא ענטבלאָסונג דעם ווייסען, וועלכעס אן דען שטעבען איזט: (לח) זעטצטע דיא שטעבע, וועלכע ער געשעלט האטטע, אין דיא רינגען, אין דיא וואס־ערטראָגע, וואָ נעמליך דאז קלייגע פֿיה הין קאם צו טרינקען, דא זעטצטע ער דיא שטעבע דעם קליינען פֿיה געגענאיבער, דאמיט זיא זיך

תרגום אונקלוס

קְלוּף חִוָּר דִּי עַל חֻטְרַיָּא׃ (לח) וְדַעִיץ יָת חֻטְרַיָּא דִּי קְלִיף בְּרָהֲטַיָּא אֲתַר בֵּית שַׁקְיָא דְּמַיָּא אֲתַר דִּי אָתְיָן עָנָא לְמִשְׁתֵּי

רש"י

(לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דלא ושלפא דן ביה מידי דלא כמו דעלה אלא שמקלך את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע

באור

פצלות ע"י גלוי הלובן שבמקלות: המקלות, כפל הדגש ברבוי ובכנוי להקל, ושרשו מקל, ומשקלו פַּעַל בפלס רַחַם, מַהֵר, כי לפעמים לא יושלם הדגש, ואפשר שיהי' שרשו נקל. והדגש לחסרון הנו"ן, והמ"ם נוסף מאותיות האמנ"תיו, ומשקלו מַעַל, ובתשלומו מַנְקֵל בפלס מַמְזֵר, מַשְׁבֵּר, מַשְׁעֵן, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ה ע"ב ורכ"ו ע"א), ובשרשים שרש מקל: (לח) ויצג, תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה היא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דלא ושלפא. דן בה מידי, דלא כמו דעלה אלא שמקלך את לשונו (רש"י), ויב"ע תרגם ונעיץ: ברהטים, במקום מרוצת המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות, תרגים ויינן ורהט: בשקתות, שרשו שקה, ואיננו מהנפרד שֹׁקֶת, כי החולם לא ישתנה לחירק, רק לקבוץ או לקמץ חטף בכנוי' ויהי' שֻׁקְתָּה או שָׁקְתָה כמו קָרְחָה (במדבר כ"ה ח'), וברבוי ובסמיכות הרבוי ישאר החולם. ויהי' שְׁקָתוֹת קְבָחוֹת בנפרד, ובסמיכות שִׁקְתוֹת קֻבְתוֹת, אבל בְּשִׁקְתֹת איננו ממשקל זה, ולא נמצא בנפרד, ועיין בתקון סופרים מ"ש בענין הח"פ שבקי"ף: אשר תבאן וגו', ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנוכח הצאן (רש"י), והנה לפ"ז יהי' מלת' אשר תבאן הצאן לשתות תוספת באור על ברהטי' בשקתות המים, ויורה על המקו' שהעמיד, ומלות לנכח הצאן שב על ויצג, וכן ת"א. אתר דאתן ענא למשתי לקבלהן דענא, ויותר מבואר בתיב"ע, אתר דאתיין ענא למשתי תמן שוויכון לקיבליהן דענא, אבל לפ"ז ראוי להיות האתנח במלת הצאן השנית, ומלת לשתות במפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כנודע לבקי היטב במשפט פסקי הטעמים, וראוי להיות בטעמים אלו,

ועל פי הניגון הזה, ויצג | | את־המקלות | | אשר־פצל | | | | | ברהטים | בשקתו'־המים | | | אשר־תבאן | הצאן | | לשתות | | | | | לנכח־הצאן, או באופן זה ויצג | | את־המקלות | אשר־פצל | | | | ברהטים | | בשקתות־המים | | | | אשר תבאן | הצאן | | לשתות | | | | | לנכח הצאן, ולבאר זאת הייתי צריך להקדים רוב כללי פסקי הטעמים והייתי יוצא מכוונת החיבור. אבל בלי ספק לפי הפירוש הנ"ל צריך לבוא בטעמים אלו. אמנם הרד"ק בשרשים שרש אשר מפרש שהוא כמו כאשר ותחסר הכ"ף כמו אשר ראיתם את מצרים היום (שמות י"ד י"ג), פי' כאשר ראיתם ותחסר כ"ף הדמיון. וכן

עֶרהיטצטען, ווען זיא צו טרינקען קאמען: (לט) דאז קליינע פֿיה ווארד היטציג בייא דעו שטעבען, אונד וואַרף פֿוסגעצייכנעטע קליין אונד גראָספֿלעקקיגע יונגען: (מ) דיזע לעממער שיידעטע יעקב, אונד ווענ=

וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ (לט) וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ (מ) וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־

רש"י

במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו' [ב"ר], (ור"ל בתיבה זו

תרגום אונקלוס

לְקַבְּלְהֶן דְּעָנָא וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהֶן לְמִשְׁתֵּי׃ (לט) וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא וִילֵידָא עָנָא רְגוֹלִין גְּמוֹרִין וּרְקוּעִין׃ (מ) וְאִמְּרַיָּא

התחברו ל' זכר ונקבה כמ"ש הרא"ע) : (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקודים. משונים במקום עקידתם הם קרסולי ידיהם ורגליהם : (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדי' עקודי' נקודי' הבדיל והפריד לעצמן ועש' אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני

באור

תאכל מלות אשר נויתיך בפ' תשא (שם ל"ד י"ח), תחסר הכ"ף כחבירו שבפרשת משפטים (שם כ"ג ט"ו), ששם נאמר כאשר צויתיך, וכן תחסר פה כף השיעור המורה על הזמן, כלומר בשעה שבאו הצאן לשתות, ולפי פירושו הוא מאמר מופרד מן ברהטים בשקתות המים, ויהי' ביאורו בזה לפי הכוונה, אך בתלות לנכח הצאן לא גילה דעתו אם חוזרות על וילג, וירא' שכן דעתו לפי לשון בעל מכלל יופי (שקרוב הוא שהעתיק זאת מפי' הרד"ק לס' ברא שית שבא לידו), שכתב כלומר בשעה שבא להשקות הצאן עכ"ל, שהשב מלות תבאן לשתות אל יעקב המשקה אותם, כדי לחבר המאמ' אל וילג, וכדי להשב אליו גם לנכח הצאן, ויהי' גם פירושו כנגד הכוונה כי צ"ל האתנח במלת הצאן הב', ונראה דעת בעל הטעמים שלנכח הצאן שב על תבאן, ומלת אשר כפשוטו במקום אשר תבאנה, ושעור הכתוב כך הוא, במקום אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן (האחרות שהם הזכרים כנגד הנקבות להזדקק זה לזה, כי מלת צאן כולל זכר ונקבה) ויחמנה בצאן לשתות, (שדרכן להתחמם בעת ההיא אלו כנגד אלו שם הציג את המקלות) ויחמו הצאן (מעתה) אל המקלות ותלדן וגו', זהו בלי ספק דעת בעל הטעמים, ולפ"ז ראוי שיתורגם בל"א על הדרך הזה (וואָ נעמליך דאז קליינע פֿיה איינעם געגען דעם אנדערן איבער צו טרינקען היין קאם, אונד זיך צו ערהיטצען פֿפֿלעגטע: (לט) אזאָ ווארד דאז קליינע פֿיה היטציג וכו'), אבל המתרגם האשכנזי הלך בזה אחר ת"א ויב"ע ופירש"י, כי דחוק הוא לפרש כן מאמר לנכח הצאן: ויחמנה, מלה מורכבת מסימן הזכרים וסימן הנקבות כי לזכרים לבד הי' ויחמו, ולנקבות לבד הי' ותחמנה על משקל ותלדנה והרי דקדוק המלה כך הוא, עתיד לנסתרות מורכב עם הנסתרים מבנין הקל מנחי פ"א יו"ד שרשו יחם המשך הנידי להמשיך יו"ד פ"א הפעל, ויש למלה זאת עוד ב' חברים בהרכבה זאת כמ"ש בתקון סופרים שלי: (לט) ויחמו, בפלס וַיִּרְדוּ אבל וַיֶּחֱמוּ היו"ד בסגול בעבור שהחי"ת נקודה בח"ס,

וכבר כתבתי למעלה בענין המלה הזאת שהיא ל' זכר על הצאן: הצאן, הזכרים והנקבות: אל המקלות, כנגד המקלות, או אל מראית המקלות: ותלדן הצאן, הנקבות: וטלאים, לדעת הראב"ע הם פה רק הברודים, כי טלאים איננו שם של סימן פרטי רק שם כלל לנקוד ועקד וברד, וכאן הואיל ונזכרו השנים האחרים בפירוש, לא נשארו כ"א הברודים שיוכללו בו: (מ) והכשבים הפריד יעקב וגו', ועוד עשה דבר אחר שהבדיל והפריד לעצמן את הנולדים עקודים נקודים ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהן צופות אליהן וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שהלא בצאן לבן, כדי שתראנה אותן ותתעברנה כמותן, כפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע, ויהי' פי' וישת לו עדרים לבדו, וכבר השית טרם שנתן פני הצאן אל עקד ורבים כמוהו, וי"ס כי וישת מאוחר כי הכשבים הפריד מעדרים שלו, והרמב"ן אחר שהקשה על פי' רש"י כתב וז"ל אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו

עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ (מא) וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן

דעטע דאז אנגעזיכט דעם קליינען פֿיה'ס געגען דאז פֿוסגעצייכנעטע, אונד געגען אללעס דונקעל־ראָטהע אונטער דעם קליינען פֿיה לבן'ס; זיינע העערדען אבער הילט ער בעזאָנדערס, אונד טהאט זיא ניכט אונטער דאז קליינע פֿיה לבן'ס: (מא) וועןן דאז פֿריהלייפֿיגע פֿיה ערהיטצט ווערדען זאָללטע, זעטצטע יעקב דיא שטעבע פֿאָר דיא אויגען דעם קליינען פֿיה'ס, אום זיא דורך דיא

תרגום אונקלוס

אַפְרֵישׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא כָּל דִּרְגוֹל וְכָל דִּשְׁחוּם בְּעָנָא דְלָבָן וְשַׁוִּי לֵיהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרְבִינוּן עִם עָנָא דְלָבָן׃ (מא) וַהֲוֵי בְּכָל עִידָּן דִּמְתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכִּירָתָא וְשַׁוִּי יַעֲקֹב יָת

רש"י

הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם ליפות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שהיה בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפי': (מא) המקושרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים

באור

עדר כשבים ועד' עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שהם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבד, והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבי' אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו, וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקראות לדבר כן בפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד (להלן ל"א כ"ה). וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בכבדותם יותר מן התישים לקלותם עכ"ל. אבל המתרגם האשכנזי פי' באופן אחר מסכים לפשטות לשון הכתוב וז"ל: כן נראה בפי' הכתוב הזה שיעקב הבדיל העקודים וכו' הנולדים בצאן לבן ולא לקחם עדיין לעצמו להיות שכרו, כי אם כל זמן היותם קטנים הנהיגם בראש העדר, כדי שהצאן המתחממות תתבוננה עיניהן בהן ותלדנה כמותן, וזהו ויתן פני הצאן וגו', אולם כשהגדילו הוולדת והיו ראויות לילד, לא שתם עוד על צאן לבן, כי אין לשמרם שיהיו תמיד בראש העדר ולא יבאו בין אחר הצאן ויראו הצאן לבן ויתחממו מהן לילד כמותן. לכן לקחם בשכרו, והנהיגם לעצמם, ועשה מהם עדרים לבדם, ושם לא היו כ"א עקודים נקודים וכו', ליחם הצאן על ידיהם עכ"ל, ועפ"ז תבין תרגומו האשכנזי בפסוק זה: אל עקד וכל חום, אל כל עקד וכל חום, ומלת כל תשמש גם למלת עקד הקודמת: וכל חום בצאן לבן, לדעת רש"י פירושו וכל חום שהוא בצאן לבן, כי החום הם של יעקב, וכן מתורגם בל"א, ויש לפרש כי בצאן לבן שב על ויתן. ושעורו, שנתן בכל צאן לבן פני הצאן אל כל עקד ואל כל חום: על צאן, עם צאן: (מא) בכל יחם. מקור ובעבור הדבקו למלת בכל נאמר שהוא במקום שם ואם נאמר שהוא חסר עת כלומר בכל עת שהיו מתחממות והוא עת חבורן הוא מקור כמשפט, וכן ת"א ויב"ע בכל עידן דמתיחמן. וכן כוון המתרגם האשכנזי: הצאן המקשרות. ת"א מבכירא, וכ"ת יב"ע מבכרתא, והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק וכן והקשרים ליעקב, ולשון הרמב"ן הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות לא יתפרדו מהם לרוב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד ל'), ולשון חכמים כן הוא חזיר כרוך הוא אחר רחל בכרוכין אחרים, ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם, ורבים אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה וקרוב אמין כי זה שבח הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם מתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב (איכה ב' י"ט), והתרגום אמר בכירא ולקישא כי כן הדבר עכ"ל,

בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ (מב) וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה

שטעבע צו ערהיטצען: (מב) ווען אבער דאז פֿיה שפעטלייפיג ווארד,

תרגום אונקלוס

חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהֶן בְּחוּטְרַיָּא׃ (מב) וּבְלַקִּשׁוּת

רש"י

[שמואל ב' ט"ו] ויהי הקשר אמיץ [שם] אותן המתקשרו' יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו ובלקישות. ומנחם חברו עם המחללות

באור

ר"ל, כי לא תרגם רק לפי הכוונה: ליחמנה, בספרים מדויקים המ"ם בציר"י, וכתב הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קכ"ד ע"ב), שהוא מקור מן הדגוש, והנו"ן הדגושה עם הה"א לכנוי הנסתרת כמו ליחם אותה כמו תשמטנה ונטשתה (שמות כ"ג י"א), ואע"פ שמ"ם ליחמנה צירי ואינו כן מנהג האות אשר על נו"ן ה"א הנקבה כי אם בסגול, וכתב ע"ז ר"א בחור בס' הרכבה באות ל' שדבר זר הוא כי אין מנהג הנסתרת לבא בנו"ן ה"א רק עם אותיות אית"ן, ולכן הסכים עם סוף דברי הרד"ק שהנו"ן לכנוי הנסתרות כמו ליחמן ור"ל ליחם אותן. ובא בתוספ' ה"א כמו אֵתְנָה בחכמה (שם ל"ה כ"ו), שהוא כמו אותן, וכן עד בּוֹאֲנָה בית לחם (רות א' י"ט), כמו בואן, והיה ראוי להיות המ"ם בקמץ והנו"ן רפוי' לְיַחְמָנָה אלא שהוסב הקמץ גדול לקטן, וכן נכון לדעתי לכנות' בלשון רבות כמו שהתחיל הצאן המקשרות, ואף כי בשם המין כמלת שיכונה בלשון יחיד ורבי' אף בענין אחד ובמאמר אחד כמו וירב העם ויעצמו (שמות א' כ'), כי שחת עמך וגו' סרו מהר (שם ל"ב ז'), מ"מ על הרוב לא יהי' זה כ"א כשיבא הפעל בראשון קודם השם, שאז לא ישגיח על המספר ואף לא על המין והוא הנקרא בלשון העמים (ווערבום אימפערזאָנאלע), משא"כ כאן שבא השם בתחלה, אין נכון לכנותו בלשון רביה ואח"ז בלשון יחיד, אם לא ע"ד הזרות, ודוק בזה, וסבת הקמץ שהוסב לציר"י כתב שם ר"א שהוא בעבור הכנוי, ולא זאת הסבה לדעתי בעבור שלא נשתנה במלת בואנה. והרד"ק כתב שם שבא המ"ם בציר"י כמו שהי' מבלי תוספת ה"א לְיַחְמֵן כמו לְשָׁמְרֵם לִזְכָרֵם, ואף על פי שהמקור בא בקמץ כמו בְּשָׁמְרָם עקב רב (תהלים י"ט י"ב), אחר שהכנוי יבא בציר"י יבא גם המקור בציר"י עכ"ל, וגם זה איננו נכון לדעתי כי הלא בכל כנוי ליחיד עם כנוי נסתרי' ונסתרו' יהי' ציר"י לפני הכנוי, ובמקור יהי' קמץ לפניו כמו בְּשָׁמְרָם הנ"ל שהכנוי איננו שָׁמְרָם רק שָׁמְרֵם. ועוד כתב הרד"ק או בא בציר"י ומשפטו בקמץ כי התנועות משתנות, כי הנה בא לעיר רֹדֵם (תהלים ס"ח כ"ח), בציר"י ומשפטו בקמץ, וכמו יִלְבָּשֵׁם הכהן (שמות כ"ט ל'), ומשפטו בציר"י עכ"ל ועדיין לא הושענו כי גם המה זרים הם ואין בהם כח לעזור לעצמם ומכ"ש לאחרים, אבל לי נראה כי בעבור שהמקור והצווי קרובים הם, יבואו זה תחת זה כמו עת סְפוֹד ועת רְקוֹד (קהלת ג' ד'), בא המקור במשקל הצווי, זכור את יום השבת (שמות כ' ח'), בא המקור במקום הצווי, אמנם בכנוים יש הפרש ביניהם, כי כינויי הצווי מורים תמיד על הפעול כטעם אותי אותה אותם. אבל המקור לפי שהוא אמצעי אין שם לפעל, יבא בב' מיני הכנוים, כי לפעמים הם כטעם שלי שלו שלהם ואז יורו על הפועל דהיינו ליחס הפעולה אליו ולהקנותה לו, ופעמים יורו על הפעול כטעם אותי אותו אותם, ולכן במקום שיורו על הפועל יבוא קמץ לפני המ"ם והנו"ן כדין כנויי השמות כמו את עֹרָם ואת בשרם ואת פרשם (ויקרא ט"ז כ"ז), שפירושו עור שלהם בשר שלהם וכו', וכן בשמרם עקב רב, פירושו בשמירתם (בשמות שלהם) יש עקב רב ושכר טוב, כמו שפירשו שם רש"י והראב"ע והרד"ק, וכן עד בואנה בית לחם, פירושו עד בוא שלהן, (ואתנה בחכמ' איננו כנוי המחובר אל השם או הפעל כי היא מלת הכנוי עצמ' ומשפט' אותן), ולכן הם קמוצים, אבל ליחמנ' שפירושו ליחם אותן, והכנוי מור' על הפעול ככנויי הפעלי, לכן יבוא עם הציר"י

הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ (מג) וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃
לא (א) וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־

זעטצטע ער זיא ניכט היין: אלזאָ דאס דיא שפעטליי־פיגען פיר לבן, דיא פריה־לייפיגען אבער פיר יעקב ווארען: (מג) דער מאן בררייטעטע זיך איבער דיא מאאסען זעהר אויס, אונד האטטע פיל קליינעס פיה, מעגדע אונד קנעכטע, קאמעעלע אונד עזעל:
לא (א) עס קאמען איהם דיא רעדען דער קינדער לבן'ס צו אָהרען, וועלכע שפראכען: יעקב האט אללעס גענאָממען, וואס אונזערם

תרגום אונקלוס

עָנָא לָא מְשַׁנֵּי וַהֲוָן לְקִישַׁיָּא לְלָבָן וּבַכִּירַיָּא לְיַעֲקֹב׃ (מג) וּתְקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן סַגִּיאָן וְאַמְהָן וְעַבְדִין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃
לא (א) וּשְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי בְּנֵי לָבָן לְמֵימַר נְסֵיב יַעֲקֹב יָת כָּל דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא קְנָא יָת כָּל נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃

רש"י

ובהעטיף [ישעיה ג'] לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה:
לא (א) עשה. כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק [שמואל א' י"ד]: (ג) שוב אל ארץ

באור

בכנויי מ"ם ונו"ן המחוברות אל הלוי. עוד כתב שם הרד"ק ונדגשה הנו"ן שלא כמשפט כמו תראינה בה (מיכה ז' י'), שלא הי' משפטה להדגש ובא כן לתפארת הקריאה, ולדעתי לא תהי' תפארת הלשון, כנגד הקריאה, אבל יראה לי שיורה על איזה הפלגה. ואולי תהי' פה ההפלגה שנתחממו מהר, כענין והקשרים ליעקב, או על הרבוי, כענין ויפרץ האיש: (מב) ובהעטיף, כבר כתבתי פי' הרמב"ן, ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות (ישעי' ג' כ"ב), לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים, והנה אונקלוס תרגמה כשם המקרה מופשט מן המתואר כמו המאחרות, וי"ע תרגמה כשם התואר, וצריך להפוך המלות כדי שיבוא התאר אחר המתואר כדרכו, ושיעורו ובצאן המעוטפו' לא ישים, ולסבה זאת הסב המלה מיחיד לרבים, כי מלת צאן על הרוב ל"ר, ולדעתו תשמש הבי"ת על המקום, כמו בתוך העטופים לא ישים. ולדעת אונקלוס תורה על הזמן. בעת התאחדות של עיבור הצאן, אבל יותר נראה שיהי' במקום העבר או העתיד כדרך המקום, והבי"ת על הזמן כמו שת"א וכן מפורש להלן ויהי בעת יחם הצאן על הזמן. וענינו, בעת העטיפו או בעת יעטפו, וכן מתורג' בל"א, וכתב הראב"ע כי הם בימי תשרי, וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות. או כאשר כתב הרשב"ם שלא הי' חושש על המאחרות, וכבר זכרתי דעת הרמב"ן בזה: (מג) ושפחות ועבדים, מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה:

לא (א) בני לבן, בנים זכרים נולדו לו אחר שבא יעקב לביתו, עם שבתחלה לא היו לו ולבן הוצרכה רחל להיות רועה צאנו, וכן סופר בספר הישר ואמר ובשנה הרביעית לשבת יעקב בבית לבן פקד ה' את לבן ויזכרהו ה' בעבור יעקב ויולדו לו בנים, ואלה שמות בני לבן אשר יולדו לו בימים ההם, ויהי בכורו בעור ומשנהו אליב והשלישי מורש עכ"ל: עשה, כנס, כמו ויעש חיל ויך את עמלק (שמואל א' י"ד מ"ח): הכבד, עושר ממון, כמו ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראשי' י"ג ב'), כי מי שיש לו כן תנועתו כבדה, והנה תראה כי כבוד מגזרת כבד אבן (משלי כ"ז ג'), וקלון מגזרת קל ברגליו (שמואל ב' ב' י"ח), וא"ת נכסיא, לפי הכוונה, וי"ע תרגם יקר נכסיא, לצרף עמה גם הוראת החשיבות והגדולה,

אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה
אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ (ב) וַיַּרְא יַעֲקֹב
אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל
שִׁלְשׁוֹם׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב
אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה
עִמָּךְ׃ (ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל
וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ (ה) וַיֹּאמֶר
לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־
אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי

תולדות אהרן ויקרא ברכות ח', ב':

פֿאטער געהאָרטע, אונד פֿאָן אונזערם פֿאטערס פֿערמאָגען האט ער דיזען שווערען רייכטהום אנגעשאַפֿט: (ב) יעקב זאה אויך לבן'ס אנגעזיכט, דאס עס איהם ניכט מעהר זאָ גינסטיג וואר, אלס געסטערן אונד פֿאָרגעסטערן: (ג) דער עוויגע אבער זאגטע צו יעקב: קעהרע אין דאז לאנד דיינער עלטערן אונד אין דיינען געבורטסאָרט צוריק, איך וויל נוט דיר זיין: (ד) דאהער שיקטע יעקב אויף'ס פֿעלד צו זיינעם קליינען פֿיה, ליס רחל אונד לאה רופֿען: (ה) אונד שפראך צו איהנען: איך זעהע אן דעם אנגעזיכט איירעס פֿאטערס, דאס ער מיר ניכט מעהר זאָ גינסטיג זייא, אלס געסטערן אָדער פֿאָרגעסטערן, אבער דער גאָטט מיינעס פֿאטערס איזט

תרגום אונקלוס

(ב) וַחֲזָא יַעֲקֹב יַת סְבַר אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתְנוּן עִמֵּיהּ כְּמֵאֶתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי: (ג) וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לַאֲרַע אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ: (ד) וּשְׁלַח יַעֲקֹב וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לְחַקְלָא לְוַת עָנֵיהּ: (ה) וַאֲמַר לְהֶן חָזֵי אֲנָא יַת אַפֵּי אֲבוּכֶן אֲרֵי לֵיתְנוּן עִמִּי כְּמֵאֶתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֶאֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי:

רש"י

אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך [ב"ר]: (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה

באור

והמתרגם האשכנזי שתרגם (שווערען רייכטהום), לפי שצירף עמה גם ענין הודאת השרש, אשר ממנה ישתעפו הוראת החשיבות, והוראת העושר: (ב) והנה איננו, מדוגש, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: כתמול, הוא היום שעבר: פעמים יורה על הרחוק, ופעמים על הקרוב כמו כאן: שלשום, תאר אל היום השלישי לאחור: (ד) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו, האתנח אשר הועמד במלת וללאה נראה קשה, כי הוא באמצע המאמר, ולכן תרגם יב"ע. ועלן לחקלא לות עניה, ולפי תרגומו השדה אינו שב על ויקרא, רק הוא מאמר אחר והודיעה שעשו כן, אבל המתרגם האשכנזי תרגמו כמו מקרא מסורס, ושעורו, וישלח יעקב השדה אל צאנו, ויקרא לרחל וללאה. ונזכרה רחל קודם לאה לפי שהיא העיקרית: (ה) את פני אביכן כי איננו אלי וגו', רואה אני בפניו כי אין לבו שלם עמי כתמול שלשם ומל' איננו חוזר' על לבן ולא על מלת פני, ויתכן ג"כ ששבה על מלת פני, ואף שבאה בלשון יחיד על פני שהוא לשון רבים, כמו פני ה' חלקם (איכה ד' ט"ז), ולא אמר חלקום, וכן מי נדה לא זרק עליו (במדב' י"ט י"ג וכ'), והנה אנקלוס ויב"ע תרגמו שחוזרת על פני, ולכן הסבו המלה מל' יחיד ללשון רבים. ליתנון. וכן תרגמו גם הראשון, והמתרגם האשכנזי תרגמה למעלה כפי' הב', ופה כפי' הא', כי שניהם נכונים: כי איננו אלי. כחושב שיש בידי משלו: ואלהי אבי היה עמדי, אבל באמת לא גזלתי ממנו מאומה רק הקב"ה הי'

הָיָה עִמָּדִי׃ (ו) וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־
כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ (ז) וַאֲבִיכֶן הֵתֶל

מיט מיר געוועזען: (ו) וון וויסט איהר: דאס איך אייערם פאטער מיט אל-לער מיינער קראפט גע-דיענט האבע: (ז) אייער פאטער אבער האט מיך היטערגאנגען, אונד האט

תרגום אונקלוס

(ו) וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי בְּכָל חֵילִי פְלָחִית יַת אֲבוּכֶן׃ (ז) וַאֲבוּכֶן

רש״י

אומדים כרחל וכלאה אשר בנו שתיה' וגומר הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים פחות מעשרה: מונים. לשון סכום כלל החשבון

באור

עמדי ונתן לי: (ו) ואתנה, כמו אתן, והה״א נוספת מאותיות האמנתי״ו, וכבר כתבתי כי תכפל לפעמי' בורות הגוף ותבוא במלה בפ״ע מלבד החבורה עם הפעל, לחזק ההוראה ולהורות הפך הקודם כענין אבל, וכן כאן אבל אתן לא כאביכן, לחסדני רק ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן: (ז) התל, לדעת הראב״ע והרד״ק ושאר המדקדקים היא מלה זרה בעבור שהיא מבנין פִּעֵל ורואוי להדגש דָתֵּל ובא הנח במקום הדגש, ונמצא השרש הזה י״ב פעמים במקרא ב' מהם שמות הֲתֻלִּים, מַהֲתַלּוֹת, וי' מהם פעלים, ט' מהם מבנין פִּעֵל, הֵתֶל, הֵתַלְתָּ (ג' פעמים), הָתֵל, כְּהָתֵל, תְּהָתֵלּוּ, יְהָתֵלּוּ וַיְהַתֵּל, וא' מבנין פֻּעַל הוּתַל, (עיין בקונטרס עלים לתרופ' שכבר נדפס (שמות א' ע״ז), שם הראיתי מקומם), וכול' יבואו על דרך זרות חוץ מאחד מהם שהוא וַיְהַתֵּל, אולם לפי דעתי רחוק הוא לשומם כולם זרים ולכן נ״ל כי שני שרשים יש למלה זאת ששניהם מורים על ענין השקר והתעתוע (או הלעג כפי' הראב״ע), והם שרש התל ושרש תול, כאשר מלאנו ענינים רבים אשר להם שני שרשים, כענין החתימות אשר לו שרש יחם וחמם, יעב ועוב, ולפעמים שלשה שרשים מורים על ענין אחד, וכמ״ש הראב״ע במלת וַיָּזֶד יעקב נזיד (בראשית כ״ה כ״ט), ששרשו זוד והם ג' שרשים וענינם אחד, ושלא כדעת הרד״ק שאמר כי הנח במקום הדגש, ויהיו ג' מלות וַיְהַתֵּל, הֲתֻלִּים, מַהֲתַלּוֹת משרש התל, וט' הנשארים יהיו משרש תול, ומבנין הפעיל והפעל, ויהי' הֵתֶל עבר נסתר, והראוי הֵתִיל על משקל הֵשִׁיב (או הֵתֵל כי נחי העי״ן יבואו לפעמים על דרך הכפולים בצירי), רק בעבור שהנגינה נסוג אחור מפני קירוב הטעמים, ולא יבוא לעולם נח נראה אחר תנועה גדולה שאין בה נגינה נשתנה לתנועה קטנה, כמו מן יָשִׁיב לנו (שם כ' ט״ו), כאמר וַיָּשֶׁב את כל הרכש (שם י״ד ט״ז), הֵתַלְתָּ הוא עבר נוכח מההפעיל כמלת הֵנַפְתָּ עלי' (שמות כ' כ״ה) התל הוא מקור מההפעיל ע״מ הָשֵׁב תשיבנו (שם כ״ג ד'), וכן כְּהָתֵל, וּתְהָתֵלּוּ וַיְהָתֵלּוּ הם עתיד לנסתרים מההפעיל, והראוי תָּתֵלּוּ יָתֵלּוּ או תָּתִילוּ יָתִילוּ על משקל תָּרִעוּ (בראשית י״ט ז'), כי לא יָרֵעוּ (ירמי' י' ה'), או תָּשִׁיבוּ, יָשִׁיבוּ, רק שלא נפל' ה״א הבנין כמו יְהוֹשִׁיעַ ה' (שמואל א' י״ז מ״ז), ולי יְהוֹשִׁיעַ (תהלים קט״ז ו'), ומשלו יְהֵילִילוּ (ישעיה נ״ב ה') ותשירי אהודנו (תהלי' כ״ח ז'), על כן עמים יהודוך (שם מ״ה י״ח) יְהוֹדֶה לתפלה (נחמי' י״א י״ז), כי מהראוי להכתב הה״א לסי' הבנין בכל העתידים מבנין הפעיל ויו״ד האית״ן בשוא רק שלהקל נפלה הה״א ובאה תנועתה אל אות האית״ן, ובאלו הנזכרים באה כמשפטה, ויהי' תְּהָתֵלּוּ יְהָתֵלּוּ כאחד מהם, ודגש הלמ״ד נוסף כאשר יאמרו גם המה, ומלת הותל תהי' מבנין הפעל כמלת הוקם המשכן (שמות מ' י״ז), ואולי גם

כִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ (ח) אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ

תרגום אשכנזי

מיינען לאָהן צעהנמאל פֿערענדערט; יעדאָך האט גאָטט ניכט צוגעגעבען דאס ער מיר באָזעס טהוע: (ח) וועןן ער שפּראך: דיא קליינפֿלעקקיגען זאָללען

רש"י

הן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים:

תרגום אונקלוס

שַׁקַּר בִּי וְאַשְׁנֵי יַת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃ (ח) אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין יְהֵי אַגְרָךְ וְיָלְדָן כָּל עָנָא

באור

וַיְהַתֵּל הוא מההפעיל בתשלום ה"א הבנין והדגש במקום הנח כמו ופטורי צִצִּים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב), שהם במקום ציצים, ששרשם ציץ כי יותר טוב ויותר נאה להיות כולם כמשפט ואחד זר. מן ההפך להיות האחד על משפטו, וכול' זרים, כי איך יהי' הפרון מרובה על העומד, ועם כי הרד"ק ורבו למעט בשרשים, הנה אביו הר"י קמחי איננו מבעלי הסברא הזאת, עיין במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א). ובאמת לא ידעתי מדוע נמאס בהם עד שנרדה דוחקים במשקלים, ואף כי הראב"ע התמרמר ג"כ בזה בפ' שמות (ד' ל"א), ולא רצה לקבל שרש כתם במלת וַיִּתַּמּוּ, ובחר לומר שהדגש יורה על חסרון אות שאחריו, ושרשו תמם, עכ"ז לא רצה לקבל הזרות שהנח יהי' במקום הדגש במלת וַיָּזֶד יעקב נזיד (לעיל כ"ה כ"ט), ולהיות שרשו נזד, כדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק' ע"א), ובשרשים שרש נזד, ואמר ששרשו זוד, והם ב' שרשים ועניינם אחד. עם שאינו נמצא רק פ"א, ושרש נזד נמצא ו"פ וכן אמר במלת לא ידון (לעיל ו' ג'), ומכ"ש במלת התל שבע"פ מן הי"ב שנמצא ממנו נצטרך לומר שהנח במקום הדגש, והמה זרים, רק פ"א בא על משפטו, לכן אבח' יותר לומר שהם ב' שרשים תול והתל, ושניהם מענין אחד, ובאו כולם כמשפט, ולפי דעתי יהי' ותוללינו שמחה (תהלים קל"ז ג'), מענין זה ויהי' שרשו תול ובשם תּוֹלָל בכפל הלמ"ד ומשקלו בשלמים שַׁאֲנָן, רַעֲנָן, פִּרְחָה יקומו (איוב ל' י"ב), ששרשם שאן, רען, פרח, ובאו השי"ן והרי"ש בפתח במלות שאנן רענן בעבור אות הגרון, שאחריהן, והתי"ו במלת תּוֹלָל בחולם להמשיך הוי"ו הנחה שהיא עי"ן הפעל, ועל משקל השלמים הי' ראוי להיות תְּוֹלָל, ויהי' שם תואר אל המלעיגים עלינו על משקל וילך שׁוֹבָב בדרך לבו (ישעי' נ"ז י"ז), בנים שׁוֹבָבִים, (ירמי' ג' י"ד וכ"ב). הבת הַשּׁוֹבֵבָה (שם ל"א כ"ב ומ"ט ד'). ומשקלו פּוֹלָל ויהי ותוללינו שמחה כפל ל' של שובינו דברי שיר כדרך מליצת השירים בכל מקום. והענין שם שאלונו השובים אותנו דברי שיר, והמלעיגי' עלינו שאלו ממנו שנשמחם בשירינו. ואמרו שירו לנו משי' ציון, ואין כוונת' כי אם להתל בנו וללעוג עלינו ולהראותנו בזה כח יכלתם כי נטלו ממנו שיר ציון: עשרת מנים, מניינים, מלשון מנה את ישראל (שמואל ב' כ"ד א'), והטעם עשר' במספר, או מנים, פעמי' לפי שהם מנין נאמר בזה הלשון ואמ' עשרת לפי שיבוא סוף האחדי' וראש העשרות לפיכך לשון רבוי המספר בזה השם בסתם דולה לומר פעמים רבות, וכן ואפו עשר נשים (ויקרא כ"ו כ"ו), זה עשר פעמים תכלימוני (איוב י"ט ג'), ועשר לאו דוקא, ולשון הרמב"ן זה הי' אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחל', וכן אמר לו ותחלף את משכרתי עשרת מנים, וכזה במקומו' רבים בתורה ובפרש' הזאת למעלה לא ספר שנתב' לאה את הדודאים לרחל עכ"ל: ולא נתנו, לא עזבו, ואינו זו מלשון נתינה, כלומר לא נתן לו כח להרע עמדי: (ח) וילדו כל הצאן נקודים, בזה לא הועיל מחשף הלבן (הרשב"ם), וירא' כוונתו לפי מה שפירש למעל' נקד הוא רק טלאי הקדקד והגוף', ואולי הבין לבן או ראה חכמת יעקב בענין המקלות, ולכן שינה לכל פעם תנאו ואמר נקדים יהי' שכרך, ולא טלאי שאר המקומות, וע"י המקלות לא יכוון שיולדו דוקא נקודי הקדקד,

כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃
(ט) וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃
(י) וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃
(יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃
(יב) וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי

תרגום אשכנזי

דיין לאָהן זיין, זאָ ווארף אללעס קליינע פיה קליינגעפלעקטע, אונד ווען ער שפראך: דיא פוסגעצייכנעטען זאָללען דיין לאָהן זיין, זאָ ווארף אללעס פיה פוסגעצייכנעטע: (ט) גאָטט אלזאָ האט דאז פיה אייערעס פאטערס אבגעזאָנדערט, אונד מיר געגעבען: (י) צור צייט דא דאז קליינע פיה זיך ערהיטצטע, הוב איך מיינע אויגען אויף אונד זאה אים טרוימע: דא ווארען דיא ווידדער וועלכע דאז קליינע פיה בעשפרונגען, פוסגעצייכנעטע, קליינפלעקקיגטע אונד וויסגעשפרענקעלטע: (יא) אונד איין ענגעל גאָטטעס שפראך צו מיר אים טרוימע: יעקב! איך שפראך; היר בין איך! (יב) ער פוהר פאָרט: העבע דיינע אויגען אויף אונד זיהע! אללע באָקקע דיא דאז קליינע פיה בעשפרינגען, זינד פוסגעצייכנעטע, קליינפלעקקיגטע, אונד וויסגעשטרייפטע: דע-

תרגום אונקלוס

נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא רְגוֹלִין: (ט) וְאַפְרֵישׁ יְיָ מִן בְּעִירָא דַאֲבוּכוֹן וִיהַב לִי: (י) וַהֲוָה בְּעִידָן דְאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא תֵישַׁיָא דְסָלְקִין עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין: (יא) וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דַיְיָ בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא אֲנָא: (יב) וַאֲמַר זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ

רש"י

(י) והנה העתודים. אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב [ב"ר]: וברודים. כתרגומו ופציחין פייס"יד בלע"ז Picchiettare חיטי (שפרענקעלן), picchiettatura חיט. (בונטפלעקקען), חוט של לבן מקיף את גופו סביב וחברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אלזו (ש"א מזו אל זו) ואין לי

באור

ואף שראה שיולדו כן, חזר לשנות תנאו מנקודים לעקודים, בחשבו שלא יולדו נקודי הרגלים דוקא בהסתכלם במקלות, והרשב"ם כוונתו גם על העקודים רק שציין על תחלת הפסוק, ולשון הרמב"ן כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם החום בכשבים וחז' בו לתת מראה אחד והי' מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא הי' זה במקלות כי הוא יספר להם מעש' הנס הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה באשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי עכ"ל, וכן כתב הראב"ע: כל הצאן, רוב הצאן כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מ"א נ"ז), והדומים לו: (ט) ויצל, הפריש, וכן כל לשון ישועה והמלטה והצלה לשון הפרשה הם, שמפרישו מן הרעה ומן האויב, כן פירשו רש"י והרשב"ם: (י) והנה העתדים, אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב, (רש"י בשם ב"ר). ועל דרך הפשט הי' זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת והנה כי בכל חלום יאמ' כן כטעם כאלו הדבר לפניו, ובב"ר לא הזכירו המלאכים אלא במדרש אמרו עולים אין כתיב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו (הרמב"ן), עוד כתב זה היה אחר שהחליף את משכרתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך, וטעם והנה העתדים העים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתדים וכולם עקדים

את כל־אשר לבן עשה לך׃ (יג) אנכי האל בית־אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן־הארץ הזאת ושוב אל־ארץ

תרגום אשכנזי

איך האבע אללעס געזעהען, וואס דיר לבן טהוט: (יג) איך בין דער גאָטט פֿאָן בית אל, אללוואָ דוא דאז דענקמאל געזאלבט, אונד מיר איין געליבדע געטהאן האסט, נון מאכע

תרגום אונקלוס

וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עביד לך׃ (יג) אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחתא תמן קמא די קיימתא קדמי תמן קים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך׃

רש"י

להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען [במדבר ל"ד]: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר

באור

ואחרי כן היו כולם נקודים ושוב היו כלם ברדים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכרתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יערך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' ישוגב, והנה העתדים העולים על הצאן התישים והאילים יקראו עתדים כי כל גדול בצאן יקרא כן, אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ (ישעי' י"ד ט') עכ"ל, וכתב הרד"ק בשרשים שרש עתד ידוע כי הם הזכרים מן העזים וקראו גם כן תישים והגדולים יקראו עתדים ותישים והקטנים יקראו שעירים, וקראו האילים והגדולי' בזה הלשון בדרך השאל' כל עתודי ארץ, לפי שהם הולכים לפני העם ומנהיגים אותם כעתודים לפני הצאן עכ"ל: על הצאן, הנקבות: וברדים, תרגומו ופציחין פיי"ש בלע"ז [פיעסטע בל"א (אין גאנצען שטיקקען געפלעקט)] חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבור' שלו פתוחה ומפולש' מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקרא (רש"י), והרד"ק בשרשי' שרש ברד פי' שיש להם כתמים לבנים כמו ברד, וכן פי' פה הראב"ע. (ולדעתו גם זה נכלל בשם טלוא בסוף כולל לכולם), וכן מתורגם בל"א. ויב"ע תרג' וגביהון חיוורין, והוא קרוב לזה, אך לא ידעתי מכין לו לפרש דוקא גביהון: (יג) אנכי האל בית אל, כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדב' ל"ד ב') (רש"י), ולדעת הראב"ע והרד"ק חסר הנסמך ורוצה לומר האל אל בית אל. וכן ועץ הדעת (דעת) טוב ורע (בראשית ב' ט') וכן הארון הברית (יהושע ג' י"ד), וכתב עוד הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ב ע"ב וכ"ד ע"א) וז"ל: ולפי דעתי כי באו בשתי ידיעו' כי סמיכות המלה אל מלה אחרת היא ידיעה אחרת והה"א ידיעה אחרת ובאו המלות האלה בשתי ידיעות לרוב ההודעה כמו כל העם הארץ (יחזקאל מ"ה ט"ז), אנכי האל בית אל, הארון הברי' ועץ הדעת טוב ורע וכו', היין החמה (ירמי' כ"ה ט"ו) וכו' והדומים להם, ואע"פי שיש בהם שאינם נקודים כדרך הסמוכים כמו העם הארץ, הארון הברית, היין החמה. מפני ה"א הידיעה באו כן, או יתכן שבהם (ר"ל באלו לבדם) חסר הנסמך עכ"ל. ולשון הרמב"ן אנכי האל בית אל, יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהי' בחלום כי הכל פיוס להן שתלכנה עמו אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתדים היה בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן באחת מהשני' הראשונו' ומאמ' אנכי האל בית אל היה אחר כן בעת ההסיעה כי אחר שאמ' לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב עוד בארץ לרעו' עוד צאן לבן ויעלו התישי' על הצאן ותלדנה נקדי' וטלאי' רק ממחרת החלו' שלח לרחל וללא' ויספר להן חלומו והלכו להם וכו' והמלאך ידבר בשם שולחו (הרמב"ן), וכן אשר נדרת לי, ידבר המלאך בלשון אדניו כאלו הוא מדבר כי יעקב לא נדר למלאך אלא לאל: **אשר משחת שם מצבה**,

מֽוֹלַדְתֶּֽךָ׃ (יד) וַתַּ֤עַן רָחֵל֙ וְלֵאָ֔ה
וַתֹּאמַ֖רְנָה ל֑וֹ הַע֥וֹד לָ֛נוּ חֵ֥לֶק וְנַחֲלָ֖ה
בְּבֵ֥ית אָבִֽינוּ׃ (טו) הֲל֧וֹא נָכְרִיּ֛וֹת
נֶחְשַׁ֥בְנוּ ל֖וֹ כִּ֣י מְכָרָ֑נוּ וַיֹּ֥אכַל גַּם־אָכ֖וֹל
אֶת־כַּסְפֵּֽנוּ׃ (טז) כִּ֣י כָל־הָעֹ֗שֶׁר אֲשֶׁ֨ר
הִצִּ֤יל אֱלֹהִים֙ מֵֽאָבִ֔ינוּ לָ֥נוּ ה֖וּא וּלְבָנֵ֑ינוּ
וְעַתָּ֗ה כֹּל֩ אֲשֶׁ֨ר אָמַ֧ר אֱלֹהִ֛ים אֵלֶ֖יךָ
עֲשֵֽׂה׃ ששי (יז) וַיָּ֣קָם יַעֲקֹ֔ב וַיִּשָּׂ֥א אֶת־

דיך אויף, ציהע אויס דיזעם לאנדע, אונד קעהרע אין דיין געבורטסלאנד צוריק.
(יד) רחל אונד לאה אנטוואָרטעטען, אונד שפּראכען צו איהם: האבען וויר וואָהל נאָך טהייל אָדער ערבע אין אונזערם פֿאטערס הויז? (טו) זינד וויר איהם ניכט וויא פֿרעמדע געאכטעט, דא ער אונס פֿערקויפֿט האט? נון וויל ער נאָך אונזער געלד פֿערצעהרען: (טז) דען אללער רייכטהום, דען גאָטט פֿאָן אונזערם פֿאטער אבגעזאָנדערט, געהערט אונס, אינד אונזערן קינדערן, טהוע אלזאָ אללעס וואס דיר גאָטט געזאגט האט: (יז) יעקב מאכטע זיך אויף, זעטצטע זיינע קינדער אונד ווייבער אויף

תרגום אונקלוס

(יד) וַאֲתִיבַת רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמָרוּ לֵיהּ הַעוֹד לָנָא חוּלַק וְאַחֲסָנָא
בְּבֵית אֲבוּנָא׃ (טו) הֲלָא נוּכְרָאוֹן אִתְחַשַּׁבְנָא לֵיהּ אֲרֵי זַבְּנָנָא
וַאֲכַל אַף מֵיכַל יָת כַּסְפָּנָא׃ (טז) אֲרֵי כָל עוּתְרָא דִּי אַפְרֵישׁ יְיָ
מֵאֲבוּנָא דִּי לָנָא הוּא וְלִבְנָנָא וּכְעַן כֹּל דִּי אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵיד׃
(יז) וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יָת בְּנוֹהִי וְיָת נְשׁוֹהִי עַל גַּמְלַיָּא׃ (יח) וּדְבַר

רש"י

נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה תעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בי"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העושר, כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגומר

באור

להקדישה ועדיין לא הקדשת עלי' כדין (הרשב"ם), וכן פי' רש"י: (יד) ותען רחל ולאה, ותען מוסב עלמו ואחר עמו, ועיין בהקדמה מזה: העוד לנו, ואיך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טו) הלא נכריות, כנכריות: כי מכרנו, כאלו מכרנו שלא עשה כהשפט האבות עם הבנות לתת נדוניא להן בשעת נישואין רק אמר שמוב לאבי וקח בנותי במשכרתך: ויאכל גם אכול את כספינו, ענינו לתוספ' באור ופירושו לפי שאמרו הלא נכריו' נחשבנו לו כי מכרנו כי לא די שלא נתן לנו משלו אלא מכל מה שראוי לתת לנו וגם אכל כספנו שהוא שכירתך, וכן פי' רש"י ורשב"ם, ולפי שהוא קלת קרוב אל תחלת המאמר, לכן תרגם המתרגם האשכנזי כאלו הוא עבר במקום עתיד: והכוונ' שרולה לאכול את כספנו בעתיד כאשר הי' יעקב חושדו שרולה לגזול ממנו את נשו: (טז) כי כל העשר, כי זה משמש בלשון אלא, כלומ' משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא (רש"י), וכ"כ ר' עובדי' ספורנו שהוא כמו כי לקחת (בראשית י"ח ט"ו). אולם אנקלוס תרגם שם ברם, ויב"ע, בקושטא. וכאן תרגמו, ארי, ארום, לפי שמפרשים כפשוטו שהוא לנתינת טעם על שאמרו את כספנו, לפי שאף שהעשרנו משל אבינו, עכ"ז שלנו הוא כי ה' הציל אותו מאבינו, וכן מתורגם בל"א. ועיין מ"ש בפסוק כי לחקת בשם הרשב"ם שרוב כי שאחר לא מתפרשים אלא:

בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ (יח) וַיִּנְהַג
אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר
רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן
אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה
כְּנָעַן׃ (יט) וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ
וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר
לְאָבִיהָ׃ (כ) וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן

תרגום אשכנזי

דיא קאמעלע: (יח) פיהרט אויך אללע זיין פיה, אונד אללע זיין האבע, וועלכע ער ערוואָרבען, דאז אייגענטהום נעמליך וועלכעס ער צו פדן ארם ערוואָרבען, אום צו זיינעם פאטער יצחק צו רייזען, אין דאז לאנד כנען: (יט) לבן אבער וואר הינגעגאנגען, זיין קליינעס פיה צו שערען, דא שטאהל רחל דיא גאָטצען איהרעס פאטערס: (כ) עס געלאנג אלזאָ דעם יעקב דען אראמיטן לבן צו הינטערגע־

רש"י

[בראשית ל"ו]: (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזז את צאנו. שנתן ביד בניו

תרגום אונקלוס

ית כל גיתוהי וית כל קנייניה די קנא גיתוהי וקנייניה די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען: (יט) ולבן אזל למיגז ית עניה ונסיבת רחל ית צלמניא די לאבוהא: (כ) וכסי יעקב מן לבן ארמאה על דלא חוי ליה ארי אזיל הוא:

באור

(יח) מקנה קנינו, מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים (רש"י), ומקנה סמוך כי הוא בצירי, וכן מתורגם בל"א שהוא שם כולל כל המטלטלין, וא"ת, גיתוהי דקניניה, והוא שם פרט רק אל הבהמ', אבל ינ"ע תרגם, ביתוי ונכסוי די קנא, הנה מפרש מקנה קנינו בב' דברים מקנה על הבהמו' וקנינו על שאר הנכסים, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש קנה כי בכל מקום שנאמ' מקנה וקנין יחד כמו עשה מקנה וקנין (יחזקאל ל"ח י"ב), מקניהם וקנינם (בראשי' ל"ד כ"ג), יהי' האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים, וגם' יהושע (י"ד ד'), פי' הרד"ק באופן אחר, ואין להאריך פה: (יט) לגזז את צאנו, שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (רש"י), וכן פי' הראב"ע, וזהו על דעת המפרשי' ויתן (לבן) ביד בניו (של לבן), והמפרשים ויתן (יעקב) ביד בניו (של יעקב) יאמרו שעכ"ז הי' ללבן עוד עבדי צאן אחרים שנתן ביד בניו חוץ מאלו שביד יעקב: את התרפים, לא נתכוונ' אלא להפריש אביה מע"ז (לשון רש"י והוא מב"ר וכ"ה בפר"א פי' ל"ו), ואפש' כי היו ללבן לע"ז כאש' אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים כעבדים כי איך תמצא ע"ז בבית אדננו דוד והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידו' והגל' נבזרת תלשון ורפה ידים (שמואל ב' י"ז ב'), נרפים אתם נרפים (שמות ה' י"ז), יקראו אותם רפים לרמוז בשמם כי בוררם כמו נבואה רפה תבא ברב ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמר כי התרפים דברו און (זכרי' י' ב'), והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהי' לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיה' בקסמי' אשר יגידו להם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהי' ויעש אפוד ותרפים (שופטים י"ז ה'), ושם כתוב שאל נא באלהי' ונדעה התצלח דרכנו (שם י"ח ה'), כי בתרפי' היו שואלי' וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו פוסלים בו והמאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בחלום לא ידרשו את ה' כי אם בהם, וזה ענין ויעש אתו גדעון לאפוד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שם ח' כ"ז), כי סרו מאחרי ה', והנה לבן הי' קוסם ומנחש כאש' אמר נחשתי ואלו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועננים כפלשתים (ישעי' ב' ו'), ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי (הרמב"ן), והיתה כוונתו שלא יגידו ויודיעו ללבן כי דולה יעקב לברוח: (כ) ויגנב יעקב את לב לבן הארמי. פי' גנב דעתו כי סוף הי' חושב שהי' עם לבנו והוא ברח, וכנה הכתוב הדעת, לב, כי עיקר הדעת

הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃
(כא) וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם
וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר
הַגִּלְעָד׃ (כב) וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ (כג) וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ

העןְ, אינדעם דיזעם ניאַ=מאנדאנצייגטע, דאס ער פֿליהען וואָללטע: (כא) אליזאָ ענטפֿלאָהע ער, אונד אללעס וואס זיין וואר, ער מאכטע זיך אויף, גינג איבער דען שטראָם, אונד ווענדעטע זיך נאך דעם בערגע גלעד: (כב) אם דריטטען טאגע וואורדע דעם לבן אנגעזאגט, דאס יעקב ענטפֿלאָהען: (כג) דא נאהם ער זיינע פֿערוואנדטען

תרגום אונקלוס

(כא) וַאֲזַל הוּא וְכָל דִּי לֵיהּ וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת וְשַׁוִּי יָת אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד׃ (כב) וְאִתְחַוָּה לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ (כג) וּדְבַר יָת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ וּרְדַף בָּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא

רש״י

דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע״א נתכוונה [ב״ר]: (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו:

באור

בלב, וכ״ע תרגם המלה הזאת כפי הכוונה, דעתי' דלבן, ואנקלוס שינה כל המאמ' לתרגם רק ע״פ הכוונ' וכסו יעקב מן לבן ארמאה, וכן עשה המתרגם האשכנזי: על בלי הגיד לו, על שלא הגיד לו דרכו: כי ברח הוא, לא שיאמ' לו אני בורח כי זה לא יתכן אלא טעם כי ברח לאמר ויגנב גנב דעתו כי הוא הי' בורח והעלים ממנו ולא הגיד לו כי הי' רוצה ללכת, כ״פ במ״י, ואין הטעם מסכים לזה, כי לפ״ז, הי' ראוי להיות האתנח במלת לו, וגם על בלי הגיד לו הוא מאמר קצר וחסר הנמשך. גם מלת על דחוק, ולכן נראה לי שסב על מאמר על בלי הגיד לו, כי מלת ברח תכלול ב' ענינים ההליכה, בהחבא, ופה עיקר הכוונה על ההליכה, על בלי הגיד לו כי הולך הוא, אבל לפי שבאמת ברח תפס הכתוב לשון בורח, הואיל וסובל גם כוונת ההליכה המכוונת פה בעלם. וכתב ר״ע ספורנו מלת הבריחה בכל מקום תורה, על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת הזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני הזק הוה או מפני רודף יקרא ניסה, ויגנב יעקב את לב לבן הארמי, שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשון הרע מבניו ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם, וזה עשה מפני שהי' לבן בעל מדמה באופן שאם הי' מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה סופר כל נעדיו ולא הי' אבל יעקב דרך להמלט, על בלי הגיד לו, כמו על עלת התמיד (במדבר כ״ח ט״ו), הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו כי חפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי ברח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתגללותו ללבן אחר כן עכ״ד ר״ע ספורנו, ולדעת המתרגם האשכנזי אין הגיד שב על יעקב, כי אם חסר המגיד, ושעו' הכתוב כך הוא, שהצליח יעקב בעלתו ועלתה לו לגנוב את דעת לבן הארמי עם היותו מעונן וקוסם ובקי בעלהומיות, כי לא הי' אדם שהגיד לו דבר מבריחת יעקב. לפי שהסכימו כלם על ידו, ואף התרפים לא גלו את אוזן לבן על הדב' הזה, כי לקחתם רחל. לזה לא בא לו הידיעה כי אם ביום השלישי: (כא) ויברח הוא וכל אשר לו, כלל שאחר הפרט: את הנהר, פרת כמו שת״א ויב״ע: וישם את פניו, ללכת הר הגלעד: (כב) ביום השלישי, שהרי דרך שלשת ימים הי' ביניהם: (כג) את אחיו, קרוביו, וכן תרגם יב״ע והמתרגם האשכנזי: דרך שבעת ימים, כל אותן הימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים למדנו שכל מה שהלך יעקב בו' ימים הלך לבן ביום אחד. (לשון רש״י מברא׳שית רבה), ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ אורח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך ג' ימים שם בין לאנו ובין הלאן אשר ביד יעקב לא בין בעי' ובין לאני כאלו לבן רועה לאנו במזרח לעיר ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים, והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הלאן והוגד ללבן ביום הג' כי לא הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו

וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ (כד) וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ (כה) וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן

מיט זיך: זעטצטע איהם נאך זיבען טאגערייזען, אונד האָלטע איהן איין אם בערגע גלעד: (כד) גאָטט אבער קאם צו לבן, דעם ארמיטען, אים נעכטליכען טרוימע, אונד שפראך צו איהם: היטע דיך, דאס דוא ניכט (פאָן דער ריקרייזע) רעדעסט מיט יעקב, ווערער אים גוטען נאָך אים בֶאזען: (כה) אלזאָ עררייכטע לבן דען יעקב, יעקב האטטע זיין צעלט אויפגעשלאגען אוף דעם בערגע, אונד לבן מיט זיינען פערוואנדטען שלוגען אויף, אויף דעם בערגע גלעד: (כו) דא שפראך לבן צו יעקב: וואס האסט דוא געטהאן,

תרגום אונקלוס

יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד: (כד) וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תְּמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ: (כה) וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד: (כו) וַאֲמַר לָבָן

רש"י

דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים): (כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים [יבמות ס"ג]: (כו) כשבויות

באור

שבעת ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמ' על דעת בראשית רבה שבין השדה אשר שם הצאן כשנסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מבוזזי צאנו ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם (הרמב"ן), והרשב"ם כתב דרך שבעת ימים כי יעקב הי' הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהי' רחוק ממנו הלך לבוזז את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיה' לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים: וידבק. ענין השגה וכן תרגום וישגם (בראשית מ"ד ו'), ואדבקינון: (כד) ויבא אלהים וגו', הראב"ע מפרש קודם וידבק אתו ופירושו וכבר בא אלהים ורבים כמותו, ואין צורך לזה פה כי יוכל להתפרש כפי' הרמב"ן וז"ל וידבק וגו', כי ביום השביעי לערב הגיע לבית אל תחת ההר וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בליל' ההוא למטה ויבא אליו החלום וטעם אל לבן הארמי להגיד כי אף על פי שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבוא' לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אע"פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים עכ"ל: פן תדבר, שלא תדב': מטוב עד רע, לפי פשוטו השמ' לך פן תדב' עמו לעשו' לו טובה אם ישוב עמך מדרכו או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יצא עמך כי אני צויתיו לשוב אל ארצו (הרמב"ן), וכפי' הראב"ע ור"ע ספורנו. ושעו' הכתוב לפ"ז, השמ' לך מדב' עם יעקב (מענין שובו אליך) בין באופן שטוב לו או באופן שרע לו, ועכ"ז תבין כוונת המתרגם באשכנזי: (כה) וישג לבן את יעקב. פרט שאח' הכלל, ולפי פי' הרמב"ן שהעתקתי בפסוק הקודם, תהי' ההשגה הזאת יותר קרובה, כי הראשונ' לא היתה רק אצל ההר בתחתיתו ויעקב היה בראשו. אבל זאת היתה בראש ההר: תקע את אחיו, אנקלוס ויב"ע תרגמו תקע הראשון, פרס, לפי הענין השייך לאהל, ותקע הב', אשרי, לפי הענין השייך אל אחיו, כי מלת את התרגמים, ית, שמורה על הפעול שהם אחיו, אבל הראב"ע מפרש תקע הב' כמו הא', ומלת אהלו מושכת עצמה ואחרת עמה, ומלת את פי' עם. ושעורו. ויעקב תקע

לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃
(כז) לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃
(כח) וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה

תולדות אהרן למה מנחות ס"ב, א':

דאס דוא זאָ מיין הערץ געשטאָהלען, אונד מיינע טאָכטער וועגגעפיהרט האסט וויא קריגסגעפאַנ־גענע? (כז) ווארום ביזט דוא זאָ הייםליךגעפלאָהען, אונד האסט מיך אלזאָ בעשטאָהלען? ווארום האסט דוא מיר עס ניכט געזאגט, זאָ העטטע איך דיך היןוועגגעשיקט, מיט פריידען אונד געזענגען, מיט פויקע אונד הארפע:
(כח) זאָ אבער האסט דוא מיך ניכט איינמאל מיינע זאֶהנע אונד טאָכטער קיססען לאססען! זיהע!

תרגום אונקלוס

לְיַעֲקֹב מַה עֲבַדְתְּ וְכַסֵּיתָא מִנִּי וּדְבַרְתְּ יַת בְּנָתַי כִּשְׁבִית חַרְבָּא׃ (כז) לְמָא אִטַּמַּרְתָּא לְמֵיזַל וְכַסֵּיתָא מִנִּי וְלָא חַוֵּיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ כְּעַן בְּחֶדְוָא וּבְתֻשְׁבְּחָן בְּתֻפִּין וּבְכִנָּרִין׃ (כח) וְלָא שְׁבַקְתַּנִי

רש"י

הרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנוב אותי. גנבת את דעתי: (כט) יש לאל ידי. יש כח

באור

את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד. וכן מתורגם בל"א: בהר הגלעד, הוא ההר הנזכר בתחלה. ולכן תרגם יצ"ע, בההר טוולא דגלעד. והנה היו שניהם בהר אלה נכח אלה: (כו) כשביות חרב, כל חיל הבא למלחמ' קרוי חרב: (כז) נחבאת לברח, מלילה כפולה לתוספת באור: ותגנב אתי, לשון הרד"ק בשרשים שרש גנב כאלו אמר דעתי, או יהי' אותי במקום מן כלות' גנבת דעתך ממני וכן אמר התרגם וכסית מני עכ"ל, ועם שאמת הוא שיבא לפעמים את במקום מן כמו כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), פי' מן העיר, וכמוהו רבים, מ"מ יותר נראה כפי' הא', ותהי' כענין המלילה הראשונ', ותגנב את לבבי, וכן אותי הכוונה על הלב שהוא העיקר, ועיקר כוונת שתיבן על גניבת דעתו. וכן תרגם יצ"ע, וכן פי' רש"י. ואין ראי' מן אנקלוס לפירושו הב', כי הוא תרגם גם ותגנב את לבבי, וכסית מני, כי לא תרגם בשתיהן רק הכוונ', ועל מלת וכסית לא שייך רק מני. אבל המתרגם האשכנזי שתרגם (אונד האסט מיך אלזאָ בעשטאָהלען), כוונתו לפרש באופן אחר יותר נאות, כי בתחלי' שאל שתי שאלות בדרך כלל, א' למה נחבאת לברח, ב' ותגנב אתי, והוא גניבת התרפים. ואח"ז פרט שתיהן, כי ולא הגדת עם הפסוק שלאחריו באור על הראשונה, ופסוק ועתה הלך הלכת באו' על השני' שהיא ותגנב אתי: ולא הגדת לי ואשלחך וגו', תרגם יצ"ע, ולא תנית' לי ואלו תניתא לי שלחתיך וכו', והוצרך לזה לפי שחשב כי ולא הגדת לי איננו לשון שאלה, רק מאמ' אמיתי, הנה לא הגדת לי, אבל יות' נכון לפרש כי מלת למה מושכת עצמה ואחרת עמה, וענינו, ולמה לא הגדת לי והיית משלח אותך וכו'. ואין צריך להוסיף. וכן מתורג' בל"א: ואשלחך, עתיד מורכב עם העב', כמ"ש בהקדמה ובבאורי כמה פעמים, וכן מתורגם בל"א (זאָ העטטע איך דיך הינוועג געשיקט). ואלו הזמנים המורכבים יבאו לפעמים בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד: ובכנור, א"ת ובחנגין, ואין זה תרגומו של כנור כי תרגם אבי כל תפש כנור ועוגב (בראשית ד' כ"א), כנורא ואבובא, אבל תרגם פה לפי כוונת המאמר כדרכו בהרבה מקומות עם שלא הוצרך לזה:
(כח) נטשתני, עזבתני: לבני, כתרגום יצ"ע לבני בְרַתַי: הסכלת, לשון עפסות: עשו, מקור, ובוי"ו במקום ה"א לת"ך הפעל. וענינו הסכלת לעשות זאת, או לעשות כן, כן פי' הרמב"ע, וכוונתו לבאר המקור כהולאתו, ואין צורך כי המקור יפורש כזמן הפעל המתלוה עמו אם עבר או עתיד, ובאורו פה הסכלות מה שעשית, וכן תרגם יצ"ע, אסכלת מה דעבדת: (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע, וכל אל שהוא לשון קדש על

הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ (כט) יֶשׁ־לְאֵל יָדִי
לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם
אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ
מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃
(ל) וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף
נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־
אֱלֹהָי׃ (לא) וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי
יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ

ת״א השמר יבמות ק״ב, ג׳, נזיר כ״ג, ג׳:

תרגום אשכנזי

דוא האסט אונפערנינפטיג געטהאן: (כט) נון האבע איך דיא מאכט אין דער האנד, מיט אייך שלים צו פערפאהרען: אללײן דער גאָטט אייערס פאטערס שפראך פאָריגע נאכט צו מיר, אונד זאגטע: היטע דיך מיט יעקב (פאָן דער ריקרייזע) צו רעדען, וועדער אים גוטען. נאָך אים באָזען: (ל) אינדעססען ביזט דוא נון אויך וועגגעגאנגען, ווייל דוא דיך זעהנטעסט נאך דיינעם פאטערס הויז: ווארום שטאהלסט דוא נאָך מיינע גאָטטער? (לא) יעקב אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו לבן: ווייל איך מיך פירכטעטע, אונד דאכטע, דוא מאָכטעסט מיר דיינע טאָכטער מיט

תרגום אונקלוס

לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתִי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ (כט) אִית חֵילָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃ (ל) וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתְּ אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּידְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא נְסֵיבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי׃ (לא) וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית

רש״י

ישׁ לאל ידי. יש חיל בידי לעשות עמכם רע. וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת. חמדת והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי [תהלים פ״ד] למעשה ידיך תכסוף [איוב י״ד]: (לא) כי יראתי וגו׳. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו׳:

באור

שם עיזוז ורב אונים הוא, ושרשו איל כמו כגבר אין איל (תהלים פ״ח ה׳) ולכן לא ישתנה הצירי בדבוי ובכנוים אֵלִים אֵילִי, ואפי׳ בסמיכות הרבים לא נשתנה כמו אילי מואב (שמות ט״ו ט״ו),

ונמצאת ד׳ פעמים במקרא בסמיכות הרבים ובכולם כתובה היו״ד ע״הפ. ואות השמוש הפוכה, והראוי יש אל לידי, וכת״א, אית חילא בידי, וכן תרגם יב״ע והמתרגם האשכנזי: ואלהי אביכם, הוי״ו כמו אבל וכ״ת בל״א: אמש, הלילה שעברה: אמר אלי לאמר, אמר אלי בלשון זה, כמבואר בהקדמה ובביאורי כמה פעמים: השמר וגו׳, ואני חולק לו כבוד לאלהי אביכם, כן פי׳ הרשב״ם, אבל היה ראוי להיות מאמר זה בסוף דבריו. ויראה לי כי מאמר זה הוא הקדמה אל שאלתו השנית. כלומר אף כי ראיתי כי רצון השם היה בהליכתך לבית אביך בעבור שאמר אלי שלא אחזירך בין בכפיה ובין בדברים טובים, אבל למה גנבת את אלהי, כי על דבר זה לא הי׳ דבר האלהים עמך, אם תהיה הכוונה לחזק שאלתו הא׳, כי אם מה׳ היתה לך נסיעתך זאת כאשר אמר אלי אמש, לא היה לך לברוח, כי לא הייתי יכול לעכב על ידך כמו שאינני יכול להחזירך עתה: (ל) ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי, הכוונה אם מרוב חשקך לבית אביך הלכת מאתי, ויש לך קצת התנצלות בזה, אין לך התנצלות על גניבת אלהי, כי לא היתה תאוותך לבית אביך סבה שתגנב את אלהי: נכסף נכספתה, ענין תאוה וחשק כמו נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ״ד ג׳), למעשה ידיך תכסף (איוב י״ד ט״ו), ונכסף, תקור מבנין נפעל בפלס אמי נִלְחָם, נלחם בם (שופטים י״א כ״ה), נִשְׁאַל, נשאל דוד (שמואל א׳ כ׳ כ״ח): (לא) כי יראתי וגו׳, השיבו על ראשון ראשון

מֵעִמָּדִי׃ (לב) עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃ (לג) וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃ (לד) וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל

תרגו' אשכנזי קעד

געוואלט וועגנעהמען: (לב) בייא וועם דוא אבער דיינע געטטער פינדען ווירסט, דער זאלל ניכט לעבען בלייבען, אים בייאזיין אונזערער פערוואנדטען אנטערזוכע וואס פאן דעם דייניגען בייא מיר איזט, אונד נים עס דיר, יעקב וואוסטע נעמליך ניכט, דאס זיא רחל געשטאהלען האטטע: (לג) לבן גינג אין יעקב'ס צעלט, אונד אין לאה'ס צעלט, אונד אין דער בייםען מעגדע צעלט, אונד פאנד ניכטס, אויס לאה'ס צעלט גינג ער הערויס, אונד קאם אין רחל'ס צעלט: (לד) רחל נאהם אינדעססען דיא הויזגאטצען, טהאט זיא אין דען זאטטעלקיססען דעס קאמעעלס, אונד זעטצטע זיך דארויף, אלזא דורכ־

תרגום אונקלוס

דִּילְמָא תֵּינוּס יָת בְּנָתָךְ מִנִּי׃ (לב) אֲתַר דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אֲחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְּעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבְתִּינוּן׃ (לג) וְעַאל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעַאל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל׃ (לד) וְרָחֵל נְסֵיבַת יָת

רש"י

(לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך [ב"ר]: מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קוד' שיחפש באהל האמהות. (ספרי' אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר

באור

ועל אחרון אחרון: (לב) עם אשר תמצא וגו'. כלומר כל מי אשר תמצא את אלהיך עמו לא יחיה, כי אני אעשה נקמה מגופו: מה עמדי, משלך: וקח לך, הדבר ההוא: (לג) ויבא לבן באהל יעקב וגו'. רש"י פי' כי אהל יעקב הוא אהל רחל, ואחר שחפש בכל האהלים חזר וחפש באהל רחל שידע בה שהיא משמשנית, והרמב"ן טען עליו ואמר שעל דרך הפשט לא יתכן שיקראנו בפסוק אחד בשני שמות, והנכון כפי' הרשב"ם וז"ל ויצא לבן באהל יעקב, ואחר כך באהל לאה ואחר כך באהל שתי השפחות, ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויצא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו, ויצא מאהל לאה ויצא באהל רחל, כלומר אע"פ שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל. אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון עכ"ל, ולפ"ז לא חפש רק פעם אחת בכל אהל, וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו וכתב שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם וחזר ופי' כי בעת צאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים רק שכבר לקחתם רחל ותשימם בכר הגמל, וגם הרמב"ן הסכים לפירוש זה: ובאהל שתי האמהת, שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן (הראב"ע), והרמב"ן הסכים לפי' האחרון וכתב כי אהלים היו לכלם כי היה זה מצניעות הצדיק בעבור שלא תדע האחדת בבואו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שלחנו עם בניו ועם בני ביתו עכ"ד: (לד) ורחל לקחה, לפני זה: בכר הגמל. לשון כרים וכסתות ותרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר (שנותנים על הגמל לשבת עליו), ובעירובין

תרגום אשכנזי

ווילהלטע לבן דאז גאנצע צעלט, אונד פֿאנד ניכטס: (לה) רחל אבער שפראך צו איהרעם פֿאטער: מיין הערר בעליבע ניכט צו צירנען, דאס איך ניכט אויפֿשטעהען קאן, וויל איך עבען ווייבערשוואכהייט האבע, ער זוכטע אלזאָ, אונד פֿאנד דיא גאָטצען ניכט: (לו) נון פֿערדראָס עס יעקב, אונד ער צאנקטע מיט לבן, יעקב פֿינג אן, אונד שפראך צו לבן: וואס איזט נון מיין פֿערברעכען? וואס איזט

וְלֹא מָצָא׃ (לה) וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ (לו) וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ

תולדות אהרן דרך ע"ז כ"ד, ג':

רש"י

הגמל. לשון כרי' וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין [דף י"ז] שכינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלי' בשט"ו בלע"ז Bât, (זויאטטעל) : (לו) דלקת. רדפת כמו על ההרים דלקונו [איכה ד'] וכמו מדלוק אחרי פלשתים [שמואל א'

תרגום אונקלוס

צלמניא ושויתינון בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון ומשש לבן ית כל משכנא ולא אשכח: (לה) ואמרת לאבוהא לא יתקוף בעיני רבוני ארי לא איכול למיקם מן קדמך ארי אורח נשין לי ובלש ולא אשכח ית צלמניא: (לו) ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפת

באור

(דף ט"ז ע"ב) שכינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלע"ז (רש"י), ובל"א (זויאטטעל), והראב"ע מפרש כי כר הוא מין ממיני הגמלים הרלים מהר, ותשימם במקום שעומדים הכרים והגמלים דהיינו באורוותם, ותשב עליהם ולא היתה באהל, אבל רחוק הוא. ויתכן ששרשו כרר: (לה) דרך נשים, מנהג והוא הנדות, ואמר' כן דרך כנוה, וכן ארח כנשים (בראשית י"ח י"א), ולשון הרמב"ן לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם האורח לא יקימו ולא יעמידו אולי אמר' כי ראשה ואבריה כבדים עליה והיא חולה בבא האורח כי כן דרכן וכל שכן במעטות הלידה כרחל שדמיהן מועטין והאורח יכבד עליהן מאד, והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקו' מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר באלו הפילוסופים, עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלומה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמר' רחל דאויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באוהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החרים ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספדים עמהם כלל מפני שדבורה טמא עכ"ל: ויחפש וגו', כלל שאחר הפרט: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן, מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי, ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני, והמצאת לבן היתה כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: ויען, שרש ענה עיקרו תשובת הדבר, ויש עני' בתחלת הדברים כמו בדברי הוויכוח או בשיר כמו ויען איוב ויאמר (איוב ב' ג'), הא', שעדיין לא דברו אליו רעיו, ותען להם מרים (שמות ט"ו כ"א), והיינו לפי שבענין הוויכוח, הראשון נריך אל

אחרי: (לז) כי־מששת את־כל־כלי מה־מצאת מכל כלי־ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: (לח) זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: (לט) טרפה לא־הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום

ת"א ואילי ב"ק ס"ה, ב':

מיינע זינדע? דאס דוא מיר זאָ נאכגעזעטצט האסט: (לז) דוא האסט יא אללע מיין גערעטה דורכוויהלט, וואס האסט דוא פאָן דיינעם הייזראטה געפונדען? לעגע הער, אין געגענווארט מיינער אונד דיינער פערוואנדטען, דאס זיא צווישען אונס ביידען ענטשיידען: (לח) דיזע צוואנציג יאהרע, דיא איך בייא דיר געוועזען, האבען דיינע שאפע אונד ציגען ניכט פערלאממט: אונד דיא ווידדער דיינעס קליינען פיה'ס האבע איך ניכט געגעססען: (לט) צעררישסענעס האבע איך דיר ניכט געבראכט, איך מוסטע עס מיססען, פאָן מיינער האנד קאָננטעסט

תרגום אונקלוס

בתקי: (לז) ארי מששתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוננא: (לח) דנן עשרין שנין אנא עמך רחלך ועזך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: (לט) דתבירא לא איתיתי לך דהות שגיא ממנינא מן

רש"י

י"ז]: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרוב"ר בלע"ז Eprouver, (פריפען, אונטערזוכען): (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל [הושע ט'] תפלט פרתו ולא תשכל [איוב כ"א]: ואילי צאנך. מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילי' לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא [ב"ק ס"ה]: (לט) טרפה.

באור

השני, ולא יושלם ענין הוויכוח כי אם כשזה שואל וזה משיב, וכן היו גם השירים הקדמוני' שהיו שנים משוררים זה תחלת המאמר וזה סופו, ונ"ל שזהו הסבה שרוב השירים הם כפל לשון במלות שונות, כדי שכל אחד ישורר כל מאמר, ואם נבדלו בלשון אין רע, כי הכוונה היא העיקרי', ולא נבדלו בלשון רק כדי להמתיק הדבר ולתת ערבו' אל אזן השומע, אבל דעת חז"ל בסוטה פ"ה מ"ד איננה כן כי לדעת ר"ע היו עונין רק ראשי פרקים, ודעת ר"נ שמשה התחיל והם קראו אחריו כולה. ועוד דעה אחרת שם בגמרא: מה פשעי מה חטאתי, מה מלאת בי עול לשעבד שאחרתני עתה לגזלן (ר"ע ספורנו): כי דלקת, רדפת, כמו מדלק אחרי פלשתים (שמואל א' י"ז נ"ג), על ההרים דלקנו (איכה ד' י"ט): (לז) שים כה, ענינו כמו הנה, ור"ל שים דבר הוויכוח שבינינו נגד אחי ואחיכו והמה יוכיחו בין שנינו. ונראה את מי יצדיקו ואת מי ירשיעו, וכן תרגם יב"ע, שוי כדון דינך: ויוכיחו, לשון רש"י ויבררו עם מי הדין אפרוב"ר בלע"ז עכ"ל, ובל"א (בייפאללן געבען): (לח) לא שכלו, לא הפילו עיבורם, כמו רחם משכיל (הושע ט' י"ד). תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א י'), והכוונה כי הנה הפך זה מלאת בי שלא בלבד שעבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחותה: ואילי צאנך לא אכלתי, אפילו כמנהג שאר הרועים. כי דרך רועי צאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים, ופי' ואילי ומאילי ואפי' אחד לא אכלתי, ותחס' מ"ם השמוש כמו אלחנן בן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד). ר"ל מבית לחם, עד יקם גוי איביו (יהושע י' י"ג). מאויביו, והדומים להם: (לט) טרפה, ע"י ארי חאב: אנכי אחטנה. לשון קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז). אני ובני שלמה חטאים (מלכים א' א' כ"א), חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה, והוצרכתי לשלם בעדה: אחטנה, חסר אל"ף למ"ד הפעל, והראוי אחטאנה. ורש"י והרשב"ם פי' מלה זאת מלשון חסרון וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, אבל הרד"ק בשרשים שרש חטא הביא

תרגום אשכנזי

דוא פֿאָדערן: וואס דעם טאגעס, אונד וואס דעם נאכטס געשטאָהלען וואַרד: (מ) וואָ איך אם טאגע וואר, פֿערצעהרטע מיך דיא היטצע, אונד בייא נאכט דער פֿראָסט, אויך דער שלאף וויך אוים מיינען אויגען: (מא) איך בין נון צוואנציג יאהרע אין דיינעם הויזע, איך האבע דיר געדיענט פֿיערצעהן יאהרע אום דיינע צווייא טאָכטער, אונד זעכס יאהרע אום דיין קליינעס פֿיה, דוא אבער פֿערוואנדעלטעסט מיינע בעלאָהנונג צעהנמאהל: (מב) וואָ ניכט דער גאָטט מיינעס פֿאטערס, דער

וּגְנֻבְתִ֖י לָֽיְלָה׃ (מ) הָיִ֧יתִי בַיּ֛וֹם אֲכָלַ֥נִי חֹ֖רֶב וְקֶ֣רַח בַּלָּ֑יְלָה וַתִּדַּ֥ד שְׁנָתִ֖י מֵעֵינָֽי׃ (מא) זֶה־לִּ֞י עֶשְׂרִ֣ים שָׁנָה֮ בְּבֵיתֶךָ֒ עֲבַדְתִּ֜יךָ אַרְבַּֽע־עֶשְׂרֵ֤ה שָׁנָה֙ בִּשְׁתֵּ֣י בְנֹתֶ֔יךָ וְשֵׁ֥שׁ שָׁנִ֖ים בְּצֹאנֶ֑ךָ וַתַּחֲלֵ֥ף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּ֖י עֲשֶׂ֥רֶת מֹנִֽים׃ (מב) לוּלֵ֡י

ת"א הייתי ב"מ נ"ג, ב': זה לי שס ע', א':

תרגום אונקלוס

יְדִי אַתְּ בָּעֵי לַהּ גְּנִיבַת בִּימָמָא וּגְנִיבַת בְּלֵילְיָא: (מ) הֲוֵיתִי בִּימָמָא אַכְלַנִי שַׁרְבָא וּגְלִידָא נְחֵית עֲלַי בְּלֵילְיָא וְנָדַד שִׁינְתִי מֵעֵינָי: (מא) דְּנַן לִי עַשְׂרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָךְ אַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנֵיתָא יַת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין: (מב) אִילוּלָא פוּן אֱלָהָא דְאַבְרָהָם וּדְדָחֵיל לֵיהּ יִצְחָק

רש"י

ע"י אדי וזאב: אנכי אחטנה. לשון קולע אל השערה ולא יחטא [שופטים כ'] אני ובני שלמה חטאים [מלכים א' א'] חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא מתניינא שהיתה נפקדת ומחוסרת. כמו ולא נפקד ממנו איש [במדבר ל"א מ"ט] תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי. כמו רבתי בגוים שרתי במדינות [איכה א'] מלאתי משפט [ישעיה א'] אוהבתי לדוש [הושע י']: (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו [תהלים קמ"ז] תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכורתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין

באור

כל המלות משרש זה תחת ענין אחד, והוא לשון חטא ועון הנעשה בשוגג, ופירושו כאן שיהיה החטא עלי ואשלם לך כמוה. וכן פי' הראב"ע ור"ע ספורנו, וכן תרגם יב"ע: תבקשנה, קל' הקו"ף וכן רוב הבנין כאשר הקו"ף בסוף הוקלה מהדגש: גנבתי יום וגנבתי לילה, גנובת יום וגנובת לילה הכל שלמתי, והיו"ד בשניהם נוספות או ליחס כמו מלאתי משפט (ישעיה א' כ"א), רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א' א'), כאילו אמר גְּנֻבַת יום, וּגְנֻבַת לילה, והוא פעול קל לנקבה בסמיכות על משקל בְּעֻלַת בעל (בראשית כ' ג'), ואלו היתה היו"ד לכנוי היה לו לומר גְּנֻבְתִי בקמץ הבי"ת, וא"ת. גנבית ביממא וגנבית בליליא, ולא אוכל לכוונ' על לשון הכתוב: (מ) הייתי ביום. ענינו במקום שהייתי ביום אכלני חרב, וכ"ת יב"ע הויתי ביממא בחקלא, וכן מתורגם בל"א: אכלני. לשון אש אכלה (דברים ד' כ"ד) (רש"י): חרב, ענין היובש והנגוב והחמימות: וקרח. כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז י"ז), תרגומו גלידא (רש"י), וכס' יחזקאל (א' כ"ב), כתב רש"י הקרח הנורא. ת"י גליד הסין, גלי"ה פור"ט בלע"ז, ובל"א (שטארקער פֿראָסט): שנתי, לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי, היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים, והכוונה בזה כי הנה דרכת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכרתי עשרה מנים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מב) אלהי אבי, ואחר כך פירש אלהי אברהם: ופחד יצחק, א"ת וכן יב"ע, ודדחל ליה

אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ שביעי (מג) וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ

תולדות אהרן הבנות יבמות ס"ב. ב':

תרגום אשכנזי

גאָטט אברהם'ס, אונד דיא עהרפורכט יצחק'ס, מיר צום בייאשטאנד געוועזען ווערע, דוא העטטעסט מיך וואָהל לעער וועגגעשיקט; מיין עלענד, אונד מיינער העגדע ארבייט האט גאָטט געזעהען, אונד דיא פאָריגע נאכט ענטשידען: (מג) לבן אנטוואָרטעטע, אונד שפראך צו יעקב: דיא טאָכטער זינד מיינע טאָכטער, דיא זאָהנע מיינע זאָהנע: דאז קליינע פיה מיין קליינעס פיה, אונד אללעס וואס דוא זיהסט, געהאָרט מיר צו; אלליין וואס קאן איך מיינען טאָכ=

תרגום אונקלוס

הֲוָה בְסַעֲדִי אֲרֵי כְעַן רֵיקָן שַׁלַּחְתָּנִי יָת עַמְלִי וְיָת לֵיאוּת יְדַי גְּלֵי קֳדָם יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא׃ (מג) וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתַי וּבְנַיָּא בְּנַי וְעָנָא עָנִי וְכֹל דִּי אַתְּ חָזֵי דִּי לִי הוּא וְלִבְנָתַי מָה אַעְבֵּיד לְאִלֵּין יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּי יְלִידוּ׃

רש"י

הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה

באור

יצחק. ולשון רש"י לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף ע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כ"ח י"ג), בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת, יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד עכ"ל. וזהו שאמר להלן וישבע יעקב בפחד אביו יצחק במי שפחד יצחק ממנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש פחד. וכתב שאמר זה ביצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקדה, ולדעתי יותר היה שייך זה על אברהם לפי דברי הכתובים המיחסים הנסיון הזה לאברהם ולא ליצחק, ולכן שפט מזה הראב"ע שהיה אז יצחק עדיין נער ורך ועקדו בע"כ, ויהיו דבריו אלו אמתיים או לאו, עכ"פ ראיתו שהפסוק מיחסו לאברהם, ולכן הנכון כדברי רש"י, והראב"ע פי' ופחד הוא שם המקרה, והכוונה יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן, והיא יותר מכוון ע"פ דקדוק המלה, וכן מתורגם בל"א אבל להלן בפסוק וישבע צריך גם הוא לפרש כרש"י והרד"ק: היה לי, בעזרי, כ"ת אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי: ריקם, שרשו ריק, והוא שם בתוספת מ"ם ויפלא עם זכר ונקבה יחיד ורבים, כמו מ"ם של אמנם וחנם: שלחתני, ולא בשמחה ובשירים: ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה (רש"י), ולשון הרמב"ן ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש עכ"ל, וכן מתורגם בל"א, אולם מה שרצה להוכיח פירושו ממה שלא אמר ויוכח לותך. איננה הוכחה לדעתי כי גם לפי פירושו צריך לקשרו עם מלת בין ולומר ויוכח בינינו אמש כמ"ש למעלה ויוכיחו בין שנינו, ובאמת יותר נראה לי פה פירש"י כי ההוכחה היא ע"פ בירור הטענות של שניהם והשלישי מבחין עם מי הצדק והיושר כמו שאמר למעלה שים כה נגד אחי ואחיך, ר"ל נספר הדבר שבינינו לפניהם למען ישכילו לדעת דבר מי יצדק, משא"כ בדבר ה' אל לבן לא היה לא שמיעת טענות שניהם ולא בירור דברים רק גזירה מוחלטת, השמר לך וגו', שהיא התוכחה ולא ההוכחה: (מג) והבנים בני. כבני הם חשובים: ולבנתי מה אעשה לאלה, אמרו שהוא כמו ולבנתי מה אעשה לבן היום והוא תוספת באור, וכן כשבענו שנינו אנחנו (שמואל א' כ' מ"ב), ויותר נכון נראה שהוא דרך

לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ (מד) וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (מה) וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ (מו) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל

תרגום אשכנזי

טערן, אָדער איהרען קינדערן וועלכע זיא געבאָרען האבען, נונמעהר טהון? (מד) קאָממע! וויר וואָללען איינען בונד צערשניידען, איך אונד דוא: וועלכער צום צייגניס זייא, צווישען מיר אונד דיר: (מה) יעקב נאהם איינען שטיין: ריכטעטע איהן צום דענקמאל: (מו) אונד שפראך צו זיינען פֿערוואנדטען, לעזעט שטיינע צוזאממען! זיא נאהמען שטיינע, מאכטען איינען הויפֿען: אונד מאן שפייזטע דאזעלבסט אויף

רש"י

אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו

תרגום אונקלוס

(מד) וּכְעַן אִיתָא נִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ (מה) וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וּזְקֵיפַהּ קָמָא׃ (מו) וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוֹטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ דְגוֹרָא וַאֲכַלוּ תַמָּן עַל דְּגוֹרָא׃

באור

האלה, ולדעתי מה אעשה לאלה אשר לפני כי כבודו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתגלגל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להן טובה או לבניהן ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים (הרמב"ן), ותבין בזה כוונת המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' מה אעשה לאלה, איך תעלה על לבי להרע להן, וכ"פ הרשב"ם: (מד) והיה לעד, הקב"ה, לשון רש"י, ואיננו כמשמעו, אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת (דברים כ"ח מ"ו), או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת תהיה לנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז) (הרמב"ן), ודבריו האחרונים נראים כי ברית לשון נקבה, וכ"ה דעת אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי שיהיה לעד איננו שב על השם: (מה) וירימה מצבה, הרימה להיותה מצבה שהציבה על קומתה ושמה במקום גבוה מההר להיותה נראית מרחוק זהו שאמר וירימ' ולא אמר וישם אותה מצבה לפיכך קראה מצבה, וכ"ת יב"ע, וזקפה לקמה, וכ"ת בל"א: (מו) ויאמר יעקב לאחיו, לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לאחיו שהיה נוהג בו כבוד, וכן ויקרא לאחיו לאכל לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבודו כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם (בראשית מ"ז ג') (פי' לאחיו של יוסף), ורש"י פי' לאחיו של יעקב (הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה, והוא מב"ר), כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא רצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא יריבו עמו בכח או יחתרו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחים לשניהם, וי"א שאמר להם אחים דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם (שם כ"ט ד') (הרמב"ן), והמתרגם האשכנזי תרגם לאחיו לקרוביו של יעקב כפי' הב' של הרמב"ן, ויב"ע תרגם כפירש"י: לקחו אבנים ויקחו אבנים, אנקלוס ויב"ע תרגמו ויקחו, ולקטו, לא כוונת המלה, רק לפי שנופל על לשון לקטו: גל, שיגולו שם אבנים עד שיתחברו, ונקרא חומר האבנים כן לשמונו, ושרשו גלל, וחבורו אל הכנויים יוכיח גַּלָּיו, גַּלֶּיךָ, שהלמ"ד דגושה לחסרון אות הכפל: ויאכלו שם על הגל, אכלו שם לזכרון, או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברית זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה, ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהי העד בבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם

וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ (מז) וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן
יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃
(מח) וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ
הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃
(מט) וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה
בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃
(נ) אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח

תולדות אהרן יגר סנת קט"ו ג'. מגלה ט', א': תענה וימה ע"ד ב', וע"ו א'. כתובות מ"ז, ב':

דעם שטיינהויפען: (מז) לבן נאננטע איהן יגר שהדותא: אונד יעקב נאננטע איהן גלעד: (מח) דען לבן שפראך: דיזער שטיינהויפען זייא הייטע איין צייגנים צווישען מיר אונד דיר: דאהער נאננטע מאן דען אָרט גלעד: (מט) ווייא אויך מצפה, ווייל מאן געזאגט האט, דער עוויגע ווירד עס שויען צווישען מיר אונד דיר, ווען וויר אויך איינער דעם אנדערן אויס דעם געזיכטע קאָממען: (נ) ווען דוא מיינע טאָכטער בעלייריגעסט, אָדער צו מיינען טאָכטערן נאָך אנדערע ווייבער

תרגום אונקלוס

(מז) וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שַׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד׃ (מח) וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃ (מט) וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יִסֵּךְ מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ (נ) אִם תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי וְאִם

רש"י

שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה [ב"ר]: (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: (ע"כ קרא שמו): גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד. כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד [שופטים י"א] ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנותי בנותי. שתי פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש:

באור

סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד (הרמב"ן): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד וכן תרגם והיתה בבל לגלים (ירמיה כ"א ל"ז), ליגרין, לעי השדה (מיכ' א' ו'), ליגרי חקלין: גלעד, מלת עד שם המקרה ור"ל גל עדות כנגד שקרא לו לבן יגר שהדותא, ואלו היתה מלת עד תאר היה אומר יגר סהדא, כאשר מצאנו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' ט"ז), שר"ל עדות שקר, אבל להלן עד הגל הזה ועדה המצבה, המה תארים: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד, אחרי שקראו יעקב גלעד דבר בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם, או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש (הרמב"ן), ומלת עד פה תאר, ולכן ת"א ויב"ע סהיד: קרא, הקורא: (מט) והמצפה, כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד (שופטים י"א כ"ט), למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית, וא"כ הוא שם מקום גבוה בראש ההר, ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך למעלה על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף ה', ואפשר שבוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם (הרמב"ן), וכן פי' בעל ת"י, וכן מתורגם בל"א: אשר אמר, לפי שאמר איש לרעהו: יצף ה'. ענין הבטה כמו צפה נתתיך (יחזקאל ג' י"ז). ושרשו צפה, וכמו שבא מן רבה, יֶרֶב בארץ (בראשי' מ'כ"ג), בחסרון הה"א, כן נאמר מן צפה, יִצֶף, והכוונה, יראה ה'. ביני וביניך, אף כי נסתר איש מרעהו, וכהיה שנהיה רחוקים כל אחד מחבירו ולא יראנו, השם יראנו, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע פי' כי אשר אמר שב אל לבן, ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף ה', ואינו מוכרח: (נ) אם תענה את בנותי, לפי פשוטו כל ענוי במשמע, שלא יעשה להם רע ויכריחם

תרגום אשכנזי

נימםסט, זאָ איזט צוואר קיין מענש ריכטער צווי-שען אונס: אבער זיהע! גאָטט איזט צייגע צווישען מיר אונד דיר: (נא) לבן שפראך פֿערנער צו יעקב: היר איזט דיזער שטיינהויפֿען, אונד היר איזט די-זעם דענקמאהל, וועלכע איך אויפֿגעוואָרפֿען האַבע, צווישען מיר אונד דיר: (נב) דיזער שטיינ-הויפֿען נעמליך זייא צייגע, אונד דיזעס דענקמאהל זייא אויך צייגע, דאס איך ניאמאלס צו דיר פֿאָר דיזעם שטיינהויפֿען פֿאָרבייא ציהע, אונד דוא ניאמאלס צו מיר פֿאָר דיזעם שטיינהויפֿען אונד פֿאָר דיזעם דענקמאהלע פֿאָרבייא ציהעסט, צום

נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (נא) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה ׀ הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (נב) עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־

רש"י

אם תענה את בנותי. למנוע מהן עונת תשמיש [יומא ע"ז]: (נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: (ב"ר) לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא:

תרגום אונקלוס

תִּסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזִי מֵימְרָא דַיְיָ סָהִיד בֵּינָנָא וּבֵינָךְ׃ (נא) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִי אֲקֵימִית בֵּינָנָא וּבֵינָךְ׃ (נב) סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמְתָא אִם אֲנָא לָא אֶעִיבַר לְוָתָךְ יַת דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא תְעִיבַר

באור

על דבר שאינן חפילות בו, כן פי' הראב"ע: אין איש עמנו, והלא כמה אנשים היו עמהם אלא אין איש עמנו שיוכיח בין שנינו אם תעשה זה כי אתה תשכון בארץ אחרת ואין מי שיאמר לך מה תעשה: ראה אלהים עד ביני ובינך, והוא רואה הנסתרות וידאה אם תשקור בבריתי: (נא) אשר יריתי ביני ובינך, שעורו, אשר יריתי להיות עד ביני ובינך: יריתי, אנקלוס ויב"ע, תרגמו, אקימית, לפי הכוונה, אבל עיקרו לשון השלכה מענין ירה בים (שמות ד' ט"ו), ומענין ידיית חצים, וענינו כאן שהשליכו אבנים רבים אל מקום אחד, וכן מתורגם בל"א (אויפֿגעוואָר-פֿען), כהוראת המלה, והנה לפי פשוטו של מקרא בתחלה העמיד יעקב אבן אחת (והוא שקראה מצבה כפי' הרמב"ן). ואח"ז אמר יעקב לאחיו לעשות עוד גל של אבנים רבות ועל הגל הזה אכלו, והיו שם שני עדים, הגל והמצבה. (ולפי דעתי מצבה ומצפה אחד הוא רק שנתחלף הבי"ת בפ"א בחילוף אותיות בומ"ף, ועשאו כן לכוונת ילף). ומה שאמר למעלה שיעקב צוה לאחיו לעשות הגל והם עשוהו, ופה אמר לבן אשר יריתי, לפי שיעקב צוה לעשות כן בעצת לבן, או שהוא ואחיו ירו האבני', רק יעקב דרך מוסר לא אמר לחמיו רק לאחיו לעשות הגל, ולפי דעת בעל הטעמים שהטעים המצבה בז"ק מפסיק יותר מן הרביע שמלת הזה שב אשר יריתי על שניהם על הגל ועל המצבה, ותהיה דעתו שגם הקמת המצבה היתה בציוי לבן עם שלא נזכר בפסוק: (נב) אם אני וגו', ואם אתה וגו'. אם זה משמש במקום אשר או במקום שי"ן השמוש כמו עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד י"ט), עד אם דברתי דברי (שם ל"ג): לא אעבר, הראב"ע פי' לא אעבר ברית זה הגל כמו עברו תורות חלפו חק (ישעיה כ"ד ה'). ואיננו נכון לדעתי כי על הכוונה הזאת לא יתלוה השרש הזה עם מלות אל אלי אליך דוק ותשכח, והיה די לומר פה לא אעבר את הגל וגו' לא תעבור את הגל וגו', ודעת אנקלוס ויב"ע כראה שמפרשים כפשוטו, וכן פירש"י, לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא. והוא מב"ר הנה מפרש עובר כפשוטו, וכן מתורגם בל"א. וידאה שגם היה המעבר והדרך מחרן לבאר שבע, ואולי לא היה דרך אחרת מחמת הרים גבוהים או נהרות רבות: לרעה, לעשות

המצבה הזאת לרעה: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם וישבע יעקב בפחד אביו יצחק: (נד) ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל־לחם ויאכלו לחם וילינו בהר: מפטיר
לב (א) וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וילך וישב

תרגו' אשכנזי קעה

באזען: (נג) דער גאָטט אברהם'ס, אונד דער גאָטט נחור'ס! מאָגען צווישען אונס ריכטען, (נעמליך דיא גאָטטער איהרער פֿאָרפֿאהרען); אונד יעקב שוואָר בייא דער עהרפֿורכט זיינעס פֿאטערס יצחק'ס: (נד) יעקב שלאכטעטע איין שטיק פֿיה אויף דעם בערגע, אונד לוד זיינע פֿערוואנדטען איין, גאסטמאהל צו האלטען: זיא הילטען גאסטמאהל, אונד איבערנאכטעטען אויף דעם בערגע:
לב (א) דעם מאָרגענס דארויף שטאנד לבן אויף, קיסטע זיינע ענקעל אונד זיינע טאָכטער, אונד זעגנעטע זיא: זאָדאן רייזטע לבן אב, אונד קאם ווידער אין זיינע

תרגום אונקלום

לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו: (נג) אלהיה דאברהם ואלהיה דנחור ידונון בינגא אלהא דאבוהון וקיים יעקב בדדחיל ליה אבוהי יצחק: (נד) ונכית יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא ובתו בטורא:
לב (א) ואקדים לבן בצפרא ונשק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהן ואזל ותב לבן לאתריה: (ב) ויעקב אזל לארחיה

רש"י

(נג) אלהי אברהם. קדש [ב"ר]: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו נשחיתה עץ בלחמו [ירמיה י"א]: לב (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו

באור

דע: (נג) אלהי אברהם, קדש: ואלהי נחור. חול, ולא זכר יצחק ובתואל לפי שהם היו כודעים יותר ומפורסמים בגדול' (ת"י), ול"כ שזכר אברהם שהיה הראשון שעזב האלילים ומלא בחקירתו דרך האמת, והוא הראשון אשר נטה מדעת אבותיו, והנה זה היה מאמר לבן. כי כל זה כמשך עדיין אל ויאמר לבן. אבל ביעקב נאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, בעבור שחייב לכבדו יותר מאבי אביו, והראב"ע פי' כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי אבי אביו נחור שהיה עובד ע"ז וכן העיד יהושע (כ"ד ב'): אלהי אביהם, חול (רש"י), ועיין מ"ש בתקון סופרים שלי, ומאמר זה הוא מיותר, ולשון המתרגם האשכנזי, יתכן שהדברים האלה הם מאמר מדע"ה הכותב התורה, כלומר שכל אחד מכורתי הברית נשבע באלהי אביו, ויעקב הוסיף להזכיר בפירוש שהוא נשבע בפחד אביו יצחק, ולא באלהי נחור עכ"ל, ויהיה לפ"ז אלהי אביהם כמו מאמר מוסגר, ולכן הסגירו המתרגם הנזכר: בפחד אביו יצחק, כבר פירשתי לעיל, והמתרגם האשכנזי תרגם גם פה שהוא שם המקריב: (נד) ויזבח יעקב זבח, שחט בהמות למשתה: לאחיו, לאוהביו שעם לבן, אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב, ויב"ע עם שתרגם למעלה לאחיו, לבניו, ע"פ הדרש, תרגם פה, לקריבוי: לאכל לחם, כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה' א'), נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט):
לב (א) לבניו ולבנותיו, יב"ע תרגם, לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה. רוצה לפרש בניו ממש, ולכן הסב הכנוי אל יעקב הנזכר בפסוק שלפני זה, והכנוי של ולבנותיו על לבן הנזכר בפסוק זה, ודוחק הוא, והנכון כדעת הראב"ע שפי' לבניו, בני בנותיו, שקורין בנים לפעמים,

לָבָ֖ן לִמְקֹמֽוֹ׃ (ב) וְיַעֲקֹ֖ב הָלַ֣ךְ לְדַרְכּ֑וֹ וַיִּפְגְּעוּ־ב֖וֹ מַלְאֲכֵ֥י אֱלֹהִֽים׃ (ג) וַיֹּ֤אמֶר יַעֲקֹב֙ כַּאֲשֶׁ֣ר רָאָ֔ם מַחֲנֵ֥ה אֱלֹהִ֖ים זֶ֑ה וַיִּקְרָ֛א שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא מַחֲנָֽיִם׃

פ פ פ

(ד) וַיִּשְׁלַ֨ח יַעֲקֹ֤ב מַלְאָכִים֙ לְפָנָ֔יו אֶל־עֵשָׂ֖ו

ת"א ויפגעו חולין י"ח, ב': ויאמר ברכות מ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

וְעַרְעוּ בֵיהּ מַלְאֲכַיָא דַיְיָ׃ (ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ דָא וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃ (ד) וּשְׁלַח

תרגום אשכנזי

היימאזטה צוריק: (ב) יעקב אבער גינג זיי־נעס וועגעס ווייטער: דא בעגעגנעטען איהם ענגעל גאָטטעס: (ג) יעקב שפראך: אלס ער זיא זאה, דיזעס איזט איין לאגער פֿאָן ענגעלן: אונד נאננטע דענזעלבען אָרט מחנים, צווייא לאגער: (ד) יעקב שיקטע באָטען פֿאָר זיך הער, צו זיינעס

רש"י

לקראתו ללותו: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו [ב"ר ותנחומא]: חסלת פרשת ויצא

וישלח (ד) יעקב מלאכים. מלאכים ממש [ב"ר]: ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה

באור

וכן מתורגם בל"א: וילך וישב לבן, לפעמים יצא השם אחר הפעל הראשון, ולפעמים אחר ב' הפעלים: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. אנקלוס ויב"ע תרגמו מלאכים ממש, וכפי' רש"י והרשב"ם והרמב"ן והראב"ע ור"ע ספורנו, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לפי מה שסופר בס' הישר כי לבן אחרי עברו מאת יעקב וימהר וישלח את בעור בנו בן שבע עשרה שנה ועמו אביחורף בן עוץ בן נחור ועמהם עשרה אנשים, ויעברו הדרך לפני יעקב ויבאו בדרך אחר ארצה שעיר אל עשו ויעוררהו לבא עם אנשיו אל יעקב להרגו, ויעש עשו כן ויקבוץ את כל חילו וילך לקראת יעקב, ומלאכי לבן יצאו מאת עשו וילכו ארצה כנען ויבאו בית רבקה ויגידו לה כי הלך עשו להרוג את יעקב, ותמהר רבקה ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק לעזור ליעקב, ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה לעמוד לי מאת אלהים זה, ויקרא יעקב את שם המקום ההוא מחנים עכ"ד בקיצור. ולפ"ז פירושו מחנה אנשים מאת האלהים, וטעם קראו מחנים בל"ר בעבור מחנה יעקב והמחנה ששלחה לו רבקה, או כי כן הדרך בשמות שאינם שומרים מתכונתם, ולא יקפיד בעל הלשון על זה לקרוא בלשון רבים ע"ש מאורע יחיד או להפך, כאשר מצאנו גם כן שמות אנשים פרטיים בלשון רבים, מצרים, כתים, דודנים, ודומיהם, וכן כתב הרמב"ן: (ג) מחנים, הראב"ע ור"ע ספורנו פירשו ע"ש שתי מחנות, שלו ושל מלאכים, ורש"י פירש שתיהן של מלאכים, של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו ללוותו לארץ, והוא מב"ר ותנחומא, וכתב הרמב"ן וז"ל: ואני תמה בזה שהרי עדין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבר את מעבר יבק שהוא יבק הנחל גבול בני עמון שהיא דרומית מזרחית לא"י ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנא' ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען (בראשי' ל"ג י"ח), אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כן הדרך בשמות. או מחנים מחנהו ומחנה עליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים בו ומודים לו בייחודו עכ"ל, אבל לא היה צריך להרחיב דרכו כל כך לילך כל צד מזרחי' של א"י וקצת דרומית אל ארץ אדום ממש, כי הדרך הישר לילך מגלעד לא"י הוא קרוב. ואין צורך רק לילך אל הירדן שבמזרח א"י ולעברו לעבר השני, וכפי משמעות פשוטו של מקרא לא היתה דעתו של יעקב ללכת אל עשו כלל רק מלאכיו שלח אליו לרצותו בדברי'. רק אחר ששבו המלאכי' ואמרו כי כבר החזיק בדרך והולך לקראתו עם ארבע מאות איש שעמו, אז לקח לו עצה לילך לקראתו, ואז לא הולך ללכת אל ארצו כי ידע שעשו בא כנגדו, ולפי המסופר בס' הישר ידע גם קודם שלחו המלאכים כי עשו בא לקראתו כי הגידו לו מלאכי רבקה: (ד) מלאכים, אלה

אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ (ה) וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר חַקְלָא דֶאֱדוֹם׃ (ה) וּפַקִּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו

תרגום אשכנזיקעט

ברודער עשו, אין דאז לאנד שעיר, אין דאז גע־פילדע אדום: (ה) אונד בעפאהל איהנען, וויא

רש"י

שאריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא

באור

המלאכים היו מעבדיו (הראב"ע), וכ"ה דעת הרשב"ם, וכ"כ דעת אנקלוס ויב"ע כי למעלה תרגמו מלאכי אלהים, מלאכיא דה', ופה תרגמו אזגדין: ארצה שעיר, בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו (הרמב"ן), ולפי המסופר בס' הישר (כפי אשר העתקתי בסוף הפרשה הקודמת), שנודע לו ליעקב שהולך לקראתו עשו, ע"י שלוחי רבקה, אין צורך לדברי הרמב"ן, כי מיראתו פן יפגשהו בדרך עם חילו שלח אליו מלאכיו לרצותו, ושלחם לארצו כי אולי לא יצא עדין מארצו, אולם מה שכתב הראב"ע וז"ל הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם עכ"ל, אין הדבר כן כי אדום הוא בגבול דרום לא"י וכן פארן וסיני ואינם רחוקים ממצרים, אבל חרן הוא לצד מזרחית צפונית לארץ ישראל בין פרת וחדקל, ואין צורך להאריך בראיות, כי מפורש הוא בכתובים כנגד דבריו. כי כתוב ופנו וסעו המדברה דרך ים סוף וגו' ונסב את הר שעיר ימים רבים, ויאמר ה' וגו', רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה וגו', ונעבר מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר וגו' מאילת ומעציון גבר (דברים ב' א' וב' וג' וח'), והנה הלכו לדרום א"י אצל הר שעיר ומשם פנו למזרח א"י ופניהם צפונה והלכו למזרח מואב ואח"ז למזרח עמון ואח"ז לארץ סיחון ועוג וכל אלה בעבר הירדן מזרחה, וארץ הגלעד (ששם תקעו יעקב ולבן את אהליהם), היא בארץ עוג שהיא נחלת חצי שבט מנשה שהיא קרובה לצפון א"י, גם כתוב ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום (מלכים א' ט' כ"ו) וים סוף לדרומה של א"י קרוב ממצרים, ועוד כתובים רבים יתנגדו לו, וכבר תפשו בזה הגאון מוהר"ר יעקב עמדין בס' מור וקציע' סי' ש"ו ע"ש: שדה אדום, שדה יאמר על שדות הזריעה, ולפעמים על המדברות, ולפעמים על הארצות כמו ויברח יעקב שדה ארם (הושע י"ב י"ג), כמו ארץ ארם, וכמוהו לגור בשדה מואב (רות א' א'), והכונ' פה ארצה שעיר באותו החלק שדר שם אדום, כי אז היה עדיין החורי יושב בה, ובני עשו לא ירשום עדיין: (ה) ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר וגו', כבר כתבתי בהקדמה ובבאורי פעמים רבות שאין כוונת לאמר על השומע והמצוה רק הוא מוסב תמיד על המצוה, והכוונה להודיע לשונו ממש, ומכאן ראיה לזה, כי אם היה פירושו ויצו אתם שיאמרו, יהיה כה תאמרון מיותר, אבל באומרו ויצו אתם ויאמר כה תאמרון וגו' ובלי מלת לאמר לא היה שייך להסב הדבור אל יעקב, ולספר לשונו ממש, רק כותב התורה היה מספר כוונתו בלשון זה ויצו אתם שיאמרו לאדוניו לעשו, והנה מלת לאמר הודיע לשון יעקב אליהם המתחיל מן כה תאמרון, וכה תאמרון מודיע לשונם שיאמרו לעשו ומתחיל מן כה אמר, וכה אמר מודיע לשון יעקב אל עשו ומתחיל עם לבן גרתי והנה הרשב"ם מודיע פה ענין מלת לאמר במלות מועטות וז"ל ויצו אתם לאמר, צוה אותם ואמר להם כה תאמרון, והשלוחים לא היו יודעין דאגתו של יעקב עכ"ל: לאדני. אמר להם כן עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד (הראב"ע), ולשון הרמב"ן צוה אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני, ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בשעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות

לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־
לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ (ו) וַיְהִי־
לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה
וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן
בְּעֵינֶיךָ׃ (ז) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב
לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם
הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ

תרגום אשכנזי

פָֿאָלגט: אלזאָ שפרעכט צו מיינעם העררן עשו! דיין קנעכט יעקב לעסט דיר זאגען, איך האבע מיך בייא לבן אויפֿגעהאלטען, אונד ביזהער פֿערוויילט: (ו) דאזעלבסט האבע איך ערלאנגט רינד אונד עזעל, קליינעס פֿיה, קנעכט, אונד מאגד, נון שיקקע איך, עס מיינעם העררן קונד צו טהון, אום געוואָגענהייט אין דיינען אויגען צו פֿינדען: (ז) דיא באָטען קעהרטען צו יעקב צוריק, אונד שפראכען: וויר זינד צו דיינעם ברודער עשו געקאָממען, ער

רש"י

נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג

תרגום אונקלוס

כִּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית וְאוֹחָרִית עַד כְּעַן׃ (ו) וַהֲווֹ לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָאן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ׃ (ז) וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוַת יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוַת אֲחוּךְ לְוַת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע

אבל אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור.

באור

אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אלא כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו עכ"ל: עם לבן גרתי, כאשר ידעת במאז' אני ואמי שלא יחשוב בשבילי ברח (הרשב"ם): וָאֵחַר, כמו ואאחר, כמו ואהב את יעקב (מלאכי א' ב'). כמו ואאהב, וכן וָאֹכַל וָאֹמַר,

חסרון אל"ף של יסוד (הרשב"ם כ"י). והוא מבנין הקל, ועל הרוב יהיה האית"ן בחולם בגזרת נחי פ"א אל"ף, ומעטי' בצירי כמו אני אהבי אהב (משלי ח' י"ז), וכולם כדי להמשיך אות נחה במקום פ"א הפעל, והכוונה הואיל ואחרתי עד עתה בבית לבן, לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) שור וחמור וגו', כלם לשון כלל וכן כי אם הסוס אסור (מלכים ב' ז' י'), ואיש ישראל נגש (שמואל א' י"ד כ"ד), ורבים כמוהם ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד: להגיד לאדני, להודיע שאני בא אליך בעושר ונכסים: למצא חן בעיניך, שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) וישבו המלאכים וגו', השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא סיפר הכתוב זה כי אין צורך: באנו אל אחיך אל עשו. ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה הוא מתוך שמחה בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך, זהו עיקר פשוטו וכן וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד' י"ד) (הרשב"ם), אבל הר"ע ספורנו מפרש להפך וז"ל וגם הלך לקראתך, לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את ענדך אבל גם הולך לקראתך עד ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד (במדב' כ' כ'), עכ"ל, ושניהם כוונתם ליישב מלת וגם, והרמב"ן כתב וטעם וגם הלך לקראתך לאמר כאש' אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה עכ"ל: (ח) ויירא יעקב, בלבו שאע"פי שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוין

עִמּוֹ׃ (ח) וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ (ט) וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה

תולדות אהרן ויירא ברכות ד', א'. סנהדרין צ"ח, ב':

ציהט דיר אויך ענטגעגען, אונד פֿיער הונדערט מאן מיט איהם: (ח) יעקב פֿירכטעטע זיך זעהר, אונד איהם ווארד באנגע: ער טהיילטע דיא לייטע, וועלכע ער בייא זיך האט־טע, וויא אויך דאז קליי־נע פֿיה, דאז רינדפֿיה, אונד דיא קאמעלע אין צווייא לאגער: (ט) דען ער שפראך: ווען נון עשו אויך קאָממט צו דעם איי־

תרגום אונקלוס

מְאָה גֻבְרִין עִמֵּיהּ׃ (ח) וּדְחִיל יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יָת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וְיָת עָנָא וְיָת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן׃ (ט) וַאֲמַר אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחִינַהּ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָא

רש"י

עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו [ברבה פ' ע"א]: (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג [ב"ר ותנחומא]. ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסות אחרות ול"ע במזרחי ובספרים שבידיהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. אם תחנה עלי מחנה [תהלי' כ"ז] הרי נקבה. המחנה הזה [בראשי' ל"ג] ל' זכר. וכן יש שאר דברי' משמשים לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ [שם י"ט] מקצה השמים מוצאו [תהלי' י"ט]

באור

הוא לא האמין שמחשבת עשו לטוב' אלא לרעה (הרשב"ם): ויצר לו, ענינו הצר שהוא הפך המרחב, ושרשו יצר, והצירי מוסף יו"ד השרש כמכתב בנין הקל מנחי פ"י, ויש לומר כי הוא משרש צרה ויהי' יצר וצרה בענין אחד, וראוי לפ"ז להיות ויצרה רק שנפלה הה"א למ"ד הפעל כמכתב ובפרט בבוא המלה עם וי"ו ההפוך, ואז אות הפית"ן בצירי או בחירק כמו ויפן וכפן, כ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש יצר, ודעת הרשב"ם ששרשו צרר מגזרת צרור את המדינים (במדבר כ"ה י"ז), ובא על משקל ותקל גברתה (לעיל ט"ז ד'), משרש קלל ומבנין הקל כדעת רבי יונה, או מבנין נפעל כדעת הרד"ק, אבל הי' ראוי להיות ויצר בפתח כמו ותקל ובפרט עם הרי"ש שיש לה דין הרחבה קלת. ולשון הרמב"ן ויירא יעקב מאד, בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות הי' ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי, והנרא' בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבואו לפניו וידברו עמו כלל כי הי' הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו וענין ביתו ובניו וקראו לו בשלומי ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו והם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השולחי' דבר בשם עשו אבל עברתו שהיה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב, וזה טעם וגם, כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו. וכן אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמי' מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכורתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם עכ"ל: ויחץ, שרשו חצה, והראוי וַיֶּחֱץ, כמו מן בנה וַיִּבֶן, ונפתחה החי"ת בעבור שהיא גרונית, ונפתחה גם היו"ד בעבורה כמו וַיַּעַל משה, (שמות י"ט כ'): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה, אם תחנה עלי מחנה (תהלים כ"ז ג'), הרי נקבה, המחנה הזה (לקמן ל"ג ח'), לשון זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה, השמש יצא על הארץ (תהלים י"ט כ"ג), מקצה השמי' מוצאו (שם י"ט ז'), לשון זכר, והשמש זרחה על המים (מלכי' ב' ג' כ"ב), הרי לשון נקבה, וכן רוח, והנה רוח גדול' באה מעבר המדבר ויגע

הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהֹוָ"ה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ (יא) קָטֹנְתִּי מִכֹּל

ת"א והיה סנהדרין ל"ט, ב': קטנתי תענית כ', ב':

נעןלאגער, אונד שלעגט עס, זאָ קאַן דאָך דאז איבריגע לאגער ענטרינגען : (י) יעקב שפראך פֿערנער : גאָטט מיינעס פֿאטערס אברהם'ס, אונד גאָטט מיינעס פֿאטערס יצחק'ס! עוויגער! דער דוא צו מיר געשפראָכען האסט : קעהרע אין דיין לאנד אונד אין דיינען גבורטסאָרט צוריק, זאָ וויללא איך דיר פֿערנער וואָהלטהון. (יא) איך בין צו גערינג פֿיר אללע

תרגום אונקלוס

דְּאִשְׁתְּאָרַת לְשֵׁיזָבָא׃ (י) וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִּי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטִיב עִמָּךְ׃ (יא) זְעֵירָן זַכְוָתִי מִכֹּל חִסְדִּין וּמִכָּל טַבְוָן דִּי

רש"י

הרי לשון זכר. השמש זרחה על המים [מלכים ב' ג'] הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה ויגע בארבע פנות הבית [איוב א'] הרי לשון זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים [מלכים א' י"ט] הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש ואש יצאה מאת ה' (במדבר ט"ז) לשון נקבה. אש לוהט (תהלי' ק"ד) לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים, נתמעטו זכיותי על ידי החסדי' והאמת שעשית עמי לכך אני

באור

בארבע פנות הבית (איוב א' י"ט). הרי לשון נקבה ולשון זכר, ורוח גדול' וחזק מפרק הרים (מלכי' א' י"ט י"א), הרי לשון זכר ולשון נקבה, וכן אש, ואש יצאה מאת ה' (במדבר ט"ז ל"ה), לשון נקבה, אש לוהט (תהלים ק"ד ד'), לשון זכר (רש"י), וכן בית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה, על דרך הפשט זה כאולי כי אמר אולי יכלה המחנ' האחת כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רגזו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו רז"ל למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת (הרמב"ן), וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישוע' (שמואל ב' י' י"א), (הראב"ע), וכן פי' הרשב"ם וכן מתורגם בל"א: (י) ואלהי אבי יצחק, ולהלן הוא אומר ופחד יצחק (לעיל ל"א מ"ב), ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו' אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (לעיל כ"ח י"ג), ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך (שם ט"ו), ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהי' עמך (שם ל"א ג'), ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' (שם), בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך (רש"י), ור"ע ספורנו פי' וז"ל הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדול' בתחלת י"ח ברכות עכ"ד. וכן מצאנו בברכת משה את ישראל לפני מותו שהתחיל בשבחי המקום ה' מסיני בא וגו' (דברי' ל"ג ב'): (יא) קטנתי, לומ' כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו, וכן מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז' ב' וה'), מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו, וכן אמרו רז"ל קטנתי, רבי אבא אמר סיני כדאי, והחסדים הם הטובו' שעשה עמו בלא נדר והאמת הטוב' אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו,

הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ (יג) הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם

וואָהלטהאטען, אונד אל־לע טרייע, וועלכע דוא דיינעם קנעכטע ערצייגט האסט, דען בלאָס מיט מיינעם שטעקקען בין איך איבער דיזען ירדן געגאנ־גען, אונד יעטצט בין איך צו צווייא לאגערן געוואָר־דען: (יג) ערעטטע מיך דאָך פֿאָן מיינעם ברודערס האנר, פֿאָן עשו'ס האנד, דען איך פֿירכטע איהן, דאס ער ניכט קאָממע, אונד מיך אומברינגע,

תרגום אונקלוס

עֲבַדְתָּ עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידַי עֲבָרִית יָת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן׃ (יג) שֵׁיזֵיבְנִי כְעַן מִידָא דְאָחִי מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחֵיל אֲנָא מִנֵּיהּ דִּילְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃

רש"י

ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו (שבת ל"ג): ומכל האמת. אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי

באור

יאמ' שאינכו ראוי שיצטיחנו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אנקלס שתרגם מכל הסדין ומכל טבוון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טובו וקשוט ואולי עשה חסדים הללתו אשר הילו פעמי' רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד, והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מבוזת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (שמואל ב' ז' ט"ז), ענין קיום, לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמי' ט"ו י"ח) (הרמב"ן), ויב"ע תרגם מכל טבוון ומן כל קושטא, וכבר הארכתי בזה בפ' חיי שרה בפסוק אשר הנחני בדרך אמת (לעיל כ"ד מ"ח) ע"ש, והנה לדעת הרמב"ן (וכן הרשב"ם והראב"ע) יהיו החסדים פעולים אל פעל הקבלה החסר בכתוב, ות"ס מכל כענין שלא, וקטנתי ספה לזה. וכן מתורג' בל"א, אבל רש"י פי' (והוא מגמר' דשבת דף ל"ב ע"א) נתמעטו זכיותי ע"י החסדים והאמת שעשית עמי עכ"ד, ויהי' לפ"ז מ"ס מכל מ"ס הסבה והחסדים הם הסבה אל ההקטנ' המסובבת, והרמב"ן טען על פירושו ע"ש, ומלת קטנתי פעל עבר לבזרת פעול כמ"ש גם יכלתי (שם ל' ח'): כי במקלי, בלבד, בלי הון ורכוש, וכ"ת יב"ע, בחוטרי בלחוד, וכן מתורגם בל"א וא"ת ארי יחידי, לא תרגם המלה רק הכוונ': ועתה הייתי, כעשיתי, ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קייתמי כדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אע"פי שהבטחתני שאיכך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיהו שאת' לו הנביא מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' א' וישעי' ל"ח א') ואחר כך בתפילת חזקיהו הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשרה שנה, כן פי' הרשב"ם, והרמב"ן כתב כי הכל הוא מיראת חטא כי דרך הצדיקים לירוא תמיד והי' מתירא אולי אפי' תשילא משם חטא בבואו בבדי' עם לבן עובד ע"ז או בדבר אחר ובגיאות מי יבין עכ"ל, וכ"כ רש"י והראב"ע: (יב) מיד אחי מיר עשו, לפי פשוטו הוא לתוספת באור: והכני, מוסבת עלמו ואחד עמו כמו ושני אנשי' שרי בדודי' היו בן שאול (שמואל ב' ד' ב'), (פי' היו שרי בן שאול), וכן הוא והכני והכה אם על בנים (הראב"ע), וכן פי' הרמב"ן, ואין צורך לזה כי על דרך ההשאל' יאמ' על האיש שהוכה, בעבור בניו ובני ביתו שהוכו, אף אם הוא בעלמו לא הוכה, וכן יאמ' על המלך שהוכה במלחמ', בעבור עמו שהוכה, גם כי הוא בעלמו נמלט, וכ"כ ר"ע ספורנו ז"ל והכני אם על בנים, יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו עכ"ל: אם על בנים, אם עם בנים כמו אם על בנים רטשה (הושע י' י"ד): (יג) ואתה אמרת, בזה מלת הנוכח קודם הפעל שהוא לנוכח,

על־בנים: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את־זרעך כחול הים אשר לא־יספר מרב: שני (יד) וילן שם בלילה ההוא ויקח מן־הבא בידו מנחה לעשו אחיו: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים רחלים

ת"א רחלים חולין קל"ו, ב':

דיא מוטטער זאממט דען קינדערן: (יג) דוא אבער האסט געשפראָכען: איך וויל דיר וואָהלטהון, אונד דיינען זאאמען מאכען, וויא זאנד אם מעערע, וועלכער פֿאָר מענגע ניכט צו צעהלען איזט: (יד) ער בליב אלדא דיאזעלבע נאכט, אונד נאהם פֿאָן דעם וואס ער מיט זיך פֿיהרטע, איין געשענק פֿיר זיינען ברודער עשו: (טו) צוויי־הונדערט ציגען, אונד צוואנציג באָקקע; צוויי־הונדערט שאפֿע, אונד צוואנ־

רש"י

מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטיב איטיב. היטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא והיה זרעך כעפר הארץ [שם כ"ח]. אלא שא"ל כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך [שם] ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו. וכן ויקח את כל ארצו מידו [במדב' כ"א] ות"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתי' בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני

תרגום אונקלוס

(יג) ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא די לא יתמנון מלמסגי: (יד) ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן דאיתי בידיה תקרובתא לעשו אחוהי: (טו) עזי

באור

כדי לעורר עיקר הכוונה ועל הפך הקודם, מכוון למ"ש ר"ע ספורנו ז"ל ואתה אמרת היטב איטיב עמך, ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם ארצה בארץ מולדתי עכ"ל, וכן מתורגם בל"א (דוא אבער): היטב איטיב עמך, אף על פי שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמי חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי ואין אני ראוי למנוע ממני הטוב' אשר הבטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור אל ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים (הרמב"ן): ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב, א"ת ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מלמסגי, הנה יפרש אשר לא יספר מרב על זרעך, בעבור שתרגם יתמנון בלשון רבים, וחול הוא לשון יחיד בכל המקרא. וגם זרע לשון יחיד, אבל הוא תרגמו בנך והוסיף מלת סגיאין, גם בעבור שתרגם מרב, מלמסגי, ועשה ממנו פעל ור"ל אשר לא יספרו מהתרבותם אשר יתרבו, אשר לא שייך אבל החול כי כאשר נברא כן הוא לעולם. אבל יב"ע תרגם ואשוי ית בנך סגיאין הי כחלא דימא דלא מתמני מסגי, תרגם גם הוא זרעך, בנך סגיאין, בלשון רבים, ותרגם מתמני, בלשון יחיד גם מסגי הוא שם, ור"ל אשר לא יספר מריבויו, ושב על החול, אבל בעל הטעמי' ששם ז"ק במלת הים יסייע לת"א: (יד) ויקח מן הבא בידו מנחה, יאמר כי עשה מנח' מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקו' לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות (הרמב"ן), וכן ת"א מן דאייתי בידיה, וכן מתורגם בל"א: בידו, ברשותו, וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו): (טו) עזים מאתים ותישים עשרים מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות כי ידע

מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים: (טז) גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה: (יז) וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר: (יח) וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי

תרגום אשכנזי

ציג ווידדער: (טז) מעלקענדע קאמעעלע, נעבסט איהרען יונגען, דרייסיג; פירציג קיהע, אינר צעהן שטירע, צוואנציג עזעלינ־נען, אונד צעהן עזעל: (יז) איבערגאב זאלכעס זיינען קנעכטען, יעדע העעררע בעזאנדערס, אונד שפראך צו זיינען קנעכטען: געהט פאר מיר הער, אונד לאסט איינען צווישענרוים זיין, צווישען איינער העעררע אונד דער אנדערן! (יח) ער געבאט דעם ערסטען, וויא פאלגט: ווען דיך מיין ברודער עשו

תרגום אונקלוס

מָאתָן וּתְיָשַׁיָּא עַשְׂרִין רָחֵלֵי מָאתָן וְדִכְרֵי עַשְׂרִין: (טז) גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרִין עַשְׂרָא אֲתָנָן עַשְׂרִין וְעִילֵי עַשְׂרָא: (יז) וִיהַב בְּיַד עַבְדּוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדּוֹהִי עֲבַרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא: (יח) וּפַקֵּיד יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו

רש"י

שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיה' זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב [נ"ר]: ועירם. חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. למי המנחה הזאת

באור

תולדתם, כי נועה היא: (טז) ובניהם, לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים, ופירושו הגמלים עם בניהם היו שלשים: אתנת, חמורים נקבות: ועירם, חמורים זכרים, והנפרד ממנו עַיִר במשקל זַיִת. ואיננו על משקלו ברבוי כי מן זית נאמר זֵיתִים בנוח היו"ד, ומן עיר עֲיָרִים בהראות עי"ן הפעל, כמו קנון חַיִל. בני הַחֲיָלִים (מלכי' א' ט"ו כ'): (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו, והנה הי' כאן חמשה מינים ובכל מין זכרים ונקבות, והם עשרה, וכן סופר בס' הישר שעש' עשר' עדרים, ולדעת הראב"ע היו שם חמש' עדרים כה' המינין כי יחשוב שהיו הזכרים עם נקבות ממינו עדר אחד: עברו לפני, דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו, מקום פנוי, והיתה הכונ' כדי להשביע עינו של אות' רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) יפגשך, ענין פגיעה: וּשְׁאֵלְךָ, מגזרת פִּעֵל כמו כי אֲהֵבְךָ (דברי' ט"ו ט"ז): למי אתה, של מי אתה מי שולחך, ותרגום דמאן את. למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא (לעיל ל"א מ"ב), שלי הוא, לה' הארץ ומלאה (תהלים כ"ד א')! של ה' (רש"י), והנה לא ידע יעקב מה ישאל עשו אחיו, ובאיזה לשון ישאל. ואמר אל עבדו אם ישאלך עשו של מי אתה, ואנה פניך מועדות לילך, או שישאלך של מי אלה לפניך, תאמר לו אנכי עבד של עבדך יעקב, ואלה מנחה שלוחה לאדני לעשו, ולפי שהשאלות הראשונות למי אתה ואנה תלך שתיהן על העבד.

יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־
אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃
(יט) וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא
שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא
אַחֲרֵינוּ׃ (כ) וַיְצַו גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־
הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי
הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן
אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ (כא) וַאֲמַרְתֶּם

תרגום אשכנזי

בעגעגנעט, אונד פֿראגט: וועם געהאָרסט דוא אן? וואָ געהעסט דוא היין? אונד וועססען זינד דיזע פֿאָר דיר הער? (יט) זאָ שפריך: דיינעם קנעכטע יעקב געהאָרט עס צו, עס איזט איין געשענק, אבגעשיקט, פֿיר מיינען הערון עשו; אונד דאָרט קאָממט ער זעלבסט הינטער אונס: (כ) ער געבאָט אויך דעם צווייטען, זאָ אויך דעם דריטטען, זאָ אויך אללע, דיא הינטער דער העערדע הער געהען, נעמליך: זאָ זאגעט צו עשו, ווען איהר איהן פֿינדעט: (כא) זאגעט איהם: דיין קנעכט

תרגום אונקלוס

אָחִי וְיִשְׁאֲלִינָךְ לְמֵימַר דְּמַן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל וּדְמַאן אִלֵּין דִּקְדָמָךְ׃ (יט) וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב תִּקְרוּבְתָּא הִיא דִּמְשַׁלְּחָא לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַּתְרָנָא׃ (כ) וּפַקֵּיד אַף יַת תִּנְיָנָא אַף יַת תְּלִיתָאָה אַף יַת כָּל דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃ (כא) וְתֵימְרוּן אַף

רש"י

שלוחה לא"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא [בראשית ל"א] שלי הוא לה' הארץ ומלואה [תהלי' כ"ד] של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא אחרינו. יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן וְכֻפַּר בריתכם את־מָוֶת [ישעי' כ"ח] לא תוכלי כַּפְּרָהּ [שם מ"ז]. ונראה בעיני שכל

באור

והשאלה הג' על העבד, לכך הראשונות מחוברות בטעם, ונבדלות מן השאל' השלישית בז"ק, והיתה בזה כוונת יעקב שעל כל השאלו' שישאלם אחיו, בין שישאלם על עצמם ובין שישאלם על העבד, על כלם יודיעו לו את דבר המנח' לרצותו, ויאמרו לו שהוא בעצמו יבא אחריה', אף שלא יהי' זה מענין השאל', זהו עומק פשוטו של מקרא: (יט) לעבדך ליעקב. הלמ"ד מורה להבאת הדבר אל הבעלים ויבא זה אחר זה ויספיק באחד. ולשון ר"ע ספורנו בזה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מפחד' יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שליח לשעיר ובבלתי מכיר את עשו עכ"ל: והנה גם הוא אחרינו. יעקב, ולשון הרשב"ם: לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחרת אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו לעשו שלא יפגשהו עכ"ל: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו, לכל אחד צוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כלם של יעקב מנח' לעשו אחיו הגדול: בְּמֹצַאֲכֶם, הראוי בְּמָצְאֲכֶם, על משקל בְּשָׁמְעֲכֶם את קול השופר (יהושע ה' ו'), כְּשָׁפְתְּכֶם את העיר (שם ח' ח'), והוא מקור מן הקל עם כנוי הנמצאים מנחי לא"ד אל"ף ובא החולם תמורת החטף קמץ כדרכו בהרבה מקומו' והבי"ת בפתח להרחיב על האל"ף מפני שהיא גרונית: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. צוה שכל אחד מהם יאמ' זה הדבור מלבד הדבו' המיוחד לו כדי שיבינ' עשו דברי כלם מכווני' בזה שיהי' יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו (ר"ע ספורנו): כי אמר, יעקב בלבו, ואין זה מדברי השלוחים רק דברי משה: אכפרה פניו, אבטל רוגזו, וכן וכפר בריתכם את מות (ישעי' כ"ח י"ח), לא תוכלי כפרה (שם מ"ז י"א), ונראה בעיני שכל

גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃

יעקב קאממט אויך זעלבסט הינטער אונס. דען ער דאכטע זיך, איך וויל איהן פערזאהנען, דורך דאז געשענק דאז פאר מיר הערגעהט, דאר־נאך וויל איך זיין אנגעזיכט זעהען; פיללייכט נימט ער מיך דעסטא פריינדליכער אויף:

תרגום אונקלוס

הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַּתְרָנָא אֲרֵי אֲמַר אֲנִחֵינֵיהּ לְרוּגְזֵיהּ בְּתִקְרוּבְתָּא דְּאָזְלָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב

רש"י

כפרה שאצל עון וחטא ואצל פני' כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של

באור

כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמ' וכפר ידיה, בעי לכפורי ידיה בההוא גברא, וגם בל' המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב (עזרא א' י'), על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק (רש"י). וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש כפר שאכפרה לשון הסרה והסתרה, ופניו לשון כעס וזעם כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' י"ח), שהוא כנגד מה שנאמר בתחלה וכעסתה צרתה גם כעס (שם ו'), וכן ת"א, אנחיניה לרוגזיה, ולפי שהכעס נראה בפנים נקרו בם, אבל אין דעת הרמב"ן כן וז"ל אחר שהעתיק לשון רש"י, וא"כ יהי' פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחי' לעשו ככה וכך פי' ר"ש, ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידוע' בכל שולחי מנח' ועוד שא"כ היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו ועתה לא הוסיף על הצואה הזאת, אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד בלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנח' הזאת כאשר יתנו העבדים כפר' בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני, להיותי מרואי פני המלך, וזה דרך מעלה מיראתו ממנו, ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה (משלי ט"ז י"ד) יתן כפר על החמה, ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמית וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל. (ר"ל שלא נקראו כן בכל המקרא רק בס' עזרא וס' ד"ה שכתבו ג"כ עזרא והוא הביא שם זה מבבל), כי לעולם לא תבא כפר' בחטא, אבל יבא' לכפר על נפשותיכ' (שמות ל' ט"ז). לכפר עליו ונסלח לו (במדב' ט"ו כ"ח), על נפשו, ויאמר אכפרה בעד חטאתכם (ר"ל שלא נאמר אכפרה על חטאתכ' או את חטאתכם רק בעד ותהיה הכוונה אכפרה עליכם בעד חטאתכם), וכולן בלשון ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל' י"ב), שהוא פדיון עכ"ל. וכן פי' ר"ע ספורנו שאלה הדברי' כי אמר אכפרה וגו' שם בפי עבדיו כדי שישמע רבו של עשו בדבור ההכנעה עם המנחה, ואחרי כן אראה פניו, דרך הבקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון (שם ל"ד כ"ג), ולא יראו פני ריקם (שם כ' וכ"ג ט"ו). וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים, כי תאהבו לפקוד את השרים במנח' עם ראיית פניהם עכ"ד, ועם כי דברי הרמב"ן נכונים, ויראה' שהיא ג"כ דעת יב"ע בתרגם נרעי ית סבר אפוי. וכ"ה כוונת המתרגם האשכנזי, עכ"ז כללו אשר החליט שלא תבוא כפרה בחטא בהתלוות מלת על או את, איננו מכוון כי פסוקים רבים יתנגדו לו, כמו פשעינו אתה תכפרם (תהלים ס"ה ד'), והוא רחום יכפר עון (שם ע"ח ל"ח), וכפר על חטאתנו (שם ע"ט ט'). אל תכפר על עונם (ירמי' י"ח כ"ג) אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א' ג' י"ד), בחסד ואמת יכפר עון (משלי ט"ז ו'). אם יכפר העון הזה (ישעי' כ"ב י"ד), בזאת יכפר עון יעקב (שם כ"ז ט'), וחטאתך תכפר (שם ו' ז'), ואולי כוונתו שלא נמצא בתור' חטא ועון ופשע פעולים אל הכפר', [ויתכן שיהי' ענין כופר לשון הגנה וכסוי, יקרא הכלי שבו מכסים את הארון, כפרת, והזפת יקרא כופר לפי שמכסין בו את העץ להגין בעדו שלא ירקב, וכן הדבר המכסה את החטא, שלא יזיק יקרא כפרה, מלשון כסוי חטא' (תהלי' ל"ב א'), וכן המכסה על הנפש החוטאת

תרגום אשכנזי

(כב) דאז געשענק גינג אלזא פֿאָר איהם הער; ער אבער בליב דיא נאכט אים לאגער: (כג) אונד אין דערזעלבען נאכט שטאנד ער אויף, נאהם זיינע צווייא ווייבער, זיינע צווייא מעגדע, אונד זיינע איילף קינדער, אונד זעטצטע איבער דען פֿורט דעס יבק'ס: (כד) ער נאהם זיא, פֿיהרטע זיא איבער דען פֿלוס, אונד בראכטע אל־

(כב) וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ (כג) וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ (כד) וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־

רש"י

קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד [ירמיה ו'] וכן המכעיסים אותי על פני [ישעי' ס"ה] ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה [ב"ר]: (כג) ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם [ב"ר]: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן [ב"ר]:

תרגום אונקלוס

אַפָּי׃ (כב) וַעֲבָרַת תִּקְרֻבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ (כג) וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיָת חַד עֲשַׂר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יָת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ (כד) וְדַבְּרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יָת נַחְלָא וַעֲבַר יָת דִּי לֵיהּ׃

באור

ומגין בעדה שלא יזיקה החטא. יקרא כפר', והפדיון גם הוא יקרא כופר שהוא מגין בעד הפדוי, ומכסה אותו שלא יארע לו נזק [שמעתי מפי ידידי הרב בעל יין לבנון נר"ו, והוא נכון]: (כב) על פניו, כמו לפניו, וכן עבדים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו י"ח). המכעיסים אתי על פני (ישעי' ס"ה ג'): והוא לן בלילה ההוא במחנה, לפי פשוטו נשאר במחנהו ולא הלך אחר עבדיו מוליכי המנח', ולשון הרמב"ן יאמר שלא בא באהלו בליל' ההוא עם עבדיו ועם הרועים באלן ערוך כאיש מלחמ' פן יבא אחיו ויכה בו עכ"ל: (כג) בלילה הוא, חסר ה"א הידיע' מן התאר שלא כמנהגו, ולשון הרשב"ם נתכוון לברוח דרך אחרת ולפיכך עבר הנחל בליל' כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכי' הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובליל' כמו כן ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבוקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו', ודוד בא מחנימה ואבשלום עבר את הירדן וגו' (שמואל ב' י"ז כ"א וכ"ב וכ"ד) עכ"ל, אבל לדעתי אדרבה הפך פניו לדרום ללכת לקראת עשו לפייסו כי איך יברח והוא מתקרב לגבול ארצו כי ההולך מן הגלעד והבשן שהם במזרח הירדן לשעיר צריך ללכת דרך ארץ עמון ובגבולם הוא נחל יבק ואח"ז דרך ארץ מואב, אבל ההולך מן הגלעד לחברון אין צריך לעבור דרך נחל יבק ולא דרך ארץ בני עמון. ונקל היה לו לברוח טרם עברו את נחל יבק והנחל מפסיק בינו ובין עשו ואנשיו, ועיין מה שכתבתי בסוף פ' וילא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם (ל"ב ב'). ולהלן בפ' זו בפסוק ואביו קרא לו בנימין (ל"ה י"ח): ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו, אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להללה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבק לראות אם גבהו המים ושב ולקח' עמו כלם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מחנהו ורכושו (הרמב"ן), והראב"ע כתב הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום עכ"ל, ולי נראה שהפסוק הזה הוא כלל, ופי' ויעבר, עמהם, והפסוק שאחריו הוא פרטו של ראשון ומפרש כי בתחלה העביר הנפשות, ואח"כ הבהמה והמטלטלין ונשאר הוא לבדו ויאבק איש עמו: מעבר יבק, מעברות המים, והוא מקום שעוברים בו את הנהר, ויבק שם הנהר: (כה) ויאבק,

הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ (כה) וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ (כו) וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע

תולדות אהרן ויותר שם כ"ז, ח': ויאבק שם שם:

לעס זיינע היגאיבער : (כה) יעקב אבער בליב אלליין צוריק; דא ראנג איין מאן מיט איהם, ביז דער מארגען אויפגינג : (כו) אלס ער זאה, דאס ער איהם ניכט בייאקאמ־

תרגום אונקלוס

(כה) וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלֵיק צַפְרָא׃ (כו) וַחֲזָא אֲרֵי לָא יְכֵיל לֵיהּ וּקְרֵיב בְּפֻתֵּי יַרְכֵּיהּ וְזָע

רש"י

(כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם [חולין צ"א]: ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם, ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו [ב"ר]: (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקלבוסית קרוי כף ע"ש שהבשר עלי' כמין כף

באור

מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם. (וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש אבק), ולי נראה שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא, בתר דאביקו ביה, ואביק ליה מיבק, לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו, לשון רש"י, ואביקה בלשון חכמים חניקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרבש עילו ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותם מעלים דקים חבורים וקשורים יחד כי החי"ת תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבלעו החי"ת תותך במקום תחותך עסותא במקום תסחותא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחנקו כי אולי כן הלשון ומלינו בדרים אמלים (זכריה ו' ג'), כמו חמולים מלשון חמוץ בגדים (ישעיה ס"ג א') ואמרו המפרשים כי ואדרים במרכלתך (יחזקאל כ"ז כ"ד), כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים (ש"ה א' י'), וכן אמרו במלת ותאלצהו (שופטים ט"ז ט"ז), שהוא כמו ותחלצהו מהופך מן ותלחצהו (כמו כבש כשב, שלמה שמלה), ושמא הוא דעת אנקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגום וכי יפתה (שמות כ"ב ט"ו). ארי ישדל יחבק ויבאר שהוא דרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה ובדור ענין. ובב"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון (הרמב"ן): איש, מלאך וכן והנה איש עמד לנגדו (יהושע ה' י"ג). והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), ונקראו אישים המלאכים שמדברים עם בני אדם ונראים בצורת איש כמוהם במראה או בהקיץ, וכן פי' כל המפרשים שהיה מלאך וכמפורש להלן בפרשה כי שרית עם אלהים וגו', כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וגו' ויותר מפורש בדברי הנביא, בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים. וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הושע י"ב ד' וה'), והמתרגם האשכנזי תרגם כהוראת המלה כמו שתרגם גם אנקלוס, גברא, ולא מלאכא, כי נקרא כן בעבור שנראה כאיש. והנה לדעת הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ב פרק מ"ב), גם כל הענין הזה הוא בדרך כלל ופרט שכתב שם, כי אמרו בענין יעקב ויאבק איש עמו וכו', והוא בענין אברהם בשוב אשר הקדים ספור כלל וירא אליו ה' וגו' אחר כן התחיל לבאר איך היה, וכן ביעקב אומר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואחר כן התחיל לבאר איך קרה עד שפגעו בו ואמר שהוא שלח שלוחים ופעל ועשה ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וזהו מלאכי אלהים הנאמר עליהם תחלה ויפגעו בו מלאכי אלהים וכו' עכ"ל: עד עלות השחר, עד סוף שחרות הלילה, (ויהי' עלות לשון הסתלקות כמו נעלה הענן (במדבר ט' י"א). העלו מסביב (שם ט"ז כ"ד), אבל לדעתי אין זה מענינם בעבור שהוא מתקל, ואשר הם מענין הסתלקות הם מבנין נפעל), וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש. (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה, עלה זוהר היום), וכן אשר אין לו שחר (ישעיה כ' כ') (כלומר אין לו זוהר ובהירות) (הראב"ע בקצת תוספת באור): (כו) כי לא יכל לו. לשון הרמב"ן, מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו עכ"ל: ויגע בכף ירכו, של יעקב, וקולית הירך התקועה בקלבוסית קרוי' כף על

בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב
בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ (כז) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי
עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי
אִם־בֵּרַכְתָּנִי׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃ (כט) וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר
עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ
עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃

תולדות אהרן בהאבקו חולין שם א' וב': שלחני שם צ"א, ב'. שרית חולין צ"ב א': וצ"ב א':

מען קאָננטע, גריף ער אן דען באללען זיינער היפֿטע, דא ווארד דער באללען אן יעקב'ס היפֿטע איבער דעם רינגען פֿעררענקט: (כז) דער מאן שפראך: לאס מיך געהען, דען דער מאָרגען איזט אויפֿגעגאנ־גען, יעקב שפראך: איך לאס דיך ניכט געהען, דוא האבעסט מיך דען פֿאָר־העד געזעגנעט: (כח) יע־נער שפראך צו איהם: וויא הייסעסט דוא? דיזער שפראך: יעקב: (כט) ער שפראך: דוא זאָללסט ניכט מעהר יעקב גענאננט ווערדען, זאָנדערן ישראל, דען דוא האסט אום דען פֿאָרצוג געשטריטטען, מיט גאָטטליכען וועזען, אונד מיט מענשען, אונד ביזט איהנען בייאגעקאָמ־

רש"י

של קולית: ותקע. נתקעקעה ממקום חברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך [ירמיה ו'] לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום [ב"ר] [חולין צ"א]: ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן קשה לרש"י ותברכני הל"ל. אלא הודה וכו' איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד ע"ח ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן זה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו [הושע י"ב] בכה המלאך ויתחנן לו מה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא

תרגום אונקלוס

פתי ירכא דיעקב באשתדלותיה עמיה: (כז) ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחינך אלהין ברכתני: (כח) ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: (כט) ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי רב את קדם יי ועם

באור

שם שהבשר אשר סביב עצם הקולית העליונה עשוי' כמין כף של קדירה, וי"א שנקרא כן לפי שהעצם הנכנס בו עצם הירך כפ"י: ותקע, נבדלה מן הירך ונתקעקע ממקום מחברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו' ח') לשון הסרה, ובמשנה לקעקע ביצתן, לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר, וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכו (הרשב"ם): ברכתני. פעל מורכב משני זמנים עבר ועתיד, ור"ל שבטעם שאשלחך אהי' כבר מבורך מפיך, ועיין בפ' ויחי מ"ש בפסוק ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'), זהו ייסוד הלשון לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א, ורש"י פי' הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן, לפי שהי' שרו של עשו, וכוונתו לפי שלא אמר ותברכני בלשון עתיד ממש, אלא שכבר נתברך והוא עבר, והעתיד אינו אלא שיודה עליהן. והרשב"ם פי' כי אם ברכתני, שתשלחני מאתך בשלום שלא אהי' נזוק במה שנתאבקתי עמך: (כח) מה שמך, השאלה לפתיחת דברים כמו איכה (בראשית ג' ט'), מזה בידך (שמות ד' ב'), והדומים להם, כי יודע היה מה שמו כיון ששולח אליו: (כט) לא יעקב, לבד, וכן לא גוע בעונו (יהושע כ"ב כ'), לא אחת ולא שתים (מלכים ב' ו' י'): כי אם, גם ישראל: כי שרית עם אלהים וגו', אין פי' שרית כמו וישר אבימלך על ישראל (שופטים ט' כ"ב), כי אין עם כמו על, רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשים שרים, כן פי' הראב"ע, וכן תרגם אנקלוס ארי רב את קדם ה' ועם גובריא ויכלתא, והוא כי שר אתה לפני

(ל) וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם: שלישי (לא) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי: (לב) וַיִּזְרַח־

ת"א ויזרח לו סנהדרין צ"ה, ב'. חולין צ"א, ב':

תרגום אשכנזי

מען: (ל) יעקב פֿראגטע, אונד שפראך: זאגע מיר דאָך דיינען נאמען! יענער שפראך: ווארום פֿראגסט דוא נאך מיינעם נאמען? אונד זעגנעטע איהן דא־זעלבסט: (לא) יעקב נאננטע דען אָרט, פניאל: דען איך האבע איין געָטט־ליכעם וועזען געזעהען, פֿאָן אנגעזיכט צו אנגע־זיכט, אונד מיינע פערזאָן איזט ערדעטטעט וואָרדען: (לב) דיא זאָננע פֿינג איהם אן צו שיינען, אלס

תרגום אונקלוס

גוּבְרַיָא וִיכֵלְתָּא: (ל) וּשְׁאֵיל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָה דְנַן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן: (לא) וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַיָי אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזִבַת נַפְשִׁי: (לב) וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יַת פְּנוּאֵל

רש"י

רלה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל להם: (ל) למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים [ב"ר]: (לב) ויזרח לו. לצורכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא שמש צדקה ומרפא בכנפיה

באור

אלהים ועם אנשים ויכולת, ואולם לפי זה תיבת ותוכל מיותר לגמרי, ומה טעם לומר נעשית שר לפני אלהים ובין אנשים וגם יכולת להיות שר, ועוד שכפי הנראה תיבת ותוכל שבה על וירא כי לא יכל לו הנאמר למעלה, לכן נראה שהכוונה במלת שרית על ההשתדלות וההתאמצות לשרור, כידוע שכל פעל יורה לפעמים על המעשה, ולפעמים על ההשתדלות וההקשה לעשות, והטעם רבת ונלחמת עם מלאך ה' ועם אנשים, מי ינצח את מי ומי ישרור על מי, ותוכל להם שלא נצחוך, כענין נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכלתי (בראשית ל' ח'), שאשר ג"כ הכנוי יכלתי לה, וכן תרגם יב"ע ארום אתרברבת עם מלאכי דה' ועם גובריא ויכולת להום. וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ומלת אנשים על עשו ולבן שהתחכם נגדם בעצות ותחבולות שלא ינצחוהו: (ל) למה זה תשאל לשמי, אין לנו שם קבוע משתנים הם שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים (ב"ר). ונראה לי פירושו כי הוסדו השמות של כל הדברים בעבור רוב ההשתנות אשר יש בחמרים, כדי להכירם ולהבדילם זה מזה, ע"י השמות השם הפרטיים הקבועים להם, והנה במלאכי מעלה אין צורך לאלו השמות לפי שאין לנו קצרי ההשגה ופחותי המעלה מבוא ודרך אל גדולי ההשג ורמי המעלה, ובדבר אין לנו עמהם להכירם או להשיגם כי אין שם ראייה חושית כ"א ראייה שכלית והשגה, ואם נשיגם הכנו במדרגתם ומעלתם, אולם כשיושלחו מאת השם ב"ה אל העולם השפל לְהֵרָאוֹת אל איזה נביא, בע"כ ילבשו איזה צורה חושית, ואז יוגדרו בשמות לפי הצורה אשר ילבשו, והצורה תהיה לפי השליחות ההיא. ולפי מדרגת האיש אשר נשלחו אליו, ואחרי גמרם שליחותם יפשטו את הצורה ההיא ויעלו למדרגתם הראשונה, והנה המלאך הזה בעצמו כשנשלח עוד הפעם אם ילבש צורה אחרת לפי השליחות ההיא או מדרגת האיש ההוא שאיננו כראשון כ"א גדול או קטן ממנו, בהכרח גם שמו המורה על גדר צורתו ישתנה. וז"ל הרמב"ן: למה זה תשאל לשמי, אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מצרתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צויתי ולא פי' הכתוב הברכה, והקרוב מה שאמרו רבותינו שהודה לו על הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל עכ"ל: ויברך אותו שם, אמר שם לפי שעתיד לברכו בבית אל (ת"י), וכבר כתבתי דעת הרמב"ן ודעת חז"ל, והנראה לפי פשוטו שהברכה היא לא יעקב יאמר וגו' והוא כלל שאחר הפרט כמנהג הכתובים: (לא) כי ראיתי, שעורו, כי אמר כי ראיתי, וכן תי"ע: (לב) ויזרח לו השמש,

לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל
וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ (לג) עַל־כֵּן לֹא־
יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה
אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי
נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃

ת"א על כן פסחים כ"ב, א׳ חולין ז׳ ב׳: על כף חולין צ"ו, ב׳. כריתות כ"א, א׳: הירך קדושין כ"ט, ב׳. הוריות ב׳, ב׳. חולין צ"א, א׳. וקל"ד ב׳:

תרגום אשכנזי

ער פֿאָר פנואל פֿאָרבייא קאם, אונד ער הינקטע אן זיינער היפֿטע: (לג) דארום עססען דיא קינדער ישראל ניכט דיא שפאננאדער, (הנשה, דעם איבערשפרונגס), וועלכע אויף דעם באללען דער היפֿטע איזט, ביז אויף דען הייטיגען טאג, וייל ער אן דען באללען דער היפֿטע יעקב׳ס, אן דיא שפאננאדער גע-ריהרט:

תרגום אונקלוס

וְהוּא מַטְלַע עַל יַרְכֵּיהּ: (לג) עַל כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל פֶּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בְּפֶתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא:

רש"י

[מלאכי ג׳] ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו: ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. למה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפילה וכן נשתה גבורתם [ירמיה נ"א] וכן כי נשני אלהים את כל עמלי [בראשית מ"א]:

באור

לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו. וכן ויאר להם בחברון (שמואל ב׳ ב׳ ל"ב), ולשון הראב"ע ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם, ושאלת׳ תהו, כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה, והנה בין ירושלים ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי׳ ושמה לוק"א (במדינה לונבארדיאה) שעה ושליש שעה (ר"ל באורך שמן המזרח למערב והם כשיעור כ׳ מעלות) וברחב (ר"ל מן הצפון לדרום) י"ב מעלות וזה הדבר ברור בלא ספק עכ"ל, ואף שיעקב הלך מצפון לדרום מארם נהרים לבאר שבע שהוא בנגב א"י, ואין זרוח השמש מקדים או מאחר לשינוי המקומות ברוחב כי אם באורך, הנה באמת הלך באלכסון כי ארם נהרים הוא קרוב למזרחית צפונית לא"י בין פרת וחדקל, והוא הלך למערבית דרומית, באופן שבהלוכו היה מתקרב עמו תמיד לצד מערב, ושייך לומר ויזרח לו השמש: פנואל. פניאל ביו"ד ופנואל בוי"ו אחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות: והוא צלע על ירכו. עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו. כמו ויהי בבקר והנה היא לאה (בראשית כ"ט כ"ה), כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה (הרשב"ם): צלע, נקרא הפסח כן לפי שהולך על צדו אחד ולפי שהצלעות שני צדדין הימין והשמאל כנה כל דבר בלשון צלע: (לג) על כן לא יאכלו, לזכרון גבורתו של יעקב וגם שעשה לו הקב"ה שלא מת (הרשב"ם), וכן פי׳ הראב"ע, והנה לפי פשוטו אין זה צווי, רק שעודו, ע"כ אינם אוכלים בני ישראל את גיד הנשה, וכן מתורגם בל"א, ובאמת הצווי היה במתן תורה, לפי שבשעת מעשה לא נקראו עדיין בני ישראל כי אם בני יעקב, אלא שמשה כתבו במקומו להודיע הטעם שנאסר להם. כת"ק דר׳ יהודה בחולין (דף ק׳ ע"ב וק"א ע"ב). ואולם בעבור שאמר עד היום הזה משמע לפי פשוטו שאף שלא נצטוו בני יעקב ע"ז, הם נהגו מעצמם שלא לאכלו לזכרון גם אביהם, אך בסיני נאסר להם מפי הקב"ה, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בפי׳ המשנה שם, וע"פ זה תבין דבריו: הנשה, ארז"ל כי נקרא כן ע"ש שנשה ממקומו ועלה ופירש"י לשון קפילה, וכן נשת׳ גבורתם (ירמיה נ"א ל׳), וכן נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מ"א נ"א), וכן מתורגם בל"א: הַיָּרֵךְ, טעמו למטה ברי"ש, וכן נָדֵר מזה (במדבר כ"ב כ"ד), וכן גָזֵל, וכשירך דבוק נהפך להיות פתח קטן (ר"ל סגול) וטעמו באות ראשונה, ירך יעקב, ירך המשכן (שמות מ׳ כ"ב וכ"ד)

לג (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו
בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ
אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל
שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ (ב) וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת
וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה
וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף
אַחֲרֹנִים׃ (ג) וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ
אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־
אָחִיו׃ (ד) וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ

תולדות אהרן עבר פסחים ז׳, ב׳. סוכה מ״ט, מגלה כ״ח, ב׳. נדה כ״ב, א׳:

תרגום אשכנזי קפו

לג (א) אלס יעקב זיינע אויגען אויפהוב, זאה ער עשו אנקאממען, מיט פיער הונדערט מאן; דא טהיילטע ער זיינע קינדער איין, אויף לאה, אויף רחל, אונד אויף דיאביידען מעגדע: (ב) שטעללטע דיא מעגדע אונד איהרע קינדער פארנע אן, לאה אונד איהרע קינדער הערנאך, אונד רחל אונד יוסף צולעטצט: (ג) ער אבער גינג פאר איהנען הער, ביקטע זיך זיך צור ערדע זיבענמאהל אינדעם ער הינטראט, צו זיינעם ברודער: (ד) עשו ליף איהם ענטגעגען,

תרגום אונקלוס

לג (א) וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּפַלֵּיג יָת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ (ב) וְשַׁוִּי יָת לְחֵינָתָא וְיָת בְּנֵיהוֹן קַדְמֵיתָא וְיָת לֵאָה וּבְנָהָא בַּתְרָאִין וְיָת רָחֵל וְיָת יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ (ג) וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוָת אֲחוּהִי׃ (ד) וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְפֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּארֵיהּ

רש״י

לג (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראה משתחוה כל ההשתחואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר

באור

(הרמב״ן), והם ארבעה שרשים שבאים בנפרד על משקל פָּעֵל. ובסמיכות על משקל פְּעֵל או פֵּעַל, והם גְּדֵר, גְּזֵל, יְרֵךְ, כְּתֵף:

לג (ב) ראשנה. שם המקרה, ופירושו בתחלה כמו ראשנה יסעו (במדבר ב׳ ט׳), ויש לפרש שהוא תאר ושב אל כל אחת מהשפחות, וטעמו וישם כל אחת מהשפחות במקום שתהיה ראשונה עם ילדי׳, וכ״כ הת״א שתרגם, קדמאה, וכשהוא שם המקרה יתרגם בקדמית׳, כמו שתרגם ראשנה יסעו, אבל יב״ע תרגם גם פה, בקדמיתא, וכן מתורגם בל״א: אחרנים, שם התאר, וטעמו, שם אותם במקום שיהיו אחרונים, והראשון אין פירושו אחרונים ממש, רק אחרונים כנגד הראשונים, וכן ת״א ויב״ע כשם התאר, בתראין, ויש לפרש שבא התאר הא׳ במקום שם המקרה, ופירושו, אחריהם, ובא כן כדי לזווגו עם האחרון שהוא אחרון ממש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי כוונת שם המקרה, ושינה תרגומו הראשון מן האחרון כפי הכוונה: ואת רחל וגו׳, אחרון אחרון חביב, כי אם יהרגו הראשונים אולי ימלטו האחרונים. והנה למעלה אמר ויחץ וגו׳ לשני מחנות, ויאמר אם יבוא וגו׳ והיה המחנה הנשאר לפלטה, והיה זה טרם בא עשו אליו, וכאן כשראה כי עשו הולך לקראתו ועמו ד׳ מאות איש לא חלקם לב׳ מחנות, רק סדרם באופן שיהיו החביבים לאחרונה, אבל הלכו כולם יחד זה אחר זה, וזאת היא פליאה על יעקב מדוע חזר מעצתו הנכונה, והנה מפרשי הפשט לא העירו על זה, ומהר״י אברבנאל כתב כי גם מתחלה לא חלק לב׳ מחנות רק הצאן והבקר והמטלטלין, והרחיקם זה מזה, ולא

וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ (ה) וַיִּשָּׂא
אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־
הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר
הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־
עַבְדֶּךָ׃ רביעי (ו) וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה
וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ (ז) וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה
וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף

צוארו קרי נקוד על וישקהו

תולדות אהרן וירא סב סס:

תרגום אשכנזי

אומארמטע איהן, פיל
איהם אום דען האלז,
קיסטע איהן, אונד זיא
וויינטען: (ה) עשו הוב
זיינע אויגען אויף, זאה
דיא ווייבער אונד דיא
קינדער, אונד שפראך:
וואס געהערען דיר דיזע
צו? ער אנטווארטעטע:
עס זינד דיא קינדער,
וואמיט גאטט דיינען
קנעכט בעגנאדיגט
האט: (ו) דיא מעגדע
טראטען הינצו, זיא אונד
איהרע קינדער, אונד ביק-
טען זיך: (ז) דא טראט
אויך לאה אונד איהרע קינדער הינצו, אונד ביקטען זיך, צולעטצט טראט יוסף

תרגום אונקלוס

וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ: (ה) וּזְקַף יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת נְשַׁיָּא וְיָת בְּנַיָּא
וַאֲמַר מַאן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי חַן יְיָ לְעַבְדָּךְ: (ו) וְקָרִיבָא
לְחֵינָתָא אִינּוּן וּבְנֵיהוֹן וּסְגִידָא: (ז) וּקְרֵיבַת אַף לֵאָה וּבְנַהָא

רש"י

שלא נשקו בכל לבו [ב"ר]. א"ר שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו [ב"ר]: (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ולעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי

באור

שם נשיו ובניו כ"א במחנה אחד בלבד, גם העביר המחנה האחד בלבד את מעבר יבק והוא אותו שהיו בו נשיו וילדיו, והוליך אותם אחר הנחל, שהוא הצד האחד ממה שהיה מחשבתו שיבא עשו, כי היה אפשר שיבא עשו מצד האחד מהנחל או מצד האחד ממנו, ויעקב שם המחנה שלא היו בו הנשים והילדים מהצד שהיה יותר אפשרי וקרוב כפי מחשבתו שיבא עשו עכ"ד ע"ש עוד שהאריך, והנה יהיו דבריו נגד הכתוב שאמר ויעבר את כל אשר לו, ויותר יעקב לבדו (וחז"ל אמרו ששכח פכים קטנים), ויותר נראה לי שמתחלה חלק גם נשיו וילדיו לשני המחנות (ונכללו במאמר את העם אשר אתו במשמעו בין בניו ונשיו או עבדיו) בעבור שהי' ירא אולי נתמעטו זכיותיו ולא תתקיים ההבטחה והיה עמך, ולכן הוצרך לתחבולה אנושית אולי על ידה יציל המחצה, ובבואו אל נחל יבק הוצרך לקרבם ולא אחדם למחנה אחת, כדי שיעבירם כולם את הנחל, והיה בדעתו שיחלקם עוד לשני מחנות אחר שיעבירם, אבל אחר שנאבק איש עמו וברכהו ויעקב הבין שהיה מלאך אלהים כאשר אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וגו', היה לו הנראה הזאת והברכה לאות כי ינצל מיד עשו. ולכן לא חלקם עוד רק סדרם באופן נאות לכל אשה מנשיו עם בניה אצלה, ומה שהוצרך לשים את השפחות וילדיהן ראשונה ולאה וילדיה אחריהם ורחל ויוסף אחרונים, לדעתי לא היתה כוונתו בזה פן יהרגם עשו וינצלו האחרונים, כי איך ינצלו אם לא הרחיקם זה מזה כמו שעשה מתחלה, וכמה הולכים קרובים זה לזה, אך חשש על נשיו ועל בניו פן יתפחדו מעשו בראותם אותו טרם ידעו כי לשלום בא. והאחרונים אחרי ראותם כי לא עשה לראשונים דבר לא יפחדו עוד, ולכן שם החביב אצלו יותר לאחרונה: עד גשתו עד אחיו. שעורו לדעת המתרגם האשכנזי, שהשתחוה שבע פעמים בעוד גשתו אל אחיו: (ה) מי אלה לך, מי אלה להיות שלך, שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: הילדים אשר חנן וגו', הרמב"ן פי' ששאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהן נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים: **אשר חנן אלהים**

וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ: (ח) וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי: (ט) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ: (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־

אונד רחל הינצו, אונד ביקטעןזיך: (ח) ער שפראך: וואס ווילסט דוא מיט יענעם גאנצען הירטענ-לאגער, וועלכעס איך אנ-געטראָפֿפֿען האבע? ער אנטוואָרטעטע: דאמיט איך גנאדע פֿינ־ע, אין מיינעם העררן אויגען: (ט) עשו שפראך: איך האבע גענוג, מיין ברודער! בעהאלטע, וואס דוא האסט: (י) יעקב אבער שפראך: אָ ניין! ווען איך גנאדע אין דיינען אויגען געפֿונדען, זאָ נימססט דוא מיין געשענק פֿאָן מיינער האנ־; דיאוייל איך דיין אנטליטץ געזעהען, וויא מאן דאז אנטליטץ

תרגום אונקלוס

וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן קְרֵיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ: (ח) וַאֲמַר מָאן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא הָדָא דִּי עֲרָעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: (ט) וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אֲחִי אִצְלַח בְּדִילָךְ: (י) וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּיל תִּקְרוּבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִיתָ

רש"י

עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכי' פגעו שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרי' להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם אומרי' הכו הכו ואלו אומרים הניחהו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות [ב"ר]: (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי

באור

את עבדך, בהם, וכן מתורגם בל"א, והוא קרוב לענין מתנה: (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי, הכלל שלא תשאל מי כי אם על חי מדבר ופירושו מי הוא ששייכת לו כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי והם העבדים ששלחת, ולשון הרמב"ן הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם, או שהוא בגאותו ועבדתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם ירצו מגשת אליו ואמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכי' הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו או שאין אדם אחר בדרך ההוא להיות לו כן, וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלו כלומר מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה, והוא ענהו למצא חן בעיני אדני כי אתה הגדול והאדון לעיני עכ"ל: (י) אל נא, תאמר לי כן וכ"ת יב"ע, לא תימא כן, וכן מתורגם בל"א, ואנקלוס לא תרגם מלת אל, רק מלת נא, בבעו. וכא הב', כען, ואולי דעתו כדעת הנגיד שהביא הראב"ע בפ' וירא בפסוק ויאמר לוט אלהם (בראשית י"ט י"ח) ע"ש: אם נא וגו' ולקחת וגו'. פי' אם מצאתי חן בעיניך, אזי תקח מנחתי מידי: כי על כן ראיתי פניך וגו', אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם, כענין ונרצה לו (ויקרא א' ד'), עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי (ישעיה נ"ו ז'). מלשון יהי רצוי אחיו (דברים ל"ג כ"ד), ואור פניך כי רציתם (תהלים מ"ד ד'), כי רצו עבדיך את אבניה (שם ק"ב ט"ו). [וכן כל לשון רצה ורצון שבמקרא ענינו הסברת הפנים בל"א (וואָהלגעפֿאַללען בעצייגען) והוא הפך האף]. ורש"י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני, ותרצני, נתפייסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון (הרמב"ן), ופתחות הוי"ו ותרצני מורה על העבר שקבלו בסבר פנים יפות כפי' רש"י ולא על בקשת קבלת המנחה שבזה ידע שיתרצה לו כפי' הרמב"ן, וגם אנקלוס תרגם על העבר ויותר

כֵּ֣ן רָאִ֤יתִי פָנֶ֙יךָ֙ כִּרְאֹ֛ת פְּנֵ֥י אֱלֹהִ֖ים וַתִּרְצֵֽנִי׃ (יא) קַח־נָ֤א אֶת־בִּרְכָתִי֙ אֲשֶׁ֣ר הֻבָ֣את לָ֔ךְ כִּֽי־חַנַּ֥נִי אֱלֹהִ֖ים וְכִ֣י יֶשׁ־לִי־

ת״א כראות סוכה ה׳, ב׳. סוטה מ״ח, ב׳: יש לי סוטה ה׳: ח׳. ב״ב י״ו, ח׳:

תרגום אשכנזי

איינעס געֶטטליכען וועזענס ,זיהט, אונד דוא האסט מיך גיטיג אויפגענאָממען : (יא) נימם דאָך מיינען זעגען אן, וועלכער דיר איבערבראכט וואָרדען, דען גאָטט האט מיך בעגנאדיגט, אונד איך האבע

תרגום אונקלוס

לִי: (יא) קַבֵּיל כְּעַן יָת תִּקְרוּבְתִּי דִּי אִתּוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי רַחֵם

רש״י

כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים ויכול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפייאמנ״ט בלע״ז Appaisement, (בעזענפטיגונג). כי לא לרצון יהיו לכם הקרבנות באות לפייס ולרצות. וכן שפתי צדיק ידעון רצון [משלי י׳] יודעים לפייס ולרצות: (יא) ברכתי, מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה, עשו אתי ברכה דסנחריב [מלכים ב׳ י״ח] וכן לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת [שמואל ב׳ ח׳] כולם לשון ברכת שלום הן שקורין שלו״דאר בלע״ז *Salutare* איט. Saluer, (גריסען). אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד Mon salut, (איין גרוס): אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך [ב״ר]: חנני. נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני״ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נו״נין והשלישית לשימוש

באור

מפורש בתיב״ע, דהא אתרעיתא לי, (ואולי יפרש הרמב״ן שהוא עתיד מורכב עם העבר, דהיינו אחר שתקבל מנחתי יהיה הרצון כבר בעבר כי בלי ספק אם תקבל מנחתי מרולה אתה לי קודם קבלתה כי בלא״ה לא תקבלנה, כמ״ש בפ׳ ויחי בפסוק ומולדתך וגו׳ (בראשית מ״ח ו׳ ע״ש), ועל דבר קושית הרמב״ן כי לא טוב להזכיר העון, הנה אנקלוס ויב״ע לא הזכירוהו, וכן המתרגם האשכנזי נשמר מזה כי אין הכוונה לדעת׳ רק על הרצון גרידא כי אמר אליו שנחשב בעיניו לשר גדול וגוזר לו רצונו ויקר בעיניו אהבתו אותו: אלהים, א״ת רברביא, ויב״ע תרגם מלאכא, וכן פי׳ רש״י והראב״ע, וכן מתורגם בל״א, וכלם מודים שאיננו על השם ב״ה ולכן הוא חול לענין כתיבת ס״ת כמ״ש במס׳ סופרים (פ״ד הלכה ה׳), כמ״ש בת״ם שלי: ותרצני, לשון רש״י נתפייסת לי, וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפייאמנ״ט בלע״ז (ובל״א בעזענפטיגונג), הקרבנות באות לפייס ולרצות, וכן כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כ״ב כ׳), שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י׳ ל״ב), יודעים לפייס ולרצות עכ״ל: (יא) ברכתי, מנחתי, מנחה זו הבאה על ראיות פנים, ולפרקים אינה באה אלא לשאלת שלום וכל ברכה שהיא לראיות פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ״ז י׳), עשו אתי ברכה (מלכים ב׳ י״ח ל״א), דסנחריב, וכן לשאל לו לשלום ולברכו (שמואל ב׳ ח׳ י׳) דתעי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע״ז שלודי״ר (ובל״א גריסען), אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד (ובל״א איין גרוס). (רש״י), ולשון הרמב״ן את ברכתי, המנחה וכו׳ ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו, ברכה, כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה׳ אלהיך תתן לו (דברים ט״ו י״ד), כאשר אמר למעלה מן הבא בידו, והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס עכ״ל: הבאת, בא עם התי״ו להורות על הנקבה במקום ה״א הָבָאָה, כמו כי אָזְלַת יד (דברים ל״ב ל״ו) במקום אָזְלָה, וְקָרָאת, אתכם (שם ל״א כ״ט) במקום וְקָרְאָה, ורבים כן, וקבוץ הה״א הוא ת״ג במקום שורק: חנני, נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני״ן שהיה לו לומר חֲנָנַנִי שאין חנן בלא שתי נוני״ן והשלישית לשמוש כמו עשני זבדני, ובא החי״ת בפתח כדרך הכפולים הפ״פ בו פתוחה בבנין הקל בעבור הדגש שאחריו: יש לי כל, כל ספוקי: ויפצר בו, עיין מ״ש בפ׳ וירא (י״ט ב׳ וט׳) פי׳ המלה, ובאור המאמר לדעת המתרגם האשכנזי כן הוא,

כֹּל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ (יב) וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃ (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד

ת"א נסעה חגיגה ה', ג'. ע"ז ח', ג':

אללעס געניג. אלס ער זעהר אין איהן דראנג, נאהם ער עס אן: (יב) עשו שפראך: לאס אונס נונמעהר רייזען, אונד אונזערן וועג פאָרטזעטצען, איך וויל נעבען דיר געהען: (יג) יענער אנטוואָרטעטע, מיין העררווייס, דאס דיא קינדער צארט זינד, אונד דאס איך אויך בייס קליינען אונד גראָסען פיה פיר דיא שוועכליכען זאָרגען מוס, וועון מאן זיא איינען טאג איבערטרייבט, זאָ שטירבט אללעס קליי־

תרגום אונקלוס

עֲלַי יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כּוֹלָּא וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל: (יב) וַאֲמַר נִיטוּל וּנְהָךְ וְאֵיהַךְ לְקִבְלָךְ: (יג) וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי יַנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי מֵינִקָתָא עֲלָי וְאִם יְרַחוֹקִינוּן יוֹמָא חַד

רש"י

כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי:

(יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגם של אונקלוס טול וכך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים. ושתי פרות עלות ובלע"ז אנפנטיי"ש Enfantéds, (וועלפע יונגע געבארען האבען), fenanter (געבארען): ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעס

באור

וכשהפציר בו לקח: (יב) נסעה, כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה, ותרגם של אנקלוס ניטול וכך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך (רש"י), וכן פי' הראב"ע בשם י"א, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נסע בשם י"א שהוא ציווי בתוספת ה"א, ויש מפרשים שהוא עתיד והנו"ן מאותיות אית"ן לדברים מ"ב, וכן פי' הרד"ק שם והראב"ע, וכן תיב"ע, נטייל ונהך, וכן מתורגם בל"א: ואלכה לנגדך, בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכ' לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (יג) כי הילדים רכים, כי הגדול שבהם י"ג שנה יש לו ויותר מספר: עלות, הצאן והבקר שהן עלות, מוטלות עלי לנהלן לאט, עלות מגדלות עולליהן, לשון עולל ויונק (ירמיה מ"ד ז' ואיכה ב' י"א), עול ימים (ישעיה ס"ה כ'), שתי פרות עלות (שמואל א' ו' י'), ובלע"ז אנפנטיי"ש (רש"י) ובל"א (בעקינדערט, יונגען האבען), וא"ת, מניקתא, וכן פי' הרד"ק בשרש עול וכתב שנקראו הבהמות המניקות כן על שם בניהם שהם עולים וכן הנערים בבני אדם נקראו כן. עול ימים, התשכח אשה עולה (ישעיה מ"ט י"ד), אבל הראב"ע מפרש בענין אחר וז"ל: עלות כמו עלות ינהל (שם מ' י"א), וְהִנֵּה ההרות שעלה עליהן העתודים על כן נקראו עלות עכ"ל, והוא ג"כ דעת המתרגם האשכנזי, והנה לדעת כולם יהיה עלות תאר, ותחסר ה"א הידיעה כי דרך זרות הוא שתבא הה"א במתואר לבד, אמנם יש לו חברי', את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד'), את העגלה חדשה (שמואל ב' ו' ג'), ודומיהם, ולכן תיב"ע דמיינקן. בדל"ת במקום ה"א הידיעה כדרך הארמי, ויש לפרש כי עלות הוא נשוא, ויהיה יחוס ב' המאמרים שוים בנושא ונשוא, כי הילדים הם רכים, והצאן והבקר הן עלות, וכולם מוטלים עלי, אבל בעל הטעמים יתנגד לכל אלו הפירושים בעבור ששם מונח בעלות, ויראה שהוא מפרש עלות עלי שטרחת הצאן והבקר ומשאם עולים עלי ור"ל שמוטלים עלי: ודפקום, ענין דחייה. ופירושו ואם ידפקום וכן ונתן לכם אדני לחם צר (ישעיה ל' כ'), פי' ואם נתן, כלומר אם ידפקום הרועים יום אחד שיצטרכו למהרם בעבורך ימותו כל הצאן: ומתו, פי' אז ימותו. והוי"ו משמשת להפך העבר לעתיד ועם זה תשמש גם לקשר המאמרים המתיחסים בסבה כאשר כתבתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים. ולשון הרמב"ן ומתו כל הצאן, דרך חמלה

נעפיה: (יד) מיין הערר געהע נור פֿאָר זיינעם קנעכטע פֿאָראויס, איך וויל מיינען לאנגזאמען צוג נאכפֿיהרען, זאָ וויא דער טראָס פֿאָרט קאן, וועלכען איך פֿאָר מיר האבע, אונד זאָ וויא דיא קינדער פֿאָרט קאָננען, ביזאיך צו מיינעם העררן

וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃ (יד) יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃

תולדות אהרן יעבר ע"ז סס: עד סס כ"ה, ג':

רש"י

בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום. כמו קול דודי דופק [שיר ה'] נוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם אתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת. ההולכים לאט [ישעיה ח']. לאט לי לנער [שמואל ב' י"ח]. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח [ב"ר] שנ' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו [עובדיה א'].

תרגום אונקלוס

יְמוּתוּן כָּל עָנָא׃ (יד) יְעִיבַר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִי קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דִּי אֵיתֵי לְוָת

באור

שהיה לו לומר ומתו כלם, אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו כעדים ויגעו ולא ירצו ללכת והצאן והבקר עלות ואם ידחקו' ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם עכ"ל: (יד) יעבר נא אדני, אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם אתרחק: ואני אתנהלה, תבא מלת אני קודם אל"ף האית"ן המורה ב"כ לת"ב, והוא להפליג הכוונה על המ"ב ולהודות הפך הקודם, ר"ל אתה תסע מהר אבל אני אתנהל לאטי: אתנהלה. הכוונה אתנהל עמם, והה"א שבסוף נוספת מאותיות האמנתי"ו: לאטי, ענינו בנחת והיו"ד נוספת או הוא כנוי המדבר בעדו (וכ"ה דעת רש"י לאט שלי), וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והלמ"ד נוספת ודגי יסודה כתב שהיא שרשית (וכ"ה דעת רש"י) (רד"ק בשרשים שרש אט): לרגל המלאכה, לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך, והרלב"ע כתב המלאכה, בעבור המקנה שהוא מלאכתי, (כי לפי שהאדם המתעסק בקנין הצאן כל מעשהו ומלאכתו עליהם אמרו עליהם מלאכה). והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב ז'), ומזאת הבזדה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח, ויהיה לרגל כמו ויברך ה' אתך לרגלי (בראשית ל' ל'), ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכה על רגליהם עכ"ל, והמתרגם האשכנזי באמרו בל"א (טרוס) שהוא כולל כל דבר שיוליך האדם אחריו לצרכו בעת נסיעתו ממקום למקום: ולרגל הילדים, לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבוא אל אדני שעירה, לשון הרמב"ן היה ליעקב בשובו אל ארץ דרך בארץ שעיר, והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה כדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו. ורבותינו דאו עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עלת חכמה עכ"ל, אבל לא ידעתי איזה דרך היה לו בארץ שעיר שהיא בדרום א"י ודחוק הרבה מן הקו הישר שמן חרן עד באר שבע. ואם כוונתי שאמר לעשו שמהלכו יהיה דרך הר שעיר וכחש לו כדי להרחיקו מעליו, א"כ תהיה קרובה לדעת רבותינו שאמרו

(טו) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־
הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־
חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ (טז) וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא
עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ (יז) וְיַעֲקֹב נָסַע
סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה
סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס
(יח) וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר

ת"א נסע מגלה י"ז, א'. ע"ז כ"ח, ב': שלם שבת ל"ג, ב':

תרגום אשכנזי

נאך שעיר קאממע: (טו) עשו שפראך: זא וויל איך דען בייא דיר לאססען, פאן דעם פאלקע, דאז בייא מיר איזט: ער אנטוואָרטעטע, וואָצו דיזעס? לאס מיך נור פאָר מיינעם הערדן גנאַדע פינדען: (טז) עשו גינג דענזעלבען טאג זיינען וועג צוריק נאך שעיר: (יז) יעקב אבער רייזטע נאך סכת, בויעטע זיך איין הויז: אונד זיינעם פיהע מאכטע ער היטטען, דארום נאננטע מאן דען אָרט סכות: (יח) יעקב קאם געזונד אין שכם'ס שטאדט אן, וועלכע אים לאנדע

תרגום אונקלוס

רבוני לשעיר: (טו) ואמר עשו אשבוק כען עמך מן עמא די עמי ואמר למא דנן אשכח רחמין בעיני רבוני: (טז) ותב ביומא ההוא עשו לארחיה לשעיר: (יז) ויעקב נטל לסכות ובנא ליה ביתא ולבעירה עבד מטללן על כן קרא שמא דאתרא סכות: (יח) ואתא יעקב שלים לקרתא דשכם די בארעא

רש"י

וג"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני אדני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנ' כי אם ד' מאות איש אשר רכבו על הגמלים [שמואל א' ל'] [ב"ר]: (יז) ויבן לו בית. שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ [מגילה י"ז]: סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: (יח) שלם.

באור

שאמר לעשו שיבא לגור שם וכחש לו: (טו) ויאמר למה זה, תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה, אמצא חן בעיניך, ולא תשלם לי עתה שום גמול (רש"י), וכן פי' הראב"ע, והכוונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחברתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת. (הרמב"ן), ול' מכלל יופי למה זה אמצא חן בעיני אדני, לעשות לי כל הכבוד הזה וכן מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני (רות ב' י') עכ"ל, אבל טעם הז"ק שבמלת זה יורה שהוא כפירש"י והראב"ע, והמתרגם האשכנזי תרגם כפירש"י לחלקו לב' מאמרים, אך במאמר אמצא חן בעיני אדני, נטה קצת מפירש"י שאמר שהוא בקשה מיעקב שלא יעשה לו גמול, והוא יפרש למה זה תעשה לי הטובה הזאת, די לי במציאות החן בעיניך, וטוב לי זה מכל המתנות, ויקושרו לפ"ז המאמרים היטב: (יז) סכתה. יראה שהוא סכות שבעבר הירדן במלכות סיחון המוזכר בספר (יהושע י"ג כ"ז), ויש עוד סכות אצל מצרים, והוא המסע הראשון לישראל שנסעו מרעמסס לסכות: ויבן לו בית, יתכן כי היה מקום אין שם עיר, והוצרך לבנות לו בית ולעשות סכות: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם וגו', מפדן ארם, רש"י כתב שלם בגופו ובממונו ובתורתו כאומר לחברו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו, וכן ת"א ויב"ע, וכן המתורגם דל"א, והראב"ע פי' שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה, אבל הרשב"ם כתב ויבא יעקב שלם, אל עיר ששמה שלם, כמו עד בואכה בית לחם (רות א' י"ט): עיר שכם, עירו של שכם. כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי הוא (במדבר כ"א כ"ו), כדכתיב וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ, והמפרש שכם שם העיר טועה היא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפי' אם זאת היא שכם שמא לזכרון נקרא שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם (יהושע י"ט מ"ז), לזכרון גבורתם שהרגו

בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ (יט) וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר

תרגום אשכנזי

כנען ליגט, אלס ער פֿאָן פדן ארם צוריק קאַם: אונד שלוג זיין הירטענ־לאגער אויף פֿאָר דער שטאדט: (יט) ער קויפֿ־טע דאז שטיק פֿעלדעס, וואָ ער זיין צעלט אויפֿריכטעטע, פֿאָן דער האנד דער קינדער חמור'ס, שכם'ס פֿאטערס, אום

רש"י

שלם בגופו שנתרפא מצלעתו. שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן [שבת ל"ג]: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד בואכה בית לחם [רות א']: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (יט) קשיטה. מעה.

תרגום אונקלוס

דִּכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא׃ (יט) וּזְבַן יַת אַחֲסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִּבְנֵי חֲמוֹר

באור

אנשי העיר, וכדכתיב ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך (לעיל ד' י"ז), וגם מי שמפרש שלם, שלם בתורתו שלם בממונו טעיה הוא לפי הפשט שאין דרך המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצרך לכתוב כן עכ"ל מוגה מפי' הרשב"ם ישן כ"י על קלף. ובנוסח הדפוס הוא מוטעה, ודעת מהר"י אברבנאל היא באופן אחר שהמחוז ההוא כולו היה נקרא שכם ובתחלת המחוז שהיה לצד פדן ארם היה שם עיר ושמה שלם והיא רחוקה מחברון הרבה ושם ענה שכם את דינה. והיה במחוז ההוא ג"כ עיר ששמה שכם והיתה קרובה לחברון כמו מהלך יום ושם היו בני יעקב רועים כשמכרו את יוסף. ושכם שקלקלו בה השבטים איננה שכם שענו בה את דינה כי אותה שקלקלו בה השבטים נקראת שכם, ואותה שעינו בה את דינה נקראת שלם ולא נקראת שכם רק בשם הכללי של המחוז ההוא, ע"ש שהאריך בקושיות כמנהגו, ולא ידעתי איך יפרש ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון (תהלים ע"ו ג'), היכן אליבו ששכן בשלם העיר אשר בקצה שכם. כי לא מצאנו ששכן שכינתו רק בשילה, וכשנחרבה, בנוב ובגבעון, ואח"ז בחר עוד בירושלים לקדושת עולם, והנה חז"ל אמרו ששלם היא ירושלים, ולפי דעתם צריך לפרש הפסוק ויהי בשלם וגו' שהוא כפל לשון במלות שונות. ודבריהם אמת, אבל לפי מה שהרשונו חז"ל לחקור בפשוטו של מקרא כפי השגתנו, נראה לי לפרש ע"פ פשוטו הפך מפירושו של מהרי"א, כי המחוז כולו היה נקרא שלם ובה עיר ששמה שכם, ויהיה פי' הפסוק ויבא יעקב לארץ שלם לעיר שבה ששמה שכם (או כפי' הרשב"ם לעירו של האיש שכם), והיה לפי דעתי במחוז ההוא גם עיר שילה, כי היא סמוכה לשכם, כמ"ש ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה וגו' (יהושע כ"ד א'), וישם לו חק ומשפט בשכם (שם כ"ה), וכתוב שם אח"ז ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה' (שם כ"ו), ואז היה הארון בשילה, וכן כתוב ויאמרו הנה חג ה' בשלה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה (שופטים כ"א י"ט). וכתוב עוד ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמיה מ"א ה'), והיו גם נוב וגבעון במחוז ההוא, וגם ירושלים היה במחוז ההוא, ולכן אמר ויהי בשלם סכו. כלל בזה משכן שילה ונוב וגבעון ולכן קראם בשם המחוז הכולל את כולם, ואמר סכו שפירושו דירת ארעי לפי שלא היתה קדושתם קדושת עולם ואין אחת מהן המקום אשר בחר ה' לשבתו עד עולם, ומעונתו בציון שהיא מעון לו ודירת קבע כי קדושתה קדושת עולם, והפריד ביניהם לקרא לציון בשם הפרטי המיוחד אליה, ולא כללה בשם שלם שכולל גם אותה, בעבור הפרש קדושתה שהיא קדושת עולם, מקדושת שילה ונוב וגבעון שאיננה לעולם, וקושיותיו של מהרי"א בטלות הן, אך אין רצוני להאריך פה, ומצאתי מפורש בספר הישר כדברי שכתוב שם בזה הלשון ויהי מימים ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם היא עיר שכם אשר בארץ כנען עכ"ל. ולפ"ז צריך שיתורגם בל"א (יעקב קאם אין דיא פראָווינץ שלם, אין שכם'ס שטאדט אן): ויחן את פני העיר, שחנה לפני העיר, ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם ומהנו כשאלים לשאר הדברים: (יט) חלקת השדה, חלק בשדה: במאה קשיטה, מעה, וכן בדברי רז"ל אמר ר' עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין למעה קשיטה, אבל

אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ (כ) וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס
חמישי לד (א) וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת

תולדות אהרן במאה ר"ה כ"ו. א': ויקרא מגלה י"ח א':

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בְּמָאָה חוּרְפָן׃ (כ) וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃
לד (א) וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלִידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנַת אַרְעָא׃ (ב) וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא

הונדערט קשיטה: (כ) דא-
זעלבסט זעטצטע ער איי-
נען אלטאר, אונד נאננטע
איהן: גאָטט איזט דער
גאָטט ישראל'ס:
לד (א) דינה, לאה'ס
טאָכטער, דיא
זיא דעם יעקב געבאָרען,
גינג אויס, זיך אומצושע-

רש"י

אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה (ותרגומו חורפן טיבים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי [שמות י"ז] לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל [מגילה י"ח] וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי:
לד (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית

באור

אנקלוס תרגם חורפן (טובים חריפים בכל מקום כגון עבר לסחר), ותרגם גם כן כבשת הצאן (לעיל כ"א כ"ח), חורפן דעאן. והנה לפי דעת ר' עקיבא מאה קשיטה הם חמשה שקלים, כי עשרים גרה השקל והגרה הוא מעה כמו שתרגם אנקלוס עשרים גרה (שמות ל' י"ג), עשרים מעין, וכ"כ בס' היושר בחמשת שקלים: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל, וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי, כל זה לשון רש"י. והנה לדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהי טעם לו כטעם קרא לו בנימין (לקמן ל"ה י"ח), (ר"ל קרא אותו), וקרא לך גדר פרץ (ישעיה נ"ח י"ב), וקורא אותך. ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורי שדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה' צדקנו (ירמיה כ"ג ו'), ושם ירושלים ה' שמה (יחזקאל מ"ח ל"ה), וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גודלת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אנקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהי דישראל, ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א' כ'), והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה'), למי מריבה (במדבר כ' כ"ד). (הרמב"ן), וכפי' רש"י פי' גם הרשב"ם והראב"ע, וכן מתורגם בל"א:
לד (א) ותצא דינה, כי חוץ לעיר נטה אהלה ויצאה משם ונכנסה לעיר: בת לאה אשר ילדה ליעקב, הטעם לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה (הרמב"ן): לראות בבנות הארץ, יב"ע תרגם למיחמי בנימוס בנת ארעא. וקיצר הכתוב פעול הראייה. והמתרגם האשכנזי תרגם (זיך אומצושעהען, אונטער דען טאָכטערן דעס לאנדעס), תרגם לראות כאלו הוא בודד. וצ"ת בבנות פירושה בין בנות הארץ, והנה אחרי שמלאכו שרוב לשון ראייה בקל המקושר עם הבי"ת אחריו יהיה בודד, והמלה שאחריו עם הבי"ת הוא הפעול ר"ל הנראה כמו וראה בקנאתי (מלכים ב' י' ט"ז), הקנאה נראית, וראה בטוב (קהלת ב' א'), אל אראה במות הילד (לעיל כ"א ט"ז), (חוץ

הָאָרֶץ׃ (ב) וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ (ג) וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ׃ (ד) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ (ה) וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ (ו) וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־

הנערה ק' הנערה ק'

תולדות אהרן וירא נזיר כ"ג, א'. סנהדרין ע'. א'. הוריות י': ויקח יומא ע"ז, ב':

תרגום אשכנזי

העֶן אונטער דען מֶאֶכ־טערן דעס לאנדעס: (ב) דא ערבליקטע זיא שכם, זאָהן דעס חוי'ן חמור'ס, דעס פירסטען דעס לאנדעס: נאהם זיא, בעשליף זיא, אונד טהאט איהר געוואלט אן: (ג) זיין הערץ הינג אן דינה, יעקב'ס טאָכטער: ער ליבטע דיא יונגפער, אונד רעדעטע איהר פריינדליך צו: (ד) אונד שכם שפראך צו זיינעם פאטער חמור: נימם מיר דיזעם מעדכען צור פרויא: (ה) נון האטטע יעקב געהאָרט, דאס מאן זיינע טאָכטער דינה ענט־עהרט, זיינע זאָהנע אבער װארען מיט זיינעם פיה אויף דעם פעלדע: דא־הער שוויג יעקב, ביז זיא צוריק קאָממען װירדען: (ו) חמור, שכם'ס פאטער, גינג אלזאָ אויס, צום יעקב:

רש"י

היתה [ב"ר] שכ' ותצא לאה לקראתו: (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה [יומא ע"ז]: (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה:

תרגום אונקלוס

דְאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכִיב יָתַהּ וְעַנְיַהּ׃ (ג) וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב וּרְחֵים יַת עוּלֵימְתָּא וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעוּלֵימְתָּא׃ (ד) וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב לִי יַת עוּלֵימְתָּא הָדָא לְאִתּוּ׃ (ה) וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב יַת דִּינָה בְּרַתֵּיהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן׃ (ו) וּנְפַק חֲמוֹר

באור

במקום שתבוא הבי"ת על העינים תהיה בי"ת העזר, כמו וראה בעיניך (דברים ג' כ"ז ויחזקאל מ"ד ה'), ר"ל עם עיניך), גם תמיד יבוא הפעול עמו, חוץ מאיזה מעטים שהפעול בכח, ואז תהיה הכוונה על ראייה שכלית כמו וראו ראו ואל תדעו (ישעיה ו' ט'), היה נראה לי לפרש כי בבנות הוא מקור מבנין הקל מנחי לת"ד ה"א מענין בנין, שדרך הה"א להשתנות לתי"ו בבואה עם בכל"ם, כמו בשפך סוללה ובבנות דיק (יחזקאל י"ז י"ז), ואולי היו בונים אז את הארץ ההיא ויצאו אנשי העיר לראות בבניי המגדלים והבניינים ויצאה גם היא לראות הבניינים ההם, לולי הזרות לומר על הארץ שהיה נבנית שלא תאמנו כן בכל המקרא, ולא יפול לשון בנין כי אם על העדים והבתים והמגדלי' שעליה: (ב) וישכב אתה ויענה, וישכב כדרכה, ויענה שלא כדרכה, לשון רש"י, אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה, ואין צורך כי כל ביאה באונס תקרא ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (דברים כ"א י"ד), וכן ואת פלגשו ענו ותמת (שופטים כ' ה'), (וגם היתה כבר בעולה), ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה, כ"כ הרמב"ן ז"ל, ואפשר שכוונת רש"י לתרץ אמרו בתחלה וישכב אותה ואח"כ ויענה, ולפירוש הרמב"ן היה לו לומר ויענה וישכב אותה: (ג) וידבר על לב הנערה, דברים המתיישבים על הלב: (ה) כי טמא, שכם: ובניו היו את

יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ (ז) וּבְנֵי יַעֲקֹב
בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ
הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי נְבָלָה
עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב
וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ (ח) וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם
לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם
תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ (ט) וְהִתְחַתְּנוּ
אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ
תִּקְחוּ לָכֶם׃ (י) וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ
תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ

ת״א כי נבלה ב״ב ט״ו, ב׳. סנהדרין מ״ד, א׳:

תרגו׳ אשכנזי קצא

אום מיט איהם צו רעדען: (ז) יעקב׳ס זאָהנע קאמען צוריק פֿאָם פֿעלדע, אלס זיא עס הערטען. דיא מענער ווארען בעטריבט, אונד עס פֿערדראָס זיא זעהר, דאס איינע זאָלכע פֿרעפֿעלטהאט געשעהען אן ישראל, יעקב׳ס טאָכטער צו בעשלאָפֿען, וועלכעס ניכט געשעהען זאָללטע: (ח) נון רעדעטע חמור מיט איהנען, אונד שפראך: מיין זאָהן שכם זיינע זעעלע איזט אין אירע טאָכטער פֿערליבט, זאָ געבט זיא איהם דאָך צור פֿרויא! (ט) פֿערשוועגערט אייך מיט אונס, געבט אונס אירע טאָכטער, אונד אונזערע טאָכטער נעהמט אייך: (י) איהר קאָננט בייא אונס וואָהנען, דאז לאנד זאָלל אייך אָפֿפֿען זיין, בעזעטצט אייך, ציהעט דארין הערום, אונד ער־

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי דִּשְׁכֶם לְוָת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃ (ז) וּבְנֵי יַעֲקֹב עַאלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמָעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גּוּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יָת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר דְּיִתְעֲבֵד׃ (ח) וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ (ט) וְהִתְחַתְּנוּן בָּנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיָת בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן׃ (י) וְעִמָּנָא תֵּיתְבוּן וְאַרְעָא

רש״י

(ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עלמן מן העריות על ידי המבול [ב״ר]: (ח) חשקה. חפלה:

באור

מקנהו בשדה, הוא כמו מאמר מוסגר והקדמה למאמר והחרש יעקב עד באם: (ז) ובני יעקב באו מן השדה בשמעם. הוא אחד מן המקראות שאין להם הכרע אלא חז״ל, אם בשמעם שב למעלה או למטה, כשמעם ויתעצבו, ותהיה לפ״ז הוי״ו מאותן המחברות המאמרים המתיחסים בזמן או בסבה כמו כשמוע עשו וגו׳ ויצעק (לעיל כ״ז ל״ד), והנגינה שלפנינו תכריע שסב למעלה שהוא בז״ק. ואולי היה להם לחז״ל ספק גם בנגינה אם הוא בז״ק או בנגינה המחברת המלה לאחריה. ולשון הרשב״ם ובני יעקב באו מן השדה, בתוך כך שיצא חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אתם וגו׳ עכ״ל: לשכב את בת יעקב, התקור בא על המחשבה שקודם המעשה, ופעמים בא על המחשבה והמעשה, לשכב את בת יעקב ושכב, וכן וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כ״א י״ד), וכן עשה שהרגו: וכן לא יעשה, לענות הבתולות שהאומות גדרו עלמן מן העריות מפני המבול, לשון רש״י (והוא מב״ר). ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכר דכתיב כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקרא י״ח כ״ז), ולא התחילו בכן באותו הדור ובימי אברהם וילחק היו יראים פן יהרגו אותם לקחת נשיהם, אבל וכן לא יעשה כמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים, ואונקלוס אמר, לא כשר לאיתעבדא, לומר שהוא אסור ולכן היא נבלה בישראל (הרמב״ן): (ח) חשקה, חפלה: (ט) והתחתנו אתנו, עמנו כ״ו בנו: (י) שבו, בה: וסחרוה, סחרו בה, והראוי לביות הפ״א בחי״ק כמו פֻּקדוּני או בקמן חטף רק שבא כן בעבור אות הגרון כמו שְׁמָעוּנִי ופגעו לי (לעיל כ״ג ח׳): והאחזו בה, קחו לכם

בָּהּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ (יב) הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ* לְאִשָּׁה׃ (יג) וַיַּעֲנוּ

*הנערה ק'

תרגום אשכנזי

ווערבט דארין: (יא) שכם שפראך צו איהרעם פאטער אונד צו איהרען ברידערן, לאסט מיך גנאדע אין אייערן אויגען פינדען! וואס איהר נור זאגט, וויל איך געבען: (יב) פאָדערט נאך זאָ פיל מאָרגענגאבע אונד געשענקע, זאָ וויל איך געבען, וואס איהר פאָדערט, געבט מיר נור דיא יונגפער צור פרויא: (יג) יעקב'ס זאָהנע אנטוואָרטעטען דעם שכם אונד זיינעם פאטער

תרגום אונקלוס

תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן תֵּיבוּ וְעִבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָּא וְאַחְסִינוּ בַהּ׃ (יא) וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וּלְאַחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן׃ (יב) אַסְגּוּ עֲלַי לַחְדָּא מוֹהֲרִין וּמַתְּנַן וְאֶתֵּן כְּמָא דִי תֵימְרוּן לִי וְהַבוּ לִי יָת עוּלֵימְתָּא לְאִתּוּ׃ (יג) וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יָת

רש"י

(יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחות' [ב"ר]:

באור

אחוזה בה עד שתהיו כגדולי העיר: (יב) מהר ומתן, מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה, כדכתיב כמהר הבתולת (שמות כ"ב ט"ז). והם הסבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן, ומתן, מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחי' ובבראשית רבה אמרו מהר, פראכון, מתן, פרא פרנון, והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג, וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד, וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילד' הזאת לאשה שכבר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציאה מביתו, והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תואר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה ורבקה ורחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו (נ"ל שצ"ל ולא בבזוי). וכן לא הזכיר מה שנעשה בה אחרי כן, ועל דרך הפשט עמד' עם אחיה לבדה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחתם, ורבותינו נחלקו בה. והקרוב בדברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען וה"א כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורת' ידועה עד היום בקבלה והיא בעיר ארבאל עם קבר נתאי הארבלי, ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לחמלה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו (הרמב"ן), ובדבריו הם דברי רבנן דרבי יהודה ורבי נחמיה בב"ר (פ' פ' סי' י'), אבל דעת רב הונא שם שנשאה לאשה וילדה לו את שאול, ולכן נקרא שאול בן הכנענית (בראשית מ"ו י'), בן דינה שנבעלה לכנעני, וכן פי' שם רש"י, ועיין ביפ"ת שפי' גם דעת רבנן נשואין מתם, אמנם לפרש בן הכנענית, בן דינה שנבעלה לכנעני הוא דרך דרש. אבל בס' הישר סופר וז"ל ויהי מספר הנפשים אשר שבו שמעון ולוי מעיר שכם אשר לא הרגו אותם שמונים וחמשה אשר לא ידעו איש, ותהי בהן נערה קטנה יפת תואר ויפת מראה מאד ושמה בונה ויקחה שמעון לו לאשה, ומספר כל זכר אשר שבו ולא הרגו ת"ז איש והיותר הרגו עכ"ל, ובפ' ויחי כתב וז"ל ושמעון אחיו לקח את דינה אחותו לאשה ותלד לו נמואל וימין ואהד ויכין ולאחר ב' שנים מתה ואחרי כן בא אל בונה הכנענית היא בונה אשר שבה שמעון מעיר שכם, ותהי בונה לפני דינה ותשרת אותה, ויבא אליה שמעון ותלד לו את שאול עכ"ל:

(יג) במרמה, כל תחבולה להעלים את התכלי' אשר אנו מכוונים אליו, ולכוון את הנראה ממעשינו אל תכלית אחר, תקרא ערמה, ואם הכוונה להרע לאחרים ע"י הערמה ההיא תקרא מרמה, ועיין מ"ש בפ' תולדת (כ"ז ל"ה): אשר טמא את דינה אחותם, שב על וידברו, ור"ל וידברו עם שכם אשר טמא וגו', ויותר נכון לפרש ששב על במרמה, והוא מאמר

בְּנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ (יד) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל

תרגום אונקלוס

שְׁכֶם וְיָת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יָת דִּינָה אֲחַתְהוֹן׃ (יד) וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִיכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין

תרגום אשכנזי

המור, מיט הינטערליסט, אונד זא רעדעטען זיא דען, וויל ער איהרע שוועסטער דינה ענטעהרט האטטע: (יד) זיא שפראכען נעמליך צו איהנען,

רש"י

(יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו היה אומר לו ערל

באור

הכתוב שאמר שלא היתה רמיה, בעבור שטמא את דינה אחתם כן פי' רש"י, והוא מב"ר, והאתנח שבמלת וידברו מסכים לפי' זה, כי היא כמו מלה מוסגרת הנאה במפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א, ולשון הרמב"ן ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה, הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו כענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל. ויש כאן שאלה שהדבר נראה שברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענם כי במרמה ידברו וא"כ למה כעס ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להחזיק בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם להם לבדם, והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם כמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם, וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר, ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם, כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם עכ"ל, והאריך עוד שם לבאר איך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפיך דם נקי, והביא דעת הרמב"ם מ"ש בס' שופטים בתירוץ השאלה הזאת, והוא השיב עליו ותירץ באופן אחר ע"ש כי אין רצוני להאריך, אבל לפי המסופר בס' הישר שאמר שכמולו התחרטו על זאת כי יראו מאחיהם הכנעניים פן יבואו עליהם למלחמה על אשר עזבו את דתם, לכן המתיקו סוד כי אחר שיתרפאו יתאספו כלם על בני יעקב להרגם בחרב, ודינה שמעה זאת כי היתה עדיין בבית שכם, ושלחה להודיע זאת לאביה ולאחיה ביד נערה אחת מנערותיה אשר שלח יעקב לשמרה בבית שכם, ועל זה נתמלאו חמה שמעון ולוי ועשו מה שעשו. הנה לפי זה לא עשו שום עול, ועכ"ז כעס עליהם יעקב כי לפי דעתו היה טוב לברוח מפניהם אל ארץ אחרת מלהרגם כי ירא מיושבי הערים אשר סביבותיהם שלא יתאספו כלם עליו להשמידו. וכתב עוד הרמב"ן וז"ל ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא, ורבותינו הזכירו בזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (לקמן מ"ח כ"ב), אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קיצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב, וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה וגו' הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה עכ"ל, והנה המלחמה הזאת סופרה בארוכה בספר הישר. (ואולי הוא הספר מלחמות בני יעקב שהזכיר הרמב"ן), וכן הביא בעל הילקוט הסיפור הזה בארוכות בשם ספר מדרש ויסעו, שנקרא כ"ש תחלתו שמתחיל בפסוק ויסעו: (יד) ערלה, ערלת בשר, וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים (שמות ו' י"ב), ערלה אזנם (ירמיה ו' י'), וכל דבר היתר והכבד שראוי להשליכו

לַעֲשׂוֹת֙ הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה לָתֵת֙ אֶת־אֲחֹתֵ֔נוּ
לְאִ֖ישׁ אֲשֶׁר־ל֣וֹ עָרְלָ֑ה כִּֽי־חֶרְפָּ֥ה הִ֖וא
לָֽנוּ׃ (טו) אַךְ־בְּזֹ֖את נֵא֣וֹת לָכֶ֑ם אִ֚ם
תִּהְי֣וּ כָמֹ֔נוּ לְהִמֹּ֥ל לָכֶ֖ם כָּל־זָכָֽר׃
(טז) וְנָתַ֤נּוּ אֶת־בְּנֹתֵ֙ינוּ֙ לָכֶ֔ם וְאֶת־
בְּנֹתֵיכֶ֖ם נִֽקַּֽח־לָ֑נוּ וְיָשַׁ֣בְנוּ אִתְּכֶ֔ם
וְהָיִ֖ינוּ לְעַ֥ם אֶחָֽד׃ (יז) וְאִם־לֹ֧א תִשְׁמְע֛וּ
אֵלֵ֖ינוּ לְהִמּ֑וֹל וְלָקַ֥חְנוּ אֶת־בִּתֵּ֖נוּ
וְהָלָֽכְנוּ׃ (יח) וַיִּֽיטְב֥וּ דִבְרֵיהֶ֖ם בְּעֵינֵ֣י
חֲמ֑וֹר וּבְעֵינֵ֖י שְׁכֶ֥ם בֶּן־חֲמֽוֹר׃ (יט) וְלֹֽא־

וויר קאָננען דיזעס ניכט טהון, דאס וויר אונזערע שוועסטער איינעם מאננע געבען, וועלכער איינע פֿאָרהויט האט: דען די־זעס ווערע אונס איינע שאנדע: (טו) יעדאָך אלסדאן וואָללען וויר אייך צו וויללען זיין, ווען איהר אויך זיין וואָללט, וויא וויר, דאס אללעס מאננזען בעשניטטען ווערדע: (טז) אלסדאן וואָללען וויר אייך אונערע טאָכטער געבען, איירע טאָכטער אונס נעהמען, בייא אייך וואָהנען, אונד צוזאממען איין פֿאָלק ווערדען: (יז) ווען איהר אונס אבער ניכט פֿאָלגט, אייך בעשניידען צו לאססען, זאָ נעהמען וויר אונזערע טאָכטער אונד געהען: (יח) איהרע וואָרטע געפֿילען אין דען אויגען חמור'ס, אונד אין דען אויגען שכם'ס, חמור'ס זאָהנס: (יט) דער יינגלינג זיימטע ניכט, דיזעס אינס ווערק צו ריכטען, דען ער

רש"י

אשר לו בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון ויאותו (הכהנים ביהוידע) [מלכים ב׳ י״ב]. להמול. להיות נמול אינו לשון לפיעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו״ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נו״נין ונתננו: בנותיכם נקח לנו. אתה מולא בתנאי

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן יַת אֲחָתָנָא לִגְבַר דִּי לֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ (טו) בְּרַם בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ (טז) וְנִתֵּן יַת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיַת בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב לָנָא וְנִיתֵּיב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חַד׃ (יז) וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנָּנָא לְאִתְגַּזָּרָא וּנְדַבַּר יַת בְּרַתְנָא וְנֵיזֵיל׃ (יח) וּשְׁפַרוּ פִּתְגָּמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃ (יט) וְלָא אִיחַר עוּלֵימָא

באור

ולהסידו יקרא ערלה, ועיין מ״ש בפ׳ לך לך (י״ז י״ד): כי חרפה הוא לנו, שמן פסול וגדוף: (טו) נאות. נתרלה, ושרשו יאת ולידי האית״ן להמשיך פ״א הפעל, והעבד כי לך יאתה (ירמיה י׳ ז׳), בקמץ העי״ן בעבור האתנח, והעתיד בא לגזרת פעול. (שלא כמנהג נחי העי״ן שדרכו לבא לגזרת פָעֵל בעתיד, כמו אדך יכב) נאות, יאות בתשלומו על משקל יפעול כפעול:

להמל. להיות נמול, והוא מבנין נפעל ושרשו מול, ודגש המ״ם להסרון נו״ן נפעל, אמנם יש ג״כ שרש נמל מענין זה כמ״ש בפ׳ לך לך (י״ז י״א): (טז) ונתנו. נו״ן שני׳ מודגשת לחסרון נו״ן למ״ד פעל, במקום נתננו, והוא עבר המהופך לעתיד, ופירושו וְנִתֵּן: ואת

בנתיכם נקח לנו. אתה מולא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנתינו לפי דעתנו ואת בנתיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ, וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם כדי לרלותם שיאותו להמול (רש״י וכן פי׳ הרשב״ם): (יז) את בתנו, ולא אמרו את אחתנו כי היו מדברים בעבור אביהם: (יט) אחר, איננו כמו ואחר עד עתה שבתחלת הפרשה. כי הוא עתיד מהקל כמ״ש שם, אבל זה הוא עבר מהכבד והצירי לתשלום דגש סי׳ הבנין כמו וה׳ ברך את אברהם

אַחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ
בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית
אָבִיו׃ (כ) וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־
שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם
לֵאמֹר׃ (כא) הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים
הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ
וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם
אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־
בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃ (כב) אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ
לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת
לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר

זעהנטע זיך נאך דער טאָכטער יעקב׳ס: אונד וואר דיער געעהרטעסטע אונטער אללען זיינעס פֿאַטערס הויזלייטען: (כ) אלס נון חמור אונד זיין זאָהן שכם אין דאז טהאָר איהרער שטאדט קאמען, רעדעטען זיא מיט דען בירגערן איהרער שטאדט, וויא פֿאָלגט: (כא) דיזע לייטע זינד געגען אונס פֿרידליך געזיננט, זיא וואָללען אין דעם לאנדע וואָהנען, אונד דארין העררום רייזען, דאז לאנד אבער, האט רוים גענוג פֿיר זיא, איהרע טאָכטער וואָללען וויר אונס צו וויי בערן נעהמען, אונד אונזערע טאָכטער איהנען געבען: (כב) אלליין נור אלסדאן וואָללען אונס דיא לייטע צו וויללען זיין, דאס זיא בייא אונס וואָהנען, אונד מיט אונס איין פֿאָלק ווערדען, ווען וויר אונטער אונס אללעס מאננזען בע-

תרגום אונקלוס

למעבד פתגמא ארי אתרעי בבת יעקב והוא יקיר מכל בית אבוהי׃ (כ) ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתיהון ומלילו עם אנשי קרתיהון למימר׃ (כא) גובריא האלין שלמין אינון עמנא ויתבון בארעא ויעבדון בה סחורתא וארעא הא פתיות ידין קדמיהון ית בנתהון נסב לנא לנשין וית בנתנא נתן להון׃ (כב) ברם בדא יתפסון לנא גבריא למיתב עמנא למהוי לעמא

רש״י

שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחלו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכ׳ בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנות׳ נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצות׳ שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה

באור

(בראשית כ״ד): חפץ, פעל עבר לנזרת פָּעֵל: והוא נכבד, שכם בעיני העם לכן שמעו לו, או אפשר לפרש שהוא נכבד בעיני אביו מכל בני ביתו לכן שמע אליו אביו לילך עמו לפייס אנשי עיר ושיתרצו להמול: (כא) שלמים, אמר כלומר בשלום ובלב שלם ואין בלבם לתבוע עלבונם, ולשון הרמב״ן היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אות׳ כי ראו אותם עבדים ויחר להם מאד ואולי היו כשמדו מהם וכותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו עכ״ל: רחבת ידים, מקומות כמו ויד תהיה לך (דברים כ״ג י״ג), כי כמו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכיו כן נקרא המקום המוכן יד, ולשון רש״י כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלו׳ פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים עכ״ל: (כב) נמלים, ביאורי נפעל משרש מל ובא במשקל נִפְעוֹל כמו וְנִשְׁלוֹחַ ספרים (אסתר ג׳ י״ג): (כג) מקניהם וקנינם וכל בהמתם, עיין מ״ש בפ׳ ויצא

כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ (כג) מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם
וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה
לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ (כד) וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־
חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר
עִירוֹ׃ (כה) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם
כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן
וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־
הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ (כו) וְאֶת־
חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב

ת"א כאבים שבת פ"ו א', וקל"ד ב'. נדרים ל"א, ב':

שניידען לאססען, זאָוויא זיא בעשניטטען זינד: (כג) איהר העערדע, איהרע האבע, אונד אלל איהר פֿיה ווירד יא אונזער זיין: לאסט אונס דאָך איהנען צו װיללען ווערדען, דאמיט זיא בייא אונס בלייבען: (כד) דא געהאָרכטען דעם חמור, אונד זיינעם זאָהנע שכם, אללע דיא אין דאז שטאדט־טהאָר הינאוים קאמען: אונד אללעס מאננזען זאָ פֿיל אין דאז טהאָר הינאוים קאמען, ליס זיך בעשניידען: (כה) אם דריטטען טאגע אבער, דא זיא שמערצען האטטען, נאהמען שמעון אונד לוי, צווייא פֿאָן דען זאֶהנען יעקב'ס, דינה'ס ברידער, יעדער זיין שווערט, איבערפֿילען דיא שטאדט, דיא זיך זיכער גלויבטע, אונד ערשלוגען אללעס מאנניען: (כו) אויך דען חמור אונד זיינען זאָהן שכם ערשלוגען זיא, מיט דער שערפֿע דעם

תרגום אונקלוס

חד במגזר לנא כל דכורא כמא די אינון גזירין׃ (כג) גיתיהון וקנינהון וכל בעירהון הלא די לנא אינון ברם נתפס להון ויתבון עמנא׃ (כד) וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה׃ (כה) והוה ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כיביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועאלו על קרתא דיתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא׃ (כו) וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו׃

רש"י

לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו [ב"ר]: אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן

באור

(ל"א י"ח), ולשון הרמב"ן וטעם מקניהם וקניינם וכל בהמתם, כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין טמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן (שמות ט' ג'), ואשר אינן עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמתם או היא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד עכ"ל: אך נאותה להם, לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) בהיותם כאבים, לפי דרך ארץ ופשוטו של מקרא אז היו כאבים מיום ראשון ושני (הרשב"ם): שני בני יעקב, תרגם יב"ע תרין מבנוי דיעקב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' בשם ב"ר בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: ויבאו על העיר. שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם, וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים (הרשב"ם), וכן ת"א על קרתא דיתבא לרוחצן, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל רש"י פי' בטח על שמעון ולוי שהלכו בטח בעבור שהיו כואבים, ויראה שהנגינה מסכים לפירושו: (כו) לפי חרב, לדעת הרד"ק בשרשים שרש פה נקראה כן חודו של חרב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, אבל אנקלוס ויב"ע תרגמו

וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃
(כז) בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ
הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ (כח) אֶת־
צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת
אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃
(כט) וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם
וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
בַּבָּיִת׃ (ל) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן
וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי

תרגום אשכנזי קצר

שווערטס; נאהמען דינה אויס דעם הויזע שכם'ס, אונד גינגען היניאויס:
(כז) דיא זאֶהנע יעקב'ס פילען איבער דיא ערשלא־גענען, אונד פליגדערטען דיא שטאדט, וויל זיא איהרע שוועסטער ענט־עהרט האטטען:
(כח) איהר קליינעם פֿיה, איהרע רינדער, עזעל; וואס אין דער שטאדט אונד אויף דעם פֿעלדע וואר, נאהמען זיא מיט:
(כט) אלל איהר גוט, אויך איהרע קינדער אונד ווייבער נאהמען זיא געפאנ־גען, אונד פלינדערטען, וויא אויך אללעס, וואס אים הויזע וואר:
(ל) דא שפראך יעקב צו שמעון אונד לוי: איהר האבט מיך בעטריבט, דאס איהר מיך שטינקענד געמאכט,

תרגום אונקלוס

(כז) בְּנֵי יַעֲקֹב עָאלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּבָזוּ קַרְתָּא דִּי סָאִיבוּ אֲחַתְהוֹן׃ (כח) יַת עָנְהוֹן וְיַת תּוֹרֵיהוֹן וְיַת חֲמָרֵיהוֹן וְיַת דִּי בְקַרְתָּא וְיַת דִּי בְחַקְלָא דְבָרוּ׃ (כט) וְיַת כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיַת כָּל טַפְלְהוֹן וְיַת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבָזוּ וְיַת כָּל דִּי בְּבֵיתָא׃ (ל) וַאֲמַר

רש"י

[ב"ר]: (כז) על החללים. לפשט את החללים: (כט) חילם. ממונם. וכן עשה לי את החיל הזה [דברים ח'] ויעראל עושה חיל [במדבר כ"ד]. ועזבו לאחרים חילם [תהלים מ"ט]: שבו. לשון שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים

באור

לפתגם דחרב, כפי הענין ולא כהודאת המלה: ויקחו את דינה מבית שכם. לפי שעד הנה היתה עדיין בבית שכם, והיה זה לפי דעתי מחכמ' כדי שיבטחו שכם וחמור עליהם ויתרצו להמול עם אנשי עירם, או אולי לא רצו שכם וחמור להחזירה עוד כמו שסופר בס' הישר וז"ל וישמע יעקב כי טמא שכם את דינה בתו וישלח יעקב שנים מעבדיו להביא את דינה מבית שכם וילכו ויבאו בית שכם לקחת את דינה משם, ויהי בבואם ויצא שכם אליהם עם אנשיו ויגרשום מביתו ולא נתנום לפני דינה לבוא אך ישב שכם את דינה וינשקה ויחבקה לעיניהם עכ"ל, ובני יעקב לא רצו להלחם עמם כי יראו בעבור שהיו מתי מספר נגד רבים עד שיתחכמו עליהם שימולו וכאשר נמולו אז לקחו בחזקה את דינה משם: (כז) בני יעקב, תיב"ע מותר בנוי דיעקב: על החללים, לפשט: ויבזו העיר אשר טמאו אחותם, בעל מכלל יופי פי' העיר אשר טמאו בה אחותם. וכ"ת יב"ע, קרתא דסאיבו בגיה אחתהון, אמנם טעם האתנח שבמלת העיר יורה שאיננו שב על מלת העיר, רק הוא כתיבת טעם על מחלית הפסוק הא' שבאו לפשט החללים ולבוז העיר בעבור שטמאו אחותם, כי בלי ספק לא היה דבר זה נגלה בעיני כל אנשי העיר כיון שנתרצו אליו להמול והיו דבדי רצוין כחשוים בעיניהם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (כט) חילם, ממונם, וכן עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), וישראל עשה חיל (במדבר כ"ד י"ח), ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט י"א): שבו, לשון שביה לכן טעמו מלרע כמשפט נחי למ"ד ה"א, ואם היה שרשו שוב היה טעמו מלעיל כדי להמשיך הנח במקום עי"ן הפעל: ואת כל אשר בבית, בבית חמור או בבית שכם (הרלב"ע), ואין צורך כי שב על כל בתי העיר ור"ל בבית של כל אחד מהחללים: (ל) עכרתם, הרד"ק בשרשים שרש עכר פי' לשון השחתה, ורש"י פי' לשון מים עכורים אין דעתי נלולה עכשיו: להבאישני, את

בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי: (לא) וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ: פ
לה (א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ

ז׳ רבתי

תרגום אשכנזי

(דאז הייכט, פֿערהאסט געמאכט) בייא דעם איינוואָהנער דעם לאנדעס, בייא דעם כנעני, אונד פרזי; איך אבער האבע וועניג לייטע, ווען זיא זיך איבער מיך פֿערזאממעלן, זאָ קאָננען זיא מיך שלאגען, אלזאָ קאן איך מיט מיינעם הויזע פֿערטילגט ווערדען: (לא) זיא שפראכען: זאָלל ער אונזערע שוועסטער, וויא איינע הורע האלטען?
לה (א) גאָטט שפראך צו יעקב: מאכע דיך אויף! געהע הינאויף נאך בית אל, בלייבע דא, אונד מאכע דאזעלבסט דעם גאָטטע איינען אלטאר, דער דיר ערשינען

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִיזָאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי: (לא) וַאֲמָרוּ הַכְנַפְקַת בָּרָא יִתְעֲבֵיד יָת אֲחָתָנָא:
לה (א) וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּאִתְגְּלִי עֲלָךְ בְּמֵיעֲרָקָךְ מִן קֳדָם

רש״י

עכרתם אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה [תנחומא] מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותינו. ית אחתנא: (הביא התרגום על מלת אחתנא שהוא כראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו מלא ביו״ד משא״כ גבי רבקה אחותינו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו״ד ולכן תפרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל בני ישראל אחותיהם הכזונה יעשה ולכן מביא רש״י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו להלן להורות שהוא לשון יחיד. ודוק):
לה (א) קום עלה. לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך [תנחומא]: (ב) הנכר.

באור

ריחי, כמו אשר הבאשתם את ריחנו (שמות ה׳ כ״א) (הרשב״ם), ולשון הרד״ק בשרשים שרש באש, כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין סרחון אבל תפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו, להבאישני ביושב הארץ להתעיבני ולמאוס בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש עכ״ל: מתי מספר, אנשים מועטים שיכולין לספרם בנקל, מתי, פי׳ אנשים, וכולל זכרים ונקבות, ושרשו מתה, ולא נמצא היחיד ממנו: ונאספו עלי, ואם יתאספו עלי יכולים להכות אותי ואז ונשמדתי אני וביתי: (לא) ויאמרו, שמעון ולוי: הכזונה יעשה, העושה את אחותנו, כ״ה פשוטו של מקרא, וכן פי׳ הראב״ע, וכן מתורגם בל״א, ויהיה לפ״ז יעשה פעל יוצא, ואחותנו היא הנעשה, אבל ת״א הכנפקת ברא יתעביד ית אחתנא, תרגם יעשה כמו יעשה היו״ד בצירי והעי״ן בקמץ כמנהג הארמי לתרגם כל נפעל בלשון התפעל, אך בנוסחאות קדמוניות נמצא יעביד, וא״כ יפרש כפי׳ הראב״ע והמתרגם האשכנזי:
לה (א) ושב שם ועשה שם מזבח, לא ידעתי מהו ושב שם, ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כן יעשה המזבח להטהר מטומאת ע״ז או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים (במדבר ל״א י״ט), כי לא צוו עדיין במי חטאת ויעקב נזהר במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה וישב שם לפנות מחשבתו לדבקה באל (הרמב״ן), ומה שאמר כי ונקומה וגו׳ מוקדם במעשה שכוונתו שאמר להם הסרו וגו׳ אחר שנקומה ונעלה וגו׳, איננו מכוון כי במעשה נאמר ויתנו אל יעקב וגו׳

מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ (ב) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ
אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם
וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃
(ג) וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־
שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי
וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ (ד) וַיִּתְּנוּ
אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר
בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם
וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר

ת״א ונקומה עקדה שער כ״ח. לאל סנהדרין ל״ח, ב׳:

תרגום אשכנזי קצה

איזט אלס דוא פֿאָר דיינעם ברודער עשו פֿלאָהעסט: (ב) דא שפראך יעקב צו זיינען הויזלייטען אונד צו אללען, דיא בייא איהם וואָרען: לעגט דיא פֿרעמדע גאָטטער אב, וועלכע אונטער אייך זינד, רייניגט אייך אונד וועכסעלט אייערע קליידער: (ג) וויר וואָללען אונס אויפֿמאכען, אונד היני־אויף נאך בית אל געהען, דאָרט וויל איך דעם גאָטטע איינען אלטאר מאכען, דער מיך אם טאגע מיינער נאָטה ערהאָרט האט, אונד אויף דעם וועגע וועלכען איך גענאנגען, מיט מיר געוועזען איזט: (ד) זיא איבערגאבען דעם יעקב, אללע פֿרעמדע גאָטטער, דיא זיא בייא זיך האטטען, וויא אויך דען שמוק אין איהרען אָהרען, אונד יעקב פֿערגרוב זיא אונטער דער לינדע, וועלכע

תרגום אונקלוס

עֵשָׂו אֲחוּךְ׃ (ב) וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דִּי עִמֵּיהּ אַעְדּוּ יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵּינֵיכוֹן וְאִדַּכּוּ וְשַׁנּוּ כְּסוּתְכוֹן׃ (ג) וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית אֵל וְאַעְבֵּיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִּי בְּאָרְחָא דִּי אֲזָלִית׃ (ד) וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב יָת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיָת קְדָשַׁיָּא

רש״י

שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו. מעבודת אלילים: והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידיכם כסות של ע״ז: (ד) האלה. מין אילן סרק: עם שכם. אצל

באור

ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם, כמלא שהסירם וטמנם אצל שכם קודם שנסעו לבית אל, ולי נראה כי ושב שם הוא כמו הבטחה שתוכל לשבת שם ולא תירא מיושבי הארץ שידלו להנקם ממך על הריגת שכם, ועל זה נאמר אחריו ויסעו ויהי חתת אלהים וגו׳: (ב) אלהי הנכר, שיש בידכם משלל שכם. ונכר הוא תאר מענין ההכחשה והזרות והוא הפך ההכרה: והטהרו, שירחצו הגוף, והחליפו שמלתיכם מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים (הרב״ע): (ד) ואת הנזמים אשר באזניהם, מפרשי הפשט לא באו בזה מדוע פרט הכתוב הנזמים והוא צוה להחליף כל שמלותיהם דמשתמע עשו כן, וידמה לי כדעת הרב״ע שחלוף השמלות לא היה רק לנקיות ולא משום ע״ז (כדעת רש״י), ולא הוצרכו רק להחליפם וללבוש אחרים נקיים ולא לתנם ליעקב לטמנם, אבל הנזמים היה מצוייר בהם ע״ז והם בכלל הסרו את אלהי הנכר וגו׳ ולכן נתנום אליו לטמנם עם יתר הע״ז, ומצאתי כן בתרגום יב״ע, וית קדשיא דהוו באודניהון דיתבי קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פיסליה. והוא מפרש באזניהם של אנשי שכם, ומה שאמר דמות פיסליה ולא פיסלכון, ידמה שכוונתו פסל בעל שכם, ר״ל שצורתו היתה חקוקה בנזמיהם, אולי לשם ע״ז, או אפשר לאהבתם אותו ולכבודו, ואף שלא היו לפ״ז ע״ז, נתנום לטמנם להכרית מארץ זכרו: האלה, אנקלוס ויב״ע תרגמו בוטנא, וכתב ר׳ יונה כי כן נקרא בערבי בטם (ובל״א טערעבינטי), והוא אילן ופרי שלו גרגיר ירוק ועושין ממנו שמן ונקרא שמן בוטם, וי״א כי הוא הנקרא בלע״ז או״למו (ובל״א אולמבוים) (רד״ק בשרשים שרש אלה), והרמב״ם בפירושו למס׳ שביעית פ״ז

עִם־שְׁכֶם: (ה) וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב: (ו) וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ: (ז) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו: (ח) וַתָּמָת דְּבֹרָה

קדש

תולדות אהרן כי שם סס סס:

תרגום אשכנזי

בייא שכם שטאנד: (ה) זיא רייזטען אב, אונד איינע אנגסט פֿאָן גאָטט קאם איבער דיא שטעדטע, וועלכע אום זיא הערום לאגען, דאס זיא יעקב'ס זאֶהנען ניכט נאכזועטצעטען: (ו) יעקב קאם צו לוז אן, וועלכעס אים לאנדע כנען ליגט, יעטצט בית אל, ער, אונד אללעס פֿאָלק, וועלכעס בייא איהם וואר: (ז) דאזעלבסט בויעטע ער איינען אלטאר, אונד נאננטע דען אָרט, גאָטט צו בית אל, דען דאזעלבסט האבען זיך איהם דיא גאֶטטליכען וועזען אָפֿפֿענבארעט, אלס ער פֿאָר זיינעם ברודער פֿלאָה: (ח) דבורה דיא אממע דער רבקה שטארב,

רש"י

שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל בית אל. הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה ב"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל [שמואל ב' ט'] כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא

תרגום אונקלוס

דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וְטַמַּר יַתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִּי עִם שְׁכֶם: (ה) וּנְטַלוּ וַהֲוַת דַּחַלָא מִן קֳדָם יְיָ עַל עַמְמַיָא דִּי בְקִרְוֵי סַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב: (ו) וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ: (ז) וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּמֵיעֲרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי: (ח) וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא דְרִבְקָה

באור

ת"ה מפרשו בלו"ט בערבי, שהוא פי' האלון לדעת יב"ע מתרגם הנביאים והירושלמי מתרגם התורה, כמ"ש להלן (בפסוק ח'): עם שכם, סמוך לשכם, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: (ה) חִתַּת, פחד, ושרשו חתת, והשם חִתָּה, והראוי חִתְּתָה. בפלס שְׁמְלָה שִׂפְחָה, ולכבדות שתי תוי"ן חסרו הא' ובבליעות בדגש הב' והתי"ו שנייה במלת חתת היא במקום ה"א הנקבה שתשתנה בסמיכות לתי"ו, כמו במלת שפחת שרי (לעיל ט"ז ח'): (ז) ויקרא למקום, שחון לוז שהקים מצבה שם בבאו מבית אביו, אל בית אל, כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל, ואולם לוז שם העיר לראשונה, אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל שחוץ לעיר אשר חנה שם, אל בית אל. לפי שעד עתה הוא היה בעזרו (הרשב"ם): אל בית אל, הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה ב"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב' ט' ד'), כמו בבית מכיר, בית אביך (בראשית כ"ד כ"ג), כמו בבית אביך (רש"י), וכ"ת יב"ע, אל דאשרי שכינתיה בבית אל: נגלו אליו האלהים, המלאכים כמ"ש והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, כן פי' הראב"ע, וכן ת"א ויב"ע, מלאכיא דה': נגלו, הרבה פעמים תמצאו לשון אלהות ואדנות בלשון רבים וכן לשון בעל, וכן אלהות שהוא ל' שופט ומרות נזכר בל"ר אבל א' מכל שאר השמות לא תמצא בל"ר, ועיין מ"ש בפ' וירא (שם כ' י"ג): (ח) ותמת דבורה, מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך

מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

אינד ווארד אונטער בית אל בעגראבען, אונטער דעם אייכענבוים, דיזען נאננטע מאן, אלון בכות ,

ת"א ויקרא פסחים פ"ח, א'. עקדה שער כ"ח:

תרגום אונקלוס

וְאִתְקְבָרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוֹלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר

רש"י

לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר וקבורה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה [ב"ר]: ואלון בלשון יוני אבל. ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה:

באור

משם (שם כ"ז מ"ה), שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך, מדברי רבי משה הדרשן למדתיה (רש"י), והרמב"ן השיב עליו באמרו שרחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב, ולכן פי' באופן אחר ע"ש, אבל בס' הישר סופר כדברי ר' משה הדרשן, אך לא כאשר אמר הוא שבעת ההיא נשלחה, אבל כבר היתה בבית יעקב זה שמונה שנים, כי בעת שנולד יוסף שהיה אז יעקב בן צ"א שנה, ואז נשלמו י"ד שני עבודתו בשתי בנותיו, שלחה רבקה את דבורה בת עוץ בן נחור מינקתה ושני אנשים מעבדי יצחק אל יעקב לשוב אל יצחק אביו, ויעקב השכיר את עצמו לעבוד בבית לבן עוד שש שנים בשכר הצאן, וכאשר ראו עבדי יצחק כי לא שב יעקב וישובו אל יצחק, אך דבורה נשארה שם עם נשי יעקב ועם בניו בחרן, עד כה ספורו, ואולי שלחה אליו רבקה את דבורה בידעה שיש לו בנים קטנים י"ב והגדול שבהם לא היה אז עדיין בן ז' שנים, כדי שתהיה לו לעזר בגודל בניו הקטנים ולהיות להם לאומנת כמו שכתב גם הרמב"ן לפי דרכו, וכתב עוד הרמב"ן וז"ל: לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחד שהיה בעת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבאו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחר, והקרוב מה שאמרו רבותינו ז"ל שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו, ולכן נגלו אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם, ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולח' אותו שם והבודחת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם עכ"ל: תחת האלון, א"ת בשיפולי מישרא, וכ"ת יב"ע, וכן פירש"י לפי פשוטו הנה פתרו אלון בפתח האל"ף כמו אלון בצירי שענינו מישור כמו אלוני ממרא, וכתב רש"י לא שאלון פירושו מישור רק שמישור של בית אל היו קורין לו אלון, ולפ"ז לא תרגמו אנקלוס ויב"ע המל' רק ענינה כי שם העצם לא ישתנה בארמי, ועיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ד ו') ואלון בכות ת"א ג"כ מישר בכותא, אבל יב"ע תרגם אוחר בכיותא, והוא ע"פ דרש האגדה מב"ר שהביא רש"י שנתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה, אולם בתרגום ירושלמי מתורגם תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא. וכן כאלה וכאלון (ישעיה ו' י"ג), אלונים מבשן (יחזקאל כ"ז ו'), תחת אלון ולבנה (הושע ד' י"ג), תרגם שם יב"ע בלוטא, בלוטין, והוא הנקרא בערבי ג"כ בלו"ט, ובלע"ז גאנד"א. (ר"ל הפרי נקרא בלשון איטאליא גיאנ"די והוא מאכל חזירים ובני אדם אוכלים אותו בשעת הדחק): ובל"א (אייכען), והערמון נקרא בערבי ש"ך בלו"ט כלומר מלך האלונים והוא הערמון: אלון בכות, לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש, פנואל, סכות, אל אלהי ישראל, שכם,

(ט) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ (י) וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי (יב) וְאֶת־הָאָרֶץ

תולדות אהרן לא יקרא ברכות י"ג, ב': אני אל יבמות ס"ה, ב', עקדה שער ת"ג:

תרגום אשכנזי

קלאגנאייכע: (ט) גאָטט ערשין דעם יעקב אבערמאלס אלס ער פֿאָן פדן ארם צוריק קאם, אונד זעגנעטע איהן: (י) שפראך נעמליך צו איהם: דיין נאמע איזט יעטצט יעקב, מאן זאָלל דיך אבער ניכט מעהר יעקב נעננען, זאָנדערן ישראל זאָלל דיין נאמע זיין, ער נאננטע איהן אלזאָ ישראל: (יא) גאָטט שפראך פֿערנער צו איהם: איך בין דער אללמעכטיגע גאָטט, זייא פֿרוכטבאר, אונד מעהרע דיך, איין פֿאָלק אונד איינע מעננע פֿאָלקער ווערדען פֿאָן דיר הערקאָממען, אונד קאָניגע אויס דיינען לענדען הערפֿאָר געהען: (יב) דאז

רש"י

(ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אותו. ברכת אבלים [ב"ר]: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם

תרגום אונקלוס

בְּכוּתָא׃ (ט) וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ׃ (י) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ (יא) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וְכִנְשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִנָּךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְקוּן׃ (יב) וְיָת אַרְעָא דִּי יְהָבִית

באור

עירו של שכם, לוזה, אל בית אל, אלון בכות, בית אל השני שאחר וירא אלהים אל יעקב עוד, בית לחם, אפרת, מגדל עדר (הרשב"ם כ"י על קלף ובנוסח הדפוס חסר): בכות, שם מעניו בכיה: (ט) עוד, פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: (י) שמך יעקב, לבד עד עתה: לא יקרא שמך עוד יעקב, לבדו: כי אם ישראל, משתתף עמו, כן פי' הראב"ע ומ"י. ולשון הרמב"ן שמך יעקב, יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אע"פ שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך אבל מעתה לא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל, או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב עכ"ל: (יא) אני אל שדי, שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה, על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: מחלציך, הם המתני', ולשון ר"ע ספורנו לכשים הבונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלכי אדום שעלה ממשקה שאול מרחבות הנהר וזולתם עכ"ל: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה, כאשר נתתי להם כן אתנה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה בשבועה שלא יגרום החט' אבל לא (כ"ל שב"ל לו), נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנכואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר (לעיל כ"ו ב') (הרמב"ן): לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ, אתנה באורו מתנה לבד שתהיה הארץ שלו עם שלא יכבשה עדיין באופן שאם יוכל לכבשה או ירצה איננה גזל בידו כי שלו היא. ואתן פירושו הנתינה ממש לרשות המקבל אחר שיכבש', כי שרש נתן יסבול ב' הפירושים הנזכרים, ומעתה יהיה ולזרעך אחריך וגו' באור על לך אתננה, ור"ל לך אני נותנ'

אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ
אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־
הָאָרֶץ׃ (יג) וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ (יד) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב
מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת
אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃
(טו) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־

ת"א ויעל עקידה סס:

לאנד, וועלכעס איך דעם אברהם אונד יצחק גע־שענקט האבע. וויל איך דיר געבען: נעמליך דיי־נעם זאאמען נאך דיר וויל איך דאז לאנד איינגעבען: (יג) גאָטט ערהאָב זיך פֿאָן איהם, אן דעם אָר־טע. וואָ ער מיט איהם גערעדעט האטטע: (יד) יעקב שטעללטע איין דענקמאהל אויף, אן דעם אָרטע וואָ ער מיט איהם גערעדעט האטטע, איין דענקמאהל פֿאָן שטיין; גאָס טראנקאָפּפֿער דא־רויף, אונד ליס אֶהל דא־רויף פֿליסען: (טו) יעקב נאננטע דען אָרט, אללוואָ גאָטט מיט איהם גערעדעט האטטע, בית אל:

תרגום אונקלוס

לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא׃ (יג) וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ׃ (יד) וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ קָמַת אַבְנָא וְנַסֵּךְ עֲלַהּ נִסְכִּין וַאֲרֵיק עֲלַהּ מִשְׁחָא׃ (טו) וּקְרָא יַעֲקֹב יָת שְׁמָא

רש"י

בנימין השבטים [ב"ן]: ומלכים. שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין [ב"ד] שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אגב כשהמליך איש בושת ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה [שופטים כ"א] וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אמר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו גוי וקהל גוי שגוי עתידים בניו ליעשות כמנין הגוי' שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין שבעים. ד"א שעתידים בניו להקריב איסור במות כגוים בימי אליהו. בדפ"י ישן): (יג) במקום אשר דבר אתו.

באור

שתהיה שלך ולזרעך אחריך אתן את הארץ שיכבשוה ממש, ותבין כוונת המתרגם האשכנזי שתרגם אתננה (געבען), ואתן (איינגעבען), גם הוסיף מלת (נעהמליך): (יג) ויעל מעליו אלהים, כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם (לעיל י"ז כ"ב), ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום בנבואה בלבד או בענין ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים (יחזקאל ח' ג'), אבל שהיתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד (הרמב"ן): (יד) ויצב יעקב מצבה, וכבר הליב בפעם הראשונה (ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן), או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי (הראב"ע), וכן הסכים הרמב"ן: ויסך עליה נסך, מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כך יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם לתי שהיה בדיר ניאוי לקחתו (הראב"ע), ומשמע מדבריו שעיקר קיום הנדר הוא יציקת השמן, אבל הנסך איננו רק הכנה וטהרה אל העבודה כמו רחיצת הגוף לתפלה, אבל אין כן משמעות לשון נסך, והנה בבית עולמים היו מנסכים בכל קרבנות נדר ונקלת קרבנות יחיד, והיא עבודה גמורה שזר חייב עליה, ואדרבה יציקת שמן על המזבח איננה עבודה לדורות, ויב"ע תרגם ונסיך עלה ניסוך חמר וניסוך מוי ארום כדין עתידין למעבד בחגא דמטליא ואריק עלה משח זיתא: (טו) ויקרא יעקב וגו' בית אל, יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ופה השכינ' תמיד וכן ענין שם באר שבע (הרמב"ן), ועיין בפ' תולדת (כ"ו ל"ג), שכתבתי דעתי בענין באר שבע באופן אחר, ולדעת הרשב"ם היא מקום אחר שקרא בית אל וז"ל למעלה (בפסוק ט'), וירא אלהים אל יעקב עוד, אחר שנסע מלוז הוא בית אל קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך עכ"ל: המקום אשר דבר אתו, כמה

אֵֽל׃ (טז) וַיִּסְעוּ֙ מִבֵּ֣ית אֵ֔ל וַֽיְהִי־ע֥וֹד כִּבְרַת־הָאָ֖רֶץ לָב֣וֹא אֶפְרָ֑תָה וַתֵּ֥לֶד רָחֵ֖ל וַתְּקַ֥שׁ בְּלִדְתָּֽהּ׃ (יז) וַיְהִ֥י

תרגום אשכנזי

(טז) זיא רייזטען פֿאָן בית אל וועג, אונד האטטען נאָך איינע וויטע שטרעקקע לאנדעס, נאך אפרת היןּ, דא וואָללטע רחל געבערען, אונד עס גינג איהר הארט בייא איהרעם געבערען: (יז) אלס עס איהר נון זאָ הארט גינג בייס געבערען, שפראך

רש"י

איני יודע מה מלמדנו: (טז) כברת ארץ. מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב. ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה [נ"ר] שהכביר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ [מלכים ב' ה'], ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו

תרגום אונקלוס

דְאַתְרָא דִי מַלֵּיל עִמֵּיהּ תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל׃ (טז) וּנְטָלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיאַת בְּמֵילְדַהּ׃ (יז) וַהֲוָה בְקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ וַאֲמַרַת לַהּ חַיְתָא לָא

באור

פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר (הרשב"ם): (טז) כברת הארץ, מנחם פירש לשון כבור מהלך רב, (ויהיה לפ"ז הכ"ף שרשית, וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי), ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהכביר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא, ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ (מלכים ב' ה' י"ט), אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י, והנכון מה שחשב בו רבי דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון ואיננה שרשית ומולא המל' היו לברות למו (איכה ד' י'), ותברני לחם (שמואל ב' י"ג ה'), ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך, זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפי' מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמות והכ"ף לשמוש שלא כמדד בבנין ואם יהיה השם הזה מתוא' יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני (משלי ל"א ב'), והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי אורחות כמו לקול היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע (ירמיה ל"א ט"ו), מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימן כי איננו שם והיא חרב' מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה, אבל אמר כי שם נשמע הקול, ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם (עיין מה שכתבתי בפ' ויחי מ"ח ז'), לפי שצפה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימן והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתא בפרשת וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגיש בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל (הרמב"ן), וכן פי' הרד"ק (בשרשים שרש ברה) בשם רב סעדיה גאון שהכ"ף כ"ף הדמיון והוא כמיל לפי הענין בלא חבר, וגם הרד"ק עצמו בפירושו על מלכים (ב' ה' י"ט), חזר בו ופי' כן, וגם רש"י שפי' כאן לדעת עצמו שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר חזר בו בפ' ויחי וכתב מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן, ויתורגם לפ"ז בל"א (איינע קלייניע מייל"ע), ובמלכים (שם) כתב רש"י שם מדה של קרקע כמו צמדי כרם אדפנ"ט בלע"ז (ובל"א הופען, או מאָרגען): ותקש, פועל יוצא מבנין הכבד, ומשפטו ותקשה, רק שנפלה הה"א בעבור וי"ו ההפוך כמו ותכל להשקתו (לעיל כ"ד י"ט). ופירושו שהקשתה הלידה על נפשה: (יז) בהקשתה, מקור מבנין הכבד הנוסף, והוא ג"כ פועל יוצא ע"ד ותקש.

בְּהַקְשֹׁתָהּ בְלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ
הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃
(יח) וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃
(יט) וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה

ת"א ואביו סוטה ל"ז, ב':

דיא וועהמוטטער צו איהר: פירכטע דיך נור ניכט! דוא האסט אבער־מאלס איינען זאָהן: (יח) עס וואר עבען אלס איהר דיא זעעלע אויס־גינג, דען זיא שטארב, דארום נאננטע זיא איהן, בן אוני, זאָהן מיינער שמערצען, זיין פאטער אבער נאננטע איהן, בנימין, זאָהן דעס אלטערס: (יט) רחל שטארב אלזאָ, אונד וואַרד בעגראבען אויף דעם וועגע

תרגום אונקלוס

תִדַחֲלִין אֲרֵי אַף דֵין לִיךְ בָּר: (יח) וַהֲוָה בְּמִיפַּק נַפְשַׁהּ אֲרֵי מִיתָא וּקְרָת שְׁמֵיהּ בַּר דְוָי וַאֲבוּהִי קְרָא לֵיהּ בִּנְיָמִין: (יט) וּמִיתַת

רש"י

עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדו תאומות יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי: בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם

באור

ולכן הקורא בהמה המַקְשָׁה (חולין פ"ד מ"א), לא משתבש, וגם הקורא הַמַּקְשָׁה, לא משתבש, ולא כמ"ש שם התי"ט לקרותו כמו בינוני הפעיל: אל תיראי כי גם זה לך בן, נוסף על יוסף, וכאשר התפללת יוסף ה' לי בן אחר (שם ל' כ"ד), כן היה שקבל תפלתך ועתה התחזקי ואל תיראי שתמותי, ולדבר על לבה נתכוונה, וז"ע ספורנו כתב וז"ל אל תיראי, שיהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר, כי גם זה לך בן, אף ע"פ שחבליו מרובים גם הוא זכר עכ"ל: (יח) כי מתה. כשקרבה למות ואין בה תקוה קראה לו קודם שתמות בן אוני: בן אוני, בן צערי, וכן ת"א בר דוי, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, והראב"ע פי' בן אבלי כמו לא אכלתי באני (דברים כ"ו י"ד), כלחם אונים (הושע ט' ד'), וכן פי' הרמב"ן: בנימין, בן זקונים, בן ימים כמו לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג), כמו הימים (הרשב"ם). וכן מתורגם בל"א, והרד"ק בשרשים שרש ימן פי' לשון ימין הפך השמאל וז"ל: נחשב שם העלם מימין ופירושו בן ימין, ולפי שהימין נכבד וחביב על האדם מהשמאל והענין שבבנים חביב על האדם יותר קראו בנימין כלו' בן ימיני חביב ונכבד עלי שנולד לעת זקנתי, וכן תהי ידך על איש ימינך (תהלים פ' י"ח), האהוב והחביב עליך כמו שאמר על בן אדם אמצת לך (שם), עכ"ל עם קצת תוס' מהמ"י. אבל רש"י פי' בענין אחר וז"ל בנימין, נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען (במדבר ל"ג מ'). הלוך ונסוע הנגבה (לעיל י"ב ט'), בנימין, בן ימין כמו צפון וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט י"ג). לפיכך הוא מלא עכ"ל, (וכ"ה בס' הישר. ויקרא יעקב את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו רחל בנימין כי בארץ הימין נולד לו), וכתב עליו הרמב"ן וז"ל ולא הבינותי זה שתהא א"י דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לא"י כדכתיב וילך ארצה בני קדם (לעיל כ"ט א'), וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג ז'), ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של א"י והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום א"י כנגד ארם מזרחית דרומית לא"י וא"י לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב מבית לחם יהודה (רות א' א'), וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה' א'), הנה הוא בדרומה של א"י והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמד על גבלו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון (יהושע י"ח ה'), ואם בחלקו של בנימן ג"כ אינה בדרום דכתיב ויהי להם הגבול לפאת צפונה (שם י"ב), ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום, והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלחם אונים. לא אכלתי באני, ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אני (לקמן מ"ט ג'), ולאין אונים (ישעיה מ' כ"ט), ולכן קרא

הִוא בֵּית לָחֶם: (כ) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם: (כא) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה

תרגום אשכנזי

נאך אפרת, יעטצט בית לחם: (כ) יעקב זעטצטע איין דענקמאהל אויף איהר בעגרעבניס, דאזזעלבע איזט דאז גראבמאהל רחל'ס ביז אויף דיזען טאג: (כא) ישראל רייזטע וויטער אונד שלוג זיין צעלט אויף, יענזייטס

תרגום אונקלוס

רָחֵל וְאִתְקְבָרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם: (כ) וַאֲקִים יַעֲקֹב קָמְתָא עַל קְבוּרְתַּהּ הִיא קָמְתָא קְבוּרְתָּא דְרָחֵל עַד יוֹמָא דֵין: (כא) וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ מֵהָלְאָה לְמִגְדְּלָא דְעֵדֶר:

רש"י

נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם

באור

אותו בנימין בן הכח או בן החזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו (קהלת י' ב'), ימינך תמצא שנאיך (תהלים כ"א ט'), ימין ה' רוממה (שם קי"ח ט"ז), ולא להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו והנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שמות כל בניו ל' קדש הם אבל רמזו למה שאמרתי שתרגם הלשון לטובה עכ"ל, אבל כבר כתבתי דעתי בסוף פ' ויצא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם כי אין ארם מזרחית דרומית לא"י רק מזרחית צפונית לא"י כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים בגבולי הארץ בפ' אלה מסעי ובס' יהושע. אשר לכוונת הקיצור לא הבאתים, ויעקב בנסעו מחרן לחברון לא הולך ללכת דרך ארץ אדום ולא לעבור את מעבר יבק, עד אחר שהגידו לו המלאכים כי עשו בא לקראתו אז נטל עצה ללכת לקראתו, ותחת כי היו פניו מועדות תחלה לצד מערבית דרומית ללכת באלכסון מחרן לחברון, הפך עתה פניו לצד דרום ממש ללכת לקראת עשו לפייסו ואז בא אל נחל יבק בגבול בני עמון, וע"פ דברינו אלה יסולקו כל הדוחקים, ואין הכחשה לדברי מן הפסוקים שהביא הרמב"ן שארם במזרח א"י, כי גם רש"י יודה לזה אך הוא סמוך לצפון, כאשר גם לדבריו היא מזרחית דרומית ועכ"ז קורא אותה הכתוב ארצה בני קדם, מן ארם וגו' מהררי קדם, וידעתי כי עיקר קושית הרב ז"ל על רש"י הוא בעבור שכתב שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, והבין הוא ז"ל שכוונתו נגב ממש, וא"כ ארם צפונית לא"י והוא נגד הכתובים הקוראים אותה ארץ קדם, אבל אין כן כוונת רש"י כי לא בא לפרש רק מלת ימין, אבל באמת יש לה קצת נטיה אלכסונית למערב. והנה עיר חברון אשר לשם היתה מגמת פני יעקב איננה בסוף הדרום סמוך למערב, אדרבה היא סמוכה יותר למזרח, ולכן ההולך לשם ממזרחית צפונית יהיה עיקר מגמת פניו לדרום אך יש לו נטיה אלכסונית קצת לצד מערב כאלכסון מרובע ארוך, אשר אין להמדבר דרך כלל (בלי כוונה אל פרט הנטיה המועטת), להקפיד עליה ולפרשה, ויתכן לה הקריאה העיקרית לצד דרום, ומלבד כל דברי הנזכרים המדייק בלשון רש"י שכתב בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, ולא כתב בקוצר מלין כדרכו שהיא נגב לארם נהרים, יבין בלי ספק שכוונתו שאיננה נגב ממש לארם נהרים, רק כשאדם בא מארם נהרים לצד שכנגדו הנה הוא הולך בנגב א"י (כי כן כוונתו במלת בנגב על נגב א"י ולא נגב ארם, כאשר יורו הכתובים שהביא. וכאשר כתבתי בהקדמה כי כל הרוחות שבתנ"ך מזרח ומערב צפון ודרום על קוטב א"י סובבות). ולא כדעת הרמב"ן שארם במזרחית דרומית לא"י ואז ההולך משנה לצד שכנגדה, הנה הוא הולך בצד צפון של א"י, ועוד לאלוה מלין בזה ולא רציתי להאריך: (כ) מצבה, היא אבן שמציבין אותה לציון הקבר, וכתב ר"ע ספורנו מפני שהקבר על אם הדרך יש לחוש לחטוטי קברי: קברתה, ר"ל קבורה, והנה קבר הוא שם תאר אל המקום המיוחד לקבור שם מת או מתים, אבל קבורה מלאכותו על ב' ענינים, א' הוא שם המקרה מופשט מהמתואר כמו קבורת חמור יקבר (ירמיה כ"ב י"ט), ב' שם תאר אל מקום הקבירה, וכן ענינו פה, ויהיה שם נרדף אל קבר כמו צדק וצדקה, פטר ופטרה: (כא) למגדל עדר, סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה

מהלאה למגדל־עדר: (כב) ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את־בלהה פילגש אביו וישמע ישראל: * פ ויהיו בני־יעקב שנים עשר: (כג) בני

פסקא באמצע פסוק

ת"א בשכון מגלה כ"ה, ב': וילך וכו' שבת נ"ה, ב':

תרגום אשכנזי קצת

דיזם העערדענטהורמ'ס: (כב) אלס ישראל נאָך אין דעם לאנדע וואָהנטע, דא גינג ראובן הין, בעשליף דיא בלהה זיינעס פאטערס קעבסוויב, אונד ישראל ערפוהר עס. עס האטטע אבער יעקב צוועלף זעה־נע: (כג) לאה'ס זעהנע וואַרען: יעקב'ס ערסט־געבאָרנער ראובן, זאָדאן

תרגום אונקלוס

(כב) והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב ית בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עשר: (כג) בני לאה בוכריה דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה

רש"י

[תהלים פ"ט] לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההיא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכב' ולמ' בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל [שבת נ"ה]: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראוייה למנות ומכאן רבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב.

באור

וגו' (מיכ' ה' א'), וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו' (שם ד' ח'): (כב) ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארע כל זה: וישכב את בלהה פילגש אביו, לשון מכלל יופי. (ואולי הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית). פילגש היא האמה המיוחדת לאדם למשכבו בלא כתובה ובלא קדושין וראובן חשב כי לא היתה אסורה עליו לפי שהיתה תחלה שפחה ואחר כך לקחה אביו לפלגש והכתוב מעיד עליה שהיתה לו לאשה שכן כתיב ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה (לעיל ל' ד') עכ"ל. הנה מפרש הפסוק כפשוטו. וכן פי' הרמב"ן. וחז"ל אמרו (בשבת דף נ"ה ע"ב) שלא חטא בשכיבה ממש רק שבלבל משכבו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכבה, וכן תיב"ע וכן פירש"י, וכן סופר בס' הישר וז"ל, ויהיה אחרי מות רחל ויתן יעקב את אהלו באהל בלהה שפחתה, ויקנא ראובן אל לאה אמו על הדבר הזה וימלא חמה, ויקם בחמתו וילך ויבא אל אהל בלהה וינתק את משכב אביו משם. בעת ההיא הוסרה מבני ראובן חלק הבכורה והמלכות והכהונה כי חלל יצועי אביו ותנתן הבכורה ליוסף והמלכות ליהודה והכהונה ללוי על אשר חלל ראובן יצועי אביו עכ"ל, אולם אנקלוס תרגם הכתוב כפשוטו, ונ"ל שכוונתו לפרש שכיבה ממש כדעת רבי אליעזר ורבי יהושע בשבת (שם), כי תרגום של תורה אנקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור"י כדאיתא במגילה (דף ג' ע"א), והמתרגם האשכנזי תרגם כפי באור המלות, ויוכלו דבריו להתפרש ג"כ כדעת האומרים שלא חטא אלא שמעלה עליו הכתוב כאלו חטא וקוראו חטא ממש: וישמע ישראל. ספר הכתוב ענותו כי שמע שחלל בנו יצועו ולא נוה שיגלגלוהו מביתו מכלל בניו ולא יכחד עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק אחד כי אע"פ שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז כי ראובן לא נדחה במעשהו (הרמב"ן). ול' הרשב"ם וישמע ישראל, לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (לקמן מ"ט ד'): ויהיו בני יעקב שנים עשר, עתה כשנולד בנימין היו שנים עשר (וכן פי' רש"י). ועוד שסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה להפסיק עכ"ל: (כג) בכור יעקב ראובן, בא באתנח אף שדרך בעל הטעמים לחבר ב' שמות הראשונים בטעם כשיבואו ג' או ד' שמות רצופים או יותר, הפסיק פה מלת ראובן

לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי
ויהודה ויששכר וזבלון: (כד) בני רחל
יוסף ובנימן: (כה) ובני בלהה שפחת
רחל דן ונפתלי: (כו) ובני זלפה שפחת
לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר
ילד־לו בפדן ארם: (כז) ויבא יעקב
אל־יצחק אביו ממרא קרית הארבע
הוא חברון אשר־גר־שם אברהם
ויצחק: (כח) ויהיו ימי יצחק מאת שנה

תרגום אשכנזי

שמעון, לוי, יהודה, יששכר אונד זבלון: (כד) רחל'ס זאָהנע וואַרען יוסף אונד בנימין. (כה) דיא זאָהנע דער בלהה, רחל'ס מאגד, וואַרען דן אונד נפתלי: (כו) דיא זאָהנע דער זלפה, לאה'ס מאגד, וואַרען גד אונד אשר, דיזעס זינד דיא זאָהנע יעקב'ס, וועלכע איהם צו פדן ארם געבאָרען וואָרדען: (כז) יעקב צאָג צו זיינעם פֿאטער יצחק, נאך ממרא, צו קרית ארבע, דאזזעלבע הייסט אויך חברון, אללוואָ זיך אברהם אונד יצחק אויפֿגעהאלטען: (כח) אלס יצחק הונדערט אונד אכטציג יאהרע אלט וואַר:

רש"י

בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נהגה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הולך להטיל בו ה"א כותבה בראש התיבה השניה בית הלחמי [שמואל א' ט"ז] בעפרת אבי העזרי [שופטים ו'] בנה חיאל

תרגום אונקלוס

ויששכר וזבלון: (כד) בני רחל יוסף ובנימן: (כה) ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: (כו) ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב די אתילידו ליה בפדן ארם: (כז) ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון די דר תמן אברהם ויצחק: (כח) והוו יומי יצחק מאה ותמנין שנין:

באור

בעבור מלת בכור שאיננה חוזרת רק עליו, ולכן גם המתרגם האשכנזי הוסיף ותרגם (זאָ דען שמעון): (כו) אשר ילד לו, דרך כלל לשון יחיד, על רבים: בפדן ארם, עשתי עשר נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב, ורבי' כן: (כז) ממרא, שם המישור, קרית הארבע, שם העיר, ממרא קרית הארבע. אל מישור של קרית ארבע, וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע, כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפל כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הולך להטיל בו ה"א כותבה בראש התיבה השניה, בית הלחמי (שמואל א' ט"ז א'), בעפרת אבי העזרי (שופטים ו' כ"ד), בנה חיאל בית האלי (מלכים א' ט"ז ל"ד) (רש"י), ויהיה לפי דבריו קרית ארבע שם עצם לעיר ההיא והה"א לידיעה כאלו אמר ממרא של הקרית ארבע, וימצא בכתוב הזה שם עצם פרטי עם סמיכות ושם עצם פרטי נודע בה"א הידיעה, והוא נגד דרכי לה"ק והנה באמת אינו דומה אל הראיות שהביא רק מצד הה"א הידיעה שתבוא בשם עצם פרטי המחובר משתי מלות, אבל יש הבדל ביניהם, כי בכל הראיות שהביא אין התיבה האחרונה שם עצם ממש, כי אם שם יחוסי הנגזר מן העצם בתוספת יו"ד היחס, הלחמי, העזרי, האלי, כמו הראובני, השמעוני, משא"כ קרית ארבע שנעשו ב' המלות שם עצם אחד על העיר כמו בית אל, בית שמש, ואין ארבע יחס גנוי, ואין צורך אל יו"ד היחס בסוף. ועל כן מתורגם בארמי ג"כ קרית ארבע. ולא קריתא דארבע כדרך הארמי בסמיכות, ואפי' קרית הארבע ת"א ויב"ע קרית ארבע לפי שאיננה רק ה"א הידיעה ואין

וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ (כט) וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ

לו (א) וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ (ב) עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃

ת"א ויקברו ב"ב י"ז, ב':

תרגום אשכנזי

(כט) פֿערשיד ער, שטארב אונד ווארד צו זיינען פֿאָרפֿאהרען איינגעטהאן, אלט אונד לעבענסזאטט, זיינע זאֶהנע עשו אונד יעקב בעגרובען איהן:

לו (א) דיזעס איזט דיא געשלעכטספֿאָלגע פֿאָן עשו, אָדער אדום: (ב) עשו נאהם ווייבער, פֿאָן דען טאָכטערן כנען'ס, נעהמליך עדה, טאָכטער דעס חתי אילון, אהליבמה טאָכטער דעס ענה, טאָכטער דעס חוין

תרגום אונקלוס

(כט) וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי׃

לו (א) וְאִלֵּין תּוּלְדַת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ (ב) עֵשָׂו נְסִיב יַת נְשׁוֹהִי מִבְּנַת כְּנַעַן יַת עָדָה בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה וְיַת

רש"י

בית האלי [מלכים א' ט"ז]: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"פ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע ועשרים עבד בלבן הרי תשעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנא' ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שנים שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח):

לו (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים

באור

באלפי ה"א הידועה, ועיין מה שכתבתי עוד בפ' חיי שרה (לעיל כ"ג ב'): (כט) ויגוע יצחק, אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה, לשון רש"י (ועיין שם החשבון), וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר, ואלוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב (ר"ל לכתבה בסוף פ' תולדת כי אח"ז לא סיפר עוד ממנו דבר). כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך הנואל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא ואנה יקברוהו רק בקבר אביו (הרמב"ן): עשו ויעקב, לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב, אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחה (הרשב"ם):

לו (א) עשו הוא אדום, תיב"ע הוא דמתקרי אדום: (ב) את עדה בת אילון החתי וגו' ואת אהליבמה בת ענה וגו', ובפסוק שאחריו ואת בשמת בת ישמעאל וגו', מפרשי הפשט נבוכו בזה כי בפ' תולדת כתיב יהודית בת בארי החתי, ופה לא נזכר לא שמה ולא שם אביה. ואשתו השניה נקראת שם בשמת בת אילן החתי, ופה נקראת עדה בת אילן החתי, ולכן רש"י ז"ל תפש לו עזר מהדרש, ואמר עדה בת אילן היא בשמת בת אילן ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים, אהליבמה היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו, בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת, מלאהי

באור

באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלים להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכן נקראת מחלת שנמחלו לו עוונותיו ע"כ לשון רש"י, ולא נתחוור לי המדרש הזה כי הכופרים בע"ז כאברהם וזרעו היו נקראים אז עברים, כי היו מעבר הנהר (או ע"ש עבר בן שלח שהיה מורה לשומעים בקולו דרכי השם כמורגל בדברי חז"ל בית מדרשו של שם ועבר), אבל שם יהודי נגזר מן יהודה בן יעקב, אשר הוחל כל ישראל להקרא בזה השם אחר מלך מלך לבני ישראל משבט יהודה, והוא מימות דוד המלך ע"ה ואילך, אשר נגררו כל ישראל אחר השבט ההוא לכבוד מלכות בית דוד ע"ה, אבל מאין יהיה לו לעשו לקרוא את אשתו יהודית לכוונה זאת אשר לא היתה ולא נבראה עדיין, גם הרמב"ן לא קבל את הדרש הזה וז"ל והנה לא נתן טעם באבי אהליבמה שנקרא שם בארי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העלם והוא שם תואר לקטור הבשמים, ובבראשית רבה אמרו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם הלא אין בם העלם נודע בה ולכך אמר ר"ע כי היו לה שני שמות וגם לאביה. ויתכן לומר כי השתים נשים ההם מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אלון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננה רעה בעיני יצחק אביו עכ"ל, והרשב"ם כתב בזה וז"ל המדקדק יתן לב כי בפרשה ראשונה של תולדת יצחק כאמר יהודית בת בארי החתי, בשמת בת אילן החתי, מחלת בת ישמעאל, ובפרשה זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה, אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות, בשמת בת אילן נקראת כאן עדה בת אילון, ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת, לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים, אבל בת אילון ובת ישמעאל היו להן בנים המפורשים כאן, ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אחרי כן אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי ככתוב לפנינו כי אהליבמה היתה בת ענה בן צבעון בן שעיר החרי וגם תמנע פילגש אליפז כתובה שם בבני שעיר, ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף עכ"ל, ודבריו מכוונים יותר מכל המפרשים עם המסופר בס' הישר וכן הוא, כי עשו בהיותו בן ארבעים שנה לקח את יהודית בת בארי בן עפר ממשפחות חת בן כנען בארץ שעיר. ובהיותו בן ששים ושלש שנים אחר שלקח יעקב את הברכות בערמה ונמלט לבית עבר ויתחבא שם ארבע עשרה שנה וילמוד שם עוד יעקב את דרכי ה' ואת מצותיו. ויחר לעשו גם על אביו ואמו וילך ארצה שעיר מפני אביו ואמו וישב שם. וירא שם עשו עוד אשה מבנות חת ושמה בשמת בת אילון החתי ויקחה לו לאשה על אשתו ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה ממני הברכה בעת ההיא, וישב בהר שעיר ששה חדשים. ואחר כן לקח את נשיו וישב ארצה כנען חברונה בית אביו, ותהיין נשי עשו מקניטות את יצחק ורבקה במעשיהן, ובהיות עשו בן ששים וחמש שנה ותהר עדה אשת עשו ותלד לו את אליפז. ובהיות עשו בן שבעים ושמנה שנה לקח את מחלת (היא בשמת ולא כתב סבה לשינוי שמה), בת ישמעאל, ובהיותו בן שמנים שנה ילדה לו בשמת את רעואל, ובהיותו בן שתים ושמנים שנה מתה יהודית בת בארי אשת עשו בארץ כנען ובנים לא היו לה כי אם בנות. ואלה שמות בנותיה אשר ילדה לעשו שם הגדולה מרזית ושם השנית פועית, ויהי כאשר מתה יהודית ויקם עשו וילך שעיר' לצוד ציד בשדה כפעם בפעם, וישב עשו בארץ שעיר ימים רבים, ובהיותו בן שלש ושמנים שנה לקח את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי על נשיו לו לאשה ויביאה עשו ארצה כנען, ותהר אהליבמה ותלד לעשו את יעוש ואת יעלם ואת קרח בנים שלשה. ותהי מלחמה בימים ההם בארץ כנען בין רועי מקנה עשו ובין רועי מקנה יושב הארץ הכנעני כי היה מקנה עשו ורכושו רב מאד משבת בארץ כנען בבית אביו ולא יכלה ארץ כנען לשאת אותו מפני מקנהו. ויהי כראות עשו כי גדלה מלחמתו עם יושב הארץ הכנעני ויקם ויקח את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל אשר לו ואת מקנה קנינו ואת כל רכושו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ שעיר מפני יושבי הארץ, ויגר שם עשו הוא וכל אשר לו בארץ שעיר, אך מיום ליום ומחדש לחדש יבוא עשו ארצה כנען לראות אביו ואמו, ויתחתן עשו את החורים, ויתן את בנותיו לבני שעיר החורי, ויתן את מרזית בתו הגדולה לענה בן צבעון אחי אשתו ואת פועית נתן לאצר בן בלהן החורי, וישב עשו בהר שעיר הוא ובניו ויפרו וירבו מאד, עד כה ספורו בקיצור: **בת ענה בת צבעון**, אם בת ענה לא בת

(ג) ואת־בשמת בת־ישמעאל אחות נביות: (ד) ותלד עדה לעשו את־אליפז ובשמת ילדה את־רעואל: (ה) ואהליבמה ילדה את־יעיש ואת־יעלם ואת־קרח אלה בני עשו אשר ילדו־לו בארץ כנען: (ו) ויקח עשו

יעוש ק'

תרגום אונקלוס

אהליבמה בת ענה בת צבעון חואה: (ג) וית בשמת בת ישמעאל אחתיה דנביות: (ד) וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל: (ה) ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אלין בני עשו די אתילידו ליה בארעא דכנען: (ו) ודבר

צבעונ'כ: (ג) אונד בשמת, טאָכטער דעם ישמעאל'ס, שוועסטער דעם נביות: (ד) עדה געבאר דעם עשו דען אליפז, אונד בשמת געבאר דען רעואל: (ה) אהליבמה געבאר יעוש, יעלם אונד קרח, דיזעם זינד עשו'ס קינדער, וועלכע איהם אים לאנדע כנען געבאָרען וואָרדען: (ו) עשו נאהם זיינע ווייא

רש"י

לע"ז: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלי' להן עונותיהן גר שנתגייר והעול' לגדול' והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא' על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף

באור

צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו (רש"י), אבל לפי דעת הרמב"ן שאעתיק להלן אין צורך לזה לפי פשוטו של מקרא, אך לפי שנמצאו בפרשה שני ענה אחד בן שעיר, ואחד בן צבעון בן שעיר, ויודיע הכתוב שהיא היתה בת ענה בן צבעון והיה נכדת צבעון, וקורא אותה בת צבעון כי בני בנים הרי הם כבנים, ולא נמנע הכתוב לקרוא את בן בנו, בנו, וכן בת בנו, בתו, ודעת רבינו תם בב"ב פ' יש נוחלין (דף קט"ו ע"ב) שענה אשה היתה (והוא ע"פ סוגית הגמרא דהתם שכל ענה הנזכר בפרשה אחד הוא). והא דכתב הוא ענה בלשון זכר, היינו משום שירשה עם אחי צבעון כזכר: וכתב הריטב"א ואע"ג דכתיב הוא ענה וכתיב כמי אלוף ענה, י"ל שאע"פ שהיא נקבה עשאו' אלוף שכן אהליבמה נקבה היא והיתה אלוף וע"ש האלוף קורין אותה בלשון זכר עכ"ל: (ג) אחות נביות, על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו (רש"י), וכ"ת יב"ע דאסיבנא ליה נביות אחה, אבל דעת הרשב"ם היא שדרך הכתוב ליחס הנקבה לגדול שבאחים וכן אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), וכן ואחות לוטן תמנע, כמ"ש בסוף פ' תולדת (לעיל כ"ח ט'), ועיין מ"ש שם בשם הראב"ע וס' הישר ויב"ע: (ה) ואהליבמה ילדה וגו' ואת קרח, קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (רש"י), והיא דעת ר' לוי בב"ר, ועיין להלן בפסוק ותמנע היתה פילגש דעת הרשב"ם, ולהרמב"ן והראב"ע יש דרכים אחרים בזה: (ו) ויקח עשו וגו', משמעות הכתוב פה כי אחרי בוא יעקב מחרן לעיר חברון יצא עשו משם ונתישב בארץ שעיר, כאמרו מפני יעקב אחיו. ויקשה כי מצאנו למעלה שכבר נתישב שם לפני בוא יעקב לארץ כנען, כמ"ש וישלח יעקב מלאכים וגו' ארצה שעיר שדה אדום (לעיל ל"ב ד'), וכתוב עד אשר אבא אל אדני שעירה (שם ל"ג י"ד), וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (שם ט"ז), ולכן אמר הרמב"ן בזה

תרגום אשכנזי

בער, זאָהנע, טאָכטער, אונד אללע פערזאָנען זיינעס הויזעס, זיינע העערדען, אונד אללעס פֿיה, אונד וואס ער זאָנסט פֿיר גוט אים לאנדע כנען ערוואָרבען, אונד צאָג אין איין אנדער לאנד, פֿאָר זיינעם ברודער יעקב: (ז) דען איהר ערוואָרבען

אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ (ז) כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת

רש"י

הענין [ב"ר]: (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם [ב"ר]

תרגום אונקלוס

עֵשָׂו יַת נְשׁוֹהִי וְיַת בְּנוֹהִי וְיַת בְּנָתֵיהּ וְיַת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיַת גֵּיתוֹהִי וְיַת כָּל בְּעִירֵיהּ וְיַת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא אוֹחֳרֵי מִן קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי׃ (ז) אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי מִלְּמִיתַב כַּחֲדָא וְלָא יְכֵילַת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן

באור

וז"ל, אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען, ויתכן שהיתה לו שם אחזה במקום אחד במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו ארצה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתישב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחדו ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המצודים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכן יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר (דברים ב' ה') עכ"ל, וכן כתב מהר"י אברבנאל, ולפי המסופר בס' הישר היה הענין כן, כי טרם מת יצחק אף שנתיישב בהר שעיר מ"מ לא ישב שם בתמידות כי הלך כפעם בפעם לגור בחברון אצל אביו עם בניו ונשיו, אך אחרי מות יצחק הניח ירושת הארץ ליעקב, ולחלקו בירושת אביו לקח את כל העושר אשר הניח יצחק אחרי מותו וילך אל ארץ שעיר החרי הוא ובניו אל מקומם מפני יעקב אחיו ובניו, ויאחז עשו בתוך בני שעיר ולא שב עשו ארצה כנען מהיום ההוא והלאה, ותהי כל ארץ כנען לבני ישראל לנחלה עד עולם, ועשו וכל בניו ירשו את הר שעיר, וזהו שאמר פה מפני יעקב אחיו, ואף שאמר כאן כי היה רכושם רב וגו', דמשמע מסבה זאת הלך לו לארץ שעיר, אולי זה וזה גרם, כי אלו יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם היה עשו ויעקב יושבים כשבת אחים גם יחד אף שהארץ ליעקב כי אז היו באהבה יחד כי שנאתם כבר אבדה, וכאשר בקש עשו מיעקב נסעה ונלכה וגו' והיה רוצה שיעקב ישב עמו בשעיר אף שאין ליעקב חלק ונחלה בה: וילך אל ארץ, אמר אונקלוס אל ארץ אחרת (וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי). ורש"י פי' לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לחנותו עד שבא אל הר שעיר וישב שם, והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר. והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בסמוך וישב עשו בהר שעיר, ונמצא כזה ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית מלך (מלכים א' ט"ז י"ח) שעורו בית המלך הזה שהיה בו, וכן וישרף את הבמה הדק עפר ושרף אשרה (שם ב' כ"ג ט"ו), כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא, וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראית וישתחו כושי ליואב (שמואל ב' י"ח כ"א) (פי' הכושי), וחמור והאריה (מלכים א' י"ג כ"ח), (שעורו והחמור), וכן כי נשברה אניות בעציון גבר (שם כ"ב מ"ט), האניות, וכן רבים, אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת (הרמב"ן): מפני יעקב אחיו, כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו (הרשב"ם). ויב"ע תרגם דהוה דמיא עלוי אימתא דיעקב אחוהי, וכבר כתבתי למעלה דעת ס' הישר בזה והיא הנכונה לפי פשוטו: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם, להספיק מרעה לבהמות שלהם: ארץ מגוריהם, טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק

יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת
אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ (ח) וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו
בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ (ט) וְאֵלֶּה
תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר׃
(י) אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן
עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יא) וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז
תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃
(יב) וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן
עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה

ת"א ותמנע סנהדרין צ"ט, ב':

גוט וואר צו גראָס, בייא איינאנדער וואָהנען צו קאָננען, אונד דאז לאנד איהרעס אויפענטהאלטס קאָננטע זיא ניכט ערטראגען, וועגען איהרער העערדען: (ח) עשו וואָהנטע אויף דעם געבירגע שעיר, עשו אָדער אדום: (ט) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאָלגע דעם עשו'ס, שטאממפאטערס דעם פאָלקס אדום: אויף דעם בערגע שעיר: (י) דיא נאמען דער זאָהנע עשו'ס זינד: אליפז, זאָהן דער עדה, עשו'ס פרויא, רעואל זאָהן דער בשמת, עשו'ס פרויא: (יא) דיא זאָהנע דעם אליפזווארען: תימן, אומר, צפו, געתם אונד קנז: (יב) תמנע וואר איין קעבסווייב דעם אליפז, עשו זאָהנס, דיזע געבאר דעם אליפז דען עמלק: דיזעס זינד דיא קינדער דער עדה, עשו'ס

תרגום אונקלוס

לְסוֹבָרָא יָתְהוֹן מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן׃ (ח) וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ (ט) וְאִלֵּין תּוֹלְדַת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר׃ (י) אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו׃ (יא) וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ (יב) וְתִמְנַע הֲוָת לְחֵינָתָא לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילִידַת לֶאֱלִיפַז יָת עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי עָדָה אִתַּת עֵשָׂו׃

רש"י

ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן ואין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדת שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש.

באור

כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים, אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו (הרמב"ן): (ט) ואלה תולדות עשו אבי אדום, בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר (הרמב"ן), וכן סופר בס' הישר כי כל בניו נולדו לו בארץ כנען, אך שם סופר כי גם לבני אהליבמה היו תולדות כאשר אכתוב עוד להלן: (יב) ותמנע היתה פילגש, כתב רש"י ז"ל, ובדברי הימים (א' א' ל"ו) מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב, והרמב"ן ז"ל הרחיק את הדרך הזה וכתב שאין הדעת סובלתו, והכניס את עצמו בדוחקים אחרי', והמחוור מכלם מה שהביא הרשב"ם ז"ל בשם שוחר טוב וז"ל, ותמנע היתה פילגש, ראיתי בשוחר טוב. ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו וגעתם וקנז ותמנע ועמלק, ואחר כך הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן

בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יג) וְאֵלֶּה בְּנֵי
רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה
הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יד) וְאֵלֶּה
הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־
צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־
יעיש וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ (טו) אֵלֶּה
אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו

יעוש ק'

תרגום אשכנזי

פֿרויא: (יג) דיא זֶאהנע
דער רעואל ווארען נחת
אונד זרח, שמה אונד
מזה. דיזעס ווארען דיא
זאָהנע דער בשמת, עשו'ס
פֿרויא: (יד) פֿאָלגענדעס
אבער ווארען דיא זאָהנע
דער פֿרויא עשו'ס,
אהליבמה, טאָכטער דעס
ענה, טאָכטער צבעונ'ס:
זיא געבאר דעם עשו דען
יעוש, יעלם אונד קרח:
(טו) דיזעס זינד דיא
שטאממפֿירסטען דער
זאָהנע עשו'ס: דיא זֶאהנע דעס אליפז עשו'ס ערסטגעבאָרנער, שטאממפֿירסט תימן, שטאממ-

רש"י

להודיע גדולתו של אברהם
כמה היו תאבי' לידבק
בזרעו. תמנע זו בת אלופים
היתה שנאמר ואחות לוטן
תמנע ולוטן מאלופי יושבי
שעיר היה מן החורי' שישבו
בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו
של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצא' תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו
ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה

תרגום אונקלוס

(יג) וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וְזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת
אִתַּת עֵשָׂו׃ (יד) וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן
אִתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח׃
(טו) אִלֵּין רַבְרְבֵי בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵּימָן

באור

תמנע, דוגמת אחות נביות, אחות אהרן (שמות ט"ו כ'). כמו שפרשתי, ותמנע היתה פילגש,
הראשון זכר מבני אליפז, והשני נקבה. ואחות לוטן תמנע, וכמוהו ביהושע ועתה חלק את
הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה, עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם
אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה (יהושע י"ג ז' וח'), על כרחך פסוק שני חסר ממנו
כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה השני כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה
עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה אע"פ שמדבר הפסוק בשני חצאי שבט מנשה
לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע, ואני שמואל מגלאגי פסוק שלישי בדברי הימים
דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול, ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז: ואחז הוליד את
יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' (ד"ה א' ח' ל"ה ול"ו), ואותה פרשה נשנית וכפולה
מתוך דף אחד תחילת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישבו וסוף הפרשה אלה בני אצל, (הפרשה
הראשונה היא בסי' ח' י' פסוקים מפסוק כ"ט עד פסוק ל"ט, והפרשה השניה היא ג"כ י'
פסוקים בסי' ט' מפסוק ל"ה עד סוף פסוק מ"ד שהוא סוף הסימן, ואין בהן שינוי רק באיזה
מלות) וכתיב ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע. ואחז הוליד וגו' (שם ט' מ"א ומ"ב). בעל כרחך
חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותחרע ואחז. ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד עונה
על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע ואחז. ואחז הוליד וגו' שכן כתוב
בפרשה ראשונה עכ"ל, ואני שלמה מגלאתי פסוק רביעי דוגמתן בפרשה הכפולה הזאת כלמה כי
בפרשה ראשונה כתוב וגדר ואחיו וזכר. ומקלות הוליד וגו' (ח' ל"א ול"ב). ובפרשה שניה כתיב
וגדור ואחיו וזכריה ומקלות. ומקלות הוליד וגו' (ט' ל"ז ל"ח), והנה זכר שבפרשה ראשונה
הוא זכריה שבפרשה שניה כי הכתוב ישמור הטעמים בשמות ולא המלות, ובעל כרחך חסר
בפרשה ראשונה ומקלות בסוף הפסוק הראשון שכן כתוב בפרשה שניה, אלא שתיבה ומקלות
שבראש הפסוק השני עונה לסוף הפסוק הראשון: (טו) אלופי, ענין אלוף הוא שר וגדול,

אַלּ֥וּף תֵּימָן֙ אַלּ֣וּף אוֹמָ֔ר אַלּ֥וּף צְפ֖וֹ
אַלּ֥וּף קְנַֽז׃ (טז) אַלּֽוּף־קֹ֛רַח אַלּ֥וּף גַּעְתָּ֖ם
אַלּ֣וּף עֲמָלֵ֑ק אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֤י אֱלִיפַז֙
בְּאֶ֣רֶץ אֱד֔וֹם אֵ֖לֶּה בְּנֵ֥י עָדָֽה׃ (יז) וְאֵ֨לֶּה
בְּנֵ֣י רְעוּאֵל֮ בֶּן־עֵשָׂו֒ אַלּ֥וּף נַ֙חַת֙ אַלּ֣וּף
זֶ֔רַח אַלּ֥וּף שַׁמָּ֖ה אַלּ֣וּף מִזָּ֑ה אֵ֣לֶּה
אַלּוּפֵ֤י רְעוּאֵל֙ בְּאֶ֣רֶץ אֱד֔וֹם אֵ֗לֶּה בְּנֵ֛י
בָשְׂמַ֖ת אֵ֥שֶׁת עֵשָֽׂו׃ (יח) וְאֵ֗לֶּה בְּנֵ֤י
אָהֳלִֽיבָמָה֙ אֵ֣שֶׁת עֵשָׂ֔ו אַלּ֥וּף יְע֛וּשׁ
אַלּ֥וּף יַעְלָ֖ם אַלּ֣וּף קֹ֑רַח אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֗י
אָהֳלִיבָמָ֛ה בַּת־עֲנָ֖ה אֵ֥שֶׁת עֵשָֽׂו׃
(יט) אֵ֧לֶּה בְנֵי־עֵשָׂ֛ו וְאֵ֥לֶּה אַלּוּפֵיהֶ֖ם ה֥וּא
אֱדֽוֹם׃ ס שביעי (כ) אֵ֤לֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר֙

ת"א בני שעיר שבת פ"ה, א'. פסחים כ"ד, א'. ב"ב קט"ו, ב':

פֿירסט אומר, שטאממ־פֿירסט צפו אונד שטאממ־פֿירסט קנז: (טז) שטאממ־פֿירסט קרח, שטאממ־פֿירסט געתם, שטאממ־פֿירסט עמלק, דיזעס זינד שטאממפֿירסטען דעם אליפזאים לאנדע אדום, אונד זינד זאֶהנע דער עדה: (יז) דיא זאֶהנע רעואל'ס, עשו'ס זאָהנס זינד שטאממפֿירסט נחת, שטאממפֿירסט זרח, שטאממפֿירסט שמה, שטאממפֿירסט מזה, דיזעס זינד שטאממפֿירסטען רעואל'ס אים לאנדע אדום, אונד זינד זאֶהנע דער בשמת, עשו'ס פֿרויא: (יח) דיא זאֶהנע דער אהליבמה, עשו'ס פֿרויא זינד שטאממפֿירסט יעוש, שטאממפֿירסט יעלם, שטאממפֿירסט קרח, דיזעס זינד שטאממפֿירסטען דער אהליבמה, טאָכטער דער ענה, עשו'ס פֿרויא: (יט) דיזעס זינד אלזאָ דיא זאָהנע עשו'ס, אונד דיזעס זינד איהרע שטאממפֿירסטען, דערזעלבע הייסט אויך אדום, (כ) דיא זאָהנע דעם חורין

תרגום אונקלוס

רבא אומר רבא צפו רבא קנז: (טז) רבא קרח רבא געתם
רבא עמלק אלין רברבי אליפז בארעא דאדום אלין בני עדה:
(יז) ואלין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמא
רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא דאדום אלין בני בשמת
אתת עשו: (יח) ואלין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש
רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה בת ענה אתת
עשו: (יט) אלין בני עשו ואלין רברבניהון הוא אדום:
(כ) אלין בני שעיר חוראה יתבי ארעא לוטן ושובל וצבעון

רש"י

אלופי בני עשו. ראשי משפחות: (כ) **יושבי הארץ.** שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו [פסחים כ"ד] שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה

באור

ואמרו רבותינו ז"ל כל אלוף מלכותא בלא תגא כלומר אינו חסר מהיותו מלך אלא הכתר כי מלך יקרא כשהוא מוכתר ואלוף שאינו מוכתר, ולשון הרשב"ם כל אלופים שבפרשה משרי עיירות ומשפחות, ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז, נראה בעיני שהוא תמנע שבבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח אחר עכ"ל: (כ) **אלה בני שעיר החרי.** הראב"ע כתב ז"ל לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל ילוו על בני עשו עכ"ל, וי"ל שהכוונה על מצות לא תתעב אדמי כי אחיך הוא הנאמרה במשנה תורה (דברים כ"ג ח'), ועליה יאמר הרב ז"ל שאינה בבני שעיר ולא הוזהרו ישראל מלתעבם. כי להתגרות

הַחֹרִ֖י יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֑רֶץ לוֹטָ֥ן וְשׁוֹבָ֖ל וְצִבְע֥וֹן וַעֲנָֽה׃ (כא) וְדִשׁ֥וֹן וְאֵ֖צֶר וְדִישָׁ֑ן אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֧י הַחֹרִ֛י בְּנֵ֥י שֵׂעִ֖יר בְּאֶ֥רֶץ אֱדֽוֹם׃ (כב) וַיִּהְי֥וּ בְנֵֽי־לוֹטָ֖ן חֹרִ֣י וְהֵימָ֑ם וַאֲח֥וֹת

תולדות אהרן ואחות סנהדרין נ"ט, ב':

תרגום אשכנזי

שעיר, בעויטצער דעס לאנדעס, וואַרען: לוטן, שובל, צבעון אונד ענה: (כא) פֿערנער דישון, אצר אונד דישן; דיזעס זינד שטאממפֿירסטען דעס פֿאָלקעס חורי, זאָהנע שעיר'ס, אים לאנדע אדום: (כב) לוטנ'ס זאָהנע וואַ-

תרגום אונקלוס

וַעֲנָה: (כא) וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם: (כב) וַהֲווֹ בְנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ דְּלוֹטָן

באור

גם מלחמה לא אפשר כי בימי משה הכותב ומודיע זאת כבר השמידום בני עשו ויאבדו כל זכר למו. כאשר העיד הכתוב כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם (שם כ"ב), וכאשר יורה לשון השמדה שהיא כליון חרוץ. וכן סופר בספר הישר בפ' ויחי באריכה ספור מלחמת בני עשו עם החורי וסבת ראשית מלחמתם ותכליתה ע"ש. אבל נכונה מזה דעת רש"י שכתב ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החרי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה עכ"ל, או כדעת הרמב"ן ומהר"י אברבנאל להודיע שקודם שבא עשו לשעיר היו שמה אנשים גדולים בני שעיר החרי שהיה אבי אומה קדמונים וכבשו אותם זרע עשו לקיים מה שנאמר לו ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ'): שעיר החרי, הראב"ע פירש ז"ל כמו חרי יהודה (נחמיה ו' י"ז וי"ב י"ז וירמיה כ"ז כ' ול"ט ו'), וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת וארגים חורי (ישעיה י"ט ט'). שהוא לובן וכן אמר התרגום ובמשלי הסגנים בלובן בעבור שאין בעיניהם כמוהו (ר"ל בגוונים). והיא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשכים (משלי כ"ב כ"ט) עכ"ל. והוא כמתנבא לתת טעם לשם חורי, ומי זה יתפאר לתת סבה לכל שמות העלם לוטן ושובל וגו'. ואם חשב שהוא שם תאר בעבור היו"ד שבסוף בשם חרי, הלא נמצא בבני לוטן חרי והימם שהמה שמות עצמיים, מלבד שמצאנו יבוסי אמורי וגו' בני כנען, ולשון הרמב"ן שעיר החרי שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החרי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנו היה אבל הכתוב יפרש בניהם כי אלה הם בני שעיר החרי שהיו יושבי הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בא שם, ועוד אפרש יחוס החרי במסכה תורה בע"ה עכ"ל. אבל אם נקבל כי שם אדום שנקראת הארץ ההיא הוא מחודש אחר בוא שמה עשו וזרעו לשבת בה, לא נקבל שישתנה שם האיש אבי האומה (ואולי כבר מת) להקרא שעיר ע"ש אחד הבא לגור שם באחרית הזמן אחר שכבר היתה מדינה מיושבת עם שרים נכבדים ואלופים, אבל האמת ששעיר הוא שם העצמי של האיש הבונה המדינה ההיא ואביו חור או חורי מגזע כנען, וכן סופר בספר הישר פ' נח כי אחר שהפיץ ה' את בני האדם בוני המגדל ויתפרדו לחלקים רבים וכתב שם וז"ל וילך שעיר בן חור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו. ויקרא לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה עכ"ל. ושעיר תיב"ע והירושלמי גבלא, וכן שמה עד היום, והיא בדרום א"י סמוכה יותר למזרח, ויש עוד גבל אחרת והיא במערבית צפונית לא"י סמוכה לצידון ואנשיה היו חכמים גדולים במלאכת הבנין, והמה הגבלים בוני הבית, ויחזקאל אמר עליהם זקני גבל וחכמיה (יחזקאל כ"ז ט'): ישבי הארץ, שהיו יושביה מתחלה קודם שבא עשו לשם, ובני עשו יירשום ככתוב באלה הדברים וישבו תחתם: (כב) ואחות לוטן תמנע, כמו ואחות תובל קין נעמה (לעיל ד' כ"ב), ואחותיהם צרויה ואביגיל (ד"ה א' ב' ט"ז), ותמר אחותם (שם ג' ט'), ושרח אחתם (לקמן מ"ו י"ז), כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודשן ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחסם אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי (הרמב"ן), והרשב"ם כתב וז"ל לפי שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן,

לוֹטָן תִּמְנָע׃ (כג) וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ (כד) וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃

רען חרי אונד הימם, אונד לוטנ'ס שוועסטער היס תמנע: (כג) שובל'ס זאֶהנע ווארען עלון אונד מנחת, אונד עיבל, שפו אונד אונם: (כד) דיא זאֶחנע דעם צבעון ווארען איה אונד ענה. דיזעס איזט דעריעניגע ענה, דער דיא ימים געפֿונדען, אלם ער זיינעם פֿאטער צבעון

ת"א בני צבעון פסחים כ"ד, א' ב"ב קט"ו, ב':

תרגום אונקלוס

תִּמְנָע׃ (כג) וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ (כד) וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דִּי אַשְׁכַּח יַת גִּבָּרַיָּא

רש"י

דאויה לו: (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא. תַּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא מִרְמָס [דניאל ח'] נרדם ורכב וסוס [תהלים ע"ו]: הוא ענה. האמור

באור

וכן אחות נביות, וכן מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו כ') עכ"ל: (כד) ואיה וענה. רש"י והראב"ע והרמב"ן פי' שהוי"ו יתירה כאשר מלאנו רבות כהנה במקרא, וכתב הראב"ע כי היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל (שאינה משמשת כלום אלא שהיא תחלת הדבור, והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ד ע"ב וכ"ה ע"א ע"ש), ובדברי הימים (א' א' מ') איננה, ועיין בפ' וירא בפסוק ביום השלישי ובשאר מקומות בביאורי ובהקדמ' מענין רוב אלו הווי"ן שהן משמשות שמושן הטבעי לחבר ב' מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, אבל במלת ואיה וענה שאין פה ב' מאמרים המתיחסים בזמן או בסבה, נראה בעיני דעת הרשב"ם נכונה, וז"ל ואיה וענה, נראה בעיני שכך שמו ופסי ושתי ואע"פ שבדברי הימים כתוב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתוב בתורה עוץ וחול וגתר ומש (לעיל י' כ"ג), ובדברי הימים (א' א' י"ז) ומשך, והמפרש לו' יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאים אינן ראיות כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות, ותשב תמר ושממה (שמואל ב' י"ג כ'), פירושו כמו שבי אלמנה בית אביך (לקמן ל"ח י"א), כי השיב' הוא כפל לשון של שוממה, והרי הוא כאלו כתוב ותשב בודדה ושוממה, מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו ז'), כך פירושו מגערת אלהי יעקב נרדם חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א'), עכ"ל, והתימה על שאר המפרשים המביאים ראיה שבד"ה כתוב איה, וכי לא ראו שהשמות משתנים לרוב בספורים הכפולים, אם לסבת שהיו להם שני שמות, או שכותב הספר ידע סבת קריאת שמו, ועפ"ב השמות מסכים אל הסבה ההיא, ולכן ישמור הטעם ולא המלה, ולפעמים קראת אנשים קראוהו כן וקראתם כן, והכתוב יזכירו פעם בזה ופעם בזה להודיע כי איש אחד הוא ואף שיזתנה בשמו. כמ"ש הרד"ק בפירושו לדברי הימים במלת ורודנים (א' א' ז'), שבס' בראשית (י' ד') כתוב ודדנים ע"ש, וכן בבני שעיר החרי נשתנו איזה שמות בד"ה, ונראה שגם דעת אנקלוס ויב"ע כן הוא שתרגמו ואיה בוי"ו: הוא ענה, האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה (רש"י), והוא דעת חז"ל בפסחים (דף כ"ד ע"א) ובב"ב (דף קט"ו ע"ב), וכבר כתבתי דעת ר"ת והריטב"א בזה, אבל דעת מפרשי הפשט איננה כן כמ"ש הרמב"ן וז"ל והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החרי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו עכ"ל, וכן פי' הראב"ע, וכן סופר בס' הישר: אשר מצא את הימים וגו', כדעת מקצת רבותינו בתלמוד (במסכת פסחים (דף כ"ד ע"א) היא דעת רשב"ג ודורשי חמורות) הם הפרדים וזה האיש מצא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעתו את החמרים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר

תרגום אשכנזי

דיא עזעל ווייטעטע :
(כה) דיא זאהנע דער ענה

(כה) וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה

תרגום אונקלוס

בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲוָה רָעֵי יַת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי: (כה) וְאִלֵּין

רש"י

למעלה שהיא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: **את הימם.** פרדים הרביע חמור על סוס

באור

במיניהם שהם קרובים בטבע והולידו והנה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו בו וכן פירש"י, וכן כתב הראב"ע בשם הגאון שהם פרדים, ואמר עוד ופי' מצא הרכיב ויתכן להיות מלא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחד לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעתו את החמרים ואילו היו הימים למים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמרים עכ"ל, וכ"ת יב"ע, וצריך לתרגם לפ"ז בל"א (דער דיא מויזעזעל ערפונדען האט). ואנקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה בא עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורם כענקים ורצו לגזול ממנו החמרים של צבעון אביו, והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך (תהלים כ"א ט'), ולא המציאתך ביד דוד (שמואל ב' ג' ח'). (ויהי' לדעת אנקלוס ימים במקום אימים כי ימלא האל"ף שיתחלף ביו"ד כמו תתימרו (ישעי' ס"א ו'), כ"כ הראב"ע וכל"ל במקום יתימרו, ויתורגם לפ"ז בל"א (דער דאז פאָלק ימים איבערוואונדען האט), ועם שהרמב"ן מפרש כן לפי דעת אנקלוס, נראה שהוא אנקלוס אינו מפרש כן מלת מצא אלא לפי שתרגם, דאשכח, מלשון מציאה, ולא תרגם דנצח). או יאמר שמצא אותם ונצל והוא נודע בגבור' הזאת ונכון הוא (הרמב"ן), ולפי פירושו זה ת"א דאשכח, ובל"א יתורגם לפ"ז (דער דאז פאָלק ימים געפונדען האט), וכ"ת המתרגם האשכנזי מלת מצא כי כן הוא תרגם השרש מצא בכל המקרא מלשון מציאה או ההזמנה או הסיפוק הקרובים בענין אל המציאה, וראיות הרמב"ן מן תמצא ידך, ולא המציאתך, אינן מכריעות כאשר אבאר בפי' ס' תהלים אם יזכני ה' לחברו, אבל מלת ימים לא תרגם כלל כי אין בין הפירושים הכרעה מספקת: (כה) ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה, דרך הכתוב לאמר בבנות בן כמו ואת דינה בתו (לקמן מ"ו ט"ו), (והוא לפי דעתי להודיע שהיא נקבה ואף שנמנית בכתוב בין הזכרים, ואמר כאן בת ענה ולא אמר בתו. מצאנו רבים כן שבא השם במקום הכנוי כמו ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם (מלכים א' א' ל"ג), ולא אמר עבדי), וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החרי אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החרי כתולדותם והיה לזה ענה בן אחד יקרא ג"כ דשן כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכן יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים כבת צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החרי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו אין בפרש' רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החרי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החרי כי יחשבוהו האנשים בנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב פעם אחרת על פי האמת בן לצבעון וזה מדרש של דורשי התורות כמו שמוזכר במסכת פסחים (דף נ"ד ע"א), ואינכו דברי הכל בגמרא ולא משמעו של מקרא כלל (הרמב"ן), ואין כן דעת הראב"ע שכתב וז"ל ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה, אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אלו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון עכ"ל, ור"ל בפסוק שקודם זה ענה בן צבעון אבל בס' היושר כתוב בפירוש, ובני ענה בן שעיר דישון ואהליבמה אחותו, הנה מסכים לפי' הרמב"ן שהיא בת ענה בן שעיר, ומסכים עמו ג"כ ששני ענה הם א' בן שעיר אחי צבעון וא' בן צבעון, אבל לא הזכיר רק אהליבמה אחת, ועם זה יקרא אשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון, ואולי דעתו כי ענה בא אל אשת אחיו צבעון או צבעון אל אשת ענה ותתיחס לשניהם לאחד כפי האמת ולשני כפי מחשבת האנשים, והיותר נראה בדבריו שהיתה באמת בת צבעון ששכב עם אשת ענה ותקרא בת ענה לפי מחשבת האנשים, ובאמת היתה בת צבעון שילדה ממנו אשת ענה, והיתה אחות דישון מאמו, ולכן עם שבכל מקום נקראת בת ענה לפי סברת האנשים, וכן קורא אותה הכתוב פה, הוא בעל ס' היושר שינה פה בפירוש לכתוב

בַּת־עֲנָה׃ (כו) וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן
וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ (כז) אֵלֶּה בְּנֵי־
אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ (כח) אֵלֶּה בְנֵי־
דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ (כט) אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי
אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן
אַלּוּף עֲנָה׃ (ל) אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר
אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי
לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ
(לא) וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ
אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ווארען: דישן אונד
אהליבמה וואר איינע
טאָכטער דעס ענה:
(כו) דיא זאֶהנע דישנ'ס
ווארען חמרן, אשבן, יתרן
אונד כרן: (כז) דיא זאֶהנע
אצר'ס ווארען: בלהן, זעון
אונד עקן: (כח) דיא זאֶה-
נע דעס דישן ווארען עוץ
אונד ארם: (כט) דיזעס
זינד דיא שטאממפירסטען
דעס פאָלקעס חרי:
שטאממפירסט לוטן,
שטאממפירסט שובל,
שטאממפירסט צבעון,
שטאממפירסט ענה:
(ל) שטאממפירסט דשון,
שטאממפירסט אצר,
שטאממפירסט דישן;
דיזעס זינד דיא שטאממפירסטען דעס פאָלקעס חרי; נאך איהרען שטעממען, אים לאנדע שעיר:
(לא) דיזעס אבער זינד דיא קאֶניגע ועלכע אים לאנדע אדום רעגירט האבען: עהע נאָך דען קינ-

תרגום אונקלוס

בְּנֵי עֲנָה דִּשׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה׃ (כו) וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ (כז) וְאִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ (כח) אִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ (כט) אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָה׃ (ל) רַבָּא דִשׁוֹן רַבָּא אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר׃ (לא) וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלַכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם קֳדָם דִּימְלוֹךְ מַלְכָּא

רש"י

נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמה ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה [חולין ח'] : (והלא קאחזינן דחיה א"ת וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תרפא לעולם ברש"י ישן) : ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: (לא) ואלה המלכים וגו'.

באור

היחס האמתי וכתב אהליבמה אחותו, שלא היתה רק אחות דישן מאמו ולא בת ענה: (כו) ואלה בני דישן חמדן ואשבן. הוא דשון הבן החמשי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכירות וגו' ויכל חירם (מלכים א' ז' מ'), והולך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע (ג רמב"ן), אבל בס' ד"ה (א' א' מ"א) כתוב ובני דישון חמדן וגו': (לא) ואלה המלכים וגו', כתב הראב"ע יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה כי חשבו כי לפני מלך מלך הוא שאול ולא ידע זאת מבה כ"א בנבואה וע"ש שהביא דעת הילחקי (הוא ילחק בן ישוש הספרדי), ומה שטען עליו, וסוף דבריו והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישרון מלך (דברים ל"ג ה') עכ"ל, וכן כתב הרשב"ם וז"ל לפני מלך מלך, לפני משה שהושיע את ישראל. כל שרי עם ועם קורא מלך כי עד דוד מלאתי ביוסיפון אחרי אילו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה עכ"ל, אבל אין ראייתו מכרחת כי מה ענין אלו המלכים שהם מלכי בני כתים בבקעת כנפניא אצל מלכי אדום בארץ שעיר ואין שמיתם כשמותם ולא שנות מלכותם כשנותיהם כי המולך הראשון לבני כתים היה לפו בן אליפז ומלך חמשים שנה ואחריו יאניוס חמשים שנה ואחריו לטיאנוס מ"ה שנה ואחריו אביאנוס

באור

ל"ח שנה ואחריו לטיטוס חמשים שנה כמוזכר ביוסיפון וגם בס' הישר, ומלכי אדום הם אלו הנזכרים בכתוב בשמותם, גם שנות מלכות כל אחד משונה במספר מהם. גם התחלת מלכות אדום היתה זמן רב קודם התחלת המלכות לבני כתים כי לפי המלך הראשון התחיל למלוך בשנה האחרונה לחושם מלך אדום שהוא המלך השלישי לאדום ושנת הששים להתחלת מלכותם כפי המסופר בס' הנזכר, אבל האמת כפירושו כי לפני מלך מלך הוא משה, ולשון הרמב"ן ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום. נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה (לעיל כ"ז מ'), כי גברו על בני שעיר החרי ומלכו עליהם באלם וכו', ולפני מלך מלך ימים רבים קודם, ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל, אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבד (שם), ויתכן שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים עכ"ל, וגם זה נכון, אבל כולם מתנבאים כי לא פורש בכתוב מתי מלכו וכמה שנים מלכו בכלל וכמה שנים מלך כל אחד בפרט, והראב"ע אמר כי שני אלה המלכים קודמים לשני מלכי ישראל, ובעל אהל יוסף מפרש דבריו ואמר כי ת' שנה לגלות מצרים התחילו משנולד יצחק ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו ורז"ל דרשו שיעקב ועשו מתו ביום אחד והנה היו ימי עשו קמ"ז שנה ולא מלכו בניו רק אחר מותו והנה קמ"ז וס' הם ר"ז נחסרו מן ת' נשארו רק קצ"ג מעת שמת עשו עד יציאת מצרים שהוא עד ימי משה כאשר יפרש, ושנות מלכי ישראל שהם מלכי שומרון עלו ר"ן שנה עכ"ל, ואין לחשבון הזה יסוד ועיקר כלל, כי מנין לו שתיכף בשנת מות עשו המליכו מלך עליהם אולי היו עוד חמשים או מאה שנה תחת ממשלת האלופים, ואח"ז לאיזה סבה (שלא נודעה לנו כי לא פורש) הוצרכו להמליך עליהם מלך, והנכון לשמוע בזה אל הסופר הקדמון מכל המפרשים הנ"ל המאיר עין כל משכיל בכמה דברים סתומים ופסוקים קצרים בתורה, וגם בכמה ספורים שבתורה אשר לא הודיעה בהם רק רמז מועט (להיות שאינם עיקריים אל כונת התורה) כמו ענין חנוך בן ירד שאמר הכתוב ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים (שם ה' כ"ד), ולא נזכר בו מיתה רק לקיחת האלהים כלשון הכתוב אצל אליהו הנביא, כי היום ה' לוקח את אדניך מעל ראשך (מלכים ב' ב' ג'), ובלי ספק פקודת כל האדם לא נפקד עליו. אך עלתה עליהם במדרגה כאשר קבלו חז"ל בהודיענו בקוצר דבריהם כי עלה בסערה השמימה כאליהו ז"ל כמבואר במדרשים, אך לא הודיעו כל אודותיו. ובעל הספר הזה ספר בארוכה כל אודותיו ומעשיו עד שישפוט כל משכיל כי הי' ראוי לכל אותו הכבוד על פי מדותיו ומעשיו, וכן קבלו חז"ל שאברהם הושלך לכבשן האש ע"י נמרוד ואין בזה אפי' רמז במקרא. ובעל הספר הזה ספר דבר זה בארוכה, וכן מענין מלכות משה בארץ כוש ארבעים שנה שסופר בס' הזה בארוכה ומביאו בעל הילקוט וגם יב"ע תרגם כן פסוק על אודות האשה הכושית וגו', לא נזכר בתורה רק רמז קטן על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח (במדבר י"ב א'), ומפרשי הפשט בעבור שימאנו לקבל ספור חדש אשר לא נזכר במקרא עם שזכרוהו חז"ל במדרשים, יתחכמו לפרש ע"פ הפשט הנראה בעיניהם, ובהבל להם הדרך יצא להם פשט הכתוב לפעמים באופן ממושך ומתועב, ולכן ראוי לקבל הספורים ההם (אם אינם מכחישים הדעת הנכונה, או האמונה, או קבלת חז"ל במלות) בסבר פנים יפות, כאשר הארכתי בזה בפ' בהעלותך בפסוק ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות וגו'. ונראה שגם חז"ל נשקפו אל הספר הזה וממנו הוציאו מלים בספורים ההם, אך קיצרו בהם וסמכו עליו. ובהיותי אני הכותב שוקד להסתכל בספר זה. ובפרט במקומות רבים שהם קשי ההבנה, ומפרשי הפשט לא יצאו ידי חובתם בהם ונלאו אל הקיר, בעבור שנעלם מהם הסיפור שחסר או שקצר הכתב, וע"פ ספור הספר הזה דברי הכתוב הולך ואור עד נכון היום, ואמרותיו אמרות טהרות בלי לאץ ודוחק כלל, ולכן קרבתיו אלי להיות סמך לבאורי ומשען לפירושי, והנה קצר הכתוב בספורי מלכי אדום ולא זכר כמה שנים מלך כל אחד ומלחמות שנלחם כל אחד מהם ובאיזה מקום נלחם או נוצח ועם איזה מלכים נלחמו, כי אינם מעניני התורה, והפרשה הקטנה הזאת לא נכתבה רק להודיע שנתקיימה בעשו ברכת יצחק כמ"ש הרמב"ן ז"ל, אולם בס' הישר הזה סופר בפרטות מתי התחילה מלכותם וע"י איזה סבה בחרו להם מלך ולא התנהגו ע"פ האלופים כמקדם ומדוע הסכימו להמליך עליהם איש נכרי דוקא, וסבת מלחמתם עם בני שעיר החרי שהיו עיקרי יושבי הארץ ושלהם היתה ומדוע השמידום אחר שנעשו קרוביהם ע"י שהתחתנו עמהם, גם סופר בו שנות מלכות כל אחד ומלחמת כל אחד עם איזה אומות והסבה שבטלה מלכותם ועל ידי מי נבטלה. וע"י ספוריו בהם כמה ספקות בתורה יותרו, ורבים יתישבו, כאשר יבוא עוד בבאורי, וכדי שלא לצאת מכוונת החיבור

(לב) וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ (לג) וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ (לד) וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ

דערן ישראל איין קאָניג רעגירט האט: (לב) אין אדום רעגירטע בלע זאָהן בעור'ס, אונד זיינע גע־בורטסשטאדט וואר דנהבה. (לג) בלע שטארב, אונד אן זיינער שטאטט רעגירטע יובב זאָהן זרח'ס אויס בצרה. (לד) יובב שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע חשם, אויס דעם

תרגום אונקלוס

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לב) וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ דִּנְהָבָה׃ (לג) וּמִית בָּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח מִבָּצְרָה׃ (לד) וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם מֵאֲרַע דָּרוֹמָא׃ (לה) וּמִית

רש"י

שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבע' אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך [מלכים ב' ח'] ובימי שאול כתיב ומלך אין באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה.

באור

הזה לא אעתיק את דבריו לאריכתם, והרוצה לעמוד עליהם יעיין בספר ההוא כי הוא מצוי ביד כל אדם וימצא מרגוע לנפשו, והנה על פי הספורים הנזכרים שם מלכו כל המלכים האלה רל"ה שנה, ולפני מלך מלך לבני ישראל פירושו לפני משה, ואף שהדד האחרון מלך בימי משה ועוד חמש שנים אחריו, מ"מ הואיל והתחיל למלוך ב' שנים קודם שמלך משה שייך שפיר אשר מלכו לפני, כי מלך מלך מוסב לפעמים על התחלת המלוכה ולפעמים על כל שני המלכות כמו ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה (ר"ל התחיל למלוך), וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם (ר"ל נמשכה מלכותו), (מלכים א' ט"ו ט' וי'), ורבים כן, ועל כרחנו צריכים אנו לומר כי לפני מלך מלך אין פירושו דוקא על כל שנות מלכותם דהיינו שבעלה המלכות מהם קודם שמלך משה, כי בכתוב מפורש וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום (במדבר כ' י"ד), וזאת היתה אחר מות מרים בשנת הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים ובאותה השנה מת משה והי' אז עדיין מלך באדום: (לב) בלע בן בעיר, יב"ע תרגם בלעם בן בעור. וכן הביא הראב"ע בשם הגדש, אבל ימאן מלקבלו בעבור כי בלעם ארמי וזה בלע אדומי. וגם לדעת בעל ס' הישר איננו בלעם אבל איננו אדומי כדברי הראב"ע רק מאפריקה שהיא דנהבה לדעתו והי' מאנשי חיל אנגיאס: ושם עירו, יב"ע תרגם ושום קרתא דבית מלכותיה, וכן תרגם כל ושם עירו שבפרשה זאת, וקרוב לזה פי' מהר"י אברבנאל כי אותו שנאמר בו ושם עירו הי' אדומי. והאחרים שלא נאמר זה בהם היו נכרים, אבל לדעת בעל ס' הישר אין הפרש בזה רק כולם היו נכרים כי לא המליכו עליהם איש מאדום, ופי' ושם עירו, עיר מולדתו, וכן מתורגם בל"א: דנהבה, היא אפריקה (מס' הישר): (לג) יובב בן זרח מבצרה, בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה ועל כל ערי ארץ מואב וכו' (ירמי' מ"ח כ"ד), ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעי' ל"ד ו') (רש"י), והוא מדרש חז"ל בב"ר ובפסיקתא, ואין כן דעת הרמב"ן כי כתב וז"ל ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היא כמו שכתב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר בו וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו (עובדיה א' ט'), וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל עכ"ל, ומספור בעל ס' הישר נראה כי יובב הי' מאנשי בני קדם ומארץ בצרה, ואולי היתה בצרה מחוז ממחוזות ארץ הקדם, או אולי הי' מחיל בני קדם ונשכר לנחום מלחמותם, ולא הי' מארצם רק מבצרה אשר למואב או אשר לאדום. כי לדעתי ב' ערים או מחוזות היו הנקראות בצרה, אחת בארץ אדום ואחת בארץ מואב: (לד) מארץ התימני, אונקלוס ויב"ע תרגמו מארע דרומא. עשאו המלה משרש ימן כי דרום נקרא ימין כמ"ש צפון וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט י"ג). ותי"ו תיכן מאותיות האמנתי"ו הנוספות בשמות, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ימן, אבל לי נראה שהוא מחוז או חלק מדינה מארץ אדום הנקראת כן ע"ש תימן בנו בכורו של אליפז, והיו אנשים

הַתֵּימָנִי׃ (לה) וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה
מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ (לו) וַיָּמָת הֲדָד
וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃
(לז) וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל
מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ (לח) וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ (לט) וַיָּמָת
בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ
מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃

תימניר לאנדע: (לה) חשם שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע הדד, זאָהן בדד'ס, דער אין דען נעפֿילדען מואב'ס דאז פֿאָלק מדין געשלאגען, אונד זיין געבורטסאָרט וואר עוית: (לו) הדד שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע שמלה, אויס משרקה: (לז) שמלה שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע שאול, אויס רחובות אם וואס־סער: (לח) שאול שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע בעל חנן זאָהן עכבור'ס: (לט) בעל חנן זאָהן עכבור'ס שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע הדר, זיין געבורטסאָרט וואר פעו, אונד זיינע פֿרויא היס

תרגום אונקלוס

חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית: (לו) ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה: (לז) ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת: (לח) ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור: (לט) ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד בת

רש"י

בצרה מערי מואב היא שנא' ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה [ישעי' ל"ד]: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבאו מדין על מואב למלחמ' והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדי' שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה וביומי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה אין זהב חשוב

באור

בגוריס לכן אמר ומתו בגוריך תימן, וכן פי' הרד"ק והראב"ע בפירושם על פסוק זה (עבדיה א' ט'), וכ"ה דעת הרמב"ן, וכן נראה מספר הישר. ויורה על זה לדעתי הה"א שנראה והיו"ד שבסוף שהן ליחס הארץ אל האיש הנקראת על שמו כמו קרית הארבע (לעיל ל"ה כ"ז), ארץ המגוג (יחזקאל ל"ח ב'), ואף שלדעת בעל ס' הישר לא המליכו עליהם מלך מאחיהם, אולי הי' חושם זה איש נכרי ובא לגור שם או אבותיו באו שמה והוא נולד שם ולא הי' ממשפחתם, ונראותם חכמתו או גבורתו בחרוהו למלך עליהם: (לה) המכה את מדין בשדה מואב, שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהי' מדין ומואב מריבים זה עם זה וביומי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל (רש"י), ולפי דברי בעל ספר הישר שזכרתי בהפוך הוא שאדום בא על מואב להלחם עמם ובקש מואב מאת מדין לבוא לעזרם ובבואם שם עזבו את מדין להלחם והמה נמלטו אחד אחד ממערכת המלחמה, ובעד זה סבב את השנאה ביניהם כל הימים: (לו) שמלה ממשרקה, מארץ בני קדם (תס' הישר): (לז) מרחבות הנהר, אנקלוס ויב"ע תרגמו דעל פרת, וכל נהר סתם שבמקרא ובפרט בבא בה"א הידיעה תרגמו כן, כי שב הידיעה על הנהר הנזכר בתחלת התורה והנהר הרביעי הוא פרת (לעיל ב' י"ד), ובספר הישר אמר ויבלחו בני עשו פתורה אשר על הנהר וגו', ידאה שעיר פתור היא רחובות: (לח) בעל חנן בן עכבור, הי' ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת, ויתכן שהיה חנן מקום והוא בעל עליו ואחרי כן מלך (הרמב"ן): (לט) הדר,

מפטיר (מ) וְאֵ֨לֶּה שְׁמ֜וֹת אַלּוּפֵ֤י עֵשָׂו֙

מהיטבאל, טאָכטער מטרד'ס, טאָכטער מי זהב'ס: (מ) דיזעס זינד דיא נאמען דער שטאממפירסטען עשו'ס, נאך איהרען געשלעכ-

תרגום אונקלוס

מְצָרֵף דַּהֲבָא: (מ) וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן

רש"י

בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו.

באור

בס' הישר סופר שהי' מארץ אדום, ואולי גם הוא הי' גר שם או נולד שם אבל לא הי' ממשפחתם, או אולי עברו על שבועתם: ושם אשתו וגו', נאמר במלך האחרון אשתו ולא נאמר כן בשאר המלכים, לפי שהיה חמיו עשיר גדול עד שבעבור זה נקרא מי זהב, שהיה הזהב בביתו כמים, ומפני שבטח בו המלך ההוא נפסקה מלכותו, ולא היה בהם עוד מלך (מהר"י אברבנאל). וכן תרגם יב"ע והירושלמי שמתחלה הי' איש עני יגע לפרנסתו וכשהעשיר אחרי כן אמר מי זהב ומי כסף ולא הי' מחשיבו לכלום, וכן פירש"י מלות בת מי זהב, והוא מב"ר, ורב סעדיה גאון פי' צורף זהב. וכן ת"א בת מצרף דהבא, וכ"ת הירושלמי, אבל לפי פשוטו כך היה שמו וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש מי, וכן מתורגם בל"א, וענין בת מטרד בת מי זהב יתפרש כמו בת ענה בת צבעון, עיין מ"ש למעלה, או יהי' מטרד שם אביה ומי זהב שם אמה או להפך, כן פי' הראב"ע. והנה לא נזכר פה מיתת הדר ובד"ה (א' א' נ"א), נאמר וימת הדד, והנה על פי פשוטו נכון הוא כי בימי משה עדיין לא מת כאשר סופר בספר הישר שאחר ה' שנים שעברו ישראל את הירדן נלחם עמו אביאנוס מלך בני כתים ויהרגהו. אולם בספר הזוהר דרש על זה ועל הפרשה הקטנה הזאת בכללה דברים נוראים ונשגבים עד אין חקר, והם מסוד ה' ליראיו: (מ) ואלה שמות אלופי עשו, שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו' (רש"י), אבל לפי מה שכתבתי בשם ס' הישר שלא מת הדר עד אחר ה' שנים אחרי מות משה, ונוכרח לומר לפ"ז שמשה כתב זאת ע"פ נבואה מה שיהי' אחר מותו ורחוק הוא על פי הפשט, כמ"ש הרמב"ן ז"ל, וז"ל ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם עכ"ל, ולזה בחר לו הרמב"ן ז"ל דרך אחר, וגם הוא זר ורחוק לפי פשטות הכתוב, ע"ש, ולהראב"ע והרשב"ם והר"י אברבנאל לכל אחד מהגדולים דרך מיוחד וכלם כמתנבאים בפירוש הפרשה הקטנה הזאת כי מי הוא זה אשר יתפאר לאמר באתי על מרכז האמת בספורים הקדומים אשר קיצר בהם הכתוב ואין מבוא לשכל בהם לדעת הדברים שעברו, והקבלה עיקרית בהם, והסופר היותר קדמון נאמן בהם יותר מן המשכיל האחרון, כי הקבלה מתמעט דור אחר דור לסבת השכחה המצויה, ולכן אנכי בבאורי זה בחרתי בסיפורי ספר הישר אשר חובר מסופר קדמון מאד. (ובהקדמה אי"ה אגיד דעתי בו) מכל מפרשי התורה, וגם פה יתבאר לנו על ידו הפרשה הקטנה הזאת בלי לחץ ודוחק כלל, כי הנה בכתוב לא סופר שהיו בנים לכל בני עשו, רק לאליפז בן עדה ו' בנים, תימן אומר צפו וגעתם וקנז ועמלק, ולרעואל בן בשמת ד' בנים, נחת וזרח שמה ומזה, אבל לא לג' בני אהליבמה, יעוש יעלם קרח, ובס' הישר שאלו האלופים שבסוף הפרשה היו בניהם, וז"ל ובני יעוש תמנע עלוה יתת, ובני יעלם אלה ועינן וקנז, ובני קרח תימן מבצר מגדיאל עירם עכ"ל, והשמיט אהליבמה הנזכר בסוף הפרשה, אולי בסבת המעתיק או המדפיס היא. ולבאר מדוע לא נזכרו בכתוב למעלה בין בני בניו של עשו, אחר שהזכיר בני אליפז ובני רעואל, גם שנוי הלשון שהזכיר למעלה בבני אליפז ורעואל אלופים סתם, ופה אמר אלופי עשו למשפחתם למקמתם, למשבתם בארץ אחזתם, מצורף לזה העדת הרשב"ם שבד"ה לא נזכרו האלופים הראשונים כלל, רק אלו שבסוף הפרשה, לבי אומר לי כי יבואר הכל על נכון ע"פ סיפורי הס' הנזכר, כי לדבריו כפי מה שהעתקתי למעלה (בפסוק ב'), היתה אהליבמה אחרונה מכולם, כי את יהודית לקח בהיותו בן ארבעים שנה (ומתה בהיותו בן פ"ב שנה בלי בנים זכרים, רק ב' בנות היו לה), ובהיותו בן ס"ג שנה לקח את בשמת בת אילון (והסב את שמה עדה), וילדה לו את אליפז בהיותו בן ס"ה שנים, ובהיותו בן ע"ח שנה לקח את מחלת בת ישמעאל (היא בשמת) וילדה לו את רעואל בהיותו בן פ' שנה, ובהיותו בן פ"ב שנה לקח את אהליבמה וילדה לו ג' בנים יעוש ויעלם וקרח. ולא הזכיר באיזה זמן נולדו לו,

לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת׃ (מא) אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ (מב) אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף

טערן, וואָהנפלעטצען, אונד בענעננונגען: שטאממפֿירסט תמנע, שטאממפֿירסט עלוה, שטאממפֿירסט יתת: (מא) שטאממפֿירסט אהליבמה, שטאממפֿירסט אלה, שטאממפֿירסט פינן: (מב) שטאממפֿירסט קנז, שטאממפֿירסט תימן, שטאממפֿירסט מבצר:

תרגום אונקלוס

לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן רַבָּא תִמְנָע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת׃ (מא) רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִּינֹן׃ (מב) רַבָּא קְנַז

רש"י

שנקרא ועל שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים

באור

ואולי אחר כמה שנים, ויהי', איך שיהי' היו לעירים ליוחים מן אליפז ורעואל, והנה מספור הנ"ל ומספורים אחרים הנזכרים בספר ההוא. שלא העתקתי אותם לגודל הקצור, תראה כי מעת שמת יצחק (שאז קבע עשו דירתו בארץ שעיר שלא לשוב עוד לארץ כנען) עד מלחמתו עם בני יעקב לא עברו רק כ"ז שנה, ולפי משמעות פשוטו של מקרא. לא נולדו לו בארץ כנען רק חמשה בניו, אבל בני בניו לא נולדו עד אחרי בואו לשבת בארץ שעיר, כמ"ש אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען, ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו', וילך אל ארץ וגו', וישב עשו בהר שעיר וגו', ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר, ומונה שם בניו ובני בניו, וכשנתישבו בארץ שעיר הסכימו שה' בני עשו עם בניהם יהיו אלופים לכל משפחותיהם והנלוים אליהם, לא שיהי' כל א' אלוף ושר על מקום מיוחד, רק שכולם כאחד יהיו שרים על כל ארצם, ינהיגו בעצת' את כל אנשי ארצם, ועת שיצטרכו לפקח על ענין תקון הקבוץ הכללי יתאספו כולם יחד ע"ז, כמנהג איזה מדינות החפשיות והקראות (רעפובליקען), והם היו ג"כ שרי צבאותיהם במלחמתם עם בני יעקב, ואולי נפלו כל האלופים במלחמה ההיא, רק צפו נשאר ונלכד גם הוא ביד יוסף כמו שסופר בספר הנ"ל וביוסיפון לעברים פ"ב, ואחר שנלחמו עם בני שעיר יושבי הארץ מלפנים והכנוס כלם וירשו את ארצם, הסכימו להמליך עליהם מלך, ויתכן שהיתה הסבה בזה כי ראו שלא תכון קיומם ולא תחזק ממשלתם כ"א בהיותם מונהגים תחת מלך אחד, ויתכן שבני אהליבמה להיותם קטנים מאד לא עצרו כח עדיין ללכת מלחמה, כי הגדול שבבני בניו, אפי' של אליפז ורעואל הגדולים מבני אהליבמה, לא הגיע לכ"ז שנה, ואולי היו אלו בני יעוש ויעלם וקרח רק בני ה' או ו' שנים, ולכן נשארו אלו בחיי', ואחר שהסכימו למנות מלך עליהם, הסכימו ג"כ שבני בניו של עשו הנשארים בחיים, ישארו אלופים כאשר היו, אך לא להנהיג המדינה כבתחלה, כי לא תהי' רק ע"י המלך, רק למשול על איזה מקומות מיוחדות, זה על עיר אחת או שתים, וזה על אחרת, ועל כן בפ' לאשונה הוזכרו האלופים בני אליפז ורעואל שמם ולא למקומותם, כי לא היו להם מקומות מיוחדים, רק כולם משלו על כל הארץ, ולא נזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי לקטנותם אז לא הגיעו עדיין לממשלת האלופים, ובסוף הפרשה אחר מלך מלך באדום לא הוזכרו הראשונים, כי ספו תמו כולם במלחמות, והוזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי נעשו אלופים גם אחר מלך מלך להם ולא למשול עליהם, רק להיות חשובים ביחוס, ולהיות להם אחוזת איזה ערים, ועל כן נאמר כאן למקמתם, למושבתם בארץ אחזתם, ולפי שהראשונים נכרתו טרם מלך מלך ולא ארכה ממשלתם. לכן לא הוזכרו בס' ד"ה, משא"כ אלו שהיו אלופים גם אחרי מלך מלך להם, ואולי האריכו ימים. ויתכן ג"כ שהורישו גדולת ממשלתם וערי אחוזתם גם לבניהם ולבני בניהם אחריהם, לכן הוזכרו בד"ה, ולפ"ז יהי' באור הכתוב בד"ה וימת הדד ויהיו אלופי אדום וגו', וכבר היו אלופי אדום בזמן המלכים, ונמצאו כתובים רבים כמוהו, כמו שפי' הראב"ע בפסוק ויעבר את מעבר יבק (לעיל ל"ב כ"ג) ע"ש, וכמו וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ'), כמו שפירש"י שם, הן אתה קצפת ונחטא (ישעי' ס"ד ד'), וכן פירושו בפ' שלפנינו ואלה שמות אלופי עשו וגו', בזמן המלכים, ודלא כפירש"י ז"ל שהיו אלופים אחר שבטלה מלכותם, כמו שכתבתי למעלה, גם לפי המסופר בס' הישר לא

מִבְצָֽר׃ (מג) אַלּ֥וּף מַגְדִּיאֵ֖ל אַלּ֣וּף עִירָ֑ם אֵ֣לֶּה ׀ אַלּוּפֵ֣י אֱד֗וֹם לְמֹשְׁבֹתָם֙ בְּאֶ֣רֶץ אֲחֻזָּתָ֔ם ה֖וּא עֵשָׂ֥ו אֲבִ֥י אֱדֽוֹם׃ פ
לז (א) וַיֵּ֣שֶׁב יַעֲקֹ֔ב בְּאֶ֖רֶץ מְגוּרֵ֣י אָבִ֑יו בְּאֶ֖רֶץ כְּנָֽעַן׃ (ב) אֵ֣לֶּה ׀ תֹּלְד֣וֹת

ת״א הוא פסחים סס: הוא עשו מגלה י״א, א׳: וישב סנהדרין ק״ג, א׳: תולדות ברכות נ״ה, ב׳. סוטה ל״ו. ב׳. ב״ב קכ״ג, א׳:

(מג) שטאממפירסט מ דיאל, שטאממפירסט עירם, דיזעס זינד דיא שטאממפירסטען אדום׳ס, נאך איהרען בעזיטצונגען אין איהרעם ערבלאנדע, דערזעלבע עשו איזט דער שטאממפאטער דעס פאלקס אדום:
לז (א) יעקב אבער בע־זעטצטע זיך אין דעם לאנדע, וואָ זיין פאַטער זיך אויפגעהאלטען, נעמליך איִם לאנדע כנען: (ב) היר פאָלגט דיא געשלעכטספאָלגע

תרגום אונקלוס

רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר: (מג) רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחֲסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי:
לז (א) וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן:
(ב) אִלֵּין תּוּלְדַת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין הֲוָה

רש״י

הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד״ה וימת הדד ויהי אלופי אדום אלוף תמנע וגו׳: (מג) מגדיאל. היא רומי: חסלת פרשת וישלח
לז (א) וישב יעקב וגו׳. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובי׳ לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכ׳ כל גלגולי סבת׳ לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך הצרורות מידו ונוטל המרגלית: (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופי׳ הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדת יעקב יוסף דכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש [עובדיה א׳] ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם: ברס״י ישן): (ב) אלה תולדות יעקב. ואלה של תולדו׳ יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם

באור

הי׳ להם גם ממשלת האלופים מזרע עשו אחד שהרג הדד ע״י אניאנוס מלך בני כתים, רק הוא שם נציבים באדום ויביו כל בני אדום עבדים לתח עובד לאניאנוס, זהו שעור הדברים שסערתי בפרשה הקטנה הזאת לישב כל הדוחקים ולהסיר כל הספקות הנופלות בה, ע״פ פשוטו של מקרא, כדרכי בבאור זה, ואם שגיתי, ה׳ הטוב יכפר: (מג) מגדיאל, זו רומי, לשון רש״י, ולא הבינותי זה כי אם כ״תר שיהיה נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפה ואמתני יתירה לא הי׳ כמוה בממלכות, אבל מה שאמרו בפרקי רבי אליעזר וכו׳ ומגדיאל זו רומי וכו׳, כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו המקרים בראשונים רמז לבאים וכו׳ (הרמב״ן), ע״ש שהאריך עוד, ולפי פשוטו הוא שם אחד מהאלופים מזרע עשו שבארץ שעיר, ולפי המסופר בס׳ הישר הוא בן קרח בן אהליבמה אשת עשו:
לז (א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו, טעמו כי אמר שאלופי עשו ישבו בארץ אחזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען הכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיקוים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית ט״ו י״ג). ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע (הרמב״ן). וכן מתורגם בל״א (יעקב אבער): (ב) אלה תולדות יעקב. זה לשון הרשב״ם ז״ל, כפי מה שמצאתי בכ״י ישן

יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו

תרגום אשכנזי

יעקב'ס, יוסף, אין איינעם אלטער פֿאן זיבענצעהן יאהרען, היטעטע מיט זיינען ברידערן דאז קליינע פֿיה, אונד גינג אלס קנאבע אום, מיט דען זאֶהנען דער בלהה, אונד זלפה, דער ווייבער זיינעס פֿאטערס; אלליין יוסף איבערבראכטע איהרעם

תרגום אונקלוס

רָעֵי עִם אֲחוּהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה

רש"י

עד שבאו לכלל ישוב. שנה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד

באור

על קלף שביד המתרגם האשכנזי, (כי בפי' הרשב"ם שנדפוס נפלו טעיות רבות מחסרון הבנת המעתיק הראשון שהדפיסו בברעלין, והעתיק מן הרשב"ם כ"י הזה, ולא היה בקי באותיות הישנות ההן, כאשר כתבתי בהקדמת הקונטרס עלים לתרופה שנדפס כבר), אלה תלדות יעקב. ישכילו ויבינו אוהבי שכל, מה שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מדי פשוטו, אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט ההגדות וההלכות והדינין על ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ועל ידי שלש עשרה מדות של ר' ישמעאל. והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטן של מקראות ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון, וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטן של מקראות, וכדאמרי' במס' שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל בר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום, ועתה ידאו המשכילים מה שפירשו הראשונים, אלה תולדות יעקב. אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב, והנה זה הבל הוא, כי כל אלה תולדות האמור בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים, כאשר פירשתי באלה תולדות נח, למעלה בפרשת בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת (לעיל ה' ל"ב). ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן, ואחרי כן מפרש אלה תולדת נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היו לו וצוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ונצלתם ויולדו להם בנים אחר המבול (שם י"א). עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב ומאלה נפרדו וגו' (שם ל"ב). וכן בעשו בפרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו' (שם ל"ו ו'), וישב לו בהר שעיר וכל הפרשה, וכתיב ואלה תולדת עשו אבי אדום בהר שעיר (שם ט'), וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו (ר"ל מה שהולידו בני עשו). וכשם שמלינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר, כן ביעקב למעלה כתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו' (שם ל"ה כ"ב), ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם. ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו' (שם כ"ו וכ"ז), הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו, ועתה כותב אלה תולדות יעקב, בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו כילד יוסף בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והיו לו בנים בכזיב ובעדלם שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים, וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' (דברים י' כ"ב) עכ"ל: בן שבע עשרה שנה. להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'). (הרשב"ם): היה רעה את אחיו בצאן, לשון הרשב"ם בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות;

וַיָּבֵ֧א יוֹסֵ֛ף אֶת־דִּבָּתָ֥ם רָעָ֖ה אֶל־

ת"א ויבא סנהדרין ק"ו, א':

פאטער אללערלייא איב-
לע נאכריכטען פאן איה-

תרגום אונקלוס

נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתֵי יוֹסֵף יַת טִבְהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן: (ג) וְיִשְׂרָאֵל

רש"י

אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו' [ב"ר]: דבתם. כל לשון דבה פרלרי"ץ בלע"ז *Parleriz:* Parlerie, (גערעדע, געשוועטץ) כל מה שהיה יכול לדבר

באור

והוא נער את בני בלהה וגו'. נערותו ורגילותו ומשתיו היה עם בני בלהה ועם בני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו. עם אחיו רועה, ובשמחת נערותו היה נבדל מהם ורגיל עם בני השפחות כמו נער. כדכתיב כי נער ישראל (הושע י"א א'). וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (שמואל ב' ב' י"ד). הולך ומונה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו. וגם ויבא יוסף את דבתם רעה, את דבתם של אחיו רעה. כמדרש אגדה לפי פירוש"י שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני מכבדם ואני רגיל אצלם, פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר עכ"ל הרשב"ם, וא"כ היו בני השפחות אוהביו. וכן פירש"י, אבל לדעת רבותינו בב"ר על כולם היה מוציא הדבה, וכן נראה מהכתוב שכלם הסכימו במכירתו, שאל"כ מדוע לא הצילוהו בני השפחות. ולהרמב"ן בזה דרכים אחרים, אלא שכלם לא יסכימו עם סדר הנחת הטעמים כמבואר למבין, ולסוף בעלה שהנכון כמו שתרגם אנקלוס, והוא נער והוא רבי, ויאמ' כי בהיותו נער הי' תמיד עם בני השפחות, הם גדלוהו כאב ולהם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות, והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם. ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים. ואחר כך אמר כי אביו אהבו. ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם, ויקנאו בו וישנאוהו. כמלא שנוא מכלם, בני הגבירות יקנאו בו בעבור שאהב אותו מהם והם בני גבירה כמוהו, ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו אותו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא, ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה, ומביא דבה הוא אשר יראה יגיד (אף שיאמר אמת), אבל ומוצא דבה הוא כסיל (משלי י' י"ח), האומ' שקר [ודבר מגונה כמו ויוציאו דבת הארץ (במדבר י"ג ל"ב)]. ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא הי' מתחזק כאחיו ויצטרך להיות עם בני בלהה וזלפה ומפני נערותו. וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (ד"ה ב' י"ג ז'), והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו, וכן השלום לנער אבשלום (שמואל ב' י"ח ל"ב), ובנימן ברדתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער כמה פעמים (מדברי הרמב"ן ז"ל). וכ"ת המתרגם האשכנזי: נשי אביו. כי נשיו היו שלקחם לנשים [כמו שכתוב בכל אחת ותתן לאשה (לעיל ל' ד' וט')], ולא יקרא אותן הכתוב שפחות רק בהיותן עם רחל ולאה שהן גבירות להן וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן (שם ל"ג ב'), לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן. וכן וישכב את בלהה פילגש אביו (שם ל"ה כ"ב), שאלו היתה גברת לא יעשה כן, ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחן לנשים, כ"כ הרמב"ן, וכבר הזכרנו למעלה שהנראה שגם הפלגש תקרא אשה: דבתם, כל לשון דבה פרל"רין בלע"ז [ובל"א (גערעדע או רעדע). וברש"י כ"י מצאתי כאן ובפ' שלח לך (במדבר י"ד ל"ז), לעז של דבה פלו"דיין, והוא פלעדא"יע ובל"א (פארטראג)], כל מה שהי' יכול לדבר בהם רעה היה

אֲבִיהֶם׃ (ג) וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף
מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה
לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ (ד) וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־
אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ
אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ (ה) וַיַּחֲלֹם
יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד
שְׂנֹא אֹתוֹ׃ (ו) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־
נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃

תרגום אשכנזי

נען: (ג) נון ליבטע ישראל דען יוסף מעהר אלס אללע זיינע זאֶהנע, וויל ער איין זאָהן זיינעס האָהען אלטערס וואר, אונד מאכטע איהם איינען בונטען ראָק: (ד) אלס דיא ברידער זאהען, דאס איהר פאטער איהן מעהר ליבטע אלס אללע זיינע ברידער, האסטען זיא איהן אונד קאָננטען ניכט פריינדליך מיט איהם שפרעכען: (ה) איינסט האטטע יוסף איינען טרוים, דיזען ערצעהלטע ער זיינען ברידערן, דא האסטען זיא איהן נור דעסטאָ מעהר: (ו) ער שפראך נעמליך צו איה=

תרגום אונקלוס

רְחֵים יַת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַּר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי: (ד) וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם: (ה) וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ: (ו) וַאֲמַר

רש"י

בהם רעה היה מספר: דבה. לשון דובב שפתי ישנים [שיר ז']: (ג) בן זקונים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון [שבת י'] ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת

באור

מספר, דבה. לשון דובב שפתי ישנים (ש"ה ז' י'). (רש"י). ושרשו דבב ודגש הבי"ת יורה על חסרון בי"ת עי"ן הפעל: (ג) וישראל אהב וגו', כל זה דרך הקבלה (הרשב"ם): אהב את יוסף, יותר מכל בניו: כי בן זקנים הוא לו, שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו וילד זקנים קטן (לקמן מ"ד כ'). וכן פי' הרשב"ם וז"ל בן זקנים, כי אחרון היה לי"א בנים, אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן מרובה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאהבו עכ"ל, והרמב"ן כתב על הפירוש הזה שאינו נכון בעיניו כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקניו, והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים, והנראה כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו. והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והי' עמו תמיד ועל כן לא הלך עם הצאן ברעותם במקום רחוק. ואנקלוס שאמר בר חכים, יורה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים, ותרגם וילד זקנים, בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקנים היה אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו, וזאת כוונתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו הי' זקן ורב ימים עכ"ד: זקנים, שם בלשון רבים לא יצא ממנו יחיד, ועיין מה שכתבתי בפ' וירא (לעיל כ"א ב'): כתנת פסים, לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת (אסתר א' ו'). וכמו כתנת פסים דתמר ואמנון (שמואל ב' י"ג י"ח) (רש"י), והרד"ק בשרשים שרש פס כ' כתנת פסים, הי' מצבעים רבים שכל פס ממנו היה מצבע בפני עצמו ותרגום ככף איש (מלכים א' י"ח מ"ד), כפסת ידא עכ"ל, וכ"ת יב"ע והתרגום הירושלמי פרגוד מצוייר, וכן מתורגם בל"א: (ד) דברו, לדבר עמו: (ה) ויגד, אותו לאחיו: (ז) מאלמים אלמים, כתרגומו מאסרין איסרין, וז"ל

(ז) וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ
הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה
וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ
לַאֲלֻמָּתִי׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ
תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ
וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו
וְעַל־דְּבָרָיו׃ (ט) וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר
וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי
חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד

תולדות אהרן והנה השמש ברכות נ"ה, א':

תרגום אשכנזי ר"י

נען: האָרט דאָך דען טרוים, וועלכען איך גע־טריימט האבע: (ז) עס וואר אלס ווען וויר גארבען בענדען אויף דעם פעלדע, אונד אלס ווען מיינע גאר־בע זיך אויפריכטעטע, אונד שטעהען בליב, איירע גארבען אבער זיך הערום שטעללטען, אונד זיך צו מיינער גארבע ביק־טען: (ח) דא שפראכען זיינע ברידער צו איהם: דענקסט דוא עטווא אונס אלס קאָניג צו רעגירען? אָדער אונס צו בעהערר־שען? זיא האסטען איהן אלזאָ נור דעסטאָ מעהר, איבער זיינע טריימע, אונד איבער זיינע רעדען: (ט) ער האטטע נאָך איינען אנדערן טרוים, אונד ערצעהלטע איהן זיי־נען ברידערן, שפראך נעמליך: זיהע, איך האבע נאָך איינען טרוים געהאבט, עס וואר אלס

תרגום אונקלוס

לְהוֹן שְׁמָעוּ כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חַלְמִית: (ז) וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרִין בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָרְתִּי וְאַף אִיזְדְקִיפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לֶאֱסָרְתִּי: (ח) וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ שׁוּלְטַן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל פִּתְגָמוֹהִי: (ט) וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סָגְדִין לִי: (י) וְאִשְׁתָּעֵי לַאֲבוּהִי וּלַאֲחוֹהִי וּנְזַף בֵּיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר

רש"י

בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו: (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן נושא אלומותיו [תהלים קכ"ו] וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר

באור

אוגדין אגודות ועומרי התבואה, ונמצא השם הזה גם בקבוץ הנקבות כמו נשא אלמתיו (תהלים קכ"ו ו'), כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש אלם, והנה הרחיקו עדות' והי' להם להביא מפסוק זה, אלמתיכם אבל לי נראה שאין אלמתיו ואלמתיכם הקבוץ מן אלם, רק מן אֲלֻמָּה, ויאמר בלשון יחיד אלם גם אלמה, ומלת אלמתי לעד שהנפרד אלמה בעבור המ"ו שבאה במקום הה"א: קמה אלמתי, נזקפה: וגם נצבה, לעמוד על עמדה בזקיפה: תסבינה, מפעלי הכפל, ודגשות הבי"ת יוכיח. וכתב הרמב"ן ענין החלום באלמות כי הראהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו, וענין תסבינה כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יהיו סביב לו עכ"ל: (ח) המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו, פירש רבי אברהם אנחנו נסימך מלך עלינו אתה תמשול בנו בחזקה, ויותר נכון לפרש כדעת אנקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחו' לא תהי' עלינו לעולם לא מלך ולא מושל (הרמב"ן): על חלמתיו ועל דבריו, שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל במו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי (הרמב"ן): (י) ויספר אל אביו ואל אחיו, לאחר שספר אותו אל אחיו חזר וספרו לאביו בפניהם, וספר החלום הזה לאביו

תרגום אשכנזי

ווען דיא זאָננע, דער מאָנד, אונד איילף שטערנע זיך פֿאָר מיר ביקטיגן: (י) דיזעס ערצעהלטע ער זיינעם פֿאטער, אונד זיינען ברידערן, דער פֿאטער גאב איהם איינען פֿערוויז, אונד שפראך: וואס איזט דאז פֿיר איין טרוים, וועלכען דוא געטריימעט האסט? זאלל איך, דיינע מוטטער, אונד דיינע ברידער קאָממען, אונס פֿאָר דיר צור ערדע צו ביקקען: (יא) דיא ברידער ווארדען אייפֿערזיכטיג אויף איהן, דער

עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ (י) וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְךָ אָרְצָה׃ (יא) וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני

ת"א הבא ברכות נ"ה, ב' מגלה כ"ג, ב'. שבועות ט"ז, ב':

תרגום אונקלוס

לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלֵימְתָּא הֲמֵיתֵי נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל אַרְעָא׃ (יא) וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי

רש"י

אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו [ב"ר]. ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל [ב"ר]: (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן שומר אמונים [ישעיה כ"ו] וכן לא

באור

ולא הראשון כי הוא עצמו הכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאביו, כ"כ הרמב"ן: ויגער בו אביו, גערה המחוברת עם בי"ת הוא גערה מחמת דרך קלון, ובלא בי"ת הוא לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב' ג'), גערת גוים אבדת רשע (תהלים ט"ו), גערת הוא כפלו לשון של אבדה, וכן גער חית קנה (שם ס"ח ל"א), ובעבור שראה בפניהם שהיו שונאים אותו על זה, לכן גער בו לשכך חמתם מעליו: מה החלום הזה אשר חלמת, כמו מה אדם ותדעה (שם קמ"ד ג'), כלומר מה החלום הזה אינו כלום שהגידנו כי אינם אלא דברים בטלים, או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ובעבור שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סלקו (דניאל ב' כ"ט), והרהרין על משכבי (שם ד' ב'). (הרמב"ן): הבוא נבוא אני ואמך, (לשון רש"י), והלא אמך כבר מתה והוא לא הי' יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל עכ"ל, ולפי פשוטו של מקרא גער בו על שהוא חושב בדברים כאלה ומשגיח בהבלי החלומות ואין זה אלא מעשה נערות, וכ"כ הרשב"ם מה החלום הזה וגו', אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו עכ"ל, וכ"ה בס' הישר וז"ל התחשוב בלבבך אשר בוא נבוא אני ואמך ואחד עשר אחיך להשתחוות אליך כי תדבר הדברים האלה עכ"ל, הנה לא האשימו רק על אשר הוא מדבר הדברים האלה והחשבם: (יא) ויקנאו, קל הנו"ן להקל ומשפטו להדגש: שמר את הדבר, בלבו וכן שמרו עדתיו (תהלים צ"ט ז'), על הפירוש הנכון (הראב"ע), ובת"א נטר, ויב"ע תרגם נטר בלביה. ולשון הרשב"ם ואביו שמר את הדבר, מה צורך לכתוב זה, אלא כשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם ע"פ המלך כמו שכתוב עגלות על פי פרעה (לקמן מ"ה כ"א), אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל. ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים, ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי (שם כ"ח), כי תימא גדולה היה האיך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמצא השעיר בחלקת צואריו עכ"ל: (יב) וילכו אחיו, לא היה הדבר סמוך אל החלומות, רק הכתוב מספר סוף

(יב) וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם
בִּשְׁכֶם׃ (יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף
הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה
וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃
(יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם
אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר
וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃
(טו) וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה

נקוד על את

ת"א לך נא חולין נ"ח, ב'. עקדה שער ד': וישלחהו סוטה י"א, א':

תרגום אשכנזי

פאטער אבער מערקטע זיך דיזעס: (יב) איינסט גינגען זיינע ברידער, איהרעס פאטערס קליי־נעס פיה צו שכם צו ווייּ־דען: (יג) דא שפראך ישראל צו יוסף: ווייּדען דיינע ברידער ניכט צו שכם? קאממע! איך וויל דיך צו איהנען שיקקען; דיזער אנטוואָרטעטע: איך בין עס צו פרידען: (יד) יענער שפראך: געהע דאָך היןּ, זיהע נאך דעם וואָהלבעפינדען דייּ־נער ברידער, אונד דער העערדע, אונד ברינג מיר נאכריכט. ער שיקטע איהן אב פאָן דעם טהאלע בייא חברון, אונד ער גינג נאך שכם: (טו) אונטערוועגס פאנד איהן איין מאן, דא ער אויף דעם פעלדע אירדע גינג, דער

תרגום אונקלוס

נְמַר יַת פִּתְגָּמָא: (יב) וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי לְמִרְעֵי יַת עָנָא דַּאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: (יג) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אָחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אִיתָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוַתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: (יד) וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל כְּעַן חֲזֵי יַת שְׁלָם אָחָךְ וְיַת שְׁלָם עָנָא וַאֲתֵיב לִי פִּתְגָּמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם: (טו) וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא

רש"י

תשמור על חטאתי [איוב י"ד] לא תמתין: (יב) לרעות את צאן. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן [ב"ר]: (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון [במדבר י"ג] אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנא' לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך [בראשית ט"ו]: ויבא שכמה. מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד [סוטה י"א] שנאמר וילך רחבעם שכמה [מלכים א' י"ב]: (טו) וימצאהו איש. זה גבריאל [תנחומא] שנאמר והאיש גבריאל [דניאל

באור

דבר הקבלה השמורה בלבבם ומה שנדמה, וכן מתורגם בל"א (איינסט גינגען): (יג) הלא אחיך רעים בשכם, במקום סכנה שהרגו אנשי המקום, זה שמעתי מר"י קרא חבירנו והנאה לי (הרשב"ם), וכן כתב יב"ע בתרגומו. ומ"מ יש להפליא מה נתחדש לו עתה ששלח את יוסף לראות שלומם. ומדוע לא מנעם בתחלה מלילך לשם, אבל לפי המסופר בספר הישר נכון הוא, כי ז"ל ויהי בהיות בני יעקב רועים בשכם ביום ההוא ויתמהמהו, ויעבור עת האסף כל המקנה ולא באו, וירא יעקב כי התמהמהו בניו בשכם ויאמר יעקב בלבו פן יקומו עליהם אנשי שכם להלחם בם על כן התאחר בואם היום הזה. ויקרא יעקב אל יוסף בנו ויצוהו וגו' עכ"ל: הנני. מעשה כצדיק, והוא לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאים אותו (רש"י): (יד) והשיבני, פירושו והשיב לי: מעמק חברון, והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י"ג כ"ב), אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך (לקמן ט"ו י"ג). (רש"י), והוא מד"ר, אבל לפי פשוטו היה שוכן בעמק שאצל חברון בהר ואצלה עמק לרגלי ההר, וכ"ה בספר הישר: ויבא שכמה, ולא מצאם וילך יוסף בשדה אשר אצל שכם לראות אנה פנו אחיו ויתעה בדרך במדבר ולא ידע אנה ילך. (מספר הישר), ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי ותרגם (אונטערוועגס פאנד), והכתוב קיצר בספור: (טו) וימצאהו **איש**, לפי

וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ:
(טז) וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ
הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים:
(יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי
אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר
אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן: (יח) וַיִּרְאוּ אֹתוֹ
מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ

תולדות אהרן איפה ב"ב ע"ו, ח':

מאן פראגטע איהן וואס
זוכסט דוא? (טז) ער
שפראך: מיינע ברידער
זוכע איך, זאגע מיר דאך,
וואָ זיא ווײדען: (יז) דער
מאןשפראך: זיא זינד פאָן
היר וועגגעצאָגען, דען איך
האבע זיא זאגען הערען:
לאסט אונס גען דותן גע-
הען! יוסף גינג זיינען
ברידערן נאך, אונד פאנד
זיא צו דותן: (יח) אלס
זיא איהן פאָן פערנע ער-
בליקטען, עהע ער נאָך
צו איהנען העראן קאם,

תרגום אונקלוס

וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וּשְׁאֵלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימַר מָה אַתְּ בָּעֵי:
(טז) וַאֲמַר יָת אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוִּי כְעַן לִי אֵיכָה אִנּוּן רָעַן:
(יז) וַאֲמַר גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזֵיל לְדוֹתָן
וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי וְאַשְׁכְּחִינוּן בְּדֹתָן: (יח) וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק

רש"י

ט']: (יז) נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה [תנחומא]: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומית: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו:

באור

פשוטו איש ממש אחד מעוברי דרך, כן פירש הראב"ע וכן ת"א, גברא, וכ"ת המתרגם האשכנזי אבל חז"ל בתנחומא אמרו איש זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), וכן תרגם יב"ע, ואשכחיה גבריאל בדמות גברא, וכן פירש"י, וגם זה איננו רחוק מן הפשט, כי כן נקרא המלאך איש בפ' וישלח ויאבק איש עמו (שם ל"ב כ"ה), ונאמר אחריו כי שרית עם אלהים (שם כ"ט), כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (שם ל"א), ומפורש ע"י הושע וישר אל מלאך ויוכל (הושע י"ב ה'), וכן סיפר בספר הישר וימצאהו מלאך ה' תועה: והנה תעה וגו', להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם ואע"פ שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר (הרשב"ם): (טו) איפה הם רעים, אם תדע, ומלת איפה נכתבה בה"א על פי המסורת והקבלה: (יז) נסעו מזה, מהמקום הזה, וכן לא היתה בזה קדשה (לקמן ל"ח כ"א), במקום הזה: כי שמעתי אומרים, שמעתי אותם שהיו אומרים, ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה, כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך, דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין (הרמב"ן). וכפירושו הראשון ת"א: דתינה, לפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו (רש"י), וכ"כ הרשב"ם לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים (צ"ל במלכים ב' ו' י"ג) היא נזכרת, והנה דתינה כתוב ביו"ד ולהלן בדתן בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו אותו, נתמלאו נכליות וערמומיות עליו כמו וארור נוכל (מלאכי א' י"ד), בנכליהם אשר נכלו (במדבר כ"ה י"ח). (הרשב"ם), וכן פירש"י והראב"ע, וענינו המחשבה הרעה הצפונה בלב ויהיה מתנה המעשה בערמה ותרגום להרגו בערמה (שמות כ"א י"ד), למקטליה בנכילו, ואונקלוס תרגם וחשיבו, ויב"ע תרגם ואתייעטו תרגמו לפי הכוונה, וכ"ה בספר הישר ויתיעצו עליו להמיתו: אתו, רש"י ז"ל כתב שאותו הוא במקום אתו שפירושו עמו, והוא במקום אליו, וכוונתו שלא נפרש אותו ממש ככל אותו שבמקרא המורה על הפעול. ואי אפשר לפרש כן פה כי פועל ההתנכלות עומד הוא ואין יוסף הפעול ממנו, ובפעל ההתפעל לא יהיה בעולם יוצא, לכן נצריך לפרש שאותו שב על ויתנכלו ואיננו כנוי ממש רק הוא במקום אליו,

אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ (יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־
אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃
(כ) וְעַתָּה ׀ לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ
בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה
אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃
(כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר
לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ (כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀
רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ

ת״א וישמע ברכות ח׳, ע״ב:

פֿאסטען זיא שאָן דען באָזען אנשלאג, איהן צו טאֶדטען: (יט) איינער שפּראך צום אנדערן: דאָרט קאָממט דער טריימער הער: (כ) נון קאָממט, וויר וואָללען איהן ערשלאגען, אין איינע דער גרובען ווערפֿען, אונד זאגען: אייןווילדעס טהיר האבע איהן געפֿרעססען, אלסדאן וואָללען וויר זעהען, וואס זיינע טריימע זיין ווערדען! (כא) אלס ראובן עס האָרטע, ערדעטטעטע ער איהן פֿאָן איהרער האנד; שפּראך נעמליך: וויר וואָללען איהן ניכט אום׳ס לעבען ברינגען! (כב) ראובן שפּראך פֿערנער צו איה־

תרגום אונקלוס

וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וַחֲשִׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵיהּ׃ (יט) וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵיכִי אָתֵי׃ (כ) וּכְעַן אִיתוֹ וְנִקְטְלִנֵּיהּ וְנִרְמֵינֵיהּ בְּחַד מִן גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מַה יְהֵי בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי׃ (כא) וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵיהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִנֵּיהּ נְפָשׁ׃ (כב) וַאֲמַר לְהוֹן

רש״י

(כ) ונראה מה יהיה חלומיתיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקודש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום אם שלכם או שלי וא״א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אותו. רוח

באור

וכן ת״א עלוהי, ויב״ע עלוי: (יט) ויאמרו איש אל אחיו, בס׳ הישר כתוב ויאמר שמעון אל אחיו, וכן תרגם יב״ע ואמרו שמעון ולוי דהוי אחין בעיטתא גבר לאחוי: הלזה, כל הלזה כשרואים אותו מרחוק, וכן מי האיש הלזה (לעיל כ״ד ס״ה) (עיין מה שכתבתי עוד שם). צי״ל בלע״ז (ובל״א יענער), אבל הזה ליש״ט בלע״ז (ובל״א דיזער), כמו המן הרע הזה (אסתר ז׳ ו׳), כשהוא בקרוב (הרשב״ם): (כ) לכו ונהרגהו, לשון הזמנת בני אדם, וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים, וכן הבה נא (לקמן ל״ח ט״ז), הבה נתחכמה (שמות א׳ י׳), וכן ראה אנכי נתן לפניכם היום (דברים י״א כ״ו) (הרשב״ם), ועיין מ״ש בפסוק הבה נלבנה (לעיל י״א ג׳). ובפסוק לכה נשקה (שם י״ט ל״ב). ובס׳ עלים לתרופה (הנדפס כבר) בפסוק הבה נתחכמה (שמות א׳ י׳): ונראה מה יהיו חלמתיו, מליצה דרך לעג כראה אחרי מותו אם נשתחוה לו, וכן תרגם המתרגם אשכנזי, וכן נראה שהיא דעת אנקלוס ויב״ע: (כא) ויצלהו מידם, שלא נהרג. והוא כלל, ואח״ז פרט ופירש האיך. ויאמר לא נכנו וגו׳, וכן תרגם המתרג׳ האשכנזי (מפראך נעהמליך): לא נכנו נפש, לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו (הראב״ע), וכפירש״י וכן מתורגם בל״א: (כב) אל תשפכו דם. אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם, והכוונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו, והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו, אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעת׳ (לקמן מ״ב כ״ב), וכאשר ראה שלא שמעו לעצתו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם ללמד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו (הרמב״ן). ולי נראה שיתכן שלא השמיע הכתוב גם דבריו הראשונים, ומאמר לא נכנו נפש

אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי (כג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת

תרגום אשכנזי

נען: פֿערגיסעט קיין בלוט! ווערפֿט איהן ליבער אין דיזע גרובע, דיא אין דער ווּיסטע איזט, לעגט אבער קיינע האנד אן איהן; (דיזעם שפראך ער) אום איהן פֿאָן איהרער האנד צו ערעטטען, אונד צו זיינעם פֿאטער צוריק צו ברינגען: (כג) אלס נון יוסף צו זיינען ברידערן הינגעקאָממען, צאָגען זיא איהם זיינען ראָק אויס, דען בונטען ראָק נעמ־

תרגום אונקלוס

רְאוּבֵן לָא תֵישְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָא הָדֵין דִּי בְּמַדְבְּרָא וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידְהוֹן לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוָת אֲבוּהִי: (כג) וַהֲוָה כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוָת אֲחוֹהִי וְאַשְׁלַחוּ יַת

רש"י

הקדש מעיד על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו

באור

הוא מאמרו הראשון, וידלה בו לא נכנו כלל לא בידים ולא ע"י גרמא. וכשראה שלא שמעו לו, אז אמר להם אל תשפכו דם השליכו אתו וגו', ולכן חלקם הכתוב לב' מאמרים: אל הבור הזה אשר במדבר. טעמו לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו, וימות מאליו, כן פי' הרמב"ן: תשלחו, לשון הושטה: למען הציל אתו מידם. הכתוב מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שתוכיח סופו, והיתה כוונתו לבא אח"כ ולהעלותו משם להביאו אל אביו, אמר אני בכור וגדול שבכולם לא יתלה הסרחון אלא בי, ותיבת למען שב על ויאמר שבראש הפסוק, ושעורו ויאמר אליהם ראובן (למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו) אל תשפכו דם וגו': (כג) ויפשיטו. פועל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו (הרמב"ע), והולרך לזה בעבור שהקל והכבד משרש זה יוצאים לשני, כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו' ד'). מהקל והוא יוצא לשני, לפשט את החללים (ד"ה א' י' ח'), יוצא לשני מבנין הכבד, וכן בפסוק והפשיט את העלה (ויקרא א' ו'), כתב כבן או הלוי נלוה אליו, הכוונה שיכול להפשיט ע"י לווי, ואין הכרע לדקדוק הזה, כי מלאנו שרשים שגם ההפעיל דומה לבנין הקל אם עומד אם יוצא, ואין הפרש ביניהם רק בקלות וכבדות המלאכה: את כתנתו את כתנת הפסים, אמר את כתנת הפסים אחר שאמר את כתנתו לפי שעליה קנאו בו, ול' הרשב"ם את כתנת הפסים, יש הפרשים (כצ"ל ונדפס בשבוש), לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמ' תחילה השנאה, וזה אינו. אלא לפי שהוא אומר לפנינו וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו, כמו שאמר ויכירה ויאמר כתנת בני לכך הוא מזכירה כאן עכ"ל. והנה רש"י מפרש את כתנתו, זה חלוק, את כתנת הפסים, היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו עכ"ל, והוא מד"ר, והוא דרך דרש כי לפי פשוטו הוא רק באור נוסף כי לא אמר ואת כתנת הפסים, וכ"ה בס' היושר שלא הפשיטוהו רק מכתנת הפסים. ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (דען בונטען ראָק נעהמליך), והרמב"ע כתב והכתונת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה העדימוהו והשליכוהו ערום אל הבור עכ"ל אבל מן הכתוב אבל תמר אחות אבשלום, ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (שמואל ב' י"ג י"ח), משמע שאין הכתנת דוקא הדבק לעור, כי אין המעיל המלבוש הדבק לעור, אבל יובן לפי הענין, כי הכתנת שבבגדי כהונה היא הדבק לעור כי המעיל היה שם מלבוש אחר והכהן לובש אותו על האבנט אשר על הכתנת. ולכן נקראת כתנת סתם ואיננה נעשה לכבוד רק לקבל הזיעה ואינה נעשה רק מפשתן לבן, אבל השרים לובשים עוד כתונת אחר והיא נעשה לכבוד ונעשה מלבעים שונים גם תמשי לפעמים. והיא איננה נקרא' כתנת סתם רק כתנת פסים ותקרא ג"כ מעיל, והיה לו ליוסף שתי כתנות, אחת הדבק לעור והיא החלוק מפשתן, ואחת העליונה החשובה, ואותה הפשיטוהו ולא הניחוהו

הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ (כד) וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ (כה) וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה

ת"א והבור חגיגה ג', א'. שבת כ"ב, א':

ליך, דען ער אן האטטע: (כד) נאהמען איהן, אונד ווארפען איהן אין דיא גרובע, דיא גרובע אבער וואר לעער, אונד קיין וואססער דארינגען: (כה) הערנאך זעטצטען זיא זיך מאהלצייט צו האלטען, זיא זאהען זיך אום. אונד ערבליקטען איינע קאראוואניע (רייזעגעזעללשאפט) פאן ישמעאלים דיא קאם פאן

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף יָת כִּתּוּנֵיהּ יָת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי׃ (כד) וּנְסָבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא וְגוּבָּא רֵיקָן לֵית בֵּיהּ מַיָּא׃ (כה) וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקַפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שְׁיָרַת עַרְבָאֵי אַתְיָא מִגִּלְעָד

רש"י

יותר על אחיו [ב"ר]: (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו [ב"ר שבת כ"ב]:

באור

עדים, ולכן יפרש הכתוב את כתנתו את כתנת הפסים, וכדעת המתרגם האשכנזי, ובלי ספק גם דעת יב"ע כן היא שכתנת סתם הוא מלבוש אחר. ואיננו הנקרא כתנת פסים. כי כל כתנת הנאמר בבגדי כהונה מתרגם כיתונא, אבל כתנת פסים תרגם פרגוד, שהוא איזה מלבוש עליון, ועל פיו תרגם גם המתרגם האשכנזי (רָאק), וגם דעת הב"ר שזכרתי היא שהיה לו שתי כתנות, אך הוא דרש מיתורא דקרא שהפשיטוהו שתיהן, אבל לפי פשוטו של מקרא הוא רק תוספת באור: (כד) והבור, כמו באר אבל באר נחפירה לבד מבלי בנין אבל הבור בבנין, ובית הסהר נקרא בור לפי שהוא דומה לבור. אשר בבית הבור (שמות י"ב כ"ט), בבית הסוהר, ויריצהו מן הבור (לקמן מ"א י"ד). וכן הקבר, ונמשלתי עם יורדי בור (תהלים כ"ח א'), (רד"ק בשרשים שרש בור): אין בו מים, שאם היה בו מים לא היה משליכין אותו שם שאם כן היו מטביעין אותו וממיתין אותו בידים והם אמרו ויד אל תשלחו בו, ורצו אל תהי בו לגרום לו מיתה (הרשב"ם), וכן כתב הרמב"ן, והוסיף עוד וז"ל וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איננו יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו, לשון רש"י מדברי רז"ל, וא"כ היו נחשים ועקרבים בחורי הבור, או שהיה עמוק ולא ידעו בהם, שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו, וכענין שנאמר אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי (דניאל ו' כ"ג), אבל הם לא ידעו בדבר, וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק. וכן כי מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' א' וישעי' ל"ח א'), כלל בשום פנים והכל באור וחזוק עכ"ל: (כה) ארחת ישמעאלים, כמו שת"א, שיירת ערבאי. לפי שהשיירות הולכות תמיד בארחות והדרכי' נקראו הן עצמן על לשון אורחות, (רד"ק בשרשים שרש ארח), וישמעאלים תרגם אנקלוס ויב"ע בכל מקום, ערבאי: נכאת, הראב"ע בשם רבי משה הכהן פי' דבר נחמד וכן ויראם את בית נכתה (ישעיה ל"ט ב'), כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם אותיות הנח, ורש"י כתב, כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכתה (מלכים ב' כ' י"ג), מרקחת בשמיו, ואנקלוס תרגם לשון שעוה עכ"ל, וכ"ה בב"ר, והנה לדעת רש"י יהיה נכאת כלל, וצרי ולט פרט אליו, ונראה לי שבעל הטעמים מסכים לפירש"י, כי על הרוב כשיבאו שלשה שמות פרטיים רצופים, יהיו השנים הראשונים מחוברים כמו ותשמע ודומה ומשא (לעיל כ"ה י"ד), אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ (ד"ה א' א' א')

אבל אם הראשון הוא כלל ושנים האחרונים פרטו, יהיה הכלל בטעם מפסיק והפרטים יתחברו, כמו וְשֵׁם אֲבוֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק (לקמן מ"ח ט"ז), (ועיין מ"ש בפ' תולדות (לעיל כ"ו ה'), בפסוק וישמר משמרתי), וא"כ הואיל והעמיד פה טעם מפסיק במלת נכאת, וחבר מלות וצרי

מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃ (כו) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃

ת"א ויאמר סנהדרין ו', ב':

תרגום אשכנזי

גלעד, אונד איהרע קאמעעלע ווארען בעלאדען מיט געווירצע, באלזאם אונד לאָטוס, זיא רייזטען, אום זאָלכעס נאך מצרים הינאב צו פֿיהרען: (כו) דא שפראך יהודה צו זיינען ברידערן: וואס פֿיר פֿאָרטהייל האבען וויר, ווען וויר אונזערן ברודער אומברינגען, אונד בעדעקקען זיין בלוט, (דאז הייסט, פֿערהעהלען זיינען

תרגום אונקלוס

וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף וּלְטוֹם אָזְלִין לְאַחֲתָא לְמִצְרָיִם׃ (כו) וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מַה מָמוֹן נִתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת

רש"י

(כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נושאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכותה [מלכים ב' כ'] מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: צרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולוט. לוטיא שמו בלשון משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אשטרולוזיא"ה במסכת נדה: (כו) מה בצע. מה

באור

ולט בטעם, יהיה נכאת כלל אל כל מיני בשמים ואח"ז פרט איזה מיני בשמים הוליכו, ולזה תרגם המתרגם האשכנזי נכאת (געווירצע): וּצְרִי, הצד"י בשו"א לבד, ולא נמצא עוד בשוא לבד, כי אם בק"ח ופעם אחת בחולם, ופנג ודבש ושמן וָצֳרִי, (יחזקאל כ"ז י"ז), אמנם בפי' הצרי חלוקים המפרשים, הראב"ע פי' בשם רב סעדיה גאון כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים, (ור"א בחור בנמוקיו לס' השרשים כתב בשרש צרה בשמו מע"ב עקרים), ולדעת יוסף בן גוריון הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים, ורבי ישמעאל אמר (בכריתות דף ו' ע"א), הנוסחא ר' שמעון אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף) שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו ע"כ דברי הראב"ע, וכן הסכים רש"י, אבל מה שאמר שדעת יוסף בן גוריון היא שהוא שמן האילן שהובא מיריחו למצרים, איננו כן, רק שהוא מפרש כן פנג הנאמר ביחזקאל ולא צרי, כי ז"ל בפ' ל"ח מספרו לעברים, וילכו הלוך ובוא עד יריחו עיר הריח ויחנו שמה, ונקרא שם העיר עיר הריח כי במקום ההוא היה צומח אילן אפרסמון הנקרא באל"שאם אשר ממנו יצא השמן הטוב הנקרא שמן אפרסמון והוא שמן פנג עכ"ל, וכן בב"ר פ' מקץ בפסוק מעט צרי (לקמן מ"ג י"א), אמר בלש"ם קטף, וכן מתורגם בל"א (באלזאם). ועיין מה שאכתוב מזה בפסוק קחו מזמרת הארץ וגו' מעט צרי וגו' (לקמן מ"ג י"א): ולט, פירשו בו כי הוא הנקרא בלע"ז קשטאנייא"ס, ובבראשית רבה בפ' מקץ (מ"ג י"א) ולט, משטיכי, והוא פרי גם שרף אילן ששמו (מאסטיכס) או (לענטיסקוס), והר"ב בנימן מוספי' כתב בתוספת הערוך ערך לטם, כי תרגום ולוט וקטף ולוטוס, פירוש בלשון יוני ורומיי מין עץ גבוה ופריו כמו פול טוב למאכל ולחזק הבטן ואינו גדל בכל הארצות, ויש נטע נקרא בשם זה ובגבעוליו שלשה עלין זה כנגד זה ונראה הגבעולים פורחים נצים קטנים ודקים או לבנים או ירוקים וריחם ערב עכ"ל, והנטע ידוע, נקרא (מעלילאטום), בל"א (שטיינקלעע), וכוונת הכתוב על פרי העץ ששמו כך, וכן תרגם המתרגם האשכנזי (לאטום), ויש פותרין אותו (לאדאנום) והוא שרף אילן (זעדע), וריחו נודף, ורש"י כתב ולט לוטיא שמו בלשון משנה, ורז"ל פי' שרש עשב ושמו אשטרולוזי"אה במס' נדה עכ"ל, ובדפ"י כ"י אשטורוזי"אה. והוא מין עשב מר גדול בארצות החמות בין מיני הדגן, והוא טוב לרפואה, נקרא גם בל"א (אסטערלוצייא), ובלשון רומי (אריסטולוגי"אה): (כו) מה בצע, מה תועלת: וכסינו את דמו, ונעלים את מיתתו, לשון רש"י, וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה, והנכון שהוא

(כז) לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ (כח) וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף

טאָדט)? (כז) קאָממט, ויר וואָללען איהן דען ישמעאלים פֿערקויפֿען! אונד אונזערע האנד ניכט אן איהן לעגען, דא ער אונזער ברודער, אונזער פֿלייש איזט; דיא ברידער געהאָרכטען: (כח) דא ריא מעננער, קויפֿלייטע פֿאָן מדין, פֿאָרבייא קאָמען, צאָגען זיא, אונד בראכטען יוסף הערויף אויס דער גרובע, אונד פֿערקויפֿמען יוסף דען

תרגום אונקלוס

אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי יַת דְּמֵיהּ׃ (כז) אִיתוֹ וּנְזַבְּנִינֵּיהּ לַעֲרָבָאֵי וִידָנָא לָא תְּהֵי בֵיהּ אֲרֵי אֲחוּנָא בִּסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי׃ (כח) וַעֲבָרוּ גַבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגְרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יַת יוֹסֵף מִן גּוּבָא וְזַבִּינוּ יַת יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף וְאַיְתִיאוּ יַת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם׃

רש"י

ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבילו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו כעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ודבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתרגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו

באור

כפשוטו כי המכסה בדולחי מסתרים להרוג הנרלח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול (שמות ב' י"ב). ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו (הרמב"ן): (כז) וישמעו אחיו, וקבילו מיניה, וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו (לעיל כ"ח ז'), כעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'), מתרגמים נקבל. וכל שהיא שמיעת האזן וכו', כלן מתרגמים ושמעו, ושמעת וכו' (רש"י): ועיין מ"ש בפ' וירא (לעיל כ"א י"ב): ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו וגו', פה יש מבוכה גדולה למפרשי הפשט, הם רש"י והראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, כי מתחלה אמר ישמעאלים ואח"ז מדינים, וחזר ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים ובסוף הפרשה אמר מדנים, והנה לדעת הראב"ע המדינים יקראו ישמעאלים, וגם הרשב"ם ז"ל כ' כמו זה שמדן ומדין וישמעאלים אחים היו. ומדין וישמעאלים אחד הם, והביא הראב"ע ראי' לסברתו מן הכתוב, שאמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם (שופטים ח' כ"ד), והרמב"ן ז"ל בטל ראייתו זאת, והשיב על דבריו, ואולם גם פי' הרמב"ן ז"ל בזה איננו מחוור אללי יראה הקורא את דבריו שהוא דוחק את עצמו מאוד בבאור הכתובים, מלבד שהוא ז"ל בעצמו הודה שדבריו נגד דברי רבותינו ז"ל, והנה אף שהותר למפרשי הפשט לעזוב דברי חז"ל במדרשי' ולבאר פשוטו של מקרא באופן אחר, מ"מ לא יהיה זה כי אם במקום שאפשר ליישב הכתוב באופן יותר נאות ומסכים עם טבע הל' וקשור המאמרים, אך בפסוקים שלפנינו דעת רז"ל מסכים יותר בהתרת הספקות, כאשר אזכיר. אמרו בב"ר, שנמכר פעמים רבות, ונחלקו בם רבי יודן ורבי הונא. ר"י אומר ד' פעמים נמכר, אחיו לישמעאלים, וישמעאלים לסחרים, וסחרים למדינים, ומדינים למצרי', (דרש ר"ת פסים, פוטיפר סחרים ישמעאלים מדינים), ור"ה אמר חמש, מדינים מכרו אותו לדימוסי' של מדינה, בא פוטיפר ולקחו מדימוסי' של מדינה, (יראה לי שאינו רוצה לפרש והמדני' כמו מדינים, ואמר שהוא דימוסיא של מדינה, שהוא שר הממונה על המדינה). וגם בס' הישר נזכר שנמכר פעמים רבות, וכפי המסופר שם באריכות בפרטים רבים, יהיו כל ענייני הכתובי' מיושרים ומבוארים היטב בלי להק וקושי כלל רק שהכתוב קצר בספירים כדרכו בדרוב, כאשר הודעתיך בכמה מקומות, כי לפי הספור ההוא, בטרם באה אליהם ארחת הישמעאלים, עברו אנשים מדינים ללכת גלעדה ושמעו את קול יוסף מן הבור, וימשכו ויעלו אותו, ובעברם על אחיו, ראו האחים יוסף ביד המדינים, ורצו להלחם עמהם ולקחת את אחיהם מידם בחזקה, באמרם שהוא עבדם ומרד בם, והמדינים פחדו מגבורתם, והתרצו לקנותו מהם בעשרים כסף,

לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃ (כט) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ (ל) וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃

ישמעאלים אום צוואנציג זילבערשטיקקע, דיזע בראכטען יוסף נאך מצרים: (כט) אלס ראובן צור גרובע צוריק קאם, אונד יוסף ניכט מעהר אינדער גרובע וואר, צעריס ער זיינע קליידער, (ל) קעהרטע צו זיינען ברידערן צוריק, אונד שפראך: דער קנאבע איזט ניכט דא, איך אבער, וואָ זאָלל איך היין?

תרגום אונקלוס

(כט) וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָּא וְהָא לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָּא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי׃
(ל) וְתָב לְוָת אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי׃

רשי

אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך לשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו: (ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו

באור

וכאשר הלכו משם התנחמו על מקחם, מיראתם אולי גנוב הוא מארץ העברי' ביד בעלי זרוע ההם, עודם מדברים והנה ארחת הישמעאלים ההולכת מגלעד למצרים הנזכרת באה נגדם, וימכרו המדינים לישמעאלים את יוסף בעשרים הכסף אשר נתנו בו לאחיו, והישמעאלים הורידוהו מצרימה למכרו שם. המה הקדימו לבא מצרימה, ויפגעו בם ארבעה אנשים מבני מדן בן אברהם, וימכרו להם את יוסף בחמשת שקלים, והישמעאלים באו מצרימה לדרכם, וגם המדנים שבו מצרימה ביום ההוא, וילכו אל פוטיפר למכור לו את העבד הטוב אשר בידם, ופוטיפר בראותו את תארו ומראהו, אמר לא עבד ולא בן עבד הוא זה, ארבע מאות כסף אתן לכם כאשר אמרתם, אם תביאו אלי את מוכרו אליכם, להגיד לי את דברו, אולי גנוב הוא. וילכו המדנים ויביאו לו את הישמעאלים אשר מכרוהו אליהם, ויגידו לו לאמר עבד הוא ואנחנו מכרנוהו, וישמע פוטיפר את דברי הישמעאלים ויתן את הכסף אל המדני'. והנך רואה שלפי הספורי' הללו יתישבו כל הדרשי' ויותרו כל הספקות הנופלות בפרשה זו בלעדם, גם חז"ל קבלו שנמכר פעמים הרבה, אף שלא נזכר בכתוב כי אם שתי פעמים, מאחיו אל הישמעאלים, ומהישמעאלים לפוטיפר, ומה שנזכר שפוטיפר לא אבה לקנותו מידם, אם לא יביאו אליו את מוכריו הראשונים, גם זה מוזכר בב"ר (פרשה פ"ו סי' ד'), ויקנהו פוטיפר, איש מצרי. גבר עדום (ר"ל שאיש מצרי מיותר, אלא שבא להודיע שהיה איש מצרי בחכמתו שהכתוב משבחם בחכמה), ותהי הוות עדימותיה, אמר בכל מקום גרמני (פי' איש לבן). מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד. אמר להם הביאו לי ערב. ואין לשון מיד זה אלא ערב, היך מד"א אנכי אערבנו מידי תבקשנו (לקמן מ"ג ט'), על כן אמר מיד הישמעאלים ע"כ. וכן תרגם יב"ע מיד הישמעאלים בערבנות מן ערבאי. והנה הרשב"ם ז"ל שלא ראה את ספר הישר השתכל בעומק פשוטו של מקרא, וכוון אל מקלת הדברים המסופרי' שם, וזו מהמדנים שחשב גם הוא כי הם המדינים, וכנראה שכן הוא דעת התרגומים, ועיין להלן בפסוק והמדנים מכרו אותו וגו' מה שאפרש שם ע"פ פשוטו של מקרא: (כט) וישב ראובן אל הבור, ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו (רש"י). ודבריו האחרונים הם בב"ר: (ל) ואני אנה אני בא, אנה אברח מצערו של אבא, וכתב הראב"ע הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך עכ"ל, וכבר כתבתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים שיוכפל הכנוי לחזק כוונת הענין ולהורות יותר על שלילת ההפך, ופה יורה על שלילת התרעומת על שאר אחיו, כי בעבור שהוא בכור לא יתלה הסרחון אלא בו, כי ישמעו אליו אחיו הקטנים ממנו, ולז"א ואני (ולא אתם), אנה

(לא) ויקחו את־כתנת יוסף וישחטו
שעיר עזים ויטבלו את־הכתנת בדם:
(לב) וישלחו את־כתנת הפסים ויביאו
אל־אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר־
נא הכתנת בנך הוא אם־לא:
(לג) ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה

תרגום אשכנזי

(לא) זיא נאהמען יוסף'ס ראָק, שלאכטעטען איינען ציגענבאָק, אונד טונקטען דען ראָק אין דאז בלוט: (לב) ליסען דען בונטען ראָק איהרעם פאַטער איבערברינגען, אונד זאגען: דיזעס האבען וויר געפונדען; ערקעננע דאָך, אָב עס דיינעס זאָהנ'ס ראָק זייא אָדער ניכט: (לג) ער ערקאננטע איהן, אונד שפראך: עס איזט דער ראָק מיינעס זאָהנ'ס,

תולדות אהרן וישחטו זבחים ע"א, ב': ויטבלו ערכין ט"ז, א': הכר סוטה ט', א':

תרגום אונקלוס

(לא) ונסיבו ית כתונא דיוסף ונכיסו צפיר בר עזי וטבלו ית כתונא בדמא: (לב) ושלחו ית כתונא דפסי ואיתיאו לות אבוהון ואמרו דא אשכחנא אשתמודע כען הכתונא דברך היא אם לא: (לג) ואשתמודעה ואמר כתונא דברי חיתא

רש"י

של אדם: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקודש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר [ב"ר] ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה

באור

אבי בא, וכן מתורגם בל"א (איך אבער, וואָ זאָלל איך היין?): (לא) ויטבלו, הטבילה קרובה לענין הרחיצה אך הרחיצה היא רק לנקוי' הדבר והטבילה היא שימת דבר היבש בדבר הלח כולו או מקצתו בין לנקיון בין להפך: הַכֻּתֹּנֶת, זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף, כתנת פסים, כתנת בד, נקוד כְּתֹנֶת (רש"י), ומסתבר כדבריו בעבור שלא נמצא בכל המקרא כֻּתֹּנֶת בנפרד ולא כְּתֹנֶת, בסמיכות. ואין כן דעת הרד"ק בשרשים שרש כתן רק שב' משקלים יש לזה השם, א' כֻּתֹּנֶת, ולא ישתנה בכנוים וברבוי כמו את כֻּתָּנְתּוֹ, וילבשם כֻּתֳּנֹת (ויקרא ח' י"ג), כי המשקלים הדגושים לא תשתנה בהם תנועת פ' הפעל בעבור דגש ע"פ, רק חולם הת' נשתנה לק"ח תולדתו, ומשקל הב' כְּתֹנֶת, שמצאנוה בסמיכות, ויהיה בנפרד ג"כ כְּתֹנֶת (אף שלא נמצא, בפלס נְחֹשֶׁת. קְטֹרֶת, שנמצאים כן גם בנפרד), ומשקל הג' כְּתֹנֶת בעבור שנמצא את הַכְּתֹנֶת, שם (שמות ל"ט כ"ז), ואיננו סמוך, בעבור הה"א הידיעה שנראה, רק שהתיבה מושכת עמה אחרת את הכתנת כתנת שש: (לב) וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם, בלווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או שהלכו אל חברון לבית האחד מהם ובבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו, ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעברו (איוב ל"ו י"ב). (ובפי' ר"ע ספורנו והרד"ק בשרשים שרש שלח בשם יש מפרשים), וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו (הרמב"ן): (לג) כתנת בני, היא זו (רש"י): חיה רעה אכלתהו, כאשר נראה מן הדם שעל הכתנת: טרף טרף יוסף, תחובר פה המקור מבנין הקל עם העבר מבנין פֻּעַל, כי ראוי להיות הטי"ת בקבוץ ונשתנה לחולם בעבור הרי"ש שאיננה מקבלת דגש כמו ומֹרַק ושֻׁטַּף (ויקרא ו' כ"א):

אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ (לד) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ (לה) וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי

איין ווילדעס טהיר האט איהן געפרעססען! יוסף איזט צעררישסען וואָרדען: (לד) יעקב צעררים זיינע קליידער, לעגטע איינען זאק אום זיינע לענדען, אונד טרויערטע אים זיינען זאָהן לאנגע צייט: (לה) אללע זיינע זאָהנע אונד טאָכטער טראטען אויף, איהן צו טראָסטען, ער ווייגערטע זיך אבער טראָסטען צו לאססען, אונד שפראך: איך ווערדע פילמעהר

תרגום אונקלוס

בִּישְׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל יוֹסֵף: (לד) וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין: (לה) וְקָמוּ כָּל בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ לְנַחֲמוּתֵיהּ וְסָרִיב לְקַבָּלָא תַּנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵיחוֹת עַל בְּרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי:

רש"י

ושתפו להקב"ה עמהם [תנחומא] אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אבכה והקב"ה אינו מגלה לו: (לד) ימים רבים. כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם [מגילה ט"ז] כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנה בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנותיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאו'. רבי נחמי' אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא

באור

(לד) שק. השק הוא לבוש נמר או חגור נמר ילבש אדם אותו על בשרו והוא פחות ועבה וקשה כי בעת הצער והאבל ילבש אדם אותו או יחגור, ואפשר שיהיה שרשו שקק והדגש בחבורו יוכיח (רד"ק בשרשים שרש שק): ימים רבים, כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים כי בהתודע יוסף אל אחיו אמר כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'), הרי כ"ב: (לה) וכל בנתיו, הראב"ע והרמב"ן פי' בתו ובת בנו, והוצרכו לזה בעבור בנתיו שהוא לשון רבים ולא היה לו רק בת אחת. דינה בת לאה. אבל לא נמצאו לו בנות רבים רק שתים יוכבד בת לוי ושרח בת אשר, והנה יוכבד על דעת חז"ל לא נולדה עד בוא יעקב למצרים בהיותו בין החומות, ושרח לדעת אנקלוס בפ' פינחס פסוק ושם בת אשר שרח (במדבר כ"ו מ"ו), לא היתה בתו רק בת אשתו כאשר הביא שם הרמב"ן נוסח ת"א, ושום בת אתת אשר שרח, ולכן נאמר בפ' ויגש ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם (לקמן מ"ו י"ז), לפי שלא היתה רק אחתם מן האם ולא בת אבה. וכן סופר בס' הישר שהדורה בת אבימאל בן עבר בן שם אשת אשר הביאה עמה מעבר הנהר את סרח בתה, והיתה בת שלש שנים, ותגדל הנערה בבית יעקב ע"ש, והרמב"ן ז"ל כתב בסוף דבריו וז"ל ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו. וכן אמרה נעמי לכלותיה, שבנה בנתי (רות א' י"א וי"ב). אל בנתי (שם י"ג). לכי בתי (שם ב' ב'). ואיננו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי (שם ח'), (ר"ל שאיננו מאמר חכית' רק מאמר בעז איש נכרי, וקראה בתי דרך חבה) עכ"ל, וזהו דעת ר' נחמיה בב"ר והיא תסכים לפשוטו של מקרא: כי ארד. לא אנחם אלא ארד על בני אבל שאלה (הרשב"ם). הנה יפרש מלת כי שאחד שרש מאן בלשון אלא כמו כי שאחד מלת לא, כמ"ש בפ' וירא על ויאמר לא כי צחקת (לעיל י"ח ט"ו), כי ענין מאן הוא בדבור או במעשה ובזה יבדל מפעל לא אבה, כי לא אבה הונח על הרצון והמחשבה, והמאן על הבטוי והמעשה, ויהיה כאלו אמר ויאמר

אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ (לו) וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃ פ רביעי

צו מיינעם זאָהן טרויערנד אין דיא גרופט פאהרען; אלזאָ בעווייגטע איהן זיין פאטער: (לו) דיא מדנים פערקויפטען איהן נאך מצרים אן פוטיפר, האָפּ־בעדיענטען דעם פרעה, פירסטען דער לייבוואכע:

תרגום אונקלוס

(לו) וּמְדְיָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָא׃

רש"י

לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי [ב"ר]: ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים [שמואל ב' כ"א] אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה [שם א' ד']: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי. ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: ויבך אותו אביו. יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך:

באור

לא אנחם, כי אם ארד וגו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי: אל בני, כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על, אל שאול ואל בית הדמים (שמואל ב' כ"א א'), אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואשה (שם א' ד' כ"א) (רש"י), וענינו כמו בעבור בני, אבל אנקלוס מתרגם, לברי, וכן יב"ע, לות ברי, מפרשים אל כפשוטו. על דרך ויאסף אל עמיו (לקמן כ"ה ח'), ועוד רבים, ובלשון זה אמר דוד על הילד אשר מת לו, אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (שמואל ב' י"ב כ"ג), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: שאלה, כפשוטו לשון קבר הוא, באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי, וכ"ת יב"ע, לבי קבורתא, וכן מתורגם בל"א: ויבך אתו, ענינו עליו: אביו, לפי פשוטו הוא יעקב, והוא כלל שאחר הפרט ולכן מתורגם בל"א (אזאָ בעוויינטע), והרשב"ם כ' ויבך אתו אביו, כלו' זמן מרובה, ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים אביו יצחק, אף כי היה יודע שלא נהרג עכ"ל, כי יצחק היה עדיין חי כי לא מת עד אחר י"ב שנה אחר מכירת יוסף. וכתב רש"י שיצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי, וכן תיב"ע על יצחק: (לו) והמדנים, כבר הארכתי בבאור המדנים למעלה בפסוק ויעברו אנשים מדינים וגו': אל מצרים, כמו במצרים, וכן ויחר אף בלק אל בלעם (במדבר כ"ד י'), פי' בבלעם, קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה (לעיל כ"ג י"ט), כמו במערת ורבים כן: סריס פרעה. הרד"ק בשרשים שרש סרס כתב שהם האסורסים (שלא יתאוו אל אשה), ופוטיפר סריס פרעה היה שרים גדולים ולא סריס הגיד לפיכך היתה לו אשה, ויש סריס שענינו שר וממונה, והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעיה ל"ט ז'), וכן תרגם יונתן ויהון רברבין, וכן תרגם אנקלוס פוטיפר סריס פרעה, על שני סריסיו (לקמן מ' ב'), סריסי פרעה (שם ז') רברבין עכ"ל, וכן תרגם פה יב"ע, וכן מתורגם בל"א (האָפבעדיענטען), וכתב ר"א בחור בנמוקיו לספר השרשים (שם), כי לא נמצאו המשרתים נקראים סריסים רק במצרים ובבל ופרס ומדי כי בארצות האלה רוב משרתי המלכים הם מסורסי' עכ"ל: שר הטבחים, שוחטי בהמות המלך (לשון רש"י), וכן וירם הטבח (שמואל א' ט' כ"ג), לרקחות ולטבחות (שם ח' י"ג). אבל יותר קרוב דעת אנקלוס (שתרגם רב קטוליא), בעבור היות בית הסהר בביתו ועליו שיחה להריגת האנשים, הכינו לבניו מטבח (ישעיה י"ד כ"א), טבחת לא חמלת (איכה ב' כ"א), ודומה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל (דניאל ב' י"ד) (הרמב"ן), וכ"ת יב"ע והירושלמי, רב ספוקלטוריא, והיא בלשון רומי הממונה על הריגת בני אדם, והרד"ק בשרשים שרש טבח הביא כלם תחת ענין אחד שהוא הזביחה קצתם זביחת הבהמות וקצתם זביחת בני אדם, אבל רבי יונה חלק מהם לענין בישול וכן עשו רוב המפרשים ודמו אותם ללשון הערב שאומר למבשל הבשר טב"ך

תרגום אשכנזי

לח (א) אום דיאזעלבע צ ײ ט גינג יהודה פֿאָן זיינען ברידערן הינאב, אונד שלוג זיינע צעלטע בייא איינעם מאננע אוים ערלם, דער חירה היס: (ב) יהודה זאה דאזעלבסט דיא טאָכ־טער איינעם קויפֿמאננס,

לח (א) וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ (ב) וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא

ת"א ויהי בעת סוטה י"ג, ב'. סנהדרין ק"ב, א': וירא פסחים נ'. א':

תרגום אונקלוס

לח (א) וַהֲוָה בְּעִידָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְוַת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵיהּ חִירָה׃ (ב) וַחֲזָא תַמָּן

רש"י

לח (א) ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני.

באור

וחי"ת בעבדי כ"ף בערבי, והמתרגם האשכנזי שתרגם (פירסטען דער זייבוואהנע) כי מלפנים היו מנהג מלכי ארצות ישמעאל וערב (וברבריא"ה) שהאנשים השומרים ראש המלך היו ג"כ ממונים על הריגת בני אדם מחויבי מיתה, ועם שכבר בטל המנהג הזה בארץ ישמעאל, עדיין הוא נוהג (בברבריא"ה), אצל קסרי (מארוק"א):

לח (א) ויהי בעת ההוא, בסדר עולם (פרק ב'), אמרו כי בעת ההיא כמשמעו אחר מכירת יוסף, ובעבור שאין מן העת שנמכר עד בוא יעקב עם שבעים נפשות ביתו (שביניהם נולדו חצרון וחמול בני פרץ בן יהודה מתמר כלתו), רק כ"ב שנים, לכן אמרו שם החשבון הזה, שנה אחת לעיבורו של ער. הגדיל עד שבע שנים ונשא אשה, הרי שמנה, שנה אחת לער, שנה אחת לאונן שיבום, שנה אחת לשבי אלמנה בית אביך, שנה אחת לוירבו הימים ותמת בת שוע, שנה אחת לעבורו של פרץ, הגדיל פרץ ז' שנים ונשא אשה, הרי י"ח, (הגאון מו"ה יעב"ץ עמדן ז"ל מגיה שם בפירושו, הרי כ', ונכון הוא לפי החשבון) שנה אחת לחצרון, שנה אחת לחמול, וחצרון וחמול ירדו עמו למצרים עכ"ל, והראב"ע ימאן מלקבל החשבון הזה כי רע בעיניו הלחץ הזה לימר שנשאו ער ואונן ופרץ בהיותם בני ז' ופרץ הוליד בנים תיכף אחר שנה לנשואיו. כי אמר שאיננו ראוי להוליד עד שיהיה בן י"ב שנה, ולכן יפרש בעת ההיא, קודם המכרו, וכמוהו משם נסעו הגדגדה וגו', בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו' (דברים י' ז' וח'), ושבט הלוי נבחר בשנה השנית, ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים, ולמה הזכיר הכתוב זאת המעשה במקום הזה, והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה, להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו (שכבש יצרו כדכתיב וימאן), למעשה אחיו (שהלך אחר יצרו בתמר כדכתיב הבה נא אבוא אליך), אלה דבריו, אבל בס' היָשר סופר ג"כ שבשנת מכירת יוסף לקח יהודה את אשתו. וגם כל השבטים לקחו נשים אחר מכירתו: וירד יהודה. באמרו וירד נראה כי מדותן לעדלם הוא ירידה, והדרש ידוע, והראב"ע כתב כי הבא מנגד לצפון של עולם לדרומו הוא יורד (ור"ל נראה כיורד כי עיקר הישוב הוא מקום השוה לצפון העולם): ויט, מאת אחיו (רש"י), וכ"ת אונקלוס ויב"ע, וסטא, כי ויט אהלה (לעיל י"ב ח' ול"ה כ"א), מתרגמים ופרסיה למשכניה, אבל במכלל יופי מפרש ויט עד איש עדלמי, נטה אהלו עם אהלו עד שהלך לעדלם ונתחבר עם זה האיש: (ב) בת איש כנעני, אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו, ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מלשאת כנעניות כאשר לוה אביהם יצחק גם אברהם, וכן הזכירו בגמרא במס' פסחים (דף נ' ע"א), והיו נשיהם מארמיות עמוניות מואביות ומיחוסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכן יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית (לקמן מ"ו י' ושמות ו' ט"ו), כי היא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיא דינה שנבעלה לכנעני, ורבותינו נחלקו בדבר אמרו ר' יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום ר' נחמיה אומר כנעניות היו, ויתכן שלא הקפיד ר' נחמיה ביחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מנשי ארץ כנען, אבל היו מן הגרים והתושבים

אֵלֶיהָ׃ (ג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ (ד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ (ה) וַתֹּסֶף עוֹד

דער שוע היס, הייראטהעטע זיא, אונד וואהנטע איהר בייא: (ג) זיא ווארד שוואנגער, געבאר איינען זאהן, דען נאננטע ער ער: (ד) זיא ווארד אבערמאלס שוואנגער אונד געבאר איינען זאהן; דען נאננטע זיא אונן: (ה) זיא געבאר ווידערום

תרגום אונקלוס

יְהוּדָה בַּת גְּבַר תַּגְּרָא וּשְׁמֵיהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעַאל לְוָתַהּ׃ (ג) וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ עֵר׃ (ד) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ אוֹנָן׃ (ה) וְאוֹסִיפַת עוֹד וִילֵידַת בָּר

רש"י

חגרא [ב"ר]: (ה) והיה בכזיב. שם המקום [פסחים נ' ב"ר] ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב

באור

הנאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח (הרמב"ן) וגם הרשב"ם מפרש כנעני תגר ואמר כי בנות כנען היו נזהרים, וכן רש"י, וכן ת"א ויב"ע, והראב"ע אומר יש אומרים סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע י"ב ח'), ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד (זכריה י"ד כ"א), ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ובעבור שהיו יושבי ארץ כנען בעת ההיא ידועים ומפורסמים בסחורה, והיו סוחרים את כל הארצות אל איים רבים בספינותיה', הושאל שם כנעני על כל תגר. ובפ' ויחי יעקב (לקמן נ' י"ג), כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו, ולא בני בניו שכך צוה אל יטעונו במטתי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען, ויהיה זה לפי שאול בן שמעון הנקרא בן הכנענית ושלה בן יהודה היו מבנות כנען. ולכן יוציא את כלם, ולפ"ז שוע כנעני ממש היה, וכן תשמע בספר הישר המודיע שמות כל נשי בני יעקב ויחוסן בפרט, אשר לא נזכרו במקרא ולא במדרשים. וכפי הנראה מזה היו כל האחים נזהרים במצות אביהם שלא לשאת אשה מבנות כנען, חוץ מראובן ויהודה, ושמעון לא נשא את הכנענית לאשה, כי אם להיות שפחה לדינה אחותו, והוליד ממנה את שאול לבד, ויתר בניו הוליד מדינה, ויתכן שלא עבר בזה על מצות אביו, שלא היתה הקפידא רק על האשה, לא על הפילגש, ולכן לקח אברהם את קטורה, שהיתה מבנות כנען. והכתוב לא זכר דבר מנשי בני יעקב, ובאר רק אשת יהודה וכלתו, ונראה לי שהכוונה בזה על יחוס השלשלת הקדושה, שממנה יצאה מלכות בית דוד ומשיח צדקנו שיבוא ב"ב, ולפי שבימי השבט (שלא היה רק דור רביעי ללוי. והיה בן בנו של קהת שהיה מבאי מצרים, וכן נחשון בן עמינדב נשיא יהודה במדבר היה רביעי לחצרון שהיה מבאי מצרים), היה הדבר מפורסם שנשא יהודה כנענית, והוליד ממנה בנים, ולא היה מפורסם שבא אל תמר שאיננה כנענית. כי לא שכב אותה עוד רק בפעם ההיא בפתח עינים על הדרך, כמו שאמר הכתוב ולא יסף עוד לדעתה (לא הוסיף, כדעת רוב המפרשים הפשטנים), לכן בא הכתוב לספר באריכה שאשתו הראשונה היתה באמת בת איש כנעני כמפורסם אז, והוליד ממנה ג' בנים, וב' מהם מתו בלי זרע ונשאר הג', ולא מהם יוצא הזרע המבורך. וספר שהיתה זקוקה ליבם, ונתגלגל הדבר שבא יהודה אליה, ואף שחשבה לזונה, הנה באמת היתה מוטלת עליו או על בנו מצות יבום, (כי אז היתה המצוה לאחד מקרובי משפחת בעלה כמו שהאריך בזה הרמב"ן), וכן אמר יהודה צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני, ר"ל וחל עלי חיוב היבום, והולידה ב' בנים צדיקים ע"י מצות היבום, ואף יהודה לא יסף עוד לדעתה, ומן היבום הזה יצאה המשפחה הקדושה מלכות בית דוד שתתכונן במהרה בימינו: (ג) ויקרא את שמו ער, יהודה קרא את שמו ער מלשון עוררה את גבורתך (תהלים פ' ג'). ואשתו קראת גם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקשה בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כמו יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדתו בעצב (ד"ה א' ד' ט'). וגם כן עשתה אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א א'), מה יתאונן אדם חי (איכה ג' ל"ט), כמו בן אוני דרחל (לעיל ל"ה י"ח). ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו (הרמב"ן): (ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו. כתב רש"י על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו י"ח), אשר לא

וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה
בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ (ו) וַיִּקַּח יְהוּדָה
אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ (ז) וַיְהִי
עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה
וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן
בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם

ת"א והיה יבמות ל"ד, ב':

תרגום אשכנזי

איינען זאָהן, אונד נאננטע איהן שלה; ער וואר צו כזיב, אלס זיא איהן געבאר: (ו) יהודה נאהם פיר זיינען עלטעסטען זאָהן איינע פרויא, דיא היס תמר: (ז) אבער ער יהודה'ס עלטעסטער זאָהן וואר אין דען אויגען דעם עוויגען מיספעללינג, אונד דער עוויגע ליס איהן שטערבען: (ח) דא שפראך יהודה צו אונן: וואָהנע דער פרויא דיינעס ברודערס בייא, אונד נים זיא צור ברודערהע, דאמיט דוא דיינעס ברודער

רש"י

לשון היו תהיה לי כמו אכזב [ירמיה ט"ו] אשר לא יכזבו מימיו [ישעיה נ"ח] ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגומר פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש

תרגום אונקלוס

וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִּכְזִיב כַּד יְלֵידַת יָתֵיהּ׃ (ו) וּנְסֵיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ (ז) וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וְאַמְתֵיהּ יְיָ׃ (ח) וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוּל

באור

יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח י"א), שאם לא כן מה בא ללמדנו. ודעת הראב"ע שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אתו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם, ור"ע ספורנו כתב שקראתו שלה לשון אל תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה הי' אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני אישה בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות עכ"ל: (ו) תמר, לשון ב"ר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה וכתיב ובת איש כהן וגו' לפיכך הוציאוה ותשרף עכ"ל, וכן תרגם פה יב"ע, וגדולה הפליאה כי שם מת בהיות יעקב בן חמשים שנה. והתימה על רש"י שכתב בסוטה (דף י' ע"א), שמשנת ששים ליעקב כלו שנותיו של שם, כי המעיין בחשבון הכתובים יראה שבשנת נ' ליעקב מת שם, ואף אם נניח שנשא שם אשה אחרת קודם מותו וילדה לו את תמר בשנת מותו, עכ"ז היתה אז קרובה לבת שבעים, ואיך השיאה יהודה לבנו שהי' בן ט' או י' שנים, אבל בס' הישר כתוב תמר בת עילם בן שם, ולפ"ז יתכן שעילם חי שש מאות שנה כאביו (והי' אז חי עדיין לפי החשבון כשיעיין בכתוב), או קרוב להם וילדה בזקנותו, והיתה אז עדיין רכה בשנים: (ז) רע בעיני ה', כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אתו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה הי' ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה (רש"י), והוא מגמרא דיבמות (דף ל"ד ע"ב), וכן סופר בס' הישר. ולשון הרמב"ן לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי הגזרה עמדה על המכירה ולא הי' בבית האבות שכול זולתי זה שהי' רע בעיני השם כי זרע צדיקי' יבורך ועל כן הי' יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו עכ"ל: (ח) ויבם אתה, הראב"ע כת' טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך עכ"ל, כוונתו כי יבם הוא שם עצם פרטי לאחי בעל האשה, והוא הנקרא בל' משנה גיסו, ולכן יקשה לדעתו לשון וְיַבֵּם,

כי כבר הוא יבם לה גם בהיות אחיו בחיים. לכ"א כי פירושו הראה לה שאתה יבם לה מאז שהיה אחיך חי, וזה בעשות החיוב המוטל עליך להקי' זרע לאחיך והיינו שתשאנה, והנה לפי דעתו נגזר פעל יַבֵּם מן השם יָבָם, והנה אף שנראה שגם הרד"ק בשרשים הסכים עמו בזה,

מ"מ לא כן דעתי, אבל אומר אני כי אחי בעל האש' לא נמצא לו שם פרטי בל' מקרא וכן לא

זֶרַע לְאָחִיךָ׃ (ט) וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע

נאכקאממען פֿערשאפֿסט: (ט) נון וואוסטע אונן, דאס דיא נאכקאממען ניכט איהם געהאֶרען ווערדען; ווען ער אלזא זיינעם ברודערס פֿרויא בייאוואָהנטע, פֿערדערבטע ער עס צור ערדע אום זיינעם ברודער קיינע נאכקאממען צו געבען:

תרגום אונקלוס

לְוַת אִתַּת אֲחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ וְאָקִים זַרְעָא לַאֲחוּךְ: (ט) וִידַע אוֹנָן אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי זַרְעָא וַהֲוָה כַּד עָלֵיל לְוַת אִתַּת

רש"י

יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה

באור

נמצא שם פרטי לאש' אחיו. רק אחי בעלה נקרא אחי אישה, ואשת אחי האיש נקרא' אשת אחיו. ולכן בפרשת העריות נאמר ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא י"ח ט"ז), ולא נאמר ערות יבמתך לא תגלה, רק חז"ל בלשון המשנה קראו לו שם חדש. גיסה, ולה גיסתו, כי ל' מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד, אבל שם יָבָם, הוא שם תאר ונגזר מן הפעל יִבֵּם, והפעל הזה לא הונח רק על לקיחת אשת אחיו שמת בלא בנים, לאשה, ואז יש לו תאר יבם ולה יְבֶמֶת (עם שלא נמצא הנפרד משם זה לנקבה במקר', כי נמצא במקר' ב' פעמים יבמתו, וב' פעמים יבמתך, כולם בתי"ו לנוסף, ואם הי' הנפרד יְבָמָה. היתה התי"ו רפוי' בכנוים כמו מן צְדָקָה, צִדְקָתוֹ, ומן בְּרָכָה, בִּרְכָתִי), ולא הונח להם התאר הזה רק במקום שיש יבום והיינו כשמת אחיו בלא בנים, והושאל השם יְבֶמֶת גם אל נשי שני אחים שמתו בלא בנים, שנקראו כן על שם בעליהן שכל אחד מהם היו ראוי ליבם אשת אחיו לפי שמת אחיו בלא בנים. ולכן נאמר הנה שבה יבמתך וגו' שובי אחרי יבמתך (רות א' ט"ו). והתאר הזה יש לו גם קודם היבום אחר שמת אחיו בלא בנים, בעבור היבום שחל עליו: והקם זרע לאחיך. הבן קרא על שם המת, לשון רש"י, ואין זה אמת כי במצות התור' נאמר גם כן יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבעז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאש' להקי' שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו (רות ד' י'), ותקראנ' אותו עובד לא מחלון, ועוד שאמ' ידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרע' אשר תבוא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוי' לעשו' כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע, אבל הענין סוד גדול מסודות התור' בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמוני' קודם התור' יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי לקדם בו ואחריו הקרוב במשפח' כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגי' לישא אשת האח המת או האח או האב או הקרוב מן המשפח' ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה, ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התור' ואסרה אשת קצת הקרובי' רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפני' איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי באח הרגל הדבר ותועלת קרוב' ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדול' באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם ולאוי הוא שתעשה האשה הזאת בחלילת הנעל. וחכמי ישראל הקדמוני' מדעתם בענין הנכבד הזה הביאו לפניים בישראל לעשות המעש' הזה בכל יורשי הנחל' באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאול' וזהו ענין בעז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין (הרמב"ן): (ט) כי לא לו יהיה הזרע, ת"א ארי לא על שמיה מתקרי זרעא, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: אם בא. כאשר בא: ושחת, זרעו ארצה כמו

לְאָחִיו׃ (י) וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ
עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת
גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית
אָבִיהָ׃ (יב) וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־
שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל

ת"א וירע נדה ו', ח' וג': וימת יבמות סס: ותמות סוטה י"ג, ג':

תרגום אשכנזי

(י) וואס ער טהאט, וואר אין דען איגען דעס עוויגען מיספֿעלליג: דארום ליס ער אויך איהן שטערבען: (יא) יהודה שפראך צו זיינער שווינערטאָכטער תמר, בלייבע אלס וויטווע אין דיינעס פֿאטערס הויז, ביז מיין זאָהן שלה ערוואכסען זיין ווירד, דען ער דאבטע זיך, ער קאָננטע אויך שטערבען, וויא זיינע ברידער. תמר גינג, אונד בליב אין איהרעס פֿאטערס הויז: (יב) עס פֿערפֿלאָססען פֿילע טאגע, דא שטארב דיא טאָכטער דעס שוע, יהודה'ס וויב; אלס יהודה געטראסטעט ווארד, גינג ער הינאויף צו דען שערערן זיינעס קליינען פֿי־

רש"י

מנחון וכו"ר]: (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה [יבמות ל"ד]: (יב) ויעל

תרגום אונקלוס

אֲחוּהִי וּמְחַבֵּיל אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא בְּדִיל דְּלָא לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי׃ (י) וּבְאֵישׁ קֳדָם יְיָ דִּי עֲבַד וַאֲמִית אַף יָתֵיהּ׃ (יא) וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלְּתֵיהּ תִּבִי אַרְמְלָא בֵּית אֲבוּךְ עַד דְּיִרְבֵּי שֵׁלָה בְרִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְמוּת אַף הוּא כַּאֲחוּהִי וַאֲזַלַת תָּמָר וִיתֵיבַת בֵּית אֲבוּהָא׃ (יב) וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת בַּת שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה וְאִתְנְחֵים יְהוּדָה וּסְלֵיק אֶל גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה

באור

שתרגם אנקלוס ומחבל אורחיה על ארעא, וכ"ת יב"ע. ואמרו חז"ל בב"ר שהי' דש מבפנים וזורה מבחוץ: נתן זרע. חטף קמץ, שכל תיבת מלאפום (ר"ל חולם), שטעמה באות אחרונ' ותיבה הסמוכה לה טעמה באות ראשונ' הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ, וכן ארך אפים וגדל חסד (תהלים קמ"ה ח'). ואם שלש אלה לא יעשה לה (שמות כ"א י"א), אבל את שלש הערים (במדב' ל"ה י"ד), מלאפום הוא (הרשב"ם), ואלת נתן היא מקור הבא ע"ד השלמים, ומנהג הדקדוק הזה שלא יבא בו המקור בשלמות רק בבואו מחובר אל הפעל כמו נתון תתן לו (דברי' ט"ו י'), אבל בבואו לבדו דרכו לבוא בחסרון שתי הקלוות כמו לא תוסף תת כחה לך (לעיל ד' י"ב): (יא) שבי. לשון המתנה ועכבה כמו ימים רבים תשבי לי (הושע ג' ג'), כלומר התעכבי באלמנות: בית אביך. בא חסרון בי"ת השמוש, ענינו בבית אביך כמו הנמצא בית ה' (מלכי' ב' י"ח ט"ו). ולשון הרמב"ן וטעם שבי אלמנ' בית אביך שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תשוכי שמן כאש' חגורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתייבמת כי היולא' וחפצ' להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שניס, ותכס בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש (הרמב"ן): כי אמר וגו', כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר, פן ימות גם הוא כאחיו, כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (לשון רש"י), ולדעת הרמב"ן ז"ל ידע יהודה שאין על תמר אשם כלל, כי רחוק הוא בעיניו שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לה' וישלחם ביד פשעם, וכתב שהנכון שהיה שלה ראוי ליבם, אבל לא רצה אביו שייב' אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאש' וכאשר המתינה ימים רבים ורא‍תה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר בדוב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעש' הזה עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו: על

עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ (יג) וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃ (יד) וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־

ת"א ותשב שם י', א':

העס, ער אונד זיין פֿריינד חירה, דער עדלמ׳טער, נאך תמנה: (יג) דיזעס ווארד דער תמר אנגעזאגט, מאן שפּראך: דיין שוויגערפֿאטער רייזט היניאויף נאך תמנה, זיין קליינעס פֿיה צו שערען: (יד) דא לעגטע זיא איהרע וויטוועןקליידער אב, בעדעקטע זיך מיט איינעם שלייער: פֿערהיללטע זיך, אונד זעטצטע זיך אן דער אָפֿפֿענטליכען העערשטראסע, וועלכע אויף דעם וועגע נאך תמנה איזט, דען זיא זאה, דאס שלה ערוואכסען וואר, אונד זיא איהם ניכט צור

תרגום אונקלוס

רַחֲמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְתִמְנָת׃ (יג) וְאִתְחַוָּא לְתָמָר לְמֵימַר הָא חֲמוּיךְ סָלֵיק לְתִמְנַת לְמֵיגַז עָנֵיהּ׃ (יד) וְאַעְדִּיאַת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ וְאִתְכַּסִּיאַת בְּעִיפָא וְאִתְקְנַת וִיתִיבַת בְּפָרָשׁוּת עֵינִין דִּי עַל אוֹרַח תִּמְנַת אֲרֵי חֲזָת אֲרֵי רְבָה שֵׁלָה וְהִיא לָא

רש"י

על נוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על נוזזי צאנו. (יג) עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה [שופטים י"ד] בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם

באור

גזזי, פי' אל גוזזי כמו ותתפלל על ה' (שמואל א' א' י'), וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שם ב' י"א), ודומיהם רבים, כן פי' הראב"ע. ולפי דעתי יהי' באורו בחסרון מלה, ועניינו ויעל לעמוד על גוזזי צאנו, ודרך הכתוב לומר כן על האדון המשגיח על פיעליו או הממונה עליהם, כמו ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים (רות ב' ה'), וכן פי' רש"י ז"ל ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו עכ"ל, ולשון הרמב"ן ויעל על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו בצאן וישכח ריבו והוגד לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד והרבה לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכי' שם והוגד להם טרם עלותו עכ"ל: (יג) עלה תמנתה, ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (שופטי' י"ד א'), ויש מרז"ל שאמרו שני ערים היו בשם תמנה, ויש מהם שאמרו חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה, לפי שהית' יושבת בשפוע ההר עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן וכן פי' רש"י פה: (יד) ותכס, פעל יוצא וטעמו ותכס לאשה: בצעיף, הוא כסוי על הראש ויורד על הפנים: ותתעלף, ענין העטוף והכסוי, וכסתה פניה שלא יכירנה יהוד': בפתח עינים, בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם, והמפרשו שם עיר טועה, שהרי כתוב לפנינו היא בְעינים ואילו היה שם עיר היה לו לומר בְּעינים הבי"ת חטף (ר"ל שוא). שלא מצינו שיאמר בַבית אל בִירחו בִירושלים (הרשב"ם), ואין זאת ראיה גמורה כי מעטים נמצאו גם שמות הערים בפתח המורה על הידיעה או בה"א הידיעה עצמה כמו אנשי הָעַי (יהושע ז' ה'), בַקרקר (שופטים ח' י'), וישב דוד בַחרשה (שמואל א' כ"ג י"ח), כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן ד' מ"ט ע"א) (ושלא כדעת הרז"ה ב"ל"ה תיבת הסוף אות. י"ב שלא רצה בשי' הידיעה על שם העיר ואמר שהפתחין הם לסוף המאמר, ובזה מזרות הוה אל זרות אחר, כי על המנהג לא תהיה השתנות התנועות

בִּתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ (טו) וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ (טז) וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִּי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ (יז) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן

ת"א ויראה מגלה י'. ב'. סוטה י', ב':

פרויא געגעבען וואָרדען. (טו) יהודה ערבליקטע זיא אונד הילט זיא פיר איינע הורע: דען זיא האטטע איהר געזיכט בעדעקט: (טז) ערלענקטע צו איהר הין אין דען וועג, אונד שפראך: ערלויבע, דאס איך דיר בייאוואָהנע, דען ער וואוסטע ניכט, דאס זיא זיינע שנור וייא; זיא שפראך: וואס וויללסט דוא מיר געבען, וועז דוא מיר בייאוואהנסט? (יז) ער שפראך: איך וויל איינען ציגענבאָק פאָן דער העערדע זענדען: זיא אנטוואָרטעטע: וועז דוא

תרגום אונקלוס

אִתְיְהֵיבַת לֵיהּ לְאִתּוּ׃ (טו) וַחֲזָאַהּ יְהוּדָה וְחַשְׁבַהּ כְּנָפְקַת בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפָּהָא׃ (טז) וּסְטָא לְוָתַהּ לְאָרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלָּתֵיהּ הִיא וַאֲמָרַת מָה תִּתֵּן לִי אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי׃ (יז) וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַר עִזֵּי מִן עָנָא

רש"י

אניכו שכל עיניס תלפות לראותו [סוטה י']: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עלמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים:

(טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פנים כשהיתה בבית חמיה היתה לנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורנ"יר Aristoloche, (דיא אסטערלוליה, האהלוווחורץ, הערלוווחורץ): הבה נא. הכיני עלמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותם של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון.

באור

משוא לפתח או לקמץ כ"א בפס"ק, ואין במלות הנ"ל אס"ף). עכ"ז פירושו נכון הוא במלות פתח עינים, וכן פי' רש"י והרד"ק, והראב"ע פי' שם מקום וי"א כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו, אבל אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי' רש"י והרשב"ם: כי ראתה כי גדל שלה וגו', לפיכך הפקירה עלמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים (רש"י), וידעה שראוי לו ליבמה אם לא ירלה שבנו ייבמה: (טו) ויחשבה לזונה, לפי שיושבת בפרשת דרכים, כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת לקרא לעברי דרך וגו' (משלי ט' י"ד וט"ו) וכו', ויאמר כי כסתה פניה ולא הכירה, והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא, והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת בלעיף מכסה קלת השער וקלת הפנים ומסקרת בעינים ושפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קלת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנינה גם עם הקרובים תכסינה פניהן וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ונשובים לעיר לא נודעו (הרמב"ן): (טז) ויט אליה אל הדרך, מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דישטורני"ר (רש"י), ובל"א (חוים-זענקען): הבה נא, הכיני עלמך ודעתך לכך, כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה (רש"י). וכבר בארתי היטב ענין השרש הזה בס' עליס לתרופה בפסוק הבה נתחכמה לו (שמות א' י'), ובפסוק הבה נלבנה (לעיל י"א ג'), ובפרשה זו בפסוק ועתה לכו ונהרגהו (לעיל ל"ז כ'): (יז) אם תתן ערבון, אז אפרלה: ערבון, משכון: עד שלחך, דפי שתשלח שלוחך להביא הגדי, וגם יש

עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ (יח) וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ (יט) וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ (כ) וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת

ת"א וישלח חולין קי"ג, א':

פפאנד געבען ווילּלסט, ביז דוא זענדעסט: (יח) ער שפראך: וואס פֿיר איין פפאנד זאָלל איך דיר געבען? זיא אנטוואָרטעטע: דיינען פעטשאפטרינג, דיין טוך, אונד דען שטאב, דען דוא אין דער האנד האפט; ער גאב עס איהר, וואָהנטע איהר בייא, אינד זיא וואַרד פֿאָן איהם שוואנגער: (יט) זיא מאכטע זיך אויף, גינג דאפֿאָן, לעגטע איהרען שלייער אב, אונד צאָג ווידער איהרע וויטוועןקליידער אן: (כ) יהודה שיקטע דען ציגענבאָק דורך זיינען

תרגום אונקלוס

נַאֲמָרַת אִם תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח׃ (יח) וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דִּי אֶתֵּן לָךְ וַאֲמָרַת עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעָאל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ׃ (יט) וְקָמַת וַאֲזָלַת וְאַעְדִּיאַת עִיפָה מִנַּהּ וּלְבֵישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ׃ (כ) וְשַׁדַּר יְהוּדָה יַת גַּדְיָא בַּר

רש"י

משכון: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים

באור

רגיל לומר לשון דפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה (לעיל ל"ב י"ט), הנה שלחתי הגדי הזה (להלן בפרשה) (הרשב"ם), ור"ל כי שרש שלח בשימוש בבנין הקל מורה על השליחות שיש בה חזרה להשיב דבר ובאשכנז בל"א (זענדען או שיקקען), וענין השליחות הוא קל כי לא ישלחו להיות שם עד עולם, וזה אינו שייך רק באדם, אבל כשיבא בבנין פִעל מורה על בדידות השליחות, דהיינו שישלחנו מעל פניו ולא ירצה לראותו עוד, ושלחה מביתו (דברים כ"ד א'), ובאשכנז בל"א (פערשיקקען), ולכן בשליחות העורב והיונה מן התיבה נאמר וַיְשַׁלַּח בבנין הכבד, כי לא היתה הכוונה שם שישובו, ויאמר גם על ענין הלויה. כמו וישלחו את רבקה אחותם (לעיל כ"ד כ"ט), שהיא שליחות שאין בו חזרה, בל"א (בעגלייטען), וכן בשליחות דורון ומנחה'. כמ"ש אנכי אשלח גדי עזים, ואולם שלחך היא מקור מבנין הקל עם כנוי הנוכח, וראוי לומר עד שַׁלְּחֶךָ, לכן מפרש שלחך על השליח המביא הגדי, שאיתיה בחזרה, ואח"ז אמר שעכ"ז נמצא השרש הזה בבנין הקל גם בשליחות דורון כמו מנחה הוא שלוחה, הנה שלחתי הגדי הזה, שאין לפרש על מביא הדורון, וכוונתו כי כלל זה לא נאמר על הדקדוק, רק על הרוב, ויש מעטים היוצאים ממנו: (יח) חתמך ופתילך, עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה. לשון רש"י והרד"ק בשרשים שרש חתם כתב כי הוא הטבעת שחותמין בו הכתבי', וענין השרש הזה הוא ענין סגיר' ולפי שהחותם הוא סוגר הספר נקרא כן וכן הקשירות שיעשה אדם על הדברים להסתירם נקראות חותם כמו שאמרו רז"ל חותמות שבקרקע מתיר, ולפיכך נקרא המשלים חותם כאילו הוא סוגר הדבר שאין בו עוד. וכן אמרו: במשנה הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה, ולפיכך נקראת כתיבת העדים בספר חתימה, כמו שאמרו עד שיאמר לסופר ויכתוב ולעדים ויחתמו וזולת זה הדבר לפי שהעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין אחריהם דבר עכ"ל, ובשרש פתל כתב אשר אין צמיד פתיל (במדבר י"ט ט"ו), פירוש חתיכת בגד קטנה, ודומה לו בדברי המשנה פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה וכמהו לפי דעתי חתמך ופתילך. ר"ל אדרתו או הצניף שעל ראשו, וכן דעת המתרגם שתרגם שושיפך, ותרגם וילט פניו באדרתו (מלכים א' י"ט י"ג), בשושיפיה, ותרגום

הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃
(כא) וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר
אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ
וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃
(כב) וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא
מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ
לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ (כג) וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה
שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃
(כד) וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה

ת״א ויהי וכו׳ נדה ח׳, ג׳:

תרגום אשכנזי

פריינד דען ערלמיר, דאז פאנד פאָן דער האנד דער פרוי אבצוהאָלען, ער פאנד זיא אבער ניכט: (כא) ער פראגטע דיא לייטע איהרער שטאדט אונד שפראך: וואָ איזט דיא בייאשלעפערין? זיא זאס זאָנסט אם אָפפענטליכען פלאטצע, אם וועגע; זיא אנטוואָרטעטען: אין דיזער געגענד וואר קיינע בייאשלעפערין: (כב) ער קעהרטע צו יהודה צוריק אונד שפראך: איך האבע זיא ניכט געפונדען, אונד דיא שטאדטלייטע האבען אויך געזאגט, אין דיזער געגענד וואר קיינע בייאשלעפערין: (כג) יהודה שפראך: זיא מאג עס היננעהמען, וויר קאָננטען צו שאנדען ווערדען; זיהע! איך האבע דען ציגענבאָק געשיקט, דוא אבער האסט זיא ניכט געפונדען: (כד) אלס בייאנאהע דרייא מאָנאטהע פאָרבייא ווארען, ווארד דעם יהודה אנגעזאגט: דיינע

תרגום אונקלוס

עֲזֵי בְּיַד רַחֲמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְמִיסַב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ׃ (כא) וּשְׁאֵיל יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא הִיא בְעֵינַיִן עַל אוֹרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ (כב) וְתָב לְוָת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ (כג) וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ (כד) וַהֲוָה כִּתְלָתוּת

רש״י

כיולא בו לדיקים כיולא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה בגנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים [ב״ר]: (כד) כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי

באור

המחללות והמעטפות (ישעיה ג׳ כ״ב), כתרגום ושוסיפים וכו׳ עכ״ל, וכתב הרמב״ן ז״ל שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארלות המזרח, ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כלורת אריה או נורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כלורה הביאה לתייר בה והמטה היה בידו כתשפט שליט וכוגם כענין שנתוב מטה עוז שבט למשול (יחזקאל י״ט י״ד), וכתיב לא יסור שבט מיהודה (לקמן מ״ט י׳), ואלה כתן בידה עכ״ל, והרשב״ם ז״ל פי׳ ופתיל אזור, וכתב שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינן מלבוש: (כא) הקדשה, מקודשת ומזומנת לזנות לכל באיה כדכתיב וגם קדש היה בארץ (מלכים א׳ י״ד כ״ד), לא תהיה קדשה מבנות ישראל (דברים כ״ג י״ח): היא בעינים, הרגילה לישב בעינים על הדרך: לא היתה בזה, בזה המקום, וכן נסעו מזה (לעיל ל״ז י״ז): (כג) תקח לה, תעכב לעצמה הערבון שבידה: פן נהיה לבוז, אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי בדבר להזכר אחר הקדשות: הנה שלחתי הגדי הזה, כלומר עשיתי מה שהבטחתי לה ומה עלי לעשות עוד: (כד) כמשלש, רש״י פי׳ לשון כמשלש חדשים כהשתלב חדשים (ר״ל קרוב למקור), כמו ומשלח מנות (אסתר

לֵאמֹר זָֽנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ (כה) הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָֽׁלְחָה

ת"א ויאמר ע"ז, נ"ו, ב'. מוצאת ברכות י"ג, ב'. כתובות כ"ז, ב', סוטה י', ב'. ב"ק נ"ט, א': והיא סוטה שם:

תרגום אונקלוס

יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּה לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלָּתָיךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתָא וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָא וְתִתּוֹקַד׃ (כה) הִיא

תרגום אשכנזי רכא

שוויגערטאָכטער תמר האט הורערייא געטריבען, אונד איזט הורענווייזע שוואנגער וואָרדען; יהודה שפראך: פיהרט זיא הינ־אויס, דאס זיא פערברענט ווערדע: (כה) זיא ווירד אויסגעפיהרט,

רש"י

שלם [נדה מ"ג] ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו ומשלוח מנות [אסתר ט'] משלוח ידם [ישעיה י"א] וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. לישרף: והיא שלחה

באור

ט' י"ט וכ"ב), משלוח ידם (ישעיה י"א י"ד), וכן ת"א כתלתות ירחיא (ר"ל ולא תרגם כתלת ירחין, אבל יב"ע תרגם והוה בזמן תלת ירחין), ואמרו בב"ר רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם. כי הכרת העובר הוא בחודש השלישי להריונה, והכ"ף כמשלש הוא לדעת רש"י ככ"ף הבאה על המקור המורה על הזמן לפעמים. ולדעת הרד"ק (במכלול ד' קטן דף רכ"ז ע"א ורכ"ו ע"ב), הוא שם המספר במשקל מִזְמוֹר, וכל עיר מִבְחוֹר (מלכים ב' ג' י"ט), ועניינו כמו כשלשה חדשים, והכ"ף כ"ף האמיתות ור"ל למשלש חדשים כ"כ בפי' (שמואל א' כ"ה ל"ח), והנכון כמו שכתב במכלול (ד' קטן דף כ"ו ע"ב). שהיא כ"ף השיעור והקירוב כמו כשש מאות אלף (שמות י"ב ל"ז), כאיפ' שעורים (רות ב' י"ז), ומורה כי אין השיעור או העניין והמספר מדוקדק ומכוון רק קרוב לו וכן מתירגם בל"א: הרה, שם דבר מעוברת כמו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב), וכמו ברה כחמה (ש"ה ו' י') (רש"י), וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש הרה שהוא שם תאר: לזנונים. שרשו זנה, והוא שם המקרה בלשון רבים ולא נמצא היחיד ממנו רק במשקל אחר, זנות, או תזנות, והתי"ו או הו"ו בהם תמורת הה"א למ"ד הפעל, או שנפלה הה"א כדרכה, והוי"ו והתי"ו נוספות כדרך שיתוספו בשמות כמו מַלְכוּת. גַּבְהוּת אדם (ישעיה ב' י"א), ובשם זנונים תהיה הנו"ן תחת התי"ו, או נכפל בו עי"ן הפעל כמו מן הנה הניני כן מן זנה זנונים, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש זנה, ולפי דבריו האחרונים תהיה הוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל כמו היו"ד הא' במלת הניני, ולדעתי יהיה שרש השם הזה זנן, ויהיה בענין הזנות ב' שרשים נרדפים זנה, וזנן, ויהיה זנונים במשקל זקונים, נעורים, בתולים: ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה, זה כתב רש"י ולא פירשו, ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין, אבל בת כהן שומרת יבם שזנתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא, ואם תאמר שהיה הדין נוהג בבני נח והיא להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא מיתתם והלא הם אומרים שיהודה התחיל בגאולת יבום תחלה וכן בגמרת סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. ונראה לי שהיה יהודה קצין ושוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה כדונית כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי בא לפניו לעשות בה ככל אשר יראה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שיהיה דין הדיוטות כן. ועל דרך הפשט יתכן שהיה מנהגם כנהוג היום במקצ' ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועד' לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם (הרמב"ן): (כה) הוא מוצאת, להשרף, והיה ראוי להיות מוּצֵאת, ובעבור אות הגרון מוּצָאת כמו מוּדַעַת זאת (ישעי' ב"ה),

תרגום אשכנזי

אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה
לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי
הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה׃
(כו) וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־
עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־

ת״א הכר שם שם: ויכר סוטה י׳ ב׳, ו״י ב׳, מכות כ״ג, ב׳: ולא יסף סוטה שם:

האטטע אבער צו איהרעם שוויגערפֿאטער געשיקט, אונד זאגען לאססען: דעמיעניגען מאן בין איך שוואנגער, וועלכעם דיזע דינגע געהערען. זיא שפראך פֿערנער: ערקענע דאך, וועם דיזער פעטשאפֿט, דיזעס טוך אונד דיזער שטאב געהערע! (כו) יהודה ערקאננטע עס, אונד שפראך: זיא איזט גערעכטער אלס איך, ווייל איך זיא מיינעם זאהנע שלה ניכט געגעבען. ער בעריהרטע זיא

רש״י

אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת. אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו

תרגום אונקלוס

מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוָת חֲמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דִּי אִלֵּין דִּילֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמָרַת אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמַן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃ (כו) וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא אוֹסִיף עוֹד

באור

דק שמשפט האל״ף להיות נחה ואין דין הדחסה נוהג בה כמו באותיות הח״ע: והיא שלחת אל חמיה, לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת, אלא לאיש אשר אלה לו, אמרה אם מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (רש״י), והוא מגמרא דברכות (דף מ״ג ע״ב), וכתובות (דף ס״ז ע״ב), וסוטה (דף י׳ ע״ב), ובבא מציעא (דף נ״ט ע״א): ותאמר הכר נא. משפט הלשון כן הוא בכמה מקומות לכפול לשון האמירה במאמר ארוך, ובאמת הכל מאמר אחד שאמרה בפי השליח, אשר שלחה אליו בסתר בעוד שהוציאוה להשרף, כדי שלא לביישו כמו שאמרו רז״ל, והעלימה הכשרה ההיא את קלונו גם מן השליח, וסתמה את דבריה, לאיש אשר אלה לו: הכר נא, אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות (רש״י), ולא ידעתי לסוף דעתו כי מי הגיד לה שתאומים בבטנה, ואף שהמילדת הבקיאה הכירה זאת בעת לדתה, לא תוכל להכיר בחודש שלישי להריונה שאז הוצאה במשפט כמפורש בכתוב, ועיין ברא״ם שיישב זה בדוחק, והנה דבריו לקוחים מגמרא דסוטה (דף י׳ ע״ב), אבל שם הנוסח הכר נא בוראך ואל תעלים עיניך ממני: (כו) צדקה ממני, הנכון לפי הפשט הוא כפירש הרמב״ן והרשב״ם ז״ל, וזה לשון הרמב״ן והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו (מלכים א׳ ב׳ ל״ב). ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה (שמואל א׳ כ״ד י״ח), צדקה במעשים יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום עכ״ל. וכן מתורגם בל״א: כי על כן לא נתתיה לשלה בני, חסר השי״ן שבמקום אשר כמו כי על כן ראיתי פניך (לעיל ל״ג י׳), ופירושו כי על כן שלא נתתיה לשלה בני עשתה זאת ובדין עשתה, ועל כן צדקה היא ממני: ולא יסף עוד לדעתה, ם לאכו בתרגום ב׳ נוסחאות יש נוסחא ולא אוסיף עוד למדעה ויש נוסחא ולא פסק עוד מלמדעה, כ״כ הרד״ק בפירושו לס׳ בראשית ונוסח שלפנינו בת״א ולא אוסיף וגו׳, וכ״כ יב״ע והמתרגם האשכנזי, כי כ״ה משמעות פשוטו של מקרא, ולשון הרשב״ם ולא יסף, לא הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף עוד לדעתה עכ״ל, וכ״ה בנוסח כ״י, ונראה להגיה המלה האחרונה, מלדעתה, ולשון הרמב״ן ולא יסף עוד לדעתה, אחרי

יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ: (כז) וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ: (כח) וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה: (כט) וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ: (ל) וְאַחַר יָצָא

הירויף ניכט מעהר: (כז) צור צייט איהרער נידערקונפֿט, צייגטע זיך, דאס זיא צוויללינגע אים לייבע האטטע: (כח) אינדעם זיא נידערקאם, גאב איינעם דיא האנד, דיא וועהמוטטער נאהם זיא, באנד איינען ראָטהען פֿאדען אן דיא האנד, אונצוצייגען, דיזער קאם צוערסט הערפֿאָר: (כט) אלס עס אבער זיינע האנד צוריקצאג, קאם זיין ברודער הערפֿאָר, זיא שפראך: ווארום האסט דוא זאָ פֿאָרגעדרונגען? אויף דיך קאָממט דיא שולד דעם פֿאָרדרינגענס; מאן נאננטע איהן פרץ: (ל) הערנאך קאם זיין ברודער,

תרגום אונקלוס

לְמִידְעַהּ: (כז) וַהֲוָה בְּעִידַן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא: (כח) וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חַיְתָא וּקְטָרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה: (כט) וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמָרַת מָה תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא

רש"י

ז"ל דרשו יצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: (וחבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבע חטאים שמעל עכן

באור

שקיים זרע לבניו ולא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיא בדלותו כי איננו אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם האומר לא פסק [הוא שמואל שבא מתוהי דרב ושמואל בר אמי משמיה דרב שמואל בר אמי בסוטה (דף י' ע"ב)], כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף (דברים ה' י"ט) עכ"ל: (כז) והנה תאומים בבטנה, קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת על ידו שני להכיר הראשון (ר"ע ספורנו), והיתה הכוונה להכיר איזה הוא הבכור. ועל דעת הרשב"ם לא יאמר והנה רק בדבר שלא נודע תחלה כמ"ש לעיל (כ"ט כ"ה) על והנה היא לאה. ולקמן (מ"א ז') על והנה חלום, וכן כאן לא נודע שתאומים בבטנה עדי באו לה חבלי יולדה: תאומים, שם בפלס רחוקים קרובים, ולא כמלא הנפרד ממנו, כי עיקר השם הזה לא הוסד רק על שנים הנולדים בעת אחת, והוא כמו רחיים, מספרים, מאזנים, שיבאו תמיד בלשון רבים, בעבור שמחוברים משנים, וכשיפרדו בטלה מלאכתן שנתקנו בעבורה: (כח) ויתן יד, הוציא האחד ידו לחוץ (ולא נזכר שמו כי עוד לא קראה לו שם). ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: ותקח המילדת, את היד, וכן מתורגם בל"א, ולי נראה שמלת שני חוזרת על ב' הפעלים, ותקח ותקשר, ושעורו, ותקח המילדת שני ותקשרהו על ידו: שני, חוט צבוע בצבע השני והיו"ד בו ליחס, והוא הגוון האדום שקורין כרמ"ז: (כט) ויהי כמשיב ידו, כ"ף כמשיב להשערת הזמן, ושעורו בעת שהשיב ידו, וכן והיא כפרח' (לקמן מ' י'): מה פרצת עליך פרץ, כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו. הנה יש עליך משפט זה הפרץ (אם מת אחיך בדחקך עליו, מ"י) (הראב"ע), וטעם הנגינה משנים לפי' זה, כי הושם טפחא במלת מה־פרצת, וחובר עליך פרץ במונח אתנחתא,

אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
זָרַח׃ ס חמישי

לט (א) וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ
פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר
הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים
אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ (ב) וַיְהִי יְהוָה
אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית
אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ (ג) וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה
אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ

ת"א ויוסף סוטה י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

וועלכער דען ראָטהען פאדען אן דער האנד האטטע, אונד מאן נאננטע איהן זרח:

לט (א) יוסף ווארד אינדעססען הינאונטערגעפיהרט נאך מצרים, אונד פוטיפר, האָפבעדינטער דעס פרעה אָבערסטער דער לייבוואכע, איין געבאָרנער מצרי, קויפטע איהן פאָן דען ישמעאלים, וועלכע איהן דא הינאונטער געפיהרט האטטען: (ב) דער עוויגע ווארמיט יוסף אונד ער ווארד איין מאן, דעם אללעס גליקטע; ער ווארד אלזאָ אים הויזע זיינעם הערדן דעם מצרי: (ג) אלס זיין הערר זאה, דאס דער עוויגע מיט איהם איזט, אונד אללעס

תרגום אונקלוס

שְׁמֵיהּ פָּרֶץ: (ל) וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא
וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח:

לט (א) וְיוֹסֵף אִיתְחַת לְמִצְרָיִם וּזְבָנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה
רַב קְטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי
תַּמָּן: (ב) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח
וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה: (ג) וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ

רש"י

שילא ממני. ויש אומרים כנגד ארבע דברים שלקח אדרת שנער ושני חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב בבראשית רבה: ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני:

לט (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו [ב"ר]:

באור

וכ"ת יב"ע (אבל העביר הכוונה מן הפשט אל הדרש כדרכו לפעמים): (ל) זרח, בשביל השני שהוא אדום, ומראה האדמימות דומה לאור הזורח:

לט (א) ויוסף הורד מצרימה. בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתוב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד (ר"ע ספירנו), וכן מתורגם בל"א (יוסף ווארד אינדעססען הינונטער געפיהרט), והוא מדכתב ויוסף הורד ולא וַיּוּרַד יוסף, שהיה משמעו אחר המעשה הקודם, אבל זה משמע כבר בעת המעשה הקודם כמ"ש רש"י בפסוק והאדם ידע (לעיל ד' א'), ובפסוק וה' פקד את שרה (שם כ"א א'): מיד הישמעאלים אשר הורידהו שמה, כבר באמרתי למעלה (ל"ז כ"ח), כי פוטיפר לא קנהו מן הישמעאלים, רק ערבים היו בעד המדינים ועל זה אמר מיד הישמעאלים, ונראה לי עוד לפרש לפי פשוטו שהמ"ם היא מ"ם הסבה ופירושו על יד הישמעאלים, ומכוון הלשון אשר הורידהו שמה, ולא אמר אשר מכרוהו לו, כי באמת המדינים מכרוהו לו, רק הישמעאלים הורידו אותו לשם: (ב) ויהי איש מצליח, משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדניו המצרי, היה עבד כשאר העבדים שבבית אדניו, בלי מעלה ויתרון עליהם: (ג) וירא וגו', ענינו וכאשר ראה אדניו: כי ה'

בְּיָדוֹ׃ (ד) וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת
אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ
נָתַן בְּיָדוֹ׃ (ה) וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ
בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ
יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף
וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ
בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ (ו) וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי
אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף

תולדות אהרן ויברך ברכות מ"ב, א'. סנהדרין ל"ט, ב':

וואס ער טהוט אין זיינער האנד געלינגען לעסט: (ד) דא פאנד יוסף גונסט אין זיינען אויגען, אונד בעדיענטע איהן; דיזער מאכטע איהן צום פערוואלטער איבער זיין הויז, אונד וואס ער האטטע, גאב ער אין זיינע געוואלט: (ה) זייטדעם ער איהו צום פערוואלטער מאכטע, איבער זיין הויז, אונד אללעם וואס ער האטטע, זעגנעטע דער עוויגע דאז הויז דעם מצרי, אום יוסף'ס וויללען; דא גיין דער זעגען דעם עוויגען מערקליך וואר אין אללעם וואס ער האטטע, צו הויזע אונד אויף דעם פעלדע: (ו) ליס ער אללעם וואס ער האטטע אין יוסף'ס געוואלט, אונד בעקיממערטע זיך בייא איהם אום וייטער ניכטס. אלס אום דאז בראָד, וועלכעס ער אס; יוסף אבער וואר

תרגום אונקלוס

בְּסַעֲדֵיהּ וְכֹל דִּי הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ׃ (ד) וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְּיֵהּ עַל בֵּיתֵיהּ וְכֹל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ׃ (ה) וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל דִּי אִית לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַיְיָ בְּכָל דִּי אִית לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא׃ (ו) וּשְׁבַק כָּל דִּי לֵיהּ בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ כְּדַעַם אֱלָהֵין לַחְמָא דִּי הוּא אָכֵיל וַהֲוָה

רש"י

(ד) וכל יש לו. הרי זה לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב

באור

אתו, כי ראהו מצליח בכל עת יותר מכל אדם וידע כי אמת אלהים הוא לו וכן ראו ראינו כי היה ה' עמך (לעיל כ"ו כ"ח) (הרמב"ן): (ד) וישרת אתו, העלה אותו ממדרגת העבד הכנעני, ושמהו משרת לעצמו ופקיד על כל ביתו. וזהו ענין חבור לווי"ן, וירא וימצא: וכל יש לו, הרי זה מקרא קצר חסר אשר וכל אשר יש לו: בידו, ברשותו: (ה) ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך ה' וגו'. פעל הברכה מחובר אל פעל הפקידה בזמן ובסבה, מיד כאשר הפקידו על ביתו. ומאותו הזמן והלאה, היה שנוי מורגש וניכר בברכת ביתו, עד שידע פוטיפר שבגלל יוסף היה לו הדבר הזה, ואולי בתחלה כשהפקידו על ביתו, היה פוטיפר פוקד על דרכיו ולוקח ממנו חשבון מכל דבר. אך בראותו אח"ז הברכה הבאה לו פתאום בגללו, מצורף אל ההצלחה שראה בו בהיותו עדיין עבד משרת את ביתו. אז עזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה וגו'. ר"ל שהאמינהו בכל דבר מאז והילך בלי לקחת ממנו חשבון כלל, והיא הכוונה בפסוק ויעזב וגו': בגלל, ענינו מן וגללו את האבן (שם כ"ט ג' וח') שהוא ענין סבוב, ופירושו בסבת, שעל ידי יוסף היתה מסובבת הברכה לבית פוטיפר. ולא תבוא לעולם מלה זאת בלי שמוש הבי"ת כמו בעבור, וכמו מלת למען שלא תבוא בלי הלמ"ד: (ו) ולא ידע אתו מאומה, בבית: כי אם הלחם אשר הוא אוכל, לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו, כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב (דניאל ה' א'), וכן כי לפני לחמי אנחתי

יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ ששי (ז) וַיְהִי
אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־
אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר
שִׁכְבָה עִמִּי׃ (ח) וַיְמָאֵן ׀ וַיֹּאמֶר אֶל־
אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי
מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃
(ט) אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־
חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ
בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה
הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי
לֵאלֹהִים׃ (י) וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף

ת״א ותשא נזיר כ״ג, א׳. הוריות י׳, ב׳: איננו עקדה שער כ״ג: ואיך ערכין ט״ו, ב׳: וחטאתי סנהדרין ק״ט. א׳, ב׳:

שאָן פֿאָן געשטאלט, אונד שאָן פֿאָן אנזעהען: (ז) איינסט נאך דיזען בעגעבענהייטען: וואַרף זיינעס הערכן פֿרויא איהרע אויגען אויף יוסף, אונד שפראך: לעגע דיך צו מיר: (ח) ער וויגערטע זיך אבער אונד שפראך צו זיינעס הערכן פֿרויא: זיה! מיין הערר בעקיממערט זיך בייא מיר ניכט, וואס אים הויזע פֿאָרגעהט: אונד אללעס וואס ער האט, האט ער אין מיינע געוואלט געגעבען: (ט) ניאמאנד איזט אין דיזעם הויזע גראָסער אלס איך, אונד ער האט מיר ניכט דאז גערינגסטע פֿאָרבעהאלטען, אלס נור דיך, אין זאָ וויט דוא זיינע פֿרויא ביזט; וויא זאָללטע איך אלזאָ דיזע גראָסע איבעלטהאט בעגעהען, אונד ווידער גאָטט זינדיגען? (י) אלס זיא נון טאג אויף טאג זאָ מיט איהם

רש״י

מיד ותשא אשת אדוניו [ב״ר]: (ז) אחר. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה.

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא׃ (ז) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין וּזְקָפַת אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ יָת עֵינַהָא בְּיוֹסֵף וַאֲמָרַת שְׁכוּב עִמִּי׃ (ח) וְסָרֵיב וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא יְדַע עִמִּי מָה בְּבֵיתָא וְכֹל דִּי אִית לֵיהּ מְסַר בִּידִי׃ (ט) לֵית דְּרַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵין יָתִיךְ בְּדִיל דִּי אַתְּ אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אַעְבֵּיד בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאֵיחוֹב קֳדָם יְיָ׃ (י) וַהֲוָה

באור

תבא (איוב ג׳ כ״ד), מאכלו, ולא ידע אתו, מכל צרכי ביתו לא היה רואה עד שעת אכילה (הרשב״ם), וכן תרגם אונקלוס והמתרגם האשכנזי, אבל רש״י פי׳ כי אם הלחם, היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה, והוא מב״ר, ומאמר יוסף להלן ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו, יחזיק הפי׳ הזה, וכן תיב״ע: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה, פירשתים למעלה בפ׳ ויצא (כ״ט י״ז), ומאמר זה היא הקדמה לפרשה שלאחריו, כי בעבור שהיה יפה תאר ויפה מראה לכן ותשא אשת אדניו וגו׳, ע״ד וחם הוא אבי כנען (שם ט׳ י״ח): (ח) וימאן ויאמר אל אשת אדניו, ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע״פ שהיא גברתו אשת אדניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדניו (הרמב״ן): (ט) וחטאתי לאלהים, בני נח נצטוו על העריות, לשון רש״י, ונכון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים, ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה היא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא, ודברו אמת רק לא הזכיר אסור העריות כי דבר עמה כדרך הנשים (הרמב״ן): (י) לשכב אצלה, בסמוך היא בבגדם והוא

יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב
אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ (יא) וַיְהִי כְּהַיּוֹם
הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ
וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃
(יב) וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה
עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא
הַחוּצָה׃ (יג) וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב

ת"א ולא יותא נ"ט, ב' · סוטה ג', ב'. ע"ז ה', א': מלאכתו סנה
ת"ט, ב', סוטה ל"ו, ב': ותתפשהו סוטה שם:

רעדעטע, אונד ער איהר ניכט געהאָרכטע, דאס ער בייא איהר לעגע, אָדער אויך אום זיא װערע: (יא) זאָ װאר איין געוױס־סער טאג, דא קאם יוסף אין דאז הויז, זיין געשעפֿט צו פֿערריכטען, אלס קיי־נער פֿאָן דען הויזלייטען אים הויזע װאר: (יב) אונד זיא ערגריף איהן בייא זיינעם קליידע, אונד שפראך: לעגע דיך צו מיר; ער אבער ליס זיין קלייד אין איהרער האנד, ענטפֿלאָה, אונד גינג צום הויזע היני־אויס: (יג) אלס זיא נון זאה, דאס ער זיין קלייד אין איהרער האנד געלאססען, אונד היניאויס גע־

תרגום אונקלוס

כַּד מַלֵּלַת עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבִּיל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ׃ (יא) וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין וְעָאל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא׃ (יב) וַאֲחַדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ (יג) וַהֲוָה כַּד חֲזַת אֲרֵי שַׁבְקֵיהּ

רש"י

לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום לחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך [תנחומא]: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא

באור

בבגדו כי לא מלאכי אלה על המשגל רק עמה או אותה, שכבה עמי, ואם שכב ישכב איש אתה (ויקרא ט"ו כ"ד), והנשים תשכבנה (זכריה י"ד ב') (הראב"ע והרמב"ן): להיות עמה, נזהר היה אפילו להתייחד עמה עד שאירע מעשה שנשאר יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צרכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית, ומדרש אגדה שהלכו לראות בילום נהר תלרים שעלה על כל גדותיו (הרשב"ם), ותבין מזה כוונת המתרגם האשכנזי: (יא) ויהי כהיום הזה, רש"י פי' הכ"ף להשערת הזמן וז"ל ויהי כהיום הזה, כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום לחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך עכ"ל. והוא מגמרא דסוטה (דף ל"ו ע"ב). וכ"ת המתרגם האשכנזי, והוא המשיך ג"כ כוונ' ב' הפסוקים יחד באופן זה, ויהי כאשר דברה אליו תמיד וראתה שלא שמע אליה, אירע בין הימים יום שאין איש בבית, ותאמר תקום לתפשו בבגדו, והוא כאות לחבור הוי"ן המחברים המאמרים המתיחסים בזמן או בסבה: לעשות מלאכתו. לפי הפשט מלאכתו ממש והיא מלאכת צרכי הבית או הממון המוטל עליו שהיה פקיד על הכל, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכ"ת אנקלוס למבדק בכתבי חושבניה: (יב) ויעזב בגדו בידה, לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שמתעטף בו כמעיל ולכיף והיא בראות' כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדוניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא תגיד היא ויעזב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי (הרמב"ן): וינס, מן החדר פן יגבר עליו יצ"הר (רע"ס), וכפי המסופר בס' הישר נתנה את החרב על צואר יוסף להמיתו אם לא יתרצה

בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ (יד) וַתִּקְרָא
לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר
רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ
בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל
גָּדוֹל׃ (טו) וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי
קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס
וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ (טז) וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ
עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ (יז) וַתְּדַבֵּר
אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי
הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֶק
בִּי׃ (יח) וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא
וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃

תרגום אשכנזי

פלאָהען : (יד) ריף זיא
איהרען הויזלייטעז, אונד
שפראך צו איהנען: זעהעט דאָך ! ער האט אונז
איינען עברעאישען מאן
געבראכט, מיט אונז
מוטהוויללען צו טרייבען ;
ער קאם צו מיר, זיך צו
מיר צו לעגען. דא שריא
איך מיט לויטער שטיממע : (טו) אלס ער נון
הערטע, דאס איך מיינע
שטיממע ערהאָב אונד
שריא, ליס ער זיין קלייד
בייא מיר, אונד פלאָה צום
הויזע הינאויס : (טז) זיא
לעגטע זיין קלייד בייא זיך
הין, ביז זיין הערר נאך
הויזע קאם : (יז) צו איהם
שפראך זיא עבען דיאזעלבע ווארטע: דער עברעאישע קנעכט דען דוא אונז
געבראכט האסט, קאם
צו מיר מוטהוויללען מיט מיר צו טרייבען: (יח) וויא איך אבער מיינע שטיממע ערהאָב, אונד שריא,

רש"י

במס' סוטה [דף ל"ו]:
(יד) ראו הביא לנו. ה"ז
לשון קצרה הביא לנו ולא
פירש מי הביאו ועל בעלה
אומרת כן: עברי. מעבר
הנהר מבני עבר [נ"ר]:
(טז) אדוניו. של יוסף:
(יז) בא אלי. לצחק בי
העבד העברי אשר הבאת

תרגום אונקלוס

לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃ (יד) וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמָרַת
לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עַאל
לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא׃ (טו) וַהֲוָה כַד שְׁמַע אֲרֵי
אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃
(טז) וְאַחְתְּתֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתַהּ עַד דְּעַאל רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ׃
(יז) וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר עַאל לְוָתִי עַבְדָּא
עִבְרָאָה דִּי אַיְתֵיתָא לָנָא לְחַיָּכָא בִי׃ (יח) וַהֲוָה כַד אֲרֵימִית

באור

לה, ויברח בבהלה, וע"י כך נקרע הבגד אשר החזיקה בו: (יד) הביא לנו איש עברי, על בעלה, ולא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשיה או בעבור שהמביא ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בשתם בעבור דעתם שעליו ידברו, וכן ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי (שמואל ב' ג' ז'), לא יזכיר האומר ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת (הרמב"ן): עברי, מעבר הנהר מבני עבר (רש"י), ידאה שכוונתו לומר ב' דברים שנקרא עברי, א' בעבור שהוא מזרע אברהם שהיה מעבר הנהר, ב' שהיה מבני עבר בן שלח, ונקראו כל ההולכים בדרכי האמונות הקדושים לעבוד לאל אחד ולשמור חקיו ומצותיו, על שמו לפי שהוא למד לכל השומעים בקולו דרכי השם, גם יצחק ויעקב למדו אצלו דרכי השם ועבודתו, וחז"ל אמרו נביא גדול היה עבר, ועיין מ"ש בפ' וישלח (לעיל ל"ו ב'): בנו, לשון רבים לתפארת, או כללה עמה את כל אנשי הבית, דאו שהעבד הזה, אחר שעלה לגדולה, היא מצחק בנו: (יז) בא אלי וגו', שעודו בא אלי לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו ומלות העבד העברי אשר הבאת לנו המה כמו מאמר מוסגר, שנשאר בלשונות יסבירו אותו בשני מאמרי לבנה, ובכתוב הנגינה תבאר זה שתבא בסוף המאמר המוסגר נגינה

(יט) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ: (כ) וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר:

אסירי ק'

ליס ער זיין קלייד בייא מיר, אונד פֿלָאה הינאויס: (יט) אלס נון זיין העדר דיא ווארטע זיינער פֿרויא האֶרטע, זיא צו איהם זאנטע: זאָ איזט דיין קנעכט מיט מיר אומגע־גאנגען, דא ערבראננטע זיין צאָרן: (כ) אונד יוסף'ס העדר נאהם איהן, אונד טהאט איהן אין דאז גע־פֿענגניס, אן דען אָרט, וואָ דיא געפֿאנגענען דעם קאָניגס איינגעשפעררט ווארען, אלזאָ וואר ער דאזעלבסט אין דעם געפֿענג־

תרגום אונקלוס

קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא: (יט) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ יָת פִּתְגָמֵי אִתְּתֵיהּ דִּי מַלֵּלַת עִמֵּיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ: (כ) וּדְבַר רִבּוֹנֵיהּ דְּיוֹסֵף יָתֵיהּ וִיהָבֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי אֲסִירֵי דְמַלְכָּא אֲסִירִין

רש"י

לנו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה:

באור

מפסקת יותר מן הנגינה שבמלה שלפני המאמר המוסגר החוזרת על המלות שאחריו, כאשר הודעתי זה בהקדמה ובבאורי פעמים רבות: (יט) ויהי כשמע אדניו וגו' בדברים האלה, ע"ד הפשט אין הכ"ף בזה לדמיון בדבר אחד. כ"א כ"ף השעור והקרוב, בהניח ספור הדברים קצתם או כלם, והכוונה כענין הדברים האלה פחות מהם או יתר עליהם, וכן ותקראנה אתי כאלה (ויקרא י' י"ט), וכמו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם (דברים א' מ"ו), כלומר היו כמו שהיו והניח מספרים, וכן נאמר ותגד לבית אמה כדברים האלה (לעיל כ"ד כ"ח), ובדברו עמי כדברים האלה (דניאל י' ט"ו), וכן רבים. כן פי' הרמב"ן, והרד"ק במכלול ד"ק דף כ"ז ע"א: (כ) ויתנהו אל בית הסהר, כתב הראב"ע ולא הרגו, כי בספק היה הדבר אצלו: מקום אשר אסורי המלך אסורים, אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסהר הוא מקום אשר אסירי המלך אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מלבד כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג' ז'), (וכמו האחשתרנים (שם ח' י'), שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים), ולא אמר כלום, אבל ויתנהו אל בית הסהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סבה שיכנסו עמו המשקה והאופ', (ויהיה זה כמו הקדמה לפרשה שאחריה), ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסירי' לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר יתנו וספר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבת אדניו אותו והכל סבה מאת ה', ובעלי הלשון יפרשו (כונתו על הרד"ק שפי' כן בס' השרשים שרש סהר) סהר כיפה עגולה (דמות הסהר) מלשון אגן הסהר (ש"ה ז' ג'). ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסירים ויתנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר צהר תעשה לתבה (לעיל ו' ט"ז), מלשון זהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוטו (הרמב"ן): מקום אשר וגו', כתב הרד"ק בשרשים שרש קום כי לעולם יצא השם הזה על מלת אשר ועל שי"ן השמוש, בסמיכות כמו במקום אשר תשחט העלה (ויקרא ו' י"ח) במקום אשר נבראת (יחזקאל כ"א ל"ה), מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת י"א ג') עכ"ד, אבל הנה לנגדו רבים בקמץ לפני מלת אשר, כמו בכל מקום אשר תראה (דברים י"ב י"ג), וכל מקום אשר תדרך (יהושע א' ג'), כל מקום אשר יהיה שם (ישעיה ז' כ"ג), ואם יאמר שמלת כל תגרום זה, הנה מצאנו מקום אשר אין שם מחסור (שופטים י"ח י'), גם כשתבוא מלת מקום בה"א

תרגום אשכנזי

ניססע : (כא) אבער דער עוויגע וואר מיט יוסף, נייגטע איהם גע־וואָגענהייט צו, אונד בראכטע איהם גונסט אין דען אויגען דעם אויפֿזע־הערס איבער דאז געפֿענג־ניס: (כב) דער אויפֿזע־הער דעם געפֿענגניסעס גאב אין יוסף'ס געוואלט אללע דיא געפֿאנגענע, וועלכע אים געפֿענגניסע וואָרען, אונד אללעס וואס דאזעלבסט געשאה, מוס־סטע ער פֿעראָרגען: (כג) דער אויפֿזעהער איבער דאז געפֿענגניס, זאה ניכט דאז מינדעסטע נאך, וואס ער אין זיינער געוואלט האטטע, אינ־דעם דער עוויגע מיט איהם וואר, אונד וואס ער טהאט, ליס דער עוויגע געלינגען:

(כא) וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד
וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃
(כב) וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת
כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה
עֹשֶׂה׃ (כג) אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה
אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ
וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ שביעי

רש"י

(כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שמשבחים: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד; (כג) באשר ה' אתו. בשביל שה' אתו:

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי׃ (כא) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדֵיהּ דְיוֹסֵף וּנְגַד לֵיהּ חִסְדָא וִיהָבֵיהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי׃ (כב) וִיהַב רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא דְיוֹסֵף יַת כָּל אֲסִירַיָא דִי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיַת כָּל דִי עָבְדִין תַּמָּן בְּמֵימְרֵיהּ הֲוָה מִתְעֲבֵיד׃ (כג) לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי חָזֵי יַת כָּל סוּרְחָן בִּידֵיהּ בְּדְמֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדֵיהּ וְדִי הוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח׃

באור

הידיעה תהיה לעולם קמוצה אף לפני מלת אשר, והנכון בעיני כי בכל מקום שתהיה הה"ס בשוא יחסר הנסמך, במקום המזבח (או המשכן) אשר תשחט העולה במקום אלך אשר נבראת, מקום האדמה שיפול העץ, וכן כאן מקום העיר אשר אסירי המלך אסורים: אסורי, כתיב והוא פעול אסירי קרי והוא תאר והענין אחד: ויהי שם בבית הסהר, כלל שאחר הפרט, וכן מתורגם בל"א: (כא) ויט אליו חסד, שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שמשבחים: (כב) הוא היה עשה, כמו שת"א על מימריה היה מתעביד, שלא היו עושים דבר אלא על פיו כאלו הוא היה עושה, וכ"ת יב"ע הוא מפקד למעבד: (כג) אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו, אנקלוס תרגם לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה. ויב"ע תרגם לית לרב בית אסירי למנטר ית יוסף כאורח כל אסיריא ארום לא חמי ית כל סורחן בידיה, יתכן שיבארו מאומה מלשון מום ואולי פרשו כן לדעתם והאל"ף נוסף באמצע המלה כא' של ואשתאיל' (לעיל י"ב ט'), אולם הכוונה שרצה יב"ע במאמר זה שלא היה צריך לשמור את יוסף שלא יברח, היא קטנה מאד כנגד חשיבותו שבפסוק הקודם שהיה מושל על כל האסורים שם ולא נעשה שום דבר בלי רשותו, אבל הרד"ק בשרשים שרש מאם כתב שפרשו מאם והה"א במלה הזאת נוספת לפי שהמלה מלעיל ועניננו כלום, ובא פה מיעוט אחר מיעוט כל מאומה, כמו הרק אך במשה (במדבר י"ב ב') עכ"ד, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע למעלה מלת מאומה (שבפסוק ו' וט') מדעם, ואולי לא רצו לתרגם פה המלה רק הכוונה, אבל בכוונת המאמר יותר נראה לפרש כוונת ולא ידע אתו מאומה (שבפסוק ו'), שהאמינהו בכל דבר שיעשה פה ועליו יסמוך בלי לשאלו על מה עשית ככה, בידעו כי באמונה הוא עושה, וכן מתורגם בל"א: באשר ה' אתו, בשביל שה' אתו, וכ"ת יב"ע ושעור הכתוב כך הוא, אין שר בית הסהר רואה ומשגיח אחר מעשיו כי היה ה' אתו לתת את חנו בעיני שר בית הסהר, ומאמר ואשר הוא עשה וגו' היא הודעה אחרת בפני עצמה, לכן בא האתנח במלת אתו:

מ (א) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ
מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה
לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ (ב) וַיִּקְצֹף
פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר
הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ (ג) וַיִּתֵּן
אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים
אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר

תרגום אשכנזי

מ (א) איינסט נאך דיזע; בעגעבענהייטען, פערזינדיגטען זיך דער שענקע דעם קאָניגס פאָן מצרים, אונד דער באקמייסטער, אן איהרען הערֶרן, אן דען קאָניג פאָן מצרים: (ב) פרעה וואר זאָ זעהר ערצירנעט איבער זיינע ביידע האָפבעדיענטען, איבער דען אָבערשענק, אונד איבער דען אָבערבאקמייסטער: (ג) דאס ערזיא אין פערהאַפט בריינגען ליס, אין דאז הויז דעם אָבערסטען פאָן דער לייבוואכע, אין דאז געפענגניס, אן דען

תרגום אונקלוס

מ (א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין סְרָחוּ שָׁקְיָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנֵיהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם: (ב) וּרְגֵז פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי: (ג) וִיהַב יָתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי יוֹסֵף

רש"י

מ (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו ולגנותו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת ובלע"ז פישטו"ר

באור

מ (א) חטאו, חטא כנגד מוס' המלוכה כמו שאמר הכתוב לאדניהם למלך מצרים, וסופר בס' הישר כי זה נמצאו זבובים ביין שהביא לפני המלך וזה נמצא נתר בלחם המלך, וכן הוא בב"ר ויב"ע תרגם שנטלו עצה להטיל סם המות למלך במאכלו ובמשקהו, אבל לא יכונה דבר זה חטא רק פשע ומרד; והאפה, את פת המלך ואין ל' אפייה אלא בפת בלעז פישטו"ר (רש"י), [נ"ל פעי"סיר בל"א (פאסטעטען = בעקקער)]: (ב) סריסיו, לדעת הראב"ע הוא ממשקלים דגושי העי"ן במשקל אביר, כביר, בעבור שלא נשתנה קמץ הפ"א לשוא בכנוים, וקמץ הפ"א הוא לתשלום הדגש שלא יקבלו הרי"ש. כי אם הי' ממשקלים הקלים והקמץ בעצם, הי' משתנה לשוא בסמיכות ובכנוים כמו מן נָדִיב, נְדִיבֵי עמו (תהלים קי"ג ח'), ומן קָצִין, קְצִין עם (ישעיה ג' ז') אבל לפי שמצאנו סְרִיס פרעה (לעיל ל"ז ל"ו ול"ט א'), וכן סְרִיסֵי פרעה (להלן פסוק ז'), שנשתנה בהם הקמץ לשוא, מוכרחים אנו לומר כי יש לשם זה ב' משקלים א' קל ואחד כבד. כמו אַבִּיר שנמצא אֲבִיר יעקב (להלן מ"ט כ"ד), וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים השרש סרס. ול' הרמב"ן על שני סריסיו, היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבתי הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם, ודעת אנקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן תרגם יונתן והיו סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ' י"ח וישעי' ל"ט ז') עכ"ל. וכבר דברתי בזה לעיל (ל"ז ל"ו) בפסוק והמדנים, שכל עבדי המלך בארצות המזרח נקראו סריסים על שם רובם, והיו בהם אנשים בלתי מסורסי', ולהם נשים כמשמע מפשטות הכתוב: (ג) במשמר בית שר הטבחים, מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו, והנה יתכן לפרש שהוא סמוך, במשמר, של בית שר הטבחים והוא בית הסהר שהיה בביתו, וכן ת"א במטרת בית רב קטוליא, ובלא סמיכות יתרגם מטרא, ויתכן ג"כ לפרש שאיננו סמוך ואז צריך להוסיף בי"ת השימוש, ושעורו במשמר בבית שר הטבחים, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל שוא הבי"ת ופתח המ"ם השנית המורים

יוֹסֵף אָסוּר שָׁם׃ (ד) וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים
אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ
יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ (ה) וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם
אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן
חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ
מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר׃

תרגום אשכנזי

אָרט, וואָ יוסף איינגעשפערדט וואר: (ד) דער אָבערסטע דער לייבוואכע, טרוג עס דעם יוסף אויף, בייא איהנען צו זיין; ער בעדיענטע זיא, אונד זיא וואָרען איין גאנצעס יאהר אין פערהאפט: (ה) דא טרייםטען בײדע אין איינער נאכט יעדער זיינען בעזאָנדערן טרוים, אונד יעדעס טרוים קאם מיט דער בעדייטונג איבעראיין; נעמליך דער אָבערשענק אונד דער אָבערבאקמייסטער דעם קאָניגס פאָן מצרים, וועלכע אין דעט געפענגניס איינגעשפערדט וואָרען:

רש"י

נ"ל פטיסי"ר, Patissier (פאסטעטען בעקקער): (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו

תרגום אונקלוס

אֲסִיר תַּמָּן: (ד) וּמַנֵּי רַב קָטוֹלַיָּא יָת יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּישׁ יָתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא: (ה) וַחֲלַמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חַד גְּבַר כְּפֻשְׁרָן חֶלְמֵיהּ שַׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִּי לְמַלְכָּא

באור

על השמיכות, יורו על בצאור הא', ואין סתירה לזה מן הרביע שבמלת במשמר, שהוא טעם מפסיק גדול ואין מקומו במלה הסמוכה לאחרי', כי כבר מבואר בהקדמה שבבוא ד' מלות סמוכות זו לזו תהיינה ב' האחרונות מחוברת בטעם, והמלה שלפניה בטעם מפסיק, והראשונה בטעם מפסיק יותר ממנה: (ד) ויפקד, ענין מנוי וגזברות, וכן ת"א ויב"ע ומני, (ועיין בפ' במדבר (א' ג'), שם הארכתי בענין השרש הזה ובכל ההוראות הנכללות בו): את יוסף אתם, להיות אתם, לשמש אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: ויהיו ימים במשמר, שנה שלימה כדכתיב ימים תהי' גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), ימים או עשור (לעיל כ"ד כ"ה), וכן סופר בס' הישר: (ה) ויחלמו חלום שניהם, ויחלמו שניהם חלום זה פשוטו, ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו וזה שנאמ' וירא שר האופים כי טוב פתר (רש"י), והנה לפי הדרש יהיו חלום סמוך למלת שניהם, חלום של שניהם, אבל לפי משמעות פשוטו הוא מופרד, ואין טענה כנגד הפשט מן הח"פ שבחי"ת, כי איננו מסבת הסמיכות, רק הוא בעבור שהוא בעלם והנפרד הוא ג"כ חֲלוֹם. כמו והנה חֲלוֹם (לקמן מ"א ז'), שבא כן בח"פ, וגם אונקלוס ויב"ע תרגמו וחלמו חלמא תרויהון, כוונו אל משמעות פשוטו, כי אם היה סמוך היו צריכים לתרגם חלמא דתרויהון כמו שתרגמו חלום פרעה (שם מ"א כ"ה), חלמא דפרעה, ועל פיהם תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: איש חלמו, כל אחד חלם חלום אחד ולא שניהם חלום אחד, וכן מתורגם בלשון אשכנז, ולי נראה להמתיק עוד כוונת המאמר הזה שחלמו כ"א חלום מענין מלאכתו ומעשהו, זה בגפן, וזה סלים עם מעשה אופה: איש כפתרון חלמו, לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירוש. (הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש פתר והראב"ע, וכתב הראב"ע כי לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום), וטעם איש כפתרון חלמו, כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו, זה לשון רש"י. ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלוט פרעה ולא ידענו יוסף (הרמב"ן), ואני תמה על דברי הרב בזה, כי מבידוע שאין הפרש בין חלום לחלום למי שלא ידע העתיד לבא על החולם, והפותר יכול לפתור את החלום בכמה אופנים וכולם ידמו אליו. כמו בחלום פרעה שאמרו חז"ל במדרש רבה שהחרטומים פתרו אותו בכמה ענינים, שבע בנות אתה מוליד ושבע אתה קובר, ושבע מלכיות אתה מכבש ושבע אפרכיות מורדות בך,

(ו) וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים׃ (ז) וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ

(ו) אלס יוסף דעס מאָרגענס צו איהנען קאם, זאה ער דאס זיא בעשטירצט וואַרען: (ז) דא פֿראגטע ער דיא האָפֿבעדיענטען פרעה'ס, וועלכע מיט איהם אין פֿערוואַהרט, אין דעם הויזע זיינעס העררן וואַרען: ווארום זינד אייערע געזיכטער הייטע זאָ בעטריבט? (ח) זיא אנטוואָרטעטען: וויר האבען איינען טרוים געהאבט, אונד היר איזט

תרגום אונקלוס

דְמִצְרַיִם דִּי אֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי: (ו) וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יָתְהוֹן וְהָא אִינּוּן נְסִיסִין: (ז) וּשְׁאֵיל יַת רַבְרְבֵי פַרְעֹה דִּי עִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימַר מָה דֵּין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵין: (ח) וַאֲמָרוּ לֵיהּ חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן

רש"י

פשוטו ומדרשו כל א' חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו. וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים. עצבים כמו סר וזעף [מלכים א' כ']

באור

וגם המה היו דומים אל החלום, על כן לא ידע שר המשקים אם אמת פתר לו, עד אחר ראותו שנתקיים פתרונו לו ולחבירו, ומעתה כוונת הכתוב פה לדעת רש"י ז"ל לספר את המעש' כפי שהי' ונודע בסוף, אמר שחלמו כל אחד כפי הפתרון שיפתור יוסף והוא העתיד לבא אליו, לא שהם ידעו זה מתחל' אם הוא הפתרון האמתי ועתיד לבא עליהם, ולכן בספר שר המשקים זאת לפרעה, ברצותו להגדיל חכמת הפותר, אמר איש כפתרון חלמו חלמנו, ר"ל כפי הפתרון שראינו שנתקיים אחר כך, ואם כן אין טענת הרמב"ן טענה על פירש"י ז"ל, ונראה הסתייעת ל' האנקלוס שדעתו כדעת רש"י, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: המשקה והאפה וגו', הוא תוספת באור למלת שניהם, ומן איש עד חלמו הב' הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת חלמו מוטעמ' בטעם האתנח המפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א: (ו) ויבא אליהם יוסף בבקר, יתכן שבלילה היה לן בבור (הראב"ע), ויראה שדעתו שבית הסהר איננו הבור, והיו שר המשקים והאופים בבית הסהר שהיה בית חשוב קצת, וראוי לשרים כמוהם, ויוסף היה בבור. אבל מן הכתובים אינו נראה כן רק שהכל אחד, ופעם יקרא בור בעבור שהי' תחת הקרקע ופעם יקרא בית הסהר בעבור שהיה עשוי כמין בית, ופעם יקרא בית הבור. עד בכור השבי אשר בבית הבור (שמות י"ב כ"ט), וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש בור, וכן כתב רש"י בפ' מקץ (לקמן מ"א י"ד), וז"ל מן הבור, מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא, וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור עכ"ל, וגם אנקלוס ויב"ע תרגמו בור בינא בכל מקום, וגם וכן ויריצהו מן הבור, תרגמו בית אסירי, כמו שתרגמו בית הסהר, כדרכם לתרגם לפי הענין. ופי' ויבא אליהם יוסף בבקר, ממקום משכנו: זעפים, עצבים כמו סר וזעף (מלכים א' מ"ג), זעף ה' אשא (מיכה ז' ט') (רש"י) והראב"ע כתב, זעפים, מתרעשים כטעם ויעמוד הים מזעפו (יונה א' ט"ו), והוא הפך המנוחה וההשקט, והכוונה שנראה בפניהם העדר מנוחת הלב, ושהוא נרגש ונזעף בם: (ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו, בעבור שהפקיד אות' אדניו בידו כאמרו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם (ר"ע ספורנו): (ח) ופתר אין אתו. כמו ואין פתר אתו, וכן ביחזקאל ועשים אינם אותם (ל"ג ל"ב) (הרשב"ם), וטעם ופתר אין אתו, אין מודיע העתיד ממנו. להיותנו במשמר, שאם היינו חוץ מכאן, היינו מבקשים פתרון מחרטמי מצרים ופותריהם: הלא לאלהים פתרנים. טענת יוסף בידכם לחשוב שיש פתרון החלומות במלאכ' וחכמה, דעו כי לאלהים פתרנים, ולא יוכל אדם לפתור חלומות בשלמות, אם לא בהיות רוח אלהים נוססה בו, ולכן ספרו נא לי, אולי יקרה ה' לקראתי,

ניאמאנד דער איהן אויס־לעגען קאן; יוסף שפראך: זינד דיא טרוימדייטונגען ניכט גאָטטעס? ערצעהלעט זיא מיר דאָך! (ט) דארויף ערצעהלטע דער אָבערשענקע זיינען טרוים דעם יוסף, אונד שפראך: אין מיינעם טרוימע וואר עס, אלס ווען איין ווינשטאָק פֿאָר מיר ווערע: (י) אם ווינשטאָקקע ווארען דרייא רעבען, עס וואר, אלס ווען ער גרינטע, זאָ־

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי: (ט) וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי: (י) וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה

תולדות אהרן ובגפן חולין צ"ב, א': כפרחת חולין סח:

רש"י

זעף ה' אשא [מיכה ז']: (י) שריגים. זמורות ארוכות שקורין וויד"ייץ בלע"ז (וויינרעבען): והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה כעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז *Espanir:* Epanouir, (אויפבליהען) ואח"כ הבשילו והיא כד

תרגום אונקלוס

יוסף הלא מן קדם יי פשרן חלמיא אשתעו כען לי: (ט) ואשתעי רב שקי ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי: (י) ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין

באור

ודב' מה יראני והגדתי לכם, (דברי מהר"י אברבנאל ורע"ם): (ט) והנה. אחר כל חלום במקרא תבוא מלת והנה וטעמא כאילו: (י) שריגם, שעפים (רד"ק בשרשים שרש שרג) ולשון רש"י שריגים, זמורות ארוכות שקורין וידיי"ץ. [נ"ל ווי"דיין, והוא וויד"שיס. ובל"א (רוטהען, וויינרעבען)]: והוא כפרחת עלתה נצה, דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה ועשו סמדר אשפ"ניר בלע"ז, (בל"א אויפבליהען), ואחר כן הבשילו, והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגום של פורחת לשון רש"י. ואיננו נכון שאם היה מדבר כמדמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן ג' שריגים ובכ"ף הזו איננה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפרחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להודות כי ממהר האלהים לעשותו ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בליל' אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה, וכזאת הכ"ף במקומות רבים, ויהי כמשיב ידו (לעיל ל"ח כ"ט), כבוא אברם (שם י"ב י"ד), וכעת מותה ותדברנ' הנצבות (שמואל א' ד' כ'). וכן רבים, ואנקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגם עלתה שהעלת' לולבי גפנים הוציאה פרחו והעלת' לולבין גדולים והבלו והבשיל אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בכן כי איננו עול' (הרמב"ן): נצה. נץ גדול מפרח כדכתיב ובסר גומל יהיה נצה (ישעי' י"ח ה'), וכתיב ויצא פרח (והדר) ויצץ ציץ (במדבר י"ז כ"ג) (רש"י), ובענין שרש המלה כתב הרד"ק בשרשים שרש נוץ כי שרשה נוץ, והשם בהבלע עי"ן הפעל בדגש הצד"י עלתה נִצָּהּ, במפיק הה"א, והנפרד נֵץ, או נאמר בו הנפרד נִצָּה בה"א (כמו ובסר גומל יהי' נִצָּה שהה"א רפה, וכן ויסלח כזית נִצָּתוֹ (איוב ט"ו ל"ג), שהה"א הנוספת אל השם תשתנה לתי"ו (כדרכה בכנוים), והראוי פה לומר עלתה נִצָּתָהּ, כי ה"א של השם תשתנה לתי"ו ואחריה ה"א לכנוי נסתרת וכמו נִצָּתוֹ, ונשמטה ה"א השם על דרך זרות כמו שנשמטה במלת אל פִּנָּהּ (משלי ז' ח'), שהראוי להיות לדעת קלת פִּנָּתָהּ כמו אבן פִּנָּתָהּ (איוב ל"ח ו'), והוא הנכון מפני מלת עלתה: הבשילו. בשול הפירות כמו בשול הבשר כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל

נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים׃
(יא) וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־
הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה
וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃
(יב) וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת
הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ (יג) בְּעוֹד
שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ

תרגום אשכנזי

דאן קאם דיא בליטהע הערפֿאָר, ענדליך רייפֿטען אויך דיא בעערען אן דען טרויבען: (יא) פרעה'ס בעכער וואר אין מיינער האנד; דא נאהם איך דיא בעערען, דריקטע זיא אין פרעה'ס בעכער אויס, אונד זעטצטע דען בעכער אויף פרעה'ס האנד: (יב) יוסף שפראך צו איהם: דיזעס איזט זיינע דייטונג: דרייא רעבען בעדייטען דרייא טאגע: (יג) נאך דרייא טאגען ווירד דיך פרעה מיט אויפֿבריגגען, אונד ווידער אויף רען פֿאָריגען פּוס

תרגום אונקלוס

ואניצת נץ בשילו אתכלהו הוו ענבין: (יא) וכסא דפרעה בידי ונסיבת ית ענביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה: (יב) ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אינון: (יג) בסוף תלתא יומין ידכרינך

רש"י

לפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת בן גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה [ישעיה י"ח] וכתיב ויצא פרח ויצץ ציץ [במדבר י"ז]: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה [חולין צ"ב]: (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון

באור

כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו (רד"ק בשרשים שרש בשל), והנה בכל המקרא יבא השרש הזה בבנין פִּעֵל וּפֻעַל ולא נמצא בקל רק ב' פעמים כי בשל קציר (יואל ד' י"ג), בשלו עצמיה (יחזקאל כ"ד ה'), ושב הם עומדים, גם נמצא השם התאר ב' פעמים מן הקל, וּבָשֵׁל מבשל (שמות י"ב ט'), את הזרע בשלה (במדבר ו' י"ט), ואותם שהם מן פיעל ופועל המה יוצאים, ולא נמצא בהפעיל רק פה, (והוא פעל יוצא ג"כ כי הוסב' המליצ' אל האשכלות שבדרוב לאותם שבו בשול הענבים מהר): אשכלתיה, הגרגרי' (כל אחת לבד) יקראו ענבים (ובל"א בעערען), ואשר בו הגרגרי' (הזמורה הקטנ' שמחוברים בה הרבה ענבים יחד) יקרא אשכול רד"ם בלע"ז, (ובל"א טרויבע) (רד"ק בשרשים שרש שכל), והנפרד משם זה תמיד האל"ף בסגול, אבל בקבוצו מצאנוהו בסגול כמו כְּאֶשְׁכְּלוֹת הגפן (ש"ה ז' ט') וגם בפתח אַשְׁכְּלֹת מרורו' (דברים ל"ב ל"ב), ובהסמכו אל הכנוים פה הוא בפתח, ויתכן שיוכל לומר כן בסגול, ואם לא נמצא: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה אין סוחטין את הפירות: אל כוס, שיזוב היין אל תוך כוס פרעה, וכן והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח (ויקרא ה' ט'), ימצה באופן שיהי' הדם נימס והולך אל היסוד ע"ש: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לשלשת ימים, והראב"ע השיב לשואלים מאין ידע יוסף שמנין השלשה רומזין על ימים ולא על שבועות או חדשים ושנים, ואמר שיום הולדת הוא היום שנולד בו פרעה והיה עושה בו משתה בכל שנה, והיום ההוא הי' נודע לכל אנשי מצרים, ואירע שחלמו בלילה שהי' ג' ימים לפני היום ההוא, והמנהג הי' שם להוציא ממסגר אסירים קודם יום משתהו. ולכן היו האסורים שומרים החשבון בעבור שהיו יודעים שעתידים לצאת אז מהאסרם, וכבר העתקתי דעת הרמב"ן לעיל (פסוק י'), כי הכיר זאת ממהירות הגפן והבשול מיד אחר שפרחה, ויתכן בזה גם דעת מהר"י אברבנאל שרוח הקדש היה מעיר את יוסף בענה שפתר, לא כמו המשער בלבד: (יג) ישא פרעה את ראשך, ל' חשבון כשיפקד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעוד' ימנה אותך

וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה
בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ
מַשְׁקֵהוּ׃ (יד) כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ
כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד
וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־
הַבַּיִת הַזֶּה׃ (טו) כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ
הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה
כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ (טז) וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים

זעטצען; דוא ווירסט
פרעה דען בעכער ווידער
אין דיא האנד זעטצען,
נאך דער פאָריגען וויזע,
דא דוא זיין שענק ווארסט:
(יד) ווען דוא דיך נון מיי־
נער ווידער עראיננערסט,
ווען עס דיר וואָהל געהען
ווירד, זאָ ערצייגע מיר
דאך גנאדע: געדענקע
נעמליך מיינער פאָר
פרעה, אונד לאס מיך
אוים דיזעם הויזע הער־
אויסנעהמען: (טו) דען
איך בין אוים דעם לאנדע
דער עברים געשטאָהלען
וואָרדען, אונד האבע היר
צו לאנדע אויך ניכטס
בעגאנגען, דאס זיא מיך אין דיזע גרובע געזעטצט האבען: (טז) אלס דער אָבערבאקמייסטער זאה,

תולדות אהרן וכוס וכו' סוטה ט', א'. חולין נ"ג, א': וירא
ברכות פ"ט, נ"ה ב':

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה וִיתִיבִינָךְ עַל שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן כַּסָּא דְפַרְעֹה בִּידֵיהּ כְּהִלְכְתָא
קַדְמָאָה דִּי הֲוֵיתָא מַשְׁקֵי לֵיהּ׃ (יד) אֱלָהֵין תִּדְכְּרִינַנִי עִמָּךְ כַּד
יוֹטַב לָךְ וְתַעְבֵּיד כְּעַן עִמִּי טֵיבוּ וְתִדְכַּר עֲלַי קֳדָם פַּרְעֹה וְתַפְּקִינַנִי
מִן בֵּית אֲסִירֵי הָדֵין׃ (טו) אֲרֵי מִגְנַב גְּנִיבְנָא מֵאֲרַע עִבְרָאֵי
וְאַף הָכָא לָא עֲבָדִית מִדַּעַם אֲרֵי מַנִּיאוּ יָתִי בְּבֵית אֲסִירֵי׃
(טז) וַחֲזָא רַב נַחְתּוֹמֵי אֲרֵי יָאוּת פְּשַׁר וַאֲמַר לְיוֹסֵף אַף אֲנָא

רש"י

כשיפקוד שאר עבדיו לשרת
לפניו בסעודה ימנה אותך
עמהם: כנך. בסיס שלך
ומושבך:(יד) כי אם זכרתני
אתך. אשר אם זכרתני אתך
מאחר שייטב לך כפתרוני
הזה ועשית נא עמדי חסד:
(טז) סלי חרי. סלים של
נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש בלע"ז Oublies,

באור

עמהם (רש"י), וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו והרשב"ם: כנך, משרש כון, בסיס שלך ומקום
מושבך שהיית נכון בו מתחל', ובא הדגש במקום הנח, ואנקלוס ויב"ע לא תרגמו רק הכוונה:
כמשפט, ענין החוק והמנהג: (יד) כי אם זכרתני אתך, אם תזכרני כאשר ייטב לך, וטעם
אתך שתזכרני בלבך כאלו אני עמך ולא תשכחני, אז אני מבקש מאתך לעשות עמדי חסד, והוא
שתזכירני אל פרעה, הכוונה שיהלל אותו לפני פרעה, וע"י זה תוציאני מן הבית הזה, כי אין
בי עון, וראוי למלך שיצילני מיד עושקי (מדברי הרמב"ן ז"ל): זכרתני, בא עבר במקום עתיד:
(טו) גנב, מקור מבנין פעל: מארץ העברים. טעמו מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק
ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים
כי נתקיים בו ואגדלה שמך (לעיל י"ב ב'), ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו
את שמם כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה
טעם הביא לנו איש עברי (שם ל"ט י"ד), כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו
כנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר הארץ אשר העברים שם או שנקרא שמה
כן כי הם גדולי הארץ ואליליה כמו שכתו' נשיא אלהים אתה בתוכנו (שם כ"ג ו'). וכתיב אל
תגעו במשיחי (תהלים ק"ה ט"ו ודה"א ט"ז כ"ב) (הרמב"ן): (טז) וירא שר האיפים כי טוב
פתר, ראה בלבו כהשמעת אזניו הפתרון כי טוב הוא ומסכים עם פרטי החלום בכל חלקיו,
(וטוב, ענינו יפה ונכון כמו שתרגם אנקלוס ויב"ע), הכיר בזה דברי אמת ונתן אל לבו להגיד
גם את חלומו, והטעם לומר כן כי היה האיש מבזה את יוסף וחושב בו שלא ידע לפתור חלומו,
לולי ראותו כי פתר לחבירו יפה ונכון: סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים

כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי
בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־
רֹאשִׁי׃ (יז) וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל
פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם
מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ (יח) וַיַּעַן יוֹסֵף
וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים
שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ (יט) בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ
וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־

דאס ער גוט געדייטעט האטטע, שפראך ער צו יוסף: אויך אין מיינעם טרוימע וואר עס, אלס ווען איך דרייא געפלאָכטענע קאָרבע אויף מיינעם קאָפפע העטטע: (יז) אים אָבערסטען קאָרבע אבער וואר אללערלייא שפייזע פיר פרעה, נעמליך אן באקווערק, אונד דער פאָגעל אס זיא אויס דעם קאָרבע, איבער מיינעם קאָפפע: (יח) יוסף אנטוואָרטעטע אונד שפראך: דיזעס איזט זיינע דייטונג: דרייא קאָרבע בעדייטען דרייא טאגע: (יט) נאך דרייא טאגען ווירד פרעה דיינען קאָפף פאָן דיינען רומפף נעהמען, אונד דיך אן דען גאלגען הענגען לאססען; דא דען דער פאָגעל דיין פלייש

תרגום אונקלוס

בְּחֶלְמָא וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּחִירוּ עַל רֵישִׁי: (יז) וּבְסַלָּא עִלָּאָה מִכֹּל מֵיכְלָא דְּפַרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכֵיל יָתְהוֹן מִן סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי: (יח) וַאֲתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִינוּן: (יט) בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַרְעֹה

רש"י

(דיא היפפע; איינע ארט דיננער קוכען פאָן מילך, מעהל אונד אייערן, אויך אייזענקוכען גענאננט) לתתם באותם סלים:

באור

חורים, ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין אובלי"ש [וברש"י כ"י אובלד"ש ושניהם אחד, ובל"א (היפפען־קוכען)] לתתם באותם סלים (רש"י), והוא פי' חרי מענין נקבים ושרשו חור, וכן פי' הרשב"ם וכתב סלי חרי. מנוקבים, כמו חורי עפר וכפים (איוב ל' ו'), ואריגים חורי (ישעי' י"ט ט'), לפיכך יכול היה העוף לאכל דרך נקבי אריגת הסל עכ"ל, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש חור והראוי להיות חורים ונפלה המ"ם כמו ראש השלשי (שמואל ב' כ"ג ח'), לכרי ולרצים (מלכים ב' י"א ד'), הרודד עמי תחתי (תהלים קמ"ד ב'), הראוי בהם השלשים, לכרים, עמים, ורבים כן, והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו (ישעי' כ"ט כ"ב), מן הארמית שתאמר ללבן חיור, ולשון רבותינו במשנה פתין גריצין וחורי (ביצה פ"ב מ"ו), ואמר בירושלמי רבנין שמעין לה מן הדא והנה שלש' סלי חרי על ראשי, וכ"ת יב"ע, סלין דפיתא נקיא. והנה הסמיכות מלת סלי לחרי נראה לי שאין פירושו כדעת רש"י והרשב"ם, כי לדעתם מלת חרי הוא תאר אל הסלים ולא יסמך השם אל התאר כי אם על דרך זרות, גם אין צורך להמציא מקום אל העוף האוכל אותם ולומר שהיה אוכל דרך נקבי הסל, כמ"ש הרשב"ם, כי הסל העליון הי' מגולה למעלה ואכל אותם משם ולא דרך הנקבים. ואלו אכל דרך נקבי אריגת הסל, מדוע לא אכל כי אם מן העליון, כמשמעות הכתוב. ולדעת הגאון תהיה הסמיכות כמשפט', והמתרגם האשכנזי שתרגם (געפלאָכטענע קאָרבע) תרגם כפי הכוונה לפי פי' רש"י, והרד"ק בשרשים שרש חרר מפרש עוד בשם תלמוד ירושלמי שהיו הסלים מלאים חררות, ויהי' לפ"ז חרי משרש חרר ובא הנח במקום הדגש הראוי לבא בריש לחסרון הרי"ש הא', בעבור שאין הרי"ש מקבלת דגש, ולפי' זה תהי' ג"כ הסמיכות על נכון: (יט) ישא פרעה את ראשך, ישאנו משם ממקומו וטעמו יסירנו בסייף או ירימנו על עץ, וזה אינו כנשיאות של חשבון אלא של זקיפת תלייה, ובעבור מלת מעליך שאחריו, וכן ת"א ויב"ע יעדי: (כ) הלדת, מקור מבנין הפעל, והראוי להיות הולדת כי שרשו ילד, ובא הדגש בלמ"ד תמורת הנח, ופירושו יום הלדת לפרעה שנולד לו בן או פירושו שנולד הוא עצמו

בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר (כ) וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ (כא) וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ (כב) וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃

תרגום אשכנזי

פֿאָן דיר אבפֿרעססען ווירד: (כ) דען דריטטען טאג דארויף, דען טאג, אן וועלכעם פרעה געבאָרען וואָרדען, מאכטע ער איין גאסטמאהל פֿיר אללע זיינע בעדיענטען: אלס ער נון דאז הויפט דעם אָבערשענקס, אונד דאז הויפט דעם אָבערבאקמייסטערס מיט אונטער זיינען בעדיענטען אויפֿגעבראכט: (כא) זעטצטע ער דען אָבערשענק אין זיין שענקאמט ווידער איין, אונד דיזער זעטצטע דען בעכער אין דיא האנד דעם פרעה: (כב) דען אָבערבאקמייסטער אבער, ליס ער הענגען, וויא יוסף איה-

תרגום אונקלוס

יָת רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא וְיֵיכוּל עוֹפָא יָת בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ׃ (כ) וַהֲוָת בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יוֹם בֵּית וַלְדָא דְפַרְעֹה וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּדְכַר יָת רֵישׁ רַב שָׁקֵי וְיָת רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדוֹהִי׃ (כא) וַאֲתֵיב יָת רַב שָׁקֵי עַל שַׁקְיוּתֵיהּ וִיהַב כָּסָא עַל יְדָא דְפַרְעֹה׃ (כב) וְיָת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב כְּמָא

רש"י

(כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחי' מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן ומולדתך ביום הולדת אותך [יחזקאל ט"ז] וכן אחרי הוכבס את הנגע [ויקרא י"ג] שכיבוסו על ידי אחרים:

באור

שהיה עושה משתה בכל שנה באותו יום, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ילד, ואמר את אחר ההפעל בעבור שהוא נושא המאמר כמו יחלק את הארץ (במדבר כ"ו נ"ה), וכן אמר ביום הולדת אותך (יחזקאל ט"ז ד'), ונראה מזה שפרעה עצמו הוא הנולד. והוא עשה משתה כפי' השני שזכר הרד"ק: וישא את ראש וגו', מנהג עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש (במדבר א' ב' וכ"ו ב') לשון מנין (רש"י), ואנקלוס תרגם ודכר, לפי הכוונה, ויב"ע תרגם ורומם, כמו שתרגם ישא פרעה (בפסוק י"ג), ויריס, אבל פליא' דעת ממני כי איך שייך לשון רומם על שר האופים אשר תלה אותו. ואינו דומה אל ישא פרעה (של פסוק י"ג), כי שם הי' דבורו אל שר המשקים לבד: (כא) משקהו, שם אל הדבר אשר ישתה. אבל אשר היית משקהו דלעיל (פסוק י"ג), הוא שם תאר אל הפועל והוא האדם הנותן את היין לשתות לאחרים, כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש שקה, וכן ת"א ויב"ע, אבל נוכל לפרש גם פה שהוא שם תאר, ופעולו וישב את שר המשקים על התמנותו להיות משקהו, ובאופן זה תרגמו המתרגם האשכנזי: (כב) ולא זכר וגו', בו ביום: וישכחהו, לאחר מכאן (רש"י), וכן כתב הרמב"ם ולא זכר שר המשקים את יוסף, מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך, וישכחהו, זמן מרובה אחר כן, עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף ניסים והולך להזכירו עכ"ל, אבל הראב"ע פי' ולא זכר שר המשקים, לא הזכירו בפה אל פרעה, וכן ומשא ה' לא תזכרו עוד (ירמי' כ"ג ל"ו), זכר את ושתי (אסתר ב' א'), והנה אין ראיותיו מכריעות, כי גם שם נוכל לפרש על הזכירה בלב, המדקדק בכתובים יראה שיצא השרש הזה בבנין הקל על הזכירה בלב, ועל הזכירה בפה דרכו לבא בבנין הפעיל, ואולם אחרי שאין הזכירה בלב פועל בחיריי חפשי לאדם, לא יתכן בו הצווי. כי אם על ידי הזכירה בפה, לכן פי' חז"ל זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו בפה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח (דברים כ"ה י"ז וי"ט), אמרו בספרי זכור בפה ואל תשכח בלב, הענין הוא שעל ידי הזכירה בפה,

(כג) וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃

פ פ פ

מא (א) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃

(ב) וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת

נען געדייטעט האטטע: (כג) אללײן דער אָבערשענק עראיננערטע זיך יוסף'ס ניכט, אונד פֿערגאס איהן ענדליך פֿאָלליג:
מא (א) נאך פֿערלויף צווייער יאהרע, האטטע פרעה איינען טרוים, אלס ווען ער אם פֿלוסע שטינדע: (ב) אונד אויס דעם פֿלוסע קעמען זיבען קיהע הערויף, שאָן פֿאָן אנ־

תולדות אחרן מקץ נזיר ה', ח':

תרגום אונקלוס

דִּי פְּשַׁר לְהוֹן יוֹסֵף׃ (כג) וְלָא דְכַר רַב שָׁקֵי יָת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ׃
מא (א) וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאִים עַל נַהֲרָא׃ (ב) וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן

רש"י

וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים ששרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזוכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים [תהלים מ'] ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

חסלת פרשת וישב

מא (א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורי' יאורי' בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אות' לפי שאין גשמי' יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) יפות מראה. סימן הוא

באור

שהיא המעשה המצווה, לא ישכח בלב ממילא, וכן הענין כאן, על ידי שלא העלה שר המשקים את זכרון יוסף לפניו בצאתו מבית הסהר, ולא שם אל לבו לזכור פתרון חלומו שפתר לו לטובה, גרם לו זה שנמחה הרושם ההוא מנפשו. וישכחהו מכל וכל, ונראה שלזה כיונו רש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א:

מא (א) מקץ, כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: שנתים ימים, שתי שנים שלימות כדכתיב ימים תהיה גאלתו, ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (ויקרא כ"ה כ"ט ול'), וכן ימים או עשור (לעיל כ"ד נ"ה), וכן למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י'), בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים הי' משמע מקץ שנה ויום כדכתיב בן שנתו (ויקרא י"ב ו'), בתוך השנה קורהו בן שנתו (הרשב"ם), ונקראת שנה לפי שבה השמש שבית אל הנקודה שהחלה ממנה, וגם' היושר זכר תחלת זה החשבון מאיזה יום התחילו שתי השנים הללו, ואמר שהם ליציאת שר המשקים מבית הסהר, וי"ב שנים לשבת יוסף שם: חלם, איננו פעל בינוני, כי לא מלאנו בינוני במקום עבר, אבל הוא תאר ותחסר מלת ההכרכה היה, ושעורו הי' חלם, וכן ודבקה שמעת (לעיל כ"ז ה'): על היאר, סמוך ליאור כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'): היאר, כל שאר נהרות אינם קרוי' יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדים במצרים תדיר כשאר ארצות (רש"י) (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש יאר), אבל אנקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם (שמות ז' י"ט). על אריתיהון, כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר שם על נהרתם ועל יאריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו העשוים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל וגו', והנה איש אחד לבוש בדים (דניאל י' ד' וה'), וכתיב והנה שנים אחרים עמדים אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר, ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור (שם י"ב ה' ו').

יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה
בָּאָחוּ׃ (ג) וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת
מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל
הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ (ד) וַתֹּאכַלְנָה
הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר
אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה

תרגום אשכנזי

זעהען, אונד שטארק פאָן פלייש, אונד ווידעטען אויף דער וויזע: (ג) אונד אלס וועֹן נאך איהנען זיבען אנדערע קיהע הערויף קאַמען אויס דעם פלוסע, שלעכט פאָן אנזעהען, אונד מאגער פאָן פלייש, אונד שטעללטען זיך נעבען יענען קיהען, אם אופער דעם פלוסעס: (ד) דיזע קיהע, וועלכע שלעכט פאָן אנזעהען, אונד מאגער פאָן פלייש ווארען, פראסען יענע אנזעהנליכע אונד פליישיגטע קיהע אויף; ווארויף פרעה

רש"י

לימי שובע שהבריות כראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. בלגס מריש"ק בלע"ז (דער Marais, *Maresque*: זומפף, איין אהראסטיגער באדען) כמו ישגא אחו [איוב ח']: (ג) ודקות בשר. טיינב"אש בלע"ז Ténus, (דין, לארט) לשון דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. טוד"ל בלע"ז

תרגום אונקלוס

לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר וְרַעְיָן בְּאַחְוָא׃ (ג) וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוֹחֲרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן מִן נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר וְקָמָא לְקִבְלֵיהֶן דְּתוֹרָתָא עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ (ד) וַאֲכָלוּ תּוֹרָתָא דְּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא דְּשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא

באור

ולדעתי כדברי אנקלוס כן הוא כי יאור וכהר לשון אחד ושניהם לשון אורה, וכן הגשם נקרא איד שנאמר הן פרש עליו אורו (איוב ל"ו ל'), יפיץ ענן אורו (שם ל"ז י"א), וכמו שאמר רבי יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בשבת המאורות והכהרות יעשו מהם יתיחסו אל האורות (הרמב"ן): (ב) והנה מן היאר עלת, דרך ארץ לשתות הבהמות ביחד וחוזרות ועולות ורועות באחו (הרשב"ם). ולשון הרמב"ן בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור ותמנו לשם השובע והרעב לאה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'), ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר זרעו מעט במקומות הלחים יצא קדים רוח ה' וישדוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים עכ"ל: יפת מראה, סימן הוא לימי שובע שהבריות כראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: ובריאת, שמנו' ובעלות בשר: באחו, בלגס מריש"ק ובל"א (זומפף), כמו ישגא אחו (איוב ח' י"א), (רש"י), ודעת הרמב"ן ז"ל שהוא שם לדשא ועשב הגדל באגם ועל שפת הנהרות, ויתכן שהושאל מן האגם אל העשב או מן העשב אל האגם, ושרש המלה אחה והוי"ו תמורת ה"א: (ג) ודקות בשר, טיינב"ש בלב"ז לשון דק (רש"י), כמו טענוס, בל"א (דיננע, שוואך): ותעמדנה אצל הפרות, בלכן וקרוב לכן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עלות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות (הרמב"ן): שפת, לד: (ד) ותאכלנה, סימן שיאכלנו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אכל השנים הטובות וגו', והי' האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב (לקמן פסוק ל"ה ול"ו), כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות (הרמב"ן): וייקץ פרעה. ויישן מיד ויחלם וגו', בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לענין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום אבל

וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ (ה) וַיִּישָׁן
וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃
(ו) וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת
קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ (ז) וַתִּבְלַעְנָה
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה
וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ (ח) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם

ת״א וייקץ עקדה שער ל״ח:

ערוואכטע: (ה) ער שליף אבער ווידער איין, אונד טרייכּטע צום צווייטען מאלע: אלס ווען זיבען קאָרניגטע אונד גוטע עהרען אין איינעם האלמע אויפשאָסען: (ו) אונד זיבען אנדערע עהרען דיננע, אונד פֿאָם אָסט־ווינד אויסגעדראָשען, וואוכסען נאך איהנען: (ז) אלליין דיא דיננע עהרען פֿערשלונגען יענע זיבען קאָרניכטע אונד פֿאָללע עהרען; פרעה ערוואכטע, אונד זיהע! עס וואר איין טרוים: (ח) דעס מאָרגענס דארויף ווארד זיין געמיטה בעאונרוהיגט, ער שיקטע, אונד ליס אללע ביל־

תרגום אונקלוס

וְאִתְּעַר פַּרְעֹה: (ה) וּדְמוּךְ וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד פַּטִּימָן וְטָבָן: (ו) וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין לַקְיָן וּשְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בָּתְרֵיהֶן: (ז) וּבְלָעוּ שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא פַּטִּימָתָא וּמַלְיָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא: (ח) וַהֲוָה בְצַפְרָא וּמִטַּרְפָא רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יָת כָּל חָרָשֵׁי

רש״י

Tueil, *tuiel:* Tuyau, (איין האלם): בריאות. סאנו״ש בלע״ז Sains, (געזונד): (ו) ושדופות. הלייא״ש בלע״ז Halés, (פֿערברענגט) שקיפן קידום חבועות לשון תשקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין בי״שא בלע״ז Bise, (דער נאָרד=אָסט=ווינד): (ז) הבריאו׳. סיינ״ש בלע״ז Sains, (געזונד): והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והולך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון

באור

עד עתה לא ידע (הרשב״ם): (ה) שבלים, לשון רבות נקבות ואם הוא בת״ס, כמו נשים ופלגשים, ולכן באו התארים בסימן קבוץ הנקבות, בריאות וטובות: בקנה אחד, זהו סימן לשובע לכל גרעין שבע שבלים (הרשב״ם), ולשון רש״י בקנה אחד, טוי״ל בלע״ז עכ״ל ובדרש״י כ״י טואי״ו, והוא הנכון, ובל״א (האלם): בריאות, על דרך ההשאלה בשבלים כלומר מלאות, וכתב רש״י סיינ״ש בלע״ז, ובל״א (געזונד, קרעפֿטיג): (ו) ושדופת קדים, הוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים עד שלא נשלם בשולם ולא יגמלו וזהו שאמר ושדפה לפני קמה (מלכים ב׳ י״ט כ״ו), טרם היותו קמה כי כאשר נגמר יקרא קמה (ורד״ק בשרשים שדף שקף), ולשון רש״י ושדופה, פלייא״ש בלע״ז: [ובדרש״י כ״י השליד״ש, (ונקרא עליד״עס, בל״א אויסגעמאָגערט)] ושקיפן קידום (הוא ת״א על ושדופת קדים), חבוטות, לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו עכ״ד: קדים. רוח מזרחית שקורין ביס״א עכ״ל, והוא שם כולל לכל רוח קר. ובמדינה אשר הי׳ שם רש״י ז״ל יקרא רוח מזרחית ביס״א, לפי שהוא עובר על הרי שלג וקרח אשר במדינת (העלוועטיען): צמחת אחריהן, דומה ממש אל הפתרון כי ז׳ שני הרעב באו אחר ז׳ שני השבע ולא היו בעת אחת: (ז) והנה חלום, כמו והנה היא לאה (לעיל כ״ט כ״ה), אבל עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום (הרשב״ם). ורש״י כתב והנה חלום, והנה נשלם חלום שלם והולך לפותרים, ונכון הוא גם מה שפי׳ ר״ע ספורנו ז״ל והנה חלום, הרגיש שבכל הי׳ חלום אחד בעצמו שהי׳ נראה לו בחלומו השני שהי׳ באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון עכ״ל, ויש״ע תרגם והא הוה חילמה, כוון לדברי הרשב״ם, וכן מתורגם בל״א (אונד זיהע, עס וואר איין טרוים): (ח) ותפעם רוחו, נתחלפה דעתו,

רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ (ט) וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר

ת"א מזכיר עקדה שער כ"ט:

תרגום אשכנזי

דערשריפֿטקונדיגע פֿאָן מיצרים, אונד אללע איהרע ווייזע מעננער רופֿען, ערציעהלטע איהנען זיינען טרוים, אללײן קײנער וואוסטע איהן דעם פרעה רעכט צו דייטען: (ט) דא רעדעטע דער אָבערשענק פֿאָר פרעה, וויא פֿאָלגט: איך מוס מײנע פֿערברעכען הירמיט געדענקען:

רש"י

ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו [דניאל ב'] לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת

תרגום אונקלוס

מִצְרַיִם וְיָת כָּל חַכִּימָהָא וְאִשְׁתָּעֵי פַּרְעֹה לְהוֹן יָת חֶלְמֵיהּ וְלֵית דְּפָשַׁר יָתְהוֹן לְפַרְעֹה׃ (ט) וּמַלֵּיל רַב שָׁקֵי עִם פַּרְעֹה לְמֵימַר יָת

באור

טריט"פישא בלע"ז ובל"א (פערשטאָרבען, פערוואנדעלט), וחשב לבקר ולדעת הפתרון, וכן בדניאל ב' ג', ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (הרשב"ם), ורש"י כתב ותפעם רוחו ומטרפא רוחיה (הוא תרגמו של אנקלוס ויב"ע), מקשקשת בתוכו כפעמון, וכן חבר הרד"ק בשרשים שרש פעם. את הולם פעם (ישעי' מ"א ז'), מענין זה מלשון שבר וכתיתה וקשקוש, וכן פעמן זהב ורמון (שמות כ"ח ל"ו). לפי שהוא מתקשקשת ומתכתת בענבל שבתוכו, אבל היא מלילה נכבדת אל הרוח שבאדם שאיננה מיושב' מחמת הלער, שאולה מן הגוף המוכה ונשבר, ועל פי הכוונה האמתית השייכת אל הרוח תרגם המתרגם האשכנזי (בעאונרוהיגט), והמלה מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר (תהלים ע"ז ה'): חרטמי, חרטם היא מלה מורכבת ששרשה ארבע אותיות, וכתב הראב"ע שיתכן להיות ארמית או מצרית, וכתב עוד בפירושו לדניאל (ב' ב'), כי הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטמי מצרים, לפיכך קרא להם נבוכדנצר בעבור שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה עכ"ד. והמתרגם האשכנזי הסכים עם חכם אחד שפתר המלה הזאת מגזרת חרט, והמ"ם נוסף מענין ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב ד'), בחרט אנוש (ישעי' ח' א'), והוא הכלי אשר בו עושין רשמי' בגוף קשה, והושאל אל הרושם, והדבר ידוע שבתחלת מלאכ' הכתיבה נרשמו כל הענינים והרעיונים ע"י ציורים ורשמים נקראים (הירָאָגליפֿען או בילדערשריפֿט), וכיתה הכתיבה ההיא מצוי' אל אנשי מצרים, וגם העלימו כהניהם וחכמיהם את חכמת התולדות והתחבולות ומעשה הכשפים מעיני ההמון, כי לא הבינו אותה כי אם הכהנים וראשי העם, ועיד היום נשארו הציורים והתמונות ההן, ופותר אין אותם, ויתכן אם כן שנקרא חרטם האיש המבין התמונות והחרטומים ההם, ויודע להשתמש בהם ולפתרם כראוי, והם היו החכמים והמכשפים ופותרי החלומות במצרים: ואין פותר אותם לפרעה, פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונ' שהיו אומרים לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (רש"י). וכן פי' הרשב"ם, והוא מב"ד, ומפירש שם עוד פתרון אחר שפתרו לו, ובספר הישר סופר עוד פתרונים רבים, והסבה שלא נכנסו באזניו כתב ר"ע ספורנו וז"ל ואין פותר אותם, מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי בחלק הראשון היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הצוריי' והתכליתיית בלב והם השבלים עכ"ל. אבל פרעה הבין ששניהם חלום אחד הם כמ"ש בפסוק שלפני זה. והנה לפי זה שב אותם על החלום ואמר לשון רבים בעבור שנשנה פעמים, והרד"ק בשרשים שרש את פי' אותם, מהם, כמו כלאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), מן העיר, והתנחלתם אתם (ויקרא כ"ה מ"ו), מהם חנוכו אותם (שופטים כ"א כ"ג), פי' מהם, ואין מכל זה ראיה לדבריו, לפי שבכל המקומות הללו אותם הוא סימן הפעול, וכאן ישוב לפי דבריו על הפועל, ואין כאן משפט הלשון: (ט) את פרעה, אנקלוס תרגם עם פרעה, ויב"ע תרגם קדם פרעה, והוא כאות לפני מלכים,

הַיּוֹם׃ (י) פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן
אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי
וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ (יא) וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם
בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן
חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ (יב) וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי
עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־

תולדות אהרן ושם מגלה י"ג, ג':

(י) פרעה וואר איינסט איבער זיינע דיענער ער־צירנט, אונד מהאט מיך אין פערהאפט, אין דעם הויזע דעם אָבריסטען פָאן דער לייבוואכע, מיך אונד דען אָבערבאקמייסטער: (יא) וויר האטטעןביידע אין איינער נאכט איינען טרוים, איך אונד ער; וויר טריימטען יעדער נאך דער בעזאָנדערן בעדייטונג זיינעס טרוימעס: (יב) דאזעלבסט וואר בייא אונס איין עברישער קנאבע, דיענער דעם אָבריסטען פָאן דער לייבוואכע, וויר

תרגום אונקלוס

סִרְחָנַי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין׃ (י) פַּרְעֹה רְגֵז עַל עַבְדוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיָת רַב נַחְתּוֹמֵי׃ (יא) וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא גְּבַר כְּפוּשְׁרָן חֶלְמֵיהּ חֲלַמְנָא׃ (יב) וְתַמָּן עִמָּנָא עוּלֵים עִבְרָאָה עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא וְאִשְׁתָּעֵינָא

רש"י

החלום והעלמת פתרונו [ב"ר]: חרטומי. הנחרים בטימי מתים ששואלין בעצמות טימי עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית הבוא מלא טימיא [אהלות פי"ז] מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר [ב"ר]: (יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון. נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפי' לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שירים וכן גרס רא"ם): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו:

באור

וכן מתורגם בל"א: את חטאי אני מזכיר היום, אע"פ שמזכיר חטאי מוכרח אני לספר דבר זה: (י) פרעה קצף על עבדיו, כל פרעה בלשון מצרים מלך, וכן נקראים כל מלכי מצרים, ושל פלשתים אבימלך אפי' בימי דוד, בשנותו את טעמו לפני אבימלך (תהלים ל"ד א'), ושל ירושלים מלכי צדק, ביהושע אדני צדק מלך ירושלם (יהושע י' א' וג'), ובימי דוד על דברתי (אני מבטיח שתהיה) מלכי צדק (מלך ירושלים) (תהלים ק"י ד'), ושל עמלק אגג, בימי משה וירם מאגג מלכו (במדבר כ"ד ז'), ובימי שאול אגג מלך עמלק (שמואל א' ט"ו ח' וכ' ול"ג), אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרין לפניו פרעה קצף על עבדיו, אלא כך אמר לפניו המלך קצף על עבדיו, וכן לפנינו. אני פרעה (להלן פסוק מ"ד), אני אהיה המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך (שם מ'), לכך נקרא יוסף אברך, אב למלך, ובספר לקח טוב פירש כמותי (הרשב"ם), (והס' לקח טוב הוא לדעתי ס' פסיקתא דרבי טוביהו ברבי אליעזר ז"ל שנדפס ממנו על ג' ספרים ויקרא במדבר דברים, וס' בראשית ושמות הם כ"י, וס' בראשית מתחיל הדרוש על הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם וגו', כי קצת מן הראשונים כתבו שמות לספריהם ע"ש ההתחלה כמו מדרש חזית ע"ש התחלתו חזית איש מהיר וגו', ומדרש שוחר טוב ע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון וגו'), וכן כתב הרא"בע, וגם' הישר סופר בארוכה מתי התחילו שם לקרוא את מלכיהם כן וסבת הדבר, ואין להאריך פה: אתי ואת שר האפים, אף על פי שזכר אתי שנית עוד מפני הדברים שביניהם כי כן דרך הלשון כמו ואם באמת ובתמים (שופטים ט' י"ט), ששנה אותו מפני הדברים שהיו ביניהם: (יא) אני והוא, הכפל בזה להגיד כי ענין החלומות הי' כמעט שוה, רק שהי' לכל אחד מענין מלאכתו, עד כי פותר אחד בלתי מבין וחכם גדול כמוהו הי' פותר שניהם בשוה אם למות ואם לחיים: איש כפתרון חלמו, כבר פירשתיו בפ' וישב (לעיל מ' ה'): (יב) איש כחלמו פתר, תחסר למ"ד

לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃
(יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי
הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ (יד) וַיִּשְׁלַח
פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־
הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־
פַּרְעֹה׃ שני (טו) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף
חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי
שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם
לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ (טז) וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה
לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם

ת"א איש ברכות כ"ח, ס': ויהי כאשר שם שם: ויגלח שם כ"ו, ג':

ערצעהלטען איהם, אונד
ער דייטעטע אונזערע
טריימע, איינעם יעדען,
וויא עס מיט זיינעם טרוי־
מע איבערא״ינקאם:
(יג) אונד וויא ער אונס
געדייטעט, זאָ איזט ער־
פאָלגט: מיך נעמליך
זעצטע מאן ווידער אויף
מיינען פּוס, אונד יענער
ווארד געהענגט:
(יד) פרעה שיקטע היר־
אויף, אונד ליס יוסף
רופען, זיא האָלטען איהן
איס דער גרובע: ער ליס
זיך שערען, וועכסעלטע
זיינע קליידער, אונד קאם
פאָר פרעה: (טו) פרעה
שפראך צו יוסף: איך
האבע איינען טרוים גע־
חאבט, אונד ניאמאנד
קאן איהן דייטען; איך האָרע אבער פאָן דיר, דאס דוא איינען טרוים צו דייטען פערשטעהסט:
(טז) יוסף אנטוואָרטעטע דעם פרעה: פערן פאָן מיר! אלליין גאָטט ווירד צום וואָהלערגעהען

רש"י

(יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרי' על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז Fosse, (גרובע): ויגלח. מפני כבוד המלכות [ב"ר]: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינד"רא בלע"ז Entendre, (פערשטעהען): (טז) בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום

תרגום אונקלוס

לֵיהּ וּפַשַּׁר לָנָא יָת חֶלְמָנָא גְּבַר כְּחֶלְמֵיהּ פַּשַּׁר: (יג) וַהֲוָה כְּמָא דִי פַשַּׁר לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ צְלַב: (יד) וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יָת יוֹסֵף וְאַרְהֲטוּהִי מִן בֵּית אֲסִירֵי וְסַפַּר וְשַׁנִּי כְסוּתֵיהּ וְעַאל לְוַת פַּרְעֹה: (טו) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֶלְמָא חֲלֵימִית וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲנָא שְׁמָעִית עֲלָךְ לְמֵימַר דְּאַתְּ שָׁמַע חֶלְמָא וּמְפַשַּׁר יָתֵיהּ: (טז) וַאֲתֵיב יוֹסֵף יָת פַּרְעֹה לְמֵימַר לָא

באור

המשמשת, ור"ל לאיש כחלמו כלומר לכל אחד פתר כענין חלומו, וכן פירש"י, ולשון הרשב"ם איש כחלמו פתר, כמשמעות חלומו פתר, וגם כמו שפתר לנו כן היה, ויהי כאשר פתר וגו' עכ"ל: (יג) השיב, פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו. הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צורך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר (רש"י): (יד) ויריצהו, שלוחי פרעה: מן הבור, פירשתיו בפ' וישב (לעיל מ' ו'), ומלת פוס"א בלע"ז, שברש"י כאן, כמו פאס"ע, בל"א (גרחבען): ויגלח, יוסף את עצמו, או חשר המגלח, ובעורו ויגלח אותו המגלח: (טו) תשמע חלם לפתר אתו, תאזין ותבין חלום לפתור אותו, תשמע, לשון הבנה והאזנה כמו שמע יוסף (לקמן מ"ב כ"ג), אשר לא תשמע לשנו (דברים כ"ח מ"ט), אנטנדר"א בלע"ז (רש"י) ובל"א (פערשטעהען): (טז) בלעדי, אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן

פַּרְעֹה: (יז) וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר: (יח) וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ: (יט) וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ: (כ) וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת: (כא) וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא

פרעה'ס אנטוואָרטען לאססען: (יז) נון שפראך פרעה צו יוסף: אין מיינעם טרוימע וואר עס, אלס ווען איך אם ראנדע דעס פלוסעס שטינדע: (יח) אונד אויס דעם פלוסע קעמען הערויף זיבען קיהע, שטארק פאָן פלייש אונד שאָן פאָן געשטאלט, אינד ווייד עטען אויף דער וויזע: (יט) נאך איזנען אבער קעמען זיבען אנדערע קיהע הערויף, אויסגעצעהרט, זעהר שלעכט פאָן געשטאלט, אונד מאגער פאָן פלייש; איך האבע דערגלייכען עלענדעס פיה אים גאנצען לאנדע מצרים ניכט געזעהען: (כ) דיזע אבגעצעהרטען מאגערן קיהע, פראסען דיא ערסטען זיבען געזונדע קיהע אויף: (כא) זיא קאמען אין איהרען לייב, עס

תרגום אונקלוס

מִן חוּכְמְתִי אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ יִתָּתַב שְׁלָמָא דְפַרְעֹה: (יז) וּמַלֵּיל פַּרְעֹה עִם יוֹסֵף בְּחֶלְמָא הָא אֲנָא קָאֵים עַל כֵּיף נַהֲרָא: (יח) וְהָא מִן נַהֲרָא סַלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן פַּטִּימָן בְּסַר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וְרַעְיָן בְּאַחֲוָא: (יט) וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אָחֳרָנְיָן סַלְּקָא בָּתְרֵיהֶן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּסַר לָא חֲזֵיתִי דִכְוָתְהוֹן בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ: (כ) וַאֲכָלוּ תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא פַּטִּימָתָא: (כא) וְעָלוּ

רש"י

פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון [שמואל ב' י"ג]: ורקות בשר. כל

באור

עניה בפי לשלום פרעה (רש"י). וכן פי' הרמב"ם, ולפ"ז יהי' יענה מן ההפעיל, כי האל"ף פתוח בשרש זה בקל ובהפעיל בעבור הרחבת העי"ן פ"פ, וכמו ורוח מבינתי יענני (איוב כ' ב'), הוא עובר לשנים פעולים ור"ל יכריחני לענות, וכן כאן יענה יתן המענה בפי לשלום פרעה, ויש מפרשים יענה, ימלא תאיד, ותבילי' דאי' מן כי האלהים מענה בשמחת לבו (קהלת ה' י"ט), והארץ תענה (הושע ב' כ"ד), ואולם גם שם הוא קרוב לענין השבת הדבור והעניי', והוא ע"ד מליצה וכן מתורגם פה בל"א (אנטוואָרטען לאססען): (יז) וידבר פרעה אל יוסף בחלמי, בא פה וידבר בלא לאמר אחריו, שלא כמנהג, ויב"ע תרגם כאלו כתוב לאמר: בחלמי, דאיתי בתיב"ע, או בחלמי, היה כאלו אני עמד וגו' כתרגום האשכנזי: (יח) ויפת תאר, תחת מראה שבספור הכתוב למעלה אמר פה תאר, כי זה קרוב מזה, וכן להלן במקום ודקות אמר פה ורקות, וכן הוסיף פה דלות, וכן בחלום השבלים הוסיף וגרע ושנה, אבל הכוונה אחת היא, והכלל כי בשנות האדם הדברים יוסף או יגרע או ישנה אינו שומר אלא שיהיה הענין אחד, ולכן גם יוסף בהזכירו ענין החלום כדי לפתרו, שינה בקצת פרטים, ואמר בפרות ובשבלים, הטבת, כלל במלה זאת כל הפרטים, בריאות בשר ויפת תאר שבפרות, ומלאות וטובות שבשבלים, ובשבלים הרעות אמר הרקות תחת דקות: (יט) דלות, כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון (שמואל ב' י"ג ד'): ורקות בשר, כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע"ז בלוש"ש (רש"י), יתכן שהוא כמו ווילא"זוס בלשון רומי, ובל"א (לאָטטיג, פאזריג), ושרשו רקק: (כא) קרבנה, הראוי לכנוי נסתרות קִרְבָּן, ובא בה"א נוספת כמו אשר הבנת לבדנה (לעיל כ"א וכ"ט), עלי היו כלנה (לקמן מ"ב ל"ו), אשר נשא לבן אתנה (שמות ל"ה

נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע
כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ (כב) וָאֵרֶא
בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת
בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ (כג) וְהִנֵּה
שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת
קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ (כד) וַתִּבְלַעְןָ
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין
מַגִּיד לִי׃ (כה) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה

תרגום אשכנזי

ווארדע אבער ניכט גע־מערקט, דאס זיא אין איהרען לייב געקאָממען, דען איהר אנזעהען בליב נאָך זאָ שלעכט, וויא פֿאָרהין, דא ערוואכטע איך: (כב) איך זאה פֿערנער אין מיינעם טרוימע: זיבען פֿאָללע גוטע עהרען אן איינעם האלמע אויפֿגעהען: (כג) נאך איהנען אבער קאמען זיבען פֿערטראָקנעטע, דיננע אונד פֿאָם אָסטווינד אויסגעדראָשענע עהרען הערפֿאָר: (כד) דיזע זיבען דיננע עהרען פֿערשלאנגען יענע זיבען גוטע; איך האבע דיזעס דען בילדערשריפֿטקונדיגען ערצעהלט; אללייז ניאמאנד קאן מיר דיא בעדייטונג זאגען: (כה) דא שפראך יוסף צו פרעה: פרעה'ס טרוים וואר נור איינער

רש"י

לשון דקות שנתקלפו חסרי בשר ובלע"ז בלו"שט (האגער, דין): (כג) צנומות. נוכלא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו כלן

תרגום אונקלוס

לִמְעֵיהֶן וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי עָלוּ לִמְעֵיהֶן וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית: (כב) וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן: (כג) וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין נָצָן לָקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן: (כד) וּבְלָעוּ שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא וְלֵית דִּמְחַוֵּי לִי: (כה) וַאֲמַר יוֹסֵף

באור

כ"ו), וגם ראוי להיות קמץ לפני הכנוי כמו באלו הנזכרים, ובא בסגול שלא כמנהג: ולא נודע כי באו אל קרבנה, כך אמר פרעה עכשיו ליוסף עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה, אבל למעלה לא הי' ראוי לכתוב אלא ראיית האכילות שראה שזו אוכלת זו, אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהי' תמה שמראיהן רע כבתחל' לא היה ראוי לכתוב (הרשב"ם): (כג) צנמות, נוכלא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח. וקשות כסלע ותרגומו כלן לקיין אין בהן אלא הנך לפי שנתדוקנו מן הזרע, לשון רש"י, ובקלת בנוסחאות נמלא ויבשות כסלע, והוא הנכון, שאין השבלים הדקות קשות כסלע, כמו שטען הרמב"ן ז"ל על רש"י, אבל הם יבשות ואין בהם לחות כסלע, ואולם מה שטען עוד על רש"י שהשבלים בעת שנתדוקנו מן הזרע אין בהן כן, איננה טענה, לפי שאומר הגרעין, והוא הגביע שבו הגרעין תחוב, גם הוא יקרא כן. והשם המיוחד לו בהיותו יבש וכדף הוא מוץ, וממנו יצא מתחלה הפרח, ובנפול הפרח יצא הגרעין תחתיו, והפרח עם הגביע יחד יקראו כן, ופעמים שיקרא בל א' מהם כן. והנה לדעת הרמב"ן ז"ל צנומות כמו פרודות לחתיכות הרבה, מל' רז"ל פת הצנומ' בקערה, וכן מה שכתב אנקלוס נצן לשון חתוך וחסרון, ויהי' הפך מלאות לצנומות וכלן הפך מליאן, והרד"ק בשרשים פרש לנם, הביא גם פת הצנומה בקערה אל ענין היובש, ופירושו פת היבשה כי הפת היבשה יעשו אותה פתיתין קטנים לשרותם במרק בקערה, וכן נוכלא בדברי רז"ל שהוא הסלע והשבלים הגדלות בסלעים יש בהן יובש עד שהן דקות הרבה מפני היובש עכ"ד: (כד) ואין מגיד לי, המפרש, וכן מתורגם בל"א, ולשון ר"ע ספורנו ואין מגיד לי, שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שכיהם היו חלום אחד כאמרו ואראה בחלמי עכ"ל, וכן סופר בס' היסר כמה פתרונים שונים שפתרו לו חכמיו זה בכה וזה בכה, וכולם פתרו חלום הפרות וחלום השבלים בב' ענינים: (כה) חלום פרעה אחד הוא, ולפיכך טעו הפותרים (ר"ע ספורנו). והמתרגם האשכנזי הואיל לבאר את

חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר
הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ (כו) שֶׁבַע
פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע
הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה
חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ (כז) וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת
הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע
שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת
שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃
(כח) הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה
אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃

תרגום אשכנזי רלד

(דער בעדייטונג נאך); וואס גאָטט טהון וויל, האט ער דעם פרעה פֿאָר־אויסגעזאגט: (כו) דיא זיבען גוטע קיהע בעדייטען זיבען יאהרע, אונד דיא זיבען גוטע עהרען בעדייטען אויך זיבען יאהרע: ביידעס איזט נור איין טרוים: (כז) אונד דיא זיבען אבגעצעהרטען שלעכטען קיהע, דיא נאך איהנען הערויף געקאָממען, בעדייטען זיבען יאהרע, זאָ וויא דיא זיבען לעערען פֿאָם אָסטווינד אויסגעדראָשנע, עהרען: זיא שטעללען זיבען יאהרע הונגערסנאָטה פֿאָר:
(כח) דאז איזט נון וואס איך דעם פרעה געזאגט האבע: וואס גאָטט טהון וויל, האט ער דעם פרעה

תרגום אונקלוס

לְפַרְעֹה חֶלְמָא דְפַרְעֹה חָד הוּא יָת דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה: (כו) שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִינוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִינוּן חֶלְמָא חָד הוּא: (כז) וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דִּסְלִיקָא בַתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנִין אִינוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא לָקְיָתָא דִּשְׁקִיפָא קִידוּם יֶהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא: (כח) הוּא פִתְגָמָא דִּי מַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד

רש"י

לקיין כלן אין זהן אלא הכן לפי שנתלוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנ' החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות

באור

הכונה, חלום פרעה אחד הוא לפי פתרונו: את אשר האלהים עשה וגו', מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה, כי על המלך תלויות תקנות המלכות (הרשב"ם), ומאמר זה הוא הקדמ' אל סוף הפתרון ועתה ירא פרעה וגו': (כו) שבע שנים הנה, תיב"ע שבע פניא איכון מנשלן, וכן מתורגם בל"א (בעדייטען זיבען יאהרע): חלום אחד הוא, לפי כנינות התיבות כי חלום בטפחא ואחד במרכא (כפי הנוסח שבת"ג ות"ק אשר הא"ת סמך ידיו עליהם כמ"ש בת"ס שלי), לא יהי' אחד תאר אל חלום, רק חלום, נושא, ואחד, נשוא, ועניינו חלום פרעה, אחד הוא בפתרונו, וכמ"ש למעלה חלום פרעה אחד הוא, וקצר כאן ולא הזכיר מלת פרעה כי סמך על הראשון, והי' ראוי לומר החלום אחד הוא, כי במקום שתחסר הודעת השם, תבוא ה"א הידיעה במקומ' ותשלימנ' רק ששב על פסוק הא', כמ"ש בשם הרמב"ן בפ' וישלח (לעיל ל"ו ו'), על וילך אל ארץ: הרקות, שרשו ריק, מן והבור רק (שם ל"ז כ"ד), ואנקלוס ויב"ע תרגמו לפי הכונה, לקייתא, ולא כהוראת המלה, כי כן תרגמו גם דקות, ות"א והבור רק, וגובא ריקן. ויב"ע תרגם וגובא סריק, אולם המתרגם האשכנזי תרגם שניהם כהוראת המלה, כי תרגם דקות (דיננע) וְרֵיקוֹת (לעערע): יהיו שבע שני רעב, בעבור שהשבע בארץ

מצרים איננו חדוש גדול כי היא כגן ה' הזכיר תחל' פתרון הרעות, כי הוא החדוש ותועלת החלום, כי האלהים בראותיו הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדול', וזה טעם ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב (הרמב"ן): (כח) הראה, בשבע שנים הטובות כאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך, ובשבע שני רעב כאמר הראה את

(כט) הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ל) וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ (לא) וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ (לב) וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ (לג) וְעַתָּה

ת"א השנות סס כ"ה, ג':

תרגום אשכנזי

אנגעצייגט: (כט) עס ווערדען זיבען יאהרע קאממען: פאן גראָססער פרוכטבארקייט אים גאנצען לאנדע מצרים: (ל) נאך איהנען אבער ווערדען זיבען יאהרע הונגערסנאָטה ענטשטעהען, דאס מאן אים לאנדע מצרים אללער פרוכטבארקייט פערגעססען ווירד: זאָ ווירד דיא הונגערסנאָטה דאז לאנד פערדערבען: (לא) דיא פרוכטבארקייט ווירד אים לאנדע ניכט פערשפיהרט ווערדען, וועגען דעריעניגען הונגערסנאָטה, דיא הערנאך זיין ווירד: דען זיא ווירד זעהר שווער זיין: (לב) דאס אבער דעם פרעה דער טרוים צום צווייטענמאהלע ווידערהאָלט וואָרדען: בעדייטעט, דאס דיא זאכע פעסט בעשלאָססען פאָן גאָטט, אונד גאָטט אײלע, זיא אויסצופיהרען: (לג) נון ערזועהע זיך פרעה איינען פערשטענדיגען

תרגום אונקלוס

אַחֲזֵי לְפַרְעֹה׃ (כט) הָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אָתְיָן שׂוֹבַע רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ל) וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בַּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת עַמָּא דְאַרְעָא׃ (לא) וְלָא יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִיהֵי בָּתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ (לב) וְעַל דְּאִתְנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי תַקִּין פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ (לג) וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנֵּינֵיהּ עַל אַרְעָא

רש"י

החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע

באור

פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה (רש"י): (כט) הנה שבע וגו' שבע גדול וגו', תקון הלשון המקובל הוא כן, הנה שבע שנים באות אשר יהיה בהם שבע גדול בכל ארץ מצרים, והמתרגם האשכנזי תקנו במלת (פאָן): שבע. שם המקרה כמו רעב: (ל) ונשכח כל השבע, הוא פתרון הבליעה (רש"י): (לא) ולא יודע השבע, הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה (רש"י): (לב) ועל השנות וגו', מלשון שנים, והוא מקור מבנין נפעל, ובאמרו פעמים הוא תוספת באור או לפי שלשון השנות אפשר יותר משני פעמים לפיכך פירש פעמים כי יש בזה הלשון שר"ל פעמים רבות כמו כסיל שונה באולתו (משלי כ"ו י"א), ר"ל פונס אחר פעם כמה פעמים (הרד"ק בשרשים שרש שנה), והרלב"ע מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו, ומכוון הוא לדעתי בלשון הכתוב, כי בחלוף הא' באו ג' ענינים, השנות, פעמים; המודים על ג' ענינים שבמחלוקתו הב', כי נכון וגו'. והוא הקיום אשר לא ישונה ולא יתבטל וממהר וגו', והוא שלא יתעכב עוד שני' רבות, והמתרגם האשכנזי תרגם ג"כ כי נכון הדבר (פעסט בעשלאָססען), שמודיע ענין הקיום שלא ישונה, וממהר האלהים, הוא ענין אחר שיהי' הדבר בלי אחור: ועל השנות וגו' כי נכון וגו'. שעור הכתוב ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. אני פותר שיודה כי נכון וגו': (לג) ועתה ירא פרעה, איננה עלה, כי מי הרשוהו לזה היועץ למלך נתנוהו? אבל שייך אל הפתרון, שלכן הראה לו השם בעת גם שבע

יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (לד) יַעֲשֶׂה פַרְעֹה
וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־
אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃
(לה) וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים
הַטֹּבוֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר
תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃

אונד ווייזען מאן אויס :
אונד זעטצע איהן איבער
דאז לאנד מצרים :
(לד) פרעה טהוע אויך
דיזעס, אונד זעטצע בע-
פעהלסהאבער, איבער
דאז לאנד : אונד לאססע
דאז לאנד מצרים דען
פינפטען אבגעבען, אין
דען זיבען יאהרען דער
פרוכטבארקייט : (לה) זיא
מאָגען דען אללען פֿאָר-
ראטה דיזער קינפטיגען
גוטען יאהרע זאממעלן :
אונד שיטטען דאז געטריידע איף, אונטער דער געוואלט פרעה'ס, צום פֿאָרראטה אין דען שטעד-

תרגום אונקלוס

דְמִצְרָיִם: (לד) יַעְבֵּיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל אַרְעָא וִיזָרְזוּן יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם בִּשְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא: (לה) וְיִכְנְשׁוּן יַת כָּל עִיבּוּר שְׁנַיָּא טָבָתָא דְאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן עִבוּרָא תְּחוֹת יַד מְהֵימְנֵי

רש"י

השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. מזומן: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרזון וכן חמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף נקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו

באור

שני הרעב אשר לא תהיינה עד אחר עבור שני השבע, בעבור כי עתה ירא פרעה וגו'. לצבור בר למחיית העם לשני הרעב, ואם לא הודיע אותו את ימי הרעב בנית, לא היה מתעורר לצבו' בר, והיו אז כולם מתים ברעב: איש נבון וחכם, נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו, ולמכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה, וחכם שידע לקיים התבוא' שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו, כגון חומטון שהזכירו רבותינו והכסף החי הממית הכנינ' וכיוצא בהן ואמרו בברא שית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים במקיימין את התבוא' (מדברי הרמב"ן). ולפי פשוטו הנבון הוא המבין דבר מתוך דבר, מבלי צורך להודיע לו כל פרט ופרט, כי צריך הממונ' להשכיל בכלל התכלית המכוון למלך, ולהבין מתוך מעלתו במה יגיע אליו. והחכם הוא היודע לכלכל מעשיו בצדק ובמשפט, לקרב המועיל. ולדחות המזיק בחכמתו: (לד) יעשה פרעה, זו העצה: ויפקד פקדים על הארץ, עיין בפ' במדבר (א' ג'), ה"ש שם שנויי הוראות השרש הזה לפי בניניו, ובפרט הוראתו עם מלת על: וחמש, כתרגומו ויזרזון וכן וחמשים (שמות י"ג י"ח) (רש"י) אבל הרשב"ם כתב וחמש, שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שני' לעשר' כדכתיב בשמואל וזרעיכם וכרמיכם יעשר (שמואל א' ח' ט"ו), עתה יטול פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחמש עכ"ל. וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חמש, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי: (לה) אכל, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן (ר"ל סגול), ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אכל חלב (ויקרא ז' כ"ה), טעמו בכ"ף ונקוד קמץ קטן (ר"ל צירי) (רש"י): ויצברו בר תחת יד, ממונה פרע' וכל זה היה בעל כרחם של מצריים, ולכך כתוב ויפקד פקידים ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נער' וגו' אל יד הגא וגו' (אסתר ב' ג'), (וכן סופר בס' היושר כי ג' דברים יען, א' לגבות מהם לאוצר המלך, וב' שגם הם יקבצו איש איש כתבואת שדהו ויתנו באוצרותיהם), ויקבצו, היא הקבציה מבעלי השדות, ויצברו. היא האסיפה אל ידי שומר האוצרות, וכן ביוסף תמלא ויקנן ויצב' (הרשב"ם): בר. י"א כי טעם בר להיותו עם שבליו, והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת בזרות או להבר (הראב"ע), ולפ"ז יהיה שרשו ברר ולא ברה: אכל בערים,

(לו) וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע
שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ (לז) וַיִּיטַב
הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃
(לח) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא
כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי
(לט) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי
הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת
אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ (מ) אַתָּה תִּהְיֶה
עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק

תרגום אשכנזי

טען, אונד פֿערוואהרען זאָלכעס: (לו) דאמיט דער פֿאָרראטה דעם לאנדע אויפֿבעהאלטען ווערדע, אויף דיא זיבען יאהרע דער הונגערסנאָטה, וועלכע אים לאנדע מצרים זיין ווערדען: אונד דאז לאנד דורך דיא הונגערסנאָטה ניכט גאנץ אויפֿגעריבען ווערדע: (לז) דיא זאכע געפֿיל אין דען איגען פרעה'ס, אונד אין דען אויגען אללער זיינער דיענער: (לח) פרעה שפראך צו זיינען דיענערן: ווערדען וויר אויך איינען פֿינדען וויא דיזען, איינען מאן, אין וועלכעם איין גאָטטליכער גייסט איזט? (לט) אונד צו יוסף שפראך ער: דא דיר גאָטט דיזעס אללעס בעקאננט געמאכט האט, זאָ איזט ניאמאנד זאָ פֿערשטענדיג אונד זאָ ווייזע, אלס דוא: (מ) דוא זאָללסט איבער מיין הויז געזעטצט זיין, אונד דורך דיינען בעפֿעהל זאָלל מיין גאנצעס פֿאָלק פֿערפֿלעגט ווערדען; נור וואס דען טהראָן בעטריפֿט, ווילל איך גראָ־

רש"י

ולולדותיו: (לו) והיה האוכל. הגנוז כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנשכח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיה נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר [תהלים ב'] גרני"שון בלע"ז Garnison, garnissement, (איין אונטערהאלט.: אונדפֿאָררעטה),

תרגום אונקלוס

פרעה עבורא בקרויא ויטרון: (לו) ויהא עבורא גניז לעמא דארעא לשבע שני כפנא די יהוין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: (לז) ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: (לח) ואמר פרעה לעבדוהי הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: (לט) ואמר פרעה ליוסף בתר דהודע יי יתך ית כל דין לית סוכלתן וחכים כותך: (מ) את

באור

בה על וילדו, ושעורו וילבנו בר (תחת יד פרעה) להיות אכל בערים: ושמרו, הוא מאמר לעצמו וישמרו האכל הנזכר, ויהי' תחת יד פרעה כמו מאמר מוסגר, וטעם הנגינ' יסייע לפי' זה: (לו) לפקדון, ענין גניזה והנחה, יהיה לכם כמו פקדון הגנוז שימצאו אותו לעת הצורך: לארץ, לצורך הארץ לשבע שני הרעב: (לח) הנמצא כזה, בנין נפעל והוא פעל עבר כאומ' הנמצא בעולם כזה, ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים, הנמצא אנחנו כמוהו אם נלך ונבקשנו, והם דברי פרעה אל עבדיו, וכן ת"א ויב"ע הנשכח כדין, ומלת הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה ונקוד' בחטף פתח: אשר רוח אלהים בו, בפתרון חלומות, וכל שכן לחכמת בדק ארץ (הרשב"ם): (לט) אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לי למשנ' (הרמב"ן): (מ) ישק, שרשו נשק, ודגש השי"ן לחסרון הנו"ן, והרד"ק בשרשים שרש נשק מפרשו מענין נשיקה ממש, כלומ' להודותו לאדון, והראב"ע מפרש שיהיה נגיד החיל, אבל

הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ (מא) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מב) וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ (מג) וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ

סער זיין אלס דוא: (מא) פרעה שפראך פֿערנער צו יוסף: זיהע! איך זעטצע דיך איבער דאז גאנצע לאנד מצרים: (מב) נאהם זיינען רינג פֿאָן זיינער האנד, גאב איהן יוסף אן זיינע האנד: קליידעטע איהן אין פֿיינער לייוואנד, אונד טהאט איינע גאָלדענע קעטטע אום זיינען האלז: (מג) ליס איהן אין דען אנדערן שטאאטסוואגען פֿאהרען, דער איהם געהאָרטע, אונד מאן ריף פֿאָר איהם הער, אויף דיא קניע געפֿאללען! אלזאָ

תרגום אונקלוס

תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא הָדֵין אֱהֵי יַקִּיר מִנָּךְ׃ (מא) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזֵי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (מב) וְאַעְדֵּי פַּרְעֹה יַת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְּיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מְנִיכָא דְּדַהֲבָא עַל צַוְּארֵיהּ׃ (מג) וְאַרְכֵּיב

רש"י

וכן לועז בתהלים ב' י"ב ולאו שם ההעתקה: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך [מלכים א' א']: (מא) נתתי אותך. מניתי יתך ואע"פ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון [דברי' כ"ו] בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים [מלאכי ב']: (מב) ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן מרבדים רבדתי ערשי [משלי ז'] רצפתי ערשי מרצפות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן. על הרובד שבעזרה. והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי

באור

רש"י פי' וז"ל: יתפרנס כל צרכי עמי נעשים על ידך כמו ובן משק ביתי (לעיל ט"ו ב') וכמו נשקו בר (תהלים ב' י"ב), גרניסו"ן בלעז עכ"ל, ובל"א (פֿערזאָרגונג): רק הכסא אגדל ממך, ענינו מפאת או בעבור הכסא אהי' גדול ממך, ודרך זה במקרא ידוע, כמו כי תהיו כאלה נבלת עלי' (ישעי' א' ל'), שמלת נבלת היא תאר אל אלה שהיא אלה נובלת מפאת עליה. וכן ותאבדו דרך (תהלים ב' י"ב). תאבדו הוא פעל עומד, ור"ל שאתם תאבדו מפאת הדרך, והטעם לא תהי' לי גדולה יותר ממך כי אם גדולת הכסא, שאקרא מלך: (מא) ראה נתתי אתך, ת"א חזי דמניתי יתך ואף על פי כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון (דברים כ"ו י"ט), ונראה שבשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך נותן אני אותך (כ"כ הרשב"ם): (מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו, נתינת טבעת המלך (שהיא חותמו) היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדול' (רש"י): בגדי שש, של מלבים חשובים כדכתיב שש ברקמה ממצרים (יחזקאל כ"ז ז') (הרשב"ם): רבד, ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד, וכן רבדתי ערשי (משלי ז' י"ז), רצפתי ערשי מרצפות, ובלשון המשנה מוקף רובדין של אבן, על הרובד שבעזר' והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכה אצל שלו (רש"י), ויהי' לפי זה משנה שם ומקרה המופשט מן המתואר, כמו כהני המשנ' (מלכים ב' כ"ג ד'). את משנה התורה הזאת (דברים י"ז י"ח), והרמב"ן ז"ל פי' במרכבה המיוחדת למשנהו של מלך, ולפ"ז משנה תואר לאדם שהוא משנה למלך, כמו ואני אהי' לך למשנה (שמואל א' כ"ג י"ז), כי מרדכי היהודי משנה (אסתר י' ג'), שבכל אלה משנה תואר, לא שם המקרה, ולכן באו בסגול, ומשנה התורה וכל השמות בצירי כמשפט הסמיכות, וכדבריו פירשו גם הרד"ק

וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל
כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מד) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־
יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מה) וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־

תולדות אהרן ויקראו ב"ב ד', ח': ובלעדיך סוטה ל"ו, ב': ויקרא עקדה שם:

תרגום אשכנזי

וועטצטע ער איהן איבער דאז גאנצע לאנד מצרים: (מד) אויך שפראך פרעה צו יוסף: איך בין פרעה, אבער אָהנע דיך זאָלל ניאמאנד זיינע האנד אָדער זיינען פוס רעגען, (נעמ־ליך דאז גערינגסטע פאָר־נעהמען), אים גאנצען לאנדע מצרים: (מה) פרעה נאננטע דען יוסף צפנת פענח, (איינער דער דיא

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא תִנְיֵיתָא דִּי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנֵּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (מד) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר יַת יְדֵיהּ לְמֵיחַד זֵין וְיַת רַגְלֵיהּ לְמִרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (מה) וּקְרָא פַרְעֹה

רש"י

מלך בהשותפין לא ריכ' ול' בר ריכ'. ובדברי אגדה [ספרי פ' דברי'] דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשני' אמר לו בן דורמסקית עד מתי את' מעוות עלינו את הכתובי' אין אברך אלא לשון ברכי' שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' והו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות

באור

בשרשים שרש רכב והראב"ע, אבל אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפירש"י ז"ל, וכ"ה בס' הישר וירכיבו את יוסף במרכבת השני' אשר למלך ההולכת מול מרכבת המלך, ופי' מלת מרכב' הוא שם לסוס או לכל בהמה שירכב אדם עליה, ויש שהוא שם כולל לסוסים רבים עם העגלה הכתובה על ידיהם: אברך, דקדוק המלה הוא שהיא מבנין הפעיל, ולדעת רבי יונה המדקדק הספרדי היא מקור, והאל"ף תחת ה"א הבנין כלומר לזה נאה להבריך לפניו, וכאשר תלאכו אשכים ובבר (ירמי' כ"ה ג'), שהוא במקום השכים, וכן פי' ר"ע ספורנו וז"ל אברך, כמו הברך כלומר כל איש יכרע על ברכיו כמו שצועקים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך עכ"ל: ונתון אתו וגו', מקור במקום עבר, ע"י זה נתן אותו על כל ארץ מצרים, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע: (מד) אני פרעה, אני אהי' מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא אגדל ממך (רש"י): לא ירים איש את ידו ואת רגלו, לפי פשוטו הוא דרך משל, שלא יהי' רשות לשום אדם לעשות דבר בכל ארץ מצרים בעניני הנהגת המדינה והשררה, בלעדו, וכן כתוב בס' הישר. את ידו ואת רגלו לצאת ולבוא על עמי בכל ארץ מצרים: (מה) צפנת פענח, כתרגומו ולשון מצרים הוא, וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממני' אותו על ביתם שם הראוי, וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג ט"ז), כשנעש' משרתו, וכן ויש' לדניאל בלטשאצר (דניאל א' ז') כדכתיב די שמי' בלטשאצר כשם אלהיו (שם ד' ה') (הרשב"ם), ולשון הרמב"ן לצפנת פענח, אמר רבי אברהם כי אם היא מלה מצרית לא ידענו פירוש' ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף, ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים (בנוסח נשמת כל חי לספרדים), יתכן שקרא לו שם נכבד בלשון אשר כי שאל לו, או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרוב' אליו ועניינו לפונה מגלה. וכן בתו (לא בתו ממש כי פרעה שהי' בימי משה אחר היה מזרעו, ולדעת ס' הישר הוא בן בנו) קראה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתיהו (שמות ב' י'). ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוכיום כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור (לעיל כ' א'), בין רקם ובין חגרא, וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון הארמי' בדורו וכן עשו

יוסף צפנת פענח ויתן-לו את-אסנת בת-פוטי פרע כהן און לאשה ויצא יוסף על-ארץ מצרים: (מו) ויוסף בן-שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך-מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר בכל-ארץ מצרים: (מז) ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים:

תולדות אהרן ויוסף ברכות נ"ה, ב'. מגלה י"ז, ח':

פֿערבאָרגענסטע דינגע וויים), אונד גאב איהם צור פֿרויא דיא אסנת, טאָכטער פוטיפרע'ס דעס פריסטערס צו און: יוסף בערייזטע דאז לאנד מצרים: (מו) יוסף וואר דרייסיג יאהרע אלט, אלס ער פֿאָר פרעה קאָניג צו מצרים שטאנד: יעטצט גינג ער פֿאָן דער געגענווארט פרעה'ס הינ-וועג, אונד דורכרייזטע דאז גאנצע לאנד מצרים: (מז) דאז לאנד בראכטע אין דען זיבען יאהרען דער פֿרוכטבארקייט, צו הענדעפֿאָלל אויף יעדעם

תרגום אונקלוס

שום יוסף גברא דמטמרן גלין ליה ויהב ליה ית אסנת ברת פוטיפרע רבא דאון לאתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: (מו) ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה ועבר בכל ארעא דמצרים: (מז) וכנשו דירי ארעא בשבע שני שובעא עבורא לאוצרין:

רש"י

ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכר [סוטה י"ג]: (מז) ותעש

באור

המולדים המעתיקים עכ"ל, והנה לפי זה פי' פענח, מגלה לאחרים וכן תי"ע דטמירן מפרסם, אבל אנקלוס תרגם דמטמרן גליין ליה, וכן מתורגם בל"א: בת פוטי פרע כהן און, הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע וכו', עיין ברש"י, והוא ממדרש רז"ל בסוטה (דף י"ב ע"ב), והרשב"ם כתב כי לפי הפשט אין זה פוטיפר, וכ"כ בס' היסד: כהן און, אנקלוס תרגם פה רבא דאון, וכן תרגם יב"ע רבא דטנים, ושאר לשונות של כהן או כהנים תרגמו כהנא, כהניא, וכן פי' הרמב"ן כוונת רש"י שהביא המדרש להגיד כי הוא שר הטבחים, ולומר כי עם שכל כהן הוא משרת לאלהות, כאן פירושו לשון גדול' וכן כהן מדין (שמות ב' א'), אבל לדעת הרמב"ן עצמו גם כאן אולי כעשה אח"ז כומ' לע"ז וכן יתרו הי' כו' לע"ז כקבלת חז"ל, וסוף לשונו והאמת כי לשון כהונ' שרות, אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהני' היו (שמואל ב' ח' י"ח), ובמקומו בדברי הימים ובני דוד הראשני' ליד המלך (א' י"ח י"ז), וכן מוליך כהנים שולל (איוב י"ב י"ט), שהם משרתי המלך, וכן יכהן פאר (ישעי' ס"א י'), יתלבש פאר ככהן העומד שיעשו לו בגדים שלא כשא' העם לכבוד ולתפארת, וכן ומידעיו וכהניו (מלכים ב' י' י"א), ראשי משרתיו עכ"ל, וכן הסכים הרד"ק בשרשים שרש כהן, והמתרגם האשכנזי תרגם פה (פריסטער): ויצא יוסף על ארץ מצרים, יצא מלפני פרעה באופן מודה שהיה שליט על ארץ מצרים (ר"ע ספורנו), וכן ת"א ויב"ע ונפק יוסף שליט על וכו', והמתרגם האשכנזי תרגמו כמו ויעבר בכל ארץ מצרים שבפסוק שלאחריו, והוא כלל ואחריו פרט: (מו) ויעבר בכל ארץ מצרים, לפקוד הערים ולספר עניניהם כענין וסבב בית אל והגלגל והמצפ' בענין שמואל (שמוא' א' ז' ט"ז) (ר"ע ספורנו), וכ"ה כוונת המתרגם האשכנזי: (מז) ותעש הארץ, הרשב"ם פי' ותעש הארץ, הוציאה הרבה תבואה, כמו ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקרא כ"ה כ"א), וכן תרגם יב"ע ואצלחת ארעא וכו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי: לקמצים, קומץ על קומץ יד על יד היו אוגרים, לשון רש"י, וא"ת לאוצרין, וזהו לדעת רש"י באו' הכוונה ולא המלה, כי הוא מלשון וקמץ משם מלא קמצו (שם ב' ב'), שהוא מלא אגרופו, אבל הרמב"ן יפרש כי דעת האנקלוס פה לבאר המלה וז"ל, ות"א לאוצרים כי החפירות העשויות בארץ לאוצ' או לבדים אחרים יקראו קמצים, כאחת הפחתים (שמואל ב' י"ז ט'), תרגם יונתן בחדא מן

(מח) וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל ׀ שֶׁבַע שָׁנִים
אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל
בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר
סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ (מט) וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף
בַּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־
חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ (נ) וּלְיוֹסֵף
יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת

תולדות אהרן וליוסף תענית י"א, א':

תרגום אשכנזי

קאָרן: (מח) מאן זאמ־מעלטע אללען פֿאָררַאטה דער זיבען יאהרע, וועלכע אים לאנדע מצרים וואדען, אונד לעגטע פֿאָררַאטה אין דיא שטעדטע, נעמ־ליך דען פֿאָררַאטה דעס פֿעלדעס איינער יעדען שטאדט, וועלכעס אין איהרעם בעצירקע וואר, לעגטע מאן היניין: (מט) יוסף שיטטעטע גע־טריידע אויף, וויא זאנד אם מעערע, איבער דיא מאסען פֿיל: זאָ דאס מאן איפֿהאֶרטע צו צעהלען, דען עס האטטע קיינע צאהל: (נ) דעם יוסף וואורדען צווייא זאֶהנע

רש"י

הארץ. כתרגומו ואין לשון נעקר מלשון עסייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה וא"ל כלל להביה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספור. עד כי חדל לו הסופר לספור וה"ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון [תענית

תרגום אונקלוס

(מח) וּכְנַשׁ יַת כָּל עֲבוּר שְׁבַע שְׁנַיָּא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וִיהַב עִיבוּרָא בְּקִרְוַיָּא עֲבוּר חֲקַל קַרְתָּא דִּי בְסַחְרָנְהָא יְהַב בְּגַוַּהּ׃ (מט) וּכְנַשׁ יוֹסֵף עִבוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא עַד דִּי פְסַק לְמִמְנֵי אֲרֵי לֵית מִנְיָן׃ (נ) וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין עַד לָא עָאלַת שַׁתָּא דְכַפְנָא דִּי יְלֵידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא

באור

וקמציא וכן כל פתח תרגם קמצא והוא קרוב מן חפר גומץ (קהלת י' ח'), כי הבית"ל תשמש בכאן כמו קו"ף כאשר תשמש כמו כ"ף באל יחס' המזג (ש"ה ז' ב'), מן מסכה יינה (משלי ט' ב') ׳ וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ' ט"ז), שהוא כמו גנה, ויסכלו מעיכות תהום (לעיל ח' ב'), כטעם ויסגרו וכו', הכ"ף והגימ"ל בהם שוים, ויבתוו הקו"ף והכ"ף תמיד כמו קובע וכובע וכו' עכ"ל, והרשב"ם כתב לקמצים. בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך הי' השבע גדול, וכן פי' ר"ע ספורנו, והרד"ק בשרשים שרש קמץ, וכן מתורגם בל"א: (מח) ויקבץ את כל אכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויצב' יוסף וגו' כי חדל לספ' יוסף הנזכ', ואמר הראב"ע כי אין פי' כל כי ברעב היו מתים, וכן וכל הארץ באו מצרימה (להלן פסוק כ"ז), רק טעמו שקבץ כל אשר יכול, ודעת הרמב"ן ז"ל שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו, והנכון לפי פשוטו כי ויקבץ איננו שב על יוסף לבד רק על כל העם ועניינו ויקבץ הקובץ, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (מאן זאממעלטע), ומלית אכל כוללת כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים ומתוקים וכיוצא בהן, ובר הוא התבוא' שהוברה ברחת ובמזרה, כ"כ הרמב"ן ז"ל, ואנקלוס תרגם אוכל ובר בשוה: ויתן אכל בערים. שעורו האכל, ותחס' הה"א הידיעה, כי יסמוך על הנאמר לפניו, כמו וילך אל ארץ (לעיל ל"ו ו'), כמ"ש שם בשם הרמב"ן: אכל שדה העיר. הוא באור למאמר ויתן אכל בערים: (מט) כחול הים, דרך הפלגה: עד כי חדל לספר, עד אשר חדל לו הסופ' לספור והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר, לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) וליוסף ילד שני בנים, דרך כלל, אולי תאומים נולדו לפיכך אמר ילד כי נולדו בלידה אחת (ת"י), ולפי מה שכתבתי בהקדמ' ובאורי על יהי מארת (לעיל א' י"ד), נכון הוא כמשפט הלשון בעבור שבאה מלת ילד קודם

הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי
פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ (נא) וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־
שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים
אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃
(נב) וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־
הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי
(נג) וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר
הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (נד) וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע
שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף
וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ

תרגום אשכנזי

געבאָרען, בעפֿאָר נאָך דאז יאהר דער הונגערס־נאָטה קאם, וועלכע איהם אסנת טאָכטער דעס פוטיפרע, פריסטערס צו און, געבאָרען האטטע: (נא) יוסף נאננטע דען ערסטגעבאָרנען מנשה: דען (ער שפראך) גאָטט האט מיך פֿערגעססען לאססען, אלל מיין אונגליק, אונד דאז גאנצע הויז מיינעס פֿאטערס: (נב) דען צווייטען נאננטע ער אפרים: דען (ער שפראך) גאָטט האט מיך וואכסען לאססען אין דעם לאנדע מיינעס עלענדס: (נג) אלס דיא זיבען יאהרע דער פֿרוכטבארקייט צו ענדע ווארען, וועלכע אים לאנדע מצרים געוועזען: (נד) פֿינגען דיא זיבען יאהרע דער הונגערסנאָטה אן צו קאָממען, וויא יוסף געשפראָכען האטטע; דא וואר הונגערסנאָטה אין אללען לענדערן, אים גאנצען לאנדע מצרים אבער וואר בראד צו בעקאָממען:

תרגום אונקלוס

דְאוֹן׃ (נא) וּקְרָא יוֹסֵף יַת שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה אֲרֵי אַנְשְׁיַנִי יְיָ יַת כָּל עַמְלִי וְיַת כָּל בֵּית אַבָּא׃ (נב) וְיַת שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם אֲרֵי אַפְשַׁנִי יְיָ בְּאַרַע שִׁעְבּוּדִי׃ (נג) וּשְׁלִימוּ שְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (נד) וּשְׁרִיאָה שְׁבַע שְׁנֵי

רש"י

י"א]: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. שהרקיבה תבואתם שאלרו חוץ משל יוסף [ב"ר]: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה

באור

שהי בניס, ואנקלוס ויב"ע תרגמוה בל' רבים: (נא) נשני, מן נשה, כמו חננַי, אלהים (שם ל"ג י"א), מן חנן, הדגש תחת אות החסירה, ואילו היה מגזרת לא תנשני (ישעי' מ"ד א'), נשיתי טובה (איכה ג' י"ז), שהוא מחטופי לת"ד פעל היה לו לומר נִשַּׁנִי, כמו עבדו רַמַּנִי (שמואל ב' י"ט כ"ז), הסיס אשר כִּלָּנוּ (שם כ"א ה'), רמני מן רמה את רעבו (משלי כ"ו י"ט), כלנו, מן כלה ה' את חמתו (איכה ד' י"א) (הרשב"ם), וכ"ה דעת רבי יהודה המדקדק הראשון, והי' ראוי להיות נִסַּבַּנִי על משקל פְּקָדַנִי, ובחסרון הסי"ן עי"ן הפעל נעתקה נקודת' אל פ"א הפעל, ונשתנה הקמץ לפתח תולדתו, בעבור הדגש שאחריו חלא יבא אחר ת"ב, אבל דעת רבי משה הכהן הספרדי היא שהוא מנחי לת"ד ה"א, וראוי להיות נִשַּׁנִי, בפלס צִוַּנִי, ובא הפתח במקום החירק, ולשניהם הוא ענין שכחה, ור"ל כל כך נתן לי עושר וכבוד עד כי השכיחני את כל עמלי שהיה לי משהתכרתי וגם כל בית אבי השכיחני, ושעורו ויקרא וגו' מנשה כי אמר כי נשני וגו' וכן כי הפרני, שעורו כי אמר כי הפרני וגו': (נג) ותכלינה, ענין השלמה: (נד) ותחלינה, שרשו הלל מן הכפולים, עתיד לנסתרות מבנין הקל, והיו"ד היא רק יו"ד סמוך שלא לצורך שורש או שמוש, כמו היו"ד בתלת תסבינה (לעיל ל"ז ז'), והרז"ה נתן סבה עליה בס' יסוד הניקוד שער התנועות יסוד ל' ע"ש: ויהי רעב בכל הארצות, אשר סביב ארץ מצרים. (וכן פי' הראב"ע), כי מה יעשו הרחוקות אם היה בהן רעב כזה וכן אמרו בברא"שית רבה בשלש ארצות בפיניקיא ובערביא ובפליסטיני (הרמב"ן), ואלו הארצות נודעת

מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ (נה) וַתִּרְעַב כָּל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה
לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם
לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם
תַּעֲשׂוּ׃ (נו) וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי
הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר
בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (נז) וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ

ת"א הארץ פסחים קי"ט, א'. יבמות י"ג, ב':

(נה) אלס נעמליך דאז לאנד מצרים הונגערס־נאָטה צו שפיהרען אנ־פינג, שריא דאז פאָלק צו פרעה אום בראָד; אבער פרעה שפראך צום לאנדע מצרים, געהט צו יוסף! וואס ער אייך זאגען ווירד, דאז טהוט: (נו) אלס נון הונגערסנאָטה אים גאנ־צען לאנדע וואר, אֶפנעטע יוסף אללע (פאָרראטהס־הייזער) וואָרין געטרייידע וואר, אונד פערקויפטע אן מצרים, דען דיא הונ־גערסנאָטה נאהם צו אים לאנדע מצרים: (נז) אונד אללע אוים דעם לאנדע אומהער קאמען נאך מצרים, צו יוסף, אום

תרגום אונקלוס

כַּפְנָא לְמֵיתֵי כְּמָא דִּי אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל אַרְעָתָא וּבְכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא׃ (נה) וּכְפֵינַת כָּל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּצְוַח עַמָּא קֳדָם פַּרְעֹה עַל לַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל מִצְרָאֵי אֱזִילוּ לְוַת יוֹסֵף דִּי יֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן׃ (נו) וְכַפְנָא הֲוָה עַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יָת כָּל אוֹצְרַיָּא דִּי בְהוֹן עִבּוּרָא וְזַבִּין לְמִצְרָאֵי וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (נז) וְכָל דָּיְרֵי

רש"י

יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לכו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו הספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ.

באור

שהן סמוכות למצרים. פיניקיא, הוא (פֿיניציא), והוא שם כולל לכל גלילות צור וצידון חבל הים. והיא להלאה מקצה מזרחית לפונית למצרים, ערביא היא (ארחביאה). שהיא למזרח מצרים ממש, ונמשכה לדרום העולם עד ים אוקינוס וכוללת ארצות רבות. פלישטינא, היא ארץ כנען אשר הנחיל ה' לישראל. והאומות קראוה כן ע"ש פלשת, והיא לפונית מזרחית ממש למצרים: ובכל ארץ מצרים היה לחם. כי נתן יוסף אוכל בערים: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים, ע"פ הדרך שבארתי כמה פעמים שהכתוב יכלול ויפרט, יהי' גם כאן על הדרך הזה, שבפסוק הקודם אמר ובכל ארץ מצרים היה לחם ועתה פרט דבריו איך הי' זה, שבאמת הי' הרעב גם במצרים, אלא שצעק העם אל פרעה, והוא שלחם אל יוסף ויוסף מכר להם בר ולחם, וכן נתגלגל הדבר עד שבאו מכל הארצות למצרים, ובתוכם באו גם בני יעקב עד סוף הספו': כל ארץ מצרים, פירוש אנשי ארץ מצרים, וכן וכל הארץ באו מצרימה (בפסוק נ"ז). פירוש וכל אנשי הארץ: (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם, מקרא קצר הוא, ושעורו בתשלומו, ויפתח יוסף את כל (האוצרות) אשר בהם (תבואה), ובאופן זה תרגמו אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי: וישבר, לשון שבר מבנין הקל יאמר על המוכ' ועל הקונה כי הפעולה בזה ע"ש התבואה שנקרא' שבר לפי שהיא שובר' הרעב. (ומצאנוהו אף ביין וחלב, ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (ישעי' נ"ה א'), וכן אמר שבר רעבון בתיכם (להלן מ"ב י"ט), ע"ד ישברו פראים צמאם (תהלים ק"ד י"א), הנה המוכר נותן השבר והקונה לוקח השב' והנה הפעול' על שניהם אבל בבנין הפעיל ממנו אינו נופל אלא על המוכר לפי שהפעולה יוצאת מאתו ובבנין הפעיל בדרך הוא יוצא (הרד"ק בשרשים שרש שבר): (נז) וכל הארץ, באה המלה הזאת על דרך הפלגת הרבוי: באו מצרימה לשבר אל יוסף, הפוך וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשב', ואם תרגמהו בסדרו היה צריך לכתוב לשב' מן יוסף, כן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן הוא בנוסחאות חדשות

מִצְרַ֫יְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃
מב (א) וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־

תולדות אהרן תתראו תענית י"ח, ב':

איינצוקויפען : דען דיא הונגערסנאָטה וואר גראָס אין דעם גאנצען לאנדע :
מב (א) אלס יעקב מערקטע , דאס אין מצרים נאָך געטריידע פֿייל וואר, שפּראך ער צו זיינען זאָהנען, וואס זעהט איהר איך איינאנדער אן? (ב) איינר שפּראך פֿערנער, איך האבע געהאָרט, דאס אין מצרים געטריידע פֿייל איזט. רייזט הינאב , אונד קויפט אונס פֿאָן דא איין , דאמיט וויר דאז לעבען ערהאלטען ,

תרגום אונקלוס

אַרְעָא אֲתוֹ לְמִצְרָיִם לְמִזְבַּן עִבוּרָא מִן יוֹסֵף אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא בְּכָל אַרְעָא׃
מב (א) וַחֲזָא יַעֲקֹב אֲרֵי אִית עִבוּר מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי לְמָא תִתְחֲזוּן׃ (ב) וַאֲמַר הָא שְׁמָעִית אֲרֵי אִית עִבוּרָא מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם חוּתוּ לְתַמָּן וּזְבוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן

רש"י

מי הם פני הארץ אלו העשירים [ב"ר]: את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: יישבור למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב [ישעיה נ"ה]: (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף:

מב (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפי' שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה [תענית י']: (ולפ"ה פשוטו למה תתראו למה יהי הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושי' ברעב. ודומה לו ומרוה גם הוא יורא [משלי י"א]: (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים וי'

באור

של פירושי רש"י ז"ל, וכן המתורגם בל"א, והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו מן, והנגינ' מסכים לתרגומם, כי אם הי' פירושו מהופך, ראוי' להיות מלת לשב' בטעם מפסיק יותר מהטעמים שלפניו, ובאופן זה, וכל־הארץ | באו מצרימה | | לשבר | | | אל־יוסף:

מב (א) וירא יעקב, בעבור היות ההרגשות מתחברות במקום אחד במוח הראש יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני (לעיל כ"ז כ"ז), ומתוק האור (קהלת י"א ז'). וכן וירא יעקב כי אחריו כתוב הנה שמעתי (הראב"ע): למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (רש"י), והוא מגמרא דתענית (דף י' ע"ב), ור"א בחור במתוקיו לס' השרשים פרש דמה כתב שיותר נכון לפרש למה תתראו למה תראו איש את אחיו ולא תלכו לשבור שבר, וכן פי' ר"ע ספורנו וכתב למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו כמאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה עכ"ל, ובפי' זה בחר המתרגם האשכנזי: (ב) רדו שמה. לפי פשוטו אמר רדו לפי שא"י היא בהרים וארץ מצרים בשפל תחת נגבה. ולכן ממצרים לא"י נאמר לשון עליה, ויעל אברם ממצרים (לעיל י"ג א'), ולהפך מא"י למצרים נאמר לשון

לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת: (ג) וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם: (ד) וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן: (ה) וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (ו) וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה:

תולדות אהרן המשביר סנהדרין ל"ג, א':

תרגום אשכנזי

אונד ניכט שטערבען: (ג) צעהן ברידער יוסף'ס רייזטען הינאב, פאָן מצרים געטריידע איינצוקויפען: (ד) בנימין אבער, יוסף'ס ברודער, שיקטע יעקב ניכט מיט זיינען ברידערן דען ער שפראך: עס קאָננטע איהם אונגליק בעגעגנען: (ה) דיא קינדער ישראל'ס קאמען אונטער אנדערן אנקאָממענדען איינצוקויפען; דען אים לאנדע כנען וואר הונגערסנאָטה: (ו) יוסף רעגירטע דאז לאנד, ער פערקויפטע אויך געטריידע דעם געזאמטען פאָלקע דעם לאנדעס; נון קאמען דיא ברידער יוסף'ס, אונד ביקטען זיך פאָר איהם מיט דעם אנגעזיכט צור ערדע:

תרגום אונקלוס

וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת: (ג) וּנְחַתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַשְׂרָא לְמִזְבַּן עֲבוּרָא מִמִּצְרָיִם: (ד) וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוֹהִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְעָרְעִנֵּיהּ מוֹתָא: (ה) וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִזְבַּן עֲבוּרָא בְּגוֹ עָלַיָּא אֲרֵי הֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (ו) וְיוֹסֵף הוּא דְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא הוּא מְזַבֵּין עֲבוּרָא לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וַאֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא:

רש"י

שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לי' שלא היתה אהבת כלם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם [ב"ר]: (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה [ב"ר]: (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתח אחד כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניה' וכן כל השתחואה פשוט ידי' ורגלים הוא [שבועות

באור

ידידה, ויורד אברם מצרימה (שם י"ב י'): ושברו לנו, וקנו לנו שבר: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה, כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב (ר"ע ספורנו), וכן סופר בס' הישר שצוה יוסף שלא ישבור כל איש כי אם מחיית ביתו. אבל לכוונה אחרת כדי שיוכרחו גם אחיו לבוא למצרים, כי ירא אולי יתנו כסף לאשר יושבי כנען הבאים מצרימה לשבור בר. להביא גם להם: (ד) אסון, מות בידי אדם או בידי שמים, והמתרגם האשכנזי תרגם (אונגליק), לפי הכוונה: (ה) בתוך הבאים, שהיו הולכות שם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז בימי הרעב (ר"ע ספורנו): (ו) הוא המשביר, מוכר השבר יקרא שובר ומשביר פעל יוצא לשלישי מלוה לאחרים שישברו ותחלה היו הקונים באים אליו כי כן צוה שלא ימכרו עד שיבואו לפניו הקונים וישאלו ממנו בתחלה שיצוה שימכרו להם וצוה זה בעבור אחיו שכשיבאו יתראו אליו על כל פנים וכן ז עשו (ע"י): (ז) וירא יוסף את אחיו ויכרם, מיד שראה אותם הכירם: ויתנכר אליהם,

(ז) וַיַּ֥רְא יוֹסֵ֛ף אֶת־אֶחָ֖יו וַיַּכִּרֵ֑ם וַיִּתְנַכֵּ֨ר אֲלֵיהֶ֜ם וַיְדַבֵּ֧ר אִתָּ֣ם קָשׁ֗וֹת וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ מֵאַ֣יִן בָּאתֶ֔ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ מֵאֶ֥רֶץ כְּנַ֖עַן לִשְׁבָּר־אֹֽכֶל׃ (ח) וַיַּכֵּ֥ר יוֹסֵ֖ף אֶת־אֶחָ֑יו וְהֵ֖ם לֹ֥א הִכִּרֻֽהוּ׃ (ט) וַיִּזְכֹּ֣ר יוֹסֵ֔ף אֵ֚ת הַחֲלֹמ֔וֹת אֲשֶׁ֥ר חָלַ֖ם לָהֶ֑ם וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ מְרַגְּלִ֣ים אַתֶּ֔ם לִרְא֛וֹת אֶת־

ת"א ויכר יבמות פ"ח, א'. כתובות כ"ז, ב'. ב"מ ל"ט, ב':

(ז) אלס יוסף זיינע ברידער זאה, ערקאננטע ער זיא, שטעללטע זיך אבער גע־גען זיא פרעמד, רעדעטע הארט מיט איהנען, אונד שפראך: וואָ קאָממט איהר הער? זיא שפראַ־כען: אויס דעם לאנדע כנען, שפייזע איינצוקוי־פען: (ח) יוסף ערקאננטע צוואר זיינע ברידער, אל־ליין זיא ערקאנטען איהן ניכט: (ט) יוסף געדאכטע אן דיא טרייזע, דיא ער פאָן איהנען גיטרייםט האטטע, אונד שפראך צו איהנען: איהר זייר קונדשאפטער! איהר זייר געקאָממען, דיא שוועכע

תרגום אונקלוס

(ז) וַחֲזָא יוֹסֵף יַת אֲחוֹהִי וְאִשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וַחֲשִׁיב מָה דִּי יְמַלֵּל עִמְּהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן קַשְׁיָן וַאֲמַר לְהוֹן מְנַן אֲתֵיתוּן וַאֲמָרוּ מֵאַרְעָא דִּכְנַעַן לְמִזְבַּן עִבּוּרָא׃ (ח) וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יַת אֲחוֹהִי וְאִינוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי׃ (ט) וּדְכַר יוֹסֵף יַת חֶלְמַיָּא דִּי הֲוָה

רש"י

י"ז]: (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות [ב"ר]: (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימ' זקן [ב"ב מ"ט כתובות כ"ז] ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר

באור

עשה את עצמו כאלו לא הכירם. וידבר אתם קשות. ואנקלוס תרגם פה כוונה רחוקה מאוד, וחשיב מה דמליל עמהון, ונראה לי שכוונתו לפרש ויתנכר כמו ויתנכל, בחילוף הרי"ש בלמ"ד, כמו שיחשבו קצת מדקדקים במלת וידע אלמנותיו ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז'), שמפרשים כמו ארמנותיו, וכן ואלו צלם חד (דניאל ב' ל"א), פירושו והנה, כמו וארו ארבע רוחי שמיא (שם ז' ב'), ברי"ש, וכן הוה משתדר להצלותה (שם ו' ט"ו), כמו משתדל, וכן פי' קצת מפרשים התציא מזרות בעתו (איוב ל"ח ל"ב). מזלות. וכן בחולין (דף ז' ע"א), אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, פי' להתגדל. וכן במשנה דאבות (פ"ב מ"ה) ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש (לפי גי' הערוך). פי' השתדר (ועיין בערוך ערך גדר א' וערך שדר א'), והנה עם שאין הרי"ש והלמ"ד ממוצא אחד נראה לעין שהם קרובים במבטא, כי הילדים הקטנים שלא נשלם להם עדיין מבטא האותיות כראוי, בדלותם לדבר אות הרי"ש יחליפוה בלמ"ד: קשות, תיב"ע מילין קשיין, ומנהג הכתוב שבבוא התאר בלי המתואר שיבוא בלשון נקבה כמו כי עשית זאת (לעיל ג' י"ג), ועיין מ"ש שם: (ח) והם לא הכרהו, כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן, ועוד שראוהו מושל בכס המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינתם (לקמן פסוק כ"ג (הרשב"ם). וכן פי' רש"י, והיא דעת רבנן דבי לוי בב"ר, וכתב הרמב"ן והם לא הכרהו כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם וכו'. והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט, אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבואו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ עכ"ל: ויכר יוסף את אחיו, כפל המאמר לעורר על ההתנגדות שבין יוסף לאחיו בענין ההכרה, ומ"א ויכר יוסף את אחיו, כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם, והם לא הכרהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה, כמו שתרגם המאשכנזי (ער קאננטע צוואר וכו' אללין): (ט) אשר חלם להם, עליהם, וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו (רש"י), והרמב"ן כתב להפך כי בראותו

עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ (י) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ (יא) כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ

תרגום אשכנזי

דעס לאנדעס וואהרצונעהמען: (י) זיא אנטוואָרטעטען: ניין, מיין העיר! דיינע דיענער זינד פֿילמעהר געקאָממען, פֿאָרראטה איינצוקויפֿען: (יא) וויר אללע זינד זאהנע איינעס מאננעס, וויר זינד עהרליכע לייטע, דיינע דיענער זינד ניאמאהלס קונדשאַפֿטער געוועזען: (יב) ער שפראך צו איהנען: ניין! איהר זיידווירקליך געקאָממען, דיא

תרגום אונקלוס

חֲלַם לְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יָת בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן: (י) וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עֲבוּרָא: (יא) כּוּלָנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא כֵּינֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָךְ אַלִּילֵי: (יב) וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵין בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן

רש"י

חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו את מקורה הערה [ויקרא כ'] וכמו ערום ועריה [יחזקאל ט"ז]. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא. (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו כן דברת [שמות י']. כן בנות צלפחד דוברות [במדבר כ"ז] ועברתו לא כן בדיו [ישעיה ט"ז]: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. שהרי נכנסת'

באור

אחיו משתחוים לו זכר את ב' החלומות וראה שלא נתקיים עדיין אף א' מהם, כי בא' ראה שכל אחיו ישתחוו לו כאמרו והנה אנחנו מאלמים וגו' (לעיל ל"ז ז'), והנה לא היה כאן בנימין, ובב' ראה השמש והירח וי"א כוכבים משתחוים לו שידמוז גם לאביו ולאשת אביו וי"א אחיו, ולפי שידע בפתרונם כי יקיימו שניהם לכן חשב זאת התחבולה להעליל עליהם ולהכריחם שיביאו את אחיו בנימין הנה ויקוים החלום הא', ואח"ז יתוודע להם ויביאו גם את אביהם וכל ביתו למצרים ויקוים גם הב', ולכן לא הגיד להם בתחלה שהוא יוסף. כי היה אביו בא מיד בלי ספק, ולא היה מקוים החלום הא'. ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קנת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל כל הענינים האלה היה ליוסף מחכמתו בפתרון החלומות, כי לולי זאת יש לתמוה כי גם לפני בוא אחיו הלא עמד יוסף במצרים ימים רבים, והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואף אלו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון, אבל היה רואה כי השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה להיותו שם במצרים, כ"ז מדברי הרמב"ן בקצו': ערות הארץ, גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו את מקורה הערה (ויקרא כ' י"ח), וכמו ערם ועריה (יחזקאל ט"ז ז' ול"ט), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, ואונקלוס תרגם בידקא דארעא, כמו בדק הבית, רעוע הבית, אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא (רש"י), וכן פי' הרשב"ם, וכתב עוד ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבר בר אמר להם מרגלים אתם: (י) לא אדני ועבדיך וגו'. הוי"ו במקום אבל ופירושו לא כן כמו שאתה אומר, אבל עבדיך באו לשבר אכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו, לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלים (הרשב"ם): נחנו, נגרע' האל"ף: כנים, נכונים ואמתיים, כמו כן דברת (שמות י' כ"ט), כן בנות צלפחד דברת (במדבר כ"ז ז'), ר"ל ישר ונכון. וגם מלת כן המורה על השווי והדמיון כמו כן תעשה (לעיל י"ח ה'), ויהי כן (שם א' ז'), היא קרובה בענינה לענין הראשון, ושרש שניהם כון. ור"ע

בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ (יג) וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר
עֲבָדֶיךָ אַחִים | אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ
הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ (יד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר
מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ (טו) בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי
פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא

ת"א שנים עשר יבמות י"ז, ב':

שוועכע דעם לאנדעס וואהר צו נעהמען:(יג)זיא אנטוואָרטעטען: וויר דיינע דיענער, זינד צוועלף ברידער, זאָהנע איינעס מאננעס אים לאנדע כנען; דער קליינסטע איזט יעטצט בייא אונזערם פֿאטער, אונד איינער דאפֿאָן איזט הינוועג געקאָממען: (יד) יוסף שפראך צו איהנען: דיא זאכע איזט, וויא איך אייך געזאגט האבע, איהר זייד קונדשאַפֿטער! (טו) דאדורך זאָללט איהר געפריפֿט ווערדען; בייא לעבען פרעה'ס! איהר קאָממט פֿאָן היר ניכט אנדערס וועג, אלס ווען אייער קליינסטער ברודער היהער קאָממט:

תרגום אונקלוס

לִמְחֱזֵי׃ (יג) וַאֲמַרוּ תְּרֵי עֲשַׂר עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי׃ (יד) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דִּי מַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן׃ (טו) בְּדָא תִּתְבַּחֲרוּן חַיֵּי פַרְעֹה אִם תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין

רש"י

בי' בערי העיר למה לא נכנסתם בשער א' [ב"ר]: (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו. אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו

באור

ספורנו כתב כנים אנחנו, בכל עסקינו, לא היו עבדיך מרגלים, מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה עכ"ל, וכן מתורגם בל"א (ניאמאהלס): (יב) ויאמר אליהם לא, אין זה אמת: כי ערות הארץ באתם לראות, שאם כן איך לא נשאר אחד מכם את אביכם. כלומר אלא ולדעת אם בנימין קיים אמר להם כן, והם השיבו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו', וכן כתוב לפנינו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו (להלן מ"ג ז') (הרשב"ם): (יג) שנים עשר עבדיך וגו', הנה מה שאמרנו יתברר כי אתם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וחסר אחד והקטן נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך (ר"ע ספורנו): (יד) הוא אשר דברתי, הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו (רש"י): (טו) בזאת תבחנו, שאם אביכם אחים לא יסכן הקטן את עצמו לבא עמכם לסכן ולהיות בן מות עמכם (ר"ע ספורנו). ויתכן ג"כ שהכוונה שיבררו דבריהם האמת אתם בזה שיש להם עוד אח קטן, ואם זה אמת אז יאמינם גם על שאר דבריהם: חֵי פרעה, הוא שם סמוך, והנפרד ממנו חַיִּים, והוא בל' רבים לעולם ולא יתפרד, ור' יהודה כתב כי חי פרעה הוא יחיד מן מות וחיים (משלי י"ח כ"א), והנכון שהוא לשון רבים בסמוך והיו"ד יו"ד הרבים, ויו"ד השרש נעלמת, והראוי חַיֵּי כמו ויהיו חיי שרה (לעיל כ"ג א') ושרש המלה חיי, וכבר הארכתי בזה בקונ' עלים לתרופה (בס' שמות א' ט"ז), וכוונת המאמר חי פרעה, כשבע בחיי המלך: אם תצאו, שלא תצאו מכאן כי אם בבוא וגו', ועיין מ"ש

תרגום אשכנזי

אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ (טז) שִׁלְחוּ מִכֶּם
אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ
וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־
לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃
(יז) וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃
(יח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃
חמישי (יט) אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד
יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ

(טז) שיקט איינען פאָן
אייך אב, דאס ער איירען
ברודער האָלע, איהר
אבער זאָללט איינגע-
שפערדט ווערדען, דאדורך
זאָללען איירע וואָרטע
געפריפט זיין, אָב איהר
מיט וואהרהייט אומ-
געהט, דען וואָ ניכט,
ביים לעבען פרעה'ס! זאָ
זייד איהר קונדשאַפטער:
(יז) מאן טהאט זיא אין
פערוואהרונג, דרייא
טאגע לאנג: (יח) אם
דריטטען טאגע שפראך
יוסף צו איהנען: טהוט
פאָלגענדעס, דאמיט
איהר אייער לעבען ער-
האלטעט; איך פירכטע גאָטט: (יט) זייד איהר עהרליכע לייטע, זאָ בלייבע איין ברודער
פאָן אייך אין איירעם געפענגניס איינגעשפעררט; איהר אבער ציהט, אונד בריגנט

רש"י

מזה. מן המקום הזה:
(טז) האמת אתכם. אם
אמת אתכם. לפיכך ה"א
נקוד פתח שהוא כמו בלשון
תימה. ואם לא תביאוהו
חי פרעה כי מרגלים אתם:
(יז) משמר. בית האסורים:
(יט) בבית משמרתם.
שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם

תרגום אונקלוס

בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא׃ (טז) שְׁלַחוּ מִנְּכוֹן חַד וְיִדַבַּר יָת
אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן וְיִתְבַּחֲרוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקְשׁוֹט אַתּוּן
אָמְרִין וְאִם לָא חַיֵּי פַרְעֹה אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן׃ (יז) וּכְנַשׁ יָתְהוֹן
לְבֵית מַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין׃ (יח) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
דָּא עֲבִידוּ וְאִתְקַיָּמוּ מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָּחֵיל׃ (יט) אִם כֵּינֵי
אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרַתְכוֹן וְאַתּוּן אִזִּילוּ אוֹבִילוּ

באור

בפסוק אם תשקר לי (לעיל כ"א כ"ג), בבאור מלת אם הבאה אחר לשון שבועה: (טז) האסרו, תאסרו כמו ומת בהר (דברים ל"ב מ"ט) (הראב"ע), ועל דעתי הכוונה בצווי כלומר התרצו בזה, ועל דרך חסד ויראת אלהים אמר להם כן התרצו להאסר פה עד שתשלחו אחד מכם לברר דבריכם, (וכן פי' מהר"י אברבנאל), וכן ומת בהר בא הצווי תחת השם ב"ה הפועל כל המעשים הנראים לנו כמקרים, ברצון גמור ולתכלית טוב הידוע לו, ואל משה בחידו אשר התחנן לפניו לאמור אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו' (שם ג' כ"ה), אמר השם באהבתו אותו ע"ד פיוס ובצווי התרצה למות, כי לתכלית טוב אנכי חפץ בזה, ואם הוא נעלם ממך: האמת אתכם, אם אמת אתכם, לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה (רש"י): (יז) ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, שעורו, להיות שם שלשת ימים, כי האסיפה היא תחלת העשיה והיא הכנסתם לשם, ואיננה שייכת על ישיבתם ועכובם שם, וכמו שכתוב ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו (שם כ"ב ב'): משמר, בית האסורים, ולשון הרמב"ן ויאסף וגו', עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא ומפני מוראו יוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו להביא האחד רק להצלת כלם עכ"ל: (יט) יאסר, ישאר אסור, כן תרגם המתרגם האשכנזי, וכן נראה דעת רש"י ממה שכתב בבית משמרכם, שאתם אסורים בו עכשיו עכ"ל: ואתם, אבל אתם, ומורה על מלת אבל, כמשפט מלת הנוכחים הבאה קודם הצווי לנוכחים, כמ"ש בהקדמה ובבאורי פעמים רבות: שבר רעבון בתיכם, מה

הֵבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ (כ) וְאֶת־
אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ
דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃
(כא) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀
אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת
נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ
עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃
(כב) וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא
אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ
בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה

תרגום אשכנזי

דען איינקויף פֿיר דיא הונגערסנאָטה איירעס הויזעס: (כ) איירען קליינסטען ברודער ברינגט מיר הער, דאדורך ווערדען איירע וואָרטע גלויבהאפֿט ווערדען, אונד איהר ניכט שטערבען. זיא טהאטען דיזעס: (כא) אונד שפראכען איינער צום אנדערן, פֿירוואהר! וויר האבען אונס אן אונזערם ברודער פֿערשולדעט, דאס וויר דיא אנגסט זיינער זעעלע געזעהען, אלס ער אונס פֿלעהטע, אונד האבען ניכט הערען וואָללען; דארום האט אונס דיזע נאָטה געטראָפֿפֿען: (כב) ראובן אנטוואָרטעטע איהנען, אונד שפראך: זאגטע איך עס אייך ניכט, דא איך שפראך: פֿערזינדיגט אייך ניכט אן דעם קנאבען? איהר אבער וואָללטעט ניכט הערען;

תרגום אונקלוס

עֲבוּרָא דַחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן׃ (כ) וְיָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוֹן לְוָתִי וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָּמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן וַעֲבַדוּ כֵן׃ (כא) וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא דִּי חֲזֵינָא עָקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד הֲוָה מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא קַבֵּילְנָא מִנֵּיהּ עַל כֵּן אֲתַת לָנָא עָקְתָא הָדָא׃ (כב) וַאֲתֵיב רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לְמֵימַר לָא תֶחֶטְאוּן בְּעוּלֵימָא וְלָא קַבֵּילְתּוּן וְאַף

רש״י

לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך [מלכים א׳ ח׳]: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב״ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי״ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין ובנין

באור

שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם, יתאמתו ויתקיימו, כמו אמן אמן (במדבר ה׳ כ״ב), יאמן נא דבריך (מלכים א׳ ח׳ כ״ו) (רש״י): (כא) אבל, כמו אבל שרה אשתך (לעיל י״ז י״ט), כמו אכן (הראב״ע), ורש״י כתב אבל, כתרגומו בקושטא, וראיתי בב״ר לישנא דרומא׳ הוא אבל, ברם, עכ״ל, וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש אבל שענינו אמת: אשר ראינו צרת נפשו וגו׳, חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם, או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וכו׳, או מדרך הכתובים שמקצרים במקום א׳ ומאריכים בו במקום אחר (הרמב״ן): בהתחננו, הנו״ן הא׳ ראויה להדגש לסי׳ הבנין, והוקלה שלא יתחברו ג׳ נוני״ן יחד, כי הדגושה תקרא בכפל אות: באה, מלעיל שהוא עבר ות״א ויב״ע אתת: (כב) ויען ראובן אתם וגו׳, הנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא, ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאות נעוריו (הרמב״ן): וגם דמו הנה נדרש, וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיה פירושו וגם דמו אע״פ שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד ובכותיתו דרשו דמו ודם הזקן. (הרמב״ן): (כג) כי שמע יוסף, מבין לשונם ובפניו

תרגום אשכנזי

יעטצט ווירד זיין בלוט געפאָדערט! (כג) זיא וואוסטען ניכט, דאס יוסף עס פערשטעהט; וויל אללע צייט איין דאָלמעטשער צווישען איהנען וואר: (כד) ער וואנדטע זיך פאָן איהנען וועג, אונד וויינטע; גינג ווידער צו איהנען, רעדעטע מיט איהנען, נאהם דען שמעון פאָן איהנען, אונד ליס איהן פאָר איהרען אויגען בינדען: (כה) יוסף בעפאהל, דאס מאַן איהרע געפעסע מיט געטריידע אנפיללע, אונד איהר געלד ווידער הינאיינלעגע, יעדעם אין זיינען זאק, איהנען אויך צעהרונג אויף דיא רייזע מיטגעבע: מאן טהאט איהנען אלזאָ: (כו) זיא לודען איהרען איינקויף

נדרש: (כג) והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם: (כד) ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את־שמעון ויאסר אתו לעיניהם: (כה) ויצו יוסף וימלאו את־כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל־שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן: (כו) וישאו את־שברם על־

תרגום אונקלוס

דמיה הא מתבעי: (כג) ואינון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה ביניהון: (כד) ואסתחר מלותהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה לעיניהון: (כה) ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עבורא ולאתבא כספיהן גבר לסקיה ולמתן להון זודין לאורחא ועבד להון כן:

רש"י

אתיין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריה' ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסוב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה:

באור

היו מדברים כן: כי המליץ בינתם, כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם ולכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ, מאמר מגזרת מליצה. וחז"ל בב"ר אמרו שהוא מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: את שמעון, בב"ר אמרו הוא שהשליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא (שם ל"ז י"ט). וכן סופר בס' הישר, וכן תיב"ע: ויאסר אתו לעיניהם, לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (רש"י). והוא מב"ר, וכ"ה בס' הישר: (כה) ויצו יוסף וימלאו וגו' ולהשיב וגו' ולתת וגו' ויעש להם כן, יש פה קצור לשון. ושעורו בתשלומו יהיה כן, ויצו יוסף (למלאות כליהם בר) וימלאו את כליהם בר (ויצו עוד) להשיב כספיהם וגו'. והוי"ו של ולהשיב תמשוך מלת ויצו גם אל מאמר זה. ועל דבר השנוי בלשון, וימלאו, לשון רבים, ויעש, לשון יחיד, יתכן לדעתי לומר כי הצווי למלאות כליהם היה לכל עבדיו העומדים בבתי אוצרות התבואות לשבור בר, אבל צווי השבת כספיהם ונתינת הצידה לא היה רק למנשה בנו או לאחד שהוא עבדו נאמנו שהוא יעשה זאת לבדו בהסתר, ועליו אמר ויעש להם כן. ונראה לי שמניח הטעמים כיון לזה שהיו שם שני צווים שונים הראשון בפרסום לכל עבדיו, והשני בהסתר לאיש סודו, ובשביל כך העמיד הצווי הראשון בטעם סגולתא, שכחו קרוב לכח הפסק האתנח, ולפעמים הוא גדול ממנו. כמו שבארתי בהקדמה: כספיהם. זה לשון המתרגם האשכנזי, יש שמות שהם כלל על לשון יחיד לעולם כמו מיני המתכות ברזל ונחשת ובדיל ועופרת כסף וזהב וכן בשר, לחם, יין, שמן דבש חלב, עפר, ודומיהם, כל עוד שלא יכוון המדבר כי אם אל חמריהם המשותף לכלם בשוה. כי בבחינת החומר לא יבדל המתכות ממתכות כי אם ע"י המשקל בכובד וקלות, ואם יהיה

חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ (כז) וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו

אויף איהרע עזעל, אונד רייטען פאָן דא אב: (כז) אין דער הערבערגע אֶפנעטע איינער זיינען זאק, זיינעם עזעל פוטטער צו געבען, אונד זאה זיין געלד, וועלכעס אָבען אן דער אֶפנונג דעם פוטטערזאקס וואר: (כח) ער שפראך צו זיינען ברידערן: מאן האט מיר מיין געלד

תרגום אונקלוס

(כו) וּנְטַלוּ יָת עִבּוּרְהוֹן עַל חֲמָרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן: (כז) וּפְתַח חַד יָת סַקֵּיהּ לְמִתַּן כִּיסְתָּא לַחֲמָרֵיהּ בְּבֵית מְבָתָא וַחֲזָא יָת כַּסְפֵּיהּ וְהָא הוּא בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ: (כח) וַאֲמַר לַאֲחוֹהִי אִתּוּתַב

רש"י

ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא [ב"ר]. דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסר אותו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו [ב"ר]: (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחת. הוא שק: (כח) וגם

באור

בניהם הגדל במעלה שלפעמים זה טוב מזה, לא יבוא כי אם מפאת הסיבו' המעורבים בהם, ואולם אלה חומרם המזוק' והצרוף אין ביניהם חלוף כי אם בכמות וכאשר ישתנו לחשיבות במעלה מיוחדת, יתארו אותם לאותה המעלה כמו נחשת קלל (יחזקאל א' ז'), נחשת מצהב (עזרא ח' כ"ז), ברזל עשות (יחזקאל כ"ז י"ט), וכאשר יעשו מהם כלים נבדלים, יבואו שמות הכלים המורים על הצורה בלשון רבים, ושמות המתכות המורים על החומר יבואו בלשון יחיד, כמו קערת כסף, כפות זהב (במדבר ז' פ"ד), ואולם כאשר יתיחדו הדברים הנאמרים בצורות נבדלות והמדבר בהם יכוון גם אל בחינת הצורות הרב, אז יבואו בלשון רבים. כמו האבן והעץ, אע"פ שהם שמות החמרים, כאשר ידבר בהם בבחינת צורותיהם הנבדלות יאמר אבני שהם (שמות כ"ה ז'), לאבני אקדח (ישעיה נ"ד י"ב), אבני פוך (ד"ה א' כ"ט ב') וכן הכסף והזהב כאשר יעשו מהם מטבעות, יתכן שיבואו בקבוץ בבחינת השתנות הצורות ההן על כן יאמר פעם צרור כספו ופעם צרות כספיהם, ואם יסמכו אל המספר לא תמצא המקובץ בהם לעולם, כמו חמשים כסף (דברים כ"ב כ"ט), מאה כסף (שם י"ט), עשרה כסף (שמואל ב' י"ח י"א), עשרה זהב (במדבר ז' י"ד), כי אז ישתוו בבחינת וצורות, ולא יכוון כי אם אל מספר המטבעות השוות בבחינת הצורה. וכן בלשון המשנה אמרו הלואה סרבעה כסף, הטענה שתי כסף, ואמרו שם בלשון רבים, כפלו לה כספים עכ"ל: איש אל שקו, של כל איש אל שקו, וכן תרגם יב"ע, כספיהון דגבר: ולתת להם צדה לדרך, בלי ספק רבו לקנות כ"כ שיספיק להם גם לדרך. אך הכוונה לדעתי שנתן להם מטעמים מיוחדים ומעדנים פרטיים לדרך: (כז) ויפתח האחד. הראב"ע פי' האחד מהם ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון, וכוונתו בעבור הה"א הידיעה, ורש"י פי' שהוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו, וכן תרגם יב"ע, וכן סופר בס' הישר: אמתחתו, האל"ף נוספת והתי"ו לנקבה והיא לסמיכות נהפכה כי מבלי הסמיכות אַמְתָּחָה בפלס אַזְכָּרָה והנכון כי אַמְתַּחַת אחד בסמוך ובמוכרת וחיבורו לכנויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התי"ו רפה והוא השק, (רד"ק בשרשים שרש מתח), והנה אירע לאחד מהם שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם, אולי קרה הדבר במקר' שהושם כסף אחד מהם קרוב לפי השק למעלה, וביתר השקים הושם למטה, והרמב"ן ז"ל כתב והקרוב אלי כי אמתחת של גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד מתרלאתא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכלם ואירע לאחד שפתח הצד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים. וקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין עכ"ל: (כח) ויצא לבם. על דרך נפשי יצ"ה בדברו (ש"ה ה' ו'), ואנקלוס תרגם זה כפי המליצה הנהוג' בענין זה בארמי, ונפק מדע לבהון, וכן תיב"ע, וכן

הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי
וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו
לֵאמֹר מַה־זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃
(כט) וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן
וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃
(ל) דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת
וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃
(לא) וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ
מְרַגְּלִים׃ (לב) שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים
בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם
אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (לג) וַיֹּאמֶר
אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע
כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ
אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃
(לד) וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי

ת"א ויצא תענית ט', א': דבר מכות י"א, א':

תרגום אשכנזי

ווידער געגעבען, היר ליגט עס אים פוטטער־זאקקע! דא ענטפיל איהנען דאז הערץ, אונד זיא ערשראקען, איינער געגען דען אנדערן, שפראכען: וואס האט אונס גאָטט דא געטהאן? (כט) זיא קאמען צו איהרעם פאטער יעקב, אין דאז לאנד כנען, אונד בעריכטעטען איהם, וואס איהנען בעגעגנעט וואר, וויא פאָלגט: (ל) דער מאן, דער העדר דעם לאנדעס רעדעטע הארט מיט אונס, אונד הילט אונס פיר קונדשאפטער דעס לאנדעס: (לא) וויר אנטוואָרטעטען איהם, וויר זינד עהרליכע לייטע, וויר ווארען ניאמאהל'ס קונדשאפטער: (לב) וויר זינד צוועֶלף ברידער, זאָהנע אונזערס פאטערס; איינער איזט ווענגעקאָמ־מען, דער קליינסטע אבער איזט יעטצט בייא אונזערם פאטער איב לאנדע כנען: (לג) אלליין דער מאן, דער העדר אים לאנדע שפריאך: דאראן וויל איך ערקעננען דאס איהר עהרליך זייד; איינען ברודער פאָן אייך לאסט בייא מיר, אינד איהר נעהמט דיא נאָטהדורפט פיר אייער הויז אונד רייזעט: (לד) אונד ברינגט מיר איירען קליינסטען ברודער הער, היר־

רש"י

הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו.

תרגום אונקלוס

כספי ואף הא בטועני ונפק מדע לבהון ותוהו גבר באחוהי למימר מה דא עבד יי לנא: (כט) ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען וחויאו ליה, ית כל דערעא יתהון למימר: (ל) מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאללי ית ארעא: (לא) ואמרנא ליה כיני אנחנא לא הוינא אללי: (לב) תרי עשר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: (לג) ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא אידע ארי כיני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עבורא דחסיר בבתיכון סבו ואזילו: (לד) ואיתו ית

באור

המתרגם האשכנזי תרגם וילא (ענטפיל), כפי הכוונה והמליצה הנהוגה בל"א: ויחרדו, החרדה היא פחד פתאומי המגיע לאדם רעדה ותנועת הגוף, ועיין מ"ש בפסוק ויחרד (לעיל כ"ז ל"ג): מה זאת עשה אלהים לנו, להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לג) ואת רעבון בתיכם, הקרא קצר הוא ופירושו ואת שבר או צורך רעבון בתיכם: (לד) כי

וְאֵֽדְעָה כִּ֣י לֹ֤א מְרַגְּלִים֙ אַתֶּ֔ם כִּ֥י כֵנִ֖ים אַתֶּ֑ם אֶת־אֲחִיכֶם֙ אֶתֵּ֣ן לָכֶ֔ם וְאֶת־הָאָ֖רֶץ תִּסְחָֽרוּ׃ (לה) וַיְהִ֗י הֵ֚ם מְרִיקִ֣ים שַׂקֵּיהֶ֔ם וְהִנֵּה־אִ֥ישׁ צְרוֹר־כַּסְפּ֖וֹ בְּשַׂקּ֑וֹ וַיִּרְא֞וּ אֶת־צְרֹר֧וֹת כַּסְפֵּיהֶ֛ם הֵ֥מָּה וַאֲבִיהֶ֖ם וַיִּירָֽאוּ׃ (לו) וַיֹּ֧אמֶר אֲלֵהֶ֛ם יַעֲקֹ֥ב אֲבִיהֶ֖ם אֹתִ֣י שִׁכַּלְתֶּ֑ם יוֹסֵ֤ף אֵינֶ֙נּוּ֙ וְשִׁמְע֣וֹן אֵינֶ֔נּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִ֣ן תִּקָּ֔חוּ עָלַ֖י הָי֥וּ כֻלָּֽנָה׃

ת"א יוסף איננו חולין נ"ה, ב':

תרגום אשכנזי רמד

און ווערדע איך אלסדאן ערקעננען, דאס איהר קיינע קונדשאפטער, זאָנדערן עהרליכע לייטע זייד; געבע איך אייערן ב־ורער ווידער, אונד קאָננט אים לאנדע פֿרייא הערום רייזען: (לה) דא זיא נוּן איהרע זעקקע אויס־לעערטען, האטטע יעדער זיין בונד געלד אין זיינעם זאקקע. אלס זיא נון זאממט איהרעם פֿאטער דיא געלדבינדעל זאהען, געריטהען זיא אין פֿורכט: (לו) איהר פֿאטער יעקב שפראך צו איהנען: מיך וואָללט איהר אום מיינע קינדער ברינגען. יוסף איזט הין! אונד שמעון איזט הין! בנימין וואָללט איהר אויך נעהמען, איבער מיך ערגעהט דיזעס אללעס:

תרגום אונקלוס

אֲחוּכוֹן זְעֵירָא לְוָתִי וְאִידַע אֲרֵי לָא אַלִּילֵי אַתּוּן אֲרֵי כֵּיוָנֵי אַתּוּן יַת אֲחוּכוֹן אֶתֵּן לְכוֹן וְיַת אַרְעָא תַּעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא׃ (לה) וַהֲוָה אִינוּן מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן וְהָא גְבַר צְרַר כַּסְפֵּיהּ בְּסַקֵּיהּ וַחֲזוֹ יַת צְרָרֵי כַסְפֵּיהוֹן אִינוּן וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ׃ (לו) וַאֲמַר לְהוֹן

רש"י

תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אתי שכלתם.

באור

לא מרגלים אתם כי כנים אתם. א"ת שניהם אדי, אבל לדעת הרשב"ם בפ' וירא (שם י"ח ט"ו), רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא ע"ש. וכן יהיה באורו כאן כי לא מרגלים אתם אלא כנים אתם, וכן תיב"ע הא' ארום והב' אלא: ואת הארץ תסחרו. ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב (וגם היטב סופר זה בדברי יוסף אליהם), וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור. (מדברי הרמב"ן ז"ל): (לה) צרור כספו, קשר כספו: ויראו את צררות כספיהם וגו', וייראו, כאשר ראו הם ואביהם את צררות כספיהם, אז יראו מזה. כי כשפתח האחד את שקו במלון היה עדיין ספק בלבם אולי משגה הוא, וכשראו כולם את צררות כספיהם, אז נתחזק הדבר בלבם, כי בכוונה הושב להם להתעולל עליהם, ואף כי לא היו אז בארץ מצרים תחת רשות יוסף, מ"מ נתיראו אולי יצטרכו עוד הפעם לילך למצרים לשבור אוכל, או אולי יעשה רעה עם שמעון שהוא אצלו במשמר. וכן תיב"ע ודחילו על שמעון דשבקו תמן: כַּסְפֵּיהֶם, הפ"א דגושה שלא כמנהג המשקל הזה שלמ"ד הפעל רפי בסמיכות הרבים ובכנויו כמו מן מלך, ונתן מלכיהם בידך (דברים ז' כ"ד), ומן דרך, בחרו בדרכיהם (ישעיה ס"ו ג'), ולשון הרשב"ם פה, כספיהם, לפי שהסמ"ך מבלעת את החטף כדגשת הפ"א של כספיהם, וכן נסך נסכיהם עכ"ל, והנה כנגדו מלת מלך חרב ודומיהם למאות שלמ"ד הפעל רפה, ואם כוונתו שהסמ"ך יש לה סגולה אחרת משאר אותיות, מה יענה במלת חסד שהדל"ת רפויה בסמיכות הרבים, כמו חסדי דוד (ישעיה נ"ה ג'), לחסדי דויד (ד"ה ב' ו' מ"ב), שבכולם הדל"ת רפויה: (לו) שכלתם, כל מי שבניו אבודים קרוי שכול, ולדעתי הקל משרש זה הוא עומד כמו למה אשכל (לעיל כ"ז מ"ה). והכבד ממנו פעמים עומד כמו רחליך ועזיך לא שכלו (שם ל"א ל"ח), וכן לא תהיה משכלה ועקרה (שמות כ"ג כ"ו), ורובו יוצא כמו כאשר שכלה נשים חרבך (שמואל א' ט"ו ל"ג), וכן פה אתי שכלתם, הוא יוצא, והכוונה הרי הוא כאלו כבר גרמתם לי דעת השכול: כלנה, הה"א נוספת, והראוי כלן, והוא כנוי

תרגום אשכנזי

(לז) ראובן אנטווארטעטע זיינעם פאטער, אונד שפראך: מיינע ביידע זאהנע זאללסט דוא טאָרטען, ווען איך איהן דיר ניכט ווידער ברינגע, גיב איהן נור אין מיינע האנד, איך וויל איהן דיר ווידער צוריק ברינגען: (לח) ער שפראך: מיין זאהן זאלל ניכט מיט אייך הינאב רייזען. דען זיין ברודער איזט טאָדט, ער איזט אלליין איבריג; ווען איהן איין אונגליק בעגעגנעטע, אויף דעם וועגע, וועלכען איהר רייזט, זאָ ווירדעט איהר מיין גרויעס הויפט מיט קוממער אין דיא גרופט ברינגען:

מג (א) אינדעססען וואר דיא הונגערסנאָטה שווער אים לאנדע: (ב) אלס זיא נון דען איינקויף, וועלכען זיא פאָן מצרים געבראכט, אויפגעצעהרט האטטען, שפראך איהר פאטער צו

(לז) וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ (לח) וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃

מג (א) וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃ (ב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם

ת"א תנה ב"ב קע"ג, ב': וקראהו כתובות ל', א':

רש"י

מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן. אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני [ב"ר]:

מג (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אומר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית [ב"ר]: כאשר כלו. כד שיציאו. (והמתרגם כד

תרגום אונקלוס

יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי הכא וית בנימן תדברון עלי הואה כולהן: (לז) ואמר ראובן לאבוהי למימר ית תרי בני תמית אם לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך: (לח) ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדווןנא לשאול:

מג (א) וכפנא תקיף בארעא: (ב) והוה כד ספיקו (שיציאו) למיכל ית עבורא די איתיאו ממצרים ואמר להון

באור

לנסתרות. ולכן פי' הראב"ע כל הצרות האלה, וכבר כתבתי פעמים רבות שכן דרך התואר בחסרון המתואר לבא בלא"כ: (לז) את שני בני תמית, קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עליו אם לא אביאנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים וכו', והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה וכו', והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניח לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו (קצור מדברי הרמב"ן ז"ל): על ידי, אין הכוונה בו כמו אל ידי, רק הכוונה בו על אחריותי: (לח) לא ירד בני עמכם, לא קבל דבריו כי אמר וכי בניו אינם בני, כן פי' רש"י, והוא מב"ר: והוא לבדו נשאר. תיב"ע מן אמיה: וקראהו, ענין מקרה והזדמנות שלא בכוונה, והמורה על הענין הזה נמצא רובו בה"א למ"ד הפעל, ומעוטו באל"ף למ"ד הפעל, וכן להלן בפ' ויגש (מ"ד כ"ט) נאמר וקרהו, בהשמטת למ"ד הפעל על דרך גזרת נחי למ"ד ה"א:

מג (ב) כאשר כלו, לשון רש"י כאשר כלו, כד שיציאו (כן ת"א, ויב"ע תרגם כד ספיקו, והיא היא), והמתרגם כד ספיקו טועה, כאשר כלו הגמלים לשתות (לעיל כ"ד כ"ב),

אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃
(ג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד
הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי
בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ (ד) אִם־יֶשְׁךָ
מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה
וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ (ה) וְאִם־אֵינְךָ
מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ
לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃
(ו) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי
לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ
שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ
לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח

איהנען: געהט ווידער היןּ, קויפט אונס איין ווייניג שפייזע איין: (ג) יהודה אנטוואָרטעטע: דער מאן האט אונס געווארנט, אונד שפּראך: איהר זאָללט מיין אנגעזיכט ניכט ווידער זעהען, ווען אייער ברודער ניכט בייא אייך איזט: (ד) שיקסט דוא אונזערן ברודער מיט אונס, זאָ רייזען וויר הינאב, אונד קויפען דיר איין: (ה) שיקסט דוא איהן אבער ניכט מיט, זאָ קאָננען וויר ניכט הינאב רייזען; דען דער מאן האט צו אונס געשפּראָכען: איהר זאָללט מיין אנגעזיכט ניכט זעהען, וואָ אייער ברודער ניכט מיט אייך איזט: (ו) ישראל שפּראך: ווארום האבט איהר מיר דאז צו ליידע געטהאן, דאס איהר דעם מאננע געזאגט, וויא איהר נאָך איינען ברודער האבט? (ז) זיא אנטוואָרטעטען: דער מאן האט אויסגעפראגט נאך אונס, אונד נאך אונזערער פערוואנדשאפט, שפּראך: לעבט אייער פאטער נאָך? האבט איהר נאָך איינען ברודער?

תרגום אונקלוס

אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עִבּוּרָא׃ (ג) וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה לְמֵימָר אַסְהָדָא אַסְהֵיד בָּנָא גַּבְרָא לְמֵימַר לָא תֶחֱזוֹן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ (ד) אִם אִיתָךְ מְשַׁלַּח יָת אֲחוּנָא עִמָּנָא נֵיחוּת וְנִזְבַּן לָךְ עִבּוּרָא׃ (ה) וְאִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח לָא נֵיחוּת אֲרֵי גַבְרָא אֲמַר לָנָא לָא תֶחֱזוֹן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ (ו) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָא אַבְאֵישְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא הַאִית לְכוֹן אָחָא׃ (ז) וַאֲמָרוּ מִשְׁאַל שְׁאֵיל גַּבְרָא לָנָא וּלְיַלְדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אָחָא וְחַוֵּינָא לֵיהּ עַל

רש״י

ספיקו טועה *)כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שיציאו: (ג) העד העיד. לשון התראה שהתראה בתראה מתרה בו בפני עדים. וכן העידותי באבותיכם [ירמיה י״א] רד העד בעם [שמות י״ט]: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי

עי׳ אוהב גר

באור

מתורגם כד ספיקו, כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל, כאשר תם האוכל הוא ומתורגם כד שיציאו עכ״ל, והכוונה כי שם סבת ההפסק בפועל, אבל כאן הסבה בפעול, כי תם האוכל: (ג) העד העד, ל׳ התראה שהתראה מתרה בו בפני עדים, העדתי באבותיכם (ירמיה י״א ז׳), רד העד בעם (שמות י״ט כ״א) (רש״י): **לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם**, לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון, ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא (רש״י), ויש״ע וכן המתרגם האשכנזי דקדקו לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו, עלינו ועל משפחותינו: **על פי**

וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ (ט) אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־

תולדות אהרן אנכי ב"ב קע"ג, ב': אם לא מכות י"א, ב':

תרגום אשכנזי

דא זאגטען וויר איהם, זאָ וויא דיא זאכען זיך פֿערהאלטען; קאָננטען וויר וויססען, דאס ער שפרעכען ווערדע, ברינגט אייערן ברודער הערּאב? (ח) יהודה שפראך צו זיינעם פֿאטער: שיקקע דען קנאבען מיט מיר, זאָ וואָללען וויר אונס אויפֿמאכען אונד רייזען, דאמיט וויר דאז לעבען ערהאלטען, אונד ניכט אללעזאממט אומקאָמען, זאָ וואָהל וויר אלס דוא אונד אונזרע קינדער: (ט) איך וויל בירגע זיין פֿיר איהן, פֿאָן מיינער האנד פֿאָדערע איהן! ווען איך דיר איהן ניכט ברינגע, אונד פֿאָר דיך הינשטעללע, זאָ וויל איך אללע צייט געגען דיך געזינדיגט האבען:

רש"י

(יש מפרשים לשון עלה שמדברי' ביחידות וזהו עלה עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם. ואם משמש בלשון אשר הר"ז שמוש אחד מארבע לשונותיו שמשמש כי והוא א' שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נצנצה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחו שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם:

תרגום אונקלוס

מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אֲחִיתוּ יַת אֲחוּכוֹן׃ (ח) וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזִיל וּנְחֵי וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא אַף אַתְּ אַף טַפְלָנָא׃ (ט) אֲנָא מְעָרַבְנָא בֵּיהּ מִן יְדִי תִּבְעִינֵּיהּ אִם לָא אַיְתֵינֵּיהּ לָךְ

באור

הדברים האלה, על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד (רש"י), והמתרגם האשכנזי מפרש ונגד לו (תשובת שאלותיו) על פי הדברים האלה (דברי אמת שאנו יודעים, ולא עלתה על דעתנו לשנות איזה דבר, כי) הידוע נדע וגו', ומכוון היטב חבור המאמרים: הידוע נדע, אנקלוס ויב"ע תרגמו המידע הוינא ידעין, בלשון עבר, וכן המתרגם האשכנזי תרגם בלשון עבר בלתי נשלם כדרך ספורי המעשים, והוא זמן מורכב (האבען וויר לאנג פֿאָראוים וויססען קעננען?): (ח) ונחיה ולא נמות, דרך הכתוב לכפול כזה: גם אנחנו גם אתה גם טפנו, כל אחד לבדו על חברו ולפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון לפיכך יאמר גם עם כל אחד. וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכף השמוש באמרו כעם ככהן כעבד כאדניו (ישעיה כ"ד ב'), כמוך כפרעה (להלן מ"ד י"ח), כלומר זה כזה וזה כזה (רד"ק בשרשים שרש גם): (ט) אנכי אערבנו, על חשש מיתה בידי שמים, אמר לו מוטב להניח את הספק ולתפוש את הודאי. ובנימין ספק אם ימות אם לאו, ואם לא תשלחנו, אז נמות בודאי כולנו גם אנחנו וגו', ועל חשש מיתה בידי אדם, קבל עליו אחריותו וערב בעדו: הביאתיו וכן והצגתיו, אנקלוס ויב"ע תרגמו, איתיניה, ואקימיניה, בלשון עתיד, ויהיו עברים במקום עתידים. ולפי מ"ש בהקדמה ובפ' ויחי בפסוק ומולדתך (להלן מ"ח ו') ובשאר מקומות בבאורי שהעבר המורכב עם העתיד יבוא לפעמים בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד, יהיו גם אלו ממין זה, והיינו שאז יהיה עבר אחר שאביאנו ואציגנו לפניך, ויתורגם לפ"ז (ווען איך דיר ניכט איהן געבראכט האבען, אונד פֿאָר דיר געשטעללט האבען

הַיָּמִים׃ (י) כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃

ת"א אם כן ב"ב ע"ו, ח':

(י) חעטטען וויר ניכט זאָ לאנגע געזיימט . וויר ווערען שאָן צווייאמאל צוריק געקאָממען : (יא) דא שפראך ישראל איהר פאטער צו איהנען : ווען דעם אלזאָ איזט , זאָ טהוט דיזעס , נעהמט פאָן דען בעסטען פריכטען דעס לאנדעס אין אייערעם געפעסע מיט , אונד ברינגט דעם מאננע איין געשענק : איין וועניג באלזאם , איין וועניג האָניג , געווירצע אונד לאָטוס , פיסטאציען , אונד מאנ-

תרגום אונקלוס

ואקימיניה קדמך ואהי חטי לך כל יומיא: (י) ארי אלולא פון כדא אתעכבנא ארי כען תבנא דנן תרתין זמנין: (יא) ואמר להון ישראל אבוהון אם כן הוא דא עבידו סבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרובתא זעיר קטף וזעיר

רש"י

ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעוה"ב: (י) לולי התמהמהנו. על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) איפא. לשון יתר הוא לתקן תיבה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשו' שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איפה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמר' עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה [ב"ר]: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פיסט"ייאש בלע"ז, Pistaches (פיסטאציען) ודומה לי שהם אפרסקין:

באור

ווירדע): והצגתיו לפניך, שלא אביאנו אליך מת כי אם חי (רש"י), ור"ל את ע"י בני אדם: וחטאתי לך כל הימים, ענין וחטאתי אחשב עצמי כחוטא כל הימים, לעה"ב: (י) לולא, כתוב באל"ף ענינ' אם לא, ואפשר שהמלה מורכבת מן לו שענינ' אם ומן לא: התמהמהנו, ענין עכוב: (יא) אפוא, לשון יתר הוא לתקון המלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו (רש"י): מזמרת הארץ, ממיטב פירות הארץ, ורש"י כתב שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: צרי, פירשתיו בפ' וישב (לעיל ל"ז כ"ה): דבש, הוא דבש תמרים שנשתבחה בו א"י כמ"ש ארץ זית שמן ודבש (דברים ח' ח'): נכאת ולט, פירשתים בפ' הנ"ל (שם): בטנים, יש אומרים שקורין להם בלעז פי"נולי (פיניאן, פיאפדניסטע בל"א), והם גרעיני הזרע הנמצאים בין בגדי פרי הפינו"ס (פינטע). ואולם יותר נראה שהוא הפרי הנקרא פאסטא"ק או פיס"טאצי (שהיהם אחד כמו כורש וכירא"ס, קיסר וקיז"אר), וכן בל"א קורין לו (פיסטאציען), וכן פי' רש"י בשם פירושי א"ב של רבי מכיר, והרמב"ם בפ' למס' שביעית פ"ז מ"ה, וכן משמע בירושלמי (דכלאים פ"א), והאומר שהם אגוזים (שהוא דעת בעל הערוך בערך בטן, והראב"ע) גם הוא לא יסקל, כי נראה שאגוז הוא שם כולל לכל גרעין השמור תוך קליפה קשה, ויש בכללו מינים הרבה, וגם הפיסט"אצי מין אגוז, והוא משובח מאוד, טוב לרפואה ולתבשיל ולמרקחת, אמרו עליו שהוא דומה בתבניתו לתבנית בטן. ולכן נקראו בטנים, וגדולי המחקרי בטבעי' (דיאסקארידיס, פליניוס וגאלינוס) העידו עליו שהוא מיוחד לארץ ארם: ושקדים, הם בלי ספק (מאנדעלן), שהשקדים ממהרים להתבשל יותר משאר פירות, וכן העידו המחקרים על המאנדעלן, וכן בתבנית המנורה כאמר משקדים והיו הגביעי' עשויות בתבנית (מאנדעלקערנער), ובלשון הערב נקראו המאנדעלן לוזים, וכן בלשון ארמי של יב"ע

תרגום אשכנזי

(יב) וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־
הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם
תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃
(יג) וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־
הָאִישׁ׃ (יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים
לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם

דעלן: (יב) אונד צווייא מאל זאָ פֿיל געלד נעהמט מיט, נעמליך אויך דאז געלד, דאז מאן אין איירע פֿוטטערזעקקע ווידער הינײן געלעגט האט, זאללט איהר ווידער מיטברינגען, פֿיללייכט איזט עס איין אירר־טהום: (יג) דאצו נעהמט אויך איירען ברודער מיט, אונד מאכט אייך אויף, אונד קעהרט צו דעם מאננע צוריק: (יד) גאָטט דער אללמאֶכטיגע געבע אייך בארמהערציגקייט פֿאַר דעם מאננע, דאס ער אייך דען אנדערן ברודער ווידער מיטציהען לאססע, אונד בנימין

תרגום אונקלוס

דְבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹם בּוּטְנִין וְשִׁגְדִּין׃ (יב) וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סְבוּ בְּיֶדְכוֹן וְיָת כַּסְפָּא דְאִתוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּ בְּיֶדְכוֹן דִלְמָא שָׁלוּ הֲוָת׃ (יג) וְיָת אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוָת גַּבְרָא׃ (יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יָת

רש"י

(יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם: אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די

באור

לכך תרגמו יב"ע והגאון שקדים לוזים, וכן בלשון חז"ל נראה שקראו השקד לוז (בכורות דף ח' ע"א), ואולם בלשון הכתוב נראה שלוז הוא מין אחר, ושניהם מין אגוז, ולוז שבכתוב הוא האגוז הקטן, וכן אנקלוס תרגם לוז ג"כ לוז. ושקדים תרגם שגדין: (יב) וכסף משנה. אנקלוס ויב"ע תרגמו וכספא על חד תרין, וכן פי' רש"י, אבל כתב לשבור אכל שמא הוקר השער, והוא תב"ד, ודעת המתרגם האשכנזי כי ואת הכסף הוא פרטו של וכסף משנה, לבאר מדוע צוה לקחת פי שנים כראשון, והיינו א' כראשון לשבר אכל. והב' להחזיר הכסף המושב, והוא הדרך ונהוג במקרא, כמ"ש בהקדמה ובפ' בראשית (ב' ה'), ובשאר מקומות בבאורי, וראיה לפירושו כי אח"ז (בפסוק ט"ו) נאמר ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימן, ולא נזכר שם ואת הכסף המושב, וכן לקמן (בפסוק כ"א וכ"ב), נאמר ונשב אתו בידנו, וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל. לא נזכר שם משנה כסף, בעבור שכבר הזכירו הכסף המושב, ולא נשאר עוד משנה כסף: אולי משגה הוא, שמא הממונ' על הבית שכחו שוגג. ומשגה הוא שם משמות בעלי הה"א באחרונה, והוא מענין שוגג, עם שאיננו משרשו: (יד) ואל שדי, אל שיש די בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו (רש"י), הרכיב בו ב' ענינים, ענין די. ושרשו די מהשרשים בעלי ב' אותיות, ודגש הדל"ת לא יורה כלום, רק בא אחר הפתח להשלים הת"ק. והשי"ן שמושית כגזרת מלת אשר, ובאה בפתח כמו בְּשַׁגַּם הוא בשר (לעיל ו' ג'). עד שַׁקַּמְתִּי דבורה (שופטים ה' ז'),

וענין שודד ומגלה מערכות השמים ביכלתו הגדולה, ותהי השי"ן שרשית, ולזה הסכים הרד"ק בשרשים, שרש שדד [אבל מ"ש שם שהיו"ד תמורת אות הכפל. לדעתי יהיה הדגש לחסרון הכפל כמנהג, והיו"ד לתאר וליחס, כמו שפי' הוא שם בשרש אחד בשם אביו ז"ל פסוק מוכיח אדם אחרי (משלי כ"ח כ"ג) ע"ש, וכן הסכים אביו ז"ל בשם שדי, והרמב"ן בפ' לך לך (י"ז א')] ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (דער אללמעכטיגע). (ובב"ר פ' מ"ו סי' ב') אמרו, רבי נתן ור' אחא ור' ברכי' בשם ר' יצחק אני אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים די. לארץ די, שאלולי שאמרתי להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים, תניא משום ר' אליעזר בן

אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ (טו) וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי (טז) וַיַּרְא

אויך; איך אבער, ווען איך דער קינדער בערויבט זיין זאָלל, נון זאָ ווייא איך איהרער בערויבט: (טו) דיא מעננער נאהמען דיזעס געשענק, אויך צווייאמאל זאָ פֿיל געלד נאהמען זיא מיט אונד בנימן; מאכטען זיך אויף, רייזטען הינאב נאך מצרים, אונד שטאנדען פֿאָר יוסף: (טז) אלס יוסף בנימין בייא איהנען זאה,

תרגום אונקלוס

אֲחוּכוֹן אוֹחֳרָנָא וְיָת בִּנְיָמִין וַאֲנָא כְּמָא דִי אִתְכּוֹלִית תְּכוֹלִית׃ (טו) וּנְסִיבוּ גוּבְרַיָא יָת תִּקְרוּבְתָּא הָדָא וְעַל חַד תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבָא בִידֵיהוֹן וּדְבַרוּ יָת בִּנְיָמִין וְקָמוּ וּנְחָתוּ לְמִצְרַיִם וְקָמוּ קֳדָם יוֹסֵף׃ (טז) וַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יָת בִּנְיָמִין וַאֲמַר לְדִי מְמַנָּא

רש"י

לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף [ב"ר]: ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימין. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) ושבוח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח

באור

יעקב אני הוא שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי, תרגם עקילס אכיום אנקוס עכ"ל, פי' שעקילס הוא אקווילה בר יונכי (ולא אנקלוס) שתרגם את התורה ביוני ולא בארמי, תרגם אל שדי כן, ופירוש המלות האלו ביוני, נצחי ובלתי נכון להפסד, ואחשוב אני שפלוגתתם תלוי' בזה שר"ב זר"א ור"ב יפרשוהו משרש די, ורא"י ועקילס יפרשוהו משרש שדד, כי בעבור שהוא נצחי ובלתי נפסד הוא משדד התערבות חלושי הכח ומעותדי' להפסד): ושלח לכם, ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו ל' לחפשי ישלחנו (שמות כ"א כ"ו וכ"ז), ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים (רש"י): לכם, כמו לך לך (לעיל י"ב א'), שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'). ורבים כמוהם, והוא לתקון הלשון, כמ"ש הרמב"ן בתחלת פ' לך לך, ועיין מ"ש שם שמ"ת תפלה על הדוב שיהיה בנסתרו ענין הנודך והטעם למי שאליו הכנוי, וכן כאן היה ענין הנודך והטעם' בפרטות אל בני יעקב להחזיר את שמעון ובנימין (הלבד שהם אחיהם) בעבור התרעומ' שהיה ליעקב עליהם שבגרמו זאת, כמו שאמר להם יעקב אתי שכלתם, לכן מלת לכם מדוקדקת פה היטיב: את אחיכם אחר, בא שלא כמנהג, והראוי את אחיכם האחר, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (שם כ"א ל'), ויראה לי שמזה דרשו חז"ל בב"ר אחיכם זה יוסף, אחר זה שמעון (וברש"י הנוסחא להפך), ויהיה לדבריהם חסר וי"ו העטף, וכמלאו רבים כן, ושעורו אחיכם ואחר, אבל לפי פשוטו הוא תאר אל אחיכם ושב אל שמעון, ולא זכרו בשמו את שמעון בני, כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם, כ"כ הרמב"ן: ואני כאשר שכלתי שכלתי, ואני עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי שכלתי, כמו וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד' ט"ז), כלומר על הספק אני שולחו מה שיארע יארע (הרשב"ם): שְׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי, הראשון לבנין פָּעוֹל והשני לבנין פָּעֵל והקמץ בעבור הס"פ: (טו) ואת בנימין, מתרגמינן ודברו ית בנימין (כן ת"א ויב"ע), לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוות בלשון ארמי, בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ובדבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר (רש"י), ולכן אף שבכתוב מלת לקח מושכת אחרת עמה, הוצרכו אנקלוס ויב"ע להוסיף מלת ודברו כי מלת ונסיב לא תמשוך אחרת לבנימין, אבל בל"א יתורגמו שניהם (נעהמען),

יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר
עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה
וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ
הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ (יז) וַיַּעַשׂ הָאִישׁ
כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־
הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף׃ (יח) וַיִּירְאוּ
הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ
עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ
בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל
עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ

תולדות אהרן וטבח חולין פ"ב ח', נ"ח, ח':

שפראך ער צו זיינעם הויז־פערוואלטער, פיהרע דיא לייטע אין דאז הויז! לאס שלאכטען, אונד איינע מאהלצייט בערייטען, דען דיא לייטע זאללען מיט מיר שפייזען דיזען מיטטאג: (יז) דער מאן טהאט, וויא יוסף געזאגט האטטע: אונד בראכטע דיא לייטע אין יוסף'ס הויז: (יח) דיא מעננער פירכטעטען זיך, דאס מאן זיא אין יוסף'ס הויז בראכטע אונד שפראכען: אום דעם געלדעס וויללען, וועלכעם דאז פאָריגע מאל ווידער אין אונזערע פוטטערזעקקע געקאממען איזט, ווערדען וויר היניין געבראכט: (אום זיך איבער אונס הער צו וועלצען, אונד איבער אונס צו פאללען) אום זיך אונזערער צו בעמעכטיגען, איבער אונס הערצופאללען, אונס צו סקלא־

רש"י

והכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. להרים זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז די"זנר Disner: Dîner, dinê, (דיא מיטטאגס־מאהלצייט) ויש הרבה בגמרא שרא לכלבא שירותיה. בלע אכולא שירותיה. אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין

תרגום אונקלוס

עַל בֵּיתֵיהּ אָעֵיל יָת גּוּבְרַיָא לְבֵיתָא וְכוֹס נְכִסְתָּא וְאַתְקֵין אֲרֵי עִמִּי יֵיכְלוּן גּוּבְרַיָא בְּשֵׁירוּתָא׃ (יז) וַעֲבַד גַּבְרָא כְּמָא דִּי אֲמַר יוֹסֵף וְאָעֵיל גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָא לְבֵית יוֹסֵף׃ (יח) וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָא אֲרֵי אִתָּעֲלוּ לְבֵית יוֹסֵף וַאֲמָרוּ עַל עֵיסַק כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב בְּטוֹעֲנָנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא מִתָּעֲלִין לְאִתְרַבְרְבָא עֲלָנָא וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא וּלְמִקְנֵי יָתָנָא לְעַבְדִּין וּלְמִדְבַּר יָת חֲמָרָנָא׃

באור

ולכן הסתפק המתרגם האשכנזי בפעם אחת שיומשך על שניהם כלשון הכתוב: ויעמדו לפני יוסף, לפי דרכנו הוא כלל שלפני הפרט: (טז) וטבח טבח. ענין זביחה, ורש"י פי' שהוא מקור וחסר הלמ"ד ועניינו ולטבוח כי אם היה לשון צווי היה לו לומר וּטְבַח בפתח: והכן,

סעודה, וכן תי"ע ואתקן תבשילא: בצהרים, הוא העת שאור היום חזק ונקרא בלשון שנים לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר ועד חצי היום הולך ואור ומחצי היום ולמעלה הולך וערב והצהרים הוא העת שהאור חזק בו בשני הצדדין (רד"ק בשרשים שרש צהר), ורש"י כתב בצהרים, זה מתורגם בשירותא שהוא ל' סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלעז דיזי"נר [ובל"א (מיטטאגסמאהלצייט)]. ויש הרבה בגמרא שרא לכלבא שירותיה, בלע אכולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא עכ"ל, לכל משמוש הבי"ת המתלוה אליו פה ירצה שהכוונה על העת והזמן, ולכן יב"ע תרגם בלישון שירותא דטיהרא, תרגמו כמשמעו, והוסיף מלות לבאר הכוונה. וכן מתורגם בל"א (דיזען מיטטאג): (יז) ביתה יוסף, אל בית יוסף: (יח) וייראו, בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף, ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר, ויראו שאין זה אלא לאספם אל משמר (רש"י): השב, לפי

לַעֲבָדִים וְאֶת־חֲמֹרֵינוּ׃ (יט) וַיִּגְּשׁוּ אֶל־
הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
פֶּתַח הַבָּיִת׃ (כ) וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד
יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ (כא) וַיְהִי
כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־
אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי
אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ
בְּיָדֵנוּ׃ (כב) וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ
לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ

תרגום אשכנזי

פֿען צו מאכען, אונד אונזערע עזעל וועגצונעהמען: (יט) זיא טראטען צו דעם מאננע היז, וועלכער יוסף׳ס הויזפֿערוואלטער וואר: אונד רעדעטען מיט איהם, אן דעם איינגאנגע דעם הויזעס: (כ) זיא שפראכען נעמליך: אום פֿערצייהונג מיין העדר! וויר זינד דאז פֿאָריגע מאל העראב געקאָממען, פֿאָרראטה איינצוקויפֿען: (כא) אלס וויר אין דער הערבערגע אנקאמען, אונד אונזערע פֿוטטערזעקקע אָפֿנעטען, דא וואר איינעס יעדען געלד אָבען אים פֿוטטערזאקקע, אונזער געלד, נאך דעמזעלבען געוויכטע: וויר ברינגען עס ווידער מיט: (כב) אויך אנדער געלד האבען וויר מיטגעבראכט, פֿאָררא‌טה איינצוקויפֿען: וויר ווים־

תרגום אונקלוס

(יט) וּקְרִיבוּ לְוָת גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ
בִּתְרַע בֵּיתָא׃ (כ) וַאֲמָרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא
לְמִזְבַּן עִבּוּרָא׃ (כא) וַהֲוָה כַּד אֲתֵינָא לְבֵית מְבָתָא וּפְתַחְנָא
יַת טוֹעֲנָנָא וְהָא כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא בְּמַתְקְלֵיהּ
וַאֲתֵיבְנָה יָתֵיהּ בִּידָנָא׃ (כב) וְכַסְפָּא אוֹחֲרָנָא אַחֵתְנָא בִידָנָא

רש״י

דרך שער הבית לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: וייראו. שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרג׳ ולאסתקפא עלנא הוא ל׳ להתגול׳ כדמתרגמינן עלילת דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גֻלַּת הזהב [קהלת י״ב] וְהוּלַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה [נחום ב] שהוא לשון מלכות: (כ) בי

באור

דרך הלשון לאוי לומר המושב כמו שאמר למעלה (פסוק י״ב), אבל דרך הכתוב לפעמים ליחס הפעולה אל הדבר שנעשה בו הפעולה ע״י אחר, ובפרט בפעל עומד, וכמו שאמר להלן כספכם בא אלי (פסוק כ״ג), במקום הובא, ואנקלוס תרגם באמותב כמו שתרגם המושב, לפי הכוונה, אבל יב״ע תרגם פה דתב, לפי הוראת המלה, וכן המתרגם האשכנזי חלק ביניהם שבמלת המושב הסב הפעולה אל העושים, ופה אל הכסף: אנחנו מובאים, אל הבית הזה: להתגלל עלינו, מן ועמשא מתגלל בדם (שמואל ב׳ כ׳ י״ב), ושמלה מגוללה בדמים (ישעיה ט׳ ד׳), כאדם שיהפוך תמיד אל צד על חבירו, ולהתנפל עלינו, כאדם שיתנפל ברצונו על חבירו מלוא קומתו ואנקלוס תרגם להתגלל, לאיתרברבא עלנא, שינשאו עלינו כשוא הים לגליו, ולהתנפל, לאיסתקפא, לשום עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד (יהושע כ״ג י״ד ומלכים א׳ ח׳ נ״ו), ותרגום עלילת דברים, תסקופי מלין, וכן ת״י תאנה (שופטים י״ד ד׳), תוסקפא (הרמב״ן), וכ״ת המתרגם האשכנזי: ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו, ולקחת מוסב עלמו ואחד עמו, ולקחת את חמרינו, ולפי שבלשון ארמי לא יתורגם לקיחת האדם לעבד כלקיחת הבהמה, לכן אנקלוס שתרגם ולקחת. ולמקני הוסיף את״ז ותרגם ולמידבר ית חמרנא, וכן יב״ע תרגם ולמיסב ית חמרנא, וכן המתרגם האשכנזי שתרגם (אונס לו שקלאפען לו מאכען), הוצרך להוסיף ולתרגם (אונד אונזערע עזעל וועגצונעהמען): (כ) בי אדני, לשון בעי ותחנונים הוא. וכן תרגמו אנקלוס בבעו רבוני: (כב) ואלהי

בְּאַמְתְּחֹתֵֽינוּ׃ (כג) וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לָכֶם
אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם
נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם
כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־
שִׁמְעֽוֹן׃ (כד) וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים
בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם
וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶֽם׃ (כה) וַיָּכִינוּ
אֶת־הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם
כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָֽחֶם׃
(כו) וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאּוּ לוֹ אֶת־
הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־
לוֹ אָֽרְצָה׃ (כז) וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם
וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר

אי דגושה

תרגום אשכנזי

סען ניכט, ווער דאז געלד אין אונזערע פֿוטטערזעקקע געלייגט האט: (כג) ער אנטוואָרטעטע, זייד גוטעס מוטהס! פֿירכטעט אייך ניכט! אייער גאָטט, אונד דער גאָטט איירעס פֿאטערס, האט אייך איינען שאַטץ גיגעבען, אין איירע פֿוטטערזעקקע, אייער געלד האבע איך בעקאָממען: ער פֿיהרטע איהנען אויך שמעון הערוים: (כד) דער מאן בראכטע דיא לייטע אלזאָ אין יוסף'ס הויז: רייכטע וואססער, דאס זיא איהרע פֿיסע וואשען גאב איהריען עזעלן פֿוטטער: (כה) זיא בערייטעטען איינדיעססען דאז געשענק, ביז יוסף צו מיטטאג נאך הויזע קאָממע: דען זיא האטטען געהאָרט, דאס זיא דאזעלבסט שפייזען זאָללען:
(כו) אלס יוסף צו הויזע קאם, בראכטען זיא איהם דאז געשענק, וועלכעס זיא בייא זיך האטטען, היניין, אונד ביקטען זיך פֿאָר איהם צור ערדע: (כז) ער פֿראגטע נאך איהרעס וואָהלבעפֿינדען, אונד שפּראך פֿערנער, בעפֿינדעט זיך אייער אלטער פֿאטער נאָך וואָהל, פֿאָן דעם

תרגום אונקלוס

לְמִזְבַּן עֲבוּרָא לָא יְדַעְנָא מַן שַׁוִּי כַסְפָּנָא בְּטוֹעֲנָנָא: (כג) וַאֲמַר שְׁלָם לְכוֹן לָא תִדְחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן וֶאֱלָהָא דַאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן סִימָן בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפֵּיכוֹן אֲתָא לְוָתִי וְאַפֵּיק לְוַתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן: (כד) וְאָעֵיל גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף וִיהַב מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיהוֹן וִיהַב כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהוֹן: (כה) וְאַתְקִינוּ יָת תִּקְרוּבְתָּא עַד דְּעָאל יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא אֲרֵי שְׁמָעוּ אֲרֵי תַמָּן אָכְלִין לַחְמָא: (כו) וְעָאל יוֹסֵף לְבֵיתָא וְאָעִילוּ לֵיהּ יָת תִּקְרוּבְתָּא דִּי בִידֵיהוֹן לְבֵיתָא וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא: (כז) וּשְׁאֵיל לְהוֹן לִשְׁלָם וַאֲמַר

רש"י

אדני. לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא [יבמות ל"ז סנהדרין ס"ד]: ירוד ירדנו. ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך [וב"ר]: (כג) אלהיכם. בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון [תנחומא]: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית והשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין: (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתראה ויגיאו

באור

אביכם, הכל היו יודעים שאלומדים בניסים היו (הרשב"ם): ממון, כמו אוצר, דברים הנאצרים ונטמנים לחשיבותם: (כו) אשר בידם הביתה. באו עתה עם המנחה לחדר המיוחד ליוסף, וכן פי' רש"י, מפרוזדור לטרקלין: (כז) השלום אביכם הזקן, לדעת הרשב"ע מלת שלום איננה בכל מקום רק שם דבר ולא תאר, ולכן יפרש פה שהחסר בלת"ד, ושעורו

אמרתם העודנו חי: (כח) ויאמרו
שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו
וישתחו: (כט) וישא עיניו וירא את־
בנימין אחיו בן־אמו ויאמר הזה
אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי
ויאמר אלהים יחנך בני: שביעי
(ל) וימהר יוסף כי־נכמרו רחמיו אל־
אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה

ת"א בנימין ב"ג קמ"ג, ב': וישתחוו ק'

איהר געשפראכען האבט? לעבט ער נאך? (כח) זיא שפראכען: דיין דיענער, אונזער פאטער, בעפינדעט זיך וואהל, ער לעבט נאך: זיא מאכטען איינע טיפע פערבייגונג, אונד ביקטען זיך: (כט) ער הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאה דען בנימין זיינען ברודער, זיינער מוטטער זאהן, שפראך, איזט דיזעס אייער קליינער ברודער, פאן דעם איהר מיר געזאגט האבט? אונד שפראך פערנער, גאטט זייא דיר גנעדיג, מיין זאהן! (ל) יוסע איילטע הינוועג, דען זיינע צערטליכקייט ענטבראננטע געגען זיינען ברודער, אונד זוכטע צו וויינען: גינג היניין אין דאז צימער אונד וויינטע דאזעלבסט:

תרגום אונקלוס

השלם לאבוכון סבא די אמרתון העד כען קיים: (כח) ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קיים וכרעו וסגידו: (כט) וזקף עינוהי וחזא ית בנימין אחוהי בר אמיה ואמר הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחים עלך ברי: (ל) ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי

רש"י

לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא עכ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק): (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחוואה משתטח לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר. שהיה בכור לאמי. אשבאל. ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מופים מפי

באור

השלום לאביכם, וכן ואתה שלום וביתך שלום (שמואל א' כ"ה ו'), וכן תיב"ע, אבל הרד"ק בשרשים שרש שלם פי' זה, וכן ואתה שלום ועוד רבים כמוהם שהם תארים, על משקל קרוב ורחוק: (כח) ויקדו וישתחוו, על שאלת שלום, קידה, כפיפת קדקד, השתחוואה, משתטח לארץ (רש"י), ועיין מ"ש בפ' חיי שרה (לעיל כ"ד כ"ו): (כט) יחנך, שרשו חנן, והעתיד מבנין הקל יָחֹן, כמו וחנותי את אשר אָחֹן (שמות ל"ג י"ט), ובבואו עם הכנוי ישתנה החולם שהוא ת"ב לת"ק, כדי שיוכשר לבוא אחריו דגש לחסרון ע"פ וישתנה לפעמים לקבוץ כי הוא מוכשר יותר אל הדגש מן הק"ח. כמו עון עקבי יְסֻבֵּנִי. (תהלים מ"ט ו'), ולפעמים לקמץ חטף תולדתו כמו אלהים יְחָנֵּנוּ (שם ס"ז ב'), וגם פה היה ראוי להיות יְחָנְךָ, אלא שהוקלה המלה ונפל הדגש מן הנו"ן, ונתחלפו תנועות היו"ד והחי"ת מזה לזה, שבא שוא היו"ד אל החי"ת וקמץ החי"ת אל היו"ד, ודע"ו חנון יְחָנְךָ לקול זעקך (ישעיה ל' י"ט): (ל) נכמרו, בערו ונתחממו, וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), נתחממו: ויבקש, מקום לבכות שלא

וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ (לא) וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא
וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ (לב) וַיָּשִׂימוּ
לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים
הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן
הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם

תרגום אשכנזי

(לא) וואש הירויף זיין
אנגעזיכט, קאם הערוים:
הילט אן זיך. אונד שפראך,
טראגט דאז עססען אויף!
(לב) מאן טרוג פיר איהן
בעזאנדערס אויף, פיר
זיא בעזאנדערס: אונד
פיר דיא מצרים, דיא מיט
איהם שפייזטען אויך בע-
זאנדערס, דען דיא מצרים
קאננען ניכט מיט דען עברים צוזאממען עססען, ווייל עס דיא מצרים פיר איינגרייעל האלטען:

תרגום אונקלוס

וְעָאל לְאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּבְכָא תַמָּן׃ (לא) וְאַסְחֵי אַפּוֹהִי
וּנְפַק וְאִתְחַסַּן וַאֲמַר שַׁווּ לַחְמָא׃ (לב) וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי
וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן אֲרֵי לָא
יָכְלִין מִצְרָאֵי לְמֵיכַל עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי

רש"י

אבי למד. וחופים שלא ראה
חופתי ולא ראיתי אני
חופתו. וארד. סירד לבין
האומות כדאיתא במסכת
סוטה מיד נכמרו רחמיו:
נכמרו. נתחממו ובלשון
משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו [איכה
ה'] נתחממו ונקמטו קמטי' מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט
ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון אפיקי מגינים [איוב מ"א] חוזק וכן ומזיח אפיקים
רפה [שם י"ב]: (לב) כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים

באור

ידאוהו אחיו בוכה, וטעור הכתוב, וימהר יוסף ללכת לבקש לו מקום לבכות שם, כי נכמרו
רחמיו אל אחיו, ולא יכול להתאפק עוד, על כן מהר ללכת. ויהיה מאמר כי נכמרו רחמיו
אל אחיו. כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת לאחיו בטעם מפסיק יותר מן יוסף: (לא) ויתאפק,
התחזק והתאמץ עצמו מלבכות עוד, והוא לשון אפיקי מגנים, (איוב מ"א ז'), חוזק, וכן
ומזיח אפיקים רפה (שם י"ב כ"א): (לב) וישימו לו לבדו, שלא ידגישו אחיו שהוא עברי
(ר"ע ספורנו): כי לא יוכלון המצרים, לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו
עם המצרים (ר"ע ספורנו), ויראה לי שאין סבת הדבר ששמו לו לבדו ולמצרים לבדם בעבור
שהוא עברי והמצרים לא יאכלו עמו, כי לא יעשה כן העבד לאדוניו, ומכ"ש ליוסף שהיה
מושל בכל מצרים. מלבד שלפי דעתי לא ידעו כולם שהוא עברי, רק פרעה ושריו הקרובים
אליו, וכן מה שלא רצה לאכול עמהם איננו בעבור שלא ידגישו בו. כי לפי מה שסופר בב"ר
הושיב את בנימין אצלו בסעודה אמר הוא אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי, וכן סיפר בס'
הישר, ולא חשש אולי ידגישו בו, גם לא חשש לעשות זאת לפני המצרים להושיב בנימין אצלו,
אף כי תועבה היא להם, כי המושל יעשה מה שלבו חפץ, בדבר שאינו מחוקי הארץ והיא
ומדותיהם, אשר גם המלך לא יעבור עליהם, אבל שלא לאכול עם העברים לא היה להם זה
לחוק או דת, רק תועבה להם בבחירתם, כנראה מלשון הכתוב, אבל מה שנראה לי הוא זה,
כי לפי שהמצרים לא רצו לאכול עם אחיו בעבור שהם עברים, לכן לא רצה הוא לאכול עם
המצרים לכבוד אחיו ולא עם אחיו לכבוד המצרים, ואכל עם בנימין כי בעבור שהוא קטן לא
יקפידו המצרים ע"ז, והראה יוסף בזה לאחיו כי לא יקפיד לאכול עם העברים, רק לסבת
חשיבותו יפרד מכולם גם מן המצרים מלאכול עמהם, ויתכן שבעל הטעמים כוון אל דברי אלה
בשומו האתנח בגולת לבדם הא', שראוי להיות במלת לבדם הב', כי מאמר כי לא יוכלון וגו'
שב על כלם, אך לפי דברי הנ"ל איננו שב כ"א על ולמצרים וגו', ולא על וישימו לו לבדו ולהם
לבדם, שהיה לסבת חשיבותו ולא בעבור כי תועבה וגו': כי תועבה הוא, בזוי היה למצרים
לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים גסי הרוח היו כדכתיב קראתי
לזאת רהב הם שבת וגו' (ישעיה ל' ז') (הרשב"ם): תועבה, הוא תאר בחסרון המתואר, ובא

כי־תועבה הוא למצרים: (לג) וישבו
לפניו הבכר כבכרתו והצעיר
כצערתו ויתמהו האנשים איש אל־
רעהו: (לד) וישא משאת מאת פניו
אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת
כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו:

ת"א וישא פסחים ל"ו ב'. ב"מ נ"ב, ב'. מכות י"ט, ב': וישכרו שבת קל"ט, א':

(לג) זיא זעצטען זיך פֿאָר איהן הין, דער עלטעסטע נאך זיינעם אלטער, אונד דער יינגסטע נאך זיינער יוגענד: דיא מעננער פֿערוואונדערטען זיך אונטער אייננאנדער: (לד) מאן בראכטע דיא מהיילע פֿאָן יוסף'ס אנגעזיכט צו איהנען, אונד בנימין'ס אנטהייל וואר פֿינפֿמאהל גראָסער, אלס דיא אנטהיילע אללער איבריגען: זיא טראנקען אונד בערוישטען זיך בייא איהם:

תרגום אונקלוס

דחלין ליה מצראי אכלין: (לג) ואסחרו קדמוהי רבא כרביותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גובריא גבר בחבריה: (לד) ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיו ורויאו עמיה:

רש"י

ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו [ב"ר]:

באור

במשקל נקבה כמשפטו, כמ"ש בכמה מקומות: (לג) וישבו לפניו, צוה יוסף להושיבם כך (הרשב"ם), ואמרו חז"ל בב"ר שנטל את הגביע והיה עושה עצמו כמעדים ומריח בגביע, אמר יהודה שהוא מלך ישב בראש, ראובן שהוא בכור יושב שני לו, וכן כולם. אמר אנא לית לי אמא ובנימין לית ליה אמא כד ילידת ליה אמיה מיתת, מן בגין ייתי ויתן לאשי' גבי דידי לפיכך ויתמהו האנשים וכו'. וקרוב לזה סופר בס' הישר, רק שלא ספר שם שאמר יהודה שהוא מלך, רק לראובן הבכור ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון בני אם אחת שבו לכם לאכול כאשר יולדתם וכו' ע"ש, ונוסח זה הביא גם רש"י ז"ל: כבכרתו, הנפרד בכורה, והוא בלשון המקרא תמיד שם המקרה ולא תואר: כצעירתו, הנפרד צעירה, והוא בכל המקרא שם תאר, רק פה הוא שם המקרה: ויתמהו, שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה (הרשב"ם), ונפרש לפי דעת חז"ל שהגיד גם איזה מהם נולדו מאם אחת ואיזה מאחרת: (לד) וישא, הנושא: משאות, רש"י פי' מנות, ואולי כוונתו על חלקי הסעודה כמו שכתוב ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' פ' ד' וה'), וכן מפורש במדרש תנחומא פ' ויגש הביא מנות בסעודה, ויראה שכ"ה גם דעת אנקלוס שתרגם חולקין, ויותר מפורש בתיב"ע ונטל חולקין מעל פתוריה, וכן מתורגם בל"א, ויתכן לדעתי לפרשו מל' מתנה, שנתן להם מתנות ודורנות, בעת הסעודה, וכמו שסופר בס' הישר. ויראה שכן היה דרכם אז שבעל הסעודה נותן מתנות אל המסובים לכבדם, לפי הסברא נראה כן, כי אם הכוונה על חלקי הסעודה, מדוע יתן לבנימין חמש ידות כי לא יאכל ה' פעמים יותר מאחיו: ותרב, כמו ותרבה, נתרבתה מתנתו. וכן ותכל כל עבדת משכן אהל מועד (שמות ל"ט ל"ב), נשתלמה (הרשב"ם). כוונתו לב' דברים, א' שנפלה הה"א כדרכה בבחי למ"ד ה"א בעתיד בבואו עם ו' ההפוך, בעבור שבא הטעם מלעיל ולא תנוח הה"א אחר הסגול בלי נגינה, כמו ותכל, והב' שהוא פעל עומד ועניינו כמו התפעל או נפעל: חמש ידות, חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים (רש"י), וכ"ה בב"ר, ובתנחומא פ' ויגש,

מד (א) וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ
לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת
הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת
וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃
(ב) וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי
אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ
כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ (ג) הַבֹּקֶר
אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם׃
(ד) הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ
וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף

תולדות אהרן הבקר פסחים פ"ח, ב'. א'. תענית י', ב':

תרגום אשכנזי

מד (א) ער בעפֿאהל זיינעם הויזפֿערוואלטער, וויא פֿאָלגט: פֿיללע דיא פֿוטטערזעקקע דיזער לייטע מיט פֿאָרראטה, זאָ פֿיל זיא פֿאָרטברינגען קאָננען: אונד לעגע דאז געלד איינעם יעדען אָבען אין זיינען פֿוטטערזאק: (ב) מיינען בעכער אבער, דען זילבערנען בעכער, לעגע אָבען אין דען פֿוטטערזאק דעס קלייןסטען, אויך דאז געלד זיינעם איינקויפֿס: ער טהאט, וויא יוסף געשפראָכען האטטע: (ג) זאָבאלד דער מאָרגען לייכטעטע, ליס מאן דיא מעננער ציהען, זיא, מיט איהרען עזעלן: (ד) אלס זיא צור שטאדט הינאויס, אונד נאָך ניכט וויט ענטפֿערנט וואָרען, שפראך יוסף צו זיינעם הויזפֿערוואלטער, מאכע דיך אויף! זעטצע דען מעננערן נאך! אונד

תרגום אונקלוס

מד (א) וּפַקִּיד יַת דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ לְמֵימַר מַלֵּא יַת טוֹעֲנֵי גֻּבְרַיָּא עֲבוּרָא כְּמָא דִּי יָכְלִין לְמִטְעַן וְשַׁוִּי כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ׃ (ב) וְיַת כַּלִּידִי כַּלִּידָא דְּכַסְפָּא תְּשַׁוֵּי בְּפוּם טוֹעֲנָא דִּזְעֵירָא וְיַת כְּסַף זְבִינוֹהִי וַעֲבַד כְּפִתְגָּמָא דְּיוֹסֵף דִּי מַלִּיל׃ (ג) צַפְרָא נְהַר וְגוּבְרַיָּא אִתְפַּטַּרוּ אִנּוּן וַחֲמָרֵיהוֹן׃ (ד) אִנּוּן נְפָקוּ יַת קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ

רש"י

מד (ב) גביעי. כוס ארוך וקורין לו מדיר"נו בלע"ז: *Maderin*

באור

וכ"ה בתיב"ע, וכן סופר בס' היסד, וכן פירושו בין אם הכוונה על מנות האכילה, או על שאר מתנות: ידות, נקרא החלק יד שהוא מקום מוכן לאדם חלקו (רד"ק בשרשים שרש יד):

מד (א) כאשר יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו (הרמב"ן). ושאת, ענין הטעינה והמשא, וענינו לשאת, ובא בחסרון הלמ"ד כנגד המקור לפעמים:

(ב) גביעי, רש"י פי' גביעי, כוס ארוך וקורין לו מדיר"נו עכ"ל, ולא ידעתי פירושו. אולי צ"ל מאטראס, והוא שם לכלי זכוכית שמשתמשין בו הרופאים, תחתיתו עגול ככדור וראשו ארוך וצר: תשים בפי אמתחת הקטן, לשון ס' היסד ויאמר אליו יוסף (לבנימין שהרג עמו לבדו כאשר סופר שם בתחלה), אני הוא יוסף אחיך אך אל תגלה את הדבר הזה אל אחיך הנני שולח אותך עמם וילכו ונויתי להשיב אתכם העירה ולקחתיך מאתם, והיה אם יתנו את נפשם והלחמו עליך אז ידעתי כי נחמו על אשר עשו לי והודעתי אליהם. ואם יעזבוך ולקחתי אותך וישבת אתי ונלחמתי אותם וילכו להם ולא אודע אליהם עכ"ל, הנה לא כוון יוסף בזה רק לבחון לבבם, וכן פי' ר"ע ספורנו, גם הודיע זאת תחלה לבנימין שלא יצערנו, כי הוא לא חטא נגדו: (ג) הבקר אור, פעל עבר לבנין פָעול, כמו דאו נא כי ארו עיני, (שמואל א' י"ד כ"ט) מה טבו אהליך יעקב (במדבר כ"ד ה'), וענינו כמו האיר, רק שאור הוא עומד, והאיר על הרוב יוצא: (ד) יצאו את העיר, מן העיר, וכן כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), וכן יצא השרש הזה עם הכנוי הבא במקום את, וענינו מן. כמו בני יצאוני (ירמיה י' כ'), פי' יצאו ממני: הרחיקו, הקל מהשרש זה תמיד עומד, וההפעיל פעמים יוצא כמו הרחיק ממנו

אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ (ה) הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ (ו) וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ (ח) הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב

ווען דוא זיא ערדייכט האסט, זאָ שפריך צו איהנען. ווארום האבט איהר באָזעס פיר גוטעס פערגאָלטען? (ה) איזט עס ניכט דאז. וואָרויס מיין העררטרינקט? ער ווירד דיא וואהרהייט שאָן הינרויסברינגען, איהר האָט שלעכט געהאנדעלט, דאס איהר זאָ געטהאן האבט! (ו) דיזער ערדייכטע זיא; אונד שפראך צו איהנען דיזע וואָרטע: (ז) זיא אנטוואָרטעטען, ווארום שפריכט דער העדר זאָלכע וואָרטע? פערן זייא עס פאָן דיינען דיענערן, זאָ וואס צו טהון: (ח) זאָגאר דאז געלד, וועלכעס וויר אָבען אים פוטטערזאקקע געפונדען, האבען וויר דיר ווידער געבראכט אויס דעם לאנדע כנען, וויא זאָללטען וויר נון אויס דיינעס

תרגום אונקלוס

קוּם רְדוֹף בָּתַר גּוּבְרַיָּא וְתַדְבֵּיקִינּוּן וְתֵימַר לְהוֹן לְמָא שַׁלֵּימְתּוּן בִּישְׁתָּא חֲלַף טַבְתָּא׃ (ה) הֲלָא דֵּין דִּי שָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהָא בַּדָּקָא מְבַדֵּיק בֵּיהּ אַבְאֵישְׁתּוּן דִּי עֲבַדְתּוּן׃ (ו) וְאַדְבֵּיקִינּוּן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ (ז) וַאֲמָרוּ לֵיהּ לְמָא יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ (ח) הָא כַּסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנַנָא אֲתֵיבְנָא לָךְ מֵאַרְעָא

רש״י

Sorte de vase à boire, (Roquefort) (אייכע גאטטונג טרינקגעפעסע): (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מלפני הקב״ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום: (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנוין

באור

את פשעינו (תהלים ק״ג י״ב), הרחיק מעליה דרכך (משלי ה׳ ח׳), ופעמים עומד כמו אל תרחיקו מן העיר (יהושע ח׳ ד׳), הנה הרחיקו מבית מיכה (שופטים י״ח כ״ב). וכן כאן הוא פעל עומד: והשגתם. אינו ציווי, כדרך העתיד לבא במקום ציווי, כי אין ההשגה בידו, ועוד שהיה השמוש ראוי להיות במלת והשגתם, כי יותר מתיחס ההשגה אל הרדיפה, ממה שתתיחס אל תאמר ואמרת אליהם וגו׳. אבל הכוונה כמו שתרגם המתרגם האשכנזי, קום רדף אחרי האנשים, וכאשר תשיגם תאמר אליהם וגו׳: (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו. לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלוא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש, ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב באמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת, וטעם אשר ישתה אדני בו עליה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין (הרמב״ן): והוא נחש ינחש בו. יחקור עליו בעצמו על ידי קסם ונחש, או ישאל למנחשים בעבורו כי לא ירצה שיהי׳ כוס שלו ביד אחרים: (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו ל׳ גנאי. ותרגם אנקלוס ויב״ע. חס לעבדך חס מלפני הקב״ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמ׳ חס ושלום (רש״י), ואנקלוס ויב״ע שני תרגומים פה מתרגומים חלילה לך (לעיל י״ח כ״ה), ותרגמו פה לפי הכוונה. ושם ת״א באופן אחר לפי הכוונה ולסלק החסרון מהשם כב״ש שם, אבל יב״ע תרגם שם כהוראת המלה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי שם כהוראת המלה,

מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃ (ט) אֲשֶׁר
יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ
נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ (י) וַיֹּאמֶר גַּם־
עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא
אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃
(יא) וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ
אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃
(יב) וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה
וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃
(יג) וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־

תולדות אהרן ויחפש פסחים ז׳, ג׳. ח׳, ח׳:

תרגום אשכנזי

הערן הויזע שטעהלען זילבער אָדער גאָלד? (ט) בייא וועלכעם פֿאָן דיינען דיענערן עטוואס געפֿונדען ווירד, דער זאָלל שטערבען; אונד אויך וויר וואָללען בייא מיינעם הערן לייבאייגנע זיין: (י) ער אנטוואָרטעטע: עס קאן פֿרייליך זיך אויך יעטצט זאָ פֿערהאלטען, וויא איהר שפרעכט: איני־דעסכען, בייא וועם עס געפֿונדען ווירד, דער זאָלל מיין לייבאייגנער זיין, איהר אבער זאָללט שולדלאָס בלייבען: (יא) זיא איילטען, ליסען יעדער זיינען פֿוטטערזאק צור ערדע, אונד טהאטען יעדער זיינען פֿוטטערזאק אויף: (יב) ער זוכטע, בייס גראָסטען פֿינג ער אן, אונד בייס קליינסטען האָרטע ער אויף; דא וואָרד דער בעכער אין בנימן׳ס פֿוטטערזאק געפֿונדען: (יג) זיא צעררייססען איהרע קליידער, לודען יעדער ווידער אויף זיינען עזעל, אונד קעהר־

רש״י

בכלאסית רבה: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר י׳ שנמצאת גניבה ביד א׳ מהם כלם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגיש שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על

תרגום אונקלוס

דִּכְנַעַן וְאֵיכְדֵין נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ מָנִין דִּכְסַף אוֹ מָנִין דִּדְהַב׃ (ט) דִּי יִשְׁתַּכַּח עִמֵּיהּ מֵעַבְדָּךְ יִתְקְטֵיל וְאַף אֲנַחְנוּ נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִין׃ (י) וַאֲמַר אַף כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֵּן הוּא דִּי יִשְׁתַּכַּח עִמֵּיהּ יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין׃ (יא) וְאוֹחִיאוּ וְאַחִיתוּ גְּבַר יַת טוֹעֲנֵיהּ לְאַרְעָא וּפְתַחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵיהּ׃ (יב) וּבְלַשׁ בְּרַבָּא שָׁרֵי וּבִזְעֵירָא שֵׁיצֵי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בְּטוֹעֲנָא דְבִנְיָמִן׃ (יג) וּבְזַעוּ

באור

ופה לפי הכוונה: (ט) אשר ימצא אתו מעבדיך ומת. פעולו, האיש מעבדיך אשר ימלא אתו הגביע ומת: ומת, ע״י אחרים, ועניינו כמו והומת, ור״ל יהרג: וגם אנחנו נהיה לאדני, עיין מה שכתבתי בפ׳ חיי שרה (שם כ״ב ו׳), בפסוק שמענו אדני, על כנוי היחיד הבא לרבים במלה זאת: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא, הדין והמשפט שכלכם חייבים בדבר שהדי כלכם שותפים, י׳ שנמצאת גניבה ביד א׳ מהם כלם נתפסים, וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה, אבל אני אעשה לכם לפני׳ משורת הדין אשר ימלא אתו הוא לבדו יהי׳ לי עבד, ואתם תהיו נקיים מעונש מכל וכל, כן פירש״י והרשב״ם, ויהי׳ פי׳ כן הוא כן הי׳ ראוי להיות, ויתכן לפרש כן הוא כפשוטו ויכוון ג״כ גם עתה, כמו שכתב מהר״י אברבנאל ז״ל והענד השיבם גם עתה כדבריכם כן הוא וגו׳, ופירושו אלולי שאינו מוסב למעלה מאשר קנסו עצמם כמו שחשבו המפרשים, אבל לפי שהם לדקו נפשם מהגנבה ועשו ק״ו מהן כסף וגו׳ לכן השיבם העבד, כמו שבאותו הפעם הראשונה לדקתם במעשיכם גם עתה בפעם הזאת כדבריכם כן הוא, ר״ל שכללותכם נקיים מבלי אשמה בדבר הזה. אבל אולי שאיש אחד חטא בזה מעצמו ואתם לא ידעתם ממנו דבר, ולכן האיש אשר ימלא אתו הגביע יהי׳ לי עבד, כי אחרי שהוא גנב הגביע בכוונה וכו׳, ואתם שכדבריכם כן הוא. שלא ידעתם מזה דבר, תהיו נקיים כי בלי ספק הכללות מכם

חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ מפטיר (יד) וַיָּבֹא
יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ
שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃ (טו) וַיֹּאמֶר
לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר
עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ
אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ (טז) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־
נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ
הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם

ת״א מה נדבר שנת ק״ה, ח׳:

טע׳ צור שטאדט צוריק: (יד) יהודה אונד זיינע ברידער קאמען אין יוסף׳ס הויז, ער אבער-וואר נאָך דאזעלבסט; זיא פֿילען פֿאָר איהם צור ערדע: (טו) אונד יוסף שפראך צו איהנען. וואס פֿיר איינע טהאט האבט איהר גע־טהא׳? וויסט איהר דען ניכט, דאס איין מאן וויא איך דיא־ וואהרהייט הערויס ברינגען קאן? (טז) יהודה שפראך: וואס זאָללען וויר צו מייִ־נעם הערךן שפרעכען? וואס זאָללען וויר רעדען? וואס זאָללען וויר אונס רעכטפֿערטיגען? גאָטט האט דיא מיסעטהאט דיינער דיענער היימגעפֿונדען, נון זינד וויר דיינע לייבאייגנע! זאָוואָהל וויר,

תרגום אונקלוס

לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל חֲמָרֵיהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא׃ (יד) וְעָאל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי עַל אַרְעָא׃ (טו) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה עוֹבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי בְדָקָא מְבַדֵּיק גַּבְרָא דִּי כְוָתִי׃ (טז) וַאֲמַר יְהוּדָה מָה נֵימַר לְרִבּוֹנִי מָה נְמַלֵּיל וּמָה נִזְכֵּי מִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּכַח חוֹבָא בְּעַבְדָּךְ הָא אֲנַחְנוּ עַבְדִּין לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא אַף דִּי מִשְׁתְּכַח

רש״י

חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה. מטריפולין היתה והוא אומ׳ העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של י׳ בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו׳. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום היתה להביא לנו זאת מלא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צדי

באור

נקיים אתם בעיני עכ״ל: (יב) בגדול החל, שלא ירגישו שהי׳ יודע היכן הוא: (יג) ויעמס, ענין הטעינה והמשא: (יד) עודנו שם, שהי׳ ממתין להם: (טו) מה המעשה הזה, שהיה בו רשע עם סכלות שהי׳ לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם (ר״ע ספורנו): הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני, כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזקאל כ״א כ״ו), והנני יודע מי גונב ממוני (הרשב״ם): (טז) ומה נצטדק, כלומר מה נוכל לטעון שנהיה צדיקים: נצטדק, שרשו צדק, והטי״ת במקום תי״ו ההתפעל, כמו וילטירו (יהושע ט׳ ד׳), מגזרת וציר אמונים (משלי י״ג י״ז), הצטידנו (יהושע ט׳ י״ב), מגזרת צדה לדרך (לעיל מ״ב כ״ה), וכל מלה שפ״א פעלה אחת מאותיות שצ״ס תבוא תי״ו ההתפעל אחר פ״א הפעל, רק שאם הי׳ שי״ן או סמ״ך לא תשתנה לטי״ת, ואם היא צד״י תשתנה לטי״ת, בעבור שהטי״ת והצד״י קרובים במבטא לפי קריאת אנשי א״י והמזרחיים בכלל, אך אנשי מערב לא ידעו לקרוא כן: האלהים מצא, יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת, מלא בעל חוב מקום לגבית שטר חובו. כן פירש״י: הננו עבדים לאדני וגו׳, יתכן לדעתי שלא אמרו זאת על צד הבחלט שכן רצונם וכן יקום, כי מה יעשה יהודה בערבותו אשר ערב אותו אל אביו ואמר אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך

תרגום אשכנזי

אלם דער, בייא וועלכעם מאן דען בעכער געפונדען; (יז) ער אנטוואָרטעטע: פערן זייא פאָן מיר דיזעס צו טהון! בייא רעם דער בעכער געפונדען וואָרדען, דער זאָלל מיין לייבאייגנער זיין, איהר אבער, ציהט הינאויף אין פרידען, צו אייערעם פאטער: (יח) יהודה טראט צו איהם הין, אונד שפראך: אום פערציייהונג מיין הערר! לאס דיינען קנעכט איין וואָרט שפרעכען, פאָר דען אָהרען מיינעס העררן, אונד דיין צאָרן ענטברעננע ניכט איבער דיינען קנעכט, דען דוא אונד פרעה זינד אייגאנדער גלייך: (יט) מיין הערר פראגטע זיינע קנעכטע: האבט איהר

אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃ (יז) וַיֹּאמֶר
חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר
נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד
וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס
(יח) וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי
יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי
וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ
כְּפַרְעֹה׃ (יט) אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו
לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃

תולדות אהרן חלילה עקדה שער נ"ו:

רש"י

והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן ט"ת במקום וי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר ואמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחילתה סמך כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב [קהל' י"ב] מגזרת סבל מסתכל הוית בקרניא [דניאל ז']. וישתמר חקות עמרי [מיכה ו']. מגזרת שמר. ושר מרע משתולל [ישעיה נ"ט]. מגזרת מוליך יועצים שולל [איוב י"ב]. מסתולל בעמי [שמות ט"ו] מגזרת דרך לא סלולה [ירמיה י"ח]:

(יח) **ויגש** אליו וגו' דבר באזני אדני. יכנסו דברי באזניך [ב"ר]: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה [ב"ר]. דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עיני עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך [ב"ר]: (יט) אדני שאל את עבדיו. מתחילה בעלילה באת עלינו למה היה לך

תרגום אונקלוס

בְּלִידָא בִּידֵיהּ׃ (יז) וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא גַּבְרָא דִּי אִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן סַקוּ לִשְׁלָם לְוָת אֲבוּכוֹן׃ (יח) וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּיל כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָּמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי כְפַרְעֹה כֵּן אַתְּ׃ (יט) רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת עַבְדוֹהִי לְמֵימַר הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ

באור

והטאתי לאבי כל הימים (לעיל מ"ג ט'), אבל הרצון בהחלטו הי' כמו שאמר יהודה בפ' שלח"א, ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו, ונתרצה לעבוד ליוסף לפייסו על הגנבה כדי להציל את בנימן, ותאמרו פה הננו עבדים לאדני גם וגו', לא הי' רק כאיש נדהם, וכמו נקי כפים שנתפש במחתרת, ואינו יודע מה להשיב בעבור שנלכד פתאום: (יח) כי כמוך כפרעה, בא בשתי כפ"י הדמיון להשוות הדברים מכל צד, לומר אתה מושל כפרעה ופרעה כמוך, כמו כעמי כעמך (מלכים ב' ג' ז'), והוא דרך קצרה, והכוונה כי ירא אני לדבר לפניך כמו לפני פרעה, וכן פירש"י לפי פשוטו של מקרא, וכן פי' הרמב"ן והרשב"ם: (יט) אדני שאל את עבדיו, הכוונה בספוק כל הדברים הללו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל על דרך הפשט שאינם

(כ) וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ: (כא) וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו: (כב) וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־

נאָך איינען פֿאטער, אָדער איינען ברודער? (כ) דא זאגטען וויר צו מיינעם הערן, וויר האבען נאָך איינען אלטען פֿאטער, אונד איינען קליינען איס אלטער ערצייגטען קנאַבען, דעססען לייבליכער ברודער איזט געשטאָרבען, ער בליב זיינער מוטטער אלליין איבריג, אונד זיין פֿאטער ליבט איהן: (כא) דוא שפּראַכסט צו דיינען קנעכטען, ברינגט איהן צו מיר העראב, דאס איך איין אויגע אויף איהן ווירפֿע: (כב) וויר אנטוואָרטעטען מיינעם

תרגום אונקלוס

אָחָא: (כ) וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סִיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִלְחוֹדוֹהִי לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים לֵיהּ: (כא) וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי וְאֲשַׁוֵּי עֵינַי עֲלוֹהִי: (כב) וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא יִכּוֹל עוּלֵימָא לְמִשְׁבַּק יַת

רש"י

לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר [ב"ר]: (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אלי: לבדו לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא

באור

רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר כתב עמהם חמלה כירא חטא לנחם אותם על הנער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו בבואם הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במלותך בראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תספון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותנו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהי' לצדקה וזה טעם כל הפרשה, ויתכן שיהי' והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבדך אבינו וכן וחטאת עמך (שמות ה' ט"ז), ועם כל דברי הפיוס והתחנונים הללו יש בסתר דבריו גם דברי תוכחה, ורמז לו שכפי הנראה מתחלה בא עליהם בעלילה, כמו שאחז"ל בב"ר כמה מדינות ירדו לקח אוכל, כלום שאלת אותם כמו ששאלת אותנו, שמא בתך אנו מבקשים, או אחותנו אתה מבקש, וכן אמרו וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו, הכוונה כי הי' זה כרמז בדבריו, כי כן מוסר המדברים נגד מלכי ארץ, והי' בכלל הרמז ההוא שיתכן שגם מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם, כי למה יבקש לראותו על כרחם: (כ) אב זקן, הוצרכו להודיעו זאת כי יתכן להיות בחור בשנים כי לאובן הגדול שבאחים לא הי' יותר מבן מ"ה שנים (כ"כ הראב"ע): לבדו לאמו, מאותה האם אין לו עוד אח: (כא) ואשימה עיני עליו. לשון שימת עין אינו נופל על הראיה בלבד, כי אם על הכוונה להטיב או להרע, כמו ושמתי עיני עליהם לטובה (ירמיה כ"ד ו'), ושמתי עיני עליהם לרעה ולא לטובה (עמוס ט' ד'), והכוונה פה כמ"ש הרמב"ן ז"ל כי נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו, ואם לא נזכר בפירוש, כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר כפר יהודה בפניו, ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים אתם דרך מוסר או אימת מלכות, וכן תרגם פה יב"ע ואשוי עיני לטבתא עלוי, וכן מתורגם בל"א [והראב"ע כאן סותר את דברי עצמו (בתהלים ל"ב י"ח). ע"ש]: (כב) ועזב את אביו ומת, אביו ימות (הרשב"ם כ"י), ולשון הרמב"ן ועזב את אביו ומת פירש ר' אברהם ומת אביו ואם כן היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יתלה בתחלה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בי טוב לרע אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו והיותו ילד שעשועים בחיק

יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־
אָבִיו וָמֵת׃ (כג) וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ
אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם
לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ (כד) וַיְהִי כִּי
עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת
דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ (כה) וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ
שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ (כו) וַנֹּאמֶר לֹא
נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ
וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ
וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ (כז) וַיֹּאמֶר
עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי
שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ (כח) וַיֵּצֵא הָאֶחָד
מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא
רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ (כט) וּלְקַחְתֶּם גַּם־

תרגום אשכנזי

הערץ, דער קנאבע קאן זיינען פֿאטער ניכט פֿער־לאססען, וועןן ער זיינען פֿאטער פֿערליסע, ווירדע ער שטערבען: (כג) אל־ליין דוא שפראכסט צו דיינען קנעכטען: וועןן אייער קליינסטער ברודער ניכט מיט אייך העראב קאָממט, זאָ זאָללט איהר מיין אנגעזיכט ניכט מעהר זעהען: (כד) אלס וויר נון הינאויף קאמען צו דיינעם דיענער, מיינעם פֿאטער, זאָ ערצעהלטען וויר איהם דיא ווערטע מיינעם העררן: (כה) אונזער פֿאטער שפראך: געהט ווידער היןן! קויפֿט אונס עטוואס שפייזע איין: (כו) אלליין וויר אנטוואָרטעטען: וויר קאָננען ניכט הינאב רייזען, נור וועןן אונזער קליינסטער ברודער מיט אונס איזט, קאָננען וויר רייזען, דען וויר דירפֿען דעם מאננעס אנטליטץ ניכט זעהען, וועןן אונזער יינגסטער ברודער ניכט מיט אונז איזט: (כז) דיין דיענער מיין פֿאטער שפראך צו אונס: איהר וויסט, דאס מיינע פֿרויא מיר צווייא זאָהנע געבאָרען: (כח) איינער גינג פֿאָן מיר הינוועג, איך דאכטע מיר, ער מוס וואָהל צעררייסען וואָרדען זיין, דא איך איהם ביזהער ניכט ווידער געזעהען: (כט) וועןן איהר נון אויך דיזען פֿאָן מיינעם

רש"י

ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: (כט) וקראהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה [ב"ר]: והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי וְאִם יִשְׁבּוֹק יָת אֲבוּהִי יְמוּת׃ (כג) וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם לָא יֵיחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵי אַפָּי׃ (כד) וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוִּינָא לֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי רִבּוֹנִי׃ (כה) וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עֲבוּרָא׃ (כו) וַאֲמַרְנָא לָא נִיכּוֹל לְמֵיחַת אִם אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֵיחוֹת אֲרֵי לָא נִיכּוֹל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃ (כז) וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְרֵין יְלֵידַת לִי אִתְּתִי׃ (כח) וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵיהּ עַד כְּעַן׃ (כט) וְתִדְבְּרוּן אַף יָת דֵּין מִן קֳדָמַי

באור

אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויצא בדרך ימות הנער עכ"ל. וכן פי' רש"י שהב על בניומן, וכן תרגם יב"ע: (כז) ילדה לי אשתי, העיקרית אשר בעבורה הי' עיקר עבודתי, ולכן גם בניה אהבתי יותר מכולם, ואחיו מת ולא נשאר לי ממנה רק זה לבדו אשר אהבתיו: (כח) אך טרף טרף, בודאי כבר נטרף, והעד שלא ראיתיו עד הנה: טרף טרף, בא המקור תחלה לפני הפעל כמשפט מבנין שלא נזכר שם פועלו מהכבד: עד הנה, עד עתה: (כט) ולקחתם גם את זה וגו', ואם תקחו גם את זה מעם פני ויארע שיקראנו אסון כאחיו (בעבור שהוא

אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם
אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ (ל) וְעַתָּה
כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ
אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני
(לא) וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת
וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ
אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ (לב) כִּי עַבְדְּךָ
עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־
לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־
הַיָּמִים׃ (לג) וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ

תרגום אשכנזי

אנגעזיכט וועגנעהמט, אונד איהם בעגעגנעטע איין אונגליק; זאָ ברינגט איהר מיין גרויעס הויפט מיט קוממער אין דיא גרופט: (ל) ווען איך נון צו דיינעם דיענער מיינעם פאטער צוריק קאָממע, אונד דער קנאבע איזט ניכט בייא אונס: (דא דעססען זעעלע מיט דער זייניגען פערקניפפט איזט): (לא) ווען ער נון זעהע, דאס דער קנאבע ניכט בייא אונס איזט: זאָ ווירדע ער שטערבען, אונד דיינע דיענער העטטען דאז גרויע הויפט דיינעם דיענערס אונזערס פאטערס מיט יאממער אין דיא גרופט געבראכט: (לב) דען דיין דיענער האט דען קנאבען פערבירגט פאָן מיינעם פאטער, אונד שפראך: ווען איך איהן ניכט ווידער ברינגע, זאָ וויל איך מיך יעדערציט אן מיינען פאטער פערזינדיגט האבען: (לג) אלזאָ לאס דאָך דיינען קנעכט

תרגום אונקלוס

וִיעָרְעִינֵיהּ מוֹתָא וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבָתִי בְּבִישְׁתָּא לִשְׁאוֹל׃ (ל) וּכְעַן כְּמֵיתַי לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ׃ (לא) וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יָת שֵׂיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בְּדָווֹנָא לִשְׁאוֹל׃ (לב) אֲרֵי עַבְדָּךְ מְעָרֵב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא לְמֵימַר אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וְאֱהֵי חָטֵא לְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא׃ (לג) וּכְעַן יְתֵיב כְּעַן עַבְדָּךְ חֲלַף

רש״י

בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שאשתו מתה בימיו א': (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחים כלם מבחוץ ואני נקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות (לג) ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש [ב"ר]:

באור

כנער ונד ולא נסה ללכת בדרך או שיתפעל משנוי האויר), תורידו את שיבתי ברעה לשאול, והוי"ן מחברות המאמרים מתיחסי השבה פה כדרכן בכל המקרא: (ל) ונפשו קשורה בנפשו. מרוב אהבתו כאלו נקשרה נפשו בנפשו ונתחברה בה, ואנקלוס ויב"ע תרגמו ונפשיה חביבא ליה כנפשיה, תרגמו לפי הכוונה ולא המלות, והנה ג' מלות אלו הם כמו מאמר מוסגר, ואלו הפסוק הראשון מחובר אל הפסוק שלאחריו, באופן זה, ועתה כבאי וגו' והנער איננו אתנו (ונפשו קשורה בנפשו) והיה כראותו וגו' והורידו עבדיך וגו', ולפי שהאריך בדברים, לכן חזר ואמר והי' כראותו כי אין הנער, כדרך הכתוב בכמה מקומות, ולכן בא בנפשו בס"פ שהוא מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, וכן הסבירו המתרגם האשכנזי: (לא) ומת, זה שב על אביו כמ"ש רש"י והרשב"ם כי המאמר הקודם המחובר אליו שב על אביו, לכן גם המעתיק כתובו, מש"כ למעלה שבנושא שב על בנימין גם הנשוא כמוהו. וכן מתורגם בל"א: (לב) כי עבדך ערב את הנער, לכך אני מדבר יותר מכל אחי, ומתרצה להיות עבד תחתיו, כן פירש"י והרשב"ם, וגם' היטב סופר שאלו יוסף על כך מדוע ידבר יותר מכל אחיו, והכתוב קצר בספור ולא הודיע שאלת יוסף: (לג) ועתה ישב נא עבדך, (אצלך) תחת הנער (להיות) עבד

תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ (לד) כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃

מה (א) וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ

תרגום אשכנזי

אנשטאטט דעם קנאבען, איין לייבאייגנער בייא מיינעם העררן זיין; דער קנאבע אבער מאג היגאויף ציהען מיט זיינען ברידערן: (לד) וויא קאָננטע איך היניאויפציהען צו מיינעם פאטער, ווען דער קנאבע ניכט בייא מיר איזט? איך ווירדע דען קוממער ניכט אנזעהען קאָננען, דער מיינען פאטער טרעפפען ווירדע:

מה (א) נון קאָננטע יוסף ניכט מעהר אן זיך האלטען, פאָר אללען, דיא אום איהן שטאנדען, ער ריף: לאסט יעדערמאן פאָן מיר היגויס געהען! אונד עס בליב ניאמאנד בייא איהם, אלס זיך

רש"י

מה (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישים בהודעו להם:

תרגום אונקלוס

עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי׃ (לד) אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוָת אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתָא דִּי תַשְׁכַּח יָת אַבָּא׃

מה (א) וְלָא יָכִיל יוֹסֵף לְאִיתְחַסָּנָא לְכֹל דְּקָיְמִין עִלּוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְלָא קָם אֱנָשׁ עִמֵּיהּ כַּד אִתְיְדַע

באור

לאדוני, זהו שעיר הכתוב: (לד) כי איך אעלה אל אבי, אמר כן להודיע כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום (הרמב"ן):

מה (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו, לא יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישים בהודעו להם, לשון רש"י, ודבי אנדרהם אמר להתאפק. לסבול. לכל הנצבים עליו, טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציא', אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא, להתחזק, וכן ואתאפק ואעלה העולה (שמואל א' י"ג י"ב), וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק, והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצריים אנשים רבים יחלו פניו לתחול לבנימן כי ככמר רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר הארמון. ויתכן כי פירוש הנצבים עליו, משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים (רות ב' ו'), שרי הנצבים (מלכים א' ט' כ"ג וד"ה ב' ח' י'), להתיצב על ה' (איוב א' ו' וב' א'). (הרמב"ן), ויו"ע תרגם למסודרא דלא למבכי, וכן פי' בעל מ"י, וירא"ה שיש להם כדמות ראיה בעבור שנאמר אח"ז שבכה אבל באמת שההתאפקות הזאת חוזרת על הענין כולו אשר הי' לו עם אחיו, שעיקרו הוא שהי' מתנכר אליהם עד עתה ולא יכול עוד להתאפק מלהודע אליהם, (כי אם תהי' הכוונה על הבכי', הי' יכול לצאת החדרה לבכות שמה כמו בב' פעמים הראשונים), כי ענין השרש הזה הוא ההתאמצות מלעשות איזה דבר אשר יחפוץ לעשותו, כמו ויתאפק המן (אסתר ה' י'), פי' שלא לעשות כחפצו אז בכעסו, ורחמיך אלי התאפקו (ישעי' ס"ג ט"ו). שלא לעשות כחפצו ברחמיו, וכן פירש"י והרד"ק על פסוק ואתאפק ואעלה העולה, ע"ש. וכן פי' פה הרשב"ם. וזהו ג"כ כוונת המתרגם האשכנזי: ויקרא, הרים קולו ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה, והטעם בהוצאה, שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהי' להם לחרפה וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו

בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ (ב) וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ (ג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ (ד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ (ה) וְעַתָּה ׀ אַל־תֵּעָצְבוּ

ת"א ולא יכלו חגיגה ד', ג':

יוסף זיינען ברידערן צו ערקעננען גאב: (ב) ער ליס זיינע שטיממע איס אין וויינען, דאס דיא לייטע פאן מצרים עס הארטען, אונד דיא הויזלייטע פרעה'ס עס הארטען: (ג) יוסף שפראך נעמליך צו זיינען ברידערן: איך בין יוסף! מיין פאטער, לעבט ער נאך? דיא ברידער אבער קאננטען איהם ניכט אנטווארטען, דען זיא ווארען פאר איהם ערשראקען: (ד) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן: טרעטעט נעהער הער צו מיר! זיא טראטען נעהער הין; ער שפראך: איך בין אייער ברודער יוסף, דען איהר נאך מצרים פערקויפט: (ה) נונמעהר, זייד ניכט בעטריבט, אונד לאכט עס אין אייערן אוי־

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי: (ב) וִיהַב יָת קָלֵיהּ בִּבְכִיתָא וּשְׁמַעוּ מִצְרָאֵי וְאִשְׁתְּמַע לֶאֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה: (ג) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּם וְלָא יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא יָתֵיהּ פִּתְגָם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי: (ד) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דִּי זַבֵּינְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם: (ה) וּכְעַן לָא תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי

רש"י

(ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה מישנ"דה בלע"ז [נ"ל מישני"ה, maisonnée, Maison: *Maisnie* (געזאמט־ זינדע אין איינעם הויזע בעפינדליכע, אדער צו איינעם געזעלשאפט געהעריגע פערזאנען, אויך דאס געזינדע)]: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול [ב"ר]: (ה) למחיה. להיות לכם למחיה:

באור

אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרכו באדמותינו באחיהם גם באביה' בגדו מה יעשו במלך ובעמו? גם ביוסף לא יאמינו עוד (הרמב"ן): (ב) בבכי, הראוי להיות הבי"ת השני' בסגול בעבור האתנח כמו ודיבון העצמות לבכי (ישעיה ט"ו ב'), ובא בס"א שלא כמנהג, כמו נהה נהי (מיכה ב' ד'), בחטף קמץ במקום החולם, כמו לחם עני (דברים ט"ז ג'), כי הזקף שבמלה עני כחו כמו האתנח, ופעמים רבות יש כח גם לזקף לשנות הנקודה כמו האס"ף: וישמעו מצרים, המצרים שיצאו מן הבית שמעו קול הבכי והלך הדבר מאיש לאיש עד ששמעו אנשי בית פרעה: בית פרעה, ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו, ואין זה לשון בית ממש, אלא כמו בית ישראל, בית יהודה, מיסנד"ה בלע"ז (ובל"א הויז דעם). (רש"י): (ג) העוד אבי חי, לא שהי' שואל אם הוא עדין בחיים כי כבר אמרו לו שהי' חי והוא אמר השלום אביכם הזקן, אבל אמר להם זה כדי להכנס עמהם בדברים, כי חשב בראשונה בלבו, כדי שלא יתביישו ממה שעשו, שלא לזכר להם ענין המכירה, אבל שידבר אליהם בענינים אחרים, ולזה התחיל משאלו העודנו חי, או אם מת בצער, או עתה בצער בנימן, הגידו לי האמת. והי' דעתו לשאול להם אח"כ על נשיהם וילדיהם וזקניהם, וכל עניני הבית, אבל לפי שהם נבהלו. ולא ענו אותו, ואולי יהיו מפחדים בדבר, ויחשבו שמפי אנשים שמע זה השם, לכן הוצרך לפרש להם הענין כולו, ולהסיר מסוה הבושה מעל פניהם, והוא שאמר אני יוסף אחיכם וגו' (מהר"י אברבנאל): נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) אשר מכרתם, ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק

וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי
הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים
לִפְנֵיכֶם׃ (ו) כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר
אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ (ז) וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים
לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ
וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ שלישי
(ח) וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי
הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה
וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ (ט) מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי
וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף

ת"א כי זה ע"ז ט', ג':

תרגום אשכנזי

גען ניכט פֿערדריסען, דאס איהר מיך היהער פֿער־קויפֿט האט; דען צור ערהאלטונג דעס לעבענס האט מיך גאָטט פֿאָר אייך הער געזענדעט: (ו) דען יעצט זינד שאָן צווייא יאהרע הונגערסנאָטה אים לאנדע. עס ווערדען נאָך פֿינף יאהרע קאָמ־מען, אין וועלכען ווערער פפֿליגען נאָך ערנדטען זיין ווירד: (ז) דארום האט מיך גאָטט פֿאָר אייך הערגעזענדעט, אייך איין בלייבען אים לאנדע צו פֿערשאפֿפֿען, אונד אייך ביים לעבען צו ערהאל־טען, דורך איינע גראָסע ערעטטונג: (ח) ניכט איהר האבט מיך היהער געזענרעט, זאָנדערן גאָטט, ער האט מיך דעם פרעה צום פֿאטער געזעטצט, זיינעם גאנצען הויזע צום הערדן, אונד איבער דאז גאנצע לאנד מצרים צום הערדשער: (ט) איילעט, געהעט צו מיינעם פֿאטער הינויף אונד שפרעכט צו איהם, זאָ האט דיין זאָהן

רש"י

(ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרע': (ח) לאב. לחבר ולפטרון: (ט) ועלו

תרגום אונקלוס

וּבִינְתּוֹן יָתִי הַלְכָא אֲרֵי לְקַיָמָא שַׁלְחַנִי יְיָ לִקְדָמֵיכוֹן: (ו) אֲרֵי דְנַן תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין דִּי לֵית זְרוֹעָא וַחֲצָדָא: (ז) וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָאָה לְכוֹן שְׁאָרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָמָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבְּתָא: (ח) וּכְעַן לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי הַלְכָא אֱלָהֵן מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁוְיַנִי לְאַבָּא לְפַרְעֹה וּלְרַבּוֹן לְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ט) אוֹחוּ וְסַקוּ לְוַת אַבָּא וְתֵימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בְּרָךְ יוֹסֵף

באור

שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתכו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם (ר"ע ספורנו), וכן פי' מהר"י אברבנאל: (ה) כי למחיה, להיות לכם למחיה, והקב"ה עשה כל זאת לטובתכם: (ו) כי זה שנתים הרעב, עברו משני הרעב: (ז) ולהחיות לכם, ר"ל אתכם, ויש לפרש לכם כמשמעו ולהחיות נשיכם וטפכם שהם השארית אשר לכם: לפליטה גדולה, להיות לכם פליטה גדלה מן הרעב: (ח) ועתה לא אתם שלחתם, הנה בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו ג"כ ברצון אלהי לסבב זה התכלית (ר"ע ספורנו): כי, אלא, כרוב כי הנא אחר מלת לא, כמ"ש הרשב"ם בפ' וירא על ויאמר לא כי צחקת (לעיל י"ח ט"ו), ובשאר מקומות: האלהים, שלחני, ור"ל מה' היתה המכירה, ולא תתחייבו בה, וכן תיב"ע: לאב פרעה, למורה וליועץ להלך, ולא יעשה דבר בלתי עצתי כמו הבן הנסמך תמיד על עצת האב: ולאדון לכל ביתו, ממונה על הבית: ומשל בכל ארץ מצרים, להנהיג עניני העמים: (ט) מהרו, שלא יצטער יותר: ועלו, המהלך ממצרים לא"י נקרא עליה לפי שהיא גבוה ממנה, ומא"י למצרים נקרא ירידה: אל תעמד, כמו שת"א ויב"ע לא תתעכב, וכן מתורגם בל"א: (י) וישבת בארץ גשן, הי' יוסף

שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃ (י) וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (יא) וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (יב) וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת

ת"א והנה תגלא ע"ז, ג':

תרגום אשכנזי

יוסף געשפראָכען: גאָטט האט מיך צום העררן איבער גאנץ מצרים גע־זעטצט, קאָממע צו מיר העראב, האלטע דיך ניכט אויף! (י) דוא זאָללסט אים לאנדע גשן וואָהנען, דאַמיט דוא מיר נאהע זייעסט, דוא, דיינע קינ־דער, אונד קינדעסקינ־דער, דיין קליינעס פֿיה: רינדפֿיה, אונד אללעס וואס דוא האסט: (יא) דאזעלבסט ווערדע איך דיך פֿערפֿפֿלעגען, דען עס ווירד נאָך פֿינף יאהרע הונגערסנאָטה זיין, דאמיט דוא ניכט פֿערדערבעסט מיט דיינעם הויזע אונד אללעס וואס דוא האסט: (יב) איירע אייגענע אויגען זעהען,

תרגום אונקלוס

שַׁוְיַנִי יְיָ לְרִבּוֹן לְכָל מִצְרָאֵי חוּת לְוָתִי לָא תִתְעַכַּב: (י) וְתִיתֵב בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וּתְהֵי קָרִיב לִי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ וְעָנָךְ וְתוֹרָךְ וְכָל דִּי לָךְ: (יא) וַאֲזוּן יָתָךְ תַּמָּן אֲרֵי עוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין כַּפְנָא דִּלְמָא תִשְׁתֵּיצֵי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ וְכָל דִּי לָךְ: (יב) וְהָא עֵינֵיכוֹן

רש"י

אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן לשון תוריש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי

באור

יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו (הרמב"ן). ויתכן שהודיע לו שיושיבנו במבחר הארץ שהיא ארץ גשן, וכאשר אמר פרעה במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן וגו' (להלן מ"ז ו'): אתה ובניך, מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך (הרמב"ן) ולא ידעתי מה הכריחו לזה. גם נגינת הס"פ שבמלת תעמוד לא הסכי' לזה. כי הי' ראוי להיות פסוק אחד ומלת אלי בטעם מפסיק יותר מן תעמוד, או מלת אלי בס"פ, ולכן המתרגם האשכנזי תרגם כפשוטו שסב אתה ובניך ובני בניך על וישבת בארץ גשן: (יא) פן תורש, תתגרש מן הארץ על ידי רעבון, כמו והורשתם ואבדתם מהר (דברים ט' ג'), מגזרת ירש יאמר תורש. מן יקש יאמר תוקש בו (שם ז' כ"ה), הרשב"ם. והראב"ע כתב כמו תכרת וכן להוריש גוים (שם ד' ל"ח), אבל באמת גם להוריש הוא לשון גירוש ושלוח. אבל רש"י פי' מלשון רשות ומסכנות, כי נמצא מהענין הזה בכתוב בב' שרשים, כפירוש רשו (תהלים ל"ד י"א), שרשו רוש. כי תאמר אדום רששנו (מלאכי א' ד'). שרשו רשש. ה' מוריש ומעשיר (שמואל א' ב' ז'), שרשו ירש, וכולם ענין הדלות והמסכנות, וכן פי' הרד"ק בשרשים, ור"ע ספורנו, והוא הנכון, כי מה טעם לומר שילא מן הארץ, כדי שלא יגרשנו הרעבון משם, והלא גם עתה בבואו מצרימה נורש מאדלו ע"י הרעבון. ועוד שלשון גירוש ושלוח לא יפול כי אם על הפועל הבחירי, והמתרגם האשכנזי שתרגם (פֿערדערבסט), תרגם לפי הכוונה, ולשון הרמב"ן ואמר פן תורש אתה וביתך דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות עכ"ל: (יב) ועיני אחי בנימין, שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם, בלשון הקדש בלי מליץ זה דעת המפרשים (רש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו), והוא תרגם אנקלוס (ויז"ע והמתרגם האשכנזי), ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים לשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים

תרגום אשכנזי

זאָ וויא דיא אויגען מיינעס ברודערס בנימין, דאס מיין מונד זעלבסט מיט אייך רעדעט: (יג) איהר קאָננט אלזאָ מיינעם פֿאַטער ערצעהלען, אללע מיינע עהרע אין מצרים, אונד אללעס וואס איהר געזעהען האבט; אייִלעט! אונד ברינגט מיינען פֿאַטער היהער: (יד) ער פֿיל זיינעם ברודער בנימן אום דען האלז אונד וויינטע, אונד בנימן וויינטע

וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַֽמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃ (יג) וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃ (יד) וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ

תולדות אהרן ויפל מגלה טס:

תרגום אונקלוס

חָזְיָן וְעֵינֵי אֲחִי בִנְיָמִן אֲרֵי בְלִישַׁנְכוֹן אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּכוֹן׃ (יג) וּתְחַוּוּן לְאַבָּא יָת כָּל יְקָרִי בְּמִצְרַיִם וְיָת כָּל דִּי חֲזֵיתוּן וְתוֹחוֹן וְתַחֲתוּן יָת אַבָּא הָלְכָא׃ (יד) וּנְפַל עַל צַוְּארֵי דְבִנְיָמִן

רש"י

ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש [ב"ר]: ועיני אחי בנימין. השוה את כלם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם [מגילה ט"ז]: (יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: (ולעד"נ דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה ב' פעולות ע"ז הרמז. משא"כ בבנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן אחד ועיין בביאור ת"י שגם הוא בדרך

באור

אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל צריך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דניאל ב' ג'), בעבור שהיו שם החרטמים והאשפים והמכשפים והכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו והם ענו לו בארמית, וידברו הכשדים למלך ארמית (שם ד'). כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יצאו רבים ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה (הרמב"ן). ולדעתי אין דבריו מוכרחים כי אחר שנפרדו בני המגדל ונתבלבל לשונם עד שנחלקו ללשונות רבות, נשארה לשון הקדש ביד עבר וזרעו, ולכן נקראת ג"כ לשון עברים או ע"ש אברהם וזרעו שהם מעבר הנהר, אבל מדוע תשאר לבני כנען ולא למצרים, ובניהם המה בני חם, גם מי הגיד לו שנבוכדנצר דבר דבריו בלשון הקדש, אולי כותב הספר העתיק דבריו ללשון הקדש, והסבה שכתב כדי שכלם יבינו אותו, איננה מכרעת כלל, כי לא ידבר המלך בלשון אחד למען יבינוהו, אך ידבר בלשונו, ויש לו מתרגמים ומליצים רבים ימליצו דבריו לכל איש ואיש כלשונו, ומ"ש כי כאשר בא יוסף למצרים יצאו רבים, זה אמת כי יצאו רבים שמה מארצות אחרות אשר יכירו לשון הקדש, אבל ראייתו פה היתה בעבור שעד עתה לא דבר עמהם כ"א ע"י מליץ ולא הכיר לשונם, ואף אם באמת לא היתה כ"א תחבול' מאתו שלא יכירוהו שהוא יוסף, עכ"ז התחבולה עצמה היא ראיה שהוא יוסף, ולשון הרשב"ם ולפי עיקר פשוטו. בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף אחיכם מדבר אליכם. ולפיכך והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם עכ"ל: פי, השם הנפרד פה, ובסמיכות תשתנה הה"א ליו"ד. בין ליחיד כמו פי צדיק (תהלים ל"ז ל'). ובין לרבים כמו ופי רשעים (משלי י' ו'), ובהתחבר היו"ד הזאת עם היו"ד שבאה לסימן המדבר בעדו כמו כאן, ראוי להיות בשתי יודי"ן, וחסרו האחת להקל על הלשון: (יג) את כל כבודי, לא ידאג לבוא כי יש כח ויכולת בידי להיטיב לו (הרשב"ם): (יד) צוארי, שרשו צור, והאל"ף למכן, ולא תפול האל"ף אף כשסוי"ן בבוא שאבד

וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ (טו) וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃ (טז) וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו׃ (יז) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ

אויך אן זיינעם האלזע: (טו) ער קיסטע אללײַ איינע ברידער, אונד וויינטע אן איהנען; הערנאך רעדעטען זיינע ברידער מיט איהם: (טז) דאזגעשרייא וואדר אים הויזע פרעה'ס געהאָרט, יוסף'ס ברידער זינד אנגעקאָממען! דיזעס געפֿיל אין דען אויגען פרעה'ס אונד אין דען אויגען זיינער בעדיענטען: (יז) פרעה ליס דעם יוסף זאגען, זאגע צו דיינען ברידערן, טהוט דיזעס! בעלאדעט אייער פֿיה, אונד געהעט! רייזעט אין דאז לאנד כנען:

תרגום אונקלוס

אֲחוּהִי וּבְכָא וּבִנְיָמִן בְּכָא עַל צַוְּארֵיהּ׃ (טו) וְנַשֵּׁיק לְכָל אֲחוּהִי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן מַלִּילוּ אֲחוּהִי עִמֵּיהּ׃ (טז) וְקָלָא אִשְׁתְּמַע בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר אֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי׃ (יז) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֱמַר לַאֲחָךְ דָּא עֲבִידוּ טְעַנוּ

רש"י

דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחילה היו בושים ממנו: (טז) והקול נשמע

באור

בה המשך כמו במלת לְזוֹרֵי לְזוֹרֵיכֶם, רק ב' פעמים נמצא שנכפלה בהם האל"ף, והם מלורכיך (ש"ה ד' ט'), צַוְּרִם (נחמיה ג' ה'). ע"פ המסרה רבתי בערך אות לד"י (דלא כהראב"ע פה, והרד"ק בשרשים שרש לור שכתבו מלוארכיך מלא א'): (טו) ואחרי כן, אחרי אשר שב רוחם אליהם ונתקררה דעתם על ידי הבכי: דברו אחיו אתו, שמתחלה לא היו יכולים לדבר מרוב הבושת והבהלה: (טז) והקל נשמע בית פרעה, כמו בבית פרעה וזהו לשון בית מגם (רש"י), לפי שכאן כתיב נשמע לשון נפעל, משא"כ למעלה (בפסוק ב'), שכתוב וישמע לשון קל, ולא נזכר מי השומע, לכן מפרש שבית פרעה הם השומעים והם אנשי בית פרעה: וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו. שמחו בשמחתו של יוסף מרוב אהבתם לו, ורבינו עובדיה ספורנו כתב שחשבו שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר המנהיג אלא כהשגחת אזרח תושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ ולתושביה: (יז) טענו, פירוש עמסו וכן תרגום תחת משאו (שמות כ"ג ה'), תחות טועניה ובדברי רבותינו ז"ל כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים, או יהיה פירוש טענו ענין דקירה שדוקרין הבהמות בדרבן שלהם ללכת מהרה כן פירשו א"א ז"ל ודמהו ללשון הערב שאומר לטע"ן אל חמ"ר כלומר דקור החמור בדרבן למהרו, וכן מטעני חרב (ישעיה י"ד י"ט). מדוקרי חרב (הרד"ק בשרשים שרש טען), וכן תרגם רב סעדיה בתרגומו הערבי שעל התורה, והראב"ע פי' שימו משא כפי' הש' של הרד"ק. וכן מתורגם בל"א, ומלת טענו נזוי מבנין הקל, והטי"ת ראויה להיות חדוקה ע"ת פקדו, ובאה פתוחה להרחבת העי"ן, והרמ"ס כתב שהיא מבנין הדגוש והעי"ן איננה מקבלתו והיה ראוי להיות פ"א הפעל בקמץ לתשלום הדגש, רק נפתחה שלא יתערב עם העבר, גם מצאנו רבים שלא נשלם בהם הדגש והם ידועים, שאם היתה מן הקל כמו רַחקו מעל ה' (יחזקאל י"א ט"ו). וְשַׁחטו הפסח (שמות י"ב כ"א), תהיה הבהמה טעונה לא טוענת עכ"ד, ואין הטענה הזאת נכונה לדעתי, כי אם תדקדק תמצא שאין לשון טעינה נופל על נשיאת המשא, כי אם על הנחתו על הבהמה, ולכן לא יתכן לומר שהבהמה טוענת, כי הטוען הוא האדם נותן המשא עליה, ואולם הבהמה טעונה, כל עוד שהמשא עליה (וכן אמרו חז"ל עגלה טעונה, ספינה טעונה), כי היא הפעול ע"י הדבר הנתון עליה, על כן

אַרְצָה כְּנָעַן׃ (יח) וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃ רביעי (יט) וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ (כ) וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃ (כא) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

(יח) נעהמט אייערן פאטער, אונד אייערע הויזלייטע אונד קאממט צו מיר; איך וויל אייך דאז בעסטע פאן מצרים איינגעבען, אונד איהר זאללט פאם פעטט דעם לאנדעס צעהרען: (יט) דוא האסט דען בעפעהל, דיזעס טהוט פערנער: נעהמט אייך אויס דעם לאנדע מצרים וואגען פיר אייערע קינדער אונד פרויען, זא קאננט איהר אייערן פאטער אויפנעהמען, אונד היהער קאממען: (כ) לאסט אייך ניכט לייד זיין, וועגען אייערער געראטהע, דען דאז בעסטע פאן מצרים זאלל אייער זיין: (כא) דיא קינדער

רש"י

בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. ניבא ואינו יודע מה ניבא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם

תרגום אונקלוס

יַת בְּעִירְכוֹן וְאִיזִילוּ אוֹבִילוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (יח) וּדְבָרוּ יַת אֲבוּכוֹן וְיַת אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וְאִתוֹ לְוָתִי וְאֶתֵּן לְכוֹן יַת טוּב אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְתֵיכְלוּן יַת טוּבָא דְאַרְעָא׃ (יט) וְאַתְּ מְפַקַּד דָּא עֲבִידוּ סָבוּ לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עֶגְלָן לְטַפְלֵיכוֹן וְלִנְשֵׁיכוֹן וְתִטְלוּן יַת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוֹן׃ (כ) וְעֵינְכוֹן לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן אֲרֵי טוּב כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילְכוֹן הוּא׃ (כא) וַעֲבָדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

לא יאמר טענו את התבואה, כי אין התבואה טעונה. וצריך לומר טענו את בעירכם בתבואה או ע"י תבואה. כי המשא הוא הכלי שעל ידו טוענין את הבהמה, ולפי דברי אלה גם באור הרד"ק שפי' עמסו, אינכו לפי הכוונה הפרטית של השרש הזה, כי הפעל של שרש עמס הוא המשא, ולכן נאמר ויעמס איש על חמרו (לעיל מ"ד י"ג), ולא את חמרו, אבל הכוונה היא ויעמס איש את משאו על חמרו. ואולם יתכן לומר ויטען איש את חמרו. כי החמור הוא פעול הטעינה, וכן בכל המקרא תמצא שרש עמס מחובר עם הבהמה במלת על, ושרש טען תמצא פה במלת את, ובל"א יחוברו שרש עמס (זיך לאסט איפלאדען), ושרש טען (דאז פיה בילאדען): בעירכם, בהמתכם, תרגום בהמה בעירא: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גשן (רש"י): חלב הארץ, כל חלב לשון מיטב הוא (רש"י), וכן ת"א טובא דארעא, ולפי שהחלב מנחר הבשר קראו למבחר כל דבר חלב ע"ד ההשאלה: (יט) ואתה צויתה, מפי לומר להם. זאת עשו, כך אמור להם שברשותי הוא (רש"י וכן פי' ר"ע ספורנו), והרי"קס פי' כי יוסף צוה מפרעה שלא יוציאו עגלות ממצרים בתבואה כדי שלא תחסר התבואה ממצרים ואמר לו פרעה אף על פי שאתה צויתה בזה אמור לאחיך שיקחו להם עגלות ויטעינום תבואה ובשובם יביאו להם לשאת טפם ונשיהם, ויורה על זה מה שכתוב להלן ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה כי בלא רשות לא היה יכול לתת להם עגלות, וקרוב לזה פי' הרשב"ם. קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי בפירוש העגלות מוכנות שלוחות מאתנו לא ימצא. כל כך מקום לדחות ולמאן יכן הורה אחר כך באמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ויאמר ישראל אלכה ואראנו (ר"ע ספורנו): (כ) ועיניכם אל תחס, מנהג לשון הקדש לסמוך החמלה ברוב אל העין ואע"פ שאין החמלה בעין אלא בלב לפי כי לראות העין תהיה החמלה בלב:

וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃ (כב) לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ (כג) וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ (כד) וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו

תולדות אהרן ולבנימן סס סס ג': ולאביו סס סס ג':

ישראל'ס טהאטען דיזעס, יוסף גאב איהנען וואגען, אויף פרעה'ס בעפעהל: ער גאב איהנען אויך צעהרונג אויף דיא רייזע: (כב) אללען ברידערן שענקטע יער פערנזר, יעדעם איין פאאר עהרענקליידער, דעם בנימן אבער, שענקטע ער דרייא הונדערט זילבערשטיקקע, אונד פינף פאאר עהרענקליידער: (כג) זיינעם פאטער שיקטע ער וויא פאלגט: צעהן עזעל, בעלאדען מיט דען בעסטען זאכען אויס מצרים, אונד צעהן עזעלינגען בעלאדען מיט געטריידע, געבאקקענעס בראד, אונד אנדערן שפייזען, פיר זיינען פאטער צור רייזע; (כד) בעגלייטעטע זיינע ברידער, אונד

תרגום אונקלוס

וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאָרְחָא: (כב) לְכוּלְהוֹן יְהַב לִגְבַר אִצְטְלָן דִּלְבוּשִׁין וּלְבִנְיָמִן יְהַב תְּלַת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְחַמְשָׁא אִצְטְלָן דִּלְבוּשִׁין: (כג) וְלַאֲבוּהִי שְׁלַח כְּדֵין עַשְׂרָא חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּב מִצְרָיִם וַעֲשַׂר אַתְנָן טְעִינָן עֲבוּר וּלְחֵים וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי לְאָרְחָא: (כד) וְשַׁלַּח יָת

רש"י

סנדלסותי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון י' חמורים וגו': (רלונו שתלת כזאת המיותרת ונכף הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר הרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מליכו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל בשם הגאון מהר"ל): מטוב מצרים. מלינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו. ליפתן (כך נירסת רש"ס): (כד) אל תרגזו

באור

(כב) לאיש, לכל איש ואיש: חלפות שמלת. מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים, וא"ת אצטלון דלבושין, וכן תיב"ע, ומלת חלפות ענינו התחדשות התמורה, מענין ויחלף שמלתיו (לעיל מ"א י"ד), ויהי ענינו זוג בגדים חדשים ומשובחים הראוים להחליפם לעת הצורך: (כג) שלח כזאת, כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' (רש"י), והוא הבאור היותר מכוון עם פשטות הכתוב, ומה שדקדק עליו הרמב"ן ז"ל. שאינו נכון שירמז על החשבון. ונראה שכוונתו שהיה לו לומר כזה בלשון זכר כבר הודעתיך דרך הלשון נבוא התואר בלי המתואר, להשתמש במשקל נקבה, ויהיה כזאת כמו (וויא פאלגט). וכן ת"א. ויב"ע תרגם דוגן כדין, וכתב הרמב"ן שהזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: בר. דגן: ולחם, אפוי: ומזון. שאר דברים שהם מזון לאדם: (כד) וישלח. כל לשון לויה משקל דגש, ולשון שליחות של חזור משקל נפי (הרשב"ם), ור"ע ספורנו פי' וישלח את אחיו, פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר (שם ל"ב כ"ז), שלחוני ואלכה לאדני (שם כ"ד כ"ו). והיא השליחות שאינה של חזרה הבאה תמיד במשקל הכבד. אף אם אין עמה לויה, כמו וישלח את הערב (שם ח' ז'), ושלחה מביתו (דברים כ"ד א' וב'), שהם לשון פיטורין לפטרם ולילך לדרכם. ולכן גם פה אף שהיה רלון יוסף שישובו עם אביהם ובני ביתם, עכ"ז השליחות לא היה בעבור זה, רק פטרם לשלום,

וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ (כה) וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ (כו) וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל

ת"א אל תרגזו תענית י', ב':

תרגום אשכנזי

זיא רייזטען; ער שפראך צו איהנען, פירכטעט אייך ניכט אויף דער רייזע! (כה) זיא גינגען הינויף פאָן מצרים, אונד קאמען אין דאז לאנד כנען צו איהרעט פאטער יעקב: (כו) בעריכטעטען איהם, דאס יוסף נאָך לעבע,

תרגום אונקלוס

אֲחוֹהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִתְנַצּוֹן בְּאוֹרְחָא: (כה) וּסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְוַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: (כו) וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר עוֹד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא

רש"י

בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך

באור

ואם ירצו יבושו, לכן בא פה במשקל כבד. אבל לפי הסברא צוה יוסף לאהבתו אותם ולכבודם, וכן סופר בס' הישר: **אל** תרגזו בדרך. רש"י פי' לפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו, וכן פי' הראב"ע ור' יונה, וכ"ה בס' הישר, וכן ת"א ויב"ע, ולפ"ז יתורגם בל"א (זאנקט אייך ניכט), אבל הרמב"ן כתב אל תרגזו בדרך רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בואו מן הפחד על הדרך לב רגז (שם כ"ח ס"ה), ורגזו וחלו (שם ב' כ"ה), ותחתי ארגז (חבקוק ג' ט"ז), ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזקאל י"ב י"ח), ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך, והענין כי בעבור משא בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצורות יפחדו אולי יבואו לסטים בדרך בלכתם וכל שכן בשובם, עם כל רכושם ולא ימהרו לבא ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים וחיי כל הארצות הם בידו ומתוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם וכתב אל תרגזו, אל תיראו כלום בדרך מפני לסטים כי שלום לי מכל צד, וכן רגזו ואל תחטאו (תהלים ד' ה'), היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו, וכן ונתן ה' לך שם לב רגז, דחיל כתרגומו. וכן ירגזון יריעות (חבקוק ג' ז'), לשון ניענוע, כאדם המתיירא, וכן רגזה בטחות (ישעיה ל"ב י"א), המרגיז ארץ ממקומה (איוב ט' ו'), אבל רגזה של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס, טרבלא"ר לעז של רוגז של כ"ד ספרים עכ"ל, ובל"א (ציטטערן), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש רגז. אבל חברם לענין אחד שהוא הרעדה והתנועה מן הפחד או מן הכעס, וכן מתורגם בל"א: (כו) וכי הוא משל, ועוד כי הוא מושל ועוד שוכר עומד במקום שתים, ואל תירא מלבא אליו: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון הפיגין טעמן בלשון משנה וכמו שאין הפגות (איכה ב' מ"ט), וריחו לא נמר (ירמיה מ"ח י"א), מתורגם וריחיה לא פג. וכן עי' הרשב"ם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והרמב"ן פי' כל אלה מלשון ביטול ושביתה, עיין שם. וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחילוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואמר כי לא האמין להם להגיד שעבר זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור בלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו בנחת לוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה

בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־
הֶאֱמִין לָהֶם׃ (כז) וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת
כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם
וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף
לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃
חמישי (כח) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף
בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת׃

תולדות אהרן ויאמר וכו' ברכות י"ג, א':

תרגום אשכנזי רנט

דאס ער הערד זייא איבער דאז גאנצע לאנד מצרים; אלליין ער האטטע קיין צוטרויען (זיין הערץ וואר שוואך) דען ער גלויבטע איהנען ניכט: (כז) זיא זאגטען איהם אבער, אללע ווארטע יוסף'ס, דיא ער איהנען געזאגט האטטע, ער זאה אויך דיא וואגען, דיא יוסף געשיקט האטטע איהן איפצונעהמען, דא ווארד דער גייסט איהרעס פאטערס יעקב'ס ווידער בעלעבט:

(כח) אונד ישראל שפראך: עס איזט גענוג! מיין זאהן יוסף לעבט נאך! איך מוס הינרייזען, אונד איהן זעהען, עהע איך שטערבע:

תרגום אונקלוס

דְּמִצְרָיִם וַהֲוָה מְלַיָּא פַיְגָן עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימִין לְהוֹן׃ (כז) וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יָת כָּל פִּתְגָּמֵי יוֹסֵף דִּי מַלֵּיל עִמְּהוֹן וַחֲזָא יָת עֲגַלָתָא דִּי שְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ וּשְׁרָת רוּחַ קוּדְשָׁא עַל יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן׃ (כח) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל סַגִּי לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף בְּרִי קַיָּם אֵיזֵיל וְאֶחֱזֵינֵיהּ עַד לָא אֵימוּת׃

רש"י

מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו אין הפגות [איכה ב'] וריחו לא נמר [ירמיה מ"ח] מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה והוא שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב לי. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי:

באור

תהו ותחי רוח יעקב אביהם ואנקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מן רוח ה' ה' עלי (ישעיה ס"א א'), ועתה אדני ה' שלחני ורוחו (שם מ"ח ט"ז). איש אשר רוח בו (במדבר כ"ז י"ח): (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף, ידאה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רבו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ובשמעון ולוי, ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכן נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' (לקמן נ' ט"ז) ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים (הרמב"ן), והרשב"ם כתב את כל דברי יוסף שאר דברים שדבר אליהם הכתובים למעלה שנכה על צואריהם והכירו בודאי שהוא אחיהם. וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה. ותחי רוח יעקב, כי שמר את הדבר שסיף יוסף להיות מושל כי העגלות אינן יוצאו' ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה עכ"ל: (כח) רב, רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי (רש"י), וכן ת"א סגי לי חדוא, וכן פי' הראב"ע, והרשב"ם כתב רב, די בפונת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי וכו'. ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי. אתם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל, רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל. אלכה ואראנו בטרם אמות וגו' עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: אלכה ואראנו, לא שאגור שם כדבריו (ר"ע ספורנו), וכן סופר בס' הישר שאמר אלך ואראה את בני במצרים ואשובה ארץ כנען אשר דבר אלהים לאברהם כי לא אוכל לעזוב את ארץ

מו (א) ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא
בארה שבע ויזבח זבחים
לאלהי אביו יצחק: (ב) ויאמר אלהים ׀
לישראל במראת הלילה ויאמר
יעקב ׀ יעקב ויאמר הנני: (ג) ויאמר
אנכי האל אלהי אביך אל תירא
מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך
שם: (ד) אנכי ארד עמך מצרימה
ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו

ת"א אנכי ברכות נ"ו, ב'. שבת ס"ט, ב':

תרגום אשכנזי

מו (א) ישראל רייזטע אלזאָ, מיט אללעם וואס איהם אנגעהאָרטע, אונד לאנגטע צו באר שבע אן; דאזעלבסט בראכטע ער אָפּפֿער, דעם גאָטטע זיינעס פֿאטערס יצחק: (ב) גאָטט שפראך צו ישראל אים גאָטטליכען געזיכטע, שפראך נעמליך: יעקב! יעקב! דיזער שפראך! היר בין איך; (ג) ער שפראך: איך בין דער גאָטט דיינעס פֿאטערס; פֿירכטע דיך ניכט נאך מצרים היניאב צו ציהען, דען איך ווילל דיך דאזעלבסט צו איינעם גראָסען פֿאָלקע מאכען: (ד) איך ווילל מיט דיר נאך מצרים היניאבציהען, אונד איך ווילל דיך אייך ווידער היניף ברינגען, אונד יוסף זאָלל זיינע האנד אויף דיינע אויגען

רש"י

מו (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על

תרגום אונקלוס

מו (א) ונטל ישראל וכל די ליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוהי יצחק: (ב) ואמר יי לישראל בחזוא דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא: (ג) ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן: (ד) אנא איחות עמך למצרים ואנא אסקינך

באור

מולדתי, והנה דבר ה' אליו רד מצרימה עם כל ביתך ושב שם אל תירא מרדת מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם עכ"ל:

מו (א) לאלהי אביו יצחק, שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הקב"ה כמה שכתוב בפרשת אלה תולדת (לעיל כ"ו כ"ה), ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו (הרשב"ם), ור"ע ספורנו כתב לאלהי אביו יצחק. שאמר ליצחק אל תרד מצרימה (שם ב'): (ב) יעקב יעקב. קריאת הכפל לצורך שהיה קורא פעם אחר פעם לזרז הנקרא, ועוד כתב הרד"ק (בפירושו לס' בראשית), לפי שעמד כמה שנים שלא שרתה עליו רוח נבואה קראו פעמים כדי שיתבונן כי רוח נבואה הוא שקורא לו עכ"ל, אבל מה יאמר באברהם אברהם משה משה, ורש"י כתב יעקב יעקב, לשון חבה: (ג) אנכי האל אלהי אביך, אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה. אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה אתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בכאן יושבים פה היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברי' לחם ובכן יהיו לגוי גדול כאמרם ז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם (ר"ע ספורנו), ורש"י פי' אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: מרדה, מקור מנחי פ"א יו"ד, ובא שלא על מנהגו [כי בהחסר היו"ד תבוא תי"ו בסוף ולפני' ב' סגולים כמו פדעהו מרדת שחת (איוב ל"ג כ"ד)], וכמוהו אשר תנה הודך (תהלים ח' ב'): (ד) אעלך גם עלה, כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך, כמו וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), ואעלך, מבנין הפעיל: גם עלה, הבטיחו להיות נקבר בארץ. או שהוא רמז לבניו שיעלו ממצרים: ישית ידו על עיניך

עַל־עֵינֶיךָ׃ (ה) וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע
וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם
וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת
אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃
(ו) וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם
אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ
מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃
(ז) בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת
בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה׃ ס
(ח) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים
מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב

תולדות אהרן וישאו חולין ק"ח, ב':

לענען: (ה) יעקב מאכטע זיך אויף פאן באר שבע, דיא זאהנע ישראל'ס פיהרטען איהרען פאטער יעקב, איהרע קינדער, אונד איהרע ווייבער, אין דען וואגען, וועלכע פרעה געשיקט האטטע, איהן אויפצונעהמען: (ו) זיא נאהמען איהר פיה, אונד איהר גוט, וועלכעס זיא אים לאנדע כנען ערווארבען, קאמען נאך מצרים, יעקב אונד אלל זיין זאאמען מיט איהם: (ז) זיינע זאהנע, אונד קינדעס־זאהנע, זיינע טאכטער אינד קינדעסטאכטער, אונד אלל זיין זאאמען, בראכטע ער מיט גען מצרים: (ח) דיזעס זינד דיא נאמען דער צו מצרים אנקאממענדען קינדער ישראל'ס: יעקב אונד זיינע קינדער: זיין ערסטגעבארנער, ראובן:

תרגום אונקלוס

אַף אַסָּקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵּי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ׃ (ה) וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיַת טַפְלְהוֹן וְיַת נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִטַּל יָתֵיהּ׃ (ו) וּדְבַרוּ יַת גֵּיתֵיהוֹן וְיַת קִנְיָנֵיהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (ז) בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ בְּנָתֵיהּ וּבְנַת בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵיהּ אַיְתִי עִמֵּיהּ לְמִצְרָיִם׃ (ח) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָאלוּ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן׃

רש"י

שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בא"ץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כעין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי: (ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים. ואין

באור

על עיניך ולרבים ישתדל לעצמם כדכתיב ישת ידו על שנינו (איוב ט' ל"ג), כ"כ הרשב"ם ז"ל, ורא"ע פי' ישית ידו על עיניך במותך. כן מנהג החיים עם המתים, ולאנקלוס ויב"ע וכן המתרגם האשכנזי תרגמו המלות כמות שהן, כי יתכן לכלול בהן שתי הכוונות יחד: (ז) ובנות בניו, סרח בת אשר ויוכבד בת לוי, לשון רש"י, ומה ידבר בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, ובני דן חשים (להלן כ"ג). ובני פלוא אליאב (במדבר כ"ו ח'), וכן בנותיו, דינה, ובנות בניו, סרח בת אשר. אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש שלשים ושש, אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו (הרמב"ן), ועיין מה שכתבתי בפ' וישב בפסוק ויקמו כל בניו וכל בנתיו (לעיל ל"ז ל"ה), ועיין מ"ש הרא"ם ז"ל והמהרש"א בחידושי אגדות דב"ב (דף קכ"ג ע"ב): (ח) הבאים. על שם השעה קורא להם הכתוב באים, ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו (רש"י), כי היתה להם אז הביא' כמו פועל דבק בהם, והוא כמו חלק הלשון הנקרא (פארטיציפיום), שהוא פעל ושם יחדו (דית

רְאוּבֵן׃ (ט) וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא
וְחֶצְרוֹן וְכַרְמִי׃ (י) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל
וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־
הַכְּנַעֲנִית׃ (יא) וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת
וּמְרָרִי׃ (יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה
וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ
כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃
(יג) וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָה וְיוֹב
וְשִׁמְרֹן׃ (יד) וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן
וְיַחְלְאֵל׃ (טו) אֵלֶּה ׀ בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר
יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה
בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים

ת"א ושאול סנהדרין ע"ב, ב': ער עקדה שער ג', וכ"ח: וימת סוטה י"ב, ב': דינה ב"ב, ח':

תרגום אשכנזי

(ט) ראובן'ס זאָהנע: חנוך, פלוא, חצרון אונד כרמי: (י) שמעון'ס זאָהנע: ימואל, ימין, אהד, יכין, צחר: אונד שאול זאָהן איינער כנענית: (יא) לוי'ס זאָהנע: גרשון, קהת אונד מררי: (יב) יהודה'ס זאָהנע, ער אונד אונן, שלה, פרץ אונד זרח: ער אונד אונן אבער שטארבען אים לאנדע כנען, דיא זאָהנע פרץ ווארען חצרון אונד חמול: (יג) יששכר'ס זאָהנע! תולע אונד פוה יוב אונד שמרון: (יד) זבלון'ס זאָהנע: סרד אלון אונד יחלאל: (טו) דיזעס זינד לאה'ס זאָהנע, וועלכע זיא דעם יעקב צו פדן ארם געבאָרען, וויא אויך זיינע טאָכטער דינה: זאָהנע אונד טאָכטער צוזאממען דרייא

רש"י

לתמוה על אשר לא כתב אשר בלו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה [ב"ר]: (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבות תלה ביעקב

תרגום אונקלוס

(ט) וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי׃ (י) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנִיתָא׃ (יא) וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ (יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃ (יג) וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן׃ (יד) וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵילוֹן וְיַחְלְאֵל׃ (טו) אִלֵּין בְּנֵי לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְיָת דִּינָה בְּרַתֵּיהּ כָּל נְפַשׁ בְּנוֹהִי וּבְנָתֵיהּ תְּלָתִין וּתְלָת׃

באור

אנקאָמענדע), וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: (י) ושאול בן הכנענית, רש"י פי' על פי ב"ר בן דינה שנבעלה לכנעני, ועם שהדבר מקוים גם ע"פ סיפור ס' הישר ששמעון לקח את דינה אחותו לאשה, אבל לקראה כנענית ע"ש שנבעל' לכנעני הוא דרך דרש, אבל בס' הנ"ל יספר כי כנענית אחרת לקח לשפחה משבי שכם ובא אליה וילדה לו את שאול. וה' בניו הראשונים נולדו לו מדינה אחותו, כמ"ש בפ' וישלח (לעיל ל"ד י"ב), ועיין מ"ש עוד בפ' וישב (שם ל"ח ב'): (טו) שלשים ושלש, ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אתה ללוי במצרים (במדבר כ"ו נ"ט), לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו (בסוטה דף י"ב ע"א וב"ב דף ק"כ ע"א וקכ"ג ע"ב וב"ר פ' צ"ד סי' ח'). וכן סופר בס' הישר, והראב"ע אחד שטען על דעת חז"ל בענין יוכבד כתב והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש (שמות א' ה'), דע כי הכתוב לא חשש להוציא

וְשָׁלֹשׁ׃ (טז) וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי
וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ (יז) וּבְנֵי
אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח
אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃
(יח) אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן
לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב
שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ׃ (יט) בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת
יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ (כ) וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת
בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה

אונר דרייסיג פערזאָנען: (טז) דיא זאָהנע גד'ס: צפיון, חגי, שוני, אצבן, ערי, ארודי אונד אראלי: (יז) דיא קינדער אשר'ס: ימנה, ישוה אונד ישוי, בריעה אונד איהרע שוועסטער סרח: דיא זאָהנע בריעה'ס, חבר אונד מלכיאל. (יח) דיזעס זינד זלפה'ס זאָהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער לאה מיטגעגעבען: זיא געבאר דעם יעקב דיזע זעכצעהן פערזאָנען: (יט) דיא זאָהנע רחל'ס יעק'ס פֿרויא: יוסף אונד בנימן: (כ) דעם יוסף ווארדע אים לאנדע מצרים געבאָרען מנשה אונד אפרים, וועלכע איהם אסנת, טאָכטער פוטיפרע'ס, פריסטערס צו און, געבאָרען האט־

תרגום אונקלוס

(טז) וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ (יז) וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחַתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ (יח) אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּי יְהַב לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ וִילֵידַת יַת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁיתָּא עֲשַׂר נַפְשָׁן׃ (יט) בְּנֵי רָחֵל אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ (כ) וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּילֵידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן יַת מְנַשֶּׁה

רש"י

ללמדך אשה מזרעת תחילה יולדת זכר איש מזריע תחילה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר

באור

אחד משבעים כאשר אמר אשר ילד לו בפדן ארם (לעיל ל"ה כ"ו), ולא נולד לו בנימין שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים. האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב, והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וג"כ אחד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברים י' כ"ב). ואלה שניהם לא ירדו ע"כ זה הכתוב ליגד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר עכ"ל וגם זה היה נכון בפשט הכתוב, ולא רחוקה היא דעה זאת מדעת חז"ל בב"ר (פ' צ"ד סי' ח'), שאמרו שם ויש אומרים יעקב השלים עמהם את המנין, ע"ש עוד, והנה הרשב"ם עם שפי' כהראב"ע, מ"מ לא הרחיק גם דעת חז"ל שיוכבד השלימה החשבון, והביאה באחרונה, וכבר עמד הרמב"ן ז"ל ובטל את טענות הראב"ע נגד דברי רז"ל בדברים ישרים ונכוחים: (יט) בני רחל אשת יעקב, ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית (רש"י), ולפי הרמב"ן דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמור בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם כתולדתם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב, אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות, ולכך הזכיר רחל בתוך השפחות. והוצרך להזכירם בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה עכ"ל: (כא) ונעמן, הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו בפ' פינחס כמ"ש ויהיו בני

וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ (כא) וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע
וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ
מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ (כב) אֵלֶּה בְּנֵי
רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ
אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ (כג) וּבְנֵי דָן חֻשִׁים׃
(כד) וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר
וְשִׁלֵּם׃ (כה) אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־
נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה
לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ (כו) כָּל־
הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי
יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ

ת"א בנימין סוטה ל"ו, ב': ובני דן ב"ב קמ"ג, ב':

טע: (כא) בנימן'ס זאָהנע, בלע בכר, אשבל, גרא, נעמן, אחי אונד ראש: מפים, חפים אונד ארד: (כב) דיזעס זינד דיא זאָהנע רחל'ס, וועלכע דעם יעקב געבאָרען וואורדען, צוזאממען פירצעהן פער־זאָנען: (כג) דן'ס זאָהנע, חשים: (כד) נפתלי'ס זאָהנע: יחצאל, גוני, יצר אונד שלם: (כה) דיזעס זינד בלהה'ס זאָהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער רחל מיטגעגע־בען: זיא געבאר דעם יעקב דיזע, צוזאממען זיבען פערזאָנען: (כו) אל־לע פערזאָנען דיא מיט יעקב נאך מצרים קאמען, (נעמליך זיינע אייגענע נאכקאָממען, אָהנע דיא

תרגום אונקלוס

וְיָת אֶפְרָיִם׃ (כא) וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וְרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ (כב) אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דִּי אִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבְּעַת עֲשַׂר׃ (כג) וּבְנֵי דָן חוּשִׁים׃ (כד) וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ (כה) אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּי יְהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ וִילִידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁבְעָא׃ (כו) כָּל נַפְשָׁתָא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ בָּר

רש"י

כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה [אסתר ב'] וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאור לת"י ומשם תבא לדעת למאי נפק"מ ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה. יעקב

באור

בלע ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'): (כג) ובני דן חשים, יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כי כן דרך בלשון (הראב"ע), ולא נמצא בשום מקום שיהיה לו שנים, ומדוע ידמזו עליו הכתוב אם מת טרם בואו למצרים. והנכון כי כן דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, כמ"ש בשם הרמב"ן לעיל (בפסוק ז'): (כו) כל הנפש וגו' מצרימה (יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב) כל נפש ששים ושש, וכן הסנידו המתרגם האשכנזי, ולכן מלת יעקב באתנח שהוא מפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, ולפי שהמאמר ארוך חוזר וכופל מלת נפש שהיא נושא המאמר, וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות: יצאי ירכו וגו' כל נפש ששים ושש, כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש אינו בכלל יצאי ירכו כי יצאי ירכו לא היו אלא ששים ותשע, וכן אמר משה בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה (דברים י' כ"ב),

שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ: (כז) וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־
לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ
לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה
שִׁבְעִים: ס ששי (כח) וְאֶת־יְהוּדָה
שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו
גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן: (כט) וַיֶּאְסֹר

תרגום אשכנזי

ווייבער, דער זאֶהנע יעקב'ס), צוואממען זעכס אונד זעכציג פערזאָנען: (כז) אונד דיא זאהנע יוסף'ס, וועלכע איהם אין מצרים געבאָרען וואָרדען, וואַרען צווייא פערזאָנען: דיא פאמיליע יעקב'ס דיא צו מצרים איינטראף, וואר אלזאָ צוואממען זיבענציג פערזאָנען: (כח) דען יהודה זאנדטע ער פאָראוים צו יוסף, דאס ער איהם אנווייזע נאך גשן: אונד זיא קאמען אן אים לאנדע גשן: (כט) יוסף ליס זיינען שטאאטסוואגען אנשפאננען אונד צאָג הינויף נאך

תרגום אונקלוס

מִנְּשֵׁי בְּנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית: (כז) וּבְנֵי יוֹסֵף דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דְּעָלָא לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין: (כח) וְיָת יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן: (כט) וְטַקֵּיס יוֹסֵף

רש"י

שבעים היו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסר יוסף

באור

שיעקב ובניו היו שבעים (הרשב"ם), וכבר כתבתי דעת חז"ל שיוכבד השלימה החשבון: (כז) נפש שנים, אמר כזה המספר פעמים חשבון הזכרים כמו כל נפש ארבעה עשר, כל נפש שבעה, ופעמים חשבון הנקבות כל נפש וגו' שלשים ושלש, שש עשרה נפש, לפי שהגוף הוא בלשון זכר והנפש בלשון נקבה והכוונה בכל אלה בגרופם יחד: הבאה מצרימה שבעים, מלעיל שהוא פעל עבר (וה"א במקום אשר ופירושו אשר באה כי לא תשמש ה"א הידיעה בעברים), לפי שמשבאו לשם היו שבעים, שמלאו שם יוסף ובני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. אבל הא' כל הנפש הבאה ליעקב וגו' ששים ושש, מלרע שהוא בינוני, ופירושו שיצאו מארץ כנען לבא למצרים, ואז לא היו אלא ששים ושש, כן פי' רש"י, ואנקלוס תרגם שניהם דעלא, וכ"ת יב"ע. אבל כעלאת בת"א הא' מנוקד העי"ן והלמ"ד שניהם בקמץ, והב' העי"ן בח"פ, ואולי צריך להגיה כן גם בתיב"ע, וגם המתרגם האשכנזי חלק ביניהם ותרגם הא' (דיא נאך מצרים קאמען), והב' (דיא צו מצרים איינטראף): מצרימה, אינגה העיר שנקראת כן כי לא באו אלא לגשן, רק ר"ל מצרימה ארץ מצרים וגשן בכללה: (כח) להורת לפניו. כמו שת"א לפנות לו מקום ולהורות האיך יתישב בה ואיך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגשן: לפניו. קודם שיגיע לשם, כי במלת מלה זאת בענין ההקדמה, כמו לפני בוא יום ה' (מלאכי ג' כ"ג), לפנים הארץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ו): (כט) ויאסר יוסף, על ידי צווי כמו ויבן שלמה את הבית (מלכים א' ו' י"ד), כן פי' הראב"ע, וכן מתרגם בל"א: וירא אליו, רש"י פי' יוסף נראה אל אביו, ויפל על צואריו וכן ויבך על צואריו, שב ג"כ על יוסף, ועוד, לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד כ"ג), לשון רבוי הוא, אינו שם עליו עילות נוספות על חטאיו, אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל, אבל הרמב"ן כתב והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קלת מזקן או פנא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך ואל תמוה בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבץ את כל אכל שבע

יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד: (ל) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי: (לא) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי: (לב) וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ: (לג) וְהָיָה כִּי

תרגום אשכנזי

גשן. זיינעם פאטער ענטגעגען: אלס ער איהם צו געזיכטע קאם, פיל ער איהם אום דען האלז, אונד ווייטע לאנגע אן זיינעם האלזע: (ל) ישראל שפראך צו יוסף, נונמעהר וויל איך גערן שטערבע: נאכדעם איך דיין אנגעזיכט ווידער געזעהען, דאס דוא נאָך לעבסט: (לא) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן, אונד צור פאמיליע זיינעס פאטערס, איך וויל הינגעהען, אונד עס דעם פרעה בעריכטען, אונד איהם זאגען, מיינע ברידער אונד דיא פאמיליע מיינעס פאטערס, דיא אים לאנדע כנען צו הויזע זינד, זינד צו מיר געקאממען: (לב) דיזע מעננער זינד פיההירטען, דען זיא האבע' זיך פאָן יעהער מיט פיהצוכט אבגעגעבען: איהר קליינעס פיה, איהר רינדפיה, אונד וואס איהנען אנגעהאָרט, האבין זיא אויך מיטגעבראכט: (לג) ווען אייך נון פרעה רופען לעסט, אונד שפריכט:

תרגום אונקלוס

רְתִיכוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתְחֲזִי לֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּארֵיהּ וּבְכָא עַל צַוְּארֵיהּ עוֹד: (ל) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִלּוּ אֲנָא מָאִית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּם אַתְּ: (לא) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אֲבוּהִי אֶסַּק וַאֲחַוֵּי לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵיהּ אַחַי וּבֵית אַבָּא דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן אֲתוֹ לְוָתִי: (לב) וְגֻבְרַיָּא רָעֲי עָנָא אֲרֵי גֻּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אַיְתִיאוּ: (לג) וִיהֵי אֲרֵי יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה

רש"י

מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסי' למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד [איוב ל"ד] לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו

באור

שנים וגו' ויצבר יוסף בר וגו' וליוסף ילד שני בנים וגו' (לעיל מ"א מ"ח ומ"ט וכ'), וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא עכ"ל. ובס' הישר סיפר כי יעקב נפל על צוארי יוסף ובכה. כפי' הרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי תרגם וירא אליו ויפל וגו' ויבך וגו' באופן מסכים לב' הפירושים בלי הכרעה: (ל) אמותה הפעם. ת"א אלו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי: (לא) אעלה ואגידה לפרעה, כאשר הלך ממצרים לגשן אמר ויעל לקראת ישראל אביו גשנה ואיך אמר בשובו למצרים מגשן אעלה, אלא פי' אעלה על המרכבה (ת"י): (לב) והאנשים רעי צאן וגו', ועוד ואמרה אליו והאנשים וגו', ולשון הרמב"ן והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר לו שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעסקם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו

יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃
(לד) וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃

מז (א) וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ב) וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃

ת"א ומקצה ב"ק נ"ג, א':

וואס איזט אייער טהון? (לד) זאָ זאגעט, דיינע דיענער זינד לייטע, דיא זיך מיט דער פיהצוכט אבגעבען, פאָן אונזערער יוגענד אן, ביז יעטצט, זאָוואָהל וויר, אלס אויך אונזערע עלטערן: דאמיט איהר אים לאנדע גשן בלייבען מאֶגעט, דען דיא פיההירטען זינד דען מצרים איין גרייעל:
מז (א) יוסף קאם היין, בעריכטעטע עס דעם פרעה, שפראך נעמליך: מיין פאטער אונד מיינע ברידער, זאממט איהרעם קליינען אונד גראָססען פיה, אונד וואס זיא זאָנסט האבען, זינד אויס דעם לאנדע כנען אנגעקאָממען, אונד זינד יעטצט אים לאנדע גשן: (ב) פאָן דען יינגסטען זיינער ברידער נאהם ער פינף מעננער, אונד

תרגום אונקלוס

וְיֵימַר מָה עוֹבָדֵיכוֹן׃ (לד) וְתֵימְרוּן גֻּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּךְ מִזְּעֵירָנָא עַד כְּעַן אַף אֲנַחְנָא אַף אַבְהָתָנָא בְּדִיל דְּתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי מְרַחֲקִין מִצְרָאֵי כָּל רָעֵי עָנָא׃
מז (א) וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה וַאֲמַר אַבָּא וְאַחַי וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אֲתוֹ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא אִנּוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ (ב) וּמִקְצָת אֲחוֹהִי דְּבַר חַמְשָׁא גוּבְרִין וַאֲקֵימִנּוּן

רש"י

אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכ' מעליו ויושיבכ' שם: כי תועבת מצרים כל רועי צאן. לפי שה' להם אלהות:
מז (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותי' שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם

באור

והיה להם עושר ועבודה רבה מאד במקנה רב אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד עכ"ל: כי אנשי מקנה היו. מעולם, וכן מתורגם בל"א: (לד) בעבור תשבו בארץ גשן, והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאים במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רעה צאן. לפי שהם להם אלוהות (רש"י), ולשון הרמב"ע כי תועבת מצרים כל רעה צאן, לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מדגים עד היום הזה עכ"ל:
מז (ב) ומקצה, המ"ם איננה לשמוש מן קצה, בעבור שאין דגש אחריה לחסרון נו"ן, אבל היא נוספת, כדרך אותיות האמנתי"ו שנוספו לפעמים בשמות, ופירושו כמו מקצת. וכן ת"א ויב"ע ורש"י כתב ומקצה אחיו, מן הפחותים שבהם לגבור' (וכן מתורגם בל"א), שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשם אנשי מלחמתו, ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן, אבל שמות הגבורים כפל, וזאת ליהודה

(ג) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם
וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ
גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ
אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין
מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד
הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא
עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ה) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃
(ו) אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב

שטעללטע זיא פֿאָר פרעה: (ג) פרעה שפראך צו זיי־נען ברידערן, וואס איזט אייער טהון? זיא אנט־וואָרטעטען דעם פרעה דיינע דיענער זינד פֿיה־הירטען, זאָוואָהל וויר אלס אונזערע פֿאָרפֿאה־רען: (ד) אונד זאגטען פֿערנער צו פרעה: וויר זינד געקאָממען, אונס הירצו לאנד אויפֿציהאל־טען, דען אים לאנדע כנען, וואָ דיא הונגערס־נאָטה זאָ גראָס איזט, האט דאז פֿיה דיינער דיענער קיינע ווידע מעהר; זאָ לאס נון דיינע דיענער אים לאנדע גשן וואָהנען: (ה) פרעה שפראך צו יוסף, עס איזט דיין פֿאטער אונד דיינע ברידער, דיא צו דיר געקאָממען: (ו) דאז לאנד מצרים איזט פֿאָר דיר אָפֿפֿען, זעטצע

תרגום אונקלוס

קֳדָם פַּרְעֹה: (ג) וַאֲמַר פַּרְעֹה לַאֲחוֹהִי מָה עוֹבָדֵיכוֹן וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה רָעֵי עָנָא עַבְדָךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אֲבָהָתָנָא: (ד) וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא אֲתֵינָא אֲרֵי לֵית רַעְיָא לְעָנָא דִּי לְעַבְדָךְ אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וּכְעַן יִתְבוּן כְּעַן עַבְדָךְ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן: (ה) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לְמֵימַר אֲבוּךְ וְאַחָךְ אֲתוֹ לְוָתָךְ: (ו) אַרְעָא דְמִצְרַיִם קֳדָמָךְ הִיא בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב

רש"י

גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י. אבל בגמרא בבלית שלנו [ב"ק ל"ב] מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה

באור

שמע ה' קול יהודה וכו' זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י, אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק דף ל"ב ע"א). מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה (והם זבולן דן נפתלי גד ואשר), ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק, ובברייתא דספרי שנינו בה בואלת הברכה כמו גמרא שלנו עכ"ל, וכן בתיב"ע הוא כמו בגמרא שלנו: (ד) לגור בארץ, אני תמה בטעם הזה שאמרו לו, כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר, כי עליה היתה עיקר הגזר', ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה, אבל בארץ מצרים יש בר שבר יחיו בו האנשים ותשאר בה מרעה מעט. ויתכן שהיה בארץ מצרים מעט באחו מפני היאורים והאגמים (הרמב"ן): (ה) אביך ואחיך באו אליך, הכנסת דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך הים. והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמוע כבודך. ועליך השליכו יהבם. ראה שתעשה עמהם טובה. כי עליך הדבר ויש לאל ידך (הרמב"ן). ועפ"ז תבין כוונת המתרגם האשכנזי. (ו) בארץ גשן, שם כלל, ובה המחוזות לכל אחת שם פרטי, והמחוז המוכחד שבהם היא ארץ רעמסס, ולכן אמר להלן במיטב הארץ בארץ רעמסס, וגשן היא הארץ הנבחרת בכל ארצות מצרים, וכתב הראב"ע והעי"ן נחה ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העי"ן אינכה שהיו דרים שם ישראל כי מעדי מסכנות פרעם היתה עכ"ל: ואם ידעת ויש בם אנשי חיל, שעודו שיש בם אנשי חיל,

הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ
יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם
אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־
אֲשֶׁר־לִי׃ (ז) וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו
וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־
פַּרְעֹה׃ (ח) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב

תולדות אהרן ואם ידעת ברכות ס"ב, ב':

תרגום אשכנזי רסד

דיינען פאטער אונד דיינע ברידער אין דיא בעסטע געגענד דעס לאנדעס: לאס זיא אים לאנדע גשן וואהנען, אונד ווען דוא וויסט, דאס טיכטיגע מעננער אונטער איהנען זינד, זא מאכע זיא צו אבעראויפזעהערן איבער מיין פיה: (ז) יוסף בראכטע זיינען פאטער יעקב, אונד שטעללטע איהן דעם פרעה פאר: יעקב גריסטע פרעה: (ח) פרעה שפראך צו יעקב: וויא פיל זינד דיא יאהרע דיינעס לעבענס?

תרגום אונקלוס

יַת אֲבוּךְ וְיַת אֲחָךְ יִתְּבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאִם יְדַעְתְּ וְאִית בְּהוֹן גּוּבְרִין דְּחֵילָא וּתְמַנֵּינוּן רַבָּנֵי גֵיתָא עַל דִּי לִי׃ (ז) וְאַיְתִי יוֹסֵף יַת יַעֲקֹב אֲבוּהִי וַאֲקֵימִינֵּיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יַת פַּרְעֹה׃

רש"י

שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שניכו בה בזאת הברכה כמו גמרא שלנו: (ו) אנשי חיל. בקיאין באומנותן לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים

באור

וכן תרגם יב"ע דאית, וכן מתורגם בל"א: אנשי חיל. ראויה לגבור' ולשררה כמו אשת חיל את (רות ג' י"א), ואני הצעיר מצאתי תרגם שרי מקנה רבני חילא לפירוש רבינו (הרשב"ם), ומן ואני הצעיר הוא הוספה מאיזה תלמיד שרצה להביא ראיה לפי' הרשב"ם שפי' אנשי חיל לגבורה ולשררה, והבין שאין צורך אל הגבורה והשררה רק לממונה על החיל, ולפי שנאמר אחריו ושמתם שרי מקנה, שאין צורך לזה להיות איש חיל, לכן הרחיק עדותו מאיזה תרגם אשר מצא שתרגם מקנה, חילא, ואנחנו לא ראינו ולא שמענו התרגום הזה, כי ב' התרגומים שבידנו, ת"א ויב"ע, תרגמו רבני בית:, אבל כוונתו האמיתית היא, בעבור שאמר שרי, שאין הכוונה להיות רועים, רק ממונים על הרועים, כשאר הממונים של המלך, כמו שר האופים, שר המשקים, שר הטבחים, וכל שר ומושל צריך לגבורה, ולא גבורת הגוף למלחמה, רק גבורת הלב כמ"ש רוח עצה וגבורה (ישעיה י"א ב'), והיא אחת מהמדות שצריך כל שר וממונה להתנהג על פי' (וגבורת חז"ל שאמרו בפ"ד דאבות משנה ד' איזהו גבור וכו' לא רחוקה היא ממנה), ועליה כיון הרשב"ם, ולכן הביא ראיה מפסוק כי אשת חיל את הנאמר ברות, שאין הכוונה שם בעלת חיל על צבא המלחמה, ורש"י פי' אנשי חיל, בקיאין באומנותן לרעות צאן (וכן מתורגם בל"א), ואין כוונתו להיות רועים, כי אמר שרי מקנה, ולא רועי מקנה, רק כוונתו שהם בקיאין במלאכה ההיא, יודעים להשגיח כראוי על הרועים שתחת ידם, וכוונתו קרובה לכוונת הרשב"ם ז"ל: שרי מקנה, הראב"ע פי' כסוס כפרד, והרחיק הגאון בעבור שתועבת מצרים כל רעה צאן, אבל לפי מה שפי' הוא למעלה הסבה היא בעבור שלא אכלו בשר הבעל חי ולא ישתו חלבו, עיין כשארה הגזה הצריכה להם לבגדים, ורש"י פי' על אשר לי, על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב, היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז (רש"י) ובל"א (גריסען), והרמב"ן כתב ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היא ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדני המלך דוד לעלם (מלכים א' א' ל"א), ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו עכ"ל, והרא"ם אמר שכוונ' רש"י היא ג"כ כפי' הרמב"ן עיין שם, כי אין הכוונה בשאילת השלום שזכר רש"י ז"ל דוקא שישאל השלום לו, כי אם שיברכהו בשלום, וכן הוא ענין שלודי"ר בלע"ז, גריסען בל"א,

כמה ימי שני חייך: (ט) ויאמר יעקב
אל־פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת
שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא
השיגו את־ימי שני חיי אבתי בימי
מגוריהם: (י) ויברך יעקב את־פרעה
ויצא מלפני פרעה: שביעי (יא) וישב
יוסף את־אביו ואת־אחיו ויתן להם
אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ
בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה:
(יב) ויכלכל יוסף את־אביו ואת־אחיו

ת"א כמה מגלה י"ז, א': ימי סס סס: ויכלכל נזיר ב', א':

(ט) יעקב אנטוואָרטעטע דעם פרעה, דיא טאגע מיינער וואללפאהרט זינד הונדערט אונד דרייסיג יאהרע: וועניג אונד בעטריבט וואַרען מיינע לעבענסיאהרע, אונד לאנגען ניכט אן דיא לעבענסיאהרע מיינער עלטערן, אין איהרע וואללפאהרט: (י) יעקב גריסטע פרעה אבערמאלס, אונד גינג הינויס פאָן דער געגענווארט פרעה'ס: (יא) יוסף זעטצטע זיינען פאטער אונד זיינע ברידער אן. גאב איהנען אייגענטהום אים לאנדע מצרים, אין דער בעסטען געגענד דעס לאנדעס אים לאנדע רעמסס, וויא פרעה בעפאָהלען האט: (יב) יוסף פערזאָרגטע זיינען פאטער אונד

רש"י

שלו"דיר שלוג"ץ Saluer, חיט. *Salutare:* (גריסען): (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ [תנחומא]: (יא) רעמסס. מארץ גושן

תרגום אונקלוס

(ח) ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חייך: (ט) ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: (י) ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: (יא) ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארע רעמסס כמא די פקיד פרעה: (יב) וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי

באור

והכלל נתינת השלום: (ח) כמה, באה על המלה הזאת הכ"ף והיא שאלה על כמות הדבר: (ט) שני מגורי, ימי גרותי שכל ימי הייתי גר בארץ. וכן מתורגם בל"א (וואללפאהרט): מעט ורעים היו ימי שני חיי, לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך, ומה טעם לאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי, כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם, ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה, והיה נראה זקן מאד, ופרעה תמה על זקנותו, כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך, שכבר קצרו שנותם. ולכן שאלו לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי. אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה. ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר, אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד (הרמב"ן), וכן פי' הרשב"ם: (י) ויברך יעקב, כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות (רש"י): (יא) ויושב יוסף וגו' ויתן להם אחזה וגו', טעמו שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם ונתן להם, וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור, כי בעביר הרעב נשוב לארצנו, ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גשן, (הרמב"ן): (יב) ויכלכל, פרשו כול, ונכפל בו הפ"א והלמ"ד, ועניינו

וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ (יג) וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃ (יד) וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה׃

תולדות אהרן וילקט ססתים קי״ט, ח׳:

זיינע ברידער, אונד זיינעם פאטערס גאנצעס הויז, מיט בראָד, נאך אנצאהל דער קינדער: (יג) נון וואר קיין בראָד מעהר אים גאנצען לאנדע, דען דיא הונגערסנאָטה וואר זעהר שווער: אונד דאז לאנד מצרים אונד דאז לאנד כנען פערשמאכטעטע, וועגען הונגערסנאָטה: (יד) יוסף בראכטע אללעס געלד צוזאממען, וועלכעס אים לאנדע מצרים אונד אים לאנדע כנען צו פינדען וואר, אום דאז געטריידע, דאז זיא איינקויפטען, אונד בראכטע דאז געלד אין

תרגום אונקלוס

לַחְמָא לְפוּם טַפְלָא׃ (יג) וְלַחְמָא לֵית בְּכָל אַרְעָא אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא לַחֲדָא וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן מִן קֳדָם כַּפְנָא׃ (יד) וּלְקַט יוֹסֵף יַת כָּל כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְאַרְעָא דִכְנַעַן בְּעִבוּרָא דִּי אִינוּן זָבְנִין וְאַיְתִי

רש״י

היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים [משלי כ״ו]: (יד) בשבר אשר הם שוברים.

באור

ספוק צורך המזון כמדת כל אחד ואחד: לפי הטף. כשעור הטף כמו שיאכלו: (יג) ולחם אין בכל הארץ, חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: וַתֵּלַהּ, לדעת הרד״ק שרשו להה, וענינו ותשתגע כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו, וכן בהכפל פ״א הפעל, כמתלהלה הירה זקים (משלי כ״ו י״ח), וכן וַתֵּכַהּ, ככעס עיני (איוב י״ז ז׳), שרשו כהה, וכן כתב הראב״ע שהוא על משקל וַתֵּתַע, (לעיל כ״א י״ד). ששרשו תעה, ובתשלומו וַתִּתְעֶה, כן ותלה בתשלומו וַתִּלְהֶה, ובא פתח לפני הה״א להרחיבה בעבור שהיא גרונית והיא נראית לפי שהיא במפיק, כמו שנפתח לפני העי״ן בתלה ותתע, מפא״כ ותלאה ותתעה, שהה״א נחה ואין צורך להרחיבה. בא סגול לפניה, וכן בא צרה תעה. בהכפל הפ״א בבנין הכבד, כמתעתע, כמו כמתלהלה, אלא שזה מבנין התפעל, והראשון מבנין פִּעֵל, ופי׳ ג״כ שטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה, אבל הגאון רבינו סעדיה ז״ל בתרגומו הערבי על התורה פי׳ ותלה, כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות וכן כמתלהלה, המראה עצמו כאילו לא ידע מה לעשות, וכן פי׳ רש״י שניהם ותלה וכמתלהלה לשון עיפות, וכן ת״א ויב״ע: ארץ מצרים וארץ כנען, אבל ברחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקו׳ יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כל כך (הרשב״ם). וכבר כתבתי בפ׳ מקץ (לעיל מ״א כ״ד) בשם הב״ר כי לא היה הרעב רק בב׳ ארצות (פעניציאה, אראביאה, פאלעסטינא): (יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו׳, ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלת יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומלא בזה חן גם כן בעיני העם כי השם הוא המצליח את ידיאין

(טו) וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ
כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר
הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי
אָפֵס כָּסֶף׃ (טז) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם
וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃
(יז) וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן
לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה
הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים
וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה
הַהִוא׃ (יח) וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ

תרגום אשכנזי

פרעה'ס הויז: (טו) אלס אללעס געלד אים לאנדע מצרים אונד אים לאנדע כנען דארויף געגאנגען, קאמען אללע מצרים צו יוסף, אונד שפראכען: גיב אונס בראָד! ווארום זאָללען וויר פאָר דיר הינשטערבען? דען געלד האבען וויר ניכט מעהר: (טז) יוסף שפראך: ברינגט אייער פיה הער! זאָ וויל איך אייך פיר אייער פיה געטריידע געבען, ווען קיין געלד מעהר דא איזט: (יז) זיא בראכטען איהר פיה פאָר יוסף, אונד יוסף גאב איהנען בראָד פיר פפערדע, קליינעס פיה, רינדפיה, אונד פיר עזעל; ער אונטערהילט זיא דאזזעלבע יאהר מיט בראָד, פיר אלל איהר פיה: (יח) אלס דיזעס יאהר צו ענדע וואר, קאמען זיא צו איהם אים צווייטען

רש"י

נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה [ישעיה נ"א] על מי מנוחות ינהלני [תהלים כ"ג]: (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף יַת כַּסְפָּא לְבֵית פַּרְעֹה׃ (טו) וּשְׁלִים כַּסְפָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּמֵאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתוֹ כָל מִצְרָאֵי לְוָת יוֹסֵף לְמֵימַר הַב לָנָא לַחְמָא וּלְמָא נְמוּת לָקֳבְלָךְ אֲרֵי שְׁלִים כַּסְפָּא׃ (טז) וַאֲמַר יוֹסֵף הָבוּ גֵיתֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן בְּגֵיתֵיכוֹן אִם שְׁלִים כַּסְפָּא׃ (יז) וְאַיְתִיאוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן לְוָת יוֹסֵף וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף לַחְמָא בְּסוּסָוָתָא וּבְגֵיתֵי עָנָא וּבְגֵיתֵי תוֹרֵי וּבַחֲמָרֵי וְזָנִינוּן בְּלַחְמָא בְּכָל גֵּיתֵיהוֹן בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ (יח) וּשְׁלִימַת שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵיהּ בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא

באור

(הרמב"ן): בשבר אשר הם שברים, נותנין לו את הכסף: (טו) ויתם. שרשו תמם לדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א), ובשרשים שרש תמם, וכ"ה דעת הראב"ע והראוי בתשלומו יתמום על משקל יפקוד, וכשחסרו האחת נעתקה נקודתה אל הפ"א, ודגש הפ"א יורה על חסרון העי"ן, ויורה על חסרון אות שלאחריו לפי סברתם, וכן ויתמו ימי בכי אבל משה (דברים ל"ד ח'), הדגש לחסרון המ"ם שלאחריו, וכתב עוד שם הרד"ק ויתכן שיהיה מבנין נפעל, ודגש הפ"א לחסרון נו"ן נפעל, ומלת ויתמו ראוי להיות וַיִּתַּמּוּ. בב' דגשים הא' לחסרון נו"ן והב' לחסרון מ"ם עי"ן הפעל, כמו יִתַּמּוּ חטאים (תהלים ק"ד ל"ה). רק שבוהלו. אבל בשם אביו ר' יוסף קמחי כתב שכל הדגושים בתי"ו לבד שרשם נתם, והם מהקל והדגש לחסרון אות שלפניו כדרכו שהיא נו"ן השרש, וכל הדגושים גם במ"ם שרשם תמם, והם מהנפעל, ושני השרשים הם מענין אחד, לשון השלמה, כאשר מצאנו ענינים רבים שיש להם ב' או ג' שרשים: אפס. פעל עבר בשקל כי חָפֵץ בבת יעקב (לעיל ל"ד י"ט), כי יָרֵא לשבת בצוער (שם י"ט ל'), ופירושו כלה הכסף, כמו שת"א ויב"ע שלים: (טז) הבו, הה"א היתה ראויה להיות בח"פ, ובאה בקמץ שלא לחטפה בעבור שהיא גרונית. כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קכ"ב ע"א): במקניכם, תמורת מקניכם: (יז) וינהלם, כמו וינהגם, והדומה לו אין מנהל לה (ישעיה נ"א י"ח), על מי מנוחות ינהלני (תהלים כ"ג ב'), ופי' ר"ע ספורנו

אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־
נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה
הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי
אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃
(יט) לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־

יאהרע אונד שפראכען: וויר קאָננען עס מיינעם העררן ניכט פֿערבערגען, דאס אללעס געלד אונד אללעס פֿיה דאהין איזט צו מיינעם העררן: עס איזט פֿיר מיינען העררן ניכטס מעהר איבריג אלס אונזער לייב, אונד אונזער ערדרייך: (יט) ווארום זאָללען וויר פֿאָר דיינען אויגען אומקאָממען, זאָוואָהל וויר, אלס אונזער ערדרייך? קויפֿע אונס,

תרגום אונקלוס

וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא נְכַסֵּי מִן רִבּוֹנִי אֱלָהֵין שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵיתֵי בְעִירָא לְוַת רִבּוֹנִי לָא אִשְׁתְּאַר קֳדָם רִבּוֹנִי אֱלָהֵין גְּוִיָּתָנָא וְאַרְעֲנָא׃ (יט) לְמָא נְמוּת לְעֵינָךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אַרְעֲנָא קְנֵי יָתָנָא וְיָת

רש"י

הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתינו: (ה"ג רא"ם וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מייבב גירסא שנייה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר

באור

וינהלם בלחם, נהלם לאט כענין עלות ינהל (ישעיה מ' י"א), נתן להם הלחם מעט מעט לאכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון: (יח) בשנה השנית, לשני הרעב. ואף על פי שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה, לשון רש"י, והרמב"ן ז"ל כתב כי יצא דרך הפשט לקט יוסף כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן הדבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר כדי להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף וגו' לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם לפי הטף ירמוז כן (הרמב"ן), וכן פי' ר"ע ספורנו כי בשנה ההיא היא השנה הששית לשני הרעב, ובשנה השנית, פירושו שנית לה שהיא השביעית לשני הרעב: נכחד, ענין הסתר והעלמה. וכן ת"א ויב"ע והמתרגם האשכנזי: כי אם תם הכסף, מלת אם תפורש בכמה ענינים. דומה לתנאי, ויש לשאלה. ויש במקום כאשר. ויש במקום אמת, כאשר הביא הרד"ק בשרשים שרש אם פסוקים רבים לכל אחד ואחד. יעוין שם כי לא אעתיקם פה לירא' האריכות, והנה רש"י פי' כי אם תם, כי אשר תם. ואין הלשון מיושב לפי פירושו, כאשר תמה ע"ז הרא"ם ז"ל ולא ידע ליישבו, ויב"ע תרגם ארום אין שלים, תרגם מלת כי ומלת אם כפשטם בכל מקום ואיננו מיושב פה, אבל הנכון בעיני פי' הרד"ק בשרשים שחבר זה עם המפורשים בלשון אמת כמו אם רחץ אדני את צאת בנות ציון (ישעיה ד' ד'), פי' באמת רחץ, הפככם אם כחמר היוצר יחשב (שם כ"ט ט"ז). פי' באמת כחמר היוצר יחשב הפככם לפני שהוא נקל בעיני להפיך אתכם כמו שנקל ליוצר להפוך החמר מכלי לכלי, וכן כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג י"ח), ר"ל כי באמת יש אחרית ותקוה למעשיך הטובים. ורבים כן, וכתב כי המפורשים בלשון אמת יהיה שרשם אמן ותחסר הנו"ן בדרכה לפעמים וכמו שתחסר במלת אמת: ומקנה הבהמה אל אדני, שעורו כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה, ובא הכל ליד אדני: בלתי אם גויתנו, מלת בלתי פירוש' לפעמים לא, ושעורו פה אם לא גויתנו, וכאלו כתוב' אחר מלת לא, והכוונה אלא או רק, וכן ת"א ויב"ע אלהין, וכן מתורגם בא"ל: (יט) גם אדמתנו, האדמה שהיא שוממה היא כמו מתה שאינה מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה,

אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃ (כ) וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־

אונד אונזער ערדרייך, אום בראָד; וויר אונד אונזער ערדרייך וואָללען דעם פרעה לייבאייגען זיין, גיב אונס נור אויסזאאט, דאמיט וויר לעבען, אונד ניכט שטערבען, אונד דאז לאנד ניכט וויסטע ווערדע: (כ) יוסף קויפטע אללעס ערדרייך פֿאָן מצרים פֿיר פרעה, דען דיא מצרים פֿערקויפֿטען

רש"י

יוסף ועוד ה' שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: **לא תשם.** לא תהא שממה לא תבור לבין שדה בור שאינו חרוש: **(כ) ותהי הארץ לפרעה.** קנויה לו: **(כא) ואת העם**

תרגום אונקלוס

אַרְעֲנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא וְאַרְעֲנָא עַבְדִּין לְפַרְעֹה וְהַב בַּר זְרַע וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת וְאַרְעָא לָא תְבוּר׃ (כ) וּקְנָא יוֹסֵף יָת כָּל

באור

וכן מצאנו ההפך, אתה עשית את השמים וגו' הארץ וגו' ואתה מחיה את כלם (נחמיה ט' ו'), שהוא מחיה על כל הנזכר לפניו: **קנה אתנו ואת אדמתנו**, הנה אמרו לו שגם גופם יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה, והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה, לא לעבדים כאשר אמרתם לי, רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרע' יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם גם שנדרו לו, והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם, ולכן אמרו לו נמצא חן בעיני אדני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שניכל לחיות בהם ונהיה עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו (הרמב"ן): **אנחנו ואדמתנו עבדים**, פי' כי האדמה כעבד לבעלים: **ותן זרע**, לזרוע האדמה: **לא תשם**, לא תהיה שממה. ושרש המלה ישם, ולידי התי"ו להמשך יו"ד השרש ומשקלו תדע והיא מגזר' והבמות תישמנה (יחזקאל ו' ו') רק ששם האית"ן נחירק להמשך היו"ד כמו איענך אשר יעשה (בהדבר כ"ד י"ד), למה תיגן (תהלים מ"ד כ"ד). והיא מבנין שרש שמם, כ"ה דעת הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ישם, ודעת ר' יהודה חיוג המערבי ששרשו אשם ומאלאכוהו ג"כ מבנין שממה כמו תאשם שמרון (הושע י"ד א'), ויאשמו יושבי בה (ישעיה כ"ד ו'), ומשפטו תאשם, התי"ו בסגול והאל"ף בח"ם, או האל"ף בשוא פשוט כמו תאשם, ויאשמו, הנזכרים ונשא האל"ף נחה כדרך אותיות אהו"י להיותן נחות, ובא צירי לפניה להמשיכה, כמו מלת לֵאמֹר שהראוי לֶאֱמֹר, ואמר במלת תישמנה, שהומרה האל"ף ביו"ד, כדרך אותיות אהו"י להתחלף זה בזה, והסכים עמו המדקדק רבי משה הכהן הספרדי, והרד"ק במכלול (ד' קטן דף קי"ד ע"ב), כתב שיתכן להיות שרשו שמם, ויהיה לפי זה תשם על משקל יֵתַקַל, בגדתה (לעיל ע"ז ד'), יֵיַמַר שכר לשתיו (ישעיה כ"ד ט'), שהנח הנעלם אחר הצירי הוא תחת הדגש הראוי להיות בפ"פ לחסרון אות הכפל. והנה אם שרשו אשם או ישם, הוא בלי ספק מבנין הקל, והוא פעל עומד, אבל אם שרשו שמם יתכן שיהיה תשם מהקל. כמו ותקל, יתמ, לדעת רבי יונה (כפי מה שהביא דעתו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א ע"ב), ויתכן להיות מבנין נפעל כדעת הראב"ע בפ' לך לך במלת ותקל, ובפירושו לס' ישעיה במלת יתמ. וכן נוטה דעת הרד"ק במכלול (שם). ויהיה לפ"ז הנח במקום הדגש הראוי להסרון נו"ן נפעל, ויש לי עוד דברים בזה, אך לקצר אני צריך: **(כ) ויקן וגו' לפרעה**, שתהיה קנוי' לו מעתה: **(כא) ואת**

כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ (כא) וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ (כב) רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃

ת"א ואת העם חולין ס' ב': ואכלו ביצה י"ז, ח':

יעדער זיין פֿעלד, זאָ שטארק דריקטע זיא דיא הונגערסנאָטה; אלזאָ געהאָרטע דאז לאנד דעם פרעה: (כא) וואס דאז פֿאָלק בעטריפֿט, דיזעס פֿערזעטצטע יוסף אין שטעדטע, פֿאָן איינעם ענדע דער גרענצען מצרים, ביז אן דעם אנדערן ענדע: (כב) נור דאז ערדרייך דער פריסטער קויפֿטע ער ניכט: דען דיא פריסטער האטטען איהר געוויססעס פֿאָן פרעה, זיא צעהרטען אלזאָ פֿאָן דעם, זאָ איהנען פרעה געגעבען, דארום פֿערקויפֿטען זיא איהר ערד-

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוַת אַרְעָא לְפַרְעֹה: (כא) וְיַת עַמָּא אַעֲבַר יָתֵיהּ מִקִּרְוֵי לְקִרְוֵי מִסּוֹף תְּחוּם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵיהּ: (כב) לְחוֹד אַרְעָא כּוּמְרַיָּא לָא קְנָא אֲרֵי חוּלָקָא לְכוּמְרַיָּא מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְאָכְלִין יַת חוּלָקְהוֹן דִּי יְהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא זַבִּינוּ יַת אַרְעֲהוֹן:

רש"י

העביר אותו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים [חולין ס']: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים

באור

העם העביר אתו, בא מלת הכנוי אחר שהזכיר העם בפירוש, וכבר כתבתי פעמים רבות שכל כיוצא בזה בא לחזק הכוונה. ולשלול ההפך, ובעבור שכתוב לפני זה קנה אתנו ואת אדמתנו, אמר אח"ז כי קנה אדמתם לפרעה, ואולם בענין העם עשה זאת, שהעביר אותו לערים, ובזה מבואר כוונת המתרגם האשכנזי: העביר אתו לערים, כמו שעשה סנחריב כדכתיב אל ארץ כארצכם (מלכים ב' י"ח ל"ב וישעיה ל"ו י"ז). כדי שלא יטענו כח החזקה איש איש בחלקו לאחר מכירה (הרשב"ם), ורש"י כתב ואת העם העביר אתו, יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה, ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים, והוא מגמ' דחולין (דף ס' ע"ב), וכן תיב"ע: מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה (רש"י), הכוונה בזה שאין המאמר הזה נמשך בפרט אל מלת העביר. דהיינו שהעבירום מן הערים שבקצה הגבול אל הערים שבקצה הגבול האחר, ויהיה שעורו העביר אותו לערים אשר מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כי היה לו לומר מקצה גבול מצרים אל קצהו או לקצהו כמ"ש לערים, גם הנגינה לא תסכים לזה, כי לבאור זה אין הפסוק הזה ראוי לאתנח כלל, כנודע לבקי בטיב פסקי הטעמים, אבל באורו העביר אותו לערים, ר"ל מעיר לעיר אפי' סמוכות זו לזו, וזאת עשה בכל הערים שבמלכות מצרים, ותימה על הרא"ם שהעביר כוונת רש"י אל קצה גבול מצרים: (כב) הכהנים, הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און (רש"י, וכן ת"א ויב"ע, אבל לפי מה שמצאנו בכתוב והכרתי וגו' את שם הכמרים עם הכהנים (צפני' א' ד'), יראה שהכמרים הם כת אחרת ממשרתי הע"ז והכהנים כת אחרת המשרתים באופן אחר, וכתב הרד"ק בשרשים שרש כהן כי הכמרים הם לובשי השחורים מלשון עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), שפירושו נשחרו, והכהנים הם שאר עובדי ע"ז שאינם לובשים

(כג) ויאמר יוסף אל־העם הן קניתי
אתכם היום ואת־אדמתכם לפרעה
הא־לכם זרע וזרעתם את־האדמה:
(כד) והיה בתבואת ונתתם חמישית
לפרעה וארבע הידת יהיה לכם
לזרע השדה ולאכלכם ולאשר
בבתיכם ולאכל לטפכם: מפטיר
(כה) ויאמרו החיתנו נמצא־חן בעיני
אדני והיינו עבדים לפרעה: (כו) וישם
אתה יוסף לחק עד־היום הזה על־
אדמת מצרים לפרעה לחמש רק
אדמת הכהנים לבדם לא היתה

תרגום אשכנזי

דייך ניכט: (כג) יוסף שפראך צום פאָלקע: נונמעהר האבע איך אייך געקויפט, אונד אייער ערדרייך פיר פרעה: היר האבט איהר אויסזאאט! בעזעעט דאז ערדרייך: (כד) ווען עס צום ערנדטען קאָממט, זאָ זאָללט איהר דען פינפטען טהייל דעם פרעה אבגעבען: פיער טהיילע אבער, זאָללען אייך בלייבען, צור אויסזאאט דעס פעלדעס, אונד צום עססען פיר אייך אונד איירע הויזלייטע אונד קינדער: (כה) ויא שפראכען: דוא האסט אונס ביים לעבען ערהאלטען! לאס אונס פערנער גנאדע פינדען אין דען אויגען מיינעס העררן, זאָ וואָללען וויר גערן לייבאייגען זיין דעם פרעה: (כו) יוסף מאכטע עס צום געזעטץ ביז אויף דיזען טאג, אויף דאז ערדרייך מצרים, דאס דער פינפטע טהייל דעם פרעה געהאָרען זאָלל. נור דאז ערדרייך דער פרי־

רש"י

אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה (כמו גם אני הא דרכך בראש נתתי [יחזקאל ט"ז]): (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן.

תרגום אונקלוס

(כג) ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרע ותזרעון ית ארעא: (כד) ויהא באעולי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חולקין יהון לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש בתיכון ולמיכל לטפלכון: (כה) ואמרו קימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: (כו) ושוי יתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא

באור

שחורים, ועיין מ"ש עוד בפ' מקץ על כהן און (לעיל מ"א מ"ה): כי חק לכהנים, חק קצוב כך וכך לחם ליום: (כג) הא, כמו הנה כמו וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזקאל ט"ז מ"ג): (כד) והיה בתבואת, בעת הכנסת התבואה כמו שת"א באעולי עללתא: חמישית, הוא חלק ה' מחמשה: הידת, חלקים: לזרע השדה, שבכל שנה: ולאכלכם, שם והנפרד אכל, ור"ל ולמאכלכם: ולאשר בבתיכם, ולאכול העבדים ושפחות אשר בבתיכם (רש"י), וכן

ת"א ולאנש בתיכון, ויב"ע תרגם ולפרנוס בתיכון, ונראה כוונתו הוא שאר צרכי הבית כלים ובגדים, כי כלם נכללים במלת פרנסה, ומן הד' החלקים ימכרו לצורך שאר צרכיהם: (כה) נמצא חן בעיני אדני, לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה, להעלות לו המס הזה בכל שנה חק ולא יעבור: (כו) על אדמת מצרים לפרעה לחמש, א"ת על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, פירשו כי לחמש שב

לְפַרְעֹה: (כז) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ
וַיִּרְבּוּ מְאֹד: *
(כח) וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו
שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה:
(כט) וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא |

א"כ פסקא כלל, כ"א ריוח אות אחת

ת"א וישב סנהדרין ק"ו, ח': ויקרבו סנהדרין סס:

תרגום אשכנזי

סטער אלליין געהאָרטע ניכט דעם פּרעה: (כז) ישראל בעזעטצטע זיך אליזאָ אים לאַנדע מצרים, נעמליך אים לאַנדע גשן; זיא ערלאנגטען אייגענטהום דארין, ווארען פּרוכטבאר, אונד פערמעהרטען זיך זעהר: (כח) יעקב לעבטע אים לאַנדע מצרים זיבענצעהן יאהרע. דא ווארען דיא טאגע יעקב'ס, דיא יאהרע זיינעס לעבענס, זיבען יאהרע, אונד הונדערט אונד פּיערציג יאהרע:
(כט) אלס דיא שטערבעצייט ישראל'ס הערא̇ן נאהטע, ריף ער זיינעס זאָהנע יוסף, שפראך צו

תרגום אונקלוס

דְמִצְרַיִם דִּיהוֹן יָהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְכוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא הֲוָת לְפַרְעֹה: (כז) וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחֲסִינוּ בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא: (כח) וַחֲיָא יַעֲקֹב בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם שְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין וַהֲווֹ יוֹמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיּוֹהִי מְאָה וְאַרְבְּעִין וּשְׁבַע שְׁנִין: (כט) וּקְרִיבוּ יוֹמֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו החומש הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים:

ויאחזו בה. לשון אחוזה: חסלת פרשת ויגש

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם
של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ
לבניו ונסתם ממנו [ב"ר]: (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמרה בו קריבה למות

באור

על לפרעה, וכאלו כתוב לפרעה החמש לבד יב"ע תרגם על שרעא דמצרים לפרעה למיסב חומשא מן עללתא, פירש הכתוב באופן שתיבת לפרעה מוספת על לחק, שהם החק לפרעה ליקח החמש מן התבואה, וטעם התביר שיחת מצרים המפסיק פחות מן הטפחא שבמלת לפרעה, מסייע ליב"ע כי לפי' האנקלוס ראוי להיות מצרים במפסיק יותר ממלת לפרעה,

ובטעמים אלו, וַיָּשֶׂם אֹתָהּ | יוֹסֵף || לְחֹק | עַד־הַיּוֹם הַזֶּה | | | עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם |

| | לְפַרְעֹה | לַחֹמֶשׁ: לבדם, שב על הכהנים, ולא על אדמת, כי היה ראוי לומר לבדה:

(כז) וישב ישראל, הוא כלל שאחר הפרט, וישראל ר"ל בני ישראל, וקראם כן דרך כלל, ואמר וישב לשון יחיד כדרך הכתוב בבוא הפעל תחלה, ולכן בפעלים הבאים אחר מלת ישראל אמר בלשון רבים, ויאחזו, ויפרו, וירבו. וכבר כתבתי זאת פעמים רבות: בארץ מצרים. הכוללת מדינות מחולקות, ומפרש לח"ז ואמר ובאיזה ארץ ממדינותיה: בארץ גשן. וגם היא נחלקת למחוזות שהן מדינות קטנות, ואחת מהן נקראת ארץ רעמסס, ושם ישבו בני ישראל, כמו במפורש למעלה: ויאחזו בה, שקנו שם אחוזה. נחלת שדה וכרם, כמו שתרגם יב"ע ואחסינו בה אחסנת חקלין וכרמין, וכן מתורגם בל"א: (כח) ויחי יעקב. עיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו', כי עליו מחובר ויחי יעקב, אלא שלא רצו המקבלות לסיים פרשת ויגש בותהי הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל (הרשב"ם): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות, פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו

לבנו ליוסף ויאמר לו אם־נא מצאתי חן בעיניך שים־נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל־נא תקברני במצרים׃ (ל) ושכבתי עם־אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך׃ (לא) ויאמר השבעה לי וישבע לו

ת"א ונשאתני כתובות קי"א, א'. נזיר ס"ה, א':

איהם: ווען איך אירגענד גונסט אין דיינען אויגען געפונדען, לעגע דאך דיינע האנד אונטער מיינע היפטע, אונד ערצייגע מיר דיא ניטיגקייט אונד טרייע, בעגראבע מיך דאך ניכט אין מצרים! (ל) ווען איך צו מיינען פעטערן מיך לעגען ווערדע, טראגע מיך אויס מצרים וועג, אונד לעגע מיך אין איהר בעגרעבניס. יוסף שפראך: איך וויל נאך דיינען ווארטען האנדעלן: (לא) יענער שפראך: שווערע מיר! דיזער שוואור איהם; דא ביקטע זיך ישראל, נעגען דיא

תרגום אונקלוס

למְמת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: (ל) ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: (לא) ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא:

רש"י

לא בגיע לימי אבותיו [ב"ר] (יצחק חיה ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חיה פ' שנים והוא חיה ע'): ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות [ב"ר]: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשן תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים [ב"ר]: (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחילת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי. ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד [מלכים א' ב']: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו

באור

וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולש' ואינו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים היה חולה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן ויקרבו ימי דוד למות וגם נאמר אנכי הלך בדרך כל הארץ (מלכים א' ב' ב'), כי ידע בנפשו כן (הרמב"ן), וכן מתורגם בל"א: חסד ואמת, רש"י כתב חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול עכ"ל. אך לא ידעתי איך יפרש אם ישנכם עושים חסד ואמת (לעיל כ"ד מ"ט), האמור אצל אליעזר עבד אברהם, והנכון כמו שפי' שם הראב"ע שחסד הוא דבר שאינו חיוב, ואמת הוא לקיים דבר החסד ההוא, ועיין מ"ש שם בשם המתרגם האשכנזי: אל נא. אנקלוס תרגם כען ויש לפרשו לשון בקשה, וכן מתורגם בל"א: אל נא תקברני במצרים, בתחלה כלל עיקר תכלית הבקשה: (ל) ושכבתי עם אבתי וגו', ופרט ואמר והאיך יהיה זה, כשאשכב עם אבתי [שהיא הגויעה בכל מקום ולא שכיבה ממש שהיא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבתיו (ואחר כך), ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב' י')], אז תשאני ממצרים ותקברני בקבורתם, וזהו הדרך הנכון בכל המקרא, וכן מתורגם בל"א: (לא) השבעה לי וישבע לו, לא היה יעקב חושד בנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלו שם אתו

וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ פ

מח (א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ (ב) וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר

קאָפּפֿווייטע דעס בעט־טעס:

מח (א) נאך דיזען בעגעבענהייטען ווארדע דעם יוסף בעריכטעט: זיהע, דיין פֿאַטער איזט קראנק! ער נאהם זיינע צווייא זאֶהנע מיט זיך, נעמליך מנשה אונד אפרים: (ב) מאן בעריכטעטע עס דעם יעקב, אונד שפראך: זיהע,

תולדות אהרן וישתחו מגלה כ"ז, ב': ויאמר וכו' הנה ב"מ פ"ז, א' סנהדרין ק"ז, ב':

תרגום אונקלוס

מח (א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ (ב) וְחַוִּי לְיַעֲקֹב וַאֲמַר הָא בְרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְתַּקַּף

רש"י

לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה [שבת י"ב ב' נדרים מ']. דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו:

מח (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד

באור

שיחפוץ פרעה שיקברו הביאה בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבר את אביך כאשר השביעך (לקמן נ' ו') (הרמב"ן). וכן פי' ר"ע ספורנו: וישתחו ישראל על ראש המטה, וישתחו ישראל ליוסף ממקום שהיה על המטה (הרשב"ם), וכן פירש"י והראב"ע שחלק כבוד למלכות, והרד"ק פי' השתחוה לאל על ראש המטה שהיה שוכב עליה, וגם רש"י חזר ופי' כן, וכן פי' ר"ע ספורנו וכתב וז"ל וישתחו ישראל, להודות לקונו על שחננו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' (לעיל כ"ד נ"ב) עכ"ל, וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו, אמנם מה שכתב לחזק הפי' הזה בעבור שאיננו מפורש למי השתחוה ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת, אין דבריו נראין בעיני, כי מצאנו פעמים רבים שאיננו מפורש ואיננו לשם, כמו יסגדו אף ישתחוו (ישעיה מ"ו ו'), והוא לאל אחר מעשה ידיו, ואם יאמר שנכון הוא לפי מחשבותיהם, מה יענה על השתחויות של לאה והשפחות ויוסף ורחל (בפ' וישלח), שלא פורש שם למי, ואולי יאמר שאין צורך, כי מאליו נשמע ששב על עשו הנזכר לפני זה, גם פה כן שב על יוסף הנזכר, לכן לא יגבה ממנו מזוד לפי' הב', אבל נכון הוא בעצמו מבלי ראיה אחרת: הַמִּטָּה, הרד"ק בשרשים מסתפק אם שרשו מטע, והמ"ס שרשית ודגש הטי"ת לחסרון הכפל, ומשקלו פִּלָּח, ובתשלומו מִטְּטָה, בפלס שִׂמְחָה שְׂמֵלָה, או שרשו נטה, והמ"ס נוסף, ודגש הטי"ת לחסרון נו"ן פ"פ, ומשקלו מִטָּה ובתשלומו מִנְטָה על משקל מִגְוָה מִרְמָה, ולכן הביאו בשרש מטע ובשרש נטה, אמנם דעתו נוטה ששרשו נטה, ובגזר השם מן הפעל הזה, לפי שהאדם שוכב עליה ופושט עצמו ובשען עליה מענין כנחלים נטיו (במדבר כ"ד ו'), שהוא ענין פשיטה ומתיחה, וראש המטה הוא המקום אשר ראש האדם שוכב עליו והושאל ממנו על המטה:

מח (א) ויאמר ליוסף, האומר, ורבים כמוהו, והנה יב"ע תרגם ואיתאמר ולא תרגמו כהוראת בנין הקל רק כהורא' בנין נפעל (כי בנין נפעל מתורגם בארמי בבנין התפעל), וכוונתו בזה למלאות החסרון. ולכוונה זאת מתורגם בל"א (ווארדע דעם יוסף בע־

הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על־המטה: (ג) ויאמר יעקב אל־יוסף אל שדי נראה־אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: (ד) ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את־הארץ הזאת

ת״א הנני הוריות ה׳, ב׳, ו׳, ג׳:

דיין זאָהן יוסף קאָממט צו דיר! דא מאכטע זיך ישראל שטארק, זעטצטע זיך אויף איס בעטטע: (ג) אונד שפראך צו יוסף, גאָטט דער אללמעכטיגע ערשין מיר צו לוז אים לאנדע כנען, אונד זעגנעטע מיך: (ד) שפראך צו מיר: איך וויל דיך פרוכטבאר מאכען, פערמעהרען, אונד צו איינער מעננע פֿאָלקער מאכען; זאָדאן וויל איך דיינעם זאאמען נאך דיר דיזעס לאנד איינגעבען, אלס איין אייגענטהום אויף

תרגום אונקלוס

ישראל ויתב על ערסא: (ג) ואמר יעקב ליוסף אל שדי אתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: (ד) ואמר לי הא אנא מפיש לך ואסגינך ואתנינך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא

רש״י

ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע״פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו׳: (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך:

באור

ריבטעט): ויקח את שני בניו עמו את מנשה וגו׳, שהם מנשה ואפרים, וכן המתרגם בל״א, ולקחם עמו כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד ליעקב, המגיד, ויש״ע תרגם וחכימו, בלשון רבים, והוא מלשון סיפור (ערצעהלען). ולא מלשון אמירה (זאגען), ובל״א מתורגם (מאן בעריכטעטע). ויתישב על פירש קצור לשון הכתוב, וגם כפל הלשון ויגד ויאמר, כי כבר כתבנו בהקדמ׳ כי ענין ההגדה הוא רק הודעת הדבר ולא יורה על לשונו ממש שהודיע בה, רק על כלל ההודעה. אבל ענין אמירה הוא ספור הדברים של המודיע בלשונו ממש, ולכן לא ישובח הלומר ויגד ליעקב הנה בנך יוסף בא אליך, כי ויגד הוא רק הודעת הענין ולא יכלל בו הודעת הלשון ממש, אמנם המליצה הנכונה היא ויגד ליעקב כי בנו יוסף בא אליו, אולם בהוספת מלת ויאמר באה המליצה נכונה בדרך כלל ופרט, בתחל׳ יכלול הודעת הדבר, ואח״ז יפרש הלשון ממש שהודיע. וכתוב כלל זה על לוח לבך כי במחשכי הספקות יאיר לך: ויתחזק ישראל, לחלוק כבוד למלכות, כפי האפשר לו אז (כי לא יכול לעמוד), והפך ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה׳ ט׳) (ר״ע ספורנו): וישב על המטה, היו רגליו למטה לארץ ולכך כתיב לפניו ויולא יוסף אתם מעם ברכיו וגם להגיד חזקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיב׳ ורגליו על הארץ עד שסיים כל דבריו ואח״כ ויאסף רגליו אל המטה, (לקמן מ״ט ל״ג), הכניסם אל המטה, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ״ב ב׳). ואין איש מאסף אותי הבית׳ (שופטים י״ט י״ח) (הרשב״ם): (ג) אל שדי נראה אלי בלוז, בשובי מפדן ארם, שנאמר שם אני אל שדי (לעיל ל״ה י״א): ויברך אתי, כמ״ש שם ויברך אתו (שם ט׳): (ד) הנני מפרך והרביתך, כמ״ש שם פרה ורבה (שם י״א): ונתתיך לקהל עמים, כמ״ש שם גוי וקהל גוים יהי׳ ממך (שם): ונתתי את הארץ הזאת לזרעך וגו׳, כמ״ש שם ולזרעך אחריך אתן את הארץ (שם י״ב), ושם נכפל הלשון לך אתננה ולזרעך אחריך אתן וגו׳, ומתורגם שם בל״א אתננה (געבען), לשון מתנה שנתנה לו להיות שלו, אבל יכול להיות עדיין מחוסר בוזיינא, ואתן מתורגם (איינגעבען), שהוא לשון כיבוש ונתינה ממש לרשות:, וזאת לא תבי׳ רק לזרעו בבאי הארץ, אמנם פה קיצר הכתוב- ולא כתב נתינה לשונה רק האחרונה שהיא הכיבוש אשר

לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם: (ה) וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: (ו) וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם

עוויג: (ה) נון זאָללען דיינע ביידען זאָהנע, וועלכע דיר געבאָרען וואָרדען אים לאנדע מצרים, בעפֿאָר איך צו דיר נאך מצרים געקאָממען בין, מיין זיין. אפרים אונד מנשה זאָללען מיר געהאָרען, וויא ראובן אונד שמעון: (ו) דיא קינדער אבער, דיא דוא נאך איה־

ת"א ועתה נדרים ל', ב': אפרים כתובות ע"ג, ב', הוריות ו', ב':

תרגום אונקלוס

לִבְנָךְ בָּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלָם: (ה) וּכְעַן תְּרֵין בְּנָךְ דִּי אִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתִי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּי לִי אִינּוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמַי: (ו) וּבְנִין דִּי תוֹלִיד בָּתְרֵיהוֹן

רש"י

(ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין

באור

לזרעו שהיא העיקרית, והיא לא תהיה עד אשר תפרה אז ונחלת את הארץ. ולכן מתורגם פה (זאָ דען), היינו אחר שיהיו לקהל עמים, אז ונתתי את הארץ וגו', ומתורגם (אייגנעבען), שהיא הכיבוש: (ה) ועתה שני בניך וגו', כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון [ועיין מ"ש בפ' ויצא (שם ל' ה')]: עד באי. לפני באי, כדכתיב וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב (שם מ"א נ'), כלומר קודם שבאתי מצרימה (הרשב"ם): לי הם, בחשבון שאר בני הם: (ו) ומולדתך וגו', רש"י והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ילד פי' אשר תוליד ובא עבר במקום עתיד בדרך זרות ולא נמצא רק מעט במליצות שאינן כנבואות רק סיפורים, וכן תרגם אנקלוס וי"ע דתוליד, ומ"ש הראב"ע ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו איננה טענה יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה עכ"ל, אין תשובתו מספקת, כי מדוע לא נזכרו בדברי הימים שהזכיר שם עד כמה דורות שאין הכוונה שם בעבור הירושה והנחל', כ"א להתיחס, וכן הזכיר שם בריעה אשר נולד לאפרים בזקנותו ולא הוזכר בתורה ורבים כמוהו. אבל באמת אין צורך להשיב על הטענה הזאת, כי באור אשר הולדת, אם תוליד, ולא בעבור שאמר לו כן הוא חיוב שיולד, ומצאנו רבים שבא אשר במקום אם, וגם הרמב"ן פי' לשון עתיד בשם אנקלוס וחזק דבריו באמרו כי דברי הנביא לא יהי' לריק. אבל לא ידעתי איך יהיו לריק אם לא התנבא בלשון בדור שיוליד. אבל אמר אם יוליד, יקראו על שם אחיהם, ואין בלשון זה חיוב או הבטחה או נבואה, ואחר זה פי' מדעתו שהוא עבר ממש כפי' הרשב"ם שאעתיק עוד, אמנם הרשב"ם מפרש הולדת עבר ממש, וז"ל ומולדתך. בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי באלו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל ע' נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלק' הארץ כדאמרי' בבבא בתרא מדף (קי"ז עד קכ"ג), וכדכתיב בפנחס אפי' בבני פרץ לחצרון משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי (במדבר כ"ו כ"א), וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' (שם מ'), וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחל' וגו' (שם נ"ג), לשמות מטות אבתם ינחלו (שם נ"ה), וכן בני בניו של יוסף שנולדו אחרי כי יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פינחס עכ"ל, וגם לפירושו יקשה מדוע לא נזכרו שמותם בכל המקרא, ואף לא בד"ה. אמנם המתרגם האשכנזי עשהו זמן מורכב מעבר ועתיד, וז"ל: המעיין יראה שכפי הכוונה הזמן מורכב מעתיד ועבר (ערלייגט האבען ווירסט), שבעת שירדו בניו לנחל' אז תהי' ההולד' עברה, לא עתידה, לפיכך אמר בלשון עבר הולדת אחריהם, כיוצא בזה איש וגו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' (ויקרא י"ז ד'), הזמן הזה מורכב מעבר ועתיד

לְךָ֣ יִהְי֑וּ עַ֣ל שֵׁ֧ם אֲחֵיהֶ֛ם יִקָּֽרְא֖וּ בְּנַחֲלָתָֽם׃ (ז) וַאֲנִ֣י ׀ בְּבֹאִ֣י מִפַּדָּ֗ן מֵ֩תָה֩ עָלַ֨י רָחֵ֜ל בְּאֶ֤רֶץ כְּנַ֙עַן֙ בַּדֶּ֔רֶךְ בְּע֥וֹד

ת״א על שם יבמות כ״ד, א'. הוריות ו', ב': ואני סנהדרין כ״ב, ב':

תרגום אשכנזי

נען ערצייגט האבען ווירסט, זאָללען דיין זיין, זיא זאָללען נאך דעם נאַמען איהרער ברידער בענאננט ווערדען, אין איהרעם ערבטהיילע: (ז) אלס איך פֿאָן פדן צוריק קאם,

תרגום אונקלוס

דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן: (ז) וַאֲנָא בְּמֵיתַי מִפַּדָּן מִיתַת עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאָרְחָא בְּעוֹד

רש״י

בנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגולתם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן

באור

(ווירד ניכט געברויכט האבען), ר״ל שבעת הזקנה' תהיה מניעת ההבאה עבדה, לפיכך אמר שלשון עבד הניאו, ואלו אמר יניאו היה משמע לאחר הזקנה', ואינו כן בשעת הזקנה צריך שתהיה ההבאה אל פתח אהל מועד בעבד כבר עכ״ל המתרגם האשכנזי: לך יהיו, לא יהיו במנין בני אלא בחשבון בניך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם, בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחל' ואע״פ שנחלקה הארץ למנין גלגלת כדכתיב לרב תרבה נחלתו (במדבר כ״ו נ״ד), וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מ״מ לא נקראו שבטים אלא אלו (רש״י), ואיתי בתנ״ך כת״י על קלף ישן נושן כ״ב נכתב רת״ע עם פירש״י הוספת דברים אלו (לענין פרים שהקריבו הנשיאים וזהו על שם אחיהם), ועיין בהרמב״ן והרא״ם שמנצחין זה לזה בהלכ' בדברי רש״י אלו, ואין רצוני להאריך בזה כפי כוונת החיבור: (ז) ואני בבאי מפדן, בבואו הדרך לאחר שברכני הקב״ה: מתה עלי רחל, הנכון כמאמרם ז״ל אין אשה מתה אלא לבעלה, ועלי כמו לי. וכן מתורגם בל״א: בדרך, בפתח לידיעה בבואו הדרך עצמו שנראה אלי השם: בעוד כברת ארץ לבא אפרתה, מקרא קצר, והראוי בהיות עוד כברת ארץ וגו' כמ״ש למעלה ויהי עוד כברת הארץ וגו' (ל״ה ט״ז). וכבר כתבתי שם בסוף כברת ארץ ע״פ דעת המפרשים ואת היותר נראה אלי שהיא שיעור קטן ממדת ארץ קרוב למיל ע״ש, וכוונת המאמר בזה פי' המפרשים שהוא התנצלות מיעקב לפני יוסף על שקבר' שם, ורש״י כתב וז״ל ואקברה שם, ולא הולכתי' אפי' לבית לחם להכניסה לארץ עכ״ל. והתעורר עליו הרמב״ן להקשות עליו, כי הלא מפורש פה מתה עלי רחל בארץ כנען, ושם נקברה, וכבר יישב הרא״ם את דבריו שר״ל לעיר ולארץ נושבת. ואף שדחוק הוא מ״מ בלי ספק כוונתו כן, אולם מה שהוקשה לי הוא זה, מה צורך להתנצלות על שלא הוליכ' לעיר ממש לקבר' שם, הלא דרכם הי' לקבור מתיהם במקום המיוחד לבית הקברות חוץ לעיר או במערה חוץ לעיר כאשר הוא המנהג עוד היום, וגם אברהם אשר קנה את מערת שדה המכפלה, לא היתה בעיר ממש רק בקצה שדהו כמפורש בכתוב וכן כתוב ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה וגו' (שם כ״ג י״ז). וגם המקום שנקברה בו רחל הי' סמוך לעיבור' של עיר בתוך התחום במקום שדרכם לקבור מתים, ואפי' אם הית' מתה בתוך העיר לא היתה נקברת שם רק חוץ לעיר, ולכן נראה לי שעיקר ההתנצלות הי' על שלא הוליכה לחברון אל מערת שדה המכפלה, וכן פי' הרמב״ן וז״ל ועל דרך הפשט ג״כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם כאשר קבר שם את לאה ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהי' קבורת מצרי' ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקבר' שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים להנט אותה וזה טעם עלי ואע״פ שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כחצי יום הי' יעקב כבד מאד במקנ' הגדול ובני ביתו לא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו עכ״ל, ונראה לי שהקפידו להקבר דוקא במערת שדה המכפלה כדי להקבר בקרקע שלהם, כי אע״פ שנתן ה' להם את הארץ, מ״מ היתה עדיין מחוסרת גוביינא להם, ולא היו רשאים לקחת בחזק' עד בוא הזמן המוגבל,

כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃ (ח) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ (ט) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם

שטארב מיר רחל אים לאנדע כנען; אויף דער רייזע, דא נאָך איינע שטי; עקקע לאנדעס וואר נאך אפרת הינצוקאָממען, אונד איך בעגרוב זיא דאזעלבסט אויף דעם וועגע נאך אפרת, דיא שטאדט הייסט נון בית לחם: (ח) אלס ישראל יוסף'ס קינדער געוואהר ווארד, שפּראך ער: ווער זינד

תרגום אונקלוס

כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם: (ח) וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין: (ט) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי אִינוּן דִּי יְהַב לִי יְיָ הָכָא וַאֲמַר

רש"י

וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנא' קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם [ירמיה ל"א]. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שיעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קוריי"א בלע"ז אולי צ"ל קורדאיי"א (דאז קלאפטער, דאז מעססען נאך קלאפטערן) Cordage, corde, כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תלא מני כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה.

באור

והנה ביאר השם בעצמו במראה בין הבתרים באמרו ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה (שם ט"ו ט"ז), ולכן לקח אברהם את מערת המכפלה לקבורת אשתו בכסף מלא. והי' זה אחר מרא' בין הבתרים. ושמה קובר אברהם וגם יצחק. ולא הוצרך יצחק לצוות לבניו על זה כי מת שם בחברון כמפורש בפרשת וישלח, וגם יעקב הוצרך לקנות חלקת השדה אשר עם שכם במאה קשיטה. ולכן יעקב שמת במצרים הוצרך לצוות לשאת אותו לשם תיכף אחר עבור ימי בכיתו ולקברו דוקא במער' ההיא, ולא צוה לקברו בחלקת השדה אשר עם שכם שקנית' שלו. אולי הי' מתיירא פן יתגברו בם מלחמה אנשי העיר על אודות שמעון ולוי שהרגו כל אנשים לפנים, גם לפי שהי' רוצה להקבר דוקא עם אבותיו כאמרו קברו אתי אל אבתי (לקמן מ"ט כ"ט). ולפי שידע יעקב שיש סיפוק ביד יוסף להוליכו שם מיד כי הוא מושל במצרים לכן השביעו להוליכו מיד אחרי מותו. אבל יוסף שידע שאין לאל יד אחיו להוליכו אחר מותו מיד לא"י ואולי יעכבו המצרים על ידם, לכן לא צוה להם להוליכו מיד אחר מותו רק אמר להם, פקד יפקד אלהים אתכם (כשיכלו ימי השיעבוד אשר נגזר עליכם והעלה אתכם אל הארץ. אז), והעליתם את עצמותי מזה (שם נ' כ"ה), ולפי שאז יכבשו את כל ארץ כנען לכן לא הקפיד לומר להם לקברו דוקא במערת שדה המכפלה. כי כל הארץ שלהם היא, גם לא צוה להם לקברו שם למען יקבר עם אבותיו, לפי שחשב אולי תפול חברון והמער' בחלק אחד השבטים ולא יניחוהו לקברו שם. או הוא עצמו לא הי' רוצה להקבר בחלק שאינו לבניו. כאשר הי' באמת שחברון נפלה בחלק יהודה, ובצואותיו קברו בשכם כמ"ש, ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף לנחלה (יהושע כ"ד ל"ב), הכוונה בסוף המאמר ויהיו לבני יוסף לנחלה לבאר מדוע קברוהו שם. כ"ז נ"ל: (ח) וירא ישראל את בני יוסף, ולהלן אומר לא יוכל לראות, רק באורו שלא יוכל לראות היטב שיכירם, אבל ראה דמות אנשים, כי יש רואה דמות אדם ואינו מכיר דמות פניו: (ט) בזה, במקום הזה, וכן לא היתה בזה קדשה (לעיל ל"ח כ"ג), שבו

אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר
קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃ שני (י) וְעֵינֵי
יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת
וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק
לָהֶם׃ (יא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה
פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי
אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ (יב) וַיּוֹצֵא יוֹסֵף

ת"א ועיני יומא כ"ח, ב':

דיזע? (ט) יוסף אנט־וואָרטעטע זיינעם פֿאַטער: מיינע זאָהנע זינד עס, וועלכע מיר גאָטט אללהיר געשענקט האט; יענער שפראך: פֿיהרע זיא דאָך צו מיר הער, דאס איך זיא זעגנע: (י) ישראל'ס אויגען וואַרען דונקעל, פֿאָר אלטער, זאָ דאס ער ניכט גוט זעהען קאָננטע, יוסף בראכטע זיא צו איהם הין, ישראל קיסטע זיא, אונד אומארמטע זיא: (יא) אונד שפראך צו יוסף: איך האבע ניכט געדאכט דיין אנגעזיכט ווידער צו זעהען, נון אבער לעסט מיך גאָטט אויך נאָך דיינען זאאמען זעהען: (יב) יוסף פֿיהרטע זיא פֿאָן זיינע

תרגום אונקלוס

קָרֵיבִינוּן כְּעַן לְוָתִי וַאֲבָרְכִינוּן׃ (י) וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקָרָן מִסֵּיבוּ
לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשֵּׁיק לְהוֹן וְגַפֵּיף לְהוֹן׃
(יא) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ לָא סְבָרִית וְהָא אַחֲזִי יָתִי
יְיָ אַף יָת בְּנָךְ׃ (יב) וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי וּסְגִיד עַל

רש"י

הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: **ויאמר קחם נא אלי ואברכם.** זה שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו [הושע י"א] תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים על שלקחן על זרועותיו: (יא) **לא פללתי.** לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. **פללתי.** לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה [ישעיה ט"ז]: (יב) **ויוצא יוסף אתם.** לאחר שנשקם

באור

בזה (במדבר כ"ב י"ט), כן פי' הרמב"ם והרד"ק וכן תרגם אונקלוס, הכא, וכן מתורגם בל"א, אבל הרמב"ן כתב וז"ל לא הי' יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפורש ממנו לא הי' לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים וכ"ל כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך וכן ובזה הנער' באה אל המלך (אסתר ב' י"ג). ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האש' והיו לי הבנים האלה מתנה עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו מלת בזה: **קחם נא אלי,** הקריבם לפני, או הוליכם אלי, וכן תרגם אונקלוס, וכן מתורגם בל"א:
(י) **לא יוכל לראות.** היטב, כן פי' הרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו, וכן מתורגם בל"א:
(יא) **ראה,** מקור, כמו ראות, ובא שלא כמנהג נחי לת"ד ה"א שבא המקור מהם בהשתנות הה"א לתי"ו, ולפי דעת קצת הוי"ו הנחה היא במקום הה"א והתי"ו נוספת, ובא כאן בלי השתנות כמו למען עשה כיום הזה (לקמן נ' כ'): **לא פללתי,** מהר"י אברבנאל פי' מלשון תפלה. ור"ל לראות פניך לא הייתי מתפלל עליו להיותו בעיני תפלת שוא. והנה עם שפירושו נכון בענייננו, אמנם איננו בהוראת המלה כי לא מצאנו בפעל משרש הזה על ענין תפלה כ"א בבנין התפעל, אבל רשב"ם והראב"ע והרד"ק (בשרשים שרש פלל), פי' מלשון דין ומשפט, מן ונתן בפלילים (שמות כ"א כ"ב), וכן פי' שם הרד"ק פסוק הביאי עצה עשי פלילה (ישעי' ט"ז ג'), מלשון משפט, שהוא כפל לשון עצה, כדרך הנבואות, וכן פירש"י שם, ופה העתיקו רש"י בפי' לענין המחשבה שהוא משפט הנפש בין דבר והפכו (אורטהייל בל"א), והכוונ' לא שפטתי בשכלי שאוכל עוד ראה פניך, וכן ת"א לא סברית, ובתי"ע לא חשיבית, וכן מתורגם בל"א:
(יב) **ויוצא וגו',** לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי לישבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכ' (רש"י), והראב"ע כתב שצריך להיות מאוחר, ור"ל אחר וישם את אפרים

אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ (יג) וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃ (יד) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־

ת"א ימינו עקרים מ"ד, ס"ע: שכל מנהות נ"ו נ':

קניען הערפאָר, אונד ביקטע זיך פאָר איהם צור ערדע: (יג) זאָדאַן נאהם זיא יוסף ביידע, אפרים אין זיינער רעכטען. אלזאָ צור לינקען ישראל'ס, מנשה אבער אין זיינער לינקען, אלזאָ צור רעכטען ישראל'ס, אונד פיהרטע זיא צו איהם הין: (יד) ישראל שטריקטע זיינע רעכטע, אונד לעגטע זיא אויף אפרים'ס הויפט. דער דאָך דער יינגסטע וואר, זיינע לינקע אבער לעגטע ער אויף מנשה'ס הויפט; (ער לעגטע זיינע הענדע מיט בעדאכט, דען אייגענט-

תרגום אונקלוס

אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ (יג) וּדְבַר יוֹסֵף יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִסְּמָאלָא דְיִשְׂרָאֵל וְיָת מְנַשֶּׁה בִּסְמָאלֵיהּ מִימִינָא דְיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ׃ (יד) וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא וְיָת סְמָאלֵיהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה

רש"י

הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליסבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מזומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע

באור

לפני מנשה (פסוק כ'), שאז הוציאם וישלחם לביתם אחר שברכם, ולא העמידם עתה לימין ולשמאל ישראל, רק מתחלה כשהביאם אליו לחבקם ולנשקם העמיד' בין ברכיו זה לימין וזה לשמאל, ואז יעקב שכל את ידיו וברכם, ואח"ז הוציאם יוסף מעם ברכיו וילכו להם. ועפ"ז הוצרך ג"כ לדחוק ולפרש, ויקח יוסף את שניהם, וכבר לקח כשהביאם אליו. ולא ידעתי מי הכריחו לכל אלה הדוחקים, אבל הנכון כפשוטו כי כשהביאם אליו לקחם יעקב בין ברכיו מתם כדרך המחבקים, ולא הקפיד אז על סדר עמידתם כי לא ברכם עדיין, ואח"ז כשראה יוסף שרוצה לברכם לקחם מעם ברכיו והעמידם לנגדו על הסדר הבכור לימין והצעיר לשמאל, וכדעת רש"י ז"ל: מעם ברכיו, מלת עם פירושו לפעמים סמוך, כמו מעם השלחן (שמואל א' כ' ל"ד), הם עם יבוס (שופטים י"ט י"א), פי' סמוך ליבוס. והכוונ' פה מבין ברכיו: (יג) את אפרים בימינו, (שהוא) משמאל ישראל, כן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א. כי הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מזומן לברכ': ויגש אליו, שעורו ויגישם אליו, וכן מתורגם בל"א: (יד) שכל את ידיו כי מנשה הבכור, הרשב"ם פי' מלשון סכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל, כמו סכל נא את עצת אחיתפל (שמואל ב' ט"ו ל"א), כי הסמ"ך והשי"ן השמאלית יבואו זה תחת זה, וכן פי' הרלב"ג והכוונ' שעוות את ידיו ושם ימינו לפאת שמאלו ושמאלו לפאת ימינו, אמנם רש"י והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש שכל פירשו מלשון חכמ' ועל דרך המליצה אמר כן כאילו שם חכמ' בידיו לעשות כן בהשכל ודעת מה שעשה, וכן ת"א אחכמינון לידוהי אבל שעורו נתן ידיו בהשכל, וכן מתורגם בל"א: כי מנשה הבכור, הראב"ע פי' אע"פ שמנשה הוא הבכור כמו כי עם קשה ערף הוא (שמות ל"ד ט'), אבל הרד"ק פי' כפשוטו נתן ידיו בשכל כי מנשה הבכור וראוי לו לתת ימינו על ראשו אם לא ששכל והבין ברוח נבואה כי הוא קטן בברכ' וזה הוא טעם שכל כי אם הי' נותן ימינו על ראש מנשה מה שכל הי' בזה כן הוא דרך העולם, וכן פירש"י כפשוטו השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע הי' כי מנשה הבכור ואעפ"כ

יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ (טו) וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ (טז) הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ

ת"א התהלכו עקדה שער ג': האלהים פסחים קי"ח, א': המלאך פסחים סח:

תרגום אונקלוס

אַחְכְּמִינוּן לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא׃ (טו) וּבָרִיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יְיָ דִּי פְלַחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזַן יָתִי מִדְּאִיתָנִי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (טז) מַלְאָכָא דִּי פְרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא

תרגום אשכנזי

ליך וואר מנשה דער ערסטגעבאָרנע):(טו) זעגנעטע יוסף אונד שפראך: דער גאָטט, פֿאָר וועלכעם מיינע פֿעטער אברהם אונד יצחק געוואַנדעלט האבען, דער מיך געווייַדעט האט, זייט דעם איך בין, ביז אויף דיזען טאג: (טז) דער ענגעל, דער מיך פֿאָן אללעם איבעל ערלאֶזעט האט, זעגנע דיזע

רש"י

היה כי מנשה הבכור ואע"פ כן לא שת ימינו עליו: (טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח

באור

לא שת ימינו עליו. וכן ת"א, ארי, וכן מתורגם בל"א: (טו) ויברך את יוסף ויאמר, ר"ע ספורנו פי' שהם שני דברים שהתחיל' ברך את יוסף עצמו, ולא פורש בפסוק הברכ', ואח"ז אמר האלהים אשר התהלכו וגו'. וברך את בניו, והוא רחוק כי מדוע יברכו עכשיו, הלא ברכו אח"ז בין יתר בניו, והנכון כי כוונת ויברך את יוסף על בניו כמ"ש הרשב"ם כי ברכת הבנים היא ברכת האב, וכן פי' הרמב"ן: האלהים אשר התהלכו וגו'. עד סוף הפסוק, כל המאמר הזה הוא נושא בלתי נשוא כי לא נאמר כאן לא מעשה ולא תפל', ואם הוא שב על פסוק שלאחריו, הנה בפסוק שלאחריו נזכר נושאו בפני עצמו, המלאך הגאל וגו'. שאיננו רק שליח השם. והמפרשים לא פירשו דבר זה, לכן נראה לי שהוא מקרא קצר, ושעורו בתשלומו כן הוא, האלהים אשר התהלכו וגו' עד היום הזה, ישלח את המלאך הגאל אתי מכל רע שיברך את הנערים, והוא כענין שאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו. ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, הוא ישלח מלאכו לפניך וגו', ואח"ז מצאתי שגם ר"ע ספורנו פי' כן: הרעה אתי, לשון מרעה, ולא נמצא בכל המקרא רק בבנין הקל חוץ פעם א' בהפעיל, וירעם כתם לבבו (תהלים ע"ח ע"ב) (וגם שם חילוק נוסחאות יש, כי בקצתם נקוד וַיִּרְעֵם. וכן הסכים בעל מנחת שי, ובדבריו נראה מאד ע"פ ספרים כ"י מדוייקים, וכן מצאתי בתנ"ך ישן נושן כ"י על קלף, ובתנ"ך ד' אמשטרדם של יוסף עטיאס, ובתנ"ך ד' בערלין שנת תנ"ט). וגם אם יהי' שם נקוד פתח, אפשר שהוא מבנין הקל כחבריו. ולא יהי' בודד, והפתח להרחבת הרי"ש, כי יש לה ג"כ לפעמים דין הרחבה. וכן משמע מרד"ק בשרשים שרש רעה. ועל כל פנים גם הקל ממנו פעמים פעל עומד כמו יהיו רעים במדבר (במדבר י"ד ל"ג). לרעות בגנים (ש"ה ו' ב'), ופעמים יוצא כמו לרעות את צאן (לעיל ל"ז י"ב). וכן כאן הוא יוצא: מעודי, מורה על הזמן שבתחלת ההויה, או אם הוא על עשיית איזה דבר מורה על זמן התחלת העשיה, ובאורו פה מזמן היותי: (טז) ויקרא בהם שמי. לשון הרמב"ן אמר ר"א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף (ולפי דעתי גם זה איננו נכון כי לא נקראו בית יוסף רק י' השבטים ושנים האחרים נקראים יהודה, גם לא הותחל להם השם בית יוסף רק אחר שמלך ירבעם הרשע ע"ש שהיה משבט אפרים והי' המלך הראשון להם. ובלי ספק לא כוון יעקב בברכתו ע"ז, כי לא לברכ' יחשב להם חלוקת המלכות, אך בעבור עונש הי' להם זאת, ונשפך עי"ז דם אלפים ורבבות מישראל), והנכון שיעמוד זרע' ושמם ויהי' שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם עכ"ל. וכ"פ הרשב"ם שיהיה זרעם וזרע זרעם, והוא ג"כ כוונת המתרגם לל"א. ור"ע

אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שלישי (יז) וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית

תולדות אהרן וידגו ברכות כ', א'. סוטה ל"ו, ב'. ב"מ ע"ד, א'. ב"ב קי"ח, ב': וירא מנחות ל"ו, א':

קנאבען, דורך זיא ווערדע מיין נאמען אונד דער נאמען מיינער פֿעטער אברהם אונד יצחק גענענ-נעט; אונד זיא זאללען זיך שטארק פֿערמעהרען אים לאנדע: (יז) אלס יוסף מערקטע, דאס דער פֿא-

תרגום אונקלוס

יְבָרֵךְ יַת עוּלֵימַיָא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגּוּן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא: (יז) וַחֲזָא

רש"י

אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין

באור

ספורנו כתב וז"ל ויקרא בהם וגו' ויצחק. לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהפך כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין), דקרינן לרשיעא אפי' בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעי' ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל ית' באופן שיהיו ראוים להתיחס לאברהם וליצחק על דרך יחד לבבי ליראה שמך (תהלים פ"ו י"א) עכ"ל: וידגו, הענין המורה על דגי הים יש לו שני שרשים בל"הק, א' שרש דגה, וממנו כל שם דגה [שהוא שם הכולל כל המין, ונמצא פ"א לשם פרטי, ממעי הדגה (יונה ב' ב')], הנמצא במקרא וכל שם דג (שהוא שם פרטי לאחד), ודגים (שהוא הקבוץ מן השם הפרטי), והראיה ששרשם מנחי ל"ה, מן הסמיכו' של דגה ודגי' ומן הכנוים של דגה שנשתנ' קמץ הפ"א לשו"א, (שלא כמשפט נחי העי"ן בעבור הנח באחריו שהוא במקום עי"ן הפעל), כמו מן דגה בִּדְגַת הים (לעיל א' כ"ו וכ"ח), וימת את דְּגָתָם (תהלים ק"ה כ"ט), ומן דגים נאמר בקבוץ דְּגֵי הים (לעיל ט' ב'), ומלת וידגו פה הוא פעל נגזר ממנו, ולא נמצא עוד פעל משרש זה, ושרש ב', דוג, וממנו נמצא שם המין, מביאי' דאג וכל מכר (נחמי' י"ג י"ז), בהתחלפות האל"ף תחת וי"ו ע"פ, ומן השרש הזה נמצא לַדַּוָּגִים, רבים (ירמי' ט"ז ט"ז), כן כתיב, והקרי לְדַיָּגִים, יעמדו על דַּוָּגִים (יחזקאל מ"ז י'), קרי וכתיב בוי"ו, ואנו הַדַּיָּגִים, (ישעי' י"ט ח'), קרי וכתיב ביו"ד, והם שמות התואר לתופשי ולציידי הדגים, ונמצא גם משרש זה פעל אחד לַדַּוָּגִים רבים נאם ה' וְדִיגוּם (ירמי' ט"ז ט"ז). והונח על מלאכ' צידת הדגים, והנה מלת וידגו פה הוא פעל הנגזר מן שם דג על כוונת הריבוי כמו דגים, כי המין הזה יתרבה בטבע יותר מכל מיני בעלי חיים. ולמ"ד לרוב כמו שכתבנו בהקדמ' החבור היא להורו' על הפרט שאחרי הכלל, והשעור יהיו כמו דגים בענין הרבוי לבד, אמנם בלשון ארמי לא נגזר פעל משם זה, לכן אנקלוס תרגם וכנוני ימא יסגון, עשה ממנו שם, והוסיף כ"ף הדמיון ובמלת יסגון כלל גם תרגום מלת לרב, וגם בל"א לא נמצא פעל מן השרש הזה על כוונת הריבוי, כי מלת (פֿישען), הנמצא בל"א איננו מורה רק על צידת הדגים ולא על הריבוי. לכן איננו מתורגם בל"א רק לפי כוונת הריבוי הרבה מאד: (יז) וירא יוסף כי ישית אביו וגו', א"ת, שוי, בלשון עבר. ובתרגום יב"ע מכוון יותר לפי באור המלה שמתורגם בו, משוי, לשון בינוני, שדרכו לבוא הרבה פעמים בלשון עתיד, משא"כ עתיד במקום עבר הוא נמצא מעט במקרא, והוצרכו לדחוק ולפרש כן מכח ב' סבות, האחת, לפי שתרגמו, וירא, לשון ראיה ממש, כי א"ת וחזא, ויב"ע תרגם וחמא. והוא איננו נופל רק על מעשה שכבר עבר או לפחות שהותחל קצת ממנו, השנית, כי העשים הזאת כבר היתה קודם הברכ', וענין זה וירא יוסף וגו' היתה אחר הברכ', כפי ההבנה הפשוט' בפסוק, ולפי הסבה השנית הזאת יצדק יותר תרגומו של אנקלוס ושל יב"ע, כי אם הי' ענין וירא יוסף וגו' אחר הברכ', הנה כבר עברה שיתת ידיו עליהם כולה, ולא הי' הענין הזה באמצע שיתת

אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃
(יח) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף אֲרֵי (שַׁוִּי) מְשַׁוִּי אֲבוּהִי יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי וּסְעַד יְדָא דַאֲבוּהִי לְאַעְדָאָה יָתַהּ מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם לְאַנְחוּתַהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה׃ (יח) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי

תרגום אשכנזי

טער זיינע רעכטע האנד אויף אפרים'ס הויפט לעגען וואללטע, מיספיל עס איהם; ער פאסטע זיינעס פאטערס האנד, אום זיא פאן אפרים'ס הויפט אויף מנשה'ס הויפט צו בריני־גען: (יח) אונד שפראך

רש"י

הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי

באור

ידיו, אולם מה נעים פה באור המתרגם האשכנזי שתרגם וירא לשון הבנה ולא ראיה ממש. כמו שאלאנוהו ברבה על הכוונה הזאת. ומלת ישית עתיד כהוראתו הפשוט', ויהי' על אופן זה, כי בתחל' בהרמת ידיו של יעקב ובהושטתו אותן נירם הניחן על ראשיהם, הכיר שרצונו להשית יד ימינו על ראש אפרים, ותמך את ידו להסיר אותה מעל ראש הצעיר ולשימה על ראש הבכור, ודבר דבריו אל יעקב, ויעקב השיב לו ידעתי בני ידעתי וגו', והיה כל זה לפני הברכ', אלא שלא להפסיק הענין גמר הכתוב את כל ענין הברכ' ואח"כ חזר לספר את המעש' מקודם, ויבואו הוראות הזמנים על נכון, ואין זה מכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי הכלל הזה נאמר על שני מעשים מיוחדים שנכתב בראשונה את הנעשה לאחרונה, אבל בסיפור אחד אשר יש בו גם איזה ענינים פרטיים שאינם עקריים כ"כ, דרך המספר הנכון לספר תחל' הדבר העיקרי בדרך כלל, ולא יפסיק בדבריו להודיע בסיפורו הכללי גם את הפרטים ההם, כדי שלא לבלבל דעת השומע, כי אולי לא יבין כוונת המספר איזה הוא הדבר העיקרי אשר כוון עליו המספר, ואח"ז יספר הפרטים אשר נעשו טרם שנעשה הדבר העיקרי שכבר סיפר אותו. ולפי באור המתרגם לל"א יתיישב ג"כ ספק עצום כי לדברי המפרשים שהי' זה אחר הברכ', מה ראה יוסף להמתין עד אחר הברכ'. ומה יתן ומה יוסיף בהסרתו את ימינו מעל ראש אפרים אחר הברכ' בעת שיעקב מעצמו הי' דעתו להסיר ידיו מעליהם, אם כבר נעשה כן בשעת הברכ' שהוא הזמן העיקרי אל הוראות הבגדל לאחד על האחר, וכן פי' הרשב"ם ז"ל כי ישית, קודם שברכם וראה יוסף ששכל את ידיו (הוא סוף הדבור, ע"ש שנדפס בשבוש. ואח"כ מתחיל הדבור בפסוק י"ח), ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי, אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה אלא הי' לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דקדקתי להביאם כסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי עכ"ל: ויתמך יד אביו, הרימה מעל ראש בנו ותמכ' בידו: להסיר אתה מעל ראש אפרים, (כדי לשומה), על ראש מנשה, וכן כל לשון הסרה כתוב בקצור, סורה אלי אל תירא (שופטים ד' י"ח), סורה מהם לפנו' אלי, ויסרו אליו (לעיל י"ט ב'), סרו מהם לבא אליו (הרשב"ם), ולכן תרגם אנקלוס מעל רישא דאפרים (לאנחותה) על רישא דמנשה, הוסיף מלת לאנחותה לכונ' הנזכרת, ועל כונ' זו תרגם המתרגם לל"א במלת (בריגגען) ועי"ז לא הוצרך להוסיף תיבה אחרת: (יח) לא כן אבי, לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי הכם אתה והבאותם כסדר לפי ימיני ושמאלי ומפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך (הרשב"ם): ימינך, תאר אל היד שבצדו הימני, ונכנה היד בלשון זכר (עם שעל הרוב נכנה אותה הכתוב בלשון נקבה), כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב' ט'), יכתב ידו לה' (ישעי' מ"ד ה'), וכן נצב ימינו כצר (איכה ב' ד'), או ירצה לומר יד ימינך כלומר יד לצד הימין כמו יד ימינו (הרד"ק בשרשים שרש ימן), ולי נראה כדבריו האחרונים, כי אם הוא תאר אל היד, ראוי לחבר הכנוי אל המתואר ולא אל התאר, וראוי להיות במקום יד ימינו, ידו הימנית, ועוד שראוי להיות התאר בל"נ, ואע"פ שהפעלים או התארים המתלוים אל היד יבואו

זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃ (יט) וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ (כ) וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם

תולדות אהרן וזרעו ע"ז כ"ה, ח':

תרגום אשכנזי רעד

צו זיינעם פֿאטער, ניכט אלזאָ מיין פֿאטער! דיזעס איזט דער ערסטגעבאָרנע! לעגע דיינע רעכטע אויף זיינהויפט: (יט) דער פֿאַ- טער וויגערטע זיך, אונד שפראך: איך ווייס עס, מיין זאָהן, איך ווייס עס, אויך ער ווירד צו איינעם פֿאָלקע ווערדען, אויך ער ווירד גראָס זיין, אללײן זיין קליינערער ברודער ווירד גראָסער זיין אלס ער, אונד זיין זאאמען ווירד זיין פֿאָללער פֿאָלקערשאַפֿטען: (כ) ער זעגנעטע זיא אלזאָ דאמאהלס אונד שפראך, דורך דיך ווירד

תרגום אונקלוס

לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁוִּי יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ׃ (יט) וְסָרֵיב אֲבוּהִי וַאֲמַר יְדַעְנָא בְּרִי יְדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעַמָּא וְאַף הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא׃ (כ) וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר

רש"י

בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם. ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך

באור

לפעמים בלשון זכר, אין זה זרות במוד, כי בהקדים הפעל אל נושא המאמר לא ישמור לא את המין ולא את המספר כמו ויהי אבנים (במדבר ט' ו'), ולא אמר ויהיו, ולא נמצא נשים יפות (איוב מ"ב ט"ו), ולא אמר נמצאו כי יהי' נער' (דברים כ"ב כ"ג). ולא אמר תהי' והוא הנקרא בל"א (ווערבום איספערזאָנאלע, עס ווירדען), וכן הנה בו בל"א (עס איזט דארין), עם שבא אח' הנוש', שהענין הזה נקרא בל"א (נייטרום), ולא נמצא בל"הק, אבל יבא בל"הק, פעם בל"ז ופעם בל"נ, ולא יקפיד הכתוב על זה, אבל התואר המתלוה אל העצם בשרש זה יבוא תמיד בלשון נקבה, ולכן לא הלאכו לעולם ידו הימני או ידו הימיני, רק ידו הימנית: (יט) ידעתי בני ידעתי, שהוא הבכור כפירש"י, או שכוונת להביאם כסדר כמו שפי' הרשב"ם: גם הוא יהי' לעם וגו'. היא ידיעה אחרת, שגם זה ידעתי שיהי' לעם, וטעם הזקף שבמלת ידעתי השנית מסייע לפי' זה, וכן תרגם יב"ע, ידענא דהוא בוכרא אוף חכימנא דאוף הוא יהא לעם רב, וכן מתורגם בל"א: ואולם, ואלא: מלא הגוים, מלת מְלֹא הוא שם, ובכל המקרא הוא סמוך, ולא נמצא המוכרת ממנו, כי קראו אחריך מָלֵא (ירמי' י"ב ו') עם שהוא מענייננו, מ"מ הוא בשקל אחר, ולכן לא נודע אם המוכרת ממנו הוא מָלֹא ע"מ שָׁלֹום שנשתנה בסמיכות לשוא, שְׁלוֹם אחיך (לעיל ל"ז י"ד), או משקלו גם במוכרת פְּעוֹל במלת שְׁאוֹר חֲמוֹר, ויורה בעצם על המלוי, עם שלפעמים אין הכונ' על המלוי, ממש, רק על הרבוי המופלג, והושאל אליו השורש הזה להפליג הרבוי על דרך גוזמא עד קצה האחרון כמו מלא ביתו כסף וזהב (במדבר כ"ח י"ח וכ"ד י"ג), הכונ' על הרבוי המופלג מכסף וזהב מאפס מקום להניח עוד, ועל כונ' זאת הושאל גם לדברים אחרים, ויפל מלא קומתו ארצה (שמואל א' כ"ח כ'), וכ' הרד"ק בשרשים שרש מלא שכן הושאל לקצת הדברים כי הוא דומה למלוי, אשר יקרא עליו מלא רעים (ישעי' ל"א ד'), ואמנם לדעתי מלת יקרא תורה על הקבוץ אבל מלת מלא לא יורה רק על הרבוי כמו המון רעים, אך גדול כחו ממלת המון שיורה על הרבוי שאין למעלה ממנו. והכונ' פה כי גוים רבים, יצאו ממנו, כ"פ הראב"ע, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א, ואנקלוס תרגם ובנוהי יהון שליטין בעממיא, לא תרגם כפי כוונת המלות: (כ) ויברכם ביום

הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃ (כא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ (כב) וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד

מלא ו'

ת"א ואני וכו' ב"ב קכ"ג, א' וב':

דאז פֿאָלק ישראל אין צו־ רונפֿט דען זעגען ערטהיי־ לען, גאָטט לאססע דיך ווערדען וויא אפרים אונד מנשה! זעטצטע אלזאָ אפרים פֿאָר מנשה: (כא) ישראל שפראך צו יוסף, איך ווערדע נון שטערבען: גאָטט ווירד אבער מיט אייך זיין, אונד אייך אין דאז לאנד איי־ רער פֿעטער צוריק ברינ־ גען: (כב) איך געבע דיר איינען טהייל צום פֿאָר־

תרגום אונקלוס

יְשַׁוִּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה׃ (כא) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאִית וִיהֵא מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתֵיב יַתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהַתְכוֹן׃ (כב) וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ

רש"י

את בניו יברכם בברכתו ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם [יהושע כ"ד]: שכם אחד על אחיך. שכם ממש הוא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא כי תשיתמו שכם [תהלים כ"א] תשית שונאי

באור

ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך וגו', ב' פעמים לאמר שנאמרו פה לא יתישבו לפי דעת המפרשים לאמר לאחרים, אולם לפי מה שכתבנו באורו בהקדמ', שיורה בכל מקום על לשון האומר ממש יתישבו שניהם. כי הראשון יודיע לשון ברכת יעקב ודבריו ממש ומתחיל בך וגו', והשני ברכת בני ישראל ולשונם ממש ומתחיל ישמך וגו'. והנה עקר המליצה ראוי להיות כן, ויברכם ביום ההוא וַיֹּאמֶר בך יברך ישראל וְיֹאמְרוּ ישמך וגו'. הראשון לשון יחיד

על יעקב ולשון עבר לספר מה שנעשה כבר והשני לשון רבים ועתיד להודיע איך שיברכו בימים הבאים, אך לפי שהמקור בבאו עם אחת מאותיות בכל"ם יצא ממקום העבר והעתיד, ואין בו הוראות המין והמספר, לכן בחר בו המליץ העברי להשתמש בו בכל עניניו, ויובן ענין הזמן והמין והמספר בכל מקום לפי ענייננו: ישראל, עם ישראל, כ"פ הראב"ע, וכן מתורגם בל"א, ופי' בך אל יוסף ידבר כי המתברך בזרעו יחשב שמתברך גם בו: בך יברך ישראל, איש איש את בנו: לאמר ישמך וגו', כשירצה אחד מישראל לברך את בנו יאמר לו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים לפני מנשה. באמרו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה, וכן לשון שימה נופל בדברים, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כ"א א'), וזאת התורה אשר שם משה (דברים ד' מ"ד), שימה בפיהם (שם ל"א י"ט) (הרשב"ם), וכן פי' הראב"ע ורש"י והרמב"ן, ועם שכבר הודיע דבר זה. כלל עוד כל הענין שפרט בסוף דבריו בקולר דברים, כאשר אמרנו בהקדמ', שכן דרך מליצת הכתובים, ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי מלה (אזאָ) בתרגומו. שהיא מלה הנופלת בל"א על חזרת הסיפור פעם שנית בסוף בקולר דברים: (כא) הנה אנכי מת, ויודע אני שאחרי מותי יהי' אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמר לאברהם: (כב) ואני וגו', באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע, ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך

עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי

תרגום אשכנזי רעה

אוים פֿאָר דיינען ברידערן, דאז איך פֿאָן דער האנד דעם אמורי אבגענאָממען, דורך מיין שווערדט, אונד דורך מיינען באָגען:

תרגום אונקלוס

חוּלָק חַד יַתִּיר עַל אַחָךְ דִּי נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי:

רש"י

לפני לחלקים אחלקה שכם [שם ס'] דרך ירצחו שכמה [הושע ו'] איש חלקו, לעבדו שכם אחד [צפניה ג']: **אשר לקחתי מיד האמורי.** מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד"א שהיה צד אביו באמרי פיו: **בחרבי ובקשתי.** היא חכמתו ותפלתו: (ועיין ברא"ם שכתב דא"א לפרש על חרבו של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולענ"ד בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק):

באור

(יהושע כ"ד י"ב). אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך (שם), זכותו של יעקב גרם להם (הרשב"ם) ואני אומר כי אף שפשטות לשון הכתוב יורה כדבריו, עכ"ז הואיל ורוצה להעזר מדברי חז"ל, אומר כי הם כנגדו, כי עם שאמרו כי הצרעה לא עברה את הירדן, לא כוונו בזה לומר שלא הזיקה רק את האמורי היושב מעבר לירדן, כי בפי' אמרו שעמדה מצד זה של ירדן וזרקה את הארס לצד האחר. וכן אמרו חז"ל שתי צרעות היו אחת של משה ואחת של יהושע, באופן שהצרעה הזיקה גם את שאר ז' העמים אשר מעבר לירדן מערבה. ויותר מזה כי מצאנו בתורה מפורש הפך זה, ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כ"ג כ"ח). ולכן צריכי' אנו לפר' כוונת יהושע באמרו רק שני מלכי האמרי בעבור חזקתם ותקפם יותר מכל ז' העמים, ולולי הצרעה שעזרה לכלותם לא הי' סיפוק בידם לכלותם כמו שהעיד הכתוב ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים (עמוס ב' ט'). גם כוונת לא בחרבך ולא בקשתך איננה כדבריו שלא אחזו חרב וקשת בידם רק הצרעה כלתה אותם, כי היא נגד פשוטו של מקרא, ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדבר' ויבא יהצה וילחם בישראל, ויכהו ישראל לפי חרב (במדבר כ"א כ"ג וכ"ד). הנה נאמר בפירוש לפי חרב, וכן בעוג נאמר ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי (שם ל"ד). אבל הכוונ' לא בחרבך ולא בקשתך כמו שפי' שם הרד"ק וז"ל פי' אם לא הי' עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהלים מ"ד ז') עכ"ל, ויהי' פה הכוונ' על הסבה לא בסבת חרבך וקשתך, ופה הכוונה על העשי' כי באמת היתה מלחמתם בחרב וקשת. והראב"ע מפרש שהזכיר האמרי בעבור שאין בשבע' גוים חזק כמוהו הלא תרא' אחר שנהרגו שני מלכי האמרי הגדולים אמר יהושע לתת אתנו ביד האמרי (יהושע ז' ז') עכ"ל, אבל היטיב מכולם הרמב"ן וז"ל וטעם מיד האמרי כי ישראל לקחו הארץ תחל' מיד האמרי כי סיחון ועוג שני מלכי האמרי היו והמלחמה הראשונ' והגדול' שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמרי היא מלחמת יהושע עמם (שהי' מזרעו), וגם נעש' הנס הגדול כדכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל וגו' (שם י' י"ב). ומיד האמרי הי' חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמרי אשר בה (במדבר ל"ב ל"ט). וגם בני אפרים נחלו בגבול האמרי כמו שכתוב ויואל האמרי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס (שופטים א' ל"ה) עכ"ל, היוצא מכל זה כי הרמב"ן והרשב"ם והראב"ע פי' כוונת הפסוק על חלק הבכיר' אשר נתן לו, וגם רש"י פי' באחרית דבריו כן. ושכם לשון חלק כמו אחלקה שכם (תהלים ס' ח' וק"ח ח'). וכתב הרד"ק בשרשים שרש שכם שהוא מענין על שכם שניהם (לעיל ט' כ"ג), שהוא החלק מה שעל הכתף שהוא כנגד הצואר יקרא שכם, כי תשיתמו שכם (תהלים כ"א י"ג). לצד אחד ולפאה אחת, דרך ירצחו שכמה (הושע ו' ט'). על דרך אחת וצד אחד, לעבדו שכם אחד (צפני' ג' ט'), בלב אחד ובדעת אחת, והכל ענין

תרגום אשכנזי

מט (א) יעקב ליס זיינע קינדער רופען, אונד שפראך: פערזאממעלט אייך, איך וויל אייך אנצייגען, וואס אייך אין דען שפעטעסטען צייטען בעגעגנען ווירד:

מט (א) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃

ת"א ויקרא וכו' פסחים נ"ו, א':

רש"י

מט (א) ואגידה לכם. בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים [ב"ר]: **ראשית אוני.** היא טפה ראשונה

תרגום אונקלוס

מט (א) וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת

באור

אחד, כי הכתף נקרא צד ופאה, וכן הפאה נקראת כתף ולכתף השנית (שמות כ"ז ט"ו ול"ח ט"ו), וכן ת"א חולק חד, וכן מתורגם בל"א, אבל הפי' של המפרשים על עיר שכם, מלבד שהוא רחוק מפשוטו של מקרא, הנה גם מלת אחד לא שייך אחריו, כי שם עצם פרטי לא יתחבר עם שם המספר, ואין לפרש כי אחד שב על חלק הנחסר בכתוב ולא על מלת שכם, כפי הנרא' מלשון א' של רש"י, ויהי' שעורו נתתי לך שכם, חלק אחד על אחיך, דא"כ ראוי להיות שכם בטעם מפסיק: **נתתי**, בא עבר במקום בינוני כדרך הכתוב ובאורו הנני נותן לך: **אחד**, בא בפתח גם בלא סמיכות, אך תמיד יהי' באמצע המאמר, ומלת אֶחָד תבא לסוף המאמר אף בלא אס"ף, ועיין דקדוקו ומשקלו בפסוק כאחד ממנו (לעיל ג' כ"ב), ובפ' תולדת בפסוק כמעט שכב אחד העם (שם כ"ו י'): **על אחיך**, יתר על אחיך: **אשר לקחתי**, בא עבר במקום עתיד, כן פי' הראב"ע והרשב"ם, והרלב"ג כתב עוד וז"ל ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהוא שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך (שם כ"ח י"ג): **בחרבי ובקשתי**, הרשב"ם והרמב"ן והראב"ע פי' כפשוטו, והכוונה חרב וקשת של הלוחמים בעת כיבוש הארץ, וכן מתורגם בל"א:

באור הקצר

מט (א) **ויקרא יעקב**, שלח בשבילם: **ואגידה לכם**, אודיעכם, וזהו ענין ההגדה בכל מקום הודעת הענין ולא ספור הדברים והוא בל"א (בעריכטען, אנזייגען): **יקרא**

אמר שלמה המבאר

הואיל וראיתי בפ' זאת כי רבו בה עניני דקדוק המלות, גם בענין הכוונה חלק לבם של מפרשי הפשט זה בכה וזה בכה, ואנכי לרגל המלאכה אשר לפני לברר דעת המתרגם לל"א, בהכרח אצטרך להביא גם דעת מפרשי הפשט המתנגדים לבאורי, וכדי שלא לבלבל דעת הקורא, ראיתי לחלק באור הפ' הזאת לשנים, באחד יתבאר דעת המתרגם לל"א בקוצר מלין, ובשני יתבאר בו דקדוק המלות ודעת שאר המפרשים, וסבת בחירת המתרגם הנזכר בבאורו זה, וזה החלי בעזר השם:

יתר הבאור

מט (א) **האספו**, כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב: **את אשר יקרא אתכם**, ענין מקרה, כי מצאנו השרש הזה בא"לף בסוף כמו, וקראהו אסון (לעיל מ"ב ל"ח), שתים הנה קראתיך (ישעיה נ"א י"ט), וגם בה"א בסוף, כמו וקרהו אסון (לעיל מ"ד כ"ט), היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג), וענינם אחד: **באחרית הימים**, הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו וכו' כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם (הרמב"ן), אבל כבר הוכחתי בקונ' עלים לתרופה (שכבר נדפס) בפ' בלק (שם כ"ד י"ז), כי כלל זה לאו דוקא, אבל מלת באחרית הימים תור' על הזמן הרחוק בין לימות המשיח או קודם להם ע"ש, ואוכיח גם מן הפרשה שלפנינו כדברי, כי התנבא בפי' על זבולן ואמר וירכתו על צידן (להלן

(ב) הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ (ג) רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה

תולדות אהרן כחי יבמות ע"ו, א':

תרגום אשכנזי

(ב) קאממט צוזאממען: אונד הערט: קינדער יעקב'ס; אונד הערט אייערעם פֿאטער ישראל צו (ג) דוא ראובן ביזט מיין ערסטגעבארנער, מיינע

תרגום אונקלוס

דִי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָא׃ (ב) אִתְכַּנְשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּלוּ אוּלְפַּן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ (ג) רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִי לָךְ הֲוָה חָזֵי לְמִיסַב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא

רש"י

שלא ראה קרי מימיו [ב"ר]: אוני. כחי כמו מצאתי און לי [הושע י"ב]. מרוב אונים. ולאין אונים [ישעי' מ']: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז.

באור הקצר

אתכם, יארע לכם בענין גבורתכם במלחמה ובענין נחלתכם בארץ: באחרית הימים, בימים הבאים לזמן רחוק בין בימות המשיח בין קודם לזה: (ג) בכרי אתה. מלת אתה מושכת בכח גם התארי' שבפסוק, אתה בכרי ואתה כחי ואתה ראשית אוני, ואולי גם ראשית מושכת אחרת עמה, ויהי' ענינו, ראשית כחי וראשית אוני, והוא כפול כדרך לשון הנבואה והענין אחד: יתר שאת, לשון נשיאות וגדולה ורוממות, וכלל בו ענין הבכורה והכהונה שהם מעלה ונשיאות: ויתר עז, הכוונה בו על המלוכה, כי המלך צריך עוז ותוקף כמ"ש ויתן עז למלכו (שמואל א' ב' י'), והכוונה בכלל הכתוב בעבור שאתה בכרי ראוי לך היתרון על אחיך, בין היתרון של

יתר הבאור

פסוק י"ג), וכן היה באמת סוף גבולו אצל צידון בחלוקת הארץ שבימי יהושע, אבל בחלוקת הארץ אחר תחיה בימות המשיח לא יהיה גבולו שם, כמפורש בס' יחזקאל (סי' מ"ח מן פסוק א' עד פסוק ל'), כי שבעת השבטים דן אשר נפתלי מנשה אפרים ראובן יהודה ינחלו נחלתם לצפונה של העיר ירושלים והמקדש, כל אחד רצועה ארוכה לאורך א"י מן הירדן עד הים הגדול, ורוחב הרצועה שוה לכל א' וא' חלק כחלק, וחמשת השבטים בנימין שמעון יששכר זבולן גד ינחלו נחלתם לדרומה של ירושלים והמקדש. דהיינו בנימין אצל עיר ירושלים ולהלן ממנו לצד דרום, שמעון, ואחריו יששכר ואחריו זבולן ואחריו גד בגבול הדרומי של א"י, ולפ"ז א"א שיגיע גבול זבולן לעתיד עד צידון שהיא סמוכה לגבול צפון של א"י, אלא ודאי שנבואתו על זבולן לא היתה רק על חלקו שבזמן כיבוש הארץ בימי יהושע, והוא קרא לכל בניו ואמר להם אשר יקרא אתכם באחרית הימים, וכלל גם זבולן עמהם, זה יורה שהמלילה הזאת תסבול גם זמן אחר רחוק קודם ימות המשיח, וכן כתב מהר"י אברבנאל כי ע"ד הפשט באחרית הימים רומז לאיזה זמן ארוך שהוא באחרית הימים בערך אל ימי המדבר: (ג) אוני, כחי, והבכור יקרא ראשית און, כמו ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (תהלים ע"ח נ"א) והמלילה כפולה כדרך המליצות הנבואיות: יתר שאת, תשא, כלומר ראוי לך לשאת. כי הפעל בבח השם ונפרד במאמרי השיר והנבואה שהם המאמרים קצרים, וכן ויתר עז, תעוז, והכוונה על ב' המעלות, בכורה וכהונה ומלכות, כמו שתרגם אנקלוס ויב"ע ותרגום ירושלמי, ולכן שנה ושלש, בכרי, כחי, ראשית אוני. והנה שרש יתר הונח על ענין השאר והנשאר, כמו ומיתר השמן (ויקרא י"ד י"ז), והנותר בשמן (שם י"ח), ובל"א (דאז איבריגע), ויען הפעל ממנו, אשר הותיר הברד (שמות י' ט"ו), ויסתעף ממנו ענין העודפות והמעלה, אשר לדבר על דבר, כי אם תחסר מעלת הא' ממעלת הב', וישאר לב' עוד מעלה, יהיה לב' יתרון המעלה, או מותר, והוא בל"א (פֿארצוג), כמו ומותר האדם מן הבהמה אין (קהלת ג' י"ט), וכן מצאנו הפעל ממנו והותרך ה' לטוב' (דברים כ"ח י"א), ובל"א (ער ווירד דיך פֿארציהען), וכן הותר בני תמותה' (תהלים ע"ט י"א), יהיה פירושו מענין זה, וכן הוא באור השרש הזה פה, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי, והלא יתר פה שמות התאר', כדעת הרד"ק בשרשים שרש יתר ושרש נשא: שאת, מקור בחסרון נו"ן פ"א ובתוספת תי"ו, ובא שאת בשוא להקל על קריאת

כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז:
(ד) פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ
מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ

ת"א פחז שבת נ"ה ב': אז שם שם:

קראפט אונד איין ערסט-לינג מיינעס פערמאֶגענס: פאָרציגליך אן ווירדע, אונד פאָרציגליך אן מאכט: (ד) אבער דיא איבעראיילונג וואר שנעלל וויא וואססער, דארום ערהעלטעסט דוא קיינען פאָרצוג, דען דוא האסט בעשטיגען דאז עהעבעט דיינעס פאטערס: דא האסט דוא דען ענטוויי-

תרגום אונקלוס

כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא: (ד) עַל דַּאֲזַלְתָּ לְקֳבֵיל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן

רש"י

במלכות כמו ויתן עז למלכו [שמואל א' ב'] ומי גרם לך להפסיד כל אלה:
(ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך: אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שעלה על יצועי היא השכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי. פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי [תהלים קל"ב] אם זכרתיך על יצועי [שם ס"ג]:

באור הקצר

הנשיאות והמעלה, ובין היתרון של המלכות: (ד) פחז כמים אל תותר, הפחז אשר הוא כמים הממהרים למרוצת' אשר הי' לך, גרם לך שלא תזכה אל היתרונות האלו, ומפרש מה עשה בפחזותו ואמר: כי עלית משכבי אביך, שעלית במקום שהי' לאביך למשכב פעמים רבות: אז חללת יצועי עלה, בעת ההיא חללת כבוד האיש אשר עלה תמיד על יצועי. ועל עצמו כוון זאת והי' לו לומר אז חללת כבודי, רק שדרך המדבר העבדי לדבר כן, כמו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד א'), משפטו אלי. ושמואל עצמו אמר בתוכחתו וישלח ה' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א' י"ב י"א), ולא אמר ואת יפתח ואותי. ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם (מלכים א' א' ל"ג), ולא אמר את עֲבָדַי, ומכ"ש כאן שראה

יתר הבאור

הראב"ע כי משפטו על משקל האחרים חסרי הפ"א שְׂאֵת ע"מ גֶּשֶׁת: עז, שם, והרד"ק בשרשים שרש עזז פי' שהוא תאר. עם שמדבריו בשרש נשא ובשרש יתר לא נראה כן: (ד) פחז, שם ממשקל פָּעָל, ונפתחו הפ"א והעי"ן להרחבת אות הגרון, ולכן הנגינה מלעיל, ואם היה פעל היתה הפ"א קמוצה והנגינה מלרע, והוא ענין קלות כלומר תנועה וקלות הילך היה לך כמים הקלים הנגרים, וכן מלאכו אנשי' ריקים ופחזים (שופטים ט' ד'), פי' נמהרים וקלי הדעת, וכן נביאיה פוחזים (צפניה ג' ד'), וכן בשקריהם ובפחזותם (ירמיה כ"ג ל"ב), ר"ל בקלות דעתם, ולא נמצא עוד השרש הזה במקרא, אבל חז"ל השתמשו בו לרוב על ענין זה, כמו שאמרו נסתכלתי בבבוא' שלי ופחז יצרי עלי (נדרים דף ט' ע"ב) וכו'. כ"כ הרמב"ן, וכן פירש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש פחז, וכתב עוד הרמב"ן שיתכן שהוא הפוך מן חפזון, כמו כשב כבש, שמלה שלמה, ודומיהם, וגם במליצה הזאת יהיה הפעל בכח השם, ושעורו. פחז פחזת כמים, והגאון רב סעדיה פי' אפי' דבר ריק וקל כמים לא יהיה לך יתרון על אחיך, ויהיה לדעתו ג"כ מגזרת אנשים ריקים ופחזים, ולא יחסר הפעל לדעתו, וכן פי' הראב"ע בפירושו הב', והמתרגם האשכנזי תרגם כפי' רוב המפרשים: תותר, מבנין הפעיל, והראוי תותיר ובא פתח להרחבת הרי"ש, כי יש בה ג"כ דין הרחבה לפעמים, כמו ויסר הערב (שמות ח' כ"ז), ויצר אתו בחרט (שם ל"ב ד'), ודומיהם, כמו וַיֵּדַע וַיִּזְבַּח, להרחבת אות הגרון, ונמצא בפתח גם באות אחרת, זכור מלחמ' אל תּוֹסַף (איוב מ' ל"ב), ובא פתח

(ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס

תרגום אונקלוס

אֲתֵילְתָּא לְשַׁוּוּיֵ בְּדֵי סְלֵיקְתָּא: (ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גּוּבְרִין

תרגום אשכנזי

העט, דער מיין רוהע־ בעט בעשטיג: (ה) שמעון

רש"י

(ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו

באור הקצר

בכוון לדבר בלשון נסתר להסתיר חלול כבודו: (ה) שמעון ולוי אחים, הנה באמת כל בניו אחים היו, רק שכוון שהיו דומים כאחים בעצתם ובמעשיהם, וידמו על מעשה שכם: כלי חמס

יתר הבאור

בזקף. לפי שהיה מבלי הפסק בלידי, או יהיה מבנין הפעל, ומשפטו בשורק, ובא החולם תמורתו, כמנהגם להתחלף זה בזה, והרד"ק בשרשים שרש יתר כתב ג' הדרכים בלי הכרעה, אולם לדעתי הדרך הב' הוא הנכון, כי בכל מקום שבא השרש הזה בהפעיל הוא יוצא כמו והותרך ה' לטוב', וגם מה שהוא לשון השארה הוא יוצא בבנין זה, וכאן הוא המקבל, ופירושו לא יהיה לך יתרון מאתי, ולכן אם היה מן ההפעיל היה ראוי שיסובב הדבור אל יעקב לומר לא אותירך, והראב"ע כתב ג' הדרכים, ולכן פי' בב' אופנים, לא יהיה לך יתרון, ושב על קבלת היתרון, ואז הוא מן ההפעל, ואח"ז פי' אל תבקש לך יתרון, ויהיה הוא הפועל המבקש, והיתרון הפעול המבוקש, ועל פי' זה כתב שיהיה משקל תותר כמשקל זכור מלחמ' אל תוסף, מן ההפעיל: משכבי, בא ל' רבי' אף שהמשכב אחד, וכן ואת זכר לא תשכב משכבי אשה (ויקרא י"ח כ"ב), ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה (שם כ' י"ג): אז חללת יצועי עלה, הרד"ק בשרשים שרש עלה פי' לשון הפסק וכריתה, כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב כ"ה), ועוד רבים, ובאורו מאז שחללת (משכבי), יצועי עלה, נפסק ונכרת, שלא הייתי עוד עם בלהה, וכן פי' הראב"ע. כאלו אמר עלה מעלי, וזהו על דעת המפרשים וישכב את בלהה וגו' (לעיל ל"ה כ"ב) כפשוטו, וחיללה ביאתו, אבל לדעת קבלת רבותינו ז"ל שלא חטא ראובן רק בבלבול יצועי אביו, לא יתכן לפרש כן. גם הוא נביאות שלא נזכר בכתוב שלא שכב עוד עם בלהה, גם כתב הרד"ק (בשרש הנזכר) שיתכן לפרש עלה כפשוטו מלשון עלייה ממש, ויהיה דבק עלה לפחז כמים, אותו זרם כמים עלה ובגד עליך, וכמוהו הנה מים עולים (ירמיה מ"ז ב'), מתגברים. וכן פי' הרמב"ן וז"ל אז חללת. אותם (ר"ל את משכבי אביך), כאשר יצועי עלה הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים וזה כלשון הכתוב במים, הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבי' וגו' ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו, וחלף ביהודה שטף ועבר (ישעיה ח' ז' וח'), ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה, שכינה שדרכה לעלות על יצועי. והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו (ד"ה א' ה' א'), שהיצוע הוא המחולל (ר"ל וזהו מודה שאין הפי' כדעת רבותינו), ואולי יכנה אותו שם (יפרש כן לדעת רבותינו שכנה שם להסתיר חילול כבודו), ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה העול' יעקב עצמו כלשון אם אעלה על ערש יצועי (תהלים קל"ב ג'), ויאמר אז חללת אותי רק דבר בנסתר דרך כבוד, וכן ובחללו יצועי אביו. כנוי, בחללו, העולה על יצועי אביו עכ"ל בקצת תוספת באור. וכן תרגם המתרגם האשכנזי שאז חללת שב על יצועי עלה, והכוונה את העול' על יצועי, אבל סתם מי הוא העולה, באופן שיסבול ב' הפירושים אם השכינה כפירש"י ע"פ רז"ל, או יעקב כפי פשוטו של הכתוב כפי' הרמב"ן ז"ל: יצועי, לשון משכב על שם שמציעין אותו על ידי לבדין וסדינין, והרבה דומים לו, אם זכרתיך על יצועי (שם ס"ג ז'), אם אעלה על ערש יצועי (שם קל"ב ג') (רש"י): (ה) שמעון ולוי אחים. אחים בנמוסים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם (הרמב"ן), וכן מתורגם בל"א: מכרתיהם. רבו הפירושים במלה זאת. אבל לכלם אין כוונת סוף הפסוק דומה לכוונת תחלתו. והוא שלא כדרך המליצות הנבואיות שתבאנה כפולות בענין ובמלות שונות, ולכן הנכון בזה כדעת מנחם שהביא רש"י ביחזקאל (ט"ז ג' וכ"ט ל'), שהוא מלשון תולד', וכן חבר אליהם מכרתיהם, והיא ג"כ דעת הרשב"ם ז"ל פה וז"ל מכרתיהם אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר שמעון ולוי אחים היו לרע', כלי חמס היתה אחותם, מכרתיך ומולדתיך (שם ט"ז ג'), לשון קרובים, אבל

תרגום אשכנזי

אונד לוי זינד גלייכע ברידער; ווערקצייגע דער געוואלטטהעטיגקייט זינד איהרע פערוואנדשאפט: (ו) אין איהרען ראטה קאממע ניכט, מיינע זעעלע! אין איהרע פערזאממלונג ווערדע ניכט מיט איינגעשלאססען, מיינע עהרע! דען אין איהרעם צארן ערווירגטען זיא דען מאן, אונד אין איהרעם מוטהוויללען

מְכֵרֹתֵיהֶם׃ (ו) בְּסֹדָם֙ אַל־תָּבֹ֣א נַפְשִׁ֔י בִּקְהָלָ֖ם אַל־תֵּחַ֣ד כְּבֹדִ֑י כִּ֤י בְאַפָּם֙ הָ֣רְגוּ

ת״א בסדם סנהדרין ק״ט, ב׳: באפם מגלה ט׳, א׳:

תרגום אונקלוס

גֻּבְרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא׃ (ו) בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוָת

רש״י

שהדיבתו א״ת בני השפחות כדי לא היתה שנאתן שלימה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו׳ יששכר וזבולן לא היו מדברי׳ בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי״ר מכחומא. דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורתם [ב״ר] נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך [יחזקאל ט״ז] וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסודם אל תבוא נפשי. זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א״ת אסורה בת יתרו מי

באור הקצר

מכרתיהם, סוף הפסוק מפרש את תחלתו, ואמר שאחוותיהם וקורבתם יותר משאר האחים היתה בענין כלי החמס ששניהם היו ממהרים להשתמש בהם יותר משאר האחים, ויתכן לדעתי שמכרותיהם שב על כלי חמס, שהכלים ההם הם קרובים להם, בעבור השתמשם בהם. ודמות הוא אל המליץ העברי לדבר כן וליחס להם איכיות גופניות, כאשר מצאנו שהנביא ע״ד המליצה ידבר אל החרב, כמו הוי חרב לה׳ עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הרגעי ודמי (ירמי׳ מ״ז ו׳), והנה הרמב״ן מפרש מכרתיהם מגורותיהם פי׳ חייהם מלשון ימי שני מגורי (לעיל מ״ז ט׳), יאמר כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם כי בם יחיו ייחס ג״כ איכות החיים אליהם: (ו) בסדם אל תבא נפשי, מדבר אל נפשו ואל כבודו ואומר להם, את נפשי! בעת היסדו יחד להמתיק סוד אף כי לא ידעתי מה הוא, לא תבא שם, להתחבר עמם בעצתם, כי בלי ספק עצתם לעשות חמס: בקהלם אל תחד כבדי, ואתה כבדי! בעת יקהלו מהם קהל לשבת יחד,

יתר הבאור

מכרתיהם משקל דגש הוא, כמו מסבותיהם, לשון קורבה, אבל בעבור הרי״ש במקום החירק נהפך לצירי הוא, כמו בְּרִחַ תחת בְּרִחַ, אִבַּד וְשִׁבַּר (איכה ב׳ ט׳), וכן חֶרֶב שלפי (תהלים כ״ז ד׳), ושרת את אחיו (במדבר ח׳ כ״ו). כלם משקל דגש, מכרתיה׳, לופרנטיי״ש בלע״ז עכ״ל, ובל״א (איהרע פערוואנדטשאפט), ויהיה לפ״ז סוף הפסוק באור תחלתו, כלומר שהם אחים דומים בטבעם, ומבאר שאחותם וקורבתם היא בענין כלי החמס, וכן תרגם בל״א, אבל בענין דקדוק המלה נראה שדעת הרשב״ם היא שהם שני שרשים מענין הקורב׳, מכרתיך שרשו כור, ומכרתיהם שרשו כרר, ולידי הכ״ף במקום הדגש הראוי לבא ברי״ש שאינה מקבלתו, ולדעתי אין צורך לזה, רק שניהם מנחי העי״ן, והצירי להמשיך היו״ד שהיא במקום וי״ו ע״פ, ובבאור הקצר באמרתי עוד שיתכן לפרש שכלי החמס הם קרובים להם ע״ש: (ו) בסדם אל תבא נפשי, הרמב״ן פי׳ על הענין וכ׳ כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל (ר״ל אנשי העיר, רק שכם בן חמור, ואולי לא היה ביד אנשי העיר למחות לו), ובאו בברית ובמולו ואולי ישובו אל ה׳ ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשה ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה נביא חמס ושוד וזה טעם בסדם אל תבא נפשי התפללות שלא היה בסודם בעשותם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום, ולכן יקלל אפם ועברתם, וכן תרגם אנקלוס ברזיהון לא הות נפשי ובאיתכנושיהון למחך וכו׳ עכ״ל, הנה פי׳ תבא ותחד עתיד

במקום עבר, וכן פירש המ"י (ובלי ספק הוא מדברי הרד"ק בפירושו לספר בראשית, שבא לידו), ועם כי איננו רחוק ונפרץ במליצות הנבואיות, אמנם מלת אל לא תבא לעולם על העבר, רק על העתיד אם לקללה או לבקשה או לצווי, כמ"ש הרשב"ם פה, והראב"ע (בפסוק ד') על אל תותר [עם שמצא אחד הפך כלל זה ע"ד זרות. והוא ודרך נתיבה אל מות (משלי י"ב כ"ח)]. ורש"י פי' על העתיד, אבל דרך דרש ע"פ ב"ר על מעשה זמרי ומעשה קרח, והנכון לפי פשוטו כמו שבארתי בקצורי, שאיננו שב על איזה מעשה מיוחד, רק בדלותו לספר תכונתם ומזגם אמר כ"כ ידעתים עד שאומר אל נפשי תמיד אל תבא בסודם, ואל כבודי אל תתיחד עמהם לבא בקהלם, כי בלי ספק הוא לעשות חמס: בקהלם אל תחד כבדי, לשון רש"י כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה (ישעיה י"ד כ') עכ"ל, ונראה מלשונו שהלחץ דחקו לפרש כן, ולכן אמר ע"כ אתה צריך וכו', כי לאלו המאמר הא' בסדם אל תבא נפשי, שיפורש תבא לנסתרת, כי מלת נפש עם שבאה בלשון זכר כשתפורש על הגוף, מ"מ כשתפורש על הנשמה תבוא בל' נקבה (כמ"ש הרד"ק בשרשיו שרש נפש), ואם יהיה מאמר בסדם אל תבא נפשי לנוכח הנפש, היה צריך לומר תבאי, ולכן יפרשו רש"י לנסתרת, והיה ראוי לפרש גם מאמר בקהלם אל תחד כבדי לנסתרת, לולי שכבוד לשון זכר ויפורש על כרחו לנכח. ולפ"ז אין שני המאמרים האלו דומים, כי הא' לנסתר' והב' לנכח, ומ"י מפרש תחד לשון נקבה כי הכבוד הוא הנפש, וא"כ יפרש שניהם לנסתרת, אבל כל הכתובים יכחישוהו כי בכל מקום שבא כבוד בכתוב, ואף על הוראת הנפש, יבוא' בלשון זכר, וקרוב יותר שישמש הכתוב במלת נפש בלשון זכר לזווג המאמרים. אחרי שמצאנו המלה הזאת לפעמים בלשון זכר, כאשר תורה על כללות הגוף והנשמה, בל"א (פערזאָן), ובזה בחר המתרגם האשכנזי, ופתר שניהם לשון קריאה, כמדבר אל הנפש ואל הכבוד, כי זהו תפארת המליצה: תחד, לדעת הרד"ק בשרשים שרש אחד שרשו אחד, וכ"ה דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל (כפי מה שהביאו הראב"ע). וכן אמר על והאדמה לא תשם (לעיל מ"ז י"ט), ששרשו אשם, ובא הצירי להמשיך היו"ד במקום האל"ף, כדרך אותיות אהו"י שמתחלפות זו בזו, ולדעת הראב"ע שרשו יחד, ובא על משפטו ע"מ תדע. וכ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קי"ב ע"ב) בדרך אפשר. ולפי הפשט שניהם נכונים, כמו שכתבתי בקצורי, ודעת רש"י כפי' הב' ואנקלוס תרגמה בכוונה רחוקה מענין הוראת השרש. והמתרגם האשכנזי תרגמה באופן שתסבול א' מב' הפירושים: כי באפם הרגו איש. רש"י פי' לפי מדרשו שכוון על שכם וחמור ואנשי עירם ואינם חשובים כולם אלא כאיש אחד (ר"ל לפי גבורתם), וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו' ט"ז), וכן במצרים סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א'), וכתב עוד ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעס עליו, וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזקאל י"ט ג') עכ"ל, והנה גם לפי פשוטו כוון רש"י על מלחמתם עם אנשי שכם, בעבור שנאמר הרגו בלשון עבר, ולפי מה שכתבתי בקצורי תהיה הכוונה לספר תכונתם, והוא בינוני שדרכו לבוא פעמים בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד, אבל ירמוז על המלחמה ההיא: וברצונם עקרו שור, הראב"ע פי' שור, חומה, והחולם במקום השורק, כדרכם להתחלף זה בזה, וכן פירש הרד"ק לפירושו (כפי' מה שהביאו המ"י) ובשרשים שרש שור, וכתב הרמב"ן ואמר אנקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור (לקמן פסוק כ"ב), ותרגם בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי (תהלים נ"ב י"ב). והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה אחרי הרגם אנשי' ויהיה עקרו מן ועקרון תעקר וגו' (צפניה ב' ד') עכ"ל, ואולם כפי הנראה אלי אין לשון עקירה נופל על ענין חרבן הערי' והגדלות. כי הפעל מן השרש הזה נמצא ז"פ, א' מבנין הקל, ועת לעקור נטוע (קהלת ג' ב'). ונאמר על עקירת האילנות. וא' מבנין נפעל ועקרון תעקר. ונאמר על הרחבת העיר, והב' מבנין הכבד. א' זה שבענין, ב' את סוסיהם תעקר (יהושע י"א ו'). ג' את סוסיהם עקר (שם ט'), ד' ויעקר דוד את כל הרכב (שמואל ב' ח' ד'), ה' חברו בד"ה (א' י"ח ד'). ובכל אלו הה' נאמר אחריהם הפעול שהם הבהמות ולכן אין להוציא זה מכלל חבריו, ויהיה כל הנאמר בבנין הכבד על ענין אחד שהוא עקירת רגלי הבהמות, וכל הנאמר ממנו בקל על עקיר' האילנות, ולדעתי גם הנפעל לא יאמר בענין רק על עקירת האילנות כאשר הקל, כי כמו שנוכל לומר על הפועל לעקור נטוע, כן נאמר על המקבל הפעולה הנטוע נעקר, ומלית ועקרון תעקר איננה עצמות רק שאולה כדי להיות לשון נופל על לשון. אבל המליצה העצמית היא ועקרון תחרב, כנהוג בכל המקרא

איש וברצנם עקרו־שור׃ (ז) ארור אפם

תולדות אהרן ארור יומא נ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

לעהמטען זיא דען אָכסען: (ז) פֿערפֿלוכט זייא איהר צאָרן! דען ער איזט העפֿ-

תרגום אונקלוס

נפשי באתכנושיהון למהך לא נחתית מן יקרי ארי ברוגזיהון קטלו קטול וברעותהון תרעו שור סנאה: (ז) ליט רוגזיהון ארי

רש"י

התירה לך אל יזכר שמי בדבר זה זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב [ב"ר]: בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתיחד עמהם שמי שנא' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל [ד"ה א' ו']: אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמם כמו לא תחד אתם בקבורה [ישעיה י"ד]: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד [שופטים ו'] וכן במצרים סוס ורכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל [יחזקאל י"ט]: וברצונם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנא' בכור שורו הדר לו. עקרו אשרי"טיר בלע"ז Essarter, (ענטוואורצלען, אויסהויען, אויסראָטטען), וכן לועז בספר יהושע י"ז, ע"ו. לשון את סוסיהם תעקר [יהושע י"א]: (ז) ארור

באור הקצר

לא תתיחד עמהם, ואם פירושו אחד באורו לא תהי' עמהם כאחד, ואם פירושו יחד, גם זה נכון, ויהי' באורו לא תשב יחד עמהם, והוא הכפל של בסודם אל תבא נפשי כי כבודי הוא הנפש ונקראת כן בעבור שהיא כבוד הגוף ויקרו: כי באפם הרגו איש, איננו עבר, רק ציורי לספר טבעם, ואיש שם המין כמו ואיש ישראל נגש (שמואל א' כ"ד י"ד), ויהי לי שור וחמור (לעיל ל"ב ו'), והכוונה כי באפם יהרגו כל איש שכעסו עליו: וברצונם, הפך האף כמו כי רגע באפו חיים ברצונו (תהלים ל' ו'), כלומר כל כך רגילי' הם לעשות רע, עד שבנוח כעסם לא ינוחו בשביל זה מלהשחית, והם עוקרים את השור להשחיתו, ובל"א יאמר (אוטהויזען), על התכונה בנפש לעשות הרע לא מתוך כעס, כי אם מתוך שרירות הלב, ובאור עיקרו ש"ר, הוא שהי' דרכם לפנים במלחמ' לנבר פרסות הבהמה של שונאו הנלח' אתו מן המרכבה ולמט' ולא תמות הבהמה בזה כדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחי', זהו המליצה הפשוטה בפסוק זה, אבל בלי ספק רמז על מלחמתם עם בני שכם, דאל"ה מדוע כעס עליהם, אבל מלחמתם עם אנשי שכם מלאכו שהיתה נגד רצונו כמ"ש ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי (לעיל ל"ד ל'): (ז) ארור אפם כי עז. הוא מלשבלו ולכן איני רוצה בקהלם ובחבורם יחד: אחלקם ביעקב, שלא יוסדו יחד: ואפיצם בישראל, שלא יקבלו, ויהי' להם כן כי

יתר הבאור

על הערים והארצות, כמו והעיר הזאת תחרב (ירמיה כ"ו ט'), ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז'), אשר ירושלם חרבה (נחמיה ב' י"ז). ודומיהם רבים, וכן פי' רש"י מלת עקרו וז"ל עקרו, אשריט"יר בלע"ז עכ"ל, ובל"א (דיח זעהנען אהן פוסע דורכשניידען), והנה אם

המליצה הזאת מוסבת על המלחמה שעם אנשי שכם, כמו שפי' המפרשים, גם עקרו שור ישוב על המלחמה ההיא, שבעת מלחמתם לא השיגו ידם מבלע, אנשים עם בהמותיהם, אולם לפי מה שבארתי בקצרתי איננו מאמר החלטי, רק ספור תכונתם וציור מזגם. ואף שיתכן שמעולם לא עשו כן בפועל, יספר כי כן מדתם (כפי מה שהכירם אביהם). כי בעת אפם לא ישקוטו ולא ינוחו עד שפכה חמתם באנשי ריבם. לא יחמלו על איש, ובהמתם לא ירחמו: (ז) ארור אפם, דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם ועוז להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת (הראב"ע), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ארר, והרשב"ם כתב ארור אפם, לא יצליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד: עז, תאר: אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, הראב"ע כתב שסב על כל אחד לבדו כי מלאכו כי גורל

כִּ֥י עָ֖ז וְעֶבְרָתָ֣ם כִּ֣י קָשָׁ֑תָה אֲחַלְּקֵ֣ם בְּיַעֲקֹ֔ב וַאֲפִיצֵ֖ם בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ פ
(ח) יְהוּדָ֗ה אַתָּה֙ יוֹד֣וּךָ אַחֶ֔יךָ יָדְךָ֖ בְּעֹ֣רֶף

בראש עמוד סי' בי"ה שמ"ו

ת"א ידך מגלה י"ז, ח', ע"ז כ"ט, ח':

תרגום אשכנזי רעט

טיג, אונד איהר גרים, דען ער איזט שטאָררינ, איך וויל זיא צערטהיילען אין יעקב אונד צערשטריי־ען אין ישראל: (ח) אבער דוא יהודה! דיר ווערדען דיינע ברידער הולדיגען דיינע האנד אן דעם נאק־

תרגום אונקלוס

תַּקִּיף וְחֵימַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֲפַלְּגִינּוּן בְּיַעֲקֹב וַאֲבַדְרִינּוּן בְּיִשְׂרָאֵל: (ח) יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָ וְלָא בְהֵיתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אֲחָךְ יְדָךְ תִּתְקַף

רש"י

אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. דבר אחר אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה

באור הקצר

נחלת לוי ארבעים ושמנה עיר ועדי מקלט היו מנופלו' ומפוזרות בין נחלת שאר השבטים, ונחלת כשאר שמעון לבדו בלא לוי והרי הם חלוקי', ויראה לי שחשש יעקב אולי ידמה טבע זרעם לאבותם באף ועברה, וחלקם והפילם עתה בנבואתו, למען יצלו מהם לעשות אשר יחשובו: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך, כתבתי בהקדמה כי מלת אתה או אתם או אני ודומה בבאה קודם הפעל לו השם המחובר עם הכנוי ההוא בעצמו, או אחריו, איננו כמו שחשבוהו המדקדקי'

יתר הבאור

שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבוקות זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה גם לוי שהיו לו מ"ח עיר והן מפוזרות בינות השבטים עכ"ד, ומהר"י אברבנאל קיבל דבריו בלי חקירת אולא דבריו, ופי' על פיהם כפל הלשון אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, שהא' שב על שמעון והב' על לוי, והוא באמת באור נאות כפי הוראת המלות, שהפוצה יורה על הפיזור יותר מן החלוקה. כמו שלוי היה מפוזר בין כל השבטים, ושמעון לא כן רק נחלתו מחולקת באיזה מקומות בחלק בני יהודה לבד. אולם אני בעניי לא זכיתי לדעת היכן מצא שלא היו ערי שמעון דבוקות זו לזו. ואדרבה כי המעיין ביהושע בערי יהודה (בסימן ט"ו). ובערי שמעון (בסימן י"ט) (שכפי הסברא נכתבו על הסדר), ימצא שהיו ערי בני שמעון סמוכות זו לזו, ואם לא נאמרו על הסדר, עדיין מנין לו שלא היו סמוכות זו לזו, והנה מצאנו גם בבני דן שהיו קצת עריו מערי בני יהודה, גם לא היה חלקם במקום אחד, כי קצתם נחלו בגבול בני יהודה קרוב לדרומית מערבית לא"י, וקצתם כבשו את העיר לשם שהיא בצפונית מזרחית לא"י. ולכן כשירצה הכתוב להגיד גבול א"י מקצה ועד קצה יאמר מדן ועד באר שבע, שהוא מתחלת רוח צפונית ששם היה לשם שכבשו בני דן עד באר שבע אשר ליהודה שבטל חלקו בנגב א"י, גם בני מנשה נחלקה נחלתם בעבר הירדן מזרחה ובעבר המערבי, אף שלא אררם יעקב, גם מדוע הוא ברשות אחר, ולא במתנה נתן לו יהודה חלקו, רק ע"פ הגורל נפל לו חלקו שם, וכל אחד יעשה בשלו וימשול על חלקו, ולכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם שאחלקם ואפיצם שב"ם על שניהם. שאחלקם זה מזה, שמעון מלוי. כי לוי נתפזר בין כל הי"ב שבטים ונמצא שמעון לבדו בלא לוי והרי הם חלוקים: (ח) יהודה אתה, כמוך וכן יודוך אחיך (הרשב"ע), ונכון הוא לפי דרך מליצת לשון הקדש להיות לשון כופל על לשון אבל אין צורך לתלות אתה להורות ע"ז, כי באמרו יהודה יודוך אחיך הושלם המליצה בכפותה היא, וכבר נתבתי בקצורי הבאור הנכון בזה ובכיוצא בזה בבוא מלת הכנוי לפני השם או הפעל המחובר עם הכנוי או לאחריו. ועפ"ז מתורגם בל"א (אבער דוא יהודה), ואוסיף כאן באור יותר מדוקדק לפי דעת בעל הטעמים שהטעים יהודה ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת אתה. והיה ראוי לחבר יהודה עם אתה בטעם. ולכן נראה דעתו שאין אתה מלת הקריאה פה. כי הקריאה נשלמת במלת יהודה, ומלת אתה

תרגום אשכנזי

קיין דיינער פיינדע. פאר דיר נייגען זיך דיא קינדער דיינעס פאטערס: (ט) יונ-

אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ (ט) גּוּר

ת"א גור סוטה י"א, ב':

רש"י

יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורי' התחיל יהודה נסוג לאחוריו שלא יוכיחנו על מעשה תמר וקראו יעקב בדברי רצוי יהודה לא

תרגום אונקלוס

עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתְבַּדְרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדַל קֳדָמָךְ וִיהוֹן

באור הקצר

לזר ושפת יתר, רק יורה על הפך הענין הקודם לו, ובאורו כמו אבל, או על הפך הענין שאחר זה, כמו וטפכם אשר אמרתם לבז יהי' והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה. ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה (במדבר י"ד ל"א ול"ב), באורו בניכם יבואו אל הארץ, אבל אתם לא כן, כי אם פגריכם יפלו במדבר הזה. ופן והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט ה' ו'), תבא מלת ואתם ואחריה תי"ו לנוכח ויהי' באורו כי לי כל הארץ (כל העמים שלי הם ואנכי בראתים), אבל אתם (איככם כמותם כי בכם בחרתי (שתהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכן כאן יהי' פירושו. המשך הפך הקודם, כי אמר לראובן פחז כמים אל תותר, אלא תאות לך המלוכה כי אתה כמהר במעשיך, ואל למלכים קלות הדעת וחפזון המעשה. פן בחפזו יכזב משפט צדק ויבולע לעם. ואחריו הי' ראוי המלוכה לשמעון ואחריו ללוי הגדולים מאחיהם שאחריהם, אך ראה אפם ועברתם, ולא רצם, פן באפם חמס יעשו, ובעברתם נקי וצדיק יהרוגו, ולזה אמר אל יהודה. אבל אתה יהודה איננך כמוהם, ולך תאות מלוכה לכן יודוך אחיך, וזהו ג"כ כוונת רש"י בשם הב"ר וז"ל יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורי' התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם עכ"ל, ולמד דבריו אלה ממלת אתה היתירה כי כבר בא כ' הכנוי במלת יודוך, והנה ראובן הי' ראוי לכהונה ובכורה ומלכות, ונטלם הימנו, ולא פי' למי יתנם רק במלוכה פירש ויהי' זה לפי דעתי, כי הבכורה כבר פי' שנתנה ליוסף טרם שקרא לבניו בעת שברך את אפרים ומנשה, ולכן בברכת יוסף להלן בפ' בן פרת יוסף, לא הוצרך להזכיר ענין הבכורה, אמנם הכהונה לא הזכיר שתהי' ללוי, כי לא זכה בה עדיין עד אחר עשיית העגל, ואם לא עשו ישראל את העגל לא זכו בה הלוים אף שנטלה מראובן, אבל המלוכה זכה בה יהודה תיכף ויעד לו פה בברכתו כי לו המלוכה: יודוך אחיך, ימליכוך, ויתנו עליך הוד מלכות: ידך בעורף אויביך, שינוסו לפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך ערף (שם כ"ג כ"ז), כי הנס מלפני אחר מחזיר ערפו אליו: ישתחוו לך בני אביך, כמו למלך, ועל שכ שהיו מנשים הדבה

יתר הבאור

חוזרת למטה, והיא כפילת הכנוי של יודוך במלה שלאחרי', והראוי להיות אותך יודוך אחיך, אלא שכן משפט הלשון בהכפלת הכנוי', כמו ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), שהוא כמו ופגריכם אשר לכם, וכן אף אני בחלומי (לעיל מ' ט"ז): יודוך, הרד"ק בשרשים שרש ידה פי' יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם, אבל הרשב"ם כתב וז"ל המפרש ישבחוך אחיך טעות הוא בידו, אלא לפי שביכה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך, וכן ונתתה מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), תן לו מגדולתיך בחייך, וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות (דניאל י"א כ"א), וכן בשלמה כתיב הוד מלכות ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים (א' כ"ט כ"ה), יודוך, ימליכוך, כדכתיב על כן עמים יהודוך (תהלים מ"ה י"ח), וכן יושיע כמו יהושיע (שמואל א' י"ז מ"ז, ותהלים קט"ז ו'). הוד מלכות. אין ה"א עקר אלא מגזרת חטופי פ"א פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא, שיאמר הוציא הושיב, וכן מן ירה בים (שמות ט"ו ד'), הורה. ויורו היורים (ד"ה ב' ל"ה כ"ג), וכן ואיש לא הונה (יחזקאל י"ח ט"ז), מגזרת לא תונו (ויקרא י"ט ל"ג), וכן יאמר הודו לה' (ישעיה י"ב ד'), וגם בתהלים ובד"ה כמה פעמים), יודו לה' (תהלים ק"ז ח' וט"ו וכ"א ול"א), הוגה ודחה (איכה ג' ל"ג), כלם עיקרם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקי' ובאה אות וי"ו במקומה עכ"ל, ואין המדקדקים מודים לו כי אמרו שמלת הוד היא שם עצם פרטי, ושם נרדף להדר ותפארת אבל גם דעתו

אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃

גער לאֵווע ביזט דוא יהודה! מיין זאהן, ווען דוא פאם רויבע הערויף קאממסט; ער קניעט הין, לעגט זיך אויף זיינע פיסע, וויא אלטעד לאֵווע אונד לאֵווין, ווער וויל איהן רייצען אויפצו־

תרגום אונקלוס

מקדמי למשאל בשלמך בני אבוך: (ט) שלטון יהי בשירויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא ולית מלכא

רש"י

אתה כמותם [ב"ר]: ידך בעורף אויביך. בימי דוד ואויבי תתה לי עורף [שמואל ב' כ"ב]: בני אביך. על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחילה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל [שמואל ב' ה'] ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני

באור הקצר

לא אמר כדרך שאמר יצחק בני אמך: (ט) גור אריה יהודה, אתה יהודה, דמית לגור אריה, שהוא הארי' הקטן בהיותו נער: מטרף בני עלית, כאשר אתה בני עלית מטרף, כדמית לגור ארי', ולפי שהוא קל ונגיד יותר מארי' זקן המשילו אליו: כרע רבץ כאריה, כן דרך המשורר העברי לדבר פעם בלשון נוכח ופעם בלשון נסתר, ואמר כרע רבץ יהודה לבטח באין מחריד כמו האריה שהוא הזכר, והלביא שהיא הנקבה, בהיותם שוכבי' על רגליהם, מהמון רועים לא

יתר הבאור

לא רחוקה היא מדרך הדקדוק, כי יאמר שמלת הוד נגזרת משרש ידה, והה"א מן ההפעיל, ואח"ז נעשתה שם עצם פרטי להוד המלכות, והה"א נתחברה אל השם להיות כמו שרשית, וה"א למ"ד הפעל נפלה. ואח"ז נגזר ממנו הפעל יהודוך, כאשר נמצא בדברי חז"ל שהשתמשו בשרש תרם, שעשאו התי"ו שרשית, ועיקרה איננה רק נוספת בשם תרומה ששרשו רום, כמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות בריש מס' תרומות, וכן מצאנו בלשון הקדש שמן השרש ידה נגזר שם עצם פרטי יהודה, וממנו נגזר שם יחס יהודי יהודים לעם העברים, ושם תאר ללשון עברי ואל תדבר עמנו יהודית (מלכים ב' י"ח כ"ו), ויקרא בקול גדול יהודית (שם כ"ח וישעיה ל"ו י"ג), ובעלי הלשון האחרונים כמרדכי ועזרא ונחמיה ושיעתם עולי הגולה עשו ממנו פעל, מתיהדים (אסתר ח' י"ז), ולפי שאין הה"א שרש אמיתי בשם הוד, לכן כשנעשה ממנו פעל, תפול לפעמים ואמרו יודוך. עם שהה"א השרשית בעצם לא תפול לעולם כשהיא פ"פ, כ"ה דקדוק המלה הזאת לדעת הרשב"ם, והפסוקים שהביא הם ראיות נכוחות לפירושו, גם באור הפסוק שלפנינו נכון הוא מאוד ומקושר היטיב לשלפניו וגם תחלתו אל סופו. ולכן בחר בו המתרגם האשכנזי ותרגם יודוך (הולדיגען). והנה גם יב"ע תרגם יודוך כמו יהודוך, אבל לכוונה אחרת, כי תרגם לך יהודון אחך ויתקרון יהודאין על שמך. וכ"ת הירושלמי: בערף, הוא אחורי הפנים, וכן אמרו רז"ל עורף דלהדי פנים (חולין דף י"ט ע"ב): (ט) גור אריה יהודה, לפי פשטות הלשון נראה לי שהוא ענין אחד, ולפי שרצה להמשילו לאריה שהוא החזק שבחיות, וגם כוון לדמותו לארי' קטן לקלותו וזריזותו יותר מארי' גדול. לכן תפס בלשונו ב' השמות, כי גור לבד יאמר גם על שאר חיות בהיותם קטנים. כאשר מצאנו גם. תנין חלצו שד היניקו גוריהן (איכה ד' ג'), ותהיה הכוונה פה גור שבמין האריה. והוא סמוך, וכ"ת יב"ע והירושלמי מדמי אנא לך יהודה ברי לגור בר אריון, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, והמ"י כתב שתחסר הכ"ף כגור אריה, אבל אין צורך לפי המליצה הנאותה ובפרט בעניני השירים, וכ"ה כוונת הראב"ע שכתב ואין בו כ"ף הדמות כמו ועיר פרא (איוב י"א י"ב): מטרף בני עלית, אתה יהודה בני! לאחר שעלית מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך לא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך, זהו עיקר פשוטו, והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל (הרשב"ם), והנה רש"י ז"ל פי' כן, וז"ל מטרף, ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה, בני עלית,

(י) לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק

ת"א לא סנהדרין ה', א'. הוריות י"א, ב':

שטעהען? (י) דער צעפּטער ווירד ניכט וויכען פֿאָן יהודה, דער געּ

רש"י

עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו' וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע רבץ וגו' בימי שלמה איש תחת גפנו וגו' [מלכים א' ד']: (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את העם בשבט שממונים על פי המלכות [ב"ר]: ומחוקק מבין רגליו. התלמידים אלו נשיאי א"י: עד

תרגום אונקלוס

דְּתִזְעְזְעִינֵיהּ: (י) לָא יַעְדֵּי עָבֵד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא

באור הקצר

יחת, ובן קשת לא יבריחנו, כן יהודה בהיותו בארצו במנוחה לא יבא אויב להחרידו ולהקימו ממקומו: (י) לא יסור שבט מיהודה, המלכות שניתן לו להשתחוות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה (הנזכר אל עיר) שילה, כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכ' בשילה שזהו קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין (הרשב"ם): שבט, דרך המושל להיות בידו שבט או מטה, בל"א (לעפטער), והיא סימן הכח והממשלה אשר לו לענוש את המורדי' בו: ומחקק, הוא נותן החקים בארצו, ויקרא כן גם המושל והעוזר בעמו על פי החקים הקבועים להם: מבין רגליו, מזרעו, כמו ובשליתה היוצת מבין רגליה (דברים כ"ח נ"ז): יקהת עמים, קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב כי הוא רדה בכל עבר הנהר (מלכים א' ד' כ"ד), נתקבצו שם להמליך

יתר הבאור

סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו', הרי שפי' הכתוב על מכירת יוסף, ואע"פ כן הוא נקי מתלונת הרשב"ם כי חבר בני למטה אל עלית ולא אל מטרף, והראב"ע כתב ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד, ורש"י ז"ל נשמר גם מזה כי איננו מפרש עלית שהעלה את יוסף, כי אם סלקת את עצמך, והוא פעל עומד. וב"ת יב"ע סליקתא נפשך, והנה לדעת רש"י ז"ל יהיה המשך הכתוב על הדרך הזה, יהודה דומה לארי טורף, והוא כורע ורובץ כאריה וכלביא מי יקימנו. אבל עם כל זה נקי הוא בטרף יוסף שחשדתי אותו בו, כי סלק את עצמו ממנו, ויהיה מטרף בני עלית, כמו מאמר מוסגר בין שני מאמרים מקושרים ולכן בא האתנח בסופו כדינו, והרשב"ם ז"ל ברצותו לפרש המשך הכתוב ע"פ דרכו כתב אתה יהודה בני לאחר שעלית מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך לא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך עכ"ל (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה בפירושו הב'), הנה הוא בעצמו כותב בפסוק זה שהמפרשו על יוסף לא ידע בחילוק טעמים, ועכ"ז מפרש פה כנגד חילוק הטעמים, שיש במלת עלית אתנח, והוא מחברו לאחריו. מלבד שהוא נגד טבע הלשון לשנות המלילה במאמר אחד מנוכח לנסתר. עם כי איננו רחוק במלילת השירים בב' מאמרים סמוכים, ולכן הבאור הנכון בזה כפי' הראב"ע שהשב לפניו. דמית לגור אריה כאשר אתה בני עולה מטרף, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כרע, הוא לדעתי רק בב' הרגלים על הברכים: רבץ, הוא ששוכב על ארבע רגליו, ולפי שטרם ירבץ יכרע. לכן הוא מזכיר בתחלה כרע ואח"כ רבץ: כאריה וכלביא, הרד"ק בשרשים שרש לבא לא פירש בו רק שהוא הארי, אבל נראה מן הכתוב מה אמך לביא בין אריות רבצה בתו' כפרים רבתה גוריה (יחזקאל י"ט ב'), ומן הכתוב אריה טרף בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב' י"ג), שהאריה הוא הזכר במינו והלביא הנקבה, וכתב הראב"ע וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואלו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח עכ"ל, ונראה לי לפי שמעלת האריה הזקן גדולה מן הרך בשנים בכבוד', ומעלת הרך בשנים גדולה בקלותו וזריזותו על הזקן, לכן ברכו יעקב בשניהם, ואמר לגור אריה דמית כשתלך לרדוף טרף בזריזות ולא בעצלתים, ולארי' ולביא דמית בגבורתך בעת תשכון בארצך, כי כלם יפחדו להקימך ולעוררך למלחמה: (י) לא יסור שבט מיהודה, בבאורי הקצר העתקתי פי' הרשב"ם עם קצת תוספת באור על הפסוק הזה, כי הוא היותר מתיישב מכל הבאורים שנאמרו בו, והיה עד יבא שילה כמו

מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃ (יא) אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה

עירו ק'

ת"א עד כי סנהדרין צ"ח, ב': אסרי ברכות נ"ז, א': כתובות קי"א, ב':

זעטצגעבער ניכט (פאָן צווישען זיינען פיסען) פאָן זיינען נאכקאָממען, ביז ער (יהודה נעמליך) נאך שילה קאָממט, אונד פאָלקער זיך צו איהם פערזאממעלן: (יא) ער בינדעט אן דען וויינשטאָק זיין פיללען, אונד אן דיא

תרגום אונקלוס

מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא דְיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָא׃ (יא) יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוּן

רש"י

כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שילו שי לו שנאמר יובילו שי למורא [תהלים ע"ו]: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כנון נו"ן של נונף ושל נושך ואל"ף שבאחותי באזניכם [איוב י"ג] (והוא לשון חוה) ושבאבחת חֶרֶב [יחזקאל כ"א] (ופי' אימת חרב והוא לשון זיין) ואסוך שמן [מלכים ב' ד' ב'] אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרשו [ישעיה י"א] ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם [משלי ל'] לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתביה ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות [דף כ"ז] ויכול היה לומר קהיית עמים: (יא) אסרי

באור הקצר

רחבעם כדכתיב וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו (ד"ה ב' י"א). ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה (יהושע כ"ד א'), וכל הפרשה, ולבסוף מפרש כל אלו הדברים היו לפני ה' בשילה (איננו מפורש שהי' בשילה, אך כתוב ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה' (שם כ"ו), ומקדש ה' הי' אז בשילה כמפורש ביהושע ושופטים), וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה וגו' למסלה העולה מבית אל שכמה וגו' (שופטים כ"א י"ט), וגם בירמי' ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמי' מ"א ה') וקרקע חלקה היתה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראוי' להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן ה' אשר בשילה הסמוך שם. ויעקב עיקר הגדול' של יהודה שתמשוך עד רחבעם פירש אבל חוסר הגדולה לא רצה לפרש אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה (הרשב"ם): (יא) אסרי לגפן עירה, עד הנה ברכו במלוכה וגדולה שתהי' לו על אחיו, ועתה ברכו בארץ מבורכת, ואמר אסרי לגפן עירה, שמרוב הגפנים יקשור הרוכב על העייר (שהוא החמור הזכר

יתר הבאור

לשילה, כי תחסר הלמ"ד לפעמים, כמו ויביאם ירושלם (ד"ה א' י"ח ז'), ויביאם בבל (ירמיה כ"ד א' וכ"ח ג') ודומיהם, ועיין בפי' הראב"ע ומה שטען עליו הרמב"ן בדברים נכוחים, ואין רצוני להאריך פה: יִקְּהַת, שם בפלס דִּבְרַת בני האדם (קהלת ג' י"ח), והדגש הקו"ף לתפארת כדגש מִקְּדָשׁ ה' (שמות ט"ו י"ז), וכן ותבוז ליקהת אם וגו'. (משלי ל' י"ז), ופירוש שניהם משמעת וקיבול המצוה, ופירוש ולו יקהת עמים אליו ישמעו העמים לקבל עליהם מה שיצוה, ופירוש ליקהת אם למִשְׁמַעַת אם כלומר עין שתבוז למשמעת' ולמה שתצוה עליו יקרוה ערבי נחל. ודמה רבי יונה המלה הזאת לערבי בזה הענין (הרד"ק בשרשים שרש יקה) וכ"ת אנקלוס ולי' ישתמעון עממיא, וכן פי' הראב"ע. אלא שכתב שהיו"ד משרש לעתיד, ולא ידעתי מה יאמר במלת ליקהת אם, שא"א להיות עתיד בעבור הלמ"ד שלא תשמש בעתידים. והוא מפרש שם לחבור אם, ולדעת רש"י ז"ל ג"כ שרשו יקה וקראו יסוד נופל כנו"ן של נונף ושל נושך, והוא לדעתו שם המקרה, ופירושו אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרשו (ישעיה י"א י'), ומפרש ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה, ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות (דף ק"י ע"ב), ויכול היה לומר קהיית עמים עכ"ד, וכן פי' הרשב"ם קבוצת האומות, עם שלא כתב דקדוק המלה, וכן מתורגם בלא"ש: (יא) אסרי לגפן עירה

וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ

רעבע זיינער עזעלין זאָהן: ער וואשט זיין קלייד אין

רש"י

לגפן עירה. מתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה. זמורה ארוכה קוריי"רא בלע"ז (וויינרעבקען): כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אוסרי. כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל [תהלים קי"ג] היושבי בשמים [שם קכ"ג] וכן בני אתונו בענין זה. ואונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורק [ירמיה ב']: בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל [יחזקאל מ'] ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב שלבושו דומה ליין ולצבעונין הוא בלשון סותה שהאשה לובשתו ומסיתה בו את הזכר ליתן

תרגום אונקלוס

הֵיכְלֵיהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּיהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵיהּ מֵילַת צְבַע זְהוֹרִי וּצְבָעוֹנִין:

באור הקצר

הרך בשנים) את עירו אל הגפן אשר בדרך, בעת יניח וירד מן בהמתו, והכוונה בזה לב' דברים, א' שיהי' הדרך מלא מגפנים עד שבכל מקום שירצה לקשור בהמתו באיזה אילן ימצא גפנים לקשרה שם, ב' שמסיב' ריבוי"ם לא יחושו שם אם תאכלם הבהמה: ולשרקה בני אתנו, אל השרק (שהוא הטוב ממין הגפנים שהענבים לא ימצא בהם חרצן) יקשור את בן האתון (שהוא העיר הנזכר), והוא כפל לשון במלות שונות ומלת אסרי מושכת עצמה ואחרת עמה: כבס ביין לבשו, לאחר שבצרו הענבים ודורכין אותם בגיתות מתלכלכין בגדיהם בדרכת היינות, כדכתיב מדוע אדם ללבושיך ובגדיך כדרך בגת (ישעי' ס"ג ב'), וכתוב שם וכל מלבושי אגאלתי (שם ג'): ובדם ענבים. דמהו לדם בעבור שיתאדם, וגם הוא מין כנוס בחרצן כמו הדם

יתר הבאור

וגו', אנקלוס תרגם זה בב' אופנים כמו שהביאו רש"י ז"ל ופי' בדבריו. אבל לפי ששניהם רחוקים מפשט הכתוב לכן נטה רש"י מפירושיו פה ופי' באופן אחד, וז"ל מתנב' על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם, והנה אף שדבריהם נכונים ומיושבים בכוונת כלל הענין, שהברכה בזאת הוא על רוב ארצו ברבוי היין, אבל עדיין לא נתיישבה מליצת המאמר, כי אסרי לגפן לא יסבול כוונת הטעינה מגפן אחת, ויוכל לאסור העיר לגפן אחת ולהטעינו מכמה גפנים הסמוכים, ולכן הבאור הנכון הוא כפי מה שבארתי בבאורי הקצר, שהכוונה היא שתהיה ארצו מלאה גפנים, עד שהרוכב בדרך אם ירצה לנוח ולירד מן בהמתו, וירצה לקשרה באיזה אילן, יקשרנה לגפן, וכן פי' הראב"ע ובעל מכלל יופי, והכוונה לב' דברים, כמ"ש בבאורי, ומלת אסרי היא בינוני [ולא במקום העתיד, שלא כמנהג, או שהנביא יעמיד עצמו כאלו הוא בזמן ההוא, והוא בינוני ממש בזמן הדבור, והנכון שתחסר מלת ההרכבה, וענינו יהיה אוסר, כמ"ש בפ' מקץ (לעיל מ"א א')] עם יו"ד נוספת, וכן היא נוספת במלת בני, וכן הוי"ו נוספת במלת אתנו, כמו מקימי מעפר דל (תהלים קי"ג ז'), ההפכי הצור וגו' למעינו מים (שם קי"ד ח'), ואסרי מושך עצמו ואחר עמו, אסרי לגפן, ואסרי לשרקה: עירה. הוא החמור בעודו קטן, והה"א במקום וי"ו הכנוי לנסתר כמו כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה). ונסכה יין (ויקרא כ"ג י"ג), ודומיהם: ולשרקה. הה"א נוספת, כי נמצא ויטעהו שרק (ישעיה ה' ב'). וכתב הרד"ק בשרשים שרש שרק שהוא המשובח ממיני הגפן, וכתב הרב אבן גיאת שהוא מין הטוב מן הגפנים שהענבים לא ימצא בהם חרצן, ורש"י כתב שרקה, זמורה ארוכה קוריי"רא בלעז עכ"ל, ונראה של"ל וויריי"דה, כמ"ש רש"י על שריגם (למעל' מ' י') והוא בל"א (רעבע, רוטהע) ע"ש: בני אתנו. הוא העיר, והאתון היא הנקבה במין החמור, ובן האתון הוא הקטן הזכר שכרוך אחר אמו. ובא כפל לשון במלות שונות: כבס, המכבס: ביין לבשו, הראב"ע פי' כי מרוב היין יכבסו לבושיהם ביין תחת מים, והוא על דרך משל כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד' י"ח), ולדעתי איננה מליצה נאותה לפי שאין דרך לכבס ביין כי לא ינקה הבגד,

וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה: (יב) חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ (יג) זְבוּלֻן

סותו ק'

ת"א חכלילי כתובות קי"א, ב': ולבן שם שם: זבולן פסחים ד', א':

וויין, אין בלוטדער טרויבען זיין געוואנד: (יב) ראָטהליך אום דען אויגען פאָן וויין, אונד אום דען צעהנען וויים פאָן מילך: (יג) זבולן ווירד

תרגום אונקלוס

(יב) יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בִּכְרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחַוְּרָן בְּקַעֲתֵיהּ בְּעִבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: (יג) זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי

רש"י

עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא לשון השקת שכרות במסכת כתובות [דף קי"א] ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה: (יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים [משלי כ"ג] שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפני' אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים כעווהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"א [דף ע"ב] כעוא אדתחו יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו

באור הקצר

הכבוס בגדיו: סותה, בגדו: (יב) חכלילי עינים מיין, לשון אדמימות, ור"ל אדום עינים (יהי' כל איש מאנשי ארצו, מרוב שתיית יין שכן דרך שותי יין שעיניהם מאדימין כדכתיב למי חכללות עינים למאחרים על היין (משלי כ"ג כ"ט ול'), וזה הי' בימי שלמה כדכתיב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מ"לכים א' ד' כ"ה): ולבן שנים, יהי' כל איש מאנשי ארצו: מחלב, מרוב חלב שישתה והוא על דרך משל על הפלגת טוב ארצו שיהי' שם מרעה טוב לעדרי צאן, ואלו השיניים היין וחלב נזכרו לרוב במקרא יחד, כמו שתיתי ייני עם חלבי (ש"ה ה' א'), וכן בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (ישעי' נ"ה א'): (יג) זבולון לחוף

יתר הבאור

ולא תבא לעולם הפלגת המליצה באופן כזה, והנכון כמ"ש בקצורי שהכוונה היא על דריכת היינות, והוא מפי' הרשב"ם: סותה, אין לו ריע במקרא, ורש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים פרשו סות פי' בגד, ובלי ספק כן הוא כי הוא כפל לשון של לבשו: (יב) חכלילי, שרשו חכל, והלמ"ד כפולה, ומשקלו פַּעְלִיל, ויו"ד אחרונה נוספת ליחס, ופירושו לדעת רש"י והרשב"ם

והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חכל שהוא לשון אדמימות, וכן למי חכללות עינים (משלי כ"ג כ"ט), רק שחכליל או חכלילי הוא שם תאר, חכללות הוא שם המקרה, וכל המפרשים הנזכרים מפרשים עינים ממש, כי החכלילות יראה בעינים משכרות היין, אבל המ"י מפרש עינים לשון מראה וגוון כמו ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז'), כי דרך שותי יין שכל פניהם מאדימין, ובאדרו אדום הגוון יהיה מרוב יין, אבל המאמר הב' דיעו ולבן שנים מחלב הכ...ד על אבר פרטי יורה שגם עינים הוא אבר פרטי ובאורו עינים ממש, וכן מתורגם בל"א עינים ממש, והנה הזכיר הענין כסדרו בגדול הגפנים, ואח"ז דריכת הענבים, ואח"כ שתיית היין, כ"כ הרשב"ם, והרמב"ן מפרש חכלילי באופן אחר וז"ל והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך (יחזקאל כ"ג מ'), ונכפלה בו הלמ"ד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אנקלוס וכו' עכ"ל. ויתכן שגם הפוך יקרא כחול בעבור האדמימות שבו, ויהיה כחול הפוך מן חכל, ביסודו לפי זה שני הפירושים להיות אחד: ולבן שנים, תאר, והנפרד לְבָן, ובסמיכות ראוי להיות לְבֶן כמו מן חָלָב, חֲלֵב גוים (ישעיה ס' ט"ז), ובא בסגול בעבור הסמיכות: שנים, נקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היות שתי מערכות (הראב"ע): (יג) לחוף, שרשו

לְח֣וֹף יַמִּ֔ים יִשְׁכֹּ֑ן וְהוּא֙ לְח֣וֹף אֳנִיֹּ֔ת

תרגום אשכנזי

אם אופער דער מעערע וואָהנען; ער ווירד אם

תרגום אונקלוס

וְהוּא יְכַבֵּשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מְטֵי

רש"י

[יבמות מ"ה] חוף כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז (דיא אחרק, דיא גרענלע חיינעס זאנדעס הֲדער בעלירקעס) Marche, והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבלון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר [תנחומא] והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך [דברים ל"ג] זבלון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון. סוף

באור הקצר

ימים ישכן, התנבא כי זבולן יהי' חלקו בא"י על שפת הים: והוא לחוף אנית, והוא יהי' מצוי תמיד אצל החוף שהאניות יוצאות ובאות לשם, והוא הנמל שקורין בל"א (האפען): וירכתו, סוף גבולו שהוא פאת ארצו יגיע להיות אצל צידון, והנה בהסתכל בהמשך הפסוק, גם בכפל המאמרים לחוף ימים ישכן ושוב והוא לחוף אניות יפלא בעיני לכאורה, גם מאמר וירכתו על צידון מיותר, כי לא הודיע יעקב בזה אחד מגבול סוף גבולו רק בזבולן, ואם רצה להודיע בו מדוע לא הודיע רק קצה אחד, גם עדיין לא ידענו באיזה צד יהי' תחומו אצל צידון אם בדרום ואם בצפון, ואם נאמר כי לא כוון להודיע מקום נחלתו רק גודל חלקו שמגיע עד צידון, הנה גם זה לא נדע, כי לא הודיע תחלת גבולו, ואשר יפלא יותר בעיני הוא זה, הלא גם מקצת שאר השבטים לקחו נחלת' על שפת הים כי כל גבול מערבי של א"י הוא הים הגדול, ולא לקח זבולן חלקו על פני כל רחב הים מנחל מצרים עד הר ההר, לכן נראה לי כי כוונת יעקב היתה לפי שברך את יהודה שלפניו שיתעשר ע"י נצוחו במלחמות, גם ע"י ארצו שתהי' מבורכת להוציא יין הרבה ודי חלב עזים, גם בירך את בניו שלאחריו קצתם בזה וקצתם בשניהם, חוץ מראובן שמעון ולוי שלא רצה לברכם כלל, לכן לפי שראה שזבולן לא הי' איש מלחמה כאחיו, גם לא תהיה ארצו טובה כשל אחיו כי ישכן לחוף ימים, ברכו שיתעשר ממשאו ומתנו שעיקרו הוא על תבואות ימים, במקום שיש נמל לספינות, ולכן אף שגם קצת שאר השבטים לקחו נחלתם על שפת הים, אפשר שלא הי' שם נמל טוב לספינות כמו בחלק הים של זבולן, וכן לא תמצא החלזון שלובעין מדמו לבע התכלת רק בחלקו, והוא הי' חשוב מאד לבעים להשתמש ממנו למלכים, וכן אמרו חז"ל בשבת (דף כ"ו ע"א) יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה, וב' אלו המקומות הי' מקומות של נמל בים המערבי כנגד חלקו של זבולן, וזה שמם עוד היום, וכן היו מסתחרים במין דג הנקרא טרית, שלא הי' נמצא רק בחלק הים שנפל בגורלו, גם החול שבשפת הים שבחלקו הי' חשוב ומובחר מאד חולות וראוי לזכוכית לבנה, כמ"ש חז"ל בספרי (פ' הברכה) על פסוק ושפני טמוני חול (דברים ל"ג י"ט), וכ"ה במגילה (דף ו' ע"א), וכתב שם רש"י טרית, דג שקורין טונינ"א, וברכו יעקב שעי"ז יתעשר, אף אם לא תהי' חלקו בארץ טובה כחלקי אחיו לענין שדות וכרמים, ועל כוונה זאת אמר ג"כ וירכתו על צידון לפי שהם היו נודעים אז לסוחרים גדולים, כדכתיב סחר צידון עבר ים מלאוך (ישעי' כ"ג ב') וכתיב בושי צידון כי אמר ים מעוז הים וגו' (שם ד'), וכן ברכו משה ואמר שמח זבולן בצאתך (דברים ל"ג י"ח) בים לסחורה, גם אמר כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול (שם י"ט), ולא הוצרך להזכיר ציד לכוונ' זאת, כי היא היתה באמצע גבולו. אצל צידון היא לצד צפון א"י להלאה מציד, ואגב שגם היא תסחר עמו כי סוף גבולו יהי' אצלה, ויהי' א"כ מאמר תחלת הפסוק אכון רוע חלקו לענין שדות וכרמים, ומאמר שאחריו שבח לענין הסחורה, וזהו שיעור הכתוב, זבולן (עם שהוא) לחוף ימים (לבד) ישכן (והיינו שאף שיש לו שדות וכרמים אינן חשובות כ"כ כמ"ש חז"ל במגילה (דף ו' ע"א) אמר זבלון לפני הקב"ה רבש"ע לאחי נתת להם שדות וכרמים

יתר הבאור

חפף, והוא ענין כסוי כמו חפה, והוא הנמל, ונקרא כן לפי שנכנסים בו הספינות מפני הרוחות, והוא מגזרת חופף עליו כל היום (דברים ל"ג י"ב), כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח, כן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חפף. ולשון רש"י חוף, כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז עכ"ל, ובל"א (גרענצע): וירכתו, פאת ארצו, ולא כמצא הנפרד היחיד משם

וַיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ (יד) יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃

ת"א ישׂשכר נדרים ג׳, ב׳. ב"ק א׳, א׳׳ נדה ל"א, א׳:

האפֿען זיין, וואָ שיפֿפֿע ליגען אונד זיינע זייטע ביז גען צידון: (יד) יששכר איזט איין ביינערנער עזעל, דער גערן צווישען שטעלּ־

תרגום אונקלוס

עַד צִידוֹן׃ (יד) יִשָּׂשכָר עַתִּיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא׃

רש"י

גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינ׳ בבית

באור הקצר

ולי נתת הרים וגבעות לאחי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות ע"ש, לא כאחיו שוכני הרים אשר להם גם שדות וכרמים טובים, עכ"ז) והוא (לבדו) לחוף אניות (ישכן, כי ישכן שבמאמר ראשון מושך עצמו ואחר עמו) וירכתו על צידן (באופן שתחתית האניו׳ הרבות אשר יבואו לארצו יתעשר), ויהי׳ תרגומו בל"א לפ"ז כן (זבולון ווירד נאהר נור אם אופֿער דער מעערע וואָהנען, ער ווירד אבער אם האפֿען זיין, וואָ שיפֿפֿע ליגען, אונד זיינע זייטע ביז גען צידן), והנה גם הרשב"ם שיער כוונת סוף הפסוק וירכתו על צידן, לענין הסחורה. אך כוונת הפסוק בכללו לא פי׳ כן, ונראה לי עוד בכוונת מלת ימים לשון רבים, לפי שאר השבטים עם שלאר המערב הי׳ הים גבולם, עכ"ז לצד מזרח לא הי׳ להם ים, רק הירדן יגבלם, אבל זבולן לצד מזרח הנה ים כנרת יגבלהו: (יד) יששכר חמר גרם, יששכר הוא כחמור בעל עצם ובעל אברים חזק, וסובל משא גדול וזה הוא שאמר ויט שכמו לסבול: רבץ בין המשפתים, שרש שפת, ענינו הערך והסדר. ה׳ תשפת שלום לנו (ישעי׳ כ"ו י"ב). תערוך, וכן שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג׳), ערוך אותה על הכירים (כ"כ הרד"ק שרש שפת), ודעת המתרגם האשכנזי שמלת משפתי כנוי למערכות העדרים בנוחם אצל השוקת על מי מנוחות. והשכיבה בין המשפתים או השפתים כנוי למנוח׳ והשקט בלי לכת הנה ואנה לרעות בשדה מרעה, יאמר למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים (שופטים ה׳ ט"ז), הכוונה על ראובן שלא הלך עמם למלחמה. וכן אם תשכבון בין שפתים (תהלים ס"ח י"ד), השעור אם תנוחו ממלחמה ותשבו אצל העדרי׳ להשקות׳ ולנהל׳, אף כאן אמר כמו חמר גרם, עצל ללכת אנה ואנה, ואוהב לרבוץ בין המשפתי׳, על רגליו, כן יששכר לא בחר במעשה זבולן להיות עובר ימים, אף לא יאהב לצאת למלחמה, כי אם לשקוט בארצו לחרוש ולעבוד אדמתו, כמו שמפרש והולך שנראותו מנוחה כי טוב והארץ כי נעמה נטה שכמו לסבול עול אחרי׳ עליו ולתת מס שלא לעזוב מקום מנוחתו, וכן אמר

יתר הבאור

זה שהוא בה"א הנקבה בסוף המשתנית לתי"ו ברבוי ובכנוים, כמו בירכתים (שמות כ"ו כ"ב ול"ו כ"ח ויחזקאל מ"ו י"ט), וכן בסמיכות הרבים, ולירכתי (שמות כ"ו כ"ג ול"ו כ"ז), וכן בכנוי היחיד כמו כאן. אבל כמלא היחיד ירך, וממנו נאמר לרבים, ירכים (שם כ"ח מ"ב), ובכנוים ירכי ירכה, והנה שם ירך הושאל ג"כ אל פאת הדבר, כמו ירך המזבח צפנה (ויקרא א׳ י"א ומלכים ב׳ ט"ז י"ד), ירך המשכן תימנה (במדבר ג׳ כ"ט), ולדעתי יש איזה הפרש בענין בין שם ירך ובין שם הנקבה ממנו הבא בה"א בסוף, ויתבאר בקונ"א אי"ה: על צידן, כמו עד, וכן על המעברות (יהושע ב׳ ז׳), וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי, וי"א פעמים כמלא עד במקום על על פי המסורה, ועיין בת"ם שלי שנראה שט"ס הוא במסורה וצ"ל ע׳: (יד) חמר גרם, מלת חמר סמוכה, כלומר כחמור בעל עצם כבד וחזק: גרם, עצם בלשון ארמי. ונמצא איזה פעמים גם במקרא, והרד"ק בשרשים שרש גרם פי׳ בשם רבי יונה גרם, שבור שאינו יכול לזוז ממקומו מן ועצמתיהם יגרם (במדבר כ"ד ח׳), ולדעתי אין נכון לפרש כן, כי נראה כי פעל יגרם הוא מן הפעלים הנגזרים מן השמות ומורים על הפעולה והפך הוצאת השם, כמו מן שרש, ישרש, שפירשו עקירת השרשים, ומן סעיף, מסעף, שהכוונה הסרת הסעיפים, ודומיהם, והפעלים ההם יבאו בבנין הכבד, ולכן אף אם יגרם שהוא מבנין הכבד מורה על שבירת העצמות והוצאתם, אין השם גרם מורה כן, רק על הפכו שהוא חזק

(טו) וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־

ת"א וירא עקרים ס' אחרון:

לעגן ליגט: (טו) ער זאה וויא אנגענעהם דיא רוהע, וויא ליבליך דאז לאנד זייא; דא נייגטע ער זיינע שולטער הין צום

תרגום אונקלוס

(טו) וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טַב וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וְיִכַבֵּשׁ מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת דָּיְרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתְּאָרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ

רש"י

וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל, ראשיהם מאתים [ד"ה א' י"ב]. מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל

באור הקצר

משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל"ג י"ח): (טו) וירא וגו', יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר ממלאכת למרחקים: ואת הארץ כי נעמה, ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה (שם י"ב ט'): ויט שכמו לסבל. עול של מלכי ישראל, כחמור שסובל ונושא משאו: ויהי למס עבד, לתת למלכים עישור תבואותיו כדכתיב וזרעיכם וכרמיכם יעשר (שמואל א' ח'

יתר הבאור

העמקות: (טו) וירא מנוחה כי טוב, בא על דרך זרות תאר הזכר על שם הנקבה, והראוי כי טובה והוא פעל עבר לבנין פעול ע"מ יכול, כמו מה טבו אהליך (שם כ"ד ה'): נעמה, פעל עבר לבנין פָּעֵל, כמו ושמעו אמרי כי נעמו (תהלים קמ"א ו'), וב' הפעלים האלו טוב ונעמה, עם שהם פעלים לפי משקל' [ונפרש מלת נעמה שאינו בינוני לנקבה לבנין פעל, כי היה ראוי להיות הבינונה בה מלרע, כמו ובנפש חֲפֵצָה (ד"ה א' כ"ח ט')], עכ"ז אין בהם כי אם הוראת התואר, כי הם ממין הפעלים המקריים שאין בהם לא פעולה ולא הפעלה, כמו ה' אלהי גדלת מאד (תהלים ק"ד א'), פי' גדול אתה, וכן שרש חשך, טמא, טהר, קדש ודומיהם רבים מהפעלים המקריים, יפורשו כמו תאר. כאשר זכרנו בהקדמת הספר: ויט שכמו, השפיל שכמו. כמו ויט שמים (שמואל ב' כ"ב י' ותהלים י"ח י'), הטו אזנכם (שם ע"ח ישעיה כ"ה ב') (רש"י): לסבל, הוא מקור ויחסר השם אשר הוא בכחו, וענינו לסבל עול או משא, והכוונה כמ"ש בבאורי הקצר עול מלכי ישראל, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, וענין הווי"ן וירא וגו' ויט וגו', הוא לחבר המאמרים המתייחסים בסבה, וכשראה וגו' אז הטה שכמו וגו': ויהי, ענינו ונעשה אחר שראה וכו', כמ"ש הרשב"ם בפסוק וטעמו כצפיחת בדבש (שמות ט"ז ל"א), ובפסוק והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'), שענין המלה בזאת הוא על החלוף והשנוי שנשתנה אחר זה ממה שהיה קודם זה, וכן תרגם פה המתרגם האשכנזי (וואורד) ולא (ווער). ונראה לי כי השנוי הזה לא על דרך המליצה לבד נאמר פה כדרכי השירים, רק שהיה כן בפועל. כי מצאנו שהיה בתחלת ימי השופטים אנשים גבורים למלחמה, לא אהבו מנוחה, כאשר שבחה אותם דבורה בשירתה, ושרי ביששכר עם דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו (שופטים ה' ט"ו) אולם אח"ז כאשר ראו המנוחה כי טובה היא, חזרו לבחור בה, ולכן בימי דוד לא נחשבו לאנשי מלחמתו, ועל כן בספר ד"ה (א' י"ב) שנחשבו שם אנשי חיל מכל שבטי ישראל שבאו לדוד חברונה להסב אליו מלכות שאול, נאמר שם בכל השבטים תארי אנשי צבא הולכי בקרב, כמו בני יהודה נשאי צנה ורמח וגו' (שם כ"ד), מן בני שמעון גבורי חיל לצבא וגו' (שם כ"ה), ומן בני אפרים וגו' גבורי חיל וגו' (שם ל'), מזבלון יוצאי צבא עורכי מלחמה בכל כלי מלחמה וגו' (שם ל"ג), ומנפתלי שרים אלף ועמהם בצנה וחנית וגו' (שם ל"ד), ומן הדני ערכי מלחמה וגו' (שם ל"ה), ומאשר יוצאי צבא לערך מלחמה (שם ל"ו), ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה וגו' (שם ל"ז), אבל ביששכר לא נאמר שם תאר אנשי המלחמה, רק ומבני יששכר יודעי בינה

עֹבֵד: ם (טז) דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי

טראגען, אונד וואַרד דיענסטבאר צום טריבוט: (טז) דן ווירד זיינע נאציאָן

תולדות אהרן דן פסחים ד׳, א׳, סוטה י׳, א׳:

תרגום אונקלוס

פַּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין: (טז) מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי

רש״י

שכמו כמו ויט שמים [שמואל ב׳ כ״ב] הטו אזניכם [תהלים ע״ח]. ואנקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה העביד כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה׳ עמו [דברים ל״ב]: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו

באור הקצר

ע״ז), ובשורת עושר הוא לשבט יששכר. גם בשורת חלק טוב שיהי׳ לגורלו בארץ: (טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל, דן ישפוט את עמו, כמו אחד מאלו שבטי ישראל: יהי דן נחש עלי דרך, יהי שבט דן כמו נחש עלי דרך להרוג את האומות. והוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא לפעוני ואצל דופאי הערב נקרא חורמן כי אתכם לפעוני אחד ימית רבים בנשיכתו ובקולו שישלח על אנשים רבים: שפיפן, הוא נחש דק כאמרם ז״ל כחוט השערה הוא ועליו

יתר הבאור

לעתים לדעת מה יעשה ישראל וגו׳ (שם ל״ב), עם שנראה מפשט הכתוב שהכוונה היא יודעי בינה לתת עצה הוגנת בעניני המלחמה, כמו שמפורש שם בפי׳ המיוחס לרש״י ז״ל, עכ״ז נראה מלשון הכתוב שלא היו רק יועצי המלך ולא הלכו במלחמה בעצמם, א״כ נעתקו בימי דוד או איזה זמן קודם אליו, מן דרכם הראשון שהיה להם בזמן תחלת השופטים לחפון מלחמה, אל הדרך האחרון לאהוב מנוחה, ולתת לבם אל המושכלות: (טז) דן ידין עמו, כמו כי ידין ה׳ עמו (דברים ל״ב ל״ו ותהלים קל״ה י״ד), ארי ידין ה׳ דינא דעמיה, כלשון שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהלים מ״ג א׳), ודיב אלמנה (ישעיה א׳ כ״ג), יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאיוד, והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח כתיב וימכרם ביד פלשתים וגו׳ (שופטים י׳ ז׳), אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה׳ ביד פלשתים ארבעים שנה (שם י״ג א׳), ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנלחם כלל ואע״פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר (שם ג׳ ל״א). אינה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים (שם י״ג ה׳), ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה הנוקם הזה שופט לא מלך ואפשר שזה דעת אנקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה, ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בערף אויביך (לעיל פסוק ח׳), כי גם זה יגבר על אויביו וינלחם (הרמב״ן), וכן פירש״י ז״ל, והרשב״ם כתב המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל, וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע, חלילה חלילה, אך על שבטו של דן נתנבא שהיה מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הולך אחרי הארון (יהושע ו׳ ט׳). ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו, לכך אמר יעקב דן ידין עמו, ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל הי׳ נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה׳ וגו׳, דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (דברים ל״ב מ״ג), וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה (תהלים ק״י ו׳) עכ״ל, והנה בפי׳ מלת ידין נשתוו רש״י והרמב״ן והרשב״ם לפרשה ינקום, עם שנחלקו בכלל כוונת הנבואה הזאת, וכן נראה כוונת אנקלוס כמו שהבין בו גם הרמב״ן, אבל הראב״ע כתב דן ידין עמו, רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה נקלין על כל עם משפחות עכ״ל, הנה מפרש ידין, ישפט. וכן תיב״ע מלת ידין (עם שכוונת הנבואה נראה שמפרש גם הוא על שמשון. לא כהראב״ע), מדבית דן עתיד דייקום גברא דידון ית עמיה דינין דקשוט, וכן תרגם המתרגם האשכנזי מלת ידין, אבל בכוונת הענין בכללו סתם דבריו, ויוכללו בו כל הפירושים הנזכרים: כאחד שבטי ישראל, לדעת הראב״ע שפי׳ כאחד בני הגבירות. תהי׳

יִשְׂרָאֵל׃ (יז) יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ

ת"א יהי דן סוטה ט', ב', וי"ח ב':

תרגום אשכנזי

ריכטען, וויא איינער דער איבריגען שטעממע ישראל'ס: (יז) דן ווירד זיין איינע שלאנגע אויף

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרֵיק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: (יז) יְהֵי

רש"י

כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפון. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו ואתה תשופנו עקב [בראשית ג']: הנושך

באור הקצר

ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות לירות עצמו כחץ על יתר בעלי חיים: ויפל רכבו אחור,

יתר הבאור

הכ"ף לדמיון כפי דרך פשוטה, וכ"ה לדעת רש"י והרמב"ן בפירושם הב', אבל לדעתם בפירושם הא' שפירשו כל שבטי ישראל יהיו כאחד עמו, יראה לכאורה שאיננה לדמיון, אבל אחר ההסתכלות היטיב היא ג"כ לדמיון, כי מלת אחד היא תאר לאיש הנחסר בכתוב. ושעורו שידין את שבטי ישראל כאיש אחד, כמו שכתוב כל איש ישראל וגו' כאיש אחד חברים (שופטים כ' י"א), ונמצאו רבים בכתוב שבא התאר בלי המתואר, והוא מובן מענינו, וכ"ה לדעת הרשב"ם ות"א ויב"ע, אבל מפני שבאה מלת כאחד פתוח' ירא' שהכוון לפרש' כאחד של שבטי ישראל כהראב"ע. כי לדעת רש"י והרמב"ן ישוב שבטי ישראל על מלת ידין, ומלת כאחד מקומ' אחר שבטי ישראל, כאלו אמר ידין שבטי ישראל כאחד, וראוי להיות כְּאֶחָד, כמו ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעי' כ"ז י"ב), שפירושו ואתם בני ישראל תלקטו לאחד אחד, ועיין מה שבארתי כונ' ב' המלות האלו ודקדוקן בפ' בראשית (ג' כ"ב), ובפרשת תולדת (לעיל כ"ו י'), כי אֶחָד יבוא לעול' בסוף המאמר, וְאַחַד באמצע המאמר, ואף שאיננו סמוך סמיכות אמיתי, ואין הנגינה מכרעת פה כי גם אם מלת כאח' סמוכה ראוי' לטעם מפסיק, כמשפט ב' מלות הסמוכות אל הב', שהראשונ' תמיד בטעם מפסיק, והב' במשרת, כמבואר בהקדמה: (יז) דרך, הוא רחב לעוברי' בעגל', ובארמי נקרא אורחא, וארח הבא בעברי הוא דרך צר להולכי רגל, ונקרא בארמי שבילא, וכן תרגמם המתרגם האשכנזי: שפיפן, לדעת הרד"ק בשרשים שרשו שפף, והוא שם בשקל ישימן מן ישם, ועוד כתב בשרש שפה שאפש' שיהי' שפיפן מן השרש הזה ועי"ן הפעל כפול' כמו הגיגי מן הגה ולפי ששף שאר בעלי חיים נקרא כן מן הוא ישופך ראש (שם ג' ט"ו), ויהי' שוף ושפה בענין אחד, והוא מענין ושפו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א), וכ"ה דעת הרמב"ן): עקבי, כתב הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ד' ע"ב) וז"ל וכן דרכם לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק, והוא שתהי' האות שואית כמו מִקְּדָשׁ (שמות ט"ו י"ז), וָאֶכְּרֶהָ לי וגו' (הושע ג' ב'), עִקְּבֵי סוס עכ"ל, ושם (דף ר"ב ע"ב) במשקל פָּעֵל כתב וז"ל וכן המתכן בלשון זכרי' (ר"ל משקל זה) בסמוך הפ"א בחירק או בפתח אם היא גרונית, שִׁכְּנֵי, שִׁמְּנֵי, חַלְּלֵי, כָּל דִּשְּׁנֵי ארץ וגו' (תהלים כ"ב ל') עִקְּבֵי סוס וגו' עַרְלֵי לב (ירמי' ט' כ"ה), ובא עקבי סוס הפ"א בחירק אף על פי שהיא גרונית, ודגש הקוף לתפארת עכ"ל. וענין הכתו' בכללו פירש"י על שמשון וכן פירשו הרמב"ן וז"ל ודמה שמשון לנחש בעבו' שלא הי' שמשון בא על אויביו במלחמ' כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו צפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים (הוא השפיפון) שאינו יכול כלל להולכי ארח וטעם הנשך עקבי רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפלו רוכבו אחור עכ"ל, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע והירושלמי על שמשון, אולם לדעת הרשב"ם אין ענין הכתוב רק להודיע גבורתו ולהמשיל' לגבורת הנחש, וכ"ה דעת הראב"ע, ולדעתי דמהו לנחש

שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־ס֔וּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ (יח) לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס חמישי (יט) גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא

תולדות אהרן שפיפן סוטה י', א', סנהדרין ק"ה, א':

תרגום אשכנזי רפה

דעם וועגע, איינע אָטטער אויף דעם פוסשטייגע, דיא דעם פפערדע אין דיא פערזע בייסט, דאס דער רייטער ריקווערטס פעללט: (יח) אויף דיינע הילפע האָפפע איך, עוויגער! (יט) דעם גד ווירד מאנכע שאאר אינס לאנד שטרייפען, ער אבער ווירד צוריק אין

תרגום אונקלוס

גַּבְרָא דְיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָא וּמַחֲתֵיהּ תִּתְקֵיף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל אָרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יְקַטֵּיל גִּבָּרֵי מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וִימַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ (יח) לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃ (יט) מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיָת מְזַיְּנִין יְעִבְרוּן

רש"י

עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפול רכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגומר [שופטים ט"ז] ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו' [שופטים ט"ז]: (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כצפור לנוד [משלי כ"ו] מגזרת שבעתי נדודים [איוב ז'] שם כפל שדוד [שופטי' ה'] מגזרת ישוד צהרים [תהלי' צ"א] אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם

באור הקצר

אף שלא נגע בו: רכבו, רכב בו אז עליו: (יח) לישועתך קויתי ה', המפרשים פירשו כל א' ע"פ דרכו, ויתכן כי חזק החולי על יעקב והתפלל אל ה' ואמר לישועתך קויתי ה', שתושיעני עוד לחזק כחי עדי אברך גם שאר בני: (יט) גד גדוד יגודנו, יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופשט גדוד עליו באלצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגב' עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם, שבה אות' בגבור' ונלוה כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן (דברים ל"ג כ') בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעי' התושבי' בנחלה

יתר הבאור

בעבור ערמתו שהוא ערום מכל חית השדה, וכן הי' דן במלחמתו, כי לא לגבורים המלחמ', כי צריך עצה ותחבולה למלחמ': ויפל, הוא עבר במקום בינוני, כי שב על הנשך שהוא בינוני: (יח) לישועתך קויתי ה', לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתי' והי' ה' עם השופט והושיע' מיד אויביהם כל ימי השופט (שופטים ב' י"ח), והוא היה האחרון לשופטי' כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאש' ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסק' אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי בך אושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים (הרמב"ן), וכן פירש"י וכן תיב"ע והירושלמי, ואנקלוס סתם כוונתו כי לא תרגם פה רק המלות: (יט) גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב, לדעת כל המפרשים גדוד ויגודנו ויגד לשון גדוד הם, ויגודנו ויגד שרשם גוד מנחי העי"ן, והם ב' שרשים וענינם אחד, וכמוהם רבים, ואולי גם הם משרש גדד ויהיה הנח תמורת אות הכפל, ויש לפרש' ענין כריתה מלשון אמרתי גדו אילנא (דניאל ד' י"א), והוא יגד עקב, כלומר לסוף, ואמרו לסוף עקב לפי שהעקב סוף הגוף, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש גוד ובשרש עקב והוסיף בעל מ"י (ובלי ספק הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) ואמ' גדוד יבא שיגודנו, והוא יגודנו בסוף בד"ה (א' ה' י"ח וי"ט וכ' וכ"א וכ"ב). ואף על פי שנזכרו תחלה (ר"ל מלחמת ההגריאי' בספור בני ראובן שעשו עמם מלחמ', ונזכר בפרש' קודם זה), כי על ספור בני גד בא זה הענין כי נזכרו

יָגֻד עָקֵב׃ ס (כ) מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ

תרגום אשכנזי

איהרע לענדער פאללען: (כ) וואס פאן אשר

תרגום אונקלוס

יַת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן: (כ) דְאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהִיא מַרְבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין:

רש"י

וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד יגוז ירום ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתכודד. ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד [תהלים קמ"ו] לשובב יעקב אליו [ישעיה מ"ט] משובב נתיבות [שם נ"ח] יגודנו האמור כאן אינו לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגיד הימנו כמו בני יצאוני [ירמיה י'] יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו [תהלים ע"ז] וכן בעקבי הצאן [שיר א'] בלשון לע"ז טרצי"אש Traces, (טפורען): (כ) מאשר שמנה

באור הקצר

ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא יחת. ובאור הכתוב כה, גד גדוד (של אויבי') יגודנו (יביאו עליו תמיד) והוא יגוד עקב (יקבץ גדודיו ויחזור על עקבם ליפול בארצם): (כ) מאשר שמנה לחמו. מ"ם מאשר לדעת המתרגם האשכנזי היא מ"ם מן, ושיעור הכתוב כל היוצא מאשר הנה לחמו שמנה, ולחם הוא כולל כל המאכלים והיו בארצו זיתים הרבה וכן שאר פירותיו היו שמני'. וכן ברכו משה ואמר וטבל בשמן רגלו (שם כ"ד): והיא יתן

יתר הבאור

ספור בני ראובן בתחלה זכר המלחמ' שעשו הם עם ההגריאים אם כן המלחמ' הזאת היתה לבני גד וזכר ראובן וחצי שבט מנשה עמהם כי עוזרים עכ"ל, ורש"י ז"ל כתב ג"כ ששרש כלם גדד. אבל הוא מפרש יגודנו יגוד ממנו, כמו בני יצאוני (ירמי' י' כ'), פי' יצאו ממני, וכתב שהכוונה היא על מלחמ' בני ישראל בא"י שיעברו בני גד את הירדן כל חלוץ מהם למלחמ' ומפרש והוא יגד עקב, כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלת' שלקחו להם בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש, עקב, בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו (תהלים ע"ז כ') וכן בעקבי הצאן (ש"ה א' ח') בלשון לעז טערציא"ש עכ"ד, ובל"א (שפורען פוסטאפפען), וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע והירושלמי ענין הפסוק וגם מלת עקב על החזרה לארצם, והרשב"ם הבין גם הוא ענין הפסוק על מלחמ' יהושע . ומפרש גדוד יגודנו על גדודי ישראל שילכו אחריו והוא יעבור לפניהם כאשר התנו, ומפרש יגודנו יגוד אחריו, ופי' יגד עקב שבשובם מן המלחמ' ישובו בני גד אחר עקיבן של ישראל, כי כן דרך היוצאין תחלה יחזרו אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמ' פן ירדפו האויבים אחריהם. וכבר ידעת פי' הרד"ק על מלת עקב שפירושו לבסוף, וכן פי' הראב"ע, אבל לא פי' על איזה מלחמ' התנבא כי כתב ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו. והמתרגם האשכנזי ב"ד פה כבאור הרמב"ן אשר העתקתי לשונו בבאורי הקצר, אבל סתם ולא באר כוונת הפסוק. ולשון הרמב"ן וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגייס לה, לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצ'. ואולי ירמוז הנביא על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליה' והכה אותם ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא גם גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון עכ"ל: (כ) מאשר שמנה לחמו. הראב"ע כתב יש אומרים כי המ"ם נוסף (ר"ל בעבור הכנוי הנזכר במלת לחמו), והנכון בעיני במארץ אשר יצא לחם ושמן (ר"ל כי הוי"ו של לחמו נוסף כוי"ו למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), ועוד רבים). ופה לחם לשון נקבה, וכן בית ונקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם (ר"ל כל אלו השמות באים פעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה) עכ"ל, והמ"י כתב (בנראה הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) באמרו מאשר במ"ם נראה כי על מקצת ארצו אמר שתהיה שמנה ולחמו הוא ארצו כי היא המוציא' הלחם והלחם כלל לכל מאכל כלומר מאשר תצא ברכה לעולם כי שמנה תהיה לחמו כלומר ארצו המוציא' לחמו תהיה דשנה ושמנה

וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס (כא) נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס

ת"א נפתלי סוטה י"ג, ב', וי"ב, א':

תרגום אשכנזי

קאָממט, האט פֿעטטע שפּייזע, ער ברינגט קאֶניגליכע וואָללוסטיגע־ריכטע: (כא) נפתלי איזט איינע פֿליכטיגע הינדין, ער ברינגט פֿאָר־

תרגום אונקלוס

(כא) נַפְתָּלִי בְּאַרְעָא טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מְעַבְדָא

רש"י

לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות [דף פ"ה] פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלוחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' [שופטים ד'] והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרה דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה [דף י"ג] ותרגומו יתרמי עדביה יפיל חבלו

באור הקצר

מעדני מלך, והוא אשר יתן מארצו המעדנים טובים הראוים למלך, וכל מבקשם, בארצו ימצאם: (כא) נפתלי אילה שלחה, גבורים קלים כאילות כדכתיב וכצבאי' על ההרים למהר (ד"ה א' י"ב ח'), וכדכתיב זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שופטים ה' י"ח) כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: הנתן אמרי שפר, אומרים נאים, הכוונה שיצאו ממנו בעלי

יתר הבאור

כן פי' בשרש מן ובשרש שמן עכ"ל. וכוונתו במה שפי' לחמו ארצו, היא בעבור תאר הנקבה על לחם שהוא זכר, אבל ארץ הוא לשון נקבה, וכן ת"א דאשר טבא ארעיה, ובשרשים ברש לחם פי' או אומר שמנה על לחמו ויראה בו עוגה או חלה שהוא לשון נקבה, ובבאורי הקצר כתבתי דעת המתרגם האשכנזי בבאור במ"ש, וכונ' הפסוק מפורשת שהיא על ברכ' הארץ: מעדני מלך, תענוגי. וכן ת"א והירושלמי תפנוקי, והרשב"ם כתב והוא יתן מעדני מלך, מס של שמן היו נותנין ממנו מלכי ישראל למשוח בו ולעדן את בשרם כדאמרינן במנחות (דף פ"ו ע"א) אנפיקינון, שמן זית שלא הביא שליש, ולמה נותנין (בגמרא שם הנוסחא למה סכין אותו) אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר, כמו היתה לי עדנה (לעיל י"ח י"ב), בשר חלק: (כא) נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר, הנכון כמ"ש בבאורי הקצר שהוא פי' הרשב"ם שכוונת אילה שלחה על קלותם וזריזותם למלחמה. ורמז על מלחמתם עם סיסרא שכתוב שם ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' (שופטים ד' ו'), והלכו שם בזריזות, וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו (שם ה' ט"ו), וכן פי' רש"י בפירושו הב', והנתן אמרי שפר, לדעת כל המפרשים שב על נפתלי בתחלת הפסוק. לא על האילה שהיא לשון נקבה, ופי' הרשב"ם שהכוונה על בשורות טובות שיבשרו בשובם מן המלחמה. ויותר נראה כפי' מהר"י אברבנאל שהכוונה שיצאו ממנו בעלי צחות הלשון, ורמז לשירת דבורה וברק שהיה מקדש נפתלי, ואין ספק שהיה ברק משבטו כי איך יתישב איש משבט זה בחלקו של שבט אחר. וכן פי' רש"י בפירושו הב', וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו, ומצאתי שגם יב"ע בתרגומו פי' מאמר זה על צחות הלשון ונועם המליצה שהיה לאנשי שבטו. כי תרגם וכד הוה פתח פומיה בכנישתא דישראל לשבחא מבחר מכל לשניא. וכן תרגם בירושלמי, והוא הדרך אשר בחר בו המתרגם האשכנזי: שפר, לשון יופי, ונמצא פ"א פעל משרש זה על הכוונה הזאת, אף נחלת שפרה עלי (תהלים ט"ז ו'), ובארמי נמצא הרבה. יפת תאר (לעיל כ"ט י"ז), ת"א שפירא בריווא. וכן בארמית של דניאל, מלכי ישפר עליך (דניאל ד' כ"ד): (כב) בן פרת יוסף וגו', רבו הפירושים בפסוק הזה, כי הוא נראה סתום וחתום, והדקדוק בו קשה עד מאד. ואחרי העיון בדברי המפרשים ז"ל נראה שהיותר מכוון לפשטות המקרא, והיותר נאות לתפארת המליצה הוא

(כב) בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת

תולדות אהרן בן ברכות כ"ח, א', וכ"ט, ב'. ב"ק י"ז, ב'. ב"מ פ"ד, א'. ב"ב קי"ח, ב'. זבחים קי"ח, ב':

תרגום אשכנזי

טרעפליכע רעדען הערפאָר: (כב) יוסף איזט איין גרינעס רייז, איין גרינעס רייז אם קוועלל, שפראָס-

תרגום אונקלוס

פֵּירִין יְהוֹן מוֹדִין וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן: (כב) בְּרִי דְּיִסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגוּפֶן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי

רש"י

והוא יורה על חלקו' אפרים באים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריין כמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא [דף קי"ט]: בן פורת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד"א כנ"ל. כי לפי' ראשון הוא שור חומה וק"ל) עלי שור. על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב [במדבר כ"ד]. ומ"א יש רבים וזה נוטה ליסוד המקרא. פרת תי"ו שבו הוא תקון הלשון כמו על דברת בני האדם [קהלת ג']: שור. כמו לשור ד"א עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנחלה לצלפחד שנטלו חלק בשני

באור הקצר

נחות ומליצה: (כב) בן פרת יוסף, בן מלשנו שיאמר על הענף של אילן והסעיף כמו ועל בן אמצת לך (תהלים פ' ט"ז), ופרת תאר לבן מל' פרו ורבו (לעיל א' כ"ח), ובאורו כענף אשר יפרה, כן יהי' יוסף: בן פרת עלי עין, כענף אשר יפרה בהיותו על עין המים: בנות צעדה עלי שור, יגדל עוד עד שיהיה לסעיפים וענפים רבים, וכל אחת מהן תגדל בגובה עד שתגבהנה על החומה המקפת אותן ושפר בזה גדולתו אשר הוא בה אשר גדלה למעלה אחר צרותיו, ויורה על זה פסוק שאחריו וימררהו ורבו וגו', ויהי' לפי דעתי עיקר התחלת הברכה על העתיד מן מאל אביך וגו', ועד שם הוא ספור צרותיו אשר עברו עליו והתעלותו אח"ז, ועב"ז אף שעיקר הב' הפסוקים שראשונים הם על העבר, ירמזו ג"כ על העתיד שיפרה וירבה, ואמר בן ואח"ז בנות, בעבו' שעם שהוא לו בן אחד בין בניו, יתחלק לשני שבטים ויחשב כב' בנים, ובפסוק ותשב באיתן קשתו וגו' ירמוז על נצוח מלחמותיו בא"י, ואף שנאמרו בל' עבר, כבר כתבתי כמה פעמים כי כן הוא דרך ל' הנבואה, ולפ"ז תהי' ברכת יעקב מעין ברכת משה שברכו ג"כ בשתי ההצלחות בניצוח המלחמ' ובברכ' הארץ כאמרו וליוסף אמר מברכת ה' ארצו וגו' (דברים ל"ג י"ג), ואמר ובכורי ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ וגו' (שם י"ז), ויעקב באהבתו אותו מכל בניו ברכו בשתיהן כמו שברך את יהודה בשתיהן בעבור שהוא מלך וצריך לנצוח מלחמות

יתר הבאור

הפי' המלוקט מכלם, מזה דבר ומזה דבר, והוא הדרך אשר הלך בו המתרגם האשכנזי, בן מענין סעיף או ענף, כמו ועל בן אמצת לך (תהלים פ' ט"ז), שהוא מלשון הזה, כאשר יורה על זה מליצת כל המזמור ההוא, ובבאור מלת פרת יש שלש מחלוקות, ולכל הפנים יש פה זרות קצת כנגד כללי הדקדוק. קצת המפרשים (ר' יונה ור' יהודה המדקדקים, כפי מה שהביאם הרד"ק בשרשים שרש בן) אמרו שהוא שם מן ותארכנה פארתיו (יחזקאל ל"א ה'), אלא שלא נשתוו בשרשן, ששרש פרת פרה, ושרש פארתיו פאר, ולדרך הזה צ"ל שבן פרת סמוך, וענינו בן נטע שיש לו פארות וסעפי', וזה לא יתכן. כי בן נקוד בצירי, ואלו היה סמוך היה נקוד בסגול כמשפטו, או נפרש בן פרת כמו שמות נרדפים, כאלו אמר בן ופרת, והכוונה שהוא נטע רך ואע"פ כן כבר הוציא פארו' וסעיפי', ויהיה חסר וי"ו העטף כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ועוד רבים. ורש"י פי' פרת לשון חן, לקוח מלשון הגמ', ועיין בפ' הרמב"ן מה שטען עליו. והרד"ק בשרשים שרש הנזכר ובפירושו לס' בראשית אמר שפרת תואר לבן, מלשון פרו ורבו (לעיל א' כ"ח וט' א'), והתי"ו במקום ה"א, כי התאר או הבינוני לזכר הוא פרה בסגול, ולנקבה פרה בקמץ הרי"ש, כמו וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט), במקום וקראה, ודבי' כן (וכן פי' הראב"ע, רק שחשב שהתי"ו נכונה בלי חלוף כי יבא הבינוני על ב' דרכים, כמו אויבה גם אויבת, וכן פורה ופורת, ואולם לא מצאנו זה כי אם בשלמים, לא בנחי לפ"ד ה"א), ויהיה בו זרות קצת שבא תואר הנקבה על בן שהוא זכר, ואפשר שיהיה בן

צְעָדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ (כג) וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ

לינגע שרייטען איבער דיא מויער: (כג) זיא

תרגום אונקלוס

יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא׃ (כג) וְאִתְמְרַדוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי וַאֲעִיקוּ

רש"י

עבדי הירדן. בני דיסני יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתיישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עינו רעה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררוהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' [במדבר כ']. ואף אם לשון רביית חצים הוא כך

באור הקצר

וגם לעושר הבאה מברכת הארץ אשר גם הוא נערך לשלחן מלכים, כנ"ל: (כג) וימררהו, וימררו חייו, אחיו ואשת פוטיפר ופוטיפר. או וימררהו ששמו מררתו כמטרא לחץ: ורבו, וירו עליו חצים: וישטמהו, ע"י ששטמוהו בעלי חצים הנזכרים, ובעלי חצים שב על כל הפעלים הנזכרים

יתר הבאור

כאשר יורה על סעיף, מלשון נקבה, או יפול בו התאר לנקבה, אע"פ שהוא לשון זכר, לפי שיקרא גם פארה שהוא לשון נקבה, ומצאנו דוגמת הדקדוק הזה בכתוב, ובנות גם כן מלשון בד וסעיף, ויתכן שיהיה מן בן בדבוי סימן הנקבות, כמו שיבא סעפותיו מן סעיף, בסעפתיו קננו (יחזקאל ל"א ו'), לא דמו אל סעפתיו (שם ח'), ואמר בנות לשון רבות וצעדה לשון יחידה, דרך קצרה, והכוונה על כל אחת מהבנות, וכמוהו רבים בכתוב, או כאשר נראה מלשון הרמב"ן ז"ל שיהיה צעדה לפעמים יוצא, וישוב על הבן או על הפרת הנזכרת, והכוונה שהפארה היא תוציא ותשלח בדיה על השור, שהוא החומה הגבוהה, ושעור הכתוב כך הוא, יוסף דומה לנטע הגדל עלי עין המים שלא יבול עלהו (וכפל חצי המאמר, כדרך השירים, כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (תהלים צ"ג ג'), כי הנה איביך ה' כי הנה איביך יאבדו (שם צ"ב י'), ודומיהם רבים, עיין מ"ש בפ' בשלח בהקדמת שירת הים), המוציא בדים וסעיפי ענפים וארוכים עד שיעלו על החומה הגבוהה, רמז בזה על בני יוסף שיצאו ממנו שני שבטים, והם גדלו והצליחו, והיו לעם רב: שור, בשורק וענינו חומה כי תרגום חומה שור: (כג) וימררהו, רש"י פי' מלשון וימררו את חייהם (שמות א' י"ד), וכן ת"א ויב"ע, והרד"ק בשרשים שרש מרר פי' מלשון ישפך לארץ מררתי (איוב ט"ז י"ג). שהוא כיס המרה, וכן פי' הראב"ע בשם הנגיד שפירושו ששמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים (ירמיה נ' כ"ט), וכטעם וימררהו ישבו עלי רביו בסוף ישפך לארץ מררתי, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה ולא כהוראת המלה: ורבו, רש"י ז"ל פירש נעשו לו אחיו בעלי ריב, ואינו לשון פעלו (ר"ל מהקל שהוא אב), וא"כ היה לו לינקד וְרַבּוּ כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' (במדבר כ' י"ג) ואף אם הוא לשון רביית חצים היה לו לינקד כן, אינו אלא לשון פּוּעֲלוּ (ר"ל בבנין נפעל המקבל הפעולה, אך מהמין שהוא כהתפעל שאינו מקבל מאחרים רק נעשה בעצמו), כמו שמו שמים (ירמיה ב' י"ב), שהוא לשון הושמו, וכן רמו מעט (איוב כ"ד כ"ד), שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון שמו רמו מאליהם הם משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם, נעשו אנשי ריב, וכן דמו יושבי אי (ישעיה כ"ג ב'), כמו נדמו, וכן תרגם אנקלוס ונקמוהי, ולא ידעתי לסוף דעתו, כי אם הוא מלשון מריבה אין צורך לדגש הבי"ת, ואינו דומה אל הראיות שהביא כי כולם הם מן הכפולים, שמם, רמם, דמם (גם ראייתו מאנקלוס נראה שהיא כנגדו, כי הוא לא תרגם פה כהוראת המלה לא מענין רביות חצים ולא מענין מריבה. כי הא' יתורגם בארמי ג"כ בשרש זה, כמו שת"א ויב"ע רבה קשת (לעיל כ"א כ') והב' יתורגם בארמי בשרש נצה, אבל עני

תרגום אשכנזי

פֿיינדען איהן אן, ערדעגען שטרייט, זיא האססען איהן, דיא פפֿייל-שיטצען: (כד) אבער זיין

וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ (כד) וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן

ת"א ותשב סוטה ל"ו, ב':

תרגום אונקלוס

לֵיהּ גֻּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגּוּתָא׃ (כד) וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל

רש"י

היה לו לינקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים [ירמי' ב'] שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו ע"י אחרים ולשון שמו רמו רבו מאליהם הם משומשים את עצמ' כתרוממו מעצמם כעשו אנשי ריב. וכן דומו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו לשון ותהי המחצה אותן שהיו ראויים לחלק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק:

באור הקצר

בפסוק: (כד) ותשב באיתן קשתו, הקשת החזק שהוא מנחושת שקורין אלבלעט"רא מושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פורק"א והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאד מושך את יתר הקשת בזרועותיו בכח גדול עד שיתקרבו רגלי הקשת זו לזו, וע"י זה כאשר יתרחקו אחרי כן בחוזק רב, יורה החץ למרחוק, וכן פירוש המקראות, מאליו ידו בו חצי' ונתכוהו בבית הסוהר

יתר הבאור

הנקמה איננו תרגום של ורבו לפי הוראת המלה לא' מב' הענינים, רק שתרגם לפי הכוונה, ולכן יותר נראה שכוון לבאר ורבו מענין רביית חצים, שהיא הנקמה בעצמה, ולא מענין מריבה שאיננה הנקמ', רק סבה אל הנקמ', גם לדעת רש"י שענינו כמו נפעל לא שייך בו הכנוי, והנה אנקלוס שתרגם ונקמוהי, הוסיף בו הכנוי. לכן נראה שכוונתו על רביית חיצים, (ובאלו אמר ורבו בו), וכבר הרגיש בזה הרשב"ם וכתב ורבו כפל לשון של חצים שבפסוק כמו יסבו עלי רביו, חציו, ולכן הוא כדגש, אבל מגזרת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל. כמו מן קם קמו מן שב שבו. כן יאמר מן הרב רב עם ישראל (שופטים י"א כ"ה), רבו, ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם (ירמיה ט' ז'), וידרכו את לשונם קשתם שקר (שם ב'). ורבו מגזרת רבב, כמו סבו מן סבב. להלי ורבי (ישעיה י"ג ו'), מן רבן, רבו, שיטר"וש בלע"ז [וברשב"ם כ"י אינגש"יטרע ש"י, בל"א (זיא האבען זיך הויפגע-ברחבט, עגטריסטעט)] עכ"ל, ודבריו נכונים, אך עדיין לא יצא י"ח בדקדוק המלה במה שדמה ורבו, שהוא עבר למלת סבו שהיא גזור לרבי' שמשפטה בחולם, אבל העבר ממנה הוא סַבּוּ.

אולם היטיב לראות הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ה ע"ב) ובשרשים שרש רבב שאמר שהוא עבר לגזרת פָּעוֹל בשקל וָמוּ מעט, והוא מבנין הקל, ומשפטו בתשלומו רָבוּבוּ כמו להוציא את הבנים ולא יָכלוּ (שמות ע' י"ד) ור' יהודה כתב כי ורבו מפועל הבנ' המדובה ומשפטו רִבְבוּ עכ"ד, ונראה לי לפי דעת הרד"ק (שהוא עבר מהקל לגזרת פָּעוֹל), שלכן דבר בו בעל הלשון לגזרת פעול להפרידו מענין אחר שבשרש זה שהוא ענין הרבוי שיש בענינו ב' שרשים, רבה גם רבב. כמו מה רַבּוּ צרי (תהלים ג' ב'). והמתרגם האשכנזי תרגם גם מלה זאת לפי הכוונה, ועוד יש לדעת כי יחסר בה הכנוי שענינו ורבו בו או עליו, ואולי כי כנוי וימררהו מושך עוד אחר בכוחו: וישטמהו, מוקדם קודם וימררהו כאלו אמר וכבר שטמוהו, וזה רמז על אחיו שמכרוהו. (הראב"ע): בעלי חצים, אנקלוס תרגם בעלי פלגותא, ויפרש חצים מן ותהי המחצה (במדבר ל"א ל"ו), ור"ל אחיו אותן שהיו ראוין לחלק עמו נחלה, כן פי' רש"י בדבריו, אבל דגש הלמ"ד יורה שהנפרד חן שפרשו חצן כמו מן לב לבו ומן חן חנו, ששרשם לבב חנן. וכן פי' רש"י והראב"ע והרשב"ם מלשון חן, וכן תרגם יב"ע והירושלמי גירין, וכן מתורגם בל"א, ואולי תהיה כוונת אנקלוס פלוגתא מלשון פליג עליה שבתלמוד שהוא לשון מריבה, ויתרגם לפי הכוונה שדמה המריבה לחץ, ע"ד חץ שחוט לשונם (ירמיה ט' ז'). ופי' בעלי אדוני כי כל שהוא אדון הדבר נקרא כן, ופירושו אדוני חצים: (כד) באיתן, הוא לשון חוזק,

קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב

באגען זיטצט פעסט, ארמע אונד הענדע זינד

תרגום אונקלוס

דְקַיֵים אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בְּתוּקְפָא רוּחְצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דְּרָעוֹהִי וְאַחְסִין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵיהּ זָן אַבְהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל:

רש"י

קשתו. חזקו: ויפוזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקיי' אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו

באור הקצר

וענו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו הי' חזק ואיתן משלהם ואסרם כדכתיב לאסר שריו בנפשו (תהלים ק"ה כ"ב): ויפזו זרעי ידיו, זרועיו מתנענעים בקלות, ומושכי' את יתר הקשת בלי עמל ויגיעה, כי הם כמפזזים במחול, אף שהמלאכ' קשה עד מאוד לכפוף קשת נחושה ולקרב רגליה אחת אל אחת, כענין שנאמ' ונחתה קשת נחושה זרועתי (שם י"ח ל"ה): ויפזו, כמו ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר (שמואל ב' ו' ט"ז), התנועה המסודרת לקול השיר, פזוז בידים, כרכור ברגלים: מידי אביר יעקב, מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב בא לו זאת הממשל' והנצחון: משם רעה אבן ישראל. נראה לי כי מלת משם תורה על המקום ככל חביריו שבמקר', ויהי' פירושו משם, מבית האסורים יצא למלוך ולהיות מושל במצרים ולהיות רועה ומפרנס משפחת ישראל, שכלכל את אביו ואת אחיו, ועד הנה דבר מעלותיו וגדולתו אשר עברו עליו, ורמז גם על נצחונו העתיד בכבוש הארץ כדכתיב ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד, כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו והיה לך תצאתיו כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא (יהושע י"ז י"ז וי"ח):

יתר הבאור

ולדעת רש"י הוא שם המקרה שכתב נתישבה בחוזק, וכ"ה דעת אונקלוס ויב"ע והירושלמי, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש אית והראב"ע הוא תאר, וענינו במקום איתן. וכ"ה לדעת הרשב"ם שהעתקתי פירושו בבאורי הקצר, והמתרגם האשכנזי תרגמו ג"כ כשם המקרה, ושרש המלה אית והנו"ן נוספת כנו"ן זֵיתָן, והוא משקלו. ואף שזה בצירי הפ"א וזה בסגול, ויתכן שהנו"ן שרשית והיו"ד נוספת, ויהיה משקלו פֵעָל בפלס הֵיכָל הֵידָד, כ"כ הרד"ק בשרש הנזכר: ויפזו, פ"ת לשון זהב מופז (מלכים א' י' י"ח). וכן פירש"י, ויותר מתישב לענין דריכת קשת להיות מלשון מפזז ומכרכר (שמואל ב' ו' ט"ז) כפי' הרשב"ם שהעתקתי בבאורי הקצר, גם לא נמצא פעל ממלת פז רק מופז, ולכן לא נודע שרשו', ואולי יהיה שרשה פוז מנחי העין, ויהיה הבינוני פעול מההפעיל ממנה ג"כ מופז, אולם ויפזו הוא ודאי מהכפולים בעבור דגש הזי"ן, לכן טוב לפרשו מענין מפזז שהוא מן הכפולים, וכ"ת המתרגם האשכנזי, והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש פזז פי' נתחזקו, וקרובים דברי אלו להיות כדברי הרשב"ם: אביר, לשון עוצם וחוזק ולא נמצא' מלה זאת רק ה"פ. וכולן סמוכות, ד"פ אל יעקב ופ"א אל ישראל, והיא ממשקל קל, ולא נודע השם הנפרד ממנה אם הוא אָבִיר בפלס חָסִיד, שבסמיכות ישתנה הקמץ לשוא, או משקלו גם בנפרד אֲבִיר בפלס גְבִיר, ומה שנמצא בכתוב ויסירו אַבִּיר (איוב ל"ד כ'), הוא משקל אחר ממשקלים הכבדים שלא ישתנו בסמיכות ובכנוי' כמו אַבִּיר הרועים (שמואל א' כ"א ח'), דהרות אַבִּירָיו, (שופטים ה' כ"ב): משם רעה אבן ישראל. הרד"ק בשרשים שרש שם כתב כי מלה זאת נופלת על המקום ועל הכלי ועל הזמן וגם כן על האד', ונראה מדבריו שרוצה לפרש פה על הזמן ופי' משם מאז, והוא הפירוש שדחה פה הראב"ע באמרו כי כזה לא מצאנוהו בכל המקרא, ובבאורי הקצר בארתי כי יורה על המקום שסבל בו

תרגום אשכנזי

מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ (כה) מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת

איהם געלענק, פֿאָן דען הענדען דעס שטארקען גאָטטעס יעקב'ס (האסט דו דיזעס), פֿאָן דאהער ביזט דוא איין הירטע דעס שטאממעס ישראל'ס: (כה) פֿאָן דעם גאָטטע דיינעס פֿאטערס, דער

תרגום אונקלוס

(כה) מֵימַר אֱלָהָא דַּאֲבוּךְ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ וְיָת שַׁדַּי וִיבָרְכִינָךְ בִּרְכָן

רש"י

לקשת ולמגבת זכן יתרגמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל

באור הקצר

(כה) מאל אביך ויעזרך, מאל אביך בא לך כל זה אשר הוא יעזרך עוד: ואת שדי ויברכך, מ"ם של מאל משמש עצמו ואחר עמו, וכאילו ומאת שדי היה לך זה אשר עוד יברכך: ברכת שמים מעל וגו', ויברכך בברכות שהן מן השמים מעל, שירדו גשמים ממעל בארצו. ובברכות שהן מן התהום שהיא רובצת מתחת בארץ, שירבו המעיינות והנחלים בארצו, והוא מעין ברכת משה ליוסף, מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת (דברים ל"ג י"ג): ברכת שדים ורחם, ובברכה של שדים. שלא יהיו השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב,

יתר הבאור

צרותיו והוא הבור אשר שמוהו בו. וא"כ יחזור על הפסוק שלפני זה, וכלל המאמר פירש"י משם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל כ' האבן הראש' (זכרי' ד' ז') לשון מלכות, ובמדולה ההסתכלות נראה כוונתו כי משם הוא הנושא, ורועה אבן ישראל הנשוא ורועה תאר ליוסף ואבן ישראל תאר לכל ישראל כאחד או ליעקב ובניו, אמנם פירושו זה הוא נגד הנקוד גם נגד הנגינה, כי לפי פירושו יהיה רועה סמוך, וראויה להיות העי"ן צרויה, כמו רֹעֵה ישראל האזינה (תהלים פ' ב'), גם ראויה להיות מלת משם בז"ב שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת רועה, ולכן נראה לי בבאור הכתוב לדעת בעל הטעמים שאין רועה סמוך לאבן ישראל רק ששניהם תארים ליוסף, ותחסר וי"ו העטף כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ותהיה מלת משם מושכת עצמה ואחרת עמה, ועניינו, משם (כשעשה יוסף) רועה (וגם משם כשעשה) אבן ישראל, ואין הכוונה בתאר רועה דוקא רועה ישראל, כי באמת היה רועה ומכלכל כל אנשי ארץ מצרים, כמאמר פרעה ועל פיך ישק כל עמי (לעיל מ"א מ'), וכמו, שאמרו אנשי מצרים אחר שבקשו ממנו ותן זרע (שם מ"ז י"ט), ונתן להם, אמרו החיתנו (שם כ"ה), ולכן תארו בשני תארים אלו, רועה שהיה מכלכל כל אנשי הארץ בחכמתו. ואבן ישראל בעבור אחיו שהוא היה עיקרן ומעמדן כאבן פנה שבקרן זויות של החומה שהוא מעמיד ב' כותלי החומה, כן העמיד הוא את כל משפחתו ובית אביו במצרים. ואחרי ההסתכלות היטיב בלשון רש"י יהיו דברי בכלל דבריו, רק שצריכין לשום ב' נקודות בין מלת רועה ובין מלת אבן, ואבן ישראל הוא ענין אחר שהוא מציין בכתוב לפרש כוונת מלת אבן. ובפירש"י כ"י ישן על קלף משנת רמ"ע נמצא הלשון ומשם עלה להיות אבן ישראל עיקרן של ישראל וכו' ע"כ, והושמט מלת רועה מכוון למה שכתבתי להסב אבן על יוסף, והרשב"ם מפרש אבן לשון אב והמשפחה, והנו"ן נוסף כנו"ן של שמעון וזבולון והוא מפרש רועה תאר ליוסף, ואבן ישראל למשפחת אביו, שכלכל אותם וכן המתרגם האשכנזי תרגם כפי' הרשב"ם רועה תאר ליוסף. ואבן לשון משפחה והוא תאר ליעקב ובניו, ולדעת בנ"ל הטעמים יש לתרגמו באופן זה (פֿאָן דאהער ביזט דוא איין הירטע (דעם גאנצען לאנדעס מצרים), אויך דער שטאממפֿאטער ישראל'ס): (כה) מאל אביך ויעזרך, הוי"ו כעין שי"ן השמוש ופירושו מאל אביך בא לך זה התוקף שיעזרך והוא מה שספר למעל' ותשב באיתן קשתו אומר כל זה הטוב בא אליך מאל אביך שיעזרך ומאת שדי שיברכך, כן פי' הרד"ק בשרשים שרש עזר, אבל אין למאמר שאחריו ברכת שמים וגו' קישור לשלפניו, גם איננו מובן בעצמו כי יחסר הפעל, אם לא שנא' שמן ברכת שמים וגו' ואילך יושב על מאמר תהיין לראש יוסף וגו', והוא רחוק, לכן הנכון הוא כפירש"י והרשב"ם והראב"ע מאל אביך היה לך כל הטוב הנזכר, והוא יעזרך עוד להביא בברכת שמים וגו', וכן מתורגם

שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ (כו) בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ ששי

ת"א ולקדקד שבת קי"ט, א':

דיר העלפֿען ווירד, פֿאָן דעם אללמעכטיגען, דער דיך זעגנען ווירד, מיט זעגען דעם הימעלס פֿאָן אָבען, מיט זעגען דער טיפֿע דיא אונטען ליגט: מיט זעגען אן בריסטען אונד מוטטערלייבע: (כו) דיא זעגען דיינעס פֿאטערס איבערטרעפֿפֿען דיא זעגען מיינער פֿאָרעלטערן, (אָדער איבערשטייגען דען זעגען דער בערגע), ביז אן דיא גרענצען עוויגער היגעל: זיא זאָללען אויף דאז הויפט יוסף'ס קאָממען, אויף דיא שייטעל דעם געקראָנטען אונטער זיינען

תרגום אונקלוס

דְּנָחְתָן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא בִּרְכָן דְּנָגְדָן מִמַּעְמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ׃ (כו) בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפוּן עַל בִּרְכָתָא דִילִי דְּבָרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהֶן רַבְרְבַיָּא דְּמִן עָלְמָא יְהֶוְיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי׃

רש"י

אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידי' והיולדות שיהיו הזכרי' מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אשתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ: (כו) ברכות אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר שא עיניך וראה צפונה וגו'

באור הקצר

וברכת רחם שלא ימותו העוברי' בהיותם ברחם אמם, ותמצאו הפך זה לענין הקללה תן להם רחם משכיל ושדים צומקים (הושע ט' י"ד), אמ' בתחל' רחם משכיל שלא יולדו, ואף כשיולדו יהיו השדים צומקים: (כו) ברכת אביך, הברכות שאני אביך מברך אותך: גברו על ברכת הורי, גברו ועלו על הברכות שברכוני הורי, או שעולו הברכות שקבל אביך מאת הקב"ה גברו על הברכות שקבלו הורי (שהם אבותי אברהם ויצחק) ממנו כאשר אפרש, או הורי מלשון הרים, כי לאברהם אמר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה (לעיל י"ג ט"ו), רק מה שתוכל לראות, ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו ג'), אבל לי אמר ופרצת ימה וקדמה (שם כ"ח י"ד). כחלה טובה

יתר הבאור

בל"א: ברכת תהום רבצת תחת, אמר כי ארצו תהיה מלוחלחת מהמים שתחת הארץ עד שלא תהיה יבשת לאחד מן העשבים והעלים שיצמחו בה אפי' בעת שלא ירד הגשם, ואמר הראב"ע גם תהום לשון נקבה וכן תהום רוממתהו (יחזקאל ל"א ד') ור"ל כי במקום אחר נמצא בלשון זכר, תהום אל תהום קורא (תהלים מ"ב ח'): ברכת שדים ורחם. אנקלוס תרגם ברכתא דאבוך ודאמך. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעים טפה הראויה להריון והנקבו' לא ישכלו את רחם שלהן, שדים, ירה יירה (שמות י"ט י"ג), מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ. כן פי' רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשים שרש שד כתב כי פירושו ברכת שמים וארץ כי השמים בתתם המטר כמו השדים והארץ בהוציא' הפירות כמו הרחם (וכן פי' הראב"ע), וכתב עוד הרד"ק שם ולפי דעתי כי היא ברכת הבנים והנולדים הפך רחם משכיל ושדים צמקים (הושע ט' י"ד), וכן תרגם יב"ע והירושלמי חדייא ומעייא עם שהשנו הכוונה לדרך אחר, וכן מתורגם בל"א: (כו) ברכת אביך גברו

(כז) בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד

ברידערן: (כז) בנימין איזט איין רייסענדער וואָלף, דעם מארגענס

ת"א בנימין סוטה י"ח, ב', זבחים כ"ד, ב':

רש"י

כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זהו שאמר ישעיה [נ"ח] והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמו"לץ בלע"ז Emoulu, aigusé, *Esmolus:* (געשערפט, צוגעשפיטצט). כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר [איוב ג']: עד תאות. עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה [במדבר ל"ד] תתאו לבא חמת [שם]: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל [ויקרא כ"ב] נזורו אחור [ישעיה א']. ומ"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרעי ידיו. כמו ויפזו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה [דף ל"ה] ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מלוכי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבל: (כז) בנימין זאב יטרף.

תרגום אונקלוס

(כז) בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא

באור הקצר

ובלא מצרים, העולה מכל הרי עולם: עד תאות גבעת עולם, עד סוף גבול גבעות עולם, וברכות משה שהיו מעין ברכות יעקב מוכיחין על פסוק זה, כי הורי כפל ל' של גבעות עולם, דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו): תהיין, אותן הברכות: לראש יוסף, על ראש יוסף: ולקדקד, גובה הראש מקום שמוחו של תינוק רופס: נזיר אחיו, לשון עטרה, מעוטר ומוכתר על אחיו, ובלשון זה ממש ברכו משה ואמר תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (שם ל"ג ט"ז): (כז) בנימין זאב יטרף, בנימין הוא כמו זאב אשר יטרף,

יתר הבאור

על ברכת הורי, גברו כמו יגברו, ורבים כמוהו עבר במקום עתיד ובדברי הנבואה יותר אמר ברכותי שאני מברך אותך יגברו על ברכות הורי שברכו אותי. והורי פירוש אבותי והם אברהם ויצחק, והאב יקרא הורה כמו האם כי שניהם שותפים בהריון האב נותן ההריון והאם מקבלת אותו. כן פי' הרד"ק בשרשים שרש הרה עם תוספת מהמ"י, והנה שם ברכה יתיחס לפעמים אל המקבל הברכה, כמו והנה עתה לקח ברכתי (לעיל כ"ז ל"ו), פי' הברכה שאתברך, ולפעמים אל המברך, כמו וצויתי את ברכתי לכם (ויקרא כ"ה כ"א), הברכה שאברך, ולכן המ"י והראב"ע פי' פה ברכת אביך שברכתיך, ברכת הורי שברכוני ביחס אל המברכים, וכן ת"א ויב"ע, ורש"י פי' ברכת אביך וגו', הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי, ביחס אל המתברכים, והרשב"ם פי' ברכת אביך ביחס אל המקבל, רק ברכת הורי פי' על ברכות הרים, ולכן המתרגם האשכנזי תרגם גם ע"פ אופן זה, אבל עם שהביא הרשב"ם ראיה לדבריו כי הורי הוא כפל לשון של גבעת עולם, מברכת משה שאמר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו), שכפל ג"כ המלילה במלות הר וגבעה, עכ"ז אין פירושו מיושב היטב על באור המלה, כי לא מצאנו לעולם ל' הר הה"א בחולם. גם ברכת השני מיותר, והראוי לומר ברכת אביך גברו על הרים: עד תאות גבעת עולם, ענין גבול, כמו והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י'), שפירושו והגבלתם, וענינו כאן כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות לראש יוסף, וזכר הגבעות כי הגבעות וההרים הם הדברים הקיימים יותר בעולם השפל. וכן אמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' (ישעיה כ"ד י'). כ"כ הרד"ק בשרשים שרש אוה עם תוספת מהמ"י, הנה פי' המאמר על ענין התמידות ומלת עד מורה על הזמן, וחברו עם תהיין לראש יוסף שלאחריו אבל האתנח שבמל' עולם יורה שהמאמר מחובר לשלפניו, ושב על מלת גברו, ומלת עד מורה על המקום, והנה הראב"ע אמר שהטעם שתגבהנה הברכות, ואמר זה בעבור מלת גבעת, ורש"י פי' שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו', פי' כן בעבור מלת תאות שתאמר על גבול הארץ והרוחב בשטח

וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל: (כח) כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי

פערצעהרט ער דען רויב, אונד דעם אבענדס טהיילט ער בייטע אויס:

(כח) דיזעס זינד צוואממען דיא צוועלף שטעממע ישראל'ס: אונד אלזא שפראך איהר פאטער

תרגום אונקלוס

בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כַּהֲנַיָּא קוּרְבָּנַיָּא וּבְעִידַּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָּא: (כח) כָּל אִלֵּין

רש"י

זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין וחטפת' לכם איש אשתו בפלגש בגבעה [שופטים כ"א] ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנא' ושאול לכד המלוכה וילחם במואב ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע [שמואל א' י"ד]: בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל ומתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל [ישעיה ל"ג] ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת פריקתן (ס"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל.

באור הקצר

כי גבור הי' כאשר מלאכו שנלחם לבדו עם כל ישראל בפלגש בגבעה והרג רבים מהם: בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל, תקף הזאב וטרפו הוא בבוקר ובערב עם מעיט האור כאמרו וחדו מזאבי ערב (חבקוק א' ח'), שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפני' ג' ג'), זאב ערבות ישדדם (ירמיה ה' ו'), ועד גם הוא לשון שלל כמו אז חלק עד שלל (ישעיה ל"ג כ"ב), והתנבא עליו שבימי שאול שהי' המלך הראשון של ישראל בעת תחלת זריחתן של ישראל שפשט בכל האומות שסביבותיו וכאמ' בו ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' י"ד מ"ז), שחבל בכל האומות, אכל שללם. ולערב, אחר שכבה נר ישראל ונאבדה מלכות' בגלות בימי אחשורוש חלקו שלל המן כדכתיב הנה בית המן נתתי לאסתר (אסתר ח' ז'):

יתר הבאור

האדמה ולא על הגובה, ויתכן לדעתי שיוכללו שתיהם, ולכן תפס הנביא בלשונו ב' המלות תאות גבעת (וכן נראה מלשון הרשב"ם), ומלת גבדו תכלול שתיהן ההגבלה למעלה ובשטח, ויוכלל גם פי' הרד"ק על הנצחיות בעבור מלת עולם כמו שנפרש: תאות, אשפי"לן כך חברו מנחם בן סרוק (רש"י), והוא עמו"לים, בל"א (טפיטלען, סערפען), יאמר על גבולי הרום של הרים ובגבעות, והוא לכאורה סותר לדברי רש"י ז"ל, שפי' על גבולי השטח, וברש"י כ"י עם רשב"ם איכו: גבעת, כמו הר, אבל איננה גבוהה כמו ההר: עולם, איננו מורה בלשון הכתוב רק על נצחיות הזמן, או על זמן בלתי קצוב (כן פי' הראב"ע בקהלת ג' י"א), ובל' חז"ל מורה גם על כללות הנבראים המתמצאים יחד, בל"א (וועלט), יאמרו לארבע רוחות העולם, וכן פירש"י וכן תיב"ע רברבני עלמא, אבל אנקלוס שתרגם רברבני דמן עלמא, נראה שכוונתו לפרש על הזמן, וכן מתורגם בל"א, והכוונה הגבעות הקיימות נצח, או זמן בלי שעור: ולקדקד, שרשו קדד אלא שנכפלה בו הפ"א: נזיר אחיו, הרד"ק בשרשים שרש נזר פי' לשון עטרה, ונזר הוא השם, ונזיר התאר, וכן מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי (נחום ג' י"ז) שפרושו השרים בעלי העטרות, וכתב עוד ואפשר שיהיה מן הענין הראשון (מלשון פרישות), לפי שהיה מופרש מהם, והנה א"ת פרישא דאחוהי, וכן פירש"י, ונראה שכוונתם היא בעבור שלא נמצא התאר על ענין עטרה במשקל זה, אבל נמצא על ענין הפרישות כמו נדר נזיר (במדבר ו' ב') נזיר אלהים (שופטים י"ג ה' וז'), אבל לדעתי יהיה מענין זה זכו נזיריה משלג (איכה ד' ז'), והוא במשקל זה, וכן פי' שם רש"י בפירושו הא', וכן מתיישב פה יותר שיעקב יזכיר בסוף דבריו מעלתו אשר הוא בה ולא לרותיו, וכן פירש הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: (כז) זאב יטרף, בא העתיד במקום הבינוני שהוא תאר, ושעורו זאב טורף: בבקר יאכל עד ולערב וגו', אמר ויותר יהיה מהזאב כי הזאב טורף בערב כמ"ש זאבי ערב (צפניה ג' ג'), אבל בנימן בבוקר ובערב יאכל עד אויביו ויחלק שללם (א"י), הנה יפרש בבקר יאכל עד על בנימין, ויותר נראה שגם זה תואר אל הזאב, כי אין ראיתו מן הכתוב מכרעת שלא יטרוף הזאב גם ביום. ועוד שלא אמר בבקר יטרוף עד, כי אם יאכל עד, ואולי טרפו בלילה: עד, הוא חברו של שלל, כי תרגום שלל עדאה, וכן כתוב אז חלק עד שלל (ישעיה ל"ג כ"ג), וענין המשל באמרתי בבאורי הקצר:

תרגום אשכנזי

מיט איהנען, אונד זעגנעטע זיא, יעדען נאך דעם זעגען, דער איהם געוואָרדען, זוועגנעטע ער זיא:
(כט) ער גאב איהנען אויך זיינען לעטצטען בע־

ישְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ (כט) וַיְצַו אוֹתָם

רש"י

סוף מסתלק שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע: איש אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל א' וא' ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות תלמוד לומר ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בלשון עברי שהיא לשון הכנסה כגון ואין איש מאסף אותי הביתה [שופטים י"ט]. ואספתו אל תוך ביתך [דברי' כ"ב] באספכם את תבואת הארץ [ויקרא כ"ג].

תרגום אונקלוס

שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דִּי מַלֵּל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן׃ (כט) וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵישׁ לְעַמִּי קְבָרוּ יָתִי לְוָת אֲבָהָתִי בִּמְעַרְתָּא דִּי בַחֲקַל

באור

(כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, לשון הראב"ע על פסוק ויקרא יעקב אל בניו, את אשר יקרא אתכם, דבר הנביא לעתיד, ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמלאו בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבוא' אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כך ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות עכ"ל, ואין דבריו נכונים כי מפורש הוא ביוסף ואת שדי ויברכך, ברכת אביך גברו על ברכת הורי, תהיין לראש יוסף, אמנם לדעתי כי הודעת הטובות אשר תבאנה עליהם גם היא בכלל הברכה, כאשר מצאנו בברכות בלעם שלא התפלל עליהם רק הודיע הטובות העתידות לבוא עליהם כאמרו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וגו' (במדב' כ"ד י"ז), והכתוב קוראם ברכות כמ"ש כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל (שם א'), לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך (שם י'), ועכ"ז טוב עין (כיעקב) הוא יברך ויודיע להם הטובות העתידות לבא עליהם, ועם זה יתפלל שלא יגרום החטא לסלקן מעליהם. ולכן מתורג' בל"א פעם במלת (ווירד) שהיא עתיד, ופעם במלת (זָאָלל) שהיא תפלה, כמו לא יסור שבט מיהוד' (דיזר לעפטער ווירד ניכט וויבען פאָן יהודה), יהי דן נחש (דן ווירד זיין חייכע שלאנגע), תהיין לראש יוסף (זיא זאָללען אויף דאז הויפט יוסף'ס קאָמְמען): איש אשר כברכתו, העתיד' לבא כמו שאמ' למעל' אשר יקרא אתכם באחרית הימים (הרשב"ם), וכן פירש"י, והראב"ע מפרש כאשר באה לכל אחד מהברכות (ר"ל כאשר מפורש למעל') ברך אותם, וכן מהורגם בל"א: (כט) ויצו אותם, הלואה האחרונ': נאסף, בקמץ שהוא בינוני. וענינו פירשתי בפ' חיי שרה (לעיל כ"ה ח'): קברו אתי אל אבתי, למעלה בענין השבוע' לא השביע רק את יוסף שהוא העיקר ויש סיפוק בידו שהוא המושל, אמנם פה צוה לכל בניו שילכו עמו לקברו, כן פי' הראב"ע, והרמב"ן כתב וז"ל ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף כי פחד אולי לא יתן פרע' רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בארצו והלא תראה שהוצרך יוסף לחלות פני בית פרע' שיבקשו עליו מפרע' שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה עכ"ל: אל אבתי. עם אבתי וכן ואשה אל אחתה לא תקח (ויקרא י"ח י"ח), פי' עם אחתה: אל המערה, במערה, וכן ואל הארן תתן את העדת (שמות כ"ה כ"א), כמו בארון כן פי' הרד"ק, והרמב"ן פי' שיתכן שיהי' המקרא הזה קצר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה כי כן אמר ונשאתני ממצרים, וישאו אתו בניו, וא"ת אל אבתי, לות אבהתי, לשון

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ
אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר
בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ (ל) בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר
בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־
הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־
קָבֶר׃ (לא) שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת
שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק
וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־
לֵאָה׃ (לב) מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ (לג) וַיְכַל
יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו
אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃

ת״א אני סוטה ל״י, ג׳:

פֿעהל אונד שפּראך, איך
ווערדע צו מיינעם פֿאָלקע
איינגעטהאן, בעגראבט
מיך בייא מיינען פֿעטערן:
אין דער האֶהלע, וועלכע
אין דעם פֿעלדע דעם חתין
עפרון ליגט: (ל) אין דער
האֶהלע, וועלכע איםּ
פֿעלדע מכפלה איזט,
דאס פֿאָר ממרא ליגט,
אים לאנדע כנען: וואָ
אברהם דאז פֿעלר פֿאָן
דעם חתין עפרון געקויפֿט
האט, צום ערבבעגרעב-
ניס: (לא) דאזעלבסט
האבען זיא אברהם אונד
זיינע פֿרויא שרה בעגרא-
בען, דאזעלבסט האבען
זיא יצחק אונד זיינע פֿרויא
רבקה בעגראבען: אונד
דאזעלבסט האבע איך
לאה בעגראבען: (לב) דאז
פֿעלד אונד דיא האֶהלע
דארין איזט איין קויף פֿאָן
דען קינדערן חת:
(לג) אלס יעקב זיינען
זאֶהנען דען לעטצטען בעפֿעהל געגעבען, לעגטע ער זיינע פֿיסע צוזאממען אין דאז בעטט,
פֿערשיד, אונד ווארד צו זיינען פֿאָלקערן איינגעטהאן:

תרגום אונקלוס

עֶפְרוֹן חִתָּאָה׃ (ל) בִּמְעַרְתָּא דִּי בַחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחְסָנַת קְבוּרָא׃ (לא) תַּמָּן קְבָרוּ יָת אַבְרָהָם וְיָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ תַּמָּן קְבָרוּ יָת יִצְחָק וְיָת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ וְתַמָּן קְבָרִית יָת לֵאָה׃ (לב) זְבִינֵי חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃ (לג) וְשֵׁיצִי יַעֲקֹב לְפַקָּדָא יָת בְּנוֹהִי וּכְנַשׁ רַגְלוֹהִי לְעַרְסָא וְאִתְנְגִיד וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃

רש"י

הכנסתם לבית מפני הגשמים. באספכם את מעשיכם [שמות כ״ג]. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי. עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרז״ל יעקב אבינו לא מת [תענית ה׳]:

באור

אצל, אל המער׳, במערתא, הרד״ק, וכן מתורג׳ בל״א: (ל) אשר קנה אברהם, מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער (ר״ע ספורנו), וכן פי׳ הרשב״ם: (לב) מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת, שעור הכתוב כן הוא, השדה והמערה אשר בו, מקנה היא מאת בני חת, וכן מתורגם בל״א: (לג) ויכל יעקב וגו׳, וכאשר כלה יעקב לצות את בניו, אסף רגליו וגו׳, וכן מתורגם בל״א: ויאסף רגליו, הכניסן למטתו כי עד עתה ישב על המטה ורגליו תלויות או עומדות על הארץ:

נ (א) וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו
וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ (ב) וַיְצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו
אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ
הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ (ג) וַיִּמְלְאוּ־לוֹ
אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים
וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃
(ד) וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־
בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה

נ (א) יוסף פֿיל אויף דאז אנגעזיכט זיינעם פֿאטערס, וויינטע איבער איהן, אונד ק׳סטע איהן: (ב) יוסף בעפֿאהל זיינען דיענערן, דען ערצ־טען, זיינען פֿאטער איינ־צובאלזאמען: דא באל־זאמטען דיא ערצטע דען ישראל איין: (ג) זיא ליסען איהם פֿירציג טאגע פֿערשטרייכען, דען זאָ פֿיל טאגע מיססען דען איינגעבאלזאמטען פֿער־שטרייכען: אונד דיא מצרים בעוויינטען איהן זיבענציג טאגע: (ד) אלס דיא צייט איהן צו בעוויינען פֿארביא וואר, שפּראך יוסף צו דען הויזלייטען פרעה׳ס: האבע איך געוואָגענהייט אין איירען אויגען געפֿונדען, זאָ ברינגט דעם פרעה פֿאָל־

רש״י

נ (ב) לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ׳ יום: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. מ׳ לחניטה ול׳ לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו

תרגום אונקלוס

נ (א) וּנְפַל יוֹסֵף עַל אַפֵּי אֲבוּהִי וּבְכָא עֲלוֹהִי וּנְשַׁק לֵיהּ׃ (ב) וּפַקִּיד יוֹסֵף יָת עַבְדוֹהִי יָת אָסְוָתָא לְמֶחֱנַט יָת אֲבוּהִי וַחֲנִיטוּ אָסְוָתָא יָת יִשְׂרָאֵל׃ (ג) וּשְׁלִימוּ לֵיהּ אַרְבְּעִין יוֹמִין אֲרֵי כֵּן שָׁלְמִין יוֹמֵי חֲנִיטַיָּא וּבְכוֹ יָתֵיהּ מִצְרָאֵי שַׁבְעִין יוֹמִין׃ (ד) וַעֲבָרוּ יוֹמֵי בְכִיתֵיהּ וּמַלֵּיל יוֹסֵף עִם בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם

באור

נ (א) וישק לו, לדעת הרמב״ן בתחלת פירושו על ס״ה ולעיל בפ׳ תולדת (כ״ז כ״ז), יש הבדל בל״הק בין נשיקה עם למ״ד לנשיקה עם מלת את, שהנשיקה עם את היא בפה, ועם למ״ד היא ביד או על הלחי. וזהו לאות רב בלשון, ואולם המתרגם האשכנזי לא מצא בלשונו ההבדל הזה, והוצרך לתרגמו כמו וישק אותו. ועיין מה שכתבתי דעתי בענין זה בפ׳ תולדת בפסוק ושקה לי (שם): (ב) לחנט. הוא ענין מעשה סמים שעשו לאבות ביתים ההם, כדי שיעמוד בשרו ימים רבים שלא יסרח ושלא ירקב, ועוד היום ימצאו מן החנוטים ההם, ששמרו תמונתם ולא נרקבו ברוב הימים שעברו עליהם מאז ועד עתה, והם קשי׳ כאבן ושחורי׳ עד מאוד, נקראים בל״א (עגיפטישע מומיע): (ג) וימלאו לו ארבעים יום, דרך החונטים למשוח הגוף בתיכי סמים ובשמי׳ מדי יום ביומו ארבעים יום רצופי׳ ומלת וימלאו לשון השלמה, והוא קרוב לענין מלוי ממש, והנה לשון מלוי כמלא בבנין הקל פעמים עומד ופעמים יוצא, כמו כי מלאה הארץ חמס (שם ו׳ י״ג), עומד, ומלאו את המקום הזה דם נקים (ירמיה י״ט ד׳), יוצא, ולכן גם פה יוכל להתפרש שהוא עומד כתרגומו ושליטו כמו כי מלאו ימי (לעיל כ״ט כ״א). ויוכל להתפרש שהוא יוצא ושב על הרופאים שהם השלימו מעשה החניטה בח׳ יום, וכ״כ דעת רש״י שכ׳ השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ׳ יום עכ״ל, וכן מתורגם בל״א: שבעים יום, מ׳ לחניטה ול׳ לבכי, כמו שעושים לכל אדם גדול כמו שמצאנו באהרן ובמשה רבינו שכל אותם עשו אחר קבורה וליעקב אבינו עשו קודם קבורה כי חנוט היה: (ד) בכיתו, שם והנפרד ממנו בְּכִית ע״מ שְׁבִית חֲנִית זְבִית. ולא נמצא עוד על משקלו זה:

לֵאמֹר׃ (ה) אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה
אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי
בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה
אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי
וְאָשׁוּבָה׃ (ו) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר
אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ (ז) וַיַּעַל
יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־
עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־
מִצְרָיִם׃ (ח) וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית
אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ

תולדות אהרן כריתי ר"ה כ"ו, א'. סוטה י"ג, א'. חולין נ"ד, א': עלה סוטה ל"ה, ב': ויעל סוטה ט', ב', וי"ג א': וכל בית סוטה י"ג, א':

נענדעס פאר: (ה) מיין פאטער האט מיך בעשווארען, אונד' געשפראכען, איך שטערבע, אין מיינעם גראבע, דאז איך מיר אים לאנדע כנען געגראבען, דא זאללסט דוא מיך בעגראבען: נון מאכטע איך אלזא הינויף ציהען, מיינען פאטער בעגראבען, אונד ווידער צוריק קאממען: (ו) פרעה ליס זאגען: ציהע הינויף, אונד בעגראבע דיינען פאטער, וויא ער דיך בעשווארען האט: (ז) אלזא גינג יוסף הינויף, זיינען פאטער צו בעגראבען; מיט איהם גינגען אללע בעדיענטען פרעה'ס, דיא עלטעסטען זיינעם הויזעס, אונד אללע עלטעסטען אויס דעם לאנד'ע מצרים: (ח) יוסף'ס הויזלייטע, זא וויא זיינע ברידער אונד דאז געזינדע זיינעס פאטערס; נור איהרע קינדער, איהר קליינעס אונד גראסעס פיה, ליסען זיא

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה לְמֵימַר: (ה) אַבָּא קַיֵּים עֲלַי לְמֵימַר הָא אֲנָא מָאִית
בְּקִבְרִי דִּי אַתְקֵינִית לִי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִינַנִי וּכְעַן
אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר יָת אַבָּא וְאֵיתוּב: (ו) וַאֲמַר פַּרְעֹה סַק וּקְבוֹר
יָת אֲבוּךְ כְּמָא דְקַיֵּים עֲלָךְ: (ז) וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי
וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי בֵיתֵיהּ וְכָל סָבֵי אַרְעָא
דְמִצְרָיִם: (ח) וְכָל בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוֹהִי וּבֵית אֲבוּהִי לְחוֹד טַפְלֵיהוֹן

רש"י

שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. א"ר עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה [ב"ר]. ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא

באור

באזני פרעה לאמר. בלשון זה כאלו הוא המדבר כמו שאמר אבי השביעני וגו': (ה) אבי השביעני לאמר, אבי השביעני ואמר: הנה אנכי מת, ואתה תקברני בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען, זהו שעור הכתוב לפי דעת בעל הטעמים שהעמיד סגולתא בתבת מת. וכן מתורגם בל"א: כריתי, הראב"ע פי' לשון חפירה כמו כי יכרה איש בר (שמות כ"א ל"ג), וכן פירש"י והרד"ק, וכן תרגם יב"ע דחפרית, וכן מתורגם בל"א. כי יתכן שיעקב אבינו כרה וחפר קברו בחייו, וא"ת דאתקינית, תרגם לפי הכוונה כמנהגו ולא כהוראת המלה, ועוד פי' הרד"ק שי"מ אותו לשון קנין כמו וגם מים תכרו מאתם (דברים ב' ו') ואף על פי שאברהם קנה אותו הרי הוא כאלו קנהו הוא מפני שקנה חלק עשו בנזיד עדשים, וכן פי' רש"י בשם ב"ר, אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה: ואשובה, אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ו) ויאמר פרעה, לעבדיו שיאמרו ליוסף עלה וגו', כי עמהם דבר, וכן מתורגם בל"א (פרעה ליס זאגען): כאשר השביעך, ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך: (ז) כל עבדי פרעה, כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: זקני ביתו

בארץ גשן: (ט) ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד: (י) ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים:

ת"א עמו שם ט', ג': ויבאו שם י"ג, א': ויספדו שם שם: ויעש שבת קנ"ג, א':

אים לאנדע גשן: (ט) מיט איהם צאָג היניף זאָ וואָגען אלס רייטעריא, אונד וואר איין זעהר גראָסעס לאגער: (י) אלס זיא אן דיא איינגעציינטע טעננע קאמען, וועלכע אן דער זייטע דעס ירדנס ליגט, זאָ הילטען זיא דאזעלבסט איינע זעהר גראָסע אונד העפטיגע קלאגע, אונד ער שטעללטע איבער זיינעם פאטער איינע טרויער פאָן זיבען טאגע אן:

תרגום אונקלוס

ועניהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: (ט) וסליקו עמיה אף רתיכין אף פרשין והוה משריתא סגיאה לחדא: (י) ואתו עד בית אידרי דאטד די בעיברא דירדנא וספדו תמן מספד רב

רש"י

לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו [סוטה י"ג] על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי

באור

וכל זקני ארץ מצרים, להיותו נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם (תהלים ק"ה כ"ב): (ט) ויעל עמו, העלה יוסף עמו גם רכב גם וכו', כמו ויעל עלות (לעיל ח' כ') לשון מפעיל (הרשב"ם), ואין צורך לפי' זה כי בבנין הקל מצאנוהו בפתח האית"ן בעבור אות הגרון שאחריו כמו ויעל משה (שמות כ"ד ט"ו), ואם בעבור שבא לשון יחיד על רבים, הנה כבר כתבנו כי בבוא הפעל בראשונה לא ישגיח לא על המספר ולא על המין, ועוד שהוא מוסב על הרכב הנזכר ראשונה שהוא לשון יחיד, ולכן ת"א ויב"ע וסליקו, כפי הכוונה על העולים ושינו מלשון יחיד ללשון רבים, ואם הי' מבנין הפעיל היו צריכי' לתרגם ואסיק עמיה, וכן מתורגם בלשון אשכנז מן הקל על העולים: גם רכב גם פרשים, לכבודו וב' מלות גם הבאים בכל המקרא, כל אחד בא לרבות על חברו לפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכ"ף השמוש באמרו כמוך כפרעה (לעיל מ"ד י"ח), כלומר זה כזה וזה כזה: ויהי המחנה כבד מאד, לשון רבוי והוא שם תאר, וכן ת"א סגיאה, וכן מתורגם בל"א (גראָסעס): (י) גרן האטד, מוקף אטדין היה, והו' מין ממיני הקוצי', וקוץ ודרדר (שם ג' י"ח), ת"א וכובין ואטדין, ובב"ר ודרדר זו קנרס שהוא עשוי דרין דרין, ופי' הערוך קנרס בלע"ז קרדו"ן, ונקרא כן גם בלשון יווני ורומי ובזרעים בגנות ולאשם עשוי דרים דרים והם למאכל. ובל"א נקרא (דיסטעל): מספד גדול וכבד מאד, פה ת"א וכבד, ותקיף, לפי ענינו, וכן מתורגם בל"א (העפטיג): ויעש לאביו אבל שבעת ימים, לשון הראב"ע אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל עכ"ל, והוסיף לפרש בעל אהל יוסף אחר ז' ימים שקברוהו, כאשר אמרו קדמונינו ז"ל במסכת מועד קטן שאין האבילות חל עד שיסתום הגולל עכ"ל אהל יוסף, ולא ידעתי מי הכריחו להוסיף עוד על דברי חז"ל ולומר אחר ז' ימים שקברוהו ולדבריהם חל האבילות תיכף אחר הקבורה. והנה בלי ספק יפרש הראב"ע כי הי' זה אחר שחזר מחברון ובחזרתו כשבא אל המקום הזה עשה לו ההספד הזה והאבל שבעת ימים, והוא כנגד משמעו' הכתוב שאמר אח"ז ויעשו בניו לו כן כאשר צום וישאו אתו בניו ארצה כנען ויקברו אתו וגו' ואח"ז וישב יוסף מצרימה וגו', ומה שרוצה להעזר מדברי קדמונינו, הנה מפורש להפך בדברי חז"ל בסוטה (דף י"ג ע"א), שפירשו גרן האטד על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים ע"כ, הרי מפורש שהי' בכנסא' הארץ ולא בחזרה, אם לא שיפרש שההספד שבתחלת הפסוק הי' בבואם לארץ והאבל שבסוף הפסוק הי' בחזרה, ויפסוק לפסוקא בסכינא חריפא, ועוד שהרי אבל וירא יושב

(יא) וַיַּ֡רְא יוֹשֵׁב֩ הָאָ֨רֶץ הַכְּנַעֲנִ֜י אֶת־
הָאֵ֗בֶל בְּגֹ֙רֶן֙ הָֽאָטָ֔ד וַיֹּ֣אמְר֔וּ אֵֽבֶל־
כָּבֵ֥ד זֶ֖ה לְמִצְרָ֑יִם עַל־כֵּ֞ן קָרָ֤א שְׁמָהּ֙
אָבֵ֣ל מִצְרַ֔יִם אֲשֶׁ֖ר בְּעֵ֥בֶר הַיַּרְדֵּֽן׃
(יב) וַיַּֽעֲשׂ֥וּ בָנָ֖יו ל֑וֹ כֵּ֖ן כַּאֲשֶׁ֥ר צִוָּֽם׃
(יג) וַיִּשְׂא֨וּ אֹת֤וֹ בָנָיו֙ אַ֣רְצָה כְּנַ֔עַן
וַיִּקְבְּר֣וּ אֹת֔וֹ בִּמְעָרַ֖ת שְׂדֵ֣ה הַמַּכְפֵּלָ֑ה
אֲשֶׁר֩ קָנָ֨ה אַבְרָהָ֜ם אֶת־הַשָּׂדֶ֗ה
לַאֲחֻזַּת־קֶ֙בֶר֙ מֵאֵ֛ת עֶפְרֹ֥ן הַחִתִּ֖י עַל־
פְּנֵ֥י מַמְרֵֽא׃ (יד) וַיָּ֨שָׁב יוֹסֵ֤ף מִצְרַ֙יְמָה֙ ה֣וּא
וְאֶחָ֔יו וְכָל־הָעֹלִ֥ים אִתּ֖וֹ לִקְבֹּ֣ר אֶת־

ת"א וישאו סוטה י"ג, א'. חולין ק"א, ב': וישב סוטה שם:

(יא) אלס דער כנעניאיינוואהנער דעם לאנדעס, דיזע טרויער אויף דער איינגעצייגטען טעננע זאה, שפראכען זיא: דיא מצרים האבען היר גראָסע טרויער! דארום נעננט מאן זיא טרויערפלאטץ דער מצרים, אן דער זייטע דעם ירדנ'ס: (יב) זיינע זאָהנע טהאטען איהם, וויא ער איהנען בעפֿאָהלען האטטע: (יג) נעמליך זיינע זאָהנע פיהרטען איהן אין דאז לאנד כנען, אונד בעגרובען איהן אין דער האָהלע דעס פֿעלדעס מכפלה, וואָ אברהם דאז פֿעלד געקויפֿט האטטע, צום ערבבעגרעבניס, פֿאָן דעם חתין עפרון, פֿאָר ממרא: (יד) נאכדעם יוסף זיינען פֿאטער בעגראבען האטטע, קעהרטע ער נאך מצרים צוריק, ער אונד זיינע ברידער, אונד אללע דיא מיט איהם הינויף געצאָגען ווארען, זיינען פֿאטער צו

תרגום אונקלוס

וְתַקִּיף לַחֲדָא וַעֲבַד לַאֲבוּהִי אֶבְלָא שַׁבְעָא יוֹמִין׃ (יא) וַחֲזָא
יָתֵיב אַרְעָא כְּנַעֲנָאָה יַת אֶבְלָא בְּבֵית אִידְרֵי דְאָטָד וַאֲמַרוּ אֲבַל
תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ אֲבַל מִצְרַיִם דִּי בְּעִיבְרָא
דְיַרְדְּנָא׃ (יב) וַעֲבַדוּ בְנוֹהִי לֵיהּ כֵּן כְּמָא דִּי פַקֵּידִינוּן׃ (יג) וּנְטַלוּ
יָתֵיהּ בְּנוֹהִי לְאַרְעָא דִכְנַעַן וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא
דִּי זְבַן אַבְרָהָם יַת חַקְלָא לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה עַל
אַפֵּי מַמְרֵא׃ (יד) וְתָב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא וַאֲחוֹהִי וְכָל דִּסְלִיקוּ

רש"י

ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום: (יג) וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא לפי שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות שמסר להם אביהם לישא מטתו [במ"ר]: (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם

באור

הארץ הכנעני את האבל, ולא אמר את ההספד, והנכון שהי' בהשאם הארון קודם הקבורה כמו שהי' הלי' של בני במצרים קודם הקבורה שלא כמנהגנו היום שהם אחר שבעת ימי האבלות, כי חנוט הי' ולא יסרח: (יא) וירא יושב הארץ הכנעני, כלומר וירא הכנעני שהוא יושב הארץ ההיא (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א וטעור הכתוב ובאשר ראה הכנעני שהוא יושב הארץ ההיא את האבל בגרן האטד, אמרו אבל כבד (היא) זה למצרים, וכן מתורגם בל"א: ויעשו בניו לו כן כאשר צום, כלל ופרט אחריו ואמר: (יג) וישאו וגו', שנשאוהו לארץ כנען וקברוהו במקום שצוה להם: (יד) וישב וגו', שעור הכתוב, ואחרי קבור יוסף את אביו, שב

אָבִ֑יו אַחֲרֵ֖י קָבְר֥וֹ אֶת־אָבִֽיו׃ (טו) וַיִּרְא֤וּ אֲחֵֽי־יוֹסֵף֙ כִּי־מֵ֣ת אֲבִיהֶ֔ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ ל֥וּ יִשְׂטְמֵ֖נוּ יוֹסֵ֑ף וְהָשֵׁ֤ב יָשִׁיב֙ לָ֔נוּ אֵ֚ת כָּל־הָ֣רָעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר גָּמַ֖לְנוּ אֹתֽוֹ׃ (טז) וַיְצַוּ֕וּ אֶל־

תרגום אשכנזי

בעגראבען: (טו) אלס נון דיא ברידער יוסף'ס ערוואָגען, דאס איהר פאַטער טאָדט וואר, שפראַכען זיא: ווען נור יוסף אונס ניכט גראם איזט, אונד אללעס באָזע ווידער פערגעלטעט, דאז וויר איהם אנגעטהאן: (טז) זיא ליסען דעם יוסף ענטביעטען, דיין פאטער

תרגום אונקלוס

עִמֵּיהּ לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי בָּתַר דִּי קְבַר יָת אֲבוּהִי׃ (טו) וַחֲזוֹ אֲחֵי יוֹסֵף אֲרֵי מִית אֲבוּהוֹן וַאֲמָרוּ דִּלְמָא יִטַּר לָנָא דְּבָבוּ יוֹסֵף וְאָתָבָא יָתֵיב לָנָא יָת כָּל בִּישְׁתָא דִּגְמַלְנָא יָתֵיהּ׃ (טז) וּפַקִּידוּ

רש"י

בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן [ב"ר]: לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו [דברים ל"ב]. לו הקשבת למצותי [ישעיה מ"ח]. ולו אנכי שוקל על כפי [שמואל ב' י"ח]. ויש לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי [שמואל ב' ט"ז] אולי ישיב ה' אותי [יהושע י"ד] הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש נ' צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות

באור

מצרימה, הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבר את אביו, וכן מתורגם בל"א: (טו) ויראו אחי יוסף וגו', כשראו אחי יוסף שמת אביהם אמרו לו ישטמנו וגו': לו ישטמנו, לשון שמא, שמא יעור לנו איבה, ומלת לו בוי"ו שורק מתחלק לענינים הרבה, יש משמש בלשון בקשה והלואי כמו לו ישמעאל יחיה לפניך (לעיל י"ז י"ח), לו יהי כדברך (שם ל' ל"ד), ויש משמש בלשון אם כמו לו החיתם אותם (שופטים ח' י"ט), לוא הקשבת למצותי (ישעיה מ"ח י"ח), ויש משמש בלשון שמא כמו לו ישטמנו יוסף, ואין לו דומה במקרא: גמלנו, זה לשון המתרבם האשכנזי כל גמול ענינו התחלת הטובה או הרעה, וגדרו הנהגת בעל הבחירה עם רעהו לעזור אותו אל ההצלחה אמתית או למנעה ממנו, וכאשר ישיב לו רעהו הטובה או הרעה ההיא יאמר עליו שהוא משיב גמול או משלם גמול או עושה לו כגמולו אשר גמל עליו, ולא תמצא במקרא ענין הגמול על תשלו' הטובה או הרעה מבלי שיחובר אליו דיבור פעל ההשב' או התשלום, ובל"א התחל' הטובה (גוטעס ערצייגען או אנטהון), ותשלום הטובה (גוטעס פערגעלטען) עכ"ל, ותבין מזה כוונת תרגומו: (טז) ויצוו אל יוסף, כמו ויצום אל בני ישראל (שמות ו' י"ג), צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל, אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן: לאמר. יש בפסוק הזה ב' פעמים לאמר, ואח"ז מתחיל עוד כה תאמרו. ויובן לפי כוונתנו שהמלה הזאת תורה על לשון האומר ממש, ולכן בכל מקום אחר לשון אמירה מסב הדבור אליו כאילו בעצמו ידבר, ולא כאיש אחר המודיע רק כוונת האומר ולא לשונו ממש, ועפ"ז, אין שום יתור פה בפסוק, כי הראשון יורה על לשון השליח ששלחו אל יוסף שהתחיל במלת אביך. וידאה ששלחו איש או אנשים אחרים ולא אחד מאחיהם לכן אמר אביך ולא אבינו, ורש"י פי' ששלחו את בני בלהה, ויב"ע בתרגומו אמר כי את בלהה שלחו, ולפיכך אביך ולא אבינו מורה יותר כדבריו, והשני יורה על לשון יעקב בצוותו שהתחיל במלת כה תאמרו, וכה תאמרו יורה על לשון המצווים מאת יעקב שיתחילו ממל' אנא, ושעור הכתוב כן הוא, ויצוו (אל שלוחם שילך) אל יוסף ויאמר, אביך צוה לפני מותו ויאמר, כה תאמרו וגו', והכתוב השתמש במקור עם למ"ד, שהוא מלת לאמר, כדרך כל' בכל מקום בבוא פעל אחרי פעל, כאשר לא תושלם הפעול' המכוונת אליה באחד מהם, שיבא השני בלי הודאת הזמן

יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: (יז) כה־תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי־רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו: (יח) וילכו גם־אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים: (יט) ויאמר

ת"א אביך יבמות ס"ה, ב': אנא שא יומא פ"ז, א'. יבמות כ"ה ב': ועתה יומא ע"ז, א': וילכו מגלה ט"ז, ב':

תרגום אשכנזי רצד

האט פֿאָר זיינעם טאָדע בעפֿאָהלען: (יז) זאָ זאָללט איהר צו יוסף שפרעכען: ליבער! פֿערצייהע דאָך דאז פֿערברעכען דיינער ברידער אונד איהר פֿער־שולדען, דאס זיא זאָ איבעל אן דיר געטהאן! נון אָ! פֿערצייהע דאָך דאז פֿערברעכען דער דיע־נער דעם גאטטעס דיינעס פֿאטערס! יוסף וויינטע אלס מאן זאָ מיט איהם שפראך: (יח) הערנאך גינגען אויך זיינע ברידער. פֿילען פֿאָר איהם היין, אונד שפראכען: וויר וואָללען דיינע סקלאַפֿען זיין: (יט) יוסף אבער אנטוואָרטעטע איהנען:

תרגום אונקלוס

לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר: (יז) כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה: (יח) ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנו לך לעבדין: (יט) ואמר להון יוסף

רש"י

שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. שנו בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו [ב"ר יבמות ס"ה]: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי

באור

והגוף והמין, כי הם במקור עם אחת מאותיות בכל"ם השייכו' לו, כמו לא יוכל הנער לעזב (לעיל מ"ד כ"ב), לא תספון לראות (שם כ"ג), ויכלא העם מהביא (שמות ל"ו ו') (עיין הקדמת הספר) אף כאן ויצוו לאמר. אביך צוה וגו' לאמר, ובפסוק הבא שם התחלת הדבור של המצוה, ואין שם התנאי שזכרנו שהוא פעל אחרי פעל, לא הי' ראוי להשתמש במקור, לכן פירש כה תאמרו: (יז) אנא, המלה הזאת נמצאת בה"א בסוף, אָנָה, ותור' על שאל' המקום, ונקודה אָן כמו אן הלכתם (שמואל א' י' י"ד), והה"א נוספת, ונמצא' באל"ף בסוף, אנא, ועקרה נא, והאל"ף שבראש נוספת, כמ"ש הרד"ק בשרשי' שרש נא, וכתב שם עוד שיתכן שהיא שרשי', וכ"כ בשרש אן, והוא לעול' מלעיל. כי האל"ף קמוצה, והנו"ן דגושה, על התחנה והבקש' והפיוס, ונמצא' ו' פעמים בה"א בסוף על ההודא' הזאת, ונמנו במסור': שא נא, בא בענין המחילה כי סליחת הפשע היא נשיאתו ונטילתו מן האדם: ועתה שא נא, עד כאן היה מאמר יעקב שצוה בפיה' לפני מותו (כפי מה שאמרו), ומכא' ועתה ואילך הוא מאמ' השלוחי' עצמ', ומדוקדק מלת ועתה. ר"ל ועתה אחר שראית שהוא רצון אביך למחול חטאתם, אל תמנע מלעשותו: לפשע. הלמ"ד מורה לפעמי' על העצם עצמו כמו מלת את ויספיק הענין זולתה, כמו הרבו לאבנר (שם ב' ג' ל'), אנוש לשברך (ירמי' ל' י"ב). ודומיה' רבים: עבדי אלהי אביך, אפילו לא היו אחיך, מאמוני אביך הם, ואתה והם אחים באמונה, ויש להם לאהוב זה את זה ולסלוח זה לזה: בדברם אליו, מכאן נראה כי יותר מאחד שלחו אליו, ואפשר תהיה הכוונה על אחיו, בדבר אחיו אליו ע"י השליח: (יח) וילכו גם אחיו, מוסף על השליחות: (יט) התחת אלהים אני, וכי במקומו אני שאוכל להרע לכם

אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת
אֱלֹהִים אָנִי׃ (כ) וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי
רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן
עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ שביעי
(כא) וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל
אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר
עַל־לִבָּם׃ (כב) וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם
הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר

ת"א וינחם מגלה ט"ז, ב'. סנהדרין ק"ח, א':

פירכטעט אייך ניכט! בין איך דען אן גאטטעס שטעללע? (כ) האבט איהר גלייך דיא אביכט געהאבט, מיר באֶזעס צו טהון; זאָ האט דאָך גאָטט צור אביזיכט געהאבט, עס צום גוטען צו לענקען, אום דאז אויסצופיהרען, וואס יעטצט געשיהט, איין גראָסעס פֿאָלק צו ערהאלטען: (כא) זאָ פירכטעט אייך ניכט! איך וויל אייך פערפפלעגען, אונד אירע קינדער. ער טראָסטעטע זיא, אונד שפראך איהנען מוטה איין:
(כב) יוסף וואָהנטע אלזאָ אין מצרים, ער אונד זיינעס פֿאטערס הויז: יוסף לעבטע הונדערט אונד

רש"י

התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים על שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורי' ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם

תרגום אונקלוס

לָא תִדַּחֲלוּן אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אֲנָא׃ (כ) וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשְׁבַת לְטָבָא בְּדִיל לְמֶעְבַּד כְּיוֹמָא הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ (כא) וּכְעַן לָא תִדַּחֲלוּן אֲנָא אֵיזוּן יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵם יַתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן׃ (כב) וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם

באור

אף אם הייתי רוצה להרע לכם: (כ) ואתם חשבתם וגו'. מחובר לפסוק של מעלה, הלא תראו שכלכם חשבתם עלי לעשות לי רעה, ולא יכולתם, כי אלהים חשבה להיות עשייתכם לטובה לכל העם, ואיך אוכל אנכי לבדי לעשות לכם רעה כנגד רצון האלהים, כן פי' רש"י, והרשב"ם פי' שהוא התנצלות על הרעות אשר גמלוהו אשר התנצל יוסף בעדם, מלבד מה שאמר בתחלה, התחת אלהים אני, שלא אוכל להרע לכם, אמר עוד ואף גם שאתם לא פשעתם בי בדבר מכירתכם אותי מצריימה כי הקב"ה גרם לכם ולטובתכם נתכוון, ובא כאן מלת הנוכחים ואחריו הפעל לנוכחים, ואתם חשבת', כדרך הלשון בכל מקום שיש התנגדות במאמר, כי מאמר ואתם חשבתם מתנגד למאמר אלהים חשבה הבא אחריו, ושעורו הן אמת שאתם חשבתם, סו סף על פי שאתם חשבתם לרעה, האלהים חשבה לטובה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: חשבתם עלי רעה, חשבתם עלי (לעשות לי) רעה: אלהים חשבה לטבה, אלהים חשב להפכה שתצא ממנה טובה, וכן מתורגם בל"א: למען עשה כיום הזה, כדי לעשות כדבר שנעשה בעת הזאת שאתם רואים, שהיא להחיות עם רב, וכן מתורגם בל"א הלשון הקצר הזה: עשה. מקור שלא כמנהג חבריו בעלי הה"א באחרונה שתשתנה לתי"ו, ודומה לו ראה פניך (לעיל מ"ח י"א): כיום, יאמר לפעמים על העת והזמן, כמו ביום הכתי כל בכור (במדב' ח' י"ז), פי' בעת הכתי, כי בלילה מתו הבכורים ולא ביום: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב: (כג) בני שלשים. לשון הראב"ע בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים עכ"ל, ור"ל כי פירושו בנים של שלשים והם רבעים כי הסמיכות יורה על הקנין לדעת המדקדקים, אבל המתואר לא יסמך אל התאר, ולכן אם היה שלשים תאר אל בני

שָׁנִים׃ מפטיר (כג) וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי
שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ
עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ (כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם
וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב׃ (כה) וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים
אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃

מ' רבתי

ת"א וישבע כתובות קי"א, א':

תרגום אונקלוס

הוּא וּבֵית אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ (כג) וַחֲזָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ (כד) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיְיָ מִדְכַּר דְּכִיר יַתְכוֹן וְיַסֵּק יַתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (כה) וְאוֹמֵי יוֹסֵף יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר

תרגום אשכנזי רצה

צעהן יאהרע: (כג) יוסף זאה נאָך אורענקעל דעם אפרים: אויך דיא קינדער מכיר'ס מנשה'ס זאָהנס וואורדען געבאָרען אונד ערצאָגען, אויף דען קניען יוסף'ס: (כד) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן: איך שטערבע; גאָטט ווירד אייך בעדענקען, אונד אויס דיזעם לאנדע הערויף פיהרען, אין דאז לאנד, וועלכעס ער דעם אברהם, יצחק אונד יעקב צוגע־שוואָרען: (כה) יוסף ליס דיא קינדער ישראל שוואָ־רען אויף דיזע וואָרטע: גאָטט ווירד אייך בעדענ־קען, זא זאָללט איהר מיי־

רש"י

יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר א' וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי

באור

ראוי להיות בנים שלשים, ולדעת הרד"ק בפסוק בני רבעים (מלכים ב' י' ל'), הוא כמו בנים רבעים, בא הסמיכות במקום הנפרד, והענין אחד, כי נכדי האדם הם הדור השלישי לו, ויקראו בני השניים, שהם בני הדור השני, או בנים שניים, שבניו הם הבנים הראשונים, ובן בני נכדיו הם הדור הרביעי לו, ויקראו בני השלישיי' או בנים שלשי' ואין מקום לתפיסת בעל אהל יוסף על הראב"ע. מן פסוק בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (הנזכר לעיל), ואדרבה זכריה היה הדור החמישי ליהוא, כי מלכו אחריו יהואחז ויואש וירבעם וזכריה, והיה א"כ זכריה אחד מן בני הדור הרביעי לדעת הראב"ע, או אחד מבנים רבעים לדעת הרד"ק ז"ל, והנה בנים שלשים בל"א (אורענקעל): גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף, התוספת של גם יורה לענין מה שאמר ילדו, כי פי' ילדו ענין התרבות והגדול, ולפי שהיה אפרים לעיר ממנשה, לא גדלו נכדיו על ברכי יוסף רק שזכה לראותם בעודם קטנים בחיק אמותם, אבל מנשה שהיה הבכור גדלו בני בניו על ברכו יוסף, והכוונ' שרבה וטפח אותם על ברכיו, וא"ת אתילידו ורבי יוסף לא תרגם מלת ברכי רק לפי הכוונ'. והמתרגם לל"א תרגם מלת ילדו (געבאָרען אונד ערצאָגען), כי מלת ילד כוללת שתי הענינים הלידה והגדול, ונפרט בהסמכה אל על ברכי, ותרגם על ברכי כהוראת המלה: בני מכיר, אף שלא נזכר לו בפ' פנחס רק בן אחד והוא גלעד, עכ"ז בלי ספק היה לו עוד בנים, כי כן כתוב שם בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי (במדבר כ"ו כ"ט), הרי מבואר שמשפחת מכיר לבד ומשפחת גלעד לבד, והיינו לפי שגלעד הי' למשפח' רבה נחשבו בניו למשפח' בפ"ע על שמו, ושאר אחיו שלא הולידו הרב' נחשבו כלם למשפח' אחת ע"ש אביו, וכן פי' רש"י שם: (כה) וישבע וגו' פקד יפקד וגו' והעלתם וגו', כבר הודיע בפסוק הקודם שפקד יפקד אותם, אבל שעודן

(כו) וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

נעגעביינע פאן היר מיט הינויף נעהמען: (כו) יוסף שטארב הונדערט אונד צעהן יאהר אלט: מאן באלזאמטע איהן איין, אונד ער ווארדע אין איינע לאדע געלעגט אין מצרים:

תרגום אונקלוס

דְּכִיר יְיָ יַתְכוֹן וְתַסְּקוּן יַת גַּרְמַי מִכָּא: (כו) וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ וְשָׂמוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם:

באור

פה, כאשר פקד יפקד אלהים אתכם אז והעליתם את עצמותי מזה אתכם, וכן מתורג' בל"א: (כו) ויחנטו, הרופאים: וַיִּישֶׂם, לדעת הראב"ע שרשו ישם והוא פעל יוצא מבנין הקל על משקל וַיִּיצֶר ה' אלהי' (לעיל ב' ז'), וכן וַיִּיקֶץ נח (שם ט' כ"ד) וַיִּיצַק, דם המכה (מלכים א' כ"ב ל"ה), אלא שמלות וייקץ ויצק הם פעלים עומדים, ויהיה השרש שום וישם בענין א', ושעורו פה ויישם המשי', ואיננו זרות כפי מנהג ל' המקרא שיחסר הפועל לרוב. אך זרות אחרת יש פה כי תחסר מלת אותו, או הכנוי וישימוהו, כאשר באמת אנקלוס שתרגם כפי דעת הראב"ע הוסיף בו הכנוי ושמוהי, וכן תרגם יב"ע ושוון יתיה, הוסיף בו מלת יתיה המור' על הפעול, לכן אנכי אקרב את אשר רחק הראב"ע והיא דעת רבי יונה המדקדק שהמל' מן ההפעל, ובא החירק תחת השורק, כמו על בשר אדם לא ייסך (שמות ל' ל"ב) (שהוא מן שרש סוך לדעת רבי מרינוס שהוא המדקדק רבי יונה הנזכר, ובא במקום יוסך), והראוי וַיּוּשַׂם ושרשו שם, ואין צורך להרבות בשרשי' ללא צורך, וכתב הרד"ק בשרשים שרש שום שבא פתח קטן תחת פתח גדול (ר"ל סגול שנקרא אצל הקדמוני' פתח קטן במקום פתח שקראוהו פתח גדול), וכן דעתי ג"כ כאש' מלאנו וייקץ נח, ויצק דם המכ', שבא הסגול במקום פתח, ואם שהרד"ק בשרשים שרש הנזכר הביא ב' הדיעו' ולא הכריע להיכן דעתו נוטה, מ"מ בס' המכלול (דפוס קטן ד' קל"א ע"א), כתב שהנכון שהוא במקום ויושם, ועם שלא הודיע טעמו, יראה שהוא לפי שלא מצאנו שורש ישם בשי"ן שמאלית בכל המקרא: בארון, בקמצות הבי"ת, המורה על הידוע, הוא הארון שהכין לנפשו טרם מותו:

חזק

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשי' וארבעה. א"ך ל"ד סימן: וחציו ועל חרבך תחיה. ופרשיותיו י"ב. זה שמי לעולם סימן: וסדריו מ"ג. גם ברוך יהיה סימן: ופרקיו נ'. י"י חננו לך קוינו סימן: מנין הפתוחות שלשה וארבעים. והסתומות שמנה וארבעים הכל תשעים ואחת פרשיות. צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן:

סדר

הפטרת

מספר בראשית

ושבת ראש חדש, ומחר חדש ושתי שבתות דחנוכה

עם

פירוש רש"י, ובאור ותרגום אשכנזי

ולרוב התועלת נדפסו גם כן

דיני ההפטרת מכל השנה

מלוקטים מן הפוסקים המפורסמים כמו שנדפסו בספר
באר יצחק.

דיני ההפטרת מכל השנה

מלוקטים מפוסקים ראשונים ואחרונים כמו שהובאו בספר באר יצחק:

א מפטירין בנביא מענייני של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקי' אא"כ סליק ענינא בבציר מהכי, ודוקא בשבת בעינן כ"א פסוקי' ג' לכל א' מן הקרואים אבל בי"ט שקורין ה' סגי בט"ו פסוקי'. וטעם לכ"א פסוקים כתב הלבוש שפעם א' גזרו שלא לקרות בתורה וקראו בנביאים כנגד ז' קרואים לכל א' ג' פסוקים ולכך יברך המפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה. ומה שקורין בנביאים ולא בכתובים מפני שלא תמלא שם מעין הענין פרשת התורה:

ב בע"ז ובמ"א פסקו הפטרה הנעשה בדפוס שרי לקרות מתוכו:

ג לא נתקנה ההפטרה רק בצבור אחר שקראו בתורה אבל בלא"ה אסור לקרות עם הברכה שלפני' ולאחרי' אבל בלא ברכה שרי:

ד אם נמצא טעות בס"ת ואין להם ס"ת אחר' אם כבר קראו לשביעי יברך אותו השביעי על ההפטר' ואם עדיין לא קראו לו ג' פסוקים ומכ"ש אם עדיין לא קראו לשביעי כלל לא יברך על ההפטרה:

ה אם אין עירוב שיכולין להביא חומש הולכין בבית שיש החומש וקורין שם ואין קורין בע"פ:

ו אם חל ר"ח בשבת אין המפטיר מזכיר בתוך הברכות של ר"ח כלל:

ז צריך לכוין לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן ויעלו לו להשלים מנין מאה ברכות שחיסר הנייכס בשבת:

ח לא יענה אמן אחר אמת וצדק:

ט קטן יכול להפטיר וכתב הרמ"א סי' דפ"ב אפי' פרשת המוספין או בד' פרשיות אבל מהרש"ל פסק שאין הקטן עולה למפטיר בשבת זכור ופ' פרה ובס' באר היטב הביא שמצא כתוב שאין הקטן מפטיר במרכבה דיום א' דשבועות ולא בז' של פסח ולא בשבת תשובה ולא בשבת חזון:

י אם קראו למפטי' מי שאינו יודע לומר ההפטרה יכול אחר לאומרה אבל לכתחלה אס"ד לעשות כן:

יא אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותן שעלו לקרות בתורה וכבר אמר ש"ץ קדיש אחר קריאת הפרשה זה שרוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות ויברך על קריאתו תחלה וסוף אבל אם לא אמר קדיש יפטיר מי שעלה לשביעי אם יודע. ויאמר הקדיש אחר ההפטרה. ואם יש אחרים שיודעים להפטיר לא יפטיר מי שעלה כבר:

יב אם נשתתק המפטיר באמצע ההפטרה הבא לסיימה לא יתחיל ממקום שפסק הראשון אלא צריך לחזור ולהתחיל ממקום שהתחיל הראשון כמו בס"ת:

יג שנים לא יאמרו ההפטרה בפעם אחת דתרי קלי לא משתמע והיינו בקול רם אבל כ"א מחויב לקרות בלחש:

יד אין המפטיר מפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הס"ת:

טו אין לסלק ההפטרה עד אחר הברכה:

טז בשבת שהפרשיות מחוברת מפטירין בהפטרת פרשה שניה חוץ באחרי מות וקדושים דמפטירין הלא כבני כושים שהיא הפטרת אחרי מות דלא כלבוש שכתב התשפוט וכן נוהגין:

יז מי"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענות שהם דברי ירמיה. שמעו. חזון ישעיה. ואם טעה והפטיר שבת ראשון בפרשה דיומא יפטיר לשבת הבאה דברי ירמי' וגם שמעו:

יח ר"ח אלול שחל להיות בשבת נוהגין במדינות אלו להפטי' משל ר"ח שהיא השמים כסאי ואז מפטירין בפ' כי תצא רני עקרה וגם עניה סוערה וכן ר"ח אב שחל להיות בשבת מפטירין של ר"ח אבל בקצת מקומות וכן בפ"פ מפטירין שמעו. ואם אירע ר"ח בד' פרשיו' מפטירין מד' פרשיות:

יט כשחל ר"ח באחד בשבת מפטירין בשבת ויאמר לו יהונתן מחר חדש ואין דוחין הפטרת עניה סוערה משום מחר חדש רק אומרים הפטרת עניה סוערה ומה שכתוב הרמ"א בסי' תכ"ה שאין דוחין מפניה הפטרת שמעו לחנם כתב כן כי לעולם אין חל ערב ראש חודש אב בשבת:

כ כשיש חתונה בשבת נוהגין להפטיר שוש אשיש שהוא הפטרת נצבים ואין דוחין מפניה הפטרת של ז' דנחמתא ולא של ד' פרשיות ולא של ר"ח או מחר חדש או חנוכה או שירה אבל שאר הפטרת דוחין מפניה:

כא מה שפסק ברמ"א סי' תכ"ה אם היה חתונה בר"ח או בשאר שבתות שאין דוחין ההפטרה קורין באותו כניא מקצת מהפטרה אחרת וכ' עליו בס' באר היטב שאז אומרים מקצת שוש אשיש אבל לא ראיתי נוהגין כן:

כב כתב בשל"ה כשקורין שנים מקרא ואחד תרגום יקרא ההפטרה פעם א' מקרא ופעם א' תרגום ובעולם מקילין בו ונראה הטעם לפי מה שפסק בש"ע סי' רפ"ה דאם למד הפרשה בפירש"י חשוב כמו תרגום מכ"ש גבי ההפטרה פשיטא פיולא אם קראה בפירושיה:

כג בד' פרשיות הקורא שמו"ת יקרא הפטרה של פרשת אותו שבוע ואח"כ בצבור יקרא בלחש עם המפטיר הפטרה של הד' פרשיות וכן בראש חדש ומחר חדש:

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

*סדר ההפטרת
לספר בראשית.

הפטרת מחר חדש (שמואל א׳ כ׳ י״ח עד מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי
יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ (יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד
מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם
הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי
שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃

(יח) נון שפראך יהונתן צו איהם: מאָרגען איזט נייאמאָנד, דא ווירסט דוא פערמיסט ווערדען, ווייל דיין זיטץ פעהלען ווירד. (יט) דריא טאגע געהע אימער טיפער הינאב, ביז דוא קאָממסט אן דען אָרט, וואָ דוא פערבאָרגען ווארסט אם ווערקטאגע, דא בלייבע בייא דעם שטיינע אזל.
(כ) אונד איך וויל דרייא פפיילע אן דיינע זייטע שיסען, אלס ווען איך שאָסע נאך

רש״י

(יח) מחר חדש. ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השלחן: ונפקדת. אני יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר׳ שאתה יושב בו וכן תירגם יונתן ותיתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: (יט) ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסת׳ בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תירגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהוא אות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירגם יונתן אבן אתא אבן האות: (כ) צדה אורה. לא מפיק ה״א ופתרון

באור

(יח) ויאמר, כשתמו דברי הברית נתן לו עצה איך יתחבא, והוא יגיד לו מה בלב אביו. יפקד, כת״י יהי מרוח בית אסחרותך. והמלה מן ולא נפקד ממנו איש:
(יט) ושלשת, כל שלשת ימים תלך בירידה בעמק מאד, עד שתגיע אל המקום אשר נסתרת שם ביו׳ המלאכ׳, ר״ל ביו׳ שעוסי׳ בו מעשה, כי אותו היום ר״ח היה, והיה מנהגם שלא לעשות מלאכה, וכת״י ביומא דחולא זה שיעור הפסוק לפי פשוטו, וכן מתורג׳. וי״מ ושלשת, כשיגיע יום השלשי תרד ולך אל המקום ותתחבא שם ביום המעש׳ איבערמארגען קוממע הערונב, אונד געהע אן איינען אָרט, וואָ דוא דיך פערבערגסט אהנ ווערקטאגע), אך זה רחוק מן האמת; כי מה טעם שירד ביום השלישי, הלא יוכל להיות שיחרה אף שאול בהפקד דוד ביום הראשון, וישלח לבקשו, אך לפרושנו אמר שירד׳ תמיד במקום השפלה עד שלא יוכל איש לראותו בעמק, ולאחר ג׳ ימים שהם היום ומחר ומחרתו יבוא במקום שהיה נסתר שם כבר וגם ישב. וי״מ יום המעשה, יום המיועד להיות נעש׳ הדבר שיאמר לו עתה בפסוק הסמוך, אמנם פעל נסתרת הוא עבר: האבן האזל, תאר לאבן, או יחסר הנסמך הבנין אבן האזל, כמו הארון הברית, ופירושו אבן ההלוך. וי״ת אבן אתא, סימן לעוברי דרכים (וועגווייזער) ובתרגומנו הנחנוהו בשם הפרטי: (כ) צדה, הה״א רפה, ומשפטו במפיק, וכמוהו רגים (רד״ק). ורש״י

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

(כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־
הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ
וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־
יְהוָה׃ (כב) וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים
מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ (כג) וְהַדָּבָר
אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ
עַד־עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ
וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב
הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב

על כ

דעם ציעלע. (כא) אונד
זיהע! איך וויללדען בור-
שען שיקקען: „געה,
האָלע דיא פפֿיילע"! ווען
איך נון צום בורשען
שפרעכע: זיהע! דיא
פפֿיילע זינד הירוועדטס
פֿאָן דיר, האָלע זיא; זאָ
קאָממע, דען עס שטע-
העט וואָהל אום דיך,
אונד עס איזט ניכטס, זאָ
וואהר דער עוויגע לעבט!
(כב) ווען איך אבער זאָ
שפרעכע צום בורשען:
זיהע! דיא פפֿיילע זינד
דאָרטוועדטס; זאָ געהע,
דען דער עוויגע שיקט דיך פֿאָרט. (כג) דיא זאכע דיא וויר, איך אונד דוא פֿערּאבּרע-
דעט האבען, זיהע! דער עוויגע איזט צווישען מיר אונד דיר עוויגליך (צייגע).
(כד) אלזאָ פֿערבארג זיך דוד אויף יענעם פֿעלדע, אונד דא עס נייאמאָנד וואר, זעטצ-
טע זיך דער קאָניג צו טישע צו עססען. (כה) אלס דער קאָניג זיך זעטצטע אן זיינען זיטץ

רש"י

לדה כמו לגד כל תיבה שלריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה בגד אותה אבן מורה
חלים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לניחם אם אתה לריך לברוח: (כא) והנה
אשלח וגו'. ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה
פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו פעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפש והנחש הזה
יהיה לך: אם אמר אמר לנער וגו' קחנו ובואה. לא אתה בעלמך ממקום מחבואך וקחנו
ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב"ה חפץ שתבא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא
רעה: (כב) ואם כה אמר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט: (כג) והדבר
אשר דברנו. ברית שכרתנו יחד הנה ה' ביני וביניך עד על אותו דבר: (כה) אל מושב

באור

פירש שענין לדה כמו לגד: לשלח לי למטרה, אשליך לגד האבן כאלו אני מורה למטרה, כי
לא רלה לירות אל האבן אלא מלדה. שלא ידגיש הנער שום דבר בבואו אלל האבן ורואה שם
שיושב דוד ויבין שבעלתו נסתר: (כא) קחנו. אחד מן החלים ושב על הנער שיקחנו החץ.
ומלת ובואה לדוד. והסימן רק לאמירת חלים ממך והנה. זו לפי פשוטו ואף שאין הנגינ'
מסכמת. וכן משמעות מדברי רש"י שפירש. אם אמר אומר לנער קחנו ובואה. ומפני הפסק הנגינה
כתב עוד שנמשך גם למטה לדוד שיקחנו ויבוא אליו: אין דבר. אין בו מאום ות"י לית מדעם
ביש (עם איזט ניכטס באָזעט): (כב) שלחך ה', הבריחה שלך היא ברלון ד': (כג) והדבר
אשר דברנו, דברי הברית שנדברו ביניהם: הנה ד', עד עד עולם. וכן מתורגם. וי"ל לדעתי,
הדבר הזה אשר דברנו עתה בענין הסתרך וסימן שובך או בריחתך. רק ד' שמע והיה עד
ביני וביניך עד עולם, ואל יודע לאיש אחר כי אני בעלמך (נור דער עוויגע זייא לוויסען חונס
עוויגליך): (כה) ויקם יהונתן, עמד ממקומו, לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אלל אביו,
שדרכן לאכול מסובין על המטות. והיה דוד מיסב בין יונתן ובין שאול, עכשיו שלא בא דוד
לא היסב יונתן עד שישב אבנר אלל שאול, ואחר כך ישב יונתן אלל אבנר (רש"י). וכן מתורגם
ולא ישב אבנר במקום דוד ולהשפיל יונתן במקומו כי חשב פן יבוא דוד עוד וישוב במקומו ועי"ז
נחסר המקו' מקו' הישוב. והיה מורגש חסרונו אחד. ולדעת יוסיפון היה דוד יושב תמיד
משמאל שאול, ויהונתן מימינו, ועכשיו שלא בא דוד נמלא ישב אבנר משמאל שאול. וטעם ויקם
לדעתו אינו קם ממקומו אשר ישב, שלא סר ממקום אשר היה בו לישב אל הלחם. ולפ"ז ראוי
לתרגם (יהונתן אחבטע זיך חויף), אמנם זאת הוראתו דוקא בדבר הלריך זרוז והתעוררות אל
המעש' ואין ענינו כאן: ויפקד מקום דוד, נחסר היה המקו' מן היושב: (כו) מקרה הוא,

הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: (כו) ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: (כז) ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: (כח) ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם:

ווייא יערעסמאל אן דיא וואנד, שטאנד יהונתן אויף, אבנר אבער זעטצטע זיך אן דיא זייטע שאול'ס, אונד זאָ וואר דוד'ס פלאטץ אונבעזעטצט. (כו) אונד שאול רעדעטע אן דיזעם טאגע ניכטס דאפאָן, דען ער דאכטע: עס איזט איין בלאָסער צופאלל, ער ווירד ניכט ריין זיין; געוויס ער איזט ניכט ריין. (כז) אבער אם אנדערן טאגע, דעם צווייטען דעס נייאמאנדס, ביז דוד'ס פלאטץ אבערמאלס אונבעזעטצט וואר, דא שפראך שאול צו זיינעם זאָהנע יהונתן: ווארום איזט ישי'ס זאָהן ניכט צור מאהלצייט געקאָממען, זאָוואָהל געסטערן אלס הייטע? (כח) אונד יהונתן אנטוואָרטעטע שאול: דוד ערבאט זיך'ס פאָן מיר, נאך בית לחם(צו געהען).

רש"י

הקיר. כדרך המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו שדרכן היה לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא רצה יהונתן עד שישב אבנר אצל שאול ואח"כ ישב יהונתן אצל אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: (כו) מקרה הוא. קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא כתיבת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: (כז) ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש:

באור

אמר שאול מקרה הוא שקרה לו שלא בא אל הלחם לא במרד ובמעל, או אולי בלתי טהור הוא שטימא מטתו. והוא טמא עד הערב, כי לא טהור הוא. ר"ל שלא נשמר מלטמא מטתו, כי טבעו היה נוטה על דברי המשגל, כמו שנתבאר מעניינו. ולזה נשמר מלבוא אל שולחן המלך, כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשולחן המלך, כ"כ הרלב"ג ומהר"י אברבנאל, והוא הנכון בפי' הכתוב, ומלת כי לאמתת הענין כמשפטו לפעמים (יאָ! געוויס): (כז) ממחרת החדש השני, ממחרת יום החדש הראשון שהוא יום החדש השני: (כט) והוא צוה לי אחי, גדול הבית צוה והוא אחי אליאב שאהיה שם (רש"י) ועי"ז הוא מוכרח, וההכרח לא יבינה. ועד"ז מתורגם. וי"מ הדבר הזה שיש לנו זבח משפחה צוה אחי להגיד לי וכן ויצוו אל יוסף לאמר (בראשית נ' ט"ז) פי' צוו אל שלוחם לאמר ליוסף וכן יאמר הביאור (ענטביטען) אמנם אם הענין כן, מה אמר זה יונתן להצטדקות דוד שרצה ללכת ולהתגלות שהניחו ללכת ומה בזה לדעת אם אחיו שלח להגיד או איש אחר? ולכן הראשון יותר נכון: (ל) בן נעות המרדות, שרשו עות, והוא שם מופשט בתוספת נו"ן כראש ע"ד ארמית ובת"י סַרְבָנוּת,

ס"ת, ומלת בן חסר מרכב כמו בן מות. ומרדות כפל לענין אחד כמו אדמת עפר. וכן מתורגם. וי"מ מגזרת עוה והוא לנקבה ואמר כן על אמו, הנפעל נעוה לזכר, ונעוה לנקבה, ובסמוך נעות והוא סמוך על המרדות כלומר תאמך היה לך זה שאמך מורדת ברצוני, כמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב במה שאני שונא. כך כתב הרד"ק, והוסיף עוד ואם שרשו עות הוא נפעל לזכר והיה צריך להיות בו נקוד צרי ואנחנו מצאנוה נקוד סגול כדרך הסמוכים, אע"פ שאינו במקף בן הַיִּשְׂרְאֵלִית (ויקרא כ"ד י') ע"כ. והפותרים אותו מגזרת עוה על בן אשה של נעות

המרדות מעתיקים (זאָהן איינער פערקיהרטען דער ווידערשפענסטיגקייט ד. ה. איינעם פערקעהרטען ווידערשפענסטיגען ווייבעס. בעשימפפונג דער מוטטער אונד מיטטעלבאר דעססען גראָסערע דעם זאָהנעם (געזעניוס) והפירוש הזה מקביל למה שאמר להלן לבושת ערות

(כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ
בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן
לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף
שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת
הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ
וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר
בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה
וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת
הוּא׃ (לב) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר

(כט) אונד שפראך: לאס מיך געהען, דען וויר האבען איין פאמיליענפעסט אין דער שטאדט, אונד מיין ברודער געבאָטה מיר דיזעס. האבע איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען, זאָ מאָכטע איך מיך פאָרטמאכען, אונד זאָ מיינע ברידער זעהען. דארום איזט ער ניכט געקאָממען צום טישע דעס קאָניגס. (ל) דא ענטבראננטע שאול'ס צאָרן איבער יהונתן, אונד ער שפראך צו איהם: פערקעהרטער, ווידערשפענסטיגער זאָהן! איך וויס וואָהל, דאס דוא דען זאָהן ישי'ס ערוועהלטעסט צו דיינער שאנדע, אונד צור שאנדע דיינעס מוטטערלייבעס. (לא) דען זאָ לאנגע דער זאָהן ישי'ס לעבט אויף ערדען, ווירסט דוא אונד דיין קאָניגטהום ניכט בעשטעהען. זאָ זענדע נון הין, אונד לאס איהן האָלען, דען ער איזט איין זאָהן דעס טאָדעס! (לב) יהונתן אנטוואָרטעטע זיינעם פאטער שאול אונד שפראך צו איהם: ווארום זאָלל ער געטאָדטעט ווערדען? וואס האט

רש"י

(כט) והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה. אישקמפ"איר בלע"ז escamper, *Escamper:* (פליהען, ענטרינגען). אלך יום אחד ואבא: (ל) נעות המרדות. לשון נוע אשה נעה ונדה יואלאית כאשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והתי"ו מן היסוד שהוא דבוק למרדות המרדות שהיא ראויה לרדות ולייסר. ד"א כשחטפו בני בנימן בנות שילו שיצאו לחול בכרמים היה שאול ביניהן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו: נעות. על שם הכרמים והוא גת כמו נעיה אותו יטופון נעווהי בחמר ולא מן הכס: (לד) נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד:

באור

אמך). אמנם בכ"ז בחרתי בפירוש הראשון לפי שהוא נאה יותר בהעתקה לאחות בלשון ובאמת הענין אחד: לבן ישי. הלמ"ד במקום בי"ת כמו לפניכם לחרב: לבשתך, כי ע"י זה לא תשב על כסאי אחרי, ותאשם ממלוך על ישראל: ערות אמך, כמו רחם אמך. והטעם ולבושת הרחם אשר יצאת משם. כי חרפה היא להוליד בן כמוך הבוחר באשר שנא אביו, לרעת עצמו. (רד"ק) ואין צורך לזה כי הלמ"ד תשרת לסימן יחס הפעול כמנהג לשון ארמית ומצאנו הרבה: לאבנר ועיד רבות. ולדעתי הוא כמו נעות המרדות ואמרת עפר כפל השמות לענין אחד לחיזוק הרעיון. ועוד יתכן לומר כי ערוה כנוי לגלוי כידוע. ועניינו: הגלות דופי אמך (נור אפפענטליכען שמאך דיינער מוטטער): (לג) כי כלה, נגמר הדבר בלב אביו להמית את דוד (רד"ק): (לד) כי נעצב וגו', כלומר על ב' דברים לא אכל לחם, הא' כי נעצב בעבור דוד, וב' שהכלימו אביו בדבור ובמעשה (מהר"ל). ודרך לשון עברית להשמיט סימן החבור במקום שהן שתי סבות למסובב אחד כאלו הן אחת ותבין דברי רש"י נעצב אל דוד בשביל דוד כי הכלימו אביו בשביל דוד, כלומר עקר הסבה היא אחת שהוא דוד: (לה) בבקר, ביום השלישי בעת השחר שאז הדרך לטייל וללדות בשדות ולא ירגיש איש בהליכתו: למועד דוד, למקום המיועד אשר היה נועד להסתר שם. ונאמר גם על המקום כמו בית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג) וי"ת לזמן הקבוע לדוד להגיד לו מה נעשה (נור לייט דיוו פיר דוד בעסטיממט וואר) ובתרגומי בחרתי הפירוש הנראה לי יותר קרוב לפשטות לשון המקרא: (לו) הנער רץ, נראה שהלך הנער עומד במרחק כמטחוי קשת למען ירא אנה יפול החץ, ויהונתן ירה בכח להעביר החץ

אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה: (לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־
הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא
מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד: (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן
מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו:
(לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד
דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ: (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־
נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ
וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ: (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר
עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן
אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה:
(לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה
אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים
וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו: (לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה
אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר: (מ) וַיִּתֵּן
יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר
לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר: (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם
מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ

החצי כי

ער געטהאן? (לג) דא וואַרף שאול דען שפיס נאך איהם, איהן צו דורכבאָרען, אונד יהונתן וואוסטע נון, דאס עס פאָן זיינעם פאטער בעשלאָססען זייא, דוד צו טאָדטען. (לד) אונד יהונתן שטאנד אויף פאָם טישע זיינעם פאטערס, מיט ענטבראננטעם צאָרן, אונד אס ניכט אם צווייטען טאגע דעס נייאמאָנדעס; דען ער בעטריבטע זיך אום דוד, אונד ווייל זיין פאטער איהן געשמעהעט. (לה) אם מאָרגען גינג יהונתן הינויס אויף דאז פעלד, צום בעשטימטען אָרטע דוד'ס, אונד איין קליינער בורשע מיט איהם. (לו) אונד ער שפראך צו זיינעם בורשען: לויף, אונד זוכע מיר דיא פפיילע, דיא איך שיסע. אונד דא דער בורשע ליף, שאָס ער דען פפייל איבער איהן הין: (לז) אלס דער בורשע אן דען אָרט דעם פפיילעס, וואָהין יהונתן איהן געשאָסען, קאם, דא ריף יהונתן דעם קנאבען נאך, אונד שפראך: דער פפייל איזט דאָרטווערטס פאָן דיר: (לח) יהונתן ריף פערנער דעם בורשען נאך: איילע, האסטיג, שטעהע ניכט שטילל! אונד דער בורשע יהונתן'ס לאז דיא פפיילע אויף, אונד קאם צו זיינעם הערדן: (לט) דער בורשע האטטע ניכטס געמערקט, נור יהונתן אונד דוד וואוסטען אום דיא זאכע: (מ) יהונתן גאב דעם בורשען זיינע וואפפען אונד זאגטע צו איהם: געה! טראג זיא נאך דער שטאדט: (מא) דער בורשע גינג, אונד דוד קאם פאָן דער

רש"י

(לה) למועד דוד. אשר קבע לו דוד: (לו) להעבירו. החצי עבר את הנער: (מא) מאצל הנגב. מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: (מב) לך לשלום. והשבועה אשר נשבענו ה' יהיה עד עליה עד עולם:

באור

את הנער: להעבירו, להלאה מן הנער או מן המטרה ותרגומו סובל שניהם: (לז) ויבוא, כמשמעו. ושיעור הפסוק שיהונתן ירה החץ מצד אבן המטרה ולהלאה. ולמקום הזה בא הנער והנער רץ כה וכה, למצוא החץ ולא מצאו, ולזה קרא יהונתן אחריו. אל תבקש כי החצי ממך והלאה: החצי, היו"ד נוספת והיתה הצד"י ראויה להדגש כי שרשו חצץ והנח תמורת הדגש (רד"ק): (לח) החצי, כתיב, הוא החץ שנתן בו סימן, החצים קרי, כי שלשה חצים ירה. ועניין לקיטה יתכן רק בדברים שהם יותר מאחד: (מ) כליו, כפי' רד"ק נתן לו הקשת והחצי': (מא) מאצל הנגב, מצדה דרומי של אבן האזל כת"י מסטר אבן דלקביל דרומא, וכן

הפטרת מחר חדש וק"מ לשבת ור"ח

פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־
רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד
לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם
יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי
וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

תרגום אשכנזי

מיטטאגס זייטע הערפֿאָר, אונד פֿיעל אויף זיין אנגעזיכט, צור ערדע אונד ביקטע זיך דרייא מאל, אונד זיא קיסטען איינער דען אנדערן אונד וויינטען איינער מיט דעם אנדערן, דוד אבער אם שטערקסטען: (מב) יהונתן שפראך צו דוד: געה הין אין פֿרידען! וויר האבען יא ביידע בעשוואָרען אים נאָמען דעם עוויגען. נעמליך: דער עוויגע זייא צווישען מיר אונד צווישען דיר אונד צווישען מיינעם זאאמען, אונד צווישען דיינעם זאאמען, אין עוויגקייט:

פרשת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־
עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ
וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם
וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם
חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן
זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הבי"ת פתוחה

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו א' עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ
הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי

(א) זאָ שפריכט דער הערר: דער הימעל איזט מיין טהראָן, אונד דיא ערדע מיינער פֿיסע שעמעל; וועלכעס ווערע דאס הויז דאס איהר

רש"י

(א) השמים כסאי. איני צריך לבית המקדש שלכם: איזה בית. אשר הוא כדאי לשכינתי:

באור

פירשו המפרשים יהונתן ידה החצים מלך הלפוני: עד דוד הגדיל, לבכות יותר מיהונתן (רד"ק): (מב) אשר נשבענו, יהיה עד עולם (רש"י) ורד"ק פי' זכור אשר נשבענו, ואין צורך לכל אלה כי מלת אשר טעמו לפעמים לאמת הדבר כמו אמנם. ועד"ז מתורגם, ושיעורו הלא נשבענו בה', להקים בריתנו עד עולם ולכן אין להפיר מלך חומר השבועה:
(א) כה אמר ה' השמים כסאי, Eichhorn דעה כי הדברים האלה אין להם ענין עם אנשי

וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃

מיר ערבויען קאָננטעט, וועלכעס דער אָרט דאס איהר מיר צור רוהע אַנוויזען קאָננטעט? (ב) מיינע האנד איזט'ס דיא אללעס דיס געמאכט, אללעס וואַרד דורך איין וואָרט דעם הערדן; אונד איך ווענדע מיינען בליק בלאָס דעם צו, דער דעמוטהספאַלל אונד געבייגטען געמיטהעס איזט, אונד

רש"י

(ב) ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר לימלמתי שכינתי בתוככם בהיותם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה

באור

בגלות, ואמר כי מכאן ועד פסוק י"ז היא נבואה נאמרה באחד מן הזמנים בעוד הבית קיים; והנה הכל רואים כי לא יתכן שיהיה פסוק י"ח (ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם) תחלת ענין, אבל הוא מחובר לענין שלפניו, ומאחר שלאחריו הוא מדבר על קבוץ הגליות, בהכרח גם תחלת הענין נאמר על הגאולה, ונאמר בזמן הבית, ורד"ק חשב כי הסימן הזה מאוחר בזמן לנבואות שלפניו, ושנאמר אחר שבוטל בנין בית השני, ושהנביא מנחם את בני עשרת השבטים, שהיו בני יהודה ובנימין מרחיקים אותם מלבנות עמהם, והוא אומר לעשרת השבטים ונראה בשמחתכם, ואומר על יהודה ובנימין והם יבושו, וקורא להם אויבי ה' (משלם גמול לאויביו), וכל זה לא יתכן, ראשונה כי עזרא וחבריו מעולם לא הרחיקו מעליהם את אנשי עשרת השבטים, אלא אנשי הככר, אנשי עמון ומואב, והכותים אשר באו שם מאשור, וגם לא מבני ישראל המה, שנית, גם אם תמצא לומר כי עזרא ונחמיה לא יפה עשו להרחיק את הכותים ואת העמונים מעליהם, היה לו לנביא זה (יהיה מי שיהיה) להוכיח את בני עמו, ולא להתחבר אל הנכרים ולדבר רע על אנשי יהודה, אחרי כל הנבואות שאמר להם עד עתה לטובה, ובפרט כי כבר היו חגי וזכריה הנביאים מחזקים ידי הבונים, ואיך מלאו לבו של הנביא הזה לדבר כאלה על עם ה'? שלישית, אף אם יונח שהיה הנביא הזה נביא שקר, ושהשתתף עם צרי יהודה ובנימין, הנה איך היה שקבלו אנשי יהודה ובנימין את דבריו ומסרום לבניהם בחזקת נבואות אמת? ובהפך הכותים אין להם שום נביא אחר משה ויהושע; ורביעית, באמרו שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה וגו', הודה בפירוש שלא היה מצרי יהודה ומן הכותים, ולא מאנשי עשרת השבטים, שלא היו מחבבים כלל את ירושלים, וגעז' מגדה כי נאמרה הנבואה הזאת קודם גאולת בבל, ואמר שהנביא באמרו שוחט השור מכה איש, עשה עצמו כאלו עומד בזמן בנין הבית השני. ואני בבחרותי (בכורי העתים תקפ"ה עמוד פ"ד ופ"ה) חשבתי כי מכאן עד אמרו אחיכם שנאיכם הם דברי נבואה מזוייפת שישעיה נותן בפי הכותים, ומחשבתי זאת בטלה ומבוטלת, ראשונה כי לא יתכן שיהיה הסימן הזה על גאולת בבל, כי כתוב בו והביאו את כל אחיכם מכל הגוים, והזכיר תובל ויון, ואנשי גלות בבל לא נתפזרו בכל הגוים, ולא היה להם דבר עם יון; שנית, צרי יהודה ובנימין לא היו אחיהם. גם לא היו מכנים עצמם אחיהם, כי היו אומרים שהם מן הגוים שהגלה אסנפר והושיבם בערי שמרון; ושלישית, צרי יהודה לא היו אומרים להם אין חפץ לה' בבית מקדש ובקרבנות, אך היו מבקשים להשתתף עמהם, ואחר שלא קבלום עמדו עליהם לשטן, ואחר כן בנו להם מקדש אחר בהר גרזים, אמנם הדרך אשר סקלתי לפני בסימן הקודם הוא עצמו יעמוד לנו גם עתה בפירוש תעלומות הנבואה הזאת, והוא כי ישעיה כתב הנבואות האלה בסוף ימיו, בתחלת מלכות מנשה, ואז חזרו העם לעבוד ע"ז, וישעיה היה זקן ולא היה בו כח להוכיח את העם בקהל, על כן כתבן בנבואה הזאת ואותה שלפניה שעיקר ענינן לאחרי' הימים הבאים בהן ציור פשעי ישראל לא כפי מה שהיה הוא יודע שיהיו באחרית הימים (וכמו שצייר הוא עצמו למעלה סימן נ"ח ואותי יום יום ידרושון, למה צמנו ולא ראית, הן לריב ומצה תצומו, ושאר הענין), אלא כפי מה שהיו בימיו. והנה ידוע כי עובדי ע"ז להיותם מאמינים ברבוי אלוהות, לא היו מתרחקים ונמנעים מהעלות עולות וזבחים גם לה' במקדשו על כן ישעיה אומר כנגדם כאשר אמר שמואל החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב, אלא שישעיה אומר הדבר הזה בדרכי מליצתו הרמה, ומתחיל דרך הפלגה

(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה
מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם
וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלוּלֵיהֶם וּמְגוּרוֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי
וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי

מיינעם בעפֿעהלע ווילליג געהארכט : (ג) (נון אבער) דערזעלבע דער (מיר) איינען אָכסען שלאכטעט , בריננעט איינין מענשען אום; דערזעלבע דער (מיר) איין לאמם אָפּפֿערט, מאָרדעט איינען הונד (דען גאָטצען); דערזעלבע דער (מיר) איין מעהלאָפּפֿער דארברינגט, ברינגעט (דען גאָטטערן) שווייגען בלוט דאר, דערזעלבע דער (מיר) ווייהרויך רייכערט, זעגנעט פֿאלשע גאָטטער־ יא, וויא זיא זיך אן איהרען וועגען האלטען, אונד אן איהרען גרייעלן לוסט פֿינדען : (ד) זאָ ווערדע אויך איך איהר שפּאָט־

רש"י

אין לי חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיל לבונה כמו אזכרתה והיתה ללחם לאזכרה: (ג) מברך און. מברך אותי בתשורת אונס מברך און התשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור' שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וצאו אלי: גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמר מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם. להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה. לאמר

באור

והאומר השמים כסאי והארץ הדום רגלי איך תוכלו אתם לבנות לי בית (על דרך הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי), וכל הנמצא הוא מעשי ידי, ומה תוכלו לתת לי שלא יהיה שלי, והלא תבינו כי מה שאני רוצה בעולות וזבחים אינו אלא להיותי מקבל תשובת השבים והנכנעים לפני, ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי, ועתה אין הענין כן, כי שוחט השור לעולה לפני הוא גם כן מכה איש, וזובח השה הוא גם כן עורף כלב לע"ז, וזה לא אוכל לסבול, אלא כמו שהם בחרו בדרכיהם, כן גם אני אבחר בתעלוליהם ואמדוד להם מדה כנגד מדה: (ב) ואת כל אלה ידי עשתה, כל מה שאתם רואים, אני בראתיו, ומה צורך לי לעולותיכם ולמתנותיכם? ויהיו כל אלה נאום ה', כל אלה בדבר ה' נעשו (דון יצחק), ואל זה אביט וגו'. הקרבנות רצויים לפני כשהמביאם נכנע על עונותיו, וחרד ומשתדל בכל כחו למלאת רצוני ולהתרצות לפני, וחרד על דברי, כמו למטה החרדים אל דברו, וכמו הנה חָרַדְתְּ אלינו את כל החרדה הזאת; ורמ"ז וגעז' פירשו לשון יראה ורעדה ולפי זה היה לו לומר מִפְּנֵי דְּבָרִי, כמו וחרד ופחד מפני תנופת יד ה' צבאות (למעלה י"ט ט"ז) או לִדְבָרִי, כמו אף לזאת יחרד לבי (איוב ל"ז א'): (ג) שוחט השור מכה איש וגו', רוב המפרשים פירשו הרי הוא לפני כאלו מכה איש, וזה רחוק מאד, והנכון כדעת רמבי"ע גם Lowth גם Eichhorn מי ששוחט השור לפני, הוא גם כן מכה איש, ומי שהוא זובח לפני שה, הוא גם כן עורף כלב לע"ז, ומי שהוא מעלה מנחה, הוא גם כן מעלה דם חזיר לע"ז, ומי שהוא מזכיר ומקטיר לבונה לפני, הוא גם כן מברך האלילים שהם און והבל, וכל זה נאמר על זמן הבית ועל דורו של מנשה, וגעז' שמפרש כי הכל נאמר בגלות בבל, לא יצדק בזה, ואומר כי הנביא מדבר לזמן שיהיה הבית בנוי ומודיע להם כי שוחט השור הוא כמכה איש, ואיך יתכן כי אחר כל מה שנבא עד עתה לטוב, ושירצה ה' בעמו, ושגם הנכרים עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחו, יהפך לבו לומר כאלה? גם המה בחרו, דבק עם הפסוק שאחריו, כמו שהם בחרו בדרכיהם, כן גם אני וגו', כמו גם לי גם לך לא יהיו, עיין רש"י: (ד) אבחר

וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה
בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר
קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃
(ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ
בנ"א חֶבֶל

טישעם בענעהמען אנ־
נעהמינן, אונד וואס זיא
פירכטען ווערדע איך
איבער זיא ברינגען; דען
איך ריף אונד ניאמאנד
אנטוואָרטעטע; איך דע־
דעטע אונד ניאמאנד גאב
געהאָר, אונד זיא טהא־
טען וואס מיינען אויגען
מיספעללט, אונד זיא
האלטען זיך אן דעם וואס
איך ניכט וויל: (ה) האָרעט דעם הערדן וואָרט, איהר דיא איהר מיינעם וואָרטע וויליג
געהאָרזאם לייסטעט. איירע ברידער דיא אייך האססען, דיא אייך פאָן זיך ענטפערנען,
זאגען: אום דעם אייגעניצן נאמענס ווילען מאָגע זיך דער הערר גלאָררייך צייגען, אויף
דאס וויר צייגען איירער פריידע זיין קאָננען אונד זעלבסט בעשאָמט בלייבען: (ו) (יעדאָך
האָרך! וועלך) לויטעס געטאָן פערנימטט מאן פאָן דער שטאדט, איזט פאָם טעמפעל העֶר
צו פערנעהמען; מאן האָרט דען הערדן דער זיינען פיינדען פערגעלטונג ערשטאט־
טעט: (ז) בעפאָר זיא נאָך דיא וועהען האט, האט זיא שאָן געבאָרען, בעפאָר איהר נאָך שמער־

רש"י

שמעתי: (ה) החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו
אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי.
ד"א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה'. בגדולתנו
הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר
אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי כל שאון שלהם בא לפני
הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול
לאויביו: (ז) בטרם תחיל. ציון חיל היולד' ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר
היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות

באור

בתעלוליהם, אבחר בדרכם שהוא דרך תעלולים, לשון כי התעללת בי כי הם מקריבים לפני
קרבנות, והם עם זה עובדי ע"ז, והנה דרכם דרך שחוק ולעג, וכן גם אני אתעליל בהם:
(ה) שמעו דבר ה' החרדים אל דברו, עתה מדבר עם הטובים שהיו בדורו, ואומר להם:
הנה ידעתי כי אחיכם שנאיכם מנדיכם, והם פושעי ישראל שהזכיר למעלה, האומרים קרב
אליך אל תגש בי (רש"י) הם אומרים לכם למען שמי יכבד ה' ונראה בשמחתכם והם יבושו, והכל
דרך לעג, כלומר יראה נא ה' את כבודו ואת גדלו למען שמו, באופן שנראה אתכם עבדיו
בשמחה ובטוב לבב ואנחנו נבוש (ראב"ע), ואנחנו נבוש היה לו לומר, אלא שהאל בהזכיר
דברי הרשעים שנה ואמר והם יבושו, וכיוצא בזה למען שמו היה לו לומר, אלא שהאל בהזכירו
דבריהם אמר למען שמי (ורש"י ורד"ק פירשו למען שמנו יתכבד ה', שאנו חביבים לו יותר
מכם, ובעז' פירש אחיכם שונאיכם מנדיכם למען שמי, אומרים לכם יכבד ה' ונראה בשמחתכם,
והנביא משיב על זה והם יבושו: (ו) קול שאון מעיר וגו', כנגד מה שהרשעים אומרים דרך
לעג יכבד ה' ונראה בשמחתכם, כטעם ימהר יחישה מעשהו למען נראה, הנביא מודיע כי
קרוב יום ה' עליהם, וכל זה על דורו של מנשה, ומכאן ואילך חוזר לייעודיו על הגאולה
העתידה, ובעז' ראה כי לפי שטתו קשה מאד מהיכן הם אלו אויבי ה', כי אמנם הבלתי
מאמינים ודבקים בה' נראה שלא רצו לעלות מבבל לארץ ישראל, ואיך אם כן יענישם בארץ
ישראל, וכמו ששיים וילאו ודאו בתגדי האנשים, והקושיא נכונה, והיא ראיה שאין הפרשה
אמורה על עולי הגולה, והוא דוחק ומתרץ כי אולי קצת מן הבלתי נאמנים עם ה' עלו לארץ
ישראל לתקות הטובות החמריות, ועל זה יענשו, ואני אומר שאם לא היו מאמינים לדברי
הנביא, לא היו מקוים להשיג הטובות ההנה, והאמת כי אין המכוון מן הפסוקים כשאי עד כאן
על עולי הגולה כלל כלל, אלא כמו שפירשתי: (ז) בטרם תחיל, ציון, והוא משל להודות כי

וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי
פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃
(ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהֹוָה אִם־
אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ
אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ
מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ (יא) לְמַעַן
תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ

צען קאָממען, געגעזט זיא מענגליכער קינדער: (ח) ווער האט יע עטוואס עהנליכעס געהאָרט? ווער האט יע עטוואס עהנליכעס געזעהען? קאָננטע וואָהל איינע בעפֿאָלקערונג אין איינעם טאגע געבאָרען ווערדען? ענטשטעהעט וואָהל איינע נאציאָן מיט איינעם מאל? וועהרענד דאָך ציון דיא שמערצען האטטע אונד איהרע קינדער מיט איינעם מאל געבאר! (ט) ווערדע איך וואָהל ביז צור געבורט געלאנגען לאססען אונד ניכט מאכען דאס זיא געבערע, שפריכט דער העדר, אונד וועהרענד איך דער ערצייגער בין, ווערדע איך וואָהל דיא געבורט פֿערהינדערן? שפריכט דיין גאָטט: (י) פֿרייעט אייך מיט ירושלם, אונד פֿראָהלאָקקעט איבער זיא, איהר אללע דיא איהר איהרע פֿריינדע ווארעט; פֿרייעט אייך מיט איהר, איהר אללע דיא איהר זיא צו בעטרויערן פֿפלעגט: (יא) אויף דאס איהר אין איבערפֿלוס פֿאָן דען בריסטען איהרעס טראָסטעס צו זייגען

רש"י

יציאות לתוכה: והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה. והמליטה אישקומ"לייר בלע"ז מלה כופלת, Escampei (ענטקאָממען). וכן ש"א כ' כ"ט: (ח) היוחל ארץ ביום אחד. היבא חיל ליולדה לילד מלא ארץ בנים ביום אחד: (ט) האני. אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדת ועכשיו שמא עצרתי בתמיה: (יא) משד. לשון שדים: תמוצו. סוליי"ר

באור

פתאום תהיה הגאולה: והמליטה זכר, הזכיר הזכר כי ישמחו בו יולדיו יותר מעל הולדת נקבה (רד"ק וכן הביא בעז' מספרי הערביים). מפני שהזכר מקיים שם אביו ומעמיד זכרו, ולפיכך נקרא זכר: (ח) היוחל ארץ. נראה לי יוחל במקום יְחוּלַּל, פֻּעַל מקבל הפעולה מן הפִּעֵל חוֹלֵל (עיין בכורי העתים תקפ"ח עמוד קכ"ד), והנה ארץ היא כאן נושא הפעול (אקוזאטיף), כמו יֻתַּן את הארץ, על פי הכלל אשר באתי בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קע"ח עד ק"פ, והנה עתה ראיתי כי קדמוני בגלוי הכלל הזה החכם Kocher, והוא מוסיף כי כן המנהג גם בלשון ערבי: ארץ, יושבי ארץ אחת: כי חלה גם ילדה ציון את בניה, נראה לי שיעור הכתוב כן, כי חלה ציון ביום אחד, גם ילדה פעם אחת את בניה, ורא"ז ובעז' פירשו כי חלה ומיד ילדה, אך אין מלת גם מורה מיד: (ט) האני אשביר ולא אוליד, וכי אני אביא את אשתי עד משבר, ולא אעשה שתלד, כלומר וכי אני אתחיל בדבר ולא אוכל לגמרו (רש"י ורא"ז): אם אני המוליד ועצרתי, ובהיות שאני הוא המוליד, כי בני ציון בָּנַי הם, היתכן שאעציר בעד רחמה שלא תלד (רא"ז): (י) שמחו את ירושלים וגילו בה וגו', לכו אלי והראו עצמכם שמחים בשמחתה למען תינקו וגו', ומלת למען על מקומה תבא בשלום, דרך משל. כאדם האומר לחברו, לך אצל פלוני והתראה לו מתערב בשמחתו. כי אז ייטיב לך; וכן מלאכו שהיו נוהגים ללכת אצל מי שהיו גוזזים את צאנו, והיו מראים עצמם שמחים בשמחתו. והוא היה נותן להם מתנות, עיין שמואל א' כ"ה ח': (יא) למען תינקו וגו'. אחר שהמשיל ירושלים לאשה יולדת, אמר דרך משל שיהיה חלב בשדיה להניק את בניה (רא"ז): משוד תנחומיה. כאלו אמר משדיה, כלומר מתנחומיה, וכן מזיז כבודה, מזיזה, כלומר מכבודה ועשרה: מזיז. קרוב לזיו. ועקר הוראתו זהב (ועליו יציץ נזרו), והושאל להודות על יציאת

וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה ׀ אָמַר
יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל
שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־
בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ
תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃
(יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא
תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם
אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ

פתח באתנח

האבעט, אויף דאס איהר קאָסטליך זויגעט פאָן דען ציצען איהרעס וואָהל-שטאנדעס. (יב) דען אלזאָ שפריכט דער הערר, איך ווערדע איהר וויא איינען שטראָם דאז גליק צופליסען לאססען, אונד איינעם איבערשוועממענדען גיסבאכע גלייך דען רייכטהום דער נאציאָנען; אונד איהר ווערדעט דיזעס זויגען; איהר ווערדעט אויף דעם בוזען געטראגען, אונד אויף דעם שאָסע געליבקאָזעט ווערדען. (יג) גלייך איינעם מענשען דען זיינע מוטטער טראָסטעט, זאָ ווערדע איך אייך טראָסטען, אונד אין ירושלם זאָללעט איהר איירען טראָסט פינדען. (יד) אן דען דינגען דיא איהר זעהען ווערדעט, ווירד זיך אייער הערץ ערפרייען; אונד איירע געביינע ווערדען וויא גראז ערבליהען; דעם העררן האנד ווירד אן זיינען דינערן אָפפענבאר, אונד אן זיינען פיינדען ווירד ער זיך ערגרימממט צייגען. (טו) דען דער הערר ווירד אים פייער קאָממען, אונד וויא דער שטורם זינד זיינע וואגען, מיט דעם גלוטהויכע אויס דער נאזע

רש"י

בלע"ז Succer, (חויסזויגען) : מזיו כבודה. מכבוד גדול הזה ומשמש לבא לנו. זיז אישמוזי"מנט בלע"ז Esmouvement, (דיא בעוועגונג, דאז רעגען): (יב) וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על ידי אומניכם. על גיססין: תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנויי"ר בלע"ז Esbanoyer, (זיך וואונטערהאלטען, בעלוסטיגען, ערגעֶטצען). תישבנ"ייר מלה נושנת: (יד) ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו וגבורותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: (טו) באש יבא. בחמת אש יצא על הרשעים: להשיב. לצריו בחימ' את אפו:

באור

דבר פתאום (ויציצו מעיר כעשב הארץ), וכמו בלשון רומי emicare, וכאן נאמר על השדים כשהם מלאים חלב, שהחלב יוצא מהם מעצמו, והנה זיז כמו שד האמור למעלה (בעז'), וכן בלשון איטלקי Zizza, ענינו שד, וכן באשכנזי Zitze: (יב) הנני נוטה עליה לירושלים, ואמר נוטה, לשון הנופל על הנהר והנחל, כנחלים נטיו, ואחר שהזכיר השדים המושכים חלב, הגדיל המשל והזכיר הנהר, והנה לפי דעתי ולדעת שאר המפרשים שלום הוא פעול (הנני נוטה אליה שלום כנהר), והוא על דרך ויהי כנהר שלומך, אך בעלי הנקוד והטעמים לא נתכוונו לכך. שאם כן היה להם לנקד כַּנָּהָר בפתח, כמו ויהי כנהר שלומך וכמו כי יבא כנהר צר (למעלה נ"ט י"ט), ועוד היה להם להטעים שלום ברביע (אליה כנהר שלום) שהוא מפסיק יותר מן התביר שתחת שוטף, והנה לפי הנקוד והטעמים אין כאן אלא פעול אחד, והוא כבוד גוים, ומלת שלום היא תאר לנהר, ותהיה הכוונה (כדעת תלמידי יצחק פארדו) שיהיה כבוד הגוים בא לישראל כנהר שלום ההולך בנחת ואינו מזיק, וגם כנחל שוטף, ולפי שהנחל רימיומדונין, אך הוא פוסק, דמה הענין לנהר שאינו פוסק ולנחל שהוא שוטף: על צד תנשאו, אחר שהזכיר וינקתם, המשיך המשל הלקוח מן היונק (רד"ק): (יג) כאיש אשר אמו תנחמנו, הפסיק המשל והתחיל פתרונו. ואמר כי האל הוא המנחם, וירושלם תהיה מקום הנחמה: (יד) ועצמותיכם וגו', הפך ורוח נכאה תיבש גרם: ונודעה יד ה' את עבדיו, תוודע לעבדיו גבורתו (רש"י): (טו) להשיב בחמה אפו, הנכון לְהַשִּׁיב, מן נשב (Lowth), שאם הוא משרש שוב, יהיה טעמו שקיעת הכעס, כמו והרבה להשיב אפו,

בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ
אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים
וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי
בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־
יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה
לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ

אחר כי

אונד פֿייערפֿלאממען אויסזענדענד. (טז) יא מיט פֿייער ווירד דער העררשטרייטען, אונד מיט זיינעם שווערטע מיט אללען שטערבליכען, אונד צאהלרייך ווערדען דיא פֿאָם העררן געטאָדטעטע זיין. (יז) יענע דיא זיך אין דען האינען הייליגען אונד רייניגען, איינער נאך דעם אנדערן אים האָפֿע; דיא דאס פֿלייש פֿאָן שווייגען, פֿאָן יעדעם אונרייגען טהירע אונד אויך פֿאָן מייזען גענישען; אללע דיזע ווערדען מיטזאממען צו גרונדע געהען, שפריכט דער העער. (יח) אלליין איך — איהרע האנדלונגען אונד איהרע געדאנקען זינד צו מיר געלאנגט; איך ווערדע דאהער מאכען, דאס אללע נאציאָנען אונד פֿאָלקער אללער שפראכען זיך

רש"י

(טז) כי באש. של גיהנם ה' נשפט עם בריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למלאת עונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו. הנני נשפט אותך לשון וויכוח הוא דרוש"דייל בלע"ז Deresnier: Plaider, (איינע רעכטזאכע אינדליך פֿור געריכט פֿיהרען) (ועיין איוב ט' ל"ג). ופשוטו כי באש ה' וחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מסורסים במקראות: (יז) המתקדשים. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע"א פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע"א: אחר אחד. כמו שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כך היה דרכם להעמידה: (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה וגו'. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע

רש"י

ובעז' נדחק לפרש להשקיט כעסו אחרי עשותו נקמתו, וזה לא יתיישב על וגערתו בלהבי אש, והוא משיב על Lowth כי לא מצאנו לשון נשיבה אצל האף. ואני אומר כי טעמו רוח אפו, והנה מלת גערתו תוכיח, כי מצאנו מגערתך ה' מנשמת רוח אפך, והנה הגערה גם היא נשימה, אלא שהיא בפה, וכאן הוא אומר כי רוח אפו נושבת בחמימות, ורוח פיו כלהבי אש, דוגמת עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל: (טז) כי באש ה' נשפט, כטעם ותושע לו זרועו שאמר למעלה, והכוונה שישים בארץ משפט, ויעניש אנשי חמס, אלא שכאן ישעיה חוזר לצייר פשעי בני דורו. ואמר המתקדשים וגו': (יז) המתקדשים והמטהרים אל הגנות, מיני חקים לע"ז, ואינם ידועים לנו, ומפני שיונתן תרגם סיעא בתר סיעא, וכן בתרגום סורי חד בתר חד, Schelling מגיה אחד אחד, ואין הכרח, ורא"ז ואחרים חושבים כי אחד הוא שם האליל, ומלת אחר, כמו לזנות אחרי המלך: בתוך, רש"י ורא"ז מפרשים כי האליל היה מונח באמצע הגינה, ובעז' הביא מה שהיה מנהג הפרסיים וכתוב בספר Zerd-Avesta, כי ההטהרות היותר חשובה אצלם היתה נקראת בֵּירַשְׁנוּם, והיתה נוהגת בגנה מחוץ לעיר, והיה המטהר כהן קדוש וחכם, והיה צריך שיהיו ל"ב אבנים נבדלות בי"ג חֲדָרִים, והנה הוא מפרש אחר אחד, אחר הכהן המטהר, וזה רחוק, כי מסתמא הכהן המטהר היה יושב אצל המתקדש, לטהרו, ולא היה הַמְּטהר הולך אחריו, אבל יושב אצלו, ופירש בתוך, בחצר, שהיה באמצע הבתים (עיין שמואל ב' ד' ו'), וזה נכון, והקרי אחת, ורמב"ם פירש (מורה חלק ג' פרק ל"ג), על הזנות, והיותר פשוט לדעתי הוא להגיה אחד אחד שהיו מתקדשים אחד אחד בחצר קודם שיבאו אל מקום, שהיו זובחים זבחיהם, והזכיר אוכלי בשר החזיר וכו', דרך התנגדות, כי אחר שהתקדשו והטהרו אוכלים בשר טמא: (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה, על דרך הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שמות ג' ט'), ואמר באה בלשון יחיד על ומחשבותיהם, על דרך בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט כ"ב), ספתה בהמות ועוף (ירמיה י"ב ד'), וזה

אֶת־כְּבוֹדִי: (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי
מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד
מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר
לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי
וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם: (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־
אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים
וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר
קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה:
(כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה:

פֿעראייניגען אונד קאָממען מיינע הערדליכקייט צו זעהען. (יט) איך ווערדע אן איהנען איין וואונדער טהון, אונד אייניגע פֿאָן איהנען רעטטען, אויף דאס זיא זיך צו דען נאציאָנען בעגעבען צו דען בעוואָהנערן פֿאָן תרשיש פול אונד לוד, באָגענשיצען; אונד צו דענען פֿאָן תובל אונד יון, ענטפֿערנטען נאציאָנען וואָ מיין רוף נאָך ניכט פֿערנאָממען, מיינע הערדליכקייט נאָך ניכט געזעהען וואורדע; אונד זיא ווערדען מיינע הערדליכקייט אונטער דען נאציאָנען פֿערקינדען. (כ) דיזע ווערדען דאן אללע איירע ברידער אוים אללען געגענדען דעם העררן צום געשענקע ברינגען אויף פֿפֿערדען, אין וואגען, אין בעדעקטען קוטשען, אויף מוילטהירען אונד דראָמעדארען, ביז צו מיינעם הייליגען בערגע, דאס איזט נאך ירושלם, שפריכט דער הערר, זאָ וויא דיא קינדער ישראל'ס איהרע אָפּפֿער אין ריינען געפֿעסען אין דען טעמפעל דעם העררן ברינגען. (כא) אונד אייניגע דאפֿאָן ווערדע איך צום געברויכע דער פריסטער אונד לוים

רש"י

שמעשיהם הרע ומחשבותם שהם חושבין לומר שמי יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שנבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים: וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו: (יט) ושמתי בהם אות וגו'. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשלחם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שיכירו חבריהם בהם כדי להודיע לרחוקי במגפה זו נגפו הנוצאים על ירושלים: (כ) ובצבים. הם עגלות מכוסות במחיצות ואהל ודומה לו שש עגלות צב: ובכרכרות. בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר. טרי"פיר בלע"ז *Triper*, *tripudier* (trèpigner איט. tripudiare) (שטאמפפענד אויף דיא ערדע טאנצען). ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ: כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: (כא) וגם מהם אקח לכהנים ללוים. מן הגוים המביאים אותם ומן המובאים אקח

באור

נוהג הרבה בלשון עברי. והכוונה מעשיהם ומחשבותיהם באו לפני, וזה יביאני לקבץ את כל הגוים והלשונות, ולהראות לכל בני עולם את אחדותי, ושהאלילים אין בהם ממש. ואז החוטאים יקבלו עונשם, וכמו שסיים ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו'. ועיין בפסוק שאחר זה: (יט) ושמתי בהם אות, נראה לי באותי ה' ונפלאי ה' שזכר למעלה וטעם ושמתי בהם אות, שֶׁיַּכֵּם בדרך פלא, כמו ואת אותותי אשר שמתי בם: ושלחתי מהם פליטים, וקרא תאותם אותי ה' מניחם לפליטה, כדי שילכו אל הגוים ויגידו את כבודי בגוים, ואז הגוים יביאו את כל אחיכם מנחה לה': (כ) ובצבים, כמו עֶגלות צב: ובכרכרות, מין גמל, ונקרא כן על שם מרוצתו שנראה מכרכר (רד"ק שולטענס, בושארט ולאז' ובעז'): כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה', כן יביאו הגוים את ישראל לארצם דרך כבוד: (כא) וגם מהם אקח וגו', השכילו מאד בעלי הנקוד שנקדו לכהנים ללוים בפתח, והנה אין הכוונה (כדעת ראז' ובעז') שקצת מן הגוים יהיו כהנים ולוים, שאז היה צריך לומר לְכֹהנים לְלוים, מלבד כי איך יקראם לוים, והלא אין לוים אלא משבט לוי, ואם היה כתוב לכהנים

(כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־
יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־
חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־
בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ

אנגעהמען, שפריכט דער הערר. (כב) יא גלייך וויא דער נייע הימעל אונד דיא נייע ערדע דיא איך צו מאכען געזאָננען בין, דורך מיינען ווילען בעשטעהען זאָללען, עבען זאָ ווירד אייערע נאכקאָממענשאַפֿט אונד אייער נאמע בעשטאנד האבען. (כג) יעדען נייםאָנד אונד יעדען רוהעטאג ווערדען אינדיווידועו פֿאָן יעדער נאציאָן קאָממען אום זיך פֿאָר מיר צו ביקען, שפריכט דער הערר. (כד) אונד ביים הערויסגעהען ווערדען זיא דיא לייכנאמען דערער זעהען דיא

רש"י

כהנים ולוים שמטומעים עתה בגוים מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו כך מפורש באגדת תלים: (כד) תולעתם. רמה האוכלת את בשרם: ואשם. בגיהנם: דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די ראיי' עד דיימרון עליהון צדיקיא מיסת חזינא:

באור

ולמשרתים החדשתי, מלבד כי אין שום רמז לחדוש גדול כזה במקום אחר לא בנביא זה ולא בשאר נביאים, ובהפך הנה למעלה אמר ואתם כהני ה' תקראו וגו'. אמנם אמתת כוונת המקרא הזה כי קצת מן הסוסים והרכב והצבים והכרכרות הבאה יקחם ה' ויקבלם מיד הגוים ויהיו לכהנים וללוים לצורך בית המקדש, כענין שנאמר בנשיאים קח מאתם והיו לעבוד וגו', וחלק העגלות והבקר בין הלוים; ומפני שהזכיר כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור,

והיה המנהג לפעמים שהמביא המנחה היה מניח גם את הכלי לכהנים, לפיכך הוסיף כי גם הגוים האלה שיביאו את בני ישראל כמנחה לה', יניחו ויתנו מתנה גם את הכלים אשר הביאום בהם: (כב) יבוא כל בשר, אנשים מכל הגוים, קצתם בשנה זו וקצתם בשנה אחרת, וטעם כל בשר, בלא חלוק מאיזה עם ואומה המה: (כד) בפגרי האנשים, הם חללי ה' שהזכיר למעלה, ונראה לי כי זה הוא האות, שהזכיר למעלה (ושמתי בהם אות), כי אותם חללי ה' יראו מפגריהם תולעים שלא ימותו, ותצא מהם אש שלא תכבה, והפגרים גם התולעים לא ישרפו באש דראון, נראה לי בחלוף דל"ת וזי"ן, כמו והיה לכם לזרא, ובלשון ערבי דַרַאַ ענין

הרחקה, והנה האות הזה הוא להיות לאות לאחרים, לא שיהיה הפגר המת מרגיש: ויצאו וראו, זה סיוע לפירושי על כל בשר כי יבאו תמיד אנשים חדשים שלא ראו האות הזה, ויראו בראותו. וכאן ראיתי להביא מה שכתב אלי אחד מגדולי חכמי הדור ביום כ"ג שבט תקנ"ג, וזה לשונו: בספרי דתי הפרסיים נמצא במקומות רבים ושונים האמונה ברוחות רעות ושדים המורכבים גם כן מבשר ורוח. והם הרשעים אשר היו מצבאי אחרימן נגד הורמיז, ובמות כל האדם ימותון אך גם יחיו כמוהם בתחיה אחרונה, ורק לחרפתם ולבשתם, להראות רוע האדם, ונגעיהם ומכאוביהם, ויקוץ כל רואה אותם, ויבהל מפניהם, והם נקראי' Darawands בלשון רבים, ואחד מהם נקרא Darawand אך גם אות d האחרונה היא מאותיות הכופלות בלשון זענד; ועיקר הוראת שם זה בלשון ההוא דבר נמאס ונבזה לכלימת עולם וחרפת נצח, ומבהיל הרואה כמו שעירים אצלנו, פויני, ושאטירא אצל היונים, וגם הם מצלים שאול מזבול להם, וזה הוא ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון (מייאון) לכל בשר, ובדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם — וזאת היתה תשובתי אליו ביום ה' ניסן תקנ"ג: אין דעתי מסכמת עמך בענין השערתך במלת דראון, הואיל ומצד אחד לא הרי דראון כהרי Darawand, כי דראון הוא שם מופשט וכמו שפירשת מייאון ודאראוואנד הוא שם מין ממיני הרוחות לפי מה שהגדת לי (כי אמנם אין ספק שלא נתכוון הנביא (יהיה מי שיהיה) לחזק אמונת הפרסיים ולומר כי פגרי הרשעים יהיו רוחות ודאראוואנד מלבד שהוא מדבר בפגרים מתים המעלים תולעים ורוח אין בהם, ואמר והיו דראון לכל בשר לא והיו דראה, כמו שהיה לו לומר אם

הפטרת שבת ור"ח ושבת א' דחנוכה

וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃
וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א' להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש.

מיר אבטריננינג וואור־דען; וועהרענד דער וואורם אן איהנען נאגען אונד דאז פֿייער דאס זיא פֿערצעהרען זאָלל ניכט פֿערלעשען ווירד, זאָ דאס זיא איין שייאזאל יעדעם שטערבליכען זיין ווערדען יעדען נייםאָנד אונד יעדען רוהעטאג ווערדען.

הפטרת שבת א' דחנוכה והיא גם הפטר' בהעלותך

(בתרי עשר בזכריה סימן ב' פ' י"ד עד סי' ד' פ' ח')

(יד) רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי
בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ (טו) וְנִלְווּ גוֹיִם
רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם
וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי

(יד) פֿראָהלאָקקע אונד פֿרייעדיך, טאָכטער ציון'ס, דען איך קאָממע, אונד וואָהנע אין דיינער מיטטע, שפריכט דער עוויגע. (טו) אונד עס שליסען זיך פֿיעלע פֿאָל־קער דעם עוויגען צו דערזעלבען צייט אן, אונד ווערדען מיין פֿאָלק, אונד איך וואָהנע אין דיינער מיטטע, אונד דוא זאָללסט ערקעננען דאס דער עוויגע צבאות (דער העער־

רש"י

(טו) ונלוו. וכתחברו: (טז) ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: (יז) הס כל בשר. כל

באור

היתה כוונתו, שיהיו דוחות ודארדאוונד); ואלו אחר אם תועלת מאיאתך היא לפרש מקור המלה, שנגזרה ממלה פרסית (ומזה תוציא תולדה לזמן כתיבת ספר הנחמות), אין אנו צריכים לכל זה, כי כבר כתבו רא"ז ובעז' שהיא נגזרת מן דָרַא בערבי שענינו הרחיק, ואני כבר

כתבתי בפירוש כי דראון כמו והיה לכם לזרא, והפעל זרה בערבי ודרא בארמי ענינו פזור והשלכה, ואיננו רחוק שגם Darawand נגזר מן השרש הזה ומתלת דראון, ואין מכאן שום ראיה על זמן כתיבת ספר הנחמות. ואב"ע (הלא הוא תלמידי חביבי מוה"רר אברהם לאטעס) מוסיף כי מזה גם כן פת הדראה, ונכון. — ועתה בשנת תר"ה ראיתי קונטרים מכונה ירושלים ושם (עמוד 59) מובא בשם חכם אחד הענין הנ"ל מהדוחות הנקראים Darawand ודעת הכותב כי תמונת הדוחות ההם הנזכרים בספורי הפרסיים היתה לפני הנביא בתוקף דמיונו באמרו והיו דראון לכל בשר — והנה אף אם יונח שהיתה מלת דארוונד ידועה, בזמן כתיבת הנבואה הזאת, והיתה מפורסמת ומובנת לבני ישראל כמו מלת שֵׁד; הנני שואל היתכן

שיאמר הנביא והיו שֵׁד לכל בשר, או שאלה לחרפות לשֵׁד עולם? הלא אזן מלין תבחן כי מלת

דראון כאן ובדניאל איננה אלא שם מופשט (nomen abstracfum) ואם היתה שם דבר כמו שד, היה הכתוב אומר והיו דראונים לכל בשר לחרפות לדראונים לעולם (או עד עולם). והנה הדבר ברור כשמש כי מלת דראון איננה אלא שם מופשט, ועניננה תועבה ומיאוס, ורק במקרה היא דומה קצת למלת דארוונד, לולא נאמר שמלת דארוונד ממלת דראון נגזרה:

(טו) ונלוו, ענין חבור ודבוק כמתורגם אשכנזית ות"י ויתוספון (עס ווערדען נאָך דאַזו קאָממען): ושכנתי בתוכך, ע"ב אשרה שכינתי בקרבך: (טז) ונחל, הפועל הזה

אֵלָיִךְ׃ (טז) וְנָחַל יְהֹוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל
אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃ (יז) הַס
כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהֹוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃
ג (א) וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי
מַלְאַךְ יְהֹוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃
(ב) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהֹוָה בְּךָ
הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהֹוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא
זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ (ג) וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ
בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ (ד) וַיַּעַן

שאארען) מיך צו דיר גיזענדעט; (טז) אונד דער עוויגע ווירד יהודה אלס זיין ערבטהייל אין בעזיטץ נעהמען, אויף היילִיגען באָדען, אונד פערנער ירושלים (צור רעזידענץ) ערוועהלען. (יז) שטילל, אללעס פלייש פאָר דעם עוויגען, דען ער מאכט זיך אויף אויס זיינער היילִיגען וואָהנונג. ג (א) אונד ער ליעס מיך דען האָהען פריסטער יהושע זעהען, שטעהענד פאָר דעם ענגעל דעם עוויגען, אונד דער געגנער שטעהענד צו זיינער רעכטען, אום איהם ענטגעגען צו זיין (ר. ה. איהן אנצוקלאגען). (ב) אונד דער עוויגע (איי־גענטליך דער ענגעל דעם עוויגען) שפראך צום געגנער: דער עוויגע וועהרע דיר געגנער, דער עוויגע וועהרע דיר, דער ירושלים ערוועהלעט האט! איזט ער יא איין אויס דעם פייער געררעטטעטער בראנד. (ג) אונד יהושע וואר בעקליידעט מיט אונזויבערן

רש״י

אשר האומות: כי נעור. ל׳ הערה והקמה: (א) לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואות נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק: (ב) יגער ה׳ בך השטן. יגער הקב״ה בך אתה השטן (וחזר ואמר יגער ה׳ בך הבוחר וגו׳ מהר״ן) ויגער בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מצל מאש. מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: (ג) לבוש בגדים צואים. כתרגומו הוו ליה בנין

באור

בקל יוצא אל פעול אחד לבד והוא הנחלה (רד״ק) והכונה כענין כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו: על אדמת הקדש, שלא יגלה עוד ממנה. ות״י ויחסין לבית יהודה ית חולקהון כאלו כתוב והנחיל בהפעיל (ער ווירד פערערבען אן יהודה זיינען בעזיטצטהייל): ובחר וכו׳, להשכין שם שכינתו כמאז: (יז) הס וכו׳, ענינו מבואר כבר (חבקוק ב׳ כ׳): נעור, לדעת רבי יונה שרשו נער מן נערו (ירמי׳ נ״א ל״ח) והוא תאר עם יכול אלא שנתחלפה התנועה בעבור העי״ן ופירושו שואג ואמר על השי״ת ע״ד ה׳ מציון ישאג (עמוס א׳ ב׳) ולדעת רבי יהודה שרשו עור מבנין נפעל ענין הערה, וגם לדעתו נתחלפה התנועה בעבור העי״ן כי היה לו לומר נִעוֹר בקמ״ץ העין ע״ת נָבוֹן, וכתב הרד״ק ולא ידעתי טעם לזה. כי האל״ף גם היא גרונית ובא הנו״ן עליה קמוץ נָאור (תהלים ע״ו) אולי להקל קריאת העין עם הנזרי אשר עליה יותר משתהיה קמץ (מספר מכלול יופי) ותרגומו מענין עור ות״י אתגלי (האט זיך הפפענבארט), ולפירושו (אם שהוא להרחקת הגשמי דרך כבוד) יוכל לומר שהוא מגזרת ערה ענין גלוי, אכן בכ״ז לא ימלט מזרות הדקדוק ועוד משונה מכל אלה: (א) השטן, משל על סנבלט וחבריו המשטינים את ישראל בבנין המקדש. וחז״ל דרשו בזה מה שדרשו, ות״י וְחַטָּאָה (דיח זינדע) ע״ד ההגשמה, או שהוא כמו הַחַטָּא (דער זינדער): על ימינו, ימין של יהושע: לשטנו, לקטרג עליו. ות״י לאסטנא (איהם הינדערליך צו זיין): (ב) ויאמר ה׳, ר״ל מלאך ה׳: יגער, ענין צעקת נזיפה (שעלטען, וועהרען). וטעם הכפל ליופי ומחק המליצה: הלא זה, ר״ל איך תתערב לקטרג עליו, הלא הוא כאוד המוצל מאש הגלות לבוא לירושלים. לבנות הבית ורז״ל דרשו בזה (סנהדרין צ״ג א׳): (ג) צואים, מלוכלכים

וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ (ה) וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ (ו) וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ (ז) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר

קליידערן, אונד שטאנד פאָר דעם ענגעל. (ד) אונד ער (דער ענגעל) האָב אן אונד שפראך צו דען פאָר איהם שטעהענדען (ענגעלן) וויא פאָלגט: ציהעט איהם דיא אונ־זויבערן קליידער אויס, אונד שפראך צו איהם: זיהע, איך האבע פאָן דיר דיינע זינדע אבגענאָמ־מען, אונד קליידע דיך מיט אנשטענדיגען גע־ווענדערן. (ה) אונד איך שפראך: מאן זעטצע איינען רייינען בונד אויף זיין הויפט! אונד זיא זעטצטען דען רייינען בונד אויף זיין הויפט, אונד בעקליידעטען איהן מיט געווענדערן, אונד דער ענגעל דעם עוויגען שטאנד (דאבייא). (ו) אונד עס ערמאהנטע דער ענגעל דעם עוויגען דען יהושע, וויא פאָלגט: (ז) זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העער־שאארען): ווען דוא אין מיינען וועגען וואנדעלסט, אונד מיינען דיענסט בעאָבאכ־

רש"י

דכשרין להון נשין דלא כשרן לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: (ד) הסירו הבגדים הצואים מעליו. יבדילו בניו את נשותיהם ויתחל לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות. ולפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכות לחלצות בגדים נאים ולבנים: (ה) ואמר. אני זכריה: ישימו צניף טהור וגו'. בקשתי רחמים עליו: (ו) ויעד. לשון התראה כמו ואעידה בם את השמים וגו' (דברים ל"א): (ז) אם בדרכי תלך. וגם אני זאת אעשה לך: אתה

באור

(סאוטליג), ולדעת המפרשים ירמוז על העונות שהיו בניו מלובשות בהן כי נשאו נשים נכריות (עיין עזרא י"ד) ולקח המשל מן הבגדים המכוערים אשר בם היה לבוש הנדון בעת עמדו לפני המשפט עד אשר נגמר דינו (עיין יוסיפון לעבדייס ספר ששי פ' ת"ד): (ד) ויען וכו', המלאך שעמד יהושע לפניו אמר אל המלאכים העומדים לפניו הסירו וכו', ר"ל הפרישו את בניו מנשותיהן הנכריות למען יוסר העון מיהושע. כת"י ואתיב ואמר לדמשמשין קדמוהי למימר ואמרו ליה ויפיק נשין דלא כשרין לכהונתא מביתיה. ואין ספק שזה היה תוכן הקטרוג שרצה השטן להעיד לפני ה' והמלאך ידע מחשבתו ואמר כן להשתיקו ולסתום את פיהו: אליו, אל יהושע: עונך, פירושו כי הבגדים הצואים הם משל לעון (רד"ק): והלבש, מקור לויתי להלבש אותך מחלצות ותרגומי לפי טעם המליצה: מחלצות, תאר חליפות בגדים נקיים לפי בלובש אלו בהסרת אלו והוא מענין חלץ מהם (הושע ה') וזה משל על הזכות, כלומר כיון שיוסר העון ירבו בך זכיות וכן ת"י ואלבש יתך זכוון (רד"ק) ומלאכו כמוהו המחלצות והמעטפות (ישעי' ג') מלבושים נאים ונקיים ותרגומי (אנשטענדיג), מכוון לכל זה: (ה) ואמר, אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו וכו' (רד"ק) וכן ת"י וַאֲמָרִית, והוא נכון ולא כמו שאמר ר' מוריכוס שהוא תחת ויאמר ומוסב על המלאך (כאשר הוא בנוסחת שבעים זקנים ובהפולגאטא): צניף טהור, לאות ולסימן כהונה גדולה שיהיה כתר כהונה גדולה ליהושע לזרעו אחריו הואיל שפרשו מן הנכריות: וילבישוהו בגדים, הם המחלצים והרד"ק פי' ובגד הלבישוהו בגדים (אונד האטטען איהן מיט עהרענקליידערן בעקליידעט), ואין צורך לזה כי טעמו שעשו כן עתה בפועל על פי כלווי. וכן מתורג' אשכנזית וי"ת ואלבשוהי אתתא דכשרא לכהונתא: (ו) ויעד, העיד בו זה הדבר כמו העידותי בכם (דברים ל"ח) ונפתחה העין מפני שהיא גרונית כי משפטו וַיָּעַד (רד"ק) ויתורגם (אונד ער בעטהייערטע). וכן ת"י ואסהיד. וי"מ לשון אזהרה והתראה כמו העיד בנו האיש (בראשית מ"ג ג') והוא יותר קרוב וכן תרגמתיו כמו שמורה עליו ענין מלת אזהרת אם בפסוק הסמוך: (ז) אם בדרכי תלך,

וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי
וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃
(ח) שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ
הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי
מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ (ט) כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן
אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה
עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת

טעסט, אונד זאָ איך מיין הויז ריכטעסט, אונד מיינע האָפֿע היטעסט, זאָ געבע איך דיר צוגענגע אונטער דיזען דאשטעהענדען (דען ענגעלן). (ח) הערע דאָך יהושע, האָהער פריסטער, דוא אונד דיינע גענאָססען דיא פֿאָר דיר זיטצען, (דען מעננער דער בעוואונדערונג [אויסגעצייכנעטע מעננער דיא מאן בעוואונדערט, זינד זיא) דאס איך קאָממען לאססע מיינען קנעכט, דען שפראָסלינג (דוד'ס). (ט) דען זיהע, דען שטיין (דען גרונדשטיין דעם טעמפעלס) דען איך פֿאָר יהושע הינגעלעגט, איבער דען איינען שטיין (וואכען) זיעבען אויגען (בילדליך: פֿיר גראָסע אויפֿמערקזאמקייט דיא אויף איהן גערינכטעט איזט) איך זעלבסט גראבע זיינע פֿערציערונגען איין, זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען) אונד איך

רש״י

תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובתחיית מתיא אחייך ואתן לך ריגלין דמהלכון בין שרפיא האלין ולפי פשוטו הבטחו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים. שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: (ח) אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי אתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך לתלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמרינן בסנהדרין: (ט) כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עינים. סופו להרחיב על אחד ז׳ וכן ת״י על

באור

הכונה על זרעו ואמר כמדבר עליו, כי זרע האדם יחשב כמוהו וכן אקחה זרובבל (חגי ב׳) עיין בבאורנו שם: ואם את משמרתי, אם ישמרו בניך הדברים שצויתי לשמרם, או שהכונה על משמרת ועבודת הכהונה כדמתורגם אשכנזית: וגם אתה וכו׳, ר״ל וגם בניך כמוך יהיו שופטים על דרכי ביתי לדון בצדק ובמשפט את עסקי המקדש: ותשמור, ויהיו שומרים חצרי כפל הדברים במלות שונות, ולדעת המפרשים: ונתתי, מתשובת התנאי: וגם אתה, מתשובת התנאי עיין רש״י: מהלכים, הנפרד מַהְלָךְ והרבוי מַהְלְכִים ע״מ מַחְמְדִים ענין כניסה (צוגאנג, צוטריטט): העמדים האלה, בין הקיימים האלה והוא רמז למלאכים הקיימים לעד רוצה לומר תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו בהפרדה מן הגוף (רד״ק), וכן ת״י ובתחיית מתיא אחיך ואתן רגלין מהלכין בין שרפיא האלין (אויפערשטעהונג, פארטדויער דער זעלע, היממלישע זעליגקייט, גאטטליכע אנשויאונג): (ח) שמע נא, כמשך למטה ר״ל ישמעו זאת כי הנני מביא וכו׳: כי אנשי מופת, הכונה על הכהנים המובדלים בקדושתם במעלתם ובמדרגתם משאר אנשים, ויש להפלא על חכמתם וחסידתם כמו שיפלאו אנשים על המופת ונס, וכן מתורגם אשכנזית ויש לפרש ג״כ שהם למופת לזולתם ע״י מעשיהם הטובים (אומטערהאפטע מענגער), כמו והיה יחזקאל לכם למופת (יחזקאל כ״ד כ״ד) עיין בבאורנו שם והוא מאמר מוסגר כמו שכיתי בתרגומי: צמח, נצר הצומח מבית דוד והוא המשיח כת״י ית עבדי משיחא, וכתב הרמב״ע וז״ל הוא זרובבל כאשר יאמר צמח שמו, וסוף הפרשה מוכיח לפני זרובבל, ומפרשים רבים אמרו כי זה צמח הוא המשיח ונקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו דוד עבדי נשיא להם לעולם ע״כ, וכן אמרו בתלמוד סנהדרין שהכונה על זרובבל: (ט) כי הנה האבן, הוא האבן הראשה ביסוד הבנין, ע״י זרובבל לפני יהושע: על אבן אחת, הוא כענין מאמר מוסגר: שבעה, סך חשבון בלתי משוער מורה על רבוי והפלגה בכל המקרא: עינים, ענינו כמו עיני ה׳ עליך

וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֹן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד:
(י) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה:
ד (א) וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ
אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה
רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ
וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה
וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ:

ויאמר כ'

נעהמע וועג דיא זינדע דעסזעלבען לאנדעס, אן איינעם טאגע: (י) אן דעמזעלבען טאגע, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאא-רען), ווערדעט איהר איין יעגליכער זיינען פריינד אונטער דען וויינשטאָק אונד אינטער דעו פייגענ-בוים איינלאדען. ג (א) אונד עס קעהרעטע ווידער דער ענגעל, דער מיך אנרע-דעטע, צו מיר, אונד וועקטע מיך, וויא איינע! מאן דער אויס זיינעם שלאפע געוועקט ווירד. (ב) אונד ער שפראך צו מיר: וואס זיהעסט דוא? אונד איך שפראך: איך זעהע, דא איזט איין לייכ-טער גאנץ פאָן גאָלד, אונד זיינע אָהלשאלע אויף זיינעם הויפט (אָבען דאראן) אונד זיינע זיעבען לאמפען דאראן, יע זיעבען ראָהרען אן דען לאמפען וועלכע אויף זיינעם הויפטע

רש"י

אבנא חדא ז' עינין אחזיאן ליה ולשון עינין ל' מראית וכן נראה ז' עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו הנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים. אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבנייני: הנני מפתח פתוחה. מתיר קשורים מפיר עצת הצוררים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום: (ב) וגלה על ראשה. כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר באין ז' צנורות קטנים שהשמן בא מן הגולה

באור

בה (דברים י"א) ר"ל השגחה רבה ושמירה גדולה תהיה מאת הש"ית על הבנין: הנני מפתח פתחה, ענין החקיקה באבן כידוע, ושעורו הנה אל יתברך בעצמו ובכבודו יחקוק הציורים הנאים והנעימים באבנים ליפותם, והמליצה יקרה מאד להודיענו שיהיו בתכלית היופי והנוי קיימים ועומדים לזמן נצחי כמו כלחות מחוקקים: ביום אחד, בפעם אחת תוסר חלאת עונה כי אחדש בקרבם רוח נכון ונפש טהורה אשר לא נכתמה בעון. וי"מ עון עונש כמו גדול עוני מנשוא (בראשית ד') (דיא טראפע דעם לאנדעס), ות"י חוב ועד"ז תרגמתיו: (י) תקראו, תזמינו: אל תחת, מלת היחס אֶל יבוא לפעמים נסמך ליהם אחר להורות פנית הגוף אל המקום ההוא (דיא ריכטונג אן אייגען אָרט אנצוצייגען) כמו אֶל מחוץ אל תוך (דברים כ"ג י"א) ועוד איזה כמוהם וכן פה אֶל תַחַת, ושעורו שיקראו חבריהם לבוא אל הגפן והתאנה לשבת תחתם בצלם, ולהתענג על רוב הטובה במנוחה ושלום. כי ישיבת האדם בצל הגפן והתאנה הוא תמיד ציור נחמד למקרא לענין השלום והמנוחה (מ"א ד' כ"ה מיכה ד' ד') וחביריו הרבים: (א) וישב וכו', כי במראה שלפניה לא דבר עמו המלאך הדובר בו, לזה אמר וישב המלאך ונלופן זה תרגמתיו: יעור, מבנין נפעל והנלדי לתשלום הדגש ות"י דְמִתְּעַר בבנין לִתְפַּעַל: (ב) מה אתה ראה, דרך המקרא כן במראה הנבואה, ושיבו לשאלה לדעת מה הוא הרואה, כי הוא יודע מה היא, אך לכוון עמו בדברים: וגלה, הה"א במפיק והיא ראויה גֻלָּתָהּ כמו מן פִּנָּה, פִּנָּתָהּ, או מפיק ה"א איננו לכנוי הנקבה אלא לתפארת הקריאה ות"י גלתה וכן תרגמתיו והוא כלי עגול כמו וגלת הכותרות (מ"א ז') עיין בבאורנו שם. ושם הוא לציור דפה כעין ספל ובה שמן למאור: על ראשה, ממעל לראשה: נרותיה, בזיכין להשים בהן השמן

(ג) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד
עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ (ד) וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ
הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ (ה) וַיַּעַן
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ
מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ (ו) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר
אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר
לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ (ז) מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל

(אָבען דראן) ווינד. (ג) אונד צווייא אֶהלביימע נעבען דעמזועלבען, איינען צור רעכטען אונד איינען צור לינקען. (ד) אונד איך האָב אן אונד שפראך צו דעם ענגעל, דער מיך אנרעדעטע; וואס בעדייטען דיזע, מיין הערר? (ה) אונד דער ענגעל דער מיך אנרעדעטע אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו מיר: ווייסט דוא דען ניכט וואס דיזע בעדייטען? אונד איך שפראך: ניין מיין הערר! (ו) אונד ער אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו מיר, וויא פֿאָלגט: דיזעס איזט דאז וואָרט דעם עוויגען צו זרובבל וויא פֿאָלגט: ניכט דורך מאכט אונד ניכט דורך קראַפֿט (ווירד דער טעמפעלבויא אויסגעפֿיהרט) זאָנדערן דורך מיינען גייסט, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען). (ז) ווער

רש"י

דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: (ג) ושנים זתים עליה. אצלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם: אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה. וכאן לא פי' על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו' ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתים נחבטים מאליהם לתוך הצנתרות ומתמעכות כנמעטין ונעצרים שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרו' ומהצנתרות לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: (ד) מה אלה אדני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: (ו) זה דבר ה' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל צרכיו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועגלים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: (ז) מי אתה הר הגדול. שדי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנוותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים

באור

והפתילות: מוצקות, מענין יציקה והוא שם תאר במקום פועל (רד"ק) והם קנים ודרך בם ילוק ונמשך השמן, ופירש"י לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנות, ורד"ק אמר לכל נר היה מוצק אחד: (ג) ושנים זתים, שני אילני זית עמדו אצל המנורה: על שמאלה, כמו משמאלה, ואמר כי על הגלה היו ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד (רד"ק): (ד) מה אלה, על מה רומז שני זתים המציקים את השמן אל הנרות כי זה דבר היוצא ממנהגו: (ה) הלא ידעת, הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה רומז: (ו) זה דבר וכו', ר"ל בזה ירמוז כאלו דברו היה אל זרובבל כשם שהשמן נגמר מעליו לכל צרכיו, כך לא בחיל ולא בכח שלכם תעשו את ביתי (מדברי רש"י) ובאופן זה מתורגם אשכנזית: כי אם ברוחי, אשר אתן על דריוש לצוות לכם לבנות הבית ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו (מהר"ל) וגם עליכם אתן רוחי לעורר אתכם להשתדל בבנינו ולהסיר כל שטנה הנעשה לכם מצרי יהודה ובנימין. והמליצה היקרה כוללת כל זאת במלות מעוטות בהשקפת הפעל יהיה ומעלתם יבינו הרעיונים האלה ליודע טעם המליצה: (ז) מי אתה, מה כח יש בך לעמוד נגד זרבבל, הלא רוח ה' מתנוססה בו והיית בעיניו כמישור: האבן הראשה, האבן הטובה החשובה והראשיי שבהר יוציא ממנו לבנין הבית ולא ייעף ולא יגע בעבודה זאת, כי בקלות תהיה בכח אשר יתן לו ה' ולאין אונים עצמה ירבה: הראשה, בלי מפיק וה"א לנקבה ובקצת ספרים במפיק: תשאות, שרשו שוא

הפטרה שבת א' וב' דחנוכה

לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת
חֵן חֵן לָהּ׃

הפטרת שבת ב' דחנוכה

(במלכים א' סימן ז' פ' מ' עד פ' נ"א)

(מ) וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים
וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית
יְהוָה׃ (מא) עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־
עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם
לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
הָעַמּוּדִים׃ (מב) וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת
לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה
הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ (מג) וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר
וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ (מד) וְאֶת־
הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃
(מה) וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת
וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם

האהל כתיב.

תרגו' אשכנזי שח

ביזט דוא גראָסער בערג? פֿאָר זרבבל ווירסט דוא איינע עבענע, ער ווירד הערפֿאָרציהן דען הויפּט־שטיין אונטער צורופֿונ־גען: גונסט! גונסט איהם, (פֿאָן גאָטט)!

(מ) חירם מאכטע אויך טאָפּפֿע, שויפֿעלן אונד שאלען, אונד אליזאָ פֿאָללענדעטע חירם דאז גאנצע ווערק, דאס ער דעם קאָניגע שלמה אים הויזע דעם עוויגען צו מאכען האטטע. (מא) צווייא זיילען אונד צווייא קוגעלן דער קנייפֿע אויף דעם הויפּטע דער זיילען, אונד דיא צווייא געפֿלעכטע, אום דיא צווייא קוגעלן דער קנייפֿע אויף דעם הויפּטע רער זיילען צו בעדעקקען: (מב) פֿיער הונדערט גראַנאטעפּפֿעלן צו דעןביידען געפֿלעכטען, צווייא רייהען גראנאטעפּפֿעל צו איינעם געפֿלעכטע, אום דיא צווייא קוגעלן דער קנייפֿע אָבען אויף דען זיילען צו בעדעקקען. (מג) צעהן געשטעללע אונד צעהן בעקקען אויף דען געשטעללען. (מד) דאז איינע מעער (טויכבאד) אונד צוואָלף רינדער אונטער דעם מעערע. (מה) טאָפּפֿע, שויפֿעלן אונד שאאַלען, אונד אללע דיזע גערעטהע, וועלכע חירם דעם קאָניגע שלמה מאכטע, אים

רש"י

והם יענו הכל כפי דבריו אשר יורה בבנין כזה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי ע"י אבן המשקולת הזאת: תשואות חן. כמו תשואות כו' וכמו תשואות מלאה עיר הומיה ועשי' קול שאון (שם ס"ו) כולם לשון השמעת קול הם:

(מב) שני טורים רמונים. אלא לתוכים בטור חרוזים בשרשרות: (מה) סירות. של נחשת לדשן את המזבח: יעים. מגרפות של נחשת סקודין ווי"דל בלע"ז (פדיל) *Padell* (en provence)

באור

ענין המון: חן חן, לכפל לחזק ענין כמו פלוס, פלוס (רד"ק) והכונה שמדי הוציאו האבן הראשה מן ההר, ישמע קול המית נחמה ורנה אשר כלם יענו ויקראו: הנה להאבן זאת חן מאת ה' יתברך שנלקחה לאבן פנת הבית ועוד יהיה לו חן ותרכה לברכה מאתו:

(מ) הכירות, הסירות כמו והנה בכיור (ס"א ב'): בית ה', לצורך בית ה': (מא) וגלות, כן יקרא חלק התחתון מן הכתרת. ות"י אגני תאר לכלי עגול: (מה) ממורט, ענין המריקה והעברת

לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃
(מו) בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה
בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ (מז) וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־
כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל
הַנְּחֹשֶׁת׃ (מח) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים
אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־
הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ (מט) וְאֶת־
הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי
הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם
זָהָב׃ (נ) וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת
וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת
הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת
לַהֵיכָל זָהָב׃

הויזע דעם עוויגען. פֿאָן פאָלירטעם ערץ. — (מו) אים ירדן׳ס קרייזע ליס זיא דער קאָניג גיסען, אין דיכטער ערדע, צווישען סכות אונד שווישען צרתן. (מז) שלמה לעגטע אללע דיזע געראטהע (אין דען טעמפעל), פֿאָר דער זעהר גראָסען מענגע ווארד דאז געוויכט דעס ערצעס ניכט ערפֿאָרשעט. (מח) אויך מאכטע שלמה אללע גערעטהע פֿיר דאז הויז דעס עוויגען, דען גאָלדענען אלטאר, אונד דען טיש וואָרויף דיא שויאבראָדע וואָרען, פֿאָן גאָלד. (מט) דיא לייכטער, פֿינף צור רעכטען אונד פֿינף צור לינקען, פֿאָר דעם דביר (אללערהייליגסטען) פֿאָם געדיגענען גאָלדע, אונד בלומען, לאמפען אונד ליכטשנייצען פֿאָן גאָלד. (נ) דיא בעקקען, מעססער, שאלען, לאָפֿפֿעל אונד, קאָהלענפפאננען פֿאָם געדיגענען גאָלדע, אונד דיא אנגעלן צו דען פֿליגעלטהירען דעס אינערען הויזעס, דעס אללערהייליגסטען, אונד צו דען פֿליגעלטהירען דעס טעמפעלס, פֿאָן גאָלד.

רש״י

paelle: pelle, (איינע שויפעל). לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות: (מו) יצקם. התיכם והליכם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגישתא: (מז) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספור משקלם: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח שאם כן מליכו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחיים. שמוציאין בהן את הפתילה מתוך השמן: (נ) והספות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות ובמזרקות לקבל דם והכפות לבזיכי

באור

החלודה וכאן רוצה לומר זך ונקי מכל חלודה וסיג (רד״ק) ות״י נחש טב: (מו) במעבה האדמה, חפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה, כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך (רלב״ג). ות״י ברגישתא הוא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו, ואחר יונתן פירש רבי יונה שעשה הכיורים מהמשובח שבחומר ומן העב שבו. ויתורגם (אויס איינער דיקקען ערדע גאָס ער דיא שמעלצאָפען). אמנם לא יתכן פעל יצק על עפר כי אם על מין מתכת. ובאמת גרגשתא בתרגום נאמר על רגבי עפר בכלל, גוש עפר (איוב ז׳) תרגומו גרגישתא ורגבים ידבקו (שם ל״ח) גרגישתא. (ערדשאָללע) וכן טעמו כאן: (מז) וינח. הניח מלשקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם. ויונתן תרגם ואצנע כלומר הניחם בבית המקדש במקומם ומרוב הכלים לא נחקר משקלם, וכן מתורגם אשכנזית: (מח) זהב, מוסב על השלחן, והשלחן הנאמר פה שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשר שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב (בד״הי ב׳ ד׳) (מרד״ק): (מט) והפרח, פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבעה וכן המלקחים (מהר״ל): והמלקחים, הצבתים העשוים להטיב פתילי הנרות: (נ) והספות, הנפרד סף: והמזמרות, ת״י מְזַמְּרַיָּא כלים שמזמרים בהם (מוזיקאַלישע אינסטרומענטע).

בישעית סימן מ"ב פ' ה' עד סימן מ"ג פ' י"א כפי מנהג הספרדים והאשכנזים אבל האיטליאני מתחילין לקרות מתחילת הסי'.

(א) הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי
נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃
(ב) לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ
קוֹלוֹ׃ (ג) קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה
כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ (ד) לֹא
יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט
וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ׃

כאן מתחילין הספרדים והאשכנזים

(ה) כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם
וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן
נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ (ו) אֲנִי

(ה) זאָ שפּריכט גאָטט דער הערר, ער דער דען היממעל שוף אונד איס באָגען אויסדעהנטע, דער דיא ערדע אויסברייטעטע אינר אללעס (שוף) וואס אויף דערזעלבען וועכסט, דער דען אטהעם פערלייהט דער מענגע דיא דאזעלבסט וואָהנעט, אונד גייסט איינהויכט דענען דיא דארויף וואנדעלן. (ו) איך דער הערר ריף דיך גנאדענפאָלל, איך ווערדע דיך אן דער האנד האלטען, דיך בעוואהרען, דיך צו מיינעס

רש"י

לנכה: והמחתות. לחתות בהן תרומת הדשן ונחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפתות. מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחותיהן היו זהב:

(ה) כה אמר האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים: בורא השמים. תחלה כמין פקיע של שתי ואח"כ נטה אותם כדאי' במס' חגיגה: וצאצאיה. ובורא את היוצאים ממנה: נותן נשמה. נשמת חיים: לעם עליה. לבריות בשוה: ורוח. קדושה: להולכים בה. למתהלכים

באור

אמנם מה לכלי זהב בין הכלים האלו העשוים לתשמיש הבית? והנכון שהוא ענין חתוך והם סכינים כדמתרגם אסכניות: והפתות, הם בדול, ליד הדלתות ובמשנה (כלים י"א) הפותה שתחת הציר: להיכל, בא בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא (רד"ק) והוא לתוספת באור לדלתי הבית כמו לקודש הקדשים שהוא תוספת באור להבית הפנימי:

(ה) ונוטיהם, אין צורך לומר שהוא לשון רבים. כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמ"ט ב'), כי אמנם זה משפט בשמות תנחי לה', פעמים רבות נראים כלשון רבים ואינם אלא לשון יחיד, כמו והיה מחניך קדוש (דברים כ"ד ט"ו), ומראיהן רע (בראשית מ"א כ"א), מראיהם טוב (דניאל א' ט"ו), ולא יכנף עוד מוריך (ישעיה ל' כ'), ידעה מקניך (שם שם כ"ג), ומזה בתפלות רבון קוניהם, ובחכמה לא אמרו רבון קונם מפני ההוראה האחרת שהיתה למלת קונם ביומיהם, שהיתה כנוי לקרבן, והיתה משמעותה אלגם ענין נדר ואיסור כקרבן.

ובעל ויעתר יצחק (סימן קמ"ו) הגיה רבון קונם, ונפתו אחריו רבים. וענין ונוטיהם איננו ענין מתיחה בלבד, אלא מתיחה בשיפוע כאהל. כמו ויט אהלו, וכן ויט שכמו לסבול, וזולתם רבים, והוא לשון מתנגד לרוקע הארץ שאחריו, שענינו מתיחה ביושר: רוקע הארץ, בורא הארץ אשר היא שטוחה (לדעת הקדמונים), ובורא גם כן צאצאיה, והוא כל הנולד עליה, אדם ובהמה וזולתם: נותן נשמה, נשימה, כמו מגערתך ה' מנשמת רוח אפך, מנשמת אלוה יאבדו: לעם עליה. עם לשון קהלה וקבוץ, אף שלא מבני אדם, כמו הנמלים עם לא עז (משלי ל' כ"ה), שפנים עם לא עצום (שם שם כ"ו), והכוונה לקבוץ בהמות וחיות שעליה: ורוח להולכים בה. הם בני אדם, כי הם לבדם יקראו הולכים סתם, כי סתם הליכה היא בקומה זקופה. ולאב"ע ורד"ק ורמ"ז כתבו בהפך, נשמה על האדם ורוח על החיות, כי יחשבו נשמה שם לעצם הרוחני בעל המחשבה. ואיננו כן בתחלת הוראתו, אלא הושאל אחרי כן

יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: (ז) לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך: (ח) אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן ותהלתי לפסילים: (ט) הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם: (י) שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: (יא) ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו

בונדעספֿאָלקיז מאכען, לייכטענר אונטער דען נאַציאָנען. (ז) דיא פֿערבלינדעטען אויגען אָפּפֿנען, דיא געפֿעססעלטען אויס דעם קערקער בעפֿרייען, אויס דעם געפֿענגניס דיא אים דיסטערן וואָהנען. (ח) איך בין דער הֿעוּר, דיס איזט מיין נאמע, אונד ווערדע מיט קיינעם אנדערן דיא מיר געביהרענדע עהרע טהיילען, נאָך געֿטצענבילדערן דען רוהם לאססען דער מיר געהאָרט. (ט) דאס פֿריהער פֿערקינדיגטע איזט בערייטס איינגעטראָפֿפֿען, נון פֿערקינדע איך נייעס, נאָך עהע עס ערשיינט, מאכע איך עס קונד. (י) זינגעט דעם הערן צו עהרען איין נייעס ליד, זינגעט זיין לאָב פֿאָן דער ערדע ענדע; מאָגען יענע זינגען דיא דאז מעער בעשיפֿפֿען, אונד דיא אין דעססען מיטטע (אויף דען אינזעלן) לעבען, דיא פֿערנען געגענדען אונד איהרע בעוואָהנער. (יא) מאָגע דיא וויסטע איהרע שטיממע ערהעבען, אונד איהרע שטעדטע, דיא דאָרפֿער וואָ דיא אראבער ווילען, זיא מאָגען רופֿען דיא פֿעלזענ־

רש"י

לפניו: (ו) קראתיך. לישעיה הוא אומר: ואצרך. כשילדתיך זאת היתה מחשבתי שתשב את עמי לבריתי ולהאיר להם: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנא' גוי וקהל גוים: (ז) לפקח עינים עורות. שאינן רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי: להוציא ממסגר אסיר. וע"י שיתפקחו עיניהם יצאו אסירים ממסגר. דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת משם: (ח) הוא שמי. הוא מפורש בלשון אדנות וכח ועלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהיו עובדי אלילים מושלים בעמי עולמית ויאמרו יד אלהיהם רמה: (ט) הראשונות. שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים ונס את הגוי וגו': הנה באו. שמרתי הבטחתי. ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: (י) תהלתו מקצה הארץ. על כרח' כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים. פורשי בספינות: ומלאו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ויני"ציא: (יא) ישאו מדבר. קול בשיר:

באור

להודות גם עליו, עיין למטה כ"ז ט"ז: (ו) קראתיך בצדק, אני בחרתי בכם ישראל בצדקה וחסד, ואני אחזיק בידכם ואשמרכם בגלות: לברית עם. להיות עם ברית לי (רש"י למטה מ"ט ח'): לאור גוים, להיות מפורסם לתהלה ולתפארת בין הגוים: (ז) לפקוח עינים עורות, אני ה' אפקח עיני ישראל היושבים בחשך הגלות, ואוציא ממסגר אסיר וגו', ובעז' אומר שעיני שכלם עורות. והביא לראיה הוציא עם עור, ומי עור כי אם עבדי, והוא לא הבין טעמם: (ח) אני ה' הוא שמי, מכאן כי שם בן ארבע מורה על תכונת האל האמיתי: וכבודי לאחר לא אתן, לא אניח כבודי לפסילים לעולם אבל עוד יבא יום שאפרסם ייחודי בעולם: (ט) הראשונות הנה באו, מה שנבאתי על סנחריב כבר נתקיים (רד"ק): וחדשות אני מגיד, היא גאולת בבל: (י) שירו לה' שיר חדש, כי כאשר יגאל ה' את עמו על ידי כרש יודע הדבר בגוים רחוקים, ויתנו כבוד לה', ואין הכוונה לימות המשיח, כי לא אמר שיעבדו כל העמים את ה', אלא שיגידו תהלתו, ולכך הזכיר יורדי הים, כי הם יגידו הגאולה באיים הרחוקים: ומלאו, יושבי האיים שיושבים באמצע הים: איים ויושביהם, לא איים ממש, אלא ארצות רחוקות מעבר לים: (יא) ישאו, קול: מדבר ועריו, ארץ ערב שיש בה

יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ (יב) יָשִׂימוּ
לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ (יג) יְהוָה
כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ
אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ (יד) הֶחֱשֵׁיתִי
מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם
וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ (טו) אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־
עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים
אוֹבִישׁ׃ (טז) וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ
בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ
לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים
עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ (יז) נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ

בעוואָהנער, פאָם גיפּפעל דער בערגע געשרייא ער־העבען. (יב) זיא מאָגען דעם הערדן עהרע ערוויי־זען, אונד זיינען רוהם אין דען ענטלעגעניען נעגענדען קונד טהון. (יג) דער הערר ווירד אלס העלד הערויסגעהען, אלס קריגער זיינע וואוטה ער־רעגען, ער ווירד לערם אונד גערייש ערהעבען, געגען זיינע פיינדע ווירד ער זיך מאכטפאָלל צייגען: (יד) לאנגע צייט וואר איך רוהיג, בליב איך אונ־טהעטיג, טהאט איך מיר געוואלט אן; נון ווערדע איך איינער געבערערין גלייך ווינזעלן, איך ווערדע פאָר צאָרן שנויבען. (טו) איך ווערדע בערגע אונד היגעל פעראָדען אונד אלל איהר גראז פערדערען, איך ווערדע דיא שטראָמע צו בעוואָהנבארען געגענדען מאכען, אונד זימפּפע אויסטראָקנען. (טז) איך ווערדע בלינדע אויף איהנען אונבעקאנטע פפאָדע פיהרען, ווערדע זיא אויף וועגען וואנדעלן לאססען דיא זיא ניא געקאננט, איך ווערדע בעווירקען דאס דיא פינסטערן אָרטע פיר זיא העלל, אונד דיא קרוממען וועגע צו עבענען ווערדען; יא דיזעס ווילל איך פאָללציהען, אונד געוויס ניכט פערנאכ־לעסיגען. (יז) זיא מאָגען בעשעמט צוריק טרעטען דיא אין איינעם גאָטצענבילד פערטרויטען

רש"י

חצרים תשב קדר. מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים וחצרים קבועים: יושבי סלע. המתים שיחיו כן ת"י: מראש הרים יצוחו. מרום טוריהון ירומון קלהון: (יד) החשתי מעולם. זה ימים רבים החשתי על חורבן ביתי ותמיד אחריש ואתאפק לשון הווה עד עתה הליקתני רוחי ומעתה כיולד' אפעה: אשום. אתבהל: ואשאף. ואתאו' להשמי' הכל יחד כל אויבי: (טו) אחריב הרים וגבעות. אהרוג מלכים ושלטונים: וכל עשבם. כל הגלוים עליהם: אוביש. לשון יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות: (טז) והולכתי. ישראל שהיו עורים

באור

מדבר ויש בה ערים: חצרים תשב קדר, החצרים שיושבים בהם בני קדר (ראב"ע ורד"ק); והנה פרט המקומות הרחוקים לא הרבה מארץ ישראל, כי על גאולת בבל מְדַבֵּר, ולא ליאות

המשיח: (יג) יעיר קנאה, כמו ולא יעיר כל חמתו, ישתמש ויפעל בה, וכאלו היתה נרדמת ויעיר אותה: קנאה, התלהבות חֵמה; וכל זה על מלחמות כרש על בבל. וקורא הבבליים

אויבי ה' כי הגלו את ישראל: (יד) החשיתי מעולם. עד עתה נחתי ושקטתי מִנקום

נקמתי: החשיתי, אין ענינו העדר הדבור לבד, אלא העדר הפעולה והתנועה, כמו ויחשו גליהם: אחריש אתאפק, עד עתה הייתי מחריש ומתאפק: אחריש, גם זה לְשון מנוחה ושביתה מִפעולה, כמו אל תחרש ואל תשקוט אל, ועקר הוראתו עשה עצמו כְּחֵרֵש: כיולדה

אפעה, עתה ארים קול כיולדה: אשם, משרש נשם (Coccejus ורא"ז ובעז') היא הוצאת הרוח: ואשאף, אכניס הרוח: יחד, בזמן אחד, כלומר אעשה נשימותי קצרות, כן דרך מי שהוא בקצף גדול (פאָר צאָרן שנויפען): (טו) אחריב הרים. הרוח היוצא מפי ומנחירי יחריב הרים וגו'. על דרך כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים, והכל משל: (טז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו, כי העור הולך בדרכים

הפטרת בראשית

בֹּשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם
אֱלֹהֵינוּ׃ (יח) הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ
לִרְאוֹת׃ (יט) מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ
כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד

תרגום אשכנזי

דיא צו איינעם געגאָססע־
נען בילדע זאגען: איהר
זייד אונזערע געטטער.
(יח) איהר אָ טויבע האָ־
רעט עס, אונד איהר אָ
בלינדע שויעט, זעהעט.
(יט) ווער זאָלל איין בלינ־
דער גענאננט ווערדען ווען ניכט מיין דינער, ווער איין טויבער גלייך דעם געזאנדטען
דען איך שיקקע. ווער קאן בלינד געננאנט ווערדען גלייך דעם געטרייען, בלינד גלייך

רש״י

עד הנה מהביע אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה: עשיתים. אעשה כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי: (יח) החרשים והעורים. על ישראל הוא אומר: (יט) מי עור. בכם אין א׳ כי אם עבדי הוא העור שבכולכם. וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להביא נבואות: מי עור כמשולם. מי שהיה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל

באור

הידועים לו מלפנים: עשיתים, אעשה אותם, וראז׳ וגעז׳ פירשו אעשה להם ולא אעזוב אותם (עולי הגולה), ואין צורך, כי כבר מצאנו עזיבה שאינה על האדם. אלא על הפעולה, כמו אשר לא עזב חסדו ואמתו: (יז) למסכה, לאלהי מסכה: (יח) החרשים שמעו, כנגד האומות שאמר עליהם שיבושו בראותם גאולת ישראל, אומר להם פקחו עיניכם וראו כי לא היתה גאולה זו לישראל מצד גבורתם, כי הם כעורים וחרשים, נעלבים ואינם עולבים, וכמו שאמר למעלה לא יצעק ולא ישא וגו׳ קנה רצוץ וגו׳, אם כן יד ה׳ עשתה זאת: (יט) מי עור כי אם עבדי, מפני שהזכיר אצל האומות תאר החרשים והעורים, המשיל גם את ישראל בתארים האלה, והנה כמו שאומרים בלשון הקדש החריש והכוונה שקט מלפעול ועשה עצמו כחרש לא ישמע, וכטעם ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו. כן יאמר על ישראל שהם חרשים ועורים להיותם סובלים השעבוד בגלותם בלא להתקומם בשום פנים נגד נוגשיהם, וכאלו אינם מרגישים במלכם הקשה. וראב״ע ורד״ק פירשו אתם אומרים כי נביא ה׳ הוא העור והוא החרש, ורש״י פירש אחר שקבלתם עונשכם אין עוד איש מכם עור וחרש, כי עבדי הוא ומלאכי; ורוז׳ וגעז׳ פירשו לשון תוכחה לישראל, ומפרשים כנגד ישראל גם המקרא שלמעלה החרשים שמעו, ועליהם הוא אומר מי עור כישראל שבחרתי בהם להיות עבדי. ומי חרש כמוהם שבחרתי בהם להיות מלאכי, והם אנו לשמוע אלי; והנה כאן אף געז׳ מודה כי עבד ה׳ איננו הנביא, אלא ישראל, והוא אומר כי יש להפלא איך קרא לישראל מלאכי. ומ״ש כי מלאך ה׳ נרדף לעבד ה׳ כמו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים; וגעז׳ לא זכר כי שם הכוונה באמת על הנביא, לא שיהיה מלאך נרדף לעבד ה׳, ואם כן אי אפשר שיהיו ישראל נקראים מלאך ה׳ אם לא היתה כוונת הא־ל שעל ידיהם יתפרסם דברו ויחודו בכל הארץ. למנם שיאמר עבדי ומלאכי למי שהיה ראוי שיהיה עבד ה׳ ומלאכו, והוא איננו אלא חוטא ומורד, זה דבר שאין הדעת סובלתו: כמשלם, פירש Doederlein, ואחריו געז׳ מלשון ערבי, מֻסְלֵם (Unsulmanus) עקר הוראתו מי שהשלים ומסר עצמו לעבודת הא־ל. ואחר כן השתמשו בו להודות בעל האמונה האמיתית; ואמנם אין המלה הערבית הזאת מגזרת שָׁלוֹם (כדעת געז׳ בלעקסיקון), אלא מפעל השלים, בארמי הַשְׁלִים, שעניינו מסירה, כמו השלם קדם אלה ירושלם (עזרא ז׳ י״ט). וכן וה׳ הסנירס תרגם אנקלוס וה׳ אשלימינון. וכן בתלמוד ואשלמיה לר׳ שמעון בן איסי בן לקוניא (בבא מציעא פ״ה). והדר משלימנא ליה לדומה (חגיגה ה׳) וכן ברש״י (שמות י״ד י״ט), ויסע עמוד הענן, כשחשכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש; וכן במדרש ובה הוא עבנו ולו אנחנו. לו אנו משלימין נפשותינו, וכבעל בזה החכם ר׳ משה אלגאזי בספרו ראשית דעת וכתב כי דעת בעל המאמר שהנפש כח והכנה לבד, ושהאדם משלימה ומוציאה אל הפעל; והחכם ר׳ מנשה בן ישראל (נשמת חיים מאמר ב׳ פרק א׳) דחה דבריו. וטעה גם הוא בהבנת המדרש, ופירש גם הוא את המלה מלשון שלמות, ובאמת איננה

יְהוָה׃ (כ) רָאוֹת רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם
וְלֹא יִשְׁמָע׃ (כא) יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל
תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃

(כאן מסיימין הספרדים)

(כב) וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם
וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל
מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ (כג) מִי בָכֶם יַאֲזִין

ראית כ׳

דעם דינער דעס העררן? (כ) פילעס זעהען אונד ניכט דארויף אכטען, דיא אָהרען אָפפען האבען, אונד מהון אלס ווען מאן ניכט האָרעטע. (כא) דער הערר וואָללטע עס זיינער גיטע ווילען, אום אנ־דערן איינע גראָסע אונד קרעפטיגע בעלעהרונג צו ערטהיילען.
(כב) עס איזט איין בע־רויבטעס אויסגע־ביוטעטעס פאָלק, דעססען יינגלינגע זעממטליך אָהנע לעבען, אין דען האָהלען זיך פער־בערגען, אונד דער פלינדערונג בלאָסגעשטעללט זינד, אָהנע דאס זיא יעמאנד רעטטע, דער בעררויבונג, אונד נימאנד שפריכט ערשטאטטע. (כג) וועֶר אונטער אייך, אָ נאציאָ־נען העטטע דארויף געמערקעט, העטטע דיזעס געהאָרט אונד דיא צוקונפט בעגריפפען?

רש"י

תנחומין ויצא נקי: (כ) ראות רבות. ראית הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ונפשו אלי: פקח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא: (כא) ה' חפץ. להצדיקכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה: (כב) והוא. העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב: הפח בחורים כולם. בחוריהם פחי נפש כולם. (תוס' ד"א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי המרמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא): ואין אומר השב. כמו השב לפניך הוא רפי אצל השב באמתחותנו הוא דגש: (כג) יאזין. לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב: לאחור. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו

באור

אלא ענין תפילה: (כ) ראות רבות ולא תשמור, כן היא מדתו של עבד ה' בגלות, הוא רואה מה שעושים לבזותו ולהכלימו, ולא ישמור, לא ישגיח ולא יכטור בלבו, ואזניו פקוחות והוא שומע כל מה שמדברים בו קלון וחרפה ונאצות. ועושה עצמו כאלו לא ישמע. וכמו שאמר למעלה לא יצעק ולא ישא וגו': ראות, כתיב רָאִיתָ, הדבור מוסב לעבד ה', כמו לא תשמור. ואחר כן הופך פניו ממנו ואומר כנגד אחרים פקוח אזנים ולא ישמע: (כא) ה' חפץ למען צדקו, למען צדקתו וחסדו של השם: יגדיל תורה ויאדיר, ולא שישראל יודו את האומות הוראה ולמוד גדול ואדיר, והוא על ידי שיראו אחר כל שפלותם יִגָּאֵלו, ובכן יכירו כי יד ה' עשתה זאת, וזו היא תורה גדולה ולמוד חזק הבא לעמים מפאת ישראל ומאורעותיהם: (כב) והוא עם בזוז. עבד ה' זה הנזכר לא היה בו כח לגאול את עצמו: הפח בחורים כלם, בחוריו אשר לפי הטבע היה ראוי להם להיות חזקים, הם רכי לבב וחסרי אומץ. כאלו יצאה מהם רוחם: הפח, לשון אמללה יולדת השבעה נפחה נפשה (ירמיה ט"ו ט') ונפש בעליה הפחתי (איוב ל"א ל"ט) (Gussetius) וכאלו כתוב בחוריו כלם הפה יפיחו נפשם; וקרוב לזה פירש רש"י בחוריהם פחי נפש כלם; ודעת Vitringa גם Cuccejus שהבחורים מפיחים בו. כלומר מחרפים אותו, כמו כל צורריו יפיח בהם, אשית בישע יפיח לו; ודעת רד"ק ראב"ע ורלב"ג פירשו בחורים כמו בחוֹרים, במערות, והפח לשון פח: ובבתי כלאים, במערות הדומות לבית כלא: (כג) מי בכם. כנגד האומות מדבר, מי היה בכם שבהיות ישראל בגלות היה מאזין זאת אם היה אדם אומרה אליו. ומי היה בכם שיקשיב ומתוך כך ישמע לאחור, יבין מה אחרית דבר, כטעם לו חכמו ישכילו זאת, יבינו לאחריתם. איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם אף כאן מי בכם היה מאזין אם היו אומרים לו מי נתן למשיסה יעקב הלא ה' זו חטאנו לו, ומתוך כך יבין לאחור וידע כי עתיד ה' לגאול את

זֹ֗את יַקְשִׁ֥יב וְיִשְׁמַ֖ע לְאָחֽוֹר׃ (כד) מִֽי־נָתַ֨ן
לִמְשׁוֹסָ֧ה יַעֲקֹ֛ב וְיִשְׂרָאֵ֖ל לְבֹזְזִ֑ים הֲל֣וֹא יְהוָ֗ה ז֚וּ
חָטָ֣אנוּ ל֔וֹ וְלֹֽא־אָב֤וּ בִדְרָכָיו֙ הָל֔וֹךְ וְלֹ֥א שָׁמְע֖וּ
בְּתוֹרָתֽוֹ׃ (כה) וַיִּשְׁפֹּ֤ךְ עָלָיו֙ חֵמָ֣ה אַפּ֔וֹ וֶעֱז֖וּז
מִלְחָמָ֑ה וַתְּלַהֲטֵ֤הוּ מִסָּבִיב֙ וְלֹ֣א יָדָ֔ע וַתִּבְעַר־בּ֖וֹ
וְלֹא־יָשִׂ֥ים עַל־לֵֽב׃ מג (א) וְעַתָּ֞ה כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהוָה֙
בֹּרַאֲךָ֣ יַעֲקֹ֔ב וְיֹצֶרְךָ֖ יִשְׂרָאֵ֑ל אַל־תִּירָא֙ כִּ֣י
גְאַלְתִּ֔יךָ קָרָ֥אתִֽי בְשִׁמְךָ֖ לִי־אָֽתָּה׃ (ב) כִּֽי־תַעֲבֹ֤ר
למשוסה כ׳

(כד) ווער איזט'ס, דער
יעקב דער פלינדערונג
פרייז גאב אונד ישראל
דעם רויבער? דער העדר
געגען דען וויר געפעה-
לעט, דעססען וועגע זיא
ניכט האנדעלן וואָללטען,
אונד דעססען געזעטץ זיא
ניכט געהאָרכטען.
(כה) דעסהאלב שיטטעט
ער איבער זיא איינע
גלוטה, זיינען צאָרן, איי-
נען העפטיגען קריג נעמ-
ליך; זאָ דאס ער זיא
זעממטליך מיט פלאממען אומלאָדערט עהע זיא זיך דעססען פערזעהען, איינע פלאממע דיא
אונטער איהנען ברעננעט עהע זיא זיך'ס צו געמיטהע פיהרען. מג (א) נון דען, אלזאָ
שפריכט דיין שאֶפפער דער העדר, אָ יעקב, דער דיך געבילדעט אָ ישראל, פירכטע ניכט, דען איך
בין דיין ערלאֶזער, איך האבע דיך ביים נאמען גערופען; מיין ביזט דוא. (ב) ווען דוא דורך דאס

רש"י

באחרונה וכן ת"י לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא: (כד) זו חטאנו
לו. זו היא שגרמ' את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו: ולא אבו. אבותינו בדרכיו הלוך:
(כה) ותלהטהו מסביב. הבאתי פורעניות על אומות מסביב כדי שיראו ישראל ויקחו מוסר
כענין שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראו וגו': ולא ידע. יודע הוא אלא שדש
בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו: ותבער בו. אחר פורעניות האומות שמסביב בערו
בעצמו: (א) ועתה. אף על כל זאת כה אמר ה' אל תירא: (ב) כי תעבר במים. כשעברת
בים סוף אתך הייתי: ובנהרות לא ישטפוך. גלתה בין המצריי' והאומות המרובין כמו נהר
ולא יכלו לך לכלות: כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר
חמה על הרשעי' וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה: ולהבה. שתשרף את האומות

באור

בניו ולנקום נקמתם. והמפרשים כלם פירשו מי נתן על ישראל: (כד) זו חטאנו לו. היה
לו לומר חטאו, אלא שרצה הנביא לשתף עצמו עמהם: זו, ענינו אשר. כמו די בארמית בחלוף
דל"ת בזי"ן כנהוג, ובחלוף יו"ד בוי"ו, כמו פְעִיל בארמית, פָּעוּל בעברית: (כה) חמה אפו.

חמה שהיא אפו. אפו הוא פירוש חמה, ורלב"ג ובעז' פירשו הוכרת במקום סמוך, חמת אפו,
ורד"ק ורא"ז' חמת אפו, או בחמה אפו, ואין צורך, כי באמרו וישפוך עליו חמה הכוונה שפך
עליו אש וחמימות. ואחר כן פירש כי האש הוא אפו: ותלהטהו, החמה, לא המלחמה
כרד"ק ראז' ובעז', כי אין המלחמה מלהטת אך חמה היא לשון חמימות ואש, וכן חרון, ועל
כן אמר תשלח חרונך יאכלמו כקש, שלא היה לו ענין אש לא שמלת חרון ענינה כענין אש:
ותלהטהו מסביב ולא ידע, תחלה אחזה האש פתאום בסביבותיו, קודם שיכיר בדבר, ואחר
כן בערה גם בתוכו פתאום קודם שיבין: ולא ידע ולא ישים על לב, מליצות נהוגות,
והכוונה פתאום, כמו המעתיק הרים ולא ידעו (איוב ט' ה'): (א) ועתה, מחובר לענין
שלמעלה, והוא נחמה לישראל בגלות בבל: בראך ויוצרך, אין הכוונה על בריאת העולם,
אלא על עשיית ישראל לעם: גאלתיך, אני גואל שלך, כמו כי קדשתיך (ישעיה ס"ה ה') אני
קדוש ממך, ואיננו לשון עתיד, אגאל אותך, כדעת המפרשים כלם. שאם כן מה ענין קראתי
בשמך לי אתה שלא יתכן לפרשו לעתיד, ולפי דרכי הענין מבואר מאד, כי הוא מפרש מהיכן
נהיה האל גואלם של ישראל, והוא מפני שקראם בשם, כלומר שבחר בהם (כמו ראה קראתי

בשם בצלאל) והם לו ונעשו עמו: גאלתיך, אני גואל שלך, דרך משל, כמו שהגואל פודה
קרובו משעבוד, ולפיכך אמר אחר זה נתתי כפרך מצרים. שאין ענין לו בזולת המשל הזה:

בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ
בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃
(ג) כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ
נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃
(ד) מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ
וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃
(ה) אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ
וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ (ו) אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן
אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה
הָאָרֶץ׃ (ז) כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו
יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ (ח) הוֹצִיא עַם־עִוֵּר

וואססער ציהעסט, בין איך בייא דיר, ווען דורך שטראָמע, זאָ ווערדען זיא דיך ניכט פֿאָרטרייסען; ווירסט דוא אינם פֿייער געהען. זאָ ברעננסט דוא דיך ניכט, דיא פֿלאממע ווירד אן דיר ניכט האפֿ־טען. (ג) דען איך דער העררר בין דיין גאָטט, איך דער הייליגע ישראל׳ס דיין בעפֿרייער, איך געבע מצרים אלס לאָזעגעלד פֿיר דיך, כוש אונד סבא ווירדע איך פֿיר דיך היני־געבען. (ד) זאָ טהייער ביסט דוא מיר אונד זאָ האָכגעשעטצט, אונד זאָ זעהר ליבע איך דיך, דאס איך אנדערע מענשען אן דיינער שטאדט היגעבען מאָכטע, אונד אנדערע נאציאָנען פֿיר דיינע פערזאָן. (ה) פֿירכטע ניכט, דען איך בין מיט דיר, פֿאָם מאָרגען ברינגע איך דיינע קינדער, אונד פֿאָם אבענד הער ווילל איך זיא פֿערזאממעלן: (ו) דעם נאָרדען ווילל איך זאגען: גיב לאָז! אונד דעם זידען: ״האלטע ניכט צוריק, ברינג מיר מיינע זאָהנע אויס דער פֿערנע, אונד מיינע טאָכטער אויס דען ענדען דער ערדע. (ז) אללע יענע דיא מיר געהאָרען אונד דיא איך מיר צור עהרע געשאפֿפֿען, געפֿאָרמעט אונד הערראנגע־בילדעט האבע״. (ח) איך ווילל איין פֿאָלק הערויספֿיהרען, דאס זיך בלינד צייגעט, אָבוואָהל

רש״י

כמה שנאמר והיו עמים משרפות שיד גם היא לא תבער בך: (ג) נתתי כפרך מצרים. והם היו לפדיון לך שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר ביחזקאל ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים: (ד) ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך: (ו) אומר לצפון תני. הגליות שבצפון: ולתימן. שהיא רוח חזקה אל תכלא מלנשב בחזקה להביא גליותי וכן עורי צפון ובואי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתיב עורי צפון אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב בואי כמות שהיא וכן אל תכלאי: (ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי ילדתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע״פ שאבדו בגולה ונצרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם: (ח) הוציא עם עור. הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו

באור

(ג) כי אני ה׳ אלהיך, הכוונה בלא ספק כנגד הנגינה, אני הנקרא ה׳ אני הוא אלהיך, כלומר מושיעך, ופירש ואמר אני קדוש ישראל, אני הוא מושיעך: נתתי כפרך, להיותי גואל שלך, אם הייתי צריך לפדות אותך בנתינת עם אחר. הייתי נותן תחתיך גוים גדולים ועצומים ועשירים, מאשר יקרת בעיני: נתתי, הייתי נותן, כמו כסדום היינו לעמורה דמינו, לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם (שופטים ח׳ י״ט), והמפרשים כלם פירשו הענין כפשוטו, קלתם לשעבר וקלתם לעתיד: (ד) ואתן, הייתי נותן, כמו אם אביט אליך ואם אראך (מלכים ב׳ ב׳ י״ד): (ה) ממזרח, אביא זרעך אע״פ שהוא מזכיר ארבע רוחות השמים, אין הכוונה אלא על גלות בבל, אלא שהיתה מלכות בבל גדולה ופשטה ממשלתה בארצות רבות, ואולי נתפזרו ישראל בימי גלותם בארצות רחוקות זו מזו; וכבר ראינו כי בבל להתפשטות ממשלתה נקראה בשם תבל: (ו) אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי, ומה שאנו רואים שלא חזרו כלם ולא רובם, לא היה זה רק מרצון נפשם, אך החזרה היתה אפשרית לכלם, ולא היה להם מונע מן החוץ: (ז) כל הנקרא בשמי, הוא פירוש בני ובנותי שזכר, כלומר בני ובנותי

וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ: (ט) כָּל־
הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם
יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם
וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת: (י) אַתֶּם עֵדַי
נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ
וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־
נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה:

עס אויגען האט, אונד טויב אָבוואָהל עס אָהרען האט. (ט) אללע פֿאָלקער פערזאממעלן זיך, אללע נאציאָנען זינד בייזאממען: ווער פֿאן איהנען פערקינדיגט זאָלכעס, אונד אָפֿפֿענבארעט אונז אָראקעל פֿאָר דען בעגעבענהייטען? מאָגען זיא איהרע צייגען פֿאָרפיהרען, דאס זיא רעכט האבען קאָננען דיא (איהרע בעהויפטונגען) אנהאָרען אונד שפרעכען מאָגען: עס איזט וואהר. (י) איהר זעלבסט שפריכט דער העררע, זייד מיינע צייגען, אונד מיין דיענער דען איך ערוועהלט, זאָ דאס איהר ערקעננען, מיר גלויבען אונד איינזעהען מאָגעט דאס איך גאָטט בין, דאס פֿאָר מיר קיין גאָטט בעשטאנד, אונד נאך מיר קיינער זיין ווירד ·

הפטרת תולדת נח והיא גם הפטרת כי תצא

ישעיה סי' נ"ד פ' א' עד נ"ה ו':

(א) רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי
לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה

(א) פֿראָהלאָקקע, אָ אונפֿרוכטבארע, דיא דוא ניכט געבארסט!

רש"י

כעורים ועינים להם ולא ראו: (ח) כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים נקבצו יחדו מי בהם ובגלולים יגיד עתידות וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיענו לאמר אמרנו הגדנו אותם קודם שבאו: יתנו עדיהם. ששמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אקבץ הגליות ובאו: (י) ועבדי. יעקב: אשר בחרתי. גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו'. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי:

באור

הם כל הנקראים בשמי, המתיחסים אלי בהיותם עם ה'. כמו רק יקרא שמך עלינו, שיאמרו אשת פלוני היא זו: ולכבודי בראתיו, והם העם אשר בראתי ויצרתי ועשיתי לכבודי, שתתגלה בהם גדולתי: בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, הכל על תיקון האומה, כמו הוא עשך ויכוננך: (ח) הוציא, הולך אני להוציא: עם עור ועינים יש, כטעם מי עור כי אם עבדי: (ט) כל הגוים נקבצו יחד, חוזר להתוכח עם עובדי האלילים נקבצו יחדו, כלם באים לריב עמי: ויאספו לאמים, איננו ירא מהמונם, אך זה חפצי שיאספו כלם: מי בהם יגיד זאת, מי בהם שמגיד עניני כרש: וראשונות ישמיענו, מי בהם שישמיענו נבואות הקודמות למעשה: וישמעו ויאמרו אמת, יביאו עדים שהם (האלילים) הגידו העתידות קודם היותן, ואותם עדים בשמעם דבריהם של האומות וטענותם יאמרו אמת הוא מה שהמה אומרים (תלמידי חכימי המכס יח"ף ז"ל): (י) אתם עדי, אתם האומות שאמר עליהם כל הגוים נקבצו יחדו, אחר שתתבוננו את אשר הגדתי על כרש. תהיו גם אתם עדי: ועבדי, ישראל, כי להם נאמרו ונמסרו הנבואות: למען תדעו, באופן שאתם יכולים לדעת כי אני הוא האל, ואמר כי אני הוא, כי הויכוח היה אם הוא האל, או אם אלילי העמים הם האלהים, והנה עתה יבינו כי הוא האל: לפני לא נוצר אל, היה לו לומר לא היה אל, ואמר נוצר לרמוז כי כל אשר האלהים הם ברואים ונוצרים, ואין אחד מהם מחוייב המציאות (רמב"ע); והמפרשים כלם פירשו אתם עדי על ישראל, וחלילה שיאמר לישראל למען תדעו ותאמינו לי, כאלו מתחלה לא היו מאמינים באלהותו, ובכל הפרשיות האלה הוא מתוכח עם הגוים, ולא הזכיר אפילו ברמז שהיו גם ישראל עובדי ע"ז, כמו שבאמת לא היו ישראל עובדים אלילים בזמן גאולת בבל:

מבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ (ב) הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם
אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי
הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ (ג) כִּי־יָמִין
וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים
נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ (ד) אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי
וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ
תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃
(ה) כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ

קמץ בז"ק

שטיממע לידער אן אונד פראהלאָקקע, דיא דוא מוטטערוועהען ניכט פיהלטעסט: דען צאהלרייכער, שפריכט דער העדר, ווערדען זיין דיא קינדער דער פערלאססענען, אלס דיא, דער פערמעהלטען. (ב) ערווייטערע דיינעם צעלטעס רוים, אונד לאססע זיא אויסשפאננען דיא טעפפיכע דיינער וואָהנונגען אָהנע שפארזאמקייט, פערלענגערע דיינע זיילע אונד בעפעסטיגע דיינע פפלאָקקע. (ג) דען צור רעכטען אונד צור לינקען ווירסט דוא דיך אויסברייטען, אונד דיינע נאכקאָממען ווערדען מעהרער נאציאָנען לענדער בעזיטצען אונד שטעדטע בעפאָלקערן. (ד) פירכטע ניכטס, דען דוא ווירסט דיך ניכט צו שעמען האבען; זייא ניכט באנגע, דען דוא ווירסט ניכט צו ערבלאססען ברויכען, דוא ווירסט פילמעהר געלעגענהייט האבען דיא שמאך צו פערגעססען דיא דיך אין דיינער יוגענד בעדעקטע; ניכט מעהר ווירסט דוא אן דיא שאנדע דיינעס וויטטוענשטאנדעס צו דענקען האבען. (ה) דען דיין שאָפפער ווירד זיך וויעדער אלס דיין געמאהל צייגען, גאָטט, דער העדר

רש"י

(א) רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדה על ידי חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. לתרחוק: מיתריך. הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קביל"ש בלע"ז *Cavels:* chevilles, (דיא פפלאָקקע) ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: (ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תמאס.

באור

(א) רני עקרה לא ילדה. מדבר על ירושלים וממשיל אותה לאשה, והאל בעלה וישראל בניה, ומדבר על הגאולה העתידה: עקרה לא ילדה, לא עקרה ממש, כי כבר ילדה בנים מימי קדם, אבל בימי הגלות הרי היא כעקרה, וכאלו מעולם לא ילדה, ולא חלה, כי היא שוממה ובלי בנים: מבני בעולה, מבני שאר ערים הנושבות המשולות לאשה היושבת בשלום עם אישה ובניה. ולדעת בעז' הכוונה רבים יהיו בני ישראל בבואם מן הגלות. ממה שהיו בהיותם על אדמתם. והנה הרבוי הגדול הזה יתכן בגאולה העתידה, כי בארץ הגלות התרבו ישראל, ולא יתכן בגאולת בבל, אפילו אם היו חוזרים כלם, כי לא ארכה להם הגלות עד שיוכלו לפרות ולרבות כנגד מה שאבדו מהם במלחמות נבוכדנאצר, ועוד רבים הלכו למצרים עם ירמיה. ודחוק שיכלול במספר בני שוממה גם הגרים שהיו נספחים עליהם: (ב) הרחיבי מקום אהלך, המשיל ירושלים לאשה היושבת באהל ואומר לה כי צריך שתרחיב אהלה לרוב בניה אשר יבאו לה: יטו, צווי לאחרים שיטו אותן: משכנותיך, רבים במקום יחיד, לתפארת המליצה, כמו עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, והוא לקברות יובל (איוב כ"א ל"ב) (בעז'), וזה מצוי הרבה בשירי ר' יהודה הלוי וחבריו: (ג) כי, הוא פירוש המשל הקודם, וטעמו כי לא תספיק ארץ ישראל לרוב השבים מן הגלות: גוים יירש, יירש ארצות שהיו בימי קדם יושבים בהם גוים נכרים, והן סביבות ארץ ישראל, שהיו בהן אדום עמון ומואב וארם ושאר גוים: יושיבו, מלאכו שרש ישב בבנין הקל על הערים והארצות, והכוונה שהן נושבות, שהן מקום ישוב. כמו ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה י"ז ו'), ואשקלון לא תשב (זכריה ט' ה'), וכאן שנה בהפעיל וזרעך יעשו הערים הנשמות נושבות: (ד) כי בשת עלומיך. הצרות שעברו עליך בימי קדם קודם הגלות: וחרפת אלמנותיך, בגלות: (ה) כי בעליך עושיך, לא תהיי עוד כאלמנה, אלא האל העושה אותך, אשר ה' צבאות שמו, הוא ישוב לקחת אותך לאשה, וגואלך הוא קדוש ישראל, אשר מהיום והלאה יקרא אלהי כל הארץ: בועליך, ענין קנין ואחוזה, (עיין למטה ס"ב ה'): בועליך

קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ (ו) כִּֽי־
כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת
נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (ז) בְּרֶגַע
קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃
(ח) בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד
עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ (ט) כִּי־
מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ
עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ
וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ (י) כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת

צבאות, איזט זיין נאמע, אונד דיין ערלאֶזער ווירד דער הייליגע ישראל'ס זיין, דער גאָטט דער גאנצען ערדע ווירד גענאננט ווערדען. (ו) דען וויא יעמאנד איין פֿערלאססענעס וויב. דאז זיך דאריבער קרענקט ווידער צוריקרופֿט, זאָ רופֿעט דיר דער הערר צו; קאן דאז יוגענדוויב גענצליך פֿערשטאָסען ווערדען? שפריכט דיין גאָטט. (ז) אין איינעם קורצען אויגענבליקע פֿערליס איך דיך, אונד מיט גראָסעם וואָהלוואָללען ווערדע איך דיך ווידער אויפֿנעהמען. (ח) אין דער העפֿטיגקייט דעם צאָרנעס ווענדעטע איך מיין אנטליץ איינען אויגענבליק פֿאָן דיר וועג, אונד עוויג ווירד מיינע ליבע צו דיר ווערהען, שפריכט דיין ערלאֶזער, דער הערר. (ט) יא דיעס איזט פֿיר מיך נח'ס וואססער, וויא איך געשוואָרען דאס נח'ס וואססער ניא ווידער דיא ערדע איבערפֿלוטהען ווערדע, עבען זאָ שוואָרע איך, ניא ווידער געגען דיך צו צירנען, נאָך דיר צו שעלטען. (י) יא, עהער קאָננטען דיא בערגע וויי־

רש"י

כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט: (ח) בשצף קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש פתר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי

באור

עושיך, לשון רבים המורה על האחדות הגמורה, כמו ישמח ישראל בעושיו, אם בעליו עמו, אדוני יוסף. (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קס"ג): אלהי כל הארץ יקרא, והולך הוא האל העתיד להיות למלך על כל הארץ. (עיין למעלה ב' ב'): (ו) כי כאשה עזובה, ה' קורא לך והוא שב ותקרב אותך אליו, כמו שישוב אדם עם אשתו אחר שעזב אותה, והיא רואה שהיא עצובה על זה, ולא תדבק באיש אחר: קראך, כמו כי אחד קראתיו: ואשת נעורים כי תמאס, בתמיה, האפשר שימאס אדם לעולם את אשת נעוריו? וכן נראה דעת רד"ק. אמנם שאר המפרשים פירשו כי תמאס, אחר שתמאס. ולא הבינו כי לשון מאס הוא לחלוטין. ולא דרך עראי, וכטעם לא מאסתים ולא געלתים, המאוס מאסת את יהודה (ירמיה י"ד י"ט): עזובה ועצובת רוח, לשון הנופל על הלשון (געז') כי תמאס, לשון תימה, כמו כי הצילו את שמרון מידי (מלכים ב' י"ח ל"ד), וכן פירשתי כי איש הרגתי לפצעי: (ז) ברגע קטן עזבתיך, אין הכוונה על זמן המשך הגלות שיהיה מעט כי אז היה לו לומר רגע. לא ברגע וכמו שהרגיש ראב"ע ואמר שהבי"ת מיותרת. אך הכוונה כאדם המתחרט על רגזו וחמתו שהבהילתו לעשות דבר שאיננו ראוי לו. והוא אומר ברגע קטון שכעסתי עשיתי זאת. וכן מפרש והולך בשצף קצף: (ח) בשצף, כמו בשטף, כמו אכזריות חמה ושטף אף (משלי כ"ז ד') (רא"ז וגעז'), וככתב כך לזווגו עם קצף שאחריו (געז'). ואמנם הטי"ת והצד"י מתחלפות חטב חצב, ולצהרים בארמי טיהרא, ואחרים כן: הסתרתי פני רגע ממך, תלמידי מו"הרר אברהם חי ריגיו מפרש רגע פתאום, כמו ותבאנה לך שתים אלה רגע, ומו"הרר אברהם לעטאש אומר כי בי"ת ברגע ובשצף מושכת אחרת עמה, וכאלו כתוב הסתרתי פני ברגע: (ט) כי מי נח זאת לי, הענין הזה הוא אצלי כענין המבול שנשבעתי עליו שלא יעבור עוד על הארץ. ויונתן וסומכוס ותיאודוטיאון והמתרגם הסורי והיירונימוס ורבנו סעדיה תרגמו כימי מלה אחת, ורד"ק אמר שהספרים מתחלפים בזה, ואע"פי כן נוסח שלנו עקר, כי אחר כן פירש מה שהחל בתחלה, ואמר מעבור מי נח, וכן מתורגם בתרגום שבעים זקנים, וכן תרגמו רא"ז וגעז': (י) כי ההרים ימושו, דרך

תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית
שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

(כאן מסיימין הספרדים)

(יא) עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ
בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: (יב) ושמתי
כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־
גבולך לאבני־חפץ: (יג) וכל־בניך למודי

תרגום אשכנזי שיר

בען, אונד דיא היגעל וואנקען, אלס מיינע גונסט פאָן דיר זיך ווענדען, אונד מיין היילפאָללעם פערשפרעכען וואנקען, שפריכט דיין גאָננער, דער העדר.

(יא) אָ ארמזעליגע, פאָם שטורמע אומהערגעשלאגענע, דער ניאמאנד טראָסט רייכטע! זיהע איך וויל דיינע שטיינע מיט לאזורשטיינען איינלעגען, אונד סאפירע צו דיינען גרונדפעסטען מאכען. (יב) כרכד ווערדע איך צו דען צינגען דיינער מויערן אנווענדען, גלענצענדע שטיינע צו דיינען מויערן, אונד עדעלשטיינע אין דיינעם גאנצען געביטהע;

רש"י

ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש: (יא) סוערה. שלבה סוער בדוגת לבות: מרביץ בפוך. רובץ רצפתך באבני כופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירגם אעך ומנחם הבנו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונו' שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחיל' במיני זכוכית לצבעים לנוי. ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ותבן שיני החומה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ"קלא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל הלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני רוך: (יד) רחקי מעושק. כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים

באור

עליה, כלומר יותר יתכן שיהיה זה מעיהיה זה: מרחמך, וכן רחמתיך, וברחמים שלמעלה נראה לי לשון אהבה, כמו בארמית, וכמו ארחמך ה' חזקי:

(יא) סוערה, מלשון כי הים הולך וסוער עליה' (יונה א' י"ג) מטורפ' כמו על ידי רוח סערה: לא נחמה, שלא נחמה, לא היה לה מנחם, והוא לשון עבר, ולאז' וגעז' עשוהו בינוני פעל, כמו לֻקח, במקום מְנֻחָמָה, ולא ראו שהיה לו להיות בטעם מלרע: מרביץ בפוך אבניך, נראה שהפוך הוא האבן היקרה הנקראת lapis lazzoli והיא הנזכרת בדברי הימים (א' כ"ט ב') אבני פוך ורקמה, ועושים ממנה טיפול (incrustatio) שמדבקים על האבנים לנוי, וזה טעם הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך. ועושים ממנו גם כן צבע שלובעים בו תכלת, וזה טעם ותשם בפוך עיניה (מלכים ב' ט' ל'), כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד' ל'), שהיו הנשים צובעות עיניהן בצבע הנעשה מאבן הפוך. וכן קרן הפוך (איוב מ"ב י"ד) שהיו עיניה יפות בלא צביעה (כענין דלא כחל ולא שרק ולא פרכוס ויעלת חן, (כתובות י"ז), כאלו היא עצמה היתה כלי של פוך, כך למדתי מפי החכם הרופא ר' יהודה חיים שלום ע"ה. ולשון מרביץ ענין שטיחה ורקוע. ומלת מרביץ בפוך אבניך שיעורה מרביץ פוך על אבניך, וכן כי תקרעי בפוך עיניך כ"ל לשון רקוע (בהפוך אותיות), ושיעורו כי תרקעי פוך על עיניך: (יב) כדכד, אין ידוע איזה מן אבן הוא, ונראה שנגזר מן כידודי אש, וכטעם אקדח שאחריו: שמשותיך, בתרגום המיוחס לשבעים זקנים, וכן היירונימוס, וכן מדרש תהלים (הביאו רש"י), וכן רלב"ג וגעז' פירשו שִׁנֵּי החומה, ואמרו שנקראו שמשות, על שם קרני השמש, וְשִׁנֵּי החומה כמין קרנות, וכן בערבי שֶׁמֶשׁ, נקרא מן תַּמֶרֶק, להיותו בעל שִׁנַּיִם: לאבני אקדח, מזהירות כאש, לשון כי אש קדחה:

(יג) למודי ה', תלמידי ה' ויודעיו כטעם אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם (יואל ג' א'), ודעת מיכאעלים לקרוא בשתי הפעמים בוניך, ודעת קאפפע לקרוא בוניך בתחלת הפסוק, ודעת דעדערליין לקרוא בוניך בסופו, ואין צורך. ומה שאמרו בתלמוד אל תקרי בניך אלא בוניך משמע שהיתה קריאתם בניך בקמץ: (יד) רחקי מעשק, ממחשבת עושק, מאימת

יְהֹוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ (יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי
רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־
תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ (טו) הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי
מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ (טז) הִנֵּה אָנֹכִי בָּרָאתִי
חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ
וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ (יז) כָּל־כְּלִי
יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ
לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהֹוָה
וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהֹוָה׃ נה (א) הוֹי כָּל־

הן כ' קמץ בז"ק

(יג) אונד ווערדע אללע דיינע קינדער צו איינגעוויהעטען דעם העררן מאכען, אונד גראָס ווירד דיינער קינדער גליק זיין. (יד) דורך דיא טוגענד ווירסט דוא גאנץ ווידער הערגעשטעללט ווערדען. דענקע ניכט אן דיא צערדריקונג, דוא ווירסט ניכטס צו פירכטען האבען; ניכט אן דען שרעקקען, דען ער ווירד זיך דיר ניכט נאהען. (טו) מאג דעריעניגע פירכטען דער פאָן מיר געטרעננט לעבט: ווער נעבען דיר וואָהנען ווירד, ווירד זיך מיט דיר פעראייניגען. (טז) איך בינס דער דען שמיד געשאפפען, דער דאז פייער דער קאָהלען אנפאכט, אונד צו זיינעם געברויכע איין ווערקצייג פערפערטיגט; אונד איך זעלבסט האבע דען פערדערבער צום צערשטאָרען געשאפפען. (יז) קיינע וואפפע דיא געגען דיך ווירד געשמידעט ווערדען, ווירד געדייהען, אונד יעדע צונגע דיא געגען דיך צו געריכט זיך ערהעבען ווירד, ווירסט דוא ליגען שטראפען. דיזעס איזט דאז שיקזאל דער דיענער דעס העררן, אונד דער לאהן דען זיא פאָן מיר ערהאלטען ווערדען. נה (א) אָ איהר דורסטיגען אללע קאָממעט צום וואססער! אויך ווער

רש"י

אותך: (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת דעות אותו שאין אני עמו היא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל: (טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שבריתי בך את השויג ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך גומרו כל צרכו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר לעשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך. יוצר לשון חרשות צורים. אף תשיב צור חרבו: (א) הוי כל צמא. הוי זה ל' קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא

באור

עושק שיעשקוך זרים: (טו) הן גור יגור אפס מאותי, אל תיראי, כי אין ראוי שיירא אלא כי שהוא רחוק ממני, שאין אני עמו (רש"י) ולפיכך כל מי שיגור אתך, שיהיה איזה זמן גר אצלך, יפול עליך ויתחבר לך, בראותו הצלחתך, מלשון והיוצא ונפל על הכשדים (ירמיה כ"א ט'), ואת הנופלים אשר נפלו עליו (ירמיה ל"ט ט'), והזכיר שרש גור בשתי הוראות מתחלפות, דרך צחות. ורד"ק ובעז' פירשו הן יאספו עליך אויבים, לך לא במצותי ולפיכך לא יצליחו, ור' יונה פירש קרוב לזה, אלא שפירש הן בתמיה, היתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי, והכוונה על גוג ומגוג: מי גר אתך עליך יפול, פירשו יונתן ורש"י ורד"ק ובעז' מי שיתאסף להלחם בך יפול עליך, אלא שרד"ק מפריד מלת עליך ממלות יפול, ומפרש מי שנאסף אתך להלחם עליך, הוא יפול. ובעז' מפרש עליך יפול. כמו שפירשתי אני למעלה, וראז' פירש הן לא ישכון שום אדם אצלך שיהיה מאותי, רחוק ממני ומעבודתי, כל מי שישכון אצלך עליך יפול ויהיה כאחד ה[illegible] לעבוד את ה': (טז) הנה אנכי בראתי חרש, הוא הקדמה למקרא שאחריו, אמר כי החרש לא יעשה כלי מלחמה בזולת רצון האל, כי הוא ברא אותו ונתן בו הכח והידיעה, וגם אחר שנעשו כלי המלחמה לא יועילו למשחית הרוצה לחבל, אם ה' לא צוה, כי גם המשחי' הוא תחת יד האל, כי הוא בראו. לכן כל כלי יוצר עליך לא יצלח: כלי למעשהו, למעשה הכלי למעשה המיוחד לו: (יז) יוצר, ההפעל קשה מאד, ולא אדע למה לא נקדו יֻצַּר בנפעל: (א) הוי

הפטרת נח

צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ
שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא
מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ (ב) לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־
לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ
אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃
(ג) הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם
וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃
(ד) הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃
(ה) הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ

רא"ש

תרגום אשכנזי שטו

קיינגעלר האט, קאָממעט פערזעהעט אייך מיט שפייזע! קאָממעט פערזעהעט אייך אָהנע געלד אונד צָהנע טויש מיט וויין אונד מילך. (ב) ווארום וואָללט איהר געלד בעצאהלען, אָהנע נאהרונג צו קויפען, אונד אייער מיהע פֿרוכט הערגעבען אָהנע אייך דאפיר צו זעטטיגען? געבעט מיר געהאָר, אונד איהר ווערדעט דאז גוטע געניסען, אונד אײרע פערזאָן ווירד זיך אן פֿריירען ערגעטצען.

(ג) נייגעט אייער אָהר אינד קאָממעט צו מיר; פֿערנעהמעט אונד איהר ווערדעט גליקליך לעבען. איך ווערדע מיט אייך איינען עווינען בונד שליסען, אונד מיינע אונפֿערבריכליכען גינסטפֿערזיכערונגען מיט דוד ערנייערן. (ד) זיהע, איך בערופֿע איהן צום מאהנער דער נאציאָנען, צום פֿיהרער אונד הערדשער דער פֿאָלקער. (ה) זיהע דוא ווירסט פֿאָלקער רופֿען

רש"י

הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר. קנו. יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: (ג) חסדי דוד. שהבטחתי לדוד חסדיו: (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דבריהם

באור

בל צמא, מדבר עם ישראל שיעמדו בגלות בזמן הקרוב אל הגאולה: הוי, לשון הקריאה, כדרכו בכל מקום, וזה אחד מן המקדמות המוכיחים: כל צמא לכו למים, המשיל ההצלחה שאחר הגאולה, אשר לא תהיה מלאכו, כי אם מאליו יתברך ע"י אותות ומופתים. למים שאין דרך לקנות' בכסף, כי נמצאים בכל המקומות: ואשר אין לו כסף, גם מי שאין לו כסף ילך למים, כי בלא כסף ימצאם. כן אתם שמעו אלי ואגאל אתכם, כן השכילו בעלי הטעמים לחבר ואשר אין לו כסף למעלה ולא למטה, ולאז' ובעז' חברו למטה, ואיננו נכון: לכו שברו ואכלו, אל תאמרו בלא כסף לא נמצא רק מים. לא לחם ולא יין, כן מה שאתה מבטיח אותנו יהיה דבר גרוע שאינו שוה כסף. לא כן. אך לכו אלי, ותמצאו גם כן שבר לאכול, לכו אלי ותמצאו בלא כסף ובלא מחיר גם יין וחלב. כלומר הטובה שאתן לכם חנם, איננה טובה פחותה וגרועה, כמו המים, אלא היא כלחם וכיין וחלב. כלומר כמזון וכמשקה, הטוב והערב: שברו ואכלו, קחו מה לאכול, שרש שבר. אין ענינו קניה בכסף או במחיר, אלא תחלת הוראתו שבירת הרעב (כטעם ישברו פראים צמאם). והושאל על לקיחת המזון באיזה דרך שיהיה: ובלא מחיר, חליפין, כמו ומחיר כלב: (ב) למה תשקלו כסף בלא לחם, למה תיגעו אחר מה שלא יועיל, ברדפכם אחרי התאוות שאינן מציאות אושר קיים, ורעות רבות באות לרגליהן. ובעז' פירש כמשמעו למה תשקלו כסף בעבודת המלכים הרודים בכם. וכן רש"י, למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם. אמנם נראה לי ברור כי כמו שהמים משל, כן הכסף משל: (ג) ואכרתה לכם ברית עולם, ליטיב עמכם בלא הפסק, ואין הכוונה שיכרות עמנו ברית חדשה, אלא שכן יהיה בפועל כאלו יכרות עמנו ברית עולם: חסדי דוד הנאמנים, פירש שלא תהיה זאת ברית חדשה, אלא שיקיי' חסדיו הנאמנים אשר נשבע לדוד: (ד) הן עד וגו', מוסב לדוד, והכוונה על בן דוד, וכמו שמצאנו ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים (הושע ג' ה'), ועבדי דוד נשיא בתוכם (יחזקאל ל"ד כ"ד), ועבדי דוד מלך עליהם (שם ל"ז כ"ד): עד מוכיח, מזהיר ומעניש ומלשון העד העיד בנו האיש: לאומים, הראשון נראה לי משרש לאם י ועד סמוך למלת לאומים. והשני משרש אמם, נגיד ומצוה נתתיו לעמים ומלת ומצוה בלת'

הפטרת נח לך לך

אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

הפטרת לך לך (ישעיה סי' מ' פ' כ"ז עד מ"א י"ו:)

והאיטליאני מתחילין כאן

וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

כאן מתחילין ספרדים ואשכנזים

(כז) לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ (כח) הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ (כט) נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ (ל) וְיִעֲפוּ

תרגום אשכנזי

דיא דוא ניכט קאננטעסט, אונד נאציאָנען דיא דוא ניכט קאננטעסט, ווערדען צו דיר הערבייאאיילען, וועגען דעם הערן, דיינעס גאָטטעס, אונד דעם היי־ליגען ישראל'ס דער דיך פערהערליכען וויר.

(כז) ווארום זאגסט דוא, אָ יעקב, ווארום שפריכסט דוא אלזאָ, אָ ישראל, מיינע שיקזאלע ווערדען פאָם הערן ניכט בעאכטעט: מיינע זאכע וויד פאָן מיינעם גאָטטע אויבער אכט געלאססען. (כח) ווייסט דוא ניכט, האסט דוא ניכט גע־הערט, דאס דער הערר איין עוויגער גאָטט איזט, דער שאָפפער דער ענט־פערנטעסטען געגענדען דער ערדע. ער ערמידעט ניכט, אונד ערמאטטעט ניכט, אונד אונענדליך איזט זיינע איינזיכט. (כט) ער קאן דעם ערמאטטעטען קראפט פערלייהען, אונד דעם קראפטלאָזען שטערקע געבען. (ל) יינגלינגע קאָננען ער־

רש"י

על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא. כשיתוסף אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך: (כז) למה תאמר. עם יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מה'. העלים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אומות שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם לאבותינו ולנו: (כח) בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו. ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין: (כט) נותן ליעף כח. וסופו להחליף כח לעייפותכם: (ל) ויעפו נערים. גבורת אויביכם המנוערים מן

באור

סמוכה. ודאוי לסגול, וגם יתכן שיהיו שניהם משרש לאה או שניהם משרש אמה: (ה) הן גוי וגו', כשיהיה בן דוד נגיד ומצוה לאומים, אז אתה ישראל תוכל לקרוא לעשות רצונך כל גוי שתרצה, גם אותם שלא היית מכירם לשעבר, וכלם ירוצו לשרתך, והנה לא הוזכר דבר מן הגדולות האלה בנבואות על גאולת בבל:

(כז) למה תאמר יעקב, אחר שהזכיר גדולת האל, הפך דברו כנגד בני הגלות והוכיחם על מיעוט בטחונם באל גדול כזה: נסתרה דרכי מה', הסתיר פניו ממני ואינו רוצה לראות מה יקרה לי: ומאלהי משפטי יעבור, העבירו מנגד עיניו שלא להסתכל בו, וקרוב לזה חי אל הסיר משפטי (איוב כ"ז ב'), ואין התלונה הזאת מצד אפיקורסות כדעת בעז', ומלת מאלהי ראיה ברורה כנגדו, מלבד כי האומר עזב ה' את הארץ לא יתכן שיאמר נסתרה דרכי בפרט; אך זאת תלונת נפש נענה, והנביא משיב כמו שהאל לא ייעף ולא ייגע, כן הוא נותן ליעף כח, ולפיכך אין ראוי לבוטחים בו שייעפו מבטוח בו: (כח) בורא קצות הארץ, הארצות היותר רחוקות, וזה אמר מפני מחשבות הגוים בימים ההם היות אלוה לכל ארץ וארץ:

(ל) כשול יכשלו, ענין חולשה, שרש כשל עקר הוראתו כשרש חשל, כמו כשל בעוני כחי

הפטרת לך לך

נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ (לא) וְקוֵֹי יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃ מא (א) הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ (ב) מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים

תרגום אשכנזי שטז

מי־ען אונד ערשלאפפען. אונד יונגע מעננער שוואך ווערדען. (לא) אללײן דיא אויף דען העררן פערטרויען, ערנייען אימםער איהרע קרעפטע, ערהעבען זיך אויף איהרען פליגעלן דען אדלערן גלייך, זיא לויפען אהנע צו ערמידען, זיא געהען אהנע צו ערמאטטען. מא (א) האָרעט מיך מיט שטיללשווייגען, א בעוואָהנער דער מאנניגפאכען געגענדען. דאָך נײן! מאָגען אימםערהין דיא פאָלקער מיט נייען קרעפטען געריסטעט ערשיינען, זיא מאָגען זיך נעהערן אונד דאן שפרעכען; טרעטען וויר נעהער אונד שטרייטען וויר מיטזאמםען: (ב) ווער איזט׳ס דער (כרש) פאָם אָריענט געוועקט, דער מיט גערעכטיגקייט איהן הינטער זיך הער רופט; דער נאציאָנען צו זיינער פערפיגונג שטעללט אונד איהם דיא

רש״י

המלות תיעף: ובחורים כשול יכשלו. אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואותם קוי ה׳ תחליפו כח חדש וחזק: (לא) אבר. כנף: (א) החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. אומות: יחליפו כח. יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח: יגשו. הלום: ואז משיגשו ידברו: למשפט נקרבה. להוכיח על פניהם: (ב) מי העיר ממזרח. אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה נקראת ברגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים. מי שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן

באור

(תהלים ל״א י״א), ונכשלים אזרו חיל (שמואל א׳ ב׳ ד׳), הכשיל כחי (איכה א׳ י״ד). והנה חלישות הברכים היא אחת מסבות הנפילה, על כן שרש כשל תלוי הרבה אצל שרש נפל: ואחר כן הושאל שרש כשל להורות נגיפת הרגל באבן או בדבר אחר, מפני שגם זה סבה לנפילה, ומזה מכשול וכל כשל שאחריו בי״ת: (לא) יחליפו כח, כאלו יהיה חדש תמיד, כאלו אחר שבלה החליפוהו באחר: יעלו אבר כנשרים, לא ייעפו בהליכתם. כי יעופו, וגם בעופם לא ייעפו. אבל תהיה אברתם חזקה כְּאֶבְרַת נשרים; ויש מפרשים יעלו אבר על חדוש

הנוצה, אבל אין אבר נופל, אלא על הכנף, ועוד למה הזכיר כנשרים, כי חדוש הנוצה מדי שנה בשנה איננו ענין מיוחד לנשרים לבדם: (א) החרישו אלי, החרישו לשמוע אלי, כלומר לשמוע מה אדבר: ולאמים יחליפו כח, האל עושה עצמו כמלך, ומתקן דבריו ואומר: אין צורך שיחרישו, אבל יחליפו כח ויגשו וידברו, נבא יחדו במשפט, כי לא אירא מטענותיהם ותשובותיהם: יגישו אז ידברו. שלא ידברו ברחוק. אלא יגשו ואז ידברו, כלומר יאמרו טענותם בלא יראה: (ב) מי העיר ממזרח, זה כרש (ראב״ע רד״ק וגמ״ז): צדק יקראהו לרגלו, מי הוא הקורא לו שיצא אחריו? כאלו האל קורא לכרש שיצא אחריו לעשות רצונו, להשפיל את בבל: צדק, כמו בצדק, וכן תרגם יונתן בקשוט, וכן מפורש למטה, אנכי העירותיהו בצדק (מ״ה י״ג): לרגלו, אחריו, כמו וחמש נערותיה ההולכות לרגלה (שמואל א׳ כ״ה מ״ב), וכן ויברך ה׳ אותך לרגלי, אחרי. כלומר אחר שבאתי אצלך, וכן לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו (חבקוק ג׳ ה׳), וכן בצי״ת צא אתה וכל העם אשר ברגליך (שמות י״א ח׳) וכל הגתים שש מאות איש אשר באו ברגליו מגת (שמואל ב׳ ט״ו י״ח), וראב״ע רד״ק וגמ״ז פירשו יקראהו

לשון פגישה, כמו וקראהו אסון; וגמ״ז פירש צדק לשון ישועה ונצחון, בכל מקום שהיה הולך היה הנצחון מזדמן לו; וכל זה לא יתכן. כי לרגליו ענינו לאחריו, ולשון קריאה כשענינו פגישה איננו לאחור אלא לפנים, ככל לשון לקראת; ושקר שיהיה טעם לרגלו בכל מקום שהוא הולך, כי אי אפשר לפרש כן ויברך ה׳ אותך לרגלי: יתן לפניו גוים, מי הוא הנותן לפניו גוים: יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו, כטעם תשיגהו חרב בלי תקום וגו׳, יחשוב לתבן ברזל וגו׳ לקש נהפכו לו אבני קלע, כקש נחשבו תותח (איוב מ״א י״ח כ״א), והטעם מי שם חרבם

יִרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃
(ג) יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃
(ד) מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי
יְהֹוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃ (ה) רָאוּ
אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃
(ו) אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃

קֶענִיגֶע אונטערווירפִיג מאַכעט, אינדעם ער דער ערדע גלייך איהר שוואַרט צערברעכליך מאכט, איהרען באָגען שוואך גלייך איינעם שטראָההאלמע דער פאָרטגעוועהעט ווירד. (ג) זאָ דאס ער זיא פֿערפאָלגט אונד זעלבסט אונפֿערזעהרט דורך דיא שטראַססען ציהט, דיא ער פאָרמאלס ניא בעטרעטען: (ד) ווער איזט עס דער זאָלכע דינגע פֿאָרבערייטעט אונד אויסגעפיהרט? ער דער דיא קינפֿטיגען געשלעכטער לאנגע צייט פֿריהער פֿערקינדיגעט — איך דער הערר בין דער ערסטע אונד מיט דען לעטצטען צוזאממען בעשטעהע איך: (ה) דיא בעוואָהנער דער נאהנינגפאכען געגענדען מערקען עס, אונד פירכטען, דיא פֿאָן דען פֿערנסטען ענדען דער ערדע, אונד ציהען זיך אין איילע צוריק, זיא האטטען זיך גענעהערט, ווארען געקאָממען: (ו) זיא העלפֿן איינאנדער אונד רופֿען זיך וועכסעלזייטיג

רש"י

לפניו ארבעה מלכים וחיילותיהם: ירד. ירדה: יתן כעפר חרבו. דמה כעפרא קטולין קדם חרביה כתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן מרבה. הרוגים ונופלים כקש נדף: (ג) ירדפם יעבור שלום. הלך כל מעברותיו בשלום לא נכשל ברודפו אותם: ארח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו. ולא ידע לא היה רגיל לבא: (ד) מי פעל ועשה. לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש. לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת: אני ה' ראשון. להפליא פלא ולעזור: ואת אחרונים אני הוא. אף עמכם בניו אחרונים אהיה ולעזור אתכם: (ה) ראו איים. עובדי ע"א הגבורות שעשה ויראו: קרבו ויאתיון. זה אל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה: (ו) איש את רעהו וגו'. יאמרו חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם: איש את רעהו יעזרו. זה עוזר את זה נצרכות

באור

וקשתם של המלכים והגוים ההם כעפר וכקש לפניו, כן פירש בעז', וכן כתב רמב"ע חרב כל מלך, ואמת שהיה ראוי שיאמר חרבם וקשתם, ולפיכך כדחקו יונתן רש"י רד"ק ורמ"ז לפרש יתן אותם כעפר לפני חרבו וכקש נדף לפני קשתו, וזה דחוק ורחוק; ובתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים מתורגם חרבם וקשתם; ותלמידי מוה"רר אברהם חי ריגיו אומר שהיה כתוב חֲרָבוֹת קְשָׁתוֹת, והסופר השמיט התי"ו בסוף תיבה, ואיננו רחוק: (ג) ירדפם וגו', באופן

שהוא רודף אחריהם כי ינוסו מפניו והוא עובר בשלום ובלא שום נזק בדרך אשר לא בא בה ברגליו מתמול שלשם (רש"י רמ"ז ובעז'), כלומר שנכנס בארצות רחוקות אשר לא נודעו לו לפנים, וכמו שנתקיים בכורש: ארח ברגליו, הטעמים הפוכים, וצריך להקדים הטפחא למרכא: (ד) מי פעל, הכין וגזר, ועשה אחר כן והוציא לפועל: קורא הדורות מראש, היא תשובת השאלה: אני ה' ראשון, אחר שהשיב דרך כלל כי העושה כל אלה איננו אלא מי שקורא הדורות מראש, הוסיף תשובה דרך פרט ואמר אני ה' אני היותר קדמון וראשון לכל הנמצאות, ואני נמצא גם כן עם האחרונים, גם בזמן האחרונים אני נמצא. ולפיכך יש בידי לקרוא הדורות מראש, ויש בידי להגיד עניני כורש זמן הרבה בטרם תהיינה, וכאשר יתקיימו דברי מה יענו עובדי האלילים? (ה) ראו איים וייראו, ראו שאין להם מה להשיב נגדי וייראו (רמ"ז): יחרדו, ישובו לאחור מהרה, כמו יחרדו כצפור ממצרים (הושע י"א י"א). וכן שרש בהל ושרש חפז מורים על החרדה ועל המהירות, וכן ופחדו אל ה' ואל טובו (שם ג' ה') עניינו ישובו מהרה: קרבו ויאתיו, דרך לעג, פחדו וחרדו, אחר שכבר קרבו ובאו להשפט עמי ברוח גבוהה; ורמ"ז פירש אף על פי כן הם מתקרבים להלין בעד אליליהם; ובעז' פירש ראו איים גבורות כורש (כרמב"ע), ונותנים אל לבם לחדש ולתקן אליליהם אולי יושיעום מצרתם: (ו) איש את רעהו יעזרו, כיון ששומעים טענותי הם יראים לאליליהם ואומרים: שמה יפלו ולא יקומו, על כן מתחזקים ומתאמצים לחזקם מהר שלא יפולו, ועוזרים זה לזה

(ז) וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־
הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ
בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃ (ח) וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי
יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃
(ט) אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ
קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא
מְאַסְתִּיךָ׃ (י) אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי אַל־

צו: צייגע דיך שטארק:
(ז) דער בילדערשניטצער
הילפֿט דעם גאָלדשמיד,
ער גלעטטעט דען האמ-
מער פֿאָן לויטער שלעגען
אויף דעם אמבאָס; ער
פריפֿעט דיא לעטהע אונד
זאגט: זיא איזט גוט, דאן
בעפֿעסטיגעט ער דאס
בילד מיט ניגעלן, אויף
דאס עס ניכט וואנקע.
(ח) דוא אבער אָ ישראל,
מיין דיענער, דוא יעקב, דען איך אויסערלעזען, נאכקאָממע אברהם'ס מיינעס ליבלינגס:
(ט) דוא דען איך דען בעוואָהנערן דער פֿאָרנעהמסטען געגענדען פֿאָרגעצאָגען, דען איך פֿאָר דען
ערעלסטען דער ערדע אויסגעצייכנעט, מיין דיענער ווירסט דוא זיין שפראך איך צו דיר; איך
האבע דיך ערקאָרען, אונד דיך נימּמער פֿערוואָרפֿען: (י) פֿירכטע ניכט דען מיט דיר בין איך,

רש"י

ברוך אגדם וזה עוזר את זה בתתכות ויתן לו מעשה מכל: (ז) ויחזק חרש. נוסך הפסל:
את צורף. המרקעו בזהב: מחליק פטיש. באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה:
את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהוא עשת ומכה בכל כחו: אומר לדבק טוב הוא. על
אותן שהיו מחזירים אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל. דבק שלודור"א בלע"ז *Souldure:*
soudure, (דיא לאָטהמעטאללטהונג): ויחזקהו. לאלם: במסמרים לא ימוט. כולם יחזקו זה את
זה: ויחזק חרש. זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתיבה: את צורף. זה אברהם
שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה: את הולם פעם. זה אברהם שהלם כל המלכים
האלה פעם אחת: אומר לדבק טוב הוא. טוב להדבק באלוהי של זה: ויחזקהו. שם לאברהם
להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט: (ח) ואתה ישראל עבדי. ועלי יש לעזור לך סוף
המקרא אל תירא כי אחך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית
רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם. ראו איים אותה מלחמה וייראו שם נתיירא מאברהם
פן יאמר לו בעמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם
משם: איים. כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם: ואתה
ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת. ואתה ישראל עבדי הקנוי
לי משני אבות: זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך
אהבה: (ט) אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו: מקצות הארץ. מאשר

באור

במלאכה; כל זה דרך לעג, והוא משל נאים: (ז) ויחזק חרש את צורף, חרש עצים שעשה
את הפסל, עתה מרוב פחדו שלא יפול וישבר, או שלא יפרד מעליו הזהב והכסף, איננו
מניח לצורף שיעשה בו מה שעליו לעשות, אלא עוזרו גם הוא ומחזקו במלאכתו: מחליק
פטיש, החרש עצמו מכה בפטיש על הזהב או הכסף לעזר הצורף, עד שהוא מחליק את
הפטיש, עושה אותו חָלָק: את הולם פעם, על ידי רוב הכותו בפטיש על הפעם, הוא
הסדן: אומר לדבק טוב הוא, החרש בודק את הדבק שהצורף מדביק בו הזהב על העץ, ולא
ירפהו עד שיראה שהוא טוב, ואז יאמר טוב הוא, ואחר כן הוא מחזק הפסל במסמרים כדי
שלא ימוט: (ח) ואתה ישראל עבדי, הגוים ייראו, אבל אתה אל תירא, כי זה שגזרתי על
כורש לטוב לך גזרתי ולא לרע לך: (ט) אשר החזקתיך וגו', לקחתיך מאשר האומות (רש"י)
ובחרתי בך, ולא בקצות הארץ, הם הגוים הנכבדים, כמו וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה
אנשים מקצותם אנשים בני חיל (שופטים י"ח ב'), ויעשו להם מקצותם כהני במות (מלכים
י"ג ל"ג), והוא קצין: ומאציליה, מנכבדיה: קראתיך, כלומר קראתי לחלקי אותך, ולא שאר
עמים, אפילו היו אצילי ארץ; ורא"ז פירש החזקתיך מקצות הארץ, מאור כשדים אשר משם

תִּשְׁתָּע כִּֽי־אֲנִ֣י אֱלֹהֶ֑יךָ אִמַּצְתִּ֙יךָ֙ אַף־עֲזַרְתִּ֔יךָ אַף־תְּמַכְתִּ֖יךָ בִּימִ֥ין צִדְקִֽי׃ (יא) הֵ֤ן יֵבֹ֙שׁוּ֙ וְיִכָּ֣לְמ֔וּ כֹּ֖ל הַנֶּחֱרִ֣ים בָּ֑ךְ יִהְי֧וּ כְאַ֛יִן וְיֹאבְד֖וּ אַנְשֵׁ֥י רִיבֶֽךָ׃ (יב) תְּבַקְשֵׁם֙ וְלֹ֣א תִמְצָאֵ֔ם אַנְשֵׁ֖י מַצֻּתֶ֑ךָ יִהְי֥וּ כְאַ֛יִן וּכְאֶ֖פֶס אַנְשֵׁ֥י מִלְחַמְתֶּֽךָ׃ (יג) כִּ֗י אֲנִ֛י יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ מַחֲזִ֣יק יְמִינֶ֑ךָ הָאֹמֵ֥ר לְךָ֛ אַל־תִּירָ֖א אֲנִ֥י עֲזַרְתִּֽיךָ׃ (יד) אַל־תִּֽירְאִי֙ תּוֹלַ֣עַת יַעֲקֹ֔ב מְתֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל אֲנִ֤י עֲזַרְתִּיךְ֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה וְגֹאֲלֵ֖ךְ קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃ (טו) הִנֵּ֣ה שַׂמְתִּ֗יךְ לְמוֹרַג֙ חָר֣וּץ חָדָ֔שׁ בַּ֖עַל פִּֽיפִיּ֑וֹת תָּד֤וּשׁ הָרִים֙

תרגום אשכנזי

וויא ניכט באנגע דען איך בין דיין גאָטט. איך שטערקע דיך, איך העלפֿע דיר, איך אונטערשטיטצע דיך מיט מיינער רעכטען דיא גערעכטיגקייט צו מאכען פֿערשטעהט: (יא) עס ווערדען זיך' געטיישט פֿינדען אונד בעשאֶמט אללע יענע דיא דיר ענטגעגנען וואַרען; עס ווערדען צוניכטע אונד צו גרונדע געהען דיא מיט דיר שטרייטען: (יב) דוא ווירסט זיא זוכען אונד ניכט מעהר פֿינדען, דיא מיט דיר האדערטען, פֿערניכטעט אונד צערשטאָרט ווערדען יענע דיא דיך בעשטריטטען. (יג) דען איך דער הערר בין עס דער דיינע רעכטע שטערקט, דער דיר צורופֿט: פֿירכטע ניכט, איך שטעהע דיר בייא: (יד) פֿירכטע ניכט, אָ ווירמכען יעקב, דוא דער דוא דאָך ישראל'ס טאפּפֿערעס פֿאָלק ביזט: איך בין'ס דער דיר ביישטעהט, שפריכט דער הערר, איך בין דיין ערלאָזער, שפריכט דער הייליגע ישראל'ס. (טו) איך מאכע דיך צור פֿייל־פֿאָרמיגען נייען שארפֿגעצאהנטען דרעשוואלצע; דוא ווירסט דיא בערגע שטאמפֿען אונד

רש"י

האומות: ומאצילה. מן הגדולים שבהם: קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל: ולא מאסתיך. כעשו שנאמר בו ואת עשו שנאתי: (י) אל תשתע. אל ימה לבך להיות כשעה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם. וישתמר חקת עמרי. תשתכרין. תשתפך נפשי: (יד) תולעת יעקב. משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה. תולעת ווירמי"נא בלע"ז *Vermine:* ver, (איין וואורם): מתי ישראל. מספר ישראל: (טו) למורג חרוץ. כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חרילין כעין כלי נפחי' של ברזל שקורין לימ"א בלע"ז Lime, (אייזנע פייל) ונודרין על הקשין של שבלין ומחתכן עד

באור

לקח ה' את אברהם; ובעז' פירש מאמרים, כטעם מאמרים קראתי לבני (הושע י"א א'), ושניהם פירשו אציליה לשון אַצִּילֵי ידים (ברא"ע), כטעם ירכתי ארץ וכנפות הארץ, והנה רחוק שיקרא מצרים ואור כשדים בכנוים אלה: (י) אל תשתע, יש מפרשים אל תִּמַּם כשעה, ורא"ע פירש אל תפנה כמו שעו מִנִּי, ורד"ק ובעז' פירשו משרש פנה מענין הבטה, אל תביט סביבותיך כאדם המפחד; ולדעתי הוא משרש שעה שעניינו טיחה, והושאל על ההשתוממות, כמו השתעשעו ושעו (למעלה כ"ט ט') עיין שם פירושי: בימין צדקי, הימין אשר יש לה כח לעשות משפט, ובעז' מפרש לשון ישועה: (יא) הנחרים. לשון התחממות למריבה, כמו אל תתחר במרעים: (יב) מצתך. מריבה, כמו כי ינצו אנשים: (יד) מתי ישראל, בעז' אומר מתי מספר, אך שקר שתהיה הוראת מיעוט המספר במלת מתי; ואחרים אמרו לקרוא מֵתֵי בנידי לשון מיתה, ואני אומר בהפך לשון גבורה, כמו מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה (ישעיה ג' כ"ה), והטעם אל תיראי תולעת יעקב, כי אינך באמת תולעת יעקב, אלא מתי ישראל ואנשי חיל וגבורה; ומפני זה הזכיר ישראל אצל מתי, כי ישראל לשון גבורה, כי שרית עם אלהים. ועיין משתדל דברים ג' ל"ד: (טו) הנה שמתיך, לפי שאמר תולעת יעקב המשילה למורג הדש את התבואה, כי כן התולעים אוכלים הגופות הקשים ועושים אותם

וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ (טז) תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

זיא צערמאלמען, אונד דיא היגעל צו שפרייא מאכען. (טז) דוא ווירסט זיא שווינגען אונד דער ווינד ווירד זיא פֿאָרטטראַגען, דער שטורם ווירד זיא צערשטרייען, וועהרענד דוא אין דעם העררן פֿראָהלאָקקען, דעם הייליגען ישראל'ס דיך ריהמען ווירסט.

הפטרת וירא במלכים ב' סי' ד' פ' א' עד ל"ח:

(א) וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָךְ בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ (ג) וַיֹּאמֶר לְכִי

לכי כ׳

(א) אונד איין ווייב פֿאָן דען ווייבערן דער זאָהנע דער פּראָפֿהעטען (דערייינגער) שריע אלישע אן, אונד שפראך: דיין קנעכט, מיין מאן, איזט טאָדט אונד דוא ווייסט דאס דיין קנעכט דען עוויגען פֿירכטעטע; אונד נון קאָממט דער גלייביגער, אום מיינע ביידען קינדער צו נעהמען צו זיינען קנעכטען. (ב) דא שפראך אלישע צו איהר: וואס זאָלל איך דיר טהון? זאָגע מיר, וואס האסט דוא אים הויזע? אונד זיא שפראך: דיינע מאגד האט ניכטס איבעראלל איבם הויזע, דען איינען אָהלקרוג. (ג) אונד ער שפראך: געהע הין, אונד באָרגע דיר' געפֿעסע פֿאָן דרויסען, (אויסער דעם הויזע) פֿאָ

רש"י

שנעשו תבן דק: חדש. כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו: בעל פיפיות. הם חידודי החריצין: תדוש הרים. מלכים ושרים: (טז) תזרם. תזרה אותם כשתזרה לרוח והרוח תשאם מאליהם לגיהנם:

(א) מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה. כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נביאי: והנושה. הוא יהורם בן אחאב שהיה מלוה ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו. מדרש תנחומא. לכך נאמר (לקמן ט' כ"ד) ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית: (ב) אסוך שמן. כדי סיכת שמן והאל"ף בתיבה מן היסוד כמו אל"ף של דאחותי

באור

אבק ורקבון: מורג חרוץ, עץ עב ארוך ועגול ובו חריצין חריצין, ומגלגלין אותו על הדגן להפריד הקש, ומצאתי כי מוֹרִיגָא הוא תרגום של חֵךְ. וקרוב שנקרא העץ ההוא בשם המורה חך, על שם הפִיָּיִם אשר בו, וחרוץ על שם החריצין; וכאן חרוץ שם התאר, ובמקומות אחרים הוא שם המורג, שנקרא כן על שם חריציו: תדוש הרים, כמו שהמורג דש את התבואה, והכוונה תגבר על אויביך אם יקומו להרע לך בשובך מן הגלות: (טז) תזרם, המשך המשל, כי אחר הדישה זורים הדגן לרוח, והמץ מתפזר:

(א) ואשה אחת, אמרו רז"ל שהיתה אשת עובדיהו והנושה היה יהורם בן אחאב, ובחיי אחאב הלוה לו ממון ברבית לכלכל את הנביאים, וכן הוא בת"י ועבדך הוה דחל מן קדם ד׳ כד קטלת איזבל ית נביא די"י. דבר מנהון מאה גברין ואטמרינון חמשין חמשין במערתא והוה יזיף ומוכיל להון בדיל דלא לאוכלא יתהון מנכסוהי דאחאב, מן קדם דאינון אונסא: (ב) מה יש לך, בבית שתהיה הברכה חלה בו: אין־כל, הוא תמיד שולל כללי: אסוך, הלגין שמשימים בו השמן נקרא כן על שסכין ממנו, והאל"ף נוספת, והוא מן וסוך

שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִךְ
כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ (ד) וּבָאת וְסָגַרְתְּ
הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים
הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ (ה) וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר
הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ
וְהִיא מוֹצָקֶת׃ (ו) וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר
אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ
אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ (ז) וַתָּבֹא וַתַּגֵּד
לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן
וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵךְ וְאַתְּ וּבָנַיִךְ תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃
(ח) וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם

שכניכי כ׳ מיצקת כ׳ נשיכי כ׳ בניכי כ׳

תרגום אשכנזי

אללען דיינען נאכבארינ־נען, לעערע געפעסע, אונד ניכט וועניג (פערלאנגע). (ד) דאן קאָם (נאך הויזע), פערשליסע דיא טהירע הינטער דיר, אונד הינטער דיינען קינדערן, אונד גיסע אין אללע דיזע געפעסע. אינד דאז געפיללטע זעטצע (איממער) אויף דיא זייטע. (ה) דא גינג זיא פאָן איהם וועג, אונד פערשלאָס דיא טהירע הינטער זיך אונד הינטער איהרען קינדערן, דיא בראכטען איהר (דיא געפעסע) צו, אונד זיא גאָס איין. (ו) אונד אלס דיא געפעסע פאָלל ווארען, שפראך זיא צו איהרעם זאָהנע: ברינגע נאָך איין געפעס הער. אונד ער שפראך: עס איזט קיין געפעס מעהר דא. דא שטאנד דאס אֶהל, (עס האֶרטע אויף צו פליסען). (ז) אונד זיא קאם, אונד בעריכטעטע עס דעם מאננע גאָטטעס, אונד ער שפראך: געהע היין, פערקויפע דאז אֶהל, אונד בעצאהלע דיינע שולד, אונד דוא אונד דיינע קינדער לעבעט פאָן דעם איבריגען. (ח) אונד עס געשאה איינעס טאגעס, דאס אלישע נאך

רש״י

באזניכם (איוב י״ג ב׳) והאל״ף של אבחת חרב (יחזקאל כ״א ג׳): (ד) וסגרת הדלת. כבוד הנס הוא לבא בהצנע: והמלא תסיעי. מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו. ולצלוחית השמן לא תזוזי ממקומו לפי שהקב״ה עושהו כמעין ואין דרך מעין לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי: (ה) הם מגישים אליה. הכלים: (ו) ויעמוד השמן. מלבא עוד וה״א בב״ר הוקיר שער השמן: (ז) ותבא ותגד וגו׳. באת לשאול עצה אם למכור אם להמתין עד שייקיר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות את ובניך בנותר עד שיחיו המתים: (ח) ושם

באור

לא סכתי (דניאל י׳ ג׳) (רד״ק) ות״י מנא דמשחא. ובספר המלים להחכם געזעניוס הועתק (זאלבענפלאשע, פאָן סוך זאלבען): (ג) שכניכי, נשיכי, בניכי, לפי הכתיב הם משקלי ארמית (קאלדעאישע פארמען) שהיו״ד בא בדגים בק״ץ, ונמצא דוגמתם גם בקרי לעוניכי, עליכי, תחלואיכי: תמעיטי, הוא מן הפעלים בהפעיל שבא במקום ת״הפ, והפעל נסתר בו כמשפט הלשון, ושיעורו כה, אל תמעיטי לשאול או להביא: (ד) וסגרת וכו׳, כבוד הנס הוא לבא בהצנע (רש״י) ובאמת מצאנו גם באלישע סגירת הדלת בהחיותו בן השונמית (להלן פסוק ל״ג) וגם באליהו שהחיה בן הצרפית לקח אותו מחיק אמו והעלהו אל העליה אשר הוא יושב שם (מ״א י״ז י״ט) והבן: ויצקת, מן השמן ומעניינו יוצק חסרונו: תסיעי, ענינו העתקה והעברה ממקומו, ות״י תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי, (כפירוש הרד״ק): (ה) ותלך מאתו ותסגור הדלת. קצר הכתוב, ששאלה הכלים כדרך המקרא במקום שיובן מאליו: מוֹצָקֶת, הסגול נהפך לקמ״ץ בסוף פסוק והוא כתוב ביו״ד על דרך הכתובים ביו״ד ואין תמורה, כמו מיטיבים את לבם (שופטים י״ט כ״ב) וקרי בוי״ו ע״ד הרוב בבנין הפעיל מנח״פ שמוגדת בהם היו״ד בוי״ו (רד״ק): (ו) ויעמוד, ת״י ופסק: (ז) ותגד וכו׳, הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא, כי לא היתה יודעת מה רצון הנביא בזה (רלב״ג): תחיי, כל אחד מכם: בנותר, הבי״ת משמשת לפעמים כמו המ״ם וטעמו מן הנותר, ות״י ותפרנסין מדישתאר: (ח) אשה גדולה, בעושר רב,

אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי
עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל לָחֶם: (ט) וַתֹּאמֶר אֶל־
אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ
הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד: (י) נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־
קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא
וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה: (יא) וַיְהִי
הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־
שָׁמָּה: (יב) וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית
הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו: (יג) וַיֹּאמֶר
לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־
כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ

שונם הינִיבער גינג, דאָ זעלבסט וואר איין רייכעס וויב, דיא נאָטהיגטע איהן דאס ער בייא איהר אס, אונד זאָ אָפט ער נון דורכצאָג, קעהרטע ער דאזעלבסט איין, אים צו עססען. (ט) זיא שפּראך צו איהרעם מאננע: זיהע דאָך! איך וייס, דאס דיזער מאן גאָטטעס, דער בייא אונס שטעטס דורכציהעט, היילִיג איזט. (י) וויר וואָללען איהם איין קליינעס אָבערצימּמער איינריכטען, אונד פֿיר איהן דאזעלבסט איין בעטט, איינען טיש אונד שטוהל אונד לייכטער איינשטעללען, דאמיט ווען ער צו אונז (פֿאָרבייא) קאָממט, ער דא איינקעהרע. (יא) אונד עס געשאה איינעס טאגס, דאס ער הין קאם, אונד אין דען אָבערצימּמער איינקעהרטע, אונד לעגטע זיך דאָרט (צו בעטטע). (יב) אונד ער שפּראך צו זיינעם דיענער גיחזי, רופֿע דיא שונמית דא! אונד ער ריף זיא, אונד זיא טראט פֿאָר איהן: (יג) אונד ער (אלישע) שפּראך צו איהם (גחזי). שפּריך צו איהר: זיהע! דוא האסט זאָ אייפֿריג פֿיר אונז געזאָרגט; וואס ווערע פֿיר דיך צו טהון? האסט דוא עטווא צו רעדען צום

רש"י

אשה גדולה. חשובה וראיתי בפרקי דר"א אחותה של אבישג השונמית היתה: ויהי מדי עברו. בשעה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם: יסור, לשון הווה היה סר שם: (ט) הנה נא

באור

ודרש רז"ל ידוע. ות"י דחלת חטאין (פֿראָם). כי הגדולה האמיתית היא יראת החטא ואהבת המוסר, וזולתן הכל גדולה מדומה: (ט) הנה נא ידעתי, כי היה ידוע אלישע בישראל שהוא איש אלהים קדוש (רד"ק), והנה גם השונמית ידעה זאת זמן רב, ומלת נא אינו לפתרון עתה, כי אם לבקשה, וכן דרך המקרא לבוא להשתמש בו לענין זה עם מלת הנה כמו. הנה נא ידעתי כי אשה וכו', (בראש' י"ב י"א) הנה נא עצרני (שם ט"ז ב') הנה נא העיר הזאת קרובה (שם י"ט כ') והבקשה תמיד סמוכה לה, ויתורגם (זיהע איינמאהל! זיהע דאָך!) וכן פה: קדוש הוא, כשוא תאמר איש אלהים, כלומר מכירה אני שהוא אינו כאיזה נביאי שקר המתקדשים לפנים, כי אם קדוש אמתי ואין מהראוי לבזות אותו יחד. ואמרו ז"ל האשה מכרת באורחים יותר מן האיש: עובר אלינו, הוא חלק נושא המאמר ר"ל איש אלהים העובר עלינו, וכן מתורגם אשכנזית: (י) עלית קיר, בנויה בקירות אבנים בבנין מעולה (רד"ק). עיין בבאורנו (לעיל א' ב' ב') ואין להשיב מפסוק וקירותיו עץ (יחזקאל מ"א כ"ב) כי שם נאמר רק ע"ד השאלה ונעמו על הדפים ע"ש: בבואו אלינו, בעברו עלינו יסור אל החדר הזה: (יג) ויאמר לו, הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו ההכרח, ואלו הדברים הספיק שיאמרם לה בחזי, ולזה לא קרא לה גחזי שתעמוד בפתח, כי לא היה רצה אלישע לדבר עמה, אבל עמדה בחוץ לפני גיחזי והיה גיחזי בחוץ קרוב לאלישע או היה סמוך לפתח בעליה (רלב"ג): הנה חרדת וכו', ענין התנועה וההשתדלות בדבר לעשותו בכונה, וכלוה אליהן הדאגה להוציא מעשהו מן הכח אל הפועל, ולבצע אותו מהרה בתכלית השלמות, וכמוהו ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א ט"ז ד') עיין בבאורנו שם יחרדו כצפור ממצרים (הושע י"א י"א) החרדים על דברו (ישעיה ס"ו ה'), וכן פה כדמתורגם אשכנזית וכעין זה תרגם יונתן הא עסקתא לנא ית כל עסקתא הדא: מה לעשות לך, מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה (רש"י):

לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא
וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ (יד) וַיֹּאמֶר
וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־
לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ (טו) וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־
לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ (טז) וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה
כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי
אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃
(יז) וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת
חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ (יח) וַיִּגְדַּל
הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃
(יט) וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר

אתי כ'

קאֶניגע אָדער צום העער־
פֿיהרער? אונד זיא
שפראך: איך וואָהנע
אונטער מיינעם פֿאָלקע:
(יד) אונד יענער שפראך:
וואס איזט דאָך פֿיר זיא
צו טהון? דא שפראך
גיחזי: פֿירוואהר! זיא
האט קיינען זאָהן, אונד
איהר מאן איזט אלט.
(טו) אונד יענער שפראך:
רופֿע זיא! ער ריף זיא.
אונד זיא טראט אין דיא
טהירע. (טז) דא שפראך
ער (אלישע): אום דיזע
צייט אים אנדערן יאהרע,
ווירסט דוא איינען זאָהן
אומארמען. אונד זיא
שפראך: אך, מיין הערר,
מאן גאָטטעס! טיישע דאָך דיינע מאגד ניכט (מיט פֿאלשער האָפֿפֿנונג). (יז) אונד דאז ווייב
ווארד שוואַנגער, אונד געבאר איינען זאָהן, אום דיא צייט אים אנדערן יאהרע, וועלכעס
אלישע איהר בעשטיממט האטטע. (יח) אונד דאז קינד וואוכס העראן. אונד עס געשאה
איינעם טאגעס, דאס עס הינויסגינג צו זיינעם פֿאטער צו דען שניטטערן. (יט) אונד

רש"י

ידעתי. שלא ראתה זבות על שלחנו וקרי על סדינו: (יא) ויהי היום. ויהי יום אחד: (יג) חרדת אלינו. בשבילנו: את כל החרדה הזאת. לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי (ישעיה ס"ו ב') זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו: מה לעשות לך. מה את צריכה שנעשה לך שבשבילנו עסקת כל זה: בתוך עמי. בתוך קרובי אין אדם מזיקני שאהי צריכה למלך ולא לשר הצבא: (יד) ויאמר. אלישע לגיחזי: ומה לעשות לה. כנגד הטובה הזאת: (טז) למועד הזה כעת חיה. כמו שאת קיימת היום ושלום כך תהי קיימת למועד הזה וחובק' בן: אל אדני. אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופו לקוברו. וזה שאמרה לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי: אל תכזב. אל תראני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמים ויתן לי בן אך בבקשה ממך לא תתן לי אלא בן של קיימא: אל תכזב. כמו לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח י"א): (יז) כעת חיה. כעת הזאת שהיתה בחיים ובשלום ולכך נקוד כעת: (יט) ראשי ראשי. הנני חולה בראשי: ויאמר. אביו אל אחד מן הנערים שאהו אל אמו:

באור

בתוך עמי אנכי יושבת, בתוך משפחתי אנכי יושבת, ולזה אין לי עסק ריב עם אדם שאצטרך לדבר אודותיו עם המלך או עם שר הצבא. ועמי ענין משפחה וקורבה כמו בן עמי (בראשית י"ט ל"ה) נאסף אל עמי (שם מ"ט כ'): (יד) ומה לעשות לה, אחרי שהלכה מאתו כועס עם גחזי באיזה אופן יגמול לה את כל הטובות אשר עשתה עמו: אבל וגו', כלומר לזה ששאלת איננה צריכה, ולא לשום דבר, אבל לזה הדבר צריכה, כי בן אין לה והאיש זקן, (מרד"ק): ות"י בקושטא (אין דער טהאט, פֿירוואהר) וכן מתורגם אשכנזית: (טו) קרא לה, להתקרב יותר כי אדבר עמה פא"פ מפני שהיא נבואה מה שאני אגיד לה עתה: ותעמוד בפתח, העליה כי עוד יראה להתקרב יותר מדי: (טז) כעת חיה, ת"י בעדן דאתון קיימין, ועל פיהו פירש"י כמו שאת קיימת היום ושלום כך תהי קימת למועד הזה וחובקת בן, וכן ת"א בתורה. והחכם געזעניוס מעתיק (ווען דיא לייט ווידער אויפֿגעלעבט זיין ווירד, קינפֿטיגעם יאהר): אל תכזב, אל תשים דברי תוחלת נכזבה, ות"י לא יתכזיב פתגמך באמתך: (יז) אשר דבר, ענין יעוד והבטחה כמו אשר דבר אליו ה' (בראשית ח'): (יט) ראשי ראשי, היה לו

אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ (כ) וַיִּשָּׂאֵהוּ
וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־
הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ (כא) וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־
מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃
(כב) וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי
אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה
עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ
אַתְּ הֹלֶכֶת אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת
וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃

כאן מסיימין הספרדים

(כד) וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג
וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃
(כה) וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר

אתי כ׳ הלכתי כ׳

עס שפראך צו זייגעם פאָ־טער: מיין קאָפף, מיין קאָפף! אונד ער שפראך צום בורשען, ברינגע עס צו זיינער מוטטער. (כ) אונד ער נאהם עס אונד בראכטע עס צו זיי־נער מוטטער, אונד עס זאס אויף איהרעם שאָאסע ביז צום מיטטאג, דא שטארב עס. (כא) אונד זיא גינג היניף, אונד לעגטע עס אויף דאז בעטט דעם מאננעס גאָטטעס, אונד פערשלאָס עס (ראז קינד), אונד גינג היגויס. (כב) אונד זיא ריף איהרעם מאננע אונד שפראך: זענדע מיר דאָך איינען פאָן דען בורשען אונד איינע פאָן דען עזעלינגען, איך ווילל צו דעם מאננע גאָטטעס איילען, אונד דאן (באלד) ווירערקאָממען. (כג) אונד דיזער שפראך: ווארום ווילסט דוא הייטע צו איהם געהען, עס איזט יא ניכט נייםאָנד נאָך שבת, (רוהע טאג) זיא שפראך: עס איזט אללעס וואָהל! (כד) אונד זיא זאטטעלטע דיא עזעלין, אינד שפראך צו איהרעם בורשען: טרייבע אימםער פאָרט, האלטע מיך ניכט אויף אים רייטען, ביז איכ׳ס דיר זאגע. (כה) אלזאָ צאָג זיא הין, אונד קאם צו דעם מאננע גאָטטעס

רש״י

(כד) נהג ולך. מהר: אל תעצר. אל תעכב על ידי את הרכיבה: (כו) ותאמר שלום. הרי

באור

כאב ראש, ודרך הכואבי׳ או הנוהים לכפול דבריהם. וכן מעי מעי אוחילה. (הרד״ק): הנער, משרתו: שאהו, ת״י סבהי ואובילוהי. וידמה שהיה כתוב לפניו שאהו והביאהו: כמו וישאהו ויביאהו בפסוק הסמוך: (כא) ותעל, מן הקל, ת״י וסליקת, וי״מ מן ההפעיל והפעול בנה חסר (זיא טרוג דען זאָהן הינויף) אך אין צורך לזה: (כב) וארוצה, ענינו הליכה על זמן קצר כמו ארוץ בית לחם (ש״א כ׳ ו׳): (כג) לא חדש וכו׳, ידמה שבימים האלה היו באים לפני הגדולים לשמוע דבריהם. והם יורו אותם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון (רלב״ג). והנה בכלל דברי שאלת הבעל אם קרה לה מקרה רע שתלך לדרוש את אלהים, כי היה דואג על בנו אשר נשא העבד חולה אל אמו, והיא אשר לא רצתה לגלות לו דבר עד ששמעה דבר איש אלהים. השיבה שלום בכל ביתנו אין פגע: (כד) נהג ולך, ענינו המשך והתמדה, כמו הלוך וחסור, הלוך ונסוע, הולך ואור, ר״ל שהנער יהיה מתמיד תמיד בלי עיכוב את האתון ואל יעצור רכיבתה עד שתאמר לו עמוד. וי״מ כי היא היתה הולכת ברגל במר נפשה, ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו. ועל זה הדרך ת״י לא תדחוק עלי למרכב אלהן כדאימר לך (דרינגע ניכט אין מיך צו רייטען א. ג. וו.), אך זה רחוק ממשמעות המלה והענין: (כה) מנגד, מרחוק: הנה השונמית הלז, הנה זאת שאמו רואים היא שונמית (רלב״ג), אין כונתו לפרש הלז כמו זאת, כי אם לפרש הענין ומלת הלז הוא כנוי הרומז לרחוק (יענער, יענע) ואין הבדל בין זכר ונקבה, ורד״ק בספר השרשים שפירש הלז כמו הזה, הלזו כמו הזאת, לא דק בלשונו, כי היה מן הראוי להבדיל בין שתי הלשונות הזה שהוא כנוי הרומז לעומד כנגדו ובין

הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אוֹתָהּ
מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית
הַלָּז׃ (כו) עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ
הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד
וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ (כז) וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים
אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ
וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ
מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃
(כח) וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא
אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ (כט) וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי
חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי
תִמְצָא־אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא
תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃
(ל) וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־
אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ (לא) וְגֵחֲזִי עָבַר

אן דעם בערג כרמל, אלס
דער מאן גאָטטעס זיא
פאָן פערנע זאהע, זאגטע
ער צו זיינעם בורשען:
זיהע! דיא שונמיטין
דאָרט! (כו) זאָ לויף איהר
דאָך ענטגעגען, אונד
שפריך צו איהר: געהעט
עס דיר וואָהל, געהעט עס
דיינעם מאננע וואָהל, גע־
העט עס דעם קינדע וואָהל?
אונד זיא שפראך: וואָהל!
(כז) דא זיא אבער צום
מאננע גאָטטעס אויף דען
בערג קאם, פאססיטע
זיא זיינע פיסע, דא טראט
גיחזי הערצו זיא וועגצו־
שטאָסען, דא שפראך דער
מאן גאָטטעס: לאס זיא!
דען איהרע זעעלע איזט
בעטריבט, אונד דער עווי־
גע האט עס פאָן מיר פער־
בארגען, אונד מיר ניכט
אָפפענבארעט. (כח) זיא
שפראך: האבע איך איינען זאָהן בעגעהרט פאָן מיינעם הערין? האבע איך דאָך געזאגט:
טיישע מיך ניכט. (כט) אונד ער שפראך צו גיחזי: גירטע דיינע לענדען, אונד נים מיינען
שטאב אין דיינע האנד אונד געהע היין: (טריפסט דוא יעמאנד, זאָ גריסע איהן ניכט,
אונד גריסט דיך יעמאנד זאָ אנטוואָרטע איהם ניכט), אונד לעגע מיינען שטאב אויף דאז
אנגעזיכט דעס קנאבען. (ל) דיא מוטטער דעס קנאבען שפראך: זאָ וואהר דער עוויגע
לעבט, אונד זאָ וואר דוא לעבסט, איך פערלאססע דיך ניכט! זאָ מאכטע ער זיך אויף אונד
גינג איהר נאך. (לא) אונד גיחזי גינג פאָר איהנען הער, אונד לעגטע דען שטאב אויף דאז אנ־

רש"י

זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום: (כח) הלא אמרתי. לך אל תכזב בשפחתך: לא תשלה. לא תשגי אותי על דבר טעות: (כט) לא תברכנו. לא תשאל בשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי

באור

הלז שה״א לרחוק, ויונתן תרגם דיכי הוא בלשון סורי כנוי הרומז למרחוק, כמו שהודעתי בספרי ספר לשון כשדים אשר יצא לאור בקרב ימים. והנה מן הראוי להעתק פה, (זיהע יענע דאָרט איזט שונמית), אבל בהדלתי המלות כאשר הן במתרגמים אחדים והענין אחד: (כו) השלום לך, עיין באורנו (ש״ב י״א ז׳): (כז) להדפה, ת״י למדחה, בעבור כבוד הנביא שלא תחזיק ברגליו: (כח) השאלתי בן, המקרא קצר כדרכו, כי בודאי ספרה לו האשה שהבעל מת, ועל זאת המרה מתוך מרירות נפשה השאלתי וכו׳: לא תשלה, כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך. ותשלה כמו שגגה תרגום שלו, כלומר שלא תטעה אותי, ומה לי לבן אם לא יחיה (רד״ק). ות״י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסב יתי, ענין עלבון (בעטריבע איך ניכט): (כט) לא תברכנו, ענין שאילת שלום, וזה אמר לו כדי שלא ישהה בדרך: (ל א) עבר לפניהם, הקדים להם: ואין קול, ר״ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו עליו (רלב״ג): קשב, הנגינה מלעיל והוא שם: לא הקיץ, מלשון בקילם למת כמו הקיצו

לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר
וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ
לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ (לב) וַיָּבֹא אֱלִישָׁע
הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃
(לג) וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל
אֶל־יְהוָה׃ (לד) וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם
פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּיו
וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ (לה) וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ
בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר
עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח
הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ (לו) וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר
קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו
וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ (לז) וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו
וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

כפו כ׳.

געזיכט דעס קנאבען, אבער עס וואר קיינע שטימע אונד קיין הא֗רען. ער קאם צוריק איהם ענטגעגען, אונד בעריכטעטע איהם אונד שפראך: דער קנאבע איזט ניכט ערוואכט! (לב) דא נון אלישע אינס הויז קאם, זיהע! דא לאג דער קנאבע טא֗דט, אויף זיינעם בעטטע. (לג) אונד ער גינג היניין, אונד שלא֗ס דיא טהירע הינטער איהנען ביידען צו, אונד בעטהעטע צו דעם עוויגען. (לד) אונד ער שטיג הינויף (אויפס בעטט), לעגטע זיך אויף דאז קינד, טהאט זיינען מונד אויף זיינען מונד, אונד זיינע אויגען אויף זיינע אויגען, אונד זיינע הענדע אויף זיינע הענדע, אונד שטרעקקעטע זיך איבער איהן, דאס דער לייב דעס קינדעסווארם ווארד. (לה) אונד ער גינג ווידער אינס הויז, איינמאל היעהין אונד איינמאל דאהין, אונד שטיעג ווידער הינויף, אונד שטרעקקעטע זיך אויף איהן. דא ניסעטע דער קנאבע זיבען מאל, אונד שלוג זיינע אויגען אויף. (לו) אונד ער ריף גיחזי אונד שפראך: רופע דיא שונמיטין דא! אונד ער ריף זיא, אונד זיא קאם צו איהם, אונד ער שפראך נימם דיינען זאהן! (לז) דא קאם זיא אונד פיעל צו זיינען פיסען אונד ביקקעטע זיך צור ערדע, נאהם איהרען זאהן, אונד גינג הינויס.

רש״י

שלחני להחיות את המת: (לד) ויגהר עליו. ת״י ואלהי גלוהי היא לשון עיפות. ויש דוגמתו בברייתא דהאזינו ובספרי ונכנס פתר ויגהר פתרון המלך כפי ענייני כשתטח עליו: (לח) ויזורר. נתעטש:

באור

והנה סוככי עפר (ישעי׳ כ״ו י״ט), והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו, היא הסברא עצמה בזה הנער שהחיה אלישע, ואמרנו לו סמך בדברי רז״ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא? והיתה התשובה, מת מטמא ואינו מטמא חי (רד״ק): (לד) וישם פיו אל פיו, אפשר להכניס על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו, כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם (רד״ק): ויגהר, עיין באורנו למעלה (מ״א י״ח מ״ב), ויונתן הבדיל בתרגומו לעיל שכתוב אצלו סרבה, תרגם וגחין (ביקקען) ופה שכתוב עליו, תרגם ואלהי ענין ליאות ועיפות ועיין רש״י: (לה) וישב, מן העליה אל הבית: אחת הנה ואחת הנה. הנות בלשון להליכה מפנת החדר האחת אל הפנה השנית. וזה דרך הליכה לאיש העמוק במחשבותיו כאשר יתיעץ על הדבר הנחוץ מה יש לעשות שיהיה לטובה: ויעל, על העליה, והראשון על המטה: ויזורר, נתעטש, ותרגום עטישותיו (איוב מ״א י׳) זרידוהי. ות״י ואתעטיש. מענין מריקת ושטיפת זו המת והאלאת המוח שנתהוה מאדים הרעים העולים מפנימית הגוף אל המוח ומזיקים לבריות, עד שממיתים את האדם וע״י עטוש יתעבר מהן ונתרפא. ולדעתי ויזורר מגזרת זור נרדף עם לא זורו (ישעי׳ א׳ ו׳) ענין סחיטה מן המכה, ובאן סחיטת הלחות מן החוטם שהוא עטוש, והבן:

הפטרת חיי שרה

במלכים א׳ פ׳ א׳ עד ל״ג :

(א) והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו
בבגדים ולא יחם לו: (ב) ויאמרו
לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה
ועמדה לפני המלך ותהי־לו סכנת ושכבה
בחיקך וחם לאדני המלך: (ג) ויבקשו נערה
יפה בכל גבול ישראל וימצאו את־אבישג
השונמית ויבאו אתה למלך: (ד) והנערה יפה
עד־מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך
לא ידעה: (ה) ואדניה בן־חגית מתנשא
לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים
וחמשים איש רצים לפניו: (ו) ולא־עצבו

תרגום אשכנזי

(א) דער קאָניג דוד וואר אלט אונד בעטאַגעט. מאַן בעדעקטע איהן מיט געוואנדערן, אונד דענננאָך קאָננטע ער זיך ניכט ערווערמען. (ב) דא שפראכען זיינע דיענער צו איהם: מאַן זוכע מיינעם קאָניגליכען העררן איין יונגפֿרייליכעס מעדכען, דיא פֿאָר דעם קאָניג שטעהע, אונד זיינע פפלעגערין זייא, זיא ליגע אין דיינען ארמען, אונד ערווערמע מיינען קאָניגליכען העררן. (ג) מאַן זוכטע אלזאָ איין שאָנעס מעדכען אים גאנצען געביטהע ישראל׳ס, אונד מאַן פֿאַנד אבישג דיא שונמיטין, אונד בראכטע זיא צום קאָניגע. (ד) דאז מעדכען וואר זעהר שאָן, זיא ווארד דעם קאָניגס פפלעגערין, אונד בעדיענטע איהן; דער קאָניג ערקאַננטע זיא ניכט. (ה) אונד ארניה דער זאָהן חגית׳ס, ערהאָב זיך, אונד שפראך: איך וויל קאָניג ווערדען, אונד ער שאַפפטע זיך וואגען אונד רייטער אונד פֿונפֿציג מאַן דיא פֿאָר איהם הערליפֿען (טראבאנטען). (ו) זיין פֿאטער האטטע איהן ניא בעטריבט אין זיינעם לעבען, דאס ער

רש״י

(א) ולא יחם. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול. ות״א אמר ר׳ שמואל בר נחמני כשראה דוד את המלאך עומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו: (ב) בתולה. בתולים מחממין את בשרו: סוכנת. מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם (קהלת י׳ ט׳): (ד) לא ידעה. שהבתולה יפה להחם מן הבעולה. ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשים (דברים י״ז י״ז) וכבר היו לו י״ח: (ה) מתנשא. מתפאר: וחמשים איש. נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: (ו) ולא עצבו. לא הכעיסו למדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מות: וגם הוא טוב תואר. כאבשלום שנא׳ וכאבשלום

באור

(א) יחם, איתן מהקל ושרשו יחס ונפלה היו״ד פא״הפ מהמכתב כמו וירא שאול מלפני דוד (ש״א י״ח) (רד״ק) והעתיד במקום עבר כדרך העברי בספור מעשה לדבר שהיה מתמיד בזמן ההוא: (ב) סוכנת, יונתן תרגם קריבא. ושאר מפרשים באלו מחממת. והנכון שפירושו מועילה כלומר שיש לו תועלת ממנה. (ניטצליך זיין) (מרד״ק) וזה עקר ענינו, והשתלשלות המסתעפות ממנו לפרטים; שמירה, השגחה, צורך הניה. כלכול (אויפגעבט האבען: ווארטען, פפלעגען, בעזארגען) ועד״ז מתורגם פה, ובמקומות אחרות יובן לפי ענינן הנופלים עליהן: (ד) לא ידעה, נכתב זאת בעבור שאלת אדוניהו אותה לו לאשה. כי אדוניהו חשב אחר שהמלך לא ידעה הלא היא גם בפלגשים לא תחשב והותרה לו לקחת אותה לאשה: (ה) מתנשא, היה מתנשא וחסר פעל היה, כמו ופרעה חולם (בראשית מ״א) והדומים. וכבר דברנו לבעל״ה כי זה דרך העברי להשתמש בלשון עתיד והוה בספור המעשה לענין מתמיד בזמן ההוא, ואמר כי הרעיון הזה מהתנשאות והמלוכה היה תמידי אצלו ובו הגה יומם ולילה. ות״י מתרברב, וכן פי׳ רד״ק מתגאה (בריסטעטע זיך). ולדעתי פירושו שהיה מרשה בעצמו נשיאות וגדולה כאלו אמר אני אמלוך ויתורגם (ער לייגטע זיך ערהאבען, אלס וואללטע ער זאגען: איך ווערדע רעגירען) ובתרגומי הלכתי אחר רוב המעתיקים: (ו) ולא עצבו, לא הכעיסו (רש״י) לא

אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־
הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי
אַבְשָׁלוֹם׃ (ז) וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה
וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃
(ח) וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא
וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ
עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ (ט) וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר
וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל
וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי
יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ (י) וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא
וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא
קָרָא׃ (יא) וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־

זאגטע: ווארום טהוסט דוא אלזאָ? אויך וואר ער זעהר שאָן פאָן געשטאלט, אונד זיא (זיינע מוטטער) האטטע איהן געבאָרען נאך אבשלום. (ז) אונד ער אונטערערעטע זיך מיט יואב דעם זאָהנע צרויה'ס, אונד מיט אביתר, דעם פריסטער, דיא אונטערשטיטצטען דיא פארטייא דעם אדניה, (ח) אבער דער פריסטער צדוק, בניהו דער זאָהן יהוידע'ס, דער פראָפֿהעט נתן, שמעי, רעי, אונד דיא העלדען דוד'ס, היל־טען ניכט מיט אדניהו. (ט) אדניהו שלאכטעטע שאַפֿע, רינדער אונד מאסטפֿיה, ביים שטיינע זוחלת, וועלכער בייא עין רוגל ליגט, אונד ער לוד אללע זיינע ברידער דיא קאָניגסזאָהנע, אונד אללע מעננער יהודה'ס דיא דיע־נער דעס קאָניגס. (י) אבער דען פראָפֿהעטען נתן, בניהו, אונד דיא העלדען, זאָ וויא זיי־נען ברודער שלמה, לוד ער ניכט. (יא) דא שפראך נתן צו בת שבע, דער מוטטער שלמה'ס, וויא

רש"י

לא היה איש יפה (שמואל ב' י"ד) היא נרמה להם שכתבנו: ואותו ילדה אחרי אבשלום. כלומר בדלתי אחד תרבות שגדלה אמו של אבשלום: (ז) עם יואב בן צרויה. לפי שהיה יודע שבלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו. לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן. שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלים מפני אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר (שמואל ב' ט"ו כ"ד) והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי (שמואל א' ב' ל"ה) והיה חפץ שיעמוד זה על ידו: (ח) ונתן הנביא. שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמר בדברי הימים (א' כ"ב ט') ושלמה יהיה שמו: (ט) ומריא. שור של פטם: אבן הזוחלת. אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם ולהזיז' ולגרר' לשון היא זוחלין וזוחלי עפר (דברים ל"ב כ"ד) ויונתן תרגם אבן סכותה שיצומדין עליה וצופים למרחוק: עין רוגל. תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה: (י) ואת שלמה אחיו לא קרא. שיודע היה שהתכנס עליו

באור

ככה אותו על דבר מעשיו, והוא היה ג"כ יפה תאר מאד ובעבור זה חשב שהוא ראוי למלך (רלב"ג). ות"י לא אכליתיה (ער בעוידיגטע איהן ניאמאלס) ומה יקרו דרז"ל כל המונע תוכחה מבנו סופו מביאו לידי מיתה: ילדה, מקרא חסר, ותשלומו ילדה אמו אחר הולדת אבשלום לדוד, והיא חגית הנזכרת למעלה. כי אבשלום היה בן מעכה. ואחרי שהיה עתה גדול האחים כי אמנון ובילאל ואבשלום הגדולים ממנו כבר מתו חשב שלו משפט המלוכה, ודש לבבו: (ז) ויהיו דבריו, כמשמעו שדבר עמם בעסק זה, והתיעץ עמם אודות המלוכה. ות"י והוה פתגמוהי בעצה עם יואב: ויעזרו, הפעל עזור בא בכל מקום בתנ"ך עם שמוש לו או אותו, ופה לבדו נסמך אל מלת אחרי, והכוונה שהם היו בעוזרי הנוטים אחרי אדוניהו, וכן מתורגם. ות"י וסעדין בתר אדוניהו, וחבור המליצה הזה דומה למליצת אשכנזי בענין קרוב לזה (נאכ־העלפען): (ט) ומריא, מן ממיני בקר הגדולים וי"א המפוטמים יקראו מריאים (רד"ק) וכן ת"י פטימין, ועיין הבאור (ש"ב ו' י"ג): אבן זוחלת, נקרא כן האבן לסבה לא ידועה

שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ
בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ (יב) וְעַתָּה
לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־
נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ (יג) לְכִי וּבֹאִי ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ
דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ
אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ
אֲדֹנִיָהוּ׃ (יד) הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־
הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־
דְּבָרָיִךְ׃ (טו) וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ
הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית
מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ (טז) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע
וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ׃
(יז) וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי
וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ (יח) וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה
מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ׃ (יט) וַיִּזְבַּח
שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ

תרגום אשכנזי

פֿאָלגט: דוא האסט וואָהל פֿערנאָממען, דאס ארניהו זאָהן חגית קאָניג זיין וויلל, אונד אונזער העררדוד וויים ניכטס דאפֿאָן? (יב) זאָ קאָממע נון, איך וויلל דיר איינען ראטה געבען, דאס דוא דיינע זעעלע רעטטעסט, אונד דיא זעעלע דיינעס זאָהנעס שלמה'ס. (יג) געהע היין, קאָממע פֿאָר דען קאָניג דוד, אונד שפּריך צו איהם: האסט דוא דאָך מיין קאָניגליכער העררדיינער מאגד געשוואָרען אונד געזאגט: שלמה דיין זאָהן, זאָלל קאָניג ווערדען נאָך מיר, אונד ער זאָלל זיטצען אויף מיינעם טהראָנע: ווארום רעגירט נון אדוניהו? (יד) זיהע! דוא ווירסט נאָך דאזעלבסט מיט דעם קאָניגע שפּרעכען, אונד איך קאָממע דיר נאָך, אונד ווערדע דיינע וואָרטע בעשטעטיגען. (טו) אלזאָ קאם בת שבע צום קאָניגע אינס צימּמער. (דער קאָניג וואר זעהר אלט, אונד אבישג דיא שונמיטין בעדיענטע דען קאָניג). (טז) אונד בת שבע נייגעטע זיך, אונד ביקקעטע זיך פֿאָר דעם קאָניגע. אונד דער קאָניג שפּראך: וואס איזט דיר? (יז) זיא שפּראך צו איהם: מיין העררדוא האסט דיינער מאגד ביים עוויגען דיינעם גאָטטע געשוואָרען: דיין זאָהן שלמה זאָלל קאָניג זיין נאָך מיר, אונד ער זאָלל זיטצען אויף מיינעם טהראָנע. (יח) אונד נון זיהע! אדוניה רעגירט, אונד נאָך יעטצט, מיין קאָניגליכער העררדווייסט דוא ניכטס דאפֿאָן. (יט) אונד ער שלאכטעטע אָכסען,

רש"י

הנני למלוך: (יב) ומלטי את נפשך. מן המחלוקת לאחר מות המל' שילחם בנך למלוך כמה

באור

(רלב"ג). ות"י אבן סכותא מענין הבטה שעומדים עליה וצופים למרחוק (רד"ק ורש"י), ולא ידעתי לכונו עם מלת זוחלת. ואני אומר שיונתן הסב את השם כדרך התרגום הארמי בשמות הערים, הנהרות והמדינות, לפי טעם ידועה אצלו ולא לנו: עין רוגל, ת"י עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו ע"י בעיטה (וואלקערקוועללע): (יב) ומלטי, כדי שתמלטי את נפשך, כי אם ימלוך אדוניהו ימית את בת שבע ובנה שלמה כדי שלא יהיה לו עוד ערעור במלכות (מרד"ק): (יד) ומלאתי, כתרגום יונתן, ואקיים ית פתגמייכי, וכן מתורגם אשכנזית: (טו) החדרה, ת"י לאדרון בית משכבא: זקן, הוא מאמר מוסגר. וטעם השנות זה פעמים, לתת טעם, לפי שלא היתה רגילה לבוא אצלו לחדר משכבו כי זקן היה, לפיכך אמר לה מה לך (מדברי רד"ק): משרת, חסר ממנו למ"ד הפעל כי משפטו מְשָׁרֶתֶת ובא פתח תמורת סגו"ל (רד"ק]: (יח) ועתה אדוני, יונתן תרגם ואת ריבוני. והרד"ק כתב רבים

וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה
עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ (כ) וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי
כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־
כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ (כא) וְהָיָה כִּשְׁכַב
אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי
שְׁלֹמֹה חַטָּאִים׃ (כב) וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת
עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא׃ (כג) וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ
לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה׃ (כד) וַיֹּאמֶר
נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ
אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ (כה) כִּי ׀ יָרַד הַיּוֹם
וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־
בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן
וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ

מאסטפיה אונד שאפע, אין מענגע, אונד לוד אללע זאֶהנע דעם קאֶניגס, דען פריסטער אביתר אונד דען העערפיהרער יואב; אבער דיינען דיענער שלמה האט ער ניכט גע־לאדען. (כ) דוא ביזט אבער מיין קאֶניגליכער הערר; אויף דיך זינד דיא אויגען פאָן גאנץ ישראל געריכטעט, דאס דוא איהנען קונד טהוסט, ווער אויף דעם טהראָנע מיינעס קאֶניגליכען הערן נאך איהם זיטצען זאָלל. (כא) אונד ווען נון מיין קאֶניגליכער הערר בייא זיינען פאֶטערן ליגען וויִרד, זאָ ווערדע איך אונד מיין זאָהן שלמה זינדער זיין. (כב) אונד זיהע! וועהרענד זיא נאָך רעדעטע מיט דעם קאֶניגע, זאָ קאם דער פראָפהעט נתן. (כג) מאן בעריכטעטע דעם קאֶניגע אונד שפראך: זיהע! דער פראָפהעט נתן איזט דא. אונד אלס ער פאָר דען קאֶניג קאם, ביקקעטע ער זיך מיט זיינעם אנגעזיכטע צור ערדע. (כד) אונד שפראך: מיין קאֶניגליכער הערר! האסט דוא געזאגט: ארוניה זאָלל קאֶניג זיין נאך מיר, אונד ער זאָלל אויף מיינעם טהראָנע זיטצען? (כה) ער איזט יא היִטע הינאב געגאנגען, אונד שלאכטעטע אכסען, מאסטפיה

רש"י

שהבטיחו הקב"ה: (כא) חטאים. חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השער' ולא יחטיא (שופטים כ' י"ז): (כד) אתה אמרת. בתמי': (כה) כי ירד היום. שהעיר היתה גביה ואבן הזוחלת למטה בניא:

באור

מהסופרים טעו בזאת המלה, וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין, אבל ברור הוא אצלנו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדויקים ומפי המסורת ע"כ, ולפי זאת תרגמנו באופן שמתישב על הענין ר"ל ועד עתה לא ידעת ממנו דבר: (כ) ואתה. ת"י וכען כמו ועתה, וכתב הרד"ק זו ואתה באל"ף, וטועים בו בעי"ן לפי שהוא קרוב לענין ע"כ ותרגומי לפי המסורה ר"ל אתה הוא אדני המלך ולא אחר: להגיד, לפי חוק ומשפט המלוכה בבני ישראל, היה ביד המלך לבחור אחד מבניו למלוך תחתיו, אך אם יקרה שהמלך מת מבלי גלות דעתו מי ימלוך אחריו, אז בנו הבכור יורש את כסא מלכותו: (כא) חטאים, כחשבים לחטאים, כי אדוניהו יתגולל עלינו לבער אותנו מקרב הארץ, ולדעת המפרשים רמזה במלה הזאת שישים לה עלילות דברים לאמור שהיא גם היא חטאה על דבר בעלה הראשון אוריה החתי. ודש"י באדה כמו קולע אל השערה ולא יחטיא, ויהיה תרגומה: (פערלוסטיג ווערדען) וכן ת"י מתורכין (פערטריבען) לפי הכוונה. והקרוב, יותר הוא פירוש רד"ק, אם לא נגלה באזניך בחייך כי נשפוק ממנו המתנה הטובה שנתת לנו לא יהיה האפס זולתי בנו. ותרגומי סובל גם זה: (כד) אתה אמרת, על דרך התמיהה (רד"ק) וחסר ה"א השאלה האם אמרת: (כה) כי, כמו אמנם: ירד, שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למטה בניא (רש"י): (כו) ולי אני עבדך וכו', הביא ראיה שהמשתה נעשה לשמחת המלכתו שהרי קרא לכל בני המלך וכו'

אֲדֹנִיָּהוּ׃ (כו) וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן
וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃
(כז) אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה
וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא
אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ (כח) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד
וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (כט) וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־
צָרָה׃ (ל) כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ
אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה
הַיּוֹם הַזֶּה׃ (לא) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ
וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
דָּוִד לְעֹלָם׃

עבריך כ'.

אונד שאָפֿע, אין מענגע; ער לוד אללע זאהניע דעס קאָניגס, אונד דיא העער־פֿיהרער, אונד דען פריע־סטער אביתר, אונד זיא עססען אונד טרינקען פֿאָר איהם, אונד שפרעכען: עס לעבע דער קאָניג ארוניה! (כו) אבער מיך, דיינען קנעכט צדוק דען פריסטער, בניהו זאהן יהוידע'ס אונד דיינען דיענער שלמה האט ער ניכט געלאדען. (כז) איזט זאָלכעס עטווא פֿאָן וועגען מיינעם קאָניגליכען הערדן געשעהען, אונד האסט דוא דיינעם קנעכט ניכט קונד געטהאן, ווער זיט־צען זאָלל אויף דעם טהראָנע מיינעם קאָניג־ליכען הערדן נאך איהם? (כח) דער קאָניג דוד האָב אן אונד שפראך: רופֿעט מיר בת שבע! אונד זיא קאם פֿאָר דען קאָניג אונד טראט פֿאָר דען קאָניג. (כט) אונד דער קאָניג שוואָר אונד שפראך: זאָ וואר דער עוויגע לעבט, דער מיינע זעעלע ערלאָזעט אויז אללער נאָטה! (ל) דאס זאָ וויא איך דיר געשוואָרען בייא דעם עוויגען דעם גאָטטע ישראל'ס אונד געזאגט: שלמה, דיין זאָהן, זאָלל קאָניג זיין נאך מיר, אלזאָ וויל איך טהון אן דיזעם טאגע. (לא) דא נייגעטע זיך בת שבע מיט דעם אנגעזיכטע צור ערדע, אונד ביקקעטע זיך פֿאָר דעם קאָניגע, אונד שפראך: עס לעבע מיין קאָניגליכער הערר דוד עוויגליך!

הפטרת תולדת בתרי עשר במלאכי סי' א' פ' א' עד סי' ב' ז'.

(א) מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד
מַלְאָכִי׃ (ב) אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר

(א) אויםשפרוך דעס וואָרטעס דעס עווי־גען דורך מלאכי. (ב) איך

רש"י

(א) משא דבר ה'. פורפור"ט בלע"ז *Pourport*, (אייגע בעקאננטמאכונג), *pourporter*, (אוטפראנלאזיס: בעקאננטמאכען, צו וויססען טהון). דבר המסר למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל: ביד מלאכי. כבר היה מסיר בידו זה ימים רבים מכאן דרשו רבותינו

באור

ולי וגו' לא קרא לפי שהם נוטים אחריו בדבר המליכה ודינו אין עמו: (כח) קראו, כי בת שבע יצאה מהחדר בבוא נתן אל המלך, למען לא יכיר כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם (רד"ק). וכן הלך נתן לדרכו, כאשר צוה המלך לקרא את בת שבע, ולכן אמר אחר כן קראו לצדק ולנתן:

(א) משא. תוכן הנבואה הזאת תסתעף לשלשה חלקים. א) הודעת ה' לישראל השגחתו היתרה עליהם באהבתי אותם מאז ומקדם מיום הולדת את יעקב אביהם עד עתה, כי אותו משך בעבותות אהבה אליו ואת עשו אחיו שנא תכלית שנאה ושם את מושבותיו לשמה.

יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו
לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃
(ג) וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו
שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ (ד) כִּי־
תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי
אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם
אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ (ה) וְעֵינֵיכֶם
תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל

האבע איך געליעבט, שפריכט דער עוויגע, איהר שפרעכעט: "וואָמיט האסט דוא אונז געליבט"? איזט דאָך עשו יעקב'ס ברודער, שפריכט דער עוויגע, אונד דאָך ליעבטע איך יעקב.
(ג) אונד עשו האססטע איך אונד מאכטע זיינע בערגע צו איינאָדע, אונד זיינען בעזיטצטהום צור קלעגליכען וויסטע.
(ד) וועןדוא, אדום, שפרעכעסט: וויר זינר פעראָרמט, דעננאָך וואָללען וויר דיא וויסטע ווידער אויפבויען: זאָ שפריכט (דאגעגען) דער עוויגע צבאות (דער העערשארען): זיא מאָגען בויען אונד איך וויל נידעררייסען, אונד מאן זאָלל עס נעננען: פרעפעלגעביעט, אונד דאז פאָלק דעם דער עוויגע גראם איזט אין עוויגקייט.
(ה) אונד אייערע אויגען ווערדען עס זעהען. אונד איהר ווערדעט שפרעכען: גראָס צייגט זיך דער עווי־

רש"י

בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן (ישעיה מ״ח) לאמר מעת היותה שם אני ועתה ה' אלהים שלחני: (ב) ואהב את יעקב. נתתי לו לו את ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג׳) ארץ שצביון כל צביות הגוים בה: (ג) ואת עשו שנאתי. לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו ובנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא נותן לו מנה יפה: ואשים את הריו שממה. אינן דומין להרי ישראל: לתנות מדבר. מעון תנים: (ד) כי תאמר אדום רששנו. אם אמר אדום מתחילתינו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלים. ונשוב ונבנה חרבות שלנו. כה אמר ה' וגו': (ה) יגדל ה' מעל

באור

ב) תוכחה אל הכהנים משרתי אלהים שהם מקריבים לפניו גזל ובעלי מומין, אשר תועבה הם בעיניו, וגם קובעים את אלהים במעשר בתרומה ומונעים המתנות ממנו. ג) תוכחה לישראל על בגדתם לנשים נכריות בנות אל זר. ומסיים בדברי נחמה ויעוד. צרה לרשעים והעומדים במרדם, ישועה לשבים אל ה', בלב אמת ותמים: (ב) במה אהבתנו. אמת כי אהבת את אבותינו אבל במה הראית לנו אהבת עצמנו? (ג) ואת עשו. ע״ז ישיב הלא אח עשו ליעקב מן האב ואם, ויחוס אחד להם בתולדתם עם האבות והאמהות, ועכ״ז אהבתי יעקב לבד, ואת עשו שנאתי, ואם היתה מפאת אהבת האבות והאמהות לבד, היה לי לאהוב גם עשו, אבל האמת שאהבתי ליעקב מצד אחיזתו במעשים הצדיקים והישרים ושנאתי לעשו, שהיה הפך מזה וכן תהיה אהבתי לכם רק בתנאי זה, שתאהבו הצדק והיושר. זאת תכלית הדברים האלה: לתנות מדבר, מענין תנין (מיכה ד׳) אלא שזה בקבוץ נקבות ופירושו שישכנו בארצם בנות יענה כמו במדבר (רד״ק) ולדעתי הוא שם המקור מענין יללה (עיין באורנו מיכה א׳ ח׳) וכמוהו לתנות לבת יפתח (שופטים י״א מ׳) וטעמו פה ליללת מדבר כלומר למקום שוממה ששוכנים שם העופות הצועקות בקול יללה ולא נשמע שם רק קול יללה. וכן תרגמתיו ות״י לְצָדְוַת מדברא (צור פערהדעטען וויסטע) ובהעתקת שבעים זקנים ותרגום הסורי (וואָהנונגען), והוא מלשון ערבי: (ד) כי תאמר. אל אדום ידבר לנוכח: רששנו, שרשו רשש ענינו דלות ועוני ושעורו אם אתה אדום תאמר הן עתה דלותי ואדמתי חרבה, אבל נשוב עוד לבנותה. הנה לעומת זה כה אמר ה' המה יבנו ר״ל באמת יבנו החרבות. אבל אני אהרוס: וקראו להם, מהפלגת חרבנם יכירו הכל שמה' באה על שהרשיעו ויקראו להם גבול רשעה והעם אשר הכעיסו ה' ועד עולם יעמוד שם הקריאה הזאת כי לא תשוב עוד להתבונן ולא תוסיף קום: (ה) ועיניכם תראינה, בהפלגת החרבן הזה: ואתם תאמרו, אל ישראל ידבר כ״ז שיראו בחרבן

יִשְׂרָאֵל׃ (ו) בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־
אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה
מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי
שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃
(ז) מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם
בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה
הוּא׃ (ח) וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי
תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא
לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ (ט) וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ
מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר

גע איבער דיא גרענצען
ישראל'ס הינויס. (ו)ריטער
זאָה, פֿיערעהרט דען פֿא-
טער, דער קנעכט זיינען
העררן, בין איך נון פֿא-
טער. וואָ איזט מיינע פֿער-
עהרונג, אונד בין איך
העדר, וואָ איזט דיא
פֿורכט פֿאָר מיר? זאָ
שפריכט דער עוויגע
צבאות (דער העערשאַ-
רעי) צו איך, איהר
פריסטער, פֿעריכטער
מיינעס נאמעס! איהר
שפרעכעט: "וואָמיט פֿער-
אכטען וויר דיינען נא-
מען"? (ז) איהר ברינ-
געט אויף מיינען אלטאר
פֿעראונווירדיגטעס אָפּפֿער" בראָד, איהר שפרעכעט: "וואָמיט האבען וויר דיך פֿעראונוויר-
דיגעט"? אינדעם איהר דענקעט: דער טיש דעם עוויגען איזט פֿעראכטעט! (ח) אונד ווען
איהר בלינדעס צו אָפּפֿערן ברינגעט זאָ (מיינעט איהר) עס איזט ניכטס שלעכטעס, אָדער
ברינגעט איהר לאהמעס אָדער קראנקעס (מיינעט איהר) עס איזט ניכטס באָזעס, ברינגע עס
נור דיינעס שטאטטהאלטער אָב ער דיך גינסטיג אויפֿנימט, אונד דיך בייפֿעלליג אנזע-
העו ווירד? זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות (דער הערשאַרען). (ט) אונד נון פֿלעהעט
דאָך גאָטט אן, דאס ער אונז גנעדיג זייא; דען זאָלכעס געשיהט פֿאָן אייך, שפריכט דער

רש"י

לגבול ישראל. יראה גדולתו מעל לגבולינו להודיע כי אנחנו עמו. וי"ת יסגא יקרא דה'
לאפתי תחו' ארעא דישראל: (ו) בן. יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בנים
ועבדים ועתה אם אב אני לכם איה כבודי: אמר ה' צבאות לכם. אתם הכהנים בוזים את
שמי: ואמרתם במה בזינו. כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו הרי בזיון: (ז) מגישים אל
מזבחי וגו' ואמרתם. כלומר ואם תאמרו: במה גאלנוך. את לחם מזבחך אני משיב לכם כי
בזאת גאלתם אותי באמרכם שלחן ה' נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש באחיו במנחות ובקדשים
ואומר תאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח עודה ועמל הוא לחלוק
כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואחד: (ח) אין רע. וכי אין דבר זה
רע: (ט) ועתה חלו נא פני. ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם

באור

אדום ויאמרו לתהלת ה' יגדל ה' יתראה בגדולתו גם מהלאה לגבול ישראל ר"ל בכל העולם
נראה כחו וגבורתו לעשות שפטים בגוים, שהם מהלאה לגבול ישראל והבן, וכן תרגמתיו. וי"ת
יסגי יקרא דה' לאפתי תחום ישראל. (גראָס איזט גאָטט ער האט דיא גרענצען ישראל'ס ער-
וייטערט): (ו) ועבד אדניו, פעל יכבד עומד במקום שנים וענין מוראי המוסב עליו הוא
יראת הכבוד (עהרפורכט) וי"ת למדחל ית רבוניה נראה כונתו יראת עונש וכן מוראי דחלתי
אף שבלשון טעם דחל לפעמים ג"כ יראת התרוממות, ותרגומי לפי דעת יונתן פה: ואמרתם,
המבין המעיין במליצות הנביאים ימצא כי לכל אחד ואחד מן הנביאים סגנון מיוחד להמתיק
ולהנעים דבריו להשמעות אזנים, והנביא הזה בחר לו דרכו להביע לפני הקורא תוכחת הנבואה
באופן וסדר ויכוח טענה ומענה בין ה' ועמו והיא ערבה על אוזן מלין תבחן כידוע לבקי בחכמת
ערך הוי והיופי במליצה (עמפהעטיג): (ז) מגישים, אשיב לכם בדבר הזה אתם תבזו את
שמי במה שאתם מקריבים על מזבחי קרבן מתועב ומעורף: מגואל, כמו מגעל ענין תיעוב
והיחוק וכת"י קרבן מרחק, וכן תרגמתיו: באמרכם, בלבבכם אתם חושבים: שלחן ה', הוא

יְהוָה צְבָאוֹת׃ (י) מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם
וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃
(יא) כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל
שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי
וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר

עוויגע צבאות (דער
הערשארען), ווירד ער
אײרע פערזאָן אנזעהען ?
שפריכט דער עוויגע
צבאות (דער הערשא־
רען). (י) אָ! מאָכטע דאָך
איינער פֿאָן אייך דיא
טהירען פֿערשליעסען,
דאס איהר ניכט פֿערגעב־
ליך מיינען אלטאר בע־
פֿייערטעט (ד. ה. פֿייער צום אָפּפֿער דארויף אנציגדעט) איך האבע קיינע לוסט אן אייך
שפריכט דער עוויגע צבאות (דער הערשארען), אונד איך ווערדע קיינע אָפּפֿער־גאבע פֿאָן
אײרען הענדען וואָהלגעפֿעלליג אננעהמען. (יא) דען פֿאָם זאָננענאויפֿגאנג ביז צום אונטער־
גאנג איזט מיין נאמע גראָס אונטער דען פֿאָלקערן, אונד אללער אָרטען ווירד געררייכערט,
אונד מיינעם נאמען דארגעבראַכט, אונד דאז איינע רײנע אָפּפֿער־גאבע! דען גראָס איזט מיין
נאמע אונטער דען פֿאָלקערן, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער הערשא־

רש"י

להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה: הישא. את פניכם
לשמוע תפלה מפיכם ולחין את שלוחיכם: (י) מי גם בכם ויסגור דלתים. הלואי ויקם איש
טוב בכם שיסגיר דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן מתועבה הזה: ולא תאירו מזבחי חנם.
באשים שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם. ורבותינו דרשו בת"כ אדם אומר לחבירו
הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר
ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא הארתם מזבחי חנם ק"ו שלא עשיתם חנם דברים שדרכן
לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: (יא) גדול שמי בגוים. אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא
דאלהיא אפי' מי שיש לו ע"א מכוכבים ומזלות יודע (שיש) אלוה שהוא על כולם ובכל מקום
מתנדבים לשמי. ורבותינו פירשו אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום
וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י וכל עידן דאתון
עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן דכאי קדמי וכן
פירש המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוים ואני אהבתי וחבתי עליכם שבכ"ת

באור

המזבח נבזה כי נזרק עליו הדם ונקטר עליו החלב שנפשו של אדם קצה בהם כי הם דברים
מאוסים: (ח) אין רע, לאין דבר רע תחשב בעיניכם לפי שלדעתכם המזבח בזוי ומותר
לעלות עליו מומין: לפחתך, הנפרד פֶּחָה וענינו נגיד עיין באורנו (ת"א י' ע' ו') והמנהג
בארץ הקדם כל הקרב אל הנגיד לראות פניו מביא דורון ומנחה: הירצך, האם תהיה לרצון לו
במנחה זאת, ויקבלה בחן וחסד: הישא פניך, הגות בלשון לענין מציאת חן והסכמה, ר"ל
האם יראה לך סבר פנים יפות לאות כי מצאת חן בעיניו כדמתרגם אשכנזית: (ט) ועתה
וכו', דברי העם אל הכהנים אשר שם הנביא בפיהם דרך התול לאמר. עשו בחינה והעתירו
בעדנו אל ה' שיחונן אותנו בעבור תפלתכם הלא בנזיון הזה תבא בסבתכם ואיך תחשבו שישא
ה' פנים? (י) גם מי וכו', הלואי שימצא בכם איש הסוגר דלתים בבית המקדש שלא יבוא
מי שמה לרמוס חצרי: ולא תאירו, לא תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה (ישעי' כ"ז)
(רד"ק) ובאופן זה מתורגם אשכנזית, וי"ת לפי הכונה ולא תקריבו על מזבחי קרבן מרחק:
ומנחה, כן יקראו כל הקרבנות הבאות למנחה ולדורון וכן וערבה לה' מנחת (לקמן ג'): לא
ארצה. לא אקבל ברצון. וכן ת"י וקורבן לרעוא לא אקבל מידכון: (יא) גדול שמי בגוים,
כי כולם מודים בו יתברך, שהוא הסבה הראשונה המשפעת לכלם אבל יחשבו שהנהגת העולם
השפל בא הכל ממערכות השמים: מקטר, שם ע"מ מָשְׁחָת כלומר בכ"מ קטורת מגש לשמי
והוא למנחה טהורה לע"פי שמקריבים לע"ז כי דעתם לשמים (מרד"ק) ואחרים אומרים שהוא
בינוני מבנין הָפְעַל וחסר וי"ו השמוש ומוגש לשמי ולד"ז תרגמתיו. ובספר מאור עינים הפירוש,

יְהֹוָה צְבָאוֹת: (יב) וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהֹוָה מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ: (יג) וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהֹוָה: (יד) וְאָרוּר

רען). (יב) איהר אבער ענטווייהעט איהן, דא איהר שפרעכעט, דער טיש דעס עוויגען איזט פערונווירדיגעט, אונד זיינע פרוכט, פעראכטעט איזט דעססען שפייזע. (יג) אונד איהר שפרעכעט: זיהע! וועלכע מיהעזעליגקייט! אונד זא פערשייכעט איהר עס שפריכט דער עוויגע, אונד איהר ברינגעט גערויבטעס, לאהמעס אונד קראנקעס, אונד ברינגעט עס אלס אפפער = גאבע דאר: זאָלל איך זאָלכעס פאָן אייערן הענדען וואָהלגעפעלליג אננעהמען? שפריכט דער עוויגע. (יד) פערפלוכט ווער ארגליסט איבט! אונד

רש"י

שאתם מתפללין לפני ואף בגולה ומקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה. הוא לי כי על ידיכם שמי נודע בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי: (יב) וניבו נבזה אכלו. ניבו של מזבח השבור בשפתותיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרים עליו כלומר כשר הוצאתם עליו דבה זו וכיוצ זה החזקתם למזבחי: אכלו. מאכלו: (יג) ואמרתם הנה מתלאה. בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למנחה נדרים וכן ת"י הא דאיתיה' מליאותנא: והפחתם אותו. זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרים הפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו והפחתם והדאבתם לשון מפח נפש (איוב י"א): (אותי ואת שולחני): (יד) נוכל. מתנכל

באור

כי זה נאמר על כל מלכי גוים שהיו מביאים קרבנותיהם והם בתשובותיה' מכבדים ומפארים את מקדש בית ה' וזהו מנחה טהורה ע"כ: (יב) ואתם וכו', אבל אתם מחללים כבוד ה' וכו': וניבו, פריו מענין ויאכל תנובת שדי (דברים ל"ב) ושעירו פריו שמוקרב עליו מגועל וכן אכלו נבזה ולפי שהמשילו לשלחן יאמר פירות ומאכלים העולים על השלחן וכן על המזבח. ויונתן נטה מפתרון המלות ותרגום שניהם מְחָנְחָא (גינסעקע): (יג) מתלאה. שם בתוספת מ"ם ותי"ו וי"ת הא דְאִיתֵינָא מְלַאוּתְנָא ולפירושו ה"א כמו מַתְּלָאָה המ"ם נחירק (רד"ק) (דיזעס האבען וויר דורך אונזערע איהע פערטאפפט). והענין אחד. ואחרים אומרים שהוא כמו מַה-תְּלָאָה ודוגמתו מַלָּכֶם, מַזֶּה ועד"ז תרגמתיו ולולי משקלו כן כמו מַמְלָכָה מַחְמָאָה והתי"ו של השם תלאה נעשה בו שרשית כמו שאמרו מן תרומה תורמין וטעם הפסוק שאומר אחד ואחד לחברו בהביאו קרבן. ראה! כמה יגיע אני במשא הקרבן הזה על כתפי הוא שמן בעל בשר רך, כך פי' הר"י אברבנאל ודעתי לומר שטעמו כמו מה לנו התלאה הזאת הלא תועלת אין לנו בו! (לו וואס דיזע איהע?) והפחתם, מענין מפח נפש ע"י בזיון, (איהר קרענקט איט דיזער טמעהונג) ועד"ז ת"י ותניקתינון (בעענגסטיגען, בעטריבען). כך פירשו המפרשים וכן בעתיק החכם גזעניוס (פערטמעהעט איהר עס). ולדעתי הוא מליצת בלשון כלה כמה שכתוב בספר (חגי א' ט') ונפחתי בו עיין באורנו שם וכן טעמו פה שאתם מסובבים וגורמים שישיב בו כשיבת רוח ויהיה כאפס ואין ולפי פתרון המלות ראוי לתרגם (אונד איהר פערהאוכטעט עס וועג צו בלאזען) וזה לשון החכם הנ"ל (הפחתם וועגבלאזען טרַחְפִּים פיר: גערינגשעטצען). ותרגמתיו לפי היותר נאה למליצה (פערשייבען), כי המלה בזאת כוללת גם ענין בזיון והיאוש כהוראות מולאו (טייען), והוא מבואר כן בספרי שרשי לשון אשכנזי: (יד) נוכל. ענין המחשבה הרעה הלפיכה בלב ויהיה מתכון המעשה בערמה וכן מן הדגוש אשר נִכְּלוּ (במדבר כ"ה) וכן תרגום בערמה (שמות כ') בנכילו (רד"ק) ותרגמתיו כת"י ויענד בנכיל (טרוג איבען): זכר, איל ההגון לעולה (רש"י) וכן פי' הרד"ק זכר תמים ומעריכות בין חסרונו ע"כ, ולדעתי הוא כמו דִכְרָא תרגום של אַיִל בחלוף אותיות ד"ז מעברית לארמית ולהפך ובת"י דְכַר לכונה זאת, ועד"ז מתורגם אשכנזית: משחת, ר"ל שיש בו מום ענין

נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ ב (א) וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ (ב) אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ (ג) הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע

איינען טויגליכען ווידרער אין זיינער העערדע האט, אונד געלאָבעט אונד אָפּפערט איין פערדאָרבענעס יעם הערן! דען איין גראָסער קאָניג בין איך, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער הערשארען), אונד מיין נאמע איזט פירכטבאר אונטער דען פאָלקערן. ב (א) אונד נון אן אייך דיזעס געבאָטה איהר פריכטער! (ב) ווען איהר ניכט געהאָרכעט אונד עס ניכט צו הערצען נעהמען ווערדעט, מיינעם נאמען עהרע צו געבען, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער הערשארען); זאָ ווערדע איך אונטער אייך דען פלוך זענדען, אונד אייערן זעגען פערפלוכען (אין פלוך פערוואנדעלן) יא איך ווערדע איהן פערפלוכען, וויל איהר עס ניכט צו הערצען ניהמעט. (ג) איך וועהרע אייך דיא זאאט אב, אונד שטרייע מיסט אויף אייער אנגעזיכט, דען מיסט אייער פעסט-

רש"י

במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טובה הזו: ויש בעדרו זכר. איל הגון לעולה והוא נודר וזבח משחת: משחת. בעל מום כמו (ויקרא כ"ב) משחתם בהם: (א) אליכם הכהנים. אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי: (ב) וארותי. וקללתי את ברכותיהם מה שאצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם ארותיה. ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא תשמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה: (ג) וזריתי פרש. של בהמות חגיכם על פניכם כלומר לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה ולבזות ואגעור לכם את זרע השדה: ונשא אתכם אליו. פרש בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים

באור

משחתה כמו כי מָשְׁחָתָם בם (ויקרא כ"ב) אלא שהוא שם וזה פעול (רד"ק) וכן ת"י דְמִתְקַבַּל (וואס פערדארבען איזט), ולכן תרגמתי כשם והענין אחד: ב (א) ועתה וכו', אליכם הכהנים נאמרה עתה המצוה הזאת בענין הקרבנות שאל תקבלו קרבן נשחת כתם וגזול ובעל מום: (ב) המארה, שרשו ארר ע"מ מְהִתָּה ודאוי להדגש לולי הרי"ש, ענין קללה וחסרון הטובה (רד"ק): את ברכותיהם, דרך הפלגה, שיקלל הברכה עצמה להפכה לקללה. וגם לחזק הענין כלומר גזרה היא יצאה מלפני והיא תקום: כי וכו', איככם נותנים על לב לכבד את שמי: (ג) גער, ענין זעקת נזיפה (שעלטען, פערוויים געבען, וועהרען), ות"י נָזֵיף ר"ל אגער את הזרע שלא יצמח לכם. (איך פערזאגע אייך דאז וואכסען דער אויסזאאט), ואין רחוק לומר שהוא מן הפעלים המתהפכים וגרע וגער קרובים הם בענין כלומר מיעוט, חסרון ומניעה (שמעלערן, ענטציהען, וועגנעהמען) והנן: פרש. זבל ומוצאת הבהמה: חגיכם, כן יקראו קרבנות החג וכן אסרו חג (תהלים קי"ח) והוא לתוספת בלור ואמר לפי שהוא הדבר היותר נמאס בבהמה אותו אכזר לבזות אתכם בו כדרך שאתם מבזים אותי וי"מ הפרש יהיה יסוד חגיכם (דער קאָטה זאלל אייער פעסטע זיין). ודעתי לומר שהכינה שהפרש מן הבהמות הנלקח לזבל את השדות (דינגער צור בעפאָרדערונג דעם וואכסטהומס), אמנע מכם כי אפזר אותו בפניכם, ועי"ז תתעכב צמיחת הזרע, ואמר עוד פרש חגיכם לפי שנזכר בהמות לאכילה ולקרבנות מרובות ולפ"ז הוא מחובר עם הענין שלפניו: ונשא וכו', פרש בהמות קרבנות ישא אתכם אליו להיות זוללים ונבזים (רש"י) ולד"א טעם ונשא הנושא והענין אחד ולפי דברינו יכוון עמו, שעתה יהיה הדבר בהפך כי מקודם נשאו הפרש אל השדות לפזרו שם לזבלן, ועתה ישאו אל הפרש לפזרו על פניהם לבזיון: (ד) בריתי, הברית שהיתה לי עמו הוסיפה בו

הפטרת תולדת

וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ (ד) וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ה) בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ (ו) תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ (ז) כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

תרגום אשכנזי

אפפער, אונד מאן זאלל איך צו איהם טראגען (ד. ה. איהר זאללט גלייך דעם מיסטע פערעכטליך זיין). (ד) דאס איהר ערקעננעט, דאס איך אן אייך דיזעס געבאט ערליעס, דאס עס מיין בונד זייא מיט לוי, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשארען). (ה) מיין בונד מיט איהם וואר צום לעבען אונד פרידעו (דער אינבעגריף פאן גליקזעליגקייט), דיא גאב איך איהם וועגען דער עהרפורכט, דיא ער צו מיר העגטע, אונד וועגען דעם, דאס ער פאר מיינעם נאמען זיך פירכטעט. (ו) לעהרע דער וואהרהייט וואר אין זיינעם מונדע, אונד אונרעכט װארד ניכט אויף זיינען ליפפען געפינדען, אין פריעדען אונד רעכטליכקייט וואנדעלט ער מיט מיר, אונד פילע וואנדטע ער אב פאם פערגעהען. (ז) דען דיא ליפפען דעם פריסטערס זאללען קעננטניס (דעס געזעטצעס) בעוואהרען, דאס מאן בעלעהרונג אויס זיינעם מונדע זוכע, דען איין באטע דעס עוויגען צבאות (דער העערשארען) איזט ער.

רש"י

ובנזים כמוהו: (ד) להיות בריתי את לוי. שאני חפץ שתתקיימו אתי הברית שכרתי לשבט לוי: (ה) החיים והשלום. שנאמר לפנחס את בריתי שלום (במדבר כ"ה) והובטח לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים: ואתנם לו. שיקבלם במורא וכן עשה ויראני: נחת. לשון חתת כתירא: (ו) בשלום ובמישור הלך אתי. אהרן ואלעזר ופנחס וכן במעשה העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב): (ז) כי שפתי כהן. עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שבשביל דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג): כי מלאך. שלוחו של הקב"ה כמלאכי השרת לשמש לפניו וליכנס לפנים במחיצתו:

באור

חיים מאושרים שיסודם השלום והמנוחה: ואתנם לו, ר"ל את אלה נתתי לו בעבור היראה אשר נגע בלבו ויירא אותי בפועל ובמעשה וזו טעם כפל הענין: נחת, נפעל עבר מן הכפולים כי הוא פתח (רד"ק) ושרשו חתת וכן ת"י דחיל כדמתורגם אשכנזית, והראב"ע פתרו מענין שבירה והכנעה (דעמיטהיג) והענין אחד עם יראה אמתית: (ח) תורת אמת, יפה אמר זה נאמר על אהרן ודבי ישועה אמר על פנחס והנכון כי על שניהם ובניהם הקדושים נאמר כי ככה ראוי להיות כהן גדול (הראב"ע) וכן חובת כהני עם ישראל העומדים לשרת בקדש זה היום לאהוב האמת בתורת ה' ולא לחפא עליה דברים אשר לא כן בחדוד שכל המעוקש: ועולה וכו' שלא היה אחד בפה ואחד בלב (רד"ק) ישמעו המורים בישראל ויקחו לקח: הלך אתי, ע"ד את האלהים התהלך נח. דבק במדותיו המאושרים והישרי': השיב מעון. ע"י תוכחותיו ובדברים היוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב. השיב בני אדם מרודם אחור לעזוב דרכיהם הרע וע"י פעולותיו הישרות היה להם למופת ובושו מפניו לעשות און, כי המעשה יעשה רושם בלב הרואה לאחוז בו, ולכן לא המדרש עקר אלא המעשה: (ז) כי וכו', לכהן הנאמר עליו יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג) ראוי לשמור דעת התורה על בוריה, למען יבקשו בעם תורה והלכה בדברי אלהים מפיהו: כי מלאך, הוא שלוחו של מקום להודותם דרך הישר וזה יעודם האמתי:

בהושע סי' י"א פ' ז' עד י"ב פ' י"ג:

(ז) וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ
יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ (ח) אֵיךְ אֶתֶּנְךָ
אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה
אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ
נִחוּמָי׃ (ט) לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב
לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ
קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ (י) אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ

תרגום אשכנזי שכן

(ז) אונד מיין פָאלק הענגט אן דער ווי־דערשפענסטיגקייט געגען מיך מאן; רופעט עס צום בעססערן, דאך זיא קאֶננען זיך גאר ניכט מעהר ערהעבען. (ח) וויא ווערדע איך דיך פרייז געבען אַ אפרים? וויא ווערדע איך דיך איבערליפערן, אַ ישראל? וויא ווערדע איך דיך וויא אדמה מאכען, וויא צבואים צוריכטען? מיין הערץ פערוואנדעלט זיך אין מיר, מיין מיטלייד איזט גאנץ ענטפלאממט. (ט) איך ווערדע מיינען גליהענדען צאָרן ניכט אויספיהרען; איך ווערדע אפרים ניכט מעהר פערדערבען, דען גאָטט בין איך, אונד קיין מענש; איין הייליגער אין דיינער מיטטע, אונד איך ווערדע ניכט אין דיא שטאדט דרינגען. (י) נאך דעם העררן ווערדען זיא נאך וואנדעלן, ער בריללט וויא איין לאֶווע. ער בריללט

רש"י

(ז) ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדי' אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראוהו יחד לא ירומם. ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יחוש לעשותו. ויש מפרש ואל על יקראוהו קשים פנים יפגעום ואל! כמו יש לאל ידי ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בציר"י ויונתן תירג' ובמרועא קשיא יתעדעון עשה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומם. כחדא לא יהכון בקומה זקופה: (ח) אמגנך. אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך: נכמרו. נתחממו ל' אומי וכן עורנו כתנור נכמרו: (ט) לא אשוב. מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתי' ולא געלתי' להיות משחית את אפרים: כי אל אנכי. המקיי' דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטובה: בקרבך קדוש ולא אבא בעיר. אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושל' ולא אשרה אותה עוד על עיר אחרת. ויש מפרש בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך: (י) כאריה ישאג. עוד ישאג להם כאריה שיצאו מן הגליות וילכו אחריו:

באור

(ז) ועמי תלואים וגו', ובכל זאת עמי עודנו עומד ותלוי במשובתו נגדי, כלו' עודנו דבוק למשובתו נגדי ומחזיק בה, אע"פ שבאו עליו הרעות הנזכרות למעלה: משובתי. אין ענינו משובה שלי אלא המשובה נגדי על דרך זעקת סדום (בראשית י"ח כ') הכצעקתה (שם שם כ"א), והטעם דבוקים למשובה מאת הי"ת לעזוב אותו ונסוג אחור מאחריו שלא לשמוע במצותיו: ואל על יקראוהו, הנביאים (רש"י) קראו להם שירומו משפלותם אשר ירדו שם על ידי משובתם, אבל: יחד לא ירומם, פעל עומד אע"פ שהוא פִעֵל, אם לא נאמר (כר' יוסף קמחי) שהוא פֻעַל במקום יְרוֹמְמוּם, והטעם לא יעלו אל המעלה הראויה להם מפני שהם עם ה'. יחד omnino penitus, וכן יחד נכמרו נחומי בפסוק שאח"ז, וכן אציתנה יחד (ישעיה כ"ז ד'), יחד אנכי עד אעבור (תהלים קמ"א י'), והטעם לא יעלו כלל אל המדרגה הראויה להם: (ח) אתנך, אמגנך, ביד אויביך וצריך: איך אתנך, אחר שאני אהבתיך אהבת בנים איך אפשר שאתנך כאדמה וגו'. אי אפשר לי להפוך את עריך כסדום ועמורה, שאע"פ שאתה חייב כלייה כאותן העירים לא אוכל לגזור עוד זה עליך, כי נהפך וגו': נכמרו, נתחממו (רש"י): נחומי, כמו רחמי: (ט) כי אל אנכי וגו', והנקמה והנטירה איננה שולטת בו ית' כמו בבן אדם, כי הוא אל ארך אפים ורב חסד: בקרבך קדוש, אנכי בקרבך קדוש. וטעם קדוש כאן, שאין בו התפעליות השנאה והנקמה והנטירה: ולא אבא בעיר, כאויב הלוכד עיר בחזקה ונכנס בה בחמה שפוכה: (י) אחרי ה' ילכו, עוד ילכו אחרי ה', כי עתה ה' שולח עליהם

הפטרת ויצא

כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים
מִיָּם׃ (יא) יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ
אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃
יב (א) סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים
נֶאֱמָן׃ (ב) אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־
הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ
וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ (ג) וְרִיב לַיהוָה עִם־
יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו
יָשִׁיב לוֹ׃ (ד) בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ

תרגום אשכנזי

אונד דיא קינדער זינד אויפגעשרעקט פאם מעערע הער. (יא) זיא ווערדען אויפגעשרעקט גלייך איינעם פאגעל אויס מצרים, איינער טויבע גלייך אויס דעם לאנדע אשור, אונד איך ווערדע מאכען דאס זיא אין איהרען וואהנונגען זיטצען, שפריכט דער הערר.
יב (א) מיט לוג אומגאב מיך אפרים, דאס הויז ישראל מיט טרוג, וועהרענד יהו־ה נאך מיט גאטט הערשעט, אונד דעם האכסטהייליגען טרייא בלייבט. (ב) אפרים געהט דעם ווינדע נאך, אונד האשט נאך דעם אסטווינדע. ער הייפעט טרוג אונד געוואלטטהעטיגקייט, אונד מיט אשור שליסען זיא איינען בונד, אונד נאך מצרים ווירד אהל געפיהרט. (ג) אויך מיט יהודה האט דער הערר איינען שטרייט, ער וואללטע יעקב נאך זיינעם פערגעהען היימזוכען, איהם נאך זיינען האנדלונגען פערגעלטען. (ד) אים אונטערלייבע פאססטע ער דיא פערזע זיינעם ברודערס, אונד אין

רש"י

ויחרדו בנים מים. ויתכנשון גלוותא ממערבא: יב (א) סבבוני. בכחש ובמרמה אפרים ובית ישראל מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד בידאת אלהים רד כמו וירד מיעקב עוד שמכירים עם הקב"ה: (ב) רועה רוח. ל' ריע מתחבר לדברי רוח לע"א: ושמן. שלהם למצרים יובילו' לתת שוחד למצרים לעזור אותם: (ג) וריב לה' עם יהודה. אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר יעשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו: (ד) בבטן עקב את אחיו. כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו

באור

את האויב לייסרם בשבט ולהשיבם אליו וזה טעם: כאריה ישאג, כלו' ה' כאריה ישאג, כדי שיראו אפרים וישראל, ויחרדו הבנים מהארצות אשר הלכו שם ויבאו לחסות תחת כנפי השכינה, והי"ת מבטיח אותם שישבו עוד באהלם כקדם. וכל זה אמנם אחר הבינה שלא לנעול דלת בפני השבים. ורחום ה' וחנון, ואם שבו בית ישראל לדרוש אותו בלבב שלם, היה מביא עליהם את הטוב אשר דבר להם על ידי נביאו: יב (א) סבבוני וגו', בטעם חלק לבם וגו' כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו וגו' (לקמן י' ב' וג): ויהודה עוד רד עם אל, הכוונה עוד מלכיהם עם הקב"ה (רש"י) כלו' מלכי יהודה עודם נאמנים בעבודת ה' ומושלים בצדק ומשפט. ואין ספק כי על חזקיהו הוא רומז: ועם קדושים: קדושים הוא כנוי לאל ית', על דרך אלהים, אדונים בעלים (שד"ל): (ב) רועה רוח, כמו רודף קדים, על דרך רועה זונות: אפרים רועה וגו', כל מעשה אפרים אך לשוא והבל כי לא יועיל להם מאומה הברית גם אשור ומצרים: (ג) וריב ה' עם יהודה, הכוונה על אנשי יהודה, שאע"פ שהמלך חזקיהו חפץ מאד בעבודת ה' ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו, העם אמנם לא הלכו בעקבות מלכם, ומעשיהם היו מקולקלים ורחוקים מדרכי ה' (ועיין שד"ל ישעיה א' א'). וע"כ חפץ הקב"ה לפקוד על יעקב, כלו' על כל בית ישראל, מלכות יהודה ומלכות ישראל כדרכיהם הנשחתים והמקולקלים: (ד) בבטן עקב את אחיו, הנה בהזכירו שם יעקב לבני ישראל עלה בלבו החסד והאמת אשר עשה ה' את יעקב אבינו מפני אהבתו את אבותינו, ולכן הזכיר כי גם בימי הפקודה יזכור לזרעם את בריתו עם אבותינו, ולא יכלם ולא ישמידם מן האדמה: בבטן עקב וגו', אחיזת יעקב בעקב עשו וכן התאבקותו עם המלאך הם ענינים מורים באלגע אהבת

שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ (ה) וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ
וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם
יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ (ו) וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה
זִכְרוֹ׃ (ז) וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט
שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ (ח) כְּנַעַן בְּיָדוֹ
מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ (ט) וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם
אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא

קמץ בז"ק

זיינער מאננעסקראפט קעמפפטע ער מיט איינעם געטטליכען וועזען (ה) ער קעמפפטע מיט איינעם ענגעל איננד בע־הילט דיא אָבערהאנד, ער וויינטע אונד פֿלעהטע צו איהם, אין בית אל טראף ער אונס, אונד דאזעלבסט רעדעטע ער צו אונז: (ו) אונד דער הערר, גאָטט צבאות, דער הערר איזט זיינע בענעננונג:

(ז) אויך דוא זאללטעסט צו דיינעם גאָטטע צוריקקעהרעי; מילדע אונד רעכט בעאָבאכטע, אונד האָפֿפֿע יעדערצייט צו דיינעם גאָטטע. (ח) דער האנדעלסמאן אין דעססען האנד בעטריגערישע וואגשאלען, ליבעט דיא פֿאָרעטהאלטונג. (ט) אפרים שפריכט: איך בין אבער רייך געוואָרדען האבע מיר איין פֿערמאָגען פֿערשאפֿפֿט, אין אללען מיינען בעמיהונגען ווירד

רש"י

נגיד: (ה) בכה. המלאך: ויתחנן לו. כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו כי הקב"ה יגלה עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכים לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות: (ו) וה' אלהי הצבאות ה' זכרו. כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכי' עמי בתמימו' כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו: (ז) ואתה באלהיך תשוב. בבטחתו ובמשענתו שהוא מסעדך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ובוטח אתה לקוות לישעו תמיד: (ח) כנען בידו מאזני מרמה. אתם סומכים על בצעיכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עושרכ' אתם אומרים אך עשרתי ולמה אעבוד את הקב"ה: (ט) מצאתי און לי. אח כח. ומדרש אגדה היה דורש ר"ש ז"ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו' הננו לך לעבדי' און לי דיני שטר כמו כותבין עליו אונו וכמו באונו ליחד ופטימי אחת בבראשית רבה וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישראל עבדים לי שאני קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפיכך אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתוב

באור

בי"ת את יעקב, כי (כמו שהעיד הראב"ע) הדברים האלה לא היה יעקב אבינו יכול לעשותם בכחו ועצם ידו: ובאונו, בכחו כמו כחי וראשית אוני, כלו' בימי אונו בביאתו לאיש: (ה) בכה ויתחנן לו, המלאך ליעקב: בית אל וגו', שם נגלה ה' אל יעקב אבינו בחלום הלילה והבטיחו על זרעו כי ירבכם ויתן להם את הארץ למורשה, וגם פעם שנית ברכו בבית אל כי גוי וקהל גוים יצאו מחלציו: ידבר עמנו, לדעת הראב"ע ורד"ק עמנו חוזר להושע ועמוס, כאלו בבית אל היה דבר ה' אליהם, והנכון כדעת הירושלמי כי עמנו חוזר לבני דורו של הושע, כי הברכו' אשר נתן ליעקב אבינו כאלו אלינו נתנם, על דרך כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום (דברים כ"ט י"ג): (ו) וה' אלהי הצבאות, וה' אשר עשה החסד הזה עם יעקב אבינו הוא ה' הצבאות, קונה עולם ומושל בעולמו, ושמו ה' לדר דר. כטעם זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר (שמות ג' ט"ו) והוא לעולם ישמור החסד לאוהביו: (ז) ואתה וגו', ועל כן אם תשוב אל אלהיך ותעשה חסד ומשפט, עוד יש לך אחרית ותקוה: (ח) כנען בידו וגו', הסוחר אשר עשה עושר וקנין על ידי מאזני מרמה, אוהב תמיד לעשוק, כי רואה הוא שעל ידי העשק הוא מרבה את הונו: (ט) ויאמר אפרים וגו', וכן אפרים אחר שהיה לו ארץ טובה מלאה ברכה לא זכר כי ה' נתן לו הטוב ההוא אבל אמר כי כחו ועצם ידו עשו לו את כל החיל הזה, וגם אם עזב את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים אין בזה רע,

יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ (י) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ (יא) וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ (יב) אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

מאן קיין פערגעהען פינ־דען, דאס איינע זינדע ווערע. (י) וועהרענד איך דער הערר דיין שוטצ־נאָטט בין זייט דיינעם איסצוגע אויס מצרים. נאָך ווערדע איך דיך אין צעלטען וואָהנען לאססען וויא אן פעסטטאגען. (יא) אונד איך רעדעטע מיט דען פראָפעטען, איך וואר עס דער הייפיגע ערמאהנונגען זאנדטע, אונד דורך דיא פראָפעטען פֿאָרשטעללונגען מאכטע. (יב) אלס גלעד אונוועזען טריב, אונד זיא דעם טאנד ערגעבען ווארען, אין גלגל שטירע אָפפערטען, אויך איהרע אלטאָרע צאהלרייך ווארען, וויא שטיינהייפען אויף דען אקערפורכען.

רש"י

אחריו: (י) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים. גדולה הבאה לאביך במצרים מאתי היתה אמר הקב"ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה' אלהיך שכא' בי' דברו' שכחת שהעמדת שני עגלי' אחד בבית אל ואחד בדן. ולישבין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי ע"י עיסק מאזני מרמה ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויין מצלי הבין ומטמון משקלותיו במלח כדי לרמות: כל יגיעי לא ימצאו לי. טוב לך אם אמר' בלבך כל ממוני לא יהא בו סיפק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תירגם יונתן נביא אומר להן כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת חוביכון: לא ימצאו. לא יספקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפרש כל יגיעי כל היגעי' לבקש עוני לא ימצא לי עון שא"כ היה רצוי לכתוב כל יגע בלא יו"ד ולינקד בצירי אבל אתה אומר יגע אלא ל' יגיע: עוד אושיבך באהלי'. אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלי' אעמיד מתוכך תלמידים עוסקי בתורה: כימי מועד. כימי מועד הראשון שהי' יעקב איש תם יושב אהלים: (יא) ודברתי על הנביאים. להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב: וביד הנביאים אדמה. הראיתי להם בכמה דוגמות. ד"א אדמה להם דברי ע"י משלים כדי לייסרם על שומעיהם: (יב) אם גלעד און. אם בא להם שבר ואונס הם גרמו לעצמ' כי אך שוא היו בגלגל שורים זבחו לע"א: גם מזבחותם. רבים כגלים שעל תלמי שדי. תלמי שדי היא מענית המחרישה קרויה תלם:

באור

ובראותו כי עם כל העסק והמרמה אשר נהג בהם היה הולך וגדל בעושר והצלחה, היה מחזק ערפו והתברך בלבבו כי נקי הוא מכל עון, כי כל הונו הוא מיגיעותיו ופרי מעשיו: כל יגיעי. כמו בכל יגיעי: (י) ואנכי ה' אלהיך וגו', מזכרת הי"ת כי הוא הוציא את ישראל מבית עבדים מארץ מצרים ועשה אותם לגוי וחזק את זרועותם ובירך את מעשי ידיהם: עוד אושיבך באהלים. יש בידו יתב' להושיב את ישראל עוד באהלים כימי צאתם ממצרים, שאז לא היו להם ערים גדולות ובתים מלאים כל טוב, ועיניהם רק אל ה' אלהיהם להצילם מטובו ולהחיותם במדבר הגדול והנורא: כימי מועד, כבימי החג, כי כשהיו עולים לרגל לירושלם היו יושבים באהלים, והטעם אני אעשה שלא יהיו לכם מושבות אחרים כל ימי השנה ותשובו כאשר הייתם נעים ונדים ממקום למקום, כימי לכתכם במדבר: (יא) וביד הנביאים אדמה, הראיתי להם דמיון מעלליהם וענשם על דרכיהם הרעים: (יב) אם גלעד און, חוזר למעל' ודברתי על הנביאים וגו', הייתי מוכיח אותם על ידי הנביאים כל זמן שאנשי גלעד היו אנשי און ואנשי שוא, וכשהיו מזבחים שורים בגלגל וכשהיו מזבחותם כגלים וגו'. כשהיה כל זה אז הייתי מוכיחם על ידי הנביאים (שד"ל):

(יג) ויברח יעקב, בני ישראל לא רצו לבטוח על ה' אלהיהם ועשו להם עגלים ומזבחות עד אין מספר ולא זכרו כי ביד ה' להושיע את הבוטחים בשמו כאשר עשה ליעקב אשר ברח עני וחסר כל מבית אביו מפני עשו. וגם היה מוכרח לעבוד באשה ולשמור את צאן לבן אביה

כמנהג האשכנזים בהושע י"ב פ' י"ג עד סוף הספר ובפרשג קורין אותה בפ' ויצא.

(יג) וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל
בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ (יד) וּבְנָבִיא
הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא
נִשְׁמָר׃ (טו) הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו
עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃
יג (א) כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל
וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ (ב) וְעַתָּה | יוֹסִפוּ לַחֲטֹא

(יג) יעקב פֿליכטעטע אינם געביט פֿאָן ארם, ישראל דיענטע אום איינע פֿרויא, אונד אום איינע פֿרויא היטעטע ער. (יד) דורך איינען פֿראָפֿעטען פֿיהרטע דער העדר ישראל אויס מצרים, אונד דורך איינען פראָפֿעטען וואורדע עם געהיטעט. (טו) אפרים ערצירנטע ביטטערליך, זיין העדר ווירד זיין בלוט איבעראיהן אויסשיטטען אונד איהם זיינע שמאך פֿערגעלטען.
יג (א) ווען אפרים ריא שפראכע דעב ציטטערנס רעדעטע, פֿערברייטעטע ער שרעקקען דורך ישרא', ער פֿערזינדיגטע זיך אם בעל. (ב) אונד נון אבער פֿאהרען זיא פֿאָרט צו

רש"י

(יג) ויברח יעקב שדה ארם וגו'. כאדם שאומר בחזור על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד זאת עשיתי לו הוצרך לברוח שדה ארם ידעתי איך שמרתיו: ובאשה שמר. את הצאן: (יד) ובנביא העלה ה' וגו'. ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגו': (טו) הכעיס אפרים. בנורא לבזות את נביאיו ולבגוד בו: תמרורים. הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל להאמר לעבודה זרה והמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למדין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להאמר לבעל פעור ועגשן הכתוב יותר ממצרי ואדומי שטבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם: עליו יטוש. עליו יעילם הקב"ה: וחרפתו. שחרף את שלמה כענין שנאמר וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק: ישיב לו אדוניו. הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו: (א) כדבר אפרים רתת. כשקינא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: נשא הוא בישראל. משם זכה להנשא להיות מלך ישראל. ויאשם בבעל. כיון שעלה לגדולה ויאשם בע"א: וימת. נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב: וי"ת כד ממליל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין: (ב) ועתה. בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטא: כתבונם.

באור

כי לא השיגה ידו לתת לו את מהר הבתולות כמנהג, ועכ"ז חזר לביתו עשיר וכבד מאד, ע"ד ארמי אובד אבי וגו', וכן בני ישראל כאשר עבדו במצרים עבודת פרך ה' העלם משם על ידי נביא. וכן שמרם על ידי נביא בלכתם לרשת את הארץ: (טו) הכעיס אפרים תמרורים, אבל אפרים לא בטח בה', ועל ידי שהרבה לו מזבחות עשה הרע בעיני ה' אשר בחר בו לעם סגלה, ורלה לרוממו על כל הגוים בהדר כבוד חקיו ומשפטיו, והוא מאכם בעצמו הוריד את עצמו מגדולתו, והכנים עצמו לדמים ולחרפה, במקום החסד והגדולה אשר היה יכול להתפאר בהם לעיני הגוים אם היה נאמן עם אלהיו, ולכן דמיו עליו יבואו ועזיבתו את ה' תהיה לו לחרפה גם בעיני כל העמים, כי לא יוסיף להיות במספר העמים, אבל יעבוד מלך עם נכרי: תמרומים, שם משמש במקום תאר הפעל, הכעים אפרים בתמרורים, באופן מר מאד, וכן אהבם נדבה, ויהי ידיו אמונה, ואחרים: יטוש. יבטח עליו דמיו וחטאיו, כמו והנם נטושים על פני כל הארץ (ש"א ל' ט"ז): אדניו, אע"פ שאפרים מרד בהקב"ה, עדיין הוא אדוניו: יג (א) כדבר אפרים וגו', כאשר דבר אפרים דברי רתת, דברי חיל ורעדה, נשא הוא ברתת בישראל, והכוונה כי היה השבט היותר חשוב בישראל כי דבריו היו נשמעים ביראה ופחד בכל שבטי ישראל. כדבר רתת, כמו ידברו עתק (תהלים ל"א ב') ידברו דברי עתק, וכן הדוברות על צדיק עתק (תהלים ל"א י"ט) כלו' דברי עתק: ויאשם וגו', אבל כשחטא בבעל נחלש כחו וירד מגדולתו:

וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים
מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי
אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ (ג) לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר
וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן
מֵאֲרֻבָּה׃ (ד) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן
בִּלְתִּי׃ (ה) אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת׃
(ו) כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־
כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ (ז) וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר
עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ (ח) אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל

קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי

זינדיגען, אונד מאכטען זיך איין געגאָססענעס בילד אויס איהרעם זילבער, נאך איהרעם קינסטלערטאלענטע געֶטצענשטאטוען, זעמטליך קינסטלערארבייט, פֿאָן איהנען הייסט עס: דיא מענשענאָפּפֿערער! קעלבער קיססען זיא. (ג) דעסהאלב ווערדען זיא דער מאָרגענוואָלקע גלייך ווערדען, וויא פֿליכטיגער מאָרגענטהויא; גלייך שפרייא דער פֿאָן דער טעננע וועגגעוועהט ווירד, וויא רויך אויס דער מויעראָפֿפֿנונג. (ד) וועהרענד איך דער העדר דיין שוטצגאָטט בין זייט (דיינעם אויסצוגע אויס) דעם לאנדע מצרים, קיינען גאָטט האסט דוא אויסער מיר ערפראָבט, קיינען העלפֿער אויסער מיר. (ה) איך האבע פֿיר דיך אין דער וויסטע געזאָרגט. אים לאנדע דער דירדע. (ו) דא זיא איינע וויידע האטטען, זעטטיגטען זיא זיך; זיא וואורדען זאטט, דא ווארד איהר הערץ איבערמיטהיג, אונד דאהער פֿערגאסען זיא מיין. (ז) זאָ ווארד איך פֿיר זיא וויא איין לייא, איינעם טיגער גלייך לוירע איך אויף דעם וועגע. (ח) ווילל איהנען בעגעגנען וויא איין זיינער יונגען

רש"י

כתבניתם: זובחי אדם עגלים ישקון. כומרי המלך אומרים לישראל מי שזובח בנו לע"א כדאי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חשוב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן: (ג) וכטל משכים הולך. וכטל דמובי פסיק: כמוץ יסוער מגורן. כמוץ דנשבא רוחא מאידרא וסוער אשר סערה תשאנו: (ד) ואנכי ה' אלהיך. ולא יהיה לך למדוד בי: (ה) אני ידעתיך. נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך: תלאובות. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו תל שאוצין בו כל טובה ואין מוצאין: (ו) כמרעיתם. כאשר באו לארץ מרעיתם. והיו שבעים אז חגעו וירם לבם. וירם במטה (שמות ז') לשון הריס. דבר אחר וירם ויגבה הוא עצמו: (ז) על דרך אשור. כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב: (ח) כדוב שכול. כמו שהכל כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול כלומר כלו לבוש שכולי' ומוכן לשכל אנשים: ואקרע סגור לבם. כדרך הדוב

באור

(ב) ועתה יוסיפו וגו', עוד לא נתנו אל לבם כי על חטאתם ירדו מגדולתם ולא הטיבו את דרכיהם אלא בהפך יוסיפו לחטוא: כתבונם, כמו כתבונתם (רד"ק) כלו' כאשר הראתה להם חכמתם: להם הם וגו', על האנשים שעשו להם מסכה ועצבים נאמר דרך היתול, מנשקים את העגלים וזובחים את האדם (רמב"ע): (ג) יסער, בצרי במקום פתח, והוא מבנין פֻעַל, וכן יחד לא ירומם (לעיל י"א ז'): (ד) לא תדע, לא הגיע לך אל אחר, כי כל הטובות אשר מלאוך מידי באו לך: (ה) אני ידעתיך, נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך (רש"י): תלאובות, בארץ ציה אין מים, ויצמא מגרז ושמש והוא מל' ערבי (רמב"ע וריק"ם): (ו) כמרעיתם וישבעו, כאשר היה להם מרעה טוב ושמן כשבאו לארצם, אז ישבעו: (ז) ואהי להם כמו שחל. אחר שהמשיל הארץ למרעה לצאן, אמר כי ה' יהיה להם כמו שחל ולביא בעדרי הצאן, כלו' שישלח עליהם רעות רבות וגדולות: אשור, אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב (רש"י): (ח) כדב שכול, שנשכלו ילדיו, וע"כ הוא יותר אכזרי: סגור לבם, כמשמעו. המקום

וָאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת
הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ (ט) שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי
בְעֶזְרֶךָ׃ (י) אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־
עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ
וְשָׂרִים׃ (יא) אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח
בְּעֶבְרָתִי׃ (יב) צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃
(יג) חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם
כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ (יד) מִיַּד
שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת

קמץ בז"ק

בעריבטער ביזר, ווערדע איהרע הערצקאממער אויפרייסען, אונד זיא דאן וויא איין לאָווע פערצעהרען; דאז ווילד דעם פעלדעס זאָלל זיא דאן צערפליישען. (ט) ער ריכטעטע דיך צו גרונדע, אָ ישראל, דען מיט מיר דער איינסט דיינע הילפע וואר (פיהרטע ער עס אויס). (י) וואָ איזט אלזאָ דיין קאָניג, דאס ער דיר העלפע אין אללען דיינען שטעדטען! וואָ דיינע ריכטער פאָן דענען דוא זאגטעסט: גיב מיר איינען קאָניג אונד פירסטען. (יא) מיט אונוויללען גאב איך דיר איינען קאָניג, אונד נעהמע איהן אין מיינעם צאָרנע. (יב) זאָרגפעלטיג בעוואהרט איזט אפרים'ס פערגעהען, אויפגעהאָבען זיינע זינדע. (יג) דיא וועהען איינער געבערערין ווערדען איבער איהן קאָממען. ער איזט איין אונווייזער זאָהן, דען זאָנסט ווירדע ער ניכט בייא דען געבורטסוועהען שטעהען: (יד) איך ווירדע זיא פאָן דער גרופט ערלעזען פאָם טאָדע בעפרייען. וואָ איזט דיינע

רש"י

אוחז לפורציו בחזה וקורע עד הלב. ל"א את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי: (ט) שחתך ישראל. חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב: כי בי. כי בי היה המרד אשר מרדת ואם תאמר מה איכפת לך בעזרך מרדת כשמרדת בי: (י) אהי מלכך איפא. י"ת איה מלכך. ואני אומר איני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מנגד לראות איפה מלכך שאעשה עמי רואה מה אחריתך איפה מושיעך: (יב) צרור עון אפרים. לא ויתרתי עליו לפני הו' אתי: (יג) כי עת. צרה באה לו אשר לא יוכל לעמו' ולהתקיים: במשבר בנים. שהיולדות יושבות עליו לילד ובלע"ז קורין למשבר סיל"א. (חיין סטוהל) Sele: selle במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: (יד) מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דברך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות אהי קוטב עליך גזרת שאול: נחם יסתר מעיני. לא אנחם על הרעה

באור

שהלב סגור ועמום בו: (ט) שחתך. האויב, ורש"י ודון יצחק פירשו שִׁחַתְּ, חבלת עצמך ישראל, ולדעת רד"ק חוזר לעגל: כי בי בעזרך, האויב שחת אותך, כי בידי נושע היה, כי אני צויתי עליו לבא אל ארצך ולעשות עמך מלחמה, או כפירוש רש"י כי בי מרדת ובגדת אשר הייתי בעזרך: (י) אהי, איה, כתרגום יונתן: (יא) אתן לך מלך באפי, כי על אף ה' בקשו להם בני ישראל מלך, כמו שכתוב (ש"א ח' ז') כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם: ואקח בעברתי, וגם עתה (בימי הנביא) חרה אף ה' בהם על רעות מלכי ישראל אשר הדיחו את העם לעבוד את העגלים ואת הבעלים, וישביתם ממנו, ולא ימלוך עוד מלך עליהם: (יג) חבלי יולדה, צרות גדולות כחבלי יולדה: הוא בן לא חכם, שהרי אם היה חכם היה לוקח מוסר מהרעות ששלחתי עליו להטיב דרכיו: כי עת לא יעמוד וגו', ואם היה בן חכם לא היה עומד עתה במשבר בנים, כלו' לא היה עומד בצרות הגדולות האלה, אבל היה מטיב דרכיו, וגם הי"ת היה מתנחם על הרעה שזמם לעשו' לעמו. והנה פירושי קרוב לדעת רד"ק, אלא שהוא מפרש עת, שעה אחת כלו' לו היה אפרים בן חכם היה זריז לצאת מן הרחם, כלומר מן הסכנות והצרות אשר באו עליו, ורש"י ואחרים פירשו כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: (יד) אהי דבריך מות, איה דבריך: דבריך, מל' דֶבֶר, וכן מדבר

אֱהִ֤י קָֽטָבְךָ֙ שְׁא֔וֹל נֹ֖חַם יִסָּתֵ֥ר מֵעֵינָֽי׃ (טו) כִּ֣י
ה֔וּא בֵּ֥ין אַחִ֖ים יַפְרִ֑יא יָב֣וֹא קָדִים֩ ר֨וּחַ יְהֹוָ֜ה
מִמִּדְבָּ֣ר עֹלֶ֗ה וְיֵב֤וֹשׁ מְקוֹרוֹ֙ וְיֶחֱרַ֣ב מַעְיָנ֔וֹ ה֣וּא
יִשְׁסֶ֔ה אוֹצַ֖ר כָּל־כְּלִ֥י חֶמְדָּֽה׃ יד (א) תֶּאְשַׁם֙
שֹֽׁמְר֔וֹן כִּ֥י מָרְתָ֖ה בֵּאלֹהֶ֑יהָ בַּחֶ֣רֶב יִפֹּ֔לוּ עֹלְלֵיהֶ֣ם
יְרֻטָּ֔שׁוּ וְהָרִיּוֹתָ֖יו יְבֻקָּֽעוּ׃

(ב) שׁ֚וּבָה יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֖ד יְיָ אֱלֹהֶ֑יךָ כִּ֥י כָשַׁ֖לְתָּ

תרגום אשכנזי

פעסט אָ טאָד! וואָ דיינע צערשטאָרונג אָ אונטערוועלט! ערבארמען ווירד פאָן מיינען אויגען וועגגעווענדעט זיין: (טו) דען ער בליהטע צווישען וואססערדרייכען פלורען. איין שרעקליכער ווינד פאָן אָסטען ווירד קאָממען, פאָן דער וויסטע ציהט ער איינהער; ער ווירד זיינע קוועללע אויסטראָקנען, זיינען צאָרן פערזיגען; דיזער ווירד דען שאטץ פאָן אללען קאָסטבארקייטען רויבען: יד (א) שומרון ווירד ביסען דען עס וואַרד ווידער זיינען גאָטט ווידערשפענסטיג. זיא ווערדען דורך דאס שווערט פאללען; איהרע זייגלינגע ווערדען צערשמעטטערט, אונד איהרע שוואנגערן אויפגעשליצט ווערדען.

(ב) קעהרע צוריק, אָ ישראל! צום הערן, דיינעם גאָטטע; דען דוא ביזט אן דיינעם פערגע-

רש"י

הזאת. נחם לשון ניחום והמ"ם משורש התיבה כמו מ"ם של נועם שסרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ"ם משמש בו ל' רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם רוחם: (טו) כי הוא בין אחים יפריא. ת"י ארי איכון מתקריין בנין ועובדין מתקלקלין לסגיאו. אחים לשון דבר רע כמו אח עשוייה לבוק ואמר אח אל כל תועבות. יפריא ל' פורה ראש ולענה. ואני אומר אחים לשון ותרענה באחו בין אחים יפריא מפריח וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו. ד"א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוזתן של ישראל על ידו נחלקו לשתי ממלכות. יפריא ל' פרא אדם: יבא קדים. מלך תקיף כרוח קדומה במימר' דה' מאורח מדברא יסק: הוא ישסה. אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו: יד (א) תאשם שומרון. מעתה תגלה אשמתה: והריותיו. נשים מעוברות שבתוכה:

(ב) שובה ישראל. שבאין יהודה פן יקדה אתכם כשמרון לכך נסמכו הענינים משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריב' היה אותו פולימרכוס זקן ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינ' פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים: עד ה' אלהיך. תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגורי' קטיגורים: כי כשלת.

באור

באפל יהלך מקטב ישוב להרים. מות ושאול, הם ל' קריאה, והשיעור כך הוא, אתה מות! איה דבריך? אתה שאול! איה קטבך? עתה תוכלו להוציא משלחת מלאכים רעים כנד הפושעי', כי עתה לא ארחם ולא אנחם עוד, ולדעת שד"ל טעם הכתוב אם אפדם מיד שאול ואגאלם ממות, אז יאמרו איה דבריך שהיית מגזים לנו מות. איה קטבך שאול? ואז לא יהיה לי נחם ונחת רוח בגאולתם כי יוסיפו לחטוא ויטיחו דברים כלפי מעלה: (טו) כי הוא בין אחים יפריא, מפריח וצומח באחו, בין אחים, בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא (רש"י): רוח ה', רוח גדולה וחזק, כמו הררי אל, שלהבת יה (רד"ק): יבא קדים, לפי שדמהו למפריח בין אחים אומר יבא קדים וגו' (רש"י), והכוונה על אשור שיבא להלחם בי' השבטים ולהסירם מהיות גוי בפני עצמם: יד (א) תאשם, תחרב.

(ב) שובה וגו', הנביא מזהיר עוד את העם לשוב לה', ועוד מבטיח את העם כי ה' רחום וחנון ומוחל עונות עמו אם ישובו בלבב שלם, ואע"פ שכבר נגזרה גזרה, עוד ייטיב להם

בַּעֲוֺנֶךָ׃ (ג) קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־
יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב
וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ (ד) אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ
עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ
לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ (ה) אֶרְפָּא
מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃
(ו) אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ
שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ (ז) יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת
הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ (ח) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ

קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי שלא

העז געשטרויכעלט. (ג) נעהמעט ווארטע מיט אייך אונד קעהרעט צוריק צום העררן. שפרעכעט צו איהם: "דוא פערגיבכט יעדעס פערגעהען, נימססט דאז גוטע אן. דאס וויר מיט אונזערן ווארטען דיא פארען אבטראגען. (ד) אשור ווירד אונז ניכט העלפען, וויר ווערדען ניכט מעהר אויף ראססען רייטען; ניכט מעהר וואללען וויר אונזערער הענדע ווערק אונזערן גאטט נעננען; דוא, בייא דעם דער פערוואיזטע ערבארמען פינדעט"! (ה) איך ווערדע איהרע אבטריננינקייט היילען, זיא מיט מילדע ליבען; דען מיין צארן ווידער איהן האט זיך געלעגט. (ו) וויא טהויא ווערדע איך פיר ישראל זיין, עס ווירד איינער ליליע גלייך בליהען, אונד וואורצעלן שלאגען גלייך דעם לבנון. (ז) זיינע שפראסלינגע ווערדען זיך אויסברייטען, זיינע פראכט ווירד דעם אהלבוים גלייכען, זיין דופט גלייך דעם לבנון. (ח) זיא ווערדען ווידער אין זיינעם שאטטען וואהנען; זיא ווערדען אויפלעבען וויא געטריידעזאאט, בליהען

רש"י

באלו לך מכשולי' בעד עוניך: (ג) כל תשא עון. כל עונותיו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב. ד"א מעט מעשים שבידנו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים. ד"א וקח טוב וקבל הודייה מאתנו שנאמר טוב להודות לה': ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותה בדיבורי שפתינו: (ד) אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעי' לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד. למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהי תקותינו המרחם יתומים: (ה) ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובת' האוהבם בנדבת רוחי אע"פ שאינן ראויין לאהב' מתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו: (ו) ויך. הטל את שרשיו ויצליח' כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולי': (ז) ילכו יונקותיו. יסגו. בנין ובנן ויהי כזיו מנרת' דקודשא וזיוהון כריח קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית מקדשא: (ח) ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבי' בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש עכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמתנסיך בבית מקדשא

באור

ה' אם יעשו תשובה ולא יוסיפו לבטוח על זרוע בשר ודם ולעבוד את העצבים: (ג) כל תשא עון, כל עון תשא (רש"י ואחרים): ונשלמה פרים שפתינו, נשלמה פרים על ידי שפתינו, הדברים שנושא בשפתינו יהיו לנו כפרי חטאת: (ד) אשור לא יושיענו וגו', המשך הדברים שהנביא מורה את העם לומר אל הש"ית: אשר בך וגו', אתה האל אשר בך ירוחם יתום, כי אתה הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, ולך הרחמים להנחם על הרעה שגזרת על עמך: (ה) ארפא משובתם, תשובת האל. והיא הבטחה שאם ישובו ה' ירחם עליהם. כי האהבה אשר אהבם בנדבה תקלקל את השורה ולא ישלם להם כפרי מעלליהם: אהבם נדבה, כמו אהבה בנדבה, כמו אמונה עניתני (ועיין למעלה י"ג ט"ו): (ז) כלבנון, כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים (רש"י): (ח) ישובו יושבי בצלו, ישובו לשבת תחת צל הש"ית, כי הוא עוד יגן בעדם וידרוש שלומם כימי קדם. ויושבי בצלו הוא מליצה כמו המאמין לא יחיש, דומה למליצת כי יפול הנופל, ושמע השומע. ורש"י ואחרים פירשו ישובו אותם שהיו יושבים בצל הלבנון:

יִחְיוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃
(ט) אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי
וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃
(י) מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים
דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים
יִכָּשְׁלוּ בָם׃

גלייך דעם וויינשטאָקקע; זיין רופֿט ווירד דעם וויינע דעם לבנון גלייכען. (ט) אפרים (שפריך): "וואס האבע איך נאָך מיט דען גאָטצענבילדערן צו טהון"? איך ערהאָרע איהן אונד זאָרגע פֿיר איהן; בין וויא איינע בליהענדע טאננע, פֿאָן מיר וואכזען פֿריכטע דיר. (י) ווער וויזע איזט זעהע דיעזעס איין, ווער פֿערשטענדיג, בעגרייפֿע דיזעס; דען גערעכט זינד דעם הערן וועגע, דיא פֿראָממען וואנדעלן אויף דעמזעלבען, וועהרענד דיא פֿרעפֿלער אויף דענזעלבען שטרויכעלן.

רש"י

שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים ישוב בע"ה אני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (י) מי חכם ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת"י:

באור

(ט) אפרים מה וגו', אפרים יאמר, אין לי דבר עוד עם העצבים, ואינו מבקש אלא מה' ית' שיחנני ויושיעני, והי"ת יענה אותו וידרכנו: ואשורנו, אראה בעניו (רש"י): אני כברוש רענן, הבא להם טובה והצלחה מאת ה' כאשר יצא הפרי מעץ רענן: (י) מי חכם וגו', הנה הנביא סיים תוכחותיו ונבואותיו בנחמה, וצייר הטובה וההצלחה שתגיע לישראל בשובם לעבודת ה' לשמור חקיו ומשפטיו; אבל ראה כי דברי השלום והטובה שדבר היו יכולים להיות למכשול עון לפושעים ולחוטאים אשר לא יבינו היטב תוכן אמרותיו; שהרי היו יכולים לחשוב כי הנביא בתחבולה הכניס דברי נחמה בתוך נבואותיו ותוכחותיו כדי שיהיה לו פתחון פה מכל מקום, אם תבאנה טובות או רעות על האומה, כאלו היה אפשר שתבאנה הטובות על האומה אפי' אם לא יעשו תשובה ולא ייטיבו מעלליהם; ועל כן אמר: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם, כלומר דעו ואלו היטב כי הי"ת אינכו דובר שלום לעמו אלא בתנאי אם יסירו האלילים והתועבות מקרבם וישובו לדרכי האמת והצדק; ואמר כי ישרים דרכי ה', כלומר דרכיו ית' בשלחו הנביאים להוכיח לעם פשעם וחטאתם כדי שישובו מדרכיהם הנשחתים, לאיים עליהם צרות ורעות אם יקשו את ערפם ולא ישמעו לקול מוכיחיהם. ולהבטיח עליהם טובות ונחמות אם יטו אזנם ולבם לדברי הנביאים ויעשו הטוב והישר בעיני ה', דרכיו אלה הם ישרים, כי הוא לא יחפוץ במות הרשע אלא בשובו מדרכיו וחיה (עיין יחזקאל סימנים י"ח וכ"ג שגם שם מכונה המדה הזאת דרך ה'): וצדיקים ילכו בם, צדיקים בראותם כי הי"ת כל כך חפץ חסד הוא עד שמבטיח טובה ושלום גם לפושעים השבים מדרכיהם ועושים משפט וצדקה, שהרי אז כל חטאתם לא תזכרנה, יעשו ק"ו בעצמם שהם בודאי יחיו ויצליחו מאחר שתמיד הלכו בדרכי האמת והצדק, ויתחזקו בלבם להדבק בה' ולשמור דרכיו ומצותיו: ופשעים יכשלו בם, אמנם החוטאים שאינם מבינים דרכי ה' הישרים והמכוון בדברי נביאיו יכשלו בהם, שבהיות לבם הרע תרחיק אותם מן התשובה ותפתה אותם להקשות את ערפם בשני פנים. או יאמרו אחר שגזר ה' עליהם כל הרעות ששמעו מפי הנביא, אין תועלת להם מן התשובה, ויוסיפו להרע ולהשחית את דרכיהם; או אם ישמעו הנביא מגיד גם נחמות וטובות, אינם מאמינים שהוא רק בתנאי אם ישובו, אלא יחשבו שהנביא בתחבולה עשה כן, וכי אפשר שתבאנה הטובות גם בלי תשובה, ולפי זה (לדעתם המשובשת) אינם צריכים לתשובה, והם נשקעים יותר ויותר בחטא ועון. אבל המה כשלו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם:

הפטרת וישלח

הפטרת וישלח כמנהג פראג וספרדים וק"ק איטליא

בת"ע בעובדיה סי' א' עד סוף:

(א) חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה לֶאֱדוֹם
שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָֹה וְצִיר
בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה:
(ב) הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד:
(ג) זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם
שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ: (ד) אִם־
תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ
מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָֹה: (ה) אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ

תרגום אשכנזי שלב

(א) געזיכט עובדיהו'ס. זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע, פאָן אדום: קונדע האבען וויר פאָם עוויגען פערנאָממען, אונד איין באָטהע ווארד אן דיא פאָלקער אבגע־זאנדט: מאכט אייך אויף! לאסט אונס אויפשטע־הען ווידער זיא צום קריע־גע: (ב) זיהע, קליין האבע איך דיך געמאכט אונטער דען פאָלקערן, דוא ביזט זעהר פעראכ־טעט. (ג) דער איבער־מוטה דיינעס הערצענס רייצט דיך (צור ווידער זעטצליכקייט) וויל דוא אויף פעלזען־שפיטצען וואָהנסט, אונד דיין זיטץ אין דער האָהע האסט! דוא ווענסט אים הערצען: ווער קאן מיך הער אבשטיר־צען? (ד) ווען דוא גלייך איינעס אדלער דיך ערהאָהעסט, אונד ווען דוא צווישען שטער־נען דיין נעסט אנלעגסט, זאָ שטירצע איך דיך פאָן דאָרט הערAב, שפריכט דער עוויגע. (ה) זינד עטווא דיעבע איבער דיך געקאָממען, עטווא רייבער ביי נאכט? וויא דוא

רש"י

(א) חזון עובדיה. מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם:
(ב) הנה קטן נתתיך. כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא. רבותינו דרשו קטן שלא היה לה' לא כתב ולא לשון: בזוי. שלא היו מעמידי' מלך בן מלך:
(ג) שוכני בחגוי סלע. סומך על מעונת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו. חגוי כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעי' י"ט) בדרייטכ"א בלע"ז בדפוס בזיל בדרייטייכ"א ואולי פנטור"א (אייגע ספאלטע, חיין ריטן) fente, *Fenture*; ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי (תהלים ס"ה) וכוי"ו של מטחוי (בראשית כ"א) שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת:
(ה) באו לך. עליך: איך נדמתה. למה נדמה דומם עד שנגנבו כל נכסים: הלא בוצרי'

באור

(א) חזון, זה מראה נבואת עובדיה: לאדום, על אדום: שמועה וכו', אני ושאר נביאים שמענו וכו' כי הרבה נביאים התנבאו על חרבן אדום. ואולי הוא לבדו שמע הנבואה ואמר בלשון רבים דרך ענוה. כמנהג המקרא לפעמים וכן נראה לי עקר: וציר, ת"י שליח כמו ציר אמונים (משלי י"ג) ושעורו השמועה היא שנשלח ציר לכל הגוים שיתעוררו לבוא עליה למלחמה:
(ב) קטן נתתיך בגוים, הפוך קטן בגוים נתתיך ות"י חלש. כי היתה ממלכה שפלה וחלושה:
(ג) זדון לבך וכו'. כלומר עתה שנתגדלת מעט למשול המשל רב, זדון לבך השיאך להתגאות יותר מדי ולרדוף אחרי כבוד מדומה: שוכני. ועל זה תתגאה שתשכן במקום גבוה ונשא. בחגוי, נשפכה הה"א לוי"ו נראית כמו מן שלה ושלוי עולם (תהלים ע"ג) ענינו בבקעי סלע (ספאלטען, קליפטען), או הוא מן חוג הארץ (איוב י"ז). חגב וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו (רד"ק) (פעלזענהאָהען), וי"ת בשני כפא, וכן הוא בתרגומי והחכם געזעניוס פתרו מלשון ערבי (נאָטוועטסאָרט, פעלזען־האָין). ונתרגום הסודי חגא (חבאיסיגע האָהע דעם פעלזענס): (ד) תגביה, חסר הפעול שהוא: כנשר, המגביה עוף:, שים, כמו תשים והוא לווי במקום עתיד וכן ומות זכר (דברים ל"ב) כמו תמות (רד"ק) וכן ת"י תשוי: קנך, כנוי למדור ולפי שלקח המשל מן הנשר אמר לשון נופל על לשון: (ה) אם גנבים, אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו

הפטרת וישלח

לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא
יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ
עֹלֵלוֹת׃ (ו) אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃
(ז) עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ
הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ
מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ (ח) הֲלוֹא
בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים

תרגום אשכנזי

זא צערניכטעט ביזט! — זיא שטעהלען דאך נור נאך איהרער גענוגע; (אונד ווערדען דיך דאך ניכט גאנץ אויסגערויבט האבען)? זאללטען עט־ווא וויינלעזער איבער דיך געקאממען זיין? זיא לאס־סען דאך נאכלעזע איב־ריג? (ו) וויא ווירד עשו דורכזוכט, וויא זיינע נע־היימסטען ארטער ער־פארשט. (ז) ביז אן דיא אייסערסטע גרענצע היין שיקטען זיא דיך (ה. ה. ריעטען זיא דיר צו ציהען) אלל דיינע בונדעס גענאססען, רייצען דיך, דיך איבערוועלטיגען דיינע פריע־דענס פערוואנדטען, דיא דיין בראד עססען לעגען דיר אונהייל אונטער, קיין פערשטאנד איזט אין איהם! (ח) זיהע, אן דעמזעלבען טאגע, שפריכט דער עוויגע, דא פערטילגע איך דיא וייזען

רש"י

ישאירו עוללות. והלא לא ישאירו לך כלום כי יחפשו ויגלו וידרשו מצפוניך: (ו) נבעו. תרגם יונתן איתגליין. ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו (ישעי' כ"א): (ז) עד הגבול שלחוך. אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולווך עד גבול ארצך עד הספר ששם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והצליחו: יכלו לך. לפתותך לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך. אף המאכל שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה:

באור

מה זה לך אם גנבים וכו' (רד"ק) וזה נכון. ויתכן לומר שהנביא בעצמו מתפעל מהרגשותיו החזקות. ראה החרבן לנוכח פניו ונתעורר לקרוא אל אדום אם גנבים וכו' דרך התול: איך נדמתה, אינו לשאלה איכה היית זאת, כי אם לקריאה, כאדם הרואה שממון רעהו הקודם בהגעת ראשו ובתמיה הגדולה, מה גדלה חרבנך ואיך נכרת ונשחת מכל וכל מבלי שארית בפתע פתאום והיית לאפס ואין! והוא בדרך הלצה ולעג: הלא יגנבו, הלא אין דרכם לגנוב הכל אלא די ספוקם ויניחו המותר: בוצרים, תולשי ענבי כרם: עוללות, הן הענבים הקטנים הגרופים שהן נשארים לקיטה בתר לקיטה: (ו) נחפשו, בשין כמו חופש כל חדרי בטן (משלי כ') ענין חקירה (דורכזוכען), ות"י אתבלש לנוכח זאת, ואולי חפש מהמלות המתהפכות, והוא חשף ענין גלוי והערה (ענטבלוסט זיין, אויפגעדעקט זיין), וטעמו איך נגלו מטמוני עשו: נבעו, שרשו בעה עקר ענינו בקשה ודרישה וטעמו חפוש כי בקשה וחפוש נרדפים בענין, ויש ג"כ קרוב בהוראתו עם פעל נבע (פרייא פליסען, קוועללען). מים הנוזלים בגלוי, ומזה ההפעיל מביעה גלוי דברים עוזים, ויהיה טעמו כן פה מקביל אל נחפשו. ולזה ת"י אִתְגַּלְיָן:

(ז) עד הגבול שלחוך, י"מ מענין לווי (בעגלייטעטען זיא דיך), והנכון כמשמעו, ענין שלוח. כלומר שיעצו לך לצאת עד הגבול החיצון בקצה גבול ארצו, מקום שם בא האויב למלחמה שתפול בידיהם ובענין זה ת"י מן תחומך אַגְלְיוּךְ (פאן דער גרענצע פערטריבען זיא דיך): יכלו לך, להם היכולת והתקף עליך להטות רצונך אחר רצונם ואתה תשמע להם ותעשה מה שיאמרו לך: לחמך, אוכלי לחמך ות"י אכלי פתורך (דיינע טישגענאססען), ע"ד אוכל לחמי הגדיל עלי עקב (תהלים מ"א י') מזור, ענין חולי ות"י תקלא ותרגומו (אונהייל), שורש שניהם ומכוון אל ענין הכתוב שיניחו במקומו כליון ואבדון בעצתם הרעה, והמליצה יפה מאד. ואין רחוק לומר שטעם מלת לחמך מאכל. וענינו שיניחו לו על למקומו מאכל השונא לו חולי (זיא לעגען איינע קראנקהייט פערארזאכענדע שפייזע אויף דיינע שטעללע). אין תבונה בו. אין לו שום דעת ושכל להרגיש בדבר להיות נשמר מהם: (ח) והאבדתי חכמים, לא יתחכמו בתחבולות המלחמה להציל נפשם ותבונה לא תועיל להם מאומה להמלט על נפשם: (ט) וחתו וכו', יפחדו גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום (ראב"ע): למען וכו', באופן שיכרת איש ממקור מהכנס הוא

מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ (ט) וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ
תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃
(י) מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ
לְעוֹלָם׃ (יא) בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת
זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו וְעַל־יְרוּשָׁלִַם
יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ (יב) וְאַל־
תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח
לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם
צָרָה׃ (יג) אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם

שערו כ'

אויס אדום, אונד פֿערשטאנד פֿאָם געבירגע עשו'ס. (ט) עס פֿערצאגען דיינע העלדען, תימן, דאמיט יעדער מאן אויס דעם געבירגע עשו'ס אויסגעראָטטעט ווערדע דורך (אללגעמיינעם) מאָרדען. (י) וועגען דער געוואלטטהאט אן דיינעם ברודער יעקב, דעקקט דיך דיא שאנדע, אונד דוא ווירסט אויסגעראָטטעט אויף עוויג. (יא) צו דער צייט, דא דוא פֿערן שטאנדעסט, אלס דיא פֿרעמדען (זיינע פֿיינדע) זיין פֿערמאָגען וועגפֿיהרטען, אונד אויסלענדער אין זיינע טהאָרע דראנגען, אונד איבער ירושלים דאז לאָאז וואַרפֿען: אויך דוא ווארסט יא וויא איינער פֿאָן איהנען. (יב) דוא זאָללטעסט ניכט מיט אנזעהען דען (אונגליקס) טאג דיינעס ברודערס, דען טאג זיינער ענטפֿרעמדונג (וואָ מאן איהן אלס פֿרעמדען צור פֿערבאננונג פֿעראורטהיילט) דוא זאָללטעסט דיך ניכט פֿרייען איבער דיא זאָהנע יהודה'ס אם טאגע איהרעס אונטערגאנגעס, אונד העטטעסט דיינען מונד ניכט פֿערגראָססערן (ד. ה. שטאָלצע וואָרטע, פֿרעכע ריעדען פֿיהרען) זאָללען אם טאגע דעם דראנגזאלס. (יג) דוא היטטעסט גאר ניכט זאָללען אין דאז טהאָר מיי-

רש"י

מזור. חולי: (ט) וחתו גבוריך תימן. יחתו ויפחדו לנוס אל ארץ ישמעאל. וי"ת ויתבדרון גיבוריך יתבי ארעא דרומא: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל. מרוב הרג שיבא עליכם: (י) מחמס אחיך יעקב. בשביל חמס שעשית ליעקב: (יא) ביום עמדך מנגד. שלא באת לעזור לו: גם אתה כאחד מהם. מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם: (יב) ואל תרא ביום אחיך. לא הי' לך להביט לעמוד מנגדו: ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול (שמואל א' כ"ג) נכר אותו אלהים בידי הסגירו אותו בידי: (יג) ואל תשלחנה

באור

מהר עשו ולא ישאר איש: מקטל, ר"ל הכריתה תהיה מן ההרג שיעשה בהם ולא שימותו בחולי על מטתם: (י) מחמס, בעבור החמס שעשית ליעקב אחיך: (יא) ביום עמדך, עתה יפרש מהו החמס שעשה ואמר ביום שהיית עומד מרחוק ולא באת לעזור לו: שבות, מקור מבנין הקל מן שבה ופירושו ביום ששבו זרים חילו והזרים הם חיל נבוכדנאצר לדעת הראב"ע: חילו, נכסיו וקניניו כמו ואת כל חילם (בראשית ל"ד) (רד"ק): יַדּו. שרשו ידה במשקל רַבּו (תהלים כ"ה) רַבּו (ירמי' י"ד) או יהיה שרשו ידד מן לִידּות (זכרי' ב' ד') ומשפטו יְיַדּו בשני יודין, והוא ליתן מן הדגוש, וכשהפילו יו"ד השרש מפני כובד קריאת שני יודין הטילו תנועת יו"ד השרש שהוא פתח ביו"ד האית"ן להורות עליה, ולדעת הריק"ם מבנין הפעיל ומשפטו יַיְדּו (רד"ק): (יב) ואל תרא וכו', לא היה לך לראות ביום צרת אחיך ואח"כ פירש ביום נכרו (הנ"ל): נכרו, מקור או שם ענין ההכחשה והזרות והוא הפך ההכרה ופירוש נכרו שהתנכר מאלו והיה כנכרי שהוציאוהו ממנו, ועד"ז מתורגם לאשכנזית. ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו מן כי נכר אותו אלהים (ש"א כ"ג) (אויסליעפערונג): ואל תשמח, גם זה מבנין התפעל והספק (קאָנ-יונקטיף), וכן כל הפעלים העתידים בפסוקים האלה עד פסוק ט"ו: תגדל פיך, הגות בלשון על לשון מדברת גדולות וע"ד המליצה וירחיבו עלי פיהם (תהלים ל"ה), וכן ישתמש הלועז האשכנזי בלשון זאת (דען מונד אויפֿרייסען, גראָסספרעכען): (יג) אל תבוא. שעורו לא היה

אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־
תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ (יד) וְאַל־תַּעֲמֹד
עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר
שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ (טו) כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהֹוָה
עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ
יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ (טז) כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־
הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ
וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ (יז) וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה
וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃
(יח) וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה

נעס פֿאָלקעס אם טאגע זיינעס אונפֿאלס קאָממען, זאָמיט ניכט זיין אונגליק אם טאגע זיינעס מיסגעשיקקעס, מיט אנצוזעהען, אונר (דיא האנד) אן זיין גוט אויסצושטרעקקען ברויכען אם טאגע זיינעס פֿערדערבענס. (יד) דוא זאָללטעסט גאר ניכט שטעהען אם שיידעוועג, זיינע פֿליכטלינגע צופֿערניכטען, אונד העטטעסט זיינע איבריג געבליבענען ניכט איבערליעפֿערן זאָללען אם טאגע דער נאָטה. (טו) יא דער טאג דעס עוויגען איזט נאהע איבער אללע פֿאָלקער: זאָ וויא דוא געטהאן, ווירד דיר געטהאן ווערדען, דיינע פֿערגעלטונג קעהרט אויף דיין הויפט צוריק. (טז) דען זאָ וויא איהר (זאָהנע יהודה'ס) אויף מיינעם הייליגען בערגע טראנקעט, זאָללען אללע פֿאָלקער בעשטענדיג טרינקען, טרינקען אונד טוימעלן, אונד ווערדען אלס ווערען זיא ניא געוועזען. (יז) אבער אויף דעם בערגע ציון ווירד רעטטונג זיין, אונד ער זויא הייליג, אונד עס ווירד דאז הויז יעקב'ס זיינע בעזיטצטהימער בעזיטצען. (יח) אונד דאז הויז יעקב'ס זאָלל איין פֿייער זיין, דאז הויז יוסף'ס

רש"י

בחילו. אל תשלח ידך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף עליו ידך: (יד) ואל תעמיד על הפרק. מקום שהבורחים יוצאים דרך שם לימלט ובלשון לע"ז קורים אותו טרו"ג (וְחֵך) Troue, : (טז) כאשר שתיתם על הר קדשי. כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי: ולעו. כתרגומו ויסתלעמון ל' תהומה ושממון ועירוף דעת איסטורדי"סון בלע"ז Estordison; étourdissement, (בעטיבונג): (יז) את מורשיהם. נכסי עממיא דהוו מחסנין להון: (יח) כי ה'

באור

לך להתחיל לבוא בשער עמי, ותאיליו לא הוצרכת לשלוח יד בחילו ועד"ז מתורגם אשכנזית: תשלחנה. פירוש ואל תשלחנה ידיך בנכסיו וכן ת"י דאושיטת ידך: (יד) על הפרק, בראשי הדרכים, מקום שיתפרקו ממנו הדרכים שם היית עומד והיית אומר לגבאיים או לאדומיים איזה דרך הלך הפליט (רד"ק): (טו) כי קרוב, מוסב על מה שאמר למעלה א' הלא ביום ההוא וכו' והפסיק בענין בפסוק מחמס אחיך עד פה לפרש מה הוא החמס שעשה, ועתה חוזר אל ענין הראשון לבשר שרם ענשם, ומלת כי לאמתת הענין כדמתורגם: (טז) כי כאשר שתיתם, י"מ על עשו כלומר אתה עשו וכל הגוים בהר קדשי שברדיתם משתה ושמחה על חרבנו, כן ישתו כל הגוים האלה כוס התרעלה תמיד בלי הפסק. וי"מ על בני יהודה הנזכרים למעלה כאשר שתיתם כוס הנעל ע"י דעת עשו והגוים אשר עמו כן ישתו וכו' וכן הוא בתרגומי: ולעו, ענין ובלעו כמו ילע קדש (משלי כ' כ"ה) (שוירפֿען), ות"י יסתלעמון ענין תהומה ועירוף דעת וכמוהו על כן דברי לעו (איוב ו') וכן תרגמתיו: (יז) ובהר ציון, וי"ו מעורר על ההפוך ר"ל אבל בהר ציון תהיה פליטה לשארית ישראל הנשארים בגלותם: והיה קדש. כלומר אע"פ שחשבו הגוים לחלל הר קדשי בגלותם ובגאותם שם עכ"ז קדוש יאמר לו: מורשיהם, הנפרד מורש וכמוהו מורשי לבבי (איוב י"ז י"א) (בעזיטצונגען איינעס הערצענס), הרעיונים והמחשבות שיש להם מורשה בלבבי, וי"ת נכסי עממיא דהוו מחסנין להון (גיטער דיא זיא איהנען פֿערערבטען): (יח) אש, כמו אש וכן להבה כמו להבה: לקש, ידמה לקש הנשרף מהר: ודלקו, ואש של יעקב והלהבה של יוסף ידליקו את בית עשו: (יט) וירשו, בית יעקב הנזכר במקרא

הפטרת וישלח

וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־
יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָֹה דִּבֵּר׃
(יט) וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־
פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת
שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ (כ) וְגָלֻת
הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־
צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת
עָרֵי הַנֶּגֶב׃ (כא) וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן
לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה׃

תרגו' אשכנזי שלד

איינע פֿלאממע, אונד דאז הויז עשו'ס שטאָפפעל אונד זיא ווערדען עס צינ־דען אונד פֿערצעהרען, אונד קיינער זיין דער דעם הויזע עשו'ס איבערבליי־בען ווירד; דען דער עוויגע האט פֿערהייסען. (יט) אונד זיא (דיא בעוואָהנער) דעם זיעדענס ווערדען דען בערג עשו'ס אונד (דיא בעוואָהנער) דער נידערונג דיא פלשתים (איהר לאנד) בעזיטצען; אונד זיא ווערדען דאז גע־פֿילדע אפרים'ס, אונד דאז געפֿילדע שמרון'ס (זאמאריען'ס) בעזיטצען, אונד בנימין ווירד (דאז לאנד גלעד בעזיטצען). (כ) אונד דיא אין געפֿאנגענשאפֿט געפֿיהרטען דיזעס העערעס דער קינדער ישראל'ס ווערדען (בעזיטצען) (דאז לאנד) דער כנענים ביז צו צרפת (זארעפטא) אונד דיא אין געפֿאנגענשאפֿט געפֿיהרטען ירושלם'ס, דיא צו ספרד זינד, ווערדען דיא שטעדטע דעס זיעדענס בעזיטצען. (כא) אונד עס ווערדען היניף ציהען ערדעטטער צום בערגע ציון, צו ריכטען דאז געבירג עשו'ס אונד דאז קאָניגטהום ווירד דעם עוויגען זיין.

רש"י

דבר. והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו' (במדבר כ"ד): (יט) וירשו הנגב. ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהיא במזרח דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון: ובנימן את הגלעד. ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישראל במזרח: (כ) וגלות החל הזה. תירגם יונתן עמא הדין: החל. לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד רבשקה (ישעיה ל"ו) אלא שזה חסר יו"ד. ויש עוד לפר' החל הזה גלות הבית הזה: לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת. גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מי' השבטים לארץ כנענים עד צרפת: וגלות ירושלים אשר בספרד. שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל. ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז (פֿראנקרייך) ,France. ספרד תרגם יונתן אספמיא: (כא) ועלו. שרי ישראל: מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו.

באור

שלפניו שהיו יושבים בדרומה של א"י ירשו את הר עשו שהוא במזרח דרום, ויושבי השפלה ירשו את ארץ הפלשתים השכנה להם: וירשו, גם את שדה אפרים ושדה שמרון ובנימין שהיה גבולו בירדן, ויירש אז הגלעד שהיה מקודם לבני מנשה בארץ המישור שהוא מעבר לירדן, כי מנשה יתפשט גבולו משם והלאה (מדברי המפרשים) ואחרים אומרים שכונת הפסוק שירשו את הנגב וחוזר ומפרש את הר עשו שהוא בדרומה של א"י גם ירשו את השפלה וחוזר ומפרש את הפלשתים כי ארץ פלשתים היתה בשפלה וגם שדה אפרים ואת שדה שמרון ירשו ובנימין יירש גם את ארץ הגלעד מלבד חלק רצועה הנתן לו בא"י בעבר הירדן. מעדבי כמ"ש בספר יחזקאל בסוף. ובתדבורתי נטיתי אחר רוב המפרשים: (כ) וגלות החל, חסר יו"ד והוא כמו החיל וענינו אשר בני ישראל אשר המה בגלות, ות"י עמא הדין: אשר כנענים, מלת וירשו שלמעלה שב על זה כלומר שבני הגולה של אשר א"י ירשו הארץ אשר לכנענים יתחשב עד צרפת, והוא עיר גבולית של א"י בקצה ארץ צידון והיא הנזכרת במלכים (כ"ד ז') עיין באורנו שם: בספרד, ת"י באספמיא והוא (היספאניה, ספאניען). אך זה אינו נכון, כי זה ארץ רחוקה מצרפת הנזכרת שהיא אחת מבנות צידון ומדברי הכתוב נראה כי צרפת וספרד שכנות היו, ולדעת איזה חכמי עמים ספרד היא (סיפהחררא), שהיא בארץ אדם כהדים נקראת ג"כ ספרוים. ובספר או"הם הקדש יבוא יותר מזה: (כא) ועלו וכו'. מלך המשיח ושבדיו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם (רד"ק)

הפטרת וישב בתרי עשר בעמוס סי' ב' פ' ו' עד ג' פ' ט'.

(ו) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל
וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם
בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם: (ז) הַשֹּׁאֲפִים
עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים
יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל
אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי: (ח) וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ

תרגום אשכנזי

(ו) זאָ שפריכט דער עוויגע: אום דריא פערברעכען ישראל'ס אונד אום פיערע, קאַן איך זיינער ניכט שאָנען: דארום, דאס עס אום זילבער דען גערעכטען פערקויפט, אונד דען ארמען אום איין פאאר שוהע. (ז) זיא שמאכטען נאך דעם שטויבע דער ערדע (אום עס צו זעטצען) אויף דאז הויפט דער ארמען, (ד. ה. זיא טראכטען דיא ארמען אין איינע זאָלכע לאגע צו פערזעטצען, דאס זיא אין דען שטויב נעדריקט זינד) אונד בייגען דען וועג דער עלענדען; אונד זאָהן אונד פאטער געהען צו איינער דירנע, אום מיינען הייליגען נאמען צו ענטווייהען. (ח) אויף פערפפענ-

רש"י

ליפרע מהר עשו אשר עשו לישראל. לשפוט יושטי"ר בלע"ז. (ריכטען, איין אורטהייל פאללען) jnsticier, הר עשו ית כרכא רבא דעשו: והיתה לה' המלוכה. לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מאויביו:

(ו) על מכרם בכסף צדיק. הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים. תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיחסנון. ואומר אני שכך פי' מטין משפט האביון כדי שילטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו וכותל' בדמי' קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסי' בניהם: (ז) השואפים על עפר ארץ. על עפר הארץ שהם הולכים עליה כל שאפם וכל מחשבותם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם. שאיפה גולוסי"ר בלע"ז (נאך עטוואס זעהר גיריג זיין) *Goulouser:* ודרך ענוים יטו וגומר. החלשים נוטי' מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו (איוב כ"ד): אל הנערה. המאורסה: (ח) ועל בגדים חבלים יטו.

באור

לשפוט את הר עשו לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם: והיתה לה' המלוכה, ואז תהיה המלוכה לה' לבדו. כי כל הגוים יודו במלכותו ויקבלוהו יחידו לאלהים (מרד"ק בשנוי מעט):

(ו) מכרם, ענין מכירה או קנין (פערהאנדלען). כמו שאמר במקום אחר לקנות בכסף דלים (עמוס ח') ופירש צדיק הוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקים (דברים י"ט): נעלים. כנוי לדבר קל ומועט כמו מחוט ועד שרוך נעל (בראשית י"ד כ"ג) וי"ת בדיל דיחסנון. והוא סתום מאוד עיין רש"י ורד"ק שנדחקו לפרשו בדרך רחוקה. ואולי הוא טעות הדפוס וצריך להיות בדיל די מְסַן כי תרגום של נעל מְסָנָא: (ז) השאפים, ענין בליעה ע"ד ההפלגה וכן השואפים אביון (עמוס ח') ופירושו השופטים הם השואפים, ומכונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים, שמשימים שוטריהם תחתיהם, ואם לא יתנו העניים על פיהם. יקחום בשער ראשיהם ויפילום בארץ. והנה עפר הארץ בראש דלים (רד"ק) ולדעתי הוא מליצה לענין ההכנעה והשעבוד, והמשל לקוח מן עפר ארץ, ע"ד שחה לעפר נפשנו (תהלים מ"ד מ') ורבים כמוהו, המורים על הכנעה וענוה, לכן העלאת עפר על ראש הנמצא בספרי קדש, סימן להכנעה והשפלת עצמו, ואמר שהשופטים חומדים אל עפר ארץ לשים בראש דלים ע"ד המליצה והשאלה, שכל חמדתם להשפיל העניים ולהשח רוחם שיכוף כאגמון ראשם ויהיו משועבדים להם, ועד"ז מתורגם אשכנזית: ודרך וגו', פירושו משפט ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו (שמות י"ח) וכן ת"י ודין חשיכיא מסטן (רד"ק): למען וגו', כאלו כונתם להכעיסני ולחלל שמי כי אם היה בעבור התאוה מה להם מעשה הפריצות בהסרת כל בושה וכלימה מלך הלכות אל בניהם ולהפך, והמליצה ע"ד ההפלגה: (ח) ועל בגדים, כסות לילה השוכבים עליו (נאכט-געוואנד, בעטט-

אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃
(ט) וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר
כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים
וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ (י) וְאָנֹכִי
הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ
הָאֱמֹרִי׃ (יא) וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים
וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

דעטען געוועגדערן שטרעקקען זיא זיך היין נעבען יעגליכעם אלטארע, אונד וויין דער בעשטראפֿ־טען טרינקען זיא אין דעם הויזע איהרער געטטער. (ט) אונד איך האבע יא דאך דען אמוריטער פֿאָר איהנען פֿערטילגעט, דער הָאָך וואר וויא צעדערן, אונד שטארק וויא אייכען, איך פֿערטילגטע אָבען זיינע פֿרוכט אונד אונטען זיינע ווארצעל! (י) אונד איך פֿיהרטע אייך אויס דעם לאנדע מצרים, אונד לייטעטע אייך אין דער וויסטע פֿיערציג יאהרע, אום דאז לאנד דעם אמוריטער'ס צו עראָבערן. (יא) אונד איך שטעללטע אויס אײרען זאָהנען פראָפֿעטען אונד אויס אײרען יינגלינגען געווייהעטע אן, איזט עס ניכט דעם אלזאָ קינדער ישראל'ס? שפריכט דער עוויגע.

רש"י

ת"י על מחות שוין דמשכון מסתחרי' זוקפין מלוה על העניי' וממשכני' אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: יטו. מלשון מסיבה שכל הסיבת סעודה בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: יין ענושים. שעונשי' אותו ממון ושותים בו יין: בית אלהיהם. בבית ע"ז שהיתה להם אצל מזבח: (ט) כאלונים. קיי"שנש בלע"ז: (אייכען) *Chesnes:* chênes ואשמיד פריו ממעל. שרים העליונים: ושרשיו מתחת. שרים התחתונים. ד"א הארץ היתה משמא עוניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטן: (יא) לנזירים. ת"י למלפין שהיו פרושין מדרכי ע"ה ועוסקין בתורה אין נזירה בכ"ת אלא ל' פרישה: האף אין. בתמיה כלומר כלום

באור

דעקקען, זאקען), כמו ותכס בבגד (ש"א י"ט י"ד) ויכסוהו בבגדים (מ"א א') וכן התורה אמרה במה ישכב (שמות כ"ב): חבלים, ענין משכון ידוע: יטו, מטין עצמן וישתרעו עליהן בהסבה בעת הסעודה מה שהם סועדים אצל כל מזבח העשוי לפסילים. והנוסחה בבלחן יקרא הטיה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטה ויקרא והטיתי לקרות (במסכת ברכות) וכן ת"י ועל שוין (ענין מטה וילוע) מסחרין (ענין הסבה) בסטר אביריהון: ענושים, שעונשים אותם כסף וישתו במחירו יין ות"י אנוסין (ערפרעססען): (ט) ואנכי וכו', ר"ל מלבד תועבת מעשיהם הם כפויי טובה כי הלא הצלתים מכף אויבים והשמדתי האמורי שהוא תקיף וחזק: ואשמיד פריו, לפי שהמשילו לאילן אמר לשון הנופל בהם בהשחתת הפרי ועקירת השרש כלומר שהשמדה תהיה בתכלית השלמות, שלא יותיר ממנו שריד ופליט: (י) לרשת, לבוא לרשת את האמורי, וי"א לרשת מוסב למעלה על העליתי כלומר העליתי וכו' למען תירשו את האמורי, והענין אחד: (ו) לנזירים, נזירי אלהים וי"ת מַלְפִין (לעהרער), שיהיו פרושים מדרכי העולם

ויהיו עוסקים בתורה וענין נזר הפרשה (מרד"ק) ואולי טעמו כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט) כושלי נזר (געקרֶענטע), וכמוהו זכו נזיריה (איכה ד') (עדלע, פֿאָרנעהמע, אויסגעצייכנעטע מענגער). אך הפסוק הסמוך ותשקו וכו' יורה שהכונה על המופרשים משתית יין וכדומה (ענטהאלטזאמע): (יג) מעיק, פועל יוצא והוא ענין צרה ולוקה וכן מפני עקת רשע (תהלים נ"ה) ותרגם צרה עקתא (רד"ק): תחתיכם, כמו במקומכם וענינו כמו שתרגם יונתן הא אנא מייתי עליכון עָקָא ומעיק לכון באתריכון, ועד"ז מתורגם אשכנזית; ועיין באורו בספר מאור

עינים חלק קול אלהים: כאשר תעיק, פועל עומד (רד"ק) ר"ל כמו העגלה המלאה עמיר שהמשא קשה והיא כלחצה ודבוקה תחתיה, וכן ת"י כמא דְעָקָא עגלתא דטעינא עמירא. ואולי

תעיק פועל יוצא והפועל המשא, והענין אחד, וי"ת תחתיכם כמשמעו ומעתיקים (איך בייגע

נְאֻם־יְהוָה׃ (יב) וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־
הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ (יג) הִנֵּה
אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה
הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ (יד) וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק
לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃
(טו) וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא
יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ (טז) וְאַמִּיץ
לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־
יְהוָה׃ ג (א) שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה
אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (ב) רַק
אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן

קמץ בז"ק

(יב) איהר אבער ליעסעט דיא געווייהעטען וויין טרינקען, אונד דען פראָפעטען בעפאהלעט איהר, אונד שפרעכעט: איהר זאָללט ניכט ווייזזאגען! (יג) זיהע, איך דרענגע אייך (ד. ה. איך ברינגע בעדרענגניס אויף אייערע פלעטצע) זאָ וויא איין וואגען (אונטער זיינער לאסט) געדריקט ווירד, דער פאָלל מיט גארבען איזט. (יד) אונד עס שווינדעט דיא פלוכט פיר דען שנעללפיסיגען, אונד דער שטארקע זאָלל זיינע קראפט ניכט אנשטרענגען קאָננען, אונד דער העלד זיין לעבען ניכט רעטטען. (טו) אונד דער דען באָגען העלט (דער באָגענשיטצע) זאָלל ניכט שטאנד האלטען, דער שנעללפיסיגע ניכט ענטרינגען, אונד דער רייטער זיין לעבען ניכט רעטטען. (טז) אונד דער הערצהאפטיגסטע אונטער דען העלדען, נאקט ווירד ער פליעהען אן דענזעלבען טאג, שפריכט דער עוויגע. ג (א) הערעט דיעזעס וואָרט, וועלכעס דער עוויגע איבער אייך רעדעט, קינדער ישראל'ס, איבער דאז גאנצע געשלעכט, דאז איך אויס דעם לאנדע מצרים הערויפגעבראכט, וויא פאָלגט: (ב) נור אייך האבע איך אנערקאננט אויס אללען געשלעכטערן

רש"י

אתם יכולים להכחיש את זאת: (יב) ותשקו את הנזירים יין. שלא יורו אתכם שהשיכור אסור להורות: ותשקו את הנזירים יין. תרגם יונתן ולטעיתון ית אלפיכון בחמר: לא תנבאו. לעמוס נאמר כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: (יג) מעיק. תרגום של מציק: תחתיכם. את חנייתכם: תעיק העגלה. מכובד משא שעליה: (טו) וקל ברגליו לא ימלט. את נפשו: (טז) ערום ינוס וגו'. ערטילאי בלא כלי זיין: ג (ב) רק אתכם ידעתי. הכרתי

באור

חייך נידער, וויא זיך בייגט או. ג. וו.): (יד) ואבד וכו', אף הקל ברגליו לא יציל עצמו בברחו מפני הסוס כי ישיגהו: (יג) לא יעמוד, לא יעמוד על עמדו בקשרי מלחמה כי ירך לבו וינוס מפחד. וכן תרגמתי: (יד) ערום, ערטילאי בלא זינא (וואפענלאָז): ג (א) המשפחה. הגוי כלו נקרא משפחה וכן משפחת מצרים (רד"ק): (ב) ידעתי, מן וידע אלהים ענין בחירה ואהבה (ערקאָהרען ליעבען), ופ"י אתרעיתי ענין רצון (וואָהלגעפאללען אן איהנען פינדען), ותרגומתי סובל כל הוראות אלו: על כן אפקד וכו', ע"ד את אשר יאהב ה' יוכיח: (ג) הילכו וכו', מתוכן הנבואה כלה שתוכחת הנביא היא על שני דברים (א) במה שאמרו הנביאים בשקר דבריהם מלבם ולא ה' שלחם (ב) שהאמינו בלבם כי הרעה אשר באתם מקרה היא ומפי עליון לא יצאה. ע"כ הוכיחם על פניהם כי אין דבר בעולם בלי התיעדות מתחלה ואין פעולה בלי סבה, ואמר בראשונה: הילכו וכו', ר"ל האם במקרה נזדמן ששנים הולכים מיד יחד בדרך אחת, אם לא שנועדו יחד איש אל רעהו להתחבר בלכתם על הדרך, כן כל דבר הנעשה תחת השמש מיועד מראשיתו להעשות כן. ולכן כשתראו שדברי הנביא באו והסכימו עם רוח ה' אשר דבר בו, תדעו נאמנה כי מאת ה' יצאה זאת: (ד) הישאג וכו', וכי ישאג אריה ביער לריק ולא ימצא טרף, כי שאגתו מתחלה באשר הוא נוסף לטרף ותאותו בידו, כי אף כשיתאוה יוגש

אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃ (ג) הֲיֵלְכוּ
שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ (ד) הֲיִשְׁאַג
אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ
מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ (ה) הֲתִפֹּל צִפּוֹר
עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח
מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ (ו) אִם־יִתָּקַע

דער ערדע, דארום אהנדע
איך אן אייך אלל איירע
מיססעטהאטען. (ג) וואנ־
דעלן וואהל צוויא צוזאמ־
מען, אהנע זיך דאצו בע־
שטיממט צו האבען?
(ד) ברילעט דער לאווע
אים וואלדע, אונד האט
קיינען רויב? לעסט דער יונ־
גע לאווע זיינע שטיממע
אים זיינער האהלע ערשאללען, אהנע דאס ער עטוואס ערבייטעט? (ה) פעללט יע איין
פאָגעל אים פאָגעלשטעללער אויף דיא ערדע, אהנע דאס איהם איינע שלינגע געלעגט
וואָרדען? שטייגט וואהל דאז נעטץ פאָם ערדבאָרען אין דיא האָהע ווען מאן ניכטס דאמיט
פאנגען וויל? (ו) שטאָסט מאן אין דער שטאדט אין דיא פאָזוינע, דאס דאז פאָלק

רש"י

ואתם פשעת' בי על כן וגו'. ורבותינו דרשו לצד אחר במסכת ע"א: (ג) הילכו שנים יחדיו.
שאתם אומרים לנביאים לא תתנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אא"כ נצטוו כלום דברים
נעשים אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו. אא"כ קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני:
(ד) הישאג אריה ביער וטרף אין לו. כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אא"כ לכך
וכן הוא אומר ישאג ככפירי' וינהו' ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והארי' על טרפו:
(ה) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה. בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: היעלה
פח מן האדמה. שהוטל שם אא"כ נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו
ממקומו מעט ואותו שעה כבר נלכד: (ו) אם יתקע שופר. שהצופה רואה גייסות באים בעיר

באור

לטרוף טרף ומי מהחיות יוכל לעצור כח ולעמוד מפניו? וכן נאמר ישאג ככפירים וינהם ויאחז
טרף (ישעי' ה' כ"ט) ר"ל תיכף כשישאג וינהם יאחז הטרף בידו, והבן. כן נראה לי שעור
הפסוק, וכן הוא מתורגם אשכנזית, והנמשל כמו שלא ישאג האריה לריק ולא יאחז טרף מיד
כשישאג כן דבר ה' לא ישוב ריקם ומיד יבוא הדבר מה שיעד ולא יאחר כי רצונו הוא מעשהו.
ורש"י פי' כשאריה אוחז טרף דרכו לשאג ואינו שואג אלא א"כ לכך ולפיהו יתורגם (ברילט דער
לאווע ווען ער קיינע בייטע האט)? אך לפ"ז ראוי להיות ואין לו טרף, כי עקר הכונה על שלא
ישאג בשלילת הטרף ממנו, והעקר בכונה יבוא בל"ע בתחלה והמבין טעם השלילה יבין בנפשו
כי ישרה הערתי. וגם לא אדע לכוון הנמשל בד"ז כי אם בדרך רחוקה: היתן, כפל ענין
במשל אחר דומה לזה. וכן הוא בכל הפסוקים הבאים. רק יש הבדל מה בבחינת תכונת המשל;
כי יש הוא משל מדבר בחירי (ווילקיהרליכעס), ויש מדבר טבעי (נאטור געמעסעס), ויש מדבר
מקרי (צופעלליגעס), ויש תכהבי והסכמי (פאָן געברויך איינגעפיהרטעס), וכלם הולכים וסובבים
אל תכלית אחת להוכיח ולגדר שאין מקרה והזדמן בעולם והכל אשר נעשה גם פרטי עניניו
ואופניו מיועד מיד השם יתעלה מראשיתו וכן עם הרעות לענוש החוטאים, שיגידו הנביאים
על פי ה' טרם בואם והאותיות אשר תבאנה לאחוז יחדיו הן יעוד ה' ונאמרו להזהר מהן כי
יבואו אל נכון אם לא ישמעו החוטאים: (ה) התפול וכו', כמו שלא יפול עוף על קרקע
הארץ בפח אם לא יהיה לו מוקש להלכד בה, כן אין פעולה בעולם בלי סבה הראשונה: היעלה
וכו', יש פח מוכשר לעלות באויר השמים ללכוד בו עוף הפורח ועל זה כוון פה הנביא ושעורו
האם עולה הפח להלכד בה צפור שמים למעלה ואין רצון הצייד ללכוד אותו, ובקצרה הכי לחנם
מזומן הרשת? וכן לא ידבר ה' דבר לנביאיו בלי כונה להזהיר החוטאים, זהו הנכון לפי פשוטו,
ופירושים אחרים היסולק הפח מן האדמה טרם נלכד בו צפור (גיאהט אהן דאז נעטץ וועג, ווען
אהן ניכטס געפאנגען האט?), או היעלה פח מן האדמה ע"י נדנוד העוף ועוד לא נלכד בו?
ומי מעלה את הפח (געהעט דאז נעטץ אין דיא העהע ווען קיין פאנג געשעהען איזט? רחוקים
ממשמעות הלשון ומן הפשט האמתי ובלתי מכוונים אל הנמשל: (ו) אם יתקע וכו', בעת
המלחמה מעמידים הצופה לראות אם בא האויב תכף יתקע בשופר להקהיל את העם להלחם

שופר בעיר ועם לא יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: (ז) כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: (ח) אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

קמץ בלא אס"ף

ניכט ערשריקקט? — אונד עס זאָלל איין אונגליק אין דער שטאדט געשעהען, דאז דער עוויגע ניכט געטהאן? (ז) יא, ניכטס טהוט דער הערר, דער עוויגע, וואָ ער ניכט זיין געהיימניס זיינען קנעכטען דען פראָפעטען אָפפענבאַרט. (ח) בריללט דער לאָווע; ווער וואָללטע זיך ניכט פירכטען? דער הערר, דער עוויגע רעדעט, ווער וואָללטע ניכט ווייזאגען?

הפטרת מקץ במלכים א' סי' ג' פ' ט"ו עד סי' ד' פ' ג':

(טו) ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלם ויעמד ׀ לפני ׀ ארון ברית־יהוה ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל־עבדיו: (טז) אז תבאנה שתים נשים זנות

(טו) דא ערוואכטע שלמה, אונד זיהע! עס וואר איין טרוים. ער קאם געגען ירושלים, אונד טראט פאָר דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען, אונד בראכטע גאנצאָפפער אונד פריידענאָפפער דאר, אונד פעראנשטאלטעטע איין מאהל פיר אללע זיינע דיענער. — (טז) דאמאלס קאמען צוויא ווייבער, הורען, צום קאָניגע, אונד טראטען

רש"י

ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: הישאג אריה. הוא נבוכדנצר, ד"א הנביאים מדמין את רוח הקדש הבא אליהם לשאגת אריה כמו שאמור למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פירש הדוגמא שהביא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם כן הפורענות נגזר מלפניו וזהו הטרף. היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון. התפול צפור על פח ואין הפח מכשילה כלומר וכי אפשר שאתם עובדים עבירות ולא יהיה לכם למוקש. היעלה עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם. אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים על דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא ובשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרת' בנביאיו: (ז) כי לא יעשה אדני אלהים דבר. אא"כ גלה סודו אותו סוד אל עבדיו הנביאים: (ח) אריה שאג מי לא יירא. כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא:

(טו) ויקץ שלמה והנה חלום. והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף והבין לשונו כלב

באור

נגדו והעם בודאי יחרדו, וי"ת אם יתקעו שופרא בקרתא בלא זמניה (לור אוגלייט) כונתו על עת ביאת האויב בפתע פתאום. ועיין פי' רד"ק: אם תהיה וכו', עתה חתם דבריו לבוא אל המבוקש ולאמור כמו שכל הדברים כאלה כולם נועדים מקודם ומתפעלים ע"י הסובב אותם, כן: (ז) כי לא וכו'. הכל בא בהשגחת אלהי, כי אין ה' עושה מאומה, בלתי גלות סודו בתחלה אל הנביאים: (ח) אריה שאג, והלא הנביאים בודאי מתנבאים הדבר אל העם, ואיכם כובשים הנבואה, כי הם מוכרחים בנבואתם, כי כמו שהוא דבר נמנע מלגרש המורא והפחד מלב בעת שאגת אריה, כן נמנע מעצור במלים. ולהכחיד דברי אלהים תחת לשונו בעת אשר ה' ידבר וישפוך רוח קדשו על הנביא, וכן כל הבא נשמע מפי הנביא טרם בואו ואין זה מקרה כ"א ביעוד אלהות, ומוסב לתחלת הענין שאמר ע"כ אפקוד עליכם וכו' לשלם גמול רעתכם הואיל והכל בהשגחה יש גמול על המעשה:

(טז) אז תבאנה, כמו באו, ועם מלת אז יבוא גדור עתיד במקום עבר כמו אז ישיר, אז יבדיל, אז ידבר. (רד"ק) וענין בעת ההיא בשובו ירושלים בא לו זה הדין לידו ונראה לו

אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ (יז) וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת
יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ (יח) וַיְהִי
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה
הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי
שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ (יט) וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה
הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ (כ) וַתָּקָם
בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ
יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת
הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃ (כא) וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק
אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר
וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ (כב) וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת
וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי
וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (כג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת

פֿאָר איהן. (יז) דאז איינע
ווייב שפראך: האֶרע מיך
מיין העדר! איך אונד דיע-
זעס ווייב וואָהנעטען אין
איינעם הויזע, אונד איך
נעבאר בייא איהר אים
הויזע. (יח) אונד אם
דריטטען טאגע, נאכדעם
איך געבאָרען, זאָ געבאר
אויך דיעזעס ווייב, אונד
וויר ווארען צוזאממען,
קיין אנדערער וואר בייא
אונס איס הויזע, זאָנדערן
נור וויר ביידע. (יט) אונד
עס שטארב דאז קינד דיע-
זעס ווייבעס דעס נאכטס;
דען זיא האטטע אויף
איהן געלעגען (אונד עס
ערדריקט). (כ) דא
שטאנד זיא אין דער נאכט
אויף, אונד נאהם מיינען
זאָהן פֿאָן מיינער זייטע,
דא דיינע מאגד שליף,
אונד לעגטע עס אין איהרע
ארמע; אונד איהר טאָדטעס קינד, לעגטע זיא אין מיינע ארמע. (כא) אלס איך נון דעס
מאָרגענס אויפֿשטאנד, מיין קינד צו זייגען, זיהע! דא וואר עס טאָדט. אונד איך בעטראכ-
טעטע עס אם (העללען) מאָרגען אונד זיהע! עס וואר ניכט מיין קינד דאז איך געבאָרען.
(כב) דאז אנדערע ווייב שפראך: ניין! זאָנדערן מיין קינד איזט דאז לעבענדיגע, אונד דיין
קינד דאז טאָדטע; אונד יענע שפראך: ניין! זאָנדערן דיין קינד איזט דאז טאדטע, אונד
מיין קינד איזט דאז לעבענדיגע. זאָ רעדעטען זיא פֿאָר דעם קאָניגע. (כג) דא שפראך דער

רש"י

כונה ומבין לשונו: ויעש משתה. משמחת לבו שהבין שחלומו אמת: (כא) ואתבונן

באור

כי חלומו אמת והש"ית נתן לו חכמה ובינה: נשים זונות, ת"י פונדקן והמוסיף בערוך פירשו במלת מלון מלשון יוני (גאסטווירטהין) וז"ל הרלב"ג אחשוב שהיו פונדקאות מוכרות מזון או שהיו מפקידות עצמן עכ"ד. והנה אחר שמצאנו ביחזקאל פרשה כ"ג אשה זונה הרבה פעמים ות"י פונדקיתא ושם ודאי זונה לפי ענינו, לכן דעתי בזה כי אותן הנשים המפקידות עצמן היו מוכרות מזון כדי יבואו הזכרים שם ויהיה להם מקום לפתות לבן להפקדות, ועקר ענינו מופקרת ולכן יפה מתורגם רחב הזונה ביהושע (בוהלערין): (יז) בי אדוני, להאזין דברי וכן מתורגם אשכנזית ות"י ככ"מ בבעו (איך ביטטע אום גנאדע!): (יח) אין זר אתנו. רואה את המעשה להיות עד בדבר: (יט) אשר שכבה, כנראה מפני ששכבה עליו מת, כי אלו לא מת כך אלא שקדמו חולי, לא נולד הספק, כי היו מבקרות אותו שאר נשים בחליו. לכן אמרה אשר שכבה (רד"ק): (כ) ואתבינן אליו, הסתכלתי בצורתו כת"י ואסתכלית ביה (רד"ק): (כא) ותדברנה וכו', היו מתוכחות על הדבר. וכן כתב הרד"ק אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך, כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהבינו לשופט ע"כ, ות"י לפי הכונה ודינן (זיא שטריטטען): (כב) גזרו, חתכו: לאחת. משפטו לאחרת, וכבר העירותי ע"ז בספר (שמואל ב' י"ב א') והלמ"ד בשו"א ושני פתחין יורה שהיא סמיכות בלי סומך (מדברי רד"ק בשנוי מלות ותוספה): (כז) תנו לה, להאשה שאמרה תנו לה את הילד. כאלו הכפיל דבריה שאמרה

אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת
לֹא כִּי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי: (כד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
קְחוּ־לִי חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ:
(כה) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם
וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת:
(כו) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ
כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר | בִּי אֲדֹנִי
תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ
וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ:
(כז) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד
הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ:
(כח) וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר
שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־
חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:
ד (א) וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

פתח בז"ק

תרגום אשכנזי

קאָניג: דיזע שפריכט: דאז איזט מיין קינד, דאז לעבענדיגע, אונד דיין קינד איזט דאז טאָדטע; אונד יענע שפריכט: ניין! זאָנדערן דיין קינד איזט דאז טאָדטע, אונד מיין קינד איזט דאז לעבענדיגע. (כד) אונד דער קאָניג שפראך: האָלעט מיר איין שווערט! אונד זיא בראכטען איין שווערט פֿאָר דען קאָניג. (כה) דער קאָניג שפראך: הויעט דאז לעבענדיגע קינד אין צוויא טהיילע; אונד געבעט דיא העלפֿטע דער איינען, אונד דיא העלפֿטע דער אנדערן! (כו) דא שפראך דאז וויב, דערען קינד דאז לעבענדיגע וואר, צום קאָניגע: (דען עס ענטבראננטע איהרע ליבע איבער איהר קינד) אונד זיא שפראך: העֶרע מיך, מיין העדר! געבעט איהר דאז לעבענדיגע קינד, נור טאָדטעט עס ניכט; אונד יענע שפראך: עס זייא וועדער מיין, נאָך דיין, הויעט עס פֿאָן איינאנדער! (כז) דער קאָניג האָב אן אונד שפראך: געבעט איהר דאז לעבענדיגע קינד, אונד טאָדטעט עס ניכט; זיא איזט זיינע מוטטער. (כח) אונד עס העֶרטע גאנץ ישראל דאז אורטהייל, דאז דער קאָניג געפֿעללט, אונד זיא פֿירכטעטען זיך פֿאָר דעם קאָניגע; דען זיא זאהען, דאס דיא וויזהייט גאָטטעס אין איהם וואר, אום דאז רעכט אויסצואיבען. ד (א) אלזאָ וואר דער קאָניג שלמה, קאָניג איבער גאנץ ישראל.

רש"י

אליו. נתתי לב להסתכל בו: (כז) היא אמו. בת קול הופיע ואמרה היא אמו: ד (א) מלך על כל ישראל. משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו:

באור

בצורתם. להודיע, זאת היא אמו שמרחמת על בנה: הילוד, פעול או שם כמו יֶלֶד (רד"ק בספר השרשים). ולדעתי הוא יָליד בחלוף אותיות אה"וי. והנה ת"י בפסוק זאת בן בר (זאהן) תרגומו בכ"מ אף שלא נרמז על המין. ואחריו העתיקו חכמי העמים בן וכן מלת הילוד תרגם רביא כתרגומו במלת ילד בכל המקרא. ובתרגומנו הכנונוהו לפי ההעתקה הישנה בן (קינד), אחרי שאין לנו רמז פה על המין; וגם המלך אמר הילד, ובגוף המעשה אין זה דבר הנוגע לו כלל: (כח) את המשפט. לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר, כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט (רד"ק). וידוע כי פעל ירא בחבור מלת פני יורה על יראת העונש ולא יראת התרוממות. ועל פיו מתורגם לאשכנזית (פֿורכט): לעשות משפט, לברר האמת ע"י בחינה ולעשותה בכח בינתו: ד (א) ויהי, משראו חכמתו שמחו כולם במלכותו, (רש"י) והרד"ק פירש לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל, אמר ששלמה מלך על כל ישראל ולא היה אדם מפקפק במלכותו, כיון שראו בו חכמת אלהים לעשות משפט, וכענין זה פי' הרלב"ג, ועל פיהם תרגמתי:

ביחזקאל סי' ל"ז פ' ט"ו עד סוף הסימן:

(טו) וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ (טז) וְאַתָּ֣ה בֶן־
אָדָ֗ם קַח־לְךָ֙ עֵ֣ץ אֶחָ֔ד וּכְתֹ֣ב עָלָ֔יו
לִֽיהוּדָ֔ה וְלִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל חֲבֵרָ֑יו וּלְקַח֙ עֵ֣ץ אֶחָ֔ד
וּכְת֣וֹב עָלָ֗יו לְיוֹסֵף֙ עֵ֣ץ אֶפְרַ֔יִם וְכָל־בֵּ֥ית
יִשְׂרָאֵ֖ל חֲבֵרָֽיו׃ (יז) וְקָרַ֨ב אֹתָ֜ם אֶחָ֧ד אֶל־
אֶחָ֛ד לְךָ֖ לְעֵ֣ץ אֶחָ֑ד וְהָי֥וּ לַאֲחָדִ֖ים בְּיָדֶֽךָ׃
(יח) וְכַאֲשֶׁר֙ יֹאמְר֣וּ אֵלֶ֔יךָ בְּנֵ֥י עַמְּךָ֖ לֵאמֹ֑ר
הֲלֽוֹא־תַגִּ֥יד לָ֖נוּ מָה־אֵ֥לֶּה לָּֽךְ׃ (יט) דַּבֵּ֣ר
אֲלֵהֶ֗ם כֹּֽה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יְהוִה֒ הִנֵּה֩ אֲנִ֨י לֹקֵ֜חַ
אֶת־עֵ֤ץ יוֹסֵף֙ אֲשֶׁ֣ר בְּיַד־אֶפְרַ֔יִם וְשִׁבְטֵ֥י
יִשְׂרָאֵ֖ל חֲבֵרָ֑יו וְנָתַתִּ֨י אוֹתָ֜ם עָלָ֗יו אֶת־עֵ֤ץ

חברו כ' חברו כ' חברו כ'

(טו) אונד עס וואַרד מיר דאז וואָרט דעס עוויגען, וויא פֿאָלגט: (טז) דוא מענשען - זאָהן נימם דיר איין האָלץ, אונד שרייבע דאַרויף: פֿיר יהודה, אונד דיא קינדער ישראל'ס זיינע גענאָססען! אונד נימם איין אנדערעס האָלץ אונד שרייבע דאַרויף: פֿיר יוסף, האָלץ אפרים'ס אונד דעס גאַנצען הויזעס ישראל'ס זיינער גענאָססען. (יז) אונד ברינגע זיא צוזאממען, איינס צום אנדערן, צו איינעם האָלצע, דאס זיא אין דיינער האנד איינס זייען. (יח) אונד ווען דיא זאָהנע דיינעס פֿאָלקעס צו דיר זאגען, וויא פֿאָלגט: דוא ווירסט אונז דאָך אנצייגען, וואס דיזעס דיר בעדייטעט? (יט) זאָ רעדע צו איהנען: זאָ שפריכט דער העררר, דער עוויגע: זיהע, איך נעהמע דאז האָלץ יוסף'ס, וועלכעס איז דער האנד אפרים'ס איזט, אונד יענעס דער שטעממע ישראל'ס זיינער גענאָססען, אונד געבע זיא (דיא שטעממע ישראל'ס) נעבסט איהם (אפרים) מיט דעם האָלצע יהודה'ס צוזאממען, אונד

רש"י

(טו) ויהי דבר ה' אלי לאמר: (טז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו'. וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חביריו. ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימן שנלוה עליו וקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרים ושאר תשעת שבטים שהיו אחר ירבעם שהיה משבט אפרים: (יז) והיו לאחדים. אני אחברם לשני העצים שיהא עץ אחד בידך:

באור

(טז) עץ, כמשמעו חתיכת עץ וכן תרגמתיו. וי"ת לוחא (שרייבטאפֿעלן): וכתוב עליו, המלות הללו: חבריו, כן קרי והם שבט בנימן שהיה עם שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחלקה המלכות וכתיב חברו לפי שהיו כשבט אחד (רד"ק) ות"י לחיבון: (יז) וקרב, צווי מבנין פעל הדגוש ובא בפתח הרי"ש כמו פַלַּג (תהלים כ"ה) כַּתַּר (איוב ל"ו) (הנ"ל): לאחדים, מחוברים כדבר אחד (הנ"ל): (יח) הלוא וכו'. הלא מהראוי שתגיד לנו על מה רמז זה אשר עשה לך? (יט) עץ יוסף, ר"ל שבט מלכות יוסף אשר הוא ביד אפרים: ושבטי ישראל, שעירו וגם אקח את עץ של שבטי ישראל שהתחברו עמו. ואתן אותם עליו, ר"ל עם אפרים להיות עם שבט מלכות יהודה ביחד, ואעשה אותם לשבט מלכות אחד וכן יקום הדבר בימי החזקה, ועד"ז תרגמתיו. וי"ת ונתתי אותם אפרים ושבטי ישראל עליו. ר"ל עם יהודה, והמלות את עץ יהודה תוספת באור של עליו כדרכו לפעמים ויתורגם (אונד געבע זיא צוזאממען מיט איהנן, נעמליך, מיט דעם האָלצע יהודה), והענין אחד: עליו, עמו בסמוך לו: את, עם. וי"ת הא אנא מקרב ית שבטא דיוסף די הוא שבטא דאפרים ושבטי ישראל אחיהון ואחבר יתהון עלוהי ית שבטא דיהודה ואעבדינון לעמא חד ויהון חד קדמי (זיהע איך ברינגע דען שטאמם יוסף'ס, וועלכער איגענטליך דער שטאמם אפרים'ס איזט, צוזאממען מיט דען שטעממען ישראל'ס, זיינען ברידערן, אונד פֿערבינדע זיא מיט איהנן, דעם שטאממע יהודה'ס א. ז. וו.). והיו וכו', העצים עם הכתב שעליהם תאחז בידך לפניהם: (כג) יטמאו. מבנין התפעל ומשפטו יתטמאו

יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃
(כ) וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ
לְעֵינֵיהֶם׃ (כא) וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב
וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ (כב) וְעָשִׂיתִי
אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ
אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ־עוֹד
לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת
עוֹד׃ (כג) וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם
וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם
מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי
אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ (כד) וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה
אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי
יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ (כה) וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ

יחזקאל ל״ז

מאכע זיא צו איינעם האלצע, דאס זיא איינס זייען אין מיינער האנד.
(כ) אונד עס זאללען דיא האלצער וואָרויף דוא גע־שריעבען, פֿאָר איהרען אויגען אין דיינער האנד זיין (האלטע זיא זאָ אין דיינער האנד פֿאָר איהרען אויגען).
(כא) אונד רעדע צו איהנען: זאָ שפריכט דער העדר, דער עוויגע, זיהע, איך נעהמע דיא קינדער ישראל'ס העדוים אויס דעם פֿאָלקערן, וואָ־הין זיא געוואנדערט, אונד זאממלע זיא רינגסאום הער, אונד ברינגע זיא אין איהר לאנד.
(כב) אונד איך מאכע זיא צו איינעם פֿאָלקע אים לאנדע, אויף דען בערגען ישראל'ס; אונד איין קאָניג זאָלל פֿיר זיא אללע קאָניג זיין, אונד זיא ניכט מעהר צווייא פֿאָלקער זיין, אונד ניכט מעהר אין צווייא קאָניג־רייכע געטהיילעט זיין.
(כג) אונד זיא זאָללען זיך ניכט מעהר פֿעראונרייניגען דורך איהרע גאָטצען, אונד איהרע שייאזאלע, אונד דורך אלל איהרע פֿערברעכען, אונד איך בעפֿרייע זיא אויס אלל איהרען וואהנונגען, דארין זיא געזינדיגעט, אונד רייניגע זיא; אונד זיא זאָללען מיין פֿאָלק זיין, אונד איך וויל איהר גאָטט זיין.
(כד) אונד מיין קנעכט דוד זאָלל קאָניג איבער זיא, אונד איין איינציגער הירט פֿיר זיא אללע זיין. אונד אין מיינען רעכטען ווערדען זיא וואנדעלן, מיינע געזעטצע בעאָ־באכטען אונד זיא טהון.
(כה) אונד זיא זאָללען אין דעם לאנדע וואָהנען, דאז איך מיינעם

רש״י

(יט) הנה אני לוקח את עץ וגו'. שלא יהיו עוד לשתי ממלכות: (כה) לעבדי ליעקב. כענין שנתתיה ליעקב בלא מצרים:

באור

(רד״ק) ת״י ולא יסתאבון: והושעתי וכו', כי רבים מהם נטמעו בין הגוים במקום מושבותיהם בזמן הגולה, והרשיעו כמותם, ולזה אמרו. מרחיקים ממושבות אלה לחזור לדת ישראל: אותם, פירוש עמם כי יש מן הרפים שפירושם עם (רד״ק) וכן ת״י עמהון: (כו) ונתתים. פירוש נתתים באהלי (רד״ק) (איך זעטצע זיא איים זאחר), אמנם כבר נאמר למעלה ויסבובאן וכו', ולדעתי הכונה שיניחם על המעמד הטוב והשלום מאותו זמן והלאה ולא יגרשם וידיחם עוד בין הגוים, וכן ענין ונתתי מקדשי וכו' כלומר שיניח להם המקדש, ולא יתן אותו לזרים. כי זה טעם פעל נתן לרוב עזיבה והנחה על מקומו כידוע, ועד״ז תרגמתי שניהם לפי הנאות לענין והמשך הכתוב. ופ״י ואדרביכון ר״ל אמנם לברכה:

אֲבֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי
בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם
לְעוֹלָם׃ (כו) וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית
עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם
וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ (כז) וְהָיָה
מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה
יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ (כח) וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם
לְעוֹלָם׃

קנעכטע יעקב געגעבען, וואָרין איהרע פֿאָטער גע־וואָהנט, אונד זאָללען דארין וואָהנען, זיא אונד איהרע זאָהנע, אונד דיא זאָהנע איהרער זאהנע, אין עוויגקייט; אונד מיין קנעכט דוד זאָלל איהר פֿירסט זיין עוויגליך. (כו) אונד איך שליעסע מיט איהנען איינען בונד דעס פֿריעדענס; איין עוויגער בונד זאָלל מיט איהנען זיין. אונד איך לאססע זיא (זאָ בעשטע־הען), אונד מעהרע זיא, אונד לאססע מיין הייליגטהום אונטער זיא עוויג בלייבען. (כז) אונד מיינע וואָהנונג זאָלל בייא איהנען זיין, אונד איך וויל איהר גאָטט זיין, אונד זיא זאָללען מיין פֿאָלק זיין. (כח) אונד דיא פֿאָלקער זאָללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע, ישראל הייליגע, ווען מיין הייליגטהום אונטער איהנען עוויג זיין ווירד.

הפטרת ויחי במלכים א׳ סי׳ ב׳ פ׳ א׳ עד פ׳ י״ב:

(א) וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה
בְנוֹ לֵאמֹר׃ (ב) אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ
כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ (ג) וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב
בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ (ד) לְמַעַן
יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר
אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי

(א) אלס זיך נון דיא טאגע דוד׳ס צום שטער־בען נאהעטען, בעפֿאהל ער זיינעם זאָהנע שלמה וויא פֿאָלגט: (ב) איך געהע דען וועג אללע אירדישען, פֿאססע נור מוטה, אונד זייא איין מאן! (ג) בעאָבאכטע וואס צו בעאָבאכטען איזט גע־גען דען עוויגען, דיינען גאָטט; דאס דוא וואַנ־דעלסט אין זיינען וועגען, האלטעסט זיינע געזעטצע, געבאָטהע, רעכטע אונד פֿעראָרדנונגען, וויא זיא אים לעהרבוכע משה׳ס געשריבען שטעהען; אויף דאס דוא גליקליך זייעסט אין אללעם, וואס דוא טהוסט, אונד וואהין דוא דיך ווענדעסט. (ד) אויף דאס דער עוויגע זיינע פֿערהייסונג ערפֿיללע, דיא ער מיר פֿאָרטרוג, דא ער שפראך: ווען דיינע זאָהנע

באור

(ב) כל הארץ, כל אנשי הארץ. כמו וכל הארץ באו: (ג) תשכיל, תצליח כת״י תצלח, או טעמו אז תוכל להבחין דרכך על פי השכל האמת, על דרך שאמרו חז״ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. ודאוי לתרגמו (זאָאיט דוא ווייזע האנדעלסט). ובשני הפירושים הוא פועל עומד בבנין הפעיל וי״א יוצא, לפירוש הראשון בשמך המצות תצליח את כל אשר תעשה (בריינגסט דוא גליק אין אללעס וואס דוא אונטערנימסט) ולפירוש השני שתגהג מעשיך להיותם בשכל ובתבונה. (דאס דוא אללעס וואס דוא אונטערנימסט מיט ווייזהייט זייעסט): (ד) לאמר, דרך כל הלשון להכפיל המלה הזאת במאמר שלדכו הדברים באמצע וזה

בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־
יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְגַם
אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־
צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל
לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם
דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה
בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃
(ו) וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם
שְׁאֹל׃ (ז) וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־
חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי
בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ (ח) וְהִנֵּה עִמְּךָ
שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא

אויף איהרע וועגע אכטען, דאס זיא פֿאר מיר וואנדעלן מיט טרייע אונד מיט גאנצעם הערצען אונד מיט גאנציער זעעלע; זאָ האבע איך געזאגט, עס זאָלל נימער פֿעהלען איין מאן אויף דעם טהראָנע ישראל׳ס. (ה) אויך וויסט דוא וואָהל, וואס מיר יואב דער זאָהן צרויה׳ס געטהאן, וואס ער אויסגעאיבט אן דיאביידען העערפֿיהרער ישראל׳ס, אבנר דעם זאָהנע נר׳ס, אונד עמשא דעם זאָהנע יתר׳ס; דיא ער אומגעבראכט אונד קריגסבלוט פֿערגאָס אין פֿרידען, אונד קריגסבלוט אן זיינען גירטעל דער אום זיינע לענדען וואר אונד אן זיינע שוה אן זיינען פֿיסען, בראכטע. (ו) טהוע נאך דיינער ווייזהייט, אונד לאס זיין גרויעס האאר ניכט אין פֿרידען הינאב פֿאהרען אין דיא גרופֿט. (ז) אבער דען קינדערן ברזילי דעם גלעדיטערס ערווייזע גיטע, אונד זיא זייען אונטער דענען, דיא אן דיינעם טישע עססען; דען אלזאָ נאהעטען זיא מיר, אלס איך פֿאָר אבשלום, דיינעם ברודער, פֿלאָה. (ח) אונד זיהע! עס איזט בייא דיר שמעי זאָהן גרא׳ס דעם בנימיניטען, פֿאָן בחורים, דערזעלבע פֿלוכטע מיר מיט העפֿטיגעס פֿלוך

רש"י

(ה) את אשר עשה לי. שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא: דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגורתו אשר במתניו. שחגר חרבו מלופפת על מתניו שלא כדרך החגורים באלתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפול כמה שנאמר והוא יצא ותפול וכשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נטל אלא להגביה מן הארץ ולא נשמר מחרב אשר ביד יואב: ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה ששאלו בידעת היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך: (ו) ולא תרד שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מיתת עצמו וליפול לגיהנם: (ח) קללה נמרצת.

באור

סגולה (אידיאָטיסמוס) בל"הק. ועד"ז תרגמתי שלא כדרך כפול בפסוק זה: (ה) עשה לי, דרך כלל. וחוזר ומפרש שזו אשר עשה לשני שרי צבא וכו' כי הם באו בהבטחת דוד והלכו בשליחותו, ועכ"ז הרגם יואב יחשב א"כ כאלו עשה לדוד וזה לפי פשוטו, ואין צורך לומר שאשר הוי"ו ואשר עשה. וגם עקר כוונת דוד במעשה הרע של יואב שהרג אנשי צבא בשלום: לשני שרי צבאות, כי גם עמשא היה שר צבא לאבשלום ואף ברצון דוד היה להעמידו במקום יואב: וישם, ושעורו שפך דמי (אנשי) המלחמה בעת שהיה שלום בארץ. כך פירשו המפרשים, ואין צורך לזה, וטעמו דם הראוי לשפוך במלחמה, שפך הוא באנשי שלומי, ועד"ז מתורגם אשכנזית: ויתן דמי מלחמה, כוונת המקרא בכלל שהזה נלחם על בגדיו ומלבושיו כגואלו בדם נקיים. ורמז בפרט על חגורתו המלופפת במתניו לחרבו בכדי שתהיה נוחה לפול בשחיה מועטת וכשיצא מול עמשא שחה מעט לתקן מנעלו ונפלה החרב מתערה והגביהה בידו ועמשא לא נשמר, כידוע מספר שמואל: (ז) כי כן קרבו וכו', ענין קרבות ואהבה בכללות, וירמוז בפרטות שזה בדבר עצמו שעשו עמו חסד לאכול על שולחן אביהם יהיו בניו מאוכלי שולחנו לתשלום גמול. ולשניהם כוון יונתן בתרגומו ספיקו לרכי: (ח) קללה נמרצת, חזקה כמו חבל נמרץ. ועפ"ז מתורגם גם אשכנזית

קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־
יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר
אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ (ט) וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ
כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־
לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ (י) וַיִּשְׁכַּב
דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ (יא) וְהַיָּמִים
אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ
שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ (יב) וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־
כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

תרגום אשכנזי שם

אלס איך נאך מחניס צאָג; אבער ער קאם מיר ענטגעגען הינאב אן דען ירדן, אונד איך שוואָר איהם ביים עוויגען אונד שפראך: איך וויל דיך ניכט טאָדטען מיט דעם שווערטע. (ט) יעטצט אבער, לאס איהן ניכט אונגעאהנדעט, דוא ביזט יא איין קלוגער מאן, אונד ווירסט שאָן וויססען, וואס דוא איהם טהון מוסט, דאס דוא זיין גרויעס האאר מיט בלוט אין דיא גרופט הינונטער ברינגעסט.

(י) אונד דוד לעגטע זיך צו זיינען פֿאָטערן, אונד וואַרד בעגראבען אין דער שטאדט דוד'ס. (יא) דיא צייט, וועלכע דוד רעגירטע איבער ישראל, וואר פֿירציג יאהר. צו חברון רעגירטע ער זיבען יאהרע, אונד צו ירושלים רעגירטע ער דרייא אונד דרייסיג יאהרע. (יב) שלמה זאס נון אויף דעם טהראָנע זייניס פֿאטערס דוד, אונד זיין קאָניגטהום וואַרד זעהר בעפֿעסטיגט.

רש"י

מפורשת כמו מה ימרינך. מה נמרצו כמו מה נמלצו: (ט) כי איש חכם אתה. תן לבך למצוא לו עון מות בשביל דבר אחר וזהו וידעת את אשר תעשה לו: (יב) ותכון מלכותו מאד. אף של העליונים:

באור

ות"י לוטין מרירן (ביטטערע פֿלוכע) ולדעת רש"י כמו נמלצת כלועז מפורשת (דייטליכע, אונווידערשטעהליכע, פֿרעכע): (ט) ועתה, אחר מותי אל תנקהו, כי תן לבך למצוא לו עון בשביל דבר אחר, וזהו וידעת אשר תעשה לו, (רש"י) ר"ל אתה תדע למצוא העלה את אשר תוכל לעשות לו כדי שתמיתנו. ורבים מחכמי ישראל והעמים כשלו ונתנו בדבר הזה לאמור: איך דוד בחיר אלהים יחטיא את נפשו לצוות לבנו כזאת? ואולם לדעתי כל דבר שפתים בזה אך למותר יהיה כי כבר נודע ההפרש הגדול בין חוקי הנהגת האדם נפשו, ובין חוקי הנהגת העם, ורחוקים המה מאוד; ופעמים רבות יחויב על פי משפט אשר תורה הנהגת העם, רעת ונזק איש יחידי בעבור טובת הכלל, ואם כן אם חשב דוד בלבו, כל עוד ששמעי חי יביע נזק להנהגת הכלל, פן יקהיל את העם על המלך שלמה, ויפריד מדנים בין אחים, ותהיה חרב איש ברעהו וכדומה, אז עשה דוד על פי המלוכה אשר תליה הנהגת העם אף שהמלוכה הזאת מתנגדת אל מדות וחוקי הנהגת האדם נפשו. ואין פה מקום להאריך בענין הזה, רק המשכיל יבין בדברים מעטים: (י) בעיר דוד, היא עיר ציון ונקרא עיר דוד כמו שמפורש בספר שמואל: (יא) שבע שנים, ובספר (ש"ב ב' י"א) נאמר גם ששה חדשים, ולא חש למנותם כאן כי היה נרדף מאבשלום ששה חדשים. ועוד דרך סופר דברי הימים למלכים להודיע רק מספר השנים השלמים בלי למנות מנין החדשים והימים, כאשר הודעתי כבר בספר שמואל: (יב) ותכן, לא היתה מלכותו כמלכות אביו מעוררת במלחמות ורדיפות מאבשלום ושבע בן בכרי וכיוצא בם, כי אם מלכות שלמה היתה נכונה אין פרץ ואין יוצאת אין שטן ואין פגע רע, ולכן היה לאל ידו להשגיח על הנהגת המדינה לבער כל נזק ורע, להסיר כל מכשול מדרך עמו, ולבחור במועיל והטוב להצלחתם. והפסוק הזה הקדמה למה שיסופר אחריו מזה:

לוח ההפטרת
כפי מנהגי כל הקהלות

למחר חדש בשמואל א׳ כ׳ י״ח עד סוף הסי׳ עם באור ותרגום אשכנזי כאשר הי׳ בחומשים הנדפסים עד עתה.

לשבת ור״ח בישעיה תחילת סי׳ ס״ו עד סוף, באור מאת החכם **שד״ל** ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך. ואצל ספר במדבר תמצא הבאור והתרגום אשכנזי כאשר הי׳ מקודם.

לשבת א׳ דחנוכה בת״ע זכרי׳ ב׳ י״ד עד סי׳ ד׳ ח׳ באור ותרגום אשכנזי כמקודם.

לשבת ב׳ דחנוכה מלכים א׳ ז׳ מ׳ עד נ״א באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.

בראשית ישעיה מ״ב ה׳ עד מ״ג י״א באור מאת החכם **שד״ל** ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.

נח ישעיה נ״ד א׳ עד נ״ה ו׳ באור ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.

לך לך ישעיה מ׳ כ״ז עד מ״א י״ז באור מאת החכם **שד״ל** ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.

וירא מלכים ב׳ ד׳ א׳ עד כ״ד באור ותרגום אשכנזי כמקודם.

חיי שרה מלכים א׳ א׳ עד ל״ג באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.

תלדות בת״ע מלאכי א׳ עד ב׳ ח׳ באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.

ויצא בת״ע הושע י״א ז׳ עד י״ב י״ג באור ותרגו״א מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.

וישלח בת״ע הושע י״ב י״ג עד סוף הספר באור ותרגום אשכנזי מהנ״ל.

וישלח כמנהג ספרדים בת״ע עובדי׳ א׳ עד סוף. באור ותרגום אשכנזי כמקודם.

וישב בת״ע עמוס ב׳ ו׳ עד ג׳ ט׳ באור ותרג״א כנ״ל. **מקץ** מלכים א׳ ג׳ ט״ו עד ד׳ ב׳ באור ותרג״א כנ״ל. **ויגש** יחזקאל ל״ז ט״ו עד סוף הסי׳ באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.
ויחי מלכים א׳ ב׳ א׳ עד י״ג באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.

מזמורי תהלים לומר בכל שבת מעין הפרשיות.

בראשית ה׳ חקרתני סי׳ קל״ט.
נח הבו לה׳ בני אלים סי׳ כ״ט.
לך לך נאם ה׳ לאדני סי׳ ק״י.
וירא בה׳ חסיתי סי׳ י״א.
חיי שרה רחש לבי סי׳ מ״ה.
תולדות נאם פשע סי׳ ל״ח:
ויצא בבריחו מפני אבשלום סי׳ ג׳.
וישלח חלצני ה׳ סי׳ ק״מ.
וישב מזמור שיר חנכת סי׳ ל׳.
מקץ קוה קויתי ה׳ סי׳ מ׳.
ויגש גדול ה׳ ומהלל מאד סי׳ מ״ה.
ויחי אשרי משכיל סי׳ מ״א.

לשבת וראש חודש ברכי נפשי סי׳ ק״ד.

המשתרל

והוא פירוש

על קצת מקומות מן התורה

מלאכת

שמואל דוד לוצאטו

איש טריאסטי

מרביץ תורה בפאדובה

מיטגליעד דעס ק. ק. ווענעציאנישען אינסטיטוט'ס

הקדמה

בקשו ממני המדפיסים הנכבדים אשר בעיר הממלכה יע"א שאכתוב להם קצת דפים בפירוש התורה, להוסיפם בהוצאת נתיבות השלום, אשר נדבם לבם להוציא לאור עוד הפעם, מהודר ומפואר מכל אשר היו לפניו. אז חשתי ולא התמהמהתי, ושמתי עיני ולבי על הפירושים אשר כתבתי לתלמידי במשך י"ח שנה שאני מלמד פה פאדובה בבית מדרש הרבנים, ועל מה שהוצאתי לאור ובבכורי העתים וכרם חמד ושאר ספרים, ובררתי מהם קצת פירושים שאמתתם ותועלתם גלויה יותר, בלי שיהיו נמצאים כבר בנתיבות השלום, ועל מה שכבר כתבתי ספחתי עוד ענינים חדשים, גם בקצת מקומות בטלתי דעתי הקודמת שכתבתי לשעבר, והבאתי אחרת תחתיה; ואספתי כל זה בספר הקטן אשר אנכי נותן לפניך היום, ונקרא שמו בישראל המשתרל.

ודע כי אני בספר הזה, כאשר בכל שאר מכתבי, אינני לא מן הזקנים, ולא מן החדשים, לא תורני ולא מתפלסף, לא רבני ולא קראי, אבל אני רודף אחר האמת, ואני מקבלה ממי שיאמרה, אפילו הוא הפחות שבפחותים. ולא אקבל הכזב, אף אם יהיה האומרו הגדול שבגדולים.

והנה בפירוש המקראות היתה כל השתדלותי להבין לעצמי ולאחרים מה היתה כוונת האומר והכותב, וחלילה לי מלעוות הכתובים כדי להסכימם עם ההלכה. ומה שכתב רמב"מן בהקדמתו אור לנתיבה וז"ל „ואולם אם הדרך הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש „המקובל ומועתק אלינו מאת חז"ל, עד שאי אפשר שיהיו שניהם צודקים, כי הסותר נמנע, אז „חובה עלינו לילך בדרך הדרש, ולתרגם את המקרא על פיהו. כי אנו אין לנו אלא קבלת חז"ל, „ובאורם נראה אור" — אולי לצורך השעה כתב כך, אבל כבר הורונו רש"י ורשב"ם, ולפניהם חכמי התלמוד, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. ובכמה מקומות אמרו „אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא „בעלמא"; ועיין מה שכתבתי בספרי בית האוצר דף ל"ד ול"ה. וגם הוכחתי כי הענין המבדיל בין הרבנים והקראים איננו פירוש המקראות, ולא כל הרודף אחר הפשט הוא קראי או נוטה לדעת הקראים, כי אמנם לא המדרש הוא העקר אלא המעשה. וגם התקוממתי ג"כ נגד מה שכתב רשב"ם (ולפניו מנחם בן סרוק ולפניו הקראים) בענין התפלין, ורק כדי להוסיף הרחקה לאותו פירוש העושה המצוה היא משל ומליצה הולכתי לחוות דעתי בשמות י"ג ט'. והנה אני בספר הזה (כמו בכל שאר כתבי) היתה כוונתי להזכיר כל דבר בשם אומרו, וגם כשאמרתי דבר מדעתי ואח"כ מצאתיו באחד הספרים, הבאתי שם האיש שאמר אותו לפני; אך לפעמים יתכן שיהיה מה שכתבתי כתוב כבר בספר אשר איננו בידי. או ג"כ בספר שהוא בידי ואני נתעלמתי מלעיין בו בעת כתבי הדבר ההוא, כי הוא דבר שאין לו סוף וגבול אבוד זמן הרבה, ורק בקצת מקומות מצויינים בדקתי ולקטתי כל הדעות הנמצאות בכל המפרשים הנמצאים אתי. וכל המכירים אותי ואת דרכי מן כ"ב שנים והנה,

Diese 2 Blätter werden vor dem Xx כד Bogen eingebunden

הקדמה

ידינוני לכף זכות; ומי שירצה לדון אותי לכף חובה, ויאמר כי פירוש פלוני גנוב הוא אתי, הרשות בידו. זה תשע עשרה שנה היטב חרה לי על דבר כזה (עיין כרם חמד א׳ עמוד י״ח), אך עתה ת״ל אם יחרץ כלב לשונו, מקולו לא אחת ומהמונו.

והנה בדברים ו׳ ה׳ הזכרתי ענין שכתבתי בהקדמת בית האוצר, ולא רציתי להאריך בהעתקת הענין, ולבלתי יהיו הדברים הנה כדברי הספר החתום, הנני מעתיק כאן קצת ממה שכתבתי בהקדמה ההיא, וזה לשוני: האדם בטבעו הוא בעל מחשבה, והוא ג״כ בעל המון מעים. בכח המחשבה הוא מבין דבר מתוך דבר, וממציא כל מלאכת מחשבת, ומגלה תעלומות חכמות; ועל ידי הכח הזה האדם הולך וחזק תמיד, ועולה במעלות התבונה מדרגה אחר מדרגה, ומפליא לעשות, לרדות ולמשול בכל אשר על הארץ. ובכח האחר אשר קראתי שמו הָמוֹן מֵעַיִם האדם כואב בכאב רעהו ומצטער בצרתו, וישמח אם יראהו נושע מצרתו, ומתוך כך הוא אוהב הצדק והיושר; כי יקשה בעיניו שיהיה אדם מצער את רעהו וגוזלו וחומסו; ובכלל הכח הזה ג״כ דבקות הנפש במי שהיטיב לה, לאהבה אותו ולהיטיב לו. הכח השני הוא חזק בתחלת הויית האדם, וכן בתחלת הויית האומות, והראשון חלש בתחלת הייתו, והוא מוסיף כח וגבורה במשך השנים ובמשך הדורות, והשני איננו מקבל תוספת, אבל מקבל הוא מגרעת, כי הראשון מתגבר עליו ומחלישו.

כח המחשבה במציאותיו החדשות אשר הוא מוצא יום יום, ובתועלותיו אשר הוא מחדש תמיד לבני אדם, הוא מוצא חן בעיניהם, והוא גורם להבזות בעיניהם הכח האחר שאיננו מחדש מציאות ואיננו מגדיל תועלות ולא מפליא פלאות כמהו, על כן יאמרו כי זה כל האדם. ולא יבינו כי כח המחשבה הוא חצי האדם ולא כלו, ובשפטם על האדם מצד כח המחשבה לבדו הם נופלים בְּשַׁחַת סברות מזויפות המקלקלות דרכי בני אדם, והן הנה הדעות הנשחתות אשר לִמֵּד בספר המדות (Ethica) הפילוסוף המפורסם שפינוזה (Spinoza).

האיש הזה אמר בפה מלא כי החמלה והחנינה היא נחלת פתאים וחולשת נשים (misericordia muliebris *) ואמר כי האיש החכם ראוי לו שלא יתנהג רק אחרי השכל, וראוי שישתדל שלא יהמו מעיו לשום דבר, ולא תחוס עינו ולא יחמול: Homo qui ex dictamine rationis vivit; conatur quantum potest efficere ne commiseratione tangatur (Par. IV. Prop. 50. Corol.) ואמר כי הצדקה לעניים היא חובה מוטלת על הצבור, אבל היחיד אין ראוי שישגיח כלל על העניים: Pauperum cura integrae societati incumbit (Par. IV. Cap. 17.) ואמר כי אין לאדם לבקש רק שמירת גופו ותועלת עצמו, כי זו כל התורה כלה: Conatus sese conservandi primum et unicum virtutis est fundamentum (Par. IV. Prop. 22. Coroll.) Primum et unicum virtutis, seu recte vivendi rationis, fundamentum est suum utile quaerere (Par. V. Prop. 41 Demonstr.) ההרגל הזה לחשוב כח המחשבה כאלו הוא כל האדם, ולהעלים עין מכל מיני התרגשות הלב, כאלו אינן דבר טבעי באדם, או כאלו אינן מעלה גדולה בו, אלא פחיתות; ההרגל הזה הביאו לחשוב שאין האדם ראוי לשבח ולגנות על מעשיו, והיה כצדיק כרשע: Qui recte novit, omnia ex naturae divinae necessitate sequi, et secundum aeternas naturae leges et regulas fieri; is sane nihil reperiet, quod odio, risu, aut contemptu dignum sit (Par. IV. Prop. 50. Schol). ואם היה הפילוסוף הזה דובר תמים ומגלה דעתו באמת, היה מסיים כך: aut amore, laude, admiratione dignum sit. וכל זה אמת לפי השכל, אבל האדם במה שהוא אדם הוא אוהב המעשים הטובים ועושיהם, והוא שונא החמס והעול ומתעב עושיהם, ואם יתחכם ויתגבר על טבעו ולא יאהב ולא ישנא, לא יהיה עוד אדם, אך יהיה צור החלמיש:

ההרגל הזה להסתכל בדברים בכח המחשבה לבדו, ולראות בכל דבר הכרח טבעי, הביא את הפילוסוף להכחיש מציאות הבורא. הדברים הטבעיים הם הווים בהכרח, העין רואה בהכרח, והאזן שומעת בהכרח, וזו וזו נולדו כך בהכרח, מפני שכן היו באב ובאם; והעולמות סובבים

*) Part II. fine.

הקדמה

בהכרח סיבות מרכזם, וכן כל דבר אשר יצר הבורא בחכמתו הנפלאה להשלמת התכלית המכוונת בדבר ההוא, הוא נמצא כך בהכרח והוא עושה פעולתו בהכרח; אבל ההכרח הזה מה הוא? מי שיש בו לב מרגיש, כלומר כל אדם שלא הרג חצי נשמתו, אומר כי ההכרח איננו אלא מְסַבֵּב, אבל הסבה היא הרצון העליון אשר סידר החלקים באופן שבהכרח יפעלו פעולתם, וההכרח הנראה בנמצאים איננו אלא עדות על עוצם יכלתו של הבורא. מי שיש בו לב מרגיש איננו יכול לראות פליאות חכמה הנטועות בכל חלקי הטבע בלי שיכיר גדולת הבורא אשר המציא אותן, ובלי שיהמו מעיו ויתן לו תודה על רוב חסדיו; אבל מי ששם לבו כצור החלמיש איננו רואה בנפלאות הטבע אלא הכרח, והוא אומר: Natura finem nullum sibi praefixum habet, et omnes causae finales nihil, nisi humana sunt figmenta (Part I. fine).

הפילוסוף הזה אשר לפנים היה שמו בקרב הארץ לקללה, עלה בדור הזה לשם ולתפארת ולתהלה, עד כי ספריו אשר היו עד כה אסורים לבא בקהל, נדפסו בדור הזה שנית, ונתפשטו בארצות; וגם תורגמו בלשון אשכנז ובלשון צרפת. וגם המחבר נזכר לתהלה ולברכה, עד כי בימים האלה נכתבו תהלותיו גם בלה״ק. אפס כי קדושת לשון העברים לא נתנה את ידידי המליץ והמשורר המפואר להגיד בכל היטב מחשבות הפילוסוף, על כן הלביש אותו בגדי קדש. ועשה אותו כאיש חסיד, אשר רק מפחד מקנאיו חדל לבא אל בית תפלת בני עמו, אך לא חדל לברך את ה' בסתר אהלו. אך זה רע בעיני, כי לא הגיד לקוראי תולדותיו כי הפילוסוף הזה אשר היה מזרע ישראל, התרחק מעליהם, ולא חי עמהם, ולא מת ביניהם. גם להשלמת ספור תולדותיו היה ראוי שיגיד לנו איך היתה מיתתו. והוא כי בחליו שלח להביא אליו רופא כאמן מעיר אחרת, ויבא הרופא. ויצו לאנשי הבית לקחת תרנגול זקן ולעשות ממנו מרק, להאכיל החולה לעת הצהרים. ויעשו כן. ויאכל הפילוסוף וישת. ויהי אחרי אכלו, וילכו כל אנשי הבית אל בית תפלתם, ויניחו החולה לבדו עם הרופא, ובשובם מהדרשה מצאו הפילוסוף מת, ומעט הכסף אשר היה על שלחנו לא מצאו, כי הרופא גנבו וגם בכליו וימהר וישב אל עירו בלילה ההוא *).

המליץ המפואר, ידידי בעל תולדות הפילוסוף, מה מאד היה בידו לפאר מליצתו ולהראות כחו וכח לה״ק, אם היה נותן לנגד עינינו האיש הנשען על בינתו ומן ה' יסור לבו, מת בחצי ימיו, בתחלואים נמשכים עשרים שנה, ואין איש סביבות משכבו, לא אשה ולא בנים, לא אחים ולא קרובים. ואף לא אנשי הבית, רק רופא בוגד, שולל שללו ובוזז בזו, ואולי ג״כ קירב מיתתו; והוא האיש אשר הפילוסוף בחכמתו בטח בו ויבחרהו, ויקרא לו מעיר אחרת למען ידא וירפאהו.

ההתפלספות הזאת, העושה כח המחשבה עקר האדם, והמלמדת להשפיל מעלת הֶחָיוּת הלב, התפשטה מאד באנשים ובספרים, והיו תולדותיה התגברות החשבון, התחבולה והערמה, והתמעטות החמלה והחנינה, האהבה והחסד.

ואני חלילה לי מהעלים עין מכמה וכמה תקנות שנתקנו בדור הזה לתועלת העניים ולטובת כל מיני נדכאים; אבל התקנות האלה, קצתן מצד המלכים ויועצי ארץ, המשתדלים לתקן המְעֻוָּת, ולמלא חסרון הנולד מפאת התמעטות החמלה והחנינה בלב העם; ועל זה יתכן לומר וחסד לאמים חטאת. כי החסד שהצבור עושה הוא אות על חטאות היחיד, שאם היו היחידים אנשי חסד ורחמים, לא היה הצבור צריך להרבות בתקנות. וקצתן יצאו מתחת ידי יחידי סגלה, אשר בלבם מלא אהבה וחסד. והם בהשתדלותם וביגיעם אספו חתימות, והביאו רבים מהעשירים בברית, לשקול את שקליהם מדי שנה בשנה, להעמיד החברה החדשה. שמות כל החתומים נזכרים וכתובים לתהלה ולתפארת, אבל החמלה והחנינה, ועבודת הכוונה. לכמה מהם היו למנה?

מן הלמודים הנזכרים נמשך ג״כ בקצת מדינות מיעוט לקיחת נשים, וברוב הולדת בנים שאינם מכירים אביהם ואמם; כי הנה טבע לב האדם מביאו להתחבר אל אשתו בחברה קיימת, לשבת יחדו לגדל את בניהם ולהעמיד משפחה, ובשמחה ובטוב לבב יסבלו עול גדול בנים, מאהבתם שהם אוהבים אותם, ומשמחתם שהם שמחים בהם; אבל המחשבה והחשבון מתגברים על האהבה הזאת הטהורה והקדושה, וקוראים לה אולת וחולשה, ומביאים את האדם לטמא עצמו בחברת הנשים הנבלות, או לפתות נשים בעולות, לבלתי העמיס על שכמו משא בניו ובנותיו. והמנהג הרע הזה נתפשט כל כך, שכבר נמצאו קצת ערים גדולות שרביעית הבנים הנולדים שם הם אסופים, ויש עיר אחת שאומרים עליה שמחצית הנולדים בה הם אסופים.

*) Oeuvres de Spinoza, Paris, 1843, Tome I. page 46.

הקדמה

ומן הלמודים האלה נמשך ג"כ מיעוט האמונה באלהים, והתפשטות אמונת קדמות העולם, ונתינת כבוד הבורא לכללות הנבראים; והיתה זאת תחבולת שפינוזה, לא אמר מעולם אין אלהים, והוא תמיד נושא שם האלהים על שפתיו בכבוד ויראה, אבל אלהיו איננו הבורא, אך הוא כללות הנבראים, כי לפי דבריו המובאים למעלה אין דבר בעולם עשוי בכוונת מכוין, אך כל הנמצא היה והוה ויהיה בהכרח נצחי, והנמצא הזה אשר הוא לדעתו קדמון ונצחי, הוא מה שהוא קורא אלוה. והגיעה הסכלות והחליפות בדור הזה, עד שכבר היו בישראל אנשים שכתבו כי שם בן ארבע אותיות, פירושו המציאות, כלומר כללות הנמצאים *). וגם אם לרעת הכפירה באלהים אולי לא הרבה נתפשטה בקרב העם, הנה גם בקרב העם נתפשטה אחותה הקרובה אליה, היא הכחשת ההשגחה, עד כי לעג השאננים ובוז הגאיונים ישתה מי שיאמר כי יש אלהים שופטים בארץ, ושתאורע פלוני אירע לפלוני לשכר או לעונש על מעשיו. ונמשך מזה רבוי ההולכים אחר בצע, האומרים כחנו ועוצם ידנו עשו לנו חיל, בכח ידנו נעשה, ובחכמתנו ובתבונתנו נצליח, בחכמה בערמה ובמרמה, נעשה לנו מלחמה, נגזול יתום אין לו עוזר, נחמוס אלמנה אין תומך בימינה, נְדַכֵּא מסכן אשר אין דבריו נשמעים, נבטיח ולא נעשה, נתפאר באשר אין בנו. עיני האנשים ננקר, נגנוב נְכַחֵשׁ וְנְשַׁקֵּר, כי האדם יראה לעינים, ומי הוא כליות חוקר?

והנה תכונת ל"הק היא מתנגדת לכל הלימודים האלה, כי יסודתה על ספרי הקדש, אשר אבני פנתם הן רַחֵם וּגְמוּל שָׁמַיִם, כלומר החסד והרחמים, ואמונת ההשגחה הנותנת לאיש כדרכיו, ושתי התכונות האלה מושלות בדבור העברי ובלתי התפרדות ממנו; באופן שלא יתכן בשום אדם עוסק בל"הק וקורא בה וכותב בה בלי שיקנה גם הוא חלק מה (אם מעט ואם הרבה) מן התכונות האלה. ואם שפינוזה הלך כל ימיו בדרכי מישרים, ומשפט וצדקה עשה, ואע"פ שאמונותיו וסברותיו הן כדאי להרחיק אדם מן הדרך הישר ולהוליכו בדרך עקש; אין ספק כי זה נמשך לו אם מפאת מזגו וטבעו אשר ירש מאבותיו, ואם מצד ההרגל שהרגילוהו רבותיו (חכמי אמשטרדם היקרים והנכבדים, ובתוכם הרב המפורסם בעל גבעת שאול), ועל הכל מפאת ל"הק אשר אהב, עד כי בכלל ספריו נמצא ספר קצר ונכבד על חכמת הדקדוק. —

עד כאן מה שראיתי להעתיק מהקדמתי הנזכרת למעלה. וה' אלהי השמים ואלהי הארץ ישים אותי ואת קוראי הספר הזה מן הזוכים ומזכים את הרבים, יתמו הדעות הנפסדות מן הארץ, ומלאה הארץ דעה את ה', לעשות צדקה ומשפט, בחמלה וחנינה, ולא בחשבון ותבונה, ולתקות גמול אלהים, ולא לכבוד ולתפארת מצד בני אדם.

פאדובה ה' אדר ראשון תר"ח.

שד"ל המשתדל.

*) Zeitschrift für die Wissenschaft des Judenthums, Berlin, 1822. I. Band, Seite 3 — Salvador: Historie des Institutions de Moise, II. Parte, Livre I. Chap. I.

המשתדל
לספר בראשית

בראשית

א (יא) עץ פרי עושה פרי למינו, כל המפרשים שראיתי פירשו למינו חוזר לעושה פרי ובעל הטעמים היטב לראות מכלם, וחבר למינו עם עץ פרי, ועושה פרי הוא כמאמר מוסגר, כי אינו אלא תוספת ביאור לעץ פרי, ומלת למינו ולמינהו מלילה היא המלילות לה"ק, ועניינה ממינים הרבה, מכל מין שיהיה, כמו את כל עורב למינו, ואת הנץ למינהו, האנפה למינה, ואת הארבה למינו (ויקרא י"א), שעניינם העורב והנץ וכו' מכל מין שיהיו, וכן למטה ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם ואת כל עוף כנף למינהו, וכן תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה, וכן (ו' כ') מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו, והב לכלם (יחזקאל מ"ז י') למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד, הדגה תהיה מרובה ותהיה מכל המינים, וכן בירושלמי (שקלים פרק ו') למינה תהיה דגתם, למיני מינים תהיה דגתם. הפירוש הזה כתבתיו זה י"ב שנים בספרי Prolegomeni עמוד 191, וזה שנתים ימים קניתי ס' הרכסים לבקעה, ומצאתי שגם הוא פירוש כן. ועיין למטה י"ב ב': (יד) והיו לאותות, המאורות יהיו סבה לאותות השמים, כטעם ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י' י"ב) (ראב"ע), וטעם אותות סימנים, ואומות העולם קראום כן, מפני שהיו מאמינים שהם סימנים על מה שעתיד לבא, וכמו שאמר ירמיה כי יחתו הגוים מהמה. והנה ראוי היה שיאמר תחלה והיו לימים ושנים ולמועדים, ולבסוף יזכיר האותות שאינם אלא לפרקים; אלא שרצה להתחיל בגדול (כמו למטה פסוק כ"ח), מפני שהאותות הם עקר המכוון באלי הפסוק הזה, כי רצה הקב"ה להודיע את ישראל כי גם אותות השמים אינם אלא כמו הימים והשנים, כלם מסודרים ברצונו, כאחד חקות הטבע, וכמו הלילה זרע וקציר וקור וחום, וכמו שהיום והלילה והקור והחום אינם תחת ממשלת אל אחר, ואינם מודיעים העתיד לבא, כן גם אותות השמים: (כ) ישרצו המים, שרץ בכל מקום פעל עומד, ועקר הנחתו על תנועת ומרוצת בעלי חיים שאינם גבוהים הרבה מן הארץ, אם שאין להם רגלים, ואם שיש להם רגלים, ונקרא שֶׁרֶץ (כדברי רש"י ז"ל) כל דבר חי שאינו גבוה הרבה, בעוף כגון זבובים, ברמשים כגון נמלים ותולעים, ובבעלי ארבע רגלים כגון חולד ועכבר וחומט, וכל הדגים. ואין טעם ישרצו המים שהמים יוציאו ויולידו אותם, אלא שהמים יהיו נראים כמתנועעים, מפני תנועת השרצים המתנועעים בהם. וכן ושרץ היאור צפרדעים (שמות ז' כ"ח), שרץ ארצם צפרדעים (תהלים ק"ה ל'), היאור והארץ נראים כמתנועעים מפני תנועת הצפרדעים; bruliсare בלע"ז (וויממעלן); וכן והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ (יחזקאל מ"ז ט'), הנחל נקרא שורץ, מפני שרוצת נפש חיה אשר בו. והמלילה הזאת כמו נובלת עָלֶהָ (ישעיה א' ל'), האלה נקראת נובלת, מפני נבילת עָלֶהָ; וכן רק הכסא אגדל ממך (בראשית מ"א מ'), אהיה גדול ממך מצד הכסא, בכסא; וכן בהמולו את בשר ערלתו (שם י"ז כ"ה), בבשר ערלתו: שרץ נפש חיה, שרוצת נפש חיה, כלומר ריבוי נפש חיה; ואין שרץ זה ככל שאר שרץ שבמקרא שהוא שם למין השרצים, כי לא נאמר בשום מקום שרץ נפש חיה, או עוף נפש חיה, ולא בהמה נפש חיה, אבל עניינו שריצה ורבוי, וכן בלע"ז brulicame; עניינו ג"כ רבוי, והטעם, כי השרצים אפילו אחד או שנים, כשהם שורצים

ומתנועעים על הארץ, נראים כמרובים, תחת לקלות תנועתם וקוצר רגליהם או העדרם, ומזה הושאל שרש שרץ להורות על הרבוי, כמו פרו וישרצו (שמות א' ז'): **נפש חיה**, מלת **נֶפֶשׁ** תחלת הוראתה נשימה, ומלה הפוכה מן **נָשַׁף**, וכן מלאנו נפשו גחלים תלהט (איוב מ"א י"ג) שענינו נשימתו ורוח פיו. וכן **נְשָׁמָה** וכן **רוּחַ**, תחלת הוראתם שאיפת האויר והוצאתו, שהוא עקר חיי האדם וכל החיים אשר על הארץ, והיה הוא פירוש לנפש, כלומר עצם השואף ומוציא האויר ועל ידי כן הוא חי; ומנהג הלשון לומר נפש סתם על האדם, כמו נפש כי תחטא (ויקרא ד' ב'), נפש חיה על שאר בעלי חיים, כלומר עצם בעל נשימה, שיש בו חיות ולא יותר, כי האדם יש לו מעלות אחרות, הדבור והשכל, ושאר תכונות שאינן באשר בעלי חיים: (כד) **בהמה**, נ"ל תחלת הנחת השם הזה על בעלי חיים בעלי ארבע רגלים ואוכלי עשב, שאינם טורפים, כגון שור ושה, סוס וחמור, וזו הוראתו בפסוק זה, ובכל מקום שהוא אצל **חַיָּה**; ונ"ל שעקר הוראתו הפך האכזריות אשר בחיות, כי כן מצאתי בלשון סורי שרש **בְּהַם** מורה רך וטוב והפך הקושי, כי כן מצאתי בספרי מר אפרים (S. Ephraem) חלק שלישי עמוד 614 **תַּוְדִי לְטַיְבוּתָךְ דְּבָהּ בְּהַמִין נִגְדַּיךְ**, והכוונה: הלא לנו לתת תודה לְמִדַּת טובך, כי בה גם היסורים שאתה מיסר אותנו מתרככים ומתמתקים. ולפעמים הושאל שם בהמה לכלול כל בעלי חיים זולת האדם, כמו אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים ל"ו ז'), ולפעמים אינו כולל כל בעלי חיים, אלא בעלי ארבע רגלים, יהיו בהמות או חיות: **ורמש**, הם שרצים, שהם נמוכים ורומשים על הארץ, ונראים כאלו נגררים, שאין הילוכם ניכר (רש"י), ורמש נבדל מן שרץ, כי אינו כולל העוף והדגים (יוחנן קלעריקוס), כי הרמש צריך שירמוש על הארץ, כי רֶמֶשׂ לשון דריסה. אמנם שרש **רמש** נאמר ג"כ על כל בעלי ארבע רגלים, כמו בו תרמוש כל חיתו יער (נתיבות השלום), ולשון זה נ"ל שנאמר על הבהמות והחיות בבחינת מה שפניהם פונים אל הקרקע, ולא כן האדם ובבחינה זאת הוא נאמר גם על העוף, כמו ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכל האדם (בראשית ז' כ"א), והסתכל כי לא אמר ובכל האדם, אלא וכל האדם, כי אין האדם נכלל בכל בשר הרומש על הארץ, רק הוא מין נפרד ונבדל מהם, וגם בעל הטעמים הבין כן, והפסיק באתנח קודם וכל האדם: (כו) **בצלמנו**, צורת הגוף ותבנית חלקיו לא תקרא צלם, אלא תאר או תבנית (וכדברי הרמב"ם במורה ח"א פ"א), כי יאמרו יְפֵה תאר, לא יפה צלם, ויאמרו להורות על הרכבת חלקי הגוף את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו (שמות כ"ה ט'); אבל יקרא **צֶלֶם** כל דבר העשוי לדמיון דבר אחר, כמו הציור על הקיר, העשוי לדמיון צורת אדם מיוחד, וכן כל פסל ומסכה העשוים לדמיון גוף מה, כמו שכתוב צלמי טחוריכם וצלמי עכבריכם (שמואל א' ו' ה'), ותעשי לך צלמי זכר (יחזקאל ט"ז י"ז), צלמי כשדים (שם כ"ג י"ד), ומלת צלם נגזרת מן **צֵל** (וכמו שכתב גם בושארט), כי כן הצל מצייר צורה, אשר היא בדמיון הגוף, וממנו למדו בני אדם להתחיל במלאכת הציור. והנה האדם הוא צלם אלהים, כלומר שהוא בצד מה מתדמה אל האל, שהוא בעל הכחות כלם. והנה לכאורה יקשה לפירושי אות הבי"ת אשר במלת בצלמנו, וכן בפסוק בצלם אלהים ברא אותו, וכן כי בצלם אלהים עשה את האדם, כי לפירושי, האדם עצמו הוא צלם אלהים, לא בצלם אלהים. אך ראוי לדעת כי כן מצאנו בקצת מקומות בי"ת נוספת במלה המורה על נשוא המאמר (Praedicatum), כגון כי ברע הוא (שמות ל"ב כ"ב) הנה ה' אלהים בחזק יבא (ישעיה מ' י'), והוא באחד (איוב כ"ג י"ג), ביה שמו (תהלים ס"ח ה'), והבי"ת הזאת נוהגת הרבה בלשון ערבי. ונראה כי מלות ברע, בחזק, באחד, עקר הוראתם כאלו תאמר פלוני הוא באותה תכונה שקוראים אותה בשם רע, חזק, ואחד; אף כאן נעשה אדם באותה תכונה שיצדק לקרוא בשם צלם אלהים. והנה מלת בצלמנו ומליצת צלם אלהים אינן ראיה שהתורה מלמדת היות האל בעל צורה אנושית (Antropomorphismus). ואין להכחיש כי קצת מקדמונינו ייחסו לאל תבנית כתבנית אדם, וכן אמרו בברכת חתנים (כתובות דף ח') אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו, ותבנית ודאי הוא שֵׁם הנאמר על בנין חלקי הגוף. ואע"פ כן לא היו קדמונינו מאמינים שהאל והמלאכים הם בעלי גוף וגויה כמונו, ובהדיא כתב רש"י (מכות דף י"ב) שאין המלאכים בשר ודם; אבל אמתת הענין היא כי שֵׂכֶל פשוט בלתי גוף כלל, ובלתי שום צורה, ולא אורך ורוחב ועובי כלל, הוא ענין שאי אפשר לבן אדם לציירו ולא יתיישב בלבו, ואם הפילוסופים מדברים עליו, סוף סוף אין להם ממנו אלא ציור שולל, לא ציור חיובי, והתורה ניתנה לכל העם, והעם צריך שיוכל לצייר את אלהיו ציור חיובי, לא ציור שולל. והנה הקדמונים היו מיחסים לאל

ולמלאכים ולנשמות עצם רוחני דק מכל גוף הידוע לנו, ואע"פ כן הוא בעל צורה ותבנית; ועיין ס' מלאכת מחשבת פרשת שלח לך: (ל) **ולכל חית הארץ וכו', את כל ירק עשב לאכלה**, נתן לאדם כל עשב זורע זרע וכל עץ פרי, ולשאר בעלי חיים רק ירק עשב הצומח בלי זריעה, והכוונה בזה כי האדם יש בו דעת לזרוע, ולא כן שאר בעלי חיים; ואין להוציא מזה כדעת Grotius שנאסר פרי העץ לבעלי חיים, ולא כדעת קלעריקוס שלא דִבֵּר משה בדיוק, רק באמת הלשון מדוקדק מאד כי לא הִשְׁלִיט האל את שאר החיים על הזרעים ופרי העץ, מאחר שלא נתן בהם דעת לזרוע ולנטוע בכל מקום שירצו, כמו שנתן לאדם. והנה יש לשאול למה לא הזכיר אכילת הבשר לא אצל האדם ולא אצל החיות? וכבר האמינו רבים שלא הותרה שחיטת הבהמות קודם המבול וזה רחוק מאד, מאחר שהאדם בטבעו ובהרכבת גופו ובצורת שִׁנָּיו הוא מוכשר לאכילת העשב והבשר בשוה, ואם לא היה רצון הבורא שיאכל בשר, לא היה יוצר גופו מוכשר לכך. ונ"ל כי הֶתֵּר אכילת הבשר נכלל בלשון ורדו בדגת הים וגו', כי כן לנח (ט' ב') אחר שאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וכו' בידכם נתנו, פירש ואמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה. אלא שלאדם לא הוצרך לפרש יותר, ולנח מפני שהוצרך להזהיר על שפיכות דם האדם הקדים לומר שאינו אוסר שחיטת הבהמות: (לא) **והנה טוב מאוד**, שלא היה אלא מה שרצה, ובשיעור שרצה; וכל זה לקבוע בלבנו שאין דבר נגד רצונו יתברך, ושאין יכולת נגד יכלתו, כי הוא אחד ואין שני. ואין הכוונה שהכל טוב, ושאין רע במציאות, כי הרע נמצא בלא ספק, אמנם הכל לפי מה שגזרה חכמתו ית', שהמציא הרע המועט בשביל הטוב המרובה, והכל היה טוב מאד ומסכים עם גזרת חכמתו, לא שהיה רוצה בדבר אחד ונהיה דבר אחר שלא כרצונו. והנה בזה סליק ובזה נחית, ללמדנו יחוד האל, והאחדות הבריאה כלה, שכלה מלאכה אחת ומעשה ידי יוצר אחד, וכל חלקיה מתאימים, איש את רעהו יעזורו; והדבר הזה, כל עוד שירבה האדם חקירה והכרה בסתרי הטבע כן יוסיף להכיר כי אמת הוא, ודבר אלהינו יקום לעולם:

ב (ד) **אלה תולדות**, אלה האמורים למעלה (רש"י), זה האמור עד כאן הוא ספור תחלת הויית השמים והארץ, ותחלת ההויה תקרא תולדות, כמו בטרם הרים יֻלָּדוּ (תהלים צ' ב') ורבים בין האחרונים (ולפניהם בעל מעשי ה') אומרים כי אלה תולדות אחר למטה, ושבוש הוא כי למטה לא דִבֵּר דבר לענין השמים, ואיך יאמר אלה תולדות השמים? והנה הפסוק הזה קושר הפרשה הזאת עם הקודמת, והוא עדות ברורה כי מי שכתב מכאן ולמטה כתב גם כן מכאן ולמעלה, ולא כדברי האומרים כי מגלות מגלות הן שלקט משה והעתיק בספרו: (ו) **ואד יעלה מן הארץ**, אין ענינו כפירוש המפרשים ענן העולה באויר, אלא לחלוחית העולה על שטח הארץ ומשקה פני האדמה בלחות תמידית (ס' מלאכת מחשבת), ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד קי"ט, ושם ביארתי גם כן הבדל ארץ ואדמה, כי שם **ארץ** כולל כל עובי העולם ופנימיותו ושם **אדמה** לא יכלול רק הפנים הנראים והנעבדים להוציא לחם (והחלוק הזה מצאתיו אח"כ גם בס' הרכסים לבקעה). והטעם ואד יעלה וגו', לומר כי אע"פ שלא היה מטר יורד ולא היו הזרעים צומחים, היה מהשגחת האל שתהיה הארץ לחה קצת, שלא ימותו הזרעים והשרשים, אלא יהיו קיימים עד בריאת האדם וירידת המטר: (ז) **וייצר ה' אלהים את האדם**, אחר שהזכיר איך היתה הארץ שממה עד שלא נברא האדם, הזכיר יצירתו: **ויפח באפיו נשמת חיים**, ענין **נשימה** ידוע בלשון חכמים, כגון בבראשית רבה פרשה י"ד על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבוראו, ובתלמוד (סוכה דף כ"ו ע"ב) שתין נשמי, גם בלשון מקרא מצאנו (ישעיה מ"ב י"ד) אשום ואשאף יחד, אשום (משרש נשם) מורה הוצאת האויר, ואשאף הכנסת האויר; והנה נשמה (כמו נפש ורוח) תחלת הוראתה הוצאת האויר מן הריאה, וזה טעם חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישעיה ב' כ"ב), וכמו שפירש רש"י אשר כל חיותו וכחו תלויים בנשמת (הראוי: בנשימת) אפו שהוא רוח פורח וכו'. ואחר כן הושאל שם נשמה להורות על העצם המשכיל החי נצח, וקראו אותו ג"כ רוח ונפש, וזה טעם כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (שם נ"ז ט"ז) הרוח העוטף ולובש גופם (שהגוף כלבוש לנשמה) מלפני הוא, ואני הוא שעשיתי הנשמות (רד"ק דון יצחק וקלעריקוס), ולא נמצא בכל המקרא נשמות בלשון רבים חוץ מפסוק זה. והנה גם הבהמות יש להן נשמת חיים, וכן כתוב (בראשית ז' כ"ב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו, ואין שום מקום לחלק בין נשמת חיים לנשמת רוח חיים, וכבר מצאנו (תהלים י"ח ט"ז) מגערתך ה' מנשמת

בראשית ב

רוח האף, הרי מפורש כי נשמת רוח איננה אלא האויר היוצא מהאף, אבל ההבדל הגדול שהבדילה התורה בין האדם והבהמה הוא במה שאמרה כי כח הנשימה והחיות שבאדם ניתן בו בנפיחתו של הקב"ה, מה שלא נזכר כלל בבהמות, אלא תוציא הארץ נפש חיה למינה, ויעש אלהים את חית הארץ למינה. והנה מהות הנשמה היא למעלה מהשגת האדם בעה"ז; על כן לא דברה בו התורה בפירוש, רק הודיעתנו כי האל הוא אשר נפח באדם נשמת חיים, והנה היותו איננה דבר הבא מן האדמה, אלא דבר אלהי שנפח בו האל, וכשהאדם מת אין רוחו שבה אל העפר, אבל תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י"ב ז'), וכמו שכתוב רוחו ונשמתו אליו יאסוף (איוב ל"ד י"ד) כלומר שהקב"ה יוסף אליו רוחו של אדם, כי מהאל יצא ואליו ישוב וכן מלאהו (איוב כ"ז ג') ורוח אלוה באפי, וכן (שם ל"ב ח') ונשמת שדי תבינם, וכן (שם ל"ג ד') ונשמת שדי תחייני, הנה הוא מייחס נשימת האדם והיותו והשכלתו לנשימת האל ולרוח אלוה: **ויהי האדם לנפש חיה**, גם שאר בעלי חיים הם נפש חיה, אבל מעלת האדם היא שהוא היה לנפש חיה על ידי נפיחתו של הקב"ה, לא בלידה ועשיה בלבד: **באפיו**, אין ענינו נחיריו אלא פניו, כמו בארמית אַנְפִּין; וכן למטה (ג' י"ט) בזעת אפך תאכל לחם, וכן וישתחו אפים ארצה, בהביעו פניו לארץ, וכן ותפול לאפי דוד (שמואל א' כ"ה כ"ג) כמו לפני דוד, ומזה בלשון חכמים **כְּלַפֵּי**, נגזר מן **כְּלְאַפֵּי**. והנה האויר נכנס ויוצא מן הפנים כלומר מן הפה ומן האף: (יז) **מות תמות**, כמשמעו, ואין להבין מזה שאם לא חטא לא היה מת, אלא אם לא היה חוטא היה מת, כי המות הוא טבעי לגוף האדם, ככתוב כי עפר אתה ואל עפר תשוב; וכשחטא היה דינו למות מיד, אלא שהוקל ענשו ולא מת מיד, מפני שלא חטא מרוע לבו, אלא מפני קלות דעתו, ששמע לאשתו, והיא בקלות דעתה ששמעה להסתת הנחש, ועל כן אמר לאדם כי שמעת לקול אשתך: (כג) **זאת הפעם**, אין מלת זאת חוזרת למלת הפעם, שאם כן היה לו לומר הפעם הזאת; גם אם תפרש זאת היא הפעם (כדרך כל זה ומאת ואלה שלפני השם, נכלל בהם הוא, היא, הם) אין המקרא מתפרש יפה; אלא זאת חוזר לאשה, ומלת הפעם ענינה tandem, כמו עתה הפעם ילוה אישי אלי (בראשית כ"ט ל"ד), הפעם יזבלני אישי (שם ל' כ'), חטאתי הפעם (שמות ט' כ"ז), וכן בלשון אשכנז ein Mahl, גם בלשון איטליאה אומרים una volta להורות tandem; והנה הכוונה: סוף סוף מצאתי בת זוג הראויה, כי זאת עצם היא מעצמי וגו' (Questa finalmente è), וכן מצאתי ג"כ לבעל הרכסים לבקעה: (כד) **על כן יעזב איש**, **על כן** אינו משמש אלא על מה שעבר ועל מה שהוא עתה, **ולכן** על העתיד, לפיכך אין אלה דברי משה, אלא דברי אדם, מלבד כי אדם לא ידע עדיין אב ואם. ופירוש הכתוב: ממה שאשת האדם לוקחה ממנו, מזה נמשך עולם הדבקות שבין האדם ואשתו, ונמשך שהאדם מניח אביו ואמו ודבק באשתו. ואין הכוונה שכל אדם עוזב אביו ואמו, אלא שכל כך היא דבקות האדם לאשתו, שאם יצטרך לעזוב אותה או לעזוב אביו ואמו, הוא בוחר (על הרוב) לעזוב אביו ואמו ולא לעזוב את אשתו. וזה כלל גדול בלה"ק, בתורה בנביאים ובכתובים, ובמשנה ובתלמוד ובמדרשים, שלאהבת הקצור יזכירו הקצה האחרון מן הדבר, והכוונה על כל מה שלפני הקצה, ואפילו הקצה עצמו אע"פ שהקצה עצמו תהיה מציאותו מועטת. לדוגמא כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך (שמות כ"ג), וכל שכן אם אינו שונאך, אלא שהזכיר הקצה האחרון. ובמשנה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים וכו', הזכירו הקצה האחרון, שאפילו תהיה הבולאה קצה מאד כזו, ואפילו תהיה למלוה, לתת לחם לרעבים, היא האסורה. ובברייתא: כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל וכו', אפילו תצטרך לחיות חיי צער כאלה, עם כל זה תעמול בתורה. ובתלמוד: פשוט נבילתא בשוקא וטול אגרא, הכוונה עשה מלאכה, ואפילו בלתי נכבדת, ואפילו בזויה בתכלית. וכאלה לאלפים: **והיו לבשר אחד**, הם דבקים זה בזה כל כך, כאלו אינם אלא גוף אחד; ומזה מלילת **שְׁאֵר בָּשָׂר**, ענינה קורבה גדולה, ומזה אך עצמי ובשרי אתה (בראשית כ"ט י"ד). והנה המעשה הזה להורות ניתן כי האדם איננו כשאר בעלי חיים, שהזכר פוגע בנקבה ומזדווג לה והולך לו, ועל ידי כן לא תתחבר מהם משפחה, ולא יהיו לאגודה אחת, אבל האדם הוא מְדִינִי בטבעו, וזה על ידי מֶּשֶׁם הבורא בתולדתו שאחרי הזדווגו לאשה לא תפרד דעתו ממנה כְּשֶׁתְּלֵא תאותו, ויעזבנה וילך, אך נפשו נקשרת בנפשה ואוהב להשאר עמה בחברה, ומזה תִּתְהַוֶּינָה המשפחות והמדינות. והנה ספור לקיחת חוה מצלע אדם בא ללמד כי כן ראוי לאדם לדבק באשתו, ולא לעשות כמעשה הבהמה, וזה יביא את האדם לאהוב את אשתו כגופו, ולא ליהנות בה ולעזבה אח"כ, כחמור וככלב, וכמעשי הנבלים אשר אין לבם כי אם לתאות עצמם:

ג (ז) וידעו כי עירומים הם, אין תחלת הוראת מלת עֵירֹם על העדר הבגדים, אלא על גלוי מה שראוי להכסות (עיין מה שכתבתי בב"ע תקפ"ג עמוד קפ"ה), והנה אחרי אכלם מן העץ התבוששו מגלוי גופם, והבינו שראוי שיתכסו: עלה תאנה, לשון יחיד, ובספר תורה אשר ביד הכותים כתוב עלי לשון רבים, ורבים חשבו הגהת שבידנו מוטעה, וגם לא ראו כי שם עָלֶה בלשון הקדש לא יקבל רבוי, כי הוא כולל, כחברו פְּרִי, שלא נמצא במקרא בלשון רבים, רק אחר הגלות בימי נחמיה התחילו לומר עלי זית בלשון רבים, וכן בלשון חכמים אמרי ג"כ פירות: (יג) הנחש השיאני, לשון השאה ענינו להביא אחרים לעשות דבר מה, על ידי הרחקת היראה שהיתה מונעתו מעשותו, וכן כאן הנחש אמר לה לא מות תמותון (עיין מה שכתבתי בב"סע תקפ"ח עמוד קמ"ג), וכן מלאתי אח"כ בס' הרכסים לבקעה:

ד (כו) אז הוחל לקרא בשם ה', נ"ל לקרוא בשם ה' ענינו כמו ברוב המקומות, הדבור אל העם להכריז ולהודיע תארי האל ובמה הוא חפץ, כמו ויקרא שם אברם בשם ה' (עיין מה שכתבתי בשמות ל"ב י"ט), והכוונה כי אז התחילו בני אדם לעורר בעניני ידיעת האל והדרכים הטובים לפניו, ואז התחילו החכמים והישרים להכריז בקהל עם את האמת. ומה מתיישב גם לפי מה שאמרו רז"ל כי בימי אנוש התחילה עבודת האלילים:

נח

ז (ב) מכל הבהמה הטהורה, אף על פי שכל מיני בעלי חיים הותרו לאדם, נראה שכבר היו הקדמונים מבדילים בין מין למין לענין הקרבת הקרבנות, ואותם המינים שהיו מקריבין מהם קרבן הם הם שהותרה באכילה לישראל; וכן היא דעת הרמב"ן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור, אבל כל המינים הטהורים היו כשרים בקרבנותם, והוסיף לישראל שלא יקריבו אלא מן הבקר ומן הצאן ומן התורים ומן בני היונה בלבד. והנה רצה ה' לקדש את ישראל ולעשותם ממלכת כהנים וגוי קדוש, שיהיה גם ההמון בישראל חושב עצמו קרוב אל אלהיו לא פחות וגם יותר ממה שהיו כהני שאר אומות חושבים עצמם קרובים לאלהיהם, לפיכך לא התיר להם לאכול רק מאותם המינים שהיו אצל הקדמונים כשרים לקרבן והיו אצלם מאכל גבוה, ואולי היו גם הכהנים אוכלים מבשרם. ומה שגלה האל להשאיר מן הטהורה שבעה, היה (כדברי רד"ק) כדי שיאכלו מהם נח ובניו, כי הטהורות ראויות יותר למאכל בני אדם, והמעתר (ר' וואלף מאיר) מוסיף כי העופות הטהורים אינם דורסים, והם עֶרֶף לְשִׁנֵּי העיט, והיו נכרתים אם לא יקח מהם יותר: (ז) ויבא נח, נח נריך להיות ברביע, לא בזקף, וכן הוא ברביע בחומש כ"י על קלף עם תרגום שבידי: (כד) ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום, הנכון כדעת הרמב"ן ודון יצחק ובעל הרכסים לבקעה, כי בק"ן ימים אלו נכללו ארבעים יום הראשונים, והטעם: נשארו המים גבוהים על הארץ ועל ראשי ההרים הגבוהים עד סוף ק"ן יום, ואח"כ נשארו ראשי ההרים הגבוהים בלתי מכוסים, והנה במאה ועשרה ימים נתמעטו המים שיעור ט"ו אמה שעל ראשי ההרים, באופן שלא יכלה עוד התבה ללכת על פני המים, ונחה על הרי הררט. והנה בי"ז באייר החל הגשם ונמשך הגשם עד כ"ז בסיון, אז חדל הגשם, ועם כל זה נשארו המים גבוהים ומכסים כל ההרים עד י"ז בתשרי, אז נשארו ראשי קצת ההרים מגולים, ותנח התבה על הרי אררט, ובאחד בעשרה נגלו ראשי שאר הרים הבלתי גבוהים כל כך. ודע כי שרש גָּבַר קרוב לשרש גָּבַהּ (כי כגבוה המים על הארץ גבר חסדו על יראיו), והנה טעם ויגברו המים, שנשארו גבוהים על הארץ:

ח (ב) ויסכרו וגו', זה היה מיד אחר ארבעים ימי הגשם, אז נעצר הגשם והחלו המים לשוב הלוך ושוב. והטעם שהזכיר זה כאן הוא כי תחלה רצה לסיים ספור ההשחתה שגרם המבול, ואמר וימח את כל היקום וגו', ואמר שנשארה הארץ מכוסה במים ק"ן יום, ואח"כ התחיל ספור בטילת ההשחתה, ואמר ויזכור אלהים וגו', ואמר שחדל הגשם וכו' וכו': (ג) ויחסרו המים, אין ענינו גירעון, אלא הֶעְבֵּר, והכוונה כי מקצה ק"ן יום קצת מן המקומות היותר גבוהים נשארו בלי מים: (ה) הלוך וחסור, היו הולכים ונעדרים גם משאר מקומות שלא היו גבוהים כל כך כהרי אררט: (יא) והנה עלה זית טרף בפיה, טָרָף הוא תרגום של עָלֶה, אלא שעָלֶה הוא שם כולל, וטרף שם לכל אחד ואחד בפרט, והוא

מקבל רבוי, כמו כל טרפי צמחה תיבש (יחזקאל י"ז ט'). ורנ"הו (ואחריו ידידי החכם יש"ר) אומר כי עָלֶה יקרא גם אחרי נפלו מן העץ, אבל טָרָף הוא בעודו על העץ, או אחר שנתלש ועודנו רענן, והנה ראה נח כי העלה ההוא היה רענן (כי עץ הזית לא יבול עלהו כל השנה), והבין כי לא מצאתהו צף על פני המים, אך היא תלשה אותו מן העץ, אם כן בהכרח היו האילנות בלתי מכוסים במים, ומזה ידע כי קלו המים. ומלת טרף היא לדעתי כעין מאמר מוסגר: והנה עלי זית (כלומר עלה לח ורענן) בפיה, ודעת בעל הטעמים איננה כן: (כא) הניחח, משרש נוח, מענין והניחותי חמתי בך וסרה קנאתי ממך (יחזקאל ט"ז מ"ב) קרבן העשוי לְשַׁכֵּךְ חמת האל (coccejus). והנה המליצה הזאת הדבר ידוע שאינה אלא על דרך דברה תורה כלשון בני אדם, לפי מצב בינת אנשי הדור שהנביא עומד בו. וכאן ראוי להתבונן כי שמואל הנביא אמר לשאול החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב, ומשם ואילך מצאנו הידיעה הזאת מפורסמת בישראל, דוד אמר כי לא תחפוץ זבח וגו', אם ארעב לא אומר לך, עולה וחטאה לא שאלת, וכל הנביאים אשר בימי המלכים כלם הרחיבו פה על זה. מעתה הנה הדבר ברור כשמש כי לא יתכן שיהיה ספר התורה נכתב בימי המלכים או משמואל ולמטה, כי התורה דברה כלשון בני אדם אשר שִׂכְלָם עומד במצב שפל מאד ממצב ישראל בימי המלכים.

ט (ד) אך בשר בנפשו דמו, בנפשו שהוא דמו, כלומר בעוד בו דמו, והטעם שלא יאכלו בלא שחיטה. כן נראה פשוטו של מקרא זה, ונכלל בו גם כן איסור אבר מן החי, ולאו בפירוש איתמר, אלא מכללא אתמר, הואיל והאוכל אבר מן החי הוא אוכל מבהמה שיש בה נפשה ודמה, ועוד הואיל וצער בעלי חיים אסור מן התורה. אמנם שיהיה עקר הכתוב על אבר מן החי, לא יתכן, כי בשר ענינו בעלי חיים שלם, לא חלק ממנו, ואם כפירוש רש"י, היה לו לומר הבשר בה"א, או מבשר. ודעת בעל הטעמים איננה כן, כי היה ראוי להטעים אך־בשר בתביר, והוא שָׂם עליו זקף, ונראה שהיתה דעתו שבאו לאסור הדם, ויהיה בנפשו כמו עם נפשו, וכטעם ולא תאכל הנפש עם הבשר, או שיהיה לדעתו פירוש בנפשו דמו מה שהוא בנפשו (כמו דמו בנפשו הוא), מה שבו נפשו (והוא דמו) לא תאכלו:

י (ד) כתים ודודנים, בדברי הימים (א' א' ז') ובתורת הכותים כתוב רודנים, ולדעתי לא דודנים שמם ולא רודנים שמם, אלא דַּרְדָּנִים (כמו שהוא בתרגום ירושלמי) ולהקל על הלשון אמרו לפעמים דודנים ולפעמים רודנים (ועיין מה שכתבתי על דעואל ורעואל, במדבר א' י"ד), וארץ Dardania ידועה, ובה היתה עיר Troja. וזה אחד מן הדברים שגנב ממני געזעניוס ע"ה, כי בספרו Thesaurus ערך דדן (עמוד 322) כתב כי לדעתו הנסח הנכון הוא רדנים ברי"ש, והם Rhodii, ואחר שנדפס ישעיה של רא' עם הערותי בראשו, ושם (עמוד 11) כתובה מחשבתי זאת, אז בגעזעניות בספרו Monumenta phoenicia עמוד 432 כתב כי אין ספק אצלו כי הכוונה על הדרדניים אנשי טרויה:

יא (לא) ללכת ארצה כנען, נראה לי כי לא היה זה במצות ה' כי לא היה תרח עובד ה', אמנם יצא תרח מארצו לסבה מן הסבות, והתעורר ללכת ארצה כנען, ולא קיים עצתו וישב בחרן, וה' צוה לאברהם שיפרד מבית אביו וילך הוא לבדו:

לך לך

יב (ב) והיה ברכה, בני אדם יברכוך, כי כן המנהג לברך את המצליחים, וכן מצינו באברהם כשהכה את אמרפל, בא אליו מלכי צדק ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון, וכן דוד שלח את אנשיו לברך את נבל בשעת שמחתו והצלחתו בגיזת צאנו (שמואל א' כ"ה י"ד), וכן מלך חמת שלח לברך את דוד כשהכה את הדדעזר (שם ב' ח' י'), וכן העוברים הרואים בעל השדה קוצר את קצירו היו אומרים לו ולאנשיו ברכת ה' אליכם וגו' (תהלים קכ"ט ח'), וזה ג"כ טעם באשרי כי אשרוני בנות (בראשית ל' י"ג), וכן כל גוים יאשרוהו (תהלים ע"ב י"ז). גם מה שכתוב (זכריה ח' י"ג) והיה כאשר הייתם קללה בגוים וכו' כן אושיע אתכם והייתם ברכה, איננו אלא כמשמעו, כשהייתם בגלות היו מקללים אתכם, וכאשר תִּוָּשְׁעוּ יברכו אתכם, וכן להיות לשמה ולקללה (מלכים ב' כ"ב י"ט), לשנינה ולקללה (ירמיה

כ"ד ט'), לשרקה ולקללה (שם כ"ה י"ח), וזולתם בירמיה, כלם כמשמעם, רק וְלֻקַח מהם קללה הוא ענין אחר, כי לא אמר והיו קללה. והנה אחר שאמר שלרוב הצלחתו יברכו אותו, הוסיף ואמר ואברכה מברכיך, ואם אולי ימצא איש בליעל שלא יברכך, אבל יקנא בך ויקללך, אז מקללך אאר: (ג) ונברכו בך, הנכון כפירוש רש"י, שהכוונה כמו בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה, ולדעת זאת הסכים בעזעניוס בחבור שלו, ובתחלה היה מסכים עם רָאזענמיללער ואחרים שפירשו כתרגומו ויתברכון בדילך, כי על ידו ועל יד זרעו ישובו האומות לאמונת הייחוד. והנה ונברכו ענינו כמו והתברכו, כי הנפעל מתחלתו אינו אלא התפעל בלתי דגוש, כמו בנין אִתְפְּעֵל בארמי, כמו השמר לך שענינו שמור עצמך; וכבר התקומם האפודי בספרו מעשה אֵפֹד נגד החושבים שעקר הוראת הנפעל היא להורות על קבלת הפעולה: (ו) והכנעני אז בארץ, מפני שהוא בא לומר אח"כ לזרעך אתן את הארץ הזאת הקדים להודיע לישראל כי גם בימי אברהם היתה הארץ ההיא ביד כנען; שלא יחשבו שאולי בימים ההם היתה ביד אומה אחרת רעה וחטאה ושהאל הוריש האומה ההיא ונתן ארצה לכנעני, ואח"כ יקשה לקחתה מידם, כי ירושה להם נְתָנָהּ ה'; לכן הקדים להודיעם כי כשהבטיח ה' לאברהם ירושת הארץ כבר היתה ביד הכנעני: (ח) ויעתק, ענינו הַסָעַת יתדות האהל ללכת ממקום למקום לפיכך הוא הפעיל, ויפה כתב רש"י ויעתק משם האהל; והושאל אח"כ להעתקת ספר מִסֵפֶר אחר, כאלו הסופר עוקר הכתיבה ממקומה ונותנה במקום אחר. וכן שורש נסח (אחיו של נסע, שענינו ג"כ עקירת היתדות ונסיעה ממקום למקום) ענינו עקירה, כמו בית גאים יסח ה', והושאל בלשון ערבי להורות העתקת ספר, ומזה אצלנו נֹסַח ענינו העתקה. ודע כי הפרש גדול יש בין נסחא וגירסא, כי נסחא היא מתחלתה ס' נעתק מספר, אבל גירסא היא למוד וקריאה בעל פה, כי בימי חכמי המשנה והתלמוד היו המשנה והתלמוד כלם נזכרים ונלמדים על פה, כמו שכתב רש"י (מציעא ל"ג) „מפני שתלויין בגירסא ומשתכחים“ כלומר שתלויים בזכרון ובלימוד על פה. ועקר הוראת פעל גרס ענין טחינה ולעיסה, ועיין מה שכתבתי בכרם חמד ג' עמוד קע"ח. והנה בימי חכמי התלמוד היה נכון לומר פלוני גריס הכי ופלוני גריס הכי, זו גירסת פלוני וזו גירסת פלוני, אבל עכשו שהתלמוד כתוב, אין כאן גירסאות, אלא נסחאות, ורש"י שכבר ראינו כי היטב ידע עקר הוראת מלת גירסא, כתב אלף פעמים לא גרסינן והכי גרסינן, והם לשון מושאל, מפני שקריאת התלמוד היתה מתחלתה בגירסא, כלומר בעל פה. ומכל מקום כשהיה הדבור על ספרי הקדש ועל שאר ספרים שלא היו מעולם תלויים בגירסא, אין ראוי להזכיר חלופי גירסאות, אלא חלופי נסחאות: (יג) למען ייטב לי בעבורך, הנכון כדעת הר"ן (הביאו דון יצחק) ור' עובדיה ספורנו, שבאמרה שהיא אחותו כל אחד יקוה שיסכים אברהם לתתה לו לאשה, ולא יהרגוהו, כי יחשבו שלכך הביאה, להשיאה לאחד מנכבדי הארץ, וחשב אברהם שלא יקחוה פתאום וביד חזקה, אבל ישאו ויתנו עמו במיתון זמן מה, והוא ישמט מהם בתחבולות עד שישוב לארצו; אבל מרוב יפיה נהפך הענין באופן אחר, ונלקחה פתאום לבית המלך. והנה וחיתה נפשי בגללך הוא פירוש למען ייטב לי בעבורך, וכן דעת רד"ק, ויפה הוסיף כי לא נתכוון אברהם שיעשו עמו טובה אחרת, שהרי ממלך סדום לא רצה לקבל ממון, אף על פי שהציל את כל אשר לו:

יג (ג) וילך למסעיו, נ"ל ענינו שהיתה הליכתו נחלקת במסעות הרבה, שהיה נוסע ושוכן וחוזר ונוסע; וכיוצא בזה לנסעותם, שנחלקו לנסיעות הרבה, לאיניה שנחלק למינים הרבה. ואם היתה הכוונה שלן באכסניות שלן בתחלה (כדעת רש"י ורָאזענמיללער), היה לו להזכיר לשון חנייה, לא לשון נסיעה, כי המלון עשוי לחנות בו, לא לנסוע בו. ועוד ראיה גמורה לדברי ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם (שמות י"ז א'), והם לא הלכו בדרך ההוא ממתמול שלשום: (ח) ביני וּבֵינֶךָ ובין רעי ובין רעיך, הוא פירוש הקודם, אל נא תהי מריבה ביני ובינך, כלומר בין רועי ובין רועיך, וכן הרבה וי"ו ענינן כלומר, וכן למעלה י"ב י"ב, וכן ולזרעך עד עולם (כאן פסוק ט"ו), וכן למטה י"ז א', וכן כ"ד נ"א, וכן שמות י"ד י"ט, וכן כ"ה י"ב, וכן במדבר י"ב י"א, גם י"ד י"ד (עיין מה שכתבתי שם, וכן ברמה ובעירו (שמואל א' כ"ח ג'), וכן בירמיה ב' ט', גם כ"ב כ"ג, גם מ' א', גם מ"ו כ"ו, ויחזקאל כ"ג נ"ז: (יא) ויסע לוט מקדם, מלת אֶלֵי נשמטת במקומות הרבה, וכן כאן שיעורו ויסע לוט אל מקדם;

ומלמטו **אֶל** ואחריו מ"ס, אל מחוץ למחנה השלחות, ויצא אל הנגב למעלה עקרבים (יהושע ט"ו ג') והכוונה נסע אל המקום אשר הוא מקדם לארץ כנען, כי סדום למזרח ארץ כנען:

יד (יג) **ויבא הפליט**, בה"א הידיעה, אולי (כדעת תלמידי מהור"ר אברהם חי מיינסטער) היה מאנשי לוט, והוא לבדו נשאר מהם: (כג) **מחוט**, אמר ר' וואלף היידנהיים שהכוונה על חוטין בקוטריס בשם השער, כמו שאמרו בשבת (דף נ"ז) חוטי צמר וחוטי פשתן שבראשי הבנות; ולפי זה הזכיר החלק היותר קטן וקל שעל האדם, מכף רגל ועד ראש:

טו (ב) **ובן משק ביתי**, משק מן שקק, ענין תנועה והשמעת קול (עיין מה שכתבתי בבה"ע תקס"ז עמוד קפ"ד), וכן ישק כל עמי, יתנועע ויתנהג כל עמי. ומלת **מֶשֶׁק** אין לה אח, ובאה כאן להיותה לשון הנופל על לשון דמשק שאחריה. והחכם Quatremère אמר כי משק מַשְׁקֶה; אך לא מצאנו משקה אלא למלכים, ועוד המשקה היה משקה למלך, ולא לבית המלך: (ו) **והאמין בה'**, אם היה כתוב **וַיַּאֲמֵן** היה משמע שעכשו האמין, ובאמרו והאמין משמע שכבר היה מאמין בה'; עיין מה שכתבתי בבה"ע תקס"ז עמוד קע"ח: **ויחשבה לו צדקה**, אברהם חשבה להקב"ה צדקה וחסד (הרמב"ן, רלב"ג, דון יצחק, בעל העקדה, בעל תולדות יצחק, בעל מעשה ה', וס' הזוהר ח"ג דף קמ"ח): (ח) **במה אדע כי אירשנה**, אחר שאמר והאמין בה' לא יתכן שיאמר במה אדע להיותו מטיל ספק בדבר, ואם היה שהיה מסופק וחסר אמונה, הנה (כמו שהעיר הרמב"ן) לא עשה לו ה' שום אות כדי שיאמין. והקרוב אצלי כי מאמין היה אברהם בהבטחת ה' אמונה שלמה, אך בראותו כי כבר זה כמה פעמים שהיה ה' מבטיחו על רבוי הזרע ועל כבוש הארץ (י"ב ב' ז', י"ג ט"ז), ועדיין לא היה ה' נותן לו זרע, ירא היה שמא איזה נסיון היה בדעת האל לנסותו תחלה, וְסָפֵק אחר שיקיים לו אברהם זכות מה יהיה ראוי לקיום ההבטחה ההיא, על כן שאל במה אדע, מה הדבר אשר כשאעשה אותו, בו אדע שאירשנה. והקב"ה השיבו כי איננו שואל עוד ממנו שום זכות, כי קיום הבטחתו אינו תלוי בשום תנאי, אך הוא תלוי בזמן הנגזר, כי צריך שיעבור עוד ארבע מאות שנה – אחר זמן מצאתי קרוב לזה ליוחן קלעריקוס, אלא שהוא אומר במה אדע שאני קרוב לירש אותה, מה יהיה לי סימן שבא זמן שאירשנה, ולזה השיבו כי צריך שיאות ושיעבדו ת' שנה – ואמנם הברית שכרת עמו לא היתה כדי שיאמין אברהם, כי כבר היה מאמין בה', אבל לפי שהיה הענין לעתים רחוקות רצה ה' שיהיה לב הדורות הבאים סמוך ובלתי מפקפק בדבר, כדי שבמשך ת' שנה לא יתערבו בגוים; וכן היה שהברית הזאת אשר כרת עמו נרשמה בלב כל צאצאי אברהם יצחק ויעקב, והאמינו בכל הדורות ההם להבטחת ה', וכמו שמצאנו כי יוסף בשעת מיתתו אמר לאחיו ואלהים פקוד יפקוד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב: (י) **ויתן איש בתרו לקראת רעהו**, מכל אחת מן הבהמות נתן בתר אחד לקראת הבתר האחר, ולפי הדקדוק היה לו לומר ויתן את איש, או לאיש, בתרו לקראת רעהו, אבל כך נוהגין בלשון הקדש לומר מלילה שלמה במקום תאר הפעל, והנה בתרו לקראת רעהו ענינו כענין תאר הפעל, נתן כל אחד באופן זה, שיהיה בתרו לקראת רעהו, וכיוצא בזה והבני אם על בנים (תלמידי אהוד לא-לי). ולדעת תלמידי אליעזר אליה איגל ביאור הכתוב ויתן איש לקראת רעהו, ומלת בתרו היא מאמר מוסגר, והיא פירוש למלת איש, כי לא נתן הבהמה כֻּלָּהּ אלא מחציתה, הנה מסכים יפה עם בעל הטעמים שחבר איש בתרו במקף:

טז (ב) **בא נא אל שפחתי**, דרך כבוד, כנוי לתשמיש (רד"ק בשרשים), והוראת המלות אינה אלא ביאת אדם אל המקום אשר שם האשה, דרך ייחוד, אף בלא בעילה, כמו ויטו לאבשלום האהל על הגג ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לעיני כל ישראל (שמואל ב' ט"ז כ"ב); ודרך נקיות הושאלו על המשכב. והמלילה הזאת כשעניינה בעילה אינה נאמרת אלא על פעם ראשונה שאדם קרב לאשה אחת, ומה שאמרה לאה אלי תבא (ל' ט"ז) פירושו אל אהלי תבא. וכן וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה (שמואל ב' י"ב כ"ד), בא אל חדרה, ואח"כ שכב עמה. ובאבישג כתוב והמלך לא ידעה, ולא נכתב לא בא אליה, כי היתה בחדרו ובמטתו, רק לא ידע אותה למשכב זכר: (יב) **פרא אדם**, פרא סמוך לאדם, פרא שבמין האדם, וכן וכסיל אדם בוזה אמו, הכסיל שבאדם, היותר כסיל

שבבני אדם, וכן ואביוני אדם (ישעיה כ"ט י"ט) : (יג) **אתה אל ראי**, אלוה הרואה, שרואה בעלבון של עלובים (רש"י), והם כלפי מה שנאמר לה כי שמע ה' אל עניך : **הגם הלום ראיתי אחרי רואי**, וכי סבורה הייתי שגם הלום במדבר אמצא מי שישגיח עלי אחרי הפרדי מרואי, מאברהם אוהבי שהיה משגיח עלי? והוא מקרא קצר : הגם הלום ראיתי רואה ומשגיח אחרי רואי. ראי הראשון שם דבר, ולכן נקוד חטף קמץ ; ראי השני בינוני עם כנוי, ולכן נקוד חלם :

יז (יד) **וערל זכר**, נ"ל (נגד הטעמים) מלת וערל עומדת בפני עצמה, וזכר אשר לא ימול את בשר ערלתו הוא פירוש ערל ; ואם לא כן היה לו לומר וזכר ערל : (יט) **אבל ש־ה אשתך**, מה שתרגם אנקלוס בקושטא אינו אז מענין אבל (אבער ma), כי בלשון רומי verum עקר הוראתו כמו בקושטא, ופעמים רבות ענינו כענין **אֲבָל**, וכן כל **בֶּאֱמֶת אָמְרוּ** הנמצא במשנה, ענינו אבל אמרו, וכן **בְּרַם** נגזר מן **בְּרִי** שענינו אמת וודאי והוראתו כענין **אֲבָל**. ואחר שאמרו **באמת** להוראת **אבל**, הפכו הענין ואמרו **אבל** להוראת באמת, כגון אמרו לכן אבל (עירובין נ' ב'), אמר להן אבל (שם נ"ז), אמרו לו אבל (שם מ"א), ענינם **אמת** הוא : (כה) **בהמולו את בשר ערלתו**, ישמעאל לא מל את עצמו, אבל הניח לאביו שימול אותו, ובזה יצדק הנפעל (שעקר הוראתו פעל את עצמו, עיין למעלה י"ב ג'), כאלו הוא מל את עצמו, ולפי זה גם אברהם יתכן שלא מל את עצמו, אבל אמר לאחרים שימולו אותו :

וירא

יח (ט) **הנה באהל**, נ"ל מפני שאין לה בנים והיא בושה, כטעם עקרת הבית (תהלים קי"ג ט') העקרה היושבת בביתה ולא תֵּרָאֶה בחוצה מפני הבושה. כי אמנם לא באו אליו כמלאכים שלוחים לבשרו, ומה להם לבשרו שתלד לו בן? אלא מה שאמר להם שהיא באהל נתן להם מקום לבשר אותו שלא תהיה כל ימיה עקרת הבית, אבל עוד מעט תלד לו בן – אבל מאין היה לעוברי דרך לידע שהיה שמה שרה? אולי שמעו אברהם מזכיר שמה : (יז) **וה' אמר**, בלבו (כדברי הרמב"ן), ואינם דברי המלאך לאברהם (כדעת רשב"ם והמבאר עיין דבריהם בפסוק הקודם), והרי זו הקדמה למה שהוא בא לומר שהמלאך אמר לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו', כלומר ה' מאהבתו את אברהם לא רצה לכסות ממנו מה שהיה בלבו לעשות על כן צוה למלאך שיאמר לו זעקת סדום וגו'. הדבור והמעשה נעשים על ידי שליח, אבל המחשבה והרצון אינם על ידי שליח : **וה' אמר**, קודם לכן, כמו שפירש רש"י על והאדם ידע : (יט) **כי ידעתיו למען אשר יצוה**, כי לכך בחרתי בו כדי שיצוה וכו', באופן שישמרו דרך ה' וכו' ; כי לא בחר ה' באברהם בעבור אברהם לבד, אלא כדי שיהיה אב לעם קדוש (דון יצחק), ובחירת העם ג"כ לא היתה בעבור עצמם, אלא בעבור המין האנושי כלו : **לעשות צדקה ומשפט**, צדקה היא להטיב לזולתו, ומשפט הוא שלא לעשות עָוֶל לשום אדם (כי כמה פעמים אדם עושה צדקה עם קצת, ועושק וחומס את אחרים) ואין צורך לדחוק ולפרש כמו שפירשתי בבכורי העתים לשנת תר"ו עמוד מ' שאם יהיה אדם שופט אז יעשה גם משפט, להציל עשוק מיד עושקו וכו' : (כא) **הכצעקתה**, אי אפשר לפרש אם כצעקתה עשו, אעשה בהם כלה, כי לא תבא הה"א להורות על תנאי (עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ט עמוד נ"ד ונ"ה), ומה שהביא רש"י ראיה מן הטעם שבין עשו לכלה, איננו ראיה, שהרי אף אם היה זה לגרמיה, לא היה אלא הפחות שבמפסיקים, ואיך יהיה כחו גדול מכח הטפחא? וכל שכן שאין זה מונח לגרמיה, כי אין אחריו מונח אחר, ואינו אלא **פְּסֵק**, שאין לו שום כח בענין נגינת המאמרים, אבל הוא נותן להורות הפסקה בקריאה, לסבות פרטיות אשר אין בהן כח לתת מקום לטעם מפסיק, כגון פגישת שתי אותיות שוות (כהגדילו למעלה), או מלות דומות (אברהם | אברהם קדוש | קדוש, המול | ימול), ופגישת שמות הקדש עם מלות חול בלא מפסיק ביניהם, ובאלה יבא פסק להבדיל בין הקדש ובין החול (ויקרא אלהים | לאור יום, ויגנע ה' | את פרעה) ; או ליתן ריוח בין שתי מלות שתלייתן קשה וצריך להבין דבר מה בין זו לזו, או שאחת מהן מקבלת שני פירושים, ועל ידי ההפסקה ירוחק אחד מהם, כגון הבכור | נדב (במדבר ג' ב'), שענינו הבכור היה נדב, או הוא נדב, או שמו נדב וכן באש | לילה (דברים א' ל"ג), שענינו באש בלילה ; וכן כאן עשו כלה, הכוונה עשו בהחלט ובא

הַפְסֵק ליתן ריוח בין שתי המלות, שלא יובן שכלה הוא הפעול, על דרך כי מעשה כלה בכל הגוים (ירמיה מ"ו כ"ח), אבל יובן שהוא תואר הפעל (על דרך באש | לולה), כמו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות י"א א'), וזה קרוב לפירוש רע"ם, ולא כפירושו ממש, כי הוא פירש עשו כלם, שאין בעיניהם מוחש, וקרובים לזה דברי ראב"ע, ולפי זה לא היה מקום לאברהם שישאל האף תספה צדיק עם רשע, כי איך יתכן שיכרית צדיק עם רשע אחר שכבר גזר לבדוק אם כלם חטאו?

יט (ה) **ונדעה אתם**, עון סדום היה (יחזקאל ט"ז מ"ט) גאון שבעת לחם ושלום השקט ויד עני ואביון לא החזיקה, גם חז"ל בפרק חלק ליירו רשעם כשונאי עני וּמְכַלֵי רגל אורחים מביניהם. והנה בימי קדם היה דרך העולם לנהוג כבוד באורחים, והיו מְסַפְּקִים להם כל צרכיהם, ובהפך אנשי סדום (וכן אנשי הגבעה) לא לבד שלא היו מחזקים ידם כלל, אלא היו מתעללים בהם במשכב זכר, ואם היה אחד מהם מאסף אורחים אל ביתו היו נקבצים כל העם מנער ועד זקן, לא שכל העם יתעללו בהם, אלא להתחזק עליהם לבלתי ימלטו מידם, או לשמות ולעלות בחרפתם ולערם של אורחים: (לח) **בן עמי**, התפארה שיש לה בן שהוא מעמה ולא מעם אחר, כי גנאי היה אצלה להבעל לאנשי המקוֹם ההוא (וכן דעת רע"ם). והנה De wette אומר כי כל הספור הזה בדו אותו ישראל משנאתם את המואבים ואת העמונים; וזה שגעון גדול, כי הלא בהפך על ידי הספור הזה נעשו האומות ההן קרוֹבֵי ישראל ואחיהם, ונאסר לישראל להתגרות בם, ואם היו ישראל מזייפים תורתם מפני השנאה, היה להם לומר שאינם בני לוט, אלא מזרע סדום. תלבד כי התורה לא גִנְתָה מעשה בנות לוט, ומעולם לא מלאנו שהיו המואבים והעמונים נבזים ושפלים בעיני ישראל מפני שנתעברו אמותם מאביהן:

כ (א) **ויסע משם אברהם וכו'**, אוֹמר קלעריקוס שלא היה המעשה עכשו בהיות שרה בת תשעים שנה, אלא קודם לכן. ומה הרויח בזה? כי סוף סוף בת ס"ה שנה היתה בלקחה מחבן. ותלמידי אהוד לא-לי מוסיף כי כאן כתוב אברהם ושרה, לא אברם ושרי, ושמם לא נשתנו עד היותם בן ק' ובת צ'. אמנם נ"ל פשוט כי אחר שרלה ה' שתלד שרה אחרי זקנתה, בהכרח כי אחרי בלותה היתה לה עדנה ושב לה אורח כנשים, והנה חזרה אשה יפה כבתחלה: (ג) **הנך מת על האשה וגו'**, אם תשכב עמה ואם תעכב אותה אצלך, כי אמנם אשת איש היא (תלמידי מהור"ר דוד חי אשכנזי) ואבימלך לא הבין שהוא על תנאי, ואמר הנוי גם צדיק תהרוג: (יא) **רק**, בלא ספק, והוא דרך אמדן הדעת, כאדם המשער בלבו ואומר נראה ודאי שהענין אינו אלא כך, וכמהו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד' ו'), רק שנאתני ולא אהבתני (שופטים י"ד ט"ז), וכן במלת אך, ואמר אך טרוף טורף (למטה מ"ד כ"ח), אך מסיך הוא את רגליו (שופטים ג' כ"ד), אך נגד ה' משיחו (שמואל א' ט"ז ו'): **אין יראת אלהים במקום הזה**, אין הכונה שהיו רוב העם עול וחמס, אלא שלא היו נזהרים בהונאת הגר, כי אף אם לא היו עושים חמס זה לזה, יתכן שיהיה זה ליראת המלך והשופטים, אבל המלך והשופטים, לא היו משגיחים על הונאת הגרים, ואין אהבת הגר אלא מיראת האל, והנה היה אפשר לאברהם לומר דבר זה לאבימלך בלי שיהיה בזה חרוף וגדוף למלך ולהנהגת מלכותו. והראיה שלא היו אנשי הארץ ההיא נזהרים מהונאת הגר, ושלא היה לגרים מקום לצעוק אל המלך או אל השופטים שיעשו משפטם, הוא ענין הבאר אשר גזלו עבדי אבימלך, ואברהם לא מלאו לבו לצעוק על הדבר עד שבא אליו אבימלך ובקש ממנו שיכרות ברית לו ולזרעו (למטה כ"א כ"ה). וכל זה אמנם איננו מתנגד למה שאמרתי למעלה (י"ט ה') שהיה דרך העולם לנהוג כבוד באורחים; כי אורח לחוד, וגר המתעכב לחוד, וגם איש הבא בגפו ומתאכסן בבית איש מאנשי העיר לחוד, ואיש הבא עם משפחתו ועם נכסיו לחוד: (טז) **ולשרה אמר**, עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"א עמוד קמ"ד (ופירושי כבר נכתב קודם לכן בפירוש ידידי החכם **יש"ר** בשם חד מן חבריא), ומלת ואת עניה ועם, ומלת **כל** שאחריה היא על דרך ויד כל בו:

כא (ח) **ויגמל**, נ"ל מענין **גָּמַר**, וכן תרגומו ואתחסיל, לשון חסל, שענינו גמר וסוף. ותלמידי מוהר"ר אברהם גריגו (Grego) אומר כי כן כל לשון **גְּמוּל** נגזר מן גמר, כמו **שִׁלֵּם** שענינו גמל ונתן שכר,

והוא מן ותשלם כל המלאכה שענינו גמר וסוף ; וכן תלאנו לאל גומר עלי (תהלים נ"ז ג'), כי גמל עלי (שם י"ג ו'), וכן ויגמול שקדים, ענין גמירה, ובלשון ערבי **כמל** ענינו גמירה :

כב (א) **והאלהים נסה את אברהם**, ידוע כי העמים הקדמונים עובדי אלילים גם את בניהם ואת בנותיהם היו שורפים באש לאלהיהם, והואיל ומעשים כאלה תועבה הם לפניו ית', ולא היה בדעתו לצוות לעמו שיעשו כאלה, אבל בהפך צוה לבלתי עשות אחת מהנה ; הנה ראה ה' כי העדר הקרבנות ההם יהיה נחשב לגנות ומום גדול לתורתו ולמחזיקים בה, כי יאמרו הגוים לישראל : איה אהבתכם לאלהיכם? וגם ישראל עצמם אולי תהיה דתם נבזה בעיניהם מפני החסרון הזה. לפיכך הקדים ונסה את אברהם (אשר כבר ידע את לבבו, וידע שיעמוד בנסיון), למען יכירו וידעו גם ישראל וגם האומות, כי עבדי ה' הנאמנים לו לא יכבד עליהם לעשות גם זה וגם יותר מזה (כאשר היא זביחת בן יחיד הנולד לזקוני אביו ואמו), אם היה ה' שואל מעמם לעבודתו, אלא שאלהי אמת לא יחפוץ בקרבנות כאלה, ותעב יתעבם. והנסיון הזה, אשר הוא כבוד האמונה ותפארת המאמינים, בחר ה' לעשותו באברהם אב המאמינים, כדי שלא תשאר אמונת האמת בחזקת פחיתות, ובחסרון הודה והדרה, אפילו דור אחד — **ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני**, שבוש גדול נפל בספרים בטעמי התבות הללו, כי בא ויאמר אליו במונח זקף, ולפי זה תהיה הכוונה כי ה' אמר אליו שלשת המלות האלה **אברהם ויאמר הנני**; ואין ספק כי צריך לנקד ויאמר אליו בדרגא תביר, תפסיק פחות מהטפחא שבאברהם. וכן מצאתי אח"כ בחומש כ"י על קלף עם תרגום, שבידי, וכן מצא גם החכם יוחן הייניריך מיכעליס בכ"י אחד שבעיר ערפֿורט, וכן ראיתי גם בחומש כ"י על קלף קטן וישן נושן אשר ביד ידידי המשכיל והנבון כמ"ר יוסף אלמנזי : **(יד) ה' יראה** עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ח עמוד קנ"ח וקנ"ו.

חיי שרה

כג (א) **שני חיי שרה**, נ"ל כי טעות נפלה בלשון המדרש שהביא רש"י, וצריך לומר בת ק', כבת כ' לנוי, בת כ' כבת ז' לחטא, ומפני שמצא רש"י הנסחא הפוכה (כבת כ' לחטא, כבת ז' לנוי) נדחק לפרש שאינה בת עונשין, והמלות הללו אינן במדרש. ואח"כ מצאתי כדברי בפירוש קדמון כ"י על בראשית רבא, הנמצא בקיבוץ היקר הכולל פירוש ס' יצירה לר"י ברצלוני ואחרת הבאורים היקרים בני המנוח כמ"ר **משה אריה טריאסטי** ז"ל, וכן כתוב בו : היה לו לומר מאה ועשרים ושבע שנה, אלא כך הוא אומר בת מאה כבת עשרים לנוי : (ד) **גר ותושב אנכי עמכם**, כבר פירשתי מה הוא גר ומה הוא תושב בשמות י"ב מ"ח, וכאן הכוונה לומר הריני לפניכם כגר וכתושב, ככל אשר תרצו, אם אני חשוב בעיניכם כגר היושב לבדו עם בני ביתו, הרשוני לקנות מכם קרקע שאין לו בעלים, ואקבור בו מתי, ואם אני בעיניכם כתושב היושב בביתו של אחד מבני העיר, הרשוני לקנות קרקע בתוך בית הקברות של אחד מכם. והם ענו : אתה בעינינו לא כגר ולא כתושב, אלא כנשיא גדול ונכבד, ואין אתה צריך לקנות אחזת קבר, כי כל אחד ממנו בנפש חפצה יניח שתקבור את מתך אצל מתיו. אבל אברהם לא היה חפץ שלאחר יבא בעל הקבר ויקבור את מתיו אצל שרה, ולא יוכל עוד אברהם להקבר אצלה, וכל חפצו היה לקנות קבר מיוחד לו ולצאצאיו, לפיכך ענה אותם ואמר להם : הנני מודה לכם על חסדכם, אבל מאחר שאתם רוצים לכבדני ולהתחסד עמי, אל תתנו לי במתנה מקום קבר אחד, אבל הניחו לי שאקנה בכסף חלקת שדה שתהיה לבית קברות לי ולכל בני ביתי; ויען ראיתי לעפרון מערה הראויה לקבורות, הנני מפיל תחנתי לפניכם שתבקשו ממנו שימחול על כבודו וימכור מנחלת אבותיו לי, וזה שאני לא אעיז פני לשאול מאתו, כי ידעתי כי הקשיתי לשאול (אח"כ מצאתי קצת מזה לרד"ק) : (ו) **שמענו אדוני**, המלה מתחלתה היא בכנוי היחיד, ובמשך הזמן נהיתה כמו תאר של כבוד, בלי חלוק אם המדבר יחיד או רבים, וכיוצא בזה מלת Monsieur ומלת Madame. וכן כלפי האל אומרים אֲדֹנָי, בלא חלוק אם המדבר יחיד או רבים :

כד (ג) **אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני**, שאם היה מתחתן בהם, שוב לא יתכן לישראל להוריש את הכנעני מארצו, אחרי היותם אחים, כמו שלא התגרו מלחמה במואב עמון ואדום. והיא ג"כ מַכוונת התורה באריכות הספור הזה להרחיק את ישראל מהתחתן בכנענים.

תולדות

כה (לא) מכרה כיום, בתחלה, קודם שאלעיטך, וכמהו קטר יקטירון כיום החלב (שמואל א' ב' ט"ז), ישבע לי כיום המלך שלמה (מלכים א' א' נ"א), דרוש נא כיום את דבר ה' (שם כ"ב ה'), כלם ענינם בתחלה וקודם לדבר אחר. ותוכן המעשה הזה לדעתי היה כי יעקב היה עוסק תמיד בצרכי הבית, ועשו היה אוכל בכל יום ממה שהיה מוצא בבית, ולא היה עוסק אלא בצידו, אשר בלא ספק לא היה בו לתלאות כל צרכי המשפחה, אלא לתענוג ומעט לתועלת (כמו במכירת העורות), אמנם עקר אומנות זרע אברהם היה במקנה הצאן והבקר, ועשו לא היה עוזר בה את אחיו כלל. ויעקב שהיה מיצר על זה שהיה כל עמל הנהגת הבית מוטל עליו בלא שום שכר, התחכם לשאול ממנו בשעה שהיה עיף שימכור לו את בכורתו, ויהיה זה שכרו. ואמנם מה היה המבוקש בבקשת הבכורה? יש אומרים שינחל פי שנים בנכסי אביו (דברים כ"א י"ז), או שיהיה אביו מברך אותו ברכות יתרות על אחיו (בראשית מ"ח י"ח); וכל זה לא יתכן, כי הנה ראינו כי יעקב לא הגיד מעולם ליצחק אביו ענין המכירה הזאת, שהרי אמר אנכי עשו בכורך, ועשו אמר אני בנך בכורך עשו, א"כ מה הועיל יעקב בתחבולתו בהיות הענין בלתי ידוע לאביו? כי הנה עשו לא כתב לו שטר שיהיה בידו לראיה, גם לא היו שם עדים, ולא היתה שם אלא שבועה; וכיון שאנו רואים שעשו לא חדל לקרוא את עצמו בשם בכור בדברו עם אביו, וגם יעקב אמר אל אביו בכורך עשו, נראה ודאי שלא עלתה על לבו של יעקב לקנות שום יתרון על אחיו אצל יצחק ביום הנחילו את בניו, או ביום ברכו אותם. על כן אומר אני שלא היה ענין המכר הזה אלא שנשבע עשו כי אחרי מות אביו יניח ליעקב שיהיה אפוטרופוס ומנהיג את הבית; ויעקב בקש זאת בכוונה שלא יוכל עשו לגרשו מביתו ומאהלו, באופן שלא תוכל להתקיים בו ובזרעו ברכת אברהם על ירושת הארץ, וענין זה לא היה צריך להודיעו ליצחק. והנה עשו קיים שבועתו, ואחרי מות אביו הלך לו אל ארץ אחרת, ולא אמר ליעקב שילך הוא ויצא מביתו (וקצת מזה ג"כ בדברי דון יצחק).

כו (ה) מצותי חקותי ותורותי, כל צווי, בין לדורות בין לשעה, נקרא מצוה; חקה ותורה אינן אלא לדורות. חקה הוא כאשר יאמר המושל תעשה כך וכך; ואם יאמר אם יארע לך כך אז תעשה כך, ואם יקרה כך אז תעשה כך, זה נקרא תורה. וצאתו מארצו והעקדה היו מצות, המילה היא חקה, וההליכה בדרך ה' לעשות צדקה ומשפט היא תורת ה', ואע"פ שלא מצאנו שנצטוה על זה מאת ה', הנה אברהם ידע כי זאת היא דרך ה', והיה עושה צדקה ומשפט להיותו יודע כי באלה הוא חפץ, נמצא שהיה שומר אותן להיותן תורת ה': **(ח) מצחק את רבקה אשתו**, מעשי צנועים שאין אדם כשר עושה עם אחותו. מלעיל **מצהק את** אין ענינה כמלעיל **מצחק ב.** (בא אלי לצחק בי): המצחק את רעהו, הוא מצחק עמו, ושניהם משתעשעים; והמצחק ברעהו הוא לבדו מצחק, ואין חברו מצחק, אך הוא מקבל ממנו נזק, צער או בושת:

כז (א) ויהי כי זקן יצחק, הנני מבטל מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ט (עמוד ק"ה עד ק"ו), ה..רכה שברך יצחק את יעקב כשהיה סבור לברך את עשו, היתה לו לבדו ולא לזרעו אחריו; כי אמנם נ"ל שאע"פ שלא נזכר הזרע בפירוש, היה הדבר מובן מאליו שהכוונה לו ולזרעו, כי כן מצאנו מנהג ה..בות בימי קדם כשהיו מברכים את בניהם לא היו מברכים אותם בברכות שתכלינה במותם, אלא גם זרעם ו..ע זרעם היו מברכים, כמו שמצינו ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחותנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך וגו', וכן ויברך את יוסף וגו' ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב בקרב הארץ, וכן כשבא יעקב לברך את בניו אמר להם האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים; וכן כשאמר אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך, אמר לו ה' ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אותו וכו' ונתתיו לגוי גדול. הכל זה נראה כי סתם ברכת הבנים אינה לעצמם במשך ימי חייהם, אך היא להם ולזרעם לימים רחוקים. על כן נ"ל ברור כי ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' יעבדוך עמים וגו', הכוונה שתהיינה הברכות האלה לו ולזרעו אחריו עד עולם. ולענין מחשבת יצחק, נ"ל כי רצה לברך את עשו להיותו חביב לו, כי ציד בפיו, ורצה ליחד לו ברכה והצלחה יותר מאחיו, וכמו שאמר לו הוה גביר לאחיך, וליעקב לא היה בדעתו לברך כלל, כי אמר בלבו: יעקב ישכון עם עשו, ויירשו שניהם את הארץ אשר נתן אלהים לאברהם, וברכת אברהם תתקיים בשניהם, כי שניהם זרע יצחק ובני הגבירה, והנה ברכת אברהם מעלמה

תחול עליהם, בלי שיברך הוא את יעקב: אך הוצרך לברך את עשו, למען יהיה לו יתרון על אחיו ויהיה גביר עליו. ואע"פ שיהיה עשו גביר על יעקב, תוכל ברכת אברהם להתקיים בשניהם, ויהיו שניהם ברוכי ה' וישכנו בשלום יחדו, כי ידע טבעו של יעקב, כי היה איש תם יושב אהלים ושפל ובעל ענוה. ולפיכך בברכה אשר ברך את יעקב בחשבו שהוא עשו לא הזכיר כלל ברכת אברהם. ולא הארץ אשר נתן אלהים לאברהם כמו שהזכיר לבסוף, כי אמנם הברכה ההיא שהיה מברכו באותה שעה, היתה מיוחדת לעשו, אבל ברכת אברהם היא לשני האחים יחדו. ורבקה בשמעה דברי יצחק לעשו, הבינה שיש בדעתו לתת לו יתרון על יעקב, שאם לא כן היה מברך את שניהם, או לא היה מברך גם אחד מהם, וראתה שיהיה זה עול ואמם הנעשה ליעקב בנה האהוב לה, ובפרט שהיא היתה יודעת מה שנאמר לה כי רב יעבוד צעיר (ויצחק לא ידע מזה דבר); לפיכך התחכמה להפר עצת יצחק, והיתה לה התנצלות במעשה הזה, כי לא היה אלא למנוע העול ולהקים גזרת האל. ואחרי אשר הצליחה תחבולת רבקה ונתקיימה עצתה ונתברך יעקב, ואחר אשר אמר לו יצחק אורריך ארור ומברכיך ברוך, אז הבין יצחק כי מאת ה' היתה זאת, ושאין רצון ה' שיהיה עשו גביר ליעקב, אבל בהפך שיהיה יעקב גביר לעשו, על כן לא חרה אפו ביעקב, אך אמר גם ברוך יהיה, כלומר אין ספק כי מה' יצא הדבר, שאם לא כן לא היה מצליח במעשהו. הן אמת שאם היה יצחק מכיר עָקְבַת יעקב קודם שיברכהו, היה גוער בו ואולי היה מקללו, כאשר דאג יעקב באמרו והבאתי עלי קללה ולא ברכה; אבל אחר שנתחייבה מלתא ונתברך יעקב בברכה אשר אין להשיב, כי אמר לו אורריך ארור, לא קצף עוד, אך אמר מה' היתה נסבה. וכשראה יצחק את עשו בוכה ומתאונן, ומבקש ברכה אחרת, וראה כי בגאותו וגם לבו לא יוכל לשכון עם יעקב ולהיות נכנע אליו, ולהתענג עמו בארץ אשר נתן אלהים לאברהם, אז ברך אותו שאם לא ירצה לשבת עם יעקב, תנתן לו ארץ אחרת טובה ושמנה, ועל חרבו יחיה וגו'. ואמנם אחרי כן, כשבא יעקב להפטר מאביו בטרם ילך אל ארם נהרים, והוצרך יצחק לברכו, אז לא הזכיר לו שיהיה גביר לאחיו, כי לא היה צריך לחזור ולכפול לו הברכה ההיא פעם שנית; אבל ברכו בברכת אברהם, והיא הברכה שהיה מן הדין שתחול על שניהם יחד, אלא מאחר שכבר זכה יעקב להיות גביר, ומאחר שהבין יצחק שלא יחפוץ עשו לשכון עמו, אך ילך אל ארץ אחרת, רצה ליחד ברכת אברהם ליעקב לבדו. ואמנם כוונת התורה בספור המאורע הזה בכל פרטיו היא להודיע כי מה' היתה נסבה שתהיה ברכת אברהם לישראל לבדם, ושאהבת יצחק לעשו, תחת אשר היה לה להביא לעשו יתרון על יעקב, היתה היא עלתה סבה שתחול הברכה על יעקב לבדו, ושיהיה יעקב גביר לאחיו: **(יח) ויאמר אבי**, אמר אדוני אבי ז"ל כי יעקב בבאו לפני אביו לא אמר אלא אבי, והמתין שישאלהו מי הוא, אבל עשו תכף לבואו לפניו פירש לו למה בא, ולא המתין שישאלהו מי הוא, הלא אמר מיד יקום אבי ויאכל; וטעם הדבר כי יעקב ירא היה שמא יכירנו יצחק לקולו, וכדי לנסות הדבר לא אמר תחלה אלא אבי, והיה בדעתו שאם יכיר את קולו ויאמר לו מה לך יעקב בני? אז ידבר לו בעניינים אחרים, ולא יזכיר כלל ענין הברכה; לא כן עשו שלא היה ירא שמא ימצא שקרן, לא הוצרך לכך, וגלה לו רצונו מיד: **(מו) ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי**, הקו"ף זעירה, נ"ל כי היה מנהג הסופרים בימי קדם, כשהיתה תבה מתחלת באותה האות שהתבה הקודמת מסיימת, היו ממעטין אחת מהאותיות הדומות, ואולי היו מציינין האות ההיא באיזה סימן, להודיע שהיא עומדת במקום שתים; ואחר זמן הוסיפו בין שתי התבות האות החסרה, ולהיות המקום צר כתבו אותה זעירה, וכיוצא בזה ויקרא אל משה (ויקרא א' א'). והנה מהמנהג להשמיט אחת מהדומות נמשכו כה וכה קצת טעיות, קצתם נתקנו אח"כ על ידי כתיב וקרי, וקצתם לא נתקנו; כגון והמבי את ישראל (שמואל ב' ה' ב') במקום והמביא, הנני מבי את דברי (ירמיה ל"ט ט"ז) במקום מביא, החטי את ישראל (מלכים ב' י"ג ו'), החטי את יהודה (ירמיה ל"ב ל"ה), במקום החטיא, לבלתי שבו (שם כ"ג י"ד), לבלתי באו (שם כ"ז י"ח), במקום יָשֻׁבוּ, יבאו, עדיו יבא ויבושו (ישעיה מ"ה כ"ה), ואל אדמת ישראל לא יבא וידעתם (יחזקאל כ' ל"ח), במקום יבאו, כי מלאו ימיך (ד"ה א' י"ז י"א) משפטו כי ימלאו, ודוד מנגן ביד ויבקש (שמואל א' י"ט ט') נ"ל בידו, ועוד זולת אלה:

ויצא

כח (יא) ויפגעו במקום, הכוונה פגע במקום שפגע, ושם לן, כלומר לן במקום שפגע, אע"פ שלא היה מקום ללון, עד שהוצרך לתת ראשו על האבנים; ולפיכך הוסיף וישכב במקום ההוא, להגיד צערו,

וכל זה הקדמה לספור החלום, כי לכך בא אליו החזיון לנחמו, כי היה בורח מביתו יחידי, וגם הוצרך ללון על הדרך:

כט (ב) **והאבן גדלה על פי הבאר**, נתנו אבן גדולה על פי הבאר, כדי שלא יוכל כל אחד מהרועים להשקות צאנו כי אם בחברת כל העדרים, כדי שלא יהיה אחד מהם מאבד את המים שלא לצורך. הן אמת שלא היתה גדולה כל כך שלא יוכלו שנים או שלשה לגלגלה, אבל שנים ושלשה הם שומרים זה את זה, ולא יניחו לאחד לעבור על התנאי: (ח) **ויאמרו לא נוכל**, ר"ל לא מחסרון כח, כי היו שם שלשה עדרי צאן, והוא רחוק שיעשה יעקב לבדו מה שלא יכלו שלשה אנשים, אבל אמרו לא נוכל מפני התנאי שהתנו ביניהם, שלא יהיה רשות לאחד מן העדרים להשתמש ממימי הבאר בהיותו לבדו. והנה יעקב אולי שאל אם נשארו עדרי' אחרים לבא, ואמרו לו שלא נשאר אלא עדר רחל, וכשראה אותה מהר וגלל את האבן והשקה את צאנה. ואף אם לא שאל אם נשארו עדרים אחרים שלא באו, הנה הוא לא היה מחוייב לשמור התנאי שהתנו ביניהם, ותלד אחר דבר הגון עשה (אף אם לא היתה קרובתו) למהר לפטור את רחל, שהיתה נערה אחת בין כמה אנשים:

ל (יא) **בגד**, אין צורך לחלק התבה לשתים, אך הכוונה במזל טוב, כמו למטה **בְּאָשְׁרִי**, וכן בתרגום אלכסנדרי; ומכל מקום עומק הכוונה איננו אלא בא גד, כלומר הבן הזה בא לי במזל טוב, וכן באשרי, הבן הזה בא לאשרי, כי עתה יאשרוני: (לז) **ויפצל**, השרש הזה בלשון ערבי וסורי וגם בלשון חכמים אין ענינו קילוף, אלא פירוד וחלוק והסתעפות לכאן ולכאן, כגון (יומא כ"ט) מה איילת זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן (ועיין ערוך, ועיין בכורות ל"ט ובתוספות ד"ה או שרשם הזנב), וכן יעקב חלק את המקלות לחלק לבן ולחלק שחור על ידי הקילוף, אך הפיצול איננו הוא עצמו הקילוף, אלא הקילוף מפורש באמרו מחשוף הלבן וגו'. ויש לתמוה על גזעניוס כי בשרש פסל כתב כי קרוב לו שרש פצל, ובשרש פצל לא פירש אלא ענין קילוף: (לח) **אשר תבאן וגו'**, במקום שהיה מנהג הצאן לבא לשתות, הנקבות לנכח הזכרים, והיה דרך הנקבות להתחמם בבואן לשתות (מהרת"ד), וכל זה פירוש לתחלת הפסוק, כי לכך הציג שם את המקלות, כי שם היו הצאן מתחממות לנכח הזכרים בעת שתייתן. ובעל הרכסים לבקעה פירש אשר תבאנה כדי שתבאן, ולא ראה שא"כ היה ראוי להיות ויחמנה בוי"ו שוא: (לט) **ויחמו הצאן אל המקלות וגו'**, בכח הדמיון, כמו שהוא מפורסם שהדמיון פועל בנקבות וגורם להן ללדת מעין מה שנרשם בדמיונן בחוזק. ועיין Burdach בספרו Physiologie (לייפציג 1837) שהביא כמה מעשים שהיו בדור הזה, המוכיחים בבירור כי כח הדמיון פועל על העובר, לא לבד בזמן ההריון, אלא גם קודם ההריון. ודע כי בשנת 1727 קם רופא אחד, Blondel שמו, והדפיס בלונדון ספר בלשון אנגלי, בו נלחם נגד האמונה המפורסמת בענין יכלת כח הדמיון לפעול בנשים ההרות על הילדים אשר בקרבן, והוא בספרו התעורר ג"כ לפרש ספור מקלות יעקב, ואמר כי לא בקש יעקב בתחבולתו זאת שהצאן על ידי ראיית המקלות תלדן כמראה המקלות, רק היתה כוונתו שבהיות המקלות ההם לעיני הצאן בעת יחם, תדבק נפשם בגוונים ההם, וכשתבאנה להזקק לזכר תבחרנה הזכרים אשר מראיהם כמראה המקלות (עיין דוגמא לזה בסנהדרין ס"ב ב'), ועל ידי זה תלדן נקודים וטלואים, כי היו הילודים דומים לאבותיהם. והביא הרופא הנ"ל סיוע לדבריו ממה שכתוב (ל"א י') ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים, ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים, הרי מפורש כי לא כח הדמיון היה הגורם, אלא מראה האבות הוא הגורם. ויש סעד לזה גם מדברי רז"ל בבראשית רבא (הביאם רש"י) והזכר רובעה וילדת כיוצא בו, כלומר כיוצא בזכר, לא כיוצא במקלות. ולדעת הרופא הנזכר צריך לומר כי מה שכתוב וישם דרך שלשת ימים וגו' לא עשה זה לבן מיד אלא הבדיל הנקודים והטלואים ולקחם מיעקב ונתנם ביד בניו, ואחר זמן כשראה שהיו צאנו של יעקב מתעברות מהם ויולדות כהם, אז הרחיקם ממנו דרך שלשת ימים. והבאתי כל זה מפני שכן האמנתי גם אני במשך שנים רבות, ואולי עוד רבים יש בעולם שאינם מאמינים בפעולת הדמיון, ויהיה הפירוש הזה להם לנחת רוח; ואני אחרי אשר קראתי קצת מעניני המאגניטיזמוס, וראיתי עדות אנשים חכמים מאומות שונות, אשכנזים צרפתים ואיטלקיים, חזרתי להאמין בדברים הרבה שהגידו לנו הקדמונים, ושהייתי מרחיק אפשרותם להיות סבתם בלתי מובנת לנו:

לא (יט) **ותגנב רחל את התרפים**, נ"ל שהם כלים שהיו קוסמים בהם לדעת העתידות והנסתרות, והיו נקראים אלהים, לא שהיו עובדים אותם ממש, אלא שהיו חושבים שהאל או האלילים משפיעים על הכלים ההם ומודיעים הנסתרות על ידם (קרוב לענין העגל שעשו ישראל, והעגלים שעשה ירבעם,

ופסל מיכה), ורחל גנבתם, כי האמינה בהם אע"פ שלא היתה עובדת ע"ז, כי סוף סוף לא היו אלא כעין גורל, והיה אותו כלי מורכב מחלקים רבים, והיו השואלים מנענעים אותם בדרכים ידועים, ולפי מה שהיה יוצא במקרה על ידי הנענוע ההוא היו שופטים כי הא-ל השיב כך וכך, ואין זו ע"ז כי אם לפי מחשבת השואל, אם הוא מאמין שהתשובה באה לו מאלוהים ולא מאל יחיד: **(כז) ותגנב את י**, גנבת את דעתי (רש"י רד"ק ורמ"ד ובעזעניוס), ולדעת רמב"מן הכוונה על גניבת התרפים, אך לא מצאנו פעל גנב נקשר ביחס הפעול עם מי שגונבים את אשר לו, אלא עם הדבר הנגנב (או האיש הנגנב, כמו וגונב איש ומכרו). ולהיות כי לב האיש ודעתו הוא עקר האדם, יאמר ותגנב אותי במקום ותגנב את לבבי: **(לז) שים כה**, מה שמצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך (דון יצחק קלעריקוס ורמ"ד), וכן דעת בעל הטעמים). **ויוכיחו בין שנינו**, ישפטו הם מי משנינו הוא הפושע והחומס אם אני (שדלקת אחרי כאלו הייתי מוחזק לגנב), או אתה שהחלפת את משכרתי עשרת מונים: **(לט) אנכי אחטנה**, אנקלוס לא תרגם כמשמעו, רק פירש: מה שהיה חסר מן המנין מידי תבקשנו, ובמקום גנובתי יום וגו' אמר שמרתי ביום ושמרתי בלילה; ונ"ל כי שמע את המתון מקשים: בי"ד שנים הראשונות מהיכן היה לו לשלם? והלא לא היה לו כלום; ואע"פ שאפשר להשיב שהיה ממעט במאכלו ובמלבושו, מכל מקום אנקלוס השמיט עצמו מן הקושיא, ופירש שמתוך שהיה לבן מבקש הטרפה מיעקב והיה גוער בו בחמה ויעקב לא היה לו לשלם, היה מוכרח לשמור ביום ובלילה; וענין זה אמנם הוא נכלל בדברי הפסוק שאחר זה. גם נ"ל כי להיות מלת גנובתי כתובה בלא וי"ו, יתכן שהיה אנקלוס קורא (ואולי כך היא הקריאה הנכונה) גְּנַבְתִּי יוֹם וְגָנַבְתִּי לָיְלָה, והכוונה אני הייתי משלם הטרפה ומידי תבקשנה, והיה הענין כאלו אני הוא הגונב, בין אם נאבדה ביום בין אם נאבדה בלילה. ואנקלוס לא רצה להשמיע אל העם המלילה הזאת שלא היו מבינים אותה, ותרגם לפי הענין שמרתי ביום ושמרתי בלילה, כי מאחר שהיה מעלה עליו לבן כאלו הוא גנב, הוצרך יעקב לשמור יפה בין ביום בין בלילה. ואיננו רחוק שקריאת גנובתי אינה אלא תקנת סופרים, שהחכמים הראשונים התקינו שתהיה הקריאה כן, כדי להרחיק המלילה המתמיהה גָנַבְתִּי יום וגנבתי לילה: **(מא) זה לי עשרים שנה בביתך**, ולמעלה אמר בלא מלת לי, זה עשרים שנה אנכי עמך; הזכיר הענין בשתי בחינות, בבחינת לבן ובבחינת יעקב. בבחינת לבן אמר זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו וכו' וכו', כלומר אתה לא הגיעך מִיָּדִי שום נזק, אלא כל הטוב. ואח"כ הפך הדברים, וספרם בבחינת עצמו, זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מונים, ולולא אלהי אבי שעזרני עתה ריקם שלחתני, והנה אני לא הגיעני מידך רק רע כל היום:

וישלח

לב (ה) כה תאמרון לאדוני לעשו, אמר כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו, וידברו עמו בדרך מוסר העבד (רמב"ע), והשלוחים לא היו יודעים דאגתו של יעקב (רשב"ם), ויעקב לא רצה להגיד להם כל מה שאירע בינו ובין עשו, רק עשה עצמו בעיניהם כמכבד אותו הרבה מאד, כדי שידברו עמו דרך כבוד. והתבאר לנתה"ש לא הבין כלל כוונת רשב"ם, וחשב שלא בא אלא לבאר מלת לאמר: **(ז) וגם הולך לקראתך**, כסבורים שאין עשו בא אלא לכבודו, ולשמרו בדרך, ואולי כן היתה באמת כוונת עשו, ואול ב"כ הבינו מתשובת עשו שלא היה בלבו רעה ושנאה על אחיו, ואולי ג"כ ספרו ליעקב את כל הדברים אשר דבר אליהם, דברי שלום ואחוה. אמנם יעקב לא בטח בכל זה, כי פחד בשמעו שהוא בא אליו בארבע מאות איש, והכתוב לא רצה להאריך בדברי עשו והמלאכים, מאחר שלא הועילו כלום, כי לא בטח בהם יעקב. ונראה (כדעת תלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינשטער) כי עשו לא אמר למלאכים שהוא רוצה לילך לקראתו בארבע מאות איש, אך הם הבינו זה ממה שראו וממה ששמעו מאנשיו, ועשו לא ידע שהבינו זה, ולפיכך היה יכול להאמין שיעקב לא היה יודע שהוא בא לקראתו, ועיין למטה פסוק י"ז: **(יז) ורוח תשימו**, יתכן שהיתה כוונת יעקב לעורר את עשו לשאול למי אתה, שאם לא ישאל את הראשון ישאל את השני, ואם לא ישאל את השני ישאל את השלישי, ואם לא ישאל את השלישי ישאל את הרביעי, וכל זה מפני שאם לא היה עשו שואל לא היו אומרים לו דבר, כי אמנם לא צוה יעקב את אנשיו שימסרו המנחה לעשו, אלא שילכו לדרכם ויעשו עצמם כבלתי מכירים אותו וכמאמינים שעשו הוא עדיין בביתו בהר שעיר (כדברי ר' עובדיה ספורנו), ואם ישאלם יגידו

לו שהיא מנחה השלוחה לשר גדול ונכבד שמו עשו, וכל זה כי אמר אכפרה פניו וכו׳. ונראה שאם היה רצון יעקב שיעשו עצמם כמכירים את עשו ושיתנו לו המנחה, לא היה אומר כי יפגשך עשו אחי ושאלך, אלא היה אומר כי הפגוש עשו אחי תתן לו העבד ההולך לפניך; גם היה לו לשים בפיהם דברים אחרים לומר שיקח מנחתם מידם, וכיוצא בזה: **(יט) ואמרת לעבדך ליעקב**, הוא העבד הזה; ואע״פ שהיו עושים עצמם כבלתי מכירים אותו, רצה שידברו עמו דרך כבוד ויאמרו לו לעבדך ליעקב; ואמנם אם היו עושים עצמם כמכירים את עשו, נראה ודאי שלא היו מזכירים שמו (לאדוני לעשו), ולא היה להם לומר אלא לאדוני: **(כא) כי אמר אכפרה פניו**, הנכון כדעת רמב״ן ורע״ס שגם דבר זה אמר להם שיאמרו לעשו, להגיד לו שהוא מקביל פניו כראות פני אלהים במנחה (כטעם ולא יראו פני ריקם), וכמו שאמר לו כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים; ונ״ל ראיה לזה מה שסיים המאמר אולי ישא פני, שהוא דרך כבוד ולשון נקיה, ואם היה המאמר הזה מה שאמר יעקב בלבו, היה לו לומר אולי תשוב חמתו מעלי, כי זה היה הציור הנובר בנפשו של יעקב, רצוני חמת עשו. והנה רצה יעקב שעבדיו יעשו עצמם כמגידים עניני אדוניהם, כמו שהוא דרך העבדים: **(כה) ויאבק**, מנחם ראב״ע רמב״ן ורד״ק פירשו לשון אבק, וקלעריקוס ודאז׳ וגעזעניוס מוסיפים כי קרוב לזה palaestra נגזר מן pale שענינו בלשון יוני עפר; ורש״י פירש מלשון חבוק, וכן בל׳ ארמית אביק, ענינו דבוק וחבוק, ולזה דעתי נוטה. וגעז׳ בקש להסתייע מתרגום שמרוני, שמתורגם **נגשושה עמה**, והוא בעז׳ מפרש אותו לשון גוש עפר, והם שבוש, כי **גוש** איננו **אבק**, אבל **התגושש** נגזר מן **גש** או **גשש**, שענינו בלשון הקדש ובלשון ארמי וסורי משמוש. והנה בספר הכותים אין כתוב ויאבק, אלא ויחבק, ואיך יתכן שיתרגמוהו מלשון גוש ואבק? וגעז׳ נפתה אחרי בוקסטארף שהביא משל לשני אתליטים שהיו עומדים ומתגוששים לפני המלך (בראשית רבא פרשה כ״ב), עומד ומתגושש עם בנו (שם ע״ז), נתגוששת עם העליונים ויכלת להם (שם ע״ח), ופירשם מלשון גוש עפר והביאם בשרש **גוש**, ובאמת אינם אלא משרש **גשש**. וקודם להם הרמב״ם בפירוש המשנה (אהלות פרק ב׳) ואחריו הרע״ב פירשו ספינה גוששת, מלשון גוש עפר, ואינו אלא משרש גשש (וכן הביאו בעל הערוך) ומענין משמוש, כלומר שהספינה נוגעת בקרקע: **עד עלות השחר**, המפרשים כלם פירשו **עד** זה כמשמעו, ולי נראה ענינו סמוך לעלות השחר, וכמהו ויאהל עד סדום, ויט אהלו עד אלון בצעננים (שופטים ד׳ י״א), ויט עד איש עדולמי, עד האלהים יבא דבר שניהם:

לג (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי, יתכן שכבר שאל אותם עשו, אך עתה עשה עצמו כבלתי יודע שהם שלוחים אליו, כי חשב שהעבדים הגידו לו זה נגד רצון יעקב, ועשה עצמו כאלו לא אמרו אלא שהם ליעקב (תלמידי מוהר״ר אח״מ): **(יג) ודפקום**, שרש **דפק** לא נמצא אלא בשני מקומות אחרים, קול דודי דופק (שיר השירים ה׳ ב׳), מתדפקים על הדלת (שופטים י״ט כ״ב), ונ״ל שאין ענינו הכאת הדלת, אלא דחייה בכח כדי לפתוח, וכן מתדפקים על הדלת, דוחים זה את זה אצל הדלת:

לד (ז) כי נבלה עשה בישראל, נְבָלָה על הרוב נאמר על מעשה שהוא בגאי לעושהו, אך לפעמים נמצא גם כן על מעשה שהוא חרפה וגנית למי שעושין אותו לו, כמו כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה (איוב מ״ב ח׳), וכן פירושו כאן, עשה בישראל דבר שהוא חרפה וגנאי למשפחתנו (Coccejus): **וכן לא יעשה**, ענוי הבתולות ההולכות בדרך לא היה מעשה הגון אצל שום אומה, והנה שכם בעשותו דבר זה לישראל נמצא מחרפם ומגדפם, והראה מיעוט חשיבותם בעיניו, ומחר אם ירצה יהרוג אחד מהם על אם הדרך. זאת כונתם לפי דעתי, כי אמנם לא היה להם להתעבר אם הנבל נבלה יעשה, אלא לכבודם חששו ולנפשם פחדו: **(יג) במרמה**, חשבו כי מעולם לא יסכימו להמול, ועל ידי כן יפטרו מהם ויצילו את אחותם; אך כשראו שנימולו ולא היה להם מנוס מלתתה להם, אז שמעון ולוי לבדם התעוררו ועשו מה שעשו באף ובחמה, לבלתי יוכרחו לתת את אחותם לאיש נבל אשר טמא אותה. אבל שתהיה כוונתם מתחלה להרגם, לא יתכן, כא״כ לא היה יעקב בשעת מותו מקלל אפם של שמעון ולוי לבדם (וקרובין לזה דברי הרמב״ן):

לו (לא) לפני מלוך מלך לבני ישראל, הכוונה קודם זמנו של משה, ואף על פי שבימי משה עדיין לא מלך מלך לבני ישראל, אין זה כלום, כי הוא כאומר כל המלכים האלה מלכו באדום ועדיין לא היה מלך לישראל: כן דעת C. B. Michaelis ואחרים. ויתכן ג״כ לפרש לפני מלוך מלך קודם שיהיו ישראל לעם אחד בזכן ראויים להמליך עליהם מלך, ומיד אחרי משה היו יכולים להמליך עליהם מלך. והנה החכם מיכאעליס הנ״ל הביא ראיה גדולה שאין המלכים האלה עד ימי דוד, כי המלכים האלה הם ממשפחות שונות, ולא אחד מהם מלך בן מלך, א״כ לא היתה המלוכה **מוֹרָשָׁה** אצלם, אבל בימי דוד מצאנו שלא היה הדבר כן, כי הדד

האדומי היה מזרע המלך (מלכים א' י"א י"ד), א"כ מלכות אדום לא היתה מכוננת בימי דוד כמו שהיתה בימי המלכים האלה הנזכרים בתורה, א"כ לפני מלוך מלך לבני ישראל אין הכוונה בו עד זמן דוד או שאול, וא"כ לא נכתבה הפרשה הזאת בימי מלכי ישראל ויהודה, כמו שחשבו קצת בעקבות היצחקי שהביא ראב"ע: (מ) **ואלה שמות אלופי עשו**, דעת החכם מיכעליס הנ"ל (והסכים עמו ראז') כי האלופים האלה אינם אלא תולדות יעוש ויעלם וקרח בני אהליבמה שלא נזכרו להם תולדות למעלה, כי לא היו מרובים באכלוסים, ובמשך הזמן נתרבו, עד כי בימי הדר התפרדו לאלופים. וזה רחוק, כי כאן נזכר אלוף אהליבמה, שנראה שכולל כל לאומי האשה ההיא; ועוד נזכרו כאן אלוף קנז אלוף תימן, ואלה נראה שאינם אלא בני אליפז. ואני אומר כי אלה הנזכרים כאן הם שמות המשפחות שלא היו תחת מלך אדום, אלא מרדו בו ועשו עצמן רעפובליק; והנה בימי משה היה מלך באדום על קצת האומה, וקצת מן האומה לא היו תחת המלך, כי אם תחת יד אלופיהם (עיין מה שכתבתי בדברים ב' ד'). והנה האלופים הנזכרים כאן, שמותם שונים מאותם הנזכרים למעלה (ע"ו — י"ח), רק שנים (תימן וקנז) שוים בשתי הפרשיות; ונראה כי המשפחות המורדות במלך אדום היו רובם משפחות חדשות, שמתחלה לא היו מרובות באכלוסין, ולא היו חשובות שיהיה עליהן אלוף, ונספחו אליהן בקשר גם שתים מן המשפחות העתיקות, תימן וקנז. ומה שלא נזכר כאן עמלק, אע"פ שגם הוא מבני עשו, ולא היה משועבד למלך אדום; נראה שהוא מפני שלא היה באגודת אלופי עשו, אבל היה לעם בפני עצמו, ונראה שגם בימי משה היה לעמלק מלך מיוחד, הנקרא אגג, שכן בלעם אומר וירם מאגג מלכו:

וישב

לז (ד) **ולא יכלו דברו לשלום**, המפרשים פירשו לא יכלו לדבר עמו לשלום, אך לא מצאנו בשום מקום דִּבְּרַנִי, דִּבְּרוֹ, להוראת דִּבֶּר עמי, דבר עמו; ונראה לי ולא יכלו שְׂאֵת דַּבֵּר לשלום, כשהיה מדבר עמהם אפילו דברי שלום, לא היו יכולים שאתו. ומצאנו לשון **שְׂאֵת** נשמט אחר לשון לא יכול, כמו גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל (תהלים ק"א ה'), לא אוכל און ועצרה (ישעיה א' י"ג), עיין שם פירושי: (כח) **וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים**, רוב העולם מאמינים כי אחי יוסף מכרו אותו, ורשב"ם כתב כי לא כן היה הדבר, ואחריו החזיק החזקוני; וידידי ובן דודי מהר"ר שמואל חיים בן דוד לא־לי ז"ל העמיק החקירה בענין הספור הזה וכיון לדעת רשב"ם. וכתב אלי דעתו באגרת (כ"ח כסלו תקפ"ע), ואלה דבריו בפירוש הענין הזה: כאשר ראו אחי יוסף אותו מרחוק התנכלו להמיתו, ויאמרו וגו', ויאמרו לכו ונהרגהו וגו', וישמע ראובן ויצלהו מידם, ויען אותם להשליך אותו הבורה (למען הציל אותו מידם). ונעשתה עצתו וישליכוהו הבורה, ואח"כ וישבו לאכול לחם, וירחקו מן הבור שלא לשמוע זעקת יוסף בהתחננו אליהם, כעדות הכתוב אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו. עודם אוכלים וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים, ויאמר יהודה לכו ונמכרנו וגו'. וישמעו אחיו, כלומר הסכימו כלם כי אחרי כלותם לאכול ישובו אל הבור ויעלו משם את יוסף ויביאוהו אל הישמעאלים למכרו להם (כי לא נמצא רמז בכתובים שהישמעאלים היו צריכים על פי דרכם להגיע עד אהל בני יעקב), ויהי עד כה ועד כה, עודם מדברים ביניהם, רחוק מהבור, והנה בלי ידיעת אחד מהם עברו אנשים מדינים סוחרים (במקרה אשר הקרה ה') אצל הבור, וימשכו המדינים ויעלו את יוסף מן הבור ויביאוהו אל הישמעאלים וימכרוהו להם בעשרים כסף, ויביאו את יוסף מצרימה. והנה אחרי אכלם וימהר ראובן לבדו ויפרד מאחיו בלא ראותם, וישב בזריזות אל הבור להעלות את יוסף ולהשיבו אל אביו בטרם יגיעו אחיו להעלותו ולמכרו. אבל .... כהמס דונג מפני אש כן נמס לב ראובן ויהי למים בהביטו אל תוך הבור ואין עוד יוסף שם, ויקרע את בגדיו, כי חשב בדעתו באין ספק כי דוב או אריה טורף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו טרפהו וישאהו חי כמו שהוא ראשו על כרעיו ועל קרבו אל אחד החורים או לאחת המערות למלאת טרף חוריו ומעונותיו טרפה, ולכן לא נמצא שם דם או עצמות. וישב ראובן ביגון ובבהלה אל אחיו, ויצעק ויאמר הה! כי הילד איננו עוד, כי נטרף, ועצתי כעצתכם נבערה, ואני אנה אני בא, כי אני אשם יותר מכלכם, כי בעצתי השלכתם אותו הבורה, וכאלו אני הסבותי מיתתו. ויאמינו כן כל אחיו, ויתמהו על הדבר הזה, כאלו האלהים אנה לידם מיתת אחיהם, אך לא הצר להם, כי שמחו בידיעת מיתת שנואם בלי פגיעת ידם בו, ולכן לא ענו דבר. ויועצו אחרי כן מה לעשות למען

הצ"ל גם את ראובן מתלונות אביהם, ויטבלו את כתנת יוסף בדם וישלחוה לאביהם, למען יאמין כי יוסף נטרף בטרם יגיע אליהם. והנה כאשר באו בני יעקב אל אביהם וראו איך התאבל יעקב עד מאד על בנו, התחרטו מיד על כל אשר עשו. ואולם, ומה לעשות? אם יוסף כבר נטרף ויהי למאכל חיות השדה, לא נשאר להם אלא לנחמו בדברים, וכן עשו. והנה על פי הדברים האלה יתבאר כי בני יעקב שבטי יה אשר בחר לסגלתו אינם רשעים מתכונת נפשם, ואינם מאותם שנאמר עליהם ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח, ואף אם ברגע קטון חטאו מסבת הקנאה והשנאה, כי הלא דרך אנוש למעל, אינם עומדים ח"ו במרדם, וקל מהרה יכירו חטאם וינחמו על כל אשר עשו, ויטרחו בכל יכלתם להנקות ממנו, וזה נראה ממה שכתוב ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו, כי שבו כלם הביתה, איש לא נעדר, לעשות ככל מאמצי כחם לנחם את אביהם. ומה שלא הלכו לבקש את יוסף, כי כלם האמינו באמונה שלמה ובלי שום לב ספק שנטרף, ואין עוד תקוה להחזירו בחיים. ומה ששתק ראובן כאשר שמע את עצת יהודה למכור את יוסף, היה בכוונה להסתיר מאחיו, מחשבתו הטובה אשר חשב על יוסף למען לא יתנו עיניהם עליו לראות מה הוא עושה בלכתו לבדו אל הבור, ובפרט אחרי שמעו עצת יהודה, וידע או דמה בלבו שלא יתנגדו ליהודה הגביר באחיו ואחרי דברו לא ישנו וידמו למו עצתו, ואם יגלה להם דעתו לא יניחוהו בלי ספק ללכת לבדו אל הבור, כאשר חשב, מיראתם פן ימנעם מלעשות באחיהם כרצונם. ויובן ג"כ איך היה שלא הגידו דבר לראובן כשאמר אליהם הילד איננו, והיה להם לומר לו אנחנו מכרנוהו; כי אמנם לא הגידוהו דבר, באשר לא מכרוהו, ולא ידעו מה היה לו יותר ממה שידע ראובן. ויובן ג"כ למה אמר יוסף כי גנוב גנבתי, כי היתה כוונתו על המדינים, אשר באמת גנבוהו והרחיקוהו מארץ העברים, כי לא חשד את אחיו שיהיו הם המוכרים אותו מתחלה למדינים. ומה שכתוב אחר זה והמדנים מכרו אותו אל מצרים, הם הם הישמעאלים הנזכרים למעלה, כי ישמעאלים הוא שם כולל לכל בני אברהם זולתי יצחק, ואפשר שהיו מבני מדן בן אברהם, ואולם המדינים המוכרים את יוסף לישמעאלים, אף שגם הם מבני אברהם, הם ודאי אנשים אחרים אשר לא היו בארחת הישמעאלים, ואי אפשר שיהיו אחד המוכרים והקונים ולכן נקראו בשם לווי פרטי סוחרים. ועוד ראיה כי הישמעאלים והמדנים אחד הם, כי פה אמר הכתוב והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר, ואחר זה אמר ויקנהו פוטיפר וכו' מיד הישמעאלים. ואחרי הדברים והאמת האלה לא יקשה לפרש פסוק אחד השנוי פעמים, שנראה כסותר כל הבנין הזה, והוא מאמר יוסף לאחיו בהודעו להם אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה, ועתה אל תעצבו וכו' כי מכרתם אותי הנה; כי הכוונה בו היא: אתם הסבותם מכירתי ובואי מצרימה, על דרך ויבן שלמה את הבית (אמר שד"ל יש להוסיף דוגמאות דומות יותר, כגון והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (למטה מ"ב ל"ח), אתם המתם את עם ה' (במדבר י"ז ו'), ואת העיר הזאת תשרף באש, (ירמיה ל"ח כ"ג), וכן אחיו הסבו בשנאתם שימכר יוסף למצרים. והראיה על זה היא כי על כל פנים הם לא מכרוהו למצרים, והיה די שיאמר אשר מכרתם אותי, וכן אמר אח"כ לא אתם שלחתם אותי הנה, וידוע שהם לא שלחוהו, אלא גרמו שישולח למצרים. ואם נרצה לפרש הפסוק כי גנוב גנבתי כדברי המפרשים, שהכוונה על אחיו שגנבוהו ומכרוהו, אז נוכל ג"כ לומר כי יוסף בראותו המדינים מושכים ומוכרים אותו כאדונים, לא ידע באמת מי הם הגנבים, האחיו, אם המדינים, ואולי חשב בדעתו כי אחיו מתחלה מכרוהו למדינים, ולכן אמר להם בהתודעו כי מכרתם אותי. ואם תאמר: אם אחיו לא מכרוהו, למה שתקו כשאמר להם כי מכרתם אותי? תשובתך בצדך, כי לא יכלו אחיו לענות אותו גם לשאלת העוד אבי חי, כי נבהלו מפניו, ואיך יעיזו מלא להתוכח עמו בענין חטאם? עד כאן לשון ידיד נפשי שד"ל ז"ל, וגם כי אינני מסכים עמו בכל פרטי הפירוש, הנה בעקר הענין דבריו ודברי רשב"ם נכונים בעיני, ונ"ל כי המושכים את יוסף מן הבור היו המדינים, והם מכרוהו לישמעאלים, ובני יעקב לא ראו זה ולא ידעו מכל זה מאומה, ויוסף האמין כי הם מכרוהו למדינים ואמרו להם לכו משכוהו מן הבור, ואחיו לא אמרו לו מעולם כי הם לא מכרוהו, שהרי קים להו בדרבא מניה, כי כוונתם היתה שימות בבור, ואיך יאמרו לו: אל תחשוב כי אנחנו מכרנוך, כי אמנם היה בלבנו שתמות בבור, ואח"כ בעצת יהודה הסכמנו למכור אותך, והמדינים קדמו ומכרו אותך. וטעם כי גנוב גנבתי, על אחיו שמכרוהו (לפי מה שהאמין יוסף), והם במכרם אותו נמצאו גונבים אותו מאביו: **(לג) כתנת בני וגו'**, תחלה בראותו את הכתנת אמר כתנת בני היא זאת, אח"כ בהתבוננו על הדם אשר עליה ועל מה שאמרו לו שמצאו הכתנת, ויוסף עדיין לא שב לביתו, שיער בלבו כי חיה רעה אכלתהו; ובבוא לפניו הרעיון הזה, מיד נכמרו רחמיו על בנו, ונצטייר בדמיונו כאלו הוא רואה את יוסף בין מלתעות החיה, וקרא במר נפשו **טרוף טורף יוסף! כלומר מקרה אכזר**

כזה אירע לבני חביבי, ליוסף! והציור הזה החריד רוחו, ולא יכול לדבר עוד. והנה שני המאמרים הראשונים הם מחשבות השכל, והשלישי הוא תולדת ההתפעלות; לפיכך במאמר השני חיה רעה אכלתהו התחיל מן הפועל, כי בראותו כתנת בנו מגוללה בדמים התחיל מְחַפֵּשׂ וחוקר בשכלו איך נהיתה כזאת, וחשב כי הפועל היה בלא ספק חיה רעה שאכלתהו; אבל במאמר האחרון שהוא יליד ההתפעלות לא אמר יוסף נטרף, כי הציור הבוגר בנפשו באותה שעה היה לערו של יוסף בין שִׁני החיה, על כן התחיל טרוף טורף. והנה הציור הזה (טרוף טורף) הוא מעלתו ליור מכאיב, יהיה הנטרף מי שיהיה, אבל המכאוב יתגבר ויגע עד נפש כשהנטרף הוא הבן החביב, על כן התפעלותו ויגונו נתן בפיו מלת יוסף, ואז נשאר שומם, ולא דבר עוד. והנה ידוע כי הדבור הוא נתוח (analysis) המחשבה וההתפעלות, והנה זו מעלה בלשון הקדש שאיננה בשאר לשונות, שאפשר להפשיט בה הפעולה מציורי הזמן והגוף, ולדבר עַל הפעולה לבדה, ואח"כ על הפעולה עצמה בצירוף אל הזמן ואל הפועל או הנפעל; וכן כאן הזכיר תחלה פעולת הטריפה לבדה, טָרוֹף, ואח"כ הפעולה עצמה בצירוף אל הזמן שעבר ואל הגוף הנפעל, טֹרַף. והמעלה הזאת תוספת חוזק ותוקף הרבה אל המאמרים כמו בכה לא תבכה, חנון יחנך, כאלו תאמר Di piangere non ti accadrà, pietà sentirà egli di te. וכן למעלה המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשל בנו, יפה תרגם אנקלוס המלכו את מדמי למחלך עלנא, או שולטן את סבר למשלט בנא, וכאלו תאמר
Dunque regnare dovresti tu su di noi? Dunque signoria dovresti tu avere su di noi?

לח (א) **ויהי בעת ההיא**, הנכון כדברי ראב"ע ורלב"ג שזה היה קודם מכירת יוסף, והנה בעת ההיא דבק עם וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען, ושם היה מקום הספור הזה, אלא (כדברי תלמידי אהוד לא—לי, בנו של שד"ל הנ"ל), לא רצה להזכיר תחלה מאורע פרטי של יהודה שנפרד מאחיו, אך רצה להקדים מה שאירע לכל המשפחה, שהאחים כלם שנאו את יוסף, וזה גרם אבל גדול אל האב, ועכשיו מזכיר מה שאירע ליהודה לבדו, ואח"כ חוזר להשלים מה שאירע ליוסף לבדו תחלה ואח"כ לכל המשפחה:

מ (ד) **ויהיו ימים במשמר**, שנה תמימה, כמו ימים תהיה גאלתו. והנה אחר שישבו שם שנה תמימה, ויצא שר המשקים מבית הסהר ביום הלדת את פרעה (למטה כ'), א"כ (כדברי תלמידי מוהר"ר משה הלוי עהרענרייך) גם היום שחטאו בו היה יום הלדת את פרעה, וקרוב הדבר כי לגודל הסעודה ולרבוי הקרואים לשלחן המלך ביום חגו, אירע להם שנכשלו באיזה מעוות, והמלך קצף עליהם קצף גדול מפני שאירע את כוחו ביום שמחתו: (ה) **איש חלומו**, כל אחד חלם חלום פרטי, והכוונה שהיו חלומותם משונים זה מזה: **איש כפתרון חלומו**, שגם הפתרון היה פרטי ומיוחד לכל אחד מהם, ודוגמתו איש אשר כברכתו ברך אותם (למטה מ"ט כ"ח), איש כמתנת ידו (דברים ט"ז י"ז); ודקדוק המלילה הזאת כך הוא: פתרון חלומו של אחד מהם היה כפתרון חלומו שלו, ולא כפתרון חלומו של חברו; וכן איש אשר כברכתו וגו', כל אחד מהם ברך אותם מה שדומה לברכתו ולא לברכת חברו; וכן איש כמתנת ידו, כל אחד יתן כפי מה שיתן, כלומר יתן מה שירצה. והכוונה כאן להגיד כי הם עצמם הרגישו שאין פתרונו של זה כפתרונו של זה, ולפיכך היו זועפים הרבה, והיו נכספים למצוא פותר:

מקץ

מא (א) **ויהי מקץ שנתים ימים**, שתי שנים שלמות מיום יציאת שר המשקים מבית הסהר, והנה היה חלום פרעה ביום לידתו, ולפיכך היה חושש לו הרבה, והאמין כי מן השמים בא לו לתועלת כל עמו. וזה טעם ואין פותר אותם לפרעה, שלא היה בהם מי שידע לפתור אותם לפרעה, לשמחתו ולהנאת עמו, כי זה הוא מה שהיה פרעה מבקש, שיבינו מתוך חלומו דבר העתיד לבא על עמו, ושיועיל למצרים היותו נודע בטרם יבא, כי היה מאמין כי לא לחנם שלח לו האלהים את החלומות ההם, ובפרט ביום לידתו, אלא להזהירו על דבר שיועיל לו ולעמו אם ידעוהו ויזהרו ממנו; שאם אין אתה אומר כן, מי מנע אותם מלומר לו פתרון ככל הערה על רוחם? ולפי זה יובן למה נכנס יוסף לתת עצה למלך, כי זה אמנם היה המבוקש, לא לידע העתיד אלא לידע אותו כדי להשמר ממנו, וכמו שכתבתי בב"הע תקפ"ז עמוד 200: (לה) **ויקבצו את כל אֹכֶל**, היא הגבייה מבעלי השדות, וילגבו היא האסיפה על ידי שוטרי האולדות, וכן למטה ויקבץ וכו' וילבור (רשב"ם), ולא דבר יוסף על מה שילבדו למכור לאנשי שאר ארצות, כמו שחשבתי בימי נעורי (ב"הע

מקץ מא מב מג מד

הנ"ל עמוד 198), כי העקר אינו אלא שלא תכרת הארץ ברעב: **תחת יד פרעה**, ברשותו, כלומר באוצרותיו בכל עיר ועיר: **אכל בערים**, הוא פירוש הקודם, יצברו בר תחת יד פרעה, כלומר יצברו אכל בכל עיר ועיר: **ושמרו**, דבק עם ויצברו, וכן דעת בעלי הטעמים. אע"פ שיש הבדל בין **בָּר לְאֹכֶל**, כי בר הוא הדגן המנוקה מן התבן, ואכל כולל כל מין מאכל, בפרשה הזאת אין חלוק ביניהם, ומה שדקדקתי בב"הע איננו צודק, שהרי אחי יוסף אמרו נרדה ונשברה לך אכל, וכבר באו למצרים וראו שאין מוכרים שם רק בר. ונראה כי יוסף לא צבר רק בר, ומשה הזכיר לפעמים השם הפרטי בר, ולפעמים השם הכולל אכל: **(נו) את כל אשר בהם**, הנני מבטל מה שפירשתי בב"הע "האוצרות אשר היו בין המצרים ובעריהם, כלומר בכל עיר ועיר" כי רחוק הוא שתהיה מלת בהם כמו ביניהם (או עמם כפירוש ראב"ע), אבל נ"ל כי את כל אשר בהם הוא כנוי לאוצרות, ואיננו מקרא קצר (כדברי המבאר), אבל באמרו את כל אשר בהם, הרי הוא כאלו אמר את כל האוצרות, כי מה הוא אוצר? מה שנותנים בו ענינים מה:

מב (טו) חי פרעה, נתחבטו המדקדקים בדקדוק מלת חֵי, ר' יהודה חיוג (ואחריו נעבעניים) אומר שהוא שם דבר כמו חיים, והנפרד חַי, ובסמיכות חֵי; וזה רחוק מאד, כי הנה שם חיים מצוי במקרא כחמשים ומאה פעמים, ותמיד הוא בלשון רבים, כמו פָּנִים, ובשום מקום לא נמצא בלשון יחיד, ולמה רק בסמיכות יאמרו אותו בלשון יחיד? לכן נטה רד"ק מדרך זו, ואמר כי שם חיים הוא בלשון רבים לעולם, ולא יתפרד, ואמר כי חֵי הוא כמו חַיֵּי, אלא שיו"ד השרש נעלמת, ועמו הסכים המבאר; וזה אמנם יתכן אם היה השם חַיִם, כמו מַיִם (בסמיכות מֵי), אבל השם הוא חַיִּים ביו"ד דגושה, ואיך יתכן שישמיטו יו"ד דגושה? ואני בראותי וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו), נ"ל כי מלת חֵי איננה שם, אלא פעל, וגם רד"ק אומר שזה הוא פעל, אלא שלדעתו הוא עבר, ובא על משקל פָּעֵל, וזה גם כן דוחק גדול. ובראותי כי על כל פנים אין מנוס שתהיה קצת זרות בתבה זאת, אומר אני כי להיות מלולת חי פלוני וחי נפשך שגורה הרבה בפי ההמון כשהיו רוצים להשבע, באה במלת חֵי זרות שאין כמוה בכל לה"ק, והיא השמטת אות האית"ן. והנה וחי אחיך עמך משפטו לפי דעתי וְיִחְי, וכן חי פרעה טעמו יחי פרעה, חי נפשך ענינו תחי נפשך. ולפי זה יובן למה נשתנה הנקוד בין חי פרעה, חי נפשך ובין חַי ה', כי חי פרעה וחי נפשך הם זמן עתיד, והכוונה שיחיה המלך (כלומר שימות) אם לא אעשה כך וכך, ואין השבועה על הזמן ההוה עתה, כי היות המלך חי עתה, זה דבר ידוע; אמנם חַי ה', הוא בינוני, והשבועה היא על הזמן ההוה, כלומר האל הוא חי (כלומר בהפך ח"ו) אם לא אעשה כך וכך, כלומר כמו שאי אפשר שלא יהיה האל חי, כן לא יהיה הדבר שלא אעשה כך וכך. אבל וישבע בְּחֵי העולם (דניאל י"ב ז') אינו אלא שם התאר, והכוונה במי שהוא חי לעולם, וכמהו ושלוי עולם (תהלים ע"ג י"ב), שהם שלוים ושאננים תמיד. ור' יעקב לומברוזו טעה בדברי הרמב"ם שאמר (יסודי תורה פרק ב') כי לכך אין אומרים חֵי ה' כמו שאומרים חי פרעה, מפני שהוא וחייו אחד, לא יתפרדו; והוא לא הבין כי אין ענין לזה כאן אלא חי העולם, כי כאן אין המלה סמוכה לשם האל, אלא להעולם, שענינו נצחיות, ותלאו בו להגיה בתנ"ך שלו (ויניציאה שצ"ט) והדפיס וישבע בְּחַי העולם, והשחית הכוונה כי חַי העולם לא יורה אלא שהעולם הוא חי. ובעל ויעתר יצחק (סימן קל"ח) עלי אל חי העולמים, האריך ולא אמר כלום, ותחלת דברי פיו סכלות, כי אמר כי חיים הוא רבוי זוגי:

מג (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי, אחר שאמרו לו שלום לעבדך לאבינו, לא היו צריכים לומר כי עודנו חי, אבל הכוונה: באמת הוא יושב בצער גדול, אבל מכל מקום עודנו חי, ובאמרנו כי שלום לו לא היתה כוונתנו לומר שהוא יושב בשלום ושלוה, אלא שהוא חי ובריא (תלמידי אליעזר אליה איגל):

מד (ה) והוא נחש ינחש בו, לא יחוש אדוני על מחיר הגביע, כי במה נחשב הוא, רק נחש ינחש בו, כי הוא אשר הוא שותה בו, והוא תמיד מנחש בו, שאם יפול מידו הוא לו לסימן רע, ואם ישבר הוא סימן יותר רע, ואם יאבד ממנו הוא סימן רע עד מאד. הפירוש הזה הביאו גם רד"ק, אבל הביאו אחרי פירוש אחר, כאלו הוא מסופק בו, ולי נראה כי הוא לבדו הנכון, כי שרש **נחש** אין ענינו אלא כקבלת רבותינו (סנהדרין ס"ה וס"ו) לקיחת סימן מן המאורע על מה שעתיד להיות, כאמרם מנחש זה האומר פתו נפלה

תפיו, מקלו נפל מידו, לבי הספיקו בדרך וכו', וכן המלה סגורה בלשונם תמיד להוראה זו, כגון אם אין נחש יש סימן; וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך (למעלה ל' כ"ז) מכל מה שקרה לי אחר שבאת אללי שפטתי כי ברכני ה' בגללך, וכן (מלכים א' כ' ל"ג) והאנשים ינחשו וימהרו וגו', היו מקשיבים לדבריו בכוונה גדולה לראות אם יתן להם בתשובתו אות לטובה או לרעה, והיו כאדם המנחש, היושב ומצפה איך יהיה הַנַחַש, אם לטוב ואם לרע: (טז) **האלהים מצא את עון עבדיך**, עשה עצמו כמודה, כי ראה שאם היה מכחיש לא היה מועיל כלום, והיה מקציפו יותר, ואחר שראה שאין תקנה להציל את בנימן, בחר שתהיה האשמה על כלם יחדו, ולא על בנימן לבדו; ובפרט כי בתחלה אמרו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, ואע"פ שהאיש אמר להם אשר ימצא אתו יהיה לי עבד, הנה אם היה נשאר לבדו עבד מי יאמר לנו מיד הדוניו אם ירצה להעליל עליו פעם אחרת? והנה אם מאהבתו את בנימן, ואם מפני שערב אותו לאביו, ואם מפני החרטה על מה שעשו ליוסף, בחר להיות הוא ואחיו בעבדות עם בנימן, ואולי במשך הזמן ימצאו מקום לברוח משם כלם יחדו:

ויגש

(יח) ויגש אליו יהודה, אחר שאמר להם דרך חנה ואתם עלו לשלום אל אביכם, הרהיב בנפשו עוז לבקש ממנו דבר לפנים משורת הדין, מצד החמלה והחנינה. ואמנם עקר כוונת יהודה באמרו אשר הוא בא לדבר באזני יוסף הוא מה שפירש בסוף דבריו ועתה ישב נא עבדך תחת הנער וגו', כי למעלה אמר לו הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו, וזה לא רצה יוסף לקבל, כי היה זה מעשה עוָל שיענש מי שלא חטא; ועכשיו יהודה מבקש ממנו שיתרצה בחליפין, וישלח את בנימן לאביו, ויקח יהודה במקומו, וזה מפני שהוא היה ערֵב בשבילו, וכמו שבזמן שאין הלוה יכול לפרוע חובו נפרעין מן הערֵב, כך עכשו שבנימן לא יוכל להשאר שם בלתי שימות אביו, יתרצה לקחת יהודה במקומו:

מז (כא) ואת העם העביר אותו לערים, אנקלוס והמפרשים פירשו מעיר לעיר, ואמנם לפי זה היה לו למקרא לומר אל ערים, או מעיר אל עיר, לא לערים, כי הפרש גדול יש בין שמוש אות הלמ"ד ובין שמוש מלת **אֶל**, ומעולם לא תמצא בתנ"ך מִ... לְ... אלא מִ... **אֶל**, כמו מיום אל יום (במדבר ל' ט"ו), מן הקצה אל הקצה (שמות כ"ו כ"ח), רק באסתר מלאנו מיום ליום ומחדש לחדש, ובדברי הימים ומלאנו מעיר לעיר, ואין מביאין ראיה מספרי הגולה. וכן שרש **עבר** לא תפול אחריו אות הלמ"ד, אלא מלת **אֶל** כגון ואעברה אל בני עמון (שופטים י"ב ג'), ונעברה אל מצב פלשתים (שמואל א' י"ד א'), כי הלמ"ד לא תבא אלא לענין ההנאה והתועלת, ומלת **אֶל** תבא תמיד להורות על המקום, כגון מי יעבור לנו אל עבר הים (דברים ל' י"ג), עברו לכם אל ארץ אחזת ה' (יהושע כ"ב י"ט), הלות לנו ולכם נופלות על בני אדם שלהנאתם תהיה העברה, ואֶל נאמר על המקום שאליו תהיה. ואומרים והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כ"ז ח') כי אין הנחלה עוברת ממש ממקום למקום, רק הנאת אחוזה תעבור מאיש לאיש. על כן לא יתכן שיהיה פירוש **לערים** מעיר אל עיר, ועל כן נ"ל כדעת תלמידי מוהר"ר משה הלוי עהרענרייך כי מלת לערים היא מלולה בפני עצמה, ואיננה קשורה עם העביר, אך היא על דרך תפקדו אותם לצבאותם (במדבר א' ג'), בני שמעון למשפחותם (שם כ"ו י"ב), ונקרבתם בבקר לשבטיכם, יקרב למשפחות, תקרב לבתים, יקרב לגברים (יהושע ז' י"ד), שעניינם: חלוקים לצבאות, למשפחות, לשבטים וכו', אף כאן חלוקים לערים, כלומר שלא הפריד אנשי עיר אחת, ולא שלח קצת מאנשי העיר אל מקום אחד וקצתם אל מקום אחר, אבל העביר כל יושבי עיר אחת אל מקום אחד, וכל יושבי עיר אחרת אל מקום אחר, כדי שלא להפריד בין הדבקים, ולבלתי הרחיק איש ממיודעיו ורעיו. ומלת העביר קשורה עם מקצה גבול מצרים ועד קצהו, העביר את העם מקצה אל קצה, אך בהעבירו אותם לא לקחם אחד אחד, אבל לקחם אגודות אגודות, והיו כל יושבי עיר אחת לאגדה אחת:

ויחי

מט (א) באחרית הימים, יש בקרוב, ויש ברחוק, כמו מלת **אַחַר**, הם ענינו כשיכנסו לארץ ירשתה, ואמר להם בדרך נבואה קצת מאשר יקרא אותם, יש בחלוקתם, ויש בהצלחתם במלחמה עם אויביהם

(רד"ק), וכן רשב"ם כתב "את אשר יקרא אתכם, ענין גבורתם והלחמתם" ואין הכוונה כלל על ימות המשיח, כי הישועה שהיו מלפים בימי יעקב לא היתה אלא יציאת מצרים וכבוש הארץ. והראיה הברורה שאין מלילת אחרית הימים אמורה תמיד על ימות המשיח, הוא מאמר בלעם אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, ומואב כבר אבד מכמה וכמה דורות, ונבואת בלעם (דרך כוכב מיעקב ומחץ פאתי מואב) אינה אלא לימי דוד. וירמיה באמרו (מ"ח מ"ז) ושבתי שבות מואב באחרית הימים, אין ספק שלא אמר אלא על זמן בית שני. והנה ידוע כי יש אחרון ואחריו עוד אחרון (ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים), וכן אחרית הימים הוא שם מצטרף לזמן המְדַבֵּר; יהושע היה עומד באחרית הימים לגבי יעקב, ודוד היה באחרית הימים לגבי בלעם, ורש"י היה באחרית הימים לגבי חכמי המשנה והתלמוד, ואנחנו באחרית הימים לגבי רש"י — וכבר היו אנשים בין האחרונים מכחישי הנבואה שאמרו שלא אמר יעקב הפרשה הזאת, רק אחר כמה דורות נכתבה; אך כל משכיל יראה ויבין כי אי אפשר להעלות על הדעת שאדם בימי דוד, או אפילו בימי משה, יתעורר להעיד דברים נגד שבט ראובן ושמעון, ובפרט נגד שבט לוי שכבר היה מקודש, ויאמר בסודם אל תבא נפשי וגו' ארור אפם כי עז וגו', על מעשה ישן נושן שכבר נשכח, ויקובלו דבריו אשר בדה מלבו, ולא יתרעמו השבטים ההם ויִמחקו דבריו, אחר שלא היו הדברים ההם בקבלה אצלם מימות יעקב; ובפרט הכהנים בני לוי שהיו תופשי התורה, איך קיימו הדברים האלה בספר התורה, אם לא שכן קבלו מאבותיהם כי כן אמר יעקב בעת מיתתו? (ג) **יתר שאת**, יתרון מעלה וחשיבות, כמו הלא שאתו תבעת אתכם (איוב י"ג י"א): **ויתר עז**, ויותר עַז. שאת הוא שם דבר, ועַז הוא שם התאר, על כן יתר הראשון הוא סמוך (יתרון של שאת), והשני נפרד, והוא תאר הפעל, כמו גדול יתר מאד (ישעיה נ"ו י"ב). והסתכל איך מתוך שבחו בא מעט מעט לספר בגנותו: יתר שאת הוא שבח, יתר עז הוא תוכחה קלה, ואח"כ תוכחה קשה פחז כמים וגו': (ד) **אז חללת**, מהרון אפו לא השלים מאמרו, והפך פניו לצד אחר ואמר יצועי עלה: (ה) **מכרותיהם**, בלשון סורי מְכַר ענינו נתינת אשה לאיש, וקוראים לארוס מְכוֹרָא, ולאירוסין מְכוּרְיָא, וכן בתרגום, ומה' אשה משכלת (משלי י"ט י"ד) ומן אלהא מתמכרא אתתא לגברא. וכאן כ"ל הכוונה: ההתחתנות שעשו עם שכם היה להם ככלי לעשות בו חמס, כי על ידי כן הרגו אותו ואת כל אנשי עירו. ואף על פי שמתחלה כשדברו אל שכם ואל חמור לא לכך נתכוונו (עיין למעלה ל"ד י"ב), מכל מקום סוף הענין כן היה שעל ידי ההתחתנות עשו חמס; ויעקב לא התיר כלי מרמה, אלא כלי חמס. ומה שכתבתי באוהב גר עמוד קי"ב לריך תקון: (ט) **מטרף בני עלית**, הוא מאמר בפני עצמו, אתה בני עולה בשלום אחר שטרפת טרף; והוא משל לקוח מן האריה שיורד מן ההר וטורף טרף, וחוזר ועולה למעונתו (קלעריקום ורקזעגמילער). ואין לפרש אתה דומה לגור אריה כשאתה עולה מלטרוף טרף (כדעת ראב"ע רשב"ם ורמב"מן), כי לשון טרף איננו נופל על האדם הנלחם, אלא על החיה הטורפת, א"כ גם מאמר זה הוא משל, והם שני מאמרים, הראשון לנסתר (גור אריה יהודה), והשני לנכח, דרך חבה: **כרע רבץ כאריה וגו'**, מאמר אחר, והוא לנסתר, להגדיל שבחו, כי הרבה היה הדבור מפסיד והיה השבח מתמעט, אם היה אומר מי יקימך, כי (כדברי תלמידי יוסף חי הלוי) אז היה כשואל אותו: מי הוא שיהיה גבור ממך? והשאלה הזאת אע"פ שהיא דרך מלילת השיר, מכל מקום לא תתכן, כי ידוע שהוא ישיב: אין אדם גבור ממני; אבל באמרו מי יקימנו, הוא כשואל לכל בני אדם היש מי שיקימנו? וזה מוכיח כי ברור לו שאין אדם שיענה יש מי שיקימנו, או אני אקימנו: (י) **לא יסור שבט מיהודה**, שרביט המלוכה: **ומחוקק**, מקל הממשלה (בעפעהלסטאב), כמו במחוקק במשענותם (במדבר כ"א י"ח): **מבין רגליו**, כך היה מנהג מלכי קדם, שהיה המלך יושב על כסא רם, ותחת רגליו הדום, ובין רגליו מקל הממשלה (הערדער, געזעניום ופיליפזאהן): **לא יסור**, לא יחדל ויפסוק, כמו וסר מהם הנגע (ויקרא י"ג נ"ח), וסר ממני כחי (שופטים ט"ז י"ז), לא תסור מעליו אולתו (משלי כ"ז כ"ב); לפיכך אין הכוונה כפירוש הרמב"ן כל זמן שיהיה שבט בישראל יהיה ביהודה, ולא יסור ממנו לשבט אחר, אלא הכוונה בהחלט, לא יפסוק שבט מיהודה; אלא שעם כל זה אין הכוונה עד סוף כל הדורות, שתמיד יהיה שבט ביהודה, כי לא על סוף כל הדורות נתנבא יעקב אבינו, עיין למעלה פסוק א': **עד כי**, לא מלאנו המלות האלה להוראת הזמן, אלא להפלגת השיעור (a segno che), וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד (למעלה כ"ו י"ג), עד כי חדל לספור (שם מ"א מ"ט), עד כי יגעה ידו ותדבק ידו אל החרב (שמואל ב' כ"ג י'), הפליא להעזר עד כי חזק (דברי הימים ב' כ"ו ט"ו); אבל להוראת הזמן אומרים עד אשר (עד אשר תשוב חמת אחיך), עד אם (עד אם דברתי דברי) ראו עד אשר אם (עד אשר אם שאו ערים), או עד ואחריו מקור (עד

שבט אף אחיך תירך) או עשוי (עד יגדל שלה בני) בלא מלת כי ובא שילה : **שילה**, שם עיר, ושם השליך יהושע גורל לישראל וחלק להם את הארץ, ושם השכינו את אהל מועד (יהושע י״ח); והטעם כל כך יהיה יהודה חשוב ונכבד באחיו, כי גם אחר שיבא ישראל שילה ויחלקו את הארץ בגורל, ואיש איש יֶאֱחֹז בנחלתו, עדיין יהיו כל השבטים נשמעים לו ומכבדים אותו, כענין יהודה יעלה (שופטים א׳ ב׳), וגם אחר זמן ימלוך דוד ותהיה המלכה ביהודה : (טז) **דן ידין עמו**, יריב ריבם, כמו שפטני אלהים וריבה ריבי (תהלים מ״ב א׳), שפטו יתום ריבו אלמנה (ישעיה א׳ כ״ג), דנני אלהים (בראשית ל׳ ו׳), ודין עני ואביון (משלי ל״א ט׳): **עמו**, בני שבטו : **כאחד שבטי ישראל**, יש מפרשים (אחרי אנקלוס) כל שבטי ישראל כאחד, ולפי זה היה ראוי לקרוא כְּאֶחָד, ורהב״ע פירש כאחד מבני הגבירות; אמנם היכן מצאנו שלא יהיו בני השפחות בכלל שבטי ישראל כבני הגבירות? ולדעתי שבט ענינו קצין ושופט וראש, כמו וקם שבט מישראל (במדבר כ״ד י״ז), הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל (שמואל ב׳ ז׳ ז׳), ראשיכם שבטיכם (דברים כ״ט י׳), ואולי עקר המלה מענין שרביט הממשלה, ויהיה שבט במקום תומך שבט (עמוס א׳ ה׳ וח׳), או בעל שבט. ויתכן גם כן לפרש בלא חסרון שום מלה, כי שבט הוא כנוי לאבות המטות, כגון ראובן ושמעון נקראים שבטים, ובניהם נקראים מטה ראובן, מטה שמעון, והנה שבט ענינו ראש המשפחה, והושאל לשאר ראשים ונשיאים; ומן שבט נגזר אחר כן שרש שפט. ואחר כן הושאל לפעמים שם שבט להוראת מטה ומשפחה, כגון עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל (שופטים כ׳ י׳). והנה אמר דן יושיע את בני שבטו כאחד מראשי ישראל ושופטיו ומושיעיו. ויש מפרשים זה על שמשון, ורשב״ם מפרש על היות שבט דן מאסף לכל המחנות, שהיה הולך בסוף הדגלים, והיה צריך להלחם במי שיבא לזנב הנחשלים. והנכון בזה להיות דן יושב על הגבול לצד הצפון (מדן עד באר שבע), אשר משם תפתח תמיד הרעה לישראל מפני חיל ארם ובבל, והנה אמר שיושיע את בני שבטו כאחד ממושיעי ישראל, ושיהיה כנחש עלי דרך נגד האויב (תלמידי החכם יעקב חי פארדו זצ״ל): (יח) **לישועתך קויתי ה׳**, כשבא לברך את גד, עלה בדעתו לומר גם עליו לשון הנופל על הלשון, כי גד ענינו מזל טוב, והיה יכול לומר : גד, טוב יהי גדו, או גד יהי אתו, וכיוצא בזה; אך נמלך מיד מעצמו, וראה כי בה׳ לבדו ראוי לבטוח, ולא במזלות ובצבא השמים; על כן אמר לישועתך קויתי ה׳, ולא לישועת המזל; ומיד דבק ומלא לשון אחר הנופל על הלשון, בלא הזכרת המזל, ואמר גד גדוד יגודנו (אדוני אבי ז״ל), ונכון מאד. ולפי זה יהיה הפסוק הזה צריך למרכא טפחא, כי כנוי לישועתך חוזר לה׳, לא לדן:

ב (יט) **כי התחת אלהים אני**, הקב״ה בוחן לבות וכליות, והוא דן את האדם לא לבד על פי מעשיו, אך גם על פי מחשבותיו, אבל בן אדם אין לו אלא מה שעיניו רואות, וכן אני לא אוכל לשפוט אתכם על הכוונה, אלא על המעשה; והנה אם אתם חשבתם עלי רעה, מחשבה שלכם לא נתקיימה, אבל מחשבת האל נתקיימה, והיא היתה לטובה, והנה אין אתם צריכים להשפיל עצמכם לפני ולבקש ממני סליחה ומחילה, כי אינני רואה בכם אלא שלוחי ההשגחה לטובה עם רב. והנה זו אחת מן הטובות הגדולות הנמשכות מהאמונה באלהים ובהשגחתו, כי האדם שליט במעשיו, אבל השלמת הפעולה איננה בידו, אלא בידי שמים (עיין מה שכתבתי בס׳ ויקרא כ״ח ז׳), ואם זומם רשע לצדיק ומבקש להרע לו, ה׳ לא יעזבנו בידו, ושנאת הרשע תהיה סבה להצלחת הצדיק; ומי שזאת אמונתו לא יכעס על שום אדם ולא ישנא שום אדם.

ספר

בוצר עוללות

הערות והוספות ותיקונים לבאור נתיבות השלום להחכם הרמ"ד ז"ל כפי חידושי האחרונים

מאת

שמעון בן הרב המנוח מהו'

מאיר טאנטא ז"ל

פתח דבר א

דור הולך ודור בא והתור' לעולם עומדת, עץ חיים למחזיקים בה ועץ הדעת להוגי מטמוניה, שתולה על מכין הנובע אשר לא יכזבו מימיו על מעין החכמה הנצחית תוציא פרי תנובות כל עלם תדשן, בת מלך יחידה אמונה מימי קדם אצל בורא שחקים ויוצר תבל, גם היא אמנם כמחוקק חוקותיה הקדושים כי אלף שנים בעיניה כיום אתמול כי יעבור, כי ארבעה אלף שנים ספו ותמו מעת נראה ד' על הר סיני, ועד היום הזה לא סר טעם התורה לא כהתה עיניה ולא בלו מסלותיה, זהרה כזוהר השמש משליך אלפי ניצוציו רבי רבבות, ולא חדל מהיות מפיץ אור יקרות בגבורותיו — כהררי עד אף כי יחלבו אלפי אלפים שנים עוד בל יריקו אותם מלהכיל שפע הגיונים לפזרים — לכן בא מכל קצות הארץ לשאוב ממי התורה, ותלא חכמה עליון ודבר ד' מירושלים ויכרעו ברך לפני הוד וזיו הספר הזה כי כלם רעיבי תבונה ולמיאזי מדע — שם אלפים תרגומים נחברו בעת לתורתנו הקדושה וכפלים לה הפרושים והבאורים בכל שפה ושפה בכל לשונות קדם וערב, בכל הארצות ואיים רחוקים נתפשטה ותהי לנס עמים ולדגל הגוים, כלם התקבצו ויביאו מנת חלקם מכל החיל אשר עשו בשאר המדעות וילבדו כל הונם וכל מטמוניהם בכל הרים בגנזים וכמגדלות שנער לבנות היכל הפירוש ומשכן לכבוד ד' אשר ירד לעיני עמו ולבאר עמקותיה וסודותיה זה בכה וזה בכה, ולא לבד חוקותיה ומצותיה היו נר לרגלם ואור לנתיבתם, כי אם כל סיפורים שהובאו בתורתנו וכל אלה ואלה היו להם כפנינים יקרים וכפז מאופיר, והטעם בזה לפי שרק חוקר הקדמונים ומשיב פניו אחור לדעת מה שקדם לו בזמן הוא יגיע להבין את הזמן הנכחי — ואולם ערפלי חידים וענבים מכסים התבל העבר, וכל חופש וחוקר בה ימשש באפלה כעור, ואף שהוכיחו ידיעות רבות וחכמות אין קץ, יודו כי לא מצאו האמת, ולא בא מרגוע לנפשם עד שזכו נקרות בתורה — ואם גם רבו החכמים בעיניהם אשר שפכו בוז והבג לקלון פניהם, עכ"ז אוהבי האמת שאינם מעפילים לעלות בהר הודו כי אצבע אלהים בה ניכר לכל יודעי פשטיה — ואולם הפשט שהיא הבאור היותר אמת, (ואין אמת זולתו) הוא קשה מאוד למצוא דרכי תורתנו אשר לא כחוקות הגוים הקדומים חוקותיה, כי רק המצריים וההודיים והיונים ודומיהם עשו כן להעלים את אשר ידעו מעיני ההמון, ושמו לפני בני עמם דברי הבל ושוא ותורתם הנעלמה קראו בשם מיסטעריען געהיימע לעהרע — לא כן נתן לנו ד' אלהינו אם ושלום שיהיה הפשט להמון העם והסוד לשרידים ויחידים, כי בהפך אמר אדון הנביאים לא בשמים היא וכו' ולא מעבר לים וכו' ר"ל ידועה ומפורשת ושוה שבל לכל מי שיש לו מח בקדקדו, ולא בחשך ובצלמות האמת, כי רק אותו יעבר תרמוש בלילה, אך בזרוח השמש יאספון, והאמת לא תפחד מעין האור — וגם אמר ע"ה כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. ואיך יהיה כן לולא גלויים וידועים כל דבריה — ואך מה שלא נדע עלמנו הפשט בכל מקום הוא לפי שחסרה מאתנו ידיעת הלשון וידיעת הקורות וידיעת הקדמוניות מכל המדעים שהיו להם אז בזמנם — כמו כן לא יבינו נכדי נכדנו הספרים שנכתבו היום בלשון שאנחנו הורגלנו בו. אף שאנו יודעים אותם בברור מכח ידיעתנו מטיב הלשון וטיב זמננו ובטיב כל פרטי הקורות — ולכן כל מי שירצה להגות בתורה כמו שנצטווינו ישתדל לחקור בחקירת ידיעות הלשונות הישנות וקדומות ובכל דקדוקיהן ופרטיהן להבין מתוך מעמד הלשון מצב האומות ולקרות בתוך ספרי שאר העמים הקדומים כמו המצריים וההודיים והפרסים והערביים וכדומה. ופעם צריך שיאסוף כל דברי ההגדות אשר בפי העמים ואם שכלם שקר ושוא מ"מ יש ביניהן

כמה קבלות הראויות להשגיח עליהם ופעם יחקור במנהגי האומות הקדומות הן בעניני מדינה ודת **וכל מעשיהם ומשפטיהם** ומלבושם ובתים וקימם ובתיהם וסדר מלחמותיהם **ונזהרו** ע"כ הרבה מלים **ממשלי** לה"ק ופעם יחקור במסעות הולכי דרכים המתהפכים על פני הארץ ובקרבה כל הבריאים שנזכרו **ממלכות ומדינות**, או מחרטומי מצרים, או מאלהיות ההודיים וישוון ופרס ואור ופעם תחקור בענינים הטבעיים ובחכמת ההנדסה ותוהו הזמן ובחכמות מהלך הכוכבים ולפי"ז אל יפלא בעיניך כי רבו הפירושים בספר תורתנו כיון שתורתה שאין בידנו לבוא על הפשט אלא אחר ההבחנה והבקעה והעיון רב בענינים שונים כאלה — והנה מימים קדמונים היו דורשי תמורות וסתומות בתורתנו הרבה מאוד, ואם תשאל לאמר: הלא חכמי התלמוד הניחו לנו פירוש לכל המלות בדקדוקיהן ובפרטיהן, ומה לנו בני ישראל חלק בחקירות אחרות, נלמד תורה שבע"פ שהיא פירוש לתורה שבכתב והשאר נניח על מקומו? — ואולם ע"ז יש להשיב פי שנים בה' כי גם חכמנו ז"ל אמרו בענינים הדרש תדרוש ואין המקרא יוצא מידי פשוטו ואולם ראוי לבן ישראל לדעת פשטי התורה כי לפי"ז ההגדות והמדרשים אין מקומם בבאור התורה והב' אנחנו מחויבים ללכת בדרכי חז"ל בענין דין והלכה, ואולם מה נעשה לחלק הגדול מתורתנו שאינו כולל איסור והיתר יטוען ונטען, הלא תורות וקורות עמנו? חפשר ספר תורה חסר אות אחת? ומיוחסית עד החדש הזה נכס לא תמלא כי הם מלות אחדות, ומי יבחר לנו את הנשאר? גם ספר שמות במדבר ודברים אינם כוללים דינים לבד, אלא דין והלכה מפוזרים באחר כעיפי תורתנו, וכל השאר למה ניתנה? תדון בעלמך: אם על הדינים שהמה החלק הקטן מתורתנו עשו רבותנו ז"ל פירוש שאינו נכלל רק במשנה וגמרא וברייתא וספרי וספרא, על אחת כמה וכמה יגדל הפירוש על החלק הגדול, ומי יאמר חס ושלום שהוא שלא לצורך, אין ספק שיש בהם דברים מועילים הרבה לבני אדם, וזה אמנם יתרון האדם מן הבהמה שיעשה כל מה שיעשה בכונה ובהבנת כוונו ותועלתו ואולם חלקי התורה אלה הם:

א) מעשה בראשית וקורות התבל הזה בכלל.

ב) קורות אבותינו וקורות עמנו עד מות משה בפרט.

ג) דינים והלכות והם או דיני מוסר או דיני מדינה או משפטים או דיני עבודת השי"ת שהם רק בין אדם למקום.

ד) מאמרים נשגבים ודעות אמתיות בענין האמונה בתכונות ובמדות השי"ת והתנהגותו בעולם בתכונית האדם ומעלתו על יצירי תבל.

ה) נבואות שנבא מרע"ה לזמנים עתידים.

ובכל אחד מאלה יש תועלת גדולה שידע אותם האדם כאשר נאמר עוד אי"ה ואח"כ נשאל אין נוכל להבין כל זה? אמת שכל המדעים שאמנם בדברתי למעלה עוד לא הפינו אור שלם, ואולם יש תקוה ותוחלת שלא לבוא כלו בהם החכמים הן מבני עמנו הן מאחר העמים, והנחנו מודה להם שאחרו לנו ממה שהיה ביכלתם — והנה אל תפתה את לבך לאמר כי קדמונינו לא בקשו פירוש התורה על אופן זה, כי הבקי בתלמוד כראוי, ולא כהיתם התלמידים משנה וגמרא רק לשגיד את שכלם האלושה ולא להבין האמת, אך הלומד תורה לשמה יראה לבדי' שבין חכמנו ז"ל בקיאים בלשונות הקדמונות כי גם לשונם מעורבת ממלות סוריות וערביות ויוניות ופרסיות, והיו בקיאים בחכמת ההנדסה ובחכמת הפילוסופי' כפי שהיתה בימיהם, והיו דורשים בטבעיות וגם הגאונים הרבו לחקור באחר המדעים כידוע, הרב סעדי' הגאון כתב מדרש ומלים ותרגום על התורה וכדומה לו הרבה מאוד, וראה ועשה בתבניתם כפי מה שעשו הרמב"ם והראב"ע והרמב"ן והרב דון יצחק אברבנאל ורבינו בחיי והרשב"ם והרלב"ג תלמיד הרי"ף ז"ל והרא"ש, והנה החכם הכולל מהו' יש"ר נר"ו מנה מאה וארבעים ושמונה פירושים אשר חברו רק בני בריתנו, ועוד לא כתב כלם ואחר החכמים לא מנה בתוכם — ועכ"ז מימי גרוש ספרד עד קרוב לזמננו שנים רבה סרו בני עמנו מאחר מעגל הדרך הקדמונים שבוא הדרך האמת ובפרט קצת המתחכמים לא ידעתי איזה רוח נשאם לשפוך בוז וקלון על כל מדעים אחרים זולת התלמוד, רק שאי אפשר להבין התלמוד כולו בלתי אם תעקיר אחר המדעים כידוע למבין האמתי, וגם לא היתה מעולם המנהג הסכל הזה בישראל לאמר לחכמת הגוים את, אך החנכים האלה באו בסעיפי התורה בעקיפין ובדרך עקלתון, וקלקלו כל מה שתיקנו הגאונים כי דרך עקש תסלף דעתם, בוזים לדבר חכמה ופנו ערף לכל מדע, עד שנשתכחה ממנם התורה ולא ידעו לקרות אפילו מקרא אחד בתנ"ך להבינו על בוריו, והביאו לנו לעג וקלס מן הגוים, כי הגוים הרבו לחקור בתורה, והם שאנו לתופשי התורה האלה לא ידעו להשיב כלום על שאלות החכמים, כי כל חכמתם ודקתם שלא ידעו לקרות ולכתוב בשום לשון מהלשונות — והם היו יחידי סגולה כהרב ר' אלי' בחור או הרב ר' שלמה האנוי שהגדילו לעשות בדקדוק הלשון, הכן מעטים היו המתפרקים לתורתם, כי הדבר זאת היתה כאין בעיני המתחכמים, היו להם כמדעים שלומדים בשעה שאיין לא יום ולא לילה, ותלמידיהם לחכו את עפר רגליהם כלחוך השור את עשב השדה ואם שאלת להם באיזה דבר מן הדברים נראו מר כאוהים במדבר, ואמרו אין מן הצורך להבין את זה ואולם זה שנים שנה התעוררה רוח ד' באיש חיל ורב פעלים גבר מהיר בדת ויודע חכמה ה"ה הגדול המפורסם הצדיק המופלג החכם הכולל יקר בדור ויחיד בעמו מורנו הרב מהו' **משה בן מנחם** זכרונו לברכה ולטובה המכונה מ"יענדעלזאהן, הוא המשגיח על מעמד השפל הזה, ונדב את לבו לערוך מערכת המלחמה נגד הפתיות האלה, והפיץ אור על תורתנו הקדושה בדרך קדמונינו ובדרך חז"ל והביא האמנם אשר השיב מעלינו חרפת החתים והורה אותנו אין מתאחדו התורה והחכמה והתלמוד והמדע, הוא

פתח דבר

הראה לנו איזה דרך ישכן אור ועזב דרך עקלתון ובחר באופן שבחרו בו אבותינו בעלי התלמוד והגאונים, וכתב באורו שנדפס זה כמה וכמה פעמים בשם נתיבת השלום ומעת ההיא פנו הענים, ופני החמה היוצר התורה כפלים בכל גילוליה ואם מתחלה חרו לשונם עליו ויחרקו שן וינדוהו ויחרדוהו, עם כל זה לא סר מדרכו האמתי, עד שבעזרת ד' באה העת ורוב בני עמנו באשכנז ובאיטלי' ובצרפת ובאנגלי' המה שומעים לדברי האמת, ואם גם מחזיקים בדת אבותינו ולא ישנו מנהג מכל מנהגים המקובלים אצלנו מ"ר עכ"ז לא יחדלו מלהגות בספרי החכמה והמדע, למען תורתנו הקדושה לא יתבללו מללמוד כל מה שבכחם, וזכו להבנה אמתית של ספר תורת משה אשר הוא חיינו ואורך ימינו ויאמינו בד' ובמשה עבדו, וגם למשה בן מנחם עשו כבוד והדר וראו כי הוא האיש אשר השם חפץ ביקרו. ואולם משך השנים השנים האלה מעת נכבה נר דורנו הרמבמ"ן ז"ל באו לנו שנויים רבים הן מפאת הידיעות הן מפאת מעמד אומתנו מפאת הידיעות התפשטה החכמה מאוד, וע"י ידיעת שאר לשונות בני שם רבתה ג"כ ידיעת לשון הקדש לשון בני עבר בן שם, ויש בידנו לבאר כמה דברים אשר שלא היו ביד קדמונינו זה ששים שנה, ואם גם לא נכחיש גדולת משה בן מנחם כי מי פתי יסור הנה עכ"ז יש להוסיף על דבריו הנה והנה, והשנויים האלה באו מפאת מחקרי ארץ וחופרי מצלות עמוקות, אשר הוציאו אותן לאור, ונבארו לנו עי"כ הרבה פסוקי המקרא ואולם עוד רבים מאלה הם השנויים שבאו בעו"ה על מצב ומעמד אומתנו, כי זה חמשים שנה למוטו מוסדות המדינה בארץ צרפת כידוע ונתפשט הקלקול הזה ג"כ על הדת, קמו רבים מהמתפרצים פורקי עול התורה, וריב ומלה עלתה בין תופשי האמונה, ורועי עדרי ישראל במבוכה גדולה המה, כי רבים מתנבלים כרם ד' צבאות, ורבים מסירים גדריה, ומעטים המה העומדים בדרך הממוצע שהוא דרך האמת, יש חוקר במוסדות התורה ויהרסו כל מה שבנו קדמונינו, ויש ששבו להיות כאותם שזכרנו' לעיל בזוי כל מדע, אלה יבאו לתורה ואלה יבזו לחכמה, אלה פורקים עול ואלה מעמיסים פתיות על שכמם, יש שהולכים בדרך האפיקורסים ויש שהולכים בחשך ועלטה, אלה ואלה יכנו למשה מענדעלסזאהן, אלה יאמרו בא האיש הזה למחק בנו כי אי אפשר לקשר התורה והחכמה, כי רק חכמת אדם תאיר פניו, והתורה לא נתנה אלא לדורות ההם, ולנו אין לנו חלק במשה ולא נחלה בבן עמרם, וכל מה שכתיב לפנינו כבר חדל מהיות חוב לנו, ואלה יאמרו זה האיש משה בן מנחם לא ידענו מה היה לו, קלקל דעת האדם מהשיג סודי תורתנו ואמונתנו נאמין ונעשה אם גם לא נדע מה נעשה, אין מותר האדם מן הבהמה כי אם המעשה, לחכמה לא נאמר אחותי את, ולבינה לא נשים פנינו כי כבר ראינו שע"י קריאת ספרי חיצונים תאבד האמונה, וכורעי ברך לשמות מבחר החכמות לא בם בחר ד' כי כמעט לאלילים ישתחוו, וטוב לאחוז בדרך העקש מלאחוז בסנסני החכמה, כי קוץ ודרדר תצמיח. וכל פניה מואסים — כך נלחמו במשלותם אנשי הדור הזה, ותהי שערוריה בבית ישראל וכל בית ובית ובכל משפחה ומשפחה אמונה אחרת היתה להם מבוכה ומבוכה ומבוסה בשערי בת ציון, כל אחד פונה לדרכו, ואף שהדבר נקל לראות שאלה ואלה טועים, כי לא בפלפול הוא האמת ולא באמונת הוא היושר מ"מ יש אבות המרחמים אל בניהם ולא ידעו אי זה דרך יחנכו נעוריהם, ואיזה מעגל ונתיבה יוליכום התורה והתלמוד אינה מכשירים אל הרבנים ואל המסחר אף שבזמן הזה רבו הנרבים ונבערה חמדת הקניינים וכן יפרון העמל והיגיעה למען בלוע בלע וא"כ נכרחים ללמד את בניהם הידיעות המביאות לידי תכלית זמנית אף לא נצחית, והתורה מונחת בקרן זוית ואין איש שם אל לב, כי אומרים איך נלמד את בנינו תורה והיא כי יגדלו ובחו לה, ולא ישגיחו עליה כי אי אפשר שיתאחדו תורה ושאר מדעים, ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים — הנה דרכם כסל למו, ובא להם הטעות מן המבוכה ההיא שזכרנו למעלה ואולם אינו אמת כן, אחי ורעי! כי אדרבה המרבה לחקור ולדעת הוא מרבה בכבוד התורה, רק אם נבין אותה על פי פשטה ועל עמקותיה, כי החכמה האמתית הוא יסוד התורה, והיא יונקת אל יראתו ואל תבושו לאמר לבניכם כי זאת מנת חלקו, אך הדריכו את בניכם לקרות בתורה באופן שתפקחנה עיניהם לראות את כל הון היקר הנמצא בה, הדריכו אותם ללמוד התורה על פי דרכי הדקדוק ומחקרי ארץ ועניני קדמוניות ועל פי מהלכות שזכרתי לעיל, ואז יתפארו לכנות בשם ד' צבאות זה יאמר לד' אני וזה יגיד לתורה אני, והחכמה בל יעזבו, ובתורה יאחזו, ויהי שלום ד' עליכם בגבולכם ובארמנותיכם, ודעו כל העמים כי רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, אל תסורו מדברי משה בן עמרם אל תוסיפו על דבריו ואל תגרעו ממנו, רק השכילו בכל דרכיו אז תצליחו ודעת' כי יש אנשי חיל בארץ הגר ובארץ פולוני' אוהבי התורה ויודעים לקרות בספר ומבינים בל"הק, ויש ברצונם ללמד את בניהם התורה כפי הבאור שחבר הרב הגדול ר' משה מענדעלסזאהן, או שרוצים בעצמם לקרות בה, אך מבקשים ג"כ לדעת מה שהוסיפו עליו האחרונים, ואין בידיהם מעותם לאסוף ולאגור מספרים שונים ההוספות ההן, או שאין קריית ספר מקום מושבם, לאנשים אשר אלה להם, יש להוסיף מה על דברי נתה"ש מה שראוי להוסיף מדברי האחרונים כי לא כלם אחזו בדרך האמת ורביכ או שנטו מדברי המסורה או שנטו למנות לנכרי, או דברו סרה כדרכם, ואין לנו חלק עמהם רק היראים והשלמים המפוארים מאוד בדעת ובחכמה וגם ביראת אלהים בקרבם, מפיהם, אנו חיים וממי באהם שתינו, ויאלנו לראות בילדי שלכם, ואספנו את דבריהם ולפעמים הכנסנו את דעתנו הענים בתוכם כיד ד' הטובה עלינו יכתבנו כל זה בקילור נתרן וקראנו לשם הספר ביצר עוללות על שם ענינו כי נשאר עוללות בציר בכרם ד' צבאות אשר לא לקט החכם הכולל ז"ל בעל נתיבות השלום ולא אספם אל גרנו *) — קחו נא ברכתנו אחינו בית ישראל, ואל נהיה בעיניכם כמתהרים מעפילים לעלות בהר ד', כשאול בנביאים כאזוב מתחת ארזי הלבנון, אל תדברו גבוהה גבוהה

*) ימחול הקורא לעיין ההערה אל הקורא הנדפס' בסוף פרשת ויחי!

אתם המבקרים ואל תניפו חרבכם החדה ולשונכם כחץ למטרה הזאת לאמר: החדל החדלנו לתת דשן ומתק כי נבוא לחסות בצל האטד הזה? איה הגדולים אשר בארץ אנשי השם? הרפתה ידם לבאר התורה? ואם רפתה הידי האנשים האלה אשר כתבים בעיננו תחזקינה מוסדות התורה אם נמוטו? מה לכם הצעירים באלפי ישראל והקטנים ברבבות ישורון כי הלכתם בגדולות ונשאתם את עצמיכם לעמוד במקום המפרשים המפורסמים אם כה תדברון ראו כי רעה נגד פניכם — למה תחרצו משפט ועוד לא קראתם בספרינו? הלא שמעתם אך לא הוגד לכם כי הנמלה אוגרת בקיץ לחמה גם היא אמנם תצבור פרי תנובות לעת כי יבוא הסתו? והיה איפה הגדולים אשר שתו לבם בזמן הזה אחר מות משה בן מנחם לדברי תורתנו זה שלשים שנה כתב הרב החכם המפואר מהו' יצחק שמואל ריגיו באור בלה"ק על התורה, והמושלם הזה בכל מקום שתמצא גדולתו שם אתה מוצא כי הוא ענו גדול מאוד ויודה כי לא יספיק באורו עם כל הטוב אשר נכלל בתוכו לזמן הנכחי וכן הדבר עם הבאור שכתב החכם ר' וואלף היידענהיים בשם מודע לבינה — אולתו מי בזר לנו התורה מן היהודים? זה האיש קאהן במדינת פֿראנקרייך תרגם את התורה ללשון בני עמו שהם המעטים בכל תפוצות ישראל, והוא אמנם דבר סרה על התורה ולא כתב כיאות לבן ישראל דבר בכבודה של התורה — בין תושבי אשכנז כתבו החכם פֿיליפזאהן והחכם הערקסהיימער ג"כ פירוש ותרגום על התורה ואף שהאחרון היטיב על הראשון ובאורו ישר ופשוט עכ"ז כיון שכתב בל"א ימאנו לקרות בו רוב בני עמנו בארצות המזרח אם מתוך חסרון ידיעת לשון אשכנז אם מתוך פחד ואימה מפני ספרים אחרים שנכתבו בלשון אחר — ואם תוציא אלה שלשה רועי צאן ר"ל יש"ר הערקסהיימער פֿיליפזאהן, מי ומי השתים לבם לתורה? ידעתי כי יש הרבה מתרגמים כמו החכם שלאמאן צונץ וכדומיהם, ואולם התרגום בלי באור אלנו כאניה בלי מלח, ומה שנדפס מבאורים על התורה כאותם שהוציא לאור החכם מהו' משה מאנדוי ועוד אחרים לא יספיקו למעמד אומתנו ושאר חכמי זמננו הרבו לחקור בקדמוניות שאינן שייכות להבנת התורה או נלחמו זה עם זה בחרב לטובה במסתרות וברמאים לסתור דעתם כענין איסור המותר והיתר האסור וכדומים ואם אין איש מהם שת לבו לאותם מבני עמנו המסתופקים להבין התורה, מדוע לא נועיל אנחנו על המעט כפי כחנו להעיר את בני זמננו לעשות כמונו לתקן את אשר יחסר בבאורנו כי גם אז נשמח בפועל ידנו כמו שאמרנו בהקדמה לס' במדבר וזה שם לשוננו: לו יעשו כן אלולי בני ישראל להיות **כביצר** לא יבצר מהם לבצר חומה פרוצה, ואם בוצרים באו עלינו למה יבצור רוח נגידים? ואולם זאת נבקש מכל מבקר שיתחול להשגיח על כל ההערות שנעיר פה בהקדמתנו ולא יחרוץ משפטו בלתי אם קרא כל ספרנו כי המצע קצר מהשתרע, ולא יכולנו לכתוב כי אם בקצור נמרץ, מה שיחסר במקום האחד יעדיף במקום אחר. — אף על זאת צריך שאעיר פה כי היתה פקודת המדפיסים להוציא ספר במדבר תחלה ואחריו ספר דברים, וכן עשינו, ויהי כי צוונו לכתוב הבאור לס' ויקרא לא השיגה עוד ידינו לכך ונתגלגל שם לפני הקורא ונכתוב את היותר ראוי בתוך פי' לס' שמות אשר יצא זה כמה חדשים לאור וספר בראשית הזה נדפס אחרון מכלם:

עוד ראוי לדבר פה, על הספרים אשר ממנו שאבנו כל זאת, לא להתפאר בהם כדרך מחברי זמננו אלא לאמר לבקר מאיזה מקורות שתיתי ולאמר לקוראי אשר ברצונם לראות קצת מהערותי בארוכות, למען ידעו איזה מקומן. והא לך את הספרים אשר היו לפנינו, קצתם פירושים וקצתם תרגומים לבדם וקצתם מדרשי תנאים וקצתם ספרי קדמוניות ומחקרי ארץ: א) פירושים על התורה מלבד הקדמונים כמו רש"י והרמב"ן ואברבנאל ורלב"ג וראב"ע שהיו ג"כ לפני הרב בעל נתה"ש היו לפני פירושים מבני עמנו חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס ובאור מאת החכם מהו' יש"ר נר"ו, חומשים עם הוספות מאת החכם מהו' משה לאנדויא נר"ו הוספות לנתה"ש בשם הכורם מאת הערץ האמבורג, הוספות לנתה"ש בשם המעמר מאת החכם מהו' וואלף מאיר נר"ו פירוש ותרגום אשכנזי מאת החכם הערקס-היימער פי' ותרגום אשכנזי מאת החכם פֿיליפזאהן חומשים עם באור מודע לבינה מאת החכם מהו' וואלף היידענהיים ז"ל חומשים עם באור ותרגום צרפית מאת החכם קאהן. —

מבני שאר חכמי הדור

Bohlen, die Genesis.
Ewald, Composition der Genesis.
Clericus, Genesis latino versus cum paraph,
Dathe, Pentateuchus etc. Hall.
Michaelis, Uibersetzung der Bücher Mosis mit Anm.
Rosenmüller, Scholia, in V. T.
Tuch, Comentar über die Genesis.
Vater, Comentar zum Pentateuch.
De la Borde, Comentar Geographique sur l' Exode et les Nombres und mehrere Andere.

ב) תרגומים על התורה בלי פירוש. **מבני עמנו**

תרגום היוני המיוחס לע' זקנים, תרגום לתורה נביאים וכתובים תחת יד המאסף החכם מהו' ליפמאן צונץ. תרגום מאת החכם שלאמאן. משאר עמים תרגום שלאטיין הנקרא וואולגאטא ושאר התרגומים נדבר עליהם לקמן אי"ה:

פתח דבר

ג) **מדרשי מלין מבני עמנו** שרשים לרד"ק, הפתרון נדפס מחדש ע"י הבחור החכם שטערן, אוצר השרשים להחכם יהודה ליב בן זאב נדפס מחדש ע"י החכם לעטעריס, אוצר המלים להחכם פירסט:

משאר חכמי הדור

Gesenius, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
dtto. Handwörterbuch,
dtto. Thesaurus ling. hebräice.
Ewald Hebräische Grammatik.

ד) ספרי קדמוניות ומחקרי ארץ. **מבני עמנו** ספרי יוסיפון לרומיים סדרי פילון היהודי, חבורי המאספים ובכורי העתים גליונות העתים הנקראים אריענט להחכם פירסט וכן גליונות הנקראות בשם ציון מאת החכם יאסט, מלבד המדרשים וספרי הרמב"ם ובעל העיקרים וכדומיהם — ספר החכם סאלוואדאר Inst. de Moise ספר החכם זאאלשיטץ Das mos. Recht 1. T. ספר מחקרי ארץ להחכם לעווינזאהן, ספר ארץ ישראל מהחכם יוסף שווארץ מתושבי ירושלים:

ספרי שער עמים

Ewald, Geschichte des jüdischen Volkes. Raumer, Beiträge zur bibl. Geographie, Eusebius, Onomast. Bocharts. Hierozoicum. Michaelis, mos. Rechte. Eichhorn, Einleitung ins A. T. Jerusalem, Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion. Herder, vom Geist der hebr. Poesie. Ranke, Untersuchungen über den Pentateuch. Wiener, Bibl. Realencyclopädie. Die Encyclopädie von Ersch und Gruber. Niebuhr, Beschreibung von Arabien, dessen Reisebeschreibung nach Arabien, Rosenmüllers, hebr. Alterthümer dessen altes u. neues Morgenland. Spencer, de leg. Jud. Leo, Vorlesungen über hebr. Geschichte. Wähner de t. Judäorum Hartmann hist. krit. Forschungen. Henne, die Urgeschichte, Robinsohns Palästina. Die Zend-Avesta übers. von Kleuker. Die Weda deutsch von Boph.

ועוד רבים שלא להזכיר כאן ורק אותם שהבאתי על ה.וב הערכנו לפניך — ועתה יש לנו לדבר עוד על ב' ענינים הא' על מהות ספרי תורה הב' הערות על קורות ספרי תורה:

תכן ומהות ספר תורת משה

כבר בארנו למעלה שתורת משה כוללת ה' ענינים א) מעשה בראשית וקורות התבל בכלל ב) קורות עם ישראל בפרט עד מות משה ג) דינים והלכות חוקים מצות ומשפטים ד) מאמרים הנשגבים בענין אלוהות ויתרון האדם ה) נבואות שנבא מרע"ה. והנה הדינים וההלכות אין צריך לבאר תועלתם בכלל, אלא בפרט צריך שנפרש טעמם, ותמצא כל זה אחד אחד על מקומו בבאורנו ועל הכלל הם הם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, והמאמרים הנשגבים שהם עיקרי התורה פשיטא שהולרך לכתבם כי הם מוסדות המצות, וניכר על ידם תכלית החוקים, כי תכלית כל חוק ומשפט הן מדיני הן בדת ואמונה הוא העיקר הנקרא בשם פרינציפ הנבואות שנבא ע"פי ד' כמו שירת האזינו וברכתו או נבואת בלעם וכדומה הן נבאר בפרטם על מקומם, וכללם להעיר התוחלת והתקוה בלב כל בן בריתנו כי בכל הצרות שהגיעו לנו היתה זאת נחמתנו בענינו שהבטיח לנו השי"ת ע"י נאמן ביתו ע"ה ושב וקבצך וכו' וכן אמר הרנינו גוים עמו וכדומיהם וא"כ לא נשאר לנו לבאר כאן כי אם שני דברים הא' למה תועלת נכתבו מעשה בראשית ומעשה קורות ישראל בתורה? והב' מה הם עיקרי התורה שהם מוסדות כל המצות והחוקים? ואל תשיבנו לאמר: מעשה בראשית ומעשה הקורות מביאים תועלת לכל חוקר קדמוניות ולכל חכם וחכם, כיון שאי אפשר להבין מעמד הנכחי בלתי אם נדע מה שהיה ולפנינו וכמו שבארתי בראש המאמר הזה — כי אמת שיש תועלת גדול בחקירת קדמוניות, ואולם אין שייך כל זה לענין דת ואמונה, וכבר אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם וכו' ואולם דבר גדול ועיקרים נשגבים נכללים בכל הסיפורים האלה, וזולתם לא נמצא ידינו ורגלינו ג"כ בענין הדת והאמונה, כי כל הטעות שבאה לעמים אחרים בענין האמונה, הגיעה להם מפאת טעותם בעניני קורות העתים ובענין מעשה בראשית, וכבר הראינו את כל זה בפרשת יתרו סימן י"ט ואולם נאריך פה בענינים האלה כפי אשר תשיג ידנו, וכפי אשר תרות לי המגלה אשר לפני. — כי אחורי הספר יכתבון מלי, ואין לי כאן להאריך יותר כפי הענין אשר לפני, ואולם אותם הכללים היותר ראוים נביא פה. —

כלל גדול בכל החקירות הוא שמתוך דברי שקר ניכרת תועלת האמת לכן נחקור מה שהביאו עמים אחרים שהיו בימי מרע"ה על ענינים האלה ונראה היך נבוכו בהלה ויבואו לידי עבודת שקץ וטמא וזמה ותועבה ויש ב' מיני עבודה זרה אצלם ולפיהם ג"כ ב' מיני סיפורים בעניני הקורות האחד שנשתבש לאחר זמן, ויש בו רמזי האמת והאחד שלא נשאר בהם שריד ופליט ממנה, לכת הראשון תחשבנה אמונות:

פתח דבר

ההודיים הפרסיים והמצרים והסינים

כל ספרי העמים הקדומים אשר תוכן ענינם הן דברי דתם או דברי הימים שלהם מתחילים מימות עולם מיום הוסדה ארץ ותבל, מזמן הבורא הקדוש לכל יצירת אנוש, ולא יגיע עליה הכתב והחרט, ולכן אם נשאל מאין תדעון כל מה תספרו? או שיש קבלה בידם איש מפי איש עד אדם הראשון, וכיון שכך והקבלה נמסרה להם על פה אין ספק שנשתבשה בפיהם אם גם יש כמה דברי אמת בתוכם כשושן בסבך קוצים ואנחנו נכנה לקבלות האלה בשם מסורת ההגדה (הייגע זאגע) והאופן הב' שלא היתה מעולם שום קבלה להם שנשתכחה לגמרי, ואולם המה בעצמם היו מסתכלים בדרכי העולם ומנהגי הטבע, והוציאו משפט מדומה מכח שכלם, ואמרו דעתם העניה על בריאת העולם, וכהני העם היו מלמדים לבני משפחתם כל מה שהעלו במצודת רעיונות — ואולם אף שהעמיקו בחכמת הטבע עכ"ז מי לא ידע כי מחשבת אנוש קצרה מאוד ואין בידו להשיג מה שלפניו, וא"כ כל מה שהוציאו לאור הם סברות ספקות (היפאטהעזען) כאשר הוא בזמננו שכותבים ספרים אין קץ על תולדות הארץ והאנושיה (ונקרא אצלם נעגנאזיע), עד שחכם אחד בונה ואחר סותר זה נדחה מפני זה, וכן נהגו כהני העמים הקדומים שזכרנו כל אחד חשב ביכלתו לבאר כח מעש' בראשית, ואולם פעם דרך עקש תסלף דעת' כי קצרה ידיעתם בעניני הטבע, ופעם לא רצו לבאר להמון העם כל מה שידעו (כי חכמת הטבע היתה בידי הכהנים לבד ועל ידיה הוציאו דברים נראים כפלאים בעיני ההמון והטעום ע"י זה למען הדריכום כרצונם, הה ענין כשוף אף שיש עוד שאר מיני כשוף שדברנו עליה בשמות כ"ז י"ז) ודברו במשלים ורמזים, וההמון חשב שהדברים כפשוטם, וכל אחרון הוסיף עוד כפי דמיון רעיונו פעם בכה ופעם בכה, ועי"כ נתהוו תורת הבל ושוא וסיפורים המתנגדים למפורסמים ולמושכלים ראשונים ואנחנו נכנה סיפורים כאלה בשם מסורת הבל (הייגע מיטהע) לפי"ז ההבדל שבין מסורת ההגדה ומסורת ההבל שהראשונה היא קבלה משובשת, ואולם איננה מתנגדת למפורסמים, והשניה יש סברות מתנגדות לשכל — ואולם יש שמשלים ורמזים ומסורות ההבל מעורבות בתוך דברי האגדה עד שלא תוכל לחלוק בין אותם שהם דברי קבלה, ובין אותם שהם דברי סברותם האנושה — ואולם בין העמים שעליהם נדבר כאן ר"ל ההודיים והסינים והמצריים והפרסים תמצא ג"כ בסיפוריהם כל הקורות שאירעו לקבלה שלהם ואיך נשתבשה בזמן רב ע"י כהניהם, כי כל אלה ישבו תחת שבט כהניהם, ורוע מעללי הכומרים האלה כבר הגלתי לפניך בהקדמה לס' שמות ובפרשת שופטים. והנה אם תקרא בספריהם תמצא שרוב האגדות והסברות ישנם בענין תולדות האדם, כי כל אומה ולשון רצתה להיות מנכבדי כל יושבי חלד ותלו הכבוד בזקנה, וכל עם רצה להיות א"כ הישן והקדים בזמן, ועי"ז רבתה ביניהם יגיעת בשר ולהג הרבה והשתדלות לכתוב ספר תולדות וספרי היחום, וכתבו להם יחוסיהם כפי רעיוניהם, והפלא שבדבר שכלם אם באו עד הזמן הישן נושן עד אדם הראשון מאבותיהם שנודע להם ד"מ אם באו היונים עד יון אביהם בספרי יחוסיהם, מה עשו? כתבו שזה האיש הוא בן אליליהם, כי נשתבשה בפיהם הקבלה שהאדם הקדמון הוא יציר כפיו של הקב"ה, והנה כה יעשו בספרי קורותם מבראשית עד שמגיעים לזמן ההוא שמלאכת הכתב כבר היתה נהוגה ביניהם, ומכאן ואילך יסורו עניני העלטה, ומתחילים לספר היטב הדק ובברור ודבריהם נכנסים אל האזן ונשמעים על הלב, עד שתאיר האמת לגמרי, ואולם ברבות הימים יתמו ויכלו הספרים ביניהם ואחרים ושבים להיות כבראשונה, פעם יבואו בחלקי הקבלה אשר אין להם המשך, ופעם יבואו בחזיונות הפילוסופים — והנה ספרי היחום ההם כתבו הכהנים שהם היו מושלי הארץ ויחלקו את כל יושביה לכמה כתות (קאסטען), ולמשול בעם כרצונם רמסו את הכתות התחתונות לעפר, וכתבו ג"כ ספרי היחום לטובת עצמם, להראות את גדלם, ואומרים על עצמם, שהם בני אליליהם והאלילים נתנו המשרה על שכמם, וא"כ כן סדרם א' מעשה בראשית Kósmogonie ב' ילידת האלילים Theogonie ג' חשבון הזמנים וקביעת העתים Chronologie ד' ילידת הגבורים ואנשי השם שנולדו לפי סיפוריהם מאליליהם Héroologie ה' קורות עמם Particulageschichte, והנה החלק הראשון נראה בו דרכי הזיוף איך זייפו ושבשו האמת החלק הב' הוא שקר לגמרי ובדוהו מלבם כפי סברותם האנושה הג' והד' אין להכיר דרכי הזיוף שלהם אלא אחר עיון רב כמו שאבאר. והחלק הה' יש ביניהם דברי אמת והשקר זייפו בזדון להגדיל שמם בעיניהם, כי אמת שיש לכל אומה ולשון שליחות שנתן לה הקב"ה ולתכלית מה בראם, ויש להם תועלת לבני חלד בכלל, ואם עשו שליחותם ירדו מטה מטה עד שנאבד זכרם לגמרי, ואם גם אין אנו יודעים מכל אומה ואומה בפרט מה שליחותה עכ"ז בקצתם ידענוהו והנה כל עם הרגיש בעצמו שיש לו שליחות מה אם לעשות קרב ומלחמה אם לנצח בשיר ואחר ומלאכות מחשבות וכדומה, לכן הרימו ראשם ויתנשאו ויאמרו אנחנו המובחרים מכל עם, ונראה משפט ורוח כל העם אשר בהם כהנים משלו מנמוסיהם וחוקיהם וקורותם, ואולם המה כחדו האמת לפעמים תחת לשונם או שערבו שקר בתוך האמת ולכן אין לסמוך עליהם —

אחר הכלל הזה אבוא לפרטי סיפוריהם ואח"כ אבאר לך התורה היחידה שהיא לבדה האמת ואין זולתה ר"ל הכללים והיסודים שנרמזו בסיפורי ספר תורת משה ואודיע לך איך נודע שהיא האמת לבדה ומה שנשארה מקבלת האמת בפי העמים, ואיך באו ע"י סיפורי השקר הטעותים בעניני האמונה והמדינה והמוסר ביניהם ואז תבין לצורך מה נכתבו כל הענינים שנכתבו בתורתנו זולת המצות:

ההודיים יש להם כמה ספרים, באחד הנקרא אעדא כך כתוב: בראשית כל הדברים היה רק עצם רוחני בעולם, אין פועל ואין יש זולתי הרוחנית ההיא, ויאמר במחשבתו אברא התבל, ויוציא את התבל: מים עליונים, אור, גשמית ומים תחתונים — מים העליונים ממעל לשמים, והשמים המה מוסדותיהם, האויר נכלל בתוך האור, והארץ היא גשמית בת תמותה, ומקוה מים מתחת לארץ המה

פתח דבר

מים התחתונים — ויחשוב הרוחני העשה שומרים להיכל הזה ר"ל לתבל ויוציא מן המים מין יקום עוטה אור כשלמה, ויביט הרוחני בעיני היקום, ויפתח את פיו הרחב מאוד ותהי תמונתו כצורת ביצת תרנגולת, ויצא הדבור מפי היקום, ומנחיריו נשב האויר הזך הנקרא עטהער ומהבל פיו האויר העב (אטמאספערע) ומעיניו בא ניצוץ ויהי לשמש ברקיע, ומאזניו יצא הקול ויהי למקום אפס תכלה (צום אונענדליכען רוים), ותתפשט העור, ותצמחנה שערותיו, ותהיינה לעצי היער ולירק השדה, ויפתח את לבו ותצאנה ממנו כחות הנפש התקוה והתוחלת ועולז ושמחה וכח הרגש ונאחדו ותהיינה ליראת השמים — ויבקע הטבור ותצא השחת בלי קץ ותולד את המות, ויבקעו איברי השגל ויצא מהם זרע מזריע, וממנו כל תולאות מים תחתונים —

ואיך אקרא לך עלם רוחני כל יכול אשר לך אשתחוה? לא חוש הראות אתה ולא חוש השמע או הריח או הטעם או המשוש — לא כח הרגש או הזכרון או כח המוליד או כח השכל — כי אם בראחמא שמו, הוא בראחמא הוא אינדרא הוא פראדשאפאטי אדון כל היקום — הוא כולל כל האלילים והוא נחלק לאלילים רבים, ממציא כל זרע וכל עשב כל סוס וכל אדם וכל שיהב רוח מים עפר ואור וכל הולך או פורח הן חי או צומח או דומם מידיו נהיו, הוא השכל הוא התכלית והוא הסבה העליונה. —

הנך רואה עם כל דברי שקר יש ניצוצי אמת בין אלה הדברים ואולם קצה נא הלאה ותראה איך נשתבשה האמת אחת אחת יותר באורך הזמן, כי בספרים רידס — ווערדאַ כך לשונם:

אז כאשר הוצא התבל לא היתה לא אמת ולא שקר לא תבל ולא שמים לא ממעל להם ולא מתחת לא סובב ולא סבוב לא מקום ולא זמן, לא מים זידונים ולא מות, לא נצחית ולא הבדל בין אור לחשך, והרוחני ההוא הקדום נדם וינפש, והכתר סוואהדא היתה נכללת ונאחזת בתוכו, מזולתם חשך ועלטה — ויהי כאשר עלה על מחשבתו להוציא התבל ותבקע הקליפה העליונה, ויצא הכתר הנאחזת בתוכו, ויברא את בראהמא ואת אישנו ואת סיווא שלשה בניו הבכורים, ויברא עוד מלאכים במדרגה תחתונה מהם, ותהי שמחה ועדן, ואין עצב ותוגה בשמים, אך באורך הימים באה הקנאה בלב מאיזאזור ראפון, וימרדו ברוחני ההוא העליון, שהוא יודע כל אך לא ידע מה יעשו בני בחירה אשר נתן להם הרצון לעשות טוב ורע כפי דמיון נפשם, ויהי כי שמע הנצחי כי כן עשו, וישליכם בעולם החשך למקום עלטה וצלמות — ויתפללו בראהמא ווישנו ושיווא הבכורים שיסלח לעון הנפילים האלה — ויאמר הנצחי לווישנו לא וברא לי ט"ו עולמות ובעולם התחתון הושב את החטאים האלה בגופותם, למען אנסם היטובו מעונם אם לא — וילך ווישנו ויעש כן — ויאמר הנצחי לאמר: ברא לי גופות וגויות ושמה תתגלגלנה הרוחות המורדות עד שתטובנה אלי — והדבק בגופות כל חולי וכל מדוי ארץ לעונשם — עכ"ל ועוד כמה וכמה הגדות יש ביניהם אין קץ וכלן סותרות זו את זו, הן בענין גלגול הנשמות, הן בענין המבול שבא אחר הנפולים, ואולם מבוכה גדולה יש בספרי ההודיים ונראה בהם אצבעות הכהנים המבלבלים את העם ואת עצמם, ומתוך המבוכה הזאת נתהוה קלקול גדול גם למדינה גם ליושביה כאשר אבאר בסוף סימן זה:

הסינים הנקראים אצלנו כינעזען גם המה אמנם עם ישן נושן, גם המה שבשו קבלת אבותם, והעם משתחוים לשמש ולירח והשרים והמלך עובדים לאליל למאהה, וסופריהם שומעים לדת קאנפוציוס ואומרים שבתחלה היה אין כל זולתי ט ה י ע ן כח הכחות והסיבה פ ו ה ֹ ן — קוא החשך והגשמיות, ואחר מלחמת שני העצמים האלה היה מבול מים על הארץ — ושאר סיפוריהם רבו כחול על שפת הים נלאה נפש הקורא בהם, ואנחנו לא נוכל לפרטם, כיון שאין מגמתנו לכתוב קורות חכמת האלהית אלא ממה שסייך להבנת הכתובים וגם לא היו הסינים מן האומות אשר סבבו בני ישראל בזמן ההוא:

הפרסיים הישנים אשר נשארו מהם יחידים עד לזמננו שומעים למחוקקם זאראאַסטער, ממנו אמרו שקרא ג"כ בספר תורתנו הקדושה גם המה אמרו אמונות מגלגול הנשמות לעולם התחתון למצוא זכיות ולנקותן מכל שמן, וכך אמרו: בראשית כל הדברים היה הזמן ומן הזמן יצא הדבור וויליד את בכור ארמזוד (Choro mezdao) בכור כל הנבראים יושב באור הנצחי בורא כל טהור וכל טוב *) ואחריו יצא אחיו אחרימון או אהרימן הורמין בלשון גמרא, שהיה מתחלה אוהב שלום, ואולם מקנאתו על אחיו הבכור הרע את לבבו ויברא כל רע והמות וישב בארץ חשך במקום אופל וצלמות בשחת ושאול — ויעוד האדם הוא להשתחוות לארמוזד הנקרא אהורמיז בלשון גמרא, ולהלחם נגד אחרימון — והזמן אם שניהם לא יעבוד לו האדם כי היא בלי פסל ותמונה —

כל מה שברא אהורמיז ברא בכח מלאך ממונה הנקרא פערואַן והוא מחשבת היוצר ועצמית היצור, הוא נצח וקים לעד כיוצר, ואולם נתגלגל המלאך בתוך הגוף שהוא עלם עב לקוח מן ממלכת אחרימון,

---

*) כבר העירותי בשמות סי' י"ט על אודות הגירסא בתלמוד סנהדרין דף ל"ט שלפנינו שהיא משובשת ששם כתוב א"ל ההוא אמגושא (פי' רש"י מכשף ונ"ל שהוא שם Magus אוין מאגיער שם לכהני הפרסיים כאשר אבאר) לאמימר מפלגך לעילאי דהורמיז (רש"י שם שד) ומפלגך לתתאי דאהורמיז (רש"י הקב"ה) ורש"י מציא ראיה מבבא בתרא ע"ג שהורמיז בר ליליתא, ובתוס' הקשו עליו שבגם הראשון באל"ף והשני בלי אל"ף לכן גרס י"ת שניהם באל"ף והראשון בזי"ן והשני בנו"ן כי הורמין בר ליליתי' הוא וכן העיקר כאשר תראה כאן מדברי הפרסיים בעצמם כי האי אמגושא פרסי היה ויש לגרוס שניהם באל"ף, ומה שפירשו אהורמיז היינו הקב"ה דרך משל אמרו כן כי הקב"ה הוא פועל הטוב האמתי ואין בכאן משום ושם אלהים אחרים לא תזכירו — והבין:

וניתנה ע"י כן שליטות לפועל הרע על המלאך הטוב — ויש ששלח מלאכים ממדרגה ראשונה ונקראים ארשספנדאי סובבים את כסא ארמוזד שהוא השביעי מהם וכן שמם באמתאן מלכי-אור או מלך-שמים אדרי-בהשת מלך האש והבריאות שרי-וועער בורא מתכות ובעל הרחמים ספנ-דמר בת הורמוז היא היתה בעזרו ביצירת האדם כהר-דאר ממונה על הימים ושנים אמן-דאר בורא כל מיני צמח — ולאלה הששה נלוו עוד כמה שדים ורוחות הנקראים יעז-עדאו מושלים על הסדר —

בראשית ברא אהורמיז האור והאש והכוכבים ואחריהם המים המכסים את הארץ ורוחו מרחפת על פני המים ותגבר הרוח בקול שאון וסער עד ששבו המים לרקיע, ואח"כ הוציא את הארץ, ואולם הארץ היא עבה ולכן למתכונת אהרימן תתגבר — אל-בארדש ההר הגדול פרש כל הארץ ואדר-כור מקור כל המעינות ואח"כ ברא כל מיני צומח — ויברא עץ יגס ויבוא ארשספנד אחד וישת אותו על פלגי מים ויבואו עלים וכל ירק וכל עשב, ואח"כ ברא את החיות ובראשם הפר, ויהי כי המית אהרימן את הפר הטוב וישרצו ונדמו כל חיה למינה, ומזרע הפר לקחו שני עלים ויהיו למאכל האדם ואשתו:

עוד אלף ושלשים שנה ילחמו שני האחים ארמוזד ואהרימן, ויד אהרימן, תגדל מיד אחיו, כי אני ארמוזד בראתי גן מלא עדן וטוב ואנקה אותו מכל טמא ויבוא אחי בן בליעל ויביא נחש מהרי בעוו אל הגן הזה, והנחש הזה הביא הקרה הנוראה, והקרח הקפיא כל נהרות הגן, ואולם גם הנחש הפכתי לברכה כי אחר הקרח עוד ישוב הקיץ — הכוכבים המה אנשי חיל ארמוזד שנלחמו נגד אהרימן להם נעבוד ג"כ — עכ"ל ולשון כומריהם הנקראים Magi :

המצרים דתם נסתעפה מדת ההודיים ואולם בימים קדומים היתה עוד רמה ונשגבה מדת ההודיים, וכהנים רעים וחטאים מאוד שבבוה בעקש ופתלתול לגמרי, כתוב בספריהם: יש אחד אינו נברא אבל בורא הכל, הוא ראשון והוא אחרון והוא המניע הוא עומק הים וגובה שמים, הוא רוח חיים לכל היקום, שרש כל יש, הוא שמש וירח, ואולם הכהנים מספרים שהכח הזה נקרא הטאחר והוא ברא שני אלילים זכר ונקבה, אשר הולידו את האור הנקרא קנעף שהוא נפש חיה, והטאחר שכב עם קנעף ויולידו בילה והיא התבל, ופעם בדורס בוא שבר את הבילה ויוליא אלהים ואנשים ממנה — והנה השכבה העליונה נציירת בדמות תנין ונחש וממנו ילאו ג"כ האזירים הוא השמש פועל טוב ואללו איזיס הירח, ואולם בעל לפון הנקרא טיפהן אחי האזירים גדול וענק הוא הגבור מלא כח אשר הורים את בני האלהים וילחם עמהם עד שנסו, ויהפכו את עצמם לחיות ולעופות שונות אשר לכן השתחוו המצריים, וילחם ג"כ עם האזירים ויגרשו מעל פני ארץ מצרים, או סגרו בארגז וישליכהו על פני הנילוס, ותלך איזיס לבקשו ולעת כל קיץ תמצאהו ולעת הקרח יבוא טיפהן לגרשו שנית — כל אלה ילדו כמה וכמה אלילים אין קץ, יש מהם בין כבבי השמים, ויש מהם בין חיות השדה ויש מהם במים ובים, ויש כמה כתות ביניהם אחת למעלה מן האחרת והמה חבלו במצרים עד שהולידו בני אדם אחר המבול, וכאשר יש כתות בזקוני מעלה כן יש כתות בבני אדם — וסדר הכתות הערכתי בהקדמה לס' שמות:

נשוב לראות במה טעו כל אלה — הנך רואה שכל אלה מודים שהיה מתחלה רק עלם רוחני אחד כל יכול וכולל הכל, ואיך באו לידי ריבוי אלוהות — גם תראה שיש בכל אחד מהסיפורים האלה רמז למלחמת הנפילים שכתוב בתורה וממבול מים וכדומה, וא"כ נראה בהדי' שהיתה בידם קבלת אמת, וא"כ נשאל מדוע שבשו הכהנים, ואיך שבשוה, ולמה העלימו האמת מעיני ההמון — והאמת הוא שמתחלה נטה ההמין בעלמו מקו היושר, כי השבו לעבות ליורים שיזכירם את הכח העליון, ובזל יסור מלבבם, אך כי הולידו בנים ובני בנים והשחתו וחשבו שהליורים ההם בעלמם אלוהות, כמו שהוכחתי בכמה מקומות, (ואלה המקומות שהעירותי על זה הענין, ומחול הקורא לעיין שם כי אין ביכלתנו להאריך כאן יותר מדאי בהקדמה לס' שמות בראש פר' וארא, בפרשת יתרו סימן י"ט במאמר קרבן נותר ובמאמר מקראי קדש הנלווים אל בחורנו לס' שמות, ובראש פרשת ואתחנן בסי' כי תוליד בנים ובני בנים ובראש פרשת שופטים, בסוף פרשת יתרו) — והנה כאשר ראו הכהנים אנשי מרמה ואון כן העלימו את האמת עוד יותר מעיני ההמון ואמרו שיש פועל רע ופועל טוב, ולא הגידו להם כי החיים והמות כלם יחד ביד הבורא וכי הוא יולר אור ובורא חשך, ומעשה הנפילים שהיה בפי ההמון זייפו לאמר שהנפילים המה אלילים הרעים, וע"י שאמרו שיש כמה אלוהות וכתות רבות ביניהם, ובארו כל חוקי הטבע על פי הכתות האלה, חשבו שגם נימוסי המדינה ליריכים שיהיו באופן חוקי הטבע ר"ל גבוה מעל גבוה ומדרגה ממעל למדרגה, ועי"כ שמו את עצמם בראש כל הכתות להוריד כל העם תחתם ויגרשו את העם מלקרות בספרי הדת, וכל מצרי שאינו מכת הכהנים ומסתכל בעניני המדינה אחת דתו להמית, וירד העם מטה מטה ויהי נבער מדעת וישחת מאוד, ותהי יד הכהנים גברת יום יום, ואת נפש העם ענו בסבל ובעבדות, ואולם להבדל מהם עשו מותרות וגזרות וגדרים רבים לעצמם ויפרשו מהם, וע"י שעבדו לחיות ולבהמות ולמזלים ולכוכבים, אשר לקחו נימוסיהם מדתי שאר העמים אשר שכנו ממזרח לארץ כאשר אבאר עוד, שכח העם את מעמד החרות לגמרי, כי אדם משתחוה ליקומי התבל, אשר הוא ימשול בהם, איך יזכה לדעת ענין החירות — והביאו הכהנים ראיה לתורתם השוא מהטבע שבזותם כי הלילה והיום האור והחשך הקרח והקיץ, החיים והמות כלם מתנגדים זה לזה, וכאשר בארו ההפכים ע"י רבוי אלוהות הבדילו לחשוב מחשבות כרצונם — אך הכהנים בעצמם העמיקו בחוקי הטבע ויעשו בלהטיהם לאחוז עיני ההמון עד שהאמין בהם ההמון ולא קם עוד רוחו מפני הכומרים — כך השפיל ריבוי אלוהות ג"כ נימוסי המדינה, ויתרון האדם על הבהמה כי העבדות תשפיל את האדם, והרע את מעמד המוסרי, כי אין מוסר ואין חכמה בלי חרות, כי הבחירה החפשית היא יסוד כל מוסר וכל יתרון האדם — ואולם עוד יש לתרץ ב' קושי' הא' מאין לקחו כל שמות האלילים ואיך עלו כל אלה על מחשבתם הב' מה הוא הענין האמת במעשה **הנפילים, כי הנך רואה שמעשה הנפילים בא לכלם בטעות הגמור, ושכחו את אחדות השי"ת ואשינך**

פתח דבר

על הראשון ראשון ועל האחרון אחרון — על הראשון אשיבך בהעריכי לפניך דתי האומות שאין שום שריד ופליט באמונתם מדברי האמת שאין שום ציון האחדות ניכר בדתם, ולא נשחתו ע"י הכומרים אלא על ידי סכלותם — ר"ל ע"י שעשו פסל ותמונה זכר ורמז לעליון באו לכלל טעות להשתחוות לאלה, ומדתיהם לקחו המצריים ג"כ שמות אליליהם והפלא שענין מעשה הנפילים נשאר בפיהם ג"כ עד שלא תמצא שום עם ולשון שאינו מספר ממעש' נפילים וממגדל של אחריהם ולכן הענין הזה הוא גדול מאוד בעיני: ועל האחרון אשיבך אחרון בהראותי עיקרי ויסודי האמונה האמתית, אמונתנו הטהור' והקדושה — והנה בכלל האומות שייכים לאותם שנקלקלו לגמרי, ויש זכרונם במקרא אלה הם:

הבבליים ואשורים והסורים ואנשי צור וצידון ויושבי המדבר והכנענים וכל שכיניהם:

כל אלה יושבי במערב חלק הארץ הנקראת אזיא אצלנו, וממנם ומצריים למדו היונים, כי היונים היו לקוטים מעמים שונים, והנה אנשי צור וצידון הידועים והמפורסמים מאוד מאוד בחכמתם ובמסחרם, כי כל אנשיה רוכלים והמה בני אניות שיט, וישוטו בכל הים הגדול עד שפת ארץ אפריקה, ובים הערבי ועד הודו ועד כוש ועד אופיר (שבאמעריקה) המה היו מנהיגי דורם, ועמים אשר סביבותם קבלו מהם, ובעו"ה גם אבותינו חטאו וינקשו אחריהם ולא שמעו בקול ד' כידוע, וכיון שרבות מתועבות הגוים האלה אשר עליהן אמר הכתוב כי בתועבות הגוים וכו' ד' אלהיך מורישם, לכן צריך שנעיין בהם:

הכנענים וצידונים ושכיניהם נשארים מדתיהם רק דברים אחדים אמנו כפי דעת סאנכיניאטיאָן אשר הובא בספרי היונים: בתחלה היתה עלטה חשך תהו ובהו נקרא אצלם כָאָם, וממנו יצא רפש וטיט הנקרא מֹוט ע"י האהבה, כי האהבה היתה כמוסה בתוך תהו ובהו, ואח"כ באו בהמות וחיות בלי רגשון נפש מתוך הטיט, ואח"כ בעלי חיים ובעלי תבונה הנקראים אצלם צאפע-שמאים (ר"ל צופי שמים) *) ויוצאו מתוך הטיט השמש והירח וככבים, וע"י חום השמש עלו אדים מן הארץ וישרצו בעלי חיה זכר ונקבה וירמוש רמש ויצמח צמח. — מן הרוח הנקראת קֹל — פיאָם (ר"ל קול פי היוצר) ומן אשתו באַאוט (ר"ל בת) שהיא הלילה יצאו בני תמותה ושמם הבכור והזמן **), והמה ישבו בארץ צור וצידון ארץ פעניקיא — ובהבראם נשאו כפים ליוצר שמים הנקרא בעל-שמים (ר"ל בעל-שמים) והמה ילדו את האור ואת האש ואת השלהבת, כי לקחו עצים יבשים ויטחנו זה בזה עד שבא האש, גם ילדו את מירומם (מי רומה מים עליונים) ואת יושב ממעל לשמים (Hyperouranus) והוא בא לצור ויטע שם אהלים, וילחם עם אחיו אוזואָם הגבור (ר"ל עזוז וזה רמז להבל וקין ויש להסתכל בזה כאשר אבאר) ואחיואָם הגבור הוא הראשון אשר ירד לתוך הים, כי קצץ אילנות ויעש אניות, ואולם בניו היו יושבי מחשבות האחד הנקרא אוכרפאָאר (פועל באור) הוא לטש ברזל ונחשת, ואחיו עשו חכה לדגים והמה בנו בתים מלבנים, ולא ישבו עוד באהלים, מהם נולדו כל אכרים ועובדי האדמה בזוית אגראָם ואולם הדבר ברור שמלה היא עברית מלשון אכר וממנו אקער באשכנזית ומלת ager ברומית), ממנו נולדו הגבורים הנקראים טיטאנען (לקמן אבאר שהם נשאלו מלשון תנינים, כי כך נציירו הטיטאנען אצל היונים ראשם כראש אדם, ושאר גופם כדמות נחש ולקמן אבאר טעם הדבר), מהם נולדו מיזאר וסידעק (לדעתי מישור וצדק ***) בן מיזאר הוא טאאוט אשר המציא את האותיות ואת הכתב, ובני סידעק נקראו קאבירען (ר"ל כבירים אדירי ארץ) המה שטו באניות למרחקי ארץ. — עוד הגדה אחרת ביניהם וכך ענינה: בזמן ההוא נולד איש ושמו עליאון (ר"ל עליון) ואשתו בערוט (ר"ל ברותה) ויולידו שמים וארץ, וישכבו השמים את הארץ ויולידו בנים ואלה שמות בניה' עיטאָם (ר"ל עִדָן או עֵת) הנקר' קראָנאָם, ובעטאלאם ודגן וסיטאן (משובש אצלם לדעתי תמורית העין כי דגן אינו דגן הפלשתים אלא מוס: על דגן התבואה) אלה ממציאי התבואה ועבודת האדמה והאחרון הַטלָס, ואולם בני עִדָן (בני הזמן, בני תמותה) נלחמו עם אביהם ר"ל השמים ויגרשו אותו, ובעלי בריתם היו האלהים, וישלך בעל השמים אבני' על בני עדן וישלח מים עליהם, ואולם בני עדן גברו ויולדו להם הנקרא בעל (והוא ככב יופיטער עי' מה שכתבנו בפי' מלת עשתרת בס' דברים) והנקראת עשתרת ובעל צפון, ובעל הים אשר נלחם נגד בני עדן לעזור את השמים (בה רמז למבול) — ואחר זמן זה משלו עשתורת (ככב הנקרא ווענוס ואצלנו מזל נוגה) ובעל (ככב הנקרא יופיטער ואצלנו צדק) ואדאדום (אדד הדד כמו שמצאנו בשם הזה אצל הבבליים ונקרא ג"כ אצלם גד כמו שבארתי בס' דברים סי' ז' פס' י"ג) וגם הוא ככב — ועשתורת שמה על קדקדה ראש הפר סימן מלכותה (הגוים האלה בלבלו את עצמם כי פעם עשתורת אצלם הלבנה ואזי הלבנה כקרני הפר ופעם הכוכב נוגה), והיא מושלת על ריבו הבנים

*) היונים שבשו את מלות הכנעניות כפי הבנתם ואולם שפת כנענית כשפת עברית ולכן יש לבאר כל המלות האלה, וכן אבארם אני אחת אחת זולתי אותם שהן יוניות לגמרי ותרגמום היונים ללשונם כרצוניהם:

**) Leon et Protogenos

***) הוא כוכב הנקרא אצלנו צדק ואצלם יופיטער:

ועל ביטול הפירות ולבכורה עשו זאת הגוים האלה — עוד יש להעיר כי אין להבדיל בין אלילי הצידונים והכנענים והבבליים כי כולם קבלו זה מזה — לכן אכתוב כאן רק ראשי פרקי דת הבבליים והכשדיים ואחר כן נגיע מעורבים כל שנודע לנו ושייכים להבנת הכתובים:

הבבלים כתבו בספרי הבל שלהם כך: בארץ כשדים ישבו מלפנים עם עלוס אך לא מגזע אחד כלמו כי אם ערב רב משפחות שונות ושבטים שונים, אך ישבו באין מנהג ואין סדר, לא חק ומשפט להם — ותבוא מן הים חיה אחת אשר תכונתה בל נודעת בארץ, וגויתו כגוית דג, וראשו כראש אדם גם זנבו כסנפיר, וקולו כקול איש, והחיה הזאת למדה את בני האדם דעת וחכמה, כל היום באה מן הים ללמדם ובערב היתה שבה, מזון ומחיה בל לקחה, ואולם למדה בני האדם לכתוב בחרט כתב, ושאר ידיעות, ומלאכת הבנין ומלאכת הגימטריא, ומלאכת האכר, ועבודת השדה, ויהי כאשר תמה ללמד, וישוב אל מקומו ולא יסף עוד לשכון בתוך בני תמותה, ואחריו עוד באו חיות כאלה אל בני האדם ואחת מהנה כתבה ספר שעניינו מעשה בראשית — ואמרה בתחלת כל הדברים היתה עלטה וחשך ומים על פני כל הארץ ובתוך הערבוב הזה היו חיות למינם, ובני אדם עם כנפים מתעל ושני פנים לאחד, ולכל אחד שני איברים לשגל זכר ונקבה בכל אחד, ועמהם עוד בני אדם עם רגלי שעירים, וקרני שעיר עם רגלי סוס ועוד בהמות וחיות בתמונות שונות, אשר תמונתם היתה נציירת בהיכל בל אליליהם — ובכל אלה משלה אשה אחת ושמה אָם רקקה (אם רקיע לדעתי) והכשדים יקראו לה טהאלאחטע (יש יוונית θαλασσα) והיא היום או הלבנה והאריה בא בל (בעל) ויגזור את האשה לשני גזרים, ויעש את חציה לשמים וחציה לכדור הארץ, וימית את כל היקום בארץ ויקח את ראש האשה ושאר אלהיו עשו מן הדם ומן דומן הארץ בני אדם ובהמות, ואולם לא יכלו הברואים לסבול את נוגה האור וימותו כלם, עד שקם בל ויצר בני אדם ובהמות הסובלים את האור ואח"כ ברא שמש ירח וכוכבים: ויהיו ד' מאות ול"ב פעמים אלף שנים עד בוא מבול המים על הארץ ואז משל עלאהרחם (אל — האור לדעתי) והוא הביא על בני האדם את המבול ורק קסיסטורוס בנה בעלת שבתאי (Saturn) אניה וינצל מן השחת, גם בנה מגדלות ובנין אחד והציל שמה כל שאריות קדם מפני המים, ויקחוהו בני אלהים בתוך עדתם ויהי לאל מושל: הנה כל העמים האלה וכן היונים שלקטו ואספו כל מה ששמעו מאחרים, וכן יושבי צור והמדבר כל תורתם במבוכה גדולה עד שסיפור אחד סותר סיפור חברו, ולדעתי נתהוה להם השבוש על אופן אחר מה שלא היה בעמים הקדומים שזכרנו למעל' — כי אם נאבדה מהם הקבלה הראשונה האמתית אשר קבלו מאבותיהם בארך הימים ומה שנשאר בפיהם לא השיג להם לדת, ולכן התחילו לעיין בנסתרות ובנגלות הטבע, וכיון שמתחלה היו רועי צאן, שוכנים תחת אהליהם תמול לאנס ומקנהם אשר רעו היו להם פנאי להסתכל בעולם שלפניהם, ונשאו עיניהם השמימה, וראו מעשה אצבעותיו, ובא להם הדעה שמהלכים בשחקי מעל על פי סדר נהוג אשר לא ישנו תפקידו, שאלה הם בעלי חיים, וגלגלי רום חשבו כבני אלהים, ואורתם בנורה קדושה, וכיון בראו לפעמים כוכבים או מזלות בערך ויאם עד שנדמה להם דמיונם ואורתם שוות לדמיון או צורה על פני הארץ לכן השפילו את גום להשתחות לפני חית השדה ג"כ, ואולם מתחלה יחסו הכחות וכל העלות והסבות לצבא השמים, וסדר הטבע, ומנהג הליכות יום ולילה, וקין וחרף ואביב וסתיו, כיון שראו כל זה בהמשך עם כוכבי מעל, וראו מלחמת האחד עם האחר, לכן יחסו גם הם קצת הנראים לפועל טוב וקצתם לפועל רע, וכל סיפוריהם הם רק משלים ורמזים לסדר הטבע לשקיעת החמה ויציאתה, ללילה עם מזלות, ובפרט ללבנה, וכן היונים אשר קבלו מהם כל מה שמספרים אינו כי אם סדר הטבע בדרך משל ומליצה, ומה ששמעו מאבותיהם, שבשו ויפו וחברו עם דעותיהם בענייני הטבע, עד שרק ע"י העיון וההשקפה תמצא מה ראו בכך — והנה אם תמצא בסיפוריהם שהראשונים מהאלילים היו הנקראים אצלם Dactylen כמו הידקולים שגלו את הנחש אין זה כי אם רמז לשמש שמגרש נחש לילה תנין שחור על פני השמים, והנרדפי' מאלה הנקראי' Cureten הינם אלא מליצות לתכונות השמש, ואמרו מהם שהנקראים Kabyren שהוא כבירים היו לוטשי נחשת וברזל, והבאר לך עוד איך נהיתה כל זאת, והנמשכי' מהם הנקראים Korybuten המה הכרובים אשר חשבו שהמה בגלגלים ונראה לי שהמלה הזאת נגזר מעברית כי חרב היינו להט המתהפכת שניתם לכרובים וכן HarPe בל"א ישנה היינו חרב והענין אחד, והנקראים Titanen נראה לדעתי שנגזר ממלת תנין כמו שבארתי לעיל שנצייר בדמות נחש, והענין הושאל ממלת שרף בעברית כי שרף תורה על הנחש ועל המלאך הנקרא כן וכמו שמלת Korybuten הוא הכרובים כן Titanen המה השרפים, והנקראים Niffelungen המה הנפילים והענין אחד כמו שאבאר — והנה העמים האלה אמנם קבלו מאבותיהם מעשה הנפילים שבתורתנו אשר עניינו אעריך לפניך כפי עניות דעתי, ואולם לפי שלא ידעו מהות הדבר ולא הבינו הפירוש חשבו שמלחמת הנפילים הוא מלחמת היום עם הלילה, או מלחמת השמש עם כוכבי לילה, ולכן אמרו שהטיטאנען באו מן Erebus שהוא מלה עברית ר"ל הערב, כי בעת ערב נראו הכוכבים, ומה שאמרו שהאליל קראנאס המושל על הזמן הוא בלע את הנפילים היינו במשך הזמן תשוב היום והכוכבים ספו ותמו מפני הרקיע — ואולם אמרו שהנפילים למדו בני אדם עבודת האדמה, ועי"כ היו בני אדם בצלם אלהים ותפקחנה עיניהם, אין זה כי אם מעשה קין והבל, ועד שאבוא לבאר מהות מעש' בראשית האמתית תבין גם את זה — והנה מכח כן הראה שגם להם היתה מתחלה קבלה אמתית כמו למצריים ולהודיים ודומיהם, ואולם ע"י שבקשו למשל ומליצה נשתבשה הקבלה בפיהם, עד שבאו לידי העיון בענייני הטבע ויחסו כל הקבלה ג"כ אל הטבע, ובלבלו את עולם, עד שלא מצאו ידיהם ורגליהם ולא נשאר בפיהם אפילו ניצוץ של האמת — ואכן היתה הדבר הזה למוקש להם כי ע"י שלא היה אחד מהם מבין האמת וכל מגמתם ובקשתם לדבר בחידות ומשלים ורמזים באו לכלל תועבות גדולות ושוממות ונשחתו לגמרי כי א' ע"י שהשתחוו לטבע ולשמש ולירח ולכל חית השדה בנו אליליהם כחול שעל פני הים, עד שכל עץ ואילן ופרח וכל מעין וכל רמש

פתח דבר

נהיה לאליל, ואולם כיון שהם היו עובדי האדמה וראו שאליליהם אין כח בהם, כי הם ימשלו ברצונם בכל אלה, חשבו את עצמם לאלילים ויאמר האנוש אני אל ולי כח ועוצם יד ותרבה גאותם כגאות הנפילים שמרדו באלהים ג"כ על אופן כאשר אבאר, ומן השבוש הזה בא חמס ועושק וגזל בארץ ואין מפגיע, ואין מציל מיד כביר כח, ונשחתה המדינה, וכל מעגל ישר נסלף. הב' כיון שחשבו שכל אלה הסובבים אותם והנראים לעינים המה אלילים, ואולם ראו ג"כ שיש חסרון מה בכל אלה, דבקו גם כן בדרכי אליליהם, ויהיו אכזרי לב ורעי נפש יונו יתום ואלמנה, וילחצו נפש הגר, גם המה היו לעבדים הנמשכים בעבותות חטאה אחר כהניהם, ויזבחו את בניהם ובנותיהם גם פסקה המדה והמוסר שכבו עם בהמתם, ועל זכר גורל הפילו, רבתה הזמה ביניהם, ותהי חטאתם כבדה מאוד לפני ד' — כך נמשך מהמשל והמליצה האמונה במשל כפי פשוטו, ומהציור שעשו תחילה זכרון אלהים נהיה האליל אליו ישתחוו ומהכבוד שעשו לטבע נתעללו מלחקור אחרי חוקי הטבע, והכהני' אשר ידעו כי כזב בפיהם המה חקרו ויטעו את העם שוא ויאמרו כי המה בעצמם חוזי כוכבים ידעו ממעמד המזלות העתידות או מתוך בני מעים כמו שכתבתי באריכות בס' שמות בפ' מכשפה לא תחיה ובס' דברים בפסוק וחובר חבר, וכיון שעובדי הצבא יחסו כח לכל תמונה וצורה בא להם הנחש והקסם והבלי טליסמאות וכשוף, והשתחויה לצלמים — עשו כבוד לכוכבי סהו ולככבי קין, אמרו כי בעת פנה הקין אז מת אדוניהם אשר נקרא בפיהם Adonis (ר"ל אדון) והנשים מבכות אותו, ובפרט עבדו לככב נוגה (וועגוס) וללבנה, ועשו לכבודה זמה לעיני השמש, ואח"כ עבדו ג"כ לבני אדם, כי המלכים צוו להם כן, והענין כמו שאמרתי בפרשת יתרו אין יתרון ואין גדולה וא֗ין מוסר לבני אדם בלי החרות ואם תאבד החרות תאבד המוסר, וכיון שעבדו ליקום זולתם היו לעבדים ויהיו לעובדי מלכיהם וגבוריהם ומושיעיהם מבני אדם ג"כ — ויאמרו המלכים כי הם בני השמש הנקרא אלגם בעל או בל או פול, ובנו היכל לבל שהוא החמה, גם לבנות' או מולדת' עשו כן וכבר דברתי מענין עבודתה בפסוק לא ילבש גבר שמלת אשה, גם רבתה חמדת הפאר ביניהם ע"י ריבוי אלוהות, כי הכהנים רצו להעשיר את עצמם והטו את העם לידי נדבות שוא — ולמען הניג לפניך רק דוגמא אחד איך באו לידי שבוש תראה עבודת המולך, אין ספק שהאליל הזה הוא הנקרא אצל אחרים שבתאי או Saturnus והוא האחרון בין כוכבי לכת ולכן חשבו שהוא מושל רע כמו אחרימון הפרסיים וטיפאן המצריים, גם אמרו שהוא מושל על הזמן, כי הזמן תאבד הכל ומביא למות ולשחת, וכיון שהזמן תאבד כל מה שנתהוה בתוך הזמן, לכן המרו בהכבוד והעבודה לאליל הזמן היינו לאבד כל מה שנתן ולכן העבירו את בניהם בתוך האש, ופרטי אליליהם וסדר עבודתם לא נגיע כאן כי מה ששייך להבנת הכתובים אבאר במקומו הראוי, ועל הכלל תראה מכל שאמרתי א' איך באו הגוים לידי שבוש ב) מה היה הנזק בשבוש, ולפי זה בקיצור נאמר כן: בא להם השבוש א') ע"י שלא ידעו ענין מעשה בראשית ב) ע"י שלא ידעו אחדות הש"י באחדותו האמתית, וכי כל העולם כלו נהוג על פיו הוא יוצר ובורא חשך, וכל הקורות מאתו נשתלשלו הג) ע"י שלא ידעו קורות שקרו לאבותיהם, ונשתבשה בפיהם הקבלה הזאת לכן באו לידי עבדת בני אדם שקדמו להם הד) ע"י חמדת ממון של הכהנים שעשו כרצונם להתעות את העם הה) ע"י עשיות צלמים זכרון לפועל התבל באו לידי השתחוית הצלמים אף שלא היה מתחלה כונתם לעבות אלילי כסף וזהב — והנזק שבא להם מתוך כך א) חסרון ידיעה בעניני האלוהות ב) חסרון חפשית וחרות ליחידי המדינה ג) רוע מעמד המדינה ד) רוע מעמד המוסרי — לכן כאשר רצה הקב"ה להשפיע מאורו לבני ישראל ולהוציאם מחשך לנוגה גלה להם א' מעשה בראשית כנגד הגדת הבל שהיתה בפי העמים ב) קורות בני אדם אחר יצירתם עד אברהם אבינו כנגד הגדת הקבלה בפי העמים ג) קורות עמנו שלא יבואו לעשות כבוד יותר מדאי לקדמונים ולא יבואו לידי השתחויה להם ד) תקן סדר מדינתם באופן שגם העבד יהיה חפשי הה) נתן מצות ותורת הכהנים באופן שלא יוכלו הכהנים לשלוט בעם כרצונם הו) נתן תורתו אחת בענין תורת ד' ותכונותיו הקדושות הוא נתן לנו מצות מוסריות ושכליות הז) נתן להם חוקים וגדרים בגדרים שלא יבואו לידי ע"א ואסר את הצלמים ואת הפסילים מכל מקום. הנה תראה מלבד עצמך שלא גלה מסוד מעשה בראשית ומקורות בני אדם ומקורות אבותינו רק מה ששייך לענין זה ר"ל לענין האמונה — כי התורה הזאת הוא ספר אמונת ישראל, ואשר בה נבדל משאר עמים ואין מגמת התורה ללמד חכמת הגעאָגנאזיע או חכמת הטבע או חכמת הקורות אלא מגמתה להזהיר את בני

ישראל שלא יאמינו בהבלי הגוים, ולכן כתב רק מה שמתנגד לאמונת הערלים האלה, פעם תמצא שיספר לנו מי היה המתחיל ללטוש נחושת וברזל, והיינו שלא יאמינו ב"י כאותם הגוים שאמרו שאליל אחד היה המתחיל, כי ע"י כך יבואו לידי שתוף וכן השאר, ולכן כונת התורה לחזק אמונת האחדות והחרות והגאולה, ולחזק שאר עיקרי התורה, ועזבה מלספר מה שאינו מתנגד לשאר עמים או מה שהיו יודעים מלבד עצמם, וכבר הערותי ע"ז בהקדמה לס' שמות — וא"כ אם נרצה להבין את עמקותיה צריך שנחקור על עיקרי התורה ואח"כ נחקור איך נראו עיקרים האלה בענין מעשה בראשית והסיפורים:

עיקרי התורה

א) אל אחד כח כל הכחות ועלת כל העלות קדוש ונורא מבלי ראשית ומבלי תכלה הוא הבורא הוא המנהיג והוא המשגיח והמושל לכל העולם כלו — הוא היה בטרם כל יציר נברא, והוא לבדו הוא ואין יש מוחלט זולתו, כל הברואים ממנו נאצלו ואליו ישובו — כל הטבע שומע לקולו וכל המלאכים ילכו אל מבוקשם אשר נתן אלהים העליון והיחיד לתוכם — ב) אף שהברואים שונים זה מזה ואין שני דברים שוים בעולם, כלם כאחד לפניו, כי כלם לתכלית מה בראם, והמה מושלבים איש אל אחיו, אין יקום זולת האחר, וכלם מסבבים תכלית רצונו של המקום — הנמצאים מאכל לבני אדם, ובני אדם

פתח דבר

משדדים אדמה יגדלו למחיה — כל אחד נמשך מחברו, כל אחד הוא מסבב ומסובב זולתי היחיד האמיתי שהוא מסבב ואינו מסובב כל הטבע היה כמו גוף האדם שכל אבריו שייכים זה לזה, ואולם הנשמה תחיה את כלם ותתן כח וחיל לכל אבר מיוחד לעשות רצונה — כן ברוחי אלד ורוח הגדול ונשמת כלם אשר תנהגם הוא הקב"ה: ג) כמו הטבע כן המה בני האדם ומין האנושי בכלל — כל העמים ילכו בשם שליחותם אשר ניתנה להם מאת הבורא, כלם ברהם כלם יצרם לתכלית גדולה הכמוסה אצלו, כלם מסבבים ומסובבים, ואין אחד פחות מחברו, כלם ילכו לשם התכלית, וכל אחד הוא לבדו עושה בענין התכלית ההיא, ועכ"ז הוא נשלב ונמשך ביחס אל כל מין האנושי — לכל אומה ולשון שליחות מאת השי"ת וכל אומה ולשון עשו מה שעשו לענין ולקנין השליחות — ההודיים נבדו בשליטות הכהנים ובסודותם המצריים במלאכות מחשבת ובעבודת האדמה, הבבליים הרימו יד לעשות פאר ותפארת, היונים עשו גזמות הרבה בכשרון הידיעות ובכשרון מלאכות העונג והיופי (שענע קינסטע) לידון הרבה במסחר, רומה גברה במלחמה. — ד) בני ישראל יש להם השליחות להיות סגולה לכל העמים להיות כלו ממלכת כהנים להפיץ תורה ודת אלהים ואמונה האמתית בתוך יושבי חלד לכן הגביהו ויעשו יד ושם בתורת ד', כי היא חפצה והיא ארך ימיהם לכן קיימים עד היום הזה, כי כל עמים אשר עשו כבר שליחותם נאבד עם זכרם מקרב הארץ, וישראל עם קדוש מפיץ אור ותורה לא ימוש זכרו מפי יושבי חלד — בני ישראל יש להם השליחות להיות מחזיקי האמת, לכן לא דרכו בדרכים אחרים לא נבדו במלחמה (אם לא ע"י ד') לא הרבו בשיר וזמר (רק לכבוד ד') לא דרכו בדרך המושלים, ולא רככו את לבבם בכל מיני תענוגים ובחזיונות בלהות, כי אם חרצו את שכלם ואת תבונתם להבין האמת — והאמת הוא להבין סוד האחדות, וסוד הנהגות הטבע על פי השי"ת וענין תקון המדינה ע"פי חוקי הטבע והיינו: ה) המדינה צריך שתהיה קבוץ אנשים שונים כמו שיש יצורים שונים בתבל, ואולם מגמת כל אחד לכונן תכלית היתרון אשר בכל הוא כל אחד מיושבי המדינה הוא בן חורין וחפשי, כל אחד מבני המדינה הוא כהן ראוי להגות בתורתו (והכהנים העושים עבודה במקדש אינם כי אם משרתי המקדש ולא להם לבד התורה כי כל בן ישראל מצווה עליו, גם לא להם השלטון והיתרון, כי אין להם חלק ונחלה בתוך אחיהם) כל אחד כשר למלוכה ולשופט זולתי הפושע והבליעל והלוקח שחד וכדומיהם, גם המלך אינו אלא כשאר אחיו הישראלים ובל ירום לבבו — כל אחד הוא חפשי מלך עצמו ומחויב לענין הסדר הכללי, והשלטון לו לבדו יתברך — כל אחד מיושבי המדינה יש לו רצון בפני עצמו, אך רצונו תהיה כרצון הכל לתכלית הכל — ומה היא תכלית הכל: ו) המשפט והיושר והאמת וממנם נמשכו השמחה והעונג והעדן, ותקון הנפש ותקון הגוף והארך ימים — התכלית הוא עבדת השי"ת וכל הטובים הנמשכים ממנו — ואהבת רעים ואהבת הגר: ז) אין רע בארץ וכל אשר יקרה את בני אדם אלהים אנה לידם והמות מקרה אחד להם ולבהמה כי כן רצון הבורא, אבל לא אימה ופחד תהיינה עליהם בשעת המיתה, והבטחון יחזק את לבבם וגם זה הוא מענין האחדות כי אינם שני פועלים בעולם ומענין האחדות יסתעף ענין החירות שהוא דבר גדול מאוד מאוד כי ע"י כן כל אחד ישתדל לעבוד ולשאת נפשו בכפו, גם לא ילחצו את העני, והנמכר לעבד ישוב לחפשי אחר שש שנים, לא יעדיף חלק האחד על חברו, והעודף אשר לקח ממנו יחזיר ביובל — גם ישתעף שכל בן ישראל מבן עשרים ומעלה מחויב לצבוא צבא, ואם יעשו מלחמה ישלחו דברי שלום אל אויביהם — ואהבת השי"ת, ר"ל דביקות במעשיו, ולהגות בתורתו, ואהבת ארץ ירושתנו, ושנאת העבדות (כי זכר הגאולה נעלה על ראש כל שמחתנו) ושנאת תועבות הגוים וכל נחוש וקסם וכל מעשה תעתועים, ואהבת רעים ואהבת הגר שאינו בר ישראל, ושבועת אמת וכביד אב ואם וכדומי': ח) גם הגוף הוא יציר השי"ת גם את המתנה הזאת נכבד לכן נשמור ממיני מאכל ומשקה אשר אסר השי"י גם נשמור מצרעת ונגע וכדומה, ולא כמו שאמרו העמים הגוף הוא מעשה השד ועבדו אותו מכל מקום, כי הדרבה נודה להשי"ת על כל אשר נתן לנו: ט) לעולם בל יאבד זכר ישראל מעל פני האדמה, ובכל הצרות שהודעו לנו, נבטח בד' ונשען בצורנו כי לא יעזבנו ולא יטשנו כי בחר אותנו למען הפיץ אורו ותורתו, עד שלקץ הימים יבואו מכל אפסי ארץ לעשות דין ומשפט וצדק ולהאמין בתורות ובחוקים כמו שכתוב לפנינו בתורה הזאת כי אין המדינה והדת והאמונה הם ענינים שונים (דיא רעליגיאן אונד דער שטאאט זינד קיינעס וועגעס צו טרעננען) כי כל אחד מהם הם לתקון מין האנושי, ותקון המדינה היינו נימוסי האמונ' והדת, כי כל התורה לא ניתנה אלא בשביל האדם ואת נבין ונשכיל, כי רק בארך הימים נעו בני אדם מדרך האמת להבדיל האמונה ותקון המדינה מה שלא עשו הקדמונים שהעתיקו בדבר הזה (והבן ודו"ק) וזה הענין הגדול שבתורתינו שכל עניני הטבע והמדינה והדת והמשפט והמוסר והאמונה כלמו אחד כולמו מפי עליון יצאו כולמו נשלבים ונאחזים ונלמדים זו בזו — זה הענין הגדול שנקרא אצלנו **אחדות השם** כי זאת הוא האחדות במדותיו ובהנהגתו, ובמצותיו ובתקון מדינת ישראל וזאת הוא האחדות אשר סוף מעשה במחשבה תחלה לא ישנה את רצונו וזה ענין הדביקות באחדותו, שנהיה עם אחד וגוי אחד וכל פרטי תקנתנו אחד במעשיו כל מה שיכול כמו שבארנו הענין בראש פרשת וארא — נמצא לפי"ז כל עיקרי אמונתנו המה **האמת והאהבה** כח השכל וכח רגשון הנפש, הראש והלב, אליהם יכונו כל החוקים והסיפורים וכל עניני תורתנו — והשאר בענין זה עיי' במקומות הבאים בתוך הספר, והרוצה לחזק אמונתו יקרא בספר בן בריתנו החכם סאלוואדאר בספרו המכונה Institutions de Moise ובזכרנו את כל זאת מה נאמר לאותם הלצים המתחכמים ששפכו בוז על התורה, לעטלפים שלא ראו אור, לכלבים המתנבחים ללבנה כי לא יכלו השיג אותה? מה נאמר? אפס! הפתי יפול ברשת רגלו — ואולם הפלא שהלצים האלה יגנו לתורה באופן שסותרים ודוחים את עצמם האחד מגנה על דברי תורה ומתרץ קו' חבירו, וחברו עשה כמו כן והנחנו אותם הפעם עליהם משום דע מה שתשיב לאפיקורס ואולם כל דבריהם אינם כדאי להשיב עליהם כאן ולהגדיל המגלה בשבילם ובעז"ה נבוא במאמר מיוחד לדבר עליהם — ועתה נבוא לבאר תכלית סיפורי ספר בראשית, איך באו להתנגד לדברי העמים ולחזק האמת בתוך בני ישראל:

פתח דבר

מעשה בראשית הוא אמנם עמוק מאוד, וכל תכן ספר בראשית מכוון על פי הסדר הנהוג אצל ספרי הקדמונים אשר אליהם מתנגדים דברי השי"ת, והסדר הזה כבר דברנו עליו לעיל בפרק המכונה ההודיים והמצרים ע"כ ר"ל מעשה בראשית ומעשה הגבורים וקורות התבל וקורות העם הפרטי — וכן סדר ספר בראשית מתחיל בראשית ברא את השמים ואת הארץ ועזב את השמים ובא לספר בעניני ארץ, ואחר שכלל כל ברואי ארץ בא למין האנושי בפרט, ואחר שסיפר מעשה אדם וחוה וכלל כל בני אדם בא לפרט מעשה הנפלים עד שבא לשם חם ויפת, ואחר שסיפר תולדות כלם בא לבני שם ביחוד ועזב את שאר בני שם ופרט מעשה אברהם ומפרט והולך קורות עם ישראל — וכל זה להאיר על פני תבל ולהראות היפוכי הטעיות שנפלו בהן הגוים — והנה גם המפרשים לא זכו כלם לראות אור התורה כי בחרו באופנים שונים לבאר מעשה בראשית ונחלקה בזה לכמה כתות — הכת הא' הכופרים והפושעים לגמרי שלקחו כל מה שנכתב כאן בלי משל ומליצה לגמרי, וגם רק את פיהם כחש, כי בחפזון חבלו משפט, וברחו מר על התורה, וכבר השיב להם הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות למשנה חלק (בעניני התלמוד) ובמורה נבוכים (בעניני תורה שבכתב), וקדמוהו בזה גם כן חז"ל באמרם דברה התורה כלשון בני אדם, ויש שאמרו שלא נכתבה התורה ממרע"ה, ואולם לאפיקורסים כאלה נשיב דבר על אופניו בסימן ב' מכאן בדברי על קורות ספר התורה, כי אדבר להדי' שטעו גם בחכמת ההנדסה ובמהלך הקורות כאחור תועה ודרך לא ידע, והכת הב' אנשים צדיקים אך יאמרו שהדברים כפשוטם וכל שמות המשתתפים וכל מליצה ומשל אומרים שאין צריך באור, לאלה אני קורא העם ההולכים בחשך לא ראו אור שבתורה וגם עליהם כבר השיב הרמב"ם ז"ל הכת הג' הם הפילוסופים האמתים כמו הרמב"ם ז"ל שידעו שיש משלים בתורה. אך חושבים אותם לבאר על פי חוקי הטבע והפילוסופיה שלהם ואולם לא חוקי הטבע נודעים עוד בזמן הזה ואף כי גם מלפנים והפילוסופיה בכל שנה ושנה תחדש דעתה, והאולם התורה לעולם עומדת, לכן אינו יפה וראוי לבאר התורה על פי פילוסופיה של הדור הזה כי מי יבין בימי שיבוא אחריו ויסתור כל בנין הפילוסופיה, ואולם התורה צריך שתכלול ענינים קימים לעד, ולא תמוטנה מוסדותיה לגמרי, וע"י הבאור מפאת חוקי הטבע והפילוסופיה רבים הזיקו לתורה, כי יש שבארו כל זה בדרך משל ויאמרו שקול אלהים זה רעש, וכרובים המה הברק, ובעלי גן עדן היו מיני צמחים — כל זה אינו יראה כי אמת שהתורה במשלים כדי לשבר את האזן כמו שאנחנו עושים היום ג"כ אבל לא תדבר בחידות שאינן ידועות רק ליחידי סגלה כי זה נגד יסודי התורה הכת הד' המה בעלי הרמז שהם שוגגים אם גם לא מזידים, כי המה מכחישים כל הסיפור לגמרי, והאומרים שאין במשל כלום והנמשל מה הוא? בדו חזיונות רבות עלמו מספר, והם אמר הראב"ע ז"ל בפסוק יהי אור הולכים בחשך ובפי' ותוצא הארץ מוציאים מלבם דברי הוות עכ"ל כל נבוב קדקד יוכל ללכת בדרכי הרמז ויאמר מה שיאמר מכל אשר הענה ברעיונים עד שיאמר ולא כלום ובתוכם היה פילון היהודי ובעלי הסוד ואחרים, פעם יאמרו שהנחש הוא הערמה ואדם אינו אדם כי אם שכל המוליד וחוה אינה חוה כי אם כח החוש, וגן עדן אינו גן אלא התאוה ועץ הדעת אינו עץ כי אם הזיווג וכן אלומות וחזיונות שונות והכת הה' בעלי חוקרי הגדות שאר העמים גם המה אמנם כופרים ומכחישים ויאמרו שהמעשה הוא כסיפור דברי ההגדות שזכרנו למעלה להבדיל, ויש דברי אמת בתוכם, אבל לקוחות ולקוטות מסיפורי שאר עמים — הנה הכת הזאת המתחכמת לומר לנו האמת, בולטים כרצונם בספר התורה, ואינם מבארים דבריה מכח דבריה אלא ישימו לתוכם כל מה שקראו בספרי הדיוטים, גם המה מזידים ואין לנו חלק עמהם והכת הו' כת בעלי האמת והצדק בעלי חכמה ויראה אשר בדרכם נלך ומפיהם אנו חיים יודו שכל מה שנכתב לפנינו הוא אמת מתחלתו עד סופו, אין בו שום שמץ ודופי, אך צריכים באור קצת ע"י הידיעות שזכרנו למעלה, ואמת צריך שנשקיף על המשלים ועל מעמד והגדות אומות האחרות, אך לא לערב דברי האומות עם דברי המזוקקה מפז, אלא לראות כנגד מה אמרה התורה פסוק מן הפסוקים, כי התורה השקיפה על זאת כאשר בארתי למעלה, ורצתה להגיד האמת כנגד השקר שבין העמים, ואכן גם ענינים נשגבים רצופים בתוך סיפורי אמת ואגיד לך הכלל בזה על דרך משל. — כל אחד מבני אדם מאמין בקורות העתים שלפנינו הן במלחמות שנלחמו עמים יחדיו הן בבניינים שבנו כי עינינו רואות שהדברים כן הם, והאמונה הזאת אינה סותרת שנאמין ג"כ שכל אלה הם רמזי ההשגחה העליונה, כל אחד מאמין שהשמש הולך ובא בכל יום, כי חושיו משיגים כל זה, ואולם לא יפונה שיאמין ג"כ כי אצבע אלהים בכל המראות האלה, וכי ד' הוא הנגלה לעיני בשר באמצעית הטבע שסביבותנו, אמת אמת כי הלך נאפאלעאן הקיסר לארץ רוסיה ושם הפיל ד' אילו בקרח נורא, אמת הדבר כפשוטו, ואולם זה אינו מכחיש שיש בו רמז איך ישפיל ד' גבורים ובעלי כח המעפילים לעלות ומתגאים על יוצרם, והוא גזר כל זה בחכמתו להדריך בני תמותה ולהורותם חוקי אמת — כן נאמר גם אנחנו אמת הדבר שקין דרך משל הרג את הבל אחיו הדברים כפשוטם ואולם יש בהם התורה הנשגבה, כי האדם הולך לקבר ולמנוחה בעולם הזה, והצדק והישר נלחמים עם העול ופתיות מדור דור ומיתות הואל האנוש על פני הארץ — כל אלה הם הנמשלים הנמשכים מן המשל, ואולם גם המשל כפשוטו תדרוש, כי אלו ב' תועלות הן הן אשר כוונה התורה בסיפורים כאלה הא' להכחיש דברי הבל של הגוים כאשר בארנו והב' להורות תורות אמת הנמשכות מהמשלים, ובכן התחיל ואמר בראשית ברא אלהים עליונים ותחתונים מתחיל מעניני העולם ומתחלת התבל ואינו מפרש מהות אלהים, כי אי אפשר לאדם להשיג בתכלית ההשגה מהות העליון ודי לדעת כי הוא כח הכחות ובו נקבצו כל העלות ולכן אמר אלהים לשון רבים על שם קבוץ כל הכחות אליו יתברך, ואולם מאה שנשיג ממנו נשיג ע"י ידיעת מערכת יקומיו אשר ברא, ולכן בחופן הזה מלמדנו דעת, כי אחוריו יראו ופניו לא יראו ומעשיו וברואיו נראה ולא עצמותו, והפסוק הזה הוא עמוק עמוק מאוד הא' יש בו נגד כל חוקי העמים שאבו חזיונות ובדו מלבם על התחלת התבל ועל מהות יוצרם הרבה מאוד, מתחילים בתכונות הבורא שאין לעיני ההשגה והעטסים

האלה עקבו עי"כ דרכיהם — אבל תורתנו שעיקרה דעת את ה' ואת דרכיו מתחלת במה שנקל להבין ובמה שנבין בחושנו ר"ל בפעולות התבל ובריאתה ע"י כח הכחות, ואמר בראשית כל הדברים ותו לא ובזה יסורו כל ההבלים בענין העולם הקדמון ובענין קורות האלהים טרם יצרו התבל ואמר בראשית ברא ר"ל יש מאין ובזה יפלו כל ההבלים על חומר התבל הקדום ואמר בראשית ברא אלהים ר"ל כח כל הכחות ולא נתן שום כינוי לשמו לא שדי ולא אדון ולא שם ההויה כי כל אלה השמות לא יכנוהו בשם בורא העולם כי בריאת התבל מורה על כח בלי קץ ותכלה אבל שדי ואדון ושם ההויה הם כינויי השי"ת בבחינתו אל בני האדם כאשר נבאר, ובשם אלהים יפלו כל הקושי' וכל ההבלים בענין מהות הבורא, כי אין להשיג כי אם שהוא כח הכחות — ואמר את השמים ואת הארץ ר"ל עליונים ותחתונים כאשר אבאר בתוך הספר, ואין כאן לא סיפור מערכות שמים ולא סיפורים הבלים כאשר היו בפי הנכרים כי לא סיפר ולא תיאר מן השמים ומן העליונים, כי אין עסק לאדם בעליונים ומה יועיל לו לדעת מרומי מעלה, הארץ נתנה בידי אדם, וכוכבים ומזלות אין להם שום ערך ויחס לאדם כי אם להאיר על פני הארץ ולקביע עתים וזמנים אחריהם ולא ניחס להם שום כח ושלטון כאשר עשו המשתחוים להם או האחרונים גם בגורלות האלה, לא נאמין בכל סיפורי אסטרלוגיא ודומיהם ולכן קצר הכתוב בחכמה גדולה ומתחיל לספר איך נציירה האדמה הזאת והארץ היתה תהו ובהו ומסדר סדר הבריאה, ודע שחכמי הטבע האחרונים כלם בעדו יחד שאחר כל החקירות והדרישות ואחר כל מה שידעו מקירות הארץ ומסדר הליכותיה אין לבאר מעשה הבריאה באופן אחר כפי מה שכתוב לפנינו — ולולא הדבר ארוך מאוד, ויגאתי מתבודקשי לבא אל הבאור הייתי מעריך לפניך איך בארו חכמי הטבע כל זאת, עד שכלם כרעו ברך ויאמרו, הן זאת אלינו חדשים והנה כבר היה לעולמים שכך כתוב בס' תורת משה — ואולם כיון שהיתה מגמת התורה להלחם נגד הבלי הגוים ולהראות לנו כי כל ברואי אלה הם רק יצורי כפיו יתברך והוא אמר לאדם ורדו בדגת הים ויעטרהו כבוד והדר וימשילהו תבל בכל הארץ; לכן לא יבואו לכלל טעות להשתחות לכל אלה הנמוכים מתחתיהם — גם אמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך מלמד שכל היצורים מידו הנה וגם את המות ואת הרע ברא בעולם ואינם ח"ו ב' פועלים או שתי רשויות אך וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד מלמד שרק מטובו הגדול ומחסדו ומרחמיו על כל ברואיו ברא את העולם ולמען הגדיל עליהם אהבתו, שכן עשה את העולם שתהי' טוב מאוד — אם תבין כל זה ותראה איך נעמו דברי התורה וכל מגמתה שלא יבאו בני ישראל לכלל טעות, אז תבין כל אלה ואלה איך שתק מדברים שהם חוץ לגדר השכל איך שתק מעולם הנשמות ומעולם המלאכים ואיך שתק ממהות אלהים, ואין לנו להשיג כי אם כח הכחות ושהוא אחד ואין זולתו — ואולם אחר כל זה בהיותנו יודעים שהוא בורא תבל לבד, בא לדבר על מין האנושי בפרט — והראה לנו אף כאן יסוד האחדות, אחר שאמר בסימן הראשון בכלל זכר ונקבה בראם כי האדם כאחד מן הברואים יציר כפיו ואולם בצלם אלהים נברא, בא לפרט איך נברא האדם הזה שיש לו יתרון בעולם, ואולם לא אמר כאן אלהים כי אם ה' אלהים כי שם הוי"ה מורה על הנהגתו הפרטית כמו שהעירונו על זה בפ' וארא, ועל יסוד הגאולה, ומורה כי הוא יתברך הוא המנהיג והוא המדריך את בני האדם, ובו יבטחו, כי אין די לנו להאמין בבורא, כי עיקר האמונה המביאה אותנו לידי שלמות ולידי ידיעת ערכנו ויחוסנו אל הבורא ולידי הבטחון והנחמה בכל צרינו, לכן זה תביאנו האמונה בהנהגתו ובגאולתו ולכן הבינו בני ישראל כל זה בצאתם ממצרים, בראותם נסים ונפלאות וכמה דאמור ושמי ה' לא נודעתי להם — ולכן כיון שפרט בסי' הב' יצירת האדם יכנה את הבורא בשם ה' אלהים ר"ל כח הכחות בבחינת היותו הבורא והנהגה פרטית בבחינתו אל האדם (ושאר השינויים שבאו בסי' הב' אבאר בתוך הספר ואין מקום לקי' הכופרים) — והנה סיפר התנהגות השם עם בני האדם ואיך הדריכם במעגל היושר, ואיך בא המתאוה והרע האמתי לאדם שהוא בעל בחירה נגד הבלי העמים שהבדילו שדים מסיתים את בני אדם אשר פרו מתאות הבורא ומשליכם אל שאול תחתית ובדומה, תספר לנו איך נראה הדבר הזה ואיך באו בני אדם לכלל טעות — מתחלה מזהיר על האחדות שהוא עיקר האמונה שבל יחשבו שיש בני אדם מעולים זה מזה בעולם, כי לא ברא רק זכר ונקבה אחת אדם וחוה ומאלה נולדו כלם וא"כ אב אחד לכלם, הן ללבנים הן לשחורים כמו הכושיים, למען תתאמת ותקבע

אחדות הבורא גם בברואיו (עס זאלל זיך דיא איינהייט אין דער גאנצען קאנסטרוקטיאן דעס אוניווער-זום'ס וויא אין דער מענשהייט אין איהרעם גאנצען אלס אין איהרעם סטאאטענבינדען אונד ענדליך אין יעדעם אינדיווידואום קונד געבען) אמר שגוף ונשמה יחד ה' בראם ולא פועל אחד הגוף ואחר הנשמה אחר כל בני אדם מגזע אחד יצאו, וכל בני המדינה במדינה היותר שלמה רוח אחד ורצון אחד יהיו בהם לעשות מצותיו ואכן המתאוה המושלת על האדם, ואשר מטה את לבבו להרע ולסור מעל ה' גם הוא אמנם מאת אלהים, כי המתאוה תביא לנו שמחה ועונג אך נמשול בתאוה שלא תמשול בנו כי יסוד החרות והחפשית והבחירה בלי שום אונס הוא יסוד תורת ה' בבחינת האדם והיא אמנם יתרון האמתי שיש לו לאדם על הבהמה וכמו שבארנו בכמה מקומות וכשהערונו לעיל כי יסוד האחדות והחרות, האמת והאהבה, כח הכחות והגאולה נלמדים יחד, וכל המכחיש את האחד יבוא לידי מכשול בענין האחר, ואמר בצלמו ברא את האדם הפך ממה שציירו העמים אלוהיהם בצורת אדם וענין צלם אלהים היינו האחדות שעל ידיה יפעלו איברים שונים אשר ממנם מורכב גוף האדם לכונה ולתכלית אחת, כמו כן חלקי העולם כלם יפעלו כאחד לעשות רצון קונם, ויעוד האדם להקים האחדות הזאת בקרבו שלא תבלוע כח נפש אחת על האחרת באופן שתזיק לה נגד רצון הבורא אשר שם אותו בתוך לבו, וא"כ נראה בתורתנו שהאדם הוא תבנית המדינה כמו שהמדינה הוא תבנית כל הטבע, זה סוד עולם קטן, ולפי שכל עיקרי התורה משקיפים להסיר מחשבות זרות בענין שכר ועונש לאחר מיתה, ולא כאותם הגוים שהבדילו מגנות ושדות

פתח דבר

וברכות מים ותאוות השכל בגן עדן, ותאם נקדחת ומחזיונות בלהות שבגיהנום, לכן לא דברה התורה מהשארת הנפש, אבל רומזת בכמה מקומות שיש שארית לנשמת האדם אחר הפרדה מעל גויתו, אבל לא דברה באיזה אופן תשאר, כי כל מה שהוא למעלה מן החושים מבלבל את ילודי אשה ומביא לידי קלקול, כי מה שגלה לנו הש"ית אותו נשיג והנסתרות לו לבדו הנה, והעיקר מה שגלה לנו לגלות שהאדם הוא רמז לאחדות (דער מענש איזט איין זינבילד דער איינהייט) וכל בני אדם שוים כי מגזע אחד יצאו וכמו שאמרו ז"ל (סנהד' ל"ז) לפיכך נברא אדם יחידי וכו' שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאבך, ושלא יהי' הצדוקים אומרים הרבה רשויות בשמים, ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה והקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם, ולכן לחזק האחדות ההיא שניכרת ג"כ בריבוי השינויים ברא ג"כ את האשה מצלעותיו, ונראה לענ"ד כיון שאינו סותר ג"כ ממה שידענו מחכמת הטבע בין החיות והצמחים שצדקו דבריהם ז"ל באמרם אדם אנדרוגינוס נברא ונחלק אח"כ לשתי צורות — והנה עוד רבו הענינים העמוקים בשני פרקים הראשונים של תורת משה נשגבים מאוד מאוד עד שכל מלה ומלה תוציא דברי מעדנים שיקויים לנפש, ועוד נבוא לבאר פרטיהם בתוך הספר והעיקרים הנחתי פה עוד זאת צריך שנעיר שאין זכר במעשה בראשית באיזה אופן נתהוו ההרים הגבוהים, ולא זכר מציאות עד עת המבול, והנה שאריות המבול נראו עוד עד היום בארץ הזאת, וכן מספרים כל הגוים שהיה מבול בארם, אשר מפניו נשחת כל היקום וחכמי הטבע הוציאו בחקירותם שנתהוו ההרים ע"י המבול ובעת הזאת — נמצא לפי"ז כל סיפור מעשה בראשית מסכים עם שכל האנושי ומרחיק כל החזיונות ההבלים שהבאנו למעלה מאחר עמים נלמד ונשלב היטב עם כל עיקרי התורה, לדעת כי ד' אלהים אשר נתן לנו את התורה הוא הוא אשר ברא את התבל, וחוקיו אשר שם בטבע מהם נמשכים ואליהם ישקיפו המצות שנתן לעם סגולתו ודוק והבן .

אחר הבלעה הזאת בענין מעשה בראשית שנכתבה כנגד חלק החכמה הנקרא קאסמאגאניע ואשר עליו העלו הגוים קאסמוגיס בא לדבר כנגד חלק דתיהם הנקרא Theogonie Chronologie und Herologie ר"ל ילידת האלילים ומחלקות הזמנים ותולדות הגבורים וכבר העירותי ע"ז למעלה שאחר שיחסו העמים כח לכל הצורות ההן ובאו לידי שבוש ע"א ועשו כבוד לעץ ואבן, ושמו פסל תמונות כל בהמות וחיות וכל כוכבי רום על כסא אלוהות, וכאשר ראו אח"כ שהאדם מושל בטבע, ישים בדיו לגלי הנחל, ימית אריה ויפיל פיל, את נחשים ילחם ועקרבים ימותת, ילטוש ברזל וכתת נחשת, וירם לבבו ויתגאה ויתחשב לאלהים ואמר שהוא כאחד מהם ר"ל מאלהים אשר חשב כי רבים המה ויהי אלים השבוש הנקרא אפאטהעאזע ר"ל הרמת ילוד אשה לאלהות, וישתחוו גם לגבורי חיל ולכל בני סגולה אשר עשו להם יד ושם בארץ, ויחסו לכתות מיוחדות מחצב עליון ואמרו כי יש אנשים יצאו מגזע אחר ממה שלא באו בני אדם האחרים, וילאנו הגבורים האלה את שאר בני אדם ויקראו את עצמם בשם אלהים, וספורי קורות ותולדות הגבורים או אנשי השם האלה אשר נמצאו שוא והבל נקראו טהעאגאניע והערלאגיע ולמען למד את בני ישראל בינה ולהשיבם מדרך העקש הזה נכתבו ג"כ סיפור בני אדם הראשונים אשר היו אחר אדם הראשון — העמים אשר לא ידעו איך בא הרע והמות לעולם וחשבו שיש הרבה רשויות הם ספרו אמנם כפי קבלת הקבלה שהיתה בידם, שבימי קדם היה תענוג ועונג ועדן ושמחה בארץ, אין עצב ואין כעס אין רוגז ואין מלחמה אין מות ואין שחת, כל הצמחים יצאו בלי עמל האנוש על פני האדמה, אין חיה טורפת, ואין שרף מזיק היה, בשלוה ושאנן בהשקט ובבטח ישבו בני אדם איש תחת גפנו ותאנתו, ואולם ע"י ריב ומצה שעלתה בין האלילים נשחתה המעמד הזה אשר קוראים אותם בשם ימי הזהב (דאז גאלדענע צייטאלטער), והנה הרעה נשפתה מעת ההיא והלאה והעצב הולך לאבוד, ובכל יום ויום יגדל הקלקול בעולם, גם נלחמו בני אדם הגבורים עם האלהים בשמים מתחלה כי רצו להוציא את עצמן מתחת עול ומכבש ממשלתם וכהנה וכהנה עוד הבלי הגוים — ואולם התורה אמרה אמת כי היה מצב האדם מתחלה טוב ובעדן ושמחה בלי עצב ועונג, ואולם לא הרע מצבו ומעמדו, כי אדרבה בא לידי יעודו והענין בכל מין אנושי כמו שהוא בכל פרטי — האדם כי יולד יונק משדי אמו כעדן נפשו, ומרוה את צמאו בלי דאגה ובלי פחד, כי עוד אינו מבחין בין טוב לרע, כל ימיו כחלום לילה הבין לא ידע, והוא כצמח האדמה — אמת אמון הוא על ברכי אבותיו אשר יתנו לו כל צרכיו ולו אין עמל ויגיעה בדבר, והיה כי יגדל, והנה תבאנה לו היגיעות אחת אחת — בתחלה אם ידריכוהו אבותיו לעשות מצותם, והוא באמת מרגיש בעצמו שהוא עלם יחידי, ועוד אינו משיג כי נצרך לידי אבותיו, לא ידע כי לטובת עצמו צוו אבותיו כן אך להנאת עצמם, ועי"ז יבקש למרוד בהם — והיה כי ירצו אבותיו כן אשר כל מגמתם להביא או לידי יעוד האנושי האמת וירצו להביאו אל מעגל יושר, מה יעשו ? ינהלו אותו למלאכה, ללמוד ולחשוב מחשבות, למען אם יהיה לגבר שלא יחסר לו שום כשרון כדי להחיות את נפשו — ואולם אם יגדל הנער ואם יבכרו בו כחות נפשו וגופו, גם ירגיש שיש לו עולם וחיל והוא עוד עלם, אז יבקש ללכת בדרכים אשר יחשוב הוא שהמה האמתיים, עד שתבאנה עליו צרות ודאגות, ואז יבחין בין טוב לרע ומה שלא ידע בלבו אותו ישיג בימי בחרותו או בימי היותו לאיש — ומי פתי יסור הנה לומר שטובים היו ימי קטנותו מימי בחרותו או מימי גדלותו, אמת שלא היה לו שום עמל אז, אבל לא היה ג"כ במדרגת איש אשר הכונו ד' להיות רודה בחית השדה ואשר לרגליו שת הכל — אם אמת שהיה בלי דאגה אך מי יאמר שהיה מאושר ? הזה המאושר אשר לא ידע אשרו ? אם זה המאושר אשר אין לו רגשון נפש בעד שמחה ועונג ? אלא כל מה שאירע לו היה לטובתו, ולא נשחת מצבו ומעמדו בעת גדלותו אלא הוכשר בעת בחרותו למען אשר יגבר ויהיה לאיש, ונסתבבו כל השלשולים האלה לטובתו האמתית וליעודו ולתכליתו — כן היה מנהג הקב"ה עם כל מין אנושי — אמת שאדם וחוה היו ערומים ולא יתבוששו כל צמח וכל עץ פרי פרח בפניהם ויאכלו פרי תנובות אשר לא עמלו בהם, לא היה להם שום קצף ורוגז

והאומה ופחד כי עוד לא הוכשרו בקניינים ובכשרונים לשאת את נפשם בכפם ולצאת למערכה נגד פריצים ולוניים אשר נטמנו לרגלם, עוד לא אזרו חיל ואספו כח לתקן נפשם והיתם ליעודם האמתי, לכן שם אותם ברחום וחנון מתחלה בגבורת ארץ מבורכת בגן מקדם, אשר שם נטע כל פרי עץ נחמד והשאלה איה אופה הגן הזה, רבו עליו המפרשים ויגדל מתנם בתוך הספר, והאריכו בזה כל הכותבים, בכל הדלות תואמה בקשו את גן עדן בעדעתי' בפרס בבבל בהודו, ובאי לייעלאן ובארץ סינים, ובלפון הארץ ובארי אפריקא ובאייראפא, ויש שבקשוהו מתחת לארץ ויש ממעל לו, בשמים ובשמי השמים, ומי יספר כל אשר העלו על רעיוניהם והגבון לאשר נאמר עוד לקתן, ואולם יספיק לנו כאן לדעת שהיה גן נחמד ובכל לרכי האדם היו לו מוכנים שם כלבות המרחמים עלי נתונ אם לאת לו די מחיתו, ואולם לא זה היה היעוד האדם, לטמען ידו אל תיקי כעצל ולהיות נבער מדעת, כי הדרבה ע"י שישלוט בכל התאוות יקנה שלמות לחשוב מחשבות ולדעת את יוצרו, ויצו ד' אלהים את האדם מצוה אחת, רק למען הדריכהו בעשות המצות והיא שלא יאכל מעץ אחד, יהיה מה שיהיה, כי הדבר הזה הוא סתום במשל עץ הדעת, ואולם די לנו שלוהו מצוה אחת ע"י החוב הזה בא האדם לדעת את עצמו ר"ל שהוא בן בחירה והרגיש בעצמו את התאוה כי לולא ליהי הדם אפשר שלא היה עולה על דעתו למרוד, אך בסבת המצוה בא התאוה, הה אמנם הוא התחלת כל חפשית וכל חרות שידע האדם שהוא בעל בחירה, וכל זה יצוא לו ע"י התאוה הנטועה בלבו, ויהי כי חטא האדם, כלה מורד באלהותיו, אז היתה העת לשום עליו משא ועול שיעבוד עבודת האדמה ושיעמול בזעה לא מפאת ענשו אלא למען הדריכהו אל יעודו ותשבות האדמה לתת לחמה בלי יגיעה, ועץ החיים אשר ממנו היה אוכל וקיימה חיותו מבלי עמל נגדר בלהט הכרובים (גם זה משל בלריך באור, ואולם כיון שאתן כאן רק ראשי פרקים עוד נדבר ע"ז), כי האדם היה בדמות אלהים לדעת טוב ורע ר"ל שהיה בן בחירה אך לא ידע כן מתחלה בטרם הרגישו את התאוה אך לאחר שבאה התאוה הן היה כאחד ממעלי השמף ר"ל שהיה בן בחירה ולכן לא יאות לו לשבת עוד בגן עדן כי אם יבקש לחמו בכפי וביגיעתו — ויהי כי התחיל לצאת לעבודת האדמה ולכבוש חיה ובהמה ולהלחם עם הטורפים, ויהי האחד ממנו שיותר הבהמות אשר כבש האדם והאחד היה עובד האדמה — זה האכר אשר הוליא פירות מן האדמה — ויהי כי נגרה התאוה בלב האדם יהיה עושה קנין ומלאכה, ועוד לא היה בכחו להבין הטוב האמתי נתגלגלו לו מדות רעות ע"י התאוה, גם אלה ר"ל המדות הרעות אשר שם היוצר בטבעו לטובתו הנה, כי בם ילמד להשכיל זה, וכמו שאמר ותאבה לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו, כי זה יעוד האדם, והנה המדות הרעות האלה הנה באופן שיוכל האדם להפכם אל הטוב ר"ל הקנאה היא מדה רעה אך הקנאת הסופרים מדה טובה וכן הקנאה קנאת איש מרעהו מוליא את האדם מן העולם ואולם קנאת סופרים תרבה חכמה — כך כאשר הולידו הקדמונים בנים, ותרב הקנאה ביניהם אשר נמשכה מתאות הקנין והרכושו כיון שהיה האדם גלרך לקנות ביגיעה אפו לחמו, ויחמול על כל רכושו — ותהי קנאה בין רועה הצאן ובין עובד האדמה כי הכבשים והעזים התרבו מאליהם ולא לריכים כי אם שמירת השומר לאחר שכבשם, ואולם האדמה לא הוסיפה את כחה לאכר, והיתה הקנאה ביניהם, וכיון שלא ידעו עוד מה בין מיתת אדם למיתת הבהמה, ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו — כל זה היה בטבע האדם, וכל המוקר האמתי הדורש בקורות העתים יבין את כל זה מה שאנחנו לא נוכל לתת פה רק בראשי פרקים — והנה לא הגיע לקין העונש בשביל רליחת נפש כי עוד לא ידע כי חטא בזה אף שלבו נקפו והנה היה קין הרוצח השני, הבל לא חטא כי אם יכבה חסרון ידיעה, ואין לחשוב שבא לו החטא בירושה מאבותיו, כי זה נגד השכל, והדרשה כמה שבארתי בכמה מקומות מגמת הכתוב לו אף שאד"הר חטא, יש בכח כל בן אדם להשכיל בינתו — זה ענין תולדות הרע והחטא בעולם לפי האמת, ואת נכתבה נגד הבלי העתים כמו שאמרתי למעלה — עוד מביא כאן שבני קין היו לוטשי ברזל ונחשת ושאר החרשים וחושבי מחשבות, כאשר באמת עבדת האדמה היא לומדה את בני האדם דעת, וע"י מלאכת האכר בא לידי ישוב ולבנות בתים — כידוע, ולכן היה קין הראשון שבנה עיר למשפחתו ומזרעו יצאו בעלי מחשבות הראשונים.

אחר שבאר ענין הלאדות על אופן זה בא לתת בני חיי האדם נגד ההגהלאגים העתים שאמרו שהעולם הוא קדמון ויותר אלף אלפי אלפים ורבי רבבות של שנים שמיותי קדם לפי דעתם היה המבל הזה — והנסיון יעיד אם נחשב איך רבו בני אדם כעת, ואם נראה על מעודם ומלבם בעת הזאת, ועל ריבוי הדעות מעל שלשול הקירות, נדע ונבין כי אין העולם קדמון ולא ישנה היא מכמה אלפים שנה, כי אם יהיה כעשרים אלף שנה, אחר חכם אחד, יהיו בני אדם עכשיו חכמים ויודעים יותר ממה שיודעים — ראינו שהידיעות מתרבות משנה לשנה, ואולם לא נתרבו בערך אל עשרים אלף שנים כי בערך כמה אלפים — ולאחר שדבר מתולדות בני אדם מספר מעשה הנפלים — הנה זה המעשה הנפלא אשר ממנם תמלא בכל סיפורי הגוים, ולדעתי ממנו נתאוו טעיות רבות ובדויים — אעריך לבניך כל מה שנודע לנו — הן תראה שהכתוב קורא אותם בשם נפילים, ואולם גם מענקים אמר הכתוב שהמה מן הנפילים בס' במדבר סי' י"ג והענקים ההם מגזע הרפאים כמאמר הכתוב בדברים א' — מזה נשמע לבדי' שהרפאים היינו נפילים — ואולם הרפאים יחשבו אף הזוזים והאימים והחרים והענקים, וכאשר באתי בס' דברים הם הגוים אשר ישבו בנגב ארץ כנען, והנה נחקור מתחלה מה שידענו מרפאים — הנה בבראשית י"ד ה' מלאנו את הרפאים בעשתרות קרנים ואלא הזוזים והאימים — ושוה קריתים הוא בארץ בשן ככתוב ביהושע י"ג ל"א — ובבשן היו באמת יתר הרפאים כעוג ועמו לפי דברים ג' י"א וכן האימים והענקים, וא"כ הוצרכנו לומר שרפאים הוא שם כולל לאימים ולזמזומים ולבני בשן ולענקים, ועוד שם מיוחד לבני בשן — ואם נעיין היטב בבראשית י"ד נמלא שכדרלעומר הוריש את כל ארץ הנגב לארץ ישראל ובאותו זמן עוד לא היה ים המלח כי היה נקרא עמק השדים ובימי משה ישבו מואב במקום האימים,

פתח דבר

ובשן במקום רפאים ושעיר במקום החרים, אמורי ועמלק ישבו במקומם עד ימי משה, ומאלה אין ספק שהאחרים ההמה יושבי מערות היו' כי כן מעיד שמם וכן נראה ממקום מושבם בין נקיקי סלעים כאשר הוכחנו בדברים — בין הרפאים יחשבו אף הענקים אשר ישבו בחברון, וכיון שאמר הכתוב רפאים יחשבו אף הם כענקים משמע שהענקים היו נקראים רפאים ביחוד, והמה הנפילים כמו שאמרנו, ואולם יש נפלים ונפילים ר"ל חסר יו"ד ומלא ונדבר עוד ע"ז לקמן שהאחד הוא שם כללי למין בני אדם והשני שם פרטי לעם מיוחד — והנה עוד ידוע מיהושע י"ח ט"ז וט"ו ח' שעמקים רפאים היינו גיא הינום, ושם שרפו בניהם למולך, ובישעי' י"ד ט' איוב כ"ו ט"ו נקראו הרפאים יורדי בור ושחת — וביהושע ט"ו י"ג י"ד ענק היה האדם הגדול המפורסם מילידי הרפה היו בני איש ששמו רפה כ"ט ט"ז כ"ו וכן בד"ה כ' ד' כ"ו ח' — הנה כל זה ראינו מתוך סיפורי המקרא נבוא לראות על עיקרי שרשי ענקים רפאים נפילים — הנה כל אלה יורה על בני אדם גדולי הקומה אשר כבשו את הארץ, וכן מורים כל השמות אמים וזמזומים ענקים ושם נפילים כולם פירשו ותרגמו בשם בעלי קומה גבוהה, וכן בערבית מלת נפלא, וכן תרגום שם כפול בישעי' י"ג י' הוא נפלא, ולכן יש שחשבו שנקראו כך על שם שהפילו את העולם, ויש אומרים ששרשו נפל שעיקרו בערבית ג"כ ענין התרוממות, ויש מפרש פלא בערבית ר"ל עושי פלאים או כמו מלת insignis ברומית, ויש שערבו מעשה הנפילים עם המעשה שנמצא בין הגוים חשבו שנקראו כך לפי שסרו מאחרי ד' ונפלו מן השמים וכן חשב געזעניוס ולא ידע שקדמו בזה רש"י — וי"א מפרש פאל שענינו גבורה בערבית שממנו מלת בול ופיל (שנהב) — ודעתי העניה אומר לך כאן איך נחקור מתחלה על הוראת שרש רפאים, הנה לפי שהנפילים יקראו רפאים ולפי שהיו ג"כ אומות ששמם כך וגם יורדי בור נקראו כן לכן רבים חשבו שנגזרו ממלת נפילים, ולפי שהנפילים היו בעלי גבורה לכן גם הרפאים נקראו בשם זה, וכן בתרגום גוברים והרב סעדי' תרגם חזקים, ויש תרגמו בשם בני ארעא בהפך אל בני אלהים וכן חשב החכם הערדער, וי"א לפי שקלתם ישבו בנקיקי הסלעים, לכן דמו אותם בעלי הלשון עם הנפילים מתחת לארץ ועם יורדי בור בכלל — והחכם געזעניוס חשב שאין העמים הרפאים משרש אחד עם יורדי בור, כי המתים נקראו כן ממלת רפה ר"ל חלש ומביא ראי' מן הפסוק גם אתה חלית כמונו בישעי' י"ד. —

והנה אם נראה בכל אחד הסיפורים מהנפילים וכולם יאמרו שהיתה בימי קדם מלחמה רבה וגדולה בין אנשים אשר נקראו פעם בשם אלהים או בני אלהים פעם בשם בני אור (ליכטזעהנע) עם אנשים שבאו מארץ חשך וצלמות הנקראים פעם בשם נפילים פעם בשם רפאים, פעם בשם בני חשך (זעהנע דעס נעבעלס אדער דער פינסטערנים) כך הבדילו היונים מהנקראים טיטאנען אצלם שהם בני ערב ונקרא אצלם Erebos, ויאמרו שהם נולדו מזווג ארץ הנקראת אצלם Gea והיינו מלה עברית גיא' שהוא עמק ושפל עם השמים, והושלכו אל מקום צלמות בתוך הארץ היינו בנקיקי סלעים וכן ההודיים אמרו שהגבורים אשר נלחמו עם בני אור נשלכו אל הנקרא אצלם בשם טהאל ראפינא והוא עמק רפאים אצל אנשי צור הגבורים ההמה יקראו כבירים אלילי צלמות להם זבחו זבחי מתים ומהם נמשך תועבת בעל פעור ונבו ומולך שהיתה בעמק רפאים שהוא גיא בן הינום וכן הפרסים ספרו ממלחמת ארמוזד בן האור עם אהרימון שפתרונו אגיד לך לקמן והוא בן לילית — וכן היושבים בארץ צפון הנקראים עסקימאער אומרים שהנפילים האלה נקראו אנגעקאק והוא בלתי ספק מלת ענקים — הגרמנים בארץ אשכנז הישנים ספרו ממלחמת ניפעלונגען ניבעלונגען נעבעל מעננער ליכטמעננער עם בני האור — וא"כ נראה לבדי' בכל ביורדי קדם שנקרא כך מלשון ערב ולילה ועל כל אלה יאמרו כל העמים שנשחתו מתבול מים, וא"כ תדמה שהיתה בידם הקבלה אך בפיהם נשתבשה לאחר זמן, והאמת רק בתורתנו — וא"כ אין ספק שמלת נפילים וכן מלת רפאים בלה"ק ששרשם רב או רף וכידוע שהנו"ן והרי"ש מתחלפים לרוב (כמו שני תרי) ירף — ועיקר השרש תמצא במלת ערפל או עגפל שממנו מלה אשכנזית נעבעל וברומית nubes וביונית nephelai ובל או בלל היינו כמו ערוב ותערובת ולכן יאמר ועלהו לא יבול אם נמקו הפרות שהוא ענין תערובת ומזה הונח על הנפילה, ונפילים כמו עריפים וכן רפאים וענינו הבאים מארצות החשך והערפל — ויחסו לאחר זמן החשך והצלמות לשאול תחת ולכן נקראו יורדי בור רפאים, ויחסו כל הרע לחשך ולצלמת גם זה מטבע הלשונות, והרפה ר"ל החלש דומה למת הושאל עוד מזה — וא"כ צריכים עוד לחקור איזה היא הארץ הנקראת ארץ הערפל והחשך. — כל העמים מעידים שהיתה בארץ צפון, כי הצפון נקרא כך אצלנו כיון שהיה כמוס והוא ידוע היטב לקדמונים וכן קראו המצריים שם אליליהם המושל על הרע בעל צפון והנה באמת מה שנשארו משרידי בהמות והיות שהיו קודם המבול והנקראים מאמוטה'ס טהיערע, אשר גדלם וגבהם נורא ורובם כלם נמצאו בארצות הצפון — וא"כ אפשר לבאר המעשה שהיה כך, כאשר החלו בני אדם לרוב על פני האדמה ויש מהם השוכנים בנגב היו רועי צאן ויש מהם היו בני קין שנפל מד' וסר מאלהיו: תחלה הם היו עובדי האדמה, יש מהם היו חושבי מחשבות ובעלי חכמה, ויש מהם אנשי ציד לנים עם פראים יחד — יש מהם שכנו בארץ צפון והיו חזקים ונוראים ויש מהם בארץ הנגב, ותהי מלחמה בין שוכני נגב ושוכני צפון, ויקראו יושבי נגב השוכנים באור השמש לאנשי צפון השוכנים בארץ חשך וקרא לפי דעתם בני ערפל או בני חשך, ואפשר שהיה ג"כ צבע עורם משונה מצבע עור האחרים כי אין לדעת איך היו בימים הקדמונים ההם שוני בני אדם, ואין ספק שהלבנים לעגו לשחורים וכיון שהוא יסוד בטבעית, שהצבע הלבן באדם הוא הצבע העיקרי ואחר זמן נמשך תואר קלתם לכן חשבו הלבנים שהם החשובים, ובלתי ספק היו ג"כ רברבין בארץ ושופטים וגדולים (כי שם אלהים יורה ג"כ על השופט ועל החשוב) לכן נקראו בני אלהים, באר לך מזה שתבחר או שהיה ריב בין אנשי צפון שהיינו אנשי ארץ חשך כדמיון הקדמונים או שהיה ריב בין אנשים שחורים ולבנים, ואחר שבאו קצת מהלבנים על בנות השחורים או אנשי נגב על בנות צפון, ויולדו להם בנים אשר ירשו מאבותיהם הן מחשבות החושבי' הן חוזק וגבורת החזקים, היו בעלי קומה כאנשי נגב היו חזקים ובריאי כח כאנשי צפון, ותארם וצבעם מעורב ומדומה, המה כבשו את הארץ ויעשו שוד וחמס ועי"כ נשחת מעמד בני אדם, כי כמו שאמרנו למעלה כיון שהרגיש האדם שיש לו כח בזרועותיו ויתגאה ויתפאר בלבבו, והאנשים האלה שכני באמצע בין נגב הארץ ובין

הלפון היינו סמוך לארץ ישראל ובעמק השדים ששם מושב כל אנשי חמס היה מדור דורים, ותגבר יד בני העול עד שהיתה מבול מים לשחתם מעל פני האדמה — ועוד נדבר ע"ז הענין בארוכות לקמן, א"כ נראה שכאשר נשתבשה הקבלה הזאת האמתית בפי העמים אשר חשבו שיש ב' רשויות יחסו כל הרע לפועל הרע וכיון ששמעו שהמשחית הראשון היה נחש הערום לכן חשבו שהנפילים הם בני הנחש ויקראו אותם טיטאנען שנגזר מתלת תנין (וכן ליירו אותם היונים בדמות תנין) ויש שקראו אותם בני הערום (ר"ל הנחש וזה אהרימן בפרסית) ויש שקראו אותם בני חשך שחם, ויש שאמרו שנפלו מן השמים, היינו שסרו מאחרי ד' ואפשר שחשבו שהם בני קין שנפל מד' (ואפשר שמה שטעו ויחסו ד' אות לקין השבו שהלבע השחור זה הוא האות) ואותם מן העמים שעבדו לצבא השמים יחסו כל המלחמה הזאת למלחמת הכסילים והעש והכימה, ולגבור היום מפני החשך והחשך מפני האור ובלבלו עוד המעשה הזה יותר עד שאין ניכר בה האמת — ולכן כיון שראתה התורה שהמעשה הזה הביאה רוב הקלקולים כי כאשר בארנו בראש הספר רוב הגוים או שהאמינו בב' רשויות או בצבא השמים ובכלם עלו קמבוניס, לכן סיפרה המעשה להתנגד נגד הבלי הגוים — והנראה א"כ שהיתה או מלחמת נגב עם לפון או מלחמת לבנים עם שחורים (ענטוועדער איין שטרייט דער זידלענדער מיט דעם נארדלאנדע אָדער איין ראססען שטרייט) — ועוד יש לי ראיות אחרות ואולם אין כאן המקום לזה ולכן נשוב לספר בתוכן ומגמות התורה.

אחר המבול בא נח עם שלשת בניו מן התבה, גם זה האיש מפורסם בין הגוים נקרא בין"היונים **Deucalion** אלה נגזרת מן **δικελλος** איין שפאטען כלי עבדת האדמה ודייקאליאָן היינו איש האדמה כדכתיב ויחל' נח איש האדמה וכן בין שאר העמים יש להראות שזה ענין השמות שיחסו לנח, ומבניו יצאו כל יושבי חלד — ויש כאן חקירה ארוכה בענין מחקרי הארץ לדעת את העמים שנקראו בתורתנו פה, ונבארם בתוך הספר כפי יכלתנו ועתה נראה איך באה התורה מגלגול תולדות העמים עד תולדות העברים ומשם אל בני ישראל בפרט בני עבר מבזע שם יצאו מלפון מזרחית של חלק אסיה ויבואו אל ארץ כנען — והנה תראה כי חלקה התורה כל קורות התבל לג' מחלקות הא' ממעשה בראשית עד המבול הב' ממבול המים עד ביאת בני עבר לארץ כנען והג' מעשה ב' אבות של בני ישראל — וכמו שבא אל הפרטים כך מאריך והולך, ממעט כמות הפרקים הראשונים ומרבו האחרונים, ואולם אחר מות האבות עוד באה העת הקשה לישראל בעת צרותם ובעבודת פרך של המצריים, וא"כ תמצא שכנגד ד' זמנים דברה התורה — כי כל העמים קבלו שהיה מעמד בני אדם מתחלה נאה וטוב כמו שהעידונו לעיל מזה וא"כ נשחתו המדות ונתקלקל המעמד מאוד, אך זה דרכם כשל למו שחשבו שהעולם הולך לאבוד, ובכל יום ויום הוא מתמעט בטוב, כי הדרגה אחת תודתנו כי לאחר שעבוד גלוות היתה הרוחה כי נגלה ד' לעמו בהר סיני וכן הבטיחו לנו הנביאים שלקץ הימים תהיה הגאולה הכללית — וזה עיקר גדול בתורתנו כידוע והנה המעשה מד' זמנים וד' מעמדי התבל תמצא בכל סיפורי כל אומה ולשון, ואולם בתורתנו נראה להדי' איך נשתלשלו הקורות האלה על אופן זה שהיה הכרח לבוא מן המעמד הזה אל הבא אחריו, וכן נראה החלוק במלילת הלשון להדי', תספר תשני זמנים הקדמונים רק כללים ואולם הכללים ההם וכל שקרא בשמות מימי קדם האלה כל זה להתנגד להבלי העמים — הנה מספר השבע והעשור היה קדוש אצלם ולפי המספרים האלה ספרי אליליהם הקדומים, והראה לנו תורתנו כי כל אלה היו רק בני אדם ואולם מכוון מספר אבות בני אדם לשבעה ולעשרה הנה מאדם עד נח עשרה דורות ואלה הם אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך מתושלח למך נח, ומאדם עד למך אבי תובל קין שהוא מזרע קין והינו למך הנקרא בתחלה יש ז' דורות ואלה הם אדם קין, חנוך עירד מחויאל מתושאל למך, ואם תחקיר על שמותם תמצא שד' הראשונים מורים רק על מין אנושי ועל ילדיהם אדם כפשוטו שת כי שת לו זרע (יאת כמו שתיל איין זעצלינג איין שפרעסלינג) וכן אנוש כפשוטו וקינן מגזרת קנוי ר"ל בן, והנה השמות האלה היו מכוונים לסימן הקדמונים מבני אדם וכן תמצא שמות האבות אחר המבול משם בן נח עד אברם בן תרח הרי עשרה ואלה הם שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור תרח אברם — ושם כי הוא הגדול וארפכשד הוא שם מקים כאשר נבאר עוד ושלח ג"כ כמו תלות קינן ושת מורה רק על הילד הנולד כי כן מלאנו על הנלר מעו מדבר שלהותיה (ישעיה ט"ז י"ח) והוא הנקרא שפרעסלינג (ובתרגום הע' תמצא ג"כ בין ארפכשד ושלח שם קינן וזה אינו נראה לגמרי מלבד שהוא נגד המסורה) ועבר בזעו ידוע — והנה הנשארית מאבות קודם המבול תראה שיש שמות שוות בין בני קין ובין בני שת וכן מהללאל ומחויאל דומים בהברתם וכן מתושאל ומתושלח וכן עירד וירד, וחנוך ולמך שוים לגמרי. — והנה כיון שחנוך הלך את האלהים ולקחו, וחניך האחר ר"ל חנוך בן קין היה בונה עיר הראשונה ולכן עשו העמים אותו לאליל והשתחוו לו כדרכם ונקרא אצל היהודיים באנעקא ואצל הרומיים **Ianus** ואמרו שהוא פועל טוב, והגוים אשר עבדו לצבא השמים ואמרו שבכל שנה ושנה מתחדש אליל הקין אשר ימות בעת הסתיו יחסו לחנוך אליליהם א"כ שס"ה ימים כימות השנה, והראה לנו התורה איך נהיה הסבוש הזה ר"ל כיון שחנוך חי שס"ה שנים חשבו שאלה הם שס"ה ימים כפי תירתם הבוא, ולכן תמצא מחנוך הגדות רבות בין העמים אשר לא אוכל להזכיר פה מפני קולר הזמן, אך את זאת לריך שאזכיר שכותב ספרי שטעפאן האָן ביזאנץ כתב שיושבי ארץ **Iconium** עבדו לחנוך בשם **Annakos**, והמה מבכים את חנוך כאשר הנסים מבכות את התמוז בשאר ארצות, הנך רואה שחשבו שהוא פועל הטוב מושל על הקין כי זאת היתה עבודת התמוז, והנה ארץ **Iconium** היא בארץ הנקרא לידיען (לוד) והנה לת"ד ונו"ן מתחלפים לרוב בעברית לכן נקרא לוד ג"כ נוד, וכיון שקין הלך לארץ נוד ושם בנה חנוך בנו העיר, עבדו לו כנראה ואולם הפך לחנוך מלאנו בין בני שת וכן בבני קין שם למך בן מתושלה באחד וכן מתושאל באחר — הנה השם מתושלח יורה על גבור ליד שולח את המות דער טאָדעסזענדער לכן יחסו לו העמים פעולת הרע והוא הנקרא אלם מארס, והתורה מראה לנו איך נשתבשו הגוים, מהללאל שמו יורה על גדולה ועל זריחה וכן מחויאל ויפוכו עירד או ירד עיקרו התחתון או על המים מגזרת ירדן ולכן יחסו להם העמים הממשל בשמים ובמים, והנה יבל ותובל קין כבר כתב הרמב"מ איך שבשו אותם הגוים עי' בבאור נתה"ש והנשארים

פתח דבר

מאבות אחר המבול על שמותם נקראו עבריים, פלג פאלג או פאלגא סמוך לפרת, רעו (ראגו בתרגום הע') ארגאנא על נהר גיחון, שרוג בין בירה ופרת וחרון סמוך לאדיתא ונדבר עליהם בתוך הספר, ונבאר עוד השם נח שהוא האב אשר היה האחרון מאותם שקודם המבול והראשון לאותם שלאחר המבול, הכתוב אומר לאמר זה ינחמנו ר"ל ראו הדורות שהוא יהיה אב המון עמים אשר אינם כבני אדם שהיו לפניו, והמלה בעצמו ר"ל מלת נח עיקרו כמו נא מגזר אל תאכלו ממנו נא ר"ל החדש, וכבר דברנו למעלה איך נשתיירה הקבלה הזאת בפי העמים, ובניו שם חם ויפת מכוונים אל יבל יובל ותובל קין בני למך בן קין, וכמו שיבל הוא אבי כל רועה צאן המתפרנס, ויובל הוא אבי כל נגון וזמר הוא התורני ותובל קין הוא אבי כל לוטש ברזל בעל המלחמה כנגד כתות בני אדם שיש עושים בפרקטיה דער נעהר־שטאנד ויש עוסקים במחשבות תורניות דער לעהרשטאנד ויש עוסקים בעניני קרב דער וועהרשטאנד — וכן בני נח שלשתם אפשר שמורים על הדבר הזה, כי בני שם מהם יצא עבר ואברהם ובני ישראל לומדי תורה ומצותיה וחם עבד עבדים עוסק בעבודה ויפת ממנו יצאו בני מלחמה לרוב כאשר נראה לקמן מתולדותיו, ונלמדנו שאין כתות מיוחדות בעולם כאשר חשבו ההודיים והמצריים כי כלם מגזע אחד יצאו כאשר בארתי לעיל וכל זה לחזק יסוד האחדות שהוא יסוד החרות והחפשית — והנה הזמן הראשון ר"ל מימי קדם עד המבול מסיים בג' בני קין ר"ל יבל יובל ותובל קין שנאבדו במבול ובג' בני שת ר"ל ג' בני נח שהם שם חם ויפת הזמן השני ממבול מים עד ביאת בני עבר לארץ כנען מסיים בג' בני תרח ר"ל הרן נחור ואברהם, והזמן הג' אין לו רק קורות ג' אבות והזמן הד' יש בו קורות י"ב שבטים — כך סדר התורה — ועל ריבוי השנים וארך הימים שהיו לקדמונים אין להתפלא כי זה מדרכי ההשגחה שבכל זמן שלא היו בני אדם רבים בארץ היו צריכים המעטים לחיות ימים רבים, להורות לבניהם כל מה שידעו מנסיון — ועוד אדבר על זה בתוך הספר.

והנה אחר ההצעה הכללית הזאת המשקפת על מעמד כל האומות באה התורה לדבר על העברים בני עבר בפרט והנה יש כאן המקום לדבר על שם עבר ועברים שעליו האריכו קדמונים ואחרונים בפירושיהם, ועוד בתוך הספר אדבר עליהם ועל כל דבריהם, ואולם ישיג כאן למבוקשי בהקדמה הזאת לדבר בכלל על כל הדברים האלה מה שנוגע פה לענין. — הנה עבר היה בן שלח בן ארפכשד בן שם, ושם בעצמו אמר עליו הכתוב שהוא אבי כל בני עבר, משמע שכל בניו היו נקראים כך או על המעט רבים מהעמים חוץ מבני ישראל היו נקראים עברים ובני שם האחרים היו עילם אשור ארפכשד לוד וארם — ואלה הגוים ידענו גבולם חוץ מארפכשד שהרי עילם (עליתאים) שם מדינה בעבר לנהר גיחון בים הפרסי אשור (אס־סיריען) לצפון נהר גיחון לוד הוא במערב הארץ סמוך לאייראפא (לידיען) וארם חובר בגבורת הארץ סמוך לנהר פרת וא"כ כל אלה הם ישבו בתחום הארץ ידועה, עוד נעיר פה כי כל אלה מדברים שפה אחת ולשון אחד הנקראה שפת שם אצלנו (סעמעטישע שפראכע) גם ידענו שאשור ועילם ולוד גם המה יחשו בעצמם תולדותם לשם בן נח, וכן מצאנו אצליהם השם שמירמות (סעמיראמיס) וכן בד"ה א' ט"ו י"ח מפורסם בשם מלכה אחת בלתי ספק הושאל משם בן נח, ועוד נשאר בפיהם שיפת הלך לצפון הארץ וילך לאייראפא ונקרא פה Iapetos, וגם מחם ידענו ששכן בנגב הארץ וא"כ שם היה באמצע וזה היה טבור הארץ, וכן מורה מלת שם על הרמה והגבהה, וגם ידענו שהתבה עומדת על הרי אררט וסמוך לו בארץ לוד יש מדינה ששמה Apamea — Kibotos, ושם נטבעו מטבעות ועליהן צורת התבה ודמוי המבול ושתי אותיות N Ω שזה בלתי ספק נח וא"כ אין ספק שנתלה כל מחוז בני שם שהוא מחוז העברים הראשונים בארץ גדולה סמוך לארצות שזכרנו למעלה, ושם ישבו כל בני שם ויתשלו וימלכו בשלטון ובחזקה ותהי ממשלתם מנהר פרת עד סמוך לאייראפא וא"כ ארץ ארפכשד תהיה בצפון לאשור כאשר נראה ממפות הארץ וכן כתב *) Ptolmaeos שארץ הצפונית לאשור נקראה בימים קדמונים Arrapachitid ומזה נראה לבדי' כמה אומות נקראו בשם עברים, ולכן אינו נראה שנקרא עבר מטעם שעברו את הנהר, אלא נקראו ע"ש אביהם כך וקצתם שעברו את הנהר פרת, ואור כשדים ארץ מולדת לכלם הוא כידוע סמוך לאררט ועוד נדבר עליו — הנה ידענו א"כ מקור העברים אשר מהם תרח וממנו אברהם אחר שבארנו מהות ספר תורת משה עד קורות שלשה האבות נחזור לענין באלה, ואחר שהשקפנו עד כאן על סיפורי שאר העמים יש לנו פה מקום להתגדר בדברי תורתנו הקדושה לבד — ולכן נבאר הענין הזה אחד אחד במקומו בתוך הספר וכן מעשה יוסף עד היות ישראל לגוי עצום בארץ מצרים אשר כוונת התורה בסיפורים. —

ספר שמות כולל יציאת מצרים וגלוי שכינה על הר סיני, וכבר דברנו עליהם בהצעה לספר שמות, שכבר יצא לאור וכל המצות והחוקים בארנו במקומם והכלל שתהיה מדינת ישראל נחקקת ע"פי יסוד האחדות והחרות, כל איש חפשי ואולם מבחירתו יעשה המצות שצוה השם, כי אמת שאין מדינה בלי חוק ומשפט, ואולם אין גדולה ואין יתרות בלי חרות, לכן יהיו בני חורין ע"פי המשפט והחוק, וזה מה שלא הבין קרח ועדתו כי לא הבין החרות האמתית וכבר בארנו זאת בס' במדבר — והנה כיון שכבר יצאו לאור פירושי על שאר ספרי התורה זולת ס' בראשית והארכתי בעניינים האחרים בכמה מקומות לכן אשים פה קצי למלין בענין מהות ותכן ספר תורת משה, כי העיקרים כבר הנחתי לפניך, והשאר אביא עוד בתוך הספר, לכן נחזור לראות בעניני:

קורות ספר תורת משה

הנה אנחנו בני ישראל מאמינים שמשה כתב ספרו ע"פי ד' ושם אותו לפני בני ישראל, והספר הזה שלפנינו הוא הוא אשר כתב משה ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו' — ואולם אמרו חז"ל דע מה שתשיב

Geographie 61, 1.

פתח דבר

לאפיקורס, וכיון שרבו בימינו המינים שכתשו לאמר שאין ת"ו משה הוא הכותב, נשמע טענותיהם, למען ראות כי עת עיניהם מראות ואזנם משמוע, ולמען השיב להם גמולם ולהראותם כי רק דרך עקש תסלף דעתם:

א) מקשים האפיקורסים אם היה הכתב בימי משה עד שיכלו לכתוב ספר בזמן ההוא:

תשובה ידענו מכל ספרי הקורות שבימי משה כבר היו חכמים רבים במצרים ובכשדים, וכבר היה הכתב נהוג ביניהם, כבר היו החרטומים כבר עבר בגדי שש, ויודע מספרי הקורות שכתבו על השש וא"כ היה הכתב נהוג, גם בא הכתב מגיד ליון והיונים ידעו את הכתב בזמן קדים וא"כ כבר היה בכשדים ובצור קודם לכן, החכם שאמפאליאן כתב שאיש לידוני הביא את הכתב לאייראפא במאה העשירית אחר המבול וא"כ כבר קודם משה היה הכתב נהוג, ועיד תמלא בתורתנו הרבה פעמים שמשה כתב בספר ולא תמצא כמו כן באבות, כי זולת התותם שהיה ליהודה לא נמצא רמז לכתב, וא"כ היה מוסכם שמשה כתב — וכל מה שנמצא בכל ספרי תנ"ך יורה להדיא שכבר היה הכתב נהוג בימי משה — גם רואים אנחנו שכל הספרים שנכתבו אחר משה מביאים ספר תורת משה כספר הידוע אצלם ביהושע א' ח' שם ח' ל"א שם כ"ג ו"ו במלכים ב' כ"ג י"א בד"ה א' י"ח מ' בד"ה ב' י"ג ט' שם ל"א ג' ל"ה כ"ו ובנחמיה ח' ג' ח' י"ח גם רואים אנחנו שכל המצות לא נכתבו אלא בשעת הלווי במדבר כפי הוראת מעשה הויתה ואם אחרון כתבום היה מסדר אותם כסדר — גם רואים אנחנו שבכל הספרים שהובא ספר תורת משה לא הובאו דוקא חוקים ומשפטים כי אם ג"כ קורות ונבואות שבאו בס' תורת משה:

ב) מקשים אולי עזרא הסופר או הכהנים בימי יאשיה המלך כתבו את התורה:

תשובה הקו' הזאת פתיות לגמרי, כי א"כ צריכים לומר שגם הספרי יהושע ומלכים ושמואל כלם עזרא כתבם כיון שהובא בהם ספר תורת משה, וכל מי שיש לו אח בדקדוק יראה לבדו' שמליצת הלשון וסיגנון של עזרא הסופר יורה כי כבר ירדה הלשון ממעלתה ואין בכחה עוד לכתוב ספרים שונים בסיגנויים כאלה — ובימי יאשי' לא שהיתה התורה נשכחת לגמרי אלא ביאשי' קרע בגדיו על דברי התוכחה — ועוד הרי תראה שכותב ספר תורת משה היה בקי בכל מנהגי המצריים, ורק משה שהיה בן לבת פרעה היה בקי כך והיה יכול לכתוב כל זאת. —

ג) מקשים הלא כל ספרי תנ"ך הם בלה"ק וכל שימושי המלות הם בספרי תנ"ך כמו בתורת משה, ואיך שלא השתנה הלשון כלום בארך הימים:

תשובה זה שקר בפיהם שהמליצה והלשון אחת הנה, כי רק המלות ישוו לא המליצות כך תמצא בתורת משה מליצת ויאסף אל עמיו, או אל אבותיו וזה שלא תמצא בשאר ספרי תנ"ך או מלת נער משמשת לזכר ולנקבה, ומה שלא נשתנו המלות אין זו קו' כלל, כי גם הבגדים וכל המנהגים לא נשתנו ביניהם כידוע, שאין גלגול הזמן משנה המנהג בארצות הקדם כמו בארצות האלה:

הד) מקשים אם כותב אחד כתב כל התורה. למה נכפלו ענינים רבים, או למה לא נכתבו כסדר:

תשובה זו הקו' היא תירוצה כי אדרבה, כיון שיש אחדות וקשור בין כל הענינים ובין כל החוקים והסיפורים ואולם לפי הלא נכתב' כסדר זה ראי' שכתבם משה במדבר בדרך כפי הוראת השעה וכפי הפנאי ושעת הכושר שהיתה לו כדרך כל הכותבים הקדמונים, ובכל מקום שהוכפלו הענינים שם תמצא בכפל דבר מחודש מה שלא נאמר בראשון, ומי שרגיל לקרות בקדמוניות ידע שכך דרכי הקדמונים וזאת היא הראי' היותר עליונה כי מידי משה נכתבו הדברים:

הה' מקשים מדוע לא נכתב בכל מקום השם ההויה אלא פעם שם אלהים ופעם שם ד' אלהים וכדומה:

תשובה בחר הכתוב הכינוי כפי הראוי למקום ולהסברה ולמליצת הלשון, ד"מ בב' סימנים הראשונים כבר באורתי הטעם מדוע נכתב שם אלהים בראשון ושם הוי"ה אלהים בשני, ואף שאי אפשר להעמיד הטעם בכל מקום וי"ת רק המתחכמים יראו מתוך כך אפיקורסית:

הוו"ו) מקשים איך היה לו פנאי למשה לכתוב את התורה במדבר:

תשובה ארבעים שנה נסעו במדבר ושתם מקשה עם האהרן:

הז"ן מקשים איך שהיה שלא עשו העם בני ישראל יובל ושמטה כדכתיב בנחמי' י' ובירמי' ל"ד ולא עשו חג הפסח כדכתיב במלכים ב' כ"ג כ"ב ולא עשו חג הסכות כדכתיב נחמי' ח' י"ז איך נשאו נשים נכריות כדכתיב יחזקאל כ"ג י"א:

תשובה הפושע לא ישים אל לבו לחוק ומשפט, ואם רשעים בארץ מי יאמר שאין דת במדינה אדרבה לולא הדת לא יהא הפושע נקרא הוטא, כי בלי חוק אין מזיד אלא שוגג, והנביאים לא הוכיחו על העברות האלה לולא היו נכתבים איסורם בתו"ר — גם בפרטי הכתובים השר הביאו המקשים לא עיינו היטב לפרשם כפשוטם, כי לא נאמר בפסוקים האלה שלא היה חג ושלום שום בן ישראל משגיח על המצות אלא רבו הפושעים, גם לא נאמר במלכים ב' שלא נעשה שו׳ פסח מלפנים אלא כפסח הזה וכן פסח כמוהו בד"ה ב' ל"ה ר"ל שלא היה שום חג הפסח מלפנים כמותם והחגיגה לפסח הזה וכן סוכות כן בנחמי' ר"ל אף שעשו מלפנים סכות לא עשו דוגמתו:

הח' מקשים הלא מסוימת התורה כבר במדבר, ומה טעם ס' דברים, הלא כל מליצת ס' דברים משונה ממליצת הקודמים לו ואיך שיהיה שכותב אחד כתבו:

פתח דבר

תשובה שקר בפיהם התורה מסוימת בס' במדבר כי אחר שמשח משה את יהושע תחתיו עוד נאמרו כמה פרשיות וסופן דיני ירושת הבת ומסיים הספר ואומר אלה המצות, אך מי לא ירגיש שאין זה סיום גמור, כי מי פתי יסור הנה שתורת ד' התמימה המשיבת נפש תסיים בדיני ירושה בלי שום תוכחה והערה אל העם שיקבלו את המצות בלב תמים ודוגמתו אלא אין זה הפסק אלא הפרש שבין ספר לספר וכן תחלת בויקרא כ"ו מ"ו — ועל אודות המליצת הלשון, כל מה שאמרו אינו אלא הגיון נפש בעלמא וכחלום מהקיץ יעוף, כי בראות הצדיק אב הנביאים כי בא יומו דבר אל כל העם ברגשון נפשו ובכל לבבו ליראה את ד' ובחר במשלים ובמליצות הידועות לכל ההמון אשר אליו דבר וכמו שהערותי על זה בכלל בפירושי לס' דברים — וכבר סתרו השואלים את עצמם כפי קושיתם הג' שהבאתי לעיל ובכלל רחש לבי לדבר פה נגד אותם מחכמי זמננו הנקראים חכמי הקריטיק, המבקרים והמדקדקים בכל אלה ותאוה לדעת שנות בני אדם אשר בימיהם היתה רגילה המלה הזאת — הנה עם כל מה שמשתוקקת נפשי לאפיקי מי החכמה, עם כל זה לא אוכל להכחיש כי החכמים האלה יבלו זמנם בהבל וריק ומוציאים דברי הוות — כי אי אפשר להבין מתוך הלשון זמן החבור, כי הלשון לא תשתנה אלא באורך זמן רב ובפרט בארצות הקדם אשר שינו כל מנהגיהם באופן עמי ארצות ערב, ואין לברר הדבר שזאת המלה קדומה וזאת אחרונה בזמן, אלא אם יהיו בידיהם מאה שנים או יותר וגם אז לא יוכל איש לדעת אם לא כתב כותב אחד בסיגנון הלשון כמו שהיתה לפניו, וכל הטענות והתשובות אשר יסודם רק על סיגנון הלשון אינם אלא סברות ספקות התלויות באויר ואין להם על מי שיסמוכו וכל מי שיערב את לבו להשליך בעבור סברות כאלה את קבלת אבותינו עליו הכתוב אומר פתי יאמין לכל דבר מלבד שהוא מקטני אמונה והוא בכת האפיקורסים גם שכל יהיה ללכת בדרכי המתפלספים, ואמר חכם אחד אמתי בחבוריו על ספר דברים: כל הספר הזה ומהותו יגיד לנו כי הוא מחובר ונשלב אל ספרים הקודמים וכי יצא מעט הכותב אשר כתב כל התורה כלה, כי כל אדניו הוטבעו על תוספות ד' ספרים הקודמים לו — כי אמר הכתוב בדברים ד' וידעת היום והשבות אל לבבך כי ד' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כנגד מה שאמר בבראשית ברא אלהים מזכיר בכמה מקומות בספר דברים ברית אבות כנגד הסיפורים בבראשית אמר דברים כ"ט י"ב למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כמו שאמר בבראשית י"ז והקימותי את בריתי וכו' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, פירש בבראשית מצות מילה שהיא אות ברית בין בני אברהם ובין ד' ומצוה הזאת לקיח המשל הרגיל בדברים ומלתם את ערלת לבבכם, לולא היתה המצוה אות הברית הזה איך תתכן המליצה הזאת, כי אם היה ד"ת אות הברית ללבוש בגדים מיוחדים כמו הצניף היה אומר המצנף והלבשתם צניף על ראשכם, כי המליצה לקוחה מדבר הרגיל (ודוק) — אמר בדברים כי ישראל לו עם סגולה וכן מוכח מכל ספר בראשית אמר בדברים יצב גבולות עמים וכן הציב גבולותיהם בפ' נח, אשר בדברים להלחם עם אדום כי אחינו הוא כדמפורש בפ' תולדות וכן הדין עם עמון ומואב, אמר בדברים כ"ט כ"ב כמהפכת סדום ועמורה כי כבר למדם המעשה בספר בראשית אמר בדברים י' כ"ב בשבעים נפש ירדו אבותיך כדמפורש בבראשית מ"ו:

וכמו כן הענין בספר שמות סיפר יציאת מצרים והאותות ונפלאות שעשה השי"ת בדברים ד' ו' ז' י"ח י"ט י"א ד' כ"ו כ"ט סיפר הענוים ומעבודתם הקשה במצרים בדברים כ"ו, סיפר מענן יומם ואש לילה בדברים א' כי ד' נלחם להם במצרים שם, מקריעת ים סוף בספ' י"א מגלוי שכינה ומעשרת הדברים שם ד' מאכילת המן ארבעים שנה וממי מסה ומריבה שם ח' כ"ט וי"ו ט"ו ל"ב וממלחמת עמלק שם כ"ה, וכן שימת ראשי אלפים ושרי מאות ועשרות בעצת יתרו שם א' ענין ממלכת כהנים שמות י"ט נאמר בדברים ז"ן וכן תחלת בדברים י"א כ"ה מה שנאמר בשמות כ"ג וכו':

ואם תבקש המשך מספר במדבר לס' דברים תמצא סיפורי תבערה, קברות התאוה וצרעת מרים ומעשה מרגלים, ונסים ונפלאות שעשה במדבר הגדול והנורא ומעשה קרח ועדתו, וחטא של משה ועונשו, ומלחמת עוג וסיחון, ומעשה בלעם והתמנות יהושע, ומחלקות הארץ לבני ראובן ולבני גד כל זה תמצא ג"כ מוזכר בס' דברים, עד שאי אפשר להבין תכן ס' דברים בלי ספרים הקודמים לו, עד שנראה לבדי' שמפי אחד יצאו כלם — ואין צריך לומר שמצות שנאמרו או נשנו במשנה התורה כלם נקשרות אל המצות שכבר נאמרו — כי כן מצאנו הרבה פעמים מצות כאשר צוך ד' אלהיך, ואולם הואיל משה באר את התורה ונתן פרטי מצות בס' דברים וזה הדבר אין צריך באור, ובאריכות תמצא כלם בחבורנו אחת אחת על מקומה הראוי לה — היוצא לנו מזה אין זה כי אם רוע לב או חסרון ידיעה מן המכחישים האומרים כי משנה תורה כותב אחר כתבו — ועוד תשובה אחרת תוכל להשיב לאפיקורסים בכל מקום שדברה התורה בס' דברים מכבישת הארץ נותנת טעם לדבר ורשות לישראל להלחם נגד יושבי הארץ מטעם ברית אבות ועל אשר נשבע ד' להם את הארץ, ואם היה הכותב בימי עזרא או בימי דוד או בימי יאשי' מה היה צריך לתת טעם לדבר, הלא יושבי הארץ כבר ספו כבר תמו, ואיך עורו עיני המתחכמים ואיך עלתה על דעתם לומר שעזרא כתב כל זה, כל התורה כלה מדברת באופן שנראה לבדי' שעוד לא היו בני ישראל בארץ כנען ולא כבשו רק חלק המערבי, ואיך אפשר שהכותב היה חי אחר מות מרע"ה — ומה שהקשו המינים מפרטי הכתובים כמו לשון עד היום הזה שמצא הרבה פעמים או לפני מלך מלך לבני ישראל וי"ב פסוקים האחרונים בדברים כבר בארתים בתוך הספר שאין כאן קו' להקשות:

והנה כיון שהוכחנו שספר התורה הזאת היא היא אשר שם משה לפני בני ישראל וכיון שידענו שנכתבה בלשון הקודש צריך שנחקור על הקורות שאירעו לה בענין תרגומיה וכבר העיר ע"ז בכלל הרב ר' משה בן מנחם בהקדמתו לנתה"ש פה לפניך ובפרטי הדברים לא אוכל לבוא לפניך כי רבו החקירות בזה הענין והעיקר כבר נודע לכל — המפורסמים מכל התרגומים הן מפאת יושנם הן מפאת טיבם המה **תרגום האונקלס ותרגום עקילס תרגום ירושלמי ותרגם יב"ע ותרגום המיוחס לע' שבידינו, ותרגם הסורי**

הנקרא פשיטא מאיש לא נודע לנו , ולדעת מורי ורבי המפורסם מהו' שלמה יהודה ראפאפורט רב בק"ק פראג איש יהודי חבר אותו כי יש מקומות שהלך המתרגם בדרך חז"ל ופירש הפסוקים על פי הקבלה , ותרגום הערבי להרב הגאון רבינו סעדי' ז"ל ועוד תרגום אחר ערבי מאיש יהודי מתושבי אפריקה קרוב למאה י"ב שלנו ותרגום פרסי הנמצא אצל התרגום הערבי להגאון הנ"ל מאת ר' יעקב בן יוסף טווס שהוא לדעת קצת עיר Tus בארץ פרס ולדעת אחרים שם עלם פרטי למין תוכיים (פֿויען) ותרגום רומי מן הנוצרים הנקרא וואולגאטא והוא אמנם העתק מתרגום הע' ואינו כפי הנוסחא שלנו —

גם על אודות הנוסחאות והגירסות יש ענין ארוך , ואולם כיון שקבלנו מאבותינו שהנוסחא שלפנינו היא הישרה והאמתית והיא לבדה הנכונה , אין לנו עסק באחרות מהם , והנה מקומות אתי בבאורי שהסתפקתי על הנוסחאות האחרות והראיתי שהנה משובשות , ולכן לא נחדול מללכת בדרכי אבותינו :

ועל מחלוקות התורה לפרשיות ולפסוקים ולסימנים ולסדרים כבר אינם מסכימים בני עמנו בארצות האלה עם אותם שקוראים התורה בג' שנים ואולם עוד מלאהו במדרש ובגמרא שהיו להם כמה מיני מחלוקות לקע"ה סדרים , וכבר האריך בזה מורי ורבי מהו' ש"י ראפאפורט הנ"ל במאמר מיוחד *) שנדפס זה חמש שנים , וכל הרוצה לחקור בזה יעיין שם וימצא מרגוע לנפשו — וכן על אודות המסורה כתבו תלי תלים של ספרים , ואין בידינו מפני קוצר המגלה להאריך פה בענינים האלה , וגם אינם מועילים הרבה להבנת התורה כמה שהיא לפנינו : ועל אודות כתבי יד שמענו מחז"ל שמשה כתב י"ג ספרי תורה י"ב לשבטי ישראל ואחד לארון הקדש , לדברי ר' בנימין בעל המסעות כתב יחזקאל הנביא ספר תורה אחד שמצאו בקברו כאשר בנו שם בית הכנסת ונקרא כתב יד זה ספר גדול ור' עזריה מן האדומים כתב בספרו מאור עינים שעוד נמצא כתב יד שכתב עזרא הסופר בעיר קבילא (Chalone an der Saone) בארץ צרפית , במס' סופרים פר' ו"ו שנינו שמצאו ג' ספרי תורה בחצר בית המקדש מעיינו זעטוטי והיא — עוד כתב מיוחס להלל הזקן ויש מיחסים אותו להלל הקטן ויש להלל איש יהודי מתושבי ספאניה — כתב יד הנקרא ספר ישראל ומביאו הרמב"ם בהלכות ס' תורה פרק ח' בתיקוני בן אשר ידוע שהוא נחלק על מסורת בן נפתלי הנקרא ג"כ ספר בבלי , והרב ר' אלי' בחור כתב באריכות מזה בספרו שברי לוחות ומביא ג"כ כתבי יד הנקראים ספר וחומש יריחו או תאגי וספר זנבוקי ולא ידענו מהותם — עוד כמה כתבי יד מפורסמים אין שעור בביבליאטהעקי כל הארצות , ולנו אין ללכת כי אם בדרכי כתבי יד הנפוצים בין כל שבטי ישראל על פי המסורה שלנו —

הדפסות ספר התורה רבו מאוד , כי אחר המלאכת הדפוס (בוכדרוקעריא בלשון typus) העלו על מכבש ספרי תורה אין שעור והחשובים שבהם המה הנקראים Polyglotten שכוללים תרגומים הרבה לתורה תרגום רומי תרגום אונקלס ותרגום לאטיין לאונקלס תיב"ע ותרגומו ללאטיין תרגום ירושלמי והעתקתו ללאטיין תורה לשומרונים תרגום סורי לאטיין ערבי פרסי וכלדי יוני ואשכנזי וללשון הסלאווען ובכלם העתקתם ללאטיין בצדם ויש כמה פאליגלאטטי כאלה הנדפסה בקאמפלוטום בארץ ספאניען הנדפסה באנטווערפען ובהיידעלבערג ובפאריס ובלאנדאן — גם חומשים הנדפסים שנת רע"ח בוועניעדיג עם תרגום אונקלוס והרבה פרושים חשובים מאוד והנדפסים רנ"ד בבריקס — ועוד רבים —

פירושים לתורה כבר אסף הרב החכם מהו' יש"ר נר"ו בהקדמתו וכבר הבאתיו לעיל, ומכלם לא נתפשטו בישראל כך כפירוש רש"י ז"ל ופירוש ר' משה בן מנחם בשם נתה"ש אשר עליו הוספתי כפי כחי החלושה עוד כמה הוספות פה אני הצעיר והקטן באלפי ישראל , לא לכבודי ולא להגדיל שמי כי אם לכבוד תורתנו הקדושה ולכבוד עמי המשתוקק אליה — ואם ידעתי אף אני שלא הבאתי כל מה שראוי להוסיף מדברי האחרונים לא עלי תלונותי כי אם על קוצר זמני ועתותי , שניתן לי מאת המדפיס , ולו יואל אלהי ויזכני להוציא עוד מחברות אחרות על התורה ויחזקני ויאמצני ויאור שכלי להפריש התבן מתוך הבר עוד אבוא לפניכם בסלי על שכמי, ואלה הם פרי בכורי , ואם עשיתי באושים לא עלי תלונותי, כי ד' הסך בעדי ומנעני מלהיות בוצר עוללות בכרמו — ואולם על הפחות יועיל ספרי זה להעיר לב אילי בני ישראל על כמה וכמה דברים , ויוסיפו כח וחיל ויגלו מטמונות על כל שקדמו להם., כי המרבה לחקור בתורה ולהגות בדברי הוא יחכם והוא ישכיל בכל דרכיו — ויהי נועם ד' על מעשה ידנו ופועל ידנו ירצה , ויפרוס סכת שלומו על כל אחנו בית ישראל הקרובים והרחוקים והתורה הזאת אשר היתה נחמתנו בכל ימי גלותנו ובכל הצרות שאירעו לנו , היא תהיה שעשועי ובה נחיה ונזכה לימי חיי עולם הבא אמן :

(* Nederlendesh Muzen Almanach 1. Jahrgang Amsterdam bey M. Coster.

תמה ונשלמה ההקדמה לספר בוצר עוללות

פרשת בראשית

א

(א) **בראשית ברא אלהים**, כל האומרים שזו היא בריאה בפני עצמה ר"ל כאותם האומרים שמתחלה ברא את החומר ההיולי ואח"כ תיקן אותו בששת ימים הבאים, אינם אלא טועים כי אלו היה כן היה צריך לכתוב ויאמר אלהים יהי שמים, אלא העיקר כמה שהנחתי הכלל בהקדמה שנאמר כאן אחד מיסודי התורה והוא כללי לכל הבא אחריו בפרטי אך אינו מפורש בריאת שמים כי אין מגמת התורה לגלות הסתר מבלי תועלת אדם, והפסוק הזה הוא מבוא לפרשה הזאת ולכל התורה כלה, כי יסוד כל דת היא האמונה בבורא, ומיד בא לפרש תיקוני הארץ הנבראת כבר, ובאמת נאמר כדעת חז"ל שהכל נברא ביום ראשון ר"ל כל הטבע עם כל חוקותיה אשר שם בה היוצר ביום ראשון נבראה כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, זה פירוש המאמר העמוק והמופלא הזה שהוא לענ"ד הנשגב בכל המאמרים ויפעל בנפש האדם ובכח דמיונו מאוד אם נשתכל ביופי הדבור ובשגבות הרעיון הזה בראשית ר"ל בטרם היות כל נמצא כי מושג הראשית הוא מושג זמני, ואין זמן ועת לפני הקב"ה אלא לנו בני תמותה הכל מוגבל בזמן ומקום ועצם ראשית היינו כשהתחיל להיות הזמן כי הזמן הוא אופן היות כל המעשה הנעשה תחת השמש ובאין מעשה אין זמן, והנה אמר בראשית כל זמן הוציא כח הכחות וקבוץ כל הסבות אל הסבה העליונה כל העליונים והתחתונים ואמנם גם כנגד אותם המאמינים בשתוף דברה התורה ועכ"ז היו בימי בית שני אנשים רבים חכמים וידועים ובפרט בין תושבי אלכסנדרי' שנתבלבלה דעתם ע"י תעתועי הגוים או ע"י חכמות חילוניות של היונים שפירשו גם הכתוב הזה כאלו הראשית יש לה ח"ו שתוף להש"ית וכנגד אותם הפילוסופים וחכמי יוונית דבר ג"כ חז"ל בחכמתם כי ראו כי לא זה הדרך ישכון אור וגם ע' הזקנים שינו הלשון בתרגומם בעבור זה כמו שמצאנו בדברי התלמוד ואם שלא נמצא השינוי הזה בהעתקת הע' שלפנינו, לפי שבאורך הזמן קלקלו הכותבים — **ברא**, ענינו כמו אצל וכן מצאנו השרש הזה בפועל בהוראתו העיקרית ד"ת יהושע י"ז ט"ו ובראת לך שם וכן כי יער הוא ובראתו ואולם ההוראה האמתית הוא הוצאת יש מאין וזאת הוראת השרש בקל: **אלהים**, אמר הראב"ע אחר שמצאנו אלה לבין יחיד ידענו שאלהים הוא לשון רבים והוא ע"ד כבוד עכ"ל רצונו בזה על מה שיקראו אצל בעלי הלשון pluralis majestatis ואינו אלא העיקר כמה שאמר המבאר לנתה"ש שהוא כינוי להש"ית שהוא כח כל הכחות והוא שם הקבוץ ע"ד פנים עצומים ונאמר בשם הזה לפרשה הזאת כי כל מגמתו כאן להגיד כח הש"ית לעמו ובבחינת היותו בורא תבל הוא אלהים ר"ל הכח העליון והנשגב מכל, ועיקר השרש הוא לשון רשות ושלטון, ולפי שהשרש **אל** יורה לפעמים דבר והיפוכו על דרך ההשאלה (ונקרא אופן מליצה זו מליצת האירָאניע) לכן מלת **אֵל** תורה ג"כ על השלילה והושאל בדרך צחוק

על אלילים הבל ותוהו, ולפעמים נקראו במקרא האלילים בעצמם מטעם זה בשם אלהים כמו אלהי עשתרות (שהיא נקבה) ובתלמוד נמצא ג"כ אלהה על אליל נקבה: **את השמים**, אינו מלשון שם מים ולא מלשון אש ומים אלא מלת שמה תורה בכל לשונות בני קדם על העליון וארץ הוראתו כמו ירד בכל לשונות אחיות לעברית ולכן שמים וארץ מתנגדים בבחינת היות האחד מעל והשני מתחת ומזה תבין הוראת המליצה שמי שמים כי ידוע שהסמיכות תורה על ערך היתרון וההפלגה כמו מלך מלכים עבד עבדים והענין פשוט כי מי שימלוך במלכים הוא בודאי הגדול ומי שנעבד לעבדים הוא ממילא הגרוע מכל, וא"כ מה תאמר לסמיכות שמי שמים, אבל לדברינו ניחא היטב כי העליון מעליונים הוא עליון מופלא — ומזה יבואר ג"כ איך מלת שמים תורה על האויר שסביבותנו כי הוא מעל לארץ כמו שנאמר ועוף השמים וכן נאמר להדיא ויקרא אלהים לרקיע שמים, ואולם מלת ארץ הושאלה על ארץ הישוב הפך המדבר וישימון או הפך הים, וגם על המדינה שהיא חלק מכל כדור הארץ יאמר ארץ כמו ארץ מצרים וזה ע"ד ההשאלה לקרוא החלק בשם הכל ונקראה המליצה הזאת אצל בעלי הלשון Synecdoche (ב) **והארץ**, מתחיל בתחתונים כי המה מגמתו כמה שבארתי, אחר שאמר לנו מתחלה כי הכל נברא ביום אחד וברגע אחד בהתנעית רצונו יתברך וכי הוא שם כל חוקיו בטבע מבאר עתה איך יצאו כל חוקות התבל וכל הכחות אשר שם בה אל הפועל ואיך נשתלשלה צורת פני האדמה ע"י החוקות אשר ברא הש"ית להיות כמה שהיא לפנינו, ואלו כל יקומי האדמה נחלקים לשלשה חלקים האיתנים וחזקים (פֿעסטע קערפער) נוזלים ונגרים (פֿליסיגע קערפער) אוידים ואוירים (לופֿטפֿערמיגע קערפער) אך היו כל אלה בערבוב והארץ ר"ל כל התחתונים כמה שבארתי הוראת מלת ארץ בפסוק א' היתה תהו ובהו מעורב וכל חלקיהם עוד לא נפרדו כי רוח גדולה וחזק היה על פני המים, ומים הנגרים וחלקי האדמה האיתנים היו בערבוב, ויפעל האור והחום בארץ ונתהוו האוירים ע"י החום כטבעם אשר שם בהם ויהיו ממעל לארץ, והנוזלים נקוו אל מקום אחד ותראה היבשה, ואחר שביאר לנו איך הובדלה יבשת האדמה מנוזלים ומאוירים עזב את הנוזלים ובא לספר בענין האיתנים שהם עיקר מגמתו, והאיתנים המה או דוממים או צומחים בלתי חיים או חיים ואחר שסיפר בריאת הדוממים בכלל הולך לפרט יותר הצומחים ואולם בעלי חיים החשובים יותר מהצומחים מפרט עוד יותר ענין האיתנים ואך האדם הוא החשוב מכל בעלי חיים לכן מספר מתיקוני האדם בפרט יותר בפרשה ב' ומאריך עד שבא לבני שם ואחר שדבר בכלל על כל מין אנושי ועל מחלקות העמים בא לפרט קורות בני שם עד שבא למשפחת אברהם אבינו, ואחר

שדבר בכלל על זרע הצדיק הזה בא לפרט יותר מבני יצחק עד שהגיע ליעקב — ישראל שהוא עיקר תכליתו: **תהו ובהו**, הראשון יורה על העדר התקון לישוב בני אדם והשני ענינו ריק מכל בשאר לשונות ואולם בל"הק יותר נראה שהוא ענין תהומה כמה שמצאנו אבני בהו, ושתיהם מלילה שבורה בפה מתוך דמיון ההברה שפריכ־ווערטליכע רעדענסאַרט דורך הספּהנאַן): **תהום**, הרמ"ד תרגם אבגרונד וכמו כן הע' אביססאָס ר"ל אפס תכלה ואולם יותר נראה שהוא מלשון המם כדעת האחרונים והיינו רעש הים אם יתגעשו גליו וכן נאמר תהום אל תהום קורא והרב סעדי' הגאון ז"ל חשב שנגזר מן תהו וכבר השיב עליו הראב"ע: **ורוח אלהים מרחפת**, הנה הרמ"ד הביא כאן דברי הכותרי שהמים בינוני ליסוד הראשון, ואולם איננו כן כי רק לפי דעת הפילוסופים שנמשכו אחרי טאלי היווני המים הוא חומר היולי, ואולם איננו ראוי לבאר התורה ע"פי דברי פילוסופים שבין יום ובין לילה נחספים והבאים אחריהם ידחו דברי קדמוניהם, ואולם גם הוראת מלת מרחפת איננה רק תנועה דקה וקלה כי עיקר השרש הוא הפך החזק והאיתן ועיקרו רך ואיננו דבק היטב כמו שמצאנו רחפו כל עצמותי ירמי' כ"ג ובאמת הושאל אח"כ גם על תנועה דקה וקלה ואולם אין נגזר כך עד שלא תורה המלה ג"כ על הגסיבה ולכן נאמר כדעת האחרונים שרוח אלהים כמו רוח גדולה וחזק וכן חשב פילון היהודי והענין כמו שאמרנו לעיל שרוח המנשב היתה בסבת הרקיע ובסבת הולאת האור ע"י רצון הש"ית כי זה הכלל אחר שאמר בפסוק הראשון שהש"ית ברא את הכל יש מאין ואמר כאן שעדיין לא יצאו כל הכחות אל הפועל עד שלוה הק"בה את מצותם כי הוא לוה שיאיר האור שינשב הרוח שיקוו המים ואולם מספר לנו הכתוב איך נשתבשה הקבלה בפי העמים (כי גם זה מתכונת התורה תמיד במעשה בראשית כאשר הארכתי בהקדמה) שאמרו שמתחלה היה ערבוב כל היסודות ונקרא אצלם Chaos והא"כ הוציא הש"ית את הים מן הים כך דברו כזב העמים ולכן תלמדנו הכתוב שזה שקר אלא גם את הערבוב הזה ברא הק"בה ושם בו חוקותיו וצוה שתפעלנה על פיו כמה שהולך ומפרש ואין להקשות למה לא אמר שברא הק"בה את המים ואת הרוח כי כבר בארתי שמלת ארץ תורה על התחתונים ונכללים בו המים והרוח ודוק: (ג) **יהי אור ויהי אור**, נשגב המאמר הזה מאוד ירעיד כל כליות בשר ודם בזכרו השך וצלמות סביב לתבל ופתאום נשקפה הצפירה על כל החלד הגדול, והנה התפלאו לנתה"ש הבדיל בין אור בכח לאור בפועל להתיר הקו' איך נמצא האור ביום הראשון, עד שלא נבראו המאורות שמש וירח עד יום הרביעי, ואולם לענ"ד הקו' במקומה עומדת כי מה שיקרא אור בכח או ליכטשטאָף אצל חכמי הטבע איננו מאיר כלל בלתי תולד בו תנועות הרעדה ע"י גוף המאיר ולכן בלי השמש לא יהיה הבדל בין יום ללילה כי האור בכח איננו מאיר מצד עצמו, ואולם תאיר ע"י כל תנוי אם ואפילו אם הרצי בלילה וא"כ מה נאמר לפסוק ויבדל אלהים בין יום וכו' שעדיין לא נבראו שמש וירח? ולכן נאמר כדעת שאר המפרשים ובתוכם הרמב"ם ז"ל במורה ח"ב וכמו שהנחנו הכלל למעלה כפי מאמר חז"ל שהכל נברא ביום ראשון, ובששת ימים התחילו הכחות לפעול כפי חוקותיהם ששם בהם היוצר וע"פי מצותו (שזה ענין ויאמר אלהים אמירה ממש ר"ל צוה כן כי בראשית ברא ברצונו לבדו אך אמר ר"ל תיקן וצוה כמאמרו) והשמש והירח לא פעלו עוד באורן עד שצוה הש"ית לרוח גדולה וחזק שהיינו רוח אלהים לנשב על פני המים ואח"כ צוה שיפעול האור כי שרו ענני חשך ע"י הרוח אך לא האירו עוד בכלילת יפים עד שנמתח הרקיע, ושבו האדים ולמחו למחים על פי מצותו ונזדכך האויר לגמרי ביום ד': (ד) **כי טוב**, דברה התורה כלשון בני אדם כאומן השמח ביציר כפיו ואולם רומז הכתוב בזה על חסד הש"ית שלא כיון בבריאותו אלא לטובת ברואיו: (ה) **ויקרא אלהים לאור**, ולא אמר את האור ונתרגם לורבען ועי"כ המלילה יותר נשגבה **ואור** ענינו רתיחה וכן urere ברומית ויום ענינו חלק זמן גבול וקצב וכנראה לי גם הצד הימין ענינו רק צד והיינו גבול והפשר להשאיל גם מלת ים מקוה מים אשר לא יעברו את גבולם כן, כי העיקר לומר שנתן הק"בה גבול וחוק לאור וזה טעם יום וכן צוה למים שלא יעברו גבולם ולכן למקוה המים קרא ימים **ולילה** שרשו ליל וענינו אפל ואולם הה"א בסוף תורה ג"כ על הקבוץ בזמן (והבן): **ויהי ערב**, הקדים ערב לבקר כמו שאנחנו מונים כל היום משקיעת החמה עד שקיעתה שנית וכן מנו המצריים והפרסיים ומלת בקר הוראתו העקרית חלוק וחתוך ופליחה ורעו שרש בקע וכן נאמר אז יבקע כשחר אורך ומלשון בקע הו בקר לשון פליחה בדמות השמים נקרא השחר כן וערב כבר באר הרמ"ד יפה ווממנו הושאלה מלת Erebos אצל היונים: **יום אחד**, הוא מספר יסודי ומספר סדרי שלו הוא ראשון, ואני הצעיר מצאתי לענ"ד כלל מונח בכל מלות המספרים בכל לשונות בני אדם, ולפי שראיתי שהכלל הזה הוא נמצא בכל לשון ולשון לכן אמרתי אף אמנם הטבע על אדני חכמת הנפש וכיון שיש בו תועלת גדול לבאר כמה כתובים אעריכנו פה לפניך הנה ידוע מחכמת הנפש שמושג הסדר ר"ל הקדימה והאחירה קודם בנפש האדם ממושג המספר, כי יש בני אדם פראים אשר לא ידעו המספרים אלא עד שלש ויש שידעו עד חמשה, והשאר נעלם מהם, ועכ"ז יודעים מה שקדם בזמן ומה שמאוחר, ולפי"ז מספר היסודי נצרך לשכל יותר מוכשר וממספר סדרי, כי הסדר ישיג אותו גם הפרא, לא כן המספר, כי בלתי ספק כמה שנים עברו עד שלמדו בני אדם לספור מספר רב עד מאה או עד אלף, ואולם ילד בן שנתים משיג באחוזיו הערך והסדר, וא"כ ישאל השואל מדוע לא נמצא בכל הלשונות מספר סדרי עיקר ומספר יסודי מושאל מהנו? כיון שזה האחרון בזמן אשר השיגו אותו בני אדם לריך שתהיה שכמו שרצו לעשות רושם למושג המספר ולכנותו בשם מה, היו לריכים להשאיל השם ממספר סדרי? והם לא כן עשו כי אדרבה תמצא שמלת רביעי נגזר מן רבע חמישי מן חמש או בל"א מלת דער פינפטע נגזר ממספר יסודי פינף ולא להפך ר"ל לא מלת פינף נשאל ממלת דער פינפטע, ואיך נהיה כן? הוי יודע שבאמת מושג הסדר אשר ישיגוהו ג"כ הפראים או הילדים איננו אלא סדר מוחלט. ר"ל שיודעים שזה מוקדם וזה מאוחר, ואולם הסדר היותר שלם ר"ל לסדר קדמון לקדמון וקדמון שלו ואחרון לאחרון ואחרון שלו, לא השיגוהו עד שבאו לכלל מספרים יסודיים וע"פי מספרים היסודים סדרו בתכלית היותר שלם את מושג הקדומה והאיחור, והשאילו תבות המספרים לעשותם ליונים לסדר, ולכן תמצא ששני

בראשית א

סדרים הראשונים שהם עיקר המושג ר"ל הקדמון והאחרון אינם נמשכים מהמספרים יסודים ד"מ בלשון רומית מספרים יסודים הם unus, duo tres ומן מלת tres, נגזרה מספר הסדרי tertius וכן quartus ממלת quatuor אבל ממלת unus ומלת duo אינם נגזרים מספרי הסדר שלהם כי הראשון נקרא ברומית primus שנגזר מן prior ר"ל קדם וכן השני נקרא secundus נגזר מן sequor ר"ל רדיפה והמשך וכן ביונית πρότερος וכן בל"א תאמר דער דריטע נגזר ממלת דריא ואולם דער ערסטע אינו נגזר ממלת איינס כי אם ממלת עהע שהוא תואר וערך היתרון עהער וערך ההפלגה דער עהעסטע או דער עהערסטע וממנו מלת דער ערסטע ומה שאומרים דער צווייטע אינו אלא מחודש כי בלשון אשכנזי העתקי יאמר דער אנדערע כמו שמלה ב"כ בהרכבה אנדערטהאלבען זעלבאנדער תמורת צווייט—האלבען זעלב—צווייט (כי כן מרכיב מספר סדרי דריטע—האלבען) וכן בל"הק מלת ראשון אינו נגזר ממלת אחד כי אם ממלת ראש ושני הוא בעצמו לשון הוספה כמו וישנה וכן מחזור השמש נקרא שנה וכן ההפוך נקרא שנה (וכן ענדערן בל"א ממלת דער אנדערע) ואולם כיון שמלת אחר הוא עיקר מושג האיחור לכן נקרא בל"הק השני גם האחר או האחרון וכן המלה והאמינו לך לקול האות האחרון תמו' לקול האות השני כי לא היה האות שם האחרון המוחלט כי עוד נתן לו האות ולקחת ממימי היאור ע"ש. והבן — והכלל הזה תמצא בכל לשונות קדם וערב — (ו) יהי רקיע, האומרים שבו עתה הכתוב לספר ענין בריאת העליונים אינם אלא טועים כי זה נגד כל הסדר והערך שיתחיל מתחתונים ויחזור לדבר בעליונים וישוב עוד אל התחתונים אלא הענין כך הוא כמו שאמרנו בתחלה דבר על הארץ בכלל, ולפי שחלקי הארץ הם או איתנים או נגרים והנגרים או נוזלים כמים או אויר ברוח לכן דבר מתחלה ,תיקון הנגרים ואח"כ באיתנים לפי שעיקר מגמתו לדבר באלה לבוא ליושבי הארץ ולבני אדם השוכנים באיתן, ולכן טועים ג"כ האומרים כי מלת רקיע ששרשו יורה על הכאת המתכות תשמע כי חשבו בימים הקדמונים שהשמים חזקים כמתכת הנרקע ובמספר כי רקיע הנאמר כאן אינו שב על השמים אלא על האויר סביב לארץ וכל זה מתיקוני הארץ, ומה שנמצאה מלית תוספות השמים הוא רק דרך משל, ואולם האויר הוא באמת נמתח ומרוקע: יהי מבדיל, תרגם הרמ"ד דאמיט איינע אבשיידונג זייא פירוש שיהיה הבדל ואינו נכון ע"פי דקדוק הלשון כי מבדיל הוא בינוני פועל והעיקר הרקיע יבדיל בין מים למים בין עננים ובין הימים וצריך שיתורגם אונד זיא שיידע צווישן וואססער אונד וואססער: (ח) ויקרא אלהים, גם כאן ענין הקריאה כמו שאמרנו למעלה ר"ל שנתן הש"ית גבול וקצב למעשה ידיו אשר לא יעברו והענין כאן שיהיה האויר תלמעלה כי זה עיקר שרש שמים כאשר אמרנו בפסוק א' — והנה בתרגום הע' עוד הכניסו כאן מלות וירא אלהים כי טוב, וזה אינו נכון אלא העיקר כדברי המסורה שלפנינו כי עוד לא נשלמה תיקון כל הנגרים עד שסבו ג"כ מים התחתונים למקום אחד — (ט) יקוו, שרש קוה ענינו תוחלת וממנו מלת תקוה ותוחלת איש אל רעהו היינו אסיפה והמים ירדו למקום עמוק ע"פי ד' ועוד נשארו שרידים בכל כברות הארץ המורים כי המים היו מתחלה על כל שטח הארץ והשאירו שיורים על ההרים כי נמצאו בהרים דרכי המים נכרים או חומטים ואלגומים או ציורי דגים ושרצי הים אשר כבר נדמו והיו לאבן, אף שאין מהם ראי' כי יוכל להיות שהמבול שטפם על ההרים הגבוהים כמו שנבאר לקמן א"ה: היבשה, קרא ליבשה ארץ הפך המים ולא מצאנו עוד במקרא ארץ מתנגד למים כי תמיד יבשה וים זה מול זה ולא ארץ וים וכן והיו לדם ביבשת, אשר עשה את הים ואת היבשה, ואולם כנ"ל יבשה וים מתנגדים בבחינת היות האחד איתן וחזק והשני נגרר ונוזל אך ארץ וים מתנגדים בבחינת היות האחד מקום ישוב לבני אדם והאחד כמו ישימון, וכן נמצא ארץ הפך המדבר כמו שהושאלה המלה הזאת על המדינה בפרט כמו ארץ מצרים ולעולם לא תמצא יבשת מצרים וכן אומר ותוצא הארץ כי המדבר אינו מגדל צמחים — וענין הקריאה בכאן שנתן חק וגבול למים ולארץ כמו שאמרנו למעלה, וכן נראה שמלת ים ענינו גבול וקצב וכן פירשנו מלת יום וימין למעלה והענין הכלל שבו נקבצים המים ולכן אומר מי הים ר"ל המים שבכלל הזה: (יא) דשא עשב, הראשון שם כולל לכל הצמחים ואולם נופל ג"כ רק על הצמחים שצומחים מאליהם בלי זרע והם קטנים ועשב, צמחים גדולים מזריעי זרע ועץ מגדלי פרות וירק שם כולל לכלם חוץ מן העצים: למינו, שב על עץ פרי ולא על עשה פרי וכן נאמר לקמן פ' י"ב להדי' ויש שאמרו שושא עשב כמו חשך אפלה ואינו כן: (יד) יהי מאורות, תיקן עתה שיפעלו כחות המאורות באופן שיהא הבדל ניכר בין יום ובין לילה לגמרי, כי באדים ועננים אין להבדיל היטב הגבול שבין היום ובין הלילה ונראה שלכך כיון הראב"ע באמרו הלילה מעת ראות הככבים ודקו דברי האומרים ע"פי שלשה עדים עכ"ל פירושו דברי רב יהודה אמר רב נראה ככב אחד ודאי יום, שני כוכבים הוא בין השמשות שלשה ודאי לילה והענין שתיקן המאורות לצורך האדם, ולא רק בשביל האדם נבראו כאשר חשבו הבלים, אלא מספר כאן תיקון התחתונים כמו שאמרתי למעלה ואין כונתו לגמרי לספר בריאת צבא השמים, אלא כיון שמדבר מתיקון הארץ מספר ג"כ ערך ויחס כוכבי מעל אל הארץ הזאת ולכן אמר להבדיל בין היום ובין הלילה זה אחד מיחוסם אל הארץ: והיו לאתת, מלשון והתאויתם לכם במדבר ל"ד י"ד ר"ל גבול וקצב וזה בעצמו ולפי שכל הגבול ידוע ומסומן היטב לכן הושאל שם אות ג"כ על הסימן כמו מלת מופת ואולם המופת מלשון יפה פי' הגולן והניכר לא כן מלת אות שהיכרו אינו נעשה ע"י יציאתו חוץ לגבול אלא ע"י שהוא בגבולו סביב לו ולכן יאמר שם מופת על סימן לדבר העתיד ושם אות על כל סימן וסימן בין סימן על העבר כמו אות ברית בין סימן על הבאת בין סימן על העתיד, וזה טעם לאותות כאן ר"ל רמזים על ברית הש"ית עם יושבי תבל כי כמו השמש וירח אינם משנים תפקידם כך לא ישנו חוקות הטבע אשר שם העליון וזה טעם לאותות, ואפשר שהלמ"ד וכן וי"ו ולמועדים כי כן לא שמוש המלות כזה הרבה פעמים ד"מ חליפות ובא (איוב י') תמורת בא חליפות או אחרית ותקוה (ירמי' כ"ט) תמו' אחרית התקוה ואח"כ יהיה הפירוש אותות המועדים שיתנו סימן לקצב הזמנים המיוחדים, אבל טעות לגמרי הוא לחשוב שהתיר הכתוב כאן להאמין בחזיונות לפי כוכבים ומזלות האומרים שיש לככבים שלטון בבני אדם ובפרט כוכבים תועים (איררשטערנע אדער קאמעטען) שמהם אמר הנביא מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה (ירמי' י"ד ב') אבל אדרבה כתבה התורה ענין יחס השמש והירח

ליושבי תבל כדי להכחיש הבלי הגוים, ומועדים המה מקראי קדש ולימים ולשנים היינו בגלגל החמה שהוא על ב' אופנים משך כ"ד שעות והיינו לימים ומחזור שס"ה ימים והיינו לשנים: (יז) ויתן, תמו' וישם וכן הרבה פעמים בס' הזה כמו את קשתי נתתי ויתן איש בתרו נתתי אותך על ארץ מצרים: (כ) שרץ, שם כללי על כל בעלי חיים ואפשר שנגזר מן רץ, ואולם רמש יאמר רק על זוחלי עפר ולפי ששרץ נופל על כל תנועת החי לכן נאמר גם על ריבוי בעלי חיים והושאל על פרית ורבית בני אדם וכן נאמר וירבו וישרצו על בני ישראל: נפש חיה, אבאר לקמן ב' פסוק ו': ועוף, שרש עוף כמו עלף ועטף הוראתו כיסוי כגון שבעל כולה מכוסים בכנפים ומזה הושאל על הצפרים בעצמם ומהוראתו העקרית נמצא תעפה כבקר (איוב י"א י"ז) והושאל על החולשת ויעף (שמואל א' י"ד כ"ד), ועפעפי בת עין גם מענין זה שמכסים על העין: על פני השמים, ר"ל על פני הרקיע כי כך אמר למעלה ויקרא אלהים לרקיע שמים והדבר כמשמעו כי העוף עף על הרקיע כדג בים: (כא) התנינים, שרש תנן בעברית עיקרו על המתיחה ועל המשיכה לארכו וכן בהפוך סדר האותיות שרש נתן כי נותן יד הוא פושט יד, ומצאנו השרש הזה ממש בכל הלשונות כמו תנת דעהנען בל"א τείνω או τιταίνω ביונית tendeo ברומית, ולכן בעלי חיים גדולים המתמתחים לארכם נקראו תנינים וכן ביונית ταινία ענינו דג גדול, ואולם כפי הנראה נקראו כך בעלי חיים שהמה בין בים בין ביבשה ונקראו אמפ̄יביען (ר"ל חיים בשתי יסודות מים ואדמה) ולמיניהם גם הנ־שים יספרו כי המה נמתחים וארוכים וא"כ יש כאן בריאה חדשה לכן אמר כאן ויברא אלהים, וזה ג"כ פירוש מלת הרומשת כי שרש רמש יורה על הדריכה על הארץ ורק זוחלי עפר נקראו רומשים ואיך שייך כן על בריות המים ולכן אפרש הפסוק כך ויברא אלהים את התנינים הגדולים כי כל אלה הנקראים אמפ̄יביען גדלו עד מאוד ואת כל נפש החיה הרומשת ר"ל הדורכת על פני הארץ ואולם שרצו אותם המים ממשם באים ושם הם שבים ללכת וזה מדויק היטב בפשט הכתוב; ומעתה אם תשגיח על כתות בעלי חיים כאן תמצא בהמה וחית הארץ כת אחת עופות כת שניה, תנינים או נפש חיה הרומשת אשר שרצו המים כת שלישית דגים שבים כת רביעית שקצים ורמשים כת חמישית, והחלוקה הזאת כבר נתקבלה אצל חכמי הטבע, והתנינים גדלו עד מאוד ועי' מה שכתב כאן המבאר לנתה"ש מסיפורי חכמי התלמוד וסיפורי היונים, ועוד בזמננו מצאו תנין אחד משומם אשר לא היה ידוע מתחלה וקראו אותו חכמי הטבע Hydrarches וראיתי אני בעצמו צוירו בגליונות העתים והוא נפלא מאוד, וארכו גדול מארך כל החיות הנודעות לנו, ואם קראנו מזה בספרים קדומים ולולא בעיניהם ראו אותו בעלי הטבע בזמננו חשוב חשבוהו לחלום חזיון הקדמונים: (כה) את חית הארץ, נאמר חיה אצל ארץ ואדמה אצל רמש וזה כלל גדול בל"הק כמו שהנחנו הכלל למעלה שארץ הוא כינוי לארץ הישוב ואדמה או יבשה על העפר והדומם, והנה וי"ו דחיתו נוסף ולא נמצא הוי"ו הזה אלא בב' מלות חיתו תמו' חית בנו תמו' בן כמו בנו בער ומעינו כמו למעינו מים (תהלים קי"ד) זה להורות על יחס הסמיכות, והנה בהמה וחיה אינם נבדלים היטב בשמושם נמצא לפעמים בהמה רק על הביתיות כמו כאן וגם תמצאהו על החיות הטורפות כמו ושן בהמות אשלח, והכלל כי בהמה ממול חיה בודאי אינו מורה רק על הביתיות וכן חיה ממול בהמה בודאי טורפת וכן חית השדה ורק פעם א' מצאנו חיתו יער ממול חיתו שדה כמו כל חיתו שדה אתיו לאכול כל חיתו ביער: (כו) נעשה, כדרך המלך המתיעץ עם משרתיו וזה טעם לשון רבים: בצלמנו, נגזר מן צל והוראתו שטח העליון כמו שיאמר הלועז איין שאטטענריס כי כמו שהצל הוא תבנית העצם כפי השקפתו הראשונה כן יקרא צלם כל פסל העצם לפי שטחו העליון, וטעם צלם אלהים באדם ר"ל לפי השקפה הראשונה נראה יתרון האדם כי הולך קומה ופניו כלפי שמים לראות שם מעשי ד' ולהכיר את יוצרו; אך כן מלת כדמותנו שענינו דמיון ב' דברים מבפנים ומבחוץ, אם אי אפשר שיהיה בשר ודם דומה בכל תכונותיו לאל עליון וכן לא אמר בדמותנו בשמוש בי"ת אלא כדמותנו ר"ל חסרהו מאלהים רק נתן לו תכונות בנפשו אשר בדרכיה דומים קצת לדרכי אל: אדם, הוא שם קבוץ לכן אומר לקמן וירדו לשון רבים ועוד נדבר בפתרון המלה לקמן: זכר ונקבה, מלות נגזרות ממושגים מוחשים כי זכר הוראתו בערבית הנוקב או המרצע ונקבה שרשו ידוע, ואפשר שלאחר זמן היה נקרא הזכרון ר"ל הפקידה בשם זכר כי האיש ישאיר אחריו זכרון ועל שמו יקראו בני ביתו: (כח) ויברך, עיקר השרש ענינו כרע ונפילה על ברכים והושאל על ההשתחויה ועל דרישת שלום רעהו ומזה ענין הברכה והפרשת שלום: ורדו, שרשו רדה וענינו השפיל לארץ ושרשים ירד ורדד ורדה ענינם אחד כי גזרות נחי ה"א ונחי וי"ו וכפולים לרוב על ענין אחד המה: (כט) כל עשב, לא התיר להם בשר, כי בשר אי מוליד תכונת רעות ונהיו בני אדם על ידיו כפראים וכחיתו יער, וכיון שלא ידעו עוד לבשל הבשר לכן אסרה תורה כל דבר מן החי עד לאחר זמן רב, גם לא ימיתו בהמות וחיות כיון שלא פרו ורבו עוד להחיות זרע החיות על פני האדמה ואחר שרבו הבהמות התיר להמיתם: (ל) ירק עשב, פירוש ירק של העשב והיינו העלים והחציר, ומזה נשמע שגם חיות הטורפות לא אכלו בשר וגם זה מטעם שאמרנו לפי שלא היו רבים בארץ לבל ישחת זרעם לגמרי, ונשארה הקבלה הזאת בפי העמים שגם המה ספרו כי בימים הקדומים לא אכלו בני אדם בשר ולא חיות טרפו חיות, ונקרא הזמן הזה אצלם זמן הזהב דאז גאלדענע צייטאלטער ודברנו מזה בהקדמה, וזה פירוש הכתוב בישעי' י"א באמרו שלקץ הימין תשוב עוד העת ההיא שתכלינה חמס ושוד מן הארץ ואמר ואריה כבקר יאכל תבן: (לא) והנה טוב מאוד, כל דבר מתוקן וכולו על אופניו, השמש והירח במסלותם המים בגבולם, הצמחים למיניהם, החיות אכלו תבן, בני אדם התפרנסו מעשבים, ואין חמס ואין שוד בארץ היו ימי הזהב ימי העדן והעונג, כי את הכל לטוב עשה אלהים, ואך ברבות הימים נשחת המעמד כפי שמספר והולך לקמן: יום הששי, בה"א כי הוא נמשך עוד למטה כי בו ביום נגמרה מלאכת השמים והארץ:

ב

(א) צבאם, כל לשון צב צבא או צבה במקרא הנחתו הראשונה על העליה מפני השטח העליון לחוץ מה שנקרא בליטה ג"כ והושאל על הלוך החולה בין למלחמה וזה טעם אנשי הצבא ויש שהוא ענין גדילה וצמיחה מן הארץ כמו וצבא הארץ ר"ל גידולי הארץ וצמחיה ויש שהוא בליטה כמו וצבתה בטנה ויש שהוא נפלא ומשונה מתוך זהרו כמו צבא השמים. ויש שהושאל על הגדולה והתנשאות על הסובבים כמו צבי תפארת (וכן בל"א הערליכקייט נגזר ממלת העהר ענינו המרומם) וממנו הושאל מלת הערר האדון ; והחיה הנקראת בשם צבי מזה הענין ג"כ וכן נקראה בסורית טבי' מלשון טב (בחלוף האותיות כמו נצר ונטר) — והנה בכל המקרא לא נמצא צבא הארץ כי אם כאן ואפשר שהוא כמו מוצאי ערב ובקר (תהלים ס"ה) אף שיש מוצא לבקר ואין מוצא לערב ת"ת נסמך אחד לשני סומכים ובנחמי' ט' כתוב השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה : (ב) ביום השביעי, גם קבלת שבת ימי הבריאה וקדוש יום השביעי מפורסמת בין הגוים אף שבשבוש, והם יחסו למספר שבעה ענין קדושה וחשבו שמפני שבעה כוכבי לכת הנראים תחלק הזמן לשבעה חלקים ורבים מהבלים כהנה שאין צורך להביאם פה, וענין קדושת שבת כבר פירשתי במאמר מקראי קדש שיצא לאור עם פירושינו זה לס' שמות — והנה בתרגום הע' ובספרי הכותים נאמר ויכל ביום הששי תמו' השביעי כידוע, וטעו בזה כי כלות המלאכה תאמר ג"כ על השביתה ממנה : (ג) ויקדש, כל לשון קדוש הוא הבדלה ושינוי וכן רעו נזר ועי' מה שכתבנו בפ' נזיר בס' במדבר : ברא אלהים לעשות, כיון שמצאנו הרבה פעמים שיחובר הפועל עם המקור באופן שהפועל יורה רק על אופן ותואר הפעולה ד"מ מהרת לעשות ר"ל עשית מהר הסכלת לעשות ר"ל עשית בסכלות עמלת לעשות עשית בעמל, לכן נאמר ג"כ ברא לעשות פירושו עשה בבריאה ר"ל לא ע"ד מעשה האומן ע"י כלי אלא יש מאין וזה כפי' הראשון שהביא כאן הרמ"ד בשם הרמב"ן (עי' בבחור) וא"כ נתרגם דיא גאטט שאפפענד האט הערפארגעבראכט : (ד) אלה תולדות, כבר אמרנו בהקדמה שיש מן הסופרים שמצאו תואנה כי בקשו מן הסימן הזה מתוך השינויים שמצאו בו בערך אל הסימן הקודם, וחשבו שיש סתירות בין הסי' הזה לקודם לו, ואולם רק בסכלות עשו כן, כי מעומק פשוטי הכתובים נראה לבדי' שיש חבור וקשר אמיץ בין הסי' הזה לקודם לו ואין כאן לא שינוי ולא סתירה, כי העיקר כמו שאמרנו שבסי' הראשון דבר על הבריאה בכלל והכל נברא ביום ראשון תיקון כחות הטבע היה בימים הבאים, וכאן מאריך בבריאת האדם ותיקון כחותיו אשר חלק לו הש"י ביאר שהאדם יסודו מעפר ולכן ניתן לו נשמת חיים חלק אלוה ממעל, ופירש עוד איך צוה הש"י שיפעלו בו כחות נפשו והמה או כח המדמה והחושים וכח השכל או כח ההרגשה שירגיש שמחה ועונג והב' כח הרצון והבחירה, שם את האדם בגן עדן לעבדה ולשמרה כי ע"י צורך העבודה יבוא לידי כשרון מעשיו ולידי כשרון שכלו, נתן בגן עצים כל פרי לרות את לתאוו ולהוליד בו הרגשת שמחה ועונג ומטעם הזה נתן לו אשת חיקו ואשת נעוריו בה ישמח ואותה יאהב כי תיקון השכל הוא דעת דרכי ד' בטבעו וזה טעם לעבדה ולשמרה ; ותיקון כח ההרגשה הוא שישתדל האדם לאהבת בני בריתו ומשפחתו וזה טעם נתינת עזר לו ע"י בשר מבשרו, ותיקון כח הרצון והבחירה היא שידבק האדם בטוב ויעזוב את הרע ולפיכך נתן לו הקב"ה מיד מצוה אחת ואסר לו לאכול מפרי עץ הדעת, ולפי שהשגחת הש"י בכל התבל נראה ע"י הקשר והערך שיש בין ברואיו, לכן סיפר איך שכל הצמחים שהמה לטובת האדם, גם המה אמנם יקבלו מבני אדם חנוך הנטיעה כמאמרו ואדם אין לעבוד וכו' וכן נמצא אות השגחתו יתברך בחיי בני אדם כי הוא המוציא והמביא לכל פקודות בני אדם, וכאשר הורה לנו בסימן הא' כי הש"י הוא כח הכחות שברא את העולם הזה וקראו בשם אלהים שענינו כח וממשלה כך רומז כאן על השגחתו שהוא טוב ומטיב ונוהג את העולם אשר ברא וזה נרמז בשם הוי"ה שנאמר כאן אצל מלת אלהים, ומה שאמר כאן וכל שיח השדה טרם יהיה והלא כבר ברא הצמחים ביום השלישי זו אינו קו' כלל כאשר אבאר בפסוק ה', וכן אינו קשה שנאמר בסי' א' זכר ונקבה ברא וכאן אמר שלקח אחת מצלעותיו פירושא קא מפרש איך ברא אותו זכר ונקבה, ברא מתחלה אנדרוגינוס ואח"כ לקח צלע מצלעותיו, ומה שנאמר לעיל כי קדמה בריאת בהמה וחיה לבריאת האדם וכאן נאמר איפכ' אין זה אלא טעות ביד המקשים כי אין מוקדם ומאוחר גם לשון ויצר בפסוק י"ט אינו כמו לשון ויברא, גם יש לפרשו באופן עבר מושלם plusquamperfect. ופירוש מלת תולדות משרש ילד היינו בנים וצאצאים והושאל מתחלה על ספרי היחוס הנקראים תולדות כי כוללים בנים אשר נולדו במשפחה אחת ואח"כ הושאל על כל סיפור אופן ההויה כמו על סיפורי הקורות וסיפור שבבול ההוצאה וכן כאן, וטעם הכתוב אלה שספרנו למעלה הם תולדות השמים והארץ בהבראם ר"ל כאשר ברא אלהים יש מאין אך ביום עשות ד' אלהים ר"ל כאשר תיקן הכל ע"פי השגחתו וטובו וחסדו כך היה הדבר וכל שיח השדה וכו' וזה החיבור שבין סימן זה לקודם לו, ועיקר סימן זה מתחיל מביום עשות ד' אלהים, וערך המליצה כזאת תמצא ג"כ לקמן סימן ה' זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם וכו' : (ה) כל שיח השדה, שדה ענינו ניר שצריך לחרש כמו וישדד אדמתו ועשב השדה א"כ מין גרעינים שצריכים לעבדת האדם ולמטר השמים, ועשב שנזכר בסי' א' עשב סתם הצומח מעצמו כמו ירק עשב שהוכן למאכל בהמה או על הזרע שהוא עשב בכח שלא יצא עוד בפועל ושיח השדה המה האילנות הנטועות בידי אדם מזמורת אילן אחד, וזה מה שאמר כאן ושיח השדה לא היה כאן לגמרי וגם עשב השדה אשר היה בכח לא צמח עוד ולא נראה בפועל, כי הא' לא היה יכול להיות כי אדם אין (ועבדת האדמה אשר פקד ד' על האדם לאחר המבול היינו בזיעת אף וכאן עבדה בלי עמל) ועשב השדה לא היה כי לא המטיר ד', ואח"כ ויטע ד' אלהים גן להורות לבני אדם סדר הנטיעה : ( ) ואד, פי' הראב"ע יום ענן וכמוהו יום אידם שביום רע נקרא יום ענן עכ"ל והאחרונים אמרו ששרש אד הוראתו בלשונות בני קדם סביבה הטיה ופניה וכן תקרא לדת נפש האדם אשר תכניע אותו ומטה אותו הרגלה בשם איד, ואויר הסובב נקרא כך על שם סביבתו, ואוד הלפיד הוא לפי דעתם כלי לאחות בו את האש לפנותו ולהטותו אל כל צד אין שירראהאקן והאמיט מאן דאס פייער הין אונד הער ווענדעט : (ז) האדם, יש שפירשו אדם נקרא כך מצבע האדמה כי אדמת א"י מורכבת עם חומר אדום וכך כתב היוסיפון בס' קדמוניות בח' א', ויש פירשו

שאלה לקוחה מלשון הודו (סאנסקריט) כי אדמה בהדו ענינו ראשון, וזה רחוק מאוד כי האדם כפשוטו כי מן האדמה לקח ואדמה נקראה מענין דום ודומם ענין מנוחה הפך תנועות החי או תנועת הצמחים, וחלק האדם הגופני הוא דומם, ודם המתגלגל בתוך הגוף נקרא כן כי הוא הפך הדומם, וממנו נגזר לצבע האדום, ואל תתפלא ע"ז כי מושג אחד והפוכו בשם אחד יקרא כי זה הכלל המונח והמוסד אצל כל מבקרי לשון, כי הש"ית נתן בטבע האדם הענין והחפץ להוציא מחשבותיו מכח אל הפועל, ולחלק לרעהו מצפוני לבבו והמליץ בינותם ר"ל המליץ שבין נפש אדם לנפש רעהו הוא הדבור, ובתחלה כאשר הרגיש בן אדם את צורך הדבור והוצאת מחשבתו לפועל היה משתמש בהברת פיו והשתדל להשוות הברתו עם הברת קול ורעש הדברים אשר רצה לסמן ד"מ קול בעלי חיים היתה יפה לסמן בה החיה ההיא, ע"י מבטא הקול ונקרא בל"א שאללנאכאהמונגען (Onomatopeöen) ודוגמתו הן מלות צפצוף צפור צלצל או מלות רעם רעש שרק נפץ אב ואם (כפי הברת העולל אשר יקרא לאוריו) ואולם כאשר רבו צרכי הדבור, והיו נצרכים לבטא ג"כ בשפתים סימני ענינים ורעיונות אשר אין להם שום ערך ויחוס עם חוש השמע, עשו תחבולה להמציא מלות חדשות, ואולם עוד דרך אחר היה להם לסמן הרעיונים שאינם נשמעים אל האזן ע"י דמיון אותם הדברים עם ענייני השמע ד"מ מושג התנועה יש לו קצת דמיון עם קול הנשמע לאט לאט או אם ירוץ הגלגל יש לו דמיון עם קול הנשמע כסופה, וע"י השואת דבר עם דבר בכח המדמה ובכח הזכרון (כי ע"י ראית דבר אחד נתעורר זכרון שלהם לזכור את דבר שכבר סמנו), והשאילו התיבה אשר שמו כבר לדברים הנשמעים ויתנו אותה ג"כ לציין דברים הנראים או רעיונות נשגבות, והיו המלות אשר נתהוו ע"ד זה מתחלה ע"ד ההשאלה והשתתפות (עראפיסע בילדליכע אונאייגענטליכע אויס-דריקע) ותהיינה למלות מוחלטות ופשוטות לאחר זמן (לו אייגענטליכען אויסדריקען) מלבד מה שנשתנה בהם בהברה ובמבטא לפי כלי מבטא מיוחדים לאומות שונות — ואולם הזכרון הוא על ד' פנים או שיזכיר האדם בדבר בראותו דבר דומה קצת אליו ונקרא אופן ההשאלה אשר נתהוה עי"ז בלשון בשם **Metapher** או שהמקום והזמן גורם שיזכור האדם בדבר הרחוק ממנו כעת וע"י הזכרון ההוא יולד אופן השאלת המלה הנקרא **Metonymie** או שיזכור האדם את הכל ע"י חלק ממנו והחלק יחידי ע"י ידיעת הכלל ואופן ההשאלה ומליצה הנולדת מזה נקראה **Synecdoche** או שמושג אחד יזכירו את היפוכו ד"מ אם נעיין במעשי צדיק מיד יפול במחשבתנו הפך הצדיק והוא הרשע ואופן ההשאלה הנתהוה מזה נקרא **Ironie**, ולכן כאשר הוסדו הלשונות או שסמנו דבר ע"י סימן דבר הדומה לו בתכונותיו או ע"י חברו במקום ובזמן, או שקראו את הכל בשם החלק ולהפך או שנסמן המושג בשם הפוכו, ועי"ז רבו הלשונות מאוד ואופן מליצת כל שפה ושפה משונה מאוד, וזה אשר נקרא ג"כ רוח הלשון, ויש לי בזה אריכות דברים ואין כאן המקום להעריך את כל הענין הזה, ורק כללו של דבר הבאתי פה כיון שעוד נבוא בכמה מקומות לבאר הוראות המלות על פי זה — **לנפש חיה**, כפי הכלל שהנחתי לך פה הנך רואה כי כל מושג התנועה והטלטול היו מדמים בני אדם מתחלה עם נדנוד הרוח ועם שאונו ורעשו והיו מסמנים כל תנועה ע"י מבטא קול האות המערה בהברה, והקול ההוא הוא שב או שף ומזה נשב או נשף, ובתחלה לא היה מבדילים בין תנועת דבר דומם כמו המים והרוח ובין תנועות בעלי חיים, כי החיים לא היו משיגים אותם כי אם בבחינת היותם מתנועעים, וקראו החיים בשם נפש שהוא בחלוף סדר האותיות (כמו כבש וכשב) ענין נשף, וקראו ג"כ סבת התנועה בשם נפש ע"ד ההשאלה וכן ביונית ד"מ **Psyche** עיקרו מה שיאמר בל"א (בלאט-טערן) ויהי כאשר למדו לאחר זמן להבדיל בין תנועת בלתי חי ותנועת בעלי חיים קראו לנפש החיים להבדיל מן כל נשיבה אחרת בשם נפש חיה, וכן נשמה ורוח נשמת חיים רוח חיים אך אחר זמן כאשר כבר הטבעו חוקי הלשון וגם המושגים והרעיונים היו על מדרגה מעולה חלקו בין נשמה ונפש — ופי' הכתוב כאן ויצר אלהים את האדם עפר מן האדמה והיה דומם אך כאשר נפח באפו נשמת חיים ויהי הדומם לנפש פי' למתנועע אך לא בלתי חי אלא לנפש חיה ואונקלס תרגם לנפש חיה לרוחא ממללא ולעיל תרגם נפשא חיתא להבדיל בין נפש בהמה ונפש האדם, ואפשר שחשב פי' חיה האמור כאן מלשון אחוה דעי בחלוף יו"ד עם וי"ו כמו שמצאנו איפכא חוה תמו' חיה כי היא היתה אם כל חי: (ח) **בעדן**, כבר אמרתי בהקדמה שיש כאן חלוקי דעות הרבה מאוד בענין מקום העדן ובענין שמות הנהרות שנכתבו פה, ואעריך כאן לפניך דברי המפרשים היותר חשובים שלא להאריך בענין זה יותר מדאי — מתחלה יש לחקור על כמה מלות הנאמרות פה, הנה מלת גן תורה על ככר אשר גדר סביב לו ונקרא פארק בל"א והוא ג"כ גינת ביתן כידוע, ונקרא ג"כ פרדס והיא אמנם מלה פרסית ובלשונו עוד היום נקרא גן עדן בשם פאראדיעס ואולם זה יסמן רק מלת גן ולא מלת גן עדן, ושם פרדס נמצא ברוב במקרא ובתלמוד, ואמר הכתוב שהגן הזה היה בעדן, והמלה הזאת היא אמנם תורה על השמחה ועל העונג וממנו מעדנים, ומזה ביונית מלת *ἡδονή* וכן אחרי בתלמוד ובנאמר' ע' כ"ר מצאנו ג"כ פועל ממנו בבנין התפעל, ומצאנו ג"כ וישם ערבתה כעדן ומיד שם כגן ד' (ישעי' נ"א) ולכן חשבו רבים שאינו שם עצם פרטי אלא כללי לכל ככר ארץ נעים וטוב וכן תרגמו בוואולגאטא paraduum voluptatis, ואולם זה אינו כיון שאמר גן בעדן בי"ת השמוש תורה על מקום מיוחד ופרטי, ואולם מצאנו ג"כ במלכים ב' י"ט י"ב ובני עדן אשר בתלאשר הרי לך בהדי' שהיה מקום בתלאשר ששמו כך ואולם אין לבאר ע"י כן שתלאשר היינו גן עדן שנזכר פה כי הרי שמצא ג"כ בעמוס א' ה' בית עדן שהיה בהר לבנון וזה בודאי אינו גן עדן שנכתב פה כי גן עדן הוא בין פישון גיחון פרת וחדקל, ובאמת בספרי (Ptolm, 5, 15,) נקרא בית עדן ג"כ בשם פאראדיעס, ובאמת עד היום הזה יש כפר בהרי לבנון הנקרא עדן, ואולם כיון שכתוב עדן בתלאשר וגם יש עוד כמה ענינים הראוים להביאם עליהם לכן חקרו קצת המפרשים (ודבריהם נראי' מאוד) שתלאשר שם מקום העדן הנכתב פה ואמרו כי תלאשר היינו תלסר או אלסר שנכתב לקמן י"ד וכן משמע מתי' שם, וכן תרגם הערבי בשם קורדיסטאן, וא"כ יהיה הגן העדן בארץ מדי ופרס. ונשארו מזה שירים בפי הפרסיים שאמרו שהגן עדן נקרא Das reine heitere Iran-Erien-Vedsehg ומלת אירן נשאלה ממלת אור בל"הק ליכט וכן בלשון זענד שהוא לשון בני מדי הקדומים, והיפוכו Gebirgeland: Turen נגזר ממלת עורי, ובכרת הארץ הנקראה כעת איראן נגבלת מנהר כהור והאראקס ונקרא Erivan בלשון פעהלווי שהיא לשון הפרסים הקדומים, וא"כ יהיה נהר פישון הנקרא פאזיס אצל היונים

ובעת אראקס מקורו בצפון ארם הנקרא ארמעניען , והוא נחבר עם נהר קאור ויבאו לנהר אחד ושמם קור ותולאותיהם אל ים קאספי , ועל נהר אראקס יש עם הנקרא בשם Chwalle וזה יהיה חוילה הנזכר' כאן , ואולם עוד אחרים אמרו שהיא חלק הארץ הנקרא ארמעניען וכולל מחוזי גבילאן דאילע והנקרא אדרבזה , ויש שאמרו שהוא בארץ הודו ובצפונו בחלק הנקרא קאשמיער ועל פישון יאמרו שהוא הנקרא גאנגעס כעת , והנה כבר באמרתי בהקדמה שיש סיפורים בתורתנו אשר נתפשטו בין כל העמים ואין לך אומה ולשון שלא בא אליה שמץ מנהם ודוגמתם מעשה הנפילים ומעשה המבול , ובתוכם הנה ג"כ מעשה גן עדן , לכן נשארו סיפורים רבים מעץ הדעת ועץ החיים כאשר נבאר עוד : (י) ונהר , ענין פתרון המלות נקל מאוד כי כולם נשאלים מהלוך המים ונביעה ופישון משרש פוש כמו כי תפושו כעגלת דשא , והנה פירוש : משם יפרד , שהנהר ההוא אחר שיצא מן עדן היה לארבע ראשים וצריך שתדע שפרת מקורו בארמניא בגבורת הארץ הנקרא Paschalick Arzarum והולך לארם נהרים הנקרא מעזאפאטאמיען והולך בארץ בבל כעת — Irak und Dschasire ואח"כ יחובר עם חדקל הנקרא טיגרים , ושניהם יקראו ממקום חבורים בשם Schat-el-Arab וחדקל נקרא אצל הערבים Detschlat ואצל הכשדים Deklito והוא ממזרחו של פרת , קדמת אשור הנקרא כעת Kurdistan , ושם פרת משרש הזה בערבית שפנת בערבית מתוק ומימי הנהר ההוא מתוקים מאוד וחדקל כמו שאמרו חז"ל חד וקל הוא וא"כ הספק יתלה רק בפישון וגיחון , ועל הפישון כבר אמרתי לך שיש פירשו שהוא הנקרא פאזיס אצל היונים וחוילה אצלם מדינת קאלכים על ים השחור , ואולם זה אינו נראה כלל כי מדינת קאלכים נקרא בל"הק כסלח כאשר נבאר לקמן סימן יו"ד י"ד וגם המדינה ההיא יותר לצד צפון . וגם ארץ חוילה אשר יסובב אותו הפישון קשה מאוד לתלות כי אמת יש ארץ חוילה הנזכרת לקמן יו"ד ז' בין בני כוש ואולם זה הוא חוילה בארץ ערב כאשר אבאר עוד ובחלק הארץ ההוא גם נהר פרת ואינו עובר שם גם זהב לא ימצא וא"כ בלתי ספק אין זה חוילה האמור' כאן , וכבר אמרנו שעל נהר אראקס אמת יש שם עם בשם Chwal , ודברנו מזה למעלה , ואולם רוב המפרשים אמרו שבין פישון בין חוילה הוא ארץ הדו , ואמרו שכל השטח מארץ ערב עד הדו הצפוני נקרא חוילה , ופישון הוא נהר גאנגעס או נהר אינדוס , וא"כ יש ג' דעות בארץ חוילה , והרב סעדי' ז"ל ורש"י ועוד אחרים חשבו שהוא יד נחל נילוס במצרים ר"ל יד המזרחי ונראה שלדעתם חוילה הנאמר כאן הוא חוילה הנאמר לקמן בין בני כוש , ושם תרגם הרב הגאון ז"ל חוילה בשם זיילה בארץ כוש באפריקה , הנה אלה הדעות היותר חשובות בזה הענין ואולם עוד יש שפירשו שפישון הוא יד נהר פרת המזרחי וי"א שהוא כרוזארא ויש שהוא ירדן של א"י וכדומ' ואולם אלה בודאי טעו , ובספרי הכותים נאמר תמו' פישון קדוף וזה רק תרגום המלה החוילה חלק ארץ הערביים בני יקטן בגבול מזרח עמלק וישמעאל והוא על ים פרסי ונקרא אצל היונים Chanlataoi וגיעגוהר מלא שם עוד עיר בשם חוילה וי"א שהוא מדינת Haula בארץ נוביען באפריקה, ועוד חוילה בארץ כוש (נבארו לקמן) הנקרא היום Zeila בצפון ים הנקרא באב—על—מאנדעב והראשון הוא חוילה הנזכר כאן לד"ק כיון שהוא סמוך לארץ הודו : (יב) בדולח , י"א שהוא מרגלית וי"א שהוא אבן הנקרא Chrysolith וי"א שהוא הנקרא Bdellion והוא מין שרף הנוטף מן העץ וחשוב מאוד באחלות הבן וכתבנו מזה בשמות ובס' במדבר בפרשת המן ובתרגום השבעים נקרא קארבונקעל , ואולם היותר נראה שהוא מרגלית שכך כתב ג"כ הרב ר' בנימן בעל המסעות וכן משמע ג"כ מהחשיבות שנתן לו הכתוב שהזכירו מזמרת גן עדן , ואם נאמר שגן עדן היה סמוך לפרס והודו יש שמה מרגליות רבות וי"א שהוא לאזורבעטיין ויש שהוא בערנשטיין וזה אינו לגמרי : השהם , בתרגום הע' בשם אניקס ובמקום אחר תרגמוהו בשם בעריל : (יג) גיחון , זה הנהר השני שבו נבוכו המפרשים פתרון המלה הוא מית גלי המים וא"כ יתכן שיהיה כל נהר ואולם יש אמרו שהוא הנקרא אצל הקדמונים Oxus וכעת Abi-Amu כי הערביים קוראים לזה עד היום בשם גיחון והיוסיפון כתב שהוא הנילוס שבמצרים וי"א שהוא יד נהר חדקל המזרחי וי"א שהוא נהר אראקסעס וי"א ארהענטעס ואולם מ"מ אינו להחליף עם נהר גיחון סמוך לירושלים כי אמר הכתוב שמסובב ארץ כוש לכן האומרים שהוא נהר אקסוס אומרים שכוש הוא בארץ ערב , ואולם לדעת היוסיפון נוטים ג"כ שבעים המתרגמים כי שיחור בשם גיחון העתיקו ולזה הסכים גם געזעניוס : כוש ארץ סמוך למצרים הנקראת איטהיאפיען כן משמע מכל המקרא כאשר נבאר עוד להלן וכן נקראו בני איטהיאפיען בלשון מצרית , ואולם נחלקו המפרשים אם יש עוד ארץ כוש סמוך לפרס או סמוך לארץ ערב ואולם היו מן האומרים שאין כוש אלא אחת באפריקה : (יד) חדקל , בארנו לעיל שאין ספק שהוא הנקרא טיגרים ופרת נקרא במקרא ג"כ נהר סתם או הנהר הגדול והנה מכל מקום ראינו שמקום גן עדן הוא או בארמעניא או בפרס או בהודו או בינתים , ואולם המפרשים נטו לכל צד ולצד עד שיהיו ביניהם מי שאמרו שהגן עדן בארץ שוועדען באייראפא *) ויש שחשבו שהוא ארץ פרייסען וכהנה עוד רבים : (יז) ומעץ הדעת טוב ורע , כל דעת טוב ורע שבמקרא ענינו מעמד האדם ברשות עצמו (מינדיג זיין) כמו אם יגדל הילד והיה לגבר נקרא יודע טוב ורע והיפוכו ובניכם אשר לא ידעו טוב ורע , ואפשר שעומק פשוטו של הכתוב כך הוא כאן ע"י העץ הזה תהיו ברשות עצמיכם להיות בעלי בחירה והרי אתם יולאים בענין זה מרבותו כדרך אמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים , והנה אם לא שלח האדם את ידו לקחת מעץ הדעת לא היה מוסר נפשו לרע , אך אין להאריך בזה וקצתו כתבתי בהקדמה : לא תאכל ממנו , אמר הראב"ע כמו ותפתח ותראהו את הילד עכ"ל ר"ל כפל הכינוי עם השם : (יח) כנגדו , יש אמרו שנגד בתולדות ענין משפחה ויהיה כנגדו כדרך למינהו הנאמר אצל בהמה וחיה ולמחים וזה אינו אלא העיקר כדברי המבאר לנתב"ש ויש שאמרו שנגד כמו לפנים וזה בלשון דרך ארץ תמו' אבר הזכר כלי המוליד ואין ראוי לזכר לדבר הזה : (כ) ויקרא האדם , גם זה מדרכי החנוך ומתיקוני כחות נפש האדם כמו שאמרנו בראש הפרשה והענין שהש"ית חנך את האדם ללמדו לשון ודבור וזה טעם ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו כי כאשר ראה אדה"ר החיות והעופות היה קורא אותם

*) Nach Rudbeck: Schweden; nach Nasse: Preußen.

לפי צפצופם ונביחתם ושאגתם וצעקתם כמו שאמרנו לעיל פסוק ז' וע"י זה למד להוציא מחשבתיו אל הפועל: שמיה, שם וסימן ומלה יונית Sema ענין אחד המה : (כא) **תרדמה**, שרש רדם לקוח מקול נחרת האדם כשישן וכן הוא בלשון יונית וברומית מצאנו בהלוף סדר האותיות dormio : **מצלעתיו**, אם נאמר שאנדרוגינוס נברא צלע ענינו צד ר"ל שלקח חלק האחד עם פרצוף שלו ואחת היתה האשה, והנה צלע אבר הנקרא ריפפע הוא בחרט מצרים (היעראָגליפֿע) רמז לאשה, ושיורים מזה הסיפור נמצאים ג"כ בהבלי הגוים, כדרך שוכני ארץ גרענלאנד שאומרים שאשה נבראת מזרת האיש וכדומה נראה שהיתה ביניהם הקבלה שנבראת מאבר אחד מאיברי האיש אך לא ידעו איזה הוא ואונקלס גם הוא תרגם מעילעוהי לא ע"ד שני פרצופים : (כג) **אשה כי מאיש לקחה**, גם בשאר לשונות מצאנו דוגמתה כמו ברומית vira או virgo מלשון vir (גבר) : (כד) **והיו לבשר אחד** ר"ל כאשר היו בבשר אחד מתחלה כי בני פרצופים היו כך ישובו להיות כן בעת זיווגם והנה כיון שסיפר עד הנה כל תיקוני כחות האדם באמצעות השי"ת והנה נתנו לו כל שהם לתיקון כח שכלו, נטעים וחיות ובהמות גן נחמד להשכיל ולמראה ולהעשיר את מושגיו גם שפה ולשון לו היו, בכל אלה יגיע לכח השכל ויתאמן להגות בדרכי האל גם נתנה לו אשת נעורים אשר יאהב אותה וידבק בה, כי כל מוסדות המדינה אשר תהיה משני אלה ר"ל מאדם וחוה הוטבעה על אדם האהבה שבין איש לאשתו ובני משפחתו, גם ניתן לו בחירה ורצון לעשות טוב ורע כפי המצוה שהוטלה עליו, סיפר עתה איך נהיה שהאדם חטא — :

ג

(א) **והנחש** הנה הפרשה הזאת אמנם עמוקה גם לפי פשטיה גם לפי התורות שנקח ממנה, ואולם מתחלה נבארה ע"פי פתרון המלות — הנה מלת נחש י"א שנגזר מן לחש בעבור שלוחשים המכשפים על הנחש, ובאמת הנחש הוא בעל חי אשר מימי קדם היה שומם ונורא מפני דרכו כדרך אנשי רמיה ועושי עול ההולכים בחשך והנראה שנקרא כן על קול הנחש השורק והמתלחש, ובלשון הדו נקרא שמו ר"ל שוכן סלעים כי בחרי סלעים שם חור פתן, ואפשר שהמתכת הידועה בשם נחשת ג"כ מענין זה, כי שאר המתכות נקראו על שם צבעם זהב מן צהוב, כסף כי נכספו פניו ועפרת גם מזה הענין כי מלת עפר בסורית טעמו לבן — והנה בחומש השומרונים הנדפס כתוב כחש תמור' נחש והיינו מכזב, וזה זייפו בעלמא להקל עליהם הפירוש, ושיור מסיפור הזה שהנחש הוא רמז למסית בני אדם מצאנו בסיפורי העמים ד"מ טיפאָן הוא בעל צפון הוא אליל הרע אצל המצריים מצוייר בדמות נחש, ההודיים אמרו קרישנא אליל הצמח יצא להלחם נגד נחשים, הפרסים אומרים כי אהורמין אליל הרע (עי' בהקדמה) בא בדמות נחש להדיח את האשה הראשונה לאכול מפרי עץ מזיק, ואפשר לומר שמלת אהרימן הפרסית גם הוא נגזר ממלת ערום כמו שכתוב והנחש היה ערום ואפשר שזה לשון נופל על לשון כאן, לפי שאמר למעלה ויהיו שניהם ערומים אמר אבל הנחש היה ערום ולפיכך לבסוף התבששו. — והנחש נקרא ערום לפי שזוחל בעפר ויצפון בין העשב לטרף וזה ג"כ אפשר טעם לשם או נחש — ואין לברר עד היסוד אם שבאמת נחש דבר אל האשה כמו שמצאנו דבור אצל אתון בלעם, או אם הוא כולו על פי משל, ואין נחש אלא שטן, ואולם איך נפרש הקללה שנאמרה ועפר תאכל? הגם היא ע"פי משל? והרב דון יצחק אברבנאל אמר שהאשה ראתה נחש אוכל מפרי עץ הדעת ועי"ז הפתה את לבה בעצמה לאמר אם אינו מזיק לנחש גם לי לא יזיק, וגם זה אינו מתכן יפה בכל הכתובים והנכון שהנחש הוא ענין האדם ללכת בשרירות לבו מצד שהוא בעל גויה ובן תמותה, ומלחמת שכלו וצדקתו נגד פתיותו ואולתו או מלחמת גופו עם נשמתו נרמזה בזה הסיפור וזה טעם ועפר תאכל שנאמר מן הגוף והיצר הבית ר"ל בין גוף ונשמה ואולם כל זה הוא סברה ספקה ואין לבוא על היסוד : (ה) **ונפקחו**, שרש פקח ופקח הוראתם אחת וכן פקח — קוח הנאמר בישעי' ס"א א' והרב בעל מחבר ס' גן נעול הבדיל בין פתיחה לפקיחה ע"ש והרמב"ם ז"ל כתב שכל פקיחת עינים שבמקרא נופלת רק על גלות ידיעה, וקצת מפסוקים או פקח, ויפקח הנער את עיניו : (ו) **להשכיל**, י"א למצוא על ידיו שכל ר"ל שמן העץ באה להם הדעת, ואולם כיון ששרש שכל יורה ג"כ על הראיה כמו שמצאנו טובת שכל (בשמואל א' כ"ה ג') תמו' יפת מראה אפשר שגם כאן כפל הענין במלות שונות — ועל טבע העץ ההוא נחלקו בו חז"ל וי"א שהיה הגפן וי"א שהיתה התאנה והפרסים קראו לו בשם Hom וההודיים אמרו שהוא מין עשב הנקרא אמלם Schima, ונשארו גם מהמעשה הזה שיורים בסיפורי היונים, אך שבשוהו וזייפוהו כדרכם; וספרו מבני אדם שערבו את לבם לקחת מפירות אלהים או מגילולי שמם לנרכא וכהנה רבות : **ותתן גם לאישה עמה**, כי הנחש בערמותו דבר רק אל האשה שדעתה קלה : **עמה**, שב אל מלת אישה ר"ל נתנה גם לאישה אשר היה עמה, וכן משמע מפסוקי הטעמים : (ז) **ותפקחנה עיני שניהם**, נתעורר כח השכל בקרבם וידעו כי אין ראוי לאדם להיות נראה בבשתו, זה פשט הכתוב, ורבים הוציאו קושיות מן הפסוק הזה, יש שאמרו שמעת אכל האדם מעץ הדעת בא לידי עבירה, ונולד יצר הרע בקרבו ונתגלגלה העבירה בירושה לכל יוצאי חלציו ומעת הזאת אין צדיק בלי חטא — אבל אם נשאל להם הלא אכילת עץ הדעת בעצמה מכריחה שיקדם לה יצר הרע, גם בהפך אמר הנביא מה המשל הזה על אדמת ישראל וכו' אבות אכלו בסר ושיני בנים תקהינה, גם ידענו כי ד' הוא בעל הרחמים והסליחות ומעביר אשמותינו בכל שובנו אליו בתם לבב: **ויתפרו**, שרש תפר ענינו חבור ע"י מחט ואפשר שעשו להם מחט מעץ: **עלה**, שם הקבוץ והוראתו עלים: **תאנה**, הוא הנקרא Pisangbaum ארכו כ"ב אמות ועוד היום הזה יושבי איים רחוקים אשר עוד לא זרח עליהם שמש החכמה והכשרון למלאכת מחשבות כי כמעט לפראים יחשבו יתפרו להם מעלי תאנה אזור למתניהם : (ח) **לרוח היום**, לא מצאנו מליצה זאת כי אם כאן וא"ת וכן פירש"י שהוא צד מערב, ואולם אין לזה ראיה כי אדרבה רוח שהיום בא ממנו הוא צד מזרח ואפשר בחשבו היום הוא תמור' יש שהוא משותף למלת נגב, וזה שאמר הרמב"ן שדרך גלוי שכינה הוא בקול סערה ורוח אדרבה מצאנו שלא ברעש ולא ברעש ד' כי אם קול דממה דקה ישמע, וכן מצאנו שנגלה השי"ת לשמואל בנחת בלא להפחידו פתאום, ואפשר שרוח היום הפך חם היום, כי לעת ערב מנשב בארצות הקדם רוח

דקה ומקררת את נפש עיפה , וא"כ יורה רוח היום על הזמן שנגלה הק"בה לאדה"ר ולא על המקום — והנה אמר מתהלך תלילה יפה שהש"ית היה כאב ומורה לבני אדם אשר יתנכס במעגל ישר וכמו שאב המשפחה מתהלך לעת ערב לראות במעשי בניו כך הש"ית בחמלתו וטובו: ויתחבא , כל התחבאה היא מפני מורא ופחד לא כן ההסתרה כי המסתתר הוא שיעלים מקומו מאיזה טעם אחר ולכן יפה תרגמו זיך פערקריעכען : בתוך עץ, י"א שזה אישי ולא כללי ר"ל לא תחת עלי הגן התחבאו אלא בתוך עץ מיוחד שהיה חלול ונכנסו לתוכו: (יד) ארור אתה, אמר שלא תהיה איבה בין אדם לחוה כמו בינו ובין הנחש: מכל הבהמה, המ"ם דמכל אינו ההפלגה אלא כמו לפני או תחת ר"ל תחת כל הבהמה אתה תהיה הארור, ובאמת אירום הנחש עושה אותו לנורא ומפחיד ונתעב מכל חית הארץ: ועפר תאכל, כל אכילת עפר שבמקרא זו היא על דרך ההפלגה וענינו תוגה ועצב וכן אפר כלחם אכלתי , והיינו נבדעתי לארץ עד שהייתי יכול לאכול עפר אבל פה יש לאמר שהוא ע"ד פשט כמה שנאמר ונחש עפר לחמם ישעי' ס"ה כ"ה, וי"א ששנה השי"ת טבע הנחש , שהיה לו מקודם לכן רגלים, ונשאר מזה שיור בפי העמים *) : (טו) ואיבה, כל לשון איבה שנאה ולא כל שנא' איבה כי האיבה היא השנאה מחברת עם הרצון להרע ולהשחית ולהזיק לרעהו אך שנאה היא לרוב רק הפך האהבה , ולכן אין בכל המקרא לשון איבה על דבר בלתי חי כי שונא כסף או שונא בצע הוא שלא יחפוץ בהלה אבל לא נוכל לאמר אויבי כסף או אויבי בצע כמו שאנו אומרים אויב רעהו וזה פי' הכתוב תכלית שנאה שנאתים היו לי לאויבים כי תכלית השנאה היא האיבה, ושמור זה הכלל: הוא ישופך ראש, בדבר אשר זדו נענשו הנחש חטא בערמתו אשר מקום מושבו בראש לכן נענש בראש והאדם שהלך בעקב בעלת הרשע גם בעקבו ענוש יענש, וגלה לנו התורה שעונשה של עברה היא העברה בעצמה כי אין לך צער גדול מנפש יודעת חטאה, והבטיח לנו הנביא (ישעי' ס"ה) כי לקץ הימין תשוב עוד העת כאשר היתה וזולת שוף בערבית לשון שנאה ומזה הושאל על האויבים אורבים לציד ולא לשון שוף שבר כאשר חשבו המפרשים כי הרי כתוב ואתה תשופנו עקב , ואין הנחש משבר עקב אלא מטיל בו אירום , והנה שיורים מסיפור הזה נמצאים בכל העמים מאד, ואין כאן המקום להזכירם , ודי לנו שכל אלה מספרים מתלחמת האדם או הגבורים עם הנחשים, סיפורים ארוכים אשר כלם יעידו כי היתה בפיהם קבלה מה אך שבשו אותה באורך הזמן, והיתה להם למוקש כי באו עי"כ לידי ע"א ולכן סיפר הכתוב האמת כמו שהיתה להעיד בבני ישראל לבל יבחתו אחר תועבות הגוים: (טז) עצבונך והרנך, יש שפירשו שבא הכינוי והחבור תמו' יחס הסמיכות (עי' לעיל א' י"ד) וא"כ ענינו עצבוני הרנך ויש שפירשו שעצבון היינו דאגת האם בחנוך בניה וי"א עצבון זה דרך נשים וא"כ סדר הכתוב ענשי האשה כפי סדר הטבע עצב זה וסת ואחריו הריון ואחריו הלידה: תשוקתך, נדידה ומרוצת הנה והנה בשוק יקרא תשוקה כי זה עיקר שרש שוק שממנו נקרא כן הרחוב שבעיר שבו יפנו וירוצו האנשים אנשי מסחר ונקראה כך התאוה כי תפריע לב האדם ויבטלו מן המנוחה ויעררו חזיונות ורעיונות בנפשו, ואמר הכתוב שיעוד האשה ללדת בנים ולאהוב את אישה ויעוד האיש לעבוד עבודה ולהיותו עסוק במלאכה ולדעת את קונו ע"י העבודה הן הנה הרפואות לנפש החוטאת והבן: (יז) ארורה האדמה, ע"ד הפשט לא הש"ית מקלל את האדמה, אלא החוקים אשר שם בטבע האדמה הם יהיו לפגע ולמכשול בני האדם, כי החטא מושך אחריו כל מחלה וכל קטטה וטעם קוץ ודרדר הוא ע"ד ההשאלה שהאדמה אשר תוציא מעדנים לנפש שוקקה תהיה לקללה כי הקנאה והכבוד והתאוה והמלחמה ושאר רעות רבות אשר תבאנה בסכלות האדם ובהתרחקו מן המזג הישר ומהמדות ומהמעלות טובות הנה תעשינה לך פרי תנובות למארה ולקללה המה ימררו חייך ולחמך — ובתרגום הע' קראו בעבודך בל"ת אף שהיה צריך להיות א"כ בעבדתך והנה גם זה מקובל אצל העמים שקראו לשלשול הזמן שבא אחר הזמן הטוב ההוא הנקרא עת הזהב ונהפך להם לרעה וקראו זמן הכסף ואחריו זמן הברזל : בעצבון, במרת רוח ובדאגה מפני קללת האדמה : תאכלנה, תהנה ממנה וכתרגמו געניעסען ולקמן בזיעת אפך תאכל זה אכילה ממש : (יח) וקוץ ודרדר, קוץ מלשון קצץ ענינו קטיעה וגדיעה ומזה קוצים שמדקרים ומוחבים בגוף האדם ובמלבושו, ומזה קוץ עם האסיף הפירות הנקללות ודרדר ענינו בערבית ובסורית תנועת המתגלגל הושאל מקול המתגלגל וכן ביונית tornes, tornos ובגרמנית דרעהען דריללען וכן בעברית דור ומדור שהוא עגול ומתגלגל , וכן נקרא העוף דרור שפורח ומתגלגל באויר וכן תורים בני יונה , ומהוראה הזאת נשאלו עוד אחרות כמו דרור חפשית כי בן חורין יוכל לשוטט הנה והנה כמבחת נפשו וכן כל דבר זורח שקרנותיו יוצאות לכל צד נקרא ומזה פאת דרום היינו צד הנגב הזורח , ולשון דרדר אינו אלא עשב ידוע שנכרך סביב לעצים ומטעים ויונק כל הכחות מהם עד שייבש העץ ועליהו יבול נקרא אונקרויט שלינגקרויט שמארמלער פלאנלע והוא קללה ומארה גדולה מאוד ובמס' ביצה דף ל"ד שנינו פירוש אחר לקוץ ודרדר: עשב השדה, כל עשב שנאמר אצלו שדה הוא מיני קטניות והוא עשב למאכל האדם לא כן ירק עשב כאשר באררנו למעלה : (יט) עד שובך, אינו היסב על הזמן כמו עד בואך אלא שיעורו ביגון ובצער תאכל לחמך עד שהעצב והדאגה יורידוך שאולה ומלאו לשון עד ע"ד זה כמו עד רדת חומותיך , עד בלתי השאיר לו שריד : (כ) חוה, אפשר שהוא מלשון ולילה ללילה יחוה דעת כי שרש חוה יורה על ההערה שיעור בלב שירגיש ענין מה וכן אשת אדה"ר היתה בסבת דעת טוב ורע ולכן נקראה חוה ומה שאמר כי היא היתה אם כל חי אפשר לפרשו עד"ז כי אב ואם אינם מורים רק על ההורים כי גם על המורים ועל כל נשיאי פנים כמו אבי אבי רכב ישראל או שקמתי אם בישראל , ואתה תבקש להמית עיר ואם בישראל , ולפירוש זה יתכן שהיתה נקראת חוה

---

*) pectusque cadit pronus Ov. Met. IV. 578.

בנ"ע אף שלא הולידה עוד בנים: (כא) כתנות עור, כל כתנת לשון כסוי ובגד וכן בשאר הלשונות כיתן בארמית Chiton ביונית ובחלוף האותיות tunica ברומית: (כב) גם מעץ, י"א גם כמו עוד ר"ל עוד יוסיף לאכול מעץ החיים ואינו כן לפי הפשט, אלא שלא טוב לאדם שיאריך ימים יותר מדאי מאחר שהוא מטולטל בצער ואין מן הצורך ג"כ שיאריך ימים כיון שהאשה תוליד בנים, וכל מה שלמד האב בנסיון ישאיר לבניו וטעם יהי לעולם כמו ועבדו לעולם ועניינו זמן רב, ובזה הותרו כל הספקות בענין מה חיי האדם: (כג) וישלחהו מגן עדן, אמר הרא"בע כל שלוח שאחריו מ"ם איננו אלא לגנאי והוא גרוש עכ"ל וכן כתב המבאר לנת"ש ובתחלת כבודם לא ימלאו רחים לזה כי כבר מלאנו הרבה מקראות שנאמר בהם שלוח ואחריו מ"ם ואינו לגנאי כמו וישלחהו מעמק חברון ישלח את בני ישראל מארצו וגם לא כל שלוח שאין אחריו מ"ם היא על דרך כבוד כי שלוח האדון לעבדיו אין דרך כבוד בכל מקום במקרא: (כד) הכרבים, אמר הראב"ע מלה זאת כוללת צורות כלן וכן נאמר ביחזקאל ופני שור ועליה נאמר אחריו ופני הכרוב ומזה נראה לבדי' שכרוב הוא סימן כל צורה ויש לחזק דבריו ג"כ מיסודי הלשון כי יש מלות סוריות מגרש כרב ועניניהם ציור וצורה ודוגמתם חרש וחרט בעברית, ואולם רבו המפרשים בן בפירושי המלה הזאת הן בענין הכרובים י"א שנגזר מגרש קרב בחלוף האותיו' והיה צריך להיות קרובים כי הכרובים קרובים להשי"ת ויש פירשו שהוא חילוף סדר האותיות והראוי רכובים כדכתיב וירכב על כרוב ויעף וי"א מענין כרב שהוא לשון חזק בסורית, ואחרים פירשו שנגזר מן כר ר"ל מושל ונשוא פנים כמו שרף מן שר, ועוד מי שאמרו שכרוב ר"ל שור כי כרב בערבית יורה על החרישה, ולפי שמלאנו ביחזקאל יו"ד י"ד פני כרוב ואחריו בפסו' יו"ד שור תמו' כרוב לכן נטו לדעה הזאת, ועוד דעות שונות עלמו מספר בזה הענין — וגם בפתרון המלה נחלקו המפרשים היוסיפון כתב שהיו חיות מהם בעלי כנף ופילון היהודי והרמב"ם ז"ל חשבו שהם גלגלי מעלה וצבא השמים וכן יראה לי כאשר אבאר וי"א מלאכי מעלה — ועוד נחלקו בפירוש הפסוק הזה, י"א שלפני שמקום גן עדן היה במהות אשר מאדמתו מלא דשן ושמן הארץ אשר בנאתו מן האדמה פתאום ילהט ולהבה מאנו תעל ונקרא נאפטא או בערגעבל לכן גזר השי"ת שיחוב השמן הזה ויבער לגרש את האדם, וי"א שהיה המראה כהר בוער בתחתיו ומשליך אבנים הלאה או הנקרא לא"ווא, והר כזה נקרא וואולקאן או פייערשפייענדער בערג, ונתהוה ע"י אידים ומים ואש הסגורים בקרבו, וכן היה כאן להוריש את האדם מעל פני גן עדן, וי"א שהיו ברקים וקול רעם ורעש, וכל זה איננו מוכח מפשט הכתובים — ונשארה הקבלה הזאת בפי העמים אשר מספרים מהיות הנקראות אנגלס גריפפי או גרייפען (וזה הושאל ממלת כרובים) ואומרים עליהם ששומרות מטמוני זהב ופנינים טמוני ארץ והרים, אשר נורשו משם בני האדם מהסתפחם בנחלתם ודומה להם העוף Sphynx במצרים עם גוית אריה ופניו כפני אדם וכן אצל הפרסיים חיה ששמה חמור טהור וכן אצל אנשי חינא, כל אלה קבלו הסיפור כמו שהוא לפנינו ונשתבש בפיהם לאחר זמן, והנה כבר באתי לעיל שעובדי הטבע לע"א דמו סדר היום והלילה וגלגול האור מפני החשך למלחמת בני אדם יחד, וקראו לכל כוכבי ליל בני הצלמות אשר נלחמים עם בני האור, וערבו כפי תורתם השבל כמה וכמה קבלות יחד, מלחמת הסכלות והיצר הרע שבלב האדם עם שכלו ועם נילון הטוב שבו שהוא נסמן בתורתנו ע"י מלחמת הנחש עם חוה זאת אחת מהקבלות ששבשו וערבו אותו עם מלחמת פועל טוב שאליו יחסו קיום האור והקיץ ופועל רע שאליו יחסו הלילה והחשך והסתיו, ועוד ערבו את הקבלה האמתית בקבלה אחרת שהיא ג"כ אמתית ר"ל עם קבלת מלחמת הנפילים שבארנו בהקדמה ועוד נבארה לקמן בסי' וי"ו וקראו לנפלים ג"כ בני לילה כי באמת מכח מרדם כן נקראו כאשר כבר הוכחתי, וא"כ רצו לראות הנפילים והתנין או הנחש הקדמוני או כפי תורתם הנחשים הרבים בין כוכבי מעל וכיון שראו דמות הככבים וערך סידורם ויחס מעמדם זה אל זה דומה קצת לחיה אחת מן החיות שבעולם, חשבו שאלה הם בני לילה, וכבדום והשתחוו להם וכמו כן עשו לאחר זמן לחיות האמתיות שבארץ שהם צלמי ודמיוני החיות שבשמים לפי דעתם, וגם המה אמנם אמרו שכל בני צלמות ר"ל כוכבי השמים הנלחמים עם השמש שהוא אלהם יולד טוב נקראים או Titanides או Korybanden או Nifelungen, והראשונים ציירו בדמות נחש ולכן כבר אמרתי שנגזר מלת טיטאנען ממלת תנין בעברית שכן בלשון הדו נחש ג"כ Ditli יקרא וקאריבאנדען אמרו שהם נושאי חרב שלופה ולהט חרביהם אוכלת שביב מי לא יראה שהמלה נאצלה ממלת חרב בלשון עברית שכן מלת הארפע בלשון אשכנז עתיקי ענינו חרב ועל האחרונים ר"ל ניבעלונגען אמרו שהם גבורים הבאים מארץ ערפל ר"ל בעת ערב כי נתבשבש בפיהם שהיו בני אדם באים מארץ צפון עלטה או שאדם אבד מראות והנה כיון שחשבו שכל אלה הם מלאכי מעלה היו בעיניהם כאלו להם שמך מן התורה כי השרפים והכרובים גם המה מלאכי ד' כפי תורתנו והשאילו מלת שרף מטעם נחש שרף וזה טעם מלת טיטאננען ומלת כרוב מן חרב שכן ידענו שהכרובים היו נושאי חרב ולהט המתהפכת — ועיקר הדבר שהשרפים והכרובים הם כוכבי מעל כמו שמצאנו שנקר"ו כל גלגלי רום מלאכי או שלוחי השי"ת כי כן נאמר וירכב על ענן כי כל אלה עושי דברו המה, ואולם אין להכחיש שעכ"ז גם שלוחי השי"ת שאינם ידועים אצלנו ולא נוכל לגדרם היטב בשם כרובים ושרפים יקראו במקרא. — ואין כאן המקום להאריך בזה והמשכיל יבין. —

ד

(א) והאדם ידע, הנחת שרש ידע העיקרית הוא ציור צורת הדברים בנפש האנוש ע"י החושים והועתק על אהבת האשה וכן מלת cognoscere ברומית cognoscere feminam, והוא לשון צניעות ודמיון הצורה לשרש ידע ממלא ביונית idea ממלת' ideo: ותלד את קין, הנה הוראת שם עלם פרטי

בראשית ד

אלהנו הרבה פעמים במקרא, וטעם קריאת איש בשם מן השמות אף שאינו מכוון עפ"י דקדוק ובספר' ותקרא את שמו משה אמרתי שאין כונת התורה באמרה שנקרא מטעם זה או זה בשם המיוחס לו שזה באמת היה טעם קריאתו אלא זכר וסימן נתנה התורה לקורא שלא ישכח השם הזה ותלה הכתוב משה במשיה ושמעון בשמיעה וראובן בראיה והאמת שהונח השם מטעם אחר עוד לפי מעשה שהיה או לפי תכונות הילד שנראו בו או על שם סופו נקרא כך ומתחלה היו קוראים אותו בשם אחר ולאחר שגדל הוסיפו לו עוד שם, ויחזק השם הזה בלבב יודעיו והראשון או שנשכח לגמרי או שלא השגיחו עוד אליו — לפי"ז צריך שנחקור גם כאן בפתרון מלת קין, כי לא יזיק שיהיה טעם אחר אף שיאמר הפתרון בלבו לפי המשך המאמר שלפנינו, ובפרט כאן שלשון הכתוב מוכיח שמאיש ידוע מדבר כי לא אמר כדרכו ותלד בן ותקרא את שמו קין אלא ותלד את קין ר"ל קין הידוע והמפורסם כבר, והנה רבים העלו טעמים שונים לשם הזה יש שאמרו שהוא לשון קונה ר"ל בעל הרכוש (דער אייגענטהיומער) כי הוא היה עובד אדמה ובימיו הפרידו בני אדם את הקרקע וחלקו לכל יושב מחלקת ארץ וגבלו גבול, כי באמת עבדת האדמה היא הכשירה את בני אדם לכמה קניינים ותחבולות וחכמות, הן ע"י המלאכת כלי החרישה והזריעה והטחינה והאפיה וכדומיהם, וכל תקון מדיני וכל סדר ההנהגה בא לבני אדם מאחר שהיו לאכרים ומשדדי אדמתם, העמים אשר רוב בני בריתם עובדי האדמה המה חכמו מכל העמים אשר סביבותיהם, המה תקנו מתחלה מדינתם והגבילו גבול וימשכו חבל על מקום מושבם לתת לכל יושב מנת חלקו הראוי לו, ותרב חכמתם ובינתם — ואולם ברבות הידיעה ובגודל הכשרון בלי דעת תורה ודת ובלי תורה אמת כאשר הנחילנו אותה השי"ת, לא יצלח כל עם, כי ברבות הכשרונים והידיעות ירבו ג"כ הצרכים וכן יגדל העול לבלוע בלע, ויצא עי"ז עשק ואון, וחמס יפרוץ בארץ, וכן אמרו חז"ל מי שחכמתו קודמת ליראתו אין חכמתו מתקיימת, ותשחת המדינה מפני מעללי החומסים, וכל ידיעתם אך לפגע ומכשול להם, וכל אשר ימציאו בכח שכלם למען הקל מעליהם העבודה ע"י כלים שונים העשויים מברזל ומנחשת, יהיה להם לכלי זיין להתנפל על ריעיהם המחרשה הזאת והאתים והמזמרות המה כלים מועלים הרבה, אך איך יזיקו ואיך מסוכנים המה אם יכתתו אותם לחרבות ולחניתות בלאתם לקרב ולמלחמה — וזה תוכן הסימן הזה — אמר הכתוב אמת שקין וכל יוצאי ירכו המציאו בכח שכלם הרבה מדברים המועילים, אבי כל המשפחה היה עובד אדמה ובניו ובני בניו היו לוטשי ברזל ונחשת או תופשי כנור או בעלי מלאכת מחשבת כהנה, ואולם רק למכשול היה להם כי אביהם הרג את אחיו וגם המה היו חומסים עד שנהיה תמס הדור המבול ששחת מפניהם כל יקום כאשר אבאר עוד בפר' נפילים לקמן סי' וי"ו — ואולם בזכרה כל זאת, הזכירה ג"כ שמות האנשים אשר מצאו כל המלאכות האלה נגד הבלי הגוים אשר יחסו המצאות האלה לאליליהם, ועבדו לאנשים הגבורים האלה אשר מצאו מלאכות מחשבות — וצריך שנעיר פה ע"ז כי העמים שהשתחוו לכל בהמה וחיה ורמש ולכל ילידי הטבע, בראותם שאדם בשר ודם ישפיל החיות, ויגבר על הטבע, ממילא היו חושבים שכיון שהאדם הזה הוא יעצור כח לעמוד מפני הטבע בודאי גם הוא אליל, והשתחוו גם לו ושמוהו בתוך אליליהם, וזה הנקרא אצלם Apotheose, והסכלות הזאת בביאה לידי זדון הגבורים אשר משלו אח"כ על ההמון המשתווה אליהם, ואם באמת רבים מהעמים חשבו שעברה עבר האדם הרודה בטבע כיון שמרד באלוהות עכ"ז לא מנעו מלתת לו כבוד, והתורה כבר אמרה ורדו בדגת הים וכו' ר"ל שלא לבד שאינו עברה לרדות בטבע ולהכניס כל יקומי ארץ לתועלתנו אלא מצוה היא, ולא יבואו בשביל זה בני אדם בכת אלוהות, כי נדע כי אין הטבע אלוהות אלא אדרבה היא נתונה תחתינו ולא יבואו ג"כ האדם לידי גבהות עיניים ורמת לב לאמר כחי ועוצם ידי, כי בידענו שהוא מיעודנו ללחום עם פגעי הזמן ואם נלחנו הלא ד' הוא הנותן לנו כח לעשות את החיל ולא נמרוד בו יתברך שמו — ואולם בני קין המה חשבו שהטבע אלוהות, וכיון שמצאו המצאות ללחום כנגד הטבע חשבו שגם בעצמם המה אלהות וירדו וימשלו ג"כ בבני אדם אחרים ונהיה עי"כ מעשה הנפילים כאשר אבאר עוד — והנה י"א שמלת קין נגזר מלשון ומשקל קנו (שמואל ב' כ"א ט"ז) ופירושו בעל החנית וי"א שהוא מלשון ערבית ששם מלת קין ענינו נפח (איין שמיעד) ע"ש תובל קין — והנה

באמת לפי הדקדוק אם נאמר שהטעם הכתוב בלבו הוא דוקא היה ראוי להיות קנין ואולם בגזרת נ"ע וג"ה וכפולים אינם נבלעים בשותם: (ב) את הבל, לא נזכר טעם שמו והרמ"בן נדחק לפרש כי נקרא הבל סמוך לאחיו קין כי קנין האדם להבל דמה, ואולם הפשוט שנקרא כך לפי שימיו כלו וספו כהבל פיו של האדם כי קצרו ימיו מאוד, ובתרגום השבעים נכתב Abel ומזה טעו היוסיפון ופילון לקראו בשם אבל מטעם אבלות ויגון שהסב לאבותיו — והנה הכתוב מביא כאן לפי צרכו רק קין והבל מבני אדה"ר ואין מזכיר בנותיו כי אין שייכות לענין הנכחי, אבל בלתי ספק הולידו עוד בנים ובנות בטרם יגדלו שני הנערים הבל וקין, כי זה נגד השכל שחוה עמדה מלדת לאחר שילדה קין והבל כמה שנים ותוסף ללדת אחר המעשה הזה שהיה בלתי ספק כשגדלו הנערים וכן ידענו מאד"הר שהוליד גם בנות כדכתיב להדי' לקמן, ולכן אין שום קו' מפני מי היה ירא קין באמרו כל מוצאי יהרגני, או מאין נשא אשה וכדומה מן הספקות: עבד אדמה, כמו עובד את האדמה וכן אוהב גר תמו' אוהב את הגר ואין צורך לדחק שנדחק כאן המבאר לנתה"ש שנקרא כך כי הוא נעבד לשדה כי אדרבה מלת עבד (אינו חפשי) נגזר ממלת עבד (מלאכה) ולא בהפך: (ג) מקץ ימים, לענין נוה היה הקץ? י"א לקץ השנה כי מלת ימים תאמר גם על השנה וי"ת לקץ הימים שעבד קין את האדמה, ולכן הביאו בכורי מעשיהם והנה המנהג הזה להביא קרבן או תודה או חטאת הוא ישן נושן, ובלתי ספק הראשון היה להביא בכורים מאסף השדה לעת צאת השנה או לעת קציר הראשון וכן הובא בתלמוד דוגמא לזה שאדה"ר כבר קבע ז' ימים של תקופה ליום טוב (ע"א דף ח') ופירשתי המאמר הזה בשמות י"ג א' ע"ש, ובמאמר קרבן נותר הגלוה אל ספר שמות באורתי מקור

קרבנות אלא בני אדם: (ד) מבכורות, לשון בכור אינו נופל על פטר רחם בלבד אלא כל מובחר ומשובח וכן משמע ממכת בכורות שהרי אין בית אשר אין שם מת אבל יש בית שאין בו בכור, אלא הרב את המשובח שבבית: ומחלביהן, המובחרים שהוא חֵלֶב היוצא מבדי הצאן שהביאו כיון שלא הותר עדין להמית

בעלי חיים קודם המבול, סומכים בזה על תרגו' הע' שכן תרגמו המה, אך יקשה מה טעם הביא מבכורות דוקא, ואם גם נאמר שלשון בכור היינו מובחר, וא"כ הבדיל משמנים את היותר טוב, עוד יקשה הלשון מבכורות צאנו ומחלביהן, אף אם נפרשה ע"ד חליפות ובבא (עי' לעיל א' ד') ויהיה א"כ כמו מחלב בכורות צאנו עוד ידחק הכתוב שלא לצורך, והנכון אף שלא הותר להם לאכול, להקרבה לא נאסר: וישע, פרשים שעה וראה משתפים ודומה למלת שעה מלה אשכנזית שויען, ואולם שעה היינו ראיה בחסד וכן שעה מעליו ויחדל: (ז) הלא אם תיטיב שאת, רבו הפירושים בזה הפסוק אף שפשוטו נקל, בתרגום הע' העתיקו אלו היטבת שאת מנחה וקרבן, והשאר אין לו המשך, ויש שאמרו אם תיטיב תוכל לשאת עונך וכדומה והפשוט שסב על הפנים ואמר הלא אם תיטיב פניך יהלו משמחה ושב על מה שאמר למה חרה לך ולמה נפלו פניך משמחה עברת עבירה כי לו היטבת לעשות היית נושא פנים, ואולם אם לא תיטיב לא תשא פניך אלא תלחם בקרבך עם החטאת הרובצת לפני קיר לבבך, ודמה החטאת לאריה אורב לאחוז ולכן אמר רובץ לשון זכר וכן תשוקתו אף שמלת חטאת היא נקבה: (ח) ויאמר קין, מה אמר לו? בתרגום הע' והסורי ובספרי הכותים נאמר ויאמר קין אל הבל אחיו נלכה השדה, ואולם זה בדו למען השיב על הקו' וי"א כמו ויחר קין ר"ל שאמר מר לאחיו הבל וזה דוחק וי"א שהוא מלשון ערבית כי שם מלת אמר תורה על הריב ויהיה פירוש וירב קין וכל זה שלא לצורך אלא או פירושו שדברי אלהים השיב קין אל הבל כאלו הוא היה הגורם לדבר וכן מצאנו וירד משה אל העם ויאמר אליהם (שמות י"ט כ"ה) ר"ל השיב אליהם דברי השי"ת או שנוכל לפרש ע"ד ויאמר אורם ד"ה ב' ב' יו"ד ר"ל מתרועע בדבור זיך בעשפרעכען ויהיה תרגום קין רעדעטע וויעדער מיט הבל ד"ה ער גינג מיט איהם אוס אבער אלס יאד הייגסט הויף דעס פע.דע וואהרען וכו' ולא הרגו באמת אפו אלא בידיעה ובזממה ובחר לו הזמן והמקום — ופילון היהודי כתב שנעשה המעשה י"ב מילין מעיר דמשק ומזה נקראה העיר כן דם — שק ר"ל שָׁקָה דם: (ט) אי הבל, לא כמו שחשבו י"א שכך הליקה אותו נפשו

ויך לבבו ויחשוב כאלו ה' דבר בו כי הרי נאמר לקמן וישם ה' לקין אות אלא דבור ממש כדרך השתעשע ה' עם אדם וחוה להורות להם הדרך ילכון בה: (י) קול דמי אחיך צועקים, כמו ועורות אילים מאדמים שתואר מאדמים שב על הנסמך כי הסומך הוא לשון נקבה כך מלת צועקים שב על הסומך דמי לשון רבים ולא על קול לשון יחיד ואין לפרש קול הדמים הצועקים כאשר חשבו יש מפרשים כי א"כ הנשוא יחסר מן המקרא: (יא) ארור אתה מן האדמה, כמו מעל פני והטעם שיהא מגורש מן ארץ מולדתו וי"א לשון מן על אופן ההפלגה פי' תהיה עוד יותר ארור מהאדמה שנתקללה מקודם ורש"י פי' יותר ממה שנתקללה כבר ולפי"ז יחסר העיקר מן הספר: נע ונד תהיה בארץ, הוא הגירוש הנקרא בפיהם Exil, וכיון שלא נתפרש להם עוד העונש על הרציחה לכן לא יומת הרוצח, ונשאר מזה רמז בנמוסי היהודיים שלפיהם כל אשר יקום על רעהו ורצחו, יעשו בגופו כויה בצורת גוית אדם ושלחו אותו מחוץ לארץ מולדתו למען יכיר כל איש את הרוצח, ואפשר שנהגו להם שיור ממה שכתוב וישם ה' לקין אות, אף שאפשר לפרש הכתוב על אופנים שונים וכבר דברנו מזה בהקדמה: (יד) ומפניך אסתר, ממקום גן עדן מקום גלוי שכינה: (טו) לכן, כל לכן הוא תמור' על כן יען כי או שהוראתו אעפ"יכ כמו לכן לבקר יבקשו (וכן ישעי' י' כ"ד והושע ב') ומזה חשבו קצת המדקדקים שמלת לכן מורכבת מן לא — כן וכן תרגמיו הע' כאן ובישעי' ט"ז ז' לכן ייליל מואב: יקם, יפה אמר המבאר שאינו שב על ההורג כי זה לא יתכן אלא או כמו שפירשו הוא בעצמו או שסב על החטא ותרגומו דאן זָאלל עס (נעהמליך דיזע טהאט) גערעכעט ווערדען: וישם ה' לקין אות, כיון שאמר לקין ולא בקין בשמוש בי"ת אינו משמע שעשה בו בגופו או בנפשו אות כמו שחשבו רבים, וטענו ע"ז איזה היה האות שנתן לו כאשר הלעתי בהקדמה אלא הענין כמו ונתתה לי אות אמת והיינו הבטחה שהבטיח לו הקב"ה, וזה ההבדל בין נתינת אות בשמוש למ"ד שהוא ענין הבטחה כמו והיה לך לאות ובין הבא בשמוש בי"ת שהוא רושם בגוף הדבר כמו ונתתי בם אותות — ועוד אפשר שהיה אות גמור ולפי שלענ"ד בני קין ובני אדם נלחמו עוד כמה שנבאר בפ' נפילים וכמו שהערותי בהקדמה והיו בני קין באמת משונים בגופם עי' כל זה במקומו: (טז) בארץ נוד, יש חשבו שהוא ארץ הודו כי כן יקרא בלשונם הנדו Hindo וכן עיר חנוך אמרו שהיא Chinoga בארץ הודו ולדעתנו נקרא הארץ כך על שם נע ונד תהיה ונראה שהיא ארץ לוד (לידיען) ושם מצא עיר Iconium שהיא לדעתנו עיר חנוך (ועי' בהקדמה): (יז) בנה עיר, כי אכרים ועובדי האדמה בהיותם יושבים תמיד על אדמתם ואינם כרועי צאן הנודדים משבת היו הראשונים אשר בנו עירות לחנותם: (יח) עירד, באורנו השמות האלה בהקדמה: (יט) עדה וצלה, שם הראשון על חן ויופי מלשון עדי תפארת והשני מלשון צל על השחור, ולכן למך היה הראשון לענ"ד שממנו באו נפילים כי כנראה לקח שתי נשים אשר אחת ממין האנושי הלבן והשנית מאנשים שחורים — והבן: (כ) יבל, כבר באורתי שיבל יובל ותובל קין כל אחד מהם היה אבי אומנות אחת מכל האומנו' הנמצאות, כי בכל מדינה כל היושבים תחת ממשלת המושלים או שמתפרנסים ממלאכה וממסחר ודוגמתם ונקראו דער נעהרשטאנד או שהם המורים כמו מורי ומדריכי העם ומשוררים ובעלי נגון וזמר ונקראים דער לעהרשטאנד או שהם תופשי קשת ומגן בעלי קרב ומלחמה דער וועהרשטאנד וכן תמצא כאן שלשת בני למך ולשון יבל אף אמנם משרש יבול הארץ, וכן כלם: (כא) כנור, השרש יורה בלתי ספק על הנגון וכן בערבית וכן בסורית, וברומית cano, והושאל על כלי שיר בעל י' מיתרים לדעת היוסיפון וכן

נקראת ביונית Kinyra ומלורתו נקראת יש כנרת כך: עוגב, י"א שהוא כלי הקשה ויש חשבו שהוא כלי נפוחה והנראה שכנור ועוגב הם שמות משותפים לכל כלי נגון בכלל, וכבר נאמרו כאן בעניני כלי שיר של ישראל תלוי תלים בס' תהלים ואין כאן המקום לזה: (כב) תובל קין, י"א שמלת תובל משרש יובל שי לו הענין המובל מקין ר"ל יוצא ירך קין ואולם היותר נראה שתובל ענינו מתכת וקין הוא שם לנפח כי מלת תובל גם בפרסית תורה על המתכת, וכן נקרא הראשון שמלא לטישת המתכות אצל שאר עמים קדומים דומה בהברה כמו Wulkan. Dwallin, Tel-chim — יאהור תובל קין; נעמה, אף שהיה בן לא אחותו יפה היתה ונעמה ורמזי הספור הזה בהבלי הגוים כבר הביא המבאר לנתה"ס: (כג) שמען קולי, רבו הפירושים בפסוק הזה מה ראה למך לאמר השיר הזה ורובם חשבו שהרג איש אחד מתם וע"ז אמר כך וי"א שלא הרג אלא להנקם מאויבו אשר ארב לו וקם עליו ולזה כי איש הרגתי רק לפצעי ר"ל רק למען הצל את נפשי מפצע ולכן אם קין שהרג במזיד שבעתים יקם אלא אנכי שלא הרגתי רק בעד חבורה שעשה אויבי בי בתחלה שבעים ושבעה אנקם וי"א שלא הרג איש אלא אמר שמלאכת בנו כלי זיין בידו לקום מפני איש לכן אמר דאינה נשי מה חזקו ידי כי אם גם אהרוג איש לפצעי ולחבורתי ר"ל שע"י הריגת איש אביא לידי פצעים אלא יש כחה בידי להנקם משונאי שבעים ושבעה — ואין לבוא על יסוד הדבר והנכון שסבה בשיר זה כלי זיין שמלאכת בנו: (כד) ולמך שבעים ושבעה, מכאן הוכיח הרמב"ן ז"ל שטעם שבעתים יקם לעיל ט"ו אינו פירושו לשבעה דרין כי אם יהיה כן שלא בימי קין יגיע העונש להורגו אלא לאחר ז' דורות, והטעם בזה לפי שהגואל הוא רק גואל דם הבל ההרוג ולכן לא נפרע ממנו אלא לדור השביעי וא"כ למך שבן קל ואומר בעלמו שההורג אותו יענש עוד יותר מהורג את קין איך יאמר ולמך שבעים ושבעה שיה' משמע שלא יפרע ממנו אלא לאחר ע"ז דרין אדרבה הורג למך יענש קודם ז' דרין אפילו, וזה פירוש דברי הרמב"ן ז"ל (עי' לעיל פ' ט"ו בנת"הס) א"כ צריך שיהיה ויאמר למך לנשיו תוקדם וכו': — (כה) שת, נשאר מנוגר שם Sagta אצל ההודיים שאמרו עליו שהיה אבי כל משפחות הצדיקים הפך בני קין שהרשיעו לעשות: (כו) לקרוא בשם ה', ר"ל בשם השי"ת הנקרא בעת מרע"ה בשם ד' כי כבר נאמר ושמי ד' לא נודעתי להם, אלא הכתוב כדרכו קראו בשם הידוע בזמן שנכתב — והענין בלתי ספק שאז החלו להפרד בני שת ובני קין כי הוא גדל צדיקים והשני הזריע רשעים ואותם הנשענים על מעשי ידיהם ועל ד' אשר הגדילו לעשות להם יד וממשלה בכלי זיין ובמלאכת מחשבת, כי כאשר גדלה מזימת האדם ויירם לבבו מאוד, והגאוה משלה בם כי כך דרכי אנוש הרואה שמעשיו מצליחים אומר בלבו אני ואפסי עוד ולזמן מעט יאמר הרשע בלבו אין אלהים, כי כל אלהים ישית במחשבותיו — והבן:

ה

(א) זה ספר, הסימן הזה כולל יו"ד אבות שהיו מאדם ועד נח ואין זה ספר תולדות כל האדם אשר נולד שהרי אין כאן אלא יו"ד והכתוב אומר ויהי כי החל האדם לרב משמע שהיו רבים, גם נאמר אצל שת אנוש קינן מהללאל וירד וחנוך ומתושלח שהולידו בנים ובנות משמע שהיו רבים שלא מנה כאן, כמו שלא מנה בני קין וקין בן אדם והמה נכללים בכלל ויהי כי החל האדם לקמן כי כאן מונה רק בני אלהים ר"ל הצדיקים והחשובים שהיו בני שת, והענין פשוט כי דבר בכאן נגד אותם מחלקי תורות הגוים שנקראים Heroologie, שספרו מילדת הגבורים ואנשי השם ושמו אותם תחת הכוכבים ועבדים כמה שידוע וכבר בארתי את זה בהקדמה, והכתוב מספרם כאן להודיענו שלא היו אלא אנשים מצויני' ומה שהאריכו ימים רבים כבר דבר בזה המבאר לנתה"ס שהיה להשאיר נסיונם אשר נסו לבניהם אחריהם, ואולם רבים טעו לאמר מאמת אורך הימים שהיה להם, שאלה רק שמות המשפחות ולא שמות אנשים או שמלת שנה תורה על זמן מעט פחות משנה שלנו וזה דוחק לגמרי והוא נגד הכתוב, ופחז כתים חרצו קצתם משפט עקש שמלת שנה תורה על החדש ירח ימים שאם כן היה מהללאל מוליד בנים כשהיה בן חמש שנים, וזה יהיה עוד יותר נפלא מהאריכות שנים בימים ההם אשר לא קלקלו עוד מזג טבעם במדות תהפוכות — ואדרבה נשאר מסיפור הזה שיור בכל סיפורי העמים שבזמן קדום האריכו בני אדם ימיהם ושנותיהם — ובתרגום הע' נפלו כאן שינויים רבים בענין מספרי השנה, ואולם שמרו זה הכלל כל אחד לא הוליד בנים עד שהיה בן מאה והמשים וא"כ מה עשו לאדם שהוליד כשהיה בן מאה ושלשים שבשו הנוסחא וכתבו בן מאתים ושלשים ומאידך כתבו אחרי הולידו את שת חי עוד שבע מאות ולא תשע, ולהפך בספרי הכותים ששמרו הכלל שבלתי הוליד איש אחר היותו בן מאה ושלשים ושבשו הנוסחא כדעתם וכל אלה מלבם בדו כל זאת — ומלת ספר תורה על מגילה נשלמה שאין להוסיף עליה (איינע אבגעשלאססענע שריפט) ולכן הן על אגרת או על חבור שלם יאמר ספר: (ג) ויולד בדמותו, ר"ל דומה לו בגופו הן בצבעו הן בתבנית איבריו את שת שהיה אבי כל אלה אשר עורם לבן, ואולם גם שחורים יצאו מאד"הר כי כולם מאב אחד יצאו, ואולם לא היו בני שת שנקראים ב"כ בני אלהים לקמן — וזה נמשך למה שאמרנו בענין הנפילים בהקדמה ולעיל בפ' י"ט. — (כד) ויתהלך, ולא אמר וילך כי ענין התהלכות היינו התעסק ולכן אמר את האלהים ולא לפני אלהים — והנה כבר דברתי מזה בהקדמה שכיון שמנין שנות חנוך כמנין ימות השנה לכן טעו מזה רבים אשר נשארה בפיהם הקבלה כי חנוך מת בחלי ימיו כפי ערך השנים שהשיגו אז בני אדם, וכי היה צדיק ובלתי ספק בדורותיו היה מפורסם בכך, ולכן יחסו אליו כל חכמות וכל מדעות ובפרט חכמת נתוח הזמן לפי מחלקות הימים והשנים ונתהוה זה ממנין שנותיו כמו שאמרתי ואנשי הודו עוד היום יקראו לחכם ההנדסה בשם ganako, ומאיש הנודע בשם Ikonos אצל אנשי פריגיה דברתי בהקדמה, ולפי שהשתחוו בכמה מקומות לחנוך

ושמוהו לאליל לכן הזהירה התורה בזה: (כט) זה ינחמנו, א"כ היה ראוי שיקרא מנחם, אלא תלה הכתוב זכר ורמז בשם הזה כי המנחם הוא הביא להם מנוחה והטעם שראה איך דור מתקלקל והולך, ובראותו לצדקות בנו חשב שבעבורו תסור הקללה מן האדמה שנשחתה בעון האדם, ואולם שרש נח אפשר שהוא כמו מלת No או naus והענין תֵּבָה שוטט באניה ע"ש הסיפור הבא או שענינו נחה ושקטה הארץ בימיו:

ו

(א) ויהי כי החל האדם, כיון שחשב כאן תולדות גוזרין הנקראים בני אלהים אשר הוליד אדם בצלמו ובדמותו ר"ל בכל תכונות גופו הן בצבע הן בקומה ובדומה כמו שבארתי בסי' ה' פ' א' סיפר כאן איך נתערבו עם בני קין שהיו משונים בצבע כאשר אפשר לאדם שם צלה אשת למך וכמו שהבאתי סעד לזה בהקדמה: (ב) ויקחו להם, באו במשפחתם והטו בנות האדם את לבבם, וע"י שהיו בני קין בעלי מזמה ומחשבה רבה להוציא כלי זיין ודוגמתם ובני שת בעלי קומה וזרוע והיה הבנים אשר נולדו להם אימים ורפאים ונפלים וזמזומים כל אלה מפורסמים בגדלם ובידם החזקה, ומהם נשארו הגוים אשר סיפר מהם הכתוב בדברים: (ג) לא ידון, רבו בזה המפרשים רובם אמרו ששרש דון או דין והענין לא יהיה ריב בין נפש לגוף אלא ימות האדם בחצי ימיו מימים שנתנו לו מקדם ויהיו רק מאה ועשרים ויש תרגמו לא יתקיים כת"א וכן הרב סעדי' ז"ל: בשגם, י"א מלשון שוגג והענין כי הבשר יטהו לשוגגים ואולם מזידים הכתוב מדבר והענין פשוט כדברי המבאר לנת"הם: (ד) הנפילים, דעות המפרשים בעיקר המלה הבאתי בהקדמה ואני לענ"ד פירשתי מענין ערפל והטעם אנשי ערפל או לפי שהיה כן לבעם או לפי ששכנו בארץ צפון הנקראת ארץ עלטה וערפל, ויש נפלים מלא וחסר הראשון יורה על בעלי קומה גבוהה בכלל והשני על עם אחד בפרט ואם נשאל לאמר איך היו נפילים גם אחר המבול כיון שכלו ומתו במים על זה אמר הכתוב וגם אחרי כן אשר יבואו וכו' פירושו גם אחר המבול היו עוד בני אדם שוכנים בערפל או השחורים שנולדו מלבנים חזקים מאוד, ואמר המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם ר"ל הנפילים קודם המבול המה הגבורים אשר מהם דברו כל הגוים בדבריהם, ואין לך אומה ולשון שלא סיפר מהם, והמה נלחמו בלתי ספק ימים רבים עם בני שת ויעשו שוד והמס כי היתה ערמתם רבה: (ה) כי רבה רעת האדם, עי' לקמן סית' א' פ' כ"ג: (ז) אמחה, לא יהיו עוד חזקים יותר מערך המזג, וכן כל בהמה ועוף, ובאמת נמצאו עד היום הזה שרידים מבהמות וחיות ועופות שהיו בימים ההם קודם המבול ונקראים בשם Mamuthsthiere, והמה גדולים ומשונים מאוד מאוד, ואולם עצמות בני אדם לא נשארו מימים ההם כי כלו תמו לנצח, ואולם אם נערוך ערך קומת בני אדם לפי ערך הבהמות שהיו בלתי ספק גם המה איומים ומשונים היו, וטעם וינחם ר"ל גזר בחכמתו העליונה שלאחר שהביאה הארץ חיות ובהמות ובני אדם גדולים מאוד, שתגדל לאחר כן זעירים מהם, ודברה התורה כלשון בני אדם אם גם לא שייך ענין שינוי ונחמה בשי"ת וכל שאר ענין נפילים וענין השרש ופתרון המעשה יעוין בהקדמתנו ובס' דברים בפ' רפאים: —

פרשת נח

(יד) תבת, הנכון כדברי נתה"ס הרבה וכן arca ואינו אניה כי אם כן היה ראוי שיספר איך עשו את התרן ושאר חלקי הספינה: גפר, כל גפר וכפר וגפרית ענינו ברך הנוטף שהאש שולטת בו ולכן רוב מפרשים יאמרו שהוא עץ הנקראת Cyprus כי ממנו נוטף שרף: קנים, ממש קאמר לעופות ולחיות: בכפר, אין ספק שהוא הנקראת ערדפעך והנה אף שמפרשים נחלקו בעץ גפר איזה היה י"א המלה מעידה כהיא שאמרנו ומדינה שיושב בה נח מגדלת מין עץ זה, גם יש להעיר שבונים עד היום הזה אניות ממנו ויש תרגמו בשם קדרו והוא ארז: (טז) אמה, עי' על המדה הזאת בסוף ס' שמות במאמר קרבן נותר, ואיש אחד מארץ הוללנדיה נסה לעשות ארגז כתבנית התבה לדעה מה יעשה לו על פני המים, והנה נשבר ולא עמד מפני גלי הים, הרי שהיה הקב"ה בעזר נח: (יז) מבול מים, כמו יבלי מים והענין שטף מים וזה בלשון אשכנז עתיקי Sinntfluth והיינו מים רבים ואינו נמשך ממלת Sündfluth ר"ל מי החטא או החטאים כאשר חשבו רבים וי"א מבול מִיָּם ר"ל מן הים בא היבל ותועים בזה והעיקר כמו שאמרנו: (כא) מכל מאכל, לא ניתנו עדין בשר לבהמות שדי ולחית הארץ לאכל כאשר היה אחר המבול כי האריה כבקר אכל תבן כאשר העידותי ע"ז לעיל, וכן מצאו חכמי הטבע בשרידי בהמות וחיות אשר נמצאו עודם על פני הארץ בשיניהם וכל גופם מורים שלא אכלו אלא ירק ונשתנה הטבע מאוד לאחר המבול, ולכן כיון שלא ידענו טבע החיות קודם המבול אין להקשות איך היה נח יודע כל החיות ומה מאכילם, ואיך קבצם כלם יחד אל התבה שלא היתה רחבה כל כך אלא לא ולמוד שלא כדרך העולם וטבעו עתה מנהג העולם מקדם, גם ידוע שכל החיות יקבצו מאחור וירגזו, אם תפתח הארץ את פיה לקול הרעש והרעם, וכלם יבואו אל מקום מנוס ומחסה להציל את נפשם ובכן באו אל התבה:

ז

(יא) בחדש השני, לדעת דברי רש"י ז"ל שהיה החדש מרחשון וכן יש להוכיח שהיה קודם מתן תורה תשרי ר"ה וחדש הראשון כאשר בארתי הפסוק החדש הזה לכם בס' שמות:

ח

(ד) **על הרי אררט**, כל המפרשים יודו שהם הרים בארץ ארמניה, ועד היום הזה יש שם בכרת ארץ בשם אררט, ואולם על איזה הר נחה התבה מסופקים, ואולם כיון שהכתוב אומר על הרי אררט לשון רבים אין ספק שהר היותר גבוה שבין הרי אררט הוא מקום מנוחת התבה, והנה באמת יש שם הר במדינת עריוואן, אשר יעידו עליו יושבי המקום כי הוא שעליו נחה התבה ויקראו אותו בשם הר — נח או הר קדוש, ועל ראשו השלג לא יזוב מחמת גבהו, ומספרים שעד היום הזה בכל אשר נסו לעלות על ראשו לא עלתה בידם כי גבוה מאוד הוא, עוד מספרים הגדות רבות ואין כאן המקום להאריך בזה — והנה כבר בארתי לך שמעשה המבול נתפשט בכל מדינות ובכל האומות, לכן אין ספק שהיה על כל פני הארץ ואחרים פירשו כדרכם לסור מאחרי המסורה ואין חלקנו עמהם, וכבר סיפרתי מן המטבעות שנמצאו בארץ פריגיו, שעל פניהם הטבעו צורת התבה והיונה והעורב ומלת No שהוא נח וגם צורות איש ואשתו ופניהם כלפי שמים: (ז) **הערב**, בה"א וכן היונה לפי שלא היה לו אלא אחד ויש. חשבו כי ערב מפני שהוא רואה מרחוק וגם מריח הגויות לכן שלחו ואינו מפורש: (כא) **כי יצר לב האדם רע מנעוריו**, הפסוק הזה וכן לא ידון רוחי באדם בשגם הוא בשר צריכים פירוש יותר כי רבים טעו מזה לאמר שהעברה נולדת בעל כרחה בלב האדם מצד שבאה לו בירושה מכח חטא של אדה"ר וזה טעות גדול, אלא הענין שנתן הקב"ה יצר בלב האדם למען ילחם כנגדו כבעל בחירה ובן חפשי שזה יעודו ותכליתו, ואולם רק אם יתחזק האדם והיה לגבר וכבר נחו שקטו בקרבו סערות התאוה והחמדה אזי יבוא לידי הבחנה ועיון בעומק יעודו ואז ישתדל לבו אל תכליתו האמתית ואולם עוד תרון הגלגל ועוד כמה חלופים ושנויים יבואו לו בטרם ישיג את המוחלט ובטרם יגיע אל המעלה הזאת, וגם זה טוב לאדם כי צריך לחפש אחר הצדק ואין הצדק והיושר נטועים בו באופן שלא יוכל להרע, אלא בבחירתו זה יתרון, ואולם בשנות שקודם המבול גברה התאוה ובפרט הגאות בפני אדם עד מאוד עד שלא היה מגיע לידי צדק ויושר ולא היתה נפשו מנצחת על הגוף לכן גזר השי"ת להשחיתו ולהשפיל הגאים עד בלתי קום, וקצר ימי האדם שלא יהיו ימי נעוריו ימי הסער והרעש ימי התגברות התאוה ארוכים כל כך ויקדם לבוא עד תכליתו, וזה שאמר לעיל לא ידון רוחי שאי אפשר שתגבר נפשו כיון שימיו רבים וימי נעוריו ארוכים, והוא נהיה כפרא עד שלא הגיע לזקנות ולכן והיו ימיו מאה ועשרים, וקצרו ימי הנעורים ותשוב הנפש לתרגוע קודם ואולם אחר המבול אמר לא אסף לקלל עוד וכו' כי יצר לב האדם רע מנעריו והרי כבר קצרו נעוריו:

ט

(ג) **לכם יהיה לאכלה**, בארנו למעלה א' כ"ט מדוע נאסר הבשר קודם המבול ואפשר שכיון שנחלש טבע האדם ע"י מזג האויר במבול לכן הותר לו בשר כדי לחזק עצמותיו: (ד) **אך בשר בנפשו**, קרא לדם נפש ואם תעיין לעיל בפסוק ויהי האדם לנפש חיה מה שכתבנו יבואר לך הענין הזה מדוע יקרא דם המתנועע בשם נפש — וטעם היסור אכילת בשר עם דם בארנו במאמר קרבן נותר לס' שמות וכבר ידענו שמדה הרעה הזאת לאכול בשר מן החי נהוגה אצל הערביים עד שקצתם יחתכו מן הגמל שרוכבים עליו חתיכת בשר וישימוהו תחת הכר עד שנצלה מחמה חום הרכיבה ואוכלים אותה וזו מדה מגונה ולצער בעלי חיים ושאר טעמים עי' במקומם שם: (יג) **את קשתי**, וכן נשארו שיורים מזה בסיפורי היונים וכן תמצא בשירי הומירוס ועוד שאר חכמי עמים מעידים שיש אות ברית בקשת וענין אות הברית כדברי הרמב"ן ז"ל עי' בבאור נתה"ש: (כ) **ויחל נח איש האדמה**, וכן תמצאו שסמוך להרי אררט הוא מקום מולדת כל הנטעים ובפרט הגפנים כאשר יעידו ע"ז חכמי הטבע והרפואה: (כה) **כנען**, אפשר שכנען היה הגדול שבבניו לכן יחשבהו, ועוד לפי שבני ישראל הלכו להוריש את הכנעני סיפר הכתוב איך יצא החטא הזה מגזע לפעוני:

י

(א) **ואלה תולדות**, הסימן הזה כולל דבר גדול בענין מחלקות הארץ לגוים שונים אשר יצאו מירך נח ואולם נבוכו המפרשים בפתרון המלות ובחפוש המקומות אשר ישבו בהם הגוים האלה, ואולם מה שיש להעיר פה הוא שלא חשב אלא העמים שהיו ידועים אז בשמותם ומגיד תולדותם כפי ערך הידיעה שהיתה להם אז, ורוב גוים אחרים שנסתעפו מאלה לאחר זמן או שהיו רחוקים כל כך עד שלא היה צריך להגיד מי אביהם, כי כל הגוים עבדו לאב משפחותיהם והכתוב מזהיר על זה בדרכו, ועוד צריך שנדע שכל שטח הארץ שהיה משקיף עליו כאן חלק לג' מחלקות הא' חלק המיוחס ליפת והוא ממערב ארץ אזיא עד תוך אייראפא וחלק המיוחס לחם כל ארץ אפריקא עד תוך אזיא הדרומית וחלק המיוחס לשם הוא בין אזיא צפונית ודרומית בעבורי ארמניה או ארם, והנה המפרשים עמלו לפרש מקומות האלה עפ"י פתרון המלות או כפי דמיון הסברה עם שם מקום נודע או כפי ענין מחקרי הארץ, ואולם רובם טעו לפרש איזה מלות מל"הק אף שהכתוב מעיד בהם שהם מלשונות חם ויפת, ואולם טרם אדבר בכלל, אציע לפניך פרטים מה שאמרו מן המקומות האלה: (ב) **בני יפת**, הם תושבי ארץ אייראפא ומערב של אזיא עד דרומו של הארץ הנה אמת שבני אייראפא אם נבין ללשוניהם אב אחד

לכלנה לשון הודו הנקרא סאנסקריט וממנה נסתעפו לשון רומית ויונית וגרמנית הנקראה אשכנזית אצלנו, ולכן נאמר שעם: גמר, הוא הר הנקרא Kymmerer מעם Scyhten ישבו באי קרים בארץ רוסיה וקרים הוא גמר בחלוף האותיות ונקראים ג"כ Cymbrer והם משלו בימים קדמונים על עמים רבים והיו נוראים מאוד, ואפשר לפי שעם היושב בדייטשלאנד הנקרא אצלנו אשכנז אף שלא נודע הטעם המה סעיפי גמר ובחלוף האותיות גרם או גערמן Germanen ולוי שנקראו כך מארץ Ker-manien בפרס, גם לא ידענו פתרון מלת אשכנז א"כ: מגוג, יש ענין ארוך על דבר מגוג מה היא; לדעת יוסיפון גם המה מעם סקיטהען שזכרנו והולם ביחזקאל נאמר נשיא ראש משך ותובל ובאמת שם מלת ראש הוא רוסיא אצלנו ומשך ותובל הנקראים אצל היונים ג"כ Moscher und Tibarener שהיו נתונים תחת עם הסקיטען, ויש עוד סעד לדבר כי גוג שם הר ומגוג היינו הר גדול והוא הר הנקרא קויקאזוס וממנו נקראו כל בני אדם הלבנים קויקאזיער שהם בני יפת (ועי' עוד לקמן בהער' כלניה) ושם מקום הסקיטען: מדי, אין ספק שהוא הנקרא מעדיען, והארץ הזאת היתה נגדרת תחת דעיאקעס המלך ולכן נקרא ארץ התוך דאז לאנד דער מיטטע ומלת מדי אינו לה"ק כי אם לשון יפת (הינדא גערמאניש) ומזה מלת מיטע בל"א medio ברומית וכן בשאר לשונות בני יפת: ויון, מחובר עם משך ותובל בזכרי' ט' י"ג וא"כ הוא הארץ המצוינת שם והיא הנקראת Jonien מושב היונים באזיה הקטנה והנה נקראים ג"כ בני אלישה (Hellas) שהיו מזרע יון ושכנו באייראפא בשם יון ומה פתרון מלת יון במקרא ד"ת בדניאל ח' כ"א הם היונים אשר משלו על ישראל ימים מימי אלכסנדרוס המוקדון הם היונים המפורסמים הנקראים גריעכען המצויינים מאוד בקורות העתים, ופתרון המלה כמו junior ברומית הצעיר והבכור Graicos שממנו נקראים גריעכען, והנקראים העללענען הם מזרע אלישה בן יון כמו שאבאר: תובל, המה הנקראים Tibarener על נהר פאנטוס ושם היו סוכנים לוטשי חרב נחשת וברזל כמה דכתיב ביחזקאל כ"ז י"ג כלי נחשת נתנו וא"כ הוראת מלת תובל כמו תובל קין (עי' לעיל מזה): משך, בכל מקום תמצאנו משך אצל תובל וגם הירודוט מספר מעם הנקראים Moschoi אצלו והם בחבור עם הטיבארענער תמיד וכלם שומעים לעם סקיטען ר"ל לגמר לכן אין ספק שהם המשכאים: ותירס, רוב המפרשים יאמרו שהם עם טהראציען באייראפא, ואולם ברחק מאוד לבד מערב הוא העם הזה, ולכן אין נברר מלת תירס: (ג) אשכנז, נמשך מגמר ובירמי' נ"א כ"ז נאמר מני ואשכנז אצל אררט ואולם לא ידענו איך יבואו לשם ומה פתרון המלה, והאחרונים אמרו שהוא עם פריגיעה הנקרא ג"כ Askanier, ואפשר שכיון שהאשכנזים הנקראים כך אצלנו באו מעברי קויקאזוס (שהיינו גוג מגוג) על מי ים השחור עד שבאו לארצם שהם הם אשכנז כאן ואולם ענין המלה לא ידענו: ריפת, בד"ה נאמר דיפת בדל"ת י"א שהם הרי ריפה (ריפעאיסען געבירגע אים נארדען) ואולם הם יותר לצד צפון וי"א שהם עם רידיער שבין פריגיה ואחרים או הנקרא mons Niphates ג"כ באזיא: ותגרמה, יושבי ארמיניה האומרים שהם יוצאים מאיש ששמו Thorgamos, וביחזקאל כ"ז מצאנו שהוא ארץ רב הסוסים, וכן מספרים היונים מארמיניה. לכן הסכימו המפרשים להעתיק המלה בשם ארמיניה, וי"א שהם הטורקאמאנען או הטערטערן: (ד) אלישה, כל בני יון הם נודעים ולכן אלישה אין ספק שהוא עלים באי פעלאפס Peloponnes וכן כל החוף שם על ים האמצעי ולכן תמצאנו שהביאו ארגמן מאי אלישה לצור, ומאלישה נקראו כל בני יון בשם Hellas — והנה היונים כתבו להפך שאלישה הוא האב וממנו נולד יון (Jon von Hellen stammend), ואינו כן כי גם מטבעות הצידונים שהם באו קלוניאות לאיי ים האמצעי והם ידעו את הדבר נאמנה כדברי תורתנו: תרשיש, יש חשבו כיון שלשם הלכו אניות שהיא בארץ הנדו וי"א בארץ כוש, ויש שהיא Tarsus בארץ קיליקיען ואין הדבר כן לענ"ד אלא כמו שחשבו רוב מפרשים שהיא Tortessus בארץ היספאניא שלשם ירדו אניות צידונים והצידונים קראו לה בשם תרשיש מגרש רשש כמו עלה רש והענין הארץ אשר הוריש את יושביה ושם כסף וזהב ימצא לרוב: כתים, י"א שהיא ארץ הסינים (China) ואולם זה יש לו שם סיניים וי"א שהוא ארץ איטליא ויש מאקעדניא ואולם אין ספק שהוא אי ציפערן ששם עיר אחי Cittium ודדנים, ובמקום אחר הוא אומר רדנים וחשבו קצת מפרשים שהוא Dodona באפירוס ואינו כן אלא העיקר רדנים והחלוף דל"ת ברי"ש כמו רעואל ודעואל והוא אי רהאדוס ידוע: (ה) מאלה נפרדו, אמר בכלל כי אין ברצוני להכניס כל העמים בתוך התולדות שבאו לכאן אלא החשובים שבהם או כמו שאמרנו הם נוגעים היה נחשב לאחיו: איי הגוים, המה קולוניאות שהושיבו הצידונים בכל מקום רבים מאוד: (ו) כוש, כבר דברתי לעיל ב' י"ג על אודות הארץ הזאת ואין ספק שהיתה כל הלד מפאת מערבי עד מזרחי באמצע החלד הידוע לנו נקרא כך: מצרים, בהערה לס' שמות בארתי פתרון המלה והארץ ידועה לכל: ופוט, י"א שהוא ליביען (לוביה) ויש שהוא מויריטאניא ויש שהוא נוביה מ"מ הוא באפריקה: וכנען, מלה כוללת ומשותפת לכמה גוים ופה נסמן רק הצידונים כנראה ועי' בהערה לס' שמות: (ז) סבא, אי מערבי לדעת יוסיפון והרד"ק שהיו הסבאים אנשי מדה כדכתיב בישעי' מ"ה י"ד וכן מספרים מאנשי מערבה והוא באפריקה: חוילה, באהרנו לעיל ב' י"ד ואין ספק שגם בערב נמצא מקום בשם זה: וסבתה, גם היא בערב ומזה ראי' שארץ כוש נמשך לכאן והיא הנקראה Sabota באלרמות ושם הביאו לבונה זכה: ורעמה, בתרגום הע' Bagma בים הפרסי וכן תשמע מתבואות הארץ שנכתבו ביחזק' כ"ז כ"ב: וסבתכא, בדרום רעמה ונקרא עד היום סהטאקאם: שבא, אין להחליף עם סבא כי הוא הנקרא שאביה (זאבעא) בדרום ארץ ערב, ובימים קדמונים כבר היו מפורסמים במסחר כי אנשי רוכל היו, והארמותיהם הביאו מזמרת הארץ לצידון, גם גדלה מאוד חמדת הפאר וההדר בארצם, והיכליהם וטירותיהם היו מלאות כל טוב וזהב וכסף: לרוב: ודדן, אין להחליף עם דדן מבני שם אלא הנאמר כאן הוא הנקרא דאדען או דעדען עד היום בלשון ים פרסי, ונראה היו רוכלים שלוקחים

סחורה מאחד ומוכרים לעם אחר או המסבבים רק את המסחר (צווישענהענדלער): (ח) את נמרוד, הוא הוא נמרוד שעבדוהו העמים ובנו לו היכלים ומגדלות גם חשבו שהוא אחד מן הכוכבים ויש חשבו שהוא מרודך ואולם הנראה שהוא מלך עתיקי וראשון שהיה גובר וירד עמים תחתיו: (י) ארך, אין לחשוב שכל אלה נאמרים כאן הם סמוך לבבל כמו שחשבו האומרים שארך הוא ארעקקא סמוך לעיר בבל אלא הוא אדעססא הנקרא בלשון תרגום הדס: ואכד, במאת עדעססא בלתי ספק, ובתרגום הע' יש כאן ארכד וי"א שהוא נעזיבים בארם נהרים: כלנה, או כלנו ידענו שעיר קטעזיפֿן סמוך לעיר סעלייקיא היתה נקראת מקדם בשם Chalonitis: שנער, שם לכל ממלכתו על שם העיר הרבתי Singara: (יא) נינוה, פתרון המלה נוה — נין עיר של נינוס המלך הגדול שמפורסם בקורות העתים על נהר חדקל: ואת רחובות עיר, י"א שהיא ראשבאטא סמוך נראקקא ואולם בין הערביים מצאנו הרבה עירות ששמן רחובות: כלח, במלכים ב' י"ז וי"ו נקראת חלה והיא קאלכענה במזרח לנינוה: (יב) רסן, אף שהכתוב אומר היא העיר הגדולה לא ידענו מה היא ואף שי"א שהיא עיר רעזען אין לנו עוד ראיה מחזקת, ואולם היותר נראה שמלת העיר הגדולה שב על נינוה: (יג) את לודים, ידענו שהיו בחיל מצרים ירמי' מ"ו ט' ואולם הם הנקראים Lydier שהיו מקולניאות מצרים וי"א שהיא מורעטניא ואינו נראה: ענמים, אינו ידוע כלל: להבים, היינו לובים Lybien: נפתחים, י"א צפון מצרים כי שם נמצא שם נעפטיאוס בעל צפון שעבדו לו ואולם אין זה ראי' ואפשר שהוא מאבאטא בלוביא: (יד) פתרסים, ידוע שפתרוס הוא חלק העליון של מצרים ונקרא ג"כ Nomos Pathurus ר"ל ארץ הנגב במצרית: ואת כסלחים, עם קאלכיא שנזכרים במצרים גם לדעת הירודוט: ואת כפתורים, כמו לממשלת בלילה ואת הכוכבים ר"ל ואת כפתורים אשר יצאו משם פלשתים כי כן ידענו מדברי' ירמי' מ"ז ד' וכן כתבנו באריכות בהצעה לס' שמות: (טו) צידון, נקראו כך לפי שהיו דיגים והמקום ידוע ושאר העמים בארנו בהצעה לס' שמות: ערקי, הוא ארקה בצפון לטריפאליס וכן מצאו על מטבעה צידונית נטבע למנ.ך ארקה: הסיני, היא עיר בהר לבנון: הארודי, נקרא ארדאס אצל היונים והעיר הזאת היתה בנויה על אי ים האמצעי בצפון ארץ צור ודומה מאוד לעיר ווענעדיג באייראפא בבחינת אופן בנינה כי כלה על איים בנויה היתה, ובספרים מוליכים מפאת קרן אחד לאחר: והצמרי, Simyra במערב להר לבנון ועוד נמצאו שם חרבות בשם סומרא: החמתי, עיר חמת ידועה ואחר זמן היתה נקראת עפיפאניא: (יט) עד לשע, במזרח ים המלח נקרא כך על שם מים הנובעים שם ושמן הנקרא נאפטא אשר יזוב מפני הארץ ונקראים קלודוחי בתרגום: (כא) אחי יפת הגדול, ר"ל שם הוא הבכור בבני נח: (כב) עילם, מדינת עליתאים במדי: וארפכשד, אמרו המפרשים שהוא ארץ כשד ר"ל גבול ארץ כשדים וכן נראה וי"א שהוא מדינת ארראפאכיטים במדי הצפונית ולפי שארך היא גם שם פרס חשבו שענין המלה ארץ בצד פרס: ולוד, ארץ לידיען: וארם, הוא ארץ הרים גבוהים באמצע כל הגוים האלה, ואולי יקרא ג"כ ארם נהרים היושב בין פרת לחדקל: (כג) עוץ, בלתי ספק בארץ אדום ואפשר שיש ב' מקומות בשם זה: וחול, י"א שהוא בסוריא ויש חשבו שהוא סמוך לענון: וגתר, לדעת יוסיפון היא ארץ באקטריא והנראה שהיא קארדאדא בתוצאות נהר פרת: ומש, בלתי ספק היא מאססאניטים סמוך לקארדאדא: (כד) עבר, טעם שמו לא נודע ואינו משם עבר הנהר ולכן אין לדעת מדוע נקראו העברים בשם זה ועי' בהקדמה: (כה) פלג, תולדותיו נאמרו למטה: (כו) יקטן, כל בני ערב יקראו להם בשם בני יקטן בשינוי לשון קאט: אלמודד, אל בערבית כמו ה"א הידיעה שלנו ומזה תראה כי כאן מלות ערביות נאמרו ומקום המודד לא נודע: שלף, בלתי ספק הוא בדרום לעיר מעדינא ונקרא סאלאפעניאי אצל היונים ג"כ: הצרמות, נקרא עד היום הזה בשם Hadramauth ר"ל אולם ההר (atrum montis): ירח, אצל הערבים יש שבט שנקרא בני הלבנה ואפשר שזה ירח כאן: (כז) ואת הדורם, אפשר שהוא דירמאטי: אוזל, עיר שאננא בערב ועוד קרוב לזמננו היתה נקראת אזל ואצל עיר החוף יאַן בערבית יון ואפשר שזה הפירוש ויון מאוזל ביחזקאל כ"ז י"ט והיה ראוי שם להנקד מְאוּזָל:

(כח) אבימאל, מאומה בדרום לארץ ערב: ואת שבא ואת חוילה, בפסוק הסמוך אפשר שמלת הארץ בני חם ישבו בה: (כט) אופיר, יש אומרים שהוא הודו ויש שהוא מדינת עמאן בערב כיון שעוד שם מצאו עיר בשם זה ואחרונים חשבו שהוא פערו באמעריקא ואל תתמה על זה כי אין ספק שהצידונים ידעו ארץ אמעריקא כי הם שטו בכל קצוי הארץ אך העלימו כל מה שידעו מעין שאר העמים מאימת חמדת הממון כי יראו פן יבואו אחריהם ויאבדו כל המקומות אשר הביאו משם הזהב ושאר הקנין, וכבר מצאו הנוסעים מצבות באמעריקא ואותות כתובים באותיות צידוניות ואולם לא נוכל לומר כאן שהוא באמעריקא כיון שדבר מבני שם, ואפשר שאופיר אחר היה בערב: (ל) מנשא, היא מרזא או מעזענה על שפת חדקל: ספרה, בין אלראמות והאמאן: הר הקדם, ר"ל ועד הר קדם והוא ההר הנמשך באמצע חצי אי ערב — והנה אם נשכיל בשמות בני נח נמצא שמלת שם ענינו רם וכן שמה בערבי' ומזה מלת שמים כאשר בארתי לעיל א' א' וכן מלת ארם ארץ בני שם ענינו הגבה מגבעות ואם ענינו כמו ואום בכשדים אדום והיינו בצע יותר עמוק ונחשך ושם ארץ להבים ארץ שהשמש משליך עליו זקים ונקרא ארץ אפריקא א—פריקא (בלי־קרת) לשון יונית ואל ארץ בני שם חושב כל שטח הארץ מאשור וארם נהרים וערב ולארץ בני חם כל משפחות בני אדם אשר לבעם אינו לבן ושוכנים בכמה זויות הן באפריקא הן בדרום אזיא ובאיי ים הדרומי ובני יפת כלם לצד צפון ולצד מערב עד אייראפא והלאה, והנה הקדמונים חשבו שהצפון הוא בלי סוף וקץ נמשך עד סוף העולם, וזה טעם מלת יפת משרש פתה לפי שהרחיבו את גבולם *) ולפי"ז חלקה התורה כל העמים לשני חלקים הלבנים והאדומים שהם ג"כ

*) אחר שכתבתי כל זה בא לידי ספר אחד מבן עמנו הנקרא קדמוניות ההגריים Magyarische Alter-

השחורים ואולם הלבנים יש שעברו לצד צפון ויש שישבו בארצם והאחרונים אבודים כי הם בני שם לכן תזכירם באחרונה ותביא תולדותם עד שבא לבני עבר ותביע לאברהם שהוא עיקר תכליתו:

יא

(א) ויהי כל הארץ, חוזר הכתוב לספר איך נהיתה תפוצות העמים שסיפר למעלה, וכתב גם זה נגד ההבלים באמרו במעשה הנפילים שהגבורים נלחמו עם יושבי שמים ובנו הרים בבנינים ותלו תלים לעלות השמימה, ובא להם הטעות הזה כיון שידעו שהנפילים אנשי השם היו גם אנשי דור הפלגה היו מפורסמים כאשר אמרו בעצמם ונעשה לנו שם, וערבו זה בזה, וכן כתבו היונים שבלבל אלהים את לשון בני אדם אחר המבול כאשר נקלקלו ימיהם ובקשו ממנו להאריך ימיהם: — שפה אחת, אחר כל החקירות העמוקות אשר חקרו מבקרי הלשונות מלאו מה יקרו דברי תורתנו וראה זה מלאו: — כל לשונות בני אדם היושבים על פני חלק הארץ המזרחי ר"ל על פני איירָאפּא אזיא ואפריקא (כי לאלה השקיף כאן הכתוב כאשר אמרתי לעיל) תשתעפינה משני גזעים הגזע הא' יקרא בשם לשון בני שם סעמיטישע שפראכען והגזע הב' בשם לשון בני הודו — יפת הינדָה — גרעקֶה — גערמאנישע שפראכען — לשונות בני שם כמו העברית והערבית ואחיותיהם ובנותיהם אשר יצאו מהנה יש להם שרשים בעלי ג' הברות, וההברות ההן יש להן תנועות שאינן משתנות כל כך, ולשונות הודו — יפת יש להן שרשים בעלי הברה אחת ותנועות שונות ומשתנות לרוב, ועכ"ז יש דמיונים הרבה מאוד בין אחת לאחת — ואציג פה לדוגמא איזה מלות ד"מ איש בעברית isa בסאנסקריט (הודו עתיקי) נער naru אחד eka שן או תן denta (ברומית dens באשכ' צאהן) : שש, shash (רומית sex באשכ' sechs) : שער, תרע duar (באשכ' טהירע) קרן korna (ברומי' cornu) : אף, api (הויך) אב appu אֹהָלִים aghil אור או ער ועיר ar אם amba בירה bari, bura (ביונית barys בורג) יש ust (איזט) : מֶסֶך אי מזג, misca (ברומית misceo) פרס parush : פרתמים, parthuma (ומזה ביונית proteros דער ערסטע) קוף Kappi : שרף, sarpa (ברומי' serpeno) : שבע, sapta (ברומית septem זיעבען) : תוביים, teugei. ועוד רבים הנך רואה שאם כל העמים האלה רחוקים כרחוק מזרח ממערב, ועוד יש דמיון בלשוניהם בלי ספק מקדם היתה לשון אחת אם כל הלשונות האלה, וכן ידענו בברור שבבקעה הנאמרה כאן משם היה פרוד הלשונות כי שם ימצאו שרשי כל הלשונות ובפרט אם יסמנו דברים ועניינים השוים לכל אדם ר"ל אם לא יסמנו עניינים מיוחדים הארצות אשר לא יתכן שלכל אחד סימן אחד כי אין זמרות הארצות שוות וכן תמצא הדמיון ההוא בשרשים שהם בעלי ב' אותיות כמו אב אם אח וכדומה: וכבר ידענו ג"כ מתוך מהות לשון פעלוויה (עי' לעיל ב' ח') שעמלו בני אדם להתאחד בלשונם ולא יכלו, מכל זה נראה להדי' שהיתה מקדם לשון אחת לכל בני אדם והיא היתה בעלת ב' אותיות כאשר באמת אמרו המדקדקים שבל"הק (שהיא לדעתנו הישנה מכלן) היא היא בעלת ב' אותיות ד"מ פל בל מל שממנו נפל נבל נמל אמל אבל או כר שממנו אכר ככר מכר בכר דכר זכר נכר סכר עכר שכר וכדומה — והענין כן מתחלה לא היו לבני אדם כי אם איזה מלות לסמן את הנצרך יותר לרעהו, ואולם כאשר רבו הצרכים ותעל גם ריב ומצה בבני אדם ויפרדו איש מעל רעהו ויסעו למסעיהם, וכל אחד יסמן את הענין כפי דמיון נפשו, וכפי אשר נראה לו הטבע סביב, וכן נפרדו לשוניהם וזה הטעם ויהי כל הארץ שפה אחת ר"ל לשון אחת ודברים אחדים ר"ל רק איזה מלות מעטות היו להם ונתרגם עס וואר הויף ערדען ניר איינערלייא שפראכע אונד איינצעלנע ווערטער ויהי כאשר נסעו מקדם והלאה ויחשבו לבנות מגדל ולעשות שם ולעמוד כנגד מלות הבורא באמר פרו ורבו כי לא לתוהו יצרה כי אם לשבת ברא את הארץ, וירבו הצרכים, ואז כאשר טרחו להביע עוד מלות אחרות, אז נהיה הדבר הזה שנפרדו איש מעל אחיו, והעונש אשר הגיע להם בעד מריס היה להם לטוב גמור ולתיקון העולם: (ב) ויהי בנסעם, שרש נסע ענינו כריתת הקורות בנטו עליהם אהליהם והושאל על הליכה לדרך וכן להפך ויעתק אהלו או ויאהל או לשון נוד כי דרך רועי צאן בנוסעים ממקום למקום וגרים במקום מרעה זמן מעט וזה טעם גור, כל אלה נשאלים ממנהגי רועי צאן: מקדם, הנה הארץ הוא בצפון לבבל ואיך שייך לשון מקדם? ובתרגום נאמר בקדמותא ר"ל מזמן קדום וי"א במקדם כמו לקדם וזה אינו כן מפאת הלשון כן אלך מהקרי ארץ כי בבל לדרום ארץ הוא ויש אמרו שקדם הוא הר בארץ בקטריה שנקרא כן ובכל זה אינו ולכן נראה שכל שטח הארץ עד נהר חדקל יקרא בשם קדם: בקעה, ענינו גיא בכל מקום וכאן ענינו השפלה: (ג) נלבנה לבנים, פירשנו המלות בס' שמות וכבר נודע כי בבבל בנו כל בתיהם מטיט נשרף באקשטיינע, וכן נמצאו עד היום הזה הרבות ממגדל בבל (הנקרא בעלוסטהורם) כי"ב מילין מבאגדאד ויש בו מאתיים שניים ובליסי' עד ח' עליות והתחתונה כמ' אמות האמות גבהה כלה בנוי מלבנים ותחת החמר היה להם מין שרף הנוטף מן הארץ הנקרא יודענפעך או ערדפעך, והוא מצוי לרוב בבבל ובשושן ועל חוף ים הכספי, ושם נובע מנקיקי ארץ, או בבורות ימצא עד מאוד וכתבו הנוסעים בסמוך לבגדאד הנ"ל (י"ב מילין מבבל) נמצא בור מלא חמר וממנו נותן לכל כברת הארץ ההיא, וזה פי' מלא חמר, וכבר בארנו בארות חמר בבמות — ואלכסנדרוס המוקדון צוה להעביר הדמן ומעי המפלה מעל פני המגדל הנפול, והיה נצרך לי"ד אלפים נושאי סבל ומוליכי הדמן: (ד) ונעשה

---

thümer von J. Cassel, והנה החכם הזה חשב כמו כן אך נטה הרבה פעמים מדרך הפשט במאמרו על גוג ומגוג ועל תולדות בני נח ובמקום אחר אדבר על מהות הספר הנ"ל אי"ה.

לנו שם, הענין כמו אנשי השם שרצו להיות מפורסמים ויש שפירשו שם מענין סימן ר"ל שרצו לעשות סימן הנראה למרחוק לבל יפוצו ולמען ימצאו דרך העירה אשר בנו או שבנו להם מגדל וי"א **שם** הוא כינוי לאליל שהיה להם: (ה) **אשר בנו בני האדם**, דרך לצחוק (אירָאניע) כמו יושב בשמים ישחק:
(ט) **בבל**, כבר אמרנו שהכתוב נותן רמז וזכר לשמות עצם פרטי כמו קין מקנין ומשה ממשיה ובדומה (עי' ס' שמות ב' י' ותקרא את שמו משה מה שכתבתי שם) אף שיש עוד טעם אחר לדבר וכן הענין כאן כי מלת בבל אין ספק שנמשכה מבל שעבדו לו הבבליים, וזה בעל הצידונים והיינו השמש וכבר כתבתי מזה בהקדמה ושם בבל כמו בלבל וכן גלגלתא: (י) **אלה תולדות שם**, מכאן מתחיל חלק ב' מספר בראשית כאשר חלקנוהו בהקדמה כי תמו סיפורי מעשה בראשית וכאן מתחיל במעשה האבות השלשה שהם לאותות ולאנשי מופת לבני ישראל אברהם יצחק ויעקב — ישראל וכולם בני פלג שהגיע לעיל עד שבא לכאן, וכיון שכל אחד מהאבות הנזכרים כאן נתנו שם למקום מושבם שמענו מכל מה שנאמר פה כי שם היה חי במדינת ארפאכשעים עד שיצא משם שלח ר"ל היינו דער אויסוואנדערער וממנו עבר וכו' עד תרח אבי אברהם והנה גם רעו שם מקום Ragau אצל היונים ושרוג בשכונת חרון וחרן עיר הנקרא Karrai בין אבבארהס ובין נהר פרת בארם נהרים: (כח) **באור כשדים**, אור איננו לה"ק כי לשון כשדית והיינו עיר והענין כמו ער — מואב ער — כשדים רבת — בני כשד בין נציבים ובין חדקל הנהר, ומשם נקל לבוא אל חרן, וגם עד היום הזה יש שם עיר אחת קטנה בשם זה: (ל) **ולד**, תמו' ילד כמו וזר מזלי כ"ח ח': (לא) **אתם**, אפשר שהוא כמו יחדו כי ויצאו לשון רבים לא שייך לכאן לולא נאמר כן:

פרשת לך לך

יב

(א) **אל אברם**, אומר בוצר עוללות יען שהוכרחתי לקצר באורי מפה והלאה מטעמים אשר אעריך עוד בסוף הספר, אבוא בהקדמה כללית לכל אחד מהאבות ואם גם לא אשאיר מה ששייך להבנת הכתובים מ"מ אקצר בתוך הבאור ואשים היותר ראוי בהערות ותבוא לכל סיפור מקורות האבות ר"ל אברהם ויצחק ויעקב ויוסף שעל אודותם אלה נוסד כל ס' בראשית מכאן עד סופו:

הנה אברהם אבינו זה האיש אשר השם חפץ ביקרו ואשר גדל את שמו בין כל העמים ממנו יסופר בפרשה הזאת ובב' פרשיות שאחריה, נחקור מתחלה על מהות מחיתו ועל מקום מושבו ועל תולדותיו — וכיון שיש סיפורים רבים בפי כותבי ספרים ישנים הן מבני עמנו כמו ביוסיפון ובפילון היהודי ובמדרשים הן משאר עמים לכן אין לנו לעשות אלא לשמוע דברי תורתנו הקדושה והנאמנה ולא נשגיח על שאר האגדות — אברהם רועה צאן היה, נולד באור כשדים ויצא מאור כשדים עם אביו עד חרן, וקודם מות אביו הלך עפ"י ד' לארץ כנען כי כשנולד אברהם היה תרח בן שבעים שנה וכשיצא אברהם לכנען היה אברהם בן ע"ה הרי היה תרח בן קי"ד שנים ותרח חי ר"ה שנה הרי שחי תרח עוד ל"א שנים אחר יציאת אברהם מחרן, לאחר כמה מסעות כדרך הרועים בא לאלון ממרא ושם אירע המעשה שנאמר בסימן י"ד שנשבה לוט מאויבי ארצו וילך אברהם לעזרו וא"כ היה ראש משפחה ולו עבדים סרים למשמעתו, והיה כאחד ממלכי ארץ כנען שלא היו מלכי ארץ גדולה ורחבה אלא כמו שרים שלהם עבודה רבה וכמו כן אמרו לו בני חת נשיא אלהים אתה בתוכנו משמע שהיה מלך וכהן כמו מלכי צדק מלך שלם (שזה אינו ירושלים כי מעבר הירדן היתה כנאמר יהוש' ג' כ"ג וכן נראה להדיא ממפת הארץ) והנה היה בברית ענר אשכול וממרא ובפרט בחלקת ממרא היה שוכן כידוע, ואפשר שלכן כרתו ברית להלחם יחד עם אויבים הבאים לארץ, ואולם בהיותו עברי היה נפרד מהם כי גר ותושב היה רק עמהם אך כבדוהו מאוד, כי כנראה גם המה יראו ממלכים הארבעה בשנער ואלסר ועילם וגוים שהיו בצפון מזרחית ואפשר שנתנו מס להם כאשר עשו חמשה עמי הנגב סדום עמורה אדמה צבעים ובלע, ומזה ראי' שהכנענים כבר ירדו אז ממעלתם, וכבר בארתי בס' שמות (בהצעה) שהיו יושבי כנען מתחלה חכמים בחכמת המדינה וע"י ריבוי הדעות והקיניים נחלשו כדרך בכל קורות ותהלוכות העמים, ולכן אין ספק שהכנענים היטיבו לכל תושבים ובעלי בריתם הבאים ממרחק עם חיל ועבדים, וכרתו עמהם ברית למען יושיעום מכף לוחציהם, ובאופן הזה היה ג"כ אברהם בעל ברית ענר אשכול וממרא וכן כרת ברית עם אבימלך מלך גרר — וזה תחלת ישיבה בארץ, נסע ממקום אל מקום עם עבדיו כדרך יושבי אהל והיה המוציא והמביא לכל הנפש אשר עשה בחרן, ומתחלה היה בעזר יושבי הארץ ואולם כיון שפעם הושיע את זה ופעם את זה הלך הלוך ונסוע: כי הגוים האלה אף שכבדוהו ואנשוהו עכ"ז לא היה לבבם שלם עמו כי רק בעבור שהיו נצרכים לו יראו ממנו וכאשר מת כבר סתמו בארות יצחק בנו (מה שאירע לאבות הוא שאירע לבנים, בכל עת שנצרכו לבני ישראל היו מתכבדים, ואם לא יועילו להם בת יבחו לכל בריתם אשר כרתו), ואף שאפשר שעוד עבדים אחרים באו הנה ע"ד זה מכל מקום לא אחד מהם שהיה יכול לחזק פה מושבו כאברהם העברי. כי נחור אחיו ישב בחרן וי"ב בניו הנאמרים לקמן סי' כ"ב ישבו עד מזרח א"י, ואולם ספו תמו בארך הימים כי אין מעון לא נשאר שום זכר להם עוד במקרא אבל עוץ אפשר היה גדול ומפורסם, אך בארך הימים אדום כבש אותו, עוד היו עברי' כנראה שדמשק בין פרת ובין א"י *) ובנגב מדמשק היו עמון ומואב מבני לוט שהיה ג"כ עברי מכאן

*) אנשי דמשק אמרו שהם מזרע אברהם.

והלאה למדבר ישבו וי"ו משפחות בני קטורה פלגש אברהם במזרח לא"י עוד י"ב משפחות מבני ישמעאל בארץ ערב, ואלה בני פלגשים שבו במדבר, ויפרדו משאר העמים אשר היו אכרים ועובדי אדמה וכן בני מדין — ובארץ כנען לא ישב כי אם אברהם אב ההמון הזה עם אשתו שרה ושם נולד בנו יצחק, ואולם מכל מקום גם הוא ישב בארץ הנגב תמיד — הנה זה מאשר ראיתי להקדים בענין מסעיו ואם נחקור בענין מדותיו נשאל מתחלה איך ידע את ד', כי כאשר נאמר וארא אל אברהם וכו' באל שדי נראה להדי' שלא נגלה לו הקב"ה כאשר נגלה למרע"ה, ואולם מ"מ נראה להדי' שלא עבד ע"א אלא קרא בשם אלהים אחד והיה יודע אחדות השם, וגם האמין בחסד וברחמי השי"ת ולא כגוים סביבותיו שאליליהם בעלי גוף ואמה בלי אמלה ואגינה או שיחסו להם מדות רעות ממדות בני אדם, ואברהם אבינו אף שלא ידע בשם הוי"ה מ"מ היה כהן לאל עליון ולבעל הרחמים והחסד, וכיון שמלאכו אצל יעקב שאמר הסירו את אלהי הנכר והוא קבל מאביו ואבי אביו אין ספק ששנא אברהם לכל פסל ותמונת אלילים — גם נלטוה במצות מילה שהיא סימן כהונה לכל בני קדם כי ידוע שנמולו הכהנים בארצות ההם, והנה מדותיו הן באהבת הגרים הן באהבת כל האנשים הן בשנאת בצע ובהכנסת אורחים ישועות, והמובחרה בכל מדותיו היתה אמונתו אשר האמין בד' ואשר בשמו קרא בכל המקום ובנה לו מזבחות עד שנאמר ממנו אברהם אהובי והנה אף האחרונים הרבו הגדות רבות על אברהם אבינו ובפרט בני ישמעאל, והיוסיפון מספר בשם בערוזוס כי גם הוא שבח את אברהם כי היה חכם מופלא מאוד ושמו הולך בכל הגוים ויש מן היונים שספרו שהיה בקי בחכמת הכוכבים ואפשר שחשבו את זה מפני שהיה מאור כשדים, והכשדיים היו מפורסמים בחכמת מהלך המזלות ולכן אמרו היונים שאברהם ויוסף באו למצרים ללמד בני מצרים החכמה הזאת וחכמת ההנדסה כי מיוסף אומרים שהיה חכם בהנדסה ובחשבון המדות והאמות והמטבעות, והאמת שלמדו המצריים החכמות האלה מבבליים שהם היו הכשדיים ומחמד מחוקק הערביים בני ישמעאל המשתבחי' שהם מזרע אברהם גם הוא מחמד סיפר סיפורים הרבה מאברהם שבדה מלבו ואולם מכלם נראה להדי' שהיה משובח מאוד ומפורסם בין כל הגוים ונתקיים בו ונברכו בך כל משפחות האדמה — עוד יש לי פה להעיר בטרם אסיים ההערה הכללית הזאת שמצאתי בשם פאקאקע החכם שראה בקאהירה בירת ארץ מצרים פרשה אחת נחלקת לפסוקים כמו פסוקי התורה, והפרשה ההיא כוללת מעשה שאירע לאברהם, והועתק המגלה הזאת מגליון עתיקי וישן נושן, ואמרתי לתרגמה ללשון עברית, ואציג לך פה העתקתי שעשיתי לפי שהמעשה הזה הוא יקר מאוד, וגם תוכו דברי חן ויופי ומוסר השכל, ואת הפרשה שמצאו כפי העתקה שעשיתי ממנה:

(א) ויהי אחר הדברים האלה וישב אברהם פתח אהלו כחם היום:

(ב) והנה איש בא מן המדבר זקן מאוד ובא בימים, הלבינו שערותיו וזקנו לבן וארוך מגיע עד מתניו, והוא נשען על מטהו מרוב זקנתו:

(ג) ויהי כראות אברם את האיש ההוא ויקם לקראתו מפתח אהלו ויאמר:

(ד) הנה נא אדוני סור נא אלי, יקח נא מעט מים ורחוץ רגליך וסעיד לבך ולין פה הלילה והשכמת למחר והלכת לדרכך:

(ה) ויען האיש ויאמר לא כי פה תחת העץ אשען:

(ו) ויפצר בו אברהם מאוד ויאל האיש ויקם וילך האהלה:

(ז) ויקח אברהם חמאה וחלב ועגות אפה וישם לפניו, וישבו יחדיו ויאכלו וישבעו:

(ח) ויהי ככלותם לאכול לחם וירא אברהם והנה האיש לא ברך את ד', ויאמר אליו מדוע לא תברך את ד' אלהי שמים וארץ:

(ט) ויען האיש ויאמר לא אלהיך אלהי לא ידעתי את ד' וגם בשמו לא אקרא, יען כי אני עשיתי לי אלהים אשר אתי בביתי ואשר ישמעון בקולי בכל קראי אליהם:

(י) ויחר אף אברם באיש ההוא ויקם עליו. ויגרשהו מעל פניו המדברה:

(יא) ויקרא אליו ד' ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני:

(יב) ויאמר אליו ד' ואיה האיש הזקן אשר בא אליך הנה היום:

(יג) ויען אברהם ויאמר אדוני ד' האיש ההוא בשמך לא קרא ואותך לא ברך על כן גרשתיו מעם פני המדברה:

(יד) ויאמר ד' אל אברהם לאמר: הן מאה ותשעים ושמונה שנה כל ימי חיי האיש ההוא נשאתי את פני האיש ההוא ולא הכרתיו מעל פני האדמה, כי אם לחם האכלתיו ושמלה הלבשתיו ולא החסרתיו כל, ידעתי אף ידעתי כי איננו שומע בקולי וימר בי, ובכל זאת לא מנעתי ממנו חסדי ואיך הרימות אתה את ידך לגרשהו מבלי תת לו ללון באהלך רק לילה אחד:

(טו) ויפול אברהם על פניו ויאמר אל יחר אף אדוני בעבדך. הנני כי חטאתי סלח נא הפעם:

(יח) ויקם אברהם וילך המדברה לבקש את האיש ההוא, ויקרא אותו קול גדול, וימצאהו שם וימהר אברהם להשיבו אל אהלו וייטיב אברהם עם האיש ההוא וישלחהו בבקר לשלום:

כאלה הגדות רבות אשר בפי בני אדם מאברהם אבינו כלם מורים על ערך ופרסום האיש, ואחר ההצעה הזאת הכללית אבוא לבאר רק כמה פרטים בפרשת לך לך וירא וחיי שרה לבאר הענין. — (ו) **שכם**, נקרא כך המקום ההוא לפי שהיה בשכם או בגב הר אפרים, ובזמן הזה נקרא נאבלוס ושם שוכנים כעת כותיים: **אלון**, הוא עץ ששמו טהערעבינטהע והוא דומה לעץ אייכע שלנו ואומרים עליו שהוא קיים כאלף שנים ולכן העץ ההוא מועיל מאוד לקביעת מקום כי לא זז ממקומו ימים רבים: (ח) **בית אל**, ד' שעות בצפון ירושלים ובקרוב יריחו בהר אפרים גם המקום הזה ידוע ומפורסם מאוד במקרא, והנך רואה שמקום שכם וכן מקום בית אל כבר הוקדשו ע"י אברהם: (טו) **פרעה**, ידוע שאין זה שם עצם פרטי אלא כל מלך מצרים היה נקרא כך ומדקדקי לשון מצרית אמרו ששרשו rouo היינו מלך ופי הוא במצרים כמו ה' הידועה שלנו וא"כ פ — רעה כמו ה — מלך ואולם גם בלשון הקד' פרע עניינו ראש וכן משמש השרש בשופטי' ה' ב' וכן יש לפרש מראש פרעות אויב: (יז) **וינגע**, כל לשון נגע שבמקר' הבא על חלול קדשים ועל חלול השם עניינו לרעת ולכן נראה שגם כאן עניינו לרעת:

יג

(ז) **והפרזי**, מלאנו העם הזה בכמה מקומות מכאן משמע שהיה סמוך לבית אל ולקמן ל"ד ל' נראה לבדי' שהיה סמוך לשכם וביהוש' י"ז ט"ו מלאנוהו בצפון הארץ ובשופטים י"ד בדרום הארץ ומזה נראה שעניינו פרז ר"ל שאינו שוכן בהר אלא בבקעה והוא עם רועה צאן נדד משבת הולך ונוסע ממקום למקום: (י) **ירדן**, שרשו ירד ועניינו הנחל והיורד מן ההר (כמו שאומרים בל"א רהיין שנגזר מן ריננען וכן דאנויא מלשון דונען שהוא נזיבה בל"א עתיקי) מקור הירדן בהרי לבנון ומשם יורד אל ים כנרת עד ים המלח בין שני טורי הרים בעמק שרחבו כ"ג מילין שלנו, והעמק הזה הרים סביב לו עד שלגד דרום סמוך ליריחו הוא נפתח וכמין עגולה סובב את ים המלח, ובטרם שחת ד' את הארץ היה כאן עמק השדים ואפשר שהיה ים קטן שם אשר אליו נשפך הירדן, כי לולא כן לא ידענו אן היו תוצאות הירדן מקדם, והעמק הזה היה א"כ משקה מאוד מירדן אשר נשפך שם ולכן אמר הכתוב כגן ד' כארץ מצרים שהיא משקה מנילוס כן היתה כברת הארץ ההיא מקדם: (יח) **באלוני ממרא**, ממרא אמורי היה וישב סמוך לחברון ושם עד היום הזה נראו אלוני ממרא, והעיר חברון מלפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים כידוע:

יד

(א) **אמרפל**, כל המלכים שנאמרו כאן לא נודעו ואולם מלאנו דמיון פתרונם במלכים שהיו אח"כ בארצות האלה ד"מ אמרפל בלתי ספק עניינו הנלחם — בעד אלהיו וכן ספרדנפל שהיה בארץ ההיא אח"כ: **ואריוך**, אומרים עליו שעניינו האריה הגדול ומלאנו דוגמתו שם ארבאלעס וכל אלה המלכים היו רועי צאן ושרים נכבדים גוטסבעזיטצער: (ב) **עשו** תמורת ויעשו: **בלע**, בדרום ים המלח היה ונקרא צער כי מצער הוא וכן קראו לו היונים בשם segos: (ה) **את רפאים בעשתרות קרנים**, רפאים נקראו כל הגוים האלה בנגב א"י כאשר בארתי הענין בדברים ב' י"א ואולם הוא פרטי לבשן ועניין עשתרות קרנים בארתי בכמה מקומות כי עשתרות שם אליל נקבה המושלת על הילידה עי' מה שכתבתי בדברים ז' י"ג שהיא הנקראת מולדתא ובעבור שנמשלה לירח ציירו אותה בדמות קרני ירח וי"א לפי שישבה בין ההרים נקראה כך בעיר חוזים ואימים וחרים כלם פירשנו כבר בס' דברים: (ז) **וישובו**, ממזרח הירדן באו עד ארץ ערב ושוטו ושובו במערב הארץ לצפון ויכו את העמלקים: **עין משפט**, יש אמרו ששם מי מריבה ולפיכך נקראו עין משפט לפי שרבו שם בני ישראל ובבמדבר י"ב כ"ו כתבתי וזה לשוני שם קדש לדעת רהבינזאהן הוא הנקרא היום עין — אל — ווייבראה ויפה טען עליו החכם עוואלד כי ממשמעות הכתובים היה יותר לצד צפון ואמר הוא כי נקרא קדש מעיר שהיתה בנגב א"י והטעם שנקרא עין משפט לפי שמלאנו שהיה לבני העיר מזבח ותרפים שם ושאלו פי האורקלי במדבר כמו המצריים במדבר לובאי את פי אורקלי יופיטער האליל ולכן נקרא קדש שהיה מוקדש לאליל וזה פי' עין משפט דיא קוועללע דעם אראקעלס: **בחצצן תמר**, נקראה כך משום תמרים צומחים שם לרוב והיא הנקראה אח"כ עין גדי: (י) **חמר**, בארנו למעלה שהוא הנקרא ערדהארץ יודענפעך אספאלט, ועד היום הזה בא על פני מי ים המלח לפעמים חמר ההוא, והיה העמק ההוא לפני שחת ד' את הארץ כעמק אצל ים הקספי שזכרנו למעלה גם שם נבקעה האדמה בכמה מקומות ע"י החמר הנובע שם, והבארות לפעמים מכוסים בחול, והנם לא ישגיח ע"ז וכמעט יפול השחת ועוד עד היום הזה סמוך לים המלח יש בארות חמר, ושמו ליוונים לעוברי הדרך למען ישמרו את נפשם: (יד) **וירק**, משרש ריק והפעיל יורה על הוצאת חרב מתערה וא"כ היה ראוי להיות וירק את חרב חניכיו ובתרגום הע' תרגמו כאלו נכתב וידק בד"לית ר"ל שהיה מונה ומספר אותם: **עד דן**, אינו דן הנקרא מקדם ליש או לשם אלא מקום אחר: (טו) **חובה**, עוד מלאו כפר בשם הזה כחצי שעה מדמשק והוא לצפונו והענין משמאל כיון שבני קדם ישימו פניהם למזרח אם ידברו להבדיל המקום וא"כ אחוריהם מערב ותימנם נגב ומשמאלם צפון: (יז) **עמק שוה**, לצפון ים המלח הוא: (יח) **והוא כהן**, כהן משמש כדרך מלכי קדם ועניין המעשר הוא מנהג ישן נושן נהוג אצל כל עמים קדומים לתת מעשר לכהן: (כג) **שרוך נעל**, ידוע שהיו לובשים נעלים הנקראים סנדלים (סאנדאלען) תחת כף רגלם וקושרים אותם ברצועות סביב לרגל. —

טו

(ב) **ובן משק**, שרש משק קשה מאוד להולמו ובתרגום הע' תרגמו בן משק כאלו אבי אליעזר היה נקרא משק וי"א שהוא כמו משך ועניינו בן נחלה וי"ה בן עלתי וכל זה דוחק: — (ג) **יורש אותי**, כי כן מנהג בכל ארצות הקדם אצל עמי רעי לאן כי שרי מקנה שלהם המה כבני בית לאדוניהם, אותם יאהבו ולהם נותנים נחלה בשדה ובמקנה, ואולם נראה ג"כ שאליעזר היה שאר בשר לאברהם מדמשק כאשר בארתי בהקדמה כללית: (ד) **ממעיך**, י"א ממעי שדי ואינו נכון אלא ממעיך ממש כי כן תמצא בכל לשונות אזיה בלשון הודו יאמרו לבן שהוא יוצא ממזה אביו: (ו) **ויחשבה לו צדקה**, אף שלא ידע עוד שם הוי"ה שענינו השגחה פרטית ועתידות והקיום לנצח האמין בד' הצדיק והנאמן שלא ישקר וזה טעם לדקה ר"ל אשר לא השיג בכח השכל האמין ובזה יפורש פ' וארא כאשר בארתיה במקומה ע"ש: (י) **ויבתר**, ענין בתר בחלוף האותיות ברת והיינו כריתה והמנהג לכרות ברית ר"ל לבתר בתרים ולעבור בתוכם הוא ישן נושן ונמצא מזה גם בלשון יונית ובדומית מליצת icere foedus מזה הענין ויש שאכלו מלח רמז לברית קיים כי המלח אינו נרקב ומזה ברית מלח: (יג) **ארבע מאות שנה**, בארוכות דברתי ע"ז הענין בשמות בהלעה ובפסוק ומושב בני ישראל: (טז) **ודור רביעי**, וכן נתקיים כמו אלעזר בן אהרן בן קהת בן לוי היה מדור רביעי והוא בא לארץ כנען: (יז) **ולפיד אש**, רמז להקב"ה שנגלה באש כמה פעמים ודמיונו מלאנו המנהג אצל הכשדים שעובדי בין הבתרים לוקחים בידם נר דולק: (יח) **מנהר מצרים**, לאו דוקא עד שם כידוע וכן הענין ביהושע י"ג ג' ונקרא נהר פשוט וכן שיחור ושיחור הוא תרגום מלת נילוס כי neilas ענינו שחור ונקראה הנהר כן מטיט השחור הנשאר על פני הארץ בעת יצא הנהר מגבולו להשקות את ארץ מצרים: (יט) **הקיני**, כל העמים האלה ומחקרי ארצותם בארנו בהלעה לס' שמות:

טז

(ב) **הגר**, בערבית ענינו נוס וברח וכן קוראים לבריחת מחמד אשר ממנו מונים שנותיהם הערביים בשם הבירה (Hedschira) ונקראה הגר כך על שם בריחתה: (ז) **מלאך**, הוא הקב"ה כי כל אותותיו אשר יעשה להגלות לעין בשר ודם המה מלאכיו כדכתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט: **שור**, הוא המקום הנקרא פעלוזיום וכעת Dschofar בין ים האמצעי ובין לשון ים הערבי: (יב) **פרא**, מעלן השרש תהר ורילת רגלים ונקרא כן העדוד Onager דער ווילדע עזעל אשר היה מלפנים במדבר סמוך לא"י וכעת בטרטריה בפרס וערב, והוא נאהר כסוס וגבהו כאילת ואין יכול להכנע ולהכבש ואליו נמשלו בני ישמעאל השטים במדבר ויפולו על איש אורח ידם בכל, והם מתפארים עד היום הזה בדבור הנאמר כאן מתנם אך אומרים שהגר היתה אשת אברהם ולא פילגשו: (יג) **אל ראי**, תרגמו הע' אל הרואה אותי ונראה שענינו אל המראה וכן היה המנהג במצרים לכבד את אלהים בתת לו שם נכבד: **הגם הלום ראיתי**, בתרגום הע' פה ראיתי אחורי האל הרואה אותי כמו וראית את אחורי ופני לא יראו ואין הדבר כן אלא כמו שתרגם הרמ"ד או שפירושו העוד אני חי אחרי שראיתי פני אלהים, כי לא יראה אותו האדם וחי: (יד) **לחי ראי**, כדרך הכתובים לתת זכר לשם המקום אף שיש עוד טעם אחר לקריאת המקום ואמרו האחרונים שהענין כמו ראש ההר שכן נקרא מראש האדם שהוא למעלה וכן פני ההר תמו' לד ההר ונשאים כל אלה מגוף האדם וכן לחי מפרשים כמו לְחִי וענינו חרון ושן ההר לאקען איינעס בערגעס וענינו שן ההר הנראה אלי בעת לדתי תה דוחק בעיני: **ברד**, אינו ידוע איה המקום הזה וי"א שהוא שור וכן תרגם האונקלס שקדמס בזה:

יז

(א) **אל שדי**, היינו כח הכחות וגם מענין שדים ורחם ענינו המשפיע מטובו לכל בשר: (ה) **אברם**, ענינו אב—רם ר"ל אב הנשא הרמה מכל וקרי"ו לו בשם אב—רהם כי שרש רהם בערבית כמו מלת המון בעברית וא"כ יהיה הפירוש אב המון ר"ל עמים ואולם נתוסף הברת הם מלשון המון ולא מערבית והר"יש נשאר משמו הקדום והנה מלאנו הרבה פעמים שבינה השי"ת שמות אנשים לכבודם ולתהלתם וכן המנהג ג"כ אצל בני קדם שכאשר יעלה האיש מעלה מעלה ישנו את שמו, וענין שרה תמורת שריר הוא נכון מאוד כי שרה מלשון שורר ענינו ממשלה ואולם אם נחקור בעיקר השרש נמלא כי הושאל מריבוי הבנים כי כך הענין בערבית וא"כ כיון שהיתה עד עתה עקרה נקראת שרי וכאשר ילדה בן היתה רבת הבנים כי ממנה ילאו כל בטי ישראל וזה טעם שרה וכמדומה נשאר השם אברם ושם שרה ג"כ בהגדות ההודיים שאב שלהם נקרא ברהמה ואשתו סארהא ואפשר שגם המה לקחו השמות האלה מדברי הקבלה: (יח) **ויצחק**, יש שתרגמו ויתפלא לפי שהאמין אברהם ולא היה צוחק ואולם הענין שצחק משמחה שמחת לבו והודות נפשו לא כאשר צחקה שרה: (כג) **וימל**, הנה תלוים של ספרים כתבו האחרונים בענין המילה ומקורה וטעמה, ולא עלתה בידם לבוא על יסוד הדבר — אמת שמנהג המילה נתפשט מאוד בכל ארצות הקדם ורבים מאומות כמצריים והכשלוחים נמולו, ואצל המצריים היה הדת שכל כהן ימול וכל אשר יקרב לאכול מזבחי אליליהם ולא ימול את בשרו אחת דתו להמית, וגם אצל אנשי אֶטהאהייטי בחלק הארץ אויסטראליה שלא בא לשם שום שמן מן המלוה הזאת עכ"פ מצות מילה נהוגה ביניהם ושמו המפרשים טעמים רבים לדבר י"א שערל אין מוליד כל כך כנמול, וי"א

שע"י המילה נתמעטה תאות המשגל וי"א לפי שכרתו ערלות אויביהם בצאתם למלחמה נמולו הגוים האחרים להכיר מי משלהם ומי לצריהם, ואולם כל זה שקר ושוא כי חוקרי הטבע וחכמי הרפואה וחוקרי קורות העתים יודו שאין הדבר כך אין הנמול מרבה בנים ואין בערל תגבר התשוקה ואין בין האויבים מנהג דוגמתו, ואין להביא ראי' שהיתה מצות מילה נהוגה במצרים קודם אברהם אבינו, ורק אחר זמן רב הכהנים פתו את עמם להמול ולהבדל מהמון העם והיתה חרפה לכל ערל כי לא נתנה לאכול מזבחיהם ולכן כאשר מל יהושע את העם אמר היום גלותי את חרפת מצרים והנכון שטעם המצוה לבני ישראל שיזכרו כמו שעברו בברית ד' ע"י דם בשרם ונפשם כך לא יוציאו את עצמם מן הברית כי אם ע"י דמם ונפשם דהיינו שימסרו נפש בעד הדת והאמונה: —

פרשת וירא

יח

(א) **ישב פתח האהל**, כי כן יושבים הרועים עד היום הזה תחת פתח אהליהם ועל ראשם מכסה בגלל חומם: **כחם היום**, הפך רוח היום מה שבארנו לעיל ג': (ב) **וירץ לקראתם**, הכנסת אורחים אחת ממדות ומעלות המשובחות מאוד אצל כל בני אברהם אף בבני פילגשיו עד היום הזה: (ג) **ורחצו רגליכם**, גם זה מתנהגים עד היום הזה והראשון מן הכבודים שיעשו לאורח הוא שיתנו לו מים לרחוץ: (ו) **סאים**, כמה שאה בארתי במאמר קרבן מותר בסוף ספר שמות: **עגות**, רקיקים עגולים ואינם עבים מאוד שמים אותם בין שני אבנים רותחים או באפר רותח, או שיאפו אותם במרחשת ברזל: (ח) **חמאה**, חלב עבה, ובן הבקר אכלו ג"כ כדרך בני קדם שמיד אחר השחיטה יתנו את הבשר על השפוד לצלותו, וי"א כי כאשר באו האנשים אל אברהם היה עת צהרים לכן הרבה להאכילם ואולם אצל לוט באו לעת ערב ולכן לא אפה אלא מצות כי זמן האכילה בצהרים, וטועים בזה כי אצל בני קדם הפך הדבר, אלא שאברהם היה בעל מכניס אורחים יותר מלוט:

יט

(ב) **כי ברחוב נלין**, כי בארצות האלה אין אושפיזא ומקום לינה לאורחים ואם אין איש מאסף אותם הביתה ישכבו בחוצות: (ה) **ונדעה אותם**, אין ספק שזה משכב זכר: (ח) **אוציאה נא**, כדרך מכניסי אורחים שם שנפשם חרפו למות בעד אורחיהם: (יז) **אל תביט אחריך**, או שענינו אל תתמהמה כלום או שפירושו כמו שחשבו היונים שהניצל המביט אחריו ימות וכן מצאנו דוגמתו בספרי הרומיים ד"ת בספרי אָוויד *): **ההרה**, הוא ההר הנמשך למזרח ים המלח הר מלא נקיקים ומחילים ומערות להחבא, והוא נמשך בגבול עמון ומואב: (כד) **וה' המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש**, הנה ידענו שנפל ב' מאות שנה קודם למנינינו בעיר קָפפענהאגען גפרית מן השמים עם שטף גשם מטר, מן המפרשים חשבו נפרש המעשה כאן בענין זה, ואינו, ועוד י"א שהברק הצית את החמר שהיה על פני סדום ועמורה באש ועי"ז נהפך סדום ועמורה (וכן אדמה וצבוים וסדום הוא כולל לכלם כי ענינו תבערה) ואולם עוד אחרים אמרו שהאויר היה מלא חלקי גפרית הבוערים מהרה ואחד מן הנוסעים כתב שהוא בעצמו ראה סמוך לים קספי (שגם שם יש גפרית וחמר וחלקי האדמה שם כחלקי אדמת סדום וכאדמה סמוך לים המלח) מטר גפרית ואם מלא אש כזה אי אפשר לכבותה במים, כי המים ירבו עוד האויר המבעירם — ואולם כל זה נראה שאינו שייך לכאן, כי כאן משמע להדי' שבא האש מן השמים, ונשאר שיור מן הסיפור הזה גם בספרים חילונים, דיאָדָאר כתב מי ים המלח נבאשים ומרים עד שלא יוכל לחיות בהם לא דג ולא שרץ מים, וכן כתב טַליטוס הרומי שהיה בעצמו שם אמר: סמוך לים המלח נראו כל השדות כאלו נבערים ונדלקים, ועוד נראו שיורים שהיה מקדם כאן מקום מושב לבני אדם, ואולם היום הזה כל כברת הארץ מלחה לא תוציא כל פרי, ואם יפרח פרח או ציץ כרגע יבול והיה לאפר גם נוסעים חדשים יעידו כי בעת חסרון המים נראו שם חרבות בים המלח, ואם יבואו דגים מירדן עד ים המלח או שימותו מיד או שנמסים ויסובו אחור, והים המלח ארכו כ"ב מילין ורחבו ב' מילין והיונים קוראים לו Asphatites מאמר (ערדפעך) הנמצא שם ובלשון עם זה דאז טאָדטע מעער כי אין בעל חי שם ימצא מחיה וכל הארץ שם מלח מלא וגם משרפות מלח יש בשכונתו. אבנים הנמצאים שם מוציאים ריח רע אם יעתנו: (כו) **ותהי נציב מלח**, יש פירשו שנפלה אל בור מלח והמלח ירד עליה והפירוש הזה מלבד שירחק הכתוב אינו מדרכי הטבע, והנכון כי שהביטה מאחריה ותעמוד ולא נסה כמצות המלאך בא עליה גפרית ותהי גויתה מכוסה במלח והיא כאבן מלח, ועוד עד היום הזה שמענו שכל מה שטובעים בים המלח ידום ויהיה כאבן וסביב לו קליפת מלח, ובס' חכמת שלמה כתוב שהנציב הזה עוד נראה ובאמת יש שם מצבות מלח הרבה אך מי יאמר איזה היא אשת לוט: (לז) **מואב**, הענין מוא ר"ל זרע ומואב היינו זרע אב עי' מה שכתבנו במדב' כ"ג א' וגבול מואב בקצה ארץ כנען ועמון על נהר יבוק לצפון מזרחית למואב:

---

*) ne flectat retro sua lumina, donec Avernas exierit valles. Ov. Met. 10, 51 ne respexeris Virg. Ecc. 8, 102.

כ

(א) ויגר, פי' המלה לעיל י"ב המתרגם הרועים ער נאמאדיזירטע : (ב) **אבימלך**, כנראה היה אבימלך שם לכל מלכי פלשתים כמו פרעה לכל מלכי מצרים ולכן מצאנו עוד הרבה פעמים שם אבימלך וכן בימי יצחק והראי' היותר נכונה שהרי בתהלים ל"ד נאמר בברחו מפני אבימלך ויגרשהו והרי אכיש גרש את דוד אלא אכיש שם פרטי ואבימלך שם כללי: (ד) **הגוי גם צדיק**, ר"ל כל הגוי כי כלם נענשים בנגעם ואין צריך לדוחק כי גוי יאמר על אחד בלבד: (טז) **הנה היא לך כסות עינים**, יש שפירשו כסות עינים דרך משל ומליצה לכבודך נתתי לך לכל אשר אתך יפרשו לכל אשר נעשה אתך וזה דוחק לגמרי: **ונכחת**, י"מ ותהי נכחת ר"ל לא יכלה כלום להשיב אליו וזה מפחית בכבודה של שרה אמנו, וי"מ כסות עינים ממש ר"ל וילון ולעיף כי ממשמעות הכתובים לא היתה מכוסה כי ראה אבימלך את יפיה וכן היה הדרך שהבתולות לא היו מכסות פניהם כי אם הנשואות ועי"ז חשבו שהיא בתולה, ולכן אמר הנה נתתי אלף כסף לכסות עינים לך לכל אשר אתך בכל אשר תלך ואת כל ר"ל ובפרט ונכחת למען יהיה היכר שאת נשואה ויתורגם איך האבע דיינעם ברודער טויזענד זילבער׳ שטיקע געגעבען דאס דיענע דיר פיר איינען שלייער בייא דיינער אומגעבונג פאר אללעס אבער דאס דוא אויסגעלייכנעט ווייעסט — ואף שהצעיף יהיה יקר מאוד באלף כסף מ"מ אפשר שדעתו שמן הכסף יקח אברהם קצתו לצעיף וגם זה דוחק:

כא

(ו) **יצחק לי**, לא נאמר שבעבור זה נקרא יצחק ועוד נדבר ע"ז בהערה כללית לפ' תולדות:

(ז) **מי מלל**, יש חשבו שזהו שיר: **מי מלל לאברהם — היניקה בנים שרה כי־ילדתי בן לזקניו:**

(ח) **ויגמל**, לפי ספר חשמונאים ב' ז' כ"ח משמע שהיה בשנה השנית וכן שם המתרגם:

(יד) **וחמת מים**, הערבים בעת לאתם לדרך יתנו המים והחלב או היין בחמות של עור גדי, אחר שהמיתו את הגדי יחתכו ראשו ויפשטו את עורו מבלי הוציא את קרבו, ובמקום האליה והרגלים יתפרו את העור היטב ושמים שם מים, והנשים הולכות עם חמת מים על שכמם עד היום הזה שם: (כ) **ויהי רבה קשת**, בני ישמעאל ובפרט קדר ועוד מפורסמים מאוד כי בעלי חצים היו קולעים אל השערה ולא יחטאו: (כג) **ועתה השבעה לי**, כי ראה אבימלך שאברהם הולך וגדול בארץ ולכן ירא ממנו: (כה) **באר המים**, כי יקר מאוד באר מים לרועי צאן במדינה ההיא: (כח) **את שבע**, המספר הזה הוא קדוש אצל קדומים, והוא מספר מלא לדעתם ואפשר שלשון שבועה ענינו קיום וחזוק הדבר ע"י מספר שבעה דהיינו או עפ"י שבעה עדים או עפ"י שבע כבשות כמו כאן וזה טעם נשבע ואשבע בנפעל ר"ל מוכתר ומסובב במספר שבע שהיא קדוש, והבאר אשר שם נשבעו שניהם נקרא באר שבע ולפי שזכר למעלה הבאר הזה לכן סיפר המעשה ונסמכה הפרשה הזאת לקידש לה, ועיר באר שבע ידועה שהיא בגבול נגב לארץ ישראל והפוכו דן שהיא הצפונה, והומרים שעד היום יש עיר ושמה ביר — שהבאר במקום הזה, וכנראה כאן לא היתה ממחוז פלשתים כי הרי אבימלך שם עם פיכל שר צבאו אל ארץ פלשתים, (והנה כבר אמרתי בהערה לפ' שמות שהפלשתים היו מאז קדמה בעלי קרב ומלחמה ולכן לא היה למלך הזה מחנה כאשר היה למלך מצרים אשר מלך עלי הכרים ועובדי האדמה וגם לא בן משק היה לו כאשר היה לרועי צאן כי אם שר צבא והבן) — וגם אברהם לא היה יושב בגרר אלא ויגר בארץ פלשתים נאמר:

כב

(ב) **אל ארץ המוריה**, בדרום מזרחית לציון מחובר עמו ע"י גשר, ועל הר המריה היה בית שלמה ולכן תרגמו בשם פולחנא ר"ל עבדת ד' ואולם בד"ה נאמר הר ציון תמו' המריה לכן נחלקו כאן המפרשים ויש מהם חשבו שאינו הר המריה סמוך לציון אלא מריה כמו אמוריה וי"א היינו מורה אצל שכם ויש חשבו שהוא הר המר הנאמר בשיר השירים ד' ו', ואולם היותר נראה שהוא מריה פשוט וכן לקח אברהם עצים עמו כי לא ימצא שם עץ בהר המריה, גם כיון שראה את המקום מרחוק אין זה כי אם הר הנראה, ועוד שהלך אברהם דרך שלשת ימים לשם: **והעלהו שם**, כך היה נאמין בד' אף שידע שד' מלא רחמים וחסד שונא העבדת בן באש, מ"מ עשה כאשר צוהו: — (יג) **אחר**, אברבנאל פי' איל רעה שם ואחרי כן נאחז וי"מ שראה מאחוריו ואולם היה ראוי להיות אחור ולא אחר, וא"ת אחד בד"לית וי"מ כיון שאמר לעיל יראה לו השה ר"ל יצחק אמר כאן איל אחר ולא השה שהיה במחשבת אברהם לעיל וזה מתנגד להנחת הטעמים: (כ) **הנה ילדה מלכה**, נסמכה כאן הפרשה הזאת בעבור תולדות

רבקה אשת יצחק, והנה יש כאן י"ב שבטים כמו אצל יעקב ואולם לא היו להם ד' אמהות: (כא) **עוץ**, באחרנו לעיל בהערה כללית: **בוז**, היה בשכונתיו וכן ידענו משלשת ריעי איוב: **קמואל אבי ארם**, ולעיל הוא שם אבי ארם ואולם ב' מאוזים נקראו ארם וכן היו כמה שבטים לכשדים ושמות האחרים ומקום מושבם לא נודע לנו: (כד) **מעכה**, עי' בבאור נתה"ש מה שכתב בשם ר"ע ספורנו ז"ל והספק אם מעכה זכר או נקבה לא יותר לנו אם נדע שיש הרבה נשים בשם מעכה כמו אם אבשלום שמואל ב' ג' ב' ומלכי' א' ט"ו י"ג פלגש כלב (ד"ה א' ב' כ"ח) ואולם גם אנשים היו בשם זה ד"ת אבי אכיש מלך גת מלכים א' ב' ל"ט ואבי שפטיהו ד"ה א' כ"ז ט"ז וכן השם אביה פעם ישמש לזכר ופעם לנקבה, ולכן אין לבאר הדבר: —

פרשת חיי שרה

כג

(א) **שני חיי שרה**, בתרגום הע' ובספרי הכותים ב' תבות האלה חסרות מן הספר: (ב) **ויבא אברהם**, מבאר שבע ששם היה אז כנאמר לעיל ובזה הותרו כל הספקות: (ד) **אחזת קבר**, קבר כל המשפחה לא מצאנו קודם אברהם בכל העמים, וכאן קבר משפחה הראשונה אשר נזכר בכל קורות העמים והנה בנגב א"י יש מערות רבות אשר נקל לעשות קברים מהם, ולאחר זמן עשו עמים רבים כדוגמת אברהם, ונמצאו מערות לרוחב ההר מלולות לרוב ובמצרים עשו קברים פתוחים כבור יורדים מטה ובא"י יש מעלות יהבנו מטה, ויש במערה אחת כמה חדרים פתוחים ובכלם חורים וכוכין בקירותם ולפעמים נמצאו ארונות אבן ובמס' בבא קמא שנינו ג"כ מכוכין הללו: (ה) **לאמר לו**, בתרגום הע' נעתק לאחר **לו** בפורק נמשך אצלם אל מלת שמענו בפסוק הבא, ויש מן האחרונים שנטו אחריהם שלא כדברי המסורה: (ו) **נשיא אלהים**, יש פירשו כמו הררי אל ר"ל נשיא גדול ואינו כן אלא הענין שהוא נביא לאל עליון ונשוא פנים: (ט) **מערת המכפלה**, בתרגום הע' העתיקו מגרש כפל וכפי' הרא"ב ע"מ מערה בתוך מערה ואינו כן אלא מכפלה שם עצם פרטי הוא: (י) **לכל באי שער עירו**, אינם יושבי העיר אלא הנשיאים והשופטים אשר בשערים נודעים כמנהג יושבי קדם להיות מקום המשפט להם בשער העיר ועי' מה שכתבנו על המנהג הזה בדברים ט"ז י"ח ושם כ"א י"ט: (טז) **וישקול**, לא היו להם מטבעות בזמן ההוא כי שקלו את הכסף על מאזנים שהיו להם באזור מתנים תמיד כל סוחר נשא את מאזניו ואת משקלו עמו ולא מצאנו מטבעות בישראל עד ימי דוד לפי ד"ה כ"ט ז' ואולם אפשר שהכתוב שם היה משער את הכסף כפי המטבעות הנהוג בימיו ולא שהיו מטבעות כשלנו ואחר גלות בבל הבלו עמם המנהג להטביע המעות ואולם להקל הטרח מעליהם לשקול הכסף היו נותנים רושם בחתיכות כסף כמה משקלה וזה טעם עובר לסוחר הנאמר כאן ואינו מטבע וכן היתה הקשיטה, וכמה שקל באחרתי במאמר קרבן נותר לסוף ספר שמות: —

כד

(ב) **שים נא ירך תחת ירכי**, על אופן השבועה הזאת נחלקו המפרשים יש שנדחקו לאמר ששם הנשבע ידו לשם לאמר אם לא אעשה לך תמיתני בחרב, כי הירך מקום החרב וי"א שהיו כורתים ברית בדם, וי"א סדר לו בחיי ראשו ולפי שבמו החיים גם בירך לכן שם שם היד והרא"ב ע כתב שהוא סימן עבדות כי שומע לאדוניו עי' בבאור, והנכון לפי שהמילה הזאת היתה אצלם ר"ל מצות מילה ונשבע בדבר המוליד כדעת חז"ל ואמנם קראתי בספר אחד ושמו לא נודע לי עתה כי הבעדואינון עם ישמעאל כשנשבעים שבועה חמורה יגלו את מתניהם ונושאים את בגדיהם למעלה ואוחזים באותו מקום, וגם אפשר לפי שבנים נקראים יוצאי ירך אביהם והאב היה הנכבד כדרך הפאטריארכען לכן נשבע בירכו; (ג) **אשר לא תקח אשה**, אל תתמה על זה שהעבד לוקח אשה לבן אדוניו כי בן משק ובן בית העבד והוא נכבד מאוד כי הוא לאבי משפחת הרועים כמשנה למלך כאשר באחרתי למעלה והאנשים אינם מכירים שם את הנערות והבתולות כי כל כבוד עלמה פנימה ולכן האב או משנהו יקח אשה לבנו: (יא) **אל באר המים לעת ערב**, הבארות בארות מים המה מקומות האסיפה לכל הרועים והרעיות שמה יבואו לעת ערב לשוח ולצחוק ולשמחה ולעונג שמה ימצא העלם את העלמה ושם כורתים ברית והבארות להם כמו הבאלאן שלנו, כי הרועים יאהבו את המקום מקום משקה לצאנם כי הארץ חרבה ואוספים מים אל תוך הבור ויעשו מעלות לרדת אל הבור, ואם יפנו ללכת יגוללו אבן על פי הבאר מפני השרבים ומפני אבק ואול שלא יפול לתוכה, ואם הבור רק יהיה למקום האסורים: (יג) **ובנות אנשי העיר**, וכן המנהג עד היום הזה במדינה הזאת הנקראת ארצא וי"א שאכן זה ארצא ויש שהוא בדרום מזרחית לחרצא והיום הוא כפר קטן: (כ) **אל השקת**, יש בארות שאצלם כלים לשאוב מים לאורח ויש בארות שאין שם אלא שקת לצאן והשקת בזמן הזה מאבן גזית: (כב) **נזם זהב**, אין נזם אלא מה ששמים על האזן או על הנחירים וי"א שלא היה המנהג אצל ישראל לשום נזם באף ואינו כן כי איך היה נכתב נזם זהב באף חזיר ומכל מקום בארץ היה המנהג כך שנאמר ואשם הנזם על אפה: **בקע משקלו**, אל תתמה על זה שהיה הנזם כבד כל כך כי כן נושאים שם ונוסע אחד אמר מה, שיקראו שם לתידים הם כשלשלאות של ברזל שנותנים על יד האסורים במדינותינו: (מג) **והיה העלמה**, דרך כבוד דיא יונגפרויא ונערה כינוי בעלמא איינע דירנע: (מז) **ואשם הנזם על אפה**, העור שבין הנחירים ידקרו

שם ותוחבים בהם בחור: (נ) **לבן ובתואל**, אף שבתואל היה האב הקדים לבן אחיה קודם אביה ולהבין את זה צריך שנדע שהאחים היו נושאים ונותנים תמיד עם החתן להשיא את אחיותיהם והטעם בזה לפי שיראו שמא האב מתוך אהבה לבנותיו או לאשתו האמא כי רבות היו לו, לא יקפיד כל כך על המהר או ימהר להשיא את בתו ועי״ז ימעט נחלתם לכן נשאו ונתנו האחים ומזה תבין איך עשו בני יעקב בשכם נגד דעת אביהם במעשה דינה אחותם: (נג) **ובגדים**, הבגדים מרוקמים בכסף ובזהב עוד נהוגים שם אצל הנשים כי אוהבות את הפאר ואת התפארת וחומדות זהב מאוד וכן הדרך שהחתן אם הואיל אבי הכלה לחתונה ישלח לכלה כלי כסף וכלי זהב ובפרט לציף אחד יקר מאוד — והנה בארצות הקדם לא ישתנה הנימוס והארחות בלבוש בגדים ובשאר מנהגים כל כך כמו אצלנו לכן יועילו כל הסיפורים שסיפרו הנוסעים לארצות הקדם ממנהג בני אדם שם תועלת רבה להבנת הכתובים: (נט) **ואת מנקתה**, אף שהנשים היניקו בעצמם את ילדיהן מ״מ העשירות היו להן משרתות ואומנות לילדים והמה המיניקות ונקראו כך לפי שפעמים הניקו הנה את הילד והיו חשובות מאוד בארצות ההן כמו בן משק בין העבדים כך מינקת בין השפחות: (סב) **באר לחי ראי**, משמתה נסע אברהם וישב לארץ הנגב אחר קבורת שרה: (סג) **לשוח**, יש אומרים להתפלל עי׳ בנת״הם ויש אומרים לשוח עם הרועים כמנהג האדון שהולך לעת ערב לראות במעשי עבדיו וי״א לשוח שהיה במחשבה ולא השגיח על אשר סביבותיו: (סד) **ותפול**, יש פירשו שנפלה מחמת אימת הצניעות ובתרגום הע׳ שהטתה עצמה לצד יצחק מחמת כבוד: (סה) **הצעיף**, היה מכסה ראשה וגופה ואחרי הצעיף מתעל לראש ואחריו על פניה והעינים מגולים כך הצעיף בארצות המזרח:

כה

(א) **ויסף אברהם**, בטרם בואו לדבר בתולדות יצחק יבאר עוד תולדות אברהם והם או מבני פילגשיו שנשא מדעתו או מבן הגר שנתנה לו שרה אשתו: **קטורה**, בר״ה א׳ ל״ב נאמר להדי׳ שאינה אשה במורה אלא פלגשו היתה: (ב) **ותלד**, לא נתפרש אם קודם לידת יצחק הוסיף לקחת אשה והוליד בנים בדרך הטבע או לאחר לידת יצחק הוליד עוד שלא כדרך הטבע: **את זמרן**, אפשר שזה זמרי הנאמר בירמי׳ כ״ה כ״ה ואמרו שממנו עיר zebram בין מעקה למדינה: **ואת יקשן**, אין להחליף עם יקטן וקלת מפרשים חשבו כמו כן: **ואת מדן**, אפשר שהוא ענף המדיינים הנקראים מדנים לקמן ל״ז ל״ו: **ואת מדין**, כבר כתבנו על מהות העם הזה ששכן סמוך לסיני ועל ב׳ ענפים שלו האחד סמוך למואב שממנו נאמר ברוב את המדיינים והשני שממנו יתרו חתן משה בעלי ברית ישראל בהלעם לס׳ שמות ובס׳ במדבר במקומו; **ואת ישבק**, אינו ידוע כלל: **ואת שוח**, שמם נולד בלדד השוחי ואפשר שהוא אבי עם סוויטען המוזכרים בספרי יונים: (ג) **את שבא ואת דדן**, עי׳ לעיל י׳ ז׳ וכ״ח: **ואשורם**, בלתי נודעים: **ולטושם**, ובע״ת אמפורין ר״ל רוכלים וסוחרים והיותר נראה תרג׳ ירוש׳ אומנין שכן שרש לטש יורה: **ולאמים**, לדעת היוסיפון המה הנקראים Alumiatoi: (ד) **עיפה**, נקראים מעיר עלרים בשם זה והמה בשכונת מדין כנראה מישעי׳ ס׳ ו׳ ושאר בני קטורה לא נודעים כלל: (ו) **וישלחם**, כי כח האב לשלח את בניו ולהעבירם מן הנחלה ועשה כן שלא תהא קטטה בינם ובין יצחק: (יב) **נביות**, בשם זה נאבאטעער נקראו כל בני ישמעאל הבעדואינען מנהר פרת עד ים סוף השטים במדבר וגם הירודוט יזכיר אותם בצירוף עם קעדארענער והיינו קדר: **וקדר**, היה שבט גדול ונחשב עד שלפעמים שם כולל לכל הערבים כמו אהלי קדר וכן בשיר השירים א׳ ה׳: (יד) **ודומה**, נראה שהיא כברת הארץ לגאהדשיד: (טו) **ותימא**, עם באדום עוסק בפרקמטי׳ והמה סוחרים מפורסמים וכן הוא שם מדבר בשכונת עוץ עד ים הפרסי, ומפורסם העם בחכמתו: **יטור**, הנקראים איטורעער בין סוריא ומדבר הערבי: **ונפיש**, ידענום מד״ה ה׳ י״ט: (טז) **בחצריהם ובטירתם**, הרועים בנו להם חוות לפעמים מוקפות חומה וכמו כפר שלנו והם החצרים וטירות אף המה ככפרים אף באופן שיכלו להסיעם ממקום למקום: **נשיאים**, המה הנקראים Oberscheiks והיו י״ב כנשיאי שבטי ישראל ועוד בזמני מחמד היו י״ב נשיאים מושלים על בני ישמעאל: (יח) **וישכנו**, כן ידענו מסיפורי הנוסעים שהישמעאלים רעו את צאנם מצפון מזרחית לארץ ערב והיינו חוילה עד קצה ארץ מצרים והיינו שור בנגב ומזרח לא״י ועד גבול בבל: **נפל**, נפלו לו חבלו וי״א שמת בחיי אחיו והיינו פי׳ על פני אחיו נפל וטועים בזה: —

פרשת ואלה תולדות

(יט) **ואלה תולדות יצחק**, הנה כאשר יעיד שם יצחק בהוראת איש סבר פנים יפות אין פריינדליכער מאן הוא איש אוהב מנוחה ושלום, אשר לא ירעיש העולם ולא יצא חוץ מגדר הקבלה אשר קבל מאביו, התחבולות לא החביל וערמה לא עשה, ישבע מטוב הנחלה אשר נשארה לו, ובעבור שאינו אוהב השינוי והטלטול והוהב שמחות, גם פגעי הזמן לא יעברו עליו בהשקט ושלוה הוא שוכן בתוך בני משפחתו, והוא שומר את הברית אשר כרת ה׳ עם אביו, והוא איש צדיק הולך נכוחות במשפט עושה כל ימיו וכן זוגתו ואשת חיקו כבודה פנימה צופיה הליכות ביתה, וכן לא מצאנו ששינה הקב״ה את שמו, כי מיום הולדו עד יום מותו היה שוה בכל מדותיו, לא ירד ולא עלה — ולא כן יעקב אשר עליו נדבר בכלות דברים פ׳ ויצא · (כ) **מפדן ארם**, הוא ארם הנקרא מעזאפאטאמיען ומלת פדן בערבית ובשאר לשונות בני קדם בקעה או שדה ולכן נאמר בהושע י״ב י״ג שדה: (כג) **שני גוים**, כל זה ע״ד שית

אם מנגיני המענות ע"פי ד' שנענו ע"פי שיח ותפלה: **(כה) אדמוני**, בני אדום ישבו על ים סוף הנקרא ים אדום (ראָטהעס מעער כאשר באמרתי בס' שמות הטעם) ואדמת שעיר מלא חול אדום ובני שעיר ישבו שם מגבול מואב עד אילת ועציון גבר ועירם סלע הנקראה ג"כ פעטרא ובהרי שעיר אילנות ויערים לרוב ומהם ענין שער כי היערים נקראו שערות ההר והכתוב כדרכו נותן עוד זכר וסימן לשם ההוא כי היה כאדרת שער: **ועשו**, ענינו דער רויהע: **(כו) יעקב**, ענינו הערום והמזיק וכמו שיאמרו אצלנו איין בויין שטעללען: **(כט) ויזד**, שרש זוד באמרנו בדברים בפסוק ותזדו ותעלו ההרה: **עדשים**, ממין הזה מבשלים שם עד היום הזה תבשיל עם בצלים ואינם אדומים לבד אלא גם ערבוב הלהוב עם השחור יקרא אדום געלבברוין: **(ל) מן הארום**, כיון שמהר לשאול לא זכר את שם המין אלא בחפזון אמר מן האדום: **(לא) את בכרתך**, עי' בדברים כ"א ט"ז מה שכתבנו שם על אודות הבכורה כי הבכור לא נטל פי שנים רק לפי שעליו היה מוטל החוב לדאוג בעד בני הבית והוא היה המחזיק את הנחלה ולכן נפלו לו שני חלקים ועשו בן ציד אשר כל היום פחד כאיש חרף נפשו למות וקל דעת איך יהיה מנהיג וראש למשפחה ולכן היה ירא יעקב פן תשחת הנחלה ע"י קלות ראש של עשו: **(לב) הנה אנכי הולך למות**, אמרו לפי שהוא הולך בכל יום לצוד ציד ביערים לכן הוא אומר כמעט שאמות קודם מות אבי ומה יתרון לי בבכרה ואפשר שהפירוש הנה אנכי עיף ויגע ורעב למות ועל משפט יעקב ועל מהותו אדבר בראש פ' ויצא:

כו

(ב) אל תרד מצרימה, כי מצרים היתה מוכרת בר לכל בני הארץ כאשר היה בימי יוסף והטעם בזה לפי שלשם באו אניות מרחוק וגם טעם הרעב היה חסרון יורה ומלקוש בא"י ובמצרים לא ימטר כי אם ע"י משפכות הנילוס משקים את הארץ: **(ח) וישקף**, על הגג שלא היה משופע כאשר הוא אצלנו והוא השקיף בעד החלון שאין לו זכוכית אלא פתוח: **(יב) ויזרע**, וכן עושים רועי צאן שזורעים ולאחר הקציר נוסעים למקום אחר: **מאה שערים**, יש כתבי יד שכתוב בהם שעורים ואינו נכון והנראה שטעו בזה מפאת מה שסיפרו הנוסעים שיש שם שעורים שחורים (שוואַרצע גערסטע) שהם טובים למאכל בהמה ומתרבים עד שיוציא איש מאה פעמים מה שזרע, וכן זרע יצחק שעורים, הללו לבהמתו ולמקניו ואולם מפשטות הכתוב לא נראה כן אלא ברכו ד' עד שקצר מאה פעמים מה שזרע: **(לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה**, וכן היה יצחק בן ארבעים בקחתו את רבקה ומשה בן ארבעים בברחו מפני פרעה עד שנראה שמספר ארבעים מספר כללי לשנות גבר: **את יהודית**, לקמן ל"ו נאמר שלקח עדה בת אלון החתי אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי ואת בשמת בת ישמעאל אפשר שבשמת הנאמרה כאן היא עדה הנאמרה שם כי עדה ובשם הוראתם ממש אחת ובשמת בת ישמעאל היינו מחלת בת ישמעאל הנאמרה לקמן כ"ח ט' ויהודית לא נזכרה עוד שם כיון שלא ילדה בנים וכן מצאנו פעמים רבות במקרא ששמות עצם פרטי משתנות ושיש הרבה שמות לאיש אחד כמו יוב וישוב ודומתו:

כז

(יב) כמתעתע, שרש תעע ענינו התול והושאל על האונאה: **(טז) גדיי העזים**, כי שערות העזים בארצות הקדם שוות לשערות בני אדם כאשר סיפר החכם באכארט ובפרט יש שם עז הנקרא אונגרי' דיא אנגאָריסע ציעגע ששערותיו דקות עד שוות לשערות אשה וכן יפורש הכתוב בשיר השירים ד' א': **(יט) שבה**, כי ישבו סביב לשלחן כמו אצלנו ולאחר זמן היה המנהג אצלם לשבת על הכר בפרס ומשם נתפשט אח"כ: **(כז) וירח את ריח בגדיו**, אמת שבני קדם זורקים לבונה או מים מריח ניחוח על בגדיהם או ששמים עץ מוציא ריח טוב בבגדיהם, ואולם אין זה מה שנאמר וירח את ריח בגדיו, גם אין הטעם שכיון שיצחק לא יכול לראות שע"י הסנורים נחזקו שאר חושיו שכן דרך הסומא שהוא מריח למרחוק, אלא הדבר פשוט כי הבגדים היו מלאים ריח טוב מן פרחי השדה שעבר שם עשו וכמו שנאמר כאן להדי': **(כט) לאחיך**, לשון רבים והענין על כל שארי בשר: **(לט) משמני**, יש מפרשים שמ"ם הוא מ"ם השלילה ומתרגמים לוואַר אָהנע פֿעטט דעם באָדענס זאָלל דיין וואָהנזיטץ זיין אונד אָהנע טהויא דעם היממעלס פֿאָן אָבען, ואומרים לפי שלא היה יכול יצחק לברך את עשו כיון שכבר אמר ולכה איפוא מה אעשה בני, ומביאים ראי' שארץ אדום באמת חרבה מאוד ולא שמנה ואולם כיון שכבר לא נתן לו דגן ותירוש כמו ליעקב וגם הממשלה נתן ליעקב למה יפחת עוד ברכתו וגם אינו משמע ממלאכי א' ב' שנאמר ואשים את הריו שממה שהיתה ארצו חרבה אלא צרים החריבו ויהרסו כל העיר וכל יבול הארץ יבוססו: **(מ) ועל חרבך**, יש שקראו כאלו כתוב חָרְבֶךָ ר"ל במדבר שלך תחיה וזה לפי שגם המה חשבו שמשמני הארץ הנאמר למעלה היינו בלי משמנים: **(מה) גם שניכם**, כמנהג בארצות ההם שכל הורג נפש גואל יהרוג גם אותו, וגאולת הדם נתפשטה עד ארצות אייראָפּא וכבר דברנו מזה הענין בפרשת ערי המקלט בספרי שמות במדבר ודברים כל אחד במקומו: —

פרשת ויצא

כח

(י) ויצא יעקב, טרם שנבאר פרטי הכתובים מכאן והלאה יש לנו להעיר פה איזה דברים כללים כמו לא שפתנו ונחקור על מהות יעקב אבינו הנקרא ג"כ ישראל, הנה כשמו הכפול האחד יעקב

ע"ש ויעקבני והשני ישראל על שם כי שרית כן מהות הצדיק הזה אשר הוא למופת עמו עד היום הזה ואשר בשמו מכונים כל אחינו בני בריתנו, בכל קראנו את הספור הזה זכור נזכור את דברי חז"ל כל מה שאירע לאבות אירע לבנים. זה יעקב אבינו ותולדותיו הוא מראה אשר כל הקורות נראות בו שקרו אותנו, הוא לקח בערמה בכורת אחיו אך לא למען בצוע בצע או להיות שורר בביתו אלא בראותו כי אחיו קל הדעת ואדם פרא ישחית באפזון ובתמהון לב כל מה שתיקנו אבותיו, לא ירבה הנחלה לא ינחיל הדת ולא יצוה את בניו לשמור את ברית ד', ואולם כיון שלקח ויעקב את הבכורה בקלת ערמה, טלטלהו ד' טלטול גבר, ויגרשהו מעל פני ארץ כנען אל פדן ארם ושם נלחם עם לבן אשר היה גם הוא ערום, ויהי לו עמל וכעס, ויבון מלאהו ביומם חרב וקרח בלילה, עד שיצא מזוקק ומטוהר שבעתים ויעקב היה לישראל הצדיק, אך גם בעת ההיא לא שקטה נפשו כי בניו מררו את חייו, ובן זקוניו נשבה — ואולם לקץ כל ימיו באה לו נחולה שנית לקבץ כל נדחי משפחתו וישמח לראות פני יוסף בניו בשמחה ובעדן ובכל כבוד משנה למלך ויקבר בשיבה טובה ויאסף אל עמיו — מה נאמר ומה נדבר עוד לבאר כי זה שאירע לנו ומה שיארע לנו עוד בעזה"ש, כל נבון יבין את זה ותהי נחמתו בגלותו — והנה התורה הזאת הנאמנה אשר לא תכזב ולא תכסה על פשעים, אף על חטאת ידידי ד' כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אמת היא חותמה ואין עולה תחת לשונה, תספרת הדברים כאשר היו ולא כאשר יעשו כותבי פלסתר וכותבי קורות העמים אשר אהבתם תכסה על כל שקץ ותועבות בני עמםם, כי התורה הזאת להבדיל לא תשא פנים ולא תקח שוחד היא היא המשפט האמתי, ולכן לא כסתה על חטא יעקב שלקח בערמה הבכורה אך תספר ג"כ עונשו שהגיע לו, גם בזאת נכיר המושלם הזה שהוא אבינו שבגבר ילדו הטוב ועזב הדרך הראשון וביגיע כפו נלחם בעד לחמו, והוא אשר במקלו עבר את הירדן היה לגבר ונשיא אלהים. ואולם זה הענין שנתן אלהים לאדם שילחם מלחמת נפשו שהוא חלקו ממעל עם גופו שהוא גוש עפר ורגש טיט ואולם יחדו יחוברו כסלם הגלגל ארצה וראשו השמימה מגיע, וזה פתרון החלום שחלם יעקב בברחו, כי הראה לו אלהים כי יש מעלות המוליכים מן החלד הזה אל עולם טוב צפון לצדיקים, ובכח הנחמה הזאת בא פדנה ארם שם מצא נשים אהובות לו ובנים יולדו גם צאן ובקר היו לו ואולם לבן הערום הוא אשר ימרר את חייו לעונשו הראוי לו כי את אשר יאהב ד' אותו יוכיח, והוכרח להלחם בערמתו נגד ערמת חותנו, ובדבר אשר חטא בדבר הזה יעבר את לבו, אהבתו שאהב את רחל היא הסבה הראשונה שהסבה לו כל המאורעות, אך אהבתו עזה מאוד כי טהורה היא לכן עבד עבדת רועה י"ד שנים בלי השקט, עוד הפעם נראה לו במחזה כי ילחם נגד ילדו עד שכבשו לגמרי, ואז היה נקרא ישראל ולא נשאר מעקוב יעקב כי אם צולע על ירך עקוב — והבן. ההגדות שנמצאו על יעקב בספורי עמים אחרים הן מעטות הנה או שוות לדברית ורובנו כי מפה נבאלות והטעם בזה לפי שהוא אבי ישראל לבד לא כן אברהם שהיה אב המון גוים וכל בני קטורה וישמעאל ממנו יצאו, לכן כל אלה סיפרו ממנו כדרכם והנה על י"ב השבטים ואיך נהיו לגוי ואיך באו מצרימה כבר דברנו בהצעה לס' שמות, ועתה נפרש רק איזה פרטים איש איש על מקומו: **(יב) והנה סלם**, פתרון המחזה באמרנו לעיל: **(יג) עליו**, כמו עמו בגדו: **(יז) וזה שער השמים**, מלאנו מלת שער משמשת תמור' בית ויקרא הכל בשם החלק ממנו כמוכח מרות ג' י"א וכן ומרדכי יושב בשער המלך היינו בבית המלך וכן שער השמים עניינו בית השמים והיינו בית אלהים הנאמר לגביה: **(יח) וישם אותה מצבה**, צריך שנדע שבני קדם לקחו לפעמים אבן תמי' מזבח כמו שעשה כאן יעקב והאבנים האלה נקראים אנלם Bätyli וכן מושחים את האבנים בשמן כי השמן תמורת קרבן ונראה שבעבעלי נשאלים מולת בית אל ונשאר להם המנהג מיעקב: **(כא) והיה**, אם יהיה לי ד' לאלהים ר"ל אם יהיה בעזרי אז יהיה האבן הזאת אשר שמתי מצבה לבית אלהים, ואל תתמה על זה כי יש היכלים שנמצאו מזמן הקדום ההוא שאין להם שום תואר, וגם מה שהקשו מאין היה שמן ליעקב אבינו אינו קושי' כי כל הנוסעים בארצות הקדם ישאו עמם שמן לסוך את בשרם, וזה מחמת חום האקלימה ואין ספק שגם יעקב נשא אותו שמן לדרך רב כזה: **עשר אעשרנו לך**, מנהג ישן נושן לתת מעשר לכהן או לכבוד אלהים להקריב ממנו קרבן כבר ראינו ממעשה אברהם שנתן למלכי צדק מעשר מכל, ובמאמר קרבן נותר לסוף ס' שמות דברתי על מקור כל הקרבנות והמתנות והנדבות אשר נדבו הירחים לתת משאהם: —

כט

(א) ארצה בני קדם, כל בני קדם שבמקרא הוראתו על העמים היושבים בערב ובדרום מזרח לנהר פרת ובארם נהרים, ולא מלאנו שצפון לבית אל נקרא כך ולא ידענו בבירור איזה דרך הלך יעקב אפשר שהלך במעבר היבוק ופנה לצד מזרח ללכת על מעבר הירדן ופרת: **(ב) באר**, זה בור חלולה לקבל מי הגשם: **(ו) והנה רחל**, מלאנו בימי קדם שנתנו שמות אנשים ונשים לקוחות משמות החיות כמו אצלנו היום עוד וכן היה אצל הרומיים כאשר כתב ווארה בעלמו *): **(טו) הכי אחי אתה**, כי הגרים היו עובדים בחנם, בעד מזון וככר לחם לא כן שאר גבר שקבל שכר על עבודתו: **(יז) רכות**, יש אומרים רכות שלא היו נוצצים אלא אנשים והעין הוא החלק היפה בפני אדם וי"א שעין תמורת פנים והענין שהפנים היו רכים ולא בריאים וזה מתנגד לורחל היתה יפת תואר שהיתה שמנה ולא רכה: **(יח) אעבדך**

---

*) Multa nomina habevus ab utroque pecore etc. Porcius Ovilius Caprilius. Varrm vom Ackerbau.

שבע שנים, הבנות הנה העושר לאביהם כמו הצאן וכל הרכוש, כי כל אב ימכור את בניו לאיש הנותן לו מהר, אם יאהב נער את העלמה, שלא אל האב ונושאים ונותנים כמה גמלים או כמה בקר וצאן או כמה כסף תתן לי בעדה ואח"כ בהיות המקח שוה לכלם יתן לו את בתו, והרצון שביניהם הוא קידושי אשה ואין שום דבר עמם וכן כתב הרמב"ם ז"ל בראש הלכות קידושין, ולאחר זה תקנו הקידושין, וכאן כיון שלא היה ליעקב רכוש רצה לעבוד: **(כב) משתה**, כמנהג שם שבעת ימים: **(כג) ויקח את לאה**, להבין את זה צריך שנדע שכל בת איש הגון ושם פניה והיא מכוסה בצעיף תמיד לפני כל בא אל בית אביה ונקל יותר לרמות את החתן כי גם בעת המשתה יעשו פרכת בין חתן לכלה, ונערים קטנים יאחזו במסך ההוא כן יראה החתן את הכלה עד שיביאוה החדרה לעת ערב: **(כו) לא יעשה כן**, אמת שאין עושים כן שם כי נגלה היא אצלם ואולם היה החוב על לבן להגיד הדבר מתחלה ליעקב שלא יעשה כן: **(לב) ראובן**, דרך שם לתת שמות לנולדים כפי המאורע, והנכון שאמרה ראו בן נולד לי ואולם אמרה זאת בשמחה כי הבן הוא נחמתה וזה טעם כי ראה ד' בעניי וביוסיפון נקרא ראובל וכן בכמה כתבי יד וחלפו נו"ן בלמ"ד כדרכם ואפשר לפי שחשבו שהענין ראה - אבל ר"ל ראה אבלה כדרך ראה ד' בעניי: **(לד) לוי**, הנכון שענינו לוית חן קראָנע שמוק עדי לבבי וכן הפעם ילוה אישי אלי: —

ל

(ג) ותלד על ברכי, המליצה הזאת ענינו יקראו על שמי הנקרא אצלנו אדאָפטירען והענין נשוא בנים כמו שנאמר ברומית **filium tollere** וכן העקרות עד היום הזה תקחינה ילדי שפחתם: **(ח) נפתולי אלהים נפתלתי**, לפי הנראה אין הפירוש שהיה אלהים בעזרי בהאבקי לגלת אלא כמו הררי אל שענינו הרים גדולים ושמתים כך נפתולי אלהים מלחמות עצומות וענין פתל היינו חבור וקשור כמו צמיד פתיל וכן החוט שמקשר וגוללים אותו מן הפשתה וכן הנלחם נקשר עם חברו וכמו שיאמר הלועז מיט יעמאנדען אנקניפּען, וענין נפתול אתרג' זיך ווינדען: **(יא) גד**, מלשון גדד שענינו כריתה וכמו גדע וגזז וכן כל בני גיחך כמו קן חז חן כם. קס קן חט קד חד ענינם שוה, ולכן גדוד נקרא החיל אשר יצוא בחזקה אל הארץ איינדרינגען ומלשון כרת ענין האשר כי כמו שרש גזר שממנו גזרה אין פּערהענגניס והיינו או טובה או רעה כך גד ענינו מזל והיינו מ"ל טוב, ובעלי הבבליים נקרא אליל יופיטער שהיינו הכוכב שדברנו ממנו בהקדמה והוא מושל על המזל ועל האושר בשם גד כמו שנאמר בישעי' ס"ה: **(יד) דודאים**, כתיב הדודאים נתנו ריח ומזה אמרו רוב המפרשים ישנים ואחרונים ותרגומי התורה כלומר שהוא עשב הנקרא אל־רוינען ליעבעספּעל בלין שלו אדום ויש בו תפוחים צהובים, ודיאסק עזה והם נמצאים בחדש האביב סמוך לגליל בא"י ולפי שחשבו העמים הקדומים שיש בכחם להוסיף זרע האשה כי תאכל מהם והיא מזריעה כאשר הקדומים יחסו הכח הזה למאכלים אחרים ורבים לכן חשבו ג"כ שרחל רצתה לאכול הדודאים ששרשם דוד שהיינו אהבה (וכן בגרמנית ליעבעס־עפּעל ומזה יובנו דברי לאה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני, ואולם יש חכמי הטבע וכן מחכמי ישראל שאומרים שאין לדודאים הכח ההוא כי אדרבה יעשו הדודאים את הנשים עקרות, ולכן אמרו שהען הנקרא לאָטוס־בוים תפוחיו ודומים וטובים ומתוקים גם יתנו ריח הם הם הדודאים ואולם עוד אחרים אמרו שהם אבטיחים קטנים שנמצאים בסורי' ובמצרים ובפרס והפרסיים יקראו לו בשם דעסטענבויעה והערביים שהאנחריר או שעמאם כי שמה ריח בערבית או לופאה, והוא צמח העולה על המטר לפעמים, ופריו כמו אבטיח וגדלו כביצת תרנגול' וקליפתה חלקה ובתוכה כמו ערב ושתי עד שטוו ממנה בימים קדומים, והפירות האלו יכנה המתרגם הפרסי בהעתקתו למלת דודאים, ובתרגום הערבי יקרא לופה שהוא הוא הנ"ל ואולם רוב המפרשים ותרגומים אמרו שהוא אל־רוינען או מאנדאגארא וכן בתרגום הע', והנה לקמן י"א י"ט אדבר עוד על מלת אל־רוינען באשכנזית: **(כא) דינה**, מזכיר הבת לפי שבא המעשה עם שכם לקמן אף שבכל תולדות לא הוזכרו הבנות שאין המשפחה על שמן תקרא, ולכן אינו נותן ג"כ טעם שמה: **(לב) הסר משם**, היא מקור וענינו העבור להסיר משם ומה שהתנה יעקב עם לבן גם זו אמנם יובן על פי הנסיון שבצאן שם כל שה לבן וכל גדי שחור ולכן שה טלוא ונקוד וטלוא ונקוד בעזים יקר מאוד ואינו כ כך בגמלה והיה שכרו מעט: **(לה) ויסר**, י"א בלבן הסיר וכן משמע לקמן שנאמר וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והאומרים שיעקב הסיר לפי שהוא הרועה טועים בזה ובתרגום הע' נאמר לקמן וישם דרך שלשת ימים בינם ובין יעקב ר"ל בין בניו ובין יעקב: **(לו) דרך שלשת ימים**, הצאן והבקר יודעים היטב שם הדרך אל המרעה ולפעמים אם הרועה לא ישגיח בהם המה ירוצו למקום המרעה עד שלא יכול להשיגם, ולכן ירא לבן פן ירוצו כאשר הסכן הסכנו עד עתה אל המרעה ליעקב ויקח את הנקוד והטלוא מהם לכן שם דרך שלשת ימים שלא ימצאו בדרך: **(לז) לבנה**, הוא הנקרא דיא ווייסע פאפּעל: **ולוז**, שקדים ימצאו בו: **וערמון**, אינו קאסטאניען בוים אלא הוא ען שקליפתו נופלת ממנו לפעמים והוא ערום ומזה הושאל שמו ונקרא בל"א אאָהארן בוים: **(לח) ויחמנה**, עד היום הזה עושים כן בארצות האייראָפּה אם יש את נפשם שיולדו כל הצאן לבנים יקשרו סתלות לבנות בתוך הרפת ובפרט לעת הזיווג והיה בראות הצאן את הצבע הזה לא ידענו באיזה אופן יהיה הדבר שילדו ג"כ לבנים, ונשי הרומיים אם הרות ללדת היו תלו פסילי הגבורים ואנשי השם או מלאכים יפים בחדריהם ורואו והסתכלו בהם למען ללדת בנים ביופים ובגבורתם: **(מא) המקשרות**, יש אמרו שהם הנולדו בניסן ובהעטיף היינו בתשרי לפי שהצאן של ניסן חזקים ובריאים מאוד והנולדות בתשרי חלושים ביותר ואמת שכן הנסיון יעיד ואולם המקשרות פרשו בעצמו יורה על החוזק הבריאים נקשרו היבריאים ביותר ועטוף היינו מכוסה והוא מליצה לחלשים שהם כמו מכוסים: —

לא

(א) **דברי בני לבן**, שגדלו אחר הזמן ההוא כי מתחלה רחל היתה רועה כי בני לבן קטנים היו ואולם כאשר כבר גדלו המה קנאו בקנאת לבם על יעקב: (יג) **האל בית אל**, כמו המלך אשור (ישעי' ל"ו ח') שלא כדקדוק: (טו) **הלא נכריות**, ר"ל כשפחות כי השפחה אם תנשא לאיש או לעבד היא וילדיה גם אישה לאדוניה, אך הבנות או שנכון שתירשנה ורכוש אביהן או שילכו אחרי אנשיהן ולא תהיינה כשפחות: **את כספנו**, כי הראוי שיתן להם נדוני' שלא נתן להם ועתה יאכל גם כן מרכושנו: (יט) **תרפים**, הם כלי קסם כידוע ועל פתרון המלה רבו המפרשים יש שאמרו שתרף כמו שרף וא"כ היו צורות המיוחסות למלאכים והינו וי"א שהוא מלה סורית כי תרף בסורית עניני תפלה ונקראו א"כ כך לפי שהתפללו אליהם ואולם טועים בזה כי בסורית ענין השרש הליכות רכיל ומדבר רע על חברו, גם לא התפללו אל התרפים כנראה אלא היו להם לקסום קסם וי"א שתרף עניני מזל והוא כמו טרף לביתה ועניינו שיחסו מזל אל התרפים כאלו הם המשפיעים את הטרף וזה דוחק וי"א מענין תרופה ומזור כי יחסו להם כח הרפואה בימים הקדומים ויותר נראה שהם הנקראים אצל הפרסיים Telaphim והיו צורות הגבורים אשר שמו אותם לאלילים וא"כ יהיו כמו רבדנו או רפרף או רפה וכך רפאים ונפילים ועי' בענין הזה מה שכתבנו לעיל במעשה הנפילים ובהקדמה לס' הזה, ונראה לי שיחסו כח לצורות שעשו מנפילים ושאלו למתים האלה והענין שואלים בערפלים ושרש רף כבר אמרנו לעיל שהוא ענן וערפל וחשך ועשו את הקסם הזה ג"כ בלט ובסתר ובמקום חשך או שהדבר שהם צורות רפאים אשר ישאלו ומזה מלת תרפים או מענין ערפל היינו בסתר והושאל המלה מזה הענין בין כך ובין כך היו צורות בני אדם כאשר נשמע ג"כ ממעשה מיכל ששמה במטה תרפים תמו' דוד שברח מפני שאול, והאמונה בתרפים האלה נמשך עד ארץ אשכנז שגם באשכנז יחסו סגולות רבות לצמח הנקרא בשם אלרוינע והוא רק שרש צמח הצומח מתחת לארץ והוא דומה בצורתו קצת לפני אדם וקוראים לו דאס גאלגענמענכען או דאס אלרוינכען ואומרים שהוא מזור ותרופה לכל חלי או שישאלו בקסם ומנחשים בו ומלת רוינע באשכנזית גם היא תורה על הסתר והמתלחש וזה ענין נחש ולחש ומזה נקראו הנשים שיחסו להן כח הנבואה דיא אל־רוינען אָדער רוננען — היוצא לנו מזה שהיו התרפים רק מקסם שוא אשר נהגו בהם הגוים: (כד) **מטוב עד רע**, תמו' מטוב ועד רע והינו כמו שהבינו קצת מפרשים לא תדבר אתו מטוב להכנס עמו בדברים נטובים עד שתבוא לדבר אתו קשות וכמו שיאמר הרומי de verbis ad verbera כי ברומית הוא לשון נופל על לשון ואין המליצה הזאת נכונה בעברית: (כז) **בשמחה**, המנהג בארצות הקדם אם ילך האורח לדרכו ישלחו אותו בשירים ועושים משתה לו מדרכי נמוס שלהם: (לד) **בכר הגמל**, אין זה כמו המרדעת שלנו אלא כמין כסא מקום המושב על גב הגמל ועמודי הכסא מצד הבהמה הוא, והנשים ירכבו על כר כזה ובפרט הנשים החשובות והעשירות או החולות ועם הכר יבאו העבדים את האשה וישאו אותה בביתה, ולכן לא התפלאו לבן במששו את כל האהל שישבה רחל על הכר כי אחר כמנהג הנשים היא עם הכר הובאה לאהל: (לח) **לא שכלו**, ר"ל לא הפילו שליהם כי אם הרועה לא יחוס על הצאן לשמור אותם היטב ובפרט לעת הלידה, לא ילדו רק נפל טמון: (מז) **גלעד**, אינו גלעד בחירק הגימל אלא גלעד בפתח כי גלעד הראשון הוא הר בעבר הירדן ונמשך הנגבה עד ערב ומצפון ליבוק עד החרמון וגלעד השני היא עיר בחלק מנשה אשר שם נקבר יפתח הגלעדי (שופטי' י"ב ז') שמתנה עוד נמצאו חרבות בשם גלעד ונקרא ג"כ ראמות גלעד או רמות המצפה ומצפה יש ג' מקומות בשם הזה הא' בגאי מול חרמון וב' בנחלת בנימן נגד צפון והג' במואב ואולם הנאמר פה נראה שהוא סמוך לעמון מול היבוק וקרוב אל עיר מחנים ששם הלך יעקב כנאמר בפסוק הסמוך ומצפה כמו מצבה ואולם פתרונם משונה זה מזה: (נג) **אלהי אביהם**, יש כאן הרבה שינויי נוסחאות ועיקר הפירוש בנת"הש:

לב

(ג) **מחנים**, עיר על גבול נחלת גד בין גד ומנשה כנאמר ביהושע י"ג כ"ו ושם ישב דוד ימים רבים והיתה העיר הזאת נחלקת למחנה עליון חלק הצפוני ולמחנה תחתון חלק הדרומי ממנו וזה טעם ריבוי זוגי והכתוב נותן עוד טעם וזכר אחר לשם הזה מדוע קרא יעקב לו כך כאשר באורתי הרבה פעמים שיש כמה טעמים לשם עצם פרטי אחד: —

פרשת וישלח

(ד) **אל עשו אחיו**, כנראה שעוד נלחם עשו עם החרי היושב בהררי שעיר ולא היה מחזיק בארץ ההיא אלא הולך ושב לכנען עד שירא יעקב פן יבקש נחלה עוד בארץ אביו ולכן קדם ושלח מלאכים אל שעיר: (ז) **וגם הלך**, כמשמעו גם הוא הלך לקראתך לטובה ובשלום ואולם יעקב ירא מפני ארבע מאות כי דרך האנשים הפראים לגזול במדבר אף אם שלום ידברו ולבם בל אתם: (יב) **אם על בנים**, מליצה לקוחה מעופות האם הרובצת על אפרוחיה והיא מדה אכזרית לקחת אם על הבנים: (יד) **מן הבא בידו**, אין הפירוש כל מה שבא תחת ידו מבלי הבחנה אלא מן העושר אשר היה אצלו כי כל המנחה היתה סדורה בתכלית הסדר כי מתחלה נבין במינים הזכרים לקח מעט ויותר הנקבות כל זה מדרך המכוון ועוד גמלים מיניקות כי חלב הגמל נחשב מאוד והגמלים בעצמם תועלת גדולה ויביאו לאדם

השוכן שם, עד שהערביים יחשבו את העושר לפי מנין הגמלים, כי כל עורו ובשרו וגידיו ועצמיו וחלבו יועילו לכמה דברים והגמל לבד מוכשר לקבל רוכב במדבר: **(יח) ולמי אלה לפניך**, אין הפירוש של מי הגמלים וכו׳ כי זה למותר כל רכוש העבד לאדוניו אלא אל מי ישלח אדונך את המנחה ויתורגם אונד פיר וועם זינד דיעזע פאר דיר הער: **(כג) יבק**, הוא הנהר אשר תוצאותיו אל מי הירדן מקורו בהר בשן והוא בגבול מזרח מנחלת מנשה ובדרום לים כנרת נשפך אל הירדן מול שכם בנקיק סלע שם והערביים יקראו לו נהר התכלת ושם יבוק נתנו לנהר אחר בשכונתו הנקרא ירמוך ומלת יבק שרשו בקק והוא נשאל מקול המית המים אם נשפכו מתוך צנצנת, והיבוק הוא נחל שוטף בחזקה ואין לו רק כמה מעברות הידועות רק ליושבי הארץ: **(כט) ועם אנשים ותוכל**, י״מ ואף כי תוכל אם תלחם עם אנשים והיתה זאת נחמתו ביראו מפני עשו, ויש שחשבו שכל זה אירע לו רק במחזה ולא כפשוטו שנאבק איש עמו ואולם והוא צולע על ירכו מורה שהדבר כפשוטו: **(לא) פנואל**, יש כמה מקומות בשם זה ופנואל הנאמר כאן בדרום ליבוק וכן משמע ממיכה א׳ א׳. והנה היונים מספרים שראו עוד עיר אחת ושמה to ti heu prosopon ר״ל פני אל ומקום העיר הזאת כאשר נסמן פה: **צלע**, יותר נכון צלע אחת והיינו מקום: —

לג

(ח) כל המחנה, יש כתבי יד שכתוב בהם כל המנחה וזה אינו כי אין לשון פגשתי שייך על המנחה, והנה אל תתמה ששלח יעקב מנחה לעשו כי דרך לכבד את הגדולים כן בארצות הקדם: **(יג) עלות עלי**, יש שפירשו מלת עלי כמו וקרע לו חלוני והוא לדעתם לשון נופל על לשון ועלי ג״כ ממלת עוללים ומתרגמים זיא זייגען דיא יונגע ואולם דעת בעל הנחת הטעמים כדברי נת״הש: **(יד) לרגל המלאכה**, אין הפירוש לכת המלאכה אלא כמו אשר ברגליך כי המנהג שהצאן ילכו פני הרועה והרועה אחריהם: **(יז) סכתה**, עיר בעבר גד בדרום מזרחית מפנואל ואין להחליף עם סכות שנסעו לשם בני ישראל מרעמסס: **(יט) קשיטה**, משקל כסף שלא נודע אצלנו והנראה שהוא כמו שקל מלשון משקל כי היו שוקלים את הכסף כך קשיטה מלשון קשט והיינו מאזני צדק, ובתרגום הע׳ נעתק במאה כבשים אפשר שחשבו שהיה הכסף מסומן בסימן כבש כי כן עשו הקדמונים שמנו הכסף לערך המקנה כמו הרומיים שאצלם נקרא הכסף מטעם זה בשם pecunia נגזר ממלת pecus דהיינו בהמה: **(כ) אל אלהי ישראל**, נראה שמלת אל מורה ג״כ על מקדש והושאל בדרך המליצה הנקראה Metongmie שהמקום יקרא על השוכן בו והיו קוראים כל המזבחות וכל המקום אשר יאספו שמה לדרוש אלהים בשם אל:

לד

(א) לראות בבנות הארץ, טעם ראות ענינו התחבר ורצתה להתענג כדרך הבתולות: **(ב) ויענה**, לשון עינוי כבר בארנו בכמה מקומות: **(י) וסחרוה**, אין ענין סחר כענין רוכל כי לא היו רק רועי צאן אלא סחר ענינו כמו גר הלוך ושוב בארץ: **(יד) חרפה הוא לנו**, כאשר מצאנו להפך היום גלותי את חרפת מצרים, והנה אם נבין את המעשה הענין כמו שהוא בימינו עוד בארצות הקדם, האחים ינקמו מתחרפי אחותם, וראיתי שאיש ערבי אחד אמר השוכב עם אשתי לא יעשה לי נבלה גדולה כהשוכב עם אחותי כי אשתי אם תזנה אחרי שלא אשלחנה לנפשה כי לא ממשפחתי יצאה והלכה והיתה לאיש אחר אך אם תזנה אחותי היא בשרי ועצמי והחרפה לי ולמשפחתי לכן אקום שבעתים מהשוכב אותה: **(כה) בהיותם כואבים**, כי ביום השלישי תפול קדחת ההבורה דאס וואונדפיעבער על הנמול כידוע ולהפך נאמר ביום השלישי יקימנו וע״ז אמר שם הרד״ק הפך כל נשבר כי אז יכאב: —

לה

(ב) אלהי הנכר, המה התרפים אשר גנבה רחל וגם הנזמים כאשר בארתי בשמות כ״א וי״ו כי הנזמים היו עושים לשם ככב ונשאום כטליסמאות והמה הלחשים שנזכרו בישעי׳ ג׳ ולכן נתנו בני ישראל ג״כ את הנזמים לצורך העגל אשר עשו ובארמית יקרא קדשא מטעם זה, והנה כיון שנסע לבית אל צוה שיסירו את אלהי הנכר ויקדשו ויכבסו שמלותם: **(ד) תחת האלה**, אפשר שהוא האלון הנקרא אלון מעוננים בשופטים ט׳ ל״ז וגם מקדש ד׳ היה שם כמשמע מיהושע כ״ד כ״ו וגם יהושע הוכיח שם את העם, ונראה שהיה המקום ההוא מקום נורא אצלם ומובחר ומוקדש ולכן טמן שם יעקב את אלהי הנכר סימן שהקדש יבער ויאכל את הטומאה: **(ה) חתת אלהים**, הפשוט חתת גדולה ואימה כמו כהררי אל כמו שידוע שנסמך המלה לאלהים להורות החוזק וגדלו, ואולם אפשר שחתת אלהים הוא אימה ופחד שאין יודעים טעמו נפלה עליהם האימה רגזו וחלו כי אלהים שלח עליהם היראה לבלתי ילחמו עם בני יעקב ומצאנו דוגמא לזה בשאר סיפורים שהיראה הבאה על חיל רב מבלי שידעו טעמו יקראו בשם חתת אלהים ואין כאן להאריך בזה: **(ח) ותמת דבורה**, אין צורך שנאמר כי רבקה שלחה את דבורה מינקתה לקחת את יעקב מפדן ארם אלא הכתוב מספר מיתת דבורה לפי שמדבר עתה מהאלון תחת לבית אל וטעם ויקרא שמו הוא פעל סתמי מאן דאמר, מ״מ נראה שדבורה היתה נכבדת מאד וקיצר הכתוב בסיפור חייה כי כל מבוקשו לבוא אל בני ישראל בפרט: **(יא) ומלכים מחלציך יצאו**, אנשים ההגונים למלוך על האומה הגדולה הזאת כי טעם מלך ענינו חשוב והגון ושר נכבד ונשוא פנים: **(טז) כברת**

הארץ, י"א שרשו ברה מלשון מה ברי ויהיה ברת כמו בת ומדה קטנה יקראו לה בת ארץ והכ"ף לדמיון ואינו נראה כי השרש כבר והיינו אדיר כמו כביר הארץ והיא מדה אינה ידוע אלנו ותרגום אחנדעסלענגע וי"א כמו מיל לרפת כי שם מלאו קברת רחל בגבול בנימן ואפשר שהיא בשכונת רמה כי כן משמע מירמי' ל"א קול ברמה נשמע, ואת הקבר אשר יאמרו עליו כי הוא קבר רחל בין ירושלים וחברון בדרך בית לחם הוא בית מרובע ועליו גג עגול (קופפעל) ובתוך הוא הקבר, וכותליו בסיד לבועים ושמות אנשים רבים עליהם נכתבים, ובית לחם הנאמר כאן הוא בית לחם ביהודה ונבדלה מעיר בית לחם בגבול זבולן, כי בית לחם הנאמר כאן מנגב לירושלים בארץ פוריה מאוד ולכן נקראה ג"כ אפרת מלשון פרה וכן בית לחם מזה הענין, ובימי יהושע לא היתה עוד מפורסמת וכן לא הוזכרה שם ע"ו והולם בימי דוד עלתה בפרסום: (יח) בן אוני, יש אומרים בן אבלי וי"א מלשון אוני ודאסית כחי וכן בנימן תרגמו בן הכח כי הימין יותר חזק משמאל ושאר הדעות עי' בבאור נת"ש: (כא) למגדל עדר, במזרח לירושלים לפני שער הצאן על הר מגדל ולכן קראו מיכה מגדל עדר עפל בת ציון ובמלכים ב' ה' כ"ד נקרא עפל סתם, ושם הלכו עד המקדש: (כב) וישמע ישראל, בתרגום הע' נאמר כאן וירע הדבר בעיניו וזה מלבד שהוא נגד המסורה מהפך את יופי המליצה שהרגישו בה בעלי המסורה לכתוב פסיק במקום הזה, לא אמר הכתוב ולא כלום כי אם וישמע ישראל, והמשכן מזה יובן מעצמו:
(כד) ובנימן, אף שבנימן לא נולד בפדן ארם כולל אף בנימן ביניהם כי כתב בפדן ארם על הרוב: —

לו

(ב) עשו לקח את נשיו, דברנו מנשי עשו לעיל כ"ו ל"ד: (ו) מפני, כמו מעל פני כי לשון מפני יאמר על המזרח וכן יקרא אדום מזרח של א"י ובתרגום הע' ובספרי הכותים שינו כאן הנוסחא כדרכם: (ח) וישב עשו בהר שעיר, תרגמו בגבלה והנראה לי שעשו הוריש את החרים ר"ל יושבי המערות בנגב לארץ שעיר ובצפון יש הר שעיר והבדל שבין בני עשו סתם ובני עשו היושבים בהררם שעיר כבר באתי בדברים ב' בפסוק כאשר עשו לי בני עשו ע"ש ולכן אף שישב עשו אף קודם לכן בארץ אדום מ"מ לא ירש עוד את כל הארץ ויהי כי רכושו רב ולא יכול עוד לשבת עם יעקב כבש ג"כ את הר שעיר הצפוני וישב שם עד היום הזה, וזה יהיה לדעתי ג"כ פירוש הכתובים כאן מתחלה מספר תולדות עשו בהר שעיר ר"ל בגבלה אח"כ תולדות החרי בדרום הארץ: (טו) אלוף, היינו שר אלף כנראה והם נשיאים שרי אלפים או שטעמו כטעם אלוף מורה דרך: (כד) את הימים, אמרו שהמה האמורים וזה אינו נראה כלל וכן לא יתישב לומר שהמה הפרדים כי סוסים לא ימצאו שם בארץ ההיא ולכן יותר נראה בזה דעת האחרונים שהוא כבלשונות בני קדם ענינו מים חמים כאמי עברי' והאמורים יאמנו לשתות מתים סולדים ועי"ז מצא מקור מים חמים וסמוך לים המלח בגבול אדום נמצאו חמים כאלה עוד עד היום הזה והיונים עוד מצאו שם החמים האלה ונקראו אצלם Kallirhoë: ואיה, אין הוי"ו נוספת אלא כך שמו:
(לא) לפני מלך מלך לבני ישראל, כתבתי בהקדמה שמכאן טעו המינים לאמר שלא משה כתב את הפסוק הזה כי הלא בימיו לא היה מלך בישראל, ואולם הטעות הזה לא הותר באמרנו שמשה הוא מלך כי לא מצאנו במקרא שהיה נקרא מלך, גם לא נאמר שראה בנבואה מלוכת שאול, אלא הענין פשוט כיון שאמר למעלה אצל ברכת יעקב ומלכים מחלציך יצאו אמר לא נתקיימה ההבטחה הזאת קודם מלך מלך באדום ומשה היה מאמין שתבוא העת שתקוים הברכה הזאת ונתרגם עבע נאך נור לייט איין קעניג איבער איזראעל הערשט, ומה שהקשו עוד מדוע יפסוק באלופים להזכיר המלכים ואח"כ שב לאלופים אין כאן קו' כלל כי הארץ היתה תחת ממשלת האלופים מתחלה ואח"כ באו מלכים ובקצת מקומות נשארו אלופים, ועל מספר המלכים צריך שנדע שבארצות החפשיות אשר לא כן מלך יורש את מלכותו אלא העם יבחרו עליהם מלך כרצונם ורבו המלכים בכמה שנים יותר מבארצות אשר המלוכה היא ירושה לבני מלך: (לב) דנהבה, עוד מצאו ג' עירות בשם דנהב שם והרבוא מעיר הזאת: בצרה, עיר גדולה באדום הוזכרה בישעי' ל"ד ו' ועוד בצרה במואב בירמי' מ"ח כ"ו: (לה) את מדין בשדה מואב, דקדק כן לומר כי מדין ישב גם על פני הר סיני כידוע ומדין אשר נאמר ממנו לרור את המדינים ישב סמוך למואב: (לז) מרחבות הנהר, סתם נהר הוא נהר פרת וכן בת"א ונבדלה רחובת הנהר מרחבות העיר בארנוה לעיל י' י"א והנאמ' כאן יושבת על יד נהר פרת הנקרא כעת סאיד: (לט) בת מטרד, נחלקו המפרשים אם הוא שם איש או אשה ובתרגום הסורי נאמר בת מטרד בן, מי זהב וי"א שבת מי זהב שב על מהיטבאל ואולם מד"ה א' א' נ' משמע שמטרד אשה היתה: (מ) ואלה שמות, מה שהזכיר כאן אלופים עוד יש פירשו שהמה בני אהליבמה יעוש יעלם וקרח הנזכרים לעיל ה' כי לא זכר עוד תולדותם ומדקרא הכתוב להם כאן בשם אלופים משמע שהיו מבני עשו ומה שלא זכרם למעלה בפ' י"ד שם מקומם הראוי להם כיון שבימים הראשונים לא היו בני הבנים האלה רבים כל כך כבני אליפז ורעואל ואחר זמן נחלקו גם הם לגזעים רבים הנזכרים כאן, והיינו בימי הדר המלך שהוא היה בימי משה רבנו ואליו שלח המלאכים ולכן לא זכרם עד שבא להדר וכן משמע ג"כ מד"ה א' א' נ"א כי שם מחבר ג"כ הכתוב תולדות הבנים האלה עם הדר, ועוד אפשר שהאלופים הנזכרים למעלה המה משלו בטרם מלך מלך באדום ואחר שהמליכו עליהם מלכים עוד היו מדינות שלא סרו למשמעות המלך ההוא כי ישבו במחוזם ולא שמעו להם וזה נראה לי פירוש הכתוב ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם אשר היו אלופים רק למשפחותם ר"ל למקומתם ומלת למקומותם פירוש למלת למשפחותם לא שמשלו על משפחות שעיר אלא רק במקום אחד במחוזם והוא מה שיקרא לקמן למושבותם בארץ אחוזתם ומלת בשמותם ענינו לא בשם מלך שהפקיד אותם פקידים אלא בשם עצמם מלכו ומתרגם דאם זינד דיא נאמען דער פירסטען עשו'ס פיר איהרע פאמיליען נעהמליך פיר איהרע וואהנאָרטע אין איהרעס אייגענען נאמען ומסיים ואומר

אלופי אדום למושבותם ר"ל רק למושבותם היו אלופים בארץ אחוזתם אשר נאחזו בו מעשו אבי אדום כך נראה הדבר לענ"ד ובספרי הכותים נאמר תמו' למושבותם למשפחותם ואינו נכון אלא כמו שבארתי:—

פרשת וישב

לז

(א) **וישב יעקב**, לאחר כל המאורעות ואחר הטלטול הכבד שבא אליו שב בהשקט ומנוחה בארץ מגורי אביו עד שמתוך חבה יתירה שאהב את בן אשת נעוריו רחל האהובה נולדו לו עוד פגעי הזמן אחרים ועוד באו בניו למצרים שזה מגמת הכתוב והנה מחקרי ארץ מצרים וסדר המדינה והיחס שבין מצרים לעברים בכלל כבר הצעתי בארוכות בהצעה לס' שמות כאשר יראה משם הקורא הנעים, הנה ידוע שהיתה ממלכת מצרים סדורה ע"פי חכמת המדינה, ואף אמנם לולא מורא מלך איש את רעהו חיים בלעו, ולכן מצדקת יוסף היתה זאת כי נתן למלך מצרים עצה ותחבולה באיזה אופן יוכל למשול על ההמון באסיפת הדגן אשר לשני בצורת יהא העם נצרך אליו ויהיה ביד המלך למשול בם, וע"י כן היתה המדינה מסודרת ג"כ היטב, והעם סר למשמעת המלך, ולכן כבר אמרנו שגם את שאר העברים מבית ישראל אהב פרעה להיותם גרים באלו כי עברים משאר שבטים נפלו לפעמים כשודדים ממדבר סיני עד גשן ויבוזו את ארץ מצרים ויהיו בני ישראל למחסה להם בגבול מצרים סמוך למדבר, ובכן הרבה טובות עשו אבותינו למצרים ואלו כפרו בטובתם וישלמו להם רעה תחת טובה — וגם חק שעשה יוסף שרק אדמת הכהנים לא קנה ומכל שאר עם הארץ קנה שדותיהם היתה לטובת פרעה, והיונים גם המה מספרים מחק הזה, אך יאמרו שגם כת בני המלחמה לא מכרו חלקם, ואחי יוסף ששם פרעה לשרי מקנהו היו חשובים ונכבדים מאוד כי שרי מקנה היו באלו מלכים קדמונים שרים גדולים ועצומים, ואין לתמוה ע"ז כי יוסף נתן עצה למלך איך ישפיל את העם תחתיו, כי אין זה אכזריות לסדר סדר המדינה, ואדרבה לטובת העם היה אלא שאחר זמן המלכים הרשעים אשר באו אחריו המה הפכו את הטובה לרעה וישחיתו את אשר תקן יוסף ואשר חשב לטובה הם השיבו לרעה — ועל אודות שבעים נפש אשר באו מצרימה אין ספק ששם ראשי החיל ואולם לכלם היו עבדים ושפחות ומקני חרב כאשר היה לאברהם, ועל אודות הספקות שנפ"ו בבראשית ת"ר ח' שנאמר שלשים ושלש אף שאינם אלא ל"ב וכן שמנה בני יוסף בתוכם אף שאמר ששבעים ירדו מצרימה כל זה בארתי בשמות ואבאר עוד לקמן ממנו — ובספרי יונים לא נמצא שמץ מן יוסף רק מה ששאבו מתורתנו ע"י תרגום הע' כמו ארטאפאנאס ופילון המליץ (אין להחליף עם פילון היהודי) ויוסטין הרומי כתב שמשה בן יוסף היה כך נתבלבלה אצלו השמועה ששמע, והם כתבו שיוסף מצא את השקלים ואת המטבעות אפשר שחשבו זאת מפני שהיה מכיר בההנדסה ובמדידת הנילוס כמשמע מתורתנו וגם שמעו שהמצרים קבלו המדות והמשורות והמשקלים מאת בני קדם (ר"ל מבבליים) לכן עדבו זה בזה וחשבו שיוסף הוא הממציא, ובספר מחמד (סורה י"ב) נכתב סיפור גדול מיוסף ומזולייכה ונשאר ממנו רמז בקדמוניות ליוסיפון ב' ד' *) ונמצאים ההגדות האלה גם במדרש ובס' הישר ולא נאריך בהם ונשוב עתה לבאר פרטי הכתובים בקצור נמרץ עד אבוא לפרשת ויחי, כי שאר הערך וכל הפרטים שבין ישראל למצרים כבר פירשנו בשמות בכמה מקומות, עוד את זאת אזכיר שנשאר רמז מיוסף במצרים עד היום הזה כי מורים שם תעלה אשר חפר יוסף ונקרא עד היום הזה יד נחל יוסף : (ב) **אלה תולדות**, יש אומרים שזה תחילת הפרשה שלפניה ר"ל עד כאן תולדות יעקב מכאן ואילך תולדות יוסף ואינו כן אלא הוא התחלת פרשה הבאה כי כל המאורע לבניו על שם אביהם יקרא: **והוא נער**, כפשוטו שהיה משרת אותם והאומרים שהוא מלשון עורר שיוסף היה הפקיד עליהם אינם אלא טועים ומבקשים חדשות לא ידענו מקדם: (ג) **פסים**, זה פס רגליא והענין כתנת שבתי אצילים שלה ארוכים והיא יורדת עד הרגל וזה לשון פס וכן מצאנו להדי' ועליה כתנת הפסים שמואל ב' י"ג ונאמ' שם פסוק י"ח כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים, מה היה סימן העושר ואתרגם איינען ראָק ביז צום קנעכעל : (י) **הבוא נבוא אני ואמך**, הפשוט שאין מוקדם ומאוחר בתורה והיה המעשה הזה קודם מיתת רחל או שעל זה תמה יעקב כמאמר חז"ל, ולא כהאומרים שאמך היינו בלהה, ופתרון החלום שהשמש הוא האיש והלבנה האשה והכוכבים בני המשפחה מצאנו אצל כל בעלי האסטרולוגיא ואפשר שמכאן לקחו הפתרון: (יז) **דתינה**, דר־תיין שתי בארות צווייאברוננען כך הוראת המלה והעיר היא ב' מילין משומרון במקום לב בין הרי גלבוע ומשם יורד הדרך מגלעד בירדן עד שכם: (כה) **ארחת הישמעאלים**, ר"ל המדינים שישמעאל הוא כלל ומדין הוא פרט וארחת הוא חברת אנשים ההולכים יחדו לדרך שם במדבר לפי שאין להם עגלות וכלם רוכבים על הגמלים והסוחרים היראים מפני השודדים או מפני חיות רעות יתחברו ללכת בדרך : **נכאת**, אינו מלשון כאת ר"ל צפון וטמון כאשר חשבו רבים אלא משרש נכא והענין כתת ורקח והוא הנקרא Gummi Tragant נמצא בערב ובאי כפתור הוא קרעטא היא קנדיה : **וצרי**, היינו הנקרא Opodalhamum שיא מצוי לרוב בארץ ערב ולדעת היוסיפון נטעו שלמה על הר גלעד ואולם כפי הנראה מסיפורי חכמי הטבע היה הצרי בגלעד מקדם: **ולט**, אינו Lotus כמו שתרגם הרמ"ד שזה צומח במצרים ומה טעם יובילו אותו לשם אלא הוא הנקרא Ladaucum שממנו עשו שמן למשוח את בשרם : (כח) **בעשרים כסף**, להגיד שלא מכרוהו לאהבת ממון כי העבד היה שוה יותר מעשרים כסף שהרי ערך הפחות מעבד הוא ל' שקלים אלא חפצם היה להרחיק את יוסף : (לו) **פוטיפר**, לדעת ק"ת הוא

---

*) רק לצחוק אכתוב עוד דעה אחת מן האחרונים במאה העברה שחשבו שיוסף הוא הנקרא Aesop שהיה נכה רגלים ומראהו רע ואולם חכם גדול מאד —

פוטיפרע ונקרא כך להבדלו מפוטיפרע חותן משה ופירוש המלה המצרית הזאת י"א שענינו קרוב – לשמש כי פוטיפרע היה כהן און שהיא עיר העליאפאלים ר"ל עיר החרס או עיר השמש ששם עבדו לשמש והכהן היה נקרא הקרוב לאליל וי"א שפי' כמו פי – אוט – פרעה פי הוא כה"א הידיעה שלנו כמו שבארתי כמה פעמים ואוט – ענינו אב וא"כ ענינו אב – פרעה כמו וישימני לאב לפרעה ר"ל משנה למלך והבוחר יבחר: **סריס**, שרש סרס והוא כמו שרש בפיעל שענינו עוקר השרש והיינו לפי שכרתו כלי ההולדה בהיותם שומרי בית – הנשים כידוע וכן היה את"כ במצרים ונתפשט המנהג לשם מארצות הקדם: **שר הטבחים**, בתרגום הע' תרגמו שר המבשלים וא"כ לפי דעתם שר המבשלים דער אָבערקָאך היה הפקיד על כל השרים הממונים על מאכל ומשקה פרעה עד ששר המשקים והאופים נמסרו בביתו, ואולם היותר נראה שהוא שר החיל אשר סביבות למלך וענינו כמו שר הכורתים כי היתה מפקודתם להכרית את החייב ולהמיתו: —

לח

(א) **עדלמי**, עדולם היתה עיר בנגב מנחלת יהודה, ואם היה המעשה קודם מכירת יוסף או אחריו אין לברר כי אם במשך כ"ב שנים היו כל הקורות האלה ולידת פרץ ושני בניו חצרון וחמול אין בזה זרות כלל כי בארצות החם יתכן להיות: (ה) **והיה בכזיב**, כמו אכזיב והיום נקראת לוב והיא עיר על חוף הים בנחלת יהודה. ויפה אמר החכם מהו' ישר נ"י ירא"ה שהיה המנהג ביניהם או שהסכים יהודה ואשתו בדבר שהאב יקרא שם לבן הראשון והאם לשני והאב לשלישי וכן תמיד ולזה בלידת ער כתוב ויקרא את שמו שאביו קראו כך ובאונן כתוב ותקרא שאמו קראתהו כן ובשלה היה מוטל הדבר על יהודה לקרוא לו שם אלא שהוצרכה אמו לשום לו שם בעבור כי אין האיש בביתו כי היה בכזיב: (ח) **ויבם אותה**, ענין היבום קודם נתינת התורה היה כמו שמצאנו אצל שאר בני קדם שעל כל שאר בשר היה מוטל החוב ליבם האשה הנשארת ואולם התורה הגבילה בעלות וגדרים המנהג הזה, ועי' באריכות מה שכתבתי על ענין היבום קודם מתן תורה ולאחר מתן תורה ועל פתרון מלת יבם בדברים כ"ה ה': (ט) **אונן**, חטא של אונן ידוע והנה חז"ל הזהירו בזה מאוד, ושומר נפשו ירחק ממנו ועוכר בשרו ונפשו הוא יעשנה, ועוד בלשון אשכנז קוראים לחטא הזה בשם אונן: (יב) **רעהו**, בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב רועהו ואחריהם נטו קצת האחרונים שלא כדקדוק ולא לצורך: **תמנתה**, עיר בגבול יהודה ולאחר זמן נפלה בנחלת דן: (יד) **בפתח עינים**, אינו פירושו על פרשת דרכים אלא היא העיר שנאמרה ביהושע ט"ו ל"ד בנחלת יהודה ואפשר שהיו שם ב' עינות מים ונקראה על שמן ותמר ישבה בשער העיר הזאת כדרך הזונות כי אשה חשובה לא תשב בשער עיר לפני כל באי בתוכה והראי' העינים היא עיר שלקמן אמר איה בעינים ולא אמר שישבה בפתח הוצרך הכתוב להוסיף על הדרך א"כ עינים הוא שם מקום: (יח) **ופתילך**, אינו צעיף אלא הפתיל שבו החותם כי החותם נשאו על הלב ובין זרועות לירך ומזה תובן המליצה שימני כחותם לבך ובפתיל היו תולים את החותם: (כא) **איה הקדשה**, מכאן הביאו ראי' שמלת קדש תורה על הקדושה והפכו כי הנה קדשה כמו טמאה ואחרים שאמרו שנקראת קדשה כיון שהתקדשה את עצמה לעשתרות יאמרו שמשה קראה בשם קדשה בלשון הרגיל בימיו ועי' מה שכתבתי מזה בדברים כ"ג י"ח:

לט

(ד) **וישרת אתו**, ענין משרת יותר ונכנס עם האדון ואינו כעבד נבזה כמו יהושע נקרא ג"כ משרת משה וכן הכהנים שזכו להיות בקדש נקראים משרתי ד' ואולם בבחינת היות בן אדם במדרגה השפלה בתכלית השפל בערך אל הש"ית יקראו הנביאים בשם עבדי ד': (ח) **וימאן**, אמר הרב מהו' ישר נ"י הנסיון הזה גדול כ"כ עד שהוא כמעט מן הנמנע להנצל ממנו לולי שצלחה רוח אלהים על יוסף ונתנה בו כח להתגבר על יצרו, כי הנה הוא היה בחור בן י"ח שנים בקירוב, והילדות והשחרות הבל והיא גברתו ומאלה פניו לתאוות תאותה ולא פעם אחת בלבד אלא ימים רבים התחננה לפניו על כך, שנאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום והוא עמד בנסיונו, והיה מואמן תמיד אע"פי שע"י הפצרתו היה מסתכן, וכמו שהעלילה עליו לבסוף אצל אדוניו ובחר מות מחיים ושם נפשו בכפו שלא יחטא לאלהים אין זה כי אם מעשה איש אלהים שנחה עליו רוח הטובה והתבונן שלא אמר הכתוב ולא אבה יוסף לשמוע אליה אלא וימאן ויש הפרש גדול בין הלשונות האלה כי כל הממאן ממאן בדבר ואין לבו ממאסו אלא שאינו רוצה בו מפני טעם אחר, אבל לא אבה הוא שאינו חפץ בדבר ומואסו כמו שיש להוכיח כן מכל הכתובים (ועי' מה שכתבנו בס' כי ישבו אחים יחדו שם) והנה יוסף לא היה מואס באשת אדוניו להיותה כעורה ורעה בעיניו כי אז היה הכתוב אומר ולא אבה יוסף אלא נשאה חן בעיניו ואעפ"כ מאן לעשות כרצונה כי היה פחד אלהים לנגד עיניו: (כ) **בית הסהר**, מכאן משמע שהוא בית האסורים כאשר יפרש הכתוב בעצמו והוראת המלה ענינו סגירה וסביבה וכן בתלמוד ענינו כותל וקיר והושאל על דבר עגול כמו אגן הסהר בשיר השירים ז' ב' בעקען דער רונדונג ועל מקום האסורים ואפשר שאשר וסחר וסהר ענינם אחד ויש חושבו שהיא מלה מצרית ולענ"ד כמעט נראה כך, כי בארצות הקדם לא היו להם מקום האסורים מיוחד אלא שמו את החייבים בבור שאין בו מים וגללו אבן על פי הבאר, וכן אמר לקמן כי שמו אותי בבור:

מ

(ג) **במשמר**, אפשר שהיה מקום מיוחד בבית שר הטבחים הנקרא משמר והוא היה לאסירי מלך החשובים ולא נתנו אותם אל מקום אפל ובית הסהר יקרא ג"כ כל הבית עם מקום אפל ועם המשמר,

וסהר פתם הוא כמו בור לאסירים הנבזים ושפלים מהמון העם שאינם אסירי מלך ואולם בין הבור ובין המשמר היו בבית הסהר וזה הטעם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר: **(ה) כפתרון**, פרש פתר כמו פשר בארמית והפלא שכאן נמצא התי"ו בעברית והשי"ן בארמית ובשאר שרשים אינו כן ד"מ שנים בעברית תרי בארמית וכן שן ותן: **(יא) ואשחט**, בשי"ן שמאלית כמו סחט י"א ענינו מזיגה והיינו שמזג היין במים ואולם מלבד שהוא נגד הלשון שסחט בעברית לחץ ודחק ולא מזיגה ג"כ נגד הפשט כי ואקח את הענבים ואשחט משמע שתיכף לחץ אותם אל תוך הכוס; ואולם כיון שאין הדרך אצלנו לשתות היין כך צריך שתדע שהמצריים אמרו שהיין הוא יליד בבעל צפון הנקרא טיפאָן אליל הרע, ואמרו כן הכהנים כיון שבמצרים לא יפרח הגפן ולכן השותה יין יקח אותו ממרחקים ויתן דמיו בעדו, ובכן יוציא הכסף מארץ מצרים לארץ אחרת וכיון שלא רצו כן הכהנים אמרו שאין נכון לשתות יין והוא איסור מפני שרק בבעל צפון בראו להשחית בני אדם כי כן אמרו שבעל צפון נלחם תמיד עם פועל הטוב ככל העמים אשר אמרו שיש ב' רשויות ועי"ז מנעו את העם מלשתות יין ואכן המלך במסבו והכהנים מה יעשו אם ירצו לשתות מים, כי המה אסרו היין והנה גם על נפשותם אסרו כי אם יראה העם שהמה שותים גם העם לא יבצר לעשות כמוהם, לכן בקשו להם היתר בדבר כמו שעושים הישמעאלים היום (כיון גם להם נאסר היין) שמו התירוש בעד שלא נאמן כל צרכו ליין, ואמרו שעוד לא משל בו בעל צפון אם שותים אותו מיד אחר סחיטת הענבים, והענבים לא יכלו העם לקחת ממרחקים כי ירקבו בדרך, והמלך והכהנים היו להם כרמים מיוחדים כך סיפר הירודוט היווני ומזה יובן הענין היטב: **(טו) כי גנב גנבתי**, אמר כן כי היה חס על אחיו שלא יבזו מצריים אותם: **(טז) סלי חרי**, הנראה לענ"ד בפתרון המלה הזאת שהיה נושא סלים בשמלות שם על ראשו כי כן מלאכתו שהיה להם כלים מגוללים בשמלות שם או שבשמלות היו בתוכם פרוסות שלא לתת הלחם אל הסל וא"כ חרי כטעם חור וכרפס שענינו לבן ובתרגום הע' גם המה העתיקו מלשון חורא אך תרגמו קמח וזה דוחק ויש שאמרו שלחם לבן נקי ויפה לשלחן המלך, והאומרים שהם סלים מנוקבים כהרמ"ד בתרגומו יש כאן זרות הרבה א' לא בא הסמיכות אל סלי על נכון והיה ראוי סלים ולדעתי נכון ב' מלבד שחסרה המ"ם במלת חרי הנה צריך לפרש שהוא שם כמו מנוקבים שהוא פועל: **(יט) ותלה אותך על עץ**, הנכון אחר שהמיתו בסייף וכן כל הנסקלין נתלין אצל בני ישראל ועיי' מה שכתבנו בפסו' ותלית אותו על עץ בדברים כ"א כ"ב: —

פרשת מקץ

מא

(א) ויהי מקץ שנתים ימים, אם מאסירת יוסף אם מיציאת שר המשקים לא נודע: **היאור** יאור היא מלה מצרית וזה ראי' נכונה כי נכתבה התורה ע"י משה שהיה בקי בכל מנהגי מצרים ובלשונותם כי כל הפרשיות האלה מעידות כי רק הרגיל במנהגי מצרים יודע כל המלות וכל סדר חצר המלך ומעמד משרתיו וכדומה — ומלת יאור כמו potamos ביוונית הוראתה על כל נחל בכלל ועל אחד ר"ל נילוס בפרט ובמצרית Iaro, וכן כל ברכות ותעלות הנילוס נקראים כך: **(ב) והנה מן היאור**, להבין הפתרון צריך שנדע כי פרות רמז לעבודת האדמה אצל המצריים ועוד הנילוס ציירו בדמות פר וכן פרות רומזות על השנים כפי דעת האסטרלוגים ובכתב חרט של מצריים עוד מצאו בזמן הזה שפרה רמז לארץ פוריה, ועוד ידענו שכל ארץ מצרים הנה משקה מנילוס וא"כ הנילוס הוא סימן תבואה ומלך עליו: **באחו**, גם זאת מלה מצרית היא ופתרונו עשב או ירק ואולם הושאל על נאות דשא ומקום מרעה ג"כ בעברית: **(ה) עולות בקנה אחד**, עוד עד היום הזה יש בארצות ההם שבלים רבים על קנה אחד כאשר יעידו הנוסעים ואפשר שהיינו קמץ ונפרש פסוק ותעש הארץ וכו' לקמצים עד"ז שהוציאה שבלים רבים בקנה אחד: **(ו) ושדופות קדים**, כבר בארתי שמלת קדים בעברית אפשר שתורה גם על הנגב כי כן אפשר שתשמע ממלת רוח קדים בשמות יו"ד י"ד כי הארבה בא' מצד הנגב וכן תרגמו שם הע' וכן נאמר בתהלים ע"ח יסע קדים בשמים וינהג בעוזו תימן, עי' מה שכתבנו מזה בשמות שם וא"כ יהא אפשר ג"כ כאן שהוא רוח תימני הנודע במצרים שהוא מזיק מאוד לפירות ואולם יש גם רוח מזרחית הנושב בא"י וגם הוא מזיק מאוד ומיבש ושורף כל התבואה ואולם אינו בא עד ארץ מצרים כי ים סוף שבין מצרים לכנען מקרר אותו ובהרי מאקאטאם במצרים שם ימצא מות ולא ינשב משם והלאה: **(ח) חרטומי**, רבו הפי' במלה הזאת י"א שהם חכמי התולדות הנקראים Natiwitätssteller שהיו קובעים מזל האדם כפי הככבים שבם נולד ואולם אין לזה ראי' מן הלשון וי"א שהיא מלה פרסית מה שאינו נכון לגמרי כי או לשון עברית או מצרית היא וי"א מלשון חרט כתב לפי שהיו יודעים לקרות בכתב הכהנים ונקראים Hierogramatái וכתבנו על כתות הכהנים בארץ מצרים בשמות וי"ו י"א ע"ש באריכות וי"א שהוא מלשון חור שהוא ראיה וטום שהוא טמון והיינו רואי טמונים או מגלי סודות ויהיה כמו צפנת פענח, והם הנקראים Eaagetal שהיו ג"כ מתפרשי הכתב ההוא הידוע לכהנים — והבוחר יבחר: **(ט) את חטאי אני מזכיר**, יש שפירשו מזכיר חטאו ששכח את יוסף ואת טובתו ואולם אינו נראה כן אלא הפשוט שהוא נגד המוסר להזכיר את חטאו נגד המלך ואולם לטובת המלך לא יוכל לכבוש את עצמו: **(יג) השיב**, הוא פעל סתמי ואפשר שהוא מדרך ארץ לדבר למלך בלשון נסתר, ויש פירשו השיב יוסף שע"י פתרונו בא לי כך והוא דוחק: **(יד) ויגלח**, במצרים היו חשופי לחי ומגלחי זקן בבואם לפני המלך ורק בימי האבל לא התגלחו, וכן אינו נכון לבוא אל המלך בסימן אבלות: **(לד) וחמש את ארץ**, הפשוט שיתנו חומש כל תבואתם למלך ואין לתמוה ע"ז כי מעשר כבר נתנו וכיון שהיה לטובת עצמם לא ימאנו מתת פי שנים

והיה להם לפקדון ואין צריך לומר כמו שהבאו האחרים שיקח המלך מאתם מחיר כסף , כי הוראת המלה היא חלוקה לחמשה חלקים וכן בפ' וחמושים עלו בני ישראל טעמו שהיה נחלקים לחמש מחנות כמו שבארתי שם במקומו : **(לט) אין נבון וחכם** , המצריים כבדו מאוד לחכמת איש היודע בטיב הנהגת הארץ והתנהגות עם אנשים ועם פראקטישע קלוגהייט : **(מ) ועל פיך ישק כל עמי**, רבו המפרשים בפתרון מלת **ישק** י"א שהוא מלשון בן משק ביתי ועניינו יתפרנס כל ביתי ואולם כיון שפירוש בן משק ביתי עוד לא ברור אצלנו יותר ראוי לומר שאם נפרשהו מענין פרנסה שהיא מלילה לקוחה מעופות אשר יכלכלו את אפרוחיהם בנתנם מפיהם אל פיהם את המאכל וכאלו נושקים אותם ויהיה מענין נשיקה ומתם וי"א שהוא מענין נשק כלי זיין כמו נושקי קשת ד"ה א' ונתרגם אויף דייגען בעפעהל זאלל מיין פאלק געריסטעט ווערדען , ויש שאמרו שהמלילה לקוחה ממנהג מצרים שנשקו העם את השליט על פיו כדרך שנשקו באצבעות המזרח על רגליו וא"כ יהיה הפירוש כל העם יהיו נושקים על שפתך ר"ל יהיו נעבדים לך ונתונים תחת ידך ואולם עוד לא הוברר הדבר שהיה כן המנהג במצרים : **(מב) את טבעתו** , זה חותמו שהיה על הטבעת , וכל מי שיש לו חותם המלך יוכל לצוות כל מה שירצה ויחתם בשם המלך וכלם שומעים למצותו , וכן עד היום הזה טבעת המלך הוא סימן גדולה, הן אמנם ישתחוו שם אף לטבעת כאלו הוא היה מלך : **בגדי שש** , בגדים שנלבשים בהם אצל המצריים רק הכהנים ועבדי המלך הקרובים אליו : **רביד הזהב** , על צוארו היה תלוי ומגיע עד לבו כי כן ראינו על מצבות מצרים הגדולים אשר בארץ מצריים : **(מג) אברך** , י"א כמו הברך ר"ל יכרעו לו ברך כי המלך חפץ ביקרו והנכון שהיא מלה מצרית abe - rech שעניינו כרעו - ברך וידענו שיש בלשונות מלות שוות הרבה ויש שפירשו הדין אבא למלך לשון אב ורך כי רך הוא ארי' הו מלך : — **(מה) צפנת פענח**, פען עניינו כמו פתח ולפנת היינו לפין ועניינו פענת לפנת וסמיכות כזה היא מצרית והאמנם המלות הן ארמיות וא"כ יהיה לפנת פענח כטעם חרטם שהבאנו לעיל פתרונו ואולם יש שפירשוהו מהמלה מצרית Pi-sot - emphane והיינו גואל העולם ואינו נראה כלל וענין שינוי שם לכבוד ידוע כי כן עשה משה ליהושע ונבוכדנצר לדניאל: **אסנת**, מלת מצרית as - neith היא הנייטה ר"ל החכמה והתבונה כי נייטה אליל מצרי כמו Minerar אצל הרומיים מושלת על החכמה ויש שפירשו מענין אסינא או אסינתא שהובאו בתלמוד כתובות שנתנו לפני חתן וכלה סימן פריה ורביה ואינו כן: **און**, הוא Heliopolis עיר השמש הו עיר החרס ובירמי' מ"ג י"ג נקראה בית שמש ומלה יונית Helios אמה נראה שנגזרה מעברית חרס או חרסה כאשר בארתי במקום אחר ואפשר שבל"הק נקרא ג"כ הרס בה"א ורי"ש העברית חלפו היונים תמיד בלמ"ד כמו אריה Leon ודומיהם וע"ד הפסוק עיר ההרס יאמר לאחת שאמר הנביא על דרך לשון נופל על לשון שתהרס וזייפו שם באלכסנדרי' לכתוב עיר הצדק כבר כתבתי בשמות ועוד אבוא לדבר בזה במקום אחר אי"ה ואון בין נילום לים סוף וכל יושביה מתם כהנים היו, והיה זה מחכמת מצרים לתת ליוסף בת כהן כי הכהנים היו המושלים בארץ ועי"כ יהיה גם הוא מכת המושלים וישמעו כל העם למצותיו : **(מו) בעמדו** , הנכון כאשר עמד לפניו לפתור חלומותיו וי"א בעמדו לפני פרעה בעמדו לשרת לפניו כי על השרות יאמר בל"הק עמד לפני פלוני ואינו צריך לזה : **ויצא יוסף** , חלק הפסוק הזה נשמט מתרגומי הע' והכותים שלא כדת : **(מז) לקמצים**, עי' מה שכתבנו לעיל פסוק ה' והפשט המקובל מענין קמץ דהיינו גל תבואה ורעו במן והיינו בור ששמים בה את הדגן: **(נז) וכל הארץ באו מצרימה** , ועי"כ נפרסם שם יוסף לתהלה בכל הארצות כי גם רומי אחד ושמו Trogus PomP. אי בימי אויגוסט הקיסר שכתב ספר דברי הימים ונשארו מספר הזה שיורים בספרי יוסטין ויש שם בפרק ל"ד הא לשונו ישראל היה מאושר בבנים ואחד מהם יהודה ועל שמו נקראו כל בית ישראל בשם יהודים והצעיר שבבניו יוסף (טעה בזה כי בנימן הוא הצעיר) וכאשר ראו אחיו את חכמתו ותעל בם הקנאה וימכרו אותו לסוחרים עוברים , ואלה הביאו אותו למצרים ושם למד כל חכמות מצרים ויאהבהו המלך כי פתר חלומות וידע עתידות, וכן ראה שני הרעב באים לארץ , ומכלים כל ארץ מצרים והוא נתן עצה והתבולה לשמור את התבואה ויצל ארצות רבות ממיתת הרעב עכ"ל המעורבת עם קצת דברי אמת כאשר אתה רואה :

מב

(ו) ויוסף הוא השליט , מלת שלט מורת משל וגבורה שמשל ואמר רק על המלך שהכסא גדל ממנו ושלט על כל פקיד : **הוא המשביר** , זה סימן גדולה וכבוד הרבה מאוד כי המצריים לא נתנו להשביר בר לכל מי שירצה כי היו יראים פן יעשיר את עצמו , ולא יוטיב לבאים בתוך הבאים לשבור בר ולכן רק נשוא פנים ונכבד מאוד היה המשביר : **(ט) מרגלים אתם** , אל תתמה ע"ז כי מצריים היו מקטני האמונה ולא האמינו בכל זר אשר בא לארצם ושנאו מאוד את הגרים, וגם נלחמו עם כל בני קדם ולכן יוסף כיון שלא רצה להתודע אל אחיו נהג את עצמו כמצרי הירא ומפחד מכל גר , וכן עושים הבלבול הזה הערביים לכל גר למען השפילו ולקחת ממנו מחיר כסף או כל רכושו : **(טו) חי פרעה** , אל תתמה על לשון השבועה הזאת כי בכל הארצות אשר שם המלך ישלוט כרצונו בלי חוקים נשבעו כל הנתונים תחתיו בחיי ראשו וכאלו היה גבוה מעל גבוה, והרמב"ע כתב שעוד בימיו היתה השבועה הזאת נהוגה בארץ מצרים, ואפשר לפי שחשבו בימים קדמונים שהמלך הוא אלהים וכאשר אמרו ג"כ חז"ל שפרעה נהג את עצמו כאלהות בא להם אופן השבועה : **(לז) את שני בני תמית** , מכאן נראה להדי' שנולדו לו עוד שני בנים בטרם באו כל בית יעקב מצרימה כי אז היו לו ארבעה בנים : —

מג

(יא) מזמרת הארץ, מיטב פירות הארץ שמהם יזמרו משוררים כי בעלי נגון ושיר שבחו וקלסו את הארץ על כל תבואותיה ולכן נקרא המיטב שבתבואות זמרה או שהלשון לא תזמור כרמך ועניינו כריתה מה שכורתים או קוצרים והיינו קליר הארץ לאנדעס - פראדוקט: צרי, באורנו לעיל ל"ז כ"ה: דבש, אינו דבש דבורים כי רבו הדבורים בארץ מצרים אלא דבש שעושים מענבים בא"י ישראל ולא היה במצרים כי יקרים שם הענבים כאשר באורתי בפסוק ואשחט אותם אל כוס פרעה והדבש הנעשה מענבים נקרא ספאא ועד היום הזה לפעמים בשם דעבש: נכאת ולט, עי' לעיל ל"ז כ"ה: ובטנים, תרגמו בשם דאטטלען וזה אינו נכון כי במצרים תמרים רבים ולמה ישלח יעקב לאדוני הארץ תמרים אלא הם הנקראים פיסטאציען והטובים שבבטנים יעידו הנוסעים המה בא"י ובסוריה. ואוכלים אותם או עם מלח או בכותח: (טז) וטבוח טב, הנראה שהוא כן לבשל בשר לפני בני ישראל כי הכהנים והשרים שבמצרים לא אכלו שום בשר כי אם בשר זבחי הבל שלהם את פירוש כי אתי יאכלו האנשים בצהרים כי לא לעצמו ולשריו נוה כן: (כג) שלום לכם, ידוע שהנכנס בחברו נותן לו שלום בדברים האלה שלום לכם ואמרו החוקרים כי המנהג הזה הישן נמשך מעת אשר רבו החומסים בארץ ואיש הישר בעיניו עשה ואין שופט ואין מלך בארץ וכל החזק יפול על רעהו החלש לגזול את עשרו או את חייו ואין נתבע לדין לכן הנפגשים יחדו קראו שלום לכם פי' לא חומסים אנחנו ומזה נשאר אופן הדרישה הזה עד ימינו אלנו: (כט) אלהים יחנך בני, הנה נריך שנדע שדרישת שלום נקראה בכתבי קדש בשם ברכה והענין כי שם אם יפגשו בחבירם או שנפטרים ממנו יתנו לו שפע ברכות כמו יברכך אלהים, יחנך אלהים יהי לך כתאות נפשך, יתן ד' את משאלות לבבך וכהנה רבות אין מספר ולכן טעם אלהים יחנך כאן אינו אלא דרישת שלום איינע בעגריססונגס - פארמעל: (לב) וישימו לו לבדו, גם כאן נראה להדי' שמשה שהוא הכותב היה בקי מאוד במנהגי מצרים ורגילים בלשונו כי כבר באורתי שחלקו את כל יושבי ארצם לכתות שונות וכל כת העליונה שנאה לתחתונה השפלה והנבזה מאוד, עד שלכל כת מיוחדת היו הלכות מאכלות אסורות ומותרות שונות כל אחת אכלה כדרכה וגם חשבו בתועבות מאכליהם עם מאכלי כת התחתונה ובפרט היו שונאים לכת רועי בקר והטעם בזה כתבתי בהלעה לספר שמות ובפרט לעברים שבאו מן המדבר וישבו עד ארץ גשן כי שם עבריים נופל אבל המצריים על כל בני קדם וכן פי' הכתוב כאן כי לא יוכלון מצרים לאכול את העברים לא אמר את בני ישראל כי כל העברים וכל רועי צאן היו שנואים אצלם, וכת הכהנים אף הליתו אש השנאה וחרון אף העם על רועי בקר כי כאשר באו בני ההיקססאס רועי צאן ומשלו על ארץ מצרים גם על הכהנים לא חמלו, והנה זה הכלל במצרים שהיו שונאי גרים הפך מה שאמר הכתוב ואהבתם את הגר, ויושביה לא קבלו מעולם רעיהם בסבר פנים יפות, ועוד היה סדר מאכליהם שלא ישבו כלם על שלחן אחד אלא כתות כתות מיוחדות או כל איש פרטי על שלחן מיוחד, וכל המאכלים היו מביאים לפני המלך, והוא חלק כבוד לאנשים האוכלים אתו בבית ושלח לכל אחד מנה כמה שרצה, ולכן שלח כאן יוסף מנות לאחיו, ומי שרצה המלך ביקרו לו שלח שתי או ג' מנות ומזה תבין היטב ענין הסעודה שנכתב כאן: (לד) וישכרו עמו, שכר הנעשה מדבש תמרים ולא מיין כאשר באורתי וענין השתכרות אפשר שהוא רק שתיה הרבה עד רבות השמחה, או שיוסף עשה כן שיהא לו מקום להעליל עליהם — ואחר הסעודה הביאו היין כמנהג הסעודה עד עתה: —

מד

(א) אמתחת, אינו שק כי שק היה מוכן לתבואה ואמתחת כלי ששמים בו מספוא לבהמתם וכיון שלא היו להם עגלות היו צוררים כל מכרם בשקים והיו לאיש אחד כמה שקים ואמתחת אחת, ולכן צוה יוסף שלא להשים בשקים כאשר בתחלה כי יהיה טורח רב לחפש בכל שק ושק אבל אמתחות לא היו כי אם י"ב איש איש לבהמתו: (ה) הלוא זה אשר ישתה אדני בו, יש מפרשים הלא בזה אשר ישתה אדני בו ואשר בו נחש ינחש הרעותם אשר עשיתם כאלו כתוב הלא הרעותם אשר עשיתם בזה אשר ישתה וכו' והוא דוחק מאוד אלא הלא זה לכם או אתכם אשר ישתה אדוני בו ושמוש בי"ת בשתיה מצאנו עוד הרבה פעמים במקרא כמו השותים במזרקי יין עמוס ו' ו': והוא נחש ינחש בו, יש פירשו ישאל למנחשים למען דעת איפוא הוא, ואולם הנכון שהוא יעשה כשוף בגביע, כי באמת מצאנו שבמצרים עשו כשוף עם הגביע וכן הביא החכם Iamblichius שנתנו מים זכים בגביע וגילולי השמש ירדו עליו, ומתמונות קוי האור הגידו עתידות כתורתם הבבל, ויש שהפילו לתוך הגביע חתיכות זהב או כסף ואבנים יקרים אשר הטבעו עליהם צורות שונות, והמכשפים הפילו תפלות שוא עליהם ושפכו מים בגביע ומצורות הנראות על פני המים הגידו עתידות, ועוד עד היום הזה אומרים המצריים שמגביע יודעים עתידות, ובארצות הקדם יש סיפור של הבל שהיה בימים הקדומים גביע ועליו חקוק כל התבל בצורות נחמדות והגביע הזה בא בירושה ממלך אחד לאחר והגביע נקרא דשאמי דשעמשיד ר"ל גביע דשעמשיד שהיה מלך בפרס ובשירי הפרסים מצאנו הרבה מליצות המכוונות אל הגביע הזה, ובהודו נקיאה גוילתבע אפשר שלקוח מל"הק בשם גביע מ"מ יראה שזה ההבדל שבין כוס לגביע שמן הכוס שתו והגביע היה רק לנוי ולנחוש: (טו) כמני, כי היה נחשב ככהן וכחרטם: —

פרשת ויגש

מה

(ב) מצרים, או כמו יושבי מצרים או נקוד מצריים: (ה) ועתה אל תעצבו, אין הכונה שלא היה ראוי להם להתחרט על מכירתו כי באמת רעה גדולה עשו להביא עליו כמה צרות על לא חמס בכפו ולגרום

נער גדול לאביהם ואף אם נולד מזה תשועה גדולה לכל מצרים ולכל הארצות עכ"ז כוונתם היתה לרעה אלא יוסף בגודל צדקתו רצה להקטין רעתם ולפי שהוא מחל להם בעין יפה כל אשר עשו לו בקש ג"כ לנחמם שלא יצטערו עוד על המעשה ההוא, והראה להם כי סוף לא נמשך שום רע ממכירתו לא לו ולא להם ושבשם סבב כל זאת למען החיות עם רב: (ו) **כי זה שנתים**, כי הם לא ידעו מחלומות פרעה ואיך פתר אותם יוסף כי סברו שהרעב בא במקרה כמו שבא הרעב בימי אברהם, ולכן סיפר להם יוסף איך נהיה ואיך נסבב הדבר מעם ה':

(ז) **וישלחני אלהים**, פירוש הכתוב אלהים שלחני למען השאיר לכם שיור מה בארץ ולהחיות את אשר לכם אתם הפליטה הגדולה הגדוד הגדול הנשאר ונתרגם גאָטט האט מיך פֿיר אייך הערגעזאנדט אום אייך דען רעסט דעם לאנדעס צו בעוואהרען אונד אייך, דער גראָססען שאאר, דאס איהריגע צו ערהאַלטען ויש שפירשו הפליטה הזאת תהיה גדולה ודמה לזרעכם כי ידעו הדורות הבאים שיד ה' עשתה זאת לסבב כל הקורות האלה כדי שתבואו לכאן בשבעים נפש ותצאו את"כ מן הארץ הזאת בשש מאות רגלי: (ח) **וישימני לאב**, י"א למורה וליועץ ובאמת בארצות הקדם כל משנה למלך נקרא אב למלך עי' גם לעיל במלת אברך ועד היום הזה נקרא המשנה בשם לאלא והיינו אב: (י) **וישבת בארץ גשן**, בראיות ברורות שלא אכפיל כאן בארתי בהגעה לש' שמות אות א' כי גשן היינו הנקרא פעלוזיום ואם קראו אותה בשם מצרים הערביים יותר נראה שהוא מצרים הערביים ושם נמצאו עד היום הזה חרבות עירות הנקרא בשם יהודים כ"ו קבר יהודה וכדומה: **והיית קרוב אלי**, גם מזה הבאתי ראי' שגשן הוא פעלוזיום כי שתי בירות היו למצרים במוף הנקרא מעמפיס ובצוען הנקרא טאניס וכלם קרובים לארץ גשן הנקרא פעלוזיאום: (יט) **עגלות**, לא היו עגלות מצויים כל כך בזמן הקדום ההוא וגם רק על פי רצות פרעה היה רשאי ליקח עגלות מארץ הזאת: (כב) **חלפות שמלות**, כן המנהג שהנכבד יקבל שמלות חדשות והיינו חליפות וכן מלבישים עוד היום הזה הנכבדים:

(כד) **אל תרגזו**, יותר נראה פירוש רש"י שלא ירגזו בדרך ולא יאמרו איש אל רעהו אתה הסיבות את כל זאת כי כבר אלהים חשבה לטובה: (כו) **ויפג לבו**, יש אומרים לשון נדנוד מחשבה להסתפק בדבר וכן על כן תפג תורה (חבקוק ב') תמוט בלי קיום משפט ודומה לו שרש פוק כמו פקו פליליה (ישעיה כ"ח) והענין כי בשמעו הבשורה היה זר לשכלו לקבלה שאחר כ"ב שנים שנחשב מת עודנו חי ומושל בארץ הקרובה לכנען לכן היה לבו מר הנה והנה פעם מאמין ופעם אינו מאמין וי"א באמת שרש פוק הוא ענין נדנוד בכלל ומזה לשון פוק חזי בתלמוד וא"כ יהיה טעם ויפג לבו כטעם ויצא לבם, וי"א שהוא סורית ששם פוק ענינו קר שכבר היה מתיאש מזה והפוכו ותחי רוח יעקב: (כח) **רב**, או שהפירוש די במה שדברתם או די לי השמחה כי יוסף בני חי:

מו

(א) **בארה שבע**, כיון שבאר שבע היה בנגב לחברון שישב שם יעקב היה צריך לבוא לשם בירדו מצרימה: (ד) **ואנכי אעלך גם עלה**, ר"ל זרעך ותדרכי הלשון לקרוא הבנים בשם האב: **ויוסף ישית**, זה מנהג הקדמונים שאחר בשר הקרוב יותר או האהוב לגוסס יותר הוא סותם עין המת וכן היה אצל היונים:

(ז) **בנותיו**, לשון רבים אף שלא נכתבה רק בת אחת ר"ל דינה ואולם לא הוזכרו בנות האבות בתולדותם אלא אם יש טעם לדבר וכן דינה מזכיר לפי שהיה רצה לספר במעשה שכם וכן כל הבנות המוזכרות בתולדות יש להן שום טעם ואולם יתכן להיות שהיו ליעקב עוד בנות זולת דינה או שרבים תמו' יחיד כמו ובני דן לקמן, ולא סידר כאן הבנים כפי סדר לידתם: (כז) **כל הנפש לבית יעקב הבאה למצרים שבעים**, כבר דברתי בשמות א' ה' על הסתירות כאן ויב"ל השינויים שבאו בתרגום הע' ואולם הפשוט להתיר כל הספקות שלשים ושלש שנאמר לעיל ט"ו היינו בני לאה ויעקב בתוכם לא מהם יעקב הרי ל"ב והוסיף עליהם שש עשרה מפסוק י"ח הרי מ"ח הוסיף י"ד מרחל הרי ס"ב והוסף ז"ן בנים לבלהה הרי ששים ותשע לא מהם יוסף ושני בניו הרי ששים ושש וזה פירוש הכתוב כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה ר"ל עם יעקב שנסעו אתו יוצאי ירכו ר"ל זולת יעקב שלא יכול לקרות בשם יוצא ירך ששים ושש, ואולם כל הגברים לבית יעקב בבית יעקב גם יעקב בכלל וגם יוסף עם שני בניו הרי ארבע שיש להוסיף לששים ושש הרי שבעים נפש ועל מעטי השינויים שנפלו בין הפרשה הזאת ובין ספר במדבר כבר דברנו במקומם שיש כמה שמות לאיש, ומספר דברי הימים לא קשה כלל כי ראשי אבות נמנו כאן ובד"ה נמנו עוד שאר בנים שלא היו נשיאים וראשי אבות ואולם מה שהוצרך הכתוב כאן לאמר ששבעים נפש ירדו אף שהיו יותר כמה שמשמע מדברי הימים היינו להורות לנו כי שבעים זקנים היו מתחלה היסוד שעליו תבנה כל המשפחת יעקב, ועי' מה שכתבנו גם בשמות א' ה' שם ואין כאן המקום להאריך אבל אין שום קו' על הכתובים ממה שהקשו קצת האחרונים — וזה מה שרציתי לבאר פה: (לד) **כי תועבת מצרים**, כל לשון תועבה שבמקרא ענין איסור מכח נימוסי הדת והאמונה וכן הענין כאן כי באמת המצרים שהשתחוו לבהמות וחיות איך היו יכולים להתחבר עם הרועים ששוחטים בשר אלהיהם ואף שלא תעבו המצרי' כי אם רועי חזירים מ"מ גם רועי צאן לא היו נחשבים אצלם, ועוד שהי' מדעת יוסף להרחיק בני ישראל מן הגוי הרשע הזה, כי אמנם הקנאה כמעט בוערת בלב שונאי הגרים האלה ואם יהיו בני ישראל מכבדי ארץ כמעט נפלו עליהם והרגום, כי רק בעבור שיוסף היה מציל את ארצם מרעב לא היו שונאים אותו כל כך אבל אחיו וכל משפחתו לא היו נצלים משנאת המצרים: —

מז

(ב) **ומקצה אחיו**, מקצה או שהקו"ף חסר דגש או שהוא שם והענין חלק מאחיו לקח וי"א שענין מקצה מכלם אויס דער געזאמטהייט וי"א מן הפחותים: **חמשה**, מצאנו הרבה פעמים המספר הזה בסיפור

יוסף במצרים וכן וחמש את ארץ, חמש ידות לבניתן, חמשה אנשים כאן והטעם בזה לפי שמספר חמש היה
קדוש למצרים כי כן מנו חמש מזלות וחמשה אלילים כי מתחלה היו מונים כנגד האצבעות וכיון שחמש אצבעות
ביד אחת היה חמש מספר מלא, וכן מציירים הרומים חמשה בציור יד כזה V. ועשר בשתי ידות V. V. או
נלבות זאת אחר זאת או מלמטה: (ד) **ועתה ישבו נא**, אף שכבר הרשה פרעה ליוסף להושיב את X
אחיו במיטב הארץ מדרך ארץ היה שיבקשו ממנו בעלמם מעם המלך: (ו) **שרי מקנה**, היו מכובדים בארלות
ההם ואין להקשות הלא כל רועה לאן תועבת מצרים כי אף שלא אכלו את בשר לאנם מ"מ את הגיזה לקחו
להם והשומרים את אליהם היו נכבדים: (ז) **ויברך יעקב**, ענין הברכה כבר פירשתי לעיל מ"ב כ"ט שהיינו
דרישת השלום ברוס ומפשר שהיה אומר יחי אדוני המלך לעולם כדרך בני קדם: (ט) **ימי שני מגורי**, אין
הפשט מלשון לגור בארץ כדרך הרועים הנודדים משבת אלא בזאת היו מאמינים בהשארת הנפש והיו יודעים
שכל העולם הזה אינו אלא מגור בלבד ואנחנו תושבי הארץ כגרים תושבים ואין פה מנוחתנו אלא חלקנו ממעל
ישוב בין יושבי רומה, והענין הזה כבר מלאנו שהיו מדמים חיי האדם לנסיעת ארחות סוחרים אשר ישתוקקו
לביתם ונחלתם והמה בדרך וכבר מלאו מלבה בארץ בני קדם שהיה נכתב בה "אחר בית עולם קבר" ר"ל הקבר הוא בית
עלמין שעולם היינו נלח בל"הק וגקרא כך הקבר שהוא הפך החלד העובר: (יא) **בארץ רעמסס**, הנקראה
על שם העיר רעמסס שבנו בני ישראל כאשר באר תי בהלעה לס' שמות והעיר הזאת היתה לענ"ד חרבה בעת
באו בני ישראל לשם ואולם היתה נכבדת ע"ש שנקראה על שם מלך מצרים ולכן תכונה כל כברת הארץ ההיא
כך ואין חלוק בין רעמסס בשמות לכאן כאשר חשבו קצת מפרשים והארכתי כבר בזה הענין: (יז) **בסוסים**,
ארץ מצרים היתה מבורכת בסוסים כידוע ומכאן נאסרה למלך ישראל הרבות לו סוסים משום לבל ישוב מצרימה,
ובא"י לא היו סוסים כי אם בארץ פרס, והפלא כי גם שמות הבהמה הזאת שנמלא בל"הק כלם נלקחים
משמות מדינות ארץ פרס כך פרש ענינו פרס או Fars וסוס בלתי ספק הוא משושן ובעבור שנחלפו אותיות
זסש"רן לקוב, ובפרט שי"ן יתנית עם שמאלית נקרא סוס וכן שרקום בזכרי' א' ח' ענינו כך: (יט) **למה
נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו**, אדמה שוממה נקראה מתה וכן מלאנו פועל הרג על העץ
באיוב י"ט א': **קנה אתנו**, וכן שמענו הרבה פעמים מארלות הקדם שאם היה רעב בארץ מכרו את
עלמם לעבדים ואין בכאן זרות כי הכל לפי מנהג המדינה: (כא) **העביר אתו לערים**, בתרגום הע'
העתיקו העביד אותו לעבדים בדלי"ת וזה מלבד שהוא נגד המסורה גם אינו מכוון לדקדוק הלשון אלא הפירוש
שנתן להם חלקם מערים שהיתה שם התבואה אשר אסף יוסף וי"א שעשה כן להודיעם שאין להם חלק בארץ
והנכון כדברי הרשב"ם שעשה כן כדי שלא יטענו כח חזקה עי' בזהור או שהוא מערמת המושל להושיב אותם
בחלקי הארץ משונים שלא יהא להם נקל למרוד: (כב) **כי חק לכהנים**, וכן סיפר לנו דיאדאר היוני
שלכל היכל הכהנים היתה כברת הארץ רחבה מנת חלק כל הכהנים אשר בהיכל ההוא, ובשכינו את אדמתם
ליושבי הארץ ובעד כסף השכירה מכרו כל לרכיהם, מלבד מה שקבלו מתנות מאת העם, גם לא היו מחויבים
לתת מס מאדמתם, ואולם האדמה הזאת אשר ניתנה להם מאת המלך חלף עבודתם בשוא היתה אדמת המלך
והם אכלו ממנו והיה כמו לעהנסגיטער או פיידאלגיטער בארלות האלה: (כד) **חמשית**, כי הארץ פוריה
מאוד ואין כאן שום לחץ על העם: (כו) **עד היום הזה**, עד ימי משה — והנה מה יפה עשה יוסף
הלדיק, כי מחבולותיו היה לתועלת המלך כי מלבד שהיתה לו כל הארץ רכשו נפשות הרבה שהן לו לעזר נגד
כת הכהנים וכת אנשי חיל אשר מרדו לפעמים במלך, כי אם העם הוא חפשי אם רולים יעזרו המלך נגד הכהנים
ואם רולים יעזבוהו, ואך אם הם עבדים למלך ילכו לכל אשר יצוה אותם, ועוד היתה תחבולתו ג"כ לתועלת
העם, כי ידוע תדע שהכהנים וכת בעלי מלחמה לחלו את הכתות התחתונות מאוד כי הכהנים אכלו משמן העם
וימוללו את דמם ואת חלבם עד שנשאר לפעמים כל העם דלים ורקים ואם בא רעב בארץ מתו כלם כי אין להם
מנוס ומחסה ואין מרחם על הנבזים בארלם, ואולם בהיות שנתנו חמשית למלך הוא השפיע להם מבתי אולרותיו
בכל שנות הרעב, וכן דאגו המלכים אחר יוסף לבנות תעלות מים ובריכות הנמשכות מניל על פני השדות שישקה
את כל שדותיהם ולא יבואו לידי חסרון כי היתה ג"כ מתועלת המלכים שירבה הקליר ותעם הארץ
לקמלים כי כאשר ירבה הקליר כן תרבה חמשית למלך לכן תקנו תקנות לעזר העם ובזה הותרו כל הספקות
ששאלו הליצנים על יוסף הלדיק הזה, וגם אין להקשות מדוע לא הביא את משפחתו מקודם לכן למצרים,
הלא ידעת כי תועבת מצרים כל רועי לאן והיך היה יכול לעשות כן עד שבארך הימים היה ניכר בעיניהם שהוא
לדיק וישר ולא יביאו אנשים פוחזים או חויבי הארץ אל המדינה אז עשה מה שעשה, ורק מי שטח עיניהם מראות
ימלאו שמן ודופי ביוסף כמו העור הרועה את השמש והנה חשך תארה כי החשך בעיני הסומא אך הוא
יאמר הנה החמה עלטה:

פרשת ויחי

(כח) **שבע עשרה שנה**, ר"ל כל שבע עשרה שניו הנותרים חי בארץ מצרים כי קמ"ז ימי שני
חייו וק"ל היה בעמדו לפני פרעה, ובא ה תוב להשמיענו שלא זז מארץ גשן: (כט) **ויקרא לבנו ליוסף**,
לקיים מה שנאמר ויוסף ישית ידו על עיניך לכן קרא לו, או לפי שהוא גרם יליאתו מארץ כנען: **אל נא
תקברני במצרים**, הטעם לפי שאהב את ארץ הקדושה ושם בחר לו הקבר למנוחה וכן כל אדם שואף לשוב
אל הארץ אשר שם נולד וחי ימים רבים או שכיון שהיה מובטח שדור רביעי ישוב הנה רלה להבטיח גם את בניו
ולהיות להם זכרון בארץ כנען למען תהיה להם לנחמה ולמזור בעד כל הלרות: (ל) **ושכבתי עם אבתי**,
יש פירשו אם אשכב עם אבותי אז תשאני ותקברני במצרים ויהיה שכיבה עם האבות לשון מיתה והנכון שזה
טעם למלות אל נא תקברני במצרים כי הנני רולה לשכוב עם אבותי ולכן ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם:
(לא) **וישתחו ישראל על ראש המטה**, יש פירשו השתחוה לה' להודות על שחננו להשיג זה מאת

בנו וי"א מפני החולשה וכובד הזקנות נפל לצד ראש המטה אחר הדבור הזה **ומטה** ענינו ערש ובתרגום הע' תרגמו כאלו כתיב מַטֶּה בפתח הת"ם ובסגול הטי"ת והיינו או שהיה סומך ראשו על מטהו שהוא נשען בו או שהשתחוה לשרביט בנו שהשרביט נקרא מטה וכל זה דחוק מאוד והעיקר כמו שאמרנו :

מח

(ג) **בלוז**, היינו שם הישן מבית אל, וכונת יעקב בדיבור זה לגלות ליוסף הטעם למה ירצה לקחת אפרים ומנשה לשני שבטים כראובן ושמעון ואמר שהבטיחו השם בבואו מפדן ארם גוי וקהל גוים יהיה ממך ולפי שלא נולד לו אחר זה כי אם בנימן ושבט לוי אין לו חלק נחלה, ומוסיף ואומר ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל לקמן פ' ז' וא"כ לא נשאר לו כי אם להוסיף שבט אחד מבניו של יוסף: (יב) **וישתחו**, הנכון שיוסף השתחוה להודות לאביו על כל האהבה אשר אהב אותם ולאנס זייפו בספרי הכותים כדרך הע' וישתחוו לשון רבים על בני יוסף: (יד) **שכל את ידיו**, תרגמו הע' מלשון שכל בסורית ששם מלת שכל ענינו כמו עבת ושרג (פֿלעכטען) בעברית כי לא הניח ידו כסדר ימין על העומד לימינו ושמאל על העומד לשמאלו אלא כדרך העבות יד מעל ליד ואולם הנכון שכל הוא לשון השכל והוראתו על הבינה וההכשר לעשות דבר אחד אם בענין גופני ואם בענין רוחני אלא שהבדילו ספרי הקדש ביניהם, אם ידבר על הכשר תנועות הגוף ואיבריו באופן נכון ומתוקן אל התכלית שאליו יתכוון, אז בא הפועל הזה בקל או בפעל כמו שכל דוד מכל עבדי שאול (ש"א י"ח ל') ענינו שהיה בקי להניע זרועותיו ורגליו כראוי במלחמה וכן כאן בא בפועל שכל את ידיו פירושו שידע ליתן את ידיו באופן מסכים לכונתו, אבל כשבא בהפעיל יורה תמיד על השכלת הנפש (מדברי מהו' יש"ר נר"ו) :
(טז) **המלאך**, מלאך משמש לפעמים במקום מלת ד' כמו שבארנו הרבה פעמים וכן מצינו אצל הגר את שם ד' הדובר אליה ולעיל מזה סיפר שמלאך היה וכן הענין כאן: **וידגו**, מלשון דגים וכן נין ונכד מלשון נון שהיינו דג: (יט) **וימאן אביו**, עי' לעיל ל"ט ח' מה שכתבנו בשם החכם מהו' יש"ר נר"ו על ההבדל שבין מיאון ללשון לא אבה, וכן אמר כאן החכם הנ"ל לא אמר כאן ולא אבה יעקב כי לא היה יעקב מואס חלילה במנשה להיות גרוע לפניו מאפרים אלא היה אוהב שניהם בשוה, ואלו הדבר תלוי בבחירתו אין ספק שהיה עושה כרצון יוסף בנו אביבו לשום את ימינו על ראש מנשה, ואולם כבר ראה בנבואה שעתיד אפרים להתגדל יותר ממנשה ולזה הוכרח לשום את ימינו עליו, ושמענו מזה שאין הטובות נמשכות מברכות המברך אלא הברכה מסובבת מן הטובות הבאות, כלומר שאין ביכולת הנביא לברך למי שאינו הגון, ואף אם יברכהו ברכתו לא תעשה פירות כי הכל ביד ד' שהוא המברך האמתי כדרך ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ואולם כשידע הנביא שהמבורך עתיד להתגדל או לפרוץ לרוב או להתעשר וכדומה, אז יברכהו בטובות הבאות כדי שהאיש ההוא יתן אל לבו מה שעתיד לבוא אליו ויתחזק בבטחונו אל ד' ויתקן מעשיו באופן שלא תאבד ממנו הטובה ההיא בשביל עונותיו: (כב) **שכם אחד**, כל חלקי הארץ שמותם הושאלו מחלקי גוף האדם כמו שבארנו לעיל בפסוק באר לחי ראי וכן יאמר ראש ההר על שטח העליון ורגל ההר על תחתיתו וגב או לב ההר או פני ההר על שטחו המשופע וכן כתף וכן שכם שעיקר המלה באמרו במקום אחר ואין להחליפו עם מלת כתף כי כתף נקרא החלק הזרוע ההוא שהוא כלפי פני האדם והחלק האחור נקרא שכם וצריך שיתורגם בשם נאקען או ריקען וכתף נתרגם פֿאָרדערע שולטער וכן כתפי משכמה תפול באיוב ל"א כ"ב נתרגם מיינע שולטער פֿאַללע פֿאָן איהרעם נאקען ומזה נקרא הנתינה על השכם בשם השכים והיינו נושא סבל והושאל על מזריזים לקום ממטתם לשאת עול סבלם, וכאן הוא כדרך הארץ הושאל מחלק הגוף כמו שאמרנו, והבן שיש כאן מליצה נאה לשון נופל על לשון כי בארץ שכם היה חלק אפרים, ומן הדין היה ראוי שיהיה מנשה הבכור לבדו ראש אב לבית יוסף ויעקב נתן גם לאפרים החלק ההוא אשר לקח מיד האמורי והחלק הזה נקרא שכם, ואולם טעם בחרבי ובקשתי על העתידות ומיד האמורי כי שם ישבו בני אפרים כידוע מפסוקי יהושע בכמה מקומות — ועתה נבוא לבאר ברכת יעקב, אשר עליה עלמו הפירושים ומהאל יתים יכבדו, ואולם אנחנו כדרכנו נבאר הפרטים כפי הדעות היותר מקובלות על לבנו, והערה כללית לסוף הברכה כמו שעשינו בשירת האזינו ובברכת משה בס' דברים — ועל דבר השיר והמליצה בלה"ק כבר דבר הרמ"ד בהקדמתו, ואין להוסיף עליו, כי כל מה שהוכיחו האחרונים על הענין הזה עוד צריך לראיות: —

מט

(א) **באחרית הימים**, לשון אחרית הימים יש לפרש ע"ד שכתבנו על הוראת מלת אחר בלה"ק בפסוק יום אחד בראשית א' ששם הוכחנו שמלת אחר בעברית ענינו הנוסף על הראשון או העתיד וענין אחרית הימים עתידות הימים: (ג) **בכרי אתה כחי וראשית אוני**, אף שאתה בכורי ראשית כח המוליד שלי כמו לא תוסיף תת כחה והנראה שהוא כמו אתה בכור כחי ובכור כחי מכוון היטב אל ראשית אוני, ובכר כחי בהפך אל ילד זקונים וכן ראשית אוני ואינו מלשון און לצער כמו שחשבו עקילס הגר והנמשכים אחריו שפי' אתה אשר בכרי היית ראשון לצערי שפגמת ביצועי ובתרגום הע' תרגמו ראשית ילדי אפשר שלקחו און בהוראת הון: **יתר שאת ויתר עז**, יש תרגמו מתגאה בגדולה ובכח שטאָלץ אויף האָהייט אונד מאַכט והיותר נראה שיתר הוא תואר במקום השם וענינו המשובח בשאת ובעז והיינו כמו ראשית און ובכר כחי, ויש פירשו יתר שאת היה לך ובתרגום הע' תרגמו כבד שאת ולא ידעתי כונתם ואפשר שקראו יתר בחי"ת כי גם פסוק אל יחר בעיניכם תרגמו כאלו כתיב אל יקשה בעיניכם ויש חשבו שאת מענין נשיאת כפים על הכהונה ר"ל היית ראוי לכהונה: (ד) **פחז כמים**, יש שאמרו

הפסוק הזה עם שלפניו ר"ל היתרון שלך פחז כמים עבר ותם והלך לו כמים וי"א פחז הוא שם עלם ר"ל הפחז שלך המהירות שלך היתה כמים שוטפים וי"א אתה פחזת כמים וסעדי' פי' אפילו דבר קטן כפחז מים אל תותר ניכט אוס איינע וואססערוועללע זייא דיין פארלוג, והנה פחז ענינו קלות ראש כמו בשופטי' ט' ד' ובשאר ספרי קדש והמים כינוי לקלות ראש: אל תותר, יש חשבו שהוא הפעיל ויש שהוא הנפעל והראשון נכון: אז חללת יצועי עלה, יש תרגמו אז כאשר חללת יצועי אז עלה יצועי ר"ל פסק ועבר ולא היה ולא כלום כי פסק כבודו וענין עלה כמו ותעל שכבת הטל שמות ט"ז וזה דוחק מאוד ויש פירשו אז חללת את העולה יצועי ר"ל אותי חללת ובא הנסתר במקום מדבר בעדו, או שהפירוש אז חללת יצועי בעלותך יצועי, וענין החלול שיעקב פירש מגלה מאז והלאה, והנה אף שראובן הוא נקרא הבכר בכל תולדות יעקב מ"מ כל יתרון הבכור ניתן לאחיו הבכור נוטל פי שנים ותמורתו לקח יוסף פי שנים הבכור מובחר לכהונה ותמורתו משבט לוי בחר ד' להיות משרתי קדשו הבכור מובחר למלוכה ותמורתו יהודה עלה על הכסא גם לא היו. שופטים או נביאים ומוליא ומביא לעם משבט ראובן כי שכן בעבר הירדן על שריקות עדריו: (ה) כלי חמס מכרותיהם, במלה האחרונה נבוכו המפרשים יש פירשו מלשון כור או כרה דהיינו חפירה וא"כ הוראתו כלי זיין וכן איתא במדרש לשון יונית הוא זה שכן קוראים בלשון יונית לחרב מכירה Macheira ואל תתמה ע"ז כי מצאנו הרבה פעמים שהשאילו היונים מלה מעברית דרך משל יין oinos לפיד lampas שקמה Sycomoros פילגש pallakis ונמצא עוד מלת מכורה ביחזקאל ט"ז ג' מכרותיך ומולדותיך ואולם גם שם יש לפרש עוד המלה או שהוא מענין מגורה או שהוא מענין היכר ר"ל כל מכיריך ולכן תרגמו רבים במכרתיהם כלי חמס ובתרגום הע' העתיקו כלי חמס מחשבותיהם ועצתם והוא מלשון כר או ככר דהיינו בגבול גופני והושאל ג"כ על הרוחני והיינו בגבול רעיוניהם וכן נראה הדבר: ( ) כבודי, הוא נרדף למלת נפש כידוע כמו לכן שמח לבי ויגל כבודי תהלים ט"ז ט' ואל תחד אינו לשון נקבה כי כבוד הוא לשון זכר אלא תחד הוא גוף נכח ולנפשו ולכבודו אמר אתה כבודי אל תחד ויש שפירשוהו לשון עבר ואולם לא מצאנו לעולם מלת אל משמשת על העבר, והנכון כמו שאמרנו או לפי שאמר אל תבוא נפשי כראוי אמר כן על הכבוד ואינו שומר את המין: עקרו, לשון עקר מצאנו אצל הסוסים שהיו כורתים גידי רגליהם ומזה ראי' ששור היינו שור דוקא והוא משל על איש חזק כמו שמצאנו הרבה פעמים במקרא שנמשלו בני אדם מפאת תכונה אחת לבהמה או לחיה וכן סבבוני פרים רבים או אילי בשן וכדומה ובתרגום הע' תרגמו שור במלת חומה כאלו היה נקוד בשורק: (ז) ארור אפם, לא קלל את בניו אלא אף שלהם וכן נכון כי לא כתוב יתמו חוטאים אלא חטאים והענין שיעביר הרשעה ולא הרשעים כי אם ישובו מדרכם וחיו: אחלקם, י"א שקאי אשבט שמעון ואפיצם קאי אשבט לוי ואומרים זה כי גבול שמעון היה בתוך גבול יהודה ומתוך זה נראה למפרשים כאלו היתה נחלת שמעון מפורדת ואולם זה אינו משמע כלל מפסוקי יהושע י"ט אלא שהיו נאחזים בתוך שבט יהודה ואולם אין משמע מזה שהיתה נחלתם נחלקת לכמה חלקים רחוקים זה מזה ולכן הנראה לי שארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה קאי אשמעון ואחלקם ביעקב ואפיצם בישראל אלוי אמר: (ח) יהודה אתה יודוך, הפך לשמעון ולוי וגם לראובן ואמר יהודה יודוך לשון נופל על לשון וזה מדרכי מליצת לה"ק: ישתחוו לך בני אביך, כי ממנו יצאו מלכי ישראל ויהודה הוא היה הראשון בכל מלחמה וטעם בני אביך כל בני יעקב ולא אמר בני אמך כאשר אמר במקום אחר אלא כל שבטי ישראל נאמנים בזה: (ט) גור אריה יהודה, מפרש מה שאמר בפסוק הראשון למה יודו אחיו את יהודה וידיו בערף אויביו כי גור אריה הוא סימן עוז ותקיפות: מטרף בני עלית, יש פירשו עלית בגדולה אחר הטרף כלומר היית עשיר ע"י הטרף ואינו, אבל לפי שהארי' אחר שעלה מן הטרף אינו דורס עוד, אלא מתגאה בחזקו ובעתו ושכב ורבץ ואינו עושה כלום אבל מתוך גורתו וגאותו ניכר שהשפיל אויביו, לכן נראה לפרש הכתוב כן שהוא יתר באור לפסוק הקודם ר"ל אתה יודוך אחיך פי' יתנו לך תודה ותהלה אחר שעלית מטרף והיית כאריה כרע רבץ ומקבל הודי' והשתחויה מאת כל החיות, ואולם לפרש מה שאמר ידך בערף אויביך אמר וכלביא מי יקימנו כי הוא הלביא הדורס וי"א שלביא היינו לביאה ובאמת הלביאה עוד חזקה מהארי' בעת שומרת גוריה והיא לא תירא מפני כל ויש אמרו שהכתוב הולך ועולה בספור שבחו של יהודה שהתחיל בגור אריה הקטן ואח"כ זכר הארי' והלביא גדולים בשנים גם אמר שהגור יטרוף טרף תמיד והארי' ישקוט בשלוה וכן קרה הדבר כי אחרי מות יהושע כתוב ויאמר ד' יהודה יעלה שופטי' א' ב' ועשה יהודה מלחמותיו הדומים לטרף גור ארי' וכן דוד נלחם בכל אויביו, ובימי שלמה נחה שקטה הארץ, והוא הארי' הרובץ לבטח ומי יקימנו: — (י) לא יסור שבט, עתה מפרש לדעתי טעם ישתחוו לך בני אביך: ומחוקק מבין רגליו, אין טעם מחוקק נותן החוק אלא הוא כינוי לשבט ויש כאן כפל ענין במלות שונות כמו שהוא מדרכי מליצת לה"ק ואמרו המפרשים שהיה המנהג שהמלך היושב על כסאו נוטל שרביטו בין רגליו וזה יהיה טעם המליצה ואכן לא מצאנו המנהג הזה רק אצל היונים ולא שמענו מעולם שהיה כך ג"כ אצל בני קדם, וי"א מחוקק היינו נותן החוק ומבין רגליו יפרשו בלשון נקיות תמורת זרעו ויהיה מבין רגליו כמו מתוך בין רגליו: עד כי יבא שילה, הפסוק המפורסם הזה היה מיום ברוא אלהים מפרשים על הארץ למהומה לפניהם וכקוץ בעיניהם כל איש פונה לדרכו וכל מבאר העלה חדושים ע"ז הפסוק, ומלא תלים של ספרים נחברו רק על הפסוק הזה, והחשובים שבין הפירושים השונים, אשר יקשה לנו לבחור אחד מהם, גם המה כחמשים, ומן החמשים האלה לא נגיע פה לפניך כי אם חשובי החשובים למען תראה כי לא רק להאריך באתי אלא האמת תפלתי ובמקום שאי אפשר לבוא על האמת נשמע כל הדעות הקרובות אל השכל, בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב שלו עד כי יבוא שלו ר"ל המשרה או המשפט וכדרך שנאמר ביחזקאל כ"א ל"ג עד בא אשר לו המשפט ונתתיו ויש אומרים עד כי יבוא העם לשילה ר"ל אחר ארבעים שנות המדבר אם יבואו לארץ יהיה יהודה הנוסע לפניהם בכל

המחנות ודגלו יצא בראשונה וי"א עד כי יבוא העם לשילה כימי רחבעם יהיה יהודה המושל בכל אחיו, ואולם בימי רחבעם יפלו ממנו רוב שבטי ישראל, ואולם זה לא יהיה ממין הברכה וכיון שדבר טוב על יהודה למה ימיש את לבבו בזה וי"א ששילה היינו שליה ר"ל זרעו ובניו אחריו, ופירוש בכל עת אשר יהיה לו זרע לא ימוש ממנו השבט, ויש שאמרו ששילה כמו שלו מענין שלוה והשקט ובטח ר"ל עד כי תבוא מנוחה מסביב כאשר היה בימי שלמה שהוא בעצמו נקרא על שם שלום כי לא נלחם עם אויביו מסביב כדוד אביו וא"כ נפרש עד ועד בכלל כי הרי עוד אחר ימי שלמה היו מלכים שיצאו מירך יהודה וכן מצאנו לעיל כ"ח ט"ו כי לא אעזבך עד אשר עשיתי שגם זה פירושו ועד בכלל: יקהת הוא שם והענין או קהיתא והקותה ר"ל קבץ עמים או מלשון ליקהת אם דהיינו שם למשמעת המלך געהארזאם (ויש פירשו שילה כמו שי לו): (יא) אסרי לגפן, כמו היושבי בשמים: ולשרקה, שרק ורעו שרג ענינו עבות פלעכטען בל"א ונקראו כך שריגי גפן הכרוכים על עץ זמורה ואמר דם ענבים כי רוב היין שם אדום, והנה גפן פוריה שבארץ יהודה נודע מנחל אשכול שהיה בנחלתו: (יב) חכלילי, שרש חכל ענינו אפל, כי מתוך משתה יין יחשכו עינים מראות וי"א חכלילי עינים פוך כי יאדימו העינים מתוך השתיה ויתורגם געשמיקט: (יג) לחוף ימים, כי היה גבולו בים כנרת ובים האמצעי סמוך לצידון וזה טעם ימים לשון רבים: וירכתו על צידן, כי הצידונים היו מפורסמים במסחרם והיו עשירים וידם רבה בקלוניאות בכל קצוי ארץ לכן הוא לשבח זבולן לשכון על ירכתי צידון: (יד) חמור גרם, ר"ל חמור עצום וחזק ובתרגום הע' תרגמו אוה טוב ולא ידעתי כוונתם אולא קראו חמד בדלי"ת וגרם היינו טוב בערבית, ואין לתמוה כי דמה יששכר לחמור, כמו שדמה יהודה לאריה כי החמור היה נחשב אצל בעלי קדם כסוס אצלנו ועי' מה שכתבתי מזה בפ' שופטים בפסוק ולא ירבה לו סוסים ובכמה מקומות ולכן לכבוד הוא הדמיון הזה: רבץ בין המשפתים, י"א על שפת ארצו ר"ל רובץ בגבולותיו ואולם משפתים אין זה כי אם מקום העדרים והיינו גדרות לצאן ושרשו שפת שהוא לשון עמידה מקום שמעמידים שם את הצאן וכן stabnla ברוסית מלשון stare וכן שטאלל מהלת שטעללען: (טו) וירא מנוחה כי טוב, מנוחה היינו מקום מנוחה ומלת מקום חסר ולכן טוב הוא לשון זכר אף שמלת מנוחה היא נקבה, והנה כנראה משופטים ה' ט"ו היה יששכר אוהב קרב ומלחמה מתחלה ויצא לקראת אויביו אך ראה אח"כ שטובה המנוחה והשלום מקרב ומלחמה: ויהי למס עובד, יש פירשו עובד שב על יששכר הוא היה עובד למס ער ווחר דער פראהנע דיענענד וי"א עובד סומך למלת מס יששכר היה למס של עובד ער ערגאב זיך דער פראהנע דעם אררייטערס וכן נראה לענ"ד: (טז) דן ידין עמו, לשון נופל על לשון הוא וי"א שקאי על שמשון הגבור שהיה משבט דן ואולם לא היה כאחד שבטי ישראל גם לא הציל את עמו, כי נפל בתולדת דלילה ויש אומרים כיון שידענו מיהושע י"ט מ' שהיו בני דן בין מנשה ובין פלשתים בגבול יפו ושלחו אנשים לצפון הארץ כדכתיב ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו בלשם, ואולם בשופטים י"ח א' ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא, ולכן לקחו בחזקה את הבקעה בין הרי בשן וכיון ששפטו את עצמם ולא היו תחת שופט ששפט את כל העם לכן אמר פה דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל ואולם אינו נראה כי רק קצת שבט דן שכן שם בצפון הארץ, וגם עבדו בני דן שבקשו להם נחלה לאלילים ולא הזכירם פה: (יז) שפיפן, מין נחש הנקרא Cerastes והוא בעל קרנים ובצבע כצבע החול השחור שם והוא נטמן בחול ואינו ניכר לעוברי דרכים ובפתע פתאום יקום עליהם ושרש המלה שוף מענין ואתה תשופנו עקב: (יח) לישועתך קויתי, י"א שיעקב התפלל כן, והנכון שזה קאי אדן עצמו שהש"י יושיע את דן מכל אויביו כי ירבו לו: (יט) גד גדוד יגודנו, כל זה הוא לשון נופל על לשון, והפירוש אויביו הרבים מסביב לו המה יבואו עם גדודיהם בגבול גד והוא יגים אותם עם גדודיו, וירדוף אחריהם והיינו יגד עקב ובאמת כאשר ידענו משופטים י' ג' בני עמון התפשטו עד גבולו ואולם בני גד היו בעלי קרב ומלחמה כמה שנאמר כלביא שכן ובד"ה י"ב ג' נאמר מן י"א הגבורים אשר לגד ופני ארי' פניהם: (כ) מאשר שמנה, כמה שנאמר וטובל בשמן רגלו כי מנחלתו בא השמן הטוב וטעם מאשר מנחלת אשר או שיש להוסיף כל היום מאשר שמנה לחמו: (כא) נפתלי אילה שלוחה,

י"א שקאי על אדמת נפתלי שתהיה פוריה כאילה ונפתלי ישבח אל חבלו שנפל לו בנעימים וזה טעם הנותן אמרי שפר ר"ל ישבח את עצמו וזה דחוק מאוד, וי"א שנפתלי יהיה מהיר כאילה קל לרוץ בכל עניני המדינה ויהיה בעל צחות ומליצה בפיהו לדבר לטובת עמו לפני שרי מלוכה באגרות אחרות כמו שלוחים הנקראים דעפעשען עבער אמבאססאדארי, ואולם הנכון הוא כדעת הע' יהיה שאילה היינו אילה

ואלון מין עץ הנקרא טהערעבינטע ושלוחה היינו שלמה וגדלה מאוד והאמרי שפר אֲמרי שפר מלשו

אמיר ראשי אילנות ויתורגם נפתלי איזט איינע הויבגעשאססענע טהערעבינטע דיא שענע וויפפעל ווירפט ומוסב על הרגו שהיתה מלאה עלי יער עלים גבוהים: (כב) בן פרת יוסף, כאשר ברך את יהודה יותר משאר אחיו כך מלך כבוד ליוסף שהוא בן האהוב לרחל ועושה טוב לאחיו ודורש שלום לכל משפחתו ואמר בן פרת הוא בן ענינו סעיף פרת ענינו פירה פוריה ויש פירשו להפך שהוא סעיף שאינו חזק עוד אך כיון שהוא על עין המים לכן יתחזק: בנות צעדה עלי שור, כגפן הפוריה השתול על גד החומה והוא יתגבר ויעלה מעל לשור ולחומה: (כג) וימררהו, י"א שהוא על העבר וקאי על מעשה אחיו והנכון שאויביו מסביב לו ימררו את חייו אך הוא יגבר: (כד) אביר יעקב, הש"י שהוא האביר ולו הכח והשלטון והגבורה: משם, י"א שענינו כמו מאז פי' מאז היה אביר יעקב בעזרו יבא באיתן קשתו ואינו נכון וי"א משם על המקום ר"ל מבית האסורים יצא למלוך להיות מושל במצרים ולהיות רועה ומפרנס אבן ישראל דהיינו משפחת ישראל והנכון משם מן הש"ית שהוא רעה אבן ישראל: (כה) ועתה מפרש ענין משם מי אל

אשר ממנו יבואו לך כל אלה מאל אביך אשר יעזרך ויברכך משם ברכות שמים במטר ובטל משם ברכות תהום במעינות ומקורות מים משם ברכות שדים ברכת פרי בטן, וכן היתה נחלת אפרים פוריה מאוד : (כו) **ברכות אביך גברו**, י"א ברכות אביך אשר אני נותן עליך היום ואשר גברו על ברכות הורי שנתנו לי כגבול גבעות עולם ר"ל כהרים גדולים וגבוהים מאוד הברכות הנה תחולנה על ראש יוסף וענין תאוה מלשון והתאויתם לכם ענינו גבול ובתרגום הע' העתיקו הורי כאלו כתוב הרי וכן תרגמו ברכות אביך גברו על ברכות הררי עד ר"ל התגברו עוד מברכות ההרים שהם קיימים לעד ותאות גבעות עולם ר"ל החמדון וההדר של גבעות עולם דער רייץ דער עוויגען היגעל יהיו לראש יוסף : **נזיר**, אינו מלך דוקא אלא כל איש מצויין ומובדל משאר אחיו נקרא נזיר וכן בארנו השרש בפרשת נזיר בס' במדבר : (כז) **בנימין**, הוא בנימין שממנו היה אהוד : **בבקר יאכל עד ולערב**, מלת בבקר ובערב ענינם התמדה בלי הפסק והענין שיתגבר על אויביו תמיד : **יחלק**, אינו המחלק חלקים שוים בכל אשר בזז מאויביו כי אין זה דומה לזאב יטרף שאינו מחלק חלקים אלא כמו יטרף השלל יחלק בשיניו והענין לא ינוח עד השפיל אויביו תחתיו — והנה אחר שבארנו פרטי הכתובים נראה להבי' שכל מה שאמר כאן יעקב אבינו לעתיד נבא ורק מעט השייך לזמנו כמו כי עלית משכבי אביך וכדומה, ורבים עמלו לפרש כל זה כאלו היה רק לזמנו ולא לעתיד, ואולם נדחקו בזה מאוד כי היה בדעתם לתרץ דברי המוקשים לאמר : איך היה יעקב יודע כל זאת ? או מי כתב את השירה מפיו, שנשארה עד ימי משה ? וכאלה מן שאלות המסתפקים ואולם אין מן הצורך לדחוק את הכתובים בעבור השאלות האלה, כי מה יאמר המתרץ לכל שואל ומסתפק, מי שאינו מאמין בכח הנבואה יוכל להכחיש כל המעשה כי נקל הדבר להכחיש מה שלא יאמין, ונגד אנשים כאלה לא יועיל הדוחק, והפשט הוא שנבא יעקב אבינו ונחה עליו רוח הקדש במיתתו, והגיד האותיות לאחור, זה פשט הכתובים השומע ישמע והחדל יחדל, והמאמינים שכר טוב וצדקה תהיה להם, והמכחישים ילכו בדרכם העקש, ואין לנו חלק עמהם : — (לא) **שמה קברו**, על דבר מערת המכפלה ועל תקומה היא הוא כתבנו למעלה בפ' חיי שרה : (לג) **ויאסף**, לשון אסיפה אל עמיו מורה על השארת הנפש כמו שאמרתי לעיל והענין שהנשמות הטהורות תאספנה אל מקום עדן, והדעה הזאת כבר נפרסמה בימים הקדמונים כידוע לכל חוקר קורות : —

נ

(א) **ויפול יוסף**, נקיים ויוסף ישית ידו על עיניך כמנהג הקדמונים : (ב) **את הרופאים**, היו חכמי רפואה בארץ מצרים רבים מאוד, ולכל מחלה רופא אחר, יש שמרפאים חלי עינים ויש חלי מעים יש חלי ראש ויש כל פצע ותבורה, ולכן אמר את הרופאים לשון רבים כי היו רופאים רבים לאיש אחד ומזה נבין דברי הנביא ירמי' מ"ו י"א לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך שאמר כך על ארץ מצרים, וענין הסמים שחנטו בהם את המת היו על ג' אופנים הא' שהיו שופכים מי סמים בבטנו ושמו את הגוף במלח הנקרא סאלפעטער מ' ימים ואופן החניטה הזאת הפשוטה לא היתה יקרה עד מאוד, ואופן הב' שנתנו ע"י כלים מיוחדים (קליסטיר) מי ארזים הנקרא צעדערן עהל בבני מעיו ולא פתחו את הגוף ושמוהו אחר כן גם כן במלח הנ"ל שבעים יום ובמלאת להם שבעים יום פתחו את הגוף מאחוריו ולקחו את בני מעים ממנו, והבשר נאכל ממלח הנ"ל עד שלא נשאר ממנו רק עור ועצמות והאופן הג' שהיתה יקרה מאוד ואת החניטה שצוה יוסף לחנוט את אביו היתה על דרך זה, לקחו כלי ברזל כמין מזלגות והוציאו את המוח על ידיהם כי שמו הכלים בנחירי המת ותחת המוח נתנו סמים בקדקוד, ואח"כ כרתו את הבטן, והחותכו (הנקרא Parschistes) גם מיד כי תועבה להם לעשות פצע במת וזרקו באבנים לאכזרות ואח"כ בא החונט הנקרא Tarichotor הוא נטל בני מעים וטהרם ביין תמרים ומי סמים ונתנם לתוך הבטן ומלא את כל הגוף בסמים ואח"כ תפר אותו ומסרה אותו במי ארזים שבעים יום, ובמצרים עשו כן כי היתה מאמונתם ודתם שהשארת הנפש היא תלויה בקיום הגוף ואולם יוסף צוה לעשות כן ליעקב כיון שהוליכו לארץ רחוקה לבל יבאש, והגויות החנוטים נשארו עד היום הזה בשם מומיען, והחניטה היקרה שזכרנו נתנו בעדה כערך אלפים וארבע מאות טהאלער שלנו, והנה הירודוט שסיפר כל זה אמר שהיו ימי החניטה שבעים יום ואולם זה מתנגד לדברי תורתנו ולכן נראה כדעת דיאדאר היוני שמלאו ארבעים יום ואולם שלשים יום ימי אבל אם תוסיף עליהם הרי שבעים יום ולזה כיון שם הירודוט : (ה) **כריתי**, אינו ענין מכירה כמו וגם מים תכרו מאתם אלא חפר מתם קבר בתוך המערה : **אעלה נא**, נטל רשות מפרעה כי היה שר גדול ועל פיו ישק כל עם מצרים או שאמר כן שלא ירא פרעה שהולך לו ולא ישוב עוד : (י) **האטד**, גרן היינו בבוי כגרן שלנו אלא מקום רחב ומטוהר מכל אשפה ושם דשים את התבואה **ואטד** הוא הנקרא דארום או שטעכדארן : **אשר בעבר הירדן**, יש פירשו שהמקום ההוא סמוך לירדן כי הבא ממצרים לחברון אשר שם מערת המכפלה לא יצטרך ללכת סמוך לירדן דוקא אלא פירושו בעבר השני של הירדן מצד מערב דהיינו בארץ כנען דוקא ולא חוצה לה היה הגרן הזה ובא להגיד שעשה יוסף שבעת ימי האבל בארץ הקדושה ולא רצה לספוד עליו בחוצה לארץ, והנה גרן אטד הוא על ים המלח ולכן פירשו אחרים שהלכו מעבר לירדן כי יראו מפני הפלשתים פן ילחמו עליהם, ואולם כיון שהכתוב אומר על כן קרא שמה ולא פירש מי קרא אם היושב במערב או במזרח תדון בעצמך שהיושב בעבר האחר קרא לה כן : (יג) **וישאו אותו בניו**, להגיד שלא התעסקו בו המצריים כי אם בניו לבדם : (יט) **התחת אלהים אני**, ר"ל לא נכון לבשר ודם להנקם מאויביו ומה לי להנקם מכם ד' הוא השופט והוא המנהיג, וגם מה לי לעשות כנגד רצון הש"ית הלא ברצונו נהיה כל זה למען עשות כיום הזה להחיות עם רב : (כו) **ויישם בארון במצרים**, דרך כבוד היה במצרים להשים את המת בארון אחר שחנטו אותו והארון היה מעצי שקמה, ולכן כיון שיוסף היה שר גדול במצרים עשו לו כן. — ובזה נשלמו סיפורי מעשה בראשית, סיפורי

בני ישראל בערים היותם לגוי עלום — כל הכתוב בספר הזה נפש סוקקה תדשן, ישמע חכם ויוסיף לקח, ילמד לאהבה את ד' ולדבקה בו, בו ישים כסלו, ואליו ישתוקק כל היום — ואתם אחי ורעי חזקו ואמצו, ותהי תורת ד' התמימה ויסרה נר לרגלכם ולנתיבתכם ויהי שלום ד' עליכם: — **אמן** —

בע"ה כה ווינן הבירה ראש ירח אדר שני שנת תר"ח לפ"ק

הערה אל הקורא

אני בחתום למטה כירם הכלה לדבר הגלה עוד את אזן הקורא הנעים על ג' ענינים:

א) לא יצאו משה חומשי תורה אלה ופירושי על הסדר כסדרן, כי אם ראשונה יצא לאור ס' במדבר ואחריו ספר דברים ושמות וספר ויקרא ובאחרונה ס' בראשית, ולכן יש מן ההערות הכלליות כפי ששייכות לראש הס' מפוזרות אנה ואנה וכהבהים להקל על הקורא במקום הענינים המס עפים כן הכללים ההמה. גם הניעוני קוצר הזמן והמדפיסים האצים לאמור כלה מושיך וקוצר היריעה אשר לפני נא ורי המולה כל אלה הסבו שכתב י בקציר נמרץ, ולא יכלתי להאריך כיאות למבאר, ואולם המשכיל יבין, יחמש וקק ליעה מה שלפניו ימצא הוכן בנקל. —

ב) יען כי אחי הגדול ממני בכמה ובשנים מהו' יוסף נ"י רצה להכניס עמי בשותפות מהחלה להיות לי לעזר ולמושיע אם אין ידי משגת ולהמנני אם אמותי, לכן אמרתי יקרא ספר **בוצר עוללות** על שם שנינו יחד, ואולם אם גם אלף ודוה אחי לו וטובו אכשר בקהל רב כי לא מנע ממני דעתו, והשני על באורי ויט עלי דגל האהבה ולייעץ עצה ולהשיב מחשבות, אכן לאדם מערכי לב ומד' מצעדי גבר, כי פלטלהו ד' כלכול גבוה, ופנעי הזמן עליו עדרו, כי עיסק במלאכת הקדש במקים אחר ובשאר הבורים אשר יוציא לאור אם יעזרהו ד', לכן לא יכול להיות לי לעזר בכל מגמות נפשו. ונשארתי אני לבדי ועל המשא עלי לבאר **כל חמשה חומשי תורה** ואבינם אף אני נצרכתי לעסקים אחרים, כי רב העמל והיגיעה למצוא די מחסורי ולהחיות את נפשי, ולכן הדוב מוטל עלי להגיד לכל קוראי ספרי שאם ימצאו שום שמץ דופי או גרעון בספרי לא על אחי הנ"ל תלונם כי אם עלי, ואל יאשימו אותו בעבור הסרונו, כי לי ההטא והעון, ופשעי נזירי דם, כי אלי היו עוונו יובידו, ואם היה בשגיה אחי הנ"ל (כפי אשר אותה נפשו) על באורי כיודזק הוא שלא הוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. — והנה בהיותי לבדי ואני באבי שנותי, יסלחו הקוראים אם כשלתי כי אם יעזרני הש"ית ניציא אחי הנ"ל ואנכי הצעיר יחד הבורים אחרים בעניני התורה לרקן כפי כה ידינו, ממה שיש להתקן מהשגיאות שלא נודעו כעת לי אך אין אדם בארץ שלא יחטא ואנקה ספרי כפי אשר יורוני המבקרים האמתים אשר בצדק ישפטו עמידים ולא כאורם שאין כדם אלא להשפיל רעיהם ולהרבות פשע על ראש כל מחבר, ונואש נואש ידברו, אבל מגיני אמת בקהל רב ויראים ושלמים נשמע. מפיהם אני חיים, ולדבריהם אנו שומעים בכל עת, כי רק האמת את לבבנו, כי האמת יהור השלום: **ומעתה בכל מקום שאתה מוצא כתוב בראש הספרים יוסף ושמעון אל תקרא כך כי אם קרא שם החתום למטה לבדו:**

הכ"ד לכבוד התורה ולכבוד ישראל הצעיר באלפי יהודה

שמעון סאנטא.

הכורם

ספר בראשית

א (א) בראשית, אחרי ההבחנה והעיון בכל הפירושים לא מצאתי המשך הפסוקים עולה יפה והנראה שכוונת כותב התורה אינו לספר ענין הבריאה כסדרה ובשלמותה, כי אם ביחוס אל בעלי חיים וביחוד לטובת מין האנושי, ולהודיע שכל מה שנברא בעולם התחתון הוא בעבור האדם. ואומר בראשית, כאשר ברא את השמים ואת הארץ והארץ היתה עודנה תוהו ובוהו, וחושך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים אז אמר אלהים יהי אור ויהי אור, שאין לך טובה גדולה לאדם מן האור. ומלת כאשר מובלעת כמו בהרבה מקומות וזהו מאמר ראשון שיצא מפי הקב"ה להכין האור טרם שיבוא מבחר הבריאה והוא האדם, למען לא יהי' כמתעתע במחשכים ומעתה יתיישבו לך כמה ספיקות *) א) מדוע לא דבר משה על עולם הנפשות והם המלאכים מתי נבראו? ובדברי המבאר לנתיבות השלום בפירושו למלת והארץ, שבריאת המלאכים נכללה בבריאת השמים הם רחוקים, ב) ממשמעות הכתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים נראה שהמים כבר נבראו, כמו שכתב רש"י שמים קדמו לארץ, ולמה לא אמר בראשית ברא אלהים את השמים את המים ואת הארץ? והקושיא היותר עצומה היא ג) מדוע לא נמצא שצוה הקב"ה יהיו שמים, יהיו מים, תהי ארץ, כמו שאמר יהי אור, יהי רקיע בתוך המים, יהי מאורת ברקיע, תדשא הארץ, וכן בכולם בא הצווי ואח"כ נתהווה הדבר, ובשמים וארץ הוא אומר בראשית ברא? אבל לדעתנו, שדברי רש"י נוטים לה בצד מה, אין כוונת הכתוב לספר ענין מעשה בראשית, כ"א מאותן הדברים שהם לטוב ולתועלת בני אדם, כמו האור, הרקיע, להבדיל בין מים למים, היבשה, בריאת הדשאים צמחים וכל עץ מאכל, השמש והירח והכוכבים להתחלקות הזמן לאתות ולמועדים, וכן בריאת בהמה חיה ועוף ודגים למאכל ולתשמיש מין האנושי, ועל כן לא הגיד דבר איך נתהוו המלאכים השמים והארץ, לפי שאין תועלת בידיעת בריאותם, שהשמים והארץ בעצמותם בזולת המאורות והכוכבים, הצמחים האילנות, החיות הבהמות העופות והדגים, אין חפץ בם, והוויית המלאכים אין צורך בה לכלל מין האנושי כ"א ליחידים מבני אדם. וגם המים לא היו טובים לאדם עד אחרי אשר נקוו ונראתה היבשה. ולפי פירושנו נעתיק הכתובים (**צו אנפאנג אלס גאטט היממעל אונד ערדע ערשוף, דיא ערדע נאך אונפֿארמליך אונד פֿערוויסט וואר, איין ווינד פֿאן גאטט געזענדעט אויף דען וואססערן וועהעטע, דא שפראך גאטט: עס ווערדע ליכט! אונד עס ווארד ליכט**), שכל הפסוקים מוסבים אל מאמר יהי אור: **אלהים**, ולא אמר ברא ה', שהשם הויה נגזר מן אהיה אשר אהיה (שמות ג', ד') כמו שכתב הרשב"ם שם בלשון א"ת ב"ש, הוא קורא את עצמו אהיה, ואנו קוראים אותו יהיה, והיו"ד מתחלף בוי"ו כמו חוה מתולדת חיה, וענינו היה הוה ויהיה. וא"כ הוראת השם הוא נצחיות עצמותו והויתו התמידית בלי הפסק, ואינה נכללת בה הוראה אחרת, והנה נצחיות השם אף שהיא עקר גדול מאמונתנו אין לה דבר עם בריאת העולם מאין ליש, שזאת בלתי אפשר בזולת היכולת השלמה מאין סוף וגבול, שע"י נצחיות העצם בלבד לא תתהוה שום דבר, אף כי תבל ומלואה, ולכן לא תמצא בכל הבריאה חוץ מבריאת האדם, מטעם שנאמר להלן (ב', ד'), שם אחר זולת אלהים המורה על כלל הכחות כולם ואומן המשגב מכל ציור והשגה שביכולת היא הוציא כל הנמצאים מן האפס אל היש: **(ב) ורוח אלהים**, עי' בבאור והנה לפי דבריו ראוי שיאמר בראשית ברא אלהים את המים שהוא חומר הנברא הראשון לכל, והמים היו תהו ובהו ורוח אלהים מרחפת עליהם, ויאמר אלהים יהיו שמים, ואח"כ תהי ארץ וגו', שלדעתו השמים והארץ קבלו צורתן ע"י רחיפת רוח אלהים על המים שכללו כל צורות הנבראים. ומלבד זה תמהנו עליו מאוד, היפלא מה' לברוא חומר וצורה יחד בהרף עין? ומה כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד (תהלים ל"ג ט'), כמעט אמר, ויהי כל ומה שנמצא עתה, ואין מתנגד לזה מאמר היקר שהביאו בפרקי אבות, והוא, בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר? והלא במאמר אחד יכול להבראות? אלא כדי להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות. שכוונת החכמים היא, מפני מה

*) אמר בעל הבאור כל הספקות האלו הותרו באופן שהצעתי בהקדמתי, שלא באה התורה אלא או לעקור ע"א משרשה או ללמד דברים המועילים לנו בעה"ז ולמעשים המביאים לידי ע"הב ואולם מה שלמעלה ממנו ומה שנסתר, ונעלם מעיני בשר ודם אין צורך להזכיר והבן. — **שמעון סאנטא**

כתבה התורה ענין הבריאה בעשרה מאמרות, ולא כתבה במאמר אחד שכאשר עלה במחשבת הש"ית לברוא את העולם אמר תהי תבל ומלואה! ותהי תבל ומלואה. כענין שהגיד דוד כי הוא אמר ויהי? אלא שספרה התורה את עשרה מאמרות לפרוט הטובות הגדולות שהכין הקב"ה בשביל האדם, והוא מסכים למה שאמרנו למעלה, וכל זה כדי להפרע מן הרשעים כפויי טובה ושוכחי חסדי אל, שמאבדין את העולם שהזמין לתועלת ותענוגי מין האנושי, ולתת שכר טוב לצדיקים המכירים חנינת יוצר כל ומקיימים את מעשה בראשית הנפלא והנאות לכל בריותיו. והנה ענין הבריאה ואיכות הוצאת היצורים מן האפס אל היש, זהו סוד מעשה בראשית, סתום וחתום הוא מעיני כל החוקרים והמתפלספים. ואף אין בכח המלאכים להשיג שמץ מאיכות ההוויה, אך לה' שהוא היוצר והפועל לו לבדו גלוי וידוע על אופן מה שהמציא מלא דבר את הברואים הרבים בלי מספר שונים ונבדלים בצורתן ובטבעם ובתכליתן. ואם כן למה זה אנחנו שוכני בתי חומר נמליץ חומר ראשון אשר אין צורך בו, ונהרוס את גדר שכל האנושי ונעפיל לעלות אל מרומי תעלומות חכמת מי שאמר והיה העולם? ולפיכך ראינו לעזוב את הדבר ולהחזיק בדברי אונקלוס שתרגם, ורוח מן קדם י"י מנשבא על אפי מיא, וכן העתקתי למעלה בפסוק בראשית. ואין טענה עליו ממלת מרחפת, שגם הנשיבה היא נדנוד ותנועה קלה, כמו שמצינו וישב אותם אברם (להלן ט"ו, י"א), שהפריח את העיט בתנועה קלה, *) ( ) וירא — כי טוב, אף קודם שאמר יהי אור ידע השם שהאור הוא טוב, אלא דברה התורה כלשון בני אדם, וענין הזה נוהג בכל מעשה בראשית ובכל המקרא כנודע: (טז) את המאור הגדול — ואת המאור הקטן וגו', מדוע לא אמר את השמש ואת הירח? ואולי בימי אדם ושת לא ידעו עדיין שמות כל עצמים פרטיים, והמציאו שמות לפי דמיונם או ראות עיניהם, וקראו לשמש מאור גדול ולירח מאור קטן, ומשה רע"ה הניח הדברים כמו שקבלם כמאמר המבאר לנת"הם על פסוק ביום עשות ה' (להלן ב', ד'), מתוך דבריו הותר הספק שהעיר הוא בעצמו על מאמר שני המאורות הגדולים, ת"ל, ואם ישאל השואל, והלא אמרו חכמי הספירות (ספֿערען), שככב צדק וכל הכוכבים חוץ מכוכב ונוגה הם גדולים מהלבנה? עכ"ד. כי אחרי שהפרשה הזאת היתה מקובלת מימי אדם ושת אין מקום לשאלה זו: לממשלת, אין לשון ממשלה נופל על הפעולה בעצמה כ"א על היכולת, החפץ, והדבור, שהם סבות הפעולה. ויתכן א"כ שהדברים כפשוטם, שהשם נתן רשות לשמש להאיר ביום ולירח בלילה, מענין לא ימשל למכרה (שמות כ"א ח'), ותרגמו אונקלוס לית ליה רשו לזבונה: לממשלת הלילה, לפי ההשקפה הראשונה לא קיים הש"ית את דבורו, שאמר לממשלת הלילה, והרי הלבנה אינה זורחת בכל הלילות, אבל גם זאת לטוב לנו, שאם הלבנה היתה זורחת בכל הלילות ובלי שום שינוי, איך היינו יודעים לקבוע את החדשים ואימתי הוא ראש חדש, וזהו טעם עולת החודש שאמרו חז"ל, הקב"ה אומר הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח, והבן נועם המליצה, אם לא קיימתי את דברי ומיעטתי את הירח, הוא כדי שתדעו מתי ראש חודש, ועל אודות הדבר הזה תביאו עולת ראש חודש: (כו) וירדו בדגת הים, מפשטות הכתובים נראה כאלו לא הי' תכלית בריאת האדם כ"א לרדות בדגת הים ובעוף השמים וגו'. חלילה לחשוב כן! אבל לפי שהשלמת רוח ונפש אי אפשר מבלתי עזר איברי הגוף וחושיו, וקיום הגוף תולה בהזמנת צרכיו ממה שימצאו בטבע מצמחים ובעלי חיים, ואלו לא הורשה להשתמש בם, לאכלם ולשבוע מטובם אי אפשר להתקיים ולעמוד יום או יומים, לכן המשילו הקב"ה במעשה ידיו והרשה אותו לרדות בם ולקחת מהם ככל הצורך להעמדת הגוף וקיומו, ואולם יזכור תמיד שחיי ובריאות גופו אינם תכלית הוייתו אבל אמצעים, מכוונים להביאו אל שלמות רוחני כי זה כל האדם: (לא) וירא — והנה טוב מאד, הטעם שלא אמר בימים הקודמים והנה טוב מאד, מפני שלא נבראו בם כ"א האמצעים ההזמנות וההכנות אל תכלית הבריאה, אבל ביום הששי נוצר התכלית בעצמו והוא האדם, שבו נשלמה הבריאה, וזהו כוונת כל אשר עשה, שהכל נברא בשבילו, אמר והנה טוב מאד, והנה בימים שקדמו לא ברא בתבל הלזו כ"א טובות גשמיות הווים ונפסדים, חולפים ועוברים, אבל ביום הששי ברא את האדם שיש בו נשמת שדי, טובה נצחית ובלתי נופלת תחת הכליון וההפסד, לכן אמר טוב מאד (איממערוועהרענד אונד אונוואנדעלבאר גוט).

ב (ד) ה' אלהים, בבריאת האדם שנזכרה למעלה בדרך כלל, ופירשה הכתוב להלן, שהיא מורכבת מגוף ונשמה ואמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים שהיא חלק אלוה ממעל ואינה אובדת ונפסדת כשאר הנמצאים אבל נשארת לנצח אחרי הפרדה מן הגוף, ולהרכבה הזאת צריך שתבאנה יחדיו ענין היכולת וענין הנצחיות, לכן נתלווה אל שם אלהים גם שם של ארבע אותיות, שהוראתו היה הוה ויהי' וזהו נצחיות העצם הנשגב שנפח באף האדם נשמת חיי עד — והנה כאן שאמר אלה תולדת השמים והארץ שנכלל בם גם האדם הוצרך לומר ה' אלהים כמו שאמר ביצירתו וייצר ה' אלהים: (ז) עפר, הלא כל בעלי חיים מעפר נוצרו? אלא להורות בא מלת הרכבה של אדם, שדבר היותר שפל בברואים והוא העפר, והדבר היותר נעלה ויקר והוא נשמת חיים מורכבים בו על אופן לא יחקרהו שום משכיל: ויפח, מכאן להשארת הנפש ראי' יותר נוצחת מכולם, שרוח היוצא מפי הקב"ה יעמוד לנצח נצחים, ואי אפשר שיהי' כלה ואובד בשום פנים, לפי שהוא חלק עלם חי וקיים לעד ולעולמי עולמים, וסמיכות נפש חיים תורה על זה, שאלו הנשמה נופלת תחת ההפסד הי' ראוי לומר נשמה חיה, ותהיה מלת חיה תואר לנשמה, כמו לנפש חיה, אבל אמר נשמת חיים נשמה של חיים בהחלט ולא בשלוח, והם חיים נצחיים של הקב"ה, וכן הוא אומר חלק אלוה ממעל (איוב ל"א ב') נשמת שדי תבינם. שם: (טו) לעבדה ולשמרה, כן היתה כוונת השם אם לא יחטא, ולא צוה עליו לעבוד ולשמור, כי עוד מעט והוא גורש מגן עדן,

*) אמר בעל בוצר עוללות בבאורנו הוכחנו שגם מציאות האור ביום הראשון אף שלא נבראו המאורות עד יום הרביעי לא תתישב אלא על דרך זה ר"ל באמרנו כי רוח אלהים היינו רוח גדולה וחזק ע"ש.

שמעון סאנמא

והנה למעלה אמר ואדם אין לעבוד את האדמה וכן הוא אומר לעבדה, ללמדנו שחפץ אלוה הוא, שהאדם אל יחבוק את ידיו וירחיק עצמו מן העצלות ויעשה מלאכתו יום יום להמציא טרף לביתו כמו שאמר דוד המלך ע"ה, יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (תהלים ק"ד, כ"ג). וממה שנאמר בפסוק הקודם תזרח השמש, משמע שיעסוק במלאכתו מבוקר עד ערב. ובמקום אחר הוא אומר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (שם קכ"ח, ב'), ובכלל יגיע כפים כל עסק וכל עבודה שתצטרך להתמדת יגיעת כחות הגוף או כחות השכל. (יז) מות תמות*), איך הבין אדם מהו ענין המות? כי עוד לא מת איש בארץ. ויתכן שראה בעלי חיים מאותן שימיהם מעטים שנפלו לארץ כי כלו ימיהם, ואדם השתומם על המראה, ונסה להקימם מעפר, וכאשר ראה אחרי הקימם נפלו שנית ושלישית, והם כאבן דומם ולא יכלו להתנועע, אז התבונן שהמיתה היא העדר החיים: (כד) את אביו ואת אמו, מאין ידע אדם אביו ואמו מה הם? כי לא נולד כדרך כל הארץ, אבל נברא מעפר. ומזה ראי' למבאר לנת"הם, שהם דברי משה, ואין העזיבה היא עזיבה ממש, הרי אנו מצווים לכבד אב ואם, להתעלם בקרבתם לזונן אותם ולהיטיב להם עד יום מותם, ואולם נאמרה על דרך ההעברה ולתת כח מאמר אל מלת ודבק, כלומר שידבק באשתו שהיא חלק גורלו ממרומים יותר ממה שהוא דבק באביו ובאמו: ודבק באשתו, ויוליד בנים לא אמר, שההולדה היא לקיום המין, ואינה הכרחית לעזר האדם כמו האשה. שנאמר עליה אעשה לו עזר כנגדו, שהיא מסייעתו ומשמשתו תמיד:

ג (א) אף כי אמר אלהים, יתכן שהנחש התקנא מאוד באדם שהתרומם לרדות בכל בעלי חיים, והי' זה רע בעיני הנחש להשתעבד לו ועל כן חרש וחשב עליו רעה להכשילו ולהורידו מגדולתו. ואולם הי' ירא לנפשו להסית את האדם לעבור על מצות השם, פן על פניו יחרפנו ויהדפנו. ולכן הלך אל חוה לנסותה אולי תפתה לדבריו, ואז תדיחה גם את אישה למשכהו ברשת המרי. גם דמה בנפשו שלא הזהיר השם בעצמו את חוה לבלתי אכול מעץ הדעת, ובאמת באה האזהרה אל אדם לבדו קודם שנלקחה ממנו הצלע, ולא מצינו בכתוב שאחרי יצירת חוה נשנית המצוה. וגם לא אמר השם אחר כך לחוה, מדוע אכלת מן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו כמו ששאל את האדם, אבל אמר מה זאת עשית, כלומר מדוע נתת לאישך מן העץ ולהאכילו, אף משמעות הכתוב אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו מורה על זה, שאלו הזהיר שניהם יחדיו, הי' ראוי לומר אשר צויתי אתכם. ואם כן הדבר שאל חוה לא בא הצווי מפי השם עצמו כ"א ע"י אדם אישה נקל הי' יותר לפתותה מן האדם אשר נצטוה מפי השם, ולמען נסות אותה אם שמעה הצווי מפי השם או מפי האדם החל לומר בערמה אף כי אמר אלהים לא תאכלו, ובאמת אינם הן דברי השם שהרי הוא אמר לאדם קודם יצירת חוה לא תאכל בלשון יחיד, ואם צוה אח"כ על חוה הי' אומר לא תאכלי כמדבר לנוכחת, אבל הוא שינה בערמה את דברי השם לדעת מה שתשיב על דבריו, ולכן הפסיק במאמרו כדרך המסיתים שאינם מגלים את מצפוני רעיונם בבת אחת כ"א לסירוגין, ואחרי שהיא השיבה ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, הבין שאין דבר האמת נמצא בשפתיה, שלא שמעה מפי השם כל מאומה, כי למה יאמר לא תאכלו, והרי אדם כבר נצטוה על זה, ואם באה האזהרה גם אל חוה הי' השם אומר לא תאכלי, ועוד שהשם לא אסר על הנגיעה כלל, מעתה אמר לא מות תמותון, שהבין שהיא בודה דברים מלבה מה שלא שמעה ונקל הוא שתטה אוזן אל דבריו ותכשל גם את אישה לפתותו ולהפילו אל רשת שחת, ומעתה נבין ערמת הנחש וחלקלקות לשונו:

ד (ט) לא ידעתי, ראו מה בין אדם לקין. אדם לא כחש בחטאו, ולפיכך לא אותו קלל השם כ"א האדמה בעבורו, אבל קין העיז פניו לומר השמר אחי אנכי? קלף וקלל השם אותו בעצמו ואמר ארור אתה מן האדמה: (יד) הן גרשת, באמת לא גרשו השם אבל אמר נע ונד תהי' בארץ, גם אי אפשר לגרשו מעל פני האדמה כי איה אפוא אז ינוח? או יפרח תמיד באויר? והנה מה שאמר ומפניך אסתר גם זה אינו מובן, שאם ישב במקומו או ינוד בארץ פני ה' יהיו תמיד עליו. ויתכן שכך אמר קין, עוני גדול מנשוא, אי אפשר לסבול העונש הגדול הזה טוב לי מותי מחיי, טוב לי אם תגרשני מעל פני האדמה כלה להמיתני ולהפילני אל אחת הפחתים ולהיות נסתר מפניך. ותרגומו (וואהרליך! העטטעסט דוא מיך פאָן דער אָבערפלעכע דער ערדע נאכן פערטריבען, זאָ דאס איך דיינעס אנבליק פערבאָרגען בליבע):

נח

ו (ט) תמים, אין הוראתו כמו שה תמים (שמות י"ב, ה') שאין בו מום ומגרעת, אבל הוא היפוך התחלקות הדעות והערמה. והכוונה שלא היו בנפשו נטיות מתנגדות זו לזו, והפכו חלק לבם (הושע י', ב'), שלא היו בעצה ובדעת אחת, שקצתם פנו אל דרך זה וקצתם אל דרך אחר: (יב) את דרכו, את טבעו. ומה צדקו דברי רש"י אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן, לפי שהשחית כל אדם, קץ כל אדם לא נאמר אבל כל בשר, וא"כ בהמה וחיה במשמע. ויתכן שבדור ההוא הנתעב לא די שהשחיתו את גופם אבל הרכיבו גם בהמה וחיה מין בשאינו מינו. ועי"ז הורגלו הבהמות והחיות לצאת מטבעם. והשם שונא ההרכבה ובלבול הטבע בבעלי חיים ובצמחים, וזהו טעם בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים וגו' (ויקרא י"ט י"ט): (יג) חמס, לדעתו חמס יותר קשה מן הגזל, שהגזל אינו נאמר כ"א

---

*) ז' אינו קשה כלל, כי הבין אדה"ר עוד שאר דברים שנאמרו לו על פי הש"ית כמו כן ישאל השואל: איך הבין מה זה דעת טוב ורע והוא לא השיג עדיין ידיעה זו? וכן מ"שג אב ואם איך היה ידע, אלא שביאר לו הש"ית כל המצות. — שמעון סאנטא

על מי שאורב ביער לחטוף את עוברי אורח ולקחת מהם את הונם בחזקה, ולא יפול עליו מאמר כי מלאה הארץ, שהתועבה הזאת נעשית ע"פי הרוב ביערים, ואולם חמס יאמר ג"כ על בני העיר, ועל אותן המתחסדים והנראים כצדיקים, שחמס יאמר אף על הדיין המעוות חוק ומשפט. והנה אם נתפס הגזלן, הנגזל צועק עליו אל השופט ויעמידו לריב אתו אל מקום המשפט, אבל אם השופט מעוות משפט למי יצעק? וזהו טעם כי מלאה הארץ חמס, ומזה הענין חמסי עליך (להלן ט"ז, ה'), ששרה אמרה אל אברהם אתה מעוות המשפט הגבירה לאמה תחת יד שפחתי: (יז) המבול מים, יתכן ששורש מבול הוא מן בלה, ונבל ובלה משותפים בענין. והוראתו ההשחתה הגמורה, או קרוב אל ההשחתה, ומזה הענין אחרי בלותי (בראשית י"ח, י"ב), מחמת הזקנה, שמלתך לא בלתה (דברים ח', ד') ע"י השמוש, בלו עצמותי (תהלים ל"ב, ג') מפני כובד יד ה'. ויוצא מזה שתיבת מבול איננה מיוחדת לשטף מים רבים, כמו שהודה המבאר לנת"הם בעצמו, אבל על כל ההשחתה, וא"כ אין דעתנו נוחה בתרגום מלת מבול (זינדפלוטה) שאין בה לא מהוראת הענין, ולא מהוראת רבוי המים, ויותר טוב לתרגמו (פערוויסטונג). ואמת הדבר שחכמי האומות העתיקו מלת מבול (זינדפלוטה), אבל אין לנו כ"א לתרגם ע"פי עומק הוראת התיבות מבלי לפנות ימין או שמאל: (יח) את בריתי, הנראה בעינינו הוא הברית שכרת השם עם מין האנושי בכללו, באמר לא ידון רוחי באדם לעולם (לעיל ו' ג'), שיצא מפי הקב"ה ההבטחה שלא יכנס עם האדם לעומק הדין ולהכריתו מעל פני האדמה, אע"פ שאמר בראשונה נחמתי כי עשיתים, שיזכור תמיד בשגם הוא בשר, שאדם מורכב מגוף ונשמה, ובטבעו האנוש נופל לפעמים ברשת תאות הגופניות כי עלתו מאוד, ולכן אף שבאותו הדור הבני אלהים חטפו בנות האדם בחזקה להיות להם לנשים ועשו חמס בפרהסיא עכ"ז לא השחיתו דרכם כמו דור המבול. ונשארו עוד בגדר האדם עד שתחול עליהם הבטחת לא ידון רוחי באדם, אבל דורו של נח הי' שטוף בתועבות ובגלולים ואנשיו התחברו אל בהמות וחיות וקלקלו את טבעם בזדון עד שיצאו מכלל האדם ונפלו אל תחתית מדרגת בהמיות ולא נשאר להם ממין האנושי דבר כ"א הצורה בלבד, ושוב לא חל עליהם מאמר השם לא ידון רוחי באדם, כענין שאמרו בתלמוד אתם קרויים אדם וכו' וע"ז אמר השם אותו הברית שכרתי עם האדם שלא אל עוד על בני דורך שיצאו מכלל גדר האדם, אקים עמך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ואתה לבדך נקרא אדם:

ז (ב) תקח, כמו ויקח קרח (במדבר ט"ז, א'), אף כאן, בקריאה בעלמא, והם יבואו אליך מאליהם כי כן צויתי: ( ) לימים עוד שבעה, השעור לשבעה ימים, כמו יש לאל ידי (להלן ל"א, כ"ט), ובאורו שיש אל וכח לידי: (יג) בעצם היום הזה, מוסב על ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום שלמעלה, שאותו היום בעצמו הי' הזמן שבא נח וגו' ומאמר שאמרנו למעלה שהבהמות החיות והעופות באו מאליהם ע"י קריאת נח בלבד שוב אינו מן הפלא שהכניס נח כולם ביום אחד אל התיבה כמו שתמה המבאר לנת"הם, ואולי כוון לדעתנו בדבריו, שהי' בעזר האל כי רוחו הוא קבלם:

ח (ב) ויכלא, ענינו אסור וסגירה, כמו אדני משה כלאם (במדבר י"א, כ"ח), וכפירוש הרמב"ן שם, שיהושע אמר שישים אותם בבית הכלא, וכן כאן נסגר כרגע הגשם שירד מן השמים, ולא כמו מי הארץ שבבו הלוך ושוב לאט לאט: (כא) כי יצר, כמו ידעתי את יצרו (דברים ל"א, כ"א), ותרגומו (טריב, נייגונג), כמו שהעתיקו שם הרמב"מן, ונעלם ממני הטעם מדוע נטה מדרכו לתרגמו פה (דאז טיכטען), וזהו מענין מחשבה עמוקה ותחבולה, אם להרע, כמו אל תחרש על רעך רעה (משלי ג', כ"ט), או להמציא דבר הוגנות, כמו מלאכת חרש וחושב (שמות ל"ה, ל"ה), ועל הענינים הללו אומר הלועז (טיכטען, נאכדענקען, זיננען), ואולם היצר הינו כי אם התשוקה הבאה פתאום על האדם ולוכדו מבלי עצה ותחבולה כאורב יצרו תקפה עליו, הכוונה תאותו גברה עליו, ובאמת צריך האדם עצה ותחבולה רבה לעמוד כנגדה, ולא לפול בידיה, וגם לא יתכן לומר יצר לב האדם רע מנעריו שאין לנער עומק מחשבה, והנה למעלה בפסוק וכל יצר מחשבות לבו (ו', ה') שיצר סמוך הוא אל המחשבה, ולא מנוער האדם מדבר, הלא מבני אדם שכבר היו לאנשים יפה תרגם (דאז טיכטען): רע מנעריו, רבים חשבו שהאדם הוא רע בצאתו מבטן אמו ובטבעו נשחת מתחלת ברייתו, וגם דעת קצת בעלי הקבלה נוטה לזה, וקוראים ירושת החטא היא זוהמת הנחש, וסמכו הדעה הזאת על המקרא שלפנינו, שיצר לב האדם רע מנעוריו. והנה הדעה הזאת מביאה אל היאוש, כי מי יבוא אחרי מלך המלכים לתקן את אשר עות? ואם בעון חולל איך יסיר עונו מקרבו? וחלילה לאל מעול כזה *) לכן כל בעל נפש ירחיק עצמו מן הדעה הזאת המושכת בחבלי שוא את התועים מדרכי ה' אשר לצדיקים ילכו בם. ונאמר שכוונת המקרא כך היא, מנעוריו כמו בנעוריו, והמ"ם והבי"ת מתחלפין כנודע, והשעור שהאדם כל עוד שהוא בנעריו שכלו חלש מאוד, אף לא נסה בעניני העולם, ומחליף וממיר את הטוב ברע ואת הרע בטוב, וכבר הארכתי בזה הענין במבוא לספרי אמרי שפר ע"ש, ואולם אם יגדל הנער והיה לאיש וישכון באהלי החכמים החוקרים, מהם יקח תבונות לבחון ולהבדיל בין טוב מדומה לטוב אמתי, ובין רע חולף ועובר, שמביא לפעמים אל השלמת הנפש לרע קיים ומתמיד שהוא רע בהחלט, ומוליך האדם אל ירכתי בור שחת, להפסד הגוף והנפש. אז תלמוד בלבו הבריחה מן הרע והנטיה אל הטוב, ומסור הוא ביד האדם לבחור מעצמו את הטוב ולעזוב את הרע המביא לאבדון והפסד הנפש. כמו שאמרו חז"ל, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ומעתה אמר השם אף שרעת הדור הזה רבה היא לא אעשה בם כלה, שמין האנושי עודנו בנעוריו, לכן ילדו

*) אמר בעל הבונד קנקול הזה הוא מה שיקראו אותו דיא ערבזינדע והוא מהפך להפך אל יסוד החרות והבחירה שניתנה לאדם כמו שבארתי בהקדמתי, ומלבד שהוא נגד השכל מתנגד ג"כ לעיקרי תורתנו ושומר נפשו ירחק ממנו.

שמעון סאנטא

הכורם נח לך לך

נוטה אל הרע מחוסר ההשגה וההכרה, אבל הדורות הבאות יחכמו יותר, וע"י הבחינה, החקירה והנסיונות ידעו היטב להבדיל בין טוב כוזב לטוב עומד ונאמן, ובין רע מדומה לרע אמתי ומתמיד ואז יכבשו את יצרם ויטו אל הטוב האמתי:

ט ( ) מיד איש אחיו, הכתוב מלמדנו שכל בני אדם אחים זה לזה, מבלתי פנות אל חילוף אמונותם ודעותם: (ט) מקים את ב[רי]ת, זהו ברית חדש שכרת השם לא עם מין האנושי בלבד, שהרי כבר אמר לא ידון רוחי באדם, וכמו שבארנו למעלה, אבל כרת ברית גם עם כל נפש חיה. ואחר שאמר הנני מקים בהווה, יפה הוא אומר בהמשך הכתובים והקמותי. וראה (לעיל ו', ח'): (כא) וישכר, מן התימה שצדיק תמים כמוהו לא הי' נזהר מפחיתות וגנות השכרות, לכן הוא כמו שאמרנו למעלה, שמין האנושי הי' בזמן ההוא עודנו בנעוריו וחסר ההשגה והכרת טבע הדברים ופעולותיהן על גוף האדם, והנה נח שתה הרבה לפי שיין מתוק לחיך ולא ידע שרבוי היין מביא לידי שכרות, ופעמים גם לידי חולי ומדוה. ואולם אחרי הנסיון הכיר פעולת היין בגוף האדם ולא שתה עוד כ"א לפי המדה:

י (ה) איש ללשנו, והרי להלן הוא אומר ויהי כל הארץ שפה אחת? אלא על סוף הענין הכתוב מדבר, אחרי אשר חטאו ובלל ה' שפת כל הארץ, והי' לכל משפחה לשון ושפה מיוחדת:

יא (ד) פן נפוץ, נראה שעון הדור הי' על שהמרו בדבר ה' ומלאו את הארץ (לעיל א' כ"ח), שכמו שצוה על מין האנושי פרו ורבו, כן היתה פקודתו אליו למלאות את הארץ שלא יתקבצו כולם במקום אחד, שהרי נודע בנסיון שקבוץ המון עם רב בעיר אחד מוליד תאוות מופלגות ודברי חשק ועונג יוצאים מגבולי מוסר ומשחיתים מדות החברה וקיומה. זה עומק כוונת אמרו ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, ותיבת זמם מורה כמעט בכל המקרא על מחשבה ותחבולה רעה. ומעתה תבין מה שנאמר ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ, שאינו די בבלבול הלשונות, אבל עיקר כוונתו הי' שיהיו מפוזרים ומפורדים בתבל:

לך לך

יב (ז) מזבח, למה נקרא מזבח לפי שהתפלל שם מאוס לבבו לתת תודה על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל, כמו שכתוב רש"י. והענין מבואר שאמר ויקרא בשם ה' ותרגמו אונקלוס וצלי בשמא דיי'. ולפי שזבחי אלהים רוח נשברה ראוי לקרות מקום התפלה בשם מזבח, ששם מכניעים את היצר ומזבחים אותו: (יב) ואתך יחיו, הכוונה לו מתנו שניהם יחד התרציתי, ואולם לא יהרגו כ"א אותי ואותך יחיו, והיו חייך תמיד חיי צער ויגון ואבל על מות נפשי כי אהבתך אלי עזה עד מאוד, ואז טוב מותי מחייך, לכן אמרי נא וגו': (יג) אחותי את, מי שעובר על לא תרצח יעבור בקל על לא תנאף, ואם אנשי מצרים רעים וחטאים כל כך, מה לה לשקר ולומר אחותו אני, שגם אם תאמר אשתו אני יקחו אותה מבלי שיצטרכו להרוג את אברם? ויתכן שאברם לא ירא שיקחו שרה בזרוע ובאונס אותה כדרך המנאפים הגרועים, אבל לגודל יפיה יאהב אותה אחד מן השרים וידבק נפשו בה כל כך עד שיבקש מתנה לאהוב אותו בגמול אהבתו אליה. ויחשוב שכל עוד שאישה חי ונפשה קשורה בנפשו לא יוכל לפתותה להטות לבבה אליו. ולכן יחרוש עליו רעה להרגו בערמה ובסתר. ולכן אמר אברם אמרי נא אחותי את ויאמינו שעוד לבה נקי ופנוי מכל אהבה, ולא בלבד שלא ימיתוני אבל ייטיבו עוד עמדי כדרך החושקים שמתחנפים ומטיבים לכל קרובי הנערה לדבר על לבה להפנות דודיה ואהבתה אליהם. וזהו טעם למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך, שאגיע אל עושר וכבוד על ידך, וחיתה ענינו הצלחה (גליקליך ווערדען) כמו החיים והמות נתתי לפניך (דברים ל', י"ט): (טז) היטיב בעבורה, יתכן ששרי לא הגידה שהיא אחות או אשת אברם, אבל אמרה שאינה רוצה להנשא לאיש מי שיהי' והי' זה זר מאוד בעיני פרעה, שלא תאבה להיות אשת המלך ולשבת על כסא המלכות, והיא נערה מארץ נכריה, ואחרי שראה שחמדת הכבוד אינה פועלת על רעיונותיה, היטיב לאברם בעושר ונכסים, אולי היא נמשכת אחר חמדת הבצע וההון. ששתי אלה המדות הם מצודים וחרמים שנאחזים בם כמעט כל בני אדם, ומי שנמלט מאחת יפול באחרת: (יט) למה אמרת אחותי היא, מסכים לדברנו ששרי לא הגידה שהיא אחות אברם אבל שאינה רוצה להנשא, ולכן לא קצף פרעה עליה כ"א על אברם שהוא אמר אחותי היא:

יג (ח) אל נא תהי מריבה, אף שהי' ביד אברם לגרש ולומר אל בן אחיו, הפרד מעלי ולך הלאה שהוא דודו ואיש נכבד וזקן עכ"ז דבר עמו בבקשה ובענות חן שיפרד ממנו, לא בשביל דבר אחר אך למען השקיט ריב הרועים, ונתן לפניו הבחירה ואמר אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה וכל זה מדרך המוסר והענוה:

יד (יח) לחם ויין, דברים הגדלים מן האדמה ועלי גפן, ואין לבעל חי חלק בם, ומלכי צדק רמז בזה על חסדי השם להזמין פרנסת בני אדם בדברים טובים וערבים, ושראוי להודות לו על רוב הטובה שעושה עמנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה: והוא כהן, מן הפלא שבאותן הימים הקדומים נתפשטה הכרת הבורא ואחדותו ואמונתו כל כך שהיו מייחדים כהן לעבודת העולם הנשגב, ואולי הפך אברם את לבו לעזוב עבודת האלילים, ואח"כ הכינו לכהן לעמוד לשרת את פני ה' ללמד ולהנהיג את העם הנתונים תחתיו בדרכים ישרים ונכונים. ואם לקח מעשר מן אברם, אם מפני שהי' מלך אביון מושל על מתי מספר, ואין בידו לפרנס עניים יתומים ואלמנות הדבקים בה' ובאמונתו, או שהי' חוק מימי קדם לתת לכהן מעשר כל תבואה ורכוש, ולא רצה להעביר החוק מפני הכהן שיבוא אחריו: (יט) לאל עליון, כמו אל אלהי הרוחות (במדבר ט"ז, כ"ב), ופירושו עליון על האלילים או על המלאכים שהאומות עשו אותם אלהים והמה לא אלהים. והראי' קונה שמים וארץ, ששמים וארץ וכל אשר בם הם קנין לו לבדו, כי הוא עשאם, הוא לבדו בראם ויכוננם ואין מי עוזרו: (כ) אשר מגן, בדברים מעטים כלל מלכי צדק שתי ידיעות נשגבות. האחת שהשם הוא אל

עליון, והשנית שהוא משגיח על בריותיו וביחוד על בני אדם: (כ) מעשר מכל, מן הנפש והרכוש, ואולם בנפשות אי אפשר לגמרם במעשר אם לא שיעלו למנין עשרה, עשרים, ושלשים. או שאומדין הנפשות העודפות על מנין העשריות כמה הם שווים ומשלם מהם מעשר דמי שוויים. והחוק לתת מעשר לכהן הוא ישן נושן, ונכון הדבר שכל אחד יתן חלק מה מגרנו ומהונו מיקבו לפרנס הכהנים, כי לא יוכלו לעבוד עבודת אלהים ולעבוד את האדמה, או להתעסק בדבר אחר חוץ מן התורה והעבודה: (כג) אני העשרתי, הנראה שהטענה הזאת בעלמא הם דברי אברם, אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ולא תאמר עינינו, אע"פ שלא תוכל לומר אני העשרתי את אברם, שכל מה שאתה רואה לפניך בדין בא לידי ואינו שלך שכבר לקחו ממך הכל הארבעה מלכים ועכ"ז לא אקח ממך כל מאומה. ורצוי להעתיק המקרא (דאס איך וועדער פֿאדען נאך שוהבאנד, דאס איך פֿון אללעס וואס דיין וואר ניכטס נעהמע, וויא וואהל דוא ניכט זאגען קעננטעסט. איך האבע אברם רייך געמאכט). שבלבדים חסרים בל"הק כנודע. ורצוי לפרושנו הוא שאמר אברם ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם, ואלה שלשה אנשים היו בעלי ברית אברם, נגידים וטפסרים, ואלו היה מקום למלך סדום להתפאר שממנו נתעשרו, אולי גם הם לא ירצו ליקח חלקם, לכן האמת שאין למלך סדום יד ומקום לומר אני העשרתי את אברם או אני העשרתי את ענר אשכול וממרא. ומפני מה לא רצה אברם לקחת את כל מאומה מן השלל? אולי לא רצה ליהנות מרכוש אנשי סדום ומלכם שהיו רעים וחטאים מאוד ורוב מקניהם וקניינם בא להם בגזל וחמס:

טו (א) אל תירא אברם, הנכון כדברי הרמב"ן, שאברם הי' מתיירא פן ירבו המלכים צבאותם עליו ויערכו מלחמה מנגדו פעם שנית, ורלב"ג כתב, אולי הי' ירא שיקרה לו חטא במה שהושיע לאנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה', והדברים האלו רחוקים, אף שאין מקום לטענת המבאר לנת"הש עליהם, שכתב הרי לא היתה מגמת אברם להושיע להם, רק לכבודו עשה זאת, שלא יאמרו שמרכוש סדום נתעשר, שעכ"פ לא הי' מן הצורך להושיע לאנשי סדום, שהרי הי' יכול לתת כל הרכוש לענר אשכול וממרא: (ה) כה יהיה זרעך, כמו שהכוכבים פזורים על פני הרקיע, כן יהיו ישראל לעת מן העתות נפוצים בכל ארצות תבל, כמו שהכוכבים נראים ונעלמים, כן תפארת האומה פעם תזרח ופעם תשקע, אבל תשוב עוד לזרוח. אין כוכב אחד מזהיר יותר מחבירו, ורומז בזה שכן יהי' לכל ישראל תורה אחת ואור אחד אף בהיותם בארצות אויביהם, ועוד היום הזה אין אנו מתחלפים באמונה, אבל תורה ואמונה אחת לכל בני הגולה הזרויים בכל חלקי הישוב: (יד) יצאו ברכוש גדול, כבר העירונו למעלה שבכל זמן שהי' המין האנושי בנעוריו חלוש השכל חסר הידיעה והנסיון פנה יצרו אל הרע, ומזה נמשכו עונות דור המבול ודור הפלגה ומעשה אנשי סדום ותועבות ובגלולי שאר אומות אשר נוקשו ונלכדו בדמיונות וחזיונות כוזבות והי' מספר אליליהם ופסיליהם כמספר כחות הטבע ופעולתן, והשבושים והבלים האלו שרבו כמו רבו התעו את בני אדם מדרך הישר וילכו עקלקלות, והנה הדרך הישרה אחת היא, כמו הקו הישר, ואולם אין מספר לקווים העקומים וכן הדבר בדרכים הנלוזים לא יוכלו להמנות. ורצה השם שהוא מן ההכרח להתגלות בעצמו ובכבודו אל בני אדם, להוציאם ממחשכי הטעות והמבוכה, ואולם האומות בדורות ההם נטבעו כל כך בבלל התאוות והתועבות עד שאין אחת מהם היתה ראויה להגלות השם הנכבדה והיקרה, ולא מצא בכולם מי שהכין לבו להכיר האמת ולהאמין שורש דעת ופרי תבונה כ"א אברהם בלבד שהכיר את בוראו והאמין בו, ויחשבה ה' לו לצדקה לבחור בזרעו אחריו ללמדו תורה ומצות ולחתם את לבבו באש תמיד תוקד לא תכבה. והנה אברהם יצחק ויעקב ושנים עשר שבטי יה היו קדושים ומוכנים לקבל ההתגלות ההיא, אבל היו מתי מעט ומשפחה אחת, ולפרסום האמונה הנאמנה צריך שהי' גוי עצום ורב מחזיק בה ולהפיץ על ידו את חפץ האלהי אורה על פני תבל. ולכן המתין השם עד שפרו ורבו יוצאי חלצי יעקב ונהיו לעם גדול. ורצה השם שבדור ההוא שאבותיו הקדושים נטעו בלבם זרע אמת וצדקה הי' ראוי ומוכשר אבל לא מתוקן ככל הצורך להגיע אל מדרגת השלמות הנכבד ההוא. ולכן שלחם אל ארץ מצרים, כי בימים ההם חכמו מצרים מכל בני קדם במהלכות השמש והירח והמזלות, בכל עניני ותולדות הטבע, בתהלוכות נפש האדם, בחכמת הרפואה והחניטה וכדומה, והראי' ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה (להלן מ"א, ח'), וכן ויחנטו הרופאים את ישראל (להלן נ', ב') וחכמת החניטה לבדה מצטרך לכמה ידיעות עמוקות וחקירות נפלאות שקדמו לה. וכמו שמשה נגדל בבית המלך פרעה כי בת פרעה לקחו ויהי לה לבן (שמות ב', יו"ד), למען חנך אותו בחכמות ומדעות, כן הי' כלל זרע אברהם בארץ מצרים להשכיל לבם ולהכנס אל החקירה והבחינה בעניני העולם. ואולם למען לא ילמדו ישראל גם את תועבות מצרים ולמען הסיר מקרבם כל תאוה ומדה רעה והכנע את רוחם נתן אותם לעבדים תחת יד אדונים קשה לבוז להם, למען לא יעשו כמעשה ארץ מצרים וישכחו את טוב לקחם אשר קבלו מאבותיהם הקדושים. ומדרך העשוקים הנרדים בשבט ברזל לשנוא תכלית שנאה את המושלים בהם בחזקה, ובכל מעשי אדוניהם מדותיהם ומנהגיהם תגעל נפשם, לכן הרחיקו עצמם מחוקותיהם ומהבלי אמונתם ועבודת אלהותם, וכן אמרו מלמד שהיו בני ישראל מצויינים שם, ולא התעיבו ולא התחתנו בם, אבל אף שראשי האומה ובחירי בני ישראל ירדו לעומק החכמות, ולא בזו את דברי החוקרים והחרטומים, עכ"ז לא נתפתו להם לעזוב את למודי המוסר והנהגה הנכונה והישרה בעיניהם ולהדבק באמונתם הנפסדת ההורסת את עמודי מדות המציאות אל השלמות הנפש. ואחרי שרבו בני ישראל עלו מעלה מעלה בחקירות המושכלות איש איש לפי ערכו, וקנו הכנה נאותה להבנת התורה, הוציאם השם ממצרים וקרבם אל הר סיני וגלה להם חפצו ורצונו הקדוש בעשרת הדברות שהם יסודי חלק האמונה וראשי אזהרות מוסר, ולא תראם בסתר דבר עמם אבל בקולות וברקים והר עשן וגו' למען ישמעו כל גויי תבל את המעמד הנכבד כי נורא הוא ויכרעו כל ברך ויסורו אל משמעת אל עליון ללמד תורה ומצוה, ואם כן הי' תכלית שעבוד מצרים להכין לבב עם בני ישראל לקבל התורה, ומהם תצא תורה אל שאר האומות, וכהיום הזה נתפשטו אמרות ה' הטהורות כמעט בכל

הכורם לך לך

אלקי היסוד. שבעלי המסעות האומדים סכום כלל מין האנושי בימינו למנין אלף ומאה מילל"יאָן, אומרים שיותר משמנה מאות מילל"יאָן מאמינים שתורתינו הקדושה נתונה למשה בסיני מן היושב בשמים ומושל בכל, ורוב עקרי אמונתם נוסדו על עשרת הדברות ושאר מצות ואזהרות המיוסרות ומשלימות את נפש האדם ומביאות אותה אל אושר הנצחי. ואחרי אשר ע"י זרע אברהם נתמלא העולם אורה, אל תתמה אל החפץ אלהי לתת את עם ישראל תחת יד מצרים על לא דבר, כי לבעבור הטובה הגדולה הנמשכת ע"י שעבוד מצרים לכלל מין האנושי עשה זאת לתקן עולם במלכות שדי, ואין זה עול בחק השם שיסבול האחד בעבור טובת הכלל. והרי מצינו שיוסף הצדיק נמכר לעבד ונאסר בבית הסהר, לא מפני מעשה נערותו שהוציא דבה על אחיו בלבד, שהיה זה עונש גדול והוא עודנו נער ושנאתו שנאת ילדים, אבל למען היטיב באחרית הימים לאומות מצרים וכנען, וביחוד להחיות את אביו ואת ביתו, כמו שאומר הוא בעצמו, אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (להלן מ"ה ה'), כלומר אין אני מצטער על ימי עניי, אחרי שהטובה הנמשכת מן זה המקרה רבה וגדולה היא, ובדין שיסבול היחיד במנוחת הנפש התלאות הבאות עליו לטובת הרבים. והנה המעיין בזה הפסוק יראה שאין סוף המאמר מחובר היטב עם התחלתו שאמר כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם, והיה לו לחתום המאמר ואחרי כן יצאו מן הארץ ההיא ברכוש גדול, אבל אמר יצאו סתם, להורות שאין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' ולא עזב חסדו את החיים ואת המתים, וכל היוצאים ממצרים הן מן העולם יצאו ברכוש גדול, והוא קנין הידיעות ומדות משובחות אשר בהן תושלם הנפש ותגיע אל גמול טוב רב הצפון להתעדן בנועם לחזות כבוד ה', הנקרא בפי חכמי התלמוד זיו השכינה. ואף אם מתי מצרים לא זכו לעמוד הר סיני, עכ"ז הבטיח השם שכל אחד יטול חלקו בעולם הבא איש איש לפי בינתו ויושר מפעליו, ובאושר המופלג הזה שוים מתי מדבר למתי מצרים. והדרכים המוליכים אל אושר המופלג הזה הם ארחות מוסר ויראת ה', וזהו הרכוש הגדול השמור לחיי עד, ולא הון ועושר שהם נחלת חיי הבל העוברים מהר. מלבד שכל כלי כסף וזהב ואבני חפץ לא המציאו למתי מדבר שום תענוג ויהיו להם אך למשא כבד. ומעתה תבין סמיכות והמשך אמרו, ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, שהרצון כמו שכתב הרמב"ן על נצחות הנפש והשארתה אחר המות, ואמר השם אל אברם, אל ילך לבך שזרעך יהי' גר בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, שבעת תבוא אל אבותיך בשלום לעולם הנפשות אז תראה את הטוב הרב הצפון לזרעך, ואז תבין סוד חכמתי, כי למען היטיב להם ולכל באי עולם, גזרתי עליהם שעבוד מצרים להיות עם סגולה שממנו תזרח שמש התורה על פני תבל: (טז) **ואתה תבוא**, אם היתה הכוונה שגוף אברהם יבא מונח אצל גופי אבותיו, הנה לא קיים השם את הבטחתו, שהרי אברהם נקבר במערת המכפלה הרחק מאוד מקבר אבותיו. ולכן בעל כרחך לא על הגוף אבל על הנפש נאמר ואתה תבוא אל אבותיך עי' בבאור:

טז (ב) **אולי אבנה ממנה**, אולי יהיה לי בן ממנה. לפי אחרי שהבטיח אותו השם ואמר אשר יצא ממעיך הוא יירשך (לעיל ט"ו ד'), נתווכח בעצמו שהוא אינו עקר, וא"כ מה שהוא נשאר עירירי ומחסור בנים הוא בסבת שרי שהיא עקרה, ונצטער על זה, ולכן התחילה היא ואמרה בא נא אל שפחתי אולי תלד והיה הוא יהיה לי לבן, ואגדלהו על ברכי ואאהב אותו כאלו הוא פרי בטני, כי אמרה בלבה טוב מתי לו שפחתי מאשר יקח אשה אחרת ותהיה גבירה כמוני: (ה) **חמסי עליך**, כבר פרשנוהו (לעיל ט' י"ג): **ישפט**, הנראה שאברם שמח שמחה גדולה עוברת על המדה, בימים ההם אשה עקרה נחשבת היתה כעץ אינו עושה פרי. והיה לאברם לחוס על כבוד שרה ולהוכיח את הגר על פניה שלא תתגאה, ולומר אל תשכחי כי שפחה את והיא גברתך, ואל תשכחי כי הרונך מידה ומחסדה בא לך, כי זה חסדה עמך לכבוש את רוח קנאתה, ולתתך בחיקי. (יא) **שמע**, כמו ראה, כי פעולות חושי השמיעה והראיה מתחלפין בעברית, והראיה וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו *): (יג) **אל ראי**, הרואה אותי ומשגיח עלי, כי אמרה הגם הלום במדבר ראיתי אחרי ראי המשגיח עלי, שהוא ארץ לא עובר בה איש, וא"כ אתה הוא מלאך. או שהגר לא ראה את המלאך כ"א שמעה את קול מדבר אליה, וע"כ אמרה אתה אל ראי הרואה אותי ומשגיח עלי, הגם הלום ראיתי איש או תמונת מדבר אלי אחרי רואי אל כל עבר ופנה. וראוי לתרגמו (**דער דוא מיך זיהסט, דוא ביסט איין גאָטטליכעס וועזען; דען האבע איך אירגענדוואָ עטוואס ערבליקט, נאכדעם איך אללענטהאלבען אומגעזעהען**)? והמעיין בטיב מלת ראי שהוראתה רואה ולא נראה, ידע מדוע נטיתי מתרגום ובאור הרמב"מן:

יז (ד) **הנה בריתי אתך**, הברית בעצמו להיות לו ולזרעו אחריו לאלהים. ומלת מילה אינה רק אות הברית, כמו שאמר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית (להלן י"א). והבדל גדול יש בין האות ובין הברית עצמו. והראיה שאמר והקמתי את בריתי וגו' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ואצל האות מהו אומר? יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא, וכולם חייבים במצות מילה אם הם מקנת כספו, אף שאינם מזרע אברהם ולא נכנסו בבריתו עם הקב"ה. ועוד הבדל עצמי יש בין הברית ובין אות הברית, שבברית נכנסים כולם בני ובנות ישראל, אבל הבנות אינן נושאות אות הברית על בשרן, ואין צריך לזה, כי כבר אמר הכתוב והיו לבשר אחד (לעיל ב' כ"ד), וע"י העיון הזה נבין סמיכות מאמר השם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה (להלן ט"ו) אל מצות מילה. והוא שבהתחלת מצות מילה אמר השם לאברם ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם וגו', והטעם מאחר שהקב"ה נכנס עמו בברית רצה להראות לו אהבה יתירה ולפרסמה ברבים לכן שנה את שמו. ושינוי השם מורה על גדולתו ומעלתו מאהבת ה' אותו. והנה שרי

---

*) עי' מה שכתבתי בבאור עוללות לפסוק אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה בשמות סי' ה'.

שבעון סאנטא

אם תשמע שהשם נכנס עם אברם בברית ע"י מצות מילה, והיא אחרי שאינה יכולה לשאת את אות הברית, תחשוב שאינה נכנסת בברית ותצטער על זה עליה ועל בנותיה אחריה שאינן נחשבות בעם ה', לכן צוה הקב"ה לאברם לאמור לשרי שהוא שנה גם את שמה מאהבתו אותה כמו אברהם. ושהיא עם בנותיה כלולות יחד בתוך הברית, ושיהיה להן לאלהים כמו לבני ישראל: (יז) ויצחק, תרגם אונקלוס וחדי לשון שמחה, אבל ותצחק שרה תרגם וחייכת שרה לשון לעג. ויפה תרגם, שכאן אמר ויצחק ואח"כ ויאמר בלבו וגו', וא"כ היה הצחוק עובר מהר על פניו ולא נקבע בלבו, אבל היה מעין שחוק של שמחה ולא אמר הלבן מאה שנה כ"א בדרך תמיה כלומר מה יאמרו הבריות נגד הנס המופלג הזה? אבל אצל שרה נאמר ותצחק בקרבה, שהצחוק נקבע בקרבה בתוך תמיה כמו שתרגם אונקלוס במעהא ולא יצא מהם אף אחרי שהתבוננה ואמרה דברי שטות הם אחרי בלותי וגו'. וקרוב לזה פי' המבאר לנת"הש.

וירא

יח (ב) מפתח האהל, לרמוז שלא נכנס מקודם אל האהל ולא נמלך עם שרה אם יזמין האורחים לסעודה או לא, אבל רץ מיד להכניסם אליו תחת העץ, ולבקש מהם שיסעדו לבם: (ט) איה שרה אשתך, יתכן שזה מדרך ארץ שתבוא בעלת הבית לקראת האורחים ולשאול בשלומם, והם ראו שאברהם נכנס אל האהל ויצא לבדו והביא בן בקר וגו', שאלו איה שרה למה לא יצאה האהלה? וקרוב הדבר שאברהם ספר להם בעת הסעודה ענין הברית שכרת השם עמו, והם המתינו בחשבם שגם היא תבוא לקבל פניהם כדרך הארץ. וראיה לזה, שהכתוב אומר ושרה שומעת פתח האהל, ואם אברהם לא ספר מאומה מן המאורע שהקב"ה שינה את שמו ושמה אז הבינה שרה שהם מלאכים או נביאי ה' שלולי זאת האיך יודעים ששמה שרה, ובלתי ספק לא צחקה ולא לגלגה: (יב) ותצחק, כבר פרשנוהו (לעיל י"ג י"ז): (יט) את אשר דבר, בפסוק הקודם ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ, ואם לא ישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט לא יתברכו בו גויי הארץ, לכן אגלה לו את מרי ועונש אנשי סדום ועמורה למען יזהיר את בניו ומתועבותם, ולמען יתברכו בו כל גויי הארץ, וזהו לדעתי עומק פשטות הכתוב וחבורו עם שלמעלה, ומאמר למען הביא הם דברי משה, או דברי השם בעצמו ומדבר פעם בגוף מדבר בעדו ופעם כמו מגוף נסתר, וכזה נמצא לרוב במקרא. ואין צורך לדחק המבאר לנת"הש: (כד) ולא תשא, אין הכוונה שינקה אותה מכל עונש בעבור הצדיקים, אבל לא ישחיתם ולא יעשה כלה בהם, ויש הרבה שלוחים עונשים וייסורים למקום לייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה: (כה) כצדיק כרשע, ואם אי אפשר שיהיו שניהם שווים, ואנו רואים בכל יום שדרך רשעים נוצחות וצדיקים מוכים ונגועים ואוכלים בדמעה לחם נקודים. על כרחך לומר שגמול הטוב והרע הוא בעולם הנפשות:

יט (ד) זקן, מדרך הזקנים שלא לצאת מביתם באישון לילה ולנוח על משכבם, והראנו הכתוב גודל מרי אנשי סדום שאף הזקן עזב את משכבו ונתחבר עם הנער להרע ולהצר את האורחים שבאו שם ללון: (טז) בחמלת ה' עליו, הנראה שלוט ניצול בזכותו, ובחמלת ה' עליו שב על אשתו ושתי בנותיו שהלכו גם הן בדרך הרע, ולא ניצולו כ"א בחמלת ה' על לוט, שלא ישאר בלי עוזר בדד ומשומם: (כו) נציב מלח, וזהו הפיכת גשם לגשם אחר ממש אף שלא נאמר בנציב, וא"כ אף שלא נסכים עם דברי ר"ע ספורנו עכ"ז סרה מעליו טענת המבאר לנת"הש במלת ויהפוך בפסוק הקודם. ע"ש: (לג) ותשקין, יין, יתכן שההשקאה והשכיבה לא נעשו מיד כבואם למערה, אבל אחר זמן רב, ובתוך הזמן ההוא נטע לוט כרם אחר שנמלט מהפכת סדום ועמורה כמו שנח נטע כרם אחר שנמלט מן המבול, והיה להן יין רב מבלי מקרה או נס. ומאמר הבכירה ואיש אין בארץ וגו' (לעיל ל"א) מורה שהמתינו ולא עשו מעשה המכוער הזה עד רבות הימים ואין איש עובר אורח נראה להן, ואז סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול, וחשבו שלקיום מין האנושי רשאי לבא להוליד מאביה:

כ (ט) ועל ממלכתי, כמו אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם (ויקרא ד' ג'), שאם המושל או הגדול שבעם חוטא, נעשה לעם כהיתר: (טז) ולשרה אמר, רבים נבוכו בפירוש זה הפסוק, ואולי נלאה עלינו לבארו על פשוטו יפה. שאבימלך אמר בפסוק הקודם לאברהם הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב, ויתכן ששרה לא נתרצית לשבת בארצו מיראתה, א) שאין דעת אבימלך נוחה בה לפי שהיא אמרה אחי הוא והוא אמר אחותי היא וע"י שניהם קרוב הי' להכשל בחטא אשת איש, ואינו מבקש שישבו בארצם כ"א להנקם מהם בזמן מן הזמנים, ב) מה יאמרו אנשי ביתה, אם היא נשארת בארץ אבימלך, אחרי אשר לקחה אל ביתו וחדר משכבו? הלא ידמו בנפשם שהיא נתפתת לו ואוהבת אותו, ולכן לא תאבה להפרד ממנו. ג) מה יאמרו עבדי המלך וכל בני שער מקומו? ולהסיר מלבה את כל יראתה אמר, הנה נתתי אלף כסף לאחיך, ואם אני נוטר שנאה עליו בלבי לא אתן לו מתנה גדולה כזו, ואם תאמרי שאיני עושה זאת כ"א להחזיקו בארצי ולהנקם ממנו, הלא הרשות בידו ללכת מעמי ואז אבדתי לא בלבד יד ומקום להנקם ממנו כי אף גם האלף כסף, ומי פתי יעשה זאת? ואם יראת מה יאמרו אנשי ביתך, הנה הוא אחיך הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך, כי כל בני ביתך יודעים שאברהם נביא וצדיק הוא, ובאשר הוא נביא הנה ידע את כל אשר נעשה אתך, ואם התעוללתי בך או את נתפתית מעצמך אלי, הוא צדיק ולא יחזירך לביתך להיות אשתו כבראשונה, וע"י החזרתך הוא מכסה עיניהם כאלו לא ראו שלקחתיך אל ביתי. ואם תאמרי, אמת הדבר כל אנשי ביתי יודעים שבעלי הוא נביא וצדיק, אבל אין אנשי ביתך ומקומך יודעים מזה, ותהי שבתי בארצך לחרפה לי, גם זאת אל תיראי. כי ואת כל ונוכחת, כבר הוכחת אותך, כי מאז הבוקר קראתי לכל עבדי ואמרתי להם את כל מה שדיבר המלאך אלי ואת אשר צוני, ועתה השב אשת איש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה, ועל אודות הדברים האלו יראו כולם

אחד, וא"כ גם הם יודעים כמו אנשי ביתך שאברהם בעלך הוא נביא וצדיק, והראיה ויתפלל וחיה, כן דעתנו בבאור המקרא הזה, ויתורגם לפי זה (געגען אללען אנדערן ביזט דוא שאָן פערטהיידיגט) לא כמו שנמצא בתרגום אשכנזי (ווירסט דוא פערטהיידיגט ווערדען), ותרגומנו מסכים היטב עם דקדוק המלה. ועיין מזה בבאור נת"הש:

כא (ו) **צחוק**. נראה שהוא כפשוטו מענין לעג, ואמרה כל השומע יצחק לי שאין אחד יאמין שילדתי בן לתשעים שנה, ויאמר שהוא תינוק מאשה אחרת הנולד היום ולקחתי אותו להניח אצלי במטתי להטעות את העולם, ויהיה לי ללעג וקלס. והנה אף שבשרות נתווכחו אמתת הדבר, הנה המון עם נשאר עודנו בספק, וקרוב הדבר שישמעאל הלך בחוצות קריה ואמר לכל, לא ילדה שרה, כי איך תלד אשה בת תשעים שנה, אבל אסופי הביאה מן השוק לרמות את אברהם אבי כדי לנקום ממני ולהעבירני מחלקי או משליש ירושת אבי, כן לעג עליה יום יום, וזהו ותרא שרה את בן הגר וגו' מצחק (להלן ט') ומעתה תראה שכל צחוק האמור בפרשה הוא מענין לעג (שפאָטט): (י) **כי לא יירש**, הואיל שהוא אומר שאסופי הבאתי מן השוק ואני עושה זאת להעבירו מחלקי ירושתו הנה לא יירש כלום, ועונש קל הוא על המוציא שם רע על אשה צנועה ויקרה כמו שהיתה שרה אשת אברהם: (יב) **כי ביצחק**, בארנוהו (למעלה י"ז ד'): (יז) **באשר הוא שם**, יתכן שישמעאל התחרט בלבו על שהלשין על שרה והתודה לפני ה' והתפלל אליו לכפר על עונו, וזהו וישמע אלהים את קול הנער (לעיל י"ז) ונעתק ממורשי לבבו הרעים אל דעות ישרות וטובות, ולכן אמר כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם כלומר שנעתק ממחשבה למחשבה אחרת ואינו במקומו הראשון אבל במקום ובדרך ישר, ופניית הלב היא כמו העתקה מקומית. אל תפן אל קשי העם הזה (דברים ט"ו כ"ז) העתקת המחשבה. אנה פנה דודך (ש"ה ו' א') היא העתקה מקומית. והדומה לזה שם יצעקו ולא יענה (איוב ל"ה י"ב), שאינו מורה על המקום כ"א על החרטה וזהו העתקת הלב ממחשבה אל מחשבה אחרת: (לג) **אל עולם**, הרמב"מן תרגמו (דער איין גאָטט איזט עוויגער לייטען) מענין נצח כפירוש הרמב"ן והרמב"ם ור"ע ספורנו, ואולם אונקלוס תרגמו אלהא דעלמא. אולי מאמר שהשם בן ארבע אותיות מורה בעצמו על נצחיות השם כמו שאמרנו למעלה בפ' בראשית הוצרך לתרגמו אלהא דעלמא שלא יהא כפל הענין:

כב (י) **לשחט**, מכאן לשחיטה מן הצואר, שבוודאי נתכוון אברהם להמעיט יסוריו של יצחק כפי האפשר, ושחיטה מן הצואר היא המיתה היותר נמהרת: (יז) **ככוכבי השמים וכחול**, רומז בזה שלפעמים יהיה זרע אברהם ברום המעלות ככוכבי השמים, ופעמים בשפל המדרגה כחול שהכל רומסים עליו, והכל לפי מעשיו:

חיי שרה

כג (ב) **ויבא אברהם**, ויצחק היכן היה? לאחר העקדה הוליך אברהם את יצחק בנו לבית מדרשו של שם. וזהו ענין ויבא, שנסתבכו בו המפרשים: **לספד**, אין זה הספד חיצוני שמקוננים בקול יללה, כמו ויספדו שם מספד גדול (להלן נ' י'), אבל הספד פנימי: (ד) **גר ותושב**, ענין שיחת אברהם עם בני חת ועפרון מורה שהיה חכם גדול ויודע מה טובם שבני חת היו ממשפחה נכבדה, והם היו מראים עצמם לעיני אנשי עירם כבעלי נפש נדיבה ורוח יקר, ובאמת היו נוכלים בקרב לבם והנה אברהם לא אמר להם מכרו לי אחוזת קבר שהיה נגד כבודם שימכרו קבר לנשיא אלהים כמוהו ולא יתנו לו במתנה, לכן אמר תנו לי, ומלת תנו סובל לשון מתנה ולשון מכירה. והם ענו באמרי חן וחלקלקות שפתם, שיקבור את שרה באחד מקבריהם, אבל לא אמרו שיתנו לו אחוזת קבר. וע"ז השתחוה אברהם לכולם לתת תודה וחן על נועם דבריהם ואם רק בפיהם ירצו לו ולבם בל עמם, ואמר, אם יש ברצונכם להחזיק אותי כאחד מכם ולא כגר ותושב פגעו לי בעפרון בן צחר ויתן לי את מערת המכפלה, ולהוציא אותם מן הספק ולהראות שהוא שונא מתנות אמר בכסף מלא יתננה לי, ואולם לא הקביל את דבריו נגד עפרון עצמו שישב בתוכם, שמתיירא לפגוע בכבודו אם אמר לפניו בפני קהל ועדה שימכור לו המערה בכסף מלא, והוא מתראה לכל כאחד הנדיבים לכן אמר לו כל זאת ע"י אחרים ואף גם זאת בדברי תחנונים ופגעו לי, שהם יתפללו בעבורו אל עפרון, כלומר יודע אני שהוא נדיב ואינו מבקש תשלומין בעבור המערה, אבל גם אין אני רוצה במתנת חנם, לכן העתירו בעדי שיעשה עמי חסד לקחת ממני תשלומין, ובתוך בקשתו לא שכח לומר בכסף מלא, כלומר שיהיו השקלים במלואם בלתי פחת וחסרון, או שהכסף יהיה נקי מכל תערובת נחושת, לדעתו שאף עם עתק יצא מפיהם, הנה בלבם הם מדקדקים על פחות משוה פרוטה. ואמר אל תמכור אותו לי כדרך התגרים שצריך לתת להם את שווי הקנין בשלמות, וכן אמר לבסוף עובר לסוחר. ועל זה ענה עפרון לא אדוני, איני מבקש ואיני לוקח שום דבר ממך, כי השדה והמערה לך נתתיה כאלו הם נתונים לך כבר, ובאמת אחרי ששמע עפרון מאמר אברהם בכסף מלא יתננה לי היה בטוח בלבבו שאברהם לא יחזיר מדבורו, ונקל היה לו להתנשאות בפני העם ולומר איני חפץ בתשלומין, אבל נתתיה לך במתנה, להראות את נדיבות רוחו. ומעתה הפציר אותו אברהם והקביל דבריו לנגדו לומר נתתי כסף השדה, כמו שאמרת השדה נתתי לך, כן הכסף כבר מוכן ונתון הוא לך כאלו יהיה העסק משני צדדים דרך מתנה ולא מקח וממכר. והנה עפרון רצה להודיע סכום המקח, ונתבייש לומר לו כדרך התגר תן לי ארבע מאות כסף, לכן אמר ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא, בין שני עשירים כמונו אין הסכום שוה להרבות דברים בשבילו, ובתוך כך הודיע לו שסכום המקח הוא ארבע מאות שקל כסף, והיתה גם כן כוונתו בדבריו ביני ובינך מה היא, שאברהם לא יפחות מארבע מאות כדרך הקונים הגורעים ממה שתובע המוכר, ומי יודע אם בימים ההם השדה והמערה היו שווים ארבע מאות שקלי כסף טוב ונקי. והנה כותב התורה אומר וישמע אברהם אל עפרון, כלומר שהבין כל כוונות עפרון, וכמו שתרגם הרמב"מן (אברהם מערקטע) ונתן לו ארבע מאות שקל כסף, ולא בלבד שלא נגרע דבר מסכום המקח, אף

השקלים בעצמם היו טובים נקיים, ומאתים עוברים לסוחר. והנה בפסוק ופגעו לי בעפרון נוטים קצת דברי הרמב"ן לדברי, אבל אין אחד מן המפרשים שם את הפרשה הזו ככל צרכה: (כ) מאת בני חת, והלא לא מהם קנה אברהם את השדה והמערה אבל מעפרון? ויתכן שהיה צריך להסכמת בני חת כולם שלא יתחשב עוד כגר ותושב, אבל כאזרח הארץ ושיהיה לו רשות הכנת אחוזת קבר לנחלה לו ולזרעו לעולם:

כד (א) בכל, שלא היה לו חסר מאומה, אחרי שקנה לו השדה והמערה והיה אזרח בארץ כנען לא היה חסר כלום. שמקודם הי' גר נע ונד ולא היה יכול להשיאו שלא היה לו מקום קבוע, ויצטרך לנוד עם כלתו מעיר לעיר וממדינה למדינה ויארע לה ככל המאורע לשרה במצרים ובגרר. וזה טעם שהמתין אברהם לתת אשה ליצחק יחידו אהובו עד שהיה בן ארבעים שנה, כמו שנאמר ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה (להלן כ"ה כ'), מפני שלא היה לו מקום קבוע ואחוזה ונחלה בארץ כנען עד הזמן ההוא: (ז) ה' אלהי השמים, שהביאני כאן ונתן לזרעי הארץ הזאת, ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן. שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן, לפיכך יודע אני שישלח מלאכו לפניך להצליח דרכך לקיים לי הבטחתו (הרשב"ם). ודבריו מסכימים היטב עם מה שאמרנו למעלה, ונוכל להוסיף עליהם, שאמר הרי כבר נתמלא מקצת הבטחת השם שנתן לי אחוזת נחלה בקרב הארץ, ולא מקרה הוא שמתה עלי פה שרה אשתי אבל מה היתה זאת להשימני כאזרח הארץ אשר הוא נותן לזרעי. ולכן ראוי שיצחק ישב כל ימי חייו על אחוזתו ולא ירחק ממנה ומן המקום אשר אמו קבורה שם ושם הקבר גם אני: (י) מגמלי אדניו, הכוונה שלא קנה אותם והם כחושים, אבל מגמלי אדוניו השלמים והבריאים שבהם, כדי שיוכלו לסבול טורח הדרך והמשא, וגם כדי שיתראה על ידם עושרו של אברהם: (יד) וגם גמליך אשקה, שמרבות לנדבה תחמול גם על בעלי חיים, והיא תאמר מעצמה להשקות הגמלים, אף שאני לא אומר כ"א הטי נא כדך ואשתה בלבד. זאת תהיה לי לאות על יקר הרגשת נפשה: (יז) הגמיאיני, מלה יותר נאותה מן השקיני, והגמיאה היא שתיי' מועטת כמו שתרגם אונקלוס אטעמני, וכן הוא בעצמו האומר מעט מים. אבל היא השיבה שתה אדוני ככל צרכך. ומה שאמרה אדוני, הוא מדרך הארץ לקרוא לכל איש אדון קודם שנודע מהותו, כמו שנאמר הוא והאנשים אשר עמו (להלן כ"ד כ"ד), והשבה שהוא האדון שלהם והגדול שלו הוא: (כא) משתאה, הנראה שטעם מחריש היא מחשבה עמוקה (נאכזיננען), כמו כי עליו שאול מחריש (ש"א כ"ג ט'), ומשתאה אל משתאה שבתחלה נשאר משומם, כשמעו את דברי רבקה המכוונים לבקשתו, ואח"כ שם על לבו אם הוא מקרה שכוונה למחשבתו, או שמאת ה' היתה זאת, והוא ההצליח ה' דרכו. וראוי לתרגמו (ער זאן נאך): (כב) ויקח האיש, מלא כמו חוב בנפשו לתת לה גמול ותודה על הטובה אשר עשתה עמו ועם הגמלים, יהיה הדבר איך שיהיה, ולכן נתן לה המתנה קודם ששאל בת מי את, כמו שהוא סדר המקראות לפנינו: (כג) היש בית אביך, הנראה ששתי השאלות אחת הן והשנית מבארת את הראשונה, הוא שאל בת מי את, כלומר הגידי לי אם אביך הוא מחשובי העיר ויש לו בית גדול ורחבת ידים לסור אליו עם האנשים והגמלים אשר לפני, ולכן אחרי אשר הי' בבית בתואל עם כל אשר הי' אתו לא הוצרך לסור ממנו וגם מתשובת רבקה גם תבן גם מספוא וגו' אף לא הי' מדרך הכבוד להזכיר את בחור השאלה, די לו לדעת שהיא בת בתואל, ושם בתואל בן נחור נגד מורה שהיה אחד מחשובי וקציני העיר, ויש לו מקום רב לסור אליו הנגיד היותר נכבד עם כל משרתיו עבדיו וגמליו: (כח) ותרץ, סרס המקרא, ותרץ הנערה לבית אמה ותגד כדברים האלה, שיותר נאות שתהיינה מלות לבית אמה מוסבות על המרוץ מעל ההגדה. ויתכן שספרה את ברכתו שבירך את השם ואמר שהוא עבד אברהם ואתם את ברכתו אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני, ואח"כ הוא שלוח מאת קרובם אברהם ללכת אל ביתם, ואם אליעזר לא דבר כזאת אליה כ"א אל השם, אולי השב פניו אליה בברכת תודתו: (נ) לבן ובתואל מכל ספור המאורע הזה נראה שלבן הי' מושל על בית אביו ושאביו ואמו נמשכין אחריו, ולא אמרו כי אם הן ולאו על מה שרצה ועל מה שאינו רצה, והנה כאן היציב לפני אביו, ואח"כ דבר לפני אמו כמה שכתוב ויאמר אחיה ואמה. ונראה שהציב לפני אביו כדי שאליעזר יחזיק לו טובה ויתן לו מתנות, אבל אחרי שראה שהוציא כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ולו לא נתן כ"א מגדנות והם פירות משובחות כדעת רש"י, חזר ממדבורו שאמר בתחלה קח ולך, ואמר לעכב הדבר, וכשמע מענה אליעזר אל תאחרו אותי שלחוני ואלכה לאדוני, אמר לבן תחבולה אחרת ואמר נקרא לנערה ונשאלה את פיה, וחשב אולי תאמר לא אלך, ויבקש ממנו לדבר על לב הנערה להטותה אל רצונו, ובשביל זה יתן לו מתנה רבה, ומי לא יראה שכל דבריו אלו אינם כ"א התמהמהות ומתנגדים אל מה שאמר בראשונה הנה רבקה לפניך קח ולך:

(סא) ונערותיה, מן הפלא שהלכה רבקה לשאוב מים מן העין חוץ לעיר, והרי היו לה נערות לשרתה. ויתכן שלא הלכה לשאוב מים כ"א באותו היום ע"פ הסבה שסבב השם שתצא מן העיר לקראת אליעזר ולמצוא חן בעיניו, ולכן נאמר והנה רבקה יוצאת (לעיל ט"ו) כאלו הוא דבר חדש וזר, והיינו כמו ורחל באה עם הצאן שבאה להשקות את הצאן מדי יום ביומו כי רועה היא, ולכן לא נאמר יוצאת כ"א באה. או נאמר שלא נתנו לבתם נערה לשרתה כ"א בזמן הנשאת לאיש, וקודם לכן היה עליה לבדה לפקח על עסקי הבית. ולכן מהנשאות רחל ליעקב נתן לה אביה את בלהה לשפחה לא קודם: (סג) לשוח בשדה, כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועליו (מדברי רשב"ם). אבל לפנות ערב אין מסכים עם פירושו שהוא זמן התפלה או הטיול, ולא לראות עניני ועסקי הפועלים שכבר הלכו להם לביתם, ולכן הפירוש או כדברי רש"י או כדברי הראב"ע: (סז) וינחם. ירמוז שהי' מצטער מאוד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באהבתו אותה, כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו? (מדברי הרמב"ן). והנראה שהכתוב מזכיר אותה לפי שהי' נגד הסדר שמנהגו של עולם לאהוב הנער את הנערה קודם שיקחה' לו לאשה ואחר שלקחה לאשה אין צורך להזכיר את אהבתו אלי' אבל כאן הי' הדבר בהיפוך כי יצחק לא אהבה בקחתו את רבקה שהיה באה מארץ מרחק ולא הכיר את מהותה ומדותיה, ועל מה יאהבנה. אבל לקחה לאשה למצות רצון אביו, ואולם אחר הנשואין והכיר יום אחר יום יותר את רכות לבבה וטוהר רוחה, אז התחיל לאהוב אותה. ומה שאמר אונקלוס ותזא והא תקינן

הכורם חיי שרה תולדות

בודאי כעובדי שרה אמיה לא נמצא בכתוב אבל מובן מאלת ויאהבה לפי דרכנו . והנה אהבת יצחק היתה גדולה וחזקה עד מאד , שלא מצינו שבא על שפחה , או שלקח פילגש , אבל הי' דבק ברבקה לבדה כל ימי חייו :

כה (ו) **בעודנו חי** , שלא לעורר עם יצחק על ירושתו : (ח) **ויגוע** , לדעתנו אין הוראת גויעה מיתה כלל , לא מיתה פתאומית כמו שחשב המבאר לנת"הש , ולא רגע פירוד הרוח מן הגוף בלי עינוי ועיכוב כדעת הראב"ע , אבל הוראתה הראשונה היא אפיסת הכחות (ענטקרעפֿטונג) שהן הולכות ומתמעטות , ואם תחובר אליו וימת , מורה על המיתה מחמת אפיסת הכחות כמו אור הנר שמתחיל להיות כהה לפי שהשמן הולך וחסר ואח"כ נכבה אם כלה השמן לגמרי . והו מה שכוונו בתלמוד לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים , שהצדיק אינו זולל וסובא ואינו משולח אל תאות המשגל , לא כן הרשעים כ"א כארז בלבנון דשן ורענן אבל יעבור עליו רוח סערה להפכו ולשברו בחזקה, כן יכלו בחיל ורעדה יילילו . ואם נאמר גויעה בדור המבול , לפי שגם אנשי דור המבול לא נהפכו כמו רגע ולא חלו בהם ידים , אבל נגועו תחילה , שהקב"ה המטיר עליהם , והם נסו כה וכה למצוא מקום פליטה מקום יבשה , ולפי המדה שגברו המים על הארץ כן תשש כוחם , ואדרבה לא רצה השם שימותו מהר אבל ירגשו תחלה את עונש מריים , לכן לא נטבעו כרגע כמו חיל מצרים . ואף הברת מלת גוע מורה על הירידה והנפילה מחולשה אל חולשה , שהקול נופל מן הגימ"ל שהוא רך אל הוי"ו שהוא יותר רך ואלום בתבעה . ומעתה תבין למה לא נאמר במיתת משה ויגוע וימת , והרי אין לך צדיק יותר גדול ממנו ? אבל הוא לא נגוע , כלומר שלא נחלשו כחותיו , לפי שהמקרא מלא אומר לא כהתה עינו ולא נס לחה (הדברים ל"ד , ז') :

תולדות

(כד) **והנה תומים** , הנראה שהיא הלכה לדרש את ה' בסתר מבלי שידע ממנו יצחק דבר , והראי' ותלך ולא הלך הוא , שיותר נאות לאיש שילך אל הנביא או לבית מדרשו של שם כדעת רש"י מן האשה הצנועה שהיתה יצחקית , אבל היא העלימה את צער הריונה מבעלה שלא לצערו , והלכה לדרוש את ה' ושמעה המענה שני גוים בבטנך ולאם מלאם יאמץ . והנה או שרבקה לא הבינה את כוונת הנבואה שיהיו בבטנה שני גוים שלוחמים יחדיו וגורמים הצירה או הרצון , או שרבקה הבינה אותה , אבל היתה מסופקת אם כנים הדברים , וע"ז אמר וימלאו ימיה ללדת כאשר בא עת הלידה והנה תומים בבטנה , כלומר אז הבינה כוונת הנבואה , או אז ראתה שנתאמתו דברי הנבואה . וזהו כוונת והנה : (כו) **בן ששים שנה** , מן הפלא שהמתין יצחק י"ט שנים ולא התפלל שתתעבר רבקה ותוליד , ואם התפלל למה לא נענה עד הזמן ההוא ? ומי בא בסוד ה' ! ונעלמו מחשבותיו ממנו : (ל) **הלעיטני** , אינו לשון טעימה שהיא רק מעט , לפי שבשביל טעימה קטנה איך יכול לסרב יעקב מלתת לו והוא אחיו ואפי' לאיש אחר אין מסרבין להטעימו . אבל לפי שעשו רצה לבלוע הכל מבלי השאיר ליעקב מאומה , לכן בקש יעקב ממנו למכור לו קודם את הבכורה . והראיה אם לא בקש ממנו כ"א טעימה מועטה , מדוע נתן לו יעקב אחר מכירת הבכורה לחם ונזיד עדשים , דברים שלא שאל ממנו ? (לב) **אנכי הולך למות** , הנראה שהוא הי' רעב בתכלית הרעבון עד שנגועו כל כחותיו , וזהו מה שאמר כי עיף אנכי כפי' הראב"ע : (לג) **וימכר את בכרתו ליעקב** , הנראה לדעתנו בענין הבכורה הוא , שאין הבכור נוטל פי שנים לבעבור שהוא נולד ראשון *) שזה הוא מקרה בלבד ואינו נותן לו יפוי כח וזכות יותר משאר אחיו הבאים אחריו , אבל לפי שנולד ראשון והוא גדול מכל הבנים שנולדו אחריו , הי' מחובותיו לפקח תמיד על עסקי הבית וצרכי המשפחה וגדול הבנים , ואין לך דבר שלא הי' מסייע בו לאביו ולאמו , ואם מת אחד מהם , או שמתו שניהם , הוא נטה שכמו לסבול את עול הנהגת הבית העסקים והמסחרים , ובעבור זה מן הדין שיטול פי שנים בעד טרחתו ועמלו , והנה בכאן לא בלבד שעשו ויעקב נולדו כמעט בבת אחת , אבל גם כאשר גדל עשו לא השגיח כלום על עניני וצרכי הבית , אבל הלך מדי יום ביומו לצוד ביערים , והנה כל היגיעה והטורח מוטל על יעקב שהי' יושב אהלים ורועה הצאן והבקר , ומסייע לכל עבודה בבית ובשדה , א"כ לא הי' לעשו שום זכות על חלק הבכורה ובדין יכול יעקב לעורר עליו שיחלקו בירושת אביהם שוה בשוה שמה שהוא נולד רגע אחת קודם הוא מקרה , ואינו נותן שום כח וזכות , ועשו בעצמו הרגיש שלא כדין יטול את פי שנים בעבור המקרה הזה . אבל יעקב לא רצה לערער עליו לפי שבעיני ההמון הי' נחשב לבכור , שלא ידעו שכל עסקי הבית עמוסים על גוחרי יעקב לבדו , ולכן ארב לו עד כי יבוא יומו שיתן לו משפט הבכורה ברצון טוב , בלי ערעור , והמכירה לא היתה כ"א למראית עין , ועשו שהרגיש בעצמו שאין לו זכות עליה מכרה בדבר מועט כזה , אבל מיראתו שלא יחרפוהו המון עם בזה בעצמו את הבכורה :

כו (ח) **מצחק** , ענינו חבוק ונשוק , שאין דרכו של אח בכך עם אחותו . והרשב"ם פי' מצחק תשמיש . ואינו מחוור , כי הוא נגד הבושת והצניעות האמונית . ומן המקרא לצחק בי שהביא אינו ראי' שגם שם לא נאמר כ"א על חבוק ונשוק וכמו שתרגם אונקלוס שם לחיכא בי , ומן התימה שהביא ראי' לראיתו מן פסוק בא אלי לשכב עמי , כי מה טעם לצחק בנו ? ובמקומו נבאר הפסוקים על נכון : (י) **עלינו אשם** , שאם המושל רואה שנעשה דבר עול ואינו מוחה , אשמו בראשו : (טז) **עצמת ממנו** , ולא אמר ממני, ללמדך שאמר לו לך מעמנו בשלום טרם שיפגעו בך המקנאים ואין כח בידי לעמוד נגדם כי רבים המה ואין אוכל לכבוש את רוח קנאתם : (כט) **וכאשר עשינו עמך** , המבאר לנת"הש טוען על הרמב"ן ע"ש שהאריך מאד בדברים רבים לסתור את דעת הרמב"ן והיא לדעתנו נכונה ומקובלת . כי אם אמת הדבר שחלילה לאברהם לכבוש ארץ לא לו קודם עת המוגבל , ומה גם ארץ שאינה מא"י , וחלילה לנו לחשוב על אברהם עבד ה' כזאת , אבל

---

*) אמר בעל בוצר עוללות הדבר הזה בארנו בס' כי תצא באריכות :

שמעון סאנטא ,

אינו חלילה לאבימלך שאמר אותו כשאר בני אדם הרודפים אחרי כבוד וממשלה , ואחרי שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית ורדף ארבעה מלכים גדולים ונצחם , כן ירא המלך אולי יתאוה אברהם לארצו ויגרש אותו מעל כסא ממשלתו , כי הוא לא ידע מה שהבטיחו השם ואת אשר צוהו לעשות ואת אשר יחדל מעשות , וחשב שלא לחנם פרנס מפתו שלש מאות חניכי מלחמה שאין זה דרך אנוש אשר לא יבקש להרחיב את גבולו , ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקר לי ולניני ולנכדי : **אתה עתה ברוך ה'** , עד עתה היינו חושבים שכל העושר והכבוד אשר לפניך בא לך על צד המקרה וההזדמן , אבל עתה רואים אנו בחוש שאין מיטב הארץ גרם להרבות עושרך , כי גם פה גדל חילך ולכן נתוודענו שאתה ברוך ה' ולכן באנו לכרות ברית עמך :

כז (יב) **בעיניו** , במחשבתו : **כמתעתע** , הנראה שגם ברכת האב את בניו קודם מותו נכנס בכלל הירושה ועזבון האב לבניו , ולפיכך הברכה הראשונה והיותר מעולה ראוי' לבכור , כמו שנוטל פי שנים כן זוכה אל ברכה מיוחדת אשר תגבר על ברכות אחיו , וכן אומר יעקב ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני (מן הראוי לתת לך) יתר שאת ויתר עז , (אבל) פחז כמים וגו' (להלן מ"ט , ג' ד'), ולכן יצחק שלא ידע ממכירת הבכורה קרא לעשו הבכור לברכו הראשונה כראוי לו ובמיטב הברכות , אבל רבקה ויעקב שהיו יודעים שאין לעשו זכות ותביעה על הבכורה שכבר מכר אותה , ואף קודם לכן לא הי' ראוי ליטול פי שנים מטעם שאמרנו למעלה (נ"ג) , לכן לא חשבוהו לשום חטא ועון לעשות באופן שתחול הברכה הראשונה והיותר מיוחדת על ראש יעקב כי הוא הבכור באמת מצד הדין ומצד המכירה : (יג) **קללתך** , הקללה שתירא להביא עליך עלי תבוא : (טז) **הלבישה על ידיו** , כאן הכתוב רומז הלבישה על ובפסוק הקודם ותלבש את , שם מדבר מן הבגדים המכסים את הגוף , אבל כאן מדבר מחלקי הגוף שנבראו לעולם ערומים מבלי לבוש , ולא כסתה את הידים ואת חלקת צואריו כ"א שיהיו כלו כאדרת שער ולא ירגיש יצחק אם ימושנו שהוא יעקב לכן נאמר הלבישה על כלומר שהניחה העורות עליהם . והרמב"מן הבדיל יפה בתרגומו בין עניני הלבישה , למעלה אמר (בעקליידעטע) וכאן (לעגטע זיא הויף זיינע הענדע אן) : ( ) **הקרה ה' אלהיך** , עי' ברש"י לפי שאמר לו אלהיך נשאר עוד בספק אולי הוא עשו , שיעקב לא יאמר אלהיך כ"א אלהי : (כה) **ויאכל** , יתכן שיצחק בעבור זקנותו , כהה חוש הטעם שלו , ולא ידע להבדיל בין טעם בשר הגדי ובין טעם בשר ציד חיה : (כט) **בני אמך** , אלו לא נאמר כ"א הוה גביר לאחיך , היתה דעתנו נוחה בדברי המבאר לנת"הם , שפירוש אחיך קרוביך , כמו כי אנשים אחים אנחנו (לעיל י"ג ח') , אבל מה יוסיף על בני אמך , ולרבקה אין לה כ"א בן אחד בזולת יעקב ? ויתכן שכוון אם אחרי מותי הקרב ובא , אמך תנשא לאיש אחר ותוליד בנים , אף הם ישתחוו לך , ואם כן אחיך ובני אמך אינם ענין אחד , ואין זה כפל הלשון במלות שונות כאשר חשב המבאר ההוא : (לג) **גם ברוך יהיה** , הכוונה מאחר שברכתי אותו לפני ה' לא אוכל להסיר ממנו הברכה כי השם יודע ועד , ולכן גם ברוך יהי' הברכה תחול עליו על כרחנו , ואולי כוון לזה הרמב"מן בתרגומו (ווירד אויך געזעגנעט בלייבען) ולא תרגם (ער זאָלל אויך געזעגנעט זיין) . ושוב אין צורך ללחץ המפרשים , והנראה במבאר לנת"הם לא הבין פה את תרגום האשכנזי , והנה כל זאת על דרך פשטות המקרא : (לו) **ויעקבני** . נראה שהמלה שאולה מן ואת' תשופנו עקב (לעיל ג' ט"ו) , כמו שהנחש אורב לאדם לנשכו בעקבו , והוא לא ידע ונשמר ממנו , כן ארב לי למלאת הזמן והמקום לבוא עלי בערמה ולקחת גם את בכורתי גם את ברכתי : **אצלת** , לשון הפרשה כדעת רש"י , והרצון אם אין בידך לתת לי הברכה הראוי' לבכור , הלא הפרשת ברכה אחרת ליעקב תנה אותה לי : (מ) **כאשר תריד** , יתכן שהוא מענין מדוע אמרו עמי רדנו לא נבוא עוד אליך (ירמיה ב' ל"א) , הכוונה אנחנו יכולים למשול בעצמינו ואין אנו צריכים לך . ואמר יצחק אם תמשול בעצמך וברוחך ותגביל את כל מאווייך ותשוקותיך בתוך גבולי הצדק , ופרקת עולו מעל צואריך : (מב) **עשו אחיך מתנחם** , אחיך הוא מיותר . ובמלת מתנחם נבוכו המפרשים , ועל דעתנו מלת מתנחם מורה על נדנוד מחשבה למחשבה , כמו שפירש"י על וינחם ה' כי עשה את האדם (לעיל ו' ו') , וז"ל : דבר אחר וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין וגו' , אף כאן אמרה רבקה , הנה עשו שהוא אחיך נהפך לך לרוצח , נהפכה מחשבתו ונטייתו ואהבת האח לשנאת ונקמת הרוצח . ומעתה אין אחיך מיותר אבל הוא מכלל המאמר :

כח (ד) **ברכת אברהם** , שני פעמים אומר יצחק אברהם ולא אמר אבי , לפי ששם אברהם הי' כל כך יקר וחשוב שפעל יותר בלב שומעו ממלת אבי , והרי הוא כבן מלך שאומר לסריסו עשה זאת כי כן צוה אבי , לא יפעול בו כמו אם אומר כי כן צוה המלך : (ה) **אם יעקב ועשו** , נראה שהכתוב מלמדנו שהיתה אוהבת שניהם , ולא יחשבו בהשגחתה את עשו הסבה ברכות יצחק ליעקב : (ו) **וירא** , וישמע , שכבר נודע שתיבות התורות על פעולות חוש השמיעה הראי' והבית מתחלפים , וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו) , ראה ריח בני (לעיל כ"ז כ"ז *) : (ח) **וירא עשו** , יתכן שמקודם לא ידע שבנותיו הן מורת רוח לאביו ולאמו , ויצחק ורבקה לא הגידו לו מזה דבר שלא להטיל שנאה ומריבה בין איש לאשתו , אבל עתה ששמע מצות אביו את יעקב לאמר לא תקח אשה מבנות כנען הבין שרעות הן בעיניו :

ויצא

(טז) **משנתו** , הוא מיותר , ובפרעה הוא אומר ויקץ פרעה והנה חלום (להלן מ"א ז') . ללמדנו בא שאף שהכתוב אומר ויחלום (לעיל י"ב) לא הי' חלום גרידא , אבל חזיון בתוך החלום כענין שנאמר במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר י"ב ו') . והנה גם יעקב בתחלת הקיצה כסבור הי' שאינו אלא חלום ,

*) עי' הערתי לשמות סוף סימן ה' בבאור עוללות .

אבל אחר שנתעורר משנתו, והמחזה הי' עודנו בתקפו לפניו ולא חסר ממנו מאומה מכל אשר ראה אז הבין שהי' מחזה ולא חלום בעלמא. וזהו טעם מלת אכן, אך כן, ולא כמה שהייתי סבור שאינו אלא חלום אבל יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי בתחלת הקיצה. ודברי המבאר לנת"ש, אינם עולים יפה. שבעת שכבו לא סבר כלום ולא על דעתו לסבור את המקום חול או קודש, אבל הי' עיף ויגע ובא השמש ושכב באשר הוא שכב. וכן על ואנכי לא ידעתי הוא אומר, שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה, והם דברי רש"י, ומן התימה מה חטא? או מה דבר בלתי ראוי מלא בשכיבה ושינה במקום קדוש? והרי עלי ושמואל היו שוכבים כל הלילות בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים (ש"א ג' ג'). ואין לך מקום קדוש מזה. לכן האמת כבארנו ואנכי לא ידעתי שהוא מחזה. וכסבור הייתי שהוא חלום, ולא הייתי מבגיח בו: (יח) ויצק שמן, נתן תודה לאלהים, והשמן ממיטב הצדה אשר אתו, והוא ענין הנסוך כדעת הרמב"ן שהי' המנהג כן מימי קדם. ודברי רשב"ם שאמר מצבה היתה לקדשה להקריב עליה קרבנות בבואו אינם נכונים, שהרי בבואו בנה מזבח אחר וגו' (להלן ל"ה ז'), והאבן אינה היתה כי אם לסימן. וראייתו שהביא מן הכתוב אשר משחת שם מצבה (להלן ל"א י"ג). אינה ראי', שמשיחה נאמרה אף על דבר חול כמו קומו השרים משחו מגן (ישעי' כ"א ה'), ויותר רחוקים הם דברי הראב"ע, שלקח שמן על ראשה, להכירה בבואו, כי איך ידע מתי ישוב חרון אף אחיו ממנו שיכול לשוב אל ארצו, ובתוך כך יתייבש השמן, ולא ישאר ממנו רושם: (כב) והאבן הזאת, הוא עוד מחלק התנאי, והראי' מה טעם יהי' בית אלהים, והלא הוא עתה בית אלהים. ואל תתמה שוי"ו מן וכל אשר תתן לי תשמש לתשובת התנאי, שהרי על כרחך נומר לפי דעת אחד המפרשים שוי"ו מן והאבן הזאת היא לתשובת התנאי, ומה לך בין וי"ו לוי"ו: וכל אשר תתן, כבר אמרנו בפסוק ויתן לו מעשר מכל (לעיל י"ד כ') איך מעשרין מן הנפשות:

כט (ב) והאבן גדולה, והאבן גדולה על פי הבאר הוא מאמר מוסגר, והשקו העדרים מחובר עם ונאספו שמה: (ד) אחי, קראם אחי, להודיע שגם הוא רועה צאן כמוהם, והמתעסקים במלאכה או בעבודה אחת קוראים זה את זה אחי: (יב) ותרץ, ואת הצאן ביד מי עזבה? יתכן שמרגע שראה אותה יעקב חשק בה ואהבה, ולא הניחה להיות עוד רועה צאן ולהתערב בין הרועים ולקח הצאן מידה לרעותם ולהשקותם, ומזה ראי' למה שכתב הרמב"ן בפסוק על ועבדתני חנם ע"ש, ומרוצת רחל לבדה מבלתי הצאן מעידה שזהו האמת. ואולם מה שהוסיף בדבריו ואפשר עוד לומר הוא רחוק מאוד שלא נמצא ממנו שום רמז במקרא: (כו) לא יעשה כן, אין זה תשובה על למה רמיתני, הרי הוא מחויב לתתה לו בלי שום עבודה לפי שכבר עבד בעבורה, והוא כבר הרויח שנשיא את לאה, שלא ימצא מי שיחפץ בה לקחתה לאשה. כל זאת הבין יעקב ושתק, כי מי יוכל לדין עם שהתקיף ממנו בעירו, והוא מרוב אהבתו את רחל עשה כל מה שבקש ממנו: (ל) מלאה, המ"ם אי אפשר להיות מ"ם היתרון שהמ"ם מלאה היא מ"ם המקים, כלומר ע"י לאה, שיעקב אהב את רחל כבר כל שבע שנים ומעת ראותה על באר המים, ועתה אחרי אשר נשא לאה אהב אותה יותר מלפנים. לפי שהכיר ההבדל בינה לבין אחותה. ובאמת שנא את לאה, בשביל שנתרצית לרמותו ושכבה אצלו כל הלילה ולא הגידה לו דבר. וכאשר ראה בנפשו עובר נפש רחל ובאין בדוהה רמיה למעל אשר מעל לאה, בבגדה בו ובאחותה, גדלה את אהבתו אל רחל יותר ממה שהיתה לפנים: (לא) ויפתח את רחמה, להמעיט את שנאת יעקב: ורחל עקרה, שלא תדבק אהבתו אליה: (לב) יאהבני, אולי יאהבני, והראי' שעוד בלידת שמעון אמרה כי שמע ה' כי שנואה אנכי, ואף בלידת לוי אמרה הפעם ילוה אישי אלי, לא שיאהבה בודאי אבל לא ירחוק עוד עצמו ממנה כאשר עשה עד עתה, וע"י ההתחברות אקוה שיאהבני: (לה) הפעם אודה, יתכן שאחרי שהולידה לו ארבעה בנים הראה לה אותות החבה והאהבה, ואם לא נמצא בכתוב:

ל (א) מתה אנכי, רחל היתה יודע' בעצמה שהיא עקרה, ואם אין לה בנים היא היא הגורמת, ולמה אמרה מתה אנכי? והנראה שלנסותו באה אם עוד אהבתו עזה ואמרה, ואם אין מתה אנכי —: (ט) ותרא לאה, הנכון לפי שראתה לאה שבלהה שפחת רחל הולידה שני בנים והם נחשבים כבני רחל, ויראה אם תוליד עוד אז תסוב ממנה אהבת יעקב שאיננה חזקה ואינה נוסדה כ"א על רוב הבנים שהולידה לו, וראתה שאין ביכולתה להוליד עוד כי עמדה מלדת, לכן הקדימה לתת לו את זלפה שפחתה לאשה. וזהו ענין נפתולי אלהים שאמרה רחל למעלה שבתי האחיות הללו נלחמו יחד בעבור אהבת יעקב: (טו) המעט קחתך את אישי, הדברים הללו היו יותר נאותים בפי רחל מבפיה, לפי שהיא באמת לקחה את איש המיועד להיות בעל רחל באותה הלילה ששכבה אצלו תחת רחל, אבל רחל ממדת ענוה לבבה לא ענתה על זה דבר אבל אמרה לכן ישכב עמך הלילה וגו': (כג) חרפתי, שהעקרה היתה' בימים ההם בזויה ונחשבת כעץ אינו עושה פרי כמו שאמרנו (לעיל ט"ז ה'):

לא (א) בני לבן, מן התימה מאין היו לו בנים? והרי רש"י כתב על ותגד לאביה (לעיל כ"ט י"ב), לפי שאמה מתה ולא הי' לה להגיד אלא לו, ובכתוב לא נמצא שנשא אשה אחרת, ואולי היו לו ג' או ד' נשים, והוליד מהם בנים, אבל אותה האשה שהיתה אם רחל מתה: את אשר לאבינו, יתכן שבני לבן לא העיזו פניהם לומר אל אביהם יעקב לקח את כל אשר לך, שיראו אם יחקיר אביהם ויבקר בין צאנו לצאן יעקב וימצא ששקר ענו בו, אבל אמרו כן לאחיהם כדי שישמע אביהם, ואם יחקיר על הדבר וימצא שלא כן הוא יוכלו להכחיש ולומר שלא דברו דבר: (יט) ותגנב רחל, התבאר לנת"ש אחרי שהביא פירושי רש"י והרמב"ן אתם בסוף דבריו ואמר: והיתה כוונתה (של רחל) שלא יגידו ויודיעו (התרפים) ללבן כי הולך יעקב לברוח. ומן התימה איך עלה על דעת שרחל האמינ' בדברי הלוטות ובצלים כאלה, אלא וודאי שהיתה להם אמונת אברהם יצחק ויעקב הזכה ורחוק' מכל רעיון כוזב ורעות רוח. והנכון שגנבה את התרפים בעבור השפחות והעבדים שהיו להם השטופים בעבודת אלילים, והוא כאשר רצה להרחיק נדוד וליסע המסע הגדול הזה, וחששה שמתוך הזה

רגיל להיות כל היום את אלהי נכר נגד עיניו, ולהשתחות ולהתפלל להם ערב ובוקר וצהרים, ואם תחסר להם העבודה אשר גדלו על ברכיה, אז ילך לבבם ויהיו פניהם זועפים, והנראה שאם באותה השעה לא ידע יעקב כי רחל גנבתם (להלן ל"ב). אין ספק שאח"כ הגידה לו שהיא גנבתם וגם הטעם למה גנבת אותם. ובשביל אותו הפחד שפחדה רחל הניח גם הוא את הגלולים לעבדיו ואמהותיו כל עת אשר נסעו ולא הגיעו אל ארץ מולדת יעקב, ואמנם בהגיעו אל מקומו ושמם אמר לו קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח וגו' (להלן ל"ה א'), ולא פחד עוד שיברחו ממנו, שאם יעזבוהו ימלא בהלי עבדים ושפחות אחרים תחתם, לא הניח להוליך עמם את התרפים למקום קדוש בית אל, ואמר אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם (שם.שם ב'), כי גם בבגדיהם ובנזמים אשר באזניהם היו מצויירים בתבנית צלמם תועבותיהם: **(כ) על בלי הגיד לו**, עי' בתרגום האשכנזי ובבאור לנת"הש, לדבריו משמע שאם רחל לא גנבה את התרפים, הם יגלו את אוזן לבן מן הבריחה, והוא אמונת נשים זקנות שיש בתרפים דבר מאתם לדעת עצת יעקב שנתייעץ עם נשותיו חוץ לעיר כמו שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. ויאמר להן ראה אנכי וגו' (לעיל ד' ה'), והתרפים היו כלואים בבית, ועוד למה לא צעקו ומאנו ללכת עם רחל? ומדוע לא גלו אוזן יעקב שרחל רוצה לגנוב אותם, והיא בוודאי הי' מוחה בידה? שהוא בעצמו אמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה (להלן ל"ב), ואף לדעתו המחשבת איך היו התרפים יכולים לגלות אוזן לבן מבריחת יעקב ולבן הי' רחוק מביתו דרך שלשת ימים? שהרי הלך לגזוז את צאנו, שנתן בין בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב, וכמו שכותב רש"י כאן, ואם הי' בכח התרפים לגלות אוזן לבן מן הבריחה אף ברחוק מקום, א"כ מה הועילה גניבת רחל? ומה עוד לנו להאריך בדברי רוח כאלה. ואולם גם לתרגום האשכנזי אין הפסוק עולה יפה, כי אם לא הי' אדם שהגיד ללבן דבר מבריחת יעקב הרי היה טעם להעלמת הבריחה ולא להעלמה של גניבת הלב, והמאמר (אינדעם ער ניהמאנד אנזייגטע), א"כ אינו מחובר כראוי עם חלק ראשון מהמקרא (ער געלאנג אלזאָ דעם יעקב דען אראמיטען לבן צו הינטערגעהען) והי' לו לומר לפי דעתו (ער בעלאנג דעם יעקב צו ענטקאָממען ; אינדעם א. ז. וו.), לכן נראה בפירוש הפסוק הזה, שיעקב בכלותו לעבוד ארבע עשרה שנה בשתי בנות לבן, אמר אליו שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי (עיל ל' כ"ה), אף שבעת ההיא לא רכש עוד מקנה וקנין ולא הי' לו כי אם נשיו וילדיו. ומזה הבין לבן שתשוקת יעקב לראות את משפחתו ומקומו וארצו היא חזקה כל כך עד שרצה לשוב שם אף בידים ריקנות. ולכן השגיח מאוד על כל מעשה יעקב ומצעדיו אחרי אשר פרץ מאוד מאוד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמורים (לעיל ל' מ"ג), ושם גם על בניו לתת עיניהם עליו שלא יברח או שלא יוציא בסתר מן הרכוש אשר רכש בבית מולדתו, כי חשב בדעתו שיבוא יומו לבוא עליו בעלילות דברים ולקחת ממנו את פרי עמלו, ולא יועיל אז מענה לצדקת יעקב בו כי יבוא על שכרו כי רוח עועים בו לעות דברי צדק ואמת. והנה יעקב בהכירו את לבן שרמאי היה ולבו חזק מליר אף נגד בנותיו, כמו שאמרו הן בעצמן, הלא נכריות נחשבנו לו (לעיל ט"ו). ירא שתואנה הוא מבקש לקחת ממני את אשר לי כלו או רובו, לכן הראה עצמו לפניו כאלו נאבד' תשוקתו לשוב אל ארץ מולדתו מכל וכל, וכי טוב לו עמו לשבת שם כל ימי חייו. וזהו ענין גניבת הלב או מאמר בגניבת דעת שיעקב ע"י הנהגתו גנב את דעת לבן ויראתו, שהוא מתאוה לראות את משפחתו ומקומו מלבו, ונטע בו דעת אחרת שרוצה הוא בחפץ נפש לגור שם ולא יעזוב את עיר לבן וארצו עד עולם, וזהו עומק כוונת דברי לבן שאמר למה נחבאת לברח (להלן כ"ז), והוא נחבאת לברח מלילה כפולה לתוספת באור כדעת המבאר לנת"הש שם, כי מה תוספת באור הי' צריך לאמרו למה ברחת? אבל הכוונה למה היית מסתיר ומתחבא עצמך בכל דרכיך והנהגותיך לברוח, כדי לברוח, וגנב את לבבי שנתת בי דעת אחרת להאמין שלא תעזוב אותי לעולם ולא הגדת לי שדעתך לחזור, ואשלחך וגו'. ובאור דעתי יותר בדבריו כי נכסף נכספת לבית אביך (שם שם ל"ד), שמלת בריחה לא תאמר על מי שיוצא ממקומו בחשכת לילה ואין אדם יודע ממנו בלבד, אבל גם על מי שנודד ממקומו לעיני כל אבל הוא מעלים סבת נדידתו, והראי' בברחך מפני עשו אחיך (להלן ל"ה א'), בברחו מפני אחיו (שם שם ז') ויברח יעקב לא ברח מביתו ומפני עשו כי הוא ידע שבמצות אביו הוא יוצא מבאר שבע כמו שנאמר וירא עשו וגו' (לעיל כ"ח ו'), אלא שנתעלמה מעשו סבת יציאת יעקב וע"ז אמר שברח יעקב. וזהו בעצמו כוונת המקרא כאן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי שגנב מלבו לבן הדעה והיראה שיעקב מתאוה לשוב לביתו, על בלי הגיד לו, לפי שלא נתן לו שום רמז וחשש כי בורח הוא, שדעתו לברוח, והגיד הוא כמו השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהלים י"ט ב'). ואין זאת הגדה בדבור, אין אמר ואין דברים, אבל הגדה ע"י רמז או מעשה או תנועה, וכן הגידו השמים צדקו (שם צ"ז ו') ורבים כמוהם: **(כז) נחבאת לברח**, כבר באורו למעלה בפסוק ויגנב יעקב את לב לבן: **לנשק**, כל היוצא מפיו מרמות וכזבים, כי איך יקציף שלא הי' יכול לנשק את בנותיו והלא נכריות נחשבנו לו: **(ל) למה גנבת את אלהי**, מן התימה שלא נהפך לבבו אל אלהי האמת ולהסיר מקרבו אלילים המתועבים, שאלו אמר למה גנבת את התרפים החשובים, שאולי הי' כסף וזהב או אבני חפץ בראשי התרפים שלא הי' רוצה לאבדם, אבל מאמרו את אלהי נדע שהוא מחזיק בהבלי הכומרים ומאמין בם, וכן הוא אומר ואלהי אביכם, אביכם ולא לו. והנה דרכי לבב אנוש נפלאות בעינינו, ורואים לבן מקיים מצות השם שאמר לו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע, ועכ"ז אינו מאמין בו. ואף שאינו מאמין בו אמר לבסוף אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו (להלן נ"ג), ולצרף את הקודש עם החול. ואולם יעקב לא נשבע כ"א בפחד יצחק אביו ומאס באלהי נחור *): **(לא) מעמי**, מן הראוי לומר

*) אמר בעל בוצר עוללות יותר אני מתמה על תמיהתו זאת כי במחילת כבוד הכורם ז"ל רק מי שלא מלא ידו ורגלו בהלוך קירות אמונות העמים יקשה כזה. כי כל מאמיני ריבוי האלוהות אינם מכחישים אלוהות האלוהות שלעמים זולתיהם, כי כן דרך האומות מאמינים ר"ת באלילי יונים גם אנשי צור וצידון אף שהם

ממני, אבל אין זאת גזילה על דרך האמת כ"א על דרך ההשאלה שלא תניח להם ללכת עמי: (לו) כי דלקת אחרי, היה לו להשיב דלקתי אחריך לנשק לבני ולבנותי כי קשורה נפשי בם. אם לבו רחש דבר טוב והתגעגע בו הרגש אהבת האב אל בניו. אבל מה שאמר ולא נטשתני לנשק לא הי' כ"א להתגולל עלילות ברשע: (מג) והצאן צאני, אף בעת שכרת ברית עם יעקב לא הי' יכול להסתיר את קנאת וחמדת לבבו שהיתה סבת רדיפתו את יעקב ואמר הצאן צאני, ובאמת הוא צאן של יעקב, והלא הוא בעצמו אמר נקבה לי שכרך ואתנה (לעיל למ"ד כ"ח): (מח) עד ביני ובינך, הענין הוא שאם שני בני אדם כורתים ברית יחד. בוחרים מקום מצויין או הר או סלע שעומד קיים, ואותו דבר המוחש עושה רושם בנפש, וההבטחה או הברית בנפש נקשר ונאחז עם דבר המוחש חוץ לנפש בקשר אמיץ וחזק, שאם אחד מאנשי הברית מכזב באמונתו. הוא דופק על רוחו ומוכיחו על פניו לאמר זכור מה שנשבעת אצל ההר או גל האבנים אשר עתה עומד לפניך במחשבתך:

וישלח

לב (ז) וגם הלך לקראתך, מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך (הרשב"ם). ור"ע ספורנו מפרש להפך. לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מלאת כאשר הגדנו את עשרך, אבל הוא הולך לקראתך עם ד' מאות איש, ואין זה אלא להלחם. והנה בכתוב לא נמצא שום מענה שענה להם עשו על הבשורה, ואולי לא דבר עמהם כלל, רק שמע את הבשורה ושלחם לדרכם, ואפשר שזאת היא כוונת תשובתם, שאמרו באנו אל אחיך אל עשו להגיד לו כאשר צויתנו. והוא לא ענה דבר מטוב עד רע, וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו, ואין אנו יודעים אם לכבודך או להלחם בך. ודברי הרמב"ן נוטים לבאורנו, אלא שהוא מרחיב הדבר לפי דעת רבותינו שהשלוחים הכירו בו שנאה וגו' ע"ש: (ח) ויצר לו, ויירא בעד נפשו, ויצר לו בעד נשותיו בניו ובנותיו וכל רכושו. זהו פשוטו של מקרא: (כה) ויותר יעקב לבדו, יראה שיעקב התבודד עצמו לחשוב ולהתבונן על דרכי ה' עמו ואת כל אשר קרהו. וממלחמת עשו ירא מאוד מהנבואה הראשונה שנאמרה לרבקה ולאם מלאם יאמץ (לעיל כ"ה ב'), והדבר תלוי בספק, מי זה לאום יאמץ, ותפעם רוחו בקרבו, ואחרי שעשו בא עם ארבע מאות איש להלחם עמו התחיל להתייאש, כי איך אפשר שהוא לבדו יגבור על המחנה הזה. וכאשר נטבע בגלל היגונות שלח השם מלאך לפניו להאבק עמו ולהראותו שאף אין ביד המלאך לנצחו, וא"כ לא יגור מפני איש:

לג (א) וירץ, אף שבאה לו ההבטחה כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל, עכ"ז לא נמנע מלחשוב כל תחבולה אנושית להציל כל מה שיכול להציל, לפי שאין סומכין על הנס: (ד) וישקהו, עי' ברש"י והדעת מכרעת כדברי ר"ש בן יוחאי, שהרי נאמר ויבכו, והנה איש ציד כעשו, שחיה כמעט כל ימיו ביערים לצוד ציד חיה, ונתקשה לבבו כצור, אי אפשר לו להתחפש ולהזיל דמעות כוזבות, כמעשה הנשים או החנפנים הזייפנים. ואם הוא בוכה, הוא בוכה בכל לבבו: (י) כראת פני אלהים, שבגישת הנקמה והמחילה בשעת היכולת מגיה רוח האדם ומזהיר את פניו ותאירו כתואר מלאך אלהים, וזהו אמרו ותרצני, כי תחת קצף מצאתי רצון, והאמת עם רש"י שכתב על שנתרצית למחול לי על סרחוני, ותרצני נתפייסת לי. וטענת הרמב"ן עליו שאיננו טוב שיהי' לו מזכיר עון אינה טענה, שאחרי שראה יעקב טוהר לבב עשו שנשקו, ובכה על צואריו ולבו בטוח שרוח אחיו נאמנה אתו שוב לא ירא ממנו, ואדרבא ראוי הי' להזכיר עונו, ולתת תודה ולשבחו על מחילתו, כי זה דרך כל מכיר טובה באמת, שהרגש לבבו עובר על שפתיו: (יד) לרגל המלאכה, אינו רגל ממש, שאיך תחול מלת רגל על המלאכה, והמלאכה אין לה רגלים. וגם על ולרגל הילדים אי אפשר לומר כדעת רש"י לפי רגליהם שהם יכולים לילך, שהרי לא הלכו, אבל רכבו כדכתיב, וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים (לעיל ל"א י"ז), ועוד למה לא נאמר לרגלי? לכן יתכן שרגל הנאמר כאן הוא על דרך ההשאלה מן הרגל שהגוף עומד עליו, ומורה על מעמד ומצב הענינים (צוסטאנד, בעשאפֿענהייט). והנה המלאכה רצונו הבקר והצאן והגמלים מאשר הם רבים, לא יוכלו למהר. וכן הילדים, אף שהם נשואים מן הגמלים, לא יוכלו לרכוב במרוצה, לפי שהם רכים:

לד (ח) בבתכם, תחת באחותכם, והנראה לפי שדבר עם יעקב ובניו והי' צריך לומר בבתך ובאחותכם כלל הדבר ותלה סימן הרבים במלת בת: (כג) הלא לנו הם, לא אמר להם שימולו כדי שיעקב ובניו יתנו דינה לשכם לאשה, כי מה בצע לאנשי העיר אם ישא דינה או אשה אחרת, לכן אמר אם אנשים הם ישבו ויגורו אתנו, אז יהי' נקל לנו לקחת מהם בערמה אחת אחת ממקניהם וקניניהם וכל בהמתם. ועל דעתם זאת לגזול או לגנוב מבני יעקב את כל אשר להם, באו בני יעקב על החללי' ויבזו העיר (להלן כ"ז): (ל) עכרתם אתי, לא אמר שעשו עול, להרוג כל אנשי העיר בעבור ששכם אנס את אחותם והם לא אשמו, אולי לא רצה להקניטם שעוד לא נתקררה חמתם וחרון אפם, ולא אמר כ"א ונשמדתי אני וביתי: להבאישני, כוון בזה לא די שהרגתם את בני העיר במרמה, אף שביתם ובזיתם את נשיהם ואת טפם ואת כל חילם, וזה מוליד באוש וסרחון, שיושבי הארץ יאמרו לא מנקמת חרפת אחותם הרגו את אנשי העיר אבל לשלול ולבוז, ואחרי שהם רוצחים לשלול שלל ולבוז בז, איך נשב בעת אתם, ולכן מן ההכרח להשמידם:

בחרו באלהי אבותם וכן רבים האמינו בה' אך לא ידעו בטיב הדבר כי חשבוהו לאלהי אברהם לבד או לאלהי ישראל ונקרא אלס נאטיאנאל-גאטט — ואין כאן המקום להאריך בזה וכבר כתבתי ע"ז פעמים רבות בבולר עוללות ובמאמר אשכנזי בלוח שנת תר"ח מידידי ה' ישראל בוש ומכונה שם מאמרי בילדער אויס אלעקסאנדריענס פֿארצייט ועי' שם שהבאתי גם כמה ראיות מן הכתובים לזה. **שמעון מאנשא**

לח (ב) הסירו את אלהי הנכר, בארנוהו למעלה (ל"א י"ט): והטהרו, שירחצו הגוף, (הראב"ע). ואולי הוא על דרך היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו), והכוונה שירחיקו עצמם מן הנשים אשר לקחו בשבי: והחליפו שמלתיכם, טעם הדבר נאמר למעלה (ל"א י"ט): (ז) בברח, בארנוהו למעלה (ל"א י"ט): (י) שמך יעקב, מן הפלא אשר ישתיקם עליו כל יודע ספר הוא, שמעת אשר אמר השם לאברם והי' שמך אברהם לא נזכר שום שם אברם בכל המקרא, אבל שם יעקב נמצא לרוב אע"פ שהשם אמר לא יקרא עוד שמך יעקב. והוא בעצמו אומר כה תאמר לבית יעקב (שמות י"ט ג'), וגם אנו אומרים בכל יום שלש פעמים בתפלת שמנה עשרה אלהי יעקב ולא אלהי ישראל. והנראה לדעתנו שהענין כך הוא, שכמו שבאותו הפעם שני' הקב"ה את שם אברם גילה לו בתחלה את גלות מצרים, וכן כאשר הבטיח ליעקב ואמר ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה, הודיע לו מקודם שבניו יסבלו עול גליות. והנה ידוע ששם יעקב אינו יקר ונכבד, ושם ישראל בהפכו מורה על התנשאות וכבוד השררה, כי שרית עם אלהים ועם אנשים (לעיל ל"ב כ"ט). וזהו גודל זרע אברהם, פעם יתנשא בגבורה ובהצלחה. ואז נאות לו שם ישראל. ופעם ירד בשפל התחתית וכבה נרו, אז שמו הראוי לו יעקב. שע"פ הרוב נמצא מרמה בשבוים ועבדים לרמות את נוגשיהם, ולא בשרים ומושלים שאינם צריכים לה. ואולם הגורל הזה לא בשמים הוא. אבל הכל הוא פעולת הנהגת האומה, אם הולכת בדרכי ה' ועושה רצונו, תעלה מעלה מעלה, ואם עוזבת את מצותיו ותועבה במחשכי התאות והתועבות תרד מטה מטה. וא"כ שעור הנבואה כך הוא, השם אומר לו שמך יעקב, מר לי שהשם הזה יהי' דבוק בזרעך, מן הראוי לא יקרא עוד שמך יעקב, שהוא תוליד ליור בנפש שאינו נאות לך ולבניך, אבל ישראל יהי' שמך, שזרעך יהי בלי הפסק במדרגת ההתרוממות והשררה, אבל הדבר הזה נתון אל בחירתם, ולכן יקרא פעם ישראל ופעם יעקב: (יח) בנימין, בן זקינים, בן ימים, כמו לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג) הימים, וכן מתורגם בל"א (זאהן דעם אלטערס). ועל דעתנו קראו אותו בנימין, על דרך אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (תהלים קל"ז ה') שהוא בן של אהובתו שלא ישכח כל ימי חייו, או כמו שהאדם צריך לימינו בכל רגע, כן יהי' הוא תמיד עמי ודבק בי כאילו הוא יד ימיני, זהו טעם ונפשו קשורה בנפשו (להלן מ"ד ל"ד):

וישב

לז (ג) כי בן זקנים, יתכן שהכוונה היא, שאהב יוסף מכל בניו, לפי שלא הי' לו תקוה להוליד בן מרחל שהיתה עקרה שנים רבות, והוא בעצמו אמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן, והי' מצטער מאוד מאוד שלא יהי' לו בן מרחל אהובתו, וכאשר נולד לו יוסף שמח שמחה גדולה שבא' לו הטובה הזאת אשר לא קוה אליה עוד, כאדם המתייאש להוליד עוד בנים בימי זקנותו. ואהבו מכל בניו, לפי שאהב את אמו רחל מכל נשותיו. ולפיכך אמר בן זקונים ולא בן זקוניו, שלא הי' קורא אותו כן בשביל שנולד לו לימי זקוניו: (ד) וישנאו אתו, תלמד שאין האבות רשאים להראות את אהבתם לאחד מבניהם יותר מן השאר שלא להטיל קנאה ושנאה ביניהם: (ו) שמעו נא, אחרי שיוסף הי' בן שבע עשרה שנה ויצא מימי הנערות הי' לו להבין שע"י ספור החלומות יתראה לאחיו כאלו מתגאה עליהם, או שהוא בודה החלומות מלבו להכעיסם: (ז) והנה קמה, כל האלומות קמו, שהרי הוא אומר ותשתחוין, אלא שהוא מוסף על וגם נצבה, כלומר כולן קמו, אבל היו עומדים כפופים, ואלומתי היתה עומדת זקופה: (י) ויספר אל אביו, הנראה לפי שהחלום הראשון סובב על ענינים שפלים בטבע כמו האלומות, ואין להם קיום כ"א זמן מועט כי מהר יתייבשו והיו לקש, והקש ירקב לכן לא חשש עליו לספרו אל אביו, אבל החלום הזה שהוא מענינים רמים ונשאים בטבע ועומדים וקיימים שהשמש והירח והכוכבים אינם חולפים והם יקרים, ואעפ"כ השתחוו לו, ספר אותו אל אביו, לא להתגאה, אבל בעבור פליאות הדבר והשתוממותו עליו: (כה) נשאים נכאת, למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים. שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזדמנו בשמים שלא יזוק מריח רע (רש"י). ואולי הודיע הכתוב שלא נפל ביד הפחותים מן הרוכלים שסחורתם היא מדברים קטני הערך, אבל הזדמן להביאו ביד סוחרים חשובים שגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט שהם דברים יקרים וגדולי השווי: (כו) מה בצע, הנה יהודה ראה שדברי ראובן הבכור אל תשפכו דם והם דברי מוסר לא פעלו על לבבם כראוי, כי מה הבדל יש בשלוח בו יד ולהרגו, או להמיתו ברעב בתוך הבור שזה הי' כוונתם כמו שאמרו ונראה מה יהיו חלומותיו, לכן אמר מה בצע? מה תועלת יש לנו במותו?

לח (ט) כי לא לו יהיה הזרע, הנראה שבן היבמה הי' נוחל בירושת אבי אביו, כאלו הי' אביו חי, והם הוא קיומת הזרע לאחיו, שהזרע קם במקום ובזכות אחיו המת. והנה אונן הי' כילי ואוהב ממון, ונתיירא אם יקים זרע מיבמתו, הזרע ההוא יורש מנכסי יהודה ועשו כאילו הי' ער חי ויירש גם את חלק הבכורה שער הי' הבכור, וא"כ הזרע אשר יזרע יזיק לו ולבניו אחריו לגרוע מנחלתן, ובגדה עליו תאות הבצע לשפוך את הזרע ארצה. וזהו הנכון בעינינו לפי עומק פשטות הכתובים. וכבר הארכנו בענין היבום ובארנוהו היטב בספרנו בן יקיר: (יא) בית אביך, ואביך יפרנסך עד יגדל שלה בני: (יב) ותמת בת שוע, דרך האמהות למהר להשיא את בניהן ובנותיהן, ועכשיו במתה אם שלה רבו הימים וגדל והי' כבר ראוי לקחת תמר, ועכ"ז לא נתנה לו לאשה: (יד) כי ראתה כי גדל שלה, הנכון לפי פשוטו שכל עוד שהיתה יבמה וזקוקה למשפחת יהודה לא היתה יכולה להנשא לאיש אחר, ואחרי שראתה שגדל שלה והיא לא נתנה לו לאשה ורבו הימים שהיתה מתפרנסת משל אביה, לא רצתה להיות עליו עוד למשא ולהעמיס עליו כל צרכיה, לכן הפקירה עצמה אצל יהודה ועליו לזון אותה ואת הילד אם תהר ותלד, ואם לא תלד הרי היא פטורה ממצות יבום ותלך ותנשא לאיש אחר. ועכ"פ לא היתה הביאה הזאת דרך הפקר וזנות, אבל מטעם יבום, שהמצוה על הקרוב

במשפחת המת לינשא, אם אחי המת מתאן להקים לו זרע: (כג) **נהיה לבוז**, והנה אירס לא עשה דבר, והוא אומר נהיה, אבל לפי רעהו יהולל, ולפי רעהו יצא האיש: (כד) **הנה הרה לזנונים**, יתכן שחשבה על כבוד יהודה לומר בפרהסיא ממי הרתה: (כו) **לדעתה**, לאהבה כבראשונה בעת שהיתה כלתו, לפי שהכריחה אותו להודות בדברים שממנו נתעברה, וכמעט בא לידי מכשול לשרוף אותה ולשפוך דם נקי על ידה, ומלת לדעתה כמו כי ידעתיו (לעיל י"ח י"ט) ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב), וכולן לשון חבה הם. ואין הכוונה כאן על הזווג שיותר הי' ראוי לומר ולא יסף עוד לבוא עליה, שמקודם אמר אבואה אליך, והיא שאלה מה תתן לי כי תבוא אלי, ואף הכתוב אומר ויבא אליה:

לט (א) **סריס פרעה**, אין סריס כמשמעו שהרי היה לו אשה, אבל לפי שרוב עבדי המלך היו מסורסים נקראו כולם סריסים: (יז) **לצחק בי**, לאנשי ביתה אמרה לצחק בנו וכן בא אלי לשכב עמי, וכאן אמרה בי במקום בנו, גם לא אמרה בא אלי לשכב עמי. כבר העירותי בפסוק והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (לעיל כ"ו ח') נגד דעת הרשב"ם, שאין ענינו תשמיש המטה אבל צחוק הנאמר למעלה הוא חבוק ונשוק, וזהו הוראת מלת לצחק כאן ג"כ. והנה אשת פוטיפר לא יכלה להסתיר את חשקה אל יוסף בפני אנשי ביתה מכל וכל, לכן אמרה ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי וכו', אמרה כן שלא תהי' היא יחידה בדבר הזה, והנה אמת הדבר הנחתי לו לצחק שכסבור הייתי לפי שהוא איש עברי, ואולי במדינתו ובארץ מולדתו אין חוששין לשעשועים כאלה, אבל עתה הוא בא גם לשכב עמי. ואולם כדברים האלה לא היתה יכולה לומר לבעלה פן יקצוף עליה ויאמר מדוע לא גערת בו בתחלה מעת שהתחיל לצחק בך: (כ) **מקום אשר אסורי המלך**, שבדבר לא הי' בספק אצלו כלל, וידע בברור גמור שאשתו כוזבת לו, והרי שהניח בגדו אצלה מורה שהיא תפשה בו ומיראתו את אלהים עזב את בגדו, ואילו הי' בהפך למה ישליך את בגדו מעליו, ומלבד זה בוודאי הכיר את יוסף שהוא צנוע והכיר גם את אשתו שהיא מופקרת. וברצונו הי' שלא לעשות שום דבר ליוסף ולא לגעור בו, אבל עשה כן כדי שלא יאמרו בני ביתו יוסף נקי הוא מכל אשם: (כא) **שר בית הסהר**, יתכן ששר בית הסהר היה ממונה תחת שר הטבחים, והוא גבוה מעל שר בית הסהר:

מ (יד) **והזכרתני אל פרעה**, יוסף הבין שפוטיפר לא נתנו במשמר בית הסוהר מפני ששונאו ולנקום ממנו, כמו שאמרנו למעלה אבל ייטב בעיניו אם פרעה יוציאנו לחפשי, ובוודאי לא ידבר עליו רע אל המלך. ובעבור זה לא התרעם גם הוא על אדונו כאשר אמר וגם פה לא עשיתי מאומה ולומר כי שם אדוני אותי בבור, אבל אמר כי שמו: (כ) **וישא את ראש**, עי' בבאור, ואולי דעת יב"ע שפרעה הרים שניהם, את שר המשקים הרים במעלה ובחשיבות ואת שר האופים הרים מן הארץ על העץ, ופסוקים הבאים מבארים את מלת וישא, שאומר וישב את שר המשקים על משקהו שהרימו בחשיבות, ואת שר האופים תלה והרימו מן הארץ:

מקץ

מא (לח) **אין נבון וחכם כמוך**, בתחלה אמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, כוונתו על פתרונו שנכנס באזני כל שומעיו והשקיט את רוח פרעה שכלה לפעמו, ועל עצתו ההגונה שאמר וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע, אמר אין נבון וחכם כמוך, כי על ידו ימלא אוצרותיו בר חנם מבלי שיצטרך להוציא מכספו כלום, ומבלי שיהי' למשא על עמו, ששבע יהי' גדול כל כך שכל אחד יתן בחפץ נפש את חומש תבואתו, כי טוב מאד לו לאוצר המלך ומשירקב בביתו, ואולי לא יהי' להם מקום להכיל את כל תבואת השדה, ותזרה לרוח על פני חוצות: (מא) **ראה נתתי אתך**, אמר לו, שים על לבך המתנה הגדולה אשר אני נותן לך, על כן לא תכזב באמונתי ותמשול ע"פ הצדק והיושר, שלא יתרעמו עלי אנשי ארצי: (מה) **ויקרא פרעה שם יוסף**, והענין בשינוי השם כבר אמרנו למעלה (י"ז ד'), שמי שהוא אהוב למלכות המלך משנה את שמו להודיע ברבים את חבתו אליו: **כהן און**, כהן כומר כתרגום רמב"מן (פריסטער), כמו רק אדמת הכהנים (להלן מ"ז כ"ב), ואחרי שפרעה בעצמו נתן את בתו ליוסף משנה המלך, בוודאי הי' ראש הכומרים ואחד משרי הארץ: (מו) **ויעבר בכל ארץ מצרים**, להפקיד פקידים בכל עיר ועיר, ולבנות גרנות ובתי אוצרות לתבואת המלך: (מח) **ויקבץ את כל אכל**, השעור את כל הנשאר מן אוכל, ותיבת הנשאר מובלעת ומובנת מעצמה: **שבע שנים**, ענינו מדי שנה בשנה: (נא) **ואת כל בית אבי**, אין זה מתוסר הבן לשכוח את בית אביו בטוב לו, וחלילה לאלהים שישכח אותו ושלא יזכור את אביו. ויתכן שמאמר את כל עמלי מוסב על עמלו ואחר עמו, והשעור, השכיחני אלהים את כל עמלי מיום שהשליכוני אל הבור עד עתה ואת כל עמלי בבית אבי, שמקנאת ושנאת אחיו הכעיסוהו והליקוהו בדברי חלומים וקנטורים. והטעם למה לא גילה את אוזן אביו שהוא במצרים, שבימי עניו ועמלו לא רצה לצערו, ואחר שנתגדל ונהי' משנה למלך מנע עצמו להודיע אותו מגדולתו, כדי שלא יחשוב שהוא מתגאה להראות חלומו מן השמש והירח ואחד עשר כוכבים לא דבר ריק הוא אע"פ שגערו בו אביו: (נב) **כי הפרני**, כתרגומו אפשני. בבנו הראשון, לא אמר כ"א השם השכיחו את כל עניו ועמלו, ואולם בבן השני הוסיף לתת תודה לאלהיו, שלא בלבד שסבב הדברים שישכח את ריבו ועמלו, אבל גם להרבות לו טובה בכל יום ויום: (נה) **אשר יאמר לכם תעשו**, הוא מיותר, לכן דרשו לפי שהי' יוסף אומר להם שימולו וגו' (רש"י). ועל הפשט נראה, שהיו תובעים לחם בחנם, ואומרי' שבדין הם תובעים, אחרי אשר נתנו בכל שבע שנים את חומש תבואתם לבתי אוצר, ויוסף בקש מהם שיקנו את האוכל בכסף, והעניים הרעבים ישכרו בלחם לעבוד עבודת המלך. ויוסף עשה זאת למען הרבות כסף וזהב לאדוניו, ובשביל שעובדי האדמה לא ילכו בטל כי באותן השנים לא הי' חריש וקציר, ואין טוב למדינה אם האכרים שהם מרובים משאר אנשיה יתעצלו ולא ירימו ידיהם בעבודה משך שבע שנים, אבל

יזונו מיד המלך חנם. והי' רע בעיניהם לעשות כדבר יוסף, וזהו ענין ויצעק העם אל פרעה, שהתמרמרו על יוסף, ויאמר פרעה לכל מצרים בין עניים ובין עשירים, לכו אל יוסף, הדין עמו, אשר יאמר לכם תעשו:

מב (ב) **ונחיה**, כמו ולחיותם ברעב (תהלים ל"ג י"ט), להחזיק כח החיוני (ערקוויקען, ערנעהרען, דהי' לעבען ערהאלטען) וכן תרגם הרמב"מן כאן, ואין ונחיה ולא נמות כפל הלשון: (ד) **פן יקראנו אסון**, שכל הדרכים בחזקת סכנה הם: (ז) **ויתנכר**, עשה את עצמו כאילו הי' איש נכר ולא אחיהם, שהי' ירא לדבר עמם רכות שאולי ירגישו בו שהוא אחיהם יוסף, לפי שידעו שהישמעאלים הורידוהו למצרים, ולא יפלא שישמעו מאנשי מצרים שהשליט הזה על כל ארץ מצרים הוא עברי והי' עבד שנים רבות: **מאין באתם**, אין דרך המוכר לשאול לכל קונה הבא אליו מאין בא, אלא שזהו מכלל קשות שדבר עמהם, שלא שאל מאין באתם כ"א לומר על תשובתם מרגלים אתם: (ט) **ערות הארץ**, גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש וגו' (רש"י), ואולם אין ערוה דבר הגלוי אבל היא מכוסה. לכן נראה שאמר אתם באתם לראות את ערות הארץ, כלומר לתור ולחפש מהיכן היא נוחה ליכבש, והם המקום שאנחנו מכסים אותו בכל עת, כמו שמכסים הערוה מפני הבושה: (יג) **שנים עשר עבדיך**, כל המאמר הזה נראה כדבר שפתים שאינו מדבר כלום, ויתכן שהוצרכו לתשובה הזאת, בעבור שאלות אחרות ששאלו מיוסף, והכתוב לא רצה להאריך בם: (טו) **חי פרעה**, כשהי' נשבע לשקר הי' נשבע בחיי פרעה (רש"י). חלילה ליוסף שישבע לשקר, וחלילה ליוסף לשבע לשקר בחיי מטיבו אשר הוציאו מבית כלא וגדלו על כל ארץ מצרים ועשה לו את כל הכבוד הזה. אבל הי' כן המנהג לישבע בחיי המלך, והוא לא לשקר נשבע כי הוסיפם אל משמר שלשת ימים, ואף כשהניחם לא יצאו כולם כי שמעון הי' אסור עד בוא בנימין, והוא אמר אם תלאו, דהיינו תלאו כולכם, וחי פרעה בפסוק הסמוך אינו שבועה: (יח) **וחיו**, כמו ונחיה (לעיל ב'), שהארכנוהו במקומו: (כ) **ולא תמותו**, ברעב: (כב) **וגם דמו**, יתכן שאחי ראובן בעליתו ממנו שמכרו את יוסף, וכאשר בא אל הבור ולא מצאו האמין שאחרי הליכתו משם משכו את יוסף מן הבור והרגוהו ושפכו. ממנו את כתנתו לטבול אותו בדם ושלחו אל אביו לאמר חיה רעה אכלתהו, ומן התימה בדברי רבים כאלה לפני המליץ ההוא יגיד ליוסף את אשר שמע שהם בעצמם יתודו ויודו שעשו עון פלילי, ואולי המליץ הלך כבר לדרכו שלא הי' צריך להמליץ עוד כי כבר הי' כלה שיחתם, ומאמר כי המליץ בינותם אינו כ"א בהור למה שאמר והם לא ידעו כי שומע יוסף, ולא שהי' באותו פעם בינותם: (כד) **ויבך**, ללמדנו שיוסף לא עשה כל זאת לנקום מאחיו, אבל כדי שישימו על לבם את אשמתם ויתחרטו על המעל אשר מעלו באחיהם הנער ובאביהם, לצער מרם עד מאוד, ובדרך לבם ושמע כי נחמו, ואמרו אבל אשמי' אנחנו וגם דמו הנה נדרש, על כן באה אלינו הצרה הזאת, חמל עליהם כי בצרתם לו צר ויבך. ואין מדרך הנוקם לבכות אבל לשמוח בעת הנקמה: **ויאסר**, כמו האסרו (לעיל ט"ז), כמו יאסר בבית משמרכם, ועניינו שהסגיר אותו לעיניהם בבית המשמר, ולא שקשרו בחבלים או שאסרו בכבלי ברזל, כי איך יענה יוסף את אחיו ויראה רך לבב ונחמלהו על אחיו בכה. ומן התימה מה הכריח הרמב"מן לתרגמו (אונד ליס איהן פאָר איהרען אויגען בינדען)? והלא בפסוקים שרבאנו תרגם מענין הסגירה בבית המשמר (היינשפעררען), ואם היה בבית משמר, מה צורך עוד לקשור אותו? ואינו כ"א מדת אכזריות? ועוד אם היה אסור בחבלים אף שלא הי' כ"א לעיניהם, למה נאמר ויוצא אליהם את שמעון (להלן מ"ג כ"ג), ולא אמר ויפתח את שמעון לעיניהם? בבעת שובם עם בנימין הי' ראוי להסיר את שמעון שלא בפניהם ולפתח אותו לעיניהם: (כה) **צדה לדרך**, זהו אינו בר שצריך לטחינה ולאפייה, אבל כל צדה הנאמר במקרא היא לחם אפוי ושאר דברים הנאכלים מיד בלי שיצטרכו להכנה רבה. ואולם אינו מבורר שיוסף נתן להם גם מטעמים מיוחדים ומעדנים פרטים לדרך כדעת המבאר לנת"בס, כי די להם בלחם ומתאה ובגבינה או בשר צלוי. והנה יוסף נתן להם הצדה מאהבתו את אחיו, וכדי שיהיו נבוכים בדעתו, כי עתה דבר אתם קשות ואסף אותם אל בית משמר שלשת ימים, ואסר את אחיו לעיניהם, ובא עליהם בעלילות דברים מה שלא עשה לכל שאר אנשי ארץ כנען, ואנשי ארץ פינוק"א וערבי"א (פע"ניצי"א ואראב"ביא) הבאים לשבור אוכל, ועתה שלחם מעליו בצדה לדרך, מה שלא עשה לכל שאר הקונים בר, כי איך ולמה יתן לכולם צדה לדרך, בדי להם למצוא בכספם שבר לרעבון בתיהם: (לו) **עלי היו כלנה**, כל הצרות הבאות עלי לבדי באות, שאתם קשי לבב ואינכם מרגישים בצערי ובאבדון בני אע"פ שהם אחיכם: (לז) **את שני בני תמית**, הכוונה שישמור את בנימין מכל אסון כמו שישמור את שני בניו, ואולם דבריו לא היו נכנסים באזני יעקב, כי אם לא יביא את בנימין איך ימית את בני בנו והרי הוא כמו שאבד רגלו, ויסיר ממנו גם את רגלו השני:

מג (ט) **וחטאתי לך**, אלו הם דברי טעם ונכנסו באזני יעקב, שיהודה הי' נשיא וחשוב מכולם יודע לכלכל דבריו לפני מלכים, והם ראה אומר וחטאתי לך כל הימים, יעשה הכל מה שיש ביכולת האדם להשיב בנימין אליו, כדי שלא יהי' חוטא לפניו כל הימים ולשמוע תמיד תרעומת אביו: (כז) **העודנו חי**, לפי הסדר הי' לו לשאול בראשונה העודנו חי ואח"כ השלום, ויתכן שטעם חי הוא בריא ועודנו בכל כחותיו, כמו כי חיות הנה (שמות א' י"ט) (ויגעזונד, שטארק, בייא פאָללען קרעפטען), וא"כ הוא שאל תחלה אם אין מזיק לו בכל סביבו וכולם מסכימים עם רצונו וחפצו, והוא ענין השלום, ואח"כ שאל על בריאותו החזק היא הרפה, ולכן הקדים לומר הזקן, שמדרך הזקן להיות חלוש, וגם אחיו השיבו לו כסדר הזה, וא"כ לא כן תרגם הרמב"מן (לעבט ער נאָך)? שראוי לתרגמו (איזט ער נאָך געזונד, מונטער)? (לב) **וישימו לו לבדו**, הנראה לדעתנו שמדרך הגדולים ומושלים לאכול יחידי יום יום חוץ מימים קבועים בשנה, או אם באו אליו חשובים ממדינה אחרת ורוצה להזמינם על שולחנו, אז מזמין גם כל עבדיו היושבים

היושבים ראשונה במלכות להיות מאוכלי שולחנו. ואם האורחים אינם חשובים כל כך שיהיו ראוים לאכול עם המלך בשולחן אחד, הם אוכלים בחדרו אבל בשולחן אחר, עם שרי המלך, וזהו טעם וישימו לו לבדו ולהם לבדם באמת, כלומר שכבדם לאכול בחדרו, אבל לא כבדם לאכול משולחנו, כי מה יאמרו אנשי ביתו מדוע עושה להם כל הכבוד הזה? והם באים עם גמליהם לשבור בר כשאר עוברי אורח, ולא נראה בם שום גדולה ושררה יתירה. ודי להם לאכול בחדרו. ועל שלא כבדם לאכול עם שריו המצרים בחדרו, אבל גם השרים היו אוכלים לבדם אמר שלא הי' מפחיתות כבוד אבל מטעם כי לא יוכלון וגו'; **(לד) וישכרו עמו**, יתכן שהם לא שתו יותר מן המדה, אבל יוסף צוה להתערב ביינם דבר שמבלבל המוח ועורף דעת האדם אף אם שותה מעט ממנו, ולא ישגיחו על האנשים המתלהים את אמתחותיהם בר:

מד (ה) והוא נחש ינחש בו, נראה שהדברים כפשוטם, ואמר אם גנבתם דבר אחר יהי' כסף או זהב לא חששתי עליו, שבעיני אדוני הכסף והזהב אינם נחשבים למאומה, אבל גביע הזה שאדוני מנחש בו הוא כלי יקר ודבר חפץ, ולא ימצא עוד אחר זולתו אם יתן כל הון ביתו, וע"ז אתם היטב, הרעתם אשר עשיתם, לא הרעתם בשביל הגניבה, אבל בשביל גניבת הגביע שאי אפשר למצוא אחר תחתיו. והם בעצמם דברי יוסף הלא ידעתם כי איש אשר כמוני נחש ינחש, כי כל מושל צריך לנחש, והגביע הוא כלי הנחוש ואני צריך לו. ואל תתמה שקצר בדבריו, שאף אם אמר בו לפי הכרעת הרשב"ם הי' עוד מקצר בדבריו, ואף כאן האיש אומר, הלא זה אשר ישתה אדוני בו, ולא הזכיר הגביע, אבל שניהם רמזו עליו אף שלא הזכירוהו בפירוש. ובדברי האיש האומר הלא זה אשר ישתה אדני בו, גם הם מכריעים לבאורי, שאומר אם הי' גביע אחר לא דברתי דבר, כי כמה גביעים יש לאדוני, אבל זה הגביע ששותה ממנו ומנחש בו ועל ידו היה יודע להושיב אתכם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו, ואתם בעצמיכם הייתם תמהים על הדבר הזה, לכן הגביע הזה הוא יקר מאד ואין כמוהו בכל ארץ מצרים. ולפי באורנו ראוי לתרגמו הכתוב כאן. והוא נחש ינחש בו (אוים דעם ער וויסזאגט), ולהלן הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (וויסט איהר ניכט, דאס איין מאן, וויא איך, וויסזאגט)? שהריני נקרא צפנת פענח איש היודע כל הדברים הנעלמים: **(טז) ומה נצטדק**, כמו ובמה נצטדק: **עון**, עונש העון, כמו גדול עוני מנשוא (בראשית ד' י"ג), עון אשמה (ויקרא כ"ב ט"ז). אולי עלה במחשבתו ענין מכירת יוסף שכל האחים נתאחדו באותו העון, ודומה למה שאמרו בפעם ראשון איש אל רעהו אבל אשמים אנחנו (לעיל מ"ב כ"א). אבל שם שדברו איש את רעהו הזכירו את החטא בלשון עברי וחשבו שיוסף אינו מבינם, אבל כאן שיהודה מדבר עם יוסף לא הי' יכול להזכיר את החטא ואמר סתם את עון עבדיך. ואין טענה מן גם אשר נמצא הגביע בידו והרי בנימין לא אשם במכירת יוסף, שהיתה דעתו מטורפת עליו ודבר כאיש נדהם, כאשר יפה כיון המבאר לנת"הם:

ויגש

(יח) כי כמוך כ רעה, אין זה נתינת טעם, אבל כי משמש בלשון אע"פ, ואומר הרשיני לדבר לפניך אע"פ שחשוב גדול אתה כפרעה, והדומה לו וסלחת לעוני כי רב הוא (תהלים כ"ה י"א), ענינו סלח לעוני אע"פ שרב הוא: **(לד) פן אראה ברע**, אמר כן להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל הימים (הרמב"ן). ואחריו נמשך הרמב"מ; ותרגם ברע (דען קוממער), ואולם אחרי שאמר והי' כראותו כי אין הנער ומת, הנה אתה להוסיף כח המאמר לבסוף, כדרך כל יודע לכלכל דבריו, הוא מחלישו, שאינו מדבר כ"א מיגון ואנחת האב שאפשר לנחמו. ולכן הנראה שכונתו פן אראה ברע אשר ימצא את אבי מיתה מרה אם הנער איננו אתי, וראוי א"כ לתרגמו (דאז אונגליק):

מה (א) להתאפק, עצמו שלא לבכות, לכן קרא להוציא כל איש מעליו ואין בכי' זו דומה לשתי בכיות הראשונות, שהבכיות משונות זו מזו. לפעמים נכמרו רחמי לב האדם ונוזלים דמעות מעיניו אבל הוא שותק, ולפעמים הוא מרים קולו צועק ובוכה, והנה בבכי' הראשונה היא מסבת החמלה שמצטער בצרת חבירו, והבכיה השניה היא מסבת הפסד, בוכה על צרת עצמו, או שהפסיד, או שהוא קרוב להפסד אשת חיקו או בנו או אביו אשר אהב, לכן אמר הוציאו כל איש מעלי, כי מה יועיל לבכות בחדרו שהרי המצריים ישמעו את קולו, והעד על זה שאמר ויתן את קולו בבכי מה שלא נאמר בשתי בכיות הראשונות: **(ג) העוד אבי חי**, שמתיבת דברי יהודה פן אראה ברע האביד את דמיונו ונדמה לו כאילו אביו הוא בסכנה למות, ולזה היתה פתיחת דבריו העוד אבי חי: **(יא) פן תורש**, פי' אם על ממון של אביו: **(יד) ויבך**, זהו בכיה של אהבה ושמחה שזכה לראות פניו, ואף בכיה זו היא בלי הרמת קול. וכן ויבך עליהם אחר שנשקם והתחיל לאהוב אותם בכה מחמת אהבה ושמחה: **(טז) והקול נשמע בית פרעה**, עי' ברש"י, ולדעתנו לא דקדק רש"י על ההבדל בין קל לנפעל אלא על דבר הנשמע כאן ועל הנשמע למעלה, שלמעלה לא נשמע אלא קול בכית יוסף, ולא הי' נודע על מה הוא בוכה, כי לא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו (לעיל פסוק א'), וקול הבכי לא הי' הולך ומגיע אל בית פרעה, שהמלך ומשנהו לא היו דרים בהיכל אחד, והבכי' אינה נשמעת כ"א עד החצר החיצונה של היכל יוסף כמו שאמרנו למעלה (בפסוק א'). ועל כרחך לומר שבית פרעה האמור למעלה, הם אנשי בית פרעה שהיו שם עם שאר מצריים, אבל כאן הוא קול המאמר, שבאו אחי יוסף, וזה הקול הי' הולך ומגיע אל בית פרעה ממש שנשמע איש מפי איש עד שבאה הבשורה אל אזני פרעה: **(יח) חלב הארץ**, כמו חלב חטים ישביעך (תהלים קמ"ז י"ד), ענינו מבחר המעדנים: **(כז) וירא את העגלות**, בכל הדברים שדברו אליו פג לבו, כלומר שמח ואינו שמח, כי לא האמין עוד לשמועתם שהיו

בעיניו כמתעתעים, עד שראה את העגלות אשר שלח יוסף, שעגלות המלך היו משונות בהוד ויופי מכל שאר עגלות של נכבדי ארץ, אז האמין ותחי רוחו. זהו עומק פשוטו של המקראות:

מו (ג) **אל תירא**, יתכן שיירא לרדת מצרים, והתחרט על אמרו מרוב שמחה אלכה ואראנו בטרם אמות, לפי שזכר הנבואה, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, וחשב שנתגלגל הדבר שיקויים בו ועבדום וענו אותם, לכן אמר השם אל תירא, שהגזרה אינו חלה לא עליך ולא על יוסף אהובך: (ד) **אעלך**, אם תרצה למות בארץ כנען: **ויוסף ישית ידו**, אם תרצה למות במצרים, והוי"ו של ויוסף היא וי"ו מחלקת: (כט) **לקראת ישראל**, כל מקום שאתה מוצא גדולתו שם תמצא שם ישראל, שם הנאות והנכבד, וכן בפסוק הסמוך ויאמר ישראל, והוא מה שאמרנו למעלה (ל"ה פסוק יו"ד): **ויבך**, יוסף לפי פשוטו של מקרא, וכן הדעת מכרעת. ואין מקום לטענת הרמב"ן, שאין הדמעה תלויה אלא בבחור המונך, שכבר ידענו שיוסף מלך מזגו הי' נוח לבכות, וכמה פעמים מצינו שבכה, ואם כראותו בנימין מהר ויבא החדרה ויבך שמה (לעיל מ"ג ל"ד), עאכ"ו שיבכה מתוך אהבה ושמחה בעת שזכה לראות פני אביו הזקן עודנו חי: (לד) **ואמרתם אנשי מקנה**, חשש שע"י כן תתרבה הקנאה בלב תושבי הארץ כאשר יראו שאנשים מארץ נכרים הבאים לגור בתוכם יגדלו על ראשם, לכן רצה שישבו בארץ גשן הרחק מחצר המלך וממעונות השרים ונגידי ארץ כדי שלא יתקנאו בם:

מז (ז) **ויברך יעקב**, הנראה שאין זה שאילת שלום כדעת רש"י, ואינו ברכה ממש לברכו בעושר ונכסים וכבוד, כדברי הרמב"ן, אבל הוא מענין תודה על הכבוד שעשה ליוסף בנו ועל כל הטובה אשר הוא עושה עמו ועל כל ביתו. וכן ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח' יו"ד), ברכי נפשי (תהלים ק"ד א'), ברכו את ה' (שם קל"ד א') ודומיהם, שאינם שאילת שלום ולא ברכה ממש, כ"א שבח ותודה. והדרך הנאות הוא לתת תודה למטיבו בבואו לפניו ובצאתו מאתו, וכן עשה יעקב, והוא טעם של ויברך יעקב השני (להלן בפסוק יו"ד), ומן הראוי לתרגמו (ער דאנקטע): (כב) **על כן לא מכרו**, ללמדנו בא, שהיו פוטרים את עצמם מן האומה, כי זה דרכם לפרוק מעליהם עול הגזור:

ויחי

מח (ז) **ואני בבאי מפדן**, איך יחובר המאמר הזה עם מה שאמר למעלה אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. והנראה שלא לחנם אמר אפרים תחלה ואח"כ מנשה, והרי מנשה הי' הבכור, אלא שהי' לו טינא בלבו על שם מנשה, שקרא אותו יוסף בעבור אמרו כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (לעיל מ"א נ"א), והתרעם עליו כל שבע עשרה שנים ששכח את בית אביו אחרי היות לאדון ומושל בכל ארץ מצרים אבל עשה כאלו לא הרגיש בדבר ושתק שלא להרגיזו, עד סמוך למיתתו, ואף גם עתה לא התלונן על זה בפירוש אבל בדרך רמז, אמר ואני, כלומר ואולם אני אויני כן אבל זוכר אני עד לאת נפשי את אמך רחל ונאנח ומתאונן אני על שלא יכלתי לקבור אותה במערת המכפלה: (כב) **ואני נתתי לך**, הוי"ו של ואני גם היא מחברת המאמר אל מה שאמר בתחלה הנה אנכי מת, כלומר אין אנכי מת ככפוי טובה, אבל נתתי לך שכם אחד על אחיך, שזוכר אני את כל הטובה אשר עשית עמדי ועם אחיך וכל ביתי:

מט (י) **לא יסור שבט**, במקראות הללו רבו הפירושים כמו רבו, והאמרנו לחוות גם דעתנו בבאור ענינם. והיא שמלת שבט תורה על מטה המלך, לשבט מושלים (ישעי' י"ד ה'), ועל עט הסופר, מושכים בשבט סופר (שופטים ה' י"ד). והנה אמר שיהודה לא יסורו חכמים וסופרים להפיץ בינה ותושיה בקרב ישראל, ולא שיהי' לו מלוכה וממשלה, שהרי המלך הראשון שמלך על ישראל הי' איש ימיני. גם לא אמרה התורה מבני שבט יהודה תשים עליך מלך, אבל מקרב אחיך תשים עליך מלך (דברים י"ז ט"ו). ועוד איך יאמר לא יסור המלוכה מיהודה, והרי היהודים מפוזרים ומפורדים בכל הארצות, ואין לנו לא ארץ אחוזה ולא מלך, אבל הענין הוא, שיהיו תמיד בקרב שבט יהודה חכמים וסופרים יודעים דת ודין ולהנהיג בדברי חכמתם את העם וזהו ומחוקק מבין רגליו, שאין בין מחוקק לסופר, אלא שהמחוקק הוא חורת בעט ברזל על לוח אבן או נחשת מה שהחכם כותב בשבט סופר, והענין הזה הי' נהוג אחרי מות יהושע בכל ימי השופטים עד כי יבא שילה, הוא שמואל הנביא, כי בשילה התפללה חנה ושאלה שמואל מעם ה' והוא נתן לה את שאלתה כמו שנאמר ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו (ש"א א' י"ז), ובשילה נגדל שמואל והי' משרת את ה' לפני עלי (שם ב' א'), ובשילה נגלו אליו האלהים כמה פעמים, כי אחרי אשר אמר לו הנה אנכי עשה דבר בישראל (שם שם י"א), הוסיף להגלות אליו, כאמור ויסף ה' להראה בשלה כי נגלה ה' אל שמואל בשלו. (שם שם כ"א), וא"כ שילה הוא שמואל, ואמר עד כי יבוא שמואל, ולו יקהת עמים, שיתקבצו אליו כל שבטי ישראל לשים עליהם מלך כמו שנאמר ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה, ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך (שם א' ד' ה'), ומאז והלאה היתה מלוכה בישראל, לא קודם, ואל תתמה שמלת עמים תורה על השבטים, שהרי אומר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל (להלן פסוק ט"ז): (יח) **לישועתך**, אולי שהצייור מן הנחש האורב עלי דרך ונושך עקבי סוס ויפל רוכבו אחור מעל בנפשו מאוד והעלה על רוחו ענין יצר הרע והתאוה הגרועה הרובצת לפתח האדם ואורבת לו לנשכו ולהכשילו עד שנופל הרוכב והיא הנשמה המנהגת את מעשי הגוף, שבדבר דומה מכל לד לנחש ושפיפן על ארח, ומעשר נחש הקדמוני יוכיח, ומתהלוכות הנפש, שבעניינים הדומים אחד מהם מושך את האחר בזכרונה, והנה ע"י כן, התמרמר בלבו על חטאיו, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ולכן התפלל לישועתך קויתי ה', כלומר אתה תושיעני ותצילני מן עונש חטאי:

הכורם ויחי.

נ (כ) **ואתם חשבתם**, איך הזכיר שחשבו עליו רעה באותו הזמן שהוא רוצה לפייסם ולדבר על לבם? ומהו הוראת הוי"ו? לכן נראה שכן דבר עמהם, התחת אלהים אני, היש ביד אדם לעשות דבר נגד רצון השם? הלא תדעו ואתם, כלומר אם אתם חשבתם עלי רעה, אינני אומר שחשבתם באמת, אבל אם חשבתם עלי רעה, אלהים חשבה לטובה, כן אם אחשוב עליכם רעה הוא יהפכה לטובה ולכן אל תיראו:

(כו) **וימת יוסף**, במיתת יעקב נאמר ויבכו אתו מצרים שבעים יום (לעיל נ'), ובמיתת יוסף אין איש מאנשי מצרים בכה עליו, ולא הספידו אותו, ונראה שברבות הימים ונשכחו כל הטובות שעשה יוסף למצרים אולי נהפכו לו לאויבים, וכל זמן שהו' חי מוכרחים היו לכבדו מפני שפרעה אהבו, אבל משמת ונסתלקה מהם אימת המלכות, אז הלך כל איש לדרכו ואין אחד מהם התאבל עליו, ואולי שמחו על מותו, שמעתה יכולו להציר את אחיו ובניהם, אשר נתקנאו בם, ועכ"ז המתינו עד שקם מלך חדש, אשר גם הוא לא ידע את יוסף, אז החלו להרע לעם ישראל:

הסלת ספר בראשית

אנקינדיגונג.

וויר עמפפעהלען דען געעהרטען פרענומעראנטען דיעזער אויסגאבע נאך איניגע בעזאנדערע פאלגענדע ווערקע אונזערעס פֿערלאגעס:

נ"ך (נביאים וכתובים) מכתבי קדש, עם תרגום אשכנזי, באור ופירש"י עם הגה קות מלות בלע"ז הנמצאות בו וכו' — וועלכע מיט דיעזען חומשים צוזאממען דיא גאנצע הייליגע שריפט אין איינעם פֿאללשטענדיגען ווערקע אויספאססען, דאס קיינעם יידישען הויספאטער פֿעהלען זאללטע. — דאס פאפיר איזט גוט אונד דויערהאפט, דער דרוק קארעקט אונד דייטליך, דער פרייז פֿערהעלטניסמעסיג בילליג; 13 מייסט שטארקע בענדע, פיר 14 fl., דיא נאך צורעס מהיילווייזע ערלעגען קאן, וואדורך זיך זעלבסט וועניג בעמיטטעלטע דאז ווערק לייכט אנשאפפען קעננען.

אויסער דיעזער גראסען נ"ך אויסגאבע עמפפעהלען וויר נאך

אלס צום אונטערריכט זעהר געאייגנעט דורך קארעקטען גראסען דרוק אונד איינע געטרייע איבערזעטצונג זא וויא דורך בייאשפיעללאס בילליגען פרייז,

1. נ"ך מיט איבערזעטצונג אין יידיש-דייטשען שאנען מרובע-אותיות 10 בענדע נור 6 fl.

2. נ"ך דיעזעלבען מיט דער איבערזעטצונג אין דייטשען לעטטערן 10 בענדע — 6 fl.

3. נ"ך דער טעקסט אלליין אהנע איבערזעטצונג 4 דיקע בענדע — 3 fl. פֿערנער עס קעממט דער באגען נור אויף 1 fr. צו שטיהען!

פֿיר בעזיטצער עלטערער אויסגאבען דער **נתיבות השלום**
האבען וויר דען קאממענטאר דעס פראפעססאר ה כה ר' **שמואל דוד לוצאטו.**

המשתדל

בעזאנדערס אנגעדרוקט, אונד קאסטעט דערזעלבע קאמפלעט פיר אללע 5 בענדע נור 45 fr. C. M.

אויך איין עלטערעס ווערק, דאז אבער שטעטס ווערטהפֿאלל בלייבען ווירד קעננען וויר בעסטענס עמפפעהלען.

מבוא אל מקראי קודש

איינלייטונג אין דאז אלטע טעסטאמענט, נאך אייכהארנס גראסעס ווערקע, אים אויסצוגע בעארבייטעט אונד צוועקמעסיג איינגעריכטעט פֿאן יהודה ליב **בן זאב** ז"ל.
8. דרוק"פ נור 20 fr.

חקרי לב

היא מכתב להזכיר נבוכות מרובר בו על עשרים וארבעה ספרי קדשנו, והדרך הנכון להגות בהם בנפש ' מימה ולב טהור, מאת החכם ה' מאיר הלוי לעטערים על נייר דרוק .15 fr. C. M

שפת יתר

(ערקלערונג דונקלער ביבעלשטעללען) מאת החכם הגדול ר' אברהם אבן עזרא ז"ל. חברו להציל את רבינו **סעדיה גאון** מיד אדונים קשה, ובראש הספר הקדמה מפוארה, מאת החכם הר' מאיר הלוי לעטערים אין 12 על נייר וועלין דרוק .30 fr. C. M.

התלמוד בבלי

הוצאה חדשה, אשר כמוהו לא היתה עוד ביופיו ותוארו,

אין גראָס פאָליאָ

עם פירש"י ותוספות ורבינו חנ' ופי' המשניות להרמב"ם ועם ההגהות של הרבנים הגאונים המפורסמים מוהר"ר **ישעיהו ברלין** זצוק"ל ומוהר"ר **אליהו ווילנא** זצוק"ל, וגם עם הגהות מחת הרבנים הגדולים המפורסמים מוהר"ר **מרדכי יפה** זצוק"ל **בעל הלבושים**, ומוהר"ר **וואלף באסקאוויטץ** זצוק"ל, והתוספות והקונים מנעל **קרבן נתנאל ומעדני מלך** על **הראש** — ופסקי תוס' על דף ודף בתקומו, ונוסף כל מסכת ההגהות מהרב החכם והחוקר מוהר"ר **הרש חיות**, רב אב"ד דק"ק זאלקווא, נדפסים בשלשים וששה חלקים.

כ"ז חלקים כבר יצאו מתחת מכבש הדפוס

ונוכלחים לקחת על דרך פרענומעראציאָן אצל כל מוכרי ספרים במדינתנו, מחירו עד שנגמר כולו על נייר וועלין דרוק .50 fl. C. M על נייר וועלין פריז .65 fl. C. M.

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן-מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר שמות

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und J. J. Busch.

[illegible] Fried.

יניח ד' שיטין פנויות בלא כתב ויתחיל מתחלת שיטה חמישית

א (א) ואלה שמות בני ישראל הבאים
מצרימה את יעקב איש וביתו באו:
(ב) ראובן שמעון לוי ויהודה:
(ג) יששכר זבולן ובנימן: (ד) דן ונפתלי
גד ואשר: (ה) ויהי כל־נפש יצאי ירך־
יעקב שבעים נפש ויוסף היה
במצרים: (ו) וימת יוסף וכל־אחיו וכל
הדור ההוא: (ז) ובני ישראל פרו
וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד
ותמלא הארץ אתם: פ

תולדות אהרן ובני ברכות ז', ה'. חולין נ"ג, ח':

א

(א) דיעס זינד דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס דיא נאך מצרים קאמען, מיט יעקב, יעדער מיט זיינען הויזלייטען, זינד זיא געקאממען: (ב) ראובן, שמעון, לוי אונד יהודה: (ג) יששכר, זבולן אונד בנימן: (ד) דן, נפתלי, גד אונד אשר: (ה) אללע פערזאנען, דיא פאן יעקב אבשטאממען, ווארען צוזאממען זיבענציג פערזאנען; יוסף מיטגערעכנעט, דער אין מצרים וואר; (ו) יוסף שטארב, אונד אללע זיינע ברידער, אונד אללע מענשען דעסזעלבען צייטאלטערס: (ז) דיא קינדער ישראל'ס ווארען פרוכטבאר, האטטען פילע קינדער, פערמעהרטען זיך אונד ווארדען שטארק, אונגעמיין זעהר: זא דאס דאז לאנד פאן איהנען פאלל וואר:

תרגום אונקלוס

א (א) ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים עם יעקב גבר ואנש ביתיה עלו: (ב) ראובן שמעון לוי ויהודה: (ג) יששכר זבולן ובנימן: (ד) דן ונפתלי גד ואשר: (ה) והוה כל נפשתא נפקי ירכא דיעקב שבעין נפשן ויוסף דהוה במצרים: (ו) ומית יוסף וכל אחוהי וכל דרא ההוא: (ז) ובני ישראל נפישו ואיתילדו וסגיאו ותקיפו לחדא לחדא ואתמליאת

רש"י

א (א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא [ישעיה מ' כ"ו]: (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו

באור

א (א) ואלה שמות, מפני שרוצה לפרש ובני ישראל פרו וישרצו וגו' הוצרך לכפול ולומר שבואם למצרים לא היו אלא שבעים. ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו. (הרשב"ם): את יעקב, עם יעקב, כמו כרת ה' את אברם (בראשית ט"ו י"ח): וביתו. אנשי ביתו: (ב) ראובן. הזכיר תחלה בני הגבירות כסדר תולדותם ואח"כ בני השפחות כסדר תולדותם: (ה) ויוסף היה במצרים. אין צורך להודיע זאת פה כי כבר הוא נודע מפרשות הקודמות, רק בא להודיע שיוסף נחשב בכלל השבעים נפש, ושעודו ועם יוסף אשר היה במצרים, וכן מתורגם בל"א: (ז) וישרצו. יש שרשים שהם לפעמים עומדים ולפעמים יוצאים, כמו שרש שוב. ושב וקבצך (דברים ל' ג'), הוא עומד, ושב ה' אלהיך את שבותך (שם), יוצא, ואיש ישראל הפך (שופטים כ' מ"א), עומד, הפך לבם לשנא עמו (תהלים ק"ה כ"ה), יוצא, וכן שרש שרץ, ישרצו המים (בראשית א' כ'), יוצא. פרו וישרצו, הוא עומד, ופי' פרו הוא

(ח) ויקם מלך־חדש על־מצרים אשר
לא־ידע את־יוסף׃ (ט) ויאמר אל־עמו
הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו׃
(י) הבה נתחכמה לו פן־ירבה והיה כי־
תקראנה מלחמה ונוסף גם־הוא על־
שנאינו ונלחם־בנו ועלה מן־הארץ׃

תולדות אהרן ויקם ערובין נ"ג, א'. סוטה י"א, א': אשר ערובין שם: ויאמר סוטה שם: הבה שם שם: ונלחם שם שם:

תרגום אשכנזי

(ח) עס קאם איין נייער קאָניג צור רעגירונג איבער מצרים, דער דען יוסף ניכט געקאננט האט, (ט) ער שפּראך צו זיינעם פֿאָלקע: דאז פֿאָלק דער קינדער ישראל'ס, ווירד אונז צו פֿיעל אונד צו מעכטיג: (י) וואָהלאן! וויר וואָללען איהם דורך ליסט בייקאָממען, עס מאָכטע זיך פֿערמעהרען ווען דען קריג ווערדען זאָללטע, זאָ קאָננטע דיזעס פֿאָלק צו אונזערן פֿיינדען איבערגעהען, אונד מיט אונז שטרייטען, אָדער אויס

תרגום אונקלוס

ארעא מנהון: (ח) וקם מלכא חדתא על מצרים דלא מקיים גזירת יוסף: (ט) ואמר לעמיה הא עמא בני ישראל סגן ותקיפין מננא: (י) הבו נתחכם להון דילמא יסגון ויהי ארי יערעיננא קרב ויתוספון אף אינון על סנאנא ויגיחון בנא קרב ויסקון מן

רש"י

יולדת ששה בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו [סוטה י"א]: אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע [כ"ב רש"כ]: (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם נתחכמה מה לעשות לו [ש"ר] ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל נדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת ברש"י יש'): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם ירשוה:

באור

הולדה, כעץ יתן פריו, וענין השרצה הוא רוב ההולדה, כמו השרצים שהם לרוב: וירבו, כתב הרמב"ן שלא היו מתים כדרך עם רב עכ"ל. ר"ל גם כי היו מתים מהם לא מתו רק מעט, ולא לערך ריבויים הגדול שבדרך זה נתרבו מאד: ויעצמו, פי' הרמב"ן ז"ל שבעצם גופם היו חזקים: במאד מאד, הבי"ת נוסף כמו בראשונה כי נמצאנו בלא בי"ת ראשונה ישנו (במדבר ג' ט'): ותמלא הארץ אתם, ענינו נתמלאה מהם: (ט) עם בני ישראל, הרמב"ן ז"ל כתב שאיננו סמוך רק הוא לתוספת באור עם שהם בני ישראל, והנה עם שנמצא לרוב מלת עם בפתח אף בלא סמיכות, פה נראה יותר לפרש שהוא סמוך, ויש לפרש בני ישראל על י"ב בני יעקב, ועניינו עם של י"ב בני ישראל שנולדו ונתרבו מהם ונעשה לעם, וכן מתרגם בל"א: (י) הבה, לשון קריאה וזרוז, עיין בבאורנו לפרשת נח (בראשית י"א ג'), כי שם הארכנו בביאור התיבה הזאת: נתחכמה, נבקש דרך לערמה שלא ירבה: לו, בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג). וענין ההתחכמות הזה נראה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שלא ראה פרעה וחכמיו יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם היא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה, אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם; לכך הטיל עליהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה, ואחר כן ציוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו אתם, והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש ילד יהודי ישליכהו ליאור ואם יצעק אבי

(יא) וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ
בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה
אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ (יב) וְכַאֲשֶׁר

ת"א וישימו שם שם:

דעם לאנדע ציהען: (יא) מאן זעטצטע איבער דאסזעלבע בעאמטען דער פראהנריענסטע, אום עס דורך איהרע שווערע ארבייט צו אונטערדריקקען; עס מוסטע דעם פרעה פאררטהסשטערטע בויען, נעמליך פיתם אונד רעמסס: (יב) יע מעהר זיא עס

תרגום אונקלוס

אַרְעָא: (יא) וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחֲנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵּית אוֹצָרָא לְפַרְעֹה יָת פִּיתוֹם וְיָת רַעְמְסֵס: (יב) וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תָּקְפִין וַעֲקַת

רש"י

(יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן לך בא אל הסוכן הזה [ישעיה כ"ב] גזבר הממונה על האוצרות [ס"ר]: את פיתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין

באור

הילד אל המלך או אל שר העיר יאמר שיביא עדים ויעשו בו נקמה, וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים (בשנאתם ובקנאתם כטבע כל עם לקנא בעם אחר הבאים לגור בארצם בראותם כי יצליחו) מחפשים בבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרים ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזירה (ולכן לא הוצרכה אמו לבקש תחבולה להצילו), וכשנולד משה (ג' שנים אחר לידת אהרן) כבאה שנתבטלה, אולי בת פרעה בתחלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן, או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו, (למען לא יחשב לו לחרפה בין מלכי עמים לעשות חמס כזה חנם, או מיראתו פן יעמדו ישראל להלחם עמו. או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו ז"ל כי בכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס, וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו ז"ל הבאשתם את ריחינו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימלאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל ולא יצטרכו עוד לעשות במרמה עכ"ל עם קצת תוספת באור: תקראנה. תארענה ובא מלחמה שהוא ל' יחיד על תקראנה שהוא לשון רבים, כמו ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה' כ"ו) כ"כ הרשב"ם, והראב"ע ז"ל כתב כי חסר כאן שם הפועל, וענינו כי תקראנה קורות מלחמה, כמו ודרך ולא אשיגנה (במדבר כ"ג כ'), הראוי ודרך ברכה, ובדב יועצים תקום (משלי י"ט כ"א), הראוי תקום עצה, ודומיה', והרד"ק בשרשים שרש קרא כתב שר"ל מלחמה ומלחמה, ובשרש עוג כתב כי תקראנ' הוא עתיד לנסתרת עם כנוי נסתרת והכוונה כי תקרא לה מלחמה פירוש לעיר, וראוי להיות דגש בנו"ן כמשפטו בכנויים רק שהוקל: ונלחם בנו ועלה מן הארץ. לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו. (הרשב"ם), וכן פי' הרמב"ן ז"ל, ויתכן לומר לפי משמעות הענין שהוי"ו של ועלה היא וי"ו המחלקת במקום או. כמו ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), פי' או אמו, וענינו כאן ונלחם בנו וינצחנו, או אם לא ינצחנו, לפחות יהיה הנזק רב לנו, במה שיעלה מן הארץ הזאת אל ארץ אבותיו, ונאבד עבדים רבים. וכן מתורגם בל"א: (יא) מסים, שרשו מסס, והשם הנפרד ממנו מס, כמו היתה למס (איכה א' א'), והוא על משקל פת, ששרשו פתת, והרבים פתים, כמו פתות אתה פתים (ויקרא ב' ו'), וענינו שמינה עליהם שרים מן המצרים לעבוד בהם עבודת המס: בסבלותם, ענינו כובד המשא וטעינתו על הכתף: מסכנות. אוצרות. כמו לך בא אל הסכן הזה אל שבנא אשר על הבית (ישעיה כ"ב ט"ו), גזבר הממונה על האוצרות: רעמסס, בפתח העי"ן שם עיר, ואינה ארץ רעמסס שישבו בה בני ישראל שהוא שם מדינה, והעי"ן בשוא: (יב) וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ, בכל מה שמרדים ומגדילים עליהם העינוי כן גדל' יותר ויותר הצלחת רבוי', וירבה ויפרץ משמשים במקום בינוני, כי כן המשפט בלשון הקודש לשמש בעתיד במקום בינוני, ובפרט במקום שכוונ' המספר לספר על איזה מעשה שהתמיד זמן רב: ויקצו, קצו בחייהם כמו קצתי בחיי (בראשית כ"ז

יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ
מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יג) וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ (יד) וַיְמָרְרוּ
אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר
וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת
כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃
(טו) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת
הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה
וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃ (טז) וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן

תולדות אחרן ויעבדו סס סס: וימררו סס ע"ג: ויאמר סס סס: בילדכן סס סס:

אבער אונטערדריקטען, דעסטאָ מעהר נאהם עס צו, אונד דעסטאָ מעהר ברייטעטע עס זיך אויס. עס ווארד איהנען אנגסט, וועגען דער קינדער ישראל'ס: (יג) דארויף טריבען דיא מצרים דיאָ קינדער ישראל'ס צור ארבייט אן, מיט שטרענגע: (יד) זיאָ מאכטען איהנען דאז לעבען ביטטער, דורך האַרטע ארבייט, אין ליימען, אין ציגעלן, אונד אין אללערלייא ארבייט אויף דעם פֿעלדע, נעבסט אנדערן הויזארבייטען, וואָצו זיא דיאזועלבען אנגעטריבען: (טו) אויך זאגטע דער קאָניג פֿאָן מצרים צו דען עברישען העבאממען וואָפֿאָן דיא איינע שפרה אונד דיא אנדערע פועה געהייסען: (טז) ער שפראך נעמליך: ווען

תרגום אונקלוס

לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יג) וְאַפְלָחוּ מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ (יד) וְאַמְרָרוּ יָת חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבְלִבְנֵי וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּחַקְלָא יָת כָּל פּוּלְחָנְהוֹן דִּי אַפְלַחוּ בְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃ (טו) וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא יְהוּדָיָתָא דְּשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה׃ (טז) וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן

רש"י

לב לענו' כן לב הקב"ה להרבות ולהפרות: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם. [ויש מפרשים כמלאים בעיני עצמם וק"ל]. ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדות. הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: שפרה.

באור

מ"ו): (יג) בפרך, בקושי, והוא ל' שברון, ובמשנ' מלאכו מפרכין באגוזי', שתהא נפרכת בצפורן, ור"ל בעבודה המשברת את הגוף: (יד) ובכל עבודה בשדה, חריש וקציר: את כל עבודתם. עם כל עבדתם: אשר עבדו בהם. בתוך העיר (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א: עבדו. השרש עבד בבנין הקל ישמש על העובד ועל הנעבד, רק יש הבדל ביניהם, כי הנעבד קשור עם בי"ת, בין שבי"ת לפני השרש עבד כמו לעלם בהם תעבדו (ויקרא כ"ה מ"ו), ובין לאחריו כמו לא תעבד בו (שם ל"ט), והעובד קשור עם מלת את בין לפניו כמו אותו תעבד (דברים י' כ'), ואת אחיך תעבד (בראשית כ"ז מ'), ובין לאחריו כמו עבדו את כדרלעמר (שם י"ד ד'), א"כ תאמר על העבד עובד אותו ותאמר על האדון עובד בו, ולפי שמלת את תחסר לפעמים, לכן גם בשרש עבד אף אם תחסר מלת את יורה על העובד רק שלא יהא קשור עם בי"ת כמו ועבדתם אלהים אחרים (דברים י"א ט"ז), ולפעמים תשמש הבי"ת שאחריו במקום בעבור ואז יורה השרש הזה על העובד כמו ויעבוד ישראל באשה (הושע י"ב י"ג), פי' בעבור האשה: (טו) העברית, בני ישראל נקראו עברים לפי שראש יחוסם והמוכתם שהוא אברהם, היה מעבר הנהר כמ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כ"ד ב'): (טז) האבנים, מושב האשה היולדת, ונקרא ג"כ משבר, ולדעת הראב"ע ז"ל שרשו אבן, ולדעת רבי יהודה בן קריש שרשו

אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא

ת"א אם בן שם י"ב, ח':

איהר דען עברישען וויי־בערן אין דער געבורט ביישטעהט, זאָ זאָללט איהר אויף דעם קרייס־שטוהל אכט האבען; וועןן עס איין זאָהן איזט זאָ זאָללט איהר איהן אומבריגגען. איזט עס אבער איינע טאָכטער,

תרגום אונקלוס

מוֹלְדָן יַת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֱזְיַן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תְּקַטְּלוּן

רש"י

יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. מרים. על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה [שם]. פועה. לשון צעקה. כמו כיולדה אפעה [ישעיה מ"ב]: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קוראו משבר. וכמוהו עושה מלאכה על האבנים [ירמיה י"ח]. מושב כלי אומנות יוצר חרש: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע

באור

בנה מגזרת בנים והאל"ף נוסף כמו אי אפסים (יחזקאל מ"ז ג'). וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שהם אבן וז"ל וראיתן על האבנים, מקום נפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר אבל המלה הזאת נגזרה מן בן ובנים והאל"ף נוספת, ולפי דעתי כי וראיתן על האבנים הוא הרחם ונקר' אבנים על שם הבנים וכן נקרא משבר על שבר האשה היולדה וחבליה ונקרא אבנים בלשון שני' לענין הילדים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדל' עכ"ל. והמתן אתו, בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה, (הראב"ע ז"ל). והוא מכוון לפי' הרמב"ן ז"ל, שהבאתי למעלה, ומלת והמתן שרשה מות מנחי העי"ן וראוי להיות וַהֲמִתֶּן כמו הֲשִׁבֹתֶן או וַהֲמִיתוֹתֶן כמו הֲשִׁיבוֹתֶן כי שני גופי המדבר בעדו וארבעה גופי הנוכח יבואו בבנין הפעיל מנחי העי"ן על שני המשקלים האלו, רק לקושי פגישת שתי תוי"ן חסרו האחת והבליעוה בדגש שבשניה, והמ"ם ראויה להיות בפתח ובאה בחירק ע"ד אנכי יְלִדְתִּיהוּ (במדבר י"א י"ב), וִירִשְׁתֶּם אתה (דברים י"א ל"א), הראוי יְלַדְתִּיהוּ וִירַשְׁתֶּם: וחיה, טעמו למעלה, כמו מן ישב ישבה, מן אדרבה שי יאמר לנקבה חיה, אבל ואלו חיה אלף שנים פעמים (קהלת ו' ו') טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה. (הרשב"ם ז"ל), ור"ל שיש בענין חיים שני שרשים, האחד חיי מהכפולים שהעבר ממנו לזכר נסתר חַי בחסרון עי"ן הפעל ע"ד תַּם סַב שהשרש תמם סבב, ולנסתרת חָיָה וראוי להיות חַיָּה ע"ד תַּמָּה סַבָּה, וכתב הרד"ק בשרשים שהיו"ד ראויה בהדגש, ולא כתב סבה על נפילת הדגש ממלה זאת, ובמכלול (דפוס קטן דף קס"ד ע"א) כתב סבה לזה כי ז"ל שם ומלת וחיה רפוית שהיתה ראויה להדגש, וכן כי חיות רפה שלא להתערב עם חיות השדה עכ"ל, אמנם לפי דבריו מדוע לא חשש בעל הלשון במלת כעת חַיָּה (בראשית י"ח י'), שלא תתערב עם חית השדה, וכ"ל לפי שמצאנו אף באותיות המקבלות דגש שלפעמים יפול מהם הדגש ויושלם בנקודת האות שלפניה כמו ואביכן הֵתֶל בי (בראשית ל"א ז'), ששרשו התל. והוא עבר מבנין פִּעֵל והראוי הִתֵּל (לדעת המדקדקים. אמנם לא כן דעתי, כמ"ש בפרשת ויצא (שם) ע"ש), וכן אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח' כ"ה), הראוי הַתֵּל. כן במלת חיה נפל הדגש שביו"ד בפתח החי"ת ונעשה קמץ, ויש עוד שרש חיה מנחי לע"ד ה"א שממנו לנסתר חָיָה ולנסתרת חָיְתָה. ודעת הרשב"ם ז"ל שמלת וְחָיָה שבכאן היא מהכפולים שאם היתה מנחי למ"ד ה"א תהיה פה זרות כפולה. האחת חסרון התי"ו המורה לנסתרת וראוי להיות וחיתה, והב' נגינת המלה שהיא מלעיל בעבר כדינה בכפולים תַּמָּה סַבָּה (כי וחיה פה הוא עבר אלא שהוי"ו המקובצה מהפכתו לעתיד), ולא כן בנחי למ"ד ה"א בָּנָה פָּנָה שהם מלרע

וָחָיָה׃ (יז) וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־
הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־
הַיְלָדִים׃ שני (יח) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן
הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃
(יט) וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי

תולדות אהרן ותיראן סס י"א, ג': ותאמרן סס סס:

תרגום אשכנזי

יָא מאג זיא לעבען בליי־בען: (יז) דיא העבאממעי אבער פֿירכטעטען גאָטט. אונד טהאטען ניכט זאָ, וויא איהנען דער קאֶניג פֿאָן מצרים געזאגט האטטע: זאָנדערן ערהילטען דיא קינדער אם לעבען. (יח) דער קאֶניג פֿאָן מצרים ליס דיא העבאממען רופֿען, אונד שפראך צו איהנען: ווארום האבט איהר דיזעס געטהאן, אונד האבט דיא קינדער ביים לעבען ערהאלטען? (יט) דיא העבאממען שפראכען צו פרעה; וויל דיא עברישען ווייבער

רש"י

אותס: וחיה. ותחיה: (יח) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון [סוטה שם] תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתן לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמש' לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותהללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתם. כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא תְּקַיְּמִינַהּ׃ (יז) וּדְחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבָדָא כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּמָא יַת בְּנַיָּא׃ (יח) וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵּין עֲבַדְתִּין יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְקַיֵּימְתּוּן יַת בְּנַיָּא׃ (יט) וַאֲמָרָא חַיָּתָא

באור

אף בעבר, וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש חיי ובמכלול (דפוס קטן דף קס"ד ע"א), שהיא מהכפולים (עיין בקונטרס עלים לתרופה, כי שם הארכתי בטענות נגד הרמ"בע ור"י חיוג. החולקים על זה וצריך להוסיף שם בדף ב' ע"ב שורה כ"ב אחר מלת שבת מלת בשלמים. ושם שורה כ"ז קודם מלת אמנם, ויהיה חָיָה על משקל אָיָה־דָיָה): (יז) ותראן, בנו"ן הנקב' לבד והאל"ף נחה ושרשו ירא, ולכן התי"ו בחירק מושך יו"ד. אבל ותראנו שרשו ראה והתי"ו בחירק קטן: ותחיין, הראשון לנסתרות, והשני לנמצאות, כי ב' הדבורים שווים בלשון עברי: (יח) מדוע עשיתן הדבר הזה, הרמ"בע ז"ל פי' כי איננו שאלה כי אין התנצלות לעובר דבר המלך, רק הוא מדת מאמר לומר בני מות אתן בעבור שעשיתן הדבר הזה, ולכן גם הם לא דאו לתת סבה על עשותן זאת רק השיבו לא עברנו על מצותיך עכ"ד. אך מלת מדוע לא תסבול פירושו כי תורה על שאלת טעם וסבה, גם מתשובתן שהתחילו במלת כי, אשר תורה על נתינת סבה על עברן דבר המלך לא נראה כן. לכן נ"ל לפי שלא היתה גזירה מוחלטת ומפורסמת מאת המלך להמית הילדים, רק בסתר צוה כן למילדות שתמיתום בעת לאתם מרחם אמותם, באופן שגם אמותם לא ירגישו שהמיתום ביד, אולם אם ישגיחו על הילד, האם או בני הבית, לא היה רצון המלך שימיתום לעיניהם, כי בוש לעשות חמס כזה בפרסום. כדברי הרמ"בן ז"ל אשר העתקתי למעלה, ולכן כאשר נודע למלך שלא הומתו הילדים, לא נאמר ויקצוף עליהן מלך מצרים, כראוי להיות בעברן על דברו, כלשון הרגיל במקרא, כי אם קרא להן, ושאל מהן הסבה, מדוע לא המיתו את הילדים, אם היה זה בעבור שהשגיחו עליהן, ונשתמרו מהן, ורצה לעמוד על הדבר, מי גלה לבני ישראל סוד המלך שאמר בסתר למילדות. והמה בחכמה השיבו ואמרו כי באמת לא נודע להם דבר המלך, ולא ידעו להשמר מזה, רק לפי שהמ' בטבעם בריאות, ובטרם באנו אליה' כבר ילדו, ונראה לכל שהוא ילד חי. ולא רצינו עוד להמיתו לעיני

לָא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ (כ) וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ (כא) וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים

ת"א ויהי שם י"ג, ח':

תרגום אונקלוס

לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִינוּן עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חַיְּתָא יָלְדָן׃ (כ) וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃ (כא) וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ

ניכט וויא דיא מצרישען זינד; וויא זינד לעבהאפט. בעפֿאָר נאָך דיא העבאממע צו איהנען קאָממט, האבען זיא שאָן געבאָרען: (כ) גאָטט ליס עס דען העבאממען וואָהל געהען: דאז פֿאָלק פֿערמעהרטע זיך, זיא וואורדען שטארק: (כא) אלס נון דיא העבאממען גאָטט פֿירכטע-

רש"י

חייתא. ורבותינו דרשו הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות [סוטה שם]. והיכן משולות לחיות גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן ויברך אותם ועוד כתי' מה אמך לביאה [יחזקאל י"ט]: (כ) וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסוד' ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראש' כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בצי"רי שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. וירב בבת יהודה [איכה ב']. הרבה תאניה וכן ויגל את השארית [ד"ה ב' ל"ו]. דנבוזר אדן הגלה את השארית. ויפן זנב אל זנב [שופטים ט"ו] הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחי"רק. כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה גלה יהודה, ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקורין בתים. כמ"ש ויבן

באור

הכל. כי זהו כנגד דלוכך: (יט) חיות, שם תאר מענין חיים ודגש היו"ד כפול ובשלם בקמץ שנחי"ת כמו מלת וחיה. ולדעת רבי יהודה והראב"ע ז"ל בא כמשפטו מן חָיָה חָיוֹת כמו מן כָּלָה דָוָה כָּלוֹת דָּווֹת. ופי' הראב"ע ז"ל כי כח חיים יש להן: (כ) וייטב, שרשו יטב, והוא מבנין הפעיל, כי שרשי נח פ"א יו"ד יבואו על ב' דרכים בבנין הקל ובהפעיל, בקצתם יבא האית"ן בקל בצירי להמשיך יו"ד השרש כמו אֵרֵד אֵדַע, ובהפעיל בחולם מוסף וי"ו תמור' היו"ד להבדילם מבנין הקל כמו אוריד אודיע, ובקצתם יבוא האית"ן בקל בחיר"ק מוסף יו"ד כמו יִיטַב לי בעבורך (בראשית י"ב י"ג), ואז בהפעיל האית"ן בצירי מוסף יו"ד השרש: וירב העם ויעצמו מאד, מלת עם לפעמים לשון רבים, ולפעמים לשון יחיד, כמשפט השמות הכוללים, ובאו כאן שניהם וירב ויעצמו: (כא) יראו המילדת את האלהים, ז"ל המתרגם האשכנזי, כל יראה שאחריו מפני, הוראתה יראת הנזק והצער שיבא לִירֵא מאת הירוא, והיא אימת האדון על עבדו, והגבור על החלש, בל"א (פורכט). והבאה עם מלת את הונחתה על הרוב להורות יראת המעלה והכבוד, כמו יראת האב על בנו והרב על תלמידו, בל"א (עהרפורכט), ואין צורך למה שכתב הראב"ע ז"ל בזה. כי יראת האלהים היא יראת ההתרוממות והגדולה. ותבא תמיד עם מלת את, ואף שהירוא איננו מקבל הפעולה מן הירא, אין לחוש לזה לפי טבע הלשון, ומה יענה במלת אהבה, הנאמרת על שם ב"ה, אף שהנאהב גם הוא איננו פעול מן האוהב (והרב המחבר החכם בעל יין לבנון האריך לבאר ההבדל שבין היראה מפני הדבר. ויראת הדבר, ע"ש) עכ"ל: ויעש להם בתים, הרשב"ם ז"ל פי' שעשה למילדות בתים לשמרן פן ילכו לעבריו'

וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ (כב) וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־
עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה
תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ
ב (א) וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־
בַּת־לֵוִי׃ (ב) וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן

תולדות אהרן כל הבן סוטה י"ב, א', ב', ב'. סנהדרין ק"א, ב': וילך סוטה י"ב, א'. ב"ב קי"ט ב': ותהר סוטה שם:

תרגום אשכנזי

טען, אונד גאָטט נייע הייזער אין דער נאציאָן ענטשטעהען ליס; (כב) דא געבאָט פרעה זיינעם גאנצען פֿאָלקע: יעדען נייאגעבאָרנען זאהן, זאָללט איהר אין דען פֿלוס ווערפֿען, יעדע טאָכטער אבער לעבען לאססען:
ב (א) פֿאָר איינער צייט גינג איין מאן אויס דעם הויזע לוי, אונד נאהם איינע טאָכטער לוי'ס: (ב) דיא פֿרויא ווארד יעטצט שוואנגער, געבאר איי-

תרגום אונקלוס

וַעֲבַד לְהֶן בָּתִּין: (כב) וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוּנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן:
ב (א) וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסִיב יָת בְּרַתָּא דְלֵוִי: (ב) וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ

רש"י

את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרי' כדאיתא במסכת סוטה [שם]: (כב) לכל עמו. אף עליה' גזר. יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה:
ב (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה שפרע' גזר על הזכרי' ואתה ג"כ על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה ליקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעבר' ממנו היתה בת מאה ול' וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא.

באור

היולדות, ולא ידעתי לאיזה צורך עשה זאת, אם בטלה עצתו בהיותן הולכות, עאכ"ו בהמנען מלכת, ואם יפרש שדרך עונש עשה להן זאת, הנה העיקר חסר מן הספר, ועוד שלפי משמעו' הכתוב נראה שקיבל התנצלותן ומדוע יעניש אותן, גם מליצת הלשון ויעש להם בתים לא תסבול פירושו, ורש"י והראב"ע ז"ל פירשו לשבח, ששכר הוא להן מאת האלהים חלף יראתן אותו, ושב על וייטב אלהים למילדת, והטובה היא שהרבה מהן משפחות היוצאות מהן, כי תמצא המליצה הזאת נאמרת על הטובה ההיא כמו כי בית יעשה לך ה' (שמואל ב' ז' י"א), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש בית, ודבריהם נכונים, רק שאין חיבור וקישור לפסוק זה עם מה שלפניו ושלאחריו, ומדוע בא באמצע המאמר וירב העם ויעצמו מאד, גם לכל הפירושים לא תתישב מלת להם ודאוי לומר להן בכנוי הנקבות, אולם לדעת המתרגם האשכנזי פסוק זה מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וירב העם ויעצמו מאד, ויהי כי יראו המילד' את האלהים, ויעש (וכי עשה האלהים) להם (לעם הנזכר בפסוק הקודם) בתים (משפחות רבות. וכשראה פרעה שלא נתקיימה עצתו, אז) ויצו פרעה לכל עמו לאמר (תחבולה אחרת להמעיטם. והיא) כל הבן הילוד וגו', והוי"ו של ויצו היא וי"ו המשך לתשובת התנאי, כמו שבארנו פעמים רבות: (כב) הילוד, שם תאר לנולד כמו (גבור שכור):
ב (א) וילך, על המעורר ומזמין עצמו לדבר יאמר הכתוב שהלך לעשותו, כמו וילך ראובן וישכב את בלהה (בראשית ל"ה כ"ב), וילך משה וידבר (דברים ל"א א'), וילך ויקח את גמר בת דבלים (הושע א' ב'), לכו ונמכרנו לישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ז), לכו ונהרגהו (שם ל"ז כ'), וכן זה, כ"כ הרמב"ן ז"ל: איש מבית לוי, זה ענינו כמו שמפורש במקו' אחר,

וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ
שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ (ג) וְלֹא־יָכְלָה עוֹד
הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה
בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד
וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
(ד) וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־

ת״א ותרא סוטה שם, מנחות כ״ג, ב׳: ולא סוטה שם: ותתצב מגלה י״ב א׳. סוטה ב״ב, ב׳:

נען זאָהן. אלס זיא איהן זאה, דאס ער וואָהלגעבילדעט וואר, פֿערבארג זיא איהן דרייא מאָנאטע: (ג) לענגער אבער קאָננטע זיא איהן ניכט פֿערבערגען, דא נאהם זיא פֿיר איהן איין קעסטכען אויס בינזען, בעקלעבטע עס מיט לייס אונד פעך לעגטע דאז קינד היניין, אונד זעטצטע עס אין דאז ראָהריכט, אם אופֿער דעם פֿלוססעס: (ד) זיינע שוועסטער שטעללטע זיך פֿאָן פֿערנע: אום צו וויססען, וואס איהם ווידערפֿאה-

תרגום אונקלוס

תְּלָתָא יַרְחִין: (ג) וְלָא יְכֵילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ תֵּבוּתָא דְגוֹמֶא וַחֲפָתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעְרָא עַל כֵּיף נַהֲרָא: (ד) וְאִתְעַתְּדַת אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק

רש״י

כשנולד נתמלא הבית כלו אורה [סוטה שם]: ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזיר׳ והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לז׳ יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט׳: גמא. גמי בלשון משנה ובלע״ז יונ״קו, jonc (בינזען) רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה:

באור

ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה (לקמן ו׳ כ׳), ולא הזכיר הכתוב לא שם האיש. ולא שם אשתו. כי רצה לקצר עד לדת המושיע, אחר כן יזכיר גם יחוס ג׳ השבטים ראובן ושמעון בעבורו (לקמן סי׳ ו׳), ועל דרך הפשט אין מוקדם ומאוחר בפרשה, כי היה זה קודם גזרת פרעה, וילדה מרים ואהרן, ואחר כן גזר פרעה לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, ותלד הבן השוב הזה, וכן מתורגם בל״א: (ב) כי טוב הוא, מלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת יתכן היותו בגשמ׳, כמו וטוב גם עם ה׳ וגם עם אנשים (שמואל א׳ ב׳ כ״ו), או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תואר או מראה, ובעבור שמלאכו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים. (הרא״בע ז״ל), וכן מתורגם בל״א: (ג) הצפינו, דגש הצד״י לתפארת כדגש מקדש ה׳ (שמות ט״ו י״ז), ובעבור היות הצד״י בשוא נע נדפה הפ״א שהיה ראוי להדגש, והוא שם הפועל מבנין הכבד הנוסף, כ״כ הרא״בע ז״ל, ור״ל שהוא מקו׳, ועיין בת״ס: גמא, הוא ענף קל עד מאוד על פני המים, ולשון רש״י ז״ל גמא. גמי בלשון משנה ובלע״ז יונק״ו עכ״ל, ובל״א (בינזען): ותחמרה, ה״א הכנוי נחה, והראוי במפיק: בחמר, הוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל, וכמהו בארת בארת חמר (בראשית י״ד י׳), יטחה בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בה המים, ויוכבד עשתה כן, כי חשבה אולי יצא ע בו כס ויגלל, ומחשבות השם עמקו, ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות. להיות נפשו על מדרגה עליונה בדרך הלמוד והרגילו׳, ולא תהיה שפלה ורגילה בבית עבדי׳. הלא תראה שהרג את המצרי בעבור שעשה חמס, והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנם מן המים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו, לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: ותשם בסוף, הוא לשון אגם רוש״יל בלע״ז ובל״א (רֶאָהר, שילף), ודומ׳ לו קנ׳ וסו׳ קמלו (ישעי׳ י״ט ו׳) (רש״י ז״ל): (ד) [ותתצב, שמלה הזאת זרה בדקדוק, ומשפטה ותתיצב, כי שרשה יצב מנחי פ״א יו״ד, ואין מנהג בזרת נחי הפ״א לנוח בבנינים דגושי העי״ן, כי צריך לנקד ת״ב לפני העי״ן להעמיד אות נחה במקום פ״פ. ולא יתכן לבוא דגש אחרי ת״ג (בלי נגינה תחתיה), ובשרלה בעל הלשון להקל פה ולהניח היו״ד החליף מקומה, ושמה לפני תי״ו ההתפעל (כאשר הוא המנהג בשפ״א פעל היא אחת מאותיות זסש״צ, כמו ישתמ׳, משתולל, נצטדק) ונקד

יֵעָשֶׂה לוֹ׃ (ה) וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ
עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר
וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח
אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ (ו) וַתִּפְתַּח
וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה
וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים

תולדות אהרן ותרד מגלה י"ג, א'. סוטה שם: ותפתח סוטה שם:

תרגום אשכנזי

דען ווירד: (ה) דא גינג דיא טאָכטער פרעה'ס הינאב אין דען פלוס, זיך צו באדען, אונד איהרע קאממער-מעגדע גינגען הערום אם אופער דעס פלוססעס: דיא פרינצעססין ערבליקטע דאז קעסטכען אים ראָהריכט, דא שיקטע זיא איהרע סקלאווין, אונד ליס עס האָלען. (ו) זיא אֶפנעטע עס, בעזאה דאז קינד, אונד עס וואר איין ווייענדער קנאבע; דא ערבארמטע זיא זיך איבער איהן, אונד שפראך:

תרגום אונקלוס

למדע מה יתעביד ליה: (ה) ונחתת בת פרעה למיסחי על נהרא ועולימתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת ית תיבותא בגו יערא ואושיטת ית אמתה ונסיבתה: (ו) ופתחת וחזת ית רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני יהודאי הוא דין:

רש"י

בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוז"יל בלע"ז roseau, (ראָהר, שילף). ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי [שמואל ב' י"ד] והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו הולכות לשון מיתה הולכות למות לפי שמיחו בה [סוטה שם] והכתו' מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אַמָּתָהּ מ"ם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה [סוטה שם]: (ו) ותפתח ותראהו.

באור

תי"ו האית"ן בבנין להמשיכה, ותי"ו ההתפעל בפתח להדגיש העי"ן לסי' הבנין ואף שהמנהג ברוב השרשים בעלי היו"ד בראשונה שעיניה"ם לנ"י, להבליע היו"ד בדגש כמו הציגו, הצבת כל גבולות ארץ (תהלים ע"ד י"ז), הנה פה לא היה דגש הלנ"י מורה על היו"ד, כי הוא להוראת סי' הבנין לכן הניחה באופן זה]: לדעה, אמר הראב"ע ז"ל כי הה"א היא במקום התי"ו הבאה בסוף המקו' מנחי פ"א יו"ד תחת היו"ד פ"פ החסרה, כמו לרד', לדעת, וכמו אשר תנה הודך (שם ח' ב'), אל תירא מרדה מצרימה (בראשית מ"ו ג'), ונשתנה פתח ל"פ לקמץ להמשיך הה"א ובידי הדל"ת יהיה להרחבת העי"ן. ולדעתי יתכן ג"כ לומר שהה"א נוספת כאשר תמצא גם בשיבוא המקום בשלמות, כמו לאהבה את ה' וגו' ולדבקה בו (דברי' י"א כ"ב), ליראה את ה' (שם י' י"ב)]: (ה) לרחץ על היאר, סרס המקרא ופרשהו, ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו. ויהיה על היאר כמו אל היאר, וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א' ב' י"א). כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמיה כ"ג ל"ה). או הוא כמו לרחוץ ביאור, וכן ונתת אותם על סל אחד (שמות כ"ט ג'): על יד היאור. אצל היאור. כמו ראו חלקת יואב אל ידי (שמואל ב' י"ד ל'), והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו: את אמתה, את שפחתה: (ו) ותפתח ותראהו את הילד, לדעת הרשב"ם ז"ל אין פי' ותראהו ראיה פשוטה, לומר שכשפתחה את התיבה ראתה בה הילד שבתוכה, כי היא הודעה שלא לצורך, כי מי לא ידע שכשפתחה ראתה בה הילד, אבל הוא מפרש לשון הבטה לראות אם הוא זכר או נקבה, והוא מחובר לאחריו, ושעורו, כשפתחה והביטה בו היטב ראתה כי נער הוא. כלומר זכר. והוא בכה, ויהיה לדעתו שם ילד לפעמים כולל זכר ונקבה, והיינו בטרם נודע עדיין מה הוא, או כשאין כוונת המדבר להבדיל ביניה', רק ידבר מן נולדי האיש או האשה יהיו זכרי' או נקבות, ולפעמים הוא שם פרטי לזכר, ולנקבה ילדה, מש"כ שם נער אינו כי אם שם פרטי

זה: (ז) ותאמר אחתו אל־בת־פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את־הילד: (ח) ותאמר־לה בת־פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא את־אם הילד: (ט) ותאמר לה בת־פרעה היליכי את־הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את־שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו:

תולדות אהרן ותאמר אחותו סס סס: ותאמר לה סס סס:

עס איזט איינער פאָן דען זאָהנען דער עברים: (ז) דא שפראך זיינע שוועסטער צור טאָכטער פרעה'ס, זאָלל איך היני געהען, אונד דיר פאָן דען עברישען ווייבערן איינע אממע רופען, דאס זיא דיר דאז קינד זייגע? (ח) דיא טאָכטער פרעה'ס שפראך צו איהר: געהע הין! דאז פריינצימער גינג, אונד ריף דיא מוטטער דעס קינדעס: (ט) דיא טאָכטער פרעה'ס שפראך צו איהר: נים דיזעס קינד הין, אונד זייגע עס מיר. איך וויל דיר לאָהן דאפיר געבען; דיא פרויא נאהם דאז קינד, אונד זייגטע עס:

תרגום אונקלוס

(ז) ואמרת אחתיה לבת פרעה האיזיל ואיקרי ליך איתתא מניקתא מן יהודיתא ותוניק ליך ית רביא: (ח) ואמרת לה בת פרעה איזילי ואזלת עולימתא וקרת ית אמיה דרביא: (ט) ואמרת לה בת פרעה אוביליי ית רביא הדין ואוניקיהי לי ואנא אתן ית אגרך ונסיבת איתתא ית רביא ואוניקתיה:

רש"י

את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה [ש"ר סוטה שם]: והנה נער בוכה. קולו כנער: מן העבריות. שהחזירתו על מצריו' הרבה לינק ולא ינק לפי שהי' עתיד לדבר עם השכינה [ש"ר סוטה שם]: (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי.

באור

לזכרים, ולנקבה נערה, ולכן נאמר אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה (לקמן כ"א ד'), כלל במלת ילדיה הבנים והבנות, אבל נעריה לא יכללם, כי הכוונה בו דווקא על הזכרים, ולנקבות נאמר נערותיה, וזהו ההבדל בכוונה בין שם נער לשם ילד, אבל גם נער נאמר על הילד מעת הוולדו, כמו מה נעשה לנער היולד (שופטים י"ג ח'), וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (שמואל ב' י"ב ט"ז). ולכן כאשר פתחה את התיבה ולא נודע לה עדיין אם זכר או נקבה היא אמר הילד, וכשראתה שהוא זכר אמר והנה נער בכה, ושם ילד על הולדתו הכללית יתורגם בל"א (דאז קינד), ועל הולדתו הפרטית (דער יינגלינג, דער קנאבע): [והרמב"ן ז"ל אמר שאין צורך לזה. להכירו בעבור שהוא מהול, רק שנתנה אל לבה המעשה כאשר היה כי אמרה לבעבור הגיל אותו או שלא יראו במות הילד שמוהו שם, ואיש מצרי למה יעשה כן, אבל לדעת חז"ל שגם על עמו גזר ע"פ אצטגניניו שאמרו שלא ידעו אם יהיה מושיען עברי או מצרי. בטלה טענת הרמב"ן ז"ל]: ותראהו את הילד, אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר את הילד: והנה נער בכה ותחמל עליו, לפי שהיה בכה לכך ותחמל עליו, הוי"ן מהבדות המאמר הא' שהוא הסבה אל הב' שהוא המסובב, כנהוג במקרא:
(ז) [ותיניק. שרשו ינק, והוא מבנין הפעיל, ועל המנהג בנחי פ"א יו"ד תשתנה לוי"ו, כמו תוליד, תודיע, רק שבהם אות האית"ן בקל בצירי, תלד, תדע, משא"כ בשרש זה היה בחירק הוסף יו"ד. כמו כי שפע ימים יינקו (דברים ל"ג י"ט). למען תינקו ושבעתם (ישעי' ס"ו י"א), לכן באה בהפעיל בצירי הוסף יו"ד, כמ"ש במל' וייטב (לעיל א' כ')]: (ט) [היליכי. אנקלו' תרג' הא ליכי כמו ב' מלות, וכן תרגם רב סעדיה גאון בתרגומו הערבי. ויהיה לפ"ז הא כמו הא לכם זרע. (בראשית מ"ז כ"ד), לשון הנה וליכי מלת הנוכח לנקבה, והרא"בע ז"ל ימאן לקבל פי' זה, בעבור שלא נמצא בכל המקרא לנקבה ליכי רק לך בקמץ הלמ"ד והכ"ף בשוא, ולזכר

תרגום אשכנזי

(י) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה

(י) אלס דער יינגלינג העראן וואוכס, בראכטע זיא איהן דער טאָכטער פרעה'ס, ער וואר איהר וויא איין זאָהן: דיזע נאננטע איהן משה, אונד שפראך: ווייל איך איהן אוים דעם וואססער הער־

תרגום אונקלוס

(י) וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתְיַתֵּיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרָת

רש"י

נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי [ש"ר סוטה שם]: (י) משיתיהו. שלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא. ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא משו כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת ים וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הן וכן וימשני ממים רבים [שמואל ב' כ"ב]. שאלו היה ממחברת ים לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ [זכריה ג']. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא

באור

להפך, ופי' הוא שהיא מלה אחת ושרשה ילך, (כי יש ללשון הליכה ג' שרשים בל"הק, הלך וילך), ותהיה מן ההפעיל בפלס היניקי, והניקה הוליכי. ונראה לי כי אף שהעתיד משרש זה לא נמצא בהפעיל רק בחולם אות האית"ן. אוליך יוליך, ולא בצירי, הנה היה זה להבדילו מן הקל אלך, ילך, כי יו"ד ההפעיל לא תספיק להבדילם, בעבור שתפול בבוא העתיד עם וי"ו המהפכתו לעבר, והלמ"ד בסגול בקל ובהפעיל, כמו וילך אברם (שם י"ב ד') מן הקל ויולך ה' את הים (שמות י"ד כ"א), מן ההפעיל, משא"כ בצווי תספיק הה"א שבראש ההפעיל להבדילו מן הקל, ועכ"ז בעבור שבא שלא כמנהגו, כי נמצא הצווי ממנו בהפעיל בחולם, כמו והלך מהרה (במדבר י"ז י"א), הליכו שמה (מלכים ב' י"ז כ"ז), סמכו חז"ל דרושה על זה ואמרו (בסוטה דף י"ב ע"ב ובשמות רבה פרשה א' סימן כ"ה) שנזרק' נבואה בפיה ואמרה היליכי הא שליכי, אבל לפי פשוטו נ"ל שבאה כן לזווגה אל מלת והינקהו הבא אחריה שמשפטה כן בעבור שבעתיד אות האית"ן בא בחירק (כמ"ש לעיל במלת ותינק) וכמ"ש המדקדקים במלת הֹרו והֹגו (ישעיה נ"ט י"ג), שמלת הרו משפטה כן ששרשה ירה, משא"כ הגה ששרשה הגה משפטה הֲגוֹ, ובאה כן לזווג המלות, וכן אמרו במלות את מוצאך ואת מובאך (שמואל ב' ג' כ"ה), שראויה להיות מבואך, כי היא מנחי העי"ן, ובאה כן לזווגה עם מוצאך שמשפטה כן לפי שהיא מנחי פ"א יו"ד, ויהיה לפ"ז פי' היליכי, הוליכי, וכן תיב"ע אובילי, וכן מתורגם בל"א]: [ותניקהו, הראוי ותיניקהו, ולכן אמר הראב"ע ז"ל ששרשו נוק, וכמו שנאמר מן שב, בא, קם, בהפעיל תשיבהו, תביאהו, תקימהו, ויהיה בפסוק אחד שני שרשים מענין אחד, וכ"ה לדעתו ויזד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), ויזד שרשו זוד. וכתב שכן מלאכו הטיבו כל אשר דברו (דברי' ה' כ"ה), הוא עבר לנסתרים מן ההפעיל. שרשו טוב; כשקל והם הביאו אליו (שמות ל"ו ג'), הטיבי נגן (ישעיה כ"ג ט"ז) הוא צווי משרש יטב, כמו הליכי, אבל דעת הרשב"ם ז"ל היא כי ותניקהו שרשו ג"כ ינק ולא בא כן רק לקצר את התיבה, ותניקהו במקום ותיניקהו, וכן נראה דעת הרד"ק שלא הביא בשרשים שרש נוק, אבל יותר נראה דעת הראב"ע ז"ל]: (י) [לבן, כמו חמשת בני מיכל (שמואל ב' כ"א ח'), שלא היו בניה רק בני מרב אחותה, ו... שהיא גדלה אותם ונחשבו כבניה. וכן זרובבל בן שאלתיאל (עזרא ג' ח'), ולא היה בנו רק בן פדיה אחיו, כמו שכתוב בד"ה (א' ג' י"ז וי"ח וי"ט). ויב"ע תרגם והוי לה לבן. והוה לה חביב הי כביר: משה. לפי דקדוק הלשון היה ראוי להקרא משוי, כי הוא הפעול. אבל אין השמות שומרים את מתכונתם כמו הפעלים: משיתהו, מנחם חברו ללשון לא ימוש (יהושע א' ח' וישעיה נ"ד י'), והוא מגזרת נחי העי"ן, ופי' מלשון הסרה, ויפה דקדק בו רש"י ז"ל ואמר שאם היה כן היה ראוי לומר מַשְׁתִּיהוּ כמו ומשתי את עון הארץ ההיא (זכריה ג' י') כמו מן שוב שבתי, ומן שום שמתי, אבל הוא מגזרת נחי ל"ה, ושרשו משה, וכמו שנאמר מן ראה ראיתי, ומן קנה קניתי איש את ה' (בראשית ד' א'), בחלוף ה"א ל"פ ביו"ד, ובהפעיל נאמר ימשני ממי' רבים

(שמואל ב' כ"ב י"ז ותהלים י"ח י"ז), כמו מן דלה ודבר הב ידלני (במדבר כ"ב ג'), בחסרון ה"א ל"פ, והוא לשון הוצאה, ולא נמצא במקרא רק אלו הב' פעמים (רק שזה הוא מן הקל, והב' האחרים מן ההפעיל, וכולם נאמרים על המשיכה וההוצאה מן המים, וכ"ה דעת הרד"ק (בשרשים שרש משה) והרשב"ם ז"ל, והנה לדעת כל המפרשים יהיה משיתיהו למ"ב עם כנוי הנסתר, והכוונה משיתי אותו, ומאמר ותקרא שמו משה שב על בת פרעה שהיא קראתהו כן כי אמרה כי מן המים משיתיהו, ולפי שהוקשה להרא"בע מה לה לבת פרעה ללשון עברי והיא מצרית, לכן אמר שגם משה מתורגם מלשון מצרים ללשון הקודש, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס, והעיד שכן כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים ללשון קדרים. וכן נקרא גם בספרי חכמי יון, ומהר"י אברבנאל טען עליו, ואמר כי דבר זה א"א לניידו בשום לשון, ר"ל שיעתקו ויתורגמו שמות העצם הפרטיים, הנגזרים מהעניני', מלשון ללשון, עם היו' שיועתקו העניינים אשר מהם יוגזרו, הלא תראה שמי שיקרא ד"מ שמעון בלשון עברי, נגזר מלשון שמיע', יקרא שמעון ג"כ בכל לשון מהלשונות, אבל הענין שממנו נגזר שם שמעון שהיא מלת שמיעה תתחלף אצל כל אחד מבעלי אלה הלשונות וזה הענין פשוט ומוסכם בכל הלשונו' ולכן כל מעתיק ספר ומתרגם אותו יעתיק כל מלה ומלה מהעניינים והספורים והשמות הכוללים, זולתי שמות בני אדם הפרטיים שלא יתרגמו בשום צד, אבל יזכיר אותם בשמות שהונחו להם בראשונה, וכן עשה אונקלוס ושאר המתרגמים, ולכן תרגם ותקרא שמו משה וגו' וקרית שמי' משה ואמרת ארי מן מיא שחלתיה, הנה לא תרגם שם משה, אבל תרגם מלת משיתהו, ולכן לא נשא שום יחס בלשון ארמית ללשון משה עם לשון שחלתיה, כמו שהיה בהם היחס והדמו' בל' העברית ומפני זה זכרה התורה שמות האנשים הפרטיים כפי מה שנקראו בלשונותיהם בראשונה. לכן יתרו ורעואל בלק ובלעם סיחון ועוג פוטיפר אסנת בת פוטיפרע, שהם שמות מלשונו' העמי', ואין ספק שהיו נגזרים בלשונותם משמות עניינים שקרו אז, ואחר שהדבר כן, איך נאמר אנחנו בשם אדוננו משה שהעתיקה התורה שמו המפורסם שנקרא בו מלידתו, אשר לא כדת אם היה שמו מוניוס כדברי רא"בע ז"ל, ע"ש עוד שהאריך בדברי טעם כדרכו. ולכן אמר הוא שהטעות קרה להרא"בע ז"ל ושאר מפרשים בעבור שחשבו כי ותקרא שמו משה שב על בת פרעה, ומלת משיתהו היא למדברת בעדה, כמו משיתי אותו. ואיננו כן כי כל התוי"ן שבפסוקים הקודמים ובפסוק זה חוזרות על אם משה, ותקח האשה את הילד ותניקהו, ותבאהו וגו', ועלי' נאמר ג"כ ותקרא שמו משה, ותאמר לבת פרעה סבת הדבר שקראתהו כן על שם המאורע שהיה לך עמו כי מן המים משית אותו, ובלשוננו הזה יורה על ההוצא' וההמשכה מן המים, וחזק פירושו גם מדקדוק המלה, כי העבר למ"ב הוא פקדתי, ועם כנוי הנסתר הוא פְּקַדְתִּיהוּ, ולנוכחת הוא פָּקַדְתְּ, ועם כנוי הנסתר ישתנה שוא התי"ו לחירק המעט שבתנועות, ויאמר ג"כ פְּקַדְתִּיהוּ, אבל יש הפרש ביניהם, כי למ"ב לא תחסר היו"ד לעולם [הפריז על המדה, כי נמצאו איזה מהם בלי יו"ד לסי' המ"ב, כמו אשר צויתך (לקמן ל"א י"א ול"ד י"ח), אשר צויתים (שם ל"ב ח')], כי ה"א עיקר הסי' למ"ב כמו אם אנכי ילדתיהו (במדבר י"א י"ב), כי מאסתיהו (שמואל א' ט"ז ז'), וכן לנקבה מדברת בעדה. בקשתיהו ולא מצאתיהו (ש"ה ה' ו'), וגם אנכי השאלתיהו (שמואל א' א' כ"ח), כולם בספרים מדויקים עם יו"ד אחר הת"ו, אבל לנוכח' יבוא תמיד בלא יו"ד אחריה, כמו או לי אמי כי יְלִדְתִּנִי, (ירמיה ט"ו י'), שפירושו יְלַדְתְּ אותי לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה (ש"ה ד'), ויהיה גם זה כמוהם מָשִׁית אותו, על משקל מה זאת עָשִׂית (בראשית ב' י"ג), וכתב עוד שטעות הרא"בע ז"ל שראה בספרי הנוצ' שקורין למשה מוניוס איננו סותר זה. והוא על ב' פנים, א' כי מוניוס הוא עצמו משה, כי הוא קרוב במבט' לשם משה, אבל לפי שדרכי המבטא ישתנו בכל לשון. הלא תראה, כי בלשון רומי יקרא מוזיס ובלשון ישמעאל מוסא בסמ"ך או בשי"ן שמאלית תחת השי"ן ימנית, והכל נודע משם משה שמקורו מלשון העברי, אלא שישתנה קצת בכל לשון לפי טבע המבטא של הלשון ההוא, והאופן הב' שפי' מוניות בל' מצרים הקדומה, מפליא, ונקרא כן אולם בעבור הנפלאות הגדולו' שעש', ויהיה השם הזה תואר לו נוסף על שמו העצמי משה, שנתנה לו אמו, והשם מוניוס הוא אשר הניחו המצרים שקראוהו כן אחר היותו בן פ' שנים בעמדו לפני פרעה. והתפרסמו מעשיו וחכמותיו הנפלאים, ואולי יוגזר מן מאניוס, שפירושו בלשון יון גדול, כאשר נתארהו אנחנו

ותאמר כי מן־המים משיתהו: שלישי
(יא) ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא
אל־אחיו וירא בסבלתם וירא
איש מצרי מכה איש־עברי מאחיו:
(יב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך
את־המצרי ויטמנהו בחול: (יג) ויצא
ביום השני והנה שני־אנשים עברים
נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך:
(יד) ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט

ת"א ויפן סנהדרין נ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

אויסגעצאָגען האבע:
(יא) עס וואר צו דער־
זעלבען צייט, אלס משה
גראָס געוואָרדען, גינג
ער אויס צו זיינען ברי־
דערן, אונד זאה איהרע
הארטע ארבייט מיט אן;
זאה אויך איינען מצרישען
מאן, דער אויף איינען
עברישען מאן צושלעגט,
פֿאָן זיינען מיטברידערן:
(יב) ער װענדעטע זיך
היר אונד דא אום, אלס
ער נון זאה דאס נימאנד
צוגעגען וואר, ערשלוג
ער דען מצרי, אונד פֿער־
גרוב איהן אין דען זאנד:
(יג) דעם אנדערן טאגס
גינג ער ווידער אויס, דא שטריטטען זיך צווייא עברישע מעננער: ער שפראך צו דעם אונגע־
רעכטען, וואס האסט דוא דיינען נעכסטען צו שלאגען? (יד) יענער שפראך, ווער האט דיך

רש"י

לומר בהם פעלתי תבואה היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו:
וירא בסבלותם. נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם [ש"ר]. איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם [ש"ר]: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא אל אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום [שם]: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך

תרגום אונקלוס

שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּיהּ: (יא) וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפֻלְחָנֵיהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרִי מָחֵי לִגְבַר יְהוּדִי מֵאֲחוֹהִי: (יב) וְאִתְפְּנֵי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ וּמְחָא יָת מִצְרָאָה וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא: (יג) וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְהָא תְּרֵין גֻּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: (יד) וַאֲמַר מַן שַׁוְיָךְ לִגְבַר רַב

באור

לקראו, מחוקק, איש האלהים, עבד ה', כ"ז הוא דרך מהר"י אברבנאל, בפסוק זה. ויהיה תרגומו בל"א באופן זה [(דער איהר וויא איין זאָהן וואר), זיא (נעמליך דיא מוטטער) נאננטע איהן משה, אונד שפראך (צו פרעה'ס טאָכטער) וויל דוא איהן אויס דעם וואססער הערויס־געצאָגען האסט, ומלת ותקרא חוזרת על ותבאהו, ומאמר ויהי לה לבן הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן הוא באתנח המפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו (ויש לו עוד לדבר בזה ולהוסיף על דברי מהר"י אברבנאל הנוגע לכלל ההעתקה בענין שמות העצמיים הפרטיים. וכבר כתבתים בהקדמ' החבור)]: (יא) ויגדל משה, שגדל והיה לאיש, כי מתחלה אמר ויגדל הילד, עד שלא היה צריך לגמלה אותו, ואז הביאה אותו לבת פרעה ויהי לה לבן, כי לפני מלכים יתיצב, אחר כן גדל והיה לאיש דעת (הרמב"ן ז"ל): ויצא אל אחיו, כי הגידו לו את מולדתו, והיה חפץ

עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ (טו) וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃ (טז) וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת

תולדות אהרן ויירא עקדה שער ל"ג:

צום אָבערהויפט אונד ריכטער איבער אונז גע-זעטצט? דענקסט דוא מיך עטווא אומצובריני-גען, וויא דוא דען מצרי אומגעבראכט האסט? משה פירכטעטע זיך, אונד שפראך: וואהר-האפטיג! דיא זאכע איזט בעקאננט וואָרדען: (טו) פרעה ערפוהר אויך דיזע זאכע. אונד וואללטע משה אומברינ-גען לאססען: דא פלאָה משה פאר פרעה, אונד בעזעטצטע זיך אין דאז לאנד מדין, ער זאס נעמ-ליך בייא איינעם ברוננען: (טז) דער פריסטער צו מדין האטטע זיבען טאָכטער: דיזע קאמען, שאָפפטען וואססער, אונד פיללטען דיא טראָגע, איהרעס פאטערס קליי-

תרגום אונקלוס

וּבְדִין עֲלָנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִּקְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה וּדְחֵיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָּמָא׃ (טו) וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל בֵּירָא׃ (טז) וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמַלְאָה יָת רָהֲטַיָּא לְאַשְׁקָאָה עָנָא

רש"י

נעל. הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפור': ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: (וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב) וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן. ופירש לו מע"א

באור

לראות את אחיו, והנה נסתכל בסבלותם ועמלם, ולא יכול לסבול, ולכן הרג את המצרי המכה את הנלחץ: (יג) נצים, שם התאר מבנין נפעל והשרש נצה כמו נלחים: (יד) אתה אומר, חושב בלבך. ותלינו אמירה על מחשבת הלב, אמרתי אני בלבי (קהלת ב' א'), אמרתי טוב ממנו הנפל (שם ו' ג'): [אכן, כמו אם כן, (הרא"בע ז"ל), והרש"בם ז"ל מפרש אך כן. ואולי יהיה לדעתו הנח במקום הדגש, וראוי להיות האל"ף פתוחה והכ"ף דגושה, לחסרון הכ"ף הא' ונעתק הדגש אל פתח הכ"ף ונעשה קמץ, עם שאין צורך לזה בכ"ף המקבלת דגש, כמו שאמרו המדקדקים בתלות הֶבֶל. הֲבֵל, ואם אין כן דעתי. כמ"ש בפרשת ויצא (בראשי' ל"א ז'), והרד"ק בשרשים שרש אכן כתב שעניינו לאמת הדבר ולקיימו, ופירושו מסכים עם תרגומו של אונקלוס ויב"ע שתרגומו בקושטא, וכן מתורגם בל"א (וואהרליך)]: (טו) וישב בארץ מדין. כלל ואחר כך מפרש דרך פרט האיך נהיה הדבר שישב בארץ מדין, ואמר שבתחלה ישב על הבא' ושם אירע מה שאירע, וע"י זה נשא אשה ונתישב בארץ ההיא, וכן מתורגם בל"א: (טז) ולכהן, כל עובד יקרא כהן ואפילו עובד ע"ז: (יז) [ויגרשום, בא במ"ם הכנוי תחת הנו"ן הראוי' לנקבות, וסבת הדבר כתב הרא"בע ז"ל שלא תתערב המל' עם הנו"ן מאותיות האמנתי"ו הנוספ' לפעמים בעתיד. כמו נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה (מיכה ב' ט'), שהנו"ן נוספת, כי אין צורך אל

צֹאן אֲבִיהֶן׃ (יז) וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם
וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃
(יח) וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר
מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ (יט) וַתֹּאמַרְןָ
אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־
דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃
(כ) וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה
עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל
לָחֶם׃ (כא) וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־

ת"א קראן סנהדרין ק"ד, א': ויואל נדרים ס"ה, א':

תרגום אשכנזי

נעס פיה צו טרענקען: (יז) דא קאמען דיא היר־טען אונד טריבען זיא וועג: משה אבער מאכטע זיך אויף, שטאנד איהנען בייא, אונד טרענקטע איהר קליינעס פיה. (יח) אלס זיא צו איהרעם גראספאטער רעואל קאמען, שפראך ער: ווארום קאממט איהר היי־טע זא באלד נאך הויזע? (יט) זיא שפראכען, איין מצרישער מאן האט אונז ווידער דיא הירטען בייאגעשטאנדען, אויך האלף ער אונז וואססער שאפפען, אונד טרענק־טע דאז קליינע פיה: (כ) יענער שפראך צו זיינען ענקעליננען, וואו איזט ער דען? ווארום האבט איהר דען מאן פערלאססען? רופט איהן, דאס ער היר שפייזע: (כא) משה וויליגטע

רש"י

ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי: למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמי' עולי' לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם. כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. ס"א כמשמעו ודומה לו הואל

תרגום אונקלוס

דַאֲבוּהֶן: (יז) וַאֲתוֹ רָעַיָא וּטְרָדוּנִין וְקָם מֹשֶׁה וּפְרַקִינִין וְאַשְׁקֵי יַת עָנְהֶן: (יח) וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהֶן וַאֲמַר מַה דֵין אוֹחִיתִין לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין: (יט) וַאֲמָרָא גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִיַּד רָעַיָא וְאַף מִדְלָא דְלָא לָנָא וְאַשְׁקֵי יַת עָנָא: (כ) וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָא דֵין שְׁבַקְתִּין יַת גַּבְרָא קְרָן לֵיהּ וְיֵיכוֹל לַחְמָא: (כא) וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יַת צִפּוֹרָה בְרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה:

באור

הכנוי בעבור שהמפורש בשי עמי: (יח) רעואל, אבי אביהן היה, כי יתרו היה חותנו, והוא חובב, וכתיב מבני חבב חתן משה (שופטים ד' י"א), וכתיב לחבב בן רעואל המדיני (במדבר י' כ"ט), וכן דרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו ולבן בנו בנו, כמו אלהי אבי אברהם (בראשית ל"ב י'), נבוכדנצר אבוהי (דניאל ה' ב'), והוא היה אבי אויל מרודך שהיה אבי בלשאצר, וכן בן הבן יקרא בן כמו הידעתם את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה'), והוא היה בן בתואל בן נחור, וכן ומפיבשת בן שאול (שמואל ב' י"ט כ"ה), שהיה בן יהונתן בן שאול, וכן הבנות בנתי והבנים בני (בראשית ל"א מ"ג): (יט) וגם דלה דלה לנו, גם זה בכלל וישק לאכם שבפסוק י"ז שלא הספיקו המים שברהטים לכל הצאן: (כ) קְרֶאן, מלה זרה במשקלה, ואין לה ריע, והראוי קְרֶאנָה בנחות האל"ף ונו"ן ה"א בסוף, והנה נראית האל"ף והיא בסגול, ובאה הקו"ף בחירק שהוא המעט שבתנועות בכתיבה ובמבטא, לפי שבא במקום השוא (שאיננו תנועה) שהולך להשתנות לתנועה, שלא יתחברו ב' שואין בראש המלה, כמו פִּקְדֵי פְּקֻדָּיו מן פָּקוֹד, ובא בשי' אחד לבד לנקבה, ולא נשאר דומה לה"א להניחה אף במבטא (כמו במלת קְרֶאןָ לי מרא (רות א' כ'). שנתסכת במבטה אחר הקמץ, אף שאיננה נכתבת) ונמצא כן בשלמי' שְׁמַעַן קולי (בראש' ד' כ"ג)]: (כא) ויואל משה, ענין הרצון וההסכמה לדבר [וקצר הכתוב ולא הודיע שקראו

הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃
(כב) וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם
כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ
(כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת
מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־
הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־

דריין, בייא דעם מאננע צו בלייבען: דיזער גאב זיינע טאָכטער צפורה דעם משה צור פֿרויא: (כב) זיא געבאר איינען זאָהן אונד ער נאננטע איהן, גרשם; דען ער שפּראך: איך בין איין פֿרעמדער אין איינעם מיר אונבעקאננטען לאנדע: (כג) לאנגע צייט הערנאך וואר עס, אלס דער קאָניג פֿאָן מצרים שטארב, דיא קינדער ישר"ל זייפֿצטען נאָך איממער אונטער דער אר-בייט, זיא שריען: אונד איהר וועהעקלאגען שטיג צו גאָטט הינויף פֿאָן דער ארבייט,

תרגום אונקלוס

(כב) וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ (כג) וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִינּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאַנַּחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן

רש"י

נא ולין [שופטים י"ט]. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו ל' אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו הפרשיות הללו בר"י):

באור

לו, כי מובן הוא, ודרך הכתוב לקצר בספורים, כמו ויאמר להביא ספר הזכרונות לפני המלך ויהיו נקראים וגו' (אסתר ו' א'), ענינו ויביאו לו ויהיו נקראים וגו', ורבים כן]: לשבת את האיש, יתכן שהוא הכהן הנזכר למעלה, והוא יתרו. ואפשר שהוא רעואל אבי יתרו, והכהן היה עוד בכיהונו בבית אלהיו, ולא היה שם, על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) [גרשם, הנה קצר הכתוב ולא הזכיר לידת אליעזר שנולד ג"כ טרם רדתו למצרים, כמ"ש להלן ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם וגו' (ד' כ'), ונראה לי שלא הוצרך הכתוב להגיד בה גם לידת גרשם רק להיות הקדמה לספור הנזכר להלן שקרה לו בדרך שפגשו ה' ויבקש המיתו, וצפרה הצילתו בהכריתה את ערלת בנה, וכפי דעת תיב"ע היה זה גרשם שלא מל אותו בגזרת חותנו שלא ימול את בנו הראשון, אבל את אליעזר מל, וכן סופר בספר הישר]: (כג) הרבים ההם, לאחר שהרג משה את המצרי, ובקש פרעה מלך מצרים להרגו, ויברח מפניו עד שהיה עתה בן שמנים שנה כשדבר הקב"ה עמו. וימת עתה המלך שהיה מבק' להרגו, וישראל נאנחו עד עתה בעמל': [וימת מלך מצרים, חז"ל אמרו שנצטרע והיה שוחט ילדי בני ישראל ורוחץ בדמם, כי כן יעצוהו רופאיו, וכן תיב"ע, וכן פירש"י ז"ל, ויתישב לפי זה חבור וימת וגו' ויאנחו וגו'. שהמאמר הא' סבה אל הב', כדרך הווי"ן התכופי', אבל מפרשי הפשט פי' מיתה ממש, וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, ויתישבו חבור המאמרים ע"ד פי' הרמב"ן ז"ל, וז"ל: ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים למלך בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האנחו אשר תמלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו נגזרנו לנו ויבחרו מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל עכ"ל, וכן סופר בספר הישר וז"ל ויאנחו בני ישראל יום יום מן העבודה הקשה אשר עליהם כי אמרו הנה במות פרעה וקם בנו והקל מעלינו העבודה אך הם מחזיקים עליהם את העבודה האחרונה מן הראשונה עכ"ל: והרשב"ם ז"ל פי' כי וימת מלך מצרים וגו' הוא הקדמה למה שאמר הקב"ה למשה אח"ז כי מתו כל האנשים וגו' (לקמן ד' י"ט), ע"ד וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח)]: ותעל שועתם אל האלהים, שהיתה תפלתם רצויה ומקובלת לפניו וגזר לגאלם: (כד) נאקתם. צעקה בכח מחוזק הכאב, וכן מתים ינאקו (איוב כ"ד י"ב): את אברהם, עם אברהם: (כה) וירא אלהים את בני

הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ (כד) וַיִּשְׁמַע
אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק
וְאֶת־יַעֲקֹב׃ (כה) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס רביעי
ג (א) וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ
חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר
הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים
חֹרֵבָה׃ (ב) וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו

תולדות אהרן וירא שבת ס"ז, א':

תרגום אשכנזי

(דאז הייסט, גאָטט בע־שלאָס עס צו ענדען): (כד) גאָטט ערהאָרטע איהר יאממערן, געדאכטע אויך אן זיינען בונד מיט אברהם, יצחק אונד יעקב: (כה) גאָטט זאה דיא קינדער ישראל (אין וועלכען צושטאנד זיא זיך בעפאנדען): גאָטט קאנ־טע זיא, (דאז הייסט, בעשלאָס זיך איהרער אן צו נעהמען):
ג (א) משה ווייִדעטע דאז קליינע פיה זיינעס שוויגערפאטערס יתרו, דעם פריסטערס צו מדין. ער פיהרטע דאז קליינע פיה דיא וויסטע הינונטער אונד קאם ביז אן דען גאָטטליכען בערג, נאך חרב: (3) היר ערשין

תרגום אונקלוס

וּזְעָקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא׃ (כד) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קְבֵילַתְהוֹן וּדְכִיר יְיָ יַת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב׃ (כה) וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרַקְהוֹן יְיָ׃
ג (א) וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יַת עָנָא דְּיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן וּדְבַר יַת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ לְחוֹרֵב׃ (ב) וְאִתְגְּלֵי מַלְאָכָא דַיְיָ לֵיהּ

רש"י

וימת מלך מצרים. נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם [ש"ר]: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן מעיר מתים ינאקו [איוב כ"ד]: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהי'. נתן עליה' לב ולא העלים עיניו:
ג (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. לב האלה ואל תתמה

באור

ישראל, את החמס העשוי להם במצרים: וידע אלהים, שעלה ברצונו הקדוש להשקיף עליהם בעין האהבה והחמלה ולהדביק השגחתו בהם לגאלם, כטעם רק אתכם ידעתי (עמוס ג' ב'), ועיין לעיל (בראשית ד' כ"ה) מה שכתבנו במלת וידע אדם:
ג׳ (א) [אחר המדבר, הרד"ק בשרשים שרש דבר כתב כי מדבר הוא מקום שומם שאינו נעבד ונושב, וכן מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר רחוק מן העיר או סמוך לעיר, כמו על פני דרך את המדבר (שמואל ב' ט"ו כ"ג) וכתב שהנכון כי מזה נקרא מדבר מקום מרעה הבהמות לפי שהרועה נוהג שם הבהמות, וינהג את הצאן אחר המדבר, כתרגומו בתר שפר רעיא דמדברא עכ"ד, ולדעתו אין מדבר כי אם מקום שמם, כאשר מעידים פסוקים רבים, רק שבמדברים יש לפעמים מקומות שיש בהם מרעה לצאן, וכן תרגם יב"ע לאתר שפר רעיא דאחורי מדברא]: הר האלהים, על שם העתיד: חרבה, ההר נקרא חרב, והה"א נוספת במקו' למ"ד בתחלת'. ולכן הנגינ' מלעיל: (ב) בלבת אש, פרשו לבב והנפרד, לִבָּה. ודגש הבי"ת לחסרון הבי"ת ע"פ, במלת גַּנָּה, מן גנן, וְכַגַּנָּה זרועיה תצמיח (ישעיה ס"א י"א), ומשקלו פִּלָּה, ויהיה זה מענין מה אמלה לִבָּתֵךְ (יחזקאל ט"ז ל'), כפי פי' הראב"ע ז"ל, ואף שזה בפתח הפ"א וזה בחירק, הנה כמוהו אל גִּנַּת אגוז (ש"ה ו' י"א). ולפי שהלב תילוע גוף האש' ועצמו

בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה

ת״א בלבת ב״ק ס׳, א׳: ויאמר שבת ס״ז, א׳. עקדה שער מ״ו:

איהם איין ענגעל דעם עוויגען, אין דער פלאממע דעם פייערס, אויס דעם דארנבוש. משה זאה וויא דער דארנבוש בראננטע, אין פאללעם פייער, אונד דאך ווארד דער דארנבוש ניכט פערצעהרט: (ג) דא געדאכטע משה, איך מוס דאך היננעהען אונד

תרגום אונקלוס

בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִגּוֹ אַסְּנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְּנָא בָּעִיר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְּנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ (ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי

רש״י

על התי״ו יש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך [יחזקאל ט״ז]: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: (ג) אסורה

באור

נאמר ג״כ לאמצע כל גוף ועולם שלו. לב, בער באש עד לב השמים (דברים ד׳ י״א), בלב האלה (שמואל ב י״ח י״ד), ואל לב שקוציהם (יחזקאל י״א כ״א), קפאו תהמת בלב ים (לקמן ט״ו ח׳), ויש שפירשו בלבת כמו בלהבת אש. ושרשו לבה. ויהיה מן השרשים המתחלפי׳ אותיותיהם, כמו שלמה שמלה, כשב כבש, ודומיהם, ושרש לבה עם שלא נמצא בכתוב, נמצא בדברי המשנה, בא אחד ולבה המלבה חייב (ב״ק פ״ו מ״ד), ויהיה הנפרד לַבָּה ודגש העי״ן לכבדות השם ככל השמות הבאים משקל הכבד, בפלס אַוַּת נפשך (דברים י״ב כ׳), שהנפרד אַוָּה, והה״א לנקבה בראיית השתנותה לתי״ו בסמיכות, וה״א השרש נשמטה, כדרך שרשי נל״ה ומשקלו פַּעָה, ואין הכרע בזה כי שני הדרכים נכונים]: הסנה, מין קוץ יבש, וככה הוא בל׳ ישמעאל, ונקרא הר סיני על שמו, בהראות לת״ד הפעל במבטא. [כי המין הזה גדל שם, וספרו תרי הארץ כי האבנים אשר שם נמצאים בהם קוים דקים מתפשטים ומתפצלים כוורידים, בצורת הסנה, ואם ישברו האבנים לכמה חלקים תמצא צורת הסנה בקוים שבכל אחד מהם]: בער באש, הטעם דולק ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל, וכן ת״א הראשון בער והשני מיתאכיל, [ובנוסחת ת״א שלפנינו השני מיתוקד, והיא היא], ובל״א הראשון (ברעננען), והשני (פערברעננען) או (פערלעהרט ווערדען), [והנה לדעת הרא״בע ז״ל השרש הזה גם הקל ממנו הוא תמיד מהפעלים היוצאים לשני. וכתב כי אש בוערה הוא כמו אש אוכלה, והבער כאש תבער יער (תהלים פ״ג ט״ו), (ר״ל שכתוב הפעול אחריו והוא היער), והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך (שם ע״ד ז׳) עכ״ל, ור״ל כי הכוונה שם היא שלחו אש במקדשך, וכן כאן שבה בי״ת השמוש על כל אשר סביבות הסנה הנחש׳ בכתוב, ושעורו והנה אש בוער ושורף סביבות הסנה, רק הסנה לא נשרף ואין כן דעת הרד״ק בשרשים שרש בער, רק שכולם שהם מהקל פעלים עומדים הם, וראייתו מן הכתוב כפשתים אשר בערו באש (שופטים ט״ו י״ד), שסב בערו על הפעול והוא הפשתים (גם יהיה לנגדו הכתוב והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישעיה א׳ ל״א), שסב ובערו על הניצוץ השורף ועל הנערת הנשרף), ופי׳ כאש תבער יער, תבער ביער, כמו שמצאנו בכמה מקומות חסרון בי״ת השמוש, ודבריו נכונים, וענין הבעור יתיחס אל האש השורף וגם אל הדבר הנשרף, ונוכל לומר אש בוער גם עץ בוער, שניהם בבנין הקל, מש״כ שורש שרף לא יאמר על האש כ״א בקל, ועל העץ רק בנפעל]: [אכל, נאכל, כמו לא עבד בה (דברים כ״א ג׳), אשר לקח משם (בראשית ג׳ כ״ג) (רש״י ז״ל). וכוונתו שהוא מבנין פֻּעַל כמוהם, אבל לא כהוראת זמנם, כי המה עברים בראיית פתח העין שבהם, וזה הוא תאר בינוני, ולכן העי״ן קמוצ׳, ואם נפשך לומר שהיא קמוצה לסבת הס״פ, הנה מלת איננו תורה שאיננו עבר, כי בעברי׳ ובעתידי׳ לא ישתמש הכתוב רק במלת לא]: (ג) אסרה נא, גזרת סר, אם בא אחריה מ״ם היא למרחוק כמו סורו ממני (תהלים ו׳ ט׳), הטעם רחקו ממני, ואם אחריה אל בשלש נקודות

אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־
יִבְעַר הַסְּנֶה׃ (ד) וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר
לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ
הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר
הִנֵּנִי׃ (ה) וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם
שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ
הוּא׃ (ו) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי
יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא
מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה

ת"א וירא שבת שם: אל וכו' שבת שם. ב"ב ק"ו, א'. זבחים ק"ב, א': של ברכות ס"ב, ב':

תרגום אשכנזי

זעהען, דיא אויסעראָרדענטליכע ערשיינונג, ווארום דער דאָרנבוש ניכט פערברעננט? (ד) אלס דער עוויגע זאה, דאס ער הינטראט צו זעהען: דא ריף איהם גאָטט אויס דעם דאָרנבוש צו, אונד שפראך: משה, משה! ער שפראך: היר בין איך. (ה) ער שפראך: קאָממע ניכט נעהער הירהער: ציהע דיינע שוהע פאָן דיינען פיסען, דען דיא שטעללע אויף וועלכער דוא שטעהעסט, איזט הייליגעס ערדרייך: (ו) אונד שפראך פערנער, איך בין דער גאָטט דיינער פעטער, דער גאָטט אברהם'ס דער גאָטט יצחק'ס אונד דער גאָטט יעקב'ס. משה פערבארג זיין אנגעזיכט. דען ער פירכטעטע זיך הינצושויען צו גאָטט: (ז) דער עוויגע פוהר פאָרט, איך

רש"י

נא. אסורה מכאן להתקרב שם: (ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדע' את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא

תרגום אונקלוס

יַת חֶיזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מַה דֵּין לָא מִתּוֹקַד אַסָּנָא׃ (ד) וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסָּנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ (ה) וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רִגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְּאַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא׃ (ו) וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דְאָבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב וּכְבַשִׁינוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דָחֵיל מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיְיָ׃ (ז) וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יַת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּי בְמִצְרָיִם

באור

תהפך הדבר, כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח), סור ממקומך ובא אלי. וכן כאן אסור' ממקומי אל מקום הסנה, וכתב הרד"ק בשרשים שרש סור כי לכאורה נראה כי אסרה לא הוא הפך ענינו אבל לדקו' הענין הוא בעצמו כי המ"ם מסתתר עמו ופי' אסרה לא ממקומי וכן כי סר לראות סר ממקומו לראות: (ד) וירא ה', המלאך נקרא על שם שולחו, כדרך כי שמי בקרבו, כן פי' הראב"ע והרשב"ם ז"ל, עוד כתב הראב"ע ז"ל או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרוא אליו, ולכן נאמר בתחלה השם המיוחד ואח"ז שם אלהים שאיננו שם העצם רק שם תאר והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף: משה משה, כפל הקריאה לזרז את הנקרא: (ה) הלם, כמו הנה: של, פרשו נשל, בפלס נע, ענינו שלוף והוצא: (ו) אלהי אביך וגו', על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך אבל יזכיר יחיד במקו' רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב, וכן אלהי דוד אביך (מלכים ב' כ' ה' וישעיה ל"ח ה' וד"ה ב' כ"א י"ב), זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו (לקמן ט"ו ב'), אלהי אבותי, ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כך הזכירו בשם ונלוו אליו שאר האבות (הרמב"ן ז"ל). והנה טעם הזקף שבמלת אביך המפסיק יותר מן הטעמים שאחריו עד האתנח, יורה שאלהי

רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר
בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי
נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ (ח) וָאֵרֵד
לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־
הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה
אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם
הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי

ת"א ראה וכו' עקרים פרק אחרון:

האבע דאז עלענד מיינעס פאָלקעס אין מצרים ערזע־הען, אונד איהר גע־שרייא איבער איהרע אונ־טערדריקער ערהאָרט, דעי זיינע פלאגען זינד מיר וואָהל בעקאננט: (ח) איך האבע מיך דאהער הער־אבגעלאססען, עס פאָן דער געוואלט דער מצרים צו עררעטטען, אונד עס אוים דיזעם לאנדע הינויף צו פיהרען, אין איין גוטעס אונד געריימיגעס לאנד, דאז מילך אונד האָניג

תרגום אונקלוס

וְיָת קְבָלְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן׃ (ח) וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתַיָּא לַאֲרַע עָבְדָא

באור

אביך כולל כולם, והבאים אחריו הם פרטו. וכדעת הרמב"ן ז"ל]: (ז) ואת צעקתם, שצועקי' מפני שנוגשים אותם שמעתי: כי ידעתי את מכאביו, כמו וידע אלהים, כלומר כי שמתי לב להשקיף על מכאוביו, ולא התעלמתי מהם: (ח) וארד להצילו, כבוד השם מלא הכל, אלא שהשואל לשון ירידה מן התנועה המקומות למקום נמוך אל פנות המחשבה והשקפה על ענין שפל ופחות במעלה מהמשקיף הפונה את מגמת מחשבתו אליו, וכן בהרבה מקומות מהכתוב הושאלה להשם יתברך ירידה על הדרך הזה, כאשר זכר הרב המורה בספרו וכאשר כתבנו בשמו בפרשת נח (בראשית י"א ה'), וא"ת ואתגליתי (איך בין ערשינען), גם הוא כוון להרחיק ההגשמה מכבוד השם ית', ואולם אם היו דברי המלאך שדבר בלשון שולחו, אפשר שאין צורך לזה, והטעם כפשוטו וארד פה אליך לדבר אתך כדי להצילו מיד מצרים (וכן פירוש הרשב"ם ז"ל), והמלה האשכנזית (הערהאב געלאססען), גם היא סובלת שני הפירושים שזכרנו: ארץ טובה, וגו', שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם, וכל טוב ימצא בה, ושהיא רחבה שישבו שם כל ישראל במרחב. אחר כך שבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים וירבה החלב בבהמות, ובעבור שהמרעה הטוב ימצא באחו ובמרום הרים, ועל הרוב אין הפירות הגדלים שם שמנים ויפים מאד, אמר כי היא שמנה כל כך עד שתזוב כלה מדבש פירותיה, והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר: [זבת, שרשו זוב. והתואר לנקבה זבה, ובסמיכות תשתנה הה"א לתי"ו והקמ"ץ לפתח, בפלס קמת רעך (דברים כ"ג כ"ו). אבל אין הסמיכות פה מורה על הקנין כרוב המנהג, אשר תושלם במלת של, כמו קמת רעך, קמה של רעך, או אשר לרעך, אבל תהיה המלה הב' תוספת באור אל הא', שהיא זבה ומפרש מה היא זבה ואמר חלב ודבש, ומענין הסמיכות הזה הוא יפת תאר ויפת מראה, יפה היא ובמה בתאר או במראה]: [אל מקום הכנעני וגו', יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה, וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך (לקמן כ"ג כ"ג), הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נקבצו על יהושע ויתנם ה' בידו, ורבותינו ז"ל אמרו הגרגשי פינה ולכן לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהם והכחדתיו, וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו (הרמב"ן ז"ל). והרא"בע ז"ל כתב שלא הזכירו כי הוא קטן מן השבעה. והזכיר הכנעני אף שכולם בני כנען, לפי שכל הארץ נקראת ארץ כנען בשם הכולל ע"ש אביהם, והיה לו י"א בנים, והשש' מהם יש לכ"א מהם שם פרטי ע"ש אביו בן כנען לפי שגדלו והיו לעם רב. והחמשה האחרים שלא נתרבו יוכללו בשם אביהם הראשון כנען, וכתב עוד הרא"בע ז"ל שהפרזי הוא צידון, ולא ידעתי מנין לו זה, אולי הוא אחד משאר בניו הה' שלא נזכרו פה, שהם ערקי סיני ארודי צמרי חמתי, ואפשר

וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ (ט) וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי
אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃
(י) וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה
וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
(יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי
כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (יב) וַיֹּאמֶר כִּי־

פליסען לעסט: אן דען
ארט דעם פאלקעם כנעני,
חתי, אמרי, פרזי, חוי
אונד יבוסי: (ט) ווייל נון
דאז געשרייא דער קינדער
ישראל'ס צו מיר געקאמ-
מען: אונד איך דיא דראנג-
זאל ערזעהען, וועלכע דיא
מצרים איהנען אנטהון;
(י) זא געהע דען אלזא,
איך ווילל דיך צו פרעה
שיקקען, אונד דוא זאללסט
מיין פאלק, דיא קינדער
ישראל'ס, אויס מצרים
הערויספיהרען: (יא) משה
שפראך צו גאטט: ווער בין איך, דאס איך צו פרעה געהען: אונד דיא קינדער ישראל אויס
מצרים פיהרען זאלל? (יב) גאטט שפראך: איך ווערדע מיט דיר זיין; אונד דיזעס היר

רש"י

אטו' אזני מצעקתם:
(י) ועתה לכה ואשלחך
אל פרעה. ואם תאמר
מה תועיל והוצא את עמי
יועילו דבריך ותוציא' משם:
(יא) מי אנכי. מה אני
חשוב לדבר עם המלכים:
וכי אוציא את בני
ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר
כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה
לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך
ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנ' עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי

תרגום אונקלוס

חֲלַב וּדְבַשׁ לַאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי׃ (ט) וּכְעַן הָא קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלַת לְקֳדָמַי וְאַף
גְּלֵי קֳדָמַי יָת דּוּחֲקָא דִּי מִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן׃ (י) וּכְעַן אִיתָא
וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
(יא) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מָאן אֲנָא אֲרֵי אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי
אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (יב) וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי

באור

שצידון בעצמו גדלו, שהכתוב משבחם מאד ברוב סחרם, סחר צידון עבר ים מלאוך (ישעיה כ"ג ב'), ועוד בשאר מקומות, היה עול בחק הראב"ע ז"ל לכללו בשם כנעני, ונתן לו שם פרטי, ולדעתי אין הפרזי צידון, כאשר אבאר בקו"א אי"ה]: (ט) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי. כבר אמר ואת צעקתם שמעתי, אלא שהכפל במלת ועתה, ועתה הנה כו' ועתה לכה ואשלחך אליהם מורה על היות הכונה כאשר תרגמנו (וויל נון דאז געשרייא כו' זא געהע דען אלזא וכו'): (יא) מי אנכי, מי אני חשוב לכנס בחצר המלך ולעמוד לפניו?: וכי אוציא. אפילו ראוי אני לכנס אל פרעה, ולדבר עמו, וכי חיל או כח יש לי להוציא עם רב מתחת יד מלך עז כמוהו?: (יב) ויאמר כי אהיה עמך, כפי סדר הטעמים בפסוק הזה אין מאמר וזה לך האות מוסב על סוף הכתוב, כי אם על ראשיתו ואין א"כ העבודה על ההר אות על שליחות משה כאשר פירשו רוב המפרשים, כי אם שני הבטחות הבטיח לו הקב"ה, על יראתו לעמוד נגד מלך רב אמר לו כי אהיה עמך, וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי, וכדאי אני להצליח, כי כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל, כך תלך בשליחותי ולא תנזק. והוסיף לו הבטחה אחרת, שעל ההר הזה, אשר עליו ראה את המראה הגדול והנורא שם יעבדו את האלהים, שם יזבח משה עולה וזבחים, שם יקבלו ישראל את התורה, ושם יכרות משה ברית עמהם להיות עם סגולה לשם, והוא יהיה להם לאלהים: בהוציאך, כפי הכלל המונח (לקמן י"א א') יהיה שמוש הבי"ת עם המקור

אֶֽהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי
שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם
תַּֽעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃
(יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה
אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי
לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם
וְאָֽמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃
(יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה

ת"א מה שמו סנהדרין קי"א, א'. עקרים מ"ג, פכ"ז:

דיענע דיר צור בֿערזיכערונג, דאס איך דיך געזענדעט האבע: ווען דוא דאז פֿאָלק אויס מצרים געפֿיהרט האבען ווירסט, זאָללט איהר אויף דיזעם בערגע גאָטט דיענען: (יג) משה שפראך צו גאָטט: ווען איך נון צו דען קינדערן ישראל'ס קאָממע, אונד זאגע איהנען: דער גאָטט אייערער פֿעטער זענדעט מיך, אונד זיא שפרעכען: וויא איזט זיין נאמע? וואס זאָלל איך איהנען זאגען? (יד) גאָטט שפראך צו משה: איך בין דאז וועזען, וועלכעס עוויג איזט: ער שפראך נעמליך: זאָ זאָללסט דוא צו דען קינ־

תרגום אונקלוס

בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפּוּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין: (יג) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִּי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַן שְׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן: (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה כְּדֵין תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה

רש"י

ולפיך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה סי' ל"ז וזה לך האות אכול השנה ספיח וגומר מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות [ברכות ט'] אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' [ש"ר].

באור

להוראת הזמן העבר, ושמוש הכ"ף עם המקור להוראת העתיד, והיה א"כ ראוי שיאמר כהוציאך, אלא שהמדקדק בהוראת הזמנים על אמתתם ידע שאין כאן זמן עתיד גרידא כי אם זמן מורכב מעתיד ועבר, שהרי לא יעבדו את האלהים על ההר כי אם אחרי צאתם, ואז יהיה זמן היציאה בעבר, ונכון א"כ לומר בהוציאך, ולזה מתורגם בל"א בזמן מורכב (ווען דוא ווירסט הערויסגעפיהרט האבען): (יג) ואמרו לי מה שמו, שם המיוחד המורה הוראה שלימה על הנמצאות ועל ההשגחה, כי ברבות ימי הגלות והשעבוד לישראל כמעט נשתכחו מהם השמות הקדושים הידועים באומה מימי האבות, וחזרו להיות כשאר הגוים המחזיקים בצבא השמים וכסיליהם, מדעתם שאין אלוה זולתם, חוץ משבט לוי שנשאר נאמן באמונתו, ולא עבד ע"ז מעולם ולפיכך זכה לכתר כהונה, עתה אמר משה הרי שמך הגדול נעלם ונסתר מכל אומה ולשון, וכלם עובדים זולתך, ואם יאמרו ישראל אלי מי שלחך, ומה שמו המורה על אמתתו קדמותו ונצחיותו ושהוא מושל ומשגיח על הכל, מה אומר אליהם (עיין בס' גנת אגוז לרבינו יוסף ביקטיליא חלק ראשון שער ההוי' שהאריך בזה, כדרכו לשנות ולשלש המאמרים, ומה שהקשה שם על הרב המורה על פירושו למלות אהיה אשר אהיה יתורץ לך בפסוק ט"ו בטוב טעם): (יד) אהיה אשר אהיה. במדרש אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא לעתיד לבא, [ועוד אמרו רז"ל אהיה עמהם בצרה זו אשר אהיה עמהם

אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ (טו) וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָ״ה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי

תולדות אהרן זה שמי פסחים נ', א'. קדושין ע"א, א':

תרגום אשכנזי

דערן ישראל'ס שפרעכען: דאז עוויגע וועזען, וועלכעס זיך נעננט, איך בין עוויג, האט מיך צו אייך געזענדעט: (טו) גאָטט שפראך פֿערנער צו משה: אָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס שפרעכען: דאז עוויגע וועזען, דער גאָטט אייערער פֿאָרעלטערן, דער גאָטט אברהם'ס, יצחק'ס אונד יעקב'ס זענדעט מיך צו

תרגום אונקלוס

שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן: (טו) וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל

רש"י

(לא שבשביל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם ית' וכי לא מחשבותו מחשבות השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו ית' אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחילה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע בברכות ודו"ק): (טו) זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימוהו שלא יקרא ככתבו [ס"ד]: וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה'

באור

בשעבוד שאר מלכיות. הכוונה להם], כי בעבור שהזמן העבר והעתיד כלו בבורא הוה, כי אין חליפות ובלא עמו, ולא עברו ממנו כלום. לפיכך יקראו בו כל הזמנים בשם אחד, הכולל היה הוה ויהיה. וע"י זה יורה על חיוב המציאות, ויורה ג"כ על ההשגחה התדירה בלי הפסק, כאומר בשם הזה אני עם בני אדם לחונן ולרחם את אשר ארחם. מעתה אמור להם לישראל שאני היה הוה ויהיה מושל ומשגיח על הכל, אני אני הוא, ואהיה עמהם בכל צרתם, אהיה עמהם בגלות זו, ואהיה עמהם בכל קראם אלי. והנה אין בל"א מלה כוללת הוראת כל הזמנים גם הוראת חיוב המציאות והוראת ההשגחה יחד כשם הקדוש הזה (דאז עוויגע, נאָטהווענדיגע, פֿאָרזעהענדע וועזען), ותרגמנו (דער עוויגע און דאז עוויגע וועזען): [והנה אנקלוס תרגם אהיה אשר אהיה, אהא עם מאן דהאא (כפי הנוסח שהביא הרמב"ן ז"ל). ע"ד וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם (לקמן ל"ג י"ט), כיון לתרגמו על כוונת ההשגחה לבד, וכמדרש הב', והגאון רב סעדיא כתב כי באורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון, וקרובים דבריו לדברי המדרש הא' שיורה על הנצחיות, והרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים באורו הנמצא אשר הוא נמצא, כיון על הוראת חיוב המציאות, ובאמת יכלול כל הג' ההוראות, אך אונקלוס בארמי, וכן רב סעדי' בערבי, וכן הרמב"ם ז"ל בערבי (שחבר בה ספרו המורה), לא מצאו בלשונות ההן מלה כוללת כל ההוראות ההן כשם הקדוש הזה, לכן פתר כ"א לפי דרכו באחת מן ההוראות ההן, והמתרגם האשכנזי ראה לפתרו בענין הנצחיות, כי ממנו ישתעפו ההוראות האחרות, וכן מצאתי ביב"ע שתרגמו על ההוראה הזאת, אנא הוא דהוינא ועתיד למהוי שדרני לוותכון]: (טו) ויאמר עוד, שם אחד, והוא מטעם הראשון, רק האחד על לשון מדבר על עצמו, וזה לשון יחיד המדובר עליו, ואע"פ יש הבדל גדול ונכבד ביניהם, שהשם הקדוש אין לו נקוד כלל, וינקד פעם בנקוד אדני ופעם בנקוד אלהים, וזה יורה על העלמו וסתרו מכל משכיל זולתו. המזכירו בשם ההוא, וע"כ דרשו חז"ל על מלת לעלם, לעלם כתיב חסר וי"ו לומר העלימוהו לא כמו שאני נקרא אני נכתב וכו', כי אין לפרש עצם השם ית' במבטא, ואין לו תפיסה כי אם בדקות המחשבה המטוהרה ואולם שם אהיה יש לו נקוד הראוי לו, והוא נקרא ככתבו, כי העצם הנשגב המדבר בלשון הזה משיג את עצמותו בתכלית שלימות

לעלם וזה זכרי לדר דר: חמישי (טז) לך
ואספת את־זקני ישראל ואמרת
אלהם יהוה אלהי אבתיכם נראה
אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב
לאמר פקד פקדתי אתכם ואת־
העשוי לכם במצרים: (יז) ואמר
אעלה אתכם מעני מצרים אל־ארץ
הכנעני והחתי והאמרי והפרזי
והחוי והיבוסי אל־ארץ זבת חלב
ודבש: (יח) ושמעו לקלך ובאת אתה
וזקני ישראל אל־מלך מצרים
ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים
נקרא עלינו ועתה נלכה־נא דרך
שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה

ת"א ואספת יומא כ"ח, ז': פקד ר"ה ל"ג, ז': זבת כתובות קי"ג, ח':

איך דיזעס איזט אימּמער מיין נאַמע, אונד דיזעס זאָלל מיין דענקוואָרט זיין, אין צוקינפֿטיגען צייטען: (טז) געהע היז, אונד פֿער־זאממלע דיא עלטעסטען אויס ישראל, אונד זאגע איהנען: דאז עוויגע וועזען, דער גאָטט אייערער על־טערן, איזט מיר ערשינען, דער גאָטט אברהם'ס, יצחק'ס אונד יעקב'ס, אונד שפּראך: איך האבע אייך בעדאכט, אונד וואס אייך אין מצרים געשיהט: (יז) דא האבע איך בע־שלאָססען, איך וויללע אייך הינויף פֿיהרען אויס דעם עלענד צו מצרים, אין דאז לאנד דעם פֿאָל־קעם כנעני, חתי, אמרי, פרזי, חוי אונד יבוסי: אין איין לאנד דאז מילך אונד האָניג פֿליסען לעסט: (יח) זיא ווערדען דיינעם פֿאָרטראגע קיין געהאָר געבען; אלסדען זאָללסט דוא, אונד דיא עלטעס־טען אויס ישראל צו דעם קאָניג פֿאָן מצרים געהען, צו איהם שפּרעכען: דער עוויגע, דער גאָטט דער עברים האט זיך אונז פֿערשפּירען לאססען, לאס אונז דאָך איינע דרייטעגיגע רייזע טהון, אין דער וויסטע דאס וויר

תרגום אונקלוס

דר ודר: (טז) איזיל ותיכנוש ית סבי ישראל ותימר להון יי אלהא דאבהתכון אתגלי לי אלהיה דאברהם יצחק ויעקב למימר מדכר דכירנא יתכון וית דאתעבד לכון במצרים: (יז) ואמרית אסיק יתכון משעבוד מצראי לארע כנענאי וחתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי לארע עבדא חלב ודבש: (יח) ויקבלון מנך ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון ליה יי אלהא דיהודאי אתגלי עלנא וכען ניזיל כען

רש"י

זכרך לדור ודור: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם. יוסף אמר להם

באור

ההשגה, לפי שהוא המדבר ואומר אהיה, והוא המושג והמשיג את עצמו, והתבונן בזה כי הוא הבדל נשגב בין השמות הקדושים הללו, ולא ראיתי לאחד מהמתחברים שהתעורר עליו: וזה זכרי לדר דר, יחזור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח ברית אבות ובכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברה' יצחק ויעקב ישמע אל ויענם (הרמ"בן) ג (יח) העבריים,

אֱלֹהֵינוּ׃ (יט) וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן
אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד
חֲזָקָה׃ (כ) וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי
אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר
אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח
אֶתְכֶם׃ (כא) וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה
בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא
תֵלְכוּ רֵיקָם׃ (כב) וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה
מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף

תרגום אשכנזי

דעם עוויגען אונזערם נאָטטע אָפּפּערן: (יט) איך וויים צום פֿאָראוים, דאס דער קאָניג פֿאָן מצרים אייך ניכט ווירד וואָללען רייזען לאססען; אויך ניכט מיט שטארקער האנד, (דאז איזט מיט געוואלט): (כ) אללײן איך ווערדע מיינע האנד אויסשטרעקקען, (ד. ה., מיינע געוואלט צייגען), אונד דאז לאנד מצרים פלאגען, דורך אללע מיינע וואונדער, וועלכע איך אין איהם טהון ווערדע; הערנאך ווירד ער אייך וואָהל וועגציהען הייסען: (כא) איך ווערדע דיזעם פֿאָלק גונסט פֿערשאפֿפֿען אין דען אויגען דער מצרים, ווען איהר דען רייזען ווערדעט, זאָללט איהר ניכט מיט לעערער האנד רייזען: (כב) זאָנדערן יעדע פֿרויא ווירד פֿאָדערן, פֿאָן איהרער

רש״י

פקוד יפקוד אלהים אתכם: אלהי העבריים. יו״ד יתיר רמז לי׳ מכות ברש״י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן ויקר אלהי׳ ואנכי אקרה כה [במדבר כ״ג] אהא נקרה מאתו הלוס: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להליך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו׳ כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו על כן לא נתתיך [בראשית כ׳]. לא נתנו אלהים להרע עמדי [שם ל״א]. וכלן לשון נתינה הם. וי״מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכתי את מלרים וגו׳ ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף. משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון. וכן

תרגום אונקלוס

מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ (יט) וּקְדָמַי גְּלֵי אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַאֵי לְמֵיזַל וְלָא*) מִן קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף׃ (כ) וְאֶשְׁלַח יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָת מִצְרָאֵי בְּכֹל פְּרִישׁוָתַי דִּי אַעְבֵּיד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן׃ (כא) וְאֶתֵּן יָת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין׃ (כב) וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקָּרִיבַת

ע׳ אוהב גר

באור

בב׳ יודי״ן א׳ ליחס וא׳ לסי׳ הרבים עם הת״ס, שלא כמנהג, כי המנהג לחסר יו״ד היחס בל׳ רבים, בעבור פגישת ב׳ יודי״ן: נקרה, לשון מקרה, כמו ויקר אלהים (במדבר כ״ג ד׳), ואנכי אקרה כה (שם ט״ו), ובא השרש הזה פעמים בא״לף בסוף ופעמים בה״א, והטעם אחד: (יט) לא יתן, יניח, כמו על כן לא נתתיך (בראשית כ׳ ו׳), ולא נתנו אלהים להרע עמדי (שם ל״א ז׳), וכלם לשון נתינה הם, ולא ביד חזקה, א״ת ולא מן קדם דחיליה תקיף, הכוונה לא בשביל שידו חזקה, כי מאז אשלח את ידי והכיתי וגו׳, ואולם לפי פשטות הכתוב נראה כפי׳ הרמ״בן ז״ל לא יתן אתכם להלך לא בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים, ואח״כ ישלח אתכם, כי כלם באו עליו טרם נותנו אותם להלוך עכ״ל, וכן מתורגם בל״א: (כא) ריקם, מ״ם ריקם נוסף, וכמוהו חנם, והוא תואר הפועל לא הפועל (אדווערביום), ע״כ בא בשוה לרבים וליחיד לזכר ולנקבה: (כב) ושאלה, במתנה גמורה וחלוטה, שהרי הוא אומר ונתתי

וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם
וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃
ד (א) וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ
לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־
נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו
יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃

מה־זה קרי

ת"א והן סבת ל"ב, א': מזה ב"ב ק"י, א':

נאכבארין, אונד פֿאָן דער איינוואָהנערין איהרעס הויזעס, זילבערגעשירר אונד גאָלדגעשירר, אונד קליידונגען; דיא ווערדעט איהר אויף אײַרע זאָהנע אונד טאָכטער לעגען; אונד אלזאָ מצרים נאָך אויסרייִמען:
ד (א) משה אנטוואָרטעטע אונד שפראך: זיא ווערדען מיר אבער געוויס ניכט גלויבען, אויך מיינער שטיממע ניכט געהאָר געבען, דען זיא ווערדען שפרעכען: דער עוויגע איזט דיר ניכט ערשינען: (ב) דער עוויגע שפראך צו איהם: וואס האסט דוא אין דיינער האנד? ער אנטוואָרטעטע: איי-

תרגום אונקלוס

בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוּן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יָת מִצְרָיִם׃
ד (א) וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ׃ (ב) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ מַה דֵּין

רש"י

וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנח' חברו במחבר' לד"י עם ויצל אלהי' את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמרתם נגאלנו ל' נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשו"א בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכך אני אומר שזאת הנקודה בחי"רק רק מן היסוד הוא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחי"רק כמו ודברתם אל הסלע [במדבר כ']. וכפרתם את הבית [יחזקאל מ"ה]. ולמדתם אותם את בניכם [דברים י"א]:
ד (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה בידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים.

באור

את חן העם. כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב' ח') זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים (הרשב"ם ז"ל), וכן מתורגם בל"א. ועיין מ"ש להלן בפרשת בא על פסוק וישאלו איש מאת רעהו (י"א ב'): משכנתה, איננו נגזר מן שכנה, רק מן שכנת, ואף כי לא נמצא, כי הה"א תהפך לתי"ו רפוי' בכנוים לא לדגושה: ומגרת ביתה, מאותה שהיא גרה אתה בבית [ושרשו גור, והוא תואר סמוך לנקבה בפלס בבת חלב, והנפרד גרה]: כלי כסף וכלי זהב, תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר: ושמתם, חסר מלת אותם: [ונצלתם, כתרגומו ותרוקנון, והוא ענין הסרה ושלילה, וכן וינצלו את מצרים (שם י"ב ל"ו), ויתנצלו בני ישראל את עדים (שם ל"ג ו'), ושרשו נצל ולא יצל כדברי מנחם, שאם כדבריו תהיה הנו"ן לסי' הנפעל והדגש לחסרון יו"ד פ"פ, הפך כוונת הענין, כי ישראל היו המנצלים ולא המנוצלים, אבל אם שרשו נצל תהיה הנו"ן הפ"פ והדגש לסי' בנין הכבד, בפלס ודברתם אל הסלע (במדבר כ' ח'), וכפרתם את הבית (יחזקאל מ"ה כ'), ולמדתם אותם את בניכם (דברים י"א י"ט)]:
ד (א) והן לא יאמינו לי, יתכן שמה שאמר לו הקב"ה ושמעו לקולך, הכוונה לבא עמו אל המלך ולאמר לו אלהי העברים נקרא עלינו כי מה יפסידו בזה, והנה הודיעו השם כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך, ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי, אחרי ראותם

(ג) וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ (ה) לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ (ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ

ת"א ויאמר ה' שבת ל"ז, א'. סנהדרין ק"י. א':

תרגום אשכנזי

נען שטאב: (ג) ער שפראך: ווירף איהן צור ערדע! ער ווארף איהן צור ערדע, דא ווארד איינע שלאנגע דארויס; משה פלאָה פאָר איהר: (ד) דער עוויגע שפראך פערנער צו משה: שטרעקקע דיינע האנד אונד פאססע אן איהרען שוואנץ; ער שטרעקטע זיינע האנד, אונד ערגריף איהן, דא ווארד עס צום שטאבע אין זיינער האנד: (ה) דאמיט זיא גלויבען מאָגען, (פוהר דער עוויגע פאָרט), דאס דיר דער עוויגע, דער גאָטט איהרער עלטערן ערשינען, דער גאָטט אברהם'ס, יצחק'ס אונד יעקב'ס: (ו) דער עוויגע שפראך פערנער צו איהם: ברינגע איינמאל דיינע האנד אין דיינען שאָאָס; ער בראכ־

רש"י

ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן הוא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. ויחזיקו האנשים בידו [בראשית י"ט]. והחזיקה במבושיו [דברים כ"ה]. והחזקתי בזקנו [שמואל א' י"ז]. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה.

תרגום אונקלוס

בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא׃ (ג) וַאֲמַר רְמִיהִי לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא וַהֲוָה לְחִוְיָא וַעֲרַק משֶׁה מִן קֳדָמוֹהִי׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אוֹשֵׁיט יְדָךְ וֶאֱחוֹז בְּדַנְבֵיהּ וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ׃ (ה) בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלֵי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְהוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ

באור

שלא יתן אותם פרעה להלוך, ולא ישמעו עוד לקולי כלל, כי יאמרו לא נראה אליך ה', שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו, או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי אינך גדול מהאבות ולכן לא שמע פרעה (מדברי הרמב"ן): (ב) מזה בידך. אמר כן לפתיחת הדברים, כי יודע הי' מה שבידו, וכן אי הבל אחיך (בראשית ד' ט'), ורש"י כתב כי לפי פשוטו הוא כאדם האומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן הוא אומר לו הן אומר לו הריני עושה אותה עץ: מטה, שרשו נטה, ונקרא כן לפי שהאדם נשען עליו, וכתב הראב"ע שנתן לו המופת הא' במה שבידו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן, כי בדרך רועה לא בא אל פרעה, והב' בידו ממש: (ג) וינס משה מפניו, כל אדם מתרחק מן המזיק לו, אע"פ שידע שלא יהיה כן בחפץ השם אין מציל מידו, והנה אף על פי שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר, רצה להראותו כי בו יעשה אותות ומופתים בשנוי התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברים מחודשים, ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים, על כן לוהו לעשות האות הג' לעיני העם (מדברי הרמב"ן): (ד) ויחזק בו, לשון אחיזה הוא, והרבה יש במקרא, ויחזיקו האנשים בידו (שם י"ט ט"ז), והחזיקה במבשיו (דברים כ"ה י"א), והחזקתי בזקנו (שמואל א' י"ז ל"ה), כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא (רש"י): (ה) למען יאמינו, הטעם שבעשותך כן לפניהם יאמינו. ויקצר הכתוב בזה, כי ידוע שעל מנת שיעשה כן לפניהם ויאמינו בו ירשנו נפלאות, כ"כ הרמב"ן: (ו) [מצרעת בשלג, דרך צרעת להיות

בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה
יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ (ז) וַיֹּאמֶר הָשֵׁב
יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ
וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃
(ח) וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא
יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ
לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ (ט) וְהָיָה אִם־לֹא
יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא

ת״א ויוצאה סבת ל״ג.ח י׳: מצרעת סבת סס:

טע זיא אין זיינען שאָאָס, אונד אלס ער זיא ווידער הערויס צאָג, דא וואר זיינע האנד אויסזעטציג, וויס וויא שנעע: (ז) ער שפראך פֿערנער: טהוע דיינע האנד אבערמאלס אין דיינען שאָאָס, ער טהאט זיא אבערמאלס אין זיינען שאָאָס; אונד אלס ער זיא ווידער הערויס צאָג, דא וואר זיא ווידער וויא זיין איבריגעם פֿלייש: (ח) ווען זיא דיר אלזאָ ניכט גלויבען, (פֿוהר דער עוויגע פֿאָרט), אונד דעם ערסטען וואונדערצייכען קיין געהאָר געבען וואָללען; זאָ ווערדען זיא דאָך אויף דיא שטימכוע דעם לעצטען וואונדער־צייכענס גלויבען: (ט) ווען זיא אבער דיזעןביידען וואונדערצייכען ניכט ווערדען גלויבען,

תרגום אונקלוס

לֵיהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִיטְפָּךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ בְּעִיטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵיהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ (ז) וַאֲמַר אֲתֵיב יְדָךְ בְּעִיטְפָּךְ וַאֲתֵיב יְדֵיהּ לְעִיטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִיטְפֵּיהּ וְהָא תָּבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵיהּ׃ (ח) וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בָּתְרָאָה׃ (ט) וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף

רש״י

אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו [ש״ר]: (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאר. (רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים

באור

לבנה, ואם בהרת לבנה הוא (ויקרא י״ג ד׳), ומקרא קצר הוא, וענינו בתשלומו מצרעת ולבנה כשלג, ובעבור שאין הדמיון נופל כ״א על המראה, לכן אונקלוס לא תרגם מלת מצרעת כדרכו תמיד במלת סגירא, רק חורא כתלגא, וכן תרגם גם והנה מרים מצרעת כשלג (במדבר י״ב י׳), והא מרים חורא כתלגא, וסוף הפסוק והנה מצרעת, תרגם והא סגירא]: בחיקך, הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה ובחיקו ישא (ישעי׳ מ׳ י״א). שאהו בחיקך (במדבר י״א י״ב). ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה (הראב״ע), ופירוש שאהו בחיקך כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו בזרועותיו, והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי׳ הב׳: (ח) אם לא יאמינו. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם יהיו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון, והכתוב אמר לקול האות, ואין לו קול, רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו מות וחיים ביד לשון (משלי י״ח כ״א), ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הרא׳ לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו (הראב״ע): והיה וגו׳, אם יהיו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האותות לעיני העם (להלן בף ל׳), וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונ׳ בעשר המכות העתידות להיות (הראב״ע): (ט) והיו וגו׳, והיו שני פעמים דרך המקרא לכפול

יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃ (י) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ (יא) וַיֹּאמֶר

תרגום אשכנזי

אונד דיינער שטיממע קיין געהאָר געבען וואָללען, זאָ נים פֿאָן דעם וואססער דעם פֿלוסעס, אונד גיסע עס אויף דאז טראָקנע לאנד; אלסדען ווירד דאז וואסער, וועלכעס דוא אויס דעם פֿלוסע נעהמען ווירסט, אויף דעם טראָקנען לאנדע צו בלוט ווערדען: (י) משה שפראך צום עוויגען: אום פֿערצייהונג, מיין גאָטט! איך בין קיין מאן פֿאָן וואָרטען, (דאז הייסט קיין גוטער רעדנער); זאָוואָהל זייט געסטערן, אלס זייט פֿאָרגעסטערן, אלס אויך זייט דעם דוא מיט דיינעם דיענער צו שפרעכען אנגעפֿאנגען; דען איך בין איין מענש פֿאָן שווערעם מונדע, אונד שווערער צונגע, (דאז הייסט, דער מונד אונד צונגע ניכט ברויכען קאן, וויא ער וויל): (יא) דער עוויגע שפראך צו איהם: ווער האט דעם מענשען דען

רש״י

לנילוס המחיה אותם ואהפכם לדם בדם״י ישן): והיו המים וגו׳. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכי׳ לדם ואז כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם

תרגום אונקלוס

לְתַרֵין אָתַיָא הָאִלֵין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִיסַב מִמַּיָא דִבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָא דִּי תִיסַב מִן נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ (י) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְּבַר מִילוּל אֲנָא אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקַדְמוֹהִי אַף מֵעִידָן דְּמַלֵּילְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל וַעֲמִיק לִישָׁן אֲנָא׃ (יא) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַן שַׁוִּי

באור

התיבות בעבור מילוא אורך שביניהם, וכמוהו והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף (ויקרא כ״ז ג׳), וכן כי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו (דברים י״ח ו׳), החזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בכתים: (י) בי. לשון בקשה, כתרגומו בבעו: איש דברים, יודע לדבר בחתוך השפה והלשון, שלא יגמגם ולא יכבדו על פיו הברות ידועות: גם וגו׳ גם וגו׳, מנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים, או שלשה, יוסיפו מלת גם בתחלה. וכן משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך (שופטים ח׳ כ״ב) והטעם מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן: מאז דברך אל עבדך, כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך. וא״כ איך אלך לפניו. והנה משה מרוב חפצו שלא ילך. לא התפלל לפני השם ית׳ להסיר ממנו כובד הפה, אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת. אל תלוני שאלך, כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים, ופי׳ מאז דברך מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה (לקמן ה׳ כ״ג): כבד פה, בכבידות אני מדבר ובלשון לע״ז בלב״ו (רש״י), בל״א (שטאממלער): (יא) מי שם פה, דבור בעבור היותו בפה. וכן שפה אחת (בראשית י״א א׳): מי ישום אלם, יתכן לומר ישום על האלמות אף על פי שאיננו יש, כי אם העדר ואפיסת הדבור, כי מסיר הקנין והדבר היש יאמר בו שפעל האפיסה כמו שיאמר במי שיכבה הנר שהביא החשך, והנכון שהוא נמשך אל אדם, או מי ישום אדם אלם או אדם חרש [כי כולם שמות תארים הם אלם חרש פקח עור, ולפי המנה׳ יבוא המתואר עם התאר, וכשנחסר, הוא בכוונו], וכן מתורגם בל״א: פקח, הפך החרש והעור, ככתוב פקוח אזנים (ישעי׳ מ״ב כ׳), לפקח עינים עורות (שם ז׳): הלא אנכי ה׳, אם אתה אינך איש דברים אל תחוש, הלא

יְהֹוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־
יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר
הֲלֹא אָנֹכִי יְהֹוָה׃ (יב) וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי
אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃
(יג) וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־
תִּשְׁלָח׃ (יד) וַיִּחַר־אַף יְהֹוָה בְּמֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי

תולדות אהרן ויחר אף זבחים ק"ב, א': הלא שם שם:

תרגום אשכנזי

איינען מונד צום שפרעכען געמאכט? אָדער ווער מאכט איהן שטום, אָדער טויב, אָדער דאס ער גוט האָרען אונד זעהען קאן, אָדער בלינד זייא? בין איך עס ניכט, דער עוויגע?:
(יב) אלזאָ געהע נור; איך וויל מיט דיינעם מונדע זיין אונד דיך לעהרען, וואס דוא רעדען זאָללסט:
(יג) ער שפראך אום פֿערציהונג, מיין גאָטט! זענדע דאָך דורך וועלכען דוא זאָנסט זענדען ווילסט:
(יד) דער עוויגע ערצירנטע זיך איבער משה, שפראך: איזט ניכט אהרן דיין ברו־

תרגום אונקלוס

פּוּמָא לַאֲנָשָׁא אוֹ מַן שַׁוִּי אִלְּמָא אוֹ חַרְשָׁא אוֹ פַּתִּיחָא אוֹ עֲוִירָא הֲלָא אֲנָא יְיָ׃ (יב) וּכְעַן אִיזֵיל וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְאַלְּפִינָךְ דִּי תְּמַלֵּיל׃ (יג) וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח כְּעַן בְּיַד מַן דְּכָשַׁר דְּתִשְׁלָח׃ (יד) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאָה גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאַף הָא

רש"י

מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הזה כשאמר לו זאת עוד שלח כא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו [ש"ר] וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד כאמ' לעלי הכהן) הנגלה נגלתי לבית אביך בהיותם במצרים [שמואל א' ב'] הוא אהרן. וכן והודע להם בארץ מצרים ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו [יחזקאל כ'] ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו (לשון איטאלי סטאָטטערע, (סטאמלער. כי בל"ל כאמר באלבוט"יער: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו במצותו עליך [שבת ק"ת] ולאספקלטורים ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת [תנחומא]: הלא אנכי. שאני ה' עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. רבי יהושע בן קרחה אומר כל

באור

אני בראתי כל פיות שבעולם, ואני עשיתי אלם מי שחפצתי וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה, ואם חפצתי שתהיה איש דברים היית, אלא לעשות כך אני חפץ. ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך, הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך (שמות רבה), ולפי זה נראה בעיני שלא רצה השם ב"ה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו מתעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה (לשון הרמב"ן): (יב) והוריתיך אשר תדבר, שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה, שאין שם אותיות הכבדות על פיו, כן פי' הרמב"ן והרלב"ג ע"ז שלח נא ביד תשלח, ביד אחר שתרצה לשלוח, או ביד כל אשר תשלח זולתי, כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות כזה, והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה, שלא היה מולא את לבו להתגדל ולדבר אל מלך, ושיתפאר לאמר ה' שלחני, ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך: ביד תשלח, חסר אשר. ושעורו ביד אשר תשלח, או שתשלח, כמו עם לבבם שלם (ד"ה ב' ט"ז ט'): (יד) אהרן אחיך הלוי, שכן הי' נודע בישראל הנביא הלוי כי

כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא
לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃
(טו) וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים
בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ
וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
(טז) וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא
יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ
לֵאלֹהִים׃ (יז) וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה

תולדות אהרן וראך שנת קל"ט, ח':

תרגום אשכנזי

דער דער לוי? איך וויים
דאם ער גוט רעדען ווירד;
עבען יעטצט רייזט ער דיר
ענטגעגען, וועו ער דיך
זעהען ווירד, ווירד ער זיך
הערצליך פֿרייען; (טו) דוא
דארפֿסט נור מיט איהם
רעדען, אונד איהם דיא
וואָרטע אין דען מונד לע-
גען; איך וויללל שאָן מיט
דיינעם אונד זיינעם מונדע
זיין, אונד אייך לעהרען
וואס איהר טהון זאָללט:
(טז) ער זאָלל דיינעטוועי-
גען מיט דעם פֿאָלקע רעי-
דען; זאָ, דאם ער דיר צו
איינעם מונדע דיענען,
(דאם הייסט, דיינע וואָרטע פֿאָרברינגען) זאָלל; אונד דוא זאָללסט איהם וויא איין גאָטט
זיין, (דאז הייסט געדאנקען איינגעבען): (יז) דיזען שטאב אבער, זאָללסט דוא אין

רש"י

חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי [זבחים ק"ב]: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: (טו) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון

תרגום אונקלוס

הוּא נָפֵיק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזֵינָךְ וְיֶחְדֵּי בְלִבֵּיהּ׃ (טו) וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵיהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵיהּ וְאַלֵּיף יָתְכוֹן יָת דִּי תַעְבְּדוּן׃ (טז) וִימַלֵּיל הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵיהּ לְרַב׃ (יז) וְיָת חוּטְרָא

באור

היו בהם אחרים שמהם כשמו (הראב"ע): ידעתי כי דבר ידבר הוא, כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך בדבורו לאהבתך ואפי' לא צויתיו, וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת, ומה שהולך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יצא בה, ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו (הרמב"ן): כי דבר ידבר הוא. שהוא איש דברים היודע לדבר: (טו) עם פיך, להודותך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר, ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה (לקמן ו' ל'), ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה ולכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שם ז' א') (הרמב"ן): ועם פיהו, להיות דברי פיהו לשומעים חן: (טז) לך, בשבילך, וכל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים אצל דבור כלם לשון עליהם: יהיה לך לפה, המליץ מחשבות הלב אל פועל הבטוי וההגדה: לו לאלהים, נותן הרעיון בלב איש. כן אתה תודיע לאהרן את מחשבות לבך, והוא ידבר בעבורך: (יז) את האתת, לא נזכר עדיין במטה רק אות אחת, שיהיה לנחש, ואולם הכוונה את האותות, אשר אומר אליך, ולשון הרמב"ן, ויראה בעיני כי כאשר אמר ה' למשה

תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־
הָאֹתֹת׃ פ ששי
(יח) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ
וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי
אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים
וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃
(יט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ
שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים
הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ (כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־
הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה

ת"א לך נדרים ס"ה, א': כי מתו נדרים ז', ב', ס"ד, ב', ג'. ע"ז ה', א': ויקח פסחים נ', א'. מגלה ט', א':

דיא, האנד נעהמען, מיט וועלכעם דוא דיא וואונדערצייכען טהון זאללסט: (יח) משה גינג, קעהרטע צו זיינעם שוויגערפאטער צוריק, שפראך צו איהם: איך וויל דאך היניייזען, אונד צו מיינען מיטברידערן דיא אין מצרים זינד, צוריקקעהרען, אונד זעהען, אב זיא נאך לעבען; יתרו שפראך צו משה: רייזע מיט גליק! (יט) נון זאגטע אויך דער עוויגע אין מדין צו משה: רייזע נור נאך מצרים צוריק, דען אללע דיא לייטע זינד טאד, דיא דיר נאך דעם לעבען געטראכטעט: (כ) משה נאהם אלזא זיינע פרויא, אונד זיינע קינדער, ליס זיא אויף איינען עזעל רייטען, אונד קעהרטע

תרגום אונקלוס

הָדֵין תִּיסַּב בִּידָךְ דִּי תַעֲבֵיד בֵּיהּ יָת אָתַיָּא׃ (יח) וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזֵיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִּי בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן אִינּוּן קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לִשְׁלָם׃ (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אִיזֵיל תּוּב לְמִצְרָיִם אֲרֵי מִיתוּ כָּל גֻּבְרַיָּא דִּבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ׃ (כ) וּדְבַר מֹשֶׁה יָת אִתְּתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְאַרְכֵּיבִינּוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת

רש"י

עליהם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) וז' שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו' [מכילתא]: (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת [נדרים ס"ד]: (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברה'

באור

בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו (לעיל ג' כ'), הודיעו אותן בפרט. אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותת עכ"ל: (יח) [וישב, מן המדבר, כי שם דבר אליו אלהים]: יתר, הוא יתרו, כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון, והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד (הראב"ע): (יט) במדין, מלבד הדבור הראשון שהי' בסיני, לזהו הקב"ה עתה במדין עוד הפעם שישוב מצרימה: [כי מתו כל האנשים, לפי פשוטו מתו ממש, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם]: ואת בניו, הרמב"ן פי' כמו ובני פלוא אליאב (במדבר כ"ו ח'), כי לא הי' לו רק גרשם כאשר הזכיר הכתוב (לעיל ב' כ"ב), ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם, ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשם, אבל היתה מעוברת הרה וכאשר בא אל יתר חותנו, ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה הי' נפגש מן המלאך, ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה, וכך הזכירו רבותינו כי המול הזה הוא אליעזר עכ"ד,

אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃

תרגום אשכנזי

אין דאז לאנד מצרים צוריק. משה נאהם אויך דען גאָטטליכענשטאב אין זיינע האנד: (כא) דער עוויגע שפראך אבער צו משה: ווען דוא היניצהסט נאך מצרים צוריק, בעטראכטע אללע דיא וואונדערצייכען דיא איך דיר אין דיא האנד געבען ווערדע, דאמיט דוא זיא פֿאָר פרעה פֿיהרעסט. אינדעססען ווערדע איך זיין הערץ פֿערשטאָקט זיין לאססען,

תרגום אונקלוס

חוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ׃ (כח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמֵתַב לְמִצְרַיִם חֲזִי כָּל מוֹפְתַי דִּי שַׁוֵּיתִי בִידָךְ וְתַעְבְּדִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אַתְקֵיף יָת לִבֵּיהּ וְלָא יְשַׁלַּח

רש"י

לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור [זכריה ט']: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גביר בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו. ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד

באור

והוא בשמות רבה (פ"ה ס"ט), וכ"כ רש"י והראב"ע שהוא אליעזר, ואין כן דעת יב"ע בתרגומו (להלן בפסוק כ"ד), רק שהוא גרשם שלא מל אותו בגזירת יתרו חותנו שהתנה עמו שלא למול בנו בכורו, וכן סופר בס' הישר, ונראה מדברי הרמב"ן כי נלחץ לפרש כן בעבור שלא נזכר למעלה (ב' כ"ב), רק לידת גרשם, אבל כבר כתבתי שם שלא הוצרך לספר שם לידת גרשם רק להיות הקדמה לספור זה של פגישת המלאך, ולפי פשטן הא' שהוא גרשם הוא שלא נמול לכן לא הוזכר שם רק לידתו, ומ"ש שלא מל אותו ולא קרא לו שם, יצטרך להביא ראי' שכן הי' דרכם לקרוא שם בעת המילה, כי כפי הנראה מהכתובים, היו קוראים שם לילד מיד אחר הלידה על שם המקרה שקרה בעת ההוא וברובם קראה האם שם, ובמעוטם האב, ולפעמים המילדת, כנראה מפרץ וזרח]: וישב ארצה מצרים, לדעת הראב"ע הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נמול בנו ובהתרפאו שבה צפורה עם בני' אל אביה, וכתב הרמב"ן שיתכן זה כי בעבור שנמול בנו לא הי' יכול להביאו בדרך עד שיתרפא, ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה. ולכן עזבם במלון ולוה אותה לשוב לבית אבי' אחר שיתרפא, גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אבי' ושלחה עם הבנים: [ויקח משה את מטה האלהים, אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא (רש"י). ור"ל שלקח המטה קודם שבא. ואין צורך לזה לפי דרכנו, כי הוא כלל ואח"כ פרט]: מטה האלהים, הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו הי' כאשר עשה בו את האותות, ונקרא מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו, כ"כ הראב"ע: (כא) ויאמר יי' אל משה בלכתך וגו'. שב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והגיד לו אות שיצאו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות, והנה ויהי בדרך במלון הי' ראוי להיות דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו, ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם אם אין לו (להלן כ"ב ב') כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור (שם כ"א ל"ז) (הראב"ע): בלכתך לשוב מצרימה, בשובו בדרך פעמיו הודיע השם למשה דרך כלל את כל אשר יצונו אל פרעה והזהירו וזרזו קודם מעשה, ויצוה אותו בשעת מעשה בפרט בכל מופת ומופת. אמר לו בלכתך בדרך שים לבך והתבונן לעשות לפני פרע' כל המופתים שאני עתיד לשום בידך [ועל תתמה על אשר כתוב אשר שמתי, שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך (לשון רש"י), וכתב עוד כי על ג' האותות האמורות למעלה, אי אפשר לפרשו, שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם, אלא לפני ישראל, שיאמינו לו, ולא

(כב) וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה
בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וָאֹמַר אֵלֶיךָ
שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ
הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃
(כד) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה

ת"א בני שבת נ"ח, א'. סנהדרין ת"ג, א', ע"ז י"ב, א': הנה סנהדרין שם: ויהי נדרים ל"ב, א': ויפגשהו שם ל"א:

זאָ דאס ער דאז פֿאָלק ניכט ווידר וועגלאססען וואָללען: (כב) דוא זאָללסט אבער צו פרעה זאגען: זאָ האט דער עוויגע געשפראָכען: ישראל איזט מיר זאָ ווערטה אלס איין ערסטגעבאָרנער זאָהן: (כג) נון האבע איך דיר געזאגט: לאס מיינען זאָהן וועג, דאס ער מיר דיענע, דוא ווייגערטעסט דיך אבער איהן וועג צו לאססען, נון וויל איך אויך דיינען ערסטגעבאָרנען זאָהן אומבריננען: (כד) עס וואר אויף דער רייזע אין דער נאכטהערבערגע; דא קאם דער עוויגע צו איהם, אונד וואָלטע איהן טאָדטען, (דאז הייסט, דער עוויגע ליס משה פלאָטצליך אין לעבענסגעפֿאהר

תרגום אונקלוס

יַת עַמָּא: (כב) וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל: (כג) וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יַת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וּמְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יַת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ: (כד) וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ:

רש"י

לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. לשון גדולה כמו אף אני בכור אתנהו [תהלי' פ"ט] זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכיר' הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני הנה אנכי הורג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שנאמר באיוב [ל"ו] הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתר' בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ב' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי

באור

מצינו שעשאם לפני פרעה. ולזה פרשו על העבר בעתיד, והוא הזמן המורכב אשר העירותיך עליו (איך ווערדע געטהאן האבען)]: ואני אחזק את לבו, שלא ישלח את העם בכל המופתי' ההם, ואמרת אליו ביום ההוא כה אמר ה' וגו'. ואז ישלחם, כי לא מצינו שהודיע משה למצרים את מיתת בכוריהם רק בעת ההיא, ולא הי' א"כ ואמרת אליו צווי שיאמר לו מיד, כי אם ידיעה שילוונו בסוף כל המכות לאמר לו כן: (כב) בני בכורי ישראל. זה הבני שעבדוני אבותיו בתחלה. ואני אוהב אותם כאשר יאהב איש את בנו בכורו, ואתה לוקחו לעבד עולם, על כן אני אהרג את בנך בכורך: (כג) ואמר אליך וגו'. זה יאמר לו קודם המכה האחרונ', הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם שלח את בני ואתה מאנת לשלחו, ולכן בפעם הזאת הנה אנכי הרג וגו': (כד) ויהי בדרך, הית' קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך ואין יכולת במוליכו להתמהמה ובעבור כי משה לא יכול להתעכב בשליחות השם, ראה בעצמו שלא ימול הנער כי יסתכן, אם יוליכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח אותו וימול הנער וילך לו לבדו והנער יהי' עם אמו עד שיתרפא. וטעם ויפגשהו ה', שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו, והנה ויבקש המיתו אם לא ימול בנו. ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד. ואל תתמה בעבו' שהוא כתב ויפגשהו ה' כי מלאך ה' נקרא על שמו וכמוהו וה' הולך לפניהם יומם (שמות

וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ (כה) וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ (כו) וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ

תולדות אהרן ותקח שם ל"ב, א'. ע"ז כ"ז, א': כי חתן נדרים שם: וירף שם שם:

תרגום אשכנזי

קאממען): (כה) דא נאהם צפורה איינען שארפען שטיין, שניטט איהרעס זאהן דיא פארהויט אב, לעגטע זיא איהם צו פיסען אונד שפראך: דוא ביזט מיר איין בלוטיגער אנפערוואנדטער. (דאז הייסט, דער דאז לעבען קאסטעט): (כו) דא ליס דיא געפאהר פאן משה אב. דא זאגטע זיא: איין בלוטיגער פערוואנדטער, אבער נור צו בעשניידונגען, (נעמליך: עס האט ווייטער קיין בלוט גע-

רש"י

שנתעסק במלון תחלה. במסכ' נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה הייתי גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינ' שעל המילה בא להורגו: אמרה חתן דמים למולות. חתני היה נרצח על דבר המילה: (שינה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש"י מה זה אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי

תרגום אונקלוס

(כה) וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינְרָא וּגְזָרַת יָת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לָנָא׃ (כו) וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִילּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּיב חַתְנָא קְטוֹל׃ (כז) וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֵיזִיל לִקְדָמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ׃

באור

י"ג כ"א), ושם כתוב ויסע מלאך האלהים (שם י"ד י"ט) (הראב"ע): (כה) צר, דבר חד, כמו חרבות צרים (יהושע ה' ב') וכמוהו צור חרבו (תהלים פ"ט מ"ד): ותגע לרגליו, השליכתו לפני רגלי משה, והוא פעל יוצא ומבנין הפעיל, כלומר אם מפני העונש הזה כחלית, הנה דם המילה: ותאמר, על בנה: חתן דמים, לפי דרכי הלשון נראה שהוא מוסב על הבן והבן נקרא חתן, כמו שמתורגם בל"א (איין בלוטיגער אנפערוואנדטער), שופך דמים אתה לי, אתה היית גורם להיות בעלי נרצח עליך. ומנהג הנשים לקרא לבן כאשר יומל חתן, כמו שהיו קורין לאדם ביום חופתו חתן, כי עקר מלת חתן הוא ענין התחדש בשמחה וכמו שמתחדש השמחה ביום החופה, כן מתחדש השמחה ביום המילה, וכן כתב הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חתן: [והנה גם רשב"ג בנדרים (דף ל"ב ע"א) אומר שחתן דמים שב על התינוק, שאמר שם לא וראה מי קרוי חתן הוי אומר זה התינוק, אלא שהוא מפרש שהמלאך בקש להרוג את התינוק, אבל תפשטות הכתוב אין נראה כן שישוב המיתו על התינוק שלא נזכר קודם זה. גם לדבריו מדוע לא מל אותו משה בעצמו, לכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם והרד"ק והראב"ע, ששב המיתו על משה, והיא דעת ריב"ק ודבי (לפי גרסת רש"י פה ר' יוסי), אך חתן דמים שב על התינוק הנימול. והנה פי' הראב"ע שהעתקתי הוא לשיטתו שהוא אליעזר ונולד מקרוב ולא נשלמו לו שמונה ימים עד שהולך משה לצאת לדרך. אבל לדעת יב"ע וס' הישר שהוא גרשם בנו בכורו שלא מל אותו כבר, י"ל שלא נענש עד הנה כי הי' אנוס להיותו אצל יתרו חותנו שלא הניחו למולו, משא"כ עתה שנפרד ממנו, או שהשטן מקטרג בשעת הסכנה]: (כו) וירף ממנו, משה שסר ממנו החולי והרעדה, אז בראותה שסר החולי מבעלה, אמרה: חתן דמים למולת, כמו שמתורגם בל"א, באמת שופך דמים אתה לי. אבל דם המילה לא דם נפשות, ומולות שם דבר, והנה על לשון רבים בעבור דמים. והלמ"ד משמש בלשון על, כמו ואמר פרעה לבני

(כז) וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶֽל־אַהֲרֹ֔ן לֵ֛ךְ לִקְרַ֥את
מֹשֶׁ֖ה הַמִּדְבָּ֑רָה וַיֵּ֗לֶךְ וַֽיִּפְגְּשֵׁ֛הוּ בְּהַ֥ר
הָאֱלֹהִ֖ים וַיִּשַּׁק־לֽוֹ׃ (כח) וַיַּגֵּ֤ד מֹשֶׁה֙
לְאַֽהֲרֹ֔ן אֵ֛ת כָּל־דִּבְרֵ֥י יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֣ר
שְׁלָח֑וֹ וְאֵ֥ת כָּל־הָאֹתֹ֖ת אֲשֶׁ֥ר צִוָּֽהוּ׃
(כט) וַיֵּ֥לֶךְ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֑ן וַיַּֽאַסְפ֔וּ אֶת־כָּל־
זִקְנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ (ל) וַיְדַבֵּ֣ר אַהֲרֹ֔ן אֵ֚ת
כָּל־הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־
מֹשֶׁ֑ה וַיַּ֥עַשׂ הָאֹתֹ֖ת לְעֵינֵ֥י הָעָֽם׃
(לא) וַֽיַּאֲמֵ֖ן הָעָ֑ם וַֽיִּשְׁמְע֡וּ כִּֽי־פָקַ֨ד יְהוָ֜ה
אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וְכִ֤י רָאָה֙ אֶת־עָנְיָ֔ם
וַֽיִּקְּד֖וּ וַיִּֽשְׁתַּחֲוּֽוּ׃ שביעי
ה (א) וְאַחַ֗ר בָּ֚אוּ מֹשֶׁ֣ה וְאַהֲרֹ֔ן וַיֹּאמְר֖וּ

ת"א ויאמן סנה נ"ג, ח':

קאָסטעט אלס דאס בלוט דער בעשניידונג): (כז) דער עוויגע שפראך צו אהרן: געהע משה ענטגעגען, דער וויסטע צו. ער גינג, בעגעגנעטע איהם, בייא דעם גאֶטטליכען בערגע, אונד בעגריסטע איהן מיט איינעם קוס: (כח) משה בעריכטעטע דעם אהרן אללע דיא וואָרטע דעם עוויגען, דיא ער איהן אויסצוריכטען געזענדעט האט, אונד אללע דיא וואונדערצייכען, דיא ער איהם אויפגעטראגען: (כט) משה אונד אהרן גינגען אונד פערזאממעלטען אללע דיא עלטעסטען דער קינדער ישראל'ס: (ל) אהרן טרוג פאָר אללע וואָרטע וועלכע דער עוויגע צו משה געשפראָכען, טהאט אויך דיא וואונדערצייכען פאָר דען אויגען דעם פאָלקס: (לא) דאז פאָלק גלויבטע; אונד פערשטאנדען דארויס, דאס דער עוויגע דיא קינדער ישראל'ס בעראכטעט, אונד איהר עלענד אנגעזעהען האבע, (נעמליך אום איהנען צו העלפען), זיא נייגטען איהר הויפט אונד ביקטען זיך:
ה (א) הערנאך קאמען משה אונד אהרן, אונד שפראכען צו פרעה: זאָ האט דער עוויגע דער

תרגום אונקלוס

(כח) וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּיְיָ דִּי שַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל
אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ: (כט) וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ל) וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא: (לא) וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי
דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְּלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרָעוּ
וּסְגִידוּ:
ה (א) וּבָתַר כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיֵחֲגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא:

רש"י

אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא וזהו מתורגם ג"כ סיכוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק. כנ"ל): למולת. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה:
ה (א) ואחר באו משה

באור

ישראל (לקמן י"ד ב'): (כז) הר אלהים, הוא חורב, כי ההר הזה הוא בין מדין ובין מצרים: וישק לו, אהרן נשק למשה כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו (הרמב"ן): (כח) את כל דברי ה'. אשר שלחו, שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר הי' מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל (הרמב"ן): (לא) וישמעו, הבינו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: ענים, מגזרת עינוי: ויקדו, מבעלי הכפל, כמו קדקד, על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה (דברים ל"ד ח'), ידמו כאבן (לקמן ט"ו ט"ז)

אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי
בַּמִּדְבָּר׃ (ב) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה
אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־
יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־
יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ (ג) וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלֲכָה נָּא דֶּרֶךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃

תולדות אהרן ויחגו חגיגה י' ע"ב ב': מי ה' סנהדרין ל"ד, ב', חולין פ"ט, א'. ידים ע"ו ב':

נאָטט ישראל'ס געשפראָכען: לאס מיין פאָלק ציהען, דאס זיא מיר אין דער וויסטע איין פעסט פייערן: (ב) פרעה שפראך: ווער איזט דער עוויגע, דעססען שטימע איך געהאָר געבען זאָלל, דאז פאָלק ישראל וועג צולאססען? איך קעננע דען עוויגען ניכט, אונד ווערדע דאס פאָלק ישראל ניכט וועגלאססען: (ג) זיא שפראכען: דער גאָטט דער עברים האט זיך אונז פערשפירען לאססען: וויר וואָללען נור איינע דרייטעגיגע רייזע מאכען אין דער וויסטע, אונד דעם עוויגען אונזערם גאָטטע איין אָפפער שלאכטען, ער מאָכטע אונז הייםזוכען מיט

רש"י

ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו א' א' מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם [ש"ר]: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו

תרגום אונקלוס

(ב) וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַיְיָ לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי אֲקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ מְשַׁלְּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא דַיְיָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח׃ (ג) וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִילְמָא

באור

ה (א) ואחר באו משה ואהרן, אחר שעשה אהרן את האותות לעיני העם באו משה ואהרן אל פרעה ואמרו אליו: ויחגו לי, לזבוח זבחים, כמו אסרו חג בעבותים (תהלים קי"ח כ"ז). חגים ינקפו (ישעי' כ"ט א'): (ב) מי ה' אשר אשמע בקולו. הנה פרעה חכם גדול הי' ויודע את האלהים ומודה בו, כאשר אמר הוא או מורישו אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך (בראשית מ"א ל"ט), איש אשר רוח אלהים בו (שם ל"ח), אבל לא הי' יודע את השם המיוחד שהזכיר משה ואהרן, ולכן אמר מי הוא השם הזה אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעבדו, ומה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו. לא ידעתי את השם הזה ולא אשלח את ישראל: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו'. כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה, וזהו אלהי בני עבר הנהר והם עמו, וצריכין לעבדו: נקרא עלינו, כמו נקרא נקריתי בהר הגלבע (שמואל ב' א' ו'), והוא כטעם פגיעה, והשרש הזה יצא על ענין זה רובו בה"א ומיעוטו באל"ף בסוף: פן יפגענו. יתכן שיכללו בזה גם אנחנו גם אתה פרעה עמנו וכל מצרים, שיכה אותנו בדבר או בחרב, והחיוב על כולנו: [יפגענו. שרש פגע יאמר פעם על התפלה והתחנה, ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראשית כ"ג ח'). ופעם על הפגישה, ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם ל"ב ב'). ופעם על ההכאה להמית גש פגע בו ויכהו וימת (שמואל ב' א' ט"ו), לפגע בכהני ה' (שם א' כ"ב י"ז), ועניניהם קרובים הם, ורובם קשורים עם הבי"ת, והמה פעלים יוצאים, וכתב רש"י ז"ל כי פגיע' זו לשון מקרה מות הוא, והנה א"ת דילמא יערעינכא, וכ"ת יב"ע יארע יתן, ומשמעות תרגומם שהוא עומד, ושב על הדבר והחרב, ולא יתישב חבורו עם הבי"ת, אבל הי' צריך לומר פן יפגענו דבר או חרב, לכן נראה ששב על השם

(ד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם
מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ (ה) וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ
וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ (ו) וַיְצַו
פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם
וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ (ז) לֹא תֹאסִפוּן

פעסט אָדער מיט קריג : (ד) דער קֶאניג פֿאָן מצרים שפראך צו איהנען : משה אונד אהרן ! ווארום האל־טעט איהר דיא לייטע פֿאָן אידרער פֿערריכטונג אב ? געהט הין צו אײרען ארבייטען : (ה) פרעה שפראך : דאז געמיינע פֿאָלק נִיממט יעטצט אי־בערהאנד, אונד איהר וואָללט זיא שטאָרען פֿאָן אידרער ארבייט ? (ו) פרעה בעפֿאהל נאָך דענזעלבען טאג דען אנטרייבערן דעם פֿאָלקס אונד דעססען אויפֿזיעהערן, פֿאָלגענ־דעם : (ז) געבט דען לייטען קיין שטרָאה מעהר דיא ציגעל צו פֿערפֿערטיגען, וויא גע־

תרגום אונקלוס

יַעַרְעִינָנָא בְּמוֹת אוֹ בְקַטוֹל׃ (ד) וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יַת עַמָּא מֵעִיבִדְתְּהוֹן אִיזִילוּ לְפוּלְחַנְכוֹן׃ (ה) וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן׃ (ו) וּפַקִּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יַת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיַת סַרְכוֹהִי לְמֵימָר׃ (ז) לָא תוֹסְפוּן לְמִיתַּן תִּיבְנָא לְעַמָּא

רש"י

כנוד למלכות פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אות' ממלאכת' ששומעין לכם וסוברים לנוח מן המלאכה. וכן פרעהו אל תעבור בו [משלי ד'] רחקהו. וכן ותפרעו כל עצתי [שם א']. כי פרוע הוא [שמות ל"ב] נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ, שהעבודה מוטל' עליהם ואתם משביתי' אותם מסבלות' הפסד גדול הוא זה: (ו) הנוגשים.

באור

שלפניו והוא יוצא כחבירו, ור"ל פן יפגע השם אותנו (או בנו) להכותנו במכת דבר או חרב]: (ד) [תפריעו, כתרגומו תבטלון, וכל ענין פרע בטול הסדר והשבתת החוק הוא, וכן פורע מוסר (משלי ט"ו ל"ב), בגדל פרע (במדבר ו' ה'), ופרעת את ראש האשה (שם ה' י"ח). והזכירם בשמם דרך בזוי: לכו לסבלותיכם, על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם, כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם, ולזה אותם שובו כלכם אל העבוד' (ועל הדרך הזה מתורגם בל"א). ושבו משה ואהרן לפניו, ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן, אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים. ונהג בהם כבוד. ומעת החלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבני', כי היו מתמלאים ארץ מצרים עבדים, אבל במס היו עושים, רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רב, ורש"י פי' לסבלתיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היית' על שבט לוי, ותדע שהרי מש' ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות, ונכון הוא כי כל עבודת האדם בבית ובשדה יקרא כן, כמו לכל סבל בית יוסף (מלכים א' י"א כ"ח), ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם חקניהם. והכל ספה סלת ה' (הרמב"ן), ולפי דעת רש"י לריך שיתורגם (געהט הין לו אייערן פֿערריכטונגען): (ה) רבים עתה עם הארץ, ולריך להכניע לבם בעבוד' ובמלאכה למען לא ישאו ראש כדרך עם רב השוקטי' ממלאכה, שהבטלה מביאה לידי שעמום: (ו) הנוגשים, מצריים היו, והשוטרים הם מישראל, הנוגש ממונה על כמה שוטרים, והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) [תאספון, שרשו יסף. ועל המנהג בהפעיל מנחי פ"י שתתחלף היו"ד לוי"ו נחה והיא

לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל
שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃
(ח) וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם
עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם
לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן
הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה
לֵאלֹהֵינוּ׃ (ט) תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־
הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ

סטערן אונד פֿאָרגעסטערן, (דאז הייסט, וויא ביזהער): זיא מאָגען זעלבסט געהען אונד זיך שטראָה אויפֿזוּ־כען: (ח) דיא אנצאהל דער ציגעל, וועלכע זיא ביזהער פֿערפֿערטיגט, זאָללט איהר איהנען דענ־נאָך אויפֿלעגען, איהר זאָללט ניכטס דאפֿאָן אבּ־ניעהמען, דען זיא זינד מיסיגע לייטע, דארום שרייען זיא: וויר וואָללען היגעהען, אונזערם גאָטט איין אָפּפֿער שלאכ־טען: (ט) דיא ארבייט מוס אלזאָ דען לייטען שווער געמאכט ווערדען, דאמיט זיא צו טהון האבען; זאַ ווערדען זיא זיך ניכט מעהר מיט ליגענהאפֿטען וואָרטען אונ־

תרגום אונקלוס

לְמִירְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי אִינוּן יֵיזְלוּן וִינַבְּבוּן לְהוֹן תִּיבְנָא: (ח) וְיָת סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי אִינוּן עָבְדִין מֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִינוּן עַל כֵּן אִינוּן מְצַוְּחִין לְמֵימַר נֵיזֵיל נִדְבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא: (ט) יִתְקִיף פּוּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְּקוּן בֵּיהּ וְלָא יִתְעַסְּקוּן

רש"י

אמריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אשטו"בלא בלע"ז eteule, Estouble: Esteuble, (דיא סטאָפפעל) היו בוללין אותו עם הטיט: לבנים. טיו"ולש בלע"ז Tuiles, (ציגעל) שעושי' מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום. אשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכונת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו'. מתכונת. ותוכן לבנים ולו נתכנו עלילות [שמואל א' ב'] ואת הכסף המתוכן [מלכים ב' י"ב]. כלם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטר"יט בלע"ז Rtrait: Retiré, (צוריק ליהען, פֿערלאססען, (צוריק געלאָגען), retraire: retirer, abandonner, פֿאהרען לאססען): (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר

באור

נקודת החולם לאות הנוספת שלפניה, ובא פה אל"ף תחת היו"ד כי כל הד' אותיות אהו"י אחיות הנה]: תבן. רש"י פי' אשטובל"א [והוא עטעוו"לעס ובל"א [סטאָפפעלן], הוא הנותר בשדה אחר הקלירה, והיו בוללין אותו עם הטיט להעמידו ומלת קש (לקמן י"ב) פירש"י שהוא לשון לקוט (איינע זנגע), ואונקלוס תרגם תבן תיבנא, וקש גילי, ומשמעות הענין כמו שמתורגם בל"א, שתבן הוא (סטרָאה), וקש הוא התבן הדק והעלים הדקים הנלקטים בשדה או הנשאר אחרי הקלירה שנקרא בל"א (סטאָפפעלן): ללבן, מבזרת לבנה, ובנין הלבנים חזק מהאבנים, כי בנין העפר יזיקהו המים, ובנין האבנים יזיקהו האש, וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן, והחמר היה להם לחמר (בראשית י"א ג'). (הרא"ב"ע): הלבנים, טויל"ש [(ליגעל־סטיינע) בל"א], שעושין מטיט ומייבשין אותן בחמה, ויש ששורפין אותן בכבשן (רש"י). כתמול שלשם, כאשר הייתם עושים עד הנה: תבן, יש שמות שלא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן (שהוא הגידי), כמו ספר, ובבעלי פתח קטן (שהוא הסגול), כמו לדק, והנה כן תבן. ועעמם לא נודע רק ככה נמלאו (הרא"ב"ע): (ח) מתכנת ותכן, יאמר על

בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר׃ (י) וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ (יא) אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃

טערד־אלטען: (י) דיא אנטרייבער דעס פאלקס, אונד זיינע אויפזעהער גינ־גען הינויס, אונד שפראַ־כען צום פאלקע אלזאָ: זאָ האט פרעה געזאגט: איך געבע אייך קיין שטראָה מעהר: (יא) איהר זעלבסט געהט היין נעהמט אייך שטראָה, וואָ איהר וואס

תרגום אונקלוס

בְּפִתְגָמִין בְּטִילִין: (י) וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמָרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּיבְנָא: (יא) אַתּוּן אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּיבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא

רש"י

נלכה נזבחה. ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד [תהלי' קי"ט]. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין ויספר ואשתעי וא"א לומר וישעו לשון ויפן וישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפר' אל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם ישעה האדם על עושהו [ישעיה י"ז] לא שעו אל קדוש ישראל [שם ל"א] ולא ישעה אל מזבחות [שם י"ז]. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור בדבר כמתעסק לדבר נופל ל' שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדברה בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם

באור

קש הדק ושיעורו במספר ומדה ומים תכן במדה (איוב כ"ח כ"ה). ושמים בזרת תכן (ישעיה מ' י"ב). ולו נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג'), ענינו שכל המעשים וכל התחבולות שבעולם כבר נתכנו אצל השם ב"ה (פאָרהער בעשטימט). את הכסף המתוכן (מלכים ב' י"ב י"ב), ענינו הנמנה, כלומר סכום חשבון הלבנים שהיה כל א' עושה ליום, כשהי' התבן נתן להם, אותו הסכום תשימו עליהם גם עתה, למען תכבד העבודה עליהם: נרפים הם, המלאכה רפוי' בידם ועזובה מהם, והם נרפים ממנה דברי"ש בלע"ז (רש"י), והוא בל"א (אבגעזאָנדערט, ענטפערנט): (ט) ואל ישעו וגו', אנקלוס תרגם ולא יתעסקון בפתגמין בטילין, וכן פירש"י אל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה, ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קי"ט קי"ז), וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם כתב ישעו איטנדאנ"ט בלע"ז ובל"א (אויפמערקזאם זיין), כמו וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד'), ולא ישעה אל המזבחות (ישעי' י"ז ח'), עכ"ל, אבל רש"י הרחיק פי' זה באמרו כי על כוונת הפני' היה צריך לקשרו עם מלת אל, ככל הראיות שהביא, אבל אם הוא לשון דבור נופל עליו לשון שמוש הבי"ת, כגון הנדברים בך (יחזקאל ל"ג ל'), לדבר בם (דברים י"א י"ט), והראב"ע פי' ישעו, כמו ירפו, כאשר אמר נרפים אתם. וכמוהו השע ממני (תהלים ל"ט י"ד), שעו מני (ישעיה כ"ב ד'), שפירושו הרפו ממני, ובי"ת בדברי שקר היא בי"ת הסבה, והכוונה ואל ירפו ממלאכתם בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן. ואולם גם בכל הראיות שהביא אין השרש הזה נופל כי אם על פנות המחשב' והכוונה, כמ"ש הרשב"ם. אלא שיורה על דבר והפכו, מדרך כל הפעלי' המורים על תנועה, שיורו על התנוע' ממנו ועל התנועה אליו כפי המלות שיחוברו עמהן, כמו פעל נגש, וכן סור, וכן קרב, שיתכן שיבא עם אל ועם מן, אף כאן וישע ה' אל פי' שפנה מחשבתו אל הדבר, והשע ממני מורה על הסתלקות המחשב' מן הדבר. מעתה אם בי"ת בדברי שקר היא בי"ת הסבה, כמ"ש הראב"ע, אין הכרע כלל לתיבת ישעו, אם הוראתה על פנות המחשבה אל מלאכתם, או על הסתלקה ממנה, והרד"ק בשרשים שרש שעה פירשו ענין בטחון, ומלא לו חברים ע"ש. וכן תיב"ע ולא יתרחצון על מילי שקרא, ואף ההוראה הזאת יש לכללה עם ענין פנות המחשבה והכוונה אל דבר. כמ"ש הרד"ק שם בעצמו: (י) ויצאו, מלפני המלך אל המס העובדים: (יא) [אתם לכו קחו לכם תבן. באה מלת הנוכחים לפני הצווי לנוכחים, בעבור התנגדות הקודם, כי עד עתה נתנו לכם תבן, משא"כ עתה אתם תלכו

(יב) וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: (יג) וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים
לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ
כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן: (יד) וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי
פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם

פינדעט; דען פאן אייערער ארבייט ווירד ניכט דאז מינדעסטע אבגענאממען: (יב) דאז פאלק צערשטרייטע זיך אין דעם גאנצען לאנד מצרים: שטאפפעלן אויפצוזוכען, שטאטט דעם שטראהם: (יג) דיא אנטרייבער וואַרען דרינגענד, אונד שפראכען: מאכט אײַרע ארבייט פערטיג, יעדען טאג זיין טאגעווערק, זא גוט, אלס דא דאז שטראה פארהאנדען וואר: (יד) דיא אויפזעהער דער קינדער ישראל'ס, וועלכע דיא אנטרייבער פרעה'ס איבער זיא געזעצט האטטען, ווארדען געשלאגען, מאן שפראך: ווארום שאפט איהר, זא געסטערן אלס הייטע, אייער

תרגום אונקלוס

יתמנע מפולחנכון מדעם: (יב) ואתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתיבנא: (יג) ושלטוניא דחקין למימר אשלימו עיבדתכון פתגם יום ביומיה כמא דהויתון עבדין כד מתיהב לכון תיבנא: (יד) ולקו סרכי בני ישראל די מניאו עליהון שלטוני פרעה למימר מה דין לא אשלימתון גזרתכון

רש"י

לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראלים היו וחסים על

באור

אחריו ולא ינתן לכם מאחרים]: מאשר תמצאו, בקרוב או ברחוק: [כי אין נגרע וגו', וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך (רש"י), ויורה על זה מלת לכו המורה על הזריזות], ולשון הרשב"ם קמץ גרוע, לשון פעול, ואלו היה פתח הה' לשעבר, וכן בסגב קמץ, אבל בסגב פתח לשעבר. ואלו הה' לשעבר היה לו לכתוב כי לא נגרע עכ"ל, לפי שעל השלילה בהוה יאמר אין, ועל השלילה בעבר יאמר לא: (יב) ויפץ, פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם לפוץ (הראב"ע), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש פוץ, וכתב עוד ואפשר שהוא פעל עומד וכן ויפץ העם מעליו (שמואל א' י"ג ח'): לקשש קש לתבן, ללקוט קש להיות להם במקום התבן, ולמ"ד לתבן משמשת במקום מלת תחת או מלת במקום, כמו והחמר היה להם לחמר (בראשית י"א ג'): (יג) אצים, דוחקים ומבהלים, כמו ויאיצו המלאכים (שם י"ט ט"ו), והוא כאן פועל יוצא אף שהוא מהקל, כי הוא מהפעלים שהם פעמים יוצאים ופעמים עומדים, כמו שרש שוב ושרש מוש: לאמר, להם: דבר יום ביומו, חשבון של כל יום כלו ביומו, כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן ונתן לכם: (יד) ויכו, לשון ויופעלו, הוכו מיד אחרים, שהנוגשים הכום, לפי שהשוטרים ישראלים היו, והיו חסים על חבריהם מלדחקם. וכשהיו מוסרים את הלבנים ליד הנוגשים שהם מצריים, והי' חסר מן הסכום, היו מלקין אותן על שלא דחקו את עושי המלאכה: אשר שמו וגו', ענינו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם: לאמר, כלומר שבשביל זה הכו, שאמרו להם הנוגשים מדוע לא כליתם גם תמול גם היום החק והמכין הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי, שהוא יום שלפני אתמול, והוא הי' בהיות התבן נתן להם, והנה החק ללבון הוא על העושים במלאכה לא על השוטרים, אלא שהמעשה יחשב כעושה, ולזה אמרו השוטרים ולבנים אמרים לנו עשו. כאלו הם העושים, ובל"א מתורגם (שאפפען). הונח על המעשה: [כתמול שלשם, תמול לבד יאמר על היום העבר הקרוב ליום

לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־
הַיּוֹם׃ (טו) וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה
כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ (טז) תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ
וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ
מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ (יז) וַיֹּאמֶר נִרְפִּים

געזעטצטעס אן ציגעלאר־
בייט ניכט פֿערטיג, זאָ
וויא איהר פֿאָרגעסטערן
געטהאן? (טו) דיא
אויפֿזעהער דער קינדער
ישראל'ס קאמען, אונד
שריען צו פרעה: ווארום
פֿערפֿעהרסט דוא זאָ
מיט דיינען קנעכטען?
(טז) שטראָה ווירד דיי־
נען קנעכטען ניכט געגע־
בען, אונד גלייכוואָהל
זאגט מאן צו אונז: שאפֿפֿט ציגעל! נון ווערדען דיינע קנעכטע נאָך דאצו געשלאָגען,
אונד דיין פֿאָלק וויא מיסעטהעטער בעהאנדעלט: (יז) ער שפראך: מיסיגע לייטע

תרגום אונקלוס

לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין׃
(טו) וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוָחוּ קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא
מִתְעֲבֵיד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ׃ (טז) תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא
אָמְרִין לָנָא עִיבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ לָקַן וְחָטַן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ׃ (יז) וַאֲמַר
בַּטְּלָנִין אַתּוּן בַּטְּלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן אָמְרִין נֵיזֵיל נְדַבַּח קֳדָם יְיָ׃

רש"י

חבריהם מלדחקם וכשהיו
משלימין הלבנים לנוגשים
שהם מצריים והי' חסר מן
הסכום היו מלקין אותם
על שלא דחקו את עושי
המלאכה. לפיכך זכו אותן
שוטרים להיות סנהדרין
ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנא' אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן
שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל אשר
שמו נוגשי פרעה. אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם
מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני
אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום:
(טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים כמנין הראשון: וחטאת

באור

שעומד בו, ועל המעט נמצא גם על יום הרחוק, ועכ"ז הכוונה שההרחקה מעט לא כדיר
(כאשר מלת מהר עיקרה היא על היום הבא הסמוך, ונמצא גם על אחר זמן), ואם תסמך
אליו גם מלת שלשם תהי' כוונת שתיהן על היום הג' העבר, כי עקרו נקרא תמול, ושלשם
תאר נוסף להודיע באיזה תמול מדבר אם יום א' שלפני זה או יום ב' או תמול רחוק, ושלשום
לבד לא נמצא, רק ב"פ נמצא בהפסק מלת גם בינו ובין תמול (לעיל ד' י', ושמואל ב' ה' ב',
וד"ה א' י"א ב'), ושם הכוונה תמול על היום הא' הקרוב, ושלשום על יום שלפניו, כי מלת
תמול מושכת אחרת בכחה גם אל שלשום, ולכן פה תהי' כוונת כתמול שלשם שניהם על היום
הג' העבר, ככל חבריהם, וכוונת גם תמול על היום הב' שהוא יום אחד לפני זה שעומד בו,
והכוונה כמ"ש הראב"ע, כי ביום ב' שלפני זה השלימו סכום הלבנים, אך ביום העבר שהוא
היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם לא השלימו, גם היום שבא משה
ואהרן אל פרעה לא השלימו, וכן כתוב ויבו פרעה ביום ההוא, ולכן אתמה מתרגומו של
אונקלוס שתרגם כתמול שלשם, כמאיתמלי ומדקדמוהי, וחלקם לשתים, ומשמעותו שגם ביום
שלפני זה השלימו, והכתוב אמר לא כליתם וגו' גם תמול גם היום, וכן אתמה גם על יב"ע
שתרגם הי כמאיתמלי והי כמדקדמוי, ופירש כוונתו יותר מת"א, אולם רש"י ז"ל פי' שתי
המלות כתמול שלשם רק על יום הג']: (טז) ולבנים אמרים לנו עשו, הנוגשים אומרים
עשו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך, כמו וחטאה בחלוף ה"א הנקבה בתי"ו והרפות
האל"ף, [כי כאשר רצו להניח האל"ף, כמו שתנוח במלת חטא, לא תוכל שוב הה"א לנוח
אחרי', כי לא ינוחו ב' אותיות יהו"א רצופות אף בסוף התיבה, אם לא כשהב' אל"ף, גם קשה

אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים
נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃ (יח) וְעַתָּה לְכוּ
עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים
תִּתֵּנוּ׃ (יט) וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ
מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ (כ) וַיִּפְגְּעוּ
אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם
בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ (כא) וַיֹּאמְרוּ
אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט
אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם

ת"א נצבים נדרים ס"ד, ב':

זייד איהר, מיסיגע לייטע! דארום זאגט איהר וויר וואללען רייזען, דעם עוויגען איין אָפּפֿער צו שלאכטען! (יח) אלזאָ, געהעט היין, ארבייטעט! שטראָה זאָלל אייך ניכט געגעבען ווערדען, דיא אנצאהל דער ציגעל מיסט איהר דעננאָך ליפֿערן: (יט) דיא אויפֿזעהער דער קינדער ישראל זאהען זיך אין איינעם באֶזען צושטאנדע, דא זיא זאגען מוסטען: נעהמט ניכטס אב פֿאָן ציגעלשטיינען, דעם טאגעווערקע יעדעס טאגעס: (כ) זיא טראפֿען משה אונד אהרן, דיא געגעניבער שטאנדען: אלס זיא פֿאָן פרעה הערויסקאמען: (כא) אונד שפראכען צו איהנען: דער עוויגע ווירד איין איינזעהען האבען געגען אייך, אונד ווירד ריכטען: דאס איהר אונזערן גערוך צום עקעל געמאכט, אין דען אויגען פרעה'ס, אונד זיי־

רש"י

עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ הם דבר הוא וכן פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתב וחטאת לעמך כמו כבאנה בית לחם [רות א'] שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן ואת הכסף המתוכן [מלכים ב' י"ב] המנוי כמו שאמר בענין ויצורו ויתנו את הכסף [שם]: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשי'

תרגום אונקלוס

(יח) וּכְעַן אִיזִילוּ פְּלַחוּ וְתִיבְנָא לָא מִתְיְהֵיב לְכוֹן וּסְכוּם לִבְנַיָּא תִּתְּנוּן׃ (יט) וַחֲזוֹ סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן פִּתְגָּם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ (כ) וַעֲרַעוּ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן קַיְימִין לְקַדָּמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה׃ (כא) וַאֲמַרוּ לְהוֹן יִתְגְּלֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע דְּאַבְאֵשְׁתּוּן יָת רֵיחָנָא בְּעֵינֵי

באור

לבריעה אחד האל"ף הנחה׳ ועוד כי אז תהיה במפיק ומתחלף עם ה"א הנאה לכנוי לנסתרת, לכן החליפה בתי"ו שגם היא לפעמים סי' לנקב', וכמוהו וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט), ושניהם עברים, והוי"ו מהפכתם לעתיד], ובא עם בלשון נקבה כמו מדוע שובבה העם הזה (ירמיה ח' ה'), והענין לדעת המתרגם האשכנזי, שהם נוהגים בנו שאנחנו עמך כמנהג עם החוטאים, להכות אותנו, ואנחנו נקיים: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו, ראו כפשט נגלה, כי חם לבם בקרבם על אחיהם עושי המלאכה, ובגזרת המלך הוכרחו לרדות בם ולאמר להם לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו, וכאשר פגעו משה ואהרן התרעמו עליהם, ותלו אותם כמו עצמם (זיך זעלבער)׳ וכן מתורגם בל"א: (כא) ירא ה'. את החמס העשוי לנו׳ והוא עליכם, שאתם גרמתם אותו, כי על ידכם אנו נמאסים ונבאשים בעיני פרעה כריח רע: אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה, בעבור כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעל' מהמלה על כן שמו הרגשה אחת תחת חברתה, כמו ומתוק האור (קהלת

לְהַרְגֵנוּ׃ מפטיר (כב) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ (כג) וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃

ת״א למה סנהדרין ת״ד, ח׳: והצל סנהדרין סס:

נער בעדיענטען, איהנען איין שווערט אין דיא האנד געגעבען, אונז אום צו ברינגען: (כב) משה טראט ווידער הין צו דעם עוויגען, אונד שפראך: מיין גאָטט! ווארום לעסט דוא עס דען לייטען זאָ שלעכט געהען? וואָצו האסט דוא מיך דען געזענדעט? (כג) זייטדעם איך צו פרעה געקאָממען בין, אין דיינעם נאמען צו רעדען, לעסט ער עס דען לייטען נאָך שלעכטער געהען. דוא אבער האסט דיין פאָלק ניכט גערעטטעט:

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי לְמִיתַּן חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלָנָא׃ (כב) וְתָב מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ לְמָה אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין וּלְמָא דְנַן שְׁלַחְתָּנִי׃ (כג) וּמֵעִידָן דְּעָלִית לְוָת פַּרְעֹה לְמַלָּלָא בִשְׁמָךְ אִתְבְּאֵשׁ לְעַמָּא הָדֵין וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזֵבְתָּא יָת עַמָּךְ׃

רש״י

מישראל את משה ואת אהרן וגו׳. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעותה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני [ש״ר]: (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליה׳. ותרגומו אבאיש:

באור

י״ס ז׳) (הראב״ע), והרד״ק כתב בשרשים שרש באש שאמר בעיני כמוך אל ריח ואף על פי שעל דרך המשל הי׳ אומר בפי, שב אל הענין כלומר שלא ירצו לראותנו ולהביט אלינו כמו שירחיק האדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו, וכן מתורגם בל״א: (כב) וישב משה, אל המקום שהי׳ מדבר עמו שם: למה הרעתה לעם הזה. ואם אינך רוצה להגאל עוד, למה זה שלחתני: (כג) ומאז באתי, מהעת שבאתי: הרע. לשון הפעיל והוא פעל יוצא, הרבה רעה עליהם, וכן מתורגם בל״א, והנה דבר תימה הוא, אחרי שהודיע השם למשה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך עד שיעשה את כל המופתים אשר צוהו, אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת, ואעתיק לך דברי הרמב״ן שכל דבריו דברי חן ושכל טוב, וז״ל: לפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה׳ שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במצותו, ולא באות ומופת, עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות, אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מעטים, וכשאמר לא ידעתי את ה׳, צוה לעשות לפניו מיד אות התנין והוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח״כ בכל המכות, וכשראה משה שעמדו ג׳ ימים, ופרעה ירבה להם בכל יום, וה׳ לא כהה בו ולא גלה למשה להודיעו מה יעשה, אז חשב משה כי ארוכה היא, ויתכן שהיה בזה המעשה שספ׳ הכתוב ימים רבים כי כאשר הכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כָּה לעבדיך, כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל המלך פנימה, ולדבר אליו פנים בפנים, אף כי שוטרי העם הנבאשים בעיניו, והנה סבלו עמלם ולחצם ימים. והיו באים עד לפני שער המלך, עד שנשמעה צעקתם לפני המלך וצוה שיבאו לפניו וידברו עמו. וכן אפשר ששב משה אל ה׳ ואמר למה הרעתה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים, ובאלה שמות רבה אמרו ויצאו נגשי העם ושטריו, כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן הי׳ יושב במצרים, ואותה שעה החזיר משה את אשתו ואת בניו למדין, ועוד אמרו ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב״ה למשה במדין, ואמר לו לך שוב מצרימה, בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהן שוטרי בני ישראל כשהן יוצאים מלפני פרעה, וכן ראיתי עוד במדרש חזית דומה דודי לצבי, מה צבי זה

ו (א) ויאמר יהוה אל־משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו: ס ס ס
(ב) וידבר אלהים אל־משה ויאמר אליו אני יהוה: (ג) וארא אל־אברהם אל־יצחק ואל־יעקב באל שדי ושמי יהוה לא

ת"א ויאמר ה' סנהדרין סס. עקדה שער מ"ב: וארא עקדה שער י"ח. עקרים מ"ג, פי"ט:

ו (א) דער עוויגע שפראך צו משה: דוא ווירסט באלד זעהען, וואס איך דעם פרעה טהון ווערדע, דאס ער זיא מיט שטארקער האנד פֿארטציהען לאססען, יא מיט שטארקער האנד אויס זיינעם לאנדע טרייבען ווירד: (ב) גאָטט רעדעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפראך צו איהם: איך, דער עוויגע, (ג) איך ערשיין דעם אברהם, יצחק אונד יעקב, אלס גאָטט דער אללמעכטיגסטע; אבער מיט מיינעם וועזן, וועלכעס אונענדליך אונד אללגעגענווערטיג הייסט, בין איך פֿאָן

תרגום אונקלוס

ו (א) ואמר יי למשה כען תחזי די אעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחינון ובידא תקיפא יתרכינון מארעיה: (ב) ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי: (ג) ואיתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב באל שדי ושמי יי לא אודעית להון:

רש"י

ו (א) עתה תראה וגו'. הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ [סנהדרין קי"א]: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי חזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו': חסלה פרשת שמות:
(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה'. וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני ה'. נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות:

באור

נראה ואחר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחזר ונכסה מהן וחזר ונראה להן, וכמה נכסה מהם, ר' תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן, ור' יהודה בר' אומר לקילין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא, והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל השם אמר למה הרעת' לעם הזה למהר לשלוח אותי קודם שהגיע הקץ, כי לא הי' ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם, כי אתה הרעות להם ולא הצלת אותם, ואם ככה אתה עושה להם יוספו ברעה אשר תצילם, ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה, כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו עכ"ל:
ו (ב) וידבר אלהים אל משה, (לשון רש"י) דבר אתו משפט על שהקשה לומר למה הרעתה לעם הזה, ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני, ולא לחנם שלחתיך, כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים, ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות, אני ה' נאמן ליפרע, כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' (ויקרא י"ט

נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ (ד) וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־

תולדות אהרן וגם סנהדרין ל', ב':

איהנען ניכט ערקאננט וואָרדען: (ד) איך האבע אויך מיינען בונד מיט

תרגום אונקלוס

(ד) וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִיתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִכְנָעַן

רש"י

באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם

באור

י"ב), וכשהוא אומר אבל קיום המצות, כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' (שם כ"ב ל"א), נאמן ליתן שכר: (ג) וארא וגו'. אעתיק לך פה רוב דברי הראב"ע בתוספת באור קצת לקוח מדברי הרמב"ן ז"ל שהסכים עמו במקום הזה, וכתב עליו שצדקו כל דבריו בענין הזה. וארא, נבואת האבות היתה במראות הלילה, על כן מלת וארא, ושמי ה' שעורו ובשמי ה', כי בי"ת באל שדי מושכת עצמה ואחרת עמה, וענינו שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך באספקלריה המאירה, ידיעת פנים אל פנים, כי האבות ידעו י"י המיוחד, אבל לא נודע להם בנבואה, ולכן כשדבר אברהם עם השם זכר השם המיוחד עם אל"ף דל"ת או אל"ף דל"ת לבדו, והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה, ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול, ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי, כי התורה בשמו הגדול נתנה, שנאמר אנכי ה' אלהיך (לקמן כ' ב' ודברים ה' ו'), וענין שדי הוא כמו מנצח ותקיף (ועיין מ"ש בפ' מקץ (בראשית מ"ג י"ד) בענין השם הזה), וכוונת הכתוב שהוא נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות התולדות ומכריחם לטובת בחיריו, לעשות להם נסים גדולים שלא נתבטל על ידם נוהג העולם, כי אם הכריח והטה את חקי התולדות ומערכות הילודים לטובת השלמים ההם, ברעב פדה אותם ממות, ובמלחמה מידי חרב, ונתן להם עושר וכבוד וכל טוב, והם ככל היעודים שבתורה בברכות וקללות, כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם על טבעו או מערכת התולדות לא תבא אליו הטובה או הרעה ההיא בעולם הזה תמיד בכלל מעשיו, אבל שכר כל התורה ועונשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים מעין הרואים, יחשבו בהם שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת (ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעה"ז ולא תבאר יעודי הנפש לעולם הנשמות, כי שכר המעשים בעה"ז הם מופתים, אינם נמשכים ממערכת התולדות, אבל קיום הנפש לעולם הנשמות והדבקה באלהי' הוא דבר ראוי ונמשך לתולדתה שהיא חלק אלוה ממעל, ותשוב אל האלהים אשר נתנה), וכבר הודעתיך בפ' שמות (ג' י"ד וט"ו) ענין השם הנכבד יו"ד ה"א, וקצת ההוראות הרמות והנכבדות הנכללות בו, ומכללם שהשם ב"ה הוא מקור כל ההויה, וברצונו הפשוט יהי' ויקום כל הוה, והוא משגיח על כל נמצא בהשגחה תדירה, ונמצא תמיד לעושי רצונו לברוא להם חדשות בשנוי התולדות והמערכת, כי הפועל בטבע לא יפעול כי אם מה שבכחו לעשות, לא כן הפועל ברצון בחירה, ובחפצו לבד כי לא יבצר ממנו לעשות כל אשר יחפוץ, והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים, על כן היה יכול משה לשנות תולדות הנבראים, ולחדש אותות ומופתים ברצון השם ית' שלא יכלו האבות לחדשם, ומעתה שעור הכתוב כך הוא, משה אמר שני דברים, האחד למה זה שלחתני, והשני והצל לא הצלת את עמך, והשיב לו השם על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון אמר לו אני ה', ואני נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני מנצח בו מערכות הילודים ומכריחם לעזור לבחירי, אבל בשמי של יו"ד ה"א המורה על ההשגחה התדירה בלי הפסק כי רצוני מקור ההויות כלם, ובו נהי' כל הווה. ואני נאמן ונמצא תמיד לברוא חדשות בשנוי התולדות לשלם שכר טוב למתהלכים לפני, בשם הנכבד הזה לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך פני' אל פנים. ובעבור זה שלחתיך למען ידע על ידך השם הזה בעולם כאשר אמר לכן אמר לבני ישראל אני ה', המתרגם האשכנזי הוכרח לפתור השם הנכבד כפי הענין, כי אין בלשון אשכנז תיבה אחת כוללת כל ההוראות הנכבדות כמו בלה"ק, כאשר הודעתיך בפ' שמות. וצדקו גם דברי רז"ל

בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ
כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ
בָהּ׃ (ה) וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים
אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ (ו) לָכֵן אֱמֹר
לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי
אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם
בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃

איהנען ערריכטעט, איהנען דאז לאנד כנען איינצוגעבען; נעמליך דאז לאנד איהרעס איפענטהאלטס, ווארין זיא אלס פרעמדע זיך איפגעהאלטען: (ה) נון האבע איך אויך פערנאממען דאז זייפצען דער קינדער ישראל׳ס, וויא זיא דיא מצרים צור ארבייט צווינגען; דא דאכטע איך אן מיינען בונד: (ו) אלזא זאגע צו דען קינדערן ישראל׳ס איך בין דאז אללגעגענווערטיגע עוויגע וועזען, איך וויל איך הערפארציהען אונטער דען לאסטען דער מצרים, איך פאן איהרער דיענסטבארקייט עררעטטען, איך מיט אויסגעשטרעקטעם ארמע, אונד מיט גראסען שטראפגעריכטען ערלא־

רש"י

הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הבטחתי והעמדתי ברית ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברה' בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצו' האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבוע' שנשבעתי לאברה' באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' הרי שנראיתי להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהבטחתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים: אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי [בראשי' ט"ו י"ד]: (ו) לכן. ע"פ אותה השבועה: אמור לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתי ואח"כ יצאו ברכו'

תרגום אונקלוס

יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן דִּי אִתּוֹתַבוּ בַהּ׃ (ה) וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ יַת קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי׃ (ו) בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוּק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֲשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יָתְכוֹן בִּדְרָע

באור

על דרך דרש הקדוש לפרושו של מקרא שהיה דבר השם בזה בכוונה שנייה גם דבר משפט ותוכחה למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה מעלתם בנבוא' עליך, ולא ראו רק באל שדי, האמינו בי, וגם הקמתי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבודם, אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו, שיש לך לבטוח ברחמי, ולהבטיח את ישראל בשמי הזה שאעשה עמהם אותות ומופתים לטובה: (ד) [וגם וגו', יזכיר לו שלש סבות על שלחו לגואלם עתה, בפסוק שלפני זה אמר כדי להודיע את שמי ויכלתי לשנות התולדות אשר עדיין לא נודעתי בזה עד הנה, ובפסוק זה אמר סבה ב' לקיים הבטחתי שהבטחתי אל האבות, אך אלו הב' סבות לא הספיקו לגאלם עתה, כי לא הגיע עדיין הקץ, כמאמר חז"ל על פסוק מדלג על ההרים (ש"ה ב' ח'), לכן אמר בפסוק שלאח"ז עוד סבה ג' ששמעתי את נאקת בני ישראל, באופן שאחשוב הת' שנה מלידת יצחק, כדי לגאלם עתה, וזהו כוונת שתי המלות וגם שבפסוק זה ובפסוק שלאחר זה]: (ו) והוצאתי וגו', יבטיחם שיוציא אותם מארץ מצרים ולא יסבלו עוד כובד משאם: והצלתי אתכם מעבדתם, שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד: וגאלתי אתכם וגו', כי יעשה בהם שפטים גדולים עד שיאמרו המצריים הנה לך ישראל עמך

(ז) וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי
לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת
סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ (ח) וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי
לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃
(ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ
וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ
(י) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

תולדות אהרן ולקחתי סנהדרין קי"ח. ח': המוציא ברכות נ"ח,
ח': והבאתי סנהדרין קי"ח. ח': ונתתי ב"ב קי"ז, ב'. וקי"ט ב':

זען: (ז) איך מיר צום פֿאָלקע, (נעמליך צו מיינען אונטערטהאנען) נעהמען. אונד אייער גאָטט זיין; איהר זאָללט עס ערפֿאהרען, דאס איך דאז אונענדליכע עוויגע וועזען אייער גאָטט זייא, דער אייך אונטער דען לאסטען דער מצרים הערפֿאָרציהט: (ח) איך וויל אייך אין דאז לאנד ברינגען, דא איך מיינע האנד צור פֿערזיכערונג אויפֿגעהאָבען, עס דעם אברהם, יצחק אונד יעקב איינצוגעבען: דיזעס וויל איך אייך אלס איין ערבטהייל געבען; איך, דאז עוויגע וועזען. (ט) משה שפראך צוואר אללעס צו דען קינדערן ישראל'ס, זיא גאָבען איהם אבער קיין געהאָר, וועגען קורצע דעס אָדעמס אונד שווערער ארבייט: (י) נון רעדעטע דער עווי־

תרגום אונקלוס

מִרְמַס וּבְדִינִין רַבְרְבִין׃ (ז) וַאֲקָרֵב יָתְכוֹן קֳדָמַי לְעַמָּא וָאֱהֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי׃ (ח) וְאַעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ׃ (ט) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מִעָיַק רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן׃ (י) וּמַלֵּיל יְיָ

רש"י

גדול [שם]: סבלות. טורח משא מצרי': (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה לישבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקוצר רוח. כל מי שהוא מיצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך בר' אלעזר והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' [ירמיה ט"ז]. למדנו כשהקב"ה נאמן את דבריו אפי' לפורענו' מודיע שהוא ה' וכ"ש האמנ' לטובה. ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה

באור

בפדיון נפשנו, כי טעם גאולה בענין תכר, וטעם בזרוע נטויה שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם, בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה, כי שם נאמר והייתם לי סגלה (לקמן י"ט ה'): וידעתם כי אני ה', כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה לעיני כל העמים, תדעו כי אני ה' העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם, ואני אלהיכם, ובעבורכם עשיתי את כל אלה: (ח) אשר נשאתי את ידי, לשון שבועה, כאדם המרים את ידו אל השמים ונשבע, כמו כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'), וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל י"ב ז'): אני ה'. נאמן לקיים הבטחתי: (ט) ולא שמעו אל משה, לא בטחו אותו לדבריו, לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאו, רק מקצר רוח, כאדם שתקצר נפשו בעמלו,

(יא) בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ (יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ (יג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה

גע מיט משה אונד שפראך: (יא) געהע, זאגע צו פרעה קאֶניג פֿאָן מצרים, דאס ער דיא קינדער ישראל'ס אויס זיינעם לאנדע ציהען לאססע: (יב) דא שפראך משה פֿאָר דעם עוויגען: דא דיא קינדער ישראל'ס מיר קיין געהאֶר געבען וויא ווירד מיר פרעה דען געהאֶר געבען? איך האבע יא אונבעשניט־טענע ליפפען, (דאז הייסט, קאן ניכט גוט שפרעכען): (יג) אלזאָ שפראך דער עוויגע צו משה אונד אהרן, אונד גאב איהנען דען בעפֿעהל אן דיא קינדער ישראל'ס אונד אן דען פרעה קאֶניג פֿאָן מצרים, אום דיא

תרגום אונקלוס

עִם משֶׁה לְמֵימָר: (יא) עוּל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: (יב) וּמַלֵּיל משֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר מַמְלָל: (יג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִינּוּן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי

רש"י

אומר אליהם [ס"ר סנהדרין קי"ד]: וגם הקימותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות'. ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו'. לכן אמור לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש ידרש שנא' הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע [ירמיה כ"ג] מתחלק לכמה נצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום ערל' אזנם [שם ו'] אטומה משמוע. ערלי לב [שם ט'] אטומים מהבין. שתה גם אתה והערל [חבקוק ב'] והאט' משכרו' כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה וערלת' ערלתו [ויקרא י"ט] עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. שלש שנים יהיה לכם ערלים [שם] אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי' ק"ו שבתורה [ב"ר פ' צ"ב]: (יג) וידבר

באור

ומעבדה הקשה, שהיו הנוגשים אצים בהם, ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו: (יא) בא, אל ארמון המלך: (יב) ואני ערל שפתים. יתכן שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו, כי הוא ערל שפתים לא יכין לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים, אף כי ידבר לפרעה: ערל שפתים, אטום שפתים, וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום, ערלה אזנם (ירמי' ו' י'), אטומה משמוע, ערלי לב (שם ט' כ"ה ויחזקאל מ"ד ז'), אטומים מהבין, שתה גם אתה והערל (חבקוק ב' ט"ז), והאטם משכרות כוס הקללה, ערלת בשר, שהגיד אטום ומכוסה בה, וערלתם ערלתו (ויקרא י"ט כ"ג), עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. שלש שנים יהיה לכם ערלים (שם), אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו (רש"י), והרד"ק בשרשים פרש ערל מפרש שכל דבר היותר והנבדל שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה וכן ערל שפתים, כי העלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דבריו יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר והוא שקורין לו בלע"ז אופ"בי, ע"ש שמפרש כל הפסוקים ע"פ דרכו. והמלה היא סמוכה, והנפרד ערל, כמו מן זקן זקן ביתו (בראשית כ"ד ב'): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן,

מלך מצרים להוציא את־בני־ישראל
מארץ מצרים: ס שני (יד) אלה ראשי
בית־אבתם בני ראובן בכר ישראל
חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה
משפחת ראובן: (טו) ובני שמעון
ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול
בן־הכנענית אלה משפחת שמעון:
(טז) ואלה שמות בני־לוי לתלדתם
גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי שבע

קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים צו פיהרען: (יד) דיזעס זינד דיא הייפטער איהרער שטעממע: דיא זאהנע ראובן'ס דעם ערסטגע־באָרנען ישראל'ס ווארען, חנוך, פלוא, חצרון אונד כרמי: דיזעס זינד דיא פאמיליען ראובן'ס: (טו) דיא זאהנע שמעון'ס ימואל, ימין, אהד, יכין, צחר אונד שאול דער זאהן כנענית: די־זעס זינד דיא פאמיליען שמעון'ס: (טז) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינ־דער לוי'ס, נאך איהרער געבורטספאָלגע, גרשון, קהת אונד מררי דיא לעבענסיאהרע לוי'ס ווארען,

תרגום אונקלוס

ישראל מארעא דמצרים: (יד) אלין ראשי בית אבהתהון בני ראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין זרעית ראובן: (טו) ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בר כנעניתא אלין זרעית שמעון: (טז) ואלין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין

רש"י

ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם [ש"ר]: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק כבוד בדבריהם זה מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחס' דרך תולדותם מראובן: (ובפסיקת' גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אביהם לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם: (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך

באור

לפי שאמר משה אני ערל שפתים, צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל, להודיעם את כל אשר יצום אל פרעה להוציאם מארצו, ואל פרעה שיוציאם מארצו, ושעור הכתוב ויצום לדבר אל וגו' או ללכת אל בני ישראל וגו', ודבר הצווי מה הוא מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס, אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבתם, ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבתם, מתוך שהוזקק ליחס שבט לוי עד משה ואהרן, בשביל משה ואהרן, התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן, כ"כ רש"י. והרמב"ן כתב שלא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתלדתם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי: (טו) ובני, משפחת אהד נכרתה במצרים או במדבר, כי איננה נזכרת בפ' פינחס: וצחר, הוא זרח [כי ב' השרשים הם קרובים בענין]: (טז) ושני חיי לוי, הזכיר שנות חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים, בעבור כבוד משה ואהרן, וכן הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשון ומררי, וכן חיי עמרם ולא חיי יצהר וחברון ועזיאל בעבור כבוד שלוחי השם. ודעת הרשב"ם שכל שנות

וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ (יז) בְּנֵי גֵרְשׁוֹן
לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ (יח) וּבְנֵי
קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל
וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת
שָׁנָה׃ (יט) וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי
אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃
(כ) וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה׃ (כא) וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח
וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ (כב) וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל

ת"א ויקח סנהדרין נ"ח, ב': ושני מגלה י"ח, א':

הונדערט אונד זיבען אונד דרייסיג יאהר: (יז) דיא זאָהנע גרשון'ס, לבני אונד שמעי, נאך איהרען פאַמיליען: (יח) דיא קינדער קהת, עמרם, יצהר חברון אונד עזיאל: דיא לעבענסיאהרע קהת וואַרען, הונדערט אונד דריא אונד דרייסיג יאהר: (יט) דיא קינדער מררי'ס, מחלי אונד מושי, דיזעס זינד דיא פאַמיליען דעס לוי'שען שטאַממעס נאך איהרער געבורטספאָלגע: (כ) עמרם נאהם זיינע באַזע יוכבד צור פֿרויא, אונד צייגטע אהרן אונד משה: דיא לעבענסיאָהרע עמרם'ס וואַרען הונדערט אונד זיבען אונד דרייסיג יאהר: (כא) דיא זאָהנע יצהר'ס: קרח, נפג אונד זכרי: (כב) דיא זאָהנע עזיאל'ס מישאל, אלצפן אונד

תרגום אונקלוס

וּשְׁבַע שְׁנִין׃ (יז) בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ (יח) וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת מְאָה וּתְלָתִין וּתְלָת שְׁנִין׃ (יט) וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי לְתוֹלְדָתְהוֹן׃ (כ) וּנְסֵיב עַמְרָם יָת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃ (כא) וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ (כב) וּבְנֵי עֻזִּיאֵל

רש"י

חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דודתו. אחות אביו בת לוי אחו'

באור

הדורות הוא תופס בענין הזה, הזכיר שני חיי אנשים מנח עד אברהם. ואחר אברהם שנות יצחק, ואחריו שנות יעקב, ואחריו שנות לוי בנו, ואחריו שנות קהת, ואחריו שנות עמרם ואחריו שנות משה, ואחריו יהושע והשופטים והמלכים וגלות בבל שבעים, וגם שנות בית שני בדניאל: (יח) ובני קהת וגו'. על שלשה בני קהת, עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם, ועל חברון לא פירש, וא"ת לא היו לו בנים, והלא בחומש הפקודים כתיב ומשפחת החברני (במדבר ג' כ"ז), ולמה לא פירש כאן בני חברון? אלא לפי שאינו צריך להזכיר בתורה לפנינו את שמות, כאשר יזכיר בני אלה השלשה, עמרם בשביל אהרן משה ומרים, בני יצהר, בשביל קרח דכתיב ויקח קרח בן יצהר (שם ט"ז א'). בני עוזיאל בשביל מישאל ואלצפן דכתיב ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דד אהרן (ויקרא י"ד): (כ) דדתו. אחות אבוהי, בת לוי אחות קהת, בל"א (באזע): (כג) ויקח אהרן וגו'. כאשר הזכיר את הנשיאים לכבודו הזכיר את הכהונה והזכיר גם שמו של פינחס כי לו נתנה הכהונה לברית עולם, וכן דרך הכתוב להזכיר במלכים שמות אמותם, ושם אמו מעכה בת אבישלום (מלכים א' ט"ו ב' וי'), ושם אמו עזובה בת

וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ (כג) וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־
אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן
לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־
אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃
(כד) וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף
אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃ (כה) וְאֶלְעָזָר
בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה
רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
(כו) הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה
לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ (כז) הֵם הַמְדַבְּרִים

סתרי. (כג) אהרן נאהם דיא אלישבע טאָכטער עמינדב'ס, דיא שוועסטער נחשון'ס צור פֿרויא ציינגטע נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר: (כד) דיא זאָהנע קרח'ס אסיר, אלקנה אונד אביאסף: דיזעס זינד דיא פֿאמיליען דעס קרחי'שען שטאממעס: (כה) אלעזר אהרן'ס זאָהן נאהם זיך איינע פֿאָן דען טאָכטערן פוטיאל'ס צור פֿרויא, געבאר דען פינחס. דיזעס זינד דיא הייפטער דער שטעממע דער לוים נאך איהרען פֿאמיליען: (כו) דיזער אהרן אונד משה איזט עס, צו וועלכען דער עוויגע געזאגט האטטע: פֿיהרט דיא הינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים הערויס, מיט אללען איהרען הערשאארען: (כז) זיא זינד עס דיא אן פרעה קאָניג פֿאָן מצרים פֿאָרגעטרא־

ת״א ויקח אהרן ב״ב ק״י, א׳: ואלעזר סוטה מ״ג, א׳. ב״ב ק״ט, ב׳: הוא מגלה י״א, א׳:

תרגום אונקלוס

מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ (כג) וּנְסֵיב אַהֲרֹן יָת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב אֲחָתֵיהּ דְּנַחְשׁוֹן לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת נָדָב וְיָת אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר וְיָת אִיתָמָר׃ (כד) וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין זַרְעֲיַת קֹרַח׃ (כה) וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסֵיב לֵיהּ מִבְּנָת פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת פִּנְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיַתְהוֹן׃ (כו) הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ (כז) אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי

רש״י

קהת: (כג) אחות נחשון. מכאן למדו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה [ב״ב ק״י ע״א]: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע״א. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו [ב״ב ק״ט]: (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה׳. יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולים כא׳ [ש״ר פ״א]: על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. עמדתם על חרבכם [יחזקאל ל״ג] כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו׳. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם

באור

שלחי (שם כ״ב ת״ב וד״ה ב׳ כ׳ ל״א): (כד) ובני קרח אסיר ואלקנה וגו׳. לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו (במדבר כ״ו י״א), ובני אהרן ע״ש שכתוב ולא משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא (לקמן כ״ד א׳): (כה) ואלעזר בן אהרן וגו׳, בעבור כבוד פינחס הזכיר אשת אלעזר, אבל בני איתמר לא פירש כאן, שאינו צריך להזכירם לפנינו בתורה: מבנות פוטיאל, על דרך הפשט יתכן שהי׳ פוטיאל נכבד בדורו והזכירו הכתוב לשבח (לשון הרמב״ן), ואמר הכתוב

אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן׃ (כח) וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס שלישי
(כט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר
אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃
(ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי
עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי
פַּרְעֹה׃ פ

נען, דאס זיא דיא קינ-
דער ישראל'ס אוים מצרים
פיהרען וואָללטען. דיזעס
איזט דאז הערקאָממען
משה אונד אהרן׳ס:
(כח) דא נון דער עוויגע
מיט משה אין דעם לאַנ-
דע מצרים רעדעטע:
(כט) דא נעמליך דער
עוויגע צו משה געשפראָ-
כען האטטע, איך בין
דאז עוויגע וועזען זאגע
דעם פרעה קאָניג פאָן
מצרים, אללעס וואס איך
צו דיר רעדען ווערדע:
(ל) אונד משה פאָר דעם
עוויגען געשפראָכען האט-
טע: איך בין יא אונבע-
שניטטענער ליפפען, וויא
ווירד מיר פרעה געהאָר געבען?

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (כח) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃ (ל) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה׃

רש"י

מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי שנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות:

באור

מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל, כי היו לו בנות רבות. והוא בחר אחת מהן, או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו, ועל כן לא הזכיר שמה: (כו) הוא אהרן ומשה, אבל הלידה הקדים אהרן למשה, כי הוא גדול בשנים: (כז) הם וגו', עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה לגודל מעלתו, שהשם דבר עמו פנים אל פנים, ונגש אל הערפל אשר שם השם, ולא כן אהרן, והכתוב מעיד לא כן עבדי משה, ואהרן קרא אותו פעמים אדני, על כן לא תמצא בכל המקרא מזה הכתוב ואילך שלא יקדים משה לאהרן, ואין טענה מכתוב ואלה תולדת אהרן ומשה (במדבר ג' א'). גם ותלד לעמרם את אהרן ואת משה (שם כ"ו נ"ט), כי כאשר נולדו כן הזכירם: הוא משה ואהרן, עתה חתם ספור יחוסיהם, כאומר זה הי' סדר התיחס משה ואהרן: (כח) ויהי ביום דבר. הפסוק הזה דבוק למה שלאחריו. כי עתה חזר אל האמירה שהתחיל בה קודם ספור היחוס, ושם הפסיק להודיע מי הם משה ואהרן, ועתה חוזר על הראשונות ושונה ויהי ביום דבר וגו', ומה דבר? וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' וגומר, ומשה השיב הן אני ערל שפתים כאמור למעלה, השיב לו השם ברוך הוא כאשר לפנינו:

ז (א) ויאמר ה' אל משה וגו', אונקלוס תרגם חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתורגמנך, ורש"י פי' נתתיך אלהים לפרעה, שופט ורודה לרדותו במכות ויסורים:

ז (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה
נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ
יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ (ב) אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־
אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־
פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ׃ (ג) וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב

ז (א) דא שפראך דער עוויגע צו משה: זיהע! איך האבע דיך דעם פרעה צום גאָטט געזעטצט, אונד דיין ברודער אהרן זאָלל דיין פראָפעט זיין: (ב) דוא זאָללסט איהם זאגען וואס איך דיר אויפטראגען ווערדע, דיין ברודער אהרן אבער זאָלל אן פרעה דען אנטראג טהון, דאס ער דיא קינדער ישראל'ס אויס זיינעם לאנדע ציהען לאססע: (ג) אינדעססען ווערדע איך

תרגום אונקלוס

ז (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵי דְמַנִיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְּמָנָךְ׃ (ב) אַתְּ תְּמַלֵּיל יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ (ג) וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי

רש"י

ז (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל [סימן י'] ובלע"ז קורין לו פרידי"קיר Predicare, לאט. איט.: Precher, (פרעדיגען), precheur prèdicaieur. (איין פרעדיגער): (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרי' כנגדי וגלוי

באור

יהיה נביאך, כתרגומו מתורגמנך, וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים (ישעיה נ"ז י"ט), ינוב חכמה (משלי י' ל"א), ויכל מהתנבות דשמואל (א' י' י"ג), ובלע"ז קורין לו פרעדיקי"ר (רש"י), וכן בל"א קורין לו (פרעדיגער) מלשון רומי פרעדיקאר"י, והראב"ע כתב שאין הדבר כן, כי שורש ניב משתנים לפי דעת חכמי צרפת, ומנעלמי העי"ן לפי דעת חכמי ספרד, ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים, ויתנבאו, כי האל"ף שורש. ועוד כי ניב שפתים כמו פרי, כי הוא מגזרת תנובה. עוד ינובון בשיבה (תהלים צ"ב ט"ו). והעד הנאמן וניבו נבזה אכלו (מלאכי א' י"ב), ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא (בראשית כ' ז'), אם פירושו דברן הוא, רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך וחיה עכ"ל, והר' א"כ שרש נבא הנחתו בעולם על הבא בסוד ה' ויודע את דרכיו על דרך פלא, ובל"א (פראָפעט), לכן הלך בזה המתרגם האשכנזי בעקבות הרמב"ן ז"ל, וכאשר בארנו למעלה בפ' שמות (ד' ט"ז), הוא יהיה לך לפה, המוציא מחשבות הלב אל פועל הבטוי וההגדה, ואתה תהיה לו לאלהים, נותן הרעיון בלב איש, אף כאן פירושו אתה תהיה אלהים לפרעה וגו', כמו שהאלהים מלוה לבני אדם ומודיעם את גזרותיו ע"י נביא שלוח מאתו אליהם להודיעם ולהשמיע' מה ידבר האל, כן אתה תודיע לפרעה את גזרותי ע"י אהרן אחיך שהוא יהיה לך לפה: (ב) אתה תדבר וגו'. אתה תבא לפני פרעה עם אהרן, ושם תלוה לאהרן ולא ישמע פרעה את דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו את דבריך, כאשר האלהים מלוה לנביא והנביא משמיע את דבריו ומוכיח בהם והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה לגודל ענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו, וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (לקמן י"א ג'), מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם (מדברי הרמב"ן): ואהרן אחיך ידבר אל פרעה, כלל פה כי בכל פעם שבא משה לפני פרעה בא גם אהרן עמו. ואף שלא נזכר בפרט בכל מקום, כי סמך הכתוב על כלל זה: ושלח. ענינו שישלח, וכן מתורגם בל"א: (ג) ואני אקשה, רבים שאלו בזה אם השם הקשה את לב פרעה, מה פשעו ומה חטאתו? ורז"ל כתבו

פרעה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ד) וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ (ה) וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי

תולדות אהרן והוצאתי שבועות ל"ח, ב':

פרעה'ס הערץ אבהערטען, אונד פֿיעל צייכען אונד וואונדערבעווייזע אין מצרים געשעהען לאססען: (ד) פרעה ווירד אייך נעמליך קיין געהאֶר געבען, אללײן איך ווערדע מיינע האנד אן מצרים לעגען, (דאז הייסט: מיינע מאַכט ווידער זיא געברויכען), אונד מיינע העערע, נעמליך מיינע אונטער־טהאנען, דיא קינדער ישראל'ס, אויס מצרים פֿיהרען, דורך שווערע שטראפֿגעריכטע: (ה) זאָ זאָללען דען דיא מצרים געוואהר ווערדען, דאס איך דאז עוויגע וועזען בין, ווען איך מיינע האנד איבער מצרים הינניגען, אונד דיא קינדער

רש"י

לפני שאין נחת רוח באומות ע"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על האומות ע"א כדי שישמעו ישראל

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ד) וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מְחַת גְּבוּרְתִי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת חֵילַי יָת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ (ה) וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד

באור

על זה שני טעמים ושניהם אמת, האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם על לא חמס בכפם, נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון, והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה (לקמן פסוק י"ג וכ"ב וסי' ח' ט"ו), ויכבד פרעה את לבו (שם ח' כ"ח), הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם. אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבלם, רך לבו ונמס בקרבו, והיה נמלך לשלחם מכובד המכות להנצל מהם, לא לעשות רצון בוראו, ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו. למען ספר שמו, כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו' (יחזקאל ל"ח כ"ג), ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (לעיל ד' כ"א), הודיע למשה את העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך (שם ג' י"ט), וזהו טעם ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי, כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה', כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו (לשון הרמב"ן ז"ל), והנה אוסיף לך באור מעט. דע שכל המעשי' ייוחסו אל השם ב"ה בצד מה, כי כלם מסובבים ממנו קצתם בסבה מוחלטת, וקצתם בנתינת הרשות, כי יש תמורות בעולם ותמורות בנפש, והנה מקור התמורות בעולם ע"י התנועה, והתנועה מוכרחת בגזירה. ומקור התמורות בנפש ע"י התשוקה, והתשוקה חפשית, אין אונס ואין מכריח, כי הסבה התכליתית המעוררת את התשוקה לא תפול בה הגזירה כי אם הרשיון ובהתחבר הנפש עם הגוף תלמדנה התנועה והתשוקה ושבו לאחדים עד שהתנועה בגוף תוליד תשוקה בנפש ותשוקה בנפש תוליד תנועה בגוף, והשב"ה הנותן רשות לתשוקה להוליד התמורו' בנפש ישגיח עליה לנהלה בטבע נועם, אל התכלית הטוב המכוון מאתו ית', עד שגם הרע בבחירי הנולד מהתשוקה גם הוא יהיה סבה אל הטוב, אשר ירצה בו הטוב והמטיב, ויתכן לומר בצד מה שהוא עשה את כל המעשים אשר ישתמש בהן אל התכלית הטוב המכוון מאתו יתברך הוא הקשה את לב פרעה למען רבות מופתיו, וידעו מצריים כי הוא ה': (ד) ונתתי

אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ (ו) וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם
כֵּן עָשׂוּ׃ (ז) וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה
וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה
בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ רביעי
(ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר׃ (ט) כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה
לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־
אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־
פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ (י) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן

תרגום אשכנזי

ישראל'ס אויס איהרער מיטטע העראויס פיהרען ווערדע: (ו) משה אונד אהרן טהאטען עס, וויא איהנען דער עוויגע בעפאָהלען האטטע, זאָ טהאטען זיא: (ז) משה וואר אכטציג יאהר אלט, אונד אהרן דרייא אונד אכטציג, דא זיא מיט פרעה רעדעטען: (ח) דער עוויגע שפראך צו משה אונד צו אהרן, וויא פאָלגט: (ט) ווען פרעה צו אייך זאגען ווירד, בּרינגט איין וואונדער צום בעווייזע; זאָ שפריך צו אהרן, נימם דיינען שטאב אונד ווירף איהן פאָר פרעה היִן, ער ווירד צור שלאנגע ווערדען: (י) משה קאם אלזאָ מיט אהרן פאָר פרעה,

תרגום אונקלוס

ארים ית מחת גבורתי על מצרים ואפיק ית בני ישראל מביניהון: (ו) ועבד משה ואהרן כמא דפקיד יי יתהון כן עבדו: (ז) ומשה בר תמנין שנין ואהרן בר תמנין ותלת שנין במללותהון עם פרעה: (ח) ואמר יי למשה ולאהרן למימר: (ט) ארי ימליל עמכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך ורמי קדם פרעה יהי לתנינא: (י) ועל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא דפקיד יי ורמא אהרן ית חוטריה קדם

רש"י

ויראו שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראו תקחו מוסר [לפניה ג'] אף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: (עיין בר"אם שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב עד אשר שמתי בידך וכדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש): (ה) את ידי. יד ממש להכות בהם: (ט) מופת. אות להודיע שיש צורך במי ששולח אתכם: (י) לתנין. נחש: (יא) בלהטיהם.

באור

את ידי, כתרגומו ואתן ית מחת גבורתי, והוא כלשון בני אדם, בעבור שההכאה היא ע"י היד, וטעם צבאותי כשם שהמלאכים הם צבאות ה' בשמים כן הם ישראל בארץ: (ו) ויעש משה ואהרן, עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות. אחר כן יפרש כל אות ואות: (ט) לכם, למען יאמנו דבריכם: מופת. אות ומופת משתתפים בכל מה במובן, אלא שהוראת האות יותר כוללת. שהדבר אשר על ידו יוודע או יזכר ענין זולתו יקרא אות, שכן המאורו' הגדולים היו לאותות ההודעה, והקשת אשר בענן אות הזכירה לזכור ברית עולם, והדבר אשר על ידו יאמן ויתאמת ענין זולתו יקרא מופת. (ואפשר שהוא מענין פתה אף שאינו משרשו, כי על ידי המופת יתפתה הלב להאמין), והנה ההודעה יותר כוללת מן ההתאמתות לכן כל מופת אות ולא כל אות מופת. ותיבת נס הונחה על קונדס ארוך שבו מרימין את הסוד' התלוי בו לאות לאנשי הצבא או לבעלי הספינה, והושאלה על האות והמופת הנעש' בפרסום לאנשים רבים, והיו לנס, ובלשון רז"ל תורה על הפלא היוצא מגדר התולדות וחקיהם, לטובת בני אדם בחירי יה: ואמרת, הוי"ו בזה איננה וי"ו התוספת, בל"א (אונד), כי לא יוסיף דבר על מה שקדם לומר זה גם זה, כי אם וי"ו ההמשך, כנזכר בכללים, שמושו לקשור הנמשך בקודם במשפט התנאי, בל"א (זאָ): מטך, הוא מטה משה, שכתבו לו: (י) לתנין, לנחש: (יא) ולמכשפים,

אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ (יא) וַיִּקְרָא
גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ
גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃
(יב) וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם
וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃
(יג) וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס (יד) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן

ת"א בלהטיהם סנהדרין ס"ז, ב': ויבלע שבת צ"ז, א':

תרגום אשכנזי

אונד טהאטען זאָ, וויא דער עוויגע בעפֿאָהלען נעמליך אהרן ווארף זיינען שטאב היין פֿאָר פרעה אונד פֿאָר זיינען בעדיענטען, דא ווארד ער צור שלאנגע: (יא) פרעה ליס אויך דיא וויזען מעננער אונד דיא צויבערער רופֿען, (צויבערער זינד לייטע, דיא דורך פֿערבאָרגנע קינסטע דען שיין דער דינגע פֿערענדערן קאֶננען); דא טהאטען דיא בילדערשריפֿטקונדיגען דורך איהרע פֿערבאָרגנע קינסטע עבען דאסזעלבע, (בילדערשריפֿט, איזט איינע ארט פֿאָן שריפֿט, אין וועלכער דיא פריסטער צו מצרים איהרע קינסטע אונד געהיימען לעהרען פֿאָרגעטראגען האבען, ווער דיזע פֿערשטאנד, וואר איין וויזער אונטער איהנען, אונד וואוסטע פֿילע פֿערבאָרגנע קינסטע): (יב) זיא ווארפֿען נעמליך יעדער זיינען שטאב היין, דא וואורדען זיא צו שלאנגען; אללײן דער שטאב אהרן'ס פֿערשלאנג איהרע שטעבע: (יג) אינדעססען ווארד דאָך פרעה'ס הערץ דאדורך שטארק, (דאז הייסט, ער בליב אויף זיינעם זינן), אונד גאב איהנען קיין געהאֶר, זאָ וויא דער עוויגע געשפראָכען האט: (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: פרעה'ס הערץ איזט פֿערשטאָקט, ער וויינערט זיך דאז פֿאָלק ציהען צו

רש"י

בלחשיהן ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת [בראשי' ג'] דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן [שבת צ"ז]: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃ (יא) וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבַדוּ אַף אִנּוּן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן׃ (יב) וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהוֹן׃ (יג) וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ׃ (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב

באור

היודעים לשנות ולהפוך התולדות למראה עין, ע"י תחבולות נעלמות לחסים והשבעו' השדים: חרטמי, באור המלה הזאת עיין בפ' מקץ (בראשית מ"א ח'), ואמר הרמב"ע שהפליא הכתוב בין מעשה משה שהי' אמת שנהפך המטה לנחש, ובין מעשה החרטמים, על כן כתוב בלהטיהם, והמלה מגזרת להט החרב (שם ג' כ"ד), ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג' י"ט), שהוא כמו ברקית ולא עומדת, וזאת היא אחיזת עינים, ואונקלוס תרגם בלחשיהון, ואין לו דמיון במקרא, וכן מתורגם בל"א: (יג) ויחזק, מעצמו, בעבור שראה שעשו החרטמים גם הם כמעשה אהרן, אף שבלע מטה אהרן את מטותם, התחזק לבו לאמר גם אהרן בכשפי' עשה: (יד) כבד, פועל עבר כמו כי זקן יצחק (בראשית כ"ז א'), לו חפץ ה' (שופטים י"ג כ"ג), כאשר אהב (בראשית כ"ז ט') [ורש"י ז"ל כתב כבד תרגומו יקיר ולא אתיקר (בנוסחאות ישנות של ת"א הוא יקיר, אבל בנוסחאות חדשות הוא אתיקר), מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר

לְשַׁלַּח הָעָם׃ (טו) לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר
הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ
עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ
לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ (טז) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ
לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר
וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ (יז) כֹּה

תולדות אהרן ונצבת בזהים ק"ג ח':

לאססען: (טו) געהע צו פרעה דעם מארגענס, זא עבען געהעט ער אויס אן דאז וואססער, שטעללע דיך אם אופער דעם פלוססעס געגען איהם, אונד נימם דען שטאב אין דיינע האנד, דער אין איינע שלאנגע פערוואנדעלט וואָרדען: (טז) זאַ־דאן שפריך צו איהם: דער עוויגע, דער גאָטט דער עברים האט מיך צו דיר געזענדעט, אונד דיר זאגען לאססען, לאם מיין פֿאָלק ציהען, דאמיט זיא מיר דיענען אין דער וויסטע; דוא האסט אבער ביזהער ניכט געהאָרכען וואָללען: (יז) זאָ האט דער עוויגע געשפראָכען: הירדורך זאָללסט דוא ער־

תרגום אונקלוס

לְשַׁלָּחָא עַמָּא׃ (טו) אִיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד לְקַדְמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהְרָא וְחוּטְרָא דִּי אִתְהֲפִיךְ לְחִוְיָא תִּיסַּב בִּידָךְ׃ (טז) וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן׃ (יז) כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִידַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא

רש"י

[שמות י"ח]: (טו) הנה יוצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו [ש"ר]: (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי

באור

(לקמן י"ח י"ח) עכ"ל. כוונתו שהוא שם תאר אל הלב כאומר לב פרעה הוא לב כבד, כמו שהם הוא תאר אל הדבר, דבר כבד הוא ממך, וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש כבד שהוא תאר, ולדעת האומרים שהוא עבר הוא מהפעלים המקבלים הפעולה דרך מקרה ואינם לא עומדים ולא יוצאים. והמה קרובים לנפעל יותר מלקל, ולכן יתורגם הפעל מהם בארמי בבנין התפעל כמו שיתורגם בנין נפעל בארמי, ולא רצה רש"י לפרש שהוא עבר, כי יפול תחת הזמן, ויהי' משמעו שנעשה כבד אחר עשיית המופתים לפניו, שהוא נגד האמת, כי היה לבו כבד גם מתחלה טרם עשותם לפניו], ואולם כפי מה שכתבתי בהקדמה יש בל"הק פעלים רבים שאינם מורים כלל על שנוי, לא על פעולה ולא על הפעלה, ואין בכחם כי אם הודאת התואר ודבוקו עם נושא המאמר. כמו מה טבו אהליך (במדבר כ"ד ה'), שפעולו מה טובים המה, ה' אלהי גדלת מאד (תהלים ק"ד א'), הוא כמו גדול אתה, וזכרנו שם שהוא מצחות לשון הקודש להשתמש בפעל עבר ממין הזה, במקום שם התואר עם דבור המציאות, לפ"ז יתכן שתהיה מלת כבד פעל עבר. ואעפ"כ לא תורה על השתנות הלב, כי אם על היותו כבד, והוא במקום כבד הוא, [ועפ"ז צדקו יחדו דברי רש"י והרד"ק שהוא תאר לפי כוונתו. ויחדיו יהיו תמים עם הראב"ע שהוא עבר בגזרת פָעֵל לפי משקלו, ובדברו לבא בעב' במקום התאר. וכוונתו כמו תאר, ובטלה מחלוקת, עם שנראה כי דברי רש"י והראב"ע סותרים זה את זה]: מאן, המ"ם נקוד צירי לפי שלא ידגש האל"ף הבא אחריו. כמו חרף נפשו (שופטים ה' י"ח): (טו) לך אל פרעה בבקר, מנהג מלך מצרים לצאת בתמוז ואב, כי אז יגדל היאור (המשקה את כל ארץ מצרים) הנקרא נילוס. והוא הולך המימה לראות כמה מעלות עלה היאו', ובצאת המלך לשם ילכו מרבית העם אחריו, ולזה השם שיעשה משה האות שהוא מכת היאור לעיני המלך ולעיני העם, אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה, ואם לא יעשו כן יהיו גם הם חייבין להענש,

אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה
הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי
עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃
(יח) וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ
הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־
הַיְאֹר׃ ס (יט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ
עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־
יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה
מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ

תולדות אהרן והדגה נדרים נ"א, ג':

קעננען, דאס איך דער עוויגע בין; היר שלאגע איך מיט דיזעם שטאבע, דען איך אין מיינער האנד האבע אויף דיא וואססער אין דעם פלוססע, אונד זיא זאללען אין בלוט פערוואנדעלט ווערדען. (יח) דער פיש אים פלוססע ווירד שטערבען, אונד דער פלוס ווירד שטינקענד ווערדען; אונד דאדורך דיא מצרים זיך עקעלן, וואססער אוס דעם פלוססע צו טרינקען: (יט) דער עוויגע שפראך צו משה: שפריך צו אהרן: נימם דיינען שטאב, אונד נייגע דיינע האנד היין, געגען אללע געוועססער דער מצרים, געגען איהרע שטראמע, געגען איהרע פליססע, געגען איהרע זעען, אונד געגען איהרע וואססערטייכע, זאָ זאללען זיא צו בלוט ווערדען; דאמיט זאָלל בלוט זיין אים גאנצען לאנדע מצרים, אויך אין האלצערנען אונד אין

תרגום אונקלוס

מָחֵי בְּחוּטְרָא דִּי בִידִי עַל מַיָּא דִּי בְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּ לִדְמָא׃ (יח) וְנוּנֵי דִּי בְנַהֲרָא יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוּן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא׃ (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל אֲרִיתוֹתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵא דְמָא

רש"י

שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשהשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרותם. הם נהרות המושכים כעין

באור

ולוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש ולתת אותו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים, שיראה פרעה בעיניו, כי מגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: (טז) עד כה, עד עתה: (יז) בזאת תדע כי אני ה', לעמת שאמרת לא ידעתי את ה' (לעיל ה' ב'): הנה אנכי מכה, דברי השליח: אשר בידי. אף על פי שאהרן הכה, הנה שניהם שוים ומשתתפים בזאת: (יח) והדגה. שם המין כולל לכל שורץ במים: ונלאו, מבנין נפעל, מגזרת לאה, כטעם לא יכלו. ולשון הרשב"ם ונלאו, כמו פירשתיו בפרשת לוט (בראשית י"ט י"א, ועיין מ"ש שם). שכל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו אכו"י בלע"ז עכ"ל, ובל"א (ערמידען): (יט) ויאמר וגו', אהרן יטה בידו את המטה כנגד כל הרוחות להפוך את כל מימי מצרים לדם, ומלת מימי מצרים כלל, והפרט על נהרתם, והם נהרות המושכין, כעין נהרות שלנו, ואינם היאור רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים, כי הדם היה בכל ארצם: יאריהם, הם בריכות נגרים העשויות ע"י אדם משפת הנהר לשדות, ונילוס מימיו מתגברים ועולה דרך הבריכות ומשקה השדות: אגמיהם, קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אש"טנק (רש"י) בל"א (טייך): בכל ארץ מצרים, אף במחלחלות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים

מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ (כ) וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה
וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר
בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו
וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃
(כא) וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ
הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם
מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(כב) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם
וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ (כג) וַיִּפֶן פַּרְעֹה

ת"א בלטיהם סנהדרין ס"ז, ב':

שטיינערנען וואססער־געפֿעסען: (כ) משה אונד אהרן טהאטען אל־זאָ, וויא דער עוויגע בעפֿאָהלען האטטע, אהרן נעמליך הוב דיא האנד מיט דעם שטאבע אין דיא האֶהע, אונד שלוג דאז וואססער, וועלכעס אין דעם פֿלוס־סע וואר, פֿאָר דען אוי־גען פרעה'ס אונד פֿאָר דען אויגען זיינער בעדיענטען, דא וואורדען אללע וואס־סער אין דעם פֿלוססע אין בלוט פֿערוואנדעלט: (כא) דער פֿיש' אים פֿלוססע שטארב דאפֿאָן, דער פֿלוס וואַרד שטינ־קענד, זאָ דאס דיא מצרים קיין וואססער אויס דעם פֿלוססע טרינקען קאָננ־טען; דאז בלוט וואר אים גאנצען לאנדע מצרים. (כב) נון טהאטען דיא בילדערשריפֿטקונדיגען, עבען דאסזעלבע, דורך איהרע פֿערבאָרגנען קינסטע, וואָדורך פרעה'ס הערץ געשטערקט וואַרד, זאָ דאס ער איהנען קיין געהאָר גאב, וויא דער עוויגע געשפראָכען האט: (כג) פרעה וואנדטע זיך

תרגום אונקלוס

בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃ (כ) וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת מַיָּא דִּי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָּא דִּי בְנַהֲרָא לִדְמָא׃ (כא) וְנוּנֵי דִּי בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְּמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כב) וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ (כג) וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה

רש"י

כנהרות שלנו: יאוריהם. הם בריכות נגרים מבריכות העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתגברים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק בלע"ז (איין טייך) Etang *Estanche* : בכל ארץ מצרים. אף במרחצאו' ובאמבטאו' שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיה'. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים [סנהדרין ס"ז]: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושי' כן. תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן [מנחות פ"ח]. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת

באור

ובאבנים, מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כ) וירם במטה ויך וגו', קיצר הכתוב ולא הזכיר נטיית ידו על מימי מצרים: (כב) בלטיהם, לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי, כגזר מלת לט כמו דברו אל דוד בלט (שמואל א' י"ח כ"ב). [והנה לדעת הראב"ע אין שרש בלהטיהם ובלטיהם אחד, כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה, רק שהב' שרשו לוט, והא' להט. אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש לאט שרשם אחד, לאט, ובא' באה הה"א תמורת הא' בחלוף אותיו' אהו"י, ובב' נמסכה מקמץ פ"פ, ועיין שם בשרש הנ"ל ובשרש להט]: (כג) גם לזאת, לפי

וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־
לָזֹאת׃ (כד) וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם
סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא
יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ (כה) וַיִּמָּלֵא
שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־
הַיְאֹר׃ פ
(כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־
פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ (כז) וְאִם־
מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־
כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ (כח) וְשָׁרַץ

תרגום אשכנזי

אום, גינג אין זיין הויז,
אונד קעהרטע זיך אויך
הירן ניכט: (כד) דיא
מצרים גרובען אום דען
פֿלוס הערום נאך וואס-
סער צום טרינקען, דען
זיא קאָננטען ניכט פֿאָן
דעם וואססער דעם פֿלוס-
סעס טרינקען: (כה) זאָ
פֿערגינגען זיבען טאגע,
נאכדעם דער עוויגע דען
פֿלוס געשלאגען האטטע.
(כו) דער עוויגע שפראך
צו משה: געהע צו פרעה,
זאגע איהם: זאָ האט
דער עוויגע געשפראָכען:
לאס מיין פֿאָלק ציהען
אונד מיר דיענען.
(כז) וויינערסט דוא דיך
אבער זיא ציהען צו לאס-
סען, זאָ פלאגע איך
אללע דיינע גרענצען מיט פֿראָשען. (כח) דער פֿלוס זאָלל פֿראָשע אין גראָססער מענגע הער-

תרגום אונקלוס

ועל לביתיה ולא שוי לביה אף לדא: (כד) וחפרו כל מצראי
סחרני נהרא מיא למשתי ארי לא יכילו למשתי מפיא דבנהרא:
(כה) ושלימו שבעא יומין בתר דמחא יי ית נהרא: (כו) ואמר
יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי שלח ית
עמי ויפלחון קדמי: (כז) ואם מסרב את לשלחא הא אנא מחי
ית כל תחומך בעורדעניא: (כח) וירבי נהרא עורדעניא ויסקון

רש"י

המטה שנהפך לתנין ולא
לזה של דם: (כה) וימלא.
מנין שבעת ימים שלא שב
היאור לקדמותו שהיתה
המכה משמשת רביע חדש
וג' חלקים היה מעיד
ומתרה בהם [ש"ר]:
(כו) ואם מאן אתה. ואם
סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף:
נוגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן ונגפו
אשה הרה אינו מיתה [שמות כ"א]. וכן בטרם יתנגפו רגליכם [ירמיה י"ג]. פן תגוף באבן
רגליך [תהלים צ"א]. ולאבן נגף [ישעיה ח']: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך

באור

שכבר חזק את לבו בתופעת המטה שנהפך לתנין, אמר גם לזאת, ואמר זאת כפי טבע הלשון
בסתם, אם לא הובדל המין, כאשר זכרנו בהקדמה: (כה) וימלא, הזכיר זמן המכה בעבור
שעמדה ימים רבים, ולא כן בשאר המכות: (כו) בא אל פרעה, שני פעמים היה משה מתרה
את פרעה בשני מכות ובשלישי לא התרה, וכן בכל סדר וסדר, בדם ולפרדע התרה, ובכנים
לא התרה, בערוב ודבר התרה, ובשחין לא התרה, בברד וארבה התרה, ובחשך לא התרה
(הרשב"ם): (כז) מאן, מלת תאר תואר, כמו שלו שקט זעף, כ"כ רש"י, וכתב הרד"ק בשרשים
שרם תאר שהוא בפלס ושבח אני את המתים (קהלת ד' ב'), ור"ל שהיה ראוי להיות ממאן,
משבח, כדרך הבינוני מבנין הכבד, וכ"כ הראב"ע פה שהוא תאר יוצא: נגף, מכה שיש בה השחתה
קרואה נגיפה, וכן ונגפו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב), אינו מיתה אלא מכה שיש בה השחתה.
והמפרשים נחלקו בבאור מלת צפרדעים אם הוא הנקרא בל"א (קראָקאָדיל), והוא נמצא בנהר
במצרים וחוטף בני אדם בגלאו מן הנהר, או היא השרץ הנמצא בדוכי הנהרות הנקרא (פֿראָש)י
ולזה הסכים הראב"ע, וכן מתורגם בל"א: (כח) ושרץ, פועל יוצא כמו ישרצו המים (בראשית

היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל־מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך׃ (כט) ובכה ובעמך ובכל־עבדיך יעלו הצפרדעים׃
ח (א) ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־אהרן נטה את־ידך במטך על־הנהרת על־היארים ועל־האגמים והעל את־הצפרדעים על־ארץ מצרים׃ (ב) ויט אהרן את־ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס

ת״א ועלו פסחים כ״ב, ב׳: ובבכה סוטה י״א, א׳: והעל שם שם: ותעל סנהדרין ס״ז, ב׳:

פֿארברינגען, זיא ווער־דען אלסדאן הערויף געהען אונד אין דיין הויז קאממען, אין דיין שלאפֿ־צימּמער, אונד אויף דיין בעטטע; אין דאז הויז דיינער בעדיענטען אונד אונטערטהאנען, אין דיינע באקאֿפען, אונד אין דיי־נע באקטראגע: (כט) אן דיר זעלבסט, אן דיינע אונטערטהאנען, אונד אן אללע דיינע בעדיענטען, ווערדען דיא פֿראשע הערויף קריכען:
ח (א) דער עוויגע שפראך צו משה: זאגע צו אהרן: נייגע דיינע האנד הין מיט דיינעם שטאבע, גענען דיא שטראמע, געגען דיא פֿליסע, אונד געגען דיא זעען, אונד ברינגע דיא פֿראשע הערויף איבער דאז לאנד מצרים: (ב) אהרן נייגטע דיא האנד הין, געגען דיא געוועססער פֿאן מצרים דא קאם דער פֿראש הערויף אונד בעדעקטע דאז

תרגום אונקלוס

ויסקון בביתך ובאידרון בית משכבך ועל ערסתך ובבית עבדך ובעמך ובתנורך ובאצותך׃ (כט) ובך ובעמך ובכל עבדך יסקון עורדעניא׃
ח (א) ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהריא על אריתיא ועל אגמיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים׃ (ב) וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצראי

רש״י

ובכה ובעמך. בתוך מעיה׳ נכנסין ומקקלין [סנהדרין פ״ז]: (כט) ובכה ובעמך. בתוך מעיה׳ נכנסין ומקרקרין [סנהדרין פ״ז]:

ח (ב) ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו [ש״ר]. ופשוטו

באור

א׳ כ׳): ועלו, מן היאור כי הנהר לעולם שפל מן העיר: ובתנוריך, הוא שאופין בו את הפת בהודקה לבתלי התנור, ולא כתנורים שלנו: ובמשארותיך, היא העריבה שלשין בה העיסה. (רד״ק בשרשים, שרש שאר). וכן ת״א ויב״ע ובאצוותך, ופי׳ מהר״ש די לונזאנו במעריך שלו שהוא העריבה, דלא כבעל הערוך שפי׳ תנור, וכן פי׳ ת׳ בנימין מוספיא בהוספותיו על הערוך:

ח (א) נטה את ידך. על רוחות השמים: האגמים, הנפרד אגם, ובקבוצו בא הדגש תמור׳ הנח ובסמיכות הרבים ובכנויים נפל הדגש כמו ועל אגמיה׳ (לעיל ז׳ י״ט), אגמי נפש (ישעיה י״ט י׳), ואולי הרפוים הם ממשקל אחד בנפרד: (ב) ויט, הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים בנטות ידו לבד, כ״כ הראב״ע [ויתכן שהכה רק שקצר הכתוב]: הצפרדע, שם המין, בלש״י גריגולייד״א בלע״ז, והוא שם למין הגריגוליי״א, בל״א (פראש) ואם תגזור ממנו שם המין תאמר (געפֿראש), כמו מן (וויד, געוויד), מן (בערג, געבירגע), ודומיהם, וכן ותהי הכנם (לקמן פסוק י״ד), שם המין, בלש״י

את־ארץ מצרים׃ (ג) ויעשו־כן החרטמים בלטיהם ויעלו את־הצפרדעים על־ארץ מצרים׃ (ד) ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל־יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את־העם ויזבחו ליהוה׃ (ה) ויאמר משה לפרעה

לאנד מצרים: (ג) נון טהאטען דיא בילדערשריפטקונדיגען עבען דאסזעלבע, דורך איהרע פערבארגנע קינסטע, אונד בראכטען דיא פראשע איבער דאז לאנד מצרים הערויף: (ד) פרעה ליס משה אונד אהרן רופען אונד שפראך: פלעהעט צו דעם עוויגען, דאס ער דיא פראשע פאן מיר אונד פאן מיינען אונטערטהאנען וועגנעהמע, זא וויל איך דאז פאלק ציהען לאססען, דאס זיא דעם עוויגען איין אפפער שלאכטען: (ה) משה שפראך צו פרעה: שאפפע דיר איינען רוהם

רש"י

י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנם הרחישה פדולי"רא בלע"ז *Pediculus* לאט.: Pou (איינע לויז, היר קאללעקטיף פון לייזע, אדער דאז קריכען דער לייזע): *Péediculaire* לאט.: Pediculaiio (דיא לייזע קראנקהייט, לייזע-זוכט היר אונפאססענד). ואף ותעל הצפרדע גריגולי"א בלע"ז Grenonillér (קאללעקטיף פון פראשע, אייג. איין זומפף, וואו זיך פיעלע פראשע אויפהאלטען): (ה) התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו [ישעיה י'] משתבח לומר אני גדול ממך ונט"יר בלע"ז: *Vanter* Se vanter

תרגום אונקלוס

וסליקו עורדעניא וחפו ית ארעא דמצרים׃ (ג) ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים׃ (ד) וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי עורדעניא מני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי׃ (ה) ואמר משה

באור

פדוליי"רא בלע"ז. והוא שם המין נגזר מן פעדיקולוס בל"א (לויז): (ג) ויעשו, באיזה מועטים ע"כ ראה פרעה כי הפלא יש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטמי' הוסיפו על המכה ולא יכלו להסירה (הראב"ע): (ד) ויקרא, אחר העתירו דרך מוסר לשכוהם, ואולי המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב ולפרדע ותשחיתם (תהלים ע"ח מ"ה) (הראב"ע): [העתירו, אעתיר והעתרתי ולא נאמר עתרו אעתר ועתרתי (ר"ל מבנין הקל), מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כן יאמר העתיר אעתיר, אעתיר דברים וכן לבולם והעתרתם עלי דבריכם (יחזקאל ל"ה י"ג), הרביתם (רש"י), אבל נמצא גם בקל ובנפעל ויעתר יצחק וגו' ויעתר לו וגו'. וגם הוא לשון ריבוי תפלה, כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש עתר כי לא הונח השרש הזה רק על רבוי התפלה, כי על התפלה סתם כבר הונח שרש פלל, וממנו נגזר שם תפלה. וכ"כ רש"י על"ז בריש פ' תולדות (בראשית כ"ה כ"א), ולא חלק שם בין קל להפעיל רק אמר סתם שהוראת השרש הזה היא על רבוי דברים ע"ש]: ויסר, ענינו שיסר. וכן ויזבחו, ענינו שיזבחו: ואשלחה, וי"ו המשך, בל"א (זא): (ה) התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו (ישעי' י' ט"ו), משתבח לומר אני גדול ממך, אף כאן התנשא עלי לבקש ממך. ואעשה. ברש"י וונטי"ר בלע"ז והוא (ריהמען) בל"א, למתי אעתיר לך, את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים. למתי תרצה שיכרתו, ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי. שלו נאמר מתי אעתיר. הי' משמע מתי אתפלל, עכשיו שנאמר למתי משמע אני מתפלל היום עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי, אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו, וכן מתורגם בל"א: להכרית הצפרדעים. ר"ל למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההוא (לעיל י"ב י"ט ועוד רבים), והכרתי לאחאב (מלכים א' כ"א וב' ט' ח'). ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים. לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כולם שלא יפחד פרעה

הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ
וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים
מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה:
(ו) וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן
תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ: חמישי
(ז) וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה:
(ח) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה
וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר
הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה:
(ט) וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ

איבער מיך! אויף וועלכע ציים זאָלל איך פֿיר דיר אונד פֿיר דיינע אונטער־טהאנען פֿלעהען, דיא פֿרָאֶשע פֿאָן דיר אונד פֿאָן דיינען הייזערן אויסצו־ראָטטען, דאס זיא נור אים פֿלוססע בלייבען? (ו) פרעה שפראך: אויף מאָרגען. יענער שפראך: נאך דיינעם וואָרטע; דאמיט דוא ערפֿעהרסט דאס ניכטס מיט דעם עוויגען אונזערם גאָטט צו פֿערגלייכען: (ז) זאָ זאָללען דיא פֿרָאֶשע פֿאָן דיר, פֿאָן דיינען הייזערן פֿאָן דיינען בעדיענטען, אונד פֿאָן דיינען אונטער־טהאנען וויכען; דאס זיא נור אים פֿלוססע בליי־בען: (ח) משה אונד אהרן גינגען פֿאָן פרעה הינוועג, משה שריא צו דעם עוויגען, וועגען דער פֿרָאֶשע, דיא ער דעם פרעה צוגעשיקט: (ט) דער עוויגע טהאט וויא משה געשפראָכען

תרגום אונקלוס

לְפַרְעֹה שְׁאַל לָךְ גְּבוּרָא וְהַב לִי זְמַן לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן: (ו) וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי לֵית כַּיְיָ אֱלָהָנָא: (ז) וְיִעְדּוּן עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן: (ח) וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק עוּרְדְּעַנַיָּא דִּי שַׁוִּי לְפַרְעֹה: (ט) וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ עוּרְדְּעַנַיָּא מִן בָּתַּיָּא מִן

רש"י

(זיך ריהמען). כן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאל דבר גדול לומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעי' למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי להועד שתקבע לי. אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היו' אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו צדקה והרביתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו מעתיר. מעתיר דברים ולא לכולם והעתרתם עלי דבריכם [יחזקאל ל"ה] הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: (ח) ויצא

באור

שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק תסיר המכה לגמרי ואע"פי שתשארנה מהם ביאור, וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד (הרמב"ן): (ו) למחר, התפלל היום שיכרתו למחר, והנה אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד, אך אולי חשב פרעה כי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים, ומשה ידע כי הגיע עת סורם, ולכן אמר אליו התפאר עלי בחשבו שיאמר לו להכריתם מהר, לכן האריך לו עד למחר. למען נסותו: כדבריך. מעשה, או כדברך יהיה: (ז) ביאור תשארנה, כי שם היו טרם עלותם, ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ח) ויצא וגו' ויצעק. מיד שיכרתו למחר: ויצעק. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יכזיבהו כי אמר אל פרעה תעלמו כדברך יהיה גם רשות השם (ראב"ע): (ט) ויעש ה' כדבר משה, תעלמו: החצרות. הם הבתים

הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת
וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ (י) וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִים
חֳמָרִים וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ (יא) וַיַּרְא
פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־
לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ ס (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ
אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יג) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן
אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ
וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר
הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃

האט; דיא פראָשע שטאר־
בען, אויס דען הייזערן,
אויס דען געהאָפטען אונד
אויס דען פעלדערן:
(י) זיא בראכטען זיא אין
הויפען צוזאממען, אונד
דאז לאנד ווארד שטינ־
קענד: (יא) אלס פרעה
זאה, דעם עס נאכגע־
לאססען האט, מאכטע
ער זיין הערץ הארט,
אונד וואָללטע איהנען
ניכט געהאָר געבען,
וויא דער עוויגע געשפראָ־
כען: (יב) דער עוויגע
שפראך צו משה: זאגע
צו אהרן: נייגע דיינען
שטאב היין, אונד שלא־
גע דען שטויב דער ערדע
זאָ זאָלל ער אים גאנצען
לאנד מצרים צו אונגעצי־
פער ווערדען: (יג) זיא
טהאטען אלזאָ, אהרן
נייגטע זיינע האנד מיט זיינעם שטאבע היין, שלוג דען שטויב דער ערדע, דא ענטשטאנד דאז אונ־
געציפער אן מענשען אונד אן פיה; אללער שטויב דער ערדע אים גאנצען לאנד מצרים ווארד צו

תרגום אונקלוס

דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא׃ (י) וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ עַל
אַרְעָא׃ (יא) וַחֲזָא פַּרְעֹה אֲרֵי הֲוָת רְוַחְתָּא וְיַקַּר יָת לִבֵּיהּ וְלָא
קַבֵּל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן
אֲרֵים יָת חוּטְרָךְ וּמְחֵי יָת עַפְרָא דְּאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמְתָא בְּכָל
אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (יג) וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ
וּמְחָא יָת עַפְרָא דְּאַרְעָא וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל

רש"י

ויצעק. מיד סיכלתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין דגורין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן והכות את מואב ושאול לו באלהי' הכה ופצוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמור אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה פדיל"ירא בלע"ז (ראה העתקתו למעלה פסוק ג'): להוציא את הכנים. לברלותם (כ"א ולהוציאם) ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה

באור

שנכפרים עם יתר הבניינים פסציעותיהם, בל"א (געהויפטע) נגזר מן (הויף), כמו חלרות מן חלר: (י) חמרם חמרם, צבורים צבורים, כתרגומו דגורין. גלין: (יא) הרוחה, כמו ורוח לשאול (שמואל א' ט"ז כ"ג), והוא הפך הצוקה והלרה: והכבד, לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו (הרמב"ס) והוא שם הפועל תחת פעל עבר: (יב) והיה לכנם, ר"ל שיתהפך העפר לכנים, כי כן הוא בצור מלת והיה הבא' עם למ"ד לאחריה, להורות על השתנות הדבר מאשר הי' בעבר. והתחדש בו ענין, עד שנהי' דבר אחר: לכנם, מיני כינים ופרעושין (הרמב"ס), בל"א (אונגעציפער): (יג) הכנם, שם המין והמ"ם נוסף כמו ליקס חנס, ולא נמצא הנפרד ממנו במקרא רק בדברי רז"ל כנה,

(יד) ויעשו־כן החרטמים בלטיהם להוציא את־הכנים ולא יכלו ותהי הכנם באדם ובבהמה: (טו) ויאמרו החרטמם אל־פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב־פרעה ולא־שמע

ת"א ויאמרו סנהדרין סס ודף ל"ה, ב':

אונגעציפער: (יד) נון טהאטען דיא בילדער־שריפטקונדיגען עבען דאסזעלבע דורך איהרע פערבארגנען קינסטע, דאז אונגעציפער הער־פארצובדינגען, אבער זיא קאנגטען ניכט. אינדעס־סען וואר דאז אונגעצי־פער אם מענשען אונד אם פיה: (טו) דיא ביל־שריפטקונדיגען שפראכען צו פרעה: עס איזט איין פינגער גאטטעס, (ראז הייסט, איינע ווירקונג דיא אונמיטטעלבאר פאן גאטט קאממט); אללייך פרעה'ס הערץ וואר שאן פערשטאקט אונד ער גאב איהנען דעננאך קיין געהאר, וויא דער עוויגע געשפראָ־

תרגום אונקלוס

ספרא דארעא הוה קלמתא בכל ארעא דמצרים: (יד) ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא: (טו) ואמרו חרשיא לפרעה מחא מן קדם יי הוא ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא

רש"י

מכשעודה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקו' היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה:

באור

ואמר כל עפר הארץ היה כנים, אף שהכה במקום אחד, כי כן היה דבר המים ודבר השחין, כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן, שהכו עפר הארץ או תחבולה אחרת להוציא את הכנים, לבראותם או להוציאם ממקום אחד: ולא יכלו, סבה מאת השם היתה שלא הצליחו במעשיהם פעם הזאת, וה' סכל עצתם כרצונו, שהכל שלו והכל בידו, והנראה בעיני עוד, כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם, ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור, יכלו לעשות כן, כי אין בהם בריאה או יצירה, כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעי' רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו ממקומם, רק מכת הכנים היתה יצירה, ואין טבע העפר להיות כנים, על כן אמר והי' לכנים, ואמר להוציא את הכנים. כענין תוצא הארץ נפש חיה וגו' ויהי כן (בראשית א' כ"ד) ולא יכול לעשות כמעשה הזה, זולתי היוצר ית' ואמר ויעשו כן ולא יכלו, כי השתדלו בידיהם לעשות מאמצם ולא הי' בהם כח (מדברי הרמב"ן): [ותהי הכנם וגו', הזכיר עוד הפעם לומר כי היתה המכה אף בחרטמים, כ"כ הראב"ע, ולדרכנו יהי' זה כלל שאחר הפרט]: (טו) אצבע אלהים הוא, הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולא ע"י מעשה כשפים, ואולם פרעה לא שמע גם אל חרטומיו, ולא קרא להם מן העת ההיא והלאה. כל כך החזיק את לבו. [והנה הראב"ע פי' שאמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים, כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה, וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא הי' לנו (שמואל א' ו' ט'), מן השמים, על כן חזק לב פרעה, והרמב"ן טען עליו ואמר כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים, רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים, כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו. וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (לקמן י"ד ל"א), והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם (שמואל א' י"ב ט"ו), כבדה מאד יד האלהים שם (שם ה' י"א) עכ"ד, ולדעתי כוונת הראב"ע היא שהודו כי מכה היא מאת האלהים, אבל לא בעבור ישראל לשלחם, רק לעונש עון אחר. וכוונתו במה שאמר כפי מערכת הכוכבים, כי המה האמצעיים לעשות בארץ כפי מה שנגזרה חכמתו. אם לשבט ואם לחסד, ואצבע שרשו צבע והאל"ף נוספת, כי כן מצאנו במשנה שעשו ממנו פעל והשתמשו ממנו בבנין הפעיל. ואם היו שניהם שוים התמונה אומר להם הצביעו (יומא פ"ב מ"א), ופירשו שם בגמרא (שם דף כ"ב ע"ב). תנא הוציאו אצבעותיכם למנין]: כאשר דבר ה', ולא ישמע אליכם פרעה (לעיל ז' ד'): (טז) הנה יוצא המימה, בארץ

אלהים כאשר דבר יהוה: ס (טז) ויאמר
יהוה אל־משה השכם בבקר
והתיצב לפני פרעה הנה יוצא
המימה ואמרת אליו כה אמר יהוה
שלח עמי ויעבדני: (יז) כי אם־אינך
משלח את־עמי הנני משליח בך
ובעבדיך ובעמך ובבתיך את־
הערב ומלאו בתי מצרים את־
הערב וגם האדמה אשר־הם עליה:

תולדות אהרן הנה ת"ק י"ח, ח':

נען האט: (טז) דער עוויגע שפראך צו משה: שטעהע דעס מארגענס פריה אויף, אונד שטעללע דיך פאר פרעה, ער געהעט היניוס אן דאס וואססער; שפריך צו איהם: זא האט דער עוויגע געשפראכען: לאס מיין פאלק ציהען אונד מיר דיענען; (יז) ווען דוא אבער מיינע אונטערטהאנען ניכט ציהען לעססעסט; זא וויל איך איבער דיך, דיינע בעדיענטען, דיינע אונטערטהאנען, אונד אין דיינע הייזער אללערלייא געווילד שיקקען. דיא הייזער דער מצרים זאללען פאלל געווילד זיין, וויא אויך דאו ערדרייך

תרגום אונקלום

דמליל יי: (טז) ואמר יי למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם
פרעה הא נפיק למיא ותימר ליה כדנן אמר יי שלח עמי
ויפלחון קדמי: (יז) ארי אם ליתך משלח ית עמי הא אנא
משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית ערובא ויתמלון בתי

רש"י

(טז) משליח בך. מגרה בך. וכן ושן בהמות אשלח בם [דברים ל"ב כ"ד] ל' שסוי אנצטיי"ר בלע"ז נ"ל אנציטי"ר, *Enciter*:Inciter, (אנרייצען, אויפהעטצען):
את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצר' על עיר בתחלה מקלקל מעיינותי' ואח"כ תוקע עליה' ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם

באור

מצרים אין גשם ואין מטר שוטף, ונהר נילוס עולה ומשקה את כל השדות, כידוע, וכאשר יגאו המים לעלות, כן תרבה הברכה בשדות, והשבע בכל ארץ מצרים, לכן דרך המלכים לצאת ולראות עד אנה עלה היאור: (יז) משליח, רש"י פי' מלשון שסוי אנצטיי"ר בלע"ז, ונראה שצ"ל אינציטיר בלע"ז ובל"א (העטצען): הערב, לשון הרשב"ם אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב זאב ערבות ישדדם (ירמי' ה' ו'), זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפניה ג' ג'), וכאשר יאמר מאודם (ר"ל שהוא שם המקרה) אדום (ר"ל שם התאר), כן יאמר מעומק עמוק, מערב ערוב, כו"יטורי"ר בלע"ז ובל"א (נאכטשלייכער), שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב, עומק שם דבר הוא (ר"ל שם המקרה לעמקות), והמעשה קרוי עמוק (ר"ל דבר שנעשה בו העומק כמו הקרקע או הבור שהם העצם שחל עליהם מקרה העמוקות קרוי עמוק, שנעשה שם תאר להם, בור עמוק, מים עמוקים), אדום, שחור עכ"ל. אבל לדעת כל המפרשי' הוא שם כולל לכל מיני החיות מעורבות, וכן תיב"ע עירבוב חיות ברא, וכן כותב בספר הישר שבאו שם כל מיני חיות וכל שרץ הארץ ושרץ העוף ע"ש]: ומלאו, פעל מלא, וכל הנפעל ממנו שמושם בשוה לבד הממלא ולבד המתמלא, כאמר ובתים מלאים כל טוב (דברים ו' י"א), הנה הבתים מתמלאים, והמקום אחד. ושוליו מלאים את ההיכל (ישעיה ו' א'), הנה השולים ממלאי', וכן בנפעל כתיב ותמלא הארץ את המים (מלכים ב' ג' כ'), הנה הארץ מתמלאת, והמקום אחד כאמר וימלא כבוד ה' את כל הארץ (במדבר י"ד כ'), שדי הכבוד ממלא, והמקום הזה בתי מצרים הם המתמלאים, ואת הערב כמו מן הערב, וכמוהו וימלא את החכמה (מלכים א' ז' י"ד): וגם

(יח) וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־
אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ
לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע
כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ ששי
(יט) וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ
לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃ (כ) וַיַּעַשׂ
יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה
פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
הֶעָרֹב׃ (כא) וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ

איוף וועלכעם זיא זאָהְ-
נען: (יח) איך ווערדע
אבער דאז לאנד גשן אלס-
דאן דאדורך אונטערשיי-
דען, וואָרין מיין פָאָלק
וואָהנט, דאס דאזעלבסט
קיין געווילד זיין זאָלל;
דאמיט דוא ערפֿעהרסט
דאס איך דער עוויגע
מיטטען אים לאנדע גע-
גענווערטיג בין: (יט) איך
וויל אלזאָ איינען אונ-
טערשיד מאכען צווישען
מיינען אונד דיינען אונ-
טערטהאנען; מאָרגען
זאָלל דיזעס וואונדערציי-
כען געשעהען: (כ) דער
עוויגע טהאט אלזאָ, עס
קאם מעכטיגעס געווילד
אין פרעה'ס הויז, אונד
אין דיא הייזער זיינער
בעדיענטען אונד אים גאנצען לאנדע מצרים ווארד דאז לאנד פֿאָם געווילדע פֿערדאָרבען:
(כא) פרעה ליס משה אונד אהרן רופֿען, אונד שפראך: געהעט אָפפֿערט איירעם

תרגום אונקלוס

מִצְרָאֵי יָת עָרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דְּאִינוּן עֲלַהּ׃ (יח) וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא
הַהוּא יָת אַרְעָא דְּגֹשֶׁן דִּי עַמִּי שָׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן
עָרוֹבָא בְּדִיל דְּתִידַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא׃ (יט) וַאֲשַׁוֵּי
פוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי מָחָא לִמְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין׃
(כ) וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדּוֹהִי
וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם אִתְחַבְּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם עָרוֹבָא׃
(כא) וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אִיזִילוּ דַּבַּחוּ קֳדָם

רש"י

וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלא ה' [דברים כ״ח] וכן לא נפלאת היא ממך [שם ל'] לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתת הארץ מתחבלת בערוב: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם

באור

האדמה. מקום שאין בתים: (יח) והפליתי, טעמו אפריש והוא מבעלי הה״א. והנה מכת הערוב היא מכה משולשת, וכאשר יעלו החיות ממעונותם קלים הם ללכת בכל הארץ, ולאוי הי' בטבעם שיבאו גם בארץ גשן אשר שם בני ישראל. הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן. שתנצל כלה בעבור שעמי עומד עליה, כי רובה, של ישראל היא, וכן בדבר של בהמות הזכיר ההבדלה וההפרשה: כי אני ה' בקרב הארץ, אע״פ ששכינתי בשמים, גזירתי מתקיימת בארץ, כן פי' רש״י, ולפי הרמב״ן לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ, לא כמו שיחשבו עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך עכ״ל: (יט) פדת, לשון הבדלה, וכל פדיון קרוב מזה הטעם, והכוונה שאפילו בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש ישראל לא יזיקוהו: למחר. שלא תאמר מקרה הוא: (כ) ויעש, למחרתו כאשר דבר משה: [תשחת הארץ, נשחתה הארץ, מתחבלת בערוב (רש״י), וגם העתיק במקום הבינוני, ורבים כמוהו]: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ, במקומכם ולא תלכו במדבר: (רש״י): (כב) תועבת מצרים, יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון (מלכים ב'

לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ: (כב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ: (כג) דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ: (כד) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי: (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר

תרגום אשכנזי

גאָטטע איס לאנדע: (כב) משה שפראך: עס איזט ניכט שיקליך דיזעס צו טהון, דען זאָלכע דינגע, דיא דען מצרים איין גרייעל זינד, מיססען וויר דעם עוויגען אונזערם גאָטטע שלאכטען; ווען וויר נון דען גרייעל דער מצרים פֿאָר איהרען אויגען אלס איין אָפּפֿער שלאכטען, ווערדען זיא ניכט מיט שטיינען נאך אונז ווערפֿען? (כג) איינע דרייטעגיגע רייזע וואָללען וויר אין דער וויסטע טהון, אונד דעם עוויגען אונזערם גאָטטע אָפּפֿערן, וויא ער אונז בעפֿעהלען ווירד: (כד) פרעה שפראך: זאָ וויל איך דען אייך ציהען לאססען, דאס איהר דעם עוויגען, אייערם גאָטטע אין דער וויסטע אָפּפֿערן מאָגעט, נור ענטפֿערנט אייך ניכט נאָך וויטער; פֿלעהעט פֿיר מיך: (כה) משה שפראך: זאָ וויא איך פֿאָן דיר וועג-

תרגום אונקלוס

אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא: (כב) וַאֲמַר מֹשֶׁה לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲנָא הָא נְדַבַּח יָת בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ וְאִינוּן יְהוֹן חָזַן הֲלָא יִמְרוֹן לְמִרְגְּמָנָא: (כג) מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזֵיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהֲנָא כְּמָא דְיֵימַר לָנָא: (כד) וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וּתְדַבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן לְמֵיזָל צַלּוֹ אַף עֲלָי: (כה) וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא נָפֵיק מֵעִמָּךְ וַאֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיֶעְדֵּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה

רש"י

ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרי' כמו ולמלכם תועבת בני עמון [מלכים ב' כ"ג] ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא

באור

כ"ג י"ג), ואצל ישראל קורא אותו תועבה, ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנוא הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים (רש"י): ולא יסקלנו, דרך שאלה ותמיה. [וי"א כי תחסר ה"א התמה והלא יסקלנו, אבל הראב"ע אמר כי מלת הן נזבח כה"א התמה והנה היא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, וכמוהו כן היתה כזאת (ירמי' ג' י'), ר"ל ההיתה כזאת, אמנם הרד"ק כתב בשרשים שרש הן שאף על פי שענין אלו השנים לשאלה מלת הן היא כמשמעה כי יצא ענין השאלה בלא אם ובלא ה"א השאלה כמו אתה זה בני עשו (בראשית כ"ז כ"ד) והדומים לו עכ"ד, ודבריו נכונים]: (כג) דרך שלשת ימים, צריכים אנו להתרחק מהמצרים: כאשר יאמר אלינו, איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: (כד) בעדי. עלי: (כה) [והעתרתי, באה הה"א בפתח בעבור העי"ן שהיא בח"פ, והוא להרחיב אות הגרון: התל, להתל, והכוונה כמו שת"א לשקרא, ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים

הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר
רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי
שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ (כו) וַיֵּצֵא
מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃
(כז) וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר
הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא
נִשְׁאַר אֶחָד׃ (כח) וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־
לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־
הָעָם׃ פ

נעהע, זאָ פֿלעהע איך צו דעם עוויגעי; אונד דאז נעווילד זאָלל פרעה, זיינע בעדיענטען אונד זיינע אונטערטהאנען מאָרגען פֿערלאססען; נור הינטערגעהע פרעה ניכט לענגער, דאָם ער הער־נאך דאז פֿאָלק ניכט צי־העז לאססין, דעם עווי־געז צו אָפּפֿערן: (כו) משה גינג פֿאָן פרעה הינויס, אונד פֿלעהטע צו דעם עוויגען: (כז) דער עווי־גע טהאט נאך משה'ס וואָרטען, דאז געווילד וויך פֿאָן פרעה פֿאָן זיינען בעדיענטען אונד פֿאָן זיינען אונטערטהאנען; עס בליב ניכט איינס צוריק: (כח) אלליין פרעה מאכטע אויך דיזעס מאל זיין הערץ הארט אונד ליס דאז פֿאָלק ניכט ציהען:

תרגום אונקלוס

וּמֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ מְחָר לְחוֹד לָא יוֹסֵף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ׃ (כו) וּנְפַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ (כז) וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר חַד׃ (כח) וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּיהּ אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃

רש"י

יסקלונו. כתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערוב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורות: (כח) (גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו:)

באור

לשלח את העם ולא שלח. ודקדוק המלה באורתי בפ' וילא (בראשית ל"א ז'), ע"ש]: (כו) ויעתר. רש"י ז"ל רוצה כאן להבדיל בין הקל משרש זה שפירושו וירבה בתפלה ובין ההפעיל שענינו וירבה להתפלל, ולא ידעתי לסוף דעתו, והנראה מן הכתוב שלשניהם כוונה אחת, כי משה אמר לפרעה והעתרתי בהפעיל, והכתוב יאמר עליו ויעתר בקל, וכ"כ הראב"ע יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והן משני בניינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל ה' והעתרתי אל ה', וכמוהו אשר אנכי מורה הנער רז והוא ירה החצי (שמואל א' כ' ל"ו). ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר עכ"ל]: (כז) ויסר. שרשו סור מנחי העי"ן. ומשפטו בעתיד מהקל יסור, ועם וי"ו ההפוך ישתנה השורק לק"ח כמו מן יקום ויקם (והוא לסבת הנגינה שנעתקה מן פ"א הפעל אל יו"ד האית"ן, ולא יצא לעולם נח נראה. אחרי ת"ב שאין בה נגינה), ובהפעיל משפטו יסיר, ועם וי"ו ההפוך ישתנה החירק לסגול כמו מן יקום ויקם (לסבה הנזכרת), רק אם הפ"פ חי"ת או עי"ן ישתנו הק"ח והסגול לפתח להרחיבם. גם אם ל"פ אחת מאותיות הכ"ל או רי"ש (שיש לה ג"כ דין הרחבה לפעמים), ישתנו לפתח, כמו ותנח, ותכח, וינע ויגר. ואז אין הבדל בין הקל ובין ההפעיל, רק כל אחד יובן מענינו, והנה מלת ויסר פה תוכל להתפרש בלהד תשניהם, ושניהם נכונים, אם מהקל, ואז חוזרת על הערב שאחרי' כאשר אמר למעלה וסר הערב, או מההפעיל, ואז חוזרת על השם שלפני', שהסיר הערב, והנה אנקלוס ויב"ע תרגמוהו מן ההפעיל, כי על וסר הערב תרגמו ויעדי, ומלת ויסר תרגמו ואעדי, כנודע שבארמי תבא האל"ף לסי' ההפעיל במקום הה"א, והמתרגם האשכנזי תרגמו מן הקל]: (כח) גם בפעם הזאת, אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם, לא קיים הבטחתו, [ויתכן שכוונת גם היא

ט (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ (ב) כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ (ג) הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר

ט (א) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו פרעה, שפריך צו איהם: זאָ האט דער עוויגע דער גאָטט דער עברים געשפראָכען: לאס מיין פאָלק ציהען אונד מיר דיענען; (ב) דען ווען דוא זיא ניכט ציהען לעססעסט, אונד העלטעסט זיא נאָך צוריק: (ג) זאָ ווירד דיא האנד דעם עוויגען זיין אן דיין פיה וועלכעס איוף דעם פעלדע איזט, אן פפערדען, אן עזעלן, אן קאמעעלען, אם רינדפיה אונד אם קליינפיה,

תרגום אונקלוס

ט (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי:
(ב) אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקֵיף בְּהוֹן:
(ג) הָא מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הַוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּי בְחַקְלָא בְּסוּסָוָתָא

רש"י

ט (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו [דברים כ"ה]: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון

באור

כמו שהכביד' בצפרדעים, כי לא נמלא עד הנה שהבטיח לשלח רק בצפרדעים ובערב, ובשניהם הבטיח לשלח ולא קיים דברו. ולכן נאמר בשניהם והכבד את לבו, ויכבד פרעה את לבו, כלומר שהוא הכבידו ברצון, ולא ויחזק לב פרעה או ויכבד לב פרעה, שהוא מעצמו. כן פי' הרשב"ם לעיל (ז' כ"ג)]:

ט (ב) ועודך, ענין התמדה והזמן ההוה, ויתכן לפרשו כענין עדיין: מחזיק, אוחז, כמו והחזיקה במבשיו (דברים כ"ה י"א) [וענינו לתקוף אותם בחזקה, וכ"ת אונקלוס ויב"ע, מתקיף]: (ג) הויה, לשון הוה, כי כן יאמר בלשון נקבה על העבר היתה, על העתיד תהי', ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה. והנה מצאנו שנתחלפה היו"ד בוי"ו, ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו' ו'). ובא פה על משפטו: [במקנך אשר בשדה, התרה אותם בהווה כי רוב המקנה בשדה, אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שיאמר וימת כל מקנה מצרים, ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם מן הערים זולתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים למשא, והנה היה המקנ' רחוק ממצרים בשדה בגבול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנ' ישראל, ועל כן הוצרך לומר והפלה ה' בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל, או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא (הרמב"ן), ולדעתי היו ישראל רועי המקנ' אשר למצרים. כמ"ש וימררו את חייהם בעבדה קשה וגו' ובכל עבדה בשדה, ובפרט כי עבודת מרע' הצאן שהיתה עבוד' בזוי' בעיניהם כמ"ש כי תועבת מצרים כל רעה צאן (בראשית מ"ו ל"ד), בלי ספק מסרוה לעם הבזוה בעיניהם, ואחשוב עוד כי לא מתו רק המקנ' אשר בשדה, כדי להראות הפלא, שעם שמקנ' בני ישראל היו מעורבים עם מקנה מצרים או סמוך להם, בעבור שבני ישראל היו הרועים, עכ"ז לא מת ממקנה ישראל עד אחד, ויהי' פי' וימת כל מקנה מצרים כפשוטו כלם מתו, דהיינו אשר בשדה, כי שב על הפסוק הא', ועתה מה שכתוב שלח העז את מקנך, היינו אותם שהיו בבית בעת מכת הדבר. ואחרי סוף המכה שלחום אל השד' לרעות. וכן פי' רש"י לקמן (פסוק י'), וכן שנויי' במכילתא אבל ויקח שש מאות רכב בחור (שם י"ד ז')]: דבר, ענינו מיתה: (ד) והפלה, והבדיל: [מכל לבני ישראל, חסר אשר, וכן ת"א מכולא דבני ישראל, הדל"ת בארמי במקום השי"ן הנגזרת ממלת אשר בעברי: דבר, יאמר על ענין דברים מחודשים כמו הדבר אשר דבר ה' (ירמי' מ"ו י"ג), גם

כָּבֵד מְאֹד׃ (ד) וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין
מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא
יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃
(ה) וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר
יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃
(ו) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם
וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃
(ז) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת
מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

איינע זעהר שווערע פעסט: (ד) דער עוויגע ווירד איינען אונטערשיד מאכען צווישען דעם פיה דער ישראל, אונד דעם פיה דער מצרים, זאָ דאס ניכטס וואס דען קינדערן ישראל'ס געהאָרט שטערבען זאָלל: (ה) דער עוויגע זעטצטע איינע צייט פעסט: מאָרגען ווירד דער עוויגע דיזעס אים לאנדע טהון: (ו) דער עוויגע טהאט דיזעס אויך טאגס דארויף; עס שטארב נעמליך אללעם פיה דער מצרים; פאָם פיה דער קינדער ישראל'ס אבער שטארב ניכט איינס: (ז) פרעה שיקטע צוואר הין, אונד ערפוהר דאס פאָן דעם פיה דער קינדער ישראל'ס ניכט איינס געשטאָרבען וואר; אללײן דאז הערץ פרעה'ס וואר האַרט, זאָ דאס ער דאז פאָלק דעננאָך ניכט ציהען לאס-

תרגום אונקלוס

בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא׃ (ד) וְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכּוֹלָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם׃ (ה) וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵיד יְיָ פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃ (ו) וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד׃ (ז) וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד

רש"י

נקנה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רועה רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. ילווי"ניש בלע"ז Jointée, (איינע דאָפפעלטע האָהלע האנד פאָלל; זאָ פיל אלס מאן מיט בײדען צוזאממען געהאלטענען האָהלען הענדען פאססען קאן): פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע"ז אולב"ש נ"ל שוצל"א Souffle, (דער הויך, דאז הויכען; היר דער לייכט וועגגעבלאזענדע געגענשטאנד, אשע אָדער רוס), הפעל שוצלי"ר יצא במקומות אחרות ברש"י ב"כ בזי"ת ולא בפ"א. פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים:

באור

יאמר על יש כמו זה, וכמוהו לא חסרת דבר (דברים ב' ז') (הרא"בע), ואונקלוס ויב"ע מתרגמי' על הענין הא' פתגם או פתגמא. ועל הענין הב' מדעם, וגם יורה לפעמים על אלת ענין, והוא קרוב אל הב', כמו על דבר הצפרדעים (לעיל ח' ח'). על דבר שרה (בראשית כ' י"ח). על דבר הכסף (שם מ"ג י"ח). ואלו יתורגמו בארמי' עיסק]: (ה) מועד. שם קבע ואות לתחלת האות, שלא יאמרו מכת מקרה היא: (ו) וימת כל מקנה מצרים. הענין רוצה, כי הנה כתוב שלח העז את מקנך (לקמן פסוק י"ט) וכתוב תמלא בברד ואת כל עשב השדה (שם כ"ה). והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפלטה (שם י' ה'): (ז) עד אחד. אפילו אחד, ופי' הכתוב שאף על פי ששלח ותפש הפלא הגדול שממקנה ישראל לא מת אלו', ומקנהו הכה השם, הכביד את לבו כל כך שלא

(ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ (ט) וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ

תולדות אהרן　שחין ב"ק מ', ב'. בכורות מ', א':

תרגום אשכנזי

סען וואָללטע: (ח) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן: נעהמט אייערעביידען הענדע פֿאָלל רוס פֿאָם אָפֿען, אונד משה ווערפֿע איהן געגן הימעל פֿאָר דען אויגען פרעה'ס: (ט) זאָ זאָלל ער צום שטויבע ווערדען איבער דאז גאנצע לאנד מצרים, אונד אם מענשען, זא וויא אם פֿיה, צור ענטצינדונג, אוים וועלכער בלאזען הערפֿאָרברעכען אים גאנצען לאנדע מצרים: (י) זיא נאהמען רוס פֿאָם אָפֿען, שטעללטען זיך פֿאָר פרעה, משה וואַרף איהן געגן הימעל, דא ווארד ער צור בלאזענטצינדונג, הערפֿאָרברעכענד אם

רש"י

(ט) לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו ניתחין בועות: שחין. לשון חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו לה' הבהמו' והלא כבר כתו' וימת כל מקנה מצרים לא כגזרה בזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנ' במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנוייה במכילתא אצל ויקח שש

תרגום אונקלוס

חד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סַבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְיִזְרְקִנֵּיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה׃ (ט) וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחֲנָא סָגֵי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (י) וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁחֲנָא אֲבַעְבּוּעִין

באור

רצה לשלחם, וכן מתורגם בל"א: (ח) מלא חפניכם, ברש"י ילוייב"עש בלע"ז, (כמו וואָ"ם יאָיב"טעם, בל"א איירע הענדע פֿאָלל), כי לעז גרפת של מלא חפנים הוא (יאָיב"טע) ומלת (וואָ"ם) הוא הכנוי שלכם: פיח, אפר דק שמתנפח ברוח מן הגחלים עמומים הנשרפי' בכבשן, ולשון רש"י ובלע"ז אולב"ש, ונראה שצריך להנקד כזה אוֹלֶבֶּשׂ בל"א (געבלאזען): וזרקו משה,

לשון רש"י וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה, אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן, (וברש"י כ"י שבידי מוסיף כלשון הזה, שמונה קומצים שחופן יד אחת מחזיק שני קמצים הרי שמונה קמצים לשניהם ע"כ), ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין, לשון חמימות, והרבה יש בלשון המשנה שנה שחונה, בל"א (ענטצינדונג), גם הוא מלשון הזה: פרח אבעבעת, כתרגומו לשיחנא סגי אבעבועין שעל ידו לומחין בועות מלאות מורסא ולחלוח. והאלו"ף נוסף כי המלה מגזרת מים תבעה אש (ישעי' ס"ד א'), [והוא מנחי למ"ד ה"א ונפלה הה"א, והפ"א והעי"ן כפולים כמו תשגשגי (שם י"ז י"א), מן כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב י"ג), תשעשעו (ישעי' ס"ו י"ב)]. ועל דעת רבותינו ז"ל הי' מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים, והי' האבק ההוא כשירד על האדם ועל הבהמה מעלה בהן שחין, כי הי' חם שורף, ואולי הי' הרוח מכנים האבק גם בבתים, ואין ניצל ממנו, ונכון הוא, וכן הוא יורד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק בנדת הטל, וכתיב יתן ה' את מטר

בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: (יא) וְלֹא־יָכְלוּ
הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי
הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם
וּבְכָל־מִצְרָיִם: (יב) וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־
לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה: ס (יג) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב
לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי: (יד) כִּי | בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי
שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ
וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין
כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ: (טו) כִּי עַתָּה

מענשען אונד אם פיה:
(יא) דיא בילדערשריפט-
קונדיגען קאננטען ניכט
שטעהען פאר משה,
וועגען דער ענטצינדונג,
דען דיא ענטצינדונג וואר
אן דען בילדערשריפט-
קונדיגען אונד אין גאנץ
מצרים: (יב) דער עווי-
גע שמערקטע דאז הערץ
פרעה'ס, זא דאס ער
איהנען קיין געהאר גאב,
וויא דער עוויגע צו משה
געשפראכען האט:
(יג) דער עוויגע שפראך
צו משה: שטעהע פריה
אויף, שטעללע דיך פאר
פרעה, אונד זאגע איהם:
זא האט דער עוויגע דער
גאטט דער עברים גע-
שפראכען: לאס מיין פאלק
ציהען אונד מיר דיענען:
(יד) דען דיזעס מאל שיק-
קע איך אללע מיינע פלא-
גען איבער דיין הערץ,
איבער דיינע בעדיענטען אונד איבער דיינע אונטערטהאנען, דאמיט דוא ערפאהרסט,
דאס מיר ניכטס גלייך זייא, אויף דער גאנצען ערדע: (טו) צוואר העטטע איך

תרגום אונקלוס

סַגִּי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: (יא) וְלָא יְכִילוּ חַרְשַׁיָּא לְמֵיקַם קֳדָם
מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁיחֲנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁיחֲנָא בְּחַרְשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי:
(יב) וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה: (יג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְתִתְעַתַּד קֳדָם
פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי
וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: (יד) אֲרֵי בְּזִימְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח יָת כָּל מָחָתַי
בְּלִבָּךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל דְּתִידַּע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי שַׁלִּיט בְּכָל
אַרְעָא: (טו) אֲרֵי כְעַן קְרִיב קֳדָמַי דְּשַׁלְּחִית פּוֹן יָת מָחַת גְּבוּרְתִּי

רש"י

אלות לכך נאמר: (יד) את
כל מגפותי. למדנו מכאן
שמכת בכורות שקולה כנגד
כל המכות: (טו) כי עתה
שלחת את ידי וגו'. כי אלו
רציתי כשהיתה ידי במקנך
שהכיתי' בדבר שלחתי'
והכיתי אותך ואת עמך עם
הבהמו': ותכחד מן הארץ.
אבל בעבו' זאת העמדתיך

באור

ארצך אבק ועפ' (דברים כ"ח כ"ד) (הרמב"ן): (יא) ולא יכלו וגו', בושו והכלמו לעמוד לפני
משה בהיות' מלאי שחין ולא יכלו מלט נפשם. על כן לא באו אל היכל המלך: (יב) ויחזק ה'
את לב פרעה, במכות הראשונות בפשעו וזדונו הי' הדבר. ועתה שבה מאת ה' כמו שאמרנו
למעלה (ז' ג') לדעת רז"ל, והוא האמת: (יד) מגפתי, בעבור הקולות והברד והמטר והאש
שבתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת, ואמר ה' הצדיק:
כי אין כמני בכל הארץ, טעמו כפי מחשבת המצרים שאלהיהם יוכלו להרע או להיטיב, כ"כ
הראב"ע: (טו) כי אתה וגו', כשהי' הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך
להמית אתכם בדבר, והיית נכחד מן הארץ, אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': ואך, שרשו נכה
[וראוי להיות ואכה, ודגש הכ"ף לתשלום הנו"ן, אך לסבת וי"ו ההפוך שנעתקה הנגינה

שלחתי את־ידי ואך אותך ואת־עמך בדבר ותכחד מן־הארץ׃ (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את־כחי ולמען ספר שמי בכל־הארץ׃ שביעי (יז) עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם׃ (יח) הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד אשר לא־היה כמהו במצרים למן־היום הוסדה ועד־עתה׃

עבען יעטצט מיינע האנד אויסגעשטרעקט, אונ' דיך נעבסט דיינען אונטערטהאנען מיט דער פעסט געשלאגען, אונד זא ווערעסט דוא פערטילגט פאן דער ערדע: (טז) אללײן איך האבע דיך דארום נאך ערהאלטען, אום דיר מיינע מאכט צו צייגען, אונד דאמיט מאן מיינען נאמען ערצעהלע אין דער גאנצען וועלט. (יז) אונטערדריקסט דוא אבער נאך פערנער מיינע אונטערטהאנען, זיא ניכט רייזען צו לאססען; (יח) זא לאססע איך מארגען אום דיזע צייט רעגנען זעהר שווערען האגעל, דעסגלייכען אין מצרים ניכט געוועזען, פאן דעם טאגע דער ענטשטעהונג אן ביז

תרגום אונקלוס

ומחית יתך וית עמך במותא ואשתיציתא מן ארעא: (טז) וברם בדיל הא קיימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא: (יז) עד כען את כבישת ליה לעמי בדיל דלא לשלחותהון: (יח) הא אנא מחית בעידנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה במצרים למן יומא

רש"י

וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כביש' ליה לעמי והוא מגזר' מסלה דמתרגמינן אורח כבישא [ס"ר] ובלע"ז קלק"יר *Calquer : Calcare* (טרעטען, פיגירל. אונטערדריקקען) חיט. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב [קהלת י"ב] מגזרת סבל כי תשתרר עלינו [במדבר ט"ז] מגזרת שר וכגיד משתכל הוית [דניאל ז']: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד:

באור

למעל', כמסרה הב"א, כי לא תנוח אחרי הת"ק שאין בה נגינה, ולכן נעד' גם דגש ה כ"ף, כי לא יהי' לעולם דגש חזק באות שואית בסוף התיבה, וכתוהו ואט אליו אוכיל (הושע י"א ד'): (יז) עודך מסתולל בעמי, כתרגומו כבישת לי' לעמי, והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע"ז קלקי"ר. (רש"י) והוא בל"א (טרעטען) ומתורגם בל"א (אונטערדריקען), שהוא מעניני: [מסתולל, שרש סלל יפורש לענינים רבים שונים זה מזה, כפי דעת רבי יונה (שנקרא רבי מרינוס בפי הרלב"ע), והרד"ק בשרשים שרש סלל חבר כלם תחת ענין אחד, והוא ענין ההרמה וההגבהה, וע"ש שמפרש על דרך זה כל הפסוקים שיש שם השרש הזה, וכן מפרש עודך מסתולל בעמי, מתרומם ומתגאה בהם לבלתי שלחם, וכן פי' הרלב"ע משתבח. ודקדוק המלה שהוא מבנין התפעל העומד בגוף הפועל מסייע לפי' זה. כי לדעת אונקלוס ורש"י והרשב"ם הוא יוצא, ולא יתכן לבוא בבנין זה, וכן תרגם יב"ע עד כדון אנת מתרברב בעמי, ובכוונת הפסוק בכללו ידאה לי שסב על הפסוק שאחריו, והא' תנאי והב' נמשך ממנו. וענינו אם עודך וגו', אז הנני ממטיר וגו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי]: (יח) הנני ממטיר כעת מחר וגו', ועתה שלח העז וגו', כל אלה דברי ה' אל משה וידוע שבא משה ואמר את כל דברי ה' אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דבר ה' שדב' להם משה כן, והיתה העצה הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלח רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להצילם ממנו. (הרמב"ן), וכתב עוד בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה

(יט) וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם
וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא
יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד
וָמֵתוּ׃ (כ) הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה
מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־
מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ (כא) וַאֲשֶׁר לֹא־
שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־
עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ
(כב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־

יעטצט: (יט) שיקקע אלזאָ הין, לאס דיין פֿיה צוזאממען האָלען, אונד וואס דוא זאָנסט אויף דעם פֿעלדע האסט. אל-לע מענשען אונד פֿיה, וועלכע זיך אויף דעם פֿעלדע פֿינדען אונד ניכט אינס הויז גע-בראכט ווערדען ווירד, זאָ ווירד דער האגעל אויף זיא פֿאללען אונד זיא ווער-דען שטערבען: (כ) ווער גון אונטער פרעה'ס בע-דיענטען דאז וואָרט דעם עוויגען פֿירכטעטע, פֿליכ-טיגטע זיינע קנעכטע אונד זיין פֿיה אין דיא הייזער: (כא) ווער זיך אבער אן דעם עוויגען וואָרט ניכט קעהרטע, דער ליס זיינע קנעכטע אונד זיין פֿיה אויף דעם פֿעלדע: (כב) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד גען הימעל, זאָ זאָלל האגעל ענטשטע-

תרגום אונקלוס

דְּאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד כְּעַן׃ (יט) וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ וְיָת
כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דִּי יִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא
יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא וְיֵחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא וִימוּתוּן׃ (כ) דִּדְחֵיל
מִפִּתְגָּמָא דַּייָ מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה כְּנַשׁ יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָּא׃
(כא) וְדִי לָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ לְפִתְגָּמָא דַּייָ שְׁבַק יָת עַבְדוֹהִי וְיָת
בְּעִירֵיהּ בְּחַקְלָא׃ (כב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרִים יָת יְדָךְ עַל צֵית

רש"י

הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהי' מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה [הושע ב'] ויודע [אסתר ב'] ויולד ליוסף [בראשי' מ"ו]. בדברים לא יוסר עבד [משלי כ"ט]: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן העזו בני בנימן (ירמיה ו'): ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא: (כ) הניס. הבריח לשון ויכס: (כב) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקדוש ברוך הוא

באור

כמהו במצרים למן היום הוסדה ושנה ואמר עוד (לקמן פסוק כ"ד) כבד מאד אשר לא הי' כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי, ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים (יהושע י' י"א), או כענין סדום בגפרי' ומלח ואם אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד הי' פלא גדול בה וכו' (ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל, (הרמב"ע), וטעם למן היום הוסדה כלומר לא ראו בה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם, ולא יתכן לומר שהי' כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי, ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה. ואיננו בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן עכ"ל: הוסדה, שנתיסדה, וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כשהי' מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד, כמו הולדה, ויודע, ויולד, לא יוסר עבד (משלי כ"ט י"ט). וה"א הכנוי רפה והיתה ראויה להיות במפיק: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש, וכן ישבי הגבים העיזו (ישעי' י' ל"א), העזו בני בנימן (ירמיה ו' א'): ולא יאסף, לשון הכנסה: וירד, וי"ו המשך, כנזכר כמה פעמים: (כ) הניס, הבריח לשון וינס: (כא) ויעזב, הרמב"ע בקש טעם לוי"ו של ויעזוב, והיא וי"ו ההמשך שזכרנו, לחבר שני משפטים שהאחד תולדת השני. ואין שמושה זה גם זה, אבל זה אם זה, או

יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל
כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(כג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם
וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ
אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ (כד) וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת
בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־
הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז
הָיְתָה לְגוֹי׃ (כה) וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה
מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב
הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ

תרגום אשכנזי

העןֹ, איבער מענשען איבער פֿיה, אונד איבער אללעס קרויטגעוועכס דעס פֿעלדעס אים לאנ־דע מצרים: (כג) משה נייגטע זיינען שטאב גען הימּמעל, דער עוויגע ליס דאָננער אונד האגעל ווערדען, דער בליטץ פֿוהר צור ערדע, אונד זאָ ליס דער עוויגע אים גאנצען לאנדע מצרים האגעל רעגנען; (כד) עס וואר האגעל, אונד מיט־טען אים האגעל פֿלאמ־מענדער בליטץ: איין זעהר שווערעס וועטטער דעסגלייכען אים לאנדע מצרים ניכט געוועזען, זייטדעם עס צו איינער נאציאָן געוואָרדען: (כה) דער האגעל שלוג אים גאנצען לאנדע מצרים אללעס וואס אויף דעם פֿעלדע וואר, פֿאָן מענ־שען ביז פֿיה; אללעס קרויטגעוועכס דעס פֿעלדעס צערשלוג דער האגעל, אונד יעדען בוים

רש"י

למטה למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים

באור

אם יהי׳ זה יהי׳ זה, כאלו אמר אם הי׳ איש אשר לא שם לבו אל דבר ה׳ הנה עזב וגו׳:

תרגום אונקלוס

שְׁמַיָּא וִיהֵא בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִשְׂבָּא דְּחַקְלָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (כג) וַאֲרִים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַיְיָ יְהַב קָלִין וּבַרְדָּא וּמְהַלְּכָא אִישָּׁתָא עַל אַרְעָא וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָּא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (כד) וַהֲוָה בַרְדָּא וְאִישָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם מֵעִידָן דַּהֲוַת לְעָם׃ (כה) וּמְחָא בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם יַת כָּל דִּי בְחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיַת כָּל עִשְׂבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא וְיַת כָּל אִילָנֵ

(כב) על השמים, לנד השמים [והרא"בע אמר על השמים, הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים (בראשית א׳ כ׳) עכ"ל, ידאה שכוונתו לפרש מלת על כפשוטה, אבל אין צורך כי כמצאו רבים שיבוא על במקום אל כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א׳ ב׳ י"א), ותתפלל על ה׳ (שם א׳ י׳). כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמי׳ כ"ג ל"ה), ודומיהם, ויהי׳ זה מכלל שפירושו אל השמים, ופי׳ נטה את ידך, במעך, כי כן כתוב אחריו ויט משה את מטהו, וכ"כ הרא"בע]: בכל ארץ מצרים, כלל ואחריו פרט, לפיכך מוטעם באתנח: (כג) קלת. הוא הרעם: ותהלך, מהבנין הקל, מלשון הליכה והי׳ ראוי להיות התי"ו בח"פ כמנהג באותיות הגרון, יאדכו הימים (יחזקאל י"ב כ"ג), יעמוד, יחמוד, וכן כמצא בשרש זה מדג׳ באפעל יהלך (תהלים נ"א ו׳), ובא זה בחירק ע"ד שאר האותיות שלא כמנהג, ובא מתג תחת החירק לעשותו חירק גדול, כי אחרי חירק קטן לא יהי׳ ח"פ]: ארצה, הפך תולדתה כי היא למעלה עולה: (כד) מתלקחת בתוך הברד, פלא בתוך פלא, האש והברד מעורבין;

הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ (כו) רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־
שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃
(כז) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם
יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃
(כח) הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת
אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא
תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה
כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי

• תולדות אהרן הצדיק ידיס ע"ר, ג':

צערבראך ער: (כו) נור אים לאנדע גשן אלווא דיא קינדער ישראל'ס וואהנטען וואר קיין האגעל: (כז) פרעה שיקטע היין, ליס משה אונד אהרן רופען אונד שפראך צו איהנען: דיזעס מאהל געשטעהע איך, איך האבע געזינדיגט: דער עוויגע איזט דער גערעכטע, איך אבער אונד מיין פאלק זינד פרעפלער. (כח) פלעהעט צום עוויגען, דאס עס גענוג דאנער גאטטעס אונד האגעל געוועזען זייא: זא ווילל איך אייך ציהען לאססע, אונד איהר זאללט ניכט לענגער בלייבען: (כט) משה שפראך צו איהם: זאבאלד איך

תרגום אונקלוס

דַחֲקַלָא תַּבַּר׃ (כו) לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגשֶׁן דִּי תַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַּרְדָא׃ (כז) וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית זִמְנָא הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין׃ (כח) צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא יְהוֹן עֲלָנָא קָלִין דְּלוּט כְּאִלֵּין מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָא וְאֲשַׁלַּח יַתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא׃ (כט) וַאֲמַר לֵיהּ משֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יַת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי דַיְיָ

רש"י

הוא ולעשות רצון קונה עשו שלום ביניהם [ש"ר ע"ש]: (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גילולים [ש"ר]: (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראו. וכן כל

באור

(כו) רק בארץ גשן, בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד, הי' ראוי שירד גם על ארץ גושן, שהאוי' שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא, לכן הזכיר הכתוב שבגלל אויר של ארץ גשן, בעבו' שבני ישראל שם: (כז) חטאתי הפעם. עתה הפעם אני מודה שחטאתי, וכן מתורגם בל"א [ויז"ע חבר הפעם למטה, הפעם ידעתי כי ה' הצדיק וגו', והוא נגד הנגינה]: (כח) העתירו אל ה', הזכיר השם הנכבד, ואמר קולת אלהים כי הוא מודה שיש אלהים, ובעבור שלא אמר קולות ה' חבר משה שם העצם והנזכר ואמר מפני ה' אלהים, והטעם כי השם הוא אלהים לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת ה' אלהים אתה החלות (דברים ג' כ"ד), כי בא"ל"ף דל"ת הוא כתוב, (הרא"בע), ולפי פשוטו קולת אלהים יורה על החוזק כענין כהררי אל (תהלים ל"ו ז'), שלהבת יה (ש"ה ח ו'), לחרדת אלהים (שמואל א' י"ד ט"ו): [ורב. ענינו די, ואינו יוצא מלשון רבוי, שהכוונה שכבר לקינו הרבה עד שיש די, ושב ורב על הקולות והברד, ואונקלוס השב כוונת המלה אל השם, שתרגם וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם ה': לעמד. להתעכב, כמו שת"א ויז"ע]: (כט) כצאתי את העיר. על דרך הפשט יתכן לומר שהי' משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והברד מיד, ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר, וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר, ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך (לעיל ח' כ"ה), ורז"ל אמרו שלא הי' מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולי' וכל שכן שלא הי' השם נדבר עמו אלא חוץ לכרך אם כן נאמר כי בעבו' שהי' פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואח"כ יפרוש כפיו אל

אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ׃ (ל) וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃ (לא) וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃

ת"א הקלות ברכות נ"ד, ב': אביב מנחות כ"ח, ב', וע"ד ח'

צור שטאדט הינויס גע־
הע, ווערדע איך מיינע
הענדע צום עוויגען אויפ־
העבען; דיא דאָננער־
שטיממען זאָללען אויפ־
האָרען, אונד דער האָ־
געל ניכט מעהר זיין,
דאמיט דוא וויססעסט,
דאס דיא ערדע דעם עווי־
גען זייא: (ל) דוא אבער
אונד דיינע בעדיענטען,
וויים איך וואָהל, דאס
איהר אייך פאָר דעם
עוויגען גאָטט נאָך ניכט פירכטעט: (לא) פלאכס אונד גערסטע ווארד צערשלאגען;
דען דיא גערסטע האטטע געשאסט, אונד דער פלאכס קאָנטען אנגע־

תרגום אונקלוס

אַרְעָא׃ (ל) וְאַתְּ וְעַבְדָךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ (לא) וְכִיתָנָא וּסְעָרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעֲרֵיָא אָבִיבִין

רש"י

טרם שבמקר' עדיין לא הוא ואינו לשון קודם טרם ישכבו [בראשית י"ט] עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרש' לשון הכא' שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכת' כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת וספו עצמותיו [איוב ל"ג]: כי השעורה אביב. כבר ביכרת ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה:

באור

ה', והוא האמת (הרמב"ן): את העיר. מן העיר: (ל) טרם תיראון, עדיין לא תיראון, וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא, ואינו לשון קודם, טרם ישכבו (בראשית י"ט ד'), עד לא שכיבו, טרם יצמח (שם ב' ה'), עד לא צמח, אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים. ומשתהי' הרוחה תעמדו בקלקולכם (רש"י), והרמב"ן פירש כי הכתוב יחס' מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את ה' כי בסור המכה תשובו ותמרו, והמתרגם האשכנזי בחר בפירש"י, ועיין מה שכתבתי ממלת טרם ובאורו לדעת רש"י והרא"בע והמסכים אחריהם, בפ' בראשית (שם): (לא) והפשתה והשעורה, ספר הכתוב מה שאירע, להודיע שמה שלא שבר הברד שכל הארבה, הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך: [נכתה, רש"י כתב נשברה, לשון פרעה נכה (מלכים ב' כ"ג כ"ט), נכאים (ישעיה ט"ז ז'), וכן לא נכו, ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נכתה כמו הכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת וספו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א) עכ"ל, הנה נראה מדעתו שלא ר"ל שהוא מבנין פֻעַל בעבור שלא נמצא בכל המקרא

השרש הזה בבנין הנזכר, רק בהפעיל או בהפעל, ולכן לא נמצא' לעולם הנו"ן כתובה בשרש זה, וגם זה דחוק להיות מן ההפעיל והנו"ן תהי' במקום הה"א. כי לא מצאנו החלוף הזה בשום מקום ולכן בחר לומר שהוא מענין אחר, אבל יותר דחוק הוא לגזו' פעל מהענין הב' שלא נמצאו ממנו רק שמות, ולכן יותר נראה כדעת הרא"בע, כי כבר נמצאו שרשים הבאים תמיד בבנין אחד, חוץ מפעם או פעמיים נמצאו בבנין אחר, כמו שרש שחר שלא נמצא רק בנפעל ובהפעיל, ונמצא פעם אחד בקל. עוד שאר הקטן (שמואל א' ט"ז י"א), וכן הסכים הרד"ק בשרשים שרש נכה שהוא מבנין פֻעַל, והנה נכתה שבא בלשון יחידה על שתים חטה ושערה, לפי שבא על כל אחת לבד, וכנו שב על החטה והכסמת ביחד]: כי השערה אביב. כבר בכרה ועומד' בקשיה, ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: אביב, עמדה באביה לשון באבי הנחל (ש"ה ו' י"א), והוא לשון בכור [ולפיכך יקרא שהוא תאר אל השערה אחר שנגמר

(לב) וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה: מפטיר (לג) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה: (לד) וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו: (לה) וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: פ פ פ

זעטצט: (לב) ווייצען אבער אונד דינקעל זינד ניכט צערשלאגען וואָרדען דען זיא זינד שפעטריי־פֿענד: (לג) משה גינג פֿאָן פרעה וועג צור שטאדט הינויס, הוב זיינע הענדע צום עוויגען אויף; דא האָרטען דיא דאָננערשטיממען אונד דער האגעל אויף, אונד קיין רעגען שטירצטע מעהר אויף דיא ערדע: (לד) אלס פרעה זאה, דאס רעגען האגעל אונד דאָננערשטיממען אויפֿגעהאָרט, פֿוהר ער פֿאָרט צו זינדיגען, ער אונד זיינע בעדיענטען מאכטען זיין הערץ הארט: (לה) פרעה'ס הערץ וואַרד שטארק, אונד ער ליס דיא קינדער ישראל'ס ניכט ציהען: וויא דער עוויגע דורך משה געשפראָכען האט:

תרגום אונקלוס

וְכִיתָּנָא גִּבְעוֹלִין: (לב) וְחִיטַּיָא וְכוּנָּתַיָא לָא לְקָאָה אֲרֵי אַפְלָתָא אִינּוּן: (לג) וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְּוַת פַּרְעֹה יָת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִיתְמְנָעוּ קָלַיָּא וּבַרְדָּא וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחִית לָא מְטָא עַל אַרְעָא: (לד) נַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי אִיתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָּא וְקָלַיָּא וְאוֹסֵיף לְמֶחֱטֵי וְיַקְרֵיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדּוֹהִי: (לה) וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:

רש"י

השעורה אביב. עמדה באביה לשון באבי הנחל [ש"ה ו']: (לב) כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שנא' ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראוי' ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ

באור

בשלה: והפשתה גבעול, שהפשתה היתה בקנה שלה שנקרא גבעל ולכן נכתה, ותחס' בי"ת השמוש, כמו בית אבי' (במדבר ל' י"ז), שהוא כמו בבית אבי']: (לב) והכסמת, איספילט"ע בלע"ז. (הרד"ק בשרשים שרש כסם), וכן נקרא בל"א (ספעלט דינקעל): אפילת הנה, מאחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני הקשה, ואע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד, יש לפרשו בעשבים העומדים לקלחם הראוים ללקות בברד. (רש"י), ואפשר לפרש שהברד הכה את כל עשב השדה, אלא שהאפילות לא נתקלקלו לגמרי, וחזרו והצמיחו, ולא כן האביב והגבעול, שהם נתקלקלו ונשחתו לגמרי, ולדעת הרא"בע אפילות מענין ואפל ולא נגה לו (עמוס ה' כ'), והטעם שהיו עדיין תחת הארץ ולא נראו, וא"כ לא היו עדיין בכלל כל עשב השדה שהכה הברד: (לג) לא נתך, לשון יליקה, כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזקאל כ"ב כ"ב), ומטר לא הולך ארצה, והוא מבנין נפעל, כמו נגש אל הערפל (לקמן כ' כ"א): (לד) ויסף לחטא, בעבו' שהודה על הברד, ואמר ואני ועמי הרשעים לכן קורהו עכשיו מזיד: ויכבד לבו הוא עבדיו, התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך, ונראה מלשון הכתוב גם עבדיו הכבידו את לבו, וכן מתורגם בכ"א: (לה) ויחזק, אחר שפחד מהמכה הזאת יות' מהראשונות:

י (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ: (ב) וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי

תרגום אשכנזי

י (א) דער עוויגע שפראך צו משה, געהע צו פרעה: דען איך האבע זיין הערץ פֿערשטאָקט געמאכט, אונד דאז הערץ זיינער בעדיענטען דאמיט איך דיזע מיינע וואונדערצייכען אונטער איהנען טהוע: (ב) אונד דאמיט דוא ערצעהלעסט פֿאָר דען אָהרען דיינעס קינדעס אונד דיינעס ענקעלס, וואס איך אין מצרים פֿערריכטעט, אונד מיינע וואונדערצייכען דיא איך אן איהנען געטהאן האבע: אונד איהר דאראוים ערקעננט, דאס איך דאז עוויגע וועזען זייא:

(ג) משה אונד אהרן קאמען פֿאר פרעה אונד שפראכען צו איהם: זאָ האט דער עוויגע דער גאָטט דער עברים געשפראָכען: וויא לאנג ווייגערסט דוא דיך נאָך פֿאר מיר געדעמיטהיגעט צו

רש"י

ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה [דניאל ט'] ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף [יחזקאל כ"ב] לשון יציקת מתכות. ודומה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך לצקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הולך לארץ: חסלת פרשת וארא.

תרגום אונקלוס

י (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה אֲרֵי אֲנָא יַקָּרִית יָת לִבֵּיהּ וְיָת לִבָּא דְעַבְדוֹהִי בְּדִיל לְשַׁוָּאָה אָתַי אִלֵּין בֵּינֵיהוֹן: (ב) וּבְדִיל דְּתִשְׁתָּעֵי קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יָת נִסִּין דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וְיָת אָתְוָתַי דִּי שַׁוֵּיתִי בְהוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: (ג) וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמָרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי עַד אֵימָתַי מְסָרֵב אַתְּ לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח עַמִּי

י (א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שיתי. שומי שאשית אני: (ב) התעללתי. שחקתי כמו התעללת בי [במדבר כ"ב] הלא כאשר התעולל בהם [שמואל א' ו'] האמור במצרי' ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו [איכה א'] כאשר עוללת לי. אשר עולל לי: (ג) לענות. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני תאנת להיות עני ושפל

באור

י (א) בא אל פרעה, והתרה בו: כי אני וגו', הטעם אל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה: שתי, שומי, שאשית אני. (רש"י) [בתחלה מפרש ענין המלה שהיא מלשון שימה, ואח"ז מפרש שאף שהיא מקור, באה במקום העתיד, ולי נראה שבאה כן כדי לכלול העבר והעתיד יחד כי כבר שם אותות, ועתיד לשום, ואולי כוונת רש"י לפרשה על העתיד בעבור מלת למען הנופלת יותר על העתיד, כמ"ש בפ' וירא (בראשית י"ח י"ט) ובעלי הדקדוק מחולקים בבניה, י"א שהיא מבנין הקל, והראוי שותי. ובאה היו"ד המשרתת מחלק השי"ן (וגם שאיננה כתובה ע"פ המסורה) במקום הוי"ו עי"ן הפעל. וי"א שהיא מבנין הפעיל והראוי השיתי, ונחסרה ה"א ההפעיל]: (ב) תספר, אתה וכל ישראל: התעללתי, רש"י ורמב"ן פירשו שחקתי, כמו כי התעללת בי (במדבר כ"ב כ"ט), כלומר אשר אני משחק בו, מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמי' ישחק ה' ילעג למו (תהלים ב' ד'), והרשב"ם פי' מלשון פעולה וכן ת"א ית נסין דעבדית במצרים, וכן מתורגם בל"א: (ג) ויבא משה ואהרן,

וַיַּעַבְדֻנִי׃ (ד) כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ
אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה
בִּגְבֻלֶךָ׃ (ה) וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא
יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל׀ אֶת־
יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־
הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ
לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ (ו) וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ
וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם
אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת
אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד

ווערדען? לאס מיין פֿאָלק ציהען דאס זיא מיר דיע־נען! (ד) דען ווען דוא מיין פֿאָלק ניכט ציהען לעסעסט: זאָ ברינגע איך מאָרגען דאז גע־שלעכט דער היישרעק־קען אין דיינען גרענצען: (ה) עס זאָלל דען שיין דער ערדע בעדעקקען, זאָ דאס מאן דיא ערדע ניכט זעהען קאָננען זאָלל עס זאָלל אויך דען איבער־רעסט דעם גערעטטעטען פֿערצעהרען, דאז אייך פֿאָן דעם האגעל נאָך איב־ריג געבליבען איזט, אויך יעדען בוים פֿערצעהרען, דער אייך אויף דעם פֿעל־דע וועכסט: (ו) עס זאָללען אויך דאפֿאָן דיינע הייזער, דיא הייזער דיינער קנעכטע, אונד דיא הייזער פֿאָן גאנץ מצרים פֿאָלל ווערדען, דערגלייכען דיינע פֿעטער אונד גראָספֿעטער ניכט געזעהען, זייטדעם זיא אויף ערדען געוועזען, ביז אויף דעם הייטיגען טאג. ער

תרגום אונקלוס

וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ (ד) אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת עַמִּי הָא
אֲנָא מַיְתֵי מְחַר גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ׃ (ה) וְיַחְפֵּי יָת עֵין שִׁמְשָׁא
דְאַרְעָא וְלָא יְכוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא וְיֵיכוֹל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא
דְּאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָּא וְיֵיכוֹל יָת כָּל אִילָנָא דְּצָמַח לְכוֹן
מִן חַקְלָא׃ (ו) וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל עַבְדָּךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי

רש"י

מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל

באור

ידענו כי לא יצא משה אל פרעה בלא אהרן עמו, כי הוא המליץ, והזכיר עתה משה ואהרן, בעבור שהושבו שניהם וגרשום באחרונה. שלא עשה כן בכל המכות: לענת, כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני, מאנת להיות עני ושפל מפני: (ד) ארבה, שם המין: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו', הרואה לראות. ולשון קצרה דבר, וכן דרך בעל הלשון לפעמים להסתיר גוף הפועל, כמו בל"א (ווערבונג חיאפעראנלאָזע, מאַן זיהט): העץ הצמח. כי הברד שבר את כל עץ השדה, ומה שצמח אחר כך יאכל הארבה, וז"ל הרמב"ן ז"ל, אמרו המפרשי' שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבו' שכתוב הצמח לכם מן השדה, ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי ידוע הוא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה, כי משנות משה רבינו יודע זה, כמו ששנינו במסכת עדיות (פ"ב מ"י) משפט המצריים במצרים שנים עשר חדש, וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאי' הברד, כי היתה השנה ההיא עצמה, אם כן הי' הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן, כי השעורה אביב והחטה אפילה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמח. ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות, ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר, כי שבר הענפי' והפארות ואח"כ בחדש ימים בניסן צמחה החטה והכסמת והיא הפלטה הנשארת מן הברד, והתחילו העצים להוציא פרח והנצני' כראוי, וזהו טעם הצומח כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל אשר לא השאי' להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו, והכתוב שאמר את כל פרי העץ על הכן שיעשה פרי אמר כמו שאמר כל ירק בעץ עכ"ל: (ו) ויפן ויצא מעם פרעה, בדברי רבותינו ז"ל ראה אותם שפונים זה לזה מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה: (ז) יהיה זה, המתרגם האשכנזי באלו (דיזער), כי כוונתו שהוא מוסב על משה אשר יצא מהם,

הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃
(ז) וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־
מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח
אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה
מִצְרָיִם׃ (ח) וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־
אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי
הַהֹלְכִים׃ (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ
וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ
בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה
לָנוּ׃ (י) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה

תרגום אשכנזי

וואנדטע זיך אונד גינג פאָן פרעה היגאוים: (ז) דא שפראכען דיא בעדיענטען פרעה'ס צו איהם: וויא לאנגע זאָלל אונז דיזער נאָך צום פער־דערבען זיין? לאס דיא לייטע ציהען, דאס זיא דעם עוויגען, איהרעם גאָטטע דיענען! מערקסט רוא דען נאָך ניכט, דאס מצרים צו גרונדע געהט? (ח) מאן בראכטע משה אונד אהרן צוריק, אונד שפראך צו איהנען: צי־העט הין דיענעט דעם עווי־גען איירעם גאָטטע! ווער זינד דען דיא דא ציהען זאָללען? (ט) משה שפראך: מיט אונזערן יונגען אונד אלטען וואָללען וויר ריי־זען, מיט אונזערן זאָהנען אונד טאָכטערן, מיט אונ־זערם קליינען פיה אונד רינדפיה וואָללען וויר רייזען: דען וויר האבען איין פעסט דעם עוויגען. (י) ער שפראך צו איהנען: זאָ מאג דער עוויגע מיט אייך זיין, וויא איך אייך אונד אייערע קינדער

רש"י

וגו'. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם ונומר. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר

תרגום אונקלוס

דִּי לָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהָת אֲבָהָתָךְ מִיוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִלְוָת פַּרְעֹה: (ז) וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵין לָנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גּוּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי אֲבָדַת מִצְרָיִם: (ח) וְאִתּוֹתַב יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן אָזְלִין: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵמָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזִיל בִּבְנָנָא וּבִבְנָתַנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא: (י) וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן

באור

ועליו אמרו שהוא להם למוקש, וראוי לדעתו שהי' לו לומר זאת כדין כל תוא' שלא נתיחד בו המתוא' כאשר זכרנו כמה פעמים: הטרם תדע, וכי עדיין לא נתברר לך ואיך מרגיש ונותן אל לב: (ח) ויושב את משה, כבר הודעתיך כי את הוא סימן הפעול, נקרא (אקוזאטיף): והנה בכל בניני התולדות הפעול בעצמו הוא נושא המאמר לפיכך בא הנושא עם מלת את, כמו יותן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), וכן כאן ויושב את משה, ובא הפעל בלשון יחיד למשה ולאהרן, ואם בעבו' היות משה העק', או כדרך הלשון בהקדים הפעל אל הפועל שלא לשמו' המין והמספר כאשר העידותיך בכמה מקומות: מי ומי ההלכים, רצה פרעה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים נקבו בשמות: (ט) כי חג ה' לנו, מצוה על כולנו לחוג: (י) כי רעה נגד פניכם, אתם חושבים רעה בלבבכם כמו ונגד פניהם נבונים (ישעי' ה' כ"א), הטעם בלבבם ומחשבותיהם, ויתכן לפי הענין כי התכלית אשר אליו יכוון האדם כאלו הוא נגד פניו, והוא מכוון את דרכו אליו להשיגו, ויהי' כאלו אמר ראו שכוונתכם

עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־
טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃
(יא) לֹא כֵן לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ
אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים
וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס שני
(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ
עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב

וועררע רייזען לאססען. זעהט, איהר האבט אייך באֶזעס פֿאָרגענאָממען:
(יא) ניכט דאָך! איהר מאננליכע געהעט היז, דיענט דעם עוויגען, דען דיזעס וואָללט איהר יא נור. מאן יאגטע זיא היר־אויס פֿאָן פרעה הינוועג.
(יב) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד איבער דאז לאנד מצרים הין, אום דער היישרעקקען וויללען, דאמיט זיא איבער דאז

תרגום אונקלוס

כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לְקָבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא׃ (יא) לָא כֵן אִיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִלְּוָת אַפֵּי פַרְעֹה׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִשְׂבָּא דְאַרְעָא יָת

רש"י

אתרגס): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סי' דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. והו שנא' היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם [יהושע ה'] שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פירש מי המגרש: (יב) בארבה.

באור

לרעה, וכן מתורגם בל"א. והרמב"ן כתב ז"ל כי רעה וגו', כתרגומו זה לשון רש"י, ומה טוב הי' שיפרשהו אלינו, והנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו. יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת. ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבין לעשות שהוא לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח, כלשון והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר (מלכים א' כ"א י'), והוא כלשון וישבו לאכל לחם (בראשית ל"ז כ"ה), ואסתחרו, קום נא שבה (שם כ"ז י"ט), אסתחר. ויש נוסחאות כתוב בהן לקבל אפיכון לאסתחרא, יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזור, מלשון ולא תסב נחלה (במדבר ל"ו ז'), לא תסתחר וכו', ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קבל אפיכון לאסתחרת, יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם. כי הכרת פניכם ענתה בכם עכ"ל: (יא) לא כן, כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם, אלא לכו הגברים: כי אתה, (דיזעם), כאשר העידותיך בהקדמה מטבע הלשון בהסת' המין הנקרא בלשון העמים (נייטרום), לומר בלשון נקבה: אתם מבקשים, בקשתם עד הנה לזבוח לה'. ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש, המגרש, בל"א (מאן יאגטע): (יב) בארבה, בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן, כתב על פי הנבואה, ודעת הרמב"ן בפשט הכתוב, כי בעבו' שמכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות, ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו. בעבור זה אמר שהי' גדול מאד מכל אשר כהי' במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו, ובגללו ידעו כי מכת האלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים, וגם אותו הארבה שהי' בימי יואל מכה מאת

הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃
(יג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ
כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר
הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃
(יד) וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד
לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ
וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ (טו) וַיְכַס אֶת־
עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ
וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־
פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־
נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה

תרגום אשכנזי

לאנד מצרים קאָממען; זיא זאָללען אללעס געוועכס דער ערדע פֿערצעהרען, וואס דער האגעל איבריג געלאססען האט;
(יג) משה נייגטע זיינען שטאב איבער דאז לאנד מצרים, דער עוויגע פֿיהרטע איינען אָסטווינד איבער דאז לאנד, דענזעלבען גאנצען טאג אונד דיא גאנצע נאכט. זאָ וויא דער מאָרגען וואַרד זאָ טרוג דער ווינד דיא היישרעקקע הער:
(יד) עס קאם דיא היישרעקקע איבער דאז גאנצע לאנד מצרים, אונד ליס זיך אין דעם גאנצען בעצירקע פֿאָן מצרים ניעדער, אין גראָססער מענגע, פֿאָר דיזער צייט איזט דערגלייכען היישרעקקע ניכט געוועזען, אונד נאך דער צייט ווירד קיינע זאָלכע זיין:
(טו) עס בעדעקטע דען שיין דער ערדע, זאָ דאס דיא ערדע פֿינסטער וואַרד; פֿערצעהרטע אללעס געוועכס דער ערדע, אונד אללע פֿרוכט דעם בוימעס, וואס דער האגעל צוריק געלאססען; עס בליב ניכטס גרינעס, אן בוים אונד פֿעלדגעוועכס, אים

רש"י

בשביל מכת הארבה:
(יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם [יואל ב'] למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל היה) ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד [כ"ג רא"ם ע"ש] וכמוהו לא היה ולא יהיה:
(טו) כל ירק. עלה ירוק וירדו"רא בלע"ז Verdure (דאז גרינע, קרייטער, פפלאנצען אונד בלעטטער אין איהרעם גרינען צושטאנדע): לא נשאר ארבה אחד.

תרגום אונקלוס

כָּל דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא׃ (יג) וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַיְיָ דַּבַּר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יַת גּוֹבָא׃ (יד) וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכֹל תְּחוּם מִצְרַיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵּן גּוֹבָא דִכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן׃ (טו) וַחֲפָא יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יַת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיַת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יְרוֹק בְּאִילָנָא וּבְעִיסְבָּא דְחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

באור

האלהים היתה. לפיכך נאמר גם שם כמוהו לא נהיה מן העולם (יואל ב' ב'): (טו) כל ירק. עלה ירוק ווידור"א בלע"ז. רש"י, והוא בל"א (גריינעם), וכוונת רש"י ז"ל להודיע שלא תפרש ירק בל"א (קרויט), שאינו נופל על העץ, רק פירושו מראה הירוקה שהיא בעץ ובעשב השדה: (יט) רוח ים, רוח מערבי, נקרא מערב ים בלשון הקודש, בעבור הים הגדול היוצא מספרד ועוב' על ארץ מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב, ואיננו יש סוקינוס כי ישראל לא ידעו

בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (טז) וַיְמַהֵר פַּרְעֹה
לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ (יז) וְעַתָּה
שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־
הַמָּוֶת הַזֶּה׃ (יח) וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה
וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ (יט) וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה
אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ (כ) וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ
עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ

תרגום אשכנזי

גאנצען לאנד מצרים ; (טז) פרעה איילטע היר־איף, משה אונד אהרן רופֿען צו לאססען, אונד שפראך: איך האבע מיך אן דעם עווינען, איירעם גאָטטע, אונד אן אייך פֿערגאנגען: (יז) פֿער־צייהע דאָך מיין פֿערגע־הען, נור נאָך דיזעס מאל! פֿלעהט צום עווי־גען איירעם גאָטטע, דאס ער נור דיזען טאָד פֿאָן מיר אבוועדע: (יח) משה גינג פֿאָן פרעה הינוועג, אונד פֿלעהטע צום עווי־גען: (יט) דער עווינע ליס דען ווינד זיך ווענדען אונד איינען זעהר העפֿ־טיגען וועסטווינד וועהען, דער דיא היישרעקקע אויפֿנאהם, אונד אין דיא בינזענזעע פֿערזענקטע. ניכט איינע איינציגע היישרעקקע בליב, אין דעם גאנצען בעצירקע פֿאָן מצרים: (כ) דער עווי־
פֿערשטאָקטע דאז הערץ פרעה'ס: אונד ליס ניכט דיא קינדער ישראל'ס ציהען: (כא) דער עווינע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד געגן הימּמעל, זאָ זאָלל איינע פֿינסטערניס איבער דאז לאנד מצרים ווערדען, אונד דיא פֿינסטערניס זאָלל אנהאלטען :

תרגום אונקלוס

(טז) וְאוֹחִי פַּרְעֹה לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבִית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן׃ (יז) וּכְעַן שְׁבוֹק בְּעַן חוֹבִי בְּרַם זִימְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יָת מוֹתָא הָדֵין׃ (יח) וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ (יט) וַהֲפַךְ יְיָ רוּחַ מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יָת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא דְסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם׃ (כ) וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא

רש"י

אף המלוחים שמלחו מהם [ס"ר]: (טי) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשאה את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפור' במקו' אח': (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים מתמזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים [צפניה ב']; (כא) וימש חשך. ויחשך עליהם חשך. יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הגהת האל"ף ניכרת כ"כ

באור

כל כך, ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבו' שרחבו ג' מאות פרסאות ושא' הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהי' רחב שלשים פרסה. (הרא"בע): (כא) וימש חשך,

מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ (כב) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ (כג) לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי (כד) וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

(כב) משה נייגטע זיינע האנד געגן הימּמעל, דא ווארד דיקקע פֿינסטערניס אים גאנצען לאנדע מצרים, דרייא טאגע: (כג) זיא זאהען איינער דען אנדערן ניכט, אונד עס רעגטע זיך נימאנד פֿאָן זיינער שטעללע דרייא טאגע לאנג; אללען קינדערן ישראל'ס אבער שיען ליכט אין איהרען וואָהנונגען; (כד) פרעה ליס משה רופֿען, אונד שפראך געהעט הין, דיענט דעם

תרגום אונקלוס

ויהא חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קביל ליליא: (כב) וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קביל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: (כג) לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבניהון: (כד) וקרא פרעה למשה ואמר איזילו

רש"י

אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי [ישעיה י"ג] כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותאזרני חיל כמו ותאזרני [שמואל ב' כ"ב]. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגד' פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) שלשת ימים. שלוש של ימים. טרזיי"נא בלע"ז *Troisaine*, (דיא דרייהייט, איין געדריטטעס, ד. ה. אויס דרייא אייניהייטען בעשטעהענד), וכן ז' ימים בכל מקום שטיי"נאה של ימים, בלע"ז *Septaine*, (אויס זיבען אייניהייטען בעשטעהענד, דיא אנצאהל אכט זיבען): ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים. [ש"ר] ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. עומד אין יכול לישב ויושב אין יכול לעמוד. ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפל' כדי שלא יראו מצריים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא [ב"ר ע"ש]: (כד) יוצג. יהא מוצג

באור

כמו ולא יהל שם ערבי (ישעי' י"ב כ'), כמו ולא יאהל, וכן כאן וימש כמו ויאמש כלומ' החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה הלילה עד שלשת ימים, וכן מתורגם בל"א, ומ"א פותרו לשון ימשש בצהרים שהי' כפול ומכופל, עד שהי' בו ממש [ולפ"ז שרשו משש. ובא כמנהג הפעיל מן הכפולים, כמו מן חלל, והוא יחל להושיע (שופטים י"ג ה'), וכן פי' הרא"בע מגזרת ומשש, ולדעתו הוא מנחי העי"ן. ובא וימֵש במקום וימיש, כדרך הצירי והחירק להתחלף זה בזה, ועכ"ז הוא מעניינו, כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו ז'). ושב וימש על מצרים, כי יתכן בלשון יחיד, כמו ויאמר מצרים אנוסה (לקמן י"ד כ"ה)]: (כב) שלשת ימים, שלוש של ימים טרזיי"נא בלע"ז, וכן שבעת ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים (רש"י), צריך להנקד טְרְזֵיְנ"י שֶׁטֵיְנ"י, כאלו תאמר בל"א (דרייאהייט או זיבענהייט) מן (דרייא או זיבען) וכוונת רש"י ז"ל להודיע שאינו שם התואר (דרייא או זיבען), כי השם התואר לא יסמך אל העצם אשר לו. והי' צריך לומר שלשה ימים, שבעה ימים, לא שלשת ימים שבעת ימים. ואולם הוא כשם המקרה למספר השלוש והשבעה: (כג) מתחתיו, מביתו, לפי פשוטו לא ידעו להיכן ילכו,

רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם
יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־
אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ
לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ (כו) וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ
עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ
נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ
לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־
בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃ (כז) וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ (כח) וַיֹּאמֶר־
לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־
תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָּנַי

ת״א גם אתה חגיגה י׳, ב׳. ע״ז כ״ד, ח׳:

עווינען, נור אייער קליינעם אונד גראָסעס פֿיה בלייבע היר; איירע קינדער אבער קאָננען מיטרייזען: (כה) משה שפראך דוא זעלבסט, מוסט אונז שלאכט אונד בראנדאָפּפֿער מיטגעבען, דאס וויר זיא דעם עוויגען אונזערם גאָטטע ברינגען: (כו) אונד אונזער אייגענעס פֿיה מוס אויך מיט אונז געהען, קיינע קלויע קאָן צוריק בלייבען, דען דאפֿאָן מיססען וויר נעהמען, דעם עוויגען אונזערם גאָטטע צו דיענען; וויר וויססען נאָך ניכט, וויא וויר דעם עוויגען דיענען ווערדען, ביז וויר דאהין קאָממען: (כז) דער עוויגע פֿערשטאָקטע דאז הערץ פרעה׳ס, זאָ דאס ער זיא ניכט וואָללטע ציהען לאססען: (כח) פרעה שפראך צו איהם: געהע הינוועג פֿאָן מיר, נימם דיך אין אכט, דאס דוא מיין אנגעזיכט ניכט מעהר

תרגום אונקלוס

פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ לְחוּד עָנְכוֹן וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן׃ (כה) וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְנַעְבֵּיד קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא׃ (כו) וְאַף בְּעִירָנָא יֵיזִיל עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדַּעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נַסְבִין לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן׃ (כז) וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא אָבָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ (כח) וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אֵיזֵיל מֵעִלָּוָי אִסְתַּמַּר לָךְ לָא תוֹסֵיף לְמֶחֱזֵי אַפַּי אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתִיחֱזֵי אַפַּי תְּמוּת׃

רש״י

במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסת רגל פלנ״טא בלע״ז, Plante, (דיה פוסזאָהלע): לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה

באור

ולשון הרמב״ן ז״ל כי לא הי׳ החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמש והי׳ כמו לילה, אבל הי׳ חשך אפלה, כלומ׳ אויר עב מאד שירד מן השמים על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדול׳ נופלת עליהם. והיתה מכבה כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר וכו׳. ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו, ואלמלא כן היו משתמשין בנרות. וזהו שאמר הכתוב שלח חשך ויחשך (תהלים ק״ה כ״ח), כי הי׳ שלוח חשך לא אפיסת אור השמש בלבד, ויתכן שהי׳ אויר עב מאד מורגש שהי׳ בו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעבות ר״ל עכ״ל. והוא הרא״בע שכתב והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים, ואני הייתי שם פעמים רבות עכ״ל: (כה) גם אתה, לא די שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן: (כו) פרסה, פרסת רגל פלנט״א בלע״ז, בל״א (פוסזאָהלע), והוא השטח התחתון מהרגל שבו החי עומד על הארץ, ונקרא כל החי על שם החלק ההוא, לפי שהוא מעמידו. וכן בל״א יאמר

תְּמוּת׃ (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ
לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ
יא (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד
נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־
מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה
כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃
(ב) דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ
אִישׁ ׀ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ
כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ (ג) וַיִּתֵּן יְהוָה
אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ
מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי
עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס רביעי

תרגום אשכנזי

זיהסט! דען זאָבאלד דוא מיין אנגעזיכט ווידער זיהסט, זאָללסט דוא שטערבען: (כט) משה שפראך: דוא האסט רעכט גערעדעט: איך ווערדע דיין אנגעזיכט ניכט ווידער זעהען:
יא (א) היר שפראך דער עוויגע צו משה: נאָך איינע פלאגע וויל איך אויף פרעה אונד מצרים ברינגען, זאָדאן ווירד ער אייך וואָהל ציהען לאססען; דא ער אייך ווירד ציהען לאססען, ווירד ער אייך זאָגאר פֿאָללינג פֿאָן היר וועג טרייבען: (ב) זאגע אינצווישען דעם פֿאָלקע, דאס איין מאן פֿאָן זיינעם פֿריינדע אונד איינע פֿרויא פֿאָן איהרער פֿריינדין, זילבערנעס אונד גאָלדענעס געשירר פֿאָדרע: (ג) דער עוויגע גאב אויך דעם פֿאָלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים; דער מאַ: משה זעלבסט וואר זעהר האָכגעאכטעט אים לאנדע מצרים, איז דען אויגען דער קנעכטע פרעה'ס אונד אין דען אויגען דעם פֿאָלקס:

תרגום אונקלוס

(כט) וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃
יא (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יַתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יַתְכוֹן מִכָּא׃ (ב) מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חֲבֶרְתַּהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ (ג) וִיהַב יְיָ יַת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃

רש"י

דברת. ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך [ס"ן]:
יא (א) כלה. גמירא כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא. אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם

באור

(קוּיע) על כל החי: לא נדע מה נעבד, איזה מין נבחר וכמה נקריב ממנו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת, שלא אוסיף עוד לבא אליך לעולם, אחרי לאתי מאתך:
יא (א) ויאמר ה' אל משה, בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה, שהרי משה מאז מלפניו לא הוסיף ראות פניו, וקצר הכתוב בספורים, כי השם אמר לו עוד נגע אחד והודיעו את הנגע ההוא ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וכל ענין הפרשה ההיא אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה, ויאמר משה אחרי כן לפרעה כה אמר ה' וגו': כשלחו, כאשר ישלח, כשידבר על העתיד יאמר כשלח, ואולם על ההוה או העבר יאמר בשלח פרעה את העם (לקמן י"ג י"ז): כלה, הכל, כלכם ישלח, גבדים ונשים טף ומקנה: (ב) וישאלו, (לשון הרשב"ם ז"ל) לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב' ח') עכ"ל, וכ"כ לקמן (י"ב ל"ו) נתן את חן העם. לתת להם במתנה וכו', וישאלום, שראו, ישראל היו השואלים ומצרים היו המשאילים, השלימו שאלתם ומתנה היתה, מי

(ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהֹוָה כַּחֲצֹת
הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃
(ה) וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד
בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם
וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ (ו) וְהָיְתָה צְעָקָה
גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ
לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃

ת"א כחצות ברכות ג', ד', וד' ח':

(ד) נון זעטצטע משה הינצו: זאָ האט דער עוויגע געשפראָכען: ווען עס מיטטערנאכט זיין ווירד, צייגע איך מיך דורך מצרים: (ה) זאָ זאָלל אללעם ערסטגעבאָרנע אים לאנדע מצרים שטערבען, פֿאָן דעם ערסטגעבאָרנען פרעה'ס, דער אויף זיינעם טהראָנע זיטצען זאָללטע, ביז אויף דעם ערסטגעבאָרנען דער סקלאווין, דיא הינטער דער האנדמיהלע זיטצט; זאָ וויא אללעם ערסטגעבאָרנע דעם פֿיהעם:
(ו) עס ווירד איין העפֿטיגעס געשרייא זיין אים גאנצען לאנדע מצרים, דערגלייכען ניא געוועזען,

תרגום אונקלוס

(ד) וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ (ה) וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ (ו) וּתְהֵי צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּכָל

רש"י

ועבדוס ועבו אותס קייס בהס ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קייס בהס [ברכות ז']: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרע' נאמרה לו נבוא' זו שהרי מפילא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחלות כמו כעלות בחדות אפס בנו זהו פשוטו ליסבו על אפניו שאין חלות שם דבר של חלי, ורבותינו דרשו.כמו כחלות הלילה ואמרו שאמר משה כחלות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחלות שמא יטעו אלטגניני פרע' ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתים ורגעיו אמר בחלות [ברכות ד']: (ה) (עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם

באור

שסואל את הדבר קרוי סואל. ומי שמוסר לו מה שסואל קרוי משאיל וכו', וינצלו את מצרים, עדים הטוב מלבושיהן שאלו וכתבו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שם ל"ג ו') עכ"ל. והנה האמת שלשון שאלה נופל גם על בקשת הדבר בלי חזרה וכן אמר גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו (שופטים ח' כ"ד), והם נתנו לו ועשה אותו לאפוד, והי' א"כ שאלה בלי חזרה, אלא שאין צורך להוציא הכתוב ממשמעו, וכבר כתבו חז"ל תשובה נכוחה שבדין נצלו ממצרים מה שהשאילום: (ד) כחצת לילה, כהחלק הלילה, ואין חלות שם דבר של חלי כי אם המקור מן חלה כמו כעלות מן עלה, בחרות אפס (תהלים קכ"ד ב') מן חרה, כלומר כשיגיע אותו הזמן שיחלה הלילה אני יולא וגו', ובשעת מעשה כאשר הגיע הזמן ההוא ראוי לומר ויהי בחלי הלילה בבי"ת, זהו לפי פשוטו לדעת רש"י והרשב"ם ז"ל, ומסכים למה שכתבנו למעלה בתיבת כשלחו, ואולם מלאנו המקור עם הכ"ף גם על העבר, כמו ויהי כראות את הנזם וגו' וכשמעו את דברי רבקה אחתו (בראשית כ"ד ל'), כשמע עשו (שם כ"ז ל"ד): אני יוצא, הטעם על הגזרה היולאת מלפני השם: (ה) הישב על כסאו, הראוי לשבת על כסאו אחריו, והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן המלך, והנבזה מכל שהוא בכור השפחה: אשר אחר הרחים, ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור (לקמן י"ב כ"ט), אלא ששני הפסוקים אחד הם.. כי בכור השפחה כמו בכור השבי, כי השבוי' שפחה היא, והעבד טוחן בבית האסורים, ובלילה שמים אותו בבור, כאשר הזכיר יוסף כי שמו אתי בבור (בראשית מ' ט"ו): (ו) כמהו לא נהיתה, לשון זכר ולשון נקבה כאחד, כמו המחנה

(ז) וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב
לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן
תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָֹה בֵּין מִצְרַיִם
וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ
אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא
אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ
וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה
בָּחֳרִי־אָף׃ ס (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־
מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן

תולדות אהרן ולכל ברכות כ"ו, ג': וירדו זבחים ק"ג, ח'.
מנחות נ"ח, ח': ויצא זבחים ק"ג, ח':

תרגום אשכנזי

דערגלייכען אויך ניא ווי־דער זיין ווירד: (ז) אללען קינדערן ישראל'ס אבער זאָלל קיין הונד דיא צונ־גע רעגען, ווערער געגען איינען מאן נאך געגען פֿיה דאמיט איהר ערקעננעט, דאס דער עוויגע איינע־ אונטערשיר מאכט, צווי־שען מצרים אונד ישראל: (ח) זאָדאן ווערדען דיזע דיינע בעדיענטען אללע צו מיר העראבקאָממען, זיך געגען מיך ביקקען, אונד שפרעכען: רייזע דוא, אונד דאז גאנצע פֿאָלק, דאז דיר פֿאָלגט, הערנאך ווערדע איך ריי־זען; היעראויף גינג ער פֿאָן פרעה הינוועג מיט ענטבראנטעם צאָרן: (ט) דער עוויגע האטטע דיזעס דעם משה שאָן פֿאָרהער געזאגט: פרעה ווירד אייך קיין געהאָר געבען; ראמיט מיינע וואונדער אים לאנדע מצרים דעסטאָ מעהר

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּיכְוָתָהּ לָא הֲוָת וְדִיכְוָתַהּ לָא תוֹסִיף׃ (ז) וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵיק כַּלְבָּא בְּלִישָּׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דִּי תִדְּעוּן דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוּן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְּוַת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה

רש"י

תנעה עלבונס והגיא פרענות על מגרים:) מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפח' היו בכלל. ולמ' לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בלרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין להם. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה [מכילתא]: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו [יהושע י'] לא שנן אז תחרץ [שמואל ב' ה'] תשתנן למורג חרוץ [ישעיה מ"א] שנון מחשבות חרוץ [משלי כ"א] אדם חריף ושנון ויד חרוצים תעשיר [שם י'] חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו לאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחילה וירדת אלי והשתחוית לי [זבחים ק"ב]: אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף

באור

האחת והכהו (שם ל"ג ע'): (ז) לא יחרץ כלב לשנו, לשון רש"י אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן, וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע י' כ"א), לא שנן, אז תחרץ (שמואל ב' ה' כ"ד) תשתנן, למורג חרוץ (ישעיה מ"א ט"ו), שנון, מחשבות חרוץ (משלי כ"א ה'), אדם חריף ושנון, ויד חרוצי' תעשיר (שם י' ד'), חריפי' סוחרים שנוני' עכ"ל, והכוונה שבכורי ישראל אפילו קול נבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם: יפלה, יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך, חלק כבוד למלכות, שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו לאו מתוך עמי, ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: (ט) ויאמר, וכבר אמר, כמשפט הלשון בכמה

רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וּמֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה
לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ׃ ס
יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (ב) הַחֹדֶשׁ
הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא

תולדות אהרן ויאמר ר״ה כ״ב, א׳. מנחות כ״ט, א׳: החדש ברכות י׳, ב׳. שבת פ״ו, ב׳, וקמ״ד ב׳. פסחים ו׳, ב׳. ר״ה ו׳ א׳. וכ׳ א׳, וכ״ב א׳. וכ״ה ב׳, מגלה כ״ט, א׳. ול׳ א׳ • סנהדרין י״ב, ב׳. עקרים מ״ג, פט״ז: ראשון ר״ה א׳, ב׳, וט׳ ב׳:

וועררען: (י) נון האטטען משה אונד אהרן אללע דיזע וואונדער פֿאָר פרעה געטהאן; אלליין דער עוויגע ליס דאז הערץ דעם פרעה הארט זיין, אונד ער וואָללטע דיא קינדער ישראל׳ס ניכט אויס זיינעם לאנדע לאססען;

יב (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן אים לאנדע מצרים, וויא פֿאָלגט (ב) דיזער מאָנאט זייא אייך דער אנפֿאנג דער מאָנאטע; ער זאָלל אייך דער ערסטע זיין, צו אללען מאָנאטען דעם

תרגום אונקלוס

מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבַדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃

יב (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ (ב) יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן

רש״י

ולנעד את מלרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו׳. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה:

יב (א) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במכו׳ לאסוכ׳ שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת״ל כצאתי את העיר וגו׳. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גילולים דבור חמור כזה לא כ״ש [מכילתא]: (ב) החדש הזה. הראהו לבנה בחדושה ואומר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר״ח [מכלתא ס״ר]. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשי׳ שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש.

באור

מקומות, וכן מתרגם בל״א: לא ישמע אליכם פרעה. כלומר בכל מכה ומכה הי׳ אומר הקב״ה למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף: (י) ויחזק ה׳, בכל פעם ופעם:

יב (א) ויאמר, הזכיר המצוה הראשונה שצוה הקב״ה את ישראל על ידי משה ואהרן, והיתה בארץ מצרים, כי שאר המצוות שבתורה יש מהן בהר סיני ויש מהן באהל מועד ויש מהן בערבות מואב: (ב) החדש, זמן שבות הלבנה מחדושה לחדושה כ״ט יום י״ב שעות ותשצ״ג חלקי שעה, יקרא חדש ימים או חדש והיום הראשון ממנו יקרא ראש חדש, או חודש לבדו, יאמר חדש ושבת (ישעיה א׳ י״ג), חדשיכם ומועדיכם (שם י״ד), והטעם יום חדוש אור הלבנה, וזמן תקופת השמש מנקודה אחת בגלגלו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא, יקרא שנה, ובשנה פעמים שנים עשר חדשי הלבנה ופעמים שלשה עשר כידוע, כי שנת החמה שס״ה יום וקרוב מרביעית היום. והנה ראשי חדשים הם הימים הראשונים של החדשים וראש חדשים הוא החדש הראשון מחדשי השנה: לכם ראש חדשים, שימנו אותו ישראל חדש ראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר או שלשה עשר חדשים, כדי שיהי׳ בזה זכרון

לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ (ג) דַּבְּרוּ אֶל־
כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה
לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ (ד) וְאִם־
יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא
וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת
נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־

ת"א דברו פסחים צ"ו, א': בעשר פסחים ו', ב', צ"ו, א': ויקחו פסחים צ"ח, ב'. קדושין מ"ב, א'. בכורות י"ב, א: שה פסחים פ"ח, א', וכ' א': ימעט פסחים פ"ט, א', וב', צ"ט, א', תמורה ל', ב': במכסת פסחים צ"ח, א' וב': תכסו פסחים צ"ח, א'. סוכה מ"ב, ב'. קדושין מ"ב, א'. זבחים כ"ב, א':

תרגום אשכנזי

יאהרעס: (ג) זאגט דער גאנצען געמיינע ישראל: אם צעהנטען דיזעס מאָנאטס, זאָללען זיא זיך אויסזוכען, יעדער איין לאמם פֿיר זיינע פֿאַמיליע, איין לאמם פֿיר יעדעס הויז: (ד) איזט אבער דיא הויזהאלטונג צו גערינג, געסטע איינעם לאממעס צו זיין, זאָ זאָלל ער אונד זיין נעכסטער נאכבאר זיך אויסזוכען נאך אנצאהל דער פערזאָנען; איינען יעדען נאך פֿערהעלטניס זיינעס עססענס זאָללט איהר צום לאממע מיט

תרגום אונקלוס

לְיַרְחֵי שַׁתָּא׃ (ג) מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְרָא לְבֵית אֲבָא אִימְרָא לְבֵיתָא׃ (ד) וְאִם יַזְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִימְרָא וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבָבֵיהּ דְקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ

רש"י

וכיצד הראהו והרי לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמ' ויהי ביום דבר ה' ביום צוותו מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמ' נראה לו פרש' זו והראהו עם חשכה: (ג) דברו אל כל עדת. וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים [מכילתא]: דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש. דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחדש הזה [מכילתא]. פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות [פסחים צ"ו]: שה לבית אבות. משפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכלן ת"ל שה לבית [שם]: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א' שאין יכולים לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה

באור

לנס הגדול של יציאת מצרים. כי בכל עת שנזכיר החדשים יהי' הנס נזכר. ועל כן אין לחדשים שם בתורה, כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים הם ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגילת אסתר, אבל בתורה יאמר בחדש השלישי (לקמן י"ט א'), ויהי בשנה השנית בחדש השני (במדבר י' י"א), ובחדש השביעי וגו' (שם כ"ט א'), וכמו שתהי' הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת שני בשבת כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו חדשי השנה לגאולה ההיא: ראשון הוא לכם, הטעם שאינו הראשון בשנה, שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה (שמות ל"ד כ"ב), וכתיב בצאת השנה (שם כ"ג י"ו), אבל הוא ראשון לנו לשם הנקרא לו לזכר גאולתינו (מדברי הרמב"ן): (ג) בעשר לחדש הזה, דברו היום בר"ח שיקחו בעשר לחדש, והנה נקוד באתנח אע"פ שהוא מוסב אל ויקחו להם, לפי שהוא מוסב גם על הפסוקים הבאים עד יהי' לכם למשמרת וגו'. וכך ענינו בעשר לחדש הזה יעשו כזאת, יקחו להם וגו': שה לבית אבת, למשפחה אחת, ואם היו בני המשפחה מרובין, שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית, ואם יהיו אנשי הבית מועטין מהיות משה שלא יוכלו לאכלו כלו: במכסת, חשבון. ובן מכסת הערכך (ויקרא כ"ז כ"ג). וכמוהו המכס לה' (במדבר ל"א ל"ז) גם תכסו כתרגומו תתמנון, והוא מפעלי הכפל. והכפל חסר במלת במכס' גם מן המכס:

הַשֶּׂה: (ה) שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה
יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים
תִּקָּחוּ: (ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד
אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ
אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין
הָעַרְבָּיִם: (ז) וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ

ת"א למשמרת ר"ה ז', א', מנחות מ"ט, ב', ערכין י"ג, ב': ושחטו פסחים ס"ד, א', ע"א, ב'. קדושין מ"א, ב', ות"ז א': הערבים פסחים נ"ט, א'. וס"א א':

צעהלען: (ה) איין יעהריגעס לאמם מענגליכען געשלעכטעס, אָהנע לייבעספעהלער מיסט איהר האבען; איהר קאֶננט עס פאָן שאפען אָדער פאָן ציגענפיה נעהמען: (ו) דיזעס זאָללט איהר אין פערוואהרונג האלטען, ביז אויף דען פירצעהנטען טאג דיזעס מאָנאטס; אלסדאן זאָלל דיא גאנצע פערזאממלונג דער געמיינע ישראל'ס עס שלאכטען צווישען דען ביידען אבענדען: (ז) פאָן דעם בלוטע זאָללען זיא נעהמען, אונד אויף דיא ביידען טהיר־

תרגום אונקלוס

תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא: (ה) אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְבוּן: (ו) וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כֹּל קְהָלָא כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: (ז) וְיִסְבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין

רש"י

יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט [פסחים פ"ט]: מכסת. חשבון וכן מכסת הערכך [ויקרא כ"ז]: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית [מכילתא]: תכסו. תתמנו: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות הי' ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים [יחזקאל ט"ז] הגיע שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה [שם] ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנ' מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו [זכריה ט'] ולפי שהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו [מכילתא קדושין מ"א]: קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים [דף ס"ד]: בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחילת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה [ישעיה כ"ד]: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם

באור

(ה) תמים, בלא מום. בן שנה, כל שנתו קרוי בן שנה, כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים, מזה או מזה. שאף עז קרוי שה, שנאמר ושה עזים (דברים י"ד ד'): (ו) למשמרת, כתרגומו למטרא שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים, המשקל הזה נופל תמיד על מספר שנים כמו ידים רגלים אזנים ודומיהם, והנה קבלת חז"ל שמשעה ששית ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה הוא זמן שחיטת הפסח, והי' א"כ אז בין הערבים, וכתב רש"י ז"ל שלשון בין הערבים אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת ז' שעות מכי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה, ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה (ישעי' כ"ד י"א) עכ"ל: (ז) המזוזות, הם העמודים הזקופים מצדי הפתח, והמשקוף הוא מפתן

עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל
הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃
(ח) וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה
צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃
(ט) אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל
מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ
עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ (י) וְלֹא־

ת"א הבתים פסחים פ"ו, א': ואכלו ברכות ט', א'. פסחים מ"א, ב'. פ"ה, א', נ"ו א', ק"ב, ב'. מגלה כ"א, א': צלי פסחים ע"ה, א', ע"ו, א'. ב"ת קט"ו, ב': אל פסחים פ"ב, מ"א, ב', נ"ה, ב', ונ"ו א', יבמות ע"ד, א'. ב"ת קט"ו, ב'. חולין קט"ו, א': ובשל פסחים מ"א, א': צלי פסחים ע"ד, א', וע"א ב':

פפאָסטען טהון, אונד אויף דיא אָבערשוועללע אן דען הייזערן, וואָרין זיא שפייזען ווערדען: (ח) דאז פֿליישׁ זאָללען זיא דיזע נאכט נאָך עס־סען; אם פֿייער געבראַ־טען, אונד אוננעזייערט ברויט דאצו, מיט ביטטערן קרייטערן זאָללען זיא עס פערצעהרען: (ט) עס־סעט אבער ניכט דאפֿאָן האלבגאר אדער אין וואַס־סער געקאָכט; זאָנדערן אם פֿייער געבראַטען, מיט קאָפּף קניעשטיק־קע אונד איינגעווייד־דע: (י) אויך זאָללט איהר דאפֿאָן ניכטס איבריג

תרגום אונקלוס

כפיא ועל שקפא על בתיא די ייכלון יתיה בהון: (ח) וייכלון ית בסרא בליליא הדין טוי נור ופטיר על מררין ייכלוניה: (ט) לא תיכלון מניה כד חי וצף לא בשלא מבשל במיא אלהין טוי נור רישיה על כרעוהי ועל גויה: (י) ולא תשארון

רש"י

יכול בזיד ת"ל אשר בסף: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז: Lintel, Linteau, (דיא אָבערשוועללע), ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף [ויקרא כ"ו] טרפא דשקיף. חבורה משקופי: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. לא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות [מכילתא פסחים פ"ג]: על מצות ומרורים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו [מכילתא פסחים פ"ח]: במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום [פסחים שם]: כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן [פסחים ע"ד]. ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנותר

באור

העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית, כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו ח'), ולשון רש"י המשקוף, הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינטי"ל בלע"ז לינט"א ובל"א (אָבערשוועללע), ולשון שקיפה חבטה, כמו קול עלה נדף (ויקרא כ"ו ל"ו). דשקיף, חבורה (שמות כ"א כ"ה), משקופי עכ"ל: (ח) צלי אש ומצות, מוטעם בזקף, שאין תיבת ומצות מחוברת עם על מרורים, כי אם צוה תחלה שיאכל הפסח צלי ויאכל מצות עמו, וחזר ואמר על מרורים יאכלהו, מוסב על הבשר הנזכר למעלה, צוה באכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים רק אמר שיאכלו את הבשר עם מרורים, שאין במרורים מצוה, רק לאכלו הבשר עמהם, ואם אין בשר אין מרורים, וגם אינם מעכבים הבשר. ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא, כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחת צוה בפני עצמה. גם על המצות חזר וצוה בערב תאכלו מצות (להלן בפסוק י"ח), אפי' בפני עצמן כדעת רבותינו ז"ל, אבל במרורים לא נמצא צווי לאכלם בפ"ע (מדברי הרמב"ן). ועל כמו עם, ורבים כמוהו: (ט) אל תאכלו ממנו נא.

תותירו ממנו עד־בקר והנתר ממנו
עד־בקר באש תשרפו׃ (יא) וככה
תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם
ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם
אתו בחפזון פסח הוא ליהוה׃
(יב) ועברתי בארץ־מצרים בלילה הזה

ת"א תותירו שבת כ"ד, ב', קל"ג, א' · פסחים פ"ב, פ"ד, כ"ז וק"כ, ב'. יבמות ע"ז, סנהדרין ס"ב. מכות ט"ז. שבועות ג', זבחים נ"ו. חולין נ"א. קמ"א. תמורה ד', ב': **והנתר** יבמות ע"ד, תמורה ד', ב': **בקר** ברכות ט', א': **בחפזון** ברכות ט', א'. פסחים נ"ד, א', ק"כ, ב', זבחים נ"ז, ב': **פסח** פסחים נ"ג, א': **ועברתי** ברכות שם. פסחים ק"כ ב': **בלילה** מגלה כ"א, א'. זבחים כ"ז, ב':

תרגום אונקלוס

מניה עד צפרא ודישתאר מניה עד צפרא בנורא תוקדון׃ (יא) וכדין תיכלון יתיה חרציכון יהון אסירין מסניכון ברגליכון וחוטריכון בידכון ותיכלון יתיה בבהילו פסחא הוא קדם יי׃ (יב) ואתגלי בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא

תרגום אשכנזי

לאססען ביז אויף מארגען; וואס אבער דאפאן ביז מארגען איבריג בלייבט, זאללט איהר אים פייער פערברעננען: (יא) פאלגענדער געשטאלט מיסט איהר עס עססען: אייערע לענדען גענירטעט. איירע שוהע אן דען פיסען, אונד איירען שטאק אין דער האנד; אונד דאן מיסט איהר עס מיט איילפערטיגקייט עססען, עס איזט דאז איבערשרייטונגסאפפער דעם עוויגען צו עהרען: (יב) איך ווערדע דיזע נאכט אין דעם לאנדע מצרים אומהערפאהרען, אונד אל־

רש"י

ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משעת הנץ החמה וגא הכתוב להקדים שאסור באכיל' מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהל' ומהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת [שמואל א' כ"ג]. אשר השליכו ארם בחפזם [מלכים ב' ז']: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודתיו לש"ש. ד"א דרך דלוג וקפיצ' זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה: (יב) ועברתי. כמולך העובר

באור

שאינו צלי כל צרכו יקרא נא בלשון ערבי: ובשל, שם התאר ופירושו מה שהוא מבושל במים, כי גם צלי אש יקרא מבושל כדכתיב ובשלת ואכלת (דברים ט"ז ז'), ויבשלו הפסח באש כמשפט (ד"ה ב' ל"ה י"ג), כי ענין הבשול הוא התקון לצורך האכילה, בל"א (גאר ווערדען או גאר מאכען). בין שיהי' באש או במים, והמבושל באש יקרא צלי. וצוה שלא יאכלו אותו לא נא ולא מבושל במים: ראשו על כרעיו, צלהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעו ועם קרבו, בני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתו, ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאתם (לקמן כ"א), כמו בצבאותם כמות שהן, אף כאן כמות שהוא, כל בשרו משלם: (יא) מתניכם חגרים, מזומנים לדרך: בחפזון, לשון בהלה ומהירות, כמו ויהי דוד נחפז ללכת (שמואל א' כ"ג כ"ו). אשר השליכו ארם בהחפזם (מלכים ב' ז' ט"ו) והי' זה בפסח מצרים לבד, והכלל שכל מצוה שהיא בגוף הפסח כגון נותר ושבירת עצם וצלי ודומיהם. מצוה לדורות, אבל כל מצוה שהיא באוכלים, כגון חגירת המתנים ונתינת הדם על המשקוף ודומיהם. אינה רק בפסח מצרים: פסח, לשון דלוג וקפיצה ממקום למקום בעזיבת המקום שביניהם, בל"א (איבערשפרינגען או איבערשרייטען), כלומר הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג, שהקב"ה מדלג ומניח את בתי ישראל להכות הבכורים שבבתי המצריים, ולשון רש"י דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א (הוא שם חג הפסח) לשון פסיעה עכ"ל: (יב) ובכל אלהי מצרים וגו', לפי שהי' בוטח באלהי מצרים זאמר מי ה':

וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם
וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם
אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהָיָה
הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם
שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם
וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה
לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃

תולדות אהרן אלהי נדרים כ"ח, א':

לעס ערסטגעבארנע אים לאנדע מצרים שלאגען, פאם מענשען ביז צום פיה; אונד אן אללען געטטערן מצרים'ס וויל איך שטראפגעריכטע איבען. איך, דער עוויגע! (יג) דאז בלוט זאלל אייך צום צייכען דיענען אן דען הייזערן, ווארין איהר זייד, איך ווערדע דאז בלוט מערקען, אונד איבער אייך הינוועגשרייטען; אייך זאלל קיינע פלאגע צום פערדערבען טרעפפען, אינדעם איך אין דעם לאנדע מצרים שלאגע: (יד) דיזער טאג זאלל אייך קינפטיג איין געדעכטניסטאג זיין אונד איהר איהן דעם עוויגען אלס איין פעסט פייערן, בייא אייערן נאכקאממען, אלס איין עוויגעס געזעטץ, זאללט איהר איהן פייערן:

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת מִצְרָאֵי אַעְבֵּיד דִּינִין אֲנָא יְיָ׃ (יג) וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַּיָּא דִּי אַתּוּן תַּמָּן וְאֶחְזֵי יָת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵא בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (יד) וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵיהּ׃

רש"י

ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין [מכילתא]: כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומו' אחרים ת"ל למכה מצרים בבכוריהם [תהלים קל"ו]: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעביר' תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט [ישעיה ל"א] ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצ'. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה. וכן פוסחים על שתי הסעיפים [מלכי' ח' ג] וכן כל הפסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף [מכילתא]: (יד) לזכרון. לדורות: וחגותם איתו. יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציא' הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו [מכילתא]: לדורותיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו [מכילתא]:

באור

(יג) והיה הדם לכם לאת, שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבו' הדם שאני רואה אפסח עליכם ולא יהי' בכם נגף, כי זה הדם יהי' לאות על המשחית:

(טו) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ
בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם
כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם
הַשְּׁבִעִי׃ (טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־
קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה
בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא

ת"א שבעת פסחים ד', ב', ה', א' וב', ו"ה, א', ז', ב', מ', א', י, ב', פ"ט, א', פ"ט, א': אך פסחים ד', ב', י', ב', כ"ו, ב': כי וכו' פסחים ה', א, כ"ח ב', מ"ג, א': מיום ערכין י"ח, א':

(טו) זיבען טאגע זאָללט איהר אונגעזייערטעס בראָד עססען, יעדאָך אם ערסטען טאגע מיסט איהר שאָן דען זויערטייג אויס אייערען הייזערן געריימט האבען, דען ווער געזייערטעס בראָד איסט, פֿאָם ערסטען טאגע אן ביז צום זיבענטען, דעססען פערזאָן זאָלל אויס ישראל פֿערטילגט ווערדען: (טז) אם ערסטען טאגע זאָלל דיא אויסרופֿונג דער היילינקייט געשעהען; אונד אם זיבענטען טאגע זאָלל בייא אייך איינע אויס-רופֿונג דער היילינקייט געשעהען; קיינע קונסט-ארבייט זאָלל אן דעמזעל-בען פֿערריכטעט ווערדען. יעדאָך וואס איינער פערזאָן צור שפייזע דיענט, דיזעס אללייִן מאג פֿיר

תרגום אונקלוס

(טו) שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָן תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ (טז) וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה דִּי מִתְאֲכַל לְכָל נְפַשׁ

רש"י

(טו) שבעת ימים. שבעה של ימי' (מפור' לעיל): שבעת ימים מצות תאכלו ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצות ובלבד שלא יאכל חמץ תכין אף שש' רשות ת"ל שבעת ימים זו מד' בתור' דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה [פסחים ק"ך]: אך ביום הראשון תשביתו שאור. מעי"ט וקרוי ראשון שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון הראשון אדם תולד [איוב ט"ו] הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים [מכילתא]: הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוסים מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות [מכילתא]: לא יעשה בהם. אפי' ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לגוים ת"ל

באור

(יד) לזכרון, לדורות: (טו) תשביתו, הענין שכאשר יכנס היום הראשון כבר יהי' השאור נשבת מהבתים, והוא זמן מורכב מעתיד ועבר כמו שמתורגם בל"א (זאָללט איהר אויסגערייאמט האבען), ולא פירש הכתוב מתי ישביתו בעי"ע, וחז"ל דרשו אך חלק, וקבעו לו זמן בשעה הששי' בעי"ע: כי כל אכל וגו', הענין כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה הנפש ההיא, וכן מתורגם בל"א, ועד יום השביעי הוא כמו עד היום השביעי: (טז) מקרא קדש, מקרא שם דבר. קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות: אך אשר יאכל לכל נפש וגו'. ולכך כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו, למעוטי אוכל נפש, אבל בשבת ויום הכפורים כתיב כל מלאכה (הרשב"ם), והנה כל פעולה הנפעלת בכח האדם ועמל איבריו עם כשרון המעש' כאשר יאות אל התכלית המכוון בפעולה ההיא תקרא מלאכה, והכשרון ההוא

לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ (יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ (יח) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה

ת"א הוא לבדו שבת כ"ד, ב', קל"ג, א'. פסחים מ"ז, א', ע"ג, ב'. ביצה כ', ב', כ"א, א', כ"ח, ב'. מגלה ז', ב': ושמרתם פסחים ל"ח, ב'. מ', א'. חגיגה י"א, ב'. מנחות כ"ג, א':

תרגום אשכנזי

איך צובערייטעט ווער־דען: (יז) בעאָבכטעט וואָהל דאז אונגעזייערטע ברָאד, דען אן עבען די־זעם. טאגע האבע איך אײרע שאארען אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט; דאהער זאָללט איהר די־עזען טאג בעאָבאכטען, בייא אײרען נאכקאָממען אלס איין עוויגעס געזעטץ: (יח) אים ערסטען מאָ־נאטע, אם פֿירצעהנטען

תרגום אונקלוס

הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן: (יז) וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם: (יח) בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָה עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא חַד וְעַסְרִין

רש"י

הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לגוים) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מע"ט: לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לנכרים ת"ל לך [ביצה כ"ח ב"ר]:

(יז) ושמרתם את המצות. שלא יבואו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקות על המלאכ' אלא על החגיג' לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמ' ימים לילות מנין ת"ל עד יום

באור

יוולד לו ע"י ידיעת התכלית הכללה במעשה ההוא עם ההרגל והלמוד בפרטי הפעולה המביאים אל התכלית ההוא. וכל תכלית מלאכה הוא לצורך ותועלת בני האדם אל שלימותם ותקון עניניהם, ואם אין בה עמל האברים כי אם הכשר המעשה הנתלה בחכמה ומחשבות הנפש המשכלת תקרא מלאכת מחשבת בל"א (פֿיינע קונסט), וההכנה והכשרון אל הפעולות האלה התכליתיות אשר על ידם תעשה המלאכה תקרא בל"הק חכמה, ובל"א (קונסטגעשיקליכקייט), וכל פעולה פרטית מהם תקרא בל"א (קונסטארבייט או קונסטפֿעררינטונג), וכל פעולה הנעשית בלי כשרון המעשה הנזכר כי אם בעמל האיברים לבד תקרא עבודה בל"א (דיענסט או ארבייט), וכל מלאכה שיש בה עמל שאין בה צורך האדם מיד כי אם הכשר ותקון המביא אל הצורך ההוא, תקרא מלאכת עבודה. ולזה אין בכללה מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מיד. ושמור הכללי' הללו, ותבין מהם כוונת המתרגם האשכנזי בכל מקום שנזכר שם עבודה או מלאכה או כל מלאכה או מלאכת עבודה, ותדע מדוע לא הכניסו חז"ל בגדר מלאכה הנאסרת בשבת וי"ט כי אם מלאכה שהיתה במשכן, ואמרה על הוצאה שהיא מלאכה גרועה, ודומיהם: [ומבוארים באר היטב במסכת שבת ובכמה מקומות בש"ס, והביאום הרמב"ם והטור ש"ע בהלכות שבת ויום טוב]: (יז) ושמרתם את המצות. לפי פשוטו לאכל' ביום הזה לזכרון, כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו', ולא הספיק בצקם להחמיץ, כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגות מצות כי לא חמץ וגו' (לקמן ל"ט), וחז"ל דרשו ושמרתם את המצות שצריכין שמור שלא יבאו לידי חמוץ: הוצאתי את צבאותיכם, הטעם שתאמרו כן לדורותיכם כי הגאולה הזאת היתה בתחלת החדש ועדיין לא יצאו, ויתכן שיהי' זמן מורכב כאשר זכרנו בכמה מקומות (איך ווערדע הערויסגעפֿיהרט האבען); ושמרתם את העם הזה. ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם, לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה, לכך חזר ושנאו כאן לאסור המלאכה לדורות: (יח) בראשון,

עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת
עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃
(יט) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא
בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל
בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ (כ) כָּל־מַחְמֶצֶת
לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם
תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ חמישי
(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן
לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃

ת"א בערב פסחים ה', כ"ח, ק"כ, סוכה ס"ז, א': עד ערכין י"ח, ב': שאר פסחים ד', ב', ה', א', ה', ב': כל פסחים שם שם: בבכל פסחים מ"ו, א' וב':

טאג דעס מאָנאַטס דעס אבענדס, זאָללט איהר אונגעזייערטעס בראָד עסּ־סען, ביז צום איין אונד צוואנציגסטען טאגע דעס אבענדס: (יט) זיבען טאַ־גע זאָלל קיין זויערטייג אין איירען הייזערן צו פינדען זיין; דען ווער געזייערטעס איסט, דיאַ־זעלבע פערזאָן זאָלל אויס־געראָטטעט ווערדען, אויס דער געמיינע ישראל'ס: זאָוואָהל איין פרעמדער, אלס איין איינגעבאָרנער דעס לאנדעס: (כ) ניכטס געזייערטעס זאָללט איהר עססען, אין אללען איי־רען וואָהנונגען זאָללט איהר אונגעזייערטעס בראָד עססען: (כא) משה בעריף אללע עלטעסטען ישראל'ס שפראך צו איה־נען: האָלעט אָדער קויפט אייך קליינעס פיה, פיר איירע פאמיליען, אונד שלאכטעט דאז איבערשרייטונגסאָפּפער:

תרגום אונקלוס

לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: (יט) שַׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: (כ) כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא: (כא) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגִידוּ וְסַבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן

רש"י

האחד וכו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת"ל בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכיל' ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכיל' לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרי' ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: [מכילתא]: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני וחלות תודה [מכילתא ע"ש] שאינם ראוים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים: (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק:

באור

הטעם בחדש הראשון: (כ) בכל מושבתיכם, אפילו בגבולין שאין שם פסחים נשחטים: (כא) לכל זקני ישראל, והם יאמרו לקהל: משכו, מי שיש לו צאן יקח משלו: וקחו, מי שאין לו יקח מן השוק, והוי"ו מחלקת כמו משכו או קחו, וכן מתורגם בל"א: למשפחתיכם, שה לבית אבות: ושחטו. לשון צווי מהבנין הקל, והי' ראוי להיו' השי"ן בחירק כמו משכו רק בעבו' אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפט אותיות הגרון כמו בחרו לכם (יהושע כ"ד

(כב) וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם
בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־
הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־
הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ
אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ (כג) וְעָבַר
יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־
הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת
וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן
הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃
(כד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ

תולדות אהרן ולקחתם סוכה י"ח, ב', ול"ב א'. חולין ס"ב, ב': המשקוף מנחות ל"ד, א': ואתם ב"ק ס', א'. וע"ב ב':

(כב) נעהמט דאן איין בינדעל איזאָפּ, טונקט עס איןדאז בלוט װעלכעס אים בעקקען איזט, ברינגט אן דיא אָבערשװעללע, אונד אן דיא ביידען פּפאָס־טען פאָן דעם בלוטע, דאז אים בעקקען איזט: איהר אבער זאָללט ניא־מאנד אוים דעם הויזע נעהען ביז מאָרגען: (כג) דער עװיגע װירד אומהערפאהרען מצרים צו שלאגען: װירד דאז בלוט מערקען אן דער אָבערשװעללע אונד אן דען ביידען פּפאָסטען, אונד װירד איבער דיא טהירע הינװעג שרייטען אונד דען פּערדערבערן ניכט לאססען אין אײרע הייזער קאָממען צו שלאגען: (כד) בעאָבאכטעט דיזע זאכע, צום געזעטץ פיר דיך אונד דיינע

רש"י

למשפחותיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו ספות כסף [מלכי' ב' י"ב]: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שנתנ' רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע [מכילתא] ולילה רשות למחבלים הוא שנ' בו תרמוש כל חיתו יער [תהלים ק"ד]: (כג) ופסח. וחמל וי"א ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו ולא

תרגום אונקלוס

וְכוּסוּ פִּסְחָא׃ (כב) וְתִסְּבוּן אֵיסָרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּי בְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וּלְתַרְתֵּין סִפַּיָּא מִן דְּמָא דִּי בְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא׃ (כג) וְיִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיִחֲזֵי יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוּס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי׃ (כד) וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃

באור

ע"ו ומלכים א' י"ח כ"ה): (כב) אגדת, כמו חבורה, כמו ויהיו לאגדה אחת (שמואל ב' ב' כ"ה), ונחלקו המדקדקים אם האל"ף נוסף והוא מבנין גדוד.. או אם הוא שרש. כמו וחשב אפדתו (שמות כ"ח ח' ול"ט ה'): אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין, ונשאר לו השם הזה גם בל"הע (איזאָפּ), וכן מתורגם בל"א: בסף, בכלי, כמו ספות כסף (מלכים ב' י"ב י"ד). ואתם לא תצאו וגו', כי סימני הדם אשר על המזוזות יגן עליכם, וכתב הרמב"ן ז"ל הענין שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההיא לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום, וספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו, כענין ובא ה' אלהי כל קדשים עמך, (זכריה י"ד ה'), וכן והי' בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור (לקמן ל"ג כ"ב), להבין עליו משרפים ופמליא של מעלה עכ"ל: (כג) ולא יתן, לא יניח, כמו כי על כן לא נתתיך לנגע אליה (בראשית כ' ו'): (כד) ושמרתם את הדבר הזה, הוא דבר הפסח הנזכר למעלה לא מתן הדמים, כי בפסח מצרים לבד נצטוו על זה כמו שאמר ועבד

וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ (כה) וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
(כו) וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ (כז) וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־
פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־
מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ (כח) וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי (כט) וַיְהִי ׀ בַּחֲצִי

תולדות אהרן ואמרתם חיס כ"ד, ב'. זנחים ז' ב'. ויו"ד, ב': ויהי יבמות ע"ב, ב':

קינדער אויף עוויג: (כה) ווען איהר נון אין דאז לאנד קאָממט, וועלכעס אייך דער עוויגע איינגעבען ווירד, וויא ער צוגעזאגט: זאָ מיסט איהר דיזען גאָטטעסדיענסט בעאָבאכטען: (כו) ווען נון אייערע קינדער צו אייך זאגען: וואס בעדייטעט אייך דיזער גאָטטעסדיענסט? (כז) זאָ שפּרעכעט: עס איזט איין איבערשרייטונגסאָפּפער דעם עוויגען צו עהרען. וויל ער אין מצרים איבער דיא היייזער דער קינדער ישראל'ס הינוועג געשריטטען, דא ער מצרים געשלאגען, אונד אונזערע הייזער ערדעטטעט האט, דאז פֿאָלק מאכטע איינע טיעפֿע פֿערבייגונג אונד ביקטע זיך: (כח) דיא קינדער ישראל גינגען הין אונד טהאטען וויא דער עוויגע משה אונד אהרן בעפֿאָהלען, אלזאָ טהאטען זיא: (כט) עס וואר מיטטערנאכט, אלס דער

תרגום אונקלוס

(כה) וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי יְהֵיב יְיָ לְכוֹן כְּמָא דִּי מַלִּיל וְתִטְּרוּן יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין׃ (כו) וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָא פּוּלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן׃ (כז) וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיָּס הוּא קֳדָם יְיָ דִּי חָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד מְחָא יָת מִצְרָאֵי וְיָת בָּתָּנָא שֵׁיזִיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃ (כח) וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ (כט) וַהֲוָה בְּפַלְגּוּת

רש"י

נתנו אליהם להרע עמדי [ברכות ל"א]: (כה) והיה כי תבואו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו' [שמות ו']: (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו [מכילתא]: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה'. כל מקום שנ'

באור

ה' וגו' ולאה את הדם וגו': (כה) והיה כי תבאו, עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ, ולא עשו כי אם פסח אחד במדב': העבדה הזאת, מוסב על דבר שחיטת הפסח, לא על מתן הדמים הסמוך, כנזכר בפסוק הקודם: (כו) מה העבדה הזאת, המשובה משאר הימים הטובים בכמה דברים, ומלת הזאת מועמדת בטעם טפחא, ויהי' הענין מה לכם העבדה הזאת כמו שמתורגם בל"א (וואס בעדייטעט אייך דיזער גאָטטעסדיענסט): (כז) ויקד העם, על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשור' הבני' שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל, שילאו מלפני משה והלכו אל הצאן ועשו את הפסח כמשפטו, וכפל הכתוב לאמר כאשר צוה וגו' כן עשו, לבאר שלא הפילו דבר מכל אשר צוו, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות: (כט) הישב על כסאו,

הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ
עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר
וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ (ל) וַיָּקָם פַּרְעֹה
לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם
וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין
בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ (לא) וַיִּקְרָא
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ
צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

צ' דגושה

תולדות אהרן וה' וכו' סנהדרין ל"ג, א':

תרגום אשכנזי

עוויגע שטערבען ליעס אל־לעם ערסטגעבאָרנע אים לאנדע מִצרים, פֿאָן דעם ערסטגעבאָרנען פרעה'ס דער אויף זיינעם טהראָנע זיטצע; זאָללטע, ביז אויף דען ערסטגעבאָרנען דער געפֿאנגענשאפֿט, דער אין דער גרובע איינגע־שפערדט איזט; זאָ וויא אללעם ערסטגעבאָרנע דעס פֿיהעס: (ל) פרעה שטאנד דיעס נאכטס אויף ער זעלבסט אונד אללע זיינע בעדיענטען אונד גאנץ מצרים, עס וואר איין גראָסעס געשרייא אין מצרים: דען עס וואר קיין הויז אין וועלכעם קיינע לייכע וואר: (לא) ער ליס משה אונד אהרן דעם נאכטס רופֿען, שפראך: זאָוואָהל איהר אלס אויך מאכט אייך אויף! געהט אויס מיינעם פֿאָלקע הערויס, דיא קינדער ישראל'ס, אונד געהעט, דיענעט דעם עוויגען וויא

רש"י

וה' הוא ובית דינו שהו"יו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורו' ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענו' ובכור השפח' בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא, תחילה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור מת גדול שבבית שגדול שבבית קרוי בכור שנאמר אף אני בכור אתנהו [תהלי' פ"ט]. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא

תרגום אונקלוס

לֵילְיָא וַייָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִיתַב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ (ל) וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדּוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי וַהֲוַת צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דִּי לָא הֲוָה תַמָּן מִיתָא׃ (לא) וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ

באור

כדאוי ועתיד לישב על כסאו אלו הי' חי, וכן המתורגם בל"א: (לא) ויקרא, מדרך הסברה כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהי' פרעה שם. ובבא פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת, ומשה ואהרן לא יצאו מפתח ביתם עד הבקר כמצות השם, ולמחרת נאספו כלם ברעמסס, והי' יום גדול, ומשם נסעו ביד רמה. ומשה ברעמסס כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש השני ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל

כִּדַבֶּרְכֶם׃ (לב) גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם
קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם
גַּם־אֹתִי׃ (לג) וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם
לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ
כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ (לד) וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ
טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת
בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ (לה) וּבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ
מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃
(לו) וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי
מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־
מִצְרָיִם׃ פ

ת"א וישאילום ברכות ט', ב': וינצלו ברכות שם, פסחים קי"ט, א':

איהר געזאגט: (לב) אויך אייער קליינעס אונד גראָסעס פיה נעהמט מיט, וויא איהר געזאגט, אונד רייזעט נור, געבט מיר אבער אויך דען זעגען: (לג) דיא מצרים ברויכטען געוואלט געגען דאז פֿאָלק, זיא איילענדס אויס דעם לאנדע צו טרייבען: דען זיא זאגטען וויר זינד אללע דעם טאָדעס: (לד) דאז פֿאָלק נאהם אלזאָ זיינען טייג, בעפֿאָר ער נאָך זויער געוואָרדען; איהרע באקטראָגע, איינגעבונדען אין איהרען טיכערן, אויף איהרע שולטער: (לה) דיא קינדער ישראל'ס אבער האבען אויך געטהאן, וויא משה געשפראָכען; זיא באָרגטען פֿאָן דען מצרים זילבער־אונד גאָלדגעשירר, אונד קליידער: (לו) דער עוויגע גאב דעם פֿאָלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים, זאָ דאס זיא איהנען ליהען; אלזאָ לעערטען זיא נאָך מצרים אויס:

תרגום אונקלוס

פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין: (לב) אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבַרוּ כְּמָא דִי מַלֵּלְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי: (לג) וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמָרוּ כּוּלָּנָא מָיְתִין: (לד) וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין: (לו) וַיְיָ יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאִילוּנוּן

רש"י

כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו. מהו כאשר דברתם גם, אתה תתן בידינו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור [מכילתא]: (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד [מכילתא]: (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארותם. שירי מצה ומרור [מכילתא]: על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות [מכילתא]: (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב [מכילתא]: (לו) וישאילום. אף מה שלא היו שואלים היו

באור

מצרים (במדבר ל"ג ג'), והכתוב שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאי' כי היו מאז בני חורין ורשותם לצאת כאש' ירצו, ועל הדרך הזה היתה הגאולה בלילה והיציא' ביום שלאחריו, כאשר אמרו חז"ל: (לב) וברכתם גם אתי, גם תברכו אותי, הטעם שיתפללו עליו ועל ממלכתו שלא יענש עוד בעבורם: (לג) ותחזק, לשון נקבה, כי מדינת מצרים כוללת הכל: (לד) משארתם, הוא הכלי שנותנים בו הבצק: (לז) מרעמסס,

(לז) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה
כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד
מִטָּף׃ (לח) וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם
וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ (לט) וַיֹּאפוּ
אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם
עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ
מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־
צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ (מ) וּמוֹשַׁב בְּנֵי

תולדות אהרן ומושב מגלה ט', א'. סנהדרין ל"ח, א':

תרגום אשכנזי

(לז) דיא קינדער ישראל'ס רייזטען פֿאָן רעמסס נאך סכס, אונגעפֿעהר זעכס־מאל הונדערט טויזענד מאן צו פֿוס, אָהנע דיא קינדער: (לח) עס צאָג אויך איינע מענגע אללערלייא לייטען מיט איהנען הינויף; קליינעס אונד גראָססעס פֿיה, איין שווערער צוג פֿאָן פֿיה: (לט) פֿאָן דעם טייגע, דען זיא אויס מצרים מיטגענאָממען, בוקקען זיא אונגעזייערטע קוכען, דען ער וואר ניכט געזייערט, דען זיא וואורדען אויס מצרים הערויס געטריבען, אונד קאָננטען זיך ניכט אויפֿהאלטען, זאָ דאס זיא זיך אויך קיינע צעהרונג צובערייטעט. (מ) עס וואר דיא וואָהנונגסצייט דער קינדער

תרגום אונקלוס

ורוקינו ית מצראי: (לז) ונטלו בני ישראל מרעמסס לסכות כשית מאה אלפין גברא רגלאה בר מטפלא: (לח) ואף נוכראין סגיאין סליקו עמהון ועאנא ותורי בעירא תקיף לחדא: (לט) ואפו ית לישא די אפיקו ממצרים גריצן פטירן ארי לא חמע ארי אתרכו ממצרים ולא יכילו לאתעכבא ואף זודין לא עבדו להון: (מ) ומותב בני ישראל די יתיבו במצרים ארבע מאה

רש"י

נותנים להם אותה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. כתרגומו ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו [מכילתא] הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה [ירמיה ב']. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה

באור

בפתח תחת הרי"ש וסו"א תחת העי"ן, והוא שם מחוז, ושם העיר רעמסס בפתח תחת העי"ן: (לח) ערב רב, אנשי מצרים שהתערבו עמהם, והם האספסוף שנאספו עליהם. (לט) עגות מצות, חררות של מצות, בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה. לדרך לא הזמינו להם: (מ) אשר ישבו במצרים, אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' שנה, שמשהי' לו זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהי' זרעך (בראשית ט"ו י"ג), ושלשים שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרים עד לידת יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב הי', צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך, ועל כרחך הרבה שנים הי' לקהת עד שלא ירד למצרים, והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם, הרי שלא תמצא ד' מאות שנה לביאת מצרים, והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות, ואפילו בחברון, כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק (שם ל"ה כ"ז), ואומ' את ארץ מגוריהם אשר גרו בה (לעיל ו' ד'), לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהי' זרעך, משהי' לו זרע, וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים. וזה אחד מן הדברים ששנו הזקנים לתלמי המלך (לשון רש"י), ועדיין אין החשבון

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ (מא) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־

ישראל'ס, דיא זיא אין מצרים געוואָהנט האבען פֿיר הונדערט אונד דריי־סיג יאהר: (מא) אם ענדע דעם פֿיר הונדערט אונד דרייסיגסטען יאה־רעם, אן עבען דיזעם טאגע וואר עס, דא אל־

תרגום אונקלוס

וּתְלָתִין שְׁנִין׃ (מא) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפָקוּ כָּל חֵילַיָּא דַּייָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

רש"י

וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשו היו ת' משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזר' גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצא' כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משנים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנ' אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהי' לו זרע' וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששנו הזקנים לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע

באור

מדוקדק כל צרכו, שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית י"ב ד'), ומעמד בין הבתרים הי' אחר כך, ובן מאת שנה הי' בהולד לו את יצחק בנו, וא"כ לא עברו בין מעמד בין הבתרים ללידת יצחק כי אם עשרים וחמש שנים על הרוב. ונצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו הי' בן שבעים שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' יצאו כל צבאות ה' וגו', חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן, ויהי' ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר ולאה עוד בית אביו הי' בן ע"ה שנים, ודעת הראב"ע שחשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשים שנה הנוספי' מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן, כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם (שם י"א ל"א), ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען, והוא בן ע"ה שנים ולא שב אל חרן, והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני, והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים הם ואבותיהם [ככתוב כמעט וגרים בה (תהלים ק"ה י"ב וד"ה א' ט"ז י"ט), ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ"ג ד')] שלשים שנה וארבע מאות שנה מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו. והפירוש היותר מחוור מן הכל בעיני הרמב"ן ז"ל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא, כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועינוי שנה או שנתים והוא יוסיף פשע יוסיפו עליו גלות ויסורין כמין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש עוד אם יוסיף סרה, והנה הי' על אברהם אבינו גזרה שיהי' זרעו גר בארץ לא להם ד' מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמרי ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול, והיא מיד או מופלג כמה. וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם, ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לגאולה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים (יחזקאל כ' ה'). ועל כן נתארך גלותם שלשים שנה, והי' ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו בתפלה, וזה טעם ויאנחו בני ישראל

צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מב) לֵיל
שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה
שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ
(מג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת
חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃
(מד) וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה

תולדות אהרן ליל ר"ה י"א, ב': בן נכר שבת פ"ט, א'. ערובין ב', ב', פסחים ל"ו, א'. יבמות ס"ב, א', וע' ב': עבד יבמות מ"ח, א'. גיטין ל"ח, א'. קדושין ע"ב, ב': ומלתה פסחים פ"ט, א'. יבמות ע"ב, ב':

תרגום אשכנזי

לע העערע דעם עוויגען אוים דעם לאנדע מצרים גינגען: (מב) דיזעס איזט איינע נאכט, דיא דער עוויגע בעאָבאכטעט, זיא אוים דעם לאנדע מצרים צו פיהרען; דיזעס איזט דיא נאכט, וועלכע דעם עוויגען נעוויהט זיין זאָלל, איינע בעאָבאכטונג פיר אללע קינדער ישראל'ס, בייא איהרען נאכקאָממען: (מג) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן: דיזעס איזט דאז געזעטץ דעם פערשאָהנונגכאָפּפערס: איין יעדער פרעמדלינג (דער גיכט פאָן דער נאציאָן איזט) זאָלל ניכט דאפאָן עססען: (מד) איינעם יעדען מאננעס סקלאווען אבער, דען ער פיר געלד געקויפט, דען זאָללסט דוא בעשניידען, אלסדאן קאן ער

רש"י

הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים [מכילתא]:

(מב) ליל שמורים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורים לכל בני ישראל לדורותם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנ' ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים [פסחים כ"ח]. וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע [מכילת']: (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו.

תרגום אונקלוס

(מב) ליל נטיר הוא קדם יי לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נטיר לכל בני ישראל לדריהון: (מג) ואמר יי למשה ולאהרן דא גזירת פסחא כל בר ישראל דאסתלק לא ייכול ביה: (מד) וכל עבד גבר זביני כספא ותגזר יתיה

באור

מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וגו' וישמע אלהים את נאקתם וגו' (לעיל ב' כ"ג וכ"ד). ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שם ג' ט'), וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וגו' (דברים כ"ו ז'), כי לא היו ראוים להגאל מפני הקץ שבא אלא שקבל צעקתם עכ"ד: (מב) ליל שמרים. שהי' הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה' וגו', שהי' שמור לשם ומקודש לשמו הלילה ההוא יהי' שמור לכל בני ישראל לדרתם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח ואכילת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו: (מג) זאת חקת הפסח, בי"ד בניסן נאמרה הפרשה הזאת שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל וגו' ללמד שנמולו הם ועבדיהם וא"כ הי' בדין להקדימה קודם ויהי בחצי הלילה, אבל בעבו' שאמר שם ויקד העם וישתחוו, שהאמינו בהבטחת הגאולה סמך הכתוב לזה פרשת ויהי בחצי הלילה לומר שקיים להם הבטחתו, וכשהשלים הענין חזר להשלים חקת הפסח ודיניו: בן נכר, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע וכן ת"א כל בר ישראל דאסתלק (כן הביאו הרמב"ן ז"ל, וכ"ה הנוס' הישנה בחומ' שנדפס עם הרמב"ן ובמקרא גדול, והנוסחא החדשה היא כל בר ישראל דאשתמד). שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא משומד שהזכירו חכמים בכ"מ, ופירושו מנוכר ושעורו משומדע מל' ואשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי,

אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ (מה) תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר
לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ (מו) בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל
לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה
וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ (מז) כָּל־עֲדַת
יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ (מח) וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ
גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל־
זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח
הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃

דאפֿאָן עססען: (מה) איין געדולדעטער פֿרעמדלינג (דער ניכט אללע געזעטצע אנגענאָממען) אונד איין טאגלאָהנער, זאָלל ניכט דאפֿאָן עססען: (מו) עס מוס אין דעמזעלבען הויזע פֿערצעהרט ווערדען, דיא זאָללסט פֿאָן דעם פֿליישע ניכטס אוים דעם הויזע הינויס טראגען; אויך קיינען קנאָכען דאראן צערברעכען: (מז) דיא גאנצע געמיינע ישראל'ס זאָללען דאז פסח מאכען: (מח) ווען איין פֿרעמדער בייא דיר וואָהנט (דיינע רעליגיאָן אננימממט), אונד וויללדעם עוויגען דאז פסח פֿייערן, זאָ מיססען אללע מאנזען אין זיינעם הויזע בעשניטטען ווערדען, אלסדאן מאג ער הינצוטרעטען, דאז פסח צו האלטען, אונד זאָ גוט זיין אלס איין איינגעבאָרנער דעם לאנדעס; יעדער אונבעשניטטענע אבער

תולדות אהרן תושב פסחים ל"ו, א'. יבמות ע', א' וב': בבית פסחים ע"ד, ב', ל"ו, א': לא וכו' פסחים פ"ג, א', פ"ד, ופ"ט ב'. שבועות ג'. ב'. זבחים ל"ז, ב'. חולין י"א, א': המול ע"ז כ"ז, א'. יבמות ע"א א': ואז יבמות שם: ערל פסחים נ', ע"ב, וכ"ח, ב'. יבמות ע"א, ג': בו פסחים ע', א':

תרגום אונקלוס

בְּבַן יֵיכוּל בֵּיהּ׃ (מה) תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ (מו) בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפְּקוּן מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תְתַבְּרוּן בֵּיהּ׃ (מז) כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ׃ (מח) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא

רש"י

מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. הענב [יבמות ע"א]: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה הגוי ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. בחבורה אחת שלא יעשו המנוין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר

באור

וחסרו העי"ן כמו שהבליעוה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם דור קטי דור קטיע בקי בקיע (מדברי הרמב"ן ז"ל): (מד) ומלתה אותו, שיסוב לדת ישראל אם ירצה בכך: (מה) תושב, זה גר תושב: ושכיר, זה הגוי, ולדעת חז"ל יאסרם הכתוב לאכול הפסח אם מלו ולא טבלו, ולפשטות הכתוב יתכן כאשר פי' הרלב"ג תושב מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל, בחבורה אחת: (מח) ועשה פסח, והוא רוצה לעשות הפסח, ימול בתחלה: וכל ערל, ישראל שלא נמול מפני שמתו אחיו מחמת

(מט) תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס (נא) וַיְהִי
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־
צִבְאֹתָם׃ פ שביעי

יג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃

ת״א קדש מנחות נ״ד, ב׳. בכורות ס״ו, ב׳, וי״ט א׳: פטר
בכורות מ״ו, א׳, ות״ז, א׳:

תרגום אשכנזי

זאָלל ניכט דאפאָן עססען (מט) עבען דיאזועלבע לעהרע זאָלל זיין פיר דען איינגעבאָרנען, אונד פיר דען פרעמדען דער אונ־טער אייך וואָהנט: (נ) דיא קינדער ישראל׳ס טהאטען, וויא דער עווי־גע דעם משה אונד אהרן בעפאָהלען, טהאטען זיא: (נא) אן עבען דעמזעל־בען טאגע נאָך, פיהרטע דער עוויגע דיא קינדער ישראל׳ס אויס דעם לאנ־דע מצרים, אין גאנצען העערציגען:

יג (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט: (ב) היילִיגע מיר אללעס ערסטגעבאָרנע, דיא אֶפפנונג דעם מוטטערלייבעס, (ד. ה. וואס צוערסט אויס מוטטערלייב קאָממט), בייא דען קינדערן ישראל׳ס, זאָוואָהל בייא מענשען אלס בייא פיה, עס איזט מיין.

רש״י

יעשה פסח מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי״ד אף גר בי״ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו כלמד מכן ככר לא יאכל בו:

(מט) תורה אחת וגו׳. להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה [מכילתא]:
יג (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחילה כמו פוטר מים ראשית מדון [משלי י״ז].

תרגום אונקלוס

וְכָל עַרְלָא לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ (מט) אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְּאִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן׃ (נ) וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ (נא) וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃
יג (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא

באור

המילה, או הילודים במדבר בדרך: (מט) ולגר, הוא גר לדק, ולא גר שער: (נא) ויהי בעצם היום הזה, לומר שאף שהיתה הגאולה בלילה כאשר זכרנו שניתן להם רשות לצאת, היציאה לא היתה כי אם בעצם היום. והרלב״ע והרשב״ם פירשו שזה הפסוק דבק עם מה שאחריו, שביום ההוא שהוציא הקב״ה את ישראל ממצרים בו ביום דבר אל משה ואמר קדש לי וגו׳ כי בחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישראל מיד צוה הקב״ה לקדש את בכוריהם:
יג (ב) קדש לי כל בכור, כל הנמצאים בישראל היום, כי בעבור שפדאם ממות בהכותו כל בכור בארץ מצרים, צוה להקדישם לעבוד את עבודת ה׳ לכל אשר יצוה בהם, כי היתה העבודה מתחלה בבכורות, ולא צוה עדיין על הפדיון עד שהחליפם בלוים וצוה לפדות העודפים, אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר (מדברי הרמב״ן): פטר כל רחם, שפתח את הרחם תחלה, כמו פוטר מים ראשית מדון (משלי י״ז י״ד), וכן יפטירו בשפה (תהלים כ״ב ח׳), יפתחו שפתים: לי הוא, קניתי אותם להיות לי, ע״י שהכיתי בכורי מצרים, ואותם החייתי, ומלת רחם זהו כי משפט לשון הקודש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ד) האביב, בכור ובשול

(ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־
הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה
אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ׃ (ד) הַיּוֹם
אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ (ה) וְהָיָה
כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת

ת"א ויאמר שבת פ"ו, ב': ולא פסחים כ"ח, ב', כ"ח, ב', נ"ו, ב': היום שם כ"ח ב', נ"ו, ב': והיה מנחות נ"ד, ב':

(ג) משה שפראך צו דעם פאָלקע: געדענקט דיזען טאג, דא איהר אויס מצרים געגאנגען, אויס דעם סקלאווען הויזע, דען מיט דער שטערקע דער האנד האט אייך דער עוויגע פאָן היר וועגגעפיהרט. עס זאָלל אויך ניכט געזייערטעס גענעססען ווערדען: (ד) הייטע געהט איהר הערויס, אים עהרענמאָנאט: (ה) ווען דיך נון דער עוויגע ברינגען ווירד אין דאז לאנד דעם פאָלקס כנענ'ס, חתי, אמרי, חוי אונד יבוסי, וועלכעס ער דיינען פאָרעלטערן צוגעשוואָרען דיר איין צוגעבען: איין לאנד וואָ מילך אונד האָניג פליסט;

תרגום אונקלוס

דילי הוא: (ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֲווֹ דְכִירִין יַת יוֹמָא הָדֵין דִּי נְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יַד אַפֵּיק יְיָ יַתְכוֹן מִכָּא וְלָא יִתְאֲכֵל חֲמִיעַ: (ד) יוֹמָא הָדֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא: (ה) וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב

רש"י

וכן יפטירו בשפה [תהלים כ"ב] יפתחו שפתים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות [תהלים ס"ח] חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל הארץ הכנעני וגו'. [תנחומא] ואע"פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקראת לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים [מגילה ו']: את העבודה הזאת. של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו

באור

התשובה, כמו עדנו באבו לא יקטף (איוב ח' י"ב), ודגש הבי"ת לחסרון הבי"ת הראשונה החסרה, והוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד, ואף שאינו משרשו כי אב שרשו אבה, וזה אבב, עניינם אחד: (ה) והיה כי יביאך וגו', שע"פ שלא מנה אלא ה' עממין כל שבעת הגוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני, לשון רש"י, ולזה בכל מקום שהזכיר ארץ כנען בסתם יכלול את כלם, כי שם כנען נאמר בכלל וביחוד, ועל דעת רז"ל לא הזכיר אלא חמשת העמים לפי שארצם זבת חלב ודבש, ולא היתה כן ארץ השנים הנשארים, ולכן יבשר אותם בארץ הזאת (עיין בפי' רמב"ן): זבת חלב ודבש, חלב זב מן העזים ודבש מן התמרים ומן התאנים: (ח) בעבור זה, בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו עשה לנו השם אותות ומופתים והוציאנו ממצרים, והטעם

חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה
הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ (ו) שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג
לַיהוָה׃ (ז) מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת
הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה
לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ (ח) וְהִגַּדְתָּ
לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה
עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃
(ט) וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן

תולדות אהרן ועבדת פסחים נ"ו, א'. מנחות שם: ולא יראה, פסחים ה', ב', ו', ב'. כ"ח, א'. כ"ב, א', כ"ח, א'ו כ"ס, א', נ', א', ביצה ז', ב': והגדת פסחים קט"ז, ב': לאות ערובין נ"ו, א'. מנחות ל"ד, וב': ידך ערובין נ"ס, ב'. מנחות ל"ד. ב': ולזכרון מנחות ל"ד ב':

זאָ זאָללסט דוא דיזען גאָטטעסדיענסט האלטען אין דיזעם מאָנאט: (ו) זיבען טאגע זאָללסט דוא אונגעזייערטעס בראָד עססען, אונד אם זיבענטען טאגע זאָלל איין פֿעסט דעם עוויגען צו עהרען זיין. (ז) אונגעזייערטעס בראָד זאָלל געגעססען ווערדען, דיא גאנצע זיבען טאגע, אונד קיין געזייערט בראָד געזעהען ווערדען; אויך קיין זויערטייג געזעהען ווערדען אין אללען דיינען גרענצען (ח) צו דיינעם זאָהנע זאָללסט דוא אלזדאן זאָגען: דיזעם געשיהט, וועגען דעססען, וועלכעס דער עוויגע מיר געטהאן, אלס איך אוים מצרים גינג: (ט) דיזעס זאָלל דיר צום מערקצייכען אויף דיינער האנד דיענען, אונד צום דענקצעטטעל צווישען דיינען אויגען;

רש"י

אתה בדברי אגדה המושכין את הלב [פסחים ל"ו]: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל [מכילתא]: (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך רוצה לומר שתכתוב הפרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. שמאל לפיכך

תרגום אונקלוס

וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין׃ (ו) שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃ (ז) פַּטִּירָא יִתְאֲכֵיל יָת שִׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ (ח) וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דְּנָא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ (ט) וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא דַּייָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בְּיַד

באור

לא הוציאנו ממצרים רק כדי שנעבוד אותו, ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהי' על ההר הזה (לעיל ג' י"ב), וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (במדבר ט"ו מ"א), כן פירש"י ורשב"ע. וכן דרשו רז"ל שעל מצה ומרור המונחים לפניו ירמוז באמרו בעבור זה, וכן מתורגם בל"א, והרמב"ן פירש בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת, וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה (לקמן י"ח כ'), עניינו אשר ילכו בה, ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך מעשה ה' לך בצאתך ממצרים, וגם הרמב"ם פירש כך והביא ראיה על חסרון מלת אשר מהכתוב זה היום עשה ה' וגו' (תהלים קי"ח כ"ד), שהטעם לפי דעתו זה היום אשר עשה ה' לי שהייתי לראש פנה נגילה ונשמחה בו, ואולם סדר הנחת הטעם מסכים יותר עם פירש"י ורשב"ע: (ט) והיה לך וגו', שעורו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים לילה למען תהיה תורת ה' בפיך. ופי' שהכתוב על ידך ובין עיניך יציאת מצרים וע"י זה תזכור אותה תמיד ותהיה תורת

בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה
בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה
מִמִּצְרָיִם׃ (י) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה
הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ פ
(יא) וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ
וּנְתָנָהּ לָךְ׃ (יב) וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־
רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה
אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃

תולדות אחרן למען שבת ק"ח, א'. קדושין ל"ה. מכות י"ח, א': ושמרת ערכין ל"ו. א'. מנחות ל"ו, ב': מימים נזיר ה', א': והיה בכורות ד'. ב', ס', א': והעברת זבחים ט', א. בכורות ד'. ב'. נדה מ"א, א'. מגלה י"ג, א': אשר בכורות ל"ו, ב': הזכרים בכורות ט', א', י"ז, א., מ, ב':

תרגום אונקלוס

תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ (י) וְתִטַּר יָת קְיָמָא הָדֵין בִּזְמַנֵּיהּ מִזְּמַן לִזְמָן׃ (יא) וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִנַּהּ לָךְ׃ (יב) וְתַעֲבַר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִּי יְהוֹן לָךְ דִּיכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם

תרגום אשכנזי

דאמיט דיא לעהרע דעם עוויגען אין איירעם מונדע בלייבע, (ד. ה., זיך איממער פֿאָרטפֿפלאנצע) דאס דיך דער עוויגע מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפֿיהרט: (י) בעאָבאכטע אלזאָ דיזע פֿעראָרדנונג צו איהרער צייט פֿאָן יאהר צו יאהר (יא) וויען דיך נון דער עוויגע ברינגען ווירד אין דאז לאנד כנעני'ם, וועלכעס ער דיר אונד דיינען פֿאָרעלטערן צוגעשוואָרען, אונד עס דיר איינגעבען ווירד: (יב) זאָ זאָללסט דוא אללעס, וואס צוערסט אויס מוטטערלייבע האָממט, דעם עוויגען הינשטעללען, אָגעמליך אללעס מעננליכע, דאז פֿאָן דיינעם פֿיה צוערסט געוואָרפֿען

רש"י

ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה [מכילתא מנחות ל"ז]: (י) מימים ימימה. משנה לשנה [שם ל"ו]: (והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו הפרש ביא' זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם): (יא) נשבע לך. והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' [מכילתא]: ונתנה לך. תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות [מכילתא]: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה [מכילתא] וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו [במדבר כ"ז]: שגר בהמה. נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכור' לפטור את הבא אחריו ואף שאין נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. וא"ת אף בכור בבהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש והעברת

באור

ה' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו וכי הוא מוליכך הפודך מבית עבדים: (י) את החקה, חקת הפסח: מימים ימימה, משנה לשנה כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט): (יא) והיה כי יביאך וגו', עתה צוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג המצוה בנולדים באדם ובבהמה ובפטר חמור, וצוה בפדיונם לדורות: (יב) והעברת, לשון הפרשה, וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כ"ז ח'), כלומר העבירו והסירו מיתר הנולדים להיות לשם, וחזר ובאר דרך פרט איך תהיה ההעברה ההיא בכל מין ומין, שכל פטר שגר בהמה יהיו הזכרים לה', ופטר חמור יערף ובכור אדם יפדה, וכן מתורגם בל"א: שגר, לשון שלוח מן הבטן (הרשב"ם), והוא על משקל חרץ שלא ישתנה בסמיכות, רק כמלאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך (דברים ז' י"ג וכ"ח ד' וי"ח וכ"א), ובחדר משכבך (לעיל ז' כ"ח), הבל הבלים (קהלת א' ב' וי"ב ח'), משפט

(יג) וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר (יד) וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהֹוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (טו) וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהֹוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהֹוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־

ת"א פטר בכורות י"ג ב': תפדה בכורות ח', ב', ט', ח', י"ח י"ב, ח': ואם לא שם י"ג, ח': וערפתו שם י', ב':

ווארדען, זאלל דעם עווי־גען געווייהט זיין: (יג) אללעס ערסטגעבאר־נע פֿאם עזעל, זאללסט דוא מיט איינעם לאממע לאזקויפֿען, קויפֿסט דוא עס אבער ניכט לאז, זא מוסט דוא איהם דען נאק־קען צערברעכען, אונד אללעס ערסטגעבארנע פֿאם מענשען אונטער דיינען קינדערן זאללסט דוא לאזקויפֿען: (יד) ווען דיך נון איינסט דיין זאהן פֿראגען ווירד: וואס בע־דייטעט דיזעס? זא שפריך צו איהם: מיט שטאר־קער האנד האט אונז דער עוויגע פֿאן מצרים אויס דעם סקלאווענהויז העראויסגעפֿיהרט: (טו) דא פרעה זיך זא זעהר ווידערזעטצטע אונז ציהען צו לאססען: זא ערשלוג דער עוויגע אללעס ערסטגעבארנע אים לאנדע מצרים פֿאם ערסטגעבארנען דעם מענשען ביז אויף דאז ערסטגעבארנע דעם פֿיהעס; דארום שלאכטע איך, דעם עוויגען צו עהרען, אללעס מעננליכע, דאז צוערסט אוים מוטטערלייבע געקאממען, אונד אללעס ערסטגעבארנע מיינער קינדער

תרגום אונקלוס

יְיָ: (יג) וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִיקְפֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק: (יד) וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מְבֵּית עַבְדוּתָא: (טו) וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל

רש"י

כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן [שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים] מטענים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו [מכילתא]: וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קבוע במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן [יהושע כ"ד]:

באור

חמתך (חבקוק ג' ט"ו), וסגר דלתך (ישעיה כ"ו ו'), ולא מלאתי יוהר (הרמב"ע): (יג) פטר חמר, שהוא טמא תפדה בשה, ואפשר שלא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם, על כן לא הזכיר מין אחר: וערפתו. תכרות העורף, כאשר אמרו חז"ל עורפו בקופיץ מאחוריו: וכל בכור אדם בבניך תפדה, חמש סלעים פדיונו קבוע במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר, יש מחר שהוא לאחר זמן. כגון זה וכגון ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ובני ראובן (יהושע כ"ב כ"ז), וכן מתורגם בל"א: מה זאת. בא בלשון נקבה כמשפט הלשון בהסתר הגוף, בל"א (דיזעס): בחזק יד, בפסוק שלאחריו פירש מה היתה היד החזקה והיא מכת בכורי' כי על ידה יצאו ממצרים: (טו) כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי לזבח לה': לה', לנכון

בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃ (טז) וְהָיָה לְאוֹת עַל־

קויפֿע איך לאָז: (טז) דיא־
זעס זאָלל דיר צום מערק־

תרגום אונקלוס

פָּתַח וְלַד דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק׃ (טז) וִיהֵי לְאָת עַל

רש״י

מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע שאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה: (טז) ולטוטפת. תפילין ועל שם ארבעה בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת

באור

השם, וכן מתורגם בל״א בכל מקום שנאמר לה' אלא קרבן: (טז) והיה לאות וגו'. כל זה התשובה המצות על שאלת הבנים: ולטטפת, אין למלה הזאת משפח' ידוע', אבל בעלי הלשון חשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דבור (יחזקאל כ״א ב'), ועלימו תטף מלתי (איוב כ״ט כ״ב), ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס (עמוס ט' י״ג), לענין דבור. ותהיה הכוונה כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה הקודמת שהכוונה אותם קשורים בין העינים יזכור בהם וידבר בו, ואולם רבותינו ז״ל יקראו טוטפת מין תכשיט המונח בראש, כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין זאמר ר' אבהו איזה טוטפת המקפת מאזן לאוזן, והם בעלי הלשון שהיו מדברים בו ויודעים אותו והם ראוי לקבלו, ואחר שאמר למעלה ולזכרון בין עיניך יבאר פה באמרו ולטוטפת שאין המצוה בין העינים למטה אלא בגובה הראש מונחים שם כטוטפת. (מדברי הרמב״ן ז״ל), והנה סדר הסוגי' בשבת (דף נ״ז ע״ב), כך הוא, מאי טוטפת וכו', אלא אמר רב יהודה משמי' דאביי לפחיינו, ופירש״י פרונטי״ל של זהב (עניני מין תכשיט), תני' כותי הכי יוצאה אשה בסבכה המוזהבת ובטוטפת ובסרביטין הקבועין בה, איזו טוטפת ואיזו סרביטין א״ר אבהו טוטפת המוקפ' לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחיי' אמר רב הונא עניות עושות אותן של מיני צבעונים עשירות עושות אותן של כסף ושל זהב, ונראה מדברי רב הונא שאף התכשיט ממיני צבעוני' המקיף מאזן לאזן יקרא טוטפת, וכן פארך חבוש עליך (יחזקאל כ״ד י״ז), תרגומו טוטפתך, ובעלוך ערך טעפת כתב אפזייני הוא טוטפת. ולמאי קרו לה טוטפת שמונחת במקום תפילין, ולפי זה אין מקום לטענת הרמב״ן, ויתכן ליחס תיבת טטפת אל לשון דבור ומשם הונח על התפילין שבראש, והושאל אל כל תכשיט המונח במקום תפילין. ואמר עוד הרמב״ן ואמר טטפת לשון רבים בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו לורת' מן המצות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו ע״ה, והנה שרש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה, והנה נכתוב פרשת קדש והי' כי יביאך, בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו. ובפרש' שמע והי' אם שמוע שנצטוינו ג״כ על זה. דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפת בין עיניך, ולכך אנו כותבין גם אלו הפרשיות בטוטפות שהם מצות היחוד וזכרון כל המצות ענשן ושכרן וכל השרש באמונה עכ״ד, וראיתי עוד להרמב״ן פה דברים כוללים בטעם המצוות, וראיתי להעתיקם פה כי המה אמרי נועם ומתוקים מדבש, וז״ל: ועתה אומר לך כלל בטעם המצות. דע כי מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, מהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ, וכאשר ירצה אלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל ביטול הדעות האלה כולם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו יודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר אלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה. ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח' י״ח), להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם, ואמר למען תדע כי לה' הארץ (שם ט' כ״ט), להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין, ואמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ (שם י״ד), להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים,

צייכען אויף דיינער האנד אונד צור שטירנבינדע צווישען דיינען אויגען דיינען; דאס אונז דער עוויגע מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפיהרט האט: (יז) אלס נון פרעה

יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ ס
(יז) וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־

ת"א ולטוטפת סנהדרין ד', ב'. זבחים ל"ז, ב': ויהי מגלה ל"ח, א':

תרגום אונקלוס

יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יַד אַפְּקַנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ (יז) וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה יָת עַמָּא וְלָא דַבְּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אֲרַע

רש"י

באפריקי שתים [סנהדרין ד'] ומנחם חברו עם והטף אל דרום [יחזקאל כ"א] אל תטיפו [מיכה ב'] לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה. שהרואה אותם קשור בין העינים יזכור הנס וידבר בו:
(יז) ויהי בשלח פרעה ולא נחם. נהגם כמו לך נחה את העם [שמות ל"ב]. בהתהלכך

באור

א"כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה, ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר [ר"ל כי אין כל רשע כדאי וראוי להראות לו מופת, ויש עוד טעם לזה כי שליחות המופת מיעוטו, אולם רבויו הוא סבה לחשוב בו שהוא טבע ולא מופת], צוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח, והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באות ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (בברכות דף כ"א ע"א) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (דברים ט"ז ג'), ושנעשה סכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים, והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו ולא יהיה פתחון פה לכופ' להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה בחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותינו החפצים ביראת שמו ולפי' אמרו (בפ"ב דאבות מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמור' שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציא' ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וזו כוונתם בזה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג' ח'), מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול, מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שיאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו', ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבתם וגו' (דברים כ"ט כ"ג וכ"ד), שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בענשם, ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (שם כ"ח י'), ועוד אפרש זה בע"ה. עכ"ל, ומה נעמו אמרותיו. המשכילים יבינום: (יז) ולא נחם, ו"ו המהפך, כאשר זכרנו בכמה מקומות, לפי שיש כאן שני משפטים שונים פרעה שלח את העם, והאלהים לא נחם דרך ארץ פלשתים, וביניהם חבור והמשך בערך אל הזמן. שכאשר היה זה אז נהיה זה, בל"א (אלס פרעה יכו' דא וואללטע). תורה הו"ו על ההמשך הזה שבין שני המשפטים; נחם, נהגם, כמו לך נחה את העם (לקמן ל"ב ל"ד), בהתהלכך תנחה אתך (משלי ו' כ"ב): כי קרוב הוא, קצת המפרשים יבארו אע"פ

נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ (יח) וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־

דאז פֿאָלק ציהען ליס, פֿיהרטע זיא גאָטט ניכט דען וועג דורך דאז לאנד פלשתים, וויל עס זעהר נאהע איזט: דען גאָטט זאגטע עס צום פֿאָראויס: דאז פֿאָלק מאָכטע זיך בעדענקען, ווען זיא קריג פֿאָר זיך זעהען אונד נאך מצרים צוריק געהען:

(יח) גאָטט ליס אלזאָ דאז פֿאָלק איינען אומוועג מאכען, דען וועג דורך דיא וויסטע צור בינזענזעע: אונד דיא קינדער ישראל'ס גינגען געוואפֿנעט אויס דעם לאנדע מצרים הינאויף:

תרגום אונקלוס

פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קָרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃ (יח) וְאַסְחַר יְיָ יַת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא לְיַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

רש"י

תנחה אותך [משלי ו']: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' [במדבר י"ד] אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הולכים בפשוטה על אחת כמה וכמה [מכילתא]. [לפי סדר הכתוב נראה דשיטות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז]: פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו

באור

שהוא קרוב, ולדעתם יש כי שענינו אף על פי, וכמוהו כי עם קשה ערף הוא (לקמן ל"ד ט') רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מ"א ה'). כי רכב ברזל לו (יהושע י"ז י"ח), כי המה הבל (תהלים ל"ד י"א), ואולם אין בכל אלו הכתובים ראיה גמורה שאין עליה תשובה. ויתכן להכניסם כלם תחת גדר ד' לשונות של כי שזכרנו חז"ל, ואף כאן לפי משמעות פשטות הכתוב כי קרוב הוא לשון דהא, דרך הוא ליכנס מיד לארץ כנען ולכשיבואו לטורח מלחמות עם הפלשתי' אשר לא יתנום לעבור דרך ארצם, יתנו ראש וישובו מצרימה והרמב"ן טען על זה שהי' לו לאמר כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם. ואולם אף ששני המאמרים כי קרוב הוא ופן ינחם העם הם נתינת טעם למאמר ולא נחם אלהים, מכל מקום יש ביניהם הבדל בהודעה, כי היות דרך ארץ פלשתים עד ירושלים בלתי רחוק הוא ידוע לעוברי דרך ואין בו צורך למאמר האלהים, כמו שיצטרך לחששת פן ינחם העם, לפיכך הבדילם הכתוב בלשון, והנה בל"א הונחה מלת (וויל) להודעת הסבה הלקוחה מדבר הנודע והמפורסם, ומלת (דען) להודעת הסבה הלקוחה מדבר הבלתי נודע כל כך, ולזה כיון המתרגם האשכנזי בשנותו את לשונו (וייל עס נאהע איזט, דען גאָטט וכו'): פן ינחם העם, השם יודע העתידות וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם העם כלשון בני אדם: ושבו מצרימה, כי קרוב הדרך לשוב, אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמ' עד היות' בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמרי, וגם רחוקים הם ממצרים בעת ההיא. ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראוי' לשוב בעבורה כי הם לא יעברו דרך ארצו, והוא בא ונלחם בהם לשנאתו אותם, ואם ירצו לשוב מצרימה לא יועיל, כי ילחם בהם בדרך, וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה, ולא ידעו דרך אחרת. (הרמב"ן): (יח) ויסב, הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך עקומה: המדבר ים סוף, א"ת אורח מדברא לימא דסוף, וכן פירש"י, ולדעת הראב"ע הוא כמו דרך המדבר מדבר ים סוף, וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים (בינזען בל"א), כמו ותשם בסוף (לעיל ב' ג'). קנה וסוף קמלו (ישעי' י"ט ו'): וחמשים, מזויינים. וכן הוא אומר ואתם תעברו חמשים (יהושע א', י"ד). ובמקום אחר קראם חלוצים (במדבר ל"ב ל' ול"ב ודברים ג' י"ח), וכן תרגמו אונקלוס מזרזין, כמו וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ד). וזרזו, ואמרו המפרשים שענינו חגורי חומש בכלי זין, היא הצלע החמישית, וכן פירשו רז"ל אל החומש (שמואל ב' כ' י'), אמר ר' יוחנן בדופן חמישית

יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (יט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם: (כ) וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר: (כא) וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד

תולדות אהרן ויקח פסוים ס"ו, ב'. נזיר מ"ה, א', סוטה ט', ב', י"ג, וכ', ב'. וה' קדושין ל"ג, א'. ב"ק כ"ג, ב'. ע"ז י"ח, א'. עקרים מ"ב פכ"ט:

(יט) משה נאהם אויך דיא געריינע יוסף'ס מיט זיך: דען דיזער האטטע דיא קינדער ישראל'ס בעשווארען, שפראך נעמ־ליך: גאטט ווירד אייך ווידער בעדענקען, זא זאללט איהר מיינע גע־ביינע פאן היר מיט אייך הינאויף נעהמען: (כ) זיא צאגען אוים פאן סכת: לאגערטען זיך צו אתם, אם אנפאנגע דער וויס־טע: (כא) דער עוויגע געהענד פאר איהנען הער, דעם טאגס אין איינער

תרגום אונקלוס

(יט) ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר ידכר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: (כ) ונטלו מסכות ושרו באתם בסטר מדברא: (כא) ויי מדבר קדמיהון בימאמא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא

רש"י

קנים. כמו ותשם בסוף [שמות ב'] קנה וסוף קמלו [ישעיה י"ט]: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ודעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמת סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו אותם בחרב ברש"י ישן] וכן הוא אומר ואתם תעברו חמושים [יהושע א']. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו וזריז [בראשית י"ד]. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם [מכילתא] ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו [סוטה י"ג]: והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחותם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותכם בדרך אשר תלכו בה [דברים א'] שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם

באור

מקום שמדה ובכד תלויין בו. והודיעך הכתוב כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח משה וגו'. הזכיר למעלה עלו בני ישראל. החיים בדור ההוא, גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם, שעל ידו ירדו מצרימה, והוא השביעם לפני מותו, שיאמרו כן לבניהם, ובניהם לבני בניהם, והזכיר עצמות. כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישאר בשנים מועטות כי אם העצמות, כן כתב הראב"ע, ואולם הנראה שעצמות בלשון רבים הוא כנוי לכל איברי הגוף, על שם שהעצמות מעמידין את הגוף, וכן הוא אומר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלים ל"ה י'), ואין הכוונה שם על העצמות לבד, כי אם על כל האיברים, וכן בל"א (געביינע) כולל כל איברי גוף האדם: (כ) ויסעו מסכת ויחנו באתם, בנסעם מסכות החל עמוד הענן ללכת לפניהם, ולא הלך דרך ארץ פלשתים, כי אם דרך מדבר אתם, וישראל הלכו אחריו, וישכון הענן באתם ויחנו שם, והוא בקצה המדבר: (כא) וה' הולך לפניהם, א"ת מדבר קדמיהון, כמו מוליך. נראה שכוונתו להרחיק ההגשמה ואמר שהיה מוליך בכחו לפניהם עמוד הענן ועמוד האש, ולדעת הרשב"ם היה ע"י מלאך הנקרא בשם שולחו. ואולם אחרי

עָנָן֙ לַנְחֹתָ֣ם הַדֶּ֔רֶךְ וְלַ֛יְלָה בְּעַמּ֥וּד אֵ֖שׁ לְהָאִ֣יר לָהֶ֑ם לָלֶ֖כֶת יוֹמָ֥ם וָלָֽיְלָה׃
(כב) לֹֽא־יָמִ֞ישׁ עַמּ֤וּד הֶֽעָנָן֙ יוֹמָ֔ם וְעַמּ֥וּד הָאֵ֖שׁ לָ֑יְלָה לִפְנֵ֖י הָעָֽם׃ פ
יד (א) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
(ב) דַּבֵּר֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ וְיָשֻׁ֗בוּ וְיַחֲנוּ֙

וואָלקענזײלע, זיא דען רעכטען וועג צו פֿיהרען, אונד דעם נאכטס, אין איינער פֿייערזײלע, איהנען צו לייכטען: דאמיט זיא טאג אונד נאכט פֿאָרטגעהען קאָננטען: (כב) ער ליס דעם טאגע די וואָלקענזײלע, אונד דעם נאכטס די פֿייערזײלע, פֿאָר דעם פֿאָלקע ניכט וױיכען:
יד (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) זאגע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא אומ-

תולדות אהרן לא ימיש שבת כ"ג, ב': וישבו עקדה שער ט"ו:

תרגום אונקלוס

וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא:
(כב) לָא עֲדֵי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְאַף לָא עַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא קֳדָם עַמָּא:
יד (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוֹן קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא

רש"י

ע"י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכן לפניהם. ות"א את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: (כב) לא ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן [שבת כ"ג]. שעד שלא ישקע זה עולה זה:
יד (ב) וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יו' השלישי כדי להטעות את פרעה

באור

שמלאכו במקום אחד אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה (במדבר י"ד י"ד), אין לזוז מפשטות המקרא ואף שידענו שהשם מלא כל הארץ כבודו, דרך הכתוב ליחד לו המקום אשר שם יראה ויתגלה ימין עזו וזרוע תפארתו על דרך פלא, ויתכן א"כ לומר בלי הגשמה כלל ח"ו, שהקב"ה נגלה עליהם והלך לפניהם יומם להראותם את הדרך אשר ילכו בה. ובלילה הלך לפניהם בעמוד אש להאיר להם, וטעם בעמוד ענן, שלא היה כדמות עבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ, ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו: לנחתם, נקוד פתח שהוא כמו להנחותם, וכן לראתכם בדרך אשר תלכו בה (דברים א' ל"ג), שהוא כמו להראותכם, אף כאן להנחות אותם ע"י שליח, ומי הוא השליח עמוד הענן, שהרי על ידו הם הולכים: ללכת יומם ולילה, פעם ביום ופעם בלילה כפי הצורך, ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ, כי יום ימצא בתנ"ך והוא לילה, כי כתוב ביום הכתי כל בכור (במדבר ח' י"ז), וזה היה לילה, וכתוב היום הזה יום בשרה (מלכים ב' ז' ט'), והוא היה לילה, כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר, וכתיב יום צעקתי בלילה נגדך (תהלים פ"ח ב') (הראב"ע), והרשב"ם כתב שהיה הולכים ביום ובלילה כששמע פרעה יאמר בורחים הם וירדוף אחריהם: (כב) לא ימיש, פעל יוצא, ענין הסרה, כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם. וכן תרגם אונקלוס לא יעדי, לא יסיר, וכן תרגם האשכנזי, ואולם מלאכו לא ימיש מתוך האהל (לקמן ל"ג י"א), והוא פעל עומד, לכן תרגמו יב"ע לא עדי, והירושלמי תרגם לא הוה פסק, שעמוד הענן לא סר מלפניהם:

יד (א) וידבר, מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם, למה עשה כן, כי כל מעשיו בחכמה, וחכמת האדם כאין נגדו. והזכרתי זה בעבור שתמצא בזאת הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך עומה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות (הראב"ע): (ב) וישבו, לאחוריהם, כי ההולך ממצרים להר סיני אינו צריך

לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ (ג) וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃

קעהרען, אונד זיך פֿאָר פי החירות לאגערן צווישען מגדל אונד דעם מעערע: פֿאָר בעל צפון, גע־גען איהם איבער אם מעערע זאָללט איהר אייך לאגערן: (ג) יאָ ווירד פרעה פֿאָן דען קינדערן ישראל׳ס דענקען, זיא זייען פֿעראירדט אים לאנדע, בעל צפן האבע דיא וויסטע אום זיא הער

רש״י

שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות. הוא פיתום [מכילתא] ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן [מכילתא] ועליו פירש איוב [י״ב] משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא [בראשית כ'] אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומסוגרים ובלעז שיר״יר Serrer, (איינשפעררען, איינשליסען), כמו נבכי ים [איוב ל״ח] עמק הבכא [תהלים פ״ד] מבכי נהרות [איוב כ״ח]. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן

תרגום אונקלוס

קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לְקִבְלֵיהּ תִּשְׁרוֹן עַל יַמָּא׃ (ג) וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין אִינּוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא׃

באור

לעבור את ים סוף כי אם ילך לצפונו של ים סוף בינו ובין הים הגדול והיה ים סוף לימינו והים הגדול לשמאלו, והם שבו לאחור, והיה זה כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך, כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': לפני פי החירת. הוא פיתום, ועכשיו נקרא פי החירות ע״ש שנעשו שם בני חורין, והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים, בל״א (דיא אינדונג) ונקרא גם פני החירות בעבור שהפה בפנים: לפני בעל צפן, כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן: נכחו, באה זו המלה בחירק כמו אחרי נפלו (שמואל ב' א' י'), ודינו נכה. ועניינו נגד ועומת: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל, על בני ישראל, וכן אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י״ג), אמרי עלי, וכן ת״א, והירושלמי תרגם על עסק עמא בני ישראל, וכן תרגם האשכנזי: נבכים, בשורק תחת החולם, כמו לא תעבורי מזה, כי הוא מבנין נפעל (משרש בוך). כמו נכונים, והנה נבכו (יואל א' י״ח), והעי' שושן נבוכה (אסתר ג' ט״ו), כמו והממלכה נכונה (מלכים א' ב' מ״ו). והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה, כ״כ הראב״ע והרד״ק בשרשים שורש בוך, וכן תרגמו המתרגמים כלם, ורש״י ז״ל פירש נבכים הם כלואים ומסוגרים. ובלעז שירי״ר [סער״רע, בל״א אין דיא ענגע געטריבען, פערספעררט)]. כמו נבכי ים (איוב ל״ח ט״ז), בעמק הבכא (תהלים פ״ד ז'), מבכי נהרות (איוב כ״ח י״א), נבוכים הם, כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו, והרשב״ם ז״ל פירש נבכים הם, סגורים בנבכי ים שלפניהם, כדכתיב הבאת עד נבכי ים, מבכי נהרות, אבל לדעת הראב״ע נבכי משרש אחר והכו״ן שרש, והרד״ק הביאו בשרש בכה, וכן מבכי נהרות ופירשו מענין דמע ובכי ע״ש: סגר עליהם המדבר. סגר פעל יוצא כחביריו ואינו בודד, ופירושו כאלו המדבר סגר עליהם את דרכם שהוא נחש שרף ועקרב וחיות רעות ודובים שם מאחריהם. ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר כתועים בארץ ולא ידעו אנה ילכו, וי״ב תרגם טרד עליהון טעוות צפון כגדוי דמדברא, הטעם מלת סגר על בעל צפון הנזכר למעלה, וכן פי' ר״ע ספורנו. וכן תרגם האשכנזי כי הוא מכוון אל המשך הכתוב שלפניו, לפי שיש לדקדק שם כפל לשון ויחנו לפני פי החירות נכחו תחנו על הים, ועוד שהוא מתחיל בלשון נסתר וישבו ויחנו כמשפט הלשון אחרי דבור בלא אמירה. ומסיים בלשון נוכח נכחו תחנו על הים, ובפסוק שלאחריו חוזר לדבר בלשון נסתר ואמר פרעה לבני ישראל, והיה לו לומר לכם. לכן נראה שאין נכחו תחנו על הים מאמר משה אל ישראל, כי אם מאמר השם אל משה, ושעור הכתוב כך הוא, דבר אל

(ד) וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ (ה) וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃

פערשפערדט: (ד) איך ווערדע דאז הערץ פרעה'ס שטארק מאכען, דאס ער זיא פערפאלגע, ווערדע נאך עהרע האבען אן פרעה אונד אן זיינעם גאנצען העערע, אונד דיא מצרים זאללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין. זיא טהאטען אלזא: (ה) אלס נון דעם קאניג פאן מצרים בעריכטעט ווארד, דאס דאז פאלק דיא פלוכט נעהמע, דא ווארד דיא געזיננונג פרעה'ס אונד זיינער בעדיענטען געגען דאז פאלק פערענדערט אונד שפראכען: ווארום האבען וויר דאז געטהאן, דאס וויר דיא ישראל האבען ציהען לאססען, אונז

תרגום אונקלוס

(ד) וְאַתְקֵיף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ כֵן: (ה) וְאִתְחַוָּה לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מַה דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחָנָא:

רש"י

יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' [יחזקאל ל"ח] ואומר שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים [תהלים ע"ו] ואומר נודע ה' משפט עשה [שם ט']: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחיל' הפורענות [מכילתא]: ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכי' לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם [מכילתא]: (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי [מכילתא]. ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. ליל שביעי ירדו לים [פ"ק דסוטה] בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהי' זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו:

באור

בני ישראל שישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדל ובין הים, ומסיים כנותן טעם לדבריו ואומר אל משה נכח בעל צפון תחנו על ים סוף כדי שיאמר פרעה על ישראל שהם נבוכים בארץ ושטעותו סגר עליהם במדבר: (ד) וחזקתי וגו', בעבור שפחד פרעה מהם במכת בכורות לא היה בלבו לרדוף אחריהם אף אם יברחו, ע"כ אמר שיחזק את לבו לרדוף אחריהם: ואכבדה, כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד, וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' (יחזקאל ל"ח כ"ב וכ"ג). ואומר שמה שבר רשפי קשת ואח"כ נודע ביהודה אלהים (תהלים ע"ו ב' וד'). ואומר נודע ה' משפט עשה (שם ט' י"ז), (לשון רש"י), כי ענין הכבוד הוא פרסום המעלות והמדות הנכבדות אשר בנושא וע"י הנקמה ברשעים תתפרסם בעולם מדת הצדק והמשפט: (ה) כי ברח העם, הוגד לו שאינם הולכים אל מקום מיוחד לזבוח לה' כאשר אמרו, כי אם תועים אנה ואנה הולכים ושבים ומבקשים דרך לברוח: ויהפך, נהפך ממה שהיה, שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי, ונהפך לב עבדיו, שהרי לשעבר אמרו לו עד מתי יהי' זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם: מעבדנו, מעבוד אותנו: (ו) ויאסר, בצווי כמו ויבן שלמה את הבית (מלכים א' ו' י"ד). וכן תרגמו

(ו) וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח
עִמּוֹ׃ (ז) וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר
וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃
(ח) וַיְחַזֵּק יְהֹוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃ שני
(ט) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ
אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב
פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת

ת״א שש מאות פסחים קי״ח, ב׳:

תרגום אשכנזי

ניכט מעהר צו דיענען? (ו) ער ליס זיינען וואגען אנשפאננען: אונד זיין פאלק נאהם ער מיט זיך: (ז) ער נאהם זעכס הונדערט אויסערלאזענע קריגסוואגען אונד אללעס געשפאן אוים מצרים: אונד דיא הויפטלייטע איבער איהנען; (ח) דער עוויגע מאכטע דאז הערץ פרעה'ס, קאניגס פאן מצרים, זא שטארק דאס ער דיא קינדער ישראל'ס פערפאלגטע: דיא קינדער ישראל'ס אבער צאגען מיט אויפגעהאבענער האנד, (ד. ה., אפפענטליך): (ט) דיא מצרים זעטצטען איהנען נאך, אונד ערדייכטען זיא געלאגערט אם מעערע, אללע פפערדע, אללעס קריעגסגעשפאן פרעה'ס, זיינע רייטערייא, אונד זיינע מאננשאפט צו פוסע: ביז פי החירת

רש״י

(ו) ויאסור את רכבו. הוא בעצמו [מכילתא]: ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול בביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקני מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה׳ מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו [מכילתא]: ושלישים על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה׳ את לב פרעה. שהיה תולה אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה.

תרגום אונקלוס

(ו) וְטַקֵּיס יַת רְתִיכֵיהּ וְיַת עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ׃ (ז) וּדְבַר שִׁית מְאָה רְתִיכִין בְּחִירִין וְכֹל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כּוּלְּהוֹן׃ (ח) וְאַתְקֵיף יְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי׃ (ט) וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל סוּסָוָת רְתִיכֵי פַרְעֹה פָּרָשׁוֹהִי וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל פּוּם חִירָתָא דְּקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן׃

באור

האשכנזי: (ז) בחור, נבחר, בחור לשון יחיד, כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב שבמצרים: ושלשם, המלך הוא כמו אחד בחשבון. על כן יקרא משנה מי שאחריו במעלה השנית מגזרת שנים. ואשר הוא במעלה השלישית שליש (וזה המשקל בקבוץ הפ״א בשוא כמו מן נזיר נזירים ומן פתיל פתילים, ובא זה בקמץ שלא כמשפט להבדיל בינו ובין וישלח שר חמשים שלשים (מלכים ב׳ א׳ י״ג), יום שלישי (בראשית א׳ י״ג), שהוא תואר למספר השלשה), והם שרי צבאות כתרגומו: (ח) ביד רמה. שעשו להם דגל ונס להתנוסס, ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף וכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחירות, לא כעבדי׳ העתידים לשוב לעבודתם, וכל זה הוגד לפרעה: (ט) וירדפו מצרים, ענינו כאשר רדפו מצרים אחריהם כמו שזכר השיגו אותם שהיו חונים על הים, וכן משפט הלשון, ועל הים

לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃ (י) וּפַרְעֹה הִקְרִיב
וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה
מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד
וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָֹה׃
(יא) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־
קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת
בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ

תולדות אהרן המבלי ערכין ט״ו, א׳: מה עקדה שער ס״ג: דבר סוטה ל״ט, א׳:

פאר בעל צפן: (י) אלס פרעה זיך נעהערטע: הובען דיא קינדער ישראל'ס איהרע אויגען אויף, דא וואר גאנץ מצרים הינטער איהנען הערציהענד, זיא פירכ־טעטען זיך אונגעמיין. אונד דיא קינדער ישראל'ס שריען צו דעם עוויגען: (יא) צו משה אבער שפראכען זיא, איזט עס אויס מאנגעל אן גרע־בערן, דאס עטווא קיינע אין מצרים זינד, דארום דוא אונז מיטגענאָממען אין דער וויסטע צו שטערבען? ווארום האסט דוא אונז דאז געטהאן אונז אויס מצרים צו פיהרען?

תרגום אונקלוס

(י) וּפַרְעֹה קָרֵיב וּזְקָפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נַטְלִין בַּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃ (יא) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמָת

רש״י

בגדולה גבוהה ומפורסמת [מכילתא]: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרע' קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. [תנחומא]: ויצעקו. תפשו אומנות אבותם [מכילתא]. באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם [בראשית י״ט]. ביצחק. לשוח בשדה [שם כ״ד]. ביעקב ויפגע במקום [שם כ״ח]: (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. שיפ״ור פליג״סה דינו״ן פוש״יש בלעז (איזט *Si pour faillance de non fosses* (fossès),

באור

עניינו סמוך ליס: ופרשיו, רוכבי הסוסים: וחילו, רגליים: (י) הקריב, אונקלוס תרגמו קריב, כמו קרב פעל עומד, וכן תרגמו האשכנזי, ורא״ב״ע כתב כי הקריב בכל מקום פעל יוצא הוא, והכוונה שהקריב את מחנהו: ויצעקו, אנקלוס תרגם וזעיקו, ולא׳ תרגם וצלו, עשאו מענין תרעומת, ולא מענין תפלה. כי איננו נראה שבני אדם המתפללי׳ אל ה׳ להושיעם, יבעטו בישועתו אשר עשה להם ויאמרו כאשר אמרו בפסוקים הבאים שטוב להם שלא הצילם, לכך באמרו שהתרעמו לפני ה׳ על שהוציאם ממצרים, כלשון וילעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (לעיל ה׳ ט״ו), ואולם יתבן כמו שכתב הרמב״ן ז״ל, שנחלק העם לכתות כתות והכתוב יספר מעשה כלם, אמר כי הכת האחת התפללה אל ה׳, והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוחרת בישועה הנעשה להם, וע״ז כתוב וימרו על ים בים סוף, (תהלים ק״ו ז׳), ולכך יחזיר הכתוב בני ישראל פעם אחרת וילעקו בני ישראל אל ה׳, כי הטובים בהם לעקו והתפללו אל ה׳, כי בני ישראל שם ליחידים והעם שם להמון, וכ״כ יב״ע שנחלקו ישראל שם לארבע כתות, כת אחת אמרה נרד לתוך הים, השנית אמרה נשוב למצרים, השלישית אמרה נערכה לנגדם מערכת מלחמה, והרביעית אמרה נמהר לקראתם בקול תרועת מלחמה להמם ולבלבל אותם, ומשה השיב לכל כת וכת כפי דרכה, לראשונה אמר אל תיראו התיצבו וראו וגו׳, לשני׳ אמר לא תשובו למצרים כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראתם עוד עד עולם, לשלישית אמר לא תערכו מלחמה ה׳ ילחם לכם, ולרביעית אמר ואתם תחרשון דומו ותנו יקר ושבח וכבוד לה׳ אלהיכם, והוא באור נאה ומקובל על הדעת כפי המשך הכתובים, וכן הוא במדרש: (יא) המבלי אין קברים, לשון רש״י וכי מחמת חסרון קברים, שאין קברים במצרים לקבר שם לקחתנו משם שי״פור פלי״נסה די״מון פו״שיש עכ״ל, ס״י פו״ר פאלי״אנסי ד״ע נא״ן

מִמִּצְרָיִם׃ (יב) הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם

תרגום אשכנזי

(יב) איזט עס ניכט עבען דיזעס דאז וויר דיר אין מצרים געזאגט האבען? נעמליך: לאס פאָן אונז אב, וויר וואָללען דען מצרים דיענען: דען עס איזט בעססער פיר אונז, דען מצרים צו דיענען, אלס דאס וויר אין דער וויסטע אומקאָממען: (יג) משה שפראך צום פאָלקע, פירכטעט אייך ניכט! שטעהט רוהיג, אונד זעהעט דיא הילפע דעס עוויגען, דיא ער אייך הייטע ערצייגען ווירד; דען וויא איהר דיא מצרים הייטע געזעהען, זאָ זאָללט איהר

רש"י

עס עטוואס אויס מאנגעל אן גרעבערן, אייג. דאס קיינע גרעבער זינד), (יב) אשר דברנו אליך במצרים. והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט [מכילתא]: ממותנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום [ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ] היה נאמר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק נאמר מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו שנמות וכן מי יתן מותי דאבשלום [שמואל ב' י"ט] שאמות. כמו ליום קומי [צפניה ג'] עד שובי בשלום [מלכים א' כ"ב] שאקום. שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'.

תרגום אונקלוס

במדברא מה דא עבדתא לנא לאפקותנא ממצרים: (יב) הלא דין פתגמא די מלילנא עמך במצרים למימר שבוק מננא ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: (יג) ואמר משה לעמא לא תדחלון אתעתדו וחזו ית פורקנא דיי די יעביד לכון יומא דין ארי כמא די חזיתון ית

באור

פאס"עס והוא בל"א (איזט עס עטווא אויס מאנגעל, דאס קיינע גרעבער וכו'). רצה לבאר כפל השלילה בל' שהי' די לומר המבלי קברים או האין קברים. ואמר שאף הלועז יכפל השלילה לפעמים, ובלה"ק מלאנו הדק אך במשה (במדבר י"ב ב') דוגמתו, והמתרגם האשכנזי פתר גם הוא אות כפל השלילה בל"א: להוציאנו, בא קמץ גדול תחת קמץ קטן (והוא הצירי), שראוי להיות בצירי. וכמוהו אמרת אין דאבי (ישעיה מ"ז י'): הלא זה הדבר, אינו מפורש, בכתוב, רק ידענו כי כן הי' כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה, ודבר זה בכלל ולא שמעו אל משה (לעיל ו' ט'): ממתנו, מאשר נמות, ואם הי' נקוד מלאפום (והוא הנקרא לנו חולם), היה כאשר ממיתתנו עכשיו שנקוד בשורק כאשר מאשר נמות, וכן מי יתן מותנו (לקמן ט"ז ג'), שנמות, וכן מי יתן מותי דאבשלום (שמואל ב' י"ט א'), שאמות, והוא המקור עם כנוייו כמו ליום קומי (צפניה ג' ח'), עד שובי (ד"ה ב' י"ח כ"ו), שאקום, שאשוב: (יג) התיצבו וראו את ישועת ה', כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, ולראב"ע תמה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. ואמר התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור שיצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ולא יוכל להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפים ואינם מלומדי מלחמה וכו' ע"ש, והנה בלעדי זאת אף שהיו ישראל מזויינים אפשר שלא היה להם רכב ופרשים וכלי קרב אשר על ידם ינצח החלש את הגבור והמועט את המרובה, ועוד שהי' מצרים ממלכה גדולה ונתוכה עם חזק ורב יותר מישראל מאוד מאוד, והראי' שעבדו בהם בפרך ומררו את חייהם ולא קמו לנגדם ועתה כראותם חיל מצרים נוסע אחריהם ללחום עמהם, פחד העם שאף אם יגברו בכחם על אלו יקומו עליהם כהנה וכהנה מיתר העם הנשא'

עוֹד עַד־עוֹלָם׃ (יד) יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם
וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ פ שלישי
(טו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק
אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃
(טז) וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־
יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־

ת"א ואתה סס סס: ויבאו ברכות כ"ד. א'. יומא ד', ג'

זיא ניאמאלס ווידער זע-
הען: (יד) דער עוויגע
ווירד פיר אייך שטרייטען
איהר אבער זאללט שטיל-
לע זיין: (טו) דער עווי-
גע שפראך צו משה:
ווארום פלעהעסט דוא
נאך צו מיר? זאגע דען
קינדערן ישראל, דאס זיא
אויפברעכען: (טז) דוא
אבער העבע דיינען שטאב
אויף, נייגע דיינע האנד
איבער דאז מעער, אונד
טהיילע עס פאן איינאנדער: זא זאללען דיא קינדער ישראל מיטטען אים מעערע אויף טראק-

תרגום אונקלוס

מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא: (יד) יְיָ
יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן: (טו) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּלִית
צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן: (טז) וְאַתְּ טוֹל יָת חוּטְרָךְ
וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וּבְזָעֵהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא

רש"י

מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן אם לאל תריבון [איוב י"ג]. וכן ואשר דבר לי [בראשית כ"ד]. וכן האתם תריבון לבעל [שופטים ו']: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי הדבר תלוי עלי ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני [ישעיה מ"ה]: דבר אל בני ישראל ויסעו. אין להם אלא ליסע שאין הים

באור

בעירים ובחצרות עם רב וכבד מאד ולהם רכב ופרשים וכל כלי קרב ויצטרכו למלחמות גדולות ונוראות וימותו בחסר כל במדבר ברעב ובצמא אף אם יגברו על אויביהם, ואפשר שלכך לא אמרו לקחתנו למות במלחמה או ממתנו במלחמה, כי לא היו יראים כל כך מהמלחמה כאשר יראו מהמדבר הנורא באמת, כי אם יצטרכו ללחום עם מצרים לא יניחום לצאת מן המדבר כי חשבו גם הם שאין לצאת מן המדבר הזה כי אם דרך מצרים, ואם ימחו בידם ולא יתנום לעבור ישארו כלואים וסגורים במדבר באין מזון ומחיה עד שימותו, והי' די בזה להפחיד עם רב גבורי כח ומלומדי מלחמה ולהביא מורך בלבבם, ואמר להם משה שאל יפחדו ואל ירהו, כי לא בכחם ינצלו וזרוע ידם לא יושיע להם, כי השם יעשה להם ישועה שלא יראו עוד את מצרים עד עולם, והיה בכלל ההבטחה הזאת שלא יצטרכו לשוב בדרך מצרים כדי לצאת מן המדבר הזה כי השם יכין להם דרך לא עבר בה איש, ולא יראו את מצרים כי אם היום הזה: כי אשר ראיתם וגו', מה שראיתם את מצרים אינו אלא היום, היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד, כן פירש"י, ויתכן שיחסר כף הדמיון כמו כאשר ראיתם, וכן תרגם האשכנזי: (יד) ילחם לכם, בשבילכם, וכן כי ה' נלחם להם (לקמן כ"ה), וכן אם לאל תריבון (איוב י"ג ח'), האתם תריבון לבעל (שופטים ו' ל"א): ואתם תחרשון, הפך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק אלי, אמרו רז"ל מלמד שהי' משה עומד ומתפלל, כי לא ידע מה יעשה, שהשם אמר לו ואכבדה בפרעה, והוא לא הי' יודע איך יתכבד על שפת הים והשונא רודף ומשיג והי' מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר, וזה טעם מה תצעק אלי (כאשר אמרו רז"ל לא עת עתה להאריך בתפלה וישראל נתונים בצרה). שהי' צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך שאכבדה בפרעה, ולא ספר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל (מדברי הרמב"ן), ואונקלוס תרגם ואמר י"י למשה קבלית צלותך, ונראה שלדעתו שעור הכתוב כמו, מה שאתה צועק בא אלי, והוא רחוק: דבר אל בני ישראל ויסעו, אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם

ישראל בתוך הים ביבשה: (יז) ואני
הנני מחזק את־לב מצרים ויבאו
אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־
חילו ברכבו ובפרשיו: (יח) וידעו
מצרים כי־אני יהוה בהכבדי בפרעה
ברכבו ובפרשיו: (יט) ויסע מלאך
האלהים ההלך לפני מחנה ישראל
וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן
מפניהם ויעמד מאחריהם: (כ) ויבא
בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל
ויהי הענן והחשך ויאר את־הלילה

ת"א ויסע עקרים ת"נ פכ"ט:

נען באָדען געהען:
(יז) איך הינגעגען, איך
מאכע דאז הערץ דער
מצרים שטארק, דאס זיא
הינטער איהנען הינייגע-
העון; זאָ ווערדע איך נאָך
עהרע האבען אן פרעה,
אונדאן זיינעם גאנצען הע-
רע אן זיינען וואגען, אונד
אן זיינער רייטעריייא:
(יח) דיא מצרים זאָללען
ערקעננען, דאס איך דער
עוויגע בין, דא איך עה-
רע האבען ווערדע אן
פרעה אן זיינען וואגען
אונד אן זיינער רייטערייא:
(יט) דער ענגעל גאָט-
טעס דער פֿאָר דעם לא-
גער ישראל הערגעגאנגען,
צאָג אב. אונד גינג הינ-
טער איהנען הער; דיא
וואָלקענזיילע, דיא פֿאָר
איהנען וואר, צאָג אב, אונד שטעללטע זיך הינטער איהנען: (כ) אונד קאם אלזאָ צווישען
דעם לאגער דער מצרים, אונד דעם לאגער דער ישראל. היר וואר וואָלקע אונד פֿינ-

תרגום אונקלוס

בְּיַבֶּשְׁתָּא: (יז) וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקֵיף יַת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן
בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי:
(יח) וְיֵדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי
וּבְפָרָשׁוֹהִי: (יט) וּנְטַל מַלְאֲכָא דַיְיָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא
דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן
וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן: (כ) וְעָאל בֵּין מַשִּׁרְיָתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין מַשִּׁרְיָתָא
דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא

רש"י

עומד בפניהם כדאי זכות
אבותיהם והם והאמנה
שהאמינו בי ויצאו לקרוע
להם הים [מכילתא]:
(יט) וילך מאחריהם.
להבדיל בין מחנה מצרים
ובין מחנה ישראל ולקבל
חצים ובליסטראות של
מצרים. בכל מקום הוא
אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין
באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשכה והשלים עמוד
הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא
נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך
ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו.
באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך [הושע י"א] אנכי תרגלתי
לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה
לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: **ולא קרב זה**

באור

והאמונה שהאמינו בי ויצאו, לקרוע להם את הים: (יח) וידעו מצרים, הנשארים: (יט) ויסע
מלאך האלהים, המוליך את עמוד הענן לפני מחנה ישראל, וילך המלאך מאחריהם, ומתוך
כך ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם, כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים
ובין מחנה ישראל ויהיה מאפל ביניהם שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן
והחשך, למצרים: מאד, עמוד האש את הלילה לישראל, והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה,

ולא־קרב זה אל־זה כל־הלילה׃
(כא) ויט משה את־ידו על־הים ויולך
יהוה ׀ את־הים ברוח קדים עזה כל־
הלילה וישם את־הים לחרבה ויבקעו
המים׃ (כב) ויבאו בני־ישראל בתוך
הים ביבשה והמים להם חומה
מימינם ומשמאלם׃ (כג) וירדפו מצרים
ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו
ופרשיו אל־תוך הים׃ (כד) ויהי

ת״א ולא קרב מגלה י׳, ב׳. סנהדרין ל״ט, א׳:

סטערנים, אונד דא ער־לייכטעטע עס דיא נאכט. עס קאם אבער איין לא־גער ניכט צום אנדערן דיא גאנצע נאכט: (כא) משה שטרעקטע זיינע האנד אויס איבער דאז מעער, דער עוויגע טריב דאז מעער צוריק דורך איינען העפטיגען אסטווינד דיא גאנצע נאכט, מאכטע אויס דעם מעערע פעסטען באָדען, אונד דאז וואססער וואור־דע צערטהיילט: (כב) דיא קינדער ישראל גינגען מיט־טען אים מעערע אויף טראָקנעם באָדען; אונד דאז וואססער דיענטע איהנען צור מויער, צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען: (כג) דיא מצרים פערפאָלגטען זיא, אונד קאמען איהנען נאך, אללע פפערדע פרעה'ס, זיינע וואגען, אונד זיינע רייטערייא; מיטטען אין דאז מעער היניין: (כד) עס וואר אין דער מאָרגענוואַ־

תרגום אונקלוס

ולא אתקריבו דין לות דין כל ליליא׃ (כא) וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא׃ (כב) ועאלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומשמאלהון׃ (כג) ורדפו מצראי ועאלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא׃ (כד) והוה במטרת צפרא ואסתכי יי

רש״י

אל זה. מחנה אל מחנה [מכילתא]: (כא) ברוח קדים עזה. ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב״ה נפרע בה מן הרשעים [מכילתא] שנא׳ ברוח קדים אפיצם [ירמיה י״ח] יבא קדים רוח ה׳ [הושע י״ג] ברוח קדים שברך בלב ימים [יחזקאל כ״ז] הגה ברוחו הקשה ביום קדים [ישעיה כ״ז]: ויבקעו המים. כל מים שבעולם [מכילתא א׳]: (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר. שלשת חלקי

באור

והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה, מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה, הי׳ הרצון לפניו ית׳ לבקוע הים ברוח קדים מיבשת שידאה כאלו הרוח היא המחרבת ים, כענין שכתוב יבוא קדים רוח ה׳ וגו׳ ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הושע י״ג ט״ו), השגי׳ למצרים ויאבדו, כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא יד ה׳ עשתה זאת בעבור ישראל, אע״פי שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם (הרמב״ן): (כב) בתוך הים, במקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה, שנקרשו המים, וכתוב נצבו כמו נד נוזלים, ואחרי עבור ישראל נמסו המים, שהיו להם חומה, וזהו וישבו המים על מצרים והם הבדילו בין המצרים ובין היבשה, על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי חשבו לעלות אל היבשה, וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה: (כד) באשמרת הבקר, שלשת חלקי הלילה נקראין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר: וישקף ה׳. ויבט, כלומר פנה אליהם להשחיתם: בעמוד אש וענן, בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן, כדכתיב וירעם ה׳ בקול גדול וגו׳ ויהמם (שמואל א׳ ז׳ י׳): ויהם. לשון מהומה אשטוררי״שון בלע״ז [נ״ל עטוררי״ססאנט בל״א (בעטייבענד)], ערבבם ונטל סגניות

בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־
מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם
אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ (כה) וַיָּסַר אֵת אֹפַן
מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר
מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה
נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי
(כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־
יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם
עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ (כז) וַיֵּט מֹשֶׁה

כע, אלס דערעוויגע אויף דאז לאגער דער מצרים איינען בליק ווארף, דורך דיא פייער־אונד וואָלקענזיילע, אונד דאז לאגער מצרים אין פערווירונג בראכטע: (כה) ער ליס דיא רעדער זיך פאָן דען וואגען אבזאָנדערן, אונד פיהרטע זיא מיט בעשווערטעם צוגע; דא זאגטע איין מצרי צום אנדערן איך וויל פליהען פאָר ישראל, דען דער עוויגע, שטרייטעט פיר זיא מיט מצרים: (כו) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד איבער דאז מעער, זאָ זאָלל דאז וואססער צוריק קעהרען איבער מצרים, איבער זיין קריגסגעשפאן, אונד איבער זיינע רייטעריא: (כז) משה נייגטע זיינע

תרגום אונקלוס

למשריתא דמצראי בעמודא דאשתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי: (כה) ואעדי ית גלגלי רתיכיהון ומדבר להון בתקוף ואמרו מצראי נערוק מן קדם ישראל ארי דא היא גבורתא דיי דעבד להון קרבין במצרים: (כו) ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון: (כז) וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידן צפרא

רש"י

הלילה קרוין אשמורה [ברכות ג'] ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אנקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו שדה צופים [במדבר כ"ג] חקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות [מכילתא]: ויהם. לשון מהומה אשטורדי"שון בלע"ז Estordison: Etourdissement, (דיא בעטייבונג), ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזהו אב לכלן וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם [שמואל א' ז']: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקין על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופין ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו.

באור

שלהם, ושנינו בפרקי ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם עכ"ל רש"י. והנה על ידי הקולות והברקים והאש באו רכבי פרעה ופרשיו במהומה גדולה וערבוב בדרך הסוסים להתבלבל מקול רעם ולהבת הברק, ונשתברו אופני מרכבותיהם, וזהו: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו, כשנשברו ונפלו והמרכבות נגררות בכבדות וקושי גדול: ומלת ויסר מבנין הכבד הנוסף והיה לו להיות ויסר בפתח קטן תחת הסמ"ך: ויאמר מצרים, איש אל אחיו: נלחם להם, בעבורם: במצרים, בנו אנשי מצרים: (כו) נטה את ידך, כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: וישובו המים, שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנת בקר,

אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת
בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ
וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃
(כח) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב
וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה
הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם
עַד־אֶחָד׃ (כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ

בראש עמוד סי' בי"ה שמ"ו

ת"א ומצרים סוטה י"א, א': וינער סנהדרין ל"ד, ב': בתוך סנהדרין ל"ד, ב':

האנד איבער דאז מעער, דא קאם דאז מעער געגען מארגען צוריק, צו זיינער פאריגען געוואלט, דיא מצרים אבער פלאהען איהם ענטגעגען; דער עוויגע שטירצטע זיא היז מיטטען אים מעערע: (כח) אינדעם נון דאז וואססער ווידער צוריק קאם, בערעקטע עס דאז קריגסגעשפאן, אונד דיא רייטערייא אים דעם גאנ־צען העערע פרעה'ס, דיא איהנען אין דאז מעער נאכגעגאנגען זינד, ניכט איינער פאן איהנען בליב איבריג: (כט) דיא קינדער ישראל'ס אבער גינגען מיטטען אים מעערע

תרגום אונקלוס

לְתוּקְפֵיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לָקֳדָמוּתֵיהּ וְשַׁנִּיק יְיָ יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ (כח) וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יָת רְתִיכַיָּא וְיָת פָּרָשַׁיָּא לְכֹל מַשִּׁרְיַת פַּרְעֹה דְּעָלוּ בַּתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חַד׃ (כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַלִּיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין

רש"י

לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין. וינער ושניק הוא ל' טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב לכל חיל

באור

לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: ומצרים נסים לקראתו, שפגעה הים ובא לקראת פניהם. כאשר רצו לנוס ולעלות אל היבשה: וינער ה', כאדם המנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה: (כח) ויכסו את הרכב והפרשים לכל חיל פרעה, כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתיר', כמו לכל כליו תעשה נחשת (לקמן כ"ז), וכן לכל כלי המשכן (שם י"ט). לכל עבדתו (במדבר ג' כ"ו ויחזקאל מ"ד י"ד), ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם (במדבר ד' ל"ב), ואינה אלא תקון לשון עכ"ל רש"י. ונראה שאין הלמ"ד יתירה לגמרי כי אם באה לחבר הפרט עם הכלל. פעמים יקדים הכלל ויחבר עמו הפרט כמו במלאכת המשכן, ופעמים שיקדים הפרט כמו כאן. וזהו תקון הלשון. וכן בני מררי למשפחתם לבית אבתם (שם כ"ט), וכן למשפחתיהם יצאו מן התיבה (בראשית ח' י"ט). והרג מלכים עצומים. לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (תהלים קל"ה י"א), ודומיהם. בכלם שמוש הלמ"ד לחבר הפרט עם הכלל. ודעת הרמב"ן ז"ל שהלמ"ד בפסוק הזה במקום את, כמו כמים לים מכסים (ישעיה י"א ט'), ויהיה כאלו אמר ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואת כל חיל פרעה, כי החיל אינם הרכב והפרשים, אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו. ואולם הנראה שחיל כולל כל אנשי הצבא רכב ופרשים ורגליים, והוא במקום הזה כלל שאחרי הפרט כמו שזכרנו: (כט) ובני ישראל. כבר הלכו ביבשה בתוך הים, כן פי' הרשב"ם, והראב"ע כתב בענין אחר וז"ל טעם להזכיר זה, כי פרעה הי' טובע, ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים וזה הי' פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים, היה שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה ואילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקפאו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפי', שכתוב בשירה וברוח אפיך נערמו מים ואת הרוח היתה עם ישראל וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים

בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ (ל) וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ (לא) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד

ת"א והמים יומא ד' ב': וירא פסחים קי"ח, ב'. ערכין ט"ו, א':

אויף טראָקנעם באָדען; אונד דאז וואססער דיענטע איהנען צור מויער, צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען. (ל) אן דיעזעלבען טאגע ערדעטטעטע דער עוויגע דאז פֿאָלק ישראל פֿאָן דער האנד דער מצרים: ישראל זאה מצרים טאָד אם אופֿער דעם מעערעס: (לא) אלס נון ישראל דיא גראָסע מאכט זאהען, וועלכע דער עוויגע אן מצרים

רש"י

פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים אל שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה.

תרגום אונקלוס

מִימִינְהוֹן וּמִשְּׂמָאלְהוֹן: (ל) וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת מִצְרָאֵי מִיתִין עַל כֵּיף יַמָּא: (לא) וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דִּי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרָאֵי

באור

וזו היא שטבעה המצריים, על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, וכתב עוד אל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שש מאות אלף רגלי לא הי' בקיעית המחנה, אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרז"ל, וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש עכ"ל, וכן כתבו התוס' בערכין (דף ט"ו ע"א) שישראל הלכו באורך הים כחצי גורן עגולה ולא עברוהו לרחבו ע"ש, ואולם כפי הנראה לעין רשום במפת המדינה אין צורך לזה, כי מצרים למערב א"י משוך לצד דרום, ושניהם על שפת הים הגדול שהוא הים האמצעי, וים סוף (הנקרא דאז רָאָטהע מעער, או דער אראביטע מעערבוזען), למזרח מצרים משוך מצפון העולם לדרומו מן המקום הנקרא (זוע"ס) עד הים שקורין (דאז אראביטע מעער), ויש בין הים הגדול לים סוף מרחק מיבשה כמו מהלך שלשה ימים, ושם היו יכולים ליכנס לא"י מבלי עבור את הים, ועל פי השם שבו לאחוריהם, וחנו על שפת מערבי של ים סוף, ועם שלא ידענו איה פי החירת ומגדל, הנראה שלא הרחיקו ללכת כי אם חנו בתחלת הים סמוך למקום זוע"ס שזכרנו ושם אין הים רחב כל כך כי אם יד משוכה מן הים נקרא (באה"ר אלזו"עס), וכאשר ספרו עוברי הארץ הביא יש שם על שפת הים נחל הנקרא להם נחל (בע"דעא), והוא נחל הפלא, לזכר הפלא שנעשה שם לישראל, ואינו רחוק שיהי' באמת במקום ההוא, ובעברם את הים באו משפתו המערבי דרך רחבו, ויצאו על שפתו המזרחי ובאו למרה, ומשם לסיני, וכאשר אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר י"ד ד'). לא היו רוצים לשוב ולעבור את הים, כי מי ישים להם הים לחרבה, ואולם רצו ללכת דרך היבשה שזכרנו: (ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת חים. הרשב"ם והראב"ע פירשו ישראל אשר על שפת הים ראו את מצרים מתים וטבועים בים, ועם שהפירוש הזה מקובל על הדעת הנה הנחת הטעמים תנגדהו, לפי שתיבת מצרים בז"ק המפסיק יותר מן הטפחא שבתיבת מת, ולפירושם היה צריך להעמיד במפסיק יותר תיבת מת המוסבת על מצרים, לכן אמרו רז"ל שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר: (לא) את היד הגדולה, את הגבורה הגדול' שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולם לשון יד ממש הן, והמפרש יתכן הלשון אחר ענין הדבור (רש"י), וכן תרגם אנקלוס ית גבורת ידא רבתא, וכן תרגם האשכנזי. והראב"ע פי' המכה הגדולה, כי לשון יד נופלת על הכח שביד

הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ ש"ש

ת"א ויאמינו עקרים מ"ח, כ"ח:

תרגום אונקלוס

וּדְחִילָא עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

אויסגעאיבט, דא פירכ־טעטע דאז פאָלק דען עוויגען, גלויבטען אויך אן דען עוויגען, אונד אן זיינען דיענער משה:

רש"י

והרבה לשונות נופלין על ל' יד וכולן ל' יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור:

באור

שהיא הסבה, ועל המכה המסובבת מן הכח והגבורה שביד: ויאמינו בה', שהוא אמת, ונאמן לקיים דבריו: ובמשה עבדו, שהוא שלוחו ולא יעשה רק מה שיצונו האל:

אמר המפרש טרם אחל לבאר שירת הים אקדים לך דבר מענין השיר ואיכותו בספרי הקודש. כבר הודעתיך שאין שירי הנבואה ורוח הקודש שקולים ונמנים על מספר מיוחד מהתנועות וערך קבוע לארכם וקצרם כמעשה השירים אשר בלשון יון ורומי. או על משקל יתדות ותנועות עם התדמות ההברות בסופי החרוזים הנהוגות אצלינו היום בלה"ק, כי אין בכל זה יתרון ומעלה כי אם נעימות ההברה לשמע אוזן בלבד, ואף זה איננו כי אם בקריאה פשוטית, לא בנגון, ואדרבה החכם המנגן ימאס בדקדוק ההוא. ועל הרוב יצטרך להבליע איזה תנועה בנעימות קולו או להאריך הקצר ולקצר הארוך, כדי להרוס את בנין התנועות ולבלבל הסדר המדוקדק יותר מדאי, כי אין חפץ למנגן בערך ויחס שווי המורגש בהברת התיבות, כידוע לבקי בחכמה ההיא. מלבד הלחץ והדוחק שיוליד הדקדוק ההוא לבעל השיר, וכדי לשמור את סדר השיר אשר בחר בו, יצטרך לפעמים לחטוא נגד כוונת המאמר, לסרסו, להוסיף עליו ולגרוע ממנו או להחליף תיבה בתיבה בלתי נאותה כל כך לכוונתו כידוע, ואין יתרון עריבת הקריאה שוה בנזק הכוונה והענין, שהוא תכלית הדבור. ואתה תראה שאם יועתק השיר הבנוי על משקל מלשון אל לשון יהי' כשמן הטוב המורק מכלי אל כלי שריחו יכלה ויאבד, כן תאבד הנעימה ההיא ולא ישאר ממנה מאומה, כי משקל התנועות דבק בלשון ונלמד בו, ולא יעלה ביד המעתיק כ"א הגדה פשוטית משוללת מכל ערך וסדר ומשקל קבוע, ומכל הדקדוק ההוא בערך התנועות מספרם ומשקלם הקבוע לא יודע בהעתק'. כ"א חסרונו. והוא הרגש הלחץ אשר לחץ את בעל השיר לקצר בכוונתו כאשר זכרנו:

ויראה שלכל זה עזבו קדמונינו את המעלה ההיא החלושה, ובחרו במעלה יותר נכבדת, והיא סדר הענינים והמאמרים על אופן נאה ומכוון אל התכלית אשר ירצו בו, כדי שיכנסו הדברים לא באוזן השומע לבד, כ"א גם בלבו, וישארו חרותי' על לוחותיו, להוליד בו שמחה או עצב, מורך או בטחון, פחד או תקוה, אהבה או שנאה, כפי הנאות אל הכוונה, ולקבוע בתוכו המדות הנכבדות והתכונות המעולות כדרבונות ומסמרות נטועים יתד שלא תמוט. ואחרי שלצורך ולתכלית ההוא תועלת גדולה בנעימות השיר והנגון הערב כידוע לבעלי חכמת הנפש, בחרו לסדר את מליצותיהם הנכבדות על סדר נאה ומכוון אל מלאכת הנגינה, וכפי התחלף מערכת הנגונים, ותנועות הכלים השונים, ומנין חוטיהם נימיהם ונקביהם כנור ונבל, תוף וחליל, ומנים ומצלתים ונגינות וגתית ושמינית ועשור אילת השחר ומחול ועוגב ודומיהם. כן ישתנו שמות השירים ההם כמו מנצח משכיל מזמור שיר מכתם ודומיהם, וכן ישתנה סדר הענינ' ונתוחם כפי הראוי, והנגונים נשכחו ממנו באורך הגלות, ומרוב העוני והטלטול אבדה ממנו כל החכמה הנפלאה ההיא, מלאכת הכלים ותבניתם, מערכת הקולות ואופני הנגון ונעימות הזמרה אשר השתבחו בה גדולי עמנו. ולא נשאר לנו כ"א שמות הכלים והשירים לבד, הנזכרים על הרוב בספר תהלות נעים זמירות ישראל, ואולם ידענו שהיתה החכמה ההיא מפורסמת באומה, וגדולי העם וחכמיו ונביאיו היו יודעי שיר מעידי נגן ובקיאים מאוד בחכמה ההיא, ועל פיה סדרו רוב המשלים והחידות התוכחות והנבואות ותהלות ה' אשר רצונו להשמיע לעם

באור

ה' כפי אשר נחה עליהם רוח אלהים ממעל. ואל תדמה בנפשך מלאכת המוזיקא המלוי' בידינו היום אל החכמה המפוארה אשר השתמשו בה השלמים ההם, כי הנראה שאין דמיון ביניהם כלל, אבל קרה לחכמה ההיא כאשר קרה לחכמת השירים, נעזבה מעלת העניינים והמחשבות שבה תיקון הנפש השכלית, ותפני מעלת השמע שאין בה אלא עונג החוש ועריבת האוזן, כידוע לבקיאים במלאכה ההיא. שרוב עסקיה נעימת החושי'. תחת אשר בימי קדם הי' מלאכתה ותכליתה לרדות בכחות הנפש למשול במדותי' ולהפך תכונותיה כרצונה:

וכדי לכונן גם את דברי השיר אל התכלית ההוא, נתחו את כל דבור ודבור לנתחיו וחלקוהו למאמרים קצרים, שוים כמעט בכמותם, עד שלא תמצא להם במאמר אחד לא יותר מארבע תיבות ולא פחות מב' (מלה קטנה או המוקפת לאחרים איננה מן המנין). ורובם הם של שלש שלש. ובהגדה פשוטית אין מספר קצוב לתיבות המאמר, ותמצא מאמר בעל עשרה תיבות ויותר, ואחריו מאמר בעל שתי תיבות בלי סדר כלל. ועשו זה לשתי סבות, האחת שבהיות המאמרים קצרים יתרבו ההפסקות ומקומות המנוח', וברבוי המנוחות יש תועלת רב לעורר הכוונה ולחזקה בלב, כאשר העידו ע"ז בעלי הלשון, וכן יועיל לזכרון כי המאמר הקצר אם יהיה בו ענין ומובן הנכנס בלב קל לשמרו על פה ולהיות שגור ורגיל בו כל הימים, והסבה השנית תועלת הנגון, והיה שאם תשורר המאמר הארוך בקול ותלוה אליו הזמרה בכלי שיר תשחית הכוונה ולא תובן לשומע כ"א בקושי גדול, מה שאין כן במאמר קצר, וכל מגמתם הי' לשמור הכוונה, ולעורר עליה, ועוד שהיה מדרכם לחלק את דברי השיר בין שתים ושלש כתות, כאשר נזכיר להבא, ולזה יאות שיחלק השיר לחלקים קטנים פעם ינגנו ויענו בהם אלו כנגד אלו, ופעם ישוררו במקהלות ויענו כלם כאחד בקולות מתחלפות וערכים שונים אלו יגביהו ויעלו ואלו ירדו בקול, אלו ימשכו ואלו ינעימו, אלו ינצחו בעוז, ואלו ימתיקו בקול ערב וידוע שיש בחילוף הקולו' ומערכותיהם עונג רב ועדן לנפש המביא אל התכלית הגדלה שזכרנו. והנך רואה בימינו אלו, אף כי אבדנו חכמת המוזיקא הקדומה, ולא נשאר לנו שריד מכל מלאכת הנגון, אשר השתמשו בה קדמונינו גם לא ידענו אופני המבטא והברות התנועות על אמתתם, מכל מקום נשאר עריבות רב בשירי הקדש, כרגש לכל קורא משכיל אף אם לא ידע סבתו, והעריבות ההוא איננו עריבת אוזן בלבד, הדבק ונלמד בלשון אשר בו הוסד, כאשר זכרנו למעלה ממשקלי השירים. כי אם עריבת ענין. דבק במובן וכוונת המאמר לא במבטא שפתים והברת הקול, ולכן אם יועתקו שירי הקודש אל לשון אחר, אף אם יפג טעמם הרב וימר ריחם ע"י ההעתקה, מכל מקום ישאר להם העריבות העניינים שזכרנו, בסדור הדבורים והחלק המאמרים למחלקותיהם על אופן נאה וערב לחיך, ומקובל על נפש השומע, ולא ישחת ההוד השירי מכל וכל, כמו בהעתקת שירים זרים:

והנה ענין החלק הדבור השירי למאמרים קצרים כבר זכרו הרב בעל מאור עינים ז"ל בספר' ס' מספרו אמרי בינה, אחרי אשר הביא דעות החכמים השונים על דבר המשקל השירים בלה"ק, אעתיק לך לשונו בקצור וחלוף קצת כפי דרכי, אמר: לבי אומר לי כי יש בלי ספק מדות וערכים לשירי הקדש שזכרנו. אך אינן תלויות במספר התנועות שלמות ובלתי שלמות כפי השירים הנהוגים עתה בינותינו. שהם כדברי הכוזרי (קרוב לסוף מאמרו השני) הליכות שירי הערב שנשתבש' בהם לשוננו, אבל ערכיהם ומדותיהם הם במספר העניינים וחלקיהם מנושא ונשוא והמתחבר אליהם בכל אמירה וגזרה נכתבת, יש אשר יהיה המאמר בעל שתי מדות, ועם המאמר השני הדבק בו ונלמד אליו תהיינה ארבע, ויש שיהיה בעל שלש ועם השני הדבק בו שש מדות תמימות תהיינה. דמיון זה, ימינך ה', הוא מאמר אחד לעצמו בעל שני גבולים, או תאמר שתי מדות (כוון בזה אל המדות הנהוגות בין משוררי העמים נקראים מעטר"א בלשון רומי, והוא מדות, ובל"א יקראו (פּיסע) (רגלים). נאדרי בכח, הוא דומהו הדבק בו, אשר יחדיו הם ארבע, וכן ימינך ה' השני שתים אחרות, תרעץ אויב עוד שתים שהן ארבע יחד, ועל הדרך הזה אמר אויב, ארדף אשיג, אחלק שלל. תמלאמו נפשי, אריק חרבי, תורישמו ידי, נשפת ברוחך וגו' (וכמעט כל שירת הים בנוי' על הסדר הזה), אפס שירת האזינו היא של שלש שלש, שהן שש בחבור הנלמד, האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ אמרי-פי (תיבות המוקפות לאחת תחשבנה כאשר זכרנו): יערף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי וגו': ופעמים בפסוק אחד כל שכן בשירה א' יהיו שני מיני המדות הללו יחד, של ב' ב' ושל ג' ג', כפי נוח הרוח על המשורר והיות ההשתנות נאות לכוונה, דמיון זה, וברוח אפיך. נערמו-מים, הם ב' ב' נצבו כמו-נד נוזלים, קפאו תהמת בלב-ים, הם ג' ג', וכן בשירת הבאר התחיל ג' ג' ואח"כ רדף ב' ב', וכמו כן

בתפלת חבקוק שהיא על שגיונות כשגיון לדוד. ונתן אותה אל המנצח על הנגינות הראויות לה כאמרו למנצח בנגינותי, הולכת על דרך ב' ב', אלוה מתימן יבא, וקדוש מהר-פארן סלה, כסה שמים הודו, ותהלתו מלאה הארץ: והנה בקצת הדבורים יצטרך המשכיל להזכיר קצת מלות אשר לסבה מה אינן נכנסות במספר המדות הנה, כמו בשירת האזינו ויאמר אסתירה פני מהם. מלת ויאמר היא דבור לעצמו, ובכן אסתירה פני מהם, הם ב' מדות. אראה מה אחריתם, הם ב' אחרות וגו', וכן שני שמות ההוי' אשר בתפלת חבקוק פסוק ה' שמעתי שמעך וגו', שהם לקריאה כל אחד הוא לעצמו, ובכן הגזרות אשר הם אללם הם ב' ב', כי אין עליך למנות לא התנועות ולא המלות בדקדוק כ"א הענינים והמחשבות המוכנות. ולזה פעמים רבות מלה קטנה נדחקה לאבר אללה ויצאה מן המנין. וכן פסוקי תהלים שומרים הסדר שזכרנו, גם משלי שלמה, חכמות בחוץ תרנה, ברחובות תתן קולה וגו' (א' כ'), (אף שלא כיון שלמה במשליו לתועלת הנגון שזכרנו, כי לא תקנם לשורר בהם. מ"מ יסדם על דרך שירי לסבות אחרות שזכרנו, למען תתעורר ותתחזק הכוונה בלב השומע להוסיף אומץ הזכרון והזריזות):

ובעיני לא יפלא כי ימצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי להלום אותם בדרכים הנזכרים. ואולי הפדון מרובה על העומד (במחילה מאת כבוד הרב, לבבי לא כן יחשוב. ובלי ספק שהעומד מרובה ביתרון רב, ואולי לא רצה הרב למנות כ"א המאמרים שהם בעלי שלש מדות, כדי שיהיו בענים המחוברים יחד שש מדות. וכוון בזה להשוות שירי הקדש עם משקלי השירים אשר בלשון יון ורומי, שהמדרגה לא ירבה משש מדות נקראים העקסאמי"טרי. ומי הכריחו לזה, אחרי שלא הי' המנהג הזה כי אם מנהג הסכמי, כפי הנאות לטבע הלשון אשר השתמשו בה, ולבעלי השיר הקדוש דרך אחר, כאשר נזכיר להבא, וישתמשו לפעמים במאמרים בעלי ארבע מדות כפי הנאות אל הכוונה, ועוד מעט ואודיע לך את דעתי בזה). אכן עם סגנון דברי אלה, המשכילים יזהירו ויוסיפו למצוא מה שלא דמיתי, הלא לכל הפנים יש לנו להאמין כי כל השירות הנמצאות בכתבי הקודש. שירת הים והבאר והאזינו (וברכות יעקב ומשה ומשלי בלעם ועוד שירי' קצרים שבתורת משה) ושירת דבורה ותהלות דוד וספרי אמ"ת (ושיר השירים וקינות ירמי'), כלם בלי ספק שומרים סדר וערך. זה בסגנון אחד וזה בזולתו, או האחד בעצמו בעל מדות שונות. ע"כ דברי הרב ז"ל:

ודע כי מה שזכר שלפעמים שירה אחת בעלת מדות שונות גם זה לא נפל במקרה וכאשר הזדמן, כי אם בכוונה מיוחדת, והיא שכאשר יתנשא המאמר ותתרומם המליצה כן יקצרו המאמרי', למען רבות מקומות ההפסקה ומנוחת הקול ותתעורר הכוונה בלב השומע, כאשר זכרנו, הנך רואה בתהלים י"ב, יתחיל המשורר במאמרים בעלי ד' מדות, הושיעה ה' כי-גמר חסיד, כי-פסו אמונים מבני אדם, וכן פסוק ב' ד' ה', ובפסוק ו' בהביאו את אמרות השם ב"ה, והוא מאמר רם ונשא וגבוה מאד, ישתמש במאמרים קצרים בעלי שתי מדות, משד עניים, מאנקת אביונים, עתה אקום, (יאמר ה'), אשית בישע, יפיח לו, אח"כ בפסוקים הבאים שב המשורר אל דרכו במאמרים מרבי המדות, אמרות ה' אמרות טהורות, כסף צרוף בעליל לארץ, מזקק שבעתים, וגו' עד סוף המזמור, וכן במזמור צ"א התחיל במאמרים מרבי המדות עד פסוק י"ד והוא מאמר השם ב"ה, כי בי חשק וגו', אז קצר המאמרים והרבה בהם המעמדות וההפסקות כמו שזכרנו, וכמוהו מזמור ס"ח, רוב הפסוקים מחוברים מאמרים בעלי מדות רבות חוץ מפסוק ה' ו' שבהם השירה אשר ישוררו במקהלות לכבוד השם, והוא מאמר נשגב עד מאד מחובר ממעטי המדות מסודרים בסדר נאה וערב:

שירו לאלהים
זמרו שמו
סלו לרכב בערבות
ביה שמו
ועלזו לפניו

* *
*

אבי יתומים
ודין אלמנות
אלהי׳ במעון קדשו:

אח"כ פסוק מחובר מבעלי שלש מדות. אלהים (הוא הקריאה. מאמר לעצמו כמו שזכר הרב בעל

אמרי בינה), תושיב יחידים ביתה. מוציא אסירים בכושרות. אך־סוררים שכנו צחיחה: ובפסוק י״ט בהתכשאות המליצה היקרה ישובו המאמרים הקצרים. ינלית למרום, שבית שבי, ונו׳, ואף פה בשירת הים כל השירה כלה לגודל מעלתה ויקרה מחוברת ממאמרים קצרים רובם בעלי ב׳ ב׳, ואם יש בהם בעל שלש יחובר אליו בעל ב׳, כי כפי עלות המליצה ורומה, כן יקצרו המאמרי׳. ה׳ איש מלחמה, ה׳ שמו: מרכבת פרעה וחילו, ירה בים: תהמת יכסימו, ירדו במצולת, כמו־אבן: מי־כמכה באלם ה׳, מי כמכה נאדר בקדש. (בעלי ב׳ ב׳), נורא תהלית, עשה פלא: (בעלי ב׳ ב׳), לעומק המובן:

ויש שתבאנה המדות הקצרות והארוכות לתפארת הוד המליצה, בחלוף נאה וקליעה מסודרת, ובה עריבות רב וסגולה נפלאה לעורר הלב, יש מהם בסדור ג׳ ב׳ ג׳ ב׳, דמיון זה לעורר האהבה, בשיר השירים (א׳ ע׳ ו׳):

לססתי ברכבי פרעה
דמיתיך רעיתי:
נאוו לחייך בתורים
צוארך בחרוזים

* * *

(ושם ה׳ י״ד) ידיו גלילי זהב
ממלאים בתרשיש
מעיו עשת שן
מעלפת ספירים:
(ושם ו׳ א׳) אנה הלך דודך
היפה בנשים
אנה פנה דודך
ונבקשנו עמך:

או לעורר החמלה כמו בקינות ירמיהו, וכמעט כל קינת אני הגבר הולכת על הסדר הזה מג׳ ב׳ ג׳ ב׳. כמו

אני הגבר ראה עני (מלת אני הזעירה איננו מן המנין)
בשבט עברתו:
אותי נהג וילך
חשך ולא אור:

* * *

בלה בשרי ועורי
שבר עצמותי:
בנה עלי ויקף
ראש ותלאה:

וכן כל הקינה ההיא עד תומה, ואם יש בפיך חיך לטעום, תשכיל שע״י הסדר הערב הזה יכנסו הדברים בנפש ויעוררו בו כחות החנינה והחמלה על המקונן בשברון רוח, מילל ונאנח, מילל בארוכה ונאנח בקצרה: ומה מתוקה הקליעה ההיא מארוכות וקצרות כאשר תבוא לפעמים בערבוב, יחשוב בה הקורא במחשבה ראשונה שבאה בלי כוונה כי אם במקרה, ובה כוונה עצומה ועדנה רבה מעוררת הלב. כמו במזמור ס״ח שזכרנו למעלה, וכן בשיר השירים (ה׳ ב׳),

אני ישנה
ולבי ער
קול דודי דופק
פתחי־לי אחתי רעיתי
יונתי תמתי
שראשי נמלא טל
קוצותי רסיסי לילה:

וכהנה רבות על סדר הקליעה הזאת או בדומה לה, אין צורך לזכרם ביחוד, כי די בזה למבין:

והנה המאמרים הקצרים האלו הנקראים חרוזים או דלתות יחוברו יחדו על הרוב שנים שנים, ויהי' הדבור בעל שתי דלתות נלמדות בשתוף ענין. פעמים שיהי' ענין שניהם אחד בעניננו וכפול במלות שונות ומליצות מתחלפות, או שיהי' ענין האחד דומה או מקביל ומנגד לענין השני, ואז תהיינה התיבות מקבילות ונוכחות בכל אחת מהן לעומת מחברתה, כאשר זכרנו מזה בפ' בראשית (ד' כ"ג), וזה מצוי מאוד ורגיל בשירי לשון הקדש, ופעמים שלא ישתתפו כי אם בחלק מחלקי המאמר, כגון בנושא או בנשוא או במה שיתחבר עמהם, ואם יהי' כן יש שיכפל החלק ההוא המשותף בפירוש, כגון בתהלים (קי"ח ט"ז)׳

יְמִין ה' רוֹמֵמָה,
יְמִין ה' עֹשָׂה חָיִל:

* * *

ובס' בראשית (מ"ט כ"ב), בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף,
בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן:

* * *

ושירת הים ה' אִישׁ מִלְחָמָה,
ה' שְׁמוֹ:

* * *

ובתהלים (קט"ו י"ד) יֹסֵף ה' עֲלֵיכֶם,
עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:

* * *

ויש שישמט הענין או החלק ההוא המשותף מן הדלת האחת, ויסמך על מה שכתוב בחברתה, ויאמרו המפרשים שהתיבה ההיא הכתובה באחת מהן תושכת עצמה ואחרת עמה, כגר זכרנו משלי זה המין בבראשית במקום הנזכר, וגם תראה שכל מזמור בצאת ישראל ממצרים וגו' (תהלי' קי"ד), הולך על הסדר הזה, שחלק מחלקי הגזרה נשמטת באחת מן הדלתות פעם בראשונה ופעם בשני', ויסמך על הכתוב במחברתה, שימשוך אחר עמו, ויש דמיון הזה גם בשירה שלפנינו, כגון זה אלי ואנוהו, אלהי אבי וארוממנהו, מלת זה מושכת עצמה ואחרת עמה. כי כוונת הענין זה אלי ואנוהו, זה אלהי אבי וארוממנהו, ולמען לא תאורך הדלת השני' נשמטה המלה המשותפת, וכן ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (בראשית מ"ט ז')׳ הכוונה ארור אפם כי עז. וארורה עברתם כי קשתה, והוקלה הדלת השני' בעבור היות תיבותיה ארוכות מתיבות הדלת הראשונה, ופעמים שישמט חלק אחד מחלקי המאמר בדלת הראשונה וחלק אחד בשני' ואז תהיינה הדלתות כמשולבות אשה אל אחותה כמו (שם ט'),

כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה — — —
— — — וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ

כרע רבץ שבראשונה מושך עמו גם השניה, ומי יקימנו שבשניה מושך עמו את הראשונה, ויהי' כאלו אמר כרע רבץ כאריה מי יקימנו, כרע רבץ כלביא מי יקימנו, (אולם לפי זה הי' ראוי להיות כאריה בז"ק שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת וכלביא. כמו שהועמד אתנח במלת ה' שבפסוק להגיד כי ישר ה'. אשר נזכיר להלן, לכן לדעת בעל הטעמים יהי' פסוק זה ממין קליעה אחרת אשר נזכיר עוד), וכן בתהלים (ע"ח י"א),

וַיִּשְׁכְּחוּ עֲלִילוֹתָיו — — —
— — וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הֶרְאָם

הענין וישכחו עלילותיו אשר הראם, וישכחו נפלאותיו אשר הראם. לכך הועמדה תיבת עלילותיו בטעם מפסיק: ותבין מזה כוונת ודקדוק הכתובים כגון להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו (תהלים צ"ב ט"ז), מערכת הכתוב כך היא כאלו אמר,

לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר ה',
וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:
כִּי יָשָׁר צוּרִי,

ולא עולתה בו:

ולזה הונח האתנח במלת ה', והנגש רביע הפסוק מן האתנח במלת צורי, ובהגדה פסוקי' הי' צריך לחבר ה' עם צורי בטעם, כידוע:

ולפעמים כאשר תבא הקריאה באחת מן הדלתות, יוכפלו התבות במחברתה בלי כפולת הענין, כגון עד מתי רשעים ה', עד מתי רשעים יעלזו (שם צ"ד ג'): הענין אתה ה'! עד מתי יעלזו רשעים: וכן נשאו נהרות ה', נשאו נהרות קולם (שם צ"ג ג'): אל נקמות ה'. אל נקמות הופיע (שם צ"ד א'): כי הנה אויביך ה', כי הנה אויביך יאבדו (שם צ"ב י'): אתי מלבנון כלה, אתי מלבנון תבאי (ש"ה ד' ח'): וכן בשירה שלפנינו, ימינך ה' נאדרי בכח, ימינך ה' תרעץ אויב: כוונת הענין כמו שכתבו המפרשים. אתה ה' הנאדר בכח, ימינך תרעץ אויב: מי כמכה באלם ה', מי כמכה נאדר בקדש. נורא תהלת, עשה פלא: הענין אתה ה'! מי באלם כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא, וכדי לסדר אותו על סדר שירי, נתח אותו לנתחיו וכפל התיבות במקום הראוי והנאות לעורר הלב:

ודע שיש בהעמדת הדלתות ומחברתם תועלת גדולה לא בלבד בהבנת הוראתם, כי כפילת הענין יטעים המובן ויהפכנו על כל צדדיו. עד כי לא ישאר בו דבר סתום ומכוסה, ועי"ז תהי' ההוראה ברורה וגלויה וזכה לשומע, כי אם תמצא בו גם תועלת רב לצורך נעימות הנגון, כי אם יושר השיר במקהלות יחלק למחלקותיו, ובדמה בנפשך שהכת האחת תשורר הדלת האחת, והשני' תשורר את מחברתה בנגון דומה או מקביל אליו כפי הנאות, יולד מזה נעימות רב ועדן לנפש, ועי"ז תתעורר רוח השומע לקבל הענייני'. ולהכניסם אל לבו שמה יגברו בכח וימשלו בילדו וילדו בכחות ומדות נפשו להטותם לכל אשר יחפצו ולהפך תכונתי' ומזגיה מן הקצה אל הקצה, כמו שזכרנו:

וכבר זכרו חז"ל ענין החלק השיר למחלקותיו, בסוטה (דף כ"ז ע"ב) נחלקו חכמי ישראל כיצד שרו על הים, יש אומר, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, וישראל ענו אשירה לה', וכן ענו על כל מאמר ומאמר, ויש אמר שענו ישראל אחרי משה כל מה שאמר, כקטן המקרא את ההלל, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, והם אמרו כי גאה גאה, ור' נחמי' אומר כסופר הפורס על שמע בבה"כ, משה אמר אז ישיר ישראל (כן הוא הנוסחא בתוספתא שם שמשה אמר כנגד ישראל אז ישיר ישראל), וישראל אמרו אשירה לה'. משה אמר עזי וזמרת, וישראל אמרו זה אלי ואנוהו, משה אמר ה' איש מלחמה, וישראל אמרו ה' שמו, ובמכילתא אמרו ר' אליעזר בן תדאי אומר משה הי' פותח בדבריו תחלה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו, משה הי' פותח ואומר אשירה לה' כי גאה גאה, וישראל אומר סוס ורכבו רמה בים, משה אמר עזי וזמרת יה, וישראל עונין אחריו ויהי לי לישועה, משה הי' פותח ה' איש מלחמה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו ה' איש מלחמה ה' שמו. ויתכן א"כ שגם הלוים המשוררים בבה"מק למחלקותם שרו על הדרך הזה, ובכל מקום שיש כפילת ענין בפסיק עשו כדברי ר' נחמי' כסופר הפורס על שמע ושרו אלו כנגד אלו את הענין ההוא במלות שונות כאשר זכרנו, ובמקום שאין כפילת ענין מפורש, כפלו כל פסוק ופסוק כקטן המקרא את ההלל, וכאשר אנו נוהגין במזמור מן המצר, לכפול את הפסוקים שאין בהם כפילת ענין, והוא מפסוק כ"א עד סוף המזמור, ואולי נקבע המנהג הזה ליכר מה שנעשה במקדש, ופעמים שיחובר הדבור משלש דלתות, ואז על הרוב שתים מהן נלמדות בענין ובמובן, והשלישית בודדת תסוב על שתיהן, דמיון זה בתהלים (צ"ב ח'),

בפרח רשעים כמו עשב
ויציצו כל פעלי און
להשמדם עדי עד:

שתי הדלתות הראשונות נלמדות ע"י כפילת הענין במלות שונות, והשלישית מוסבה על שתיהן, כי יתכן לומר

כפרח רשעים כמו עשב
להשמדם עדי עד
ויציצו כל פעלי און
להשמדם עדי עד:

וכמוהו עדתיך נאמנו מאד, לביתך נאוה קדש, ה' לאורך ימים (שם צ"ג ה'): הנה שני המאמרים הראשונים נצמדים, והשלישי מוסב על שניהם, כי עדות ה' נאמנו לארך ימים, לביתך נאוה קדש

לארך ימים: וכן

נש"ה (ב' ה'),
סמכוני באשישות
רפדוני בתפוחים
כי חולת אהבה אני:

ובפסוק אין כאל ישרון (דברים ל"ג כ"ו) הדלת השני' והשלישית לאחדות בענין וכפילת המובן, והראשונה תסוב עליהן על הדרך הזה:

אין כאל ישרון
רכב — — שמים בעזרך
— ובגאותו שחקים — —:

כאלו אמר ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שמים בעזרך: ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שחקים בעזרך: והדבר הזה מוליד ערבות רב במוזיקא שאם תחלוק השיר למחלקותיו, וישוררו כלם הדלת המשותפת, והדלתות הנלמדות ישוררו אלו כנגד אלו בקולות מתחלפות ובנגוני' דומים ומקבילים, יהיה זה לתפארת השיר ויוליד עדן רב בנפש השומע:

ויש שיהי' הדבור בעל ארבע דלתות, ואז על הרוב הראשונה נלמדת עם השלישית, והשני' עם הרביעית, דמיון לדבר בשירת האזינו (דברים ל"ב כ"א),

הם קנאוני בלא אל
כעסוני בהבליהם.
ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם:

* *
*

(ושם מ"ג)
אשכיר חצי מדם
וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה
מראש פרעות אויב:

השלישית באור לראשונה, שהדם יהי' מחלל ושביה, והרביעית לשני'. כי הבשר יהי' מראש פרעות אויב, וכן בתהלים (ל' י"ב),

הפכת מספדי
למחול לי
פתחת שקי
ותאזרני שמחה:

המספד ילמד עם השק, והמחול עם השמחה, וכן (שם קי"ח ח' וט'),

טוב לחסות בה'
מבטח באדם
טוב לחסות בה'
מבטח בנדיבים:

* *
*

ובש"ה (א' י"ג וי"ד)
צרור המר דודי לי,
בין שדי ילין:
אשכל הכפר דודי לי,
בכרמי עין גדי:

* *
*

ובתהלים (קט"ו י"ז וי"ח)
לא המתים יהללויה
ולא כל ירדי דומה
ואנחנו נברך יה
מעתה ועד עולם:

הראשונה מקבלת לשלישית, שהמתים לא יהללו יה, ואנחנו נברך יה, והשני' מקבלת לרביעית שהם ירדו דומה, ואנחנו לא נדום מעתה ועד עולם, כענין למען יזמרך כבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך (שם ל' י"ג):

טו (א) אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

טו (א) דאמאלס זאנגען משה אונד דיא קינדער ישראל'ס, דיזען געזאנג, דעם עווי-

תולדות אהרן אז ישיר ר"ה ל"א, א'. סוטה כ"ז, ב' סנהדרין צ"א, ב'. ע"ז כ"ה, ב':

רש"י

טו (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן אז ידבר יהושע [יהושע י']. וכן ובית יעשה לבת פרעה [מלכים א' ז'] חשב בלבו שיעשה לה.

תרגום אונקלוס

טו (א) בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל

באור

ודרך אחר בפסוק מי כה' אלהינו המגביהי לשבת וגו' (שם קי"ג ה' ו'), יתכן שנחלק למחלקותיו באופן זה

מי כה' אלהינו — — — — — — —
המגביהי לשבת: המשפילי לראות
בשמים ובארץ:

דהיינו שהוא כלם כאחד מי כה' אלהינו, אח"כ הכת האחת המגביהי לשבת, והשני' המשפיל לראות, הראשונה בשמים והשני' בארץ, ויהי' המובן המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ (ופסוק כרע רבץ כארי' וכלביא מי יקימנו אשר זכרנו למעלה יהי' לדעת בעל הטעמים מעין הקליעה הזאת, ובאופן זה:

כרע רבץ
כאריה וכלביא
— — — מי יקימנו:

והכוונה כרע כאריה מי יקימנו, רבץ כלביא מי יקימנו, ויהי' לדעתו לשון כריעה נופל יותר על האריה, ולשון רביצה נופל יותר על הלביא, ולכן אין במלת רבץ וי"ו העטף. ויתכן שסיימו כלם כאחד בשמים ובארץ, כאלו אמר המגביהי לשבת בשמים ובארץ, המשפילי לראות בשמים ובארץ, ותהי' הכוונה שהוא יושב על כסא רם ונשא בשמים ובארץ, ומשפיל לראות בשמים ובארץ, לפי שגם השמים הרמים שפלים בערכו, וזהו לדעתי היותר נכון בבאור הכתוב:

* * *

ושה"ש (א' ה') שחורה אני ונאוה
בנות ירושלם
כאהלי קדר
כיריעת שלמה:

הנה כאהלי קדר מוסב על שחורה אני, וכיריעות שלמה על ונאוה, וכהנה רבות בשירי הקדש, ימצאם המתבונן בהם:

וכבר יצאתי מגדר הכוונה, עברתי חק וגבול אשר שמתי לבאורי, שלא להאריך בלימודים, ועשיתי זה לאהבת הדברים, כי לא מצאתי בכל מפרשי התורה דבר מספיק מזה הענין. ולהעיר נפש הקורא על תפארת והוד השירים אשר בספרי הקדש, כי ראיתי ילדי בני עמנו יספיקו בילדי נכרים, וישתבחו מאד במלאכת השירים אשר לאומות הזרות, כאלו להם נתנה תפארת השיר וחין ערכו, ובערה בלבי אש הקנאה, להראות כי כגבוה שמים מעל הארץ כן גבהו דרכי שירי הקדש משירי חול. לא לבד בבחינת מעלת המשורר שהוא הפועל, והמליצות היקרות והנכבדות שהם חומר השיר, וכן בבחינת תכלית: שהיא ההישרה אל האושר הנצחי וההצלחה האמתית על ידי הענינים הרמי' והנשגבים, הנבואות והיעודים והברכות ותהלות ה' המביאים את האדם לחיי עד, כי אם גם בבחינת הצורה שהוא מערכת המאמרים חבורם וסדורם, יש לשירי הקדש יתרון רב ומעלה עצומה בהוד ויופי על כל השירים המשובחים להם כל כך, ומעתה אשוב לבאר את דברי שירת הים אשר לפנינו:

טו (א) אז ישיר, ידענו שמשפט הלשון בשירים ובנבואות לשמש בעתיד במקום עבר, וזהו רגיל עד מאד, ולפי זה אם הי' אז ישיר התחלת השירה לא יקשה בעיניך היותו בזמן עתיד, כי כן דרך הלשון (וזהו דעת הרמב"ן והראב"ע), ואולם לפי פשטות הכתוב נראה שעקר

אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה

גען צו עהרען, אונד שפראכען: איך זינגע דעם עוויגען, דער האָך ער־האבען זיך צייגט, ראָס אונד רייטער שטירצטע

תולדות אהרן ויאמרו סוטה ל', ב': אשירה חגיגה י"ג, ב'. סוטה כ"ז, ב', ל', ב':

תרגום אונקלוס

גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּלֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא:

רש"י

אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשיר' לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. אז יבנה שלמה במה [מלכים א' י"א] פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר ולייש' ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב [איוב א'] על פי ה' יחנו. ויש אשר יהיה הענן [במדבר ט']. לפי שהן דבר ההווה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לשע' אינו יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. [ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס וכאן הסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם בס"י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן ומורידין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן ורמי לגו אתון נורא [דניאל ג']. ומדרש אגדה כתוב אחד

באור

התחלת השירה היא מן אשירה לה', ואין דרך המקרא בהגדה פשוטות לחלוף את הזמנים, לכן פירש"י אז כשראה הנס עלה בלבו לומר שירה, וכן אז ידבר יהושע (יהושע י' י"ב), וכן ובית יעשה לבת פרעה (מלכים א' ז' ח'), חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר, וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה', וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה (במדבר כ"א י"ז). אז יבנה שלמה במה (מלכים א י"א ז') פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה. למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה עכ"ל. והוסיף לפרש ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד (אף בהגדה פשוטית בלתי שירית ובלתי נבואית, ואין מקום להשגת הרמב"ן ז"ל על הרב), כגון ככה יעשה איוב (איוב א' ה'), על פי ה' יחנו (במדבר ט' כ"ג), אשר ישכן הענן (שם י"ח), לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר, אבל זה שלא הי' אלא לשעה אי אפשר ליישבו בלשון הזה ע"כ לשונו, והנה גם דברי הרמב"ן ז"ל בזה נכונים שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיחפץ וירמז למעשה, פעם יעמיד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתחלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכו'. אלא שעדיין לא תירץ הרב ז"ל איך יאמר על המשוררים בהווה אז ישיר, והן אלו דברי רש"י ז"ל באמת שבמלת אז העמיד המספ' את עצמו בזמן הקודם לשירה. דהיינו בזמן שראה משה הנס, ואז היתה השירה עתידה. אבל רצון המשורר הי' בהווה שגמ' בלבו לומ' שירה וכן עשה, והוא מדוקדק מאד, ובכן לזה שאמר אשירה לה', על הרצון לשורר (איך וויל זינגען), וכן אז ישיר (נוהם זיך פֿאָר צו זינגען), ובחנם השיג הרב רמב"ן ז"ל על רש"י: לה', אונקלוס תרגום קדם יי', והאשכנזי (דעם עוויגען צו עהרען), כי גם זה משמושי הלמ"ד בל"הק: לאמר, חז"ל דרשו על המלה הזאת, לפי שהיא מיותרת, אחרי שכבר נכתב ויאמרו, ולמדו מזה שהיו כל ישראל עונין אחרי משה: כי גאה גאה, ענין גאה וגאון התרוממות וגדולה עם היציאה מן הגבול הרגיל, ומזה הענין ישית בגאון גליך (איוב ל"ח י"א), כי גאו המים (יחזקאל מ"ז ה'), הטעם בכלם הרבוי והגדול עם העברת הגבול הרגיל, והמתגאה הרומם בעצמו במעלה יתר מן השעור והגבול הראוי, ולכך פירש"י כל שאי אפשר לעשות ע"י

סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ (ב) עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ

תולדות אהרן זה שבת קל"ג, ב'. סוכה ע"ז, א'. סוטה י"א, ב'. ל'. ב'. ב"ב ט"ז. ב. סנהדרין מ"ב. א'. מנחות כ"ז. א': ואנוהו שבת קל"ג, ב':

תרגום אשכנזי

ער אינס מעער: (ב) מיין זיג, מיין זאיטענשפיל איזט יָה, ער וואר מיר ערדעטטונג! דער איזט מיין גאָטט! איהן וויל איך ריהמען, מיינעס פאטערס גאָטט, איהן

תרגום אונקלוס

(ב) תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתָּא דְחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִק

רש"י

אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו מי ירה אבן פנתה [איוב ל"ח] מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק ה' עזי ומעזי [ירמיה ט"ז] עזי אליך אזמורה [תהלים נ"ט]. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלא"פום כשהיא מארכת באות שלישית ואין השניה בשבא בחטף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עלו יסוד עולו כל כלו ושלישי' על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה. לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים [שם קכ"ג] שוכני בחגוי סלע [עובדיה א'] שוכני סנ' [דברים ל"ג]. וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא הי' לי לישוע' וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת השם [שופטים ה'] בעברת ה' [ישעיה ט'] על דברת בני האדם [קהלת ג']. ול' וזמרת ל' לא תזמור [ויקרא כ"ה] זמיר עריצים [ישעיה כ"ה] לשון כיסוח וכרית' עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון

באור

זולתו כופל בו לשון גאות, כמו כי גאות עשה (ישעי' י"ב ה'), (כלומר דברים העוברים את שעור וגבול האפס' לזולתו, והנה בבני אדם הלשון הזה יצא על הרוב לגנאי, והוא תהלה ושבח להשם יתעלה המרומם באמת על כל גבול ושעור לאין תכלית, ולכך אמר אונקלוס בתרגומו וגיאותא דליה הוא, שלו לבדו יאות הגאון והגאוה, וכפל לשון גאה גאה המקור עם הפעל העב' כדרכו לפעמים (בנוסח רש"י שלפנינו הביאו מרש"י ישן שכפילת הלשון גאה גאה כדרך השירים כמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ה' איש מלחמה ה' שמו, וכן כלם, והוא דבר תימה, כי הכפל השירים לא יצא אלא בשתי דלתות לא בדלת אחת. כאשר הזכרנו בהקדמת השירה, וכמדומה שספר מוטעה בא ליד המדפיסים, כי בשני הכ"י שבידי לא מצאתי את הדב' הזה), ואונקלוס תרגם אתגאי על גיותניא וגיאותא דליה הוא, נתגאה על הגאו' והגאוה שלו היא, נתגאה על הסוס המתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו, כי את שניהם רמה בים, ורש"י פי' על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך ב"ו שמקלסין אותו ואין בו עכ"ל, והוא מענין הגאון שזכרנו, שרוממות המעלה שלו עובר הגבול והשעור שאפס' לבני אדם לקלסו. ולכן תרגם האשכנזי (האט זיך הָאָך ערהאבען געצייגט), כי רוממות המעלה עם הפלאה מן הגבול הרגיל יקרא בל"א (ערהאבענהייט), ויאות לומר שהראה את עצמו מרומם ונשא על כל רוממות המעלה: רמה, תרגום של השליך וכן רומי קשת (תהלים ע"ח ט'). השליכם כמשליך חץ: (ב) עזי, שרש עזז הונח על הגבורה והאומץ על הדברים המפחידים, ונלחון הדברים המונעי' מלהגיע אל המבוקש, יאמר ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג) שלא יחוש לכל, ולא ישוב מפני כל, גם בוש לא יבוש מלענות כפי העולה על רוחו, וכן העזה פניה ותאמר לו (משלי ז' כ"ג), הכוונה בנצחון הכלימה והבושת הנטועה בלב האדם, וכן ודוד מכרכר בכל עז (שמואל ב' ו' י"ד), שלא חשש למלעיגים כלל, ויאמר גם על דבר שאין בו רוח חיים, ברוח קדים עזה (לעיל י"ד כ"א), כלומר הנובדת על העומד לנגדה ומנצחתו, וכן במים עזים (נחמי' ט' י"א), והשם עוז כשהוא עם הכנוי יצא בקבוץ או עז בקמץ חטף ואין הבדל ביניהם, ויורה גם הוא על תוקף ונצחון המונעי', ומכלכם האויב בל"א (זיעג), והיו"ד סימן המדבר: וזמרת,

אֱלֹהֵ֥י אָבִ֖י וַאֲרֹמְמֶֽנְהוּ׃ (ג) יְהוָ֖ה אִ֣ישׁ מִלְחָמָ֑ה יְהוָ֖ה שְׁמֽוֹ׃ (ד) מַרְכְּבֹ֥ת

וויל איך ערהעבען: (ג) דער עוויגע איזט העלד דעם קריגעס, עווי- געס וועזען זיין נאמען: (ד) קריגסגעשפאן פרעה'ס אונד העערסמאכט שליי-

תולדות אהרן ה' איש סוטה מ"ג א'. ות'ח, ב'. סנהדרין ל"ג. א' ול"ב ב', ע"ז ד', א':

תרגום אונקלוס

דֵּין אֱלָהִי וְאַבְנֵי לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ (ג) יְיָ מָרֵי נִצְחַן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ (ד) רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ

רש"י

ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב [מלכים א' ו'] היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן בדברי הימים [בס' י'] ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליה' רחבעם הי' לו לומר מלך עליהם רחבעם מבלתי יכולת ה' וישחטם [במדב' י"ד] היה לו לומר שחטם והאנשי' אשר שלח משה וגומר וימתו [שם] מתו הי' לו לומר ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב [שמות ט'] היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה נוה שאנן [ישעיה ל"ג]. לנוה צאן [שם ס"ה]. דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמות כמו איש נעמי [רות א'] וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש [מלכים א' ב']. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש ואני בא אליך בשם ה' צבאות [שמואל א' י"ז]. דבר אחר ה' שמו אף בשעה' שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי זימא שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר או

באור

זמרה יורה על הנגון בכלי שיר כאשר ילוה אל השיר' בפה, והשבח והתהלה אשר יושר יקרא גם הוא שירה או זמרה. וזמרת חסר יו"ד הכנוי, כי מלת עזי מושכת עצמה ואחר' עמה כמשפט לשון הקדש כאלו כתב עזי וזמרת יה, והטע' הודי' לאל שלא בכחו גבר כי אם מאת השם העוז והנצחון, ואליו יאתה התהלה כי הוא הי' לו לישועה, ויתכן לומר על דרך מליצת השיר שהשם הוא נצחון שלו והוא יהי' שירו וזמרתו, וכן הוא במכילתא, אין עזי אלא תקפי, ועל וזמרת דרש עשאני אימרה, וכן תרגם אונקלוס תוקפי ותושבחתא, וכן תרגם האשכנזי: ואנוהו, אונקלוס תרגמו מלשון נוה, כנוה שאנן (ישעי' ל"ג כ'), דין אלהי ואבני ליה מקדש. וכן פי' רא"ע, והיא דעת ר' יוסי בן דורמסקית במכילתא, ומלת וארוממנהו שהוא כפל לשון של ואנוהו תרגם אונקלוס על העבוד' בבית המקדש ואפלח קדמוהי, ואולם לפי פשוטו נראה ששניהם לשון שבח, ואנוהו לשון נוי, כמו הנוה והמעונגה (ירמי' ו' ב') אספר נויו ושבחו לבאי עולם, כגון מה דודך מדוד וגו' דודי צח ואדום (ש"ה ה' ע' י'), וכל הענין כמו שפירש"י ז"ל והוא מהמכילתא, בדברי שאר התנאים שם, ואבא שאול אומר ואנוהו נדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון, ופי' לשון ואנוהו אני והוא, אעשה עצמי כמוהו לידבק בדרכיו, וכן היו אומרים לדעת ר' יהודה בבית המקדש בחג הסוכות בשעת הקפת המזבח אני והו הושיעה נא, כדאי' בסוכה (דף מ"ה ע"א), ותהי' הכוונה בו ג"כ כדעת אבא שאול; אלהי אבי, זה הוא אלהי אבותי, מוחזקת ועומדת לי הקדוש' ואלהותו עלי מימי אבותי, ונאה לי שארוממם אותו בשירי: (ג) איש מלחמה, אונקלוס תרגם מרי נצחן קרביא, וכן תרגם האשכנזי (הערר דעם קריגעס): ה' שמו, נודע ה' משפט עשה (תהלים ט' י"ז), ונתפרסם שם ההוי' בעולם. ע"י שהי' עמי בעת צרתי, ושדד מערכת הילודים בעזרתי. והוא לבדו עושה ככה, וכל זה מהודאת השם הנכבד, כמו שזכרנו: וברש"י ד"א ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם, ולא כמדת מלכי האדמה, כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו עכ"ל, והוא מהמכילתא. דרשה נעימה קרובה אל הפשט: **(ד) מרכבת פרעה, שהיו כבדות, ועמהם כל חילו, כאילו ירה אותם, כמו אבן שהוא קל. וכן**

פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ (ה) תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃ (ו) יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ

דערט ער אינס מעער; דער אויסבונד זיינער קריגסאָבערן, פערזונקען אין דער בינזענזעע: (ה) אבגרונד בעדעקטע זיא; זיא זאנקען אין טיפען וויא שטיין: (ו) דיינע רעכטע אָ עוויגער פערהערליכט דורך מאכט;

תולדות אהרן ימינך ע"ז ד', ח':

תרגום אונקלוס

שְׁדִי בְיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְיַמָּא דְסוּף׃ (ה) תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא׃ (ו) יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא בְּחֵילָא

רש"י

ירה יירה [שמות ט']. או אשתדאה אישתדי והת"י משתם באלו במקום. יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. אין טביעה אלא במקום טיט [מכילתא] כמו טבעתי ביון מצולה [תהלי' ס"ט] ויטבע ירמיהו בטיט [ירמי' ל"ח] מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסיומו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו וצאנך ירביון [דברים ה'] ירויון מדשן ביתיך [תהלים ל"ו] והיו"ד ראשונ' שמשמע' לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו מלא"פום [גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש]: כמו אבן. ובמקום אחד צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך

באור

תרגם אונקלוס שדי בימא, לשון השלכת החץ, והי' לו למתרגם האשכנזי לתרגם (שאָס ער אינס מעער), אלא שלהמתיק המליצה בלשון אשכנז השתמש בתיבת (שליידערטע), והוא שאול מקליעת אבני הקלע: ומבחר, שם דבר כמו מרכב, משגב, מקרא קודש, ואחרי שהוא כולל אל כל השלישים הנבחרים, יתכן לומר בלשון רבים טבעו בים סוף: (ה) תהמת, תחתית המים העמוקים בלי חק ושעור קצוב, וכן מצול' הם עמקי המים היורדים בלי שעור, אלא שתחתית הים יקרא תהום, והעומק יקרא מצולה, אמר שתחתית הים כסה אותם, ע"ד מליצה כמו שאמר תבלעמו ארץ, והם ירדו אל התחתית ההוא במעמקי הים כמו האבן הכבד כאשר יושלך אל המים: [יכסימו, שרשו כסה, והוא עתיד לנסתר מבנין פעל עם כנוי נסתרים. ויש במלה זאת ארבעה זרות: הא' שהסמ"ך ראוי' להדגש לפי' הבנין, כמו עמל שפתימו יְכַסֵּמוֹ (תהלים ק"מ י'), ונפל הדגש להקל, אמנם נמצאו כזה רבים במקום שעין הפעל בשוא, ויקנאו אתו (בראשית כ"ו י"ד), אתם מבקשים (לעיל י' י"א). ודומיהם: הב' שבאה בה היו"ד מורגשת במבטא, שלא כמנהג נחי למ"ד ה"א שדרכה להחסר בעתיד לנסתרים, כמו ויכסו את הרכב (שם י"ד כ"ח), והיא הסבה שהוקלה המלה מהדגש, בעבור כבדות היו"ד, וגם לזרות זה נמצאו חברים, ובקרך וצאנך ירבין (דברים ח' י"ג), ירוין מדשן ביתך (תהלים ל"ו ט'), ודומיהם: הג' שבאה בה וא"ו נוספת, וגם זה מצוי לפעמים, ובפרט במליצות השירים, כמו שנמצאו רבים בשירה זאת, יאכלמו, תמלאמו, תורישמו, כסמו, תבלעמו, תבאמו ותטעמו: הד' הוא השנוי הגדול מכולם. שבאה המ"ם במלאפום במקום החולם, כמו שהוא בחבריו שהזכרתי, והוא הקשה לרש"י ז"ל שכתב אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסימו מלאפום עכ"ל, ור"ל בחולם, כי הראשונים קראו לחולם מלאפום, אולם כבר נמצאו גם לשנוי זה ריעים, ישפוטו הם (לקמן י"ח כ"ו), לא תעבורי מזה (רות ב' ח'), ומ"ש רש"י שאין לו דומה, היינו שתבא המ"ם לכנוי נסתרי' במלאפום, ואמרו המדקדקים ששכונתו גרמה לו, ר"ל בעבור היותו שכן לפסוק הקודם לו (ואף שנקודה פה היו"ד בקבוץ, מ"מ הוא במקום מלאפום, רק שהוי"ו חסרה ע"פ המסורת). כדי לזווג הקריאה, והוא דרך צחות בעברי, כמו ומוצאיו ומובאיו (יחזקאל מ"ג י"א), שהראוי מבואיו, כי הוא מנחי העי"ן, ובא כן בעבור מוצאיו שהוא מנחי פ"י, וכן הרו והגו (ישעי' נ"ט י"ג), שהראוי וְהָגוּ, כי הה"א שרשית, ובא כן בעבור הרו ששרשו ירה, והה"א מן ההפעיל]:

יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: (ז) וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: (ח) וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת

דיינע רעכטע, אָ עוויגער! צערשמעטטערט דען פֿיינד: (ז) דורך דיינע גראָסע מאַיעסטעט, צער־מאַלמסט דוא דיינע ווידערזאכער; דוא לעס־סעסט איהן אוים, דען ברעננענדען צאָרן, ער פֿערצעהרט זיא, וויא שטאָפפעלן: (ח) פֿאָם הויך דיינער נאזע טהירמטען זיך וואַס־סער, עמפאָרפּל׳סענדעס שטאנד אויפֿרעכט, וויא דיא וואַנד; דער אבגרונד ווארד פֿעס־

תרגום אונקלוס

יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה: (ז) וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ תַּבָּרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצִיתִינוּ כְּנוּרָא לְקַשָּׁא: (ח) וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימָא מַיָּא קָמוּ כְּשׁוּר אָזְלַיָּא קְפוּ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא:

רש"י

ימינך. שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אות' ימין עצמ' תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת [ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכת' מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו [תהלים צ"ב] ודומיהם]: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רוצצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים [סימן י']. [דבר אחר ימינך הנאדרת בכח הוא משבר ומלקה אויב]: (ז) וברוב גאונך. זאת היד בלבד רוצצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כשישלח בם חרון אף יאכלמו: תהרוס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון [תהלים פ"ג] ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחיריים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההווה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו [תהלים י"ח] וכן ומרוח אפו יכלו [איוב ד'] וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי [ישעיה מ"ח] כשזעפו נח נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה ותהלתי אחטם לך [שם] למען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף

באור

(ו) ימינך ה' וגו'. כבר הודעתיך שדרך המקרא לכפול בכך, כאשר תבא הקריאה באחת מדלתות השיר, כמו כשאו נהרות קולם (שם צ"ג ג'), ודומיהם, ונאדרי נפעל והיו"ד בו נוסף, וענינו החשיבות והגדולה כמו שתרגם האשכנזי (פֿערהעררליכט), והוא מוסב על השם, כי ימין לשון נקבה, והשעור אתה ה' הנאדר בכח, ימינך רוצצת ומשברת את האויב, ובן אי' במכילתא נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח: (ז) וברב גאונך, שהוא למעלה על כל גאים, אתה הורס, משפיל ומכניע את הקמים נגדך, ומי הם הקמים כנגדו, אלו הקמים על ישראל. וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון (שם פ"ג ב'). ומה הי' ההמיה, על עמך יערימו סוד (שם ד'), ועל זה הוא קורא אותם אויביו של מקום (רש"י), וכן תרגם אונקלוס לפי הכוונה לדקמו על עמך. כל הרס לשון הסרת הדבר מתכונתו והפלת קומתו, כמו והרסת את מזבח הבעל (שופטים ו' כ"ה), הן יהרוס ולא יבנה (איוב י"ב י"ד), וממנו יאמר אל יהרסו לעלות אל ה' (לקמן י"ט כ"ד), כי היוצא מן הסדר והמערכה אשר הוגבל לו כהורס הבנין: יאכלמו, החרון שהוא חום האף והקצף הדומה לאש יאכלם כאשר יאכל האש את הקש, וכל אף וחרון שבמקרא הוא מן הענין הזה, חרה אף כמו ועצמי חרה מני חרב (איוב ל' ל'). לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף, וחרון מגזרת חרה כמו רצון מן רצה. וכן חמה לשון חמימות ע"כ הוא אומר בערה בו (אסתר א' י"ב), ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו (רש"י): (ח) וברוח אפיך, היוצא משני נחירים של אף, דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך ב"ו, כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר, כשאדם כועס יוצא רוח

בְּלֶב־יָם׃ (ט) אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק

טע, מיטטען אים מעע- רע: (ט) דער פֿיינד שפּראך: איך פֿערפֿאָלגע, האָלע איין, טהיילע בייטע אויס; מיין מוטה זאָלל איהרער פֿאָלל זיין! איך ציהע מיין שווערט אויס, מיינע האנד פֿערטילגט

תרגום אונקלוס

(ט) דַּהֲוָה אָמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן

רש"י

והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו נלקה בחטם במסכת שבת [דף כ"א] כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ועצמי חרה מני חורב [איוב ל'] לשון שרפה ומוקד שהנחרים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמ' לשון חמימות על כן הוא אומר בערה בו [אסתר ד'] ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון נחות המקרא כמו ערמת חטים [שיר ז'] ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו. ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. ל' צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה [ישעיה י"ז] כונס כנד [תהלי' ל"ג] לא כתוב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס ל' הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו נד אחד ויעמדו נד אחד [יהושע ג'] ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא בפתח כמו שימה דמעתי בנאדך [תהלים נ"ו]. את נאד החלב [שופטים ד']: קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני [איוב י'] שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים דרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים [דברים ד']. בלב האלה [שמואל ב' כ"ט]. לשון עיקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. יתמלא מהם נפשי רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת שתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה כי ארץ הנגב נתתני [שופטים א'] כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום [בראשית ל"ז] כמו דבר עמו. בני יצאוני [ירמיה י'] כמו יצאו ממני מספר צעדי אגידנו [איוב ל"א] כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. וכליו יריקו [ירמיה מ"ח]. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין ונדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו [בראשית י"ד] אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק [שיר א'] לא הורק מכלי אל כלי [ירמיה שם] לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי

באור

מכחידיו, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב ט' ותהלים י"ח ט'), ומרוח אפו יכלו, (איוב ד' ט'), ואונקלוס תרגם ובהימד פותך להרחיק ההגשמה כדרכו: נערמו. אונקלוס תרגמו לשון ערמיות, חכימו מיא, ואולם הנראה שהוא כמו ערמת חטים (ש"ה ז' ג'), ונצבו כמו נד יוכיח (וכן תרגם יב"ע איתעבידו מיא עורמן עורמן ושני הפירושים הם דעות רז"ל במכילתא), [ועוד צ"ל כי מה שהוא מענין ערמיות לא נמצא בכתוב כי אם מן ההפעיל], אמר שממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור, כחומה, שהמים שדרכם להיות נוזלים ויורדים קמו ברוח אפיו כמו חומה: קפאו, כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י' י'), אמר שמרוח אפיו הוקשו ונקרשו התהומות שבתוך הים, והוא מאמר בעל שלש דלתות ותיבות וברוח אפיך תוקפות ומוסבות על שלשתן: (ט) אמר אויב, לעמו כאשר פיתה בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו, תתמלא מהם: נפשי, רוחי ורצוני (עיין אוטה), ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם, יש הרבה בלשון הזה, כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו י"ט, ושופטים א' ט"ו), כמו נתת לי, ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד'), כמו דבר עמו, בני יצאוני (ירמי' י' כ'), כמו יצאו ממני, מספר צעדי אגידנו (איוב ל"א ל"ז), כמו אגיד לו, אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם (רש"י). וכבר הודעתיך (לעיל ח' י"ג), שהפועל הקל מן מלא יבא לפעמים עם מלת את, כמו ומלאו בתי מצרים את הערב (שם), וכן הנפעל ממנו ותמלא הארץ את המים (מלכים ב' ג' כ'), וימלא

תרגום אשכנזי ער

זיא: (י) דוא בליזעסט מיט דיינעם היכע, דא מעער בעדעקטע זיא: זיא זאנקען וויא בלייא אין שטראָמענדעס געוועססער: (יא) ווער איזט אונטער דען מעכטען, אָ עוויגער! וויא דוא? ווער איזט פֿערהערליכט מיט היילינקייט, וויא דוא?

חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ (י) נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ (יא) מִי־כָמֹכָה | בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת

תולדות אהרן צללו מנחות נ"ב, א'. מי ר"ה נ"א. א'. גיטין נ"ו. ב'. עקרים מ"ב. פכ"ב:

תרגום אונקלוס

נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵינוּן יְדִי׃ (י) אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקַעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִן תַּקִּיפִין׃ (יא) לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית אֱלָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחֵיל תּוּשְׁבְּחָן

רש"י

אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך [יחזקאל כ"ח] דחידם: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר [שמואל א' ב']: (י) נשפת. לשון הפחה וכן וגם נשף בהם [ישעיה מ']: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה. כעופרת. אבר פלו"ם בלע"ז Ploum: Plomb, (בלייא): (יא) באלים. בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח [יחזקאל י"ז] אילותי לעזרתי חושה [תהלים כ"ב]: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה [תהלי' ס"ה]: (יב) נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל

באור

את החכמה (שם א' ז' י"ד). ודומיהם, ויתכן לפי זה שיהי' תמלאמו כמו תורישמו, תוריש אותם, כן תמלאמו תמלא אותם, כמשפטו. [ועכ"ז פירושו תמלא מהם. כמו את הערב פי' מן הערב, ואולי תהי' כן גם כוונת רש"י ז"ל]: אריק חרבי, אשלוף, ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשא' ריק, נופל בו לשון הרקה, כמו מריקים שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), וכליו יריקו (ירמי' מ"ח י"ב), ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו הכל לא על החרב ועל היין, ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו, אזיין בחרבי (איך וויל איך וואפנען מיט מיינעם שווערטע), מצינו הלשון מוסב אף על היוצא. שמן תורק (ש"ה א' ג'), לא הורק מכלי אל כלי (ירמי' מ"ח י"ב), לא הורק הכלי לא כתיב כאן, אלא לא הורק היין מכלי אל כלי. מצינו הלשון מוסב על היין, וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך דחידם (יחזקאל כ"ח ז') (לשון רש"י), ויהי' בענין הזה ריק כמו מלא שיאמר גם הוא על המלא ועל המתמלא ממנו, [וכמו שרש בער שיאמר על האש השורף ועל העץ הנשרף]: תורישמו ידי, תשמידם וכן ואם לא תורישו (במדבר ל"ג נ"ה). וכן תרגם אונקלוס תשיצינון ידי: (י) נשפת. לשון הפחה, וכן וגם נשף בהם (ישעי' מ' כ"ד) בל"א (הויכען, בלאזען), ואונקלוס תרגם נשפת ברוחך. אמרת במימרך. כדרכו: צללו. שקעו וירדו בעומק: כעופרת, ברש"י אבר פלו"ם בלע"ז עכ"ל, והוא (בלייא), בל"א, ובמים אדירים דבק עם צללו, ששקעו במי הים, שהם אדירים בכח מרוצתם ומשברי גליהם, כאשר ישקע העופרת במי מנוחות, ולכך מלת כעופרת מועמדת בטעם ז"ק: ((יא) באלם, בחזקים, כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), כן פירש"י ז"ל, והרמב"ן והראב"ע כתבו שמלאכי מעלה יקראו אלים, והקב"ה יקרא אל עליון ואל אלים. והאשכנזי תרגמו (מעכטע), הנאמר על הכחות השמימיות ועל גדולי ארץ בשתוף: נורא תהלת. ירוא מלהגיד תהלותיו פן ימעטו. על כן לך דומיה תהלה [רש"י וראב"ע]. והרמב"ן מפרש טעם נורא תהלת כי יעשה דברים נוראים אשר הוא מהולל בהם, בעשה נקמות בעוברי לנוש והושיע את עבדיו, ועל ידם הוא נורא, לא כמלכי האדמה הנוראים בעושק, והנה המשך הכתוב כאשר זכרנו בהקדמת השירה, מי באלם נאדר בקדש, או נורא תהלת, או עשה פלא, כמוך ה'! נותח לנתחיו ונכפל הראוי להכפלה, בעבור הוד השירי, ולצורך נעימות הנגון: (יב) נטית ימינך, מהו הפלא שעשית כי אתה

עֹשֵׂה פֶלֶא׃ (יב) נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ
אָרֶץ׃ (יג) נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ
נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ (יד) שָׁמְעוּ
עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃
(טו) אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב
יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃
(טז) תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל

תולדות אהרן נוה ב"ב ל"ח, ח': ת"גל זוטה נ"ו, ח':

פֿורכטבאר אים לאָבע, וואונדערטהעטער! (יב) דוא נייגטעסט דיינע רעכטע הין, דיא ערדע פֿערשלאנג זיא: (יג) נון פֿיהרסט דוא מיט דיינער גנאדע דיזעס פֿאָלק, דאז דוא בעפֿרייעט! דוא לייטעסט עס מיט דיינער מאכט. צו דיינער הייליגען וואָהנונג: (יד) פֿאָלקער האָרען עס זיא בעבען: אנגסטוועה ערגרייפֿט דיא איינוואָהנער פלשת: (טו) פלאָטצליך ערשרעקקען דיא שטאמנוהעררן אדום'ס, דיא פֿירסטען מואב'ס, ציטטערן ערגרייפֿט זיא. עס צאגען אללע בעוואָהנער כנען'ס: (טז) אנגסט אונד פֿורכט ווירד איבער

תרגום אונקלוס

עֲבִיד פְּרִישָׁן׃ (יב) אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלַעֲתְנוּן אַרְעָא׃ (יג) דַּבַּרְתְּ
בְּטַבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנָן דִּפְרַקְתָּא *סוֹבַרְתְּהִי בְּתוּקְפָךְ לְדִירָא דְקוּדְשָׁךְ׃
(יד) שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַּחֲלָא אֲחַדְתִּינוּן לְדַהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת׃
(טו) בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדִינוּן רְתֵיתָא
אִתְבַּרוּ כֹּל דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃ (טז) תִּפֵּיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא

*ע' אוהב גר נ"א דַבַּרְתְּהִי

רש"י

נתון בידו ונופלי' בנטייתה וכן הוא אומר וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור [ישעי' ל"א] משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל [מכילתא]: נמוגו. נמסו כמו ברביבים תמוגגנה [תהלים ס"ה]. אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצנו: (טז) תפול עליהם אימתה. על הרחוקים

באור

בתנועה קלה כאדם הנוטה יד ימינו, גרמת להם שבלעם הארץ: (יג) נחית בחסדך, ובימין היא בעצמו אשר בה נפדעת מן האויב. בה נחית בחסדך את העם אשר גאלת, בעמוד ענן לנחתם הדרך: נהלת, לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל, ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית. (רש"י): בעזך, בתוקף והגבורה על כל הדברים המונעים: נוה קדשך, כמו הנוה הקדוש אשר לך, כדרך הלשון לשמש בסמיכות המתואר אל שם המקרה, תמורת שם התואר, והוא הר סיני שאז שכן הכבוד. כן דעת הראב"ע, והרמב"ן כתוב שהוא המקדש, כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך, וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש. והמובן הכתוב כך הוא. אמר שבשם ינהל בעוז את כל המונעים ויוליך את עמו לנוהו, והפסוקים הבאים יבא' איך יהי' הנצחון והעוז הזה. אמר שהעמים אשר ישמעו את שמע הפלא הגדול אשר עשה בשם, תבא בהם ירא' ורעד, וע"י האימה והפחד ההוא יהיו דומים כאבן ולא יקומו למלחמה, עד אשר יעבור עם ה' והוא יביאם ויטעם בהר נחלתו, וימלוך עליהם, ואז יודע מלכותו לעולמי עד, כי לו לבדו יאתה המלוכה והשלטון וגו' נהלת בלשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות, כלומר שהדבר נכון ונגזר כאלו נעשה כבר: (יד) שמעו עמים, שהם שכניתיהם, גם יעברו עליהם: ישבי פלשת, ארץ פלשת, וכן ישבי כנען: (טו) אילי, ביו"ד והוא הקבוץ מן איל, כי השרים בערך אל העם, כמו האילים ההולכים בראשי העדר, והנה פלשתים אדום ומואב

זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהֹוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ (יז) תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהֹוָה מִקְּדָשׁ

תולדות אהרן עד ברכות ד', ר'. סוטה ל"ו, א'. סנהדרין ל"א, ב'. חגות י"ב, נ': עם פסחים פ"ז, ב'. מנחות נ"ג, ב': תבאמו כתובות ס"ב, ב'. ב"ב קי"ט, ב'. עקרה שער א': פעלת סנהדרין נ"ב, א': מקדש ברכות ל"ג, א'. כתובות ה', א'. חגות שם:

תרגום אונקלוס

וְדַחַלְתָּא בְּסַגִּי תוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יַת אַרְנוֹנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּא דְנָן דִּי פְרַקְתָּא יַת יַרְדְּנָא׃ (יז) תַּעֲלֵינוּן

תרגום אשכנזי

זיא פֿאללען, דורך דיינעס ארמעס גראֶסע ערשטאררען זיא וויא שטיין: ביז דיין פֿאָלק הינדורך ציהט, עוויגער! ביז דיזעס פֿאָלק הינדורך ציהט, דאז דוא ערוואָרבסט: (יז) דוא ברינגסט זיא היין, פפֿלאנצעסט זיא איין אין דיין ערבגעבירגע, אן יענען זיטץ, דען דוא צור וואהנונג דיר, עווי־

רש"י

[מכילתא]: ופחד. על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' [יהושע ב']: עד יעבר. עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו [כלומר שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש"ל]: מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש ה'. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה' חביב בית המקדש שבעולם

באור

לא נלחמו עם ישראל במדב': נמגו, נמסו כמו ברביבים תמוגגנה (תהלים ס"ה י"א), ועל דרך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב' י"א): (טז) תפל עליהם, לשון הרמב"ן ז"ל, התפלל שתפול עליהם אימתה ופחד ולא יצאו לקראת ישראל למלחמה, ור"א אמר כי תפול עליהם גם אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען, וזהו שאמר עד יעבר עמך ה', כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען ולא נלחמו עמהם ואם יצא אדום לקראתם בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו, לא נלחם בהם, ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד הי' חפץ להלחם בהם משנאתו אותם, ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב בני אחד הם, ויתכן שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם, כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב, איננו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו עכ"ל: אימתה, על הרחוקים ופחד על הקרובים, כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' (שם י'), לשון רש"י והוא מהמכילתא, והנה בספרי סוף פ' עקב שנינו פחדכם ומוראכם (דברים י"א כ"ה), הרי אלו מפחידים הם, יראים הם, אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים וכן הוא אומר וכו', ובמכילתא פ' בא אי' פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו' כאשר דבר לכם, והיכן דבר? את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם וגו' (לקמן כ"ג כ"ז), ושעור הדברים כך הוא לדעתי. ציור דבר שכחו גדול מכחנו, יוליד בנפשנו ענין היראה, אם יראת הכבוד והגדולה, כאשר נשער בנפשנו מעוט ערכנו אליו, או יראת הנזק כשנעלה על לבנו היות עמו היכולת והרצון להרע לנו ואם יהי' היכולת והרצון ההוא בכח קרוב מזומן, יוליד הפחד, וזהו ששנינו פחד על הקרובים ומורא על הרחוקים, ופעמים בגודל היראה נרגיש בעצמנו, פוגת הלב, סמור השער ובטול התנועה ואפיסת הכוחות באיברי' המתנועעים, והרגש ההוא יקרא אימה, והוא על הרוב בקרוב ומזומן לבא, אלא שהשם הבטיח שישלח אימתו לפני ישראל ויפול אף על הרחוקים, כדכתיב את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם, וזהו ששנינו אימתה על הרחוקים, כלומר אף על הרחוקים, ופחד על הקרובים לבד: בגדל זרועך, כמו בזרוע גדלך, וכן קדש היכלך (תהלים ס"ה ה'), כמו היכל קדשך, והטעם בזרועך הגדולה: עד יעבר עמך ה' עד יעבר, כפול מפני הקריאה הבאה בדלת הראשונה, ואונקלוס תרגם עד דיעבר עמך ה' ית ארנונא, עד דיעבר עמא דנן די פרקתא ית ירדנא, וטעם קנית, שהיו עבדים במצרים, ואתה קנית אותם להיות לך לעבדי' כן פי' ראב"ע, וכן תרגמו האשכנזי (ערוואָרבען): (יז) תבאמו

תרגום אשכנזי

נער! איינגעריכטעט;
אין דאז הייליגטהום א
הערר! דאז דיינע הענ-
דע בערייטעט: (יח) דער
עוויגע ווירד איממער אונד
עוויג רעגיערען! (יט) די-
זעם געשאה אלס פרעה'ס
פפערדע מיט קריגסגע-
שפאן אונד רייטעריי
אינס מעער היניין גינגען;
דער עוויגע אבער דיא
וואססער דעם מעערעס
איבער זיא צוריק קאממען
ליס, אונד דיא קינדער
ישראל אים מעערע אויף טראקנעם באדען גינגען. (כ) צו גלייכער צייט נאהם מרים דיא פראָ-

אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ (יח) יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ
לְעֹלָם וָעֶד׃ (יט) כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה
בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה
עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ
בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ ש"ש
(כ) וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן

ת"א ימלוך ערובין נ"ד, א'. ר"ה ל"ב, ב'. חגות סס: ותקח מגלה י"ד, א'. סוטה י"ג, ב':

תרגום אונקלוס

ותשרינון בטורא דאחסנתך אתר לבית שכינתך אתקינתא יי מקדשא יי אתקנהי ידך: (יח) יי מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: (יט) ארי עלו סוסות פרעה ברתיכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא: (כ) ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידה

רש"י

נברא ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ [ישעיה מ"ח] ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעולם ועד. לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל אנכי היודע ועד [ירמי' כ"ט] שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. כאשר בא [גיטין נ"ו]: (כ) ותקח מרים

באור

ותטעמו, תפלה שיעמדו שם ימים הרבה ולא יגלו, ויתכן שאלת עד שבפסוק הקודם מוסבת אחרת עמה על תבאמו ותטעמו, והכוונה שידמו כאבן עד שיביאם ויטעם בהר נחלתו, ושם ימלוך עליהם לעולם ועד: מכון לשבתך, מקדש של מטה מכוון כנגד כסא שלמעלה: מקדש, קו"ף של מקדש דגוש לתפארת, ובעבור שהי' בקוף שוא נע נרפה הדל"ת כמשפט, ובא בזקף להפרידו מתיבת השם שלאחריו שהיא קריאה אל השם, מקדש אשר כוננו ידיך, ה'!: כוננו, כמו פעלת, כי הטעם כפול: (יח) ה' ימלך, לאחר שיתישבו ישראל בארץ יוודע מלכותו של הקב"ה בכל הממלכות: לעלם ועד, על דרך קצרה, והטעם לעולם ועד עולם, ואל תתמה על מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו (ישעי' נ"ז ט"ו), (הראב"ע). [ופרש המלה על או עוד, ובלי וי"ו באה לעולם פתוחה גם באתנח וס"פ, וכן עם הלמ"ד לעד באה לעולם פתוחה גם באס"פ. אבל עם הוי"ו ברא"ש לא נמצאת כ"א ט"ו פעמים, ג' מהם באתנח וי"ב בס"פ, ובכולם באה העי"ן בפתח קטן תחת פתח גדול, והוי"ו קמוצה בעבור שהנגינה באות שאחריה וגם אין עוד וי"ו המשמשת אחריה כמו טוב ורכב ועז (ויקרא ז' כ"ג), ועיין בפי' הראב"ע על תהלים (ט' ו'). כי דבריו פה סתומים ולשון הרד"ק שם בתהלים מוטעה, ובעל מכלל יופי הרבה בטעות ושינה לשונו קצת, ולא הועיל כי ענ"ז טעה ע"ש]: (יט) כי בא, לשון הרמב"ן ז"ל, אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הולכים בתוך הים והוא נס בתוך נס, ואיננו כלשון השירה והבאורות (לפי שהמאמרים ארוכים כלשון ההגדה הפשוטית). אבל פירושו אז ישיר משה כי בא סוס פרעה ביום ההוא מיד לא ממחרת לא אחרי כן, או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה וגו' בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה, ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שהעניינה כן אחרי משה וישראל עכ"ל, וכן פירש"י והרשב"ם כי בא, כאשר בא, וכן תרגם האשכנזי: (כ) הנביאה, קורא בעל דברי שנה או תוכחת בני

את־התף בידה ותצאן כל־הנשים אחריה בתפים ובמחלת: (כא) ותען להם מרים שירו ליהוה כי־גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: ס (כב) ויסע משה את־ישראל מים־סוף ויצאו אל־מדבר־שור וילכו שלשת־ימים במדבר ולא־מצאו מים: (כג) ויבאו

ת"א וילכו ב"ק פ"ב א': ויבאו ערכין ט"ו, א':

פֿעטין, אהרו'ס שוועס־טער, דיא פויקע אין איה־רע האנד: אונד אללע ווייבער גינגען הינטער איהר הער, מיט פייקען אונד טאנץ: (כא) מרים זאנג יענען ענטגעגען: זינגט דעם עוויגען, דייר האך ערהאבען זיך צייגט ראס אונד רייטער שטירצט ער אינס מעער. (כב) משה ליס דיא ישראל פֿאָן דער בינזענזעע אויפֿברעכען, אונד זיא צאָגען אין דיא וויסטע שור: זיא גינגען דריי טאגע אין דער וויסטע, אונד פֿאנדען קיין וואססער: (כג) זיא קאמען

תרגום אונקלוס

ונפקו כל נשיא בתרהא בתופין ובחינגין: (כא) ומעניא להן מרים שבחו ואודו קדם יי ארי אתגאי על גיותניא וגיאותא דיליה היא סוסיא ורכביה רמא בימא: (כב) ואטיל משה ית ישראל מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא: (כג) ואתו למרה ולא יכילו למשתי

רש"י

הנביאה. היכן נתנבאה כשהיא אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה [דף י"ב]. ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים [מכילתא]: (כב) ויסע משה. הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנא' [שיר א'] תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם [מכילתא]: (כג) ויבואו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והת"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה

באור

אדם (הרשב"ם), [ולדעת חז"ל בסוטה (דף י"ב ע"ב), היתה נביאה ממש, כי התנבאה על לידת משה טרם שנולד]: אחות אהרן, על שם הבכור קורא אחות כמו אחות נביות (בראשית כ"ח ט'), ואחות לוטן (שם ל"ו כ"ב) (הרשב"ם): את התף, כלי של מיני זמר: ובמחלת, תרגם אונקלוס ובחנגין, והוא תנועות הרקודים ע"פ מערכת הנגון ולקולו. בל"א (טאנץ), ונקרא מחול על שם הכלי החלול שעליו היו מנגנין: (כא) ותען להם מרים וכו'. אלו ענתה מרים לנשים כן. הי' צריך לומר ותען להן מרים שורנה לה' כי גאה גאה, לכן הנראה שחוזר על משה ובני ישראל המשוררים. ולהם ענתה מרים וכל הנשים אחריה שירו לה' כי גאה גאה. כמו שזכרנו למעלה קרוב לזה בשם הרמב"ן. ולזה תרגם האשכנזי (יענען ענטגעגען) הסב המלה על הנזכרים למעלה: (כב) ויסע, הפעיל, הסיעם משה על פי השם, ופי' הראב"ע שלא הלך לפניהם עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה כי אם עד עברם את הים, ואחר שטבע פרעה וחילו לא נסעו עוד בלילה. ואמר שעתה נסעו על פי ה' ביד משה: מדבר שור, ובמקום אחר הוא קורא אותו מדבר אתם. וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה (במדבר ל"ג ח'), אלא ששור הוא שם כולל לכל המדבר שבין ארץ מצרים ופלשתים וערב, ונקרא כן על שם העיר ששמה שור. והחלק ממנו אשר בו הלכו ישראל שלשת ימים נקרא בשם המיוחד לו מדבר אתם. והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור, בפתח הבית, על המדבר הגדול הידוע. שהוא מדבר שור: (כג) מרתה, כמו למרה. ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה, והתי"ו

מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה
כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃
(כד) וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־
נִּשְׁתֶּה׃ (כה) וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ
יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ
הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם

תולדות אהרן וילינו שם שם: ויצעק עקרים מ"ד, פכ"ב: שם סנהדרין פ"ו, כ"ז, ג':

תרגום אשכנזי

נאך מרה, קאָננטען אבער דיא וואססער צו מרה ניכט טרינקען, דען זיא זינד ביטטער: דאהער האַט מאן אויך דען אָרט מרה גענאננט: (כד) דאז פאָלק מוררטע ווידער משה, אונד שפראכען: וואס זאָללען וויר טרינקען? (כה) משה בעטעטע צום עוויגען, דער עוויגע לעהרטע איהן איין האָלץ קעננען, דיזעס וואַרף ער אינס וואססער, זאָ וואורדען דיא וואססער זים: היר גאב גאָטט דער נאציאָן געזעטץ אונד רעגעל, אונד היר שטעללטע ער

רש"י

ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו חימה אין לי [ישעיה כ"ז]. וחמתו בערה בו [אסתר א']. הרי ה"א של שרש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הו"ו הנוספת וכן עבד ואמה. הנה אמתי בלהה [בראשית ל']. לנפש חיה. ותהמתו חיתו לחם [איוב ל"ג]. בין הרמה [שופטים ד'] ותשובתו הרמתה [שמואל א' ז']: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועס וכן יאמר הלועז דקומפ"ל פינ"ק ש"יי בלע"ז *Décomplaisant se:* Sé Deplaisant, (מיספערגניגט, אונגלופרידען זיין), מסב הדבור אליו באמרו ש"ע: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין [סנהדרין מ']: ושם נסהו. לעם ולא הקשי ערפו שלא נמלכו ממשה בלשון יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות אלא

תרגום אונקלוס

מַיָא מִמָּרָה אֲרֵי מָרִירִין אִינוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה׃ (כד) וְאִתְרַעֲמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי׃ (כה) וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ

באור

במקום הה"א הנשרשת בתיבת מרה [ור"ל שנעשי' כמו שרש בשם מרה, אבל באמת איננה שרש כי השם נגזר מן פעל מרר], ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך לתי"ו: על כן קרא. הקורא, והוא הפעל הנקלא (איינפערזאָנאליג), וכ"ת האשכנזי (מאן נעננעט): (כד) וילנו, פירש"י לשון נפעל הוא. וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו. וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם. מתלונן, מתרעם, ולא אמר לונן רועם. וכן יאמר הלועז דקומפלינ"נט ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"ע עכ"ל, וכוונת רש"י שאין בענין התלונה פעולה יוצאת כי אם פעולה עומדת מוסבה על הפועל בעצמו, לכן יבא בבנין נפעל, ובאחרתי בבנין התפעל, וכן הלועז הצרפתי יסב הדבור אל הפועל וישתמש בפעל שקורין (רעליפראָקוק). דעקומ"פלעשאנע ע"ש, בל"א (זיך אונוויליג בעציינען), מסב הדבור אליו באמרו ש"ע בל"א (זיך): (כה) ויורהו ה' עץ, לשון הרמב"ן ז"ל. בעבור שלא מצאתי לשון מורה אלא בענין לתוד וירני ויאמר לי (משלי ד' ד'), למדני וכן כלם. נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע. והוא סגולה בו ולמד אותה למשה, ורבותינו אמרו שהי' עץ מר והי' נס בתוך נס וכו' ואמרו וידאהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו, כלומר שהורהו ולמדו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר עכ"ל, לכן תרגם האשכנזי (לעהרטע איהן קעננען): שם שם לו. השם לישראל: חק ומשפט. לשון הרמב"ן ז"ל, על דרך הפשט. כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ולמאון אשר אין מים, שם להם במחייתם ולצרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא חק (נראה דהיינו כשיסוד המנהג להיות מחויב או רצוי), כענין הטריפני לחם חקי (שם ל' ח'), חקות שמים וארץ (ירמי' ל"ג כ"ה), ויקרא משפט בהיותו משועד

גִּבְהוּ׃ (כו) וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה

ת"א ויאמר ברכות ה', א', מ', א', סנהדרין ק"ז, א'. הוריות ח', ב': כל סנהדרין ל', א', עקדה שער ס"ח:

זיא אויף דיא פראָבע: (כו) ער שפראך נעמליך: ווירסט דוא דער שטיממע דעס עוויגען דיינעס גאָטטעס פֿאָלגען, אונ־ טהון וואס אין זיינע אויגען רעכט איזט, זיינען געבאָטהען געהאָר געבען, אונד אללע זיינע געזעטצע היטען; זאָ ווילל איך אללע דיא קראנקהייט, דיא איך אין מצרים האבע זיין

תרגום אונקלוס

קְיָים וְדִין וְתַמָּן נַסְיֵהּ׃ (כו) וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעְבֵּיד וּתְצִית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוֵּיתִי בְמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא

רש"י

נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו [מכילתא] ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם

באור

כהוגן. וכן כה עשה דוד ויהי משפטו כל הימים (שמואל א' כ"ז י"א). כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראשית מ' י"ג), וארמון על משפטו ישב (ירמי' ל' י"ח). על מדתו או שיעורם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקוות בהם אל ה' לא דרך תלונה ומשפטים שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו: ולהתנהג בעצת הזקנים והנהגו לכת באהליהם בענין הנשים והילדים. ושיהיהו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו. ובענין שלוה בתורה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע (דברים כ"ג י'). וכן ביהושע נאמר ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כ"ד כ"ה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים, וכיוצא בהם. ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים. והביאם אל מקום המים המרים לנסיון, כמו שאמר ויענך וירעבך (דברים ח' ג'). ולמען נסתך להטיבך באחריתך (שם ט"ז). עכ"ל המתוק: (כו) תשמע לקול, כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת, ענינה לעשות כפי השמיעה (געהאָרכען), וזולת' לפעמים שמיעת הקול גרידא (האָרען), ולפעמים הבנת הענין (בעגרייפֿען, פֿערשטעהען), כמו שפירש"י אשר לא תשמע חלו' לפת' אתו (בראשית מ"א ט"ו), ודלא כראב"ע שפי' כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת הכוונה להבין טעם הדבר: והישר בעיניו תעשה, אלו מצות עשה, הדרך המביא אל ההצלחה האמתית בלי נליזה והטי'. הוא הישר, והישר בעיני השם הוא לבדו האמתי, ובמכילתא אמרו, והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן. מלמד שכל הנושא והנותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו. מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כלה: והאזנת. תטה אזניך: למצותיו. אלו מצות לא תעשה: ושמרת כל חקיו. תתן לב שלא לעבור עליהם: כל המחלה וגו', והטעם יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים, בעבור שמרדו בי, ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם. ולא אעשה לך כאשר עשיתי להם, ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא. כאשר רפאתי המים המרים, שאין יכולת ברופאים לרפאם, והנה דבר מדה הפך המכה הראשונה שבמצרים, כי מימי היאור מתוקים והפכם לרעה ואלו היו מרים ושבו מתוקים, והנה עשה דבר והפכו על כן יש לך לירא מפניו שלא תמרה בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך (הראב"ע), והרשב"ם כתב, כי אני ה' רפאך, אשר רפאתי למים, כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים, כל

רֹפְאֶךָ׃ ס חמישי (כז) וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה
וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים
תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃
טז (א) וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־
אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(ב) וַיִּלּוֹנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־
מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃
(ג) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן

וילונו קרי

תולדות אהרן רפאך סנהדרין ק"א, א': אילמה יבמות י"ג, א':
ויסעו שבת פ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

לאססען, דיר ניכט צו שיקקען, דען איך, דער עוויגע בין דיין ארצט: (כז) זיא קאמען נאך אילם דאזעלבסט וואַרען צוועלף וואססער קוועללען אונד זיבענציג פאלמען: דאָרט לאגערטען זיא זיך ביי דעם וואססער:
טז (א) פאָן אילם בראכען זיא אויף, אונד דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס קאמען אין דיא וויסטע סין, דיא צווישען אילם אונד סיני ליגט; אם פינפצעהנטען טאגע דעם צווייטען מאָנאטס נאך איהרעם אויסצוגע אויס דעם לאנדע מצרים. (ב) דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס פיהרטען אויפריהרישע קלאגען איבער משה אונד אהרן אין דער וויסטע: (ג) דיא קינדער ישראל

תרגום אונקלוס

יְיָ אָסָךְ׃ (כז) וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבְּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא׃
טז (א) וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דִּי בֵּין אֵילִם וּבֵין סִינַי בַּחֲמְשָׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ב) וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ (ג) וַאֲמַרוּ

רש"י

אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי וזהו אזהרת מצות וכן ה"א רפאות תהי לשרך [משלי ג']: (כז) שתים עשרה עינות מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים:
טז (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק [או משירי המצה] ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאי' במסכת שבת [דף פ"ז]: (ב) וילונו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי

באור

המחלה במים מדבר כדכתיב וברך את לחמך ואת מימיך והסרותי מחלה מקרבך (לקמן כ"ג כ"ה):
(כז) שתים עשרה עינות מים וגו', אמרו רז"ל במכילתא מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה עינות מים כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד ע' זקנים. וספר הכתוב זה כי חנו עליהם, כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצל הדקלים לשבח האל עליהם שהכין להם כל צורך ליה. (הרמב"ן):
טז (א) ויסעו מאילם וגו' אל מדבר סין, אחז הכתוב דרך קצרה, כי נסעו מאילים וחנו על ים סוף במדבר ההוא, כי המדבר הגדול הזה מגיע מאילם ועד סיני, ונסעו משפת הים ונכנסו אל תוך המדבר ההוא, ונסעו מסעות דפקה ואלוש, ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים (הרמב"ן): בחמשה עשר יום לחדש השני. יתכן שאז פסקו להם העוגות שהוציאו ממצרים כמו שאמרו רז"ל, או בזכר בזה יום חנייתם לאמר שכבר כלה להם חדש ימים לצאתם מארץ מצרים ולא שנכנסו במדבר הגדול ועיר מושב לא מצאו אמרו כלנו מתים במדבר הזה ולכן התרעמו, ולזה אמרו וילונו וגו' במדבר, כי זה הי' עקר תלונתם: (ג) מותנו,

מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ
לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־
הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל
הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־
הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם
בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי
אִם־לֹא׃ (ה) וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ

ת"א בשבתנו ערכין ט"ו, ח': הנני תענית ט', ח', ב"מ פ"ו, ב': לחם יומא ע"ה, ח' וב': ויצא שם שם: והיה שבת קי"ז, ב'. פסחים מ"ז, ב', ביצה ב', ב':

תרגום אשכנזי

שפראכען צו איהנען, ווערען וויר דאָך ליבער געשטאָרבען דורך דיא האנד דעם עוויגען אים לאנדע מצרים, אלס וויר בייא דעם פֿליישטאָפּפֿע זאסען, אלס וויר אונז זאטט עססען קאָננטען, דען איהר האבט אונז אין דיזע וויסטע הינאוים געפֿיהרט, אום דיזע גאנצע פֿערזאממלונג היר דורך הונגער אומצובריגען: (ד) דער עוויגע שפראך צו משה, איך וויל אייך שפייזע פֿאָם הימעל רעגנען לאססען דאז פֿאָלק זאָלל הינויס געהען אונד זאממלען יעדען טאג איהר טעגליכעס דאמיט איך עס פריפֿע אָב עס מיינער לעהרע פֿאָלגען ווירד, אָדער ניכט. (ה) אם זעכסטען טאגע וועו זיא צו רעכטע מא-

תרגום אונקלוס

להון בני ישראל לוי דמיתנא קדם יי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודי בסרא וכד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארי אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: (ד) ואמר יי למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומיה בדיל דאנסינון היהכון באורייתי אם לא: (ה) ויהי ביומא שתיתאה ויתקנון ית

רש"י

יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו. לעשות אנחנו. לחנות אנחנו. למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא: לו מתנו. הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא היום לצורך מחר [מכילתא]: למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת:

באור

שנמות, ואינו שם דבר כמו מותנו, אלא כמו עשותנו חניתנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו, תרגומו לוי דמיתנא, לו מתנו, הלואי והיינו מתים (רש"י): ביד ה', מיתת הבאים בכלה אלי קבר, ולא ברעב: על סיר הבשר, אצל סיר הבשר, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'): (ד) ממטיר, שידר' כדמות מטר, ואונקלוס תרגם מחית, לפי הכוונה: לחם, יאמר ביחוד על הפת, ובכלל על כל דבר מאכל, ימצא גם על הבשר, כמו לחם אשה (ויקרא ב' י"א וט"ז ובמדבר כ"ח וכ"ד), גם על הפרי, כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט), ויתכן אם כן שיכלול המן והשליו, כי יתן להם שאלתם משאל: לחם ובשר: דבר יום ביומו, צורך אכילת יום ילקטו ביומו, ואף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו אלא דבר יום ביומו, כדכתיב וימדו בעמר וגו' איש לפי אכלו לקטו (לקמן י"ח): למען אנסנו, כבר הודעתיך ענין הנסיון הנאמר אצל השם ב"ה בפ' וירא בפסוק והאלהים נסה את אברהם (בראשית כ"ב א'), והטעם מתוך שעיניהם תלויות אלי בכל יום ויום למזונותיהם, מתוך כך יכנסו וירגילו את עצמם לבטוח בו, ותשוב האמונה בה' להיות' תכונה בנפש, כמו שמפורש בפ' עקב, ויענך וירעבך וגו' (דברים ח' ג') עד סוף הפרשה, וכן מפרש במכילתא: (ה) ביום הששי, לרדתו, כי התחיל המן לרדת ביום א': והכינו וגו', והיה משנה, הוראת הווי"ן כמשפטם, כאשר יכינו

אֵ֥ת אֲשֶׁר־יָבִ֖יאוּ וְהָיָ֣ה מִשְׁנֶ֔ה עַ֥ל
אֲשֶׁר־יִלְקְט֖וּ י֥וֹם ׀ יֽוֹם׃ (ו) וַיֹּ֤אמֶר
מֹשֶׁה֙ וְאַהֲרֹ֔ן אֶֽל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל
עֶ֕רֶב וִֽידַעְתֶּ֕ם כִּ֧י יְהוָ֛ה הוֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם
מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ (ז) וּבֹ֗קֶר וּרְאִיתֶם֙
אֶת־כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה בְּשָׁמְע֥וֹ אֶת־

ת״א ובקר שבת פ״ו, ג׳:

כען, וואס זיא איינברינ־גען ווערדען, ווירד עס צווייאמאל זאָ פֿיל זיין, אלס זיא אן אנדערן טאַ־גען זאממעלן ווערדען: (ו) דא שפּראך משה אונד אהרן צו דען קינדערן ישראל׳ס; דיזען אבענד זאללט איהר ערפֿאהרען דאס דער עוויגע אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט: (ז) אונד מארגען זאָללט איהר דיא העררליכקייט דעם עוויגען זעהען, דא ער אייערע אויפֿריהרישע רעדען ווידער דען עוויגען פֿער־

רש״י

משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאשר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פו״שן (רייכליך, פיעל) בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומי׳: (ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה׳ הוציא אתכם מארץ מצרי׳. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה׳ הוציא אתכם שיביא לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה׳ נראה

תרגום אונקלוס

דִי יַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם: (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא וְתִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ז) וְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יָת יְקָרָא דַייָ כַּד שְׁמִיעַן

באור

ביום הששי את אשר יביאו, ימצאו שלקטו כפליים ממדת כל יום ויום, כי בכל יום לא מצאו כי אם עמר לגלגלת. וביום הששי ימצאו שני העמר לאחד. ולשון רש״י אומר אני אשר יביאו והי׳ משנה, לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה, וזהו על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (לקמן כ״ט) נותן לכם ברכה פו״שן נראה שצ״ל פויסטע״נט והוא בל״א (זעהר פיעל), (ובשני כתיבות יד שבידי כל הדבור שבנוסחת הדפוס מן אומר אני עד סופו אינו) בבית למלאות העמר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב וידעתם כי ה׳ הוציא אתכם, ולא אנחנו כאשר אמרתם כי הוצאתם אתנו: (ז) ובקר וראיתם את כבוד ה׳. לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי ביום ההוא כדבר אהרן אל העם נראה להם, וכתב הרמב״ן ז״ל, הנכון בעיני. כי הי׳ דבר המן פלא גדול מאד, כי השלו הביא אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם, אבל המן נולד להם יצירה חדשה כענין מעשה בראשית, והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות (עיין מה שכתבנו בכוונת המאמר הזה בפ׳ בראשית ב׳ ב׳). ולכך אמר באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי ה׳ הוציא אתכם מארץ מצרים כי יערוך לכם שלחן במדבר, אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו. כי בגדולות ובפלאות שיעשה השם יראה את כבודו, כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי (ישעי׳ ס״ו י״ח), וכתיב והגידו את כבודי (שם י״ט). וכן רבים, וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דיי׳ ולא תרגם בו ואיתגלי עכ״ל: ונחנו, חסר אל״ף: מה, מה אנחנו חשובין כמו מה אדם ותדעהו (תהלים קמ״ד ג׳). במה נחשב הוא (ישעיה ב׳ כ״ב), אמרו דרך ענוה, מי אנו שתלינו עלינו. לא עלינו תלנותיכם כי אם על ה׳: תלינו, שרשו לון והוא מבנין הפעיל. והראוי תלינו, כמו תשבו בידכם (בראשית מ״ג י״ב) רק שבא הדגש במקום הנח והסיבה לזה כתב הרד״ק בשרשים שרש לין שהיא כדי להבדיל בין הענין הזה ובין ענין לינה שנכלל ג״כ בשורש זה, ובא ג״כ בהפעיל לפעמים, כמו וילינו ויקומו (שם כ״ד כ״ד). ולא נמצא מענין תלונה רק ב״פ כמשפטו בהפעיל, וילן העם (לקמן י״ז ג׳), הלינתם עלי (במדבר י״ד כ״ט), אמנם

תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תלונו עָלֵינוּ׃ (ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃

תלינו קרי

תולדות אהרן בתת ברכות כ', ב'. יומא ע"ה, א': ונחנו חולין פ"ט, ב': לא סנהדרין ק"י, א':

נאָממען; דען וואס זינד וויר געאכטעט, דאס איהר איבער. אונז קלאגען פֿיהרט: (ח) משה שפּראך פֿערנער: דיזעם ווירד געשעהען, אינדעם אייך דער עוויגע דיזען אבענד ווירד פֿלייש צו עססען געבען, אונד אם מאָרגען אנרערע שפּייזע צום זאטט ווערדען, דא דער עוויגע אייערע אויפֿריהרישע קלאגען פֿערנאָממען, דיא איהר איבער איהן פֿיהרט; דען וואס זינד וויר געאכטעט? אייערע קלאגען געהען ניכט איבער אונז זאָנדערן איבער דען עוויגען: (ט) משה שפּראך צו אהרן: שפּריך צו דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישראל'ס טרעטעט הער פֿאַר דען עוויגען, דען ער האט אייערע אויפֿריהרישע קלאגען

תרגום אונקלוס

קדמוהי ית תורעמתכון על יי ונחנא מה ארי מתרעמתון עלנא: (ח) ואמר משה בדיתן יי לכון ברמשא בסרא למיכל ולחמא בצפרא למשבע כד שמיע קדם יי ית תורעמתכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מה לא עלנא תורעמתכון אלהן על מימרא דיי: (ט) ואמר משה לאהרן אימר לכל כנישתא

רש"י

בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאוותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלא' והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שמורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחו אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דג"ש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלונו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו אליו את כל העדה [במדבר ל"ו]: (ח) בשר לאכול. ולא לשובע. למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו.

באור

לדעתי אין זאת הסיבה לזה, כי המלות או האותיות השמושיות המתלוות אליהם יבדילו ביניהם, כי מה שהוא מענין תלונה לא יחובר כ"א עם מלת על, ומה שהוא מענין לינה לא יחובר לעולם עם על, כאשר נמצאו שרשים רבים שיורה כל אחד על ענינים שונים, ויובדלו על ידי המלות או אותיות השמושיות המתלוות אליהם. כאשר הארכתי בזה בשרש פקד בריש פ' במדבר ע"ש, ולדעתי יבוא הדגש תמורת הנח להורות על הפלגת ההוראה וחזקה, כמו שיחזק ענין התלונה מענין הלינה, ובא ב"פ עם הנח כמשפט, כדי שנדע ששרשו לון, ושלא נחשוב ששרשו כלן והדגש לחסרון נו"ן, או שיורה באלו השכים על קלות התלונה: (ח) בתת ה' לכם וגו', יפרש מאמרו

(י) וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד
יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ ששי
(יא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יב) שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם
תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם
וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
(יג) וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס
אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת

השליו קרי

תולדות אהרן   השליו יומא ע"ה, ב': שכבת שם שם:

פערנאממען: (י) אינ־
דעם אהרן צו דער גאנ־
צען געמיינע דער קינדער
ישראלים רעדעטע, וואנד־
טען זיא זיך געגען דיא
וויסטע, אונד דיא העררּ
ליכקייט דעם עוויגען ער־
שיען אין איינער וואלקע
(יא) דער עוויגע שפראך צו
משה: (יב) איך האבע
דיא אויפריהרישע קלא־
גען דער קינדער ישראל'ס
פערנאממען, שפריך צו
איהנען, וויא פאלגט: גע־
גען אבענד, זאללט איהר
פלייש עססען, אונד מאר־
גען פריה אייך אין אנדע־
רער שפייזע זאטט עססען;
אונד זאללט ערפאהרען,
דאס איך דער עוויגע
אייער גאטט בין:
(יג) אבענדס דארויף, קאם איינע מענגע וואכטלען הערויף, בעדעקטע דאז לאגער; אונד

רש"י

למקום שהענן יורד: (יג) השליו. מין עוף ושמן מאד [יומא ע"ה]: היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר וברדת הטל וגו' [במדבר י"א]. הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו הרי הוא

תרגום אונקלוס

דבני ישראל קריבו קדם יי ארי שמיע קדמוהי ית תורעמתכון: (י) והוה כד מליל אהרן עם כל כנשתא דבני ישראל ואתפניאו למדברא והא יקרא דיי אתגלי בעננא: (יא) ומליל יי עם משה למימר: (יב) שמיע קדמי ית תורעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי אלהכון: (יג) והוה ברמשא וסליקת שליו וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור

באור

הראשון, כי בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע תראו את כבוד ה': (ט) קרבו לפני ה', ההולך לפניהם בעמוד ענן (רע"ס): (י) ויפנו אל המדבר, כי דרך המדבר הי' הענן מהלך בנסעם (שם): (יב) [תלונת, זהו דגשות הנו"ן (הראב"ע), כי שרש המלה לן, ואף בגם הד"פ תלונתיכם הקודמים בפרש' הנו"ן בהם דגושה. מ"מ אין בהם ראות, כי לפניו קבוץ במקום השורק, ולכן יהי' בהם הנח במקום הדגש, משא"כ בזה שבא בו הנח עם הדגש]: (יג) השלו, מין עוף (רש"י) ורגיל בפי המתרגמים לפתרו בל"א (וואכטעל). ועל דרך הפשט הי' מעשה השלו לעתים, והמן שהי' הייתם הי' להם תמיד, כי עקר תלונת' על כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב. ואולם דעת רבותינו ז"ל שהי' השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן, וכן נראה, כי על הלחם ועל הבשר נתלוננו ובשניהם הביא להם את תאותם כי מה יתן ומה יוסיף להם בשר ביום אחד או ליומים, והפרש' שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים ותקצר בענין השלו כי הוא בנוהג שבעולם וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו בכל עת לשובע כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע וכאשר התאוו לו מאד נתן להם ממנו בשפע רב כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים (במדבר י"א ל"ב),

הטל סביב למחנה: (יד) ותעל שכבת הטל והנה על־פני המדבר דק מחספס דק ככפר על־הארץ: (טו) ויראו בני־ישראל ויאמרו איש

תולדות אהרן דק סס סס :

דעס מאָרגענס וואר איי־לאגע פאָן טויא, רינגס אום דאז לאגער: (יד) אלס דיא לאגע טויא אויפגע־שטיגען, דא וואר אויף דער אָבערפלעכע דער וויסטע, עטוואס פיינעס געקאָרנטעס (אלס וויא רונדע קאָרנכען), פיין וויא דער רייף אויף דער ערדע: (טו) אלס עס דיא קינדער ישראל'ס זאהען, שפראך איינער

תרגום אונקלוס

למשריתא: (יד) וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק דגיר כגלידא על ארעא: (טו) וחזו בני

רש"י

כמונח בקופסא [ויומא ע"ה מכילתא]. (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה על שעל המן לקראת חמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ורבותינו דרשו [ועיין בש"ר פל"ח] שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחוספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס ל' חפיסא ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור. כפור ילי"דא בלע"ז *Geléise:* Gelée, (דער געפּראָרענע טהויא אָדער נעבעל, דער רייף), דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טינ"בש בלע"ז *Tenuis:* Tènu, (דין, לארט, פיין), שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך [דניאל

באור

ואכלו חדש ימים בשכע ההוא ושב לעניננו הראשון (מדברי הרמב"ן ז"ל): (יד) ותעל שכבת הטל, שהי' מלפפת את המן ומכסהו, ודרך הטל לעלות: והנה, עניננו כאשר עלה שכבת הטל ראו והנה על פני המדבר וגו': מחספס, אין לו חבר במקרא, ואונקלוס תרגמו מקלף לשון מחשף הלבן (בראשית ל' ל"ז). [וא"כ שרשו חסף, ונכפלה בו עי"ן הפעל, והשי"ן והסמ"ך בתחלפות. ולפ"ז יהי' פעול מבנין פִּעֵל, והאות היתירה תחת הדגש. על משקל מְכֻרְבָּל ד"ה א' ט"ו כ"ז), ונוכל לבנות ממנו כל בנין פִּעֵל, חִסְפֵּס חִסְפַּסְתָּ וכו']. אבל הראב"ע כתב שאינו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית (תהלים מ"ה ג'), או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק (ויקרא י"ג מ"ט). או הלמ"ד לבד כמו סגריר (משלי כ"ז ט"ו), רק העי"ן לבד לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א, כמו הגיגי (תהלים ה' ב'). כי אחר שחסר הה"א נראה הגימ"ל כנע"ד הפעל על כן כפלוהו, רק באותיות נראות לא מצאנו העי"ן כפול, והוא פירשו כמו עגו"ל, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש הספס מגולגל ועגול. [ויהיה לדעתם שרש בן ארבע אותיות] וכתב רש"י עוד: ספורנו דק מחספס, דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא, וכן תרגם האשכנזי (געקאָרנט): ככפור, (לשון רש"י) כפור יוליד"א בלע"ז [נ"ל שעל"ע ובל"א (געפּראָרען = זיין)], דעדק כגיר (הוא לשון אונקלוס). כאבני גיר, והוא מין צבע שחור, כדאמרינן גבי כסוי הדם, הגיר והזרניך, דעדק כגיר כגלידא על ארעא, דק הי' כגיר, ושוכב מוקלד כקרח על הארץ, וכן פירושו דק ככפר, שטוח קלוש ומחובר כגליד, דק טינב"ש בלע"ז [נ"ל טענ"וועס, ובל"א (דיננע). שהי' מגליד גלד דק ולמעלה. וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק עכ"ל, והרמב"ן ז"ל באר את דברי אונקלוס המתרגם באופן אחר, ואין להאריך, ור"ע ספורנו כתב דק ככפר, גם בהנחתו הי' דק שלא הי' מונח נדבק על גרגיר עכ"ל, והנה כפי הנראה מפשטות הכתוב דק מחספס מסכים עם מה שאמר במקום אחר (לקמן ל"א) והוא כזרע גד, ודק ככפר עם לבן: (טו) מן הוא, לפי שלא ידעו מה הוא, מן

אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־
הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם
אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃
(טז) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ
מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת
מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ
תִּקָּחוּ׃ (יז) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃
(יח) וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה
וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־

תולדות אהרן   איש ערכין ט"ו, ב':

צום אנדערן: וואס איזט
דאז? דען זיא וואוסטען
ניכט, וואס עס וואר,
משה שפראך צו איהנען:
דיזעס איזט דיא שפייזע,
דיא אייך דער עוויגע צו
עססען געגעבען: (טז) די=
זעס האט אבער דער עווי=
גע דאבייא בעפאהלען:
זאממעלט דאפאָן, יע=
דער נאכדעם ער צום עס=
סען נאָמהיג האט, איין
עמר אויף יעדעס הויפט
נאך דער אנצאהל דער
פערזאנען, איין יעדער
נעהמע זאָ פיל ער לייטע
אין זיינעם צעלטע האט:
(יז) דיא קינדער ישראל
טהאטען אלזאָ; זיא זאמ=
מעלטען איינער פיל, דער
אנדערע וועניג: (יח) זיא מאסען עס מיט דעם עמר דער פיל געזאממעלט, האטטע ניכטס איבריג,
אונד דער וועניג געזאממעלט, ניכט צו וועניג; יעדער האטטע זאָ פיעל געזאממעלט, אלס ער

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יְדַעִין מַה הוּא
וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּי יְהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל׃ (טז) דֵּין
פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא
לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃
(יז) וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר׃ (יח) וְכָלוּ
בְעוּמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ

רש"י

מ"ו: כי לא ידעו מה
הוא. שיקראוהו בשמו:
(טז) עמר. שם מדה:
מספר נפשותיכם. כפי
מנין נפשות שיש לאיש באהל
תקחו עומר לכל גולגולת:
(יז) המרבה והממעיט.
יש שלקטו הרבה ויש שלקטו

באור

הוא תרגומו של מה הוא, ולפי שהוא לשון מצרי, ובאותו לשון היו רגילין שהוא כמו מה, כתבו משה באותו לשון שאמרו להודיענו שלפיכך קראו בני ישראל את שמו מָן על שם שהיו תמהי'

ואומרים מן הוא כמו מה (וכן פירשו חז"ל בואלה שמות רבה), וכן יגר שהדותא [בראשית ל"א מ"ז], וכמוהו הפיל פור הוא הגורל, (אסתר ג' ז'), לא הי' צריך לכתוב אלא הפיל הגורל, הואיל ובלשון הקדש נכתבה המגילה, אלא להודיענו על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור (שם ט' כ"ו), ואלו לא נכתב מתחלה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות, לא היינו יודעים מה נקרא פורים (מדברי הרשב"ם), ורש"י ורא"בע פרשוהו מענין מזון, כמו וימן להם המלך (דניאל א' ה'). אשר מנה את מאכלכם (שם י'): (טז) לקחו ממנו איש לפי אכלו, שלא רבו ללקוט, כי ירד להם בבקר בבקר: עמר. שם מדה. וחז"ל אמרו שמדתו מ"ג ביצים, וחומש ביצה מתרנגולת ממוצעת, והי' זה להם שעור ג' סעודות לאדם בינוני, ומה שירבה האחד ימעיט השני: מספר נפשתיכם, כפי מנין נפשות שיש לכל א' באהלו תקחו עומר לכל גלגלת: (יז) וילקטו, בלא מדה מכוונת: המרבה והממעיט, יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט כי לקטו באומד, ודעתם למוד באהלם ולעשות כאשר צוה משה, כי לא נוח להם ללקוט בשדה בשעור מכוונים, כי זהו דבר שאי אפשר, ונעשה להם נס, שכאשר באו לביתם: (יח) וימדו בעמר, איש איש מה שלקטו, מצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עמר לגלגלת אשר באהלו,

אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ (יט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר׃ (כ) וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה
וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם
תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃
(כא) וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ
כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃
(כב) וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם

פתח באתנח

תולדות אהרן ויותירו סם סם: בבקר ברכות כ״ז, א׳: וחם סם סם: לחם שבת קי״ז, ב׳:

צום עססען ברויכטע:
(יט) משה שפראך צו
איהנען: נימאנד לאססע
דאפאן ביז מארגען איבריג!
(כ) זיא געהארכטען אבער
דעם משה, ניכט, זאנדערן
אייניגע ליסען דאפאן ביז
אויף דען פאלגענדען
מארגען איבריג; אללײן
עס קראכען ווירמער הער־
אויס; אונד עס וואר
שטינקענד, דא ווארד
משה צארניג איבער זיא:
(כא) זיא זאממעלטען
דאהער יעדען מארגען
איין, יעדער זא פיל ער
צום עססען ברויכטע,
אונד זאבאלד דיא זאננע
הייס שיען, צערשמאלץ עס: (כב) אם זעכסטען טאגע, האטטען זיא צווייפאך שפייזע געזאממעלט,

תרגום אונקלוס

לְקָטוּ׃ (יט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃
(כ) וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גוּבְרַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא
וּרְחֵישׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגֵיז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה׃ (כא) וּלְקַטוּ יָתֵיהּ
בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר כְּפוּם מֵיכְלֵיהּ וּמָה דְּמִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי
חַקְלָא כַּד חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ (כב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה

רש״י

מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותירו אנשים. דתן ואבירם [ש״ר]: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. ה״ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל [מכילתא] פשר לשון פושרים ע״י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנ״פיר בלע״ז *stemperare,* איט. *Distemperare:* (צערווייכען, אויפלאזען), ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד׳ מיתות: (כב) לקטו

באור

והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעמר לגלגלת: (יט) אל יותר ממנו עד בקר, הכוונה שאם ישאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו, ולא יאצרנו לאכלו מחר. רק יבטח בה׳: (כ) ולא שמעו וגו׳, מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו [וכמוהו ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו (ויקרא א׳ א׳)], כי אנשים מעטים היו שלא שמעו והותירו: וירם, לשון רמה [ושרשו רמם. ולא נמצא עוד פעל ממנו. והוא מבנין הקל, ודאוי להיות הרי״ש בחולם, כמו יסב יחג, ועם וי״ו ההפוך שנעתקה הנגינה לפני׳, ראוי להשתנות לק״ח, ונשתנה לקמץ להבדילו מן וירם כבוד ה׳ (יחזקאל י׳ ד׳), שהוא מענין הגבהה, ושרשו רום]: ויבאש, ה״ז מקרא הפוך, שבתחלה הבאיש ולסוף התליע, כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו (לקמן כ״ד) וכן דרך כל המתליעים (לשון רש״י והוא מהמכילתא): (כא) וחם השמש, כתרגומו כד חם עלוהי שמשא, כאשר הי׳ אור השמש חם עליו, כי השמש בעצמו לא יחם: ונמס, מבנין נפעל מפעלי הכפל, תרגומו פשר, וכתב רש״י לשון פושרין ע״י השמש מתחמם ומפשיר, ונמס דיסטנפ״ריר בל״א (אויפגעלאזט ווערדען, זיינע פערמישונג פערליהרען), ודוגמתו בסנהדרין סוף ד׳ מיתות עכ״ל ושם (דף ס״ז ע״ב) אי׳ אשר גזלא שע״י הכשפי׳ כמס הגמל ואגד מזנו הטבעי ע״ש והנך רואה

מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ
כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃
(כג) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה
מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת
אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף
הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃
(כד) וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר
צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־

תולדות אהרן את דילם ט״ו, ג׳:

תרגום אשכנזי

פיר איינען קאפף צווייא עמר. אללע פירסטען דער געמיינע קאמען, אונד בעריכטעטען עס דעם משה: (כג) משה שפראך צו איהנען: דיזעס האט דער עוויגע געשפראכען: איין רוהעטאג, איין הייליגער רוהעטאג איזט מארגען, דעם עוויגען צו עהרען. וואס איהר באקקען וואללט באקקט הייטע, וואס איהר קאכען וואללט, קאכט הייטע, אונד וואס איבריג איזט, לאסט נור שטעהען צור פערוואהרונג, ביז דען קינפטיגען מארגען: (כד) זיא ליסען עס ביז דען קינפטיגען מארגען שטעהען, וויא משה בעפאהלען האטטע, אונד עס ווארד ניכט שטינקענד, אונד קיין וואורם וואר דארין:

תרגום אונקלוס

לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין עוּמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִישְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה: (כג) וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלִּיל יְיָ שַׁבָּא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחָר יָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֲפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד צַפְרָא: (כד) וְאַצְנָעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד

רש״י

לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העמר לאחד. ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו [מכילתא] [שאם להגיד ששנים היו והלא כתוב שני עומר לאחד אלא משונה בטעם וריח]: ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטוויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם

באור

(כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים, שני העמר לאחד. ויגידו למשה, שאלוהו מה יעשו במותר, ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב״ה ביום הראשון והי' ביום הששי וגו', כי נתכוון שיהיו תמהים כשימצאו משנה, כדי להודיע להם עתה כבודו של יום השבת: (כג) הוא אשר דבר ה', מיום הראשון, ואני לא הגדתי לכם, כי מחר אתם חייבים לשבות לכבוד השם, ולא לעשות מלאכה אפילו לצורך אוכל נפש, ומלת שבת קשה בדקדוק כי אינינה על משקל גנב, כי תי״ו שבת סימן לשון נקבה, והעד שבת היא לה', ומלת שבת שם דבר כמו שביתה, והי' ראוי להיות שבתת על משקל דלקת, וכאשר חסרו התי״ו האחת פתחו הבי״ת להורות על לשון נקבה: שבת קדש, שבת של קודש: לה', לכבוד השם, בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי, וככה בשנת השמיטה ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כ״ה ב'): אפו, צווי, והי' ראוי להנקד בחטף פתח על משקל עשו, אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מגוגן בטעם רביע שהוא מנגיני המלכים לכן נוקד בצירי (הרשב״ם). והנה אמר להם משה, מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום לשני ימים, ומה שאתם רוצים לבשל ממנו במים, בשלו היום, לשון אפיה נופל בלחם ולשון בשול בתבשיל (רש״י): למשמרת, לגניזה: (כד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו, כדרך המתליע שתעלה באשו וע״י זה ירום תולעים, וזה לא

הָיְתָה בּוֹ׃ (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ
הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם
לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ (כו) שֵׁשֶׁת
יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת
לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ (כז) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס
(כח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה
מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃
(כט) רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת

תולדות אהרן אכלהו שבת קט"ז, ב'. קי"ח א': ששת שבת ס"ז, ב': ויהי שם קי"ח, ב'. ערכין ט"ו, ב': עד אנה ב"ק נ"ב, א'. סנהדרין י"א, א': ראו עקרים מ"ב, פכ"ח:

(כה) משה שפראך: פערצעהרט עס הייטע, דען הייטע איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען צו עהרען; הייטע פינדעט איהר ניכטס אויף דעם פעלדע: (כו) זעכס טאגע זאָללט איהר עס זאמְמעלן, אונד אם זיבענטען איזט רוהעטאג, דא ווירד עס ניכט צו פינדען זיין: (כז) עס וואר אם זיבענטען טאגע, דא גינגען אייניגע פאָן דעם פאָלקע אויס, אום צו זאממעלן זיא פאנדען אבער ניכטס: (כח) דער עוויגע שפראך צו משה: וויא לאנגע וויגערט איהר אייך נאך מיינע געבאָטע אונד לעהרען צו האלטען? (כט) זעהט, דאס אייך דער עוויגע דען רוהעטאג געגעבען; דארום גיבט ער אייך אם

תרגום אונקלוס

מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵּיהּ׃ (כה) וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא׃ (כו) שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא בֵּיהּ׃ (כז) וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ (כח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתָי׃ (כט) חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל

רש"י

רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל מתנו במים בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו [מכילתא]: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובי' [מכילתא]: (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרין [ב"ק נ"ב]: (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת

באור

הבאים, על כן לא היתה בו רמה: (כו) לא יהיה בו, המן יורד, וכתב הרמב"ע והוסיף בו תוספת באור, כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב' י"ז) עכ"ל, והוא תמוה שלפי הנראה אין כאן תוספת באור כלל, כי הם שני מאמרים נבדלים, וביום השביעי הוא שבת כלומר אף ענין ירידת המן ולקיטתו, יהי' שבת ביום השביעי, לכן לא יהי' בו המן, ותיבת שבת נשוא המאמר הראשון, ולא יובן המאמר השני כלל בלי מלת בו, וכן המתיק רש"י ז"ל במתק לשונו וכתב וביום השביעי שבת, שבת הוא המן לא יהי' בו: (כז) וביום השביעי, לרדת המן: מן העם, ממחוסרי אמנה שבישראל: ללקט, לראות היעמדו דברי משה: (כח) ויאמר ה' אל משה, שיאמר לישראל ככה: מצותי, על האנשים אשר שמעו והותירו עד הבקר: ותורתי, בקדושת יום השבת, שהשם הודה להם הענין היום ונתן להם לחם משנה: (כט) ראו, בעיניכם

עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי
לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־
יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃
(ל) וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃
(לא) וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ
מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ
כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ (לב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר

תולדות אהרן שבו ערובין מ"ח, ח'. וג"א ח': אל יצא ערובין י"ז, ב'. נ"ח, א', ערכין ס"ו, ב': בדבש יומא ע"ה, ב':

ועכסטען טאגע, שפייזע
אויף צווייא טאגע. יע-
דער בלייבע אן זיינער
שטעללע, ניאמאנד גע-
הע פאן זיינעם ארטע,
אם זיבענטען טאגע!
(ל) דא רוהעטע דאז
פאלק אם זיבענטען טא-
גע: (לא) דאז הויז
ישראל נאננטע דען נא-
מען דער שפייזע מן: דער
מן וואר וויא קאריאנדער
זאמען! וויס, אונד זיין
געשמאק וואר וויא קו-
כען מיט האניג: (לב) משה
שפראך: דיזעס האט דער
עוויגע געבאטען, איין

תרגום אונקלוס

כן הוא יהב לכון ביומא שתיתאה לחם תרין יומין תיבו אנש
תחותוהי לא יפוק אנש מאתריה ביומא שביעאה: (ל) ונחו
עמא ביומא שביעאה: (לא) וקרו בית ישראל ית שמיה מנא
והוא כבר זרע גידא חיור וטעמיה כאסקריטון בדבש: (לב) ואמר
משה דין פתגמא די פקיד יי מלי עומרא מניה למטרא לדריכון
בדיל דיחזון ית לחמא די אוכלית יתכון במדברא באפקותי

רש"י

שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפישוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קול"ייאנדר וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בלק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו

באור

כי ה' בכבודו מזהיר' אתכם על קדושת היום הנכבד הזה. שהרי הוא נותן לכם בכל ערב שבת לחם יומים: שבו איש תחתיו, באהלו: אל יצא איש ממקומו, ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: וישבתו וגו', לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מיום ההוא והלאה: (לא) כזרע גד לבן, עשב ששמו (קאריאנדער), וזרע שלו עגול ואינו לבן, והמן הי' לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול, כזרע גד הי', והוא לבן, [ומצאנו במקום אחר שלענין הלבנינות המשילו לדבר אחר, ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז')]: כצפיחת בדבש. בלק שמטגנין אותו בדבש, ואין לו חבר במקרא, [ולשון הרשב"ם וטעמו כצפיחת בדבש. ולהלן הוא אומר והי' טעמו כטעם לשד השמן (שם ח'), פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים, ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחת בדבש, כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם, אבל להלן כתוב וטחנו ברחים או דכו במדכה (שם), לפיכך והי' טעמו לשמנונית כמו האגוזים שנעשיה שמן לאחר כתישה וכן הזתים, לפיכך כתוב כאן וטעמו, ושם והי' טעמו כטעם לשד השמן, שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן עכ"ל, וכן כתב הראב"ע כי כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחת בדבש ואם יבושל יהי' טעמו כלשד השמן אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב עכ"ל]: (לב) למשמרת, לגניזה: האכלתי. מסב הדבור כמדבר בעדו אל נוכחים, אף שלא קדמה אמירה, כי נאמר זה הדבר אשר צוה ה', ולא אמר לאמר, ובא פה שלא כמנהג הכלל שזכרנו פעמים רבות, ואמר הראב"ע שמשה אמר כן לישראל אשר האכלתי אתכם:

מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן
יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי
אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (לג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה
מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי
יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (לד) כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן
לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ (לה) וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים
שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־
הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה

ת"א ותן הוריות י"ג, א'. כריתות ה', א': לפני הוריות שם. כריתות שם: לדרתיכם שם שם: ובני קדושין ל"ח, א:

תרגום אשכנזי

עמר פֿאלל דאפֿאן זאלל צור פֿערוואהרונג פֿיר אײרע נאכקאממען זײן: דאמיט זיא דיא שפײזע זעהען, דיא איך אײך צו עססען געגעבען אין דער וויסטע, אלס איך אײך אױס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט: (לג) משה שפראך צו אהרן: נים אײנע פֿלאשע, טוהע היניין אײנען עמר פֿאלל מן, אונד זעטצע עס פֿאר דעם עוויגען היין, צור פֿערוואהרונג פֿיר אײרע נאכקאממען: (לד) וויא דער עוויגע דעם משה געבאטען. אהרן זעטצ־טע עס היין, פֿאר דיא צײגניסלאדע צור פֿער־וואהרונג: (לה) דיא קינדער ישראל'ס אסען דען מן פֿירציג יאהר, ביז זיא אין אײן בעוואהנטעס לאנד קאמען; דען מן

תרגום אונקלוס

יְתֻכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (לג) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן׃ (לד) כְּמָא דִּי פַּקֵּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא׃ (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּעָלוּ לְאַרַע יָתֵיבְתָּא יָת מַנָּא אֲכַלוּ עַד דַּאֲתוֹ לִסְיָפֵי

רש"י

ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו:

(לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן [קדושין ל"ח] [יש אומ' שעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושב דש"י ישן]: אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו מהמן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח [יהושע

באור

(לג) ויאמר משה אל אהרן. לאחר שהוקם המשכן בשנה שנייה שהי' שם ארון העדות, ושם היתה הפרשה הזאת ראויה להכתב. ונכתבה במקום הזה לספר הנס, שעמד המן לדורות: צנצנת. צלוחית של חרס, ואין לו חבר במקרא: לפני ה', לפני הארון: (לה) ארץ נושבת. ארץ סיחון ועוג, כי שם אכלו גם מלחם הארץ: את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען,

אֶרֶץ כְּנָעַן׃ (לו) וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית
הָאֵיפָה הוּא׃ פ שביעי
יז (א) וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה
וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת
הָעָם׃ (ב) וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה
וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר
לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־
תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃ (ג) וַיִּצְמָא
שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה

תולדות אהרן והעמר ערובין פ"ג, ב': ברפידים סנהדרין ק"ו, א'. א'. בכורות ה', ב'. ערכין ט"ו, א': וירב שם שם:

אסען זיא, ביז זיא אין
דיא אנפאנגסגרענצע דעס
לאנדעס כנען קאמען;
(לו) דער עמר איזט דער
צעהנטע טהייל איינעס
איפה:
יז (א) דיא גאנצע גע-
מיינע דער קינ-
דער ישראל'ס בראך פאָן
דער וויסטע סין אויף,
אום איהרע ציגע נאך
דעם בעפעהל דעס עווי-
גען פאָרטצוזעטצען. זיא
לאגערטען זיך צו רפידים
דא האטטע דאז פאָלק
קיין וואססער צו טרינ-
קען: (ב) דאז פאָלק
צאנקטע מיט משה, זיא
שפראכען: שאפפט אונז
וואססער דאָס וויר טרינ-
קען! משה שפראך צו
איהנען: וואס צאנקט
איהר מיט מיר? וואס פערזוכט איהר דען עווינען? (ג) אלם אבער דאז פאָלק נאך וואססער

רש"י

ב"ז:(לו) עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' בצים כמלא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות:
יז (ב) מה תנסון. לומר

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִכְנָעַן: (לו) וְעוּמְרָא חַד מִן עַשְׂרָא בִּתְלָת סְאִין הוּא:
יז (א) וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן
עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא:
(ב) וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר
לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ: (ג) וּצְחִי
תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרְעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן

באור

ועם לחם הארץ אכלו את המן אחר באם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן ובאו אל קצה ארץ כנען, כדכתיב ביהושע (ה' י"ב) וישבת המן ממחרת: (לו) עשירת האיפה, האיפה שלש סאין, והסאה ו' קבין. והקב ד' לוגין, והלוג ו' ביצים, נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שעור לחלה ולמנחות (רש"י):
יז (א) למסעיהם, שלא באו במסע הראשון ממדבר סין לרפידים, כי אם משם לדפקה ואחרי כן לאלוש ומאלוש לרפידים, וזהו למסעיהם על פי ה'. ולא בא הכתוב לפרש מסעיהם כי אם תלונותיהם, שבתחלת בואם אל המדבר התלוננו על הלחם ועתה רבו על המים: ואין מים לשתות העם, כשבאו לשם ראו שאין שם מעינות מים לשתות העם: [לשתות העם, לפי דקדוק הלשון ראוי לומר ואין מים לעם לשתות, וע"כ יפורש שבא פה המקור במקום השם, ושעורו ואין מים לשתיית העם, וכמוהו תקן עשר שנים לשבת אברם (בראשית ט"ז ג'), פי' לישיבת אברם, כן פי' ר"ע ספורנו]: (ב) וירב העם עם משה, מיד טרם בגר אליהם הנורך למים עשו מריבה עם משה: תנו לנו מים, למשה ולאהרן היו מדברים אף שלא הזכיר הכתוב כי אם משה, כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן: מה תריבון עמדי וגו', אמר להם אין הריב הזה כי אם לנסות את השם היוכל תת לכם מים, ואם תחרישו ותתפללו אל השם, אולי יענה אתכם: (ג) ויצמא, כאשר התחזק עליהם הצמא, התרעמו על משה כי הרע לשם

ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא: (ד) ויצעק משה אל יהוה לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני: (ה) ויאמר יהוה אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת: (ו) הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה

ת"א ומטך סנהדרין ל"ט, ב': הנני, ב"מ פ"ו, ב': והכית שם שם:

דורסטעטע, פיהרטע עס אויפריהרישע קלאגען איבער משה, אונד שפראך ווארום האסט דוא אונז אויס מצרים געפיהרט, מיך אונד מיינע קינדער אונד מיין פיה פאר דורסט אומקאממען צו לאססען? (ד) משה שריא צום עוויגען, שפראך: וואס זאלל איך נון מיט דיזעם פאלקע אנפאנגען? עס פעהלט נור וועניג, זא שטייניגען זיא מיך: (ה) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע פאר דעם פאלקע הער, נים אייניגע פאן דען עלטעסטען אויס ישראל מיט דיר, אונד דיינען שטאב, מיט וועלכען דוא דען פלוס געשלאגען, נים אין דיינע האנד אונד געהע: (ו) איך ווערדע דאזעלבסט אויף דעם פעלזען צו חרב פאר דיר שטעהען, זא זאללסט דוא דען פעלזען שלאגען, אלזו

תרגום אונקלוס

אסיקתנא ממצרים לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא: (ד) וצלי משה קדם יי למימר מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמנני: (ה) ואמר יי למשה עיבר קדם עמא ודבר עמך מסבי ישראל וחוטרך די מחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל: (ו) הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא בחורב ותמחי בטינרא ויפקון מניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי ישראל:

רש"י

היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלוני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאי' מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה

באור

להוציאם מארץ מצרים: (ד) עוד מעט, אם אמתין עוד מעט. כן פירש"י ז"ל [ולדעתו תהי' הוי"ו של וסקלני מחברת ביחס הסבה אם ימתין], והמתרגם האשכנזי תרגמו כאלו אמר' אינו חסר כי אם מעט, כלומר הם מריבים עמי ומתלוננים עלי בחזק רב, ולא חסר להם כי אם שיהיו סוקלין אותי, [ולדעתו תהי' שמוש הוי"ו כשמוש השי"ן עוד מעט שיסקלוני, וכאלו רב"ש כמוה]: (ה) עבר לפני העם, כי היו ברפידים, והצור אשר ממנו יצאו המים היה בחורב, והוצרך משה לעבור לפני העם ולהוליכם מרפידים לחורב כמהלך פרסה או פרסאות לחוק מן המחנה, ע"כ אמר לו השם שיקדם לפני העם הוא וזקני ישראל עמו, והנה לא הלכו אחריו כל העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי, אבל שלחו לשם בעיריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות: (ו) הנני עמד וגו', הכוונה תלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור, וכתב הרמב"ן ז"ל בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה הי' קבוע שהי' הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו בעבור זה נגלה עליהם השכינה במקום ההוא כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה' (לעיל ט"ז ז'), בעבור היותו פלא

הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (ז) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם
מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהֹוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהֹוָה
בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ
(ח) וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל
בִּרְפִידִם׃ (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק
מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה

ת"א ויבא סנה' קי"ח, ב', מגלה ל"ג, ע"א: בעמלק יומא כ"ב, ב'

תרגום אשכנזי

דאן ווירד וואססער אויס איהם פליסען, דאמיט דאז פאָלק טרינקען קאָננע. דיזעס טהאט משה פאָר דען אויגען דער עלטעסטען אוים ישראל: (ז) מאן נאננטע דען נאמען דעם אָרטעס מסה אונד מריבה; וויל דיא קינדער ישראל געצאנקט האטטען, אונד וויל זיא דען עוויגען פערזוכט האטטען, שפראכען נעמליך: איזט אויך דער עוויגע אונטער אונז, אָדער ניכט? (ח) דאז פאָלק עמלק קאם, אונד שטריטט מיט ישראל צו רפידים: (ט) משה שפראך צו יהושע: זוכע אונז טאפפערע מעננער אויס, אונד ציהע היין, שטרייטע מיט עמלק; מאָרגען שטעהע איך אויף דער שפיטצע דיזעס היגעלס, דען גאֶטטליכען שטאב אין מיינער

תרגום אונקלוס

(ז) וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נַסִּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אִם לָא׃ (ח) וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים׃ (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גּוּבְרִין וּפוֹק אֲגִיחַ קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן

רש"י

של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנא' ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנא' אדני משה כלאם [במדבר י"א] כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו [מכילתא]: מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים

באור

קיים: (ז) ויקרא. משה או הקורא: על ריב וגו', במה דסיים פתח, וכמוהו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו (יהושע כ"ד ד'): (ח) ויבא. גוי עמלק הוא כיושב בארץ הנגב: (ט) יהושע, הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד שהי' בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים (הראב"ע), ויתכן שמשה קרא לו כן מיום היותו כאשר נפרש בעז"ה בפרשת שלח לך (במדבר י"ג ט"ז): בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר לנו. שבו לנו בזה (לקמן כ"ד י"ד) ואף הלועז כן דרכו לפעמים ועם תדקדק תמצא בו תמיד הוראת הצורך והטובה, כמ"ש בפסוק לך לך מארצך (בראשית י"ב א'): אנשים, ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים (במדבר י"ג ג'), וחזקת והיית לאיש (מלכים א' ב' ב'): וצא הלחם, צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק: מחר, בעת המלחמה אני נצב: ומטה האלהים, כתרגומו חוטרא דאתעבידו בי' נסין מן קדם ה': בידי, שאשים בו ידי להתפלל,

וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ (יא) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ (יב) וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־

תולדות אהרן והיה ר"ה כ"ט, ב', תענית י"ח, ב':

האנד: (י) יהושע טהאט וויא איהם משה געזאגט מיט עמלק צו שטריי־טען: משה, אהרן אונד חור אבער שטיגען אויף דיא שפיטצע דעם הי־געלס: (יא) ווען משה זיינע האנד אין דיא האָ־הע הילט וואר ישראל מעכטיגער, אונד ווען ער זיא זינקען ליס, וואר עמלק מעכטיגער: (יב) אלס משה דיא הענדע שווער וואור־דען, נאהמען זיא איינען שטיין, לעגטען זאָלכען איהם אונטער, אונד ער זעטצטע זיך דאראויף, אהרן אונד חור אבער אונטערשטיטצטען זיינע הענדע, פֿאָן דיזער זייטע איינער, אונד פֿאָן דיזער זייטע איינער, זאָ הילטען זיינע הענדע אוים ביז זאָננענאונטערגאנג:

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ בִּידִי׃ (י) וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דִי אֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא׃ (יא) וַהֲוָה כַּד מָרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מַנַּח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃ (יב) וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְּחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סָעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָאָה יְדוֹהִי פְּרִישָׁן בִּצְלוֹ עַד דְּעָאל

רש"י

וילאי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבעלי מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרו"לוגיאה

באור

והנה עלה אל ראש הגבעה, כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה, וגם הם יראו אותו נושא כפיו ומתפלל ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה למלחמה, והי' כל הענין הזה, מפני שהי' עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל לא ראו מלחמה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה (לעיל י"ג ז'), והי' עיף ויגע ככתוב במשנה תורה (דברים כ"ה י"ח), על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת (מדברי הרמב"ן): (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור, בעבור נודך לפרש תמכו בידיו: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה (דף כ"ט ע"א) (רש"י): וכאשר יניח ידו, דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידו ראה שגבר עמלק, וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד: (יב) וידי משה כבדים, ידענו שאין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות אף כי עד בא השמש, והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים, על כן לא הי' יכול להרימם תמיד. ולדעת המתרגם האשכנזי הכוונה, כאשר התחילו ידי משה להיות כבדים ואמר כבדים לשון זכר, כי יד זכר ונקבה. כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב' ט'): וישב עליה, שלא הי' יכול לעמוד ושבגו מקומו באבן ששמו תחתיו: אמונה, דבר עומד

בָּא הַשָּׁמֶשׁ׃ (יג) וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ מפטיר (יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ (טו) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא

תולדות אהרן ויחלוש זבחים קט"ז, א': כתוב מגלה ז', א', י"ח ב': ויקרא עקרים מ"ב, פכ"ח:

(יג) יהושע שלוג עמלק אונד זיין פֿאָלק מיט דער שערפֿע דעס שווערטעס (ד. ה ער ערהילט איי־נען פֿאָללקאממנען זיג איבער זיא): (יד) דער עוויגע שפראך צו משה שרייבע דיזעס צום גע־דעכטניס אין דאז בוך, אונד טראגע עס אויך דעם יהושע אויף, דען איך וויללֿ דאז אנדענקען פֿאָן עמלק אונטער דעם הימּמעל פֿערטילגען: (טו) משה בויעטע איינען אלטאר, אונד נאננטע איהן: דער עוויגע

תרגום אונקלוס

שִׁמְשָׁא׃ (יג) וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃ (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתֹב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ (טו) וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵיהּ נִסִּין׃

רש"י

באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה ועירבב את השעות: (יג) ויחלוש יהושע. חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה [תנחומא]: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות [מכילתא]: ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את

באור

וקיים והוא שם דבר, וענינו כמו באמונה, והכוונה שהיו ידיו עומדות וקיימות ברוממותן, וכן תרגם האשכנזי ואונקלוס תרגם והואה ידוהי פריסן בצלו, וכן פירש"י ז"ל שהיו ידיו פרושות השמים בתפלה באמונה ונכונה: (יג) ויחלש, נלחם. כדכתיב קול ענות חלושה (לקמן ל"ב י"ח) [והוא פה פעל יוצא, ונמצא גם פעל עומד, וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י')]: (יד) בספר, בפתחות הבי"ת בספר הנודע והוא ספר התורה, וכן תרגם האשכנזי, וזו היא המצוה הכתובה לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כ"ה י"ז): באזני יהושע, שהוא ימלוך עליהם ויצוה את בני ישראל לשלם לו את גמולו: כי מחה אמחה, לכך אני מזהירך כן, כי חפץ אני למחותו, בעבור שהכעיס את השם, כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים ובכה מואב ופלשת, וזה עמלק שמע גבורותיו ונפלאותיו בעבור ישראל ובא ממקום רחוק להלחם עמהם ולא פחד מהשם, וכן כתוב ולא ירא אלהים (שם י"ח): (טו) שמו, של מזבח: ה' נסי. פירש"י הקב"ה עשו לנו כאן נס עכ"ל, והוא מדברי רז"ל במכילתא ויבי' לפ"ז תיבת נס במקום הזה שם משותף לפלא או מופת, וחז"ל רגילים להשתמש בה על הענין הזה, ואולם בכל מקום שתמצא בתנ"ך לא תורה כי אם על עץ ארוך ודק ובראשו וילון או דגל שמרימין לאות בצאת המלחמה או באניות, ויתכן א"כ לפרשו גם כאן מהענין הזה, ה' נסי, הקב"ה הי' לי נס להתנוסס על אויבי ולהנקם ממנו כענין שנאמר נתת ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס' ו'), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש נסס, וכן תרגם האשכנזי, ואונקלוס בארו מלשון פלא ומופת, ותרגם ופלח עלוהי קדם י"י דעבד לי ניסין, ירצה שרצה להשמר שלא תחשוב שהמזבח קרוי ה', והראב"ע כתב שתיבת מזבח מושכת אחרת עמה וכן הוא מזבח ה' נסי, ואולם מצאנו שכן דרך קריאת השם בלה"ק, יורה לפעמים על ענין לבד, שאינו תואר הדבר הקרוי ולא משיב מתשיגיו, וכן ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשית ל"ג כ'), אל בית אל (שם ל"ה ז') כאשר כתבנו שם, ויקרא שם האדם צורי שדי, אליעזר, עמנואל. ושם המשיח י"י צדקנו, וכן כתב

שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ (טז) וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ פ פ

יח (א) וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא

ת"א כי יד ברכות ג"ח, א', סנהדרין כ', ב': וישמע זבחים קט"ז, א':

איזט מיין פאניר: (טז) אונד שפראך פֿערנער: דיא האנד ליגט אויף דעם טהראָנע דעם עוויגען, צום שוואור, דאס דער עוויגע פֿאָן געשלעכט צו געשלעכט ווידער זיא קריג פֿיהרען ווירד:

יח (א) יתרו פריסטער צו מדין, משה'ס שוויגערפֿאטער פֿערנאהם אללעס, וואס גאָטט פֿיר משה אונד זיין פֿאָלק, דיא ישראל, געטהאן, אלס דער עוויגע נעמליך ישראל אויס

תרגום אונקלוס

(טז) וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָא אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתְגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא׃

יח (א) וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל

רש"י

הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמ' לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח [תהלים ט'] זהו עמלק שכתוב בו ועברתו שמרה נצח [עמוס א'] וערים נתשת אבד זכרם המה [תהלים ט'] מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

השלמת פרשת בשלח.

יח (א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק [זבחים קט"ז]: יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל [מכילתא] יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחד על

באור

רש"י ז"ל. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של המזבח זוכר את הנס שעשה הקב"ה: (טז) ויאמר, לכך אני קורא שם המזבח ה' נסי, שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר. דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'):

יח (א) וישמע יתרו, משמעות המשך הכתוב כי הוציא ה' כמו כאשר הוציא ה', יאמר ששמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו באשר הוציאם מארץ מצרים, והכוונה על המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו', ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל משה לראות בגדולתו ולדרוש את האלהים, ורבותינו ז"ל אמרו במכילתא מה שמועה שמע ובא, כלומר מאיזה שמועה נתעורר לבא, ואמרו מלחמת עמלק שמע שהיא כתובה בצדו דברי רבי יהושע רבי אליעזר אומר. מתן תורה שמע, וי"א קריעת ים סוף שמע, והנה לדעת האומר מתן תורה שמע לא בא יתרו אלא לאחר מתן תורה, ויש להביא ראיות הרבה לזה מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים (לקמן ה'), והי' זה אח"כ אצל הר סיני ששם חנו שנה אחת. ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו (שם ט"ז), שהם הכתובים בהר סיני, ועוד כי אמר כאן וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שם כ"ז), וזה הי' בשנה השנית בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפ' בהעלתך ויאמר לחבב בן רעואל המדיני וגו' נוסעי' אנחנו (במדבר י' כ"ט), ושם כתיב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך (שם ל'), והיא ההליכה הנזכרת פה, והביאו עוד ראי' ממה שאמר במשנה תורה רב לכם שבת בהר הזה. פנו וסעו לכם וגו' (דברים א' ו' ז'), ושם נאמר

יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (ג) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה

מצרים פיהרטע: (ג) דא נאהם יתרו משה'ס שוויגערפאטער, דיא צפרה משה'ס פרויא,

תרגום אונקלוס

מִמִּצְרָיִם: (ג) וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יַת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה

רש"י

שמו. חובב שחבב את התורה חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה [שופטים ד'] וי"א רעואל אביו של יתרו [מכילתא] ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חותן משה. כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו [מכילתא]: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כלם [מכילתא]: (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר

באור

ואמר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם וגו' (שם ט'). ואקח את ראשי שבטיכם וגו' (שם ט"ו), וזאת היתה עצת יתרו מתהלת ב' אלו, ונאמר שם ונסע מחרב, (שם י"ט), וא"כ לא בא אלא בשנה השנית כאשר נסעו מחורב, והי' ראוי להקדים פרשת רפידים וחניית ההר לפרשה הזאת, והקדימה הכתוב לכתבה כאן, אם כדברי רשב"ם ז"ל שלא להפסיק בין הקללות, או כדברי הראב"ע שהי' זה בעבור דבר עמלק שהזכיר הקללה להכרית זרעו הזכיר כנגדו הטוב שעשה יתרו עם ישראל כדי שאם יהי' מזרעו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל, חסד אביהם ולא יגעו בהם, ואם נבא להכרית עמלק נזהר בבני קיני העומדים עמהם והוא דבר שאול שאמר להם כן, ואולם יקשה לדע' הזאת עד מאד שלא זכר הכתוב ששמע כי אם מעשה מצרים, וממתן תורה לא זכר דבר, וגם משה לא ספר לו כלום ממתן תורה, והיא הגדולה בנפלאות ובטובות שעשה הקב"ה עם ישראל, וממנה יודע כי ה' אלהים אמת ותורתו אמת אין עוד מלבדו, ומפני התימה הזה בחר הרמב"ן לתפוש סדר התורה כדעת ר' יהושע, שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים, והוא נסע ממקומו ובא אל הר סיני הקרוב לו, שהרי משה הלך לשם לרעות צאן מדין, ומשה חנה אז עם ישראל ברפידים שהוא קרוב להר סיני, וכוונת הכתוב ויבא יתרו וגו' אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים שבא אל הר האלהים חורבה אל המדבר אשר הי' משה חונה שם. ויהי' כמו מקרא מסורס. עיין מה שכתוב מזה בפסוק ההוא, ולדעת הרמב"ן ז"ל גם רפידים במדבר סין, ומדבר סין מגיע עד הר סיני וכולל דפקה אלוש ורפידים, ומחורב שלח לרפידים לאמר למשה אני חתנך יתרו בא אליך (לקמן ו'), ובא משם אליו והביאו לרפידים ואח"כ בנסעם אל הר סיני, הלך יתרו עמהם, ומה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו הם חק ומשפט ודינים שנצטוו במרה, או דיני ממונות שהיו להם מעול' כמ"ש הרשב"ם, וממה שאמר בפ' בהעלתך אין ראי' מכרחת, כי יתכן שבפעם הזאת שב יתרו אל ארצו הקרוב למקום ההוא, ובשנה השנית בא שנית אל משה והוא עודנו בהר סיני, ואז בקש משה מאתו והתחנן לו שילך עמהם, כמ"ש שם אל נא תעזב אתנו וגו', (במדבר י' ל"א), ויתרו לא השיב אותו דבר, וכראה שקבל דבריו ולא עזבו עוד (ויש עוד דרך אחר בהתרת הספק ההוא עיין מה שכתבנו מזה בפ' בהעלתך, כי שם מקומו), ועל הטענה הרביעית שזכרנו ממה שאמר ואקח את ראשי שבטיכם וגו' לא השיבו המפרשים דבר, ואפשר שכוונת הכתוב באמרו בעת ההיא להודות שכבר היה זה קודם לכן בהיותם ברפידים, עיין מה שכתוב מזה שם, והנך רואה שלכל א' מב' הדרכים לא נמלט מספקות ודוחקים בבאור הכתובים, ואנחנו נעיר עליהם אחת אחת בבואנו אל הכתובים בהם: למשה, שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו ועשה על ידו נסים לישראל: (ב) אחר שלוחיה, כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין. א"ל מי הם טף ונשים אלו עמך, אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו הם בני, אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערין ועכשיו נצטער גם באלו, אמר לה לכי לבית אביך. נטלה שני בניה והלכה לה (מכילתא). חה

אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ (ג) וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ (ד) וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ (ה) וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר

נאכדעם ער זיא צוריק געזאנדט האטטע: (ג) ער נאהם אויך איהרע צווייא זאֶהנע, דאפֿאֿן איינער גרשם הים, דען ער שפראך, איך בין איין פֿרעמדלינג אין איינעם אונבעקאננטען לאנדע: (ד) אונד איינער הים אליעזר, דען ער שפראך: דער גאָטט מיינעס פֿאטערס איזט מיינע הילפֿע געוועזען, אונד האטטע מיך פֿאָם שווערטע פרעה'ם ערរעטטעט: (ה) אלזאָ רייזטע יתרו משה'ס שוויגערפֿאטער, אונד זיינע זאֶהנע אונד זיינע פֿרויא צו משה הין צור וויסטע, וואָ ער זיין לאגער האטטע, אם גאָטטליכען בערגע:

תרגום אונקלוס

בָּתַר דְּפַטְרַהּ׃ (ג) וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ (ד) וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי מֵימַר אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְּפַרְעֹה׃ (ה) וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְּמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא

רש״י

לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטל׳ שני בניה והלכה לה:

(ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש [מכילתא]: (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע

באור

הוא אחר שלוחיה לאחר שהחזירה ושלחה לבית אביה: (ג) אשר שם האחד גרשם, אע״פי שאין זה מקום מולדתם יפרש שם הבנים כי לא הי׳ מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו, וכאן בא להזכיר החסד שעשה הקב״ה עם משה וההודאה שנתן לשם על זה: כי אמר. משה הנזכר בפסוק הקודם: גרשם, דע כי אנשי לה״ק שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים, ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם, על כן אל תתמה שאמר גרשם בעבור שגר שם, כי הנה קין בעבור קניתי, ואינו נכון בדקדוק [כי קין מנחי העי״ן, וקניתי מנחי למ״ד ה״א], וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו, ופעם יהפכו השם כמו חושים, הוא שוחם ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב (הראב״ע): (ד) כי אלהי אבי. נמשך על כי אמר הנאמר בפסוק הקודם: (ה) ויבא יתרו חתן משה וגו׳, כבר הודעתיך דעת הרמב״ן בפי׳ זה הפסוק, שכאשר בא יתרו אל משה לא הי׳ משה חונה עדיין בהר האלהים כי אם ברפידים. ואשר הוא חונה שם מוסב על המדבר, כי גם רפידים במדבר, ותיבות הר האלהים מוסבות על ויבא יתרו, כאלו אמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם, ויבא עד הר האלהים (שהוא בין מדין ומקום חניית משה. ומשם) ויאמר אל משה אני חתנך וגו׳, שמשם שלח והודיע את בואו, וכן אונקלוס מסב חניית משה על המדבר לא על ההר, כי תרגם לות משה למדברא דהוא שרי תמן לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי׳. ויב״ע מוסיף תיבת סמוך דהוא שרי תמן סמיך לטורא דאתגלי וגו׳, ומשמע מדבריו שאף הוא מסב חניית משה על המדבר, אלא שלדעתו בא יתרו אל משה מתם, אל המדבר אשר הוא חונה שם, והוא סמוך להר האלהים, ואולם אין סדר הנחת הטעמים מסכים עם הגדולים הללו, כי תיבת המדבר מועמדת בטעם ז״ג, המפסיק יותר מן הטפחא שבמלת שם, ולדבריהם שאשר הוא חונה שם מוסב על המדבר ראוי שתבא ההעמדה במלת שם, וצריך לומר שדעת מניח הטעמים הי׳ כדעת רבי אליעזר שזכרנו למעלה שיתרו בא לאחר מ״ת, כאשר חנו ישראל נגד ההר, ויהיו א״כ בפסוק הזה שלשה הודעות, וכלן מוסבות על ביאת

הָאֱלֹהִים׃ (ו) וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ (ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ

(ו) ער ליס דעם משה זאגען, איך, דיין שוויגערפאטער יתרו קאממע צו דיר: וויא אויך דיינע פרויא, אונד איהרע צווייא זאֶהנע מיט איהר (ז) משה גינג זיינעם שוויגערפאטער ענטגעגען ביקטע זיך פֿאר איהם קיסטע איהן, אונד ערקונ-

תרגום אונקלוס

שָׁרֵי תַּמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ׃ (ו) וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃ (ז) וּנְפַק מֹשֶׁה לָקֳדָמוּת חֲמוּהִי וּסְגֵיד וּנְשֵׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר

רש"י

דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חותנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה [מכילתא]: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהו ומי הוא שראה את אלו

באור

יתרו, אמר שבא יתרו אל משה, דהיינו אל המדבר דהיינו אל הר האלהים אשר הוא חנה שם, ולכך הניח הטעמים כאשר הם לפנינו, ואולם אונקלוס ויב"ע הלכו בשטת ר' יהושע שכאשר בא יתרו אל משה לא חנה עדיין בהר סיני כי אם במדבר סין ורפידים א"כ לשנו' סדר הנחת הטעמים ולחבר אל המדבר עם אשר הוא חנה שם, ולהפריד מהם תיבות הר האלהים, והמתרגם האשכנזי אחז בשטת בעל הטעמים ותרגם ויבא אל משה שהלך לבא אצלו, וטרם בואו שלח אליו והודיעו:

(ו) ויאמר אל משה, נחלקו בזה רז"ל אם אגרת כתב לו על דרך ויאמר חירם מלך צר בכתב וישלח אל שלמה (ד"ה ב' ב' י'), או שלח לו ע"י שליח, כי גם השליח יתכן שיאמר אני חתנך, בלשון שולחו, והנה האומר בפסוק הקודם שבא אל משה ממש, צריך לפרש ויאמר אל משה וכבר אמר טרם בואו, או תאמר שכאשר בא אל קצה המחנה שלח אל משה, שלא לבא אליו פתאום, והוא יצא לקראתו לכבדו, ולדעת הרמב"ן אין צורך לזה, כי כאשר בא עד הר סיני הסמוך למדין שלח אל משה: (ז) [וישתחו. דקדוק התיבה הזאת מבואר היטב בתחלת פ' וירא (בראשית י"ח ב'), ולפי שנמצאו ב' שרשים לענין זה שחח ושחה אשר יבאו פעלים מהם (מלבד שרש שוח שהוא ג"כ מענין זה אך לא נמצא ממנו פעל רק כי שחה אל מות ביתה (משלי ב' י"ח), נחלוקים בו הר"י קמחי ורבי יונה, שהר"י קמחי חברו ג"כ לשרש שחה, אף שנראה בזה דעת רבי יונה יותר נכונה, בעבור שהוא מלעיל, כמנהג נ"ע להמשיך ע"פ, אולי כוונת הריק"ם לחברו אל חביריו שלא להיות הפעל הזה בודד משרש זה), ולא ראיתי לאחד מן המדקדקים הראשונים גם האחרונים שיבדילו ביניהם באיזה ענין פרטי, כדרך השרשים הנרדפים, שאם שישתוו בענינים הכללי יובדלו באיזה ענין פרטי. לכן לבי אומר לי שיובדלו באופן זה, כי עם ששניהם מורים על ענין השפלה והכנעת לב המשתחוה אל הגדול ממנו במעלה, או אל אשר יצטרך עליו, מ"מ שרש שחה וכל הפעלים מכל הבנינים הבאים ממנו. יורו על השפלת הגוף בפועל. אשר יורה בזה על הכנעת הלב, לכן תמצא על הרוב לפניו או לאחריו מלת אל גרידא או עם הכנוי', כמו אלי אליו אליך, או למ"ד השמושית מחוברת אל אשר אליו ההשתחויה, ולכן יאמר לפעמים בפירוש וישתחו ארצה או אפים ארצה. גם לא תמצא שישאל השרש הזה אל הנפש לבד או אל הדומים שאינם בעלי תנועה, או על התכונות הנפשיות, כי איננו מורה רק על השפלת הגוף בעל בחירה, בפועל, להראות הכנעת לבבו הנסתרת, אבל שרש שחח יאמר על הכנעת הלב גרידא, ולכן לא יתחבר לעולם עם למ"ד שמושית או עם מלת אל, ולכן תמצא על הכנעת הנפש לבד, מה תשתוחחי נפשי (תהלים מ"ב ו' וי"ב ומ"ג ה'), ותשוח עלי נפשי (איכה ג' כ'), ונמצא גם על בלתי בעלי נפש התנועה, ומבצר משגב חמתיך השח (ישעיה כ"ה י"ב), שחו גבעות עולם (חבקוק ג' ו'), ונמצא על התכונות הנפשיות, ושח רום אנשים (ישעיה ב' י"א), ושח גבהו' האדם (שם י"ז), ומעפ' תשח אמרתך (שם כ"ט ד'), הנה זאת חקרתי' היטב,

הָאֹהֱלָה׃ (ח) וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ (ט) וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ (י) וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ

ת"א ויחד סנהדרין צ"ד, א': ויאמר ברכות נ"ד, א', סנהדרין שם:

תרגום אשכנזי

דיגטען זיך איינער נאך דעם אנדערן וואָהלזיין; זאָדאן גינגען זיא היניין אין דאז צעלט. (ח) דא ערצעהלטע משה זיינעם שוויגערפֿאטער אללעס, וואס דער עוויגע אן פרעה אונד אן מצרים געטהאן, אום דער ישרא׳ וויללען; אללע בעשווערליכקייטען דיא זיא אויף דעם וועגע געטראָפֿפֿען האבען, אונד וויא דער עוויגע זיא ערדעטטעט האט: (ט) יתרו פֿרייעטע זיך, איבער אללעס גוטע, דאז גאָטט דעם פֿאָלק ישראל ערצייגט: (פֿאָרנעהמליך אבער) דאס ער עס פֿאָן דער געוואלט דער מצרים, ערדעטטעט האט: (י) יתרו שפראך: געלאָבט זייא דער

תרגום אונקלוס

לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ (ח) וְאִשְׁתָּעֵי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עַקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתִּנוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ׃ (ט) וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טָבְתָא דִּי עֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דִּי שֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְמִצְרָאֵי׃ (י) וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא

רש"י

יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנא׳ והאיש משה [מכילתא]: (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה [מכילתא]: את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק [מכילתא]: התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. ומ"א נעשה בשרו חידודין חידודין מיצר על איבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי אל תבזי ארמאה באפיה [סנהדרין צ"ד]: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה [מכילתא]. ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא [מכילתא]: (י) אשר

באור

ובקו"א אבד׳ עוד מזה אי"ה], והנה לפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה, וקראו הכתוב רעהו, בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. הידוע שהוא אהל משה: (ח) התלאה, למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה, והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים, וכן תרומה תנופה תקומה תנואה, כן כתב רש"י ז"ל, והוא כדעת חכמי צרפת, ואולם חכמי ספרד חולקים עליהם ואומרים שיסוד התיבה למ"ד אל"ף ה"א ואין לה ענין עם תנופה תקומה שהם מנחי עי"ן, והיא מנחי למ"ד ה"א, והטעם מענין ונלאו מצרים (לעיל ז׳ י"ח), כלומר צרה שילאה אדם לסבלה. כי סיפר לו רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכלם הצילם ה׳: (ט) ויחד, מגזרת חדוה, והי׳ ראוי להיות על משקל ויפת בסתר לבו (איוב ל"א כ"ז), וישב ממנו שבי (במדבר כ"א א׳), רק נפתח החי"ת בעבור שהוא אות הגרון, ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה, ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם הי׳ בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף, כמו וישב ממנו שבי (במדבר כ"א א׳), וישת מן היין (בראשית ט׳ כ"א), רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח, והם שנים ויחד יתרו, אל יחד ביתי שנה (איוב ג׳ ו׳) (הראב"ע): על כל הטובה, טובת המן והבאר והתורה, (כ"כ רש"י ז"ל), ואחז בזה שטת האומ׳ לאחר מתן תורה בא), ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים, עד עתה לא הי׳ עבד יכול לברוח משם, שהיתה הארץ מסוגרת, ועכשיו יצאו משם ששים רבוא, וכן תרגום יב"ע ודי שיזיבינון, וכן תרגם האשכנזי: (י) אשר הציל אתכם, משה ואהרן מיד מצרים ומיד פרעה,

בָּר֣וּךְ יְהוָ֗ה אֲשֶׁ֨ר הִצִּ֥יל אֶתְכֶ֛ם מִיַּ֥ד
מִצְרַ֖יִם וּמִיַּ֣ד פַּרְעֹ֑ה אֲשֶׁ֤ר הִצִּיל֙ אֶת־
הָעָ֔ם מִתַּ֖חַת יַד־מִצְרָֽיִם׃ (יא) עַתָּ֣ה
יָדַ֔עְתִּי כִּֽי־גָד֥וֹל יְהוָ֖ה מִכָּל־הָאֱלֹהִ֑ים
כִּ֣י בַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר זָד֖וּ עֲלֵיהֶֽם׃ (יב) וַיִּקַּ֞ח
יִתְר֨וֹ חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֛ה עֹלָ֥ה וּזְבָחִ֖ים לֵֽאלֹהִ֑ים
וַיָּבֹ֨א אַהֲרֹ֜ן וְכֹ֣ל ׀ זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֶֽאֱכָל־
לֶ֛חֶם עִם־חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֖ה לִפְנֵ֥י הָאֱלֹהִֽים׃ שני

ת״א כי בדבר סוטה י״א, א׳: ויקח ע״ז י״ד, א׳, זבחים קט״ז, א׳: ויבא ברכות ס״ד, א׳:

עווינע, דער איך אויס דער געוואלט דער מצרים אונד פרעה׳ס ערעטעט האט. (יא) יעטצט ער־קעננע איך, דאס דער עוויגע גראֶסער זייא אלס אללע געֶטטליכען וועזען: דען מיט דערזעלבען זאכע וואורדען זיא געשטראפט, מיט וועלכער זיא טיראנ־נייא אויסגעאיבט האבען: (יב) יתרו משה׳ס שווי־גערפאטער בראכטע גאֶטט בראנדאָפּפער אונד שפייזעאָפּפער: אהרן אונד אללע עלטעסטען ישראל׳ס קאמען הין

תרגום אונקלוס

דְפַרְעֹה דִי שֵׁיזֵיב יָת עַמָּא מִתְּחוֹת מָרְוַת מִצְרָאֵי׃ (יא) כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דִי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמֵידַן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינוּן׃ (יב) וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל

רש״י

הציל אתכם מיד מצרים, אומה קשה: ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר [מכילתא]: מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע״א שבעולם שלא הניח ע״א שלא עבדה [מכילתא]: כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד [בראשית כ״ה] בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו [סוטה י״א]: (יב) עולה.

באור

ואת העם הושיע משעבוד מצרים: (יא) מכל האלהים, כי אין בהם כח לנקום נקמת המאמינים בם, ואונקלוס תרגם ארי רב יי׳ ולית אלה בר מניה, הוסיף נופך משלו: כי בדבר אשר זדו עליהם, על כל דבר אשר זדו מצרים על ישראל. עשה בהם שפטים, וכן ת״א והאשכנזי, וכן פי׳ במכילתא: זדו, הרשיעו: (יב) עלה, כמשמעה שהיא כלה כליל: וזבחים, שלמים: לאלהים, בעבור שיתרו עדיין לא ידע את ה׳, כי משה אמר אשר עשה ה׳ לפרעה ולמצרים, ויצלם ה׳, אבל יתרו הקריב לאלהים, וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים, כאשר אפרש בעז״ה, וכן כי יבא אלי העם לדרש אלהים, והודעתי את חקי האלהים הם דברי משה לחמיו, ויתכן שאמר לו כן, בעבור כי המשפט לאלהים הוא (הרמב״ן ז״ל), והנה אין כוונת הרב ז״ל שיתרו לא ידע את השם לגמרי, שהרי כבר אמר עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים, ואיך יקריב עתה עולה וזבחים לא להשם הנכבד אשר הכי׳ מעלתו. ועוד שבאו אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עמו לפני האלהים, ולא יתכן זה לולי הקריב לאלהים אמת. אלא שכוון הרב ז״ל למה שכתב בפ׳ וארא בפסוק ושמי ה׳ לא נודעתי להם, שגם לאבות הקדושים לא נודע מעלת השם הנכבד ההוא. כאשר נתפרסמה ע״י משה עבד ה׳, ויתרו אף שהתחיל להכיר את ה׳, עדיין לא התחזקה האמונה ההיא בלבו עד שיהי׳ ראוי לומר עליו שהקריב להשם הנכבד, והנה לדעת האומ׳ שהי׳ זה קודם מתן תורה יתכן שהקריבו העולה והזבחים על המזבח שבנה משה אחר מלחמת עמלק או שבנו מזבח אחר, אף שלא נזכר בכתוב: לאכל לחם, כל סעודה קרויה לחם: עם חתן משה, לכבוד יתרו בואו, ומשה לא הוצרך להזכיר, כי האהל שלו הוא, ורז״ל אמרו במכילתא שהי׳ עומד ומשמש עליהם, מהיכן למד, מאברהם אבינו אמרו הדבר הזה דרש ר׳ יצחק ואמר כשעשה ר׳ גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד

(יג) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־

תולדות אהרן וישב שבועות ל', ב': ויעמד ברכות י' ב':

תרגום אונקלוס

לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמשֶׁה קֳדָם יְיָ: (יג) וַהֲוָה מִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵב משֶׁה לְמֵידַן יַת עַמָּא וְקָם עַמָּא עֲלוֹהִי דְמשֶׁה

מאחלצייט צו האלטען, מיט משה'ס שוויגערפאטע פאר גאטט: (יג) דעם מארגענס דארויף זאס משה, דאז פאלק צו ריכ־

רש"י

כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה [ברכות כ"ד]: (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנ' תורה עד י"הכ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד בי"הכ ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניי' אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו והלכו במסע

באור

ר' גמליאל ושמשן, אמרו אין אנו כדין שישמשנו, אמר להן ר' יהושע הניחו לו שישמש, שמצינו גדול מרבן גמליאל ששמש את הבריות, אמרו מי זה, אמר להן אברהם אבינו גדול העולם שימש מלאכי השרת והי' סבור שהם בני אדם ערביים עובדי ע"ז, רבן גמליאל שישמש חכמים לומדי תורה אעכ"ו, אמר להן ר' יצחק מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות, אמרו לו מי זה, אמר להן שכינה שבכל שעה מספיק מזון לכל באי עולם כדי צרכן, ומשביע לכל חי רצון, ולא לבני אדם הכשרים והצדיקים בלבד, אלא אף הרשעים עובדי עבודה זרה, רבן גמליאל עאכ"ו שישמש חכמים ובני תורה: (יג) ויהי ממחרת. לביאת יתרו, כן משמע מפשוטו של מקרא, וכן תרגם אונקלוס והאשכנזי, ורש"י ז"ל כתב (נוסחא שלפנינו בדפוס היא משובשת, עיין רא"ם, ואעתיק לך הנוסחא שבכ"י, והיא מתוקנת, ויש בה שנוי מעט מלשון נוסחא שהביא הרא"ם ז"ל), ממחרת יום הכפורים היה, כך שנינו בספרי, ומהו ממחרת ממחרת רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן' תורה אי אפשר לומר והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו, ומשנתנה תורה עד יו"הכ לא הי' שהות למשה לשפוט את העם, שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביו"הכ, ואין פרשה זו כתובה כסדר', שלא נאמרה עד שנה שנייה, שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו, ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו' (במדבר י' כ"ט), אל נא תעזב אתנו (שם ל"א), ואם זו קודם מתן תורה, משנשלחו והלך, היכן מצינו שחזר', ואם תאמר שם חובב נאמר ולא יתרו ובנו של יתרו הי', חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חבב חתן משה (שופטים ד' י"א) עכ"ל. כן והיא הנוסחא בכ"י שבידי עם פי' הרשב"ם, ובכ"י השנית משנת רמ"ט כך היא הנוסחא, ויהי ממחרת, מוצאי יו"הכ שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא הי' עד שנה שנייה, שהרי כך שנינו בספרי ויהי ממחרת מוצאי יו"הכ הי', ומהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יו"הכ, שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו, ומשנתנה תורה עד יום הכפורים, לא ישב משה לשפוט את העם, שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביו"הכ, ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמרה עד שנה שנייה, שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו, ומצינו במסע דגלים שאמר לו נסעים אנחנו וגו' אל נא תעזב אתנו. ואם קודם מתן תורה משנשלחו והלך היכן מצינו שחזר', וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו הי'. הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב ומבני חבב חתן משה, קשה הדבר לומר שלא ראו בניו של משה במתן תורה ולא עמדו על הר סיני,

הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ (יד) וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ (טו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם

טען: דאז פאלק שטאנד אום משה הערום, פאן מארגען ביז אבענד: (יד) אלס משה'ס שוויגערפאטער זאה, וואס ער אללעם פיר דאז פאלק צו טהון האטטע; שפראך ער: וואס איזט דיזעס פיר איין געשעפט, וועלכעס דוא פיר דאז פאלק פעררירטעסט? ווארום זיטצעסט דוא אלליין, אונד דאז גאנצע פאלק שטעהט אום דיך הער, פאן מארגען ביז אבענד? (טו) משה שפראך צו זיינעם שוויגערפאטער: וויל דאז פאלק צו מיר קאממט אין גאטטליכען דינגען אונטעררינכט צו זוכען:

תרגום אונקלוס

מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (יד) וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמשֶׁה יָת כָּל דִּי הוּא עָבֵיד לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִתְגָמָא הָדֵין דְּאַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מַה דֵּין אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין עִלָּוָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (טו) וַאֲמַר משֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפַן

רש"י

הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו' [במדבר י']. אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה [שופטים ד']: וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים. והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן הבקר עד הערב. אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו' [שבת י' מגילה י']: (טו) כי יבא. כי בא לשון הווה: לדרש אלהים. כתרגומו

באור

ובתכונותא לב יודע מרת נפש (לפיכך) ובשמחתו לא יתערב זר (משלי י"ד י'), אמר הקב"ה ישראל היו משועבדים בטיט ובלבנים ויתרו יושב בהשקט ובבטח ובא לראות בשמחת תורה עם בניו ולפיכך וישלח משה את חתנו, ואחר כך בחדש השלישי כיולדת ושבוי' ומשוחררת שלא יתאחרו עד ב' חדשים עכ"ל בכ"י ההוא, והנוסחא הזאת היא היות' מתוקנת ועל ידה יהורן כל מה שהקשה הרא"ם ז"ל, ועוד שבאו בה דברי חז' שנשמטו בנוסח הדפוס. ולאהבתם האלכתי להעתיקם פה. והנה לפי זה אף לשטת האומר שקודם מתן תורה בא יתרו. צריכים אנו לומר שלא הי' כל הספו' הזה בזמן אחד, כי אם אחרי שהתחיל הכתוב בדבר יתרו גמר את כל הספו' ההוא, שלא להפסיק בנחיים, וכן דרך הכתוב, ובאמת הלך יתרו עם ישראל מרפידים לסיני לקבל התורה, ולא שלחו משה כי אם בשנה השנייה, כאשר נסעו מחורב, ודעת הרשב"ם ז"ל שאף קודם מ"ת יתכן לומר את חקי האלהים ואת תורתיו כי דיני ממונות היו להם מעולם, אף כי אמרו רז"ל כי במרה נתנו להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט (לעיל ט"ו כ"ה): מן הבקר עד הערב, לפי שהוא לבדו שופט את כל העם ואין לו מסייעים: (יד) את כל אשר הוא עשה לעם, כמו שתרגם יב"ע, ית כל דהוא טרח ועביד לעמא, וכן תרגם האשכנזי: מדוע אתה יושב לבדך, ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: (טו) כי יבא וגו', לדברים רבים הם באים לפני, ולכך צריכים לזמן גדול, כי יבאו אלי קצתם לדרוש את האלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר אליהם כענין שנאמר, לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (שמואל א' ט' ט'), וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה (מלכים ב' ח' ח'), וכן ותלך לדרש את ה' (בראשית כ"ה כ"ב). כן פי' הרמב"ן, ואונקלוס תרגם למתבע אולפן מן קדם ה', וכן פירש"י לשאול תלמוד מפי הגבורה, וכן תרגם האשכנזי (אין גאטטליכען דינגען אונטעררינכטעט צו זיין), ואין זה חקי האלהים ותורתיו שזכר

לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים: (טז) כִּי־יִהְיֶה לָהֶם
דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין
רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים
וְאֶת־תּוֹרֹתָיו: (יז) וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה
אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה
עֹשֶׂה: (יח) נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־
הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ
הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ:
(יט) עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי

(טז) ווען זיא איינע רעכטסזאכע האבען, דיא פיר מיך קאממט, זא ריכטע איך צווישען איינעם מאן אונד זיינעם נעכסטען: אויך מאכע איך איהנען דיא געזעטצע גאטטעס אונד זיינע לעהרען בעקאננט: (יז) משה'ס שוויגערפאטער שפראך צו איהם: עס איזט ניכט גוט וויא דוא עס מאכסט: (יח) דוא מוסט ערמידען, זאוואהל דוא, אלס דיזעס פאלק, וועלכעס בייא דיר איזט דען דאז געשעפט איזט דיר צו שווער, דוא קאננסט עס ניכט אלליין אויסריכטען: (יט) געהארכע פילמעהר מיינער

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם יְיָ: (טז) כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא מַיְתַן לְוָתִי וְדָאִין אֲנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יַת קְיָמַיָּא דַּיְיָ וְיַת אוֹרָיְתֵיהּ: (יז) וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין פִּתְגָּמָא דִּי אַתְּ עָבִיד: (יח) מִילְאָה תִלְאֵי אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דִּי עִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא תִיכוּל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ: (יט) כְּעַן קַבֵּיל מִנִּי

רש"י

למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) ויאמר חותן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: (יח) נבול תבול. כתרגומו. ולשונו לשון כמישה פלייש"טרא בלע"ז (פערוועלקט) *Eleslre:* Flètri, כמו והעלה נבל [ירמיה ח'] כנבול עלה מגפן [ישעיה ל"ד] שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח כוחו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. בעצה אמר לו צא המלך בגבורה [מכילתא]: היה אתה לעם

באור

למטה כי שם הכוונה על החקים והתורות שהוא נותן לישראל, וכאן ידבר על דרכי ההנהגה ומדות השם עם בריותיו, שגם בזה יתבעו אולפן מן קדם ה', יתכן גם כן שיהי' כענין כלל ואחריו פרט. שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כולל שניהם הדינים שבין אדם לחבירו והודעתי חקי האלהים ותורותיו. וזהו מה שפרט אח"כ בפסוק הבא: (טז) כי יהיה להם דבר בא אלי. לשון רש"י מי שהי' לו דבר בא אלי עכ"ל. כוונת הרב ז"ל לתרץ מדוע התחיל בלשון רבים להם וסיים ביחיד בא אלי, ואמר שהוא כמו כי יהי' להם דבר, מי שהוא לו הדבר בא אלי, ואולם מסדר הנחת הטעמים משמע שבא אלי שב על תיבת דבר, והוא חלק מן התנאי, והטעם כאשר יהי' להם דבר. אשר בא אלי, אז אני שופט בין איש ובין רעהו, וכן תרגם האשכנזי, והוא מדוקדק מאד בלשון הכתוב שאמר בא אלי, ולפירש"י הי' ראוי לומר יבא אלי: והודעתי וגו', ועוד שלישית שאני מלמד אותה תורה: (יח) נבל תבל, לשון רש"י כתרגומו. ולשונו לשון כמישה פלייסט"רא פלעט"ריר, בל"א (פערוועלקען), כמו והעלה נבל (ירמיה ח' י"ג), כנבל עלה מגפן (ישעי' ל"ד ד'), שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח וכחו תש ונלאה עכ"ל, לכן תרגם אונקלוס מילאה תילאי לפי הכוונה, וכן תרגם האשכנזי: עשהו, מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה"א כראוי בגזרת עשיה, והראוי עשותו: כי כבד ממך הדבר, כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך, אתן לך עצה: ויהי אלהים עמך, כלומ' ויכלת עמוד: היה אתה לעם, בעבור העם: מול אלהים, שליח ומליץ ביניהם למקום, לדברים

אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ (כ) וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ (כא) וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי

תולדות אהרן והודעת ב״ק ק׳, א׳, קדושין ל׳, ב׳, ב״ק נ״ט, ב׳. ב״מ ל׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

שטיממע, וויא איך דיר ראטהען וויל, אונד גאָטט שטעהע דיר בייא. דיענע דוא דעם פֿאָלקע בייא גאָטט, דאס דוא נעמליך דיא זאכען פֿאָר גאָטט ברינגסט, (כ) איהנען אבער דיא געזעטצע אונד דיא לעהרען איינשערפֿסט: אונד איהנען בעקאננט מאכסט דען וועג וועלכען זיא געהען זאָללען, אונד וואס זיא צו טהון האבען: (כא) דוא אבער זוכע אוס דעם פֿאָלקע אויס רעכטשאפֿפֿענע בידערמעננער דיא גאָטט פֿירכטען, מעננער דיא דער וואהרהייט ערגעבען זינד, דען אייגעננוטץ

רש״י

מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע״י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיני׳ בדינא לאו דיינא הוא [ב״ב כ״ה]: שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף [סנהדרין י״ז]: שרי מאות. שש אלפים היו: שרי חמשים. י״ב אלף: שרי עשרות. ששים אלף: (מה שפירש״י על כל השרים כמה היו והא לכאורה ללא צורך והנה באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר״ל המספר הרובה קודם מספר המועט ולא הל״ל אלא מתחילה שרי עשרות בראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי

תרגום אונקלוס

אֲמַלְּכִינָךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא תָּבַע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְיתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָּמַיָּא לִקְדָם יְיָ׃ (כ) וְתַזְהַר יַתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיְתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִּי יְהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דִּי יַעְבְּדוּן׃ (כא) וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין

באור

שצריכין לדרוש את אלהים, הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרש אלהים, כי אין בהם שואל את אלהים ומגד׳ אתו כי אם הוא לבדו: (כ) והזהרתה. הרמב״ע כתב שהוא מן כי נזהר (יחזקאל ג׳ כ״א), וטעמו נשמר, וכן תרגם האשכנזי, ויתכן שיהי׳ מלשון והמשכילים יזהרו (דניאל י״ב ג׳), שידבר וילבן להם את החקים ואת התורות, בל״א (ערלייטערן) (ויתכן שגם כל מה שהוא מענין הזהרה יהי׳ ג״כ מענין זוה׳ ובהירות), הודה לו בזה גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: (כא) ואתה תחזה וגו׳, אבל מה שאמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו, שים לך שופטים עמך: אנשי חיל. כל אוסף וקבוצת כח לפעול פעולות רבות יקרא חיל, באנשי מלחמה אמר חיל גדול מאד (יחזקאל ל״ז י׳). ובממון, כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה (דברים ח׳ י״ז). ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב׳ כ״ב), והאדם היודע והזריז להנהיג את האוסף ההוא יקרא איש חיל, ויקרא כן הזריז במערכות לצאת המלחמה, וכן המנהיג את העם בצדק ומשפט, ואף האשה הזריזה ויודעת בהנהגת הבית תקרא אשת חיל, והכוונה שיבחר לו אנשים זריזים היודעים להנהיג עם גדול, וכן תרגם האשכנזי (רעכטשאפֿפֿעני בידערמעננער): אנשי אמת, שכל מגמתם לאהוב האמת ולהודות עליו בלי לגור מפני איש: שנאי בצע, תועלת עצמו (אייגענ-נוטץ) יקרא בצע. כענין מה בצע כי נהרג את אחינו (בראשית ל״ז כ״ו), איזה תועלת יגיע לנו מזה, יאמר שהם שונאים לחוש על תועלת עצמם בדין ולא ישגיחו אם יבא להם הפסד אם

אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע
וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת
שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ (כב) וְשָׁפְטוּ
אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר
הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן
יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃
(כג) אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ
אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה
עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי
(כד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ

ת"א ושמת סנהדרין י"ח, א': ושפטו שם ל"ד, ב': כל שם ט"ז, א', וי"ח ב': והקל שם י"ז, א': וגם שם ז', א':

האססען; דיזע זאָללסט דוא איבער זיא זעטצען, פֿאָרשטעהער איבער טויזענדע, פֿאָרשטעהער איבער הונדערטע, פֿאָרשטעהער איבער פֿינפֿציג, אונד פֿאָרשטעהער איבער צעהן: (כב) זיא מאָגען דעם פֿאָלקע רעכט שפרעכען צו אללער צייט דאבייא אבער זאָללען זיא יעדע וויכטיגע רעכטסזאַכע דיר פֿאָרברינגען, אונד יעדע גערינגע רעכטסזאַכע זעלבסט ענטשיידען: דאמיט עס דיר לייכטער ווערדע, אינדעם זיא דיר טראַגען העלפֿען: (כג) ווירסט דוא נון דיזעס טהון, זאָ וויסרט דוא, וועןן עס דער וויללע גאָטטעס איזט, בעשטעהען קאָננען: אונד אויך דיא גאַנצע נאַציאָן ווירד מיט פֿריעדען נאָך הויזע קעהרען: (כד) משה געהאָרכטע דער שטימע זיינעס שוויגערפֿאטערס: אונד טהאט אללעס וואס ער

תרגום אונקלוס

דְחִילָא דַחֲלַיָא דַיָי גּוּבְרִין דִקְשׁוֹט דְסָנָן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאֲוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃ (כב) וִידוּנוּן יַת עַמָּא בְּכָל עִידָן וִיהֵי כָּל פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִינוּן וִיקִלּוּן מִנָךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ (כג) אִם יַת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעֲבֵיד וִיפַקְדִינָךְ יְיָ וְתִיכוּל לְמֵיקַם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ (כד) וְקַבֵּיל מֹשֶׁה

רש"י

פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק במנינ' ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחילה ואח"כ בהדרגה כנכון ודו"ק):(כב) ושפטו וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך: והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת

באור

יורו דין אמת, וכן הוא בילמדנו שנאי בצע שמואסי' ממון עצמם ואצ"ל ממון אחרים, יהיו אומרים אפילו שורף את גדישי, אפי' קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו. וכן תרגם האשכנזי: (כב) ושפטו, וידונון לשון צווי, וכן תרגם האשכנזי (מאָגען ריכטען). בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה, וימצאנו מזומן, כי עליך לא יוכל להתקרב בכל עת הצורך: והקל מעליך, דבר זה להקל מעליך, והקל כמו והכבד את לבו (לעיל ח' י"א), והכות את מואב (מלכים ב' ג' כ"ד). לשון הווה. (רש"י): ונשאו אתך, ע"י שישאו אתך, יקל המשא מעליך: (כג) ויכלת עמד, כתב הראב"ע וי"ו ויכלת כפ"א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד, והנה מה שזכר משמוש הוי"ו, שהיא כפ"א רפה בלשון ישמעאל. הוא כמו שזכרנו לך פעמים רבות שישמש לקשור התנאי, אם תעשה אז תוכל לעמוד. והשמוש הזה כתב ג"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ה ע"ב), ואולם מסדר הנחת הטעמים נראה שאין מאמר וצוך אלהים חלק התנאי, כמו שפי' הרב ז"ל ושאר המפרשים כלם, כי אם חלק מתשובת התנאי, כאלו אמר אם את הדבר הזה תעשה אז תוכל לעמוד במצות ובעזר האלהים שיצליחך בעצתי: וגם כל העם הזה וגו', הכוונה כי בעלי הריב הנצבים לפניך יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם, והנה בשובם לאהליהם

תרגום אשכנזי

כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ (כה) וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃
(כו) וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃

געזאגט האטטע: (כה) משה וועהלטע נעמליך רעכטשאפֿפֿענע בידערמענער אויס ישראל אונד מאכטע זיא צו אבערהייפטערן איבער דאז פֿאָלק: פֿאָרשטעהער איבער טויזענדע, פֿאָר=שטעהער איבער הונדער=טע, פֿאָרשטעהער איבער פֿינפֿציג, פֿאָרשטעהער איבער צעהן: (כו) דיזע מוסטען דעם פֿאָלקע צו אללער צייט רעכט שפרעכען: איינע שווערע רעכטסזאכע, מוסטען זיא פֿאָר משה ברינגען, יעדע גערינגע רעכטסזא=

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר׃ (כה) וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשּׂוֹרְיָתָא׃ (כו) וְדַיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן יָת פִּתְגָּם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָּם

רש"י

עמוד. התלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד [מכילתא]: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהו וע' זקנים הנלוים עתה עמך [מכילתא]: (כו) ושפטו. ודינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורו כמו לא תעברי. ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים היו

באור

תתחזק המריבה ביניהם, רק עתה יצא כל אחד אל מקומו שהוא אהלו בשלום: (כו) ושפטו, ודיינין ית עמא: יביאון, מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו, וכן לא תעבורי (רות ב' ח'), כמו לא תעברי, ותרגומו דיינין אינון, מקראות העליונים לשון צווי, לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון, ומקראות הללו לשון עשייה (רש"י). וכן תרגם האשכנזי, למעלה פתר (זיא אא=גיבן), לשון צווי, וכאן פתר (זיא מוסטען), כלומר זאת הי' תפקידם ומשמרתם, לשפוט ולהביא: וישלח משה וגו', דרך כבוד, כמו ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית י"ח ט"ז), והנה לשטת האומר לאחר מתן תורה בא יתרו, תהי' זאת ההליכה בעצמה היא הנזכרת בפ' בהעלתך במסע הדגלים, שמאן יתרו להלוך עם משה, וישלחהו וילך אל ארצו. ואולם לשטת האומר קודם מתן תורה בא, כאשר הודעתיך דעת הרמב"ן ז"ל, שפעם הזאת הלך יתרו אל ארצו אם לגייר את בני משפחתו כמו שאמרו רז"ל במכילתא, או לצורך אחר, ושב שנית אל משה בשנה השנייה ולא עזבו עוד. ורש"י ז"ל טען על הדעה הזאת, ממה שלא זכר הכתוב מזה דבר, ועוד שקשה לומר שלא עמדו בניו של משה במתן תורה, ואם נפשך לומר שלא הלכו בני משה עם יתרו, כי אם נשארו אצל אביהם, מכל מקום יקשה על יתרו עצמו, איך נשאו לבו לשוב אל ארצו. אחרי אשר ידע את ה' והכיר במעלת עם סגולתו, ולא הלך עמם לחורב להיות שם במעמד הנבחר. לכן דעת רש"י ז"ל שבאמת הלך עמם להר סיני. ולמחרת רדת משה מן ההר ישב לשפוט את העם ונתן לו יתרו עצתו, ואחר זה הלך מאתו, ולא שב עוד אליו, וכן הוא דעת רז"ל במכילתא, ועל דרך הפשט יתכן לפרש ויהי ממחרת לביאת יתרו. והי' זה קודם מ"ת כאשר פירשנו למעלה, והלך יתרו עמהם לחורב לקבל התורה, והספור וישלח משה את חתנו לא הי' בשנה הראשונה כי אם בשנה השנייה בנסעם מחורב, ובעבור שזכר ביאת יתרו הזכיר גם הליכתו ושובו אל ארצו, כדי שלא להפסיק בנתיים, אף שלא היה זה כי אם בשנה השנייה אחר מתן התורה, [והנה גם רש"י ז"ל לא נמלט מזה, כי גם לדעתו לא הי' ספו' כל ענין הפרשה בעת אחת, כי מתחלת הפ' עד ויהי ממחרת הי' קודם מתן תורה ומשם ואילך לאחר מ"ת, אשר ביניהם יותר מארבעה חדשים, ולאוי א"כ לכתוב ספו' מ"ת וענין עשיית

(כז) וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ פ רביעי
יט (א) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ (ב) וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ (ג) וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־

ת"א בחדש ר"ה ב', א': ביום שבת פ"ו, ע"ב: מדבר שם פ"ט, ב': ומשה סוכה ה', א', סנהדרין כ"ח, ב':

כע אבער זעלבסט ענטשיידען: (כז) משה ליס היראויף זיינען שוויגערפאטער ווידער וועגרייזען; אונד דיזער גינג אין זיינלאנד צוריק:
יט (א) אים דריטטען מאָנאט נאך דעם אויסצוגע דער קינדער ישראל אוים דעם לאנדע מצרים, אם ערסטען טאגע דעם מאָנאטס, קאמען זיא אין דיא וויסטע סיני: (ב) זיא בראכען נעמליך פאָן רפידים אויף, אונד קאמען אין דיא וויסטע סיני, לאגערטען זיך אין דער וויסטע; ישראל לאגערטע זיך דאזעלבסט געגען דעם בערגע איבער: (ג) משה שטיג הינויף אויף דען בערג פאָר גאָטט אונד דער עוויגע ריף איהם צו פאָן דעם בערגע אונד

תרגום אונקלוס

זְעֵיר דַּיְנִין אִינוּן׃ (כז) וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יַת חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃
יט (א) בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (ב) וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא׃ (ג) וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר

רש"י

לשון נווי לכך מתורגמין וידוכון ייתון ידוכון ומקראות הללו לשון עשייה: (כז) וילך לו אל ארצו, לגייר בני משפחתו [מכילתא]:
יט (א) ביום הזה. בר"ח [שבת פ"ו]. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנם: (ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה [מכילתא]: ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת [מכילתא]: נגד ההר. למזרחו [מכילתא]. וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר.

באור

העגל קודם פ' ויהי ממחרת, רק שדרך הכתוב לסיים ענין א' כולו ויתחיל הב', אף שיקדים המאוחר לפעמים, וכן לדרכנו שיהי' פסוק וישלח משה וגו', לבד מאוחר, ועכ"ז נכתב פה כדי שלא להפסיק בספור ענין אחד], ועיין עוד מזה בפ' בהעלתך, ומה שנכתוב שם בעז"ה:
יט (א) ביום הזה, ביום שהתחיל החדש, וכן תרגם האשכנזי: (ב) ויסעו מרפידים, אמר בתחלה דרך כלל שבאו ביום הראשון לחדש אל מדבר סיני, ועתה פירש האיך היה זה, כדרך ספורי הכתוב: ויחנו במדבר, הוא מדבר סיני: נגד ההר, הוא ההר הנזכר למעלה תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג' י"ב) (הרשב"ם). וטעם ויחן שם ישראל אחר שאמר ויחנו במדבר. כי ראשי המטות והזקנים חנו כנגד ההר לגבולם, על כן הזכיר ויחן כי מעטים היו, כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב להר סיני (הראב"ע): (ג) ומשה עלה וגו', מיום בואם אל הר סיני כסה הענן את ההר, ושם כבוד ה'. וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (לקמן כ"ד ט"ז), קודם מתן תורה, ואמר שמשה עלה אל האלהים אל קצה ההר, להזדמן לפניו, ולא בא אל הערפל אשר שם כבוד האלהים,

הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב
וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ד) אַתֶּם רְאִיתֶם
אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם
עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃
(ה) וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה
מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃

ת"א והייתם עקדה שער ע"ו. עקרים מ"נ, פל"ז:

תרגום אשכנזי

שפראך: זאָ זאָללסט דוא דעם הויזע יעקב'ס זאגען, אונד דען קינדערן ישראל קונד מאכען! (ד) איהר האבט געזעהען, וואס איך דען מצרים געטהאַן, איך האבע אייך געטראַגען אויף אדלערפֿליגעלן, איך האבע אייך צו מיר געבראַכט: (ה) ווערדעט איהר אלזאָ מיינער שטימ־מע געהאָרכען, אונד מיי־נען בונד האלטען, זאָ זאָללט איהר מיין בעזאָנ־דערעס אייגענטהום אונ־

תרגום אונקלוס

כדנן תימר לבית יעקב ותחוי לבני ישראל: (ד) אתון חזיתון די עבדית למצראי ואטלית יתכון כד על גדפי נשרין וקריבית יתכון לפולחני: (ה) וכען אם קבלא תקבלון למימרי ותטרון ית קימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא ארי דילי כל ארעא:

רש"י

בלשון הזה וכסדר הזה [שבת פ"ו]: לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין [מכילתא]: (ד) אתם ראיתם. לא מסורת הוא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם [שבת פ"ז]: ואשא אתכם. זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס [מכילתא]. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה אם. עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות [מכילתא שבת פ"ז]: ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו וסגלת מלכים [קהלת ב'] כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כן אתם לי סגולה

באור

ויקרא אליו השם מראש ההר, ואמר כה תאמר לבית יעקב: (ד) אתם ראיתם, לא מסורת הוא בידכם לא בדברים אני משגר לכם. לא עדים אני מעיד אלא אתם ראיתם (מכילתא): ואשא אתכם, אונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע. ואטלית יתכון, תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה. והמתרגם האשכנזי לא זז מפשוטו של מקרא כדי לשמור המליצה, כאשר ישא הנשר את גוזליו: על כנפי נשרים, כנשר הזה הנושא את גוזליו על כנפיו שלא יזיקו, ועובר עמהם דרך ימים, כן העברתי אתכם את הים, ולא נזקתם: ואבא אתכם אלי, אונקלוס תרגם וקריבית יתכון לפולחני, ולפי פשטות והמשך הכתוב, והבאתי אתכם אלי להיות לי לעם סגולה, ואנכי אהי' לכם לאלהים: (ה) ושמרתם את בריתי, שאכרות עמכם על שמירת התורה: לי סגלה, מענין וסגלת מלכים והמדינות (קהלת ב' ח') כדרך המלכים המיחדים לעצמם ולאוצרם חלק ממדינות' ומחבבים אותו יותר משאר ארצם, ויקרא כל דבר החביב על האדם סגלה, כן תהיו לי סגלה מכל העמים, כי באמת לי כל הארץ, וכל העמים שלי הם. וכל המין האנושי יקר אצלי מכל הנמצאים השפלים כי ה' לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא בצלם

(ו) וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי
קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי (ז) וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃
(ח) וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה
אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ (ט) וַיֹּאמֶר

ת״א ואתם שבת פ״ו, ב׳, ופ״ז. א׳. זבחים י״ט, א׳. עקדה שער ע״ו, ושער ע׳: נעשה עקדה שער מ״ז: וישב שבת פ״ז, א׳:

טער אללען נאציאָנען זיין, דען מייז איזט דיא גאנצע ערדע: (ו) איהר אבער זאָללט מיר איין פריסטערליכעס רייך זיין, אונד איין הייליגעס פֿאָלק, דיזעס זינד דיא וואָרטע, וועלכע דוא דען קינדערן ישראל׳ס זאגען זאָללסט: (ז) משה קאם אונד ליס דיא עלטעסטען דער נאציאָן רופֿען, לעגטע איהנען אללע דיא וואָרטע פֿאָר, דיא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען: (ח) דיא געזאממטע נאציאָן אנטוואָרטעטע אייננמיטהיג, שפראכען: אללעס וואס דער עוויגע געשפראָכען, וואָללען וויר טהון; משה בראכטע דיא וואָרטע דער נאציאָן ווידער פֿאָר גאָטט צוריק: (ט) דער עוויגע שפראך צו משה: איך

תרגום אונקלוס

(ו) ואתון תהון קדמי מלכין כהנין ועם קדיש אלין פתגמיא די תמליל עם בני ישראל: (ז) ואתא משה וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמיא האלין די פקדיה יי: (ח) ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל די מליל יי נעביד ואתיב משה ית פתגמי עמא קדם יי: (ט) ואמר יי למשה הא אנא מתגלי לך

רש״י

תאמר אומות ולא תאמדו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו [שמואל ב׳ ח׳]: אלה הדברים. לא פחות ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו׳. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן, במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים

באור

וחסידי א״ה יקדים אללו בלי ספק (רע״ס), ואולם: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, כל האומות הם כעם, ואתם כמו הכהנים המיוחדים לעבודת השם להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד כמו שיהי׳ ענין ישראל לעתיד לבא כאמרו ואת׳ כהני ה׳ תקראו (ישעי׳ ס״א ו׳) (רע״ס), ורש״י ורשב״ם פירשו כהנים שרים, כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו (שמואל ב׳ ח׳ י״ח): וגוי קדוש. נבדל ומופרש לדבוק באלהים: אלה הדברים, לא פחות ולא יותר: (ז) לזקני העם, שהם חכמיהם ושופטיהם, ולהם הבחירה והעצה, ובמעמד כל העדה הגיד להם את דבר ה׳: וישם לפניהם, הטעם שאמר להם הנה נתתי לפניכם הדברים, בחרו לכם היום אם תעשון כן, כטעם ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל׳ ט״ו): (ח) ויענו כל העם יחדו, לא המתינו לעצה ובחירה, כי אם ענוהו כלם למקטן ועד גדול ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה: וישב משה את דברי העם אל ה׳, למחרת, כמו שמפרש והולך ויאמר ה׳ אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו׳ ואז ויגד משה את דברי העם אל ה׳ וזהו וישב משה וגו׳ כולל ואח״כ מפרש כך אמר לו משה להקב״ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות מה שתצוה אותם (הרשב״ם), כענין שזכרנו פעמים רבות מדרך הכתוב לכלול בתחלה כל הענין בקצור ולפרש אח״כ פרטי הדברים איך היו, והנה הכל גלוי לפניו ית׳ ולא הי׳ צריך משה להשיב, ואמרו רז״ל למדך הכתוב דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע למי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן, סמוך,

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃
(י) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃
(יא) וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי׃
(יב) וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר

ת"א הנה נדרים כ"ח, א'. קדושין ל"ו, א', עקרים מ"א, פי"ח, רמ"ג. פי"ח ופי"ט: וקדשתם שבת שם. יבמות מ"ו, ב', ס"ג, א':

תרגום אשכנזי

ווערדע מיך אין איינער דיקען וואָלקע דיר אָפֿפֿענבארען, דאמיט דיא נאציאָן עס האָרע, ווען איך מיט דיר רעדע, זאָ ווערדען זיא איך אן דיך אימער גלויבען. היר בעריכטעטע משה דיא וואָרטע דעם פֿאָלקס אן גאָטט: (י) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו דעם פֿאָלקע הין, לאס זיא זיך היילִיג האלטען, הייטע אונד מאָרגען, אונד איהרע קליידער וואשען: (יא) דאמיט זיא בערייט זיין מאָגען אויף דען דריטטען טאג; דען אם דריטטען טאגע ווירד זיך דער עוויגע הערבלאססען, פֿאָר דען אויגען דער גאנצען נאציאָן, אויף דען בערג סיני: (יב) דוא מוסט אבער רינגס אום דאז פֿאָלק איי=

תרגום אונקלוס

בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלָם וְחַוִּי מֹשֶׁה יַת פִּתְגָּמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ (י) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לְוַת עַמָּא וּתְזַמֵּינִנּוּן יוֹמָא דֵין וּמְחָר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃ (יא) וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי׃ (יב) וְתַתְחֵם יַת עַמָּא

רש"י

אליך: ויגד משה את דברי וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינה דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם): וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה [מכילתא]: ליום השלישי. שהוא ששה בחדש [מכילתא] ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם [מכילתא]: (יב) והגבלת. קבע

באור

ועניינו במעבה הענן, בלותו החלק ממנו שהוא עב. והוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו. כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (לקמן כ"ד י"ז): בעבור ישמע העם בדברי עמך, ישמעו באזניהם ממש. לא מפי הגדת מגיד, ולא על ידי אותות ומופתים לבד, כי אם שמיעת אוזן מפי שאני שולחך אליהם לשום לפניהם את תורתי. ובזה וגם בך יאמינו לעולם. ואם יקום להם נביא או חולם חלום אף אם יתן אות או מופת לבטל אחת מדברי תורה לא ישמעו לו, ויכחישוהו מיד. אחרי שכבר התאמת להם שליחותך בראי' שאין אחריה תשובה וספק, והיא עדות החושים בפרסום גדול: ויגד משה וגו', עתה הגיד להשם את דברי העם כמה שאמר בפסוק הקודם, וכן תרגם האשכנזי: (י) וקדשתם, אונקלוס תרגם ותזמנינון וכן פירש"י והרשב"ם, כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר י"א י"ח), ויתכן שיהי' כמשמעו שיהיו קדושים מכל טומאה, כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש. כמו שאמר בכהנים לנפש לא יטמא (ויקרא כ"א א'), קדשים יהיו לאלהיהם (שם ו'): וכבסו שמלתם. גם ירחצו מים, כי אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה (מכילתא): (יב) והגבלת,

הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ
כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ (יג) לֹא־
תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה
יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה
בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃
(יד) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם
וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃

ת״א סקול כנהדרין מ״ה, א׳: אם ב״ק נ״ד, ב׳. סנהדרין ט״ו, ב׳, וס׳ א׳: במשוך גילה ה׳, א׳ וב׳. תענית כ״ז, ב׳:

תרגום אשכנזי

נע גרענצע מאכען, איהנען נעמליך זאגען: היטעט אייך דען בערג צו בעשטייגען, אָדער איינען טהייל דאפאָן צו בעריהרען! ווער דען בערג בעריהרט, דער זאָלל געטאָדטעט ווערדען; (יג) עס זאָלל איהן אבער קיינע האנד אנריהרען, זאָנדערן ער זאָלל געשטייניגט, אָדער מיט פפיילען ערשאָססען ווערדען, עס זייא פיה אָדער מענש זאָ זאָלל עס ניכט אם לעבען בלייבען. זאָבאלד דיא טראָמפעטע אין איינעם טאָנע פאָרטבלעזט, זאָללען דיזע דען בערג בעשטייגען, (נעמליך אהרן, זיינע זאָהנע אונד דיא זיבענציג עלטעסטען): (יד) משה גינג פאָם בערגע הינאב צום פאָלקע, ליס דאז פאָלק זיך הייליג האלטען, אונד זיא וואושען איהרע קליידער:

תרגום אונקלוס

כְּחוּר סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן מִלְּמִיסַק בְּטוּרָא וּמִלְּמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: (יג) לָא תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיָּם בְּמִנְגַד שׁוֹפָרָא אִנּוּן מְרַשַּׁן לְמִיסַק בְּטוּרָא: (יד) וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוָת עַמָּא וְזַמִּין יָת עַמָּא וְחַוָּרוּ

רש״י

להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות [סנהדרין מ״ה]: יירה. יושלך למטה לארץ כמו ירה בים [שמות ט״ו]: במשוך היובל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם.

באור

קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: (יג) לא תגע בו, שב אל האדם הנוגע בהר שכאשר ימיתוהו לא תגע בו יד, שלא יקרבו אל ההר להמיתו, כי אם יסקלוהו באבנים מרחוק, או יורו עליו חצים, ומלת יירה משונה מרעותיה כמשפט בעלי היו״ד (נחי פ״א יו״ד) להתחלף בוי״ו בעתיד מבנין נפעל, כמו ולא יודע השבע (בראשית מ״א ל״א), אולי נשתנה כדי שלא יתערב עם גזרת למען תורא (תהלים ק״ל ד׳), כי האל״ף והה״א נחי׳ בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא (הראב״ע), [וכ״ה דעת הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף ר״ו ע״א וע״ב ובשרשים שרש ירה, ויחי׳ לפ״ז על משקל וייחל (בראשית ח׳ י״ב), על דעת האומרים שהוא מבנין נפעל, כמ״ש שם. אבל לדעת הר״י קמחי אבי הרד״ק יהי׳ יירה מבנין התפעל, ומשפטו יתירה, ודגש היו״ד לחסרון תי״ו התפעל, והקמץ שבה לתשלום הדגש הראוי להיות ברי״ש לסי׳ הבנין, שאינה מקבלתו, ואין לתמוה למה לא נתחלפ׳ היו״ד בוי״ו, כדרכה בבנין זה מנזרת פ״י, כי כן נמצאים הרבה בבנין התפעל שאינם מתחלפים, כמו שהבאתי קצת׳ במלת וייחל. וכן דעתו במלת וייחל. אולם בנו הרד״ק לא קבל דבריו במלת וייחל לסבה שכתבתי שם. אמנם אינה מספקת אלא לדחות דבריו במלה הנזכרת, אבל פה יתכן להיות כן, כי יש כח ברי״ש להוריד הדגש, כמו ברך את אברהם (שם כ״ד א׳), ואברכה מברכיך (שם י״ב ג׳), ולדעת כולם יצוא פה המקור מבנין הקל עם הפעל מבנין אחר, ונמצא׳ רבי׳ כן]: במשך היובל, כשימשוך היובל את קולו (מכילתא), יובל הוא שופר של איל, שכן בערבי׳ קורין לדכרא יובלא: המה

(טו) וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים
לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃
(טז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר
וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־
הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ (יז) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה
אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־
הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃

תולדות אהרן היו שבת פ"ו, א', ופ"ז א' ב': אל יבמות ס"ב, א': ויתיצבו שבת פ"ח, א' ע"ז ב', ב':

תרגום אשכנזי

(טו) ער שפראך צום פֿאָלקע: האלטעט אייך אויף דען דריטטען טאג בערייט; קאָממט אונ־טערדעססען צו קיינער פֿרויא: (טז) עס וואר אם דריטטען טאג, אלס דער מאָרגען אנבראך, דאָ וואר דאָננער אונד בליטץ, אונד איינע דיכ־טע וואָלקע אויף דעם בערגע, אויך וואר איין זעהר שטארקער טראָמ־פעטענשאלל צו הערען; דאז פֿאָלק אים לאגער ציטטערטע פֿאָר שרעק־קען: (יז) משה פֿיהרטע דאז פֿאָלק אוים דעם לא־

תרגום אונקלוס

לבושיהון: (טו) ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לצד אתתא: (טז) והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא והוו קלין וברקין ועננא תקיף על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא די במשריתא: (יז) ואפיק משה ית עמא לקדמות מימרא דיי מן משריתא ואתעתדו בשפולי טורא:

רש"י

מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי [שבת פ"ו] ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד [יחזקאל סי' ג']: (יז) לקראת האלהים. מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה

באור

יעלו בהר. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול, וכיון שאסתלק הם רשאים לעלות, כך פירש"י. והכוונה שכל עוד שהשכינה על ההר יהי' קול השופר הולך וחזק. וכאשר ימשוך הקול בענין אחד יהי' סימן לסלוק שכינה. ואז הורשה לישראל לעלות אל ההר, והראב"ע כתב בשם רב שמואל בן חפני, כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל י"י אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל (לקמן כ"ד א'), ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני, על כן אמר המה ולא אחרים. וכן תרגם האשכנזי: (טו) לשלשת ימים, כמו ליום השלישי. וכן כתוב ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים, ואח"כ ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי (בראשית מ"ב י"ז וי"ח). וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת (שם מ' י"ט וכ'), ולא הוסיף משה מדעתו יום א', כ"כ הראב"ע. וכ"כ רש"י ז"ל כי לדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות (הוא ת"ק דרבי יוסי בשבת דף פ"ו ע"ב). לא הוסיף משה כלום, ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: (יז) ויוצא משה, הוציאם מן המחנה לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: בתחתית ההר, ברגלי ההר, מחוץ לגבול שהגביל להם משה, וכתב הראב"ע והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהביא משה ביניהם בשנת מ' בכרתו ברית עמהם כי בתחלה

(יח) וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃
(יט) וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד

תולדות אהרן ויהי ברכות ו', ח':

תרגום אשכנזי

גער היין פֿאָר גאָטט: זיא שטעללטען זיך אונטען אם בערגע: (יח) דער בערג סיני רויכטע איבעראלל, ווייל זיך דער עוויגע אין פֿייער אויף איהן העראב ליס; זיין רויך שטיג אין דיא האָהע וויא דער רויך אויס איינעם ברעננאָפֿען אונד דער גאנצע בערג ווארד העפֿטיג ערשיטטערט: (יט) דער טראָמפעטען־

תרגום אונקלוס

(יח) וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כּוּלֵּיהּ מִן קֳדָם דִּי אִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאִישָּׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא׃
(יט) וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתָקֵיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן

רש"י

שאמר ה' מסיני בא [דברים ל"ג] ולא נאמר לסיני בא [מכילתא]: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית [שבת פ"ט]: (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם שהרי נקוד השי"ן פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: כבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סי' הניכר להם כיוצא בו כאריה ישאג [הושע א'] וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו וקולו כקול מים רבים [יחזקאל מ"ג] וכי מי נתן קול למים הלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא

באור

היו הבכורים הנגשים אל ה', ואחריהם ראשי השבטים הם הנשיאים, ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל. ואחריהם הטף, ואחריהם הנשים, ואחריהם הגרים, ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים, אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה, כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (לקמן פסוק כ"ד), ואמר משה אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברים ה' ה'), עכ"ל: (יח) עשן כלו, אליו קמץ ואליו פתח כי פעל עבר הוא. לכן תרגומו תנן (רויכטע), ולא תרגם תננא (רויך). שהיא שם דבר: עשנו כעשן הכבשן, תרגום אונקלוס וסליק תננֵי' כתננא דאתונא, שניהם כמו שם דבר והם שני משקלים שונים, כי עשנו על משקל שללו זהבו, שהנפרד מהם בשני קמצין, וכתב הראב"ע כי משקלי השמות משתנים, אמר שֶׁבֶר אלפיך (דברים ז' י"ג וכ"ח ד' וי"ח וכ"א), וכל פטר שֶׁגֶר בהמה (לעיל י"ג י"ב), ואת' ואת הַבֹּשֶׂם ואת השמן (שם ל"ה כ"ח). וקנמון בֶּשֶׂם (שם ל' כ"ג). ועוד אמר אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שיר ה' א'), ואלו הי' מגזרת בֹּשֶׂם, הי' ראוי להיות בקמץ חטף תחת הבי"ת בָּשְׂמִי, כמו מן קדש קדשי. ואלו הי' מגזרת בֶּשֶׂם, הי' ראוי להיות בפתח הבי"ת, כמו מן שמן שמני. וסמניו קטרתי (יחזקאל ט"ז י"ח), או בחירק כמו מן נדק נדקי. והנה עם בְּשָׂמִי בלא תוספת יו"ד הוא בָּשָׂם בשני קמצין, כמו שלל, זהב עכ"ל, ומדברי הרשב"ם משמע שלדעתו כל עשן שהוא שם דבר כלו קמץ, ואולם עָשֵׁן הוא שם הפעל (וויא דאז רויכען בל"א) ועשן שהוא שם דבר בל"א (רויך), ע"ש שהנוסחא משובשת קצת: הכבשן. של סיד, יכול ככבשן זה ולא יותר. ת"ל בוער באש עד לב השמים (דברים ד' י"א), ומה ת"ל כבשן לשבר את האוזן, מה שהי' יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו כארי' ישאג (הושע י"א י'), וכי מי נתן כח בארי אלא הוא, והכתוב מושלו כארי', אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן, מה שיכולה לשמוע, כיוצא

מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃
ששי (כ) וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־
רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־
רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ (כא) וַיֹּאמֶר

ת"א משה ברכות מ"ה, א'. סוטה ל"ג א'. ות"ב א'. ערכין י"א, א': וירד סוכה ה', א': הר שבת פ"ט, א':

תרגום אשכנזי

שאלל ווארד איממער שטערקער: משה טהאט דיא אנרעדע, אונד גאָטט אנטוואָרטעטע איהם מיט לויטער שטיממע: (כ) אלס זיך נון דער עוויגע אויף דיא שפיטצע דעס בערגעס הערַאב געלאססען, ריף דער עוויגע דען משה אויף דען בערג הינאויף; משה שטיג הינויף: (כא) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע הינאב, וואַרנע

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ מִתְעַנֵּי לֵיהּ בְּקָל׃ (כ) וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק משֶׁה׃ (כא) וַאֲמַר

רש"י

מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול, יעננו על דבר הקול, כמו אשר יענה באש [מלכים א' י"ח] על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם מלמד שהרכין שמים עליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם [מכילתא]: (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו

באור

בו והולו כקול מים רבים (יחזקאל מ"ג ב'), וכי כי נתן קול למים אלא הוא. ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן (מכילתא), ועיין מה שנכתב להלן (בפסוק כ') בשם הראב"ע: (יט) הולך וחזק, כל זמן שהוא מאריך לתקוע הקול מתחזק והולך: משה ידבר, אל הקב"ה, ואין קולו נשמע לשום אדם אלא להקב"ה. אבל הקב"ה יעננו למשה בקול גדול, בשביל קול השופר שהולך וחזק מאוד וצריך שיהי' קולו של הקב"ה גובר על קול השופר להשמיע למשה (הרשב"ם): (כ) וירד ה'. כתב הראב"ע כלל נכבד כענין מה שזכרנו למעלה מהמכילתא. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת, ואין מדבר בעולם השפל כי אם האדם, גם השומע הוא אדם, שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו. ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק הידוע הנמצא, וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם, שהוא מורכב מנשמה שאינה גוף ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים, והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע, יבין דבריו ודמותם במתכונתם, ואם רוצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם, עד שיבין השומע, על כן שמו ראש לארץ וראש לעפרות תבל (משלי ח' כ"ו), ופה, ותפתח הארץ את פיה (במדבר ט"ז ל"ב וכ"ו י'), גם ירך, מירכתי ארץ (ירמי' ו' כ"ב), ואמר יד הירדן (במדבר י"ג כ"ט), בלב ים (לעיל ט"ו ח'), ורבים ככה, והנה הכל בדברי משל כי אין לים לב, ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד הלשון (משלי י"ח כ"א), ורבים ככה, וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו, מוריד מעלתם עד שידמה לאדם באלו הם בדמות אדם כדי שיבין השומע, אמר והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), וזרועתיו ומרגלותיו וגו' וקול דבריו כקול המון (שם י' ו'), והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים. אמר וכובע ישועה בראשו (ישעי' נ"ט י"ז), כי פי ה' דבר (שם א' כ' ומ' ה' ונ"ח י"ד), עיני ה' אל צדיקים (תהלים ל"ד ט"ז), פני ה' בעושי רע (שם י"ז), ותחת רגליו (לקמן כ"ד י'), ועל זה הדרך וירד ה' ויעל אלהים, כי הכל מלא כבודו, ובפ' כי תשא אתן לך משל בטעם הירידה והעליי' עכ"ל, וכבר זכרנו ענין הירידה והעליי' והשאלתם כלפי מעלה בפ' נח (בראשית י"א ה') בשם הרמב"ם ז"ל, כי בפנות מחשבות המשכיל אל ענין פחות ממנו במדריגה יאמר עליו שירד (האט זיך הערַאב געלאססען), ובהסתלקו ממנו יאמר עליו שעלה (האט זיך ערהאָבען) ע"ש: ויקרא ה' אל משה וגו', כדי שיכירו ישראל גודל מעלת משה שקראו השם להוציאם אל ראש ההר אשר שם הכבוד הנגלה להם: ויעל משה, למעלה קרוב לראש ההר, ששם הכבוד תחילה

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־
יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ
רָב׃ (כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־
יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃
(כג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל
הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה
הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר

תולדות אהרן וגם זבחים קט"ו, ב':

דאז פֿאָלק: זיא מאַכטען פֿיללייכט הערפֿאָרדרינגען צו דער ערשיינונג
דעס עוויגען, אום צו זעהען, זאָ קאָננטען פֿילע פֿאָן איהם אומקאָממען:
(כב) אויך דיא פריסטער דיא נעהער צו דער ערשיינונג דעס עוויגען צוטרעטען, זאָללען
זיך הייליג האלטען: דער עוויגע מאַכטע איינע נידערלאגע אונטער איהנען מאכען:
(כג) משה שפראך צו דעם עוויגען:
דאז פֿאָלק ווירד זאָ וואָהל ניכט קאָננען אויף דען בערג סיני שטייגען, דען דוא האסט
אונז שאָן געווארנט, אונד געשפראָכען: ציהע גרענצען אום דען בערג, אונד זאָנדע-

תרגום אונקלוס

יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִילְמָא יִפַּגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל
מִנְּהוֹן סַגִּי׃ (כב) וְאַף כַּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן
דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ׃ (כג) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוֹל
עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵידְתָּ בַּנָא לְמֵימַר תְּחֵים

רש"י

וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. כל מה שיפול מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב [מכילתא]: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם [זבחים קט"ו]: הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם וישחת בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי

באור

לעצמו. כי לא נגש משה אל הערפל אשר שם האלהים עד לאחר מתן תורה ובשעת מתן תורה עמד בין ה' ובין ישראל להגיד להם את דבר ה' כמ"ש אנכי עמד וגו' (דברים ה' ה') (מדברי הרמב"ן): (כא) פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם מרוב תאותם לראות הכבוד. וע"י כך יתקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב, אונקלוס תרגם, ויפל מנהון סגי', וכן תרגם הירושלמי ויפול מנהון אוכלוסין סגיין. וכתב הראב"ע שמלת בעם מושכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב, וכן תרגם האשכנזי, ויב"ע תרגם ויפול מנהון רב דבהון: (כב) הכהנים, הם הבכורות שהעבודה בהם: הנגשים אל ה', שהם עומדים בתחלת הגבול קרוב אל הכבוד, או הכוונה שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק, גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה משה בתחתית ההר: יתקדשו, יהיו מזומנים להתיצב על מעמדן, ואל יסמכו על מעלתם להרוס ממצבם: (כג) ולא יוכל העם, פירש איני צריך להעיד בהם, שהרי מותרין ועומדין היום שלשה ימים. ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות. ויאמר אליו ה' לך רד, והעד בם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה עכ"ל, והרשב"ם כתב שהמפרש כך טעות הוא בידו שהרי הדבר ידוע שצריך לזרז שנית בשעת מעשה ולומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי ועוד פסוק שני מה בא לחדש, ופירש הוא הכתובים בענין אחר שלא ידע משה אם צריך להזהיר גם על הראי' כי כבר הזהירם על העבר' הגבול, וכן פי' הראב"ע ע"ש שנדחקו עד מאד בפירוש', והנה מה שכתב הרשב"ם על הפירוש הנזכר שהוא טעות נפלט ממנו שדברי רש"י לקוחים מהמכילתא ע"ש. ואולם אחרי ההתבוננות בהמשך הכתובים יתכן לבארם בלי שום דוחק כלל, שכאשר אמר השם אל משה רד העד בעם הבין משה בכוונת השם שלא ירחיק את עצמו ממצב העם גם הוא, ויהי' עומד בין העם ובין הכהנים

וְקִדַּשְׁתּֽוֹ׃ (כד) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּֽם׃ (כה) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶֽם׃ ס לציבור

ת"א לך שבת פ"ו, א':

רע איהן אלס הייליג אב; (כד) דער עוויגע שפראך אבער צו איהם: געהע גלייכוואָהל הינאב, קאָממע זאָדאן ווידער הערויף, דוא אונד דיין ברודער אהרן מיט דיר; דיא פריסטער אבער אונד דאז פֿאָלק, זאָללען ניכט פֿאָרדרינגען, (יעדער פֿאָן זיינעם שטאנדאָרט נעמליך), צו דער ערשיינונג דעם עוויגען הינאויף צו שטייגען, ער מאָכטע זאָנסט איינע נידערלאגע אונטער איהנען מאכען; (כה) משה גינג הינאב צו דעם פֿאָלקע, אונד זאגטע עס איהנען:

תרגום אונקלוס

יַת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי׃ (כד) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִיסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפַּגְּרוּן לְמִיסַּק קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ (כה) וּנְחַת מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃

רש"י

מותרים ועומדין הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה [מכילתא]: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהים. התראה זו:

כ (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע [מכילתא]: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור א' מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהי' לך שחזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשר דברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו

באור

להעיד בהם תמיד גבולותם להרוס מצבם ולהתקרב אל ההר, מרוב חשקו ותאותו לעמוד במקום הקדוש ההוא ושלא לזוז משם, אחרי אשר הורשה לעבור הגבול ולהתקרב אל ה', נשאו לבו לאמר, אינני צריך לעמוד עליהם ולהעיד בהם, כי אתה העדותה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו, ואנחנו הגבלנוהו וקדשנוהו. ומעת' אל יעוז אנוש לעבור את הגבול ההוא ולהתקרב אל ההר: (כד) ויאמר אליו ה' לך רד, לזרז אותם בשעת מעשה, אבל אתה אינך צריך לעמוד עליהם כי אם ועלית אתה ואהרן עמך. שמיד אחרי ההתראה תשוב ותעלה לפנים מהגבול, ולא תשאר במחיצת העם כמו שחשבת, כן נראה בבאור הכתובים לפי עומק פשוטם: והכהנים וגו'. הכוונה כמו שאמרו רז"ל במכילתא, אתה מחיצה לעצמך, ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמן. משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מהכהנים והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם, אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו, כן דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום (ר"ל חולם), כשהוא בא במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ (רש"י): (כה) ויאמר אלהם, התראה זו. וכבר הודעתיך שלדעתי בבאור הכתובים עלה משה מיד אחר ההתראה אל מחיצתו לפנים מהגבול ואהרן אל מחיצתו, כאשר אמר השם, כי נחלקו בזה מפרשי התורה, וקצתם אמרו שלא עלה עם אהרן כי אם אחרי כלות עשרת הדברים:

כ (א) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ (ב) ס אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ת"א וידבר חגיגה ב', ב'. עקרים מ"א, פי"א, ופ"ד. מ"ב, פי"א: אנכי שבת ק"ה, א'. שבת פ"ה, ב'. סוטה פ"ו, א'. גיטין כ"ז, ב'. סנהדרין נ"ט, א', וק"ז ב'. מכות כ"ד, א'. הוריות ח', א'. עקדה שער ס"ו:

כ (א) ואָדאן רעדע־טע דער עוויגע אללע דיזע וואָרטע, וויא פָאלגט: (ב) איך בין דער עוויגע, דיין גאָטט דער איך דיך אוים דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע, אוים דעם הויזע

תרגום אונקלוס

כ (א) וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימָר׃ (ב) אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃

רש"י

שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ שחזר ופי' וכו' ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו [מכילתא]: (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי [מכילתא] ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר [שמות כ"ד] זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנ' במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנא' את הקולות קולות מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך

באור

כ (ב) אנכי ה' אלהיך, עד ולשמרי מצותי, כלו פסוק אחד בבחינת הטעם העליון, אף שיש בו שתי דברות ואתה ידעת שהטעם העליון הונח בבחינת הדברות והי' ראוי להיות ס"פ בתלת עבדים. אלא שחוברו שתי אלה הדברות יחד לעולם מעלתם, ששם דבר בהם בלשון מדבר בעדו, ואמרו רז"ל אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום, והנה יש בכלל שתי הדברות הללו לדעת הרמב"ם ז"ל מצות עשה אחת וד' מצות ל"ת כי ימנה הרב ז"ל מאמר אנכי ה' אלהיך מצוה בפני עצמה, והיא להאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאים, ובעל ספר החנוך הוסיף עליו ושהי' ושיהי' לעדי עד וכי הוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו את התורה, והוא מלשון הסמ"ג, ובעל סמ"ק והרמב"ן ז"ל הוסיפו עוד עקרים אחרים הנכללים לדעתם בפסוק הזה. ובעל הלכות גדולות לא מנה האמונה באלהות מצות עשה כלל, כי לדעתו תרי"ג מצות הן כלם גזירותיו של הקב"ה שגזר עלינו לעשותם או מנענו שלא נעשם, אבל האמונה במציאותו יתעלה הוא העקר והשורש שממנו יולדו המצות אינו נכנס בחשבון הזה. וכן דעת הרב רי"א בפירושו על התורה, שדבור אנכי ה' אלהיך אינו מצוה לא אמונית ולא מעשית, אבל הקדמה למצות ולאזהרות שיאמר בשאר הדבורים, וענינו להודיעם מי הוא המדבר אתם. ושאינו מלאך מליץ מדבר אליהם במצות הבורא ית' כענין בשאר הנביאים כלם, אבל הוא הסבה הראשונה בלי אמצעי עכ"ל. והנה מפשטות הכתוב ראה כדבריהם שלא דבר השם ב"ה אנכי ה' אלהיך אלא כנגד המאמינים במציאותו, ולא ירד הקב"ה על הר סיני ללמד לעמו היותו נמצא, מחויב המציאות. בלי גבול ותכלית, וכיוצא מן המושכלות האמתיות וקיימות, כי הם פרי הבחינה וההסתכלות בפעל ה' ובמעשה ידיו, את אשר יחון ה' להכיר גדולת מעשיו במתכות ובצמחי' ובחיות ובגוף האדם בעצמו. ולשאת אל השמים עיניו ולראות מי ברא אלה ומוצי' במספר צבאם. אותו יחון, ומי שלא הגיע אל המעלה הזאת, צריך שיקבל המושכלות ההם מפי אדם משיג, נאמן להגיד לו האמת כאשר עם לבבו, אבל לא יתאמתו המושכלות הללו ולא יקבעו בלב משכילם ונלאה להשיגם גם ע"י דבור השם אנכי נמצא ולא ע"י קולות וברקים וענן כבד וקול השופר. ואין בכל אלה

עדות ורא' על מושכלות העיוניות ההם, כי אם לתאמין במציאות השם, כי אף המקבלם ע"פ דבור ואמירת מגיד, צריך שיאמין מקודם שהמגיד ההוא נאמן רוח ולא ישקר, ואם המגיד הוא השם ב"ה בכבודו ובעצמו צריך שיאמין השומע שהוא אלהים אמת. ויתכן שכן הי' הדבר באמת, שישראל מאמינים בני מאמינים ידעו והאמינו במציאות השם ויחודו, קצתם ע"פ בחינות הלב וקצתם בקבלה מפי אבות נאמנים או מפי גדולי הדור וחכמיו, ולא בא המאמר הזה כי אם ליחדם לסגולה מכל העמים, שיהיו גוי קדוש לה' מכל עמי הארץ כאשר אבאר, והיא שבכל המושכלות העיוניות שזכרנו אין הבדל ויתרון לבני ישראל מיתר האומות, והכל מודים באלהותו ית', וגם העובדים לאלהים אחרים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון, וכן אמרו רז"ל דקרו לי' אלה דאלהים, וכן אמר הכתוב כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה (מלאכי א' י"א), ויתכן שלזה כיון גם המשורר בזכרו השמים מספרים כבוד אל וגו' (תהלים י"ט ב'), אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (שם ד'), הכוונה שהעיון ההוא יתפרסם בעולם בלי מאמר ודבור, כי כל מאמר ודבור, לא יוודע אלא למבין הלשון הוא, אבל ספורי השמים ומעשה ידי אל מובנים לכל באי עולם, ולא יהי' בהם אומר או דברים שלא ישמע ויובן לכל אדם. כי בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם (שם ה'), אח"כ זכר מעלת התורה שהיא מורשה קהלת יעקב מיוחדת לעם סגולה ובה יגדלו מיתר עמי הארץ לתתם עליון על כל הגוים:

והנה אומות העולם אף שהן מודי' במציאות האל ויכלתו על הכל, עם כל זה הם עובדי' גם לנמצא זולתו, קצתם יעבדו את שרי מעלה, בחשבם שה' חלק לכל אחד עם או מדינה או מחוז למשול בו ושהיכולת בידם להרע או להטיב כרצונם, והן אלו הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים, במ"ש הרמב"ן ז"ל בפרשה זו, וכן יקראו אלהי העמים, כי המלאכים יקראו אלהים, וקצתם יעבדו לכוכבי השמים או לבני אדם יעשו להם תמונות ופסילים וישתחוו להם כידוע, והנה אין במשפט השכל הכרעה לאסור עבודה כזו לבן נח, אם לא תהי' דעתו להוציא את עצמו מרשותו של אל עליון, כי במה יתחייב לכוון כל העבודה והתפלה לה' לבדו? ואם יקוה טוב ויירא רע מנמצא' אחר זולתו, ויודה שגם הנמצא ההוא כפוף תחת יד אל עליון. מכל מקום לא ירחיק השכל היותו מזבח ומקטר ומנסך ומתפלל אל הנמצא ההוא, יהי' מלאך או שר או בן אדם גבור חיל שר ומושל, ומי יגיד לנו שכל אלה עבודות ראויות לה' לבדו, לולי הזהירנו הקב"ה על זה בתורתו, ובאמת אמרו רז"ל שלא הוזהרו בני נח על השתוף, שאין המעשים הללו נחשבים אצלם למרי בכבוד האל [ואין הכוונה בשתוף שיאמר שהם ב' רשויות, דא"כ הוא מסלק הכח המוחלט מאל עליון ב"ה, רק שאינם מוזהרים על העבודה בשתוף, עם הכוונה שחלק להם אל עליון כבוד ומסר בידם קצת ממשלה, ולכן יחשבו שהעבודה להם היא דרך האמת], אם לא תהי' כוונתם להוציא את עצמם מרשותו של אלהי האלהים ואדוני האדונים: ואולם אנחנו עם קרובו אחרי אשר הוציאנו ממצרים מבית עבדים ועשה לנו את כל הנפלאות האלה להיות לו לעם נחלה וסגולה מכל העמים והוא ימלוך עלינו בכבודו ובעצמו בלי אמצעות מלאך או שר או כוכב, הנה אנחנו עבדיו מחויבים לקבל עלינו עול מלכותו וממשלתו, והוא גזר עלינו שלא נעבוד בזולתו כלל, ופרט לנו מיני העבודה הראויים לו לבדו, לא לשום נמצא זולתו, ואין ראוי א"כ שישותף עמו אל אחר באחת מן העבודות הללו, וכן אמר הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה (דברים ד' י"ט וכ'):

מעתה שעור הכתוב שלפנינו כך הוא, אנכי (המדבר והמצווה) י"י (הי' הוה ויהי', מקור ההויות כלם, משגיח ונמצא לאוהבי בעת צרתם) אלהיך (תקיף ובעל יכולת שממנו תיחל כל טובה ותירא כל רעה, ואליו ראוי לכוון התפלות והעבודות כלם) אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים (להיות לו לעם נחלה כמו שאמרנו, וראוי לך שתתקן כל העבודות כלם לשם המיוחד), ותבין מזה מדוע לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ ואשר בראתיך, וזו היא השאלה ששאל הרב ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד את הראב"ע ונזכרת גם בספר הכוזר שלו, ותשובתו בלתי מספקת, אבל אמונת הבריאה והחדוש בין בזמן בין שיהי' עלי' מופת חותך שכלי, כאשר יחשבו קצת החוקרים, בין שלא יכריע השכל ביניה ובין האמונה בקדמות העולם, כדעת הרמב"ם בס' המורה, מכל מקום איננה מיוחדת לעם ה' סגולתו לבד,

מִבֵּית עֲבָדִים (ג) לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי (ד) לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ

תולדות אהרן לא יהיה שבת פ"ח, ב'. סוטה מ"ז, א'. גיטין כ"ז, ב'. עקדה שם. סנהדרין נ"ו, ב'. ונ"ט א', ק"ז, ב'. מכות כ"ד, וא'. הוריות ח', א': לא תעשה סנהדרין ס"א, א:

דער סקלאווען: (ג) דוא זאָללסט קיינע אנדערע געטטער האבען, פֿאָר מיינעם אנגעזיכט: (ד) דוא זאָללסט דיר קיין געטצענבילד מאכען, אויך קיינע עהנליכע געשטאלט, פֿאָן

תרגום אונקלום

(ג) לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהָא אוּחֲרָן בַּר מִנִּי: (ד) לָא תַעְבֵּיד לָךְ צֵילָם

רש"י

היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנא' לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך [מכילתא]: אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם [מכילתא]. ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אותם ודומים כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור [מכילתא]: (ד) פסל.

באור

ואיכה שבה לקבלת עול מלכותו לבדו ולהרחקת השתוף, אבל הגואלה מבית עבדים מעבדות לחירות היא הסבה הנכונה לזה. וכן הענין בשמירת שאר המצו' שבתורה כגון מצות השבת, אף שהוא אות לבריאת העולם, כי ששת ימים עשה ה' וגו', מכל מקום לא נצטוו בבני נח לשבות בו מכל מלאכה. והוא שנאמר בדברות שניות וזכרת כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה' ט"ו), כאשר נזכיר שם במקומו בעז"ה, כי לנו לבד נתן השם יתעלה תורה ומצות וחקים ומשפטים, כי הוא מלכנו מחוקקנו, ועלינו לשמור חקיו ועדותיו, אם כבנים אם כעבדים, וכן אמרו במכילתא אשר הוצאתיך וגו', כדאי היא הגואלה שתהיו משועבדים לי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו, או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים (דברים ז' ח'), אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים. (לשון רש"י, והוא מהמכילתא): (ג) לא יהי' לך וגו'. מלשון והי' ה' לי לאלהים (בראשית כ"ח כ"א), להיות לכם לאלהים (ויקרא י"א מ"ה), יאמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים. כענין שנאמר זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (לקמן כ"ב י"ט), והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו לאלוה ולא יאמר לו אלי אתה, וכן דעת אונקלוס שאמר אלהא אוחרן בר מיני, כדכתב הרמב"ן ז"ל, והוסיף עוד וז"ל, ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפרש זה הלשון בקבלת אלוהות או בעבוד' לו, כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה' לבדו, אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה, אבל יאמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם (ויקרא י"ט ד'), אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן ל"ד י"ז), ויקראם כן בעבו' שיעשם בכוונה להיות אלהיו, אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן (ישעי' ל"ז י"ט) עכ"ל: על פני. כל זמן שאני קיים, שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור, (מכילתא). והרמב"ן ז"ל פי' על פני, כמו אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), ועל פניכם אם אכזב (שם ו' כ"ח), יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם ואני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושי'. כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו, וכן ותעבר המנחה על פניו (בראשית ל"ב כ"ב), ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'), שהי' אהרן אביהם רואה ועומד עכ"ל. ואונקלוס תרגמו בר מיני: (ד) פסל, על שם שנפסל: וכל תמונה, אף שלא נפסל. וז"ל המכילתא לא תעשה לך פסל, לא יעשה לך גלופה אבל יעשה לו אטומה, ת"ל וכל תמונה: אשר בשמים ממעל, הכוונה תמונת כל דבר אשר בשמים ממעל, כי אין תמונה בשמים, והנה לדעת הרמב"ם ז"ל אזהרה זאת על העשיי' שלא יעשה לו אלהי מסכה לא לו ולא לאחרים, והרמב"ן ז"ל כתב שהכוונת לא תעשה לך פסל וכל תמונה להשתחוות להם ולעבד' בשום עבודה בעול', ולכן אמר לא תשתחוה להם. כי הוא נסמך אל העשיי' שמנע אותם

פֶּסֶל | וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם | מִתַּחַת לָאָרֶץ (ה) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי (ו) וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי

ת"א אשר ע"ז מ"ג, ב': ואשר עקרים מ"ג, סי"ח: לא וכו' סנהדרין ס"א, ב': ולא וכו' סנהדרין שם א'. ע"ז נ"ד' א': פוקד עון ברכות ז', א'. סנהדרין כ"ז, ב'. מכות כ"ד, א'. עקרים מ"ג, סכ"ו: לאלפים סוטה ל"א, א':

תרגום אשכנזי

דעם, וואס אָבען אים הימּמעל, אָדער אונטען אויף דער ערדע אָדער אים וואססער אינטער דער ערדע איזט: (ה) דוא זאָללסט דיך פֿאָר איהנען ניכט ביקקען אונד זיא ניכט גאָטטעס־דיענסטליך פֿערעהרען, דען איך דער עוויגע, דיין גאָטט, בין איין אייפֿערפֿאָללער גאָטט. (דער קיינען אנדערן נעבען זיך ליידען קאן), דער דאז פֿערברעכען דער פֿעטער אהנדעט, אן קינדער, ענקעל אונד אורענקעל. נעמליך בייא דענען, דיא מיך האססען: (ו) דער אבער גנאדע ערצייגט ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט; דענען, דיא

רש"י

על שם שנפסל: כל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת אלילי' [מכילתא] כל לשון קנא אנפרי"מנט בלע"ז (דיא ערהייפערונג) Emportement, נותן לב ליפרע: לשונאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם [סנהדרין כ"ו]: (ו) נוצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על

תרגום אונקלוס

וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: (ה) לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן: (ו) וְעָבֵיד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי:

באור

מהשתחוות להם, והנה כלם אזהרות מעבודת ע"ז וכלם חייבי מיתות ואין בכתוב הזה אזהרה לעושי צלמי' שלא עבדם. אבל למטה יזהיר על זה אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן ל"ד י"ז), אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שם כ' כ"ג). לא תעשו לכם אלילם (ויקרא כ"ו א'): (ה) קנא, חלוק' הכבוד והאהבה לבלתי ראוי להם ומניעתם מן הראוי תעורר בלבנו רוח הקנאה, ואשר לו התכונה בנפש להתפעל בראותו זאת יקרא קנא. אם לכבוד עצמו כמו ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (במדבר ה' י"ד). או לכבוד אחרים כמו המקנא אתה לי (שם י"א כ"ט), והנה לא נאמר בשם יתברך לשון קנאה אלא בעבודה זרה בלבד, וכן אמרו במכילתא בקנאה אני נפרע מע"ז, אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים. וכן לא תמצא שיזכיר קנאה אף בע"ז כי אם בישראל לבד. כאשר זכרנו, כי הם לבדם כאשר יעבדו ע"ז, ימנעו הכבוד והעבודה מהראוי להם לבדו ויעשום לבלתי ראוי, ולשון רש"י אל קנא, מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבוד' אלילים, כל לשון קנאה אנפרי"מענט בלע"ז [נ"ל אנפרעס"מענט, ובל"א (אייפער)]. נותן לב ליפרע: פקד, כל לשון פקידה עם מלת על לא יבא כי אם לפרעון ועונש, והכוונה שהשם פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם, כענין שנאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבתם (ישעי' י"ד כ"א), וכן יפקוד אותו לפעמים על שלשים שהוא הדור השלישי בעון ופעמים על הדור הרביעי כשלא יהי' עונם שלם עד הדור ההוא, כענין שאמר כי לא שלם עון אמרי עד הנה (בראשית ט"ו ט"ז), אבל בדור החמישי לא יענש הבן בעון האב. (מדברי הרמב"ן): לשנאי. אונקלוס תרגם ועל דר רביעי לשנאי ומוסיף עוד כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון, והוא לפרש מלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי. ואולם אם הוליד בן

וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס (ז) לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

תולדות אהרן לא תשא ברכות ל"ג, ב'. שבת ק"ט, א', וק"כ, א'. יומא פ"ו, א'. חגיגה י"ד, א'. שבועות כ', ב', וכ"א, א', ול"ט, א' וב': לא ינקה יומא פ"ו, א'. נדרים ח', א'. שבועות כ', ב', וכ"א, א', ול"ט, א'. תמורה ג', א': לשוא שם שם:

תרגום אשכנזי

מיך ליבען, אונד מיינע געבאָטהע האַלטען: (ז) דוא זאָללסט דען נאַמען דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט פֿערגעבליך אויסשפּרעכען; דען דער עוויגע ווירד ניכט אונגעשטראָפֿט לאססען דעניעניגען, וועלכער זיינען נאַמען פֿערגעבליך אויס-

תרגום אונקלוס

(ז) לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דִּי

רש"י

מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים [סוטה י"א]: (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כתרגומו כמו ששנינו איזהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע

באור

צדיק לא ישא בעון האב, כמו שפי' יחזקאל (בסי' י"ח פסוק י"ז וכ'): (ו) לאלפים, לבנים אלפים. כמו שהוא אומר שלשים רבעים כן יאמר אלפים והם הדור האלף. כי כל בנים ד"ר אחד, ובני בנים דור שני, והבנים של דור אחרון לאלף קרוים בנים אלפים כן פי' הרשב"ם, וכן תרגמו האשכנזי: לאהבי, הם המוסרים נפשם עליו. הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבד, ויכפרו בכל אלהי נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם: ולשמרי מצותי, הם שאר הצדיקים: (ז) לא תשא, אונקלוס תרגם לא תימי לשון שבועה, וכן אמרו רז"ל שהיא אזהרה לנשבע בשם הנכבד לריק, והרמב"ן ז"ל כתב שעל דרך הפשט יוסיף עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם כלשון לא תשא שמע שוא. (לקמן כ"ג א'), ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'). כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול, וכן משא דבר ה' (זכרי' ט' א' וי"ב א', ומלאכי א' א') וכן תרגמו האשכנזי: לשוא. לשון רש"י שלפנינו (הראשון לשון שקר כתרגומו, כמא דתימר) איזהו שבוע' שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על עץ עץ על אבן אבן עכ"ל, ובאונקלוס שלפנינו הדבר בהפך כי תרגם הראשון למגנא והשני לשקרא, ובשני כ"י שבידי מפירש"י כך היא הנוסחא. לשוא, חנם להבל, ואיזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב ע"כ. [וכ"ה הנו' בפירש"י שבדפוסי' ישנים כמו שהוא בחו' עם פי' הרמב"ן ובמקרא גדולה], וכלשון הזה הביאו גם הרא"ם בספרו. וכתב שרש"י לא הזכיר כי אם הנשבע לשנות את הידוע והוא הדין לתקיים את הידוע כגון על אבן אבן על עץ עץ. ולכן תרגם האשכנזי שניהם לשון חנם והבל (פֿערגעבליך): כי לא ינקה, כמו שהחמיר בע"ז, וכתב כי הוא אל קנא ופוקד עון אבות על בנים כן כתב בעונש הזה כי לא ינקה, כי כאשר ראוי ליראה את ה' הנכבד והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו והנושא אותו לשוא מחללו, כענין שנאמר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך (ויקרא י"ט י"ב), ואולם הספיק לומר כי לא ינקה ולא אמר אל קנא, ופוקד עון, בעבור שאינו אצל הנשבע עבירה גמורה, ויחשוב שראוי למחול לו, לכך אמר כי לא ינקה למחול לו (מדברי הרמב"ן). ודברי הראב"ע בזה הכתוב על הרגילים להשבע לשוא אף אם אין עליהם שבועה כלל הם ישרים למוצאי דעת וראוי לכל איש ישראל לשומם על לב. והנה לשון הכתוב הזה את שם ה' אלהיך כאלו משה ידבר, וכן כל הדברות אחרי כן, וב' פסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני כי אנכי ה' אלהיך לאהבי ולשמרי מצותי, ומפני זה אמרו רז"ל אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום שהם עקר הכל, ופי' הרמב"ן ז"ל את כוונת רבותינו. בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהי' כפשוטו של כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומפורש עוד מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה' י"ט), אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינים אותו ממנו, כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו

(ח) זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשׁ֑וֹ
(ט) שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּֽךָ (י) וְיוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת ׀

תולדות אהרן זכור ברכות כ"ח, ב'. שבת פ"ו ב', ופ"ט, ב', ר"ה כ"ז, א'. שבועות כ', ב': יום השבת פסחים ק"ו, א', וקי"ז, ב'. ביצה ט"ו ב':

תרגום אשכנזי

שפרעבען ווירד. (ח) ער־אינגערע דיך שטעטס דעס רוהעטאגעס, אום איהן צו הייליגען: (ט) זעכס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אונד אלל דיין געשעפֿטע פֿערריכטען: (י) דער זיבענטע טאג אבער איזט איין רוהעטאג

תרגום אונקלוס

יְיָ בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃ (ח) הֱוֵי דְכִיר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ (ט) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּיד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ (י) וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

לחנם ולהבל) על של עץ שהוא עץ על אבן שהוא אבן [שבועות כ"ט מכילתא]:

(ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך [דברים כ"ב] וכן ערות אשת אחיך [ויקרא י"ח] יבמה יבוא עליה [דברים כ"ה] הוא שנאמ' אחת דבר אלהים שתים זו שמענו [תהלים ס"ב] זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתה [ישעי' כ"ב] הלוך ובכה [ירמיה ג'] וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת [ביצה ט"ז]: (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה [מכילתא]: (י) אתה

באור

קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה, וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול (לעיל י"ט י"ט), ועל כן היו בהם דברי ה' אל משה שיאמר להם כן, והכוונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים ובאמונ' ה' ובאסור ע"ז לפי שהם העקר לכל המצות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה' אותי כל הימים (דברים ד' י'), אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה באוזן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצות יאמינו במשה בכל עכ"ל: (ח) זכור, מקור במקום הצווי, והנה שרש זכר בבנין הקל ממנו מורה על הפך השכחה, והוא השאר נוכח הדבר ורשומו בנפש אחר סור המוחש מלפנינו, ובבנין הפעיל מורה על ההגדה והספור בפה, כי על ידי הספו' בפה יתחדשו הרשמים בנפש ויזכרו הדברים הנרשמים אף אם אינם נמצאים לחוש, כמו והזכרתני אל פרעה (בראשית מ' י"ד), הזכיר שמי (שמואל ב' י"ח י"ח), ולהזכיר ולהודות ולהלל (ד"ה א' ט"ז ד'), וחז"ל אמרו גם על הבנין הקל ממנו שענינו הזכירה בפה ואמרו זכו' בפה ושמור בלב וטעמם יבואר להלן בפ' ואתחנן (דברים ה' י"ב), ואולם פשטות הכתוב כאשר פי' הרשב"ם ז"ל, וז"ל כל זכירה, כונה על ימים שעברו (יראה שעל הבנין הקל ממנו ידבר כמ"ש), כמו זכר ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים (שם ל"ב ז' וח') זכור את היום הזה, לעולם, כי לשעב' ביום הזה יצאתם ממצרים, זכר אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר (שם ט' ז'), זכר רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה (תהלים כ"ה ו'), אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית, כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה ה' וגו', כמו שכתוב כאן ולפיכך נכתב כאן זכו' כדי לקדשו עכ"ל, וענין לקדשו, להבדילו משאר הימים ביתרון המעלה להיות שובת בו ממלאכה, ולהפנות בו מכל מחשבות הזמן, ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה', כי זה הוא ענין הקדוש' כענין שאמר וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד (ישעיה נ"ח י"ג), ומנהג ישראל הי' ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים לשמוע מהם דבר ה', כמו מדוע את הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מלכים ב' ד' כ"ג), ואמרו רז"ל מכלל דבחדש ובשבת בעי למיזל: (ט) ששת ימים תעבד. רשות וכן תרגם האשכנזי: ועשית כל מלאכתך. כל מה שתחפץ לעשות, וחז"ל פירשו כשתבא השבת יהי' בעיניך כאלו כל מלאכתך עשוי' שלא תהרהר אחרי מלאכה: (י) אתה, כולל כל מי שהוא בן מצוה: ובנך ובתך, אלו הקטנים שמידתן עליך שלא יעשו מלאכה לדעתך ורצונך, וכן עבדך ואמתך, שהם ברשותינו עלינו לשמרם ולמנעם מעשות כל מלאכה אף לאחרים: ובהמתך, שלא יניחה לעשות מלאכה ביום השבת: וגרך אשר בשעריך, על דרך הפשט בגר תושב ידבר שהוא גר השער, והוא המקבל עליו לשמו' שבע מצות

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה
אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ (יא) כִּי
שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ
יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס
(יב) כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן

ת"א לא תעשה שבת קי"ז, ב', וקכ"ב, ב', וקנ"ד, ב'. פסחים מ"ז, ב', ומ"ח, א': עבדך ב"ק כ"ד, ב': כי ששת שם שם: כבד שבת פ"ט, א'. כתובות ק"ג, א'. קדושין ל'. ב'. ול"א, א'. ול"ב, א'. ב"מ ל"ב, א':

דעם עוויגען, דיינעם גאָט־טע צו עהרען. דוא זאָללסט קיין האנדווערק פֿערריכ־טען, ווערער דוא זעלבסט נאָךדיין זאָהן, אָדער דיינע טאָכטער, דיין סקלאווע, דיינע סקלאווין, אויך ניכט דורך דיין פֿיה, אָדער דורך דיינען פֿרעמדען, דער זיך אין דיינען טהאָ־רען אויפֿהעלט: (יא) דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע הימעל, ער־דע אונד מעער, נעבסט אללעם, וואס דארין איזט, פֿערפֿערטיגט. אונד אם זיבענטען טאגע גערוהעט; דארום האט דער עוויגע דען טאג דער רוהע געזעגנעט, (ער האט איהם וויכטיגע פֿאָרציגע געגעבען) אונד איהן הייליג ערקלערט: (יב) עהרע דיינען פֿאטער אונד דיי־

תרגום אונקלוס

שבתא קדם יי אלהך לא תעביד כל עבידתא את וברך וברתך עבדך ואמתך ובעירך וגיורך די בקרוך: (יא) ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא ית ימא וית כל די בהון ונח ביומא שביעאה על כן בריך יי ית יומא דשבתא וקדשיה: (יב) יקר ית אבוך וית אמך בדיל דיורכון יומך על ארעא די יי אלהך יהב

רש"י

ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו שאמרו קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך [שבת קכ"א]: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נוח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון'

באור

בני נח, ולא הוזהר על השבת. אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה בו לצרכינו, [ואין לומר דא"כ מאי איריא גר תושב. אפילו עובד ע"ז אסור לנו להניחו לעשות מלאכה לצרכינו, י"ל שדבר הכתוב בהוה, כי עע"ז לא הי' מצוי באצלנו, כי לא היו מניחין אותו לשבת שם עד שיקבלו עליו ז' מצות בני נח. וכשקבלם עליו לא בלבד שישב אתנו כאות נפשו, כי אח גם מצוה עלינו להחיותו ולעזרו בפרנסתו ושאר צרכיו, ולכן נאמר וגרך אשר בשעריך, ות"א די בקרוך, ור"ל שיש לו רשות לישב בעריך הואיל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז]. וכן כתב הרמב"ן ז"ל, וכן תרגם האשכנזי, ואולם רז"ל אמרו שדבר לדק מדבר, ויכפם בן אמתך והגר (לקמן כ"ג י"ב), לרבות גר תושב: (יא) כי ששת ימים, אמרו המדקדקים שהוא כמו בששת וכן תרגם יב"ע ארום בשיתא יומין, ובעל דרך האמת אף הזמן מכלל הנבראים ויתכן א"כ לפרשו כמשמעו, [ויהי' א"כ ימים פעול העשי' ומה שנאמר אחריו את השמים וגו', יהי' פירושו עם השמים ועם הארץ, או תחם' וי"ו העטף ואת השמים, כלומר הימים עשה וגם ...מים וגו']: על כן ברך ה' את יום השבת, נתן בו תוספת טובה, ולוה אותנו לברך אותו ולהדרו: ויקדשהו, לוה אותנו שיהיה לנו יום קדוש לה', ודאב"ע כתב שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה וקדושה יותר משאר הימים: (יב) למען יארכון וגו', הבטיחם שכאשר ישמרו ישראל זאת המצוה, לא יגלו מעל ארצם. וכן כתוב אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב ז'), ורז"ל אמרו שבמצוה זאת

יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ס (יג) לֹ֥א תִּרְצָֽח׃ ס לֹ֥א תִּנְאָֽף׃ ס לֹ֥א תִּגְנֹֽב׃ ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵֽעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס (יד) לֹ֥א

ת"א לא תרצח וכו' שבת פ"ט, א'. שבועות ה"ז, ב'. נדה י"ג, ב': לא תענה סנהדרין י', א'. מכות ב', ב', וד', א' וב' שבועות ל"א, א':

תרגום אשכנזי

נע מוטטער: דאמיט דוא לאנגע לעבעסט אויף דעם ערדרייך, וועלכעס דער עוויגע דיין גאָטט דיר איינגעבען ווירד: (יג) דוא זאָללסט ניכט מאָרדען: דוא זאָללסט ניכט עהעברעכען: דוא זאָללסט ניכט שטעהלען: דוא זאָללסט ווידער דיינען נעכסטען ניכטס אויסזאגען, אלס איין פֿאלשער צייגע: (יד) דוא זאָללסט קיינע בעגירדע האבען, נאך דעם הויזע דיינעס

רש"י

[מכילתא] שדברי תורה כוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן:

תרגום אונקלוס

לָךְ: (יג) לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ: לָא תְנוּף: לָא תִגְנּוֹב: לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: (יד) לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא

(יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' מות יומת הנואף והנואפת [ויקרא כ'] ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים [יחזקאל ט"ז]: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב

באור

ימלא השם ימינו בעולם הזה, ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהי' ישיבתנו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו, ור"ע שסודנו פי' שמתן שכר הזה מוסב על כל המצות שבין אדם למקום שהזכרו בחמשה דברות הראשונות, ועל כלן הוא אומר למען יאריכון ימיך וגו': (יג) לא תרצח, הריגה בלא משפט תקרא רציחה, בל"א (מאָרד), כמו מות יומת הרוצח (במדבר ל"ה ט"ז וי"ז וי"ח), הרצחת וגם ירשת (מלכים א' כ"א י"ט), צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישעי' א' כ"א), אבל הריגה ומיתה יש בלא דין כמו ויהרגהו דקין (בראשית ד' ח'), ויש בדין כמו והרגת את האשה (ויקרא כ' ט"ז): לא תנאף. אין ניאוף אלא אשת איש, שנאמר מות יומת הנאף והנאפת (שם י'), וכן הוא אומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל ט"ז ל"ב) וכן תרגום האשכנזי: לא תגנב, הלוקח בסת' דבר מחבירו ודעתו שיהי' שלו, יקרא גנב, ואמרו חז"ל בגונב נפשות מדבר שהוא חייב מיתה כמו הרוצח והנואף: לא תענה ברעך עד שקר, הענין לא תענה נגד רעך דבר שעל ידו תהיה עד שקר, וכן תרגם האשכנזי: (יד) לא תחמד, כתב הראב"ע, אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו, ועתה אתן לך משל, דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו. אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאם האדם בחכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת לאשר יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר נשגבה היא בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו ולא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעינו עכ"ל:

ועל דבר סדר עשרת הדברים שנינו במכילתא כיצד נתנו עשרת הדברות, ה' על לוח זה וה' על לוח זה, כתוב אנכי ה' אלהיך וכנגדו לא תרצח וכו' דברי ר' חנינא בן גמליאל, וחכמים אומרים עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר את הדברים האלה דבר ה' וגו' ויכתבם על שני לחת אבנים (דברים ה' י"ט), ואומר שני שדיך כשני עפרים תאמי צבי' (ש"ה ז' ד'), ואומר ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש (שם ה' י"ד). והנה גם לדעת ר' חנינא בן גמליאל נחלקו הדבורים לשני תאומים חמשה כנגד חמשה, כאשר זכרו שם במכילתא מהיחס

תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ שביעי

תולדות אהרן לא תחמוד ב"מ ה', ג':

תרגום אונקלוס

תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי

נעכסטעז; דוא זאָללסט קיינע בעגירדע האבען, נאך דיינעם נעכסטען ווייב, נאך זיינעם סקלאַ־ וועז, נאך זיינער סקלאווין נאך זיינעם אָכסען, נאך זיינעם עזעל, אָדער נאך

רש"י

מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם

באור

שבין כל אחד מהחמשה הראשונים עם הנלמד אליו מן האחרונים, וככו עוד מפלאי התורה כי חמשה מהם לכבוד הבורא, כוללים כל המצות שבין אדם למקום, כי כבד את אביך גם הוא נובע בכבוד האל, כאשר אמרו רז"ל הוקש כבודם לכבוד המקום והדבור הא' כולל כל מצות הלב והלבה והמעשה, כי מי שאינו מאמין בלבו בה' אין עליו מצוה וחובת הלב כלל, וחייב האדם להזכירו בכל רגע לכבודו, כי כל מה שיעשה לא יעשה כי אם בעבור כבודו, ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה כי אם בעבור כבוד השם לבדו. כאדם הנותן לדקה לעני לא יתכוו בעבור כבוד הנבאי, ולא בעבור ישבחוהו בני אדם. כי אז תהי' מעלת האדם אליו גבוה בעיניו ממעלת השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת ולקבל שכר מהשם, וככה העוש' עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או לבני אדם ויקל בעיניהם, והחושב זה הוא משובע כי כן כתו' אם יולד עין הלא יביט (תהלים צ"ד ט'), והשם רואה דמסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו. והוא יפחד ממלך בשר ודם שלא יעבישהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעה"ז ובעוה"ב והמאמין בה' ית' ואינו מאמין ביציאת מצרים לא יקבל עליו עול התורה והמצות המיוחדים לעם היוצא ממצרים שהם עבדי ה' ועם סגולתו, לכך הוסיף לאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כאשר בארנו, ובדבור השני הזהיר על השתוף. כמו שכתבנו, ופשע מי שאינו מאמין בה' גדול מפשע המשתף עמו אל אחר, ובדבור השלישי פשע הנשבע לשקר פחות מעובד ע"ז, רק הוא בוזה השם בגלוי, אולי עשה זה בעבור כעס או לורך. ואפשר שבלבו יאמין באלהיו ולא ישתף עמו זולתו, ובדבור הרביעי קדושת השבת, לזכור על ידו מעשה בראשית, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא לוה אותנו באות הזה, כמו שאמר כי אות הוא ביני וביניכם (לקמן ל"א י"ג), וזהו עקר גדול באמונת ישראל, אח"כ בכבוד האב והאם המשתפי' עם השם ביצירת האדם. ואם לא יכבדם כאלו אינו מכבד השם, והנה כבוד האב כמו ממולע בין מצות שבין אדם למקום למצות שבין אדם לחבירו, ומשם ואילך יתחילו החמשה דבורים האחרונים שהם בין אדם לחבירו, ולא נזכר בהם השם כלל לפי שהם מענייני האדם לבד' והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ולשפוך דם האדם אשר ברא אלהי' בצלמו, ואחר זה הנאוף שהוא חמס בגוף ובכבוד האבות, כי יבא ע"י זה לכפור באמת ולהודות בשקר, כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר. כמעשה עובדי ע"ז האומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו את אביהם שבראם מאין, ובדבור שאחריו חמס ברכוש האדם. ואם בגונב נפשות ידבר הוא חמס בחפשית האדם שהוא מתן האל יקר מכל הון ורכוש, ואחר כן הזהיר מעשות החמס בלשון ע"י עדות שקר, ובדבור העשירי על החמדה, ומי שלא יחמוד דבר שאינו שלו לא יזיק לרעהו לעולם, כי בעבור החמדה יצא האדם לכחש ולשקר ולגנוב ולרצוח ולנאוף ולחלל שבת וכל המועדים ולקלות הוריו ויבא לשבע הבריות ולקנא אותם, ומי שאינו חמדן יאהב את הבריות ויכבדם ויסיר מלבו הדאגות והחשבות והאנחות ויבטח בה' אלהיו שיכלכלנו וישליך עליו יהבו, והנה דבור אנכי ולא תחמוד הם כמו מפתחות לכל שאר המצות, על כן הם ראש וסוף (מדברי הראב"ע והרמב"ן ז"ל). והנה לדברי ר' חנינא בן גמליאל יתכן שלכך היו שם שני לוחות אבן, כי הי' האחד מיוחד למצות שבין אדם למקום והשני למצות שבין אדם לחבירו כאשר אמרנו, ואולם לשטת חכמים שאמרו יו"ד על לוח זה ויו"ד על לוח זה יפלא מדוע אם כן הוכפלו הלוחות, ונראה שכוונתם שהדברות הראשונות היו כתובים על לוח אחד והאחרונות שבמשנה תורה על

(טו) וְכָל־הָעָם֩ רֹאִ֨ים אֶת־הַקּוֹלֹ֜ת וְאֶת־הַלַּפִּידִ֗ם וְאֵת֙ ק֣וֹל הַשֹּׁפָ֔ר וְאֶת־הָהָ֖ר עָשֵׁ֑ן וַיַּ֤רְא הָעָם֙ וַיָּנֻ֔עוּ וַיַּֽעַמְד֖וּ מֵרָחֹֽק׃ (טז) וַיֹּֽאמְרוּ֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה דַּבֵּר־אַתָּ֥ה

תולדות אהרן וכל נדכות ו', ג':

אללעם וואס דיין נעבעסטער בעזיצט: (טו) דאז גאנצע פֿאָלק עמפּפֿאנד דיא דאָננערשטימען, דיא פֿייערפֿלאממען, דען טראָמפּעטענשאלל, אונד דען רויכענדען בערג; אלס עס דאז פֿאָלק געוואהר וואַרד, ערבעבטען זיא אונד שטאנדען פֿאָן פֿערנע: (טז) זיא שפּראכען צו משה, רעדע דוא מיט אונז, זאָ וואָללען וויר

תרגום אונקלום

לְחַבְרָךְ: (טו) וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בְּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת טוּרָא תָּנֵין וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: (טז) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּיל עִמָּנָא

רש"י

מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין [סנהדרין פ"ו]: (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומניין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע [מכילתא]: רואים את הקולות. רואין את הנשמע מה שא"א לראות במקום אחר [שם]: את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינועו. אין נוע אלא ל' זיע [שם]: ויעמדו מרחוק. היו נרתעין לאחוריהם כנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת

באור

הלוח השני, לפי שבאו בהם חלופים ושנויים רבים במאמרים ובמלות, ושניהם מפי הגבורה נאמרו, כאשר אמרו רז"ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע, כי כל השמות והמאמרים הנרדפים יש להם ענין משותף לשניהם וענין מיוחד לכל אחד מהם, כאשר כתבנו פעמים רבות, וכן הדבר עם החלופים ההם שבאו בעשרת הדברים, עקר הטעם והכוונה בהם אחד, ואולם יש בהם חלוף מצד ההוראה המיוחדת לכל אחד מהם, ענין הזכירה והשמירה, שוא ושקר תחמד ותתאוה אחד הוא, אלא שאעפ"כ הם נבדלים מצד מה, כאשר אמרו רז"ל זכור מצות עשה ושמור לא תעשה, זכור בפה ושמור בלב, וכן החמוד במעשה והתאוה בלב, והמצוה כוון לשניהם יחד והעיד ג"כ בלב השומע שתי הכוונות ההן בדבור אחד, וזהו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע. (ואנחנו נעורר על פרטי החלופים ההם בפ' ואתחנן בהגיענו אי"ה לשם), לפיכך הוכפלו הלוחות כשני עפרים תאומי צבי' כתאומים הללו הדומים זה לזה בקומתם ומזגם ותכונתם, ואעפ"י כן הם נבדלים מצד, או כשתי ידים שבאדם שיש להן תועלת ותשמיש משותף לשתיהן, ותועלת מיוחדת לכל אחת מהן, וחז"ל דמו אותן עוד לשני שושבינין, לחתן וכלה, ולשני עולמות, ודי בזה למשכיל, והנה הראב"ע בזכרו פרטי החלופים שבין הדברות הראשונות והאחרונות שגב שגגה גדולה, כי זכר שבדברות הראשונות כתוב עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו, ובשניות שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו. ואין הדבר כן, כי גם בשניות כתוב ועבדו ואמתו שורו וחמורו, והיא פליאה גדולה איך נפלה המכשלה הזאת תחת יד הרב ההוא החכם מאד על דבר ה': (טו) וכל העם ראים את הקולת, פעל' רואים מוסב על הקולות הנשמעים, ועל הלפידים שהם נראים, לפי שהרגשת העין גדולה וחזקה משאר ההרגשות להוציא הספק והספקפוק מן הלב, הושאלה הראיה על כל השגת חושית שיש עמה בטחון ושלילת הספק: וינעו, אין נוע אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור (ישעיה כ"ד כ'). וא"כ יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק, (וכן כתב הרמב"ן), [וא"כ הם ב' הודעות, וינעו. ויעמדו מרחוק, ובטלה טענת הראב"ע], ועל דרך הפשט היא תנועה בלתי מכוונת מן המתנועע כמו וינעם במדבר (במדבר ל"ב י"ג) מיראתם נסוגו אחור ממקום שהיו שם, בתנועה בלתי מכוונת אליה, כאדם נחרד מקול רעם ומקפץ לאחוריו, וענין וירא וינעו, כמו שתרגם האשכנזי, כאשר התבוננו אז וינעו כמשפט הווי"ם: (טז) ויאמרו אל משה, הכהנים ולאשי המטות הקרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים, כי פחדו שהשם ידבר אליהם עוד וישמיעם כל המצוות מפיו: ונשמעה, כתרגומו ונקבל,

עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ
אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ (יז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר
נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר
תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי
תֶחֱטָאוּ׃ (יח) וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק
וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם
הָאֱלֹהִים׃ ס (יט) מפטיר וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א לבעבור עקרים מ"ד, פי"ג: ובעבור יבמות ע', א'. נדרים כ', א':

גערן האָרען: לאס נור גאָטט ניכט מיט אונז רעדען, וויר מאָכטען דעס טאָדעס זיין: (יז) משה שפראך צום פֿאָלקע: פֿירכטעט אייך ניכט! דען גאָטט איזט נור געקאָממען, אייך אויף דיא פראָבע צו שטעללען: אונד דאמיט אויף איירעם אנגעזיכטע עהרפֿורכט פֿאָר איהם זייא, דאס איהר ניכט זינדיגט: (יח) דאז פֿאָלק בליב אלזאָ פֿאָן פֿערנע שטעהען: משה אבער נעהערטע זיך דער פֿינסטערן וועטטערוואָלקע, וואָ גאָטט ערשין: (יט) דער עוויגע שפראך צו משה: זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס זאגען: איהר האבט נון געזעהען, דאס

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם יְיָ דִּילְמָא נְמוּת׃ (יז) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן׃ (יח) וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵיב לְצֵית אֲמִיטְתָא דִּי תַמָּן יְקָרָא דַיְיָ׃ (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא

רש"י

באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר מלאכי צבאות ידודון ידודון [תהלים ס"ח]: (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס [ישעי' ס"ב] ארים נסי [שם מ"ט] וכנס על הגבעה [שם ל'] שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנא' וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל [דברים ד'] ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים משיחין לו שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים

באור

והאשכנזי תרגם (וואָזען גערן האָרען), כלומר אין אנו מסרבים לשמוע הדברים, ואדרבה מפיך נשמעם בנפש חפצה: (יז) לבעבור, אמר הראב"ע הלמ"ד נוסף, ועל דעתי שהוא להורות על הסבה התכליתית, וכמוהו למ"ד לבלתי עניננו כמו כדי בלשון חז"ל, כי מלת בעבור לבדה תורה על הסבה הפועלת. כמו בשביל. [כמ"ש בפ' וירא (בראשית י"ח י"ט), ואף שאמר אחריו ובעבור תהיה יראתו וגו', בלא למ"ד לסבה תכליתית, היינו לפי שהלמ"ד הא' תמשוך אחרת בכחה], וכך הוא סדור הכתוב כדי לנסות אתכם בא האלהים וכדי שלא תחטאו, בשביל שתהי' יראתו על פניכם, ע"י שתהי' יראתו על פניכם לא תחטאו וזהו התכלית שאליו יכוון: נסות, כמו ולמען נסתך (דברים ח' ט"ז), הכוונה רצה אלהים לנסותכם בכל מיני נסיון ובחינה התשמרו מצותיו, כי הוציא מלבכם כל ספק ע"י המעמד הזה, ועתה יראה הישכם אוהבים אותו וחפצים בו ובמצותיו: (יח) ויעמד העם מרחק, הזכיר זה פעם אחדת, כי משה היה עושה הפך מעשיהם, שהם עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל. וכן תרגם האשכנזי: (יט) אתם ראיתם, יש הפרש בין מה שאדם רואה, למה שאחרים משיחין לו, שמה שאחרים

אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי
עִמָּכֶם׃ (כ) לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי
כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃
(כא) מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ
עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־
צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ

איך פֿאָם הימּמעל הער-
אבּ; מיט אייך גערעדעט
(כ) איהר זאָללט ניכטס
מאכען נעבען מיר צו
זעטצען: זילבערנע אונד
גאָלדענע גאָטצען זאָללט
איהר אייך ניכט מאכען.
(כא) איינען אלטאר פֿאָן
ערדע זאָללסט דוא מיר
מאכען, דארויף זאָללסט
דוא שלאכטען, דיינע
גאנצע אָפּפֿער, אונד דיי-
נע פֿערעהרונגסאָפּפֿער,
דיין קליינעס פֿיה, אונד
דיין רינדפֿיה. אן אללען
אָרטען, וואָ איך מיינען
נאָמען צו נעננען פֿער-
אָרדנען ווערדע, וויל איך
צו דיר קאָממען, אונד

ת"א כימן עקרים מ"ג פ"א: לא תעשון ר"ה כ"ד, א' וב'. סנהדרין ז', ב'. ע"ז, מ"ג ב': מזבח חגיגה כ"ו, א'. כתובות קי"א, א'. זבחים כ"א, א': וזבחת זבחים נ"א, א', ונ"ט, א'. חולין פ"ז א': בכל ברכות ו', ה'. שבת נ"ג, א'. סוטה ל"א, א'. חנות א', ב': ואם זבחים ס"א, ב':

תרגום אונקלוס

מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃ (כ) לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ (כא) מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכָּתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָּךְ׃

רש"י

השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה [דברים ד'] כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על הרקיע וכן הוא אומר ויט שמים וירד [תהלים י"ח] [מכילתא]: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום [מכילתא]: אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי בסיס [מכילתא]. ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו ועליו מטה מנשה [במדבר ב']. או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: [מכילתא ע"ש זבחים נ"ח כ"ט]: את עולותיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עולותיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה בא' שם וזהו בית הבחירה שם

באור

משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין (מכילתא), וזהו ענין הבטחון ושלילת הספק שזכרנו למעלה, (בפסוק ט"ו), בהוראת תיבת נסה. ושעור הכתוב אחרי שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם, ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל תשתתפו עמי אל אחר, כי אין לכם צורך אתי: (כ) אתי. כמו על פני, וכן תרגם אונקלוס קדמי, ותחלה הזהיר מן האמונה בהם, לא תעשו דבר לשתפו עמי. ואח"כ הזהיר מן העשי' לבדה, כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כ"ו א'): (כא) מזבח אדמה תעשה לי, ולא תצטרכו לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות, כדי שאשכון אליכם, אבל יספיק מזבח אדמה (ר"ע ספורני): וזבחת עליו, סמוך לו ואצלו, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), כי אין השחיטה בראש המזבח:

וּבֵרַכְתִּיךָ׃ (כג) וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃

דיך זעגנען: (כג) ווען דוא מיר מיט דער צייט איינען אלטאר פֿאָן שטיין מאכען ווירסט, זאָ ער־בויע איהן ניכט פֿאָן גע־הויענען שטיינען; דען

תרגום אונקלוס

(כג) וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּיד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן

רש"י

נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים לברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא' אבנים שלמות תבנה [דברים כ"ז] וכן אם כסף תלוה [שמות כ"ב] חובה הוא שנא' והעבט תעביטנו [דברים ט"ו] ואף זה משמש בלשון כאשר וכן ואם תקריב מנחת ביכורים [ויקרא ב'] זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים [מכילתא]: גזית. לשון גזיזה שפוסלין ומכתתין בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחלליה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך [פ"ג דמדות]. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבני' שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על

באור

את צאנך ואת בקרך, פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר וגו', בכל מקום אשר אשים זכר לשמי, שכבודי שוכן שם, כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבוא אל המקום ההוא לבקר אותי, גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא כדרך בני אדם, והכוונה תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי והיא מקום הכבוד (הרשב"ם): (כב) ואם, ענינו כאשר שיגיע הזמן לעשות לי מזבח אבנים (וכן תרגם האשכנזי), והוא בבנין בית הבחירה, השמר שלא תבנה את האבנים גזית, ליפותן לכבוד ומעלת הבנין, וגזית כמו על גזי צאנו (בראשית ל"ח י"ג), כי גז חיש (תהלים צ' י') ענינו הכריתה והפסקת [ושרשו גזז, ודגשו להיות גַזִית, הגימ"ל פתוחה והזי"ן דגושה לחסרון ע"פ, רק שבא הנח במקום הדגש. כ"כ הרד"ק בשרשים שרש גזז, ובמכלול (ד' קטן דף רכ"ב ע"א) בבשקלי השמות משקל פְּעִלַת כתב, ואפשר שיהי' מזה המשקל גזית, והיה ראוי גְּזִית הפ"א בקמץ חטף (ר"ל בתנועה קטנה, והשוא איננו אלא לפי שאיננה ת"ג), והזי"ן בדגש. אלא שהוקל והנח תמורת הדגש, ובתשלומי גָּזִית, בשקל גָּפְרִית עכ"ל], ואתהן מוסב על האבנים שהן לשון נקבה, ואמר הראב"ע שהוא כמו לא תבנה אתהן בנין גזית. ועל דעתי גזית הוא תאר הפעל בלע"ז (אדווערביום), כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ"ו כ"א), ואולך אתכם קוממיות (שם י"ג), וכבר זכרתי זה פעמים רבות: חרבך, שם חרב נופל על כל כלי ברזל שנעשה לחתוך בו, אולי נקראת כן החרב, כי היא מחרבת: כי חרבך הנפת עליה. אונקלוס תרגמו דילמא תרים חרבך עלה. וכן פירש"י הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא. ונראה שהם מפרשים חרבך מלשון חרב ממש, שהוא כלי זיין, לכך פתרו מלת כי מלשון פן, שאם יבנה אתהן גזית, פן יניף עליהן גם את החרב ויחללן, וברש"י כ"י שבידי כל הדבור ההוא איננו, וכן כתוב שם, כי חרבך הנפת עליה. ברזל, והוא הנכון כמ"ש למעלה שמצאנו שם חרב נופל על כל כלי ברזל, אשר בהם פיות כורתות, כמו ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזקאל כ"ו ט'). ולזה יתכן לפרשו כמשמעו, מלשון אי, וכן תרגם יב"ע, דאין ארימת. וטעמו שאם תניף כלי ברזל על אחת מאבני המזבח לפסלה, הרי חללת אותה לבנין מזבחי, והטעם כמו שאמרו חכמינו ז"ל שהמזבח נברא להאריך ימיו של

(כג) וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו: פ
כא (א) וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם: (ב) כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי

תולדות אהרן ולא תעלה נזיר מ"ה, א'. סנהדרין י', ב': ואלה ערובין נ"ד, ב'. גיטין פ"ו, ב'. קדושין ל"ה, א'. ב"ק ט"ו, א': כי עקדה שער ס"ז:

תרגום אשכנזי

זאָבאלד דוא דיינען מייסעל דאראן ברינגסט זאָ ענט־הייליגסט דוא איהן: (כג) דוא זאָללסט אויך ניכט אויף שטופען מיינען אלטאר בעשטייגען: דא־מיט דיינע שאמגלידער ניכט ענטבלאֶסט ווערדען מאָגען:
כא (א) דיזעס זינד אויך דיא רעכטע, דיא דוא איהנען פאָרלעגען זאָללסט: (ב) ווען דוא איינען עברישען קנעכט קויפסט, זאָלל ער זעכס

תרגום אונקלוס

לָא תְרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלֵּינַהּ: (כג) וְלָא תִיסַק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דִי לָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי:
כא (א) וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן: (ב) אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר

רש"י

אחת כמ' וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלות. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז (Echelons סטופ־פען) אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערו' הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומ' אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה: חסלת פרשת וישמע יתרו.
כא (א) ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על

באור

אדם, והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, אינו בדין שיונף המקצר על המאריך (מכילתא). ומפני זה לא הי' במשכן ברזל כי כל יתדותיו היו נחושת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים, כי השחיטה אינה עבודה (הרמב"ן): (כג) ולא תעלה במעלת, כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז [קרא עשעלא"נגס, ובל"א (שטאפפען, סטופפען)], אלא חלק יהי' ומשופע (רש"י): אשר לא תגלה ערותך עליו, שע"י המעלות אתה צריך להרחיב הפסיעות, ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתוב ועשה להם מכנסי בד (לקמן כ"ח מ"ב), מ"מ הרחבת הפסיעות קרובה לגלוי ערוה, ואתה נוהג בו מנהג בזיון, והרי הדברים קל וחומר, ומה אבנים הללו שאין בהן דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהן צורך לא תנהג בהן מנהג בזיון, חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה (לשון רש"י, והוא מהמכילתא):

כא הרשב"ם ז"ל פתח באורו על הפרשה הזאת העמוקה והרחבה עד מאד בהלכות ודינין, בלשון הזה: ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות, אע"פ שהם עיקר, כמו שפירשתי בבראשית, כי מיתור המקראות נשמעים ההגדות וההלכות, ומקצתן ימצאו בפי' רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל, ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי, ואפרש הדינין וההלכות על פי דרך ארץ, ואעפ"כ ההלכות עיקר. כמו שאמרו רבותינו ז"ל הלכה עוקרת משנה עכ"ל. והנה אף אנו בצל כנפי הנשר הגדול הזה נחסה, ולא נזוז מפשוטי המקראות ימין ושמאל, אבל לא שכחנו את הכלל הכלול לנו בהקדמת הספר, על דבר ההבדל שיש בין הסותר והמתחלף, והוא שפשוטו של מקרא אפשר שיהיה מתחלף לקבלת רבותינו באופן הבאור, אבל אי אפשר שיהיה סותר להם בהלכות ודינין, כי הדברים המתחלפים אינו מן הנמנע שיהיו שניהם אמת, אבל הדברים הסותרים, אם האחד אמת, השני שקר בהכרח, ולכן בכל מקום שהנראה מגלויו של פשטות המקרא סותר לקבלת רז"ל בהלכות ודינין, חובה על המבאר לעזוב דרך הפשט מכל וכל, ולילך בארח הקבלה האמיתית, או לעשות

שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ (ג) אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה

ת"א שש קדושין ט"ז, א', וי"ד ב'. ערכין י"ח, ב': נדה מ"ח, א': ובשבעית קדושין שם. ערכין שם: בגפו קדושין כ', א': אם בעל קדושין כ"ב, א':

יאהרע דיענען, אונד אם זיבענטען זאָלל ער אונענטגעלדליך צור פרייהייט אויסגעהען: (ג) איזט ער פיר זיינע פערזאָן אלליין צו זיינעם העררן געקאָממען, זאָ געהט ער אויך פיר זיינע פערזאָן אלליין ווידער הינוועג:

תרגום אונקלוס

חוֹרִין מַגָּן: (ג) אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵיל

רש"י

הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני [ת"כ]. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. ולא לפני ע"א ואפי' ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם [גיטין פ"ח] שהמביא דיני ישראל לפני ארמיים מחלל את השם ומיקר שם האלילים להשביחם שנא' כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים [דברים ל"ב] כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם [ויקרא כ"ה] בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח מישראל יצא בשש ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי [דברים ט"ו] לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מ"ד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנא' ואם אין לו ונמכר בגנבתו [שם כ"ב] או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך [ויקרא כ"ה] הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה

באור

פשרה ביניהם, אם תרצה. ואנחנו את הברית הזה כרתנו לאדונינו, ואותו נשמור כיד ה' הטובה עלינו:

(א) ואלה. כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני, (לשון רש"י, והוא מהמכילתא), והכוונה קרובה למ"ש הראב"ע ז"ל, שאחרי כלות עשרת הדברים לוה השם למשה שירד אל העם, ויודיע' את יתר המצות והמשפטים. ואמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט), והחל להזהיר על ע"ז, ואמר שיכרות ברית עמם בדרתו, שהשם לבדו יהי' להם לאלהים אח"כ הודהו המשפטים והדינין שבין איש לרעהו, כמ"ש רבותינו ז"ל במדרש רבה, כל התורה כלה תלוי' במשפט, לכך נתן הקב"ה דינין. אחר עשרת הדברות, ולסוף חזר והזהיר על ע"ז, בפרשת הנה אנכי שלח מלאך וגו' (לקמן כ"ג כ'), שעקרה להכרית זכר האלילים והפסילים מארץ כנען: אשר תשים לפניהם, אונקלוס תרגם די תסדר קדמיהון, וכן אמרו רז"ל שיבינם טעמי הדברים ופירושיהם, ויסימם לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם, לכך נאמר לפניהם ולא נאמר להם, כמו שם שם לו חק ומשפט (לעיל ט"ו כ"ה): (ב) עבד עברי, עברי תואר לעבד, לא נסמך אליו. והטעם עבד שהוא עברי. כמה שהוא אומר במקום אחר כי ימכר לך אחיך העברי (דברים ט"ו י"ב): כי תקנה. במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר, כדכתיב אם אין לו ונמכר בגנבתו (לקמן כ"ב ב'), אבל מוכר עצמו בעניו, כתוב בפ' בהר סיני וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וגו' (ויקרא כ"ה ל"ט). וכתוב שם עד שנת היובל יעבד עמך (שם מ'), ובכל הוא אומר שש שנים יעבד במכרוהו בית דין, יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה, ואם י קודם לשש שנים יצא ביובל, (ולדבריהם אף המוכר את עצמו אינו נמכר ליותר על שש) ויש שנותן חלוק ביניהם (הרשב"ם ז"ל): ובשבעת, בשביעית למכירתו, או אינו אלא שביעית לשני', ת"ל שש שנים יעבד: לחפשי, רש"י ז"ל פי' לחירות, וכוונתו שמלת חפשי שם המקרה,

אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ (ד) אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ (ה) וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי

תולדות אהרן אדוניו שם ט״ו, א׳: האשה יבמות כ״ב ב׳, וע״א א׳. קדושין ס״א, ב, וס״ט א׳. תמורה כ״ה, ב׳: ואם אמר קדושין ט״ו א׳. וי״ז ב׳, וכ״ב א׳: אהבתי קדושין כ״א, ב׳, וכ״ב ב׳:

תרגום אשכנזי

וואר ער אבער דער מאן איינער פֿרויא, זאָ געהט זיינע פֿרויא מיט איהם הינויס: (ד) גיבט איהם אבער זיין הערר איינע פֿרויא, אונד דיזע געבערט איהם זאָהנע אָדער טאָכטער; זאָ בלייבט דיא פֿרויא מיט איהרען קינדערן איהרעם הערן, ער אבער געהט פֿיר זיינע פערזאָן אלליין הינוועג: (ה) ווען דער קנעכט שפרעכען זאָללטע, איך ליבע מיינען הערן, מיינע פֿרויא אונד מיינע קינדער, איך מאג ניכט אלס

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ (ד) אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָתָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי׃ (ה) וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי

רש״י

כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו · בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים [קדושין כ׳]: אם בעל אשה הוא. ישראלית [מכילתא]: ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו [קדושין כ״ב]: (ד) אם אדוניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנו עבדים. או אינו אלא בישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנא׳ אחיך העברי או העבריה [דברים ט״ו] מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה:

באור

כמו חופש, חירות, וכ״כ הרשב״ם, והוכיח שהוא כן, שאילו הי׳ לשון אדם שהוא חפשי (כדעת אונקלוס שתרגם יפוק לבר חורין. היה לו לינקד בחטף לחפשי עכ״ל. ויש מפרשים למקום שיהי׳ שם חפשי, כלומר שילא מבית אדוניו אל ביתו (רד״ק בשרשים שרש חפש): חנם, משרש חנן, והמ״ם נוסף והטעם חנינה בלי מחיר כסף, והוא תאר הפעל (אדווערביום), שדרכו לבא בלא שמוש, כמו ריקם שלחתני (בראשית ל״א מ״ב), ואולך אתכם קוממיות (ויקרא כ״ו י״ג), ואם תלכו עמי קרי (שם כ״א), הנם נמכרתם (ישעי׳ נ״ב ג׳), רבת צררוני (תהלים קכ״ט א׳), ודומיהם (עיין הקדמת הספר): (ג) בגפו, שלא הי׳ נשוי אשה, כתרגומו בלחודוהי, ולשון בגפו בכנפו (שהכנף בלשון ארמי גפין), שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו, בכנף בגדו (רש״י), וי״א שהוא כמו בגופו, ותרגומו גופת שאול (ד״ה א׳ י׳). על משקל אחר [ובא כאן הדגש במקום הנח. כמו ופטורי צצים (מלכים א׳ ו׳ י״ח וכ״ט ול״ב ול״ה). וכנהו כאן בלשון זכר], והטעם שלא בא גוף אחר עמו: בגפו יצא, אמר הגאון הולרך לומר אם בגפו יבא בגפו יצא, כאשר אמר יצא לחפשי. בעבור דבר האשה שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא (הראב״ע), וחז״ל דרשו מזה שאם לא הי׳ נשוי מתחלה ישראלית אין רבו מוסר לו שפחה כנענית: בעל אשה, ישראלית: ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא? אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (רש״י), ומדרש חכמים הוא, והכניסו עמה הבנים, מכתוב שאמר אח״כ ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כ״ה מ״א), (הרמב״ן): (ד) אדניו, מצאנו אנשי לשון הקדש יחלקו כבוד בתור׳ השמות, אבל לא בפעלים, אמרו אדון גם אדונים, והוא לשון יחיד, ביד אדנים קשה (ישעיה י״ט ד׳), ובסמוכים אמרו אדניו, ולא אמרו אדונו, כי לא נמלא, ולשון המדבר אדני שאל, ואסור לאמרו בלשון רבים, שלא יתערב עם השם הנכבד, והנה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד, כמו בכנוי אדני שאל (בראשית מ״ד י״ט), (הראב״ע): יתן לו אשה, שפחה כנענית, להוליד לו ממנה עבדים;

וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ (ו) וְהִגִּישׁוֹ
אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־
הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו
אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס

ת"א לא קדושין שם: המזוזה קדושין שם: ורצע קדושין י"ד, ב', וט"ז ב', וכ"א ב', וכ"ב ב': אינו יבמות ק"ד, א'. קדושין ט"ו, א': במרצע קדושין כ"א, ב': ועבדו שם ט"ו, א', וכ"א ב':

תרגום אונקלוס

יַת אִתְּתִי וְיַת בְּנַי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃ (ו) וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם׃

פֿרייאגעלאסנער אויס= געהן: (ו) זאָ ברינגע איהן דער הערר פֿאָר דיא גאָטטליכען ריכטער, פֿיהרט איהן אן איינע טהיר אָדער פֿפֿאָסטע; ווען איהן דער הערר דא= זעלבסט דאז אָהר מיט איינער פֿפֿרימע דורכ= שטאָכען, זאָ מוס איהם דיזער אויף אימער דיע=

רש"י

(ו) אל האלהים. לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו [מכילתא]: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עלי' ת"ל ונתת באזנו ובדלת [דברים ט"ו] בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד [קדושין כ"ב]: ורצע אדוניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזן המטהר הימנית [ויקרא י"ד] מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע. ואם מכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם [ויקרא כ"ה] ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנ' אדון לעצמו ירצע בפניהם [מכילתא]: ועבדו לעולם. עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו. ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו [ויקרא כ"ה] מגיד שנ' שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ' שנה אלא עובדו עד

באור

(ו) האלהים, נקרא המשפט והשופטים על שם אלהים, כמו שאמר משה כי המשפט לאלהים הוא (דברים א' י"ז), וכן אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט (ד"ה ב' י"ט ו'), והמשורר אמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט (תהלי' פ"ב א'), כלומר בקרב עדת אלהי' ישפוט, וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (דברים י"ט י"ז), ובאלה שמות רבה אמרו בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקדוש ב"ה שמי השמים, ומשרה שכינתו בצדו, שנאמר וכי הקים ה' להם שפטים והיה ה' עם השופט (שופטים ב' י"ח), (מדברי הרמב"ן): אל הדלת וגו', מנהג השופטים לישב בשער העיר שיש לה דלתים ובריח, והכוונה שיעשה זה לפני יושבי השער. רוצע אזנו לסימן עבדות: או אל המזוזה, חז"ל אמרו שאין המזוזה כשרה לרצוע עליה. כדכתיב ונתת באזנו ובדלת (דברים ט"ו י"ז), בדלת ולא במזוזה. וטעם אמרו או אל המזוזה, שיגישו אל המקום אשר שם הדלת מחוברת במזוזה שלא תהי הדלת מונחת על הארץ, כי אם זקופה אצל המזוזה. והנה בתרגום אונקלוס שבפנינו הנוסחא לות דשא דלות מזוזתא' ובתיב"ע לות דשא דלות מזוזתא, משמע שכוונתם להוציא תיבת או ממשמעה, ואין לזה הכרע מדברי חז"ל, שהם לא אמרו אלא על הרציעה שצריכה להיות בדלת, וכתוב מדבר מן ההגשה, שיגישו אל מקום הדלת או אל מקום המזוזה, ויש מן הספרים שכתוב בת"א או לות מזוזתא. והי' לדעתי הנוסחא הנכונה. וכן מתורגם בל"א: ורצע, ענייננו ינקוב: במרצע, שם הכלי שנוקבין בו: לעלם, ידענו כי מלת עולם בל"הק הוא זמן, כמו כבר הי' לעולמים (קהלת א' י'), זמנים. וישב שם עד עולם (שמואל א' א' כ"ב). עד זמן שיהיה גדול, וכן ועבדו לעלם, לזמנו של יובל, שאין זמן מועדי ישראל ארוך

(ז) וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ (ח) אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא יְעָדָהּ

לו קרי

תולדות אהרן וכי כתובות מ"ו ב'. קדושין ב', ג', וד' ח', וע"ב ג'. בכורות כ', ב': לא תצא קדושין ט"ו, ח', וכ' ח': רעה קדושין י"ט, ב':

תרגום אשכנזי

נען, (ד. ה., ביז צום אללגעמיינען פרייהייטס-יאהר): (ז) ווען איין מאן זיינע טאכטער צור לייבאייגנען פערקויפט, זאלל זיא ניכט זא היני-ווענ געהען, וויא דיא קנעכטע הינוועג געהען; (ח) איזט זיא אין דען אויגען איהרעס הערדן מיספעלליג, זא דאס ער זיא ניכט פיר זיך בעשטיממט, זא מוס ער איהר דאצו פערהעלפען

תרגום אונקלוס

(ז) וַאֲרֵי יְזַבִּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין: (ח) אִם בִּישַׁת בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּי קַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ

רש"י

היובל בין סמוך בין מופלג [קדושין ט"ו]: (ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה. בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצא' בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשי' אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר [מכילתא. ערכין כ"ט]: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינ' או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העברי' מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים [מכילתא]: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לו יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע

באור

ממנו, ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו (הרא"ב"ע): (ז) בתו, הקטנה, שהיא ברשות האב: לא תצא וגו', אין ספק שאף האמה יוצאה בשש, כדכתיב וכי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים (דברים ט"ו י"ב), וכן היא יוצאה ביובל, והכוונה באמרו לא תצא וגו', שלא תמתין עד כלות שנות השנים, כי אם קודם לכן צריך האדון לעשות לה אחת משלש אלה, וחז"ל אמרו כצאת העבדים כיציאת עבדים כנעניים, הנקראים עבדים סתם, ללמד שאין האמה יוצאת בשן ועין, והעבד העברי הוקש לאמה, ואף הוא אינו יוצא בשן ועין, כי ישראל הוא, וחייב האדון המזיקו לשלם לו חמשה דברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה, שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה, כתיב לא באל"ף וקרי לו בוי"ו, והכוונה לפי הכתיב שלא ירצה ליעדה ולהכניסה לו לאשה, ולפי הקרי הטעם אם רעה בעיני אדוניה אשר יעדה האב להיות לו לאשה, כי הקונה בת ישראל לאמה, לקחתה לו לאשה יקנה אותה, והיא מיועד' לו מן הסתם: יעדה, ענין זמון: והפדה, האב הנזכר שאסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה: לעם נכרי, שאינו מישראל, לא ימשול האב למכור את בתו, כי לא יוכל לישא אותה, ויהי' זה בגידה בבתו, כי לא ימכור האדם את בתו כי אם למי שיוכל לקחתה, או יהי' טעם בבגדו בה, שכל מוגר בתו בוגד בה, כל זה מדברי הרמב"ן ז"ל שפי' כן על דרך הפשט והנה אף אונקלוס ויב"ע תרגמו והפדה על האב, ועל לעם נכרי לא ימשל למכרה אי' במכילתא אזהרה לב"ד שלא ימכרנה לנכרי, וכתב הרמב"ן שירצה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר, אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי שלא ימכור אדם בתו לנכרי, כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעק' משפחת גר (ויקרא כ"ה מ"ז), הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה. ודעת רש"י ז"ל שפעל והפדה מוסב אל האדון, שיתן לה מקום ויסייע בפדיונה, כמו שאמרו חז"ל בהגנ"ע מן הכסף שנתן בעדה כמספר

וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ (ט) וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ (י) אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ

ת"א והפדה קדושין י"ח, ב' י"ד, ג', וט"ז א', וי"ט א': בבגדו קדושין י"ח, א', וע"ב ב'. בכורות נ"ד, א': אם קדושין ט', ב' וט"ז א': שארה כתובות מ"ז, ב', ות"א א':

דאס זיא זיך לאָז קויפֿע, ער זאָלל אבער דיא מאכט ניכט האבען, זיא אן איי־נען פֿרעמדען צו פֿער־קויפֿען, נאכדעם ער זעלבסט ליבלאָז געגען זיא געוועזען: (ט) בעשטיממט ער זיא פֿיר זיינען זאָהן, זאָ מוס ער נאך דעם רעכטע דער טאָכטער איהר געשעהן לאססען: (י) וועןער איהם אויך איינע אנדערע דויא ניבט, זאָ מוס ער דאָך איהרע קאָסט, קליידונג אונד

תרגום אונקלוס

לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ (ט) וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַּהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד לַהּ׃ (י) אִם

רש"י

בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתיד' לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב [קדושין י"ח]: בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה [מכילתא]: שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו

באור

השנים שעשתה אצלו, וכפי מספר השנים הנותרות כן יהי' פדיונה, וכ"כ הראב"ע כי והפדה פעל יוצא לשני פעולים, כמו המלאיה הדים חליד (תהלים קמ"ז ח'), וכ"כ הרשב"ם: לעם נכרי, כתרגומו לגבר אוחרן, לאיש אחר, וכמוהו הגוי גם צדיק תהרג (בראשית כ' ד'): לא ימשל למכרה, לא האדון ולא האב: בבגדו בה, אם רוצה לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד, וכן האב מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה, האדון הנזכר. וזה דרך להפרשים אזהרת לא ימשל למכרה על האדון: כמשפט הבנות, בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה, הבן, גם האב אם הוא יקחנה, לתת לה שארה כסותה ועונתה, כ"פ רש"י והראב"ע, והרמב"ן ז"ל כתב על דרך הפשט יתכן שיאמר אם ייעדנה הקונה לבנו, והוא הסדור שישדכנה לו, כי יעוד לשון זמון הוא, מן המועד אשר יעדו (שמואל ב' כ' ה'), כמשפט אשר יעשה האדם לבתו יעשה לה, שיתן לה משלו כמהר הבתולות ולוה בזה כאשר לוה בהענקה, והכל חסד מאתו יתעלה עכ"ל: (י) אם אחרת, בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה בין שלא נמכרה: יקח לו, עליה: שארה, לדברי האומר (בכתובות דף מ"ז ע"ב מזונות האשה דאורייתא, שארה (כתרגומו זיינה) אלו מזונות. וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג' ב'), וכן וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים ע"ח כ"ז), דבר המעמיד ומשאיר חיי האדם, והוא המזון, ומזה הטעם נקראו קרובי האדם שאר בשרו, או שאר בקמץ האל"ף, או שארה, הטעם קיום ושארית. מה שנשאר מן האדם במותו, וכן תקרא העיסה משארה, משארתם צררת בשמלתם (לעיל י"ב ל"ד). על שם המזון, כי הלחם הוא עיקר מזונותיו של אדם: כסותה, מלבושים: ועונתה. כנוי לתשמיש. דבר המענה את האשה בהמנעו ממנה, וכן הוא אומר אם תענה את בנותי (בראשית ל"א נ'), וי"מ עונתה מגזרת עת, כי הוא עת דודים, כי מלת עת בחסרון נו"ן, כמו אמת, על כן נדגש תי"ו עתך ועתו כמו אמתו. וי"א ועונתה דירה, לשון מעון, כי מ"ם של מעון נוסף. והאומר מזונות האשה תקנת חכמים, תחת מעשה ידיה, יפרש הכתוב בענין אחר (עיין בפי' הרמב"ן): לא יגרע. לא ימנע מזאת האמה שייעד

תרגום אשכנזי

וואָהנונג, ניכט אבברע-
כען: (יא) לייסטעט ער
איהר אבער דיזע דרייא
שטיקקע ניכט, זאָ געהט
זיא אונענטגעלדליך פֿאָן
איהם וועג: (יב) ווער
איינען מענשען שלעגט
דאס ער שטירבט, זאָלל
געטאָדטעט ווערדען:
(יג) האט ער איהם אבער
ניכט נאכגעשטעללט, זאָנ-

וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע: (יא) וְאִם שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף: ס (יב) מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת: (יג) וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים

ת"א לא יגרע נדרים ט"ו, ב'. גיטין ע"ד, ב': ויצאה כתובות מ"ח, ב'. קדושין ב', ב', וד' א', וע"ב ב'. בכורות ב', ב': ואשר ב"ק כ"ו, ב'. מכות ז', ב', וי' ב':

תרגום אונקלוס

אוֹחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע: (יא) וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעֲבֵיד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף: (יב) דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (יג) וְדִי לָא כְמַן לֵיהּ וּמִן

רש"י

כבר: שארה. מזונות [כתובות מ"ז]: כסותה. כמשמעו: עונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעד' לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשה' עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנא' [נדרים ט"ו] העברי או העבריה ועבדך שש שנים מהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק [קדושין ד' מכילתא]: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. למה נאמר לפי שנא' ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת [ויקרא כ"ד] שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה [סנהדרין כ"ד] ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפילו קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל [שם] ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי' נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש [מכילתא]: (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוון: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה [שמוא' א' כ"ד י"ב] ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בו צידה ופועל שלו צודה וזה הפועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד כהדבקו על צד תנשאו [ישעי' ס"ו] צדה אורה [שמואל א' כ'] ומילין לצד עילאה ימלל [דניאל ז'] אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא

באור

לו כבר, ואז"ל אם לא ישא אחרת, כי הכתוב דבר בהווה: (יא) ואם שלש אלה, היעוד לו או לבנו או הפדיון: לא יעשה לה, הכוונה שלא יעשה לה אף אחת משלש אלה: ויצאה חנם, חז"ל פירשו שתצא בסימני נערות, אע"פ שלא הגיע לה שש ולא יובל: חנם אין כסף, חז"ל דרשו כפל הלשון חד לנערה וחד לבוגרת (קדושין דף ד' ע"א). ולפי הפשט בא הכפל לתוספת באור, לפי שמלת חנם סובלת ב' פירושים, חנם בלא מחיר, כמו חנם נמכרתם (ישעיה נ"ב ג'), וחנם בלי השגת התכלית, כמו ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א' י'), כי חנם מזורה הרשת (משלי א' י"ז). לכן יוסיף לפעמים התיבה הנרדפת אין כסף, כמו כי מת אתה ולא תחי' (מלכים ב' כ' א' וישעי' ל"ח א'): (יב) מכה איש ומת, הכהו כל כך עד שמת בו, וכן מתורגם בל"א: איש. כולל זכר ונקבה: (יג) לא צדה, לא ארב לו, ולא נתכוון להרגו, כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה (שמואל א' כ"ד י"ב): אנה לידו, כמו מתאנה הוא לי (מלכים ב' ה' ז'), מבקש סבות ועלילות, וכן תאנה הוא מבקש (שופטים י"ד ד'). לא יאונה לצדיק כל

אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר
יָנוּס שָׁמָּה׃ ס (יד) וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־
רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי
תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃ ס (טו) וּמַכֵּה אָבִיו
וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס (טז) וְגֹנֵב אִישׁ

ת"א ושמתי מכות י"ב, ב'. זבחים קי"ז, א': יזיד יומא פ"ה, ב'. סנהדרין ע"ח, א', ופ"ט א': מעם יבמות ז', סנהדרין ל"ה ב', ונ"ו א': ומכה סנהדרין פ"ד, ב'. חולין י"א, ב': וגנב סנהדרין פ"ה, ב':

דערן גאָטט האט עס איהם זאָ אין דיא האנד געפֿיגט, זאָ ווערדע איך דיר איי־נען ארט בעשטיממען, וואָהין ער פֿליהען זאָלל: (יד) ווען אבער יעמאנד זיינען נעבסטען פֿאָרזעטצ־ליך מיט הינטערליסט אומברינגט, זאָ זאָללסט דוא איהן פֿאָן מיינעם אל־טאר הינוועגנעהמען, ווי־דער צו שטערבען: (טו) ווער פֿאטער אָדער מוטטער שלעגט, זאָלל נעטאָדטעט ווערדען: (טז) ווער איינען מענשען שטיהלט אונד פֿערקויפֿט איהן, מאן האט

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דִּי יַעֲרוֹק לְתַמָּן׃ (יד) וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תְּדַבְּרִנֵּיהּ לְמִקְטַל׃ (טו) וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ (טז) וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח

רש"י

לו שום צד מיתה ואף זה יש להרה' עליו מכל מקום לשון ארב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון לא תאונה אליך רעה [תהלים צ"א] לא יאונה לצדיק כל און [משלי י"ב] מתאנה הוא לי [מלכים ב' ה'] מזדמן למצוא עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע [שמואל א' כ"ד] ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וז' לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסול' וז' שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה [מכות י"ב]: (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו גוי ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על גוי להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות [זבחים קט"ז]: (טו) ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה [סנהדרין ל"ו]: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגונב איש ומכרו.

באור

און (משלי י"ב כ"א), והטעם שהשם סבב ועלל לו זה בעבור עון אחר שעשה, והוא לא כוון לכך. וכן דרך המקרא ליחס כל דבר אל השם יתעלה, שהוא עלת הכל, חוץ מן המעשים הנמשכים אל הבחירה החפשית, שהם מעשה האדם: ושמתי לך מקום, כשיהיו ערים לשבת (הרשב"ם) ורש"י פי' אף במדבר שינוס שמה, ואי זה מקום קולטו? זה מחנה לויה (והוא מהמכילתא): (יד) בערמה. להוציא שליח בית דין, והרופא והרודה בנו ותלמידו, שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי, הכוונה שלא יהי' למזיד מנוס כלל, ולא יקלטנו שום מקום, ואם אל המזבח ינוס, כאשר עשה יואב, גם משם תקחנו למות, וחז"ל אמרו אפי' כהן ורוצה לעבוד עבודת מזבחי: (טו) ומכה, אף הכאה שאינה של מיתה, ורז"ל פירשו בעושה חבורה: אביו ואמו, או אביו או אמו: מות יומת, בחנק, וכן כל מיתה האמורה בתורה סתם: (טז) ונמצא בידו, קודם המכירה, שראו עדים שהכניסו מרשות הנגנב לרשותו, ואח"כ מכרו

וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס
(יז) וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס
(יח) וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃ (יט) אִם־

ת״א ומקלל קדושין ל׳, ב׳: והכה ב״ק ל׳, ב׳ :

תרגום אשכנזי

איחן אבער פֿאָרהער אין זיינער געוואלט געפֿונדען זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (יז) ווער פֿאטער אָדער מוטטער פֿלוכט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (יח) ווען מעננער אין צאנק געראטהען, אונד איינער שלעגט דען אנ־דערן מיט איינעם שטיין אָדער מיט דער פֿויסט, ער שטירבט צוואר ניכט, מוס אבער צו בעטטע ליגען; (יט) ווען ער ווידער אויפֿשטעהט, אונד אן

רש״י

למה נאמר לפי שנאמר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו [דברים כ״ד] אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר וגונב נפש [שם] לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה [סנהדרין פ״ח]: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה [סנהדרין פ״ה]: מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא. והפסיק הענין וכתב עוד וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ״ס לא מקשינן [סנהדרין שם]: (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר איש איש אשר יקלל את אביו [ויקרא כ׳] אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מניין ת״ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם [ויקרא כ׳] ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו [ת״כ קדושים]: (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו [מכילתא]: ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו [מכילתא]: ונקה המכה. וכי תעלה

תרגום אונקלוס

בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ (יז) וּדִיְלוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ (יח) וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְבַר יָת חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן׃ (יט) אִם יְקוּם וְיִתְהַלֵּךְ

באור

לאחר, כמו שאמרו הגונב נפש מישראל, אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו, ואמרו בברייתא גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור. והנה שעור ונמצא בידו, אחר שנמצא בידו, ויתכן לומר שהוא מוסב על הלוקח, שנמצא בידו של לוקח, שאם לא הכניסו הלוקח מרשות הגנב לרשותו, אין הגנב חייב מיתה, לפי שלא נגמר המכר ביניהם, או אפי׳ נגמר המכר, וקנה ע״י הגבהה או במשיכה בחצר של שניהם, יפטר, עד שיצא מרשות הגנב לרשות הלוקח. (שטת הרמב״ן ז״ל שפי׳ כן לשון הברייתא עדיין הוא ברשותו: (יז) ומקלל, מלאנו קללה בזכירת השם, כמו ויקללם בשם ה׳ (מלכים ב׳ ב׳ כ״ד), גם בלא זכרון השם, וקדמונינו ז״ל העתיקו עד שיקלל בהזכרת השם: מות יומת, בסקילה, וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה, ובנין אב לכלם, באבן ירגמו אתם דמיהם בם (ויקרא כ׳ כ״ז), ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (שם ט׳): (יח) באגרף. על לשון רז״ל אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה (פֿויסט בל״א), והזכיר הכתוב שתי ההכאות, אחת קשה, והיא באבן, ואחת קלה, והיא באגרוף, לומר כי בשתיהן צריך אומד. ואומדין אותו, אם ימות זה, כגון שהכהו על נפשו, רוצח הוא מות יומת, ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי: ויש מפרשים אגרף כמו רגב עפר (ערדשאָללע בל״א), מלשון עפר, עבשו פרדות תחת מגרפתיהם (יואל א׳ י״ז), והאל״ף נוסף כאל״ף אזרוע, והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא, והזכיר את זה, לאמר כי גם ברגב יומת, אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית (מדברי הרמב״ן): ונפל למשכב, כתרגומו ויפול לבוטלן, לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) אם יקום וגו׳, לפי פשוטו של מקרא דבר הכתוב בהווה, שאם

יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא: ס שני (כ) וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם: (כא) אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ

ת"א יקום כתובות ל"ג, ב'. סנהדרין ע"ח, א': רק ב"ק פ"ה, א': ורפא ברכות ס', א'. ב"ק פ"ד, א', ופ"ה ב': נקם סנהדרין נ"ב, ב': יום ב"ק נ"ו, א'. ב"ב כ', א': כספו ב"ק שם. ב"ב שם ב':

איינער קריקקע אויף דער שטראססע הערום געהען קאן: זא זאלל דער שלעגער פרייא זיין; יעדאך זאלל ער איהם דיא פערזיימונגסקאסטען ערשטאטטען, אונד איהן היילען לאססען: (כ) ווען יעמאנד זיינען קנעכט אדער זיינע מאגד מיט דעם צוכטשטאק שלעגט, אונד ער שטירבט אונטער זיינער האנד; זא ווירד ער גערעכט: (כא) יעדאך ווען ער איינען טאג

תרגום אונקלוס

בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם: (כ) וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עַבְדֵּיהּ אוֹ יָת אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן: (כא) בְּרַם אִם יוֹמָא

רש"י

על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא [ב"ק פ"ה]: (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית תלמוד לומר בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גיר' רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש: נקום ינקם. מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית [ויקרא כ"ו סנהדרין ע"א מכילתא]: (כא) אך אם יום או יומים יעמוד לא ייקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת [מכילתא]: לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם

באור

יתחזק המוכה וישוב כחו אליו, עד שיקום ממשכבו לגמרי, ולא יחזור אליו, כי אם יתהלך בחוץ בשווקים וברחובות, על משענת מטה אשר בידו, כמשפט החולים שנתרפאו, והכלל שיעמדוהו לחיים: ונקה המכה, למדך שחובשין אותו, עד שנראה אם נתרפא זה, ופי' ונקה שיוציאוהו מבית הסהר: שבתו, מגזרת שביתה, על משקל שברו, ושרשו שבת, כי התי"ו שרש, והוא שם ע"מ שבר קבר, או ששרשו ישב, והוא מקור ע"מ דעת, והטעם זמן ישיבתו בבית, שובת ממלאכתו, הפך והתהלך בחוץ: יתן, ישלם לו: ורפא ירפא, כתרגומו ישלם שכר הרופא, ושנה הכתוב לאמר רק שבתו יתן ורפא ירפא, ולא אמר רק שבתו ורפואתו יתן, להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו, ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים, רק ירפא בו על כל פנים (הרמב"ן): (כ) את עבדו, בכנעני הכתוב מדבר, כמו שאמרו חז"ל, לפי שאמר באחרונה כי כספו הוא, אבל עבד עברי אינו כספו, אלא כשכיר כתושב עמו והוא כישראל לכל דבריו: בשבט, בה"א הידיעה, כי דרך המושל להיות בידו שבט מוסר, ואעפ"כ יזהר ולא יכנו בו מכה רבה: נקם ינקם, אמרו חז"ל שהוא מיתת סייף, וכן הוא אומר

הוּא׃ ס (כב) וְכִֽי־יִנָּצ֣וּ אֲנָשִׁ֗ים וְנָ֨גְפ֜וּ
אִשָּׁ֤ה הָרָה֙ וְיָצְא֣וּ יְלָדֶ֔יהָ וְלֹ֥א יִהְיֶ֖ה
אָס֑וֹן עָנ֣וֹשׁ יֵעָנֵ֗שׁ כַּֽאֲשֶׁ֨ר יָשִׁ֤ית עָלָיו֙
בַּ֣עַל הָֽאִשָּׁ֔ה וְנָתַ֖ן בִּפְלִלִֽים׃ (כג) וְאִם־
אָס֖וֹן יִהְיֶ֑ה וְנָתַתָּ֥ה נֶ֖פֶשׁ תַּ֥חַת נָֽפֶשׁ׃
(כד) עַ֚יִן תַּ֣חַת עַ֔יִן שֵׁ֖ן תַּ֣חַת שֵׁ֑ן יָ֚ד

ת"א וכי וכו' כתובות ל"ג, א'. ב"ק מ"ב, א'. סנהדרין ע"ד, א', וע"ט א': ויצאו ב"ק מ"ח, א': ולא שם ל"ד, ב', ול"ה א'. ול"ז א'. סנהדרין ע"ד, א': כאשר ב"ק מ"ב, א'. ערכין ז', א': ונתן מגלה ט"ו, ב'. סנהדרין קי"ח, ב': ואם כתובות ל', א', ול"ב א'. סנהדרין ע"ד, א': עין ב"ק פ"ג ב', ופ"ד א':

תרגום אשכנזי

אָדער צווייא נאָך לעבט, זאָלל עס ניכט גערעכט ווערדען, וויל עס זיין געלד איזט: (כב) ווען זיך מענער האדערן, אונד פערלעטצען איינע שוואנגערע פרויא, זאָ דאס איהר דיא קינדער אבגעהען, עס איזט אבער ווייטער קיין אונגליק ערפאָלגט זאָ זאָלל דער טהעטער מיט איינער געלד בוסע בעשטראַפט ווערדען, וויא איהם דער עהעמאן דער פרויא אויפלעגען ווירד, אָדער ער בעצאהלט נאך דעם אויסשפרוכע דער ריכטער: (כג) איזט אבער דער פרויא זעלבסט איין אונגליק ערפאָלגט: זאָ מוסט דוא פערזאָן פיר פערזאָן הינגעבען: (כד) (רעכטסוועגען זאָללטע) אויגע פיר אויגע (זיין), צאהן

תרגום אונקלוס

אוֹ תְּרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי כַסְפֵּיהּ הוּא׃ (כב) וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְנְבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִּי יְשַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלָהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ (כג) וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא׃ (כד) עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא יְדָא חֲלָף יְדָא רִגְלָא

רש"י

שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה [מכילתא]: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגלך [תהלים צ"א] ובטרם יתנגפו רגליכם [ירמיה י"ג] ולאבן נגף [ישעיה ח']: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף [דברים כ"ב]: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי וולדות: בפלילים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק [סנהדרין ע"ט]: (כד) עין תחת

באור

חרב נקמת נקם ברית (ויקרא כ"ו כ"ה): כי כספו הוא, ודינו להכותו דרך תוכחה: (כב) וכי ינצו אנשים, זה עם זה, ונתכוון להכות את חבירו, והכה את האשה: ונגפו, אין נגיפה אלא לשון דחיפה, כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צ"א י"ב), ובטרם יתנגפו רגליכם (ירמי' י"ג ט"ז), ולאבן נגף, (ישעי' ח' י"ד): ולא יהיה אסון, באשה: ענוש יענש, ישלם דמי ולדות לבעל, והוציאו הכתוב בלשון עונש שהוא כמו קנס, לפי שאין כאן ממון תשלומין, כי מי יודע בולדות אם יחיו (הרמב"ן): כאשר ישית וגו'. רש"י ז"ל פירש כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך, והכוונה שביד הבעל לתבעו ולא ביד האשה כי אין לה חלק וזכות בהם: ונתן, המכה, הדמים: בפלילים, ע"פ שומת ב"ד. והרמב"ן ז"ל פי' על פי דרכו שהקנס ההוא יהי' כאשר ישית בעל האשה, שהוא חפץ בילדיו, והשופטים הם אללו. ויתן זה בפלילים, שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ויהי' לפי זה ונתן מוסב על הבעל, שהוא יתן עליו עונש כפי הראוי, ואל ירבה עליו יותר מדאי: (כג) ואם אסון יהיה, באשה: ונתתה נפש תחת נפש, רבותינו (בסנהדרין דף ע"ט ע"א), חולקים בדבר, י"א נפש ממש, וי"א ממון אבל לא מיתה, שהמתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה, ומשלם

תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ (כה) כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה

ת״א רגל ב״ק פ״ד, א׳: פצע שם כ״ו. ב׳ ופ״ד א׳, ופ״ה א׳: חבורה ב״ק פ״ד, ב׳:

תרגום אונקלוס

חֲלַף רִיגְלָא׃ (כה) כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּידְעָא חֲלַף פִּידְעָא מַשְׁקוֹפֵי

פיר צאהן, האנד פיר האנד, פוס פיר פוס. (כה) בראנדמאהל פיר בראנדמאהל, וואונדע פיר וואונדע, ביילע פיר ביילע. (דאהער מוס דער

רש״י

עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפיחתו דמיו למכור בשוק וכן כל׳ ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל [ב״ק פ״ד]: (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבל׳ שיש בה פחת דמים ועכשיו כשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציא׳ דם שפלע את בשרו נפר״דור בלע״ז (פערוואונדען, איינע וואונדע) navrer, הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשו׳ רבותינו לחייב על הצער אפי׳ במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרים אותו מן הצער לומר הואיל וקנ׳ ידו יש עליו לחתכם בכל מה שירצה אלא אומדים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וליערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק״א בלע״ז (איין מאהל) Tache, כמו ונמר חברברותיו [ירמיה ב׳] ותרגומו משקופי לשון חבטה בעדו״רא בלע״ז (דהז דרעסען battitura, שלאגען) Battre. וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבועות ברוח

באור

ליורשיו דמיו כמו שהי׳ נמכר בשוק (רש״י): (כד) עין תחת עין, הידוע בקבלת רז״ל (בב״ק דף פ״ב ע״ב) שהוא ממון, ויצא כלשון הזה בתשלומין, ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש (ויקרא כ״ד י״ח), והנה לאיות רבות יש לדבריהם משקול הדעת, ומשפט השכל הישר, כמו שאמר הגאון רב סעדיה כי אם הכה אדם עין חבירו וסרה שלישית אור עיניו. איך יתכן שיוכה מכה זאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עיניו כלו, ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה, כי אם היו במקום מסוכן, אולי ימות. ואין הדעת סובלתו וכן הדי שהי׳ סומא וסימא קיטע וקיטע, מה נעשה לו? ואף שחז״ל דחו כל הראיות הללו והדומות להן (בב״ק דף פ״ב ע״ב ופ״ד ע״א). ואמרו שיש להשיב עליהן, נראה שאין כוונתם אלא לומר שאינן מכריעות וכולחות לגמרי, זולת הקבלה. ושאפשר להשיב על כל אחת מהן ע״פ דוחק, אבל האמת שהמשקיף בהשקפה אחת על כולן, אי אפשר שיתעקש עוד מלשמוע לקבלת חז״ל. והרמב״ן ז״ל הביא עוד ראיה לדבריהם ממה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפא ירפא, ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו, מה ישלם אחרי כן, יגם הוא לריך שבת ורפוי? ואין טענה מפני המתרפא מהלה, (כן דחו רז״ל זאת הראי׳ בב״ק שם), כי אין זה פשוטו של מקרא אבל הכתוב ידבר בכל אדם, וגם אם נתרפא מהר, כבר לקחנו נקמתו ממנו, כי עשינו לו כאשר עשה בשוב עכ״ל. וכוונת הכתוב כמה שכתב הראב״ע שמדין הגמול הוא חייב בכך, אם לא יתן כפרו, והכתוב אומר שלא נקח כופר לנפש רולח אשר הוא רשע למות, אבל נקח כיפר במי שהוא רשע לכרות אחד מאיבריו, לכן לא נכרתנו לעולם, אבל ישלם כפרו, ואם אין לו, יהי׳ עליו החוב עד שתשיג ידו. וכן מתורגם בל״א. והנה התחיל בחסרון איברים, ודבר בהוה על הרוב. שכן דרך המכה את חבירו להזיקו בעין או בשן או ביד או ברגל, ותהם תקיש על יתר האיברים: (כה) כויה וגו׳. בכל אלו אין בהם חסרון אבר. ומשלם דמי לער ובושת ורפוי: כויה. מכות אש: פצע, היא מכה המוציא דם שפולע את בשרו נפר״דור בלעז (בל״א אָפפענע וואונדע, עיין בפ׳ בראשית ד׳ כ״ג). הכל לפי מה שהוא. אם יש בה פחת דמים נותן ניק, ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת ולער (רש״י): חבורה, היא מכה שהדם נלרר בה, ואינו יולא אלא שמאדים הבשר כנגדו, ולשון חבורה טק״א בלע״ז (ובדפ״י כ״י טיי״א בלע״ז והוא טאשע, ובל״א פלעק, מאהל), כמו ונמר חברבורותיו (ירמי׳ י״ג כ״ג), ותרגומו משקופי לשון חבטה בע״דולה בלע״ז (ובל״א שלאג), וכן שדפת קדים (בראשית מ״א

תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס (כו) וְכִֽי־יַכֶּה אִישׁ
אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אֽוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ
וְשִֽׁחֲתָהּ לַֽחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינֽוֹ׃
(כז) וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אֽוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל
לַֽחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּֽוֹ׃ פ
(כח) וְכִֽי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־
אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא
יֵֽאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִֽי׃

ת"א וכי קדושין כ"ד, ב': ושחתה קדושין כ"ד, ב'. ב"ק כ"ו, ב': תחת ב"ק ע"ד, ב': ואם שן. קדושין ס"ד' א': לחפשי קדושין כ"ד' ב': יגח ב'. ב"ק ב', ע"ב, ול"ט א', ומ"ב ב': סקול קדושין כ"ו, ב'. ברכות נ"ו' ב"ק מ"א, א': יאכל פסחים כ"ב, ב', וכ"ד ב'. קדושין כ"ו ב'. ב"ק מ"א א'. תמורה ל', ב': ובעל קדושין כ"ו, ב'. ב"ק מ"א, א'. ומ"ב א', וב':

תרגום אשכנזי

טחעטער נעלר דאפיר נעבען): (כו) ווען יעמאנד דאז אויגע זיינעם קנעכטס אָדער דאז אויגע זיינער מאגד אויסשלענט, אונד עס פערדערבט; מוס ער איהן צור פרייהייט אויסגעהען לאססען, פיר זיין אויגע: (כז) שלעגט ער זיינעם קנעכטע אָדער זיינער מאגד איינען צאהן אויס, מוס ער איהן צור פרייאהייט אויסגעהען לאססען פיר זיינען צאהן: (כח) ווען איין אָכס איינען מאן אָדער איינע פרויא שטאָסט, דאס ער שטירבט זאָ זאָלל דער אָכס געשטייניגט, אונד זיין פלייש ניכט געגאָססען ווערדען; דער אייגענטהימער דעס אָכסען אבער איזט שולד־

תרגום אונקלוס

חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי: (כו) וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר יָת עֵינָא דְעַבְדֵיהּ אוֹ יָת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינַהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ: (כז) וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ: (כח) וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכִיל יָת בִּסְרֵיהּ

רש"י

וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו. וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא ביד האמ'. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין [מכילתא]: (כח) וכי יגח שור. א' שור א' כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה [ב"ק כ"ד מכילתא]: ולא יאכל את בשרו. ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו [סנהדרין ב' ב"ק מ"א] ופשוטו כמשמעו לפי שנא'

באור

כ"ג), שקיפן קדוש, חבורות ברוח. וכן על המשקוף (לעיל י"ב כ"ב), על שם שהדלת נוקש עליו (רש"י), והרד"ק בשרשים שרש חבר כתב שהמכה שנעכר בה הדם נקראת חבורה, על שם הדם שנחבר שם, ושם הושאל לכתמי הנמר הדומין לכתמי החבורה: (כו) עבדו, הכנעני, אבל עברי אינו יוצא בשן ועין, כמבואר למעלה: (כז) ואם שן, דבר הכתוב על ההוה בדרך כאשר הזכרנו. והוא הדין לשאר האיברים, וחז"ל אמרו בכ"ד ראשי איברים העבד יוצא לחירות: תחת שנו, צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או תחת שנו. שלא יהי' אדניו אכזרי, שיכנו מכה נמרצה, כי אם ישחית עינו או אפי' שנו, יצא מרשותו ויאבד ממונו: (כח) שור. אחד שור, אחד כל בהמה וחי' ועוף, אלא שדבר הכתוב בהווה: אשה, הזכיר פה את האשה בפירוש, וכן פרט או בן יגח או בת יגח, שהם קטנים, לומר לך שאין בעל השור יכול לטעון,

(כט) וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ (ל) אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת

ת״א והועד ב״ק י״ג, ב׳, ות״ד ב׳. זקי״ב ב׳. ב״ב כ״ח ב׳. סנהדרין י״ט, א׳: והמית קדושין ל״ד, א׳. ב״ק ט״ו, א׳, ות״ב ב׳, ות״ד ב׳: השור ב״ק י״ג, ב׳, ות״ב ב׳, ות״ב א׳, ות״ד ב׳, ות״ם א׳: וגם ב״ק מ״ב, ב׳, ות״ב א׳, ות״ד ב׳, ות״ם א׳. סנהדרין ב׳, א׳, ונ״א א׳: כפר כתובות ל״ז, ב׳, ות״ב ב׳, ות״ב ב׳. סנהדרין ט״ו, ב׳. ערכין ו׳, ב׳:

לאָז. (כט) איזט עס אבער איין שטאָסיגער אָכס געוועזען, פֿאָז געסטערן אונד פֿאָרגעסטערן, (דאז הייסט, איינינע צייט פֿאָרהער): עס איזט אויך דעם אייגענטהימער צור ווארנונג אנגעצייגט וואָרדען ער וואָללטע איהן אבער דעננאָך ניכט אין אכט נעהמען; אונד דער אָכס טאָדטעט איינען מאן אָדער איינע פֿרויא, זאָ זאָלל דער אָכס געשטיינינט ווערדען, אונד אויך דער אייגענטהימער זאָללטע אום דאז לעבען קאָממען: (ל) ווירד איהם

תרגום אונקלוס

וּמָרֵיהּ דְּתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ (כט) וְאִם תּוֹר נַגַּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטֵל׃ (ל) אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי

רש״י

במועד וגם בעליו יומת הולרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשום. הרי שלש נגיחות [מכילתא]: והועד בבעליו. לשון התראה בעדים כמו העד העיד בנו האיש [בראשית מ״ג ב״ק כ״ג]: והמית איש וגו׳. לפי שנא׳ כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. בעיטה. מניין. ת״ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת״ל מות יומת המכה רוצח הוא [במדבר ל״ה] על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו [סנהדרין ל״ג]: (ל) אם כופר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר

באור

שלא היה לאשה לצאת אל מקום השווקים, ושהי׳ לאבות לשמור את ילדיהם שלא יזיקו (מדברי הרלב״ע): ולא יאכל את בשרו, כמו הנבלה שיאכלה גר שער או נכרי וקדמונינו ז״ל אמרו שכל מקום שכתוב בו לא יֵאָכֵל (בלירי היו״ד), הוא אסור בהנאה (הרלב״ע, וכ״פ הרשב״ם), ומאה שהוליא הכתוב אסור ההנאה בלשון אכילה והוסיף לומר את בשרו, למדו חז״ל שמשנגמר דינו לסקילה, אע״פ ששחטו ועדיה כעין בשר שחוטה, הוא אסור באכילה (רא״ס): ובעל השור נקי. מעונש, כל זמן שלא הועד בו: (כט) והועד, לשון התראה בעדים, כמו העד העד בנו האיש (בראשית מ״ג ג׳): יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם, ת״ל מות יומת המכה רצח הוא (במדבר ל״ה כ״א), על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו (רש״י מגמ׳ דסנהדרין דף ט״ו ע״ב), והרלב״ע כתב כי אין ספק כי אין כופר למותתי ב״ד, על כן אמרו מעתיקי הדת, כי וגם בעליו יומת מיתה בידי שמים. (ודבריו אלה לקוחים מהמכילתא, אלא דבפ״ק דסנהדרין (שם) דחו את הראיה הזאת) הנה יהי׳ זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין, שהוא ראוי שיומת, אם לא יתן כופר נפשו, וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות עכ״ל. וכ״כ הרמב״ן ז״ל, שבכל חייבי מיתות ב״ד לא נאמר יומת בלבד, אבל מות יומת נאמר בכולן, ואין טענה מומכה אדם יומת (ויקרא כ״ד כ״א), ולא משבת ונביא המסית, שכבר פירש בהם במקום אחר: והנה אונקלוס תרגם ואף מריה יתקטיל, תרגם המלה כמשמעה, ותתפרש כמו שיתפרש הכתוב, אם כדברי הרלב״ע שהוא ראוי שיהרג אם לא ישלם כופר, או כאשר הוסיף יב״ע ואף מריה יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמים, כי גם המיתה בידי שמים נקראת בלשון ארמי קטלא כענין שאמרו ודלא יליף קטלא חייב (אבות פ״א מי״ג), (כ״כ רמב״ן ורא״ס: (ל) אם כפר יושת עליו, אם זה אינו תלוי, והרי הוא כמו אם כסף תלוה (לקמן כ״ב כ״ד). לשון אשר, זהו משפטו שישיתו עליו, ב״ד כופר (רש״י). ודעת הרמב״ן ז״ל שאמר אם, בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות, ואם הוא אינו חפץ בה, אין

עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־
יוּשַׁת עָלָיו׃ (לא) אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת
יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ (לב) אִם־
עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀
שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר
יִסָּקֵל׃ (לג) וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ
כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־

אבער איין לאָזעגעלד ױיפ־ערלעגט. זאָ גיבט ער דיא לאָזקויפונג זיינער פערזאָן זאָפיל, אלס איהם אויפ־ערלעגט וואָרדען: (לא) ווען ער איינען זאָהן שטאָסט אָדער איינע טאָכטער שטאָסט, זאָ זאָלל איהם גלייכפאלס נאך דיזעם רעכטע געשעהן: (לב) שטאָסט אבער דער אָכס איינען לייבאייגנען אָדער לייבאייגנע, זאָ זאָלל דער איינענטהי־מער דעם אָכסען דעם הערן דעם לייבאייגנען דרייסיג שקלים אן געלד געבען, אונד דער אָכס זאָלל געשטייניגט ווער־דען: (לג) ווען יעמאנד איינע גרובע אויפדעקט, אָדער ווען יעמאנד איינע גרובע גרעבט, דעקט זיא אבער ניכט צו; אונד

תולדות אהרן ונתן ב"ק מ', א', ומ' א'. מכות ב', ב': ככל ב"ק כ"ו, א': או בן שם מ"ג, ב', ומ"ד א': כמשפט שם מ"ג, א', ומ"ב א': יעשה שם ה', א': עבד שם מ"ג, ב': כסף כתובות מ"ב, ב'. ב"ק שם: וכי ב"ק י"ט, ב'. ומ"ע ב', ונ' א': או ב"ק פ"א, א', ומ"ע ב': ולא ב"ק מ"ו, א', הנ"ח ב'. זבחים ס"ו, א': ונפל ב"ק כ"ו, ב', ונ' ב':

רש"י

זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כפר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק [ב"ק מ']: (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים [מכילתא]: (לב) אם עבד או אמה. כנעניים [מכילתא]: שלשים שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל הישר של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב [ב"ק נ"א]: ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובחופר

תרגום אונקלוס

וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּי יְשַׁוּוּן עֲלוֹהִי׃ (לא) אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ (לב) אִם לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְאַמְתָא כַּסְפָּא תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם׃ (לג) וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוּב אוֹ אֲרֵי יִכְרֶה

באור

מכריחים אותו לבא לב"ד לחייבו בכך, ואפי' אם חייבוהו אין ממשכנין אותו: כפר יושת עליו, אין זה הפך ולא תקחו כפר (במדבר ל"ה ל"ב), כי הכתוב שם הוא רוצח במזיד, וזה לא רצח, רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו נגח, או השור התיר את עצמו, שלא נקשר כראוי או שלא נעל הפתח סגור ויצא והזיק (הראב"ע): (לא) או בן יגח וגו', אמר אף שהוא מוסיף, ושעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח, משפט אחד לכלם, ויש אומרים שבא במקום אם, וכן או בנבלת חיה טמאה (ויקרא ה' ב'), או עשיתי בנפשי שקר (שמואל ב' י"ח י"ג), או נודע כי שור נגח הוא (להלן ל"ו), וכן רבים לדעתם, וכלם עדי שקר תשכיל בהם במקומם (הרמב"ן): אם עבד וגו', או אמה, כנעניים: שלשים שקלים יתן, גזרת הכתוב היא, בין שהוא שוה אלף זוז, בין שאינו שוה אלא דינר, והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל הישר של קולוני"א (רש"י): (לג) וכי יפתח איש בור, ברשות הרבים, שהי' מכוסה וגלהו: כי יכרה, ללמדך שאף הכורה די לו בכסוי, ולא חייבו הכתוב לסתמו ולמלאו עפר, (ב"ק דף נ' ע"ב), וכן אי' בתוספתא בפ' הכונס התורה מיעטה בשמירת הבור, דכתיב ולא יכסנו, הא כסהו פטור ולא בעי עד דטמים ליה בעפרא: שור או חמור, הוא הדין לכל

שָׂמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ (לד) בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס (לה) וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת

ת"א בעל זבחים ס"ו, א': כסף ב"ק ז', א', ט', א', י', ב', י"א, א', י"ד, ב', וכ"ד א' וב': והמת שם ב', א', וי' ב', וכ"א א', וכ"ב ב', וכ"ד א': יגוף שם ב', ב': את שור שם ו', א', ול"ז ב', ול"א א': ומכרו שם ל"ב, א' וב': וחצו שם כ"ו, ב': וגם שם ל"ד, א':

תרגום אונקלוס

גְּבַר גּוּב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃ (לד) מָרֵיהּ דְּגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתֵיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵי דִילֵיהּ׃ (לה) וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יַת תּוֹרָא דְחַבְרֵיהּ וִימוּת וְיַזְבְּנוּן יַת תּוֹרָא חַיָּא

תרגום אשכנזי קי"א

עס פֿעללט איין אָכס אָדער עזעל היניין; (לד) זאָ זאָלל דעריעניגע, וועלכער שולד אן דער גרובע איזט דעם אייגענטהימער געלד געבען; אונד דאז טאָדטע שטיק פֿיה איזט זיין: (לה) ווען דער אָכס איינעס מאננעס דען אָכסען זיינעס נעכסטען שטאָסט דאס ער שטירבט, זאָ זאָללען זיא דען לעבענדיגען אָכסען פֿערקויפֿען, אונד דאז געלד דאפֿיר טהיילען, אונד דאז טאָד־

רש"י

ברשות הרבים דבר הכתוב [ב"ק כ"ח]: שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למידין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים [ב"ק כ"ב]: (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין [ב"ק ז']. (והוא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ"ק דב"ק רב הונא בר' דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו [מכילתא ב"ק ז']: (לה) וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל א' מפסיד חצי נזק שהזיקה המית' למדנו שהתם משלם חצי נזק שהן

באור

בהמה (שם דף כ"ח ע"ב): (לד) בעל הבור, הפותח או הכורה אע"פ שהוא בר"הר, עשאו הכתוב, כאלו הוא ברשותו, וקראו בעל הבור, להתחייב בנזקיו: והמת יהיה לו. לניזק, שמשמין דמי הנבלה, ומנכה לו מדמי נזקו (מכילתא, וכ"כ רש"י ז"ל), וכתב הרמב"ן ז"ל ולא בירר את דינו, כי אין צורך לומר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב"ד לשלם הנזק, שאפי' היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם, שכבר אמרנו ישיב לרבות שוה כסף ואפי' סובין, אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא וממונו תחשב, לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה וכו', וזהו שקורין הכמים פחת נבלה, ומפורש הוא בגמרא עכ"ל. והוא תימא דבפ' הפרה (ב"ק דף כ"ב ע"ב), מסקינן דוהמת יהיה לו דבור לדרשא אחרינא קאתי. למי שבהמת שלו יצא שור פסולי המוקדשין. שאין המת שלו, ואולם פחת נבלה ילפינן מוהמת יהי' לו דשור, וא"כ כאן בבור בכוונה לא ביאר רש"י ז"ל את דינו, ולא כתב כי אם פירושא דקרא דיהי' לו לניזק קאי, דבזה אין ספק כלל, שהרי יכול לפרעו אפי' סובין. כמ"ש הרמב"ן בעצמו, ולא הי' להרב להקשו' כי אם על והמת יהי' לו דשור: (לה) וכי יגוף, ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו, כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפ' אלא ל' מכה (רש"י): שור איש וגו'. שור של איש את שור של רעהו: ומכרו את השור החי וגו'. בשוים הכתוב מדבר. שור שוה מאתים שנגח שור שוה

יֶחֱצוּן: (לו) אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא
מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת
יִהְיֶה־לּוֹ: ס (לז) כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר

ת"א יחצון ב"ק כ"ו, א': יגנוב ב"ק ס"ב, ב' ס"ז, ב', ע"ז ב':

טע שטיק זאָללען זיא זיך גלייכפֿאלס טהיילען: (לו) איזט עס אבער אייניגע צייט פֿאָרהער בעקאננט וואָרדען, דאס עס איין שטאָסיגער אָכס זייא, אונד דער אייגענטהימער וואָללטע איהן אבער דענ־נאָך ניכט אין אכט נעה־מען: זאָ זאָלל ער אָכס פֿיר אָכס בעצאהלען, אונד דאז טאָדטע שטיק פֿיה איזט זיין: (לז) ווען יע־

תרגום אונקלוס

ויפלגון ית כספיה ואף ית דמי מיתא יפלגון: (לו) או אתידע ארי תור נגח הוא מאתמלי ומדקדמוהי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חלף תורא ומיתא יהא דיליה: (לז) ארי יגנוב

רש"י

השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיי' אמר הכתוב יחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לכלבים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמ' אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה [ב"ק כ"ו]: (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ותמול שלשום הרי ג' נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה' שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמ' גדול' כחה של מלאכ' שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת

באור

מאתים, כמלא כשנוטל כל אחד חצי החי וחצי המת, משלם לו חצי הנזק, ומן השוי' נלמוד לאינן שוים, שאינו משלם אלא חצי נזק, כן פירשו רז"ל, וכן הדין נותן, דאלו אף באינן שוים יקח כל אחד חצי החי וחצי המת, פעמים שישתכר המזיק בנזקו: (לו) או נודע, או לא הי' תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ותמול שלשום הרי ג' נגיחות (רש"י), והקשה עליו הרא"ם שעדיין אין טעם למלת או, שהרי דין המועד מתחלף מדין התם, שהתם משלם חצי נזק והמועד נזק שלם ע"ש. והנראה בכוונת רש"י ז"ל שיש כאן מאמר חלוק מתנאי מורכב ומתשובה מורכבת, התנאי מורכב מתם ומועד, כי יגף שור (פעם ראשונה או שנית, והוא תם. או נודע כי שור נגח הוא ע"י שלש נגיחות, והוא מועד) איש את שור רעהו ומת, והתשו' על התם בפסוק ל"ה ועל המועד בפסוק ל"ו, והכתוב השליש חלקי תשובה בין חלקי התנאי, ובזה אתי שפיר לשון או נודע, שהוא חלק התנאי הנשאר, וכן משמע דעת הרמב"ן ז"ל שהבאתי למעלה בפסוק או בן יגח, ומפרשים אחרים כתבו שבא או במקום אם, וכן תרגם יב"ע וכ"כ רש"י בעצמו בפ' ויקרא (ד' כ"ג), או הודע, כמו אם הודע הדבר, הרבה או יש משמשין בלשון אם, ואם במקום או, וכן או נודע כי שור נגח הוא עכ"ל שם: שלם ישלם שור, נזק שלם. והמת יהיה לו, לניזק. דאלו למזיק, לכתוב שור תחת השור ולשתוק (ב"ק דף י' ע"ב), וממילא ידענו, שכיון שהוא משלם את השור שהנבלה שלו, וגם אם פיחתה פיחתה לו. דאל"כ אינו משלם את השור כלו, אלא ודאי לניזק, שיכניסהו לניזק בחשבון כמות שהיתה הנבלה שוה בשעת הנזק, ואם פיחתה פיחתה לניזק שהיה לו למכרה מיד: (לז) חמשה בקר וגו', אמרו חז"ל שור שביטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא בטלו ממלאכתו ד':

אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃
כב (א) אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ (ב) אִם־

ת"א וטבחו כתובות ל"ג, ד'. קדושין מ"ג, א', וכ"מ א', וע"ז א', וע"מ ב', וע"ט א': חמשה ב"ק ס"ז, ב', וע"ח ב'; וס"ד א': וארבע חולין קל"ז, א': תחת כתובות ל"ג, ב': והכה סנהדרין עב:

מאנד איינען אָכסען אָדער איין לאמם שטיהלט, אונד שלאכטעט עס אָדער פערקויפט עס, זאָ זאָלל ער פינף שטיק רינדפיה פיר דען אָכסען, אונד פיער שטיק קליינעס פיה פיר דאז לאמם בעצאהלען:
כב (א) ווען איין דיב איים איינברוך בעטראָפפען ווירד, אונד מאן שלעגט איהן, דאס ער שטירבט, זאָ איזט זיינעטוועגען קיינע בלוטשולד: (ב) האט אבער דיא זאָננע דארויף געשינען, זא איזט אל-

תרגום אונקלוס

גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַר וְיִכְּסִינֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִימְרָא:
כב (א) אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא: (ב) אִם עֵינָא דְסַהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵיהּ

רש"י

השה. שנאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד [ב"ק ס"ז]:
כב (א) אם במחתרת. כשהיה חותר את הבית [סנהדרין ס"ב]: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה

באור

כב (א) במחתרת, כשהי' חותר את הבית (רש"י), וחז"ל אמרו אחד הבא במחתרת, או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם, או בתוך חצירו, או בתוך קרפיפו, במקום שדרך בעל הבית להמצא, ולמה נאמר במחתרת לפי שדרך הגנבים לבא במחתרת: והכה, בין ע"י בעל הבית בין ע"י שאר האדם: אין לו דמים, אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעקרו, כאן למדתך התורה אם בא להרגך השכם להרגו, וזה להרגך בא, שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו (רש"י), ומטעם זה אף אחר שהרגוהו פטור, מדין רודף אחר שבידו להרגו: (ב) אם זרחה השמש עליו, כתב הרמב"ן ז"ל דרך הפשט ידוע, יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא שם במחתרת בלילה יהרג (שוודאי בא להרוג או ליהרג בא), ואם זרחה השמש על הגנב, ואדם רואהו ומכירו, לא יהרג, אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום, וטעם השמש האור, לעיני הרואים. וכן לעיני השמש הזאת (שמואל ב' י"ב י"א), בגלוי עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, וחז"ל הוציאו מזה. מה שמש שלום בעולם, (ובעת שתזרח יש שלום בין הבריות, ואין דרך הגנבים לבוא על עסקי נפשות), אף זה אם ידוע (וברור הדבר כשמש) שבשלום עמו, (ולא בא להרוג, כגון האב הבא במחתרת על בנו, וכיוצא בו, שאינו בא על עסקי נפשות, כי אם לגנוב), והרגו, הרי זה חייב, וכ"כ הראב"ד ז"ל בפ"ט מה' גניבה שנראה לו שאע"פ שדרשו חז"ל אם זרחה השמש עליו דרך משל, אעפ"כ אינו יוצא מידי פשוטו, ביום אינו רשאי להרגו וכו', והרמב"ם ז"ל כתב שרשאי להרגו בין ביום ובין בלילה, וכן אי' במכילתא להדי', שהיום והלילה שוים לענין זה. ואונקלוס הלך בדרך אחר: שלם ישלם, אין הלשון הזה נופל כי אם על הדבר שאינו בעין, כגון על הקרן אם נאבד או נפסד הדבר, וכן על הכפל ותשלומי ארבעה וחמשה. ועל הקרן שהוא מחזיר בעין יאמר והשיב את הגזלה (ויקרא ה' כ"ג), וכן מלשון אם אין לו ונמכר בגנבתו משמע שאין הגנבה בעין. מעתה שעור הכתוב כך הוא, אם במחתרת

זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ: (ג) אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם: ס שלישי (ד) כִּי יַבְעֶר־אִישׁ

ת"א זרחה סנהדרין ע"ב א': אם אין סוטה כ"ג, ב'. קדושין י"ח, א'. מכות ג', ב': המצא גיטין ע"ז, א'. ב"ק ס"ד, א'. וע"ב ב'. וע"ה א'. ב"מ א', ב', וצ"ו ב': שנים ב"ק ס"ד, א', וס"ה א':

לערדינגס בלוטשולד זיי־נעטוועגען; ער אבער מוס בעצאהלען; ווען ער ניכטס האט, ווירד ער פיר דען דיבשטאהל צום קנעכט פערקויפט: (ג) פינדעט מאן דען דיבשטאהל: אכס, עזעל, אדער לאמם, נאך לעבענדיג אין זיינער גע־וואלט; זא בעצאהלט ער צווייפאך: (ד) ווען יע־מאנד זיין פיה אין איין פעלד אדער איינען וויינ־בערג פיהרט: ער שיקט

תרגום אונקלוס

שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵיהּ: (ג) אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָא מִתּוֹר עַד חֲמָר עַד אִימַּר כַּד אִינוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם: (ד) אֲרֵי יוֹבִיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם

רש"י

שהוא שלום בעול' כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפי' יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות [מכילתא וסנהדרין שם]: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שט' אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו [ב"ק ס"ג]: חיים שנים ישלם. ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים [מכילתא]: (ד) כי יבער. את בעירו ובער.

באור

ימלא וגו' אין לו דמים, והגנב פטור מתשלומין כדין חייבי מיתות שאין הב"ד מחייבין אותם בתשלומין, ואיכא למ"ד בגמרא (סנהדרין דף ע"ב ע"א) שאף הכלים שגנב ויצא, והם אצלו בעין, אינו צריך להשיב, כי קנה אותם בדמיו, אלא שאין הלכה כמותו, כל עוד שהם בעין, אבל אם הפסידם וודאי דפטור, ואם זרחה השמש עליו דמים לו, מעתה הוא כאשר כל אדם, וחייב לשלם קרן וכפל וד' וה', ואם אין לו נמכר, [וכן תיב"ע חובת שפיכת אדם זכאי עלוי ואין איסתזיב מן ידוי שלמא ישלם וכו', ושב לפי זה על הסמוך לו, ואין צורך לפרש שמוסב על הפסוק שלפני פניו, כדעת הראב"ע והרמב"ן]: בִגנבתו, בעבור גנבתו: (ג) בידו, ברשותו, שלא מכרו: הגנבה, שם משותף לפעולת הלקיחה בסתר בלי מחיר, ולדבר הנגנב, וכן אבדה, ורבים כמוהם: חיים, מועמד באתנח, והוא ג"כ מוסב למעלה, שתמצא בידו חיים, ולא טבחם, ומה שאמרו חז"ל במכילתא חיים שנים ישלם, ולא ישלם לו מתים, הוא דרך דרש, מדסמיך קרא חיים לשנים, שהי' יכול לומר אם המצא תמצא בידו הגנבה חיים משור עד חמור וגו', ואפשר שדקדקו במלת חיים שיש בה זרות מעט במקום הזה. כי התיבה הזאת פעמים שהיא שם המקרה, ובאה בלשון רבים ולא תתפרד, ופעמים שהיא תואר לרבים, והנה אונקלוס תרגם משור עד חמור עד אימר כד אינון חיין, משמע לדעתו שחיים תואר לשור עד חמור עד שה, והוא כנגד הנחת הטעם, ועוד שאין במאמר משור עד חמור עד שה קבוץ ועטוף, שיפול עליו תואר הרבים, לכך דרשו חז"ל במכילתא דקאי על שנים ובגמ' בפ' מרובה (ב"ק דף ס"ה ע"א), משמע דקאי ארישא דקרא כפי פשוטו (ודברי הרא"ם בזה תמוהים), והנה על דרך הפשט יתכן לומר שמלת חיים היא כאן שם המקרה, שדרכו להיות תואר הפעל, כמו קרי, קוממיות ודומיהם (אדווערביום), והוא מוסב על המלא תמצא הנאמר למעלה, והשעור שתמצא

שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה*
וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ
וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ (ה) כִּי־תֵצֵא אֵשׁ
וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ
הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם
הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס (ו) כִּי־יִתֵּן
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים

* בעירו קרי

ת"א ושלח ב"ק י"ז, א': ובער גיטין מ"ט, א'. ב"ק ב', א', וי"ד א', וי"ח ב': מיטב גיטין מ"ח, ב', ומ"ט א'. ב"ק ו', ב', ונ"ח ב': ישלם ב"ק כ"ו, א': תצא ב"ק כ"ב, ב', וס' א'. ומצאה שם ס', א': שלם ב"ק כ"ב, ב', ונ"ה ב', וס' ב', וס"א ב': כי יתן קדושין י"ח, ב'. ב"ק י"ג, א', וק"ו ב'. ב"מ פ"ז, ב'. שבועות ל"ט, ב':

נעמליך זיין פיה היין, אונד לעסט עס אין איינעם אַנדערן פעלדע פרעססען; זאָ מוס ער דען שאדען בעצאהלען מיט זיינעם בעסטען פעלדע אָדער וויינבערגע: (ה) ווען פייער אויסקאָממט, דאָרנער ערגרייפט, אונד עס ווירד איין גארבענהויפען פערברעננט, אָדער שטעהענדעס געטריידע, אָדער דאז פעלד ווירד פערדערבט; זאָ מוס דעריעניגע בעצאהלען, דער דען בראנד אנגעצינדעט האט: (ו) ווען יעמאנד זיינעם נעכסטען געלד אָדער געראטהע צו פערוואהרען גיבט, אונד עס ווירד אויס דעם מאננעס

תרגום אונקלוס

וִישַׁלַּח יַת בְּעִירֵיהּ וְיֵיכוֹל בַּחֲקַל אוֹחֲרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם׃ (ה) אֲרֵי יִתַּפַּק נוּר וְיַשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְּלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלִיק יַת דְּלֵקְתָא׃ (ו) אֲרֵי

רש"י

כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. מוליך בהמותיו בשדה וכלה של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת והמבערת [ב"ק כ"ב]: בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית [ב"ק ז']: (ה) כי תצא איש. אפילו מעצמה: ומצאה קוצים. קרדו"נש בלע"ז: Chardons, (דיסטעלן): ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה: שלם ישלם המבעיר. אף על פי שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) ונגנב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם.

באור

חייב בידו: שנים ישלם, ולא ארבעה וחמשה: (ד) כי יבער וגו' בעירה ובער, כלם לשון בהמה, כמו אנחנו ובעירנו (במדבר כ' ד'): יבער, יוליך בהמותיו בשדה וכלה של חבירו: ושלח את בעירה, אמרו רז"ל זהו נזקי מדרך כף רגל: ובער, הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר, סמוך, והכוונה בשדה של איש אחד: מיטב שדהו וגו', י"א שדהו של ניזק, כי שמא אכלו הבהמות מן המיטב (כן פי' הרשב"ם), והיא כדעת רב אידי בר אבין בב"ק (דף ו' ע"ב), וי"א של מזיק שאם בא לשלם לו קרקע, יתן לו שוה נזקו ממיטב שדותיו: (ה) כי תצא איש, שלא שמר בעל האש את אשו יפה, והזיק ע"י רוח מצוי': קוצים, קרדונ"ש בלע"ז (רש"י), ובל"א (דיסטעלן): גדיש, שנקצר ונגדש: קמה, המחוברת לקרקע, ועומדת לקצר, ונקראת התבואה קודם שנקצרה, קמה, לפי שהיא קמה כלה כאחת (רד"ק בשרשים שרש קום): השדה, שהוציאה צמחה, ולא נתבשל עדיין: (ו) כי יתן איש וגו', פרשה זו נאמרה בשומר חנם, ולפיכך פטר בו את הגנבה, כפי קבלת רז"ל, ונזכר סתם בכתוב, מפני

לשמר וגנב מבית האיש אם־ימצא הגנב ישלם שנים: (ז) אם־לא ימצא הגנב ונקרב בעל־הבית אל־האלהים אם־לא שלח ידו במלאכת רעהו: (ח) על־כל־דבר־פשע על־שור על־חמור על־שה על־שלמה על־כל־אבדה אשר יאמר כי־הוא

ת"א וגנב ב"ק ע', א', וע"ו א'. בכורות י"א, א': ימצא ב"ק י"ג, ב', וק"ו ב': ונקרב ב"ק ס"ג, ב', וק"ז ב'. ב"מ מ"א, ב'. סנהדרין ב', ב', וכ"ו ע"ב: אם קדושין מ"ב, ב'. ב"ק ק"ז, ב': על כל קדושין מ"ב, ב'. ב"ק כ"ד, ב'. וס"ב ב'. וס"ג א'. ב"מ מ"ד. א', וכ"ו ב', שבועות מ"ב, ב': על שור ב"ק ס"ב, ב'. וס"ב א', וס"ד א'. ב"מ כ"ז, ב': אבדה ב"ק סה וק"ו ב'. ב"מ ה', א': כי הוא זה ב"ק סה וק"ז ב', ב"מ ה', א':

תרגום אשכנזי

הויזע געשטאהלען; ווירד דער דיב געפונדען: זא בעצאהלט ער צווייאפאך: (ז) ווירד אבער דער דיב ניכט געפונדען: זא טריטט דער הויזהערר פאר דיא גאטטליכען ריכטער (אום צו בעשווארען), דאס ער זיך אן זיינעם נעכסטען זאכע ניכט פערגריפפען האט: (ח) בייא יעדער פערא־אונטרייטען זאכע, עס בעטרעפע איינען אכ־סען, איינען עזעל, איין לאמם; איין קלייד; בייא יעדער פערלארנען זאכע, ווא מאן בעהויפטעט, עס וועהרע דיזעס, מוס דער שטרייט דערביידען לייטע פאר דיא גאטטליכען ריכטער קאממען. ווען

תרגום אונקלוס

יתן גבר לחבריה כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח גנבא ישלם על חד תרין: (ז) אם לא ישתכח גנבא ויתקרב מריה דביתא לקדם דיניא אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה: (ח) על כל פתגם דחוב על תור על חמר על אמר על כסו על כל אבידתא די יימר ארי הוא דין לקדם דיניא ייעול דין תרויהון די יחייבון דיניא ישלם על

רש"י

שגנב שנים לבעלים [ב"ק ס"ג]: (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו ירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנה ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך דרשו רבותינו. ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדי' ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את

באור

שדרך שומרי כסף או כלים לשמרם בחנם, והפרשה השני' בשומר שכר, ולכן הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה, שדרכן להנתן ביד רועים לשמור. והם ירעו אותם בשכר (הרמב"ן): וגנב מבית האיש, לפי דבריו: ישלם, שגנב שנים לבעלים: (ז) בעל הבית, השומר: אל האלהים, אל הדיינין, לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: אם לא, לשון שבועה, והטעם שלא שלח ידו, ועיין מ"ש בלשון זה בפ' וירא (בראשית כ"א כ"ג), וכן למדו רז"ל בגזירה שוה שקריבה זו היא לשבועה: (ח) על כל דבר פשע, שנפשע בפקדון ונגנב, אם ע"י אחר, או ע"י השומר עצמו, שנשבע לשקר, והעדים מעידין שהפקדון בידו: אשר יאמר, המפקיד או העד: כי הוא זה, הממון שנגנב, אם ע"י גנב או ע"י שומר, ונשבע עליו לשקר: אשר ירשיעון אלהים, מי אשר יחייבו אותו הדיינין, אם הגנב או השומר או העדים שנמצאו זוממין: ישלם שנים

זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם
אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם
לְרֵעֵהוּ׃ ס (ט) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה
לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה
אֵין רֹאֶה׃ (י) שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין
שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת
רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃
(יא) וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם

תולדות אהרן עד ב"ק ק"ו, ב'. סנהדרין ג', ב': אשר ב"ק ס"ד, ב', וע"ש א'. סנהדרין ב', ב', וד' ב': יתן נזיר ס', א'. שבועות מ"ג, א': ומת ב"ק נ"ה, ב': ראה ב"מ ע"ג, א': שבעת ב"מ שם. שבועות ל"ח, ב', ומ"ו א'. תמורה ג', ב': אם לא ב"מ מ"ב, ב', ומ"ד א': ולקח ב"ק ק"ו, א'. שבועות מ"ה א': ואם ב"מ צ"ד, ע"ב:

תרגום אונקלוס

חַד תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ׃ (ט) אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ חֲמַר אוֹ תוֹר אוֹ אִימַּר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבִי לֵית דְּחָזֵי׃ (י) מוֹמָתָא דַּיְיָ תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל מָרֵיהּ מִנֵּיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃ (יא) וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנִיב מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃ (יב) אִם

תרגו' אשכנזי קיד

דיא גאָטטליכען ריכטער פֿעראורטהיילען, דער מוס זיינעם נעכסטען צווייפֿאך בעצאהלען: (ט) ווען יעמאנד זיינעם נעכסטען איינען עזעל, איינען אָכסען, איין לאמם אָדער זאָנסט איין פֿיה צו היטען גיבט, אונד עס שטירבט, אָדער ווירד בעשעדיגט אָדער וועגגעטריבען, זאָ דאס עס ניעמאנד זיהט: (י) זאָ זאָלל איין אייד בייא דעם עוויגען וועזען צווישען ביידען ענטשיידען, דאס ער זיך אן זיינעם נעכסטען זאכע ניכט פֿערגריפֿפֿען האט. דיזען ניממט דער איינגענטהימער אן, יענער אבער ברויכט ניכט צו בעצאהלען: (יא) איזט עס איהם געשטאָהלען וואָרדען, מוס ער עס

רש"י

העדים שהמלאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממנו: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו נאמרה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כגון מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר. שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים [ב"מ צ"ד]: ולקח בעליו.

באור

לרעהו, הגנב והשומר למפקיד, והעדים לשומר. כך שעור הכתוב לפי פשוטו. ורז"ל למדו מזה ענין ההודאה במקצת (עיין בפי' רמב"ן ורא"ס): (ט) כי יתן, בשומר שכר מדבר, והוא חייב בגנבה ואבדה ופטור באונסין. ובתרגם יב"ע כתוב בלא אגר נטיר. והוא טעות הדפוס: נשבר. ע"י חיה, כמו לא אכל הארי' את הנבלה ולא שבר את החמור (מלכים א' י"ג כ"ח) וכן תרגם יב"ע, או איתביר מן חיוא; אין ראה, שיעיד בדבר: (י) ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם, השומר כלום, שהוא פטור באונסין: (יא) ישלם לבעליו, על זה קבל שכרו לשמרו מן הגנבים: (יב) יביאהו עד, קצת מאיברי הטרפה להיות לו לעד, כדכתיב כי אשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמוס ג' י"ב), וכן תרגם יב"ע והירושלמי, וכן אי' במכילתא:

דעם איינענטהימער בע־צאהלען: (יב) איזט עס אבער פֿאָן ווילדען טהי־רען צערריססען וואָרדען זאָ מוס ער איינען בעוויז דאפֿאָן ברינגען, דאז צער־ריססענע ברויכט ער ניכט צו בעצאהלען: (יג) ענט־לעהנט יעמאנד פֿאָן זיי־נעם נעכסטען (איין זאָל־כעס לאסטפֿיה), אונד עס ווירד בעשעדיגט, אָדער שטירבט, ווען דער אייגענטהימער ניכט דא־בייא איזט: זאָ מוס ער עס בעצאהלען: (יד) איזט אבער דער אייגענטהימער מיט דאבייא, ברויכט ער עס ניכט צו בעצאהלען; איזט עס געמיטהעט, זאָ געהט דער פֿערלוסט אין דאז מיטהגעלד מיט איין: (טו) ווען יעמאנד איינע יונגפֿער, דיא ניכט

לְבְעָלָיו: (יב) אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם: פ
(יג) וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם: (יד) אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ: ס
(טו) וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר

תולדות אהרן טרף ב"ק ח', ב': וכי שם ק"ז, ב'. ב"מ צ"ד. ב': ונשבר ב"מ צ"ד, ב': בעליו ב"מ שם: בתולה כתובות כ"ט, ב':

תרגום אונקלוס

אִתְבְּרָא יִתְּבַר יַיְתֵי סָהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם: (יג) וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְּבַר אוֹ יְמוּת מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם: (יד) אִם מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בְּאַגְרֵיהּ: (טו) וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דִּי לָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ

רש"י

השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו [ב"מ צ"ד]: (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שביר' ומית' [ב"מ שם]: אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאל' ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר"מ אומר כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ארי ישדל.

באור

(יג) וכי ישאל, בא ללמד על השואל שחייב באונסין: ישאל איש, בהמה לעשות בה מלאכתו: בעליו אין עמו, אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: (יד) בעליו עמו, במלאכתו, שהיה המשאיל במלאכת השואל בעת השאלה, פטור השואל באונסין: אם שכיר הוא, אם השור אינו שאול אלא שכיר: בא בשכרו, ליד השוכר הזה, ולא בשאלה, שאין כל הנאה שלו, שהרי ע"י שכרו נשתמש בו, ואין לו משפט השואל להתחייב באונסין, ולא פי' מה דינו, אם כשומר חנם או כשומר שכר, לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל, שוכר כיצד משלם, ר"מ אומר כשומר חנם, ר"י אומר כש"ש עכ"ל רש"י ז"ל, ולדבריו לא פי' הכתוב בשוכר מענייני התשלומין דבר, כי לשון בא בשכרו מוסב על ביאת השור ליד השוכר, לתת טעם מדוע דין השוכר אינו כדין השואל. וי"ע תרגם בא בשכרו, עשל פסידיה באגרי', כאלו אמר שהנזק יבא תמורת השכר, וכן מתורגם בל"א: (טו) וכי יפתה, ענין הפתוי, הבנין הקל ממנו הוא עומד, והוראתו נטיית הלב לדברים או ענינים המקובלים אל החוש והדמיון, ופעמים שינגדו משפט השכל,

לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר
יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ (טז) אִם־מָאֵן
יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל
כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס (יז) מְכַשֵּׁפָה לֹא
תְחַיֶּה׃ (יח) כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת

תרגו' אשכנזי

פֿערלאָבט איזט פֿער־פֿיהרט, אונד ליגט בייא איהר; זאָ זאָלל ער זיא זיך צור פֿרויא ערקויפֿען: (טז) וויגערט אבער דער פֿאטער זיך, זיא איהם צור פֿרויא צו געבען; זאָ זאָלל ער זאָ פֿיל זילבער צו וויגען, אלס דאז עהעגעלד דער יונגפֿערן איזט: (יז) איינע צויבערין, זאָללסט דוא ניכט לעבען לאססען. (יח) ווער מיט איינעם פֿיה שאנדע טרייבט, זאָלל געטאָד־

תולדות אהרן ארשה שם נ"ח, א'. מהר שם מ', א'. קדושין מ"ג, א': אם מאן כתובות ל"ט ב', ומ"ד ב'. קדושין מ"ו, א': כסף כתובות י', א', וכ"ט ב', ול"ח ב': מכשפה ברכות כ"ח, ב'. יבמות ד', א'. סנהדרין ס', א', וס"ז א': שוכב ברכות שם. יבמות ד' א'. סנהדרין ע"ו, א', ונ"ד ב', וס' א', וס"ז ד':

תרגום אונקלוס

קַיָּמָא יְקַיְּמִינַהּ לֵיהּ לְאִינְתּוּ׃ (טז) אִם מְצָּבָא לָא יְצָּבֵי אֲבוּהָא לְמִיתְּבַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהֲרֵי בְתוּלָתָא׃ (יז) חֲרָשָׁא לָא תַחֵי׃ (יח) כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ (יט) דְּדָבַח

רש"י

שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולות. שהוא קלוב נ' כסף אצל התופס את הבתול' ושוכב עמה באונס שנ' ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף [דברים כ"ב]: (יז) מכשפה לא תחיה. אלא תומת בב"ד ואח' זכרים ואח' נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מלויות מכשפות [סנהדרין ס"ז]: (יח) (כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת

באור

כמו פן יפתה לבבכם (דברים י"א ט"ז), אם נפתה לבי על אשה (איוב ל"א ט'), ויפת בסתר לבי (שם כ"ז), ולכן האנשים שאין דעתם שלימה להשכיל, ויטעה לבם מהר לשמוע אל הדברים המקובלים בתחלת עניניס, יקראו פתאים, וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר (משלי י"ד ט"ו), והוא מלשון מהירות ופתאומית, כי עלת נפתלים נמהרה, והכבד ממנו הוא יולא, שיסית את הבתולה, ויטה את רלונה בדברי שקר: אשר לא ארשה. שאם ארשה חייב סקילה, כדכתיב במשנה תורה (דברים כ"ב כ"ד): מהר ימהרנה, יפסוק לה מוהר, כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה, כך פירש"י ז"ל, והוא כת"ד כתובה דאוריתא, ועל דרך משפט הכוונה על השלוחים והדורנות שהאדם משלח לארוסתו לצרכי הנשואין, והם הנקראים בלשון חז"ל סבלונות, ובלשון ארמי וערב נקראים מוהרי, ושעור הכתוב שישלח לה לצרכי החופה והנשואין להיות לו לאשה. ואמר הכתוב בלשון הזה, ולא אמר שיקחנה לו, כי אין מלוה עליו שישאנה, רק אם רלה, ואם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע (מדברי הרמב"ן): (טז) אביה, שהוא זכאי בכסף קידושין בקטנה ובנערה: כמהר הבתולת, כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשואות להם, והטעם כי פסלה בעיני הבחורים וילטרך אביה להרבות לה מתן, והם לא יתנו לה מהר, ודאוי היא שיפרענו המפתה, ואמרו רז"ל כי ענין המהר הזה הוא נקלב בענין האונס, והוא חמשים כסף (מדברי הרמב"ן): (יז) מכשפה, המכשף הוא המשנה דבר התולדות למראה עין, ידמה הרואה שחדש תנועה בעולם מבלי תנועה שקדמה לה ומיוחסת אליה יחס הסבה אל המסובב, כי אם בדבור ובזיר' לבד. או ע"י מעשים זרים אין ערוך להם אל הפעולה ההיא, ואמר מכשפה, לפי שרוב הנשפים כמלאו בנשים: לא תחיה, בכל חייבי מיתות אמר מות יומת, והוא מלות עשה עלינו לבער הרע מקרבנו, ופה אמר לא תחי', כי החמיר בה הכתוב להזהיר אותנו בלאו שלא נחי' אותה, והטעם מפני שהי' עמלת השם רבת המהומה, והשוטי' נפתי' אחריה, וכן הדין בכל מרבה התקלה (מדברי הרמב"ן). רלה השם שנהי' תמימים עמו, ולא נקוה בטוב ולא נירא הרע מזולתו, ולא נשמע אל מעוננים וקוסמים ומכשפים, כי זהו כנגד תמימות הלב עם ה' אלהים, כמו שאמר במשנה תורה לא ימלא בך וגו' קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף

יוּמָת׃ ס (יט) זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם
בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ (כ) וְגֵר לֹא־תוֹנֶה
וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ (כא) כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא

תרגום אשכנזי

טעט װערדען: (יט) װער איינעם אנדערן געטטליכען װעזען אָפּפער שלאכטעט, אויסער דעם עוויגען אלליין, דער האט דאז לעבען פֿערווירקט; (כ) איינען פֿרעמדען, זאָללסט דוא ניכט (מיט וואָרטען) קרענקען, אונד ניכט אונטערדריקקען: דען איהר װארעט זעלבסט פֿרעמדע אים לאנדע מצרים. (כא) איהר זאָללט קיינע וויטווע אונד

תולדות אהרן זובח גיטין נ״ז, ב׳. סנהדרין ס׳, ב׳: בלתי סוכה מ״ה, ב׳. סנהדרין ס״ג, א׳: וגר ב״מ נ״ח, ב׳, ונ״ט ב׳:

תרגום אונקלוס

לְטַעֲוַת עַמְמַיָא יִתְקְטֵיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ (כ) וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוּן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כא) כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוּן׃ (כב) אִם עַנָּאָה תְעַנֵּה יָתֵיהּ

רש״י

שכתוב בבן דמיהן בם:) (יט) לאלהים. לע״ז אלו היה נקוד אלהים והלמד בציריי. היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ״ד ובי״ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן לִמלכים ולרגלים בחירק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי׳ קודש אבל כשהוא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר [פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י״ל בדרך אחר כמ״ש בדקדוקי רש״י יעויין בו] נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר כודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרת׳ עליהם ממקום אחר כיוצא בו אין כמוך באלהים [תהלים פ״ו] לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת למה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחד והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו׳[דברים י״ז] אלא לפי׳ שלא פי׳ על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופי׳ לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל ע״א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליי״ר בלע״ז: Contrarier, (װידערשפּרעכען, היר: מיט װאָרטען בעליידיגען). כמו והאכלתי את מוניך את בשרם [ישעיה מ״ט]: ולא תלחצנו. בגזלת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחבירך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא

באור

וגו׳, תמים תהיה עם ה׳ אלהיך (דברים י״ח י׳ י״ג): (יט) זבח לאלהים. בקמץ תחת הה״א הידועה, לאותן שאמרתי לך אליהם לא יהיה לך אלהים אחרים (לעיל כ׳ ג׳), ושם בדברות הזהיר, וכאן במשפטים ראוי להזכיר עונש העובד ומשפטו, ומלת אלהים כוללת אף מלאכי מעלה: יחרם, יומת בב״ד, וכתב הרמב״ן ז״ל שאמר יחרם, כי מפני שהוא זבח לחרם, יהי׳ חייב שיחרם, כענין והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא (דברים ז׳ כ״ו), ויתכן שיכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם, ללמד שהוא אסור בהנאה עכ״ל: בלתי לה׳ לבדו, שעור הכתוב זבח לאלהים בלתי לה׳ לבדו, יחרם. ובעבור שהזובחים לכחות השמים ולמלאכי מרום יחשבו שאין בזה מרי, לפי שהם אמצעיים להפיק רצון מאתו, וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו, על כן אמר בלתי לה׳ לבדו: (כ) לא תונה. אונאת דברים קונטר״ריר בלע״ז בל״א (אויסהאָהנען), כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעי׳ מ״ט כ״ו) (רש״י): ולא תלחצנו, בגזלת ממון: כי גרים הייתם, כמו שמפורש לפניכו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, ומי שהי׳ בצרה ומצוקה והשם הצילו, ראוי שירחם על כל הבא במצוקה ההיא. וכן הוא בתולדות נפש האדם שיכמרו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב שסבגים הוא בעצמו לשעבר: (כא) כל אלמנה, אפי׳ עשירה ובעלת נכסים, כידמעתה מלוי׳

תְעַנּוּן׃ (כב) אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי
אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע
צַעֲקָתוֹ׃ (כג) וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם
בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם
יְתֹמִים׃ פ
(כד) אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי

תולדות אהרן וחרה ב"מ נ"ח, ב': אם כסף ב"מ ע"א, א':

תרגום אשכנזי

קיינע וואיזע בעדריקקען: (כב) ווא דוא איהן בע־דריקסט! דען ווען ער צו מיר שרייעט, זא ווערדע איך זיין שרייען ערהארען: (כג) מיין צארן ווירד ענט־ברעננען, איך ווערדע אייך דורך דאז שווערט אומקאממען לאססען, זא ווערדען אירע ווייבער וויטוועך ווערדען, אונד איירע קינדער וואיזען: (כד) ווען דוא איינעס

תרגום אונקלוס

אֲרֵי אִם מְקַבָּלָא יְקַבֵּל קֳדָמַי קְבָלָא אֲקַבֵּל קְבִילְתֵּיהּ׃ (כג) וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יַתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃ (כד) אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵיף בְּעַמִּי לְעַנְיָא דִּי עִמָּךְ לָא

רש"י

שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו. [וכא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל] כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עלשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים לדורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (ד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן [ב"מ קי"ד]: את עמי. עמי ונכרי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין [ב"מ קי"ד] וזה משמעו אם כסף תלו' את. עמי תלוהו ולא לנכרי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלוואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני]: לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי

באור

ונפשה שפלה: לא תענון, הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהם תשושי כח, ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר, גזם ולא פיר' ענשו, כמו לכן כל הרג קין (בראשית ד' ט"ו). גזם ולא פיר' ענשו, אף כאן אם ענה תענה אתו, לשון גזום. כלומר סופך לטול את שלך, למה? כי אם צעק יצעק וגו' (רש"י). והכוונה שים כאן תנאי אם ענה תענה, מבלי תשובת התנאי, כי וחרה אפי הנאמר בפסוק הבא, היא התשובה על אם צעק יצעק, לכך פיר' הרב שהוא כמו גזום והתראה, ושעורו כמו השמר לך מלענותו: שמע אשמע צעקתו, כי קרוב אני לנשברי לב ודכאי רוח, וכן אמר ואל תדכא עני בשער, כי ה' יריב ריבם (משלי כ"ב כ"ג) ובשדי יתומים אל תבא, כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתך (שם כ"ג י' י"א): (כג) והיו נשיכם וגו', מדה כנגד מדה: (כד) אם כסף תלוה, אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני: עמי, קרא העניי' עמי, כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה (הראב"ע). ובמדרש תנחומא אמרו העניי' עמו של הקב"ה שנאמר כי נחם ה' עמו ועניו ירחם (ישעי' מ"ט י"ג), עמך. שהוא במקום שאתה דר בו, וחז"ל אמרו הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני: לא תהיה לו כנשה, בתרגום ירושלמי פתר לא תהוין לי' מרי חוב דחיק, אל תהי' עמו כדרך הנושים שידיהם קשה על הלוה, לתבוע ממנו בחזקה, לשים עליו נשך, למען הרחיב את זמנו, לבא אל ביתו ולמשכנו. ושלא להשיב לו העבוט עד שיפרע, כי אם התנהג עמו בחסד, אם אתה יודע שאין לו, הי' עמו כאלו לא הלויתו כלום, ולא תכלימהו: נשך, רבית שהיא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו, ואינו מרגיש,

עַמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ (כה) אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ (כו) כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס רביעי

כסותו קרי קמץ בז״ק

תולדות אהרן לא שם נ״ט, ב׳, וע״ח ב׳: תשימון כתובות ת״ו, א׳. וע״ח ב׳: חבל ב״מ נ״או ב׳. וקי״ג ב׳: עד בא ב״מ קי״ד, ב׳:

פאָן מיינעם פאָלקע געלד לייהסט, נעמליך דעם ארמען נעבען דיר, זייא ניכט געגען איהן וויא איין שולדאיינפאָדערער; איהר זאָללט איהם קיינען צינז אויפלעגען: (כה) ווען דוא דיר דאז בעטטוך דיינעס נעכסטען צום אונטערפפאנדע געבען לעססעסט: זאָ מוסט דוא עס איהם מיט זאָננענאונטערגאנג ווידער געבען: (כו) דען עס קאן זיינע איינציגע דעקקע זיין, עס איזט פיללייכט דאז לאקען פיר זיינען נאקטען לייב; וואָראונטער זאָלל ער נון שלאפען? ווען ער אלזאָ צו מיר שרייען ווירד, זאָ ווערדע איך איהן ערהאָרען, דען איך בין ערבאר־

תרגום אונקלוס

תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא: (כה) אִם מַשְׁכּוֹנָא תִיסַב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ: (כו) אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי

רש״י

דומה עליו כאלו הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהיא כנשיכת נחש שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע [חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב״ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזיר׳ לך אף אתה טול והשב]: עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה [מכילתא]: (כו) היא כסותו. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב.

באור

ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר, עד שרבית עולה ומחסרו ממון הרבה (רש״י), ואמר תשימון לשון רבים, כי המלוה והסופר והערב והעדים כלם עוברים: (כה) חבל תחבל, כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה, אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע: עד בא השמש, אמרו חז״ל בכסות יום הכתוב מדבר, שהוא לוקח ממנו בלילה, כדי שלא ימשכנו למלוה אחר, ומחזיר לו ביום. ויב״ע תרגם עד לא יטמוע שמשא, ויהי׳ עד כמו טרם, שישב לו הכסות טרם תבא השמש, כמו שאמר במקום אחר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש (דברים כ״ד י״ג), ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי כי הוא הנאות לפשוטו של מקרא: תשיבנו, מוסב על החבול שהוא לשון זכר: (כו) כי הוא, השלמה שזכר, היא כסותו, היא שמלתו, במה ישכב, וכל זה לעורר החמלה, וחז״ל אמרו כסותה, זו טלית. שמלתו, זה חלוק, במה ישכב, לרבות את המצע: במה ישכב והיה כי יצעק, בזה יקרא תגר לפני רבון העולמים, אני אדם והוא אדם, הוא שוכב על מטתו, ואני במה אשכב? ושמעתי ענקת נפשו, כי מדתי חנון: ד״א במה ישכב, הרי לנה נוגעת בלילה, והי׳ כי יצעק (נוסח לשון רש״י בכ״י שבידי, ונמצא במדרש תנחומא): כי חנון אני. שברחמים בראתי את עולמי (מכילתא), וראוי לבריותי שיתנהגו גם הם במדת הרחמים, לפנים משורת הדין, כי במדה זו נבראו, ובמדה זו אני מודד להם: (כז) אלהים לא תקלל, אמרו חז״ל שהיא אזהרה לברכת השם אפי׳ בכנוי, ואזהרה לקללת דיין, כי יכנס בכלל אלהים, השם הנכבד, והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ: ונשיא בעמך, כל נשיא בעם, שהוא ראש

(כז) אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ
לֹא תָאֹר: (כח) מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא
תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי: (כט) כֵּן־
תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים
יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־

ת"א אלהים סנהדרין נ"ו, א', וס"ו א': ונשיא יבמות כ"ב, ב'. ב"ק צ"ד, ב'. ב"מ מ"ח, ב'. ב"ב ד'. סנהדרין פ"ה, א'. מכות ח', ב': מלאתך בכורות כ"ו, ב'. תמורה ד', א': בכור בכורות כ"ו, ב', ונ"ה ב': כן חולין פ"א, א'. בכורות כ"ו, ב', ונ"ה ב': שבעת נדה מ', א':

מונגספאלל: (כז) איין געטטליכעס וועזען זאללסט דוא ניכט שעלטען, אונד דער אבריגקייט אין דיינעם פאלקע ניכט פלוכען: (כח) דיינע טעננע, אונד דיינע קעלטער, זאללסט דוא ניכט איבער דיא צייט אנשטעהען לאססען, (נעמליך ערסטליגע אונד אנדערע גאבען דאפאן צו ברינגען): דען ערסטגעבארנען דיינער זאהנע זאללסט דוא מיר געבען
(כט) זא זאללסט דוא עס מאכען, בייא דיינעם אכסען, בייא דיינעם קליינען פיה: זיבען טאגע זאלל עס בייא זיינער מוטטער בלייבען, אם אכטען טאגע אבער זאללסט דוא עס מיר גע־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יְקַבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל קְבִילְתֵּיהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא: (כז) דַּיָּינָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט: (כח) בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי: (כט) כֵּן תַּעְבֵּיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שַׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵּיהּ

רש"י

לרצות את המלע: (כז) אלהים לא תקלל. הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין [סנהדרין ס"ז]: (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנא' ופדויו מבן חדש תפדה [במדבר כ"ב] אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנ' לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן ומיום השמיני והלאה ירצה [ויקרא כ"ב] מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן

באור

השררה על ישראל, בין שיהיה מלך או ראש הסנהדרין (הרמב"ן): לא תאר, כאשר יחייבו אותך במשפטם, אל תקללם: (כח) מלאתך, אמרו חז"ל אלו הבכורים, שאדם חייב בהן כשהתבואה מתמלאת, וכן ת"א, וכפירש"י ז"ל. ודמעך פירש"י התרומ' (והוא מהמכילתא), ואיני יודע מהו לשון דמע עכ"ל, והרמב"ן והרשב"ם פי' לפי פשוטו של מקרא כי פרי השדה והכרם יקרא מלאה, כדכתיב פן תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב ט'), ויהי' מלאתך כולל כל מתנות התבואה, ודמעך רמז לתירוש וליצהר, מושאל מן דמעת העין, שהיין והשמן בדלתם טיפות ידמה אל הדמעה, וכ"כ הגאון רב סעדיה, אלא שלדעתו מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב, ודמעך כנוי ליצהר לבד: לא תאחר, לא תאחר המתנות שאתה נותן מהם בידך. כי בראשיתם תתנם לי, כמו שאמר ראשית דגנך תירשך ויצהרך (שם י"ח ד'), וחז"ל אמרו לא תאחר שלא ישנה סדר הפרשתן, לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר: ויב"ע תרגם בכורי פירך ובכורי חמר נעווך (הוא תרגומו של יקב, והשיקו היקבים (יואל ב' כ"ד) תרגומו ויטופון נעויא) לא תשהי על זמניהון מן לאסקותהון לאתר שכינתי, תרגם הכל על הבכורים, שלא יאחר להעלותם לירושלים: בכור בניך וגו' כן תעשה לשרך וגו', כל אלו

לי: (ל) ואנשי־קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו: ס
כג (א) לא תשא שמע שוא אל־תשת ידך עם־רשע להית עד חמס:
(ב) לא־תהיה אחרי־רבים לרעת

ת"א ואנשי פסחים כ"ד, ב'. קדושין כ"ז, ב'. חולין קט"ו, ב'. בכורות י', א': ובשר מכות י"ח, א'. זבחים ע"ב, ב'. מנחות ק"א, ב'. חולין מ"ב, א', ופ"ח א', וע"ב ב', וק"ב ב': לכלב פסחים כ"ב, א', וקי"ח א'. קדושין כ"א, א'. מכות כ"ב, א': תשא פסחים קי"ח, א'. סנהדרין ז', ב'. מכות כ"ג, א'. שבועות ל"א א'. אל יבמות כ"ה, א'. ב"ק ע"ב, ב'. סנהדרין ט'. ב'. וכ"ט א'. וכ"ז, א': לא תהיה סנהדרין י"ח, ב'. ול"ו א':

בען: (ל) איהר זאללט מיר הייליגע מענער זיין. פלייש פאן איינעם צעררִיססענען פיה אויף דעם פעלדע, זאללט איהר ניכט עססען, דעם הונדע זאללט איהר עס פארווערפען:
כג (א) נימם קיינען פאלשען בעריכט אן. האלטע עס ניכט מיט דעם באזעוויכט צור אונגערעכטיגקייט איין צייגע צו זיין: (ב) פאלגע דער מענגע ניכט צום

תרגום אונקלוס

קדמי: (ל) ואנשין קדישין תהון קדמי ובשר תליש מן חיות ברא לא תיכלון לכלבא תרמון יתיה:
כג (א) לא תקבל שמע דשקר לא תשוי ידך עם חייבא למהוי ליה סהיד שקר: (ב) לא תהי בתר סגיאי לאבאשא

רש"י

משמעו וביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי [מכילתא]: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף [מכילתא] וכן כי בשדה מצאה [דברים כ"ב] וכן אשר לא יהיה טהור מקרה לילה [דברים כ"ג] הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתליש מן חיוא חייא בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון אותו. אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבילה או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב ללמדך שהכלב נכבד ממנו וללמדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנא' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו [שמות י"א] אמר הקב"ה תנו לו שכרו [מכילתא]:
כג (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דבר בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. יש

באור

עניני לאוית הם: (ל) ואנשי קדש תהיון לי, עד הנה הזכיר המשפטים, והזהיר בדברים המכוערים, ועתה כשבא להתחיל באסור המאכל, פתח ואמר ואנשי קדש תהיון לי, שלא יגעלו נפשותם באכילת הדברים המתועבים, המשקצים את הנפש ומרחיקין אותה מן הקדושה, וכן הוא אומר במקום אחר אל תשקצו את נפשותיכם וגו' והתקדשתם והייתם קדשים (ויקרא י"א מ"ג מ"ד): ובשר בשדה טרפה: אף בבית כן, אלא שדבר הכתוב בהווה, מקום שדרך בהמות ליטרף (מכילתא), ופירושו כמו שת"א בשר דתליש מן חיות חייתא, בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחייה, (רש"י):
כג (א) לא תשא שמע שוא, כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר (לעיל כ' ט"ז), כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת: אל תשת וגו', לפי' אם יש שני עדי שקר, אל תצטרף עמהם להעיד כמותם, ואע"פ שיגמר הדין על פיהם, כי אין מכחישם (הרשב"ם): (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת, אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם אני נוטה אחריהם: ולא תענה וגו'. כשישאלך הנדון על אותו

וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ (ג) וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס (ד) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ

ת״א לנטות סס ב׳, ב׳: אחרי ב״ת נ״ט. ב׳. סנהדרין ב׳, א׳, וב׳ ב׳: ודל חולין קל״ד, א׳: תפגע ב״מ ל״ב, א׳:

באָזען; אין איינערשטרייטזאכע, ווען דוא דיינע מיינונג זאגסט, חענגע דער מענגע ניכט נאך, דאז רעכט צו בייגען: (ג) זייא אבער אויך דעם געמיינען מאננע אין זיינער שטרייטזאכע ניכט צוגונסט: (ד) טריפפסט דוא דען אָכסען אָדער דען עזעל דיינעס האססערס אירדענד אן, זאָ

תרגום אונקלוס

וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מָה דְּמִתְבְּעֵי לָךְ עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי אַשְׁלֵים דִּינָא׃ (ג) וְעַל מִסְכֵּינָא לָא תְרַחֵם בְּדִינֵיהּ׃ (ד) אֲרֵי תְעָרַע תּוֹרָא דְּסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ דְּטָעֵי אֲתָבָא תְתִיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃

רש״י

במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אפניו מכאן דרשו שאין מטין לחוב׳ בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחוב׳ ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבב״ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחיל׳ שיאמרו את דעתם [סנהדרין מ׳] ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעו׳ לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו״ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. יש רבים שאת׳ נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין ומשמע שכא׳ לא תהי׳ אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דמתבעי לך על דינא*) ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אפניו כפשוטו כך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו׳ ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תעננו על הריב דבר הנוט׳ אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד

*) ע׳ אוהב גר

באור

המשפט, אל תעננו על הריב דבר הנוטה אחרי רבים, להטות את המשפט מאמתתו, אלא אמור את המשפט כאשר הוא, וקולר יהא תלוי בצואר הרבים, כן פירש״י ז״ל ליישב המקרא על אופניו כפשוטו. וקרוב לזה פי׳ הרשב״ם, והוא מכוון על סדר הנחת הטעמים, כי תיבת רבים מעומדת בטעם טפחא, ומלת רב בטעם רביע המפסיק פחות ממנו, ויהי׳ א״כ סדר הטעמים ומחלקותם כזה. ולא-תענה על-רב || לנטת | אחרי רבים | || להטת, והוא מדוקדק עם פי׳ הרב ז״ל, ואין באור מלת להטת כמו לנטת, כי לנטת הוא מהקל כמו להיות נוטה אחרי רבים, ולהטת הוא מבנין הפעיל, כמו ארור מטה משפט (דברים כ״ז י״ט). גם כמלא׳ בלא מלת משפט, ומטי גר (מלאכי ג׳ ה׳), ויהי׳ א״כ להטת מוסב על רב, כאלו אמר לא תענה על רב להטת (משפט) לנטת אחרי רבים, כן הוא לפי עומק פשוטו של מקרא, ואולם מדסמך קרא אחרי רבים להטת, דרשו בו חז״ל, שהלכה כרבים, כאלו צוה הכתוב להיות נוטה אחרי רבים אם הדבר בספק, וכן משמע גם מפשוטו של מקרא שהרי לא הזהיר מלהיות אחרי רבים, כי אם לרעת, וכן לא הזהיר מלנטות אחריהם, כי אם שלא להטות משפט, ומכלל לאו אתה שומע הן, שאם הדבר בספק, יש לך לנטות אחרי הרוב: (ג) ודל לא תהדר בריבו, אונקלוס תרגם ועל מסכינא לא תרחם בדיני׳, כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול, אלא בצדק תשפט עמיתך (ויקרא י״ט ט״ו): (ד) שור איבך, בחירק תחת היו״ד, והוא פועל בינוני (דיינעם האססערס), כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאים, והטעם אף על פי שתדע שהוא אויבך, וככה מכאן (הראב״ע): (ח) וחדלת, כמו חדל לך מעשות הדבר, וכן ושמלת,

חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: ס
(ה) כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת
מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב
עִמּוֹ: ס חמישי (ו) לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט
אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ: (ז) מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק
וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק

ת"א תראה פסחים קי"ג, ב'. ת"מ ל"ב, א': רבץ ב"מ ל"ב, א', ול"ג א': וחדלת ב"מ ל"ב, ב': עזב שם ל"א, א', ול"ב א': תטה כתובות ק"ה, א'. סנהדרין ל"ו, ב': מדבר שבועות ל', ב', ול"א א': ונקי סנהדרין ל"ג, ב', ומ"ב א':

פֿיהרע איהם זאָלכען וויעדער צו: (ה) זיהעסט דוא דען עזעל דיינעס פֿיינדעס, ערליגענד אונטער זיינער לאסט: זאָ היטע דיך, איהם זאָלכען אלליין צו איבערלאססען; הילף איהם פֿילמעהר אבפאקקען: (ו) דוא זאָללסט דאז רעכט דעם דירפֿטיגען ניכט בייגען, אין זיינער שטרייטזאכע: (ז) ענטפֿערנע דיך פֿאָן איינער ליגענהאפֿטען זאכע; ברינגע דען ניכט אום, דער איינמאל אלס אונשולדיג אונד רעכט בעשטאנדען: דען איך ווערדע שאָן דען אונגערעכטען ניכט לאָזשפרעכען:

תרגום אונקלוס

(ה) אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵיהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דִּבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וְתִפְרוֹק עִמֵּיהּ: (ו) לָא תַצְלֵי דִּין מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵיהּ: (ז) מִפִּתְגָמָא דְשִׁקְרָא הֱוֵי רְחִיק וּדְיִזְכֵּי וְדִי נְפַק זַכַּאי מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי

רש"י

לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שונאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא אחד מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב [מלכים א' י"ד] וכן ויעזבו את ירושלים עד החומה [נחמי' ג' ח'] מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' [דברים ז'] שמא תאמר כן בתמיה. לא תירא מהם. ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזב הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאוי ישראל וחדלת [מכילתא]: עזוב תעזוב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: (ו) אבינך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה [ב"מ ל"ב]: (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מית' שהרי יש לך לזכותו. ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חוב' שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג זה צדיק הוא שנצטדק בב"ד:

באור

וטעם חדל שתעזב הדבר לו לבדו, רק תתיר עמו הקשרים, ותעזוב המשא, ויפול מזה הצד ומזה הצד, ויקו' החמור, כן פי' הראב"ע, וכן אמרו רז"ל בפריקה הכתוב מדבר, ורש"י פי' תעזב לו לשון עזרה, וכן עצור ועזוב (דברים ל"ב ל"ו), וכן ויעזבו את ירושלים (נחמי' ג' ח'), ועזב תעזב עמו פי' לפרק המשא, וכתב עוד מלמשקל לי' מליטול משאו ממנו עכ"ל, משמע שהוא מבי' לשון התרגום על מעזב לו, ובנוסחא שלפנינו תרגם אונקלוס מלמשבק לי', ועזב תעזב עמו תרגם משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמיה. המתרגם האשכנזי תרגם כפי' הראב"ע שהוא הנאות לפשוטו של מקרא: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר: אביונך, לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: (ז) מדבר שקר תרחק, אם נראה בעיניך הדין מרומה, ועדים רמאים, ואין אתה יכול להכחישם, התרחק מאותו הדין, ואל תדין בו כלל: ונקי וצדיק אל תהרג, כתרגומו ודיזכי ודינפק דכי מן דינא לא תקטול, אם נגמר הדין לזכותו אל תלמד עליו חובה להרגהו עוד: כי לא אצדיק רשע, ואם אתה הצדקתו, אני לא אצדיקנו, וימות בידי שמים, כדכתיב והאלהים אנה לידו (לעיל כ"א י"ג), יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה. ורז"ל אמרו ונקי הוא היוצא מב"ד חייב ואח"כ נמצא עליו זכות, שהוא

רָשָׁע׃ (ח) וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד
יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃
(ט) וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־
נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ (י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־
אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃
(יא) וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ
וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת
הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃

(ח) בעשטעכונג זאָללסט דוא ניכט אננעהמען: דען דיא בעשטעכונג מאכט דיא שארפזיכטיגען בלינד, אונד פערדרעהט דיא וואָרטע דער גערעכטען: (ט) דריקקע קיינען פרעמדען; איהר ווישט וויא איינעם פרעמדען צו מוטהע איזט: דען איהר ווארעט זעלבסט פרעמדע אים לאנדע מצרים: (י) זעכס יאהרע זאָללסט דוא דיין פעלד בעזעען, אונד דיא פריכטע דאַפאָן איינזאממעלן. (יא) דאז זיבענטע יאהר אבער זאָללסט דוא עס בראך ליגען לאססען, אונד וואס דארויף וועכסט פאָלליג פערלאססען, דאס עס דיא דירפטיגען דיינער נאציאָן פערצעהרען, אונד דען איבערעסט דאפאָן, מאג דאז ווילד אויף דעם פעלדע פערצעהרען. זאָ זאָללסט דוא עס אויך מיט דיינעם וויינבערגע אונד אָהלבערגע מאכען:

תולדות אהרן ושחד פאה ו"ח, א'. כתובות ק"ה, א': השחד כתובות ק"ה, א': וגר ב"מ נ"ט, ב': והשביעית סוכה מ"ד, ב'. ב"ק ב', א'. ב"מ נ"ט, א':

תרגום אונקלוס

חַיָּבָא: (ח) וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: (ט) וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יַת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (י) וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יַת אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יַת עֲלַלְתַּהּ: (יא) וּשְׁבִיעֲתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתִרְטְשִׁינַהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּךְ וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוּל

רש"י

כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו [ב"ת קי"א מכילתא]: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין. ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע [ב"מ כ"ט]: את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתיך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ולקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא

באור

נקי אע"פ שלא נצטדק בב"ד, והצדיק הוא היוצא מב"ד זכאי ונמצא עליו חוב, ויב"ע תרגם להפך, ותרגם כי לא אצדיק רשע ארום לא הוינא מזכי ליה אין הוא חייבא, לא הייתי מצדיק אותו אלו הי' חייב: (ח) יעור, כמו שהושאלה הראי' מן העין על הלב ומשפט השכל, כן הושאל הפכו, שהוא העורון, על העדר השכלת הדברים הברורים וגלוי' לעין, כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר ט"ז י"ד), והכוונה כי השוחד יטה את לב האדם מדרך הצדק ויכהה מאור השכל עד שהאדם הפקח, שהוא הפך העור, לא יראה הדברים לאמתתם, ודברי הצדיקים בדין, שהם ישרים, יהיו בעיניו עקומים ומסולפים: (י) ואספת את תבואתה, לשון הכנסה לבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב): (יא) תשמטנה, מוסב על תזרע את ארצך, תשמט

(יב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ (יג) וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ (יד) שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג

ת"א וינפש יבמות מ"ח, ב': ובכל שבת י"ח, א': ושם סנהדרין ס"ג, ב', וק"ט א': לא סנהדרין י"ג, ב'. בכורות ב' ב': ש"ש חגיגה ב'. א':

(יב) זעכס טאגע קאננסט דוא דיינע געשעפטע פערריכטען; אם זיבענטען טאגע אבער מוסט דוא פייערן: דאמיט דיין אָכס אונד דיין עזעל אויך רוהע, אונד דער זאָהן דיינער סקלאווין, זאָ וויא דער פרעמדלינג זיך ערהאָלע: (יג) זייד זאָרגפעלטיג אין אללעם, וואס איך אייך געזאגט האבע לאססעט דען נאמען פרעמדער גאָטטער ניכט ערוועהנען, ער זאָלל דורך דיינען מונד גאר ניכט געהאָרט ווערדען. (יד) דרייא מאל, זאָללסט דוא מיר אים יאהרע פיי־

תרגום אונקלוס

חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעְבֵּיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ׃ (יב) שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּיד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דְּיָנוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא׃ (יג) וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמָךְ׃ (יד) תְּלָת

רש"י

מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית [מכילתא]: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא בשדה הלבן כמו שאמר למעלה היתכן תזרע אדמך: (יב) וביום השביעי תשבות. אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית [מכילתא]: למען ינוח שורך וחמרך. תן לו ניח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער [מכילתא]: בן אמתך. בעבד ערל הכתוב מדבר [מכילתא]: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א פלונית או תעמוד עמי ביום ע"א פלונית ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בע"א שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים

באור

את אדמך שלא תזרענה: ונטשתה, את תבואתה, שתעזב אותה לאכול לאביוני עמך (הרמב"ן והרשב"ם, וכ"ת יב"ע): לכרמך לזיתך, כמו מן תבואת הדגן. דרך המקרא להזכיר דגן תירש ויצהר. והוא הדין לכל אוכלים שהם גדולי קרקע: (יב) למען ינוח וגו', מוסב על ששת ימים תעשה מעשיך, תעשה כל מלאכתך בבית ובשדה בששת הימים, בעבור שינוח שורך וחמרך ביום השביעי: בן אמתך, בעבד ערל הכתוב מדבר: והגר, גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, על דרך הפשט הכתוב נקשר בסופו, וחוזר ומזהיר על ע"ז, יאמר מכל האזהרות הרבות, אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד, וחז"ל אמרו ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כלן, והנזהר בה כשומר את כלן: לא תזכירו, לא תזכיר אותו לעובדיו, ולא תשביענו באלוהי הנכר: לא ישמע על פיך. זכר שמו כלל, הוא שנאמר בספר יהושע (כ"ג ז'). ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום, הוסיף שם לאוין, לבאר כי האזהרה שלא יזכיר ולא ישביע שום אדם בשם ע"ז (מדברי הרמב"ן): (יד) רגלים, מגזרת רגל, כמו פעמים מן פעם, ושניהם לשון אחד, כמו הכיתני זה שלש רגלים (במדבר כ"ב כ"ח): תחג, נקרא הי"ט חג משרש חגג, על שם התנועה לפי שמרקדין ומטפחין, בשמחת י"ט. אכלים ושותים וחוגגים (שמואל א'

לִי בַּשָּׁנָה׃ (טו) אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ (טז) וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃

ת״א חג שם י״ח, א׳: יראו חגיגה ו׳. א׳: וחג חלה ע״א ב׳. בכורים פ״ג. ב׳. חגיגה י״ב, א׳. מנחות פ״ו, ב׳: האסף חגיגה שם. ר״ה י״ב, א׳. מנחות שם:

תרגום אשכנזי

ערן: (טו) האלטע דיא פֿייער דער אונגעזייערטען קוכען: זיבען טאגע זאָללסט דוא אונגעזייערטען קוכען עססען (וויא איך דיר געבאָטען האָבע), אום דיא בעשטיממטע צייט דעס אָהרעני מאנאטס, דען אין דעמזעלבען ביזט דוא אוס מצרים געגאנגען; מאן דארף אבער ניכט אָהנע גאבען פֿאָר מיינעם אנגעזיכט ערשיינען: (טז) פֿערנער דיא ערנטעפֿייער בייא דען ערסטלינגען דיינער פֿעלדארבייט, נעמליך פֿאָן דעם, וואס דוא אויף דעם פֿעלדע אויסזועסט; ענדליך דיא פֿייער ביים איינזאממעלן דער פֿריכטע, אום דען אויסגאנג דעס יאהרס, ווען דוא דיא פֿריכטע דיינער ארבייט פֿאָם פֿעלדע פֿאָלליג

תרגום אונקלוס

זִמְנִין תְּחַגּוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃ (טו) יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ (טז) וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא

רש״י

[במדבר כ״ב]: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה אביב לשון אב בכור ולשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות [חגיגה ז׳]: (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר וביום הבכורים וגו׳ [במדבר כ״ח]: וחג האסף. הוא חג הסכות: באספך את מעשיך. שכל

באור

ל׳ ט״ז), כלומר מרקדין ומפזזין ומכרכרין בשמחה (רד״ק בשרשים שרש חגג, וכ״פ רב האי גאון). [ולכן הונח שם חג סתם על סוכות בדברי רז״ל, כי בו היתה שמחה יתירה בשמחת בית השואבה, והיו מרקדין בו חסידים ואנשי מעשה], וכן נקרא הקרבן חג, על שם שקרב בחג, אלא חגי (להלן פסוק י״ח), וכן אסרו חג (תהלים קי״ח כ״ז), ואמרו תחג כמו תעשה חג: לי, לשמי לבדי, כי יש ימים ידועים הולכים עובדי האלילים להביאם, על כן כתוב תחג לי לבדי (הרא״ב״ע): (טו) את חג המצות, התחיל ממנו, כי הוא בראשון לחדשי השנה: כאשר צויתך, הוא כמו מאמר מוסגר, שבעת ימים תאכל מצות (כאשר צויתך) למועד חדש האביב, [ולכן מלת צויתך ברביע מפסיק יותר מן האזלא שבמלת מצות]: למועד, לזמן המוגבל ומוקבע: חדש האביב, שהתבואה מתמלאת בו באביה, לשון אב, בכור ולשון לבשל פירות (רש״י): ולא יראו פני ריקם, אין זה כמו ופני לא יראו (לקמן ל״ג כ״ג), כי שם הפנים הם הנראים, ופה הכוונה כמו שתרגם אונקלוס ולא יתחזון קדמי, כי הבאים אל בית השם הם הנראים, והעד ונראה את פני ה׳ (שמואל א׳ א׳ כ״ב), גם יראה כל זכורך (לקמן פסוק י״ז ול״ד כ״ג) את פני השם, כמו לפני השם (מדברי הרא״ב״ע): ריקם, הוא תואר הפעל, והכוונ׳ בלא קרבן: (טז) וחג הקציר, הוא חג שבועות, והוא מוסב על תשמר שבפסוק הקודם, והכוונה ותשמר גם את חג הקציר: בכורי מעשיך, בכורי קציר חטים, ובחג המצות בכורי השעורים והמרחק בין בכורי השעורים לבכורי החטים כמו שבעה שבועות (הרא״ב״ע), ורש״י ז״ל כתב בכורי מעשיך שהוא זמן הבאת הבכורים, שתי הלחם הבאים בעצרת, היו מתירין החדש למנחות, ולהבי׳ בכורים למקדש, שנאמר וביום הבכורים וגו׳ (במדבר כ״ח כ״ו): וחג האסף, הוא חג הסכות,

(יז) שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־
זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃ (יח) לֹא־
תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין
חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ (יט) רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי
אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ ששי

תולדות אהרן יראה סנהדרין ד', ב': זכורך חגיגה ז', א': לא תזבח פסחים נ"ט, ב', ע"ח א' חגיגה י', ב': ראשית בכורים פ"ג, ב'. ופ"ד א'. פסחים ע"ח, א'. כ"ב ס"א, ה': לא תבשל קדושין כ"ז, ע"ב. סנהדרין ד', ב'. חולין קי"ב א', וקט"ו ב': בחלב סנהדרין ד', א'. חולין קי"ד, א':

תרגום אשכנזי

איינגעזאממעלט האסט: (יז) דריימאל אים יאהרע, זאָלל יעדע מאננספערזאן ערשיינען, פֿאָר דעם אנגעזיכטע דעס הערדן, דעס עוויגען: (יח) דאז בלוט מיינעם אָפפֿערס (נעמליך דעס פֿסח'ס) זאָללסט דוא ניכט ביים געזייערטען בראָד אָפפֿערן; אונד דאז פֿעטט מיינעם פֿעסטאָפפֿערס זאָלל ניכט איבער נאכט בלייבען ביז אן דען מאָרגען: (יט) דיא ערסטלינגע דיינער פֿריהעסטען לאנדפֿריכטע, זאָללסט דוא אין דאז הויז דעס עוויגען דיינעס גאָטטעס ברינגען; קאָכע קיין יונגעס פֿיה אין דער מילך זיינער ·

רש"י

ימות החמה התבואה מתבשלת בשדות ותחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (טז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא ישתרשו רגלים ממקומן [מכילת' א']: כל זכורך. הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ [מכילתא פסחים ס"ג]: ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה [ויקרא ו']: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנ' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא ארץ

תרגום אונקלוס

דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יַת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: (יז) תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ: (יח) לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא: (יט) רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ

באור

בשעת האסיף, אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר, צוה הכתוב לישב בסכות לזכרון, כי במדבר ישבו באהלים, ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר, הרי שלשה רגלים תלוים כלם בפירות הארץ, אביב וקציר ואסיף (הרשב"ם): בצאת השנה, אחרי שתצא השנה ותתחיל השנה האחרת: (יז) זכורך, הזכרים שבך: האדן ה', שהוא אדון הארץ, וממנו באה אליך הברכה, על כן תבוא לפניו כעבד המתראה אל אדוניו למועדים ידועים, ומבי' אליו דורון, לאות על הכניעה והעבדות: (יח) לא תזבח על חמץ וגו', לא תזבח את הפסח בי"ד בניסן, על החמץ, בהיות לאחד מבני החבורה, הנמנין על הפסח, חמץ ברשותו: דם זבחי, אין הדם נשחט, לכך אמרו רז"ל שהוא אזהרה לזורק את הדם על החמץ, כי כל עבודות הקרבן נקראות על שם הזביחה, וכן מתורגם בל"א: ולא ילין חלב חגי וגו', חוץ למזבח, שעל המערכה אינה נפסל בלינה, שנאמר על מוקדה על המזבח כל הלילה (ויקרא ו' ב'): (יט) ראשית בכורי אדמתך, משבעת המינים האמורים בפ' כי תבא, ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כ"ו ב'): גדי, ה"ה לכל בשר בחלב, כמו שפי' רבותינו בשחיטת חולין, ובשלשה מקומות נכתב בתורה, ודרשו בו רז"ל א' לאיסור אכילה, וא' לאיסור הנאה, ואחד לאסור בשול, והנה אין להתבונן מדוע אסר לנו הקב"ה בשר בחלב, כי מצות רבות צוה לנו השם שלא גלה את טעמם, ואנו די לנו שנדע שהם מצווים מאתו יתברך. ואחרי שקבלנו

(כ) הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ (כא) הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו

ת"א הנה ב"ק ל"ב, א'. עקרים ת"ד, פל"ו:

מוטטער: (כ) איך זענדע איינען ענגעל פֿאָר דיר הער, דיך אויף דעם וועגע צו בעוואהרען, אונד דיך אן דען אָרט צו ברינגען, דען איך בעשטיממט האבע. (כא) נימם דיך

תרגום אונקלוס

לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: (כ) הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דִּי אַתְקֵינִית: (כא) אִסְתַּמַּר

רש"י

חטה ושעורה וגו' [ברכות ה']: לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך תדע שהרי מצינו בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים. [בראשי' ל"ח] את גדי העזים שני גדיי עזים [שם כ"ז] ללמדך שכל מקום שנ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול [פסחים כ"ה חולין קט"ו]: (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך [שמות ל"ג]: אשר הכינתי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה א' מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון

באור

עלינו עול מלכותו, הרי אנו מחוייבים לעשות רצונו, והתועלת היא בעשייתם, לא בידיעת סבתם. ואני אומר זה, לא כמזלזל ח"ו בכבוד הגדולים מורי התורה, אשר טרחו בכמו אלה העיונים ותרו לדעת טעמי מצות שלא נתגלו, כי ידענו שלא היתה כוונתם אלא לשם שמים, ואולם ברוב הדבר וכלול שבכל רוחב מבינתם לא העלו כי אם סברות דקות מיוסדות על בלי מה, ובלתי מקובלות על הלב, ואחרי כל דבריהם אפשר ליצר הרע להשיב עליהן, ולאומות העולם להונות בהן את ישראל, כמו שאמרו חכמינו ז"ל על המצות שלא נתגלו טעמן, אלא שלנו עדת המאמינים בה' ובתורתו יפה אמרו, ושמא תאמר מעשה תהו הן? ת"ל אני ה', אני חקקתים, ואין לך רשות להרהר בהן: (כ) הנה אנכי שלח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך (לקמן ל"ג ג') (רש"י מואלה שמות רבה), והכוונה לדעתי כל שנתבשרו כאן לא על מעשה העגל ביחוד (כי כלל גדול בענין הידיעה והבחירה, שאף על פי שתפול הידיעה על הדבר הנמסר לבחירה, לא תבא בו ההודעה מאתו יתעלה), ואולם הודיעו השם דרך כלל שכאשר יחטאו לא יעלה בקרבם, וישלח מלאך לפניהם, לכן התפלל משה עדיין על זה, כאשר התפלל אחרי שחטאו ונחרצה הגזירה מאתו יתעלה, כי אמר די' לצרה בשעתה, והנה באמת לא נתקיימה הגזירה ההיא כל ימי חיי משה, כמו שמפורש בפ' כי תשא, כי משה בקש עליהם רחמים, ואמר ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שם ט"ז), והקב"ה נתרצה לו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם י"ז), ומפורש אמרו רז"ל בטל שלא ימסר להם שר לבא כל ימי משה, כי הי' משה ממלא מקומו, אבל משמת משה חזר אותו השר למקומו, שכן יהושע רואה אותו, שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי (יהושע ה' י"ג י"ד), והכוונה שבא לצאת לפניהם, ללחום מלחמותם, ולכן התראה לו בחרב שלופה. (מדברי הרמב"ן, וכן אית' בתנחומא. אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו, ועתה באתי. והרי"א בספרו עטרת זקנים האריך בטענות רבות נגד דברי רז"ל בענין שליחות המלאך הזה, ובחר לו דרך אחר, ואולם אין טענותיו נולחות כפי דרכנו שלא בזה ההודעה על מעשה העגל ביחוד, כי אם דרך כללי, כאשר חטאו ישראל לאלהי'): הכנתי, אשר זמנתי לתת לכם, כדרך בהנחל עליון גוים וגו' יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'): (כא) אל תמר בו. אונקלוס תרגם לא תסרב, וכן כתב רש"י שהוא לשון המראה, אשר ימרה את פיך (יהושע א' י"ח). והרשב"ם כתב שהוא מגזרת ואם המר ימירנו

וְשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ׃ (כב) כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ׃ (כג) כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃ (כד) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא

תרגום אשכנזי

פאַר איהם אין אכט, אונד געהאָרכע זיינער שטיממע זייא ניכט ווידערשפעני־סטיג געגען איהן: דען ער ווירד קיינע נאכזיכט האַ־בען פיר אייער פערברע־כען, מיין נאמע איזט אויך אין איהם, (ער טהוט אללעס אין מיי־נעם נאמען, אונד איף מיינען בעפעהל): (כב) ווען דוא אלזאָ זיי־נער שטיממע געהאָרכסט אונד אללעס טהוסט, וואס איך דורך איהן זא־גען לאססע; זא ווערדע איך דיינער פיינדע פיינד, אונד דיינען ווידערזאכערן צווידער זיין, (דיינע פיינדע אונד דיינע ווידערזאכער אלס דיא מייניגען בעטראכטען): (כג) מיין ענגעל זאָלל פאָר דיר היער געהען, אונד דיך צו דעם פאָלקע אמרי, חתי, פריזי, כנעני, חוי אונד יבוסי ברינגען, דיזעס וויל איך פערטילגען: (כד) ביקקע דיך ניכט פאָר איהרען גאָטטערן דיענע איהנען ניכט, אונד אהמע איהנען ניכט נאך: פיל־

תולדות אחרן אל תמר סנהדרין ל"ח ב'. עקדה שער מ"ז:

רש"י

המלאה כמו אשר ימרה את פיך [יהושע א']: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימ' שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלוהות:

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ׃ (כב) אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דִּי אֲמַלֵּיל וְאֶסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ׃ (כג) אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֵלִינָּךְ לֶאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֶשֵׁיצִינוּן׃ (כד) לָא

באור

(ויקרא כ"ז ל"ג). ואם הוא דגש, כי הוא וריחו לא נמר (ירמיה מ"ח י"א), כמו אל תפל דבר (אסתר ו' י'), מגזרת כפל, אבל אינו מגזרת סרבנות מן מרו מריתי (איכה א' כ'), שא"כ הי' לו לומר אל תמרה עכ"ל, ויהי' א"כ לדעתו מחסרי פ"א הפעל, והקל ימר, מלשון חלוף. והענין אל תחליף דבר מכל אשר יצוך. והרד"ק בשרשים הביאו בשרש מרר, וכתב לפי הנקס' עם בי"ת הוא כענין תמרר. והנפעל וריחו לא נמר, כענין לא נתחלף. ודעת הראב"ע שהוא מפעלי הכפל, ואעפ"כ הטעם כמו וימרו. כי הם שני שרשים על ענין אחד: כי שמי בקרבו, כתרגומו ארי בשמי מימריה, והוא מחובר לראש המקרא. שמע בקלו, כי שמי בקרבו, וקולו הוא קול עליון, כאשר יאמר בפסוק שלפניו כי אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (לקמן כ"ב), כי בשמי הוא מדבר: (כב) ואיבתי, וי"ו המשך לתשובת התנאי: וצרתי, כתרגומו ואעיק, מלשון צרה, ולא מלשון וצרת הכסף (דברים י"ד כ"ה), שתרגומו ותצור, מלשון צור: (כד) לא תשתחוה וגו', לשון הראב"ע זהו שהזכרתי בתחלת ספר הברית אתם ראיתם (לעיל כ' כ"ב), שהזהיר על ע"א, וסוף הספר להזהר על ע"א, שהוא הסוף, כי יהי' לך למוקש (לקמן פסוק ל"ג), רק יש הפרש, שבתחלת הספר צוה שלא יעשו עם השם אלהי כסף, ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ז הנמצאה בארץ כנען, שעשה יאשיה, כי העובד ע"ז כאלו הוא עובר על כל מצות לא תעשה, ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא עכ"ל: ולא תעשה כמעשיהם, פי' הרמב"ן שהוא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים:

תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי
הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר
מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ (כה) וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ
וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי
(כו) לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ
אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ (כז) אֶת־

תולדות אהרן ועבדתם ב"ק נ"ב, ב'. ב"מ ק"ז, ב': וברך ברכות מ"ז, ב'. ערובין ס"ה א'. ב"ק נ"ב. ב'. עקרים מ"ג, פכ"ו, ומ"ד פ"ג: מחלה ב"מ ק"ז, ב': מספר ר"ה י"א. א'. יבמות מ"ט, ב'. סוטה י"ב, ב'. קדושין ל"א, א':

מעהר צערשטֶארע זיא אונד צערברעכע איהרע בילדזיילען: (כה) דעם עוויגען אייערם גאָטטע זאָללט איהר דיענען, זאָ ווירד ער אײרע שפייזע אונד אײרען טראנק זעגנען; אונד איך ווערדע קראנקהייט פאָן דיר פערן זיין לאססען: (כו) עס ווירד קיינע אונצייטיגע געבערערין, אויך קיינע אונפרוכטבארע אין דיינעם לאנדע זיין; איך ווערדע דיא אנצאהל דיינער טאגע פאָלל זיין לאססען (יעדער זאָלל דאז געוואָהנליכע לעבענסציל עררייכען); (כז) מיינען שרעקקען ווערדע איך פאָר דיר הערציהען לאססען, אונד יעדעס פאָלק

תרגום אונקלוס

תִסְגּוּד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינוּן וְלָא תַעֲבֵיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִינוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמַתְהוֹן: (כה) וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן וִיבָרֵךְ יַת מֵיכְלָךְ וְיַת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ: (כו) לָא תְהֵי מַתְכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יַת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים: (כז) יַת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ יַת כָּל עַמָּא דִי

רש"י

מצבותיהם. אבנים שהם מקימין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמותי. כמו והממתי

באור

כמו שהזהיר במקום אחר ובחקתיהם לא תלכו (ויקרא י"ח ג'), וכתב עוד והגדלה יותר כי יזהיר על ע"ז שלא יעבוד אותה כדרכה, אפי' בעבודה שאינה דרך כבוד, כמו שאמרו רז"ל אף על גב דקא מכוין לבזוי' לפעור. ואע"ג דקא מכוון לאירגמי' למרקולים. ויהי' א"כ לדעת הרב ז"ל כמוי תעבדם מוסב על אלהיהם וכמוי מעשיהם מוסב על האומות הנזכרים בפסוק הקודם, ויתכן לפרש גם כמוי מעשיהם על האלילים הנזכרים. שהדבר ידוע ומפורסם מכל הספרים הקדמונים שהיו עובדי האלילים מיחסים לעצביהם תועבות גדולות ומעשים מכוערים, אלה וכחש רציחה וגנבה ונאוף, ואם ילך העובד בדרכי יראתו יעשה גם הוא כמעשיהם, כדי להתדמות להם, לכך אמר לא תשתחוה לאלהיהם. וע"י כך לא תעשה כמעשים המיוחסים להם: הרס תהרסם, לאותן אלוהות: מצבתיהם, אבנים המולבות לכבודם, להשתחוות להם: (כה) ועבדתם וגו', כוונת הכתוב הזה, בעבור שרוב עובדי ע"ז יבינו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדני האדנים, ואין כונתם בע"ז רק שיסבבו שבעבודות ההם תהיה להם הצלחה במעשי ידיהם, בפרי בהמתם ותבואת ארצם ובכל משלח ידם, כי לדעתם תבא להם תוספת טובה בעבודת מלאכים משרתי עליון, ע"כ אמר הכתוב שבעבודת הקב"ה לבד תהיה להם הצלחה, ועבודת ע"ז מאדם לא לבד שלא תזיק להם, אבל תוסיף להם טובה וברכה, כי הקב"ה יברך את לחמם, שהוא כלל לכל מאכל אשר יאכל, ואת מימיהם. שהוא אב לכל משקה אשר ישתה, ויסיר מהם כל מחלה, שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה (מדברי הרמב"ן): (כו) לא תהיה משכלה, אם תעשו רצוני (רש"י). והתנאי נזכר בפסוק הקודם, ועבדתם את ה' אלהיכם: משכלה, מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה, והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים, והטע' באמרו לכלול גם הבהמות: את מספר ימיך אמלא, שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר

אֶת־אֵימָתִי֙ אֲשַׁלַּ֣ח לְפָנֶ֔יךָ וְהַמֹּתִי֙ אֶת־כָּל־הָעָ֔ם אֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖א בָּהֶ֑ם וְנָתַתִּ֧י אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֛יךָ אֵלֶ֖יךָ עֹֽרֶף׃ (כח) וְשָׁלַחְתִּ֥י אֶת־הַצִּרְעָ֖ה לְפָנֶ֑יךָ וְגֵֽרְשָׁ֗ה אֶת־הַחִוִּ֛י אֶת־

ת"א אימתי סוטה ל"ו, א': ושלחתי שם שר:

תרגום אשכנזי

צו וועלכעם דואקאָממסט, דאדורך אין אונאָרדנונג ברינגען: אונד פֿעראור־זאכען דאס אללע דיינע פֿיינדע דיר דען נאקקען צו ווענדען: (כח) איך וויל האָרניססע פֿאָר דיר הער־שיקקען; דיזע זאָללען דען חוי, כנעני אונד חתי

תרגום אונקלוס

אֶת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וֶאֱשַׁגֵּשׁ יָת כָּל עַמְמַיָּא ... אַת אָתֵי לַאֲנָחָא קְרָב בְּהוֹן וְאֶמְסַר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל: (כח) וְאֶשְׁלַח יָת עֲרָעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יָת חִוָּאֵי

רש"י

ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונים כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפול ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו [ישעיה כ"ח]. וסבותי מגזרת וסבב בית אל [שמואל א' ז'] דלותי [תהלים קט"ז] מגזרת דללו וחרבו [ישעיה י"ט]. על כפים חקותיך [שם מ"ט] מגזרת חקקי לב [שופטים ה'] את מי רצותי [שמואל א' י"ב] מגזרת רצץ עושק דלים [איוב כ']. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא. שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפום. אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה [במדבר י"ד] והתי"ו מודגש לפי שתבא במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת שאין מיתה בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי פעלתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים ליסוד כמו ביום תת ה' [יהושע י'] מתת אלהים היא [קהלת ג'] והשלישי לשמוש: עורף. שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים.

באור

רק בזקנה, שימלא ימיו כמספר אשר גם חיי האדם בדורותיו: (כז) את אימתי וגו', כמו שאעשה עמכם אות לטובה, כן אעשה בשונאיכם לרעה: [והמתי, שרשו המם, ובנין הקל, והמ"ם דגושה לחסרון מ"ם ע"פ, בפלס סבותי מן סבב, גלותי מן גלל, ואיננו משרש מות, ובנין הפעיל, דא"כ ראוי להיות וְהֵמַתִּי המ"ם רפוי', והתי"ו דגושה לחסרון תי"ו ל"פ, כמו וְהֵמַתָּה את העם הזה (במדבר י"ד ט"ו), וכ"כ רש"י והרשב"ם ז"ל, וכתב עוד רש"י שתרגומו, ואשגש, ולא ואקטל, אבל לא נמצא כן בנוסחאות חדשות, רק ואיתבר, אך הוא קרוב לענייננו, אולם בנוסחאות ישנות נמצא ואשגש, וכן תרגם יב"ע]: ערף, שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם, והוא על דעתי תואר הפעל (אדווערביאום), לכך בא בלא שמוש, כמו ריקם, קרי, קוממיות, וכבר זכרנו ענינו פעמים רבות: (כח) הצרעה, הראב"ע מפרש מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף, ואין כן משמעות הכתוב, שאולי הצרעת לא יגרש את יושבי הארץ, ורז"ל אמרו שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטיל' בהם ארס והם מתים, והמין ההוא ידוע שהוא דומה לדבורה, ומזכירין אותו חכמים תדיר דבש דבורים דבש צרעין, ונקרא בל"א (ווע־ספען, האָרניסע), (ואונקלוס תרגמו ערעיתא, אולי יחליף האלפי"ן בי"ו של צרעה לעי"ן, כמו שיאמר ארעא מן ארץ, ויהי' ערעיתא כמו צרעיתא), כי גם הם יעשו מעט דבש כמו שכת' ארים"טו בספרו מב"ח ספר תשיעי פרק מ"ב, מהמין הנקרא (וועספען), ובספר החמישי פרק כ"ג מהמין הנקרא (האָרניסע), בלשון רומי (קראבראנעם), וידוע ממין שרץ העוף הזה שהוא מזיק לעינים, וכן נזכר בספרי היוונים הקודמים, מעתה שעור הכתוב שלפני בואם אל הארץ ישלח המכה הזו בהרבות אויביהם לגרש את הנסתרים במערות ובנקיקים והנשגבים במגדלים, והוא מה שאמר במשנה תורה (דברים ז' כ') וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך, וכתיב בספר יהושע (כ"ד י"ב) ואשלח לפניכם את הצרעה וגו'. ואחרי שלא הזכיר מז' האומות כי אם שלשה, החוי והכנעני והחתי, משמע שלא היתה המכה הזו כי אם בשלשה הנזכרים, [ולכן כתב רש"י ז"ל והצרעה לא עברה את הירדן, והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו, וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה

הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ (כט) לֹא
אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־
תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ
חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ (ל) מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ
מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־
הָאָרֶץ׃ (לא) וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־
סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־
הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי

אויסטרייבען בינפֿאָר דוא הין קאָממסט: (כט) איך ווערדע איהן אבער ניכט אין איינעם יאהרע פֿאָר דיר אויסטרייבען: דאדורך מאַכטע דאז לאנד איינע וויסטענייא ווערדען, אונד דיא טהירע דעס פֿעלדעס זיך צו דיינעם שאַדען צו זעהר פֿערמעהרען: (ל) נאך אונד נאך וויל איך איהן פֿאָר דיר אויסטרייבען: אונטערדעססעןווירסט דוא דיך פֿערמעהרען, אונד דאז לאנד בעזעטצען קאָננע:

(לא) איך ווערדע דיינע גרענצע זעטצען, פֿאָן דעז שילפֿמעער (דעם ראָטען מעער), ביז אן דאז מעער דער פלשתים (דאז זירישע מעער) אונד פֿאָן דער וויסט, ביז אן דען שטראָם: נעמליך דיא איינוואָהנער דיזעס לאנדעס וויל איך אין דיינע געוואלט געבען, אונד

תרגום אונקלוס

יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ (כט) לָא אֲתָרְכִינּוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִילְמָא תְּהֵא אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חַיַּת בָּרָא׃ (ל) זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרְכִינּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דִּי תִסְגֵּי וְתַחְסִן יַת אַרְעָא׃ (לא) וְאֲשַׁוֵּי יַת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהֲרָא אֲרֵי אֶמְסַר בִּידְכוֹן יַת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרְכִינּוּן

רש"י

והצרעה לא עברה את הירדן והחתי וכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והצרעה שנו רבותינו במסכת סוטה [ד' ל"ו] על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים

באור

שנו רבותינו במסכת סוטה (דף ל"ו ע"א) על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה עכ"ל, ולא ידעתי לסוף דעתו כי שם בגמ' משמע שזרקה מרה בכל האומות שבעבר הב' של הירדן, ומכ"ש לר"פ שאמר שתי צרעות הואי וכו' דיהושע עבר, וא"כ הזיקה את כולם. גם מכין לו שבחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, ואדרבה ההפך כמלא בתחלת פ' חיי שרה כי הי' לבני חת נחלת שדות במכפלה לפני חברון, שהוא מעבר לירדן מערבה, ולכן יותר נראה דעת הרא"ב"ע והרמב"ן ז"ל שקצ' הכתוב ולא הזכיר רק ג', והכוונה בכל הנזכרים למעלה, והנה אלת הכנעני לפעמים תכלול כלם, ולפעמים קצתם, ולפעמים הוא שם פרטי לא' מז' אומות, ועיין מ"ש בפ' ויחי (בראשית מ"ח כ"ב)]: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם, לפי שאתם מעט, ואין בכם כדי למלאות אותה בזמן קצר כזה: ורבה עליך. ותרבה עליך (רש"י), וכוונתו שאין רבה תואר, כי אם פעל: (ל) תפרה. תרבה, לשון פרי כמו פרו ורבו: ונחלת את הארץ, שתוכל לישבה כלה, ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) מים סוף, שהוא בתחלת מזרח א"י: ועד ים פלשתים, שהוא במערב, כדכתיב ופלשתים מאחור (ישעי' ט' י"א): וממדבר. שהלכו בו בני ישראל, שהוא בדרום: עד הנהר. נהר פרת בצפון א"י, כן כתב הרשב"ם ז"ל, ואין דבריו מדוקדקים כפי המפות שבידינו. כי על פיהם ים סוף, שהוא (דאז ראָטהע מעער), ונקרא (דער ארחבישע מעערבוזען). נמשך ממערב ארץ ישראל לדרומה, וים פלשתים, והוא (דאז מיטטעלענדישע מעער), ועל חוף א"י והמדינות הסמוכות נקרא מארע סיריאקום, (דאז סירישע מעער) במערב א"י, ונמשך אל הצפון. המדבר שהלכו בו בני ישראל הוא מערב דרום א"י.

הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ (לב) לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃
(לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ
כד (א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־

ת"א לא ישבו גיטין מ"ה, א': ואל משה סנהדרין ל"ח, ב'. עקרים מ"ג, פכ"ח:

זיא פֿאָר דיר ווענטרייבען: (לב) דוא זאָללסט מיט איהנען אונד איהרען גאָט־טערן קיינען בונד מאכען (נעמליך זיא אונטער געוויססען בעדינגונגען אין דעם לאנדע צו דולדען): (לג) זיא זאָללען אין דיי־נעם לאנדע גאר ניכט בלייבען, זיא קאָננטען דיך צו זינדען ווידער מיך פֿערפֿיהרען, דוא קאָננ־טעסט פֿערלייטעט וועת־דען איהרען גאָטטערן צו דיענען, אונד דיזעם ווירדע דיין פֿאללשטריק זיין.
כד (א) צו משה שפראך ער: שטייגע היגאויף צו דער ערשיינונג דעם עוויגען,

רש"י

שאין שיטה בלא תי"ו והא' לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: (לג) כי תעבוד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות והוא לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו ואם תקריב מנחת בכורים [ויקרא ב'] שהוא חובה:
כד (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה:

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָמָךְ׃ (לב) לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם׃ (לג) לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמָי אֲרֵי תִפְלַח יַת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא׃
כד (א) וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא

באור

ונהר פרת נמשך מצפון ארץ ישראל דרך המזרח ושם נופל אל הים הנקרא (דער פערזישע מעער־בוזען), ובאמת אין צורך שיהיו הגבולים מכוונים עם ד' רוחות העולם: וגרשתמו, ותגרשם: (לב) ולאלהיהם, להניח ע"ז שלהם, אלא יהרסם וישבר מצבותיהם: (לג) כי תעבד וגו', הרי אלו כי משמשין בלשון אשר. וכן בכמה מקומות, והוא לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש (רש"י). והרמב"ן כתב על זה. ואינו כן, אבל שעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהי' לך למוקש, פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם, וכן הוא אומר פן תכרת ברית ליושב הארץ וגו' פן יהי' למוקש בקרבך (לקמן ל"ד י"ב). והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול, פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים, ובעלילותם הנשחתות, כי תעבד את אלהיהם, כי יפתוך ויסיתוך בכך עכ"ל. ואולם אין סדר הנחת הטעמים מסכים עם הפירוש הזה, שלפי פירושו שעור הכתוב כך הוא, לא ישבו בארצך כי יהי' לך למוקש. פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם הי' ראוי האתנח לבא במלת אלהיהם, לא במלת לי, כידוע לבקי בטיב פסקי הטעמים. ויתכן שבא לתת טעם שלא יכרות ברית לא להם ולא לאלהיהם, שהיא האזהרה הנזכרת בפסוק הקודם, ואמר לא ישבו בארצך (שלא יכרות להם ברית להחיותם בארץ), פן יחטיאו אתך לי (בדרכיהם הנשחתות, וגם לאלהיהם לא תכרת ברית להניחם), כי תעבד אלהיהם, והוסיף לתת טעם לדבר, מדוע החטאה ההיא יותר ראויה אף יקיימו את העצבים המתים, אף אם יאבדו את עובדיהם, ואפשר שיחשבו בלבבם שאין רע בקיום הפסילים והמצבות אם לבני און לזכר לבד, ואמר כי יהי' לך למוקש, כלומר כמו המוקש הנתון על דרך בני אדם שקשה להשמר ממנו, כן תועבת הע"ז המצויה תמיד לנגד עינינו, תדיח נפש יקרה להטותה אחריה, ורגליה יורדות אל חדרי מות, וכל הרגיל עמה לא ינקה רע, ובא א"כ האתנח במקומו הראוי. והנה עד כה ספר הברית:
כד (א) ואל משה אמר וגו', נחלקו רז"ל (במכילתא הביאה הרמב"ן ז"ל) באיזה יום

יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק: (ב) וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ: (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל־

דוא, אהרן, נדב, אביהו, אונד זיבענציג פאָן דען עלטעסטען ישראל'ס; אונד ווערפט אייך אין דער פערנע, צור אנבעטהונג נידער: (ב) משה אלליין זאָלל צו דער ערשיינונג דעם עוויגען נעהער חין טרעטען, יענע אבער זאָללען ניכט נעהער טרעטען, אונד דאז פאָלק זאָלל ניכט מיט איהם הערויף קאָממען: (ג) משה קאם הערונ-

תרגום אונקלוס

וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק: (ב) וְיִתְקְרֵב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקֳדָם יְיָ וְאִינוּן לָא יִקְרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְקוּן עִמֵּיהּ: (ג) וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ

רש"י

(ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה

באור

הי', יש שאמרו שהי' קודם מתן תורה בחמישי, ואמר להם הרי אתם קשורי' תפוסי' וענושים מחר. באו וקבלו עליכם את כל המצות, וכן פירש"י ז"ל שהי' קודם מתן תורה. אבל שכתב שהי' בד' בסיון, והולך לזה, לפי שלפירושו לוה על מצות פרישה בו ביום, ומצות פרישה בד' בסיון היתה, אליבא דכ"ע, כדאי' בשבת (דף פ"ו ע"א ופ"ז ע"א), ויבא משה ויספר לעם, בו ביום, את כל דברי ה', מצות פרישה, ואת כל המשפטים, ז' מצות שנצטוו בני נח, ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה, ויכתב משה, מבראשית עד מתן תורה. וכתב מצות שנצטוו במרה, וישכם משה, בחמשה בסיון, כרבנן דאמרי בששה בסיון ניתנה תורה לישראל. וספר הברית הנזכ' בפסוק ז' הוא מבראשית ועד מתן תורה עם הדינין שנצטוו במרה, ומאמ' עלה אלי ההרה והי' שם (שבפסוק י"ב) לאח' מתן תורה הי', ולוה שיהי' שם ארבעים יום, כן שטות הרב' לשטת רש"י ז"ל. ואולם ר' יוסי בר' יהודה אמר (במכילתא הנזכרת) בו ביום נעשו כל המעשים, כלומר בו ביום לאח' מתן תורה נעשו המעשים של ספור העם וכתיבת ספר הברית. וכריתתו עם ישראל, וכתב הרמב"ן ז"ל על זה, ולזה שומעין שאמרו כהלכה, שלשיטת רש"י ז"ל אין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל, ועוד שאמ' את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, והם המשפטים האלה הכתובי' למעלה, שאמ' בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי אינו נכון שיהיו על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה, שכב' שמעו וידעו אותם. ולא יאמר ויספר אלא בחדשות שיגיד ולכן השכים הרב ז"ל עם הראב"ע וכתב שהטיב לבאר ופירש הענין כסדרו, ואמר כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה תאמר כה תאמ' אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט). להזהירם על ע"ז, ואמ' לו המשפטים אשר ישים לפניהם, וכל המצות הבאות אחרי כן עד כי יהי' לך לתוקש והוא ספר הברית, ואמ' לו השם עוד אחרי נותך להם את החקים והמשפטים האלה תעלה אלי אתה ואהרן וגו', וכן כל הענין, כמו שנבאר הפסוקים אחד אחד, בהגיענו אליהם. על פי השטה הזו של ר' יוסי בר' יהודה, שבה הלכו הראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן נראה מתיב"ע שהסכים גם הוא עמה: אל ה', על דרך הפשט בא השם במקום הכנוי כדרך הלשון, והוא כמו עלה אלי: (ב) ונגש משה, לדעת הראב"ע גם זה שם במקום כנוי, שהי' לו לומר ונגשת, אבל דרך הלשון בכך, כמו שבארנו פעמים רבות, והרמב"ן נתן טעם בדב', ואמר שכפי המשך הענין ראוי שיבא פה השם תמורת הכנוי, לפי שהי' הדבו' גם לאהרן, שגם הוא שמע בא"ש קול ה' אומ' למשה עלה אל ה' אתה וגו', ואם כן הי' צריך להזכי' הנגש בשם, ולומר בבאו' ונגשת אתה משה לבדך, להוציא גם את אהרן, לכך אמר ונגש משה: (ג) ויבא משה וגו', עד כה הי' משה במקום אשר נגש בו אל הערפל, ועתה ירד במצות השם מן ההר לתחתיתו אל המקום אשר הי' שם העם בשעת מתן תורה, ויתכן שכאשר נפרד משה ממחיצתו והחל לבא אל העם,

דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן
כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃
(ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה
וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר
וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים

ת״א וישלח יומא נ״ב, ב׳. מגלה ט׳, א׳. חגיגה ו׳, ב׳. זבחים קט״ו, ב׳, כריתות ט׳, א׳: ויעלו חגיגה ו׳. א׳: ויזבחו חגיגה שם. זבחים קי״ו, א׳:

תרגום אשכנזי

טער, אונד בעריכטעטע דעם פֿאָלקע, אללע וואָרטע דעם עוויגען, אונד אללע רעכטע; דיא געזאממטע נאציאָן אנטוואָרטעטע איינשטימּיג, אונד שפּראכען: אללע וואָרטע, דיא דער עוויגע געשפּראָכען האט, וואָללען וויר טהון: (ד) משה שריב אללע וואָרטע דעם עוויגען ניעדער, שטאנד דעם מאָרגענס פֿריה אויף, ערריכטעטע אונטען אם בערגע איינען אלטאר: אונד צוואָלף זיילען, נאך דען צוואָלף שטעממען ישראלס: (ה) ער זענדעטע דיא יינגלינגע אויס דען קינדערן ישראל׳ס, (נעמליך דיא ערסטגעבאָרנען), דיזע בראכטען גאנצע אָפּפֿער; אונד שלאכטעטען, דעם עוויגען צו עהרען, שטירע

רש״י

ודיכין שניתנו להם במרה [מכילתא בפ׳ יתרו]: (ד) ויכתוב משה. מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה [מכילתא]: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. מי חלקו מלאך בא וחלקו [זבחים נ״ו]: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין

תרגום אונקלוס

וְיַת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָּל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמָרוּ כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ נַעֲבֵיד: (ד) וּכְתַב מֹשֶׁה יַת כָּל פִּתְגָּמֵי דַיְיָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲשַׂר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: (ה) וּשְׁלַח יַת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ

באור

קרבו אליו ראשי השבטים והזקנים אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה׳, ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת, קרב אתה ושמע וגו׳ (דברים ה׳ כ״ב וכ״ד), כי היו סבורים שיד׳ להם השם הנכבד כל המצות, כאשר דבר להם עשרת הדברים, ומשה בא עמהם אל העם וספר לכלם את כל דברי ה׳ וגו׳: את כל דברי ה׳, מאמר כה תאמר אל בני ישראל וגו׳ (לעיל כ׳ י״ט): המשפטים, כמו שאוהו השם, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שם כ״א א׳): ויען כל העם, כאלו הוא איש אחד: (ד) ויכתב משה, ביום ההוא, אחרי שקבל העם את דברי ה׳ בשמחה: את כל דברי ה׳, הוא ספר הברית: וישכם בבקר. ממחרת היום ההוא: ויבן מזבח תחת ההר. במקום מעמד העם בשעת מתן תורה, ומלת ויבן משרת בעבור אחרת, כאלו כתוב ושתים עשרה מצבה בנה (הרמב״ע), ולא ידעתי כוונת בעל הטעמים שהעמיד מלת ההר באתנח, ולפי הנראה הי׳ ראוי להיות במלת ה׳: לשנים עשר שבטי ישראל, להגיד שכלם נתרצו בקיום הברית: (ה) נערי בני ישראל, הם הבכורות, כמו שתרגם אונקלוס ויב״ע, כי הם המעלים עולות ושלמים, וקראם הכתוב נערים, בעבו׳ שהזכיר הזקנים, שהם אצילי בני ישראל, לכך קרא הבכורות נערים, כי הם נערים כנגדם: ויעלו עלת. וזהו חנחת עליו (שם כ׳ כ״א) והזכי׳ עם השלמים פרים, כי האוכלים רבים היו: פרים, כפי פסיק הטעמים שלפנינו מוסב על השלמים לבד, לא על העולות, כמו שבארנו, שהרי בא האתנח במלת עלת, ובגמרא (חגיגה דף ו׳ ע״ב) נסתפקו בזה עיין פירש״י שם, שדקדק היטיב בפסקי

שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה
חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק
עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית
וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ (ח) וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר
הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה
עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
(ט) וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא
וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וַיִּרְאוּ אֶת

ת"א ויקח זבחים נ"ז. ב'. מנחות פ"ב, ב'. כריתות ט'. א': נעשה שבת פ"ח, א'. ופ"ט ב'. גיטין י', א'. עקדה שער מ"ז: ויקח יבמות מ"ו. ב': ויעל ר"ה פ"ה, א': ויראו חולין פ"ט. א'. עקדה שער נ"ח:

תרגום אשכנזי

צו פרידענסאָפּפּערן: (ו) משה נאהם דיא העלפטע דעם בלוטס, טהאט עס אין בעקקען דיא אנדערעהעלפטע דעם בלוטס אבער, שפרענגטע ער איוף דען אלטאר. (ז) נאהם דאז ביך דעם בונדעס, אונד לאז עס דעם פאָלקע פאָר; זיא שפראכען: אללעם וואס דער עוויגע געשפראָכען, וואָללען וויר טהון, אונד געהאָרכען: (ח) משה נאהם דאז בלוט, בעשפרענגטע דאָז פאָלק דאמיט, אונד שפראך: דיזעס איזט בלוט דעם בונדעס, וועלכען דער עוויגע מיט אייך געמאכט, איבער אללע דיזע וואָרטע: (ט) משה, אהרן, נדב, אביהוא אונד זיבענציג פאָן דען עלטעסטען ישראל'ס שטיגען הינאויף: (י) זיא ערבליקטען דיא ערשיינונג

תרגום אונקלוס

עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ (ו) וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגּוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגּוּת דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃ (ז) וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וּנְקַבֵּל׃ (ח) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא דְּמָא דִקְיָמָא דִּי גְּזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ (ט) וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וַחֲזוֹ יַת יְקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כּוּרְסֵי

רש"י

הזאה בלא טבילה [כריתות י"ע]: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ולאביהוא עד יום חנוכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: במעשה

באור

הטעמים בפסוק הזה: ((ו) חצי הדם. מהעולות והשלמים: באגנת, הם כלים עשויים כדמות כלי המזבח, ובהם שם חצי הדם, לזרקו על העם כמו שיזכור: וחצי הדם, הנשא' זרק על המזבח, מן המזרקות שקבל אותו בהם, כדרך הקרבנות: (ז) ספר הברית, הכתוב למעלה (פסוק ד'), ויכתב משה וגו': נעשה ונשמע. על דרך הפשט, נעשה כל מה שלוה, ונשמע כל מה שיצוה עוד להבא ונקיים (כן פי' הרשב"ם וקרוב לזה פי' הרמב"ן), כי השמיעה בל"הק כוללת אף הקבלה והקיום, כמו שת"א וי"ע ונקביל: (ח) את הדם, אשר שם באגנות: על העם, על הזקנים, כי הם כנגד כל ישראל, כמו שכתוב בספר העלם דבר של צבור, וסמכו זקני העדה את ידיהם (ויקרא ד' ט"ו), שהם כנגד כל העדה (הראב"ע), ואמת הזריקה ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: דם הברית, כי זאת אות הברית לבא שני הכורתים בחלקים שוים, כמו שבארנו בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו י'): (י) ויראו את אלהי ישראל. במראה הנבואה, כמו ראיתי את אדני נצב על המזבח (עמוס ט' א') והזכי' זה לומר שהשינו

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ (יא) וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ

ת"א ותחת סוטה י"ז. א'. מנחות מ"ג, ב': וכעצם יומא ע"ו, ב'. וכ"ט א'. זבחים ל"א' ב'. ויחזו ברכות י"ז, א':

דעם גאָטטעס ישראל'ס: אונטער דערען פֿיסען וואר עס, וויא איין ווערק אוס גלענצענדעם ספיר אונד וויא דיא פֿארבע דעם הימּמעלס ווען עס היי־טער איזט: (יא) אן דיא עדלען יינגלינגע דער קינ־דער ישראל'ס לעגטע ער זיינע האנד ניכט, (זיא

תרגום אונקלוס

יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לְבָרִירוּ׃ (יא) וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַיְיָ וַהֲווֹ חָדָן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן

רש"י

לבנת הספיר. היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור לצרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים [סוטה י"ג]: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטוהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלבב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי לשון גדולים כמו ומאציליה קראתיך [ישעיה מ"א]. ויאצל מן הרוח [במדבר י"א]. שם אמות

באור

הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה, כי הי' העם במחילת ענן וערפל: לבנת הספיר, לבנת מגזרת לבנה, כמו חשכת מים (תהלים י"ח י"ב), מגזרת חשכה, והנה לבנת הספיר כמו אבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא (הראב"ע, וכן פירש"י מלשון לבנה, וכן תרגמו אונקלוס כעובד אבן טבא, ויב"ע כעובד אבן ספירינון). והרשב"ם פי' לבנת לובן, וכן תרגם הירושלמי, וכן פי' ר' יונה, וכן כתב הגאון רב סעדי' שהספיר הוא האבן שקורין בלע"ז קריס"טל והוא לבן, ובמדרש משמע שהוא אבן הדיאמ"נט (עיין בשרשים שרש ספר), וגם היא לבנה וזכה. ואולם הראב"ע כתב שאין הספיר לבן, כי אם אדום והראי' על זה כי מנהג הלשון לכפול הענין במלות שונות, והנה כתוב זכו נזירי' משלג צחו מחלב (איכה ד' ז'), הנה הטעם כפול, אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (שם), והנה ספי' כמו פנינים. ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר כמעשה, היה ראוי לומר כמראה עכ"ל. והנה הספי' הנודע לנו בשם הזה מראיתו כמראה השמים, אבל יש בו אדמימות לא פתוך ומעורב עם מראה הרקיע, והמתרגם האשכנזי תרגם מלת לבנת מלשון לחות וזוהר, כי גם עליו יפול בלה"ק שם לובן: וכעצם, כתרגומו לשון מראה: לטהר. לשון ברור וצלול, כשהשמים ברור בלא עננים, והנה אם אבן הספי' היא הנודעת בשם הזה, שגם היא כמראה השמים, הוסיף לומר וכעצם השמים לטהר, שהי' ברור וצלול, והראב"ע כתב שתחת לבנת הספי' ראו כעצם השמים לטהר, והוא הרקיע שהוא כעין הקרח, שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל, ושם כתוב היא החי' אשר ראיתי מתחת אלהי ישראל (יחזקאל י' כ'), כי תפש דרך קצרה, כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא, והכל תחת השם הנכבד עכ"ל: (יא) ואל אצילי, הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים, וקראם כן כי נאצל עליהם רוח ממרום, וכן נקראים הגדולים שבעם, ומאציליה קראתיך (ישעי' מ"א ט'), אצילים, שנאצל עליהם הוד מלכות: לא שלח ידו, בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם (לעיל י"ט כ"ד), הודיע בכאן שהזקנים הללו נזהרו בכך ולא הרסו לעלות, ולכך לא פרץ בהם ה', כי היו ראוי' למה שחזו (הרמב"ן): ויאכלו, השלמים שם לפני המזבח בתחתית ההר כדין השלמים שטעונין מחיצה: וישתו, עשו שמחה וי"ט, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה, כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך (דברים כ"ז ז'), וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו' (ד"ה ב' א' י"ב), מיד ויבא ירושלם וגו' ויעש משתה לכל עבדיו (מלכים א' ג' ט"ו), אמר ר' אלעזר מכאן שעושין משתה להגמרה של תורה, וכן בדוד בהתנדבם לבנין הבית

וישתו׃ ס (יב) ויאמר יהוה אל־משה עלה אלי ההרה והיה־שם ואתנה לך את־לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם׃ (יג) ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל־הר האלהים׃ (יד) ואל־הזקנים אמר שבו־לנו בזה עד

תולדות אהרן ואתנה ברכות ה׳. א׳. ומ״ת ג׳

נעמליך צו בעשעדיגען); זיא שויעטען דיא ערשיינונג גאָטטעס, אסען אונד טראנקען: (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: קאָממע צו מיר אויף דען בערג הערויף, אונד בלייבע דאזעלבסט; איך וויל דיר דיא שטיינערנע טאָפעל מיט דער לעהרע אונד דעם געבאָטע געבען, דאז איך דאראויף געשריבען, זיא צו אונטעררינכטען: (יג) משה אונד זיין דיענער יהושע שטאנדען אויף; משה שטיג הינאויף אויף דען בערג גאָטטעס: (יד) צו דען עלטעסטען אבער שפראך

תרגום אונקלוס

דְּאִתְקַבַּלוּ בְרַעֲוָא כְּאִילוּ אָכְלִין וְשָׁתָן׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ (יג) וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ׃ (יד) וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּי נְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא

רש״י

אכילה [יחזקאל מ״א]: (יב) ויאמר ה׳ אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ׳ יומים: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ׳ יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעו למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל

באור

כאמר ויזבחו לה׳ זבחים ויעלו עולות וגו׳, ויאכלו וישתו לפני ה׳ ביום ההוא בשמחה גדולה (ד״ה א׳ כ״ט כ״א וכ״ב). אף כאן ביום חתונת התורה כן עשו (הרמב״ן): (יב) עלה אלי ההרה, היא המצוה שאמ׳ לו מאמש עלה אל ה׳ וגו׳, ונכנס משה לבדו (לעיל א׳ וב׳), ועתה בשביעי בסיון הוסיף לו לאמ׳ והי׳ שם ואתנה לך, כי יתעכב בהר עד כי יתן לו לחת אבן: והתורה, תורה שבכתב: והמצוה, תורה שבעל פה, כי כל המצות ניתנו למשה בסיני, בימים שעמד בהר (הראב״ע): אשר כתבתי. שב על הלחות, כי השם לא כתב רק עשרת הדברים, והוא כמו אשר עליהם כתבתי, כי אין הלחות הפעולים, ורש״י ז״ל כתב כל תרי״ג מצות בכלל עשרת הדברות הן, ורבינו סעדי׳ פי׳ באזהרות שיסד, לכל דבור ודבור מצות התלויות בו, וכן מתורגם בל״א: (יג) ויהושע משרתו, לשון רש״י ז״ל, לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן? ואומר אני שהי׳ התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר. שאינו רשאי לילך משם והלאה (ויתכן שהי׳ מכלל שבעים הזקנים, כמ״ש הרמב״ן, וכאשר פירש משה מהם הי׳ מלוה את רבו עד הגבול), ומשם ויעל משה לבד על הר האלהים, ויהושע נטה שם אהלו והתעכב שם כל ארבעים יום, שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה (לקמן ל״ב י״ז), למדנו שלא הי׳ יהושע עמהם עכ״ל: (יד) הזקנים, הידועים, הם שבאו כבוד השם: שבו לנו בזה, שבו לשון המתנה ועכוב, כמו קום עלה בית אל ושב שם (בראשית ל״ה א׳), וכן ת״א אוריכו לנא הכא (ערוואַרטעט אונס היר), ואין הכוונה שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובה, כי אמר והנה אהרן וחור עמכם, מי בעל דברים יגש אלהם, ובמחנה יהיו בעלי הדברים גשם מקום המשפט, אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד המקום ההוא, ולא יהרסו לעלות אפילו למקום יהושע:

אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן
וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ
אֲלֵהֶם׃ (טו) וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס
הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ מפטיר (טז) וַיִּשְׁכֹּן
כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן
שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ (יז) וּמַרְאֵה
כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר

ת"א מי בעל ב"ק מ"ו, ב': וישכון יומא ג'. ב' י' וד' א וב': ויקרא יומא ד'. ב'. תענית פ"ס, ב':

תרגום אשכנזי

ער: ווארטעט היר אויף אונז, ביז וויר צו אייך צוריקקאָממען; אהרן אונד חור זינד יא בייא אייך; ווער איינע רעכטס־זאכע האט, מאג צו איהנען הינגעהען: (טו) משה שטיג אלזאָ אויף דען בערג, אונד דיא וואָלקע בעדעקטע דען בערג: (טז) דיא הערליכקייט דעם עוויגען רוהעטע נעמליך אויף דעם בערגע סיני, אונד דיא וואָלקע בעדעקטע דען בערג זעכס טאגע; אם זיבענטען טאגע ריף עס אויס דער וואָלקע צו משה: (יז) דיא ערשיינונג דער הערליכקייט דעם עוויגען וואר, וויא איין ברעננענד פייער,

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא יִתְקְרֵיב לִקְדָמֵיהוֹן׃ (טו) וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא׃ (טז) וּשְׁרָא יְקָרָא דַייָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגוֹ עֲנָנָא׃ (יז) וַחֵיזוּ יְקָרָא דַייָ כַּחֵיזוּ

רש"י

הזקנים אמר. בגלותו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנא' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור [ד"ה א' ב'] אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טז) ויכסהו הענן. רבותינו חולקין בדבר [יומא ד']. יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן):

באור

חור, בנה של מרים הי', ואביו כלב בן יפנה, שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור (ד"ה א' ב' י"ט), אפרת, זו מרים, כדאי' בסוטה (דף י"א ע"ב) (רש"י): מי בעל דברים, מי שיש לו דין: (טו) ויעל וגו' ויכס, וכבר כסה הענן בששה לחדש: (טז) וישכן, וכבר שכן הכבוד, כי כן כתוב וירד ה' על הר סיני (לעיל י"ט כ'). ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שם כ' י"ח): ויכסהו הענן, רבותינו (ביומא דף ד' ע"א וע"ב) חולקים בדבר. יש מהם אומרי' אלו ששה ימים שמר"ח עד יום מתן תורה, ויכסהו הענן, להר (שהרי משה לא עמד שם כל אותן ששת הימים, כי אם הי' עולה ויורד, כמבואר בפ' יתרו). ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות (והוא כמ"ד בז' נתנה תורה לישראל), ומשה וכל ישראל עומדים, אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. וי"א ויכסהו הענן למשה ששת ימים לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל הלוחות, ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים (רש"י), וגם הרמב"ע פי' כשטה האחרונה שכסה הענן את משה ששת ימים. ולא ראהו אדם. והנה כתוב אחר כך ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ונאמר ויבא משה בתוך הענן, ולפי השטה הזו כבר הי' משה מכוסה בענן ששת ימים, וצריך לפרש תוך הענן הוא ראש ההר, ששם השם הנכבד נראה כאש אוכלת, ומשם קרא אל משה ביום השביעי, ויבא משה, שנכנס להלן ממקום מצבו בענן, אל תוך הענן, שהוא ראש ההר, אל הערפל אשר שם האלהים, וזהו שכפל לומר ויעל אל ההר, אחרי שכבר אמר (בפסוק ט"ו) ויעל משה אל ההר, והכוונה פה (בפסוק י"ח) שעלה אל ראש ההר ששם הכבוד. וכן כתב הרמב"ע, אבל אין בכל זה די באר המשך הכתובים וכפילת המאמרי' על אופנם. והנה אם נפרש הכתוב דרך כלל ואחריו פרט, כדרכו בספורים. כמו שכתבנו בהקדמ' הספר, ובכמה מקומות מהבאור,

לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃

פ פ פ

כה (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ

ת"א ויבא יומא שם. תענית שם: דבר סנהדרין נ"ט. א'. ע"ז ס"ג, ב':

אָבען אויף דעם בערגע, פָֿאָר דען אויגען דער קינדער ישראל): (יח) משה גינג אלזאָ אין דיא וואָלקע היניין. שטיג הינאויף אויף דען בערג, אונד זאָ בליב משה אויף דען בערג פֿירציג טאגע אונד פֿירציג נעכטע:

כה (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) שפריך צו דען קינדערן ישראל'ס, זיא זאָלען מיר איינע שטייער אויפֿנעהמען, פֿאָן איינעם יעדען, דעם זיין הערץ איינגעבען ווירד, זאָללט איהר דיא שטייער אויפֿ-

תרגום אונקלוס

אִישָׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וְעָאל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

כה (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ

רש"י

ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה [יומא שם] וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו [יומא שם]:

חסלת פרשת משפטים.

כה (ב) ויקחו לי תרומה. לי. לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פייזנ"ט בלע"ז: *Apaisement*, נ"ל אפייזמנ"ט (איינענטליך בעזענפֿטיגונג, היר: זאנפֿט, וואהלוואללענד, מילד): תקחו את תרומתי. א"ר, ג' תרומות אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי, ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות לצור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או

באור

יבואר לך המשך וסדר המאמרים בלי לחץ בכלל זכר למעלה (בפסוק י"ג) שעלה משה אל הר האלהים, ומה שאמר אל הזקנים טרם עלותו (בפ' י"ד), ואח"כ גמר הספור שפתח בו, ואמר דרך כלל, שמשה עלה אל ההר, וענן כסה את ההר שוב פרט לך האיך הי' זה? ואמר שהי' כבוד ה' שוכן על הר סיני, והענן כסה את ההר ששת ימים, וביום השביעי קרא ה' למשה מתוך הענן, ואחרי שהזכיר כבוד ה', באר (בפסוק י"ז) מראה הכבוד הזה, ובאיזו אופן הי' נראה לבני ישראל [ויהי' הפסוק הי"ז כמו מאמר מוסגר, שאיננו עיקרי פה, רק בא אגב גררא, ולכן הסגירו המתרגם האשכנזי], ואח"כ גמר ספורו ואמר שכאשר קרא השם מתוך הענן, בא משה בתוך הענן, ויעל אל ההר, והי' העלי' בעצמה שזכר למעלה דרך כלל. זהו לדעתי באור הכתובים לפי פשטות הענין, וכן המתורגם בל"א:

כה (ב) ויקחו לי תרומה, יקחו מממונם הפרשה לתת לשמי ולעבודתי, וכנה קחה לי עגלה משלשת (בראשית ט"ו ט'), קחי נא לי מעט מים (מלכים א' י"ז י'): תרומה, לשו הפרשה: ידבנו לבו, לשון נדבה, והוא לשון רצון טוב פייס"נט בלע"ז [פלעזא"נט, ובל"א (וואהל-

לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ (ג) וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ (ד) וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

תרגום אשכנזי

נעהמען: (ג) דיזעס איזט דיא שטייער, דיא איהר פאָן איהנען אננעהמען זאָללט: גאָלד, זילבער אונד קופּפער: (ד) אויך הימּמעלבלויע, פורפור-

תרגום אונקלוס

תִּסְּבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי: (ג) וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דִּי תִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: (ד) וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ

רש"י

לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד. ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא' וכסף פקודי העדה וגו' [שמות ל"ח]. בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) תכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק [מנחות מ"ד יבמות ד']: ארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמם שתרגום

באור

בעפאללען] (רש"י), הענין והכונה החפשית לגמילות החסד ועשות הטוב, תפלת היותו טוב, שלא על מנת לקבל פרס, תקרא נדבה: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו', כלם באו בנדבה, איש איש מה שנדבו לבו, חוץ מן הכסף שבא בשוה, מחצית השקל לכל אחד (כלומר שהכסף הנזכר פה בא בנדבה, לבד ממחצית השקל שהובא בשוה), ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר (מבקע לגלגלת הנזכר שם), שנאמר וכסף פקודי העדה וגו', בקע לגלגלת וגו' (לקמן ל"ח כ"ה וכ"ו), ושאר הכסף הבא בנדבה עשאוהו לכלי שרת (רש"י): (ד) ותכלת, היא צמר (יבמות דף ד' ע"ב), צבוע בדם חלזון, והחלזון בריותו דומה לדג (מנחות דף מ"ד ע"א), ויש לו נרתק הגדל עמו (מושעל בל"א), והוא עולה אחת לשבעים שנה, לגירסת רש"י (בסנהדרין דף צ"א ע"א), חלזון אחד עולה מן הים אל ההר, ושם הוא מתליע ומתרבה ע"י גשמים, ולגירסת הערוך הוא עולה ע"י גשמים. ודמו לצבוע תכלת, והוא צבע דומה לעצם הרקיע, ומ"ש רש"י וצבעו ירוק הכוונה ירוק כעצם השמים, כי ירוק בלה"ק משותף לירוק כרקיע (בלויא), ולירוק כשעוה (געלב), ולירוק ככרתי (גרין), ואם תערב ירוק כרקיע עם ירוק כשעוה, יצא ירוק ככרתי, כידוע לצובעים: וארגמן, צמר צבוע אדום, כ"כ הרמב"ם (פ"ח מהל' כלי המקדש הי"ג). וכ"כ הראב"ע שהוא אדום, (ובד"ה ב' ב' ו') נקרא ארגון, וכן נקרא בלשון ארמי ובלשון הערב. והראב"ד כתב ולי נראה ארגמן ארוג משני מינים, או משלשה צבעין, על כן נקרא ארגמן, וכן איתא בזוהר בכמה מקומות שהארגמן הוא כלול מכמה גוונין, ונזכר שם לפעמים שעקר גוון שלו ירוק, ופעמים משמע שעיקרו אדום (עיין בס' מעשה חושב לר"ע חיריקי). והנה אם כדעת המתרגם האשכנזי שהוא צבע הפור"פור אין כאן מחלוקת כלל. לפי שפור"פור הוא כלול מכמה גוונין ועקרו אדום וירוק כתכלת או כספיר, וכן הזכירו יוסיפון בקדמוניות שלו והחכם פילון בספרו חיי משה, שהוא הפור"פיר, וגם הוא בא מדם חומט הנקרא בשם מיוחד לו (פורפור = מושעל), היקר והמשובח ממנו הובא מצור (טירוס), והי' הארגמן הצירי יקר הערך כל כך, עד שלא הרשו הרומיים להתלבש בו, כי אם למלכי ארץ ושרי המדינות והדבר ידוע ומפורסם בכל ספרי דברי הימים, ובזמנינו נאבד החומט ההוא: ותולעת שני, גם הוא צמר צבוע אדום ע"י גרעינין שיש תולעת בכל אחד מהן. (כ"כ רש"י. בישעי' א' י"ח), והוא כצבע גרעין הקיר"מיז (שארלאך = בעער), ונזכר טבעו ומהותו בספרי דיוסקורי"דס ופליניו"ס, וצבעו (שארלאך) או בל"א (הוברחטה), ויתכן שהצבע היות אדום ממנו יקרא שני, על שם שהוא צבוע פעמים, וכן בלשון יון יקרא דיב"אפין, ר"ל צבוע פעמים: ושש, הוא הבד, מין ממיני פשתים ימצא במצרים, ותרגומו בוץ (ביסו"ס), והוא לבן ואינו צבוע וגם הוא יקר ומשובח מאד לקדמונים, וכל מקום שנא' בתורה שש או שש משזר, צריך שיהי' החוט כפול ששה, ובמקום שנאמר בד גם חוט אחד כשר: ועזים, מטוה משער העזים, ויש בארצות מזרח עזים ששערותיהן ארוכות ודקות וטובות מאד לעשות מהן מטוה יקר הערך, והמטוה הנמצא

וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ (ה) וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי

תולדות אהרן תחשים שבת כ"ח. א':

ראָטהע אונד האָכראָטהע וואָללע, אונד ליינענגארן, אונד ציגענהאָרע: (ה) ראָטהגעפערבטע ווידדערפעללע,

תרגום אונקלוס

וּמַעֲזֵי׃ (ה) וּמַשְׁכֵּי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי סַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃

רש"י

של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים. מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו [שבת כ"ח]: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא

באור

אלליגו הנקרא (קאמעעלהאאר) גם הוא משער העזים שבארצות המזרח: (ה) מאדמים, צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים, לא הכריעו בה חז"ל אם היא מין חי' או מין בהמה, ולא היתה אלא לשעה, והרבה גוונים היו לה. לכך מתורגם ססגונא, ששש ומתפאר בגוונין שלו (שבת דף כ"ח ע"ב), ועוד הי', שלא הוכשר למלאכת שמים כי אם עור בהמה טהורה, והתחש הנזכר ביחזקאל (ט"ז י') ואנעלך תחש, אפשר שהוא טמא, וכ"כ רש"י ז"ל שם, טייש"ון בלע"ז, והוא בל"א (דאכס), שהוא מין חיה טמאה. [ולי נראה שהפסוק ואנעלך תחש שביחזקאל לא נאמר על דרך הספור האמתי, רק על דרך משל, כמבואר למעיין בכל הסי' הט"ז ההוא, והכוונה שם היא שמספ' בתוכחתו לישראל חסדי השם שעשה עמהם, שהספיק למו כל צרכיהם במדבר, לחם לאכול ובגד ללבוש על הצד היותר טוב, ועל דרך הפלגת המליצה אמר תחש, בעבור שהוא המובח' שבמיני העורות, כמו שאמר שם ג"כ ואלבשך רקמה וגו' ואחבשך בשש ואכסך משי, שאין הדברים כמשמעם, שהכסוי הי' דוקא ממין המשי, והחבוש שהוא האבנט או לבוש אחר דוקא מן שש, וכן פי' שם הרד"ק שהוא ע"ד הרחבת המליצה ע"ש, וכן דרך הנביא הזה להמשיל משלים בהפלגה גדולה, כדרך הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (שם י"ז ב'), לכן גם יב"ע ההולך בדרך המתרגמים הנאמנים לתרגם ע"פ הכוונה, שהיא העיקרית, לא תרגם שם ססגונא, רק תרגם ויהבית מסן דיקר ברגליכון, תרגם לפי הענין. ולכן נוכל לומר שכוון על התחש הטהור שנמצא לשעה למלאכת המשכן, ואף שלא נמצא עוד אח"כ, ת"מ הואיל וכוונתו שם היא על החסד שהי' להם בעת היותם במדבר, תפס בלשונו תחש על דרך הפלגה, בעבור שהי' נמצא אז, וכל ישראל ראו אותו. גם ראו את מכסה התחש קרוב לחמש מאות שנה בא"י, כל ימי היות בית האלהים בשילה ונוב וגבעון, עד שנבנה בית עולמים, ואולי הי' נמצא המכסה ההיא גם בימי יחזקאל, והראהו לישראל בהוכיחו אותם, כאשר הראה להם ירמיה הנביא שהי' בימיו, את צנצנת המן]: שטים. ומאין היו להם במדבר, פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר, והביא ארזים למצרים ונטען וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים (רש"י), ולפ"ז שטה מין ארז, ויהי' ארז שטה הנזכר (ישעי' מ"א י"ט) דבוק כלומר מין ארז הנקרא שטה. ואולם אונקלוס ויב"ע תרגומו שיטין סתם, ובישעי' (שם) מתורג' ארזין שיטין, משמע שהם שני מינים. וראיתי בשם תרגום ר' סעדי' גאון, שתרגמו בלשונו (זאנט), והוא מין אילן סרק ויש בו קוצים, ימצא בערב ומצרים, ואמרו בעלי המסעות שמצאו ממנו על הר סיני ובמדבר הסמוך לו. ועץ שלו קל, בתחלתו לבן, וכשיתישן יהי' שחור כמו העץ הנקרא (עבענהאָלץ), ודיחו נודף, והוא קשה ואינו ממהר להתעפש, ע"כ אמרו עליו טעאפראס"טוס ופליני"וס שהוא טוב לבנין, ובפרט לבנין הספינות, ויש מתינו שערף שלו נודע אלליגו, והוא הנקרא (גוומיא ארחביקום) אבל חז"ל אמרו בילמדנו פ' ואלה מן שטים לית הנאה אלא מן קליה, ופי' בערוך ערך שטח ח', מן עצי שטים אין לאדם הנאה ממנו, שאינו עושה פרי, אלא אם יקצצו ויעשה ממנו כלים או ישיקנו). ולפי זה אפשר שיהיה שטה משורש שבע הנזכר מלשון הערב, כמו חטה מן חנט [והדגש לחסרון נו"ן ע"פ בשניהם, כמו בת, שהראוי בנת. ונחסרה הנו"ן ע"פ, ונשלמת בדגש התי"ו בהתחברה עם הכנויים, בתי, בתן], ולא כמו שאמרו המדקדקים שהוא משרש שוט או שטט, ואולם אחרי שאמר הנבי' אתן במדבר ארז שטה, משמע שעץ השטה אין מדרכו להיות גדל במדבר, ואינו

שְׁתַּיִם: (ו) שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: (ז) אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: (ח) וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם:

ת״א ועשו ערכין ג', ב'. כתובות ס״ג. ב'. שבועות ט״ז, ב'.

תרגום אשכנזי

פעללע פאָן רתחשים, אונד שטים־האָלץ: (ו) אֶהל צום לייכטען; געווירצע צום זאלבאֶהל, אונד צום ריכערווערק: (ז) שהם שטיינע אונד איינצופאססענדע ערעל־שטיינע, צום אָבערמאנ־טעל, אונד צום ברוסט־שילדע: (ח) זיא זאָללען מיר איין הייליגטהום פערפערטיגען: זאָ ווילל איך אונטער איהנען וואָהנען:

תרגום אונקלוס

(ו) מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָא לִמְשַׁח דְּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא: (ז) אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלְמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: (ח) וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדָּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן:

רש״י

אבנים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטורת הסמים. שהיו מקטירין בכל ערב ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפוד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשי' בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו

באור

א״כ המין שזכרו בעלי המסעות שנמצא במדבר הערב, וכן אלו היתה השטה תלוי' במקומות ההם, איך יאמר הכתוב וכל אשר נמצא אתו עצי שטים? (לקמן ל״ה כ״ד), ולכן אמרו רז״ל שהוציאום ממצרים. ומה שהקשה הראב״ע על דברי חז״ל, כבר תירץ הרא״ם בספרו ע״ש: (ו) שמן למאור, שמן זית זך להעלות נר תמיד: לשמן המשחה, למשוח המשכן והכלים, כמפורש בכי תשא: הסמים, אמרו קצת המפרשים, שהסמים הם לתרופה, כגון הלבונה והחלבנה. שהבשמים למאכל, לתת בו ריח ערב, ואחרי שלדבריהם אין הסמים בכלל הבשמים, הוצרכו לפרש ולקטרת הסמים, כמו וסמים לקטרת (עיין בפי' הראב״ע והרשב״ם), וכן משמע דעת מניח הטעמים, שהטעי' מלת המשחה בזקף המפסיק יותר מטעם הפשטא שבמלת בשמים, ואלו היתה תיבת בשמים מוסב' על הקטורת הי' לו להעמידו בטעם מפסיק יותר. ודעת הרמב״ן ז״ל שהחשובים בבעלי הריח והבשם נקראים בשמים סתם, ועניינו המובחרים והידועים, ובאמת גם הסמים בכלל הבושם, וכן אמר הכתוב ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים (לקמן ל״ה כ״ח), ולא הזכי' שהביאו סמים. ואונקלוס ויב״ע תרגמו בשמים וסמים בלשון אחד בוסמיא, ולפ״ז תיבת בשמים הכוללת מוסבה גם על קטרת הסמים. וכן תרגמו המתרגם האשכנזי, ולשון קטרת העלאת קיטור' ותמרות עשן: (ז) אבני שהם, א״ת אבני בורלא וכן נקרא בלשון הערב, ובל״א (פערלען), וכ״ת יב״ע מרגליין דבורלין, ובספר שלטי הגבורים לר' אברהם הרופא הובא בשם רבינו בחיי ור' משה פרווינצאלי ז״ל וכמה מעתיקים, שהוא האבן הטוב הנקרא (אָניך), והמחבר הנ״ל לא הסכים עמהם, ולדעתו הוא המאראגד, ואחרי שאין כאן הכרעה לא תרגמו המתרגם האשכנזי כלל: והנה הוצרכו שתי אבני שהם לצורך האפוד כמפורש בואתה תצוה, והשלישית שהיתה קבועה בחושן הי' בכלל אבני המלואים: מלאים, שהאבן ממלא עומק המשבצות, כענין אבני הטבעת, ובפ' ואתה תצוה (לקמן כ״ח י״ז) נזכיר דעת הרמב״ן בזה: לאפד ולחשן, שתי אבני שהם לאפוד, ואבני המלאים לחשן, וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה, והם מיני תכשיט (רש״י), ויב״ע כתב מרגליין דבורלין היכון מרגליין דאשלמותא: (ח) ועשו לי מקדש, ועשו לשמי בית קדושה: ושכנתי בתוכם, הרי המקרא הזה מאמר מוסגר, כי הפסוק שלאחריו מחובר למקרא שלמעלה הימנו וכך שעורו, ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו', לפיכך הועמד בטעם ס״פ המפסיק יותר מן האתנח

(ט) כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס (י) וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ (יא) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ

ת"א ככל סנהדרין ט"ז. ב'. שבועות י"ד, וט"ו ב': ועשו יומא ג', ב', וע"ב ב'. שבת ה', א': אמתים סנהדרין כ"ט, א':

(ט) פאָלליג זאָ, וויא איך דיר אים בילדע צייגע דאז מאָדעלל דער וואָהנונג, אונד דאז מאָדעלל אללער איהרער גערעהטע; עבען אלזאָ זאָללט איהר פערפערטיגען: (י) זיא זאָללען איינע לאדע פאָן שטים - האָלץ פערפערטיגען; דריטהאלב עללען זאָלל דיא לענגע זיין, אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע, אונד אנדערטהאלב עללען דיא האָהע: (יא) דוא זאָללסט זיא מיט רייגעם גאָלדע בעלעגען, אינוועגדיג אונד אויסוועגדיג בעלעגען,

תרגום אונקלוס

(ט) כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ (י) וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ (יא) וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגֵּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִּינֵּיהּ

רש"י

לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. כאן את תבנית המשכן [מנחות כ"ט] המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו. לדורות [סנהדרין ט"ז שבועות י"ד] אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם [תוספתא שבת נ"ה] ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגל עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן בלע"ז: Escrin: Ecrin, (איין שמוקקעסטכען), יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. ג' ארונות עשה בצלאל שנים של

באור

שבמלת מקדש, כדין המאמר המוסגר, והכוונה יעשו לי מקדש, אשר בו אשכון בתוכם: (ט) מראה אותך וגו', הראה ה' למשה תבנית הכלים והבניינים בראי' ממש כמו שמצינו ביחזקאל בבנין הבית, וכן בדבור פי' לו כמה שכתוב, וכן מוכיח לפנינו ככל אשר אתה מראה בהר, אם בדבור לבד הי' אומר אשר אתה מראה, למה הוצרך לומר בהר (מפי' הרשב"ם): וכן תעשו, בא כפל הלשון ועשו וכן תעשו, לחזוק הדבר, וכן ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו (לקמן ל"ט ל"ב ובמדבר א' כ"ד), וכמוהו רבי' (מדברי הרמב"ן), ורש"י ז"ל כתב וכן תעשו, לדורות, אם יאבד אחד מן הכלים, או כשתעשו לי כלי בית עולמים, כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה, כתבנית אלו תעשו אותם: (י) ועשו ארון, התחיל בארון שהוא התכלית, שעק' החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת (לקמן פסוק כ"ב), והוא א"כ מוקדם במעלה, וסמוך לארון השלחן והמנורה שהם כלים כמוהו, ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשו. אבל משה הקדים בפ' ויקהל את המשכן את אהלו וגו' וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה (מדברי הרמב"ן): ארון, כמין ארונות שעושי' בלא רגלים, כמין ארגז שקורין אישק"רין [אדער קאסטע, בל"א (פיערעקיגע לאדע)], יושב על שוליו (רש"י): אמתים, לדברי ר"מ (במסכת כלים פי"ז מ"י ובמנחות דף צ"ז ע"א וע"ב) שהלכה כמותו, כל האמות היו בינוניות (חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד), בנות ששה טפחים, והטפח ארבע אצבעות בגודל שהן שש אצבעות קטנות: (יא) וצפית וגו', במדרש שיר השירים רבה בפסוק תורי זהב (ש"ה א' י"א) איתא ת"ד דתיבה אחת היתה מצופה מבית ומחוץ, אבל בברייתא דמלאכת המשכן פ"ז שנינו, כיצד עשה

וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ (יב) וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ

אונד אָבען איינען גאָלדענען קראַנץ הערום מאַכען: (יב) דאַצו זאָללסט דוא פֿיר גאָלדענע רינגע גיסען, אונד אן דיא פֿיר עקקען אנבריגנען; אליזאָ, דאס אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע, אונד אויף דער אנדערן זייטע

תולדות אהרן זר יומא ע"ב ב':

תרגום אונקלוס

וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (יב) וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זִוְיָתֵהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ

רש"י

זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ [תנחומא שיר רבה יומא ע"ב]: זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמותיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך

באור

בצלאל את הארון, עשאן שלש תיבות, שתים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ, וחיפה שפתיו העליונות בזהב, שנאמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו ומה ת"ל תצפנו, מלמד שחפה שפתיו העליונות זהב עכ"ל. והנה עובי כל דופן של הארון הפנימי הי' חצי טפח (ב"ב דף י"ד ע"א), ועובי שוליו טפח (יומא דף ע"ב ע"ב), ובעובי שולי החיצון נחלקו בו חז"ל (שם) אם הי' גם הוא טפח או אינו אלא משהו, למ"ד עוביו משהו הי' גובה הארון האמצעי של עץ תשעה טפחים עם השולים, פנימי של זהב שמנה טפחים, וחיצון עשרה ומשהו, תשעה כנגד גובה האמצעי, ומשהו עובי שולי הזהב של חיצון, וטפח עשירי עולה למול עובי הכפרת שהוא טפח. ומכסה חבור הכפרת והארון, ולמ"ד אף בעובי שולי של זהב טפח, הי' גובה החיצון אחד עשר, ט' נגד גופה האמצעי, ואחת עובי שוליו של זהב, ואחת מול עובי הכפרת (יומא דף ע"ב ע"ב). וסוגין דעלמא כמ"ד אין בעביו טפח, שהרי בשבת (דף צ"ב ע"א) ובסוכה (דף ד' ע"ב) סתמא דתלמודא ארון תשעה וכפרת טפח ע"ש, ומשהו העודף לא קחשיב: זר זהב, כמין כתר מוקף לו סביב למעלה מעובי הכפרת כל שהוא, שלא יראה חבור הארון והכפרת, והי' א"כ גובה החיצון עם הזר של זהב עשרה טפחים ושני משהויין: (יב) ויצקת, לשון התכה כתרגומו: פעמתיו, כתרגומו זוויתיה, ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון, והבדים נתונים בהם, וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכים ביניהם. וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם (דף צ"ח ע"ב) (רש"י): ושתי טבעת וגו', הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופי' לך היכן היו, והוי"ו יתירה. ופתרונו כמו שתי הטבעות, ויש לך לישבה כן, ושתי מן הטבעות הללו על צלעו האחת, כן פירש"י, וכן מתורגם בל"א, שהוראת הוי"ו לבאור הקודם, שלא יהיו הטבעות בזויות ממש, כי אם על הצלעות. והראב"ע פי' שהיו שם שמנה טבעות, ד' על ארבע פעמתיו, ופי' פעמתיו מלשון רגלים, ואמר שהיו לארון רגלים, כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ, ועשו לו למטה כמו רגלים ארבע טבעות ליופי ותפארת כמשפט הארונים, ועוד ארבע טבעות למעלה על הצלעות לשאת את הארון בהם וכן התוס' ביומא (דף ע"ב ע"א) הזכירו שיתכן שהיו שם שמונה טבעות ע"ש והרמב"ן ז"ל הבין מדברי הראב"ע שהיו ארבע התחתונות לשאת את הארון בהם, והעליונות ליופי, והנוסחא שלפנינו להפך, וכתב הרמב"ן וז"ל ואין דבריו נכונים כלל, אבל אם כדבריו שפעם מלשון רגל יהיה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן, ויקרא הצדדים התחתונים רגלים, כי ל"הק יתפוש כל הצורות לדמו' אדם, ויאמר לכל דבר לעליונו ראש, ולצד התחתון רגל, וזה באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות, כי דרך כבוד הוא שיהי'

הַשֵּׁנִית׃ (יג) וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ (יד) וְהֵבֵאתָ אֶת־
הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן
לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ (טו) בְּטַבְּעֹת
הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃
(טז) וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר
אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני (יז) וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת

ת"א בטבעת יומא שם: לא יומא שם:

ווידער צוייא רינגע קאמ־מען: (יג) מאכע אויך שטאנגען פאן שטיטהאלץ בעלעגע זיא מיט גאלדע. (יד) ברינגע אלזאן דיא שטאנגען אין דיא רינגע, אויף דען זייטען דער לא־דע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען: (טו) אין דען רינגען דער לאדע זאללען דיא שטאנגען בלייבען; ניאמאלס דא־פאן ווענגענאממען ווער־דען: (טז) אין דיא לא־דע לעגסט דוא דאז צייג־ניס (דיא געזעטצטאפעלן), וועלכעס איך דיר געבען ווערדע: (יז) מאכע אויך איינען דעקקעל פאן

תרגום אונקלוס

חַד וְתַרְתֵּין עִיזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ (יג) וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יַתְהוֹן דַּהֲבָא׃ (יד) וְתָעֵיל יַת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יַת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ (טו) בְּעִזְקַת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יְעִידוּן מִנֵּיהּ׃ (טז) וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יַת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ (יז) וְתַעְבֵּיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא

רש"י

לכפרת היו נותנים שתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והו"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו. לדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסורו ממנו. לעולם [יומא שם]: (טז) ונתת אל הארון. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה

באור

הארון נשא וגבה למעלה על כתפות הכהנים, אבל לפי דעתי אין פעם רגל, אבל הוא שם הפסיעה, מה יפו פעמיך (ש"ה ז' ב'), פסיעותיך. כענין שנאמר בתלמוד כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופטים ה' כ"ח), ואמר הכתוב כאן פעמתיו רמז לפסיעות הכהנים הנושאים את הארון, רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזוית למטה ממש סמוכים למושב הארון, ושיהי' כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח, והטבעות שנים בצפון, אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום, ופסיעתי הכהנים הולכין בין טבעת לטבעת. עכ"ל הרב ז"ל. ותמה במה שכתב שהיו הטבעות למטה ממש סמוכים למושב הארון פליאה גדולה על הרב ז"ל, שהרי בשבת (דף צ"ב ע"א) מוכח שהיו הטבעות קבועות בשני שלישי הגובה, שהוא שבעה טפחים ושני שלישי טפח מלמטה, ולא הי' נשא על כתפות הכהנים כי אם שלשה טפחים ושליש, שהם בין הכל עשרה טפחים, כגובה הארון והכפורת ע"ש. ולכן הנכון כמו שכתב רש"י ז"ל שלא היו לארון רגלים כלל, ולא היו בו כי אם ארבע טבעות. והן היו קבועות סמוך לכפורת, דהיינו שני טפחים ושליש טפח מן הכפורת ולמטה. על צלעות הארון לרחבו, סמוך לזויות: (יג) בדי, מוטות: (טו) לא יסרו ממנו, לעולם, וכפי מה שפירש"י ביומא (דף ע"ב ע"א), היו הבדים עבים מצד ראשיהם, ודקים באמצעם, ומכניסין אותם בטבעות בדוחק, והם מתפרקים אנה ואנה, אבל אינם נשמטים לצאת מהן, לפי שהם עבים בראשיהם: (טז) אל הארן, כמו בארון: את העדת, הלוחות שהן עדות הברית שבין הקב"ה לישראל, ולכך נקראו' לוחות הברית: (יז) כפרת. כסוי על הארון, שהי' פתוח מלמעלה, ומניחו עליו כמין דף, ודעת יפת כי כמוהו לכפר עליו (ויקרא א' ד'), לשון כסוי. כמו כסוי

זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ (יח) וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ (יט) וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ (כ) וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי

תולדות אהרן כרובים. חגיגה י"ג ב':

תרגום אשכנזי

ריינעם גאָלדע: דריטהאלב עללען דיא לענגע אונד אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע: (יח) מאַכע צוויא גאָלדענע כרובים; פֿאָן געטריבנער ארבייט זאָללסט דוא זיא מאכען, אוים דען ביידען ענדען דעם דעקקעלס: (יט) נעמליך איינען כרוב זאָללסט דוא אוים דעם איינען ענדע העראוים ארבייטען, אונד איינען כרוב אוים דעם אנדערן ענדע; אוים דעם דעקקעל זעלבסט זאָללט איהר דיא כרובים פֿערפֿערטיגען, אן ביידען ענדען: (כ) דיא כרובים

רש"י

פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח [סוכה ה']: (יח) כרובים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדר"ין בלע"ז: *Soulderiz* Sondure' חיט. (saldatura (דיא לאָטהונג), אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע ראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטד"ין בלע"ז: Battu, *Battiz:* (געטלאגען) du battu, (געשלאגענעם גאָלד, גאָלד חין פלאטטען), כמו דא לדא נקשן [דניאל ה']: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת עצמ' תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פורשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם

תרגום אונקלוס

אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא פּוּתְיַהּ׃ (יח) וְתַעְבֵּיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפּוּרְתָּא׃ (יט) וְעִיבֵּיד כְּרוּבָא חַד מִסִּיטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּיטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יַת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִיטְרוֹהִי׃ (כ) וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסַן

באור

מטה (תהלים ל"ב א'), ועיין ה"ש מזה בפ' וישלח (בראשית ל"ב כ"א): אמתים וחצי, במדת ארכו ורחבו של ארון, ועובי הכפורת לא נזכר בכתוב, ורז"ל אמרו (בסוכה דף ד' ע"ב ודף ה' ע"א) כפורת טפח: (יח) כרבים, הרשב"ע פי' כי כרוב כולל לצורת כל חי, כי אלו הכרובים שבתורה פירשו שהם צורת אדם, ובמראות יחזקאל נראה שאמר גם על פני השור (שזכר בסי' א' פסוק י') במקום אחד פני הכרוב (שם י' י"ד), ואחרונה קרא כל הד' כרובים, ואדע כי כרובים המה (שם כ'), וחז"ל (בסוכה דף ה' ע"ב ובחגיגה דף י"ג ע"ב) שמו הכ"ף כרובים כדמות כ"ף השמשת, ואמרו כי פי' כרוב כרביא, כי כדמות פרצוף תינוק היו, ותירצו הכתובים שביחזקאל בענין אחר (עיין רא"ם). והנה אונקלוס ויב"ע לא תרגמו המלה הזאת, וכן עשה המתרגם האשכנזי, ובירושלמי דשקלים שאביא לקמן במעשה האבל משמע כמו שכתב הראב"ע. וכן במעשה הפרוכת (לקמן כ"ו ל"א), כתב רש"י ז"ל כרבים, ציורין של בריות: מקשה תעשה, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם בראשי הכפורת לאחר עשייתם', כמעשה צורפי' שקורין שולדרי"ן [וברש"י כ"י שולדיי"ן, והוא הנכון בל"א (אנגעלאָטעט)], אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפורת, והכה בפטיש ובקורנס באמצע, וראשין בולטין למעלה, וצייר הכרבים בבליטת קצותיו: מקשה, בטדי"ן בלע"ז בל"א (געשלאגען, געהעמערט), כמו דא לדא נקשן (דניאל ה' ו') (רש"י): קצות הכפרת, ראשי הכפרת לארכו: (יט) ועשה, הוי"ו לבאור הקודש, כמו שמתרגם

כְּנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם
עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו
אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃
(כא) וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן
מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת
אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ (כב) וְנוֹעַדְתִּי לְךָ
שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין
שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ פ

ת"א ופניהם ב"ב צ"ט. א': אל סוכה ה', ב': ונועדתי ר"ה ל"א, א'. סנהדרין י'. א'. הוריות י"ב, א':

זאָללען איהרע פֿליגעל אָבען אויסברייטען, מיט דען פֿליגעלן דען דעקקעל איבערדעקקען, אונד איינער דעם אנדערן דאז אנגעזיכט צווענדען: יעדאָך זאָ, דאס דאז געזיכט דער כרובים געגען דען דעקקעל זיך נייגע: (כא) ווען דוא נון דיזען דעקקעל אָבען אויף דיא לאדע לעגסט: (נאכדעם דוא אין דיא לאדע דאז צייגניס געטהאן האסט, וועלכעס איך דיר געבען ווערדע): (כב) זאָ ווערדע איך דיר צו בעשטיממטען צייטען דאזעלבסט ערשיינען, אונד פֿאָן דעם דעקקעל הערַאב, צווישען דען ביידען כרובים דיא אויף דער צייגניסלאדע זינד, אללעס מיט דיר רעדען, וואס איך דיר אן דיא קינדער

תרגום אונקלוס

בְּגַדְפֵּיהוֹן לְעֵילָא מַטְלִין בְּגַדְפֵּיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא: (כא) וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ: (כב) וְאִזָּמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִילָוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד

רש"י

סוככים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה [דף ה']: (כא) ואל הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעלה [שמות מ']: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר [ויקרא

באור

בל"א, שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד וגו': מן הכפרת, זהו פירושו של מקשה תעשה אתם, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים, שלא תעשה כנפיהם סוככים, כי אם פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם, שיהיו עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת, כדאיתא בסוכה (דף ה' ע"ב) (רש"י): ופניהם, הפונים איש אל אחיו, אל מול הכפרת: אל הכפרת וגו', שלא יהיו פני הכרובים עומדים על זויות נכחה, כי אם נוטים מעט למטה אל הכפרת: (כא) ואל הארן וגו', שעודו קודם שתתן את העדת אל הארון, וכן משפט הלשון בכמה מקומות, וכן מצינו כשהקים את המשכן, נאמר ויתן את העדת אל הארן ואח"כ וישם את הכפרת על הארן מלמעלה (לקמן מ' כ'): (כב) ונועדתי, הזמן המזומן ומיוחד לעשות בו דבר יקרא מועד (בעשטיממטע צייט), וכן נקרא מקום הקבוץ לזמן ידוע מועד. שאגו צורריך בקרב מועדיך (תהלים ע"ד ד'), ר"ל בקרב בית המקדש שהיו ישראל נועדים שם, וכן שרפו כל מועדי אל (שם ח'), וכן ובית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג), ופי' הכתוב פה, המקום ההוא אקבע לך להראות לך ולדבר עמך לזמן ידוע.

(כג) וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ (כד) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ (כה) וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ (כו) וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע

תולדות אהרן ועשית מנחות ע"ז. ב':

תרגום אשכנזי

ישראל'ס אויפֿטראגען ווערדע: (כג) פֿערפֿערטיגע אויך איינען טיש פֿאָן שטים=האָלץ: צווייא עללען דיא לענגע, איינע עללע דיא ברייטע, אנדערטהאלב עללען דיא האֶהע: (כד) בעלעגע איהן מיט רייניעם גאָלדע, מאכע איינען גאָלדענען קראנץ הערום: (כה) נעמליך דוא מאכסט איינען ראנד דאראן, איינע האנד ברייט, רינגס הערום; אונד אן דיזען ראנד פֿיהרסט דוא דען גאָלדענען קראנץ אומהער: (כו) דוא מאכסט אויך פֿיר גאָל־

תרגום אונקלוס

יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ׃ (כד) וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (כה) וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ (כו) וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב

רש"י

א'] זה המשכן מחוץ לפרכת כמאלו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' [במדבר ז'] משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: *ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קומתו. גובה רגליו עם עובי השלחן [פסחים ק"ט]: (כד) זר זהב. סי' לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה

*בלתי ספק היה כתוב בס"ת של רש"י ורמב"ע ז"ל ואת בוי"ו לכן פירשו מה שפירשו —

באור

ולכן נקרא אוהל מועד, לפי ששם נועד השם עם משה, וגם היו ישראל נועדים ונקבצים שם: את כל אשר אצוה וגו', כפי הנוסחא שלפנינו ברש"י ורמב"ע נראה שהיו קורים ואת בוי"ו, ואת כל אשר אצוה אותך וגו'. ונדחקו לפרש המשך הכתוב, ובכל הספרים המדויקים כתוב את בלא וי"ו, והנה ברש"י כ"י עם רשב"ם שבידי כל הדבור מן ואת כל אשר אצוה עד סופו איננו, ואדרבא נכתב שם בלשון הזה, את כתב בלא וי"ו לומר ודברתי אתך מעל הכפרת, ומה, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל עכ"ל, ואין ספק כי זאת הי' הנוסח הנכונה והאמתית (עיין בת"ס). והנה המשך הכתובים, וכפילת הדברים ואל הארן תתן את העדת, אחר שכבר נאמר ונתת אל הארן את העדת, נראה שכך שעודו אחר שגמר מעשה הכרבים, בא לאיזה צורך יעשה, ואמר כאשר תשים את הכפרת על הארן (אחר שתתן בתוכו את העדת), אז אועד לך שם לדבר אתך וגו', ויהי' וי"ו ונועדתי וי"ו המשך לתשובת התנאי, כאשר באלנו בכמה מקומות, ומאמר ואל הארן תתן את העדת הוא כמו מאמר מוסגר כמו שפירשנו: (כג) קומתו, גובה רגליו עם עובי השלחן (רש"י): (כד) זר, משהו (סוכה דף ח' ע"א): (כה) מסגרת, נחלקו בו חכמי ישראל (במנחות דף נ"ו ע"ב ובסוכה דף ה' ע"א), י"א למעלה היתה סביב לשלחן, כמו לבזבזין שבשפת שלחן השרים, והי' משופע ונוטה כלפי חוץ, ועליו הי' הזר, וע"פ

הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ (כז) לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ (כח) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ (כט) וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו

ת״א קערתיו מנחות צ״ז. ח׳:

דענע רינגע דאצו: אונד ועטצעסט דיא רינגע אן דיא פֿיר עקקען זיינער פֿיר פֿיסע; (כז) אונטערהאלב דעם ראנדעס זאָללען דיא רינגע זיין; אלס איינע מוטטער פֿיר דיא שטאַנגען (אין וועלכע נעמליך דיא שטאַנגען געשטעקט ווערדען), דען טיש צו טראגען: (כח) דיא שטאַנגען מאכסט דוא פֿאָן שטים האָלץ, בעלעגסט זיא מיט גאָלד; מיט דיזען ווירד דער טיש געטראגען: (כט) דוא פֿערפֿערטיגסט אויך שיסֿסעלן דאצו, אונד שאלען, שטיטצען אונד רייניגונגסראהרען, וואָמיט דאז

תרגום אונקלוס

וְתִתֵּן יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃ (כז) לָקֳבֵיל גְּדַנְפָּא תְּהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יַת פָּתוֹרָא׃ (כח) וְתַעְבֵּיד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נַטְּלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא׃ (כט) וְתַעְבֵּיד מָגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דִּי יִתְנַסַּךְ בְּהֵן דְּהַב דְּכֵי תַּעְבֵּיד יָתְהֵן׃

רש״י

מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעות. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת:

לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל' נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי דופנותיה שולים לו למטה וזוקפו מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר ונתת על המערכת לבונה זכה [ויקרא כ"ד]: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן

באור

השטה הזו פי' הרשב"ם והראב"ע, וכן מתורגם בל"א, וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בד' רוחות השלחן, ודף השלחן שוכב על אותה המסגרת, וכן הלכה. ולפ"ז ראוי שיתורגם מסגרת בל"א (סומלייסטע): ועשית זר זהב, הוא הזר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת הי' הזר ההוא עולה על השלחן סביב כל שהוא: (כז) לעמת המסגרת, בשלחן למטה מן המסגרת תהיינה הטבעות קבועות, ולא במסגרת עצמה, כן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: לבתים לבדים, אותן טבעות תהיינה בתים להכניס בהן הבדים: לבתים, לצורך בתים: לבדים, כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם, לשון נפעל יהי' נשא בם את השלחן, כמו ונקה המכה (לעיל כ"א י"ט), כי הדגש לחסרון נו"ן השרש פ"פ ובא הנפעל עם מלת את, כמ"ש בבראשית (ה' א'): (כט) קערותיו, (במנחות דף צ"ז ע"א) אלו הדפוסי', והיו עשוי' כעין תיבה פרוצה בדמות הלחם, וג' דפוסים היו שם, אחד לעשות בו הלחם בעודו בצק, ואחד שהי' נאפה בו. והוא של ברזל, והשלישי של זהב, בו הי' נתון לאחר האפי' עד למחר, כדי שלא יתקלקל, ואותו הדפוס קרוי קערה: וכפותיו, אלו הבזיכין שתים היו שנותנין בהן שתי קומצי לבונה זכה על שתי המערכות: וקשותיו, בגירסא שלפנינו בג"ם (שם) אי' וקשותיו אלו הסניפין, ומנקיותיו אלו הקנים, ונקראו מנקיות, שמנקין את הלחם מעפוש (רש"י בגמ' שם.

וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ל) וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ (לא) וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה

תרגום אשכנזי

בראָר בעדעקט ווירד; פאָן ריינעם גאָלדע זאָללסט דוא זיא מאכען: (ל) אויף דען טיש לעגסט דוא פאָר מיר בעשטענדיג שויאברָאדע: (לא) פֿערפֿערטיגע אויך איינען לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע; געטריבנע ארבייט זאָלל דער לייכטער גע־

ת"א ונתת מנחות שם: לחם מנחות ע"ב, ב': לפני שבת ל"ח ב'. מגלה כ"ח, א'. חגיגה כ"ה, ב'. מנחות ל"ט, ב': ועשית סוכה כ'. א'. מנחות כ"ח, ב'. עקדה שער א': מקשה מנחות פ"ח, ב':

תרגום אונקלוס

(ל) וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃ (לא) וְתַעְבֵּיד

רש"י

הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קש"וא: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה [בראש גורס חמשה] פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר [מנחות צ"ו]: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יוסך בהן. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך [במדבר ד'] וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שיש לו פנים כמו שפירשתי ומכין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה

באור

וכן מתורגם בל"א), שעשו מזהב כמין חצאי קנים חלולים הנסדקים לארכם, ומסדר שלשה מהם בין כל לחם ולחם, כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו. והלחם התחתון הי' נתון על טהרו של שלחן, ובין הלחם החמישי לששי לא היו כי אם שני קנים, לפי שאין על החמישי משאוי כל כך שיכביד עליו, נמצא שהיו שם י"ד קנים לכל מערכה, והם בין הכל כ"ח קנים. ואדבעה סניפין היו שם, עשויין כמין יתדות זהב, עומדים בארץ על שפת השלחן שנים מכאן ושנים מכאן באורך השלחן, והיו גבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם והיו מפוצלים בחמשה מקומות מגבהם, וראשי הקנים שבין ללחם סמוכים על אותן הפצולים, כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים: אשר יסך בהן, לשון סכך וכסוי הוא, ועל הקנים הוא אומר כן, שהיו כמין סכך וכסוי על הלחם, והא דכתיב ואת קשות הנסך (במדבר ד' ז'), דמשמע שהקשות מסככות, פי' בתוס' (שם דף צ"ו ע"ב), דהכי קאמר סניפין של קנים, המסככין את הלחם. ורש"י שלפנינו בחומש פי' איפכא וקשותיו אלו הקנים, ומנקיותיו אלו הסניפין, ופי' אשר יסך בכן שהוא מוסב על הקשות, לא על המנקיות, וכ"פ הרשב"ם והראב"ע, וכתב רש"י שנחלקו חכמי ישראל בדבר זה אם קשותיו אלו הקנים ומנקיותיו הן היתדות או להפך, ואולם כבר כתבו התוס' (שם) שלא מצינו מחלוק' זה בש"ס שלנו. והמתרגם האשכנזי תרגם כגירסת הש"ס שלפנינו, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ' ג' מה' בית הבחירה הלכה י"ג וי"ד): (ל) לחם פנים, בתבנית הלחם נחלקו חכמי ישראל (שם דף צ"ד ע"ב), ר' חנינא אמר כמין תיבה פרוצה, שניטל כסוי' ושתי דופנותיה זו כנגד זו, כך הלחם הי' לו שתי דפנות ושולי' רחבים, והי' הדפנות מקופלות כלפי מעלה, ולדידי' נקרא לחם הפנים, שיש לו פנים, והם כותל הלחם, רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה, ונותן ארכו לרחבו של שלחן, וכותליו זקופי' כנגד שפת השלחן, ור' יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת (ופירש"י בגמ' קוי"ש בלע"ז האהן בל"א), ואין לה שולים, אלא מלמעלה רחבה, ולמטה כלה והולכת עד כאצבע, ושני ראשיה הדין, והולכין וגבוהין למעלה, ואין נוגעים במים, ולהכי קרי לה רוקדת שמרקדת

תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ: (לב) וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה

תולדות אהרן שלשה שם ב':

מאכט ווערדען, פוס אונד שאפט, דיא קעלכע, קנאפפע אונד בלומען זאללען אויס איהם העראויס געארבייטעט ווערדען: (לב) זעכס ארמע זאללען אויס זיינען

תרגום אונקלוס

מְנָרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד מְנָרְתָּא שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן: (לב) וְשִׁיתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא

רש"י

קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדר"ין בלע"ז: Soulderiz: Soudure, (דיא לאטהונג), אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס. ולשון מקשה מכת קורנס בטד"ין בלע"ז: Battiz: Battu, (געשלאגען, געהעממערט), כמו דא לדא נקשן [דניאל ה']: תיעשה המנורה. מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה [מנחות כ"ט תנחומא]: ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה רגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדיר"נש בלע"ז: Maderins: (אין אלטפראנצ. הייסע גאטטונג טרינקגעפעסע) ואלה בספר בראשית מ"ד ב'. ואלו עשויין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין כביצות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי"לש בלע"ז: Pommels: Pomettes, (אפפעלפערמיגע ציערראטהען), ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחים: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: (לב) יוצאים

באור

והולכת מהר עכ"ל, ולדידי' אין כותלי הלחם זקופי' נגד לדי הבית, וע"כ טעם אחר יש בקריאתו לחם הפנים (מדברי הרמב"ן), ודעת הראב"ע שנקרא כן על שם לפני תמיד, והרשב"ם כתב לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים, לחם נאה, כדכתיב ולקחת סלת ואפית אתה וגו' (ויקרא כ"ד ה'). וכתיב וישא משאת מאת פניו אלהם (בראשית מ"ג ל"ד), וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' א' ה'), חלק יפה, מקערה של פני אלקנה, החשובה שנותנים לפני בעל הבית, כי את חנה אהב (שם), לכך אפים השוב וכו' עכ"ל. ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים במאמר אל הכהנים (ויקרא כ"ד): (לא) מקשה, נוטל עשת של זהב, ומכה בקורנס וחותך בכלי אומנות עד שמוציא ממנו הקנים והגביעים: ירכה, הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה, ושלשת רגלים יוצאין הימנו ולמטה: וקנה, הוא הקנה האמצעי, שממנו מתפצלין שלשה קנים מכאן ושלשה קנים מכאן, ועליו הנר האמצעי: גביעיה, דומין לכוסות אלכסנדריאה (ר"ל שנעשו באלכסנדריאה של מצרים) שפיהן רחב ושוליהן קצר (הרמב"ם פ"ג מה' ב"ה ה"ט), ורש"י בגמ' (במנחות דף כ"ח ע"ב). ובחומש כתב כוסות ארוכים וקצרים, וקורין להם מדירנ"ש, והיא המלה בעצמה שזכר הרב בפ' מקץ (בראשית מ"ד ב'). וכבר כתבתי שם. שלא ידעתי לפרשה, ונראה שמ"ש קצרים ענינו ההפך מן רחבים בל"א (שמאל), לא ההפך מן ארוכים, שזה לא יתכן, ואפשר שצ"ל צרים: כפתריה, כמין תפוחים היו עגולין סביב, בולטין סביבות הקנה האמצעי, כדרך שעושין למנורות שלפני השרים, וקורין להם פומיי"ש [כן הוא ברש"י כ"י, ובל"א (אפפעלפֿערמיג)], ומנין שלהם כתוב בפרשה, כמה כפתורים בולטין ממנה, וכמה חלק בין כפתור לכפתור (רש"י), והרמב"ם ז"ל כתב (שם), שהכפתורים ארוכים מעט כביצה: ופרחיה, כמו פרחי העמודים, שהם כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ, והגביעי' והכפתורים והפרחים, לא היו אלא לנוי: ממנה יהיו, הירך והקנה מן גוף המנורה, וממנה יהיו בגביעים הכפתורים והפרחים: (לב) יוצאים מצדיה, לכאן ולכאן באלכסון (בעל חכמת המשכן ובעל

קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ (לג) שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ (לד) וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ

ת״א ארבעה יומא נ״ב, ב׳. מנחות כ״ח, ב׳:

זייטען הערויסגעהען: נעמליך דרייא ארמע דעם לייכטערס אויס דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעס לייכטערס אויס דער אנדערן זייטע: (לג) דרייא מאנדעלפֿאָרמיג פֿערצירטע קעלכע אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפּף אונד איינע בלומע, אונד דרייא מאנדעלפֿאָרמיג פֿערצירטע קעלכע אן דעם איינען ארמע. איין קנאָפּף אונד איינע בלומע; זאָ אן אללען זעכס ארמען דיא אויס דעם לייכטער הערויסגעהען: (לד) אן דעם לייכטער זעלבסט קאָממען פֿיר קעלכע: מאנדעלפֿאָרמיג פֿערצירטע קנאָפּפֿע אונד בלומען:

תרגום אונקלוס

תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ (לג) תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חַזּוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חַזּוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ (לד) וּבִמְנַרְתָּא אַרְבַּע כַּלִּידִין מְצַיְּרִין

רש״י

מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובה׳ של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משוקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניי״ליר בלע״ז: Ciseler, נ״ל ניזילי״ר (מיט דעם גראבאייזען אויסצירען; ניעלירען): שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה. כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה: (לד) ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג׳ למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים כפתוריה ופרחיה. זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים

באור

מעשה חושב כתבו בעגול, והביאו ראי׳ לדבריהם), נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה, שהוא שקנה האמצעי, ויוצאין מתוך הקנה האמצעי, זה למעלה מזה, התחתון ארוך, ושלמעלה קצר הימנו, והעליון קצר הימנו, לפי שהי׳ גובה ראשיהן שוה לגובה של הקנה האמצעי השביעי שממנו יוצאין ששת הקנים (רש״י): (לג) משקדים, כתרגומו מצוירים היו. כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניי״ליר (רש״י), ונראה שצ״ל ניזל״יר והוא (בל״א מיט דעם אייזען געארבייטעט), והרשב״ם כתב שהיו הציורים בכותלי הגביעים כעין שקדים של בליטות, כעין שעושין כלי כסף מצויירים בבליטות כעין כפות או כעין תפוחים אמאנדלי״ן בלע״ז. (בל״א מאנדעלפֿאָרמיג פֿערציהרט), לשון שקדים וכן נראה דעת הרמב״ם ז״ל (שם ה״ב), והכל משקדים כמו שקדים בעשייתן עכ״ל, וכן מתורגם בל״א: שלשה גבעים. בולטין מכל קנה וקנה, כפתר ופרח הי׳ לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים. בגופה של מנורה היו ד׳ גבעים, אחד בולט בה למטה מן הקנים, והג׳ למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה, אמרו חז״ל (יומא דף נ״ב ע״א וע״ב), שזהו א׳ מן ה׳ המקראות שאין להם הכרע, אין ידוע אם גבעי׳ משקדים או משקדים כפתריה ופרחיה, והמתרגם האשכנזי תרגם כמו שהכריע בעל הטעמים, שהעמיד תלת גבעים באתנח: (לה) וכפתר וגו׳, מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך, [ותחסר מלת אשר, כדרכה לפעמים, ושעור הכתוב, וכפתר תחת

וּפְרָחֶיהָ׃ (לה) וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ (לו) כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃

(לה) פערנער איין קנאָפף, אין וועלכעם איין פאאר ארמע זיטצט, נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז צווייטע פאאר ארמע זיטצט, אונד נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז דריטטע פאאר ארמע זיטצט; זאָ אן אללען זעכס ארמען דיא אויס דיעם לייכטער הערויס געהען: (לו) איהרע קנאָפּפֿע אונד ארמע מיססען אויס איהם זעלבסט הערויס געארבייטעט ווערדען; גאנץ אויס

תרגום אונקלוס

חַזּוּרְהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא: (לה) וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא: (לו) חַזּוּרֵיהוֹן וְקַנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כֻּלַּהּ

רש"י

משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה [יומא נ"ב]: (לה) וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר עד ירכה עד פרחה [במדבר ח'] וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנור' עצמה שנ' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורי' ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה

באור

שני הקנים אשר ממנה ר"ל שיוצאים ממנה, מגוף המנורה שהוא הקנה האמצעי]. וכן היתה תבנית המנורה כפי המימרא דשמואל משמי' דסבא (במנחות דף כ"ח ע"ב), וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ג מה' בית הבחירה ה"י), גובה המנורה הי' י"ח טפחים, הרגלים והפרח ג' טפחים, ושני טפחים חלק, וטפח שבו גביע כפתר ופרח, וטפחיים חלק, וטפח כפתר, ושני קנים יוצאים ממנו, וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפחיים חלק, נשתיירו שלשה טפחים שבהם שלשה גבעים כפתר ופרח, וכ"ה בברייתא דמ"ה כפי הנוס' שהעתיק רש"י ז"ל, אבל לפי הנוסח' שלפנינו בברייתא הנזכרת הי' בין קנה לקנה שני טפחים חלק, ולא הי' למעלה מן הקנים מקום חלק כלל בגופה של מנורה, כי לא נשתיירו שם כי אם ג' טפחים לג' גבעים. מעתה במנורה עצמה ארבעה גבעים, ושני כפתורים ושני פרחים, שנאמר ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה, ועוד פרח שלישי סמוך לירכה של מנורה, שנאמר עד ירכה עד פרחה (במדבר ח' ד'). ועוד שלשה כפתרים שמהם יוצאים ששת הקנים, ובכל קנה וקנה שלשה גבעים וכפתר ופרח, הרי בין הכל כ"ב גבעים, ותשעה פרחים, וי"א כפתרים: (לז) ועשית את נרתיה, כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות, והנה נחלקו רז"ל (במנחות דף פ"ח ע"ב), אם היו הנרות מקשה

(לז) וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ (לח) וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃

ת״א ועשית מנחות פ״ח, ב׳: ומלקחיה מנחות שם:

תרגום אשכנזי

איינעם שטיקקע רייגעם גאָלדעס געטריבען: (לז) פערפערטיגע איך דאצו זיבען לאמפען ווען מאן דיא לאמפען אנציגדעט, זאָ זאָלל עס לייכטען בעגען דער פֿאָר־דערזייטע איבער: (לח) איהרע צווענגליין, אונד דיא אשגעפֿעסליין זאָללען רייגעס גאָלד זיין:

רש״י

למעלה תמלאם כתנייכם איש איש במקומו [מנחות כ״ט]: (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם

תרגום אונקלוס

נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי: (לז) וְתַעְבֵּיד יַת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵיק יַת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפָּהָא: (לח) וְצֵיבְתָהָא

באור

ומחוברות בגוף המנורה, לא היו עשויות בפני עצמן, ומונחות בראש הקנים, ובדעת ההעדה הי׳ מסלקן משם ומניחן באהל, וכתב הרמב״ן שכן נראה מפשוטו של מקרא, ונראה שכוונתו, לפי שאמר מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו, ולא זכר שם הנרות כלל, וכן לסוף כאמר כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור, ואח״כ ציוה על עשיית הנרות והמלקחי׳ והמחתות, משמע שהיו הכלים הללו עשוים לבדם, ולא מקשה אחת עם המנורה, כמו הקנים והגבעים והכפתרים והפרחים. ולדעה זו יתכן לפרש והעלה את נרתיה, כמ״ש הרשב״ם ז״ל שיעלה הכהן את הנרות על הקנים. ואולם אם היו מחוברות במנורה, צריך לפרש והעלה כמו שת״א ותדליק, ע״ש שהלהב עולה נקרא׳ ההדלקה העלאה: והאיר על עבר פניה, לשון הרשב״ם ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה. שזהו לצד השלחן שכנגדו, כדכתיב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפני ה׳ עכ״ל. וזהו לדעת האומר מזרח ומערב היו מונחים, ולמ״ד לצפון ודרום היו מונחים הכוונה לדעת הרשב״ם שיאירו על הפרוכת שהוא פני המנורה. ול׳ רש״י ז״ל, והאיר על עבר פניה, עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה, מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה עכ״ל, ונדחקו קצת המפרשים לפרש דברי רש״י כפי׳ הרשב״ם שזכרנו שיהיו כל הנרות פונים כלפי מול האמצעי, לא כלפי האמצעי ממש (עיין רא״ם), והוצרכו לזה הדוחק, לפי שלפי המובן מפשטות לשון הרב ז״ל לא האירו כי אם ששת הנרות אל מול פני המנורה שהוא הקנה האמצעי, והכתוב אומר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, ואולם בש״ס (דמנחות דף צ״ח ע״ב), ובספרי פ׳ בהעלתך, שמשם לקח הרב ז״ל את פירושו אי אפשר לדחוק כן, וז״ל הספרי אל מול פני המנורה יאירו (במדבר ח׳ ב׳), שיהיו הנרות מקבילים את המנורה והמנורה את הנרות, הא כיצד ג׳ כלפי מזרח וג׳ כלפי מערב וא׳ באמצע, נמצאו כלם מקבילים את האמצעי עכ״ל ומלשון הזה משמע שאף על האמצעי יתכן לומר שהוא מאיר מול פני המנורה לפי שהוא דולק מול עצמו, ואינו פונה לשום צד (עיין רא״ם): (לח) ומלקחיה, הם הצבתי׳ העשויו׳ ליקח בהן הפתילות מתוך השמן ליתנן ולמושכן בפי הנרות, ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים, ובגמרא שת״א לשון צבת טנלי״ש בלע״ז [והוא טענאללי״ס ובל״א (צאנגען)] (רש״י): ומחתתיה, הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות מאפר הפתילות שדלקו בלילה וכבו, ולשון מחתה פויישדיי״א בלע״ז, [וברש״י כ״י פויישדיידי״א בלע״ז, והוא מלשון שאיבה, כלי ששואבין בו דבר כמו שפירש״י להלן (כ״ז ג׳) לחתות לשון שאיבת אש ממקומו, ובל״א (שאָפפֿשעפֿפֿע), כמו לחתות אש מיקוד (ישעי׳ ל׳ י״ד) (רש״י). והנה פירושו זה הוא לדעת האומרים שאין המלקחי׳ והמחתות בכלל מקשה אחת [שהם ר׳ יהודה ור׳ נחמיה דבריתא דמנחות (דף פ״ח ע״ב)], ויתכן א״כ לומר שהם כלים נפרדים מן המנורה, ואולם לדעת האומר שגם הם היו מקשה אחת ומחוברים בגוף המנורה

(לט) כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה: (מ) וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר: ס שלישי

ת"א ככר מנחות כ"ח, א'. ופ"ח, ב': וראה מנחות כ"ט, א':

תרגום אונקלוס

וּמַחְתְּיָתַהָא דִּדְהַב דְּכֵי: (לט) כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין: (מ) וַחֲזֵי וְעִיבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי אַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא:

(לט) איין ככר פֿיינעס גאָלד זאָלל מאן דאצו פֿער־ארבייטען, צו אללען די־זען געראֵטהען: (מ) בע־טראכטע עס וואָהל אונד פֿערפֿערטיגע עס נאך דעם מאָדעלל, דאז דיר געצייגט ווירד אויף דעם בערגע:

רש"י

הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן לישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתא שת"א ל' צבת טנליי"ש בלע"ז: Tenailles, (איינע צאנגע; איין פראנגל. אייסטענס איין פוּרזאן): ומחתותיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פויישד"יר בלע"ז: Puisoir, Pucheoir (איינע שאָפּפקעללע, איין שאָפּפלעפֿעל) כמו לחתות אש מיקוד [ישעיה ל']: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא שקולין בה כסף למשקל קולוניא והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מרא' בפתח' היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך. [שהנקודה מפריד בין עושה לנעשה]:

באור

(שהי' הברייתא דמ"ה) צריך לפרש הכלים הללו בענין אחר, ועיין בפי' הרמב"ן ז"ל: (לט) ככר זהב טהור, שלא יהי' משקלה עם כל כליה (המחוברי' בגופה ונעשי' עמה מקשה אחת, כפי השטות החלוקות הנזכרות במנחות ובברייתא דמ"ש. ולדברי הכל גופה בא מן הככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר, עיין בפי' רמב"ן ורא"ם) אלא ככר לא פחות ולא יותר, וככר של חול ששים מנה, ושל קדש הי' כפול, ק"כ מנה, והמנה הוא ליטרא שוקלין בה כסף למשקל קולו"ני', והם ק' זהובים כ"ה סלעים, והסלע ד' זהובים (רש"י): (מ) וראה ועשה, ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך, מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה, עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש (רש"י): מראה. כתרגומו דאת מתחזי, אלו הי' נקוד מרא' בפתח הי' פתרונו אתה מראה לאחרי' עכשיו שנקוד חטף קמץ, פתרונו שאחרים מראים לך (רש"י), שההפעיל משרש ראה יוצא לשני פעולי', אל האדם הרואה ואל הדבר הנראה, כמו הראני נא את כבדך (שמות ל"ג י"ח), ויראום את פרי הארץ (במדבר י"ג כ"ו). ולזה יתכן לומר על האדם שאחרים מראין לו, שהוא מקבל הפעולה, והוא מָרְאֶה:

ודע שבעיר רומי, בתוך החרבות שנשארו מהארמונים והטירות שהיו שם בימי קדם נשארו עד היום שיורים מבנין מפואר של שער שהקימו לכבוד טיטוס וועספאסיאנוס, נקרא ארק"א ד"י טיט"ו בל"א (טריאומפף=באָגען דעם טיטוס), וניכרים שם תמונות בולטות מכלי המקדש שהוליך הצר עמו משבי ירושלים, בשובו מלהחריב את בית אלהינו, ובתוכן צורת המנורה ניכרת היטב עד היום הזה, ואולם כפי הנראה מתוך הספרים אשר שם העתיקו את התמונות ההן, אין לסמוך עליהן כלל, ויתכן שהחרש האמנות לא כוון לעשות דוגמתן בדקדוק ובפרט שכפי הנראה לא נעשה הבנין ההוא כי אם אחרי מות טיטוס, ואפשר שלא שם הכלים עצמם נגד עיניו, כאשר שתת אותם, ולא דקדק לעשותם כראוי, ואולם אמת הדבר שהוליכו כלי בית אלהינו לרומי, וגנוזים שם באוצרותיהם כמו שזכרו חז"ל במעילה (דף י"ז ע"ב). ושם ראה ר'

כו (א) וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ב) אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה

ת״א ואת שבת כ״ח, ב׳: מעשה יומא ע״ב, א׳: ארך שם שם:

תרגום אשכנזי

כו (א) צור וואָהנונג פֿערפֿערטיגסט דוא צעהן טעפפיכע פֿאן זעכספֿאך געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראָטהער, אונד האָכראָטהער וואָללע, מיט פֿיגורען פֿאָן כרובים דורכווירקט; קונסטוועבער - ארבייט זאָללסט דוא זיא מאכען: (ב) דיא לענגע איינעס טעפפיכס זאָלל זיין, אכט אונד צוואנציג עללען, אונד דיא ברייטע פֿיער עללען איינעס טעפפיכס. אללע טעפפיכע זאָללען איינערלייא מאס האבען:

רש״י

כו (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג׳ של צמר וכל חוט וחוט כפול ו׳ הרי ד׳ מינין כשהן שזורין כ״ד כפלים לחוט [בריתא דמלאכת המשכן]: כרובים מעשה חושב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע״ז פויישי״ש: (וואהרשיינליך דיא דאמאסטארבייט. איין דאמאסטווירקער אדער בילדווירקער איזט דעריעניגע, וועלכער פֿיגורען אין דיא צייגע וועבט):

תרגום אונקלוס

כו (א) וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָּן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ (ב) אֻרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃

באור

אליעזר בר׳ יוסי, שהי׳ כמה שנים אחר החרבן, את הציץ ואת הפרוכת (כדאי׳ במעילה שם ובשבת דף ס״ג ע״ב וביומא דף נ״ז ע״א ובסוכה דף ה׳ ע״א), ובסוף פרק אהרן דאבות דר׳ נתן איתא מכתשת של בית אבטינס ושלחן ומנורה ופרוכת ועדיין מונחים ברומי:

כו (א) ואת המשכן, היריעות התחתונות עם החלל שתחתיהן בין הקרשים עד חמשת העמודים שעל הפתח קרוי משכן, כי שכן שם כבוד ה׳: כרובים מעשה חשב, כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט, אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן, ופרצוף אחד מכאן, ארי מצד זה ונשר מצד זה, כמו שאורגין חגורות של משי, שקורין בלע״ז פויש״ישא [פי׳ עסע, מלה נושנת בלשון צרפת, ובל״א (איינגעווירקטע סטיקקערייא)] (רש״י), וביומא (דף ע״ב ע״ב) תנא משמי׳ דר׳ נחמי׳, רוקם מעשה מחט, לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות, ומפירש״י שגם במעשה רוקם יש שני צורות לשתי קירות היריעה, אלא שהן דומות זו לזו, כצורתו מכאן כך צורתו מכאן, והרמב״ם ז״ל (פ״ח מה׳ כלי המקדש הט״ו) כתב מעשה רוקם הוא שתהייה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריגה ומעשה חושב הוא שתהי׳ הצורה נראי׳ משני צדדים. ובירושלמי שלהי שקלים איתא ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר מעשה רוקם ארי מכאן, (ספרים אחרים וארי מכאן). מעשה חושב ארי מכאן וחלק מכאן. ואוחרנא אמר מעשה רוקם ארי מכאן וחלק מכאן, מעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן ע״כ. כך היא הנוסחא בספרים שלפני, ונדומה שאינה מתוקנת כראוי, כי מעשה חושב לדברי הכל ב׳ פרצופין כדאי׳ שם להדיא, ואין להאריך. ומשמע מכאן שכל חיות הכסא או כל ציורי הבריות נקראות כרובים כמ״ש הראב״ע, ואף אם נאמר כמ״ש הרא״ם דלא נקט ארי ונשר אלא לדוגמא, מ״מ מוכח שהיו שם שתי צורות משני מיני בריות,

אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ (ג) חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ (ד) וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ (ה) חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת

תולדות אהרן ועשית סס סס:

תרגום אשכנזי

(ג) פינף טעפּפיכע זאָללען געהעפּטעט ווערדען איין שטיק אן דאס אנדערע; אונד פינף טעפּפיכע געהעפּטעט איין שטיק אן דאז אנדערע: (ד) דוא מאכסט אויך שלייפען פאָן בלויער וואָללע אם זוימע דעם איינען טעפּפיכס, וועלכעס אן דעם העפּטע דער אייסערסטע איזט, אונד עבען זאָפיל מאכסט דוא אם זוימע דעם טעפּפיכעס, וועלכער אן דעם אנדערן העפּטע דער אייסערסטע איזט. (ה) פינפציג שלייפען מאכסט דוא אן דען איינען טעפּפיך, אונד פינפציג שלייפען מאכסט דוא אן דאז ענדע דעם טעפּפיכס, וועלכער אן דעם אנדערן העפּטע איזט. דיא שלייפען

תרגום אונקלוס

(ג) חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ (ד) וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דִּתְכַלָא עַל שִׂיפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ (ה) חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא

רש"י

(ג) תהיין חוברות. תופרן במחט זו בלד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחותה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנ' בכרובים ופניהם איש אל אחיו: (ד) לולאות. לצו"לש בלע"ז: Laçons: Lacets, נ"ל לצונ"ש (סלינגען אָדער שלייפען), וכן ת"א ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבולת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברת' כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאו' של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן ך' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ששה קרשים ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומ' אפרש למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו ט"ז אמה ח' לצפון ח' לדרום מכסות קומת הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. ורחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות

באור

כגון אני ובשר. ולשניהם קרא כרובים, וכן משמע מלשון רש"י ז"ל במעשה הפרוכת (לקמן פסוק ל"א) ששם פי' כרובים ציורין של בריות: (ג) חברת, כתפרות יחד במחט: (ד) ללאת, לצול"ש בלע"ז (שלייפען בל"א), וכן ת"א ענובין ל' עניבה (רש"י): מקצה בחברת, באותה היריעה שבסוף החבור, קבולת חמשת היריעות קרוי חוברת: הקיצונה במחברת השנית, באותה היריעה שהיא קיצונה ל' קצה כלומר לסוף החוברת: (ח) מקבילות וגו', שמור שתעשה

אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ (ו) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן

מיססען געראדע איינע דער אנדערן געגענאיבער זיטצען: (ו) מאכע אויך פֿינפֿציג גאָלדנע שפאַנ= גען; ווען דוא אלסדאן דיא טעפפיכע איינען מיט דען אנדערן, פֿערמיטטעלסט דער שפאנגען פֿערבינדעסט, זאָ ווירד דיא וואָהנונג איין איינציגעס

תרגום אונקלוס

וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בְּסִטְרָא דִירִיעֲתָא דִּי בְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָתָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא עִם חֲדָא: (ו) וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וּתְלָפֵף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵא מַשְׁכְּנָא חַד:

רש"י

עשרים אמה לחוברת שלשי' מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' [ברש"י ישן חמשה] עמודים שהמסך פרוס ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת [פרק הזורק] אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמי"לש בלע"ז: Fermall, (איינע שפאנגע) fermaux

באור

הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו, וכשתתן ביריעה זו כן יהי' בחברתה, כשתפרוש חוברות אצל חוברות, תהיינה הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו, וזה לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגמו של כנגד לקבל (רש"י): (ו) קרסי זהב, פירמאלי"ש בלע"ז בל"א (העקלין, שפאנגען), וכן מתורגם בל"א, ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברות זו, ומחברן בהן (רש"י). והנה היריעות ארכן כ"ח ורחבן ד', וכשחבר חמש יריעות יחד, נמצא רחבן כ', וכן החוברת השנית, והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב, ורחבו מן הצפון לדרום עשר אמות, כאשר תראה במעשה הקרשים, נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן, ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה, לדעת ר' נחמי' (בשבת דף צ"ח ע"ב), שכשם שלמטה עוביין אמה כך מלמעלה עוביין אמה, נשתיירו ט"ז אמה, ח' לצפון וח' לדרום, מכסות קומת הקרשים, שגבהן עשר עם האדנים שתחתיהן נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות אמה אחת של אדנים, ואחת של קרשים, ולר' יהודה האומר קרשים מלמטה עביין אמה, ולמעלה כלים והולכין עד כאצבע, לא נשתייר מגולה כי אם אמה דאדנים (כן אי' בגמ' שם), ונ"ל דעובי אצבע שלמעלה, וכן עודף אלכסון על הצלע לא קחשיב, לפי שאינם עולים יחד כי אם לב' אצבעות ועוד, ורחבן של יריעות מ' אמה כשהן מחוברות בקרסים, עשרים אמה לכל חוברות. שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו, ולר' נחמי' אמה כנגד עובי הקרשים שבמערב, ובמזרח לא היו קרשים, כי אם עמודים, אין היריעות מכסות את העמודים, נשתיירו שם תשעה אמות והיו תלויות אחורי המשכן, מכסות את הקרשים, ואמה של אדנים מגולה, ולר' יהודה נשתיירו עשר אמות, והיו גם האדנים מכוסים וכן איתא בשבת פ' הזורק (שם), ובברייתא דמלאכת המשכן פ"ב), ורש"י ז"ל הביא נוסחא אחרת בשם ברייתא דמסכת מדות (הובאה בילקוט פ' פקודי, ואינה בברייתא דמלאכת המשכן, עיין בס' מעשה חושב) שהיריעות היו מכסות גם אמה של עובי העמודים, ולא נשתייר לאחורי המשכן כי אם ח' אמות, אבל הוא ז"ל דחה הברייתא ההיא, מן הכתוב ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים לקמן (פסוק ל"ג), וכתב ואם כדברי הברייתא הזאת, נמצאת פרכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה, ע"כ הנוסחא שלפנינו בדפוס, וברש"י כ"י עם רשב"ם מוסיף בו באור, וז"ל שם והכתוב מסייענו ונתתה את הפרכת תחת הקרסים, כשעמודי המזרח אינם מכוסים אמה, נמצא שהפרוכת שמבדיל בין קדש הקדשים ובין ההיכל תחת הקרסים, שהקרסים תקועים באמצע היריעות, אשר הם ארבעים אמה, וההיכל עשרים אמה, נמצא ההיכל מכוסה עשרים, ואז הפרוכת תקוע תחת הקרסים, ובית קדשי הקדשים עשרה, הרי כאן שלשים אמות, ואמה לכסות עובי קרש שבמערב, ותשעה תלויות אחורי המשכן, הרי

אֶחָד׃ (ז) וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ח) אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ (ט) וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃

תולדות אהרן עשתי סנהדרין כ"ט, ח': ארך שבת צ"ח, ב': וכפלת שם שם:

גאנצע: (ז) דוא מאכסט אויך טעפפיכע פֿאָן ציגענהאאר, צום געצעלטע איבער דיא וואָהנונג; איילף שטיקקע זאָללסט דוא מאכען: (ח) דיא לענגע דעס איינען טעפפיכס זאָלל דרייסיג עללען, אונד דיא ברייטע דעס איינען טעפפיכס פֿיער עללען זיין: אללע איילף טעפפיכע זאָללען איינערלייא מאס האבען: (ט) דוא העפֿטעסט דיא פֿינף טעפפיכע בעזאָנדערס, אונד דיא זעכס טעפפיכע אויך בעזאָנדערס, שלעגסט אבער דען זעכסטען טעפפיך

תרגום אונקלוס

(ז) וְתַעְבֵּיד יְרִיעַן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעַן תַּעְבֵּיד יַתְהֵין: (ח) אָרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לַחֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן: (ט) וּתְלַפֵּיף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעַן לְחוּד וְיַת שִׁית יְרִיעַן לְחוּד וְתַעִיף

רש"י

(טפאנגען). ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעות עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוס אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות כנגדו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמ' התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת

באור

מ' אמות, ואם כדברי הברייתא של מסכת מדות שאמה מכסה עובי העמוד שבמזרח, נותן את הפרוכת משוכה מן הקרשים ולמערב אמה, שאם אתה נותן הפרוכת תחת הקרסים, לא יהי' לצד מזרח עשרים אמה, לפי שאמה מהם לכסות עובי העמוד שבמזרח, כמלא שאין ההיכל מחזיק כי אם תשע עשרה אמה ודרכו להחזיק עשרים, א"כ אתה צריך להרחיק הפרוכת אמה כלפי מערב, ומחזיק ההיכל עשרים, ובית ק"הק עשרה, הרי ל"א, וא' לכסות עובי הקדש שבמערב, ושמנה תלויות אחורי המשכן הרי ארבעים ע"כ הנוסחא שם. הנך רואה שלדעת רבינו שלמה ז"ל אין ספק שאמת העמודים והחלל שביניהם לא הי' נחשב לצד פנים, והדין נותן כן שמשפט אחד להם עם עובי הקרשים, וכשם שעובי הקרשים נחשב לצד חוץ ולא הי' ממדת האהל, כן עובי העמודים והמרחק שביניהם לחוץ יחשב, והי' א"כ מסך פתח המשכן נתון לפנים מחמשת עמודי המזרח, וכן הפרוכת נתונה לפנים מארבעת העמודים שלפני קדש הקדשים, ובעל מעשה חושב כתב מסברא דנפשי' שהפרוכת הי' מן ד' העמודים ולפנים, והמסך מן חמשת העמודים ולחוץ, ואין דבריו נראים: (ז) יריעת עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן, לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על אורך יריעות המשכן, ומכסות אמה דקרשים לר' נחמי', ואמה דאדנים לר' יהודה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפות בא אלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל, חצי רחבה הי' תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח, דומה לכלה צנועה

(י) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ (יא) וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי
נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים
בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה
אֶחָד׃ (יב) וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל

תרגום אשכנזי

איבער, געגען דיא פֿאָר=
דערזייטע דעם געצעל=
טעס: (י) דוא מאכסט
פֿינפֿציג שלייפֿען אם זוי=
מע דעם איינען טעפּפּי=
כעס, וועלכער אן דעם
אייסערסטען העפֿטע
איזט, אונד פֿינפֿציג שליי=
פֿען אם זוימע דעם טעפּ=
פּיכס, וועלכער אן דעם
אנדערן העפֿטע איזט:
(יא) דוא זאָללסט אויך
פֿינפֿציג קופּפֿערנע שפּאנ=
גען מאכען; ווען דוא דאן
דיא שפּאנגען אין דיא שלייפֿען ברינגסט, זאָ פֿינגסט דוא דאז געצעלט צוזאממען,
דאס עס איין איינציגעס גאנצע ווירד: (יב) דאז ענדע איבערמאס, אן דען טעפּפּיכען

תרגום אונקלוס

ית יריעתא שתיתיתא לקביל אפי משכנא: (י) ותעביד חמשין ענובין על שיפתא דיריעתא חדא בסיטרא דבית לופי וחמשין ענובין על שיפתא דיריעתא דבית לופי תניינא: (יא) ותעביד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפיף ית משכנא ויהא חד: (יב) וסירחא דיתיר ביריעת משכנא פלגות

רש"י

נאלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חציה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעות המשכן יריעות האהל הן העליונים של עזים שקרויים אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונה: תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל:

באור

המכוסה בצעיף על פניה (רש"י), ומשמע לדעת הרב ז"ל, שחצי' האי רוחב היריעה כפול בין קרשים לעמודים, ולא היתה גם היריעה העליונה מכסה את חמשת העמודים, דאל"כ לא נשתייר אלא אמה כפול ותלוי: (י) ללאות, ממין היריעות היו עשויות, כן העלה בעל מעשה חושב: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל, על יריעות המשכן: יריעות האהל, הן העליונות של עזים הקרויות אהל, כמו שאמור בהן לאהל על המשכן, וכל אהל האמור בהן, אינו אלא לשון גג, שמאהילות ומסככות על התחתונות, והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב, שהחצי של היריעה האחת עשרה היתה נכפלת אל מול פני האהל, נשתיירו שתי אמות רוחב חצי' עודף על רוחב התחתונה: תסרח על אחרי המשכן, לכסות אמה דאדנים המגולה לר' נחמי' ואמה אחת נגררת על הארץ, ולר' יהודה היו שתי אמות נגררות על הארץ, ואמרו חז"ל (בשבת דף צ"ח ע"ב), למה משכן דומה? לאשה שמהלכת בשוק ושיפוליה מהלכין אחרי'. ורש"י ז"ל שכתב לכסו' ב' אמות המגולות הוא דלא כמאן, ואולי כתב כן בשטת הברייתא דמס' מדות שהביא לעיל, שלא נשתייר אחורי המשכן כי אם ח' אמות, וכבר דחה הרב ז"ל בעצמו את הברייתא ההיא מן הכתוב כמש"ל, והרא"ם ז"ל שלא הי' בידו ברייתא דמ"ה, כתב (בפסוק כ"ו) שרש"י ז"ל תפס הברייתא ההיא לעקר אף במקום שהכתוב עומד לנגדה ע"ש, ונראה שחשב שהברייתא דמדות היא בעצמה ברייתא דמ"ה, ואינו כן כמש"ל, ואדרב' מברייתא דמ"ה מוכח שנשתיירו לר' יהודה עשר, ולר' נחמי' תשע אמות לאחורי המשכן, כדאי' בשבת (דף צ"ח ע"ב):

חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי
הַמִּשְׁכָּן׃ (יג) וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה
בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה
סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה
לְכַסֹּתוֹ׃ (יד) וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל
עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת
תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי
(טו) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי

ת"א חצי שם שם: והאמה שם שם: ועשית יומא ע"ג, א': עצי סוכה כ"א, ג':

דעם געצעלטס: נעמ־ ליך דאז האלבע טעפפיכ־ שטיק, דאז מעהר איזט, זאָלל העראב הענגען, אויף דער הינטערזייטע דער וואָהנונג: (יג) דיא איינע עללע אויף דיזער זייטע, זאָ וויא דיא איי־ נע עללע אויף דער אנ־ דערן זייטע, אן איבער־ מאס, אין דער לענגע דער טעפפיכע דעם גע־ צעלטס, זאָלל אויף ביי־ דען זייטען דער וואָהנונג הערמב הענגען, אום זאָלכע צו בעדעקקען: (יד) דוא זאָללסט אויך איינע דעקקע איבער דאז געצעלט מאכען, אויס ראָטהגעפערבטען ווידדערפעללען, אונד איינע דעקקע פאָן תחשים פעל־ לען אָבען דאראויף: (טו) דוא מאכסט דיא ברעטטער צור וואָהנונג, פאָן שטים־ האָלץ, אויפ־

תרגום אונקלוס

יְרִיעֲתָא דְיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ (יג) וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בְּדְיַתִּיר בְּאֻרְכָּא יְרִיעֲתָא דְמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִיטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃ (יד) וְתַעְבֵּיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא מִלְּעֵילָא׃ (טו) וְתַעְבֵּיד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃

רש"י

(יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעודף באורך יריעות האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים

באור

(יג) והאמה מזה והאמה מזה, לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל, שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: על צדי המשכן, לצפון ולדרום כמו שפי' למעלה, למדה תורה דרך ארץ שיהי' האדם חס על היפה עכ"ל רש"י שנדפס, ובכ"י עם רשב"ם שבידי תוסיף בו בז"הל: של שש לא היו ארוכות ורחבות כשל עזים ע"כ: אחרי המשכן, הוא צד מערבי, לפי שהפתח במזרח שהן פניו, ולפון ודרום קרויי' צדדים לימין ולשמאל (רש"י): (יד) מכסה לאהל, לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אלים מאדמים, ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים, ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג, ארכן ל' ורחבן י', אלו דברי ר' נחמי', ולדברי רבי יהודה מכסה אחד הי' חציו של עורות אלים מאדמים וחציו של עורות תחשים (רש"י). ובשבת (דף כ"ח ע"א) אי' להפך ר' יהודה אומר שני מכסאות הי' ור' נחמי' אומר מכסה אחד הי' וכן שניהו בברייתא דמ"ה פ"ג ובברייתא דמדות, ומשמע שם לרבי נחמי' שהי' עקר המכסה מעורות אילים, והיו בו נקבים ארוכים כעין חלונות, ושם היו תופרין חתיכות ארוכות של תחשים, ואולם פשטות הכתוב כמ"ד שני מכסאות היו, דכתיב מכסה שני פעמים: (טו) עמדים, זקופים נותנים אותם ולא שוכבים קרש על קרש: וברש"י

שִׁטִּים עֹמְדִים׃ (טז) עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ
הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (יז) שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ
כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃

ת"א עשר סוכה ה', א'. נדרים ל"ח, א'. בכורות מ"ד, א':

תרגום אשכנזי

רעכטשטעהענד: (טז) דיא לענגע דעס ברעטטס זאלל צעהן עללען זיין, אונד דיא ברייטע איינעס יעדען ברעטטס אנדערטהאלב עללען: (יז) איין ברעטט בעקאממט צווייא צאפפען דיזע ווערדען איינגעפאסט (אין דיא פיסע נעמליך) איינער וויא דער אנדרע זא מאכסט דוא עס אן אל=

תרגום אונקלוס

(טז) עֲשַׂר אַמִּין אֻרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חָד׃ (יז) תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חַד מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חַד

רש"י

מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים. קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. אישטנ"טיש בלע"ז: Estans, (אויפרעכט שטעהענד) ester, (איך אויפרעכטע. אויפרעכט שטעהען), שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע [דולה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. כנלא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק החריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רחב רביעית אמה. וכן כל שפת אדן היה רחב רביעית אמה. ודוק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת] ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמ' ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צידיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכס' הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש וקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו

באור

אישטנ"טיש בלע"ז נ"ל איסטנד"נוש, והוא עטאנדע"נו, ובל"א (אויפרעכט שטעהענד): (טז) עשר וגו'. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב, למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות, אונקלוס תרגמו תרין צירין, כעין צירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן, וכך שנינו בברייתא דמלאכת המשכן (פרק א'), והי' עושה את האדנים חלולים, וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע, ועושה לו שתי יתדות כמין שני חמוקין, ומכניסן לתוך שני אדנים, שנא' שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו, הכיפין יוצאים מן הקרשים וכו', כמו שאביא להלן בבאור סוף המקרא. והנה רש"י ז"ל בפירושו על התורה שנה קצת מלשון הברייתא, והרמב"ן והרא"ם ובעל מעשה חושב נשאו ונתנו בארוכה בבאור כונת הברייתא ובדברי רש"י ז"ל, ואני אפרש לך מעשה הידות כפי העולה מדברי רש"י ז"ל בגמ' דשבת (דף צ"ח ע"ב), כי נראה שחזר בו הרב ז"ל ממה שכתב כאן בפי' על התורה. שהקרש הי' רחב אמה וחצי, ובעובי אמה, הי' חורץ בו מלמטה עד גובה אמה מכל צד סביב, כדי רביעית האמה, נשתייר בו רוחב אמה בעובי חצי אמה, הי' חורץ באמצעו רוחב חצי אמה, נשתיירו שם כעין שתי יתדות, רחב כל אחת טפח ומחצה, ועביה חצי האמה, והן אלו נקראות ידות הקרש. והנה גובה כל אדן אמה, ורחבו ד' טפחים ומחצה כמדת חצי הקרש, ועובי שלו אמה כעובי הקרש הי' נוקב באמצעו חלל כמדת היד, שהוא טפח ומחצה ברוחב האדן וג' טפחים בעוביו, ומשייר לו שפה טפח ומחצה

(יח) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃
(יט) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת
עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי

אללען ברעטטערן דער וואָהנונג: (יח) דוא מאכסט אבער דיא ברעט־טער צור וואָהנונג: צוואַנ־ציג ברעטטער צור זידלי־כען זייטע: (יט) פֿיר־ציג זילבערנע פֿיסע זאָללסט דוא מאכען אונ־טער דען צוואנציג ברעט־טערן: צווייא פֿיסע אונ־טער איינעם ברעטטע

תרגום אונקלוס

כֵּן תַּעְבֵּיד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: (יח) וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: (יט) וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּיד תְּחוֹת עַשְׂרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין

רש"י

ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבות. עשויות כמין שליבות סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו מדיליהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכ' לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת

באור

לכל לוח. מכנים את הידות באדנים כמלא הקרש מכסה את כל ראש האדן, והקרשים והאדנים מכופים ומחוברים באופן שאין רווח ביניהם כלל, כמו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה: משלבת אשה אל אחתה, כך אי' בברייתא דמלאכת המשכן שהתחלתי בה למעלה הניפין (ס"א סניפין וס"א הסנין, וכן גרס הרמב"ן ז"ל) יוצאים מן הקרשים שנים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משלבת אשה אל אחתה דברי ר' נחמי' שר' נחמי' אומר אין ת"ל משלבת מה ת"ל משלבת מלמד שעשה להם שולבים כסולם המצרי עכ"ל. והנה רש"י ז"ל לא הזכיר השליבות הללו כלל, ומפרש משלבת על ידות הקרש שתהיין עשויות כמין שליבו' הסולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהן לכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם, אשה אל אחתה, מכוונות זו כנגד זו, שיהיו מדיליהם שוים זו כמדת זו, כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה עכ"ל. וכן תרגום אונקלוס משלבין חד לקבל חד. וכן מתורגם בל"א, והוא רחוק עד מאד בלשון הכתוב, והרמב"ן ז"ל הביא דברי ר' נחמי' הנ"ל. ופי' שנין כעין שעושין באורגזין להדק ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדו' של עץ, וכתב וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הולין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה. וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות נכנסו' זו בזו, משלבת אשה אל אחותה, שם לשליבות עצמן, והוא לשון נקבה בכאן, וכן הזכירו אותן חז"ל, ונשמטה שליבה מתחתיו (מכות דף ז' ע"ב). בסולם הלך אחר שליבותיו (שבת דף ס' ע"א), ואע"פ שמצינו בין השלבים (מלכים א' ז' כ"ח וכ"ט), הוא כמו נשים ופלגשים עכ"ל, והנה מה שכתב דמשלבת אשה אל אחתה קאי על השליבות שלא הזכירו כלל בכתוב גם הוא קצת דחוק, ואולי דמסתפינא. הייתי אומר, כמוסיף על דברי הרב ז"ל שלר' נחמי' אין באור ידות (שבפסוק זה) כמו שת"א צירין, כי אם כמו צד ימין ושמאל, ואמרו שתי ידות לקרש האחד. וכמוהו רבים. ומשלבת מוסב על הידות, והשעור שתהיין ידות כל קרש שבין צדיו מימינו ומשמאלו משלבת עם ידות הקרשים הסמוכים אליו מזה ומזה: אשה אל אחתה. ולהלן (ל"ו כ"ב) הוא אומר אחת אל אחת. הכוונה כל אחת עם חברתה הסמוכה לה, כמו שתרגם יב"ע מכוונין סטר חד בגו חד, ובפ' ויקהל תרגם מכוונין סטר חד בגו סטר חד. והנה ע"פ דרכנו זה ראוי שיתורגם בל"א (דיא בידען ראנדזייטען איינעס יעדען ברעטטעס ווערדען איינגעפוגט, יעדע אין דיא אנשליסענדע ראנדזייטע), והוא המאו' לפשטות הכתוב: (יח) לפאת

יְדֹתָיו׃ (כ) וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃ (כא) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כב) וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ (כג) וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ (כד) וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה

ת"א ולירכתי שבת צ"ח, א': ושני שם שם: ויהיו שם שם:

תרגום אשכנזי

צו זיינען ביידען צאפפען, אונד צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע; צו זייַנען ביידען צאפפען: (כ) צור אנדערן זייטענוואנד דער וואהנונג, צור נארדליכען זייטע נעמליך אויך צוואנציג ברעטטער (כא) אונד פירציג זילבערנע פיסע, צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע, אונד צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע: (כב) צור הינטערוואנד דער וואהנונג, צור וועסטליכען זייטע, מאכסט דוא זעכס ברעטטער. (כג) אונד צווייא ברעטטער צו דען ווינקעלן דער וואהנונג, אן דער הינטערוואנד: (כד) זיא זאללען אונטען צוזאממענשליסען, מיססען אויך אבען צוזאממען פאססען'

רש"י

נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסייפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא תחלתו: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים למקצעות. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזו והאמה מזו באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תואמים מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיק' זו מזו וזהו שפירשתי שיהיו לידי הידות חרוצו' מצידיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמי' זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדני' ביניהם: ויחדיו יהיו תמים. כמו תואמים:

תרגום אונקלוס

צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי: (כ) וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין: (כא) וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד: (כב) וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא תַּעְבֵּיד שִׁתָּא דַּפִּין: (כג) וּתְרֵין דַּפִּין תַּעְבֵּיד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפְהוֹן: (כד) וִיהוֹן מְכַוְּנִין מִלְּרַע

באור

נגבה תימנה, אין פאה זו לשון מקצוע כי אם כל הרוח קרוי פאה, כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי, לשון סוף כתרגומו ולסייפי, ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים, והמערב אחורי' וזהו סוף, שהפנים הוא תחלתו (רש"י): תעשה ששה קרשים, הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת, אחד למקצוע צפונית מערבית, ואחד למערבית דרומית, כל שמנה קרשים בסדר אחד הם, אלא שאלו השנים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזה וחצי אמה מזה נראות בחלל, להשלים רחבו לעשר, והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהי' המקצוע מבחוץ שוה (רש"י), וזהו לת"ד קרשים מלמעלה עוביין אמה, ולת"ד כלים והולכים עד כאצבע, היו משפעין את קרשי המקצועות עד כדי רוחב ב' טפחים ואצבע מלמעלה, ובזה הי' המקצוע מבחוץ שוה (שבת דף צ"ח ע"ב): (כד) ויהיו תאמם מלמטה, כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו, כמפורש למעלה במעשה הידות: תמים. כמו תאומים: על ראשו, של קרש: אל הטבעת האחת, כך אי' בברייתא דמ"ה פ"א, הי' חורץ את הקרש מלמעלה

וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ (כה) וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר

תרגום אשכנזי

אין איינעם שלוסרינקען, זא זאלל עס אן ביידען עקקען זיין, אונד זיא זאללען אן ביידען עקקען אנגעבראכט ווערדען: (כה) עס זינד אלזא צוזאמ= מען אכט ברעטטער, מיט

תרגום אונקלוס

וְכַחְדָא יְהוֹן מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן לִתְרֵין זָוְיָן יְהוֹן׃ (כה) וִיהוֹן תְּמָנְיָא דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר

רש"י

על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת כמלא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי וצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק). הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חמוקין. ולי נראה שהגרסא במין שני חווקין כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליב' הנכנסת בנקב עמוד הסול' והוא

באור

אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנו בתוך טבעות של זהב, כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה, שנאמר ויהיו תואמם מלמטה ויחדיו יהיו תמים וגו' שאין ת"ל אל הטבעת האחת. ומה ת"ל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח עכ"ל הברייתא. ועל כיה פירש"י המקרא שלפנינו ויהיו תואמם וגו' דקאי על כל הקרשים, כל קרש וקרש הי' חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי הטבעת ומכניסו בטבעת אחת, כמלא מתאים לקרש אחת, וכתב אבל אותן הטבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות, ובקרש המקצוע הי' טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני, וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו, נמצאו שני הכתלים מחוברים, כן יהי' לשניהם, לשני הקרשים שבמקצוע, לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי. וכן לשני המקצועות עכ"ל. והרמב"ן ז"ל תמה למה לא פי' רבן הכתוב ויאמר ועשרים טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשים, ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה, ופי' הוא ז"ל ע"פ הברייתא הנזכרת שזה שאמר כל הטבעת האחת קאי על טבעות הבריחים שיזכור למטה, שיכנס החריץ עד מקום הבריח כלשון הברייתא, ולא הקפיד הכתוב במה יחברם, אם בטבעות כסף או זהב, קבועות או מטולטלות, או בחשוקים. והברייתא אמרה שעשה משה להם טבעות, ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצועות לבדן ע"כ דברי הרמב"ן ז"ל בשנוי לשון קצת, ומ"ש שעל דרך הפשט לא ידבר הכתוב הזה כי אם בקרשי המקצועות, הוא בעבור שבהם מדבר המקרא שלפניו ושלאחריו (פסוק כ"ג וכ"ה), ואיך יפסיק ביניהם במאמר המוסב על כל הקרשים? ולפי דרכו יתכן לפרש הכתוב שבא להודיע ששם במקצוע לא היו שתי טבעות, אחת לבריח הצפוני ואחת לבריח המערבי, כי אם לא היתה שם אלא טבעת אחת קבועה על קרן המקצוע, ושם נכנסים שני הבריחים הצפוני והמערבי, ונפגשים זה בזה, והקרשים שבמקצוע היו תמים לקבל הטבעת ההיא, שעשה בהם חריץ עד מקום הבריח, ותהי שם הטבעת אשר שם יכנסו שני הבריחים, ובזה היו כותלי המשכן אדוקים ומחוברים יפה, כי הטבעת ההיא בעצמה היתה מחברת בראשה האחד את קרשי המקצוע. כנגד המערבי והצפוני, ובראשה השני את שני הבריחים, ותבין מזה מדוע הי' החריץ עד מקום הבריח כמו שנזכר בברייתא, ותבין אמרו הטבעת האחת, כי היתה בזה ההודעה שלא יהי' שם במקצוע כי אם טבעת אחת מספקת

אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד׃ (כו) וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים
חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃
(כז) וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם
לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃

זילבערנען פִיסען, נעמליך זעכצעהן זילבערנע פִיסע: צווייא פִיסע אונטער איי= נעם ברעטטע, אונד צווייא פִיסע אונטער איינעם ברעטטע: (כו) דוא מאכסט פֶערנֶער ריגעל פָאן שטים = האָלץ, פִינף שטיק פִיר דיא איינע זיי= טענוואנד דער וואָהנונג, (כז) אונד פִינף ריגעל פִיר דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואָחנונג, אונד פִינף

תרגום אונקלוס

סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃
(כו) וְתַעְבֵּיד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד׃
(כז) וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין

רש"י

לשח משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסין לתוך שתי אדנים שנא' שני אדנים שני אדנים. וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגומר כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה בסדר המקצעות: (כו) בריחים. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש (ריגעל) Barres (sbârre) *Esparres*: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנא' בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ובדרום אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתוני' ו' אמות והתיכון ארכו י"ב

באור

לשני הבריחים, ולפ"ז ראוי שיתורגם כך (דיא וויקעלברעטטער זאָללען מיט דען אנשטאָסענדען זייטענברעטטערן אונטען צוזאממען שליסען, אונד אויך אָבען צוזאממען איינפאססען אין איינען ריגעלרינגען), ואולם המתרגם האשכנזי תרגם כפירש"י ז"ל: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש (רש"י), והוא עשפארר"עס ובל"א (קווערריגעל) ברש"י כ"י על קלף משנת רמ"ט מצאתי אשפ"שא בלע"ז, והוא עספאס"עס, בל"א (וואס דורכגעהט), הראשון כפי הכוונה, והשני כפי הוראת המלה כי בריחים בל"הק הוא עברין בלשון ארמי, דבר הבורח או העובר ממקום למקום: חמשה וגו', דעת הרשב"ם ז"ל שהי' בכל קרש מבחוץ חמשה טבעות, זה תחת זה, להכניס בהן חמשה בריחים, מלבד הבריח התיכון הנקרא כן לפי שהוא עובר בעובי הקרשים מן הקצה אל הקצה, שהיו כלם נקובים בעובין. להכניס הבריח התיכון בתוך חללם, ואולם יקשה לפירושו זה אמרו והבריח התיכון בתוך הקרשים מברח מן הקצה אל הקצה, והרי אף חמשת הבריחים עוברים מן הקצה אל הקצה לדעתו, לכן הנכון כמו שפירש"י ז"ל ע"פ ברייתא דמלאכת המשכן, שאלו החמשה שלשה הן, אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות, זה מבריח עד חצי הכותל, וזה מבריח עד חצי הכותל, זה נכנס בטבעת מצד זה, וזה נכנס בטבעת מצד זה, עד שמגיעין זה לזה, נמצא העליון והתחתון שנים שהן ארבע, והחמישי נקרא תיכון, בעבור שהוא אמצעי ביניהם, ארכו כנגד כל הכותל, נכנס בעובי הקרשים

(כח) וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ (כט) וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ (ל) וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ

ת"א והבריח סם סם: והקמת מנחות כ"ט, א'. עקדת שער מ':

ריגעל פֿיר דיא הינטער־וואנד דער וואָהנונג: (כח) דער מיטטעלסטע ריגעל געהט דורך דיא ברעטטער דורך, ריגעלט זיא צוזאממען פֿאָן איינעם ענדע צום אנדערן: (כט) דיא ברעטטער מיסט דוא מיט גאָלד בע־לעגען, דיא רינגע מאכסט דוא פֿאָן גאָלד, דורך וועלכע דיא ריגעל גע־שטעקט ווערדען; ידיא ריגעל בערעקסט דוא מיט גאָלד. (ל) אלזראן ריכטעסט דוא דיא וואָהנונג אויף, נאך דער ווייזע,

תרגום אונקלוס

לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ (כח) וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָא מְעַבַּר מִן סְיָפֵי לְסְיָפֵי׃ (כט) וְיָת דַּפַּיָא תַּחְפֵי דַהֲבָא וְיָת עִיזְקָתְהוֹן תַּעְבֵיד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָא וְתַחְפֵי יָת עַבְרַיָא דַּהֲבָא׃ (ל) וּתְקִים יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִילְכָתֵיהּ דִּי אִתְחֲזֵיתָא בְּטוּרָא׃

רש"י

כנגד רחב ח' קרשים היא מפורשת במלאכת המשכן [שבת צ"ח]: (כט) בתים לבריחים. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מודבק על הבריחים שאין עליהם שום לפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיפיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלאות רחב הקרש מן הטבעות לכאן ומהנה לכאן והבריח נכנס לתוכו ומתוכו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך

באור

דרך נקבים מכוונים זה מול זה, ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו: (כט) תצפה זהב, בברייתא דמ"ס (פ"א) שנינו, והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים מקום עביין של קרשים מצופה זהב, שנאמר ואת הקרשים תצפה זהב בתים לבריחם, שאין ת"ל בתים לבריחם. ומה ת"ל בתים לבריחם מקום שהבריח נכנס עכ"ל והנה נראה מדברי חז"ל שמאמ' בתים לבריחם מוסב על הקרשים, אף שבכתוב לפנינו משמע שמן הטבעות ידבר, ויתכן שדקדקו זה מפס' הנחת הטעמים, שאלולי היו תיבות בתים לבריחם מוסבות גם על הקרשים, מהראוי שיבא תצפה זהב בטעם זקף. ואחרי שבא בטעם רביע. משמע שאף הקרשים יצפה זהב במקום שהם בתים לבריחם, דהיינו בעוביים שהוא מקום שהבריח התיכון נכנס. עוד שם בברייתא סוף פ"א ויצף את הבריח' זהב (לקמן ל"ו ל"ד), כיצד הי' עושה הי' מביא שתי פיפיות של זהב ארכה של כל אחת ואחת אמה ומחצה, ונותנו בחלל של קרש, מקום שנותנין את הבריחים ע"כ, ובדאת' בחללו של קרש, משמע שעל בבריח התיכון ידבר, וכן אי' להדי' בילקוט פקודי (רמז תכ"ג), וז"ל, הבריח התיכון המובלע בתוך חללו של קרשים מובלע בתוך שפופרת של זהב שארך כל אחת ואחת אמה ומחצה נתונה בתוך חללו של קרש והבריח התיכון מובלע בהן מן הקצה אל הקצה, ואולם רש"י ז"ל פי' שאף שאר הבריחים לא היו מצופים זהב, כי אם נתונים בשפופרת של זהב עוברות מטבעת לטבעת, וכן אי' בילקוט שם (רמז ת"כ): (ל) והקמת את המשכן, לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר, קודם לכן, שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו (רש"י), כוונת הרב ז"ל שהזמן מורכב מעתיד ועבר, לפי שעתה עדיין לא הראהו. אבל בשיבא זמן הקמתו, שממנו הוא מדבר, אז תהי' הפעולה עברה. כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (ווירד געלייגט וואָרדען זיין), וכבר באמרנו בכמה מקומות שדרך הזמן המורכב כזה לבא בל"הק

בָּהָר׃ ס חמישי (לא) וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ (לב) וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב

תרגום אשכנזי

וועלכע דיר אויף דעם בערגע ווירד געצייגט וואָרדען זיין: (לא) דוא זאָללסט אויך איינען פֿאָרהאנג מאכען, פֿאָן בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע, אונד זעכספֿאַך געצווירנטעם גארן, מיט פֿיגורען פֿאָן כרובים דורכווירקט, קונסט־וועבעראַרבייט זאָלל מאן איהן מאכען: (לב) דיזען פֿאָרהאנג לעגסט דוא אויף פֿיער זייליען פֿאָן שטים־האָלץ דיא מיט גאָלד בעלעגט זינד, איהרע האקען אויך פֿאָן גאָלד, אויף

תרגום אונקלוס

(לא) וְתַעְבֵּיד פָּרֻכְתָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן יַעְבֵּיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃ (לב) וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָה עַמּוּדֵי שִׁיטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָה סַמְכִין

רש"י

ולהבדלותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה: ד' עמודים. תקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן ווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת אורכ' י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדש הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברות כ' אמה ונשפע' על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת

באור

על הרוב בלשון עבר: (לא) פרכת, לשון מחיצה והבדלה: תכלת וארגמן וגו'. מכל מין ומין הי' בכל חוט שש חוטין, נמצא החוט כפול כ"ד (יומא דף ע"ב ע"א), ובילקוט אי' שגם זהב הי' בפרכת: (לב) ארבעה עמודי שטים, מתמונת העמודים הללו ומדתן ואופן סדורם לא נזכר דבר לא במקרא ולא בברייתא דמ"ה ולא בילקוט, ואולם חמשת העמודים שעל פתח האהל עוביין כעובי הקרש שהוא אמה, כמו שכתב רש"י לעיל בשם ברייתא דמס' מדות ובילקוט פקודי אי' שהיו אמה על אמה, ומדקאמר אמה על אמה משמע שהיו בעלי זויות, לא עגולים ואולם ארבעת העמודים הללו, נראה שהיו בעובי אמה ובדוחק כחצי הקרש שהם ד' טפחים ומחצה, שכן הי' מדת אדני כסף אשר בהם היו תחובים. וכן לא נזכר המרחק שבין העמודים. ועל כרחינו לומר שלא הי' המרחק שביניהם שוה, ויתכן שהיו שנים מכאן ושנים מכאן, כדי שישאר באמצע רוחב פניו יותר משתי אמות ומחצה, דאל"כ האיך היו יכולים להכניס את הארון לארכו, שהי' אמתים וחצי, חוץ מן הבדים והטבעות שעל גביו? (דאלו לרחבו, אף שלא הי' כי אם אמה וחצי, וודאי אי אפשר, שהם הבדים יוצאים מכאן ומכאן), ומלשון הכתוב משמע שהקימו את העמודים, ואחרי כן הביאו את הארון, ושמו את הפרכת. וכן כתב בעל חכמת המשכן (כמו שהביא בעל מעשה חושב בשמו). שלא הי' המרחק שבין העמודים שוה, אלא שהוא סדרם על אופן אחר: וויהם, אונקליות עשויות כדמות זו, קבועות בראשי העמודים. להחזיק בהם את הפרוכת. ויתכן שהיו כעין הכותרות שבראשי העמודים לנוי, ולדעת רש"י ז"ל הי' ראש הפרוכת כרוך בכלונס, והניחו את הכלונס על הווים ההם, ואולם בברייתא דמ"ה פ"ד אי' שעשו ארבעה תורין בראש הפרוכת, והיו תולין אותה ע"י התורין ההם באונקלאות על גבי העמודים, ופי' בערוך (ערך תרד כ') תורין הם לולאות כגון שעושי' למכנסים, ואמר הגאון אנו קורין אותן תופרות מלשון תפירה, וכן משמע, שאל"כ לא הית' שפת הפרוכת מגיעה לארץ. והפרוכת ארכה, שהוא השתי, עשר אמות לרחבו של משכן, ורחבה שהוא הערב, עשר אמות כגבהן של

עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ (לג) וְנָתַתָּה
אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ
שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן
הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין
הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ (לד) וְנָתַתָּ
אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים׃ (לה) וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה
וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃

תולדות אהרן והבדילה יומא נ"א, ב': ואת יומא נ"ג, א'. חגיגה ס"ה, ב'. מנחות נ"א, ב': והשלחן מנחות שם:

פיער זילבערנע פיסע: (לג) דוא ווירסט דען פֿאָרהאנג גערַאדע אונ־טער דען שפאנגען דער טעפפיכע אנברינגען, איננערהאלב דעם פֿאָר־האנגס ברינגסט דוא דיא לאדע דעם געזעטצעס היניין: זאָ זאָלל דער פֿאָרהאנג אייך איין צווישענשייד זיין. צווישען דעם היילִיגען, אונד דעם אללערהייליגסטען: (לד) דוא לעגסט הער־נאך דען דעקקעל אויף דיא לאדע דעם צייגניס־סעס; אין דעם אללער־הייליגסטען: (לה) דען טיש זעטצסט דוא אוי־סערהאלב דעם פֿאָר־האנגס; דען לייכטער, דעם טיש געגענאיבער, נעמליך אן דער זייטענוואנד דער וואָהנונג, אויף דער זידליכען זייטע; דען טיש אבער ברינגסט דוא

תרגום אונקלוס

דִּכְסַף׃ (לג) וְתִתֵּן יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַּיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגַּו לְפָרוּכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ (לד) וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ (לה) וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל כְּסַר מַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִיפּוּנָא׃ (לו) וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא

רש"י

השנית כסת' שליסי של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזבח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד אורך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח

באור

קדשים: (לג) תחת הקרסים, בשלישו של משכן, למערב העמודים, כדי שיהי' הימנה ולפנים עשר אמות, והימנה ולחוץ עד העמודים שעל הפתח עשרים אמה, נמצא בית קדש הקדשים עשר על עשר: והבאת שמה וגו', לא יצונו עתה שיעשה כסדר הזה, כי אין עתה הצואה בהקמת המשכן, כי אם בעשייתו. אבל הענין הוא הודעת התכלית, שישים הפרוכת תחת הקרסים, כדי שיהי' הארון שמה בבית לפרוכת, ותבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, וכן ונתתה את הכפרת שבפסוק הבא: (לה) ושמת את השלחן, שלחן בצפון, משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אוי' שבין שלחן למנורה, משוך קמעא כלפי המזרח, וכולם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד? אורך המשכן מן הפתח לפרוכת כ' אמה, המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות, (רש"י): (לו) מסך, וילון, הוא מסך כנגד הפתח, כמו שכת בעדו (איוב א' י') לשון מגין (רש"י), והוא מן הכפולים בתוספת מ"ם, ומשפטו מְסָכָךְ

(לו) וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ (לז) וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס ששי

כז (א) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ

ת"א מעשה ע"ג, ג': חמש זבחים כ"ט, ג'. וס' ח', וס"ג ח': רבוע זבחים שם: ושלש זבחים שם:

תרגום אשכנזי

אן דיא נארדליכע זייטע־ וואנד: (לו) דוא מאכסט איינע דעקקע, צום איינ־ גאנגע דעם געצעלטס, פאן בלויער, פורפורראָ־ טהער, האָכראָטהער וואָללע, אונד זעכספאך געצווירנטעם גאַרן; שטיקקערארבייט: (לז) דוא מאכסט צו דיזער דעקקע, פינף זייולען פאָן שטים־האָלץ, בעלעגסט זיא מיט גאָלד, איהרע האקען פאָן גאָלד, אונד גיסעסט דאצו, פינף קופפערנע פיסע:

כז (א) דוא מאכסט דען אלטארהעדר פאָן שטים־האָלץ: פינף עללען דיא לענגע, אונד פינף עללען דיא ברייטע, דער אלטארהעדר זאָלל פיערעקקיג, אונד דיא

תרגום אונקלוס

לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּיר׃ (לז) וְתַעְבֵּיד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יַתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא׃

כז (א) וְתַעְבֵּיד יַת מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין

רש"י

כמו סכת בעדו [איוב א'] לשון מגין: מעשה רוקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם. שם האומן ולא שם האומנות תרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרכת י' אמות על י' אמות:

כז (א) ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קומתו. דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף

באור

בפלס מְכֻלָּל (רד"ק בשרשים שרש סכך): מעשה רוקם, הצורות עשויות בו מעשה מחט, כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם, שם האומן ולא שם האומנות, תרגמו עובד צייר ולא עובד ציור (וכן מתורגם בל"א. ויב"ע שתרגם עובד ציור מחטא, תרגום כפי הכוונה), ומדת המסך כמדת הפרוכת עשר על עשר אמות (רש"י), ולפ"ז לא כסה המסך כנגד עובי הקרשים מזה ומזה: (לז) חמשה עמודי שטים, כבר זכרתי למעלה (פסוק ל"ג) שנראה מדברי רז"ל שהיו בעלי זויות, ומדתם אמה על אמה, ואף בהם צריכין אנו לומר שהי' ביניהם רוחב פניו להכניס השלחן והארון עם בדיו וטבעותיו, ולא היו א"כ המרחקים שביניהם שוים, ואולם לאופן סדורם אין הכרע מדברי קדמונינו ז"ל ובעל מעשה חושב הכריע מדעתו, וכתב שהיו שנים מהם מכסים עובי הקרשים מזה ומזה, והשלשה הנשארים על מרחק שוה, רחוקים זה מזה וכן משני צדי הפתח אמה ושלש רביעי', ואין בדיו נראים כמש"ל, דא"כ הי' צריך להקים העמודים אחר שהכנים הארון והשלחן:

כז (א) מזבח, מקום גבוה מיוחד לעבודת ההקרבה וההקטרה נקרא מזבח, ואין בל"א מלה משותפת לשתי ההוראות האלו כי אם מלת (אלטאר) הלקוחה מלשון רומי, ושם שרשה מלשון גובה (אלטו"ס, הָגָךְ) מענין במה. והמזבח שדבר בו הכתוב הזה הוא הנקרא מזבח החיצון, ונקרא ג"כ מזבח העולה וכן מזבח הנחשת, ולמעלה (כ' כ"א) קראו הכתוב

אַמּוֹת קֹמָתוֹ: (ב) וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: (ג) וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו

האָהע דעסזעלבען דרייא עללען זיין: (ב) אן דען פיער ווינקעלן מאכסט דוא פיער האָהלע עקקען, דיא עקקען ווערדען אויס איינעם שטיק מיט דעם העררע געמאכט: דוא בעלעגסט איהן מיט קופ-פער: (ג) דוא מאכסט אויך טאָפפע, איהן פאָן אשע צו רייניגען, (אָדעראשען=טאָפפע), שויפעלן,

תרגום אונקלוס

רומיה: (ב) ותעביד קרנוהי על ארבע זויתיה מניה יהוין קרנוהי ותחפי יתיה נחשא: (ג) ותעביד פסכתרותיה למספי קטמיה ומגרופיתיה ומזרקוהי וצינוריתיה ומחתיתיה לכל מנוהי תעביד

רש"י

כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה [זבחים נ"ט]:

(ב) ממנו תהיינה קרנותיו. שלא יעשם לבד ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנא' ומצחך נחושה [ישעי' מ"ח]: (ג) סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכה והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מל' אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה [תהלים פ'] אויל משריש [איוב ה']. וחלופו ובכל תבואתי תשרש [שם ל"א] וכמוהו בסעיפיה פוריה [ישעי' י"ז] וחלופו מסעף פארה [שם י'] מפחת סעיפי' וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו [ירמי' נ'] וכמוהו ויסקלוהו באבנים [יהושע ז'] וחלופו סקלו מאבן [ישעיה ס"ב] הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו [שם ה'] אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע"ז אדשנדר"יר (פאן אשע צו רייניגען) *A décendrer*,: ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז ווד"יל (שויפעל) *Padel*, *pael*, Pelle: ומזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין אותן על גחלי המערכ' שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרוני"ש (קרוממע האקען) Crochets : *Croches* ובלשון חכמים צנוריות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן

באור

מזבח אדמה: רבוע, כל צורה בעלת זויות שארכה כרחבה נקראת רבוע: ושלש אמות קומתו. דברים ככתבן, דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו (והוא עשר אמות), ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו, משפת סובב ולמעלה (זבחים דף נ"ט ע"ב), שהסובב והוא הכרכב הנזכר להלן, הגיע עד סוף האמה הששית של גבהו, ומשם עד השפה העליונה שלש אמות, ואמה אחת לגובה הקרנות, הרי עשר אמות, שהן פי שנים כארכו, ובברייתא דמ"ה (פי"א) נזכרה הפלוגתא בשם רבי מאיר ור' יוסי, והרמב"ם פסק כרבי יוסי, וכן בברייתא דא"ה אחר שהזכירה המחלוקת, סתמה כרבי יוסי: (ב) ממנו תהיין קרנתיו, שלא יעשם לבד ויחברם בו, ויב"ע תרגם מניה יהוויין קרנוי זקיפין לעיל, שהיו זקופין ועולין מן המזבח, והקרנות האלו היו חלולות ומעוקבות, אמה על אמה בגובה אמה: (ג) סירתיו, כמין יורות: לדשנו, להסיר דשנו לתוכו, והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם, כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה, כמו ותשרש שרשיה (תהלים פ' י'), אויל משריש (איוב ה' ג'), וחלופו ובכל תבואתי תשרש (שם ל"א י"ב), וכמוהו בסעיפי' פריה (ישעי' י"ז ו'), וחלופו מסעף פארה (שם י' ל"ג), מפחת סעיפיו' וכמוהו וזה האחרון עצמו (ירמי' נ' י"ז), שבר עצמיו, וכמוהו ויסקלהו באבנים (מלכים א' כ"א י"ג), וחלופו סקלו מאבן (ישעי' ס"ב י'), הסירו אבניה, וכן ויעזקהו ויסקלהו (שם ה' ב'), אף כאן לדשנו להסיר דשנו, בלע"ז אדישנד"ריר (רש"י), בל"א (צו ענטאשען, פאן אשען צו רייניגען): ויעיו, כתרגומו מגרפות שנוטל בהן הדשן, והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק, ולו בית יד ובלע"ז ווידי"ל (רש"י), בל"א (חיין געפעס צום אבזעערען): ומזרקתיו, לקבל דמי הקרבנות: ומזלגתיו, כמין אונקליות כפופים להפוך בהן איברי הקרבנות על גחלי המערכה, שיהא ממהר שריפתן, ובלע"ז קרוני"ש [ובש"א

וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ (ד) וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ (ה) וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ (ו) וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃

ת"א ונתתה זבחים ס"ו, ח': והיתה זבחים ס"ב, ח', וקי"ר ג':

תרגום אשכנזי

בעקקען, גאבעלן, אונד קאָהלפפאננען דאצו: אללע זיינע גערעטהע מאכסט דוא אויס קופפער: (ד) דוא מאכסט פֿערנער איין זיבווערק, נעטצפֿאָרמיג פֿאָן קופפער: אן דיזעם נעטצע מאכסט דוא פֿיער רינגע פֿאָן קופפער, אן דען פֿיער עקקען: (ה) דיזעס זיבווערק בעפֿעסטיגסט דוא, אונטערהאלב דער אויסלאדונג אם אָפפֿעראלטאר: דאז נעטץ זאָלל ביז אין דיא העלפֿטע דעס אלטארהעררדם רייכען: (ו) דוא מאכסט אויך שטאנגען צום אלטארהערדע, שטאנגען פֿאָן שטים־האָלץ; בעלענסט ,

תרגום אונקלוס

נְחָשָׁא׃ (ד) וְתַעְבֵּיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַרְתָּא דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל מְצַרְתָּא אַרְבְּעָה עִיזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבְּעָה סִטְרוֹהִי׃ (ה) וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְבָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַרְתָּא עַד פַּלְגּוּת מַדְבְּחָא׃ (ו) וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְאָעֵי

רש"י

קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד [ישעיה ל'] לשון שאיבת אש ממקומה וכן היחתה איש אש בחיקו [משלי ו']: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קרי"בלא בלע"ז (איין זיב) Crible כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בכלי שוחקין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו וזה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' (שמו' כ') מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו

באור

מזלגתי קרו"לש, והוא בל"א (קרוּהחקען, גאבעלן)] ובלשון חכמים צנוריות (רש"י): ומחתתיו, לחתות בהן הגחלים, כדכתיב לחתות אש מיקוד (שם ל' י"ד), היחתה איש אש בחיקו (משלי ו' כ"ז): לכל כליו, כמו כל כליו (רש"י), וכבר הזכרנו פעמים רבות משמוש הלמ"ד, להורות על הכלל שאחרי הפרט: (ד) מכבר, לשון כברה שקורין קרי"בלא בל"א (זיב), כמין לבוש עשוי למזבח עשוי חורין חורין, כמין רשת, ומקרא זה מסורס, וכה פתרונו, ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת (רש"י): (ה) כרכב, סובב, כל דבר המקיף סביב בעגול נקרא כרכב וכו' והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפנות התיבות וספסלי העץ, אף למזבח עשה חריץ סביבו, והי' רחבו אמה בדפנו לנוי, והוא לסוף שש אמות של גבהו, לדברי האומר גבהו פי שנים כארכו

(ז) וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ (ח) נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס שביעי (ט) וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר

ת"א והובא יומא ע"ב, א' וב': נבוב ב"ב י"ב א':

זיא מיט קופפער: (ז) דיא שטאנגען ווערדען אין דיא רינגע געשטעקט: זאָ דאס דיא שטאנגען אן ביידען זייטען דעס אלטארהעררדס זייען, אינדעם מאן איהן טרעגט: (ח) האָהל, פֿאָן טאפֿעלן צוזאממענגעזעטצט, זאָללסט דוא איהן מאכען; וויא ער דיר אויף דעם בערגע געצייגט וואָרדען, זאָ זאָלל מאן איהן מאכען: (ט) דוא מאכסט דען פֿאָרהאָף צור וואָהנונג,

תרגום אונקלוס

שִׁיפִין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן נְחָשָׁא: (ז) וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִיזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִיטַּל יָתֵיהּ: (ח) חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אַחֲזֵי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן: (ט) וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא

רש"י

שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י' אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנת מ"ט מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדוהו מן המקרא: (ז) בטבעות. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לוחות. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג

באור

(רש"י). והנה כאן כתב הרב ז"ל שהי' חרין, ובש"ס (זבחים דף כ"ט ע"ב וס"ב ע"א) הזכיר שהי' בליטה, והרב בעל מעשה חושב השוה ב' הלשונות, וכתב שהי' באמת בליטה, ואולם הבליטה הזאת לא היתה חלקה כי אם חרוצה, והבליטה נקראת בל"א (אויסלאדונג, בוכט), ואם הי' חרין צריך לתרגמו (האָהלע ווייטע): עד חצי המזבח, שהוא סוף האמה החמשית, והוא חצי גובה המזבח עם הקרנות לדברי ר' יוסי, ועד שם הוא מקום הדמים הנתנין למטה, ויב"ע בתרגומו הוסיף ואמר שהי' המכבר הזה לתועלת, שאם יפול עץ או גחלת מעל המזבח יקבלו המכבר, ולא יגיע לארץ, והכהנים לוקחים אותו מן המכבר, ומחזירין אותו על המזבח, משמע שהי' המכבר יוצא קצת מדופן המזבח, לקבל דבר הנופל מעליו: (ודע שבמקצת הספרים שבדפוס נכתב ברש"י בפסוק ה' בזה"ל. והגיע רחבו (של מכבר) עד חצי המזבח, נמצא שהמכבר רחב אמה, והוא הי' סימן וכו'. ואולם בשני הכ"י שבידי, וכן בדפוס וויניציא ובשאר דפוסים ישנים תיבות הללו נמצא שהמכבר רחב אמה אינן, ובאמת אין להם שחר, כי היכן נמצא שלא הי' רחבו כי אם אמה? אולי צ"ל נמצא שהכרכוב רחב אמה, שהוא הגיע מן קצה הרשת שהוא סוף האמה החמשית, עד סוף האמה הששית של גובה המזבח, נמצא שהי' רחבו אמה, אבל מזה שכתוב אח"כ בדברי רש"י והוא הי' סימן וכו', משמע דקאי על המכבר, ויותר נראה שטעות נפל במקצת הספרים, והנה למעלה על המזבח לפנים מן הקרנות, שהיו אמה על אמה כנזכר, היה אמה אחת סביב לדריסת רגלי הכהנים. נשתייר אמה על אמה באמצע, והוא הי' מקום המערכה, וכבש הולך ומשופע הי' לדרומו של מזבח, שבו היו עולין, ושי' הכבש ההוא רחוק מן המזבח כמלא חוט השערה, ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום, כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי יהודה האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו, לא הי' אורך הכבש, כי אם עשר אמות (כ"כ רש"י בשם משנת מס' מדות): (ז) בטבעת, בארבע טבעות שנעשו למכבר: נבוב לחת, כתרגומו חליל לוחין, לוחות עצי שטים מכל צד, והחלל באמצע, ולא יהי' כלו עץ אחד שיהי' עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן כי אם חלול, ותמקום

הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ (י) וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (יא) וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי

ועמדיו ק'

תולדות אהרן וו' סנהדרין כ"ג, א':

תרגום אשכנזי

צור זידליכען זייטע; גע־שטריקטע אומהענגע צום פֿארהאף, פֿאן געצווירנ־טעם גארן, הונדערט על־לען לאנג, פֿיר דיא איינע זייטע: (י) דאצו צוואנ־ציג זיילען, נעבסט צוואנ־ציג קופּפערנען פֿיסען. דיא האקען אן דען ויי־לען, אונד איהרע רייפֿען זילבערן: (יא) זאָ אויך צור נאָרדליכען זייטע, אין דער לענגע, הונדערט עללען לאנגע אומהענגע; דאצו צוואנציג זייל־ען, נעבסט צוואנציג

תרגום אונקלוס

דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃ (י) וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ (יא) וְכֵן לְרוּחַ צִיפּוּנָא בְאוּרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי

רש"י

תרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמודיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם. של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש בלע"ז (פפעהלע) Pals, ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת

באור

חכייתן היו ממלאין את חללו עפר עד מקום המערכה: (ט) קלעים, עשוים נקבים נקבים, מעשה קליעה, ולא מעשה אורג. וכן מתורגם בל"א, ובברייתא דמ"ה (פ"ה) שנינו כמין קלע זה של ספינה: לפאה האחת, כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמדיו עשרים, חמש אמות בין עמוד לעמוד (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה פרק ה'), והכוונה מאמצע העמוד האחד עד אמצע העמוד השני, כי הי' עובי העמודים אמה. כ"כ הרא"ם ובעל חכמת המשכן ובעל מעשה חושב, כן משמע, אבל להמונחם אין הכרע, אם היו עגולים או בעלי זויות, ומסתמא היו כמו עמודי המסך, בעלי זויות: ואדניהם. מוסב על העמודים, האדנים של העמודים נחשת, האדנים יושבים על הארץ, והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש [וברש"י כ"י פל"ש, פאלאס, בל"א (פפאהל)], ארכן ששה טפחים, ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו. וכורך שפת הקלע שביציו במיתרים, כנגד כל עמוד ועמוד. ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין וי"ו, ראשו זקוף למעלה, וראשו אחד תקוע בעמוד. כאותן שעושין להציב דלתות, שקורין גונ"דש (גאנד"ש, ובל"א טירהאנגעלן), ורחב הקלע תלוי מלמטה, והי' קומת מחילת החצר (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה שם), ועוד שנינו שם שהי' הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה, ושתי אמות ומחצה מצד זה. הכוונה מאמצע העמוד, שאם הי' הטבעת נתונה על האונקלי, ומשם עד מקום הטבעת שבעמוד הסמוך חמש אמות, כמ"ש למעלה: ווי העמדים. הם האונקליות, וכבר כתבתי שיתכן שהיו דמות ליוד, כעין כותרת שעושין לראשי העמודים לנוי (תמלא דמות: בתוך הגליונים חסר בשער הספר, כשנור ותונח לרגלי העמוד) ועליו היו מניחין את הקונדס בטבעתו: וחשקיהם, חשוק לשון חגורה, שכך תלינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים (שופטים י"ט י'), תרגמו חשוקים, כך פירש"י ז"ל, וכתב שהיו העמודים מוקפים בחוטי כסף סביב, ואיני יודע אם על פני כלם אם בראשם אם באמצעם עכ"ל. והנה מצאנו לשון חשק נופל על החבור והדבוק, ואף החשק שבנפש הוא מענין הזה. כי האוהב ידבק עם הנאהב, ונפשו קשורה בנפשו, וכן ותדבק נפשו (בראשית ל"ד ג'), וכמו חשקה נפשו (שם ח'), ויתכן א"כ לומר שהיו הווים נדבקים ונחשקים בעמודים

הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (יב) וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ (יג) וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ (יד) וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה

תולדות אהרן וחמש ערוזין ג'. ג':

תרגום אשכנזי

קופפערנען פיסען, דיא האקקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען זילבערן: (יב) דיא ברייטע דעם האָפ'ס צור וועסטליכען זייטע, פינפציג עללען אומהענגע, דאצו צעהן זיילען, נעבסט צעהן פיסען: (יג) דיא ברייטע דעם האָפ'ס, צור אָסטליכען זייטע, פינפציג עללען: (יד) נעמליך פינפצעהן עללען אומהענגע צו דער איינען זייטע נעבען דעם איינגאנג: ראצו

תרגום אונקלוס

עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ (יב) וּפוּתְיָא דְדָרְתָּא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרָא׃ (יג) וּפוּתְיָא דְדָרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ (יד) וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא

רש"י

הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונז"יש בלע"ז (טהירהאנגען) Gonds, ורחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הם האונקליות: וחשוקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגור' שכן מצינו בפילגש בגבע' ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים (שפטים י"ט): (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרוייה קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן כ' אמה לא היו סתומים כלה בקלעים לפי ששם הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ' אמה וזהו שנא' ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד

באור

ע"י חגורות של כסף המסבבות את העמודים, וכ"כ הרמב"ע, והוא מסכים עם מה שדמיתי בנפשי, שהיו הווים כעין כותלת שבראשי העמודים, ודרך הכותלות ההם להיות נדבקים סביב העמוד ע"י חגורות, ובשיורי הבניינים הקדמונים ימצא שהיו עושין לפעמים את הכותלות מאבן יקרה, או ממתכות יקר, וכן החגורות פעמים יפתחו אותם מאבני שיש או (גראניט) וכדומה לכוי, ופעמים יעשו אותם ממיני מתכות, והן מדבקות את הכותרת עם העמוד, ואחרי שהווים היו מטוענים במשא הקלעים הכבדים, והיו מתוחין מלמטה ע"י היתדות המחוברין בארץ, היו צריכים להדבק היטב עם העמודים, כדי שלא ירופפו, והיו מהדקין אותם ע"י חשוקי כסף: (יג) לפאת קדמה מזרחה, פני המזרח, קדם לשון פנים, אחור לשון אחורים, לפיכך מזרח קרוי קדם, שהוא פנים, ומערב קרוי אחור, כד"א הים האחרון (דברים י"א כ"ד), ימא מערבא (רש"י): חמשים אמה, אותן כ' אמה לא היו סתומים כלם בקלעים, לפי ששם הפתח, אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן, וכן לכתף השנית. נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ' אמה, וזהו שנאמר ולשע' החצר מסך כ' אמה, וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח (רש"י). והנה כדי לעמוד על סדר העמודים והמרחקים שביניהם, ולהשוותם עם מדת אורך ורוחב החצר הנזכר בכתוב, נסתכל בברייתא דמ"ה פ"ה שהבאתי למעלה וז"ל, הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה, ושתי אמות ומחצה מצד זה, וכן לעמוד השני, הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות ע"כ. ומשמע מזה שמשפט אחד לכל העמודים, ואף לעמודי הזויות ולאותם העומדים על הפתח מזה ומזה, דין אחד להם שמכלם יצא הקלע שתי אמות ומחצה מזה ושתי אמות ומחצה מזה. ומוכח מכאן שבקרני הזויות ממש לא היו שם עמודים כלל,

תרגום אשכנזי

דרייא זיילען, נעבסט דרייא פֿיסען. (טו) אונד צו דער אנדערן זייטע נעבען דעם איינגאנג, אויך פֿינפֿצעהן עללען אומהעננגע, דאצו דרייא זיילע׳, נעבסט דרייא פֿיסען: (טז) צום איינגאנגע דעס פֿאָרהאָפֿ׳ס איינע דעקקע פֿאָן צוואנציג עללען, פֿאָן בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע, אונד געצווירנטעם גארן, שטיקקעראַרבייט; דאצו פֿיער זיילען, נעבסט פֿיער פֿיסען: (יז) אללע זיילען דעס פֿאָרהאָפֿ׳ס רונד אומהער, האבען זילבערנע רייפֿען, איהרע האקען זינד זילבערן, אונד איהרע פֿיסע קופּפֿערן׃

קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ (טו) וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית
חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ (טז) וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר
מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם
עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃
מפטיר (יז) כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב
מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְאַדְנֵיהֶם

רש"י

לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג׳ שבמזרח ה׳ אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית ואדבע עמודים למסך הרי י׳ עמודים למזרח כנגד י׳ למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו׳. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא

תרגום אונקלוס

עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: (טו) וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: (טז) וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָה וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָה: (יז) כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן

באור

כי אם מבני עמודי בקצוע דרומית מזרחית הי׳ האחד משוך אל הדרום שתי אמות ומחצה, והשני משוך אל המזרח ב׳ אמות ומחצה וכן לכל המקצועות ואף על שער החצר לא היו העמודים נתונים על הקצוות מימין ומשמאל השער, כי אם משוכים משם שתי אמות ומחצה מזה ומזה. ואמנם כן לא יתכן לומר שילא הקלע מן כל עמוד ועמוד ב״א ומחצה מזה ומזה, כמבואר במעט השתכלות. ולפי זה כך הי׳ סדר עמודי החצר סביב לצד מזרח מדרום לצפון שתי אמות ומחצה קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, שתי אמות ומחצה קלעים, ימין השער, שתי אמות ומחצה מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, שתי אמות ומחצה מסך, שמאל השער, שתי אמות ומחצה קלעים, עמוד חמש אמות קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, שתי אמות ומחצה קלעים, הרי לך חמשים אמה רוחב ובהם עשר׳ עמודים, וכנגדם עמוד מול עמוד מכוון, עברה למערב, אלא שאין שם פתח. לדרום החצר שתי אמות ומחצה קלעים במקצוע המערבי, וכן במקצוע המזרחי, וביניהם כ׳ עמודים עם י״ט מרחקים כל אחד מהם חמש אמות, הרי לך מאה אמות אורך, וכן לצפון, עמוד מול עמוד, על סדר נאה ומכוון, לכל עמוד מזה ומזה ב׳ אמות ומחצה קלע, ובין עמוד לעמוד חמש אמות, שים לבך על זה, ולא תצטרך לכל הלחץ אשר בלחצו המפרשים בזה הענין. כי הנה הרלב״ג ז״ל שלא ראה בברייתא דמ״ה חשב שהיו שם עמודים בקרני הזויות ממש, ומזה נולדו לו ספקות רבות: האח׳ שהיו צריכים להעמיד בכל מקצוע שני עמודים תכופים זה אצל זה, בלי רווח ביניהם כלל. אחד לשורת האורך ואחד לשורת הרוחב, כדי למלאות מספר העמודים שזכר הכתוב לכל רוח, ואין הסדר הזה נאה לעין הרואה. והשני שעל הדרך הזה אין בין עשרים עמודי האורך כי אם י״ט מרחקים, ובין עשר עמודי הרוחב לא היו כי אם

נְחֹ֑שֶׁת׃ (יח) אֹ֤רֶךְ הֶֽחָצֵר֙ מֵאָ֣ה בָֽאַמָּ֔ה וְרֹ֥חַב ׀ חֲמִשִּׁ֣ים בַּחֲמִשִּׁ֗ים וְקֹמָ֛ה חָמֵ֥שׁ אַמּ֖וֹת שֵׁ֣שׁ מָשְׁזָ֑ר וְאַדְנֵיהֶ֖ם נְחֹֽשֶׁת׃ (יט) לְכֹל֙ כְּלֵ֣י הַמִּשְׁכָּ֔ן בְּכֹ֖ל עֲבֹדָת֑וֹ וְכָל־יְתֵדֹתָ֛יו וְכָל־יִתְדֹ֥ת הֶחָצֵ֖ר נְחֹֽשֶׁת׃ ס
(כ) וְאַתָּ֞ה תְּצַוֶּ֣ה ׀ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וְיִקְח֨וּ

ת"א ארך עירובין שם, וכ"ג ב', ונ"ח ח'. זבחים נ"ט, ז': ואתה תצוה תנח"ה כ"ט, ב', ול' ח': ויקחו סכות נ"ז, ח'. מנחות פ"ו, ב':

תרגום אשכנזי קמו

(יח) דיא לענגע דעם פֿאָרהאָפֿ'ס הונדערט עללען, דיא ברייטע איך פֿינפֿציג עללען, נעמליך ביז פֿינפֿציג עללען אין דער לענגע, דיא האָהע דער אומהענגע, פֿינף עללען, פֿאָן געצווירנטעם גארן: דאצו קופּפֿערנע פֿיסע: (יט) אללע איבריגען גערעטהע דער וואָהנונג, צום דיענסטע דערזעלבען: אללע איהרע נעגעל אונד אללע נעגעל דעם פֿאָרהאָפֿ'ס זאָללען פֿאָן קופּפֿער זיין:

(כ) דוא זאָללסט אבער אויך דען קינדערן ישרא'ל בעפֿעהלען, דאס זיא דיר דאז רייִנסטע אָהל פֿאָן

תרגום אונקלוס

נְחָשָׁא׃ (יח) אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִנְחָשָׁא׃ (יט) לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא דִנְחָשָׁא׃ (כ) וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא

רש"י

ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו [ערובין כ"ג]: וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע

באור

ט' מרחקים, ואם הי' בין עמוד לעמוד חמש אמות כמ"ש רש"י ז"ל, אין החשבון מכוון עם מדת האורך והרוחב שזכר הכתוב. וכדי להתיר הספקות הללו הכניס הרב את עצמו בדוחקים עצומים, ובכלם אין די לבאר הדברים בכל הצורך, ולפי מ"ש והוכחנו משמעות לשון הברייתא אין מקום לספקות הללו (עיין בס' מעשה חושב) (והציור מזה תמצא בסוף הספר): (יח) ורחב חמשים בחמשים, חצר שבמזרח היתה מרובעת נ' על נ', שהמשכן ארכו ל' ורחבו עשר, העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר, נמצא כלו בחמשים הפנימים, וכלה ארכו לסוף ל'. נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים לחלל המשכן, שהקלעים היו לפנים מן העמודים, ומהם עד חלל המשכן כ' אמות (כי עובי הקרשים בכלל חצר, כ"כ רש"י בעירובין דף כ"ג ע"ב): ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר, נמצאו לו כ' אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר עד חלל המשכן וכן למערב, וחמשים על חמשים חצר לפניו, והוי' שעור הכתוב ורחב חמשים בחמשים, שעד חמשים אמה באורך יהי' רחב החצר חמשים אמה: וקמה חמש אמות, גובה מחיצות החצר, והוא רחב הקלעים (רש"י), ודע שזהו לשטת ר' יהודה בש"ס (זבחים דף נ"ט ע"ב וס' ע"א), אבל לר' יוסי היו רחב הקלעים ט"ו אמה, וזהו גובה החצר, ומה תלמוד לומר וקמה חמש אמות, משפת המזבח ולמעלה: (יט) לכל כלי המשכן, שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו, כגון מקבות לתקוע היתדות והעמודים: יתדותיו, כמין נגרי נחשת קשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע, שלא ינועו הקלעים מלמטה לכאן ולכאן ברוח, ויתכן שהיו היתדות הללו בנקודה האמצעית שבין עמוד לעמוד, שאם הקלעים קלים להתנועע;

תרגום אשכנזי

געשטאָסענען אָליפען
בּרינגען, צום לייכטען, אום
בעשטענדיג ליכט ברענ־
נען צו לאססען: (כא) אים
שטיפטסגעצעלטע, אוי־
סערהאלב דעם פֿאָרהאנ־

אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ (כא) בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ

תרגום אונקלוס

דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃ (כא) בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרוֹכְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי

רש"י

יתדותיו ועמודים: יתדות. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין

באור

(כ) ואתה תצוה, הזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרכת והמשכן והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך, החל לפרש דבר משרתי המשכן ועבודתם, שיעבדו הם בעצמם אין זר אתם. והתחיל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר, ואלה המשרתים ראוי להיות ניכרים ונבדלים במשפחותם גם במלבושיהם שהי' לכבוד, ולתפארת. ואח"כ הזכיר שיהיו חייבים ללמד שבעת ימי המלואים, שילמדם משה וירגילם, ולאחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה, לא על מזבח הזהב, רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה (הראב"ע), ובאה מלת הנוכח לפני הצווי לנכח. ואתה תצוה. לפי שהי' זה צווי לדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה, כמו שאמר חקת עולם לדרתם, וכל הנאמר למעלה לא הי' אלא לשעה לצורך המשכן, ובמדבר לא הי' להם דרך לעשות את השמן, רק הנשיאים הביאוהו מן השמור אתם: אליך, הטעם שיראה הוא בעצמו אם הוא זך וכתית כראוי: זך. נקי בלי שמרים (מנחות דף פ"ו ע"ב) ויהי' לפ"ז זך תואר לשמן, והראב"ע כתב שיבחרו הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלו קצתם, על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית, ויהי' א"כ זך תואר לזית, והמתרגם האשכנזי תרגם כדברי חז"ל, ולדעת ראב"ע ראוי שיתורגם (פֿאָן ריינען, געשטאָסע־נען אָליפען), [וטעם הנגינה, תשבי' לפי' חז"ל, כי מלת זית הוא בטעם מפסיק (כי עיקר הטעם ראוי להיות שֶׁמן זית זָך, ונשתנה הנגון למרכא בעבור שאין לתביר משרת פה. אבל לענין נתוח המאמר הוא כמפסיק, כנודע למבינים בטיב פסקי הטעמים), ואם הי' זך תאר לזית, ראוי להיות שמן בטעם מפסיק, [עיין בפירש"י על הכתוב בספר התורה הזה, (דברים כ"ט כ'), והיה ראוי להיות הנגינה באופן זה, וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ | שֶׁמֶן | זַיִת זָךְ]: כתית, הזיתים כותש במכתשת, ואינו טוחנן בריחים, כדי שלא יהיו בו שמרים. ואחר שהוצי' הטפה הראשונה מכניסן לריחים וטוחנן, והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות (רש"י מגמ' דמנחות (שם ע"א), והם דברי ר' יהודה, ולרבנן אף הטחון כשר למאור, אם אין בו שמרים): להעלת, לפי מ"ש בפ' תרומה לדעת האומר שלא היו הנרות מחוברות אל המנורה, והכהן הי' מעלה ומניח אותם בראשי הקנים, יתכן שעל שם זה תקרא ההדלקה בשם העלאה, ולכן במנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט (ד"ה ב' ד' כ'). ואולם אם היו הנרות מחוברות צ"ל כמו שפירש"י (והוא מת"כ), שלכך כתיב לשון העלאה, שידליק ויבעין בהדלקתו עד שתהא השלהבת עולה מאליה: תמיד, כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עלת תמיד (במדבר כ"ח ו'). ואינה אלא מיום ליום (רש"י), ואף שאמרו חז"ל (במס' תמיד פ"ו ומ"א) שהנר המערבי שהוא הנר שלפני ה' הי' דולק אף ביום, שממנו הי' מדליק ובו הי' מסיים, וא"כ היינו יכולים לפרש מלת תמיד על הנר המערבי, שהוא דולק תמיד. מ"מ הוכיח הרב ז"ל מדכתיב יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תמיד (ויקרא כ"ד ג'), שאף על הנרות שלא דלקו אלא מערב עד בקר יתכן לומר תמיד, ועוד שאף הנר המערבי לא הי' דולק ביום אלא ע"פ הנס, ומשמת שמעון הצדיק כבה גם הוא כחבריו, וא"כ גם בפסוק שלפנינו אין לפרש מלת תמיד, כי אם כמו שפירש"י ז"ל (וכן מוכח מגמ' דחגיגה (דף כ"ו ע"ב) דקאמר מנורה לא כתב בה תמיד, עיין בתוספת שם): (כא) על העדת, כמו לפני העדות: יערך,

אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

כח (א) וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ (ב) וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ

ת"א להעלות שבת כ"א, א': באהל מנחות ל"ח, ב': מערב פסחים נ"ט, א'. יומא ט"ו, א':

גטס, וועלכער פֿאָר דעם צייגנים איזט, זאָלל אהרן אונד זיינע זאָהנע דאז ליכט צורעכט מאכען, דאס עס ברעננע פֿאָן אבענד ביז מאָרגען, פֿאָר דעם עוויגען; דיעזעס זאָלל איינע אימֿמערוועהרענדע פֿעראָרדנונג זיין, פֿיר איהרע נאַכקאָממען, פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס:

כח (א) לאס דיינען ברודער אהרן אונד זיינע זאָהנע מיט איהם אויס דען קינדערן ישראל'ס צו דיר קאָממען, איהן צו מיינעם דיענסטע איינצווייהען, נעמליך אהרן, נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר, דיא זאָהנע אהרן'ס. (ב) דוא זאָללסט היילינע קליידער מאכען לאססען, פֿיר דיינען ברודער אהרן, צום אנזעהן

תרגום אונקלוס

מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כח (א) וְאַתְּ קָרֵיב לְוָתָךְ יַת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיַת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ (ב) וְתַעְבֵּיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן

רש"י

בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח [ישעיה ל"ג]: חסלת פרשת תרומה.

(כ) ואתה תצוה זך. בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית וכו' [מנחות פ"ו]: כתית. הזתים כותש במכתשת ואינן טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן. והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלת נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה [שבת כ"א]: תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד [במדבר כ"ח] ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חבתין נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב [ויקרא ו']. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום:
כח (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמר מלאכת המשכן: (ג) לקדשו

באור

ת"א יסדר, [ויתכן לפרש יערך כפי' יפת שהביא הראב"ע מלשון יעריכנו הכהן (ויקרא כ"ז ח'), כדי שיהי' נופל עליו מערב עד בקר, והכוונה שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב עד בקר, אבל יסדר אין ענינו שייך אל שעור השמן, ואולי בעבור שהוא מן הקל ראה אונקלוס לתרגם כן, כי כל הבאים על ענין השעור באים בהפעיל]: מערב עד בקר, יערך אתו באופן שתהיינה הנרות דולקות מערב עד בקר. והכוונה שיתן בו כל כך שמן:

כח (א) ואתה הקרב וגו', אתה בעצמך תקדשם ותגדלם במעלה הזאת (הרמב"ן). ולזה באה מלת הנוכח לפני הכנוי שאיננו אלא לנוכח: נדב ואביהוא וגו', טעם לזכר בני אהרן, שלא יחשוב כי בהמשח האב לכהנו יהיו גם הבנים כהנים מאליהם, אבל יכהן אותם לבד, ולא נתכהנו כי אם אלה הד' ומולדתם אשר יולידו אחרי כן, יצא פנחס ושאר הנולדים קודם לכן (הרמב"ן): (ב) ועשית, בצווי לחכמים העושים: לכבוד ולתפארת, יתרון המעלה והשלימות המיוחסת לענין משכיל, אם בדבור או במעשה, יקרא כבוד (עהדע, אנזעהען).

לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: (ג) וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי: (ד) וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל

ת"א לכבוד מגלה י"ג, ח':

אונד צור פראכט: (ג) רעדע דאהער מיט אללען וייזען קינסטלערן, מיט יעדעם, דען איך מיט איינעם וייזען גייסט ערפיללט האבע, דאס זיא אהרן'ס קליידער פֿערפֿערטיגען, איהן צו הייליגען, אונד צו מיינעם דיענסטע איינצוווייהן: (ד) דיזעס זינד דיא קליידונגסשטיקע, וועלכע זיא מאכען זאללען: איינען ברוסטשילד אונד איינען מאנטעל, איין אונטער-

תרגום אונקלוס

אֲחוּךְ לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: (ג) וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דִּי אַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: (ד) וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דִּי יַעְבְּדוּן,

רש"י

להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא שנטרי"ר בלע"ז (דיענסט) Service, Servantie: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: אפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רוחב כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט בלע"ז (היין ברייטער גורט) Surceint: שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר ודוד חגור אפוד בד [שמואל ב' ו']. למדנו שהאפוד חגורה היא וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד [ויקרא ח'] ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנא' ויאפוד לו בו [ויקרא שם] והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנ' בנות המלך הבתולות מעילים [שמואל ב' י"ג]: מעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטו"נש (דער קאסטען) Caston: Ghaton, מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא בלע"ז (איינע מיטצע) Coiffe, coëffe,

באור

ותמונ' הדבר וגלמו המורה על נשיאו' וחשיבות רב, תקרא פאר או תפארה (פראכט): והנה כל אלה הבגדים לבושי מלכות הם, והם פאר וכבוד ללובשיהם, ומעוררים בלב רואם ליחס הגדולה והתרוממות: (ג) ואתה תדבר, הוא בעצמו, כי הוא יכיר את חכמתם, וידע המלאכה הראוי' להמסר לכל אחד מהם. (הרמב"ן): מלאתיו, שב אל לב: ועשו, שיעשו: לקדשו וגו', לקדשו (דהיינו) להכניסו בכהונה ע"י הבגדים, שיהי' כהן לי, ולשון כהונה שירות הוא, שנטרי"א בלע"ז (רש"י), תרש"י כ"י שירוונטרי"א והוא סערוועני"א, ובל"א (דיענסט) והי' לפי פירש"י ז"ל לכהנו פעל יוצא, כי לכך כתב הרב ז"ל להכניסו בכהונה, ודעת הרשב"ם ז"ל שהוא עומד והוי"ו בו נוסף: (ד) חשן, תכשיט כנגד הלב, וכתב הרשב"ם כי לפי ענינו ופשוטו כמין כרתק וכיס, שהרי כפול הי': ואפוד, לשון מלבוש שהאדם מתקשט ומכוסה בו למעלה מבגדיו, כ"כ הרשב"ם, וכתב רש"י ז"ל, לא מצאתי בברייתא פי' תבניתו, ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו, רוחב כרחב גב איש, כמין סינר שקורין פורצי"נט בל"א (סורץ, גורטע) שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים וכו', וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ט מה' כ"המ ה' ט') האפוד רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים: ומעיל, הוא כמין חלוק וכן הכתונת, אלא שהכתונת סמוך לבשרו, ומעיל קרוי החלוק

וּכְתֹ֥נֶת תַּשְׁבֵּ֖ץ מִצְנֶ֣פֶת וְאַבְנֵ֑ט וְעָשׂ֨וּ בִגְדֵי־קֹ֜דֶשׁ לְאַהֲרֹ֥ן אָחִ֛יךָ וּלְבָנָ֖יו לְכַהֲנוֹ־לִֽי׃
(ה) וְהֵם֙ יִקְח֣וּ אֶת־הַזָּהָ֔ב וְאֶת־הַתְּכֵ֖לֶת וְאֶת־הָֽאַרְגָּמָ֑ן וְאֶת־תּוֹלַ֥עַת הַשָּׁנִ֖י וְאֶת־הַשֵּֽׁשׁ׃ פ
(ו) וְעָשׂ֖וּ אֶת־הָאֵפֹ֑ד זָהָ֡ב תְּכֵ֨לֶת וְאַרְגָּמָ֜ן

ת"א והם נ"נ ח', נ':

קלייד, איינען געווירפעלטען לייבראָק, איינען בונד, אונד איינען גורט. זיא זאָללען היילינע קליידער מאַכען, פיר דיינען ברודער אהרן, אונד פיר זיינע זאָהנע, איהן צו מיינעם דיענסטע איינצווייהן: (ה) הירצו זאָללען זיא דאז גאָלד, דיא בלויע, פורפיר־ראָטהע, האָכראָטהע וואָללע אונד דאז גארן אין עמפפאַנג נעהמען: (ו) דען מאַנטעל זאָללען זיא מאַכען: פאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע, אונד

תרגום אונקלוס

חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנִין וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ (ה) וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ (ו) וְיַעְבְּדוּן יָת אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

רש"י

שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין [סוכה מ"ג]: ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לביש ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשה אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את

באור

העליון, כ"פ רש"י ז"ל, ודעת הרמב"ם (שם ה' ג') והרמב"ן ז"ל שהמעיל כסות מקיף את כל הגוף, ואין לו בית יד, אלא נחלק לשתי כנפים מסוף הגרון עד למטה, ואינו מחובר אלא כנגד כל הגרון לבד: וכתונת תשבץ, עשוין משבצות לנוי, והמשבצות הן כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב, למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבת משבצות זהב (לקמן ל"א), ובלע"ז קורין אותו קשטו"נש [שאטא"נש, ובל"א (קאסטען לור אייפאסזונג)], (רש"י). ולשון הרמב"ם ז"ל משבצת היתה, שהוא בתים בתים באריגתה, כמו בית הכוסות, כדרך שעושין האורגים בבגדים הקשים בל"א (טאוורין = ארבייט), והכתונת יש לה בית יד, והיא כלבוש בפני עצמו, ומחברין אותו עם גוף הכתונת בתפירה. אורך הכתונת עד למעלה מן העקב, ואורך בית יד שלה עד פס ידו, ורחבו כרוחב היד. (הרמב"ם הלכות כ"הב הלכה ט"ז וי"ז): מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא [ובדפ"י כ"י קוייפי, והוא קאע"פי, ובל"א (הויבע)] שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין עכ"ל רש"י ז"ל, והרמב"ן ז"ל כתב שמצנפת של כ"הג איננה קרויה מגבע' בשום מקום. ולא נקראת מגבעות אלא של כהן הדיוט. והמגבעת של כהן הדיוט מקרא בלשון חז"ל מצנפת, ואמרו חז"ל המצנפת ארוכה שש עשרה אמה והרי היא כמין צניף שכורך בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל. כמו שלופף על השנד (כדמות (טירקישען בונד) הנודע), ואף המגבעת מצנפת הי'. אלא שהכהן הדיוט קושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו, כעין מגבעת שהוא כינע בגדי אונקלוס כי מגבעות כמו מקבעית. וכ"ה דעת הרמב"ם (שם הלכה ב' וי"ט), ולדעת הראב"ד ז"ל (שם ה' ג') מצנפת אורך הרבה וכורך אותה כריכות הרבה כבריות הישמעאלים, אבל מעשה המגבעות כעין כובעין שלנו חדין מלמעלה והן קצרין, וכ"כ הראב"ע: ואבנט, היא חגורה על הכתונה, והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן. ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל ויתן עליו את האפד (ויקרא ח' ז'). (רש"י), והאבנט רחבו כמו שלש אצבעות וארכו שנים ושלשים אמה, מקיפו ומחזירו כרך על גבי כרך. (הרמב"ם ה' כ"הגמ פ"ח הי"ט): (ה) והם יקחו, אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן

תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃

פאַן גאָרן געדרעהט, קונסטוועבעראַרבייט:

תרגום אונקלוס

צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן׃ (ז) תַּרְתֵּין כַּתְפִין מְלַפְּפָן

רש"י

האפוד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויש בה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד. עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רוחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשין השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא שחשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראש התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם ששה חוטים של תכלת וחוט של זהב עם ששה חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד כך שזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במס' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת

באור

המתנדבים את הזהב וגו' לעשות מהם הבגדים. (רש"י), הכוונה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה, כי באמונה הם עושים, ולאחר שגבו את הכל מנו הם ושקלו ואמרו למשה, כדכתיב ויהי זהב התנופה (לקמן ל"ח כ"ד): (ו) ועשו את האפד. בתחלה אבאר לך מעשה האפוד והחשן כמות שהוא, למען ירוץ הקורא בו, ואח"כ אפרש על סדר המקראות: האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים, רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים. ויש לו כמו שתי ידות כארבות עמו, יוצאות ממנו לכאן ולכאן, לחגור אותו בהם, והם הנקראים חשב האפוד, ותופר עליו שתי כתפות, כמין רצועות, עשויות ממין האפוד. אחת לימין ואחת לשמאל, והן עולות מאחורי הכהן על שתי כתפיו, ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט, וקובע בכל כתף וכתף אבן שהם מרובע מושקע בבית של זהב המקיפו מלמטה ומארבע רוחותיו, והבית ההוא נקרא משבצת, והמשבצות נתונות בראשי הכתפות, לפניו של כהן: מעשה החשן מפורש בכתוב, ונותן על ארבע זויותיו ארבע טבעות זהב, ונותן בשתי הטבעות של מעלה שהחשן נתלה בהם, שתי עבותות זהב והם הנקראים שרשות, לפי שעל ידם החשן נאחז ונשרש בכתפות האפוד, ונותן בשתי הטבעות של מטה, שהן כנגד הדדים, שני פתילי תכלת: וכן נותן באפוד ארבע טבעות, שתים בכל כתף וכתף, אחת מלמעלה בראש הכתף, ואחת מלמטה לכתף למעלה מן החשב, ונותן שתי עבותות זהב בשתי טבעות שלמעלה, והם הנקראים שרשרות, ואח"כ מכניס קצות העבותות של חשן בטבעות שלמעלה בכתפות האפוד, ומכניס שני פתילי התכלת שבשולי החשן בשתי הטבעות שלמעלה מחשב האפוד, ומוריד את השרשרות שבטבעות כתפות האפוד עד טבעות החשן העליונות, כדי שידבקו זה בזה, ולא יזח החשן מעל האפוד. נמצא כשלובש החשן עם האפוד יהי' החשן על לבו בשוה, והאפוד מאחוריו, וחשב האפוד קשור פחת החשן, ושתי הכתפות עולות מעל האפוד ויורדות על כתפות הכהן לפניו, ובהן שרשות החשן תקועות ונאחזות, ושתי שלשלות של זהב יורדות מעל כתפיו מכאן ומכאן עד טבעות החשן, ושני חוטי תכלת מרוכסין מתחת אצילי ידיו משתי טבעות החשן התחתונות עד שתי טבעות כתפות האפוד

(ז) שְׁתֵּ֧י כְתֵפֹ֣ת חֹֽבְרֹ֗ת יִֽהְיֶה־לּ֛וֹ אֶל־שְׁנֵ֥י

(ז) עס זאָללען צווייא שול-
טערשטיקע דאראן גע-

תרגום אונקלוס

יְהוֹן לֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף׃ (ח) וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי

רש"י

ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חושב. כבר פירשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתפות וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמולה לו מלמעלה דובקת סינר הכסים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן כאחוזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה

באור

בתחתונות שהן למעלה מן החשב. (כן נראה דעת הרמב"ם ז"ל פ"ט מהלכות כלי המקדש (הלכה ח' וט' ויו"ד וי"א), אחרי הדקדוק בדבריו והאמת שבספרי הרמב"ם שלפנינו כתוב אף בפעם הראשון, בטבעות שהזכיר בטבעות החשן, והם הנקראים שרשרות (שם הלכה ח'), ואולם כפי הנראה מהמשך לשון הרב ז"ל, ט"ס הוא, וצ"ל והם הנקראים שרשות, כמו שקראם הכתוב, כי לדעת רבינו ז"ל נראה שהיו שם ארבע עבותות, שתים בראש החשן הנזכרות בפסוק כ"ב, ונקראים שם שרשת, הביאם הרב ז"ל שם הלכה ח'. ושתים אחרות בטבעות שעל כתפות האפוד הנזכרים בפסוק י"ד אצל המשבצות, והם הנקראים שם שרשרות, והרב הביאם שם הלכה ט', וזהו שהזכיר רבינו שמכניס עבותות החשן בטבעות האפוד, ומוריד שרשרות שבטבעות האפוד עד טבעות החשן העליונות), ולדעת רש"י ז"ל לא היו שם אלא שתי עבותות תחובות בשתי טבעות החשן העליונות, ושני ראשי השרשרת הימני' תקועים במשבצת שבכתף הימין, וכן שני ראשי השרשרות השמאלים תקועים במשבצת שבכתף השמאל, ולפי' השרשות שבפסוק כ"ב הן הן השרשרת שבפסוק י"ד, ואין בהן הבדל אלא בשם, פעם יקראם כפי תמונתן, שהיו שלשלות, ופעם כפי תכליתן, שהיו עשויות לדבק בהן את החשן עם האפוד מלמעלה. וכן לא זכר רש"י ז"ל איך היו ראשי השלשלאות ההן תקועים במשבצות, אם היו גם שתי טבעות בכתפות האפוד כמ"ש הרמב"ם ז"ל, או על אופן אחר. ומשמעות הכתוב בסדר ואלה פקודי כדברי רש"י ז"ל, שהשרשות הן הן השרשרות, שלא זכר שם כי אם שתי עבותות, וכן משמע משם שלא היו בכתפות האפוד למעלה טבעות כלל, כי אם משבצות לבד, ובהן היו ראשי השלשלאות נתונים וקבועים באופן שלא נזכר. ודעת הרשב"ם ז"ל כדעת רש"י ז"ל בענין העבותות, שלא היו שם כי אם שתים, ואולם בתמונת האפוד לו דרך אחר, ולדעתו האפוד עשוי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה, ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו, והכתפות מכסות את כל הגוף של אדם ומאחריו ממתניו ולמעלה, וכתב שאם לא היו מובדלות הכתפות יחד, אלא באלו שתי רצועות עולות על צוארו, ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו, א"כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהו נופלות הכתפות ומתפרדות, והחשן נופל, (הס"ד, ואח"כ מתחיל דבור אחר, אל שני קצותיו, שמאחריו של כהן, קצות האפוד העליונות מעל חשב האפוד, כן הוא ברשב"ם כ"י, ונדפס בשבוש, כאלו הכל דבור אחד, ובעל קרן שמואל נלאה לפרשו) עכ"ל הרשב"ם ז"ל, ואולם מלשון הכתוב שקראם כתפות, ואמר שתהיינה הכתפות אל שני קצות האפוד, משמע שלא היו הכתפות מכסיות את כל גבו של כהן, כי אם עולות כעין רצועות, כמ"ש רש"י והרמב"ם ז"ל. ולא הי' רש"י ז"ל מתיירא שיפלו, כי אם בטח בחבורן לטבעות החשן, וכתב שע"י כך הן כאחוז' מלפניו כנגד לבו, ואינן נופלות: זהב וגו'. חמשת מינים הללו שזורים בכל חוט וחוט, היו מרדדין את הזהב כמין טסי' דקים, וקוצצין פתילים מהם, וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי תכלת, וחוט של זהב עם שש חוטי ארגמן, וכן בתולעת שני וכן בשש, ואח"כ שוזר את כלם כאחד, נמצא חוטן כפול כ"ח. וכן מפורש במס' יומא (דף ע"ב ע"א), ולמד מן המקרא הזה, וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות (את פתילי הזהב) בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' (לקמן ל"ט ג'), למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין (רש"י): מעשה חשב, מפורש למעלה בפ' תרומה (כ"ו א'): (ז) חברת, מחברות את האפוד עם חשן: אל שני קצותיו, אל רחבו של אפוד, שלא הי' רחבו אלא כנגד גבו של כהן, וגבהו עד כנגד האצילים שקורין

קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ (ח) וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ (ט) וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־

תולדות אהרן ששה סוטה ל"ו, א':

חעפטעט זיין, אן ביירען עקקען, וואָדורך ער בע־פעסטיגט ווירד: (ח) אונד דאז גירטעלבאנד דעם מאנטעלס, וועלכעס דאר־אן זיצט, זאָלל פאָן גלייכער ארבייט, אויס איינעם שטיקקע מיט איהם זיין, פאָן גאָלד, בוילער, פורפוראָטהער, האָכראָ־טהער וואָללע, אונד גארן געדרעהט: (ט) דוא זאָללסט צווייא שהם שטיינע נעהמען, אונד דארין איינשטעכען לאס־סען דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס: (י) נעמליך זעכס פאָן איהרען נאמען אין דען איינען שטיין, אונד דיא נאמען דער זעכס איבריגען אין דען צווייטען שטיין נאך דער אָרדנונג איהרער

תרגום אונקלוס

בְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דְּדַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ (ט) וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) שִׁתָּא מִשְּׁמָהָתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתְּאָרוּ תִּגְלוֹף עַל אַבְנָא תִּנְיָתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן׃

רש"י

רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש בלע"ז (דיא עללנבאגען, איין פאורא) Coudes, שנאמר לא יחגרו ביזע [יחזקאל מ"ד] אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפדתו. וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינים כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדותם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת. ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל

באור

קוד"יש בל"א (עללענבאגען), שנאמר לא יחגרו ביזע (יחזקאל מ"ד י"ח), אין חוגרין במקום זיעה, לא למעלה מאציליהם, ולא למטה ממתניהם, אלא כנגד אציליהם. (רש"י): וחבר, שיארוג את הכתפות לבד, ויחברם במחט עם חשב האפוד: (ח) וחשב אפדתו, ת"א והמיין תקוניה, חגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו, למעלה בשפת הסינר: במעשהו, מעשה חושב ובחמשת המינין: ממנו יהיה. עמו יהי' ארוג ולא המחובר ע"י מחט: (י) כתולדתם, כסדר שנולדו, ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת, ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא, שכן הוא כתוב במקום תולדת: [ואביו קרא לו בנימין (בראש' ל"ה י"ח)], כ"ה אותיות בכל אחת ואחת עכ"ל רש"י ז"ל, ופליאה נשגבה בעיני על הרב ז"ל שפי' בכתוב דלא כמאן, דבסוטה (דף ל"ו ע"א) נחלקו חז"ל בדבר זה, לת"ק דברייתא השנייה כתולדתם ולא הראשונה כתולדתם, מפני שיהודה מוקדם והיו השמות כתובים על הסדר הזה, יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי, ולר' חנינא בן גמליאל אין כתולדתם מורה כלל על הסדר, כי אם על השמות, שיהיו נקראים כמו שקרא להם אביהם, ולא כשמות שקרא להם משה, ראובן ולא ראובני שמעון ולא שמעוני, והיו כתובים כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות. ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולן באחת מהן, בשניה בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן, ובני השפחות באמצע, כזה, בנימין דן נפתלי גד אשר יוסף. כן פירש"י ז"ל שם בעצמו, וא"כ דבריו כאן בחומש דלא כמאן. והרמב"ם ז"ל (בהל' כ"המ פ"ט ה"ט) פסק כר' חנינא בן גמליאל ולא כמו

הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃ (יא) מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (יב) וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ ס שני

ת"א כתולדתם סוטה שם: פתוחי שם מ"ח, נ':

געבורט: (יא) נאך דער קונסטארבייט איינעס שטיינשניידערס, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, זאָללסט דוא דיא ביידען שטיינע שטעכען לאססען, נאך דען נאמען דער קינדער ישראל: אומרינגט פאָן גאָלדנען איינפאססונגען זאָללסט דוא זיא מאכען: (יב) דיעזע ביידען שטיינע זעטצעסט דוא אויף דיא שולטערבלעטטער דעם מאנטעלס, שטיינע דעם אנדענקיינס פיר דיא קינדער ישראל'ס. זאָ זאָלל אהרן איהרע נאמען טראגען, פאָר דעם עוויגען, אויף זיינען ביידען אכזעלן צום

תרגום אונקלוס

(יא) עוֹבַד אוּמָן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְעִיזְקָא תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְעָן מְרַמְצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד יָתְהֶן׃ (יב) וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כַּתְפֵּי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן קֳדָם יְיָ

רש"י

אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן חרש עצים נטה קו [ישעיה מ"ד] חרש של עצים. וכן חרש ברזל מעצד [שם] כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרותות האותיות בתוכן כמו שחורתין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמות. כמו בשמות: מוסבות משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא

באור

שפירש"י ז"ל את דבריו, כי אם לדעתו על הסדר הזה היו כתובים ראובן לוי יששכר נפתלי גד יהוסף באחת מהן, ובשניה שמעון יהודה זבולן דן אשר בנימן (חסר יו"ד שניה) (עיין כ"מ והב"ה שם): (יא) מעשה חרש אבן, מעשה אומן של אבנים. חרש זה דבוק לתיבה שלאחריו. לכך הרי"ש בפתח, וכן חרש עצים (ישעיה מ"ד י"ג), חרש ברזל (שם י"ב), וכתב הרשב"ם שמשקל דגש הוא כמו גנב, לכן החי"ת קמוצה, ולא חטופה עכ"ל, ר"ל שאלו הי' הנפרד ע"מ חכם, דבר, בשני קמצין, הי' ראוי להיות בסמיכות בח"פ החי"ת: פתוחי חתם, כתרגומו כתב מפ' כגלף דעיזקא, חרותות האותיות בתוכן, כמו שחורתין חותמי טבעות, שהם לחתום אגרות, כתב נכר ומפורש: על שמת, כמו בשמות: מסבת משבצות, מוקפות האבנים במשבצות זהב, שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן, ומשקעה במשבצת, נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב, ומחבר את המשבצת בכתפ' האפוד, ולהלן בפסוק י"ז נבי' דעת רמב"ן ז"ל בזה: (יב) לזכרון, להורות שצדקת השבטים נזכרים לפניו יתעלה בכל עת, וזכותם ידומתו בניהם: (יג) ועשית משבצת, מעוט משבצות שתים, ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן, ובפ' החשן גומר לך פירושן, כ"כ רש"י ז"ל. כי לדעתו השרשות הנזכרות פה הן הן השרשות המפורשות בפ' החשן, וכבר הודעתיך שדעת הרמב"ם אינו כן: (יד) שרשרת, שלשלות: מגבלות, לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות, מעשה קליעת חוטין, ולא מעשה נקבים וכבלים (כנ"ל וכן הוא בכ"י), כאותן שעושין לבורות, אלא כאותן שעושין לעדשקאות שקורין אנשיי"רש עכ"ל רש"י ז"ל. וברש"י כ"י נכתב אנלינ"יר, וכן הוא ברש"י

(יג) וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ (יד) וּשְׁתֵּי
שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה
אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־
שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס
(טו) וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב
כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר

ת"א ועשית יומא ח', ג': חשן יומא ע"ג, א' וב'. זבחים פ"ח, ב'. ערכין ט"ז, א': כמעשה יומא ע"א, ב':

אנדענקען; (יג) דוא מאכסט אלזאָ צווייא איינפֿאססונגען פֿאָן גאָלד: (יד) אונד צווייא קעטטען פֿאָן ריינעם גאָלדע, מיט ענדקנאָטען פֿערזעהן, פֿאָן געפֿלאָכטנער ארבייט. דיא ביידען געפֿלאָכטנען קעטטען זאָללסט דוא אין דען ביידען איינפֿאססונגען בעפֿעסטיגען: (טו) דוא זאָללסט דען שילד דעס אויסשפרוכ'ס מאכען, קונסטוועבעראַרבייט, וויא דיא ארבייט דעס מאנטעלס, פֿערפֿערטיגסט דוא איהן; פֿאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער

רש"י

זוכה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור לצדקתם: (יג) ועשית משבצות. מיעוט משבצות שתים ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרות זהב. שלשלאות: מגבלות. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושים לעדשקאות שקורין אינשנסי"רש בלע"ז (רויכפֿעססער) נ"ל אנצינציר"ש Encenciers: Encensoirs, [ביצה כ"ג]: ונתת את שרשרות, של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצו' על עשייתן ועל קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצו' לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר המשבצות הללו יוזקקו לך לכשתעש' שרשרות מגבלות על החשן תתנם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר

תרגום אונקלוס

עַל תְּרֵין כִּתְפוֹהִי לְדָכְרָנָא׃ (יג) וְתַעְבֵּיד מְרַמְּצָן דִּדְהַב׃ (יד) וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מִתַּחְמַן תַּעְבֵּיד יָתְהֶן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יַת תִּכַּיָּא גְדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא׃ (טו) וְתַעְבֵּיד חוֹשֶׁן דִּינָא

באור

דגמ' מס' ביצה (דף כ"ג ע"ב), והוא בל"א (רויכפֿאס), וכוונת רש"י שלא היו השרשרות עשוי' חוליות חוליות של טבעות תחובות זו בזו, כענין כלי ברזל שעושין לבורות, כי אם מעשה קליעה, כאותן שעושין לכלי המוגמר הנקראים לחז"ל עדשקאות, ואעתיק לך לשון הרשב"ם ז"ל מכ"י, שנשמט קצת לשונו בהדפסה: מעשה עבות, לפי שיש שלשלאות בענין אחד תחובת זו בזו כענין לולאות, לכך צריך לפרש שהיו עשויות כעין חבלים, מעובתין בארך כעין חבלים שלנו עכ"ל: ונתת את שרשרת, של העבותות, העשויות מעשה עבות על המשבצות הללו, והנה לשטת רש"י ז"ל, לא צוה פה לא על עשיית השרשרות, ולא על קביעתן, כי אם בעבו' שצוה לעשות משבצות עם האפוד, זכר גם מקצת צרכן, שכאשר תעשה שרשרות מגבלות על החשן, תתנם על המשבצות הללו, ולשטת הרמב"ם ז"ל צוה כאן לתת שתי שרשרות בטבעות שבסוף כתפות האפוד, והן היורדות משם עד הטבעות העליונות שבחשן: ולהרשב"ם ז"ל פי' אחר בזה, אעתיק לך לשונו מכ"י, כי נדפס בשבוש: משבצת זהב טהור, כענין עם של זהב שיש גומין באמצעותיו להכנים בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת גסה, שדומה לגבול ולסוף בוט"ון בלע"ז בל"א (קנאָפף), שעושין בראשי החגורות של משי, כדי שתכנס במשבצות עכ"ל, ובאור תיבת מגבלות כראין בדבריו, כי יותר ראוי שיהי' השם התואר מורה על תמונת הדבר ואופן עשייתו, מאשר יורה על מקום קביעותו, ולכן מתורגם בל"א כפי' הזה: (טו) חשן משפט, לפי שנותנים בהם את האורים והתומים שמגידי' משפט ישראל ודרכיהם, כדכתיב

תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (טז) רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃ (יז) וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת

וואָללע אונד גאָרן געדרעהט זאָללסט דוא איהן מאכען: (טז) ער זאָלל פֿיערעקקיג זיין, דאָפּפעלט איבעראיינאנדער: זיינע לענגע איינע שפאננע, אונד זיינע ברייטע אויך איינע שפאננע: (יז) דוא בעזעטצעסט איהן מיט עדעלשטיינען, פֿיר רייהען עדעלגעשטיי=

תרגום אונקלוס

עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִינֵיהּ דִּדְהַבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃ (טז) מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אֻרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ׃ (יז) וְתַשְׁלֵים בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָא

רש"י

על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריש"נמט בלע"ז (אימדייטער פֿאָרטראַג פֿאַר געריכט) Deresnemont, שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד. מעשה חושב ומחשבת מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנ' והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת

באור

ושאל לו במשפט האורים (במדבר כ"ז כ"א), לכן קרוי משפט, כ"כ הרשב"ם ז"ל, וקרוב לו פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חשן, וכן פירש"י ז"ל להלן (פסוק ל'). שעל שם הכתב הנתון בתוכו קרוי משפט, ועניינו דבר שע"י נשפטים ונוכחים אם לעשות דבר אם לא, וכאן כתב חשן משפט, שמכפר על קלקול הדין, ד"א משפט, שמברר דבריו והבטחתו אמת דריש"נמט בלע"ז

בל"א (גרינדליכע אויספיהרונג, ערווערטערונג), שהמשפט משמש ג' לשונות, דברי טענות הבעלי דינין בל"א (רעכטען, זיינע רעכטסזאכע אויספיהרען), וגמר הדין (ריכטען, אורטהייל שפרעכען), ועונש הדין בל"א (דאז רעכט או גריכט), אם עונש מיתה, אם עונש מכות, אם עונש ממון, וזה משמש לשון ברור דברים, שמפרש ומברר דבריו (אויספיהרען) עכ"ל והוא קרוב מענין האורי' והתמי', ע"ש שמאיר ומתמם את דבריו: רבוע יהיה כפול, שהי' ארכו אמה ורחבו זרת שהוא חצי אמה, וכשכפלו לארכו, נמצא שהוא רבוע זרת על זרת: (יז) ומלאת בו, על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן, קורא אותן בלשון מלואים, כ"כ רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש מלא. ולדעת כלם היו האבנים משוקעות בבתים של זהב הנקראים משבצות, המקיפות אותן מלמטה ומארבע רוחותיהן, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בהל' כ"המ פ"ט ה' ו'), והרמב"ן ז"ל השיב על זה בפ' תרומה (לעיל כ"ה ז'). ולדעתו משבצות כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן, והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן, ובולטין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן, מלשון חז"ל ומפקי לי' ברמצא דפרזלא, כגון דבזעיה ברמצא דפרזלא (שבת דף ק"ב ע"א), וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות, כדי שתתראה מכל צד. ולא יטמן יפי' והדרה נקרא בל"א (דורכזיכטיג געפֿאסט), וכתב עוד ותדע לך שהוא כן, שהרי שתי שרשרות זהב התחונות, בשתי הטבעות שבחשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד, ואם המשבצות בתים הם למושב האבנים, היאך יתקעו בהן שרשרות (וכבר כתבנו למעלה דעת הרמב"ן ז"ל, שהיו שם שתי טבעות להכניס בהן השלשלות. וכ"כ יוסיפון בקדמוניות לרומיים פרק ח' ספר ג'), ומה ישמשו שם גומות שבהן (הכוונה אם היו שם משבצות אחרות, חוץ למושב האבנים. כי אם להכניס בהן השרשרות, איך יכנסו השרשרות בגומות שאינן מפולשות מעבר לעבר)? אבל הן מזלגות כמו שאמרנו, ונקבי השרשרות נכנסים בהם. ומזה לפי דעתו כי אחזני השבץ (שמואל ב' א' ט'), אחזים בידם רמחים, ודרכם מזלגות לתפוש הבורחים, כמו שאמר והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקהו (שם ו'). ופי' משבצת משבצות, שיעשה רמלי זהב סביב, ועל דעת אונקלוס שאמר משקען מרמצן היו האבנים משוקעות תוך הבתים, והיו יוצאין מהן רמלית מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה עכ"ל, וענין המלואים הנזכר באבנים על דעתו שתהיינה האבנים שלמות שנבראו כך, ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול. או שנחצב מהן כלום, ולכך תרגם אונקלוס אשלמות מלשון שלמות, כי כל מלוי כלים או גומות תרגם מלוי ממש, אבל כאן תרגם

אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ (יח) וְהַטּוּר

נע; איינע רייהע אדם, פטדה אונד ברקת, דיע־זעס איזט דיא איינע ריי־הע: (יח) דיא צווייטע

תרגום אונקלוס

סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִידְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִידְרָא חָד: (יח) וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִיזְמָרַגְדִּין שַׁבְזֵיז וְסַבְהֲלוֹם: (יט) וְסִידְרָא

רש"י

בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן

באור

המלוי מלשון שלמות, וכן מלא אתם חכמת לב (לקמן ל"ה ל"ה), תרגם אשלים, כי איננו דבר שימלא כלי, אבל הוא שלמות, שהיו שלמים בחכמה, ולכך באבני האפוד לא נזכר ענין המלואים, לפי שהיו חורצין בהן שמות בני ישראל, כאשר יעשו חרשי האבן, ולא היו אם כן במלואתם, אבל באבני החשן לא חרצו השמות בכלי, כי אם ע"י שמיר, כמו שאמרו רז"ל במס' סוטה (דף מ"ח ע"ב). אבנים הללו אין כותבים עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם, ואין מפסלין עליהן באזמל שנאמר במלואתם, אבל מביא שמיר וכו'. והרמב"ם ז"ל לא הזכיר השמיר כלל, וכבר תמה הל"מ על זה. והנה הכתוב ובחרשת אבן למלאת (לקמן ל"א ה' ול"ה ל"ב) דחוק קצת לפי' הרמב"ן ז"ל, שמפרש שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלואותם, והרי לפי פירושו ענין המלואים הנזכר באבנים תורה שלא תהיינה חרוצות פתוחי חותם ע"י כלי, כי אם ע"י השמיר. אולי כוונת הרב ז"ל שידעו לפתח ע"י השמיר באבנים שלמות: [אמר שלמה, על דעתי אין בדברי הרמב"ן ז"ל תפיסה על רש"י ז"ל, כי מדברי אונקלוס שתרגם משקען מרמלן, אין הכרע. ואדרבה משמעות הלשון שהיו האבנים משוקעות בגומות, לא בולטות ע"י מזלגות כמ"ש הרמב"ן, גם איך יפרש הרב לפי דרכו מלות תשבץ וכן ושבצת האמורות בכתוב', וכתנת תשבץ (לעיל פסוק ד'), ושבצת הכתנ' (לקמן פסוק ל"ט)? ובעיקר הדבר שדחה פי' של רש"י באמרו כי לדעתו איך יתקעו שם שרשרות, וגם המבאר כתב שלדעת רש"י היו קבועים באופן שלא נזכר, נראה לי בכוונת רש"י ז"ל שאין המשבצות הנאמרות בפסוק ועשית משבצת זהב (לעיל פסוק י"ג), אותן משבצות של ב' אבני האפוד, כי הן היו סמוכות יותר אל הצואר (והן לא נזכרו כלל בכתוב. כי די במה שאמר משבצים זהב יהיו במלואתם (לקמן פסוק כ'), ור"ל כדרכן של אומני האבנים שעושים משבצים, ואין צורך לפרש יותר, כי נודע הוא לאומנים, כאשר לא פירשה התורה אופן עשיית שמן המשחה, אך הסתפקה במאמר רקח מרקחת מעשה רקח (שם ל' כ"ה), ור"ל באופן הנודע לרוקחי', כמ"ש שם גם הרמב"ן ז"ל), ואלו היו למטה מהן, במקום חבור כתפות האפוד עם החשן, והיו כמין ב' חתיכות זהב ובתוכן גומות. ואפשר שהיו מפולשות מעבר לעבר, כעין טבעות, אך הטבעות בעבור שנקביהן גדולות ועגולות, היו השרשרות יושבות שם ברוחה, יוצאות וחוזרות הנה והנה, ובמשבצות היו נאחזות בדוחק ומהודקות יפה, דוגמת מה שפי' הרשב"ם, הביאו המבאר בפסוק י"ד, ואפשר שהרמב"ם קרא למשבצות הללו טבעות, כדרכו בספרו, להעתיק השמות אל לשון מובן לכל קורא, ולכך הוסיף שתי טבעות שלא נזכרו בכתוב]: טור אדם וגו', העולה מכל מה שכתבו המתרגמים והמפרשים לדעת אבני החשן ושמותן, הוא, שאי אפשר לנו לעמוד עליהן בבירור, ואין בידינו אלא סברות דקות וחלושות מהוראות השמות, המסכימות לפעמים עם מקרה אבן טוב ידוע, יאמרו המפרשים כי היא זאת, והדבר ידוע שאין הראיות הללו מכריעות, כי לאבן אחת מקרים מתחלפים ולאבנים רבות מקרים משתתפים, ומי יגיד לנו על איזה מקרה או על מקרה איזה אבן הונח השם הזה? ולזה ראינו שכל א' מהמתרגמים בלשונות אחרים הלאטינים והאשכנזים באר האבנים הללו כפי סברתו ודעתו. וגם המתרגמים ללשון ארמי שהם אונקלוס ויב"ע והירושלמי לא פתרו אותם על אופן אחד, וכן המפרשים אשר רבו לעמוד עליהן, כמו החזקוני והבחיי ובעל שלטי הגבורים שהרבה בהם דברים, אחרי אשר הודה בעצמו שהשתיקה בהם יותר טובה מהדבור הבטל, כלם יתנו עדיהם שהיגיעה בזה הענין לא עזר ולא הועיל. על כן יפה עשה המתרגם האשכנזי, שלא פתרם כלל, חוץ תרשיש וישפה, שהן אבנים ידועות עד היום בשמות הללו, ואף בספיר הדבר בספק [עיין מ"ש למעלה (כ"ד י')]: והנה בתבנית האבנים הללו כתב הרמב"ם ז"ל

הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם: (יט) וְהַטּוּר
הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה:
(כ) וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם
וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם:
(כא) וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם
פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ
לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט: (כב) וְעָשִׂיתָ עַל־
הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת

ת"א תרשיש מגלה י"ג, ב': במלואתם סוטה מ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

רייהע: נפך, ספיר אונד
יהלם: (יט) דיא דריטטע
רייהע: לשם, שבו אונד
אחלמה: (כ) אונד דיא
פֿיירטע רייהע: תרשיש,
שהם אונד ישפה. אין
גאָלד געפֿאסט זאָללען
זיא זיין, וואָ זיא איינגע-
זעטצט ווערדען: (כא) דיא
שטיינע זאָללען נאך דען
נאַמען דער קינדער
ישראל זיין: צוואָלף, נאך
אנצאהל איהרער נא-
מען, וויא איין זיגעל גע-
שטאָכען ווירד, יעדען
שטאמם נאך זיינעם נא-
מען, זאָ זאָללען דיא שטיי-
נע נאַך דען צוואָלף
שטעממען זיין: (כב) אן דאז ברוסטשילד מאכסט דוא איינהענגזעל מיט ענדקנאָטען פֿאָן געפֿלאָכט-

תרגום אונקלוס

תְּלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקִיָא וְעֵין עִגְלָא: (כ) וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם
יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְרַמְּצָן בִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן:
(כח) וְאַבְנַיָּא יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתָּא עַשְׂרֵי עַל
שְׁמָהָתְהוֹן כְּתָב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ יְהֶוְיָן
לִתְרֵי עֲשַׂר שִׁבְטִין: (כב) וְתַעְבֵּיד עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמָן עוֹבַד

רש"י

בלשון מלואי': (כ) משובצי' זהב. יהיו הטורים במילואותם מוקפים משבצו' זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן. פטדה לשמעון. וכן כלם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו

באור

(עי' כ"המ פ"ט ה' ו'), שהיו מרובעות, ולא נודע מאין יצא לו להרב ז"ל דבר זה: (כ) משבצים זהב, יהיו הטורים: במלואתם, מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואתם, כשעור מלוי עביין של אבנים יהי' עומק המשבצות, לא פחות ולא יותר (רש"י), ואפשר שמזה יצא לו להרמב"ם ז"ל שלא הי' האבנים עגולות, שלא ישארו הזויות שבין העגולים בלי מלוי אבן: (כא) איש על שמו, כסדר תולדותם סדר האבנים, אודם לראובן, פטדה לשמעון, וכן כלם (רש"י), וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מהל' כ"המ ה' ז'), והנה כפי הסדר הזה יהי' שם דן כתוב על ספיר, שהוא החמישי להולדה, ובס' שופטים (י"ח כ"ט) גבי ויקראו שם העיר דן וגו' כתב רש"י ז"ל שהי' שם דן על לשם. שהיא האבן השביעית, והוא כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות (עיין רא"ם שנדחק ליישב דברי הרב ז"ל). ויב"ע והירושלמי סדרו השמות הללו כל אחד מהם בסגנון אחר, ולדעת כלם הי' ראובן על האודם ועל הישפה בנימן, וכתב הרמב"ם (עי' כ"המ פ"ט ה' ז') שלמעלה מראובן הי' כתוב אברהם יצחק יעקב, ולמטה מבנימין שבטי יה, כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם: (כב) על החשן, בשביל החשן לקבען בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין (רש"י): שרשת, לשון שרשי אילן המאחזין את האילן להאחז ולהתקע בארץ. אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהי' תלוי באפוד (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ולפ"ז תהי' מלת שרשרת בעלת ד' אותיות משרש שרשר, ושרשת משרש אחד, והראב"ע כתב תלת שרשרות כפול העי"ן, ואם לא יכפלוהו הוא שרשות, ויהי' א"כ שניהם מגזע שרש, והרד"ק הבי' גם שניהם בשרש שרשר, מענין שלשלת, וכתב שבגרשת הרי"ש חסר: גבלת,

זָהָב טָהוֹר׃ (כג) וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (כד) וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (כה) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד

נער ארבייט, אויס ריי־נעם גאָלדע: (כג) דוא מאכסט נעמליך אן דעם שילדע, צווייא גאָלדענע רינגע, אונד בעפעסטיגסט דיא ביידען רינגע אן דיא ביידען עקקען דעס שילדעס: (כד) זאָדאן ברינגסט דוא דיא ביידען געפלאָכטענען גאָלדענען קעטטען אין דיא ביידען רינגע, דיא אין דען עקקען דעס שילדעס זינד; (כה) אונד דיא ביידען ענדען דער ביידען קעטטען, בעפעסטיגסט דוא אן דיא ביידען איינפאססונגען. דיזע זעטצעסט דוא אין דיא שולטער־

תרגום אונקלוס

גְּדִילוּ דְּהַב דְּכֵי: (כג) וְתַעְבֵּיד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִיטְרֵי חוּשְׁנָא: (כד) וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִיזְקָתָא בִּסְטְרֵי חוּשְׁנָא: (כה) וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִיטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְצָתָא וְתִתֵּן

רש"י

מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשי' ואמר שהרי"ם יתירה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלות. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומי"ל בלע"ז: (זוים). חיט. Soma (ענדיגען) *Asomer:* מעשה עבות. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתת את שתי עבותות הזהב. הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פי' מקום קבוע' בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תקועות במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו

באור

הוא מגבלת האמור למעלה, שתתקעם בטבעות, שיהיו בגבול החשן, וכל גבול לשון קצה אשומ"יל בלע"ז [והוא סקאמ"ליי, ובל"א (זוים)], וכבר הזכרנו פי' הרשב"ם בזה (לעיל פסוק י"ד): (כג) על החשן, לצורך החשן, שהרי אח"כ הוא מפרש מקום קביעתן, ונתת את שתי הטבעות וגו': (כד) שתי עבתת הזהב, הן הן שרשרת הכתובות למעלה, ולא פי' מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך, שיהי' תוחב אותן בטבעות. ותדע לך שהן הן הראשונות, שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו (רש"י): (כה) שתי קצות, של שתי העבות'. ב' ראשיהן של כל אחת: על שתי המשבצות, הן הן הנזכרות למעלה (בפסוק י"ג), ולא פירש שם את מקומן וצרכן, עכשיו הוא מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל, שני ראשי השרשרת הימנית תוקע במשבצת של ימין, ושני ראשי השרשרת השמאלית בשל שמאל: ונתתה, את המשבצות: אל מול פניו, של אפוד, שלא יתן המשבצות בעבר

אל־מול פניו: (כו) ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על־שני קצות החשן על־שפתו אשר אל־עבר האפוד ביתה: (כז) ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על־שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד: (כח) וירכסו את־החשן מטבעתו

מטבעתיו ק'

בלעטטער דעם מאַנטעלס, אויף דיא אויסענזייטע: (כו) פֿערנער מאכסט דוא נאָך צווייא גאָלדענע רינגע, בעפֿעסטיגסט זיא אן דיא איבריגען ביידען עקקען דעם שילדעס, נעמליך אן דען זוים, געגען דען מאַנטעל צו, אונד צוואר אן דיא אינגערע זייטע: (כז) דוא מאכסט נאָך צווייא גאָלדענע רינגע, דיזע זעטצעסט דוא אין דיא ביידען שולטערבלעטטער דעם מאנטעלס, אונטערהאלב דעם שילדעס אן דיא אויסענזייטע, אין דיא געגענד, וואָ דער מאַנטעל אנשליסט, איבער דעם נידערבאנדע דעם מאַנטעלס: (כח) מאן שנירט אלסדאַן דאז

תרגום אונקלוס

על כתפי אפודא לקביל אפוהי: (כו) ותעביד תרתין עיזקן דדהב ותשוי יתהן על תרין סיטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאפודא לגיו: (כז) ותעביד תרתין עיזקן דדהב ותתן יתהן על תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעלוי להמין אפודא: (כח) ויחרון ית חושנא מעזקתיה לעזקתא

רש"י

כמלאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול והן הוא תלוי ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד כרן סימן שלא יקבענה בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו בעבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסנור לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנא' לעמת מחברתו סמוך למקום שבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנא' ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן

באור

הכתפו' שכלפי המעיל, אלא בעבר העליון שכלפי חוץ, והוא קרוי מול פניו של אפוד; כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) קצות החשן, הן שתי פאות התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה, הרי לך שני סימנין, האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו, שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד, שהרי האפוד על מתניו, ועוד נתן סימן שיתנם בעבר החשן שכלפי פנים שנאמר ביתה: (כז) מלמטה, שהמשבצות נתונות בכתפות האפוד, למעלה מן החשן, ואלו הטבעות קבע בכתפות האפוד למטה מן החשן, סמוך למקום חבורן עם האפוד, והוא שנאמר לעמת מחברתו: ממעל לחשב האפוד, למעלה מן החגורה, שהמחברת לעומת החגורה, והטבעות נתונות מעט בגובה זקיפת הכתפות כנגד סוף

אֶל־טַבַּעַת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ (כט) וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ

ת"א ולא יזח יומא ע"ב, א'. מכות כ"ב, א'. חולין ז', א':

תרגום אשכנזי

ברוסטשילד אן, אויס זיינען רינגען אין דיא רינגע דעם מאנטעלס מיט איינער שנור פֿאָן בלויער וואָללע, דאמיט דער שילד פֿעסט בלייבע אן דעם גירטעל דעם מאנטעלס, אונד זאָ קאן דער שילד ניכט פֿאָן דעם מאנטעל וויכען: (כט) אלזאָ זאָלל אהרן דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס, אין דעם שילדע דעם אויסשפרוך'ס, אויף זיינעם הערצען טראגען, ווען ער אין דאז הייליג-

תרגום אונקלוס

דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃ (כט) וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוּשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ׃

רש"י

הטבעות וטבעות החשן ורוכסן בלשונו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן מרוכסי איש [תהלים ל"א] חבורי חבלי רשעים וכן והרכסים לבקעה [ישעי' מ'] הרים הסמוכים זה לזה שא"א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעה מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש היה נתנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו [יומא פ"ג] ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים [במדבר כ"ז]: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט:

באור

החשן: (כח) וירכסו, לשון חבור, וכן מרכסי איש (תהלים ל"א כ"א), חבורי חבלי רשעים, וכן והרכסי' לבקעה (ישעי' מ' ד'), הרים הסמוכים זה לזה, שא"א לירד לגיא שביניהם, אלא בקושי גדול, שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה, ויהיו לבקעה מישור ונוחה לילך, כ"פ רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשי' שרש רכס פתרו מענין גובה, כלומר יגביהו את החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, והוא דבר תימה, שהרי הפתיל מחבר החשן עם האפוד למטה. אולי כונתו על הטבעות, לפי שטבעות החשן כלפי פנים, וטבעות האפוד כלפי חוץ ולזה כשהוא מחבר אלו הטבעות ע"י הפתיל, כאלו הוא מגביה את החשן לצד חוץ. והראב"ע פתרו מענין עוות: יזח, לשון נתוק ולשון ערבי הוא, כדברי דונש בן לברט (רש"י), והרד"ק בשרש זחח וכתב שענינו ולא ינטה, ודומה לו בלשון רז"ל זחוחי הלב, פירוש גבוהי לב וגסי רוח. [ולדעתו יהי' יזח שרשו זחח, והוא עתיד נסתר מבנין נפעל לגזרת פָּעַל, כמו לא יִמַּד (הושע ב' א'), ולשונו תִּמַּק (זכרי' י"ד י"ב), יִדַּל כבוד יעקב (ישעי' י"ז ד'), ודגש הזי"ן לחסרון נו"ן נפעל]. והרמב"ן ז"ל פירשו כמו ולא יסח, מן בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו כ"ה), ונוגדי' יסחו ממנה (שם ב' כ"ב), ענין כריתה ונתוק בחלוף הסמ"ך והזי"ן [ולדעתו יהי' שרשו נזח (כמו יסח ויסחו שרשם נסח גם לדעת הרד"ק), והוא עתיד נסתר מבנין הקל, והדגש לחסרון נו"ן פ"פ, ועכ"ז פירושו כמו נפעל. כי הוא מהפעלים שאין להם פעולה ולא הפעלה, והוא כדמות תאר, ושעורו ולא יהי' נזח, וכן הרמב"ן בסוף דבריו שפרשו כנזח], והענין שמתוך שהחשן מחובר עם כתפות האפוד, למעלה ע"י השרשרות, ולמטה ע"י הפתיל' שעל ידו הוא נצמד ומרוכס לימין ולשמאל, אי אפשר לחשן לזוז ולהנתק מעל האפוד: (כט) ונשא אהרן וגו', חוזר וכולל מה שאמר למעלה שיהיו שמות בני ישראל על אבני החשן, ולזה מתורגם בל"א

לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד: (ל) וְנָתַתָּ
אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־
הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי
יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד: ס
שלישי (לא) וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד
כְּלִיל תְּכֵלֶת: (לב) וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ

תולדות אהרן והיו ערכין ט"ו, א': ועשית יומא ע"ח, ב': כליל מנחות מ"ב, ב':

טהום קאממט, צום בעשטענדיגען אנדענקען פֿאר דעם עוויגען: (ל) אין דען שילד דעם אויסשפרוכעס לעגסט דוא דיא אורים אונד תמים, דאמיט זיא אויף דעם הערצען אהרן'ס ליגען, ווען ער פֿאר דען עוויגען קאממט. אלזא זאלל אהרן דען געטטליכען אויסשפרוך אן דען קינדערן ישראל בעשטענדיג אויף זיינעם הערצען טראגען, פֿאר דעם עוויגען: (לא) דען אונטערראק אונטער דעם מאנטעל מאכסט דוא גאנץ פֿאן בלויער וואללע: (לב) דיא אפֿנונג אבען אם אונטער=

תרגום אונקלוס

תְּדִירָא: (ל) וְתִתֵּן בְּחֹשֶׁן דִּינָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תֻּמַּיָּא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעָלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: (לא) וְתַעְבֵּד יָת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא: (לב) וִיהֵי פוּם רֵישֵׁיהּ כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵי מַקַּף לְפוּמֵּיהּ

רש"י

(לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפול לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה

באור

(אזהא טרעגט) וכו': (ל) את האורים ואת התמים. לא פירש לנו הכתוב מה הם. אף לא צוה על עשייתן, כאשר צוה בשאר כלים. כי אם הזכירם עתה בפעם הראשונה בה"א הידיעה, את האורים ואת התמים, וכן במעשה לא נזכר אומן כי אם משה לבדו שאמר ויתן אל החשן את האורים ואת התמים. ויראה מזה שלא היו מעשה אומן חרש, ולא הי' לבעלי המלאכה בהם מעשה, ולא לקהל ישראל בהם נדבה כלל, אבל הם סוד מסור מפי הגבורה למשה, והוא כתבו בקדושה, והם מעשה שמים, לכך יזכירם סתם ובה"א הידיעה. כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים (בראשית ג' כ"ד), והנה צוה השם את משה שיניח בין כפלי החשן את כתב האורים והתמים, ונקרא כך על שם שעל ידו הוא מאיר את דבריו ומתמם את דבריו. וכן נקרא משפט על שם אותו הכתב, שנאמר ושאל לו במשפט האורים (במדבר כ"ז כ"א), לפי שעל ידו הוא מברר ומאמת את דבריו, כמ"ש למעלה בשם רש"י ז"ל (מדברי הרמב"ן ז"ל בבאור דברי רש"י): את משפט בני ישראל. הם האורים והתמים, דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו, אם לעשות דבר אם לא (רש"י): (לא) מעיל, מפורש למעלה (בפסוק ד'), ונקרא מעיל האפוד, לפי שהאפוד נתן עליו לחגורה: כליל תכלת, כלו תכלת, ואין מין אחר מעורב בו, וחוטי המעיל כפולין ששה עשר (יומא דף ע"א ע"ב): (לב) פי ראשו. פי המעיל בגבהו, הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו, כתרגומו כפול לגויה, כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו, והי' מעשה ארג ולא במחט, כ"כ רש"י ז"ל. והוא דחוק בלשון הכתוב, שאמר שפה יהי' לפיו סביב. ולפירש"י יהי' הדבר בהפך שהשפה ע"י כפילתו יהי' לשפה, והנה יב"ע והירושלמי תרגמו ויהי' פום רישי' במצעא, וכן פי' הרשב"ם ז"ל בתוכו באמצעיתו למעלה, ואח"כ הוא אומר שיעשה לפה הזה שפה סביב, ויהי' הצואר כלו חבור בפי המעיל, כי מסוף הגרון עד למטה הוא נחלק לשתי כנפים, כמ"ש למעלה (שם) דעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי פתר מלת בתוכו כדעת אונקלוס, ואשר מלות שפה יהי' לפיו כאלו הוא מאמר אחר, שיעשה

בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ (לג) וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב

תולדות אהרן מעשה יומא ע"ב, ב'. זבחים ס"ח, ב': לא יומא סס:

תרגום אשכנזי

דאָק זאָלל אייגוועבטס אומגעשלאגען זיין: אן דער אָפנונג זאָלל רונד אומהער איינע באָרטע זיין, פאָן וועבערארבייט, וויא אן דער אָפנונג איי־נעס פאנצערהעמדעס זאָלל דאראן זיין, דאמיט ער ניכט רייסע: (לג) אונ־טען אם זוימע מאכסט דוא גראנאטעפפעל פאָן בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָ־טהער וואָללע, אם זוימע דעס אונטערראָקס אומהער, אונד צווישען איהנען אויך גאָל־

תרגום אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵיהּ דְּלָא יִתְבְּזַע׃ (לג) וְתַעְבֵּיד עַל שִׁפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרֵי עַל שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר׃

רש"י

אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו [יומא ע"ב] שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו, הכאמר בבדי הארון: (לג) רמוני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון

באור

לפה הכפול לתוכו שפה סביב ממעשה אורג, וכן משמע מלשון אונקלוס, שכתב פומי' כפול לגויה תורא יהי' מקף לפומי' סחור סחור: מעשה ארג, שלא יהי' השפה עשוי במחט ותפירה: כפי תחרא, כשפת השריון, ורש"י ז"ל למד מזה ע"כ פירושו, שהשריוני' שלהם פיהם כפול. ולדעת המפרשים בתוכו במאמצעיתו, יהי' ענין כפי תחרא שיהי' כל הגרון חגור סביב', כענין שהוא חגור בפי השריון: לא יקרע, כדי שלא יקרע (לזה יהי' לו שפה ארוג), והקורעו עובר בלאו, שזהו ממנין הלאוין, וכן ולא יזח החשן (לעיל פסוק כ"ח), וכן לא יסרו ממנו (לעיל כ"ה ט"ו), הנאמר בבדי הארון (רש"י), כלומר אף שלפי משמעות פשוטיהן אלו השלילות אינן אזהרות כי אם כל א' הוא כתיבת טעם למאמר הקודם, אע"פ כן נמנו בכלל הלאוין. והעובר עליהן לוקה, וחז"ל (ביומא דף ע"ב ע"א) למדו זה מדלא כתיב שלא יקרע, שלא יזח, שלא יסרו. ור"ע ספורנו כתב לא יקרע לא יהי' לו בית צואר כפתח לארכו לפניו, אבל יהי' עגול, כי לשון יקרע יאמר על דבר פתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב י"ד): (לג) רמני, עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת (רש"י), ולשון הגמרא דזבחים (דף פ"ח ע"ב), עושה אותן כמין רמונים שלא פתחו פיהן (שהרמונים דרכם להתפתח אחר גמר ביבולן, כמו שעושין קליפי האגוזים החיצונות), וכמין קונאות של קלסו' שבראשי התינוקות (פי' בלשון יון חדודי הכובעי'), ולא נזכר שם שיהיו חלולים, וגם הרמב"ן ז"ל לא הזכירו, אף לא ידענו לשטת רש"י ז"ל לאיזה צורך היו חלולים, אחרי שלא נתנו בהם דבר: רמני תכלת וגו', הם שלשה מינים, וכל חוט מן חוטיו כפולים שמנה, לפי שנאמר בשולים משזר (להלן ל"ט כ"ד), נמצא חוטי השולים ארבעה ועשרים (יומא דף ע"א ע"ב): ופעמוני זהב, זגין עם ענבלין המקשקשין בתוכם (גמרא שם): בתוכם, ביניהם סביב, בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל, כ"כ רש"י והרשב"ם וכן תרגם אונקלוס, וכן פסק הרמב"ם והסמ"ג, ודעת הרמב"ן ז"ל שהיו הפעמונים נתונים בחלל הרמונים, ומקשקשין בתוכן, וז"ל הראב"ע קדמונינו ז"ל אמרו כי הרמון סביב המעיל, ופעמון בין שני רמונים, כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים, רק הם בתוך הרמונים, ושם ישמיעו קול עכ"ל, נראה שהכריח דעת קדמונינו ז"ל מהא דאי' בגמ' (זבחים שם) ומביא ע"ב זגין שבהם ע"ב ענבלין ותולה בו ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה, ומדקאמר ותולה בו, משמע שהיו הפעמונים דבוקי' במעיל, וכן דקדק הרא"ם [וכן דייק הכ"מ בה' כ"המ פ"ט ה"ד], ובגמ' שלפנינו הנוסחא ותולה בהן, ומשמע כדעת הרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי הלך בשיטת רש"י והרמב"ם ז"ל: (לד) פעמן זהב ורמון, פעמן זהב ורמון אצלו, כן הוא לשטת רש"י והרמב"ם, ולשטת הרמב"ן הכוונה פעמן

וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ (לד) פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ (לה) וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס (לו) וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ (לז) וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה

ת"א פעמון סוטה ט', ז': קדש שבת ס"ג, ז'. סוכה ה', א': ושמת חולין קל"ח, א': והיה זבחים פ"ח, ז'. ערכין ט"ז, א':

תרגום אשכנזי

דענע שעללען אומהער: (לד) נעמליך איממער איינע גאָלדענע שעללע אונד איין גראנאטאפּפעל, אונד זאָ רונד אומהער אן דעם זוימע דעס אונטערקליידעס: (לה) דיעזעס אונטערקלייד זאָלל אהרן טראגען בייא זיינער אמטספּעררריכטונג: דאַמיט זיין לויט געהאָרט ווערדע, ווען ער אין דאז הייליגע היניין געהט פֿאָר דען עוויגען, אונד ווען ער ווידער הערויס קאָממט, אונד ער ניכט שטערבע: (לו) דוא זאָללסט פֿערנער איין שטירנבלעך פֿאָן ריינעם גאָלדע מאכען, אונד דארין אויזשטעכען לאססען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד: דעם עוויגען הייליג: (לז) דיזעס מאכסט דוא פֿעסט

תרגום אונקלוס

(לד) זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (לה) וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃ (לו) וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קוֹדֶשׁ לַיְיָ׃ (לז) וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל חוּטָא דִתְכִלְתָּא וִיהֵי עַל מִצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל

רש"י

אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון. פעמון זהב ורמון אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו אלו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן [סוכה ה']: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחד

באור

זהב בתוך הרמון: (לה) ונשמע קולו וגו'. ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות, כי אין לבא אל היכל המלך פתאום (מדברי הרמב"ן), גם יתכן לומר לפי שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהי' באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו (ויקרא ט"ז י"ז). לכן צוה שישמע קולו בבאו, ויתרחקו השומעים (הרשב"ם) ומכאן נראה כי פשטו' הכתוב כדעת רש"י והרמב"ם ז"ל שזכרנו בפסוק הקודם, שאם היו הפעמונים בתוך חלל הרמונים המקיפים אותם מכל צד כעין הרמונים שלא פתחו פיהן, אין קולם נשמע כל כך, שגוף הרמונים רך, ארוג מחוטין שזורין, ומעכב את הקול: ולא ימות, הוא בחור למצות הפעמונים, כי מפני שאין בהם צורך בלבישה, ואין דרך הנכבדים להעשות להם כך, לכך אמר כי צוה בהן בעבור שישמע קולו, ויגלל על ידם מהיתה (מדברי הרמב"ן ז"ל): (לו) ציץ, כמין טס של זהב הי' רוחב ב' אצבעות, מקיף על המצח מאוזן לאוזן (רש"י), ולפי שנותנו על המצח נקרא ציץ, דבר נראה. וככה מציץ מן החרכים (ש"ה ב' ט') (הרשב"ם והראב"ע): פתוחי חתם, והאותיות היו בולטות בפניו, כילד? חופר את האותיות מאחריו, והוא מודבק על הטעוה, עד שבולט, כ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מה' כ"המ ה"ב), והראב"ד כתב אינו חופר, אלא מכה בדפוס לורת האותיות מאחריו, עד שהאותיות בילטות בפניו, ואולם אין לשון פתוחי חתם נופל על ההכאה בדפוס (כ"מ שם): קדש לה', בשני שטין. קדש בתחלת השטה למטה, ולה' בסוף הפטה למעלה. (שבת דף ס"ב ע"ב), סוכה דף ה' ע"א ובתוספת שם, ובקצת ספרים הנוסחא קדש למ"ד למטה), ולכוונה זאת הקדים המתרגם האשכנזי בלשונו מלת השם למלת קדש: (לז) על פתיל תכלת, אעתיק

עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מ֥וּל פְּנֵֽי־הַמִּצְנֶ֖פֶת

און איינער שנור פאָן בלויער וואָללע, איבער דען

תרגום אונקלוס

אַפֵּי מַצְנַפְתָּא יְהֵי: (לח) וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל

רש"י

הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת למטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים [זבחים כ"ח]. שנינו שערו הי' נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו שהם בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים והולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע

באור

לשון רש"י מכ"י שבידי, לפי שיש קצת שנוי הנוסח בסוף הדבור וז"ל ובמקום אחד הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת (לקמן ל"ט ל"א) ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת. ולמטה הוא אומר והי' על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים שנינו (זבחים דף י"ט ע"א וע"ב) שערו הי' נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין, למדנו שהמצנפת בגובה הראש למעלה, ואינה עמוקה לכנס בה כל הראש עד המצח, והציץ מלמטה, והפתילים היו נוקבים ותלויין בו בשני ראשיו ובאמצעיתו, שהם בשלש מקומות הללו פתיל מלמעלה מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו, וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן, ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד, והפתיל האמצעי כשראשו קשור עם שני ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה, נמצאו עשויין כמין כובע ועל הפתיל האמצעי הוא אומר והי' על המצנפת והי' נותן את הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל, והטס תלוי כנגד מצחו, ונתקיימו כל המקראות, פתיל על הציץ וציץ על הפתיל, ופתיל על המצנפת מלמעלה, עכ"ל רש"י, וכ"כ הראב"ד (בפ"ט מהל' כ"המ ה' ב') והרמב"ם ז"ל (שם) לא הזכיר כי אם פתיל אחד, וכתב שהי' הציץ נקוב בשתי קצותיו, ופתיל תכלת למטה ממנו מנקב לנקב, כדי שיהי' נקשר בפתיל כנגד העורף, וכ"כ הרמב"ן ז"ל כי המצנפת כסתה את גובה הראש, עם כל העורף, ועליה נתן את הפתיל המקיף את הראש מאחוריו בין שתי קצות הטס, וזהו שאמר ונתת את נזר הקדש על המצנפת (לקמן כ"ט ו'), כי עליה יקשרנו מאחוריו, וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה, כי שם יתנן בקשר, וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב (ויקרא ח' ט'), ששם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו את הציץ, והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת, כי היא הקשירה, אבל מקום הציץ במצח אל מול פני המצנפת. ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת, כי על פתיל במקום בפתיל, או יהי' במקום אל פתיל. ונתת אותו אל פתיל תכלת. ויתנו אליו פתיל תכלת, כי הפתיל יתנן אל הציץ והציץ אל הפתיל, (כ"ז מדברי הרמב"ן ז"ל), והנה מהמשך הכתובים שאמר ושמת אתו על פתיל תכלת והי' על המצנפת אל מול פני המצנפת יהי', והי' על מצח אהרן וגו' משמע שכל המאמר מוסב על הציץ, שישימנו על פתיל תכלת, והציץ יהי' על המצנפת. ויהי' אל מול פני המצנפת, ויהי' גם על מצח אהרן, ולשטת רש"י מאמר והי' על המצנפת מוסב על הפתיל, לא על הציץ, ומאמר אל מול פני המצנפת יהי' חוזר על הציץ, והוא דחוק בלשון, לכן תרגם המתרגם האשכנזי כשטת הרמב"ם והרמב"ן, וכ"כ הראב"ע, ויהי' שעור הכתוב והי' על המצנפת, שישי' אותו בפתיל, באופן שיהי' על המצנפת, ואח"כ מפרש דבריו, לא על המצנפת ממש, כי אם מול פני המצנפת, ואולם יקשרנו מאחריו על המצנפת המכסה את העורף, והוא יהי' על מצח אהרן, ולדעת רש"י ראוי שיתורגם כך: (און איינער שנור פאָן בלויער וואָללע, וועלכע איבער דען בונד וועגגעהט, דאז בלעך אבער זאָלל אויף דער פאָרדער=זייטע דעם בונדעס הענגען). ודע דתני' בשלהי ראשי הגז (דף קל"ח ע"ב) כיפה של צמר היתה מונח' בראש כה"ג ועליה ציץ נתון לקיים מה שנאמר ושמת אתו על פתיל תכלת, ופי' רש"י כיפה כובע קטן פלטר"יי עכ"ל, יתכן שבוח לת"ש כאן שהיו הפתילים בחבורים כמין כובע, והרי"ף ז"ל במסכת שבת פרק במה אשה כתב כיפה של צמר חוטי דעמרא דגדילן ועבידן כי הוצא

יְהוָה׃ (לח) וְהָיָה֮ עַל־מֵ֣צַח אַהֲרֹן֒ וְנָשָׂ֨א אַהֲרֹ֜ן אֶת־עֲוֺ֣ן הַקֳּדָשִׁ֗ים אֲשֶׁ֤ר יַקְדִּ֙ישׁוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל לְכָֽל־מַתְּנֹ֖ת קָדְשֵׁיהֶ֑ם וְהָיָ֤ה עַל־מִצְחוֹ֙ תָּמִ֔יד לְרָצ֥וֹן לָהֶ֖ם לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ (לט) וְשִׁבַּצְתָּ֙ הַכְּתֹ֣נֶת שֵׁ֔שׁ

ת"א ונשא פסחים ע"ז, ב'. יומא ז', א' וב'. שבועות ט', ב'. זבחים כ"ג, א'. מנחות כ"ה, א': והיה שבת י"ב, א'. יומא ח', א'. מנחות ל"ו. ב': תמיד יומא ז', ב'. יבמות ס', ב'. זבחים מ"ה, ב'. מנחות כ"ה, א':

תרגום אשכנזי קנו

בונד, נעמליך דאז בלעך זאָלל אויף דער פֿאָרדער־זייטע דעס בונדעס הענגען; (לח) אהרן זאָלל עס אן זיינער שטירנע טראגען, הירמיט זאָלל אהרן דיא שולד אללער הייליגטהימער איבערנעהמען, וועלכע דיא קינדער ישראל'ם הייליגען ווערדען, אונד צוואר אללער איהרער הייליגען גאבען: עס זאָלל בעשטענדיג אן זיינער שטירנע זיין, איהנען צור פֿערזיכערונג דער גנעדיגען אננאהמע פֿאָר דעם עוויגען: (לט) דען לייבראָק מאכסט דוא געוויר־

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן יַת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ (לט) וּתְרַמֵּץ כִּתּוּנָא דְבוּצָא וְתַעְבֵּד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָן

רש"י

על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה [מנחות כ"ח] כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. א"א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה

באור

(פירוש שבכא וגדל קניס), ורחב שתי אצבעות שעור ציץ כדאמרינן כיפה של נמר היתה מונחת בראש כה"ג, וכ"כ הערוך בערך כפה בפי' הב', ולפ"ז הי' ראוי לתרגמו בל"א לפירש"י ז"ל (הויבע) ולפי' הרי"ף והערוך בפירושו הב' (שטירנבאנד), כי מלת פתיל פעמים תורה על חוט כפול ושזור, כמו הכנף פתיל תכלת (במדבר ט"ו ל"ח), ואחז"ל שיהי' טווי ושזור. או על הבלתי שזור, כמו פתיל הנעורת (שופטים ט"ז ט'), וקצץ פתילים (להלן ל"ט ב'), שחוטי הזהב נקראים פתילים קודם שזורם עם התכלת והארגמן וגו' (דלא כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש פתל), והוא בל"א (סנור) או (פאדען), וזהו כמו שתרגם אונקלוס כאן חוטא, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי, ופעמים תורה על חתיכה קטנה מבגד עשוי' לצנוף או לכסות בה, כמו אשר אין צמיד פתיל (במדבר י"ט ט"ו), וכן פירשנו למעלה מלת ופתילך (בראשית ל"ח י"ח), וכן תרגם אונקלוס שם, ושושיפך, שהוא האדרת, או הצניף שעל הראש, וזהו הכיפה של נמר שזכרו חז"ל, ולפירש"י היא כעין כובע קטן, בל"א (הויבע), ולדעת הרי"ף ז"ל והערוך לפי' השני הי' משיחה רחבה ב' אצבעות, ומקפת את הראש, בל"א (שטירנבאנד), ועליה הי' הציץ נתון, ויתכן שתהי' ההוראה הכוללת למלת פתיל דבר רך וארוך, הנקל לעקמו ולעוותו כפי הצורך, כי כן הונח שרש פתל על העוות והעקמומית: (לח) ונשא אהרן, לשון נשיאה בעון כפרש בפ' כי תשא (לקמן ל"ד ז'), ולשון רש"י ז"ל כאן, הוא לשון סליחה. ואעפ"כ אינו זז ממשמעו, אהרן נושא את המשא של עון, נמצא מסולק העון מן הקדשים: עון הקדשים, לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה. כמו ששנינו בפ' הקומץ רבה (מנחות דף כ"ה ע"א): לכל מתנת קדשיהם, שמוש הלמ"ד עיין בהקדמה: והיה על מצחו תמיד, דרשו בו חז"ל, כי לא הי' על

וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם: (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: (מא) וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם

תרגום אשכנזי

פֿעלט, אויס ליינען, דען בונד אויך אויס ליינען: דען גורט אבער מאכסט דוא שטיקקערארבייט: (מ) פֿיר אהרן'ס זאֶהנע מאכסט דוא לייבראֶקקע, דוא מאכסט איהנען אויך גורטע אונד האָהע מיטצען צום אנזעהען אונד צור פראכט: (מא) מיט דיעזען בעקליירעסט דוא דיינען ברודער אהרן אונד זיינע זאֶהנע מיט איהם: דוא זאָללסט זיא זאלבען, איהנען דיא הענדע פֿיללען, (ד.ה., איינעם יעדען זיין אמט איבערגעבען), אונד

רש"י

אותם משבצות וכולם של זהב: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנות. ד' בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתיב למטה בפרשה: (מא) והלבשת אותם את אהרן. אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא ובלשון לע"ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנ"טי בלע"ז (האנדשוהע) Guanti: Gants, ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה ריוי"סטיר בלע"ז (יעמאנדען מיט איינעם אמטע בעקליידען) Revestir: Revêtir, והוא

תרגום אונקלוס

תַּעְבֵּיד עוֹבַד צַיָּר: (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּיד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּיד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּיד לְהוֹן לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: (מא) וְתַלְבֵּישׁ יַתְהוֹן אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יַתְהוֹן

באור

מצחו, כי אם בשעת העבודה. ולפי פשוטו, כאשר ישימו המצנפת על ראשו לעול' ישימו עליה ציץ הקודש (הראב"ע למעלה כ"ז כ'): (לט) ושבצת, עשה אותה באריגתה משבצות משבצות, וכולה של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת, ד' בגדים הללו ולא יותר, כתנת ואבנט ומגבעת ומכנסים כתובים למטה בפרשה, וארבעתן של פשתן לבנים, בין של כה"ג בין של כהן הדיוט, חוץ מן האבנט, שהי' של כלאים, רקום עם צמר, דהיינו אבנטו של כ"ג בשאר ימות השנה, ואבנטו של כה"ג ביוה"כ, דברי הכל של בוץ. ובאבנטו של כהן הדיוט, מחלוקת, והלכה שהיה של כלאים: (מא) והלבשת אתם את אהרן, פעל יוצא לשני פעולים, ורבים כמוהו, ומלת אתם מוסבה על הבגדים, הבגדים האמורים באהרן, והם, חשן, ואפוד, ומעיל, כתנת תשבץ, מצנפת, ואבנט, וציץ, ומכנסים הכתובים למטה בכולם, והם ח' בגדים הלבש את אהרן אחיך, וארבעת הבגדים הכתובים בבני אהרן, והם כתנת ואבנט ומגבעת ומכנסים תלבש את בניו: ומשחת אתם, את אהרן ואת בניו (ולא את הבגדים), בשמן המשחה (רש"י), שכן כתוב בפרשה הבאה והלבשת את הבגדים ולקחת את שמן המשחה וגו' (לקמן כ"ט ה' וז'): ומלאת את ידם, כל מלוי ידים לשון חנוך, כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא (שע"י שהוא תופס הדבר בידו וממלא בו את כל ידו, הנה הוא בחזקתו), ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גאנט (ובל"א האנדשוה), ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסיר' ריוויסט"יר [ברש"י כ"י עם רשב"ם רוויש"טיר, והוא ריוויסטיר, ובל"א (בעקליידען)], והוא מלוי ידים (רש"י): (מב) ועשה להם, לאהרן ולבניו: מכנסי בד וגו', ממתנים למעלה מן הטבור קרוב מן הלב, עד סוף הירך שהוא הארכובה, והיו עשוי' כמין סינר, חללו תלוי למטה ברוחב, ולא הי' תיק

וְכִהֲנ֥וּ לִֽי׃ (מב) וַעֲשֵׂ֤ה לָהֶם֙ מִֽכְנְסֵי־
בָ֔ד לְכַסּ֖וֹת בְּשַׂ֣ר עֶרְוָ֑ה מִמָּתְנַ֥יִם וְעַד־
יְרֵכַ֖יִם יִהְיֽוּ׃ (מג) וְהָיוּ֩ עַֽל־אַהֲרֹ֨ן וְעַל־
בָּנָ֜יו בְּבֹאָ֣ם ׀ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד א֣וֹ
בְגִשְׁתָּ֤ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ לְשָׁרֵ֣ת בַּקֹּ֔דֶשׁ
וְלֹא־יִשְׂא֥וּ עָוֺ֖ן וָמֵ֑תוּ חֻקַּ֥ת עוֹלָ֛ם ל֖וֹ
וּלְזַרְע֥וֹ אַחֲרָֽיו׃ ס רביעי
כט (א) וְזֶ֨ה הַדָּבָ֜ר אֲשֶׁ֨ר תַּעֲשֶׂ֥ה לָהֶ֛ם
לְקַדֵּ֥שׁ אֹתָ֖ם לְכַהֵ֣ן לִ֑י לְ֠קַח פַּ֣ר אֶחָ֧ד
בֶּן־בָּקָ֛ר וְאֵילִ֥ם שְׁנַ֖יִם תְּמִימִֽם׃ (ב) וְלֶ֣חֶם

תולדות אהרן ועשה זבחים פ"ח, ב'. ערכין ט"ז, א'. נדה י"ג, ב'. יומא ע"א. ב': וזה יומא ס', ב':

זיא הייליג ערקלערען, זאָ זאָללען זיא מיר דיענען; (מב) מאכע איהנען אויך ביינקליידער פֿאָן ליינען, דיא שאם צו בעדעקען: זיא זאָללען פֿאָן דען לענדען ביז אן דיא שענקעל געהען: (מג) דיזע זאָללען אהרן אונד זיינע זאָהנע טראגען, ווען זיא אין דאָ שטיפֿטס־געצעלט קאָממען, אָדער ווען זיא זיך דעם אלטאר נאהען, אין הייליגען דינגען איהר אמט צו פֿערריכטען, דאמיט זיא זיך קיינע פֿערשולדיגונג צוציהען, אונד שטערבען: דיזעס איזט איינע עוויגע פֿעראָרדנונג פֿיר איהן אונד פֿיר זיינען זאמען נאך איהם:

כט (א) פֿאָלגענדעס זאָללסט דוא מיט איהנען פֿאָרנעהמען, אום זיא צו הייליגען, דאס זיא מיר פריסטערליך דיענען. נים איינען שטיער, נעמליך איין יונגעס רינד, אונד צווייא ווידער, אללע אָהנע געברעכען, (ב) אונד אונגעזייערטעס בראָד, אויך אונגעזייערטע

תרגום אונקלוס

וּתְקָרֵיב יַת קוּרְבָּנֵיהוֹן וּתְקַדֵּישׁ יַתְהוֹן וִישַׁמְשׁוּן קֳדָמָי: (מב) וַעֲבֵיד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עֶרְיְתָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכַּן יְהוֹן: (מג) וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וְלָא יְמוּתוּן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי:

כט (א) וְדֵין פִּתְגָּמָא דִּי תַעְבֵּיד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי וְדִיכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין: (ב) וּלְחֵם פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין

רש"י

מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכ"ג וד' לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ואל בניו. האמורין בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו:
כט (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלות מצות ורקיקי

באור

בין הירכיים, שלא יתעטף האבר ולא יתחמם, ולמעלה יש להם שנצים (והם קמטי', ובינהם חרילים, כעין שעושין לכיס, ומכניסין בהם חוט או רצועה, וכשמותחין את הרצועה מהדקין את השנצים בלי קשירה), ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה: (נדה דף י"ג ע"ב): (מג) והיו וגו', כל הבגדים הללו, על אהרן הראויין לו, ועל בניו האמורין בהם: ומתו, שהשמש מחוסר בגדים במיתה:

כט (א) להם, לאהרן ולבניו: לקח, אין הבדל בין קח, או לקח, כמו לך לעם ויאכלו (מלכים ב' ד' מ"א), וגם ילך בו מים (יחזקאל כ"ד ב'): (ב) ולחם מצות, אפוי בתנור קרוי לחם, וגם שמן הי' בו (כל"ל ונדפס בשבוש), כי הוא לחם האמור עם חלות ורקיקין בעשיית מלואים בפ' נו את אהרן (הרשב"ם), ושם כתוב חלת מלה אחת וחלת לחם שמן אחת

מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ג) וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ (ד) וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ (ה) וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ

קוכען, מיט אֶהל-אייגגע־ ריהרט אונד אונגעזייער־ טע פלאדען, מיט אֶהל בעשטריכען; אוים פיי־ נעם ווייצענמעהל זאללסט דוא זיא מאכען: (ג) דיזע לעגסט דוא אין איינען קארב, אונד ברינגסט זיא דאר אים קארבע, נעבסט דעם שטיער אונד דען ביידען ווידדערן: (ד) אהרן אבער אונד יינע זאהנע זאללסט דוא פאר דען אייגאנג דעם שטיפטסצעלטעס הינטרעטען, אונד זיך אין וואססער באדען לאססען: (ה) זאדאן זאללסט דוא דיא קליידער נעהמען,

רש"י

מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם אלות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר חלות [מנחות ע"ו]: בלולות בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן [שם ע"ה]: משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יונית) שהוא עשויה כנו"ן שלנו [שם]: (ג) והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת.

תרגום אונקלוס

דִּמְשִׁיחִין, בִּמְשַׁח סוֹלֶת דְּחִיטִּין תַּעְבֵּיד יַתְהוֹן׃ (ג) וְתִתֵּן יַתְהוֹן עַל סַלָּא חַד וּתְקָרֵב יַתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּיכְרִין׃ (ד) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא וְתַסְחֵי יַתְהוֹן בְּמַיָּא׃ (ה) וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת

באור

ורקיק אחד (ויקרא ח' כ"ו), וכן למטה בענין (להלן בפסוק כ"ג). היא הקרוי' חלת לחם שמן. ושלשה מיני לחם היו רבוכה וחלות ורקיקין, הרבוכה הי' החלה החלוטה ברותחין בעודה בצק, ואח"כ אופה אותה בתנור, ואחר אפייתה מטגנה במחבת, שהוא כלי שהיה במקדש לאפות בו מנחת המחבת על האור בשמן, ולא הי' לו שפה סביב כמנהג הכלים, ולכן החלה הנאפת בו היתה עבה, שלא תשפך מהמחבת, וגם היתה קשה לאחר האפיי', מתוך שאינו יכול לתת בו שמן הרבה, כי היו שולי המחבת צפים, והחלות והרקיקין הן הנאפות בתנור בלבד, בלא חליט' ובלא טגון, והבדל שבין חלות ורקיקין, שהחלות בלולות בשמן בעודן סולת, והרקיקין משוחין בשמן אחר אפייתן, ומכל מין ומין הביא עשר חלות (מדברי רז"ל במס' מנחות דף כ' ע"ב וס"ב ע"א וע"ד ע"ב וע"ו ע"א וע"ח ע"א): בלולת בשמן, כשהן קמח יוצק שמן ובוללן (רש"י מגמ' דמנחות דף ע"ה ע"א): משחים בשמן, אחר אפייתן מושחן כמין כ"י, כ"ף יונית שהיא עשוי' כנו"ן שלנו, כזה ב (לשון רש"י כפי נוסח ב' כ"י שבידי), ובגמ' דכריתות (דף ה' ע"ב). בענין משיחת המלכים פי' כמין כ"י, אות יוונית עשויה כזה (ציירו שם המדפיסי' צורה כזה Ω, והיא פ"י יוונית, אבל לא כ"י). דמליק שמן על ראשו, ואח"כ בין ריסי עיניו. ומלרפן בלצבעו דרך הפדחת עכ"ל, משמע משם שהי' כתמונת נו"ן שלנו, אלא שרגלה יוצא ונמשכת גם לצד ימין, וברמב"ם פ"א מה' כלי המקדש ה' ע' ציירו המדפיסי' תמונת איק"ס לרומיי', כזה X, ובאמת שכן צורת כ"י יוונית הרגילה אצלינו, אבל מאופן המשיחה שזכרו רז"ל בגמרא (שם ובהוריות דף י"ב ע"א) וכן מלשון הרמב"ם ז"ל לא משמע שהיתה על התמונה הזאת, אולי נשתנה צורת האות מכמות שהיתה לפנים, ואם היתה המשיחה על צורת נו"ן שלנו, כמ"ש רש"י, וכמ"ש למעלה, שרגלה נמשכת גם לצד ימין, תהי' קרובה לתבנית קס"י יוונית, כזה Ξ: על סל, כמו בסל: והקרבת אתם, אל חצר המשכן, כי על המזבח לא הקריב כי אם אחד מכל מין: (ד) ורחצת, זו טבילת כל הגוף (רש"י), [וכ"ת יצ"ע ותטבול יתהן בארבעין

אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל
הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן
וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ (ו) וְשַׂמְתָּ
הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־
נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ (ז) וְלָקַחְתָּ
אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ
וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ (ח) וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב
וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ (ט) וְחָגַרְתָּ אֹתָם
אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם
מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת
עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃

ת"א ושמת זבחים י"ט, ב'. ערכין ג', ב': וחגרת יומא ה', ב'. סנהדרין פ"ג, ב'. זבחים י"ז, ב':

דעם אהרן דען לייבראָק, דען אונטערדראָק דעם מאנטעלס, דען מאנטעל, אונד דאז ברוסטשילד אנ-לעגען, אונד איהם דען מאנטעל אומבינדען מיט דעם גירטעלבאנד דעם מאנטעלס: (ו) זאָדאן זעטצסט דוא איהם דען בונד אויף דען קאָפף, אונד בעפעסטיגסט דיא הייליגע קראָנע, (נעמליך דאז שטירנבלעך) איבער דען בונד: (ז) ענדליך נימּמסט דוא דאז זאלבּ-אֶהל, גיסעסט עס אויף זיין הויפט, אונד זאלבסט איהן: (ח) פערנער זאָללסט דוא זיינע זאָהנע הערקאָממען לאססען, זיא מיט לייבראָקקען בע-קליידען, (ט) איהנען גירטעל אומבינדען, אהרן זאָוואָהל אלס זיינען זאָהנען, אונד איהנען דיא האָהע מיטצען אויפזעטצען, הירדורך זאָלל איהנען דאז פריסטערטהום צור עוויגען פעראָרדנונג זיין, אונד דאדורך האסט דוא אהרן

תרגום אונקלוס

כִּתּוּנָא וְיָת מְעִיל דְּאֵיפוֹדָא וְיָת אֵיפוֹדָא וְיָת חוּשְׁנָא וְתַתְקֵין לֵיהּ בְּהֶמְיַן אֵיפוֹדָא: (ו) וּתְשַׁוֵּי מִצְנֶפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יָת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל מִצְנֶפְתָּא: (ז) וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ: (ח) וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּשִׁנּוּן כִּתּוּנִין: (ט) וּתְזָרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהוּנְתָּא לִקְיַם עָלַם וּתְקָרֵיב קוּרְבָּנָא דְאַהֲרֹן

רש"י

קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפי' למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אותו. אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו [ת"כ]: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה

באור

שאין דמיין חיין], ויורה על זה פתחות הבי"ת במים, במים הידועי' לשעורם, שכל הגוף עולה בהן, ותחילת ידים ורגלים לא נאמר אלא ירחצו מים (רא"ש): (ה) ואפדת, קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש, זהו הציץ: על המצנפת, מפורש למעלה בענין מעשה הציץ: (ז) על ראשו, לדעת הראב"ע הי' זה לפני שומו המצנפת על ראשו, והרמב"ן כתב שהיתה הצניפה סביב סביב, ואמצע הראש מגולה, ועליו יצק שמן, או היתה היציקה במקום הנחת תפילין, שהי' מקום מגולה, ואחר ימשחנו כמין כ"י: ומשחת אתו, אף משיחה זו כמין כ"י, נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו, ומחברן באצבעו (רש"י): (ט) אתם אבנט, ירמוז לאהרן ובניו האמורים אח"כ בפירוש: וחבשת להם מגבעת, לדעת רש"י ז"ל גם המצנפת קרוי' מגבעת, ולדעת הרמב"ן ז"ל מוסב על בני אהרן לבד, כי אהרן אין לו מגבעת: והיתה להם וגו', ע"י מלוי ידים זה תהיה להם הכהונה לחקת עולם: ומלאת, ע"י הדברים האמורים

(י) והקרבת את־הפר לפני אהל מועד
וסמך אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש
הפר׃ (יא) ושחטת את־הפר לפני יהוה
פתח אהל מועד׃ (יב) ולקחת מדם הפר
ונתתה על־קרנת המזבח באצבעך
ואת־כל־הדם תשפך אל־יסוד המזבח׃
(יג) ולקחת את־כל־החלב המכסה את־
הקרב ואת היתרת על־הכבד ואת
שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן

ת״א ולקחת זבחים כ״ד, ב׳: את כל חולין מ״ט, ח׳:

תרגום אשכנזי

אונד זיינען זאהנען איהר אמט איבערגעבען: (י) דען שטיער זאללסט דוא אלס־דאן היגבריינגען לאססען פאר דאז שטיפטסצעלט: אהרן אונד זיינע זאהנע זאללען איהרע הענדע אויף דען קאפף דעס שטיערעס לעגען: (יא) אלסדאן זאללסט דוא דען שטיער שלאכ־טען פאר דעם עוויגען, פאר דעם איינגאנגע דעס שטיפטסגעצעלטעס: (יב) אונד פאן דעם בלוטע דעס שטיערעס נעהמען, אונד מיט דיינעם פינגער אין דיא ווינקעל דעס אל־טארס שטרייכען; דאז איבריגע בלוט אבער אללעס אן דען גרונד דעס אלטארס גיעסען: (יג) זאדאן זאללסט דוא אללעס פעטט נעהמען, וועלכעס דיא איינגעווייד״ע בעדעקט, אויך דאז נעטץ איבער דיא לעבער, אונד דיא ביידען נירען, נעבסט דעם פעטטע דאז דארויף איזט; אונד אויף דעם אל־

רש״י

יד אהרן ויד בניו. במילוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנות. למעלה בקרנות ממש [זבחים נ״ג]: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב למעלה אמה מן הארץ [פרק ג׳ דמדות]: (יג) החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי״לא (געוועבע, נעטץ, נעטזהויט) Toile: ואת היותרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין טיזר״ש (דיא לאפפען, פליגעל דער לעבער) Lobes

תרגום אונקלוס

וקורבנא דבנוהי: (י) ותקריב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא: (יא) ותכוס ית תורא לקדם יי בתרע משכן זמנא: (יב) ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תשוד ליסודא דמדבחא: (יג) ותסב ית כל תרבא דחפי ית גוא וית חצרא דעל כבדא וית תרתין כליין וית תרבא די עליהן ותסיק למדבחא:

באור

למטה בהקדשת המלואים תמלא יד אהרן ויד בניו לפקודת הכהונה: (י) והקרבת את הפר, שב לפרט מה יעשה בפר. והתחיל בהקרבתו אל פתח אהל מועד שזכר למעלה, כדרך הכתוב: (יא) ושחטת, כל שבעת ימי המלואים הי׳ משה משמש בכהונה גדולה אמר לו הקב״ה למשה אתה תשמשני עד שילמוד אהרן, הי׳ משה שוחט וזורק ומזה ומחטא יוצק ומכפר, ואהרן רואה אותו (ת״כ): פתח אהל מועד, בחצר המשכן שלפני הפתח, כי היתה השחיטה בצפונו של מזבח, כדין החטאת, כנגד פתח אהל מועד, אבל רחוק ממנו, כי הי׳ הכיור בין אהל מועד ובין המזבח: (יב) על קרנת, למעלה בקרנות ממש, לא שיעמוד למטה ויזרוק כנגד הקרן, כמו שעושה בקרבן עולה ושאר כל הזבחים: ואת כל הדם. שירי הדם: יסוד המזבח. כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב, למעלה אמה מן הארץ (רש״י): (יג) את כל חלב המכסה את הקרב, הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי״לא (רש״י). נ״ל אילו״ן, ובל״א (קרוזדארם), ולדעת הרמב״ן כל מקום שנאמר החלב המכסה את הקרב, הוא הקרום הזה שעל הכרס, אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב, ירמוז לשני חלבים אשר שם, לחלב הקרום הזה ולחלב הגס אשר על הקרב: היותרת, טרפשא דכבדא שקורין טיזר״ש (רש״י), ובכ״י ישן

והקטרת המזבחה: (יד) ואת־בשר הפר
ואת־ערו ואת־פרשו תשרף באש
מחוץ למחנה חטאת הוא: (טו) ואת־
האיל האחד תקח וסמכו אהרן ובניו
את־ידיהם על־ראש האיל: (טז) ושחטת
את־האיל ולקחת את־דמו וזרקת
על־המזבח סביב: (יז) ואת־האיל תנתח
לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו ונתת

טאר אין רויך אויפגעהן לאססען: (יד) דאז פלייש דעם שטיערס אבער אונד זיין פעלל, וויא אויך זיינען מיסט זאָללסט דוא אין פייער פערברעננען, אויסערהאלב דעם לאגערס; דיזעס איזט איין זינדאָפפער: (טו) דען איינען ווידדער זאָללסט דוא נעהמען, אונד אהרן אונד זיינע זאָהנע זאָללען איהרע הענדע דעם ווידדער אויף דען קאָפף לעגען; (טז) הערנאך שלאכטעסט דוא דען ווידדער, נימססט זיין בלוט, שפרענגסט עס אויף דען אלטאר רינגס אומהער: (יז) אלסדאן זאָללסט דוא דען ווידדער אין זיינע שטיקקע צערגלידערן; זיין איינגעווייד אונד קניעשטיקקע אבוואשען,

תרגום אונקלוס

(יד) וית בסר תורא וית משכיה וית אוכליה תוקיד בנורא מברא למשריתא חטאתא הוא: (טו) וית דכרא חד תסב ויסמכון אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: (טז) ותכוס ית דכרא ותסב ית דמיה ותזרוק על מדבחא סחור סחור: (יז) וית דכרא תפלג לאברוהי ותחליל גויה וכרעוהי ותתן על

רש"י

(ובל"א יסן לירו"ש du foie, בל"א רעטהפליים): על הכבד. אף מן הכבד טול עמה [ת"כ]: (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו: (טז) וזרקת. בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק [זבחים כ"נ]: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' אחת בקרן זוית זו ואחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא בדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף.

באור

לירו"ש, בל"א (רעטהפליים): על הכבד, ובמקום אחר הוא אומר היתרת מן הכבד (ויקרא ט' י'), אמרו רז"ל שיטול מעט מן הכבד עם היתרת, ובא על במקום עם, ואונקלוס תרגם חצרא דעל כבדא. כפי פשוטו של מקרא: הכלית, יש אומרים שנקראו כן, בעבור שיש להם כח בתאות המשגל, מענין כלתה נפשי (תהלים פ"ד ב'), ולא הזכיר האלי', כי אין לפר ולשעיר אלי' (הרמב"ע): (יד) פרשו, הוא הזבל שבקרב הבהמה: תשרף באש, הודאת שעה היתה, כי לא מצינו חטא' חיצונה נשרפת אלא זו, וענל החטאת שעשה אהרן בשמיני למלואים: חטאת הוא, נקרא הקרבן חטאת, בעבור שהוא בא לכפר החטאת. וכן האשם: (טו) האיל האחד, אחד מהשנים הנזכרים כי זהו בכח ה"א הידיעה, שהוא מוסב על האמור למעלה: (טז) וזרקת, בכלי, עומד בארץ וזורק את הדם במזרק כנגד הקרן, כדי שיראה לכאן ולכאן: סביב, כך מפורש בשחיטת קדשים (זבחים דף נ"ב ע"ב) שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד', אחת בקרן זוית זו, ואחת כנגדה באלכסון, וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך, נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב, לכך קרוי סביב (רש"י): (יז) וכרעיו, רגלי הבהמה נקראו כרעים לפי שהן כורעות בכרעה (רד"ק בשרשים שרש כרע), וכן תרגם הירושלמי ויונתן, וכן כתב המפרש במס' תמיד (דף ל"א ע"א), ותוי"ט (שם פ"ד מ"ב), כתב שהירכים עד מקום הכריעה נקראו כרעים ולא יותר, וכן מוכח מלשון המשנה שם, ואולם מפשוטו של מקרא נראה שהכרעים הם כולל לרגלים הם הברכים והירכים, והכלל כל איברי ההליכה הנכפפים בבהמה בעת כריעתה.

על־נתחיו ועל־ראשו: (יח) והקטרת את־כל־האיל המזבחה עלה הוא ליהוה ריח ניחוח אשה ליהוה הוא: חמישי (יט) ולקחת את האיל השני וסמך אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש האיל: (כ) ושחטת את־האיל ולקחת מדמו

ת"א עלה זבחים י"ג, ג':

אונד זיא צו דען איבריגען שטיקקען אונד צו דעם קאפף לעגען: (יח) הירויף זאללסט דוא דען גאנצען ווידדער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען לאססען, דיזעס איזט איין גאנצעס אפפער, דעם עוויגען צו עהרען; איין ליבליכער גערוך (וואהלגעפעלליגעס אנדענקען), איין בראנדאפפער, דעם עוויגען צו עהרען: (יט) ענדליך זאללסט דוא דען צווייטען ווידדער פארנעהמען, אונד אהרן אונד זיינע זאהנע זאללען איהרע הענדע דעם ווידדער אויף דען קאפף לעגען: (כ) הערנאך שלאכ־

רש"י

על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: (כ) תנוך. הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדרו"ס בלע"ז (קנארפעל) [ת"כ פ' Tenerume, איט. Tendron, פר.

תרגום אונקלוס

אברוהי ועל רישיה: (יח) ותסיק ית כל דכרא למדבחא עלתא הוא קדם יי לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי הוא: (יט) ותסב ית דכרא תנינא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: (כ) ותכוס ית דכרא ותסב מדמיה ותתן על רום גדירא דאהרן

באור

והראי' על זה שלא הזכיר בכל מקום חוץ מגוף הבהמה, כי אם הראש והקרב והכרעים, משמע שמלת כרעים כוללת כל איברי ההליכה, וכן בפסח נאמר כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (לעיל י"ב ט'), ואין ספק שצלאו עם הרגלים, ואולם הירכים והברכים לבד כשחתך מהם הידים והרגלים, גם הם נקראו כרעים, כמו שמוכח מלשון המשנה דתמיד: על נתחיו, עם נתחיו, תוסף על שאר הנתחים (רש"י): (יח) את כל האיל, על כן לא הזכיר האלי' והשלבים (הראב"ע): לה'. אונקלוס תרגמו קדם ה', ורש"י פי' לשמו של מקום, והמתרגם באשכנזי תרגמו לכבוד ה': ריח ניחוח, אנקלוס ויב"ע תרגמו לאתקבלא ברעוא, וכבר העידותי שחוש הריח בא"הק הוא כנגד הכח הזוכר בנפש, שענין הזכרון הוא השאר הרושם בנפש אחרי סור המוחש, וזהו סגולת הריח, לכן יכנה הכתוב הריח והקטרה בלשון זכרון, יאמר מזכיר לבונה (ישעי' ס"ו ג'), במקום מקטיר לבונה וכן יזכר כל מנחתיך (תהלים כ' ד'), כמו יריח, וחלק המוקטר נקרא אזכרה, ומזה הטעם זכרו כיין לבנון (הושע י"ד ח'), ובעל השיר ידמה שם שאדם שהוא זכרו, עם ריח השמן, שמן תורק שמך (ש"ה א' ב'). ולזה אמר ריח ניחוח השעור זכרון כרצה ומקובל לפניו, בל"א (לוסט וואהלגעפעלליגען אנדענקען): [ניחוח, שרשו נוח והיו"ד במקום הוי"ו ע"פ, והלמ"ד כופלה. ומשקלו פעלול, וכן מזה המשקל ופעלו לבילון (ישעי' א' ל"א), משרש בון]: אשה. תאר לקרבן, מגזרת אש. על שם הקטרת האיברים שעל האש: (כ) תנוך, הוא הסחוס, גדר האמצעי שבתוך האוזן, שקורין טנד"רוס כן הנוסחא ברש"י כ"י עם רשב"ם, וכן תמצא בספרא, תניך אזן אהרן, זהו הגדר האמצעי, ולפי"ז הלעז טנדרו"ס כלאה שצ"ל טנד"רנס, והוא (קנארפעל). בל"א, שזהו לשון סחוס, וכן תרגמו יב"ע,

ואנקלוס תרגמו רום גדירא, משמע מכל זה שאין הכוונה על אלית האוזן (אהרלעפפיין), כמו שרגילים לפתרו כי אם על הסחוס האמצעי או על גובה האוזן. וברש"י שבדפוס כשמטה מלת גדר, וכן הנוסחא שם, תנוך, הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדרו"ס, והמלה הזאת הלועזת הביאה הרד"ק בשרשים שרש תנך, וכתב שהוא הרך אשר בקצה האוזן (אהרלעפפיין), ואולם אין הרך ההוא הגדר האמצעי שבכל הספרא, אף איננו סחוס כי אם עור רך. לכן נראה

וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ
אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־
הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (כא) וְלָקַחְתָּ
מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו
וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ
הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃
(כב) וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה
וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת
יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי

טעסט דוא דען ווידדער, נימםסט פֿאָן זיינעם בלוטע, ברינגסט עס אן דאז הערפֿאָררעגענדע קנאָרפעל אם רעכטען אָהרע אהרן'ס אונד זיינער זאָהנע, אן דען דוימען איהרער רעכטען האנד, אונד אן דען גראָסען צעהען איהרעס רעכטען פֿוסעס; שפרענגסט דאז בלוט אויף דעם אלטאר רינגס אומהער: (כא) נימםסט פֿאָן דעם בלוט וועלכעס אויף דעם אלטאר איזט, אונד פֿאָן דעם זאלבאָהל, שפרענגסט עס אויף אהרן אונד זיינע קליידער, וויא אויך אויף זיינע זאָהנע אונד אויף איהרע קליידער, וואָדורך ער אונד זיינע קליידער, וויא אויך זיינע זאָהנע אונד איהרע קליידער הייליג זיין זאָללען: (כב) הירויף נימםסט דוא פֿאָן דעם ווידדער דאז פֿעטט, אונד דען שוואנץ, אונד דאז פֿעטט, וועלכעס דיא איינגעווייידע בעדעקט, אויך דאז נעטץ איבער דער לעבער, אונד דיא ביידען נירען, נעבסט דעם פֿעטטע, דאז דארויף איזט, אונד דאז רעכטע בוגשטיק, דען עס איזט דער ווידדער צור איינזעטצונג דער פריסטער:

תרגום אונקלוס

וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (כא) וְתִסַּב מִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (כב) וְתִסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהוֹן וְיָת שָׁקָא דְּיַמִּינָא אֲרֵי

רש"י

נו]: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה [חולין מ"ט]: והאליה. מן הכליות ולמטה. כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה יסירנה [ויקרא ג'] מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבש' ואיל אבל שור ועז אין טעוני' אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה

באור

שהנוסחא הנכונה ברש"י שנדפס בלע"ז, ועל פיה תרגם המתרגם האשכנזי. והנה המלה

הזאת יחידית ואין לה ריע במקרא: בהן, הגודל ובפרק האמצעי: (כא) וקדש, יהי' קדוש: (כב) החלב, לדעת הרמב"ן החלב הנזכר פה סתם הוא החלב אשר על הקרב, ואח"כ הזכיר החלב המכסה את הקרב, והוא הקרום שעל הכרס, ורש"י ז"ל כתב החלב, זהו חלב הדקים או הקיבה כפי מחלוקת רבי ישמעאל ור' עקיבא בת"כ גבי זבח שלמים: והאליה, מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה יסירנה (ויקרא ג' ט'), מקום שהכליות יועצות

אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ (כג) וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת
וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד
מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃
(כד) וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי
בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
(כה) וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ

תרגום אשכנזי

(כג) איך איינען לאיב
בראָד, איינען אהלקוכען,
אונד איינען פֿלאדען, אויס
דעם קאָרבע מיט אונגע־
זייערטעם באקווערקע,
דער פֿאָר דעם עוויגען
שטעהט: (כד) אללעס
דיזעס לעגסט דוא אהרן
אונד זיינען זאָהנען אויף
דיא הענדע, אונד מאכסט
מיט איהנען איינע וועני־
דונג פֿאָר דעם עוויגען:
(כה) הערנאך נימססט דוא עס איהנען אויס דען הענדען, לעססעסט עס אויף דעם אלטארע, נאך

תרגום אונקלוס

דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא הוּא׃ (כג) וּפִתָּא דִּלְחֵם חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֵם
מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד מִסַּלָּא דְּפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ׃ (כד) וּתְשַׁוֵּי
כּוֹלָא עַל יְדֵי דְּאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי דִּבְנוֹהִי וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם
יְיָ׃ (כה) וְתִסַּב יָתְהוֹן מִידְּהוֹן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא

רש"י

ולבעלים (עיין במזרחי)
לכך אני מלריכו החזה
להיות לו לעובד העבודה
למנה וזה משה שמש
במלואים והשאר אכלו אהרן
ובניו שהם בעלים כמפורש
בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה [ת"כ]: ורקיק. מן
הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין [מנחות ע"ח] לא מלינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת
אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה
למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן
הא כילד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומש' כהן: תנופה.
מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה
ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים [מנחות כ"ב]: (כה) על העולה. על

באור

(רש"י): ואת שוק הימין. לא מלינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים, אלא זו בלבד, והוראת
שעה היתה: איל מלאים הוא, אחר החטאת ואיל העולה הובאו לכפרה, והאיל הזה מיוחד
למלאות בו ידי הכהנים (הרמב"ן), ורז"ל בת"כ אמרו איל המלואים שמושלם על הכל, מלמד
שהמלואים שלמים לאהרן ולבניו. דרשו מלואים לשון השלמה שהי' סוף השלמת קדושתו של אהרן
שעל ידו נשלם ונכשר לעבודה, ואית ספרים דגרסי שם שלמים לאהרן ולבניו ולמזבח ולמשה,
ויהי' מלשון שלום, שמשימין שלום למזבח ולעובד (שהוא משה) ולבעלים (אהרן ובניו), שהי'
לכלם חלק בו, ורש"י ז"ל הרכיב את שניהם לשון השלמה ולשון שלום (עיין רא"ם), והנה
איל המלואים זבח שלמים הי', כי הרלה משה לאהרן בקרבנות המלואים תורת החטאת והעולה
והשלמים, וכן אמר הכתוב ותרומה יהי' מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם (להלן פסוק כ"ח),
הרי שהשוה דין איל המלואים עם זבחי שלמים, והשנוי' שנפלו בדיניו, הוראת שעה היו:
(כג) וככר לחם, מן החלות, כ"כ רש"י ז"ל, והוא מן החלות הבלולות בשמן. והרד"ק בשרשים
פרש ככר פי' לחם גדול, כי השאר היו חלות ורקיקים, ולפי דבריו קאי על הרבוכה הנקרא
לחם מלות, וכ"כ הראב"ע. ואונקלוס תרגמו פתא דלחמא, ויב"ע תרגמו ועגול דלחים, ע"ש
שהיא עגול: וחלת לחם שמן, לדעת רש"י הוא ממין הרבוכה הנקרא לחם מלות. ולדעת
הראב"ע והרד"ק הוא מן החלות הבלולות, כסדר שנזכרו למעלה (פסוק ב'): ורקיק אחד,
מן הרקיקין, אחד מעשר שבכל מין ומין, לא מלינו תרומת לחם הבאה עם זבח נקטרת חוץ
מזו, שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא הי' למשה למנה
אלא החזה בלבד (רש"י): (כד) על כפי אהרן והנפת, שניהם עסוקים בתנופה. הבעלים
והכהן הא כילד? כהן מניח ידו תחת יד בעלים ומניף, ובזה היו אהרן ובניו בעלים, ומשה
כהן (רש"י): וקדשת את חזה התנופה, קדשם לדורות, להיות נוהגת תרומת' והנפתם בחזה

הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי
יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ (כו) וְלָקַחְתָּ
אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר
לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃ (כז) וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה
הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר
הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים
מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ (כח) וְהָיָה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה
מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם
תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ (כט) וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ

ת"א הונף סוכה נ"ה, ב'. מנחות ס"א, א': לחק זבחים י"א, א': ובגדי יומא ה', א'. וע"ז נ':

דעם גאנצען אָפּפער, אין רויך אויפשטייגען, צום ליבליכען גערוך פֿאָר דעם עוויגען. עס איזט איין בראנדאָפּפער דעם עוויגען צו עהרען: (כו) זאָדאן נימסט דוא דאז ברוסטשטיק פֿאָן דעם איינזעטצונגס־ווידדער, וועלכעם דיעם אהרן געהאָרט, אונד ווענדעסט עס פֿאָר דעם עוויגען; דיזעם זאָלל דיר צום אנטהייל בלייבען: (כז) דוא זאָללסט דאז געווענדעטע ברוסטשטיק אונד דאז אין דיא האָהע געהאָבענע בוגשטיק הייליגען, וועלכעם געווענדעט, אונד וועלכעם אין דיא האָהע געהאָבען וואָרדען: פֿאָן דעם איינזעטצונגס־ווידדער, פֿאָן דעם ווידדער נעמליך, דער אהרן אונד זיינען זאָהנען געהאָרט: (כח) דיזע שטיקקע זאָללען אהרן אונד זיינען זאָהנען יעדערצייט פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס אלס איין רעכט צוקאָממען, דען עס איזט איינע העבע, אונד אלס איינע העבע פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס, נעמליך פֿאָן איהרען פֿרידענסאָפּפֿערן זאָלל עס אנגעזעהען ווערדען, איהרע העבע דעם עוויגען צו עהרען: (כט) דיא הייליגען קליידער, וועלכע אהרן גע־

תרגום אונקלוס

לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ (כו) וְתִסַּב יַת חַדְיָא מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא דִּי לְאַהֲרֹן וּתְרִים יָתֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ לַחֲוּלָק׃ (כז) וּתְקַדֵּשׁ יַת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיַת שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא דִּי אִתְרַם וְדִי אִתְפְּרַשׁ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא מִדִּי לְאַהֲרֹן וּמִדִּי לִבְנוֹהִי׃ (כח) וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הִיא וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ (כט) וּלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא

רש"י

האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. יקדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה וינטלי"ר בלע"ז (שווינגען) Vanner, Ventiller: נ"ל וואנטילע"ר: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם

באור

ושוק של שלמים. אבל לא להקטרה, אלא והי' לאהרן ולבניו לאכול (רש"י): התנופה, לשון הולכה והבאה, ויטליר בלע"ז (רש"י), בדפ"י כ"י ווינטלי"ר, והוא ווענטעלע"ר, בל"א (שווינגען): הורם, לשון מעלה ומוריד (רש"י), והרמב"ם כתב (נדפס למעלה פסוק ו' בדבור

אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ (ל) שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד

ת"א שבעת יממא ע"ג, ח':

הארען, זאללען נאך איהם אן זיינע זאהנע קאממען, דאס מאן זיא אין דענזעלבען זאלבע, אונד אין דענזעלבען אין איהר אמט איינזעטצע: (ל) זיבען טאגע זאלל זיא דער פריסטער פאן זיינען זאהנען דער איהם אים דיענסטע פאלגט, אנציהען: וועלכער נעמליך אין דאז שטיפטסצעלט קאממען ווירד, אים היי=

רש"י

שיש משיחה שהיא לשון שררה כמו לך נתתים למשחה [במדבר י"ח] אל תגעו במשיחי [ד"ה א' ט"ז]: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפנים ביום הכפורים

תרגום אונקלוס

דִי לְאַהֲרֹן יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי לְרַבָּאָה בְהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יַת קוּרְבַּנְהוֹן: (ל) שִׁבְעַת יוֹמִין יִלְבְּשִׁינוּן כַּהֲנָא תְחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי

באור

המתחיל בזה הקדש, שלא במקומו, ושייך לכאן), הונף והורם שניהם לשון הפרשה, אפס בחזה קורין תנופה, כי לבדו הונף ונאכל, אבל השוק של כאן נקטר, ושל דורות שניהם נאכלין עכ"ל: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל, שהשלמים לבעלים, והחזה והשוק יהי' חק הכהנים: כי תרומה הוא, החזה והשוק הזה: (כט) לבניו אחריו, למי שיהי' כה"ג ויבא בגדול' אחריו: למשחה, להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו לך נתתי' למשחה (במדבר י"ח ח'), אל תגעו במשיחי (תהלים ק"ה ט"ו וד"ה א' ט"ז כ"ב), ע"כ רש"י ורשב"ם, ואעפ"כ אינו זז מלשון משיחה ממש. כמ"ש הרמב"ן, כי בעבור שהדרת ישראל למשוחים היא, למלך ולכהן גדול, ישאילו הלשון לכל שררה: ולמלא בם את ידם, על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה, ולפי זה ראוי שיתורגם למשחה בהם וגו' (אום דורך זיא אין זייער ווירדע אונד אין זיין אמט איינגעזעטצט צו ווערדען), ואולם יתכן לפרש המקרא כפשוטו שהבגדים הללו אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו, ולא ילבשם כי אם הכהן הגדול מבניו, ואף הוא לא ילבשם כי אם בעת חנוכו לעבודה, שימשחו אותו כשהוא לבוש בהן וימלאו את ידיו, וכן יעשה שבעת ימים, ואחרי כן יגנזם לכבוד הזקן, וכן מתורגם בל"א: (ל) שבעת ימים, רצופין, כי ז' ימי המלואים רצופין היו, כדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (ויקרא ח' ל"ה): ילבשם, בקמץ גדול תחת קטן, וכמוהו כי אמילם (תהלים קי"ח י' וי"א וי"ב): הכהן תחתיו מבניו, מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד הוא, לפיכך נגון תמיד נמשך לפניו (רש"י בדפוס, ובספרי כ"י שבידי אינו), והכוונה שמלת כהן פעל בינוני, מורה על הפועל העובד הוא (איין דיע=נענדער), לא שם לבעל המקרה ההי' (איין דיענער), [ובאור דברי רש"י אלו כ"ה לענ"ד, כי בלי ספק מקרא מסורס הוא, ושעורו, ילבשם הכהן מבניו תחתיו, כי מנהג הכתוב לחבר הפעל עם השם, ולהעמיד מלת תחתיו לאחרונה, כמו ויסגר בשר תחתנה (בראשית ב' כ"א), ויבא רשע תחתיו (משלי י"א ח'), ודומיהם, והפעל עם השם יחוברו גם בטעם הנגינה, כאשר הוא בפסוקים הנ"ל ודומיהם, כי השם הוא נושא מקרה הפעולה ודבק בה משא"כ תחתיו הוא ענין אחר והודעה אחרת, וכן אם יבא השם והתואר בצרוף מלת תחתיו, יבאו השם והתאר יחד וגם מחוברים בטעם. ומלת תחתיו לאחרונה ומופרדת מהם, כמו וימלך חנון בנו תחתיו (שמואל ב' י' י"א), חנון בנו מחוברים במרכא טפחא, ומלת וימלך היתה ראוי' ג"כ להתחבר עמהם, אלא שלא תבאנה ג' מלות מחוברות בטעם, לכן היא מופרדת קצת בתביר המפסיק פחות מן הטפחא. והראי' על הסרוס שבפסוק שלפנינו, כי בפסוק והכהן המשיח תחתיו מבניו (ויקרא ו' ט"ו), כתב רש"י בפירוש המשיח תחתיו מבניו, המשיח מבניו

לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ (לא) וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ (לב) וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (לג) וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר

ת"א ואכלו פסחים נ"ט, ב' יומא ס"ח, ב'. יבמות מ"א, א'. מכות י"ח, ב'. זבחים מ"א, ב'. מנחות ע"ג, א. ערכין ב', ב':

ליגען זיין אמט צו פֿעררִיכ־טען: (לא) דען איינזעטצונגס־ווידדער נִיממסט דוא, אונד לאססעסט דאז פֿלייש אן הייליגעם אָרטע קאָכען: (לב) אהרן אונד זיינע זאֶהנע זאָללען דאז פֿלייש דעם ווידדערס אונד דאז באקוועדק, וועלכעס אים קאָרבע איזט, פֿערצעהרען, פֿאָר דעם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס: (לג) די־זע דינגע זאָללען פֿאָן דענ־יעניגען פערזאָנען פֿערצעהרט ווערדען, וועלכע דורך זיא פֿערזאֶהנונג ערהאלטען, דאס זיא אין איהר אמט איינגעזעטצט, אונד געהייליגט וואָרדען; קיין געמיינער זאָלל דאפֿאָן

תרגום אונקלוס

דִּי יֵיעוּל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא׃ (לא) וְיָת דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא תִּסַּב וּתְבַשֵּׁל יָת בִּסְרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ (לב) וְיֵיכוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת בְּסַר דִּכְרָא וְיָת לַחְמָא דִּי בְסַלָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (לג) וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דִּי אִתְכַּפַּר בְּהוֹן לְקָרָבָא יָת קוּרְבַּנְהוֹן

רש"י

וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו [יומא ע"ג]: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו [ת"כ]: הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ממש לפיכך ניגון תגיל כמסך לפניו: (לא) במקום קדוש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אותם. אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם. בם כל זרות ותעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש

באור

תחתיו עכ"ל. ורצה בזה לחבר תאר התשיח אל השם מבניו, כדרך הלשון ונראה לי כי שבת הסדום הוא שלא לפרש תחתיו על ילבשם, כמו בפסוק וימלך חנון בנו תחתיו שסב על וימלך, לכן הועמד בין הכהן ובין מבניו השייכים להדדי. ולפי שמלת הכהן יותר דבקה אל מבניו מאל תחתיו לכן איננה במרכא רק בתביר המפסיק פחות מן הטפחא. והנה ילבשם הכהן דבקים בטעמי דרגא תביר, כמנהג הפעל עם השם או הבינוני, ועתה תדע אם תהי' מלת הכהן בינוני יבאו הנגינות על נכון, ילבשם הכהן דבקים. והכהן בתביר להורות על הסדום הכהן מבניו תחתיו, ואז תהי' מלת הכהן בינוני במקום עתיד כדרכו, וענינו אשר יכהן מבניו, אבל אם תהי' שם תאר, ע"כ צריכין להוסיף פעל המקשר ב' השמות, באופן זה, הכהן (אשר יכהן או אשר יקום) מבניו, ואז נ"ל הכהן בטעם מפסיק יותר מן הטפחא שהוא הז"ק, וילבשם בפשטא פקידו (בעבור שיש ב' תנועות במלת הכהן לפני הנגינה), ולכן יב"ע בעבור שתרגם הכהן. כהנא, ולא תרגם דיכהן, ועשאו שם, הוצרך להוסיף מלת דיקום, ועתה תבין דברי רש"י על נכון. והרז"ה בס' ש"ז ש"ה פ"ב נגע קצת בבאור זה. אפס קצהו ראה וכלו לא ראה, ובעל מרכבת המשנה בהשגותיו על הס' הנ"ל (שיש אצלי בכ"י), רצה להפך כוונת רש"י, ואינו כדאה כן מלשונו]: אשר יבא וגו', זהו תוס' באור על הכהן תחתיו מבניו, אותו הכהן המוכן לכנס לפני ולפנים ביוה"כ, וזהו כ"הג. וכך הוא שעור הכתוב, שבעת ימים ילבש אותם הבן ההוא מבניו, אשר יעבוד תחתיו עבודת כהונה גדולה, ויבא אל אהל מועד וגו': (לא) ובשלת. לא ידענו אם הוראת שעה הי' שיהא בשר המלואים טעון כהן בבשולו, או יהי' ובשלת בלווי (הרמב"ן): במקום קדש, בחצר אהל מועד, שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד, כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם וגו', שעור המשך הכתוב כך הוא, ואכלו

לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ (לד) וְאִם־
יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־
הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא
יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ (לה) וְעָשִׂיתָ
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי
אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃
(לו) וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־
הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ

ת"א יותר פסחים סס: ושרפת פסחים כ"ח, א'. סוכה מ"ט, ה'. זבחים כ"ט, ב'. כריתות ה', א'. מעילה י"א, ב': לא יאכל פסחים ס"ד, א'. מכות י"ח, א'. מעילה י"ז, ב': ועשית יומא ס', א':

תרגום אשכנזי

עססען, דען זיא זינד הייליג: (לד) ווען פָאָן דעם איינזעטצונגספֿלייש אָדער פָאָן דעם באקווערקע עטוואס ביז אם קינפֿטיגען מאָרגען איבריג בלייבט, זאָ זאָללסט דוא דאז איבריגע אין פייער פערברענען, עס זאָל ניכט געגעססען ווערדען, דען עס איזט הייליג: (לה) דיזעס זאָללסט דוא מיט אהרן אונד זיינען זאֶהנען פאָרנעהמען, אלס וויא איך דיר בעפֿאָהלען. זיבען טאגע זאָללען דיא פֿייערליכקייטען דער איינזעטצונג דויערן: (לו) טעגליך זאָללסט דוא אויך איין רינד צום זינדענאָפפֿער ברינגען, אויסער דען פֿערזאֶהנונגס־ווידדערן, דאמיט זאָללסט דוא דען אלטאר ענטזינדיגען, אינדעם דוא צור פֿערזאֶהנונג דאריף אָפפֿערסט: דוא

תרגום אונקלוס

לְקַדָּשָׁא יַתְהוֹן וְחִילוֹנַי לָא יֵיכוּל אֲרֵי קוּדְשָׁא אִינוּן׃ (לד) וְאִם יִשְׁתְּאַר מִבְּסַר קוּרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא וְתוֹקִיד יַת דְּאִשְׁתְּאַר בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכֵיל אֲרֵי קוּדְשָׁא הוּא׃ (לה) וְתַעְבֵּד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דִּי פַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵב קוּרְבַּנְהוֹן׃ (לו) וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא תַּעֲבֵיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃

רש"י

אותם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת במזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"י:

באור

אתם (אהרן ובניו, לפי שהם הבעלים) אשר (להם) כפר (כל זרות ותעוב) בהם (באיל ולחם הללו, כדי) למלא את ידם (בהם, וכדי) לקדש אתם (לכהונה): וזר. שאינו מזרע אהרן: כי קדש הם, קדשי קדשים: (לה) אתכה. כמו אותך (רש"י), וכ' הראב"ע אתכה, באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו ומן כי אתך ראיתי (בראשית ז' א') עכ"ל: שבעת ימים וגו', שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה העבודה באהרן ובניו, הי' משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות, ולערב הי' מפרקו. וביום השמיני הוא א' בניסן הוקם המשכן לגמרי, כדכתיב באלה פקודי (לקמן מ' ב' וי"ז), ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו (רשב"ם): (לו) ופר חטאת תעשה ליום, בכל יום משבעת ימי המלואים: על הכפרים, בשביל הכפורים, כן פירש"י. והראב"ע כתב טעם על הכפורים על שני האילים (כלומר חוץ משני האילים), וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם (ויקרא ח' ל"ד) עכ"ל, והסכים עמו

עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ (לז) שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי (לח) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ (לט) אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ

תולדות אהרן כל סנהדרין נ"ד, ב'. זבחים פ"ב, ב'. וס"ז א': וזה מנחות כ"ע, א': כבשים סנהדרין נ"ד, ב'. זבחים פ"ב, ב': שנים תמיד נ"ח, ב':

זאללסט איהן אויך זאלבען, אום איהן צו הייליגען. (לז) זיבען טאגע זאללסט דוא אויף דעם אלטאר צור פערזאהנונג אפפערן אונד איהן הייליגען; דאדורך זאלל דיזר אלטאר איין הייליגטהום פאן דעם ערסטען ראנגע ווערדען, וואס דעז אלטאר בעריהרט, זאלל הייליג געהאלטען ווערדען: (לח) פאלגענדעס זאללסט דוא אויף דעם אלטאר צום אפפער מאכען: יעהריגע שאפע, צווייא אויף יעדען טאג, אונד דיזעס בעשטענדיג: (לט) דאז איינע שאף נעמליך, מאכסט דוא דעם מארגענס; אונד דאז צווייטע שאף, מאכסט

תרגום אונקלוס

(לז) שִׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִיהֵא מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדָּשׁ׃ (לח) וְדֵין דִּי תַעְבֵּיד עַל מַדְבְּחָא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא׃ (לט) יַת אִימְּרָא חַד תַּעְבֵּיד בְּצַפְרָא וְיַת אִימְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃

רש"י

(לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנ' כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא הי' פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע והמוקצ' והנעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשב' חוץ לזמנו וחוץ

באור

הרמב"ן ז"ל, וכן מתורגם בל"א: וחטאת, תרגומו ותדכי, תסיר החטא, כמו הכהן המחטא (שם ו' י"ט). וישחטהו ויחטאהו (שם ט' ט"ו), וכ"ה בנוסחא ישנה של ת"א, אבל בנוסחאות חדשות של ת"א וכן בתיב"ע כדפס ותדבי על מדבחא, והוא טעות הדפוס: בכפרך עליו, בהקריבך עליו קרבן הכפורים, וכן וכפר אהרן על קרנותיו (להלן ל' י'), וחז"ל אמרו כפרת המזבח ממש, שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח, לכן הוצרכה כפרה (ת"כ פ' לו): ומשחת אתו, בשמן המשחה, וכל המשיחות כתיין כ"ף (לשון רש"י, ונ"ל כמין כ"י): (לז) תכפר על המזבח, מכל זדות ותעוב: והיה המזבח קדש קדשים, ומה היא קדושתו? כל הנגע במזבח יקדש, אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, והיינו אם הי' ראוי למזבח ונפסל אחר שהובא לעזרה, כגון הלן והיוצא והטמא, ושנשחט במחשבת חוץ, וכיוצא בהן, כך דרשו חז"ל, (בזבחים דף פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א וע"ב), והרשב"ם פי' כל הנגע, וקרב אל המזבח יקדש ויהי' טהור תחלה בטרם יקרב אל המזבח, (כך היא הנוסחא בכ"י, ונשמט קצת לשונו בהדפסה), וכן פירש הראב"ע: יקדש, כמו יהי' קדוש, מהפעלים המקריים שאין בהודאתם לא פעולה ולא הפעלה: (לח) וזה, הטעם זה הקרבן, וכן זה יתנו (לקמן ל' י"ג), זה השעור. והכוונה משה יעשה ככה בשבעת ימי המלואים, ואחר כן אהרן ובניו: ליום, לכל יום: (לט) האחד, מה שכתב הראב"ע כאן שייך לפ' פנחס (במדבר כ"ח ד'). כי שם נאמר אחד בלא ה"א, וענין ה"א הכבש האחד, אחד מהשנים הנזכרים, כמ"ש למעלה על הפר האחד, וכך איתא בספרי את הכבש האחד למה נאמר? לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה וגו' (במדבר כ"ח ב'), וזה אשר תעשה וגו' שומע אני יקריב ארבעה ת"ל הכבש האחד, שלא להוסיף ולא לגרוע. הכוונה אלו אמר וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום

הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (מ) וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ (מא) וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ (מב) עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם

ת"א השני פסחים נ"ט, א'. תמיד ל"א, ב': ועשרון מנחות ע"ו, ב':

תרגום אשכנזי

דוא צווישען דעןביידען אבענדען: (מ) איין צעהנטהייל ווייצענמעהל, איינגעריהרט מיט איינעם פירטהייל הין געשטאָססענען בוימאֶהל, אונד איין פירטהייל הין ווין צום גיסאָפּפער, בייא דעם איינען שאפע: (מא) דאז צווייטע שאף מאכסט דוא צווישען דען ביידען אבענדען; וויא דאז מעהלאָפּפער אונד גיסאָפּפער דעם מאָרגענס, זאָללסט דוא אויך צום אבענדאָפּפער צורעכט מאכען, צום אנגענעהמען גערוך, איין בראנדאָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען: (מב) דיזעס איזט דאז בעשטענדיגע גאנצאָפּפער, פיר אייערע נאכקאָממען, אם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטס, פאָר דעם עוויגען; אלוואָ איך צו בעשטיממטען צייטען מיך בייא אייך איינפינדען ווערדע, אום

תרגום אונקלוס

(מ) וְעִסְרוֹנָא סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִימְּרָא חַד׃ (מא) וְיָת אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעְבֵּיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (מב) עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דִּי אֲזַמֵּין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ

רש"י

למקומו וכיוצא בהן [ת"כ פ' לו זבחים כ"ז פ"ד]: (מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג בצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא להוצה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין [מנחות פ"ו]: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחושת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחוח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחילה ואח"כ המנחה שנא' עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם.

באור

תמיד, כבש אחד תעשה וגו', וכבש שני וגו'. וכן בפ' פינחס אלו הי' כתוב שם כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עלה תמיד, כבש אחד וגו' וכבש שני וגו', הייתי אומר כבש אחד ושני לבד מהשנים הנזכרים והן ארבעה, לכך אמר כאן הכבש האחד והכבש השני, בה"א הידיעה, לומר שהוא תוסב על השנים שהזכיר בפסוק הקודם, ובפ' פנחס נאמר הכבש בה"א לכוונה הנזכרת, ואחד בלא ה"א, ודרשו בו חז"ל (במגילה דף כ"ח ע"א) אם נאמר הכבש למה נאמר אחד? לומר לך אחד מיוחד שבעדרו: (מ) ועשרון סלת, עשירית האיפה, מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית, לא לחובה נאמר, כי אם להכשיר בו אף הכתית, ואולם אף הטחון בריחים שהוא פסול למאור, כשר למנחות, כך העלו רז"ל (במנחות דף פ"ו ע"א וע"ב): רבע ההין, שלשה לוגין: ונסך, לספלים, כמו ששנינו במס' סוכה (דף מ"ח ע"א וע"ב) שני ספלים של כסף היו בראש המזבח, ומנוקבים כמין שני חוטמין דקין, נותן היין לתוכו, והוא מקלח ויוצא דרך החוטם, ונופל על גג המזבח (רש"י): (מא) וכנסכה, מה שכתב הראב"ע שהוא שב אל הבקר, שייך לפ' פנחס (במדבר כ"ח ח'), ששם נאמר וכנסכו בוי"ו: (מב) תמיד, מיום אל

שָׁ֛מָּה לְדַבֵּ֥ר אֵלֶ֖יךָ שָֽׁם׃ (מג) וְנֹעַדְתִּ֥י
שָׁ֖מָּה לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְנִקְדַּ֖שׁ בִּכְבֹדִֽי׃
(מד) וְקִדַּשְׁתִּ֛י אֶת־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד וְאֶת־
הַמִּזְבֵּ֑חַ וְאֶת־אַהֲרֹ֧ן וְאֶת־בָּנָ֛יו אֲקַדֵּ֖שׁ
לְכַהֵ֥ן לִֽי׃ (מה) וְשָׁ֣כַנְתִּ֔י בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל
וְהָיִ֥יתִי לָהֶ֖ם לֵאלֹהִֽים׃ (מו) וְיָֽדְע֗וּ כִּ֣י אֲנִ֤י
יְהֹוָה֙ אֱלֹ֣הֵיהֶ֔ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֧אתִי אֹתָ֛ם
מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם לְשָׁכְנִ֣י בְתוֹכָ֑ם אֲנִ֖י
יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיהֶֽם׃ פ שביעי

מיט דיר צו רעדען; (מג) דאזעלבסט האבע איך געשטיפטעט, מיך בייא דען קינדערן ישראל'ס איינצופינדען; אונד דאז געצעלט זאָלל געהייליגט ווערדען, דורך מיינע הערדליכקייט: (מד) איך ווערדע דאז שטיפטסגע-צעלט הייליגען, אונד דען אלטאר; אויך אהרן אונד זיינע זאָהנע הייליגען, מיר אלס פריסטער צו דיענען: (מה) איך ווערדע אונטער דען קינדערן ישראל'ס מיינע רעזידענץ האלטען, אונד איהר גאָטט זיין: (מו) זיא זאָללען געוואהר ווערדען, דאס איך דער עוויגע איהר גאָטט זייא, דער איך זיא אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע, דא-מיט איך אונטער איהנען רעזידענץ האלטע; דיזעס מאכע איך איהנען בעקאננט, דער עוויגע איהר גאָטט:

תולדות אהרן ונעדתי זבחים קט"ו, ב':

תרגום אונקלוס

תַּמָּן: (מג) וְאֲזַמֵּין מֵימְרִי תַמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶתְקַדֵּשׁ בִּיקָרִי: (מד) וַאֲקַדֵּשׁ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּישׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: (מה) וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: (מו) וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן:

רש"י

כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדי' מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפורת כמו שנאמר ודברתי אתך מעל הכפורת [שמות כ"ה] ואשר אועד לכם האמור כאן איננו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי [זבחים קט"ו] כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש [ויקרא י'] והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:

באור

יום, לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך, שם אקבענו לבא: (מג) ונעדתי שמה, אתועד עמם בדבור. כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו, חה הטעם שנקרא אהל מועד, שהוא המקום הקבוע והמזומן לכך, ואנקלוס תרגומו משכן זמנא. ואזמין מימרי תמן, ובל"א לשון (שטיפטען) נופל על הקביעות והזמון לדבר, לכן תרגם המתרגם האשכנזי אהל מועד (שטיפטונגסצעלט): ונקדש. המשכן בכבודי, שתשרה שכינתי בו: (מו) לשבני בתוכם, על מנת לשכון אני בתוכם (רש"י), והכוונה שתיבת לשכני מקור מהקל והוא עומד, ואין הכנוי כמו אותי לשכון אותי, כי אם כמו לשכן אני, ולשון על מנת שהזכיר הרב, הוא כמו כדי או בעבור, כמו שכתב הראב"ע שלכך הוצאתי אותם מארץ מצרים, כדי שאשכון בתוכם, ותהו תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג' י"ב), כן נ"ל כוונת רש"י ז"ל, ואין מקום לתפיסת הרמב"ן עליו:

ל (א) וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (ב) אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ (ג) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ (ד) וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים

ת״א ועשית מגלה ג׳, א׳:

תרגום אשכנזי

ל (א) דוא זָאללסט אויך איינען אלטאר מאכען, דייכערצייג דארויף צו רייכערן; פָאן שטים-האָלץ זָאללסט דיא איהן מאכען: (ב) דיא לענגע איינע עללע, אונד דיא ברייטע איינע עללע, פִירעקקיג זָאלל ער זיין, אונד דיא האהע דעסזעלבען צווייא עללען; דיא עקקען ווערדען אוים איינעם שטיקקע מיט דעמזעלבען געמאכט; (ג) דוא בעלעגסט איהן מיט ריינעם גאָלדע, דאז בלאטט, דיא זייטען אומהער אונד דיא עקקען. דוא פִיהרסט אָבען איינען גאָלדענען קראנץ הערום: (ד) אונטער דעם קראנצע מאכסט דוא צווייא גאָלדענע רינגע אן ביידען ווינקעלן, נעמליך דוא מאכסט זיא אן ביידען זייטען. דיזעס רינגווערק זָאלל דען שטאנגען צור איינפַאססונג דיענען, דען

רש״י

ל (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב. סימן לכתר כהונה: (ד) צלעותיו. כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד

תרגום אונקלוס

ל (א) וְתַעְבֵּיד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃ (ב) אַמְּתָא אֻרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי׃ (ג) וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יַת אִיגָּרֵיהּ וְיַת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיַת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (ד) וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד לֵיהּ מִלְּרַע לְזֵירֵיהּ עַל תְּרֵין זָוְיָתֵיהּ תַּעְבֵּיד עַל תְּרֵין

באור

ל (א) מקטר קטרת, מקטר שם המפעל כמו ומשלוח מנות (אסתר ט׳ י״ט וכ״ב), ובאה הטי״ת בפתח מפני הסמיכות, והנפרד בקמץ. ונקרא המזבח מקטר קטרת, לפי שהוא מיוחד להעלות עליו קטור עשן, ושלשה שמות יש לו למזבח הזה, מזבח הזהב מזבח הקטורת מזבח הפנימי (ברייתא דמ״ה פי״א): (ב) אמה ארכו, אמה זאת היתה בת חמשה טפחים כמו שלמדו רז״ל בעירובין (דף ד׳ ע״א) ובמנחות (דף צ״ז ע״א וע״ב): (ג) את גגו, מקום מערכת הקטורת, זה היה לו גג, אבל מזבח העולה לא היה לו גג, אבל ממלאים את חללו אדמה בכל חנייתן: זר, כל שהוא (סוכה דף ה׳ ע״א): (ד) צלעתיו, כאן הוא לשון זוית, כתרגומו (ולא לשון צד), לפי שנאמר על שני צדיו, שתי זויות שבשני צדיו (רש״י), והרשב״ע כתב על שני צדיו תוספת באור: והיה, מעשה הטבעות האלה (רש״י), [נראה לי שכוונתו לפרש והי׳ שהוא לשון יחיד הנאמר על הטבעות שהם לשון רבים, ולא שייך כאן לומר שלא הובדר המין, בעבור שהטבעות מפורשות בכתוב לפני והי׳, ועליהם שב והי׳, וכבר הובדר המין לכן פי׳ שסב על מעשה הנחסר בכתוב]: לבתים לבדים, בית תהי׳ הטבעת לבד (רש״י), כלומר שאין שמושי הלמ״ד לבתים לבדים שוים, שיהיו הטבעות לבתים ויהיו לבדים, כי אם הטבעות יהיו בתים לצורך הבדים. והנה בעל מעשה חושב כתב שלא הי׳ במזבח כי אם שתי טבעות בשתי זויות המקבילות זו לזו באלכסון, וזהו דקדק לשון הכתוב לדעתו, ושתי טבעת

לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ (ה) וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃
(ו) וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר
עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃
(ז) וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת
יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר (ח) וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן
אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה
קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃

ת"א אועד כריתות ה', ב': בבקר פסחים נ"ט, ב'. יומא י"ד, ב', ול"ג, א'. מנחות כ', א': בהיטיבו יומא ל"ג, ב': ובהעלת פסחים נ"ט, א'. יומא ע"ו, א'. זבחים י"ב, א' וב':

תרגום אשכנזי

אלאר דאמיט צו טראגען (ה) דיא שטאנגען מאכסט דוא פֿאָן שטיטהאָלץ, בעלעגסט זיא מיט גאָלד: (ו) דען אלטאר זעטצעסט דוא אויסערהאלב עס פֿאָרהאַנגס, וועלכע פֿאָן דער לאדע דעס צייגניסעס איזט: נעמלין גראדע פֿאָר דען דקקעל, דער אויף דעם צייגניס ליגט, וואָ־זעלבסט איך מיך צור בעשטימטען צייט איינפֿינדען ווערדע: (ז) אויף דעמזעלבען זאָלל אהרן רייכערצייג פֿאָן שפעצעריען ריכערן; אללע מאָרגען, ווען ער דיא לאמפען רייניגט, זאָלל ער עס רייכערן: (ח) אונד ווען אהרן געגען אבענד דיא לאמפען אנצינדעט, זאָלל ער עס אבער מאהלס רייכערן; עז זאָלל איין בעשטענדיגעס רייכערן זיין פֿאָר דעם עוויגע בייא אירען נאכ־

תרגום אונקלוס

סִטְרוֹהִי יְהֵא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ (ה) וְתַעְבֵּיד יָת אֲרִיחַיָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ (ו) וְתִתֵּן יָתֵיהּ לָקֳדָם פָּרָכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לָקֳדָם כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ (ז) וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ׃ (ח) וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינַהּ קְטוֹרֶת

רש"י

הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון נכח: (ז) בהטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכלבקר ובקר: הנרות. לו"שיש בלע"ז (לאמפען) *Luces, luzrnes*, וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר בו העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלות. כשידליק להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פעם מקטיר שחרית

באור

זהב תעשה לו וגו' על שתי צלעתיו, פי' על זויותיו, וכדי שלא נאמר דאלו הזויות הם אותם שנראות אחד, לכך הוסיף ופירש על שני צדיו, לומר שהיו על זויות האלכסון, וכתב שע"כ צריך לומר כך, לפי שאין במרחק חמשה טפחים די הלוך רגלי הנושא בין הבדים, אבל אלכסון חמשה על חמשה יעלה לשבעה ועוד, ובהכי סגי לאדם אחד ע"ש, וכדומה שאין הכרע לדבריו: בהמה, הה"א האחרונה נוספת, כי המלה מלעיל: (ו) לפני הפרכת, שמא תאמר משוך מכנגד הארון (לצפון או לדרום). ת"ל לפני הכפרת מכוון (באמצע הצפון והדרום) כנגד הארון מבחוץ (רש"י), ומזבח המזבח רחוק מפתח האהל עשר אמות, כן משמע מברייתא דמס' מדות ומברייתא דמ"ה. וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ג מה' בית הבחירה ה' י"ז), שהי' מונח משליש ההיכל ולפנים: (ז) בהיטיבו, לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה, והי' מטיבן בכל בקר ובקר: הנרת, לוצי"ש בלע"ז [ובל"א (לאמפען)], וכן כל נרות האמורות במנורה, חוץ ממקום שנאמר בו העלאה שהוא לשון הדלקה (רש"י), ולדברי האומר שהנרות לא היו מחוברים והכהן מעלה אותם לראש המנורה, כמ"ש מזה בתחלת הפרשה (כ"ז כ'), גם נרות שאצל העלאה הכוונה על הכלי לא על האור: (ח) יקטירנה, בכל יום, פעם מקטיר

(ט) לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ (י) וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

(יא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יב) כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ

תולדות אהרן לא תעלו מנחות ע"א, ב': וכפר יומא כ"א, א'. שבועות ח' ב', וע"א ב': מדם יומא ס"א, א': כי תשא ברכות ס"ב, ב'. מגלה כ"ט, ב'. ול' א'. ב"ב י', ב':

תרגום אשכנזי

קאָממען: (ט) איהר זאָללט דארויף קיין געפֿיינעם רייכערצייג, אויך קיין גאנצעם אָפּפֿער אונד קיין מעהלאָפּפֿער ברינגען, אונד קיין גיסאָפּפֿער דארויף גיסען: (י) איינמאהל אים יאהרע זאָלל אהרן אויף דען עקקען דיזעלבען פֿערזאָהנען; פֿאָן דעם בלוטע דעם צדענאָפּפֿערס אם פֿערזאָהנונגסטאגע, זאָלל ער איינמאהל אים יאהרע ארויף פֿערזאָהנען, בייא אייערען שפעטעסטען נאכקאָממען. עס איזט איין הייליגטהום פֿאָם ערסטען ראנגע, דעם עווינען צו עהרען: (יא) דער עווינע שפראך צו משה וויא פֿאָלגט: (יב) ווען דא דיא הויפטצאהל דער קינדער ישראל'ס ווירסט איפֿנעהמען וואָללען: זאָ זאָללען זיא איין יעדער פֿיר זיינע פערזאָן איין לאָזעגעלד געבען, דעם עווינען צו עהרען, אינדעם מאן

תרגום אונקלוס

בּוּסְמִין תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃ (ט) לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי׃ (י) וִיכַפֵּר אַהֲרֹן עַל קַרְנָתֵיהּ חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא בְשַׁתָּא יְכַפֵּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ (יא) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יב) אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי

רש"י

ופרס מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטורת זרה. שום קטורת של נדבה כא זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה. ולא עולה ומנחה שלה של בהמה ועוף. מנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו [ויקרא ט"ז]: חטאת הכפורים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פרשת תצוה.

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה

באור

שחרית, ופרס בין הערבים (רש"י): (ט) לא תעלו עליו, על מזבח זה: קטרת זרה, שום קטורת של נדבה, כולן זרות לו חוץ מזו. כן פירש"י ז"ל, ואונקלוס תרגם קטורת בוסמין כוכראין וכ"פ הראב"ע, קטרת זרה, שאינה כמתכונתה, ויב"ע תרגם קטורת בוסמין דעממין נוכראין: ועלה ומנחה, ולא עולה ולא מנחה: עולה, של בהמה ועוף, ומנחה של לחם: (י) וכפר אהרן, במתן דמים: אחת בשנה, ביום הכפורים, הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו (ויקרא ט"ז י"ח), אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטורת: חטאת הכפרים, הם פר ושעיר של יום הכפורים: קדש קדשים, המזבח מקודש לדברים הללו בלבד, ולא לעבודה אחרת: (יב) כי תשא, לשון קבלה כתרגומו, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם, לדעת כמה הם (רש"י), ואף הלועז ישתמש בלשון קבלה על הענין הזה (חויפ-

לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם: (יג) זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית

תולדות אהרן עשרים בכורות ג', ח':

זיא צעהלט; דאמיט קיין שטערבען אונטער איהנען ענטשטעהע, אינדעם מאן זיא צעהלט: (יג) דיזעס זאָללען זיא געבען, יעדער דער דורך דיא צעהלונגען געהט, אייגען האלבען שקל, נאך דעם שקל גע= וויכטע דעם הייליג= טהומס. דער שקל מאכט צוואנציג גרה דיא העלפטע איינעס שקל'ס איזט דיא העבע, דעם עוויגען

תרגום אונקלוס

יִתְּהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן: (יג) דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶשְׂרִין מָעִין

רש"י

בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה יתנו. הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו [מדרש רבה]: העובר על הפקודים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט [ויקרא כ"ז] וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה [ירמי' ל"ג]: מחצית השקל בשקל הקודש. במשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלי' האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף וככר לחם [שמואל א' ב']: עשרים גרה השקל. שהשקל הסלע ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלהו לשש מעה כסף ומחצית

באור

נעהמען): ראש, שנוס החשבון וכללו כאלו כלם ראש אחד, והראב"ע כתב שהי' מנהג בעלי החשבון לכתוב כלל החשבון בראש האגרת: לפקדיהם, כפי אשר נפקדו ונמנו, והוא כמו כי תשא את ראש פקודי בני ישראל, וכ"ת המתרגם האשכנזי: ונתנו, וי"ו דונתנו הוא וי"ו הנמשך לתשובת התנאי, כאשר תרצה לדעת מנינם, אז אל תמנם לגלגלת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים: נפשו, נפש יאמר על רוח הבהמה ועל נשמת האדם בשתוף, ויאמר על גוף בעל נפש, ובל"א גוף בעל נשמה יקרא (פערזאָן): בפקד, הפוקד, והטעם כי אם לא יתנו כפרם בדבר הפקידה, אז יצא הנגף, שהמנין שולט בו עין הרע, כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה, השעור, כמו וזה אשר תעשה אתה (בראשית ו"ו), ויתכן שיהי' מוסב על הכפר הנזכר בפסוק הקודם: העבר על הפקדים, דרך המונין מעבירין את הנמני' זה אחר זה, וכן כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כ"ז ל"ב), וכן תעברנה הצאן על ידי מונה (ירמי' ל"ג י"ג): בשקל הקדש, במשקל שקל הקדש שקבעתי לך, ולשון הרמב"ן, קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל, כי מלך גדול הי', וקרא למטבע ההוא שקל, בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים, ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא, שהם קדש. וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה, יקרא לו הכתוב שקל הקדש עכ"ל, וכתב עוד כי אנקלוס תרגם סילעא, כי כן שם המטבע בארמית, ושעורו ידוע בתלמוד, כל סלע ארבעה דינרין, ושקל המוזכר בדברי רז"ל הוא ב' דינרין חצי הסלע, וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלין בכל שנה, ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב' דינרין, כדי שיהי' מצוי לתת לגזבר ההקדש, ולא יצטרכו לקלבון, והיו קורין לשקל של משה, שהוא שקל של תורה, סלע כתרגומו. וי"א כי הטעם מה שאמרו מנה של קדש כפול הי', וכן כל המטבעות ואינו נכון. כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש (ע"כ מדברי הרמב"ן): גרה, תרגום אונקלוס מעין, כי הגרה אצלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה, וכן תרגם יב"ע לאגורת כסף (שמואל א' ב' ל"ו), למעה דכסף. ומשקלו לדעת הרמב"ם ז"ל שש עשרה שעורות בינוניות, והי' א"כ מחצית השקל ק"ס שעורות בינוניות: השקל, השקל הסלע הוא ד' זוזים, והזוז מתחלתו חמש מעות (והי' א"כ השקל עשרים מעות), אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף (ולכך בדברי רז"ל שעור הסלע שהוא שקל של משה כ"ד מעה), ומחצית השקל הזה שאמרתי לך (שהיא עשר מעה), יתנו תרומה לה'

הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ (יד) כֹּל הָעֹבֵר
עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה
יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ (טו) הֶעָשִׁיר לֹא־
יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית
הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר
עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ (טז) וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף

ת״א ולקחת ברכות ס״ג, ב׳:

צו עהרען: (יד) יעדער דער דורך דיא צעהלונגען געהט, אונד צוואנציג יאהר אלט איזט אָדער דאריבער; זאָלל דיא העבע, דעם עוויגען צו עהרען, ענטריכטען: (טו) דער רייכע זאָלל ניכט מעהר, אונד דער ארמע ניכט וועניגער געבען, צור העבע דעם עוויגען, איירע פערזאָנען צו לאָזען, אלס דיא העלפטע איינעם שקל׳ס: (טז) דיזעס געלד דער אויסלאָזונגען זאָללסט דוא נעהמען פאָן דען קינדערן ישראל׳ס אונד עס אנוועני־

תרגום אונקלוס

סִלְעָא פַּלְגּוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ (יד) כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ (טו) דְּעַתִּיר לָא יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעַר מִפַּלְגּוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ (טז) וְתִסַּב יָת כַּסְפָּא

רש״י

השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה׳: (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים. (טו) לכפר על נפשותיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד״א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג׳ תרומות שנכתב כאן תרומת ה׳ ג׳ פעמים אחת תרומת אדני׳ שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר [שמות ל״ח] ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו׳ והשנית אף היא ע״י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית [במדבר א׳] ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר כל מרים תרומת כסף ונחשת [שמות ל״ה] ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אותו על עבודת אהל מועד. למדת שנלטוו

באור

(רש״י): (יד) מבן עשרים שנה ומעלה, למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים (רש״י): (טו) לתת וגו׳, תיבת לתת מוסבה על ירבה ועל ימעיט, ושעור הכתוב, העשיר לא ירבה לתת והדל לא ימעיט לתת ממחצית השקל, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי: לכפר על נפשתיכם, שלא תנגפו ע״י מנין, ורז״ל אמרו שעל תרומ׳ מחצית השקל של כל שנה ושנה נאמר, שהוא לקנות ממנה קרבנות צבור, ועליה אמר לכפר על נפשתיכם, שהקרבנות לכפרה הם באים. וכתב הרמב״ן ז״ל צוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן כ׳ שנה ומעלה, ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשתיכם, שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות (ר״ל לדורות משהביא ב׳ שערות), יביא מחצית השקל לקרבנות, אחד עני ואחד עשיר עכ״ד, וכתב עוד שכן נראה שתהי׳ מצוה לדורות. ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה׳ והקהל לישראל לאהל העדות (ד״ה ב׳ כ״ד ו׳). ונראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית, אע״פ שלא ימנם, וכן בקרבנות כדברי חז״ל, וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו, ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות וגו׳ לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו (נחמי׳ י׳ ל״ב ול״ד), מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית, ואמר שלישית השקל, כי בימי עזרא הוסיפו עליהם, והי׳ שלישית השקל עשר גרה עכ״ל: (טז) כסף הכפרים, כסף כופר נפש: על עבדת אהל מועד, זהו תרומת האדנים, שמנאם כשהתחילו בנדבת המשכן,

הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ
עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־
נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ
(יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יח) וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת
לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד
וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃

ת״א ועשית מגלה ל׳, א׳. זבחים כ״ב, א׳:

דען צום געברויך דעם שטיפטצעלטס, דיזעס זאָלל דען קינדערן ישר״ל׳ס צום דענקצייכען זיין, פֿאָר דעם עוויגען, דאס איירע פערזאָנען אויסגלאָזט זינד:
(יז) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פֿאָלגט:
(יח) דוא זאָללסט אויך איין קופפֿערנעם בעקקען מאכען, אונד איין קופ־פֿערנעם געשטעלל דאצו, צום וואשען; דיזעס זאָללסט דוא זעטצען צווי־שען דעם שטיפֿטסצעלטע אונד אָפּפֿעראלטאר, אונד

תרגום אונקלוס

דְּכִפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃
(יז) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
(יח) וְתַעְבֵּד כִּיּוֹרָא דִּנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן

רש״י

למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר ויגוף ה׳ את העם [שמות ל״ב] משל לצאן החביבה על בעליה שנפלו בדבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא״א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני [במדבר א׳] והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנא׳ ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו׳ [שמות מ׳] ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגומר [שמות ל״ח] הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו׳ מאות אלף וג׳ אלפים וה׳ מאות וכ׳ שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים [במדבר א׳] והלא בשתי שנים היו וא״א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י״ט שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני כ׳ תשובה לדבר אצל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: **על עבודת אהל מועד.** הן אדנים שנעשו בו: (יח) **כיור.** כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: **וכנו.** כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: **ובין המזבח.** מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתיים משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד הא כיצד משוך

באור

ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר, שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר (לקמן ל״ח כ״ה), ומהם נעשו האדנים, שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו׳ (שם כ״ז) (מדברי רש״י ז״ל), ורמז בזה גם למחצית השקל שיתנו לדורות לקרבנות: (יח) **כיור,** כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: **וכנו,** כתרגומו בסיסיה, מושב מתוקן לכיור: **לרחצה,** מוסב על הכיור: **המזבח,** מזבח העולה, שכתוב בו שהוא לפני אהל מועד. והי׳ הכיור משוך קמעא, ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן, ואינו מפסיק כלל בינתיים, משום שנאמר

(יט) וְרָחֲצ֛וּ אַהֲרֹ֥ן וּבָנָ֖יו מִמֶּ֑נּוּ אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ (כ) בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֧הֶל מוֹעֵ֛ד יִרְחֲצוּ־מַ֖יִם וְלֹ֣א יָמֻ֑תוּ א֣וֹ בְגִשְׁתָּ֤ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ לְשָׁרֵ֔ת לְהַקְטִ֥יר אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ (כא) וְרָחֲצ֛וּ יְדֵיהֶ֥ם וְרַגְלֵיהֶ֖ם וְלֹ֣א יָמֻ֑תוּ וְהָיְתָ֨ה לָהֶ֥ם חָק־עוֹלָ֛ם ל֥וֹ וּלְזַרְע֖וֹ לְדֹרֹתָֽם׃ פ שני בחול

(כב) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃

תולדות אחרן ורחצו זבחים כ"ט, ח': בבאם סנהדרין פ"ג ב'. זבחים י"ט, ב': או זבחים שם, וקי"ט ב': לשרת זבחים י"ט, ב': להקטיר שם שם: והיתה שם שם:

תרגום אשכנזי

זאָללסט וואססער היניין טהון: (יט) דארוים זאָללען זיך אהרן אונד זיינע זאֶהנע הענדע אונד פֿיסע וואשען: (כ) ווען זיא היניין געהען אין דאז שטיפֿטסצעלט, זאָללען זיא זיך וואשען, זאָ זאָללען זיא ניכט אומקאָמ־מען; אָדער ווען זיא צום אָפּפֿעראלטאר הינטרע־טען, איהר אמט צו פֿער־ריכטען, דעם עוויגען צו עהרען איין בראנדאָפּפֿער אין רויך אויפֿגעהן צו לאססען: (כא) זאָ זאָללען זיא זיך הענדע אונד פֿיסע וואשען, אונד ניכט אומ־קאָממען. דיזעס זאָלל איהנען איין עוויגעס גע־זעטץ זיין, איהם אונד זיינעם זאאמען, בייא איהרען נאכקאָממען: (כב) דער עוויגע שפּראך צו משה,

רש"י

קמעא אל הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז [ת"כ פ' שמיני זבחים י"ט]: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שבמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל:

תרגום אונקלוס

תַּמָּן מַיָּא: (יט) וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן: (כ) בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִתְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (כא) וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן: (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (כג) וְאַתְּ

באור

ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד (שם מ' כ"ט). כלומר מזבח לפני אהל מועד, הא כיצד משוך קמעא אל הדרום, כך שנוי' בזבחים (רש"י): (יט) את ידיהם ואת רגליהם, בבת אחת הי' מקדש ידיו ורגליו כמה ששנינו בזבחים (דף י"ט ע"ב): (כ) בבאם אל אהל מועד, להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת, או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"א (רש"י, והוא בת"כ פ' שמיני): ירחצו מים, הטעם רחיצת מים, כי הידים והרגלים הם הפעולים, וכמוהו רבים, כ"כ הראב"ע. ויתכן שיהי' הפעל יוצא לשני פעולים כמו נשקה את אבינו יין (בראשית י"ט ל"ב), למדתי אתכם חקים (דברים ד' ה'), וכן ושמן לא תסוך (שם כ"ח מ'): ולא ימותו, הא אם לא ירחצו ימותו: אל המזבח, החיצון, שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו, לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים, שבמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס לאהל מועד, והנה הרחיצה הזאת לקדושה, דרך כבוד שלמעלה, לכך תרגמו אנקלוס ויב"ע לרחצה לקדוש, ועקר המצוה הרחיצה, אבל הכיור נוה בו להזמנה, ואינו מעכב ולא מצוה, כי בזו"הכ כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן קיתון של זהב שהיו עושין לכבודו, אבל למדנו מן הכיור כי צריכה כלי (מדברי הרמב"ן): (כג) בשמים ראש, חשובים,

(כג) וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־ דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם

ת"א קח מגלה י', ב': מר חולין קל"ט, ב'. כריתות ה', א': וקנמן נדרים י', ב'. כריתות ה', א':

תרגום אונקלוס

סַב לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בֶּשֶׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל

וויא פֿאָלגט: (כג) לאס דיר פֿאָן דען בעסטען גע־ווירצארטען ברינגען, פֿינפֿ־הונ׳ערט שקלים דער פֿייַסטען מירדע, ציממט־גוּווירץ דיא העלפֿטע

רש"י

(כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמון בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמון בשם מן

באור

דכתיב עם כל ראשי בשמים (ש"ה ד' י"ד). (רש"י ורשב"ם): מר אמרו בו המפרשים שהוא המוס"ק. וכן תרגמו הגאון בתרגומו הערבי, וכ"כ הרמב"ם ז"ל והוא דם נקרש בבטן חי' הדומה לצבי הידועה בארץ הודו, וזה מתהוה בלכתה בין השיחים בימי החום הגדול' והרמב"ן העלה שהוא הבושם הנקרא בלשון רומי מיר"א. וכל הלשונות עליו. וארמית וגם הערבים (וכן כל הידועות לנו) שוות בו, ומתקנין בו שמן זית, והוא שמן המור, שמעדן את הבשר ומרכך אותו. וזהו טעם ידי נטפו מור (שם ה' ה') ועודו נטפו מן מור, ויתכן כי יוציאו מן המור עצמו שמן, כאשר נעשה במאסטי"קי וזולתו. וכ"כ בעל שלטי הגבורים שהוא המיר"ה, מין ליחה או מין היוצא מאילן הצומח בארצות הערב דומה לקוץ המצרי הנקרא בלשון יון אקאנ"ט וברומי ספינ"ה איגיפטי"קא. והאחרונים כתבו שמין האילן ההוא בלתי נודע לנו: דרור, אונקלוס תרגום דכיא, שיהי' נקי מכל זיוף, שהיו מזייפין את המו במין אחר נקרא קומוס (כמו שהבינו בספרא) הדומה לו. וי"מ תרגמו בחיר, וכ"פ הרשב"ם ובעל שלטי הגבורים כתב הכוונה שנקח המור כשהוא עומד במקום דרור שהוא הפקר לכל ויעמד שם בלי שמירה, וזהו לשון דרור כמו שאחז"ל על וקראתם דרור כמדייר בי דיירא וכו' כמו שדר בכל מקום שהוא רוצה, ואינו ברשו' אחרים: וקנמון בשם, לדעת רש"י הוא קליפת עץ ובעבו' שיש ממנה שריחה טוב, ויש בה ריח וטעם, ויש שאינה אלא כעץ. לכך הוצרך לומר קנמון בשם מן הטוב, וכן תרגם האשכנזי (ציממטראָהר), ורד"ק בשרש קנם כתב שהוא ליגני"ה אלוא"י, בל"א (האָלץ־האָן), ולדעת הרמב"ן הוא מין תבן מבושם נקרא בלשון רומי יונק"ו אדאמא"טיקום, ובספרד פחי"א דילה מיק"א. תבן או קש הבא מעיר מיק"א, ובל"א (קאַמעעלהייא) על שם שהוא מרעה לגמלים במקומו. ואמרו בבראשית רבה ומדרש חזית קנמון הי' גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלי' ממנו: מחציתו וגו', אמרו רז"ל (בכריתות דף ה' ע"א) מחצית באתו תהא חמשים ומאתים, במנה כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור, א"כ למה נאמר בו חלאין כו', ולפי זה וי"ו דומחציתו מוסב על קנמן בשם. לא על מר דרור הנזכר למעלה, והטעם מחצית סך קנמן בשם יהי' חמשים ומאתים, והתמה על בעל הטעמים שהעמיד תיבת מחצית בטפחא, וחברה עם קנמן בשם הקודם לה, והראוי לדעת רז"ל להעמיד תיבת בשם בטעם זקן גדול, ולחבר תיבת מחציתו עם חמשים ומאתים שלאחריו: וקנה בשם, קנה של בשם, לפי שיש קנה שאינה של בשם, הוצרך לומר בשם (רש"י). [ורד"ק בשרש קנה פי' שהוא קאנילה בלע"ז, והרמב"ן פי' כי הוא קליפה שבסממני הקטורת וכתב והוא דארצי"ני בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא (בשבת דף ס"ה ע"א), והוא קנה כדמות הקנים עכ"ל, ומלת דארצי"ני היא מלת פרסית, ומהם הועתקה אל הערבי, ומלה בלשון פרס עץ המוצא מארץ סינה (בחלוף לד"בקו"ף, כמו לימאר, קימאר אוליאנום, אוקיאנוס) כי הם היו מסחרי' בו ומביאי' אותו לאלכסנדריאה של מצרים, והטוב שבמין ההוא הגדל בארץ זיילא"ן. ונקרא בלשון חכמי הבריתא דפטום הקטרת קלופה, כי הוא קליפת עץ הקאנילה, ויהי' לפ"ז אלו הג' הנזכרים בפסוק זה, מר דרור, קנמון בשם, קנה בשם, לדעת הרמב"ן מתורגמים בל"א (מירא, קאַמעעלהייא, ציממטראָהר) וכן הסכים בעל שלטי הגבורים, וקדה שבפסוק שאח"ז לדעת ת"א וי"ע הוא קציעה, וכן נקרא בערבי, וכ"כ הרמב"ן, ולדעת כל המפרשים הוא הנקרא קאסיא"ה בלשון יון ורומי, והיו א"כ קדה וקנה בשם, שניהם הקאסיא"ה, אך לפי שהם של ב' מינים, יהי' הא' של מין זה והב' של מין אחר,

מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ (כד) וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ (כה) וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן

הולדות אהרן　ושמן מנחות פ"ט, ג':

צווייא הונדערט אונד פינפציג, געווירצהאָהר (אָדער קאלאמוס) צווייא הונדערט אונד פינפציג; (כד) אונד קאסיא פינפ הונדערט שקלים, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס, אונד איין הין בוימאָהל: (כה) מאַכע דאראויס איין אָהל צור הייליגען זאַלבונג, איינע וואָהלפערריבענע צובערייטונג נאך אפאָטהעקערקונסט: דיזעס זאָללע דאז אָהל צור הייליגע

תרגום אונקלוס

מָאתַן וְחַמְשִׁין: (כד) וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא: (כה) וְתַעֲבֵיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּסַם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא:

רש"י

הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור א"כ למה נאמר בחצאין גזירת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות [דף ה']: קנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו: (כד) וקדה. שם שרש עשב בלשון חכמים קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העיקרין אינו ספק אלא שראום במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקולט הריח וקפחו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם ביח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רבע ואינו כמו רוגע הים [ישעי'

באור

אולם בעל שלטי הגבורים לא הסכים לזה, כאשר האריך בענין זה בספרו הנזכר (פרק פ"ג) בטענות (ולדעתי אינן טענות, ויש לי להשיב עליהן ולבטלן, כאשר אגיד בקונ"א סי"ה), והעלה בסוף כי לדעתו הקציע' בלשון חז"ל וכן בארמי וגם בלשון המקרא, קציעות כל בגדתיך (תהלים מ"ה ט') הוא הנקרא (מעהאָן). ולדעת רבינו סעדי' גאון אין הקדה, קציעה, רק הקושט, ונראה דעתו בעבור שהקדה נקרא גם בלשון המקרא קציעה, כמ"ש בתהלים בפסוק הנ"ל]: חמשים ומאתים, סך משקל כלו כך העלו רז"ל (שם): (כד) וקדה, שם שרש עשב, נקרא בלשון חכמים קציעה, זה לשון רש"י, והנה הערוך כתב שקציעה הוא הנקרא בלשון יון קאסיא"ה, וכן נקרא בלשון רומי, ויש ממנו ב' מינים המין האחד נקרא קאסיא"ה פיסטו"לאה (קאסיערָאָהר), והוא קליף עגולה וארוכה, כעובי האגודל, כדמות שרביט שומר הזרע, הגדל באילן מגדי שמו קאסיא"ה והוא משלשל, והשני קאסיא"ה צינאמאמע"א והוא הקנמון שקדם זכרו (צימט). והשלישי קאס"ה ליגנעא"ה (קאסיען=האָלץ), והוא קליפת אילן הגדל בארץ הודו, דומה בטעמו וריחו אל הקנמון ושלשתן אינן שרש עשב שזכר רש"י ז"ל, ונראה שלדעת רש"י הוא הבושם הנקרא בל"א (אינגווער) צינגיבע"ר ברומי, שהוא שרש עשב הגדל בארץ הודו, בארץ מאלאבא"ר ובאי ציילון. [ונראה שכ"ה דעת מר רב חפן, כפי מה שהביא הרד"ק בשרשים שרש קנה שפי' בשמו ענבר ונראה שכוון לשרש העשב הזה]: הין, י"ב לוגין (כריתות דף ה' ע"ב ובהוריות דף י"א ע"א), והלוג ששה ביצים: (כה) רקח מרקחת, רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח רגע (בסגול הרי"ש), ואינו כמו רוגע הים (ישעי' נ"א ט"ו) וכמו רוקע הארץ (שם מ"ב ה'), שהטעם למטה (והם פעלים בינונים או שמות התואר לפועלים), הוא דבר המעורב בחבירו עד שזה קולט מזה או ריח או טעם, יקרא מרקחת (רש"י): רקח מרקחת, רקח העשוי ע"י אומנות ותערובת: מעשה רקח, שם האומן בדבר, ע"כ טעמו למטה. הנה באופן עשיית המרקחת נחלקו בו חכמי ישראל (בהוריות שם ובכריתות שם ע"א, והנוס שלפנינו הוא ר' יהודה ור' יוסי), לדעת ר' מאיר שלקו את העיקרין בשמן, ולדעת ר' יהודה אין ספק בהין שמן לסוך את העיקרין, אלא שראום במים,

מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ (כו) וּמָשַׁחְתָּ בוֹ
אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃
(כז) וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת׃ (כח) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃
(כט) וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים
כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ (ל) וְאֶת־אַהֲרֹן
וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן

תולדות אהרן הנוגע זבחים פ"ז, ח':

זאלבונג זיין: (כו) דאמיט זאללסט דוא זאלבען, דאז שטיפטסצעלט; אונד דיא לאדע דעס צייגניסעס: (כז) דען טיש אונד אללע זיינע גערעטהע דען לייכטער נעבסט זיינען גערעטהען; אונד דען רייכער־אלטאר: (כח) דען אלטאר דעם גאנצען אפפערס אונד אללע זיינע גערעטהע: דאז וואשבעקקען, אונד זיין געשטעללע: (כט) דוא זאללסט זיא היילינען אונד זיא זאללען איין הייליגטהום פאם ערסטען ראנגע זיין; וואס זיא בעריהרט, זאלל הייליג געהאלטען ווערדען: (ל) אהרן אונד זיינע זאהנע זאללסט דוא זאלבען: אונד דאדורך הייליגען. מיר פריסטער־

תרגום אונקלוס

(כו) וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (כז) וְיָת פָּתוּרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא וְיָת מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (כח) וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ (כט) וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ׃ (ל) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ

רש"י

כ"א] וכמו רוקע הארץ [שם מ"ג] שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופה מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רוקח, שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. המשיחות כמין כ"י חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אותם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע ונומד כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו כפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך שנא' כל הנוגע במזבח יקדש [שמות כ"ט] שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין נורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתו ושאר משיחות כגון דקיקין משוחין

באור

שלא יבלעו את השמן, ואח"כ הליף עליהם את השמן, עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העיקרין כדרך שהפטמין עושין, ופי' בו הרמב"ן ז"ל, שנתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים, והליפו עליה שמן זית היין, ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים, ונתנו על אש נחה בחלים עוממות, ויבשלו עד יבשת המים, וקלטו השמן מעליו, כי כן מעשה הרקחים: (כו) ומשחת בו, כל המשיחות כמין כ"י. [כ"יוונית, עיין פ"ק דכריתות דף ה' ע"ב ובהוריות דף י"ב ע"א, ומה שכתבנו מזה בפ' תלוה (לעיל כ"ט)], חוץ משל מלכים, שהן כמין נזר (נוסח לשון רש"י בכ"י, ונדפס בשבוש). והנה כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי ובל"א (זאלבען). לפי שאין נורך משיחתן אלא לגדולה, ושאר המשיחות כגון דקיקין משוחין, ואלשית שמנים ימשחו (עמוס ו' ו'), לשון ארמית בהן כלשון עברית (רש"י), ובל"א (בעשטרייכען, בעשמיערען): (כט) וקדשת אתם. במשיח' זו להיות קדש קדשים, ומה היא קדושתן? כל הנגע בהם יקדש, ואמרו רז"ל שכל הראוי לכלי שרת, משנכנס לתוכו קדוש קדושת

לִי׃ (לא) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (לב) עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ (לג) אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת

ת"א שמן הוריות י"א, ב'. מנחות פ"ט, א'. כריתות ה', ב': לדרתיכם הוריות י"ב, א'. כריתות שם: על בשר כריתות ו', ב', וי' א' וב': ובמתכנתו כריתות ה', א': קדש כריתות ז', א': ואשר כריתות שם. מעילה י"ט א':

תרגום אשכנזי

ליך צו דיענען: (לא) דען קינדערן ישראל זאָללסט דוא זאגען, וויא פֿאָלגט: דיזעס זאָלל מיר איין אֶהל צור הייליגען זאלבונג בלייבען, בייא אללען אײרען נאכקאָממען: (לב) אויף דאז פֿלייש איינעס געמיינען מענשען זאָלל עס ניכט פֿערברויכט ווערדען, אונד אויף עבען דיא וויזע, זאָללט איהר קיינעס נאכמאכען: עס איזט איין הייליגטהום, אונד זאָלל אייך יעדערצייט איין הייליגטהום בלייבען: (לג) ווער איינע זאָלכע זאלבע צורעכט מאכט, אָדער פֿאָן דיזער זאלבע אן איינען געמיינען בריינגט,

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ (לא) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימָר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן׃ (לב) עַל בִּסְרָא דֶאֱנָשָׁא לָא יִתְּסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ (לג) גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל

רש"י

ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית הוא כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא [הוריות י"ב]: זה. בגימ' תריסר לוגין הוו:

(לב) לא ייסך. בשני יוד"ין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשה כמוהו. בסכום סממניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סממנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו [כריתות ה']: ובמתכונתו. לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים [שמות ה'] וכן במתכנתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה:

באור

הנוף, וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו, והרשב"ם פי'. יקדש, לטהר תחלה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו, והוא דחוק: (לא) יהיה זה, כל הנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן, כ"פ הראב"ע, ורז"ל למדו מכאן שכלו קיים לעתיד לבא (הוריות דף י"א ע"ב וכריתות דף ה' ע"ב): (לב) ייסך, בשני יודי"ן לשון לא יפעל, כמו למען ייטב לך (דברים כ"ב ז'), כ"כ רש"י, [ויהי' ייסך יוצא ושב על האדם. ושעורו לא ייסך הרוצה לסוך, ושרשו יסך, ויהיו ב' השרשים יסך וסוך מורים על ענין א'], והראב"ע כתב בשם רבי מדינים כי הוא כמו יוסך, וכמוהו ויישם בארון (בראשית נ' כ"ו), כמו ויושם, [ויהי' שרשו סוך ככל חבריו, ויבי' מן הפעל, ע"מ ויושב את משה (לעיל י' ח'), ושב על השמן]. והטעם כי מנהג ישראל הי' לסוך שמן הזכרים גם הנקבות, כי כן כתוב ושמן לא תסוך (דברים כ"ח מ'), ואסר הכתוב לסוך מזה השמן עצמו, אף לכהן או למלך אחר משיחתו, וגם לעשות כמוהו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו, (בכריתות דף ה' ע"א) בסכום סממניו לא תעשו אחר כמוהו, במשקל סממנים הללו, לפי מדת הין שמן, אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר, ואף העשוי במתכונת של זה, אין הסך ממנו, חייב, אלא הרוקחו: ובמתכנתו, לשון חשבון, כמו מתכנת הלבנים (לעיל ה' ח), וכן במתכנתה של קטורת (לקמן ל"ז) (רש"י): (לג) ואשר יתן ממנו, מאותו של משה: על זר, שאינו צורך כהונה ומלכות, כי הי' השמן המשחה מיועד למשוח בו המלכים והכהנים הגדולים, כי שניהם משיחי ה'. ולכן אמר שמן משחת קדש יהי' זה לי לדרתיכם, וכתיב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (תהלים פ"ט כ"א). בשמן שהוא משחת קדש לי, וכל שאינו ראוי לדבר יקרא זר, בכל מקום לפי ענינו, בתרומה וקרבנות מי שאינו מזרע אהרן,

מֵעַמָּיו: ס (לד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

דער זאָלל אויס זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדעי: (לד) דער עוויגע שפראך צו משה, לאס דיר אויך שפעצערייען בריגנען, נעמליך באלז

תרגום אונקלוס

חִילוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין

רש"י

עלזר. שאינו צורך הדיוט ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א (דאז גוממי) Comme, והצרי קורין לו טרי"אקה (דער טהעריאק): Theriaque, איט. Triaca: ושחלת. שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ' ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבונה זכה. מכאן למדו רבותינו [כריתות שם] י"א סמנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה'. סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת

באור

בזבמה יקרא איש זר כל שאינו יבם, ותמשיחה כל שאינו ראוי למשיחה, או בשעה שאין צורך ההנה ומלכות למשחו: (לד) סמים, פירשנו למעלה בפ' תרומה (כ"ה ו'): נטף, הוא הבלס"ם היקר והמשובח מאד, אילן הנקרא על שמו (באלזאם=שטודע), גדל בבקעת ירחו, ובערבי המאושר, ונקרא לחז"ל קטף, על שם שקוטפין אותו בימות החמה להוציא משם שרף משובח, והוא השרף הנוטף מעצי הקטף, ובעבור שלא יוציאו ממנו כי אם מעט הוא נמכר ביוקר מאד, עד שיתנן מחירו זהב כמשקלו ויותר, והוא עד היום מסגולת הקיסר והכנסתו, ואולם גם העץ והעלה וגרעין הזרע שלו ריחם נודף מאד, ומוציאים ממנו בלסם טוב, והוא הנמכר בארצות הללו והוא הנקרא (בלסאם די מיקא) כי משם יביאו אותו אנשי הסיירא. והנה חז"ל זכרו צרי במקום נטף הנזכר בכתוב, ואמר רשב"ג הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ולדעת הרמב"ם ז"ל לא לקחו השרף כי אם עץ הבלסמ"ו לקטורת (עיין בכ"מ שם), ואולי שעל שם השרף הנוטף ממנו יקרא גם העץ נטף: ושחלת, הוא הנקרא בלשון משנה צפורן, והרמב"ם בפ"ב מהלכות כלי המקדש (ה' ד') קראו בלשון ערבי אלפאר טיב, והרמב"ן בפי' על התורה זכר שהו' צפורן היוצא מן הים, ונראה מדבריהם שהוא נרתק דמה היס הנקרא בל"א (גוענגעל לו חניך=אוסטען), והוא דומה לצפורן האדם. והנה רז"ל אמרו (בכריתות פ"ק דף ו' ע"ב), שהוא גדולי קרקע, ותירץ בעל שלטי הגבורים, שהרמש הזה בעבור שלא יתנועע ממקום למקום, כי אם ישאר מהודק לקרקעית המים, יחשב לגדולי קרקע: וחלבנה, כמו דבש שחור וריחו קשה, והוא שרף אילנות בערי יון (הרמב"ם שם). ונקרא (גאלבנה): ולבנה זכה, היא מין אילן הגדל בארץ הערב, ושוטחין תחתיו מחצלאות של עלי תמרים, ומוציאין ממנו את השרף ע"י הקטיפות שעושין בו, וכמו בלשון רומי טו"ם או אליבאנ"וס, נגזר מן לבונה, ובל"א (ווייהרויך). והשרף הנוטף ממנו באמצע הקיץ בימי החום ילקט בסוף הקיץ, והיא הלבנה הזכה. והנה לא נזכר בכתוב כי אם ארבעה סמנין, וחז"ל קבלו הלכה למשה מסיני שיהיו אחד עשר, כי הוסיפו עליהם מר וקציעה שבלת נרד (הנרד דומה לשבולת ולכן יקרא שבלת נרד) וכרכם הקשט והקלופה והקנמון, ועל מנין הסמנין היה דרשו תיבת סמים שנכפלה בכתוב, סמים נטף וגו' סמים ולבנה זכה עיין בכריתות פ"ק (דף ו' ע"ב). והרשב"ם ז"ל כתב וז"ל לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים, ופירש מה הם סמים נטף ושחלת וחלבנה הרי אלו סמים שצויתי שתקח לך, ועוד קח לבנה זכה (כן הוא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י ונדפס בשבוש), לפי הפשט לבנה זכה איננה סמים וסמים אחרון הם היו סמים לאשון שבפסוק וכן דרך המקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך עכ"ל, וכן כתב הראב"ע, אלה הסמים ולבנה זכה עמהם, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ובאמת אף חז"ל כאלו וכתנו בזה (פ"ק דכריתות שם), אם ידרש המקרא דרך כלל ופרט וכלל, אבל נראה מדבריהם שהלבנה גם היא תקרא סם, והכתוב הזכירה אחרי מלת סמים לכוונה אחרת ע"ש: בד בבד יהי', אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל, כמשקלו של זה כך משקלו של זה,

מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ (לה) וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ (לו) וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ (לז) וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ

ת"א קח יומא ג', ב'. כריתות שם: בד כריתות שם: ושחקת יומא מ"ה, א'. כריתות שם: והקטרת כריתות ה', א' וו' ב':

זאם, זעענאגעל (אָדער אָניך=מושעל) אונד גאלבאן, דיזע שפעצרייען, אונד ריינען ווייהרויך: פֿאָן יעדעם גלייךפֿיל: (לה) מאַכע דאפֿאָן איין רייכערווערק, איינע צובערייטונג נאך אפאָטעקערקונסט: וואָהל פֿערמישט, ריין, איין הייליגטהום: (לו) צערשטאָסע דאפֿאָן צו איינעם פֿיינען פולפֿער, אונד לעגע דאפֿאָן, פֿאָר דאז צייגניס, אים שטיפֿטסצעלט אלוואָ איך מיך איינצופֿינדען געשטיפֿטעט האבע: איין הייליגטהום פֿאָם ערסטען ראנגע זאָלל עס אייך זיין: (לז) דאז רייכערווערק, וועלכעס דוא מאכען ווירסט, (אויף עבען דיא ווייזע, זאָללט איהר אייך

תרגום אונקלוס

נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנָתָא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דְכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי׃ (לה) וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין בּוּסַם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי לְקוּדְשָׁא׃ (לו) וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אִיזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן׃ (לז) וּקְטֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּיד

רש"י

הקטף והקלופה וקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים [יונה א'] מלחיך וחובליך [יחזקאל כ"ז] על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתת ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא

באור

ובן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה, ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון לשון יחיד, אחד באחד יהיו, זה כמות זה (רש"י), וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, והראב"ע פי' כל אחד לבדו ידוקה ואח"כ יעורב: (לה) קטרת, העשן המתמר ועולה כמקל יקרא קטרת (כריתות שם): ממלח, כתרגומו מעורב, שיערב שחיקתן יפה זה עם זה, ודומה לו ויראו המלחים (יונה א' ה'), מלחיך וחבליך (יחזקאל כ"ז כ"ז), על שם שמערבין ומהפכין את מי הים במשוטות כשמנהיגים את הספינות (רש"י והרשב"ם), ויתכן שהוציאו הכתוב בלשון ממלח לרמוז בו על מלח סדומית שנתנו בה, כמו שנזכר בברייתא דפטום הקטורת (כריתות דף ו' ע"א): טהור קדש, ממלח יהי', טהור יהי' וקדש יהי' (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (לו) הדק, דק ככל יכלתך [ושרשו דקק, והוא מקור מבנין הפעיל]: ונחתה ממנה וגו', הוא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה, כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (לז) אשר תעשה, למשה ידבר: במתכנתה, במנין סממניה: לא תעשו לכם, לכל ישראל: קדש תהיה לך, לכהן או לכל

לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה:
(לח) אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ
בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו: ס
לא (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
(ב) רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי
בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה: (ג) וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ
רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה

תולדות אהרן ראה ברכות נ"ה, א': בצלאל סנהדרין ס"ט, ב': ואמלא ברכות נ"ה, א':

קיינעם נאכמאכן) זאָלל דיר איין היילינטהום זיין, דעם עוויגען צו עהרען: (לח) ווער איין זאָלכעס צו בערייטען ווירד, דאראן צו ריכען, דער זאָלל אויס זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען:
לא (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) זיהע, איך האבע מיט נאמען ערנאננט (בערופֿען): דען בצלאל זאָהן אורי, זאָהן חור, אויס דעם שטאממע יהודה: (ג) דיזען האבע איך מיט גאָטליכעם גייסט ערפֿיללט: מיט ווייזהייט, מיט פֿערנונפֿט, מיט וויססענשאפֿט, אונד

תרגום אונקלוס

בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ: (לח) גְּבַר
דִּי יַעְבֵּיד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ:
לא (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) חֲזִי דְּרַבֵּיתִי בְשׁוּם
בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָא: (ג) וְאַשְׁלֵימִית
עִמֵּיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל

רש"י

תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למוכרה לצבור:
לא (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) חכמה. מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים

באור

ישראל, כמו זכר ימות עולם בינו (דברים ל"ב ז') (הרמב"ן). ולדעת המתרגם האשכנזי שעור הכתוב כך הוא, והקטרת אשר תעשה (במתכנתה לא תעשו לכם) קדש תהי' לך לה', והמלו' המוסגרות הן אזהרה לכל ישראל, ויתר הכתוב צווי למשה, וטעם קדש תהי' לך שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך, כדי למוכרה לצבור:
לא (ב) ראה קראתי בשם, לעשות מלאכתי את בצלאל, כמו שיאמר הלועז (בערופֿען נאמענטליך ערנעננען), ויהי' לפ"ז העבר במקום בינוני, כמו הנה אנכי קורא בשם את בצלאל. ויתכן שהוא עבר ממש, כמו שאמרו רז"ל במדרש הרבה אותו ספרו של אדם הראשון, ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה, ואף בצלאל מאותה שעה התקנתיו ע"כ, כי הוא ית' קורא הדורות מראש, כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמי' א' ה'): (ג) ואמלא אתו רוח אלהים, פעל ומלא בעל פעולים שנים, כמו נשקה את אבינו יין (בראשית י"ט ל"ב), ורוח אלהים תרגום אונקלוס רוח נבואה. ויב"ע תרגמו רוח קודשא. והכונה שיהי' בחכמה ובתבונה ובדעת וגו' באור לרוח אלהים, וכן כתוב ונחה עליו רוח ה' (ישעי' י"א ב'), ופירושו מה היא רוח ה'? רוח חכמה ובינה וגו' (שם): בחכמה. ידיעת הדרכי' אשר בהם נשיג את המבוקש ממנו, תקרא חכמה, הן שיהי' דבר עיוני או מעשיי. ויפרדו לפ"ז החכמות עליוניות ולמעשיות, ואם יהי' המבוקש ההוא רע בעצמו, יקרא האדם היודע להשיגו חכם להרע כענין שנאמר חכמים הם להרע (ירמי' ד' כ"ב). אולם חכם סתם, הוא יודע הדרכים אשר בהם ישיג את הטוב הנרצה באמת, והוא התכלית האמתי: ובתבונה. להבין דבר מתוך דבר, ולהשיג מושכל בלתי נודע על ידי מושכל נודע, והמלה נגזרת מן בין, כי היודע מה בין דבר לדבר, ובמה יבדל כל דבר מזולתו, ישיג המושכלות: ובדעת, ההכנה לקבל הצורות כמות שהן, תקרא דעת, בין שתהיינה הצורות חושיות או נשגבות מן החוש (עיין בפ' בראשית (ד' א') בבאור תלת ידע): ובכל מלאכה, כשרון המעשה להוציא הדבר הנרצה א

וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ (ד) לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ (ה) וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ (ו) וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־

תולדות אהרן את ערכין ט"ו, ב': ובלב ברכות נ"ה, א':

מיט אללערלייא קונסט־געשיקליכקייט: (ד) געדאנקען אויס צו דענקען: אין גאָלד, זילבער, אונד הופּער צו ארבייטען: (ה) אויך אין שטיינארבייט; צום פּאססען, אונד אין האָלצארבייט, אללערלייא ווערקע צו פּערפּערטיגען: (ו) איך האבע איהם אבער אויך דען אהליאב זאָהן אחיסמך אויס דעם שטאממע דן צוגעגעבען; אונד אנדערן ווייזען קינסטלערן דיא ווייזהייט אינס הערץ געלעגט. דיזע ווערדען פּערפּערטיגען, וויא איך דיר

רש"י

שלמד: דעת. רוח הקדש: (ד) לחשוב מחשבות. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאות. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר

תרגום אונקלוס

עֲבִידָא: (ד) לְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: (ה) וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עִיבִידָא: (ו) וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יָת

באור

היה, באופן שיסכים עם התכלית המכוון, יקרא מלאכה (קונסט, קונסטגעשיקליכקייט), ואם היא מלאכה שצריכה למחשבה עמוקה בחשבון ומדות וערכים ומשקולת, או בידיעת הסדר והנעימות, תקרא מלאכת מחשבת. והנה היודע סוד הדבר ותכליתו, ידע לתקנו כראוי לתכלית ההוא, וזהו לחשב מחשבת, שהוא החלק העיוני מהמלאכה, והחלק המעשי ממנו הוא האומנות והזריזות והכשרון, להוציא המחשבה ההיא אל היש ממש. וזהו לעשות. וכתב הרמב"ן ז"ל והטעם כי היו ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים, לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים, ולא ראו אותם כלל, והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ, וחושב ורוקם ואורג, כי אף בלומדים לפני חכמים לא נמצא בהם בקי בכל האומניות כלם, והיודעים ורגילים בהם, בלא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה, ועוד שהוא חכם גדול להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו וכו' וכן אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו עכ"ל: (ד) לחשב מחשבות, יב"ע תרגם למיחשב בדעיוניהון היך למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא, והוא הנאות לפשוטו של מקרא, ואונקלוס תרגום לחשב מחשבת לאלפא אומנון, ולא ידעתי טעמו. וכבר פירשתי מהו ענין המחשבה במלאכה. ורש"י פי' לחשב מחשבת, אריגת מעשה חשב, והנראה לדעתו כי לא נזכר מעשה חשב, כי אם באריגה: לעשות, תיקון הדבר והשלמת צורתו על האופן הראוי, יקרא עשיה, בל"א (פּערפּערטיגען): (ה) ובחרשת, לשון אומנות כמו חרש חכם (ישעי' מ' כ'), ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן, וחרש עץ קרוי נגר (רש"י): למלאת, להושיבה במשבצת שלה במלואה, לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה (רש"י): לעשות בכל מלאכה, כלל שאחרי הפרט: (ו) ואני הנה נתתי וגו', אחרי אשר גמר ענין הפלא בבצלאל והיותו בקי בכל החכמות המלאכות הוסיף לאמר ואני הנה וגו' כלומר ואולם לא עליו לבדו כל המלאכה לגמור, כי אני נתתי אתו וגו', וזהו ענין כפילת הכנוי ואני נתתי, כמו שזכרנו פעמים רבות: ובלב כל חכם לב וגו', ועד שאר חכמי

אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ (ז) אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־
הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו
וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ (ח) וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן
וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ (ט) וְאֶת־
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ (י) וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד
וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן

בעפֿאהלען: (ז) דאז שטיפֿטסצעלט, דיא לאדע צום צייגניס, אונד דען דעקקעל דאצו: אונד אללעס גערעטהע דעס געצעלטס: (ח) דען טיש אונד זיינע גערעטהע, דען לייכטער פֿאן ריינעם גאלדע, אונד אללע זיינע גערעטהע: אונד דען רייכערואלטאר: (ט) דען אלטאר דעס גאנצען אָפּפֿערס אונד אלל זיין גערעטהע, דאז בעקקען אונד זיין געשטעלל: (י) דיא געווענדער צום איינפאקקען: אונד דיא הייליגען געווענדער פֿיר אהרן דען פריסטער, אונד דיא גע-

תרגום אונקלוס

כָּל דִּי פַקֵּידְתָּךְ׃ (ז) יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא לְסָהֲדוּתָא וְיָת כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ (ח) וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָּא דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (ט) וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ (י) וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן

רש"י

נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתך: (ז) ואת הארון לעדות. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהורה. על שם זהב טהור [מנחות כ"ט]: (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות [במדבר ד'] ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש [שמו' ל"ט] ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא

באור

לב יש בהם וכל אשר נתתי בו חכמה, ועשו את כל אשר צויתך: (ז) ואת הארן לעדת, לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה, על שם זהב טהור: (י) ואת בגדי השרד. לשון רש"י ז"ל, אומר אני לפי פשוטו של מקרא, שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם, ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן, אלא אלו בגדי השרד הם בגדי תכלת וארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני, ונראין דברי שנא' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש (לקמן ל"ט א'), ולא הוזכר שש עמהם, ואם בבגדי כהונה מדבר, לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש ע"כ, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, והוסיף הרמב"ן ז"ל, ולא צוה בתחלה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל כלי המשכן ובגדי כהונה, כי אולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם, והם עשו אותם מתכלת וארגמן ותולעת שני, ולא רצו בשש, כי איננו נכבד כמותם, ואחרי שנעשו כן, רצה השם שיהיו' התכלת לארון, והארגמן למזבח, והשני לשלחן, ולכן הספיק להם הצואה בקצרה לכלול אותם עם שאר המלאכה, כי לדעתם יעשו בגדי השרד. והנה מלת שרד לדעת רש"י והרשב"ם היא לשון קליעה. כתרגום של קלעים ושל מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לנידי"ן בלע"ז בל"א (שטיגענווערק). ולדעת הרמב"ן איננו הבגד שיעשו בגד המכסה נקבים נקבים, ופי' שרד מלשון שריד בעבור היותם מין אחד, כדברי ראב"ע. והמתרגם האשכנזי תרגם לפי הכוונה לדעת המפרשים הנזכרים (געווענדע צום איינפאקקען), לא כהורא' המלה הבלתי נודעת לנו, ואונקלו' ויב"ע תרגמו בגדי

וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ (יא) וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ
(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃
(יד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־

ת"א ואת שמן מנחות כ', ב': שבתותי יומא פ"ה, ב': לדעת שבת י', ב'. ביצה ט"ז א': ושמרתם חגיגה י"ח, ב':

תרגום אשכנזי

ווענדער זיינער קינדער, בייא איהרעם פריסטעדיענסט: (יא) דאז זאלבאֶהל, אונד דאז רייכערצייג פֿאָן עדלען שפעצעריען צום היילינטהום: וויא איך דיר בעפֿאָהלען, זאָללען זיא פֿערפֿערטיגען: (יב) דער עוויגע זאגטע צו משה, (יג) שפריך דוא צו דען קינדערן ישראל'ס וויא פֿאָלגט, פֿאָר אללען דינגען זאָללט איהר מיינע שבת טאגע בעאָבאכטען: דען דיזעס איזט פֿיר איירע נאכקאָממען איין צייכען דער פֿערבינדונג צווישען מיר אונד אייך, דאמיט מאן וויססע, דאס איך דער עוויגע אייך הייליגע: (יד) בעאָבאכטעט אלזאָ דען שבת, דען דער שבת

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ (יא) וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי פַקֵּידְתָּךְ יַעְבְּדוּן׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יג) וְאַתְּ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ (יד) וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִינַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהִיא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃

רש"י

ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבי' לוי"דיקונלע"ז Lacet (בל"א שוינגענווערק): (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה:

באור

השרד לבושי שמושא מלשון עבודה ושירות, ואין לו דמיון במקרא. וחז"ל העלו כי בגדי שרד הם בגדי כהונה עצמם, ויהיה שעור הכתוב כמו כלל ואחריו פרט, בגדי השרד שהם בגדי הקדש לאהרן הכהן ובגדי בניו לכהן, [וכתב הרמב"ן ויהי' לפ"ז פי' בגדי השרד בגדי היחוד, כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו. מן ובשרידים אשר ה' קורא (יואל ג' ה'), והשרידים שרדו מהם (יהושע י' כ'), מן פליט ושריד (ירמי' מ"ד י"ד ואיכה ב' כ"ב), ומה שאמר אחריו ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן וגו' הוא באור לבגדי השרד, והוי"ו יתירה, כאשר מצאנו רבים כן, ועיין בפי' הרמב"ן]: (יא) לקדש, לצורך הקדש הם: (יג) אך את שבתתי, אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת, וטעם שבתותי, בעבור כי שבתות השנה רבים: אות הוא ביני וביניכם, שאתם שובתים ביום השביעי כמוני, לפי שאתם עמי, ואני אלהיכם מחוקקיכם. כמו שאמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה' י"ד), וזהו לדעת כי אני ה' מקדשכם, המבדיל אתכם מכל העמים ומיחד אתכם לעם נחלה, בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: (יד) כי קדש הוא לכם, על ידה יוכר קדושתכם: מחלליה, הנוהג בה חול בקדושתה: מות יומת,

השבת כי קדש הוא לכם מחלליה
מות יומת כי כל־העשה בה מלאכה
ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה:
(טו) ששת ימים יעשה מלאכה וביום
השביעי שבת שבתון קדש ליהוה כל־
העשה מלאכה ביום השבת מות
יומת: (טז) ושמרו בני־ישראל את־
השבת לעשות את־השבת לדרתם
ברית עולם: (יז) ביני ובין בני ישראל
אות הוא לעלם כי־ששת ימים עשה.

ת״א בי קדש יומא פ״ה, ב׳. כתובות ד׳, א׳. ב״ק ע״א, א׳. חולין קי״ג, א׳: מחלליה שבת ל״ג, א׳. וע׳ א׳, וקל״ב א׳. יבמות ז׳, א׳, ב״ב קי״ט א׳. סנהדרין ל״ה. ב׳, וע״א ב׳: כל שבת ע׳, א׳: ושמרו שבת ס״ט, ב׳. יומא פ״ה, ב׳. עקרים מ״ג, קי״א: ביני ביצה ט״ז, א׳. עקדה שער ס״ט:

איזט איין היילינטהום פֿאָר איך; דער דעז שבת ענטווייהט, זאָלל געטאָד־טעט ווערדען, דען ווער אם שבת איינע האנדווערקס־ארבייט פֿערריכטעט, דעססען פערזאָן זאָלל פֿערטילגט ווערדען, אויס איהרער נאציאָן; (טו) זעכס טאגע זאָלל האנדווערקסארבייט פֿער־ריכטעט ווערדען קאָננען, אם זיבענטען טאג אבער, איזט איינע פֿייער דער רוהע, איין היילינטהום דיִנם עווינען צו עהרען; ווער אם שבת איינע האנד־ווערקסארבייט פֿערריכ־טעט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (טז) דיא קינ־דער ישראל׳ס זאָללען אל־זאָ דען שבת בעאָבאכטען: דאס זיא נעמליך דען שבת בייא אללען איהרען נאכקאָממען האלטען אלס איינען עוויגען בונד: (יז) צווישען מיר אונד דען קינדערן ישראל׳ס זאָלל דער שבת איין צייכען זיין אויף עוויג; דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע דען הימעל אונד דיא

תרגום אונקלוס

(טו) שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם יי כל דיעביד עבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל: (טז) ויטרון בני ישראל ית שבתא למעבד ית שבתא לדריהון קיים עלם: (יז) בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא

רש״י

ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה׳. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי

באור

כולל מיתה בידי שמים ומיתה בידי אדם, כפי הפשטים והדינים שנזכרו במקום אחר: (טו) יעשה מלאכה, בא יעשה בלשון זכר עם מלאכה שהיא ל״נ כמו שנזכרנו פעמים רבות משפט הפעל הקדם לנושאו: שבת שבתון, מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה׳, שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (טז) ושמרו, שישמרו ימי השבוע, שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת, ויתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי, להיות יום השביעי שמור מכל מלאכה: לעשות את השבת, לעשות אותו יום שביתה, ויב״ע תרגם למעבד תפנוקי שבתא: [לדרתם, בא בשי׳ רבוי הנקוד׳ לבד, שלא כמכתב, וכפי המכתב ראוי להיות לדורותיהם]: (יז) כי ששת ימים וגו׳, על כן ישראל העושה מלאכה בשבת, כמכחיש במעשה בראשית: וינפש. כתרגומו וכו. וכל לשון נופש הוא נפש, שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה, ומי שכתוב בו לא יעף ולא יגע (ישעי׳ מ׳ כ״ח), וכל פעלו במאמר, הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיתה יכולה לשמוע (רש״י). וכבר הודעתיך בפ׳ בראשית (ב׳ ב׳) מה הוא ענין המנוחה במעשה בראשית, כי

יְהוָה֙ אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֔רֶץ וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שָׁבַ֖ת וַיִּנָּפַֽשׁ׃ ס שני (יח) וַיִּתֵּ֣ן אֶל־מֹשֶׁ֗ה כְּכַלֹּתוֹ֙ לְדַבֵּ֤ר אִתּוֹ֙ בְּהַ֣ר סִינַ֔י שְׁנֵ֖י לֻחֹ֣ת הָעֵדֻ֑ת לֻחֹ֣ת אֶ֔בֶן כְּתֻבִ֖ים בְּאֶצְבַּ֥ע אֱלֹהִֽים׃

ת"א שבת דיל"ג סס. תענית כ"ז, ב': ויתן נדרים ל"ח, א': לחת ערובין נ"ד, א':

תרגום אשכנזי

ערדע געמאכט, אם זיבענטען טאג אבער, האט ער געפייערט, אונד זיין ציעל ערר״כט: (יח) אלס ער אויסגערעדעט האטטע מיט משה אויף דעם בערגע סיני, גאב ער איהם צווייא טאפעלן דעס צייגניססעס: שטיינערנע טאפעלן מיט דעם פינגער גאטטעס בעשריבען:

תרגום אונקלוס

וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח: (יח) וִיהַב לְמשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ:

רש"י

שבתות בו לא ייעף ולא ייגע [ישעיה מ'] וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהי' יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפרים נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשות' העגל וקודם רדתו מההר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקב"ה. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש תלמד וכו'. ומשה בציווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בנזיקים וק"ל): ככלותו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורי' בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות:

באור

מעשי השם אינם בתנועה, כי אם בדבור או ברצון מידא (כי ענין הדבור בצווי הוא הגלות הרצון והודעתו לחוץ), וכאשר התחילו הנבראי' להתנועע על פי החקים אשר קבע להם יוצרם, אז יאמר עליו ב"ה שהוא נח. וחז"ל אמרו ויכל לעולמו ביום השביעי, עשוהו פעל יוצא, המשיך המלאכות כפי מה שהוא, ביום השביעי, והביא מנוחה לעולם. וענין וינפש שנשלם רצונו. אחרי אשר היו הדברים כחפצו, כי לשון נפש יאמר גם על הכוונה והרצון ובאדם יאמר לשון נופש על המרגוע מטורח ועמל, כאשר תנוח הנפש מרגזה ועמלה השתדלותה להשיג את מאויה, ובשם יתעלה על הוית כל חפצו, כפי אשר גזר, וכן מתורגם בל"א: (יח) ויתן אל משה, נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק. וכתב רש"י ז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים הי', שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן: לדבר אתו, החקים והמשפטים שבואלה המשפטים, כי לא נזם עדיין על מלאכת המשכן: באצבע אלהים, דבר הכתוב על מנהג האדם. כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום, ופי' דבר פה גם הוא דרך משל. כמשפט מלכי האדמה, כי לא יצטרך מאומה מחפצו ורצונו בלבד. והכוונה באמרו באצבע אלהים, ליחס מכתב הלוחות אל השם יתעלה לבדו, שלא נעשה לא על ידי מלאכה, ולא על ידי פועל טבעי, כי אם ברצון השם וחפצו לבד, וכן אמרו החרטמים אצבע אלהים הוא (לעיל ח' ט"ו), ברצותם להודיע שהמכה ההיא באה להם מאת השם גזירה בלי אמצעי כלל, וכן נקראו השמים מעשי אצבעות השם, לפי שלא נעשו לו ע"י מלאכה ולא ע"י פועל טבעי. כי אם בדבר ה' וחפצו, כמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'), אף כאן כתובי' באצבע אלהים, שהי' המכתב ההוא ברצון ראשון. ולא השתתף בו לא פעולת אדם ולא פעולת שום כח מהכחות

לב (א) וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ

ת"א וירא שבת פ"ט, א': כי זה שבת שם. מנחות נ"ב, ב':

תרגום אשכנזי קעד

לב (א) דאז פֿאָלק זאה, דאס משה לאנגע זיימט, פֿאָם בערגע הערא‍ב צו קאָממען, דא ליפֿען דיא לייטע איבער אהרן צו זאממען, אונד שפּראכען צו איהם: אויף! אונד פֿערפֿערטיגע אונס גאֶטטליכע וועזען, דיא פֿאָר אונס הערגעהען, (ראז איזט, אונס אנפֿיהרען זאָללען), דען דיזער מאן משה, וועלכער אונס אויס דעם לאנדע מצרים הערויף געפֿיהרט האט,

תרגום אונקלוס

לב (א) וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַּחֲלָן דִּי יְהָכוּן קֳדָמַנָא אֲרֵי דֵּין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקַנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם,

רש"י

לב (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו [שופטים ה'] ויחילו עד בוש [שם ג'] כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו ובז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכולי כדאיתא [במס' שבת דף פ"ט] וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר ילכו לפנינו:

באור

הנבדלות, וכבר זכרו רבותינו ז"ל מכתב הלוחות במספר הדברים שנבדלו בע"ש בין השמשות:

לב (א) וירא וגו', אמר המבאר כל זה שאפרש במעשה העגל הכל לקוח מדברי החבר למלך הכוזר (מאמר א' סימן צ"ז עד סימן צ"ח) והרמב"ן והראב"ע, בקצור ושנוי הלשון קצת על פי דרכי, ולא אזכור את שמות הגדולים הללו בכל מקום ומקום, אחרי שהקדמתי לך בכלל כי לא מלבי יצאו הדברים, כי אם שאולים הם אתי: בשש. כתרגומו לשון איחור, וכן בשש רכבו (שופטים ה' כ"ח), ויחילו עד בוש (שם ג' כ"ה) (רש"י), ויש הבדל דק בין אחר לבשש, כי המאריך וממתין יותר מן המועד המוגבל לו הראוי יקרא מאחר, והמאחר כל כך עד שיבוש המקוה עליו ויתיאש ממנו, יקרא בשש. והנה משה הלך מאתם ולא לקח צידה. גם ראו שהמן איננו יורד על הר סיני, ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, כי גם הוא לא ידע מתי ישוב, והשם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית. והיו ממתינים למשה ומצפים לרדתו ארבעים יום, אז ראו כי הוא מאחר כל כך, עד שיבושו המקוים אליו מסברם ותקותם, ונתיאשו ממנו, בחשבם שלא ישוב עוד. [ומלת בשש פעל עבר מן המרובע בשקל כונן]: ויקהל. כל קהלה שאחרי' על היא לתדירה: עשה לנו אלהים וגו', ראה והתבונן שלא אמרו עשה לנו אלהים אשר יחיו וימיתו וינשימו ויעשו לנו נסים ונפלאות, כי לא היתה כוונת העם לצאת מעבודת אלהי השמים, כי אם בקשו משה אחר אשר ילך לפניהם. אמרו זה משה האיש אשר הורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו כל המסעים על פי ה' ביד משה, הנה אבד ממנו ולא ישוב אלינו עוד. עתה נעשה לנו מורה דרך אחר במקומו, והיו בוחרים במעשה ידי אדם, כענין תרפים אשר עשו להם בימים ההם להגיד להם נוכחם, כי היה הדבר הזה מפורסם בימים ההם שידבק ענין אלהי בצורות התרפים ההם, וינבא אותם: לא ידענו מה היה לו, אם מקרה קרה לאיש הזה שהלך ולא שב אלינו עד כה, אין זה כי אם אסון קרהו

מַה־הָיָה לוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ (ג) וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃ (ד) וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

תולדות אהרן אלה ע״ז נ״ג, ב׳: אשר סנהדרין ס״ג, ב׳:

וויססען וויר ניכט, וואס איהם צוגעקאָממען: (ב) אהרן שפראך צו איהנען, זאָ נעהמט דען הערויס דיא גאָלדנען אָהרענרינגע, וועלכע אין דען אָהרען אייערער ווייבער, זאָהנע אונד טאָכטער זינד, אונד ברינגט זיא מיר: (ג) אללעס פֿאָלק נאהם דיא גאָלדנען אָהרענרינגע הערויס, וועלכע אין איהרען אָהרען וואַרען, אונד בראכטען זיא דעם אהרן; (ד) ער נאהם עס אויס איהרער האנד, בילדעטע עס אין איינער פֿאָרם, אונד פֿערפֿערטיגטע איין געגאָססענעס קאלב דאַרויס; דא שפראכען זיא: ישראל! דיזעס זינד דיינע גאָטטער, וועלכע דיך אויס דעם לאנדע מצרים הערויס געפֿיהרט האבען:

תרגום אונקלוס

לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃ (ב) וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאֵיתוֹ לִי׃ (ג) וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ (ד) וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וַעֲבַדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמָרוּ אִלֵּין דַּחְלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

רש״י

(ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו מפורקים מנזמיהם דישקריי״ר בלע״ז Descharger: Decharger, (ענטלאדען. אבלאדען): את נזמי. כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר [שמות ט'] מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה. בחרט לשון סודר כמו המטפחות והחריטים [ישעיה ג'] ויצר ככרים כסף בשני חריטים [מלכים ב' ה'] והב' ויצר לשון ציור. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש [ישעיה ח'] וזהו שת״א וצר יתיה בזיפא לשון זייף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקורין בלע״ז ניי״ל Cesello איט. Ciselet, (גראבשטיכעל), ומזייפין על ידו חותמות: עגל

באור

ומת, עתה נעשה לנו דבר קיים ובלתי עתיד להפסד ומות כמוהו: (ב) פרקו, לשון צווי מגזרת פרק ליחיד, כמו ברכו מגזרת ברך: באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים על תכשיטיהן, שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה, והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן (רש״י). ידע אהרן שאין כוונתם הראשונה לעבודת אלילים. לכן לא התאמץ למחות בידם ולמסור את נפשו לקנאת ה' צבאות, כאשר היה עושה בלי ספק אלו ידע שכוונת' לצאת מעבוד' אלהי ישראל (וחס ושלום שאהרן קדוש ה' יעשה ע״ז, כאשר יחשבו קצת המפרשים). ואולם בעבור שהיו ישראל מעורבים בערב רב, כאשר אמר לסוף, אתה ידעת את העם כי ברע הוא (לקמן כ״ב), חשש שתגבר עליהם המחשבה הרעה ויטעו בע״ז, כאשר אירע באמת. לכך רצה לדחות' ולעכב הדבר עד שיבא אחיו: (ג) ויתפרקו, לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישק״רייר בלע״ז (רש״י), והוא דעש״ארשער, בל״א (ענטלאדען): (ד) ויצר, לשון צורה כמו ויצר את שני העמודים (מלכים א' ז' ט״ו): בחרט, כלי אומנות הצורפים, שחורצין וחורטין בו צורות הזהב, כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין, כמו

(ה) וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃

(ה) אלס אהרן דיזעס זאה (דאס זיא נעמליך דאז קאלב ניכט צום אנ-פיהרער זאנדערן פיר גאטט אננעהמען) בויעטע ער איינען אלטאר פאר איהם: אהרן ריף אוס: מארגען איזט איין פעסטטאג דעם עוויגען צו עה-

תולדות אהרן וירא סנהדרין ז', א':

תרגום אונקלוס

(ה) וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא

רש"י

מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל [סנהדרין ק"ב]: מסכה. לשון מתכת. דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו בגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב [תהלים ק"ו] וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן נעשית בבת א' מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו

באור

וכתב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח' א'), וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא, לשון זייף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקידים. שקורין בלע"ז ניי"ל [ניילי"ע או ניש"על, מלה נושנת בל' צרפת, ועניינה בל"א (קלייגער נאגען), ויותר נראה שצ"ל ניז"על. והוא שם הכלי ההוא, בל"א (אייזען או גראבשטיכען)], ומזייפין (כלומר חורצין ודושפין) על ידי אומנות (רש"י), והראב"ע פי' בחרט כמו דמות, וכן בחרט אנוש, בדמות אנוש וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש חרט שיש מפרשים בחרט בדפוס הבונה שעשו דפוס של חמר כדרך המתיכין, ועשו בו צורת העגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה העגל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: אלה אלהיך ישראל וגו', אין טפש בעולם שיחשוב, כי הזהב הזה אשר היה באזניהם עד היום, והיום נעשה עגל מסכה, הוא אשר הוציאם ממצרים, אבל אמרו כי כח הצורה הזאת, והרוח שיש בו העלום משם. ובאמת זה טעות כל העובדים עץ ואבן מעשה ידי אדם: אלהיך ישראל, ולא נאמר אלה אלהינו, מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן, והם שעשאוהו ואח"כ הטעו את ישראל (רש"י). וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו, שהתחיל המון העם להחלק למחלוקו' ונפרדים בעצות והמחשבות, וקצתם נדו מן הכוונה הראשונה שהיתה להם, לעשות להם צורה ההולכת לפניהם ושמוהו מקביל מוחש לכונן אליו כשיספרו נפלאות אלהיו', כאשר עשו הפלשתי' בארון שאמרו כי האלהים שם, וכן נעתקו מענין לענין, וממחשבה למחשבה, עד שהתחילו לכונן אליו העבודה והתפלה, ולהקריב לפניו, ככל עובדי ע"ז. והנה עברו על לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (לעיל כ' ב'), כמו שבארנו שם, שנאסר לישראל השתוף, והעבודה לזולת השם, וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב. שכחו אל מושיעם וגומר (תהלים ק"ו כ' וכ"א), שכחו דברו אשר צום: (ה) וירא אהרן, ראה שבא לו הפחד אשר פחד, וכבר נעתקו קצתם מן המחשבה הראשונה אל עבודת האלילים, התחכם לבנות שם מזבח, להשיב מחשבות העם מן הנעבד ההוא אל השם יתעלה, וזהו שאמר חג לה' מחר, שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד, להפיק ממנו רצון אל בעל הצורה, שבהיותם עובדים שם לאל יערה עליו רוח ממרום, כאשר נאצל על משה, אבל לא תהיה כוונת' בזבחים ועבודות בלתי לה' לבדו. וכן אמרו בויקרא רבה, אמר אהרן מתוך שאני בונה אותו, אני בונה אותו לשמו של הקב"ה, שנאמר חג לה' מחר, חג לעגל מחר אין כתוב כאן, אלא חג לה'. ויתכן

(ו) וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ

(ז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

(ח) סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־

ת״א וידבר ברכות ל״ב, א׳: כי שחת עקרים מ״ג, פ״ב: צויתם סנהדרין כ״ו, ע״ב: וישתחו סנהדרין ס״ג, א׳:

תרגום אשכנזי

רען: (ו) זיא שטאנדען דעם מארגענס פריה אויף, בראכטען גאנצע אפפער, פיהרטען אויך פריידענאפפער הינצו; דאז פאלק זעטצטע זיך הינצום עססען אונד טרינקען, אונד שטאנדען דאפאן אויף, מוטהוויללען צו טרייבען: (ז) דער עוויגע שפראך צו משה, געהע הינאונטער, דען דיין פאלק, וועלכעס דוא אויס מצרים געפיהרט, האט זיך שווער פערזינדיגט: (ח) זיא זינד זעהר באלד פאן דעם וועגע, וועלכען איך איהנען געבאטען, אבגעוויכען; זיא האבען זיך איין געגאססנעס קאלב געמאכט; האבען עס אנגעבעטעט; האבען איהם אפפער געשלאכטעט: אונד דאבייא געשפראכען,

רש״י

היה לשתים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הז׳ גלוי עריות כמו שנאמר לצחק בי [בראשית ל״ט] ושפיכות דמים כמו שנאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו [שמואל ב׳ ב׳] אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות [בראשית מ״ב]: לך רד. רד מגדולתך [ברכות ל״ב

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ מְחַר: (ו) וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא׃ (ז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל חוּת אֲרֵי חַבִּילוּ עַמָּךְ דִּי אַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ח) סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן עֵיגַל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ וְדַבַּחוּ לֵיהּ וַאֲמַרוּ אִלֵּין

באור

שאמר מחר להאליך להם. אולי יבא משה ויעבדו את העגל: (ו) ויעלו עלת וגו׳, לא אמר ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים, כי היו בהם מכוונים לשם הקב״ה כאשר אמר אהרן, ומהם משחיתים וזובחים לעגל. ועל אלה אמר השם למשה וישתחוו לו ויזבחו לו, כי הם החטאים: לאכול ושתו, ישבו כלם לאכול לשבעה ושתו לשכרה. כאשר יעשו בחגים ובמועדים, ואחרי כן קמו לצחק בעלציהם, ואמרו רז״ל שיש במשמעות הלשון הזה ע״ז וגלוי עריות ושפיכ׳ דמים: (ז) וידבר, לשון קושי הוא, כמו וידבר אתם קשות (בראשית מ״ב ז׳) (רש״י), נראה שהוכיח זה מכתיב וידבר בלא מלת לאמר, אף שהוא מדבר אח״כ אל הנוכח, לך רד, ומליע הדברים במות שילאו מפי אומרם, ואין זה משפט הלשון כמו שבארתי לך פעמים רבות, וגם זה ראיה למה שפירשו, שלא היתה המחשבה הראשונה לחטוא בע״ז. כי לא אמר למשה לך רד ביום שעשו העגל, שבלי ספק היה יורד מיד, אבל כשזבחו העם והשתחוו לו וקמו לצחק, אז אמר למשה לך רד כי שחת עמך: לך רד. מגדולתך שלא נתתי לך גדולה אלא בשבילם, (רש״י). והוא מגמרא דברכות (דף ל״ב ע״א), וברש״י שבדפוס הוסיף. באותה שעה נתנדה משה מפי ב״ד של מעלה, והוא מב״ר. והובא שם משל כנגד משליח המדינה שבזעף למלך בחטא שולחיו, אף על פי שהוא לא חטא מאומה, וברש״י כ״י איכו. ויש במקומו תוספת בפסוק שלמעלה, וידבר, לשון קושי וכן וידבר אתם קשות, באותה שעה בזעף משה על שדבר הקב״ה קשות כנגדו ע״כ, והוא ממדרש תנחומא: כי שחת עמך, שחת העם לא נאמר, אלא שחת עמך. ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת אותם, ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שחתו והשחיתו (רש״י): [שחת עמך, פי׳ שחת דרכו ומעשיו]: (ח) מן הדרך אשר צויתם, שלא לעשות להם תמונה ולא לעבוד לזולתי אף בשתוף, כמעשה האומות ע״ז כי אם ליחד כל

לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ (י) וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ (יא) וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ

ת"א ועתה ברכות ל', ח': ויחל ברכות ל', ח'. ול"ג, ב':

ישראל! דיזעס זינד דיינע גאָטטער, וועלכע דיך אויס מצרים הערויף געפֿיהרט האבען: (ט) דער עוויגע שפראך ווייטער צו משה: איך האבע דיזעס פֿאָלק וואהרגענאָממען, עז איזט איין הארטנעקיגעס פֿאָלק, (ד. ה. ווידערשפענסטיג, אונבענדיג): (י) לאס אלזאָ אב, פֿערנער פֿיר זיא צוביטטען, דאס מיין צאָרן איבער זיא ענטברעננע, אונד איך זיא אויפֿרייבע: זאָ וויל איך דיך צו איינעם גראָסען נאַציאָן מאַכען: (יא) דא פֿלעהעטע משה פֿאָר דעם עוויגען זיינעם גאָטטע, שפראך: ווארום, אָ עוויגער! זאָלל דיין צאָרן איבער דיין פֿאָלק ענטברעננען, דאז דוא מיט גראָסער מאכט, אונד געוואלטיגער האנד

תרגום אונקלוס

דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי יַת עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא: (י) וּכְעַן אֲנַח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקֵף רוּגְזִי בְּהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן וְאַעְבֵּד יָתָךְ לְעַם סַגִּי: (יא) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר. לְמָא יְיָ יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִידָא

רש"י

לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת' ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה עורף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמ"ר): (יא) למה

באור

העבודות והתפלות והכבוד לי לבדי: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחם ומאנים לשמוע. כאדם ההולך לדרכו, ולא ישיב עורף לקורא אליו. וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז, והשם שלח להם נביאים לאמר איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו, כי כן כתוב (ביחזקאל כ' ז'). ועתה שבו לגלוליהם ולעצביהם: (י) ועתה הניחה לי, עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר הניחה לי, אלא כאן פתח לו פתח, והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם, לא יכלם, וחכמינו ז"ל משלו הדבר למלך שכעס על בנו והי' מכהו מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר, אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך, אמר דבר זה תלוי בי. מיד עמד והצילו (ברכות דף ל"ב ע"א): ויחר אפי בהם ואכלם. אין טעם שיאמר הניחה לי ואכעים, כי אם לא חלה אפו עדיין, איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם (דברים ט' י"ד) (הרמב"ן)]: ואכלם, ירצה הקצף על כלם, כי כרבם כן חטאו, והשם ידע תעלומות לב, וגלוי וידוע לפניו שחטאו רבם במחשבה רע, ולולי זה לא היה הכעס בכלם לכלותם: (יא) ויחל, לשון תחנה ובקשה, ודרכו על הרוב לבא על פנים, כמו יחלו פני נדיב (משלי י"ט ו'). לדעת הרד"ק בשרשים שרש אחל גם אחלי אדני (מלכים ב' ה' ג'). אחלי יכנו דרכי (תהלים קי"ט ה') מזה השרש: יחרה אפך בעמך, לכלות את כלם, אף אותם שהם עמך ולא עמי: אשר הוצאת, ולא אני, והו לשון רז"ל בב"ר לא כך אמרת לי כי שחת עמך. ולא עמי. אם עמי חטאו לא עמך חטאו, הוי למה ה' יחרה אפך בעמך. ועוד אמרו שם מליצה מפוארה, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה

מצרים בכח גדול וביד חזקה: (יב) למה
יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם
להרג אתם בהרים ולכלתם מעל
פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם
על־הרעה לעמך: (יג) זכר לאברהם
ליצחק ולישראל עבדיך אשר
נשבעת להם בך ותדבר אלהם
ארבה את־זרעכם ככוכבי השמים
וכל־הארץ הזאת אשר אמרתי אתן

ת"א זכר ברכות י', ב', ול"ב א'. שבת נ"ה, א':

אוים מצרים געפיהרט האסט? (יב) ווארום זאללען דיא מצרים שפרעכען: צו איהרעם אונגליק האט ער זיא העראוס געפיהרט, אום זיא אויף דען געבירגען אומצובריגען, אונד פאן דעם ערדבאדען צו פערטילגען? לאס פאן דיינעם ענטבראננטען צארן אב, אונד ענדערע דען ראטהשלוס, וועגען דעם איבעלס, דאז דוא דיינעם פאלקע דראהעסט. (יג) געדענקע דיינען דינערן אברהם, יצחק אונד יעקב, וואס דוא איהנען בייא דיר זעלבסט צוגעשווארען האסט, אונד האסט איהנען צוגעזאגט: איך וויל אייערן זאאמען זא פיל זיין לאססען, אלס שטערנע אם היממעל, אונד דיזעס גאנצע לאנד, וואפאן איך געשפראכען, וויל איך אייערם זאאמען איינגעבען, אונד זיא זאללען עס עוויג אלס איהר ערבגוט בעזיטצען.

תרגום אונקלוס

תקיפא: (יב) למא יימרון מצראי למימר בבישא אפיקינון לקטלא יתהון ביני טוריא ולשיציותהון מעל אפי ארעא תוב מתקיף רוגזך ואתיב מן בשתא דחשיבתא למעבד לעמך: (יג) אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדך די קיימתא להון במימרך ומלילתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי שמיא וכל

רש"י

ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכור לאברהם. אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר [ש"ר]: לאברהם ליצחק ולישראל. אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף

באור

לפייס את השם, אמר רבון העולמים עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם, העגל הזה שעשו יהיה מסייעך, אתה מזריח את החמה והוא הלבנה, אתה הכוכבים והוא המזלות, אתה מוריד הטל והוא משיב הרוחות, אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים, אמר לו הקב"ה ואף אתה טועה כמותם והלא אין בו ממש, אמר לו אם כן למה אתה כועס על בניך, הוי למה ה' יחרה אפך בעמך: מארץ מצרים, שהם כולם עובדי טלאים, ומהם למדו בניך (ב"ר): (יב) למה יאמרו, עשה למען שמך, שלא יתחלל: ברעה, בכוונה רעה: והנחם, התעשת מחשבה אחרת להטיב להם, וכן מתורגם בל"א: על הרעה, אשר חשבת להם: (יג) נשבעת להם בך, לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה, לא בשמים ולא בארץ, לא בהרים ולא בגבעות, אלא בך, שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם, שנאמר בי נשבעתי נאם ה' (בראשית כ"ב ט"ז), וליצחק נאמר והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו ג'), וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה (שם ל"ה י"א), נשבע לו באל שדי (רש"י מגמרא דברכו' דף ל"ב ע"א): ותדבר אליהם ארבה וגו' אשר אמרתי. דבור בלא אמירה. ואחריו הבאת הדברים כמות שהן, והראוי לפי דרכי הלשון ותדבר אליהם לאמר ארבה וגומר, או ותדבר אליהם להרבות וגומר וכל הארץ הזאת אשר אמרת תתן לזרעם. והנה בגדר זמן התפלה הזאת מתי היתה, אם קודם שירד משה מן ההר, או אחרי עלותו שנית. מצאתי לרז"ל דעות שונות, שילמדנו פרשת שלח

לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ (יד) וַיִּנָּחֶם יְהֹוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ
(טו) וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃

ת"א וינחם סנהדרין ק"ח, א': מזה מגלה ב"ו, א':

(יד) דער עוויגע ענדערטע זיינען ראטהשלוס, וועגען דעם איבעלס, וועלכעס ער זיינעם פאָלקע געדראָהט האטטע. (טו) משה אבער וואנדטע זיך אונד גינג הינאונטער פאָם בערגע, דיא ביידען צייגניסטאפעלן האטטע ער אין דער האנד, טאפעלן, דיא פאָן ביידען זייטען בעשריבען וואָרען, זיא וואָרען אויף דיזער אונד אויף יענער זייטע בעשריבען.

תרגום אונקלוס

אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם: (יד) וְתָב יְיָ מִן בִּשְׁתָּא דִּי מַלִּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ: (טו) וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחִין כְּתִיבִין מִתְּרֵין

רש"י

עליך בשבועה כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינך נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ב' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד [ש"ר ברכות ל"ב]: אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם ה' [בראשית כ"ב] וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך [שם כ"ו] וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה [שם ל"ה] נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו אותיות נקראות ומעשה נסים

באור

לך ליתא, אל תרצה את חברך בשעת כעסו. ממי אתה למד ממשה. בשעה שעשו ישראל את העגל, אמר לו הקב"ה לך רד. אמר משה שעת כעס הוא איני צריך לדבר עכשיו. ירד מן ההר ודקן ב' צדיקות כמפורש שם, אחר שהמתין כל כך שב להקב"ה וגלה לו ע"כ (העתק תתוספ' רש"י כ"י שבידי), ותהי' א"כ התפלה הזאת היא בעצמה הנזכרת במשנה תורה (דברים ט' כ"ו), בשנוי לשון קצת. אולם הטעם בהם שוה, ושם נזכרה אחרי רדתו מן ההר, ובזה הדרך בחר הרלב"ג, כי לדעתו לא יתפלל משה בעד ישראל כל זמן שהיתה עבודה זרה ביניהם (והוא מתק מלילת חז"ל שקראוהו שעת כעס), אלא ירד ובער העגל, ואח"כ שב להתפלל בארבעים יום, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואולם באלה שמות רבה שנינו. אמר משה אם מניח אני את ישראל ואירד לי, אין לישראל תקומה בעולם. אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים, מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגורים וכו'. וזהו הדרך שבחר בו הרמב"ן ז"ל, ולדעתו היו שם שתי תפלות, האחת קודם רדתו מיד שכשאמר הקב"ה הניחה לי ויחר אפי בהם, ונחם השם על הרעה אשר דבר לכלותם. אבל לא נתרצה להם עדיין, רק אמר נחמתי לא אעשה בהם כלה, וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו, ואח"כ אמר לעם אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם לגמרי, וכן משמע מפשטות הכתובי' [והתפלה הנזכרת שם גם הרמב"ן יודה שהיא התפלה הנזכרת כאן שהיא הראשונה, בעבור הטעם והענין שוה בשתיהן, אף כי יש בהן קצת שנוי בלשון, והתפלה השנית לא נזכרה שם, כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום], ובא"ד מה שנזכר מן התפלה הזאת במשנה תורה תמצא שם ט"ב: (טו) לחת כתובים, בעבור האותיות הנכתבות על כל הלוחות נקראו הלוחות כתובים: מזה ומזה הם כתובים, בירושלמי דשקלים נחלקו רבותינו ז"ל כיצד היו הלוחות כתובים, יש אמרו חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה, והגרס' לדעתם זאת היו האותיות מפולשות מעבר אל עבר, וזהו כתובים משני עבריהם, והיו נקראו' מצד האחד כסדרן, ומצד השני למפרע. וע"כ אמר ר"ח (שבת דף ק"ד ע"א ומגילה דף ב' ע"ב) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ואמר' (שם בשבת) כתב שבלוחות נקרא מבפנים

(טז) וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה
וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת
עַל־הַלֻּחֹת׃ (יז) וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל
מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ (יח) וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל
עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה

ת"א והלחת אבות פ"ו, מ"ד: חרות ערובין נ"ד, א':

תרגום אשכנזי

(טז) דיא טאפֿעלן וואַרען איין ווערק גאָטטעס, אונד דיא שריפֿט וואר איינע שריפֿט גאָטטעס, איינגעגראבען אין דיא טאפֿעלן. (יז) יהושע הערטע דיא שטיממע דעס פֿאָלקס אין זיינעם יויכצען; ער שפראך צו משה: עס איזט קריגסגעשרייא אים לאגער. (יח) משה שפראך: עס איזט קיין איזיגסרופֿונגסגעשרייא דעס זיג'ס, אויך ניכט דעס אונטערליגענם; דיא שטיממע איינעס וועטטגעזאנגס העֿרע איך.

תרגום אונקלוס

עֲבָרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִינּוּן כְּתִיבִין׃ (טז) וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַיְיָ אִינּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַיְיָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃ (יז) וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ (יח) וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנָצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין

רש"י

היה [שבת ק"ד]: (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכ' פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת וחדא הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלע"ז Entailler: Intagliare, איט. (סטעכֿען. גראבען): (יז) ברעו. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון

באור

ונקרא מבחוץ כגון בנות בוגה להב גבר סרו ודם. ויש אמרו עשרה על לוח זה, וי' על לוח זה, ויתכן לפי הדעה הזאת שהיו חמשה מהן כתובים על העבר האחד וחמשה על העבר שכנגדו, וזהו כתובים משני עבריהם ובומר, ולדעת ר"ש בן יוחאי היו עשרים על כל לוח, ונכתבו כל עשרת הדברים על כל עבר ועבר, וזהו כתובים משני עבריהם, והוסיף לאמר מזה ומזה הם כתובים, להגיד שכל מה שהיה כתוב בעבר הזה, היה כתוב גם בעבר שכנגדו. ועוד שם דעת ר' סימאי שהיו ארבעים על כל לוח. והשעור לדעת ר' סימאי שהיו עשרת הדברים כתובים פעם אחת מלמעלה למטה ופעם השנית מלמטה למעלה, וכן בעבר שכנגדו, נמצאו ארבעים על כל לוח, וזהו שכפל הכתוב כתובים משני עבריהם, מזה ומזה הם כתובים, ענין משני עבריהם, על שני שטחי הלוחות, מזה ומזה על ב' הקצות מעלה ומטה. ולפי משפט השכל נכפלו הדברים כל כך לדעת ר' סימאי, כדי שמכל צד שיאחז משה את הלוח בידו יוכל לקרוא בנקל ולשונה כל עשרת הדברים, מבלי שיצטרך להפכו מלמטה למעלה, או מעבר לעבר (הדברי בעל עין יעקב במס' שקלים): (טז) מעשה אלהים המה, הוא בכבודו עשאן, לא כלוחות השניות שפסלן משה, והזכיר פה מעלת הלוחות לומר שעם כל זה לא נמנע משה מלשברם, כי חרה לו: חרות, לשון חרת והרע אחד (ר"ל בחלוף אותיות דטלנ"ת), שניהם לשון חקוק אנט"לייר בלע"ז (רש"י), ובל"א (איינהויען, איינשניידען): (יז) ברעה, מגזרת תרועה, כמו אשא דעי (איוב ל"ו ג'), אהוא מן ידע, ככה יאמר מן דעה ידע וכמוהו לאה תדיעי רע (מיכה ד' ט') (הראב"ע). [ור"ל שהוא מגזרת תרועה, מענינו, ואף שהם ב' שרשי', כי תרועה שרשו ריע. וברעה שרשו רוע, כמו כפשו ירעה לו (ישעיה ט"ו ד') כמו שמפרש הראב"ע שם שהוא מענין צעקה ותרועה, והביא ראיה כן ידע שנגזר ממנו שם דֵעַ, ונראה להגיה בלשון הראב"ע ככה יאמר מן ידע דֵעַ, אולם לדעת הרד"ק בשרשים שרש רוע, שרשו רוע, ותהיה היו"ד במשכנת הנידי במקום הוי"ו עי"ן הפעל, כמנהגו להתחלף זה בזה]. והטעם בהרמת קולו, שהיו מריעים ושמחים וצועקים: (יח) אין קול ענות גבורה, אין הקול הזה נראה קול

קול עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ (יט) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ (כ) וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי

מידיו ק'

ת"א ויהי תענית כ"ח, ב'. עקרים מ"ד, סס"ו: ויזר ע"ז מ"ד, א':

(יט) אלס ער נעהער צום לאגער קאם, דאז קאלב אונד טענצע זאה, דא ווארד משה צארניג, ווארף דיא טאפעלן אויס דער האנד, אונד צער־בראך זיא אונטען אם בערגע. (כ) דאז קאלב, וועלכעס זיא געמאכט האטטען, נאהם ער, קאלצינירטע עס אין פייער, צערריב עס, ביז עס גאנץ פיין ווארד, שטריי־

תרגום אונקלוס

דִּמְתַבְּרִין קָל דִּמְחַיְּכִין אֲנָא שָׁמַע׃ (יט) וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת עֶגְלָא וְחִינְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא דְמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ (כ) וּנְסֵיב יָת עֶגְלָא דִּי עֲבַדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא וְשָׁף עַד דִּי הֲוָה דַקִּיק וּזְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא

רש"י

ולא קול חלשים שאועקים ווי אוי ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומעיהן כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו'. אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם [שבת פ"ז]: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן יזרה על נוהו גפרית [איוב י"ח] וכן כי חנם מזורה הרשת [משלי א'] שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. נתכוון לבודקן כסוטות שלשה מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף

באור

ענייה בגודים הלועקים נלחון, ולא קול חלשים הלועקים הי אוי ניסה (רש"י): חלושה, שם כמו גבורה: קול ענית, כמו על מחלת לענות (תהלים פ"ח א'), קול המשוררים והעונים זה לעמת זה, ומגביהים קולם: אנכי שומע, הכיר בגנוני הקולות שקול ענות הוא הנשמע אליו, וכך אמרו בהגדה אמר לו משה, מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל איננו מבחין בין קול לקול. והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע, כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל, אבל אמר לו כי קול השחוק הוא שומע (מדברי הרמב"ן): (יט) העגל, שזכר למעלה. ומחלת, שלא נזכרו: [ומחלת, שרשו חלל. ולא נדגש בקבוץ, והיה ראוי להיות מְחִילוֹת, בדגש, אלא שבא בו הנח תמורת הכפל, להבדיל בינו ובין ובמחלות עפר (ישעיה ב' י"ט), ואפשר שיהיה זה מנחי העי"ן, ויהיה מחול בפלס מקום ששרשו קום, וברבוי מקומות, ויהיו שני שרשים בענין זה, חלל שממנו הכלי הנקרא חליל, וחול שממנו מחול ומחולות]: וישלך מידו, מרוב קנאתו שבר את העדות שהיה בידו, כאומר אין אלו ראוים לעדות, כמו שאמרו חז"ל, ומה פסח שהוא אחד מן המצות, אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו וכו' (לעיל י"ב מ"ג) (שבת דף פ"ז ע"א ויבמות דף ס"ב ע"א): תחת ההר, לרגלי ההר: (כ) ויקח את העגל, י"א כי וישרף כמו ויתך באש, ואין צורך כי יש דבר שיותס באש עם הזהב, ומיד ישרף, ויהי' שחור ולעולם לא ישוב זהב, וזהו דבר מנוסה ואמת הוא (הראב"ע), וכן עמדו בעלי הכימ"יא הדור האחרון על הנסיון הזה, ואמרו שבתערובת מלח טר"טרי עם גפרית, תוכל לשרוף את הזהב באש עד אשר דק כעפר, ואמרו שהנתר (נא"טרום מין מלח אלק"אלי מסוג הבורס, ונמצא בארצות המזרח), גם הוא יהפוך את הזהב לאבק. ותקון המתכות באש ופרוד הרכבת חלקיהם, עד שיקבלו הטחינה והפרוד, יקרא (קאלצינאציאן), וכן מתורגם בל"א: ויזר, לשון נפוץ, וכן יזרה על נוהו גפרית (איוב י"ח ט"ו), וכן כי חנם מזורה הרשת (משלי א' י"ז): וישק את בני ישראל, חז"ל אמרו נתכוון לבדקם כסוטות ונבתה בטנם ונפלה יריכם, ואמר הראב"ע שע"י זה הכירו בני לוי את עובדי העגל, מי היו, וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה

הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם
הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃
(כב) וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי
אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃
(כג) וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר
יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר
הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־
הָיָה לוֹ׃ (כד) וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב
הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ
וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ (כה) וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־

תולדות אהרן ויאמר מגלה כ"ה, ב': ואשלכהו סס סס: העגל סס סס: וירא סס סס:

תרגום אשכנזי

עטע דען שטויב אויף דאז וואססער, אונד ליס דיא קינדער ישראל'ס דאפאָן טרינקען. (כא) משה שפראך צו אהרן: וואס האט דיר דיזעס פאָלק געטהאן, דאס דוא איהם דיזע גראָסע זינדע צוגעצאָגען האסט? (כב) אהרן שפראך: מיין העררע, צירנע ניכט! דוא קעננסט דאז פאָלק, דאס עס מיט בעזען דינגען אומגעהט. (כג) זיא שפראכען צו מיר: מאכע אונס געטטער, וועלכע אונס אנפיהרען זאָללען; דען דיזער מאַן משה, וועלכער אונס אויס דעם לאנדע מצרים הערויף געפיהרט, וויססען וויר ניכט, וואס איהם צוגעקאָממען. (כד) אלס איך נון צו איהנען שפראך, וועער האט גאָלד? דא ריססען זיא עס אויס איהרעם שמוקקע, אונד גאבען עס מיר, איך וואַרף עס אין'ס פייער, אונד זאָ ענטשטאנד דיזעס קאלב. (כה) משה

תרגום אונקלוס

וְאַשְׁקִי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָא עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא׃ (כב) וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יַת עַמָּא אֲרֵי בִישׁ הוּא׃ (כג) וַאֲמַרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַחְלָן דִּי יְהָכָן קֳדָמַנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְקַנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃ (כד) וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן דַּהֲבָא פְּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין׃ (כה) וַחֲזָא מֹשֶׁה יַת עַמָּא אֲרֵי בְטִיל הוּא

רש"י

כמשפט סוטי עיר הנדחת שהן הרובין. עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם [יומא ס"ו]: (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורי' סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואומר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשליכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה

באור

המחשבתם רעה, ומחשבת רובם בתחלה לטובה היתה כפי סברתם, וגם זה ראיה לדבר שלא הסכימו כלם לע"ז, כי כאשר בא אליהם עבד ה'. הניחו לו לשרוף את העגל ולא מאנו כלל ואלו היה לכלם לאלהים אין דרך העם לעזוב את אלהיו לשרפת אש: (כא) מה עשה לך וגו', ראה שלא האשימו משה על חטאתו אשר חטא הוא בעצמו לאלהיו לעשות אלהי מסכה, ולא הזכיר לו רק מכשול העם כי ידע משה ולבו בטוח בצדקת אחיו שלא היתה כוונתו לרעה. אבל על אשמת העם הוכיחו. אמר מה רעה עשה לך העם הזה, מה פשעי ומה חטאו לך, כי הכשלת אותם והבאת עליהם חטאה גדולה: (כב) כי ברע הוא, בדרך רע הם הולכים תמיד ובנסיונות לפני המקום (רש"י): (כד) ויצא העגל הזה, כלומר יצא להם הענין הרע הזה אשר סדוני רואה, ואני לא ידעתי את מחשבתם הרעה, כי מתחלה אמרו לעשות לכם

הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן
לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ (כו) וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה
בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי
וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ (כז) וַיֹּאמֶר
לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ
מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־
אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־

תולדות אהרן פרע סנה קי"ט. ג': ויעמוד יומא ס"ו, ג':

זאה דאז פֿאלק, דאס עס פֿערווילדערט זייא, דאס אהרן זעלבסט עס פֿער־ווילדערט געמאכט, ציר שמאך, בייא איהרען ווי־עריזאכערן. (כו) דא שטעללטע ער זיך אים טהאָר דעס לאגערס, שפּראד: ווער דעם עווי־גען טרייא איזט, קאָממע צו מיר! דא פֿערזאמ־מעלטען זיך צו איהם אללע קינדער לוי'ס. (כז) ער שפּראך צו איה־נען: זאָ האט דער עוויגע, דער גאָטט ישׂראל'ס גע־שפּראָכע': לעגע יעדער זיין שווערט אן זיינע היפֿטע, געהט הין אונד הער, פֿאָן טהאָר צו טהאָר אים לאגער; ברינגט אום, מאנכער זיינען ברודער, מאנכער זיינען פֿריינד, אונד מאנכער זיינען פֿערוואנדטען.

תרגום אונקלום

אֲבֵי בַטֵּלִינוּן אַהֲרֹן לַאֲסָבוּתְהוֹן שׁוּם בִּישׁ בְּדָרֵיהוֹן׃ (כו) וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מָאן דַּחֲלַיָּא דַיְיָ יֵיתוּן לְוָתִי וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי׃ (כז) וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁווּ גְּבַר חַרְבֵּיהּ עַל יַרְכֵּיהּ עִיבִירוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וּגְבַר יָת חַבְרֵיהּ וֶאֱנַשׁ יָת קָרִיבֵיהּ׃

רש"י

[במדבר ה'] : לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה

באור

מורה דרך במקום אדוני, ועתה השתחוו לו ויזבחו לו, והכלל יצא העגל הזה: (כה) פרוע הוא. כל לשון פרע הוא בטול הסדר וסתירתו. כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה' י"ח), ישתיר קליעת שערה. וכן באין חזון יפרע עם (משלי כ"ט י"ח), יבטל הנימוס והחק המדיני, רצה שכל העם כמו עדת מורדים הפורעים מוסר ועלה, וכשר בטל מהם הנימוס המדיני וסדר הנכון, אין מהם שומע למי שגדול ממנו, ואין נושא פנים לזקן או לנכבד: כי פרעה אהרן, גרם להם אהרן בטול הסדר הזה על ידי שהי' נראה גם הוא כמסופק אם ישוב אחיו אם לא, יעשה להם מורה אחר במקומו, ועל ידו נחחת ונתבלבל ענין העם, והם כאנשים הוללים ומשתגעים נאבד מהם עלה ומוסר: לשמצה בקמיהם, להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים אליהם (רש"י), ואונקלוס תרגמו בדריהון, כמו בקמים תחתיהם. כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם (במדבר ל"ב י"ד), ומגמתו רצה השה שאף אם ירבה לדבר אליהם תוכחות, לא ישמעו לו ולא יטו אוזן לדבריו, כדרך קהלת מורדים ופורעי מוסר, ואיך ינבר בקולו על קול העם ברעה, המצחקים ומהוללים בהמון רב כחסרי לב? אמר לא יוסרו אלה בדברים, עת לעשות בהם תוכחות ולקדש את השם הגדול ברבים: (כו) ויעמד משה, כמה המנהג בכל מחנה אם יעמוד במקום אחד ויתעכב כמו שנה, לעשות סכות ולהיות שערים למחנה, ועמד משה בשער המחנה שיתקבלו המקנאים אליו: מי לה' אלי, יבא אלי: כל בני לוי, מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר ה' אלהי ישראל, כנגד מחשבות עובדי עגל והינן אמר? זבוח לאלהים יחרם (לעיל כ"ב י"ט), כך שנוי במכילתא. והרמב"ן כתב שלא היו חייבין מיתה מן הדין, כי לא היתה בהם התראה ואולם היתה הוראת שעה, נלטוה בה משה לשעתו מפי הגבורה, ולא כתבה, והנה זאת המצוה כמצות כה אמר ה' מלא העתר ממנו (שם ט"ז ל"ג). ונמצאו עוד מצות כן: שימו איש חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים, ולא יכלו להביאם לב"ד

קְרֹבוֹ: (כח) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה
וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת
אַלְפֵי אִישׁ: (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ
יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ
וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה:
(ל) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה
וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה
בְּעַד חַטַּאתְכֶם: (לא) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־

(כח) דיא זאָהנע לוי'ס טהאטען, וויא משה געשפּראָכען; דא פֿיל פֿאָם פֿאָלקע אן דעמזעלבען טאגע, אונגעפֿעהר דרייא טויזענד מאן. (כט) משה האטטע נעמליך געשפּראָכען: היר־מיט טרעטעט אייער אמט צום דינסטע דעס עוויגען אן, אינדעם מאנכער זאָגאר ווידער זיינען זאָהן אונד ווידער זיינען ברודער זיין מוס; דא־דורך ברינגט איהר אויך הייטע דען זעגען אויף אייך. (ל) דעם מאָרגענס דארויף שפּראך משה צום פֿאָלקע: איהר האבט איינע גראָסע זינדע בעגאנגען, איך וויל נון צו דעם עוויגען הינויף געהען, פֿיללייכט קאן איך פֿערגעבונג ערהאַלטען פֿאַר אײַרע זינדע: (לא) ער

רש"י

אמר וגו'. והיכן אמר זובח לאלהים יחרם [שמות כ"ו] כך שנוי במכילתא: אחיו. מאמו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום [זבחים קט"ו]: כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. אתה הוא שגרמת להם שהשפעת

תרגום אונקלוס

(כח) וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא: (כט) וַאֲמַר משֶׁה קְרִיבוּ קֻרְבַּנְכוֹן יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבַאֲחוּהִי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן: (ל) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַר משֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן: (לא) וְתָב משֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חָב עַמָּא הָדֵין

באור

לכך לוה לכל בני לוי לחגור חרבם. והיו בני לוי מכירים באלו ההרגים שהם עובדי ע"ז (מדברי הרמב"ן): איש את אחיו וגו'. אם יכיר בו שהוא מעובדי ע"ז, אל יחמול ואל יכסה עליו. אף אם יהי' אחיו או רעהו או קרובו. על דרך האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע (דברים ל"ג ט'): (כט) מלאו ידכם. כמו כי מלאו אחרי ה' (במדבר ל"ב י"ב), לשעבר היים חינכו (כן היא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י) כל יד ויד שלכם בקרבן לה', שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשחים (הרשב"ם), וכן ת"א ויב"ע, ויהי' לפ"ז פי' ולתת עליכם היום ברכה. על ידי הקרבן אשר תביאו לכפרה על שפיכת דם הבנים והאחים, תכתן עליכם ברכה. כמו שתרגם יב"ע. ועל דעת רש"י ורמב"ע באור ויאמר משה, וכב' אמר קודם ההריגה, ובוים ככה: מלאו ידכם, אתם ההורגים אותם, בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש, מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו, והשכר הוא שיתן עליכם ברכה, וזהו בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו' (דברים י' ח'), וכן מתורגם בל"א: (ל) אכפרה בעד חטאתכם, אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם, להבדיל ביניכם ובין החטא, זהו לשון רש"י, והנה בפ' וישלח יעקב (בראשית ל"ב כ"א), כתב שכל לשון כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה, וכאן הוסיף לשון סתימה, כדי לפרש מלת בעד, שלדעתו כל בעד הוא לשון כנגד, כמו שכתב בפ' נח (שם ז' ט"ז). ולדעת הרד"ק בשרשים שרש כפר כל

יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה
חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃
(לב) וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־
אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃
(לג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר
חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ (לד) וְעַתָּה
לֵךְ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל־אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי
לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי

ת"א אנא יומא ע"ז, א'. ערכין ט"ו, ב': ויעשו יומא פ"ז, א': ואם אין ברכות ל"ב. ב'. ר"ה ט"ז, ב'. סוטה י"ד, א': וביום סנהדרין ק"ב, א' וב':

קעהרטע צו דעם עוויגען צוריק אונד שפראך: אך, דאז פאלק האט איינע גראסע זינדע בעגאנגען! זיא האבין זיך גאטטער אויס גאלד געמאכט; (לב) וויען דוא דאך איהרע זינדע צו גוט האלטען וואללטעסט! וויא אבער ניכט, זא לאשע מיך אויס דעם בוכע, וועלכעס דוא געשריבען האסט, אויס. (לג) דער עוויגע שפראך צו משה: ווער מיר געזינדיגט האט, דען וויל איך אויס מיינעם בוכע אויסלאשען. (לד) אלזא, גערע היין, פיהרע דאז פאלק; וואהין איך דיר געזאגט האבע; מיין ענגעל זאלל פאר דיר הערגעהען, צו דער צייט, ווען איך היימזוכען ווער־

תרגום אונקלוס

חוֹבָא רַבָּא וַעֲבָדוּ לְהוֹן דַּחֲלַן דִּדְהַב׃ (לב) וּכְעַן אִם שָׁבֵקְתְּ לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא מְחֵינִי כְעַן מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּא׃ (לג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַן דִּי חַב קֳדָמַי אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי׃ (לד) וּכְעַן אִיזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא לַאֲתַר דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאָכִי יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם

רש"י

להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא [ברכות ל"ב יומא פ"ז] (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים [ברכות ל"ב]: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו על אדניהו [מלכים א' ב']: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי

באור

כפרת העון הוא לשון הסרת העון, ועניין אולי אכפרה בעד חטאתכם, הוא אסיר חטאתכם בהתפללי בעד חטאתכם, או אסיר כעס המקו' שכעס עליכם בעד חטאתכם. וכבר נתבאר לשון כפרה בפ' וישלח (שם ל"ב כ"א): (לב) אם תשא חטאתם, הרי טוב, איני אומר לך מחני, ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה. כ"פ רש"י ז"ל, והנה אף הלועז האשכנזי ישתמש בלשון אם. בבואו לומר מי יתן (ווען דאך)! ולזה תרגמו המתרגם האשכנזי באופן שלא נצטרך לומר שהוא מקרא קצר: מספרך, ספר החיים: אשר כתבת, כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלם (ישעי' ד' ג'), והטעם לפי פשוטו, אם אינך נושא חטאתם, טוב מותי מחיי: אמחנו מספרי, ולא אותך שלא חטאת לי: (לד) דברתי לך, יש כאן לך אצל דבור במקום אליך. וכן לדבר לו על אדניהו (מלכים א' ב' י"ט), עכ"ל רש"י, וכפי מה שכתבנו למעלה בפ' חיי שרה (בראשי' כ"ד ז') אין זה יוצא מן הכלל שזכר רש"י שם, כי אל אשר דברתי לך, הוא כמו אל הארץ או המקום אשר דברתי לך, כמו שת"א ויב"ע לאתר די מלילית לך, ויהי' המקום שפעל המדובר, וכאשר יחובר פעל הדבור עם הפעול המדובר עליו אז דרכו לבוא עם הכנוי לו ולהם, לא עם אלי ואליו, ואולם לדבר לו על אדניהו הוא ודאי יוצא מן הכלל ההוא, כי לא נזכר שם הפעול המדובר עליו כלל. והטעם כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, אמר לו השם אחרי שנחמתי מלכלותם,

וּפָקַדְתִּי עֲלֵהֶם חַטָּאתָם׃ (לה) וַיִּגֹּף
יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־
הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס
לג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה
מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ (ב) וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ
מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי

תרגום אשכנזי

דע, ווערדע איך אויך
דיזע זינדע היימזוכען.
(לה) דער עוויגע ליס איין
שטערבען אונטער דאז
פאָלק קאָממען, ווייל זיא
דאז קאלב געמאכט האט-
טען, וועלכעס נעמליך
אהרן מאכען מוסטע.
לג (א) דער עוויגע
שפראך צו משה:
ציהע פאָן היר וועג אינד
היניף, דוא אונד דאז
פאָלק, וועלכעס דוא
אויס מצרים העראוף
געפיהרט, אין דאז לאנד,
וועלכעס איך אברהם,
יצחק אונד יעקב צוגע-
שוואָרען, אונד געשפראָ-
כען: דיינעם זאאמען ווילל איך עס איינגעבען: (ב) איך ווילל איינען ענגעל פֿאָר דיר הערזענדען,

רש"י

עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגוף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה:
לג (א) לך עלה מזה. א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שא"ל בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני

תרגום אונקלוס

אַסְעֲרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן׃ (לה) וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא עַל
דִּי אִשְׁתַּעֲבַּדוּ לְעִיגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן׃
לג (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֵיזִיל סַק מִכָּא אַתְּ וְעַמָּא דִּי אַסֶּקְתָּא
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ׃ (ב) וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא

באור

נחם אתה אל אשר דברתי לך, אל המקום הכנעני וגו', אבל לא ירצה להזכיר כן, שזה דרך כעס, שאומר מה שדברתי אעשה לכבודך. (ויתכן שרמז לזה באמת לך. דהיינו למענך ולכבודך, ולכך לא אמר אליך), אבל לא אשא חטאתם לגמרי: הנה מלאכי, ולא אני, שלא אשרה את שכינתי בתוכם, כי לא נוהו עדיין על מלאכת המשכן, כמ"ש למעלה: וביום פקדי וגו', תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות, ואין פורענות באה על ישראל, שאין בה קצת מפרעון עון העגל (רש"י): (לה) ויגף ה' את העם, למית בלא עתם, כענין שכתוב עם ה' יגפנו או יומו יבא (שמואל א' כ"ו י'): על אשר עשו את העגל, אונקלוס תרגם על די אשתעבדו לעגלא, ירצה לומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל כי הזובחים והמשתחוים לו נפלו בחרב בני לוי והמגפפי' והמנשקים וחפצים בו הם שמתו במגפה, כענין שאמרו רז"ל במסכת יומא (דף ס"ו ע"ב), איתמר רב ולוי חד אמר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה, שמח בלבו בהדרוקן, וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה לא עדים ולא התראה בהדרוקן, ולפי מ"ש לעיל בשם הרמב"ן ז"ל שלא היה בכל זה כי אם הוראת שעה, יהי' פעול הכתוב על אשר עשו את העגל, שהיו מן המקהלים על אהרן, והביאו לו את הזהב, והכריחוהו לעשות להם מסכה, ובוחן לבות ידע את העולה על רוחם, וגוף את אשר חטא לו במחשבה כמו שאמר, מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, וכן מתורגם בא"ס:
לג (א) וידבר ה' אל משה, דבור בלי אמירה. להגיד שעדיין לא עברה שעת הזעם, והראיה על זה שאמר העם אשר העלית, ולא אמר ועמי, או בני ישראל: לך עלה מזה

והחתי והפרזי החוי והיבוסי: (ג) אל־ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם־קשה־ערף אתה פן־אכלך בדרך: (ד) וישמע העם את־הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא־שתו איש עדיו עליו: (ה) ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־בני־ישראל אתם

אונד דורך איהן דאז פֿאָלק כנעני, אמרי, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי פֿערטרייבען, (ג) אין איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט; דען מיינע ערשיינונג זעלבסט זאָלל ניכט בייא אייך בלייבען, דען דוא ביזט איין האלזשטאררִיגעס פֿאָלק, איך מאָכטע דיך אויף דעם וועגע אויפֿרייבען. (ד) אלס דאז פֿאָלק דיזע שלימּמע נאכריכט האָרטע, טרויערטען זיא, אונד ניאמאנד לעגטע זיינען שמוק אן. (ה) דער עוויגע האטטע

תרגום אונקלוס

ואתריך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופריזאי חואי ויבוסאי: (ג) לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסליק שכינתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצינך באורחא: (ד) ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו גבר תיקון זיניה עלוהי: (ה) ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם

רש"י

וגו'. ו' אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה עורף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ותהלך עמהם: איש עדיו. כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע [שבת פ"ח]: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה

באור

הסולך לארץ ישראל נקרא עולה: אל הארץ אשר נשבעתי וגו', אחרי המגפה נתרצה להם תחלה להזכיר זכות אבותם, והשבועה אשר נשבע להם: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש, מוסב למעלה, לך עלה מזה אל הארץ אשר נשבעתי וגו', אל ארץ זבת חלב ודבש: לא אעלה בקרבך, לא יעשה משכן, כי לא אשכון בתוך בני ישראל, לכך אשלח מלאך לפניך, ואונקלוס תרגם ארי לא אסלק שכינתי מבינך, עשה ממנו הבטחה טובה לישראל. [והנה נראה שספרם כי לא אעלה בקרבך כמו מקרבך, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), שפירושו מהבשר ומהלחם. בקדשים לא יאכל (שם כ"ב ד'), ר"ל מן הקדשים, והיה ביום השמיני והלאה (יחזקאל מ"ג כ"ז), כלו' מיום השמיני והלאה, ועוד רבים שהביא הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ח ע"א), אבל הוא רחוק מאד, כי כל אותם שהביא הרד"ק יש לפרשם כמשמעם, כמ"ש שם הרד"ק בסוף דבריו. מעתה"כ פה. אבל יב"ע תרגם ארום לית אפשר דאיסלק שכינת יקרי מביניכון בדם לא יהי יקרי שרי במדור משריתיהון, נראה מלשונו שסוף דבריו הוא תרגום הכתוב בדם וכו', וראשית דבריו ארום וכו' הוסיף לתוספת באור. ונראה כוונתו שמפרש ושלחתי לפניך מלאך לא על מלאך שליח השם אחד מצבא המרום, רק על מדת הדין הרפה אשר על ידה הוכבת העגל', עיין בפי' הרמב"ן על פסוק הנה אנכי שלח מלאך לפניך (לעיל כ"ג כ'): כי עם קשה ערף אתה, וכשאשכון בקרבכם ואתם ממרים בי, מרבה אני עליכם זעם: אכלך, לשון כליון, ובא פתח קטן (הוא הסגול) תחת פתח גדול ולא בדגש הלמד, כי המשפט להיותו כן, כמו אחוך שמע לי (איוב ט"ו י"ז): (ד) הרע הזה, שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם (רש"י), והראב"ע פירש שהוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה וגו', וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין (לעיל ד' י"ט): עדיו, אונקלוס תרגום תקון זיני', ויב"ע מוסיף דאתיהב להון בסיני דבי' שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי, והוא מגדלשית דבה, והראב"ע והרשב"ם פי' בגדי תפארת ותכשיטים, והנה מנהג אבלים על דבר העגל: (ה) וכליתיך, לכך טוב לכם שאשלח מלאך לפניכם: ועתה

עם־קשה־ערף רגע אחד אעלה
בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך
מעליך ואדעה מה אעשה־לך:
(ו) ויתנצלו בני־ישראל את־עדים
מהר חורב: (ז) ומשה יקח את־האהל
ונטה־לו מחוץ למחנה הרחק מן־
המחנה וקרא לו אהל מועד והיה
כל־מבקש יהוה יצא אל־אהל מועד
אשר מחוץ למחנה: (ח) והיה כצאת

תולדות אהרן ויתנצלו שבת פ"ח, א': מהר שבת פ"ט. א': ומשה ברכות ס"ג, ב'. שבת פ"ט, א' סנהדרין ק"י, א':

תרגום אשכנזי

נעמליך צו משה געזאגט: זאגע דען קינדערן ישראל'ס: איהר זייד איין האלזשטאררינגעס פאלק, ווען איך נור איינען אויגענבליק בייא דיר בלייבע, זא ווערדע איך דיך אויפרייבען, לעגע אלזא דיינען שמוק אב, איבריגענס ווערדע איך וואהל וויססען, וואס איך דיר טהון ווערדע. (ו) אלזא לעגטען דיא קינדער ישראל'ס איהרען שמוק אב, זייט דער צייט זיא אם בערגע חורב ווארען. (ז) משה אבער נאהם דאז געצעלט, שלוג עס איף אויסערהאלב דעם לאגערס, ווייט פאם לאגער וועג, אונד נאננטע עס שטיפטסצעלט, וועד אונטערריכט פאם עוויגען פערלאנגטע, דער מוסטע היגאויסגעהען אין דאז שטיפטסצעלט, וועלכעס אויסערהאלב דעם לאגערס וואר. (ח) ווען

תרגום אונקלוס

קשי קדל שעה חדא אסלק שכנתי מבינך ואשיצינך וכען אעדי תיקון זינך מנך וגלי קדמי מה אעביד לך: (ו) ואעדיאו בני ישראל ית תקון זיניהון מטורא דחורב: (ז) ומשה נסיב ית משכנא ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי ליה משכן בית אולפנא ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא די מברא למשריתא: (ח) ויהוה כד נפק משה למשכנא קיימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע

רש"י

בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם [ישעיה כ"ו] ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענו' זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד. הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה [יהושע ג']: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא ד"א והיה כל מבקש ה' אפי' מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינ' חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה.

באור

הורד עדיך מעליך, פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך, בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב, את העדי שהי' בידם מיום שעמדו בהר חורב: (ז) ומשה, מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא, לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה, אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד, ויתכן שאם יהי' האהל בקרב המחנה לא יהי' לו הדבור משם, כי לא רצה השם להשרות שכינתו בתוכם: וקרא לו אהל מועד, קרא לאהלו אהל מועד, כי השם נועד לו שם, עד שנעשה המשכן: (ח) בצאת משה, מן המחנה ללכת אל האהל: יקומו, כן עשו תמיד, או היו רגילים לעשות.

משה אל־האהל יקומו כל־העם ונצבו
איש פתח אהלו והביטו אחרי משה
עד־באו האהלה: (ט) והיה כבא משה
האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח
האהל ודבר עם־משה: (י) וראה כל־
העם את־עמוד הענן עמד פתח
האהל וקם כל־העם והשתחוו איש
פתח אהלו: (יא) ודבר יהוה אל־משה
פנים אל־פנים כאשר ידבר איש אל־

תולדות אהרן והביטו קדושין ל"ג, ב': ודבר ברכות ס"ג, ב'. עקרים מ"ב, סט"ו:

משה היניאוים גינג אין דאז געצעלט, שטאנד דאז גאנצע פֿאָלק אויף, יעדער מאן בליב אן דער טהירע זיינעס צעלטעס שטעהען, אונד זאָ זאַהען זיא דעם משה נאך, ביז ער אין דאז געצעלט היניין געגאנגען וואר. (ט) זאָבאלד משה אין דאז געצעלט היניין געגאנגען, קאם דיא וואָלקענזיילע הערַאב, שטאנד אן דער טהירע דעם געצעלטס, אונד דיא ערשיינונג אונטעררעדעטע זיך מיט משה. (י) ווען נון דאז גאנצע פֿאָלק דיא וואָלקענזיילע אן דער טהירע דעם געצעלטס שטעהען זאה; זאָ מאכטען זיא זיך אויף, אונד יעדער ווארף זיך פֿאָר דער טהירע זיינעס געצעלטס צום אנבעטען נידער. (יא) דער עוויגע אונטעררעדעטע זיך מיט משה, פֿאָן אנגעזיכט צו אנגעזיכט, וויא איין מענש זיך מיט זיינעם פֿריינדע אונטעררעדעט; אלסדאן

תרגום אונקלוס

משכניה ומסתכלין אחורי משה עד דעליל למשכנא: (ט) והוי כד עליל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאים בתרע משכנא וממליל אם משה: (י) וחזן כל עמא ית עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקיימין כל עמא וסגדין גבר בתרע משכניה: (יא) וממליל יי עם משה ממלל עם ממלל כמא די

רש"י

לשון הווה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר ז'] ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא

באור

כמו ככה יעשה (איוב א' ה'): (ט) ודבר עם משה, כמו ומְדַבֵּר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה, שהוא כבוד השכי', כמו וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו (במדבר ז' פ"ט). ואינו קורא מְדַבֵּר אליו, כשהוא קורא מִדַּבֵּר, פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו, וההדיוט שומע מאליו, וכשהוא קורא מְדַבֵּר, משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט (רש"י), ועיין מה שכתוב על זה בפ' נשא (במדבר שם): (י) והשתחוו, לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה, ומתמלל עם משה (רש"י), ובת"א שלפנינו הנוסח ומלל ה' עם משה, ויב"ע תרגם ומתמליל: פנים אל פנים, אין זה סותר למה שהוא אומר להלן (בפסוק כ"ג) ופני לא יראו, לפי שהכוונה פה

רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי
*(יב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי

*קריאה לשבת ח"ה דסכות ופסח

ת"א ושב ברכות סג: ומשרתו ברכות סג. פסחים קי"ט, ב'. מנחות ל"ט, ב'. תמורה ע"ז, א':

קעהרטע משה אין דאז לאגער צוריק, זיין בעדיענטער אבער, יהושע נון'ס זאהן, דער איהם אלס יינגלינג איפווארטעטע, ענטפערנטע זיך ניא פאן דעם געצעלטע. (יב) משה שפראך צום עוויגען: זיהע! דוא שפריכסט צו מיר: פיהרע דיזעס פאלק הינויף, דוא האסט מיר: אבער ניכט בעקאננט געמאכט, וואה פיר איינען געזאנדטען דוא מיט מיר שיקקען וויללסט, אונד דאך האסט דוא געשפראָכען, איך האבע דיך נאמענטליך אויסערזעהען, אונד דוא

רש"י

יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים [תענית כ"ו] ובי"ט עלה שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' [שמות ל"ב] עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר ואתנפל לפני ה' וגו' [דברים ט'] ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנאמר בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגומר [דברים י'] מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכל הענין וראה כל העם וחזן ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי.

תרגום אונקלוס

מְמַלֵּיל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וְתָאֵיב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא׃ (יב) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזֵי דְּאַתְּ אָמַר לִי אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דִּי

באור

שבא אליו הדבור בהקיץ ובמראה לא, לא בחלום חזיון לילה. לא במשל ולא בחידות, כי אם באר היטב כאשר ידבר איש אל רעהו, פנים אל פנים, פה אל פה, וכן הוא אומר במקום אחר אל כל ישראל פנים בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה' ד'). וגם שם אין הכוונה שראו ראיית הפנים, כמבואר: ושב אל המחנה, לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד: ומשרתו יהושע בן נון נער, הראב"ע פי' ומשרתו שירות נער, כי יהושע כבר הי' לאיש ואיך יקראהו הכתוב נער, והרמב"ן כתב שכן דרך לה"ק שיקרא כל משרת נער, כי בעל השררה הנכבד הוא האיש, והמשרת לו יקרא נער, וכן גחזי נערו (מלכים ב' ד' י"ב וכ"ה), יקומו נא הנערים (שמואל ב' ב' י"ד), והנה לדבריו נער תואר כמו פעל בינוני, והטעם ומשרתו יהושע בן נון נער או משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל, והוא רחוק, והנראה שהוא כמו משרת משה מנעוריו, שהי' משרת אותו בעודו נער: בן נון, חירק המורה סמוך, וכן דברי אגור בן יקה (משלי ל' א') שבן לילה הי' ובן לילה אבד (יונה ד' י'). והנה כאשר התחיל הכתוב לספר ענין האהל שנטה לו משה הרחק מן המחנה, השלים לספר כל מה שהי' בעוד האהל שם, עד שהוקם המשכן, והתמיד זה עד אחד בניסן על דעת רז"ל, ומשהוקם לא נדבר עמו ע"ד מאהלו של משה, כי אם מאהל מועד מבין הכרובים, ועתה שב הכתוב לספר מה שהי' בי"ט בתמוז, כאשר עלה משה אל ההר: (יב) ראה אתה אמר אלי, תן עיניך ולבך

וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־
מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ (יג) וְעַתָּה אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־
דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ
וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ (יד) וַיֹּאמַר
פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ (טו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו

ת"א הודעני ברכות ז', ח'. עקידה שער ע'. עקרים מ"ג, פכ"ג: פני ברכות סט:

האסט אויך וואָהל געוואָגענהייט בייא מיר געפֿונדען. (יג) האבע איך נון וואָהל געוואָגענהייט בייא דיר געפֿונדען, זאָ מאכע מיר דיינע וועגע בעקאַנט, דאמיט איך דיך ערקעננע, דאמיט איך פֿערנער וואָהלגעוואָגענהייט בייא דיר פֿינדע; ערוועגע, דאס דיזעס פֿאָלק דיינע נאציאָן איזט. (יד) דער עוויגע שפראך: מיין אוניוויללען ווירד זיך לעגען, יאָ ווילל איך דיר וויללפֿאַהרען. (טו) יענער שפראך: זאָ לאנגע דיין אונוויל-

תרגום אונקלוס

תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבִּיתָךְ בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ רַחֲמִין קֳדָמָי׃ (יג) וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְעַן יָת אוֹרַח טוּבָךְ וְאֵדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃ (יד) וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְּהָךְ וְאַנִיחַ לָךְ׃ (טו) וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא

רש"י

ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך [שמות כ"ג] אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם [שמות י"ט]. (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב דלה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני. ורבותינו דרשו במסכת [ברכות דף ז'] ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה:

באור

על דבריך: את אשר תשלח עמי, את מי אשר תשלח עמי, אם הוא המלאך הראשון, הכתוב בו כי שמי בקרבו (לעיל כ"ג כ"א) (הראב"ע והרמב"ן): ואתה לא הודעתני וגו' ואתה אמרת, כפל הוראת הגופים כמעורר על ההפך ודמות תמיהה שבדברים הללו: ידעתיך. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות, שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם (שם י"ט ט') (רש"י): (יג) ועתה, אם אמת שמצאתי חן בעיניך: הודעני נא את דרכך, דרכי טובך ורחמך, שאתה מתנהג בם עם בריותיך, במה נקדם פניך לרצותך בעת הזעם: ואדעך, ע"י ידיעת דרכיך ומדת הנהגתך: למען אמצא חן בעיניך, באמת ובתמים, לעת הצורך לעורר הרצון בעת הסתר פנים, וע"י זה נוכל לעלות בקרבנו ולא תכלה אותנו בדרך כמו שאמרת, כי אם תאריך בנו, נדע להשיב אפך: וראה וגו', זכור כי הגוי הזה, אשר אני מתפלל בעדו, הוא עמך ונחלתך, אשר בחרת בם להיות לך עם נחלה, ועתה אל תשליכם מלפניך ואל תעזבם ביד זולתך: (יד) ויאמר פני ילכו, פנים יאמר על הכעס. כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א' י"ח), והכוונה כמו בתרגום יב"ע: אמתין עד שיעברו פנים של זעם, ואחר כך תניח לך, לעשות בקשתך, שאלך אני בעצמי עמכם: (טו) אם אין פניך הולכים, כל עוד שלא יעברו פנים של קצף: אל תעלנו מזה, וטוב לנו

אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃
(טז) וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ
וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי
(יז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־
מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃
(יח) וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃

ת"א אם אין סנהדרין ל"ח, ב': ובמה ב"ב ט"ו. א': ונפלינו ברכות ז', א'. ב"ב ט"ו, ב'. עקרים מ"ג, פ"כ:

תרגום אשכנזי

לען זיך ניכט לעגט, לאס אונס ניכט פֿאָן דיזעם אָרטע וועגציהען. (טז) וואָדורך זאָללטע וואָהל ערקאננט ווערדען קֶאָננען, דאס איך אונד דיינע נאַציאָן וואָהלגעוואָגענהייט אין דיינען אויגען געפֿונדען? איזט עס ניכט. ווען דוא מיט אונס געהעסט? דאדורך ווערדען וויר אונס אונטערשיידען, איך אונד דיינע נאציאָן, פֿאָן יעדער אנדערן נאציאָן וועלכע אויף דעם ערדבאָדען איזט. (יז) דער עוויגע שפראך צו משה: אויך דיזעס, וואס דוא געזאגט האסט, וויל איך טהון; דען דוא האסט געוואָגענהייט אין מיינען אויגען געפֿונדען, אונד איך האבע דיך נאמענטליך אויסערזעהען. (יח) משה שפראך היר-

רש"י

(טז) ובמה יודע אפוא. יודע הליכות החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם ע"א: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה ה' בין מקנה ישראל וגומר [שמות ט']: (יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על עע"א אעשה ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב [איוב ד'] שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית

תרגום אונקלוס

תַּסְקִינָנָא מִכָּא׃ (טז) וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִנְתָּךְ עִמָּנָא וְיִתְעַבְדָן לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מִשַּׁנְיָן מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (יז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעְבֵּיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמֵי קֳדָמַי וְרַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם׃ (יח) וַאֲמַר אַחֲזֵינִי

באור

לשבת פה, עד שוב חמתך ממנו, מלעלות ע"י שליח: (טז) ובמה וגו', הנה נודע ונתפרסם חטא העם הזה ונענשו בפרסום גדול, עתה כאשר ישוב אפך וחמתך מעמך ותרצה אותם ראוי שיודע גם הרצון בפרסום וגלוי, ובמה יודע זה? כי אם כאשר תלך עמנו, על ידי היתרון הזה לבד, ידעו כל הגוים כי מצאנו חן בעיניך, כי על ידי זה נהי' נפלאים ונעלים ומובדלים מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה וגו', שלא תעלנו מזה, כי אם אחרי שאתרצה לכם להשרות שכינתי בתוככם: (יח) הראני נא את כבודך, ראה משה שהי' עת רצון לפניו והוסיף לשאול, שיראה לו באספקלריא המאירה את כבודו, ועל ידי זה ידע את דרכיו, כאדם הרואה את פני הגבר ומכיר באספקלריא פניו את דרכיו ומדותיו, עת הזעם ועת הרצון, עת הדין ועת הרחמים, כן בקש לדעת ע"י ראיית הכבוד במראה מהו, את דרכי השם ומדות הנהגתו עם בריותיו, בכל שעה ושעה, והי' עקר בקשתו לפי עומק פשוטו של מקרא לטובת האומה אשר הוא עוסק בהנהגתה. למען ידע לעת הצורך אם הוא שעת רצון לפניו, אם אין,

(יט) וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־
פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי
אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר
אֲרַחֵם׃ (כ) וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת
אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃
(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ

ת"א ורחמתי ברכות שם: כי לא תגלה י"ט, ג'. יבמות ת"ט, ג':

אויף: לאס מיך דיינע הערדליכקייט שויען! (יט) יענער שפראך: איך וויל אללע מיינע גיטע פֿאָר דיר פֿאָראיבערציהען לאססען, דען נאמען דעס עוויגען פֿאָר דיר אויסרופֿען, וויא איך געוואָגען בין, וועם איך געוואָגען בין, אונד מיך ערבארמע, דעססען איך מיך ערבארמע. (כ) דער עוויגע פֿוהר פֿאָרט: דוא קאננסט מיין אנטליטץ ניכט שויען; דען קיין מענש שויעט מיך אונד בלייבט אם לעבען. (כא) דער עוויגע שפראך פֿערנער: היר איזט איינע שטעללע בייא מיר, דא.

תרגום אונקלוס

כען ית יקרך: (יט) ואמר אנא אעבר כל טובי על אפך ואקרי בשמא דיי קדמך ואיחון למאן די איחון וארחם על מאן די ארחם: (כ) ואמר לא תכול למחזי ית אפי שכינתי ארי לא יחזינני אנשא ויתקים: (כא) ואמר יי הא אתר מתקן קדמי

רש"י

כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגומר. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה: וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמי' אף אם תכלה זכות אבות וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים [ר"ה י"ז]: וחנותי את אשר אחון. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם [ר"ה שם]: (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום

באור

תמה לעודד רחמיו וחסדיו ברגע האף ובאף הקצף כאשר יחטאו בניו לו: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך, שתשיגני ותתבונן במדת טובי יותר מכל אדם, ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'), כי טוב האדם ביתו: וקראתי בשם ה' לפניך, שאקרא לפניך בשם הגדול ואזכיר את מדותי, וע"י הקריאה ההיא וזכר המדות תדע ותשיג דרכי החנינה והרחמים, איך יחונן בשמי מי שארצה לחון וירוחם בטובי הגדול עת שאחפוץ לרחם: (כ) ויאמר לא תוכל וגו', כי ראיית הפנים שאלת במראה ממש לא תוכל לראותם בעודך חי: [יראני, בא בפתח מול תחת קמץ קטן (שהוא הגידי), והראוי יִרְאֵנִי, וכמוהו פן תדבקני הרעה (בראשית י"ט

י"ט), יאהבני אישי (שם כ"ט ל"ג), הבדל יבדילני (ישעי' נ"ו ג'), ודומיהם]: (כא) הנה מקום אתי, בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך, שאטמינך שם שלא תנזק, ומשם תראה מה שתראה, זהו פשוטו, ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר, ואמר המקום אתי, ואינו אומר אני במקום, שהקב"ה מקומו של עולם, ואין העולם מקומו (רש"י), שמקום יאמר על הענין אשר בו קיום הדבר והתמדת מציאותו, והשם מקיים את כל נמצא זולתו במאמר

עַל־הַצּוּר׃ (כב) וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי
וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי
עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ (כג) וַהֲסִרֹתִי אֶת־
כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא
יֵרָאוּ׃ פ חמישי

ת״א והסרתי ברכות ז׳, א׳. מנחות ל״ה, ב׳:

קאננסט דוא אויף דעם פֿעלזען שטעהען. (כב) ווען נון מיינע הערדליכקייט פֿאָראיבער ציהען ווירד, ווערדע איך דיך אין דיא האָהלע דעם פֿעלזענס טהון, אונד מיינע האַנד איבער דיך דעקקען, (דאז הייסט, דיך אין מיינען אלמעכטיגען שוטץ נעהמען, אונד פֿערהיטען דאס דוא ניכט דאז אנטליטץ שויעסט), ביז מיינע הערדליכקייט פֿאָראיבער זיין ווירד. (כג) ווען איך דען מיינע האַנד פֿאָן דיר נעהמע, (דאז הייסט, דיינען בליקקען איהרע פֿרייהייט לאססע), זאָ ווירסט דוא מיינער ערשיינונג פֿאָן הינטען נאכשויען, מיין אנטליטץ אבער קאן ניכט געשויעט ווערדען.

רש״י

שהקב״ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבור כבודי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו העיני האנשים ההם תנקר [במדבר ט״ז] יקרוה עורבי נחל [משלי ל׳] אני קרתי ושתיתי מים [ישעיה ל״ז] חדש אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכותי כפי. מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל [ת״כ פ׳ ויקרא] ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסכך עליו בכף ממש: (כג) והסירותי את כפי ואעדי ית דברת יקרי כשאסלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחורי. הראהו קשר של תפילין:

תרגום אונקלוס

וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ (כב) וִיהֵי בְּמִעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃ (כג) וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבְתְרַי וּדְקֳדָמַי לָא יִתְחֲזוּן׃

באור

פיו שהיא הגלות רצונו והפצו, לכן הוא מקומו של עולם: (כב) בעבר כבדי, כשאעביר כל טובי לפניך: בנקרת הצור, כתרגומו, במערת טנרא, והוא מגזרת העיני האנשים ההם תנקר (במדבר ט״ז י״ד), יקרוה עורבי נחל (משלי ל׳ י״ז), אני קרתי ושתיתי מים (מלכים ב׳ י״ט כ״ד וישעי׳ ל״ז כ״ה), כלם לשון כריי׳ הם: ושכתי כפי, אונקלוס תרגום ואגין במימרי, כנוי הוא לדרך כבוד שלמעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש, כי אם במאמר פיו שהוא הרצון, והנה הכף כדמות סתר, כאדם המסתיר עלם השמש בכפו שלא יראנו, ויגזק מזהרו, כן אסתיר בעדך, שלא תהרוס להביט במה שלא הורשית: עד עברי, עד שאסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: (כג) והסרתי את כפי, אחרי אשר אעבור מכנגד פניך, שלא תוכל עוד לראות ראיית הפנים, אז אסיר את כפי מעליך כתרגומו ואעדי ית דברת יקרי. שלא אסתירך עוד בסתר הכף למען תוכל להביט את אחרי, כי פני לא יראו. וענין ראיית האחוריים, הוא השגת דרכי השם מצד פעולותיו הנכבדות, כי זה הוא תכלית מה שאפשר לנברא להשיג מעלם כבודו יתברך. והשיג משה רבינו ע״ה ממנו יותר מכל אדם, לפניו לא קם ואחריו לא יבא אדם שהגיע אל מעלתו הנכבדת בהשגת השם יתעלה וידיעת הדרכים והמדות אשר בהם ינהיג את הנבראים, וראיית הפנים היא השגת השם וידיעת דרכיו מצד עצמותו, והיא בלתי אפשרית לכל נברא, כי העולם יתעלם ע״י מושגיו ואין מושג מצד עצמותו כשגב משיגו. לכן לא ישיג את עלם השם יתעלה מצד עצמותו, כי אם הוא בעצמו, וכבר דברנו מזה למעלה בפרשת שמות (ג׳ ט״ו):

לד* (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־
לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר
שִׁבַּרְתָּ׃ (ב) וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ
בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־
רֹאשׁ הָהָר׃ (ג) וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ
וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן
וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃
(ד) וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי

* קריאה ליום א' או ג' דחה"מ דפסח

ת"א פסל נדרים ל"ח, א': שברת שבת פ"ז, א'. יבמות פ"ב, א'. ב"ב י"ד, ב': הצאן ביצה ה', ב'. תענית כ"א, ב': וישכם שבת פ"ו, א':

לד (א) דער עוויגע שפראך צו משה: הויע דיר צווייא שטיינערנע טאפעלן, וויא דיא ערסטען ווארען, זא וויל איך אויף דיא טאפעלן דיא ווארטע שרייבען, דיא אויף יענען טאפעלן ווארען, וועלכע דוא צערבראכען האסט. (ב) זייא אויף מארגען דאמיט פערטיג; דוא זאללסט נעמליך מארגען דען בערג סיני הינאויף געהען, אונד דארט אויף דער שפיטצע דעס בערגעס מיך ערווארטען. (ג) ניאמאנד זאלל מיט דיר הינאויפגעהען, אויך זאלל ניאמאנד געזעהען ווערדען אויף דעם גאנצען בערגע, זאגאר דאז קליינפיה אונד רינדפיה זאללען ניכט ווידען געגען דען בערג היין. (ד) משה הויעטע צווייא שטיינערנע טאפעלן וויא דיא ערסטען ווארען, שטאנד פריה מארגענס

תרגום אונקלוס

לד (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תְּבַרְתָּא׃ (ב) וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ (ג) וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתַּחֲזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא׃ (ד) וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּם מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דִּי פַּקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ

רש"י

לד (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן המלך זה הקב"ה השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב"ה ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלט' בהן עין רעה אין

באור

לד (א) פסל לך, אתה שברת הראשונים אתה פסל לך אחרים: כראשנים, כמותם: על הלחת, כפל השם במקום הכנוי, כי כן דרך צחות הלשון: (ב) נכון, שיכלה מלאכתו היום, ויהי' מזומן למחר: ונצבת לי, שיהי' נצב שם וימתין עד שיגלה עליו מת"ש הקב"ה: (ג) ואיש לא יעלה עמך, שלא יעלו עמו זקני ישראל. כאשר עשו בלוחות הראשונים:

כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ (ה) וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ (ו) וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀

תרגום אשכנזי

אויף, שטיג אויף דען בערג סיני, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען, אונד נאהם דיא ביידען שטיינערנען טאפֿעלן מיט. (ה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואָלקע הער-אב, שטעללטע זיך בייא איהם הין, אונד ריף איס נאמען דעס עוויגען, (ו) נעמליך דיא ערשיינונג דעס עוויגען צאָג פֿאָר משה פֿאָרבייא, אונד ריף: דער עוויגע איזט אונפֿערענדערליך דאז

רש"י

לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) ה' ה'. מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב [ר"ה י"ז]: אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני [תהלים כ"ב] ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה [סנהדרין קי"א]: ורב חסד. לצריכי'

תרגום אונקלוס

ונסיב בידיה תרין לוחי אבניא: (ה) ואתגלי יי בעננא ואתעתד עמיה תמן וקרא בשמא דיי: (ו) ואעבר יי שכינתיה על אפוהי וקרא יי יי אלהא רחמנא וחננא מרחק רגז ומסגי למעבד

באור

בכל ההר, אף בתחתיתו מקום מעמד העם בראשונה: אל מול ההר ההוא, תנגד הרחק ממקום הכבוד, כי בראשונים לא הוזהרו רק על הנגיעה, והחמיר במתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון, כי יהי' המעמד הזה למשה לבד בזכותו ובתפלתו, וגדול יהי' הכבוד שנגלה על ההר האחרון יותר מן הראשון: (ה) ויתיצב, יש מפרשים הענין כתיצב, כי השם הי' עומד, ואין צורך לזה, כי אחרי שאמר וירד, יתכן לומר כתיצב על הפסקת הירידה, כי שם עמד עד שעבר אח"כ: עמו, עם משה שהי' נצב שם, כדכתיב ונצבת על הצור: ויקרא בשם ה', בעל הטעמים העמיד תיבת בשם בטעם מפסיק, ויהי' לדעתו כאלו כתוב ויקרא ה' בשם, ואולם אין כן דעת אונקלוס שתרגום וקרא בשמא דה', ורש"י ז"ל הסכים עמו, (ו) ויעבר ה' על פניו, לקיים מה שאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך, ואונקלוס תרגום ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי: ויקרא, ת"י וצלי משה ואמר, הי' רחוק בעיניו שיהי' השם קורא השם. וכבר נאמר למעלה וקראתי בשם ה' לפניך, והנכון כפשוטו שהשם הוא הקורא המודיע דרכיו ומדותיו למשה עבדו, ומלמדו האיך יקרא. והנה הקריאה הזאת היא המוזכרת בפסוק הקודם ויקרא בשם ה', והוא על דרך כלל ופרט, שעתה הוא מפרש, האיך היתה הקריאה ההיא ומה קרא: ה' ה', השם הראשון הוא נושא המאמר והשני הנשוא, כאומר השם הוא השם, והטעם שתכלית כל מה שיסופר על הנושא הנכבד הזה, וכל מה שאפשר לבטא בשפתים או לחשוב במחשבה מעלותיו, הוא השגות הנושא ההוא בעצמו. הוא הוא, וכן אמר אהי' אשר אהי', אני אני הוא. והענין הזה עמוק עד מאד, ולפי פשוטו כך ענינו, העלם ההיה והוה ויהי' הנמצא לישראל בעת צרותם, הוא העלם ההוא בלי שנוי ותמורה ונמצא לקוראיו תמיד. אני אני הוא, אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא אחר שיחטא וישוב: אל, תקיף ויכול על כל: רחום, המרחם על נזק ונפשו הומי' בגלל זולתו יקרא מרחם, ואם יתעורר ע"י זה להושיע, בלי תקות גמול, כי אם להטיב לנושע, יקרא חונן, כי החנינה היא התכונה בנפש להטיב לזולתו למענו, לא לטובת המטיב. והנה השם לבדו הוא רחום וחנון, ולא יאמר על שום נברא שהוא רחום וחנון, כי אם מרחם וחונן. וכן יאמר עליו לבדו שהוא ארך אפים, ועל זולתו יאמר שהוא מאריך אף, ומה נכבד הטעם בזה למביניו: ארך אפים, אינו ממהר ליפרע מעושה הרע, אולי ישוב אליו וירחמהו: ורב חסד ואמת, ת"א וסגי למעבד טבון וקשוט, כי מלת ורב תשרת בעבור אחרת, כאלו אמר ורב חסד, ורב אמת, והחסד הוא הטובה הבאה מגדול לקטן ממנו וצריך אליו ובל"א (גנאדע או הולד), והאמת הוא האמונה בל"א (טרייע) לקיים דברו ולשלם שכר טוב לעושי רצונו, ויאמר עליו ית' שהוא רב חסד ואמת, שהוא מקור החסד והאמת, והמדות האלו בלי

יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת: (ז) נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד ׀ עון אבות על־בנים ועל־בני בנים על־שלשים ועל־רבעים:

נו"ן רבתי

תולדות אהרן ה' ה' ר"ה י"ז, ב': אל שם שם: ארך ערובין כ"ב, א'. ב"ק נ', ב'. סנהדרין קי"א, א': ורב ר"ה שם. סנהדרין שם: נשא יומא ל"ו, ב': ונקה וכו' שבועות ל"ט, א'. יומא פ"ו, ב':

תרגום אונקלוס

סבְרָן וְקַשּׁוֹט: (ז) נָטַר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרָיְתֵיהּ וְלִדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל

עוויגע וועזען, איין אלל־מעכטיגער גאָטט, אלל־בארמהערציג אונד אלל־גנעדיג, לאנגמיטהיג, פאָן אונענדליכער הולד אונד טרייע, (ז) דער זיינע הולד דעם טויזענד־סטען געשלעכט נאָך אויפבעהעלט, דער מיסעטהאט, אבפאלל אונד זינדע פערגיבט, דער אבער ניכט אָהנע אהנ־דונג היגנעהען לעסט, פילמעהר דיא מיסע־טהאט דער עלטערן היימ־

רש"י

חסד שאין להם זכות כל כך [ר"ה י"ז]: ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נוצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות. עונות. אלו הזדונות. פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ור"ד מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים [יומא פ"ו]: פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: ועל רבעים.

באור

ותכלית הם עצמותיות לו, וכן מתורגם בל"א: (ז) נוצר חסד, שומר וזוכר חסדו, כענין שנאמר זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (תהלים צ"ח ג'): לאלפים, אנשי הדור השלישי יקראו שלשים, והדור הרביעי יקראו רבעים. ואנשי הדור האלף יקראו אלפים, כן פי' הרשב"ם בפ' יתרו (לעיל כ' ו'), ורש"י ז"ל פי' לאלפים, לשני אלפים דורות: עון, מגזרת עוה, מעשה מעוות יקרא עון בל"א (מיסעטהאט) ונושא או סובל העון ההוא, אם הוא החוטא או הגורם לחטוא, עליו לתקן המעוות, או לסבול ענשו, כמו ואכליו עונו ישא (ויקרא י"ט ח') הענין יסבול ענשו, ונשא את עונה (במדבר ל' ט"ז), העונש יסור מעליה ויהי' עליו. כי הוא הגורם לחטוא, ואם הנושא את העון הוא מי אשר חטאו לו, אין המעוות צריך לתקון כלל, ואז הוא ענין הסליחה ומחילה: ופשע, כמו שארז"ל פשעים אלו המרדים, וכן הוא מורד מלך מואב פשע בי (מלכים ב' ג' ז'), אז תפשע לבנה (שם ב' ח' כ"ב וד"ה ב' כ"א י'), והיא היציא' במרד מרשות המושל בצדק בל"א (אבפאלל): חטאה, כוללת כל מחשבה וכל מעשה בשגגה כי הקולע ואינו כונן אל המטרה אשר הולך לו לירות אליו, הוא חוטא. כמו קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז), וכן העושה מעשה או חושב מחשבה בלתי נכונה אל התכלית, שהוא אשרי האדם הנצחיים, הוא חוטא בל"א (פעהלט), והמעשה או המחשבה ההיא תקרא חטא, חטאת או חטאה (פעהלטריט, זינדע). [ומלת וחטאה היא שם המקרה כמו חטאת, אף שהטי"ת דגושה. כמו וכעבות העגלה חטאה (ישעי' ה' י"ח), ואיננה כמו בממלכ' החטאה (עמוס ט' ח'), שהיא שם תאר, ואשר שמות המקרה בשרש זה הבאים בה"א בסוף, החי"ת בהם בח"פ והטי"ת רפוי']: ונקה, על דרך הפשט ונקה הוא שם הפועל כמו אם ענה תענה (לעיל כ"ב כ"ב), והכוונה שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט, וכן מתורגם בל"א, כי פרעון העון בל"א (אהנדונג) רק למדו חז"ל ממלות ונקה לא ינקה, מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים ועל כן הושמה מלת ונקה ממספר המדות: פקד עון אבות, גם היא מדת רחמים, שאינו נפרע מן החוטא בפעם אחת, אף שאיני מוותר לו לגמרי, כי אם פוקד עונו לפרע ממנו בצדק ובמשפט, אחת אחת, על בנים ועל בני בנים וגו'. והכוונה

זוכט אן קינדערן אונד קינדסקינדערן אים דריטטען אונד פירטען געשלעכט. (ח) משה אייל־טע, נייגטע זיך צור ערדע, אונד ווארף זיך הין צום אנבעטען, (ט) אונד שפראך: דא איך גנאדע אין דען אויגען מיינעס חעררן געפונדען, זא מאג דאך מיין הערר זעלבסט מיט אונס געהען; עס איזט צוואר איין האלזשטארריגעס פאלק, אללייך פערגיב אונזערע מיססעטהאטען אונד זינדען, אונד נים

(ח) וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ (ט) וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ

ת"א וימהר סנהדרין קי"א, ב':

תרגום אונקלוס

דָר רְבִיעָאֵי׃ (ח) וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ (ט) וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהַךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַייָ בֵּינָנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאָנָא וְתַחְסְנִנָּנָא׃

רש"י

דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענו' אחת על חמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפי': (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו' יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על

באור

כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, כמו שפירש במקרא אחר לשנאי, והנה אלו הם שלש העשרה המדות שזכרו חז"ל, כי ה' ה' הם שתים, כי השם הנכבד אף הוא ממספר המדות, ואל אל שלישית, ורחום רביעית, וחנון חמישית, וארך אפים ששית, ורב חסד שביעית, ורב אמת שמינית, נוצר חסד לאלפים תשיעית, נשא עון עשירית, נשא פשע עשתי עשרה, נשא חטאה שתים עשרה, כי הנשיאות אינן שוה בעון ופשע וחטאה, אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה, ונקה שלש עשרה, וגם הנאמר אחר כך הוא פירוש לנשיאות העון, כי על הדרך הזה הוא נושא, כי הוא פוקד עון אבות על בנים וגו':
(ח) וימהר משה. כשראה שכינה עוברת ושמע המדות הנכבדות האלו מפי הגבורה, שהם כלם חסדים ורחמים אף על העושה בזדון ופושע במלכו ובאלהיו, הבין מזה שכבר עברה שעת החרון, ושנתרצה השם לישראל ברצוי גמור, מיד נפל על פניו והשתחוה, בהודות והלל לה', והתחנן לו כמו שיבא, וכ"ת הירושלמי ואקד על ארעא ואודי ושבח: ויקד, מפעלי הכפל מגזרת קדקד, ששם קדקדו בארץ, על משקל ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ויקדו כמו ויתמו (דברים ל"ד ח'): (ט) כי עם קשה ערף הוא. כפשוטו מלשון דהא, התפלל לפניו שילך בקרבם, בעבור שהם עם קשה ערף, כי אחר שנתרצה להם הקב"ה, היה הוא טוב לקושי ערפם יותר ממלאך, ובקש להגדיל טובם יותר, כי הם עמו ונחלתו, וכאשר בשעת הכעס היה נוח להם שישלח לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף, כמו שאמר פן אכלך בדרך (לעיל ל"ג ג'). כן בעת הרצון טוב להם בשכינה. בעבור שהם עם קשה ערף, שהאל החנון והרחום יחנן וירחם על עבדיו (הרמב"ן ז"ל): וסלחת לעוננו ולחטאתנו, מרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל, ואמר לעוננו ולחטאתינו, ולא הזכיר פשעינו, בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע (הראב"ע ז"ל): ונחלתנו, יב"ע תרגמו כמו והנחילנו ותחסיננא ית ארעא דקיימת לאבהתנא, [וכן פי' הראב"ע ז"ל בפסוק אשר ינחלו לכם (במדבר ל"ד י"ז), על דעת המדקדקים]. ורש"י ז"ל פי' ותתננו לך לנחלה מיוחדת. זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך, שנהי' מובדלים בזה מכל האומות, שלא תשרה שכינתך עליהם, [וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נחל שכל שהם מפעל הקל הם פעלים יוצאים אל פעול אחד לבד והוא הנחלה וכו', ופירוש וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו, תנחל אותנו שנהיה נחלתך כמו שאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב ט'). והם עמך ונחלתך (שם ט' כ"ט).

וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי (י) וַיֹּאמֶר
הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ
אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־
הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם
אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה
כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃
(יא) שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי
וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי׃ (יב) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת

תולדות אהרן הנה ר״ה סס: וראה עקדה שער י״ג:

אונס צו דיינעס אייגענטהומע אן; (י) יענער שפראך: זיהע, איך מאכע איינען בונד, (דאז הייסט, געבע דיר דיא פערזיכערונג), פֿאָר דען אויגען דיינעס גאנצען פֿאָלקס, וויל איך וואונדער טהון, דערגלייכען אויף דער גאנצען ערדע, אונד אונטער אללען נאציאָנען ניכט געשעהען זינד, דאמיט דאז גאנצע פֿאָלק, אונטער וועלכעם דוא ביזט, ערקעננע, וויא ערשטוינליך דיא טהאטען דעס עוויגען זינד, וועלכע איך פֿיר דיך טהון ווערדע. (יא) בעאָבאכטע צו דיינעם אייגענען בעסטען, וואס איך דיר היינטע געביעטע, איך טרייבע פֿאָר דיר אויס דאז פֿאָלק אמרי, כנעני, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי. (יב) היטע דיך, דאס דוא קיינען בונד מאכסט מיט

תרגום אונקלוס

(י) וַאֲמַר הָא אֲנָא גָזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יַת עוֹבָדָא דַיְיָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ׃ (יא) טַר לָךְ יַת דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ יַת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ (יב) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִּלְמָא

רש״י

האומות ע״א: (י) כורת ברית. על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות ע״א שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמורי וגו׳. ו׳ אומות יש

באור

זכו׳ והכבד יולא לשנים פועלים ע״ס, ור״ל בין מבנין פעל ובין מבנין הפעיל, כפי הראיות שהבאנו שם], וכן מתורגם בל״א: (י) כרת ברית, כמו שיאמר בפרשה הבאה (פסוק כ״ז), כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית, והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך עד סוף הפרשה, ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים, ויהיה כשטר עדות, לבטחון על זאת שאלך עמכם, ואסלח לכם ואנחול אתכם לעם נחלה, כאשר התפללת לפני, וגם את הדבר הזה שדברת אעשה, נגד כל עמך אעשה לך כפלאה, שיתמהו עליו כל רואיך, וידעו כי נתתי מהודי עליך, שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ, וזהו דבר קרינת הפנים, וכתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחו (דברים ל״ד ז׳), הפך תולדת כל הזקנים, וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ לא נשמע זה בגוים. ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים, כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים, אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולו׳, אלא שהענין ידמוז על הפלא שיעשה עם משה נגד כל העם: כי נורא הוא, כדכתיב וייראו מגשת אליו (לקמן פסוק ל׳): (יא) שמר לך, לטובתך, כי בכל מצות השם טובה לעושיהם: גרש. מהבנין הקל, והוא פעל יוצא, וככה המאמנה וגרושה (ויקרא כ״א י״ד), והנה זאת הפרשה דומה לפרשה הנה אנכי שלח מלאך (לעיל כ״ג כ׳), עם הפרשה שהיא למעלה ממנה, והמצוה שיחזרו אל התנאים הראשונים, אשר התנה עמהם בלוחות הראשונים: (יב) השמר

בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא
עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃
(יג) כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־
מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו
תִּכְרֹתוּן׃ (יד) כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל
אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא
הוּא׃ (טו) פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב
הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ
לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃
(טז) וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו
אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי

רי"ש רבתי

ת"א כי לא גיטין נ"ז, ב'. סנהדרין ס"ג, ב'. הוריות ד', א'. חולין ס"ג, ב': וקרא ע"ז ח', א':

דיזם בעוואָהנער דעס לאַנדעס, וועלכעס דוא מיט קריג בעציהסט, ער מאַכטע דיר איינע שלינגע ווערדען, (דאז הייסט, דיך אינס פערדערבען שטירצען). (יג) איהר זאָללט פילמעהר איהרע אלטערע נירעררייסען, איהרע בילדזיילען צער־ברעכען, אונד איהרע האינע נירערהויען; (יד) דען דוא זאָללסט פאָר קיינעם אנדערן נאָטטליכען וועזען צור פערעהרונג נירערפאַללען, דען דער עוויגע פיהרט אויך דען נאמען אייפע־רער, ער איזט איין איי־פערפאָללער גאָטט, דער קיינען נעבען זיך ליידען קאַן. (טו) וועז דוא נון איינען בונד מאכסט מיט דעם בעוואָהנער דעס לאַנדעס, אונד זיא דאן מיט איהרען גאָטטערן אונצוכט טרייבען, אונד איהרען גאָטטערן אָפּפער שלאכטען, זאָ מאנכער קאָננטע דיך איינלאדען, אונד דוא פאָן זיינעם אָפּפער עססען. (טז) דוא ווירדעסט אויך פאָן זיינען טאָכטערן פיר דיינע זאָהנע אויסזוכען, אונד וועז דאן זיינע טאָכטער מיט איהרען גאָטטערן אונצוכט טריבען; זאָ ווירדען זיא אויך דיינע זאָהנע צור

רש"י

כאן כי הנרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. הוא אילן שעובדים אותו [ע"ז מ"ח]: (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מאויביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתה

תרגום אונקלוס

יְהֵא לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ (יג) אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְצוּן׃ (יד) אֲרֵי לָא תִסְגּוֹד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃ (טו) דִּלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִידַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוּל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ (טז) וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעְיָן

באור

לך, זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם (שם כ"ד): (יג) כי את מזבחותם, כמו כי הרס תהרסם (שם): [מזבחותם, וכן מצבתם, באים בדגשי הנקודות לבד, שלא כמנהג, ועל המנהג מזבחותיה' מצבתיהם: אשריו. כל עץ שעובדים אותו או נוטעים אותו לכבוד מי שעובדים אותו נקרא אשרה]: (יד) קנא שמו, מקנא ליפרע ואינו מוותר, וזהו כל לשון קנאה, אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו (רש"י ז"ל), וכבר בארנו במקום אחד (שם כ' ה') ענין הקנאה, שהוא הקצף על החולק כבוד ואהבה לבלתי ראוי, ומונע אותם מן הראוי להם: (טו) פן תכרת, כמו לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שם כ"ג ל"ב), והוסיף לפרש פן תכרת ברית וגו' וזנו בנותיו: ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו, ואני מעל' עליך כמוד' בעבודת'. שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (רש"י ז"ל), ולדעת הרמב"ן זהו אזהרה לאוכל תקרובת ע"ז. וכן פירושו, פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם. כי יזבחו להם תמיד. וכן

אֱלֹהֵיהֶֽן׃ (יז) אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַֽעֲשֶׂה־
לָּֽךְ׃ (יח) אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר
שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ
לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָֽאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָֽאָבִיב
יָצָאתָ מִמִּצְרָֽיִם׃ (יט) כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי
וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶֽׂה׃

ת"א אלהי פסחים קי"ח, ח'. מכות כ"ב, ח': את חג פסחים שם. מכות שם: וכל וכו' בכורות ב', ח', ו' ח':

אונצוכט מיט איהרען געטטערן פערפיהרען. (יז) מאכע דיר איבערהויפט קיינע געטטער פאָן מעטאלל געגאָססען. (יח) בעאָבאכטע דאז פעסט דעס אונגעזייערטען בראָדס, זיבען טאגע זאָללסט דוא אונגעזייערטעם בראָד עססען, וויא איך דיר געבאָטען האבע צור בעשטיממטען צייט אים עהרענמאָנאט, דען אים עהרענמאָנאט ביזט דוא אויס מצרים געגאנגען. (יט) אללעס ערסטלינג דער געבערמוטטער געהאָרט מיר צו, איך וואס דיין פיה אן מעננליכען יונגען ווירפט, דאז ערסטלינג פאָן איינעם אָכסען אונד פאָן איינעם

תרגום אונקלוס

בְּבְנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֵן וְיַטְעֲיָן יָת בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן: (יז) דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעֲבֵיד לָךְ: (יח) יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דְאַבִּיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דְאַבִּיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם: (יט) כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִי לִי

רש"י

שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך [ב"ת ה']: (יח) חדש האביב. חדש הביכור שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטיר זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון [משלי י"ז] תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת:

באור

וקרא לך ואכלת מזבחו. ופן תקח בנותיו לבניך, והנה כלן אזהרות נמשכות באלו הראשון שאמר פן תכרת ברית: (יז) אלהי מסכה. הוסיף פה זאת האזהרה, בעבור מעשה העגל, שלא יעשו אפי' במחשבת שמים אותו תייר לפניהם: (יח) את חג המצות, הזכיר ענין שלש הרגלים, כמו שזכר בפרשה העליונה, והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ז, כאשר בארנו שם: [אשר צויתיך, תחסר הכ"ף כאשר צויתיך, וכן ת"א ויב"ע]: בחדש האביב, חדש הבכור, שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם, והנה זכר הבכירות, לפי שגם הם זכר ליציאת מצרים, כמו המועדים: וכל מקנך תזכר וגו', וכל פטר שור ושה אשר תזכר מקנך, אשר יפטיר זכר את רחמה: פטר, לשון פתיחה, וכן פוטר מים ראשית מדון (משלי י"ז י"ד). כן פירש"י ז"ל וכן ת"א ויב"ע. ואחרי הדקדוק במקומו' אחרים מהכתוב שבא בהם הלשון הזה, וכן במה שהרגילו חז"ל להשתמש בפטור הפך החיוב, יראה שהוראתו הכוללת ענין שלוח הדבר המעוכב, ופתיחת המסגר אשר עליו, או הסרת המונע אשר על ידו נתעכב לבלתי עשות מה שבטבעו לעשות, אמר כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות (ד"ה ב' כ"ג ח'), לא התירם ללכת אל ביתם, פוטר מים הוא המשלח ומסיר העקולי"ם המעצרים אותם לבל יהיו נגרים כדרכם. יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח'), ישלחו בשפה כל מה שבלבם לדבר. ואחרי שהמחוייב בדבר אין לו רשות לעשות הפך חובו, הנה הוא כמו כלוא ועצור ע"י החיוב ההוא. והפכו שלוח וחפש מן החוב, והוא פטור. וכן יתפרש פטורים כי יומם ולילה עליהם במלאכה (ד"ה א' ט' ל"ג), פי' פטורים משאר מלאכות כי במלאכ' השיר היו מתעסקים יומם ולילה. בל"א (פרייא, לאז, לאזגעלאססען), וכן פטר רחם, שלוח הרחם, כאשר נפתחה עצירתו תחלה: תזכר, בנין נפעל, ובא כאן מקנה, בלשון נקבה, כלומר תהיה נזכרת, שיהיו נפדים ממנה הזכרים. ולדעת המתרגמים אנקלוס ויב"ע מלת תזכר נוסף לנוכח, דבכין תקדיש: (כ) ופטר חמור, ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה,

(כ) וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ (כא) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃ (כב) וְחַג שָׁבֻעֹת

ת"א ופטר שם ה', ב': בכור קדושין כ"ט, א', וע"ב ב'. בכורות נ"א, ב': ולא קדושין שם. בכורות שם: ריקם קדושין י"ז, א': בחריש שבת ע', א'. ר"ה ט', א'. מ"ק ב' ב'. מכות ח' ב'. הוריות ד' ב': וחג מנחות ס"ד ב':

תרגום אשכנזי

שאפע. (כ) דאז ערסט־לינג איינעס עזעלס זאללסט דוא מיט איינעם שאפע לאזקויפען, ווען דוא עס אבער ניכט לאזקויפסט, זא מוסט דוא איהם דאז גניק צערברעכען; דיא ערסטגעבארנע דיינער זאהנע זאללסט דוא לאזקויפען, מאן זאלל ניכט פאר מיר ערשיינען, לעער, (אהנע אפפער). (כא) זעכס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אם זיבענטען טאגע אבער זאללסט דוא פייערן, זעלבסט צור צייט דעס פפליגענס אונד דער ערנטע זאללסט דוא פייערן. (כב) דאז וואכענפעסט זאללסט דוא האל־

תרגום אונקלוס

הוּא וְכָל בְּעִירָךְ תַּקְדֵּישׁ דִּכְרִין בְּכוֹר וְאִימַּר: (כ) וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כָּל בּוּכְרָא דִּבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: (כא) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ: (כב) וְחַגָּא

רש"י

(כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יפסיד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה [במדבר ט"ז]: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהר' אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מלוה עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנ' לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת [קדושין דף י"ז]: (כא) בחריש ובקציר. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש [ר"ה ט'] וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות [שמות כ"ג] ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנ' שהחריש והקציר אסור ואין צורך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' [ויקרא כ"ה] וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם

באור

נותן שה לכהן. והוא חולין ביד כהן, ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים (רש"י ז"ל): וערפתו, תהרגהו בקופיץ ממול ערפו: כל בכור בניך תפדה, חמשה סלעים פדיונו קצוב, שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר י"ח ט"ז): ולא יראו פני ריקם, כשתעלו לרגל לראות, לא יראו פני ריקם, כי אם תביאו עולה לראיית הפנים: (כא) ששת ימים תעבוד, ככה כתוב בראשונה (לעיל כ"ג י"ב). וסמך השבת לחג המצות ולקדוש בכורות, שהם זכר ליציא' מצרים. וכן השבת, כמו שנאמר בדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה' ט"ו): בחריש ובקציר תשבת, ע"ד הפשט הזכיר חריש וקציר שהם עקר חיי האדם וכ"ש לשאר מלאכות: (כב) וחג שבעת, הוא חג הקציר שנזכר למעלה (לעיל כ"ג ט"ז): בכורי קציר חטים, חג שאתה מביא בו בכורי קציר החטים לשתי לחם, והיא המנחה הראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש, כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף, כשתאסף תבואתך מן השדה לבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'): תקופת השנה, לשון מסיבה והקפה. והנה רש"י ורשב"ם ז"ל פירשו

תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ (כג) שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כד) כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ (כה) לֹא־תִשְׁחַט

ת"א האסיף סנהדרין י"ג א' וב': יראה חגיגה ד' ב': זכורך קדושין ל"ד ב': את פני חגיגה ד' א': יחמד פסחים ח' ב': לא תשחט פס ס' א':

טען, דאז פֿעסט דער ערסטלינגע פֿאָן דער ווייטצענערנטע, וויא אויך דאז פֿעסט דעס פֿרוכטאיינברינגענס, ווען דאז יאהר זיינען קרייז־לויף בעשליסט. (כג) דריי־מאל אים יאהרע זאָללען אללע דיינע מאננספּערזאָנען ערשיינען פֿאָר דעם העררן, דעם עוויגען, פֿאָר דעם גאָטטע ישראל'ס. (כד) דען איך ווערדע פֿאָלקער פֿאָר דיר אויסטרייבען, אונד דיינע גרענצען ערווייטערן; דעננאָך זאָלל זיך ניאמאנד דיין לאנד געליסטען לאססען, ווען דוא הינאויף געהסט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו ערשיינען, דרייאמאל אים יאהר. (כה) שלאכטע מיין

תרגום אונקלוס

דְּשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּיד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִּכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא׃ (כג) תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַּחְזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ (כד) אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְּקָךְ לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃ (כה) לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ

רש"י

מן החטים [ר"ה כ"א]: בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך [דברים כ"ב]: תקופת השנה. שהוא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרי' שבך. הרבה מצו' בתור' נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי' וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן הנחל רש [דברי' ב'] וכן ויורש את האמורי [במדבר כ"א] לשון גרושין: והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא

באור

תקופת השנה תחלת השנה הבאה, ולמעלה הוא אומר בצאת השנה (כ"ג ט"ז), והטעם אחד. כי תקופת השנה מתדבקת, וסוף השנה העברה הוא תחלת השנה הבאה. ואנקלוס ויב"ע תרגמו במפקי דשתא, לפי הכוונה, ויתכן לפרש תקופת השנה, כשתשלים השנה את הקפתה, וכן מתורגם בל"א: (כג) את פני האדן ה' אלהי ישראל, הוסיף בפרשה הזאת אלהי ישראל, בעבור דבר העגל: (כד) כי אוריש, כתרגומו אתריך, וכן הנחל רש (דברים ב' כ"ד ול"א), וכן ויורש את האמרי (במדבר כ"א ל"ב), לשון גרושין: והרחבתי את גבולך, ושמא תאמר ערי הגבול רחוקים המה מבית הבחירה, ואיך אעזבם לעלות לירושלים, אע"פכ אני מבטיחך שלא יחמוד איש את ארצך: ולא יחמד וגו'. כל כך אשלח אימה בלב השכנים, עד שלא יחמדו לקחת את הערים הנעזבים מיושביהם, כאשר יעלו כל הזכרים לירושלים. וכבר הודעתיך (לעיל כ' י"ז) ענין החמדה, ובמה יבדל מענין התאוה, שהתאו' בלב והחמדה מוקשרת עם המעשה, כי הנה אין ספק שיתאוו האומות לירש את הארץ הטובה, ואולם בעבור האימה והפחד שתהיה עליהם, ישקוטו ולא יחמדו לקחתה במעשה: (כה) לא תשחט על חמץ וגו', לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים בבית אחד מבני החבורה: [דם זבחי,

עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר
זֶבַח חַג הַפָּסַח׃ (כו) רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי
אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי
(כז) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי |
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית
וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ (כח) וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהֹוָה
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם

תולדות אחרן זבחי פסחים כ"ד א': ולא ילין שם נ"ט, ב', וע' א': כתב נדרים ל"א א'. גיטין ס' ב'. תמורה י"ד ב': כי על נדרים ל"ב א'. גיטין שם. תמורה שם: ויהי סוטה י"ב ב':

אפפער ניכט ביים געזייערטען בראָדע, אונד פאָן דעם אָפפער דעם איבערשרייטונגס - פעסטעס, זאָלל ניכטס דיא נאכט הינדורך ביז אם מאָרגען בלייבען. (כו) דיא ערסטלינגע דיינער פריהעסטען לאנדפריכטע זאָללסט דוא אין דאז הויז דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ברינגען, קאָכע קיין יונגעס פיה אין דער מילך זיינער מוטטער. (כז) דער עוויגע שפראך צו משה: שרייבע דיר דיזע וואָרטע אויף; דען אויף דען איני האלט דיזער וואָרטע מאכע איך מיט דיר אונד ישראל איינען בונד. (כח) משה בליב דאַזעלבסט בייא דעם עוויגען פיערציג טאגע אונד פיערציג נעכטע, אם קיינע שפייזע אונר טראנק קיי־

רש"י

תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה [פסחים ס"ג]: ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת ברלש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר:
זבח חג הפסח. אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' [בכורים כ'] דבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול [חולין קט"ו]: גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא

תרגום אונקלוס

דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא: (כו) רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: (כז) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתַב לָךְ יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל: (כח) וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין

באור

לא תזבח הזבח ולא תזרוק דמו על חמץ, ואחז המקרא דרך קצרה, וכן במקומות רבים]: ולא ילין וגו', כפי פשוטו יזהיר בכל הזבח שלא ילין עד הבקר מן הבשר, כי הנותר ממנו עד בקר באש ישרף. וכן החלב שלא יקדיש אותו אלא עד הבקר, ואנקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה (וכן פירש"י ז"ל על האמורין), כי הוא החג, כאשר אמר שם (כ"ד י"ח), ולא ילין חלב חגי עד בקר, אי כל המצות האלו שנויות (הרמב"ן ז"ל): (כו) ראשית וגו', פירשתי למעלה בפ' משפטים (שם י"ט): (כז) כתב לך וגו', לוה שיכתוב בספר תנאי הברית החדשה אשר כרת עתה עם ישראל יהם הדברים האמורים בפרשה זו הנני גרש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה, של ,בלכו אחרי אלהים אחרים ולא תכרתו ברית ליושב הארץ. ולא תתחתנו בם וגו': (כח) , כתב על הלחת. איננו חוזר על משה, כי אם על השם, כי כן אמר, וכתבתי על הלחת (לעיל פסוק א'). וכן במשנה תורה ואעל ההרה ושני הלחת בידי,

לא אכל ומים לא שתה ויכתב על-
הלחת את דברי הברית עשרת
הדברים: (כט) ויהי ברדת משה מהר
סיני ושני לחת העדת ביד-משה
ברדתו מן-ההר ומשה לא-ידע כי
קרן עור פניו בדברו אתו: (ל) וירא
אהרן וכל-בני ישראל את-משה
והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:
(לא) ויקרא אלהם משה וישבו אליו
אהרן וכל-הנשאים בעדה וידבר
משה אלהם: (לב) ואחרי-כן נגשו כל-

תולדות אחרן ומשה שבת י' ב': וייראו ברכות ז' ח':

נען טראנק; דער עוויגע שריב אויף דיא טאפעלן דיא ווארטע דעם בונדעס, נעמליך דיא צעהן געבאטע. (כט) אלס משה הערונטער גינג פאן דעם בערגע סיני, דיא ביידען טאפעלן דעם צייגניסעס האטטע משה אין דער האנד, אלס ער פאן דעם בערגע הערונטער גינג, זא וואוסטע משה ניכט, דאס דיא הויט זיינעס אנגעזיכטס שטראהלען ווארף, וויל דער עוויגע מיט איהם געשפראכען האטטע. (ל) אלס אהרן אונד אלע קינדער ישראל'ס משה אנזאהען, אונד זיהע! זיין אנגעזיכט ווארף ליכטשטראהלען פאר זיך; דא פירכטעטען זיא זיך צו איהם הינצוטרעטען: (לא) משה אבער ריף איהנען צו, דא קעהרטען זיא צו איהם צוריק, אהרן אונד אללע פירסטען אונטער דער געמיינע; דא רעדעטע משה מיט איהנען, (לב) הערנאך

תרגום אונקלוס

ליליון לחמא לא אכל ומיא לא אשתי וכתב על לוחיא ית
פתגמי קימא עשרא פתגמין: (כט) והוה כד נחת משה מטורא
דסיני ותרין לוחי סהדותא בידא דמשה במיחתיה מן טורא
ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה:
(ל) וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא
דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותיה: (לא) וקרא להון משה
ותבו לותיה אהרן וכל רברביא בכנישתא ומליל משה עמהון:
(לב) ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקידינון ית כל די מליל

רש"י

אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל [שמות כ"ד] ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: (לא) הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: (לב) ואחרי

באור

ויכתב על הלחת (דברים י' ב' וד'): (כט) ברדת משה, כשהביא לוחות אחרונים ביוה"כ: קרן, לשון קרנים, כמו קרנים מידו לו, שהוא כפל לשון של ונגה כאור תהיה (חבקוק ג' ד'), שזיו האור היוצא מגוף המאיר נקרא קרן, על שם שהוא מבהיק ובולט כמין קרן, והכוונה שהזהירו פניו כזהר הרקיע, מהוד ה' אשר האציל עליו בדברו אתו, וכן תרגם אנקלוס ארי סגי זיו יקרא דאפוהי: בדברו אתו, הטעם בדבר אתו השם: (ל) וירא אהרן, שהוא הראש: וכל בני ישראל, שיצאו לקראת משה ברדתו: (לא) ויקרא אליהם משה, שהיו פניהם אחורנית מרוב הפחד, וקרא להם שישובו אליו: הנשיאים בעדה, כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם, בשם בשליחות עונש והלוחות שהוריד: (לב) ואחרי כן, כאשר ראו בני ישראל

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי׃ מפטיר (לג) וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ (לד) וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ (לה) וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי

אבער טראטען אללע קינדער ישראל'ס הינצו, אונד ער בעפאהל איהנען, אללעס וואס דער עוויגע מיט איהם גערעדעט האטטע, אויף דעם בערגע סיני. (לג) אלס משה מיט איהנען אויסגערעדעט האטטע, נאהם ער איינע בעדעקקונג פאר זיין געזיכט; (לד) זא אפט אבער משה פאר דען עוויגען קאם, מיט איהם צו רעדען, נאהם ער דיא בעדעקקונג אב, ביז ער ווידער הינויס גינג, אלסדאן גינג ער הינויס, אונד רעדעטע מיט דען קינדערן ישראל'ס, וואס איהם געבאטען ווארדען. (לה) דא זאהען דיא קינדער ישראל'ס דאז אנגע־

תרגום אונקלוס

יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃ (לג) וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃ (לד) וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לִקֳדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ מַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפֵיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי מִתְפַּקַּד׃ (לה) וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי

רש"י

כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקני' שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא (בעירובין ד' נ"ד): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפיו לשון ארמי הוא בגמרא סוי לגא ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. ורואין קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

באור

כי הוא מדבר עם הנשיאים, נגשו כלם: ויצום וגו' בהר סיני, והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו, וכל תנאי הברית מתחלת שמר לך עד סוף הפרשה: (לג) ויכל וגו' ויתן, כאשר כלה לדבר אתם הענין הנזכר נתן וגו': מסוה, כתרגומו בית אפי, בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים (וחרפע בל"א), ויב"ע והירושלמי תרגמו סודרא, וכ"פ הרשב"ם והרמב"ן ז"ל, ואמרו כי כמוהו ובדם ענבים סותה (בראשית מ"ט י"א), וכתב הראב"ע ז"ל כי הוי"ו פעמים נראית ופעמים נסתרת, כמו עַוְלָתָה (תהלים צ"ב ט"ז). וְעֹלָתָה (איוב ה' ט"ז), עול ימים (ישעיה ס"ה כ'), גם עוילים (איוב י"ט י"ח), אל תוך המחנה (דברים כ"ג י"א וי"ב), גם ויבתר אותם בַּתָּוֶךְ (בראשית ט"ו י'), ולדעת הרשב"ם והרד"ק ז"ל הם שני שרשים.

ולכבוד קרני ההוד, שלא יזונו הכל מהם, היה נותן המסוה כנגדן, ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל, ובשעה שהמקום מדבר עמו: (לד) ובבא משה, לשון הווה, כן היה משפטו תמיד. וכן מתורגם בל"א: לפני ה', אל אהל מועד: יסיר את המסוה, לדבר עם השם פנים אל פנים: עד צאתו, מן האהל, ובצאתו יצא בלא מסוה: ויצא ודבר וגו', בגלוי הפנים דבר אליהם את דבר ה', וראו קרני ההוד המזהירים בפניו: (לה) וראו בני ישראל וגו', אחרי שראו בני ישראל את קרני ההוד בפניו בעודו מדבר עמהם, השיב את המסוה על

קֶרֶן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ס ס ס

לה (א) וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ (ב) שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃

תולדות אהרן ויקהל שבת ע' א'. מגלה ל' א': אלה שבת מ"ט ב': ששת שבת ע' א': שבתון שם כ"ד ב':

תרגום אשכנזי וקצא

זיכט משה'ס, דאס עס שטראהלען ווארף; הערנאך אבער טהאט משה ווידער דיא בעדעקקונג פאָר דאז געזיכט, ביז ער ווידער הינייין גינג, מיט דעם עוויגען צו שפרעכען.

לה (א) משה ליס דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס פערזאממעלן, שפראך צו איהנען: דיזעס זינד דיא דינגע, וועלכע דער עוויגע צו פערפערטיגען בעפאָהלען האט. (ב) זעכס טאגע אבער דארף נור האנדווערקסארבייט געמאכט ווערדען, אם זיבענטען טאגע זאָלל אייך איין היילינגטהום זיין, איין פייערטאג דער ערסטען קלאססע, דעם עוויגען צו עהרען; ווער אן דעמזעלבען האנדווערקסארבייט פערריכטעט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען.

תרגום אונקלוס

סְגִי זִיו יְקָרָא דְּאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃

לה (א) וּכְנַשׁ מֹשֶׁה יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן׃ (ב) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עִיבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שְׁבָא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד בֵּיהּ עִיבִידְתָּא יִתְקְטֵיל׃

רש"י

חסלת פרשת כי תשא:

לה (א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש:

(ב) ששת ימים. הקדי' להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת:

באור

פניו, כשהוא מסתלק מהם, עד בואו לדבר אתו, וכשבא לדבר אתו עם השכינה, נוטלו מעל פניו:

לה (א) ויקהל משה, למחרת יה"כ, כשירד מן ההר: וכ"כ הרמב"ם ז"ל שיתכן שהי' זה ביום מחרת רדתו, אחרי שנתרצה להם הקב"ה, ונתן לו הלחות השניות, וכרת עמו ברית חדשה שילך בקרבם, הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולתם, ובידוע שתהיה שכינתו ביניהם, כענין שצוהו תחלה, ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (לעיל כ"ה ח'), לכן הקהילם עתה לצותם על מלאכת המשכן: כל עדת, אף הנשים, כי כלם התנדבו במלאכת המשכן: אלה הדברים, המשכן וכל כליו וכל עבודתו. על כן אמר לעשות אתם, כמו שתרגם האשכנזי (זיא צו פערפערטיגען), וזהו שאמר רז"ל במכילתא רבי אומר להביא שלשים ותשע מלאכות שנאמרו למשה על פה, לפי שכל המלאכות האלה היו במשכן. וכיון שפרט להם את כלם באמרו אלה הדברים וגו', והזהירם אח"כ שלא יעשום בשבת, הרי הזהירם על פה על כל ל"ט מלאכות: (ב) ששת ימים, הקדים להם אזהרת שבת למלאכת המשכן, לומר שאינו דוחה את השבת (רש"י ז"ל), וכתב הרא"ם י"ת הקדים לאו דוקא, אלא קושטא דמלתא קאמר. דהא אפי' בלא הקדים נמי מצינן למידק הכי, מדסמך אזהרת שבת למלאכת המשכן, דהכי"נ דרשו חז"ל בפ"ק דיבמות (דף ה' ע"ב), והייתי לה דרש"י ז"ל בפרשת קדשים (ויקרא י"ט ג'). סמוך שמירת שבת למורא האב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא האב, אם יאמר

תרגום אשכנזי

(ג) איזהר זאָללט אין אל־
לען אייערן וואָהנונגען
אם שבת קיין פֿייער אַנ־
צינדען. (ד) משה שפראך
פֿערנער צו דער גאנצען
געמיינע דער קינדער
ישראל'ס וויא פֿאָלגט:
דיזעס האט דער עוויגע
בעפֿאָהלען, אייך צו זאַ־

(ג) לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ

(ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה

תולדות אהרן לא תבערו שם כ' ח' וע' ח' וג'. יבמות ו' ב', וה' א'. סנהדרין ל"ה ב': כל וכו' חגיגה י' ח'. שבועות כ"ו ב':

רש"י

(ג) **לא תבערו אש.** יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת [פסחים ה' יבמות ו']: (ד) **זה הדבר אשר צוה ה'.** לי לאמר לכם:

תרגום אונקלוס

(ג) לָא תְבַעֲרוּן אֶישָׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃

(ד) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא

באור

לך חלל את השבת, אל תשמע לו. ואלו היה הקודם הוא הדוחה, ה"ל אדרבה איפכא שאם אמר לך אביך חלל את השבת תשמע לו, ע"ש שהשיב על דבריהם. וחזר וכפל את דבריו בפרש' קדשים, ועל פי דרכנו אין דמיון בין שני אלו הדרשות כלל, ולא יפול שם ענין הקדימ', כמו שלא יפול כאן ענין הסמיכות, לפי ששם כלל שני הצוויים במאמר אחד ובפסוק אחד וחברם עם וי"ו העטף, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו, משא"כ כאן אחרי שהזהירם על השבת, מתחיל בפסוק ד' במאמר בפני עצמו, ויאמר משה וגו'. ומצוה על מלאכת המשכן, וא"כ אין הסמיכות האלו דומות כלל, ואף שם לא מענין הסמיכות לבד דריש, כמ"ש הרא"ם ז"ל, שאין בסמיכות לבד הכרע מי ידחה את מי, ואולם מסיפא דקרא הוא דמפיק לה, דקאמר אני ה' כלכם חייבים בכבודי, אתה ואביך ואמך. כמ"ש רש"י ז"ל שם מברייתא' דיבמות' וכן כאן מענין הקדימה גרידא לא ידענו אם הקודם דוחה את המאוחר, או המאוחר את הקודם, אבל אחרי שהקהילם על־דבר מלאכת המשכן, לפרט להם המלאכו' הצריכות לעבודתו, כמ"ש למעל' בפי' אלה הדברים אשר צוה וגו'. והתחיל באזהרת השבת. שלא היתה כלל מענין הצווי והתכלית, אשר בעבור' הקהילם, אין זה כי אם לומר ששת ימים תעש' מלאכת אלה הדברים ועבודת המשכן, שהם ל"ט המלאכות, ולא ביום השביעי שהוא קודש לה'. וכ"כ הרמב"ן והראב"ע ז"ל. הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם, והוא הזהיר אתכם, אע"פ שמעש' שמים אתם חייבים לעשות, השמרו לכם שלא תעשו מעש' בשבת, והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין, ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: (ג) **לא תבערו אש**, בעבור שנאמר בחג המצות: לא תעש' מלאכ' (דברים ט"ז ח'), ואין אוכל נפש בכללו, אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי האש צורך כל מאכל, ורז"ל אמרו במדרש לאסור להם הדלקת הנר, הטמנת החמין ולעשות מדורו בשבת, לפי שהאפי' והבשול כבר נאסר להם במה שאמר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (לעיל ט"ז כ"ג). אבל המלאכות האלו הן הנאות לגוף והן מעונג השבת, ואי אפשר לעשותם מבעוד יום, ויעלה על הדעת שיהיו מותרות, לכך נאמר לא תבערו אש. לאסור את הכל. ולרבותינו ז"ל עוד בו מדרש בתלמוד, מפני שלא נזכר כל העוש' בו כל מלאכ' יומת, להביא אף צורך אוכל נפש או הנאת הגוף, או שיאמר כל המבעיר אש בכל מושבותיכם ביום השבת יומת, אמרו שיצא' הבער' להקל להיות' בלאו לחוד, ויש אומרים שיצאה לחלק, שיתחייב העובר על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה: (ד) **ויאמר**, עתה החל לפרש לכל העד' מה שצוהו השם: **זה הדבר אשר צוה ה'**, לי לאמר לכם (רש"י ז"ל), וכן מתורגם בל"א, והוא מדוקדק מאד בלשון הכתוב. לפי שהי' אפשר לפרש אשר צוה ה' לכם, ובאו' מלת לאמר כאשר תבואר בכל מקום, כמו כדברים האל' (וויא פאָלגט), שהרי אמר אח"כ קחו מאתכם, והם דברי משה אל הנוכחים, לא דבר השם אל משה, כראוי אחרי מלת לאמר. שיסודרו הדברים כמות שאמרם המדבר אל השומע. לכך הוצרך רש"י ז"ל להוסיף מלת לי אחרי הצווי, ולפרש לאמר לכם: (ה) **קחו**, הפך תנו, רק בהיות מ"ם אחרי

לֵאמֹר: (ה) קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה
כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה
זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: (ו) וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: (ז) וְעֹרֹת אֵילִם
מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים:
(ח) וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: (ט) וְאַבְנֵי־
שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן:
(י) וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: (יא) אֶת־הַמִּשְׁכָּן

גען: (ה) נעהמט פֿאָן דעם אייריגען איינע העבע אויף, דעם עוויגען צו עהרען, וואס יעדער אוים דער מילדע זיינעם הערצענס בעווילליגט, זאָלל ער ברינגען, דיא העבע נעמליך, דיא דעם עוויגען געווייהט ווירד, גאָלד, זילבער אונד קופּֿער; (ו) אויך בלויע, פורפורראָטהע אונד האָכראָטהע וואָללע, לייגענגארן אונד ציגענהאארע; (ז) ראָטהגעפֿערבטע ווידדערפֿעללע, פֿעללע פֿאָן תחשים אונד שטימהאָלץ; (ח) אָהל צום לייכטען; געווירצע צום זאלבאָהל אונד צום רייכערווערק. (ט) שהם שטיינע אונד איינגעפֿאסטע עדעלשטיינע צום אָבערמאנטעל אונד צום ברוסטשילד, (י) אונד יעדער קונסטפֿערשטענדיגער אונטער אייך זאָלל קאָממען אונד דאזיעניגע פֿערפֿערטיגען, וואס דער עוויגע בעפֿאָהלען האט. (יא) דיא וואָה־

תרגום אונקלוס

די פַּקֵּיד יְיָ לְמֵימַר: (ה) סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: (ו) וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי: (ז) וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: (ח) וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (ט) וְאַבְנֵי בּוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: (י) וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִבְכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ: (יא) יָת מַשְׁכְּנָא

רש"י

(ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב ככר פירשתי כדבת המשכן ומלאכתם במקום צוואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים

באור

נדת לקיחה, הנה היא כמו נתינ', קחי נא לי מעט מים (מלכים א' י"ז י'). פירש כי הלקיח' לי בעצורי וכנ' קחו מאתכם תרומ' לה'. (לשון הראב"ע ז"ל), ואין הלשון הזה מדוקדק, והכוונ' שהלקיח' הפך הנתינ', כי הלקיח' תאמר על מה שממנו, והנתינ' על מה שאליו. לכן תבא על הרוב הלקיח' עם מ"ם והנתינ' עם למ"ד, ואולם כאשר תבא מדת הלקיח' עם למ"ד, הנה היא מענין הנתינ', כמו קחה לי עגלה משלשת (בראשית ט"ו ט'), קחי נא לי מעט מים, ופירושו הלקיח' תהי' לתת לי, וכן כאן קחו מאתכם תרומ' לה': נדיב לבו, על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב (רש"י ז"ל). והנה לפ"ז נדיב תואר האיש, והי' ראוי להיות כל נדיב לב, והוי"ו נוסף, ולראב"ע ז"ל כתב מלת כל נדיב לבו זרה, כל אשר נדבו לבו, כמו גבל זרועך (לעיל ט"ו ט"ז). בזרועך הגדול, זכר רב טובך (תהלים קמ"ה ז'), זכר טובך הרב עכ"ל, ומשמע מתוך דבריו שנדיב תואר ללב, ולא כן כתב בפ' ויחי (בראשית מ"ט י"ג), ודעת המתרגם האשכנזי שנדיב תואר האיש, ולעפ"כ אין הוי"ו נוסף, כי הכוונ' כל נדיב לב מה שידבנו לבו: יביאה את תרומת ה', כמו יביא את תרומת ה', אבל יכנ' ואח"כ יפרש, וכן ותפתח ותראהו את הילד (לעיל ב' ו'), והוא נוה לי אחי (שמואל א' כ' כ"ט), ורבים כמוהו והנה ככר בארנו כדבת המשכן ומלאכתו ומלאכת כליו ובגדי הקודש למעל' במקום צוואתם, בפ' תרומ' ותצוה: (יא) את המשכן וגו', ספר עתה אל כל העד' דרך כלל את המלאכ' אשר

אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו
וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו
וְאֶת־אֲדָנָיו׃ (יב) אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו
אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
(יג) אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ (יד) וְאֶת־מְנֹרַת
הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת
שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ (טו) וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת
וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת
קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח

בריחיו קי

נונג, דאס צעלט אונד
דיא דעקקע דאצו; דיא
שפאנגען, דיא ברעטטער,
דיא ריגעל, דיא זיילען
אונד דיא פֿיסע דאצו;
(יב) דיא לאדע, דיא
שטאנגען אונד דען דעק-
קעל דאריף, אונד דען
פֿאָרהאנג צור אבשיידונג
דעס אללערהייליגסטען.
(יג) דען טיש, דיא שטאנ-
גען אונד אללע זיינע
גערעטהע דאצו, אונד
דאז שויאבראָד. (יד) דען
לייכטער, זיינע גערעטהע
אונד לאמפען אונד דאז
אֶהל. (טו) דען רייכער-
אלטאר, זיינע שטאנגען,
דאז זאלבאֶל אונד דאז ריי-
כערציג פֿאָן עדלען שפע-
צרייען, אונד דיא דעקקע פֿאָר דעם איינגאנג, נעמליך פֿאָר דעם איינגאנג דער וואָהנונג.

תרגום אונקלוס

יַת פְּרָסֵיהּ וְיַת חוֹפָאֵיהּ יַת פּוּרְפוֹהִי וְיַת דַּפּוֹהִי יַת עַבְרוֹהִי יַת
עַמּוּדוֹהִי וְיַת סַמְכוֹהִי׃ (יב) יַת אֲרוֹנָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי יַת כָּפֻּרְתָּא
וְיַת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא׃ (יג) יַת פָּתוֹרָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת כָּל מָנוֹהִי
וְיַת לְחֵים אַפַּיָא׃ (יד) וְיַת מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיַת מָנָהָא וְיַת
בּוֹצִינָהָא וְיַת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ (טו) וְיַת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא

רש"י

העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אלים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרכת המחילה כל דבר המגין בין מלמעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן שכת בעדו [איוב א'] הנני סך את דרכך [הושע ב']:
(יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהיא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוצי"ש בלע"ז *Lucernes, Luces,* (לאמפען) בזיכי' שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך

באור

נוה השם, להודיע להם כי המלאכ' גדול', וצריכ' כדב' רב', ולכן בא בה"א הידיע', כלומר את המשכן ואת הכלים אשר נגיד לחכמים העושים בפרטם ובשעורם (מדברי הרמב"ן ז"ל). והכ' יריעות התחתונות הנראות בתוכו עם החלל שתחתיהן בין הקרשים עד חמשת העמודים שעל הפתח נקראו משכן, ואין הקרשים והעמודים בכלל כמ"ש בפ' תרומ': ואת אהלו, הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג, שהוא לבד נקרא אהל, כמ"ש ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (לעיל כ"ו ז'). ועורות האילים והתחשים נקראו מכס', כדכתיב ועשית מכס' לאהל ערת אילים מאדמים ומכס' ערת תחשים מלמעלה (שם י"ד): (יב) פרכת המסך, פרכת המחיל'. כל דבר המגין בין מלמעל', בין מכנגד, קרוי מסך וסכך, וכן שכת בעדו (איוב א' י'). הנני שך את דרכך (הושע ב' ח') (רש"י ז"ל): (יד) נרתיה, לוצי"ש בלע"ז (לאמפען בל"א), בזיכים שהשמן והפתילות נתונים בהם (רש"י ז"ל): ואת שמן המאור, אף הוא צריך חכמי לב, שהוא מבור' מאשר שמנים, כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך (רש"י ז"ל): (טז) זאת הכיור, הנה אין לכיור ולכנו בדים, אולי על העגלות, היו

לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן: (טו) אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־
בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־
כַּנּוֹ: (יז) אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו
וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר:
(יח) אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת
הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם: (יט) אֶת־בִּגְדֵי
הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו
לְכַהֵן: (כ) וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה: שני (כא) וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ
אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ
אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה
לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ

(טז) דען אלטאר דעם גאנצענאָפּפֿערס, דאז קופּפֿערנע זיבווערק דאצו, דיא שטאנגען אונד אללע דיא גערעטהע, דאז בעקקען אונד זיין געשטעלל. (יז) דיא געשטריקטען אומהענגע דעם פֿאָרהאָפֿ'ס, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע, אונד דיא דעקקע פֿאָר דעם טהאָרע דעם פֿאָרהאָפֿ'ס. (יח) דיא נעגעל דער וואָהנונג, דיא נעגעל דעם פֿאָרהאָפֿ'ס אונד איהרע שטריקקע. (יט) דיא געוועגדער צום איינפאקקען, צום דינסט אים הייליגטהום; דיא הייליגען געוועגדער פֿיר אהרן, דען פריסטער אונד דיא געוועגדער זייגער זאָהנע בייא איהרעם פריסטערדינסטע. (כ) הירויף גינגען דיא געמיינע דער קינדער ישראל'ס פֿאָן משה וועג. (כא) זאָדאן קאמען זיא, יעדער מאן, דען זיין הערץ אנטריב, אונד דען זיין געמיטה בעוואָגען, דיא בראכטען דיא העבע דעם עוויגען צור פֿערפֿערטיגונג דעם שטיפֿטסצעלטס, אונד דען דאצו געהאָריגען ווערקען;

תרגום אונקלוס

וְיָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא: (טז) יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ: (יז) יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָתָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא: (יח) יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת סִכֵּי דְדַרְתָּא וְיָת אֲטוּנֵיהוֹן: (יט) יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא: (כ) וּנְפָקוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: (כא) וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דִּי

רש"י

הפתח. וילון שלפני המזבח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמדיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה מאמצעיות של רוחב החצר שהוא חמשי' רחב וסתומין היתנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף: (יח) יתדות. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת

באור

נשואים (הרלב"ע ז"ל): (יז) את עמדיו ואת אדניה, הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה', וכן דברים הרב' (רש"י ז"ל): (יח) בגדי השרד, לצורך הנסיעה, לכסות הארון והשלחן והמנור' והמזבחות בשעת סלוק מסעות: (כ) ויצאו וגו', למדנו מזה שכל עדת בני ישראל בשו אל אהל מועד כת אחר כת: (כא) אשר נשאו לבו, הם חכמי לב העושי' במלאכ'.

תרגום אשכנזי

אויך צו דען הייליגען קליי-
דערן. (כב) עס קאמען
מעננער אונד וויבער, ווער
מילדעס הערצענס וואר,
דיא בראכטען אָהרענ-
רינגע, נאזענרינגע, פֿינ-
גערינגע אונד ארמבענ-
דער, אללערלייא גאָלד-
געשמיידע, אונד יעדער-
מאן, דער דעם עוויגען
צו עהרען איינינעס גאָלד געווידמעט האטטע. (כג) פֿערנער יעדער מאן, דער אין זיינעם פֿערמאָ-

וְלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ (כב) וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ (כג) וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת

תרגום אונקלוס

אִתְרְעֵי לִבֵּיהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵיהּ יָתֵיהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וְלִלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ (כב) וּמַיְתַן גֻּבְרַיָּא עִם נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשִׁיבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דִּי אֲרֵים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ׃ (כג) וְכָל גְּבַר דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

רש"י

סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהן (ומה שהתרגום הביא על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרגם לעיל פיניה רק מתרגם ומייתן. ולא לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא. תכלת או ארגמן

באור

כי נגה לבם בדרכי ה', לקרבה אל המלאכ' ולעשות', ולא הי' בהם מי שלמד' מלמד, או מי שיאמן בה ידיו, כי אם התעורר מאליו ומלא בלבו כל תחבולות העמוקות וכשרון המעש' שנצטרכות לכל מלאכת חרש וחושב (מדברי הרמב"ן ז"ל): וכל אשר נדבה רוחו אתו, הם המתנדבים לתת תרומת ה'. ואנקלוס תרגם כל גבר דאתרעי לביה, וכל די אשלמת רוחיה יתיה, וכן תיב"ע, כאלו כתוב כל איש אשר נדבו לבו וכל אשר מלאו רוחו אותו, ולא ידעתי כוונת': (כב) ויבאו האנשים על הנשים, אנקלוס תרגם ומיתן גבריא על נשיא, הסב שהורא' מן הקל אל ההפעיל, כדי לבאר מלת על כמשמעו, והכונ' שהביאו האנשי' התכשיטי' שעל הנשים, וב"ע תרגם ואתו גובריא עם נשיא, על במקום עם, כמו על לחם הבכורים תנופה (ויקרא כ"ג כ'), ורבים ככה, וכן פי' רש"י ורא"ב"ע ז"ל. והרמב"ן ז"ל כתב טעם על הנשים שהן באו בראשונה ופרקו נזמיהן ותכשיטיהן, והאנשים אשר נמצא להם נטפלו להן, וכן נחה ארם על אפרים (ישעיה ז' ב'), כי המלחמ' הבוא לאפרים, ולא שתם על צאן לבן (בראשית ל' מ') ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), והדומים להם: כל נדיב לב, כתב הרא"ב"ע ז"ל או נדיבת לב כדרך השפן שור שה כשבים עכ"ל, הכוונ' אחרי שהזכיר שבאו האנשים עם הנשים, הנה בכלל נדיבת לב, כי הנקב' בכלל זכר, וכן כתב בפ' שמיני (ויקרא י"א ה'), על מלת השפן, שהנקבה בכלל, וכן שור כשבים (דברים י"ד ד'), והוא הדין לפרה ולכשבה: חח, פרש"י הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד, ורא"ב"ע ז"ל כתב שהוא תכשיט האוזן. וכן כתב הרד"ק ז"ל בשרשים שרש חח, בשם ר' יונה, וכן מתורגם בל"א. וכתב עוד ולפי דעתי שהוא החלי שהוא כמין מחט שנוקבין ומחברין בו שתי שפתות החלוק תחת הגרון (האפטספאנגע), וכן נקרא הכלי שמעלים בו הדגים, לפי שנוקב לחיי הדג וכו', אבל ויאסהו בחחים אל ארץ מצרים (יחזקאל י"ט ד') הם מוסרות וכבלים, וכן אמר שתרגום בשלשלן, וכן וילכדו את מנשה בחחים (ד"ה ב' ל"ג י"א), בכבלים, וכן אמר אחרי זה ויאסרהו בנחשתי' (שם) עכ"ל, ולפ"ז יתכן שגם כאן פירושו תכשיט עשוי כעין שלשלת: ונזם, הוא תכשיט האף: וטבעת, באצבע: וכומז, פי' הרא"ב"ע ז"ל שהוא בזרוע, וכן מתורגם בל"א ובפ' מטות (במדבר ל"א נ') פי' הוא בעצמו שהאצעדה על הזרוע, ושם נזכרו שמיהן אצעדה וכומז. ורז"ל פי' שהוא דפוס של בית הרחם, וכ"כ הרד"ק ז"ל בשרשים שרש

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים
וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים
הֵבִיאוּ׃ (כד) כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף
וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל
אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־
מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ (כה) וְכָל־
אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ
מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן
אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃
(כו) וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה

תולדות אהרן וכל אשה שבת צ"ט ב'. יומא ס"ו ב': טוו שבת ע"ד ב' וצ"ט א':

תרגום אשכנזי קצר

גען האטטע בלויע, פור-פורראָטהע אונד האָכ-ראָטהע וואָללע, ליינען-גארן אונד ציגענהאארע, ראָטהגעפֿערבטע וויד-דערפֿעללע, פֿעללע פֿאָן תחשים, דיא בראכטען עס. (כד) ווער איינע העבע פֿאָן זילבער אָדער קופֿפֿער אויפֿגעבראכט האטטע, בראכטע דיא העבע דעם עוויגען; אויך ווער שטים-האָלץ אין זיינעם פֿערמאָגען האט-טע, צור פֿערפֿערטיגונג דעם ווערקס, דיא בראכ-טען עס. (כה) קונסט-פֿערשטענדיגע וויבער שפאננען מיט איהרען הענדען, אונד בראכטען דאז געשפינסט אין בלוי-ער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע אונד ליינען-גארן. (כו) דיא יעניגען וויבער, דיא איהר הערץ אונד קונסטגעשיקליכקייט דאצו אנטריב, שפאננען דיא ציגענהאא-

רש"י

או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם [שבת צ"ט]: (כז) והנשיאים

תרגום אונקלוס

וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמַשְׁכֵּי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי סַסְגּוֹנָא אַיְתִיאוּ׃ (כד) כָּל דַּאֲרֵים אַפְרָשׁוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכָל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ (כה) וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא מְעַזְּלָא וּמַיְתָן כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִית וְיָת בּוּצָא׃ (ט) וְכָל נְשַׁיָּא דִּי אִתְרְעִי לִבְּהֶן עִמְּהֶן בְּחָכְמְתָא עֲזַלָן יָת מְעַזַּיָּא׃

באור

כמו: (כג) אשר נמצא אתו, כי לא נמצאו אצלו רק למקצתם. לא כן כלי התכשיט שזכר בפסוק הקודם, שנמצאו לכלם: הביאו, לשון רבים, כי מלת כל איש כוללת אישים רבים. וכן דרך שם העצם הכולל, כמו עם וקהל ודומיהם, שיחובר אליו לפעמים הפעל בלשון רבים: (כד) תרומת כסף ונחשת, כתב הרמב"ן ז"ל לא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף ונחשת, על כן תקרא זו תנופ' וזו תרומ', כי המביא זהב יכופף ידו לחשיבות הנדבה, או הלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח המביא על נדבתו. ובפ' אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופ', כי לא הזכיר שם תרומ' כלל רק כסף פקודי העד', ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופ', שהי' חשוב להם יותר מן הכסף. מפני שלא הי' נמצא בידם ממנו או שהי' חשוב מאד. כענין שנאמר כל נחשת מוצהב טוב' שנים חמודות כזהב (עזרא ח' כ"ז) עכ"ל: ואולם אחרי שמצאנו (ישעי' ס' י"ז) תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבני' ברזל, משמע שיהם חסד להם, וכמו שהנחשת והברזל יקרים מעצים ואבנים, כן הזהב והכסף יקרי' מנחשת וברזל: אשר נמצא אתו עצי שטים, מכאן מוכח שלא היה' השטי' מצוי' במקו' ההוא. עיין בפ' תרומ' (לעיל כ"ה ה'), ובא הפעל בלשון יחיד על העצים רבים, כדרך הלשון, כאשר יקדם הפעל לנושאו, כמו שזכרנו פעמים רבות: חכמת לב, אשה חכמה, אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר, כמו חכמת מצרים (מלכים א' ה' י'), (הרשב"ם ז"ל): ביו"ה טוו, כל

בחכמה טוו את־העזים: (כז) והנשאם
הביאו את אבני השהם ואת אבני
המלאים לאפוד ולחשן: (כח) ואת־
הבשם ואת־השמן למאור ולשמן
המשחה ולקטרת הסמים: (כט) כל־
איש ואשה אשר נדב לבם אתם
להביא לכל־המלאכה אשר צוה
יהוה לעשות ביד־משה הביאו בני־
ישראל נדבה ליהוה: פ שלישי שני
(ל) ויאמר משה אל־בני ישראל ראו
קרא יהוה בשם בצלאל בן־אורי בן־
חור למטה יהודה: (לא) וימלא אתו רוח
אלהים בחכמה בתבונה ובדעת

ת"א והנשיאים יומא ע"ה א':

רע: (כז) דיא פירסטען בראכטען שהם־שטיינע, אונד איינגעפאסטע עדעלשטיינע צום אבער־מאנטעל אונד ברוסטשילדע. (כח) אויך דאז געווירץ אונד דאז אהל צום צינדען, צום זאלבאהל אונד רייכערצייגע פאן עדלען שפעצרייען. (כט) יעדער מאן אונד פרויא, וואס איהר הערץ פרייוויללינג זיך ענטשלאססען, צו דעם גאנצען קונסטווערקע צו ברינגען, וועלכעס דער עוויגע צו מאכען, דורך משה בעפאהלען האטטע, בראכטען דיא קינדער ישראל'ס איינע פרייוויללינע שטייער דעם עוויגען צו עהרען. (ל) משה שפראך צו דען קינדערן ישראל'ס: זעהט! דער עוויגע האט נאמענטליך ערנאננט בצלאל, זאהן אורי, זאהן חור, אויס דעם שטאממע יהודה. (לא) ער האט איהן מיט גאטטליכעם גייסטע מיט ווייזהייט, מיט פערנונפט, מיט וויססענשאפט אונד מיט אללערלייא קונסטנעשיק,

תרגום אונקלוס

(כז) ורברביא איתיאו ית אבני בורלא וית אבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא: (כח) וית בוסמא וית משחא לאנהרותא ולמשחא דרבותא ולקטורת בוסמיא: (כט) כל גבר ואתתא די אתרעי לבהון עמהון לאיתאה לכל עבידתא די פקיד יי למעבד בידא דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי: (ל) ואמר משה לבני ישראל חזו דרבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: (לא) ואשלים עמיה רוחא מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עבידא:

רש"י

והביאו. אמר ר' נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכ' המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמ' והמלאכה היתה דים [שמות ל"ו] אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגומר לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: (ל) חור. בנה של

באור

אחת ולאחת טוו: (כז) והנשאים, כי בגלחם הנדרים ונדבות, כל איש שאל כפי מעלתו, והנ' דבר גדול הי' בנהגא במן לאמור ציד הנשיאים. אחר הדבים רבים שילאו מהנדרים, כ"כ הרלב"ג ז"ל, והרמב"ם ז"ל כתב והנשאם הביאו את אבני השהם, שהרי שמות בנעיהם כתובי' עליהם: (לב) ולחשב, בלבו מחשבות שלא נראו כמותן, כי יש אומן זהב ולא כסף והדשי אבן ולא עץ ונבלם הי' שלם, ועוד ולהורות, כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות לאחרים (הרלב"ג):

וּבְכָל־מְלָאכָה׃ (לב) וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת
לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃
(לג) וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת
עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃
(לד) וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב
בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ (לה) מִלֵּא
אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת
חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן
בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי
כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃
לו (א) וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל
אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה
וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־

תרגו' אשכנזי קצת

ליכקייט ערפֿיללט. (לב) נעראנקען אויסצו-
דענקען אין גאָלד, זילבער
אונד קופּפֿער צו ארביי-
טען. (לג) אויך אין
שטיינארבייט צו פֿאססען,
אונד אין האָלצארבייט.
אין אללען זיננרייכען קינ-
סטען צו ארבייטען,
(לד) ער האט איהם
אויך דיא גאבע צו אונ-
טערריכטען אין דאז הערץ
געלעגט, איהם אונד
אהליאב, זאָהן אהיסמך,
אויס דעם שטאממע דן.
(לה) ער האט זיא מיט
וויזער קונסטגעשיקליכ-
קייט פֿערזעהען, צו פֿער-
פֿערטיגען אללע ווערקע
דעם מייסטערס אונד זינ-
רייכען קינסטלערס, אויך
דעם קונסטשטיקקערס,
אין בלויער, פורפורראָ-
טהער אונד האָכראָטהער
וואָללע אונד ליינען-גארן,
אונד דעס וועבערס, אללער האנדווערקער אונד זיננרייכער קינסטלער.
לו (א) נון מאכטען בצלאל אונד אהליאב, אונד יעדער קונסטפֿערשטענדיגע מאן, דעם דער
עוויגע וויזהייט אונד פֿערנונפֿט אין דאז הערץ געגעבען, אום צו בעגרייפֿען, וויא דיא גאנצע

תרגום אונקלוס

(לב) וּלְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃
(לג) וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל
עֲבִידַת אוּמָנָן׃ (לד) וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר
אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃ (לה) אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד
כָּל עֲבִידַת נַגָּר וְאוּמָן וְצַיָּיר בִּתְכֶלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי
וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל עֲבִידָא וּמַלְּפֵי אוּמָנָן׃
לו (א) וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ
חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יָת כָּל

רש"י

מדים ז'ה: (לד) אהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא

באור

(לד) הוא. כן דרך הכתוב בכפילת הכנוי להשתמש בשם היחיד תחת השם הנוש' וכמוהו ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב). ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו). וכבר העירונו על זה במקום אחר: (לה) וחשב ורוקם וגו' וארג. תיבת ורקם ואורג וכן עשי כלן רדופות אל מלאכת. מלאכת החרש, מלאכת החשב, מלאכת הרקם ומלאכת הארג, ואח"כ כלל מלאכת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת. ובעל הטעמים העמיד תיבת וחשב בטעם כבולתא, ולא ידעתי כוונתו. והרשב"ם ז"ל כתב בעל בצלאל ואהליאב אמר עשי כל מלאכ' וחשבי מחשבת, ולא משמע כן מהמשך המאמר:
לו (ב) לקרבה, הה"א נוסף כמו ולדבקה בו (דברים י"א כ"ב ול' כ' ויהושע כ"ג ה');

כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ (ב) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל
כָּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ
לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃
(ג) וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ
וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר׃ (ד) וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים
אֵת כָּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ
מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃
(ה) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים
הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה

ת״א והם יומא סס: איש שבת צ״ו ב׳. סנהדרין, כ״ט ב׳:

תרגום אשכנזי

קונסטארבייט צום דינסטע דעם הייליגטהומס געמאכט ווערדען מיסטע, אין אללען שטיקקען, וויא דער עוויגע עס בעפֿאָהלען. (ב) משה ליס רופֿען דען בצלאל אונד אהליאב, אונד יעדען קונטס פֿערשטענדיגען מאן, דעם דער עוויגע ווייזהייט אין דאז הערץ געגעבען, ווען זיין הערץ אנטריב זיך אן דיא ארבייט צו מאכען זיא צו פֿערפֿערטיגען. (ג) זיא נאהמען פֿאָן משה אין עמפֿפֿאנג דיא גאנצע הֶעבע, וועלכע דיא קינדער ישראל׳ס געבראכט האטטען, דיא קונסטארבייט דעם הייליגען דינסטעס צו פֿערפֿערטיגען; זיא אבער פֿוהרען פֿאָרט, נאך אללע מאָרגען צו ברינגען. (ד) ענדליך אבער קאמען דיא קינסטלער, וועלכע דיא קונסטווערקע דעם הייליגטהומס פֿערפֿערטיגטען; יעדער פֿאָן זיינעם קונסטווערקע, וועלכעס ער פֿערפֿערטיגטע, (ה) שפּראכען צו משה: דיא לייטע ברינגען מעהר, אלס הינרייכענד איזט צום געברויך דעם ווערקס, דאז דער עוויגע צו פֿערפֿער־

רש״י

מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר ולא ככר שוע לפני דל [איוב ל״ד]:
לו (ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה:

תרגום אונקלוס

עִיבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי פַּקִּיד יְיָ׃ (ב) וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כָּל דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לְעִיבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ (ג) וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִינוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃ (ד) וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כָּל עִיבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר גְּבַר מֵעִיבִידְתֵּיהּ דִּי אִינוּן עָבְדִין׃ (ה) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה מִסַּת פּוּלְחָנָא לַעֲבִידְתָּא דִּי פַּקִּיד יְיָ

באור

(ה) מדי העבודה, יותר מכדי צורך העבוד׳ (רש״י ז״ל), ויהי׳ א״כ מ״ם מדי להוראת היתרון (קאָמפּראטיף), וכ״כ הרלב״ע ז״ל שהמ״ם נותר כמ״ם מכל מלמדי השכלתי (תהלים קי״ט צ״ט). ור״ל שהמ״ם להוראת היתרון, וכן פי׳ הרלב״ע ז״ל בפי׳ בתהלי׳ ע״ש. ואנקלוס תרגמו מיסת כאלו המ״ם נוסף, כי כל לשון די בפתח ודי בצירי, תרגומו מיסת: (ו) ויצו משה ויעבירו, ענינו אלו משה להעביר, ויעבירו, וכן דרך הלשון: ויעבירו קול, כמו ויעבר

אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ (ו) וַיְצַו
מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר
אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה
לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא׃
(ז) וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר׃ ס רביעי
(ח) וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת
שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃

ת״א ויצו שבת צו. ר״ה השנה ל״ד א׳. סוטה ל׳ א׳: והמלאכה שבת מ״ט ב׳ וצ״ו ב׳: עשר שבת ל״ב א׳:

תרגום אשכנזי

טינען בעפֿאָהלען האט. (ו) דא בעפֿאהל משה, דאס מאן אים לאגער אויסריף וויא פֿאָלגט: מאן אָדער פֿרויא זאָלל ניאמאנד עטוואס מעהר אנשאפֿפֿען צור הייליגען הענע, אונד דאז פֿאָלק האָרטע אויף צו ברינגען. (ז) דער פֿאָרראטה אן ארבייט וואר הינרייכענד צור פֿערפֿערטיגונג דעס גאַנצען ווערקס, אונד עס בליב דאפֿאָן נאָך איבריג: (ח) דיא קונסטפֿערשטענדיגען אונטער דען האנדווערקערן פֿערפֿערטיגטען צוערסט דיא וואָהנונג אויס צעהן טעפּיכען פֿאָן זעכספֿאך געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע מיט פֿיגורען פֿאָן כרובים דורכווירקט נאך קונסטוועבערארבייט ווארדען זיא

תרגום אונקלוס

לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ (ו) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְאַעֲבָרוּ כָרוֹזָא בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר
גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעְבְּדוּן עוֹד עִיבִידְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק
עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה׃ (ז) וְעִיבִידְתָּא הֲוָת מִסַּת לְכָל עִיבִידְתָּא
לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיַתִּירַת׃ (ח) וַעֲבַדוּ כָל חַכִּימֵי לִבָּא בְּעָבְדֵי עִיבִידְתָּא
יָת מַשְׁכְּנָא עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי

רש״י

(ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו והכבד את לבו [שמות ח׳ י״א]. והכות את מואב [מלכים ב׳ ג׳]:

באור

הנ׳ (מלכים א׳ כ״ב ל״ו): מלאכה, שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטו׳ (לעיל ל״ה כ״ה) (הרשב״ם), ואין לורך בזה לדחוי׳ מהכתוב, שאין ספק שכל הדברים המובאים לתרומת ה׳ היו לריכים הכנ׳ רבה ביד המתנדבים, טרם יביאום אל החכמים העושים במלאכ׳ וההכנ׳ ההיא תקרא מעש׳ ומלאכ׳. ויתכן כמ״ש הרמב״ן ז״ל שכל הממון והרכוש יקרא מלאכ׳. וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כ״ב י׳), לרגל המלאכ׳ אשר לפני (בראשית ל״ג י״ד), וכל המלאכ׳ נמבז׳ ונמס (שמואל א׳ ט״ו ט׳), וגם ההבאה תקרא מעש׳. ומנע מהם את הכל, וכתב עוד הרמב״ן ז״ל הזכיר הכתוב מרדים העם להביא, לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמונתם, וגם הגניד עליהם משובח בזה, שהעביר קול במחנ׳ למנעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם, כשאר המושלים בעמים, כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי (במדב׳ ט״ז ט״ו) עכ״ל: ויכלא, לשון מניעה: (ז) והמלאכה, שהיתה עשויה בביתם, או שהית׳ מובא׳: דים, מ״ש דים שב על עושי המשכן, וכן השחיתו דים (ירמי׳ מ״ט ט׳), תרגומו חבילו מיסתהון, יגנבו דים (עובדי׳ א׳ ה׳), גנבין מיסתהון, כן פי׳ רש״י והראב״ע ז״ל. והרשב״ם ז״ל כתב שהמ״ם כמו מ״ם מן דיקם, ותהי הכנם (לעיל ח׳ י״ג), וכן תרגם אנקלוס פה הות מסת: לכל המלאכה, שהיו לריכים לעשות: והותר, מלשון רש״י ז״למשמע

(ט) אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ (י) וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת׃ (יא) וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ (יב) חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת

תרגום אשכנזי

געמאכט. (ט) דיא לענגע יעדעס טעפפיכס וואר אכט אונד צוואנציג עללען, אונד דיא ברייטע יעדעס טעפפיכס פֿיער עללען; אללע טעפפיכע האטטען איינערלייא מאס. (י) מאן פֿיגטע פֿינף טעפפיכע איינען אן דען אנדערן, אונד פֿינף טעפפיכע איין שטיק אן דאז אנדערע. (יא) מאן מאכטע אויך שלייפֿען פֿאָן בלויער וואָללע אם זוימע דעם איינען טעפפיכס, וועלכער אן דעם צוזאממענגעהעפֿטעטען דער אייסערסטע, אונד עבען זאָפֿיל מאכטע מאן אם זוימע דעם טעפפיכס, וועלכער אן דעם אנדערן העפֿטע דער אייסערסטע איזט. (יב) פֿינפֿציג שלייפֿען מאכטע מאן אן דען איי-

תרגום אונקלוס

צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָן עֲבַד יָתְהוֹן: (ט) אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וּתְמַנְיָא אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא: (י) וְלַפֵּיף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן לַפֵּיף חֲדָא עִם חֲדָא: (יא) וַעֲבַד עֲנוּבִין דִּתְכִלְתָּא עַל סִפְתָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי כֵּן עֲבַד בְּסִפְתָּא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי תִנְיֵינָא: (יב) חַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד

באור

שהוא כמו ולהותר, שהיתה די לעשות ולהותר, שכן כתב, מלאכת הקדש' היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכ' של משכן לעשות אותה ולהותר. וכתב עוד והותר כמו והכבד את לבו (לעיל ח' י"א), והכות את מואב (מלכים ב' ג' כ"ד), ופי' בו הרלב"ג שגם שם הוא כמו ולהכבד ולהכות. ואולם המדקדק במקומות ההם, יראה שאין מקום לפרשם בתוספת למ"ד, כי אם כמ"ש רש"י ז"ל בעצמו והכבד את לבו. לשון פעול הוא הלך הלוך (ירמי' מ"א ו'), וכן והכות את מואב (מלכים ב' ג' כ"ד), ושאול לו באלהים (שמואל א' כ"ב י"ג), הכה ופצוע (מלכים א' כ' ל"ז) עכ"ל, ואין כוונתו כאן רק להביא ראיה שהוא מקור כמוהם. ויתכן לפרש כאן כמ"ש הרלב"ע ז"ל פה והותר שם הפועל וטעם והותיר והותיר' עכ"ל, ויהי' א"כ והותר שב על המלאכ', שהית' דים והותיר', ויהי' והותר מקור במקום עבר לנסתרת, כי המקור ישמש בעבור כל הזמנים והגופים. והמלאכ' היא שם נקבה, וכן תרגם אנקלוס ויתרת. וכן משמע מסדר הנחת הטעמים, שתיבת אתה מועמדת בטעם אתנח, ואילו היתה תיבת והותר דבוקה אל תיבת לעשות אין דרך להבדילה בטעם [ולי נראה שאין דעת הרלב"ע ז"ל נכונה בזה. לפי שאם שב והותר על המלאכ', א"כ הוא בודד. ולא מצאנו הפעיל משרש שיהי' עומד, ונמצאו לו ב' חברים ושניהם יוצאים, כי כה אמר ה' אכול והותר (מלכים ב' ד' מ"ג), אכול ושבוע והותר (ד"ה ב' ל"א י'), ואם שב על המלאכ' הי' ל"ל ונותר', ואולי יאמר הרלב"ע ז"ל שהוא מקור מבנין הפעל, ובא החולם במקום השורק, כמ"ש בפירושו הא' על אל תותר (בראשית מ"ט ד'), והצירי בא במקום הפתח בעבור הס"פ, כמ"ש על מלת ואכל (שם ב' י"ז), אבל הוא דחוק, גם לפ"ז צריכים להגיה בלשון הרלב"ע ז"ל והותר' במקום והותירה, אבל לדעת רש"י ז"ל שמלת והותר דבוק' אל לעשות, היא חוזרת על עושי המלאכה, וא"כ היא יוצאה, ונראה כי כ"ה דעת יב"ע שתרגם למעבד יתה ויתרו. ועבדו יתה ובדו שיירו, עשה שני המקורים פעלים עברים, לבאר הכוונה שחוזרים על העושים]: (ט) שמנה, כתב הרלב"ע ז"ל דע כי דקדוק מספר האחד (ס"א האחדים, ר"ל כל המספרים עד עשר (נחשבן

עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל-
אֶחָת׃ (יג) וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב
וַיְחַבֵּר אֶת-הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל-אַחַת
בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ
(יד) וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל-הַמִּשְׁכָּן
עַשְׁתֵּי-עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם׃
(טו) אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה
וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃
(טז) וַיְחַבֵּר אֶת-חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת-
שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ (יז) וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת
חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה
בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל-
שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
(יח) וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר

נען טעפפיך, אונד פֿינפֿציג שלייפֿען אן דאז ענדע דעס טעפפיכס, וועלכער אן דעם אנדערן העפֿטע איזט; דיא שלייפֿען וואָרען גערארע איינע דער אנדערן געגענאיבער זיטצענד. (יג) מאן מאכטע פֿינפֿציג גאָלדענע שפאַנגען; וועז מאן נון פֿערמיטטעלסט דער האקען דיא טעפפיכע אן איינאנדער פֿינגטע, זאָ ווארד דיא וואָהנונג איין גאַנצעס. (יד) מאן מאכטע אויך טעפפיכע פֿאָן ציגענהאאר, צום געצעלטע איבער דיא וואָהנונג איילף שטיקקע מאכטע מאן. (טו) דיא לענגע יעדעס טעפפיכס דרייסיג עללען, אונד דיא ברייטע יעדעס טעפפיכס וואר פֿיער עללען, דיא איילף טעפפיכע האטטען איינערלייא מאס. (טז) מאן הינפֿטעטע דיא פֿינף טעפפיכע בעזאָנדערס, אונד דיא זעכס בעזאָנדערס. (יז) מאכטע פֿינפֿציג שלייפֿען אן דען זוים דעס אייסערסטען טעפפיכס אן דעם איינען העפֿטע, אונד פֿינפֿציג שלייפֿען אן דען זוים דעס טעפפיכס אן דעם אנדערן העפֿטע. (יח) מאן מאכטע אויך פֿינפֿציג קופפֿערנע שפאנגען, דאז גע-

תרגום אונקלוס

בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד בִּסְטְרָא דִירִיעֲתָא דִי בְבֵית לוֹפֵי תִנְיָנָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָא חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא׃ (יג) וַעֲבַד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וְלָפֵיף יַת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָא וַהֲוָה מַשְׁכְּנָא חַד׃ (יד) וַעֲבַד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן עֲבַד יַתְהוֹן׃ (טו) אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיָא דִירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן׃ (טז) וְלָפֵף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוּד וְיַת שִׁית יְרִיעָן לְחוּד׃ (יז) וַעֲבַד עֲנוּבִין חַמְשִׁין עַל סִפְתָא דִירִיעֲתָא בִּסְטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד עַל סִפְתָא דִירִיעֲתָא דְבֵית לוֹפֵי תִנְיָנָא׃ (יח) וַעֲבַד פּוּרְפִין דִּנְחָשׁ חַמְשִׁין לְלַפָּפָא יַת מַשְׁכְּנָא

באור

משונה מדרך לשון הקודש, גם כנה הוא בלשון כשדי' משונה, גם בלשון ישמעאל, כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקב', ולשון זכר בלא סימן, והנה בחשבון שלשה בה"א סימן הזכרים, וכנה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה, ומשם והלא' עד עשר והזכר (נ"ל ומשם והלאה עד עשרים הזכר)

אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ (יט) וַיַּעַשׂ
מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים
וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס
חמישי (כ) וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי
שִׁטִּים עֹמְדִים׃ (כא) עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ
הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כב) שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן
עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ (כג) וַיַּעַשׂ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים
לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ (כד) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־
כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ (כה) וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן
הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים
קְרָשִׁים׃ (כו) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי

צעלט צוזאממען צו פֿי-
גען, דאמיט עס איין
גאנצעס זייא. (יט) מאן
מאכטע אויך איינע דעק-
קע איבער דאז געצעלט
אויס ראָטהגעפֿערבטען
ווידדערפֿעללען, אונד
איינע דעקקע פֿאָן
תחשים-פֿעללען אָבען
דארויף. (כ) מאן מאכ-
טע דיא ברעטטער צור
וואָהנונג פֿאָן שטים-
האָלץ אויפֿרעכט שטע-
הענד. (כא) דיא לענגע
יעדעס ברעטטעס וואר
צעהן עללען, אונד דיא
ברייטע יעדעס ברעטטעס
אנדערטהאלב עללען.
(כב) איין ברעטט בע-
קאָממט צווייא צאפּפֿען,
איינגעפאסט (אין דיא
פּיסע נעמליך) איינער
וויא דער אנדרע; מאן
מאכטע עס אלזאָ אן אל-
לען ברעטטערן דער וואָה-
נונג. (כג) עס ווארדען
אלזאָ ברעטטער צור
וואָהנונג פֿערפֿערטיגט;
צוואנציג ברעטטער צור
זידליכען זייטע. (כד) פֿיר-
ציג זילבערנע פּיסע קא-
מען אונטער דען צוואנ-
ציג ברעטטערן, צווייא פּיסע אונטער דיזעם ברעטטע צו זיינען ביידען צאפּפֿען, אונד צווייא
פּיסע אונטער דיזעם ברעטטע צו זיינען ביידען צאפּפֿען. (כה) צור אנדערן זייטענוואנד דער
וואָהנונג, צור נאָרדליכען זייטע נעמליך, מאכטע מאן אויך צוואנציג ברעטטער, (כו) אונד

תרגום אונקלוס

לְמֶהֱוֵי חַד׃ (יט) וַעֲבַד חוֹפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵּי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי
וְחוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵּי סַסְגּוֹנָא מִלְּעֵילָא׃ (כ) וַעֲבַד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא
דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃ (כא) עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא
וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חָד׃ (כב) תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד
מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חַד כֵּן עֲבַד לְכָל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ (כג) וַעֲבַד
יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא׃ (כד) וְאַרְבְּעִין
סָמְכִין דִּכְסַף עֲבַד תְּחוֹת עַשְׂרִין דַּפִּין תְּרֵין סָמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סָמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי׃
(כה) וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא עֲבַד עַשְׂרִין דַּפִּין׃
(כו) וְאַרְבְּעִין סָמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סָמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין

באור

בלא ה"א אחד עשר שנים
עשר תשעה עשר, והנקב'
בה"א, רק בשנוי מלת
עשרת (ר"ל בינא העי"ן
בסגול הש"ן בשבא והרי"ש
בצירי, והעשרה הנאמר
על זכר יבא בו הש"ן בה"פ,
הש"ן בקמץ וכן הרי"ש)
שלא תתערב עם לשון
זכר, אמרו שנים עשרה,
וככה כלם, והנה לשון
נקב' שלא ולרבע ועשו,

אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כז) וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ (כח) וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ (כט) וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ (ל) וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (לא) וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ (לב) וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ (לג) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃

פירציג זילבערנע פיסע, צוויא פיסע אונטער דיזעם ברעטטע, אונד צוויא פיסע אונטער דיזעם ברעטטע. (כז) צור הינטערוואנד דער וואָהנונג, צור וועסטליכען זייטע מאכטע מאן זעכס ברעטטער, (כח) אונד נאָך צוויא ברעטטער צו דען ווינקעלן דער וואָהנונג אן דער הינטערוואנד. (כט) זיא שלאָססען אונטען צוזאממען, אויך אָבען פאסטע מאן זיא צוזאממען אין איינען שלוסרינקען; זאָ מאכטע מאן עס אן ביידען, אין ביידען עקקען. (ל) עס וואַרען צוזאממען אכט ברעטטער, אונד דאצו זילבערנע פיסע זעכצעהן שטיק: אימממער צוויא פיסע אונטער איינעם ברעטטע. (לא) מאן מאכטע ריגעל פאָן שטיטהאָלץ פינף שטיק פיר דיא איינע זייטענוואנד דער וואָהנונג, (לב) אונד פינף שטיק ריגעל פיר דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואָהנונג, אונד פינף שטיק זייטע. (לג) מאן מאַ־ פאָן איינעם ענדע צום

ריגעל פיר דיא הינטערוואנד דער וואָהנונג צור וועסטליכען כטע דען מיטטעלסטען ריגעל, דער דורך דיא ברעטטער גינג,

תרגום אונקלוס

סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ (כז) וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא עֲבַד שִׁתָּא דַּפִּין׃ (כח) וּתְרֵין דַּפִּין עֲבַד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ (כט) וַהֲווֹ מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא הֲווֹ מְכַוְּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן בְּעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן עֲבַד לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן׃ (ל) וַהֲווֹ תְּמַנְיָא דַּפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ (לא) וַעֲבַד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד׃ (לב) וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן מַעַרְבָא׃ (לג) וַעֲבַד יָת עַבְרָא

באור

ואם היתה' מלת המנין סמוכ' תהי' בתי"ו לזכרים ולנקבות, ושלשת האנשים האלה (יחזקאל י"ד י"ח), ושלשת נשי בניו (בראשית ז' י"ג), כי אז הוא שם המספר, לא תואר המספר), והב' סמוכ' לזכרים (בקמץ הנו"ן) כמשפט, ושנוי לנקבה לומר סמוכ' (בסגול הנו"ן) כדרך עשתי עשרה עכ"ל: (לג) לברח, מהקל והטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד, כמו ירה ויורה ורבים ככה. (הראב"ע ז"ל):

(לד) וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־
טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם
וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ (לה) וַיַּעַשׂ
אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה
אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ (לו) וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה
עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב
וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ (לז) וַיַּעַשׂ
מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
(לח) וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם
וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב
וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ
לז (א) וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי
שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי
רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ (ב) וַיְצַפֵּהוּ זָהָב

תרגום אשכנזי

אנדערן. (לד) דיא ברעטטער בעלעגטע מאן מיט גאָלד, דיא רענגען מאכטע מאן פֿאָן גאָלד, דורך וועלכע דיא ריגעל געשטעקט וואורדען, אונד אויך דיא ריגעל וואורדען מיט גאָלד בעלעגט. (לה) מאן מאכטע אויך איינען פֿאָרהאנג פֿאָן בלויער, פורפורפאַרבענער, האָכראָטהער וואָללע אונד זעכספֿאך געצווירנטעם גארן; מיט פֿיגורען פֿאָן כרובים דורכווירקט, קונסטוועבערארבייט מאכטע מאן זיא. (לו) דאצו פֿיר זיילען פֿאָן שטיטהאָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד, איהרע האקען וואַרען גאָלד. מאן גאָס צו דען זיילען פֿיער זילבערנע פֿיסע. (לז) מאן מאכטע איינע דעקקע צום איינגאנג דעס געצעלטס בלויער, פורפורפאַרבענער, האָכראָטהער וואָללע, אונד זעכספֿאך געצווירנטעם גארן, שטיקערארבייט. (לח) דאצו פֿינף זיילען נעבסט האקען, איהרע קנויפֿע אונד איהרע רייפֿען מיט גאָלד בעלעגט, דאצו אויך פֿינף קופֿפֿערנע פֿיסע.

לז (א) בצלאל מאכטע דיא לאדע אוס שטים-האָלץ; דריטטהאלב עללען דיא לענגע, אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע, אונד אנדערטהאלב עללען דיא האָהע. (ב) בעלעגטע דיא לאדע

רש"י

לז (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו:

תרגום אונקלוס

מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי: (לד) וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: (לה) ועבד ית פרוכתא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין: (לו) ועבד לה ארבעה עמודי שטין וחפינון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעה סמכין דכסף: (לז) ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור: (לח) וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפי רשיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא:

לז (א) ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: (ב) וחפהי דהב דכי מגו ומברא ועבד ליה דיר דדהב

טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב
סָבִיב׃ (ג) וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־
צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית׃ (ד) וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף
אֹתָם זָהָב׃ (ה) וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן׃ (ו) וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר
אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי
רָחְבָּהּ׃ (ז) וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה
עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃
(ח) כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד
מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־
הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹתָו׃ (ט) וַיִּהְיוּ
הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים
בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ
אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי
הַכְּרֻבִים׃ פ

קצותיו קרי

מיט ריינעם גאָלדע, איני־ וועגדיג אונד אויסווענדיג, מאכטע דאצו איינען גאָל־ דענען קראנץ הערום, (ג) גאָס דאצו פֿיער גאָל־ דענע רינגע אן דען פֿיער עקקען, אלזאָ דאס אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע, אונד אויף דער אני־ דערן זייטע ווידערום צווייא רינגע ווארען, (ד) מאכטע שטאנגען פֿאָן שטים־האָלץ, בע־ לעגטע זיא מיט גאָלד, (ה) בראכטע דיא שטאנ־ גען אין דיא רינגען אויף דען זייטען דער לאדע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען, (ו) מאכטע אויך איינען דעקקעל פֿאָן ריי־ נעם גאָלדע, דריטטהאלב עללען דיא לענגע אונד אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע. (ז) מאכטע פֿערנער צווייא גאָלדענע כרובים, פֿאָן געטריבענער ארבייט מאכטע ער זיא אויס דעןביידען ענדען דעם דעקקעלס, (ח) נעמ־ ליך איינען כרוב אויס דעם איינען ענדע, אונד איי־ נען כרוב אויס דעם אנ־ דערן ענדע; אויס דעם דעקקעל זעלבסט פֿער־ פֿערטיגטע ער דיא כרובים אן ביידען ענדען. (ט) דיא כרובים ווארען זאָ געמאכט, דאס זיא איהרע פֿליגעל אין דיא האָ־ הע אויסברייטעטען, אינדעם זיא דאמיט דען דעקקעל איבערדעקטען מיט דעם אנגעזיכטע איינע ר נעגען דען אנדערן געקעהרט, יעדאָך נייגטען זיא איהרע געזיכטער געגען דען דעקקעל נידער,

תרגום אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר: (ג) וְאַתֵּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב עַל אַרְבַּע זִוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא: (ד) וַעֲבַד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: (ה) וְאַעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא: (ו) וַעֲבַד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ: (ז) וַעֲבַד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד עֲבַד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַפּוּרְתָּא: (ח) כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא עֲבַד יָת כְּרוּבַיָּא מִתְּרֵין סִטְרוֹהִי: (ט) וַהֲווֹ כְּרוּבַיָּא פְּרִיסִין גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא מְטַלִּין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל

(י) וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם
אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃
(יא) וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב
סָבִיב׃ (יב) וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב
וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ (יג) וַיִּצֹק
לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־
הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר
לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ (יד) לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ
הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־
הַשֻּׁלְחָן׃ (טו) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי
שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־
הַשֻּׁלְחָן׃ (טז) וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים׀ אֲשֶׁר
עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו
וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ
בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי שלישי
(יז) וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה
עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ
כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ (יח) וְשִׁשָּׁה

(י) פערפערטיגטע אויך דען טיש פאָן שטים־האָלץ, צווייא עללען דיא לענגע, איינע עללע דיא בריטע אונד אנדערט־האלב עללען דיא האֶהע. (יא) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאָלדע, מאכטע איינען גאָלדענען קראנץ אומהער. (יב) מאכטע איינען ראנד דאראן, איינע האנדברייט ריגנסאומהער, אונד אן דיזען ראנד פיהרטע ער דען גאָלדענען קראנץ אומהער, (יג) גאָס דאצו פיער גאָלדענע רינגע, אונד זעטצטע דיא רינגע אן דיא פיער עקקען זיינער פיער פיסע. (יד) אונטערהאלב דעם ראנדעס וואַרען דיא רינגע, אלס איין געהייזע פיר דיא שטאנגען, (אין וועלכע נעמליך דיא שטאנגען געשטעקט ווערדען), דען טיש צו טראגען. (טו) מאן מאכטע דיא שטאנגען פאָן שטים־האָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד, דען טיש צו טראגען. (טז) פערנער דיא גערעטהע אויף דען טיש, נעמליך שיססעלן, שאאלע, שטיטצען אונד האלבראֶהרען, וואָמיט דאז בראָד בעדעקט ווארד פאָן ריינעם גאָלדע. (יז) מאכטע אויך דען לייכטער פאָן ריינעם גאָלדע פאָן געטריבנער ארבייט, פוס, שאפט, קעלכע, קנאָפפע אונד בלומען ווארען אוים איהם העראוס געארבייטעט. (יח) זעכס ארמע גינגען אויס דען זייטען

תרגום אונקלוס

כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא הוו אפי כרוביא׃ (י) ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ (יא) וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור׃ (יב) ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב לגדנפיה סחור סחור׃ (יג) ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי׃ (יד) לקביל גדנפא הואה עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא׃ (טו) ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית פתורא׃ (טז) ועבד ית מניא די על פתורא ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכילתיה וית קשותא די מנקכין בהון דהב דכי׃ (יז) ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חיזורהא

קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵה
מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי
מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ (יט) שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח
וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד
כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים
מִן־הַמְּנֹרָה׃ (כ) וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ (כא) וְכַפְתֹּר
תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת
שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים
מִמֶּנָּה׃ (כב) כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ
כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ (כג) וַיַּעַשׂ
אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ
וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ (כד) כִּכָּר זָהָב
טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ
(כה) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים

ת"א תחת זבחים ס"ג, ח':

הערוים, נעמליך דרייא ארמע דעם לייכטערס אוים דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעם לייכטערס אוים דער אנדערן זייטע. (יט) דרייא מאנדעלפֿאָרמיגע קעלכע, אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע אונד דרייא מאנדעלפֿאָרמיגע קעלכע אן דעם אנדערן ארמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע, זאָ אן אללען זעכס ארמען, דיא אוים דעם לייכטער הערויסגעהען. (כ) אן דעם לייכטער זעלבסט וואָרען פֿיער קעלכע וויא מאנדעלן געשטאלטעט, קנאָפּפֿע אונד בלומען. (כא) פֿערנער איין קנאָפף, אין וועלכעם איינפאאר ארמע זאס, נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז צווייטע פאאר ארמע, אונד נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז דריטטע פאאר ארמע זאס, זאָ אן אללען זעכס ארמען, דיא אוים דעם לייכטער הערויסגעהען. (כב) קנאָפּפֿע אונד ארמע וואָרען אוים איהם זעלבסט הערויסגעארבייטעט, גאנץ אוים איינעם שטיק ריינעס גאָלדעס געטריבען, (כג) פֿערפֿערטיגטע אויך דאצו זיבען לאמפען נעבסט צווענגליין אונד אשגעפֿעסליין פֿאָן ריינעם גאָלדע. (כד) איין ככר ריינעס גאָלד פֿעראַרבייטעטע מאן דאצו, אונד צו אללען זיינען גערעטהען, (כה) מאכטע אויך איינע

תרגום אונקלוס

וְשׁוֹשַׁנַּיָא מִנַּהּ הֲווֹ׃ (יח) וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָת קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָת קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ (יט) תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשָׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשָׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ (כ) וּבִמְנַרְתָּא אַרְבְּעָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ (כא) וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִנַּהּ׃ (כב) חֲזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ הֲווֹ כּוּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ (כג) וַעֲבַד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְצִבְתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ (כד) כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיָת כָּל מָנָהָא׃ (כה) וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃

אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם
קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ (כו) וַיְצַף אֹתוֹ
זָהָב טָהוֹר אֶת גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב
וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
(כז) וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ מִתַּחַת
לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו
לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃
(כח) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף
אֹתָם זָהָב׃ (כט) וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר
מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס שביעי רביעי

לח (א) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי
שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־
אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת
קֹמָתוֹ׃ (ב) וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע
פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ
נְחֹשֶׁת׃ (ג) וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ

דייכערעלטאר פאָן שטים-האָלץ, דיא לענגע איינע עללע, דיא ברייטע איינע עללע, פֿיערעקקיג, אונד דיא האָהע צוויא עללען, דיא עקקען ווארען אויס איינעם שטיקקע מיט דעם הערדע געמאכט; (כו) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאָלדע, זיין בלאטט אונד זיינע זייטען אומהער, אונד זיינע עקקען, פֿיהרטע אָבען איינען גאָלדענען קראנץ הערום; (כז) מאכטע אונטער דעם קראנצע צוויא גאָלדענע רינגע אן ביידען ווינקעלן, נעמליך אן ביידען זייטען; דיזעס רינגווערק דיענטע דען שטאנגען צום געהייזע, דען אלטאר דאמיט צו טראגען, (כח) פֿערפֿערטיגטע דיא שטאנגען פאָן שטים-האָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד, (כט) מאכטע פֿערנער דאז אָהל צור הייליגען זאלבונג, אונד דאז רייכערצייג פאָן עדלען שפעצערייען נאך אפאָטהעקערקונסט.

לח (א) מאכטע איך דען אלטארהערד דעם גאנצען אָפּפֿער פאָן שטים-האָלץ, פֿינף עללען דיא לענגע, פֿינף עללען דיא ברייטע, פֿיערעקקיג אונד דיא האָהע דרייא עללען. (ב) מאכטע אן דען פֿיער ווינקעלן פֿיער האָהלע עקקען, דיא עקקען ווארען אויס איינעם שטיקקע מיט דעם הערדע געמאכט, בעלעגטע איהן מיט קופּפֿער, (ג) פֿערפֿערטיגטע אללע

תרגום אונקלוס

(כו) וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (כז) וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ (כח) וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ (כט) וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנוּ׃

לח (א) וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵיהּ׃ (ב) וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃ (ג) וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא וְיָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא׃ (ד) וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא

אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת
אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו
עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ (ד) וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר
מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ
מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ (ה) וַיִּצֹק אַרְבַּע
טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ (ו) וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃
(ז) וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת
עָשָׂה אֹתוֹ׃ (ח) וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת
וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת
אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס
(ט) וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה
קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃

גערעטהע דעס אלטארס, נעמליך דיא טאָפּפֿע, דיא שויפֿעלן, דיא בעקקען, דיא גאבעלן אונד דיא קאָהלפֿפאננען; אללע גערעטהע דעסזעלבען מאכטע מאן אויס קופּפֿער, (ד) מאכטע אויך אן דיזען אלטאר איין זיבווערק נעטצפֿאָרמיג פֿאָן קופּפֿער אונטערהאלב דער אויסלאדונג ביז אין דיא העלפֿטע; (ה) גאָס פֿיער רינגע צו דען פֿיער עקקען אן דעם קופּפֿערנען זיבווערק דען שטאנגען צום געהייזע. (ו) מאכטע אויך שטאנגען פֿאָן שטים-האָלץ, בעלעגטע זיא מיט קופּפֿער, (ז) בראכטע דיא שטאנגען אין דיא רינגע, אן דען זייטען דעס אלטארעדס, איהן דאמיט צו טראגען, האָהל, פֿאָן טאפֿעלן צוזאממענגעזעטצט, ווארד דער אלטאר געמאכט. (ח) מאכטע אויך איין קופּפֿערנעס בעקקען אונד איין קופּפֿערנעס געשטעלל דאצו, אויס דען מעטאללענען שפּיעגעלן דער פֿערזאממעלטען ווייבספּערזאָנען, וועלכע זיך אן דעם איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטס פֿערזאממעלטען, (ט) פֿערנער דען פֿאָרהאָף צור זידליכען זייטע, געשטריקטע אומהעננגע צום פֿאָרהאָף

תרגום אונקלוס

דִּנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבָבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵּיהּ׃ (ה) וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִּנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא׃ (ו) וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ (ז) וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ׃ (ח) וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִּנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחְזְיַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָין לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ט) וַעֲבַד יָת דָּרְתָּא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דָּרְתָּא דְּבוּץ

רש"י

לח (ז) נבוב לחות. נבוב הוא חלול וכן ועביו ארבע אצבעות נבוב [ירמיה נ"ב]: נבוב לחות. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטו' ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א"ל

באור

לח (ח) במראת, בנות ישראל היו בידן מראות מנחשת קלל ממורט שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, וכתב רש"י ז"ל ותדע לך שהן מראות ממש, שהרי נאמר ונחשת התנופ' שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' (לקמן פסוק ל')

(י) עמודיהם עשרים ואדניהם עשרים
נחשת ווי העמודים וחשקיהם כסף:
(יא) ולפאת צפון מאה באמה עמודיהם
עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי
העמודים וחשקיהם כסף: (יב) ולפאת־
ים קלעים חמשים באמה עמודיהם
עשרה ואדניהם עשרה ווי העמדים
והשוקיהם כסף: (יג) ולפאת קדמה
מזרחה חמשים אמה: (יד) קלעים חמש־
עשרה אמה אל־הכתף עמודיהם
שלשה ואדניהם שלשה: (טו) ולכתף
השנית מזה ומזה לשער החצר
קלעים חמש עשרה אמה עמדיהם

תולדות אהרן ולכתף ערוכין ג' ג': קלעים זנחים נ"ט ג':

תרגום אשכנזי

פאן נעצווירנטעס גארן, הינרעדט עללען. (י) דאצו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופפערנען פיסען; דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען וואַרען זילבערן. (יא) צור נארדליכען זייטע הונדערט עללען, דאצו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופפערנען פיסען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען וואַרען זילבערן. (יב) צור וועסטליכען זייטע פינפציג עללען אומהעננגע, דאצו צעהן זיילען נעבסט צעהן פיסען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען וואַרען זילבערן. (יג) צור אָסטליכען זייטע פינפציג עללען. (יד) נעמליך פינפצעהן עללען אומהעננגע צו דער איינען פאָרדערזייטע. דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פיסען. (טו) אונד צור אנדערן פאָרדערזייטע אן דעם מהאָרע דעם פאָרהאָפס, ווידערום פינפצעהן עללען אומהעננגע, דאצו דרייא זיילען נעבסט

תרגום אונקלוס

שזיר מאה באמין: (י) עמודיהון עשרין וסמכיהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון כסף: (יא) ולרוח צפונא מאה אמין עמודיהון עשרין וסמכיהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: (יב) ולרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עשרא וסמכיהון עשרא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: (יג) ולרוח קדומא מדינחא חמשין אמין: (יד) סרדין חמיש עשרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: (טו) ולעברא תנינא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמש עשרי אמין עמודיהון

רש"י

הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות

באור

ול"א), וכיור וכנו לא הוזכרו פה, למדת שלא הי' נחשת של כיור הנחשת התנופ'. כך דרש ר' תנחומא, וכן תרגם אונקלוס במחזית נשי' וכן תרגום של מראות מירודי"ש בלע"ז ובל"א (שפיגעל), וכן הגלינו בישעי' (ג' כ"ג) הגליונים מתרגמינן מרזייתא עכ"ל, וכתב הר' אליעזר בן עקיבא זכרונו לברכה בי"ת במראות תחת מ"ם, כי כן הוא בלשון הקדש, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), והנה בלשון ישמעאל עכ"ל. ונגד הודעתיך ההבדל באמתי שבין שמוש הבי"ת לשמוש המ"ם, כי המ"ם ישמש כל הנבדל אשר ממנו התחיל הדב' להתפעל, והבי"ת על הנבדל אשר בו התפעל, ופעמים שההוראה בהם אחת, אלא שהבחינות

שְׁלשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלשָׁה׃ (טז) כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ (יז) וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר (יח) וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי

תרגום אשכנזי רב

דרייא פיסען. (טז) אללע אומהענגע דעם פארהאפס אומהער ווארען פאן זעכספאך געצווירנטעם גארן. (יז) דיא פיסע צו דען זיילען ווארען קופפערן, דיא האקען אן דען זיילען אינד איהרע רייפען ווארען זילבערן, דיא בעלעגונג איהרער קנייפען וואר פאן זילבער, אללע זיילען דעם פארהאפס ווארען מיט זילבערנען רייפען פערזעהען, (יח) פערפערטיגטע ענדליך דיא דעקקע פאר דעם איינגאנג דעם פארהאפס, שטיקקערארבייט, פאן בלויער, פורפירראטהער הארכראטהער וואללע אונד געצווירנטעם גארן, דיא לענגע צוואנציג עללען, דיא האהע, נעמליך אין דער ברייטע דער דעקקע, פינף עללען זא

תרגום אונקלוס

תְּלָתָא וְסָמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: (טז) כָּל סְרָדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דְבוּץ שְׁזִיר: (יז) וְסַמְכַיָא לְעַמּוּדַיָא דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִכְסַף וְאִינוּן מְכַבְּשִׁין כְּסַף כֹּל עַמּוּדֵי דָרְתָּא: (יח) וּפְרָסָא דִתְרַע דַרְתָּא עוֹבַד צַיָּיר תִּכְלָא וְאַרְגְוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַשְׂרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא

רש"י

יולדות הם שנאמר תחת התפוח עוררתיך [שיר ח'] וזהו שנאמר במראות הצובאות. ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגומר וכיור וכנו לא הוזכרו שם לפי שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירויי"ש בלע"ז. Miroirs, (שפיעגעל) וכן מצינו והגליונים [ישעיה ג'] מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: (יח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

חסלת פרשת ויקהל

באור

בדלות, יתכן לומר והנותר מבשר ומלחם. בבחינת הבשר והלחם אשר מהם נשאר, ויתכן ג"כ לומר והנותר בבשר ובלחם, על הבשר והלחם הנשאר, וכן כאן בבחינת התמונ' שלהם בעודם מקבלים השכוי. יאמר במראת הצבאת, ולכן אלו אחד המראות, הי' אפשר לומר שלא שם בו כל המראות אלא מקצתן והות' מהם, לכך נאמר במראת לומר מכלם נעש' הכיור וכנו, כמו שנכתוב לקמן בפ' פקודי (סי' זה פסוק ל'). בשם הרמב"ן ז"ל: הצבאת, שהיו נאספות ובאות לבאות לתת מראותיהן, להעשות בהן כל הכיור וכנו, כי התנדבו בשמח' לעבודת ה': פתח אהל מועד, לא נעשה עדיין אוהל המשכן, אולי על אהל משה יודבר שקראו אהל מועד, ואמר שלשם הביאו נדבותיהן והוא קבל מהן (מדברי הרמב"ן ז"ל), ואונקל' תרגם דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא, ולא תרגם תיבת הצבאת כלל, ויב"ע תרגם נשי' צניעותה, ובעידן דאתין לצלא' בתרע משכן זימנא וכו'. והירושלמי תרגם בחזית נשי' צניעתא דהוון צניען וכו', יתכן שתרגמו המלה מלשון עבוד', יאמר שהיו באות אחר כך יום יו' אל מקום נדבתן, לעבוד את ה', להתפלל שם ולשמוע דברי המצות: (יח) לעמת קלעי החצר, כמדת

הֶחָצֵר׃ (יט) וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם
אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (כ) וְכָל־
הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב
נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס
(כא) אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת
אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם
בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ (כב) וּבְצַלְאֵל
בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה
אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

תרגום אשכנזי

האָך אלס דיא אומהענגע דעס פֿאָרהאָפֿס. (יט) דאַצו פֿיער זיילען נעבסט פֿיער קופּפֿערנען פֿיסען, דיא האקען, אונד דיא בעלעגונג איהרער קנייפֿע אונד שטאנגען וואַרען זילבערן. (כ) אונד אללע נעגעל צור וואָהנונג אונד צום פֿאָרהאָף אומהער ווארער קופּפֿערן. (כא) דיזעס זינד דיא בערעכנונגען פֿיר דיא וואָהנונג, נעמליך דיא וואהנונג דעס צייגניסעס, דיא אויף משה'ס בעפֿעהל בערעכנעט וואָרדען, דאז געשעפֿט דער לוים דורך איתמר, דען זאָהן דעס פּריכטערס אהרן. (כב) בצלאל, זאָהן אורי, זאָהן חור, אוים דעם שטאממע יהודה, פֿערפֿערטיגטע אללעס, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען.

תרגום אונקלוס

חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵיל סְרָדֵי דָרְתָּא׃ (יט) וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסָמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָה דִנְחָשָׁא וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ (כ) וְכָל סִכַּיָא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא׃ (כא) אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל מֵימְרָא דְמשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ (כב) וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יָת כָּל דִּי

רש"י

(כא) אלה פקודי. בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדות. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבודת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסור' ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקי' איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו. (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה לו אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשו' תחלה כלים ואח"כ משכן (לא לענין נוי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורה ידיעות ואח"כ

באור

קלעי החצר: (כא) פקודי. חשבון הכסף והזהב והנחושת, כמו שאמרו רז"ל משנגמר' מלאכת המשכן אמר להם משה לישראל בואו ואעשה לפניכם חשבון: עבדת הלוים, פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסור' ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים, איש איש למשאו המופקד עליו, כמו שאמר בפ' נשא (רש"י ז"ל), ולהם מסר משה את המשכן וכליו במספר ובמשקל: ביד איתמר, הוא הי' פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבוד' שעליו (רש"י). ויתכן שעל הפקודים ועשיית החשבון אמר שהי' עבוד' מסור' ללוים על פי משה, ונעש' ע"י איתמר, שהוא קבל הכל בחשבון ומנין ומשקל מיד האומנים הראשיי והם בצלאל ואהליאב שיזכור, כי הם היו כותבים בכל יום מה שהביאו העם על יד הנדבה, ונתנו את החשבון הזה, וכן כתב הר"י, וכן התורגם בל"א, (כב) את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן (כצ"ל וכן הנוסחא בכ"י שבידי, אלא אשר צוה ה', אפי' דברים שלא שמע מרבו הסכימ' דעתו

(כג) וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ: ס (כד) כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: (כה) וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים

תולדות אהרן וכסף נכורית ה' ח':

תרגום אשכנזי

(כג) מיט איהם אהליאב, זאָהן אחיסמך, אוים דעם שטאממע דן, ווערקמייסטער, זיננרייכער קינסטלער, אויך קונסטשטיקקער אין בלויער, פורפורפאַרבער, האָכראָטהער וואָללע אונד ליינען גארן. (כד) אללעס גאָלד, וועלכעס צור ארבייט פערברויכט וואָרדען, אין דער ארבייט צום הייליגטהום, אללעס אויפגענאָממענע גאָלד נעמליך וואר צוזאממען ניין אונד צוואנציג ככר אונד זיבען הונדערט אונד דרייסיג שקל נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס. (כה) דאז זילבער פאָן דען מוסטערונגען דער געמיינע, הונדערט ככר, טויזענד זיבען הונדערט פינף אונד זיבענציג שקל, נאך דעם געוויכטע דעם

תרגום אונקלוס

פַּקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (כג) וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגָּר וְאוּמָּן וְצַיָּיר בִּתְכֶלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא: (כד) כָּל דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבִיד לַעֲבִידְתָּא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אֲרָמוּתָא עַשְׂרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: (כה) וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף

רש"י

צווי הקדשים וצווי משה דהיינו ע"ה ריש ויקהל תחל' המשכן ואהלו ואח"כ הכלים הא איירי לענין צווי לפועל איך יפעול כסדר. ותמצא בפרש' כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגומר הוזכר תחלה את אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה [ברכות נ"ט] וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין. וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגומר וקבל מה שידבר עמהם. והאי קרא מדכתיב אשר צוה את משה חזינן דהיה מצוה להם בהיפך. ודוק היטב) אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחלה בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמר לו משה בצל אל היית כי בוודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ

באור

כמה שנאמר למשה בסיני. ע"כ נוסח לשון רש"י ז"ל בשני כ"י שבידי. והוא מירושלמי דפא' ובנוסח שבדפוס נוסף עליו מימרא דר' יונתן בברכות (דף נ"ה ע"א), שאף במקום ששני משנו ממה שנאמר לו, הי' בצלאל יודע דעת עליון, ועשה כאשר צוה ה' את משה: (כד) ככר. ששים מנה, ומנ' של קודש כפול הי' (כן הוכיחו רז"ל בבכורות (דף ה' ע"א) מקרא דיחזקאל (מ"ה י"ב), שנאמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשר' וחמש' שקל המנ' יהי' לכם, עשרים וחמש' ועשרים הרי מ"ה ועשר' וחמש' הרי ששים. ומנ' של חול מאה דינרין שהם כ"ה סלעים, או שקלים האמורים בתור', וחכמים הוסיפו עליו שתות מלבר, ונעש' שלשים שקלים, ואחרי שהכתוב אומר במנ' של קודש ששים שקלים הרי הוא כפול), הרי הככר (של קודש) מאה ועשרים מנ' (של חול), והמנה (של חול) כ"ה סלעים, הרי ככר של קודש שלשת אלפי' שקלי', לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינ' משלשת אלפים, שאין מגיעין לככר ע"כל רש"י ז"ל, והכונ' על מה שאמר הכתוב וכסף פקודי העד' מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמש' ושבעים שקל ובנחשת הוא אומר ונחשת התנופ' שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל, שכל

הייליגטהומס, (כו) נעמליך איין בקע אויף יעדעם קאָפּף גערעכנעט, דיזעס איזט איין האלבער שקל נאך דעם געוויכטע דעם

שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ (כו) בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל

תולדות אהרן בקע בכורות שם:

רש"י

מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים. שפחותין במניינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכן עלה מניינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי

תרגום אונקלוס

וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ (כו) תִּקְלָא

באור

השקלים הפחותין במנין משלשת אלפים נמנין בפרוטרוט בפני עצמן ולא עלו בסכום ככרי הקודש. ואלו הי' ככר הקודש אלף וחמש מאות שקל כשל חול, הרי אלף ושבע מאות וחמש' ושבעים שקל עולי' לככר ושני מאות וחמש' ושבעים שקל, וכן אלפים וארבע מאות שקל עולי' לככר ותשע מאות שקל (ואף שחז"ל (בבכורות שם), דהו הראי' בזאת ואמרו הלמא כללי ופרטי דרבי דככרי קחשיב, פרטי זוטי דככרי לא קחשיב, כלומר שלא חשב ככרים אהדי', כי אם העילי' לעשר. הנה לא הית' כוונת' אלא שמשם לבד אין ראי' מכרחת שהמנה של קודש כפול ואולם אחרי שהוכיחו שם מקרא דיחזקאל שהדבר כן הוא, א"כ אין השקלים הפחותין במנינם מג' אלפי' עולים לככר, ומעתה אין ספק שלכך מנאם הכתוב בפני עצמם ולא נצטרך עוד לדחוק דפרטי זוטי לא קחשיב, כנ"ל בכוונת רש"י ז"ל להסיר מעליו תמיהת הרא"ם ז"ל.

והנה שש מאות אלף חצאים הרי הן ג' מאות אלף שקלים שלמים, הרי מאת ככר, והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאים עולים אלף ושבע מאות, וע"ה שקלים: (כו) בקע. הוא מחצית השקל, לפי שנבקע מהשקל: לשש מאות אלף וגו', כך הי' מספר בני ישראל כפי מנין חצאי השקלים שנתנו לתרומת האדנים. והנה במנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א' מ"ו), גם שם היה כמספר הזה, וא"א לומר שהמנין הנזכר כאן הוא האמו' בחומש הפקודים, שהרי נאמר בו באחד לחדש השני (שם א' א'), והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון, שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' (לקמן מ' ב'), ומשקלי המנין הנזכר פה נעשו האדנים, הא למדת שתים היו, אחת בתחלת נדבתן אחר מעשה העגל, וזה היה אחר יוה"כ בשנה ראשונה, ואחת בשנ' שני' באייר משהוקם המשכן (רש"י פ' כי תשא לעיל ל' ט"ז).

ודע שהמספר הנאמר בחומש הפקודים הי' חוץ משבט לוי שלא נמנה עמהם. כדכתיב שם והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם (במדבר א' מ"ז). ופה בתרומת האדנים הדבר בספק אם הי' שבט לוי מן הנותנים והנמנים, ולא נאמר אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל (שם מ"ט), כי אם אחר הקמת המשכן, או אם נבחר השבט ההוא מקודם לכן, ובא הלוי ההוא גם במנין הראשון. ותלוי בפלוגתא דתנאי (זבחים דף קט"ו ע"ב), מתי פסקה העבוד' בבכורות, וכך אי' שם: יתיב רב הונא בר רב קטינא קמי' דרב חסדא, וקא קרי וישלח את נערי בני ישראל וגו' (לעיל כ"ד ה') [ומפרש דאלו הבכורות (כך הוסיף בו רש"י)], אמר לי' הכי אמר רב אסי ופסקו, פי' רש"י ואותו היום פסקה העבודה מן הבכורות שמסיני נצטוו על הכהונ' כדיליף לקמן, ושמשו נדב ואביהוא כל אותה שנה ראשונ' עד שהוקם המשכן ומתו, לישנא אחרינא הכי אמר רב אסי ופסקי', צריך להפסיק כאן נגינת טעם המקרא באתנחתא, ולא יקרא בטעם פשטא כמו שאנו קורים אותו, דכשהוא נקר' בטעם פשטא, משמע שקריאת נערי בני ישראל דבק על ויעלו עולות, משמע שהם העלום. אבל כשאתה קורא באתנחתא עומדת התיב' לבד', ואינה דבק' על ויעלו, ויש לומר שלא שלח' אלא להביא הקרבנות ולעמוד עליהם, ויעלו עולות אותם שכשרי' להעלותם. דהיינו נדב ואביהוא, משבאו לסיני הופרשו הכהנים כדיליף לקמן עכ"ל. ומסיק תנאי היא דתני' וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (שם י"ט כ"ב), ר' יהושע בן קרח' אומר זו פרישות בכורות (הזהיר את הבכורות להפרש מן ההר). רבי אומר זו פרישות נדב ואביהוא (כלומר לא נקראו הבכורות הכהנים, אלא מי שהם הכהנים הנגשים אל ה' שהוזהרו כאן לפרוש מן ההר, זה נדב

הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת

הייליגטהומס; פיר יעדען דער דורך דיא מוסטע-רונג גינג פאן צוואנציג יאהר אונד דאריבער, אונד צוואר פיר זעכסמאל הונ-דערט אונד דרייא טוי-

תרגום אונקלוס

לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ

רש"י

השקלים של שש מאות אלף היו מאה ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי הן מאת ככר והשלשת אלפים וחמש

באור

ואביהוא שנעשו בסיני כהנים, והם הנגשים אל ה' להקריב קרבנו' רש"י) עכ"ל. מעתה לדעת ר"י בן קרח', דסתם מתני' כוותי' (שם דף קי"ב ע"ב) עד שלא הוקם המשכן העבוד' בבכורו', ומשהוקם המשכן העבודה בכהנים, והי' א"כ שבט לוי מכלל הנותנים בקע לגלגלת לבד תרומת האדנים, והנמנים ע"י חצאי השקלים ההם, כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם עד לאחר הקמת המשכן, ומשנבחר השבט ההוא בא הלווי על המנין השני, ונאמר לו אך את מטה לוי לא תפקד כמו שאחז"ל כדי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו, וגם המנין השני הי' ע"י בקע לגלגלת, והיו שומרים חצאי השקלים ההם לקנות בהם קרבנו' צבור. אם יעדרם והית' הנתי' ההיא דומה לתרומת חצאי שקלים של חובה שנהגו בה ישראל אחר שבאו לארץ, ולכן קראוה חז"ל בשם תרומ' חצאי שקלים של חובה. אף שאין הדמיון מכל וכל, לפי בכל זמן שהיו ישראל במדבר לא הקריבו עולה וזבחים [אם שלא הקריבו כלל, כמ"ש ר' אליעזר (חגיגה דף ו' ע"ב) מקרא דהזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה' כ"ה), או שלא הקריב אלא שבטו של לוי שלא עבד ע"ז, כדברי ר' עקיבא (שם)], ולא היתה הנתי' ההיא מבני שלש עשרה שנה ומעל' כחובת מחצית השקל אל כל בני ושני', ולא השבט לוי כלל, כי לא היתה אלא לצורך המנין (כן העלה רא"ם בתחלת פ' כי תשא. ולפי השיטה הזאת צריכי' אנו לומר שנתרבה מספר בני ישראל בין מנין הראשון לשני כמספר השבט שיצא מכללם. מלבד המתי' שמתו מהם מתחלת י"ב עד א' באייר, וצ"ל שבא להם הרבוי ההוא ע"י האנשים שהשלימו שנתם תוך כך ובאו לכלל עשרים. ואירע הדבר שהי' מספר המשלימים ההם מכוון עם מספר שבט לוי והמתים מהעם בשבעה חדשים. והי' מספר חצאי השקל בשני המנינים שוה. ואף שהכלל אתנו שליציאת מצרים מונין מניסן ולשנות עולם מתשרי, וא"כ למנין שנות עולם לא נתרבה מנין השנים בין י"ב של השני' הראשונ' לחדש אייר של השני' השנית ליציאת מצרים, וכל הנולדים מתשרי ועד אייר לא השלימו שנתם עד תשרי שהוא החדש השביעי של השני' השנית ליציאת מצרים. מ"מ יתכן לומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל בריש פ' כי תשא שמנין שנות בני אדם אינו לא מניסן ולא מתשרי, כי אם לכל אחד מיום הולדו. וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנים מעת לעת בערכין ובבתי ערי חומה ובשדה' אחוז' ושם בעבד עברי, כמ"ש הז"ל במס' ערכין (דף י"ח ע"ב). וא"כ רבו המגיעים לכלל עשרים בין מנין למנין. כל זה לשיטת ר"י בן קרחה:

ולשטת רבי היתה העבודה בבמות משעת מתן תורה ואילך, אם שפסק' העבוד' בבכורות מיום ההוא והלא' אחרי שהקריבו נערי בני ישראל תחת ההר עולות וזבחים (והוא לשון ראשון של רש"י), או שלא נשלחו נערי בני ישראל גם ביום ההוא כי אם להביא הקרבנות ולעמוד עליהן, והמעלים היו נדב ואביהוא (והוא לשון שני של רש"י ודברי הרא"ם שכתב בשם חז"ל שנערי בני ישראל הם נדב ואביהוא תמוהים), כי מסיני נלקחו על הכהונה, וא"כ כבר נבחר שבט לוי להיות לגיון של מלך, ושלא לבא במספר העם, והלווי של אך את מטה לוי לא תפקד כבר נצטווה בו במנין הראשון. אלא שמפני שלא נכתב המנין הראשון בתור' בפירוש, לא הי' מקום שיכתב הלווי ההוא עד המנין השני:

מעתה מספר השש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים הנזכרים פה במנין הראשון גם הוא חוץ משבט לוי. ובאו המשלימים את שנתם במקום המתים מהעם בין

וַחֲמִשִּׁים׃ (כז) וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף
לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי
הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר
כִּכָּר לָאָדֶן׃ (כח) וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע
הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים
לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם׃
(כט) וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר
וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃ (ל) וַיַּעַשׂ
בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת
מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת

ת"א ויהי סס סס: האלף סס סס: ונחשת סס סס:

זענד, פֿינף הונדערט אונד פֿינפֿציג. (כז) הונדערט ככר זילבער ווארדען אנגעווענדעט, דיא פֿיסע אין דעם הייליגטהום אונד אם איננערן פֿאָרהאנג צו גיסען, הונדערט פֿיסע אויס הונדערט ככר זילבער, צו יעדעם פֿוס איין ככר. (כח) פֿאָן דען איינטויזענד זיבען הונדערט פֿינף אונד זיבענציג שקל פֿערפֿערטיגטע מאן דיא האקען צו דען זיילען, בעלעגטע איהרע קנייפֿע דאמיט, אונד מאכטע דיא רייפֿען דאפֿאָן. (כט) דאז אויפֿגענאָממענע קופּפֿער זיבענציג ככר, צווייא טויזענד פֿיער הונדערט שקל. (ל) דארויס פֿערפֿערטיגטע מאן דיא פֿיסע צום איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטס, דען קופּפֿערנען אלטאר אונד דאז קופּפֿערנע זיבווערק דאראן, אויך אללע גערעטהע דעם אל-

רש"י

מאות וחמשים אלפים עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שבכולן כתיב וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כסף:

תרגום אונקלוס

מְאָה וְחַמְשִׁין: (כז) וַהֲוָאָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי קוּדְשָׁא וְיָת סַמְכֵי פָּרוּכְתָּא מְאָה סַמְכִין לִמְאַת כִּכְּרִין כִּכְּרָא לְסַמְכָא: (כח) וְיָת אַלַף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּשׁ יָתְהוֹן: (כט) וּנְחָשׁ אֲרָמוּתָא שַׁבְעִין כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה סִלְעִין: (ל) וַעֲבַד בַּהּ יָת סַמְכֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא

באור

מנין למנין כמ"ש הרמב"ן ז"ל בתחלת פ' כי תשא, או כאמר כמ"ש רש"י ז"ל, ובפי מה שבאר הרא"ב ז"ל את דבריו, שלשנות בני אדם מונין מתשרי, ודוקא לערכין ויתר הדינים הנזכרים הוא דהוי מעת לעת, אבל מנין שני נח ושנות הדורות מתשרי מנינן, כמ"ש חז"ל בפ"ק דר"ה (דף י"ב ע"א). ובמדרש רבה אמרו בפירוש גבי ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף (במדבר א' מ"ו), שאין מונין להם אלא מתשרי שהוא ר"ה לבריאתו של אדם הראשון, וא"כ לא היה שם אדם שבא לכלל עשרים בין מנין למנין, ועל כרחינו לומר שלא מת מבני ישראל אף אחד בין מנין הראשון לשני, ויהי' זה נס ופלא גדול, אלא שכל ענייני דור המדבר היו שלא כמנהג העולם, ואין להתפלא אם יהי' גם זה יוצא חוץ מגדר התולדות: (כז) לצקת, מקור מבעלי היו"ד כמו לרדת, וענינו כתרגומו לאתכא: אדני הקדש ואת אדני הפרכת, יקרא הכתוב המשכן קדש, והבדיל הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים (הרמב"ן): (כח) וצפה ראשיהם, של עמודים מהם, שבכולם כתיב וצפוי ראשיהם וחשקיהם כסף (לעיל פסוק י"ט) (רש"י): (ל) ויעש בה וגו', לא הזכיר הכיור וכנו. כי לא נעשה במשקל, אבל כל המראות שהביאו הנשים בנדבות שם בהם, ולא ידע משה משקלו (הרמב"ן), וכבר כתבנו למעלה סוף פ' ויקהל (שם פסוק ח')

אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ (לא) וְאֶת־
אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר
הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־
כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃
לט (א) וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ
וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר
לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ שני חמישי
(ב) וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

תרגום אונקלוס

דִנְחָשָׁא דִי לֵיהּ וְיָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא׃ (לא) וְיָת סַמְכֵי דַרְתָּא
סְחוֹר סְחוֹר וְיָת סַמְכֵי תְּרַע דַּרְתָּא וְיָת כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
סִכֵּי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר׃
לט (א) וּמִן תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִי לְאַהֲרֹן
כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (ב) וַעֲבַד יָת אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא

טארס. (לא) דיא פֿיסע דעם פֿאָרהאָפֿס אומהער, אונד דיא פֿיסע צום איינגאנג דעם פֿאָרהאָפֿס, אויך אללע נעגעל דער וואָהנונג, אונד אללע נעגעל דעם פֿאָרהאָפֿס אומהער.
לט (א) פֿאָן דער בלויען, פירפירראָטהען אונד דאָכראָטהען וואָללע מאכטען זיא טיכער צום איינפאקקען, צום דיענסט דעם היילּיגטהומס, אויך דיא הייליגען קליידער פֿיר אהרן, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ב) מאן מאכטע דען מאנטעל פֿאָן גאָלד, בלוי־

רש״י

לט (א) ומן התכלת והארגמן וגו׳. שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים המכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק

באור

שזהו טעם אמרו במדלת הגבאת, ולא כמ״ש הרלב״ע שהוא כמו ממדלת הגבאת, כי יש הבדל בין הודלת הבי״ת להודלת המ״ם, ע״ש. והנה בפסוק כ״ד כאן כתב הרלב״ע. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה, והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב, גם ככה הכפור׳ וזהב הארון ומזבח הקטורת. ואין זה נכון, כי המנו׳ היתה כלה זהב, ולא כן הארון רק לפני זהב הוא מבית ומחוץ, וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם, והכפורת הית׳ זהב כלה, וכפי מה שקבלו אבותינו ככר אחד הית׳ כי אדכ׳ דב ודהב׳ רב. ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים והכ׳ הזכיר כי על ככף החיוב הי׳ עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים, וזה לזכרון לבני ישראל, ומי יוכל לשער כמה זהב לפני כל כלי המשכן עכ״ל. וכ״כ הרמב״ן ז״ל שלא ספר בפרשה מה נעשה בזהב, כי הזהב ממנו ב״ד איתמר לפני הקרשים והבריחים, וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב. והנה בעבור שלא ידע לפני כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במכין ובמשקל עכ״ל. ובילקוט (רמז תכ״ד) נתנדבו זהב ככריים (נ״ל תשע ועשרים ככר) ושבע מאות ושלשים שקלים, ממנו עשו את הארון ואת הכפורת ואת הכרובים ואת המנורה וכל כליה, שלחן וכליו. ולפני את המזבח, ועשו את כל כליו זהב, וקללו ממנו לעשות לפרוכת ולפני את הקרשים ובריחי׳ ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות ע״כ. והנה כל זה נכלל באמרו כל הזהב העשוי למלאכ׳ בכל מלאכת הקדש (לעיל פסוק כ״ד):
לט (א) ויעשו את בגדי הקדש וגו׳, כלל ואח״כ יפרט אותם: (ג) וירקעו, כמו לרוקע הארץ (תהלים קל״ו ו׳), כתרגומו ורדידו טסין, היו מרדדין מן הזהב, אשטנ״דרא

וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: (ג) וַיְרַקְּעוּ
אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת
בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן
וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב: (ד) כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת
עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָו חֻבָּר: (ה) וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ
אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס
(ו) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת
מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם
עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ז) וַיָּשֶׂם אֹתָם

קצותיו קרי

תולדות אהרן וקצץ יומא ע"ב א': לעשות סס סס:

תרגום אשכנזי

ער, פורפורראָטהער, דהאָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעס גארן. (ג) זיא פלעטטעטען נעמליך גאָלדבלעכע אונד שניטטען פֿאַדען דאראוס, אום זאָלכע צווישען דער בלויען, פורפורראָטהען אונד האָכראָטהען וואָללע, וויא אויך דעם ליינענגארן צו פֿעראַרבייטען נאך זיננרייכער קונסטארבייט. (ד) שולטערשטיקקע האבען זיא דאראן געמאכט, דאדורך איזט ער אן ביידען עקקען בעפֿעסטיגט וואָרדען. (ה) אונד דאז גירטעלבאנד דעס מאנטעלס, וועלכעס דאראן זאס, מיט איהם פֿאָן גלייכער ארבייט אויס איינעם שטיקקע פֿאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, דהאָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעס גארן, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ו) זיא מאכטען פֿערנער צווייא שהם שטיינע, אומרינגט פֿאָן גאָלדענע איינפֿאססונגען, אויסגעשטאָכען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, נאך דען נאמען דער קינדער ישראל'ס. (ז) דיזע זעטצטע מאן

רש"י

מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו. כמו לרוקע הארץ [תהלים קל"ו] כתרגומו ורדידו פחין היו מרדדין מן הזהב אשטנ"דרא בלע"ז Etender,Estendre: (חויסדעהנען) פחין דקות. כאן היה מלמדך היאך היו

תרגום אונקלוס

וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: (ג) ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אומן: (ד) כתפין עבדו ליה מלפפין על תרין סטרוהי מלפף: (ה) והמין תקוניה די עלוהי מניה הוא כעובדיה דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא די פקיד יי ית משה: (ו) ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן דדהב גליפן כתב מפרש על שמהת בני ישראל: (ז) ושוי יתהון על

באור

בלע"ז וצל"א (חויסדעהנען), פחין דקות, כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין. מרדדין פחי' דקין, וקוצצין מהן פתילים לאורך הפח לעשות אותן פתילין תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד, שנאמר בהם זהב, חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת, וכן עם כל מין ומין, שכל המינין חוטין כפול ששה, והזהב חוט שביעי עם כל אחד מהן (רש"י). וכתב הרמב"ן לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולת בכאן, והראוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וגו' מעשה חושב כתפו' עשו לו וגו', כי כן הדרך בכלם. ויתכן שספר בכאן המחשבה שחדשו בחוטי הזהב, כי הי' תמה בעיניהם להיו' זהב טווי ושזור, כאשר יעשו בצמר ופשתים, כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן: (ו) ויעשו את אבני השהם, כדרך תקון. כמו וימהר לעשות אתו (בראשית י"ח ז') הרמב"ן:

עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ
(ח) וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב
כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ (ט) רָבוּעַ הָיָה
כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת
רָחְבּוֹ כָּפוּל׃ (י) וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה
טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת
הַטּוּר הָאֶחָד׃ (יא) וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ
סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ (יב) וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם
שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ (יג) וְהַטּוּר הָרְבִיעִי
תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת
מִשְׁבְּצֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃ (יד) וְהָאֲבָנִים
עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃

אויף דיא שולטערבלעטטער דעם מאנטעלס, שטיינע דעם אנדענקענס פֿיר דיא קינדער ישראל'ס, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ח) מאן מאכטע דאז שילד, קונסטוועבעראַרבייט, וויא דיא ארבייט דעם מאנטעלס פֿאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גארן. (ט) פֿיערעקיג, דאָפּפעלט איבעראיינאנדער מאכטען זיא דאז שילד, דיא לענגע איינע שפאננע, אונד דיא ברייטע אויך איינע שפאננע, דאָפּפעלט איבעראיינאנדער. (י) זיא זעטצטען היניין פֿיער רייהען עדעלגעשטיינע, איינע רייהע אדם פטדה אונד ברקת; דיזעס איזט דיא איינע רייהע. (יא) דיא צווייטע נפך, ספיר אונד יהלם. (יב) דיא דריטטע לשם, שבו אונד אחלמה. (יג) אונד דיא פֿיערטע תרשיש, שהם אונד ישפה, פֿאָן גאָלדענען איינפֿאססונגען אומגעבען, וואָ זיא איינגעזעטצט וואורדען. (יד) דיא שטיינע וואַרען נאך אנצאהל דער נאמען דער קינדער ישראל'ס, צוואָלף נאך אנצאהל איהרער נאמען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, יעדען שטאַם נאך זיינעס נאמען, זאָ נאך צוואָלף שטעממען.

תרגום אונקלוס

כתפי אפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית משה׃ (ח) ועבד ית חושנא עובד אומן כעובד אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר׃ (ט) מרבע הוה עיף עבדו ית חושנא זרתא ארכיה וזרתא פותיה עיף׃ (י) ואשלימו ביה ארבעה סדרין דאבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סדרא חד׃ (יא) וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום׃ (יב) סדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עגלא׃ (יג) וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתירי משקען מרמצן דדהב באשלמותהון׃ (יד) ואבניא על שמהת בני ישראל אינון תרתי עשרי על שמהתהון כתב מפרש בגלוף דעזקא גבר על שמיה לתרי עשר שבטין׃ (טו) ועבדו על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי׃ (טז) ועבדו

רש"י

שזורין את הזהב עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים מעורבות עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנאמר בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינים חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד:

(טו) וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת
גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃
(טז) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי
טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת
עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (יז) וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי
הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־
קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (יח) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי
הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת
וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃
(יט) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־
שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־
עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃ (כ) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי
טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת
הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת
מֶחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃
(כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־
טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת
עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל

(טו) זיא מאכטען אן דען שילד קעטטען אן דען ענדען, פאָן געפלאָכטענער ארבייט, פאָן ריינעם גאָלדע; (טז) מאכטען צוויא איינפאססונגען פאָן גאָלד אונד צוויא גאָלדענע רינגע, בעפעסטיגטען דיאביידען רינגע אן דיא ביידען עקקען דעס שילדס. (יז) בראכטען דיא ביידען געפלאָכטענען גאָלדענען קעטטען אין דיא ביידען רינגע אין דען עקקען דעס שילדס, (יח) אונד דיא ביידען ענדען דער ביידען קעטטען בעפעסטיגטען זיא אן דיא איינפאססונגען; דיזע זעטצטען זיא אן דיא שולטערבלעטטער דעס מאנטעלס איף דיא פאָרדערזייטע. (יט) מאכטען נאָך צוויא גאָלדענע רינגע, אונד בעפעסטיגטען זיא אן דיא איבריגען ביידען עקקען דעס שילדס, נעמליך אן דען זוים, אן דיא איננערע זייטע געגען דעם מאנטעל צו. (כ) אונד אבערמאלס צוויא גאָלדענע רינגע, דיזע זעטצטען זיא אן דיא ביידען שולטערבלעטטער דעס מאנטעלס אונטערהאלב דעס שילדס איף דיא פאָרדערזייטע, אין דיא געגענד, וואָ דער מאָנטעל בעפעסטיגט ווירד איבער דעם גירטעלבאנד דעס מאנטעלס. (כא) זיא שנירטען דאז ברוסטשילד אן, אוים זיינען רינגען אין דיא רינגע דעס מאנטעלס, מיט איינער שנור פאָן בלויער וואָללע, דאמיט דער שילד פעסט בלייבע אן דעם גירטעל דעס מאנטעלס, אונד

· תרגום אונקלוס

תַּרְתֵּין מְרַמְצָן דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַבוּ יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ (יז) וִיהַבוּ תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ (יח) וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי יְהַבוּ עַל תַּרְתֵּין מְרַמְצוּתָא וִיהָבִינוּן עַל כַּתְפֵי אֵיפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ (יט) וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵיפוֹדָא לְגָיו׃ (כ) וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבִינוּן עַל תַּרְתֵּין כַּתְפֵי אֵיפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מְעִילָוֵי הֶמְיַן אֵיפוֹדָא׃ (כא) וְאַחֲדוּ יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵיפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵיפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת

האפד כאשר צוה יהוה את־משה: פ
שלישי ששי (כב) ויעש את־מעיל האפד
מעשה ארג כליל תכלת: (כג) ופי־
המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו
סביב לא יקרע: (כד) ויעשו על־שולי
המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת
שני משזר: (כה) ויעשו פעמני זהב טהור
ויתנו את־הפעמנים בתוך הרמנים
על־שולי המעיל סביב בתוך
הרמנים: (כו) פעמן ורמן פעמן ורמן על־
שולי המעיל סביב לשרת כאשר
צוה יהוה את־משה: ס (כז) ויעשו את־
הכתנת שש מעשה ארג לאהרן

ת"א ויעש זבחים פ"ח ב': ויעשו יומא ע"ח א': הכתנת שם ב':

דער שילד ניכט וויכע פאָן דעם מאנטעל, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (כב) מאן מאכטע דען אונטערראָק אונטער דעם מאנטעל פאָן וועבערארבייט, גאנץ פאָן בלויער וואָללע. (כג) אָבען אם אונטערראָק איינע אָפפנונג, וויא דיא אָפפנונג איינעס פאנצערהעמדס, אן דיזער אָפפנונג איינע באָרטע אומהער, דאמיט ער ניכט צערייסע. (כד) זיא מאכטען אונטען אם זוימע דעם אונטערראָקס גראנאטעפפעל פאָן בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע געצווירנט; (כה) מאכטען שעללען פאָן ריינעם גאָלדע, בעפעסטיגען דיא שעללען צווישען דען גראנאטעפפעלן, רונד אומהער אן דעם זוימע דעם אונטערראָקס צווישען דען גראנאטעפפעלן, (כו) נעמליך שעללע אונד גראנאט, שעללע אונד גראנאט, אם זוימע דעם אונטערראָקס אומהער; צור אמטספערריכטונג, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (כז) זיא מאכטען דיא לייבראָקקע אוים ליינען, וועבערארבייט פיר

תרגום אונקלוס

משה: (כב) ועבד ית מעילא דאיפודא עובד מחי גמיר תכלא: (כג) ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שריין תרא מקף לפומיה סחור סחור דלא יתבזע: (כד) ועבדו על שפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר: (כה) ועבדו זגין דדהב דכי ויהבו ית זגיא בגו רמוניא על שפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא: (כו) זגא ורמונא זגא ורמונא על שפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא די פקיד יי ית משה: (כז) ועבדו ית כתונין דבוצא עובד מחי לאהרן ולבנוהי: (כח) וית מצנפתא דבוצא וית שבח קובעיא דבוצא וית מכנסי בוצא דבוץ שזיר:

באור

(כב) כליל תכלת, כלו תכלת, והוא סמוך: (כח) פארי המגבעות, תפארת המגבעו' המגבע' המפוארין (רש"י), והכוונה שפארי הוא שם המקרה בסמיכות הרבים, ובא תחת שם התואר, וענינו מגבעות מפוארין, כי כן דרך לה"ק להשתמש בשם המקרה בסמיכות תחת שם התואר, ועל הרוב יהי' השם ההוא נסמך, כמו לאבני חפץ (ישעי' כ"ד י"ב). והוא אבנים נחפצים. ואיש תבונות (משלי י"א י"ב) ענינו איש מבין, ופעמים יהיה הסמוך, כמו מקצר רוח (לעיל ו' ט'). תפארת עזמו (תהלים פ"ט י"ח), תכלית שנאה (שם קל"ט כ"ב), כליל תכלת (לעיל פסוק כ"ב), וכן כאן, יתכן לומר תפארת המגבעות, ומגבעות התפארת, אלא שיש הבדל ביניהם, שלו אמר מגבעות התפארת, הי' במשמע שיש מגבעות שאינן של תפארת, והבדיל אלו שהן תפארת, לכך אמר תפארת המגבעות, או פארי המגבעות, שכל המגבעות הן פאר לאדם, כשהן עולות על הראש:

ולבניו: (כח) ואת המצנפת שש ואת־
פארי המגבעת שש ואת־מכנסי הבד
שש משזר: (כט) ואת־האבנט שש
משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני
מעשה רקם כאשר צוה יהוה את־
משה: ס (ל) ויעשו את־ציץ נזר־הקדש
זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי
חותם קדש ליהוה: (לא) ויתנו עליו
פתיל תכלת לתת על־המצנפת
מלמעלה כאשר צוה יהוה את־
משה: ס (לב) ותכל כל־עבדת
משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל

תרגום אשכנזי

אהרן אונד זיינע זאָהנע. (כח) דען בונד אוים ליינען, דיא פראכט דער האָהען מיטצען אוים לייניען, אונד דיא ביינקליידער אוים געצווירנטעם גארן. (כט) איך דיא גורטע אוים געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע נאך שטיקקערארבייט, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (ל) זיא מאכטען דאז שטירנבלעך, דיא הייליגע קראָנע פאָן רייגעם גאָלדע, שריבען דארויף אין דער שריפט דער געשטאָכענען זיגעל **דעם עוויגען הייליג.** (לא) מאכטען דאראן איינע בלויע שנור, זיא אָבען איבער דען בונד אנצוברינגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (לב) אלס נון דיא אַרבייט אן דער וואָהנונג דעם שטיפטסצעלטס פאָללינ פערטיג וואר, אונד דיא קינדער ישראל'ס זאָלכע

רש"י

(כח) ואת פארי המגבעות. תפארת המגבעות. המגבעות המפוארות: (לא) לתת על המצנפת מלמעל'. וע"י הפתילים היה מושיבין על המצנפת כמין כתר וא"ת לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה והוא על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי גם כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר ושמת אותו על פתיל תכלת [שמות כ"ח] ואומר שני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו דכן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובגמ' יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שהן קושרו ותולהו במצנפת כשהיה בראשו ושני חוטין בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר לאחוריהם השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגומר וע"כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החושן היו ב' טבעות ובב' כתפות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו וע"פ פחות משנים א"א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה

תרגום אונקלוס

(כט) וית המיינא דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי עובד צייר כמא די פקיד יי ית משה: (ל) ועבדו ית ציצא כלילא דקודשא דדהב דכי וכתבו עלוהי כתב מפרש קודשא ליי: (לא) ויהבו עלוהי חוטא דתכלא למתן על מצנפתא מלעילא כמא די פקיד יי ית משה: (לב) ושלימת כל עיבידת משכנא משכן זימנא ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן

באור

(לב) ותכל. כמו ותגמר מגזרת בנימין (בראשית מ"ב ל"ד): ויעשו בני ישראל, את המלאכה,

כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן
עָשׂוּ׃ פ רביעי
(לג) וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־
הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו
בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃ (לד) וְאֶת־מִכְסֵה
עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה
עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
(לה) אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת
הַכַּפֹּרֶת׃ (לו) אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ (לז) אֶת־הַמְּנֹרָה
הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה
וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃
(לח) וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח
הָאֹהֶל׃ (לט) אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־
מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־

בריח׳ ק׳

פֿערפֿערטיגט האטטען, נעמליך אללעס פֿערפֿערטיגט האטטען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (לג) בראכטען זיא דיא וואָהנונג פֿאָר משה, דאז צעלט אונד אללע זיינע גערעטהע, שפאנגען, ברעטטער, ריגעל, זיילען אונד פֿיסע. (לד) דיא דעקקע פֿאָן ראָטהגעפֿערבטען וידרערפֿעללען, דיא דעקקע פֿאָן תחשים פֿעללען, דען פֿאָרהאנג צור אבשיידונג דעס אללערהייליגסטען. (לה) דיא לאדע דעס צייגניסעס נעבסט שטאנגען אונד דעקקעל. (לו) דען טיש, אללע גערעטהע דאצו, אויך דאז שויאברָאדט. (לז) דען לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע, דיא דאהויף צוזעטצענדען לאמפען, אללע גערעטהע דאצו, אונד דאז אָהל. (לח) דען גאָלדענען אלטאר, דאז זאלבאָהל אונד דאז רייכערצייג פֿאָן עדלען שפעצעריִען אונד דיא דעקקע, פֿאָר דעם איינגאנג דעס צעלטס. (לט) דען קופּפֿערנען אלטאר, דאז קופּפֿערנע זיבווערק דאצו,

תרגום אונקלוס

עבדו: (לג) ואיתיאו ית משכנא לות משה ית משכנא וית כל
מנוהי פורפוהי דפוהי עברוהי ועמודוהי וסמכוהי: (לד) וית
חופאה דמשכי דדכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית
פרוכתא דפרסא: (לה) ית ארונא דסהדותא וית אריחוהי וית
כפורתא: (לו) ית פתורא ית כל מנוהי וית לחם אפיא: (לז) ית
מנרתא דכיתא ית בוציניהא בוציני סדרא וית כל מנהא וית
משחא דאנהורותא: (לח) וית מדבחא דדהבא וית משחא
דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרע משכנא:
(לט) ית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא די ליה ית אריחוהי

רש"י

ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש ר'

באור

ככל אשר צוה ה' וגו'. (רש"י), כלומר שהפעול אשר והוא המלאכה: (לג) המשכן, יריעות

כל־כליו את־הכיר ואת־כנו: (מ) את
קלעי החצר את־עמדיה ואת־אדניה
ואת־המסך לשער החצר את־מיתריו
ויתדתיה ואת כל־כלי עבדת המשכן
לאהל מועד: (מא) את־בגדי השרד
לשרת בקדש את־בגדי הקדש
לאהרן הכהן ואת־בגדי בניו לכהן:
(מב) ככל אשר־צוה יהוה את־משה כן
עשו בני ישראל את כל־העבדה:
(מג) וירא משה את־כל־המלאכה והנה
עשו אתה כאשר צוה יהוה כן עשו
ויברך אתם משה: פ חמישי שביעי
מ (א) וידבר יהוה אל־משה לאמר:
(ב) ביום־החדש הראשון באחד לחדש

תולדות אהרן בגדי שם ע"ב ה':

תרגום אשכנזי

שטאנגען אונד אללע גע־רעטהע, דאז בעקקען אונד דאז געשטעלל. (מ) דיא געשטריקטען אומהענגע דעם פֿאָרהאָפֿס, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע, דיא עקקע פֿאָר דעם טהאָרע דעם פֿאָרהאָפֿס, שטריקקע אונד נעגעל דאצו, אללע צום דיענ־סטע דער וואָהנונג דעם שטיפֿטסצעלטס געהאָ־ריגען גערעטהע. (מא) דיא געוועגדער צום איינפאק־קען, צום דיענסט אים הייליגטהום; דיא הייליגען געוועגדער פֿיר אהרן דען פריסטער, אונד דיא געוועגדער זיינער קינדער בייא איהרעם פריסטער־דיענסט, (מב) וויא דער עוויגע דעם משה בע־פֿאָהלען, זאָ האטטען דיא קינדער ישראל דיא גאנצע ארבייט פֿערפֿער־טיגט. (מג) משה בע־טראכטעטע דיא קונסט־ארבייט, אונד זיהע! זיא האטטען זאָלכע פֿערפֿערטיגט, וויא דער עוויגע בעפֿאָהלען, זאָ האטטען זיא פֿערפֿערטיגט, דא זעגנעטע זיא משה.

מ (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) אם ערסטען טאגע דעם ער־

רש"י

תנחומא: ויברך אותם משה. אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו וגו' (תהלים צ') והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה:

תרגום אונקלוס

וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: (מ) ית סרדי דדרתא ית עמודהא וית סמכהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוהי וסכהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זימנא: (מא) ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: (מב) ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: (מג) וחזא משה ית כל עיבידתא והא עבדו יתה כמא די פקיד יי כן עבדו ובריך יתהון משה:

מ (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) ביומא דירחא קדמאה

באור

שש משזר; כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר (לעיל כ"ו א'), ואמר בכאן וחברת את היריעות וגו' והיה המשכן אחד (שם ו') (הרמב"ן): את האהל. כמו ואת האהל, והוא יריעות העזים שנאמר בכאן ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שם ז'), וחברת את האהל (שם י"א): כל כליו, כלל ואח"כ יפרט:

מ (ב) ביום, על דעת רז"ל בת"כ הי' זה בשמיני למלואים, ומשלשה ועשרים יום לחדש אדר

תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ג) וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן

תולדות אחרן ושמת זבחים קי"ע א': וסכת סוכה ז' ב'. מנחות נ"ג א'. סוטה ס"ג א' ול"ח א':

סטען מאָנאטס זאָללסט דוא דיא וואָהנונג דעס שטיפֿטסצעלטס אויפֿריכ־טען. (ג) דיא לאדע דעס צייגניסעס היניין זעטצען, פֿאָר דער לאדע איינע

תרגום אונקלום

בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ג) וּתְשַׁוֵּי

רש"י

מ (ג) וסכות על הארון.

באור

התחילו ימי המלואים, והי' משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו להרגיל הלוים בעבודתם, ובר"ח ניסן שהוא השמיני למלואים זהו הפסח שיקימנו ולא יורידנו עוד, כי בנסוע המחנות הלוים יורידו ויקימו אותו, וכתב הראב"ע. והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם, והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש עכ"ל, וכן הרא"ם בפ' בנ כתב ח"ל בספרי אמרו ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם (במדבר ט' ו'), מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ור' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא (שם), ביום ההוא לא היו יכולים לעשות אבל יכולים היו ביום שלאחריו, ומצינו למדין שהשביעי של נדב ואביהוא הי' בע"פ, וא"כ יום מיתתן של נדב ואביהוא הי' בשמיני לניסן, וכיון שיום מיתתן הי' בשמיני למלואים, דקרא דויהי ביום השמיני (ויקרא ט' א'), שבו מתו נדב ואביהוא אדלעיל מיני' קאי דכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (שם ח' ל"ה), נמצינו למדין שהשמיני למלואים הי' בשמיני בניסן, וא"כ תחלת המלואים הי' בר"ח ניסן, ולכן עכצ"ל דההוא דת"כ פליגא אדר' עקיבא עכ"ל, וכן בפסחים פרק האשה (דף צ' ע"ב) אית ספרים דגרסי סבר לה כר' עקיבא דאמר מישאל ואלצפן היו שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח, ולפ"ז לשיטת ר' עקיבא ביום החדש הראשון באחד לחדש היתה תחלת הקמת המשכן ומשם ואילך לא סתרו עד שנסעו המחנות, והראב"ע בגיא כדמות ראי' על זה, מדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה. ואנה יהי' פתח אהל מועד אחר שיהי' נסתר, וכתב הרא"ם שצריך לפרש ופתח אהל מועד ומקום אהל מועד, והוא דחוק, אבל הרמב"ן כתב שבכל שבעת ימי המלואים הי' מקים אותו בבקר, ועומד כן כל היום וכל הלילה, ובעלות השחר הי' מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד וכו' ובויקרא רבה אי' (וכן הוא בתנחומא) הי' משה מפרקו ומעמידו בכל יום שני פעמים, ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום וכו' ויתכן שכל זה רבילות להודיע ענין הקמתו והסדר עכ"ד. והנה רש"י ז"ל פי' הכתובים כאן ובפ' צו ובפ' שמיני ובפ' נשא אליבא דת"כ, וכתב הרמב"ן ז"ל [וכ"כ רש"י והראב"ע בפ' נשא (במדבר ז' א')] שיש כדמות ראי' לדבריהם ממה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם), ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות, כי ביום אחד החל וכלה, והראוי שיאמר ביום הקים משה את המשכן. ואנחנו נעיר על כל א' מהכתובים הנזכרים בבואנו להם אי"ה, ונפרש אליבא דתרי השטות. והולם דע שבספרי שבידינו (דפוס וויניציא שנת רכ"ט) אין הגירסא כמו שהביא הרא"ם, אבל כך היא הנוסחא שם. מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, ר' יצחק אומר אין צריך אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולים ליטהר, ואם מישאל ואלצפן היו יכולים ליטהר, למי היו? נכת מצוה נטמאו, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, לא היו יכולים לעשות בו ביום אבל היו יכולים לעשות ביום שלאחריו. נמצינו למדים שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח, וכן התוס' בפ' ב' דסוכה (דף כ"ה ע"ב) דחו אותה הגירסא דפסחים שזכרנו למעלה. וכתבו דגרסינן התם ר' יצחק, והיא כנוסחת הספרי שבידינו, ולפ"ז אין הכרח שיחלוק ר' עקיבא אבא דת"כ, ואפשר שיודה ר' עקיבא שהיו יכולים ליטהר, כמ"ש רש"י במס' גיטין (דף ס' ע"א) אליבא דר' לוי, שהיו יכולים ליטהר ולא נזקקו לפסח שני אלא אם לא יטהרו: (ג) וסכת על הארן, לשון הגנה, שהרי מחילה הי', וכן מתורגם בצ"א: (ד) וערכת את ערכו, מערכת של לחם הפנים (רש"י), והנה לא משח משה את המשכן וכליו ואת אהרן

אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ (ד) וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־
הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ (ה) וְנָתַתָּה
אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן
הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח
לַמִּשְׁכָּן׃ (ו) וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה
לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ (ז) וְנָתַתָּ
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ
וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ (ח) וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר
סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃
(ט) וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ
אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃
(י) וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה

ת"א ונתתה וכו' זבחים נ"ח ב': העלה זבחים נ"ח ב': ומשחת זבחים כ"ז ח':

שיידעוואנד מיט דעם פֿארהאנג מאכען. (ד) זאָדאן זאָללסט דוא דען טיש היניין שטעללען, אונד דען אויפֿזאטץ דאראויף צורעכטע לעגען, דען לייכטער היניין ברינגען, אונד דיא ליכטער אנצינדען: (ה) דוא זעטצעסט דען גאָלדענען אלטאר צום רייכערן פֿאָר דיא לאדע דעם צייגניכעס, אונד מאכסט דען פֿאָרהאנג דעם איינגאנגס פֿאָר דיא וואָהנונג. (ו) דען אלטאר צום גאנצענאָפּפֿער זעטצעסט דוא פֿאָר דען איינגאנג דער וואָהנונג דעס שטיפֿטסצעלטס. (ז) דאז בעקקען צווישען דאז שטיפֿטסצעלט אונד דעם אלטאר, אונד טהוסט וואססער היניין. (ח) שטעללסט הערנאך דען פֿאָרהאָף אומהער אויף, אונד טהוסט דיא דעקקע פֿאָר דאז טהאָר דעם פֿאָרהאָפֿס. (ט) נימססט דאז זאלבאָהל, זאלבסט דיא וואָהנונג אונד אללעס וואס דארין איזט, הייליגסט זיא אונד אללע איהרע גערעטהע, וואָדורך זיא איין הייליגטהום ווירד. (י) אויך זאלבסט דוא דען אלטאר צום גאנצענאָפּפֿער אונד אללע גערעטהע, הייליגסט

תרגום אונקלוס

תַּמָּן יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא יָת פָּרוּכְתָּא׃ (ד) וְתָעֵיל יָת פָּתוֹרָא וְתַסְדַּר יָת סִדְרוֹהִי וְתָעֵיל יָת מְנַרְתָּא וְתַדְלֵק יָת בּוֹצִינָהָא׃ (ה) וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא לִקְדָם אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ (ו) וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא לִקְדָם תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִימְנָא׃ (ז) וְתִתֵּן יָת כִּיוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִימְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ (ח) וּתְשַׁוֵּי יָת דָּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּן יָת פְּרָסָא דִתְרַע דָּרְתָּא׃ (ט) וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דִּי בֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵא קוּדְשָׁא׃ (י) וּתְרַבֵּי יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּשׁ יָת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃ (יא) וּתְרַבֵּי יָת כִּיוֹרָא

רש"י

לשון הגנה שהרי מחילה היא: (ד) וערכתו את ערכו. שתים מערכות של

באור

ואת בניו עד שהיה כל ההקמה ונלמוד בזה פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפ' צו (ויקרא ח' ג'). ועדם שנמשחו לא נתקדשו לעבודה, כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת

המזבח קדש קדשים: (יא) ומשחת את־
הכיר ואת־כנו וקדשת אתו:
(יב) והקרבת את־אהרן ואת־בניו אל־
פתח אהל מועד ורחצת אתם במים:
(יג) והלבשת את־אהרן את בגדי הקדש
ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי:
(יד) ואת־בניו תקריב והלבשת אתם
כתנת: (טו) ומשחת אתם כאשר משחת
את־אביהם וכהנו לי והיתה להית
להם משחתם לכהנת עולם לדרתם:
(טז) ויעש משה ככל אשר צוה יהוה
אתו כן עשה: ס ששי (יז) ויהי
בחדש הראשון בשנה השנית באחד
לחדש הוקם המשכן: (יח) ויקם משה
את־המשכן ויתן את־אדניו וישם
את־קרשיו ויתן את־בריחיו ויקם
את־עמודיו: (יט) ויפרש את־האהל

תולדות אחרן ויהי וכו׳ סבת ס״ז ב׳. ר״ס ג׳. תענית כ״ט א׳:
ויקם מנחות נ״ט א׳: ויפרש סבת כ״ח ב׳, וכ״ג א׳. סוכה כ״ח
א׳ א׳. נדרים נ״ח א׳. בכורות מ״ד א׳:

דען אלטאר, וואָדורך ער איין הייליגטהום פאָם ערסטען ראנגע ווירד. (יא) דוא זאלבסט דאז בעקקען נעבסט דעם געשטעללע, אונד הייליגסט עס. (יב) אהרן אונד זיינע זאָהנע לעסעסט דוא אלסדאן פאָר דען איינגאנג דעם שטיפטסצעלטס הינטרעטען, אונד זיך אין וואססער באדען. (יג) בעקליידעסט הירויף אהרן מיט דען הייליגען קליידערן, זאלבסט איהן, הייליגסט איהן, אונד זאָ זאָלל ער מיר דיענען. (יד) פערנער זאָללסט דוא זיינע זאהנע הערקאָממען לאססען, זיא מיט לייבראָקקען בעקליידען. (טו) זיא זאלבען, וויא דוא איהרען פאטער געזאלבט האסט, אונד זאָ זאָללען זיא מיר פריסטערליך דינען. דיזעס זאָלל געשעהען, דאמיט איהנען דיא זאלבונג צום עוויגען פריסטערטהום אויף אללע איהרע נאכקאָממען געדייכע. (טז) משה טהאט דיזעס, אין אללען שטיקקען מאכטע ער עס, וויא איהם דער עוויגע בעפאָהלען האטטע. (יז) אם ערסטען טאגע דעס ערסטען מאָנאטס אים צווייטען יאהרע ווארד דיא וואָהנונג אויפגעריכטעט. (יח) משה נעמליך ריכטעטע דיא וואָהנונג אויף, לעגטע דיא פיסע אונטער, טהאט דיא ברעטטער היניין, בעפעסטיגטע דיא ריגעל, אונד ריכטעטע דיא זיילען, (יט) ברייטעטע דאז געצעלט איבער דיא וואָהנונג, לעגטע דיא דעקקע

תרגום אונקלוס

וית בסיסיה ותקדש יתיה: (יב) ותקריב ית אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: (יג) ותלביש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי: (יד) וית בנוהי תקריב ותלביש יתהון כתונין: (טו) ותרבי יתהון כמא די רביתא ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון: (טז) ועבד משה ככל די פקיד יי יתיה כן עבד: (יז) והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא: (יח) ואקים משה ית משכנא ויהב ית

רש״י

לחם הפני׳: (יט) ויפרש את האהל. הן יריעות

עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל
עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (כ) וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־
הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים
עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן
מִלְמָעְלָה׃ (כא) וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־
הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ
עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס (כב) וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל
מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ
לַפָּרֹכֶת׃ (כג) וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
(כד) וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד
נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן
נֶגְבָּה׃ (כה) וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה

תרגום אשכנזי

דעם געצעלטס אָבען דארויף, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (כ) ער נאהם דאז צייגניס, לעגטע עס אן דיא לאדע, בראכטע דיא שטאנגען אין דיא לאדע, לעגטע דען דעקקעל אָבען דארויף, (כא) זעטצטע דיא לאדע אן דיא וואָהנונג, טהאט דען אבשיידענדען פאָרהאנג דאפאָר, אונד מאכטע דאמיט איינע שיידעוואנד פאָר דער לאדע דעם צייגניסעס, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (כב) ער זעטצטע דען טיש אין דאז שטיפטסצעלט צור נאָרדליכען זייטע דער וואָהנונג, אויסערהאלב דעם פאָרהאנגס, (כג) דען אויפזאטץ פאָן בראָדע דארויף צורעכטע צו לעגען, פאָר דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (כד) דען לייכטער זעטצטע ער אין דאז שטיפטסצעלט, דעם טישע געגענאיבער, צור זידליכען זייטע דער וואָהנונג. (כה) דארויף מאן דיא ליכטער אנצינדעטע, פאָר דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם

תרגום אונקלוס

סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי׃
(יט) ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא
עלוהי מלעילא כמא די פקיד יי ית משה׃ (כ) ונסיב ויהב ית
סהדותא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא
על ארונא מלעילא׃ (כא) ואעיל ית ארונא למשכנא ושוי ית
פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא כמא די פקיד יי
ית משה׃ (כב) ויהב ית פתורא במשכן זמנא על צידא דמשכנא
ציפונא מברא לפרוכתא׃ (כג) וסדר עלוהי סדרין דלחם קדם
יי כמא די פקיד יי ית משה׃ (כד) ושוי ית מנרתא במשכן
זמנא לקביל פתורא על צידא דמשכנא דרומא׃ (כה) ואדלק

רש"י

העזים: (כ) את העדות. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפונה. בחצי הצפוני של רוחב הבית [יומא ל"ג]: ירך. כתרגומו לצדא כירך הזה שהוא בצדו של

באור

אתו ואת כל כליו (לקמן ט'), והכוונה במה שאמר וערכת את ערכו שיעשה כן אחר המשיחה (מדברי הרמב"ן): (כ) ויקח ויתן וגומר, לקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה, והביא אותן אל המשכן (הרמב"ן): (כב) על ירך המשכן צפנה, בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך, כתרגומו לצד, כירך הזה שהוא בצדו של אדם (רש"י): (כג) ויערך עליו וגו', בזמנה אחרי המשיחה, וכן

כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (כו) וַיָּשֶׂם
אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי
הַפָּרֹכֶת׃ (כז) וַיַּקְטֵר עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי
(כח) וַיָּשֶׂם אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃
(כט) וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן
אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה
וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס (ל) וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין
אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם

תרגום אשכנזי

משה בעפֿאָהלע׳. (כו) ער זעטצטע דען גאָלדענען אלטאר אין דאז שטיפֿטסצעלט פֿאָר דען פֿאָרהאנג: (כז) דארויף מאן רייכערציג פֿאָן עדלען שפּעצעריען רייכערטע, יאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כח) בראכטע דען פֿאָרהאנג דיעס איינגאנגס פֿאָר דיא וואהנונג. (כט) דען אלטאר דעם גאנצעןאָפּפֿערס זעטצט ער פֿאָר דען איינגאנג דער וואָהנונג דעס שטיפֿטסצעלטס, דארויף מאן גאנצע אָפּפֿער אונד מעהלאָפּפֿער בראכטע, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ל) ער זעטצטע דאז בעקקען צווישען דאז שטיפֿטסצעלט אונד דען אלטאר,

תרגום אונקלוס

ית בוציניא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: (כו) ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרוכתא: (כז) ואסיק עלוהי קטורת בוסמין כמא די פקיד יי ית משה: (כח) ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא: (כט) וית מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא משכן זמנא ואסיק עלוהי ית עלתא וית מנחתא כמא די פקיד יי ית משה: (ל) ושוי ית כיורא בין משכן זמנא ובין

רש"י

אדם: (כז) ויקטר עליו קטורת. שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וגומר [שמות ל']: (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגומר [ויקרא ט']: את העולה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנא' ועשרון סלת בלול

באור

ויעל הנרות (לקמן כ"ג) והנה הם כטעם לעשות כן, לערך עליו ערך לחם, להעלות הנרות (מדברי הרמב"ן), וכן מתורגם בל"א: (כז) ויקטר עליו קטרת סמים, משה הקטיר עליו כל ז' ימי המלואים, ואף שלא אמר בצואה ותקטיר עליו קטרת סמים, הבין זה משאר העבודות כלן, שהרי צוה אותו לסדר הלחם ולהעלות הנרות, כי הי' הוא הכהן הראשון, ולפיכך הקטיר גם הקטרת, ואולי בכלל ונתתה את מזבח הזהב לקטרת (לעיל בפסוק ה') שתקטירנו עליו מיד, ומה שאמר בצואה ונתתה אתו לפני הפרכת וגו', והקטיר עליו אהרן קטרת סמים (שם ל' ו' ז'), הוא להורות על ענינו מיום זה ואילך, מעת שיתחיל אהרן בכהנתו, שכך אמר ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה (שם ח'), ובכאן צוה למשה בפירוש והעלית את נרתיה (לעיל פסוק ד') (מדברי הרמב"ן): (כט) ויעל עליו וגו', עדיין לא הקים החצר סביב למשכן. ואין מקריבין בלא קלעים, כי יהיו שחוטי חוץ, והכוונה כמ"ש בדברי הרמב"ן שעשה כן בזמנו אחר במד ההקמה והמשיחה: ויעל, משה הוא המעלה, שכן נצטוה, וזה אשר תעשה (שם כ"ט ל"ח), שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים, כי הצואות כלן שם על עבודת משה, ואמר אחרי כן עלת תמיד לדרתיכם (שם מ"ב), שיעשו כן הכהנים לדורות (הרמב"ן). והנה אף ביום השמיני למלואים. שהוא יום הקמת המשכן, שבו התחיל אהרן לשמש בכהנה גדולה, לא הקריב אהרן אלא הקרבנות שנצטוו לבו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגו' (ויקרא ט' ז'), אבל שמש גם משה עדיין והקריב קרבנות הצבור: את העלה, עולת תמיד: ואת

לְרָחְצָה׃ (לא) וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃
(לב) בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם
אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (לג) וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר
סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־
הַמְּלָאכָה׃ פ מפטיר
(לד) וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד

ת"א ורחצו זבחים י"ט וכ"ח ב': ובקרבתם זבחים כ"ג א':

תרגום אשכנזי

אונד טהאט וואססער
דריין צום וואשען.
(לא) משה, אהרן אונד
זיינע זֶאהנע וואושען איה-
רע הענדע אונד פֿיסע
דאפֿאָן. (לב) ווען זיא
אין דאז שטיפֿטסצעלט
גינגען, אונד זיך דעם
אלטאר נאהטען, וואו-
שען זיא זיך, זאָ וויא דער
עוויגע דעם משה בע-
פֿאהלען. (לג) ער ריכ-
טעטע דען פֿאָרהאָף אויף,
אום דיא וואָהנונג אונד
דען אלטאר, אונד טהאט
דיא דעקקע פֿאָר דאז
טהאָר דעם פֿאָרהאָפֿס;
אלס נון משה דאז ווערק
פֿאָללענדעט האטטע, (לד) בעדעקטע דיא וואָלקע דאז שטיפֿטסצעלט, אונד דיא הערליכקייט

רש"י

בשמן וגו' [במדבר כ"ח]:
(לא) ורחצו ממנו משה
ואהרן ובניו. יום שמיני
למלואים הושוו כולם
לכהונ' ותרגומו ומקדשין
מיני' בו ביום קדש משה

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ׃ (לא) וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃ (לב) בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן
זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
(לג) וַאֲקֵים יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יָת
פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה יָת עֲבִידְתָּא׃ (לד) וַחֲפָא עֲנָנָא

באור

המנחה, מנחת נסכים של תמיד, שהיא בכלל עולת התמיד, כמו שנאמר את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ועשרון סלת בלול בשמן וגו' (לעיל כ"ט ל"ט ומ'), ומיום ההוא והלאה עבוד' באהרן ובניו, ולא שמש משה כלל אף בקרבנות נדבה. והרשב"ם פי' ויעל עליו, אהרן ובניו את העלה ואת המנחה כל הימים, ולדעתו לא שמש משה כי אם בשבעת ימי המלואים. [ולדעתי לא יחלוק הרשב"ם על זה שמשה שמש ביום השמיני והקריב קרבנות הצבור, דאל"כ למה צוהו ה' לרחוץ ידיו ורגליו מן הכיור. כמ"ש להלן (פסוק ל"א), ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם? וכי היכן מצינו זר רוחץ מן הכיור? אלא ודאי שהכתוב ההוא נאמר על יום השמיני. שבו הושוו משה ואהרן ובניו לעבודה, משה הקריב קרבנות הצבור, ואהרן ובניו קרבנות שנצטוו לבו ביום. וכמ"ש רש"י על הכתוב ההוא, ואף שאהרן לבד הקריבם ולא בניו, כמ"ש בפ' שמיני, עכ"ז הם סייעו לו בעבודתו, כמ"ש ויקרבו בני אהרן את הדם אליו (ויקרא ט' ט'), וימצאו בני אהרן אליו את הדם (שם י"ב), ואת העלה המציאו אליו (שם י"ג), וימצאו בני אהרן את הדם אליו (שם י"ח), וישימו את החלבים על החזות (שם כ'), וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא, ואכלתם אתה במקום קדוש וגו' (שם י' י"ב וי"ג), אבל פסוק שלפנינו ויעל עליו וגו' נראה לו יותר לפרשו על כל הימים שמיום הח' והילך, שלא הקריב עוד משה בהם, ונראה כוונתו בעבור שלא נאמר ויעלו עליו משה ואהרן ובניו, כמ"ש אצל ורחצו: (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו, יום שמיני למלואים הושוו כלם לכהונה, ותרגומו ומקדשין מיניה, בו ביום קדש משה עמהם (רש"י): (לב) [ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו (רש"י), כוונתו לאמר כי בא כאן השם שהוא קרבה (והה"א תשתנה לתי"ו בכנוים) במקום המקור שהוא קרב, ועם הכנוי הוא בקרבם, ופירושו

יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ (לה) וְלֹא־יָכֹ֣ל מֹשֶׁ֗ה לָבוֹא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד כִּֽי־שָׁכַ֥ן עָלָ֖יו הֶעָנָ֑ן וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ (לו) וּבְהֵעָל֤וֹת הֶֽעָנָן֙ מֵעַ֣ל הַמִּשְׁכָּ֔ן יִסְע֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל בְּכֹ֖ל מַסְעֵיהֶֽם׃ (לז) וְאִם־לֹ֥א יֵעָלֶ֖ה הֶעָנָ֑ן וְלֹ֣א יִסְע֔וּ עַד־י֖וֹם הֵעָלֹתֽוֹ׃

ת"א ולא יכל יומא ד' ג':

דעס עווינען ערפֿיללטע דיא וואָהנונג. (לה) משה קאָננטע ניכט הינייִן געהען אין דאז שטיפֿטס־צעלט, דען דיא וואָלקע רוהטע דאריף, אונד דיא הערליכקייט דעס עווינען ערפֿיללטע דיא וואָהנונג. (לו) זאָבאלד זיך דיא וואָלקע ערהאָב פֿאָן דער וואָהנונג, בראַכען דיא קינדער ישראל'ס איף, איף אללען איהרען ציגען. (לז) זאָ לאנגע אבער דיא וואָלקע זיך ניכט ערהאָב, בראַכען זיא איך ניכט איף.

תרגום אונקלוס

יַת מַשְׁכְּנָא זִמְנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יַת מַשְׁכְּנָא׃ (לה) וְלָא יָכִיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יַת מַשְׁכְּנָא׃ (לו) וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃ (לז) וְאִם לָא מִסְתַּלַּק עֲנָנָא

רש"י

עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. וכתיב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד [במדבר ז'] בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה

באור

הוא כשיקרבו, כי דרך המקור לבא במקום כל הזמנים]: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד, בשעת הקמתו: כי שכן עליו הענן, מיד, להראות חבתו של הקב"ה על ישראל, אח"כ הי' מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון. כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים (שם כ"ה כ"ב). ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרובים וידבר אליו (במדבר ז' פ"ט), וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' (מלכים א' ח' י"א), בשעת השלמת הבית הי' הקב"ה מקדשו בענן, ואח"כ הי' מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים (הרשב"ם). וכן אחז"ל כל זמן שהי' עליו הענן לא הי' יכול לבא, נסתלק הענן, נכנס ומדבר עמו. והנה לדעת רז"ל הי' זה ביום השמיני, כי אמרו שלא שרתה השכינה על המשכן לעיני כל ישראל, אלא ע"י מעשה אהרן, וכן משמע ממה שנאמר בפ' ויהי ביום השמיני זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (ויקרא ט' ו'), ונאמר אח"כ וירא כבוד ה' אל כל העם (שם כ"ג), כי משמעות זה שלא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן עד היום ההוא, ויתכן לדעתם שכל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני נאמרו למשה מן האהל בראשון למלואים, ועדיין לא כסה הענן את האהל, וכן דרך הכתוב בתחיל במצות השם למשה שתהי' כלות הקמת המשכן באחד לחדש הראשון ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכה, ואז כסה הענן את האהל, וכן הי' תמיד, ואח"כ חזר אל תחלת הדבור אשר הי' למשה מן האהל בימי המלואים ואמר ויקרא אל משה וגו', וכל זה בסדר נכון, כדרך הכתוב לגמור הענין שהתחיל בו, ולחזור לתחלתו. ואולם במדרש חזית נמצא, ויהי ביום השמיני, זה הי' ראוי להיות תחלת הספר, ולמה נכתב כאן? אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ולפ"ז יהי' ויקרא אל משה, אחר וירא כבוד ה' אל כל העם, שלא הי' משה רשאי לבא בתוך הענן בלא רשות, אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן, כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן, ואמר ויבא משה בתוך הענן, וכאשר נסתלק הענן מלכסות את כל האהל נאמר ובבא משה אל אהל מועד, שבא שם בלא קריאה. (כ"ז מדברי הרמב"ן ז"ל), ונספר ויקרא נדבר עוד מזה אי"ה: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, בכל מסע שהיו נוסעים הי' הענן שוכן במקום אשר יחנו שם: מקום חנייתן אף

(לח) כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃ חזק

ביז זיא זיך ווידער ערהאב. (לח) דען דעם טאגס ווער איינע וואָלקע דעם עוויגען אויף דער וואָהנונג, אונד דעם נאכטס לייכטעטע איין פייער דארין פֿאָר דען אויגען דעס גאַנצען הויזעס ישראל'ס אויף אללען איהרען ציגען.

רש"י

יכול לבא נסתלק הענן כנכנס ומדבר עמו [תורת כהנים פרשת ויקרא]: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע. וכן וילך למסעיו [בראשית י"ג] וכן אלה מסעי [במדבר ל"ג] לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

תרגום אונקלוס

וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא אִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃ (לח) אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוָה בְלֵילְיָא בֵּיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃

פי' מעשה האפוד לרש"י ז"ל תמצאהו מפורש יפה בפ' תצוה בפירושו לפסוק ועשו את האפוד וכו' ע"ש:

חסלת פרשת פקודי.

חזק

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה. וסימני אר"ט: וחציו אלהים לא תקלל; ופרשיותיו י"א. וסימנו א' זה בית אשר תבנו לי: וסדרש כ"ט וסימנו ולילה ללילה יחוה דעת: ופרקיו ארבעים. וסימנו תורת אלהיו בלבו: מנין הפתוחות תשע וששים. ומנין הסתומות חמש ותשעים: סך הכל מאה וששים וארבע פרשיות. וסימנו ישלח עוזך מקדש ומציון יסעדך:

באור

הוא קרוי מסע, וכן וילך למסעיו (בראשית י"ג ג'), וכן אלה מסעי (במדבר ל"ג א'), לפי שממקום החניי' חזרו ונסעו, לכך נקראו כולן מסעות (רש"י), ולכך מתורגם בל"א (ציגען), הכולל גם החנייה:

והנה נשלם ספר גאולת מצרים ומתן תורה ומעשה המשכן וכליו ובגדי הכהונה, וקדמונינו ז"ל העידו במקומות מפוזרים מהתלמוד והמדרשים על תכלית המעשים והמלאכות הנעשות במשכן, מהו הגדלה והגדתו בהם, ומדוע היו סדרים הנכבדים הללו על זה השעור ועל זאת התמונה ולא על זולתה, כדאי' בילקוט פקודי (רמז תי"ט) הי' ר' נחמי' אומר אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית, יריעות כנגד שמים וארץ, כיור וכנו כנגד ששת ימי בראשית, מזבח העולה כנגד כל הבהמות, מזבח הקטורת כנגד כל הבשמים, מנורה כנגד חמה ולבנה, שבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים המשמשים את העולם, ואלו הם שצ"ם חנכ"ל ע"כ. ואמרו בגמ' תכלת דומה לים וכו'. ובדרך הזה הלכו גדולי האחרונים ה"ה הרמב"ם בפרקי הכללה, והראב"ע והרמב"ן והרמ"א והרי"א והרלב"ג, כלם העמיקו סוד לדבר על כוונת הבנין ההוא ומעשיו, כל אחד לפי דרכו, ואנחנו שמרנו את הכלל המונח אצלנו בתכלית כוונת החבור הזה, שלא לזוז מפשטות הכתובים, וכן עשה רש"י ז"ל בכל מלאכת המשכן וכליו, עזב את הרמזים והסודות הכלולים בהם, ולא בא כי אם פשוטו של מקרא, כפי העולה מדברי חז"ל ומהתבוננות והסתכלו' בדברי ה', מלבד שהחקירה בעיוני' ההם ארוכה ורחבה עד מאד, ועלינו חובת הקצור ולמעט בדברים כפי האפשר, שלא להטריד את נפש הקורא בתורה ולהלאותו בחקירות שאין צורך בהן להבנת הכתוב. ואם נפשך חשקה בעיונים ההם, תדרשם מעל ספרי גדולי המחברים שזכרנו, ותמצא הרבוע. ואם תראה שאין דבריהם הולכים על דרך אחד, זה

ילך בשבילי חקירת התולדות, הוא יעלה במסלת החכמה הנעלמה. פעם יאמר הא׳ שהדברים מדמיים על גלגלי השמים ותכונת הכוכבים, והשני יאמר שהם תולים על איברי האדם, והשלישי יבין מהם דברים רוחניים כגנבים, אשר עין לא ראתם. אל יפלא בעיניך, ולא תרחיק דברי אחד מהם בשביל החלוף הזה, ושמור ההבדל שבין חלוף וסתירה, אשר עליו העידותו בהקדמת החבור, ובראש פרשת משפטים, כי יתכן שיצדקו כל דבריהם יחדיו, אף אם הם שונים ומתחלפים, כל עוד שאין בהם סתירה בענין, כי הנה ידוע מדרכי החכמה העליונה ומדותיה לכוון בפעולה אחת על תכליות רבות, שונות ומתחלפות בבחינה, ומסכימות בענין. הננו רואים בחוש בנפלאות בילידה שחכמת תמים דעים תכלול כוונות ותכליות אין מספר במעשה אחד, וכאשר יוסיף האדם להתבונן במעשה ה׳, כן ירבה לו מספר הכוונות אשר עמד עליהם ברוח תבינתו. ואם במעשה הילידה ותולדות ברֵאשית כן, מדוע נרחיק הדבר במעשה התורה והעבודה? הלא הכל מדועה אחד נתנו ואל מקום אחד הכל הולך:

ואולם אחרי אשר הורשינו להתבונן בתכליות המעשים הנבחרים הללו ולהוסיף עליהן כל אחד כפי כחו, אף אנו אחרי אשר כלינו לבאר הכתובים על פי פשוטם, נוסיף על דברי הגדולים הנזכרים בחינה אחת בתכלית מעשה המשכן והמלאכות שנצטוו בו, ואפשר שלא זכרוהו אחד מהמחברים ההם לרוב פשטותה והיותה גלוי׳ וידועה במעט השתכלות. והיא, שבאשר בחר ה׳ בעם קרובו להיות לו סגולה מכל העמים, ראתה החכמה העליונה שבהיותם מקובצים על אדמתם בקבוץ מדיני, יבקשו חשבונות רבות ואומנות שונות בכל מלאכ׳ חרש וחושב, כידוע שבלעדם לא יתקיים הקבוץ הכללי ולא יתוקן ענינו כראוי, אף אם אמת הדבר שהעודף בהם אך למחסור, כי אם תתבונן בכל מלאכת עבודה וחרש וחושב למיניהם, תמצא שיפרדו למינים הללו: (א) קצתן הכרחיות, אי אפשר שיחי׳ האדם לנפש חי׳ מאושרת זולתן, כגון אותן שהן לצורך המזון והכסות והמדור ודומיהן, ואלו נקראות מלאכות הצורך: (ב) וקצתן מביאות עזר ותועלת, אם למדינה בכללה ותקון הקבוץ או לפרטיה, כגון תקון הדרכים והגשרים, מלאכת המתכות והכלים הנעשים מהם מלאכת הכתיבה וכיוצא בהן. ונקראו מלאכות התועלת: (ג) ויש מהן מביאות עונג ועדן לחיי האדם, אין בהן תועלת אחר, כגון מלאכת הצביעה ומעשה הרוקם והחושב והצייר והמסגרת ויפוי הזהב, ומה שידמה להם. ונקראו מלאכות ההדר, פעמים שלא תהיינה כי אם מלאכות משמשיות, על ידיהן יתייפו הדברים הנצרכים והמועילים לבני האדם, כדי שיהיו ערבים ומקובלים ונעימים לנפש, ופעמים שחשובנה מלאכות ראשיות, ולא תשמשנה לשום צורך או תועלת, כי אם לתענוג ועדן לבד. כגון מלאכת כלי שיר והמחול והציור והדומה: והנה בכל אלו המלאכות יש בהן חלק העיון וחלק המעשה. החלק העיוני מהן נבנה על יסודי חכמות עמוקות, כחכמת התולדות והמספר והמדה והמשקל, ויש בהן חקירות רבות ותחבולות נפלאות, המתבונן בהן יתפלא וישתומם על תבונת הממציא הראשון ורוח חכמתו. והחלק המעשי מהן פעמים שיושלם ע״י פעולות הגוף ואיבריו לבד, ולא יצטרך כי אם אל אומנות היד וכשרון המעשה, והן מלאכות האומנות או מלאכות העבודה, ועל הרוב אחרי אשר נתחדשו ונתפרסם עניינם ברבים הן מסורות להפחותי׳ שבני אדם, רק אם יהיו שלמים באיברים המצטרכים להן. ופעמים שיצטרכו גם לפעולת הנפש אם רב ואם מעט, ונקראו מלאכת חרש וחושב, ובאלו גם חלק המעשי מסור לחכמי לב אשר להם רוח חכמה, ויש מהן שתושלמנה בפועל הנפש ודקו׳ המחשב׳ לבד, מבלי צורך לתנועת איברי הגוף, כגון מלאכת הבנין והשירים, הנהגת הספינה והאומה והבית, מלאכת החשבון והרפואה ודומיהן. ואולם האמת שאלו לא תקראנה עוד בל״הק בשם מלאכה, אחרי שאין בהן אומנות היד וכשרון תנועת הגוף. אמנם תראה שמלאכה כזו לא נאסרה בשבת, לפי שבל״הק נקראת חכמה ולא מלאכה, אבל המעתיקים האחרונים הלכו בזה אחרי לשונות העמים, אשר כלל בשם משותף (ארס, קונסט) כל פעולות מסודרות אשר על ידיהן יגיע הפועל אל תכלית נרצה, בין שתהי׳ עמהן תנועת הגוף, בין שלא תהי׳. וידיעת הפעולות המסודרות ההן, ואופן קשורן, ואיך נגיע על ידיהן אל התכלית הנרצה. והוא חלק העיון מהן, הכניסו בגדר החכמה, ואין נדרי לשוננו הקדוש׳ מסכימים עמהם: והנה כל המלאכות הללו מצטרכות ומועילות להצלחת האומה, כל עוד שלא תצא בהן מן גבול השווי והממוצע ותהרוס אל המותרות. ואין הגבול ההוא שוה בכל אומה ולשון, כי אם יתחלף כפי הצלחת האומה, ורבות אנשיה, וברכת הארץ, וכפי היחס שבינ׳ עם האומות הסובבות אותה כידוע. בתחלה ראוי לה שלא להרבות כי אם במלאכות הצורך, וכאשר תגדל ותצליח במעשיה תעסוק גם במלאכות התועלת ותפנה גם אל מלאכות ההדר

והתענוג כפי הענין. אבל אלה המדרגות היותר מסוכן ומזיק, ואולם המותר והפריצה מן הגדר במלאכות ההדר והתענוג מחרבת ומהרסת מהרה את אוצר המדינה, ורבים חללים הפילה, כי הי' גורמת אהבת התענוגים, חולשת הגוף עם תוקף התשוקה לרכוש וחמדת ההון והדברים המפונקים והמעונגים, ותוליד קנאת איש מרעהו, ופרוץ הגבלות הקדושות, ותעורר מלחמה בין יושבי הארץ בעצמם, מצה ומריבה בין איש ובין שכנו הקרוב אליו, וע"י זה יתגלגל הסדר, וישוב כעם פרוע ומשחת, וכמעט שאין עוד מזור לחליו:

מעתה יתכן לומר שכאשר צוה השם ב"ה את עמו שיקדישו את ראשית פרי בטנם ואדמתם ובהמתם לשמו הגדול, ואמרו חז"ל אין לך דבר שאין ראשיתו הקודש לשמים, כן רצה שיביאו בני ישראל את ראשית פרי מחשבותיהם ועשתונותיהם וכל כשרון מעשיהם בדברים הנוגעים לתקון המדינה והקנין, ויקדישום לעבודתו, יעשו מהם דבר לעבודת ה' במשכן וכליו ובגדי משרתיו. וע"י זה יהיו כל עניניהם מקודשים לשמים, כי יזכרו את ה' בכל מעשיהם, ולא יתורו לבקש המותר ולילך אחרי ההבל, כי מלאכה שלא היתה במשכן אינה חשובה מלאכה, ואין ראוי לאדם מישראל עובד את ה' שיעסוק בה ויטריד את מחשבתו בהבליה:

ומה שלא בא הצווי על זה מאתו ית' בפירוש להתיר המותר ולאסור האסור להם, הוא לפי שרצה הקב"ה שלא ישאר הענין על שיעור מסוים, ומדרגה אחת מגובלת, אם ישתנה בשנות הזמנים, ויתחלף בחלוף הקורות, וכאשר יבאו אל ארצם ואל אדמתם, וינוחו מכל אויביהם מסביב. ותרבה הצלחתם ועשרם, כן ירבו להשתדל ולעסוק בחכמות ומלאכות שונות, ולא ירחיקו את עצמם גם ממלאכות ההדר כפי הראוי לעניניהם. הנך רואה כי עד ימי שלמה ישב ארון ה' בתוך היריעה, וכאשר היתה הממלכה נכונה ביד המלך החכם הזה יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב, יושבי' לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע, והכסף והזהב בירושלים כאבנים, והארזים כשקמים אשר בשפלה לרוב אז צוה השם ב"ה שיבנו בית לשמו, וגם בנה המלך בית למלכותו. בניינים מפוארים ומהודרים בכל מיני הוד והדר, ועשה לו מאתים צנה, ושלש מאות מגנים זהב, וכסא שן גדול, וכלי משקה וכלי בית יער הלבנון הכל זהב סגור, ויעש לו אניות להביא מאופיר עצי אלמגים ואבן יקרה, ומהם עשה מסעד לבית ה' ולבית המלך וכנורות ונבלים לשרים. הנך רואה עד היכן הגיעו הדברים בכל ימיהם, והלואי שלא היו יוצאים מן השעור הזה. כי הי' אז מיוחס ונערך עם הצלחת האומה ועשרה, אבל אחר כך גדלה אהבת התענוג והסלסול במלך ובעם, ופרצו אל המותר וקרה להם מה שקרה, כידוע מספרי נביאינו. והכלל שבדברים כאלו הראוים להשתנות כפי הזמן והקורות, אין לגדור גדר מסוים ולהגביל את האדם לאמר עד פה תבא, כי מה יגביל הדבר המתמיד והמדובק? ומי יתן קצבה לדבר שאין לו קצבה? ואולם הדרך היותר נכון להשמר מן המוקש הוא כמ"ש חז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים. כי ע"י זה יתן האדם אל לבו תמיד להבחין בין הטוב ובין הרע, בין המועיל והמזיק, ולא יזנה אחרי שרירות לבו הזונה למען ספות הרוה את הצמאה, ולזה לא גדר להם השם ב"ה גדר, ולא קבע להם גבול וקצה, כי אם צוה שייחדו את כל מעשיהם ומחשבות לבם לגבוה, ויקדישו את ראשיתם לעבודתו, ב"ה וברוך שמו הגדול אשר הבדילנו מן הטועים ונתן לנו תורת אמת וחקים טובים ומשפטים ישרים למען תהי' אהבתו ויראתו על פנינו כל הימים, א"ס:

חזק

צורת שירת הים

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו ביבשה
בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל
מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה
אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

פתוחה שיטה שלימה.

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה—הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר אשירה ליהוה כי גאה גאה סוס
ורכבו——רמה——בים עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה זה——אלי——ואנוהו אלהי
אבי——וארממנהו יהוה איש מלחמה יהוה
שמו מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו
אבן ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך
יהוה תרעץ——אויב וברב——גאונך——תהרס
קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש וברוח
אפיך נערמו מים נצבו——כמו——נד
נזלים קפאו תהמת בלב ים אמר
אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו
נפשי אריק חרבי תורישמו ידי נשפת
ברוחך——כסמו——ים צללו כעופרת במים
אדירים מי כמכה באלם יהוה מי
כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה
פלא נטית ימינך תבלעמו ארץ נחית
בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה
קדשך שמעו——עמים——ירגזון חיל
אחז ישבי——פלשת אז——נבהלו——אלופי
אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו
כל ישבי——כנען תפל——עליהם אימתה
ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד
יעבר——עמך——יהוה עד——יעבר——עם——זו
קנית תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון
לשבתך פעלת יהוה מקדש——אדני——כוננו
ידיך יהוה ימלוך לעלם ועד כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם את מי
הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

פתוחה שיטה שלימה:

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים ס ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

*) לציבור

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים
לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀
מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים
לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס
לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת
אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ
זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל
מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ
וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא
תִּרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף ס לֹא
תִּגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד
אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ

---

*) קריאת עשרת הדברות בפ' יתרו ובפ' ואתחנן עדיין לא זכו רוב העולם לקרות הטעמים שתחתיהם כתיקונם ע"פ אור תורה ז"ל לחלק שני טעמים אלה בין יחיד לציבור, ע"ש ותראה

ליחיד

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃
לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָיַ׃ לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ׃ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל
קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃
וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו*׃ ס לֹא
תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־
יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ
זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ
וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא
תִרְצָח ס לֹא תִנְאָף ס לֹא
תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד
אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ

* מצותי ק'

כל דבריו נכונים ואין דבריו צריכין חיזוק ע"כ טרחתי להציג כל חד וחד בטעמים מדויקים לקרות אחד לציבור ואחד ליחיד:

אלו שמות הטעמים אשר שמנו במקום הזה קודם ההפטרות.
לדעת ולהבין הניגון השייך בקריאת הפרשיות והפטרות:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זרקא סגול מנח רביע פזר תלישא גדולה תלישא
קטנה קדמה ואזלא מהפך פשטא זקף קטן זקף
גדול דרגא תביר מרכא טפחא אתנחתא אזלא גרש
גרשים יתיב פסיק ׀ שלשלת ירח בן יומו קרני פרה
מרכא כפולה טפחא מתג מקף־סוף פסוק:

שמות הטעמים לפי סדר הספרדים:

זרקא מקף־שופר הולך סגולתא פזר גדול ירח בן
יומו קרני פרה געיא תלישא אזלא גריש פסק׀ רביע
שופר מהופך קדמא תרי קדמין זקף קטן זקף גדול
שלשלת שני גרישין תרי טעמי דרגא תביר מאריך
טרחא אתנח רפא דגש יתיב תרצא שבולת
מפיק בהא שבא געיא שבא סוף פסוק:

ואלה לפי סדר האיטאליאני:

זרקא שרי פזר גדול קרני פרה תלישא תרסא לגרמיה׀
רביע פסיק שלשלת קדמה אזלא זקף גדול זקף קטן
שני גרישין תרין חוטרין דרגא תביר טרחא מאריך
שופר עלוי שופר הפוך שופר יתיב שני פשטין
סמיך־אתנח ירח בן יומו גרש סוף פסוק:

סדר

הפטרת

לספר שמות

והפטרות שבת וראש חדש, ומחר חודש, ולארבע פרשיות, ואצל כל
אחד פ' מפטיר מה שקורין בתורה בשבתות אלו ,

עם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה.

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סדר הפטרת
לספר שמות.

הפטרת מחר חדש (שמואל א׳ כ׳ י״ח עד מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃
(יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי
שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח
אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀
מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי יְהוָה׃ (כב) וְאִם־
כֹּה־אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃
(כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־
עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם
לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב
הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃
(כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא
בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־
יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל
נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא
כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת

על כ׳

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

הפטרת מחר חדש ופרשת מפטיר לשבת ראש חדש

הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃
(לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה
וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן
יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃
(לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה
הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן
בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד
כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר
עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה
חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃
(לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃
(מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא
הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה
וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ
שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי
וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

פרשת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

, חתצי כ' הבי"ת פתוחה

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם
חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן
זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו א' עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת
אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה
יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ (ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ
בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם
וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן
שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר
קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה
בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה
גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה
אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ
וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃
(יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם
מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה | אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם
תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא

בנ"א חֵבֶל

הפטרה לשבת וראש חדש ופ״מ לפ׳ שקלים

תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־
הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ
וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־
בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת
אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ
נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת
וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת
תּוּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ
אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם
מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים
וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח
לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ (כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם
וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא
כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי
הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה
וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר
לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

פרשת מפטיר לשבת שקלים בפ׳ כי תשא

והוא השבת שלפני ר״ח אדר, ואם חל ר״ח אדר בשבת, הוא בו ביום:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה
בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית
הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה
לַיהוָה׃ כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן
תְּרוּמַת יְהוָה׃ הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל
לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף

פתח באתנח אחד כ׳

הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃

ומפטירין הפטרה זו במלכים ב' סי' י"ב פ' א' עד פ' י"ח

יב (א) בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃
(ב) בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ
וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה
מִבְּאֵר שָׁבַע׃ (ג) וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃
(ד) רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים
וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ (ה) וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־
הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵית־
יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־
כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית

(א) זיבען יאהר אלט וואר יהואש, אלס ער קאֶניג ווארד. (ב) אים זיבענטען יאהרע יהוא'ס ווארד יהואש קאֶניג, אונד פיערציג יאהרע רע־גיערטע ער צו ירושלים, אונד דער נאמע זיינער מוטטער צביה אויס באר שבע, (ג) אונד יהואש טהאט, וואס רעכט וואר אין דען אויגען דעם עווי־גען, זאָ לאנגע אלס איהן דער פריסטער יהוידע דאצו אנלייטעטע. (ד) נור דיא האֶהען ווארדען ניכט אבגעשאפפט; נאָך אָפפערטע אונד רייכערטע דאז פאָלק אויף דען האֶ־העןֿ. (ה) אונד יהואש שפראך צו דען פריסטערן: אללעס געהייליגטע זילבער, וואס איינגעבראכט ווירד, אינס הויז דעם עוויגען, נעמליך זילבער, פאָן יעדעם דער (דורך דיא צעהלונג) געהעט, זילבער, זאָ יעגליכער גיבט נאך דער שעטצונג זיינער פערזאָן, אונד אללעס זילבער, דאז יעדערמאן אויס אנטריב זיינעס הערצענס (פרייוויללינג) אינס הויז דעם

רש"י

(ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוות למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן ואתה נכנסת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלו' אז שמע המלך אליהם [בדברי הימים ב' כ"ד י"ז]: (ה) כסף עובר איש כסף נפשות ערכו. שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו [שמות ו' י"ד יו"ד] כל העובר על הפקודים ואיש שמתנדב ערכת נפשו האומר ערכי

באור

(ב) בשנת שבע, כי כשמלך יהוא הרג את אחזיה. ועתליה לא קבלה המלוכה עד שנה השניה ליהוא, והומתה בשנה הששית, והיא התחלת השביעית ליהוא, ואז מלך יהואש: (ג) כל ימיו. לא כל ימיו, כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמ"ש בד"הי (ב' כ"ד ז'), אלא פירוש כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן, כלומר כל זמן שיהוידע היה חי, וכן כתיב בד"הי (שם), כל ימי יהוידע הכהן (רד"ק). וכן מתורג' אשכנזית, ולדעת בעל הטעמי' שהפסיק מלת ימיו באתנח, יהיה פתרון מלות כל ימיו, רוב ימיו, כטעמו לפעמים, וטעם אשר לשנה כמו כי (וויל): הורהו, הדריכהו בדרך טוב וישר. כהוראתו לפעמים: (ה) כל כסף, כלל, ואח"כ פרט: כסף עובר, שלשה כספים זכר כאן כסף עובר הוא מחצי' השקל. כמו שנאמר כל העובר על הפקודים, איש כסף נפשות ערכו האומר ערכו עלי או ערך פלוני עלי, כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדקי הבית. וכן ת"י כסף תקליא דעבר על מנין גבריא, כסף פורקן נפשתא דמיתן גבר פורקן נפשיה, אף כל כסף דמתנדב גבר בלביה. (מדברי רד"ק בקצרה): (ו) יקחו להם, בשולחותיהם ותמור זה יחזקו משלהם את ב"הב: מכרו, מיודעו: בדק. ענין שבר והריסה, בקע וחריץ בבנין והפעל ממנו לבדוק

תרגום אשכנזי

הפטרת פרשת שקלים

יהוה: (ו) יקחו להם הכהנים איש מאת
מכרו והם יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־
ימצא שם בדק: (ז) ויהי בשנת עשרים ושלש
שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־
בדק הבית: (ח) ויקרא המלך יהואש ליהוידע
הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם
מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־כסף
מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו:
(ט) ויאתו הכהנים לבלתי קחת־כסף מאת
העם ולבלתי חזק את־בדק הבית: (י) ויקח
יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן
אתו אצל המזבח מימין בבוא־איש בית יהוה

כימין כ׳

עוויגען ברינגט, (ו) זאָלּ־
לען דיא פריסטער צו זיך
נעהמען, איין יעגליכער
פֿאָן זיינעם בעקאננטען,
אונד (דאפֿאָן) זאָללען
זיא הערשטעללען דאז
בויפֿעלליגע אם הויזע,
וואָ זיא אימּמער עטוואס
בויפֿעלליגעס פֿינדען.
(ז) דא אבער ביז אינם
דרייא אונד צוואנציגסטע
יאהר דעם קאֶניגס יהואש
דיא פריסטער ניכט דאז
בויפֿעלליגע אם הויזע
הערשטעללטען, (ח) ריעף
דער קאֶניג יהואש דען
פריסטער יהוידע אונד
דיא (אנדערן) פריסטער,
אונד שפראך צו איהנען:
ווארום שטעללעט איהר
דאז בויפֿעלליגע אם הויזע ניכט הער? זאָ זאָללט איהר נון דאז זילבער ניכט פֿאָן איירען בעקאננטען נעהמען, זאָנדערן פֿיר דאז בויפֿעלליגע אם הויזע עס נידערלעגען, (ט) אונד דיא פריסטער קאמען איבעראיין, ניכט מעהר דאז זילבער פֿאָם פֿאָלקע צו נעהמען, אונד ניכט מעהר דאז בויפֿעלליגע אם הויזע הערצושטעללען, (י) אונד עס נאהם דער פריסטער יהוידע איינע לאדע, אונד באָהרטע איין לאָך אין איהרע טהירע, אונד שטעללטע זיא נעבען דעם אלטאר צור רעכטען, וואָ יעדערמאן אינס הויז דעם עוויגען קאממט, אונד דיא

רש״י

עלי: כל כסף אשר יעלה וגו׳. כגון הנודר הרי עלי מנה לבדק הבית: (ו) יקחו להם הכהנים. יהיה שלזה והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם: מאת מכרו. מאת מכירו הרגיל אצלו: בדק, בקיעה וסדק החומ׳: (ח) ועתה אל תקחו כסף. עוד ואל תחזקו הבית משלכם: כי לבדק הבית תתנוהו. אם יפחות יפחות ואם יותיר יותיר: (י) אצל

באור

(ד״ה ב׳ ל״ד) (אויסבעסערן), י״א כמו בדק השברים והריסות יחד. וי״א חפוש ע״ד שמושו בתלמוד, בודק עד מקום שידו מגעת, כי הרוצה לתקן דבר מקולקל, יחפש היטיב מקומות המקולקלים (אורר השברים). ולכל הפנים מקורו ארמית המורי (וירישע טפראכע), תרגום עורות האדן בדקא דארעא (דאז מאדהאפטע). ולזה לא תמצא הפעל כ״א פעם אחת בספר ד״הי שהוא מן הספרים האחרונים. וענין הכתוב מבואר בד״הי כי הבית צריך חזוק אחרי שעתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית אלהים, ולפיכך שם יואש על לבו לתקנו ע״י קבוץ קדשי ישראל המקדישים שקלים ערכות ובדבים. ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית מה היו התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים? נראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן שנים שמלכה עתליהו, ולא היו מעלים עולת תמיד, כמו שנראה מענין בד״הי. ועתה הטובים שבהם שבו לה׳ בכל לבם, והביאו מה שהיו חייבין מהשנים שעברו והספיק לזה ולזה (מדברי הר״ל בקלר׳ ובשנוי לשון מעט): (ח) ועתה אל תקחו, אל תקחו לעצמיכם ואל תחזקו הבית משלכם, אלא מיד בבואו לידכם תנו אותו לבדק הבית. ר״ל הכניסו באוצר בית ה׳, עד יהיה בהם די לבדק הבית: (ט) ויאותו, ענין התרצו׳ בדבר, ושיעורו נתרצו לבלי קחת הכסף לעצמם ולבלתי חזק משלהם: (י) ארון אחד, בשוא סמוך ר״ל של איש אחד, (רד״ק בספר השרשים ובפירושו) ות״י ארונא חד תאר לארון, ובא מפקד סמוך במקום נפרד ורבים כמה, ועפי״ז מתורגם אשכנזית: בדלתו, ת״י בדשיה, ר״ל

הפטרת פרשת שקלים

וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־
הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ (יא) וַיְהִי כִּרְאוֹתָם
כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית
יְהוָה׃ (יב) וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יְדֵי
עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ
לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃
(יג) וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי
מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־

יד כתיב הפקדים כתיב

פריסטער, וועלכע דיא פפאָסטען (דער טהאָרע) היטעטען, גאבען דא הינייך דאז זילבער, וועלכעס אינס הויז דעס עוויגען געבראכט ווארדע. (יא) אונד ווען זיא נון זאהען, דאס פיעל זילבער אין דער לאדע וואר, זאָ קאם דער שרייבער דעס קאָניגס אונד דער האָהע פריסטער, אונד באנדען צוזאממען אונד צעהלטען דאז זילבער, דאז זיך איםּ הויזע דעס עוויגען פאָרפאנד, (יב) אונד זיא איבערגאבען דאז געוואָגענע זילבער דען געשעפטספערריכטערן, דיא איבער דאז הויז דעס עוויגען געזעטצט ווארען, אונד דיזע צעהלטען עס דען ציממערלייטען אונד דען (אנדערן) בויאלייטען, דיא אם הויזע דעס עוויגען ארבייטעטען, (יג) נעמליך דען מוירערן אונד שטיינהויערן, אונד דאפיר צו קויפען האָלץ אונד געהויענע שטיינע צור חערשטעללונג דעס בויפעלליגען אם הויזע דעס עוויגען, אונד וואס אירגענד אויסגעגעבען ווארדע

רש"י

המזבח. בעזרה: מימין בבוא איש. מימין ביאת האנשים: שומרי הסף. סיפי העזרה הממונים על מפתחות העזרה שהרי תרגמו יונתן אמרכלין ואמרכלי' שבעה היו לשבע' שערי העזר' בתוספתא דשקלים: (יא) ויהי. מיום אל יום [תמיד] כראותם כי רב הכסף בארון ויעל סופר המלך וגו': (יב) ונתנו את הכסף המתוכן. היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו ע"י הגזברין הממונים על עושי המלאכ'. המתוכן. לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו [שמו' ה' י"ח]: המופקדים. הממונים: ויוציאהו. לשון הוצא' לשכור חרשי העץ: ולבונים. הם אמרכלין חרשי אבן שחבריהם עושים על פיהם ראשי האומנות: (יג) ולגודרים. בוני החומה תלמידי האמרכלין: ולחוצבי האבן. מן ההר:

באור

במכסה הארון: שומרי הסף, סף יש ענינו מפתן ואסקופת הפתח (שוועללע). כמו וידיה על הסף (שופטים י"ט כ"ז) ויש ענינו מזוזות כמו וירעשו הספים (עמוס ט' א') (פפאָסטען) וכן הוראתו פה. ות"י אמרכליא וכתב רש"י ממונים על ספי העזרה ע"כ. ותרגומי פה לפי הכוונה, כי תרגום של סף בשופטים (שם) ספא. ובלשון סורי ספא עזר', חצר, (פאָרפלאטץ): (יא) ויצרו, ויתכן היה משימים הכסף בצרורות והיו מונים (רלב"ג). שהקלו הכסף ונתנו את הכסף השקול בצרורות, ואח"כ מנו הצרורות וידעו חשבון המשקלים בסך הכללי. כי בזמנים ההם עוד לא היו מטבעות כוונות בעם ורק המתכת לפי המשקל (אבגעוואגט), ולכן תרגמתי כסף בכ"מ (זילבער), ולא מטבע (געלד). וי"מ ויצרו ענין צור' שעשו מטבע להוציאו לאומנים וכו' (זיא אינגלטען), אך זה רחוק מן האמת, מטעם שאמרנו, ועיין הבאור (בראשית מ"ב כ"ה) בבאור מלת כספיהם שהם דברים נחמדים ואמתיים: (יב) המתכן, עקר ענינו כמו תקן בקו"ף, ונרדף במושגו עם הגבלת דבר במד' מספר ומשקל (צעהלען, מעססען, וועיגען), כמו שנמצאו מזה הפעלים במקראות, ויובנו לפי ענינם הנופלים עליהם, ופה הוא משקל, כבארנו לעיל, וכן מתורגם אשכנזית. וי"ת דמתקס, ענין סדר ותקון (גיאָרדנעט, צוגעריכטעט דורך דיא געוויכטע): עושי המלאכה, עוסקים במלאכ' הבית בהכנסו' והוצאו': הַמֻּפְקָדִים הקרי ר"ל הממונים, והכתיב הַפְּקֻדִים תאר כמו חָכָם חֲכָמִים (רד"ק): לחרשי העץ, כורתי העצים בתמונ' הנרצית, ובונים בניינים מעצים ועושים התקר' על הבתים מעץ וגם קרקע הארץ מעצים כרותים: ולבונים, שם כללי לאשר בונים כמו: (יג) ולגודרים,

יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ (יד) אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה
בֵּית־יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת
כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא
בֵית־יְהוָה׃ (טו) כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ
וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ (טז) וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת
לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃
(יז) כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית
יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃

צור הערשטעללונג דעם הויזעס; (יד) דאָך וואורדען ניכט פֿיר דאז הויז דעם עוויגען זילבערנע שאלען, מעססער, בעקקען, טראָמפעטען אָדער זאָנסט גאָלדענע אונד זילבערנע גערעטהע געמאכט פֿאָן דעם (ווערטהע) דעם זילבערס, דאז אינס הויז דעם עוויגען געבראכט ווארדע: (טו) זאָנדערן נור דען ארבייטערן גאב מאן עס, דאז זיא דאז הויס דעם עוויגען דאפֿיר הערשטעללען זאָללען: (טז) אונד דורפֿטען דיא מעננער, וועלכען מאן דאז זילבער איבערגאב, אום עס דען ארבייטערן צו געבען, ניכטס פֿערדעכנען, דען זיא פֿעררימטעטען עס מיט רעדליכקייט, (ווארען אלס עהרליכע מעננער אנערקאננט). (יז) אבער דאז זילבער פֿאָן שולדאָפפֿערן אונד דאז זילבער פֿאָן זינדענאָפפֿערן, וואר ניכט אינס הויז דעם עוויגען געבראכט, עס געהאָרטע דען פריסטערן.

רש"י

(יד) ספות כסף מזמרות. והם כלי שיר: (טז) ולא יחשבו את האנשים. לא היו אמרכלין באין לחשבון עם האנשים הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכ' לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושים: (יז) כסף אשם וכסף חטאות, המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמ' ונותר מן המעות לא יובא בית ה' לבדק הבית לכהנים יהיו והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעול' והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות:

באור

הבונים קירות האבנים: ולחוצבי האבן, מסיסתי אבן לתת להם התמונה הנל': (יד) אך לא יעשה, ובד"הי נאמר ויעשו כלים לבית ה'? ואמרו רז"ל כאן שגבו והותירו, וכאן שגבו ולא הותירו: ספות, עיין הבאור (מ"א ז' ז'): מזמרות, עיין שם: מן הכסף. ע"י חליפין של מתכת בכלים של כסף וזהב. (טוים), כמנהגם בימים הקדמונים: (טז) יחשבו, לא היו נזקקים לעשות חשבון עם הגזברים הנותנים להם כסף ומכאן אמרו רז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה: כי באמונה וכו', ידועים כי אנשים כשרים הם ולכך נבחרו אלו מתחל': (יז) כסף אשם וכו', לפי פשוטו היה נראה לי שיעור הכתוב עד"ז, לפי שאמר למעלה כי הכסף של מחצית השקל, הערכות והנדבות המיועד לבדקי בדק הבית הוצא ברצון הכהנים לבית ה', והונח שם בארון אשר עשו הכהנים, והם נתנוהו ליד הגזברים, אמר עתה, אבל כסף אשם וכסף חטאת, כלומר הכסף הנתן לקנות בהם חטאות ואשמות לא הובא בית ה' עד"ז שהונח בתבה ונמסר ליד הגזברים, כי אם נתנוהו מיד לכהנים והם קנו בעדו החטאות והאשמות ויתודגם: (וואורדע ניכט איגם הויז דעם עוויגען איינגעבראכט, אונד דען פריסטערן איבערלאססען), וזאת כונת ת"י לכהנייא יהבין ליה, תרגם יהיו בכונה מיוחדת יהבין ל' מסיר. כלומר שמסרו ליד הכהנים כנאמרנו. אמנם רז"ל דרשו בזה מי שהיה מפריש ממון לאשם או לחטאת וקנה הקרבן והותיר מן הממון, הנה המותר הזה, לא יובא בית ה' לבדק הבית אך יהיה לכהנים לקחת מהם עולות, והיה הבשר כליל והעורות לכהנים, כן דרשו רז"ל, ואנחנו בקבלתם נחזיק:

פרשת מפטיר לשבת זכור סוף פרשת כי תצא

(יז) זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים:
(יח) אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך
ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: (יט) והיה בהניח יהוה אלהיך |
לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר יהוה־אלהיך נתן לך נחלה
לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

הפטרת פרשת זכור (בשמואל א׳ סי׳ ט"ו פ׳ א׳ עד פ׳ ל"ה):

כאן מתחילין הספרדים:

טו (א) ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה
למשחך למלך על־עמו על־ישראל
ועתה שמע לקול דברי יהוה: כאן מתחילין האשכנזים
(ב) כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־
עשה עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך
בעלתו ממצרים: (ג) עתה לך והכיתה את־
עמלק והחרמתם את־כל־אשר־לו ולא
תחמל עליו והמתה מאיש עד־אשה מעלל
ועד־יונק משור ועד־שה מגמל ועד־חמור:
(ד) וישמע שאול את־העם ויפקדם בטלאים
מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־איש

(א) אונד שמואל שפראך צו שאול: מיך האט דער עוויגע געזאנדט דיך צום קאֶניגע צו זאלבען איבער זיין פֿאָלק, איבער ישראל, זאָ העֶרע נון דיא וואָרטע דעם עוויגען: (ב) זאָשפריכט דער עוויגע צבאות: איך בעדענקע, וואס עמלק טהאט אן ישראל, וויא ער איהם נעמליך צוזעטצטע איף דעם וועגע בייא זיינעם הערויפֿציהען אוים מצרי׳, (ג) זאָ גנעהע יעטצט היין אונד שלאגע עמלק, אונד פֿערבאננע אללעס וואס זיין איזט, אונד שאָהנע זיין ניכט, אונד טאָדטע זאָוואָהל מאן אלס ווייב, קינד אונד זייגלינג, אָכס, שאף, קאמעל אונד עזעל. (ד) שאול פֿערקינדיגטע עס דעם פֿאָלקע, אונד מוסטערטע זיא צו טלאים, צווייםאהל הונדערט טויזענד מאן פֿוס־

רש"י

(א) ועתה שמע לקול דברי ה׳. פעם אחת נסכלת ועתה הזהר בעצמך:
(ג) משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמ׳: (ד) וישמע שאול. לשון הכרזה כמו ויזעק שאול: ויפקדם בטלאי׳. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך ואח"כ מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנאמר בה׳ לא יספר מרוב (בראשי׳ ל"ב

באור

(א) אותי שלח. על ידי נהיית מלך ודבר ד׳ בפי אמת כאשר ראית שנתקיים הדבר ולזה ראוי שתשמע לדברי ה׳ בלי פקפוק והרהור על הפקודה להחרים את כל הנמצא לעמלק שהשיב זר בעיניך: למשחך, השי"ן בקמץ רחב והחית בקמץ חטף והראוי למשחך אך הוסב קמץ הפ"א בלמד הפעל לתפארת המלה (מדברי הרד"ק): פקדתי, ענין זכירה לשלם גמול מעשה (בעדענקען) וכמוהו וה׳ פקד את שרה (בראשית כ"א): שם לו בדרך, כלומר שם לו שטנה בדרך ומלת (לויערן) בתרגומנו כאמר בלשון אשכנזי על ענין זה, וגם היא כלות לפי משמעות הפעל שום עם יהם שאליו: (ד) וישמע, ענין הכרזה לתכלית אסיפת העם (אויפביעטען) וכן השמיעו אל בבל רבים (ירמי׳ נ׳) ותרגומו לפי פתרון המלה: בטלאים, שם

יְהוּדָה: (ה) וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב
בַּנָּחַל: (ו) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ
רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָ
חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם
וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק: (ז) וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־
עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
מִצְרָיִם: (ח) וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי
וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב: (ט) וַיַּחְמֹל

פאָלק אונד צעהן טויזענד
מאן אויס יהוד'. (ה) אונד
שאול קאסביז צור שטאדט
עמלק, אונד לעגטע איי-
נען הינטערהאלט אין דאז
טהאל: (ו) אונד ליס דעם
קיני זאגען: געהעט פאָן
דאננען, ווייכעט, ציהעט
הינאב אויס דער מיטטע
עמלק'ס, דאס איך דיך
ניכט ווענראפפע מיט
איהנען; דען דוא האסט
פריינדשאפט אויסגע-
איבט געגען אללע קינדער ישראל'ס, בייא איהרעם הערויפציהען אויס מצרים. אלזאָ וויך קיני
אויס דער מיטטע עמלק'ס. (ז) שאול שלוג הירויף עמלק פאָן חוילה אן, ביז געגן שור,
דאז פאָר מצרים ליגט. (ח) ער גריף אגג דען קאָניג פאָן עמלק לעבענדיג, אונד אללעס
פאָלק פערבאננטע ער מיט דער שערפע דעס שווערטעס. (ט) אבער עס פערשאָנטע שאול

רש"י

י"ב): (ה) וירב בנחל. וילחם בנחל. ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל
נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלה לא כ"ש אם אדם חטא בהמה מה חטאה:
(ו) אל הקיני. בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהוד' בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תור' וערד
הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנאמר יושב הנגב (במדבר כ"א א') ועמלק יושב בארץ
הנגב [שם י"ג כ"ט]: עם כל בני ישראל. שהכינו מסעודות משה ואהרן וכל זקני ישראל והדי
מעל' עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל: (ט) והמשנים. אין לו דמיון והם הבליאים

באור

בקום הוא לפי הפשוט, כן הוא בתוספות ישנים (יומא כ"ב ע"א). ולד"ק הוא אחד עם טֶלֶם
(יהושע ט"ו כ"ד): (ה) עד עיר עמלק, עיר שלכד עמלק והסב את שמה וקראה עיר עמלק
וכמוהו עיר דוד (ש"ב ה' ז') כאשר אבאר שם. ומסתמא היתה עיר הבירה שישב שם המלך
כמו כאן שנקרא עיר דוד לטעם זה. ומחובר הוא עם הכתוב אחריו, ושעורו: כאשר בא שאול
אל העיר הראשונה, אמר אל הקיני כו': וירב, שרשו ארב מענין וארב לו מההפעיל ומשפטו
ויאריב ובאה היו"ד קמוצה תמורת האל"ף הנופלת או יהיה מהדגוש ומשפטו וַיְאָרֵב ובהעדר
האל"ף הועלה תנועתה על היו"ד (רד"ק) ויש לפרש ענין ריב ומלה וכן כתב רש"י שהוא כמו
ונלחם. (אונד ריסטעטע זיך דא איין טהאלע לום ז.נגריף) והפעל וירב שב על שאול. והראשון
יותר נכון, כי לא מלאנו יותר במקרא לשון ריב על מערכת מלחמה עם האויב: (ו) אל הקיני,
בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד, וערד הוא עמלק, הכנעני מלך ערד עמלק הי'
שנאמר יושב הנגב. ועמלק יושב בארץ הנגב (רש"י): פן אסיפך. ענין כליה ושרשו אסף מבנין
הפעיל ובא על דרך אוֹדִיעֲךָ עיר (ירמי' מ"ו) (רד"ק). ושניהם ע"מ אַפְעֵל בלשון ארמית
שבא איתן בחולם, עיין מבוא לשון ארמית גזרת כל"א. ועוד יתכן לומר שהוא מגזרת סוף
כמו אסף אֲסִיפֵם והחולם במקום החטף והחירק במקום הפתח כי נע"ו ונע"י מתחלפים
בנקודתם והאמת כי סוף, יסף יאסף כרדפים בענין ביסוד התבה שלהם סף, כאשר הודעתי
בספרי מלואת האוצר אשר יצא לאור בקרב ימים: (ט) והמשנים, מענין אחיהם כמִשְׁנִים
(ד"הי א' ע"ו י"ח) כסף מִשְׁנִים (עזרא א' י') ר"ל שני במעלה וחשיבות וכאשר אמר ממטב
על הצאן והבקר אמר משנים על שאר מיני בהמות בכלל. וי"א שהוא כנוי לגמלים (קמ-
מעעלע): וכל המלאכה, כל מה שיכול האדם לעבות בכחו וברשותו, וגם הממון נקרא כן,

ו

שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר
וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ
הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ
הֶחֱרִימוּ׃ (י) וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל
לֵאמֹר׃ (יא) נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל
לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים
וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃
(יב) וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד
לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה
מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ (יג) וַיָּבֹא
שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ
אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ (יד) וַיֹּאמֶר
שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר
אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ (טו) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי
הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן
וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר

אונד דאז פֿאָלק, אגג אונד דיא בעסטען דער שאפֿע אונד רינ־ער, אונד יענע, דיא פֿאָן דער צווי־טען גאטטונג ווארען, זאָ וויא לעממער אונד אל־לעס וואס גוט וואר, אונד וואָללטען זיא ניכט פֿער־באננען; אללע יענע דינגע אבער, דיא גערינגפֿיגיג אונד פֿערווערפֿליך ווא־רען פֿערבאננטען זיא. (י) דא ווארד דאז וואָרט דעם עוויגען דעם שמואל, וויא פֿאָלגט: (יא) עס רייעט מיך, דאס איך שאול צום קאָניגע גע־מאכט, דען ער האט זיך פֿאָן מיר אבגעוואנדט, אונ' מיינע וואָרטע ניכט ער־פֿיללט, דיזעס וואר פֿיר שמואל פֿערדריסליך, אונד ער שריע צו דעם עווי־גען דיא גאנצע נאכט. (יב) אונד ער מאכטע זיך דעם מאָרגענס פֿריה אויף, דעם שאול ענטגעגען, אונד עס ווארד שמואל בעריכטעט, וויא פֿאָלגט: שאול איזט נאך כרמל געקאָממען, אונד זיהע! ער האט זיך דאָרט איין זיגעסצייכען ערריכטעט, אונד האט זיך ווייטער געוואנדט, אונד איזט הינאבגעצאָגען נאך גלגל. (יג) אלס שמואל צו שאול קאם, שפראך דיעזער: געזעגנעט זייעסט דוא דעם עוויגען! איך האבע דאז וואָרט גאָטטעס ערפֿיללט. (יד) דא שפראך שמואל: אונד וואס איזט דאז פֿיר איין בלאָקקען דער שאפֿע אין מיינען אָהרען, אונד דאז בריללען דער רינדער דאז איך האָרע? (טו) אונד שאול שפראך: זיא האבען זיא מיטגעבראכט פֿאָן עמלק, אינדעם דאז פֿאָלק דער בעסטען דער שאפֿע אונד דער רינדער געשאָנעט, אום זיא דעם עוויגען דיינעם גאָטטע צו אָפּפֿערן,

רש"י

ולומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים [שופטים ו' כ"ה]: נמבזה ונמס. כמו נבזה והמ"ם טפיל' בו: (יא) נחמתי. מחשבה אחר' בלבי על מלכות שאול שהמלכתיו: (יב) מציב לו יד. בונה לו מזבח הוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס [מלכים א' י"ח ל'] וי"ת והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה

באור

כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב ז'), כן פי' הראב"ע וכן מתרגם. וי"ת על המקנה כמו לרגל המלאכה: נמבזה, משרש בזה והמ"ם נוספת: ונמס, כמו ונמאס בחסרון האל"ף ומצאנו התחלפות בין שרשי מאס ומסס. וענינו כאן דבר הנמאס מצד ערכו וחשיבתו: (יא) ויחר לשמואל. דרך הדואג לכעוס על עצמו: (יב) מציב לו יד, הכין מקום להעמיד שם אות הנצחון במלחמה עם עמלק, מה שלקח מן האויב (טראָפהעען). והענין יורה ע"ז. ופתרון מלת יד כ' פעמים מקום בכלל, ונבדל בפרטותו לפי ענין הכתוב אם הוא מקו' למנוחה או לשאר דבר שיהיה לזכרון: (טו) היותר, שם כמו יוצר גבי (עמוס ז' א') (רד"ק):

הפטרת שבת זכור

תרגום אשכנזי

הֶחֱרַמְנוּ׃ (טז) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף
וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה
וַיֹּאמֶר לוֹ דַּבֵּר׃ (יז) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא
אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃
(יח) וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה
אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־
כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ (יט) וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל
יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה׃ (כ) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר
שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי
יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק
הֶחֱרַמְתִּי׃ (כא) וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר

פתח בס"פ ויאמרו כתיב פתח בס"פ

דאז איבריגע האבען וויר
פערבאננט. (טז) שמואל
שפראך הירויף צו שאול:
האלט, דאס איך דיר פער־
קינדיגע, וואס דער עוויגע
צו מיר גערעדעט דיזע
נאכט. אונד ער שפראך
צו איהם: רעדע! (יז) דא
שפראך שמואל: וואהר־
ליך! זא קליין דוא ביזט
אין דיינען אויגען זא ביזט
דוא דאך דאז הויפט דער
שטעממע ישראל'ס. אונד
דער עוויגע האט דיך צום
קעניג איבער ישראל גע־
זאלבט. (יח) נון זאנדטע דיך
דער עוויגע אויף דען וועג,
אונד שפראך: געהע הין,
פערבאננע דיא זינדער,
נעמליך עמלק, בעקריגע
זיא, ביז דוא זיא גאנץ
אויפגעריבען האסט.
(יט) ווארום האסט דוא דער שטיממע דעס עוויגען ניכט געהארכט, אונד ביזט איבער דען רויב
הער געפאללען, אונד האסט איבעל געטהאן אין דען אויגען דעס עוויגען? (כ) אונד
שאול שפראך צו שמואל: איך האבע יא דער שטיממע דעס עוויגען געהארכט, אונד
בין דען וועג געצאגען, וועלכען מיך דער עוויגע זאנדטע, אונד האבע אגג דען קעניג
עמלק'ס מיטגעבראכט, אונד דען עמלק פערבאננט. (כא) אבער דאז פאלק האט פאן דער

רש"י

ביזתא: (טז) הרף. כתרגומו אוריך פי' המתן: (יז) ראש שבטי ישראל אתה, ת"י שבטא
דבנימין עבד ביתא בדיל כל עמא כמ"ש בנימין לעיר רודם [תהלים ס"ח כ"ח]: (יח) עד
כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: (יט) ותעט. כמו ושעף לשון עיט (בראשי' ט"ו
י"א]: (כא) ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך [דברים י"ח י'] כמ"ש בהרימכם

באור

(טז) הרף, דברי שאול ירדו חדרי לבבו והמרו את רוחו, ולא רצה עוד לשמוע דברי' המכעיסי'
אותו, ואמר חדול מדבר עוד כדי שאוכל להודיעך מה שאמר לי ה' הלילה. ות"י אוריך פי'
המתין (ווארטע!) וי"ל עזוב את דבריך (לאס דאך!) והענין אחד: (יז) הלא אם קטן, לפי
שאמר לו שאול אשר חמל העם. כלומר העם ולא הוא, ולא התנשא למחות בידם. אמר לו
שמואל, אע"פ שאתה קטן בעיניך, ולא רצית להתגדל על העם ולמחות, הלא ראש שבטי
ישראל אתה, ולפיכך משחך ה' למלך עליהם, להנהיגם בדרך הישרה. ולמנעם מהעבירה,
ואיך הנחת אותם לעבור את פי ה'? לא הם עשו אלא אתה, שהיה בידך למחות ולא מחית.
כנראה כי רצונך וחפצך היה בדבר, וחמדת השלל (מדברי רד"ק): (יח) עד כלותם אתם,
הכנוי הראשון שב אל הפועל, והם העם אשר את שאול, והב' אל מקבל הפעול', והוא עמלק.
או שהם שני פעולים ע"ד ותראהו את הילד (שמות ב' ו') והדומים, והפעל שב על שאול כאשר
הפעלים בפסוק זה, וכן מתורגם: (כ) ויאמר שאול, עדיין לא השלים דברו, כי עיקר
דבריו יען מאסת כו' וימאסך ממלך, לקמן פ' כ"ג. אלא שהפסיק שאול את דבריו. כ"ש
הרד"ק: אשר שמעתי, בזו הוראות מלת אשר המשתנה לפי ענין הכתוב שנופל עליו. וטעמו
פה לאמת הדבר, שאמר תחלה הקימותי את דבר ה', ולפי שאמר שמואל למה לא שמעת וכו'
השיב עליו בתוך דבריו ואמר. אמת אמרתי כי הקימותי את דבר אשר שמעתי בקול ה' וכן הוא

רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃
(כב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת
וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח
טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ (כג) כִּי חַטַּאת־
קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־
דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ (כד) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה
וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע
בְּקוֹלָם׃ (כה) וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב
עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ (כו) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־
דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־

בייטע גענאָממען, שאפֿע אונד רינדער, דאז פֿאָר־ציגליכסטע דעם פֿער־באננטען, אום עס דעם עוויגען דייניֵם גאָטט צו אָפפֿערן אין גלגל (כב) שמואל שפראך: האט דען דער עוויגע לוסט אן גאנצאָפפֿער אונד שלאכטאָפפֿער, זאָ וויא אם געהאָרכען זיינער שטיממע? זיהע! גע־האָרזאם איזט בעססער אלס אָפפֿער, אונד אויפֿ־מערקען בעססער, אלס פֿעטט דער ווידדער: (כג) דען ווידערשפּענס־טיגקייט איזט גלייך צוי־בערייא, אונד ווידערזעטצ־ליכקייט גלייך אבגאָטטע־רייא אונד הויזאָראקל, איינע זינדע. דארום וויל דוא דאז וואָרט דעם עוויגען פֿערוואָרפֿען האסט, דארום פֿערווירפֿט ער דיך אויך, דאס דוא ניכט מעהר קאָניג זייעסט. (כד) דא שפראך שאול צו שמואל: איך האבע געזינדיגט, דאס איך דעם עוויגען בעפֿעהל אונד דיינע וואָרטע איבער־טראט, דא איך דאז פֿאָלק געפֿירכטעט, אונד איהם געהאָר געגעבען, (כה) פֿערגיב נון מיינע זינדע, אונד קעהרע מיט מיר אום, דאס איך דען עוויגען אנבעטע. (כו) שמואל אבער שפראך צו שאול: איך קעהרע ניכט מיט דיר אום, דארום, וויל דוא דאז וואָרט דעם עוויגען פֿער־וואָרפֿען, זאָ האט דיך דער עוויגע אויך פֿערוואָרפֿען, דאס דוא ניכט מעהר קאָניג זייעסט

רש״י

את חלבו ממנו [במדבר י״ח ל׳]. וי״ת קדם דיחדמון: (כב) הנה שמוע. בקולו מזבח טוב: להקשיב מחלב אילים. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים: (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר. וי״ת ארי כחוב בגריא דשאלין בקסמא כן חובות כל גבר דמסרב על מילי נביא: הפצר. ל׳ תוספות וכן ויפצר בו [בראשית ל״ג י״א] הרבה עליו דברים: (כד) יראתי את העם. דואג האדומי שהיה

באור

דעת רד״ק בפירוש הכתוב הזה ועד״ז מתורגם: (כא) ראשית החרם, המשובח שבו כמו וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו׳ ו׳) (רד״ק) וכן פירש״י מיטב החרם: (כג) חטאת קסם, כמשמעו מעשה כשופים: ואון, דבר תהו והבל כעבודת האלילים. וכן כתוב מזכיר לבונה מברך און: ותרפים, הם הצלמים שהיו להם בבית לשאול בהם העתידות ות״א בכ״מ צלמניא: הפצר, מקור בפתח מפני הרי״ש והוא ענין סירוב העברה על דבר. כת״י דמסרב, וידמה היו׳ ממלות המתהפכות בטבעם, ועניינו נרדף עם פרץ סתירה והריסה (חיינרייסען, ווידערשפרעכען), כדעת החכם געזעניוס, ושיעור הכתוב החטא שיש במעשה הקסם היא החטא בעצמו שיש במרה דבר ה׳ כי בשניהם עזיבת האמונה והבטחון בד׳ וכן באון ותרפים, ולפי שהם הענין בעצמם לכן תחסר כף הדמיון: ממלך, מהיות מלך: (כד) כי יראתי, נתן סבה להעברתו על דבר ה׳ ודבר שמואל שלא במרד ובמעל עשה זאת, כי אם מיראת העם והטית נפשו לעשו׳ רצונם: (כה) ושוב עמי, נראה שהלך שאול לקראת שמואל מן הגלגל בשמעו כי בא, וכל הדברים האלה היו חוץ לעיר. וטעם שוב אל שמואל, אע״פ שהוא לא הלך מגלגל, להיות הליכתו שמה נקראת תשובה, הוא בבחינת הליכת שאול, וכן השבה עמה משדה מואב (רות

יִשְׂרָאֵל׃ (כז) וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ (כט) וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ (ל) וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (לא) וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ (לב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ (לג) וַיֹּאמֶר

איבער ישראל. (כז) אלס זיך נון שמואל וואנדטע, צו געהען, זאָ ערגריף ער איהן ביים ציפּפעל זיינעס ראָקקעס, אונד ער צער־ריס. (כח) דא שפראך שמואל צו איהם: זאָ האט הייטע דער עוויגע דאז קאָניגטהום ישראל'ס פאָן דיר אבגעריססען, אונד עס דיינעם גענאָס־סען געגעבען, דער בעס־סער איזט אלס דוא. (כט) אויך ליגט דער עוויגע אין ישראל ניכט, אונד בערייעט ניכט, דען ער איזט ניכט מענש, דער בערייעט. (ל) יענער שפראך: איך האבע געזינדיגט, אבער עהרע מיך דאך פאָר דען עלטעסטען מיינעס פאָלקעס אונד פאָר ישראל, אונד קעהרע מיר מיר אום, דאס איך פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע בעטע. (לא) אלזאָ קעהרטע שמואל דעם שאול פאָלגענד אום, אונד שאול בעטעטע פאָר דעם עוויגען. (לב) אלסדאן שפראך שמואל: פיהרעט מיר אגג, דען קאָניג פאָן עמלק הער, אונד אגג גינג צו איהם פראָהליכען מוטהעס, אונד שפראך. פירוואהר! געוויכען איזט דאז ביטטערע דעס טאָדעס! (לג) שמואל זאגטע: וויא דיין שווערט דיא וויבער קינדערלאָז

רש"י

חשוב ככולם: (כז) ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת מאחרי שאול אחז שאול בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד. ומ"א חולקים אמוראים י"א מעילו של שמואל קרע שאול וי"א מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרו' כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלך תמלוך [לקמן כ"ד כ"א]: (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר. וא"ת אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטוב' שאמר ליתן: (לב) אגג מעדני'. י"ת אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירות המות: (לג) כאשר שכלה נשים חרבך. להוציאם אלמנות מבעליהם שהייתם הורגים בני בחורי

באור

א' כ"ג): (כז) ויחזק, שאול החזיק בכנף מעיל שמואל, ולא נתנו ללכת מאתו. וכאשר נקרע המעיל אמר, כן קרע ה' כו': (כט) נצח ישראל, חיי ישראל שהוא הש"י, כמו הדם שהוא חיי בגוף, כי הדם יקרא נצח, כטעם ויז נצחם על בגדי (רד"ק). וגם אין המלה יוצאת מפשוטה, שמורה על התמדה וקיום, כלומר ה' המקיים את ישראל וכדמתורגם. ואמר לו שמואל בזה שלא תאמר אשוב מדרכי, אולי יש עוד תקוה, לשוא תבקש שינחם ה', כי לא אדם הוא להנחם: (לב) מעדנות, יש בזה פירושים שונים, י"א שהוא מגזרת עדן כת"י מפנקא ר"ל בתענוג ובשמחת הלב. כי נדמה לו מות מחיים וכן מתורגם, כי זו הקרוב לפשוטו לפי פתרון המלה והמשך הענין. וי"א שהיה הולך ופוסע בנימוסי המלכות מהוד והדר יעוה עליו (אמיעסטעטיש) ואחרים פותרים אותו מענין קשירה כמו התקשר מעדנות כימה (איוב ל"ח ל"א), כלומר שהלך אסור בכבלים, ויאמר, סר מר המות, כי טוב המות המוציא אסורים חפשי מחיי איש הוגש רגליו בנחושתים. ופירש"י, קרב עלי מרירת המות הוא ממחברת מנחם בן סרוק אשר יש לי בכתיבת יד: והבוחר יבחר: (לג) שכלה, ענין שכל לאו דוקא הורג

י

הפטרת ש"ז ופ"מ לשבת פרה

שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל
מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי
יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ (לד) וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה
וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

תרגום אשכנזי רכד

געמאכט, זאָ זייא אויך קינדערלאָז אונטער דען ווייבערן דיינע מוטטער, אונד הירמיט היב ער איהן אין שטיקקען פֿאָר דעם עוויגען אין גלגל.
(לד) שמואל גינג זאָדאן נאך רמה, אונד שאול צאָג היניאויף צו זיינעם הויזע נאך גבעת שאול.

רש"י

ישראל: וישסף. חתכו לד' ואין לתיבה זו דמיון ותרגום ויסף ופסח ובגמרא שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע:

באור

בנים אלא גם אשה שכולה מבעלה, ואין מיותרים, וכ"כ רש"י. שכלה נשים חרבך, להושיבם אלמנות מבעליהן, שהייתה מזנים בחורי ישראל, ע"כ. אמנם אין לספק כי גם שכלה חרבו נשים מבנים, וכאן נראה שאין הכוונה אלא על בנים ולא על בעל. ממה שאמר כן תשכל אמך, וע"י הריגת אגג אין אמו נשכלת מבעלה: וישסף, חלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים (רלב"ג):

פרשת מפטיר לשבת פרה בבמדבר

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ
פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃
(ג) וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ (ד) וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה
אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ (ה) וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה
לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ (ו) וְלָקַח
הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃
(ז) וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה
וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ (ח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה
וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת
לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ (י) וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־
בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם
לְחֻקַּת עוֹלָם׃ (יא) הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃
(יב) הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא
יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ (יג) כָּל־הַנֹּגֵעַ

פרשת מפטיר והפטרה לפרשת פרה

בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה
עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ (יד) זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא
אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ (טו) וְכֹל כְּלִי
פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (טז) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע
עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא
שִׁבְעַת יָמִים׃ (יז) וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו
מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ (יח) וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה
עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ
בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ (יט) וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ (כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־
זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (כא) וְהָיְתָה לָּהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כב) וְכֹל אֲשֶׁר־
יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פ' פרה ביחזקאל סימן ל"ו ט"ז עד סוף הסי':

(טז) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יז) בֶּן־אָדָם
בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ
אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה
הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ (יח) וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם
עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם
טִמְּאוּהָ׃ (יט) וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת

(טז) אונד עס ווארד מיר דאז וואָרט דעס עוויגען, וויא פֿאָלגט: (יז) מענשענזאָהן, דאז הויז ישראל'ס וואָהנטע אין זיינעם לאנדע, אונד פֿעראונרייניגטע עס דורך זיינען וואנדעל אונד זיינע האנדלונגען, וויא דיא אונרייניגקייט איינעם אבגעזאָנדערטען וויבעס וואר זיין וואנדעל פֿאָר מיר. (יח) אונד זאָ שיטטעטע איך מיינען גרים איבער זיא אוים, וועגען דעס בלוטעס, דאז זיא אים לאנדע פֿערגאָססען, אונד וויל זיא עס מיט איהרען גאָטצען פֿעראונרייניגעט האטטען. (יט) אונד איך צערשטרייעטע זיא אונטער דיא פֿאָלקער, אונד זיא וואורדען אומהער געשליידערט אין דיא לענדער, נאך איהרעם וואנ־

רש"י

(יז) בן אדם בית ישראל יושבים וגו' כטומאת הנדה. המשילה הכתוב להנדה שבעל' מצפ'

באור

(יז) כטמאת הנדה. כטומאת אשה המרוחקת מבעלה בימי דותה כן היתה דרכם טמאה לפני

כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ (כ) וַיָּבוֹא אֶל־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי
בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהֹוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃
(כא) וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ (כב) לָכֵן אֱמֹר
לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֹא לְמַעַנְכֶם
אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי
אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃
(כג) וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם
אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי
יְהֹוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃
(כד) וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם
מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃
(כה) וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל

דעלן אונד נאך איהרען האנדלונגען ריכטעטע איך זיא. (כ) אונד זיא קאמען צו דען פֿעלקערן אונד וואָ זיא הין קאמען, דא ענטווייהעטען זיא מיינען הייליגען נאמען, אינדעם מאן פֿאָן איהנען זאגטע: דעס עוויגען פֿאָלק זינד דיזע, אונד אויס זיינעם לאנדע זינד זיא געצאָגען. (כא) אונד זאָ וויללו איך מיינעם הייליגען נאמען שאָנען, וועלכען דאז הויז ישראל'ס ענטווייהעט האט אונטער דען פֿעלקערן, צו וועלכען זיא הינקאמען. (כב) דארום שפריך צו דעם הויזע ישראל'ס! זאָ שפריכט דער העררה, דער עוויגע: ניכט אום אייערעטוויללען, הויז ישראל'ס, טהוע איך דאז, זאָנדערן אום מיינעם הייליגען נאמענס וויללען, דען איהר אונטער דען פֿאָלקערן, וואָהין איהר געקאָממען, ענטווייהעט האבעט. (כג) אונד איך ווערדע מיינען גראָסען נאמען הייליג מאכען, דער אונטער דען פֿעלקערן ענטווייהעט איזט, דא איהר איהן ענטווייהעט האבט אונטער איהנען, דאס דיא פֿעלקער ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין, שפריכט דער העררה, דער עוויגע, ווען איך דורך אייך געהייליגעט ווערדע פֿאָר אייערען אויגען. (כד) איך נעהמע אייך אויס דען פֿעלקערן, אונד זאממלע אייך אויס דען לענדערן, אונד ברינגע אייך אין אייער לאנד. (כה) אונד איך שפרענגע איבער אייך ריינעס וואססער, דאס איהר ריין

רש"י

מתי תטהר ותלך לסוף אליה: (כ) ויבוא. לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרשה בלשון יחיד. ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה ומשה אוזן מה היו אומרי' השבאים הרי אלו עם ה' ולא היה לו יכולת להציל' במדרש איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי. השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: (כב) לא למענכם אני עושה. התשוע' באושיעכם: (כג) וקדשתי את שמי. ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכ' מן הגוים: (כה) מים טהורים. אכפר עליכ' ואעבי'

באור

עד להרחיקם: (כ) ויבוא וכו', אשר באו שם, כלומר בכל מקום אשר באו שם באין הפרד ויחללו הגוים וכו' וכן מתורגם אשכנזית: באמר וכו', ולא היה יכלת בידו להציל את עמו ואת ארצו (רש"י) ות"י בדרך אחר: וְעַלוּ לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית

שמא דקודשא בדאמרין להון, אם עמיה דיי אלין ואכדין מארעא בית שכנתיה גלו (אונד זיא קאָממען צו דען פֿעלקערן, וואָהין זיא אין געפֿאנגענשאפֿט געפֿיהרעט וואָרדען, וויל זיא מיינען הייליגען נאמען ענטווייהעט האבען, אינדעם מאן צו איהנען זאגטע, ווען דיזעס דאס פֿאָלק דעס עוויגען ווערע, וויא ווערע עס פֿאָן דעם. לאנדע זיינעס רוהעהויזעס פֿערטריבען וואָרדען)? (כג) לעיניכם, כך מצאתי בכל הספרים המדויקים ות"י כך אתקדש לעיניהון. ותרגומי כמו שכתוב לפנינו: (כה) וזרקתי וגו', דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזית

טמאותיכם ומכל־גלוליכם אטהר אתכם:
(כו) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן
בקרבכם והסרתי את־לב האבן מבשרכם
ונתתי לכם לב בשר: (כז) ואת־רוחי אתן
בקרבכם ועשיתי את אשר־בחקי תלכו
ומשפטי תשמרו ועשיתם: (כח) וישבתם בארץ
אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי
אהיה לכם לאלהים: (כט) והושעתי אתכם
מכל טמאותיכם וקראתי אל־הדגן והרביתי
אתו ולא־אתן עליכם רעב: (ל) והרביתי את־
פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו
עוד חרפת רעב בגוים: (לא) וזכרתם את־
דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא־טובים
ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבתיכם:
(לב) לא למענכם אני־עשה נאם אדני יהוה

תרגום אשכנזי

ווערדעט פאן אללען אייערען אונרייניגקייטען, אונד פאן אלל אייערען געטצען וויל איך אייך רייניגען. (כו) אונד איך געבע אייך איין נייעס הערץ, אונד איינען נייען גייסט געבע איך אייך אין אייער איננערעס, אונד טהוע דאז שטיינערנע הערץ וועג אויס אייערעם פליישע, אונד געבע אייך איין הערץ פאן פלייש. (כז) אונד מיינען גייסט געבע איך אין אייער אינערעס אונד מאכע, דאס איהר אין מיינען געזעטצען וואנדעלט, אונד מיינע רעכטע בעאבאכטעט אונד זיא טהועט. (כח) אונד איהר זאללט בעוואהנען דאז לאנד, וועלכעס איך אייערען פעטערן געגעבען, אונד איהר זאללט מיין פאלק זיין, אונד איך וויל אייער גאטט זיין. (כט) אונד איך בעפרייע אייך פאן אלל אייערען אונרייניגקייטען, אונד רופע דאז געטריידע הערבייא, אונד מעהרע עס, אונד וויל קיינען הונגער איבער אייך ברינגען. (ל) אונד איך מעהרע דיא פריכטע דער ביימע אונד דען ערטראג דעס פעלדעס, דאמיט איהר ניכט מעהר שמעהונג ערדולדעט וועגען הונגערס אונטער דען פאלקערן. (לא) (אלס דאן) ווערדעט איהר געדענקען אייערער באזען וועגע אונד אייערער האנדלונגען, דיא ניכט גוט ווארען, אונד ווערדעט אייך עקקעלן פאר אייך זעלבסט, פאר אייערען מיסעטהאטען, אונד פאר אייערען גרייעלן. (לב) ניכט אום אייערעטוויללען טהוע איך'ס, שפריכט דער הערר, דער עוויגע, דיזעס ווירד אייך צו וויססען געטהאן!

רש"י

טומאותיכם בהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת: (כו) לב חדש. יצר שנתחדש לטובה: (לא) ונקוטותם בפניכם. דמונייר בלע"ז Demener, (זיך קוועלען, לערחרבייטען): תתהו

באור

מי העלת כן הטמא העונות נטהר בכפרה (רד"ק), ות"י אשבוק לחוביכון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: (כו) לב חדש, לא יצר ותוכחה ולבו טוב: ורוח חדשה, רוח מוכשרת לקבל דברי השם בחנה: לב האבן, לב הקשה כאבן: לב בשר, לב נכנע ורך כבשר. וי"ת לב דחיל רוח דחילא לבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא, לב דחיל קדמי למעבד רעותי: (כז) את אשר בחקי וכו', פעול ועשיתי יונא נשני, כלומר ע"י שאתן את רוחי בקרבכם אעשה שתלכו בחקי וכו' ולזה הוא נקשר בסימן יחס הפעול את. ובת"י ואעביד בבנין הפעל לכונה זאת ועד"ז תרגמתיו: (כט) והושעתי וכו', בקשור הת"ס ועניינו הרחקת הרעה כמתודנס אסכבזית: וקראתי וכו', קריא' על"הם לדבר טוב, שיתקרב לבוא ויש כמוהו קריאה לפרענות כמו כי קרא ה' לרעב (מ"ב ח' א') עיין בגלורי שם. ות"י פה ואסגי יה עבורה: (ל) למען וכו'. עיין במאורנו לעיל (ל"ד כ"ט): (לא) וזכרתם את דרכיכם וכו', ותהיו מאוסים ונבזים בעיני עצמיכם כשתזכרו עונותיכם ותאמרו בדין הכריתנו השם והגלנו מארצו (רד"ק בשנוי מעט): (לב) אני עושה, זאת הגאולה:

יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
(לג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם
מִכֹּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ
הֶחֳרָבוֹת׃ (לד) וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת
אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ (לה) וְאָמְרוּ
הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים
הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃
(לו) וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי
אֲנִי יְהֹוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה
אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

כאן מסיימים הספרדים:

(לז) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ
לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם
כַּצֹּאן אָדָם׃ (לח) כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלִַם
בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת
צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

הר׳ בצרי הר׳ בצרי

תרגום אשכנזי רכו

שעמעט אייך אונד ערראָטהעט פֿאָר אייערען וועגען, הויז ישראל׳ס! (לג) זאָ שפריכט דער העדר, דער עוויגע: צור צייט, ווען איך אייך רייניגע פֿאָן אלל אייערען מיסעטהאטען, אונד דיא שטעדטע בעוואָהנט מאכע, אונד דיא טרימער אויפֿגעבויעט ווערדען, (לד) דאז וויסטע לאנד בעארבייטעט זיין ווירד, אנשטאטט דאס עס איינע וויסטענייא וואר פֿאָר דען אויגען אללער פֿאָראיבערגעהענדען; (לה) דאן ווירד מאן שפרעכען: דיזעס פֿערוויסטעטע לאנד איזט וויא דער גארטען עדן׳ס געוואָרדען, אונד דיזע צערטרימערטען, פֿעראָדעטען אינד צערשטאָרטען שטעדטע זינד בעפֿעסטיגט אונד בעוואָהנט. (לו) אונד דיא פֿאָלקער, דיא רינגס אום אייך איבריג געבליבען, ווערדען ערקענגען, דאס איך דער עוויגע, דיא צערשטאָרטען שטעדטע אויפֿגעבויעט, אונד דאז פֿערוויכטעטע (לאנד) אנגעפֿלאנצט, איך, דער עוויגע, האב׳ס געדעדעט, אונד טהוע עס. (לז) זאָ שפריכט דער העדר, דער עוויגע: נאָך אין דיזעם וויללע איך דעם הויזע ישראל׳ס וויללפֿעהריג זיין, עס איהנען צוטהון; איך וויללזיא פֿערמיעהרען וויא איינע מענשענהעערדע. (לח) וויא דיא העערדע געהייליגטער אָפּפֿער, וויא דיא העערדע ירושלים׳ס אן איהרען פֿעסטען, זאָ זאָללען דיא צערטרימערטען שטעדטע פֿאָלל מענשענהעערדען זיין, דאס זיא ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין.

רש״י

בעיניכם כשתכ׳ על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה: (לד) והארץ הנשמה תעבד. הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: (לח) היתה כגן עדן. עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות. זה ימים עכשיו בצורות ישבו: (לז) אדרש לבית ישראל. אפתח להם בתפלתם בדורשם אותי על זאת: ארבה אותם. אדם כצאן לרוב: (לח) כצאן קדשים. שהיא באה לירושלים במועדי פסחים. לשון אחר כתרגומו אסגינון לכנשא ואצלחינון בעזרא כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם:

באור

ידע לכם, הדבר הזה יהיה ידוע לכם כי בושו וכו׳ ואינכם ראוים להגאל: (לה) ואמרו וכו׳, הוא מתשובת התנאי בשני פסוקים ל״ב ל״ד, ר״ל אם יהיה כל זה הנזכר בם, אז יאמרו העוברים וכו׳: הַלֵּזוּ, בתוספת וי״ו כמו הזאת והוא מלעיל (רד״ק). והנכון כי הוא כנוי הרומז על דבר רחוק לנקבה (יענעם זאחר), כי לא על הרואה אותה במעמד הנוכחי הטוב ידבר כי אם גם מהשומע ממנה למרחוק: (לז) כצאן אדם, הכנוי לצאן אדם מוסב על מה שנאמר למעלה (ל״ד ל״א) ואתן צאני וכו׳ וכן הולך ומוסיף לומר כצאן קדשים, כצאן ירושלים, מלאות

יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃
(ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי
הַשָּׁנָה׃ (ג) דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ (ד) וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת
מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת
אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ (ה) שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה
לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ (ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד
אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל
בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (ז) וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף
עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ (ח) וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה
הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ (ט) אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא
וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃
(י) וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃
(יא) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם
בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ (יב) וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־
מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהָיָה הַדָּם
לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי
עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם
חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ (טו) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ (טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה
לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃
(יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־
צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת
עוֹלָם׃ (יח) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת
עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ (יט) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא
יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת

יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ (כ) כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃

הפטרת פרשת החדש

ביחזקאל סימן מ"ה ט"ז עד סוף וסי' מ"ו עד פ' י"ט:

(טז) כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת
לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (יז) וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה
הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים
וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־
יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה
וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

(יח) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ
אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ (יט) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת
וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה
לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃
(כ) וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה

(טז) דאז גאנצע פאָלק
דעס לאנדעס זאָלל (פער-
פפליכטעט) זיין צו דיזער
העבע, אן דען פירסטען
אין ישראל. (יז) אונד
דעם פירסטען זאָללען
(דאפיר) אָבליגען, דאז
גאנצאָפפער, דאז שפיי-
זעאפפער, דאז טראנק-
אָפפער אן דען פעסטען,
נייאמאָנדען אונד רוהע-
טאגען, בייא אללען פער-
זאממלונגען דעם הויזעס
ישראל'ס. ער זאָלל בע-
רייטען דאז זינדענאָפפער,
דאז שפייזעאָפפער, דאז
גאנצאָפפער אונד דאז
פריידאָפפער צו פערזאה-
נען פיר דאז גאנצע הויז
ישרא'ס. (יח) זאָ שפריכט
דער הערר, דער עוויגע: אים ערסטען (מאָנאט) אם ערסטען (טאגע) דעם מאָנאטס זאָללסט
דו א איינען יונגען שטיר אָהנע פעהל נעהמען, אונד דאז היילינגטהום ענטזינדיגען, (יט) אונד
דער פריסטער זאָלל פאָן דעם בלוטע דעם זינדאָפפערס נעהמען, אונד עס אן דיא פאָסטען דעם
הויזעס אונד אן דיא פיער עקקען דעס אבזאטצעס אם אלטאר, אונד אן דיא פאָסטען
דער טהאָרע דעס איננערן פאָרהאָפעס געבען. (כ) אונד אלזאָ זאָללסט דוא פערפאהרען
אם זיבענטען דעם מאָנאטס, וועגען דעם מאננעס, דער דא געאירדט אָדער איינפעלטיג גע-

רש"י

(טז) אל התרומה הזאת. האמורה למעלה לדעת כל ע"ה תהי': (יז) ועל הנשיא. אומר
אני שהנשיא הזה בכה"ג מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של ר' מנחם שבמלך
מדבר: (יח) כה אמר ה' אלהים בראשון באחד לחודש וגו' תקח פר בן בקר תמים. הוא
פר המלואים האמור בדלת הענין ולימד כאן שהיו המלואים בא' בניסן: וחטאת. וטהרת:
(כ) וכן תעשה בשבעה בחודש. ר"ל וכן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה שבעת

באור

צאן אדם לשלמות המשל כדרכו. (לח) כצאן קדשים וגו'. כצאן הקדשים שהיו מביאים ישראל
לירושלים שלש פעמים בשנה שהיו רבים:
(טז) העם הארץ, בא ה"א הידיעה על מלה נסמכת כמו הארון הברי' (רד"ק). ות"י כל עמא
דארעא יהון עבדין ית אפרשותא הדא לרבא דישראל וכן מתורגם אפרשותא: לנשיא. י"א
המלך וי"א הכהן הגדול: (יז) ועל הנשיא, ולעומת זה יהיה על הנשיא מוטל לעשו' הקרבנו'
הנזכרים: (יח) תקח. כנגד קהל ישראל ידבר. פר וכו', הוא הפר האמור למעלה (פרש' מ"ג)
ועתה בא לומר שהחנוך יהיה באחד לחדש הראשון ופרש עוד מה שחסר למעלה: (יט) ולקח
הכהן, זו הפרט אחד הכלל: החצר הפנימית, עזרת הכהנים: (כ) וכן תעשה, י"מ וכן
תחנך בקרבנות בכל משך שבעה ימים בימי החדש יום אחר יום, אולם לא בענין שלוה להביא

וּמִפֶּ֑תִי וְכִפַּרְתֶּ֖ם אֶת־הַבָּֽיִת׃ (כא) בָּֽרִאשׁ֗וֹן
בְּאַרְבָּעָ֨ה עָשָׂ֥ר יוֹם֙ לַחֹ֔דֶשׁ יִהְיֶ֥ה לָכֶ֖ם הַפָּ֑סַח
חָ֕ג שְׁבֻע֣וֹת יָמִ֔ים מַצּ֖וֹת יֵאָכֵֽל׃ (כב) וְעָשָׂ֤ה
הַנָּשִׂיא֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא בַּעֲד֕וֹ וּבְעַ֖ד כָּל־עַ֣ם הָאָ֑רֶץ
פַּ֖ר חַטָּֽאת׃ (כג) וְשִׁבְעַ֨ת יְמֵי־הֶחָ֜ג יַעֲשֶׂ֧ה עוֹלָ֣ה
לַֽיהוָ֗ה שִׁבְעַ֨ת פָּרִ֜ים וְשִׁבְעַ֧ת אֵילִ֣ים תְּמִימִ֗ם
לַיּ֔וֹם שִׁבְעַ֖ת הַיָּמִ֑ים וְחַטָּ֕את שְׂעִ֥יר עִזִּ֖ים לַיּֽוֹם׃

האנדעלט האט (ד. ה. אויס פֿערזעהען אָדער איינפֿאלט געזינדיגעט האט) אונד זאָ זאָללט איהר דאז הויז פֿערזאָהנען. (כא) אם ערסטען (מאָנאט) אם פֿיערצעהנטען טאגע דעם מאָנאטס זאָללט איהר דאז פסח אָפּפֿערפֿעסט האָבען (דאן) דאס פֿעסט דער טאג זיעבענדע, אוננעזייערטעס זאָלל גענעססען ווערדען. (כב) אונד דער פֿירסט זאָלל אן דעמזעלבען טאגע (אם נעראכטען פֿיערצעהנטען) פֿיר זיך אונד פֿיר דאז גאנצע פֿאָלק דעם לאנדעס איינען שטיער צום זינדענאָפּפֿער ברינגען. (כג) אונד דיא זיבען טאגע דעם פֿעסטעס זאָלל ער דעם עוויגען איין גאנצאָפּפֿער ברינגען, זיעבען שטיערע אונד זיעבען ווידדער אָהנע פֿעהל, יעדען טאג דער זיעבען טאגע, אונד איין זינדאָפּפֿער, איין ציעגענבאָק

רש"י

ימים יכפרו על המזבח. ורבותינו כך פירשוהו במנחות וכן תעשה פר שאינו נאכל בז' שבטים שחטאו דבר והורו ב"ד שלהן שחלב מותר ועשו ז' שבטים שהם רוב לצבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר: מאיש שוגה ומפתי וגו'. ה"ז מקרא מסורס וכפרת את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר ז' ימי המלואים שיהא המזבח מחונך יביאו חטאות' ואשמות' ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר: (כא) שבועות ימים. על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועו' מלאתי: מצות יאכל. מצות יאכל בו בחג: (כב) ועשה הנשיא ביום ההוא וגו'. רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין ד"ת ברם זכו' לטוב חנניה בן חזקיה בן גרון שישב בעליה ודרשו ובעונינו ממנו נעלם מה שדרש בקרבנות האלה פר בי"ד בניסן למה. ואומר אני שמא בי"ד בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בח' למלואים ומכיר שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם י"ט לפי שעליו קרבנות ועולת המועד לעשות כמ"ש למעלה ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגי' וגו': (כג) שבעת פרים ושבע' אלים תמימים ליום. והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא ז' פרים וז' אילים לז' הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרי' מעכבין זא"ז ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקר' אח' למט' [מ"ז] וביום החדש פר בן בקר תמים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו ז' פרים וז' אילים ליום לצרוף לכל יום ביומו עולים ז' פרים לז' ימים: וחטאת שעיר

באור

בראשון, כי בששת ימים צוה להביא שעיר לחטאת ופר ואיל לעולות כמ"ש שם, ולדעת הרד"ק הוא חדוש לעתיד על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש ועד"ז מתורגם לאשכנזית: מאיש שוגה ופתי. ר"ל הקרבנות הללו יבואו להסיר העון מאיש שוגה ופתי, ר"ל ממי שנכנס מרוב שמחה במקדש במקום שאין לו ליכנס ועשה זאת בשגגה או בסכלות הדעת: וכפרתם, בהם תכפרו את הבית מן החלול של הנכנסין שם שלא ברשות, כך שעור הפסוק ואין מן הצורך לסרסו: (כא) הפסח, חג הבאת קרבן פסח: שְׁבֻעוֹת ימים, בשו"א השי"ן ואינו רבוי והוא שבעת ימים וכן לְעֻומות כמו לְעֻמַּת וכן ת"י שבעה יומין (רד"ק) וכן הוא בתרגומי (טאגע־ זיבענטע), ורש"י פי' על שם שמתחילין ממנו לספור ז' שבועות ע"כ. ואולי בא יחזקאל בזה להורות טעם מתחלת המצות יום ראשון אחר חג הפסח נגד הצדוקים שאומרים שבת בראשון: (כב) יעשה, הנשיא משלו שבעת פרים הם קרבנות המלואים ולא נזכרו כאן הקרבנו' האמורו'

(כד) וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה
וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (כה) בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים
כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

מו (א) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר
הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת
יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ
יִפָּתֵחַ׃ (ב) וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר
מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים
אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן
הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃

יעדען טאג. (כד) אונד אלס שפייזאָפּפֿער זאָלל ער איין איפה צו דעם שטיערע אונד איין איפה צו דעם ווידדער ברינגען, אונד אֶהל איין הין צו דעם איפה. (כה) אים זיעבענטען מאָנאט אם פֿינפֿצעהנטען טאגע דעם מאָנאטס אם פֿעסטע (דער לויבהיטטען) זאָלל ער (אָפּפֿער), וויא יענע, זיעבען טאגע הינדורך ברינגען, וויא דאז זינד־אָפּפֿער אונד דאז גאנצ־אָפּפֿער, דאז שפייזע־אָפּפֿער אונד וויא דאז אֶהל. (א) זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע. דאז טהאָר דעם אינגערן פֿאָרהאָפֿעס, וועלכעס געגען אָסטען גיזריכטעט איזט, זאָלל אן דען זעכס ווערקטאגען פֿערשלאָססען זיין, אבער אם שבת טאגע זאָלל עס געאָפֿפֿנעט ווערדען, אונד אם טאגע דעם נייאמאָנדעס זאָלל עס געאָפֿפֿנעט ווערדען. (ב) אונד דער פֿירסט זאָלל היניינגעהן דורך דיא האללע דעם טהאָרעס פֿאָן אויסען, אונד זאָלל אן דיא פֿאָסטע דעם טהאָרעס שטעהען בלייבען, אונד דיא פריסטער זאָללען (וועהרענד דעססען) זיין בראנד־ אונד זיין דאנקאָפּפֿער פֿערריכטען, אונד ער זאָלל אנבעטען אויף דער שוועללע דעם טהאָרעס, אונד הערנאך היניסגעהען, דאז טהאָר זאָלל אבער ניכט פֿערשלאָססען ווער־

רש"י

עזים ליום. שעורו הרגלים: (כד) ומנחה איפה לפר. מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמרה תורה ג' עשרונים וי"ל איפת קמח להוציא סלת עשרון מן הסאה שהאיפ' ג' סאין: איפה לפר. למדך שאם לא מלא סלת מנופה כל כך יביא משל עשרון לסא': ואיפה לאיל. אף זו קמח להוציא ממנה ב' עשרונים סלת מנופה כל צרכ' כמו שהכינו שתי הלחם ב' עשרונות מג' סאין: הין לאיפה. לא ידעתי למה וי"ל לא שיקריב ההין כולו אלא שנתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסלת כמשפט הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין: (א) שער החצר הפנימית הפונה קדים וגו'. שנו רבותינו במסכת מדות ב' פשפשין היו לו לשער ההיכל א' בדרום וא' בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה [לעיל מ"ד] איש לא יבא בו והיה סגור: (ב) דרך אולם השער מחוץ. כמ"ש למעלה ובאיתיו אל החצר החיצונה. דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחו שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לאותו הפשפש: ועמד על מזוזת השער. אותו שער הקטן הוא הפשפש. ועמד על מזוזת השער שיגד

באור

בתורה שהיו בלות חובה: ליום שבעת ימים, ר"ל לכל יום משבעת הימים: (כד) ומנחה וכו', עם שהתורה אמרה שעור אחד למנחה ולשמן, חלק בין פר לאיל. זו בדבר הקרבנות שאמרה תורה, ואין בכלל זה קרבנות המלואים שלעתיד, אולם רז"ל דרשו בזה: (כה) יעשה, יביא קרבנות המלואים כל שבעת הימים כמספר האמור בפסח: כחטאת וכו'. כל אלה יביא בסוכות כמספר האמור בפסח, אבל בשאר ימים טובים לא צוה להוסיף קרבנות בהמה על האמור בתור' לעשו' מה בשביל המלואי' ובשמיני עצרת כבר נשלמו ימי המלואי': (א) יהיה סגור, לפי שלא יבא דבילין לבוא לבה"מק בימות החול לא העם ולא הנשיא: (ב) על מזוזת, סמוך למזוזת השער. וי"ת כמו מפתן על סקופת תרעא, והיא האסקופה התחתונה, אשר ידרכו בה וא"כ יהיה על מתם (חויך דער שוועללע): ועשו, בהיותו עומד שם יעשו וכו', וזו בתכך ימי המלואים שקרבו העולות אף בשבת ואמר שלמיו אם הביאם נדבה בר"ח: והשער, הוא השער

תרגום אשכנזי

הפטרת פרשת החדש

(ג) וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא
בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ (ד) וְהָעֹלָה
אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה
כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ (ה) וּמִנְחָה אֵיפָה
לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין
לָאֵיפָה׃ (ו) וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם
וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ (ז) וְאֵיפָה
לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים
כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (ח) וּבְבוֹא
הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃
(ט) וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים

דען ביז אבענד. (ג) אונד דאז פאָלק דעם לאנדעס זאָלל אנבעטען אם איינ־גאנגע דעסזעלבען טהאָ־רעס, אן דען שבת טאגען אונד אן דען נייאמאָנדען פאָר דעם עוויגען. (ד) אונד דאז גאנצאָפפער, וועלכעס דער פירסט דעם עוויגען אם שבת טאגע דארברינגען זאָלל, (איזט) זעכס לעממער אָהנע פעהל, אונד איין ווידדער אָהנע פעהל. (ה) אונד דאז שפייזעאָפפער, איין איפה צו דעם ווידדער, אונד צו דען לעממערן, איינע גאבע נאך זיינעם פערמאָגען (זאָ פיעל ער געבען קאן) אונד אן אָהל איין הין צו דעם איפה. (ו) אונד אם טאגע דעס נייאמאָנדעס איינען יונגען שטיער אָהנע פעהל, אונד זיבען לעממער אונד איין ווידדער, אָהנע פעהל זאָללען זיא זיין. (טז) אונד איין איפה צום שטיער, אונד איין איפה צום ווידדער, זאָלל ער אלס שפייזעאָפפער בריגנען, אונד צו דען לעממערן זאָ פיעל אלס זיין פערמאָגען הינרייכט, אונד אן אָהל איין הין צו דעם איפה. (ח) אונד ווען דער פירסט העריינגעהט, זאָ זאָלל ער דורך דיא האללע דעס טהאָרעס איינגעהען, אונד אויף זיינעם וועגע הינויסגעהען. (ט) אונד ווען דאז פאָלק דעס לאנדעס קאָממט אן פעסטטאגען

רש"י

הפנימי הוא הפתוח כדאמר מר אפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו: את עולתו ואת שלמיו. עולת ראיי' ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יו"ט כך מצאתי בפירושי' מדויקי': לא יסגר עד הערב. ולמה לא יסגר: (ג) והשתחוו ע"ה. כל היום וגם כל הבא ולערב יסגרוהו: (ד) ביום השבת ששה כבשים. לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה ז' כבשים [במדבר כ"ח] וביום השבת משמע בשב' בראשי' משמע י"ט ואומר אני שבת זו אינה שבת בראשית אלא י"ט שעשון ז' כבשים וב' אילים ובא ולימדך שאין מעכבין זא"ז ואם לא תמצא ז' יביא ו' ואם לא תמצא ב' אילים יביא א' כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש: (ה) מתת ידו. לימד שאין המנחות מעכבות זא"ז: (ו) וביום החדש פר בן בקר תמימים. מקרא זה דרשו במנחו' פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה [שם] ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מניין שאם לא מצא ב' יביא א' לכך נאמר פר, וששה כבשים מה תלמוד לומר לפי שנ' ז' מנין שאם לא מצא ז' יביא ו' לכך נאמר וששה כבשים ומנין אפילו א' ת"ל ולכבשים כאשר תשיג ידו. מצאתי: (ח) ובבוא הנשיא. ביום החדש ובשבת בראשית שאין ישראל מצווים על הראי' והוא בא להשתחוות: דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא. באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדרי' אבל במועדים שנ' בהם [דברים ט"ז] יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם היינו דכתיב בתוכם בבוא' יבוא ובצאתם יצא: (ט) ובבוא ע"ה וגו'. דרך שער צפון וגו' כי נכחו

באור

המזרחי הנפתח לא יסגר לפי שישתחוו העם וכו': (ד) ביום השבת, במשך זמן המלואים: (ה) מתת ידו, כפי נתינת ידו לפי השגת ונדבת לבו: (ו) תמימים, כמו תמים. או אמר לשון רבים על כל הפרים של ראשי חדשים, ורז"ל דרשו בזה (מנחות דף מ"ה) שהחובה שנים לפי שאמר תמימים, אבל אם לא מצא שנים יביא אחד שנאמר פר: (ח) דרך אולם השער, בפרהסיא בשער הגדול כמ"ש למעלה כשיבוא לאכול לחם לפני ה': (ט) הבא וכו', הכונן שהעם בעבור המון ורבוי העם שיהיה סדר ראוי בהביאה והיציאה, שלא יבוא ויצא איש בדרכו

הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר
נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה
לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ
יֵצֵא׃ (י) וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא
וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ (יא) וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה
הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים
מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (יב) וְכִי־יַעֲשֶׂה
הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה
וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־
עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת

יצאו כתיב

פֿאר דעם עוויגען, זאָ זאָלל, וועד דורך דאז טהאָר געגען נאָרדען קאממט, אום אנצובעטען, דורך דאז טהאָר געגען זידען הינויסגעהען, אונד וועד דורך דאז טהאָר געגען זידען קאָממט, זאָלל דורך דאז טהאָר געגען נאָרדען הינויסגעהען, מאן זאָלל ניכט צוריקקעהרען דורך דאז טהאָר, וואָדורך מאן איינגינג, זאָנדערן דורך דאז געגענאיבער שטעהענדע הינויס געהען. (י) אונד דער פֿירסט זאָלל אונטער איהנען, ווען זיא איינגעהען, אונד ווען זיא אויסגעהען, זאָללען זיא אויסגעהען (צוזאממען). (יא) אונד אן דען פֿעסטען, אונד בייא פֿאָלקספֿערזאממלונגען זאָלל דאז שפייזאָפּפֿער זיין: איין איפה צום שטיערע, אונד איין איפה צו דעם ווידדער אונד צו דען לעממערן, איינע גאבע נאך זיינעם פֿערמאָגען (וויללקירליך זאָ פֿיעל ער געבען קאן), אונד אן אָהל איין הין צו דעם איפה. (יב) אונד ווען דער פֿירסט איין פֿרייוויללינעס גאנצאָפּפֿער אָדער איין פֿרייוויללינעס פֿריידענאָפּפֿער דעם עוויגען ברינגעט, זאָ זאָלל מאן איהם דאז טהאָר אָפֿנען, דאז געגען אָסטען געריכטעט איזט, אונד ער זאָלל זיין גאנצאָפּפֿער אונד זיין פֿריידענאָפּפֿער פֿעררעכטען, זאָ וויא ער עס אם שבת טאגע פֿערריכטעט, אונד איזט ער הינאויסגעגאנגען, זאָ זאָלל מאן דאז טהאָר נאך זיינעם

רש"י

יצאו. מלוה עליהם שיתהלכו בתוך העזרה יפה יפה: (י) והנשיא. גם הוא משכנס לעזרה לבא במפתן ההיכל הדרומי להשתחוות גם הוא מלוה עליו לעשות בעזרה קפנדריא ויצא דרך שער צפון ויצא דרך שער נגב עם שאר ע"ה ויכנס ויצא דרך שער האחד וזהו בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו כלם הנשיא עם שאר העם ולא יצא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שבת בראשית שהשער המזרחי אין נכחו שער במערב: (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה. בששת ימי המעשה: ופתח לו את השער וגו'. לא ליכנס בו להיכל אלא עומד והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שכ' כאשר עשה ביום השבת ומה אמור ביום השבת [כאן] ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו. ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמ"ש ביום השבת שביום השבת הוא אומר והשתחוו ע"ה פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחו' שכ"א עוסק במלאכתו

באור

כדכוני אלה מול אלה, כי זה יהיה בלבול וערבוב ויפגשו אנשים מול אנשים ויזיקו זו את זו: נכחו יצאו. כנגד המקום שבאו יצאו: (י) והנשיא, בדרך בואם יבוא עמה' ובדרך צאתם יצאו הוא והעם יחד לא כדרך בואו בשער ימות השנה שיבוא בשער המזרחי וחוזר בדרך שבא, כי זהו הדרת מלך ללכת ברבת העם, ועי"ז יהיה נוח ואהוב בעיני העם בראותם כי הוא מתערב בתוכם, ולא יתגאה ללכת עמם. וכן אמר המשורר האלהי כי אעבור בסך אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהלים מ"ב ה'): (יא) ובמועדים, בעת אסיפת העם בבית אלהים: (יב) וכי יעשה, בששת ימי המעשה: ועשה, הכהן העובד: ביום השבת, וגם ביום החדש. ולקצר לא זכרו, וסמך על המבין מדעתו: וסגר וכו', כי בששת ימי המעשה העם עסוק במלאכה, ואין מי בא להתפלל, לכן יסגרו מיד בצאתו, לסימן כי רק לכבודו נפתח:

וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ (יג) וְכֶבֶשׂ
בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (יד) וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית
הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת
עוֹלָם תָּמִיד׃ (טו) יַעֲשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־
הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃
(טז) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה
לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה
אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ (יז) וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה
מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת
הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם

ועשו כתיב

תרגום אשכנזי

אויסגאנגע שליסען. (יג) אונד איין איינישעהריגעס לאם אָהנע פֿעהל זאָללסט דוא טעגליך דעם עוויגען צום גאנצאָפּפֿער ברינגען, אללע מאָרגען זאָללסט דוא עס ברינגען. (יד) אונד איין שפייזעאָפּפֿער זאָללסט דוא דאצו ברינגען יעדען מאָרגען, דעז זעכסטען טהייל דעס איפה, אונד אן אֶהל דען דריטטען דעס הין, אום דאז מעהל צו בעפייכטען אלס שפייזעאָפּפֿער דעם עוויגען; דאָך זייען עס עוויגע געזעטצע בעשטענדיג, (טו) דאס מאן ברינגע דאז לאם אונד דאז שפייזעאָפּפֿער אונד דאז אֶהל אללע מאָרגען אלס בעשטענדיגעס גאנצאָפּפֿער. (טז) זאָ שפריכט דער העהר, דער עוויגע: ווען דער פֿירסט איינעם זיינער זאֶהנע איין געשענק מאכט, זאָ זאָלל עס — דא עס זיין אייגענטהום איזט — זיינען זאֶהנען געהאֶרען; עס איזט אייגענטהום דורך ערברעכט. (יז) ווען ער אבער איינעם זיינער קנעכטע איין געשענק פֿאָן זיינער בעזיטצונג מאכט, זאָ זאָלל עס איהם געהאֶרען ביז צום פֿרייאיאהרע, אונד אלסדאן ווידער צוריקקאָממען צום פֿירסטען;

רש"י

לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו: (יג) וכבש בן שנתו. עול' התמיד: (יד) ששית האיפה. ירושלמית שהיא חומש של מדברית והן ג' עשרונים א' למנחת התמיד וא' לחביתין ולע"פ שחביתין קריבין לחצאין מביא הוא בבקר עשרון שלם וחולקו כמו ששנינו במנחות: לרום את הסלת. סילפרי"שיר בלע"ז נ"ל אשפרי"שיר A asperger, (לו בעספרענגען, בעפייכטען) נ"א אימול"ליר בלע"ז A meillier: a amolir, a mêler, (לו ערוויכען, לו פערמישען). לרום את הסלת לכתת ולבלול בו את הסלת לשון רסיס כמו [עמוס ו'] והכה הבית הגדול רסיסי' ולשון משנה אם היה עבה או הרוסס: (יז) שנת הדרור. שנת היובל: ושבת. כמו ושבה. אך נחלתו בניו להם תהיה. כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר:

באור

(יג) וכבש, גם זה יאמר על זמן משך ימי המלאים, שמלבד התמידין הקבועין יביא עוד כבש וכו' בשביל המלואים: (יד) לרוס, לבלול את הסלת בשמן כמו שכתוב בתורה בלולה בשמן, וכן ת"י לערבא ית סולתא. ולשון לרוס ענין הזלוף ותרגום ורביבים (דברים ל"ב) וכרסיסין (רד"ק) וענינו לזלף ולהרטיב בו את הסולת וכן מתורגם אשכנזית: מנחה לה', זה יהיה מנחה לה' מלבד מנחת התמיד הנזכר בתורה: חקות עולם תמיד. אינו מוסב על זה רק מחובר למקרא שלאחריו ואמר: אל תחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת, יחדלו להקריב התמיד והמנחה והשמן הנזכר בתור', כי חקת עולם יעשו את הכבש כו' ועם זה תבין הדברים: (טז) כי יתן וכו', בחיין נחלתו: היא, כלומר המתנה קיימת כי הלא נחלתו היא, כמ"ש למעלה (מ"ה ח') לארץ יהיה לו לאחוזה, ותהיה לבניו אחרי מותו בירושה וא"כ לו הזכות לתת להם מתנה בחייו: (יז) ושבת, כמו ושבה והתי"ו במקום ה"א הנקבה כמו כי אזלת יד

הפטרת פרשת החדש שמות

תִּהְיֶה׃ (יח) וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

הפטרת שמות כמנהג פראג ואשכנזים

(בישעיה סימן כ"ז ו' עד סי' כ"ח י"ד ואח"כ בסי' כ"ט כ"ב עד כ"ד.):

(ו) הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃

(ז) הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו

תרגום אשכנזי

נור זיינען זֶאהנען קאן זיינע בעזיטצונג צוקאָממען, (יח) אונד דער פֿירסט זאָלל ניכטס נעהמען פֿאָן דער בעזיטצונג דעם פֿאָלקעס, (עס איך נור) אין עטוואס אין איהרעם אייגענטהומע צו בעאיינטרעכטיגען; פֿאָן זיינעם (אייגנען) בעזיטצטהומע קאן ער זיינע קינדער פֿערערבען, אויף דאס פֿאָן מיינעם פֿאָלקע ניאמאנד אוים זיינעם אייגענטהומע פֿערדרענגט ווערדע.

(ו) אין דען קינפֿטיגען צייטען ווירד יעקב וואורצעל שלאגען, ישראל ווירד גרינען אונד בליטהע טרייבען, אונד דיא וועלט ווירד פֿאָן זיינען ערצייגניססען פֿאָלל זיין. (ז) שלוג ער (גאָטט) איהן עטווא, וויא ער דעניעניגען געשטראפֿט, דער איהן (יעקב) געשלאגען האטטע? וואורדע ער (יעקב) פֿיללייכט געטאָדטעט, וויא דיא, דיא פֿאָן איהם (גאָטט)

רש"י

(ו) הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונים הבאים למצרים אשר הפריש יעקב שם ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנוב': (ז) הכמכת מכהו הכהו. הראיתי'

באור

(דברים ל"ג) והדומים להם, ואם היתה ה"א היה קמץ, וכשהותלה הה"א בתי"ו נקדו הבית בפתח לפי שהתי"ו נח נראה (רד"ק) והיא ע"ד העבר בב"הק בארמית שבא בתי"ו והעי"ן בפתח, קְנַת, וכן אֲזַלַת כמו קְטַלַת: (יח) להונותם, לעשוק מהם אף קנת מאחזת' להנחיל אותו לבניו. ורק מאחוזתו ינחיל את בניו זה שעור הפסוק וכן תרגמתיו: יפצו, ענין פזור והדחה קרובים במובן ואמר כדי שלא תהיה שנה שיגורש העם מאחוזתם כי יברחו מפני אימת המלך ועושקו, ומוסב על מה שאמר למעלה (מ"ה ט') לנשיאי ישראל רב לכם וכו' הרימו גרושותיכם וכו' וכל הענין פה הוא מוסב על מה שנאמר לעיל (מ"ה ה') שלא יונה הנשיא את עמו ודרך נשיא לתת מתנות והולך לעבד שלא ימעט נחלתו ויצא מרשות ביתו, ולעשות גדר במשפט המתנות, שראוי לו להנחיל את בניו אבל לא את עבדיו ושאסור לו לקחת באונס שום חלק קטן מנחלת עמו וכו' כדי להנחיל את בניו כי אין חלק ונחלה להנשיא באחוזת העם:

(ו) הבאים ישרש יעקב, תשובת הנביא למאמר אנשי יהודה הצועקים או יחזק במעוזי ומבשר אותם כי כבקשתם כן יהיה, שישוב ה' להיות' מעוז'. ולא בלבד יעשה להם שלום, כי גם יתן להם גדולה וכבוד: ומלאו פני תבל תנובה, ומלאו פעל עומד והוא חוזר למלת פני תבל, פני תבל יהיו מלאים מתנובת יעקב, כי אחר שהמשילו לעץ שיציץ ויפרח, אמר שיעשה פרי הרבה, עד כי דרך משל תמלא הארץ ממנו: (ז) *) הכמכת מכהו הכהו. וכי הכה ה' את

*) והנה אפשר היה לקרות אם כהרג הֹרְגָיו, ותהיה הכוונה הורגיו של ישראל, כמו שאמר תחלה הכמכת מכהו, וכבר היו אנשים שבחרו בקריאה הזאת, ולא שמו על לב כי מסורת הקדש לא זה הוא המבוקש אצלם שיהיו המאמרים מתאימים אלה כנגד אלה מאד, אבל בהפך הם בוחרים שיהיו שני החלקים דומים מצד, ובלתי דומים מצד אחר. ותלמידי אהוד לא—לי תוסיף כי בחלק הראשון הפעל הוא אקטיף (הכהו), וגם הבינוני שאצלו (מכהו) הוא אקטיף, ובחלק השני הפעל (הֹרֶג) הוא פאססיף. לפיכך נכון יותר שיהיה גם הבינוני שאצלו פאססיף (הרוגיו), ולא אקטיף (הורגיו).

תרגום אשכנזי

הפטרת שמות

הָרָג׃ (ח) בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְּחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ (ט) לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ

נעטאֶדטעט וואורדען? (ח) (ניין! דען) אלס דוא עס (בבל) פֿערטרי־בעסט, בעהאנדעלטעסט דוא עס איבער דיא מאסען פֿיינדליך. אין דער טהאט, ער שאפֿפֿ־טע עס פֿאָרט מיט זיינעם העפֿטיגען ווינדע, אן איינעם טאגע פֿאָן שטירמישעם אָסט־ווינדע. (ט) איף דיזע ווייזע ווירד יעקב׳ס פֿערגעהען, פֿערזאֶהנט ווערדען, אונד דיס ווירד דיא גראָסע פֿרוכט זיין, דאס ער נעמליך דיא רענקמאלע זיינער זינדע ווענשאפֿפֿען ווירד, אינדעם ער אללע שטיינע זיינער גאָטצענאלטערע צוערשטיקקעלן ווירד, דעם קאלקשטיינע גלייך, אונד וועגוס־ אונד זאָננענזיילען ווערדען ניכט מעהר ערריכטעט ווער־

רש״י

בגבורתו שהמכה המכ׳ יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים. יש תמיהו׳ שהם מתקיימות כגון זו וכגון הנגלה נגלתי אל בית אביך. הרוא׳ אתה מה הם׳ עושים: אם כהרג. ישראל שהיו הורגין של פרע׳ הורג פרע׳ ועמו: (ח) בסאסאה. בסאת׳ מדה: בשלח׳ תריבנ׳. כששילח׳ מצרים את ישראל תריבנ׳ המד׳ בסא׳ שלה: הנה ברוחו הקשה. הנה דיבר בדיבורו הקש׳: ביום קדים. ביום ויולך ה׳ את הים ברוח קדים עזה: (ט) לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקות וכן ונפץ את עולליך וכן וכפלתי׳ שים

באור

יעקב באף וחמה כדרך שהכה את מכהו שהוא בבל? אם כהרג הרוגי ה׳ (שהם אויבי ה׳, והם הרשעים, והם בני בבל, שאמר עליהם מתים בל יחיו) כהרג יעקב? לא כן, כי בבל נכרתה לגמירות, ויעקב הִשָּׁפֵל ועוד ישוב ויפרח, וכמו שאמר יחיו מתיך: מכהו, הוא המכה את יעקב: הכהו, השאל ליעקב: הרוגיו, הרוגי ה׳: (ח) בסאסאה בשלחה תריבנה, כי אמנם עם בבל (הנזכרת למעלה, בתואר עיר בצורה) רַבְתָּ אתה ה׳ והיית לה לאויב בסאסא׳, במדה גדולה וכפולה: סאסאה, כפול מן סאה, ומור׳ כפל ורבוי כמו יפיפית: בשלחת, בְּשַׁלַּח אות׳ מֵעל פניך, כלומר כששלחת מעל פניך את בבל לא שלחת אותה כדרך ששלחת מעל פניך את ישראל, כי ישראל עוד יקומו וישובו לארצם, ובבל לא תוסיף לקום: תריבנה, כעשית לה כאויב. כמו ריבה ה׳ את יריבי לחם את לוחמי (תהלים ל״ה א׳): הנה, הופך פניו מהאל ואומר: ה׳ הנה את בבל ברוחו הקשה כליתד במחה שפוכה לאין מרפא. הנה, לשון כאשר הָגָה מן המסלה (שמואל ב׳ כ׳ י״ג), הגו סיגים מכסף (משלי כ״ה ד׳) ענין הסרה וביעור: (ט) לכן בזאת, מה שסבל יעקב מן העוני והגלות יהיה לכפרה לו, ועוד ישוב ה׳ לרחם עליו, וזה כל פרי עניו וגלותו. כלומר זהו הפרי הנכבד אשר ימשך לו מזה ומה הוא? הוא הסיר חטאתו, שלא יהיה עוד אדוק לע״ז, אלא יְנַפֵּץ אבני המזבחות אשר היו לו לבל לבא השמים, ולא יקומו עוד באדלו אשרים וחמנים; וכן היה כי אחר גלות בבל חדל יצר עבוד׳ אלילים מישראל: וזה כל פרי הסיר חטאתו, לדעת שנולדער רלז׳ ובעז׳ פרי הוא סמוך להסיר חטאתו, כלומר זה יהיה פרי הסרת חטאתו. כלומר מה שיכֻפר עון יעקב יהיה פרי נמשך מהסרת חטאתו, וכבר ראה בעז׳ כי דבר בלתי מתישב הוא לפי זה כל פרי הסיר חטאתו, והשתדל לפרש וזה כלו יהיה פרי הסרת חטאתו, ועדיין הענין כלו בלתי צודק, כי אמנם נכון הוא לומר על ידי צרת הגלות יכופר עון יעקב, כי מתוך הצרות ישובו לאל, אבל מהרבן העיר ונתיצת המזבחות לא ימשך שלא ישובו לבנותם: גיר, סיד בלשון ארמית (דניאל ה׳ ה׳): כאבני גיר מנופצות, כחתיכות גדולות של סיד, שמנפצין אותן לחתיכות קטנות כשבאים לבנות הסד

ר

אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ (י) כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה
מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ
וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ (יא) בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה
נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת
הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃
(יב) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר

דען. (י) יא, דיא פֿעסטע שטאדט ווירד צור איינאֶדע ווערדען, איין פֿערלאססענער אונד פֿערנאכלעססיגטער וואָהנאָרט גלייך איינער וויסטע; דאזעלבסט ווירד דאז קאלב ווידען, דאזעלבסט ווירד עס זיך לאגערן, אונד דעססען צווייגע פֿערדערבען. (יא) ווען איהרע ערנטע פֿערדאָררען ווירד, ווערדען נידערגעשלאגען זיין דיא ווייבער, דיא צו קאָממען פפֿלעגען, אום דאזעלבסט פֿייער אנצוצינדען: דען עס איזט איין אונבעדאכטזאמעס פֿאָלק, דאהער ווירד זיין שאֶפּפֿער זיך זיינער ניכט ערבארמען, דער עס געבילדעט, ווירד קיין מיטלייד מיט איהם האבען. (יב) אלסדאן ווירד דער הערד איינזאממלען פֿאָם גע-

רש"י

באחיו. נר. אין לגע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקיימו להם ע"א: (י) כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת עיר בצור' של עשו תהי' בדד והכו' יהי' משולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל. לפרים יירשנו שקרוי עגל שנאמר כעגל לא לומד: וכלה סעיפי'. ענפיה: (יא) ביבש קצירה. קצירי שרשים כמו משלח קצירי'. ועשה קציר. כלומר כשתכל' זכות מעט מעשו שכיבד את אביו אז תשברנ' סעיפי': נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקוה כך תירגם יונתן. מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחתת שהעלים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי. ואורוה כל עוברי דרך. השיב לו דונש והלא כתיב ביבש קציר' ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדק' מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנ': (יב) יחבט ה'. תרגם יונתן יתרמון קטילין. ואני אומר ב' לשונות הללו

באור

במים: (י) כי עיר בצורה, חוזר למפלת בבל להגיד כי לא כמקרה ישראל כן מקרה בבל, כי מפלת ישראל מפלה שאחריה תקומה, ולא כן מפלת בבל: עיר בצורה, היא אשר קרא למעלה קריה בצורה וקריה נשגבה, וכן דעת רש"י Vitringa, ורמז', אמנם רד"ק, שנודער ובנז' פירשו ירושלם, ואיך לא ראו שלא יתכן שיסיים על אנשי ירושלם כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו, אחר שאמר בזאת יכופר עון יעקב, ואחריו הוא אומר והיה ביום ההוא יחבט ה', ואתם תלוקטו וגו': (יא) ביבוש קצירה, הרבה נדחקו המפרשים לפרש תשברנה שהוא לשון רבים, ולי נראה ברור שהפעַל חוזר לנשים. כלומר כשייבש קציר בבל, כשתפול ממלכתה יִשָּׁבֵר וְיִדַּכֵּא לב הנשים שהיו רגילות לבא ולהאיר אותה, וזה מנהג נהוג אצלם ונראה שהיה חג בחגי ע"ז שלהם, והי' לשמח' גדולה אצלם. ואולי גם כן היה מתערב במנהג בזה הזנות והניאוף, על כן יהיה לב הנשים ההן נשבר כשיהיה נמנע מהן החג ההוא; ואחר שהזכיר המנהג ההוא של שטות ושל עבירה, הוסיף כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו. והמפרשים פירשו תשברנה סעיפיה או פארותיה ופירשו נשים באות מאירות אותה, שתבאנה הנשים ללקט העצים לשרוף אותם באש, ולא הבינו כי יבשת הקציר איננו כאן אלא משל. ואין כאן מקום לנשים ללקט עצים, גם מאירות אותן או אותם ה"לל, אם הכוונה על הסעיפים והפארות, גם אין מאירות כמו שורפות, ולא נמצא כי אם אצל המזבח ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א' י'), ואין הכוונה ולא תשרפו מזבחי, אלא הוא לשון הנופל על מין הַבְעָרָה שהיא עבודה לגבו', אז חק לע"ז: ואותה חוזר לעיר. כי בכל העיר היו עושו' הבער', ותלמידי מוה"ר ישראל גלי'ה קזים הרופא ז"ל מוסיף כי קרוב הדבר שהיו עושים המדורות בשמחת הקציר, וכמו שעושים גם היום בקצת מקומות ביום כ"ד יוניוס שהוא זמן הקציר; והנה אמר דרך משל כי אז ייבש הקציר ולא תהיה עוד שמחה, והנשים הרגילות להבעיר המדורות שמה תאבלנה, ונכון הדבר: (יב) יחבוט ה', כמו שהחובט העץ מסיר פירותיו,

עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָםִ׃ כח (א) הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם

וואלטיגען פרת ביז צום פלוססע מצרים'ס, אונד איהר ווערדעט אויפגע־לעזען איינצעלן, אָ קינ־דער ישראל'ס. (יג) אלס־דאן ווירד איינע גראָססע פאָזוינע ערשאללען, אונד דיא אין דעם לאנדע אשור פעראירדטען, אונד דיא אים לאנדע מצרים צערשטרייטען ווערדען קאָממען אונד זיך בייגען פאָר דעם הערדן אויף דעם הייליגען בערגע, דאז איזט אין ירושלים. (א) אָ קראָנע דעם שטאָלצעס, דער טרונקינגען פאָן אפרים, אונד אָ דיאדעם דאס עהער פערוועלקטע

רש"י

חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחר' מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפ' כמו שנאמר יתקע בשופר גדול: משבלת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: עד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים: הנהר. פרת הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבטו אותם כחובט זתים: ואתם תלוקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו הנה: (יג) האובדים בארץ אשור. לפי

באור

ואח"כ מלקט אותם מעל הארץ, כן ה' יקבץ נדחי ישראל מאשור וממצרים, כמו שמפרש אח"כ ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים (רש"י ורד"ק): שבלת הנהר, לשון ושבלת שטפתני (תהלים ס"ט ג'), אל תשטפני שבלת מים (שם שם ט"ז), והנהר הוא נהר פרת; וראז' ובעז' פירשו שהכוונה שירחיב ה' את גבול ארץ ישראל מנהר מצרים עד נהר פרת, וכמו שהיתה הארץ אשר נתן ה' לאברהם (בראשית ט"ו י"ח), וכמו שהיתה א"י בימי דוד ושלמה, וזה לא יתיישב על לשון ואתם תלוקטו שמשמע שיבאו מארצות אחרות לא"י, ואיננו מסכים לפסוק שאחריו, גם אין לשון יחבוט מתפרש לפי דרך זה; ובעז' מפרש משל החביט' כאלו יחבו' ה' מלכות א"י ויפלו מהם אנשים שימלאו את הארץ יושבים, ולפי זה אין תלוקטו עולה יפה, גם לא הפסוק שאחריו, וראז' מפרש כי ה' יביא תבוא' גדולה בארץ ישראל ויפריד ישראל מאשר הגוים היושבים עליה, כמו שהחובט מפריד הפרי מן האילן, וגם זה רחוק מאד: יתקע בשופר גדול, משל, כלומר יאספו ישראל כאלו יתקע להם בשופר, והוא כענין כי על אורות עלך, ונדוש מואב, וכן יחבוט ה', וכמוהם רבים: בהר הקדש, כנוי לכל מקום שהשגחת ה' מתגלה בו באותות ובמופתים [עיין בה"ע תקפ"ח עמוד 150): **כח** (א) הוי, לשון קריאה

כחבריו, לא לשון אוי כדעת רד"ק וראז' ובעז': עטרת גאות, ראז' ובעז' והכורם פירשו עטרת זאת על שמרון שהיתה עטרת גאות בני אפרים, כטעם והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים, ופירשו אשר על ראש גיא שמנים ע"ש שעיר שמרון יושבת על ראש ההר וסביבותיו גיא שמן וטוב, ונראה לי קשה שיאמר על ראש גיא, כי הגיא היושב בשפל לא יתכן לומר עליו ראש, ואם העיר על ראש ההר אשר בתוך הגיא, הנה ההר איננו הגיא, ומה שהוא על ראש ההר איננו על ראש הגיא. ורד"ק פירש עטרת ד"מ, כי מן הגאוה עשו להם עטרה, כלומר נתנו הגאוה עטרה לראשם, וכן נתנו הגאוה כציץ ופרח על ראשם לצבי ולכבוד, אבל הנביא אומר כי הציץ ההוא הוא ציץ נובל. ואמר אשר על ראש גיא שמנים, על שם שהיו מושחים ראשם בשמנים מבושמים, כטעם השותים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו' ו'). ולפירוש זה דעתי נוטה. וגראָציוס וראז' ובעז' אמרו כי הזכיר הנביא הציץ אצל השכורים, בעבור מנהג הקדמונים (היונים והרומיים) לתת על ראשם ציצים ופרחים במשתה היין, ואמרו שהיה המנהג הזה גם בישראל, ממה שמצאנו בספר חכמת שלמה (ב' ח') נתעטר בשושנים בטרם יבולו; אמנם אין משם ראיה, יען הספר ההוא לא נכתב ביהוד', כי אם במצרים, ובקרב היונים. ונראה לי כי ציץ הנזכר כאן הוא מתחלתו לשון עטרה ונזר כמו ציץ נזר הקדש, והוא כפול לשון של עטרת גאות, אלא שאחר שהזכיר לשון ציץ החליף הוראת המלה בספרת, וסמך לה תואר נובל, לומר שאינו נזר, אלא פרח הנובל, ולפי זה אין ללמוד

וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־
שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ (ב) הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי
כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים
שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ (ג) בְּרַגְלַיִם
תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃
(ד) וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־

בלומע גענאננט ווערדען זאללטע, דאז זיינען פראכטפֿאללען שטאָלץ אויסמאכט, וועלכעס איזט אויף דעם איינעם טהאלע פֿאָן וואָהלגעריכען גלייכען הויפטע דער פֿאָם ווייגע בעטייבטען לייטע. (ב) איין אנדערער אונטערדריקער דער שטערקער אונד מעכטיגער (איזט) ווירד פֿאָם עוויגען געזענדעט קאָממען, גלייך איינעם האָגעלוועטטער, וויא פֿערדערבליכער שטורם, וויא איינע פֿלוט פֿאָן מעכטיגעם הערונטערשטראָממענדעם וואססער, דער אללעס מיט שטערקע צור ערדע נידערווירפֿט. (ג) מיט פֿיסען ווירד געטרעטטען ווערדען דיא קראָנע דעס שטאָלצעס דער טרונקענען פֿאָן אפרים. (ד) דער גלאנץ דער פֿערוועלקטען בלומע, דיא זיינען פרעכטיגען גלאנץ אויס מאכט, דיא אויף דעם איינעם טהאלע

רש"י

שנפולו מארץ רחוק' לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים: כח (א) שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פורגיתא כדאמר מייא דדוהמסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים: וציץ נובל צבי תפארתו, אלו מטע תפארתו יהי ציץ הפרח של נובל הם תאנים המתקלקלות כמו שקורין בברכות על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כומרא ולשון נן כדמתרגמינן ויצא ציץ ואנץ נץ: אשר נטועים על ראש גיא שמנים. היא כנרת שפירותיה מתוקי' ושם הם הולמים עצמם ביין: הלומי יין. כתושי חמר. ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו' צבי התפארת שעל ראש עשרת השבטים הבטוחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמר וראשי שמנים ימשחו. גיא ל' גאוה כמו מואב גיא מאד. ואותו הציץ הוא לפני ציצת נובל תהי' כבכורה וגו'. הלומי יין כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם השותים במזרקי יין: (ב) הנה. יש כח חזק ואמץ לה' שבוא כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים: (ד) כביכורה בטרם קיץ. כבישולה של תאנה אין

באור

מכאן כלל שהיה מנהגם להתעטר בציצים. ונראה כי אין הנזכר כאן עיקר הוראתו נזר, כי למטה אמר כנגד זה יהיה ה' לצבות לעטרת צבי, ולצפירת תפארה, אמר עטרת כנגד עטרת, ולצפירה כנגד ציץ; וישעיה ואחר ירמיה לצחק בחלוף הוראות מלת ציץ. ואמר תנו ציץ למואב כי נָצֹא תֵּצֵא (מ"ח ט'). הזכירו תחלה כאלו כוונתו על הנזר. ופירשו אחר כן להוראת היציאה והבלות. הלומי יין, כמו הֻכֵּי יין. שהיין מכה והולם אותם ומאבד דעתם. לשון הכתוב בל חליתי הלמוני בל ידעתי (משלי כ"ג ל"ה), והלמה סיסרא (שופטים ה' כ"ו): (ב) הנה חזק, רש"י פירש רוח, רד"ק יום. ראב"ע יום או חיל. ראז' (ולפניו Couejus, Vitringa,) דבר חזק, ובעז' פירש איש חזק, והוא מלך אשור ולדעתי אחר שאמר שהם הלומי יין. שעד כאן לא הלם אותם אלא היין, אמר כי עתה הולם ומכה אחר ישלח האל עליהם, חזק ואמיץ מן היין, והוא מלך אשור: שער. לשון סערה: קטב, לשון הרג ואבדן: הניח לארץ ביד, רש"י וראב"ע פירשו ה' יניחהו על ארצם בחזקה, ורד"ק פירש כי היום החזק יניח עטרתם לארץ, וראז' פירש הניח המניח את הזרם הזה על הארץ ביד, והמניח הוא האל. ובעז' פירש כי מלך אשור יניח עטרת אפרים לארץ ביד, ולי נראה כי אחר שהזכיר זרם פירש תאריו, זרם של מים כבירים שוטפים. זרם המפיל ומניח לארץ ביד חזקה כל מה שפוגע בו: (ג) ברגלים תרמסנה, אחר שהמשיל האויב לזרם מים המפיל כל דבר לארץ, אמר כי כן עטרת אפרים תפול על ידו לארץ, וכטעם תרמסנה ברגל האמור למעלה ואמר תרמסנה במקום תֵּרָמֵס בנו"ן והה"א נוספות, כמו והיה כי תקראנה מלחמה (שמות א' י'), ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה' כ"ו). ואל תשלחנה בחילו (עובדיה י"ג): (ד) ציצת נובל. לדעת רד"ק ציצת במקום ציצה,

רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר
יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃
(ה) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת
צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ (ו) וּלְרוּחַ
מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי
מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ (ז) וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר
תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן

פאָן וואָהלגעריכען גלייכען הויפטע איזט, ווירד איינער ערסטלינגספייגע, דיא פאָר דער צייט רייף איזט, גלייך ווערדען, דיא ווען זיא יעמאנד זיהט, פערשלינגט ער זיא, וועהרענד ער זיא נאָך אין דער האנד העלט. (ה) אלסדאן ווירד דער העררּ צבאות דיא מאיעסטעטישע קראָנע אונד דאז פראכטפאָללע דיאדעם דעם איבערעסטעטעם זיינעס פאָלקעס זיין. (ו) ער ווירד דען גייסט דער גערעכטיגקייט בילדען, דעם דער אויף דעם ריכטערשטוהלע זיטצט, אונד דער טאפּפערקייט פיר יענע, דיא אם טהאָרע דער שטאדט דיא קעמפפענדען פיינדע צום וויינען ברינגען. (ז) אללייך אויך דיזע אירדען, אינדעם זיא דעם וויינע נאכגעהען; אונד דעם בערוישענדען געטרענקע פאָלגען, דער פריסטער אונד דער פראָפעט געהען בערוישענדעם געטרענקע

רש"י

נבל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכור' קופץ עלי' ובולע בעודה בכפו כך ישקד על הרעה ויביא' עלינו: (ה) ביום ההוא. כשתתם הפושעים: יהיה ה' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: (ו) ולרוח משפט. יהיה הקב"ה להורות משפטו: ליושב על המשפט ולגבורה. יהי' לאותן שהם משיבי מלחמ' מלחמתה של תור': (ז) וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמ' שבדור הזה כלומר טובים והטובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו ברואה. הלעיגו בדברי הנביאים. וי"ת מאכל מעדנים שלאוהו עונג להם:

באור

ויפה טען בעז' שאם כן היה לו לומר נובלת, והוא מפרש ציצת סמוך, כמו ברכת טוב (משלי כ"ד כ"ה), אשת רע (שם ו' כ"ד), ואין בנדון דומה לראיה, כי רע וטוב הם גם כן שם דבר, לא שם התאר בלבד כמו נובל, והנה ברכת טוב כמו איש חיל, ואי אפשר לומר כן בציצת נובל, ואפשר היה לו להביא ראיה מן כל כְּלֵי הקטן, אלא שלדעתו ראוי לקרוא כְּלִי ואיננו סמוך,

ואני אומר כי ציצת שם מופשט מגזרת ציץ ועליו יציץ נזרו (תהלים קל"ב י"ח) ענינו זהרי ונובל

תאר לציץ הנזכר בפסוק הראשון, ושיעור הכתוב והיתה ציצת ציץ נובל: כבכורה בטרם קיץ וגו', כן יהיה עושר אפרים וטובם, יבלעם האויב במהרה (רד"ק): (ה) לשאר עמו, הם יהודה ובנימין, אשר יגן ה' עליהם במלכות חזקיהו: צפירה. כתרגומו כתר, ולא הזכיר ציץ אלא שלא יתחלף בענין פנה נובל: (ו) ולרוח משפט, ה' יהיה לרוח משפט למלך ולשופטי' היושבי' על כסא המשפט, כלומר מאתו יצא בהם רוח משפט וצדק, בלכתם אחרי תורתו. אין ספק שהאתנח צריך להנתן תחת המשפט (ולרוח משפט ליושב על המשפט), והקדוש שאינו אלא

טעות סופר: ולגבורה, ה' יהיה לרוח גבורה לאנשי הצבא, המשיבים אחור את האויבים הנלחמים בשער העיר, ורד"ק רש"י ובעז' פירשו שמשיבים האויבים לשער עירם אשר יצאו משם, כלומר שמניסים אותם עד ארצם. ונראה לי כי לא יתכן שיאמר שער סתם על שער האויבים, אלא על שער מי שהוא עיקר המאמר, ופירוש משיבי מלחמה שערה, שיוצאי' לשער העיר להשיב אחור האויב העושה מלחמה: (ז) וגם אלה, גם יהודה ובנימין, או גם אלה היושבים על המשפט והמשיבים מלחמה שערה, תעו אחר התאוה והתענוגים, והנה עיקר הנבואה היא, להוכיח אנשי יהודה, אלא שפתח באנשי אפרים ובא עליהם פורענות, למען

יקחו מוסר אנשי יהודה שלא היו טובים מהם בקלות עניניהם, ואחר כך התחיל להוכיח אותם ביחוד: נבלעו, נתבלבל שכלם, לשון וכל חכמתם תתבלע (תהלים ק"ז כ"ז): מן היין, בסב' היין: שגו ברואה, בעשותם מעשה הרואה והחוזה, שהוא לדבר אל העם ולהזהיר' ולהוכיחם:

תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ (ח) כִּי
כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃
(ט) אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה
גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ (י) כִּי צַו לָצָו צַו

נאך, זיא טוימעלן פֿאָם ווײנע, זינד פֿעראירט דורך בערוישענדע געטרענקע, זיא אירדען אין דער צורעכטווייזונג, שוואנקען אין דער רעכטספּפלעגע; (ח) דען אללע טאפֿעלן זינד פֿאָלל פֿאָן אונרײנעם אויסוואורפֿע, אָהנע דאס אירגענד אײנע (ר׳ינע) שטעללע בלײבע. (ט) ווען קאָננטע מאן ווײזהײט לעהרען? ווען ערמאהנונגען פֿערנעהמען לאססען? נור די׳א זאָ עבען דער מילך ענטוואָהנטען, די׳א ערסט דער ברוסט ענטנאָממענען קינדער. (י) דען יענע בעגרײפֿען נור איין געבאָט פֿיר זיך, אונד איין

רש"י

פקו פלילה. הכשילו המשפט: פקו. לשון פיק ברכים. פוקה: (ח) כי כל שלחנות. שלהם של זבחי מתים הם שהם בקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: (ט) את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב. בגמולי מחלב: עתיקי משדים. ל׳ ויעתק משם. ד"א גמולי מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני תלמידי חכמים: (י) כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם

באור

פקו, לשון פיק ברכים, שהוא כדנוד, ומזה בלשון חכמים פקפוק: פליליה, במשפט: שגו ברואה פקו פליליה, מדבר בנביא וכהן: (ח) כי כל שלחנות. שותים ומשתכרי׳ עד שמקיאי׳ (ראב"ע רד"ק ורלב"ג): בלי מקום, עד שלא ישאר בשלחן מקום נקי (רד"ק רלב׳ וגיבג׳): קיא צואה, צואה בחולם עניינו כל זוהמא היוצאה מן הגוף, כמו ומצואתו לא רחץ (משלי ל׳ י"ב), ומזה שם התאר הבגדים הצואים (זכריה ג׳ ג׳), אבל הרעי נקרא צֵאָה בציר׳ (דברים כ"ג י"ג, יחזקאל ד׳ ב׳), והנה קיא צואה איננו כמו קיא וצואה (כדעת ראב"ע ורד"ק), אבל טעמו קיא של זוהמא, כאומר קיא מזוהם: (ט) את מי יורה דעה, אנשי הדור הזה השחיתו כל כך את דרכם שאין תועלת להוכיחם, כי לא יבינו דבר, להיותם משוגעים בעונות, והנה אין תקוה אלא בילדים הקטנים אשר עדיין לא למדו דרכיהם, הם אולי ישמעו וישובו. כן נראה לי. והמפרשים הלכו בדרכים אחרות, רש"י פירש את מי יורה דעה, שמא לתינוקות שאין יודעים להבין, כי הגדולים פנו לדרך רעה, וזה מתקרב לפירושי מכל שאר הפירושים, אלא שהוא מפרש בתמיהה, מה שאני מפרש בנחת; וכן הכורם פירש קרוב לפירושי, אלא שהוא מפרש הענין דרך לעג ושחוק, ראב"ע רד"ק ודון יצחק פירשו את מי יורה דעה מאחר שאין בהם דעת להבין, והרי הם כנערים קטנים, ורלב׳ ובעז׳ ולפניהם Lowth פירשו המקרא הזה ושלאחריו כאלו הם תלונו׳ העם נגד הנביא, ואומרים: את מי הוא מורה דעה, האם לגמולי מחלב? הנחשבנו בעיניו כתינוקות בני יומם, שהוא מטעים עלינו יום יום צו לצו קו לקו מצוה על מצוה וחק על חק? ובעז׳ מוסיף כי לכך היו בני דורו של ישעיה מתלוננים על דברי החקים והתורות, מפני שהמצות התורייות היו חדשות בימים ההם, כי (לדעתו ולדעתו של בעז׳ ואחרים) אין ספר התורה כלו ולא רובו מימות משה, אלא הרבה מן המצות נוספו בו בימי המלכים, והפירוש הזה בטל מעיקרו, כי ישעיה לא היה מוכיח את אנשי דורו על דבר המצות והחקים התורייים, חוץ מפעם אחת שהזכיר השבת, אך בכל שאר תוכחותיו הור׳ בפירוש כי אין חפץ לה׳ בעולות וזבחים, כי אם עשות משפט ואהבת חסד, ולמטה בנבואה הזאת הוכיחם בפירוש על עשותם מצות ה׳ בפיהם ובשפתיהם, ולבבם רחוק ממ׳, ותהי יראתם אותו מצות אנשים מלומדה. ואיך יתכן שיאמרו לנביא כזה שהוא נוהג עמם כמו שנוהגי׳ עם הילדים, ושהוא מטעים עליהם צו לצו? תאלמנה שפתי שקר: (י) כי צו לצו, ואמר את מי יור׳ דעה וגו׳, כי לא יבינו ולא יעשו כרצוי, ואינם מביני׳ ואינם עושים אלא מצוה אחת לעצמ׳, ומצוה אחת לעצמה, קו כאומר תורה אחת לעצמה ותורה אחת לעצמ׳ וילכו זעיר שם זעיר שם, מעט לצד זה ומעט לצד שכנגדו, מעט אל הימין ומעט אל השמאל (כטעם כה וכה), והטעם אין תועלת להוכיחם וללמדם, כי גם אם ישמעו ויתנו לב להבין ולעשות, אינם מבינים ואינם עושים את

לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ (יא) כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ (יב) אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ

אנדערעס געבאָט פיר זיך, איין געזעטץ פיר זיך אונד איין אנדערעס געזעטץ פיר זיך, אונד (ריכטען זיך) איין וועניג נאך דיזער זייטע, אונד איין וועניג נאך יענער זייטע. (יא) דען ער געהט, ווען מאן מיט דיזעם פאָל- קע שפריכט, וויא ווען מאן מיט שטאָטטערנדער צונגע שפרעכע, אָדער אין איינער פרעמ- דען שפראכע. (יב) וועהרענד איהנען געזאגט וואורדע: "דיס איזט דאז מיטטעל, אייך רוהע צו

רש"י

יש להם צו של עובדי ע"ז כנגד צו זה וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו. יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו לימים מועטין: (יא) בלעגי. כל לשון לעגים ועלגים שניהם לשון דבור הפוך שאינו מיושב להשמע ידבר אל העם הזה. כל המדבר עליהם דבר נבואה ותוכחה דומ' להם ללשון לעג שאין יכולין להבין בו: (יב) אשר אמר. הנביא להם זאת המנוח' להיותכם בשלו' הניחו לעיף

באור

המצות בלב שלם עם אל. ובכוונה רצויה לפניו. רק יעשו את המצות כדברים נפרדים זה מזה בלא לב ובלא דעת, וגם אם יקיימו כל התורה כלה אין מעשיהם לרצון לפני האל, כי אין לבם עמו. וכמו שאמר למטה (כ"ט י"ג), בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. ומה גם כי אינם שלמים בקיום המצות אפילו על הדרך הזה, אלא הולכים זעיר שם זעיר שם, עושים את המצו' והולכים עם זה אחרי שרירות לבם הרע, וכל זה אמנם ציור אמתי ממדות העם תחת מלך חסיד כאשר היה חזקיה, כי לכבודו ומיראתו היו יראים את ה' למראה עיניהם, ולבם כאשר בתחלה: צו לצו קו לקו, לפי דעתי הטעם צו לעצמו וקו לעצמו, כלומר נפרד ובודד; וכן דור לדור ישבח מעשיך (תהלים קמ"ה ד'). כל דור בפני עצמו, וכן יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהלי' י"ט ג') היום לעצמו, יביע אמר, והלילה לעצמו יחוה דעת, היום מצד אחד והלילה מצד אחד מספרים כבוד אל, כי מה שהיום מגיד. דבר נפרד ונבדל הוא ממה שיגיד הלילה (אבל פֶּה לָפֶה (מלכים ב' י' כ"א וכ"א ט"ז) מלילה אחרת היא. והיא כמלילת מפה אל פה (עזרא ט' י"א); ויד ליד (משלי י"א כ"א, ט"ז ה') אין ענינה נודע בבירור), אבל לפרש כרמ"ז' ובעב' צו לצו כמו צו על צו, להורות תוספת והעמסה לא יתכן, כי לא מצאנו אות הלמ"ד משמשת להוראת זאת אלא מלת על כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט א'), ימים על ימי מלך תוסיף (תהלים ס"א ז'), כי יספנו על כל חטאתינו רעה (שמואל א' י"ב י"ט), כי יוסיף על חטאתו פשע (איוב ל"ד ל"ז), למען ספות חטאת על חטאת (ישעיה ל' א'), הוה על הוה תבא (יחזקאל ז' כ"ו) שבר על שבר נקרא (ירמיה ד' כ'), רק פעמים מתי מספר בא אֶל במקום עַל (כמו שבא שאלת אֶל לפעמים במקום עַל גם בשאר ענינים, כמו ויהי הם יושבים אל השלחן (מלכים א' י"ג והבריו), כמו ושמועה אל שמועה תהיה (יחזקאל ז' כ"ו), ותוסף אל תזנותיה (שם כ"ג י"ד), ויוסף ה' אלהיך אל העם (שמואל ב' כ"ד ג'), אבל הלמ"ד לא תבא מעולם על ההורא' הזאת, כי אם להורות מי שהתוספת היא להנאתו ולטובתו, כמו ואוסיפה לך כהנה וכהנה (שמואל ב' י"ב ח'): (יא) כי בלעגי שפה, מי שידבר אל העם הזה להוכיחם וללמדם הדרך הישרה, יקרה לו כמה שיקרה למי שהוא בלעג לשון, או למדבר בלשון נכריה אל השומע (וכן פירשו רש"י ורד"ק). כי השומע דבריו, מעט יבין ומעט לא יבין, כך הם עשו ויעשו צו לצו קו לקו, ויראת ה' לא תבא בלבם, והנה מה שהוא עקר בדברים לא יבינוהו ולא יעשוהו. ויוהן דוד מיכאעליס, Lowth ורמ"ז' פירשו ולכן גם ה' ילעיג עליהם וידבר עמם בלשון אחרת משנה עמם שדבר עמהם עד עתה, כלומר ינהג עמהם במדת הדין ויעניהם, מה שלא עשה עד עתה, ובעב' פירש בלעגי שפה לשון כלעג לשון, כפירוש רש"י ורד"ק, ואמר שהכוונה כי האל ישלח עליהם אויבים מארץ רחוקה אשר לא ישמעו את לשונ': (יב) אשר אמר אליהם, כי כבר אמר

לְעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃
(יג) וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃

בקצת ק"ק מוסיפין גם אלו פסוקים:

(יד) לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי

כתיב ולא קי' א'

פֿערשאפֿפֿען, מאכעט גע־ברויך דאפֿאָן, אונד מידע (פֿאָן דען דראנגזאלען) פֿערשאפֿפֿעט אייך דיא רוהע, דיס איזט דאז מיטטעל, אייך ערהאָ־לונג צו ערשטרעבען" אונד דעננאָךוואָללטען זיא ניכט געהאָרכען. (יג) אונד זאָ איזט איהנען דאז וואָרט דעס העררן; נור פֿעראיינ־צעלטע געבאָטע, נור פֿעראיינצעלטע געזעטצע, (אונד ריכטען זיך) איין וועניג נאך דער איינען זייטע, איין וועניג נאך דער אנדערן, זאָ דאס זיא אויף דיזע ווייזע וואנדעלנד צוריקשטרויכעלן אינד זיך פֿערלעטצען, אן איבעל שטאָססען אונד געפֿאנגען ווערדען. (יד) דארום הערט דעס העררן וואָרט, איהר שפאָטטער, דיא איהר דיס פֿאָלק בעהערשט

רש"י

אלא תמלוהו זאת תהי' להם המרגע': (יג) והיה להם דבר ה' וגו'. כמדתם ימדוד להם יגזור גזרה עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקוד' על פקוד' עבוד' על עבוד' קו של פורענו' כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקו' חילוף תקו' יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם: (יד) מושלי העם הזה.

באור

להם האומר, זה הוא הדרך להגיע בו אל המנוחה, לכו בדרך הזה והניחו לעיף, ומצאו מרגוע לנפשכם העיפה מרבוי הגלות בימי אחז. וזה הוא הדרך להשיג המרגעה: ולא אבו שמוע. הרי שהמדבר אליהם יקדם לו כאשר יקרה לנלעג לשון ולמדבר בלשון אחרת, וכיוצא בזה בירמיה (ו' ט"ז) אי זה הדרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך: (יג) והיה להם דבר ה'. אם ישמעו ויעשו, לא יעשו אלא מצות נפרדות, ועם זה ילכו זעיר שם זעיר שם, מעט לפי דרך ה' ומעט לפי תאות לבם, באופן שבלכתם על הדרך הזה הם נכשלים בדרכם לאחור ונשברים, ונוקשים ברעות ובגלות ונלכדים בהן: (יד) מושלי העם הזה, הנכון כרש"י ורלב"ג מלשון על כן יאמרו המושלים (במדבר כ"א כ"ח). ורד"ק ור' יצחק וגבע' פירשו לשון ממשלה. אך אין שום יחס בין אנשי לצון לאנשי ממשלה, ורחוק שיקרא לשרי העם אנשי לצון, כי השרים אם היו כורתים ברית עם מצרים, לא עשו זה דרך לצון והעדר תבונה אלא בעצה עמוקה לפי מחשבותם. גם המאמר עצמו שהנביא מיחס להם כלו משל ומליצה, כרתנו ברית את מות וגו'. וקרוב הוא שהיה בעם אנשים משוררי' ומושלי' משלי', אשר בשמעם מחשבת קצת מן השרים לכרות ברית עם מצרים, נשאו המשל הזה, ואולי גם כן השרים שכרו אותם לכך, למען ימשכו את לב העם אחרי מחשבותם, והיו אנשי לצון, כי היו אומרים משליהם כפי רצון אחרים: אנשי לצון, לץ הפך חכם, כמו שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט' ח'), אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (שם שם י"ב), והוא אדם שאינו מתנהג אחר השכל, ועושה כל מעשיו לא בתבונה, אלא לפי מה שיערב לו לפי שעה, כמו שכתוב זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (שם כ"א כ"ד), והוא מחרף מוכיחיו, יוסר לץ לוקח לו קלון (שם ט' ז'), ומעשיו כמעשי שכור, כי היין (הלומר השכור השטוף ביין) כמשל ללץ, כמו שכתוב לץ היין (שם כ' א'), והלץ אף אם יבקש להתנהג בחכמ' לא יוכל, בקש לץ חכמה ואין (שם י"ד ו'), ושרש לוץ קרוב לשרש לוז, ובערבי לַאַץ, שענינם עוות ועקום, כמו ונלוזים במעגלותם (שם ב' ט"ו), כי תועבת ה' נלוז (שם ג' ל"ב), ותבטחו בעשק ונלוז (ישעיה ל' י"ב). והנה לץ אין ענינו כלל בכל המקרא מליץ או בוחן אלא איש עקש הנוטה מן הדרך הישרה ותועה אחרי שרירות לבו, וכן זדים הליצוני (תהלים קי"ט כ"א), עמך כנעם יבושו זדים כי שקר עותוני (שם שם ע"ח), וכן אוילים יליץ אשם (משלי י"ד ט')

תרגום אשכנזי

אין יערוזאלעם! (טו) ווייל איהר שפרעכט: "וויר האבען איינען בונד מיט דעם טאָדע געשלאָססען, אונד מיט דער אונטער־וועלט איינען פֿערטראג געמאכט; דעם פֿערדער־בענם גייסעל, ווען זיא דאהער שטראָמט, זאָלל אונס ניכט עררייכען, דען וויר מאכטען דיא ליגע צו אונזערער צו־פֿלוכט, אונד דורך טרוג זינד וויר געבאָרגען". (טז) דארום שפריכט זאָ גאָטט דער

הפטרת שמות

הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָםִ׃ (טו) כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי־יַעֲבֹר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ׃ (טז) לָכֵן כֹּה אָמַר

שיט כ׳ עבד כ׳

רש"י

המושלים לנו בלשון משל הגון: (טו) כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו: עשינו חזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחזו תפלה וכן מחזה אל מחזה כולם לשון גבול הם וקיבוצו של דבר אשומי"ר בלע"ז Asamer, asoumes, (איך הוטפרהולטניסען ענריגען), שוט שוטף. תכה המתהלכת בארץ: לא יבאנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו ע"א: מחסנו. מחסה שלנו: ובשקר נסתרנו. בע"א בטחנו להסתירנו: (טז) הנני יסד. לשון עבר הוא כמו יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר כגזרה גזרה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן ל׳ מגדל וחוזק כמו עופל ובוחן (לקמן ל"ג) וכמו הקימו בחוניו (לעיל כ"ג): מוסד מוסד. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד שהוא מוסד גמור: המאמין לא

באור

ענינו האסם יעית דרכם של האוילים, (ותרגומו מתלין, ונראה לי שהוא טעות סופר, וצריך לומר מְפַתְּלִין, לשון נפתל ועקש, וכן ובלוזים במעגלותם תרגומו ומפתלין), וכן יליץ משפט (שם י"ט כ"ח) ענינו יעות משפט, כי עד בליעל גורם עוות הדין, והנה המתרגמן נקרא מליץ, מפני שהופך המאמר מלשון ללשון ex una in aliam liuguam vertere convertere וכן שם מליצה שהוא מחובר תמיד למשל או לחידה (משלי א׳ ו׳ וחבקוק ב׳ ו׳) ענינו מאמר משונה מן הדבור המורגל, ומלא תמונות מליציות הנקראו׳ בלשון יוני בשם τρόπος, שענינו conversiv כלומר הפוך ובלוזה: (טו) עשינו חוזה, מה שנקרא כאן חוזה נקרא למטה חזות (וחזותכם את שאול לא תקום), ומלאכו קרן חזות בין עיניו (דניאל ח׳ ה׳) שנראה היות ענינו קרן מראה, כלומר קרן נראית ונגלית למראה עין, והנה מלאכי ואקח את ספר המקנ׳ את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי (ירמיה ל"ב י"א). שהיו קוראים גלוי למין ממיני השטרות, על כן נראה לי כי חוזה וחזות הנאמרים כאן ענינם שטר או ברית כתובה על ספר, וכן מדרש ראה (אחיו של חזה) אומרים ראיה, והכוונה שטר, כמו הוציא ראיה מתוך אפונדתו (סנהדרין סוף פרק ג׳), וכן מדרש חזה אמרו עושה חזית (בתרא פרק א׳) שהוא סימן וראיה להיכר, ולא כמו שפירש רש"י (בתרא דף ד׳ ע"א), כל חזות לשון קלה הוא, אלא כפירוש בעל הערוך שכתב: חזית מערכה, פירוש פני המערכה תרגום וירא ישראל וחזה. וכן רבנו גרשם מאור הגולה בפירושו לבתרא (הכתבא כ"י ביד ידידי החכם, הנגיד היקר ר׳ יוסף אלמנצי הי"ו) כתב: ועושה לו כותל חזית סימן היכירא שידעו בני אדם שזה בנאו כלו בקרקע שלו משלו — ובעז׳ כתב כי כשם שמלת ברית הושאלה להודות על תור׳ וחק, כן בהפך מלת חזות שעניני׳ (לדעתו) נבואה ותורה, הושאלה אחר כך להורות על הברית, וזה לא יתכן, כי אין חזות תורה, כי אין כל נבואה תורה. ומעולם לא נקרא משה רבנו לא רואה ולא חוזה: כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו, לא יתכן שיהיו הם אומרים ששמו כזב מחסה ובשקר נסתרו, אך ישעיה הכניס בתוך מאמרם מלת כזב ושקר, ואולי הם היו אומרים במשל שלהם מלות אחרו׳ המורו׳ על חוזק משגבם, והנביא שנה אותן ללעג, ואולי היו אומרים כי שמנו בשגב מחסנו ובסלע נסתרנו: (טז) לכן וגו׳, מאחר שהסירותם בטחונכם מה׳ ובעתוגם בזרוע בשר, ה׳ ישים את ציון בלתי צריכה לעזרת זרים, ובלתי תשועת אדם יכוננה עליון בל תמוט: הנני יסד בציון אבן, הנני נותן לך יסודות חזקים. הנני יסד: רש"י ראז׳ ובעז׳ פירשו הנה אני הוא אשר יסד,

הפטרת שמות

אדני יהוה הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת
יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש:
(יז) ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת
ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו:
(יח) וכפר בריתכם את־מות וחזותכם את־
שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם

דגש אחר שורק

תרגום אשכנזי רלה

העדר: זיהע, איך לעגע אויף ציון איינען גרונד־שטיין, איינען בעוועהר־טען, איינען עקשטיין, קאָסטבאר אונד פֿעסט געגרינדעט; ווער דארויף פֿערטרויט, דארף ניכט אונגעדולדיג זיין. (יז) איך מאכע דאז רעכט צור ריכטשנור, אונד דיא גע־רעכטיגקייט צור וואגע. אבער האגעל זאָלל דער ליגען צופֿלוכט ווענראַפֿען, אונד פֿלוטהען זאללען איהרען שירם ווענשוועממען. (יח) עס ווירד צערשטאָרט אייער בונד מיט דעם טאָדע, אונד אייער פֿערטראג מיט דער אונטערוועלט בעשטעהט ניכט, דעם פֿערדערבענס גייסעל, ווען

רש"י

יחיש. המאמין דבר זה לא יתמהמה לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: (יז) ושמתי משפט לקו. ולפני זה אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסודין להיות לקו כלומר אשים קו מדת יסודין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקול' המיישר' בנין הבונין בחומות כלומר שתהא צדק' מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים: ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ויטאטאנו. ויעה ל' ניאוט כמו את היעים שגורפין בהם אפר הכירות. וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון אומות שיאבדו מצבותיהם ופסיליהם. ולשון משפט האמור כאן יושטי"צא בלע"ז Justice, (דאז שטראפֿגעריכט, דיא שטראפֿע): (יח) וכפר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות. כל כפרה ל' קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף.

באור

ודעת Gussetius שהוא מקור, הנני ליסד, ואני לא אדע למה לא תהיה הקריאה הנני יסד:

אבן בחן, נראה לי כרש"י ורא"ע לשון עפל ובחן (ישעיה ל"ב י"ד), אבן כאבני המגדלים,

ורמז' ובעז' והבורס פירשו כבחן ובמלא ראוי ליסוד: פנת יקרת. אבן פנה, אבן יקרה, כטעם

ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית (מלכים א' ה' ל"א): מוסד מוסד, מוכר שהוא באמת מוסד, שראוי לקרוא לו מוסד: המאמין לא יחיש, הדבר אשר אני עושה יהיה כל כך נפלא, שלא יהיה אדם שימהר להאמין אותו כשיספרוהו לו, כטעם לא תאמינו כי יספר (חבקוק א' ה'). וכטעם מי האמין לשמועתנו. המאמין לא יחיש, מי שיאמין לא יחיש

להאמין, לא יאמין מהר. המאמין כמו ושמע השומע (שמואל ב' י"ז ט'), וכי ימות מת (במדבר ו' ט'), טעמו מי שיהיה, כלומר לא יהיה אדם ממהר להאמין השמועה הזאת. ורמז' פירש על פי לשון ערבית לא יחיש. לא יפחד, וכן תרגם יונתן לא יזדעזעון, ותרגום סורי לא נדחל; ובעז' פירש לא יחיש, לא ימהר לנוס, לא יצטרך לברוח: (יז) ושמתי משפט לקו. כשאבנה את ציון, מעשה שיהיה בה המשפט כמו הקו, הוא החוט שהבנאי מותח ליישר בנינו. והצדקה למשקלת שהבנאי נותן בתחתית החוט כדי שיהיה נמתח, והכוונה שתהי' הנהג' האומה במשפט ובצדקה תחת חזקיהו: ויעה ברד. ובימים ההם הברד יפיל ויסחב מחסה כזב שלכם, וסתר שלכם מים ישטפוהו, והכוונה על מפלת הגדים. וכנגד מה שאמרו שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו, אמר כי המים השוטפים ישטפו אותם ואת סתרם: וסתר מים ישטופו. אין שום ספק כי הטפחא צריכה להנתן תחת וסתר, לא תחת מים: (יח) וכפר בריתכם, לשון בטול, כמו ותפול עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישעיה מ"ז א'). ואיש חכם יכפרנ' (משלי

לוֹ לְמִרְמָס: (יט) מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה וְהָיָה רַק־זַוָּעָה הָבִין שְׁמוּעָה: (כ) כִּי־קָצַר הַמַּצָּע

זיא דאהער שטראָמט, ווירד אייך צו באָרען טרעטען. (יט) זאָ אָפט זיא דאהער שטראָמט, ראפפט זיא אייך פֿאָרט; דען יעדען מאָרגען שטראָמט זיא העער, ביי טאג אונד ביי נאכט; ענטזעטצען שרעקט שאָן דאז פֿערנאָממענע געריכט. (כ) צו קורץ ווירד דאז בעטט זיין, זיך צו שטרעקקען, אונד דיא

רש"י

אשר אמרתם לא יעזבנו והייתם לו למרמס: (יט) בבקר בבקר. כלומר תדיר תבוא עליכם גזרות: והיה רק זועה הבין שמועה. זועה לכל השומעים שמועת פורעניות הקשות שתבוא עליכ' כל שומעים יזועו: (כ) כי קצר המצע מהשתרע. כי תבוא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספי' עבודתו כשיגיע מצעו עליכ' יקצר לו המשתר' השוכ' עליו: מהשתרע. מהשתטח להציע אישטנדל"יר בלע"ז Estendre: étenvre, (אויסדעהנען, אויסשטרעקקען: והמסכה צרה. הכסוי שימשול עליכם יהי' מקומכם דחוק לו בו בהתכנסו לתוכו. ורבותינו דרשוה על ע"ז שהכניס מנשה להיכל קצר המצע מהשתרע מהשתרר עליו שני רעי'. ואני פרשתיו כפי פשוטו ובדרך זה ת"י ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שנאמר הנה השמי' ושמי

באור

ע"ז י"ד (רש"י ראב"ע ורד"ק): (יט) מדי עברו, כל זמן שיעבור השוט ההוא, ונראה לי כי תחלת גזרת המלה היא מן הארמית מִן דִּי שעניינו אַחֲרֵי אֲשֶׁר, כמו מן די תנדע די שליטין שמיא (דניאל ד' כ"ג), מן די פרשגן נשתונא וכו' קרי קדם רחום (עזרא ד' כ"ג), מן די הרגיזו אבהתנא (שם ה' י"ב), ומזה מדי אדבר אזעק (ירמיה כ' ח'), מן די אדבר, מיד שאדבר אזעק; ובמשך הזמן שכחו גזרת המלה והחליפו נקודה. גם החליפו שמושה. וקשרו אותה עם המקור (כמו כאן) ועם השמות (מדי חדש בחדשו): בבקר בבקר, כל יום, כלומר תמיד, כמליצת לבקרים (ישעיה ל"ג ב' ותהלים ע"ג י"ד וק"א ח'): והיה רק זועה הבין שמועה, רא"ז' וגעז' Grotius פירשו שמיעת השמועה בלבד תהיה זועה, כאלו כתוב והי' זועה רק הבין שמועה, דוגמת רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (תהלים ל"ב ו') יתפלל לשטף מים רבים שאליו לבדו לא יגיעו, ומוה"רר ישראל גדליה קזים ז"ל פירש רק זה דוגמת והיית רק עשוק ורצוץ (דברים כ"ח ל"ד), והיית אך שמח (שם ט"ז ט"ו), לא תהיה דבר זולת זה, כלומר תהיה עשוק מאד מאד, תהיה שמח מאד מאד, אף כאן תהיה זועה שְׁלֵמָה, כלומ' גדולה מאד (וכן מצאתי אחר כך לגוסעניוס), וקודם לזה פירש רש"י והיה רק זועה לכל השומעים: זועה, לשון חלחלה ונדנוד, כמו ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה' ט'), ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת י"ב ג') (ראב"ע ורד"ק). והכוונה בכל זה כי מלך אשור ילכוד בלא מלחמה כל ערי יהודה ואיש לא יציל אותן מידו, ובכל יום יהיה אנשי ירושלם שומעים שמוע' שלכד מלך אשור עיר פלונית ועיר פלונית, אך ה' יסד ציון, וכשיצורו האויבים עליה, פתאום יכרתו: (כ) כי קצר המצע, חוזר לעקר המכוון בנבואה הזאת שהוא מפלת סנחריב, וכבר ראינו שנמשלה מלכות גדולה המתפשטת בעולם, במסכה הַמְכַסָּה את הגוף, פני הלוט הלוט על כל העמים, והמסכה הנסוכה על כל הגוים (כ"ה ז'), וכאן הוא אומר כי המצע שהיה משתרע ומתפשט תחת כל העמים, יקצר ולא ישתרע עוד, והמסכה תֵּצַר אחר שהתכנסו ונתקבצו בתוכה כמה לאומים: מהשתרע, לשון שרוע וקלוט (ויקר' כ"ב כ"ג), וכן בערבי שרע עניינו מתח: כהתכנס, לשון אסיפה וקבוץ והִכָּנֵס במקום, והכ"ף במקור עניינה מֵאַחַר אשר (כמו שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד ל"ג וכן מצאתי אחר כך לבעל ידיעות שלמה ולגוסעניוס), והמפרשים פירשו המקרא כופל למעלה, והיה רק זועה הבין שמועה, ותהיו במצור ובמצוק, כאלו ינועכם צר לכם, ולפי זה היה לו לומר מהתכנס או בהתכנס: (כא) כי

מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס׃ (כא) כִּי
כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז
לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ
נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ׃ (כב) וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־
יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי
מֵאֵת אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ (עד כאן)
כט (כב) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב
אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב
וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ (כג) כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו

דעקקע צו ענג, זיך דאריין צו היללען; (כא) דען וויא אויף דעם בערגע פרצים, מאכט זיך דער העררֿ אויף, וויא אים טהאלע בייא גבעון, צירנט ער, אום זיין ווערק אויסצופֿיהרען, איין בעפֿרעמדענד ווערק, זיין געשעפֿט צו פֿאללברינגען, איין אונערהאֶרט געשעפֿט. (כב) אונד נון, לאסט אב פֿאָם שפּאָטט, דאס ניכט פֿעסטער ווערדען אייערע באנדע; דען דיא בעשלאָססענע פֿערטילגונג האבע איך פֿערנאָממען פֿאָם העררן, דעם גאָטט דער העערשארען איבער דאז גאנצע לאנד. כט (כב) נון דען, זאָ שפּריכט, דער העדר, גאָטט, פֿאָם הויזע יעקב: ער, דער (דיא נאכקאָממען פֿאָן) אברהם אָפֿט ערלאָזעט, נון דארף זיך יעקב נימ־מער שעמען, זיין אנטליטץ בדויכט נון ניכט מעהר צו ערבלאססען; (כג) דען ער ווירד זיינע

רש"י

הספים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסך' מסכה עמי כביכול לר לנו המקום: (כא) כי כהר פרצים. ת"י ארי כמא דזעי טוריא כד אתגלי יקרא דיי' ביומי עוזי' מלכא וכניסין דעביד ליהושע במישר בגבעון וגו' כן יתגלי לאתפרעא מרעבדין: זר מעשהו. יתמה לכם לזר כי יביא עליכ' פורענות קשה: ולעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמ' לבורי"ר בלע"ז Labourer, (בעארבייטען, חאקקער בעסטעללען): (כב) ועתה אל תתלוצצו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורין: כט (כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשה ידי כלו' צדיקים בקרבו כי באמתו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו:

באור

כהר פרצים יקום ה', יקום להכות אויביו (חיל סנחריב) כמו שהכה את פלשתים לפני דוד בבעל פרצים, מקום שנקרא כן על שם מה שאמר דוד פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים (שמואל ב' ה' כ') (ראב"ע רד"ק רמ"ז ובעז'): כעמק בגבעון ירגז. כאשר הכה את הכנענים לפני יהושע בגבעון ובעמק אילון, ולדעת בעז' גם זה על התשועה. אשר נתן ה' לדוד בהלחמו בפלשתים, שנאמר וינטשו בעמק רפאים, ויך את פלשתים מגבע עד בואך גזר, ובדברי הימים (א' י"ד) ויפשטו בעמק, ויכו את מחנה פלשתי' מגבעון ועד גזרה. ירגז ענין תנועה: (כב) ועתה אל תתלוצצו. אל תעשו עצמכם לצים לבלתי שים לב לדברי ה' ולאמר כרתנו ברית את מות, ועיין למעלה פסוק כ"ג: כי כלה ונחרצה שמעתי, שמעתי שנגזר שיעשה סנחריב כלה ונחרצה בכל הארץ, והנה אם תקשו ערפכם להתחבר עם מצרים ולעשות מלחמה עם אשור, תהיה לרע לכם, וה' מיסר אתכם תחלה על ידי נביא. ואם לא תשמעו ייסר אתכם על ידי אויב, וזהו פן יחזקו מוסריכ': כט (כב) אל בית יעקב, נרא' לי כדעת Lowth אֵל לשון אלהות, והוא סגוף. ואם תפרש בניקודו אֶל בית יעקב לבית יעקב, הביינה מלות אשר פדה את אברה', רחוקות מהנושא שהוא ה': אשר פדה את אברהם. האל הרגיל לפדות את בית אברהם: לא עתה יבוש יעקב, עתה יעקב הזקן לא יבוש ולא ילבינו פניו בראותו בניו, כמו שהי' בוש עד עתה בראותו אותם תועים מדרך (רד"ק): יחורו, ילבינו, והמלה ארמית: (כג) כי, לחזוק, כן יהיה שלא יבוש יעקב כשיראה בקרבו (בקרב ביתו) את ילדיו שנהפכו להיות מעשה

מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את־
קדוש יעקב ואת־אלהי ישראל יעריצו:

הפטרת וארא

(ביחזקאל סימן כ"ח פסוק כ"ה עד סי' ל':)

(כה) כה־אמר אדני יהוה בקבצי את־בית
ישראל מן־העמים אשר נפצו בם ונקדשתי
בם לעיני הגוים וישבו על־אדמתם אשר נתתי
לעבדי ליעקב: (כו) וישבו עליה לבטח ובנו
בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי
שפטים בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו
כי אני יהוה אלהיהם: כט (א) בשנה העשרית
בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר־יהוה
אלי לאמר: (ב) בן־אדם שים פניך על־פרעה
מלך מצרים והנבא עליו ועל־מצרים כלה:
(ג) דבר ואמרת כה־אמר אדני יהוה הנני
עליך פרעה מלך־מצרים התנים הגדול

תרגום אשכנזי

קינדער, ווירדיגע גע־שאפפע מיינער הענדע, אין זיינער מיטטע זעהען, וויא זיא מיינען נאמען הייליג אנערקעננען, דען הייליגען יעקב'ס פיר הייליג, אונד דען גאטט ישראל'ס פיר עהרפורכט ווירדיג ערקעננען.
(כה) זא שפריכט דער הערר, דער עוויגע: ווען איך דאז הויז ישראל'ס זאממלע אויס דען פעלקערן, אונטער וועלכען זיא צערשטרייעט זינד, אונד זא דורך זיא געהייליגעט ווערדע פאר דען אויגען אללער פעלקער, דא זיא אין דעם לאנדע וואהנען ווערדען, דאז איך מיינעם קנעכטע יעקב געגעבען. (כו) זא זאללען זיא זיכער דארין וואהנען, הייזער בויען, וויינבערגע פפלאנצען, אונד זיכער וואהנען, דא איך שטראפגעריכטע איבע אן אללען, דיא זיא פערהאנטען רינגס אום זיא הער, דאס זיא ערקעננען, דאס איך דער־עוויגע, איהר גאטט, בין. (א) אים צעהנטען יאהרע, אים צעהנטען מאנאט, אם צוועלפטען דעס מאנאטס, וואַרד מיר דאז וואָרט דעס עוויגען, וויא פאלגט: (ב) מענשענזאהן, ריכטע דיין געזיכט געגען פרעה, דען קעניג פאן מצרים, אונד ווייזאגע ווידער איהן אונד ווידער גאנץ מצרים. (ג) רעדע אונד שפריך: זא שפריכט דער הערר, דער עוויגע: איך ווילל איבער דיך קאממען פרעה, קעניג פאן מצרים, דוא גראסער קראקאדיל, דער אין זיינען שטראמען

רש"י

(כה) לעבדי ליעקב. כמו שניתנה ליעקב נחלה בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונ' ונגב':
כט (ג) התנים הגדול. לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה ע"י יאורי נילוס הוא לפיכך הכתוב מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור: לי יאורי. איני צריך לעליונים כי יש לי יאור מספיק כל צרכי: ואני עשיתני. בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי:

באור

ידי, כטעם ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי (למטה ס' כ"א), ויקדישו שמי וגו'. וקרוב לזה פירשו רש"י ורד"ק חוץ ממלת כי. וגעז' ולפניו Lowth פירשו כי כשיראו ילדיו את מעשה ידי בקרבו. אז יקדישו שמי, וכמו בראותו אינו עולה יפה: (כו) וישבו עליה וגו', כלומר אז ישבו עליה לבטח וכו': בעשותי וכו', בסבת עשותי שפטים וכו' כי יניח להם מאויביהם מסביב, בהיות מקצתם נלכדים מן העולם ולא ידעו להם, והנשארים יראו לנפשם עונש גדול כאשר ראו עיניהם בנסיון: כט (א) בשנה העשרית, לגלות יהויכין ומלכות צדקיה: בעשירי, בחודש העשירי: (ב) כלה. אמר כלה בל"נ, כלומר על עדת מצרים (רד"ק) או על מדינת מצרים, וכן טעמו בכ"מ: (ג) התנים, שם בת"ס מקום נו"ן, וכמוהו כמהם (ש"ב י"ט) וכמכן, והוא הדג הגדול אשר בים (רד"ק), תכר תנים

הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ (ד) וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ (ה) וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ (ו) וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ (ז) בְּתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּף תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־

חחיים כתיב בכפך כתיב.

ליעגט, אונד שפריכט: מיין איזט דער שטראָם אונד איך האבע מיר איהן געמאכט, (ד) אונד איך לעגע איינען רינג אין דיינע קינבאקקען, אונד הענגע דיא פישע דיינעס שטראָמעס אַן דיינע שופפען, אונד ציהע דיך הערויף אויס דיינעם שטראָמע, אונד אללע פישע דיינעס שטראָמעס, דיא אן דיינען שופפען האנגען. (ה) אונד איך איבערלאססע דיך דער וויסטע (ד. ה. איך ווערדע דיך אין דיא וויסטע הינווערפען) אונד אללע פישע דיינעס מעערעס, אויף דיא פלעכע דעם פעלדעס (אייגענטליך טראָקקענען לאנדעס) זאללסט דוא ליעגען, ניכט אויפגענאָממען נאָך געזאממעלט ווערדען, דען מהיערען דעס לאנדעס, אונד דען פאָגעלן דעס הימעלס האבע איך דיך צום פראַססע געגעבען: (ו) דאס זיא ערקעננען אללע בעוואָהנער מצרים'ס, דאס איך דער עוויגע בין, וויל זיא איין ראָהרשטאב פיר דאז הויז ישראל'ס וואָרען (ד. ה. איהם שוואכען ביישטאנד לייסטעטען): (ז) ווען זיא דיך פאסטען מיט דער האנד, זאָ צערשלאגסט דוא, אונד ריססעסט איהנען דיא

רש"י

(ד) חחים. כמין טבעות ברזל אני"לש בלע"ז Anneaux, (רינגען): דגת יאורך בשקשקותיך. אנטישאי"קארדיש בלע"ז En tes eshardos, (אן דיינע שפיטליגע סטאכליגן, כעמאיך: דיא ספיטליגען שופפען.) כלומר אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם: (ה) ונטשתיך המדברה. איאטינ"דריטו בלע"ז *E étendrai toi:* et je t'etendrai, (אונד איך ווערדע דיך הינסברייטען) זו היתה אונדב' של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתים: (ו) משענת קנה. כמה פעמים סמכו עליהם ביתי סנחרב וביתי נבוכדנצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו: (ז) בתפשם בך בכפך. בכף קרי כאדם המהלך ונשען על

באור

תנין למלכות מצרים, לפי שכל שנת מצרים היה הנילוס העולה ומשקה כל ארץ מצרים אשר לא עליה הגשם, ולכן המשיל מלכה לתנין הגדול הנמצא שם ביאור. ועמה לשאר דגים, וי"א שהתנים הנמצא בנילוס היה יראתם של מצרים: ואני עשיתני, פירוש עשיתי לי, רל' לומר שעשה ותקן לו היאור להשקות את ארצו או פירושו עשיתי ותקנתי אותו בחכמתי ובכחי עד שנעשיתי מלך גדול (רד"ק) (איך האבע מיך זעלבסט געשאפפען). ותרגומי לפי פי' הראשון הנכון יותר לפי ההמשך. ות"י לפי הכונה דילי מלכותא אנא כבישית (מיין איזט דאז רייך, איך האב'ס ערוואָרבען): (ד) חחים, בקריאתו תנח"הע ויאמר מן חח חַחִים כמו מן פח פַחִים, והוא הכלי שתופשים בו הדג ונקובין בו לחייו ומעלים אותו (האמען) (רד"ק) ותרגומי לפי משמעותו בכ"מ. דגת, שם מין לכלל דגים כמו והדגה (שמות ז'): (ה) ונטשתיך, עקר ענינו עזיבה והנחה, ופה על התלה אותם ליבשה, ות"י ואטשיכך ענין דחיפה (פערשטאָסען), ובאופן זה מתורגם אשכנזית: על פני השדה, גם ארץ לא זרועה תקרא שדה, וכן טעמו פה: יאסף, כמשמעו ענין אסיפה אחת לאחת וכמוהו דגי הים יאסף להם (במדבר י"א כ"ב): (ו) משענת קנה. שאינו חזק ואינה משענת אלא לפי שעה, כי קרוב הוא להשבר וכ"ש כשהוא רטוב. וכן ת"י סמך קניא רעיעא (רד"ק) ובאופן זה מתורגם אשכנזית, ואין צריך להבלעת התאר כי איכות חולשתו נכלל בשם קנה שהוא תאר למטה רך ורפויה: (ז) בכף, כן

בַכַּף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם
כָּל־מָתְנָיִם׃ (ח) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי
מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃
(ט) וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃
(י) לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ
מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־
גְּבוּל כּוּשׁ׃ (יא) לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל
בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃
(יב) וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ
אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת

גאנצע שולטער אויף, אונד ווען זיא זיך אויף דיך לעהנטען, זאָ בראכסט דוא, אונד מאכסט עסט איהנען דיא לענדען וואנקען.
(ח) „דארום" — זאָ שפריכט דער העררה, דער עוויגע — „איך ברינגע איבער דיך דאז שווערט, אונד ראָטטע פאָן דיר מענשען אונד פיה אויס.
(ט) דאז לאנד מצרים זאָלל צור איינאָדע אונד וויסטע ווערדען, דאס זיא ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין, ווייל ער (פרעה) שפריכט: „מיין איזט דער שטראָם, אונד איך האבע (איהן) געמאכט".
(י) דאהער וויל איך אן דיך, אונד אן דיינען שטראָם, אונד דאז לאנד מצרים צור וויסטען וויסטענייא אונד איינאָדע מאכען; פאָן מגדול סונה ביז צור גרענצע כוש'ס (עטיאָפיענס).
(יא) ניכט זאָלל עס דורכוואנדערן איין פוס דעס מענשען. אונד איין פוס דעס פיהעס זאָלל ניכט דורכגעהען, אונד עס זאָלל פיערציג יאהרע ניכט בעוואָהנט ווערדען.
(יב) איך מאכע דאז לאנד מצרים צור איינאָדע, אונטער (אנדערן) פעראָדעטען לענדערן, אונד זיינע שטעדטע זאָללען אונטער (אנדערן) פער־

רש"י

מקלו: תירוץ. תשבר: ובקעת להם כל כתף. כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו: והעמדת להם כל מתנים. תאמר שתשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סימכון. ויש מחליפין והעמדת להם לו המעדת ואיני רואה את דבריהם. ומנחם חברו עם ומעמד רגלים כמוני: (יא) ולא תשב ארבעים שנה. ארבעים ושתים שני רעבון נגזרו בחלום פרע׳ כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף א"ל שבע הפרות הרקות והרעות ושבע השבלים הרקות הרי ארבעים ושתים לרעב ולא היה להם אלא שתים שנאמר כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר והן זרע ונחיה וגומר והארבעים נפרעו להם עכשיו

באור

הקרי ועניינו בכפם. כאדם שתופש הקנה בידו לסמוך בו וכדמתורגם אשכנזית והכתיב בכפך ר"ל בבית קבול שלך שאוחזין בו ביד (אן דיינעם גריפפע): תרוץ, מבנין נפעל ענין שבירה ושברו רוח, ואפשר שיהיה שרשו רצץ מן קנה רצוץ (רד"ק) וכן נכון: ובקעת, ענין סדיקה וכמוהו והריותיו יבקעו (הושע ד'): והעמדת וכו', פי' הריק"ס ענין השמטה מן לא תמעד אשוריו על דרך ההפוך. ורד"ק פי' ענין קיום כי בהשען האדם הוא כפוף ובהפסק המשענת יעמד מלהכף. וכן ת"י ולא תהי להון לבית סומכון ע"כ ויתורגם (אונד זאָ ערהאָלטסט דוא זיא אויפרעכט שטעהענד), והפירוש הזה רחוק מאוד. והנה במחברת מנחם בן סרוק אשר יש לי בביתי בכתב יד מצאתי, שהם והעמדת להם מתנים במחלקה אחת עם לשון עמידה ונראה לדעתו מסכים עם פירוש הרד"ק. ויתכן לומר שהוא מן המלות המתהפכות בענין גם בבנין הפעיל, וכאשר הונח פעל העמיד לקיום הגוף על רגלים במצב הישר (אויפרעכט שטעללען), נאמר ע"ד ההפוך על הסרת הקיום הנז' ושבו להיותו מוט ומועד רגלים והענין אחד עם פי' הריק"ס. ובאופן זה מתורגם אשכנזית: (י) ממגדול סונה, הוא התחלת גבול מצרים:

תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־
מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ (יג) כִּי כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ
אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃
(יד) וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם
אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה
שְׁפָלָה׃ (טו) מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא
תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי
רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ (טז) וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל
לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֹן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי
אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה׃ (יז) וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה
בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ (יח) בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל

וויסטעטען שטעדטען פֿיערציג יאהרע וויסטיג זייןאונד דיא (בעוואָהנער) פֿאָם לאנדע מצרים וויל איך צערשטרייען אונטער דיא פֿאֶלקער, אונד זיא אין דיא לענדער אומהער שליידער. (יג) "יעראָך — זאָ שפריכט דיעד הערר. דער עוויגע — "אם ענדע דער פֿיערציג יאהרע וויל איך דיא מצרים אוים דען נאציאָנען, אונטער וועלכען זיא צערשטרייעט וואָרען, זאַמעלן. (יד) אונד איך פֿיהרע צוריק דיא געפֿאנגענשאפֿט מצרים'ס, אונד ברינגע זיא ווידער אין דאז לאנד פתרוס, אין דאז לאנד איהרעס הערקאָממענס, אונד דאזעלבסט זאָללען זיא איין גערינגפֿיגיגעס רייך זיין. (טו) געגען אנדערע קאָניגרייכע זאָלל עס זעהר גערינגפֿיגיג זיין אונד זיך נימממעהר איבער דיא פֿאֶלקער ערהעבען, איך וויל זיא פֿערמינדערן, דאמיט זיא ניכט איבער דיא פֿאֶלקער העררשען. (טז) אונד עס זאָלל ניכט מעהר פֿיר דאז הויז ישראל איין שוטצוועהר זיין, דיא איהרע מיססעטהאט אין עראיננערונג ברינגט, אינדעם זיא זיך נאך איהנען הינוועגדען, אונד זיא זאָללען ערקעננען, דאס איך דער הערר, דער עוויגע בין. (יז) אונד עס געשאה אים זיעבען אונד צוואנציגסטען יאהרע אים ערסטען (מאָנאט) אם ערסטען דעס מאָנאטס, דא ווארד מיר דאז וואָרט דעס עוויגען, וויא פֿאָלגט: (יח) מענשענזאָהן! נבוכדנצר, דער

רש"י

תשב ארבעים שנה. תשב שר"א אשיג"יאה בלע"ז Sera assegiée : sera assiso, (ווירד בעזעצט, בעוואָהנט זיין): (יד) מכורתם. מגורתם. ל"א כמו תולדותם וכן חברו מכחם: (טו) לבלתי רדות בגוים. ל' ממשלה כמו וירדו בדגת הים: (טז) ולא יהיה. מצרים לבית ישראל עוד למבט' המזכיר להם עון שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראותם עוד: (יז) ויהי בעשרים ושבע שנה. למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובות מוקדם ומאוחר: (יח) העביד את חילו. על צר עבודה גדולה: כל ראש. אנשי חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה. כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחים ויגיעים בשאת משאות עלים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו שמצינו בסדר עולם. מוקרח קאל"וו בלע"ז (קאהל) chauye, חיט. Calvo מרוטה פלי"עה בלע"ז Pelee, (געשעלט, געשונדען, האחרונה): ושכר לא היה לו, לאחר שכללו

באור

(יג) כי, תשמש פה כמו אבל, אמנם, כאיזה פעמים במקרא: (יד) ארץ פתרוס, חלק מצרים בפאת הדרומי ממדינת מצרים, ויחשב כארץ בפני עצמה ולאם ורחב ממלכ' מצרים, וכן היא תכונ' ארץ כוש ומצרים העליון בזמת (ויד׳ אָדער אָבערעגיפּטען, דאז אוטטערלאנד פֿאָן עגיפטען גענאננט, וועלכעס עטיאָפּיען אונד אָבערעגיפטען אויך וואָהל ציכערליך זינד): מכורתם. ענינו מבואר למעלה (כ"א ה'): (טז) בפנותם, במה שהם נוטים אחריה' ואינם בוטחים בה': (יז) בעשרים וכו', למלכות נבוכדנאצר כך כתוב בס"ע: בראשון, בחדש הראשון: (יח) עבודה גדלה, כי צר עליה ימים רבים: כל ראש, כדרך הצרים על עיר ימים

תרגום אשכנזי

הפטרת וארא

הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־
רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה
לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃
(יט) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתֵן
לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה
שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ (כ) פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי
לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהֹוִה׃ (כא) בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית
יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־
אֲנִי יְהֹוָה׃

קאֶניג פֿאָן בבל, האט זיין העער איינע גראָסע (מיהזאמע) ארבייט טהון לאססען געגען צור (טירוס) יעגליכעס הויפט איזט קאהל, אונד יעגליכע שולטער פלאטט (ד. ה. דיא הויט פֿאָם פֿליישע איזט אבגעשונדען) אונד קיין לאָהן איזט איהם אונד זיינעם העערע געוואָרדען, פֿיר דיא ארבייט, דיא מאן דאבייא געליסטעט. (יט) "דארום — זאָ שפריכט דער העררה, דער עוויגע, — "איבערגעבע איך נבוכדנצר, דעם קאֶניגע פֿאָן בבל, דאז לאנד מצרים, דאס ער דעססען רייכטהום וועגטראגע, וואס דארין איזט ערבייטע, אונד עס פלינדערע, אונד דיזעס דער לאָהן פֿיר זיין העער זייא. (כ) צו זיינער בעלאָהנונג פֿיר דאז, וואס ער געלייסטעט, געבע איך איהם דאז לאנד מצרים, וויל (זיא אלזאָ) פֿיר מיך געטהאן, שפריכט דער העררה, דער עוויגע. (כא) צו דערזעלבען צייט וויל איך איין האָרן דעם הויזע ישראל'ס וואכסען לאססען (פֿיגירליך, אונד הייסט: איך וויל עס מעכטיג ווערדען לאססען, אונד עס ערהאָהען) אונד דיר דען מונד איין איהרער מיטטע אויפֿטהון (ד. ה. דיך דאז וואָרט פֿיהרען לאססען), אונד זיא זאָללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין.

רש"י

שלל' עלה הים ושטפו אותם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים: (כ) פעולתו אשר עבד בה. שכר פעולה אשר עבד במלאכתי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי. מצרים והם במשענת' שהניחו את עמי בעבודת' הנ"ל: (כא) ביום ההוא אצמיח קרן. לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישראל במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שמנה שנים לפני מפלת מצרים. ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרש' של מעל' מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו החשבון כלה בשנת שמלך בלשצר. ומצינו בדניאל שבאות' שנה התחילו

באור

כבירים, ועושים ויגעים בעבודת המשא לשאת עליה' ואבנים על ראשיה' וכתפיהם: מרוטה, ענינו כפילת השער או עור הבשר או עקירתם (רד"ק בספר השרשים): (יט) המונה, עקר ענינו רבוי יהיה רבוי עם או רבוי נכסים והמשך יורה כי הענין פה רבוי העושר, וכמוהו מהמון רשעים רבים (תהלים ל"ז ט"ז) וכן תרגמה אשכנזית: (כ) פעלתו, ענינו כמו לא תלין פעלת שכיר (ויקרא י"ט) וכן ת"י אגריה: אשר עשו לי, לרד"ק מוסב על נ"כ וחילו, ופירושו השכר הזה בשביל שעבדו העבודה אלי לי ויחורבם (וויל זיא פיר מיך געארבייטעט). יהיה זה כפל ענין. וי"ת בענין שסב על המצרים דחבו קדמי לאתפרע מנהון ואחריו נוטה הרד"ק בפירושו תחת הרע שעשו לי להיות משענת קנה רצוץ לבית ישראל ויהיה תרגומו (דארום וויל דיא מצרים מיר בוזעס געטהאן), וזה נראה לי עקר. ותרגומי סובל שניהם: (כא) אצמיח קרן וכו', הגות בלשון לגדולה ועוז כידוע: פתחון פה, ענינו מבואר (לעיל פרשה ט"ז) וענין הפסוק הזה מוסב על מה שאמר למעלה מקץ ארבעים שנה וכו'. ואמר ביום ההוא אצמיח וכו' והחשבון עיין בפירש"י כי נכון הוא, כי ע"י נצחון פרס על בבל יצאה הגאולה לבית ישראל ושבו חפשי מתחת יד בבל לארציהם והנבואה על נצחון פרס (בדניאל ז') היתה בעת השלמת הארבעים שנה כחשבון הזה:

(בירמיה סימן מ"ו י"ג עד סוף הסי'):

(יג) הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יד) הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ
בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב
וְהָכֵן לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ׃ (טו) מַדּוּעַ
נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ׃
(טז) הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀ וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ

(יג) דיא רעדע, וועלכע דער הערר דעם פראָפעטען ירמיהו איינגעגעבען, ריקזיכטליך דעם צוגעס דעס נבוכדראצר, קאָניגעס פאָן בבל, אום דאז לאנד מצרים צו שלאגען. (יד) פֿערקינדיגעט (פֿאָלגענדעס) אין מצרים לאססעט עס האָרען אין מגדול, אונד לאססעט עס האָרען אין נף אונד תחפנחס! זאגעט: ערהעבע דיך, אונד בערייטע דיך פֿאָר, דען דאז שווערט האט דיינע אומגעבונגען צערשטאָרט. (טו) וויא קאָם עס, דאס אללע דיינע העלדען צור ערדע געזונקען? קיינער האט ווידערשטאנדען, דער הערר האט זיא געשטירצעט.
(טז) ער האט דיא וואנקענדען געהייפֿעט, יא זיא פֿאללען איינער נעבען דעם אנדערן, זאָ דאס זיא רופֿען: אויף! לאססעט אונס צו אונזערם פֿאָלקע צוריקקעהרען, אונד נאך אונזערם פֿא-

רש"י

מלכי פרס להתחזק ונגזרה מפלה על בבל שנאמר בשנת חדא לבלשצר דניאל חלם חזא ונומר קדמיתא כארי' היא בבל וכתיב חזה הויתי עד דאימריטו גפהא ונומר ואלו חיוא אחרי תניינא דמיא לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא לתיחת קרן לישראל שנאמר בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומכיון שארבעים שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכדנצר בכ"ז לנבוכדנצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסף ארבעים שנה הרי ששים ושבע לא תמם ארבעים וחמש לנבוכדנצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עולת' לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות היו: ולך אתן פתחון פה בתוכם. ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת:

(יג) לביא נבוכדראצר. זו מכה שנייה שהחריב נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרי' ושבע למלכו כמו ששנינו בסדר עולם: (יד) התיצב והכן לך. לנגד המלחמ'. והכן ואתקין:
(טו) נסחף. נשטפו והחליקו גבוריך כמו מטר סוחף נשתחפה בדהו בלשון משנה. ומנחם חברו ל' כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סוער כמו מסעף פורה במערצה: (טז) הרבה כושל. הקב"ה שהדפו והרבה לו מכשול: גם נפל. נתקבצו איש אל

באור

(יד) התיצב והכן לך, עמוד והכן עצמך למלחמה. כי כבר אכלה חרב את המלכיות אשר סביבותיך, שהן יהודה ועמון ומואב. והנה דרך התול הוא אומר לו שיעמוד על נפשו, ואחר כן הוא מתמיה איך לא עמדו גבוריו אבל נסחפו, ואחר כן מש"ב לא עמד כי ה' הדפו:
(טו) נסחף, נפל לארץ. מלשון מטר סוחף ודומה לו שרש סחב, ואמר נסחף בלשון יחיד על כל אחד ואחד: לא עמד, היא התשובה. ובתרגום אלכסנדרי מדוע נָסחַף (Apis) עֵגֶל יקר שלך, פירשו אביריך מן אבירי בשן, ובקריאה בזאת בחרו Kenenott ויוחנן דוד מיכאעליס, ונראה לי כי לא עמד כי ה' הדפו איננה תשובה מתישבת על שאלת מדוע נס. כי הנס נס מפני היראה, ועדיין לא הדפוהו. גם המשך הענין גם נפל איש אל רעהו מורה בהכרע כי הענין נאמר על גבורים רבים. לא על האליל, וכן נרות ספרים אביריך ביו"ד הרבים, וכן תרגם יונתן: (טז) הרבה, ה' כושלים בהם: ויאמרו, אנשי המלחמה אומרים להתפזר מן המערכה ולשוב לבתיהם: מפני חרב היונה, ר' עזריה (מאור עינים פרק כ"א) אמר שהוא רמז למלכות אשור ובבל שהיה אות דגלם יונה, אבל אחד שמצאנו על ירושלים (צפניה ג' א')

בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ (כג) כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־
יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם
מִסְפָּר׃ (כד) הֹבִישָׁה בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־
צָפוֹן׃ (כה) אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־
מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה
וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃ (כו) וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי
נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד עֲבָדָיו
וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה׃
(כז) וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת
יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ
מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין

מלא ו'

גע, דען אלס איין העער קאָממען זיא הערανגעצאָגען, אונד מיט עקסטען קאָממען זיא איהר ענטגעגען, האָלצפֿעללערן גלייך. (כג) זיא הויען נידער איהרען וואלד, שפריכט דער הערר, דען זיא זינד אונצעהלבאר, זיא זינד צאהלרייכער אלס דיא היישרעקקע, עס גיבט קיין מיטטעל, זיא צו צעהלען. (כד) זיא עררֶאָטהעט, דיא טאָכטער מִצְרִים, זיא איזט דעם נאָרדישען פֿאלקע פרייז גיגעבען. (כה) עס שפריכט דער הערר צבאות, גאָטט ישראל׳ס, איך ווילל אהנדען אמון פֿאָן נוא, פרעה, מצרים, איהרע גאָטטער אונד איהרע קאָניגע; פרעה אונד אללע, דיא איהם פֿערטרויען. (כו) איך ווערדע זיא אין דיא הענדע דערער אויסליפֿערן, דיא זיך איהרער צו בעמעכטיגען זוכען, נעמליך אין דיא האנד נבוכדראצר׳ס, קאָניגעס פֿאָן בבל, אונד אין דיא האנד זיינער דינער, אונד דאראויף ווירד עס (מִצְרִים) בעפֿאָלקערט זיין וויא אין אלטען צייטען, שפריכט דער הערר. (כז) דוא אבער פֿירכטע ניכט, מיין דינער יעקב, פֿערצאגע ניכט, ישראל, דען איך ווילל דיך פֿאָן פֿערנען לאנדען ווידער צוריקפֿיהרען, דיינע נאכקאָממען פֿאָם לאנדע איהרער געפֿאנגענשאפֿט, זאָ דאס

רש"י

מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך קיצץ את רגליו והלך קולו מסוף העולם כך שנויה בשלשים ושתים מדות דר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי: כי בחיל ילכו. שלוחיה: (כג) כרתו יערה. כח יש בהן לכרות כל יער': כי לא יחקר. מספ' לגאם: (כה) אל אמון. על השר אמון יש שהוא ל' גדולה כמו התטבי מנא אמון אלכסנדריא רבתא לאשיגניורי"אה דאלי"סנדריא בלע"ז La signoria d'Alessandria, (איט. דיא הֶבערהעררען לו אלעקסאנדריא): (כו) ואחרי כן. מקץ ארבעים שנה כמו שאמר יחזקאל: (כז) ואתה אל תירא. לצדיקים שבתוך מצרים בגלו שם

באור

כקול נחש: כי בחיל ילכו, האויבים: ובקרדומות, ולא בדרבן בלבד: (כג) כרתו יערה, האויבים כורתים יערה של מצרים, והמשיל אותה ליער מפני שהזכיר כחוטבי עצים: כי לא יחקר, מספר האויבים: (כה) אל אמון מנא, אמון הוא אחד מאלהי מצרים, והיה נעבד ביחוד בנא, היא Thebae הנקראת גם כן Diospolis כלומר עיר האליל יופיטער. ודמות האליל הזה אָמון נמצאת עד היום בצורת בחור יושב על כסא, או בראש אַיִל, או כלו בצורת אַיִל, ובתארים המיוחסים לו הם אדון כל הארץ, אדון עליון, או מלך האלהים, והיו לו היכלות מפוארים בעיר Meroe אשר in Oasi libyca ומשכנו המיוחד בעיר Thebae אשר נקראה נא אמון (נחום ג' ח'): (כו) תשכון, תהיה מיושבת. כמו לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישעיה י"ג כ'): (כז) ואתה אל תירא, המקרא הזה ושלאחריו כבר נאמרו למעלה (ל' י' וי"א) ואמר רמז' כי המעתיק הוסיפם לנחם את ישראל, ואין הדבר כן, כי לא הועתקו בתבנית ובלשונם, אלא בשנוי לשון קצת, וזה עצמו דרכו של ירמיהו, להעתיק הדברים בשנוי לשון קצת:

הפטרת בא בשלח

מַחֲרִיד: (כח) אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־
יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀
אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה
וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

יעקב ווידער רוהיג אונד פֿרידליך לעבען ווירד, אָהנע דאס עס יעמאנד בעאונרוהיגע. (כח) פֿירכטע ניכט, מיין דינער יעקב, שפריכט דער הערר, דען איך בין מיט דיך, יא, זאָללטע איך אללע פֿאָלקער פֿערטילגען, וואָהין איך דיך פֿערשטאָסען האבע, דיך ווערדע איך ניכט פֿערטילגען, איך ווערדע דיך וואָהל מיט גערעכטיגקייט ציכטיגען, אָהנע דיך אונגעשטראָפֿט צו לאססען.

הפטרת בשלח

(בשופטים סימן ד' פסוק ד' עד סוף סימן ה':)

(ד) וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא
שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ (ה) וְהִיא
יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־
אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַמִּשְׁפָּט׃ (ו) וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם
מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ
עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי

(ד) דבורה וואר איינע פראָפֿעטין, ווייב דעם לפידות; זיא ריכטעטע ישראל אין זעלביגער צייט. (ה) זיא זאס אונטער דער דבורה־פאלמע צווישען רמה אונד בית־אל אים געבירגע אפרים, אונד דיא קינדער ישרא'ס צאָגען צו איהר הינויף צו געריכט. (ו) דא שיקטע זיא אונד בעריף ברק, דען זאָהן אבינעם'ס אויס קדש נפתלי, אונד שפראך צו איהם: זיהע! דער עוויגע, דער גאָטט ישראל'ס, האט געבאָטען: געה הין אונד מאכע דיך צום פֿיהרער איף דעם בערגע תבור, נים נעמליך מיט דיר צעהנטויזענד מאן פֿאָן דען זאָהנען נפתלי'ס אונד

רש"י

על כלחם: (כח) למשפט. בדין חסור מעט מעט: ונקה. לשון שילוח והשמד וכן ת"י לשון כלייה:

(ד) אשת לפידות. שהיתה עושה פתילות למקדש: (ה) תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו: בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים. לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו. ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שעשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעיר' עטרות שמה: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו וכרמים ברמה וזיתים בבקעת בית אל שהוא מקו' שמן ועפר חיור: בהר אפרים. בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותה ליוצרי חרש. ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן: (ו) הלא

באור

(ד) ודבורה, אף מינקת רבקה נקראת כן, ונראה כי התפשט המנהג בימי קדם לקרוא לנשים בשמות בעלי חיים: כמו רחל, יעל, צפורה, ראומה (מן ראם), חולדה, צביה (אם יהואש), וזולתן: לפידות, יש שמות אנשים בסימן הנקבה, כמו מקלות (ד"ה א' כ"ז), מרמות (עזרא ח' ל"ג): שופטה, הבינוני יורה על התמדת הפעולה: (ה) תומר דבורה, ממנה התחילו לקרוא התומר כן ונשאר לו שם זה אף אחרי מותה, ובחרה לשפוט את ישראל במקום גלוי ומפורסם מפני הצניעות, שלא יצטרכו רבים ליכנ' אל ביתה: הרמה, מקום רחוק מירושלים ב' שעות: ויעלו, אף כי באמת מקום גבוה היה יתכן לפרשו על בוא בעלי הדין לפני המשפט, כמו ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה ז') ובועז עלה השער (רות ד' א'): (ו) קדש נפתלי, ביהושע כ"א ל"ב נקרא קדש בגליל בעבור היותו במדינה הנקראת ארץ הגליל (מ"א ט' י"א): הלא צוה, יתכן שקודם לכן צותה אותו דבורה להלחם כנגד כנען:

זְבֻלוּן׃ (ז) וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־
סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ
וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ (ח) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־
תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא
אֵלֵךְ׃ (ט) וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא
תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ
כִּי בְּיַד אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם
דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה׃ (י) וַיַּזְעֵק בָּרָק
אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו
עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה׃ (יא) וְחֶבֶר
הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט
אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ׃

הר' בקמץ בצענים כתיב

תרגום אשכנזי

פֿאָן דען זאָהנען זבלון'ס. (ז) איך ווערדע דיר צופֿיהרען אן דען פֿלוס קישון דען סיסרא, העערפֿיהרער יבין'ס, אונד זיינע וואגען אונד זיינע פֿאָלקסמענגע, אונד איהן אין דיינע האנד ליפֿערן. (ח) ברק שפראך צו איהר: ווען דוא מיט מיר ציהען ווילּסט, זאָ געהע איך; ציהסט דוא אבער ניכט מיט מיר, זאָ געהע איך ניכט. (ט) זיא שפראך: געהען וויל איך מיט דיר, יעדאָך רוהם ווירד דיר ניכט ווערדען אויף דעם וועגע, דען דוא בעטריטטסט, דען אין דיא האנד איינעס ווייבעס ווירד דער עוויגע דען סיסרא ליפֿערן. דבורה מאכטע זיך אויף, אונד גינג מיט ברק נאך קדש. (י) ברק ענטבאָט זבלון אונד נפתלי נאך קדש, אונד עס קאמען הינאויף אונטער זיינער לייטונג צעהנטויזענד מאן; אויך דבורה צאָג מיט איהם הינויף. (יא) חבר, דער קיניטע, פֿאָן דען זאָהנען חבב'ס, משה'ס שוואגערס, האטטע זיך געטרעננט פֿאן קין, אונד

רש"י

צוה. ביד משה כי החרם תחרימם כך שנוי' במכילתא: (י) ויעל ברגליו. עמו: (יא) אילון בצעננים. מישר אגמיא מקום מישור של בצעים מרס"ק בלע"ז marais, *Maresq*: (דער

באור

ומשכת. לפי שחיל הבא נמשך בקו ארוך ללכת זה אחר זה נאמר לשון משך על פועל אסיפת חיל אנשים למלחמה, וכן וימשך האורב (שופטים כ' ל"ז): בהר תבור, הסמוך לעמק יזרעאל שהוא העמק המוכן בכל דור ודור לערוך בו מלחמ': מבני נפתלי ומבני זבולון. כי אותם להם יבין בחזקה להיותם יותר קרובים לו, אך גם שבטים אחרים באו להלחם כנזכר לקמן ה' י"ד:
(ז) ומשכתי, אינו דומה אל ומשכת הכתוב למעלה, כי פה יש אצלו הפעול, אבל הכונה אני אעשה באופן שיבא אליך יבין: נחל קישון, סמוך אליו. כי זה הנחל יוצא מהר תבור ועובר במישור הגדול הנקרא עמק יזרעאל ומבדיל בין נחלת זבולון לנחלת נפתלי ואח"כ נופל בים הגדול סמוך לעכו: (ח) אם תלכי עמי. מזה נראה שהיה ברק מתירא פן לא יצליח להכניע האויב ולא בטח בישועת ה' רק אם תעמוד הנביאה על ימינו, וכן במעשה לא נזכר שנלחם ברק כאיש חיל. אלא ויהם ה' וגו' ואח"כ וברק רדף וגו', לכן בעבור חסרון בטחונו וגבורתו הודיעו האל כי לא תהיה לו תפארת הנצחון, כי ביד אשה וגו': (י) ויעל, הפעיל, העלה אותם אל הר תבור: ברגליו, אחריו, כמו העם אשר ברגליך (שמות י"א ח'):
(יא) וחבר הקיני, הקדמה אל מה שיספר בסמוך, והנה בני קיני נתישבו לפנים בדרומה של א"י ככתוב למעלה א' י"ז, ועתה יספר כי קצת מבני המשפחה הזאת נפרדו מאחיהם היושבים בדרום ובאו לשכון בצפונה של א"י סמוך אל עיר קדש תחת ממשלת יבין, ונתקבלו מאתו בשלום כמו שאומר לקמן כי שלום בין וגו': מבני חובב חותן משה, מלת חתן הוראתה לפעמים (שוואגער) ולפעמים (שוויגערזאָהן) ולפעמים (שוויגערפֿאַטער), ואין להבדיל כ"כ בין תואר חָתָן ובין תואר חֹתֵן אחרי כי שניהם נגזרו מן פועל התחתן הכולל כל אופני התקשרות משפחות זו בזו ע"י נישואי איש ואשה. לזאת לחנם נדחקו המפרשים בענין יתרו ורעואל

(יב) וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־
תָּבוֹר׃ (יג) וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע
מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ
מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן׃ (יד) וַתֹּאמֶר
דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד
בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו׃
(טו) וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב
וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד
סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃ (טז) וּבָרָק
רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת
הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא
נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃ (יז) וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־
אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין
מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃ (יח) וַתֵּצֵא
יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי

* מלרע

זיין צעלט ביז אלון בצעננים נאהע אן קדש אויפגעשלאגען. (יב) אלס מאן דעם סיסרא בעריכטעטע, דאס ברק, אבינעם'ס זאהן, נאך דעם בערגע תבור הינויפגעצאגען. (יג) דא ענטבאט סיסרא אללע זיינע וואגען, נייןהונדערט אייזערנע וואגען, אונד אלל דאז פאלק, דאז בייא איהם וואר, פאן חרשת הגוים צום פלוסע קישון. (יד) דבורה שפראך צו ברק: אויף! דען דיס איזט דער טאג, אן וועלכעם דער עוויגע סיסרא אין דיינע האנד גיבט; זיהע! דער עוויגע ציהט אויס פאר דיר הער. דא גינג ברק פאם בערגע תבור העראב, אונד צעהנטויזענד מאן איהם נאך. (טו) דער עוויגע פערווירדטע דען סיסרא אונד אללע וואגען אונד דאז גאנצע לאגער זא, דאס אללעס פאר ברק דורך דאז שווערט פיל; סיסרא שפראנג פאם וואגען הערב אונד פלאה צו פוסע. (טז) ברק זעטצטע דען וואגען אונד דעם העערע ביז חרשת הגוים נאך, אונד זא פיל דאז גאנצע לאגער סיסרא'ס דורך דיא שערפע דעם שווערטעס; ניכט איינער בליב איבריג. (יז) סיסרא פלאה צו פוסע צום צעלטע יעל'ס, דעם קיניטען חבר'ס וייב, דען פרידע וואר צווישען יבין, קאֶניגע פאן חצור, אונד צווישען דער פאמיליע דעם קיניטען חבר'ס. (יח) דא טראט יעל דעם סיסרא ענטגעגען אונד שפראך צו איהם: קעהרע איין, מיין הערר, קעהרע איין צו מיר, פירכטע דיך ניכט! ער קעהרטע איין

רש"י

זואפן), והוא אבניא גדיש כמין גומות שהמים נקבצים שם אבני דאלע' מקלון: (יג) מחרושת הגוים אל נחל קישון. הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם: (יח) בשמיכה. ת"י בגונכא ופירש רב האי גונכא גלופקרין קוט"א בלע"ז: *Koute, Keute, coete:*

באור

וחובב, והאמת הוא כי רעואל אבי צפורה היה חמיו של משה, ויתרו וחובב בניו של רעואל אחי צפורה היו, לכן נקראו שניהם חותנים למשה, ואחרי מות רעואל כהן מדין נהיה בנו הגדול יתרו לכהן תחתיו, ובזה סרו כל הספקות: אלון בצענים, הוא הנזכר ביהושע י"ט ל"ג בין ערי הגבול לשבט נפתלי: (יד) קום כי זה היום, מכאן שלא היה ברק מתחיל המלחמה כשירצה, אלא המתין שהנביאה תודיעהו באיזה יום ילחם: (טו) ויהם, לא בגבורת ברק כי אם בעזרת ה' נהיתה מהומה במחנה האויב ונסו כולם: מן המרכבה, שהיה עומד עליה להלחם, וזה יוכיח יושר פרושנו (לקמן ה' כ"ג), כי לולי כן היה בוחר סיסרא לנוס עם הסוסים שירוצו יותר מאיש יעף ויגע: וינס, לא בא אל מקומו חרושת הגוים, כי ירא פן ידביקהו ברק, אבל נטה לנגד אלון סמוך לקדש להמלט אל יעל כי שלום בינו וביניה:

סורה אלי אל־תירא ויסר אליה האהלה
ותכסהו בשמיכה: (יט) ויאמר אליה השקיני־
נא מעט־מים כי צמאתי ותפתח את־נאוד החלב
ותשקהו ותכסהו: (כ) ויאמר אליה עמד פתח
האהל והיה אם־איש יבא ושאלך ואמר היש־
פה איש ואמרת אין: (כא) ותקח יעל אשת־
חבר את־יתד האהל ותשם את־המקבת בידה
ותבוא אליו בלאט ותתקע את־היתד ברקתו
ותצנח בארץ והוא־נרדם ויעף וימת: (כב) והנה
ברק רדף את־סיסרא ותצא יעל לקראתו
ותאמר לו לך ואראך את־האיש אשר־אתה
מבקש ויבא אליה והנה סיסרא נפל מת והיתד
ברקתו: (כג) ויכנע אלהים ביום ההוא את
יבין מלך־כנען לפני בני ישראל: (כד) ותלך
יד בני־ישראל הלוך וקשה על יבין מלך־כנען
עד אשר הכריתו את יבין מלך־כנען:

* מלרע *חסר א' *יתיר ו'

איהר צעלט איין, אונד זיא בעדעקטע איהן מיט איינעד דעקקע. (יט) ער שפראך צו איהר: גיב מיר דאך איין וועניג וואססער, דען מיך דירשטעט; זיא אפפנעטע דען מילכשלויך, ליס איהן טרינקען אונד דעקטע איהן ווירער צו. (כ) ער שפראך צו איהר: שטעללע דיך אן דען איינגאנג דעם צעלטעס, אונד ווען יעמאנד קאממט, דיך פראגט אונד שפריכט: איזט היער איין מאן? זא שפריך: ניאמאנד! (כא) אבער יעל, חבר'ס וייב, נאהם דען צעלטנאגעל, טהאט דען האממער אין איהרע האנד, טראט צו איהם ליזע אונד שטיס דען נאגעל אין זיינע שלעפע, ביז ער אין דיא ערדע דראנג; ער אבער לאג פעסט שלאפענד אונד ערמאטטעט, אונד — שטארב. (כב) אינדעססען קאם ברק דעם סיסרא נאכזועטצענד, דא קאם יעל העדויס איהם ענטגעגען, אונד שפראך צו איהם: קאם! איך וויל דיר צייגען דען מאן, דען דוא זוכעסט; ער קאם צו איהר, אונד זיהע! סיסרא לאג טאדט אונד דער נאגעל אין זיינער שלעפע. (כג) זא דעמיטהיגטע גאטט אן זעלביגעם טאגע דען יבין, קאניג פאן כנען, פאר דען זאהנען ישרא'ס, (כד) אונד דיא מאכט דער זאהנע ישראל'ס ווארד איממער שווערער אויף יבין, קאניג פאן כנען, ביז זיא איהן ענדליך גאנץ צו גרונדע ריכטעטען.

רש"י

(חיינע דעקקע, אאטראלע): (יט) נאוד החלב. שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: (כ) עמד פתח האהל. זרזי עצמך בדבר. ויש פותרים עמוד כמו לעמוד: (כא) יתד האהל. קביליי"א בלע"ז Cavel: cheville, (איין פפלאק). שתוקעין בארץ עם סיפולי האהל לפושטו: המקבת. ארזפתא מרטי"ל בלע"ז Martel: Marte, marteau, (איין האממער): בלאט. בנח חרש: ותצנח בארץ. ונעלת בערעא: (כב) ברקתו. בלידעי' ניל"ה טימפי"ה בלע"ז Nella

באור

(יח) בשמיכה. כסות עבה, ואין דוגמתו בתנ"ך, והטעם שכסתה אותו כי נטפו טיפי זיעה מאפיו והיא ראתה סימן: (יט) את נאד החלב, הוא שאל מים והיא נתנה לו חלב לכבדהו יותר ובזה יבטח בה. גם לפי שהחלב שכרות כמו היין: (כא) והוא נרדם, קודם המעשה, ולכן לא הרגיש בבוא אליו יעל בלאט: ויעף, אחר המעשה נכיה כאיש נדהם מחמת המכה, והנה שורש עיף ויעף ועוף דומים במובן, אך שורש עוף לא נמצא על הוראה זאת רק פעם אחת, ש"א י"ד כ"א ול"א, וש"ב כ"א ט"ו: (כד) וקשה, בינוני לנקבה מוסב אל יד: עד אשר הכריתו, אין הכונה שהכריתו את בני כנען, כי כבר גזר האל (לעיל ב' כ"א) לבלתי הוריש

הפטרת בשלח

(כאן מתחילים הספרדים)

ה (א) וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם
הַהוּא לֵאמֹר׃ (ב) בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת
בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ (ג) שִׁמְעוּ
מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה
אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ד) יְהוָה בְּצֵאתְךָ

ה (א) אן זעלביגעם טאַ-
גע זאנג דבורה אונד
ברק, זאָהן אבינעם'ס
אלזאָ: (ב) (אלס צער-
ריטטונג וואר אין ישראל,
אלס זיך דאז פֿאָלק פֿריי-
וויללינ שטעללטע) פריי-
זעט דען עוויגען. (ג) האָ-
רעט, קאָניגע! פֿערנעה-
מעט פירסטען! איך וויל
דעם עוויגען, איך וויל זינגען, וויל זייטענשפילען דעם עוויגען, ישראל'ס גאָטט! (ד) עוויגער! בייא

רש"י

Tempia, (איטאליענים: אין דען סאַך) ותחבה בדקתו ובאזן: ה (ב) בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם. כשבא פורענות על ישראל שפרצו בהם אויביהם על עזבם את ה' והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את ה' על התשועה שעשה: (ג) אנכי אנכי. כפול, שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התור' וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע לכם כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל יאמר כפול ה' הוא האלהים ה' הוא האלהי' בימי אליהו: (ד) ה' בצאתך משעיר. זה מתן תורה כמה שנאמר וזרח משעיר למו (דברים

באור

עד מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע. אבל הכונה על יבין עצמו שהשביתו אותו מהיות עוד מלך ומושל על ישראל, והעם בכלל שפרקו עולו מעל צוארם:

ה (א) ותשר דבורה, רבים שאלו איך יתכן כי דבורה וברק חברו שניהם שיר אחד, אך אין זו שאלה, כי יש לפועל שיר שני מובנים, לפעמים יורה על מחבר השיר אף כי אחר שחברו לא שר אותו בפיו. ולפעמים על משורר בפיו שיר אחר אף שהוא לא חבר אותו, וכאן מלת ותשר מיוחסת אל דבורה כפי שני המובנים יחד ואל ברק רק כפי המובן השני, והענין כך: דבורה לבדה שהיתה נביאה חברה השיר הזה ואח"כ שרה אותו עם ברק לפני העם. וכך יש להבין אף בפסוק אז ישיר משה ובני ישראל, כי משה לבדו חבר השיר ואח"כ הוא והעם שרו אותו בפיהם: ביום ההוא, לא ביו' המלחמ' עצמו, אלא ביו' שעשו חג גדול בעבור הנצחון ושבו הלוחמים ביד רמה מן המחנה בתרועה ובשמחה וברק בראשם ואללו השופטים וראשי העם' והביאו אחריהם השבי והשלל והמלקוח אשר בזזו מאויביהם, אז שרה דבורה השירה הזאת לפני העם, ויש רמז לזה החג בגוף השיר עצמו כמו שנעיר במקומו: (ב) בפרוע פרעות, אין זה הפסוק מגוף השירה כי היא מתחלת במלות שמעו מלכים. אבל הוא הקדמה להודיע כי השיר ידבר על שני זמנים שעברו על ישראל, האחד זמן החולשה והעדר הסדר קודם התשוע', וזהו המכוון במאמר בפרוע פרעות, היינו בזמן שהיו ישראל פרועים ונשחתים בלי סדר חמרי ובלי תיקון מוסרי, כי שורש פרע יורה על הריסת סידור הדבר, כמו ופרע את ראש האשה, כי פרוע הוא, פורע מוסר (משלי י"ג י"ח), ונמשך הדבור על זה המצב עד פסוק ט', והזמן השני הוא עת הנצחון כאשר התנדב העם לצאת להלחם, והדבור עליו מתחיל בפסו' לבי לחוקקי ישראל, ונפל בו המלילה בהתנדב עם הרומזת אל הזמן השני, ושני הזמנים נזכרו בדרך כלל בפסוק זה להודיע מה יהיה ענין השיר כולו, והראיה על זה כי קודם כל אחת משתי המחלוקות יש מאמר שוה, והוא מאמר ברכו ה' הנכפל גם בפסוק ט' להורות כי בו יתחיל חלק אחר: ברכו ה', גם זה איננו מגוף השירה ואיננו מחובר לא למעלה ולא למטה, אלא הוא כמו קריאה בפני עצמה כדרך שכותבים למעלה מן השיר באמצע השטה (איין איבערהאַך): (ג) שמעו מלכים, הכונה בלי ספק על מלכי כנען, כי בימי דבורה אין מלך בישראל, וכן רוזנים. והנביאה מעירה שרי העמים לשמוע תהלות ה', כי אולי חשבו שהי"ת הסתיר פניו מעמו ואינו פועל עוד נפלאות כמו בימי קדם, לזאת אמרה כי הוא עוד אלהי ישראל ועוזר לעם קדושו, לכן ראוי לשבחו ולספר נפלאותיו: (ד) ה' בצאתך, ידוע מנהג הנביאים להתחיל שירותיהם במעמד הר סיני, כי היא עיקר פרסום גדולתו ית'. והתחלת יתרון האומה: משעיר, הוא

מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־
שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ (ה) הָרִים
נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
(ו) בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת
וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ (ז) חָדְלוּ
פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה

* הש' בפתח

דיינעם אויסצוג פֿאָן שעיר, בייא דיינעם איינהער־שרייטען פֿאָם געפֿילדע אדום'ס בעבטע דיא ערדע, אויך דיא היממעל טראָפֿ־פֿען, אויך דיא וואָלקען טראָפֿפֿען פֿאָן וואססער. (ה) בערגע ציטטערטען פֿאָר דעם עוויגען, יענער סיני פֿאָר דעם עוויגען, ישראל'ס גאָטטע. (ו) אין דען טאגען שמגר'ס, ענת'ס זאָהנעס, אין דען טאגען יעל'ס, פֿעראָדעטען דיא פֿפֿאדע, אונד דיא וואנדערער דער שטראסען זוכטען זיך קרוממע וועגע. (ז) אויפֿגעהאָרט האטטע אין ישראל יעדע הערדשערגעוואלט, אויפֿגעהאָרט, ביז דאס איך אויפֿשטאנד, דבורה, דאס איך אויפֿ־

רש"י

ל"ג). ומה ענייננו לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש ממנה וטובה היא לידבק בה שהרי במור' ובגבור' ניתנה ולכך כשמסרו ישראל ביד האויבים על פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: (ה) הרים נזלו. כמים נוזלים נמוגו: זה סיני. כבר מפורש מה נלאה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה': (ו) בימי שמגר בן ענת בימי יעל. מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות. היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא: (ז) חדלו פרזון. ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר: עד

באור

עצמו שדה אדום, וככפל הענין במלות שונות כמנהג השיר: ארץ רעשה, שנאמר ויחרד כל ההר: נטפו מים, כי בהיות קולות וברקים וענן כבד אין ספק שהיה שם גם גשם, ואם לא נזכר שם: (ה) הרים נזלו, נזדעזעו, כמו מפניך הרים נזלו (ישעיה ס"ג י"ט). וכן בתרגום זעו, ושרשו זלל, ואין לפרשו כמו נמוגו משורש נזל, כי אין טעם בזה: זה סיני, ההר הנכבד התיצב כמו מנגד לדמיון הנביאה בהדרת קדשו והיא תורה עליו באצבע ותאמר זה הוא: (ו) בימי שמגר, כאן מתחיל הסיפור איך נפרעו פרעות בישראל ובטל סדר הקבוץ המדיני ובעד' מהם כל טוב קודם ביאת דבורה, ואף כי שמגר הכה את הפלשתים לא הצליחו ישראל בימיו לפרוק עול הכנענים מעל צוארם: בימי יעל, זר מאמר לחשוב שתהיה אשת חבר חשובה כל כך להקרא כל הדור על שמה, ונוסף על זה כי ימי יעל הלא הם ימי דבורה! ולא היתה יעל באה בימים בזמן דבורה כי היה בה כח להרוג את סיסרא, ויותר זר יהיה לומר שאיש היה שפט את ישראל קודם דבורה ושמו כך, כי אין זכר ממנו בשום מקום, לזאת יתכן כי שתי מלות אלו נוספו מכותב מאוחר שבראותו בסוף השיר נזכרת יעל לשבח חשב לחלק לה כבוד גם בתחלת השיר להקרא הזמן ההוא על שמה: חדלו ארחות, מליצה קצרה ותשלומ' חדלו עוברי ארחות, והטעם כי מיראת האויב לא היה עובר ושב בארחות המפורסמות, אבל בקשו להם דרך עקלתון להחבא: (ז) חדלו פרזון, שורש פרז יורה על החפשיות והעדר כל מונע מסביב, והוא דומה אל שורש פרץ שהונח על העדר או הריסת הגדרים, גם שורש פרע (פרייא) ישתתף לו קצת. לכן הערים בלתי מוקפות חומה כאילו אין מעצור להם להתפשט נקראו פרזים (זכריה ב' ה'), והאיש המושל בעם ומתנהג עמם בחפשיות נקרא פרז (חבקוק ג' י"ד), ומזה בא השם המופשט פרזון שענינו ממשלה חפשית, וטעם הכתוב כי אחרי שמגר חדלו השופטים ולא היה איש עוצר בעם, ובאין מושל יפרע עם וירבה הקלקול: שקמתי אם, זה יוכיח אמתת פירושנו על מלת פרזון, כי קודם ביאת דבורה היה העם כמו יתום בלי אב ומושל, ועתה קמה הנביאה לתפוש ברסן ההנהגה, ולכן קראה עצמה אם בישראל, כי כמו שאמ' ישעיה על אליקים והיה לאב ליושב ירושלים (שם כ"ב כ"א) כן האשה השופטת תהיה לאם לכל העם:

ו

הפטרת בשלח

תרגום אשכנזי רמד

שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ח) יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים
אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים
אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ט) לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל
הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ (י) רֹכְבֵי *אֲתֹנוֹת
צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃

*הש' בפתח

שטאנד אלס מוטטער אין ישראל. (ח) מאן ער־וועהלטע נייע געטטער— דא וואר דער קריג אן דען טהארען. אב שילד זיך זעהען ליעס אדער לאנצע אונטער פירציג־טויזענד אין ישראל? (ט) מיין הערץ נייגט זיך נון דען פירסטען ישרא'ל צו, דען פרייוויללינגען אים פאלקע.—פרייזעט דע־צווינגען! (י) דיא איהר אויף ווייסען עזעלינגען רייטעט, דיא איהר אויף טעפפיכען זיטצעט, אונד איהר פוסגענגער אללע

רש"י

שקמתי. כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי: (ח) יבחר אלהים חדשים. אז הוזקקו למלחמה בשערי' לפי עתה בהתנדב עם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא השונא עליהם וכולם המיתם המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם: שערים. כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות: (ט) לבי. אני דבורה לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמור ברכו את ה' ושובו אליו: (י) רכבי אתונות צחורות. הסוחרים והשרים שילכו מעתה על אתונות לבנות החשובות מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין ל' דינים שהי' יראי' לעשות משפט בפרהסיא וכן ת"י דהוו מתמנין

באור

(ח) יבחר, הולכת ומספרת כל הקלקולים שהיו בישראל טרם בואה. והגדול שבכולם הוא עבודת האלילים שהשתקע בו העם, ועל זה אמרה כי בעת פרוע פרעות היה העם בוחר באלהים חדשים מקרוב באו לעבדם תחת אלהי עולם ה' שלקח אותו לעם נחלה. ולשון חדשים יוכיח כי אמונת נצחיות הבורא ית' כבר השתרשה באומתנו משנים קדמוניות עד שלא מצאה הנביאה סימן יותר הגון להבחין בו בין אלהים אמת ובין אלילי שקר אלא בהגיד כי האלילים הם מחודשים ואלהינו נצחי: אז לחם שערים. אז התחילה המלחמה בערי ישראל, כי יד האויב גברה עליהם כשיעור שהיו עוזבים את ה'. כמו שקרה תמיד בימי השופטים וגם אחרי כן, עקב ע"א הושפלה האומה ובגדו עליה שונאיהם: מגן אם יראה. זה קלקול אחד, כי ירדו כ"כ ממעלתם עד שלא היו להם כלי מלחמה היותר נבחרים כמו מגן ורומח, ולא נשאר להם רק אולי קשת וחצים וכלי המחרישה ועבודת האדמה להלחם בם בדוחק: בארבעים אלף. אפשר שהיה מוסכם אצלם בימים ההם שבכל פעם שנקרא העם להחלץ לצבא היו באים חמשת אלפים מכל שבט, ורק בעת צורך גדול באו יותר. שהרי מצאנו זה המספר או רבויו נזכר על הרוב על חיל הצבא (יהושע ד' י"ג. ח' ב' וי"ג, שופטים א' ד', כ' ל"ד), ולכן כשאסף ברק את עמו רק משני שבטים זבולון ונפתלי היה מספר אנשיו עשרת אלפים, ועתה אם תקח ה' אלפים מכל שבט חוץ מראובן וגד ויוסף ולוי יעלו אל מ' אלף: (ט) לבי. פה מתחיל החלק השני מן השירה שבו תספר הנביאה איך ע"י התנדבות העם נשתנה המצב מרעה אל טובה, ולכן הסבה הדבור אל ראשי האומה ומנהיגיה שהתנדבו לאסוף חיילות לבא לעזרת ה', וקראה אותם חוקקים, ואע"פי שגם זה עיקר הנחתו על החוקק חקים ודתות הושאל אח"כ אל כל מושל וקצין, וכן כאן ולמטה פסוק י"ד ענינו רק שרי צבאות: ברכו ה', סימן הקריאה בהתחלת חלק אחד מן השיר, כמו שכתבנו פסוק ב': (י) רוכבי אתונות צחורות, הדבור מוסב אל אנשי הצבא השבים עתה בהדר ובתפארת (טריאומפצוג) מן המלחמה, משחקים ומריעים בקול ששון על הנצחון, ואולי ענו אחרי כל פסוק מן השירה מלות ברכו ה', והנביא' אשר שרה עתה השירה הזאת לפניהם תעיר אותם בפסוק זה לתת תודה לה"ת על תשועת', וזכרה שלש מחלקות אנשים הנצבים לפניה. קציניהם, שרי צבאות, ואחרי צבא, וכך אמרה להם: אתם שופטי וקציני העם אשר לסימן גדולתכם תרכבו על אתונות לבנות שהיו אז יקרות ומשובחות הרבה, ואתם ראשי צבאות אשר תרכבו על מרכב אחד ויש להם סדינים ומצעו' לשבת עליהם לסימן חשיבות ונקראו הסדינים מדין מלשון מדו בד (ויקרא ו' ג'), ואתם אנשי הצבא שאין לכם סוס אות של גדולה אלא תלכו על דרך ברגליכם, שיחו כולכם נפלאות ה' ספרו עוזו

(יא) מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים

זינגעט ! (יא) לויטער ערהעבעט דיא שטיממע. אלס דא וואר דער אנגסט=רוף דער פפיילשיטצען צווישען דען שאֶפפרינניגן, אללוואָ זיא דאז בעקעננטניס אבלעגטען פאָן דער שטראַפגערעכטיגקייט גאָטטעס, פאָן דער רעכטמעסיגקייט זיינער אונאומשרענקטען רעגירונג איבער ישראל, אונד וואָ

רש"י

למיתה על דיגא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים לסטים ומוכסין היושבין גדודים במערכות לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות ה' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשערי' חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר: (יא) מחצצים. פתר תנחום עורכי מלחמה ושודדי קרב וחברו מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו ל' גדודים. ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבני חלוקי הנחל קיז"לש בלע"ז Coillos: caillou, (איין קיזעלשטיין) שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם מעכשיו אין לחוש על זאת ומש"ה מלוה עליכם ליתן הודי' לשמו: מחצצים.

באור

וסידו לו: (יא) מקול מחצצים, כלאו המפרשים בביאור הפסוק הקשה הזה, עיין בדבריהם ותודה שאין הדעת נוחה בהם, והנכון שהוא מחובר אל מלת שיחו שבסוף הפסוק הקודם, ולכן יתחיל במלת מקול שהמ"ם בה מ"ם היתרון, כלומר שיחו עתה והרימו קול יותר מקול מחצצי', ואם לא נחברהו למעלה לא יהיה טעם הגון למ"ם זו בכל הפסוק, אמנם הענין אשר אליו ישקיף הפסוק הזה לא היה בידנו למצוא לולי הנביא שמואל בעצמו גלה אותו לנו, כי בבואו להוכיח את ישראל על אשר שאלו להם מלך אמר להם: וישכחו את ה' אלהיהם וימכור אותם ביד סיסרא וגו' ויזעקו אל ה' ויאמרו חטאנו כי עזבנו את ה' ונעבוד את הבעלי' (ש"א י"ב ט' וי"ד). למדנו א"כ כשהיו ישראל בלחץ מפני יבין התפללו אל ה' והתודו על חטאותם, ואע"פ שלא סופר פה מאומה מזה, הנביא הודיענו שקדם כן, מעתה אין ספק שהפסוק שלפנינו רומז אל התפלה הזאת שהתפללו טרם באתם אל המלחמה, ולפי שהנביאה העירה עתה את העם להרים קול תודה לאל מושיעם, מתוך כך עלה בזכרונה כי אף קודם לכן הרימו קול אל ה', אך אמרה כי יש הפרש בין קול לקול, הראשון היה קול נמוך בבכיה וצעקה, וזה הוא קול רם בתרועה והלל על התשועה. וזה פירוש אמיתי למלות שיחו מקול מחצצים: מחצצים, אנשי המלחמה תופשי חצים, ופה נקראו כן לפי שלא היו להם כלי זין להלחם רק קשת וחצי' ככתוב למעלה מגן אם יראה ורומח, והנה אלה אנשי הצבא הם עצמם המתאספים יחד אל הר תבור, ושם שפכו שיח לפני האל מושיעם, גם נזרו צום כמנהגם אז והתודו על חטאותיהם כעדות הנביא שמואל: בין משאבים, אין משאבים תואר לאיש השואב, אלא שם דבר למקום שנותנים בו המים השאובים, כמו שקתות המים, והכתוב נותן סימן למקום שבו התפללו, והודיע כי בחרו לעמוד בין השקתות בשעת התפלה כי היה מנהגם ביום הצום לשאוב מים ולשפוך לפני ה', כענין שכתוב וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא (ש"א ז' ו'), אולי לרמוז בזה המעשה כי הם שופכים לב כמים לפני האל. או להסך המים נסכים לה'. או להורות כי לא יטעמו מאומה ביום ההוא רק ישפכו המים ארצה, וכן עשו גם בפעם הזאת: שם יתנו, הודיעה עתה ענין התפלה, תחלה הודו כי ה' הצדיק וכי בצדק הביא עליהם הצרה הזאת על כי פנו אליו עורף והלכו אחר האלילים, וזהו סיפור צדקות ה', כי מלת יתנו לשון הגד' וסיפור והושאלה כאן אל הודוי: צדקות פרזונו בישראל, זה החלק השני מן התפלה, וענינו שקבלו עליהם עול מלכות שמים מן היום ההוא והלאה, כלומר שלא לפנות עוד אל האלילים אלא לשמוע בקול ה' ולהכיר כי הוא לבדו האדון האמיתי עליהם והם תמיד תחת ממשלתו, וזה פי' צדקות פרזונו, כי מלת פרזון הוראתה הממשלה החפשית והנמודה באין עוצר כמו שהוכחנו למעלה. א"כ פרזונו בישראל היא ממשלתו על ישראל, ומלת צדקות יורה כי ממשלה זו היא צודקת א"כ הודו כי במשפט צדק אין ראוי להיות עליהם מלך ומושל רק הי"ת: אז ירדו לשערי', כדי להשלים הסיפור ממה שקדם קודם המלחמה חתמה במאמר זה לומר כי אז, היינו אחרי

עם־יהוה: (יב) עורי עורי דבורה עורי עורי
דברי־שיר קום ברק ושבה שביך בן־אבינעם:
(יג) אז ירד שריד לאדירים עם יהוה ירד־לי
בגבורים: (יד) מני אפרים שרשם בעמלק
אחריך בנימין בעממיך מני מכיר ירדו מחקקים
מלרע

אלסדאן דאז פאלק דעס עוויגען צו דען טהארען העראבקאם. (יב) אויף דען! אויף, דבורה! אויף דען, אויף! זינגע דאז ליעד; ציהע היין, ברק, פיהרע דיינע געפאנגענען, זאהן אבינעם'ס. — (יג) דא שטירמטע נאך איין הייפליין דען עדלען צו, דא צאג מיר דאז פאלק דעס עוויגען צו דען העלדען. (יד) פאן אפרים קאמען דיא, דערען וואורצעלוואהנונג אין עמלק איזט; נאך דיר אונד אונטער דיינען שאארען אויך בנימין, פאן מכיר קאמען פירסטען הערא, אונד פאן זבולן מיט דעם פערשטאב

רש"י

ל' אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ (איכ' ג'): (יב) עורי עורי דבורה. ל' שבח כפשוטו התגברי בשירתך. ורבותינו אמרו מפני שהתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלק הימנה רוח הקודש: (יג) אז ירד שריד לאדירים. ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי שונאיהם: ה' ירד לי בגבורים, ירדה לי את גבורי האומות: (יד) מני אפרים. מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ליחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זה לעליון

באור

תפלתם, ירדו מן ההר שהיו שם להתפלל (כי על הרוב היו עולים למקום גבוה להתפלל כמו שכתוב לקמן כ' כ"ו ויעלו כל בית ישראל וגו' ויבכו) והלכו למלחמה אל השערים, כי אל השערים היתה המלחמה כמו שכתוב למעלה אז לחם שערים: (יב) עורי, בסוף הפסוק הקודם זכרה ירידת אנשי הצבא מן ההר שהיא התחלת המלחמה, לכן הסדר יחייב שתספר עתה המלחמה עצמה, איך היתה ומי ומי הלוחמים, וכן סיפרה בסמוך, אך טרם עשות זאת הוצרכה לזרז את עצמה, כי מדרך התפעלות לבבה חששה פן לא יסכים הדבור עם רגשת הנפש, לכן העירה עצמה לדבר שיר: קום ברק, גם העירה את ברק להתעסק באסיפ' השלל ובסידור השביה בסדר נכון בעוד שהיא משוררת, כי זה ממה שיוסיף פאר והדר ליום החג הגדול שחגגו אחר המלחמה. מסכים למה שביארנו למעלה פסוק א' על מלות ביום ההוא, ועוד יש מזה הוכחה למה שאמרנו שם שלא היה לברק חלק בחבור השירה, שהרי עתה לא העירה אותו דבורה אלא לסדר השביה, לא לדבר שיר: (יג) אז ירד, אין ספק שהקריא' הנכונ' היא בקמ"ץ היו"ד, וכן חברו שבסמוך, כי לולי כן לא יובן כלל טעם הפסוק הזה ולא קישורו עם הקודם והמאוחר, והמתבונן במה שכתבו המפרשים יודה כי דבריהם ישחיתו יופי השיר ויבלבלו סדר הרעיונות. ומאחר שראינו עד כה שלמות השירה המפוארה הזאת העורכ' מליה בסדר נכון עד מאד, הכבוד אשר חויבנו לה יביאנו לבחור בקריאה שעל ידה יאירו הכתובים לעינינו בכל תפארתם. גם ידוע כי פעמים רבות נטו המפרשים מסבר' בעלי הטעמי' והנקודו', לכן יהיה גם לנו רשות לעשות כמוה', והנה המשכיל יראה כי מלת ירד פה דומה אל הכתוב' למעלה אז ירדו לשערים, ואל מה שכתוב להלן מני מכיר ירדו מחוקקים, לכן אף הנכפלת בפסוק זה שתי פעמים תהיה כמוהן, וארבעתן לשון ירידה, והענין כך: לפי שהתחיל' הנביא' לספר פרטי המלחמה במאמר אז ירדו לשערים, ורק הפסיקה בפסוק י"ב כדי לעורר את עצמ', שבה עתה אל סיפור הפרטים ההם. ובכפילת המלילה עצמה שהתחילה בה אמרה כי לא לבד קצת אנשי חיל שקראה אותם אדירים ירדו אז מהר תבור להלחם, והם בני זבולון ונפתלי, אבל לאדירים האלה נתחבר גם שריד אחר, היינו תוספת אנשים משבטים אחרים שירדו מהרים אחרים לעזרת אחיהם, והם השבטים שתזכיר בסמוך וכללם פה במלת שריד, וזה פירוש נכון וברור למלילת אז ירד שריד לאדירים: עם ה' ירד לי בגבורים, גם פה הוכרחנו לנטו' מפיסוק הטעמים ולחבר מלת עם עם מלת ה' בסמיכות, דומה לזה שכתוב למעלה בסוף פסוק י"א עם ה', כי כן יחייב הענין, וזה המאמר אינו אלא כפל ענין במלות שונות מן המאמר הקודם, והכונה כי אלה השרידים שזכרתי הם עם ה' אשר ירדו לי כלומר לעזרתי בין הגבורים האחרי': (יד) מני אפרים, הולכת ומספרת מאיזה שבט באו עוד למלחמה, והתחילה מאפרים, ולא כל

וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ (טו) וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק

פֿערזעהנע פֿאָלקסאנפֿיה־רער. (טו) אבער דיא פרינצען פֿאָן יששכר בליעבען בייא דבורה; יששכר איזט וויא ברק. לעטצטערער אלליין ווארדע נאך דעם טהאלע צו פֿוס ענטבאָטען. אן ראובן׳ס

רש"י

אפרים ה' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך. יקום משבט בנימין שאול בן קיש שיגברנו ויעשה אותו כגחלים עוממות. ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקים. שרים גדולים שכבשו את האמורי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר: (טו) ושרי בישׂשכר. שרים שביששכר הם סנהדראו' עוסקין בתורה יודעי בינ' לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: ושרי ביששכר יו"ד זו טפילה היא ואינה משמשת כלו' והרי היא כיו"ד בהמית שדי. וקרא לו חלוני: ויששכר כן ברק. ושאר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר ילוה: בעמק שולח ברגליו. שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן. אצל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב ככלי ליבא ערמומי' ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמ' לשמוע

באור

אפרים בא, אלא מני אפרים, היינו מן החלק האחד מהם שהתישבו בעבר הירדן מערב'. כמו שאפרש בסמוך: שרשם בעמלק, כדי שלא נטעה לחשוב שבאו מבני אפרים היושבים בעבר הירדן מזרחה נתנה בהם סימן ממקום מושבותם, ואמרה שהם מאותם שהתאחזו והשתרשו. (זה פי' שרשם) במחוז שהיה שם עמלק מקדם, ונשאר למקום ההוא שם ההר העמלקי ככתוב (לקמן י"ב ט"ו) ויקבר בפרעתון בארץ אפרים בהר העמלקי: אחריך בנימין בעממיך, ואחר אפרים, לא היית יחידי, אלא אחריך ובתוך עממך בא גם בנימין. ולפי שהוא יושב יותר לנגב דרום מן בני אפרים הנזכרים, א"כ יותר רחוק ממקום המלחמה שהי' בצפון בעמק יזרעאל, לכן בא אחריהם: מני מכיר, אע"פי שכתוב (דברים ג' ט"ו) ולמכיר נתתי את הגלעד, והיה נרא' כי כל בני מכיר לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרח', ה"ת ראינו ביהושע י"ז כי לא לבד לקחת בני מנשה נפלו ערים במערב א"י סמוך לגבולי אשר ויששכר, אלא גם בנות צלפחד שהיו בודאי יוצאי ירך מכיר התנחלו במערב א"י, א"כ לאלה יכוין הכתוב פה, כי בודאי מארץ הגלעד לא בא אף אחד, שהרי על זה הוכיחה אותם דבורה למטה בפסוק י"ז: מחוקקים, מנהיגי העם למלחמה, ומובן מעצמו שהביאו עמהם חיילות: מושכים בשבט סופר, לא נאמר על מלאכת הכתיבה, כי מה ענינה כאן? אלא הוא תואר לשרי צבאות כחברו למעל', וליופי המליצה לא כפלה מלת מחוקקים, אלא קראה אותם מושכים היינו מנהיגים עם רב. מלשון לך ומשכת הכתוב למעל', ובידם שבט ממשל' שהי' נקרא אז שבט סופר, כי מלת סופר ענינ' גם פקיד על אלופי צבא, כמו ואת הסופר שר הצבא המצביא את עם הארץ (מ"ב כ"ה י"ט). וכן יעיאל הסופר (ד"ה ב' כ"ו י"א): (טו) ושרי בישׂשכר, אבל השרים אשר ביששכר לא ירדו לשערים עם שאר הלוחמים, אלא לאות על חשיבותם נשארו תמיד אצל דבור' בעת המלחמ', כי הנביא' בלכת' עם ברק קדשה הוליכ' עמה גם שרי יששכר שהיו נחשבים אצל' כמו ברק עצמו, וזה טעם: ויששכר כן ברק, כלומר יששכר היה נחשב כמו ברק, והסר מלת כאשר, וטעמו כאשר יששכר כן ברק, שניהם נכבדים בשוה, וכן המה ראו כן תמהו (תהלים מ"ח ו') פירושו כאשר המה ראו כן תמהו: בעמק שולח ברגליו, שב אל ברק לבדו. כי לפי שהזכירה אותו אצל יששכר הוצרכ' להודיע כי לא הלכו עמו שרי יששכר להלחם, אלא ברק לבדו שולח בלווי הנביא' לרדת אל העמק אשר שם האויב להכביג עם ה', ושרי יששכר נשארו במקום גבוה אצל דבור' לראות איך יפול דבר: ברגליו, אפשר שיש במשמע מלה זו שהיה הוא לבדו, כלומר שלא ירדו עמו אלא רגליו. כמו וינס ברגליו האמור למעלה, או שהיה ברק נודע לאיש קל המרוץ עד שהיה יכול לרוץ ברגליו גם אחרי הרכב כמו שכתוב למעלה (ד' ט"ז). ולכן צותה אותו דבורה לרוץ אל העמק ברגליו הקלים, ואולי לכן קראו לו ברק כי היה רץ כברק: לפלגות ראובן, הענין יוכיח שהיה ראוי להתחיל פסוק אחד במאמר זה, כי אין לו קשר עם הקודם. אבל יתחבר יפה עם האמור אחריו, אלא שבעלי הטעמים בראותם שתי מלילות דומות זו לזו חשבו לתתם בסוף שני פסוקים, והנה פה התחילה הנביא' להזכיר השבטים שלא רצו ללכת לעזרת אחיהם,

שִׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃
(טז) לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת
עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃
(יז) גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר
אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃
(יח) זְבוּלֻן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל
מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ (יט) בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ
מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף

בעכען גאב עס גראָסארטיגע הערצענסענטשליססע. (טז) אָ וואָרום בליבסט דוא צווישען דען הירדען, דאז העערדענגעפלאָטע צו האָרכען? אן ראובן'ס בעכען גאב עס גראָסארטיגע הערצענסענטווירפע. (יז) גלעד, יענזייטס דעס יאָרדאן בלייבט ער שטעהען, אונד דאן — ווארום ווייללט ער בייא דען שיפפען? אשר זיטצט אם אופער דעס מעערעס, אן זיינען בוכטען לאגערט ער. (יח) זבולון, איין זיין לעבען בלאָסשטעללענדעס פאָלק איזט ער; נפתלי, נור אויף האָהען שלאכטגעפילדען איזט ער. (יט) עס קאמען דיא קאָניגע; זיא קעמפפטען; דא קעמפפטען כנען'ס קאָניגע בייא תענך אן דען וועססערן מגדו'ס; ניכט איין שטיק זילבער טרוגען זיא דאפאָן.

רש"י

מי שולח ויהיה עמו: (טז) שריקות עדרים. לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבור' ולמי קול ענות חלושה: (יז) בעבר הירדן שכן. ולא בא אל המלחמה. וכן דן הכניס ממונו בספינות לעבור ולברוח: ועל מפרציו. לשמור פרצות שלו: (יח) זבולן עם חרף וגו'. בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמ' עם ברק: כן נפתלי על מרומי שד' על הר תבור: (יט) בתענך על מי מגדו. ת"י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו ראש המחנה בתענך ומגיע עד על מי

באור

ובראשם ראובן שנקבצו אנשיו אל הנהר (ובלי ספק הוא הירדן שהיה להם לגבול ככתוב ביהוש' י"ג כ"ג) להתיעץ יחדו אם ילכו אם לא, ואם לא סופר זאת למעלה, השירה תעיד כי קרה כן, ובעוד שהיו רועים צאנם במישור הגדול הנקרא ככר הירדן התאספו ליקח עצה על הדבר, ואחרי משא ומתן רב החליטו להשאר בביתם: גדולים חקקי לב, מחשבות שונות חקוקות בלבו אך לא באו לידי הסכמה. וקראה אותן גדולים דרך לעג והתול, כי תחת אריכות החקיר' היה להם לצאת מיד: (טז) למה ישבת, במנוחה והשקט אצל מערכות העדרי' הנקראים משפתים (בראשית מ"ט י"ד), לשמוע קול שריקת הצאן, כי מקנה רב היה לבני ראובן, תחת שהיה לך לשמוע קול תרועת המלחמה, והשאלה דרך תוכחה והתול, וחזרה לכפול המאמר הראשון לפלגות ראובן להודיע שלא עשו מאומה רק פטפוטי דברים, ויש בו קצת שנוי מלות ליופי המליצה והענין אחד: (יז) גלעד, שהיה ארצו סמוך אל ראובן, וירמוז אל חצי שבט המנשה וגם אל בני גד שירשו קצת מארץ הגלעד: בעבר הירדן שכן. כבר ידענו שהוא שכן שם. אבל הכונה שנשאר בארצו ולא בא אל המלחמה: ודן למה יגור אניות, למה ישכון אצל אניותיו לשמור ממונו ולא יחוס לסכנת אחיו. ולמדנו מזה שאז לא כבש דן עדיין כל הערים שנפלו בגורלו הנזכרים ביהושע י"ט מ', ולא היה גר אלא סמוך לים, ואנו רואים שאף אחרי כן היה מבקש לו נחלה ככתוב לקמן י"ח א': אשר ישב, ולהיותו סמוך לצידון התעסק בפרקמטיא כמו הצידונים: מפרציו, כפל ענין של חוף, ונקרא כן לפי שהוא פרוץ: (יח) זבולון, אבל זבולון ונפתלי הקדימו לצאת אחרי ברק וראויים לשבח: ונפתלי, אף כאן בא האתנח שלא במקומו, וברור הוא לכל מעיין שהיה ראוי ליפול תחת המלה הקודמת, כי שם נשלם הענין של זבולון ומלת ונפתלי נמשכת למטה, והנה ממה שלא נזכרו פה יהודה ושמעון בין השבטים לא לשבח ולא לגנאי אנו למדים כי אף קודם חלוקת המלכות לשני חלקים בימי רחבע' נהיה מימי קדם פירוד הלבבות בין בני ישראל הדרומיים ובין אחיהם הצפוניים. וזה ענין יקר לדורשי קורות האומה ומפתח גדול להבין כמה מאורעות: (יט) באו מלכים, אין ספ' שנתחברו מלכים אחרים עם יבין להלחם בישראל כמו שנגשו תמיד הכנעניים במלחמותיהם: בתענך על מי מגדו, תענך ומגדו הם שתי ערים שנפלו בגורל לבני מנשה הנותרים תוך גבולי יששכר

לֹא לָקָחוּ׃ (כ) מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים
מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ (כא) נַחַל קִישׁוֹן
גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃
(כב) אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת

(כ) פֿאָם הימּמעל הער-
אב וואורדע געשטריט-
טען, דיא שטערנע איים
איהרען באהנען שטריט-
טען מיט סיסרא. (כא) דער
שטראָם קישון ראפּפטע
זיא וועג, דער שטראָם
קדומים, יעטצט קישון. טריטט וויטער, מיין גייסט, מיט זיגעסקראפֿט! (כב) דא
וואורדען געלעהמט דיא הופֿע דער ראָססע פֿאָם ווידערהאַלטען יאגען איהרער גע-

רש"י

מגדו: בצע כסף לא לקחו. חנם באו לעזרת סיסרא לא בקשו ממנו שכר: (כ) מן שמים נלחמו. ואף הקב"ה שלח גם לבא שאינם רוצים שום שכר: ממסילותם. ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כעין כנד בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ: (כא) גרפם. עלטם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכירה: נחל קדומים. שנעשה ערב לים על זה מימות מצרים כדאי' בפסחים: תדרכי נפשי. ברגלים את עוז גבורי כנען: (כב) הלמו עקבי סום. נשתלפו טלפי סוסיהם שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט והצפורן נשמטת כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפי' נשמטין ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים: מדהרות דהרות אביריו. שהיו מרקידים את סוסיהם

באור

ובגבולי אשר כתוב ביהושע י"ז י"א, ולפי שמנשה לא הוריש את הכנענים מהם (עיין למעלה א' כ"ז) לכן נאספו שמה מלכי כנען לערוך המלחמה, ומי מגדו אינו אלא נחל קישון העובר סמוך לעיר מגדו, וכל אלה המקומות קרובים לעמק יזרעאל אשר שם היתה המלחמה: בצע כסף, באה מלת בצע כאן כפי ההוראה העיקרית של שורש בצע שהיא חיתוך וחילוק הדבר לחלקים, כמו השרשים המשותפים לו פצע, בקע, פקע, ומן המובן הזה הסתעפו אח"כ ההוראות האחרות של חמוד ממון בעושק ושל גמר והשלמת המעשה, והכונה פה שאפילו חלק קטן מן הכסף שבטחו לאסוף לא הגיע להם, וידוע שהיתה תקותם לשלול שלל ולבוז בז כנראה למטה בפסוק ל': (כ) מן שמים. כל כך נקבע בלב המשוררת הרעיון הנשגב הזה, כי שוא תשועת אדם וכי רק אלהי עולם ה' חשף זרוע עוזו והוא הכריע האויבים ונתנם לנצח, עד שאין בפיה מלה לצייר לשומעים איך יצא ה' להלחם, והוצרכה להלביש מחשבותיה במשל, כאילו השמים שהם מכון שבתו הטו עצמם למטה עד מקום המלחמה וכאילו הכוכבי' עזבו מסילותיהם ובאו להלחם נגד סיסרא, וכן מפורש למעל' בסיפור ויהם ה' את סיסרא: (כא) גרפם, פגרי הכנענים שנפלו בנהר נסחבו משם בגרופת המים: קדומים, נראה שהיה לנחל קישון גם שם קדומים, אולי נגזר ממלת קדם להוראה בלתי ידועה לנו, וכן מצאנו ג"כ מדבר קדמות (דברי' ב' כ"ו) נקרא על הוראה כזאת: תדרכי נפשי עז, הנביאה תוסיף לעורר את רוחה הנפעמת בקריאה מרוב רגשת לבבה, כמו שעשתה קודם לכן בפסוק י"ב: (כב) אז הלמו, חתימ' הסיפור של המאורע בשעת המלחמה, ולפי שכל תקפו וגבורתו של האויב היה נוסד ברכבו ובפרשיו, ומאד היו ישראל יראים ממנו בעבור כי תשע מאות רכב ברזל לו כמסופר למעלה, אמרה עתה הנביאה כי כאשר ספו תמו האויבים כלו כעשן גם סוסיהם, ולפי זה תהיה הקריאה הנכונה הֻלְמוּ בפועל. ועניינו כמו את סוסיהם עקר (יהושע י"א ט'), כי באמת שורש הלם יורה על שבירה וכתות, כמו בסמוך והלמה סיסרא. ואם תהיה המלה בקל אז יהיו עקבי הסוס ההולמים ויחסר הפעול. ואין להשלימו באמור כי הלמו הקרקע לפי שאין בזה שום חידוש, שהרי אף בלא מלחמה כל סוס וסוס יכה ברגליו תמיד על הקרקע כי כך מנהגו, ומה בא הכתוב להודיע? אבל בקריאת המלה בפועל נרויח למצוא טעם הגון לפסוק זה, כי הודיענו שנעקרו ונתקלקלו עקבי הסוסים מרוב קפיצת ודחיפת הרוכבים עליהם שהיו פונים בחפזון אנה ואנה להנצל מרודפיהם, ופועל דהר יורה על תמידות התנועה, ואע"פי שמלאכתו בכתוב ב' ג' מיוחס אל הסוס, כאן מיוחס אל הרוכב עליו והכל אחד, ותאמת כנוי אביריו שב על

אַבִּירָיו׃ (כג) אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ
אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת
יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ (כד) תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת
חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃ (כה) מַיִם
שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה
חֶמְאָה׃ (כו) יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ
לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ
וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ (כז) בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל

וואלטיגען רייטער. (כג) פערפלוכעט מרוז, שפריכט דער באטע דעס עוויגען, יא פערפלוכעט זיינע בעוואהנער, דען זיא קאמען ניכט צור גאטטליכען הילפע, צור גאטטליכען הילפע אונטער דען העלדען. (כד) געפריזען פאר דען וויבערן זייא יעל, דעם קיניטען חבר'ס וייב, פאר דען היטטענבעוואהנערינגען זייא זיא געפריזען. (כה) וואססער פערלאנגטע ער, מילך רייכטע זיא, אין דיא שאלע דער פארנעהמען בראכטע זיא ראהם. (כו) איהרע האנד שטרעקט זיא אויס צום נאגעל, אונד איהרע רעכטע צום האממער דער שמידע; זיא העממערט דען סיסרא, צערשעלעט זיין הויפט, צערשמעטטערט, דורכבאהרט זיינע שלעפע. (כז) צווישען איהרען

רש"י

במלחמה ל' סוס דובר הוא לשון הרקדת הסוס (נחום ג'): (כג) אורו מרוז. אמרי לה כוכבא הוא ואמרי לה גברא חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך ה'. אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: יושביה. היושבים בד' אמות שלו בד' אמות שופריה שמתיה ברק למרוז: לעזרת ה'. בביכול שמי שהיה עוזר את ישראל כעוזר את השכינה: (כד) מנשים באהל. שרה שנאמר בה הנה באהל. רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה. רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: מנשים באהל תבורך. למה הן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה, ד"א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אות בברכת אוהלים: (כח) חלב נתנה. לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כך ת"י: בספל אדירים. בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים (שמו' ט"ו): (כו) להלמות עמלים. סיסרא שהיה עמל

באור

הסוס, ונכפלה מלת דהרות לרמוז אל התמדת הפעולה, וידוע כי אין דבר משחית בקול רגלי הסוס כמו הפיכת המדולה פעם אחר פעם מימין לשמאל בחפזון גדול ובלי השקט רגע, וכך קרה אז אל הרוכבים שקראם אבירים שעל ידי כן נשחתו פרסות הסוסים ולבסוף סוס ורוכבו גווע ואבדו, ובזה נשלם סיפור המלחמה, והתבונן כי לפי פירוש זה מדוייק היטב מ"ם של מדהרות שהיא מ"ם הסבה, אבל לדברי המפרשים אין לה טעם: (כג) אורו מרוז, שם עיר לא ידענו מקומה כי לא נזכרה עוד בתנ"ך, אך זאת ידענו כי יושביה נתחייבו קללה על שהיו יכולים לעזור את אחיהם ולא רצו, ואולי גם עמדו מנגד ושמחו בסכנת אחיהם. או גם נתנו מפלט לשונאיהם הפך ממה שעשתה יעל, שעל כן נזכרה אצלם להורות על ההפך הם לקללה והיא לברכה: אורו ארור, המקור אחר העבר לחזק הפעולה: (כד) מנשים, לא מכל הנשים אלא רק מנשים באהל כמו שהוסיפה בסוף הפסוק, כלומר מן הנשים שכמות' יושבי אהל ומקנ' שעל הרוב הן כפראים במדבר נוטרות איבה נגד כל המין האנושי, אבל זאת זכרה לכל הפחות כי אבי בעלה התחתן עם מרע"ה ראש האומ' הישראלית, ולכן עזר' לעמו: (כה) בספל אדירים, בכלי שמקריבין בו לשתות לאדם חשוב, בו כבדה את סיסרא כדי שיבטח בה: (כו) ידה, השמאלית ואח"כ זכרה ימינה: תשלחנה, יחיד לנקב' עם תוספ' נו"ן ה"א להגדילו יותר מן הזכר, וכן כי תקראנה מלחמה (שמות א' י'): להלמות, נקרא כן באורח שיר המקצ' הנזכרת לעיל ד' כ"א, לפי שהולמים בה בעלי מלאכ' העמלים הרבה: מחקה, פיעל מחק יור' עשות פליע' קלה, ומחץ קשה ממנ', וחלף יותר משניהם כי עובר העבר לעבר, והכתוב הולך בהדרגה מן הקל אל החמור: (כז) בין רגליה. תצייר בדמיונ' כאילו תראהו עתה נוט' למות, בתחל' כרע ואח"כ נפל, וכאשר קם מעט חזר לכרוע וליפול עד שלבסוף במקום אשר

שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם
נָפַל שָׁדוּד׃ (כח) בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב
אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ
לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ (כט) חַכְמוֹת
שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶנָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃
(ל) הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם
לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל
צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃

פֿיסען זאנק ער צוזאממען, פֿיעל, ערלאג ער; צווי־שען איהרען פֿיסען זאנק ער אונד פֿיעל, וואָ ער זאנק, דא פֿיעל ער ענט־זעעלט. (כח) דורך דאז פֿענסטער בליקט ווייט אוים אונד יאממערט דיא מוטטער סיסרא'ס דורך דאז גיטטער: "ווארום צאָגערט זיין וואגען צו קאָממען? ווארום צוי־דערן דיא שריטטע זיינער געשפאננע"? (כט) דיא קליגערען אונטער איהרען עדעלפֿרויען אנטוואָרטען איהר: (אינדעם זיא זיך דאָך איהרע אייגענען וואָרטע ווידערהאָלט) (ל) "געוויס פֿינדען זיא, טהיילען זיא בייטע; איינע, צווייא דירנען פֿיר יעגליכען מאן, בייטע פֿאָן בונטען געווענדערן פֿיר סיסרא. בייטע פֿאָן בונטגעשטיקטעם צייג, איין בונטעס, דאָפפעלגעשטיקטעס פֿיר דען האלז דער האָפּ־

רש"י

ויגע: מחקה. לשון חיקוי: ומחצה. לשון מחץ: וחלפה. יוצא מצד אחר: (כח) ותיבב. ל' דיבור כמו ניב שפתים. ורבותינו פירשוהו ל' גנוחא כתרועה דמתרגמינן יבבא. ואני אומר ל' ראייה כמו בבת עינו וכן חברו מנחם: האשנב. חלון: (כט) חכמות שרותיה תעננה. החכמות שבשרותיה לכך נקוד חי"ת פתח. חכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמות לאויל חכמות וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים בנתה ביתה (משלי י"ד) חכמות שבנשים: תעננה. דגשות של נו"ן משמשת במקום נו"ן שלישית ופתרונו תעננה אותה דגשות הנו"ן עומדת במקום אותה כמו מרבכת תביאנה (ויקרא ו'): אף היא תשיב אמריה. תנחומין לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני: (ל) הלא ימצאו יחלקו שלל. והוא מעכבן: רחמתים לראש

באור

כרע בפעם האחרונ' שם נשאר שדוד: (כח) ותיבב, לשון יללה: האשנב, כמו סבכה לסגור בה החלל הפתוח בכותל הנקרא חלון, אבל איננה סוגרת לגמרי, אלא נשאר ריוח בין חלקיה להכנים האור בחדר, ומשם נשקפה: פעמי מרכבותיו, נתיחס שם פעם למרכבה לפי ששם מרכבה לא ירמוז תמיד רק אל הרכב, אבל לפעמים גם אל הסוסים, כמו וירכב אותו במרכבת (בראשית מ"א מ"ג): (כט) תעננה, רבות נסתרות, וחסרה מלת הכנוי, ותשלומו, תעננה אותה: אף היא, זה מאמר מוסגר, ובעדם הגד לנו מה ענו אותה שרותי' הודיענו הכתוב כי אם סיסרא לא התפעל' כל עיקר מדבריהן, אבל השיבה לה אמרי', כלומר חזר' להשיב לעצמה מה שאמר' קודם לכן מדוע בושש וגו'. ומלת אף כמו אף על פי כן, והכנוי לה שב אל נושא המאמר שהוא אם סיסרא, וכן הכנוי של אמריה: (ל) הלא ימצאו, זה תשובת השרות, והוא המשך אל מלת תעננה: רחם רחמתים, נערה אחת או גם שתי נערות יגיעו מן השביה לכל איש ואיש, והכינוה שמה בפי השרות לשון רחם דרך בזיון: לראש גבר, כבר הוכחתי במקום אחר כי האבר המוליד בזכר היה נקרא מקדם בשם ראש גבר, והבאתי ראיות נכוחות על זה, ופה אעיר בקצרה כי על פי הנחה זאת יובן היטב פסוק ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם (ש"א כ"ט ד') שמלת בראשי תרמוז אל ערלות פלשתים שהביא דוד אל שאול, וגם חז"ל (נגעים פ"ו) קראו לאבר ההוא בשם ראש הגויה הדומה ממש אל ראש גבר, וכמו שקרא כאן לנקבה בשם רחם קרא לזכר בשם ראש גבר: שלל צבעים, שלל בגדים צבועים, וקראת מהם גם מעשה רוקם: צבע רקמתים, ונוסף על אלה עוד בגד מיוחד צבוע ומרוקם בשתי קצותיו (שלכן נקרא רקמתים) בכסף ובזהב. ובכל דבר חשוב. ולמי יהיה זה? לצוארי שלל, אין נחת רוח בכל דעות המתרגמים והמפרשים על מלילה זו, כי סוף סוף אין לשלל צואר, לזאת בהכרח נקבל סברת עוואלד האומר שנפל במלות אלו טעות איזה מעתיק, שאחרי כתבו ג' פעמים מלת שלל הורגל בה כל כך עד שכתב אותה רביעית בסוף הפסוק, תחת

הפטרת בשלח יתרו

(לא) כֵּ֠ן יֹאבְד֤וּ כָל־אוֹיְבֶ֙יךָ֙ יְהוָ֔ה וְאֹ֣הֲבָ֔יו כְּצֵ֥את
הַשֶּׁ֖מֶשׁ בִּגְבֻרָת֑וֹ וַתִּשְׁקֹ֥ט הָאָ֖רֶץ אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃

הפטרת יתרו

(בישעיה תחילת סי' ו' עד ז' פ' ז' ואח"כ מסיימין בסי' ט' עם הב' פסוקים ה' ו'):

(א) בִּשְׁנַת־מוֹת֙ הַמֶּ֣לֶךְ עֻזִּיָּ֔הוּ וָאֶרְאֶ֧ה אֶת־אֲדֹנָ֛י
יֹשֵׁ֥ב עַל־כִּסֵּ֖א רָ֣ם וְנִשָּׂ֑א וְשׁוּלָ֖יו מְלֵאִ֥ים

תרגום אשכנזי רמה

פרויא". — (לא) זא מאָגען, אָ עוויגער! אלל דיינע פיינדע אונטערגעהען, אונד זיינע פריינדע, וויא ווען דיא זאָננע אין איהרער הערליכקייט אויפגעהט, זיין. — דאז לאנד האטטע רוהע פירציג יאהרע.

(א) אים טאָדעסיאהרע דעם קאָניגעס עזיהו, זאה איך דען הערן זיטצענד אויף איינעם האָהען ערהאבענען טהראָנע, אונד זיינעס קליידעס זוים ער־

רש"י

גבר. ומענים נשים יפות שבישראל כל אחד מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים: (לא) כן יאבדו. דבורה אומרת תנחומין של הבל הן לה: כן יאבדו כל אויביך ה'. כאשר אבד הוא: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שבעיות: ותשקט הארץ. אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר:

(א) בשנת מות. כשנצטרע: ושוליו. כמו שולי המעיל. [שמות כ"ח] תחתיתו ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עזיהו שבא ליטול

באור

שהיתה לפניו מלת שֶׁגֶל, גם נקל מאד להחליף בימ"ל בלמ"ד הדומות בצורתן, א"כ הכונה כי השלל היותר חשוב יהיה מיועד לגוזלי הנכבדת מכל השרות, אשת הקצין או אמו, הנקראת שגל, ורמוז בלי ספק לאם סיסרא, ולפי זה הכתוב הולך בסדר נכון בחילוק השלל לג' מינים, כל מין מתחיל באות למ"ד, תחל' לכל איש, אח"כ לסיסרא, ואח"כ לאמו: (לא) כל אויביך, כי אויבי ישראל הם אויבי ה': ואוהביו, יהיה מי זה עם שיהיה, אם יאהב את ה' יצליח: ותשקוט, דברי כותב הספר:

(א) בשנת מות, הנבואה הזאת אמרה ישעיה אל העם אחרי הקודמת, אע"פ שהיתה אליו המראה הזאת כעשרים שנה קודם לכן, ולזה אמר בשנת מות אע"פ שבשעת המראה עדיין לא מת המלך (כי ישעיהו התחיל להנבא בימי עוזיהו) אך עתה כשהגידה אל העם כבר היה עוזיהו מת, והמכוון בספור המראה הזאת אל העם הוא כלפי מה שלא היו מאמיני' בדבריו, והיו אומרים ימהר יחישה מעשהו וגו'. הגיד להם כי מאז כשקבלו האל ללכת בשליחותו, כבר הודיעו שלא יאמינו לדבריו ושזה אמנם לרע להם (לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל תבינו וגו' עד אשר אם שאו ערים וגו'), והנה הדבר מובן מאליו כי כשבאה אליו הנבואה הזאת לא היה אפשר לו שיגיד אותה אל העם, שאם כן לא היה מקום שיוכיחם עוד מאחר שהוא יודע שלא יקבלו דבריו. על כן שמר הדבר בלבו כעשרים שנה, וכשראה אותם מלעיגים על דבריו, הגיד להם כי עונותיהם הטו אלה שננעלו שערי התשובה בפניהם כי כבר נגזרה עליהם הפורענות. והנה מה שאמר בעז' (בהקדמת פירוש הנבואה הזאת) שיש דמיון רב בין המראה הזאת ומראות ירמיה ויחזקאל בתחלת נבואותיהם, איננו צודק, כי הנה ירמיהו לא אמר (כישעיה) שראה את ה', אלא ויהי דבר ה' אלי לאמר, וישעיה אמר הנני שלחני, וירמיה אמר הנה לא ידעתי דבר. וענין וישלח ה' את ידו ויגע על פי, הוא משל לנתינת כח הדבור בפיו, ומה שבכתוב כאן ויגע על פי ענין אחר הוא, כי כאן היה מה שנגע בו גחלת אש, והוא משל על סור עונותיו, וירמיה לא הזכיר לא כסא ולא שרפים ולא היכל ולא דבר מעניני המראה, וכן יחזקאל אין יחס למה שהזכיר במראה שלו עם מה שראה ישעי', ואם היה חזיון יחזקאל לקוח מישעיה, מהיכן לקח החיות והאופנים? ולמה הזכיר ארבע כנפים ולא שש? ומהיכן לקח אכילת המגילה? — על כסא רם ונשא, לפי הפשט היה

אֶת־הַהֵיכָֽל׃ (ג) שְׂרָפִ֨ים עֹמְדִ֤ים מִמַּ֙עַל֙ ל֔וֹ שֵׁ֥שׁ כְּנָפַ֛יִם שֵׁ֥שׁ כְּנָפַ֖יִם לְאֶחָ֑ד בִּשְׁתַּ֣יִם ׀ יְכַסֶּ֣ה פָנָ֗יו

פֿיללטע דען טעמפעל. (3) שרפים שטאנדען אום איהן הערום, איין יעדער האטטע זעכס פֿליגעל; מיט צוויא דערזעלבען בעדעקטע ער זיך דאז אנטליטץ, מיט צווייען דיא פֿיסע אונד מיט

רש"י

כתר כהונה: (ב) שרפים עומדים ממעל. בשמים: לו. לשמשו כן ת"י שמשין קדישין ברום' קדמוהי: בשתים יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו. ובתנחומא דאיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר

באור

הכסא רם ונשא (כפירוש רד"ק), והיושב עליו ידוע שהוא רם ממנו, אבל לפי הטעמים רם ונשא חוזר אל האל (והיה ראוי להטעים ואראה את אדני יושב), והוא תקון שתקנו חכמים, וכן יונתן תרגם חזית ית יקרא דה' שרי על כורסיה (כלומר על כסאו) רם ומתנטל בשמי מרומא, פירש רם ונשא על היות כבוד ה' בשמי מרום, לא על היותו על כסא רם: ושוליו מלאים את ההיכל. הנביא לא ראה את האל (לגודל הכבוד הנראה לשעה במראה נבואתו), כי היו פני האל לצד פנים, לא לצד חוץ. ושולי מעילו הפרושים מאחריו, היו מלאים את ההיכל, והנביא שהיה עומד בחוץ ראה שולי המעיל שהיו פרושים על הארץ. כדרך מלכי מזרח שנוהגים בבגדיהם לאחוריהם סרח עודף רחב מאד. והנה הנביא מזכיר שראה את האל בדמות מלך גדול, ושהוא אמנם לא היה מרואי פניו, רק ראה כבוד לבוש במה שראה שוליו מלאים את ההיכל, ואמר היכל כי נדמה לו כאלו הוא עומד במקדש ה' אשר בירושלם ונדמה לו הכסא בבית קדש הקדשים ושולי האל לרוב ארכם היו יוצאים מבית קדש הקדשי', וממלאי' את ההיכל, והנביא היה רוא' את עצמו מבחוץ בעזר': (ב) שרפים. צורות בעלות כנפים, מלשון שרף מעופף (ישעי' י"ד כ"ט), והנה אמונת מציאות המלאכים היתה בישראל בימי ישעי', וגם קודם לכן בימי יהושפט (מלכים א' כ"ב י"ט) וקודם לכלם הזכירם משה באמרו ואתה מרבבות קדש (דברים ל"ג ב'), ושקר ענה בעל קנאת האמת שכתב ברמז (עמוד ל"ח בהערה) שאמונת המלאכים עלת' עמהם מבבל, וכן ר' יששכר בער בלומענפעלד שכתב בהקדמת פירושו לאיוב (דף ו'): „וכל הציור הזה בסוד אלהים עם מלאכיו כענין מלכותא דארעא לא נודע מקודם, והביאוהו בחזי ישראל עמם בשובם מארץ אויביהם". ומה יאמר על מה שכתוב כאן, ועל מה שכתוב במלכים (א' כ"ב י"ט וכו') ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו ויאמר ה' מי יפתה את אחאב? הגם כל זה נכתב אחר גלות בבל? ואשר אני אחוה לו כי חילוק גדול צריך לחלק בין הציורי' הנבואיים, והאמונ' שהיהודים ההם הם עניינים נמצאים כן באמת, והנה המלאכים הם נמצאים באמת והם רבבות קדש שהזכיר משה, ואנחנו לא נדע עניינם, אמנם השרפים שראה' ישעי' והחיות שראה' יחזקאל, אמת הוא כי כן ראו הם במראה נבואתם. אך היות האל יושב על כסא מוקף שרפים, או שהכסא עומד על גבי ארבע חיות, או שהאל שואל את פי מלאכיו ואומר את מי אשלח. כל זה איננו ענין אמיתי. אבל מראה שהראה' ה' אל הנביא לפי צורך השעה'. והנה בזמן שהיו ישראל על אדמתם והיו הנביאי' מצויים ביניהם, היו בקיאים בענין המשלים, ולא היו מבינים הדברים כפשוטם, אמנם בגלות בבל, כשנתערבו בגוים, נשתבשו הדעות, ולא היה ההמון מבין ענין המשל, והיה מבין הדברים כמשמעם, כמו שחשבו ועדיין חושבים רבים מישראל שענין מרכבת יחזקאל הוא ענין אמיתי בעצמו. ומפני זה הוצרכו החכמים לומר כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה, כי בהיות סגלת ההמון כי המראו' ההן הן עניני' הנמצאי' כן בפועל, היה קשה אצלם היות שתי המראו' בלתי דומות זו לזו, ומפני זה הוצרכו החכמי' (ואחריהם המתרגם ובעל הטעמים) לתקן ענין יושב על כסא רם ונשא, כאלו רם ונשא חוזר אל האל ולא לכסא (עיין פירושי לפסוק הקודם), כי ההמון לא היה מבין כלל טבע המשל, והיה מבין כל דבר כמשמעו (עיין אוהב גר, כתי' ז', וי"ד וכ"ג ול'), וכן כאן שרפים עומדים ממעל לו שעניינו שהשרפים היו עומדי' אצל האל וסביבותיו, כמו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, להתיצב על ה' (איוב א' ו' וב' א') העומדי' על אדון כל הארץ (זכריה ד' י"ד), מהתיצב על אדון כל הארץ (שם ו' ה'), ובסוני כל השרים

וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ (ג) וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ (ד) וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃

צווייען פֿלאָג ער. (ג) אונד מיט לויטער שטיממע שפראַכען זיא איינשטימ־מיג: הייליג! הייליג! הייליג איזט דער העררצבאות! דיא גאנצע ערדע איזט פֿאָלל פֿאָן זיינער מאַיע־סטעט. (ד) אונד עס ערבעבטען דיא ארמע דער פֿפֿאָסטען פֿאָם געריישע יענעס רופֿעס, אונד דער

רש"י

לישראל עון העגל: ובשתים יעופף. ותרין משמש: (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא א"כ פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו'. ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ב"פ בתרגומו: (ד) וינועו אמות הסיפים. אילות סיפי הם מזוזות הפתח סנהדרין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל: מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים והוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה [זכריה י"ד] בו ביום עמד עוזי' להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש [במדבר ט"ז] והו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו: כסבורה דינו לבלעו כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגומר [שם] ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליע' וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בשנה הבא נא ידך בחיקך [שמות ד'] והוציא' מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרחה במצחו: והבית

באור

העומדים מעל המלך (ירמי' ל"ו כ"א), הוצרכו החכמים לתקן כאלו הכתו' השרפים העומדים ממעל (בשמים) הם לו (מוכנים לעבודתו). כן תרגם יונתן שמשין קדישין במרומא קדמוהי, וכן הפסיקו בעלי הטעמים בטעמיהם, כי הפסידו מלת ממעל ממלת לו. ולפי הפשט צריך להטעים שרפים עומדים ממעל לו: בשתים יכסה פניו ובשתים יכסח רגליו, פניו. כולל כל החלק העליון מהגוף, ורגליו החלק התחתון, והנה היו השרפים מכוסים בכנפיה' (וכמו שראה יחזקאל שתים מכסות את גויותיהנה), והכוונה כי משרתי האל עושים רצונו בכל אשר יצוום, בלי שיהיו נראים לבני אדם. יכסה ויעופף, לשון יחיד חוזר לאחד (של כנפים לאחד), וכל אחד היה מכסה פניו ורגליו של עצמו: (ג) וקרא זה אל זה, הרימו קולם יחד בשוה. כלשון תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהלים מ"ב ב') שענינו שהתהומות משמיעים קולם יחדו, ופירוש זה אל זה, זה כנגד זה, וכן תהום אל תהום, תהום כנגד תהום, ופירוש וקרא לשון הרמת קול ולא קריא'. והקדמונים פירשו לשון זרוז או נתינת רשות אחד לחברו, ואם כן ואמרו היה לו לומר, לא ואמר, אבל לפירושי הרי הוא כאלו כתוב וקרא זה אל זה ואמר זה אל זה, כלומר זה כנגד זה. והנה השרפים רבים היו, כי כתוב אחד מן השרפים, ולא יאמר כן על שנים לבד: קדוש קדוש, השלוש להפלגת הקדוש', על דרך עוה עוה אשימנה (יחזקאל כ"א ל"ב): מלא כל הארץ כבודו, כבודו הוא מלא כל הארץ, כל הארץ מלאה מכבודו, כמו וימלא כבוד ה' את כל הארץ (במדבר י"ד כ"א), אין מקום שלא יהיה כבודו ידוע ומפורסם שם. והנה ידוע כי המלאכים אם יקלסו את הבורא לא יזכירו את הארץ, כי מה תֵּחָשֵׁב הארץ הלזו נגד כל הבריא'? אלא ה' השמיע את אזן הנביא במראה' הנבואה מה שהיא יכולה לשמוע: (ד) אמות הספים, דברים שהיו בולטים חוץ למזוזות הבית, ואנחנו לא נדע צורתם ומה היו משמשין, ואולי לא היו אלא לנוי, ולהיותם בולטים היה הנענוע נראה בהם. ובעב' רבה לפרש יסודות האסקופות, מן אמתא דריחיא (ברכות י"ח). אבל אין הדבר ברור שיהיה המכון שם יסודות הריחים, ורש"י והערוך לא פירשו כן, ואם המלה נגזרת מן אֵם כמו שהוא אומר, היה לו לומר אִמות בחירק. וספים נראה לי שהם המזוזו', כי דוגמ' המלי' הזאת מצאנו בעמוס (ט' א') הך הכפתור וירעשו הספים, והם המזוזות, כמו שהכריח רד"ק בשרשים מפני שהזכיר כפתור אחד, וספים רבים: הקורא. אמר לשון יחיד, מפני שהיו קוראים

(ה) וָאֹמַר אֽוֹי־לִי כִֽי־נִדְמֵיתִי כִּֽי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ (ו) וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ (ז) וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ (ח) וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי

טעמפעל וואר מיט רויך אנגעפֿיללט. (ה) דא שפראך איך: וועהע מיר, דען איך בין פֿערלאָרען! דא איך איין מאן פֿאָן ענטווייהע־טען ליפפען אונטער איי־נעם פֿאָלקע פֿאָן ענט־ווייהעטען ליפפען לעבע, אונד מיט מיינען אויגען דען קאָניג, דען הערן צבאות געזעהען האבע.

(ו) עס פֿלאָג צו מיר אייגער דער שרפים, אין זיינער האנד איינען דורכגליהטען שטיין, דען ער מיט איינער צאנגע פֿאָם אלטאר גענאָממען האטטע. (ז) ער בעריהרטע מיט יענעם מיינען מונד אונד שפראך: זיה! דיס האט דיינע ליפפען בעריהרעט, יעדע דיינער זינדען איזט הימיט פֿאָן דיר גענאָממען, אונד יעדעס דיינער פֿערגעהען איזט פֿערזאהנט. (ח) איך הערטע אלסדאן דיא

רש"י

ימלא עשן. היה נמלא עשן: (ה) כי נדמיתי. הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו [שופטים י"ג]: נדמיתי. כמו כי נדמה כל עם כנען [צפני' א']: טמא שפתים. דמגעל בחובין: (ו) רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים [מלכים א' י"ט] כמו עוגת רשפים ואמר ב"ישעיהו ובאליהו בלד"י רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך [שם] אמר הקב"ה למלאך רצוץ פה שאמר דילטוריא על בני: במלקחים. בצבת: לקח מעל המזבח. שבעזרה: (ז) ויגע על פי וגו' וסר עונך. זה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא ילקחתה כי אם במלקחים והגיע על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו [יואל ב'] אלו כלאכים ועצומים מהם עושי דברו [שם] הם הנביאי'. ויונתן תירג' ובידו רצפה ובפומיה ממלל ולשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון: מעל המזבח. קבל הדיבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיא מכוון כנגד מעל המזבח שבהיכל: (ח) את מי אשלח. להוכיח את ישראל

באור

יחד פה אחד, כמו שאומרים החלוץ והמאסף על החלוצים והמאספים ההולכים ביחד. וכן האורב (יהושע ח' י"ט, ושופטים י"ב ע' וי"ג): והבית ימלא עשן, השרפים בשעה שאמרו קדוש קדוש הקטירו קטרת לכבוד האל על המזבח הנזכר למט' (פסוק ו') ומתוך כך הבית ימלא עשן. והכ' הקטרת היא החשובה מכל העבודות, ולכך תיוחס אל השרפים. ומה נכבד הציור הזה, שהשרפים בשעת עבודתם מקלסי' לפניו ואומרים קדוש קדוש וגו', (ה) ואמר. הקריאה והעשן גרמו לו שהבין פחיתותו וגדולת הכבוד היושב על הכסא, ואז ירא לנפשו פן ימות, כי אלהי' ראה. נדמתי, אבדתי ונגזרתי: כי איש טמא שפתים אנכי. בערך האל אשר הוא קדוש קדוש קדוש, ובערך מלאכיו אשר כלם קדושים וראויי' לומר לפניו השבח הזה, ואני טמא שפתים וגם בני עמי טמא שפתים וגו' והנה המלו' כאלה כי איש טמא שפתי' אָדָם ישעי' במראה הנבוא', וכיה

דבורו כאשר ישים האלהים בפיו והמכוון מאת האל בשומו הדבר הזה בפיו הוא כדי לתת מקו' להגעת הרצפה על שפתיו למען יתהפך לאיש טהור שפתים ויהיה ראוי לדבר אל העם בשם ה': כי את המלך, לא אמר שראו עיניו את ה', כי לא ראה פני כבודו, אבל ראה המלך. כלומר הכסא והשולים, והשרפים העומדים לפניו וקוראים שבחו, והנה ראה את ה' כמלך גדול ונורא, אף על פי שלא ראה פניו: (ו) רצפה, כן נקרא בערבי אבן מלובנת באש, ומשתמשי' בה לבשל המאכלים (רמ"ז ובע"ז): (ז) וסר עונך וגו', כל עון וכל חטאת שיש לך כבר סר ממך, כלומר תְּכֻפַּר ולא תֵּחָשֵׁב לך לחטאת, והנך כמלאך אלהים, והנה ידוע כי האש הוא משל על נקוי וטהרת כל דבר, וכל אשר יבא באש היו מעבירים באש לטהרו, וכל אשר לא יבא באש יעבירו במים: (ח) ואשמע, אחר שנעשה טהור כמלאך במעט הדבור. גם מלאו לבו

אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ (ט) וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ (י) הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ

שטיממע דעס העררן, דער שפראך: וועם זאָלל איך שיקקען? אונד ווער ווירד פֿיר אונס געהען? איך זאגטע: היער בין איך. שיקקע מיך. (ט) אונד ער שפראך: געהע היין אונד זאגע דיזעם פֿאָלקע: הערעט, אָהנע יעדאָך איינצוזעהען; זעהעט, אָהנע יעדאָך צו בעגרייפֿען. (י) איך ווערדע נעמליך מאכען, דאס דער פֿערשטאנד דיזעם פֿאָלקעס שטומפף, זיינע אָהרען שווערהאָריג, אונד זיינע אויגען בעדעקט זייען, אויף דאס עס ניכט קאָממע, דאס עס מיט זיינען אויגען זעהע, מיט זיינען אָהרען הערע אונד מיט זיינעם פֿערשטאנדע בעגרייפֿע, זאָ דאס עס זיך בעססערע אונד —

רש"י

שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע ליבנא כו' כדאיתא בפסיקתא: (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואת' אין אתם נותנין לב להבין ודאו ניסי' שעשיתי לכם ואינכם נותנין לב לדעת אותי: (י) השמן לב העם הזה. כמו והכבד את לבו [שמות ח'] ל' הלוך פעול לבם הולך הלוך והשמן אנגריי"שנט בלע"ז Engraissant, (אן פֿויים אונד פֿעטט צוגעהאענד): ואזניו. ל' ולבים הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחי' כענין שנאמר [לקמן מ"ד] כי טח מראות עיניהם הטוח מתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו.

באור

לענות אנכי שלחני: את מי אשלח, דרך משל. כמלך המדבר עם שריו ונועץ עמהם, והנביא כבר חשב עצמו כאחד מהם ולא ירא מַעֲנוֹת את המלך. כאלו גם אליו היה הדבור: מי ילך לנו, הוא פירוש את מי אשלח. כלומר מי אשלח שיהיה ראוי והגון ללכת בשליחותי, ואמר לנו בלשון רבים כי השליחות היתה מוטלת על השרפים משרתי המלך, והנה מי שילך ידבר בשם המלך, והוא הולך בשליחותו. אך הוא הולך גם כן במקום השרפים ויעשה השליחות שהיה להם לעשותה, אמנם אמר את מי אשלח בלשון יחיד, כי המלך לבדו הוא השולח. ומה נשגב הלמוד הרמוז בציור המראה הזאת, והוא כי האיש ההולך בשליחות האל להוכיח את העם על חטאתם צריך שיטהר עצמו תחלה עד שיהיה במדרגת מלאכי עליון: (ט) שמעו שמוע ואל תבינו, אין הוא לשון צווי, לא לשון הודעת העתיד, והנה הוא כאלו יאמר אני מצוה שכל זמן שתשמעו לא תבינו. וכל זמן שתראו לא תדעו, והטעם, כך נגזר עליכם שלא תתנו לב לדברי ה' ולנביאיו. ולא תביטו גם כן כשתראו בעיניכם הפורענות מתחלת לבא עליכם. והמכוון בכל זה לא שילך ויאמר להם כך, שאם כן לא היה מקום שיוכיחם עוד, אלא הוא משל, והכוונה, אם תרצה ללכת בשליחותי על מנת כן צריך אתה ללכת, על מנת שלא ישמעו אליך. ופירש המשל באמרו השמן לב העם הזה. והוא וכן הכבד והשע אינם צווי (כדע' רבים) רק מקור (כדברי רש"י), וחסר העתיד המתלוה אל המקור, והכוונה אני אשמין השמן לב העם הזה, ואכביד הכבד אזניו, ואשיע הָשַׁע עיניו, לפיכך אני אומר לך שתלך על מנת שלא ישמעו אליך: (י) השמן, כטעם טפש כחלב לבם (תהלים קי"ט ע'), שמנת עבית כשית (דברים ל"ב ט"ו) דרך משל כאלו הלב מכוסה בשומן עד שלא יכנסו בו ציורי הדברים. ובהפך מילת הלב היא הסרת העור האוטם והמכסה הלב ומונע ממנו ההשגה: השע, כטעם כי טח מראות עיניהם (ישעיה מ"ד י"ח), והמלה לשון ארמית, וטח את הבית (ויקרא י"ד מ"ג) מתורגם ויטוע: פן יראה בעיניו. באופן שלא יקרה שעל ידי שיראה וישמע ויבין ישוב מדרכו וירפא את עצמו מתחלואיו: ורפא לו, רפא נקשר עם למ"ד, כמו הרופא לשבורי לב, וכן רבים. והנה חלילה להבין הדברים האלה כמשמעם, שהאל גזר שלא ישובו בתשובה, אמנם אמתת הענין היא שהמעשים והמאורעות הזרים שסיבתן בלתי מובנת לנו, ייחסו בספרי הקדש

יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ (יא) וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ (יב) וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ (יג) וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

גענעזע. (יא) דא פֿער־זעטצטע איך: וויא לאנגע? אָ הערר! אונד ער ערווידערטע: ביז דיא שטעדטע פֿערהֶערעט זינד אָהנע איינוואָהנער, אונד הייזער אָהנע מענשען, אונד דער באָדען פֿער־וויסטעט, צור איינאָֿדע ווערדע. (יב) דער הערר ווירד בעווירקען, דאס דיא מענשען פֿאָן אייאנאנדער ענטפֿערנט זייען, אונד פֿילע געגענדען אים לאנדע פֿערלאססען בלייבען. (יג) אונד עס בלייבט נאָך דער צעהנטע טהייל (דער בעוואָהנער) אונד דאן ווירד דאז לאנד ווידער דער צערשטאָרונג פרייז געגעבען; יעדאָך ווירד עס דער טערעבינטע אונד דער אייכע גלייכען, דיא אין דען אבפֿאללענדען (אייכעלן) איהרע פֿאָרטדויער האבען; עבען זאָ ווירד דאזעלבסט איין הייליגעס געשלעכט ערשטעהען.

רש"י

נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שהם ידאים שמא ייטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם: (יא) עד מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר. ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה. ל' גלמוד מאין יושב: (יב) ורבה העזובה. שהארץ תעזוב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: (יג) ועוד בה עשיריה. גם אותה העשירית אשיב ידי עליה בצירוף אחר לצרוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון. אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שאין נותר בה זולתי המצבת אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת. ד"א מצבתה נטיעת' לכך איני מכלה אותם שאני נטעתים זרע קדש. ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלם כמו שאמור

באור

אל האל ית', כטעם ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה (דברים כ"ט ד'). וכמו שפירשתי ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז' ג'): (יא) עד אשר אם שאו, הפרענות הזאת הנגזרה עליהם, ועד שלא תבא עליהם (בימי אחז) לא ישובו ולא ישמעו לקולך. והנה הציור הזה של חרבן הערים ושממת האדמה יש בו מן ההפלגה כדרך מליצת השיר, והמכוון בו נפילת העם במלחמה עם מיתת עם רב, ונכבת עם רב שבי לפני צר. כמו שהיה בימי אחז: (יב) ורחק ה' את האדם, אין הכוונה כדעת המפרשים שיגלו למקום רחוק, כי לא אמר שירחיק היושבים מעל אדמתם, אבל אמר שירחיק את האדם, כלומ' שהמין האנושי יהיה רחוק זה מזה, שלא ימצאו בארץ יהודה שְׁנַיִם יחד, אך כל אדם יהי' בודד ורחוק מחברו, ופירש ואמר ורבה העזובה בקרב הארץ, רבים יהיו המקומות העזובים בארץ ההיא, והנה היושבים יהיו מפוזרים מפני מיעוטם: (יג) ועוד בה עשיריה, ישאר בארץ החל' העשירי מיושביה, והוא דרך גוזמה: ושבה והיתה לבער, ארץ ישראל תשוב להיות לבער, תשוב להיות קרובה לכליה (תלמידי חביבי החכם יח"ף ז"ל: כאלה וכאלון, אשר בעת שמשליכים מעליהם אבה, והוא הפרי, אלא שאינו נקרא פרי, כי אינו מאכל אדם, ונקרא שלכת כי אין בני אדם לוקטים אותו, אבל העץ משליכו מאליו: מצבת בם, יש להם נטיעה וקיום (תרגום ויטע ונצב) כי הפרי הנופל נזרע בארץ וצומח ממנו עץ אחר, כן זרע קדש שיקום בימי חזקיה אחרי תם המוטלים יהיה מצבתה, יהיה נטיעה חדשה בארץ, כטעם והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו: מצבתה, כנוי הנקבה כנגד הארץ, זרע קדש יהיה נטיעת ארץ ישראל, שישוב ויצמח בה כנטיעה חדשה:

(כאן מסיימין הספרדים)

ז (א) וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־
רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ

ז (א) צו דען צייטען דעס אחז, זאָהנעס דעס יותם, זאָהנעס דעס עוזיהו, קאֶניגעס פֿאָן יהודה, קאם רצין, קאֶניג פֿאָן ארם מיט פקח, זאָהן רמליהו׳ס, קאֶניג פֿאָן ישראל, אום געגען ירושלים קריג צו פֿיהרען; אללייןער קאָננטע קיינען אנגריף אויף דאסזעלבע מא-

רש״י

בעזרא [א׳ כ״ו] והיו שם אלה ואלון נטועים: (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו של הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה ווי [ס״א] הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני

באור

ז (א) ויהי בימי אחז, פקח מלך בשנת מות המלך עזיהו (שנת נ״ב למלכו) ומלך כ׳ שנים ויותם מלך ט״ז שנים. אם כן לא מלך פקח בימי אחז רק ד׳ שנים, אם כן הענין המסופר פה היה באחת מארבע השנים הראשונות למלכות אחז. והוא מה שכתוב במלכים ב׳ (ט״ז ה׳) אז עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה ויצורו על אחז ולא יכלו להלחם; אבל מה שכתוב בדברי הימים (ב׳ כ״ח) ויתנהו ה׳ אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה, ויהרג פקח בן רמליהו ביהוד׳ מאה ועשרים אלף ביום אחד, היה קודם לכן. ונראה כי עכשו נגשו מלך ארם ומלך ישראל למלחמ׳ על עיר ירושלם ולא יכלו להלחם עליה, כי ראו שלא יוכלו ללכדה כי עיר חזקה היא מאד, ותמהו בראותם אותה ונבהלו נחפזו, וחזרו לארצם. ונראה לי כי על המאורע הזה נוסד מזמור מ״ח גדול ה׳ ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו יפה נוף וגו׳ אלהים בארמנותיה וגו׳ כי הנה המלכים נועדו (מלך ארם ומלך ישראל) עברו יחדו (להלח׳ עליה) המה ראו כן (חוזק העיר) תמהו נבהלו נחפזו. רעדה אחזתם שם וג׳ (וחזרו לאחור מבוהלים ודחופים כאלו מלאך ה׳ דוחה אותם) ברוח קדים (אשר ברוב כחה) תשבר (אפילו אניות תרשיש (ולא האויבים בשובם אחור אמרו בלבם) כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה׳ צבאות וגו׳ דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך (גם אלה דברי האויבים, והטעם מה שראינו הדר׳ עיר ה׳ ותפארת גדולתה אשר נפל פחדה עלינו בבואנו להלחם עליה, אנחנו מדמים ומציירי׳ בלבנו כמה יהי׳ גדול חסד ה׳ אשר יתראה ליראיו ועבדיו בקרב היכלו, שישמע ה׳ את תפלתם אשר יתחננו אליו במקום הבוא) כשמך אלהים וגו׳ (הם דברי המשורר כי על ידי התשועה הזאת תתפרסם גדולת ה׳ בין כל העמים הרחוקים) ישמח הר ציון וגו׳ סבו ציון וגו׳ (המשורר מהתל באויבים ואומר להם מאחר שבאתם להלחם על ירושלם ולא יכלתם להלחם, סבו אותה וראו אותה מבחוץ כדי שתוכלו להגיד יפיה לאנשי ארצכם. באופן שישאר הדבר למזכרת אצלם עד דור אחרון, ואחר כן המשורר חותם ואומר) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וגו׳: ולא יכול להלחם עליה, לא חש ישעיה להגיד איך היה הדבר, כי הי׳ ידוע בימיו. והנ׳ המלות האלה (ולא יכול וגו׳) כוללות סוף הענין, ומה שכתוב אחר כן (ויוגד לבית דוד וכו׳ וכו׳) הכל היה קודם לכן, כלומר קודם שישובו האויבים אחור, ומלות ולא יכול וגו׳. הן כמו כלל שאחריו פרט, כמו וירא אליו ה׳ באלוני ממרא (בראשית י״ח א׳) עיין שם בנתה״ש, אלא שכאן השמיט הפרטים. וגעז׳ אומר שלא היה ישעי׳ הוא המסדר הספור הזה, והנ׳ גם הוא מודה כי סימן ח׳ ישעי׳ כתבו, והנה אם לא הוא כתב גם סימן זה. יהי׳ סימן ח׳ כזנב בלא ראש, וגם הוא מודה כי יש בסימן זה מדברי ישעי׳. אך נראה לי דבר ברור כי גם החלק הספורי מן הסימן הזה איננו אלא לשון הנביא הלא תראה ויוגד לבית דוד. נחה ארם. וינע לבבו כנוע עצי יער. הכל לשון מליצת השיר. לא ספור בעלמא. ולדעת געז׳ מה שכתב הפסוק הראשון העתיקו בלא תבונה מספר מלכים, בלי הבין כי מלות ולא יכול להלחם עלי׳ לא היה כאן מקומן כי אם בסוף הענין, ואני שואל: היתכן לאיש נעדר תבונה שיכתוב פסוק ויוגד לבית דוד וגו׳? ואם נודה שכתבו ישעיה נודה גם כן שלא התחיל ספורו ויוגד לבית דוד, אבל התחיל בהודע׳ הזמן,

וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ: (ב) וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ: (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה

נען. (ב) אונד אלס דיעס הויזע דוד'ס הינטערבראכט ווארדע, ארם האבע זיך אים רייכע אפרים געלאגערט, ווארדע עס בעוועגט, ניכט מינדער דאז פֿאָלק, וויא דיא ביימע איינעס וואלדעס פֿאָר דעם ווינדע בעוועגט ווערדען. (ג) אלסדאן שפראך דער הערר צו ישעיהו: געה דוא אונד דיין זאָהן שאר ישוב ענטגעגען דעם קאָניגע אחז נאך דעם ענדע דער וואססערלייטונג דעם אָבערען טייכעס, צור שטראססע נעמליך, דיא דאז וועשערפֿעלד נע-

רש״י

זכות אבותיו בב״ד: (ב) ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך. נחה ל׳ נקבה על שם שהמלכות נחה פוסי״ר בלע״ז Poser, (אויף עטוואס רוהען) ל׳ וינח בכל גבול מצרים [שמות י׳]: וינע לבבו. לפי שכבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמו ונצחו לו שנאמר ויתנהו ה׳ ביד מלך ארם וגו׳ [ד״ה ב׳ כ״ח] ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק״כ אלף איש שניהם בד״ה [שם]: כנוע עצי יער. קול אילני שדה נשמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בב״ר: (ג) ושאר ישוב בנך. שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבניך: אל קצה תעלת. שם תמצאהו: שדה כובס. שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לכבסם כך ת״י. ורבותינו דרשו נכנס אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי פירוש כפה עליו כלי מנוקב של כובסים שמולפין בו מים על הבגדים: תעלת. פוסי״ר בלע״ז Fosse, fossé, (דיא גרובע, דער גראבען), הברכה. כעין מקוה מים שעושין לדגים: העליונה. במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה הימנה

באור

ושם המלכים הבאים למלחמה. ואם כונה שכתב ישעיה והיה בימי אחז עלו למלחמ׳ עליה. כוד׳ גם כן שהוסיף ישעי׳ עצמו מלות ולא יכול להלחם עלי׳, מאחר שלא מצאנו לו בסוף הספור איך נפל הדבר: (ב) ויוגד לבית דוד. דרך מליצת השיר אמר בית דוד, כמו למטה שמעו נא בית דוד (ועיין למטה ח׳ ו׳): נחה ארם על אפרים, חיל ארם שוכן במלכות אפרים. וזה אות ששני המלכים נוסדו יחד על יהוד׳. נחה על, לשון ותנח התבה על הרי אררט (בראשית ח׳ ד׳), וטעם המליצ׳ הזאת כי מתחל׳ כששמע שמלך ארם יצא ממקומו לבא בארץ אפרים היה אחז שמח, אולי יצא להלחם בפקח שהי׳ אויבו, ועל ידי כן יחלש כחם של שניהם, אבל כששמע שארם נח ושקט בארץ אפרים אז הבין כי שלום ביניהם, ושיש בלבם לבא עליו שניהם יחדו: (ג) ושאר ישוב בנך. כן היה שם אחד מבני הנביא שאר ישוב, על שם הכתוב׳ שאר ישוב שאר יעקב אל אל גבור (ישעי׳ י׳ כ״א), וכן לבן אחר קרא בשם מהר שלל חש בז (שם ח׳ ג׳), והנ׳ אין ספק כי טעות סופר נפלה בטעמי הפסוק הזה, וצריך להגי׳ ושאר ישוב במרכא טפח׳.

ותלמידי מוהר״ר מרדכי מורטארה אומר כי נולד׳ הטעות מפני שלמט׳ (י׳ כ״ב) כתוב שאר ישוב בו, על דרך שהעידותי בדקדוקי שנשתבשו הטעמים במלות השמות לבד על עדי איוב (א׳ ח׳) מפני דוגמתם במקום אחר (ב׳ ג׳), וכן במלות אני שים טעם (עזר׳ ז׳ י״ג) מפני דוגמת׳ במקומות אחרים (שם ד׳ י״ט, ו׳ ח׳ וי״א, ודניאל ג׳ כ״ט). והטעם שצוהו להוליך עמו בנו. כי בראות העם אותו יזכרו שמו והנרמז בו, ובראותם עת צרה להם אולי יתעוררו קצתם לשוב אל ה׳: אל קצה תעלת הברכה העליונה. מצד דרומית מזרחית לירושלם, בתחתית הר ציון היה יוצא מעין הנקרא גיחון (מלכים א׳ א׳ ל״ג ודברי הימים ב׳ ל״ב י״ד) הנקרא גם כן שלוח, וממנו היו המים נמשכים לשתי ברכות (מקומות מקוה מים, ונקראות גם כן בערבי על שם שמבריכים שם הגמלים לשתות), האחת והיא הקרובה אל המעין נקראת הברכה העליונה (מלכים ב׳ י״ח י״ז וישעיה ל״ו ב׳), ואולי היא גם כן הנקראת הברכה הישנה (שם כ״ב י״א) וּבְרֵכַת הַשֶּׁלַח (נחמיה ג׳ ט״ו) וברכת המלך (שם ב׳ י״ד), ובדברי הימי׳ ליוסף הכהן (De bello

אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ (ד) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר
וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת
הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם
וּבֶן רְמַלְיָהוּ׃ (ה) יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה
אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ (ו) נַעֲלֶה בִיהוּדָה

נאננט ווירד. (ד) אונד זאגע איהם: זייא רוהיג אונד שטילל, פֿירכטע ניכט אונד פֿערצאגע ניכט פֿאָר דיזען צווייא שטומ- פפֿען רויכענדען פֿייער- ברענדען, נעמליך פֿאָר דעם ערהיטצטען צאָרנע דעם רצין, ארם'ס אונד דעם זאָהנעס רמליהו'ס. (ה) דען ארם, אפרים אונד דער זאָהן רמליהו'ס פֿיהרען נעגען דיך באָזעס אים זיננע אונד שפרעכען: (ו) וויר ווערדען אין יהודה איינדרינגען, עס

רש"י

בתחתיתו: (ד) השמר. שב בשלום. כיין על שמריו: זנבות האודים העשנים. יהיו בעיניך כזנבות אודי' שכבתה שלהבת שלהם: אודים. טיזו"ניש בלע"ז Tisonse, (פי' ער- ברענדע, אָהסבערענדע): (ו) ונקיצנה. נעוררה במלחמה: ונבקיענה אלינו. נשוה אותה עמנו כבקעה זו שהוא שוה וכן ת"י ונשוינה עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטי' במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב אלינו כן ת"י ויש לפרש טוב של אשר לא טוב בעיני המקום

באור

(Judaico Lib. 5. Cap. 4. ברכת שלמה, והשנית נקראת הברכה התחתונה (ישעיה כ"ב ט').

והנה מסלת שדה כובס היה מקום פנוי ומרוחק מחוץ לעיר, כי שם עמד רבשקה עם חילו (ישעי' ל"ו ב'), ולדעתי בחר ה' במקום ההוא מפני שהיה אפשר למצוא שם המלך, וגם היה מקום אסיפת עם, ורצה ה' שידבר הנביא באזני המלך ובאזני העם יחדו: (ד) השמר, מלרע, ואיננו לשון שמירה אלא לשון ישיב' על השמרים, כטעם שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מ"ח י"א), והיא מליצה על הישיבה לבטח: והשקט, הוא פירוש למה שנרמז במלת השמר, כדרך ישעיה לומר הדברים תחלה דרך משל, ולפרש אותם אחר כן: זנבות האודים העשנים, המשיל המלכים לאודים שכבר נשרפו ולא נשאר מהם אלא הזנב שהוא מְעַשֵּׁן בעשנו את אנשי הבית זמן מועט עד שיכלה: בחרי אף, הוא פירוש של זנבות האודי', והבי"ת בהוראת הסבה, אל תירא בעבור חרי אף של רצין וגו'. ודוגמתו ופן ירך לבבכ' ותיראו בשמוע' הנשמעת בארץ (ירמיה נ"א מ"ו), ואין לפרש בחרי אף חוזר למלת העשנים (כדעת Steudel) כלומר זנבות האודים האלה העשנים בחרי אף, כי אמנם יאמר על החי שיעשן ויחרה אפו, אך לא יתכן לומר על האוד שהוא עשן בחרון אף. ומה שהזכיר רצין וגם שם עמו ארם, והזכיר בן רמליהו ולא הזכיר שם עמו ישראל. נראה לי כי כן באמת אלה הנזכרים כאן היו קרובים לכליון, ולא כן ישראל. כי הנה בא תגלת פלאסר והמית את רצין והגלה את ארם, ובא הושע והמית את פקח, אבל מלכות ישראל נמשכה עוד כעשרים שנה. ומה שהזכיר פקח בשם אביו ולא בשמו. אומר ראב"ע שהוא דרך בזיון מפני שלא היה אביו איש מצויין, וכמו שהיה שאול קורא דוד בשם בן ישי: (ה) יען כי יעץ עליך ארם רעה. לא רצה להפריד הרבה מלת רעה ממלת יען, לכך סמכה לארם. והיה לו לומר יען כי יעץ עליך ארם ואפרים ובן רמליהו רעה, או יען כי יעץ עליך ארם רעה ואפרים ובן רמליהו יעצו עליך רעה. והנה מאחר שבפסוק הקודם הזכיר בארם שם המלך ושם האומה, ובישראל לא הזכיר רק שם המלך, בחר להחליף המליצה בפעם השנית, והזכיר בארם שם האומה לבדה ובישראל שם האומה ושם המלך: (ו) ונקיצנה, נגרום לה שתקוץ, לשון ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר כ"ב ג'), אשר אתה קץ מפני שני מלכיה (למטה ט"ז): ונבקיענה אלינו, נבריח אותה לפתוח דלתותי' אלינו על ידי הרעב, כמו ויחזק הרעב בעיר ותבקע העיר (מלכים ב' כ"ה ג' וד'), ולא תהיה להבקע (יחזקאל ל' ט"ז): את בן טבאל, יש אומרים שהוא שם ארמי ועיקרו טברמון (כי רמון היה מאלהי ארם), ומצאנו שם זה לאביו של בן הדד (מלכים א' ט"ו י"ח), ואולי יש לומר כי אחד מחשובי ארם שהיה שמו טברמון בא בקהל' אפרים ונשא ישראלי' והסב את שמו בהתגיירו

ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן־טבאל: ט (ה) כי־ילד ילד־לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על־שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי־עד שר־שלום: (ו) למרבה

* מ"ם סתומה כ'

בעלאגערן, וויר וואללען עס צווינגען אונס דיא טהארע צו אפפנען אונד איינען קאניג דאזעלבסט ערנענגען, דען זאהן דעס טבאל. (ה) אונז איזט איין קינד געבארען װאָר־דען, איין זאהן איזט אונס גגעבען, דעססען שולטערן דיא הערשאפט טראגען ווערדען; ער ווירד הייסען: וואונ־דערבארער ראטהגעבער, מעכטיגער העלד, אונפערגענגליכער פאטער, פירסט דער גליק־זעליגקייט. (ו) (דיס ווירד דער נאמע דעססען זיין) דעססען הערשאפט גראס, אונד דעססען

רש"י

ובגימטריא של אותיות אלב"ם טבאל הוא רמלא ע"ד ב"ם א"ל בן טבאל בן רמלא: ט (ה) כי ילד יולד לנו. אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה. ותהי משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: (ו) למרבה המשרה. למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו משרה ל' שררה לתשוב' החולקי' אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו ויקרא שם בית לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה: ולשלום. הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה ל' הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו: על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט ובצדקה שעשה יחזקיה. ולשלום וי"ו זה תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלותו אין קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם.

באור

טָבְאַל. וגבנ' אומר כי הפתח בטל"ף בעבור ההפסק, כי מלאכו טבאל בצרי (עזרא ד' ז'). והנה לא מלאכו חלוף זה בשמות, כי לא ישתנה ישראל בהפסק, והנכון שהביא (או החכמים מתקני הקריאה) שהם שמו דרך לעג, והמיר אֵל בַּאַל, לומר שהוא טוב לכלום, או שהוא לא טוב. והנה שני המלכים נועצו לתת מלכות יהודה לאיש שהוא משתי האומות יחדו, שאביו ארמי ואמו ישראלית, ואולי היה קרוב לשתי המשפחות, של רצין ושל פקח, ותלמידי מוהר"ר מרדכי מודעאדה אומר כי אולי היה איש נכבד באנשי יהודה, והיו הקושרים על בית דוד (עיין למטה ח' ו') רוצים להמליכו תחת אחז, ועל זה יש להוסיף כי אולי בן טבאל יצא מארץ יהוד' והלך לו אצל רצין ופקח (כמו שאירע לירבעם שבקש שלמה להמיתו והוא ברח מצרימה, ואחר כן חזר ולקח חצי המלוכה מיד רחבעם), והם נועצו לתמוך ידו להמליכו על יהודה, למען יתן להם מס וכיוצא בזה: ט (ה) כי ילד ילד לנו, הוא חזקיה (רש"י ראב"ע רד"ק בן יצחק ובגב'): ויקרא שמו, הטעם כך יהיה, ועל שם מה שיהיה יצדק לקרוא לו כך, על דרך יקרא לך עיר הצדק (א' כ"ו): פלא יועץ, יועץ עצות נפלאות בחכמה עמוקה, ובדפוס ברישא שנת רכ"ד פלא בטעם רביע, ולפי זה פלא ויועץ הם שני ענינים, ובתנ"ך כ"י על קלף שבידי מלת פלא במהפך: אל גבור, כמו אל גוים (יחזקאל ל"א י"א), אֵלֵי גבורים (שם ל"ב כ"א): אבי עד, אב לעד, אב לעולם. וידוע כי עולם נאמר דרך הפלגה על כל זמן ארוך, וכן כסאך אלהים עולם ועד (תהלים מ"ה ז'), והטעם כי כל עוד יהיה בחיים תכון מלכותו בל תמוט: שר שלום, ענין הצלחה, כמו וישם לך שלום, כולל כל הטובות, ושר שלום, שר מצליח. ולדעת בעלי הטעמים פלא יועץ אל גבור הם תארי האל. ולדעת יונתן גם אביעד תאר האל: (ו) למרבה המשרה, תוספת ביאור, וכמו שפירש רש"י: שם זה יקרא לאותו הבן שיהיה מרבה המשרה. מרבה המשרה, מי שממשלתו רבה, כלשון מרבה רגלים (ויקרא י"א מ"ב): ולשלום אין קץ, ואשר אין קץ לשלום בימיו: מעתה ועד עולם, חוזר למעל' (כפירו' רש"י) ובה"ע הפריד המלות האלה ושברן למטה, מפני שלא נתקיימה ההצלחה ההיא עד עולם.

הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־
מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט
וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת
תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

וואָהלפאהרט גרענצענלאָז ווירד זיין, אויף דור'ס טראָהנע אונד אין דעססען רייכע, דאס ער בעפעסטיגען ווירד אונד קרעפטיגען פיר אללע צייטען מיט גערעכטיגקייט אונד וואָהלוואָללען. דיס ווירד בעווירקען דיא גונסט דעס העררן צבאות.

הפטרת משפטים

(בירמיה סימן ל"ד פ' ח' עד סוף הסי' ומסיימין עם שני הפסוקים כ"ה כ"ו מסי' ל"ג:)

(ח) הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה
אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַםִ לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ (ט) לְשַׁלַּח
אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי
וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי
אָחִיהוּ אִישׁ׃ (י) וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם
אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ
אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד

(ח) דאז וואָרט, דאז דעם ירמיהו פאָם העררן וואַרד, נאכדעם דער קאָניג צדקיהו דעם געזאממטען פאָלקע פאָן ירושלים דאז געזעטץ ערטהיילעט האטטע, אונטער זיך דיא פרייהייט צו פערקינדען, (ט) דאס יעדערמאן זיינען עברעאישען סקלאפען אונד יעדער זיינע עברעאישע סקלאפין פרייא אויסשיקקע, דאס ניאמאנד מעהר זיינען יהודישען ברודער אלס סקלאפען בעהאנדלע.

(י) אונד אללע פירסטען אונד דאז גאנצע פאָלק געהאָרכט האטטען, דיא זיך פייערליך פערפפליכטעט האטטען, יעדער זיינען סקלאפען אונד זיינע סקלאפין פרייא אויסצושיקקען, אום זיא ניכט מעהר דינען צו לאססען, אונד זיא געהאָרכטען אונד ווירקליך

רש"י

עולמו של חזקיהו ולשלום כל ימיו וכן מצינו שאמר' חנה על שמואל וישב שם עד עול': קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אתה ראוי לכך ואף זכות אבות תמה. תוספתא. ואמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשו' חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב:

(ח) אחרי כרות המלך. בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל

באור

אמנם אין צורך לצאת ממשמעות הכתוב, כי כוונת הנביא לומר שחזקיה ישיב מלכות יהודה על כנה, במשפט ובצדקה שיעשה, באופן שתוכל להתקיים לעולם, וכל זה אמנם לא יועיל אם לא ילכו בניו בדרכיו וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ולפיכך הגלות מיוחסת לחטאת מנשה (מלכים ב' כ"ד ג'), וכי הוא אשר קלקל כל הטוב המזומן על יהוד' בזכות חזקיה, וזה הוא שאמרו רז"ל (סנהדרין צ"ד) בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח:

(ח) אחרי כרות וגו', אמרו בסדר עולם שהי' זה בשנת שבע לצדקיהו, והביאו סמך מיחזקאל כ' א'. ואין משם ראיה כלל, והנכון כדעת ר' יצחק ודאב' שהיתה גם הנבוא' הזאת בשנה העשירית. כרות וגו', ברית את כל העם וגו' לקרוא להם דרור, רד"ק ודאב' פירשו להם חופש לעבדים שעדיין לא נמכרו, ונראה לי כי מלילת כרת ברית את־עניכה כאן כמו הביא בברית, כמו למטה: (ט) לשלח איש את עבדו, שכבר שעבדו אותם כמה שנים יותר על שש, ואמר Venema

וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ (יא) וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ
אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ
חָפְשִׁים וַיִּכְבְּשׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ (יב) וַיְהִי
דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃
(יג) כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי
בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ (יד) מִקֵּץ שֶׁבַע
שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר
יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי
מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ
אֶת־אָזְנָם׃ (טו) וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־
הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ
בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃
(טז) וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־
עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים
לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים

ויכבישום כתיב.

ענטלאססען האטטע. (יא) דארויף אבער איהרע סקלאפען אונד איהרע סקלאפינעןווידער צוריקגענאממען האטטען, דיא זיא פרייא אויסגעשיקט האטטען, אונד זיא ווידער צו איהרען סקלאפען אונד סקלאפינען מאכטען. (יב) דאז וואָרט דעם העררן וואָרד אַלזאָ דעם ירמיהו פאָם העררן וויא פאָלגט: (יג) זאָ שפריכט דער העור, דער גאָטט ישראל'ס: איך האבע דאז געזעטץ אייערן פאָרפאָהרען ערטהיילעט, אלס איך זיא אויס דעם לאנדע מצרים, וואָ זיא סקלאפען ווארען, הערויספיהרטע, וויא פאָלגט. (יד) נאך פערלויף פאָן זיבען יאהרען זאָלל יעדער פאָן אייך זיינען עברעאישען ברודער, דער זיך דיר פערקויפט אונד ביי דיר זעכס יאהרע געדינט העטטע, ווידער פרייא אויסציהען לאססען: אבער אייערע פאָרפאָהרען געהארכטען מיר ניכט, אונד גאבען מיר קיין געהאָר. (טו) איהר אבער האטטעט אייך נון געבעססערט, אונד טהאטעט, וואס וואָהלגעפעלליג אין מיינען אויגען איזט, אינדעם איהר אייננאנדער פרייהייט פערקינדיגטעט. אונד נאהמעט איבער אייך איינע פייערליכע פערפפליכטונג פאָר מיר, אים טעמפעל דער מיינעם נאמען געווייהט איזט. (טז) הירויף האבעט איהר מיינען נאמען ענטווייהעט, אונד יעדער נאהם זיינען סקלאפען אונד זיינע סקלאפין ווידער צוריק, דיא איהר פרייא געלאססען האטטעט, אונד איהר מאכ־

רש"י

בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על המצות על שהחזירו את העבדים: (יז) הנני

באור

כי עשו זה כדרך שהיו עושים היוונים והרומיים בשעת הדחק מפחד אויב, היו משחררי׳ העבדי׳, כדי שילחמו בעדם בלב שלם, וכשראו שהלכו להם הכשדים (כאמור בסוף הסימן) חזרו וכבשום לעבדים. והכונה כי לא לכך עשו, אלא לשוב אל ה׳, וכמו שאמר ירמיה למטה בפסוק ט״ו: (יג) אנכי כרתי את ברית אבותיכם, ולקרוא להם דרור עניינו שיקראו דרור זה לזה: (טו) ותכרתו ברית לפני, המלך כרת הברית לפני ה׳. ועבר בין בתרי העגל, ואחריו עברו במצותו השרים והכהנים וכל עם הארץ (למטה י״ט), והנה היתה הברי׳ לוי׳ מאתו לכל ישראל. כי כלם במצותו עברו בין הבתרים, על כן יתכן לומר כי הוא הביאם בברית, אמנם אחר שגם העם עברו, יתכן לומר שהם כרתו הברית ברצונם. והנה מן הפרשה הזאת נראה בבירו׳ שאין כל ברית כוללת התחייבות כפולה מזה לזה וזה לזה, אלא כל המחייב עצמו או את אחרים בדבר מה, יקרא כורת ברית: (טז) ותשובו, ואחר כן, כמו ושבת וכסית את צאתך (דברים

וְלִשְׁפָחוֹת׃ (יז) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־
שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ
לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־
הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם
לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ (יח) וְנָתַתִּי אֶת־
הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ
אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר
כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו׃ (יט) שָׂרֵי יְהוּדָה
וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ
הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ (כ) וְנָתַתִּי אוֹתָם
בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם
לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃

לזועה כ'.

תרגום אשכנזי רגר

טעט זיא ווידער צו איי־
ערן סקלאפֿען אונד סקלא־
פֿינען. (יז) דעסהאלב, זאָ
שפריכט דער הערר: איהר האבעט מיר ניכט געהאָרכעט יעדער זיינעם ברודער אונד זיינעם נעכסטען דיא פֿרייהייט צו פֿערקינדען; איך וויל נון פֿרייהייט איבער אייך אויסרופֿען, שפריכט דער הערר, פֿיר דאז שווערט, פֿיר דיא פעסט אונד פֿיר דיא הונגערסנאָטה, אונד ווערדע אייך צום געגענשטאנדע דעס שרעקקענס מאכען פֿיר אללע רייכע דער ערדע. (יח) אונד איך געבע יענע מענגער, וועלכע דיא פֿערפֿליכטונג, דיא זיא פֿאָר מיר איבערנאָממען האטטען איבערטראטען, דיא אללע פונקטע דער פֿערפֿליכטונג ניכט ערפֿיללטען, דיא זיא פֿאָר מיר איבערנאָממען האטטען. אלס זיא נעמליך דאז קאַלב אין צוויא טהיילע צערלעגטען, אונד צווישען דען שטיקקען הינדורכגינגען. (יט) דיא פֿירסטען יהודה'ס אונד דיא פֿירסטען ירשלים'ס, דיא גראָסען, דיא פֿירסטען אונד אללעם פֿאָלק דעס לאנדעס; יענע, דיא צווישען דען שטיקקען דעס קאלבעס דורכגעגאנגען

רש"י

קרא לכם דרור. מאתי שאיני אחד לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: (יח) העגל אשר כרתו לשנים. כשחזרו וכבשו' כרתו כולם ברית לתרוד במקום וכרתו עגל לשנים ועברו

באור

כ"ב י"ד): (יח) העגל אשר כרתו וגו'. כן היה דרכם לעבור בין הבתרים בכריתת ברית, כנראה מאברהם. ומזה מליצת כרת ברית, גם מלת ברית כמו הפוך בתר, לדעת תלמידי כמ"ד שמואל חיים זלמן. והנה אין להכחיש כי תחלת כריתת ברית אפשר שהיה כשהיו שנים מתחייבים זה לזה וזה לזה. ולפי זה אפשר כדעת בעל ספר העקרים (מאמר ד' פרק מ"ה) שהיו כורתים בעל חיים לשנים ועוברים בין הבתרים, לאות כי כמו ששני הבתרים ההם היו גוף אחד בבעל חיים ההוא בהיותו חי, והיה כל אחד מהם מרגיש בצער חברו, עד שכאשר היה מגיע חולי או נזק בחלק האחד היה חברו מרגיש בחולי או הנזק ההוא, ולא הפריד בין שני אלו החלקים רק המות, כן שני האנשים כורתי הברית יהיו כגוף אחד וכו', או כדברי המבאר בנתה"ש (בראשית ט"ו י') שהעברה בין הגזרים מורה על איחוד הכוונה והרצון בכורתי הברית, וכמו שאין החצי האחד שלם בלתי לצרף עם החצי שכנגדו, כן אין רצון אחד מהם שלם בלי רצון חברו, וזה מורה על ההסכמה שביניהם וכו'. ורמ"ז בבראשית כתב שהיו עוברים בין הגזרים, להורות שמי שיעבור על דברי הברית יכרת ויאבד כבעל חיים ההוא אשר כרתו לשנים (וכן דעת רש"י כאן), וכתב כי גם היונים הקדמונים היו אומרים בלשונם juramenta secara, מפני שהיו מקיימים השבועה על ידי זבחים שהיו מבתרים לבתרים, עיין האמערוס Ilias 2. 124. ולדעת בוסעליוס לשון כריתה הוא כאן כענין לאמיתות (כי הלטינית קורא לדברי') decretum peremtorium, precisum להורות גזרה מוחלטת וקיימת. וכמו שאומרים ברומי: וכן אומרים כרת עצה (למעלה ו' ו') שהוא מפרש לשון עצה, לא לשון עץ. ובזה אין דעתי מסכמת עמו. אמנם אחרי דבריו יש להתבונן כי באמת גם בלשון הקדש וגם ברומי מלאנו

הפטרת משפטים

(כא) וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ (כב) הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָֹה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ (ק' ל"ג פ' כה) כֹּה אָמַר יְהוָֹה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ (כו) גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי

יעקוב מלא ו'.

תרגום אשכנזי

זינד. (כ) איך געבע זיא (זאגע איך) אין דיא האנד איהרער פֿיינדע, אונד אין דיא האנד דערער, דיא זיך איהרער פערזאָנען צו בעמעכטיגען זוכען, אונד איהר אס ווירד דען פֿאָגעלן דער לופֿט אונד דען טהירען דער ערדע צור שפייזע דיענען. (כא) אונד צדקיהו, קאָ־ניג פֿאָן יהודה אונד זיינע פֿירסטען ווערדע איך אין דיא האנד איהרער פֿיינדע געבען, אונד אין דיא האנד דערער, דיא זיך איהרער פערזאָנען צו בעמעכטיגען זוכען, נעמליך אין דיא האנד דעם העערעס, דעם קאָניגס פֿאָן בבל, דאז פֿאָן אייך וועגגעצאָגען איזט. (כב) זיהע, איך וויל בעפֿעהלע ערטהיילען, שפריכט דער הערר, אונד ווערדע זיא אין דיזע שטאדט ווידער צוריקקעהרען לאססען, אונד זיא ווערדען זיא בעקעמפֿפֿען, זיא עראָבערן אונד אין פֿייער אויפֿגעהען לאססען, אונד דיא שטעדטע יהודה'ס ווערדע איך צו איינאָדען מאכען אויס מאנגעל אן בעוואָהנערן. (כה) זאָ שפריכט דער הערר: ווען מיין פֿערשפרעכען, דאז איך דעם טאגע אונד דער נאכט געמאכט, ניכט מעהר בעשטע־הען ווירד, ווען איך דיא געזעטצע דעם הימעלס אונד דער ערדע ניכט מעהר אויפֿרעכט ער־האלטען ווערדע; (כו) אלסדאן ווערדע איך אויך דיא נאכקאָממענשאַפֿט יעקב אונד מיינעם דינערס

רש"י

בין בתריו לאמור בו והיא היתה ברית חזקה ומודה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה: (כא) העולים מעליכם. מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה [ל"ז]: (כב) הנני מצוה. ושב חיל פרעה לארצו והכשדים ישובו עליכם: (כה) אם לא בריתי וגו'. אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא שמתי' גם זרע יעקב וגו'. ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה ומילה ללמוד מכאן בשבילם נבראו שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות:

באור

לשונות של כריתה נופלים על החלטת הרצון והמשפט. הלא תראה ותגזר אמר (איוב כ"ב כ"ח, נֶחְתַּךְ על עמך (דניאל ט' כ"ד). וכן בלטינית ובאלמנית פסק, וברומי decidere ואולי להיות כריתת בעל חיים גורם מיתתו בלא תקנה (פסיק רישיה ולא ימות), קראו להחלטת כל ענין באופן בלתי משתנה, בלשונות המורים כריתה. ותלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינסטער אומר כי פסק דין נקרא בלשון כריתה על שם שבתחלה ההן והלאו, האמת והשקר, מעורבים יחד בויכוח בעלי הדין, והדיין כורת בין זה לזה, ומבדיל האמת מן השקר — העגל אשר כרתו לשנים וגו' הוא פירוש הבדי' אשר כרתו לפני, שרי יהודה וגו' הוא פירוש האנשי' העוברי' את בריתי (תלמידי מוהר"ר שלמה חפן): (כא) העולים מעליכם. נראה שזה הוא שכתוב' למטה (ל"ז ה') וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם וַיֵּעָלוּ מעל ירושלים (רש"י רד"ק דון יצחק ורלב"ג): (כה) אם לא בריתי. אם לא תקום בריתי, אם תתבטל: לא שמתי. אם לא אקיים בקביעות. ואולי מלת לא היא כאן שם דבר, על דרך כלא חשיבין (דניאל ד' ל"ב), הויית' לא, (איוב ו' כ"א), וישם לאל מלתי, (שם כ"ד כ"ה). אם בריתי יומם ולילה תהפך ללא. ואם חקות שמים וארץ אשים ללא: (כו) גם זרע יעקב ודוד, הזכיר יעקב כנגד ואת עמי ינאצון מהיות עוד גוי. והזכיר זרע דוד כנגד שתי המשפחות כהונה ומלכות, והשמיע משפחת כהונה, כדי לסיים בעקר שהוא המלכות. ור' יונה המדקדק

אֶמְאָס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

הפטרת תרומה

(במלכים א' סימן ה' פסוק כ"ו עד סי' ו' פ' י"ד:)

(כו) וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־
לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ
בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ (כז) וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס
מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃
(כח) וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ
חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ

אשוב כתיב.

דוד פֿערווערפֿען, אום ניכט פֿאָן דער נאכקאָממענשאפֿט דיזעס לעטצטערן פֿירסטען פֿיר דיא קינדער אברהם'ס, ישחק'ס אונד יעקב'ס צו נעהמען. יא! איך ווערדע איהרען פֿאָריגען צושטאנד ווידער הערשטעללען, אונד מיך איהנען ליבעפֿאָלל בעווייזען.

(כו) דער עוויגע גאב שלמה ווייזהייט, זאָוויא ער איהם פֿערהייסען. אונד עס וואר פֿרידע צווישען חירם אונד שלמה, אונד זיא שלאָססען איינען בונד מיט איינאנדער. (כז) אונד דער קאָניג האָב אויס גאנץ ישראל פֿראָהן אויס, דיזער פֿראָהן וואר, (בעשטאנד אין דער אויסהעבונג פֿאָן) דרייסיג טויזענד מאן. (כח) אונד ער זאנדטע זיא אויף דען לבנון, צעהן טויזענד איינען מאָנאט לאנג, וועכזעלסווייזע; איינען מאָנאט לאנג ווארען זיא אויף דעם לבנון, אונד צווייא מאָנאטע צו הויזע. אונד ארונירם וואר איבער

רש"י

(כז) ויהי המס. עולה לשכר של שלשים אלף איש: (כח) חליפות. כמו שמסיים ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפים עשרת האלפים השניים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסליו יוצאים עשרת

באור

אמר כי יעקב טעות וצריך לומר אהרן, וזה מפני שלא הבין מקרא שלמעלה (כ"ד), והנני מוכרח להעתיק כאן פירושי על הפסוק ההוא: העם הזה, היהודים עצמם היו אומרים כן: שתי המשפחות, בית אהרן ובית דוד (רש"י רד"ק ודון יצחק): ואת עמי ינאצון, בדבריה', שאומרים שמאסתים (דון יצחק). והנה שרש נאץ בבנין הקל ענינו הרחקה ומיאום. כמו ותוכחת נאץ לבי, וכאן הכוונה: האנשים האלה מישראל אומרים כי ה' מאס בבית דוד ובית אהרן, ואומרים ג"כ כי עם ה' מרוחק ונמאס מהיות עוד גוי לפני המלך ולפני הכהני', כללו של דבר אומרים כי ה' מאס בעם ובמנהיגיו, וכנגד זה אמר למטה זרע יעקב ודוד עבדי. ינאצון, בדבור, כמו וטהרו הכהן, וטמאו הכהן. ואל תתמה שאמר העם הזה, ואמר עמי, והכוונה תמיד על ישראל. כי באמת האומרים כי ה' מאס בעמו לא היו ראויים להקרא עם ה', אע"פ שהם מזרע ישראל:

(כו) וה' נתן חכמה וכו'. מה שצריך לבנות בית ה' ולהכנת הכלים במקדש, וי"מ החכמה האמורה פה היא חכמת הנהגת המדינה (סטאטסקונדע), ולכן סמך לו ויהי שלום וכו': (כז) ויעל וכו', פעל העלה עם מ"ס הוראתו סלוק והוא קל עומד. ופה ענינו גבית המס, וי"ת ואסקו מסין. והמס היה שנתנו אנשים לעשות רפסודות וללכת הלבנון לכרות עצים עם עבדי חירם וכן מתורגם אנגבזית. וגם זה דעת רד"ק ורלב"ג ורש"י שאמר שהיה מעלה שכר של שלשים אלף איש, ג"כ כוונתו לאותם שלקח לעבודת כריתת העצים וע"ז אמר אל נכון וישלחם לבנונה וכו' חדש יהיה בלבנון, ובזה סרה תמיהת הרד"ק על רש"י: (כח) בחדש, כל חדש לא עבדו רק עשרת אלפים: חליפות, בחלוף מקום תחנותן כמו שמפרש הכתו' והולך, ומלת חליפות הוא תאר הפעל וישלחם. ות"י משתלחן: בביתו. נחסר מלת

הפטרת תרומה

וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ (כט) וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים
אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃
(ל) לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־
הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים
בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ (לא) וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ
אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי

קמץ בטפחא.

תרגום אשכנזי

דיא פֿראַהן. (כט) אונד שלמה האטטע זיבענציג טויזענד לאסטטרעגער אונד אכטציג טויזענד הויער (אין האָלץ אונד שטיינען) אויף דעם געבירגע. (ל) אהנע דיא אָבערסטען דער פֿאָרגעזעטצטען פֿאָן שלמה, דיא איבער דיא ארבייט (אויפֿזיכט האטטען), דרייא טויזענד אונד דרייא הונדערט, דיא דאז פֿאָלק אנטריבען, וועלכעס דיא ארבייט פֿערריכטעטע. (לא) אונד דער קאָניג געבאָט, דאס זיא גראָססע אונד שווערע שטיינע אויסברעכען צום גרונד

רש"י

אלפים השלישים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובעת יוצאין הראשונים וחוזרים ללבנון. וכן חוזרים חלילה נמצאו כל עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושני חדשים בביתם: על המס. נגבות: (כט) שבעים אלף נושא סבל. להביא האבנים מן ההר לעיר ושמוני' אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורים היו שנתגיירו מחמת גדולת שלמה ושולחנו וכן כתיב (ד"ה ב' ב' ט"ז) ויספר שלמה את כל הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף וגו': (ל) משרי הנצבים. נוגשים ונציבים על עושי המלאכה: שלשת אלפים ושלש מאות. ובדברי הימים [ב"ב ב' י"ז] הוא אומר ושש מאות אומר אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר. והג' מאות שנוספו בדברי הימים ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עוד שני כתובים בדבר זה ומכחישין זה את זה שנא' בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשים ובדברי הימים הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שבמקראו' האחרוני' ממונים על כולן. ולשלמה היו אלו הגרים להיות לנושא סבל ולחצב אבנים בהר ויהיו לו שאר עושי המלאכ' לעבדי המסכנו' בהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם. ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניינים שרי הארבעים והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים לצרף עם מאתים והחמשים שהיו ממונים על עושי עבדי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים. ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים בעצמם הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי עבדי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרודים בעם העושים במלאכה. הנוגשים את העם עושי המלאכה: (לא) ויסיעו. מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות. כבודות: אבני גזית. נפסלות ומסותתות. וא"ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פירוש כל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך מדרש בסוט':

באור

איש ות"י גבר בביתה. וי"מ בביתו של מלך הנזכר בפסוק הקודם: על המס, לגבות המס: (כט) סַבָּל, שם דבר במשקל שַׁבָּת ועניינו משא ועניינה על הכתף (מרד"ק): חצב. כולל חציבה באבן ועץ כמו על החֹצב (ישעיה י' ט"ו) ולהלן כתוב ויכינו העצים והאבנים (פסוק ל"ב): (ל) לבד, ת"י בר מרבני אסטרטיגיא דממנן על עבידתא וכן מתורג' אשכנזי'. ושיעורו המספר הזה היה לבד משרים הממונים על המלאכה שהיו שלשת אלפים וכו', ובד"הי נאמר שנושאי סבל והחוצבים בהר גרים היו וגם נאמר שהיו שרי הנצבים ג' אלפים ושש מאות, ופה מנה רק ג' אלפים ושלש מאות, ואמר הרד"ק שהשלש מאות הנשארים היו מנצחים על המנצחים כמו שוטרים ונוגשים וכמוהו פירש הרלב"ג: הרודים, הנוגשים על המלאכה כמו שכתו' בדברי הימים להעביד את העם: (לא) ויסעו, כתרגומו ועקרו: אבנים יקרות, כבדות (רש"י) וכתב הרד"ק כמו שמשתמשים בכבוד בענין כבדות ובענין כבוד כך משתמשים ביקר בשניהם כי ענינם שוה ע"כ. ותרגום כבד בל"א יקר. וכן כאן יקר לכונה זאת: אבני גזית, פסל וי"ו

גָזִית׃ (לב) וַֽיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם
וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃
ו (א) וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה
הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ
שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃
(ב) וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה
שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים
אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ (ג) וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת
עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר

דעם הויזעס, אונד גע־הויענע שטיינע. (לב) דיא בויאלייטע שלמה'ס אונד דיא בויאלייטע חירום'ס אונד דיא גבליטער בע־הויעטען זיא, אונד בע־רייטעטען האָלץ אונד שטיינע צו, דאז הויז צו בויען.
ו (א) עס וואר אים פיערהונדערט אונד אכטציגסטען יאהרע נאך דעם אויסצוג דער קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים, אים פיערטען יאהרע דער רע־גירונג שלמה'ס איבער ישראל, אים מאָנאטע זיו, דאז איזט דער צווייטע מאָנאט, דא בויעטע ער דעם עוויגען דאז הויז. (ב) אונד דאז הויז, וועלכעס דער קאָניג שלמה דעם עוויגען בויעטע, וואר זעכציג עללען זיינע לענגע, צוואנציג זיינע ברייטע אונד דרייסיג עללען זיינע האָהע. (ג) אונד דיא האללע פאָר דעם טעמפעל (דאז הייליגע, דער טהייל פאָר דעם אללערהייליגסטען) דעם הויזעס צוואנציג עללען וואר איהרע לענגע נאך

רש"י

(לב) ויפסלו. בהרים: והגבלים. אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנו' כמה שנאמר [ביחזקאל כ"ז ט'] בגול זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו. לשון הזמנה:
ו (א) בחדש זיו. הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן תירגם יונתן זיו כילניא: הוא החדש השני. למנין החדשים שהרי ניסן ר"ה לחדשים: למלך שלמה. מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר [בדברי הימים ב' ג' ב'] ויחל לבנות בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: (ב) ששים אמה. ההיכל והדביר יחד: (ג) והאולם על פני. לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רוחב הבית. אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון לדרום כל מדה היתרה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרויי' אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח

באור

השמוש כמו שמש ירח, ופירוש אבנים גדולות ליסד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעל', וכמו שנאמר בפרשה ז"ן. ומוסד אבנים גדולות ולמעלה אבנים יקרות במדו' גזית: (לב) והגבלים, עיר אחת במדינת צור ושמה גבל. יושבת על הר סמוך לים והיונים קוראים אותו ביבלוס והערביים דשעבלע. ויושביה היו בקיאים במלאכה זאת, וכן נאמר (ביחזקאל כ"ז ט') זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ו (א) זיו, הוא חדש אייר שהוא שני לחדשי' כי ניסן ראש לחדשי' ונקרא זיו כמו שפירשו רז"ל דאית בי זיוא לאילנא, פירש זהר הפרחים והנצנים וכן ת"י זיו נצניא (הרד"ק) ויהיה תרגומו בל"א (בליטהען=אחנאטה) והנה המלה זיו במקורה ארמית. ועקר ענינו זהר כמו וזיוה יתיר (דניאל ב') והושאל על הפנים כשמשתני' מחדות הלב וזיוהו שנין (שם ה' ו') ובלשון הסורי זיוא (גאחנן) ובלשון ערבי (סאוק): למלוך, מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר במקום אחר (ד"הי ב' ג' ב') (רש"י): ויבן, החל לבנות (רש"י ורד"ק): (ב) והבית, כולל ההיכל עם קודש הקדשי' (רלב"ג): ארכו, ממזרח למערב: (ג) והאולם, נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון התלמוד בית שער (פאָרהאָף): ארכו. מדת המרובה נקרא אורך עם שהוא מצפון לדרום: על פני רוחב. אורך האולם מול רוחב ההיכל עשרים מול עשרים: על פני הבית, לפני הבית נמשך כלפי המזרח. ובד"הי נזכר קומתו מאה ועשרים והיה האולם כפל גובה ההיכל וקודש הקדשים, והיה כעין מגדל גבוה:

באמה רחבו על־פני הבית: (ד) ויעש לבית חלוני שקפים אטמים: (ה) ויבן על־קיר הבית יציע סביב את־קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב: (ו) היציע התחתנה

קמץ בז"ק. יצוע כתיב. היצוע כתיב.

דער ברייטע דעם הויזעס, אונד צעהן איהרע ברייטע פארן אם הויזע, (ד) אונד ער מאכטע דעם הויזע דורכזיכטיג אונד געשלאָססענע פענסטער. (ה) אונד ער בויעטע אן דער מויער רינגסאום איינע גאללעריע, אן דען מויערן דעם הויזעס רינגסאום דעם דעם טעמפעלס אונד דעם דביר'ס (דעם אללערהייליגסטען), אונד מאכטע זייטענגענגע רינגסאום. (ו) דיא אונטער־

רש"י

למערב קרויה בו רוחב: על פני הבית. לפני ההיכל לצד מזרח לצד חוץ: (ד) שקופים אטומים. רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ וסתומים מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות אחרות העשויות למאור להרחבות שאינו צריך לאורה: (ה) יציע. אפנטי"ץ בלע"ז Apentiz: apentis, (דאז טירדאך אן איינער מויער) ושלשה שמות יש לה יציע. תא. צלע. כך מפורש בבבא בתרא: את קירת הבית סביב. כלומ' כנגד ההיכל. ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון. וסוף המקרא הוא פירוש לראשו. ויבן על קיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות הבית להיכל ולדביר עשה צלעות: ויעש. כמו עשה וכן ויהי לי לישועה [שמות ט"ו ב'] כמו היה לי לישועה: (ו) היציע התחתונה. בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת

באור

(ד) חלוני, נפלה המ"ם ונשארה היו"ד בלי הסמיכות כמו חלונים וכן נטעי נעמנים (ישעי' י"ז) כמו נטעים אנשי מחוקה (יחזקאל כ"ג) וזולתם רבים (רד"ק) וצריך שתדע כי זה ע"ד ל' ארמית. שבה הנפרד רבים ביו"ד כאשר הודעתי בספרי מבוא לשון ארמית והרחבת הדבור בזה בהקדמה לספר לשון כשדים אשר יצא לאור בזמן קרוב: שקופים, ענין הבטה: אטומים, ענין סתימה ר"ל סתומים בתחילה בהידה בזכוכית כעין חלונות שלנו, כי כלי זכוכית היו יקרים מאד בעתים ההם והכנענים (פעניטליער), לבדם היו יודעים לעשותו והמה הסתירו המלאכה הזאת מכל העמים כנודע מקורות העתים לאומות הקדמוניות כפי' הרב ר"ה וויזל ז"ל ויפה דבר, ועל פיהו מתורגם פה, ות"י פתיחן מלגו וסתימן מלברא וחפן כלונסא וכו' פירושו שהיו מחופין בקורות מחוץ. ועד"ז העתיק החכם געזעניוס (פענסטער פאָן געשלאָססענעם געבעלק) וכן ת"י שקופים (פרשה ז' ד') כלונסא, שָׂקָף (שם) וחפן כלנסא. ואדבר מזה להלן, ובתרגומי בכלל גם זה הפתרון וי"מ רחבות מבפנים וצר מבחוץ (אינוועדיג וייט, אויסוועדיג ענג), עיין מנחות דף פ"ע ע"א. והבוחר יבחר: (יב) יציע, הונח על המהלך שעושים סביב הבנין ולזה תרגמתי (גאללעריע) וי"מ (אומגאנג) ות"י זִיזָא ופירש המתורגמן זויות. והערוך פירש הן הקורות היוצאין מן הכותל לחוץ (איין אויס דער מויער הערפאָרראגענדעס געבעלק, איינע ארט דאך, שירדאך): צלעות, ענין צד ועבר כמו לצלע המשכן (שמות כ"ו כ"ו) והונח פה על המהלכים הבנוים, בצד ההיכל והדביר ות"י מחילא (זייטענגעבויעדע, גאללעריער): (יג) מגרעות, כותלי הבית היו הולכים ופוחתים דהיינו נעשים במדת אמה, מבחוץ כנגד שלש הצלעות, כנגד הצלע התחתונה היה עובי כותל הבית באמה יותר, מעוביה כנגד הצלע התיכונה, וכן עובי הכותל כנגד הצלע התיכונה באמה יותר, מעובי הכותל כנגד הצלע השלישי', והקורות אשר עליהן קרקע הצלע, שוכבות על העובי הפושט לחוץ ולא היו צריכים לתחוב אותן בכותל, לעשו' חורים ונקבים בתוכם. ומדוע עשה כזאת? על זה השיב המקרא שלאחריו כי כלי ברזל לא נשמע בהבנותו. ואם תחבו הקורות בכותל היו צריכים לפסול על ידי כלי ברזל. ומגרעות ענינו חסרון ופחיתה ות"י נפקתא (געזימס, אויסשוס) עבד לביתא למהוי רישי שריתא כיחין על זיזיא (דאמיט דיא שפיטצען דעם געבעלקס רוהען קעננען אויף דעם וואס הערפאָר־ראגט), ולא יהוון שריתא מעברן בכותלי ביתא (אונד ניכט דורך דיא מויערן דעם הויזעס דורכ־געהען ברויכען), ובאופן זה מתרגם החכם ווטהער (ער מאכטע טראמען א. ז. וו.):

הפטרת תרומה

חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה
רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי
מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז
בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃ (ז) וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן שְׁלֵמָה
מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל
לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ (ח) פֶּתַח הַצֵּלָע
הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִים יַעֲלוּ
עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃

תרגום אשכנזי

סטע גאללעריע וואר פֿינף עללען איהרע ברייטע, דיא מיטטלערע וואר זעכס עללען איהרע ברייטע, אונד דיא דריטטע וואר זיבען עללען איהרע ברייטע; דען ער מאכטע אבזעטצע אם הויזע רינגסאום אויסערהאלב, זאָ דאס זיא ניכט איינגריפֿפֿען אין דיא מויער דעם הויזעס. (ז) דאז הויז ווארד פֿאָן גאנציען שטיינען, דיא מאן הערבייאגעפֿיהרט, געבויעט, אונד וועדער האממערן נאָך בייל, נאָך אנדערעס אייזערנעס ווערקצייג ווארד געהאָרט בייא דעם בויא דעם הויזעס. (ח) דיא טהירע דעם מיטטעלסטען זייטענגאנגעס וואר פֿאָן דער רעכטען זייטע (זידליך) דעם הויזעס; אונד אין איינער ווענדעלטרעפפע שטיג מאן אין דען מיטטעלסטען, אונד אויס דעם מיטטעלסטען

רש"י

ארכו לא נאמר כאן ובמסכת מדות שנינו שלשים ושמונה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמונה במערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהם התחתונ' חמש והאמצעות שש והעליונות שבע לפי כי מגרעות לבית סביב חוצ' קומת התא ה' אמות ורחבו' כותל ההיכל ו' אמות גורע את עוביו ונכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניס' ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית ורחבה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונ' נמצאת אמצעית רחב' מן התחתונ' אמה והעליונ' רחב' מן התיכונ' אמה: לבלתי אחוז בקירות הבית. שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירו' הבי' שקלקול החומ' הוא ואין דרך כוי: (ז) בהבנותו אבן שלמה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר ע"י השמיר כמו שהיא בלא משם נתנ' בחומות הבנין ולא סתתו' בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה: (ח) פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית. י"ת תיכונה זו כמו תחתונה ותיכונה בין עליונה לתחתונ' שבחמ' תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בסוף התחתונה וזה פירושו' ובלולי' יעלו אל התיכונה: התיכונה. תרגם יונתן מציעתא כי הפתחים הללו לא היו פתוחים אל החוץ. ג' פתחים היו לכל אחד כך היא שנויה במס' מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו. ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסים לכולם. ובלע

באור

(ז) מסע, כמו שהסיעוה מן ההר, ושם היו פוסלין אותן, אבל משהביאוה לבית לא היו פוסלי' תמה, (רד"ק), ויהיה הענין מסע נסיעה והעברה (פֿאָרטפֿיהרען). וי"מ פסול וחציבה מן ההר כמו מסיע אבנים (קהלת י') והוא תאר להר שפוסלין ממנו אבנים (שטיינברוך). ואף שזה נראה לי יותר קרוב לפשטות המלה תרגמתי ע"פ דעת רוב מפרשים שאף הנגינה מסכמת' עם פרושם. ות"י מְעַקַם מלה סורית שמקורה מלשון דומי והוראתו (געאָרדנעט, צוגעריכטעט זיין), וכמו שמעתיק החכם לוטהער (וואָרען דיא שטיינע גאנץ צוגעריכטעט) וכמו שהיא בהעתקה היונית: (ח) בלולים, ת"י מסיבתא בבנין עמוד אבנים עשוי מעלות, וההולך בהן דומה כמקיף סביב ואין צריך לפסע כפסע סולם, כי היקפו הוא שפועו. (רש"י). ופירש אחר הביא הרד"ק שהוא כמו ארובה, כמו בדברי חז"ל לול הפתוח מבית לעליה ומזה השרש לולאות (שמות כ"ו) עכ"ל. וכן הביא הראב"ע שם לולאת כמו ובלולים יעלו הבי"ת משרש, ע"כ. וכלם לקחו ממחברת מנחם בן סרוק (אשר אתי בבית נכתב יד) כי שם הביא המחבר בלולים יעלו, לולאות תכלת במחלקה אחת להורות שהן ענין אחד כדרכו. והנראה כמו שלולאות כאחוזים בקרסים ע"י בתי אחיזה כן בלולים, שהמעלות הנעשות בשפוע צריכים להיות האבנים

תרגום אשכנזי

אין דען דריטטען. (ט) אלזאָ בויעטע ער דאז הויז, אונד פאָללענדעטע עס, אונד וואָלבעטע עס מיט ברעטטערן אונד מיט האָהלגעאָרדנעטעס (טאַפעלווערק) פאָן צעדערן. (י) איינר בויעטע דיא גאללעריא אום דאז גאנצע הויז, פֿינף עללען זיינע האָהע, אונד דעקטע דאז הויז מיט צעדערנהאָלץ. (יא) דיזעס אלזאָ דאז (יב) אונד עס וואַר דאז וואָרט דעס עוויגען אן שלמה וויא פאָלגט: (יג) דיזעס אלזאָ דאז הויז, וועלכעס דוא (מיר) בויעסט! ווען דוא נון אין מיינען געזעטצען וואנדעלסט, מיינע רעכטע טוהעסט, אונד מיינע געבאָטע העלטסט, דאס דוא דארנאך וואנדעלסט. זאָ וויל איך דיר מיינע

הפטרת תרומה

(ט) ויבן את-הבית ויכלהו ויספן את-הבית גבים ושדרת בארזים: (י) ויבן את-היציע על-כל-הבית חמש אמות קומתו ויאחז את-הבית בעצי ארזים: (יא) ויהי דבר-יהוה אל-שלמה לאמר: (יב) הבית הזה אשר-אתה בנה אם-תלך בחקתי ואת-משפטי תעשה ושמרת את-כל-מצותי ללכת בהם והקמתי את-דברי

היציע כ'.

רש"י

התיכונה דקרא לא תיכונה בין עליונה לתחתונה אלא תיכונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה (התחתונה) וזה התאים ובלולים יעלו ממנה אל התיכונה שלמעלה הימנה משמע דלאו תיכונה למטה: בלולים. תירגם יונתן מסיבתא והוא שקורין ויי"ז בלע"ז *Vis, vis:* escalièr à vis, (איינע ווענדעלטרעפפע) והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלו' מעלות והולך בנין דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה דאין צריך לשפוע כשאר סולם כי הקיפו הוא שיפועו: אל השלישים. כמו אל השלישיים: (ט) ויספון. לשון כסוי תקרה: גבים ושדרות בארזים. שתי תקראות אחת עשויה לנוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים הוא התחתונ'. ות"י בכשורין ולא ידעתי מה הן. ושמעתי משמו של רבי מנחם ז"ל שהם נסרים ארוכים נאים כמין כורה וקורין לו בלשונינו צילו"ד בלע"ז, *Cielo, ciele,* ciel, (הימעל, דיא אָבערע דעקקע איינעס ציממערס) והוא לשון שתים שפי קורה. ואני אומר שהם לבנים חלולים והם כחצי קנה עגול שעושין לכסוי בתים: גבים. לשון ארמי בוצתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה: ושדרות. לוחי ארזים סדורים למעל' מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן ת"י ושדרות בארזים ועילא מניהון ר"ל מן הגבים סידרא דריכפת דיסי שרית ארזיא וריכפת לשון תכיפת וחיבור עצי שהקים [שמואל ב' כ"ג] ת"י מריכפת ענכין קלילין: (י) חמש אמות קומתו. של כל אחד ואחד הרי גובהן ט"ו אמות לבד עובי התקרה: ויאחז את הבית. הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה הוא תקרת העלייה:

באור

נאחזים ונקלעים זה בזה בתקרה. וכעין זה בספר החכם געזעניוס סטאַטטוואָרט לול: וואהר־ שיינליך ווינדען זיך שלינגען, דאהער לולים ווענדעלטרעפפע. עכ"ד ועיין הערוך ערך לול: (ט) ויספון. לשון כסה תקרה ות"י ועלל (דעקקען): גבים. פי' כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רז"ל גובבין את הקומה, פירושו כמו כופפין (רד"ק) ות"י בכשורין היא מלה סורית והוראתה דפין קורות (ברעטטער, באלקען, שפאָררען). ודעת החכם געזעניוס שהמלה גבים מלשון סוריא גובתא (ברעט) ועל פי עדות שני אלה חכמים תרגמתי גבי' (ברעט־ טער): שדרות. כמו סדרות בסמ"ך לוחי ארזים סדורים למעלה (רש"י). וכן ת"י ועילא מניהון סדרא דרכפת דיסי שרית ארזיא ר"ל ולמעלה מהם סדרי עובי קורות של ארזים ועד"ז מתרגם האשכנזית: (י) היציע, הוא היציע הנזכר למעלה בפסוק ה' כהוראת ה' ביציע', ולפי שלא נאמר שם מדת קומתו הוצרך להכפיל פה ולומר שהיתה חמש אמות: על כל הבית, כמו אל כלומר נשען אליו בכל שלש הרוחות. וי"ת פיקא ר"ל מעקה (אלטאנע, געלענדער, איינ־ פאססונג אום דאס דאך): ויאחז. ת"י ועליל וכן מתורגם וכן פי' רש"י, הוא כסוי העליה והספון האמור למעלה: (יב) הבית, הבית הזה ביפיו וכללו הוא הבית אשר אתה בונה לשמי,

אֹתָ֔ךְ אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־דָּוִ֥ד אָבִֽיךָ׃ (יג) וְשָׁ֣כַנְתִּ֔י
בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֹ֥א אֶעֱזֹ֖ב אֶת־עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

פֿערהייסונג ערפֿיללען, וועלכע איך דיינעם פֿאטער דוד פֿערהייסען.
(יג) אונד וויל וואהנען אונטער דען קינדערן ישראל'ס, אונד וויל ניכט פֿערלאססען מיין פֿאלק ישראל.

הפטרת תצוה

(ביחזקאל סימן מ"ג פ' י' עד סוף הסי':)

(י) אַתָּ֣ה בֶן־אָדָ֗ם הַגֵּ֤ד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־
הַבַּ֔יִת וְיִכָּלְמ֖וּ מֵעֲוֺנֽוֹתֵיהֶ֑ם וּמָדְד֖וּ אֶת־
תָּכְנִֽית׃ (יא) וְאִֽם־נִכְלְמ֞וּ מִכֹּ֣ל אֲשֶׁר־עָשׂ֗וּ צוּרַ֣ת
הַבַּ֡יִת וּתְכוּנָת֡וֹ וּמוֹצָאָ֡יו וּמוֹבָאָ֡יו וְכָל־צוּרֹתָ֡יו
וְאֵ֣ת כָּל־חֻקֹּתָ֡יו וְכָל־צוּרֹתָ֡יו וְכָל־תּוֹרֹתָו֙ הוֹדַ֣ע
אוֹתָ֔ם וּכְתֹ֖ב לְעֵינֵיהֶ֑ם וְיִשְׁמְר֞וּ אֶת־כָּל־צוּרָת֛וֹ

צורתו כתיב. חקתו כ'. צורתו כ'. תורתו כתיב.

(י) דוא מענשענזאהן, בעריכטע דעם הויזע ישראל'ס פֿאן דיזעם הויזע, דאמיט זיא זיך שעמען איהרער מיססעטהאטען, אונד זיא דען בויאפלאן אויסמעססען. (יא) אונד ווען זיא זיך שעמען אללעם דעססען, וואס זיא געטהאן, זא מאכע איהנען בעקאננט דיא אבבילדונג דעם הויזעס, זיינע איינריכטונג, זיינע אויסגענגע! אונד זיינע איינגענגע, אונד זיינע גאנצע פֿארמען אונד אלל זיינע געזעטצע אונד אלל זיינע אבבילדונגען, אונד צייכנע עס אויף פֿאר איהרען אויגען, דאמיט זיא בעהאלטען זיינע גאנצע פֿארמען אונד אלל זיינע גע־

רש"י

(י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. כשהראיתי להם חסדי שאיני מואס' בעונם. מנחם: ומדדו את תכנית. ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין: (יא) ואם נכלמו. שיתביישו ויכנעו פניה' מכל אשר עשו אז הודע אותם את מה שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית. וגבול הבנין האיך הוא מלפניו ועד אחוריו שהורים לד' רוחות: ותכונתו. חשבון תאיו ולשכותיו: וכל צורתיו. גדוזים ותמורים אילים ואילמי': מנחם. וכל צורתיו כתרא לא פורש: וישמרו. ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ: מנחם: ראוי' היתה ביאה שניה של עזרא כביאה' ראשונ' של יהושע לבא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבר ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגר' החטא שלא היתה תשובתם הוגנת ע"מ שלא לחטוא ויאלו ברשות כורש ובנו לעצמן. וי"א בבבל כששמעו

באור

דע! עם היותו היפה והמפואר שבבנינים לא אשרה בו שכינתי. כ"א שתלך בחוקותי וזה שעור הפסוק. ועם זה תבין תרגומי:

(י) את הבית, מן בבית כמו יצא את העיר (בראשית מ"ד) מן העיר: ויכלמו וכו', למען יהיה להם בושה על העונות שעשו כי בעת תספר להם בנין בית העתיד יזכרו בבנין הראשון שנחרב בעונם ויתביישו בזה, אז בעת ראותם שתחת רעה הראוי לעשות להם בעבור חטאם, אגמול להם טובה יכלמו יותר כאשר נאמר למעלה (ל"ט כ"ו)): ומדדו את תכנית, ענין אלת תכנית מבואר לעיל (פרשה כ"ח י"ב) וטעמו פה תבנית הבית ר"ל יחשבו בלבם מדידת הבנין המוכן והמתוקן ואחר כן על דרך המליצה כאלו הם עומדים ומודדים תבני' הבית בקנה המדה לדעת הכל בשלמות ובשעור. ות"י ית עקוסיה (זיינע איינריכטונג), מכוון לזה: (יא) צורת הבית, זו הכוללת בכלל כאלו תאמר שיהיה בה היכל ואולם ובית ק"הק וחלונות ולשכות וצלעות ותאים: ותכונתו, תכון עמידת כל אחד ואחד, בית ק"הק במערבי ואחריו ההיכל וכו' והלשכות והצלעות מזה ומזה וכדומה: ומוצאיו ומובאיו, בא כן לזוג המלות, והראוי מבואיו והם מדת פתחים שיוצאים ובאים דרך בהן, וכל צורותיו צורת כל חדר וחדר: ואת כל חקותיו, איך ובמה ראוי להשתמש בחדרים ובלשכות ובשלחנות: תורותיו, חלוק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים: וישמרו, ישמרו בלבם כל צורת הבית בכללו, וכל חקותיו

וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ (יב) זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ (יג) וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ (יד) וּמֵחֵיק הָאָרֶץ

זעטצע, אונד דארנאך טהון, (יב) דאז איזט דיא דהויפטפֿאָרשריפֿט דעם הויזעס: אויף דער שפּיטצע דעם בערגעס זיינעס גאַנצען אומפֿאנגעס רינגסאום זאָלל דאז אללערהייליגסטע זיין. זיהע, דאז איזט דיא הויפטפֿאָרשריפֿט דעם הויזעס.

(יג) אונד דיזע זינד דיא מאַסע דעם אלטארס נאך עללען, דיא עללע איינע (געוועהנליכע) עללע אונד איינע האנדארבייט (לענגער), אונד זיין גרונד איינע (געוועהנליכע) עללע (האָך) אונד איינע (געוועהנליכע) עללע ברייט (וואס איבער דיא ברייטע דעם אלטארס פֿאָרשפראנג), אונד זיין ראנד אן זיינעם זוימע רינגסאום איינע שפאננע ברייט; אונד דאז איזט דער ריקקען דעם אלטארס. (יד) אונד פֿאָם באָדען דער ערדע ביז

רש"י

בכליות: (יג) ואלה מדות המזבח. שמפרש למטה י"ד אורך בי"ד רחב: באמות אמה אמה וטופח. באמה בת ו' שהוא אמה וטופח באמה בת ה': וחיק האמה. חבל היסוד שלו כמדת באמה של חול שהיא בת ה'. חיק ל' חיקוי קביעות והוא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהי' אמה בת ו' וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת ה'. וחיק האמה זה היסוד. ואמה רוחב זה הסובב. וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד שלו הקרנו' זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה: וגבולה אל שפתה. הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת ה': וזה גב המזבח. ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בעירובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה רבוע' עלה אמה ואמ' רחב כנס' כניסת הסוב' אמה בת ה' אבל עלייתו ששנינו עלה ה' וכנס אמה אינו באמה בת ה': (יד) ומחיק הארץ. מן היסוד שמקרקע הארץ: עד העזרה התחתונה. עד גב מלבן הראשון: שתים אמות. ולא היה כן בבית עולמים ששם שנינו מביא מלבן של ל"ב

באור

וידעום לעשות אותם, הם או בניהם אחריהם: (יב) תורת הבית, הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל, והעקר שהבנין על ראש ההר וכו' יהיה קודש קדשים: קדש קדשים, על הר הבית יאמר כי כל אחוזת הכהנים והלוים יקרא קדש כנ"ש והיתה תרומת הקדש (להלן מ"ח) והר הבית יקרא למולן קדש הקדשים כאשר יקרא הדביר ק"ק מול שאר בניני המקדש: (יג) המזבח, זו מזבח העולה שהראהו לו: באמות, באמות הידועות בנבואה, שכל אמה מהם אמה וטפח שהם ששה טפחים, כי אמה של חול היתה בת חמשה טפחים וזאת המדה בקדש היתה בת ששה טפחים (רד"ק): וחיק, זה היסוד כמו ואל חיק הרכב (מ"א כ"ב ל"ה) עיין בבאור שם, וכן אמרו במנחות (דף צ"ז) ות"י תַּשְׁוִיתָא מלה סורית ענינו יסוד ותלעי (באָ־דען, לאגער): האמה, הכונה גובה עליות היסוד היתה במדת האמה הפשוטה של חול בה' טפחים וב' הטפחים החסרים היו עודפים במדת גובה הסובב והגג, ועל שלא היו אמה לא חשבם: ואמה רוחב, וכן האמה מרחב כניסת הסובב היתה באמת ה' טפחים והטפח החסר היה עודף במדת רוחב הגג ולא דק: וגבולה, גבול אמת המזבח כלומר המסגרת סביב תהיה זרת וכן ת"י וגדנפא מקיף לה (רד"ק) והיו זרת אחד לכל רוח מארבע קרנות המזבח והיו א"כ אמה על אמה וג"כ ה' טפחים והטפחים החסרים היו עודפים במדת מקום המערכה ולא דק: גב המזבח, שטח הגובה וכן ותבני לך גב (לעיל ט"ז) זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה על אמה ודרשו רז"ל (במנחות דף צ"ז): (יד) ומחק הארץ, מהתחלת היסוד שכלפי הקרקע: עד העזרה, עֲזָרָה היא מלה סורית ותרגם חצר המקדש עזרה, ובא בספרים אחרונים ופה על דרך השאלה כנוי לאותם מקומות במזבח שהם להעמדה כאותם בני המזבח הבולטים ומפסיקים. הואיל מן החצר שיש לו כעין מדרגות

עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה
אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה
אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃ (טו) וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע
אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִיאֵל וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃
(טז) וְהָאֲרִיאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃
(יז) וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה
רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ
חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ

ומהאראיל כ׳. והאראיל כתיב.

תרגום אשכנזי רנט

אויף דעם אונטערן אבזאטץ צווייא עללען (האָהע) אונד איינע עללע ברייטע, אונד פֿאָם קלייגערן אבזאטצע ביז צום גראָסערן אבזאטצע פֿיער עללען (האָהע) אונד איינע עללע ברייטע. (טו) אונד דער הראל (בערג גאָטטעס, בעצייכנונג דעם אלטארס) פֿיער עללען, אונד אם אריאל (דער לאָווע גאָטטעס, בעצייכנונג דעס העערדעס דעם אלטארס) אָבערהאלב דער פֿיער הערנער (עקקען דעס אלטארס). (טז) אונד דער אריאל האט צוואָלף עללען לענגע בייא צוואָלף ברייטע אינס געפֿיערטע, אן זיינען פֿיער זייטען. (יז) אונד דער (אָבערסטע) אבזאטץ האט פֿיערצעהן עללען, בייא פֿיערצעהן עללען ברייטע אן זיינע פֿיער זייטען, אונד דער ראנד רינגסאום דענזעלבען הערום, איינע האלבע עללע, אונד זיין גרונד (פֿוס) וואר איינע עללע

רש״י

על ל״ב וגובהו אמה וכאן גובהו ב׳: ורחב אמה אחת. כשהכניס מלבן השני עליו היה מלבן השני ל׳ על ל׳ כמלא כניסה לו סביב סביב לרחב אמה והוא היסוד הרי עלה ב׳ וכנס אמ׳ והוא היסוד. י״ת עזרה מסתתא ל׳ רצפה שהי׳ ממלא את המלבן חלוקי אבנים מזפת וסיד וקוניא וממחה ושופך ומחליק למעל׳ והרי הוא כמין רצפה. ומהעזרה הקטנ׳ עד עזרה הגדולה ארבע אמות. מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ד׳ אמות גבוה: ורחב האמה. היא כניסת הסבב עלה ד׳ וכנס אמ׳ והוא סובב והתחתון קרוא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע: (טו) וההראל. הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובנית עולמים לא היה אלא ב׳. וי״ת אף הוא ומדבחא ארבע אמין: (טז) והאריאל שתים עשרה אורך. מקום המערכ׳ היה כ״ד על כ״ד וזהו י״ב בי״ב: אל ארבעת רבעיו. שמאמצעיתו הוא מודד י״ב לכל רוח הרי כ״ד על כ״ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במס׳ מדות המזבח היה ל״ב על ל״ב עלה אמ׳ וכנס אמ׳ זה היסוד נמצא ל׳ על ל׳ עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ״ח על כ״ח מקום הקרנות אמ׳ מזה ואמ׳ מזה נמצא כ״ו על כ״ו מקום הלוך רגלי הכהנים אמ׳ מזה ואמה מזה נמצא כ״ד על כ״ד מקום המערכה: (יז) והעזרה ארבע עשרה אורך. גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ״ח על כ״ח ויו״ד האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעי׳: והגבול סביב אותם. י״ת וגדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות: חצי האמה. לאמצעיתו מודד נמצא אמ׳ על אמ׳: והחיק לה אמה. זו כניסת היסוד: ומעלותיהו פנות קדים. וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפנות היה דרך ימין וכשאתה נותן הכבש בדרום העול׳ בו ופונה דרך ימין פונה

באור

זו על גבי זו להפסק ומנוחה (אבזעטצינג, טעראססען). וכעין זה פירש״י גג מלבן חלוקי אבני׳. ות״י מְסַתְּתָא הוא אבן לישיבה ומנוחה ושימת דבר עליו (רוהעסטיין, זעגעסטיין), עיין ערוך

ערך אבן מסמא וערך מסמ׳ והוא על צד המושאל פה להאבני׳ המפסיקי׳ במזבח: (טו) וההראל, כנוי למזבח לגובהו ות״י מדבחא, וכן אריאל כנוי למזבח ולירושלים (ישעיה כ״ט א׳): ארבע אמות, עיין מה שדרשו רז״ל בזה בפרק איזהו מקומן: (טז) והאריאל, שטח המזבח הוא מקום המערכה היה י״ב אמות על י״ב וזהו מאמצעותו לכל רוח והיה א״כ כ״ד על כ״ד: (יז) והעזרה, הוא גג המזבח במקום המערכה: ארבע עשרה, עם מקום הלוך רגלי הכהנים

פִּנּוֹת קָדִים׃ (יח) וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ
לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ (יט) וְנָתַתָּה
אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק
הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־
בָּקָר לְחַטָּאת׃ (כ) וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־
אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל־
הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃
(כא) וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד
הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ (כב) וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב
שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ (כג) בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא
תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן־הַצֹּאן

רינגסאום, אונד זיין שטופענגאנג געגען אָסטען געריכטעט. (יח) אונד ער שפראך צו מיר: מענשענזאָהן, זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: דיזע זינד דיא געזעטצע דעס אלטארס, צור צייט ווען ער געמאכט זיין ווירד, אום גאנצאָפּפער דארויף דארצובריגגען, אונד בלוט דארויף צו שפרענגען. (יט) דוא זאָללסט דען פריסטערן דען לעוויטען אויס דעם שטאממע צדוקס, דיא זיך מיר נאהען, שפריכט דער הערר, דער עוויגע, אום מיר צו דינען, איינען יונגען שטיר צום אָפּפער געבען. (כ) אונד דוא זאָללסט פאָן זיינעם בלוטע נעהמען, אונד עס אן זיינע פיער הערנער (עקקען דעס אלטארס) אונד דיא פיער עקקען דעס אבזאטצעס אונד אן דען ראנד רינגסאום געבען, אונד זאָ איהן ענטזינדיגען אונד פערזאָהנען. (כא) אונד דוא זאָללסט דען שטיך דעס זינדאָפּפערס נעהמען, אונד איהן פערברעננען אן דעם דאצו אויסערזעהענען (אָרטע) דעס הויזעס אויסערהאלב דעם הייליגטהומס. (כב) אונד אם צווייטען טאגע זאָללסט דוא איינען ציגענבאָק, אָהנע פעהל צום זינדענאָפּפער דארברינגען, אונד מאן זאָלל דען אלטאר ענטזינדיגען, וויא מאן איהן דורך דען שטיר ענטזינדיגעט האט. (כג) אונד ווען דוא דאַ ענטזינדיגען פאָללענדעט האסט, זאָ זאָללסט דוא איינען יונגען שטיר אהנע פעהל אונד איינען ווידער

רש״י

למזרח: (יט) הכהנים הלוים. אשר משבט לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כ״ג שהיתה ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: (כ) על ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. גג המזבח: וכפרתהו. תקנה אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: (כא) במפקד הבית. ת״י באתר דחזי לביתא כלו' במקום קדוש ול' במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו [במדבר ל״א] לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: (כב) תקריב שעיר עזים, זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם על פי

באור

עם מקום הקרנות היה י״ד על י״ד כן היה מאמציעותו אל כל ארבעת צדדיה והית' א״כ כ״ח על כ״ח: והחיק לה וכו', (עיין מדות פ״ג מ' ב' ג'): ומעלתהו. לא שהיה בו מעלות, כי התורה אסרה ולא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ') אלא אמר ומעלותהו לשון רבים כי שלשה היה כבש הגדול אחד, ואחד פנה ליסוד ואחד פנה למוסב כן אמרז״ל (זבחי' ס״ב): פנות קדים, עיין שם בזבחים: (יח) אלה חקות המזבח, משפטי המזבח: ביום העשותו, ביום חנוכתו והשלמת עשייתו: (יט) הלוים, הבאים משבט לוי: מזרע צדוק, (עיין לקמן פרשה מ״ד) (כ) וחטאת, בזה תטהר את המזבח ותקנהו להעביר ממנו דרך חול ולהכניסו בקדוש': (כא) ושרפו, השורף: במפקד, במקום המנוי לזה ות״י באתר דחזי לביתא. ואין רחוק לומר שהוא מענין ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל״א) כלומר במקום שנחסר וכלה הקדושה ר״ל מחוץ

תָּמִים: (כד) וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ
הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה:
(כה) שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם
וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ:
(כו) שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ
וּמִלְאוּ יָדָיו: (כז) וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם
הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ
אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצָאתִי אֶתְכֶם
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:

הפטרת כי תשא

(כמנהג האשכנזים במלכים א' סי' י"ח עד פסוק מ'):

(א) וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־
אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה
אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה:
(ב) וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב
חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן: (ג) וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ
אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה
מְאֹד: (ד) וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה

וכפרו כתיב ירו כתיב.

תרגום אשכנזי רם

פֿאָן דעז שאאֿפֿען אָהנע פֿעהל ברינגען. (כד) אונד זאָללסט זיא דעם עוויגען דארברינגען, אונד דיא פריסטער זאָללען זאלץ דארויף שטרייען, אונד זיא דעם עוויגען אלס גאנצאָפּֿפֿער דארברינגען. (כה) זיבען טאגע זאָללסט דוא טעגליך איינען באָק צום זינדאָפּֿפֿער בערייטען, איינען יונגען שטיר, איינען ווידדער פֿאָן דען שאאֿפֿען זאָללען זיא בערייטען. (כו) זיבען טאגע זאָללען זיא דען אלטאר פֿערזאָהנען, אונד איהן רייניגען אונד זיך איינווייהען. (כז) אונד, האבען זיא דיזע טאגע פֿאָללענדעט, זאָ זאָללען דיא פריסטער אם אכטען טאגע אונד פֿערנער היןאיירע גאנצאָפּֿפֿער אונד איירע דאנקאָפּֿפֿער אויף דעם אלטארע צורעכט מאכען, אונד איך וויל אייך וואָהלגעפֿעלליג אננעהמען, שפריכט דער העררר, דער עוויגע.

(א) אונד עס געשאה נאך לאנגער צייט, דא קאם דאז וואָרט דעם עוויגען צו אליהו, אים דריטטען יאהרע (דער הונגערסנאָטה) וויא פֿאָלגט: געהע היןן, צייגע דיך דעם אחאב, איך וויל רעגען געבען אויף דען ערדבאָדען. (ב) אליהו גינג היןן, זיך אחאב צו צייגען, אונד דער הונגער וואר (נאך) העפֿטיג אין שמרון (זאמאריען). (ג) אונד אחאב ריף עובדיהו, דער איבער דאז הויז וואר, (עובדיהו פֿירכטעטע דען עוויגען זעהר. (ד) אונד אלס איזבל דיא פראָפֿעטען

רש"י

הדיוט: (כג) מחטא. מלטהר: (כד) תמימים יעשו. (לעולה): (כט) ורצאתי.
לשון רצון:
(ד) ויהי בהכרית איזבל, להגיד גם איך היה עובדיהו ירא את ה': חמשים איש במערה.

באור

למקדש והוא לתוספת באור: (כג) תקריב, זוהבנא' אל העזר' (בריגנגען): (כד) והקרבתם,
זו העולה והקטרה על המזבח (דארברינגען, פֿערבּרענען): (כו) ומלאו ידיו, ענין חינוך
המזבח. וחנוכה לעבודת המזבח: (כז) ורצאתי, שרשו רצה ונכתב באל"ף ונקרא כבעלי הה"א
וכן רפאנו את בבל (ירמיה נ"א):
(א) השלישית, לעצירת הגשם ולימי הרעב (רד"ק): ואתנה מטר, כי מפני הרעב שבו
רבים בתשובה והטיבו דרכיהם (רד"ק). וי"מ לך הראה אל אחאב לסבב הדבר שיחלה
פניך בעבור המטר, ואתן אותו על ידך, לפי שנשבע אליהו שלא יהיה המטר כ"א לפי דברו

וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים
אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם: (ה) וַיֹּאמֶר
אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי
הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר
וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה:
(ו) וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב
הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־
אֶחָד לְבַדּוֹ: (ז) וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה
אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר
הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ: (ח) וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ
אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ: (ט) וַיֹּאמֶר מֶה
חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד אַחְאָב
לַהֲמִיתֵנִי: (י) חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי

מן־בהמה כ׳.

דעם עוויגען אויסראָטטעטע, נאהם עובדיהו הונדערט פראָפעטען, אונד פערבארג זיא יע פינפציג מאן אין איינע האָהלע, אונד פערזאָרגטע זיא מיט בראָד אונד וואססער (מיט שפייזע אונד טראנק). (ה) אונד אחאב שפראך צו איהם: ציהע דורך דאז לאנד אן אללע וואססערקוועללען אונד אן אללע בעכע, אָב וויר פיללייכט גראז פינדען, אונד דאָס אונד מוילטהיר ערהאלטען, דאס וויר ניכטס אומקאָממען לאססען פאָם פיה. (ו) זיא פערטהיילטען אונטער זיך דאז לאנד, עס צו דורכציהען, אחאב צאָג אויף דעם איינען וועגע אלליין, אונד עובדיהו צאָג אויף דעם אנדערן וועג אלליין. (ז) אלס עובדיהו אויף דעם וועגע וואר, אונד זיהע! דא קאם אליהו איהם ענטגעגען, ער ערקאננטע איהן אונד פיעל אויף זיין אנגעזיכט אונד שפראך: ביזט דוא עס, מיין הערר אליהו? (ח) יענער שפראך: איך בינס! געהע היין, שפריך צו דיינעם העררן, אליהו איזט היר. (ט) ער (עובדיהו) שפראך: וואס האבע איך געזינדיגט, דאס דוא דיינען קנעכט אין דיא האנד אחאב׳ס געבען ווילסט, דאס ער מיך טאָדטע? (י) זאָ וואהר דער עוויגע, דיין

רש"י

אחת. וחמשים איש במערה אחרת: (ה) ולא נכרית מן בהמה, לא תכרת כל בהמתנו ממנו: (ט) להמיתני. כמו שמפורש ואומר ורוח ה׳ ישאך על אשר לא אדע: (י) כי לא

באור

לכן נוה לו בזאת: (ד) ויהי בהכרית וכו׳, עתה אמר איך היה ירא את ה׳ מאד: חמשים, ר"ל חמשים לבד וחמשים לבד: לחם ומים, ממש, כי הלחם והמים היו יקרים בשנת עצרת הגשמים והרעב. ות"י לחמא ומיא. ותאלצנו את לחמך ואת מימיך (שמות כ"ג כ"ה) למאכל ומשתה בכלל כמו שתרגם אונקלוס לשם מֵיכְלָךְ וּמִשְׁתָּךְ: (ה) לך, הצווי אל עובדיהו לבדו ואת עצמו כלל עמו, שילך הוא ג"כ בארץ, כמו שנאמר למטה ויחלקו להם וכו׳, ודרך המקר׳ לקצר בן במקום שהעניינו יובן חסרונו. ותהיה משמעותו פה, כאלו אמר נלך ונסעה בארץ (ליהען וויר איים לאנדע הערום): ולא נכרית וכו׳. הפשוט שלא תמות על ידי הגלמתנו בהחסיר ממנה מאכל, בהמה אחת מהבהמות וכן מתורגם אשכנזית. ויש לפרש שלא נכרית דבר מאכל מהבהמה (דאס וויר עס דעם פיה אן ניכטס מאנגעלן לאססען) כי פעל כרת עניינו חסרון לפעמים, כמו לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב׳ ד׳). ות"י לא נפסוק מבעירא מכוון לזה, ואין רחוק לומר כי הכתיב מֵן בהמה בזר"י רמז לזה כלומר מזון, כמו מן (שפייזע, קאָסט): (י) אם יש וכו׳, לפי פשוטו הוא גוזמא והפלגה. ורבותינו ז"ל דרשו מה שדרשו: והשביע, אינינו דרך שררה וגדלה כי אם דרך אהבה ובקשה (מרד"ק), ויתכן לומר שאין הכוונה כאן על השבועה ממש כ"א על דברי קיום והבטחה (זאָ ליס ער זיך בעסטעטיגען). ות"י וּמֵימֵי (בעטהאָהר). והנה אם אמרו אם יש גוי וכו׳ דרך גוזמא גם זאת דרך

וממלכה אשר לא־שלח אדני שם לבקשך
ואמרו אין והשביע את־הממלכה ואת־הגוי
כי לא ימצאכה: (יא) ועתה אתה אמר לך
אמר לאדניך הנה אליהו: (יב) והיה אני
אלך מאתך ורוח יהוה | ישאך על־אשר לא־
אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך
והרגני ועבדך ירא את־יהוה מנערי: (יג) הלא־
הגד לאדני את אשר־עשיתי בהרג איזבל את
נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש
חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם
ומים: (יד) ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך
הנה אליהו והרגני: (טו) ויאמר אליהו חי יהוה
צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה
אליו: (טז) וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־
לו וילך אחאב לקראת אליהו: (יז) ויהי

קמ"ץ בז"ק.

גאָטט, לעבע! עס איזט קיין פֿאָלק נאָך קאָניגרייך, וואָהין ניכט מיין העדר היינגעזענדעט, דיך צו זוכען, אונד ווען מאַן שפּראַך: ער איזט ניכט דא, זאָ בעאיידעטע ער דאז קאָניגרייך אונד דאז פֿאָלק, דאס מאַן דיך ניכט פֿינדען קאָננע.
(יא) אונד נון שפּריכסט דוא: געהע היין, זאגע דיינעם העררן: אליהו איזט היר. (יב) ווען איך נון געהע פֿאָן דיר, אונד איין ווינד דעס עוויגען טרעגט דיך, וואָהין איך ניכט וייס, אונד איך קאָממע, עס אחאב צו בעריכטען, אונד ער פֿינדעט דיך ניכט, זאָ ברינגעט ער מיך אום, אונד דיין קנעכט פֿירכטעטע דאָך דען עוויגען פֿאָן יוגענד אָן. (יג) איזט עס (וואהרשיינליך) מיינעם העררן קונד וואָרדען, וואס איך געטהאן, אלס איזבל דיא פּראָפֿעטען דעס עוויגען אומבראכטע, וויא איך פֿאָן דען פּראָפֿעטען דעס עוויגען הונדערט מאַן פֿערבארג, יע פֿינפֿציג אונד פֿינפֿציג מאַן אין איינע הֶאֶהלע, אונד פֿערזאה זיא מיט בראָד אונד וואססער (שפּייזע אונד טראנק). (יד) אונד נון שפּריכסט דוא: געהע היין, שפּריך צו דיינעם העררן, אליהו איזט היר, דאס ער מיך אומברינגע? (טו) אונד אליהו שפּראַך: זאָ וואהר דער עוויגע צבאות לעבט, דעם איך דינע, דאס איך הייטע נאָך מיך איהם (דעם אחאב) צייגען ווערדע! (טז) דא גינג עובדיהו דעם אחאב ענטגעגען, אונד בעריכטעטע עס איהם, אונד אחאב גינג דעם אליהו ענטגעגען. (יז) אונד דא אחאב אליהו זאה, שפּראַך אחאב צו

באור

בגוזמא, ועל הגוזמא אין לחקור ולשפוט, כי דברי הגוזמא בלתי משוערים ומפולשים באזני הבחינה. והמגזם אומר אותם רק להעיר אוזן בנפלאות ולהגדיל הדבר יותר ממה שהוא באמת: ימצאכה, שאין הגוי יכול למצוא אותך, רש"י. ות"י ארי לא משכח לך לכוונה זאת, וכן הוא

בתרגום אשכנזית פה: ואולי המלכה או בני עירה הסתירוהו מפני שלוחי אחאב: (יב) ורוח כיון חושבים כשלא היו מוצאים אותו. כי רוח ה' נשאו על אחד ההרים. כמו שאמרו בני הנביאים לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים (רד"ק). ולפירושו רוח ה' להגדיל כמו הררי אל. ות"י רוחא מן קדם ה', ז"ה הכוונה על האויר. וחכמי העמים פרשוהו על הרוחני (דער גייסט דעם עוויגען): על אשר, על מקום אשר לא אדע אנה הוא לבקשך שמה: (טז) לקראת, או שהוא תא"הפ או שהוא מקור ע"ד לשון סורי, ותמיד ענינו פגישה', כטעם שרש קרא שנגזר ממנו, כלומר שיתנועע לפגוש בחברו, ואינו דוקא בתנועה לנוכח פניו ולצד שכנגדו (געגען איהן איבער), כי אם בכל מקום שיפגוש אתו (איהם צו בעגעגנען, איהם צו טרעפפען) ומלת (ענטגעגען) בל"א ג"כ לענין זה. וכן המובן פה. שהלך לפגוש אחאב בדרך שיפגשהו. והעירותי ע"ז כאן לפי שהעיר עליו המבאר בהפטרת ולכן להעתיק (אויפצוזוכען). ואין צורך לזה כי אין מקום להערתו שם לפי דברנו בבאור מלת לקראת: (יז) עבר, עקר

כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו
הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי
אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃
(יט) וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־
הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי
שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃

(כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני)

(כ) וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־
הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃ (כא) וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ
אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים
עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ

הפ' דגושה.

תרגום אשכנזי

איהם: ביזט דוא עס, דער ישרא׳ בעאונרוהיגט? (יח) יענער שפראך: איך בעאונרוהיגטע ישרא׳ ניכט, זאָנדערן דוא אונד דאז הויז דיינעס פֿאטערס, אינדעם איהר דיא געבאָטע דעם עוויגען פֿערלאססעט, אונד דען בעל׳ס נאכוואנדעלט; (יט) אבער נון זענדע הין, אונד פֿערזאממלע צו מיר גאנץ ישראל צום בערגע כרמל זאממט דען פֿיער הונדערט אונד פֿינפֿציג פראָפֿעטען דעס בעל, אונד דען פֿיערהונדערט פראָפֿעטען דעס האינעס, דיא פֿאָם טישע איזבל׳ס עססען.
(כ) אלזאָ זאנדטע אחאב הין אונטער אללע קינדער ישראל׳ס, אונד פֿערזאממעלטע דיא פראָפֿעטען צום בערגע כרמל. (כא) דא טראט אליהו צום גאנצען פֿאָלקע אונד שפראך: וויא לאנגע נאָך הינקעט איהר אויף דיא צווייא זייטען? (שוואנקעט איהר אין איירעם גלויבען), ווען דער עוויגע גאָטט איזט, זאָ וואנ-

רש״י

ימצאכה. שאין העם יכול למצוא אותך: (כא) שתי הסעיפים. שתי המחשבו' שאינכם מבינים להכריע מי האלהים: ואם הבעל. האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר. שלא היו

באור

עכירו כמו קלקול צער ויגון (טריבע מאכען, בעטריבען). והושאל על ההשחתה והריסו' הסדור (אונרוהע מאכען, בעאונרוהיגען, צערריטטען). ובכל מקום יובן לפי ענינו. ותספ' אוצר השרשים המתוקן ונוסף מידי יבוא יותר מזה. וכוונת אחאב שהשבית שלום ישראל בזה שהשבע לעצור המטר: (יח) לא עכרתי, ר״ל אין אני תחלת סבת השבתת שלומו, כ״א אתה בזה שעזבתם את ה': (יט) ועתה. אין להתאחר אם תבקש על המטר שלח וקבץ וכו' וזה יהיה סבה ביטול המטר: אוכלי, על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר, או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון. ולפיכך לא הביאה איזבל אותם להבחן עם אליהו, וזה הראיה מה שאמר אליהו ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים (בפסוק כ״ב) ולא זכר נביאי אשרה לפי שהמה לא הלכו (רד״ק): שלחן, טעמו מלחם השלחן, כי לא יתכן לומר שאכלו כלם אצל שלחנ': (כא) פוסחים, פעל מענין פסח. וכתב הרלב״ג הנה הפוסח יטה פעם אל רגלו האחת ופעם אל רגלו השנית,

וכן ישראל נוטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי ה' הוא האלהים. ות״י לפי הכוונ' אתון פליגין לתרי פלגין. והחכם געזעניוס כתב שבלשון ערבי וסורי כונת הפעל פסח (הינקען) גם על הנטיה במחשב', ובפרט הנטיה באמונה ודת. ובתרגומי האשכנזית נמשכתי אחרי המעתיקי' לפי פתרון המלות. כדרכנו מקום שלא תושחת כוונת והמשך הענין. ובפרט פה שהמליצה יפה הלקוחה מליצת החגר הפוסע פעם על רגל זה ופעם על רגל אחר מחסרון כחו לעמוד על רגלו אל נכון, כן ישראל אשר אין לבם נכון באמונה נוטים לשני צדדים. ויתכן שרמז אל מעשי נביאים שהם נבועים ופונים אל שתי כתות אשר בישראל כפי שיראו שיצמח להם דבר תועיל מכת האחת או מכת השנית: הסעיפים, עיקר הנחתו על ענף (צווייג) וענינו כל דבר

אחריו ואם־הבעל לכו אחריו ולא־ענו העם
אתו דבר: (כב) ויאמר אליהו אל־העם אני
נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל
ארבע־מאות וחמשים איש: (כג) ויתנו־לנו
שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו
וישימו על־העצים ואש לא ישימו ואני אעשה
את־הפר האחד ונתתי על־העצים ואש לא
אשים: (כד) וקראתם בשם אלהיכם ואני
אקרא בשם־יהוה והיה האלהים אשר־יענה
באש הוא האלהים ויען כל־העם ויאמרו טוב
הדבר: (כה) ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו
לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים
וקראו בשם אלהיכם ואש לא תשימו:
(כו) ויקחו את־הפר אשר־נתן להם ויעשו
ויקראו בשם־הבעל מהבקר ועד־הצהרים
לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו

דעלט איהם נאך, אונד ווען בעל (איזט׳ס), זא וואנדעלט איהם נאך; אבער דאז פֿאָלק אנט־וואָרטעטע איהם ניכט.
(כב) דא שפראך אליהו צום פֿאָלקע: איך בין אלליין איבריג געבליבען אלס פראָפֿעט דעם עווי־גען, דער פראָפֿעטען בעל׳ס זינד פֿיערהונדערט אונד פֿינפֿציג מאן.
(כג) מאן געבע אונס צווייא שטירע, אונד זיא מאָגען זיך איינען שטיר ערוועהלען, אונד איהן צערשטיקקען אונד אויף׳ס האָלץ לעגען, אבער קיין פֿייער דאראן לעגען, אונד איך וויל דען אנ־דערן שטיר צוריכטען, אונד אויף׳ס האָלץ געבען, אונד קיין פֿייער דאראן לעגען. (כד) דאן רופֿעט איהר דען נאמען אייערעס גאָטטעס אן, אונד איך וויל דען נאמען דעם עוויגען אנרופֿען, אונד דער גאָטט נון, דער מיט פֿייער אנטוואָרטעט, דער־עלבע זאָלל גאָטט זיין. אונד דאז פֿאָלק האָב אן אונד שפראך: דיא רעדע איזט גוט.
(כה) אליהו שפראך צו דען פראָפֿעטען דעם בעל: וועהלעט אייך איינען שטיר, אונד ריכ־טעט איהן צו צוערסט, דען איהר זייד פֿילע, אונד רופֿעט דען נאמען אייערעס גאָטטעס אן, אונד לעגעט קיין פֿייער דאראן. (כו) זיא נאהמען אלזאָ איינען שטיר, דען מאַן איהנען געגעבען, אונד ריכטעטען איהן צו, אונד ריפֿען דען נאמען דעם בעל אן, פֿאָם מאָרגען ביז צום מיטטאג, אונד שפראכען: בעל ערהאָרע אונס! אבער דא וואר קיינע שטיממע, אונד ניאמאנד, דער אנטוואָרטעט. אונד זיא היפֿפֿטען (וויא היגקענדע)

רש״י

יודעין להבחין: (כו) אשר נתן להם. שהיה נשמט להם שלא יקרב לעכ״ום וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשניכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם

באור

המתחלק ומסתעף. וכן יקרא אבר האדם ע״ה״ת סעיף שהוא החלק מן הכל, ופה הכוונה על רגל החגר ועל הלב שהם נוטים אליו, שהלב ג״כ חלק מן הגוף, ומושאל ג״כ על המחשבות המתחלקות ויוצאות ומסתעפות משרש אחד במוח כענפים מגזע כמו בשעיפים חזיון ליל׳ (איוב ד׳ י״ג) וכל זה נכלל פה במלת הסעיפים לכוונת הדמיון והמתדמה אליו ולמושב המשל והנמשל. והחכם געזעניוס מביא הפעל סעף בדמיון מלשון ערבי להוראת חלק (טהיילען, צערטהיילען) ולא ענו, לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו, לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחירה ענו ואמרו טוב הדבר (רד״ק): (כו) נתן. הנותן, או שאחאב בעצמו נתן להם. ועל דברי הדרש כתב הרד״ק שהם רחוקים מן השכל: ויפסחו. היו מרקדין סביב המזבח כפסחים. או שבאמת היו דרך עבודתם בכך, כת״י ואשתטו עשו מעשי שטות, או שכונת הספר תפס לשון

עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (כז) וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם
וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל
כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ
לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ (כח) וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל
וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־
שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ (כט) וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם
וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־
עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ (ל) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם
גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־

הק' רפה

אום דען אלטאר העדום, דען מאן געמאכט. (כז) אלס עס מיטטאג וואדד, שפאָטטיעטע איהרער אליהו, אונד שפראך: רופעט מיט לויטער שטיממע, דען ער איזט יא גאָטט! ער האט איינע אונטעררעדונג, אָדער איין געשעפט, ער האט איינע רייזע פאָר, אָדער שלעפט ער, זאָ ווירד ער ערוואכען. (כח) אונד זיא ריפען מיט לויטער שטיממע, אינד שניטטען זיך נאך איהרער ווייזע מיט מעססערן אונד דאָלכען, ביז דאז בלוט זיך איבער זיא ערגאָס. (כט) אלס אויך דער מיטטאג פאָראיבער וואר, ווייזזאגטען זיא נאָך (רעדעטען אונזין) ביז (צור צייט) דאס מאן דאז שפייזעאָפּפער דארברינגט; אבער דא וואר קיינע שטיממע, אונד ניאמאנד, דער דא אנטוואָרטעטע, אונד קיין אויפמערקען. (ל) דא שפראך אליהו צום גאנצען פאָלקע: טרעטעט צו מיר! אונד אללעס פאָלק טראט צו איהם, אונד ער שטעללטע דען

רש"י

יונתן ולשעתן היו מדקדקין במשפטן על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו: (כז) כי אלהים הוא. אדי אתון אמרין דחלא הוא: כי שיח וכי שיג לו. לבית הכסא: (כח) ויתגודדו. ל' שריטה בכלי וכן היה נימוסיהן: (כט) ויתנבאו. ואשתטיתו: (ל) וירפא את מזבח ה' ההרוס. בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על גבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגל ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו. ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר [שמואל א' ט"ו י"ב] בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן [בראשית ל"ב ה'] הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות

באור

זה על דרך גנאי ובזיון: (כז) כי אלהים הוא. כל דברי אליהו דרך התול ולעג, ובעד"ז מתרג' אשכנזית. ואמר הלא אלהים הוא ויכול לענות כשישמע, אבל עדיין לא שמע: כי שיח. מדבר עם מי: וכי שיג לו. מענין שגא. עסק (געשעפט) וידוע שבע"ו ובל"א נרדפים בענין: וכי דרך לו, יש ברצונו ללכת למרחוק הצריך הכנות, והוא מוטרד, ואינו יכול להשגיח על דבריכ': ואולי ישן הוא, שמא חזקה עליו שנתו, ומקולכם יתעורר. ות"י שיח שועי מענין דבור וספו' תרגם ויספר ואשתעי, שיג, אשכלא אשתדף, והוא בלשון סורי עסק ושותפת עיין מתורגמן: ועל תרגומו תמכתי יסודי להעתיקו בלשון אשכנזי כדרכי במקום שיש דעות חולקות, כי כדאי יונתן לסמוך עליו במקום שאין הכרע מן המקרא, כי הוא היה קרוב לזמן ולמקום שיד לשון עברית היתה' מושלת בעת ההיא: (כח) ויתגודדו, ענין שריט' בבשר כמו לא תתגודדו (רד"ק). בחרבות, סכין כמו קח לך חרב חדה (יחזקאל ה' א') (מעססער): ברמחים, כלי זין כמו שלח (דחָק) וי"ת מרגע (שפריעען): עד שפך דם, ת"י עד דאשתפיך דמא עליהון: (כט) ויתנבאו. כתרגומו ואשתטיאו לשון שטות ושגעון, כמו לכל איש משוגע ומתנבא (ירמי' כ"ט כ"ו) ועיין באורנו (ש"א י"ט כ'): קשב, דבר אשר על ידו יתבאר שיש מקשיב לקולם, (מרלב"ג): (ל) וירפא, דרך המליצה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין, וכן כי עלתה ארוכה לחומות ירושלים, (רד"ק): ההרוס, מזבח היה שם מקדם שנבנה לשם ה', והרסו אותו נביאי הבעל כמו שאמר אליהו למטה את מזבחותיך הרסו, (מהר"ל): (לא) כמספר, להראותם כי לשנים עשר שבטים אב אחד היה, ולכן יהיו מאוחדים ודבקים בה' אחד, ולא כמו שהם עושים עתה, (מהר"ל): אשר היה וכו', השי"ת קרא ליעקב בשם ישראל להגדיל שם

מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃ (לא) וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר
הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃
(לב) וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ
תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃
(לג) וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם
עַל־הָעֵצִים׃ (לד) וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים
מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ
וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ (לה) וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם
סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃
(לו) וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא

אלטאר ווידער הער, דער צערשטאָרט וואר. (לא) אונד אליהו נאהם צוואָלף שטיינע, נאך אנצאהל דער צוואָלף שטעממע יעקב'ס, (צו וועלכעם דאז וואָרט דעם עוויגען קאם וויא פאָלגט: ישראל זאָלל דיין נאמע זיין). (לב) אונד בויעטע פאָן דען שטיינען איינען אלטאר, אים נאמען דעם עוויגען. אונד מאכטע איינען גראבען פאָם אומפאנג צווייער מאססע זאאט, רינגס אום דען אלטאר. (לג) אָרדנעטע דאז האָלץ דאצו, צערשטיקטע דען שטיר אונד לעגטע איהן אויף דאז האָלץ, (לד) אונד ער שפראך: פיללעט פיער קריגע מיט וואססער אונד גיסעט עס אויס אויף דאז גאנצאָפּפער אונד אויף דאז האָלץ! אונד ער שפראך: טהוט'ס נאָך איינמאל, אונד זיא טהאטען עס נאָך איינמאל, אונד ער שפראך: טהוט'ס צום דריטטען מאל, אונד זיא טהאטען עס צום דריטטען מאל. (לה) אונד דאז וואססער פלאָס רינגס אום דען אלטאר, אונד אויך דען גראבען פיללעט מאן מיט וואסקער. (לו) אונד דא דיא צייט וואר, דאז שפייזעאָפּפער דארצובריגנען, טראט דער פראָפעט

רש"י

שבאלה שנעשה לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: (לא) אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך. למה נאמר כאן לפי שהיום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידין בניך להקהל כאשר עמים ולבנות מזבח להקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתירה בדבר [בב"ר]: (לב) תעלה. פוסא"י בלע"ז, *Fosse d'eau*, (איין וואססער גראבען): כבית סאתים. רחבו בית סאתים שהם (חמשים) על חמשים כחצר המשכן: (לד) כדים מים. להגדיל את הנס: ויצקו. אלישע על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו לפי הוא שיעשה הנס במים על ידיו:

באור

בדעו. ועתה הם אשר עוד בשם ישראל יכונה עובדים את ה' ועובדים לבעל ומבזים את השם הזה במעשיהם המתועבים: (לב) תעלה, חפירה שבו המים מכונסים (קאנאל, וואססערלייטונג, גראבען): כבית וכו', מקום שזורעים בו סאתים ושיעורו חמשים על חמשים אמה (רד"ק) בכדי שילכו בה המים ולהגדיל הנס כמ"ש בענין: (לד) כדים, להגדיל הנס, וצוה לצקות י"ב כדים כנגד שנים עשר אבנים, ומה שצוה לצקות אותם בשלשה פעמים ולא בפעם אחת, היתה כונתו כנגד האבות, (מרד"ק). והמקרא הזה מן מקראות קצרות הוא ותשלומו כזה: וימלאו ויצקו. ויאמר שנו וכו'. ויצקו, לדעת רבי יהודה הוא עתיד והיו"ד יו"ד האית"ן ויוד השרש מעמדת בגעיא ונכון ואין להשיב עליו. ור' יונה אמר שהוא צווי שלם והיו"ד יו"ד השרש ובא מעמדת בגעיא כמו משכו וקחו לכם צאן (שמות י"ב כ"א) וגם זה נכון: (לה) מלא, צוה אליהו למלאות התעלה מלבד הי"ב כדים, (רד"ק). ואולי היתה התעלה רחוק' מן המזבח ולא באו המים מן הכדים אליה, ולכן צוה למלאות גם אותה. וי"מ מִלֵּא בבנין הכבד כמו מִלֵּא בבה"ק, ר"ל התעל' היתה מלא מן המים שהלכו סביב המזבח, ותי' מְלֵי מיא בקל מסכים לזה (דער גראבען וואר אויך פאָלל וואססערס): (לו) בעלות, בשעת מנחת הערב,

הפטרת כי תשא

וַיֹּאמַר֒ יְהוָה אֱלֹהֵי֙ אַבְרָהָם֙ יִצְחָ֣ק וְיִשְׂרָאֵ֔ל הַיּ֣וֹם יִוָּדַ֗ע כִּֽי־אַתָּ֛ה אֱלֹהִ֖ים בְּיִשְׂרָאֵ֑ל וַאֲנִ֣י עַבְדֶּ֔ךָ וּבִדְבָרְךָ֣ עָשִׂ֔יתִי אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים הָאֵֽלֶּה׃ (לז) עֲנֵ֤נִי יְהוָה֙ עֲנֵ֔נִי וְיֵֽדְעוּ֙ הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה כִּֽי־אַתָּ֥ה יְהוָ֖ה הָאֱלֹהִ֑ים וְאַתָּ֛ה הֲסִבֹּ֥תָ אֶת־לִבָּ֖ם אֲחֹרַנִּֽית׃ (לח) וַתִּפֹּ֣ל אֵשׁ־יְהוָ֗ה וַתֹּ֤אכַל אֶת־הָֽעֹלָה֙ וְאֶת־הָ֣עֵצִ֔ים וְאֶת־הָאֲבָנִ֖ים וְאֶת־הֶֽעָפָ֑ר וְאֶת־הַמַּ֥יִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָ֖ה לִחֵֽכָה׃ (לט) וַיַּרְא֙ כָּל־הָעָ֔ם וַֽיִּפְּל֖וּ עַל־פְּנֵיהֶ֑ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ יְהוָה֙ ה֣וּא הָֽאֱלֹהִ֔ים יְהוָ֖ה ה֥וּא הָאֱלֹהִֽים׃

יתיר י'

תרגום אשכנזי

אליהו הערצו, אונד שפראך: עוויגער, גאָטט אברהם'ס, יצחק'ס אונד ישראל'ס! הייטע לאס קונד ווערדען, דאס דוא גאָטט אין ישראל ביזט, אונד איך דיין קנעכט, אונד דאס איך נאך דיינעם וואָרטע דיזעס אללעס געטהאן! (לז) ערהאֶרע מיך, עוויגער, ערהאֶרע מיך, אויף דאס דיזעס פֿאָלק וויססע, דאס דוא עוויגער, גאָטט ביזט, אונד דאס דוא איהר הערץ צוריקגעווענדעט (ווידרום צום גוטען געלענקעט). (לח) דא פֿיעל איין פֿייער דעם עוויגען העראב, אונד פֿערצעהרטע דאז גאנצאָפּפֿער, דאז האָלץ, דיא שטיינע אונד דיא ערדע, אונד דאז וואססער אים גראבען לעקטע עס אויף. (לט) דא דאז פֿאָלק דאז זאה, פֿילען זיא אויף איהר אנגעזיכט, אונד שפראכען: דער עוויגע איזט גאָטט! דער עוויגע איזט גאָטט!

רש"י

(לו) ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: (לז) ענני ה' ענני. ענני באש ענני במטר כך ת"י. ורבותינו אמרו ענני באש (ובמים) ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם: וידעו וגו' כי אתה ה'. ואני עבדך. וכשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסבות את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבם אליך. ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמר משה [במדבר י"ז כ"ח] אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני לדבר את התורה והמצות וכן אמר מיכיהו [מלכים ב' כ"ז] אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי: (לט) ה' הוא האלחים; ולא הבעל האלהים:

באור

(רד"ק). הוא העולת תמיד של בין הערבים בבית ה' בירושלים: ובדברך, בשליחותך ובמצותך (רלב"ג): (לז) ענני ה' ענני, הכפל לחזק כמו שהוא בכ"מ שאין בו טעם אחר וכן אל אלהי' ה' אל אלהים ה' וכן דרך כל מתפלל לשנו' דבריו ולשלש כמו ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה והדומים (רד"ק). וי"ת קבל צלותי באישתא קבל צלותי ה' במיטרא ע"ד הדרש: וידעו העם הזה כי אתה וכו' הסבות וכו'. הנכון בזה פירוש רש"י, נתת להם מקום לסור מאחריך ובידם היה להכין לבם אליך. כי שני הענינים האלה נכללים במלת זאת ועל שניהם כוון הנביא, וכן הוא בתרגום אשכנזי. ודעת הרמב"ם בספר המור' אתה מנעת מהם התשוב' לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם ע"ד ויחזק ה' את לב פרעה. והרלב"ג פירש יכירו בזה כי אתה ה' הוא האלהים לבדו ומה שנראה' להם לפעמים שיענם הבעל בבא בקשתם, הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעולות באו מאתך, ובאלו הסבות את לבם אחורנית, בהשפע אותן הפעולות מאתך ע"כ. ולדעת רס"ג באורו עבר במקום עתיד לבם שהיתה אחורנית תסב אליך אם עתה תענני ויתורגם (אונד דאס דוא איהר אבטריניגעס הערץ ווידער צוריקפֿיהרען ווילסט). והרבה עמים מעתיקים בלשון תפלה (אונד לענקע איהר הערץ אום). וי"ת ואת ברחמתך יתהון משתאיל להון במימרך לאתבותהון לדחלתך ולינון יהבון ית לבהון פלוג. ר"ל אתה בחסדך נעתרת להם להשיבם לעבודתך, אבל הם נתנו את לבם להיות נסוג אחור. (דוא ווארסט גענייגט זיא צו דיינעם גאָטטעסדיענסטע ווידער אויפֿצוציהען, אבער איהר הערץ איזט אבטריניג). הוסיף מלות על העברית כדרכו לרוב. והנה לפניך כל הפירושים בפסוק הזה הקשה לבאר, ואתה הטוב בעיניך תבחר:

כמנהג האשכנזים. גם בשבת שני של חנוכה קורין אותה והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים והאיטליאני.

(מלכים א' סימן ז' פסוק מ' עד פ' נ"א):

(מ) וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים
וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית
יְהוָה׃ (מא) עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־
עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם
לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
הָעַמּוּדִים׃ (מב) וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת
לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה
הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ (מג) וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר
וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ (מד) וְאֶת־
הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃
(מה) וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת
וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם
לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃

האהל כתיב.

(מ) חירם מאכטע אויך טאָפּפּע, שויפֿעלן אונד שאַלען, אונד אלזאָ פֿאָללענדעטע חירם דאז גאנצע ווערק, דאס ער דעם קאָניגע שלמה אים הויזע דעם עוויגען צו מאכען האטטע. (מא) צווייא זיילען אונד צווייא קויגעלן דער קנייפּע אויף דעם הויפטע דער זיילען, אונד דיא צווייא געפֿלעכטע, אום דיא צווייא קוגעלן דער קנייפּע אויף דעם הויפטע דער זיילען צו בעדעקקען. (מב) פֿיער הונדערט גראַנאטעפּפֿעלן, צו דעןביידען געפֿלעכטען, צווייא רייהען גראַנאטעפּפֿעל צו איינעם געפֿלעכטע, אום דיא צווייא קוגעלן דער קנייפּע אָבען אויף דען זיילען צו בעדעקקען. (מג) צעהן געשטעללע אונד צעהן בעקקען אויף דען געשטעללען. (מד) דאַז איינע מעער (טויכבאד) אונד צוואָלף רינדער אונטער דעם מעערע. (מה) טאָפּפּע, שויפֿעלן אונד שאַלען, אונד אללע דיעזע גערעטהע, וועלכע חירם דעם קאָניגע שלמה מאכטע, אים הויזע דעם עוויגען, ווארען פֿאָן פֿאָ־

רש"י

(מ) ויעש חירום וגו'. יש ספרים כתיב הכיורות ואומר אני הן הן סירות כמה דאת אומ' ככיור אש בעלים [זכריה י"ב ו'] וכן והכה בכיור: הכיורות. של נחושת לדשן את המזבח: היעים. מגרפות של נחושת שקורין ווידי"ל בלע"ל (פדיל) Padell (en prevence): paelle: pelle, (אייכע טויפֿען) למחות בהן דשן בתוך הסירות: (מב) שני טורים רמונים. אלה רמונים

באור

(מ) הכיורות, הסירות כמו והכה בכיור (ש"א ב'): בית ה', לצורך בית ה': (מא) גולות, כן יקרא חלק התחתון מן הכתרת. ות"י אבני האר לכלי עגול: (מה) ממרט, ענין המריק' והעברת החלוד' וכאן רוצה לומר זך ונקי מכל חלוד' וסיג (רד"ק) ות"י נחש טוב: (מו) במעבה האדמה, חפר בעובי האדמ' צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האל'. כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך (רלב"ג). ות"י ברגיעתא הוא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לנקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לנקת בו. ואמר יונתן פירש רבי יונה שעש' הכיורים מהמשובח שבחומר ומן העב שבו. ויתורגם (חוים אייכער דיקקען ערדע נאַם ער דיזא סמעלצאָפֿען). אמנם לא יתכן פעל יצק על עפר כי אם על מין מתכת. ובאמת ברגעתא בתרגום נאמר על רגבי עפר בכלל, כמו עפר (איוב ז') תרגומו

(מו) בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה
בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ (מז) וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־
כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל
הַנְּחֹשֶׁת׃ (מח) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים
אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־
הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ (מט) וְאֶת־
הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי
הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם
זָהָב׃ (נ) וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת
וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת
הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת
לְהֵיכָל זָהָב׃

לידטעס ערץ. (מו) איס ירדן'ס קרייזע ליס זיא דער קאָניג גיסען, אין דיכטער ערדע, צווישען סכות אונד צווישען צרתן. (מז) שלמה לעגטע אלע דיזע גערעטהע (אין דען טעמפעל), פֿאָר דער זעהר גראָסען מענגע ווארד דאז געוויכט דעם ערצעס ניכט ערפֿאָרשט. (מח) אויך מאכטע שלמה אללע גערעטהע פֿיר דאז הויז דעם עוויגען, דען גאָלדענען אלטאר, אונד דען טיש וואָרויף דיא שויאברָדע וואַרען, פֿאָן גאָלד. (מט) דיא לייכטער, פֿינף צור רעכטען אונד פֿינף צור לינקען, פֿאָר דעם דביר (אללערהייליגסטען) פֿאָם געדיעגענען גאָלדע, אונד בלומען, לאמפען אונד ליכטשנייצען פֿאָן גאָלד. (נ) דיא בעקקען, מעססער, שאלען, לאָפֿפֿעל אונד קאָהלענפֿאננען פֿאָם געדיעגענען גאָלדע, אונד דיא אנגעלן צו דען פֿליגעלטהירען דעס אינגערן הויזעס, דעס אללערהייליגסטען, אונד צו דען פֿליגעלטהירען דעס טעמפעלס פֿאָן גאָלד.

רש"י

בטור מלוזים בשרשרות: (מו) יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי בגבישתא: (מז) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספור משקלם: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח שאם כן מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש בימינה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתיל': והמלקחים. שמדשנין בהן את הפתילה מתוך השמן: (נ) והספות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות: והמזרקות. לקבל דם: והכפות. לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפתות. מפתחו' שמעתי שפותחין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחותיהן היו זהב:

באור

בגבישתא ורבנים ידבקו (שם ל"ח) בגבישתא. (ערדמאססע), וכן טעמו כאן: (מז) וינח, הניח מלשקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם, ויונתן תרגם ואצנע כלומר הניח' בבית המקדש במקומם ומרוב הכלים לא נחקר משקלם, וכן מתורג' אשכנזית: (מח) זהב, מוסב על השלחן, והשלחן הנאמר פה שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשר שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב (בד"הי ב' ד') מרד"ק): (מט) והפרח, פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבע' וכן המלקחים (מהר"ל): והמלקחים, הצבתים העשוים להטיב פתילי הנרות: (נ) והספות, הנפרד סף. והמזמרות, ת"י מזמריא כלומר שמזמרים בהם (מוזיקאליטע אינסטרומענטע). אמנם מה לכלי זמר בין הכלים האלו העשוים לתשמיש הבית? והנכון שהוא ענין חתוך והם סכינים כדמתורגם אשכנזית: והפתות, הם בחול, ציר הדלתות ובמשנ' (כלים י"א) הפותה שתחת הציר: להיכל, בא בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא (רד"ק) והוא לתוספת באור לדלתי הבית כמו לקודש הקדשים שהוא תוספת באור לבית הפנימי.

כמנהג האשכנזים ואף כשהן מחוברין׳
(מלכים א׳ סי׳ ז׳ פ׳ נ״א וסי׳ ח׳ א׳ עד כ״ב:)

(נא) וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ ח (א) אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ (ב) וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא

(נא) אלזאָ ווארד פֿאָללענדעט אללעס ווערק, וועלכעס דער קאָניג שלמה מאכען ליעס פֿיר דאז הויז דעס עוויגען; אונד שלמה בראכטע היניין אללעס געהייליגטע, פֿאָן זיינעם פֿאטער דוד; דאז זילבער, דאז גאָלד, אונד דיא געראטהע לעגטע ער אין דען שאטץ דעס הויזעס דעס עוויגען: ח (א) דאמאהלס פֿערזאממעלטע שלמה דיא עלטעסטען פֿאָן ישראל אונד אללע הייפטער דער שטעממע, דיא פֿירסטען דער שטאממפֿעטער דער קינדער ישראל'ס, צום קאָניגע שלמה נאך ירושלים, אום דיא בונדעסלאַדע דעס עוויגען אויס דער שטאדט דוד'ס, דאז איזט ציון, העראויפֿצובריגגען. (ג) אונד עס פֿערזאממעלטען זיך צום קאָניגע שלמה, אללע מעננער פֿאָן ישראל אים מאָנאטה אתנים אם פֿעסט, דאז איזט אים

רש״י

(נא) את קדשי דוד אביו. מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו. ומדרש אגדה שלא רצה שלמה לתת מאותו הקדש לבנין הבית ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרים לפי שהיה יודע שעתיד ליחרב שלא יהו העכו"ם אומרים קשה ידאתם שלקחו נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד וי"א אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג' שנים שנה אחר שנה והיו לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל: ח (א) נשיאי האבות לבני ישראל. של בני ישראל: מעיר דוד. שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום: (ב) בירח האתנים. ת"י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שבועאה משניתנה תורה׳

באור

(נא) את קדשי וכו'. מה שהקדיש דוד׳ כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקנה הוא: נתן, כמו ונתן רד"ק. לכבוד אביו נתן מן הכסף והזהב במלאכת בית המקדש, ואת הנשאר מכלי כסף והזהב שלקח מן הגוים נתן באוצרות בית ה' וכמשכתי אחריו בתרגומי: (א) אז כאשר נשלם בנין הבית: יקהל, עתיד במקום עבר כמו אז ישיר: נשיאי האבות, הנשיאים לכל בתי האבות של בני ישראל והם הם ראשי המטות שזכר ולתוס' באור אמר כן: אל המלך, בא שם תחת הכנוי: (ב) האתנים, לדעת המפרשים נקרא החודש השביעי בשם זה לפי שבו אוספים פרי הארץ והתבואה לבית. כי אלה הם חיי האדם וחזקו, ואיתן לשון חוזק. ויהיה תרגומו (פֿרוכט=מאָנאַטה), והחכם געזעניוס הביא הטעם שנקרא כן מענין נחל איתן (דברים כ"א ד') נהרות איתן (תהלים ע"ד ט"ו) וכוו' כן הנהר שנוזל בתמידות בלי הפסק (איין איינ־מער פֿליסענדער באך), והחדש תשרי כך שמו בדרך מליצי לפי שהוא החדש שבו נוזלי' והולכים הנחלים ואין מעצור להם כמו בשאר חדשים, כי בקיץ חרבו לפעמי' מפני החום ובחורף נקפאים, אבל בתשרי אינו כן. (דער מאָנאַטה דער פֿליסענדען בעכע, דער זיבענטע אים העברעישען יאהרע). ות"י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה משנתנ' תורה וכתיב בניסן שהוא ראש חדשים נקרא תשרי שביעי. ואפשר שנקר' ירח האיתנים על שם ארבעה יסודות (עלעמענטע) שנבראו בחדש תשרי לדעת האומר בתשרי נברא העולם כי הם המעמידים מוסדות תבל ומצוקי ארץ, ועל פיהם קיום וחיזוק לכל נמצא בטבעי: בחג, נקהלו קודם חג

הֶחָדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ (ג) וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ (ד) וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ (ה) וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ (ו) וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ (ז) כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ (ח) וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא

זיבענטען מאָנאטה. (ג) עס קאמען אללע עלטעסטען ישראל'ס, אונד דיא פריכטער הובען דיא לאדע איף, (ד) אונד בראכטען דיא לאדע דעם עווינען הינויף זאממט דעם שטיפטסצעלטע אונד אללען הייליגען גע־רעטהען אים צעלטע, דאז אללעס בראכטען הינויף דיא פריסטער אונד דיא לוים. (ה) דער קאָניג שלמה אונד דיא גאנצע געמיינדע ישראל'ס, דיא זיך צו איהם פערזאממעלט, (גינגען) מיט איהם פאָר דער לאדע הער, אונד אָפפערטען שאפע אונד רינדער דיא ניכט צו צעהלען נאָך צו רעכנען וואדען פאָר מענגע. (ו) אלזאָ בראכטען דיא פריסטער דיא בונדעסלאדע דעם עוויגען היניין אן איהרען אָרט אין דען דביר דעם הויזעס, אין'ס אללערהייליגסטע, אונטער דיא פליגעל דער כרובים. (ז) דען דיא כרובים ברייטעטען דיא פליגעל אויס, איבער דען אָרט דער לאדע, אונד בעדעקטען אלזאָ דיא לאדע אונד איהרע שטאנ־

רש"י

וכתוב בניסן שהוא ראש חדשים נקרא תשרי שביעי: (ד) ואת אהל מועד. שעשה משה וגנזו שלמה משנבנה בית לארון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל. אשר נטה דוד לארון: (ו) כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון: (ז) אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: (ח) ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח כשהם מדקרין יכול יהיו מקרעין בה ויוצאין ת"ל ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כעין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין

באור

השכות אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש, והחג שבעת ימים קודם חג השכות הוא שנקהלו בירושלים כמו שנפרש (ר"דק): (ד) ואת אהל מועד, בגבעון היה ומשם העלוהו ונתנוהו באוצרות בית ה' בהעליות אשר מעל להיכל ולדבירו: ויעלו אותם הכהנים והלוים, שהכהנים העלו הארון והלוים את אוהל מועד וכלי הקדש אשר באוהל: (ה) הנועדים, ענין וועד ואסיפה ועליו כמו אליו: לפני הארון, ללכת עמו לפני הארון ותעניתו תבין חסרונו: (ו) כנפי הכרובים, הם שעשה שלמה ועמדו בארץ ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון שעשה בצלאל. (מרש"י ורד"ק): (ח) ויאריכו הבדים, עומד כמשפט הפעל הזה בשאר מקומות אף בהפעיל, וענינו שהיו ארוכים כל כך עד שנראו ראשיהם לפני הדביר בהיותם דוחקין ובולטין בפרוכת שהיו מול הפתח אבל לא היה נראים בחוצ' להיו' מקרעין הפרוכת לצאת חוצה לו. ות"י וַאֲרִיכוּן בקל ואם היה דעתו לתרגם בהפעיל היה מתרגם וְאוֹרִיכוּנוּן שהוא מִפְעַל יוצא לשני. ומזה ראיה לדברנו שהוא קל עומד וכן מתורגם אשכנזית:

ויהיו שם. על הבדים יאמר שהיו שם בזאת ההנחה ומצב עד אשר נגנז בימי יאשיה: (ט) אין בארון, זה ראיה כי לא היה בארון לא שברי לוחות ולא ספרי תור' וארון שבו ס"ת נתנוהו באוצר בית ה' (רד"ק), והרלב"ג כתב זה לא ישלול אלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם

יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ט) אֵין
בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם
מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים
מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ (יא) וְלֹא־
יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־
מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ (יב) אָז אָמַר
שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ (יג) בָּנֹה
בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃
(יד) וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל
יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ (טו) וַיֹּאמֶר
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת

גען פֿאָן אָבען. (ח) דיא שטאַנגען ווארען זאָ לאנג, דאס דיא ענדען דערזעלבען געזעהען וואורדען אוים דעם הייליגען פֿאָר דעם דביר, אבער פֿאָן אויסען וואורדען זיא ניכט געזעהען, אונד ווארען דאזעלבסט ביז אויף דיזען טאג. (ט) ניכטס וואר אין דער לאדע, אויסער דען ביידען שטיינערנען טאפֿעלן, וועלכע משה היניין געלעגט האט אויף הורב, (וואָרין דער בונד), וועלכען דער עוויגע שלאָס מיט דען קינדערן ישרא'ל'ס, נאכדעם זיא אויסגעצאָגען אוים דעם לאנדע מצרים. (י) אונד עס געשאה אלס דיא פריסטער אוים דעם הייליגטהומע הערויסגינגען, ערפֿיללטע איין געוואָלק דאז הויז דעם עוויגען. (יא) אונד דיא פריסטער קאָננטען ניכט שטעהען אים דיענסט פֿאָר דעם געוואָלק, וייל דיא הערליכקייט דעם עוויגען דאז הויז דעם עוויגען ערפֿיללטע. (יב) דא שפראך שלמה; דער עוויגע פֿערשפראך'ס, אים דונקעלן געוואָלק צו וואָהנען. (יג) איך האבע איין הויז געבויעט דיר צור וואָהנונג, איינע רעזידענץ צו דיינעם זיטץ אין עוויגקייט! (יד) אונד דער קאָניג וואנדטע זיין אנגעזיכט, אונד זעגנעטע דיא גאנצע פֿערזאממלונג ישראל'ס, אונד דיא גאנצע פֿערזאממלונג ישראל'ס שטאנד דא. (טו) אונד ער שפראך: געלאָבט זייא דער עוויגע, דער גאָטט ישראל'ס, וועלכער מיט זיינעם מונדע גערעדעט צו מיינעם פֿאטער דוד, אונד מיט

רש"י

[שיר א' י"ג]; (י) בצאת הכהנים מן הקדש. הכהנים שהכניסו הארון בדביר כשיצאו שרתה השכינה בהיכל: (יב) אז אמר שלמה. כשראה הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה באה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת [ויקרא ט"ז ב'] כך שנוייה בספרי: (יג) לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא

באור

מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן, אך הלל בזה שלא היה שם מהתורה רק עשרת דברים כי הם מקיפים בכח על התורה: כרת, כתרגומו די עליהון כתיבין עשרא פתגמי קיימא דגזר עם בני ישראל. וכן תרגמתי, כי עשרת הדברים הן הם הברית אשר כרת ה'. או טעמו אשר כרת בעת שנתנם, ועוד יתכן לומר שחסר מלת ברית כלומר שהניח שם ביום שכרת ברית עם בני ישראל (אום דער עוויגע איינען בונד שלאָס ח. ג. וו.): (יב) אז אמר, כשראה הענן אמר רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא ט"ז ב') כך שנויה בספרי (רש"י) וגם נאמר אל הערפל אשר שם אלהים (שמות כ' י"ח) והערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן כפירוש רש"י שם. ונקמצה הבי"ת או בעבור ההפסק, או בעבור הידיעה, שכבר נאמר זה מקודם. והכ' שלמה אמר זה לכהנים לעורר לבבם על מראה ה', ואחר כן הסב דבריו אל אלהים: (יד) ויסב וכו', אל מול העם: ויברך, לא נכתבה הברכה פה רק אחר התפלה, ואחר שברכם נתן הודאה לאל. (רד"ק): עמד, כי אין ישיב' בעזרה: (טו) ובידו מלא. כנוי לאל יתברך ר"ל בכחו וביכלתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו וכן ת"י ובדעותיה קיים:

דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר׃ (טז) מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־
בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת
לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי
יִשְׂרָאֵל׃ (יז) וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת
בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת
בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ (יט) רַק
אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ
הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ (כ) וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־
דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב
עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה
הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וָאָשִׂם
שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר
כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

תרגום אשכנזי

זיינער האנד עס ערפֿילל־
טע, דא ער שפראך:
(טז) זייט דעם טאגע דא
איך מיין פֿאָלק ישראל
אויס מצרים אויספֿיהר־
טע, ערוועהלטע איך
קיינע שטאָדט אויס אל־
לען שטעממען ישראל'ס,
אום איין הויז צו בויען,
דאס מיין נאמע דא־
זעלבסט ווערע — אונד
איך ערוועהלעטע דוד,
דאס ער איבער מיין פֿאָלק
זיין זאָלל. (יז) עס וואר
מיינעם פֿאטער דוד אים
זיננע, איין הויז דעם
נאמען דעם עוויגען, דעם
גאָטטע ישראל'ס צו בוי־
ען. (יח) אבער דער עווי־
גע שפראך צו מיינעם
פֿאטער דוד: דאס דיר
אים זיננע איזט, איין הויז
מיינעם נאמען צו בויען,
האסט דוא וואָהל גע־
טהאן, (יא וואָהל), דאס עס דיר אים זיננע איזט; (יט) אבער דוא זאָללסט דאז הויז ניכט בויען,
זאָנדערן דיין זאָהן דער אויס דיינען לענדען קאָממען ווירד, דערזעלבע זאָלל דאז הויז מיינעם נאמען
בויען. (כ) אונד דער עוויגע האט זיין וואָרט ערפֿיללט, דאז ער גערעדעט, אונד איך בין אנגע־
שטעללט אן מיינעם פֿאטערס דוד'ס שטעללע; זיטצע נון אויף דעם טהראָנע ישראל'ס, וויא דער
עוויגע עס פֿערהייסען, אונד איך בויעטע דאז הויז דעם נאמען דעם עוויגען דעם גאָטטעס ישר׳ל'ס.
(כא) אונד האבע דאזעלבסט איינען אָרט איינגערייםט פֿיר דיא לאדע, וואָרינגען דער בונד דעם
עוויגען, דען ער שלאָס מיט אונזערן פֿעטערן, אלס ער זיא אויספֿיהרטע אויס דעם לאנדע מצרים.

רש"י

שהתה שכינה במקום אחר: (טז) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא.
קיים את דברו בידו הטובה: (טז) מן היום וגו'. את זה הדבר אל דוד אבי:

באור

לאמר, מוסב על דבר בפיו, (רד"ק): (טז) ואבחר בדוד. למה שהקדים לא בחרתי בעיר,
היה לו לומר ואבחר בירושלים. אלא פירושו כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד
להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלים כשנראתי לו בגרן ארונה באש מן
השמים (רד"ק). ובאמת מקרא קצר הוא ונשלם (בד"הי ב' ה' ו'), ולא בחרתי באיש להיות
נגיד על עמי ישראל ואבחר בירושלים להיות שמי שם וגו' ולזה נעשו פה בתרגומי סימן שתיקת
הכוכ' אחר מלות (דאזעלבסט ווערע) להורות על החסרון הזה: (יח) הטיבות כי וכו', טוב
עשית בזה ולזכות תחשב, כי מחשבתך עולה לך למעש'. אחר שעי"ז באה ההכנה לבנות עליה
ולהכין הכל. וכפל לשון כי היה עם לבבך מדרכי לשון עברי לחזק הענין אשר בו ידמה לעקר
כונתו. ולכן הכפלתיו גם אני בתרגומי במלות (יא וואָהל): (יט) היוצא. כונתו בנך אשר יולד
ולא אשר כבר נולד לך, ורמז לו על שלמה אשר נולד לו אחר הדברים האלה: (כא) ואשם
שם, בבית הזה: אשר שם. בזה הארון: ברית ה', לוחות הברית: אשר כרת. ברית עם
ישראל בעת שהתנם:

לוח ההפטרת.

מחר חדש בשמואל א׳ סימן כ׳ ויאמר לו יהונתן עד סוף הסימן:

שבות ר״ח בישעיה סימן י״א כה אמר ה׳ עד סוף הסימן:

פ׳ שקלים במלכים ב׳ סימן י״א בן שבע שנים עד י״ז לכהנים יהיו:

פ׳ זכור בשמואל א׳ סימן ט״ו ב׳ כה אמר ה׳ עד ל״ד גבעת שאול;

פ׳ פרה ביחזקאל סימן ל״ו ט״ז ויהי דבר ה׳ עד סוף הסימן:

פ׳ החדש ביחזקאל סימן מ״ה ט״ז כל העם הארץ וסימן מ״ו עד י״ח איש מאחזתו:

שמות בישעיה סימן כ״ז ו׳ הבאים ישרש יעקב וסימן כ״ח עד י״ג ונלכדו, ומתחילין סימן כ״ט כ״ב לכן כה אמר עד כ״ג יעריצו:

וארא ביחזקאל סימן כ״ח כ״ח כה אמר אדני ה׳ עד סוף סימן כ״ט:

בא בירמיה סימן מ״ו י״ג הדבר אשר דבר ה׳ עד סוף הסימן:

בשלח בשופטים סימן ד׳ ד׳ ודבורה אשה נביאה עד סוף סימן ה׳:

יתרו בישעיה סימן ו׳ א׳ בשנת מות המלך וסימן ז׳ עד ו׳ בן טבאל, ומתחילין סימן ט׳ ה׳ כי ילד יולד לנו עד ו׳ תעשה זאת:

משפטים בירמיה סימן ל״ד ה׳ הדבר אשר היה עד סוף הסימן, ומתחילין סימן ל״ג כה אמר ה׳ עד סוף הסימן:

תרומה במלכים א׳ כ״ו וה׳ נתן חכמה וסימן ו׳ עד י״ג עמו ישראל:

תצוה ביחזקאל סימן מ״ג י׳ אתה בן אדם עד סוף הסימן.

כי תשא במלכים א׳ סימן י״ח א׳ ויהי ימים רבים עד מ׳ ה׳ הוא האלהים.

ויקהל במלכים א׳ סימן ז׳ מ׳ ויעש חירום עד נ׳ להיכל זהב:

פקודי במלכים א׳ סימן ז׳ נ״א ותשלם כל המלאכה וסימן ח׳ עד כ״א מארץ מצרים:

מזמורי תהלים שנוהגים לומר בכל שבת מעין הפרשיות:

שמות, שיר המעלות רבת צררוני סי׳ קכ״ט. **וארא**, מזמור שיר ליום השבת סימן צ״ב. **בא**, הללויה אודה ה׳ סימן קי״א. **בשלח**, למנצח על מות לבן סימן ט׳. **יתרו**, מזמור לדוד הבו לה׳ סימן כ״ט. **משפטים**, מזמור לדוד ה׳ מי יגור סימן ט״ו. **תרומה**, שיר המעלות זכור ה׳ סימן קל״ב. **תצוה**, שיר המעלוה לדוד הנה מה טוב סימן י׳ קל״ג. **כי תשא**, למה ה׳ סימן י׳. **ויקהל**, למה רגשו סימן ב׳. **פקודי** שיר המעלות לדוד הנה מה טוב סימן קל״ג:

מגלת אסתר

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת

אהרן בן וואלף

ונוסף לזה

פי' רש"י.

מבוא

ראיתי נכון להקדים למגלה הזאת איזה חקירות וספקות השייכים ונאותים פה, להעיר הקורא עליהם, ולבררם כפי יד ה' הטובה עלי. ואומר: חכמי התלמוד אמרו (ב"ב ה') אנשי כנסת הגדולה כתבו מגלת אסתר. ומה שיחסו כתיבת המגלה לאנשי כנה"ג ולא לעזרא. אף שלדבריהם היה המעשה הזה בזמן עזרא והוא היה סופר מהיר והאחרון בכותבי ספרי הקדש? אולי קבלה היתה זאת בידיהם. והנה גם לדעת קצת האומרים מעשה אסתר מאוחר ממה שהוא לדעת חז"ל, כאשר אבאר לקמן, מ"מ יכול להיות שאנשי כנה"ג כתובה, כי האנשים האלה לא בזמן אחד ובדור אחד היו, רק בזמנים שונים ולכל הפחות בששה או בשבעה דורות זה אחר זה*) וא"כ אף אם נאמר שהמעשה היה בזמן המלך האחרון לפרס, הלא שמעון הצדיק היה משירי כנה"ג כמאמרם (אבות פרק א') וידענו ששמעון הצדיק היה מימי אלכסנדר מוקדן (יומא ס"ט א') וע"י אלכסנדר נאבד מלכות פרס כנודע, וא"כ ע"כ היה המעשה בימי איזה מאנשי כנה"ג ולכן שפיר נוכל לאמור שהם כתבוה:

אולם הם גם אמרו (מגלה ז' א') אסתר ברוה"ק נאמרה, ובאר הר"י ערמאה את דבריהם ז"ל; אנשי כנה"ג העתיקוה מספר דברי הימים למלכי פרס, ובאמצע התלבשות רוה"ק בררו האמת מן השקר מהכתוב כמכתב הכתובים, ויען כי העתיקוה מספרי עכו"ם לא נמצא שם קדושה בתוכה עכ"ל. ובאמת נמצא גם עתה בידינו מגלת אסתר אחרת בלשון יוני: ונוסף בה דברים רבים ממה שנמצאו במגלת אסתר אשר לנו, כמו חלום מרדכי, תפלת אסתר ודומי', ורבים מדברים האלה נמצאו גם בשני התרגומים על אסתר, גם בספר יוסיפון בן גוריון ודומיהם. ונכון מאוד דברי הר"י ערמאה הנ"ל באמרו שנעתקה מספר ד"הי למלכי פרס כי כל איש משכיל אשר ישים על לבו לעיין במגלה הזאת, יראה בהסתכלות מעט, איך היא נשתנה מכל שארי ספרי ל"הק הן בצחות ובדקדוק הלשון, הן בחבור המליצ' היותר טובים ונכונים בשארי ספרי תנ"ך כמו במגלה הזאת. ואציגה הנה איזה דברים לדוגמא ומהם נקיש על השאר: מצינו בה איזה מלות אשר לא נמצאים עוד בשארי ספרי תנ"ך, ולקוחים המה לפי הנראה משאר לשונות כמו אגם, המלה הזאת איננה נמצאת עוד רק פה, ופעם אחת בדניאל בלשון ארמית. פתשגן היא מלה ארמית, ודומיהם. גם לא מצאנו בכל המגלה מלת לאמר אשר רגילה מאוד בשאר ספרי תנ"ך, וטובה מאוד לצחות הלשון כנודע, וכאשר העיר על טובה ויפיה אדונינו הרמב"מן בבאורו על התורה. גם לפי צחות לשון העברי צריך להיות בפרשה א' פסוק ט"ו ויאמר כדת מה וכו', כי אחר שהפסיק הענין במאמר מוסגר הארוך מאוד, צריך לכפול עוד פעם ויאמר כדרך ל"הק וכאשר מצאנו דוגמתו כמה פעמים בתנ"ך, ועוד שאר דברים קשים מתנגדים מעט לדרכי הלשון והמליצה, אשר לא יעלמו מעיני החוקר אין זאת כי אם הועתקה משפת אחר. ונודע שיש לכל שפה ושפה סגולה מיוחדת בדרכי

---

*) ולא כדעת רמב"ם ז"ל האומר שאנשי כנה"ג כולם בזמן אחד היו, וכאשר העיר ע"ז הר"י אברבנאל בהקדמתו לנחלת אבות.

המליצ׳, מה שאין לזולת׳. ולכן המעתיק והמתרגם הנאמן, צריך לדחוק לפעמים בהעתקתו, ומשתמש בדברים זרים מעט (ובלבד שלא יהיו מתנגדים לגמרי כנגד הלשון) מה שאין ראוי ונאות להכותב מעצמו בשפה ההיא, לפי שעין ולב המעתיק גם על הלשון אשר ממנו מעתיק. ובלעדי זאת, הלא ידענו מאז אשר גלו לבבל ויתערבו בין העמים בבל מדי ופרס ושאר המדינות, שכחו הרבה מלשונם העברי, כמו שהתאונן ע״ז נחמיה באמרו ובניהם חצי מדבר אשדודית וכו׳. ולא ידעו עוד לדבר נכוחות בלשון העברי רק התערבו אותה בלשונות אחרות, וכשאר דובר לחוט אחד בעיר ושנים במשפחה, ואולי בעבור זאת יחסו כתיבת המגלה לאנשי כנ״הג המאוחרים בזמן מעזרא, ולא יחסוה לעזרא, לפי שהוא הי׳ סופר מהיר ובודאי אם הוא כתב המגלה הזאת העתיקה כפי דרכי נועם המליצה, ולא השתמש במלות שונות וזרות.

ואחרי בנותי בספרים לאה זה מצאתי. שכל חכמי התלמוד אשר נשאו ונתנו בדיני המגלה, בדיני פורים, ובמעשה מרדכי ואסתר כולם חיו מימות רבי יוחנן בן זכאי ואילך, ולא מצאתי שום תנא אשר הי׳ קודם זמן הזה ודבר דבר מה בענינים האלה. גם מצאנו במחלוקת בין ב״ש וב״ה לענין טומאת ידים אצל שיר וקהלת (ידים פרק ג׳, עדיות פרק ה׳) אבל לא ראינו שנחלקו ב״כ אלא אסתר כאשר נחלקו בזה הדורות האחרונים האמוראים (מגל׳ ז׳ א׳), ומה שנמצאו במגלת תענית כתוב את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר יומי פורים אינון וכו׳ (תענית י״ח ב׳, מגלה ה׳ ב׳), והמחבר של מגלת תענית הי׳ חנניא בן חזקיא כמאמרם (שבת י״ב), וכבר נודע שחנניא הי׳ בזמן ב״ש וב״ה? מ״מ אין ראיה מזאת, כי בלא״ה אנו מוכרחים לאמור שלא חנניא לבדו חבר כל המגלה, רק הוא התחיל, וסייעתו המה דורות הבאים אחריו גמרוה והשלימוה, שהרי נכתב בה המעשה מר״י בן שמוע אשר בטל השמד, וידענו שר״י בן שמוע הי׳ תלמיד ר״מ (ר״ה י״ב א׳) אשר הי׳ זמן רב מאוד אחר חנניא הנ״ל, כאשר העיר ע״ז בעל ספר יוחסין, ובעל ס״ה אות חי״ת, ויש לעיין בזה היטיב.

ועל זמן המעשה הזה, מתי הי׳ אחשורוש ומי הי׳? כבר נתחבטו בו מפרשים רבים הן מחכמי ישראל והן מחכמי א״הע. גם חז״ל גלו לנו דעתם בזה. ואני לא להכריע ביניהם באתי, לא ארחק ולא אקרב, רק אודיע דעתם בקצרה, והמשכיל יבחר ויקרב. חז״ל אמרו שזה אחשורוש הי׳ מלך השני למלכות פרס הכללית (דהיינו מיום שנתאחד מלכות מדי עם פרס, והוא מיום שמת דריוש המדי אשר מלך ג״כ על מלכות בבל), כי לדעתם מלך בראשונה כורש אשר ברשה לבנות הבית. אחריו מלך אחשורוש הזה אשר בטל בנין הבית, ואחריו דריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר אשר בימיו בנו הבית. ובימיו עלה עזרא ונחמיה לבנות חומת ירושלים, כי לדעתם, אף שמצאנו (עזרא ז׳ א׳) אחר הדברים האלה במלכות ארתחשבתא וכו׳, ומשמע מזה, שהמלך ארתחשסתא אשר בימיו עלה עזרא לא הי׳ המלך הנזכר קודם, אשר בימיו נבנ׳ הבית, מ״מ החליטו שלשה שמות היה לו, דריוש. ארתחשסתא וכורש. (עיין מזה ר״ה ג׳ ב׳, מגלה י״א ב׳). ומצאנו עוד מקרא מפורש בעזרא (פרשה ד׳ פסוק ה׳ ו׳ ז׳) שנאמר וסוכרים עליהם יועצים כל ימי כורש עד דריוש וכו׳. ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וכן, ובימי ארתחשסתא כתב וכו׳, ונאמר בסוף הפרשה באדין בטלת עד שנת תרתין לדריוש. הרי מפורש שהיו שני מלכים בין כורש לדריוש הפרסי, ושמותם אחשורש וארתחששתא אשר שניהם בטלו בנין הבית. אך המפרשים נלאו ונדחקו לפרש כי אחשורש נקרא גם כן ארתחשסתא והשטנה שנכתבה פעמים אחת היא, ע״ש הראב״ע.*) הנה נראה לענין כל הלחן הגדול לדבריהם בפסוקים שהבאתי. ועוד מצאתי דבר תימא בדבריהם באמרו (מנחות ס״ט א׳. שקלים ז׳ א׳) ופתחיה על הקינין, פתחיה זה מרדכי וכו׳, וספרו ממנו מעשה מהנהו שלש כשי דאייתו קינין וכו׳ כדאה ומוכח מדבריהם שמרדכי היה בירושלים אחר בנין ב״הב, והלך משושן אחר המעשה אשר קרה לו עם המן, ותמיה לי, מדוע לא נמצא ממנו

---

*) ורש״י בתחילת כבודו שנה בזאת, כי הוא ז״ל הביא ראיה שאחשורש נקרא ארתחשסתא ממאמרם במסכת ר״ה הנ״ל! הוא כורש הוא דריוש וכו׳, ובאמת שם לא דברו כלל מאחשורש הזה רק מדריוש הפרסי ע״ש

מבוא

דבר מה נזכר בנחמיה?*) מדוע שתקו מהאיש הזה אשר הי' גדול ליהודים ומשנה למלך? וגם כאשר באו על החתום כמוזכר בנחמי' פרשה י"ד, למה לא נמצא שגם מרדכי הזה בא על החתום? ובכל הגיעו דבר מה בענין זה חכמי תוספת (ב"ק פ"א) ועיין שם מה שהוקש' להם על המאמר הזה.

ולהוציא את עצמו מן הלחץ הזה יאמר בפרקי ר"א, שהיו מלכי פרס יותר ויותר ממה שחשבו רז"ל במסכת הנ"ל, ובעקבותיו דרכו רוב המפרשים מבני עמינו. גם מאור הגולה רש"י כתב (דניאל י"א ב') וז"ל: רז"ל אמרו בס"ע וכו' אבל בספר יוסיפון כתב שהיה לו לכורש בן אחד ושמו קאמביסה וכו' עכ"ל, ועיין שם בהראב"ע דעת ר' משה כהן הספרדי, שכולם חשבו הרבה מלכי פרס, ממה שחשבו רז"ל, גם רבינו זרחיה הלוי (בפ"ק דר"ה) כתב שהי' שני ארתחשסתא אחד שבטל בנין הבית (והוא שנכתב שטנה בימיו עזרא ד') ואחד שהרשה לבנות (והוא שמוזכר בעזרא ז' א') וכתב עוד אע"פ שנאמר עוד שלשה מלכים עומדים לפרס וכו' אין כוונת הכתוב שלא יהי' לפרס רק ארבע מלכים (כדעת ס"ע, וכדעת ר"ס הגאון) רק חשב הכתוב הגדולים והתקיפים וכו', גם הר"י אברבנאל בספרו מעייני הישועה האריך בזה.

מן הדברים האלה אשר הבאתי נראה לכל, שיש לכל אחד ואחד מן המפרשים דרך מיוחד בתכין המלכים, זה הרבה וזה המעיט, כפי אשר חשבו למצוא דרך האמת והנכון, אך בכולם לא מצאתי מנוח לפרש הפסוקים הנ"ל אשר הקשיתי לשאול. וראיתי בספר צמח דוד שהביא בשם בעל מ"ע שכתב וז"ל: מן המפורסמות שאין צריך ראיה עליה, שמכורש ועד דריוש האחרון, מלכי פרס ארבעה עשר הם עכ"ל, וכן נמצאים בדברי הימים בלשונות העמים, ולכן אודיעם בשמותם, וגם אציגה לפני הקורא דעת חכמי האומות בזה. ועליו לשפוט איזה מהם יוכשר יותר להיות אותו אחשורש הנזכר במגלה, ואומר:

המלך הראשון למלכות פרס הכללית, הי' כורש, וימלך על מדי ופרס, בבל, אשור וכנען ושאר מדינות, ימי מלכותו היו ז' שנים וימלוך תחתיו בנו קאמביזעס, הוא נלחם עם מצרים וילכדה, גם העמים בחלק אפריקא ליביער לירענער היו לו לעבדים, וממשלתו עוד כוזיען ואביסיניען, ימי מלכותו ז' שנים. אחריו קם איש אחד ויאמר כי הוא אח קאמביזעס ויסב שמו זמערדיס (כי לקאמביזעס הי' אח ושמו זמערדיס והוא נרצח) ולכן לו יאתה המלוכה וימלוך ז"ן חדשים עד כי יודע הדבר, ונתגלה כי לא מזרע המלוכה הוא רק בן כהן אחד**) ויקומו עליו שבעת שרי וגדולי פרס ויהרגו אותו. אחריו מלך איש אחד משבעת שרים הנ"ל ושמו דאריוס היסטאספיס (זה דריוש הנזכר בעזרא ובנחמיה) והוא נמלך ע"י נחרת הסוס, כי בימים ההם אחר מות בן כהן הנ"ל ומלך אין לפרס, כרתו יחד שבעת גדולי פרס הנ"ל ברית והסכימו פה אחד לאמור, שכל אחד מהם יהיה מזומן ומעותד ליום מועד בעת עלות השמש עם סוסו לרכוב עליו, והסוס אשר ישמיע קולו בראשונה מכל שאר הסוסים הנה רוכב הסוס הזה יהיה למלך, ויקר שסוס דאריוס הנ"ל נחר בראשונה, ע"י תחבולת עבדו אעבארעס***) ולכן הומלך עליהם. דאריוס היסטאספיס הזה הי' איש טוב וישר, אוהב צדקה ומשפט. הוא הרשה לבנות הבית בירושלים. לקח בנות כורש ובת זמערדיס בן כורש לאשה. גם בת אטאנס אחד משבעה שרים הנ"ל לקח על נשיו, הוא לכד ערסי (טראציען) באירדאפא, ושאר מדינות בארץ יון, הוא הלך להודו (אינדיען) וילכוד שם עמים רבים תחת רגליו, וימי מלכותו ל"ו שנים.

---

*) כי מה שאמרו מרדכי בלשון זה מרדכי אומן אסתר, הרי לא הזכירו אותו עזרא ונחמיה רק בעלות בימי כורש, אך בעלותו שנית לא הזכירוהו כלל, ולא חשבוהו בשאר העולים פעם שנית לירושלים.

**) דער זאָהן איינעס מאגיער.

***) אעבארעס הזה הי' שומר אורות סוסיו (זיין שטאללמייסטער), ובשמעו הברית אשר נכרת ביניהם, לקח סוסה אחת ויאסור אותה במסתרים לעץ אחד, במקום אשר יקבצו שם שבע' שרים הנזכרים, ובערב לפני יום המועד לקח הסוס אשר ירכב עליו דאריוס, ויביאהו אל מקום אשר סוסה הנ"ל אסורה, ליחמנה אל הסוסה, והבוקר אור והאנשים האלה עוברים עם סוסיהם פני המקום הזה, ויחם הסוס של דאריוס כתמול, ויתן קול בנחירה אל הסוסה.

ומעת אשר הומת בן כהן הנ"ל על ידי שבעת השרים, הותקן ביניהם שיהי' תמיד אצל המלך ז"ן יועצים וגדולים משרי פרס. אשר עמם ישא ויתן בדבר המלוכה, ולאלה שבעת השרים הרשות נתונה לבוא בכל עת שירצו אל המלך מה שלא הורשה לכל איש זולתם. והנה בזה רוב חכמי האומות מודים פה אחד, שלא הי' אחשורש בעל אסתר אחד מן ארבע' המלכי' שזכרתי, כי המלכים לפני דאריוש היסטאספים לא מלכו י"ג או י"ב שנים, ובמגלת אסתר נמצא כתוב בשנת שתים עשרה למלך אחשורש. גם לא יתכן לאמור שהי' דריוש הנ"ל, כי ממעשה אחשורש הזה נראה שהי' טפש ומלך הפכפך. כאשר כנוהו חז"ל, ודריוש הי' איש טוב וישר, לא טפש ולא הפכפך, גם לא הי' דריוש בשנת י"ג למלכותו בארצו רק הלך לארץ יון, ובמגלת אסתר ראינו שהי' אחשורש בשנת י"ג למלכות בשושן הבירה.*)

אחר דאריוש הנ"ל מלך בנו קסערקסעס, הוא הי' איש תהפוכות, וכל התכונות אשר יחסו חכמי התלמוד לאחשורש כנמצאים בזה האיש, פעם הי' נדיב, פעם כילי, פעם אכזרי, פעם רחמני, ומטפשותיו ספרו לנו רושמי הקורות. בהליכתו לארץ יון להלחם עם אנשי אטונה (אטהען), בא אל ים אליספע הנקרא (העללעספאנט אשר יקרא היום דארדא-נעללען) ולנה לעבור באניות עם העם אשר ברגלו, והים הלך וסער, ותשברנה וגליו הפרידו האניות אנה ואנה, אז המלך הטפש הזה צוה בחמתו להכות הים. ולהשליך בתוכו כבלים ושלשלאות, להכריחו לנוח מזעפו. אחר המלכו הלך מיד לארץ מצרים אשר מרדה בחיי אביו, וישימה למס, ובשנת שלש למלכו חזר לארצו, אחר כך הלך להלחם עם טהעסאליען בארץ יון, אבל לא הצליח במלחמה הזאת, כי נפל מעמו עם רב, וישב לארצו נעלב ונכאה לבב בשנת שש למלכותו, ומן היום ההוא ומעלה, לא השגיח עוד על ממשלתו ומלכותו, ויעזוב אותה ביד יועציו ושריו, והוא פנה לתענוגות בני האדם, יין ותירוש לקחו לבו, ונרצח משר צבאו, וימי מלכותו היו כ"א שנים. והנה רוב מחכמי האומות הסכימו, שזה הי' אחשורש הנזכר במגלת אסתר, כי ממנו נדע שהיה בשנת שלש ובשנת שש, וגם מאז והלאה תמיד בשושן הבירה. גם מעשיו מוכיחים עליו שהיה אחשורש הזה, כי היבצר מאיש תהפוכות כזה לענוש את אשתו קשה על אשר לא באה לפניו ולפני עדת שכורים? היבצר מאיש כזה למסור עם רב עדת בני ישראל ביד אוהבו על לא חמס בכפס? או לצוות להשר הגדול מכל השרים, להלביש מרדכי היהודי ולהרכיבו ברחובות. תחת אשר הרשהו לפני ימים מעטים להשמיד כל היהודים?**)

אחריו מלך בנו ארטאקסערקסעס לאנגימאנוס והוא ארתחששתא אשר בימיו עלה עזרא ונחמיה, לבנות חומת ירושלים, ימי מלכותו היו ל"ח שנים. ולדעת קצת מחכמי האומות. וגם לדעת יוסיפון בן גוריון, הי' המלך הזה אחשורש בעל אסתר. (ואם יוקש' איך יתכן שהי' אחשורש קסערקסעס או ארטאקסערקסעס הנ"ל, הלא מרדכי הגלה מירושלים ומאז עד עתה הוא זמן רב. ואיך יחיה מרדכי שנים רבות כאלה? נשיב ע"ז כאשר מפורש.

---

*) ומעתה תשוב ותתבונן פירש המקרא בעזרא ד' ה', וסוכרים עליהם יועצים וכו' אשר הקשיתי לשאול לעיל, כי בימי כירש סכרו יועצים לבטל הבנין, ואמר הכתוב ובמלכות אחשורש כתבו שטנה לדעתי הוא קאמביזעס, ואמר בתחלת מלכותו, לפי שלא היה רק זמן מועט בתחלת מלכותו בארצו, ושאר השנים היה בארצות אחרות להלח' נגד שונאיו. ואמר אח"כ ובימי ארתחששת' כתב וכו' הוא בן כהן הנ"ל ובימיו ב"כ נבטל בנין הבית והוא בטלא עד שנת תרתין לדריוש הוא דאריוש היסטאספים. ואל תתמה על שנוי השמות בלשון העמים ממה שהם בלשון העברי. ולאמור שיהיה ארתחששתא זמערדיס, או אחשורש קאמביזעס? כי אולי ברוב העתים וימים, וע"י רוב העתקות נשנו השמות בלשון העמים ונתבלבלו, או יאמר, הלא נודע שהיה למלכי פרס לפעמים שני שמות ויותר וכאשר הביא זאת יוסיפון בן גוריון בספרו. והבן עוד ההפרש הנמצא באגרת השטנה בעזרא ד', נאמר די יבקר בספר דכרניא די אבהתך וכו', ובעזרא ה' כאשר כתבו השטנה לדריוש, נאמר פסוק י"ז יתבקר בבית גנזיא די מלכא וכו', וגם לא נאמר די אבהתך. אין זאת כי אם שדריוש הזה הוא היסטאספים והוא לא היה מזרע המלוכה, ולכן לא יוכלו לאמור לו די אבהתך. אבל באגרת הראשונה אשר שלחו לארתחששתא או זמערדים אשר אמר שהוא בן כורש, שייך שפיר ביה די אבהתך ודע זאת.

**) ועיין עוד מזה ראיות נכונות בספר מבוא התורה לחכם פראפעססאר איכהארן אשר האריך בזה.

מבוא

בקרא שמרדכי הגלה מירושלים, הלא נוכל לאמר מה שכתב במגלה אשר הגלה יושב על קיש, ולא על מרדכי, ואם בכל זאת יפלא בעינך, שלא יהי' בזמן רב כזה רק ארבעה דורות מקיש עד מרדכי כאשר באמת היו מן מרדכי עד קיש יותר מד' דורות והכתוב לא ספר לנו רק החשובים והנודעים, כדרכו תמיד; והרי לדעת חז"ל, הי' קיש הנזכר במגלה אבי שאול המלך, ולפ"ז בודאי נחסר במקרא כמה וכמה דורות). אחריו מלך בנו קסערקסעס השני מ"ה ימים ונרצח מן אחיו זאגדיאנוס בן פלגש אביו, הוא מלך ז' חדשים ונרצח מאחיו דאריוס אכוס אשר מלך כ' שנים, אחריו מלך בנו ארטאקסערקסעס מנעמאן וימי מלכותו היו מ"ו שנים, ואיזה מפרשים חשבו לאמור שזה היה אחשורש, ואחריו מלכו עוד שלשה מלכים, ולא ארצה להאריך עמהם עוד, כי בזמן מאוחר כזה בודאי לא היה המעשה, כי לא נמצא בדברי הימים שום דבר, או שום התדמות אשר יורה על אמיתת הדעה הזאת.

ועתה הנה הבאתי דברי החכמים בכלל, והצבתים מערכה לקראת מערכה, למען הראות כי כולם נבוכים בענין הזה, ובכל עיון והשקפה והתבוננות, לא נוכל להראות דבר מה במופת חותך וראיות ברורות, אך מה שידענו מזה הוא או ע"ד קבלת רז"ל, או ע"י דעות אפשריות. ויתר פרטי הדברים יתבררו ויתלבנו בבאורי בעזרת החונן לאדם דעת:

בערלין בחדש שבט תקמ"ח לפ"ק.

אהרן בהרבני הרופא מוהר"ר וואלף זצ"ל מהאללי.

מבוא שני

מאת

יהודה ליב בן זאב ז״ל.

א) מי זה מלך אחשורוש הנזכר בספר.

המגלה הזאת כוללת ספור מעשה אחד קרה לאבותינו, בתחלת בנין בית שני, תחת ממשלת מלכי פרס, באו לסכנה גדולה. כי לרצון איש אהוב אחד צוה המלך להמית כל היהודים במדינות מלכותו חנם, ובמאמר אשה יפה בעלת התאר. והיה היום ההוא לחק לעשות אותו יום משתה ושמחה:

כן אמנם נזכר בראש הספר שם המלך ושנת מלכותו ומקום המעשה, ובכל זאת כעור מגשש קיר נלאה למצוא הפתח, כן נלאו החכמים יודעי העתים ודורשי רשומות מעשי עולם, למצא זמן לספור המעשה ההוא, מי זה מלך אחשורוש ואיזה מלך מלכי פרס הוא זה? וסבת הספק הזה מפני מבוכת הסופרים והעדר הסכמת׳ במספר מלכי פרס, ובשמותם ובסדורם זה אחר זה. כי אין שמות מלכי פרס, שמות עצם פרטי, אשר יאמר עליו כי הוא זה מלך פלוני בשם פלוני, מלך בזמן פלוני אחרי מלך פלוני, אבל רובם שמות התארים הם הכוללים כל המלכים, כמנהג בשמות המלכים כשם פרעה לכל מלכי מצרים, ושם אבימלך לכל מלכי פלשתי׳. וכן יש מהם מורכבים מתאר מושב מה. כמו נבוכדנאצר נבופלאסר בלאדן תגלת פלאסר, שלמנאסר, אסר הדן, בלאדן במלכי אשור ובבל, וכן שמות ארתחשסתא אחשורוש במלכי פרס ומדי. והראיה שם ארתחשסתא באותי במבוא לעזרא, כן איפשר כי שם אחשורוש שם מורכב. למה שנגלה אחשתרנים אחשדרפנים. ע״כ אין להכיר שם מלך הנזכר בשם תאר זה, לפי שהוא כנוי ליותר מאחד. והפרטי אין להכיר כי אם בשמו המיוחד לו לבדו, אשר בו נבדל מכל זולתו. וע״כ תמצא העדר הסכמה בסופרים המונים מספר למלכי פרס, אשר יכנהו האחד בשם דריוש, יכנהו אחר בשם ארתחשסתא, ואחר בשם אחשורוש. ולמה שמחולקים הם בכמותה ב״כ כ״ש שתגדל המבוכ׳:

אך לפי מה שהעליתי במבוא לעזרא ראשי הדעות החלוקות שנים המה, ועליהם לבדם ישים המתבונן עין בחינתו אחרי מי לנטות. הדע׳ האחד דעת חכמי התלמוד הממעיט מכלם למנות מלכי פרס לא יותר מארבעה. והדעת השני המרבה מכלם למנות מלכי פרס לא פחות מארבעה עשר. על דעת חכמי התלמוד אחשורוש שבספר הזה הוא, השלישי למלכי פרס, הראשון היה דריוש המדי אשר קבל מלכות בבל ומלך ב׳ שנים, אחריו כורש הפרסי ג׳ שנים, אחריו אחשורוש י״ד שנים, ובשנת ג׳ למלכותו עשה משתה, ובשנת שבע לקח אסתר, ובימיו היה הבית בטל מבנינו, בעבור השטנה שכתבו השמרנים לבני יהודה ובנימין. וכבר כתבתי שם מן הטענות והספקות אשר כבדו מהכיל על פי הדעת ההיא, ופה מצאתי עוד טענה להוסיף על פי הסדר הזה. הן אסתר אשר המלך אהב אותה מכל הנשים. וכל שאלתה ובקשתה לא חשך ממנה. ומרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש, וגדול ליהודים ודורש טוב לעמו. איככה יוכלו להתאפק ולראות ברע אשר ימצא לבית אלהינו שהוא בטל מבנין בחלי מלאכתו לא עמדו לבקש מלפני המלך לתת להם רשיון על השלמת הבנין כאשר עשה בנו דריוש אחריו. ויותר, כאשר אמר להם המלך ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם והם כתבו בשם המלך וחתמו בטבעת המלך לאבד כל חיל עם ומדינה הצרים אותם, ומי צרים להם יותר כשמרנים צרי יהוד׳ ובנימין אשר כתבו שטנה לבטל מלאכת הבנין, והיה להם לכתוב לאבד הצרים האלה, והבנין

מבוא שני

יוגמר במלות המלך? ואם ישיבני משיב מן הדרש בתלמוד (מגלה ט"ו א') עד חצי המלכות, אמר רבא עד חצי מלכות ולא כל המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות ומה הוא זה בנין בית המקדש ע"כ. הנה כבר אמרתי אין משיבין מן הדרש, ובפרט במקום שהדרש זה נראה מתנגד לפשט המקרא. כי בעת ההיא שאמר המלך לאסתר מה בקשתך עד חצי המלכות, לא ידע עוד כי מזרע היהודים אסתר אשר איננה מגדת את עמה, ולא יכלה לבקש אז על בנין ב"המ, ואיכה יכוון ע"ז דרש של עד חצי המלכות, ולא יפול רצון או מניעת בקשה במה שלא יבקש השואל:

ועתה נחפשה דרכינו ונחקרה על הדעת המקבילה, אשר הסכמ' מפי סופרי' רבים. ואחריה נטו רובי מפרשי המקרא, למנות יותר ויותר מספר מלכי פרס. והנה על דעת הזאת, בעדר ההסכמה איזה מלך מיוחד אשר עליו תתיחס כל ספור המעשה הזה, ואשוב לשנות שמותם וסדור' ודעות הסופרים במלך אחשורוש. א) כרש הראשון מלך ז' שנים (ולר"ק ל' שנים) הוא שלח הגולים חפשי והרשה לבנות הבית. ובטל בנינו בשטנת צרי יהודה. ב) אחשורוש קמביזוס בנו מלך ז' שנים. ג) שני אחים בני מגוש ז' חדשים. ד) דריוש היסטאספיס ל"ו שני', הוא התיר להשלים בנין הבית בשנת ב' למלכותו ונגמר בשנת ו'. ה) אחשורוש קסערקסעס בנו כ' שנים, ולר"ק הוא אחשורוש בעל אסתר. ו) ארתחשסתא ארוך היד ל"ח שנים (ולר"ק מ' שנים), בימיו עלו עזרא ונחמיה לירושלים. ז) דריוש נוטו י"ט שנה. ח) ארתחשסתא מימנון מ' שנה, ועל דעת קצת הוא בעל אסתר. ט) דריוש אוכו כ"ו שנים. י) ארסים בנו ב' שני'. יא) דריוש האחרון ו' שנים. אלא השנים שזכרתי אשר הסופרים מחולקים בהם. ואין שנראה לו ראיה להוכיח מי מהם צדק:

אך עוד מכשול אחד יש בדרך הזה צריך לפנותו. והוא כפי לפי משמעות הכתוב (אסתר ב' ו') היה מרדכי מן הגולים שגלו עם יכניה מלך יהודה שנאמר, **אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה** ועל הפחות שבמספרים. מגלות יכניה עד שנת שתים עשרה למלך אחשורוש שבו היה מרדכי משנ' למלך, הם קנ"ד שנים, אף כי לדעת האומרים, כי כורש מלך ל' שנים, ואחשורוש בעל אסתר הוא מימנון, הם רנ"ד שנים. ולפ"ז חי מרדכי כב' מאות שנה. אמנם הזרות הזה מרבוי שנות מרדכי לא יקרה להמרבים במספר מלכי פרס לבד, כי אם גם לפי דעת חכמי התלמוד היה מרדכי זקן יותר מק"פ שנים. כדאיתא במנחות פ' ר' ישמעאל (דף ס"ד ע"ב עיין תוס' שם). ובירושלמי שקלים פ"ה. ומה שהוא יותר תמה, כי לדעת התרגום על אסתר (ב' ח') היתה אסתר בתולה בת ע"ה שנים בהלקחה אל בית המלך אחשורוש והדבר היוצא מחק הטבע ובמכתב הוא פלא, ואין לשער בו להבדיל בין רב לרב ממנו:

אכן על דרך פשטי המקראות. אין צורך להכנס ברחוקים, ובדברים היוצאים ממנהג, כי איפשר לומר כי מרדכי הוא לא היה מהגולים הירושלים, כי אם אחד מאבותיו הנזכרים במקרא, ואולי הוא קיש, מה שאמר אשר הגלה עם הגולה, כי קיש הנזכר כאן איננו קיש אבי שאול כאשר חשבו קצת, כי זה דבר נמנע שמקיש אבי שאול עד מרדכי שהם יותר מת"ר שנים לא יהיה כ"א ד' דורות, ופה לא יתיישב בייחוס שזכרנו במבוא לרות. ובמקומות אחרי', שמונה רק החשובים ומשמיט שמות הבלתי חשובים. כי אם כן מדוע הזכיר קיש והשמיט שאול בנו החשוב ממנו שהיה מלך, כאשר הרגיש בזה החכם הראב"ע שאמר: „ואלו היה קיש אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו". (ועפי"ז תבטל התמיה שתמהתי על החכם מהר"א מ"ז, במבוא לרות שדחה שנראה במקום שראוי להולדה וקיים במקום שא"א להולדה), ע"כ הנכון הוא לומר כי קיש איננו אבי שאול אבל איש אחר חשוב. ומרדכי מאצילי אציליו מהנולדים בגולה ולא מהגולים עצמם, ומרדכי הנזכר במספר העולים מהגולה איננו מרדכי הנזכר במגילה, ונפלו כל הזרות שזכרתי. וכבר אמרתי כי כל מה שאדבר בדרושים כאלה הוא שנראה לבד ליישב המקראות על אופן ולא מאמר מוחלט ממני, ע"כ מי יודע ישיב עליהם:

אמנם מי כותב המגלה הזאת ומתי נכתבה כבר כתב על זה החכם המתרגם והמבאר את המגלה הזאת במבוא שלו דברים מה שיש בהם די, העליה' אין להוסי' ומהם אין לגרוע:

ה' ניסן הקס"ט.

מגילת אסתר א

(א) ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש
המלך מהדו ועד־כוש שבע
ועשרים ומאה מדינה: (ב) בימים ההם
כשבת ׀ המלך אחשורוש על כסא מלכותו
אשר בשושן הבירה: (ג) בשנת שלש למלכו

תרגום אשכנזי רעב

א (א) פאלגענדעס ערײאייגנעטע זיך אין דען צייטען אחשורוש; דעם אחשורוש, וועלכער פאןהודו ביז כוש, איבער הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג פראווינצען רע־גירטע. (ב) אום דיא צייט נעמליך: דא דער קאניג ווידער רוהיג זאס אויף זיינעם טהראָנע אין דער רעזידענץ שושן. (ג) אונד דיס וואר אים דריטטען

רש"י

א (א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו עד סופו: המלך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו'. המלך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמלך מהדו ועד כוש שעומדים זה אצל זה. וכן כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה [מלכי' א' ה'] שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכו' בידו. ורבותינו פירשוהו בענין אחר במס' מגילה: (ג) הפרתמים.

באור

א (א) ויהי, כתב הרד"ק בתחלת ספר יהושע, הלא ויהי המלה בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כגון זה, ויהי בימי שפוט השופטים ודומיהם. ובאמת אינו שפת יתר לגמרי, כי פעמים הוא מחובר למה שלאחריו בשנה או בזמן, ופעמי' באורו כמו שתרגמתי פה כאלו אמר זאת היה או אירע בימי זה, ואח"כ מפרש מה אירע ע"ד כלל ופרט: הוא אחשורוש, לפי שהיה אחשורוש אשר מלך ג"כ על מדי ופרס, והוא אשר נאמר בעזרא ד' ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וכו' לכן אמר פה שזה היה המולך מהודו ועד כוש, ואולם אחשורוש האחר לא מלך מהודו, כי בימיו לא נכבשה עדיין ארץ הודו תחת מלך פרס, כאשר בארתי כל זאת היטיב במבוא הספר, ואולם לדעת חז"ל האומרים רק שלשה מלכים מלכו בפרס, צריכים אנחנו לדחוק ולפרש המקרא הזה כמו שכתב הראב"ע, שכתב ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך ששמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי וכו' ודברי נביאות המה, כי לא ראינו ולא שמענו מזאת. ואין לומר שבא הכתוב לשלול את אחשורוש אבי דריוש המדי אשר מלך קודם כורש, כי בלא"ה ידענו זאת, שהרי אבי דריוש לא מלך רק על מדי, ומזה נראה שמלך גם על פרס כמו שאמר חיל פרס ומדי, וגם אמר בשושן הבירה, והוא במלכות פרס: המלך, שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה (רש"י), ולפ"ז יהיה אחשורוש דריוש היסטאספיס שנזכרו בת"ם (עיין שם), אמנם אין מזה ראיה כי פשוטו של מקרא שהיה מלך על אלו המדינות שנזכר, ואין התיבה מכרעת ככל אם באו לו בירושה או בכבישה: מהודו, יקרא בלשון העמים (אינדיען) וכוש יקרא (עטיאפיען) ומלך לפ"ז גם על מצרים שבין הודו לכוש, (ועיין בת"ם): שבע, כפי אשר מצינו בדניאל (ו' ב') כבר חילוק דריוש המדי המלכות למאה ועשרים מדינה, ועתה נוסף עליהן עוד שבע מדינות אשר לא הוכבשו אז תחת מלך פרס ומדי, כמו ארץ הכשים מצרים ויון ועוד, וא"כ לו יהיה טעם המלך בכבישה דוקא עדן יהיה הכונה על אותן המדינות הנוספות שלא ירש מאבותיו. כי גבול המלכים הראשונים לא הגיע עד כוש והוא מלך מהודו ועד כוש: (ב) כשבת, ששקט ממלחמות כמו שכתב הראב"ע, וגם לדעת רש"י באמרו כשנתקיים המלכות בידו, תהיה הכונה דוקא על מלחמה מה מחויב נכרי כי לא מצינו שמרדו עבדי דריוש היסטאספיס נגדו להסירו מן המלוכה: הבירה, העיר אשר המלך יושב בה תקרא בירה, ולדעת הראב"ע פרושו ארמון: (ג) בשנת שלש, אחר ובאר ששבת על כסאו דהיינו ששקט ממלחמות היה בשנת שלש למלכו, ומקודם לכן לא היה לו פנאי לשבת בהשקט רק נלחם עם שונאיו: עשה משתה, לדעתי היה טעם המשתה בעבור שנצח את אויביו, ולקח מהם מלקוח ושלל וסגולת מלכים, נעשה להם משתה בעבור שמחתו ובעבור הראות את השלל והבזה: הפרתמים, הראב"ע כתב שפרושו מזרע המלוכה, ואינו נכון, כי בדניאל (א') נאמר להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים, הרי מפורש שפרתמים אינו מזרע המלוכ'. ולדעתי פרושו אלופי' ושרים בצבא המלחמה, וזה הוא מה שכתב רש"י שלטונים בלשון פרס, ששולטים על אנשי המלחמה, כמו שרי אלפים שרי מאות כו' וכאלו אמר פה הפרתמים של חיל פרס ומדי. ומצאתי און לי, כי המתרגם השני תרגם פרתמים, איסתרטיגין, וכן תרגום המתרגם הראשון על הפסוק ונתן הלבוש והסוס וכו' (להלן ו' ט' ע"ת). ותרגום יונתן בכתוב ויאמרו שרי פלשתים וכו' (ש"א י"ג) תרגום ג"כ על שרי אסתרטיגי. והשעור חיל פרס ומדי כלל, הפרתמים פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ולא היה שם מאנשי חיל כי אם הפרתמים, וכן תרגמתי והנה לפי הנחת ההגיונה גם לכל שריו ועבדיו כלל, ואח"כ פרט מי הם דהיינו חיל פרס ומדי וגו', ואינו מן הנמנע שיהי' כלל מה חלק פרטו בכלל אחר יותר ממנו, כנודע במלאכת ההגיון: לפניו, שגם הוא היה מוסב על השולחן עמהם וזה ושב

עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס
וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו:
(ד) בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־
יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת
יוֹם: (ה) וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה
הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה
לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר
גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ: (ו) חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת אָחוּז
בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי

ובמלואת כתיב ח׳ רבתי

יאחרע זיינער רעגירונג, גאב ער איין גאסטמאהל אללען זיינען פירסטען אונד שטאאטסבעדינטען, דען בעפעהלסהאבערן דעם פערזישען אונד מעדישען העערס אונד דען פארשטעהערן דער פראָפינצען, וואָבייא ער זעלבסט צוגעגען וואר. (ד) אום דיא פיללע זיינעס קאָניגליכען רייכטהומס, אונד דיא זעלטענע פראכט זיינעס גראסען האָפשטאאטס צו צייגען, איינע לאנגע צייט, הונדערט אונד אכטציג טאגע: (ה) אונד אלס דיזע צייט צו ענדע וואר, שטעללטע ער נאָך איין זיבענטעגיגעס גאסטמאהל אן, פיר אללעם פאָלק, דאז אין דער רעזידענץ שושן פאָרהאנדען וואר, פאָם פארנעהמסטען ביז צום גערינגסטען, אין דעם פאָרהאָפע דעם קאָניגליכען שלאסגארטענס. (ו) (דיא אומהענגע) וויס, גרין אונד היממעלבלויא, דורך שנירע פאָן ביסוס אונד פורפור, אן זילבערנען שטאנגען אונד מארמארנען זיילען בעפע־

רש״י

שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה: (ה) גינת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים לצעונים פירס להם לבלעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מלוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל

באור

להם לכבוד גדול שראו פני מלכם אשר כפי המנהג והדת לא היה לאנה כי אם לשבעת השרים היושבים ראשונה במלכות הזוכר להלן (פ׳ י״ד), ויש מפרשים אותן לפי שנאמר להלן אצל המשתה של שבעת הימים, שהיה בחצר גינת וכו׳ וזה המשתה היה בבית ולפניו, והראשון נרא׳ יותר נכון: (ד) בהראותו, הבי״ת תשמש במקום בעבור, וכמו שזכרנו שזה היה סבת המשתה: עושר כבוד מלכותו, טעם כבוד כטעם ומחסר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית ל״א א׳) וטעם עושר קנין רב, והוא סמוך על סמוך, וכן יקר תפארת גדולתו, טעם יקר דבר המעולה מאוד, ונקרא כן להיות אינו נמצא כל כך כשאר הדברים, מלשון הוקר רגליך מבית רעך (משלי כ״ה) ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם (ש״א ג׳), וכן כאן שלא היה עוד כתפארת גדולתו בשאר המלכים: ימים רבים, יש שותרין אותו בהראות ימים רבים, או יאמר כמו שכתב רש״י ימים רבים עשה להם משתה ויהיה מן בהראותו עד ימים רבים כמו מאמר מוסגר, אך שהבנינה אינה מסכמת כ״כ לזה הפירוש: שמונים ומאת יום, נאה לפי משפט השכלי לאמור, שלא כל השרים היו בכל יום ויום על שלחן המלך, כי איך ירחקו כל השרים המנהיגים זמן רב כזה ממדינותיהם וממשמרתיהם בלי שיזיק לסדר ותיקון קנין המדיני, אינו כי אם ביום האחד היו אינה שרים ממדינה זאת, וביום אחר אינה שרים ממדינה אחרת, עד כי עבר הכוס על כל אחד ואחד משריו ועבדיו במלכותו, ובעבור זאת נמשך הזמן עד ק״פ יום: (ה) הנמצאים, אלף זרה בדקדוק, כי ראוי להיות הלד׳ בקמ״ץ (הראב״ע), ומצאנו לה רעותה אתם בְּטְמֵאִים (יחזקאל כ׳):

ביתן, כמו בית והנו״ן נוסף והוא סמוך, וכמו שכתב הרד״ק בשורש אות, ובאו כאן שלשה סמוכים רצופים: (ו) חור, לבן, ותרגום לבן חיוור, ומזה נאמר עתה פניו יחורו (ישעיה כ״ט) בהראות עיין הפעג, כנה הבושת בזה הלשון, כי המבוישים יתלבנו פניו, וכן בלשון חז״ל המלבין פני חבירו ברבים, ומזה הענין חורי יהודה (ירמיה כ״ז) והמה שרים גדולים, אולי הלכו לפנים השרים במלבושי לבן. ור׳ יואל בספרו זמירות ישראל (שיר נ״ד) נתן טעם אחר בזה הענין מלשון חירות (פרייאהייט) המתנגד לענין אסורה וקשור. והנה נקב יקרא ג״כ חור, (איינע אָפפנונג) כדכתיב ויקוב חר בדלתו (מ״ב י״ב) לפי שכל ניף עכור מילל מתאחוריו אך כשיפתח בו נקב יכנסו בו קרני האור ויתלבן אותו המקום, והוא ג״כ ענין פתיחה המתנגד אל הסתום, וכן ענין מלות (אָפפען, פרייא, אונגעבונדען) נרדף בל״א: כרפס, ירוק, והוא מורכב מן כר, מקום מרעה הבהמות מלא דשאים וירקות, ומן פס שהוא לשון לבע כמו שתרגם המתרגם כתונת פסים פרגוד מצוייר וכו׳ וטעם תכלת ידוע, ונאסר לפ״ן עלס הדבר, ושראוי

שֵׁ֣שׁ מִטּ֣וֹת ׀ זָהָ֣ב וָכֶ֗סֶף עַ֛ל רִֽצְפַ֥ת בַּהַט־וָשֵׁ֖שׁ
וְדַ֥ר וְסֹחָֽרֶת׃ (ז) וְהַשְׁקוֹת֙ בִּכְלֵ֣י זָהָ֔ב וְכֵלִ֖ים
מִכֵּלִ֣ים שׁוֹנִ֑ים וְיֵ֥ין מַלְכ֛וּת רָ֖ב כְּיַ֥ד הַמֶּֽלֶךְ׃
(ח) וְהַשְּׁתִיָּ֥ה כַדָּ֖ת אֵ֣ין אֹנֵ֑ס כִּי־כֵ֣ן ׀ יִסַּ֣ד הַמֶּ֗לֶךְ
עַ֚ל כָּל־רַ֣ב בֵּית֔וֹ לַעֲשׂ֖וֹת כִּרְצ֥וֹן אִישׁ־וָאִֽישׁ׃ ס

כטיגט; דיא זאָפֿאס,
גאָלדען אונד זילבערן,
רוהענד אויף עסטריך
פֿאָן בהט, שש, דר אונד
סוחרת: (ז) דאז גע-
טרענק דארגערייכט אין
גאָלדנען שאלען אונד
פרעכטיגען געפֿעסען
מאנכערלייא; דעס קאָ-
ניגס מונדוויין פֿאָללאויף, וויא נור דער קאֶניג איהן געבען קאָננטע. (ח) דאז מאהל, גאנץ אויף דיא-
זעלבע וויזע! אונד איבעראלל קיין צוואנג; דען דער קאֶניג האטטע עס אללען אויפֿזעהערן זיינעס
פאללאסטעס צום גרונדגעזעטץ געמאכט, יעדערמאן גאנץ נאך זיינעם וויללען צו בעדינען.

רש"י

עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערוך לישב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם: (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו. (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו

באור

יריעות של חור וכו' היו אחוזים ומדובקים על ידי חבלי בוץ בגלילי כסף וכו', ומלת אחוז בלשון יחיד, מוסב על כל אחד ואחד. ולדעת הרלב"ג מלת אחוז מוסב על חצר במקרא שלפניו דהיינו שהחצר היה אחוז ביריעות של חור וכו', ולדעת קצת וכן דעת רב במגלה, טעם חור כמו חרי חרי, בגדים העשוים נקבים נקבים מעשה מחט, ולפ"ז לא נחסר פה עצם הדבר, אבל אין הנגינה מסכים לפרושם, כי לדבריהם מראות כרפס ותכלת נשואים על חור, וצריך לפ"ז להיות מלת חור בטעם המפסיק יותר מטעם לגרמי, כי טעם לגרמי הוא רק מתולע בין מפסיק למשרת. ואע"פ שלדברי האומרים שחור הוא לבן, צריך להיות מלת חור בטעם משרת כדין שלשה שמות רצופים ושוים בנושא או בנשוא שיבוא הראשון בטעם משרת, כמו אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ ודומיהם, מ"מ נוכל לומר לפי שמראה הכרפס מתיחס יותר לתכלת ממה שמתיחס למראה הלבן כנודע לבעלי התולדות, לכן בא חור בטעם לגרמי המפסיק קצת, והדומה לזה נמצא בפסוקים רבים (כמו שכתב הרז"ה בשערי זמרה שער חמישי ע"ש): בחבלי, בפתח, כי הנפרד בשש נקודות כמו ותורידם בחבל (יהושע ב'), ואולם חבלי יולדה (הושע י"ג) בסגול, כי הנפרד בחמש נקודות כמו בטרם יבוא חבל לה (ישעיה ס"ו), והוא לשון מכאוב: בוץ וארגמן, דבר מבואר הוא שהבוץ מין פשתן יקר מאוד הנמצא במצרים והוא לבן ואינו צבוע, ושהארגמן הוא צמר צבוע אדום ירוק (פורפור), ועיין בס' נתיבות השלום להרמב"מן (שמות כ"ה), והיו א"כ החבלים נארגים יחד מחוטי בוץ וחוטי ארגמן ליופי המראה: גלילי, כלונסאות עגולות והגלילים האלה היו מונחים בין עמוד לעמוד על ראשם, ובהם נתלים היריעות: שש. כמו שיש וככה עם ועים (הראב"ע): רצפת, ענינו הולעת אבנים בקרקע, והמתרגם ארמי תרגם בהט קרוסטלינין (קריסטאלל), שש מרמרין (אמרמאר), דר דורא דבכי ימא, הוא מה שקורין בל"א (פערלמוטטער), וסוחרת תרגום מלשון סחור, כי אמר מטונין מצירין מקפין להון חזור' ואטונין פשוט בזן והוא (ביסוס) הנזכר לעיל בכתיב מטובות אטון מצרים (משלי ז'), וכן חכמי התלמוד פרשו האבנים האלו, ומעתיקי האומות אומרים שארבעה אלו המה מיני שיש רק נשתנו במראיתם ובצבעם ואומרים (גרינען, וויסען, געלבען אונד שווארלען אמרמאר). ואחר שאין בידינו לברר הדבר על מכונו לא תרגמתים כלל. כדרך המתרגם המשכיל הרמב"מן ז"ל באבני החושן: (ז) והשקות, כמו ולהשקות (רש"י) ואין צריך לזה כי הוא שם המקרא, שעורו ההשקאה היתה בכלי זהב: שונים, משונים זה מזה במראיתם, והכל להראות כבוד עשרו: ויין מלכות, להפלגת עושרו נתן לכלם מיין המלכות והוא היין היקר שהיה שותה ממנו המלך בעצמו ושותה שם ממנו לרוב (מדברי הרלב"ג), וכן הוא מתורגם אשכנזי, ולדעת חד מן חבריא שעורו ויין יין מלכות הפך והנגינה עודד הנגיא, וטעם מלכות על המעולה מאוד כמו ותלבש אסתר מלכות, ויתורגם לפ"ז בל"א (דער וויין קאֶניגליך אונד פֿאָללאויף): כיד המלך, אמר חד מן חבריא טעם ה"א הידיעה על המלך הנזכר, כלומר שהיה לו עושר רב כמוהו, ויתורגם א"כ (וויא נור זאָ איין קאֶניג וגו'): (ח) והשתיה כדת אין אונס, רש"י מפי חכמי התלמוד ואיזה תרגומים וקצת מפרשי הפשט, פרשו מקרא זה, לפי שמנהגם היה לכפות בעלי הסעודה לשתות מכוס אחד גדול רחב ידים, יותר ממה שיכולין לשתות (והמנהג הזה נהוג עוד אצלם, כאשר ספרו לנו רואשי המסעות), לכן אמר הכתוב פה שהית' השתיה באין אונס לשתות. אך לדבריהם יוקשה מלת כדת, כי איך אמר שהשתיה היתה

(ט) גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים
בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃
(י) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן אָמַר
לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר
וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ (יא) לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי
הַמַּלְכָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת
הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה
הִיא׃ (יב) וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר

(ט) אויך דיא קֶענִיגִין ושתי גאב איין גאסטמאהל פיר דיא פרויענצימּמער אין דעו קֶעניגליכען געמעבערן. (י) אם זיבענטען טאגע, אלס דער קֶעניג דורך דען וויין בעזאָנדערס וואָהלגעמוטה וואר, בעפאהל ער דען זיבען פערשניטטענען, מהומן, בזתא, חרבונה, בגתא, אבגתא, זתר, אונד כרכס, וועלכע דיא אויפווארטונג ביים קֶעניגע האטטען, (יא) דיא קֶעניגין ושתי אים קֶעניגליכען דיאדעם פֿאָר איהן צו פיהרען, דאמיט דער אדעל אונד דאז איבריגע פֿאָלק איהרע שאָנהייט זעהע; דען זיא וואר שאָנעס אנזעהענס. (יב) אבער דיא קֶעניגין וויגערטע זיך אויף דען בעפעהל דעס קֶעניגס צו ערשיינען, דען איהר דיא

רש"י

כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה של אופי' ושל הטבחים ושל המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל א' וא' רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: (יב) ותמאן המלכה ושתי. רז"ל אמרו

באור

כדת, ובאמת היתה הפך הדת של פרס, כי אין אונס? ואם נאמר לפרשו כמקרא מסורס, והראוי והשתיה אין אונס כדת שאין מי שיאנוס הקרואים לשתות כדת הנהוגה אצלם, זה דחוק, וכל עוד שאפשר לפרשו כפי הסדר שלפנינו הרי הוא משובח ממנו, והנה הרלב"ג כבר עזב זה הדרך ופירוש אין אונס שלא היה שר שום דבר יאנוס את הקרוא מלשתות אם היה רצונו בכך, וטעם כדת כמנהג כל איש ואיש, וכדמתרגם הארמי הראשון כהלכתיה וכמנהג בופא, וכן הוא דעת אבן יחייא ור"י ערמאה, והאחרון מוסיף ואומר שטעם השתיה כולל כל הסעודה אף המאכלים כטעם של משתה, וז"ל ואין דעתנו נוטה במה שפירשו המפרשים שהיה על היין עצמו כדעת רש"י ז"ל ע"כ, והרב אבן יחייא אמר ההיפך, שטעם של יין בפ' הקודם על כל הסעודה וטעם שתיה על המשקה בפרט, יהיה איך שיהיה לדעת כלם יוקשה טעם ה"א הידיעה בתיבת כדת, שהיה מן הראוי שתבוא בשוא הכ"ף, היות הטעם לא על דבר מיוחד כי אם על מנהגים שונים באישים רבים? ואמר ידידי ר' יואל וז"ל: ידוע שענין דת נרדף לענין חוק ומשפט, ומצאנו מקרא אלא בתורה ויעשה כמשפט (ויקרא ט') שהכונה בהדיא על סדר העשיה וכתרגום הרמבמ"ן שם (נאך פארגעשריבענער וויזע) וכן ענינו כאן כי אחר שפרט סדר המשקה שהיא עקר הסעודה, אמר דרך כלל והשתיה, ר"ל כל הסעודה (דורך גאנצע מאהל) וכמו שנאמרו הר"י ערמאה, היה ג"כ כדת הזאת שוכר, שמערכות המאכלים היו ג"כ בכלי זהב וכלים מכלים שונים ומעדני מלכות רבים כיד המלך, ואמר הכתוב עוד על דרך דחק, לא בשתיה ולא באכילה ולא בשום דבר אחר, כי אם איש כל היושר בעיניו יעשה וכל חפצו ימלא כי כן יסד המלך וגו'. כל זה נכלל במלת אין אונס, אף מה שאמרו חז"ל מהעבר הכפויים לשתות, שיתכן לומר שסמכו המעוט על מאמר אין אונס בלבד לצרף עמו והשתיה כדת אשר הוא מאמר בפני עצמו עכ"ל, וע"פ פרושו תרגמתי המקרא: יסד, עשה המלך הצווי הזה ליסוד הנהגת כל רב ביתו, ועל פי הצווי הזה יהיה כל הכונס במשתה שיעשה רצון איש ואיש למען ישמחו כולם עמו: (ט) גם ושתי המלכה, אף של מלכי מזרח יש נשים רבות הנה אחת החביבה על בעלה מרעותיה היא המלכה, וטעם בית המלכות ולא בית הנשים להגדיל הכבוד והתפארת, ובי"ת בבית נחסר, ורבים כן. אמנם לדעת חד מן הברייתא חסר הנסמך, והשעור משתה נשים נשי בית המלכות. יכלול זה מלבד נשי המלך אף כל שאר השרות ממשפחתו מטעם ובית יבנה לך ה', וכן אומרים בל"א (דאז קעניגליכע הויז), אבל יוקשה מעט אשר למלך אחשורוש: (י) כטוב. פעל עבר לאחיד על משקל פעל: הסריסים, העבדים המשרתים, כדכתיב ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש, וכידוע שלרוב קנאת אנשי המזרח על נשותיהם, לא יהנו הגדולים למשרתי ביתם כי אם עבדים כאלו: (יא) להביא, רבים פתרו לתת טעם על רצון אחשורוש מדוע בקש להביא המלכה לפניו, ואף שהוא נגד הנמוס בפרס? וחכמי התלמוד אמרו מפני שהללו אומרים מדיות נאות וכו'. וי"א שנשא ושתי באותו הפעם, ולכן עשה משתה ורצה להראות האשה החדשה אשר לקח, אבל לדעתי מה לנו לחקור אחר דעת ומחשבת בן אדם המאחר על היין, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, אלא עיניו יראו זרות. וגם אולי מה' היתה נסבה לסבב הדבר

המלך אשר ביד הסריסים ויקצף המלך מאד
וחמתו בערה בו: (יג) ויאמר המלך לחכמים
ידעי העתים כי־כן דבר המלך לפני כל־ידעי
דת ודין: (יד) והקרב אליו כרשנא שתר
אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת
שרי | פרס ומדי ראי פני המלך הישבים
ראשנה במלכות: (טו) כדת מה־לעשות
במלכה ושתי על | אשר לא־עשתה את־
מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים: ס
(טז) ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים לא

מומכן כתיב

פערשניטטעניגן איבערבראכט, היראיבער ערגרימטע דער קאָניג זעהר, אונד געריטה אין העפטיגען צאָרן. (יג) ער זאגטע צו דען וויזען, זיינען שטאאטס־רעטהען, דאס איינע זאָלכע פערלעטצונג דער מאַיעסטעט, אללען געזעטץ־ אונד רעכטסקונדיגען פאָרגעלעגט ווערדען מיסטע. (יד) (אום איהן וואָרען נעמליך: כרשנא, שתר, אדמתא, תרשיש, מרס, מרסנא אונד ממוכן; דיא זיבען עדלען פערזיענס אונד מעדיענס, דיא פרייען צוטריטט צום קאָניגע, אונד דען ערסטען ראנג אים רייכע האטטען). (טו) דאמיט מאן געזעטצמעסיג געגען דיא קאָניגין ושתי פערפאהרע, דאפיר דאס זיא דען בעפעהל דעס קאָניגס ניכט בעפאָלגט, דען איהר דיא פערשניטטענע איבערבראכט: (טז) היראויף זאגטע ממוכן פאָר דעם קאָניגע אונד דען עדלען:

רש"י

לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת לפיכך נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקציף. ששלחה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל משפט לעסוק את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו': (טו) כדת מה לעשות.

באור

כדי שתגיע אסתר למלוכה: (יב) ותמאן המלכה ושתי, רבותינו דרשו מה שדרשו, ואני לפרש פשוטו של מקרא באתי, והוא כמו שאמר הרלב"ג, לגאותה היתה רוצה שישלח לה אחשורוש שרים ונכבדים לא סריסים, וכיון הכתוב לזה אמרו אשר ביד הסריסים, והראב"ע אמר ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר, או חשבה כי הוא שכור ע"כ, ובאמת נראה מסוף הפרשה שושתי היתה ממדינה אחרת אשר אין האשה מוכרחת כשפחה לעשות ככל העולה על רוח בעלה כמו במלכות המערב שהנשים שם אינן נכנעות ונבזיות כבמלכות המזרח ואף לדעת חז"ל שאמרו ושתי בת אויל מרודך היתה, עיר מולדתה בבל בארץ כשדים, ושושן הוא בארץ פרס: ויקצוף המלך מאוד. רז"ל אמרו ששלחה לו דברי גנאי וקנטורין בר אהוריה דאבא וכו', וכל זה כפי הפשט שאחשורוש לא היה מזרע המלוכה, ויש דמיון קצת בין בר אהוריה לספור הפשט אשר על ידו הומלך דריוש היסטאספיס, כמו שזכרנו במבוא הספר, גם ראינו שם כי הוא נשא בת מלכות, אמנם בת כורש לא בת אויל מרודך (עיין שם), והכתוב עצמו סתם את דבריו ואין ממנו ראיה כלל: (יג) יודעי העתים, יודעים הזמנים, פי' הקורות והמאורעות אשר עברו על כל הדורות ועל כל המלכות כדכתיב (ד"ה ב' כ"ט) והעתים אשר עברו עליו ועל כל ממלכות הארצות, והמה יועצי המלכות לדעת מה שיש לעשות, הן בדברים השייכים אל המדינה עצמה, הן בדברים הנוגעים בין מלכות למלכות, וכן הוא מתורגם בל"א: כי כן דבר המלך, רבים מפרשי המקרא נלאו בפירוש זה המאמר. ולע"ד נראה כי הוא זה דבור המלך, שאמר אל יועציו כי דבר כזה הנוגע בכבוד המלך עצמו (עגבע מאיעסטעאטים) בלע"ז יש להנתן לפני כל יודעי דת ודין לשפוט עליו, והיינו אף כי שהיה מלך שליט בכל, הנה לפי שהיה נוגע בדבר לא היה רוצה לסמוך על דעתו: דת ודין, ההבדל ביניהם כזה, שם דת הוא מה שיקרא בשאר ספרי תנ"ך חוק (איין געזעטץ), ככל מה שיסדו מנהיגי מדינה ומדינה לתקון הקבוץ, ודין הוא או זכות מה (איין רעכט), או התחייבות מה (איינע פפליכט), שנוסדו על אחת מדתי המדינה, ומצטרף בין שני פרטים או בין פרטי אחד והכלל, והוא מענין מדון, בעבור הריב שתעמוד ע"י בלבול הזכיות והחיובים כשפוגעין זו בזו (איין רעכטסשטרייט): (יד) והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם (רש"י) והוא מאמר מוסגר. ואמר בו שאלה החכמים יודעי העתים היו שבעת שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות, וכבר ידענו מהחוק אשר היה במלכות פרס שהיו תמיד אצל המלך שבעה גדולים כאשר בארתי זאת במבוא הספר, ומה טעם רואי פני המלך שיכלו לראות המלך בכל זמן ובכל עת שירצו, תחת כי כל איש אשר אשר יבא אל המלך ולא יקרא דתו [illegible]ות: (טו) כדת מה לעשות, שעורו לעשות,

עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־
כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־
מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ (יז) כִּי־יֵצֵא דְבַר־
הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן
בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר
לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃
(יח) וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי
אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל שָׂרֵי
הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ (יט) אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ
טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי
פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי

תרגום אשכנזי

ניכט דען קאֶניג אלליין האט דיא קאֶניגין ושתי בעליידיגט; זאָנדערן אללע פירסטען, אללע אונטערטהאנען דעם גאנצען קאֶניגליכען רייכס; (יז) דען דיא געשיכטע דער קאֶניגין, ווירד ביא אללען וייבערן דען ערפאָלג האבען, דאס עס איהרע עהעמעננער אין איהרען אויגען העראבזעטצט, ווען עס הייסען ווירד: דער קאֶניג אחשורוש בעפאהל דיא קאֶניגין ושתי פאָר איהן צו ברינגען, אונד זיא קאם ניכט: (יח) נאָך הייטע ווערדען דיא פירסטיננען פאָן פרס אונד מדי, דאז וואס זיא מיט אנגעהאָרט, דיזע שפראכע דער קאֶניגין, געגען אללע עדלען דעם רייכס פיהרען, אונד זאָ ווירד דער שמעהונגען אונד ערגערניססע קיין ענדע זיין. (יט) ווען עס דעם קאֶניגע אלזאָ געפעלליג איזט, זאָ ערגעהע איין קאֶניגליכעס וואָרט: (דאס מאן צוגלייך אין דאז געזעטצבוך דער פערזער אונד מעדער איינטראגע, דאמיט עס אונפערבריכליך בלייבע): דאס ושתי ניכט מעהר פאָר

רש"י

מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. ל' עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זו שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שצוה להורגה: ויכתב בדתי

באור

דבר מה שהוא כדת, ומוסב למעלה שיצא הדבר לפני יודעי דת ודין כדי שיעשו הם דבר עונש מה במלכה ושתי כפי הדת החקוקה על מרידה במלך כזאת: (טז) לא על המלך וכו', וא"כ אינך צריך להעשן הדברים לפני כל יודעי דת ודין כמו שחשבת, אבל יצא דבר מלכות מלפניו, ואף כי יהיה מעט שלא כדת, הנה הוא צריך לטובת הכלל: (יז) כי יצא, אלא כי נתינת טעם כלומר בעבור זאת עותה נגד כל העם, לפי שמעשה המלכה בלתי שמוע אל המלך יגרום ויביא' שבה אל כל הנשים מגדולן ועד קטנן, שתבזינה גם הן את בעליהן, וטעם יצא, שימשך ויתגלגל מזה כמרגלא בפומי דאנשא לאמור הויליא מזה על הנמשך ממנו, וכן דרך ל"א לאמור (עס לויפט דא הינאוס), וטעם על כל הנשים כמו ועליו מטה מנשה: באמרם, האומרים, דהיינו אם יודע הדבר ויתפרסם שהמלך צוה להביא את ושתי והיא לא באה, ויש אומרים שבא"ם תחת נו"ן, כדרכו לפעמים והראוי באמרן, ומוסב על הנשים, שתבזינה את בעליהן באמירתן גם המלך צוה ושיא לא שמעה אליו, לכן גם אנחנו לא נשמע בקולכם, והראשון הוא יותר נכון כפי המשך הענין וכפי דקדוק המלה: (יח) והיום הזה, יהיה אמור והוא הפעול (הרא"ב"ע). ורש"י כתב שנחסר הדבר הזה ושעורו תאמרנ' הדבר הזה ומוסב על המאמר האמור בפ' הקוד' המלך אחשורוש וכו'. ויתכן לפרש המקר' כפשוטו, ששרות אשר היו על משתה ושתי, ובאזניהן שמעו דבר המלכה כלומר תשובתה אל המלך, הן הנה תאמרנה עוד היום הזה את אשר שמעו, דהיינו דבר המלכה, לכל שרי המלך, שתשיב כל אחת לבעלה כפי תשובת המלכה אל המלך, ויהיה אשר שמעו פעול האמירה בחסרון סימן הפעול את כדרכו לפעמים, וכן הוא אומר אשר שמעתי הגדתי לכם (ישעיה כ"א) ועוד תרין מן חבריא אמרו טעמים אחרים בשעור הכתוב, חד אמר טעמו הפך, את דבר המלכה אשר שמעו, וחד אמר טעם את דבר המלכה עולה ויורד, התאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה, את דבר המלכה לכל שרי המלך, וכיון שהוא סמוך סמך עליו ולא פירש, ויש כמוהו בלשון. והמשכיל יבחר: וכדי, וכן יהיה תמיד די בזיון וקצף בין איש לאשתו, שלא יחסר כלל, ולדעת רעי ר' יואל הטעם וכדי בזיון מהאשה כן יהיה די קצף מהאיש: (יט) ויכתב וגו', ולא יעבור מאמר מוסגר הוא, כפי מה שתעיד עליו הנגינה, ושעור הכתוב יצא דבר מלכות אשר לא תבוא ושתי וגו' כלומר שלא תבוא ויתן המלך וגו', כי זה אחד מהוראות מלות

לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ
לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה: (כ) וְנִשְׁמַע פִּתְגָם
הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא
וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־
קָטָן: (כא) וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים
וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן: (כב) וַיִּשְׁלַח סְפָרִים
אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה
כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ
שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ: ס

תרגום אשכנזירעת

דעם קאָניגע ערשיינען דאדף, אונד דער קאָניג איהרע ווירדע איינער איהרער געשפּילינגען שענקען ווירד, דיא בעססער איזט אלם זיא. (כ) ווירד דען דיא פֿאָללפֿיהרונג דיזעס קאָניגליכען אויסשפּרוכס אין זיינעם גאנצען רייכע זאָ גראָם עס איזט, בעקאננט: זאָ ווערדען אללע פרויען איהרען עהעמעננערן עהרערביטונג בעצייגען, פֿאָם פֿאָרנעהמסטען ביז צום גערינגסטען. (כא) דיזער פֿאָרשלאג געפֿיל דעם קאָניגע אונד דען פֿירסטען, אונד דער קאָניג טהאט וויא ממוכן געראטהען האטטע; (כב) ער שיקטע אויך בריפֿע אב נאך אללען לענדערן זיינעס רייכס, אין אללען שריפֿט-אונד מונדארטען דער פֿערשידענען לענדער אונד פֿעלקערשאפֿטען; אויף דאס דער מאן הערר אים הויזע זייע, אונד זיך נאך דער ווייזע זיינעס פֿאָלקס פֿיהרען קאָננע.

רש"י

פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבזה את בעלה: אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר:

באור

אשר כדלקמן (ג' יו"ד) לזה עליה אשר לא תגיד: ולא יעבור, כדי שלא יעבור הדבר הזה עוד לעולם, ככל דת פרס ומדי די לא תעדא, כנזכר בדניאל: (כ) ונשמע פתגם, דבור וכן בקהלת ובאחרית (הראב"ע). ושעור הכתוב להודיע בכל המדינות העונש הזה למען תיראנה הנשים את בעליהן, וטעם כי רבה היא, אף שהיא רבה, מ"מ ראוי הפתגם הזה להודע אף במדינות הרחוקות מאוד, ומוסב היא על מלכותו, ואולם המתרגם אמר ארום בזרעתא רבא היא, ולדעתו מוסב על פתגם, ואינו נכון כי פתג' לשון זכר, ונ"ל כי רב הוא וכמו שהעיר כבר על זה אדונינו הרמב"מן ז"ל בקהלת על הפסוק אשר אין נעשה פתגם, אבל לא מטעמו, כי אדונינו ז"ל אמר שם להביא ראיה שפתגם לשון זכר מן הכא ונשמע פתגם וכו' ואינו ראיה כי הוא ז"ל בעצמו העיר על הכלל אם יבוא הפעל קודם השם לא ישמור את המין והמספר, אולם ראיה אחרת יש שנאמר (דניאל ב' ט"ו) על דנא פתגם וכו' ומלת דנא הוא לשון זכר בארמית, כמו שמצינו בדניאל דנה וכו', ולדעת רבי ר' יואל שני ור"ין ונשמע וכל יתנו המאמרים נשנה, דהיינו כשיהיה נשמע פתגם המלך בכל מלכותו, כי אף שהיא רבה מ"מ יתפשט שם חדוש בגדול כזה מעונש המלכה, אז כל הנשים וכו' וכן הוא מתורגם, וגם לדעת הרב אבן יחייא לא היה עלת מתוכן דווקא להודיע הדבר הזה, אבל אמר שזה יבוא ממילא: יתנו, בא כנוי רבים נסתרים, והראוי תתננה: (כא) ויעש המלך כדבר ממוכן, גזר לכתוב בדתי פרס ומדי שלא תבוא ושתי וגו': (כב) וישלח ספרים, אמר ר' יואל אם היה הודעת הפתגם ג"כ בדבר ממוכן, למה פרט שליחת הספרים דווקא, אבל הטעם שעשה כדבר ממוכן, וגם הרחיב דברו בזה ששלח הוא בעצמו ספרים אל כל המדינות לפרסם זה הדבר. ואחד מן חבריא אמר הטעם וישלח השולחים, לא המלך כי אם אנשים רבים היו מפורסמים החדוש הזה בכל המדינות. והראיה אל מדינות המלך, אך אין מזה ראיה כי כן כתיב ואל משה אמר עלה אל ה', ורבים כן: להיות כל איש, רבים וכן שלמים אמרו שזה היה משנה הכתב, והחזיקוהו בעבור זה לשוטה, שמלוה על דבר כזה, ואמנם אף שאין לכחוש שהיה מלך שוטה, הנה בזה טעו, ולו הי' כדבריהם, היה כתוב משנה הכתב להנתן דת להיות וגו' כדלקמן (ג' י"ד וח' י"ג), אבל תוכן הכתבים היה אשר עשתה ושתי ואשר נגזר עליה, וכונת הפרסום היתה כדי שיתנו הנשים יקר לבעליהן ויהיה ע"ז כל איש שורר בביתו, ולמ"ד להיות למ"ד התכלית: ומדבר כלשון עמו, דרך מליצה, והכונה כמו שאמר הרלב"ג שיוכל להתנהג עם אשתו כמנהג עמו אף שאיננו מתנהג עם אשתו, שהיה להם נשים רבות ממדינות שונות וכנהוג עוד בארצות המזרח, כמו שזכרנו לעיל. וטעם המליצה להיות הדבור יסוד כל קנין מדיני, ולשון כל אומה ואומה אבן בוחן אשר בה נוכל להקיש על דעותיה ודרכיה ומדרגתה במעלות השלמות, כמו שהעיר ע"ז החוקר האלהי רבינו משה בן מנחם ז"ל במקום אחר:

ב (א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ (ב) וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה׃ (ג) וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס הַמֶּלֶךְ

ב (א) אלס דיזעס איי־ניגע צייט פאָר־בייא וואר, אונד דער צאָרן דעם קאָניגס אחשורוש זיך געלעגט האטטע, ערוועהנטע ער דיא ושתי, וואס זיא בעגאנגען, אונד וואס איבער זיא בעשלאָס־סען וואָרדען. (ב) דארויף זאגטען דיא לייבבעדינטען דעם קאָניגס: דא מאן פיר דען קאָניג שאָנגע־שטאלטעטע יונגפרייליכע מעדכען איסזוכען ווירד: (ג) זאָ זאָללטע דער קאָניג בעפעהלסהאבער אין אללען לענדערן זיינעס רייכס אנזעטצען, דאס זיא יעדעס שאָנגעשטאלטעטע יונגפרייליכע מעדכען נאך דער רעזידענץ שושן אויפבריגגען, אונד אין דאז קאָניגליכע הארעם, אין דיא האנד דעם אגא (דער פערשניטטענע דעם קאָניגס, דער דיא אויפזיכט איבער דאז פרויענצימער האט)

רש"י

ב (א) זכר את ושתי. את יפיה ונענש: (ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הן דברים המצחצחין כמו ומורק

באור

ב (א) אחר, לפי הכלל שכ"מ שנאמר אחר סמוך, יתכן לאמור זמן מועט אחר שגזר על ושתי בהקילו מיינו, ששככה חמתו, ויתנו לו נעריו העצה לקחת בתולה אחרת, והאריכו ימים רבים עם קבוץ הבתולות, כי מצינו שזמן לקיחת אסתר היה בשנת שבע ומעשה ושתי היה בשנת שלש, ואפשר שבין הזמנים האלו לא היה המלך בשושן, רק נלחם עם אויביו, ועיין מזה במנחת הספר: כשך, המקור מבנין הכפל והוא לשון מנוחה מזעף הקודם: זכר, בפה, ויתכן שזכר את יפיה ע"כ וי"ו ואת אשר עשתה (ראב"ע). ולדעתי שני הווי"ן מחברים המאמר ומפרשים המאמר זכר את ושתי ושעורו, כי זכר גם אשר עשתה גם אשר נגזר עליה בעבור זאת התבונן ושקל במאזני שכלו כי ענשה היה גדול מחטאה והצטער על מהירות גזרתו, ולכן יעצו נעריו ומשרתיו לקחת אשה אחרת, כי אולי תגרש תמונת אשה החדשה, את תמונת ושתי מנגד עיניו ומקרב לבו וישכחה, ואם תבין במאמרם (במגלה י"ב ב') שאמרו כשם שעשתה כך נגזר וכו', תראה שגם המה דרשו שני הווי"ן, אך באופן אחר: (ב) יבקשו, כבר נודע הוא לכל הקורא בספריהם שמנהג ישן נושן אצל מלכי המזרח, ונהוג עוד היום אצלם, להקבץ מדי שנה בשנה סך מסוים מן נערים יפים להיות סריסי המלך, ומן נערות יפות להיות פלגשיו בבית הנשים, והדבר הזה כבר נכלל בהמסים והארנוניות שיקח המלך מעבדיו, וכמאמר שמואל לבני ישראל (ש"א ח')· ואמרו הנערים, כשתבוא העת הקבועה שיבקשו נערות בתולות אל המלך· יפקד המלך פקידים, אשר יקבצו עתה כל נערה בתולה טובת מראה, אף יותר מהסך המסויים· והעם לא יצעק חמס על זה, אבל גם יתענגו בו, בהיות הנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי. ובעבור שלא נכתב ויאמרו אליו, אמר חד מן חבריא שדברו הנערים מה שדברו בינם לבין עצמם, אבל באופן שיוכל המלך לשמוע וכדי שישמע: (ג) ויקבצו, הוראת זה השורש כשתבוא אחריו מלת אל גם על לקיחת כל אחד מהפרטים גם על הצטרפותם במקום אחד, ויכלול א"כ כאן, גם הגבייה (דאז זאממען) גם המסירה (דאז אבליפערן): בית הנשים, כאשר נודע ממלכי מזרח גם בזמננו שיש לכל אחד מהם נשים רבות והנה יושבות יחד בבית גדול הנקרא בלשונם (הארעם או זעראליע), וכל העבדים המשרתים אותן, וגם השומרים אשר עליהן, מסורסים המה לבלתי יוכלו לחלל כבוד הנשים, וכל איש משאר אנשים, אשר יבוא עליהן בביתם, אחת דתו להמית, ולכן תרגמתי במגלה בכ"מ מלת סריסים (פערשניטטענע) ועיין גם' נתיבות השלום להרמב"ן (בראשית ל"ז ל"ו): הגא, אין זה שם עצם פרטי שהיה לאיש אחד כמו שחשבו רבים, כי אם שם כללי לכל סריס הממונה על בית הנשים של מלך, ותחתיו סריסים רבים פחותי המדרגה משרים למשמעתו לעשות כל מלאכת הבית, ועליו לשמור על הנהגת הנשים, גם לתת להן כל צרכיהן והוא מכונה בלשון ישמעאל (אגא). ואומרו סריס המלך וגו' אינו ממאמר הנערים, כי הם לא יצטרכו לפרש אל המלך מי זה הגא שזכרו, אבל הם דברי כותב הספר הרוצה לבאר שם זה לאמור שהוא שם סריס המלך שומר הנשים, ודינו א"כ כמאמר מוסגר: תמרוקיהן, הן דברים המצחצחין כמו ומורק ושוטף. מרק הנעשה משמן ערב ומיני סמנין ובשמים המטהרים ומעדנים את הבשר, והטעם שאמרו הנערים אחר הקבצם אל בית הנשים שם יהי' נתן להם תמרוקיהן כראוי וכפי הנזכר למטה (פ' י"ב) וכן משמע מפסקי הנגינה. אמנם לדעת רעי ר' יואל, גם זה יהיה למותר בדברי הנערים, אבל הוא חלק מהמאמר המוסגר המבאר משמרת הגא, אחר

שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן תַּמְרוּקֵיהֶן׃ (ד) וְהַנַּעֲרָה
אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי
וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ ס (ה) אִישׁ
יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר
בֶּן־שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃ (ו) אֲשֶׁר הָגְלָה
מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה
מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃
(ז) וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ
כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת
מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ

אבליפערן, וואָ איהנען דיא פֿאָרגעשריבענע זאלבונג געריכט ווערדע. (ד) דאז מעדכען נון, דאז דעם קאָניגע אם בעסטען געפֿילע, ווירדע קאָניגין שטאַטט ושתי. דיזער פֿאָרשלאג געפֿיל דעם קאָניגע, אונד ער טהאט אלזאָ. (ה) אין דער רעזידענץ שושן לעבטע איין מאן יידישער נאציאָן, אויס דעם שטאַממע בנימן, מיט נאמען מרדכי, איין זאָהן יאיר'ס זאָהן דעם שמעי, זאָהן דעם קיש, (ו) וועלכער אויס ירושלים אין דיא געפֿאנגענשאַפֿט גינג, אונטער דענען דיא נבוכדנאצר קאָניג פֿאָן בבל מיט דעם יכניה קאָניג פֿאָן יהודה געפֿאנגען ווענגעפֿיהרט האטטע. (ז) דיזער מרדכי וואר פפלעגעפֿאטער דער הדסה, (דיא נאַכמאהליגע אסתר), דיא זיינעס אָהיימס טאָכטער וואר, אונד איצט, ווערדער פֿאטער נאָך מוטטער האטטע. דאז מעדכען וואר היפש פֿאָן בילדונג אונד שאָן פֿאָן פארבע, אונד מרדכי האטטע זיא נאך איהרער עלטערן טאָד אן טאָכטערס שטאַטט אנגענאָממען.

רש"י

ושוטף, שמן עבר ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפי' אם משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו. ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו לבת.

באור

שהוא שומר הנשים ושומר נתון תמרוקיהן, כלומר נתינת תמרוקיהן שיהיה כדת, ויתורגם בל"א (דער דיא אויפזיכט איבער דאז פרויענצימער האט, אונד זיא דיא פארגעשריבענע זאלבונגען בעאָבאכטען לעסט), ונכון לפ"ז שם הפועל ונתון, שהוא בו מאוד בפירוש הכתוב, וחד מן חבריא אמר שטעמו הפך כמו ונותן תמרוקיהן, ומי יתן והיו' כדבריו: (ה) איש יהודי, כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרואים יהודים ואפי' משבט אחר (רש"י) ונכון הוא. כי אם נאמר כדעת קצת שהשם יהודי לא נאמר רק אם הוא ממשפחת יהודה מה נאמר במלת מתיהדי'? איש ימיני, משבט בנימין, ואם מרדכי הזה הי' מעולי ירושלים בימי כורש כדעת חז"ל, צריכין אנו לומר שמרדכי חזר עוד מירושלים לגולה אחר אשר עלה כמו שכתב הראב"ע ועיין בת"הש, ובתרגום השני נאמרו דברים אשר לא אוכל להבינם כי כתב וז"ל: מרדכי ואסתר הוון מירושלים בגלותהא וכו' וחזר וסליק מרדכי לירושלים עם עמה דיתנדבון וכו' (והוא בימי כורש) ותוב אגלי נבוכדנאצר מלכא זמנין תרתין וכו', ולא ידעתי מנה ראה כי הגלה נבוכדנאצר פעם שני אחר מיתת בלשצר בן בנו, ולמה שכתב אסתר הוא מגלוי ירושלים וכזאת כתב גם המתרגם הראשון תהיה לפ"ז בלקיחתה אל המלך לכל הפחות בת סמוך לע"ם שנים, האמור נאמר בתולה זקנה מע"ם שנים תיטב עוד בעיני המלך מכל הבתולות? הלא' הכתוב כנה אותה בשם נערה, וזה יורה על היותה רכה בשנים: (ז) הדסה, לפי הכלל שאם נמצא בין שתי שמות מלות הוא או היא, אז השם האחרון נתחדש יתכן גם פה שבתחילה היה שמה בלה"ק הדסה ואח"כ נשתנה בלשון הפרסי לאסתר, כי כן קראו אותה הפרסים על רוב יפיה, כמו שאמרו חז"ל והמתרגם, שמלת אסתר בלשון פרסי כוכב, כלומר שמאירה ככוכב, או יתכן שהיא בעצמה הסבה את שמה לשם פרסי אסתר, כדי שלא יבינו שהיא ישראלית ע"י השם העברי הדסה, בהיות כי מרדכי צוה עליה שלא תגיד את עמה: יפת תואר וטובת מראה, מבואר בס' נתיבות השלום להרמבמ"ן ז"ל (בראשית כ"ט י"ז): לבת, בולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמוך על מעשה נס, אולי דרש לבת שהי' במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה (הראב"ע) ואין המקרא יוצא מידי פשוטו. כטעם ויהי לה לבן (שמות ב'): (ח) ויהי בהשמע וגו'. מלשון הכתוב משמע שקובצי הנערות לקחו כל מה שעלתה בידם מנשים יפות בלי להשגיח כלל על יחוסה ומעמדה, וגם הפקידים לא היו חוששין לשאול להקובלים מאין לקחתם זאת, בעבור הרבוי העצום, ולכן לא ידעו ג"כ כלום ממשפחת אסתר אף לא מקורבתה עם מרדכי, ובודאי שלאח"כ שאלו לכל

לָבַת: (ח) וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ
וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־
יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד
הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים: (ט) וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו
וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־
מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת
לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ
לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים: (י) לֹא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר
אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ
אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד: (יא) וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי
מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־

תרגום אשכנזי

(ח) וויא נון נאך בע־קאנטמאכונג דעס קא־ניגליכען עדיקטס, פֿילע יונגפֿרויען נאך דער רע־זידענץ שושן, אונטער דיא אויפֿזיכט דעס אגא, צוזאממען געבראכט װאורדען, װארד אונטער אנדערן אויך דיזע אסתר אין דען פּאללאסט, אן דען אגא דעס אויפֿזע־הערס איבער דאז פֿרויענ־צימּמער, אבגעליפֿערט. (ט) דיזעם געפֿיל דאז מעדכען, אונד זיא טרוג זיינע גונסט דאפֿאן, זא דאס ער איהר דיא זאל־בונגען אונד זאָנסטיגען גאבען פֿאֶרדערטע, אונד דיא זיבען מעדכען, דיא איהר אויס דעם קאָניגליכען הויזע גע־ביהרטען, באלדיגסט צוקאָממען ליס, אויך זיא אונד איהרע מעדכען אימּמער דורך דאז בעסטע אים גאנצען זעראילע אויסצייכנעטע. (י) אסתר האטטע װעדער איהר פֿאָלק, נאָך איהרע געבורט אנגעגעבען: רען מרדכי האטטע איהר בעפֿאָהלען ניכטס דאפֿאָן אויסצוזאגען. (יא) דיזער גינג טאג פֿיר טאג פֿאָר דעם פֿאָרהאָפֿע דעס הארעמס

רש"י

רבותינו פירשו לבית לאס': (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז ומיהר בשלה משל כולן: הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקי' בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך [שמואל א' י"ז] אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל

באור

אחת ואחת את עמה ואת מולדתה, והנשים האחרות הודיעו את כל זה, אבל באסתר מעיד הכתוב שהיא* לא הגידה מטעם שנזכר: אל בית המלך, כוונתו אל בית הנשים. ויקרא ב"כ בית המלך, אולי היה בית הנשים חלק מבית המלך, או כמו שנכנה עתה כל הבניינים השייכים למלך בשם בית המלך: (ט) ויבהל, זריז ומיהר בשלה מבשל כולן (רש"י) למען שימלאו לה ימי מרוקיה במהרה, ולא תקדמנה אחרת במלכות: מנותה, הראוי הת"ס בשו"א כי הנפרד מנה בפלס שָׁנָה ובכנויים ישתנו לשוא כמו שנותי שנותיה ודומיהם, והטעם על כל דבר הניתן להן מבית המלך, הבגדי' והתכשיטים והמזונות והמגדנות, וכדמתורגם בל"א: הראיות, מלא ידוע מדברי חז"ל: הראויות לתת לה, לשרתה וכן עושין לכלן ורבותינו דרשו מה שדרשו (רש"י): וישנה, שנה אותה (רש"י) כוונתו לומר טעם הכתוב, ששנה שני אותה ואת נערותי' מכל שאר הבתולות שהיו אתה בבית הנשים, דהיינו ששי' השנוי הזה לטוב להם, שנתן להם כבוד יותר גם המנות הטובות מכלן, וטעם בית הנשים חסר בי"ת ורבים כן, והמבינים משכלת במה שהעמיד מלת לטוב בטפחא ומחברה עי"ז לפעל וישנה, וכדרך זה הוא מתורגם בל"א. ואף הראב"ע כוון מעט לזה הפירוש, [illegible] דחיק בלישנא שלא לצורך: (י) כי מרדכי, לפי דעת יש אומרים שהביא הראב"ע פחד פן לא יקחנה המלך אם ידע שהיא מהגולה. ואין בזאת חשש למרדכי, כי אולי לבו אמר לו שתהי' על ידה תשועה לישראל ולכך התאמץ מאד ובקש להיותה אשת המלך. ולאחר שכבר מלכה צריכין לומר שפחד שמא יגרשנה בעבור עמה כשיודע, וזה רחוק מעט. ואמנם לדעת המתרגם ירא פן יכעוס עליה המלך פעם אחת ויהרגה עם עמה. ואין זה מן הנמנע אצל מלך טפש כזה, וא"כ הטעם במקומו עומד אף קודם שנשאה אף לאחר שנשאה: (יא) מתהלך, ידוע שהוראת זה הפועל בבנין התפעל על הטיול וההליכה אנה ואנה בלי כונה למקום מיוחד דוקא, וכן תרגמתי (אויף אונד אב). גם יתכן טעם התפעל פה ע"ד הכתוב יש מתעשר ואין כל, כלומר שהראה מרדכי את עצמו כאלו צריך ללכת לדרכו דרך אצר בית הנשים אבל לבה

שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃ (יב) וּבְהַגִּיעַ תֹּר
נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ
כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן
הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים׃
(יג) וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד־
בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ (יד) בָּעֶרֶב ׀ הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא
שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעֲשְׁגַז
סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד
אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה

אויף אונד אב, אוס דאז וואָהלבעפֿינדען אסתר׳ס צו ערפֿאהרען, וויא אויך וואס אויס איהר ווערדע. (יב) איממער ווען דיא בעשטיממטע צייט דא וואר, דאס איין מעדכען פֿאָר דען קאֶניג קאָממען זאָללטע, נאכדעם זיא נעמליך נאך ארט דער פֿרויענצימּמער צוועֶלף מאָנאטהע פֿערבראכט האטטע, (דען זאָ פֿיל צייט מוסטע אונטער דעם געברויך דער וואָהלגערוכסבעדער פֿערשטרייכען, זעכס מאָנאטהע מיט מירדען-אֶהל, אונד זעכס מאָנאטהע מיט שפעצערייען אונד אנדערן פֿיר דאז פֿרויענצימּמער פֿערפֿערטיגטע זאַלבען; (יג) דערגעשטאלט פֿאָרבערייטעט, קאם זיא דאן צום קאֶניגע): זאַ ווארדע איהר אללעס צוגעגעבען, וואס זיא צו איהרער בעגלייטונג פֿאָם הארעם צום פאללאסטע פֿערלאנגטע: (יד) דעם אבענדס גינג זיא הין, אונד דעם מאָרגענס קעהרטע זיא אין איין אנדערעס הארעם צוריק, וועלכעס אונטער דער אויפֿזיכט דעם שעשגז, פֿערשניטטענער דעם קאֶניגס, אונד אויפֿזעהער דער קעבסווייבער שטאנד; זיא דורפֿטע ניכט מעהר פֿאָרדען קאֶניג קאָממען, ביז ער זעלבסט פֿערלאנגען נאך איהר טרוג, אונד זיא נאמענטליך נעפֿאָדערט

רש"י

שכו"ם אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה:
(יב) תר. זמן: (יג) כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני.

באור

והמתין עד אשר יראה אחד מעבדי אסתר לדעת וגו', והיה גם היא מערימה לשלוח אליו בסתר נערותי' את משרתיה, אשר בטחה בהם להודיע לו את כל. ורא"בע כתב לולא שהי' מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו ללכת וכו', ואינו נכון כי נודע הוא שגם שאר המשרתי' אשר אינם משורסים שמה, אינם יכולים לבוא אל נשי ופלגשי המלך. אבל החצר הזה הי' מקום גדול ורחב ידים לפני בית הנשים, ודרך לכל עובר ושב. וספרו בזה טענות מעתיקי האומות: (יב) תור. זמן סורה (דיא רייהע) כמו תורי זהב נעשה לך (שה"ש י') ומתדמה מאוד למלת טור שפרושו ג"כ שורה, כמו טור אודם פטדה וכו' ובלשון התלמוד נמצאים הרבה כמו אעמידנו כנגד ראש תור (סוכה ז' א'): מקץ, סוף, מקץ שבע שנים תעשה (הרא"בע) ועיין בספר נתיבות השלום לאדונינו הרמב"מן ז"ל (דברים ט"ו): כדת הנשים, נשי המלך, או יתכן שהיו נותנים בימים ההם לכל בתולה הניסאת לאיש גדול ושר שנים עשר חדש לימי מרוקים: המור, יקרא ג"כ בלשון העמים (מירע), והוא שרף הנוטף מפרחים ידועים נמצאים בחלק אזיא. ובלאת השרף לאחר התקשה ונעשה גרעינים גרעינים וריחם טוב: (יג) ובזה, ר"ל בעידון ופנוק הזה אשר על ידו נעשה ריחה כריח איי בשמים בים דרומי, באה אל המלך להתענג בה: את כל אשר תאמר, מוסב לעיל, ובהגיע תור נערה ינתן לה את כל אשר תאמר ממיני התכשיטות לקשט הגוף ושאר דברי תפארת, גם כל מיני שחוק וזמר ללות אותה אל בית המלך, כדי להרבות בזה חנה בעיני רואיה. וטעם את כמו ויוסב את משה להיות הנושא גם המקבל הפעולה, כמו שכתב אדונינו הרמב"מן בספר נתיבות השלום: (יד) ובבוקר היא שבה, לא אל בית הנשים שהיתה בו קודם ביאתה, כי אם אל בית נשים שני, דהיינו בית הפלגשים, ויאמר בזה, כי כאשר לא מצאה חן בעיניו כדאי להמליכה תחת ושתי, לא ישלחה מביתו כלל וכלל, כי אין זה מכבוד המלך, אבל גם לא רצה להרבות נשיו בכל אלו הנערות, שזה יהיה לו למשא מאוד, לתת לכל אחת די כבודו וכבודה, אלא נעשתה פלגשו, שאינה צריך לכבד' כל כך כאשתו, וטעם שני אמר רש"י ז"ל השני, כוונתו לומר שהיו לו ב' בתי נשים וכמו שזכרנו, אבל הפ"א לא תאשר באמת כלל, לפי שהבית השני לא הוזכר עדיין, וכדמתורגם בל"א. והנה חסרון הפ"א הנ"ל הביא הרא"בע לפרש שני פעמים שני; ואמנם איך יתכן זה על פעל שבה שהי' באמת בפעם הראשון: שעשגז, שם לכל שומר

בַּשֵּׁם: (טו) וּבְהַגִּיעַ תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ: (טז) וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ: (יז) וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלוֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי: (יח) וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד

וואורדע. (טו) אלס אבער דיא רייהע אן אסתר, טאָכטער אביחיל'ס, אָהיים דעס מרדכי, דיא ער אן טאָכטער שטאטט אנגענאָממען, וואר פֿאָר דען קאָניג צו קאָממען, זאָ פֿאָדערטע זיא ניכטס דאז מינדעסטע איבער דעם, וואס דער האראם הגא אנגעאָרדנעט האטטע, אונד איהרע פערזאָן זעלבסט וואר עס, דיא וואָהלגעפֿאללען ערוועקטע בייא אללען, דיא זיא זאהען. (טז) אים מאָנאטע טבת, אלס דען צעהנטען מאָנאט דעם זיבענטען רעגירונגסיאהר דעס אחשורש, ווארד אסתר ענדליך צום קאָניגע אחשורוש נאך דען קאָניגליכען געמעכערן געפֿיהרט. (יז) דער קאָניג ליבטע זיא מעהר אלס אללע אנדערע פֿרויען, אונד זיא האטטע זיינע גונסט אונד געוואָגענהייט פֿאָר אללען אנדערן יונגפֿרויען), דאזועלבסט זעטצטע ער איהר דיא קראָנע אויף, אונד ערקלערטע זיא צור קאָניגין שטאטט ושתי. (יח) דאבייא גאב ער אללען פֿירסטען אונד שטאאטסבעדינטען איין גראָסעס גאסטמאהל; דאז האָכצייטמאהל אסתר'ס, ענטליס דען פראָפֿינצען פֿאָן איהרעם טריבוט, אונד טהיילטע געשענקע אויס נאך קאָניגליכעם פֿערמאָגען.

רש"י

הגני: (טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותה עת צנה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים בעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם וכל כדי

באור

פלגשי המלך: ונקראה בשם, טעם הוי"ו או לחבור כתרגומו (אונד ביזא וגו') או לתשובת התנאי, כי אם חפץ בה המלך ואז היתה נקראת בשם, ויהי' זה טעם בנוי הבנין מקל לנפעל, ותרגומו (דא זיא דען וגו'): (טו) לא בקשה, אמר הכתוב הבתולות האחרות בקשו דברים הרבה לקשט ולפאר אותן בהן ולעורר עיני הרואים לתלות חן אבל באסתר לא היתה צריכה לכך, כי כל כבודה פנימה והיא בעצמה ובגופה נשאה חן בעיני כל רואיה, ודייק הכתוב באמרו ותהי אסתר נושאת חן: (טז) ותלקח אסתר, ת"י ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא ואעל יתה לבית אידרון בית מלכותיה, ראה לפרש הכתוב כזה מב' טעמים, (א) כי באחרות אומר תמיד לשון ביאה, שענינו על כל חבור אף שלא בנשואין כידוע, וכאן הוא אומר ותלקח שהוא לשון לקיחה באירוסין כידוע ב"כ, (ב) באחרות אומר בית המלך, וכאן הוא אומר בית מלכות שהוא לשון מלוכה, ויתכן שהי' זה חדר גדול מוכן אל המלך להתעסק שם בכל הענינים הנוגעים למלכות, ושם בית נופל גם על כל חדר וחדר בפני עצמו, כי תרגום חדר אדרון, וכמו שכתוב עוד (לקמן ה' ב'), ולפ"ז לא הי' זה באותו הזמן שהגיע לה התור, כי אז לא היו עדיין יודעים אם תטיב בעיני המלך, אבל נאמר אף שלא באה לבית הפלגשים כהאחרות בעבור שמלאה חן בעיניו, ת"מ המתין המלך עד שראה גם הבתולות הנשארות עוד, ואחר הזמן ה"ה כשלא מצא יעלת חן יותר ממנה אז הובאת אל בית המלכות לתת שם כתר מלכות בראשה בקנין שרי פרס ומדי. ויהי' ויאהב טעם מאמר ותלקח ושעורו וכבר אהב, וטעם מכל הנשים אותן שבאו לפניה אל המלך, ותשא גם חן וחסד מכל הבתולות שבאו אחריה, וכמו שאמר הרלב"ג כי לא יתכן שתהיה היא האחרונה בהיות שאמר שומר הנשים את תמרוקיה: (יח) משתה אסתר, לחתונתה ושמחת אפריונה: והנחה, שהניח לכל עמו ממסים וארנוניות בעבור שמחתו עם אסתר למען שישמחו כולם עמו, וטעם משאת מנחה, כמו משאת בנימן: כיד המלך, אשר

הַמֶּלֶךְ׃ (יט) וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ (כ) אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס (כא) בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ (כב) וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ

תרגום אשכנזי רעה

(יט) וועהרענד דאס מאן אבערמאלס יונגפֿרויען זאממעלטע, וואר מרדכי אם קאֶניגליכען האָפֿע געקאָממען. (כ) נאָך אימ־מער אבער פֿערשוויג אסתר איהרע געבורט אונד איהר פֿאָלק. וויא עס איהר מרדכי בעפֿאָה־לען האטטע, דעססען וואָרטע זיא נאָך עבען זאָ בעפֿאָלגטע, אלס דא זיא אונטער זיינער אויפֿזיכט שטאנד. (כא) אום דיזע צייט נון, אלס מרדכי אם קאֶניגליכען האָפֿע וואר, ווארען בגתן אונד תרש, צווייא פֿערשניטטענע דעס קאֶניגס, פֿאָן דען טהירוועכטערן אויפֿגעבראכט ווידער דען קאֶניג, אונד זוכטען האנד אן איהן צו לעגען. (כב) דיזעס ערפֿוהר מרדכי, אונד צייגטע עס דער קאֶניגין אן, אונד דיזע

רש"י

לפחותה אולי תגיד מולדת' ואעפ"כ: (כ) אין אסתר מגדת מולדת', לפי שמרדכי יושב בשער המלך הרוזנ' והמלכת' על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה

באור

והתנאר היותה בתכלית הרבוי (הרלב"ג) מטעם חד מן תרתי שהבאנו לעיל (ח' ז'): (יט) ובהקבץ, כבר זכרנו לעיל שכן הרגל באחרונות האלו, וטעם הכתוב לפי שרוצה לספר מעשה דבגתן ותרש שהוא התחלת הגאולה, צריך גם לזכור שמרדכי הי' יושב בשער המלך, אשר ע"ז נודע לו הדבר, ומפרש שהי' ה בזמן קבוץ בתולות פעם שנית אחר הפעם שזכר עתה, אבל בזמן אותו הקבוץ שהי' אסתר בו, לא הי' עדיין בשער המלך, שלא כדעת הראב"ע וכן הוא אומר איש יהודי הי' בשושן הבירה ולא בשער המלך, ומה שאמר הראב"ע שטעם הבירה על הארמון הוא רחוק מאוד, כי ידוע היות שושן שם עיר המלוכה בארץ פרס בעילם המדינה: (כ) אין אסתר מגדת, לבלתי יחשוב הקורא שאחר המלכה גלתה סוד מולדתה, ושבעבור זה בא מרדכי לשבת בשער המלך, ובפרט כשבדעתו לאמור שהגידה אסתר דבר זה למלך בשם מרדכי, אשר ע"ז יש לטעות שכבר נתפרסם הקורבה ביניהם, לכן הקדים להעיר שגם עתה אין אסתר מגדת וגו'. ורבים מהמעתיקים שאלו איך היתה יכולה להסתיר הדבר אחרי ששלחה תמיד שלוחיה לדבר עמו? הכי שכחו שימצאו בדברי הימים כמה וכמה ספורים כזה, אשר אירעו בבתי הנשים למלכי המזרח שהובילו אגרות רבות לאוהביהם ומאהביהם, ולא נודע הדבר זמן רב, ואף כי היא שהיתה יכולה תמיד לגלות הצטרפותה בינה לבינו כשיודע הדבר: עושה, עתה כבאותו הזמן אשר היתה באמנה אתו או טעם כאשר היתה כאלו היתה עדיין באמנה אתו, ויתורגם בל"א (אלס וועדע זיא נאך אונטער זיינער אויפ־זיכט) ושם אמנה מגזרת ויהי אומן ע"ת חכמה עלמה: (כא) בימים ההם, שזכרתי לעיל שהי' מרדכי יושב בשער המלך, אירע המעש' שקצף בגתן ותרש וגו' כן הוא סדור הכתוב, והוצרך לכפול זה המאמר, בעבור שהפסיק במאמר אין אסתר וגו' ולכן מוטעם המלך באתנחתא כדין מאמר מוסגר: משמרי הסף, שרשו ספף והוא מזוזת השער תרגום על משקוף ושתי המזוזות, שקפא ועל תרתין ספין. וכן מצאנו הך הכפתור וירעשו הספים, ולכן מתורגם בל"א (טהיר־וועכטער). ורש"י אומר מפי חז"ל שרצו להשקות המלך סם המות ויראה שפרשו סף מלשון מן הדם אשר בסף (שמות י"ב) והוא שם כלי מה (איין בעקקען). והכתוב לא הודיע סבת הקצף בעבור שאין זה מעצמות ספור הנס. ואם היה אחשורש הזה (קסערקסעס) שנזכר בת"ם נוכל לומר, שהי' המעש' הזה אחרי שובו ממלחמות יון, וכאשר נודע בשובו רגזו עליו כל עמו וילונו עליו על כי נפל מעמו עם רב, ועל שלא השגיח עוד על ממלכתו רק עוזבה ביד יועציו, אולי בעבור זאת הי' ג"כ הקצף משני שומרי הסף: (כב) ויודע, בספר יוסיפון לרומים נכתב שהי' יהודי אחד עבד לסריסי המלך, והוא שמע מה שבקשו לעשות והגיד זאת למרדכי, וחז"ל אמרו שהיו מספרים בלשון טרסי ולא היו יודעים שמרדכי מכיר וגו' והכתוב סתם כל זה מטעם הנ"ל: ותאמר אסתר וגו', למה יהי' זר בעיני המלך שיסוב אחד ממעבדיו אשר בשער אל המלכה בדבר נחוץ כזה, ובפרט להיות אי אפשר לבוא אל המלך עצמו ולא יקרא, ולכן אין זה ראוי' כלל על פרסום הקורבה שביניהם, כאשר חשבו קצת:

בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ (כג) וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ
שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ס

ג (א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי
וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים
אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ (ב) וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־
בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן
צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי לֹא יִכְרַע וְלֹא
יִשְׁתַּחֲוֶה׃ (ג) וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־
בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכַי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֵת

בעריכטעטע עס דעם קאָ-ניגע אין מרדכי'ס נאמען. (כג) דיא זאכע ווארד אונטערזוכט, אונד וואהר בעפֿונדען. זיא וואורדעןביידע אן איינען פֿאהל געהענקט, אונד דיא בעגעבענהייט אין דיא קראָניק איינגעטראַגען, דיא צו דעם קאָניגס געברויך בעשטיממט וואר.

ג (א) נאך דיזער בעגעבענהייט ערהאָב דער קאָניג דען המן, זאָהן דעס המדתא, אויס דעם געשלעכטע אגג, צו איינער גראָסען ווירדע, אונד זעטצטע זיינען ראנג נאָך איבער אללע עדלען, דיא פֿאָר איהן קאמען. (ב) אללע קאָניגליכע בעדינטען, זאָ פֿיל איהרער אם האָפֿע וואַרען, בייגטען דאז קניא, אונד פֿילען נידער פֿאָר המן; דען זאָ האטטע עס דער קאָניג זיינעטוועגען פֿעראָרדנעט, נור מרדכי פֿיל ניכט ני-דער, נאָך בייגטע ער דאז קניא. (ג) דא שפראכען דיא קאָניגליכען האָפֿבעדינטען צו איהם:

רש"י

מיוחדי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך:
ג (א) אחר הדברים האלה. שנגלגלה רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך את המן. שהקב"ה בורא רפוא' למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים

באור

(כג) ויכתב, הטובה שעשה מרדכי למלך (רש"י): לפני המלך, ת"י דמתקרי תדירא קדם מלכא, ומזה שהעם היו מונחין תמיד בבית המלך כנרא' מדלקמן (ו' א') בה"ר נמצאים שם בגולה, ויש עוד אחרים שהיו מונחים בלשכת בתי הדת (ארכיף) בלע"ז:

ג (א) אחר, מוסב על מעשה בגתן ותרש שנזכר, ואפשר שהי' זה סמוך לשנת שתים עשרה למלכות אחשורש, ונמשך זמן מה בין הגעת אסתר למלכות וביאת מרדכי אל שער המלך, גם בין הביאה הזאת ומעשה הסריסים, והראב"ע מאחר חמש שנים, והוא נגד הכלל שכתב הוא בעצמו כמה פעמים, כ"מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג: וישם את כסאו. מטעם היושבים ראשונ' במלכות, ונשא אותו אף משבעת שרי פרס ומדי הידועים, וזה טעם אשר אתו, כלומר את המלך ורואי פניו, או שכבר היה אחד מאלו השבעה וטעם אשר אתו על המן, ואם יקשה השואל הלא זה נגד התקון שהתקינו שבעת השרים אחר מות (ושערדים) הנזכר בתב"ס, ובפרט כשהי' המן הזה מארץ אחרת מזרע עמלק ולא פרסי או מדי כדעת חז"ל? הנה ידוע שהמלך ההוא עשה ככל מה שעלה על רצונו, ומעד שאין מזה קושי' כלל הלא מרדכי היהודי משנה למלך אחשורש: (ב) כורעים ומשתחוים, ידוע לחוקרי בדברי הימים שגם היום המנהג אצל מלכי פרס להשתחות ולפול אפים ארצה לפני המלך לכל מי שיבוא אליהם, ולזה עתה המלך שיעשה גם זאת לפני המן, באהבתו אותו וחפצו ביקרו: צוה לו, בעבורו, כטעם אמרי לי אחי הוא: ומרדכי לא יכרע, טעם המניעה הזאת סתום מאוד. לדעת חז"ל שצורת צלם היתה בבגדו, העקר חסר מן הספר, והמתרגם הראשון אמר על דבוק עבדים דאתדבן ליה בטולמת לחם, וכן יש מרז"ל שאומרים זאת, הסבה הזאת מגונה ולא תכשר לאיש הולך תמים, והמתרגם השני כתב שלא רצה להשתחות לפני בן אדם, וא"כ טעם בחסידות, כי ההשתחוי' לפני בני אדם הגדולים ממנו לא יאסור לנו דתנו כלל וכלל, ונהפוך הוא, שכמה ישרים ותמימים השתחוו לפני מלכי ארץ, ואברהם אבינו השתחוה לעם הארץ, ואמרו גדול כבוד הבריות שדוחה וכו', ואיזה מהמעתיקים אמרו בבדיאה, שהיתה בגא' עמונה בין המן למרדכי, כקנאת איש מרעהו בעבור התנשאו והכותב שתם את הסבה בעבו' כבוד מרדכי. אמנם בכל האופנים האל', תהי' הסבה גדולה או קטנה, הגונה או בלתי הגונה, לא יוקשה איך יתהרה בתלונה דרכו, כי נאמר או שחשב שלא ישגיח המן עליו, כנראה ב"כ ממשמעות הכתובים שלא ראה והרגיש העדר השתחוית מרדכי קודם שהעירוהו ע"ז עבדי

מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ (ד) וַיְהִי בְּאָמְרָם אֵלָיו יוֹם וָיוֹם
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ
דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃
(ה) וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה
לוֹ וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ (ו) וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ
יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי
וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר

באמרם כתיב

תרגו' אשכנזי

ווארום איבערטריטטסט דוא דען בעפעהל דעס קאָניגס? (ד) אלס זיא איהם דיזעס טאגטעגליך פֿאָרשטעללטען, אונד ער איהנען נאָך ניכט פֿאָלגטע, זאָ צייגטען זיא עס ענדליך דעם המן אן, אום צו זעהען, אָב מרדכי'ס רעדען אויך בעשטעהען ווירדען, דער איהנען צור אורזאכע אנגעגעבען, ווייל ער איין יהודי וועדע. (ה) המן זאה נון זעלבסט, דאס מרדכי ניכט נידער פֿיל, נאָך דאז קניא פֿאָר איהם בייגטע, אונד געריטה דאריבער אין צאָרן. (ו) הילט עס אבער פֿיר צו גערינג, אן מרדכי אלליין האנד צו לעגען, דא מאן איהם דעססען פֿאָלק גענאננט האטטע, זאָנדערן דאכטע דארויף, דיזע גאנצע נאציאָן, אללע יהודים דער זעממטליכען לענדער דעם אחשורוש

רש"י

ומשתחוים. שעז' עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחו': (ד) היעמדו דברי מרדכי.

באור

המלך הולכי רכיל, או שחשב להסתר אז כשיודע הדבר בלא המלכה, ולא יחרע לו שום היזק לו לבד, וכי לא הי' יכול לדעת כי יקח הבליעל הזה נקמתו מכל היהודים, וכנראה מהכתוב שלא ידע זה עד כי היתה הדת נתנה בשושן, ואז לא היתה עוד עת לתקן המעות. בהיות שהכתב בשם המלך אין להשיב: (ד) ויהי באמרם אליו יום ויום, אמר הרב אבן יחייא כי אף הם היו מקנאים להמן וכריעתם לו לא הי' מלב טהור רק לשמור מצות מלכם. ולהיותם מוכרחים על הכריעה ולרת רבים אלי נחמה רלו שישתוו כלם בכך, ולכן היו מקנאים במרדכי הבלתי כורע. ומזרזים אותו על עברו את מצות המלך, וכשלא שמע אליהם הגידו אותו להמן, לא להכניעם אותו ולנקם כבודו, אבל לראות היעמדו דברי מרדכי שהשיב להם: ולא שמע אליהם, כתרגומו ולא קבל מנהון, ויגדו להמן, חסר פעול ההגדה, ומלאכו לו ריעים במקרא, ושעורו ויגידו להמן הדבר הזה. אמנם יש לפרשו שפעל ההגדה הוא כי הגיד להם וכו', ומאמר לראות וכו' מאמר מוסגר המבאר סבת אמירתם. ויתורגם כי הגיד להם בל"א (דאז ער איהנען צור אנטוואָרט געגעבען). ומרין מן חבריא נתנו עוד טעמים אחרים, חד אמר ויגידו להמן לראות, כלומר שהוא יראה היעמדו דברי מרדכי. וחד אמר ויגידו להמן דברי מרדכי לראות היעמדו, כזה ויגידו להמן (לראות היעמדו) דברי מרדכי וגו' והמשכיל יבחר: היעמדו דברי מרדכי, האומר שלא ישתחוה כי הוא יהודי (מדברי רש"י) וא"כ מלות כי אשר הסוכות במקומותם לשונותם זו תחת זו: אשר הוא יהודי, לפי שהוא יהודי לכן לא ישתחוה, והמקרא לא כתב לעיל תשובת מרדכי, כי סמך על המבין מזה הכתוב, שלא להכפיל הדברים. והנה לא ידענו אם היתה זאת הסבה האמתית, וטעם מרדכי כמו שזכרנו לעיל, או שלא השיב זאת כי אם לרחותם, מ"מ נלמד מזה איך ראוי שיסגיח האדם על מוצא שפתיו, כי במה שהשיב על שאלתם מדוע אתה עובר את מצות המלך, לאמור אשר הוא יהודי הלא בזה הצדיק המן לאמור ואת דתי המלך אינם עושים. אמנם לדעת חד מן חבריא שהגידו להמן לראות וגו', יתכן לומר שלא השיב להם כלל, אבל הם בדו כל המאמר הזה מלבם, ויתורגם כי הגיד להם (דען ער העטטע איהנען בעזאגט), וטעם ולא שמע אליהם. כמשמעו (יער האָרטע איהנען ניכט לו). והמשכיל יבחר: (ה) וירא המן, כי בתחלה לא שם על לבו להתבונן אם מרדכי כורע או לא, וכמו שזכרנו לעיל. ולכן אמר וירא ולא אמר וישמע: (ו) כי הגידו לו את עם מרדכי, מהכתוב הזה אינו מוכח כלל, אם הכיר המן את מרדכי מקודם לזה המעשה כנראה לקצת המעתיקים, או לא הכירו כנרא' לאחרים. אבל טעם הכתוב אחרי כי הגידו לו בדבורם ומעלו ברעיונו עם מרדכי בא על מחשבתו לקחת נקמתו מכל העם. ולולי מלת את היה ראוי לפרשו על מה שהגידו לו היות עם מרדכי סבה למניעת כריעתו לפניו, באמרו אשר הוא יהודי ויש מפרשים שהודיע לו מהותם ואיכתם, וזה דרך דרש וכדרך המתרגם השני שהאריך לדבר בעניינים כאלו, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: עם מרדכי, כפול הענין לאמור שכל אנו לא העוו נגדו מאומה כי אם בהיות' עם מרדכי ולכן בקש מפלתם, וזה יורה על התפעליות נפשו הרעות. ואחד מן המעתיקים דלא למעט הכפול ואמר טעם עם בחירק, והוא נגד המסורה: הפיל, מי שהפיל ולא פי' (רש"י), ויתכן שמפיל הגורל היה קוסם אחד אשר שאל לו המן באיזה עת יתכן יותר להשמיד האומה הזאת, כי הקסם והניחוש הי' מורגל בימים ההם, וזה טעם לפני המן: פור, פירושו בלדו הוא מה שקורין בלשון עברי הגורל, והכותב העתיד גם השם הפרסי בעבור שם פורים שיזכור לקמן (ס' כ"ו): מיום ליום וגו', הרי זה מקרא קצר, והראוי מיום ליום

בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ (ז) בַּחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן הוּא־חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי
הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר
הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס (ח) וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין
הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת
מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ
אֵין־שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם׃ (ט) אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב

אויסצוראָטטען. (ז) אים מאָנאטע ניסן, אלס דען ערסטען אים צוואֶלפטען רעגירונגסיאהר דעס אחשורוש, ליס ער פור (דאז הייזט לאָאזע) ווערפען, פאָן איינעם טאגע אויף דען אנדערן, אונד פאָן איינעם מאָנאט אויף דען אנדערן, אונד עס פיל אויף דען צוואֶלפטען מאָנאט, דען מאָנאט אדר. (ח) אלסדאן זאגטע ער צום קאֶניגע: דא לעבט איין פאָלק, פערוואָרפען אונד צערשטרייעט אונטער אללען פאֶלקערן דער זעממטליכען לענדער דיינעס רייכעס, דיא זיך דורך איהרע זאָנדערבארען געזעטצע פאָן אללען אנדערן פאֶלקערן אונטערשיידען, דיא קאֶניגליכען לאנדעסגעזעטצע הינגעגען ניכט בעפאָלגען, אונד עס פאָרטהיילט דעם קאֶניגע ניכט, זיא צו דולדען. (ט) ווען עס אלזאָ דעם קאֶניגע געפעלליג, זאָ זאָל־

רש"י

האומר שלא ישתחוה עולגית כי הוא יהודי והוזהר על ע"א: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. הכתוב מפרש ומה הפור הוא הגורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח: מיום ליום. באיזה יום בחדש יצליח: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין חשש כלומר אין בצע: (ט) יכתב לאבדם. יכתב ספרים לשלוח

באור

ומחודש לחודש ויצא הגורל לשלשה עשר יום לחודש שנים עשר הוא חודש אדר. והנה הגורל הזה לא מפי ה' יצא. כי אם ע"י קסם וניחוש שאין בו ממש, וכמו שאמר הרמב"ם בס' המורה, אלו הי' בו ממש לא היתה התורה אוסרתו, ונפל א"כ על פי קרי והזדמן, לכן אין להקשות למה יצא בזה היום ובזה החודש דווקא. והראב"ע אמר כי מהשם הי' משפטו והוא האריך הזמן כדי שיעשו ישראל תשובה, ותמוה הוא שיצא מפי חכם גדול דבר כזה, הכי לא ידע השם שכבר תבוא התשועה בחודש השלישי?: (ח) ויאמר המן למלך אחשורש, יתכן שבעת התיעצו עמו בדבר הנהגת המלכות אמר למלך שיעשה זה לטובת מלכותו להשמיד עם שאינו מועיל כלל לקבוץ המדינה, אבל אדרבה מזיקו ומחסרו: ישנו עם אחד, יש להתבונן שלא זכר המן במסירתו שם יהודי כלל, כי אם אמר אחד בלתי מפורסם ונודע, ובתחבולה עשה זאת, כי באמת היו היהודים נחשבים בעת ההיא סמוך לגלות, כנראה מספרי קודש שהיו בהיכלי המלכים, וכן מרדכי כבר הי' בשער המלך, ויירא המן אולי לב המלך טוב עליהם, ובפרט שהי' כתוב על ספר דברי הימים לפני המלך, כי מרדכי היהודי הגיד טוב עליו במעשה בגתן ותרש, ואם שבאמת שכחוהו כבר המלך, כמוכח מדלקמן (וי"ו ב') הנה המן לא היה יכול לדעת זה, ואפשר שבעלות על זכרונו שם יהודי יזכור גם הטובה הזאת, בעבור זה שנה את דבריו, ואחשורש לסכלותו לא שת לבו לחקור אחריהם היטב, אבל האמין מיד לאוהבו בהחזיקו אותו מאוהבי שלום המלכות, כאשר כבר העיר ע"ז הרב אבן יחייא. ואולי לא ידע עוד שום ענין פרטי מכל הדבר עד היום השני למשתה אסתר, ובפרט אם הי' זה אחשורש (קסערקסעס) שהי' פונה מכל עסקי המלוכה, כנזכר בח"ם: מפוזר ומפורד בין העמים, יכוון בזה לכמה בחינות, כאשר העיר ע"ז הרב אבן יחייא, שאין לפחוד פן ביום אבדתם יעשו המיה במלכות וילחמו נגד הקמים עליהם, כי לא ישמע קול הברה באבדתם להיות מפוזרים בעיר שם ובעיר שם. גם אין לפחוד שאותו המעט המתפורד יעשה רושם בהעדרו או קח' במלכות, גם ע"י שנתפשטו בכל המדינות אם מושבתם בארץ יולד נזק, יהי' הנזק כללי ולא ימלט אפילו עיר אחת מפגעם. ואין ספק שיולד נזק מישיבתם בארץ, כי: ודתיהם שונות מכל עם. הרי זה מאמר קצר, והראוי ודתיהם שונות מדתי כל עם, או מכל דתי עם, ואחד מן אבריה אמר שטעם שונות יוצא, כלומר ודתיהם שונות אותם מכל עם, הכוונ' בכל זה כמו שכתב הרלב"ג כי במה שאין אצלם מגונה מה שהוא מגונ' לאחד ושאר העמי' אין להם מה שימנעם לעשות כנגד המלכות וכנגד העמים אשר הם ביניהם, גם ידוע הוא שאינם עושים את דתי המלך וא"כ דינם כדין מורד במלכות. אמנם לדעת הרב אבן יחייא לא תחסר מלה, כי אמר הטעם ודתיהם שונות יותר מכל עם, כי כל אומות מלכותיך, אף כי הם שונים זה מזה בכמה דברים, מ"מ בזה יתאחדו לעשות רצונך בכל מה שתצוה עליהם, לא כן אלו שאינם עושים דתי המלך: ולמלך אין שוה, אין שום תועלת

יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף
אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־
גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ (י) וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל
יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר
הַיְּהוּדִים׃ (יא) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן
לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ (יב) וַיִּקָּרְאוּ
סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר
יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל
אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־
מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה
וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ׃

לעןשריפטליכע בעפעהלע צו איהרער פערטילגונג אויסגעפערטיגט ווערדען, וואָדורך איך צעהן טויזענד ככר זילבער אין דיא הענדע דער פערוואלטער ווערדע צווויגען קאָננען, אום עס אין דיא קאָניגליכע שאטצקאממערן צו ברינגען. (י) דער קאָניג צאָג זיינען זיגעלרינג פאָן דער האנד, איבערגאב איהן דעם המן, זאָהן דעם המדתא, אויס דעם געשלעכטע אגג, פערפאָלגער דער יודען. (יא) אונד שפראך צו איהם: דאז געלד זייא דיר געשענקט, זאָ וויא דאז פאָלק, דאמיט צו מאכען, וואס דיך גוט דינקט. (יב) נאָך אין דעם ערכטען מאָנאטע, אם דרייאצעהנטען טאגע דעסזעלבען, ווארדען דיא קאָניגליכען געהיימשרייבער צוזאממען בערופען, אונד בעפעהלע אויפגעזעטצט, גאנץ זאָ וויא עס המן פערלאנגטע; אן אללע זאטראפען דעם קאָניגס, אן אללע פאשאס דער פראָפינצען אונד אן אללע בעפעהלסהאבער יעדעס פאָלקס פיר יעדעס לאנד אין זיינער שריפט, אונד פיר יעדעס פאָלק אין זיינער שפראכע. מיט דעם נאמען דעם קאָניגס אחשורוש אינטערשריבען, אונד מיט דעם קאָניגליכען אינזיגעל בע־

רש"י

לשרי המדינות כנגדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך

באור

מהם שיהי' זה אל הנזק שיגיע לו על ידם, אשר בעבורו יהי' ראוי לאבדם, וטעם למלך, כי בלע המלך הוא בלע הכללי ובגרתם גם לו לר: (ט) ועשרת אלפים ככר כסף, אמר הרלב"ג ז"ל: ידמה שהמן השב כי משללם יפרע זה הסך למלך, ולזה רצה לחתום בשם המלך שיהי' שללם לבוז לעושי המלאכה והם יביאוהו לו וממנו יפרע אותו הסך ע"כ. והרב אבן יחייא אמר ז"ל: יכתב לאבדם, וכל ממונם יהיה למלך, וזולתו כאוהב עונהך אשקול מבלי אם כה תעשה י' אלפי ככרי כסף להביא אל גנזי המלך ע"י עושי המלאכה כי לא רצ' לדור נתינתה אחרי עשות המעשה ע"כ. ואמנם יש לשאול איך יתכן שיאמר המן לתת כל כך לאבד העם הזה, הלא בזה יתעורר החשד אצל המלך שישתדל יותר לטובת ענינו מלטובת הכלל? ולכן ראיתי נכון מ"ה שאמר חכם אחד שאין טעם אשקול אשלם מכיסי, אבל אמר המן למלך ע"י שיהרגו היהודים ויהי' שללם לבוז אסבב לשקול אל גנזי המלך י' אלף ככר כסף, כי עשרם יעלה בוודאי לסכום הזה, ואמר זאת לעור עיני המלך בהעושר שיגיע לו ע"י הריגתם: על ידי עושי המלאכה, כמו לידי, וטעם אשקול לשון פרעון ובל"א (לווינען) וכמו שהוא מבואר בס' נת"הם להרמב"ן ז"ל (בראשית כ"ב ע"ו). וטעם עושי המלאכה כתרגומו דעבדין עבידתא פירושו הממונים על מלאכת המלך להכניס ולהוציא, בל"א (געשעפטס=פערוואלטער). והמתרגם השני אמר על ידוי דעבדין מטבעא, וא"כ אינו כטעם עושי המלאכה בס' מלכים דברי הימים אשר להם נתנו כסף מגוייר הנעשה כבר למטבע. ואמנם לדברי הרלב"ג והרב אבן יחייא שהבאתי יהי' טעם עושי המלאכה על ההריגה הנזכר. כאשר יבין הקורא המשכיל מדבריהם, וא"כ טעם על ידי כמשמעו (דורך). אבל הראשון הוא יותר נכון, והעד ועושי מלאכה אשר למלך (לקמן ט' ג'): (י) את טבעתו, אשר בה חותם המלך כדי שיוכל המן לחתום כטוב בעיניו: (יא) הכסף נתון לך, וגם העם שאמרת, לעשות בכל אחד מהם כטוב בעיניך: בחדש הראשון. ומהר המן לכתוב ולחתום הגזירה, אף שהי' לו עוד י"ב חודש לזמן ההריגה, כדי שלא יוכל המלך להתחרט. ויש שאלו איך לא ירא המן שיברחו היהודים תוך הזמן הזה בהודע להם הפורענות? אבל כי לא מחכמה שאלו על זה, הכי לא ידעו ולא יבינו, שאי אפשר לאחות אלף איש עם טף ונשים לברוח מארץ דאבת ידים כשבע ועשרים ומאה מדינה, כמו שהוא אפשר לב' או לג', אף לזוזה מאות אנשים, ואכ ימלטו כאלה והי' הנשאר לנקמה די

(יג) וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־
מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־
כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם
אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־
חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ (יד) פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב
לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־
הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה׃ (טו) הָרָצִים

זינעלט. (יג) װאורדען דיזע בריפֿע דורך איילבאָטען אין אללע פראָפֿינצען פֿערשיקט, אום אללע יהודים פֿאָן יונג ביז אלט, זאמט װייבער אונד קינדער אן אײנעם טאגע, אלס אם דרייצעהנטען טאג דעס צװאָלפֿטען מאָנאטס, דעס מאָנאטס אדר, אומצובריננגען, צו פֿערטילגען אונד אויסצוראָטטען, אונד איהרע גיטער צו פלינדערן. (יד) איינע אבשריפֿט דיזעס שרייבענס זאָללטע דארום אין יעדעם לאַנדע אלס איין קאָניגליכעס עדיקט אללען אונטערטהאנען אפֿפֿענטליך מיטגעטהיילט װערדען, אויף דאס זיא אויף דיזען טאג בערייט זייען. (טו) דיא באטען

רש"י

להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים, איס"טרא טרמי"ס בלע"ז *Estre tramis:* Etre envoye, (איבערשיקט װערדען). והוא מגזרת אם כלחום כלחם [שמואל א' ב']. כנגלה נגליתי [שם]. נדמה נדמתי: בשלושה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ב לאותו חדש שהוא שני' עשר לחדשי השנ': (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסנמ"נט בלע"ז Deresnement (דער פֿאָרטראג פֿאָר געריכט, װאָביא מאן דיא גרינדע זור פֿערטהיידיגונג זיינער פארטהייא אויפֿלעהלט, היר דער איןהאלט דער שריפֿט) ודלה שמות כ"ח ט"ו: להנתן דת. צווי הכתב שהיה אומר להנתן חק מצות המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ב לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה:

באור

והותר: בשלשה עשר יום בו, יראה שאחר דרך ניחוש בזה היום בשכבר נפל הגורל עליו ליום ההריגה: אחשדרפני, מלה פרסית, ובלשון יוני ורומי (זאטראפען), והאותיות א' ת' הנוספות מדרך לשון פרסי הם, ובל"א (לאנדפֿלעגער, סטאדטהאלטער): הפחות, הנפרד פחה, והוא יוה שקורין אצל היסמעאלים (פאשא): בשם וגו', אמר אחד מן אנריא בשם דוקא, שהי' יתוב בסוף כל אגרת המל אחשורוש, ונחתם אצל השם בטבעת המלך, כשנהגנו עוד עתה: (יג) ונשלוח, ויהיו נשלחים ספרים איסטר"א טרמ"יס בלע"ז (צריך להיות עטרא טראנסמיש בל"א (איבערשיקט װערדען), מגזרת אם כלחום כלחם נגלה נגליתי נדמה נדמתי (רש"י), והוא מקור מבנין נפעל וכן הוא לדעת הרד"ק, אבל לדעת הראב"ע הוא תואר מבנין נפעל, וידמה בזה לתיבות נכתב ונחתם הקודמות. ושם ספרים מוסב לדעת רעי ר' יואל על כל ב' הפעלים שזכר, ובחר בזה הלשון להורות על מהירות העשיה והשתדלות המן להרע, כי הכתיבה והחתימה והשליחות נעשה הכל מיד זה אחר זה וכמעט בעת אחת: (יד) פתשגן, לשון ארמי ספור הכתוב בלע"ז דריס"מנט, נ"ל דרעסמעאנט, בל"א (דער אויסצאג, איןהאלט), ושעור הכתוב שהי' טופס הכתוב להנתן בכל מדינה ומדינ' דת גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה, כן הוא לדעת (רש"י). אכן יוקשה ע"ז בהיות ששלח כתב לכל מדינ' ומדינ' בפני עצמ' איכה יתנהגו, איך יהי' כתוב בו להנתן דת בכל מדינ' ומדינ'? גם אין לאמר שבע"כ הי' טופס הכתב להשמיד נהרוג וגו'? לכן היותר נרא' שהוא מוסב על הקודם, דהיינו פתשגן הכתב שזכר עתה מלבד שהי' נכתב על הסגנים והפחות הי' גם מזומן ומלווה אליהם להנתן דת בכל מדינה ומדינה, כלומר שיפרסמוהו להיות חק מלכות כדי שיהיו כלם עתידים ליום הזה. אמנם וכתב לו את משנה התורה (דברים י"ז י"ח) תרגם אונקלס ית פתשגן אורייתא וא"כ ענינו העתק, בל"א (אבשריפֿט), וכן הוא דעת הראב"ע אמר כאן נוסחה ואמר להלן בתורה נוסחה שנית, וכן נראה דעת הרלב"ג, וכן הוא מורכב מדלקמן (ד' ח') כמו שנאמר, וכן הוא מתורגם אשכנזית: (טו) הרצים, כפי שספר לנו יוסיפון בן גוריון היו האנשים האלה מזומנים ומעותדים להולך אגרות ודתי המלך ממקום למקום ואינם רצים ברגלם רק רוכבים על הסוסים אחר ואיש, ונקרא בלשון פרסי (אנגארעט), וכן היא בלשון יוני, ובלשון צרפת (עסטאפֿעט, קוריר) ובל"א (איילבאָטהען): דחופים, כדמות דחופים במהירות, (הראב"ע). ואמר אחד מן אנריא שמתחלה אחר את הרצים לצאת וא"כ נתנה הדת בשושן, כדי שלא ישתדלו היהודים אשר בה לבטל הגזרה לכל הפחות מאחר המדינות: בדבר המלך, עם הכתבים שבתוכם דבר המלך, וי"א בדבר כמו על דבר המלך פי' שהמלך צוה שימהרו כפי יכולתם, ויתורגם לפ"ז בל"א (אויף בעפֿעהל דעם קאָניגס). ויותר נכון שהי' כל זה מפעולת המן, וכמו שזכרנו

יָֽצְא֞וּ דְּחוּפִים֙ בִּדְבַ֣ר הַמֶּ֔לֶךְ וְהַדָּ֥ת נִתְּנָ֖ה בְּשׁוּשַׁ֣ן
הַבִּירָ֑ה וְהַמֶּ֤לֶךְ וְהָמָן֙ יָשְׁב֣וּ לִשְׁתּ֔וֹת וְהָעִ֥יר
שׁוּשָׁ֖ן נָבֽוֹכָה׃ ס

ד (א) וּמָרְדֳּכַ֗י יָדַע֙ אֶת־כָּל־אֲשֶׁ֣ר נַעֲשָׂ֔ה וַיִּקְרַ֤ע
מָרְדֳּכַי֙ אֶת־בְּגָדָ֔יו וַיִּלְבַּ֥שׁ שַׂ֖ק וָאֵ֑פֶר וַיֵּצֵא֙
בְּת֣וֹךְ הָעִ֔יר וַיִּזְעַ֛ק זְעָקָ֥ה גְדוֹלָ֖ה וּמָרָֽה׃
(ב) וַיָּב֕וֹא עַ֖ד לִפְנֵ֣י שַֽׁעַר־הַמֶּ֑לֶךְ כִּ֣י אֵ֥ין לָב֛וֹא
אֶל־שַׁ֥עַר הַמֶּ֖לֶךְ בִּלְב֥וּשׁ שָֽׂק׃ (ג) וּבְכָל־מְדִינָ֣ה
וּמְדִינָ֗ה מְקוֹם֙ אֲשֶׁ֨ר דְּבַר־הַמֶּ֤לֶךְ וְדָתוֹ֙ מַגִּ֔יעַ
אֵ֤בֶל גָּדוֹל֙ לַיְּהוּדִ֔ים וְצ֥וֹם וּבְכִ֖י וּמִסְפֵּ֑ד שַׂ֣ק
וָאֵ֔פֶר יֻצַּ֖ע לָֽרַבִּֽים׃ (ד) וַ֠תָּבוֹאינָה נַעֲר֨וֹת
אֶסְתֵּ֤ר וְסָרִיסֶ֙יהָ֙ וַיַּגִּ֣ידוּ לָ֔הּ וַתִּתְחַלְחַ֥ל הַמַּלְכָּ֖ה
מְאֹ֑ד וַתִּשְׁלַ֨ח בְּגָדִ֜ים לְהַלְבִּ֣ישׁ אֶת־מָרְדֳּכַ֗י

יתיר יו״ד

תרגום אשכנזי רפא

ווארדען מיט דען קאֶניג־ליכען בעפֿעהלען איי־לענדס אבגעשיקט, אונד דיזעס עדיקט דארויף אין דער רעזידענץ שושן אויס־געגעבען. דער קאֶניג אונד המן זאסען נון אונד צעכטען, אינדעס דיא גאנצע שטאדט אין גראָ־סער בעשטירצונג וואר.
ד (א) אלס מרדכי ער־פֿוהר, וואס פֿאָרגע־גאנגען, צעררים ער זיי־נע קליידער. היללטע זיך אין איין זאק אונד אשע, גינג הנאוים מיטטען אין דיא שטאדט, אונד שריא לויט אונד יעממערליך. (ב) זאָ קאם ער ביז פֿאָר דער פֿאָרטע דעס קאָ־ניגליכען שלאָססעס, דען היניין קאָננטע ער אין איינעם זאקקע געהיללט ניכט קאָממען. (ג) זאָ אויך אין אללען לענדערן וואָהין דער בע־פֿעהל דעס קאָניגס אונד זיין געזעטץ געלאנגטע, וואר גראָסעס טרויערן אונטער דען יהודים, פֿאסטען, וויינען אונד וועהעקלאגען; זעקקע אונד אשע ווארען דיא פֿאָלסטער דער פֿאָר־נעהמען. (ד) אסתר'ס קאממערפֿרויען אונד איהרע דינער קאמען אונד ערצעהלטען עס איהר, דא ערשראק דיא קאָניגין העפֿטיג, אונד שיקטע זאגלייך קלייךונגסשטיקקע, זיא דען מרדכי אנצולעגען, אונד איהם זיינען זאק אבצונעהמען; ער וואָללטע אבער ניכטס

רש״י

ד (א) ומרדכי ידע. בעל החלו' אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושהנו מסעוד' אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה

באור

בעיל: והמלך והמן ישבו לשתות, שמחים בפעולתם, זה נתח טעם טוב לאחרו כפי דמיונו, וזה בעבור נקמתו: נבוכה, עבר מנפעל מנ״ע ענינו בלבול באדם שהשתנה ולא יודע מה לעשות (רחב״ע), ורש״י כתב היהודים שבה ואין צריך לזה, כי יתכן שגם העמים האחרים היו נבוכים כי לא ידעו טעם וסבה לדת הזאת, שהית' שלא כדת, ואם אחר ייעב בעיני הכסיל הזה להמית אותם יהי' מה שיהי', או כמה שיהי', מי או מה יתנעהו וזה. ואולי הי' גם ליהודים אוהבים רבים בשושן מעמי הארץ:
ד (א) ומרדכי ידע, ב' הווי״ן מחברים בזמן כאשר ידע קרע את בגדיו וגו', ויש עוד לפרש המשך כזה, אחר שאמר והעיר שושן נבוכה כמו שבארנו, שלא ידעו לתת טעם וסבה לגזירה הזאת, אמר אבל מרדכי ידע מיד שבא מאתת השגחה, בעבור שלא כרע להמן, ולכן קרע את בגדיו על שסבב לעמו סכנה גדולה כזאת, ויתורגם א״כ בל״א (מרדכי מערקטע וואָהל וואס פֿאָרגינג, דארום וגו'), וילבש שק ואפר, לפי הנגינה המפסקת במלת שק לא יוסב הפעל על ואפר, לפי שלא שייך בו ענין לבישה, אמנם יחסר לפ״ז פעל העשיה באפר, והנכון שענין לבישה דכאן אינו אלא ענין עטוף, וכן הוא מתורגם: (ג) ובבל מדינה ומדינה וגו', הכתוב הזה מפסיק בענין ולכן דינו כמאמר מוסגר: אשר דבר המלך ודתו, להשמיד היהודים, וטעם מקום וגו' בכל מקום שהגיע מיד נתפרסם והיה אבל גדול ליהודים, ויש גם לפרשו מקום אשר דבר מלכות אחשורוש ונזרת חקותיו מגיע שם, כלומר עד אשר ידו וממשלתו מגעת ויתורגם לפ״ז בל״א (זאָ וויט דיא באָטהמעסיגקייט דעס קאָניגס אונד דיזן געזעטץ זיינער געזעטלע רייכטע): יצע, היו״ד שרש היו״ד אשר ילד לו מבנין הכבד שהבס שלא נקרא שם פועלו (הרחב״ע) והטעם למשכב: לרבים, לגדולים, כלומר המשונים בעם לבשו שק, והקמן שתחת הלמ״ד לווסרון ה״א הידועה מוכיח כזה הפירוש, וכן תרגמתי: (ד) ותתחלחל, שרשו חול ונכפלה הפ״א והלמ״ד, וגם השם ממנו

ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: (ה) ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על־מרדכי לדעת מה־זה ועל־מה־זה: (ו) ויצא התך אל־מרדכי אל־רחוב העיר אשר לפני שער־המלך: (ז) ויגד־לו מרדכי את כל־אשר קרהו ואת | פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על־גנזי המלך ביהודיים לאבדם: (ח) ואת־פתשגן כתב־הדת אשר־נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את־אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל־המלך להתחנן־לו ולבקש מלפניו על־עמה: (ט) ויבא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: (י) ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל־מרדכי: (יא) כל־עבדי המלך ועם מדינות המלך ידעים אשר כל־איש ואשה אשר־יבוא אל־המלך אל־החצר

יתיר יו״ד

אונעהמען. (ה) דא ליס אסתר דען התך רופען, (איינער פאן דען פערשניטטענען דעם קאניגס, דען ער איהר צור בעדינונג געגעבען), אונד גאב איהם דען אויפטראג, זיך בייא מרדכי צו ערקונדיגען, וואס דיזעס ווערע אונד ווארום עס ווערע? (ו) אונד התך גינג היגויס צו מרדכי אויף דען גראסען פלאטץ פאר דעם שלאסטהארע. (ז) דא ערצעהלטע איהם מרדכי אללעס, וואס איהם ווידערפאהרען, אויך פאן דער בעשטיממטען זוממע געלדעס, דיא המן פיר דיא אויסראטטונג דער יהודים אין דיא קאניגליכען שאטצקאממערן צו ליפערן פערשפראכען; (ח) גאב איהם אויך דיא אבשריפט פאן דעם עדיקט צו איהרער פערטילגונג, דיא אין שושן אויסגעטהיילט ווארדען, אום עס אסתר צו צייגען, אונד איהר פארצושטעללען, אלס איין בעפעהל איהר אויפצוטראגען, צום קאניגע היין צו געהען, אונד איהן פלעהענטליך אום שוטץ אונד גנאדע פיר איהר פאלק צו ביטטען. (ט) התך קאם צוריק, אונד בעשטעללטע אן אסתר, וואס מרדכי געזאגט האטטע. (י) דא ערווידערטע אסתר דעם התך, אונד בעפאהל איהם, עס אויך דעם מרדכי צו זאגען. (יא) אללע דינער דעם קאניגס אונד אונטערטהאנען דער קאניגליכען לענדער וויססען, דאס יעדער, עס זייא מאן אדער פרויא, דער אונגערופען זיך דעם

באור

נמצא בזה החוסן וחלחלה בכל מתנים (נחום ב׳): ותשלח בגדים, חשבה אולי שלבושו שוללים, וכאשר שמעה שלא רצה לקבל אז ידעה כי זה על אבל גדול וצער חזק ושלחה התך לחקור ממנו על מה זה (מדברי הרלב״ג) ואין לספק שכל זה הי׳ בסתר: קבל, ענינו לקיחה, והטעם על הבגדים, או שהוא מוסב על להסיר את שקו מעליו, וטעם לא קבל לא שמע אליהם: (ה) על מרדכי, בעבור מרדכי, והכפל מה זה ועל מה זה כפי המנהג בלשון ולאות התלונה. ואפשר לאמר ששאלה על הסבה הנראית ועל הסבה התכליתית: (ו) רחוב, מקום גדול ורחב ידים: (ז) את כל אשר קרהו, לו בעצמו עם המן שלא רצה לכרוע, ואמר אשר הוא יהודי, ושעל זה כעס המן ובקש להשמיד כל היהודים (מדברי רלב״ג): פרשה, באור סך הכסף (הנ״ל) וכן הוא מתורגם: ביהודים, חלף היהודים, כמו ויעבוד ישראל באשה, ואפשר שחשב מרדכי כי מכיסו רצה לתת בעד הסך הזה: או טעם לאבדם ע״י אבדם: (ח) ואת פתשגן, נתן לו להראות, ואם היה הטופס צריך להיות אצל לו. גם הי׳ ראוי לאמור פתשגן הדת לא כתב הדת, גם תוכחת מפסקי הנגינה שטעם אשר נתן בשושן על הפתשגן, והטופס היה באמת שוה בכל מקום. אלא שטעם פתשגן העתקה, וכמו שבארנו לעיל, ובזה יתורץ הכל, וכן אמר הרלב״ג רוצה לומר העתקת הכתוב ההוא, וכן הוא מתורגם: ולהגיד לה, כי בעבור משפחתה באה הסבה הזאת על ישראל ולכן מוטל עליה להושיעם, ובעבור זה יצוה עליה לצוות וגו׳: (יא) ועם מדינות, אפילו העם יודעים זה (הרא״בע): החצר הפנימית, ידוע שבכל הארמנות הגדולות, ובפרט בהיכלי מלך יש כמה וכמה חדרים שונים זו מזו לפני בואו אל החדר אשר בו יושב שם המלך, בל״א (פארקאממערן. פארזעלע), ויש מהם בנוים בעמודים רבים (זיילען־גאנג, גאללעריא). כל אלו נקראים בל״ע בשם אולם, ובגנים

הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ (יב) וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ (יג) וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ (יד) כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם

קאָניגע אים אינגערסטען פֿאָרגעמאכע נאהט, נאך דעם אללגעמיינען געזעטצע שטערבען מוס; עס מיסטע איהם דען דער קאָניג זיינען גאָלדנען צעפטער רייכען, אין וועלכעם פֿאללע אלליין ער דאז לעבען בעהעלט, אונד וואס מיך בעטריפֿט, זאָ בין איך שאָן זייט דרייסיג טאגען ניכט צום קאָניגע גערופֿען וואָרדען.

(יב) אלס מאן דיזע אנטוואָרט דער אסתר דעם מרדכי איבערבראכטע, (יג) ליס ער איהר ווידער צוריק זאגען: בילדע דיר ניכט איין, דאס דוא אין קאָניגליכעם פאללאסטע אלליין פֿאָן אללען יהודים דער געפֿאהר ענטגעהען ווירסט! (יד) יא, וועו דוא אויך יעטצט שווייגסט, זאָ ווירד דען יהודים דאך וואָהל פֿאָן איינער אנדערן זייטע הער הילפֿע אונד רעטטונג

רש״י

דת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי [במדבר ל״ג]: אל תדמי בנפשך. אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: (יד) ומי

באור

התיבה הזאת לדעת חד מן חבריא מן חוץ ולר, כי בבחינת היותו מלפנים והלאה יקרא חוץ, ובבחינת שהוא תוסבר מכותלים יקרא בר, היפך רחוב העיר, וזה טעם כל שם אבר, אף מה שקורין בל״א (אויין האָף): אשר לא יקרא, שעורו והוא לא נקרא: אחת דתו להמית, אחת נגזר עליו דתו להמיתו ואין להשיב, או אחת היה דת המלך לכלם ואין אחד יוצא מן הכלל: לבד מאשר וגו׳, אמר הרמב״ע לעולם לבד יבוא עם מ״ם שלפניו או שלאחריו לבד מאחד והוא לבד בד נזכיר שמך ע״כ, ובגבה היא היוצאת מלפני הבי״ת כאשר יראה כל איש מתוך הקונקורדנץ במכתובים הנרשמים שם. ואמר ר׳ יואל שיש הפרש רב על פי ההגיון בין לבד במחובר מ״ם ובין לבד בלי מ״ם, כי הראשון מצטרף הדברים המיוחסים על ידו בדרך ההוספה. ר״ל או שירצה הוספת האחרון על הראשון ואז תבא המ״ם אחר המלה, דמיון זה לבד מטף (שמות י״ב) שהוא נוסף על סך הגברים הנזכר מקודם, וכן כלם; או שירצה על הוספת הראשון (דהיינו הנזכר ראשון) על האחרון, ואז תבא המ״ם קודם המלה, כמו מלבד עולת הבקר (ויקרא ט׳) אשר עליו יוסיף המנחה הנזכרת מקודם, וכן כלם, ותרגומם תמיד בל״א (אויסער): אבל לבד השני בלי מ״ם יפריש אחד הדברים זו מזו ויבדיל ביניהם, ומזה הטעם חלק כחלק יאכלו (במתנות קדשים) לבד ממכרו על האבות דהיינו ממכר כל אחד שירש מאבותיו, שזה יאכל בפ״ע עצמו, ואין צריך לחלק אותו עם אחיו הכהנים, וכן כלם ותרגומם (אללײן, נור) ע״כ. ולפ״ז יהיה המאמר שלפנינו הזר היוצא מן הכלל, והזרים אינו זרות בלשון. ואחד מחכמי האומות אמר שעור הכתוב לבדם אשר יושיט לו, כטעם המה לבדם ינצלו (יחזקאל י״ד), וטעם לא על כל אחד מהם וכן וחיה, והוא נגד המסורה: ואני לא נקראתי וגו׳, כפילת הכנוי לאמור זה הוא בבחינת הכללי, ומה שהוא בבחינת הפרטי אני (וואס מיך בעטריפט), הנה כבר לא נקראתי שלשים יום לבוא אל המלך, ויש לירא שאיני אהובה לו כמקדם וא״כ אין לקוות שיושט לי את שרביט הזהב. ואחד מן חבריא אמר הטעם בהיות שכבר לא נקראתי מן הנראה שיקראני בזמן מועט, ולכן טוב הוא שאמתין עד הזמן הזה, בלי תת אותי בסכנה. ולבנתי הקיפו בעברי על דתו: (יב) ויגידו למרדכי, יש בדברי יחיד שמתך הוא דניאל, וקרוב אלי כי לא נתמכו יחיו עד מלוך אחשורוש ומעלת החכמה לא הסור (הרמב״ע), ואפשר שלא רצתה אסתר להרבות שלוח ההך אל מרדכי שהי׳ מפורסם למשרתה כדי שלא לגלות הסוד. ולכן שלחה אח״כ שלוחים אחרים בלתי נכרים: (יג) אל תדמי, אל תחשוב כמו והיה כאשר דמיתי (רש״י), והטעם בספר זמירות ישראל לר׳ יואל (שיר כ׳), וטעם בית המלך כמו בבית המלך, או על ידי בית המלך. ואמר אל תהי סבורה שתמלט אתה לבד מכל היהודים אבל חדרנה יבוא ההיפך, את תאבדי והם ינצלו, כי בטוח אני שאף אם את תחרישי יסובבו סבות אחרות להצלתם, כי לא יטוש ה׳ את עמו, ואז את ובית אביך תאבדו כמו שאמר המתרגם הראשון תונדון על היות אומתה, את על שלא השתדלת בתשועתם, ובית אביך אשר ממנו נשתלשלה הנערה הזאת לישראל: (יד) ומי יודע, שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת כדי שתושיעי את ישראל (הרמב״ע), ולכן מן הראוי שתשלים כונת השם ב״ה, ותענש אם לא תעשה זאת, וכן הוא דעת הרלב״ג. ולדעת חד מן חבריא שהבאנו לעיל אמר את רוצה להמתין עד שתקרא אל המלך, מי יודע אם לעת כזאת

אַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־
לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃ (טו) וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃ (טז) לֵךְ כְּנוֹס
אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי
וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה
וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־
הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי
אָבָדְתִּי׃ (יז) וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃

ה (א) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר

תרגום אשכנזי

קאָממען, דוא אבער אונד דיין פֿעטערליכעס הויז, איהר ווערדעט זעממטליך אומקאָממען; וועד וויים דען, אָב דוא ניכט אים דיזען צייטפונקטס ווילען צור קאָניגליכען ווירדע געלאנגט ביזט? (טו) אסתר ליס דארויף דעם מרדכי ערווידערן: (טז) זאָ געהע דען אונד פֿערזאממלע אללע צו שושן בעפֿינדליכען יהודים, פֿאסטעט מיינטוועגען, עסט אונד טרינקט ניכטס ביז דרייא טאגע, ווערער דעם טאגס נאָך דעס נאכטס; אויך איך ווערדע מיט מיינען מעדכען זאָ פֿאסטען, אונד דאן ווערדע איך וידערגעזעטצליך צום קאָניגע געהען, בין איך דען אונגליקליך, נון זאָ בין איך אונגליקליך: (יז) מרדכי גינג (אין דער שטאדט) אומהער, אונד בעווערקשטעלליגטע, וואס איהם אסתר אויפֿגעטראגען.

ה (א) אלס דער דריטטע טאג דא וואר, צאָג זיך אסתר קאָניגליך אן, אונד שטעללטע זיך

רש"י

יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכו'. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומדרש חכמים אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעל' לגוי אני אסורה לך: (יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים:

ה (א) מלכות. בגדי מלכות. ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר ורוח לבשה את

באור

המעותדת ליום רעה כזה כבר הגעת למלכות, שמא לא אקרא עד העת ההיא, והמתרגם אמר אין לשתה דאתיה בעידנא הדא, וכן הוא דעת רש"י והאבן יחייא, והראשון הוא יותר נכון: (טז) שלשת ימים. תרגמתי ע"פ דעת הרמב"ע שכתב עד יום השלישי והתענו ב' ימים וב' לילות (ואפשר רק ב' ימים ולילה אחד) וכן מצאנו בעוד שלשת ימים ישא פרעה וכו' ואח"כ כתוב ויהי ביום השלישי, הרי ראינו כי טעם שלשת עד יום השלישי, כאשר הביא הראי' הזאת הרמב"ע (בשמות י"ט) על פסוק והיו נכונים לשלשת ימים וכו', ועוד אם נאמר שהצום היה ג' ימים ואסתר אמרה גם אני ונערותי אצום כן, וא"כ התענה גם היא שלשה ימים, והרי נאמר ביום השלישי אמרה למלך יבוא המלך והמן אל המשתה, ונאמר ויצא המן ביום ההוא שמח, א"כ מוכרח שלא התענה ביום השלישי כי אכלה עם המלך והמן, מלבד שאינו מן הראוי לבאת ולדבר אל המלך בריח רע של זוהמא מפני התענית, הכי זה יעורר חמה ולכן הנכון כדעת הרמב"ע, ואף שמדבריהם (יבמות קכ"א ב') משמע שהתענו שלשה ימים ע"ש. מ"מ כבר אמרו הדרשה תדרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ובכן, כלומר בזה שתתענו ותבקשו רחמים מלפני ה' אבוא לפניו אף שהוא נגד הדת, כי אבטח בה' שיתנני לחסד בעיני המלך, אפס אם ה' לא ישמרני, ואמות. הנני! ותהי זאת נחמתי שאבדתי בעבור עמי. ואחד מן חבריא אמר, שחשב, שע"י השתנות מראיה בעבור התענית תעורר רחמי המלך עליה, והראשון יותר נכון: וכאשר אבדתי, כטעם אשר שכלתי שכלתי (בראשית י"ג): (יז) ויעבר, על דת להתענות בי"ט של פסח שהרי בי"ג נכתבו הספרים (רש"י) וזה לדעת רב (במגלה ט"ו ע"א), כי לדעת שמואל אם פרשו שעבר ערקומא דמיא לאסוף היהודים אשר בעבר השני ולצות להם דברי אסתר. ויתכן ג"כ לאמור שהראוי ויעבור מרדכי בעיר, כמו ויעבר אברם בארץ, שהלך אנה ואנה לבית אשר שם יהודי, וכן מתורגם בל"א:

ה (א) מלכות, בגדי מלכות. רש"י ורמב"ע. ויתכן לפרש שהוא תואר הפעל שלבישתה היה מלכות

מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית
נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא
מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃
(ב) וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ
לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב
אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ (ג) וַיֹּאמֶר לָהּ
הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ
עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ (ד) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר
אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם
אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ (ה) וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר

אין דיא אינּערע גאלּלעריא דעס קיניגליכען שלאססעס היין גענגען דיא וואָהנצימּמער דעס קאָניגס, דער עבען אים אוידיענץ־זאאלע אויף זיינעם קאָניגליכען טהראָנע זאס, דעם איינגאנגע דעם געמאכס גענענאיבער. (ב) וויא נון דער קאָניג דיא קאָניגין אסתר אים פאָרזאאלע שטעהען זאה, ערשין זיא זאָ האָלדזעליג אין זיינען אויגען, דאס ער איהר דען גאָלדענען צעפטער הינרייכטע, וועלכען ער אין הענדען האטטע; דא טראט אסתר הינצו, אינר בעריהרטע דיא שפיטצע דעס צעפטערס. (ג) דער קאָניג פראגט זיא הירויף: וואס איזט דיר, קאָניגין אסתר? וואס דיין געזוך? פאָדערסט דוא אויך דאז האלבע רייך, עס זאָללטע דיר געגעבען ווערדען. (ד) אסתר ערווידערטע: מאָכטע דער קאָניג דאָך, ווען עס איהם זאָ געפעלליג, מיט המן הייטע צו איינער מאהלצייט קאָממען, דיא איך פיר דענזעלבען האבע צובערייטען לאססען. (ה) היראויף זאגטע דער קאָניג: מאן איילע דען המן,

רש"י

עמשי [ד"ה א' י"ב]: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע וחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש העומד אחריו גם הוא ביטל המלאכה. ובפשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבא המלך והמן. רבותי' אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים

באור

(קעניגליך) וכן תרגמתי: בחצר בית המלך הפנימית, מתיין שהבאתי לעיל (ד' י"א) ולפי שיש בחצר זה דלתות רבות לבתים שונים אמר שעמדה נוכח בית המלך, כלומר דירת המלך. כי כל מה שהוא מדור לדבר אחד שכנוס בתוכו נקרא בית, כטעם בתים לבדים, ומזה הטעם יפול ג"כ שם בית על כל חדר בפני עצמו, כמו שהערנו כבר לעיל בשם התרגום הארמי, ובהיות השם הזה נגזר מן בנה, ידמה בזה קצת לתיבת (געמאך) בל"א: בבית המלכות, זה החדר אשר שם כסא המלכות עומד, שם עטרה ושאר משמשי מלכות לשרות פרס ומדי, ושם נתן כתר מלכות בראש אסתר, ושם ישב המלך על כסא מלכותו, הכתר בראשו והשרביט בידו, כשיעסוק בעניני מלכות, או עם עבדיו ויועציו, או עם מלאכי מלכים אחרים, אבל כשהוא עוסק בצרכי עצמו, לכל אשר יעשה האדם, יהי' באחד מחדריו שיהיה, אין לו לא כסא מלכות ולא כתר ולא שרביט, אם טעם שם מלכות תמיד על הדברים השייכים אל המלוכה לבד: נוכח פתח הבית, ראה המלך את המלכה דרך הפתח. וזה מסייע שיהיה טעם חצר ובית על הדרך שאמרנו: (ג) מה לך, כתרגומו מה צריך אית ליך והרלב"ג אמר וז"ל: ואפשר כי בעבור הצער והפחד קרה לה כדמיון עלוף כמו שנזכר בס' יוסיפון ולזה התעורר המלך בתמירות להצילה מפחד המות ע"כ: עד חצי המלכות, אם תשאלי וינתן לך, והטעם שתרצה לחלק עמי במלוכה: יבא המלך וגו', ודאי שלא יעלה על לב המלך שתסכן עצמה כדי להביאו אל המשתה, אבל הבין כוונתה, בהיות שאין לו עתה פנאי בעבור עסקיו. כי אף לדעת האומר שלא עסק אחשורוש בצרכי מלוכה, כוונתו לבד שעשה ככל העולה על רצון יועציו בלי לשפוט עליו הנכון הוא אם לא, אבל שבכל זה ישב לפעמים על כסא מלכות כאלו עסק ושם הודיעו לו בלבד מה שיעשו, כנראה ממעשי המן. והנכון בטעם שהזמינה המן, כדי שלא יעלה במחשבתו אולי היא ישראלית ובאה בסכנה בעבור עמה, ויקדמנה ברעתו אצל המלך כבר קודם שילך אל המשתה, וזה שאמרו חז"ל כדי שלא יטול עצה וימרוד. או שידעה אסתר כי מלך הפכפך הוא וחוזר בדבורו, ויראה אם לא יהי' מזומן תעבור השעה ויחזור בו, ועוד טעמים רבים עיין במס' מגלה: (ה) מהרו, מהפעלים העומדים והיוצאים, מהר המלט שמה עומד, מהרה מיכהו בן ימלא יוצא, ונכונה דעת הראב"ע שנאוסף הא' יהי'

וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה
אֶסְתֵּר׃ (ו) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה
הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־
חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ (ז) וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר
שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃ (ח) אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי
הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת־שְׁאֵלָתִי
וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־
הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה
כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ (ט) וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא
שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי
בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא
הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ (י) וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא
אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ

אסתר'ס וויללען צו פֿאָללציהען! אונד זאָ קאַמען דער קאָניג אונד המן צו דער מאהלצייט, דיא אסתר האטטע צובערייטען לאססען. (ו) ביים ווינע זאגטע דער קאָניג ווידערום צו אסתר: וואַס דיינע פֿאָדערונג אויך זייא, עס זאָלל דיר געגעבען ווערדען, וואס דיינע ביטטע אויך זייא, אונד בעטרעפֿפֿע עס דאָז האלבע רייך, זיא זאָלל ערפֿיללט ווערדען! (ז) מיינע פֿאָדערונג? — ערוויערטע דיא קאָניגין, מיינע ביטטע? — (ח) אָ ווען איך דיא גנאדע דעם קאָניגס האבע, ווען עס דעם קאָניגע געפֿעללט, מיר מיינען וואונש צו געוועהרען, אונד מיינע ביטטע צו ערפֿיללען, זאָ בעליב דער קאָניג נאָכמאלס מיט המן צו איינער מאהלצייט צו קאָממען, דיא איך איהנען ווערדע צובערייטען לאססען, אונד מאָרגען וויל איך דאַן דעם קאָניגליכען בעפֿעהלע נאכלעבען. (ט) המן גינג דיזען טאג פֿראָהליך אונד וואָהלגעמוטה הינוועג, וויא ער אבער דען מרדכי אן דער פֿאָרטע דעס קאָניגליכען שלאָססעס ערבליקטע, אונד דיזער ווערער פֿאָר איהם אויפֿשטאנד, נאָך זיך אים מינדעסטען רעגטע, דא ווארד ער פֿאָללער וואיטה. (י) הילט אבער נאָך אן זיך, ביז ער צו הויזע קאם, וואָזעלבסט ער אללע זיינע פֿריינדע אונד זיינע פֿרויא זרש קאָממען ליס.

רש"י

שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנהו ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר הסעודה: ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם

באור

בו מענין סעודה חוזרת, וכן הבא (איוב) בל"א עומד ויוצא ורבים כן: (ו) במשתה היין, כל הסעודה נקראת על שם היין שהוא עקר (רש"י), ואחד מן חבריא אמר הטעם כאן בהיות הסדר שישבו לשתות יין אחרי שכבר נגמרה האכילה, ובאותה שעה אחרי אכלם הזכיר המלך שתאמר בקשתה: מה שאלתך, לדעת חד מן חבריא הטעם כיון שראה אותה נשענת רוח ומספקת להוציא מחשבתה מפיה, דבר על לבה ואמר אל תיראי, כי מה שיהיה שאלתך וינתן לך, ויוסב הבא וינתן על תיתן מה ולכן בא על משקל זכר הלא כאבירו ותנהן לך (ז' ח'), וכן הוא מתורגם: (ז) שאלתי ובקשתי, מפרשי הפשט חשבו המקרא הזה לשפת יתר, או למחוסר תיבות, והנכון לפי שאסתר היתה כפוסח על שתי סעיפים, ולא הסכימה עדיין להגיד מבוקשה, ומדרך המסתפקים אשר לא ידעו מה יאמרו, וגם אין עת לאסות לבבה, שיכפלו הענינים וימשיכו הדברים, לכן גם היא הכפילה לשאול, שאלתי ובקשתי אתם רוצה לדעת וגו' וזה טעם סימני הסיות הכוונה שהבנתי בתרגומי אהני ב' המלות האלה. והטעם שכתב הרמב"ן בעבור שלא ראתה שום אות שחדש השם יתעלה בעבור תענית ישראל, וכאשר עשה ביום השני דבר בגדולת מרדכי חזק לבה, נראה רחוק, אם לא נאמר שידעה שיתחדש בין היום ההוא ולמחרתו דבר מה, ע"ד הנזכר לקמן (וי"ו א'): (ח) ומחר אעשה, כדבר המלך, להגיד שאלתי, והנה לדעת חד מן חבריא טעם מחר כפול, אשר אעשה להם מחר ומחר אעשה וגו': (ט) ולא זע, לשון תנועה כמו ביום שיזועו, ושרשו זוע, ואמר הרב אבן יחייא שזה נוסף על הראשון כי עד כה כשהיה רואה אותו היה קם ממקומו בדרך ובהלה והלך לו למען לא יוכרח להשתחוות לו ועתה לא קם ולא זע ממנו ויהי' עומד בעזות מצח כנגדו ע"כ, ובודאי שכבר ידע מרדכי שאסתר מצאה חן בעיני המלך ושהוא בא אל המשתה אשר עשתה: (י) ויתאפק, נתחזק לעמוד על כעסו, ארטהנ"ר בלע"ז (רש"י) נ"ל דה סע טעניר,

אשתו׃ (יא) ויספר להם המן את־כבוד
עשרו ורב בניו ואת כל־אשר גדלו המלך
ואת אשר נשאו על־השרים ועבדי המלך׃
(יב) ויאמר המן אף לא־הביאה אסתר המלכה
עם־המלך אל־המשתה אשר־עשתה כי אם־
אותי וגם־למחר אני קרוא־לה עם־המלך׃
(יג) וכל־זה איננו שוה לי בכל־עת אשר אני
ראה את־מרדכי היהודי יושב בשער המלך׃
(יד) ותאמר לו זרש אשתו וכל־אהביו יעשו־
עץ גבה חמשים אמה ובבקר אמר למלך
ויתלו את־מרדכי עליו ובא עם־המלך אל־
המשתה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש
העץ׃ ס
ו (א) בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר
להביא את־ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו

(יא) דיזען רעכנעטע ער זיינען אונערמעסליכען רייכטהום פאָר, וויא פיל קינדער ער האבע, וויא זעהר איהן דער קאָניג ערהאָבען, דא ער איהם דען ערסטען ראנג אונטער אללען פירסטען אונד שטאאטסבעדיינטען געגעבען. (יב) יא, פוהר ער פאָרט, זעלבסט דיא קאָניגין אסתר ליס ניאמאנדען מיט דעם קאָניגע צו דעם פאָן איהר אנגעשטעללטען גאסטמאהל קאָממען, אלס נור מיך, אונד אויך אויף מאָרגען בין איך שאָן ווידערום מיט דעם קאָניגע בייא איהר איינגעלארען, (יג) אללעס דיזעס אבער האט קיינען ווערטה פיר מיך, זאָ לאנג איך נאָך דען יודען מרדכי אם קאָניגליכען האפע זעהע. (יד) דארויף אנטוואָרטעטע איהם זיינע פרויא זרש, וויא אויך אללע פריינדע, לאססע איינען גאלגען בויען פינפציג עללען האָך, אונד מאָרגען זאגסט דוא דעם קאָניגע, דאס מאן מרדכי דאראן הענגען ווירד; אלסדאן קאָממסט דוא מיט דעם קאָניגע פערגניגט צור מאהלצייט; דיזער ראטה געפיל דעם המן, אונד ער ליס דען גאלגען בויען.
ו (א) אין דיזער נאכט וואר דער שלאף פאָם קאָניגע געוויכען, אונד מאן שלוג פאָר, דאז בוך צו האָלען, וואָרין דיא מערקווירדיגסטען צייטפאָרפעללע אויפגעצייכנעט ווארען. אלס מאן

רש"י

בלא רשות. ויתאפק איסטנ"יר בלע"ז *Se tenir:* Se retenir, (זיך האלטען, דען אויסבליך איינער געמיטהסבעוועגונג הינדערן, זיך מעסיגען): (יג) איננו שוה לי. אינני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על אוסר מזונות כשנתמנו לאשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת:
ו (א) נדדה שנת המלך. נס היה. וי"א שם אל לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשעינתם נודדת אומרים

באור

ונל"ח (און זיך האלטען): (יא) ויספר, אמרו המדקדקים כי סיפור ורוב בניו, בגדולת בניו, כי איך יגיד אדם לאשתו שיש לו בנים רבים, ולפי דעתי שכן הוא. ספר לאוהביו ולאשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים והמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר וכל זה לא ישוה לו (רא"בע) וכן תרגמתי ויספר (פאָרערצעהלען), ועיין הטעם בס' זמירות ישראל לר' יואל (שיר מ'): (יג) שוה, ר"ל שכל זה הכבוד ואת הגדולה לא ישוה לי לכעס אשר אני כועס על מרדכי (הרלב"ג), ורש"י אמר אינני חש לכל הכבוד: יושב בשער המלך, ודרך מעלה הוא וזה מכעיס אותי (הרא"בע): (יד) אמר למלך ויתלו וגו', כלומר דבר קטן הוא כל כך, עד שאין צריך לבקש תאות המלך, כי אם תאמר לו בתחלה תיכף שיתלו את מרדכי. וטעם גבוה חמשים אמה, שיראו הכל אותו תלוי על עץ, ולהכעיס את היהודים, והדרשה תדרש באופן אחר:
ו (א) בלילה ההוא, רז"ל אמרו מתוך שנתן לב על המן ואסתר כי לא ידע מדוע הזמינה אסתר להמן לבד מכל שארי שרי המלך וכו'. הנראה מדבריהם שלא כלו לספר שהיתה זאת לבד ע"י נס ופלא

נקראים לפני המלך: (ב) וימצא כתוב אשר
הגיד מרדכי על־בגתנא ותרש שני סריסי
המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד
במלך אחשורוש: (ג) ויאמר המלך מה־
נעשה יקר וגדולה למרדכי על־זה ויאמרו
נערי המלך משרתיו לא־נעשה עמו דבר:
(ד) ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר
בית־המלך החיצונה לאמר למלך לתלות
את־מרדכי על־העץ אשר־הכין לו:
(ה) ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד
בחצר ויאמר המלך יבוא: (ו) ויבא המן
ויאמר לו המלך מה־לעשות באיש אשר

ויא דעם קאֶניגע פֿאָרלאז, (ב) פֿאנד זיך אויך איינ־געטראגען, דאס מרדכי געגען בגתן אונד תרש, צווייא פֿערשניטטענע דעם קאֶניגס, פֿאָז דש טהירוועכטערן אויסגע־זאגט האבע, דאס זיא האנד אן דען קאֶניג אחשורש לעגינן וואָללען. (ג) דא זאגטע דער קאֶ־ניג: וועלכע עהרע אונד ווירדע איזט דעם מרדכי דאפֿיר אנגעטהאן וואָר־דען? דיא קאממערדי־נער אנטוואָרטעטע, עס איזט איהם ניכט דאז מינדעסטע ערצייגט וואָר־דען. (ד) דער קאֶניג פֿראגטע: וועאר איזט אים פֿאָרגעמאך? אינדעם וואר המן אין דיא אייסערע גאללעריא דעס פאללאסטעס געקאָממען, אים דיעם קאֶניגע צו זאגען, דאס מאן מרדכי אן דען גאלגען הענגע, דען ער פֿיר איהן האטטע אויפֿריכטען לאססען. (ה) דא זאגטען דיא בעדינטען דעס קאֶניגס, המן ווארטעט אים פֿאָר־צימער, אונד דער קאֶניג זאגטע: ער זאָלל העריין קאָממען. (ו) אלס המן היניין קאם, פֿראגטע איהן דער קאֶניג: וואס ווערע וואָהל מיט דעם מאננע פֿאָרצונעהמען, דען דער קאֶניג בעאָנ־

רש"י

לפניהם משלים ושיחות עד ששיחתם חוזרת אליה'. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר

באור

מאת השם יתעלה, רק אמרו אף שהיה המסובב מאתו, שעל זאת ע"י האמצעי ויוצא הדרך הטבעי. שלא הי' יוכל לישן בעבור רעיוניו העולים בקרבו לאמר מה זאת בין אסתר ובין המן? לפי שכל עוד שנוכל לבאר הנהגתו ע"י הדרך הטבעי (להיותו פועל הטבע ועושה בה כרצונו) הוא יותר נאות ממה שניחס אליו מופת למעלה מן הטבע כמאמר אדונינו הרמב"מן ז"ל שלימות המופת הוא מעוטו. ולפ"ז נוכל ג"כ לאמור שהיה האמצעי בדרך יותר נאות לפשטות הכתוב, והוא לפי שביום שלפניו היה על משתה אסתר אולי אכל או שתה יותר ממדתו ולכן נדדה שנתו מעיניו. ובכל זאת מה' יצא הדבר ונסיבה היא ממנו לסבב גדולת מרדכי. ואחד מן חבריא אמר, שאסתר נתנה בכוס מלך דבר מה המחמ' מאוד ומעבי' השינה, והשכימה בעצה עם אחד מסריסי המלך, ואולי שהי' זה חרבונה להביא את ספר הזכרונות לפני המלך ולהקרוא לפניו מעש' דבגתן ותרש, כדי להסיב את לב המלך לטוב על היהודים, ולכן המתינה בשאלתה עד היום השני, וה' היה בעזרה לגלגל את הדברים לטובתה ולטובת עמה יותר ממה שחשבה, וא"כ טעם ויאמר האומר, דהיינו הסרים שזכרנו: ספר הזכרונות, של דברי הימים כמו והנבואה עודד הנביא, וכדמתורגם אשכנזית: ויהיו נקראים, מאמר בפני עצמו, כי אם היה מוסב אל הקודם להביא כדי שהיו נקראים, היה מן הראוי להנקד הוי"ו בשו"א, עכשיו שהיא מנוקדת פתח, הטעם שהיו נקראים אחרי שהובא הספר לפני המלך, והכתוב מקצר וסמך על המבין. או ב' הוי"ין ויהיו וימצא מחברות בזמן כאשר היו וגו', וכן הוא מתורגם אשכנזי: (ב) וימצא כתוב וגו', הפסק הנגינה בזה הכתוב נראה לכאור' זר במה שהועמד טעם אתנח במלת הסף, אמנם הוא נכון מאוד, כי השעור וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי כלומר שהגיד על בגתנא ותרש וגו', ומה הגיד אשר בקשו כלומר שבקשו לשלוח יד במלך, וכבר העירנו שזה אחת מהוראות מלת אשר (דאס) בל"א. ויש עוד לבאר, וימצא כתוב את אשר הגיד וגו' וזה שבקשו לשלוח יד, אבל הראשון יותר נכון בהיות עקר הכוונה כי מרדכי הוא המגיד: (ד) מי בחצר, בכל בקר ובקר יבואו איזה שרים אל המלך לדעת מה ילום על עבדיו ועל עמו ובכלל עסקי המלוכ', והם עומדים בחצר החיצונ' עד שיהיו נקראים אל המלך, והנה באותו הבוקר בא גם המן מטעם הידוע ושלא כמנהגו, כי זה היה לבד משמרת שרים מהמדרגה שניה או שלישי', ולכן כאשר שאל המלך מי מהשרים בחצר השיבו הנערים דרך חדוש הנה המן עומד בחצר, ואמר המלך מיד שיבוא כדי לטול ממנו עצה על מה שעלה במחשבתו: (ו) ויאמר המן בלבו, יש בדברי ומיד שמזה נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה, ואחרים

הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי
יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי׃
(ז) וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ
חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ (ח) יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר
לָבַשׁ־בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ
וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ (ט) וְנָתוֹן
הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ
הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ
חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר
וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ

דערס געעהרט האבען וואָללטע? — נו; דאכטע המן בייא זיך זעלבסט: וועם אנדערס אלס מיר ווירדע דער קאָניג זאָלכע עהרע ערצייגען וואָללען? (ז) אונד זאגטע דאהער צום קאָניגע: דער מאן וועלכען דער קאָניג אויסעראָרדענטליך געעהרט האבען וואָללטע? — (ח) מאן ברינגע דען קאָניגליכען מאנטעל, אין וועלכעם דער קאָניג געקליידעט וואר, אונד דאז פפֿערד, אויף וועלכעם דער קאָניג געריטטען, אלס איהם דיא קאָניגליכע קראָנע אויפֿגעזעטצט ווארדע. (ט) דיזעס קלייד אונד פפֿערד איבערגעבע מאן איינעם דער פֿאָרנעהמסטען קריגסאָבערן דעם קאָניגס, דאס ער דען מאן, וועלכען דער קאָניג עהרען וויל, אנקליידע, איהן אויף דעם פפֿערדע אן יעדעם גראָסען פלאטצע דער שטאדט הערום פֿיהרע, אונד פֿאָר איהם הער אויסרופֿע: דיזעס געשיהט דעם מאננע, וועלכעם דער קאָניג אויסעראָרדענטליכע עהרע ער-

רש״י

פי׳ אפי׳ שלא ידע אדם עלתה שהוא אוהבו׳ ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא במלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונו׳: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שלא׳ עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם:

באור

אמרו כי היה דרך סברא, והאמת כי זאת המגלה ברוח הקודש נכתבה (הרא״בע) ועיין מה שכתבנו על זה בתה״ס: למי, יותר ממני ומפוך המלך לעשות יקר, כן הוא שעור הכתוב, על פי עדות פסקי הטעמי׳:
(ז) איש וגו׳, גם הוא הכפיל השאלה מטעם שהערנו לעיל (ה׳ י״ז) עד שיהי׳ מוסכם הלנו מה להשיב:
(ח) יביאו, המניאים (ווערבונג איזפֿירסאכאֹזע) בלע״ז: אשר לבש בו, פעל עבר, וכן אשר רכב עליו, ואם יהיה הכונה אשר המלך רגיל ללבוש בו ולרכוב עליו, היה מן הראוי להכתב אשר ילבש ואשר ירכב, כי כן הוא מדרך הלשון, כמו ככה יעשה איוב כל הימים, עכשיו שהוא מדבר בלשון עבר יהיה הטעם בהכרח על זמן מחלט מה, דהיינו כאשר נתן כתר מלכות בראשו, כאשר נודע לכל הקורא בדברי הימים, כי כן מנהג הפרסיים שירכוב המלך החדש שישיתו עליהם על הסוס וברכבו יתנו כתר מלכות בראשו, וכן אמר המתרגם הארמי סטתים בהדיא בזיותא די על למלכותא, אף שהוא מנאר תאמר ואשר נתן וגו׳ בענין אחר, וכמו שנזכור: ואשר נתן כתר מלכות בראשו, שעורו כאשר נתן מטעם שזכרנו, וכן הוא דעת אבן יחייא שהוסיף ב׳ מיבות לאמור ביום אשר הומלך ואשר נתן וגו׳ וכן דעת השני׳ לרלב״ג. אמנם לדעת שהביא בשם ר׳ אליעזר הגדול הטעם יביאו לבוש וסוס ואשר נתן בראשו של מלך שהוא כתר מלכות, שהם הענין תחילה ואחר כך באור, על דרך ותראהו את הילד. ולדעת הרד״ק הוא מקרא מסורס, והראוי וכתר מלכות אשר נתן בראשו, הנה לשניהם יחסר הכתר בפסוק שלאחריו, וכן הוא דעת רש״י, שנתן טעם לזה. והרא״בע אמר ה״ל והנכון בעיני שוי״ו בראשו שב אל הסוס, כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך, ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו, מה דבר ידוע ע״כ. וכן הוא דעת בעל הטעמים, וכן נראה דעת המתרגם האחרוני למעיין בדבריו. ואם אחשורוש הזה היה דריוש היסטאספיס כנזכר בת״הס, נוכל עוד לאמר שהכונה על הסוס אשר על ידו נבחר למלך, וטעם נתן עבר מבנין הכבד הדבים היולא לשלישי בהיות הקל יולא לשני (עם האט אחגען גע-בען). אבל איננו נראה הבין שיזכור למלך הביעו למליכה ע״י סוס. הנה הלנתי לפני הקורא הנעים כל הפרושים שעלו בידי. והבוחר יבחר, אך לפע״ד הנראה יותר בפשטות הוא מה שהוכחנו מטעם אשר לבש בו המלך וכדמתורגם אשכנזית: (ט) והלבישו, אמר הרלב״ג וז״ל רולה לומר שילבשו האיש ההוא בעלמו שהוא משרי המלך הפרתמים את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והוא בעלמו ירכיבהו על הסוס ברחוב העיר ע״כ. ירלה לדעתו נקוד והלבישו בחולם וי״ו הכנוי על הלבוש והרכיבהו בלירי הבי״ת, ועל פי נקוד המסורה יהיה הטעם יביאו (מאן זאָלל). ובכל זה לא ימנע האיש משרי הפרתמים מהמסתרת האיש,

חפץ ביקרו: (י) ויאמר המלך להמן מהר קח
את־הלבוש ואת־הסוס כאשר דברת ועשה־
כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל־
תפל דבר מכל אשר דברת: (יא) ויקח המן
את־הלבוש ואת־הסוס וילבש את־מרדכי
וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה
יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו:
(יב) וישב מרדכי אל־שער המלך והמן נדחף
אל־ביתו אבל וחפוי ראש: (יג) ויספר המן
לזרש אשתו ולכל־אהביו את כל־אשר
קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם
מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל
לפניו לא־תוכל לו כי־נפול תפול לפניו:
(יד) עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו
ויבהלו להביא את־המן אל־המשתה אשר־
עשתה אסתר:

תרגום אשכנזי

ציינען ווילל! (י) דארויף זאגטע דער קאֶניג: זאָ נים דען אלסבאלד דאז קלייד אונד פפֿערד, וואָפאָן דוא געזאגט האסט, אונד פֿערפֿאהרע אלזאָ מיט דעם יודען מרדכי, דער אן מיינעם האָפֿע איזט, אונטערלאססע ניכט דאז מינדעסטע פֿאָן אללעם, וואס דוא פֿאָרגעשלאגען. (יא) אונד המן נאהם דאז קלייד אונד פפֿערד, קליידעטע דען מרדכי אן, אונד פֿיהרטע איהן אויף דעם פפֿערדע דורך יעדען גראָססען פלאטץ דער שטאדט, אונד ריף פֿאָר איהם הער, זאָ געשיהט דעם מאננע, דעם דער קאֶניג אויסעראָרדענטליכע עהרע ערצייגען ווילל! (יב) הירויף קעהרטע מרדכי ווידער נאך דעם שלאָססע דעם קאֶניגס, המן אבער איילטע בעשטירצט נאך הויזע, טרויריג אונד מיט פֿערהיללטעם הויפטע, (יג) אונד ערצעהלטע זיינער פֿרויא זרש אונד אללען זיינען פֿריינדען, וואס איהם ווידערפֿאהרען. דיא ערפֿאהרנען אונטער איהנען, זאָ וויא אויך זיינע פֿרויא זרש ערווידערטען איהם: איזט מרדכי, פֿאָר וועלכעם דוא צו פֿאללען איינמאל אנגעפֿאנגען, ווירקליך פֿאָן יידישער הערקונפֿט, זאָ ווירסט דוא איהם ניכט בייאקאָמנען, זאָנדערן נאָך איממער טיפֿער פֿאָר איהם פֿאללען. (יד) וועהרענד דאס זיא זאָ מיט איהם רעדעטען, קאמען דיא קאֶניגליכען פֿערשניטטענען אן, אונד איילטען דען המן צום גאסטמאהלע צו בריגען, וועלכעס אסתר האטטע צובערייטען לאססען.

רש"י

(יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה:
(יג) אשר החילות לנפול וגו'. אמרו אומה זו נמשלת לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים:

באור

וכן וקראו: (י) מהר, תאר הפעל, וקח צווי, או מהר צווי וקח שם הפועל: למרדכי היהודי, כבר הערנו שאחשורוש לא ידע כי מחשבת המן על היהודים, וא"כ אם ספק היה, מ"מ מזה הכתוב אינו מוכח כאשר חשבו קצת: אל תפל דבר, אל תחסיר: (יב) וחפוי ראש, כדרך המתביישים: (יג) חכמיו, אותן מאוהביו שהיו חכמים יודעי העתים וקורותיהן: אם מזרע היהודים, אין הטעם שיסתפקו אבותיו, אמנם כי כן דרך הלשון אם אמת הדבר כמו שהוא, ורעי ר' יואל אמר הטעם, בהיות אם לסימן התנאי והוא נתלה על ג' אופנים, האופן הא' התנאי האפשרי (וועןן דיזעס: זאָ וגו') והאופן הב' התנאי המחלט (דא דיזעם: זאָ וגו'), ומזה האופן הב' ענינו כאן, ותרגומו א"כ בל"א (דא מרדכי וגו'):

ז (א) אם מצאתי חן, כטעם אם מזרע היהודים שהבאנו לעיל, וכן תרגם המתרגם ז"ל אם מצאתי חן

ז (א) וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה׃ (ב) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר
גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ
אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־
חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ (ג) וַתַּעַן אֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ
וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי
וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי׃ (ד) כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי
לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה
בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ס (ה) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא
זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃

ז (א) דער קאָניג אונד
המן גינגען אלסדאן
מיט דער קאָניגין אסתר
צו שפייזען. (ב) אם צוויי־
טען טאגע זאגטע דער
קאָניג ווידערום ביים
וויינע צו אסתר: וואס
דיינע ביטטע איך זייא,
קאָניגין אסתר, זיא זאָלל
דיר געוועהרט ווערדען,
וואס דיין וואונש אויך
זייא, אונד בעטרעפֿע עס
דאז האלב רייך, ער זאָלל
ערפֿיללט ווערדען! (ג) דיא
קאָניגין אסתר ערווידער־
טע: דא איך גנאדע אין דיי־
נען אויגען געפֿונדען האבע,
אָ קאָניג! אונד דא עס דעם
קאָניגע זאָ געפֿעללט, זאָ
ווערדע מיר אויף מיינע
ביטטע מיין לעבען, אויף
מיינע וואונש מיין פֿאָלק געשענקט, (ד) דען מאן האט אונס פרייז געגעבען, מיך אונד
מיין פֿאָלק צום אויסראָטטען, נידערמעצצעלן אונד פֿערטילגען. יא! ווערען וויר נור צור
סקלאַפֿעריי פֿערקויפֿט וואָרדען, איך ווירדע געשוויגען האבען; וואהרליך! דער ראכזיכ־
טיגע אכטעט זעלבסט דען שאדען זיינעס קאָניגס ניכט. (ה) ווער איזט דאז? ווער איזט
דאז? ריף דער קאָניג העפֿטיג, וואָ איזט ער, דער זאָ פֿערוועגען זיין דורפֿטע, דיזעס צו טהון?

רש"י

ז (ג) תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת הריג׳ על עמי ותולדתי: ועמי. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו׳: (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. איננו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך הי׳ לו לומר מכור אות׳ לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר וגו׳. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אינו אלא

באור

דמשה (שמות ד׳ ט׳): תנתן לי, הטעם אין שאלתי כי אם נפשי (רמב"ע) ומלת תנתן מושכת על נפשי, ועל עמי וזה במשקל השם הסמוך, וטעם בשאלתי ובבקשתי כטעם ויעבוד ישראל באשה: (ד) ואלו, כמו ואלו היה אלף שנים, והא׳ נוסף הרמב"ע, והוא מורכב בפי חז"ל, ואמר חד הן חבריא שהוא מורכב מן אין לו (יא ווען), וזה טעם הדגש לחסרון הנו"ן: הצר, תואר ושעור הכתוב כמו שכתב רש"י איננו חושש בנזק המלך, אם יגיע היזק למלך ע"י זאת, כי אם חשב לא מכר אותנו להשמיד. רק לעבדים ולשפחות, לעבוד את המלך או עמו, וכסף מקנתנו יקבל המלך, אבל עתה תראה כוונתו רק אכזריות ושפך דמים, מאבד ומכלה הכל רק בעבור נקמתו, וטעם כי לאמת הדבר, ורבים כמוהו. וי"א הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני, ופרושו החרשתי מטעם כי אין הצרה הבאה עלי ע"י זאת שוה בעיני מאומה, כדי שלא יהיה נזק למלך וטעם בנזק בעבור נזק, ויתכן גם לפרש שוה בנזק וכו׳ כדרך וכל חפציך לא ישוו בה (משלי ג׳ ט"ו), כלומר כל הצרה שתוכל לבוא עלי לא תדמה ותשוה עם הצרה הזאת שהוא לנזק המלך: (ה) ויאמר המלך, בא ויאמר פעמים, להורות שהמלך כעס, ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה ואי זה הוא! מי זה אשר מהרה! (רמב"ע). ואחד מן חבריא אמר שטעם האמירה הראשונה היה נגד המן שהיה יועצו ועל פיו יצאו ויבואו כל דברי המלכות ושאל לו אם הוא לא ידע מי הוא זה ואיזה הוא וגו׳, ובודאי שכבר התחיל המלך להרגיש דבר מה מרעת המן, וכששתק זה ולא ענהו שאל עוד לאסתר המלכה מי הוא וגו׳: מלאו לבו, ברעיונות זרות כאלה לעשות דבר רע כזה. והנה חרה אף המלך על המן לג׳ סבות. (א) לפי שרמהו בחלקלקות דבריו לבלתי אמר לו שכונתו על עם גדול ורב כיהודים, והיה בזה לו כמשענת קנה רצוץ אשר בבטחו עליו שיסיב הכל לתועלת הכלל, ובהפוך הוא שאינו חושש בנזק המלך, (ב) על מה שמלאו לבו לשלוח יד במלכה אשר אהבה

(ו) ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע
הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה:
(ז) והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל־גנת
הביתן והמן עמד לבקש על־נפשו מאסתר
המלכה כי ראה כי־כלתה אליו הרעה מאת
המלך: (ח) והמלך שב מגנת הביתן אל־
בית ׀ משתה היין והמן נפל על־המטה אשר
אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את־
המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך
ופני המן חפו: (ט) ויאמר חרבונה אחד מן־
הסריסים לפני המלך גם הנה־העץ אשר־
עשה המן למרדכי אשר דבר־טוב על־
המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה

(ו) אסתר אנטוואָרטעטע איין גרויזאמער אונד ראכזיכטיגער פֿיינד! דיזער באָיעוויכט אייט המן! — דא ערשראק דיזער פֿאָר דעם קאֶניגע אונד דער קאֶניגין. (ז) דער קאֶניג שטאנד צאָרניג פֿאָם מאהלע אויף, אונד גינג אין דען שלאָסגארטען; המן ארערבליב, אום בייא דער קאֶניגין אסתר פֿיר זיין לעבען צו ביטטען; דען ער זאה וואָהל, דאס זיין אינגליק פֿאָם קאֶניגע בעשלאָססען זייא. (ח) אלס דער קאֶניג אויס דעם שלאָסגארטען ווידער אין דען שפייזעזאאל צוריק קאם, שטירצטע המן אויף דאז זאָפֿא נידער, אויף וועלכעם אסתר זאס. דא זאגטע דער קאֶניג: וויל מאן זאָגאר דער קאֶניגין אין מיינעם אייגענען געמאכע געוואלט אנטהון? זאָ וויא דיזעס וואָרט אויס דעם מונדע דעם קאֶניגס געקאָממען וואר, פֿערהיללטע מאן המן'ס אנגעזיכט. (ט) ונד חרבונה, איינער פֿאָן דען פֿערשניטטענען, זאגטע, זאָ דאס עס דער קאֶניג האֶרען קאָנטע: שטעהט דאָך אויך איין גאלגען פֿינפֿציג עללען האָך אין דעם הויזע המן'ס, דען ער פֿיר מרדכי האטטע אויפֿריכטען לאססען, דער צום פֿאָרטהייל דעם קאֶניגס געשפראכען. דא זאגטע דער קאֶניג: מאן

רש"י

למדרש ומדרשו של זה בתחילה הי' מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על לחן על גבי המטות כמו שאמר ברא"ש הספ' מטות זהב וכסף לפני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות:

באור

להכעיסה באבדן עמה, אף כי באמת הסברא נוטה שלא ידע המן שום דבר ממשפחת אסתר ועמה, כי לולא כן, אז שלא בקש כלל לנקום נקמתו, או שהשתדל ודאי לסבב הדברים באופן אחר, וכן לא ידעו כל בני שער המלך עמה ומולדתה עד המעשה הזה, כמו שזכרנו כבר לעיל, וסרה בזה תלונת המעתיקים: (ז) והמלך קם, הראוי ויש אל גינת הביתן כתרגום האחרון, קם ברתחיה וכו' ואזל לגנתא וכו': כי כלתה, נגמרה הרעה והשנאה והנקמה (רש"י), וכן הוא מתורגם אשכנזי: (ח) והמן נופל, שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידוע (ראב"ע), והמלך חשב בו לכלל כעס בא לכלל טעות, וסבר כי רוצה לשכב עם אסתר ולאנסה בחזקה: על המטה, דרכן היה לישב בסעודה על לחן על גבי מטות כמו שאמר ברא"ש הספר מטות זהב וכסף לפני בני המשתה (רש"י): הגם לכבוש, יראה מדברי המלך רוב כעסו כי לא אמר הגם תכבוש כמדבר להמן, כי מרוב רגזו וכעסו לא יכבדהו עוד לדבר עמו, רק אמר זאת למשרתיו הסובבים, הנראה עזות מלא כזה ולכן הדבר וגו': חפו, המשרתים, וכמו שכתב הראב"ע כי כן המנהג אצל מלכי פרס שיכסו את פני מי שכעס עליו המלך, כדי שלא יראהו עוד המלך: (ט) לפני המלך, לא אמר הדבר אל המלך עצמו. רק דבר למשרתיו באופן שישמעהו אדוניו, ואמר: גם הנה, כלומר אין לתמוה על רעתו כי מורגל הוא בכך, וגם עשה עוד רעה אחרת שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך, ומזה נראה

ויאמר המלך תלהו עליו: (י) ויתלו את־
המן על־העץ אשר־הכין למרדכי וחמת
המלך שככה: ס
ח (א) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש
לאסתר המלכה את־בית המן צרר היהודיים
ומרדכי בא לפני המלך כי־הגידה אסתר
מה הוא־לה: (ב) ויסר המלך את־טבעתו
אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם
אסתר את־מרדכי על־בית המן: ס (ג) ותוסף
אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו
ותבך ותתחנן־לו להעביר את־רעת המן
האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על־
היהודים: (ד) ויושט המלך לאסתר את
שרביט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני
המלך: (ה) ותאמר אם־על־המלך טוב ואם־
מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך
וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את־הספרים

יתיר יו"ד

הענגע איהן זעלבסט דאראן. (י) אונד מאן הענגטע המן אן דען גאלגען, דען ער פיר מרדכי האטטע ערריכטען לאססען, ווארודך דער צארן דעס קאניגס זיך ווידער לעגטע.
ח (א) נאך אן דייעם טאגע שענקטע דער קאניג אחשורוש דער קאניגין אסתר דאז הויז המן'ס, פערפאלגער דער יהודים. אונד מרדכי קאם פאר דעם קאניג, דען אסתר האטטע איהם געזאגט, וואס ער איהר אנגעהערע. (ב) דער קאניג צאג אויך זיינען זיגעלרינג אב, דען ער דעם המן האטטע אבנעהמען לאססען, אונד גאב איהן אן מרדכי, אונד אסתר זעטצטע דען מרדכי איבער דאז הויז המן'ס. (ג) זיא אבער פוהר נאך איממער פארט, פאר דעם קאניגע צו רעדען,ווארף זיך צו פיסען, וויינטע אונד פלעהעטע פאר איהם, דאס ער דיא באזהייט דעס אגגיטען המן, אונד דען אנשלאג, דען ער געגען דיא יהודים געפאסט האט, פערניכטע. (ד) דער קאניג רייכטע אסתר דען גאלדענען צעפטער הין, אונד זיא ריכטעטע זיך אויף, שטאנד פאר דעם קאניגע, (ה) אונד שפראך: ווען עס דעם קאניגע בעליבט, אונד איך ווירקליך געוואגנהייט פאר איהם געפונדען האבע, דער פארשלאג איהם אויך רעכט שיינט, אונד איך איינינגען ווערטה אין זיינען

רש"י

ח (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: (ג) להעביר את רעת המכן. שלא תתקיים עצתו

באור

שגם שאר עבדי המלך לא אהבוהו בעבור גאותו, ולכן כבואו הסבר עליו גם המה היו בעוכריו; או נאמר שזה הסריס היה בעצה עם המלכה, כדעת אחד מן חבריה שהבאנו לעיל:

ח (א) כי הגידה אסתר, שהוא דודה, מכאן מוכח שלא הזכירה מולדתה עד עתה, ולא היתה מעלמת אותה, לא גלתה כבר את עמה: (ב) ויסר המלך. מעל ידו, ויתנה למרדכי והעלהו ע"ז על כל הסריס ועבדי המלך, כדכתיב כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש: על בית המן, כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו (רתב"ע): (ג) ותוסף אסתר וגו', הנה השתדלה עתה להפר עצת המן ועל זה הוצרכה להתיר עצמה לבוא להכנס אל החצר הפנימית ואם לא נקראת כי בזולת זה לא הועילו לה מעשיה כלל להצלת ישראל (הרלב"ג). וכן אמר הרב אבן יחייא להיות כי היה הדבר קשה ההסבה וכמעט נמנע להשיב אחור דתי פרס ומדי והאגרות החתומות מיד המלך הוצרכה להוסיף לבוא לפני המלך פעם אחר פעם, וזה טעם ויושט המלך, בכל פעם שהוסיפה לבוא בלי רשות ע"כ, הנה לדעת שניהם ותוסף אינו נמשך עוד אל ביום ההוא, והוא נכון מאוד, כי למה יושיט לה השרביט הזהב שכבר היתה לפניו: (ה) אם על המלך טוב, לשמוע בקשתי: ואם מצאתי חן, לתת לי שאלתי: וכשר הדבר, הענין שאני רוצה לתת לו: וטובה אני בעיניו, להשגיח על שלומי:

מחשבת המן בן־המדתא האגגי אשר כתב
לאבד את־היהודים אשר בכל־מדינות
המלך: (ו) כי איככה אוכל וראיתי ברעה
אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי
באבדן מולדתי: ס (ז) ויאמר המלך
אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי
הנה בית־המן נתתי לאסתר ואתו תלו על־
העץ על אשר־שלח ידו ביהודיים: (ח) ואתם
כתבו על־היהודים כטוב בעיניכם בשם
המלך וחתמו בטבעת המלך כי־כתב אשר
נכתב בשם־המלך ונחתום בטבעת המלך
אין להשיב: (ט) ויקראו ספרי־המלך בעת־
ההיא בחדש השלישי הוא־חדש סיון
בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל־אשר־צוה
מרדכי אל־היהודים ואל האחשדרפנים־
והפחות ושרי המדינות אשר ׀ מהדו ועד־

יתיר יו"ד

אויגען האבע, זא שרייבע מאן, דאס יענע בריפע, נאך דעם גוטדינקען דעם אנגיטען המן, זאהן דעם המדתא, געשריבען, אלע יהודים אין דען קאֶניגלכען לענדערן אומצובריגנען, צוריקגענאממען ווערדען. (ו) דען וויא קאֶננטע איך דאז אונגליק מיט אנזעהען, דאז מיינעם פאָלקע ווידערפעהרט? וויא דען אונטערגאנג מיינער פאמיליע זעהען, אונד עס ערטראַגען? (ז) דא זאגטע דער קאֶניג אחשורוש צור קאֶניגין אסתר אונד צו דעם יודען מרדכי: איך האבע דאז הויז המן'ס אן אסתר געגעבען, נאכדעם מאן איהן אן איינען גאלגען געהענקט, בלאָס דארום, דאס ער זיך אן דיא יהודים פערגריפפען. (ח) איהר אבער שרייבט אים נאמען דעם קאֶניגס, וואס אייך פיר דיא יהודים גוטדינקט, אונד בעזיגעלט עס מיט דעם קאֶניגליכען איניגעל, דען יענעם שרייבען, דאז איינמאל אים נאמען דעם קאֶניגס געשריבען, אונד מיט דעם קאֶניגליכען איניגעל בעזיגעלט איזט, איזט נון שאָן ניכט צוריק צו נעהמען. (ט) אלסבאלד ווארדען דיא געהיימשרייבער דעם קאֶניגס נאָך אום דיאזעלבע צייט, אלס אם דרייא אונד צוואנציגסטען טאג דעם דריטטען מאָנאטס, דעם מאָנאטס סיון, בערופען, אונד אללעס נידערגעשריבען, וואס מרדכי אויפטרוג אן דיא יהודים, זאטראפען, פאשא'ס אונד פאָרשטעהער דער י

רש"י

ברעה: (ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם כל מה שתכתבו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין כח להשיבו ולבטלו כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה. באותיות שלה:

באור

להשיב את הספרים, דהיינו לאו להשיב האגרות בעצמן אל שושן, כי אם להשיב התוכן שבהם שלא יעשה, וזה שאמרה מחשבת המן וגו', יתכן בזה שאמרה מחשבת המן, שתוכן הספרים היה מחשבתו לבד ולא מחשבת המלך ולכן מן הראוי להשיבם, ואין זה נגד דתי פרס ומדי שלא יעבור: אשר כתב, הכותב על פיו. ותרגומו בל"א (דיא וואן געשריבען האט): (ו) כי איככה וגו', אלא ודאי אמות מחמת צער, ולכן אם טובה אני בעיניו וגו': (ז) הנה וגו' נתתי וגו', כלומר מה שהי' בידי לעשות כבר עשיתי, במה שנתתי בית המן לאסתר ואותו תלו וגו', כי ע"ז מפורסם ונגלה שאינו מרצון המלך לגרוש את היהודים, אמנם יותר אין בידי לעשות, כי הכתב הראשון אשר נכתב וגו' אין עוד להשיב, כי כן דת פרס ומדי ולא יעבור: (ח) ואתם כתבו, כפילת הכנוי לעורר על ההיפך, כידוע מס' נתיבות לסרתנ"מן ז"ל, כלומר אני לא אוכל לעשות עוד דבר, אבל אתם כתבו כתב שנית וגו', ובוודאי שזה יועיל לכם, ע"י מה שהקדמתי לעשות בעבורכ': (ט) בעת ההיא בחדש השלישי, אמר הרלב"ג ז"ל ידמה לרוב כעס של המלך על דבר המן לא השתדלה אסתר לבוא לפניו עד אחר זמן יתכן בו שתשוך חמת המלך, או אולי

כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה
וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־
הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם וְכִלְשׁוֹנָם׃ (י) וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רֹכְבֵי
הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ (יא) אֲשֶׁר
נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים ׀ אֲשֶׁר בְּכָל־עִיר וָעִיר
לְהִקָּהֵל וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג
וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם
טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ (יב) בְּיוֹם אֶחָד
בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר
לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃

לענדער, פֿאָן הודו ביז כוש, הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג לענדער, פֿיר יעדעס לאנד נאך זיינער שריפֿטארט, אונד פֿיר יעדעס פֿאָלק נאך זיינער שפּראכע, אויך אן דיא יהודים נאך איהרער שריפֿט אונד מונדארט. (י) מיט דעם נאמען דעס קאָניגס אונטערשריבען, אונד מיט דעם קאָניגליכען אינזיגעל בעזיגעלט, ווארדען דיזע בריפֿע אבגעשיקט דורך רייטענדע באָטען אויף שנעללפֿיסיגען ראָססען, דראָמעדארע אונד מויל־טהירען, (יא) דאס דער קאָניג נעמליך אללען יהודים אין יעדער שטאדט פֿרייא געגעבען, צור ערהאלטונג איהרעס לעבענס צוזאממען צו טרעטען, אונד דיא צוזאממען געראָטטעטען יעדעס פֿאָלקעס אונד לאנדעס, דיא זיא פֿיינדזעליג בעהאנדעלן, זאממט ווייבער אונד קינדער אומצובריגנען, צו פֿערטילגען אונד אויסצוראָטטען, אונד איהרע גיטער צו פלינדערן, (יב) אויף איינען טאג אין אללען לענדערן דעס קאָניגס אחשורוש, נעמליך דען דרייצעהנטען טאג דעס צוועלפֿטען מאָנאטס, דעס

רש"י

בלשונו. הוא הדבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסי' שלו' להם לרוץ: האחשתרני'. מין גמלים המהירים לרוץ: (יא) ושלל לבוז. כאשר נכתב בראשונות ובזה לא שלחו את ידם שהרשו

באור

שהתינה עד ראותה אם תקרא לפני המלך וכאשר ראתה שעבר זמן רב ולא נקראה הוכרחה להתיר עצמה למיתה להשיב מחשבת המן, או נתקבצו אלו שני הסבות ע"כ, או שהמשיך הזמן בעבור שהיתה צריכה ללכת פעמים רבים אל המלך, מטעם שזכרנו לעיל (פ' ג'): (י) ויכתוב, ויחתום וישלח ספרים, כדלעיל (ג' י"ג): הרצים בסוסים וגו', הנה זכר הכתוב ד' שמות של חיות, ולדעת המפרשים אינם כי אם ב' או ג' מינים, כי לדעת הרלב"ג רוכבי הרכש תאמר הרצים בסוסים, להיות הרכש ממין הסוסים יותר קלי המרוץ כמוכח בס' מלכים, וכן לדעת הראב"ע שאמר טעם הרכש מרכוב המלך שאין כמותם, ולדעת הרב אבן יחייא הורכבו על שני מיני סוסים, גם המלומדים לכך הם הרכש, גם שאינם מלומדים, כי לרוב הנחיצה לקחו מכל הבא בידם. ובשם האחשתרנים בני הרמכים הסכימו שלשתן שהם הפרדים בני הסוסיא, כי רמכה בלשון ערבי היא הסוסיא בל"הק, ואמרו עוד שבני הסוסיות חזקים מבני האתונות, ומתמידים מאוד בהליכה בלי עיפות, והרב אבן יחייא אמר עוד שטעם אחש גדול הערך ותרין תרגום שנים, ויצא הפרד היוצא מב' מינים הסוס והחמור ע"כ. אמנם לדעת רש"י ז"ל הוא מין גמלים המהירי' לרוץ, והם מצוים בארץ פרס ונקראו בלע"ז (דראָמעדאר). ויתכן לפרש המאמר כזה, הרצים בסוסים הוא שם כלל, לאמור שהיו הרצים רוכבים ולא הולכים, וכן נראה דעת רש"י באמרו ביד הרצים, רוכבי סוסים שלוח להם לרוץ ע"כ, ואח"כ פרט ג' מינים, דהיינו שהיו רוכבי הרכש, ורוכבי האחשתרנים, ורוכבי בני הרמכים. וכן הוא מתורגם אשכנזי: (יא) אשר נתן המלך, רשות ליהודים לעמוד על נפשם, כי מתחלה אחר דת הראשונה לא עמד בהן רוח כלל לעמוד נגד אויביהם. אף כי אם עמדו לא היה מועיל להם, בעבור רוב עמי המלך גם אילו הרג שיהיו קמים נגדם. אבל עתה אחרי שנתלה המן בעבור עלתו ונדע שחתם אבוד היהודים בטבעת המלך שלא מדעתו. ואסתר ומרדכי נשאו חן בעיני המלך, הנה חיל המלך ורוב עמו ימשכו את ידם מדבר הזה, ויקל להם לשלוט בהמעטים אשר משנאיהם אותם יעשו בפרהסיא נגד רצון המלך, ויתלו סרחונם בהדת הנתנה ע"י המן, וביותר כשהם מובטחים בשם המלך שלא יענשו על הריגתם, אבל גם הורשה להם לעשות גם ברצונם אף שלא לצרך להיותם מורדים במלכות.

(יג) פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה
וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיים
עֲתִידִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃
(יד) הָרָצִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ
מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה
בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ס (טו) וּמָרְדֳּכַי יָצָא ׀ מִלִּפְנֵי
הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת
זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן
צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃ (טז) לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה
וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ (יז) וּבְכָל־מְדִינָה
וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר

יתיר יו"ד עתודים כ'

מאָנאטס אדר. (יג) איינע אבשריפֿט דיזעס שרייבענס זאָללטע אין יעדעם לאנדע אלס איין עדיקט אָפֿפֿענטליך פֿיר אללע אונטערטהאנען אויסגעגעבען ווערדען, אונד דאמיט אויך דיא יהודים אויף דיזען טאג פֿאָרברייטעט זיין מאָגען, פֿאָן איהרען פֿיינדען ראכע צו נעהמען. (יד) דיא איילבאָטען אויף מוילטהיר אונד ראָס גינגען אייסערסט שנעלל מיט דען קאָניגליכען בעפֿעהלען אב, אונד דאז עדיקט ווארדע אין דער רעזידענץ שושן אויכגעגעבען. (טו) אויך קאם מרדכי פֿאָם קאָניגע הערראוס אין איינעם קאָניגליכען געוואנדע, היממעלבלויא אונד וויס, איינען ברייטען גאָלדענען גורט, אונד איינען בונד פֿאָן ביסוס אונד פורפור, אונד דיא שטאדט שושן פֿראָהלאָקטע אונד יויכצטע. (טז) בייא דען יהודים וואר ערלייכטונג אונד פֿריידענפֿעסטע, אונד וואָננע אונד הערדליכקייט פֿאָללאויף. (יז) זאָ אויך אין יעדעם לאנדע אונד אין יעדער שטאדט, וואָהין דער קאָניגליכע וויללע אונד זיין בעפֿעהל געלאנגטע, וואר פֿריידע

רש"י

לכל שלא נעשה לשום ממון: (יג) פתשגן. איגרת מפורש: (יד) מבוהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהי' להם להקדים לרצים הראשונים ולהעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ עליה העשוי להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים:

באור

אחרי שנודע להם שאינו באמת מרצון המלך לגרוש את היהודים: (יג) גלוי לכל העמים, כדי שלא ישמוכו עוד על הכתב הראשון ולהיות גם היהודים וגו': (יד) רוכבי הרכש האחשתרנים, לא יזכור הכתוב כאן כי אם ב' מינים. ויראה מזה כאלו שם בני הרמכים דלעיל הוא תואר לאחשתרנים, כטעם שהבאנו לעיל לפי קצת המפרשים, ואפשר שגם הגמלים שזכר רש"י היו מורכבים עם סוסיות, או שהכתוב מקצר ולא זכר באמת כי אם קצתם: (טו) ועטרת זהב גדולה, יש להתבונן בכלל הספר כשהוא זוכר עדי המלך שנראהו יכנהו בשם כתר, וכאן אמר עטרת, גם אם התכריך הוא אדרת (כדעת רש"י והראב"ע), מה ראה להזכיר העטרת בין הלבוש והתכריך, אבל יהי' מקומה אחרי שניהם, ואם שהתכריך הוא קשוט הראש כדעת הרלב"ג אין שם מקום לעטרת זהב כלל. והרב אבן יחייא אמר שאין לחשוב כי העטרת היתה נתונה על ראשו כי לכבודה לא יכילנה, אבל היה כאוהל הנקרא בלשונם (באלדאכין), אשר לה ד' עמודים מד' ראשוהיה ומוליכים אותה ד' אנשים מד' קצותיה, והיתה מכוסה מבוץ וארגמן, ועל האוהל ההוא היתה תקועה עטרת זהב גדולה, אשר היתה סובבת ועוטרת את כל האוהל ע"כ. ויתורגם א"כ עטרת בל"א (קראנן). אמנם לא משמע תואר התכריך הזה מלשון הכתוב והוא דחוק מאוד, ולכן יותר נכון לפרשו על המחגורת הסובבת את כל הגוף (דער גירטעל), או כטעם וסוחרת שהביא המתרג' האחרני לעיל, ויתוסף על הלבוש שהיה תוקף זהב על כל שוליו, ויתורגם בל"א (מיט בריטען גאָלדענען טרעססען), וטעם שם תכריך נכון כדעת הרלב"ג וז"ל אחשוב שזה התכריך היה על ראשו והי' משש ובגד אדום ע"כ, וכמו המצנפת שעטפו בו יושבי המזרח את ראשיהם, ונקרא בל"עז (טורבאן, בונד): והעיר שושן צהלה ושמחה, אף שאר העמים שבה חוץ מהיהודים, כי אם גם לא היו שמחים באמת, היו מראים עצמם כשמחים כי נפל פחד מרדכי עליהם: (טז) ליהודים היתה אורה, אמרו שהוא לשון צהלה כי בעת הצרות ידמה לאדם כאלו הוא בחושך, ואחד מן אגריה אמר שעניינו אורה ממש שהדליקו אבוקות גם נרות רבות לפרסומי ניסא, וכמו שהמנהג עוד בזמנינו בעת שמחה גדולה, וכן הוא מתורגם אשכנזי: ויקר, שהיו מכבדים אותם העמים בעבור גדולת מרדכי בבית המלך (הרלב"ג): (יז) מתיהדים, קצתם פרשוהו מתגיירים, וקצתם אמרו טעמו בטעם יש מתעשר ואין כל, והטעם הנכון שהין

המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים
משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים
כי־נפל פחד־היהודים עליהם:
ט (א) ובשנים עשר חדש הוא־חדש אדר
בשלשה עשר יום בו אשר הגיע דבר־
המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי
היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר
ישלטו היהודים המה בשנאיהם: (ב) נקהלו
היהודים בעריהם בכל־מדינות המלך
אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש
לא־עמד בפניהם כי־נפל פחדם על־כל־
העמים: (ג) וכל־שרי המדינות והאחשדרפנים
והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים
את־היהודים כי־נפל פחד־מרדכי עליהם:
(ד) כי־גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך
בכל־המדינות כי־האיש מרדכי הולך וגדול:
(ה) ויכו היהודים בכל־איביהם מכת־חרב

אונד וואָננע בייא דען יהודים, אונד וואָהללעבען אונד פעסטטאגע; יא פילע פאָן דען פאָלקערן דעס לאנדעס היעלטען זיך צו דען יהודים, דען דיא פורכט פאָר דענזעלבען וואר איבער זיא געפאללען.

ט (א) אם דרייצעהנטען טאגע דעס צוואָלפטען מאָנאטס, דעס מאָנאטס אדר, דא דער וויללע דעס קאָנינס אונד זיין בעפעהל צור אויזאיבונג געלאנגען זאָללטע; דער טאג, אן וועלכעם דיא פיינדע דער יהודים געהאָפּט, נאך וויללקיהר איבער זיא צו שאלטען, אונד עס דאהין אומגעקעהרט ווארדע, דאס דיזע מיט איהרען פיינדען נאך ווילקיהר שאלטען קאָננטען, (ב) פערזאממעלטען זיך דיא יהודים אין איהרען שטעדטען, אין אללען לענדערן דעס קאָנינס אחשורוש, האנד צו לעגען אן אללע, דיא איהר אונגליק וואָללטען, אונד ניאמאנד בעשטאנד פאָר איהנען, דען איהרע פורכט וואר איבער אללע פאָלקער געפאללען. (ג) אויך אללע פירסטען דער לענדער, דיא זאטראפּען, דיא פאשאס, אונד אללע, דיא דען קאָניגליכען עמטערן פאָרשטונדען, ערהאָבען דיא יהודים, ווייל דיא פורכט פאָר מרדכי איבער זיא געפאללען וואר; (ד) דען מרדכי וואר זעהר אנגעזעהען אים הויזע דעס קאָניגס, אונד זיין רוף פערברייטעטע זיך דורך אללע לענדער, דאס דיזער מאן איממער גראָסער ווירדע, (ה) זאָ דאס דיא יהודים איבעראלל איהרע פיינדע שלוגען, זיא מיט דעם שווער־

רש"י

ט (ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממוני' לעשות צרכי המלך:

באור

מראים עצמם בשמחתם כאלו הם יהודים, וזה שאמר הכתוב שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב, ורבים מעמי הארץ מתיהדים, כלומר מתנהגים בזה הדרך, עשו שמחה ומשתה ויום טוב וכמו שאמרנו לעיל:

ט (א) ונהפוך הוא, הדבר על משקל ונשלוח ונלחום: (ב) ואיש לא עמד בפניהם, קשה חשבו היות הטעם שלא קם איש נגדם ואם הרגו כל מי שהעלה על רוחם שהוא מאויביהם, אבל באמת לא היה להם רשות כי אם להקהל לעמוד על נפשם, ולא להשמיד כי אם הצרים אותם, וטעם המאמר שמן הקמים נגדם לא עמד איש ונתן רב כי אם נפל במלחמה, כי אף שמשנאיהם הסכימו ללחום בם, מ"מ לא היה בהם עוד רוח כי נפל פחד היהודים עליהם, וכן כתיב (יהושע כ"א) ולא עמד איש בפניהם מכל אויביהם. שמן הידוע שלחמו נגדם: (ג) ועושי המלאכה, אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך (רש"י), וכן הוא מתורגם: (ד) כי גדול מרדכי וגו', אין הטעם כפול אבל שעור הכתוב שכמו שנפל פחדו על הקרובים לפי שראו גדולתו בבית המלך, כן נפל גם על הרחוקים כי שמעו הולך בכל המדינות שהאיש מרדכי הולך וגדול, ויודע בזה אחת מהתרגומים שלא כן: וגדול, הם פועל מבנין הקל ואת הוא

וְהָרֹג וְאַבְּדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם׃
(ו) וּבְשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ
מֵאוֹת אִישׁ׃ (ז) וְאֵת ׀
פַּרְשַׁנְדָּתָא וְאֵת ׀
דַּלְפוֹן וְאֵת ׀
אַסְפָּתָא׃ (ח) וְאֵת ׀
פּוֹרָתָא וְאֵת ׀
אֲדַלְיָא וְאֵת
אֲרִידָתָא׃ (ט) וְאֵת ׀
פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת ׀
אֲרִיסַי וְאֵת
אֲרִידַי וְאֵת ׀
וַיְזָתָא׃ (י) עֲשֶׂרֶת
בְּנֵי־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה
לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ (יא) בַּיּוֹם הַהוּא בָּא מִסְפַּר
הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (יב) וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ
הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֲשֶׂרֶת
בְּנֵי־הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־
שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃

ת' זעירא ש' זעירא ו' רבתי ז' זעירא

נידערמעטצעלטען אונד אויסראָטטעטען, אונד מיט איהרען ווידערזאכערן נאך וויללקיהר פֿערפֿוהרען. (ו) אין דער רעזידענץ־שטאדט שושן האטטען דיא יהודים אומגעבראכט אונד נידערגעמעטצעלט פֿינף הונדערט מאן, (ז) זאממט פרשנדתא, דלפון אונד אספתא, (ח) פורתא, אדליא אונד ארידתא, (ט) פרמשתא, אריסי, ארידי אונד ויזתא, (י) דיא צעהן זאָהנע המן'ס, זאָהן המדתא'ס פֿערפֿאָלגער דער יהודים; אבער אן דיא בייטע לעגטען זיא ניכט האנד אן. (יא) נאָך אן דיזעם טאגע קאם דיא אנצאהל דער אין דער רעזידענץ שושן ערשלאגענען פֿאָר דען קאָניג. (יב) דא זאגטע דער קאָניג צור קאָניגין אסתר: אין דער רעזידענץ שושן האבען דיא יהודים אומגעבראכט אונד נידערגעמעטצעלט פֿינף הונדערט מאן זאממט דען צעהן זאָהנען המן'ס, וואס האבען זיא ניכט ערסט אין דען אנדערן פראָפֿינצען געטהאן! וואס פֿערלאנגסט דוא נון פֿערנער? עס זאָלל בעוויללִיגט ווערדען! וואס ווינשעסט דוא נאָך? עס זאָלל געשעהען!

רש"י

(י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשר' שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב

באור

בספר עזרא (ד'). ואינו נראה כי אזלי כן הי' כתוב הלוך וגדול כמו הלוך וחסור, אבל הוא כשם התואר (הרחב"ע), ואינם נראה כי אזלי כן הי' כתוב הלוך וגדול כמו הלוך וחסור, אבל הוא תואר בריאה כשם הקודם: (ה) ויכו היהודים, לפי שמטעם הכאה אינו מוכח המיתה דוקא, כי אם הכאות לבד, וכמו תיבת (שלאגען) בל"א לכן תוסיף לאמר שהכום מכת חרב, הרג ואבדן, ר"ל שלא שבקו חיים לאחד מהמנוצחים, כי לפי ששרי המדינות היו מנשאים אותם ואינם הורים בידם כלל, ואפשר שגם מסעדים אותם באנשי צבא, היה לאל ידם לעשות בשונאיהם כרצונם, כי לולי כן אפשר שהיו השרים עושים פשרה ביניהם אחרי הנצחון, וזה טעם המתסך וכדמתורגם אשכנזי, וטעם בכל אויביהם, בכל מקום שנקהלו: (י) ובבזה לא שלחו את ידם, יתכן שכמו שהי' כתוב אל האחשדרפנים ושרי המדינות ושללם לבז כן צוה מרדכי לכתוב אל היהודים שלא לשלוח יד בבזה, כדי שלא יחשדו שהרגו בם אנשים נקיים שאינם מאויביה' רק לבוז ממונם ורכושם אבל עתה יראה בברור שאין כוונתם כי אם לעמוד על נפשם, גם לא מלינו שהרגו טף ונשים מלורריהם אף שהורשה להם לעשות כן, וקראתם אחרו שזה טעם הרגו ובזר, ואינו מוכח, ואילו הי' כן לא סתמו הכתוב: (יב) מה שאלתך וגו', לדעת אחד מן חבריא הטעםי מה שאלתך עוד שינתן לך, ומה בקשתך עוד שתעשה, ויהיה א"כ תרגומו בל"א (וואס פֿערלאנגסט דוא נאך

(יג) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן
גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת
הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃
(יד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת
בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ׃ (טו) וַיִּקָּהֲלוּ
הַיְּהוּדִיים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר
לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ
וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ (טז) וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים
אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם
וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים
אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ (יז) בְּיוֹם־
שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר
בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ (יח) וְהַיְּהוּדִיים
אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ
וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ

יתיר א"ד יתיר יו"ד

(יג) אסתר ערווידערטע: וועןְ עס דעם קאֶניגע זאָ געפעלליג, זאָ ווערדע אויך אויף מאָרגען דען יהודים פרייא געגעבען נאך הייטיגער וייזע צו פערפאהרען, אונד דיא קאֶרפער דער צעהן זאֶהנע המן'ס העגגע מאן אן יענען גאלגען. (יד) דער קאֶניג זאגטע, דאס זאָ געטהאן ווערדען קאֶננע. דארויף ווארדע דאז עדיקט אין שושן אויסגעגעבען, אונד דיא צעהן זאֶהניִ המן'ס ווארדען אויפגעהאנגען. (טו) דיא יהודים צו שושן פערזאממעלטען זיך אלזאָ אויך אם פירצעהנטען טאג דעם מאָנאטס אדר, אונד טאֶדטעטען דאזעלבסט נאָך דרייא הונדערט מאן; אן דיא בייטע אבער לעגטען זיא ניכט האנד אן.

(טז) דיא איבריגען יהודים אין דען לענדערן דעם קאֶניגס פערזאממעלטען זיך, צו ערהאלטונג איהרעס לעבענס אונד זיך רוהע פאָן איהרען פיינדען צו שאפפען, (זיא ערשלוגען פאָן איהרען פיינדען פינף אונד זיבענציג טויזענד מאן), אָהנע יעדאָך אן דיא בייטע האנד אנצולעגען, (יז) נור אם דרייצעהנטען דעם מאָנאטס אדר, אונד פייערטען אם פירצעהנטען טאגע דעסזעלבען, אונד מאכטען איהן צו איינעם טאג דעם וואָהללעבענס אונד דער פריידע. (יח) דיא יהודים צו שושן היגגעגען, דיא זיך אם דרייצעהנטען אונד פירצעהנטען טאג דעסזעלבען פערזאממעלט האטטען, רוהטען נונמעהר אם פינפצעהנטען טאג דעסזעלבען אויז, אונד

רש"י

בספר עזרא [עזרא ד']. ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והבדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והשיא המן דלב שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו וגו'. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. כגזר חוק

באור

דאז דיר געשטאטטעט ווערדע? וואס ווינשעסט דוא נאך דאז געשעהע)?: (יג) ינתן גם מחר, ירצה מתוכן הדברים שבעיר הבירה עצמה אשר שם מושב המלכות לא העיז אדם לרום את ידו נגד היהודים, ואותן האנשים שהרגו היו ממשפחת המן וקרוביו ומיודעיו, ונודעים כלם לצוררי יהודים, אשר לא ינוחו ולא ישקיטו עד שינקמו נקמת אחיהם, ולכן היתה צריכה אסתר לשאול מאת המלך מיתת כלן, וכן אמר שמתרגם האחרוני חמש מאות גוברין כלהון רופילין מדבית עמלק, ולהלן תלת מאה גוברין מדבית עמלק. גם לא הניחו באנשי שושן מאמר לעמוד על נפשם, אבל בשאר המדינות נקהלו ועמוד על נפשם בלבד נגד הקמים עליהם לצרור: כדת היום. כמנהג וסדר היום, וכמבואר לעיל (ח' ח'): יתלו על העץ, בה"א הידיעה. כלומר על העץ שהכין אביהם כי שם מקום לכולן בהיותו גבוה חמשים אמה, ומטעם להספיד האויבים הנשארים, אם נשארו עוד איזה מהם: (טז) ושאר היהודים, נקהלו ביום שלשה עשר לבד למלחמה ונחו ביום ארבעה עשר כן הוא המשך הכתובים, ואמר אבן גרבא שהם בכלל הרגו

ועשה אתו יום משתה ושמחה: (יט) על־כן
היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים
את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה
ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו:
(כ) ויכתב מרדכי את־הדברים האלה וישלח
ספרים אל־כל־היהודים אשר בכל־מדינות
המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים:
(כא) לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה
עשר לחדש אדר ואת יום־חמשה עשר בו
בכל־שנה ושנה: (כב) כימים אשר־נחו בהם
היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם
מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם
ימי משתה ושמחה ומשלח מנות איש לרעהו
ומתנות לאביונים: (כג) וקבל היהודים את
אשר־החלו לעשות ואת אשר־כתב מרדכי
אליהם: (כד) כי המן בן־המדתא האגגי צרר

יתיר וי"ו

מאכטען דיזען צום טאג דעם וואָהללעבענס אונד דער פֿריידע; (יט) דאהער נור דיא לאנד־יהודים (דאז הייסט, דיא אין דען אָפֿפֿנען לאנדשטעדטען וואָהנען) דען פֿירצעהנטען טאג דעם מאָנאטס אדר אלס איינען פֿעסטטאג דער פֿריידע אונד דעם וואָהללעבענס פֿייערן, אן וועלכעם זיך אויך פֿריינדע וועכזעלזייטיג מיט געשענקען ערפֿרייען. (כ) מרדכי שריב אללע דיזע אומשטענדע נידער, אונד שיקטע בריפֿע אן אללע יהודים אין דען זעממטליכען לענדערן דעם קאָניגס אחשורש, נאהע אונד פֿערן. (כא) איהנען אויף זיך צו נעהמען, דען פֿירצעהנטען טאג דעם מאָנאטס אדר אונד דען פֿונפֿצעהנטען, יאהר פֿיר יאהר, צו פֿייערן, (כב) אלס דיא טאגע, אן וועלכעם דיא יהודים רוהע ערלאנגטען פֿאָן איהרען פֿיינדען, אונד דער מאָנאט, אין וועלכעם זיך איהנען קוממער אין פֿריידע, אונד טרויער אין פֿעסטליכקייט פֿערוואנדעלטען, אונד זיא צו פֿאָללברינגען אלס טאגע דעס וואָהללעבענס אונד דער פֿריידע, דער וועכזעלזייטיגען שענקונגען אונד דעס אלמאָזענשפענדענס. (כג) אויך נאהמען דיא יהודים גערנע אן, וואס זיא שאָן זעלבסט צו טהון אנגעפֿאנגען, אונד וואס איהנען נון אויך מרדכי געשריבען האטטע; (כד) דען המן, זאָהן המדתא'ס,

רש"י

המלך: (יט) הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו רבותינו: ומשלוח. שם דבר כמו משמר משמע לפיכך השי"ן נקוד רפי: (כ) ויכתוב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא: (כד) כי

באור

בשונאיהם וגו'. ודינו א"כ כמאמר מוסגר. וכן הוא מתורגם: ועמוד. ונוח והרוג ועשה כלם שמות פעלים הם: (יט) על כן, אמר הכתוב לפי שהיהודים אשר בשושן לא נחו כי אם בחמשה עשר על כן עתה היהודים הפרזים לבדם עושים את יום ארבעה עשר יום טוב. אבל ליושבי ערים המוקפות חומה הותקן אחר כן שיעשו יום חמשה עשר יום טוב לזכר המעשה בשושן שהיתה ג"כ מוקפת חומה: ומשלוח, שם על משקל במשעול הכרמים ואמר הרלב"ג וז"ל תקנו ג"כ להרבות השמחה שישלח כל איש לרעהו מנות ע"כ, ואפשר שהיה זה רגיל אצלם בימים ההם בכל יום טוב לשלוח מנות לרעיהם ומתנות לאביונים: (כא) להיות עושים. את יום י"ד וט"ו ימי משתה ושמחה, כן הוא שעור הכתוב, אלא כיון שהפסיק במאמר מוסגר בדו: כימים אשר נחו וגו', לאמור טעם אלו הימים דוקא, הוסיף עוד מלות לעשות אותם בעבור ההפסק: (כג) וקבל היהודים, ידוע שהפעל הבא לפני השם אינו שומר לא המין ולא המספר: את אשר החלו לעשות, מעצמם בשנה הראשונה יום המנוחה ליום משתה ושמחה, ולהיות הדבר הזה גם עתה את אשר כתב אליהם מרדכי, שהיה חשוב בעיניהם. והרלב"ג אמר שהם החלו לעשות יום משתה ושמחה, ומרדכי כתב לשלוח מנות ומתנות לאביונים ע"כ, ויותר נכון לפרש בזה הדרך, שהם החלו כלם לחוג יום י"ד כיום מנוחתם, ומרדכי תקן יום הט"ו לכל הערים המוקפות

כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל
פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃ (כה) וּבְבֹאָהּ
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ
הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ
וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ (כו) עַל־כֵּן
קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־
כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ
עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ (כז) קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ
הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים
עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת־שְׁנֵי
הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃
(כח) וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר

וקבל כ'

דער אגיטי אונד פערפאלגער אללער יהודים, האטטע דען אנשלאג געפאסט, אללע יהודים אומצובריינגען, אונד פור (דאז הייסט לאָזע) געווארפען צו איהרער פערניכטונג אונד אויסראָטטונג. (כה) אלס זיא (דיא קעניגין) אבער פאָר דען קעניג קאם, ווארדע בעשלאָססען טראָטץ יענעם ערסטען בריפעם, זיינען באָזען אנשלאג, דען ער געגען דיא יהודים געפאסט, אויף זיין אייגענעם הויפט צוריק צו וועלצען, אונד מאן הענגטע איהן אונד זיינע זאָהנע אן דען גאלגען. (כו) דארום האט מאן דיזע טאגע פורים גענאננט, וועגען דעס פור (דאז לאָז); אונד דארום, וועגען אללע אין דיזער שריפט ערצעהלטען פאָרפעללע, וואס זיא דארויס ערזעהען, אונד וואס ענדליך פיר זיא דארויס געוואָרדען, (כז) האבען דיא יהודים בעשלאָססען, אונד אלס איין אונפערבריכליכעס געזעטץ אויף זיך גענאָממען, אויף זיך, איהרע קינדער אונד אללע, דיא זיך צו איהנען האלטען. דיזעביידען טאגע יאהר פיר יאהר נאך פאָרגעשריבענער ארט אונד צייט צו בעגעהען. (כח) אויך זינד דיזע פורים־טאגע נאך איממער אים אנדענקען

רש"י

המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלה שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה' להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה בכתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחת

באור

אומה. אבל פשוטו נראה כמו שאמרנו: (כד) כי המן וגו', הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם, ויזכרו אותה בכל שנה להודות לשם אשר לו נתכנו עלילות (הרמב"ע): (כה) ובבואה, ובעבור ביאתה של המלכה לפני המלך נתהפכו הדברים: אמר עם הספר, לדעת רש"י ז"ל אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שישוב, וכן הוא דעת הרמב"ע, ויהיה פתרונו בל"א (ווארדע בעפאהלען אונד געזעטצליך נידערגעשריבען). אמנם הנראה הוא כדעת הרלב"ג, אמר המלך שעם קיום הספר הראשון, כלומר אף על פי שאי אפשר להשיב מה שנכתב נקדם לכתוב בשם המלך, בכל זאת ישוב מחשבתו הרעה על ראשו, על דרך שנכתב בזה הספר. וכן הי' המתורגם: (כו) על כן קראו וגו'. ההקדמות כי המן וכו' שהביאה הוליד ב' תולדות, הראשונה על כן קראו לימים האלה וגו', והתולדה השנית על כן דהיינו על כל הנודע מדברי האגרת הזאת, ומה אשר ראו מהשגחת השם בזה שהודיע להם בצרה הזאת, ואשר הגיע אליהם מהנס שנעשה להם בסוף על כל זה קימו וקבלו וגו' (מדברי הרלב"ג והר"ב אבן יחייא), וכן הוא המתורגם אשכנזי: האגרת, מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים (הרמב"ע) כמו שקורין בל"א (איינע זאממלונג), והכוונה כאן על פרטי המעשה הנכתבים פה, ולא על מה שקורין בל"א (בריפע) כי הם נקראים ספרים בכל הספר הזה: (כז) כל הנלוים, הגרים והתושבים: ככתבם, הטעם על ההנהגת בשמחה ומשתה וגו', וכזמנם בי"ד לפרזים וט"ו למוקפות: (כח) והימים האלה, אמר הכותב המגלה הזאת בלה"ק, בעוד הרבה שנים אחר

וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר
וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ
הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס
(כט) וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל
וּמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם אֵת
אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃ (ל) וַיִּשְׁלַח סְפָרִים
אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה
מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃
(לא) לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם
כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם

ת' רבתי

תרגום אשכנזי

ערהאלטען אונד געפייערט ווארדען, אין יעדעם צייטאלטער אונטער יעדעם פאלקע, אין יעדעם לאנדע אונד יעדער שטאדט ווערדען אויך ניא אונטער דען יהודים אבקאממען, אונד איהר אנדענקען ניא בייא איהרען נאכקאממען פערלאשען. (כט) דען דיא קאניגין אסתר, טאכטער אביחיל'ס אונד מרדכי דער יהודי האטטען אום דיזעם בעשלוססע אללע מאגליכע קראפט אונד פעסטיגקייט צו געבען, דיזע צווייטע שריפט דעם פורים אויפגעזעצט, (ל) אונד אין בריפען אן אללע יהודים, אין דען הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג פראפינצען דעם קאניגרייכס אחשורש געשיקט, ווארטע דעם פרידענס אונד דער וואהרהייט, (לא) דאס מאן דיזען פורים-טאגען איממערוועהרענדען בעשטאנד געבע, נאך איהרען בעשטיממטען צייטען, זא וויא עס איהנען דער יהודי, מרדכי אונד דיא קאניגין אסתר שאן אויפגעטראגען, אונד זא וויא זיא אויף זיך אונד איהרע נאכקאממען יענע פאסטען אונד בעטטא-

רש"י

ומשפחה. מתאספי' יחד ואוכלין ושותין יחד וכן קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה אספה יום אחד שא"כ היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תוקף. תוקפו של נס אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו

באור

המעשה הזה, כנזכר בת"הם (עיין שם) שכאשר קבלו היהודים זה ידבר עליהם, כן היה באמת בעתים שעברו לפניו הימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וגו' וגם על העתיד הוא בטוח ומבטיח, שלא יעברו ימי הפורים לעולם מתוך היהודים: **נזכרים**, אמרו שזה רמז על מקרא מגלה: **משפחה ומשפחה**, ענינו אומה מלשון משפחות עמים (תהלים צ"ו), ולטעם שהביא שם רעי בספרו זמירות ישראל ולכן אחריו מדינה ומדינה עיר ועיר, לפי שיש אומה אחת נפזרת בכמה מדינות, כמו שבמדינה אחת יש ערים רבות, ורצונו לומר שבכל אומה ואומה שהיו שם יהודים, היו עושים ימי הפורים: **יסוף**, יכלה כמו יחדיו יסופו והם המשנים כי תמלא בעלותי הלת"ד (רמב"ע), והם ב' שרשים מענין אחד ורבים כן: (כט) **ותכתוב אסתר ומרדכי**, משקל הפעל כמשקל הנושא הסמוך, והטעם וכבר כתבו כלומר מה שהבטיח מקיום פורים לא היה על ידי אגרת מרדכי הראשונה כאמור ויכתב מרדכי את הדברים האלה, כי יראה מה שאמר הרמב"ע אף שמרו ישראל המצוה הזאת איזה שנים, נפשוה אחר כך, והוצרך מרדכי לכתוב שנית עם אסתר בעבור היותה מלכה ע"כ, וכתבו את כל תוקף לקיים, כלומר כל הטעמים המועילים לחזק הקיום ההוא, וכדמתרגם אתקפות, דהיינו שכתבו את אגרת הפורים הזאת השנית היא הכתב שלפנינו עתה, ויתכן שמפורשים בו הדברים יותר מבאגרת מרדכי הראשונה, וגם כתבו ספרים מלאים דברי שלום, כמו שאמר הרמב"ע שלא יפחדו בעבור שעשו מלות פורים, ואמת שהם חייבים לשמור הפורים כאשר כבר קבלו על נפשם, זה שאמר ומאמר אסתר קים וגו' לא מאמר מרדכי לבדו: (לא) **קים עליהם מרדכי ואסתר**, היפך ותכתוב מטעם הידוע, וטעם עליהם על היהודים: **ובאשר**, הם בעצמם כבר קימו על נפשם ועל זרעם עשיית הפורים, וכאשר קיימו גם דברי הצומות וזעקתם, ומאמר וכאשר קיימו כפול בטעם, ובאה א"כ האתנחתא במקומה כראוי: **דברי הצומות וזעקתם**, על דעת רבים על יום תענית אסתר, ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו יום התענית הזה וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת, והטעם הראוי שיקיימו היהודים עליהם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם

דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ (לב) וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר
קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃ ס

י (א) וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ מַס עַל־הָאָרֶץ
וְאִיֵּי הַיָּם׃ (ב) וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ
וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ
הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ (ג) כִּי ׀ מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי

אחשרש כי

נע בעשטעטיגט האבען, (לב) זאָ וואורדען דיזע רעכטע דעם פורים דורך דאז קאֶניגליכע וואָרט אסתר'ס בעשטעטיגט, אונד דיא געשיכטע דעם־זעלבען אין דער היֵיליגען שריפט אויפגענאָממען.

י (א) דער קאֶניג אהשורוש האטטע זיך דאז גאנצע פעסטע לאנד זאממט דען אינזעלן דעם מעערעס צינזבאר געמאכט. (ב) דיא גאנצע געשיכטע זיינער מאכט אונד געוואלט אבער, זאָ וויא דיא אויסעראָר־דענטליכע גראֶסע מרדכי'ס, צו וועלכער איהם דער קאֶניג ערהאָבען, שטעהען בע־שריבען אין דען טאגעביכערן דער קאֶניגע פאָן מעדיען אונד פערזיען. (ג) דאָך וואר מרדכי דער

רש"י

י ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר:

י (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצ' סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. תוסב על עמו: לכל זרע עמו:

באור

לתעניות בימי אבלם כאשר הובקע' העיר ונשרף הבית ולזעוק על השם בימי התענית (מדברי הרא"ב"ע), וכן הוא דעת הרלב"ג: (לב) ומאמר אסתר, כמו שאמרנו להיותה מלכה ומלת האלה שב על דברי לא על פורים (הרא"ב"ע): ונכתב, בקמ"ץ העי"ן לשון הוה, כלומר כמו שמאמר אסתר קים דברי הפורים כן הספר שהמעשה הזאת נכתב עתה בספר: בספר, בפתחות הבי"ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר. כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי ד"הי למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר (הרא"ב"ע), והיותר נכון נראה כדעת רש"י שנכתב עם שאר הכתובים בספרי קודש וכן הוא מתורגם אשכנזית, ומענין כתיבת המגלה וכתובים עיין בת"הס:

י (א) וישם וגו', אמר הרא"ב"ע ז"ל, זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה ע"כ, והיותר נכון שטעמו וכבר שם, וזוכר גדלת המלך כדי להעיר על גדלת מרדכי שהיה משנה למלך התקיף הזה, ובכל זאת היה עניו ורצוי לרוב אחיו וגו': הארץ, זה החלק המיושב שבו מחוברות מדינות ואומות רבות זו בזו בלי פרוד ימים, יקרא ארץ, בל"א (דאס פעסטע לאנד), והחלק הקטן מיבשת המוקף ים מכל צד יקרא אי (איינע אינזעל): ואיי הים, יתכן היותם איי אגיאה בחלק איירא̇פא המכונים בלע"ז (ארכיפעלאגוס, עגיספאנטוס), שהם יותר מן אלף ות"ק איים סמוך לתוגרמה, כנזכר בס' נת"הס להרמב"מן ז"ל (בראשית יו"ד) ויראה מזה היות אחשורוש מלך קסערקסעס כמבואר בתה"ס: (ב) וכל מעשה תקפו וגבורתו, כלומר שימת המס הנזכר עתה הוא לבד פרט אחד מדברי מלכותו אמנם כל מעשה תקפו וגבורתו וגו': ופרשת, אמרו טעמו ובאר בגדולת מרדכי, ויותר נכון שהוא על המפורש מן המורגל (דאז אויסעראָרדענטליכעם) כמו שם פלא הנגזר מן והפליתי ביום ההוא (שמות ח') שהוא ב"כ לשון הפרשה. ואפשר שזה גם טעם פרשת הכסף דלעיל, רבוי הכסף העצום שאמר המן לשקול אל גנזי המלך: (ג) כי מרדכי היהודי וגו', חד מן חבריא אמר טעם כי לאחת פרשת גדולת מרדכי הן למלכו והן ליהודים ולאמור שבגלל זה הגיע את עצמו באופן שהיה רצוי לאחיו וגו', וחד אמר טעם כי אע"פ ורבים כן: וגדול ליהודים, ואע"פי שהיה הגדול שביהודים מ"מ היה רצוי וגו', וידוע שלפעמים תבוא הלמ"ד בעבור יחס המצטרף, וחד מן חבריא אמר למ"ד ליהודים היא למ"ד התכלי' ומושב למטה, שאף כי היה משנה למלך לא שמש בגדולתו כי אם לטובת היהודים, והיה רצוי בעבור זה וגו', והראשון יותר נכון: לרוב אחיו, אמרו הטעם לרובם ולא לכלם, לדעת רש"י לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו, ולדעת הרא"ב"ע לפי שאין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים. אמנם לא יתכן היות כונת הכותב כאן למעט כי אם להפליג, וטעם אחיו משפחתו, כי אח"כ זוכר את עמו וטעם לרוב לרבוי והפסוק הוא, שאע"פ שרבים היו אחיו מ"מ היה אהוב לכלם בעבור מדותיו הטובות, וכן היה לכל עמו כי היה תמיד דורש לעשות טוב לאחם:

משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל־זרעו:

יהודי, דער צווייטע נאך דעם קאָניג אחשורוש אונד דער גראָסטע זיינער נאציאָן, געפעלליג נעגען דיא מעננע זיינער פריינרע, וואָהלוואָללענד געגען זיין פאָלק, אונד היילברינגענד פיר איהרע גאנצע נאכקאָממענשאַפט.

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושבעה וסי' על כן קראו **לימים האלה** פורים. וסדריו עשרה וסי' **בא גד**. ופרקיו ותען אסתר ותאמר:

באור

ודבר שלום לכל זרעו, של עמו הנזכר, כי אף אחרי מותו הטיבו מלכי פרס ליהודים בעבורו. וטעם דובר, הוא כמשמעו שהיה מליץ טוב להם. או שהוא לשון הנהגה כמו דבר אחד לדור, כלומר שהנהיג שלום לכל זרעם:

חזק

אלה

שמות חכמי מבארי ומעתיקי ללשון אשכנז ההפטרת

לספר שמות

שמות העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענרייך נ״י, ובאור מאת **ש״ד״ל**.
וארא העתקה אשכנזית ובאור, כאשר הי׳ מקודם בחומשים הנדפסים עד עתה.
בא העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענרייך נ״י, ובאור מאת **ש״ד״ל**.
בשלח העתקה אשכנזי ובאור. מאת י״ש״ר רינייו.
יתרו העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענדייך נ״י, ובאור מאת **ש״ד״ל**.
משפטים העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענרייך נ״י, ובאור מאת **ש״ד״ל**.
תרומה, תצוה, כי תשא, ויקהל, פקודי העתקה אשכנזית ובאור, כמקודם

המשתדל

לספר שמות

שמות

א (י) **הבה נתחכמה לו**, נעשה עצמנו חכמים בשבילו, ונפעל עמו בערמה. חכמה תקרא בלשון הקדש ההנהגה בשכל לעמת התכלית המכוונת, ויש חכמה כללית, ויש חכמה פרטית. החכמה הכללית היא ההנהגה לעמת התכלית הכללית, שהיא הצלחת האדם בכל ענייניו בימי חייו, ולהגיע אל ההצלחה הכללית הזאת צריך שתהיה הנהגת האדם תמיד בתבונה, ושימשול ביצרו ויתנהג תמיד בצדקה ובכשרון ויראת ה', וזה הוא שם חכמה במקרא. והחכמה הפרטית היא ההנהגה לעמת תכלית פרטית, תהיה מה שתהיה, טובה או רעה, כמו ויונדב איש חכם מאד (שמואל ב' י"ג ג'), היה איש יודע להתנהג בשכל להשיג תמיד מבוקשו, יהיה מה שיהיה, וכן כאן נתחכמה לו, נעשה עצמנו חכמים על דבר הָעם הזה להשיג מבוקשנו שלא ירבה באופן שיוכל להלחם בנו. אבל אל תתחכם יותר (קהלת ז' י"ח) הוא לענין החכמה הכללית, אל תעשה עצמך חכם יותר מדאי בהשגת הצדק, כאומר שם אל תהי צדיק הרבה. ורנה"ו (בספרו בן נעול) לא הבדיל בין החכמה הכללית והפרטית, ולפיכך הוצרך לשבש קצת כתובים וגם בכללם, וחשב כי בא בהתפעל להורות שלא היתה חכמה אלא בדמיון פרעה ויועציו; ושקר הוא שיהיה התפעל הורה כלל על פעולה מדומה ובלתי אמתית. ובפסוק יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי י"ג ז') מלות ואין כל ומלות והון רב הן הן המורות כי פעולת ההתעשרות וההתרוששות אינן באמת כי הם בשקר, לא שיהיה זה בנין ההתפעל; כאשר כבר העיר על זה בעל ענף עץ עבות דף כ"ט: **ונלחם בנו ועלה מן הארץ**. רשב"ם ורמבמ"ן פירשו ולא טוב לנו לאבד עבדינו, ויפה טען הכורם כי עדיין לא היו ישראל עבדים, והוא משרש ועלה מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכש בארצנו, וגם זה בלתי צודק, כי הונם ורכושם אלא שלהם היה, ולא היה למצרים שום זכות עליו, מלבד שאם כן העקר חסר. והנכון כי המלך החדש שקם על מצרים היה ירא ממרידת המצרים, אך היה בטוח שהם יתחילו למרוד יכה בהם ויהרוג גדולי המורדים, וכל העם ישמעו ויראו; אך יותר היה ירא מבני ישראל, כי להיותם נכרים וגרים בארץ ההיא, ולא היתה נפשם דבקה בארץ מצרים כמו המצרים, קרוב היה שיתקוממו נגדו כשתזדמן להם שעת הכושר, ואף אם תגבר יד המלך על אויביו ועליהם, לא יוכל להנקם מהם, כי יעלו מן הארץ ההיא אל ארץ האויבים אשר התחברו עמהם:

(טו) **למילדות העבריות**, דעת רז"ל ואנקלוס ורשב"ם ורמבמ"ן ורא"ז שהיו המילדות האלה מזרע ישראל, ודעת המתרגם האלכסנדרי והיירונימוס ויוסף פלאוויוס ודון יצחק שהיו המצריות מילדות את העבריות, וכן נראה, כי איך יתכן שיצוה לבנות ישראל להמית את כל בני עמם, ויאמין שלא תְגַלֶּינָה הדבר? וקלעריקוס טוען שאם לא היו עבריות היה לו לומר לעבריות, ורא"ז הביא ואמר שהיה לו לומר את העבריות. ואין זו טענה כי אמת שיכול היה לומר למילדות את העבריות, אך אפשר גם כן לומר למילדות העבריות בהשמטת מלת את. כמו האדם הָאֹכֵל הַבֹּסֶר (ירמיה ל"א ל'). ומה שטענו ממה שכתוב ותיראן המילדות את האלהים, איננה טענה כלל, כי את ה' אין כתוב כאן, אלא

את האלהים, וכל מי שיש לו אלוה (יהיה אלהי אמת או אלוה שקר) שלא יירא מהכרית עוללים שלא חטאו, יהיו מאיזה עם שיהיו, ודוגמת זה נאמר בעמלק ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים; ותלמידי חביבי החכם ר' יעקב חי פארדו זצ"ל מוסיף שאם היו מעם אחר יצדק לומר שעשו זה מיראת האל ולא מאהבה, אך אם היו עבריות אין צורך להזכיר יראת האל, כי כל אדם אוהב בני עמו. גם מה שטענו משמות שפרה ופועה שאינם מצריים אלא משרשים עבריים, איננה טענה, כי לדעתי המילדות האלה לא היו מצריות ממש, אלא מארץ גושן שהיתה קרובה לארץ כנען (עיין בראשית מ"ו ל"ד), וקרוב שהיו מדברות שפת כנען ושמותן כנעניים ועבריים. והנה הדבר ברור כי עם רב ועצום לא יתכן שלא תהיין לו אלא שתים מילדות בלבד, על כן ראב"ע (ואחריו רמב"ן), אומר כי שתים אלה היו שרות על כל המילדות, ור' עובדיה ספורנו אומר כי פרעה דבר תחלה עם המילדות שהיו בעירו, ואחר שהן לא עשו דברו, לא בטח עוד באותן של שאר מקומות; וזה רחוק בעיני, כי ישראל היו בארץ גשן, לא במצרים, ואין לפרש ותמלא הארץ אותם שנתפזרו בכל מצרים, כי גם למטה מלאנו רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד; ואני אומר כי לא רצה פרעה לדבר עם כל המילדות בפעם אחת, שאם היו כלן הורגות ילדי ישראל בזמן אחד, היה הדבר ניכר ומתפרסם, לא כן אם היו שתים מהן הורגות אותם, ולא כן האחרות, היו יכולים לומר מקרה הוא, והיה בדעתו לצוות כן לכל המילדות בזו אחר זו לסירוגין, כדי שלא יוודע הדבר: (טז) וַהֲמִתֶּן, מן הֵמִית יאמר הֵמַתְּ גם הֲמִיתוֹתָ, כמו הֲקַמֹתָ וַהֲקִימוֹתָ, ובנמלאים ונמלאות לא נמצא במקרא בשום שרש מנחי עי"ן, אך ראוי לומר הֲקַמֹתֶם (בחטף סגול, לא בצירי כמו שכתוב בנתיבות השלום, כי בהתרבות המלה בתנועות, וירד הטעם ממקומו. צריך שתשתנה אחת מן התנועות לשוא אם אין שם מונע. ועיין תולדות רמב"ן דפוס וויען, דף אחרון) או הֲקִימוֹתֶם, וכן כאן היה ראוי וְהֲמַתֶּן (לא וְהֲמַתְתֶּן, כי לא יאמר שָׁבַתְּתָ, נְתַנְנוּ, אלא שָׁבַתָּ, נָתַנּוּ) או וַהֲמִיתוֹתֶן, ובא וַהֲמִתֶּן בחירק על דרך צַר צִדּוֹ, פַּת, פִּתָּהּ. והנה בשמות האלה שהם מן הכפולים (צד מן צדד, פת מן פתת) החירק בא על נכון, כי היו בשלמותם צִדְדוֹ, פִּתְתָהּ כמו בִּגְדֵי בִּגְדָהּ. ולהיות מלת והמתן דומה כאלו היא מן הכפולים, שהרי גם היא ראויה לשתי תוי"ן (וְהֲמַתְתֶּן) אמרו אותה בחירק על דרך הכפולים. ואין ליחס הזרות הזאת לבעלי הנקוד כאלו תלבש בדו אותם, כי אמנם מלאנו והמיתיו (שמואל א' י"ז ל"ה) ביו"ד, ושוא ראיה שכן היתה קריאת הקדמונים. וכיוצא בזרות הזאת מן מוֹרַג מוֹרִגִים, וגם הוא נמלא ביו"ד (דברי הימים א' כ"א כ"ג): ואם בת היא וחיה, המשורר המפואר Schiller אמר כי בני ישראל היו מצורעים ועל כן מאסו אותם המצרים, ובראותם שאין עוד להם תקוה להרפא, כי הצרעת היתה בהם מלֵּדָה ומבטן, התחכמו להשמידם. ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמר: ואיך אם כן תחיו כל נקבה? אם היתה הצרעת דבקה בזרע ישראל מבטן ומהריון, היתכן שלא תהיה גם בנשים? אם כן מה תעשינה אלף אלפים נשים מצורעות? היתכן שכלן תְּעֻגֶּנָה לבלתי היות לאיש? היתכן שלא יכשלו בהן קצת מאנשי מצרים? וכבר מלאנו בתורה בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי. והלא אם היו מניחים להן הבנים הישראלים, היו בעליהן שומרים אותן, לבלתי תדבקנה באנשי מצרים, ובהיותן בלא זכרים, ימשך בהכרח כי צרעתן תתפשט בכל הממלכה: (כא) ויעש להם בתים, נראה לי שהיה המנהג כי רק הנשים שלא היו להן בנים ולא היה להן טיפול בביתן, היו מילדות, וה' ברך את המילדות האלה, ונתן להן בנים, ופרו ורבו והעמידו בתים, כפירוש רד"ק:

ב (ב) ותרא אותו כי טוב הוא. טוב כמשמעו, וקוראים טוב לתינוק כשאינו בוכה וצועק, ואם היה צועק לא היה אפשר לצפנו, כי היה קולו נשמע מרחוק, ומפני שהיה טוב יכלה לצפנו (אדוני אבי ז"ל): (ד) ותתצב, תבנה זרה, כי משפטה וַתִּתְיַצֵּב; ואולי אפשר לומר כי קריאתה וַתִּתְצֵב, כלומר וַתֵּצֵב. והיא חוזרת לאם הילד, כי היא העמידה שם את אחותו, לדעת מה יהיה בבנה, כי לא הניחתו שם כדי שימות, כי לא יתכן לאם שתמית את בנה בידיה מפחד שמא יומת, לולא שתברר לו מיתה יפה. וכאן אף המצרים לא היו עושים בו דבר אחר אלא להשליכו היאורה, והיא על ידי התבה היתה מביאתו למות ברעב שהיא מיתה קשה הרבה ממיתת הטביעה במים. והנה ידענו כי

שרש יצב הוא נוהג כדרך חסרי נו"ן, וזה על דרך לשון ארמית, כמו תִּנְדַע מן ידע, וידענו כי בארמית לפעמים מוסיפין ת"ו בשרשים הנחים כדי שתשאר ההברה האחרונה בשוא נע קודם התנועה, כמו שהיא בשלמים, כגון בבנין אִתְפְּעֵל, אִתְּקַם, יִתְּזִין בת"ו דגושה, ובסורי אֶתְּתְקַם אֶתְּתְרִים; ומזה יש בארמית שרשים שמתחילים בת"ו שאיננה בעברית, כמו אַתְנַח שענינו הניח (ומזה אתנחתא), כגון מתנחי להו סיתוי (ערובין נ"ג); וכן כאן מן יצב הִתְצִיב במקום הִצִּיב, ומזה וַתֵּתַצַּב: (טו) **וישב בארץ מדין**, כתב ראב"ע כי אנשי מדין היו סרים אל משמעת פרעה, ולפיכך הוצרך משה להיות רועה צאן, כדי שלא לעמוד ביישוב, וזה הבל, כי כהן מדין לא יתכן שיהיה תמיד חוץ לעיר, והנה אין ספק שהיה איש מפורסם בעיר, וחתניו לוקחי בנותיו היו גם כן ידועים, ולפי מחשבת הראב"ע היה ראוי למשה שיתחתן באחד מדלת העם בני בלי שם, לא שיקח בת הכהן: (כג) **וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל**, גם בחיי המלך היו נאנחים, אך לא היה אפשר להם להתאסף ולקרוא צום ועצרה, כי לא היה להם יום מנוחה, ועתה במות המלך והיו המצרים עושים לו אבל ומספד, נקבצו גם היהודים וצעקו אל ה' (תלמידי מוה"רר אברהם חי מיינסטער):

ג **בהוציאך את העם וגו'**, ענין אחר הוא, והוא כמו שיעשה זכר לאותו אות שהיה הראשון שעשה לו האל, וזה על ידי שיקדש ההר ההוא ויעבוד האל שם, כמו שעשה משה, ויבן מזבח תחת ההר, וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' (למטה כ"ד ד' וה'), וכאן לא הוצרך להגיד לו כי בהר ההוא יתגלה ה' לכל העם וישמיעם את דבריו, רק אמר לו מה שהיה בו כדאי לחזק את לבו שיאמין כי על ידו יצאו ישראל ממצרים, כן נראה לי: **בהוציאך**, בזמן הוציאך כי בהיותם בהר סיני, ועדיין לא הגיעו אל ארץ נושבת, עדיין אין יציאת מצרים שלמה. המקור עם בי"ת ענינו בזמן הפעולה, והמקור עם כ"ף ענינו אחר הפעולה. עיין בכורי העתים תקפ"ט עמוד 93, וכן מצאתי אחר כך לר' שלמה פאפנהיים (יריעות שלמה חלק א', דף ד' עמוד ב' וד') וכן גם כן לגוסעניוס (אות ב), ומה שכתב כאן רמבמ"ן הוא דבר בטל ומבוטל, והלכו אחריו רבו' ואחרים: (יג) **ואמרו לי מה שמו**, יפה העיר הרמב"ם (מורה חלק א' פרק ס"ג), איך היתה לענין ההוא ראויה זאת השאלה, עד שיבקש במה זה ישיב עליה? כי הנה לא ימלט הדבר מהיות ישראל כבר ידעו השם ההוא, או לא שמעוהו כלל; ואם היה נודע אצלם אין טענה לו בהגידו אותו, כי ידיעתו בו כידיעתם; ואם היה בלתי נשמע אצלם, מה הראיה שזה שם האל, אם היה ידיעת שמו ראיה? ודעתו ז"ל היא כי משה אמר אולי יבקשו ממני שאוכיח להם מציאות האל, ושלזה השיבו ה' באמרו אהיה אשר אהיה, ופירושו הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר מחוייב המציאות. ורמבמ"ן אמר כי בערבות ימי הגלות והשעבוד לישראל כמעט נשתכחו מהם השמות הקדושים, וחזרו להיות כשאר הגוים המחזיקים בצבא השמים, כאלו אין אלוה זולתם, חוץ משבט לוי, והוא רמבמ"ן תרגם אהיה אשר אהיה העצם העומד לעולם ועד. וקרוב לזה פירש השם הזה רבנו סעדיה גאון. ואני אומר כי אנחנו רואים כשבא משה אל העם ועשה לפניהם האותות, ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל, אם כן לא היו בלתי יודעים מציאות האל, ולא בלתי יודעים את ה' אלהי אבותם, כי ברגע בראותם האותות לא יתכן שיקנו מיד ידיעות אלו, אלא הועילו האותות לאמת להם שליחות השליח, לא זולת זה. ונראה לי כי משה ידע כי ישראל ידעו את ה' אלהי אבותם, ואמנם חשב שישאלו באיזה תואר עצמו בשלחו אותו, כי לפי פעולותיו הוא נקרא (וידוע היא בלשון הקדש מלת הִקָּרֵא בשם פלוני והכוונה היות בתואר פלוני, כמו אחרי כן יקרא לך עיר הצדק, שענינו אז תהיי עיר הצדק, ורבים כן). ותכלית השאלה היא לדעת מה היא כוונת האל בשלחו את משה אליהם, שמא אולי לא יהיה הענין לטובתם בהחלט, אלא להעניש את המצרים, ואחר כן הצל לא יציל את ישראל, או תהיה כוונתו ית' לדבר אחר איזה שיהיה, ובשאלת מה שמו הם שואלים מה הוא התואר אשר בו נגלה אליך, ומה השם אשר קרא לעצמו, שממנו תודע כוונתו; כביכול כאדם השואל איך היו פניו של פלוני ואיך היה קולו ואיך היו תנועותיו בשעה שדבר אליך הדברים האלה, כי מזה תִּכָּר מחשבתו וכוונתו; והאל השיבו אהיה הוא שמי, ופירש ואמר אשר אהיה, כלומר המאמר שבו אני נגלה לך ולהם הוא זה, אהיה, כי אמנם אהיה (אשר אהיה הוא פירוש שֵׁם אהיה); והטעם אהיה עמכם, אהיה נמצא לכם, תראו תמיד כי יש ה' בקרבכם (וכפירוש חכמינו ז"ל

אני אהיה עמכם בשעבוד זה), כי לא אעזבכם עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לכם; בתאר הזה ועל הכוונה הזאת אני שולח אותך, כי בחרתי בדעתי לגאול אתכם על כל פנים, ולא יהיה רגע שלא אהיה עמכם, גם לא יהיה מי שיעמוד לפני, אבל תמיד תראו כי יש ה' בקרבכם, ולא תאמרו איה ה'? כי תמיד אהיה. והנה השם הזה איננו אלא לצורך השעה, ואמנם אין זו תשובה מספקת וכללית לשאלת מה שמו אם תלקח בכללה; על כן הוסיף ואמר כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם וגו' שלחני אליכם, זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור, אבל שם אהיה איננו אלא בבחינת השליחות הפרטית הזאת להוציאם ממצרים. והתלמידי מוה"רר אברהם חי מיינסטער, אומר כי שאלת מה שמו קרובה לשאלת מי ה' אשר אשמע בקולו, כלומר מי הוא האל הזה ששולח אותך אלינו, ומה לו לשלוח לנו שליח, ואחר שעזב אותנו והסתיר פניו ממנו בכן הזמן הרב הזה, ובכל הצרה הגדולה אשר אנחנו בה, מה שם ומה זכות יש לו עלינו, שישלח לנו שליח לצוות אותנו לעשות דבר מה? זה הוא מה שחשב משה שמא יאמרו לו ישראל כשיראוהו בא אליהם בשם ה', ויחשבו כי מסתמא איננו בא אלא לצוות אותם תורה ומצות. ומשה בהיותו במדין לא היה יודע אם עדיין הם בוטחים באלהי אבותם ומאמינים בו, וחשב שמא ברוב הלחץ ואריכות הצרה כבר נתיאשו מן הרחמים; ואז השיבו ה' אהיה אשר אהיה, כלומר הן אמת כי עד עתה לא עשיתי להם שום טובה, ואין לי שום שם וזכות עליהם, וכביכול לא הייתי להם כלום, רק הייתי להם כאלו אינני, אך מן היום הזה והלאה אהיה להם מה שאהיה, אעשה להם מה שאעשה, ואקנה לי עליהם השם והזכות אשר אקנה, לכן כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, מי שעד עתה כביכול איננו כלום לכם, אבל הוא אומר מה שלא הייתי אהיה, ומה שלא עשיתי אעשה, הוא ששולח אותי אליכם. והנה התשובה הזאת לא נאמרה אלא בתנאי אם ישראל יאמרו למשה מה שמו, והם לא אמרו לו כדבר הרע הזה, כי עדיין היה לבם דבק באלהי אבותם, ומאמינים היו במה שהיה בקבלה אצלם כי פקוד יפקוד אלהים אותם. והאל הבוחן לבות ידע כי לא יאמרו כדבר הזה, ולפיכך הוסיף ואמר לו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם; והוסיף ואמר למשה (ולא כדי שיאמר לישראל) זה שמי לעולם, ואיני צריך לשם אחר, כי מה שעשיתי לאברהם יצחק ויעקב היא ראיה מספקת להודיע בכל דור ודור גדולתי ומדותי: (יח) נקרה עלינו, כשאדם מתאווה למצוא דבר מה, ופתע פתאום יזדמן הדבר לפניו, יאמר על הדבר ההוא שנקרא לפניו, כלומר שנזדמן שם כאלו היה מי שקרא לו, כמו וַיִּקָּרֵא אבשלום לפני עבדי דוד (שמואל ב' י"ח ט'), נזדמן לפניהם כאלו קראו לו בא ונהרגן, וכן הקרה נא לפני היום (בראשית כ"ד י"ב), עיין בכורי העתים תק"פ עמוד 88. והנה לשון נקרה נגזר מלשון נקרא, אלא שהבדילו לפעמים בכתיבה וכתבו בה"א אותם שענינם הזדמנות, וכתבו באל"ף אותם שענינם קריאה ממש. וכאן נקרה עלינו, נזדמן לפנינו אנחנו עבדיו המצפים לראות את שמו. וראז' אומר כי הוא כמו נקרא באל"ף, כמו כי שמך נקרא על עירך ועל עמך ודבריהם, ושאין לפרשו ענין גלוי שכינה, כי ה' לא נגלה לזקני ישראל, אלא למשה. ואני אומר שאין זו טענה, כי ה' נגלה לישראל על ידי שנגלה למשה, מלבד כי התפלה הזאת לא תתכן בלא מלת שֵׁם, ולפי דרכו שֵׁם ה' היה לו לומר: (יט) ולא ביד חזקה, אלא ביד חזקה, כלומר רק בעל כרחו (רש"י רלב"ג וקלעריקוס והמתרגם האלכסנדרי והירוניאמוס. גם Pagninus) וקרוב לשמוש זה של מלת ולא הוא מה שמצאנו וְלֹא ילך נא אתנו אמנון אחי (שמואל ב' י"ג כ"ו), וְלֹא יֻתַּן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מלכים ב' ה' י"ז) שענינם אם לא כן, לפחות. וראב"ע רמב"ן רמבמ"ן וראז' פירשו ואף לא ביד חזקה. ואם כן מה טעם ושלחתי את ידי וגו' ואחר כן ישלח אתכם? הלא הנפלאות הם הם היד החזקה, והכתוב אומר שאחר הנפלאות ישלחם, אם כן ביד חזקה ישלחם ולא ימאן לשלחם, וכן במקום אחר מפורש כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (ו' א'); ואחר המאורע הכתוב מעיד במקומות הרבה כי ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים. ורשב"ם פירש ולא מתוך יד חזקה שלו, לא מפני שכחו חזק לְפָנַי, והם מסכים עם תרגום אנקלוס לפי נסח רוב הספרים, ולא מן קדם דְּחֵילֵהּ תקיף (ועיין אוהב גר עמוד 48); ולפי זה היה לו לומר ולא מיד חזקה, או ולא מחזק ידו. ובחומש כ"י על קלף שבידי הנכתב קודם שנת קי"ח כתוב ולא אלהין מן קדם דחילא תקיף, הסופר עירב שתי הנסחאות, והנקדן נקד מלת ולא

והניח מלת אלהין בלא נקוד, ונקד מלת דחילא בצירי החי"ת ולי נראה בהפך שנסח אלהין (שהיא גם כן גרסת אוירסא שהבאתי באוהב גר) היא עקר, והחי"ת בחירק, ענין מורא: **(כב) ושאלה אשה משכנתה**, אין ספק שהיה זה מעשה תחבולה, כי הם לא אמרו להם שלא לשוב עוד, אלא ללכת דרך שלשת ימים ולשוב; גם לשון שאלה ידוע שהוא על מנת להחזיר (וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת, בעליו אין עמו שלם ישלם, כ"ב י"ג); ורשב"ם פירש ושאלה במתנה בתורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב' ח'), ויפה כתב רמב"ן (י"א ב') שאין צורך להוציא הכתוב ממשמעו, וכבר נתנו חז"ל תשובה נכונה שבדין נצלו המצרים מה שהשאילום, עכ"ל. והאמת כי זו תחבולה מאת ה', על דרך שים לך אורב לעיר מאחריה (יהושע ח' ב'), עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי (שמואל א' ט"ז ב'); וה' רצה במשפט ובצדק שלא יצאו ישראל ממצרים ריקם, ועם עקש צוה להתפתל, כי מלבד כל מה שנשתעבדו למצרים ועבדום עבודת פרך בשכר הבצלים והשומים, הנה היו מניחים אצלם המטלטלים שלא היו יכולים להוציא עמהם, והשדות והבתים, וכיוצא בזה כתב גם כן החכם הנכרי Justi. אמנם יש משיבים; הן אמת כי בדין נצלו ישראל את שהשאילום המצרים אשר השתעבדו בהם, ואשר הניחו בידם בנסעם משם המטלטלים והקרקעות; אבל איך יצוה ה' מעשה רמיה? והלא הצווי הזה היה עושה רושם קשה ורע בלב בני ישראל, כי מזה ילמדו לשון תרמית, וישחיתו מעלליהם, וכי לא היה ה' יכול להעשיר את עמו בלא שיעשם מעשה עָקְבָּה? — אומר אני כי ישראל שסבלו מה שסבלו תחת יד המצרים, והכירו מעלליהם הרעים עמהם, כאשר נצטוו על המעשה הזה וכאשר קיימו אותו ושאלו מן המצרים כאשר דבר אליהם משה, לא נרשם בנפשם כלל שום צד היתר למעשה מרמה ועקבה, אבל בהפך נרשם בנפשם כי ה' ישיב לאיש כפעלו, ויעניש הרעים והמתאכזרים על רעיהם. כי אמנם בני ישראל לא עשו הדבר הזה מלבם, ואולי מרוב תשוקתם להתרחק ממציקיהם ומארץ אוכלת בניהם, לא היו מתעוררים כלל לדבר הזה, אמנם עשוהו מפני שכן צוה אותם מנהיגם המדבר להם בשם ה', והנה מה שנרשם בנפשם הוא כי ה' שונא אנשי עולה ואת דכאי רוח יושיע ויטיב, ועל ידי זה נרשם בנפשם שאם גם הם בעת הצלחתם ידכאו אחרים, ה' ינקום נקמתם ויתן חילם בידם, וכמו שהזהירם אחר כן משה כמה פעמים שיזכרו כי עבדים היו ויפדם ה'. והעד לכל זה הוא כי גם כאן וגם למטה (י"א ג', וי"ב ל"ו) התורה מזכרת כי מאת ה' היתה לתת את חן העם בעיני מצרים באופן שהשאילום. כלומר שהכירו בני ישראל כי המצרים השונאים אותם לא היו משאילים להם כלי חמדתם אם לא מרצון האל על ידי נס; ומן הטעם הזה מפורש גם כן למעלה (י"ב ל"ה) ובני ישראל עשו כדבר משה, ללמדך כי לא מלבם והתעוררותם עשו כן, אלא לעשות מצות מנהיגם ומושיעם. והתבאר אם כן כי המעשה הזה לא היה מזיק ומפסיד לבם ונפשם, אבל בהפך היה מחזק את לבם ביראת ה' ובאהבת הצדק. וזהו בעיני הטעם שרצה ה' שיהרגו ישראל את שבעת העמים, למען יקחו מוסר איך ה' מעניש עושי הרעה, וכמו שאמר להם משה כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם וגו' ותקיא הארץ את יושביה, ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם (ויקרא י"ח); ולפיכך גם כן הזכירה התורה מאמר ה' לאברהם ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, להודיע כי הכרתת האומות ההן לא תהיה אלא מפני רשעתם, וקודם שתתמלא סאתם לא יוכלו ישראל לקחת את ארצם מידם. וגם משה שהוא אומר להם (דברים ט' ד') אל תאמר בלבבך בהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה וגו'. נראה בבירור כי כן היתה דעתם נוטה לחשוב כי הצלחת כל עם היא לפי מעשיו ובגזרת האל ובהשגחתו; אם כן הדבר ברור כי גם זה שהמצרים השאילום כספם וזהבם היה בעיני ישראל סבה מאת ה' להעניש את אלו ולתת שכר טוב לאלו, ולא היה אפשר שילמדו מזה כלל להשחית דרכם ומעלליהם:

ד (י) **לא איש דברים אנכי**. כבר התקומם רשב"ם נגד הסברה שמשה היה עלג ואמר: „אין דבר זה בדברי הנביאים והאמוראים. ואין לחוש לספרים החיצונים" והוא אומר שלא היה משה בקי בלשון מצרים; וגם זה באמת לא יתכן, אחר שנתגדל במצרים ובבית המלך. והראב"ע קיים שהיה עִלֵּג, ופירש והוריתיך אשר תדבר שישים בפיו מלות שאין בהם האותיות הכבדות עליו; אם כן יֵרָאֶה נא לנו הראב"ע מה הן האותיות שאינן נמצאות בפרשיות שאמר משה באזני כל העם מלבד שזה גדוף כלפי מעלה.

שיבחר ה' לעשות שליח לתת תורה לעמו, אדם שיצטרך לבאר המצות שיוכל לבטא אותן. והאמת כי לא היה משה איש דברים, בעל כח הדבור, מרחיב פה ומאריך לשון בפני מי שיהיה, ולא יחת מפני כל. ואסכים עם מה שכתוב עליו והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, וזה דומה בצד מה למאמר ירמיה הנה לא ידעתי דַּבֵּר, אלא שירמיה היה יכול להוסיף כי נער אנכי, ומשה היה זקן, ויותר היה הענין קשה עליו, אחר כמה שנים שהיה רועה את הצאן, ללכת לפני מלך גדול ולריב עמו. והנה ה' השיבו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו'. כלומר שלא בידי להסיר ממך כבדות לשונך, ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר, אשים הדברים בְּפיך עד שתהיה איש דברים בשיעור הראוי, ולא יֶחסר לך כח הדבור; אבל השנוי הזה לא היה במשה ברגע ההוא פתאום, אלא מעט מעט, כי לא היה שנוי גשמי אלא רוחני בכחות הנפש ובגבורת הלב, על כן לא הרגיש אז משה באותה שעה שום שנוי בעצמו, ועל כן חזר ואמר שלח נא ביד תשלח. והנה לנו עוד ראיה על מיעוט אומץ לבו באותה שעה, ממה שאמר לו ה' (פסוק י"ט) לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. ואם היה משה עלג, לא ימלט שה' רפאו או לא רפאו, ואם רפאו היה משה מרגיש בעצמו השנוי הזה מיד, ולא היה מסרב עוד, ואם לא רפאו יהיה מאמר מי שם פה לאדם מאמר לחוק והתול ח"ו. ויש מפרשים ידעתי שאתה עלג, כי אני בכוונה עשיתיך עלג, ואף על פי כן אני מצוך ללכת; ומי לא יראה שאין זו תשובה הגונה לפייסו שילך, כי הלא יאמר משה בלבו אם רצונו שאלך בשליחותו, ירפא תחלה את מומי. גם מה שאמור למטה הלא אהרן אחיך הלוי נראה ברור שטעמו ידעתי כי לא יסרב כמוך, אבל יקבל עליו לדבר; ואם היתה הכוונה הלא אהרן איננו עלג כמוך והוא ידבר, היה לו לומר הוא ידבר, בלא מלת ידעתי. ורמב"ן בפסוק י"ב פירש קרוב למה שפירשתי, וכאן בהפך נראה שהוא מקיים שהיה משה מגמגם וקצת הברות היו כבדות על פיו:

(כג) **הנה אנכי הורג את בנך בכורך**, יקשה כי הנה זאת היא האחרונה שבמכות, ומשה לא הזכירה לפרעה אלא בסוף, ולמה יזכירה לו כאן? ואשר אני אחזה לי כי הנה משה אמר ליתרו ואראה העודם חיים, מוכח מזה שלא הגיד לו דבר משליחות ה', רק אמר כי נכסף לראות בית אביו, אם כן בהוליכו עמו את אשתו ואת בניו שלא ידעו דבר מענין השליחות, אין ספק כי אשתו ובנו גדול כשיראו שילך לפני מלך מצרים לדבר לו לשלח את ישראל, יניאו את לבו ויעכבוהו מעשות שליחותו, מיראתם שמא פרעה ימיתהו וה' ידע זאת ורע בעיניו על שהוליך אשתו ובניו עמו, ובפרט כי משה כבר נפתה על עצת אשתו והיה שומע לעצתה יותר מן הראוי, כי אֵחַר מילת בנו, אחר עבור שמנת ימים, שאם היה בתוך שמנת ימים ללידתו, לא יתכן שתלך אשתו עמו בדרך, אם כן נראה ששמע בקולה למול אותו בן י"ב שנה כמשפט הישמעאלים והמדינים (וכמו שהעיר Deyling ולפניו בוסעניוס); על כן אמר לו ה' כדבר הזה, למען יבין כי גם הוא אם לא יעשה שליחותו, באופן שיהיה סבה לעכוב יציאת ישראל ממצרים, גם הוא כן יהיה ענשו, שיהרוג ה' את בנו בכורו, וכן היה כי בהיותם במלון, והיה רע בעיני ה' כי הולך הוא עם אשתו ובניו, ויפגשהו ה' ויבקש המיתו, אומר אני שהכוונה להמית את בנו בכורו הנזכר למעלה שתי פעמים; ואז משה אמר לצפורה שאירע להם זה על **שֶׁאֵחֲרוּ** למול את בנם הקטון, ואז צפורה חשה ולא התמהמהה ומלה את ערלת בנה, לא הבן החולה הנרמז בכנוי המיתו ובכנוי ויפגשהו, שהוא היה הבן הגדול שכבר נימול, אלא מלה את הקטון שלא הגיע לי"ב שנה ולא מלוהו, ותגע לרגליו של משה, ותאמר כנגד משה חתן דמים אתה לי, **בַּעֲוֹנְךָ** ולא **בַּעֲוֹנִי** בנו הגדול חולה, ואתה סבת מיתתו. אולי חשבה כי טרח הדרך היה סבת חליו; וכשראתה כי מיד רפה החולי ממנו, אמרה חתן דמים למולות, ולהיות כי עדיין קרובים היו למדין, חזרה צפורה עם בניה לבית אביה, ומשה הלך לבדו, וזה היה רצון האל, כדי שלא יהיה למשה מעכב לעשות שליחותו. וזה טעם אחר שלוחיה (למטה י"ח ב'), כי כאן **שִׁלְּחָהּ** והלכה אל בית אביה:

ה (ג) **אלהי העברים נקרא עלינו**, הוראתו כאן אף על פי שהוא בא"ף, כמו למעלה (ג' י"ח) בה"א, נגלה עלינו, ומה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד 88 טעות היתה בידי, כי מליצת נקרא שמו עלינו לא תקום ולא תהיה בלא מלת שֵׁם, כמו שכתבתי למעלה (ג' י"ח) נגד ראז'. אמנם נראה כי כשמעם שהוא אומר לא ידעתי את ה', חזרו ופירשו כי האל הזה הנגלה אליהם הוא אלהי העברים, שהיה מפורסם יותר, מלבד כי כן צוה ה' אותם לומר ה' אלהי העברים, לא אלהי ישראל (וכמו שהעיר

גם הכורש), ומפני שהבינו מדבריו לא ידעתי את ה', שלא ידע במה כחו גדול, הוסיפו ואמרו פן יפגענו וגו', כלומר ידענו כי יש בידו להעניש בדבר או בחרב: (ח) **ואת מתכנת הלבנים**, עיין מה שכתבתי על ושמים בזרת תכן (הפטרת ואתחנן): (יד) **ללבון כתמול שלשום**, מהרש"ד תמה על אונקלוס שחלק תמול שלשום לשתים. נגד כוונת הכתוב, ותלמידי אליעזר אליה איגל משיב כי מעולם לא נתכוון המתרגם לפרש תמול שלשום יום תמול ויום שלשום, אלא כמו שמלות תמול שלשום בלשון הקדש הן מליצה המורה על הזמן שעבר, לאו דוקא על יום תמול ועל יום שלפניו, כן מליצת מאתמלי ומדקמוהי בלשון ארמית היא מליצה מורה על הזמן החולף, לא על יום תמול ועל היום הקודם לו. ואחד מתלמידי היה רוצה להבדיל בין אתמלי באל"ף ותמלי בלא אל"ף, והיה אומר כי תמלי נאמר על יום אתמול ממש, ואתמלי נאמר על יום שלשום; ותפשתי ונלאתי שאין זה אמת. ודע כי מלות תמול ואתמול מלשון ארמית נגזרו, ועקר המלה **אִתְמְלִי**, שענינו **בְּשְׁלֵם**, כלומר היום שכבר נגמר (וכבר כתבתי זה בהערותי לישעיה שהדפיס ראָזענמיללער בראש פירושו בשנת 1835).

וארא

ו (כו) **על צבאותם**, עיין למטה י"ב נ"א: (כט) **וידבר ה'**, הוא הדבור עצמו האמור למעלה, עיין רש"י, אך לא נכפלו הפסוקים כהוייתם, אלא בשנוי לשון קצת, וזה אות כי לא במקרה וטעות סופרים נכפלו, אלא המחבר כפל אותם בכוונה:

ז (ג) **ואני אקשה את לב פרעה**, אפשר לפרש כדברי הראשונים (רמב"ם ורמב"ן ואחרים) שהענין כמשמעו, כי לעונש פשעי פרעה היה מן הדין למנוע ממנו דרכי התשובה (עיין רמב"ם הלכות תשובה פ"ו); ורש"י ז"ל כבר קדם וכתב הפירוש הזה, אך הוא בקוצר לשונו הוסיף בו דבר נאה ונכבד, והוא כי מניעת דרכי התשובה מפרעה לא היתה לעונש פשעיו בלבד, אך נוסף לזה סבה אחרת, והוא כי גלוי היה לפניו יתברך שאף אם ישוב לא תהיה תשובתו שלמה; עיין דבריו הקצרים כי נעמו. ואפשר גם כן לפרש כדעת רמבמ"ן קלעריקוס ורא"ז' שלא היה בזה עונש אלהי וגם ממש, אלא כי פרעה עצמו הקשה את לבו, אלא שכל המעשים ייוחסו אל האל בלא תמה, כי הוא הסבה הראשונה; ואני מוסיף כי המעשים המיוחסים בספרי הקדש אל האל הם המעשים הזרים שסבתם בלתי מובנת לנו, וכן כאן קושי ערפו של פרעה אחרי ראותו כמה אותות ומופתים הוא דבר זר ומתמיה מאד, על כן יוחס אל האל; וכיוצא בזה ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה (דברים כ"ט ד'), וכן כי ה' אמר לו קלל את דוד (שמואל ב' ט"ז י'). ור' סעדיה גאון (האמונות והדעות מאמר ד' פרק ד') פירש כי ה' חזק את לבו כלומר נפשו וחיותו, לבלתי יאבד וימות במכות ההן עד שישלים ה' שאר המכות, כטעם כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי (ט' ט"ו וט"ז), וזה אמנם רחוק ממשמעות מליצת אקשה את לב, אם אין הכוונה אלא אעמידהו בחיים. ובעל העקרים (מאמר ד' פרק כ"ה) כתב כי הרשע בבוא עליו המכה הוא מתחרט ושב אל ה' מיראת העונש המוטל עליו, כמו שאמר פרעה חטאתי הפעם ה' הצדיק, ובעבור שזה הפעל דומה לאונס ואינו בחירי, הנה הי"ת מחזק את לבו כשנותן לו לב או לבדין לתלות בהן המכה ולומר שבאה במקרה, ולא על צד ההשגחה האלהית, וזה כדי שיסור מלבו המורך שֶׁקָּנָה מחמת המכה וישאר על טבעו ובחירתו מבלי הכרח: (ט) **יהי לתנין**, נראה לי שגם המלות האלה המשך מאמר משה, כי משה היה צריך לומר לאהרן שישליך מטהו לפני פרעה, והיה גם כן צריך לומר לפני פרעה: יהי המטה הזה לתנין. ולפי זה יפה נכתב יהי שהוא לשון צווי, לא יהיה שהוא הודעת העתיד. ומן הטעמים אין להוכיח שדעת בעלי הטעמים איננה כן, ושלפירושי היה ראוי שיהיה אהרן בזקף, שהוא מפסיק יותר מהטפחא אשר תחת פרעה; כי אמנם כן דרך הטעמים בכל מאמר בעל שני חלקים, פעל אמר הקודם למאמר הוא בא בטעם פחות מאותו שעל התבה שבסוף החלק הראשון מהמאמר, כגון ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה: (כ) **ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם**, דעת אייכהארן, ואחרים אחריו כי הדם וכל שאר המכות הם ענינים טבעיים ההווים במצרים בכל שנה ושנה, ושאמנם כוונת משה היתה שיבין פרעה כי ה' אלהי העברים הוא הפועל הענינים ההם, וכי הוא המושל בכל הארץ; והנה ידוע כי מימי נילוס אחר שגבהו ורבו על אדמת מצרים

וארא בא ז ט י

בהיות נראים כאדומים ועֲבִים (הם מאדימות אדמת כוש שהם באים משם), ואם מרוב הגשמים שבהם שמאדימים המים גם בשאר ארצות וגורמים להמון העם להאמין בירידת דם מן השמים, עיין Encyclopedie ערך Pulie prodigieuse) ויעלה באשם, גם רעים הם לשתותם. והנה אייכהארן אומר כי משה ואהרן לא השיבו מימי היאור כלם אדומים כרגע בנטיית המטה, אלא האדימו בהתגלה כלי אחד שֶׁמִּלְאוּ ממימי היאור, וכוונתם שהאל אשר לְתַּם להאדים המים אשר בכלי הוא האל אשר הוא שנה לאדימות מימי היאור, והוא האומר לפרעה שישלח את עמו, ויפה השיב על זה רא"ז כי לענין הלקיחה ממימי היאור ושפיכתם על היבשה לא היה אלא לעיני ישראל (ד' ט'), אבל עכשו לעיני פרעה לא היה הדבר כן, כי לא להאר ממימי היאור, אך נטה ידו על היאור ומיד כל המים אשר ביאור נהפכו לדם; מלבד כי לא יתכן שיחשוב משה להטות לב המלך אליו על ידי ענינים טבעיים ההווים בכל שנה, אם לא היה עושה לפניו איזה תוספת היוצא מנוהג שבעולם. והנה ידוע כי גם במעשה הנפלאות האל אוהב לשמור דרכי הטבע במקצת, וכן במכות מצרים יתכן לפי דעתי שמדרך ארץ מצרים להיות בה כיוצא במכות האלה בלי מה, קצתן בשנה זו וקצתן בשנה אחרת, אבל כי בשנה ההיא נתקבצו ובאו כלן, וגם נתחדש בכל אחת מהן איזה ענין שלא היה מדרך הטבע. וכן כאן במכת הדם אנו רואים שנתחדש באדימות המים ההם איזה ענין לרוע, עד שמתה הדגה שבהם, גם שלא מצאנו בדברי סופרי ארחות ימים, וזו ראיה כי באוש המים והפסדם היה חזק הרבה יותר משאר שנים, והיה יוצא מן המנהג הטבעי, וכאלו נהפכו המים לדם ממש: **(כז) בצפרדעים,** ידוע כי אחרי שוב נילוס אָחור, אחר אשר הרוה את ארץ מצרים, נולדים בטיט הנשאר מיני שרצים הרבה, וכתב בושארט כי היה הנס א) כי נתרבה כל כך מין הצפרדעים בפרט, ב) כי באו ברגע שאמר משה, ג) כי עזבו המים אשר שם משכנם ובאו ביבשה ובבתים, ד) כי נכרתו כאשר אמר משה למועד אשר קבע לו פרעה. ואייכהארן מלעיג ומתרעם כי שום אחד מעוברי ארחות ימים אשר כתבו בעניני ארץ מצרים לא השגיח על הצפרדעים, ולא הודיענו דבר זה שבכל שנה ושנה הם מתרבים ובאים ביבשה. ראה עד היכן הגיעה עזות פנים של הכופר הזה, שהוא אומר כי רבוי הצפרדעים ובואם בבתים הוא ענין טבעי במצרים, הנוהג בכל שנה ושנה, אף על פי שלא היה אדם מעיד או מזכיר דבר מזה:

ט **(יד) את כל מגפותי,** הוא הברד, ולהיותו משחית התבואה, ומביא הרעב, הוא קשה מכל המכות וכלן נכללות בו; וזאת כוונת רש"י שמכת בצורת שקולה כנגד כל המכות, וכן הוא הנסח בדפוס לשבונא ובהרבה ספרים כ"י, לא מכת בכורות, שאין לה ענין כאן, וציין ר' אליה מזרחי: **אל לבך,** לא אמר בך כמו שאמר ובעבדיך ובעמך, כי מכת בצורת איננה נדבקת למלך כי לא יחסר לאתו, אבל היא נוגעת אל לבו, כי יצר לו בצרת עמו (תלמידי מהר"ש עהרענרייך): **(יח) הוסדה,** מאמר הלשון הזה בתחלת יסוד ארץ מצרים, כי היאור שוטף אותה בכל שנה, ולא היתה ראויה ליישוב עד שיסדוה במלאכות מיוחדות לכך; וכיוצא בזה בארץ כשדים שהיתה מכוסה במי פרת, נאמר עליה אשור יסדה (ישעיה כ"ג י"ג, ועיין שם פירושי), וכיוצא בזה עיר ויניציאה על ימים יסדוה, ועד היום הדרכים אשר על שפת המים נקראים בעיר ההיא fondementa שענינו יסודות: **הוסדה,** אם היה מקור (ואז היתה הה"א ראויה למפיק) היה לו לומר למן יום, לא למן היום, עכשו צריך שיהיה זמן עבר, והנה בהיותו זמן עבר, אם היה בנין נפעל, היה משפטו **נוֹסְדָה,** ואם התפעל **הִתְיַסְּדָה,** והכמ"ן דגושה, ואם **הָפְעַל הוּסְּדָה;** עכשו איננו אלא בנין הָנִפְעַל, והוא אביו של בנין נפעל, ובנו של הָתְפָּעֵל, אשר ממנו במקרא **הָתְפָּקְדוּ** (שופטים כ' ט"ו). והנה אין ספק כי בעלי המסורת טעו במה שמנו מלה זו בכלל י"ח מלין דלא מפקין ה"א בסוף תיבותא, לומר שראויות למפיק ואין בהן מפיק; ומכל מקום הנה זו ראיה על נקיון כפיהם שלא שלחו ידם להגיה מסברא ולהוסיף המפיק שלדעתם היה ראוי להיות בתיבות האלו:

בא

י **(בא) וימש חשך,** מליצה כאפלת ימששו חשך ולא אור (איוב י"ב כ"ה), שטעמו ימששו בחשך. אף כאן ויהי חשך עד שימששו בחשך כאשר ימשש העור; וכן בתרגום ירושלמי ויהון ממששין בחשוכא. **וְיָמֵשׁ** הוא בנין הפעיל, יגרום להם שימששו:

יא (א) **בשלחו**, אחר שיתן לכם רשות ללכת, לא יספיק לו זה, אבל יגרש אתכם ויאנס אתכם למהר ללכת. ודברי הרמב"ן כאן נעלים. ועיין למעלה ב' י"ב: (ג) **ויתן ה' את חן העם**. אחר שספר בצווי הזה, הגיד גם כן כי ה' עזר את עמו בדבר הזה, וכמו שאמר מלפנים ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים, כי כראות המצרים את המכות הגדולות והנפלאות הבאות עליהם בדבר משה על אודות ישראל, התחילו להכיר מעלת ישראל, שיש להם אלהים מושיע ורב. והתחילו להבין האמת שהיו עושים עמהם, ושגם ישראל בני אדם כמוהם; כי אמנם כן דרך בני אדם השרויים בהצלחה, נראה להם שהעניים המדוכאים אינן בני אדם כמוהם, ושאין רע בהוסיפם מכאוב על מכאובם; אבל כשיתחילו האמללים לעלות מעט ממדרגת שפלותם, אז יתחילו המצליחים לחשבם ולרחם עליהם ולאהוב אותם, וכטעם ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף (בראשית ל"ט ז'): (ד) **בחצות הלילה**, חצות הוא שם דבר, אלא שהושמטה הבי"ת אחר הכ"ף, והיה משפטו כבחצות הלילה, כלומר קרוב לחצי הלילה, כמו **החתת** כיום מדין (ישעיה ט' ג') במקום **כביום**, והצרוף כבור סיגיך (שם א' כ"ה) **כבבור**, עורי כימי קדם (שם נ"א ט') כבימי, ובניתיה כימי עולם (עמוס ט' י"א), כבימי, כימי הגבעה (הושע ט' ט'), כבימי, כימי מועד (שם י"ב י'), כבימי, כפרץ רחב יאתיו (איוב ל' ד') כבפרץ, ושבה אל בית אביה כנעוריה (ויקרא כ"ב י"ג) כבנעוריה:

יב (ו) **בין הערבים**, אין ספק כי הוא בין השמשות כדעת הקראים ורא"ע, כי כתוב בין הערבים תאכלו בשר (למטה ט"ז י"ב) וכתוב ויהי בערב ותעל השלו, וכן תרגם אנקלוס בין שמשיא. ודעת רבותינו כי זמן שחיטת הפסח מתחיל מאחר חצי יום הוא אמת גם כן, כי בפסח דורות היו חייבים לשחטו כלם בעזרה ולזרוק דמו על המזבח. ולא היה אפשר להשלים ענין זה בזמן השמשות, והיו מתחילים אחר צהרים; אבל בפסח מצרים היה כל אחד שוחט בביתו, כל ישראל בשעה אחת: (יב) **ועברתי**, להיות המגפה הזאת משונה מכל שאר המגפות במה שלא מתו אלא הבכורות לבדם, וגם במה שמבכורות ישראל לא מת אחד, לפיכך היא מיוחסת אל האל ית', כאלו היה הוא עובר מבית לבית ומבחין בין בכור לשאינו בכור, ובין מצרי לישראל. ומכל מקום אין התורה מציירת את האל כאלו הוא עצמו מַכֶּה, אלא האל היה עובר, ועמו המלאך המשחית, והאל היה אומר למשחית את זה תכה, והוא היה **מַכֶּה**; כן משמע ממה שכתוב למטה (כ"ג) ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף; ומה שאמרו רז"ל אני ולא מלאך וכו', הכוונה שלא נמסר הענין לשום מלאך שיכה בלא צווי פרטי מהאל, כי הוא לבדו יודע תעלומות ומבחין בין בכור לשאינו בכור: (כא) **משכו**, לכו, כמו ואחריו כל אדם ימשך (איוב כ"א ל"ג), לך ומשכת בהר תבור (שופטים ד' ו') (קולעיום וקלעריקום). והנה משה בפרשה הזאת לא הזכיר כלל לישראל ענין אכילת המצות ואיסור החמץ, אף על פי שכבר נצטווה על זה בפרשה שלמעלה. והנכון כי ה' הזכיר למשה ענין אכילת המצות ואיסור החמץ, כי ידע שיהיו מגורשים ולא יספיק בצקם להחמיץ, אבל משה לא אמר להם דבר מזה, כי לא היו יכולים להבין למה יאכלו מצות; רק אחר שיצאו פירש להם איסור החמץ ומצות **המצות**, כי אז הבינו כי זה לזכרון הנס שנגרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. אך אף על פי שלא אמר להם משה איסור החמץ, מכל מקום נראה שאמר להם (ואם לא נכתב) שיאכלו את הפסח על מצות ומרורים, גם כי לא הגיד להם שיאכלו מצות שבעת ימים. ואכילת הפסח על מצות נראה שגם הוא מענין החפזון, שנתחייבו לאכלו בחפזון. וכן מצאתי אחר כן לבעל הטורים שכתב למטה (פסוק ל"ט); אי נמי כפשטיה כי גרשו ממצרים הוא טעם למה אפו מצות, ואלו נשארו היו מחמיצין אותן, שבפסח מצרים לא נצטוו באכילת מצה אלא על לילה ראשון, עד כאן לשונו. וכן הר"ן בפרק ערבי פסחים כתב וזה לשונו: מצה זו על שום שנגאלו, שנאמר ויאפו את הבצק ולא יכלו להתמהמה, שאלו יכלו היו מחמיצים אותו, דפסח מצרים לא עשו אלא לילה ויום אחד כפסח שני, ולמחר היו מותרים בחמץ ובמלאכה, ולפיכך אלו יכלו להתמהמה היו מחמיצין עיסותיהן לצורך מחר, שלא הוזהרו בבל יראה, אבל מתוך שלא היה להם פנאי אפוהו מצה. וזכר לאותה גאולה נצטוו באכילת המצה, עד כאן לשונו. וראיה גדולה שלא נצטוו במצרים על ביעור חמץ הוא מה שכתוב וישא העם את בצקו טרם יחמץ, שנראה שלא היה אלא מפני החפזון, שלא יכלו לאפותו מפני שהיו ממתינים שיחמץ, ואם כבר נצטוו על המצה היו אופים בצקם מיד אחר הלישה, ולא היו ממתינים שיחמץ; והנה כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם, הכוונה

שלא הספיק בצקם להחמיץ, ועל כן לא אפו אותו, ולא היה להם לדם לאכול אלא בצק: **(כט) וה' הכה כל בכור**, דעת אייכהארן כי מתו בחולי Variole pestifere הבא לפרקים בארץ מצרים וממית הבחורים, ויפה השיב ראזענמיללער כי לא ימית הבכורות בפרט. ואחד מחכמי ישראל באשכנז גלה דעתו ברמז (בספר הנדפס בברלין זה חמש עשרה שנה) כי משה הרג הבכורות על ידי אנשיו לאור הלבנה, ושהיו הבכורות בכל בית ובית נפרדים מיתר אנשי הבית, ושהיו אצל האלילים, כי היו קדושים לאלהיהם, והיו אצלם גם כן בהמות מוקדשות להקריב. תאלמנה שפתי שקר! שהרי מלבד כי עליו להביא ראיה שהיו הבכורות יושבים בבית או בחדר מיוחד, הנה לא יובן איך מלאו לבו של משה להקדים ולהגיד הדבר אל פרעה שימות כל בכור? והלא לא ימלט שקלת משם נשמרו בלילה ההוא, לראות איך יפול הדבר. ועוד בכמה אנשים עשה משה הדבר הזה? כי הוא צוה לכל העם שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ואולי יאמר כי בני לוי היו עמו, אמנם לא ימלט שהיו קצת מבני לוי שכנים לבני שאר השבטים, והואיל והיו מתחברים לאכילת הפסח הוא ושכנו, לא ימלט שיהיה אחד מישראל רואה כי אחד מבני לוי איננו בבית. ומי יעלה בדעתו שהיו בישראל אנשים כל כך גבורי לב לבא בבתי המצרים אדוניהם, גם בבית פרעה, להרוג את בכוריהם. ואנחנו רואים איך היו רכי לבב שלא עמדו נגדם כשהשליכו ילדיהם ליאור, וכשאמרו שלא לתת להם תבן, וכשראו אותם חונים על הים. ומי יאמין שלא היה בית פרעה סגור ונשמר, שיוכל אדם להרוג את בנו בכורו ואיש לא ידע, ובפרט אחר שהוזהר שיומת. ואיך יתכן אנשים הנכנסים בבתים בחפזון להרוג הבכורות, שיפנו להרוג בכורות הבהמות, ומה תועלת היה להם בזה? ואיך יכניסו עצמם בסכנה שיוודע הדבר, כדי להמית הבהמות? ולן בכור השבי אשר בבית הבור, מה ראה משה להמיתם. אחר שלא היה לו בזה שום תועלת? ואיך נכנסו האנשים בבית הבור? ואפילו יאומן שכל זה היה, היאומן שלא נודע הדבר, ולא היה שום מצרי שראה אחד משלוחי משה בא אל ביתו או יוצא מביתו, באופן שיוודע הדבר לעם ולמלך? כי אין ספק שאם נולד לפרעה שום חשד כי בני ישראל הם המכים בכוריהם, לא היה משלחם בשלום, אבל היה מתנקם מהם באף ובחמה ובקצף גדול. ראה כמה בטולים, הכופרים מעמיסים על עצמם כדי שלא לקבל עליהם כי ה' עושה נפלאות בקרב הארץ למען עשה כיום הזה להחיות עם רב שתהיה ידיעת יחודו ותאריו משתמרת בקרבו לתועלת כל יושבי תבל: **(לד) משארותם**, אף על פי שתחלת הוראת השם הזה על הכלי שבו לשין הבצק ונותנין בו השאור, כי משארת נגזר מן שאור (כדעת דון יצחק), אף על פי שזה בשי"ן תח בסי"ן, מכל מקום כאן נראה שהכוונה על הבצק שנתערב בו השאור, כי לא יתכן שיצררו העריבות בשמלותם. ובהסך יובן למה נתנו הבצק בשמלותם, שהוא כדי שיתחמם ויחמץ. ואנקלוס תרגם מותר אצוותהון, מה שנשאר בעריבות, כלומר הבצק שנשאר אחר שאפו המצות שאכלו עם בשר הפסח, וכן רש"י (מן המכילתא) שירי מצה ומרור. ורא"ע פירש כלי עץ. כי המוריהם היו טעונים בגדים; ומי שהוא אוהבו יאמין לו שהיו אבותינו חמורים כל כך שיעמיסו כלי עץ על שכמם, ואת הבגדים על החמורים: **(מח) וכי יגור אתך גר**, דעת רז"ל כי גבר צדק מדבר, שמקבל עליו כל התורה כלה, אמנם מן המקרא הזה משמע בבירור כי גם קודם שימול נקרא גר, אם כן הגר לא קבל עליו כל המצות. ולא מל ואיננו בכלל ישראל. והנה לפי הוראת המלות היה נראה כי גר פחות מתושב, שהתושב נתישב בארץ, והגר בא לגור ולחזור אחר זמן לארצו, ולפי זה איך בתושב אמר סתם לא יאכל בו, ובגר אמר בימול ואז יקרב? ויוחן דוד מיכאעליס כתב כי הגר אין לו קרקע, והתושב אין לו בית. ואני אומר כי תושב הוא מי שבא בגפו בלא אשה ובנים, והוא מתישב בביתו של אחד מישראל (וזה טעם תושב כהן, ויקרא כ"ב י') והיה לו כעבד ומשרת (כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היובל יעבד עמך ויקרא כ"ה מ'); אבל הגר בא עם כל בני ביתו, אשתו ובניו, והוא יושב לבדו עם משפחתו, לא עם אחד מישראל כמו התושב, ולפיכך אחר המול לו כל זכר, כלומר מאנשי ביתו; ואין ספק כי גם התושב אם היה רוצה לימול היה אוכל בפסח, אלא שהזכיר זה בגר, מפני החדוש שלא די שימול הוא את עצמו, כי צריך שימולו גם בני ביתו; ומה שכתוב (ויקרא כ"ה מ"ה) וגם מבני התושבים ומשפחתם אשר עמכם, כבר מפורש שם אשר הולידו בארצכם, כלומר שנשא התושב אשה תושבת או שפחה כנענית, לא שבא נשוי, ולפי זה אין ספק כי התושב לא היה עובד ע"ז, כי היה בבית הישראלי, ומצינו שהכשירהו התורה לאכול מתבואות שנת השמיטה ככל ישראל וכעבדים (ויקרא כ"ה ו'), והיה נענש אם היה הורג נפש, והיו ערי מקלט קולטות גם אותו (במדבר כ"ה ט"ו). והגר נראה מן

המקרא הזה עצמו וכי יגור אתך גר וכו', המול לו כל זכר, שלא היה מקבל עליו כל המצות, ולא מצאנו תורה אחת יהיה לכם ולגר בענין כל המצות בכלל, אלא בענין הפסח (כאן ובמדבר ט' י"ד) שאם ירצה לעשותו לא יעשנו אלא כפי המצוה, ולא יאכלנו ערל; וכן בהקרבת הקרבנות, שאם ירצה להקריב אשה. כאשר תעשו כן יעשה (במדבר ט"ו י"ד — ט"ז); והיה מקבל טומאה ככל ישראל, ואם היה רוצה להטהר, היה צריך לאפר הפרה ככל ישראל (שם י"ט י"ד). אמנם מצאנו (שם ט"ו כ"ו) ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם, כן האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה (שם שם כ"ט)· והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר (שם שם ל'), וכל זה נראה שהוא בגר שברצונו נימול ונכנס בכלל ישראל, והוא הנקרא גר צדק אלא שלא כל גר הוא גר צדק, כאשר הוכחתי ממקרא זה (וכי יגור אתך גר), ואם כן מה שנצטוינו לאהוב את הגר ושלא להונותו, הוא לכל גר בסתם, אפילו איננו גר צדק: (נא) **על צבאותם**, הכוונה כי ה' היה על צבאותם, כלומר שהיה מנהיגם, כטעם ועל צבאו נחשון בן עמינדב, וכן למעלה (ו' כ"ו) הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם, הכוונה אתם תהיו מנהיגיהם:

יג (ו) **שבעת ימים תאכל מצות**, השמרנים הגיהו (וכן מתורגם בתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים) ששת ימים תאכל מצות, לפי מה שכתוב בדברים (ט"ז ח') ששת ימים תאכל מצות, ולא ראו כי קודם שיאמר במשנה תורה (שם) ששת ימים תאכל מצות, כבר אמר (שם ג') לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, ואחר שאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך, אמר ששת ימים תאכל מצות, כלומר מלבד היום הראשון, ואחר כן הוסיף שהאחרון שבהם שהוא יום השביעי, יהיה עצרת, וכאן שלא דבר בפרטות על היום הראשון אמר שבעת ימים תאכל מצות, ואחר כן הוסיף כי האחרון שבאותם השבעה ימים יהיה חג: (ט) **והיה לך לאות על ידך וכו' כי ביד חזקה וגו'**, לפי הפשט עקר המצוה הוא שיהיה לנו אצעדה על זרועינו וטוטפת על מצחנו, ויהיה כתוב בהן המאמר הזה: ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים, והנה המאמר הזה כולל שני עקרי תורת משה, שהם **שכר ועונש**, כלומר אמונת ההשגחה, **וברית עולם**. כלומר כי יעקב בחר לו יה, וחסדו לא יסר מעמנו, ובריתו נאמנת לנו לעולם ועד:

בשלח

יד (ה) **ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם**, אין הכוונה שנשתנה לבם, אלא כמו ויהפך אל הרודף, אף כאן אחר שהכירו שהם בורחים, פנה לבבם אליהם, כדרך שאדם פונה לבבו לכל דבר שהיה בידו ואבד ממנו, כי כשהיו ישראל תחת ידם לא היו מכירים כמה היתה עבודתם מועילה להם, ועכשו שברחו התחילו להתבונן בדבר ואמרו מה זאת עשינו וגו': (יא) **מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים**. והלא בעיניהם ראו כל המכות אשר הכה ה' את מצרים וראו כי לא משה פעל כל זאת. והנכון לדעתי כי לפי דעת אנשי הדורות ההם היו כהני האל וכל העומדים בסודו יכולים לפעול פעולות למעלה מן הטבע בכח אלהי גם בלא צווי האל עצמו, כי לפי דעתם היה האל כורת ברית עם כהניו היודעים דרכי עבודתו, והיה נושא להם ועושה רצונם (ועיין מה שכתבתי בישעיה ח' י"ח, בהפטרת דברים), לפיכך היה אפשר לישראל שבאותו הדור להאמין כי מכות מצרים וקריעת ים סוף היו אותות ומופתים למעלה מן הטבע, ועם כל זה לא היתה יציאתם ממצרים ברצון אלהי, אלא ברצון משה. (יב) **הלא זה הדבר**, לא מצאנו שאמרו לו כן, והכותים הוסיפו אחר פסוק (ו' ט') ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה: ויאמרו אל משה חדל נא ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר. אבל איך יתכן שבתוך צער העבודה הקשה תעלה על לבם סכנת המדבר? ואם היה שחששו למות במדבר, אם כן מה שלא שמעו אל משה לא היה מקוצר רוח ומעבודה קשה, אבל היה מחכמה ותבונה ויישוב הדעת, שדאגו למות במדבר. והנכון כמו שאמרו במכילתא: והיכן דברו? ירא ה' עליכם וישפוט (ה' כ"א), כי אז התרעמו על שהכביד פרעה את עולם ואמרו למשה: אם לא באת היינו עובדים את מצרים בשלום. ואמנם סוף המאמר כי טוב לנו עבוד את מצרים נראה (כדעת דון יצחק) שהוא פירוש ותוספת שהוסיפו עתה. ואמנם מה שאמרו ממותנו במדבר, ולא אמרו ממותנו בחרב מצרים, הוא מפני שהם לא עלה על דעתם

בשלח יד

לערוך מלחמה עם המצרים אדוניהם, ומיד נטה לבם לנוס ; ולא היה לפניהם אלא הים והמדבר, והיה נראה להם כי על כל פנים אין להם אלא מיתה, ומשה הבין זה ואמר להם שלא ייראו, כי ה' ילחם להם במצרים. (יט) **ויסע מלאך האלהים**, כל דבר שהקב"ה עושה בו שליחותו נקרא מלאך ה', ככתוב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט (תהלים ק"ד ד'), וכענין שכתוב רוח סערה עושה דברו (שם קמ"ח ח'), ובפרט הענינים היוצאים מדרך הטבע, כמו עמוד הענן שהיה מעשה נסים, והנה ויסע עמוד הענן הוא פירוש ויסע מלאך האלהים (וכיוצא בזה בבראשית כ"ד מ"ח). פירוש זה קדמון הוא, הזכירו ראב"ע ודחה אותו, ופירש מלאך האלהים הוא השר הגדול (?) ההולך בענן, והוא שכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם ; והוא לא הבין כי וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש וגו' אין הכוונה כי ה' או מלאכו היה הולך ממש לפניה', אלא שהליכת ה' לפניהם היתה על ידי הליכת עמוד הענן ועמוד האש לפניהם, כי העמודים ההם היו מאת ה' כלומר מעשה נסים, ולא היה לא ה' ולא מלאך הולך לפניהם ממש, אלא היה ה' ברצונו מוליך לפניהם העמודים ההם ועל ידי כן היה כאלו הוא הולך לפניהם ; וכטעם וירא ה' באהל בעמוד ענן (במדבר ל"א ט"ו), כי בענן אראה על הכפרת (ויקרא ט"ז ב') לא היה ה' נראה, אלא היה מתגלה על ידי הענן שהיה אותו כלומר שלא מדרך הטבע. ואחרי כתבי כל זה מצאתי כי כדעתי כן היא גם כן דעת האסתרו וכן נראה שהיתה גם דעת בעל הרכסים לבקעה: (כא) **ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה**, קריעת ים סוף לפי מה שהיא הספורה בתורה היתה מעשה נסים מעורב עם הענינים הטבעיים שהרי אם לא היה האל רוצה להשתמש כלל בכחות הטבע, רוח קדים עזה למה? והכתוב אמר בפירוש כי ה' הוליך את הים על ידי הרוח העזה. וכן כתב רשב"ם: כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מיבש ומקריש את הנהרות. על כן בכוונה לפרש איך היה הדבר, קלעריקוס ואחריו רבים אמרו כי בני ישראל עברו בים סוף לבד קצהו הצפוני אצל Suez ופי החירות (וכן היא קבלת הישמעאלים) ועברו בו בשעה שהוא חוזר לאחור ומימיו חסרים (refluxus), ואמנם בנטות משה את ידו על הים שלח ה' את הרוח העזה ונשבה מצפון לדרום ועכבה את המים מלחזור לשוב למקומם, באופן שנמשך החסרון לשעות הרבה יותר מן השיעור הנהוג ; ואמרו כן מפני שאם היה כח הרוח לבדו מיבש הים, לא יובן איך יוכלו בלי אדם לעבור בו ולא תשאם הרוח. ודוגמת זה הביא קלעריקוס שאירע בהולנדא בשנת 1672 שהיו האנגליים במלחמה עם ההולנדיים, ונשבה רוח חזקה והמשיכה חסרון מי הים עד י"ב שעות, ולא יכלו האנגליים לבוא היבשה. ותהי תשועה גדולה לאנשי הולנדא. והוא קלעריקוס וההולכים אחריו אומרים כי אין רוח קדים זה מזרחי ממש, אלא צפוני, ושאמנם להיות רוח הקדים במקומות ההם עז וקשה, היו קוראים כל רוח קשה בשם רוח קדים, כמו ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהלים מ"ח ח'), רוח הקדים שברך בלב ימים (יחזקאל כ"ז כ"ו), ברוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמיה י"ח י"ז), הגה ברוחו הקשה ביום קדים (ישעיה כ"ז ח'), ישאהו קדים וילך (איוב כ"ז כ"א). אמנם החכם יאסט (Allgem. Geschichte I. 91. 92) אומר כי לא היה בקריעת ים סוף מבוא כלל לחזרת מי הים לאחור כמנהג הטבעי (refluxus), אלא שהיה הענין כלו על ידי רוח סערה גדולה וחזקה מאד, ומה שיוקשה איך יכלו בני ישראל לעבור בים בזמן הסערה, הוא אומר כי הסערה היתה ביום הקודם ובלילה שלפניו, ושמה את הים לחרבה, ומשה העביר ישראל בים אחר עבור זעם הסער' וקוד' שישובו המים למקומם ; והוא מפרש ויולך ה' את הים וכבר הוליך. יהיה איך שיהיה. אין ספק שהיה הענין במעשה נסים, מעורב עם דרכי הטבע, וכבר הוכיח החכם Niebuhr, אשר היה שם בשנת 1762 (Description de l'Arabie) כי לא יתכן כלל שהיה הענין כלו בדרך טבע, כי אף על פי שהוא עצמו עבר בים סוף אצל Suez על הגמל, והערביים אשר עמו הלכו בו ברגליהם, והיו המים מגיעים רק נגד ברכיהם, הנה לא יתכן זה לעם רב כישראל, והשיירות ההולכות מן קהירא להר סיני מעולם לא עברו בים סוף, אף על פי שאם היה זה אפשר היתה בזה תועלת להם ; מלבד כי ידוע הוא כי זה ג' אלפי שנים היה הים עמוק ורחב ממה שהוא עתה, וקרקע הים נעשה במשך הדורות על ידי החול הנוסף בו, גבוה הרבה ממה שהיה מקדם. ולענין מה שהקשו קצת איך יהלכו בני ישראל לעבור בים סוף אחרי אשר בקרקעיתו הרבה קאראללען, גם לזה כבר השיב החכם ניעבוהר הנזכר כי אין זה כלל בקצה ים סוף Suez, כי שם הקרקע כלו חול ונוח לעבור בו ; וכן העיד החכם הנ"ל כי גם הסוף (Alga) הגדל ברוב בים סוף

איננו בדל כלל בקלאו הנזכר . ודע כי ענין יַבָּשָׁה מי ים סוף נשאר בקבלה גם אצל קצת גויי הארץ, כי כן Diodorus Siculus (Bibliotheca 3. 39.) הזכיר כי אנשי אומה אחת המתפרנסת מדגים (Ichthyophagi) היושבת אצל ים סוף היה להם בקבלה מאבותם כי פעם אחת נעשה כל הים ההוא לחרבה. ורנ"הו ע"פ לפי מה שבא בספר החכמה המיוחס בשקר לשלמה המלך, העתים על ספור התורה אותות ומופתים שלא לצורך, ואמר כי קרקע הים התנשא והגביה עצמו למעלה, ומי הים נבקעו ונערמו משני צדי הדרך החדש ההוא וקמו כמו נד עד שעברו ישראל. ובבא המצרים נפל פתאום קרקע הים למטה והמים נפלו וכסו את המצרים; עיין בפירוש ידידי החכם יש"ר. ועיין בפירוש ראב"ע (למטה כ"ז) דעת אחד שהיה אומר כי הכל היה על דרך הטבע, ותשובות ראב"ע על חלומותיו.

טו (א) אז ישיר משה, קצת מן החוקרים (De Vette Nachtigall ואחרים) עשו השירה הזאת מאוחרת בזמן הרבה למשה, ותחלה אמרו כי לא יתכן שיחוברה פתאום, באותה שעה, וזה (גם אם נאמר כי משה מלבו אמרה להודות לה' על התשועה הגדולה שעשה לעמו) לא יקשה עלינו כלל, אחרי שאין השירה הזאת (וכן כל שירי המקרא) אסורה בכבלי המשקל והחרוז, אלא כלה דבור חפשי, אשר לכל אשר יהיה שמה רוח המשורר והמית נפשו ללכת ילך, וכאשר מצאנו יעקב ומשה בעת מותם אמרו ברכותם, וכן דוד אמר כמה מזמורים בהיות רוחו מטורפת בברחו מפני שאול ואבשלום. ועוד הקשו ממה שנזכר בשירה בית המקדש (תביאמו ותטעמו וגו'), והם לא ראו כי מחשבת משה בהוציאו את העם ממצרים היה בלא ספק שיעבדו את ה' ויעשו לו מקדש. גם הקשו איך יתכן כי בשעה קלה ולמדו כל ישראל את השירה הזאת עד שיוכלו לשורר אותה, זה אחר זה; אמנם כבר נחלקו רבותינו ז"ל (סוטה כ"ז ב') כיצד שרו על הים, ולבי אומר לי כי משה אמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה בים, משה אמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה בים, וכן אחר כל פסוק ופסוק (ולפעמים אחר חצי פסוק) לא ענו ישראל אלא המלות האלה סוס ורוכבו רמה בים; ונקל היה להם ללמוד ארבע תיבות אלה על פה; ודוגמא לזה מצאנו מזמור הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים קל"ו) מלות כי לעולם חסדו כפולות בכל פסוק ופסוק. וכן בשירת דבורה נראה לי כי העם היו עונים אחר כל פסוק ופסוק ברכו ה', וכן שירת דוד לפי מהדורא תנינא שהוא הנסח אשר בספר תהלים שנראה שנתקן לשורר בו בבית המקדש. אומר אני שהיו עונים אחר כל פסוק ופסו' ארחמך ה' חזקי, ומזה נמשך לשלשת השירות האלה מה שהן כתובות בצורה מיוחדת אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, לזכר כי מתחלה נכתבו תחת כל פסוק ופסוק המלות שהיו עונים, כגון

בפרוע פרעות בישראל　　　　בהתנדב עם ברכו ה'

ברכו ה'

שמעו מלכים　　　　האזינו רוזנים

ברכו ה'

ואם תאמר: אם כן למה לא נכתב מזמור קל"ו אריח על גבי לבנה כשלשת השירות האלה? תשובתך בצדך: כי שם לא היה אפשר לעשות כן, כי המענה הוא אחר כל טור וטור. והנה לענין שאמרתי כי שירי המקרא אינם אסורים בכבלי המשקל והחרוז, אלא כלם דבור חפשי, אין זה המקום להוכיח אמתת הדבר הזה, ויתבאר אי"ה במקום אחר, וכבר נדפסו קצת מדברי באריענט 1840 ליטעראטור בלאטט עמוד ו' ז' כ' כ"א מ"ב מ"ג מ"ד, ודברי ר' עזריה (בספרו מאור עינים) ורמבמ"ן בפירוש הפסוק הזה, נעלים ומצוינים. (ו) נאדרי בכח, שרש אדר הוא לשרש אזר בעברי ולשרש הדר בארמי ולשרש חדר בסורי, שענינם ענין סבוב והקפה, ונאדרי בכח כמו נאזר בגבורה (תהלים ס"ה ז') ומזה אַדֶּרֶת שם לבוש המקיף את כל הגוף, ומזה אדיר תחלת הוראתו נאזר, והושאל להוראת החוזק והתוקף, כמו אאזרך ולא ידעתני (ישעיה מ"ה ה') שענינו אחזק אותך. (טו) נמגו, נמסו כדבר הנמס בתוך המים, והוא משל, כאלו אבד חוזק לבם והיה למים, כטעם וימס לבב העם ויהי למים (יהושע ז' ה') וקרוב לזה כתב אובידיוס (Ex porto I. 2. 57.)

Sic mea porpetuis liquescunt pectora curis,
Igribus admotis ut nova cera solet.

ונראה כי שני השרשים האלה מוג ומסס נבדלים זה מזה במה שיקרא נמוג מה שניתך על ידי המים, כמו ברביבים תמוגגנה (תהלי׳ ס״ה י״א) והעיסו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה (עמוס ט׳ י״ג), שענינו תלכנה מים, וכן שערי הנהרות נפתחו וההיכל נמוג (נחום ב׳ ז׳) אחרי ששערי הנהרות נפתחו המים שוטפים ההיכל והוא מתמוגג במים; ואולי כך (נגד הטעמים והנקוד) נמוגו ביס דהבא (ירמיה מ״ט כ״ג) נמוגו בים של דאגה · ונמס הוא מה שניתך על ידי האש והחום. כמו וחם השמש ונמס (שמות ט״ז כ״א), היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהלים כ״ב ט״ו), כהמס דונג מפני אש (שם ס״ח ג׳), הרים כדונג נמסו (שם צ״ז ה׳), ונמסו הרים תחתיו וגו׳ כדונג מפני האש (מיכה א׳ ד׳); וכן בגשם תמסה, ישלח דברו וימסם (תהלים קמ״ז י״ח) שענינו על ידי חום השמש. ושנים נראים כיוצאים מן הכלל, בדמעתי ערשי אמסה (תהלים ו׳ ז׳), ונמסו ההרים מדמם (ישעיה ל״ד ג׳), אך גם באלה הכוונה על החום, כי הדם כשהוא לח הוא חם, וכן הדמעה חמה היא, ואמר כי דמעתו מרובה מאד עד שילדק לומר אמחה בכל לילה מטתי, ומלבד זה גם כן חמה כל כך שהיא מתמסמסת ברתיחתה את ערשו, אשר אולי כלו או מקלתו היה כסף וזהב · אבל בענין הפחד היו אומרים בלא חלוק נמוג ונמס. מאחר שאין המלילה הזאת אלא לשון מושאל, כי אומרים שהלב או הדם נהפך למים, בלי שנדע אם זה נמשך מרבוי החום או מרבוי הלחות.

(יז) **תביאמו ותטעמו וגו׳**, דעת בה״ט נכונה מאד, והמפרשים לא הבינוה כלל; וזה שיעור הכתוב: תביאמו (וקודם לכן תטעמו בהר נחלתך) אל מכון לשבתך פעלת ה׳ אשר הוא המקדש אשר כוננו ידיך. תביאמו דבק עם מכון לשבתך והוא בית המקדש, ובא לשון ביאה בלי קשר אות השמשות, על דרך באו שעריו בתודה (תהלים ק׳ ד׳), כי ראתה גוים באו מקדשה (איכה א׳ י׳), וכמהו רבים, אבל הנטיעה נקשרת בהכרח עם בי״ת המקום; והנה ותטעמו בהר נחלתך הוא מאמר מוסגר, ועל כן בא תביאמו בטעם רביע המפרידו מן ותטעמו: **בהר נחלתך**, כל ארץ הרים נקראת הר, כמו הר יהודה, הר אפרים, וכן ההר הטוב הזה (דברים ג׳ כ״ה), ועשה ה׳ צבאות לכל העמים בהר הזה (ישעיה כ״ה ו׳), ובלע בהר הזה (שם שם ז׳), כי תנוח יד ה׳ בהר הזה (שם שם י׳), שהכוונה על כל ארץ ישראל: **נחלתך**, ארץ ישראל נקראת נחלת ה׳ כאלו הוא אחוזתו וחלק ירושתו החביבה על האדם (ובפרט אצל הקדמונים, כנראה מענין נבות מלכים א׳ כ״א ב׳), כמו באו גוים בנחלתך (תהלים ע״ט א׳), ונחלתי שמתם לתועבה (ירמיה ב׳ ז׳), כמו שנקראו ישראל חלק ה׳ ונחלתו להורות חביבותם עליו: **מכון לשבתך פעלת ה׳**, נקראו השמים מכון שבתו של הקב״ה (מלכים א׳ ח׳ ל״ט מ״ג ומ״ט, ותהלים ל״ג י״ד), וגם בית המקדש נקרא כן, מכון לשבתך עולמים (מלכים א׳ ח׳ י״ג), ופירוש מכון **מָקוֹם** (וכן בלשון ערבי **מַכַּאן**), וכן השקטה ואביטה במכוני (ישעיה י״ח ד׳), במקומי, ורוב שמוש המלה הזאת להוראה זאת הוא בשיר ובדבור המפואר. אמנם בדבור הפשוט אומרים **מְכוֹנָה**, **מְכוֹנוֹת**, להוראת היסוד והבסיס, ועל ההוראה הזאת מצאנו בשיר **מְכוֹנִים**, יסד ארץ על מכוניה (תהלים ק״ד ה׳): **פעלת**, הכינות וגזרת במחשבתך, כמו הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם (מיכה ב׳ א׳), אף בלב עולות תפעלון (תהלים נ״ח ב׳), מי פעל ועשה (ישעיה מ״א ד׳): **מִקְּדָשׁ**, דגש הקו״ף לתפארת הקריאה, ונראה לי שעשוהו כדי שיהיה השוא נע, וזה כדי להרבות הברות התיבה, וזה כדי שיהיה נשמע יותר ניגון הזקף הגדול, וכיוצא בזה בגלת **הַצְּפִינוֹ** (כמעלה ב׳ ב׳) להיות המלה בטעם סגולתא ואין לפניה מלה בטעם משרת, רלו להרבות הברות התיבה כדי להשמיע יפה ניגון הסגולתא, אף על פי שאין הטעם הזה מתישב אלא כל שאר הדגשים לתפארת; וכיוצא בזה הוא מה שהחליפו שוא נח בחטף פתח במלת **הִתְמַלְּךָ** (ירמיה כ״ב ט״ו), כדי להרבות הברות התיבה, בעבור נגון הזקף שאין לפניו משרת: **כוננו ידיך**, אין ענינה כמו פעלת (כדעת רא״בע), אלא לשון העמדה וקיום, כגון וכוננתי את כסא ממלכתו (שמואל ב׳ ז׳ י״ג), אלהים יכוננה עד עולם סלה (תהלים מ״ח ט׳), והכוונה שהאל ישמור מקדשו שלא יחרב.

טז (טו) **מן הוא**. מה הוא; **מָן** בקמץ ענינו בלשון סורי **מה**, **וּמַן** בפתח ענינו **מִי**: (לה) **ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה**, אין שום ראיה לומר (כדעת קצת) שלא כתב משה את הפרשה הזאת, כי משה בסוף ימיו היה יכול לכתבו. ובפרט אחר שלא כתב וישבות המן

ככתוב ביהושע (ה' י"ב), רק אמר שאכלו את המן עד בואם אל קצה ארץ כנען, מקום שהיו שם בסוף ימיו של משה. ומה נעמו דברי רבנו סעדיה גאון (בהקדמת ספר האמונות והדעות) כי ענין המן נפלא מכל שאר הנסים, כי דבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק, כי לא יעלה בדעת תחבולה שהכלכל עם מספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מִדְבָּר, כי אם במזון מחודש יחדשהו הבורא להם באויר, ואלו היה שום פנים לתחבולה לקצת מזה, היו מקדימים אלו הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו, וגם לא יעלה על הדעת שיהיו המון בני ישראל מסכימים לבדות מלבם הענין הזה ולהוריש לבניהם הספור הזה אם לא היה כן באמת, ואף לא שיהיו בניהם מקבלים מהם הספור הזה, אם היה שהם התפרנסו על דרך טבעי, עיין שם; ועל זה יש להוסיף כי ענין המן היה ביד ישראל לבחון אותו בכל יום ויום לדעת אם היתה למשה שום תחבולה בו, כי לא היו שם קולות וברקים שיעכבום מחקור היטב איך היה הדבר, באופן שלא יצוייר בנס הזה שום חשש זיוף. על כן הוא לדעתי יסוד אמונתנו בתורה מן השמים.

יז (ט) **אנכי נצב על ראש הגבעה וגו'**, להביא עליכם תשועת ה' דרך נס, כי כן היה משה עושה האותות והמופתים בנטיית ידו במטהו; ולהיות זו המלחמה הראשונה, וישראל לא היו מלומדי מלחמה היה מן הצורך לחזק את לבם לבטוח בה', ועל כן היה מן הצורך שתהיה תשועתם דרך נס (תלמידי מהר"ם עהרענרייך). ואמנם עלה לראש הגבעה, כדי שיהיה רואה משם את המלחמה, כי כן כל הרמת יד במטה היתה נכח הדבר אשר בו יהיה הנס. ואמנם שיהיה המכוון להתפלל, זה אינו, כי פרישת כפים לחוד, והרמת יד במטה לחוד. ואם כדעת רשב"ם שהיה הענין על דרך שנושאין נס במערכות המלחמה, אם כן היה להם לשום מטה משה על נס בגוה, ולהוליכו לפני העם. ונראה לי כי לכך לא יצא משה לפני העם, כדי שלא יהיה מקום לתלות תשועתם בדרך טבע על דרך שפירש רשב"ם, אך יהיה הכל מעשה נסים כשאר הנפלאות שעשה משה. (יא) **והיה כאשר ירים משה ידו**, כי כביכול הכל היה תלוי בהרמת היד במטה, כלומר שהיתה התשועה מאת ה' ודרך גם כשאר האותות והמופתים שעשה משה. ובשראו כי נצחון המלחמה תלוי בהרמת יד משה, תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד, והוא על דרך שמקריבים קרבנות ועושים עבודות כדי לפייס את האל ולמשוך עלינו השגחתו לטובה; ואם על כל פנים לא היה חפץ ה' בתשועת ישראל לא יבצר ממנו לעשות שאף אהרן וחור לא יעצרו כח לתמוך בידיו. (יב) **ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה**, לא שלא היה יכול לעמוד על רגליו, אלא כדי שלא יכבד על אהרן וחור לתמוך בידיו, כי בהיותו יושב והם עומדים היה הדבר יותר קל להם ממה שהיה אם היה גם הוא עומד (תלמידי יוסף שבתי באזיבי). (טז) **כי יד על כס יה**, קלעריקוס רצה להגיה על נס יה, ופירש כי משה קרא למזבח ה' נסי, כי עמלק שלח ידו נגד נס ה', על כן מלחמה לה' בעמלק; ובאמרו נס ה' היתה הכוונה לצבאות ישראל, שהם צבאות ה', וגם למטה משה הנקרא מטה האלהים, וכל זה רחוק מאד. ודע כי הכותים הגיהו וכתבו כי יד על כסא יה, הרי מבואר כי גם קודם עזרא היה כתוב כס, ולא נס.

יתרו

יח (א) **וישמע יתרו**, למטה (כ"ז) כתוב וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, ובחומש הפקודים (י' כ"ט) בשנה השנית כתוב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה, אם כן עדיין היה במחנה ישראל; ואם יאמר אדם כי רעואל לא חובב הוא חותן משה, כבר מצינו בספר שופטים (ד' י"א) מבני חובב חותן משה, וכבר נחלקו בזה בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי (זבחים קט"ז) חד אמר יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אמר אחר מתן תורה היה, ולפניהם גם חכמי המשנה אמרו מה שמועה שמע יתרו? ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע (ולא מתן תורה, כי קודם מתן תורה בא), ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע. וכבר היו מן החכמים שבחרו לכרות הקשר הזה אשר היה קשה להם להתירו, ואמרו כי חובב אינו יתרו. הראשון אשר הלך בדרך הזאת הוא המדקדק הנכבד ר' יונה בן גנאח, שאמר כי חובב הוא בן ליתרו ואח לצפורה, ואמר כי גם אחי האשה יקרא לבעלה חותן (הביא דבריו רד"ק בשרש חתן, ודחה אותם). ואחריו החזיק בפירוש מלת חותן רמב"ן,

יתרו יח

אלא שהוא אומר (בפרשה בהעלותך) כי יתרו וחובב היו שני אחים לצפורה, ושלשתם בני רעואל. גם ראב"ע, אף על פי שהוא מודה כי חובב הוא יתרו, הוא אומר שהיה אחי צפורה, ולא אביה. ובדעת הזאת בענין מלת חותן רחוקה מאד, כי לא מצאנו בשום מקום חותן וחותנת להוראה זו, ובהפך מצאנו (דברים כ"ז כ"ג) ארור שוכב עם חותנתו, והנה אחות האשה מותרת היא במות אחותה, ואיך תנא קללה בלשון המשמע לשני פנים, שמשפטיהם שונים זה מזה, האחד אסור בכל זמן, והאחד אסור בזמן מה ומותר בזמן אחר? ואמנם רוב החכמים, חדשים גם ישנים, מישראל ומשאר אומות, רחקו מעל דרכו של ר' יונה. והסכימו בדעת רז"ל כי חובב הוא יתרו, ורעואל אבי יתרו, ואבי אביה של צפורה. ואמר הרמב"ן כי חובב הוא שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל, כי זה דרך כל המתגייר, כי לעבדיו יקרא שם אחר. ואיננו רחוק שיהיה חובב שם חדש שקראו ישראל ליתרו, אם מלשון חביבות, ואם מגזרה אחרת בלתי ידועה היום. אך מה שהרמב"ן ואחרים אומרים כי יתרו נתגייר, זה איננו נראה לי; שהרי אם נתגייר איך השיב למשה לא כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך? ואין ספק כי משמעות המלות האלה הוא הליכה לחלוטין, לא הליכה על מנת לגייר בני ביתו ולחזור. וגם אחר הדור ההוא אנו מוצאים כי חבר הקיני אף על פי שהיה יושב בארץ ישראל, היה בשלום עם יבין צורר ישראל; ואיננו אומר שהיה בית חבר הקיני אוהב את יבין, כי מעשה יעל מעיד הפך מזה, אבל יבין היה בשלום עם בית חבר, וסיסרא נטה ביעל, וזה דבר שאין הדעת סובלתו, אם היו הקינים גרי צדק והיו מעורבים עם ישראל מכמה זמן קודם לכן. ורבה מזאת הנה בימי שאול היה הקיני בתוך עמלק; היתכן לגרי צדק שיקבעו דירתם בקרב העם המתועב, אשר צוה ה' למחות את זכרו? ועוד הנה שאול אמר אל הקיני ואתה עשית חסד עם בני ישראל בעלותם ממצרים, ולא אמר ואתה שומר תורת ה' ואלהיך אלהי. ומה שהטעה את המפרשים הוא ענין משפחת הרכבים שהיתה בקרב ישראל (ירמיה ל"ה), ובדברי הימים (א' ב' נ"ה) כתוב המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב, ורז"ל בספרי (פרשת בהעלותך) ובסוטה י"א ובסנהדרין ק"א, למען הראות מעלת הגרים, שאין ראוי לבזותם חלילה, ושהם שוים לישראל בכל דבר, וראויים לישב אפילו בסנהדרין, אמרו כי הקינים שבדברי הימים הם בני קיני חותן משה, וזה אמנם דרך דרש והסמכתא; ואשרי השומע אל המוסר הטוב היוצא ממנו. ואולם בדרך הפשט נראה כי הקינים שבדברי הימים והרכבים שבירמיה מבני יהודה היו, ואין להם שום התיחסות עם בני קיני חותן משה; ואולי נקראו גם הרכבים קינים מפני שהיו יושבי אהלים ונעים ממקום למקום כמוהם; ואם תרצה אמור כי אלה ואלה נקראו קינים על שם קין שהיה נע ונד בארץ. והנה גם מקרא אחד נראה כמסייע את האומרים שבני קיני חותן משה נתגיירו, והוא מה שכתוב בשופטים (א' ט"ז) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם. ואמנם אחרי כל מה שראינו למעלה לא יתכן לנו ללמוד מן המקרא הזה שהיו גרי צדק, אלא שהיו גרים תושבים; אך באמת מסתפק אני מאד בענין הכתוב הזה אם הוא כמחשבת המפרשים, כלומר אם ענינו שבני קיני ישבו עם בני יהודה, כי לא מצאתי להם פירוש מספיק ומדוייק על לשון המקרא. ואולי המכוון בו הפך ממה שחשבו, ותהיה משמעות הכתוב הזה כי בני קיני היושבים באהלים ונעים ממקום למקום, היו אז במקרה שרויים אצל עיר התמרים, וכשראו כי בני יהודה יוצאים למלחמה על הכנעני, הם שהיו אנשי שלום (ולפיכך נקראו בארמית שלמאה) התרחקו ממקומות המלחמה, ועלו משם והלכו למדבר יהודה אשר בנגב ערד, והלכו וישבו עם העם, כלומר עם העמלקי והכנעני יושב הארץ. ומלות עלו מעיר התמרים את בני יהודה ענינן מאת בני יהודה, ומ"ש מעיר התמרים מוסבת אחרת עמה, ויתכן גם כן לפרש עלו מעיר התמרים אשר היו שם את אנשי יהודה, שקודם לכן היו עם בני יהודה.

ונשובה אל ענין הפרשה ואומר כי אחרי הודאתם שחובב הוא יתרו נחלקו המפרשים בהתרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך. ודעת הרמב"ן (ואחריו החזיק רבנו בחיי, גם ראזענמיללער) כי יתרו בא אל ישראל שתי פעמים, אחת קודם מתן תורה והיא שנזכרת כאן, והלך לו, ושב אחר מתן תורה, והחזרה הזאת לא נזכרה בתורה, רק נזכר בחומש הפקודים שאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו, והוא השיב לא כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך; והפציר בו משה אל נא תעזוב אותנו, והוא (לדעת הרמב"ן) נתרצה לו ונשאר עם ישראל. ולפירוש זה יקשה מאד שלא נזכרת חזרת יתרו, אחר שכבר סופרה (למטה כ"ז) הליכתו אל ארצו. ורשב"ם וראב"ע ורד"ק (בתחלת ספר שופטים) אמרו כי

יתרו לא בא אלא פעם אחת, והיה אחר מתן תורה, ושאמנם בא הספור הזה כאן חוץ למקומו, לסבות פרטיות (עיין רשב"ם למטה י"ג וראב"ע כאן), אשר אין כח בהן להוציא מן הלב התמיהה הגדולה על כתיבת הספור במקום הזה. כי על כל אלה מפרשים אחרים הסכימו כי ביאת יתרו לא היתה אלא קודם מתן תורה, ושחזרתו לארצו לא היתה עכשיו, אלא בשנה השנית. ואמנם הפסוק האחרון הכולל הליכת יתרו אל ארצו, או גם שלשה מקראות שלפניו הכוללים מנוי השופטים. הם חוץ למקומם, ונכתבו כאן להשלמת הספור, והם כאן דרך כלל, ובמקום אחר (בפרשת בהעלותך ובפרשת דברים) הם מפורשים דרך פרט. זאת דעת רלב"ג ודון יצחק אברבנאל ור' יצחק עראמה ור' עובדיה ספורנו וניקולאוס דליראַ (בפרשה הזאת, לא כן בפרשת בהעלותך), וקלעריקוס ווידידי החכם יש"ר (בפרשה הזאת, ולא בפרשת בהעלותך); ור' וואלף מאיר בעל המעמר הוסיף חזוק לפירוש הזה ואמר: אלא ידענו כי כך דרכה של תורה להשלים הספורים על דרך כלל במקום אחד, ולהגיד אחרית דבר בראשיתו, כמו ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת (לעיל ט"ז ל"ג), שבא הצווי הזה בשנה השנית אחרי שהוקם המשכן, והזכירו הכתוב כאן, וכן ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה (שם ל"ה) ועוד הרבה כמוהו, עד כאן לשונו. הן אמת כי אין הנדון דומה לראיה מכל צדדיו, כי צווי הצנצנת ומשך זמן ירידת המן לא חזרו ונכתבו בתורה במקום אחר, כענין הליכת יתרו אל ארצו שכתוב כאן וכתוב פעם שנית בפרשת הפקודים, וכן מנוי השופטים שחזר ונכתב בפרשת דברים. ואמנם הכבילה הזאת היא המדה הי"ב ממדות ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי, וזה לשונו: מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון. כיצד ויברא אלהים את האדם בצלמו זה כלל, ואחר כך פרט מעשיו, שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם, ויפל תרדמה, ויבן את הצלע, השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון, עד כאן. והדעת הזאת היא נכונה בעיני בהתרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך, גם רבנו סעדיה גאון אמר כי יתרו קודם מתן תורה בא, ואנחנו לא נדע אם דעתו כדעתנו, או דעתו שהלך וחזר, כדעת הרמב"ן; כי לא ידענו מדברי הגאון אלא המעט שהביא משם הראב"ע. ואמנם רש"י ז"ל לא רצה להכריע בדבר שנחלקו בו חכמי המשנה והתלמוד, ורק אמר (למטה י"ג) שאף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שלוחו אל ארצו לא היה עד שנה שניה. (ה) **אל המדבר אשר הוא חונה שם**, כלומר אל הר האלהים, המדבר צריך להיות ברביע, מפסיק פחות מן הטפחא שתחת **שם**, כמו שכתוב בתנ"ך כ"י על קלף שהיה ביד רמב"ן, וכן מצאתי בספרים אחרים כ"י: (כא) **שרי אלפים וגו'**, לדעת רז"ל כל עשרה מישראל, היה להם שר אחד, וכל חמשה מהשרים ההם היה עליהם שר חמשים אחד, וכן על זה הדרך; ותמה על זה ראב"ע, שאם כן יצטרך שיהיו שמינית הקהל כלם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע, מה שהוא רחוק הרבה ממנהגו של עולם. והוא פירש בלשון הנשמע לשני פנים, ורלב"ג ודון יצחק השיבו עליו, ואולי אין כוונתו כמו שהבינו הם, אך כוונתו כאחד מן הפירושים שאמר דון יצחק בפסוק הזה, והוא שנקראו שרי אלפים אותם שרים שהעם או המלך נתן להם אלף איש שומרים אותו וסרים אל משמעתו; וכן על הדרך הזה שרי המאות וזולתם. ודון יצחק אמר עוד פירוש אחר בפסוק הזה, והוא כי טעם שרי אלפים עלה ובית דין גדול של אלף איש, וכן בית דין של מאה, וכן על הדרך הזה. ורלב"ג פירש שרי אלפים שתחתם אלפים הרבה, ואינם רק אחד לכל שבט, ושרי מאות שתחתם מאות הרבה, וכן שרי החמשים ושרי העשרות, היו תחתם חמשים הרבה ועשרות הרבה. ולזה דעתי נוטה. ואני מוסיף כי תחלת הנחת השמות האלה היתה באמת להורות מי שתחתיו עשרה, חמשים, מאה, ואלף, כדעת רז"ל, וראיה לזה שר חמשים וחמשיו (מלכים ב' א' ט'), ואחריו הוא אומר תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך, אך אמרו גם כן שרי אלפים, למי שתחתיו אלפים הרבה, ושר מאות למי שתחתיו מאות הרבה, אך פחות מאלף, ושר חמשים למי שתחתיו יותר מחמשים ופחות ממאה, ושר עשרות למי שתחתיו יותר מעשרה ופחות מחמשים. אך בזאת לא אסכים עם רלב"ג במה שאמר כי שרי האלפים לא היו רק אחד לכל שבט, ונראה לי כי נשיאי המטות לחוד ושרי האלפים לחוד, ושרי האלפים היו על אלפים הרבה אך לא על השבט כלו, גם לא על קצת אלפים משבט זה וקצת משבט אחד. ותלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינסטער מוסיף כי נראה שהשרים האלה לא היו משועבדים אלה לאלה, כי לא אמר ששרי העשרות יביאו הדבר הקשה אל שר החמשים, אלא כלם ישפטו הם או יביאו אל משה; רק לפי חכמתם ומעלת מדותיהם הופקדו

על אנשים רבים או על מעט. ורא"ע בביאורו הקצר קירב מה שריחק בפירושו הארוך, וקיים ששמונת מחנה ישראל היו חכמים: (כד) וישמע משה לקול חותנו, אין ספק שאם היה מתחיל הנהגתו דרך שררה, ולא היה מתראה אל העם ושומע דבריהם כקטון כגדול לא היה לב העם נוטה אליו, ולא היו מקבלים תורתו ומצותיו; לפיכך לא אמר לו ה' שיעשה הדבר הזה, רק הניח לו שיעשהו אחר שכבר נסו העם את לבבו ואת דרכיו ובחנו בו: (כו) ישפוטו הם, בשורק במקום שוא, וכן לא תעבורי מזה (רות ב' ח'), ולדעת רא"ע השורק במקום חולם, כאלו המלה בסוף פסוק, הואיל ואין אחריה רק מלה זעירה (הם), ודוגמת זה תמתלו בו (איוב י"ב ט') בצירי מפני ההפסק; וזה לא יצדק במלת תעבורי שאין אחריה מלה זעירה, וגם תמתלו אין הצירי בו מפני ההפסק, אלא מפני שהמלה מן הכפולים (מלשון חוכא ואטלולא). והנה רש"י ז"ל העיר בצדק כי ושפטו, יביאו, ישפטו, שבפסוק כ"ב הם לשון עתיד ממש, והכוונה בהם דרך צווי מה צריך שיעשו, אבל ושפטו, יביאון, ישפוטו, שבפסוק זה הכוונה בהם להגיד מה שהיו עושים; ורא"ע בפחזותו לא הבין, וחשב כי כוונת רש"י להבדיל בין ישפטו לישפוטו, וכתב: ורבנו שלמה רצה להפריד ביניהם ולא עלתה בידו" וזה שקר שאין בו רבנים:

יט (ב) ויחן שם ישראל נגד ההר, אחר שאמר דרך כלל שחנו במדבר, פירש ואמר שחנו נגד ההר, אשר במדבר ההוא, והוא הר סיני, כי על שמו נקרא המדבר מדבר סיני. ורא"ע (ואחריו רמבמ"ן) חשב כי ויחנו במדבר נאמר על כל ישראל אבל ויחן שהוא לשון יחיד נאמר על המועטים והם ראשי המטות שהם חנו נגד ההר מפני כבודם; וזה הבל, כי אמנם הדבור על העם בלשון יחיד אין המכוון בו לדבר על קצת מהם, אבל בהפך הכוונה לדבר על כלל העם בבחינת היותם כלם כגוף אחד (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד נ' ונ"א), והנה כשאמר שחנו במדבר אמר ויחנו בלשון רבים, כי במדבר גדול ורחב ידים היו נראים כיחידים מפוזרים כה וכה, אבל כשאמר שחנו נגד ההר, הנה ההר היה כמרכז לכלם וכלם פונים אליו, והנה הם אגודה אחת וגוף אחד, כי כלם עיניהם ולבם אל ההר ההוא, שכבר ידעו שהוא הר האלהים, כנראה ממה שכתוב למעלה (י"ח ה') אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. לפיכך כתוב בלשון יחיד ויחן שם ישראל (כל העם כאיש אחד) נגד ההר: (ד) ואביא אתכם אלי, הוצאתי אתכם מרשות מצרים, והבאתי אתכם ברשותי, כלומר למקום שאין עליכם אדונים אחרים זולתי: (ו) ממלכת כהנים וגוי קדוש, מפני שהיו הגוים מאמינים שהכהנים קרובים ואהובים לאלהיהם, ושאלהיהם עושים להם כל חפצם, אמר כי האומה כלה תהיה קרובה אל האל, שיהיה ה' קרוב אליה בכל קראה אליו, ומשגיח על כל עניניה, כאלו כל העדה כלם קדושים וכהנים, וזה רק על ידי שמירת מצותיו: (ח) וישב משה את דברי העם אל ה', שב לפניו אל ההר עם תשובת העם; והנה הכל גלוי לפניו, ולא שאלו מה ענה לך העם, אך מיד בבא משה לפני ה' אמר לו ה' הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' ואז הגיד משה דברי העם אל ה', ואמר לפניו רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר (הרמב"ן), וכבר גלו דעתם שהם מאמינים שהדברים שאני מדבר להם בשמך, דבריך הם, שאם היו מסופקים שמא מלבי אני בודה, לא היו אומרים כל אשר דבר ה' נעשה, אם כן אין צורך שישמעו קולך למען יאמינו בי, כי כבר הם מאמינים בי: (ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן, הנה עד עתה הייתי משמיעך את דברי בלא שום מחזה, כי אינך צריך לראות מראות נפלאות, למען דעת גדולתי; אבל בפעם הזאת קולא אני לבוא אליך בעב הענן, ולדבר אתך מתוך אש הענן והערפל, כדי שכל העם יראו המראה הגדול וישמעו את קולי בדברי עמך, ויקנו אמונה קיימת לעולם גם בי וגם בך. והנה כאן רמז לו ענין מעמד הר סיני, אך לא פירש לו כל הענין בפעם אחת, כי לא אמר בְדַבְּרִי עמהם, כמו שהיה מן הראוי אם היתה הכוונה (כדעת רא"ע והרמ"בם) על עשרת הדברות, אבל אמר בדברי עמך, והכוונה (כדעת רבנו סעדיה גאון ואחרים) על מה שהיה קודם מתן תורה, משה ידבר, והאלהים יעננו בקול. ואז הגיד משה לפניו תשובת העם, לומר שאין צורך לכך; כי אמנם לא ידע משה שכוונת האל להשמיע התורה לכל העם, ואז אמר לו ה' לך אל העם, וקדשתם וכו' כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, ובזה רמז לו כי ביאתו בעב הענן לא תהיה לתכלית הנזכרת בלבד, כלומר כדי שיאמינו במשה, אבל שרצה הקב"ה לזכות את ישראל לענין אחר גדול ונכבד מאד, שבעבורו ראוי שיתקדשו שני ימים, והוא שישמעו התורה מפיו ית': (יג) המה יעלו בהר, המה כמשמעו, העם ההם, ובשעת מעשה פירש מי הם אשר יעלו.

וסם משה ואהרן ושבעים מזקני ישראל, כי אלולי העם הם עומדים במקום העם כלו. וכמה דברים נאמרו תחלה דרך כלל, ואחר כך נתפרשו דרך פרט, והפרט הוא העקר, ואין בכלל אלא מה שנפרט, כגון ועבדו לעולם (למטה כ"א ו'): (כד) **לך רד ועלית אתה ואהרן עמך**, נראה לי שהיה משה חפץ להשאר על ההר, ולפיכך היה נמנע מלרדת ולהעיד בעם וה' לא רצה, ואמר לו שירד, ושאמנם אחר השלמת מתן תורה יעלה אל ההר ואהרן עמו והוא מה שאמור למטה (כ"ד) ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו'. ואמנם בשעת מתן תורה נראה לי ברור שלא היה משה בהר אלא עם העם, שהרי אמרו לו דבר אתה עמנו ונשמעה, וכן דעת דון יצחק, אלא שהוא מפרש והכהנים והעם אל יהרסו על אותה שעה שעלו משה ואהרן והזקנים, ואין נראה לי כן, אלא כמשמעו אל יהרסו עתה בשעת מתן תורה. ושאר המפרשים פירשו ועלית אתה בשעת מתן תורה, אתה מחיצה לעצמך וכו', ואין בכתוב רמז כלל לחילוק מחיצות בשעת מתן תורה, אלא כלם כאחד כקטון כגדול ישמעון. ומה שמצאנו כי אחר מתן תורה נגש משה לבדו אל הערפל, וכאן הוא אומר ועלית אתה ואהרן עמך; דע כי כשנגש משה אל הערפל לא נשלמה עדיין נתינת התורה, כי ישראל אמרו לו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ואז משה נגש אל ה' לקבל מה שנשאר מהתורה, ואז קבל פרשת המשפטים עם חמשה פסוקים שלפניה, וכאן נאמרו ועלית אתה ואהרן עמך לא היתה הכוונה לאותה עליה, כי העליה ההיא לא היה לה מקום אלמלא שפחדו העם ולא יכלו לקבל התורה כלה מפי הקב"ה; אבל העליה האמורה כאן (ועלית אתה ואהרן עמך) היא אחר השלמת קבלת התורה, שאז הלכו גדולי העם להשתחוות לנותן התורה ית' ולתת לו תודה על התורה אשר נתן להם; וכאן כשראה ה' את משה מסרב מלרדת, אמר לו אל תצטער אם עכשו תהיה כאחד מן העם, כי עוד יבא זמן שתגש אל ה', וידעו כל ישראל כי אתה ואהרן קרובים אלי יותר מכלם:

כ (ב) **אנכי ה' אלהיך**, המקרא הזה הוא (כדברי דון יצחק) הקדמה למצות ואזהרות שאחריו, והכוונה (כדברי רמבמ"ן) אנכי המדבר והמצַוה, אני הוא ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, וראוי לך לעבוד אותי ולא אחר זולתי. ולפירוש זה רמז במכילתא באמרם: למה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה? משלו משל למה הדבר דומה, למלך שנכנס למדינה, אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו? מה עשה? בנה להם את החומה, והכניס להם את המים, עשה להם מלחמות, אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן הן, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, קרע להם את הים, הוריד להם את המן, הגיז להם את השלו, העלה להם את הבאר, עשה להם מלחמת עמלק, אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן הן. כלומר אני המדבר אליכם, אני הוא ה' אלהיך שהוצאתיך מארץ מצרים, ועשיתי לכם כמה טובות, וראוי לכם שתקבלוני עליכם למלך, ותשמעו בקולי. והנה לפי זה מלת אנכי היא נושא המאמר, ומלות ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' הוא הנשוא; וזו גם כן דעת בעלי הטעמים. והיה אפשר להפסיק המלות האלה בדרך אחרת, ולחבר מלת אנכי אל השם, ולתת תחת השם טעם מפסיק, ויהיה (אנכי ה') הוא הנושא, ואלהיך אשר הוצאתיך וגו' הוא הנשוא, ותהיה הכוונה: אני הנקרא ה', אני לבדי אלהיך המשגיח עליך השגחה מיוחדת, אשר כבר הוצאתיך מארץ מצרים. ועל הדרך הזה פירש רנה"ו בפירושו לחכמת שלמה (דף נ"ב) וז"ל: כלומר שמע ישראל, אנכי ה', אף כי אין אל מבלעדי, הנני אלהיך ביחוד, מנהיגך ומלכך, לכן אתה חייב לעבדני בתורותי ובמצותי שאצוך, מה שלא צויתי לשאר עמים. ובשירי תפארת חלק ששי כתב: אם אלהי כל הארץ נקראתי, אלהי כל גוים ולאומים יחד, כן אלהי ישראל תקראני, כי אנכי ה' אלהיך. גם הראב"ע הדביק השם הזה לאנכי באמרו: וטעם זה הדבור שיאמין והיה אמונת לבו בלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא, הוא לבדו אלהיו. אבל נראה לי שאם היה הענין כן, היה ראוי שיאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוציאך (לא הוצאתיך), או אנכי ה' אלהיך כי הוצאתיך, או אנכי ה' אלהיך אני הוצאתיך. והדרך הראשון אשר הוא דרך בעלי הטעמים, הוא הנכון לדעתי והנה הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, אך איננו מצוה, גם בעל הלכות גדולות לא מנה אותו בכלל המצות; והרמב"ם עשאו מצוה, ולדעתו הוא צווי להאמין במציאות האל, והלכו אחריו מוני המצות ועשאוהו מצוה, גם כי אין דעת כלם שוה בהגבלת המצוה הנרמזת בו, ולדעת בעל ספר המצות הגדול הוא צווי להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה הוא ה' אלהים אשר הוציאנו מארץ מצרים. ואמנם אנחנו לא

מלאכו בתורה לצוו על האמונה, וכבר הורה זקן הלא הוא הרב חסדאי ז"ל (רבו של ר' יוסף אלבו) כי האמונות והדעות אין ברצון ולבחירה מצוה בהן (עיין ספר אור ה' מאמר שני כלל חמישי פרק חמישי); מלבד (כי כמו שהעיר דון יצחק) מאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' הוא דרך ספור מה שקרה, ואיננו לשון המורה על מצוה. ואמנם למה אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתי את השמים ואת הארץ, הטעם הוא כי יציאת מצרים היתה עדות לישראל שאלהיהם הוא המושל בשמים ובארץ, ולולי הקדמת האותות והמופתים מאיכן יתברר להם כי אלהיהם הוא שברא את השמים את הארץ? והלא כל העמים היו עובדים אלהים אחרים. ואולי כל אחד מהם היה מאמין שאלהיו הוא בורא הכל. והואיל ואין מדרך תורתנו לצוות על האמונה, לא היה ראוי לו ית' לומר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ, בלי שיביא שום ראיה לדבריו. ומאמר אשר הוצאתיך הוא הראיה על אמתת אלהותו ית' (וזו היא התשובה שהשיב לשאלה זו ר' יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי סימן ט"ו עד כ"ה מן המאמר הראשון), אלא שעדיין יש לשאול: היה לו לומר אני אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אני הוא אשר בראתי את השמים ואת הארץ. ותשובת זה כי בריאת העולם היא טובה שעשה ה' לכל בני אדם בשוה, והיא נותנת שכל בני אדם יעבדוהו, ולא ימשך ממנה חיוב לבני ישראל בפרט לשמור מצות וחקים רבים אשר לא צוה לשאר אומות; אבל יציאת מצרים היא חסד שעשה ה' לבני ישראל לבדם, וממנה ימשך להם החיוב לעבוד אותו ולשמור מצותיו, כדברי המכילתא שהבאתי למעלה (וקרוב לזה כתבו ראב"ע ורמב"ן). ואולם מה שאמרתי כי הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, הוא כי אף על פי שאין ספק כי הדברות עשרה, כי כן כתוב (למטה ל"ד כ"ח) ויכתב על הלוחות את דברי הברית עשרת הדברים, הנה באופן חלוקתן יש ספקות, כי לפי חלוק הפרשיות בספר תורה אנכי ולא יהיה לך עד לשוא אינו אלא פרשה אחת, אבל לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי, ולא תחמוד אשת רעך וגו' דבור עשירי, והוא (כדברי דון יצחק) דרך זר מאד, אין ראוי לקבלו. אבל בתרגום ירושלמי המכונה ליונתן לא תחמוד אינו אלא דבור אחד, ואנכי הוא דִּבְּרָא קדמאה, ולא יהיה לך הוא דברא תניינא, וכן היה מנהג האשכנזים והצרפתים בימי קדם לקרות בחג השבועות עשרת הדברות עם תרגום זה, ובין אנכי ללא יהיה לך היו מפסיקים בפיוטים ארמיים ואחר כן היו אומרים דיברא תניינא כד הוה נפיק וכו' לא יהוי לך אלוה אוחרן וכו', ושני לא תחמוד היו עושין אותן דבור אחד; כן הוא במחזור ויטרי ובקצת ספרים אחרים כ"י ישנים מאד, ועיין ר' וואלף היידענהיים בחומש מודע לבינה בסוף ספר שמות. גם חכמי התלמוד מזכירים אנכי ולא יהיה לך כשתי הנות, ומסתמא כוונתם גם כן למנותם שתי דברות, וזה נכון בלא ספק יותר מהדרך האחר שמפריד לא תחמוד לשתים: (ג) **לא יהיה לך**, כמו שאני אלהיך ביחוד כלומר מנהיגך ומשגיח עליך, כן אתה תקבל אותי עליך לאלהים ביחוד. ולא תקבל עליך אלהים אחרים לעבדם: **על פני**, כל לשון על פָּנַי, על פָּנֵי, על פניך (כשאין ענינם על הפנים ממש, כמו ויפול על פניו) כלם לשון נגד, נזק, פחד או כעס, כמו וימת הרן על פני תרח אביו (בראשית י"א כ"ח), על פני כל אחיו נפל (שם כ"ה י"ח), ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' י"ג), וימת נדב ואביהוא וגו' על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד' כפירוש רמב"ן וכמפורש בדברי הימים א' כ"ד ב' ונגד הנגינה), תת פחדך ויראתך על פני העמים (דברים ב' כ"ה), על פני בן השנואה (שם כ"א ט"ז), אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), אל יעוז אנוש ישפטו גוים על פניך (תהלים ט' כ' ונגד הנגינה), ועל פניכם אם אכזב (איוב ו' כ"ח), שענינו על אפכם ועל חמתכם תראו שאינני מכזב ושהאמת אתי; מי יגיד על פניו דרכו (שם כ"א ל"א); וכן כל לשון שַׁלַּח מעל פניו, הסיר מעל פניו, השליך מעל פניו, ענין כלם הרחקת דבר שראייתו מצערת אותנו, ואז נכלל חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד (ירמיה ו' ז'), ויוצא מכלל ההוראה הזאת לשון עָבַר על פָּנָיו, כמו ותעבור המנחה על פניו (בראשית ל"ב כ"ב), ויעבור ה' על פניו (שמות ל"ד ו'), עומדים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו י"ח), שאין ענינם אלא עבר לפני פלוני; וכן בשרש חָלַף שהוראתו כשרש עָבַר, כמו ורוח על פני יחלוף (איוב ד' ט"ו) שענינו עבר לְפָנָי, אמנם חוץ מלשון עבר וחלף כל לשון על פָּנַי כשאין הוראתו על הפנים ממש, הוא תמיד לשון נגד, וכן כאן לא יהיה לך אלהים אחרים על אפי ועל חמתי, כלומר להכעיסני, והטעם כי דע שדבר זה מכעיס אותי, כמו שאמר למטה

כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. ואמנם למה הקפיד הקב"ה כל כך על אמונת יחודו ומה איכפת לו אם נעבוד זולתו? וכי עבודת האלילים גורמת הפסד הקנין המדיני? — כן הדבר, וזה לפי מה שאומר: העולם הזה אשר אנחנו בו אם יִבָּחֵן בבחינת חלקיו זה לעמת וזה לעמתו, הכל יודעים כי ימצא בו מן הרע הרבה; אמנם אם יִבָּחֵן בבחינת כלליו, כל חכם לב יבין כי אך טוב הוא, כי אין בו שום רע בעצם, אבל כל הרע הנמצא בו תכליתו העליונה היא לטוב. והנה המאמין באל יחיד אפשר לו לציירו בלבו טוב בעצם ושלם בכל מיני שלמות, ומן הציור הזה תצא לו התולדה שהוא גם כן אוהב הטוב והטובים, ושונא הרע והרעים, ומזה ימשך להיטיב דרכיו, להיות לרצון לאלהיו; אמנם המאמין באלהות הרבה, כלומר המקבל עליו לאלוה כחות הטבע כל אחד לעצמו נפרד מזולתו, או קצת מן הנבראים איזה שיהיה, לא ימלט שיהיה לו אלוה אחד או רבים רעים בטבעם, או בעלי חסרון ופחיתות מה, ומזה יומשך גם הוא לנטות אחר הרע או אחר הפחיתות ההיא, ויחשוב כי על ידי זה יהיה לרצון לאלוה פלוני אשר אלה דרכיו, וזה ידוע בנסיון לכל מי שקרא קורות העמים הקדמונים ומנהגיהם. ומלבד זה הנה לא יתכן שיצוייר שלם בתכלית השלמות אלא אלוה יחיד, אמנם אם יצויירו אלהות הרבה, הנה כל אחד מהם בהכרח חסר ובלתי שלם, כי כח חברו יגביל את כחו; ומזה ימשך גם כן שיצויירו למעלה קנאה שנאה ותחרות, כידוע מאמונות גויי קדם ומזה ימשך בהכרח הפסד התלות בין בני אדם. ועוד מלבד זה, אמונת אלהות הרבה גורמת פירוד הלבבות בין אנשי אומות מתחלפות, כי אנשי אומה זו העובדים אלוה פלוני ישנאו אנשי אומה אחרת העובדים אלוה אחר, ויאמינו כי אין להם שום קורבה עמהם, וכאלו לא בני אדם הם כמוהם, ורק מאמיני היחוד יודעים כי אב אחד לכלנו ואל אחד בראנו, ושבני אדם כלם חביבים לפניו ית'; ובאמת רק אחר שנתפשטה תורת משה בעולם החלו האומות להכיר כי כלנו אנשים אחים אנחנו. על כן על כל הדברים האלה רצה ה' שתתקיים ידיעת יחודו בישראל, ואיים עליהם כל האיומים האלה, וגזם עליהם בכל מיני גיזום, לבלתי יעבדו אלהים אחרים, וכל זה אמנם לא לתועלת ישראל בפרט, כי אם לתועלת המין האנושי בכללו, כי מישראל תצא תורה וידיעת יחוד ה' תתפשט מהם מעט אל בני אדם כלם, עד כי באחרית הימים תמלא הארץ דעה את ה'; ומה נעמו דברי ר' יהודה הלוי (כוזרי מאמר ד' סי' כ"ג) באמרו: עם מה שיש לאלהים בנו סוד וחכמה כחכמה בגרגיר הזרע אשר יפול בארץ והוא משתנה ומתחלף בנראה אל הארץ ואל המים ואל הזבל ולא ישאר לו שום רושם מוחש כפי מה שידומה למביט אליו; והנה הוא אשר יְשַׁנֶּה את הארץ והמים אל טבעו וכו' וכו'; וכן תורת משה, כל אשר בא אחריה ישתנה אליה באמיתת ענינו, ואם הוא בנראה דוחה אותה. עד כאן לשונו. והנה תבין כי הסוד הזה אשר לאלהים לא היה אפשר שיפורש בתורה, כי פרסומו היה מפסיד המכוון, כי לא היו ישראל פורשים מגלולי האומות הקדמוניות ושומרים עצמם מהתדמות אליהם, אם לא היה ה' מקרבם לעבודתו בכל הדרכים אשר ראה בחכמתו לקרבם. וגם עתה הענין הזה אין ראוי לבזרו לעם הארץ. ואמנם אם היתה נתינת התורה לטובת המין האנושי כלו, למה בחר ה' להגלות לבני ישראל לבדם, ולא נגלה למין האנושי כלו? הנה זאת שאלת המכחישים החושבים להרוס עם זה היכל תורת ה' עד היסוד בו. ואמנם בטול הטענה הזאת איננו תמה שיקשה, לפי מה שאומר: הִגָּלוֹת ה' לאדם או לגוי להודיעם יחודו יהיה בהכרח בלא תועלת, כי כל מי שהורגל באמונת אלהות רבים, גם אם יגלה לו ה' ויאמר לו שאין שם אלוה אלא אחד, לא יתחייב האיש ההוא להעות לבבו אליו ולקבל ממנו אמונת היחוד, כי לעולם ישאר בלבו חשש ויאמר שמא האלוה הזה לכבוד עצמו אומר כן, כדי שלא אעבוד זולתו, ולמחר אולי יבא אלוה אחר ויאמר לי שאין אלוה אלא הוא, או שגם הוא אלוה כמוהו; לפיכך כשהיו כל האומות מורגלות באמונת רבוי האלהות לא היה אפשר שיגלה ה' אליהן, כי היה הגלותו להן לשוא ולהבל, ולפיכך אחרי אשר עמד אברהם אבינו וברוח בינתו הכיר שאין אלוה אלא אחד, מיד נגלה עליו הקב"ה וקרבו לעבודתו, והבטיחו שירבה את זרעו ויעשה אותו לגוי גדול, למען יהיה זרע האמונה האמתית נשמר בצאצאיו ולא יאבד, וצוהו למול את בשרו, למען יהיה הוא וזרעו נבדל מכל גויי הארץ עובדי האלילים, ולא יתערב בהם; וכאשר רבו בני יעקב והיו לעם, ועודם מחזיקים במצות המילה ובאמונת היחוד, הוציאם מבית עבדים ונתן להם התורה, למען יהיו עם לבדד ישכון ולא יתערבו בשאר גוים, אך יתקיימו באמונתם ובתורתם אשר היא חייהם, הכל לטובתם בכל זמן, ולטובת המין האנושי בכללו לעתיד: (ה) אל קנא. תחלת הוראת שרש קנא היתה להורות על הסיבת המראה

לאדם הרבה הנוטה לשחור. והוראה הזאת נשארה בלשון סורי, ונמצא השרש הזה בתרגום סורי בפסוק חכלילות עינים (משלי כ"ג כ"ט) ובפסוק עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), וקרוב לשרש זה קינאה שענינו בלשון ארמי צורף, לפי שמלאכתו להאדים המתכת באש; גם בלשון ערבי קנא ענינו אדום הרבה. ובלשון הקדש הושאל השרש הזה על התחממות הלב והתפעלות חזקה הגורמת למראה הפנים שיתאדם ויתחמם, והיא הרגשת כעס וחמה גדולה, כגון חמת גבר כשתשגה תחתיו אשתו, או כשינתן לאחרים מה שהיה ראוי שינתן לו; ולפעמים יתחמם אדם גם בשביל אחרים ויקנא לרעהו, כשיראה אחרים מתלבשים בטליתו ולוקחים לעצמם מה שלא היה ראוי אלא לו, כמו המקנא אתה לי (במדבר י"א כ"ט), או כשיראה אחרים מצערים אותו בכל ענין שיהיה, כגון קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א' י"ד וט"ו). והנה עקר הוראת לשון קנאה אינו אלא חמה וקצף גדול. והנה הרמב"ם (מורה חלק א' פרק ל"ו) כתב כי לא ימצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בעבודה זרה בלבד; והרמב"ן הביא נגד זה מה שכתוב ויחר אף ה' במשה, ויחר אף ה' בם, חרה אפי בך ובשני רעיך, וסיים: אבל בלשון קנאה אמת הוא „כלומר אמת הוא שלא נכתבה קנאה אלא נגד עובדי עבודה זרה. ואני אומר כי גם זה איננו אמת, כי מצינו (נחום א' ב') אל קנא ונוקם ה', ושם מדבר על אשור שהרע לישראל, והקנאה והנקמה היא על מה שהרעו לישראל, לא על עבודה זרה שעבדו, כי (כדברי הרמב"ן עצמו) הכתוב יזכיר קנאה בעבודה זרה בישראל בלבד (ולא באומות). והנה אף על פי שהפסוק הזה מדבר בעבודה זרה, מכל מקום נראה לי כי אל קנא ופוקד עון אבות לא על עבודה זרה בלבד נאמרו, אלא דרך כלל נאמרו, לומר שהוא נוקם ובעל חמה, כלומר שהעושה חטאים גדולים הוא נפרע ממנו במכות גדולות כאדם שעלתה חמתו באפו:

פוקד עון אבות, אין ספק כי לא יצוייר אלוה יחיד אדון הכל, יודע הכל, משגיח ומשלם שכר ועונש, בלי שנאמינהו גם כן שופט צדק ואמת, וכמו שאמר אברהם השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ומשה אמר: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. ואמנם שיהיו הבנים נענשים בעון אבותם אין זה משפט צדק, והתורה עצמה הזהירה את הדיינים שלא לשפוט משפט כזה (לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, דברים כ"ד ט"ז), ואף על פי כן אנו רואים כי אמונת היות הבנים נענשים בעון אבותם היתה מפורסמת בישראל, עד שהיתה למשל בפיהם (ירמיה ל"א כ"ט ויחזקאל י"ח) אבות יאכלו בסר ושני בנים תקהינה, והמשורר אומר (תהלים ק"ט י"ד) יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, והמקונן אומר (קינות ה' ז') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, ורבות כאלה בספרי הקדש, וכנגד זה אנו רואים יחזקאל מתאמץ להשבית המשל הנזכר אבות יאכלו בסר, והוא אומר בן לא ישא בעון האב, הנפש החוטאת היא תמות, וירמיה אומר כי בימים הבאים לא יאמרו עוד המשל ההוא. והנה רז"ל תירצו ואמרו כי פקידת עון אבות על בנים איננה אלא כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם, ודברי יחזקאל הם כשאין אוחזין מעשי אבותיהם בידיהם. ועדיין יש לשאול: כשאוחזין מעשי אבותיהם יענישם האל יותר מכדי רשעתם או לא? אם לא יהיה ענשם גדול מכדי רשעתם אין כאן פקידת עון אבות, ואם יהיה ענשם גדול מכדי רשעתם הרי זה עוות הדין. והרמב"ם (מורה חלק א' פרק נ"ד) אומר שהכוונה בפוקד עון אבות איננה אלא כי אחת ממצות ה' היא כי בעיר הנדחת הכה יכו את יושביה לפי חרב, וגם הבנים אשר לא חטאו; ואתה רואה כמה זה רחוק ודחוק. מלבד שאין שום ראיה לומר שאין הענין נוהג אלא בעון עבודה זרה, כי אף על פי שכאן בעבודה זרה מדבר, מכל מקום מדת פוקד עון אבות מצאנוה גם כן בי"ג מדות (שמות ל"ד ז'), ושם לא נאמרה ענין עבודה זרה אלא סתם נאמרה; ומי יאמין כי אחת מהי"ג מדות אין המכוון בה אלא מצוה מן המצות, והיא מצוה שמציאות קיומה מועטת, ואולי העולם לא נתקיימה? ועוד אם פוקד עון אבות הכוונה בו על מצוה מן המצות, גם ועושה חסד לאלפים ראוי שיהיה מצוה מן המצות, וכמו שזה לא יתכן, לא יתכן גם זה. והרלב"ג ואחרים אמרו כי העונש נמשך מן האבות אל הבנים במקרה טבעי; אך זה דבר ידוע ומפורסם כי הרעות הבאות על האבות נמשכות אם מעט ואם הרבה גם על הבנים, אבל פוקד עון אבות משמע שהוא פוקד עתה מה שעדיין לא פקד, כלומר שעדיין לא נענשו האבות על עונם, והבנים נענשים לכתחלה אף על פי שאבותם לא נענשו; וממאמר דוד יזכר עון אבתיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, יהיו נגד ה' תמיד ויכרת מארץ זכרם, נראה ברור שכך היתה כוונת דוד ואמונתו ואמונת ישראל בימיו שבעל בנו של רשע תנאה

רעות פרטיות ומיוחדות לו, לא לבד שעונש אביו ימשך עליו כדרך הטבע. לפיכך נראה לי שאין לזוז מפשוטו של מקרא, והכוונה כי בחטאים הגדולים המעלים חמת האל וקנאתו, כך היא המדה שתנאנה על זרעו של רשע רעות גדולות מבהילות הרואים; והעונש הזה ימשך עד שלשה או ארבעה דורות, כי כל זמן שיהיו אנשי הדור זוכרים את הרשע שכבר מת ואת חטאתיו אשר עשה, יראו חמת ה' שפוכה בזרעו. והמדה הזאת היא אחד מסודות ההשגחה הנסתרת בכל המאורעות ההוות בעולם, והאלהים עשה שיראו מלפניו, כי כל אב אוהב את זרעו, והדאגה שמא חטאיו יביאו רעות גם לבניו, תעצרנו אם מעט ואם הרבה מלכת תמיד בשרירות לבו, ואף אם לא תעצרנו, הנה הרואים את בניו מדוכאים בעונו ילעגו מרה עליו, ויהיה האיש למשל ולשנינה, ורבים ישמעו ויראו ולא יעשו כמעשהו. אבל הרע הזה הבא על הבנים בעון אבותם איננו רע מוחלט ומתמיד, כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה, ומי שכל עתותינו וכל קורותינו בידו, אין רע מוחלט יוצא מתחת ידו, ולא יבצר ממנו להמשיך טובות גדולות מבטן הרעות והצרות, והדברים ארוכים, אין כאן מקומם. כללו של דבר, פקידת עון אבות על בנים איננה לנקום מן הרשע, אלא להועיל לבני אדם לבלתי יחטאו, לפיכך איננה בזאת מקלקלת שורת הדין, ובנו של רשע אם שקול ישקל כעשו וטובתו שבאו עליו מיום הולדו עד יום מותו, יוודע כי לא נעשה עמו עול וחמס חלילה, רק מלאוהו קצת רעות וצרות מבהילות הרואים, להרחיק מן העבירה. ולפיכך בשר ודם מוזהר על זה שלא לענוש בנים על אבות, כי האדם אין בידו לחבוש המחץ אשר ימחץ, אבל מה שהוא עול בבשר ודם הוא משפט צדק באדון הכל, שהכל בידו. ועדות ברורה לדברי הוא מה שאנו רואים ברשע בן צדיק, כי הנה כאן הוא אומר ועושה חסד לאלפים לאוהביו, וכן מצאנו בדוד (תהלים פ"ט) לעולם אשמר לו חסדו וגו' ושמתי לעד זרעו וגו', אבל וכי מפני זה הבנים החוטאים לא ישאו חטאם? — אם יעזבו בניו תורתי וגו' ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. וחסדי לא אפיר מעמו. וכן בגבי כלב, הנה ה' כרת ברית עם אברהם ובזרעו אחריו, ולא יתאשם ולא יבעלם לעולם; וכי בשביל זה לא ענש אותם כשחטאו? הרי מבואר כי אהבת ה' את האבות איננה מקלקלת שורת הדין ויושר המשפט. ואם במדה טובה כך הוא, קל וחומר במדת הפורענות (אשר מפסוק זה עצמו מוכח שמדה טובה מרובה היתנה הרבה, כי פקידת עון אבות אינה אלא על בנים על שלשים ועל רבעים, ומדה טובה היא לאלפים, כלומר עד אלף דור), הלא אין ספק כי בפקוד ה' את עון האב על הבן לא בשביל זה יעוה משפט גבר, כי פלס ומאזני משפט לה', והרבה שלוחים למקום לקיים פקידת עון אבות לאיום על בני אדם, בלי שיהיה משפט הבן מעוקל והעוות באמת. והנה בימי ירמיהו ויחזקאל שהיו הנביאים אומרים אל העם כי ה' משליכם מעל פניו בגלל חטאות מנשה שהחטיא את ישראל, שהיתה למשל בפי ההמון אבות אכלו בוסר וגו', והיה זה לקצת העם למכשול עון לבלתי שוב בתשובה; על כן הוצרך יחזקאל להתקומם נגד המשל הזה, להזכירם כי הצור תמים פעלו כל דרכיו משפט, ובן לא ישא בעון האב עונש מוחלט ומתמיד, רק הנפש החוטאת היא תמות, ומי שאינו אוחז מעשה אבותיו בידו חיה יחיה, על כן ראוי להם לשוב אל ה' וירחמם, וכמו שחתם דבריו שובו והשיבו וגו' השליכו מעליכם את כל פשעיכם וגו' למה תמותו בית ישראל, כי לא אחפוץ במות המת וגו' והשיבו וחיו — לשנאי. עם שונאי אני נוהג כך לפקוד עונם על בניהם, וכן ועושה חסד לאלפים לאוהבי, הכוונה עם אוהבי אני נוהג כך לעשות חסד עם בניהם עד אלף דור, ומלת לשנאי ומלת לאוהבי חוזרות אל האבות (כדעת רלב"ג), לא (כדעת ראב"ע ורש"בם ואולי גם רש"י) אל הבנים. ואמנם התלמוד שאמרו כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם לא אמרו זה לפרש מלת לשונאי, אלא לפרש בתה שכתוב מדבר, לומר כי ענין הפקידה הזאת אינו אלא כשאוחזין וגו' לא שיהיה זה פירוש מלת לשנאי, וכן אונקלוס תרגם לשנאי לשנאי, ואחר כן הוסיף (דרך תוספת ולא לפרש מלת לשנאי) כד משלמין בניא וגו', ואין התוספת הזאת (כאשר חשב רמב"ן ואולי גם רש"י) לפרש מלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי, שאם כן היה לו להשמיע מלת לסנאי לבתרי, הואיל ומלות כד משלמין וגו' הן הן פירוש מלת לשנאי. ולא אכחד תחת לשוני כי בתרגום כ"י על קלף שבידי חסרה מלת לשנאי והוסיפוה בגליון, אבל אין זה אלא טעות סופר, שהרי בדקתי בפרשת ואתחנן, ושם אין המלה חסרה כלל. והנני מבטל מה שכתבתי על עון אבות באוהב גר עמוד י"ט. והנה והתודו את עונם ואת עון אבותם (ויקרא כ"ו מ') הוא כמשמעו, עונם ענין אחד, ועון אבותם ענין אחר, יתודו על מה שחטאו וגם על מה שלא חטאו הם אלא אבותיהם, וכן מצאנו מפורש בנחמיה (ט' ב') ויתודו על חטאותיהם ועונות אבותיהם, ואחר כן מזכיר והולך באורך את חטאות אבותיהם

מפסוק ע"ג עד ל"ה · לפיכך גם מה שכתוב בירמיה (י"ד כ') ידענו ה' רשענו עון אבותינו, אינו אלא חסר וי"ו, רשענו ועון אבותינו · והכוונה בכל זה כי מאחר שכך היא מדת הקב"ה לפקוד עון אבות על בנים, הנה הבא להתודות ראוי שיתודה לא לבד על חטאתיו, אך גם על חטאות אבותיו, כי גם עליהם הוא חייב עונש ובוידוי ותפלה ותשובה יתכפרו לו אלו ואלו · והנה ידידי החכם המפואר **ישי"ר** ב"י בבכורי העתים לשנת תב"ו אחז בפירושי שכתבתי באוהב גר, וקירב את אשר ריחקתי, והכחיש מכל וכל ענין עונש הבנים בגלל אבותם, ועל מה שאמר דוד יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, ועל מה שאמר ישעיה הכינו לבניו מטבח בעון אבותם, אמר שאינם אלא על צד מליצת השיר; וזו אינה תשובה, כי אנחנו מדברי המשוררים שבכל אומה ולשון אנו למדים מה היו אמונות הגוי שהוא בימי המשוררים ההם, ולולי שפשטה בימי דוד אמונת עונש הבנים בחטאת אבותם, איך יעלה על דעתו לומר דבר זר כזה, יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח? וגם החכם גזעניוס בפירוש ישעיה כתב כי פסוק יחיו מתיך נבלתי יקומון (ישעיה כ"ו י"ט) אף אם יפורש דרך משל ומליצה (כמו שהוא באמת), מכל מקום הוא ראיה שאמונת תחית המתים היתה מפורסמת בישראל בימי הכותב · ואולם ידידי החכם המפואר נ"י בחר לעוות עלינו את הכתובים בכוונה טובה להסיר תלונה מעל אלהינו, וכדי להסכים התורה עם הפילוסופיאה. ואמנם הנה כבר קדמתי והשבתי תשובה לאותה טענה באמרי "אבל הרע הזה הבא על הבנים בעון אבותם איננו רע מוחלט ומתמיד וכו' כללו של דבר פקידת עון אבות על בנים איננה להנקם מן הרשע וכו' ובנו של רשע אם שקול ישקל כעסו וטובתו שבאו עליו מיום הולדו עד יום מותו, יוודע כי לא נעשה עמו עול וחמס וכו' עיין למעלה. והנה ידידי החכם **ישי"ר** ב"י אומר (שם עמוד ט') כי אף אם יקרה לפעמים, לאיזו סבה פרטית שהצדיק יאבד בצדקו בעבור רוע מעללי אחרים, עוד לא יתכן בשביל כן לייחס לאלהי עולם אשר כל דרכיו משפט צדק מדה זו שיענש תמיד הבנים בעבור חטאת אבותיהם וכו'. ואני אומר כי החלוק הזה בין תדיר לשאינו תדיר הינו אלא תנחומין של הבל, ואם נניח שיקרה לפעמים עָוֶל בעולם שיהיה צדיק אובד בצדקו, אף אם לא יהיה זה אלא אחת לאלף שנים, כבר כפרנו בהשגחה, שאם יש אלהים שופטים בארץ לא יבצר ממנו לעשות משפט גם בפעם ההיא · והאמת היא כי היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים, הוא יודע שאין שום עָוֶל בעולם, לא תמיד ולא לפעמים, והמתבוננים בתולדות הדורות יבינו כי כל מה שהיה לא היה אלא לטוב, ואף אם העומדי' בזמן המאורעות (כגון בזמן נירון קיסר, ואטילא **ורוֹבֶּסְפִּיאֶר** וחבריהם) היו הדברים עול וחמס בעיניהם, הנה אחר זמן נודע כי הכל היה לטובת המין האנושי. וכן פקידת עון אבות על בנים היא לטובת המין האנושי, ואם היא עָוֶל למראה עינינו, אין הענין כן באמת, כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה, כמו שכתבתי למעלה. והמבאר (ר' וואלף מאיר) אמר (ויקרא כ' ה') כי פוקד עון אבות על בנים הוא שבניו ובני בניו, ואם גם דור רביעי יראה, ימותו כלם ועיניו רואות· אבל משמעות הכתוב איננה שימותו, אלא שיקבלו עונש, ואם כדבריו, היה הכתוב אומר עריריים ימותו, אבל פוקד עון אבות על בנים משמע בלא ספק שהכוונה על עונש הבנים, לא על עונש האבות: (ח) **זכור את יום השבת**, הזכירה הזאת אין ענינה (כמו שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד 90) זכור מה שנצטוית כבר במדבר סין לקדש את יום השבת, כי אמנם לשון זכירה איננו מיוחד למה שעבר, כי נמצא גם במה שעתיד להיות, כמו לא זכרה אחריתה (איכה א' ט'), לא זכרת אחריתה (ישעיה מ"ז ז'), יען אשר לא זכר עשות חסד (תהלים ק"ט ט"ז), ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג' ח'), והנה זכור ענינו להבא כמו שמור, כלומר שים אל לבך יום השבת, שתהיה מצפה מתי יבא, כדי לקדשו, ולא יסור מלבך, ולא תחללהו מפני השכחה · ואמנם הקידוש שתיקנו רז"ל הוא כענין כל ברכות המצות שהתקינו שיהיה אדם מברך עובר לעשייתן, וזה כדי שלא יעשה המצות כמצות אנשים מלומדה, אלא ישים אל לבו כי ה' צוה, ויעשה הדבר בכוונה לעשות רצון יוצרו: **לקדשו** לעשותו נבדל משאר ימים. שלא תשתמש בו להנאתך לעשות כל מלאכתיך, אך תנהגו בגבוה כקרבן וכתרומה, כלומר תמשוך ידך מליהנות בו לצרכך ולעסקיך · ויהיה כלו מופרש לכבוד שמים, לשבות בו לכבוד האל אשר צוך על השביתה בו: (יא) **כי ששת ימים וגו'**, מצות השבת ראוי לחלק בה בין שביתת הישראלי לשביתת העבד והבהמה, כי זו מכוונת לעצמה, לחמלה וחנינה עליהם · וזו אינה מכוונת לעצמה, כי מי שהוא בן חורין יוכל לשבות כל זמן שירצה · אבל היא לענינים אחרים. והנה ראשונה מצות השבת היא בכל איסורי

קדושה, לרומם את ישראל. עד שיחשיבו את עצמם ממלכת כהנים וגוי קדוש, בהיותם שובתים ביום אשר שבת בו האל ממלאכת השמים והארץ; ומן הצד הזה היתה השבת אות בין ה' ובין ישראל, כלומר שהיא אות וסימן לברית אשר בינו ובינינו. ומצד אחר יש במצות השבת תועלת גדולה בתיקון המדות ובהצלחת האומה, ובשמירה הריליגיאון, כי הנה ידוע כי כל אדם שובת לפעמים ממלאכתו ונהנה במנוחה, והנה אם כל אחד ואחד ינוח ביום שירצה, לא תמשך מן המנוחות הפרטיות האלה שום תועלת אחרת מלבד ההנאה הפרטית של כל אחד ואחד. אבל אם תהיה מנוחת האומה כלה ביום אחד, ימשך מזה שיוכלו להקבץ יחדו לאכול ולשתות ולדבר אלה עם אלה, ותתרבה האהבה ביניהם, וגם יוכלו לשמוע תורה ותוכחה מפי הזקנים והחכמים. ויום השבת משוה העשיר והעני, האדון והעבד, קטן וגדול שוה בו, ועבד חפשי מאדניו; וזה מועיל להרחיק הגאוה מן העשירים, ולהזכירם כי כלנו בני אב אחד נחנו. והנה כאן רמז הטעם העקרי (כי ששת ימים עשה וגו'), ואם לא היה דבר זה כתוב בתורה לא היה מקום להשגת התכלית המכוונת, שהיא לחזק בלבנו אמונת היותנו עם סגלה; אבל הטעם השני שהוא מצד הצלחת האומה ותקון עֲדוֹתֶיה, לא נזכר בתורה, כי אין השגת התכלית ההיא, תלויה בידיעת הכוונה. וידוע כי זה עקר גדול בדרכי התורה, והנביאים וחכמי ישראל, אמור מעט ועשה הרבה; בהפך מדרכי חכמי יון וההולכים אחריהם, שאומרים הרבה ועושים מעט: (יג) **לא תנאף**, אין ניאוף אלא באשת איש, שנאמר אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י'), ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל ט"ז ל"ב), (רש"י) וטעות היא ביד ראב"ע שהכחיש דבר זה. ונסתייע ממה שכתוב ותנאף את האבן ואת העץ (ירמיה ג' ט'), והוא לא הבין שאינו אלא משל והכוונה על עבודת אלילים שהיא נמשלת לניאוף, כי האומה נמשלת כאלו היא אשת איש עמו יתברך, כמבואר בכל הפרשה ההיא (ירמיה ג'): **לא תענה ברעך עד שקר**, רד"ק רא"ז' ובע"ז' פירשו עד כמו עדות, וראב"ע אחר שחשב בלבו שניט רבות, פירש אתה עד שקר לא תענה ברעך, וזה הבל, שאם לא יעיד איך יהיה עד שקר; ובביאורו הקצר פירש לא תענה ברעך, ואתה עד שקר, כלומר לא תענה ברעך בהיותך עד שקר, לא תענה ברעך מִשֶּׁקֶר. וקרוב לזה פירש רמב"ן לא תענה ברעך דבר שעל ידו תהיה עד שקר. ונראה לי לפרש לא תענה ברעך עניית עד שקר, כי הפעל מושך אחריו שם הנגזר ממנו, כמו פן אישן המות (תהלים י"ג ד'), טעמו פן אישן שנת המות; וכמו שכתב שם ראב"ע: כי השמות בכח הפעלים; וכן למטה (כ"ב כ"ה) אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו, כנוי הזכר שבמלת תשיבנו חוזר לשם חבול שבכח הפעל אם חבול תחבול, וכן וברך ולא אשיבנה (במדבר כ"ג כ'), טעמו וברך ברכה ולא אשיב ברכתו, וכן וברוב יועצים תקום (משלי ט"ו כ"ב), טעמו וברוב יועצים עצה תקום העצה: (כא) **בכל המקום אשר אזכיר את שמי**, שאקבע לך להזכיר את שמי, שאצוך לבנות לי שם מזבח ולהתפלל שם לפני ולתת תודה לשמי, וזה הוא ענין הזכרת שם האל, כאשר אמרנו לבד בך נזכיר שמך (ישעיה כ"ו י"ג), ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר:

משפטים

כא (ב) **כי תקנה וגו'**, התורה אשר דרכיה דרכי נועם ורחמים, פתחה משפטיה במשפט העבד והאמה אשר בימי קדם היו נחשבים כבהמה, ולא היה השופט דן דינם ורב ריבם נגד אדוניהם: (ח) **והפדה**, ישתדל האדון אצל קרוביה שיפדו אותה, או דודה או בן דודה יגאלנה, או אחד מכל בני משפחתה ומכל בני שבטה יגאלנה: **לעם נכרי לא ימשול למכרה**, אינו רשאי למכרה לאיש משבט אחר שאין לו קורבה עמה ואם יקנה אותה ישתעבד בה, לא כן איש ממשפחתה אם יפדה אותה יוציאנה לחרות, או יקחה לו לאשה. וכבר מצאנו עַם שעניינו שבט, כגון לקהל עמים (בראשית כ"ח ג' ומ"ח ד'), גם הוא יהיה לעם (שם מ"ח י"ט), עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), נדיבי עמים נאספו (תהלים מ"ז י'); ומצאנו נכרי שעניינו זר אף על פי שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יאכלנו (קהלת ו' ב'), ועצביך בבית נכרי (משלי ה' י'), נכרי ואל שפתיך (שם כ"ז ב'), וכן כל נכריה שבספר משלי. ובימי קדם שהיו להם ספרי היוחסין היו כל בני שבט אחד מכירים קורבתם זה עם זה, וכל מי שהיה מאותו שבט יתכן שיגאל את בת שבטו, אבל בני שני שבטים לא היו נחשבים כקרובים, אלא

זרים היו זה לזה. ואחר כן במשך הדורות נשכחה הקורבה שבין אנשי שבט אחד, והיו גם בני שבט אחד זרים ונכרים זה לזה, ולא היה אדם שיפדה כי אם שאר הקרוב אליו; לפיכך הוצרכו רז"ל לפרש לעם נכרי לגבר אוחרן, כי ידעו כי כל איש מישראל, אף אם הוא מאותו שבט, נכרי הוא לה, ולא יפדנה להוציאה לחרות, אלא אם יקנה אותה ישעבדנה לו לשפחה: **בבגדו בה**, כשהוא בוגד בה, שאינו לוקחה לו לאשה (כי המוכר בתו לא היה מוכרה אלא לתקוה זו שהאדון ייעדנה לו), אינו רשאי למכרה לאיש נכרי שאיננו קרוב אליה, שיקחנה להשתעבד בה ולא לפדותה: (י) **ועונתה**, לדקו דברי ראב"ע שהמלה מלשון עת, ומלת עת חסרה נו"ן, וכן מלאכי שאומרים בלשון ארמית כְּעַן, כְּעֶנֶת בנו"ן, וּכְעֶת בלא נו"ן; אמנם נראה לי כי מלת עת אין תחלת הוראתה על הזמן, אך תחלת הוראתה כהוראת השרש אשר ממנו לוקחה; והנה שורש ענה הונח תחלה על הדבור שמתיחס לדבור זולתו, ומורה גם כן זמרת שתי כתות בני אדם שמזמרין אלו כנגד אלו, ומורה גם כן עשיית בקשת זולתו ומלוי שאלתו; ומן השרש הזה מלת יַעַן שמורה על יחס המסובב בהצטרפות אל סבתו, גם מלת לְמַעַן שמורה על יחס המעשה בהצטרפות אל התכלית המבוקשת על ידו; וכן מלת כְּעַן אין עקר הוראתה על הזמן, אך היא מלה קושרת הנמשך מן המדובר עם הקודם, כטעם אם כן אפוא, כגון איתי גבר במלכותך וכו' וכו' כען דניאל יתקרי ופשרא יהחוה (דניאל ה' י"ב), וכן ואנא שמעת עליך די תכול פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תכול כתבא למקרא (שם שם ט"ז), וכן אתיעטו כל סרכי מלכותא וגו' כען מלכא תקים אסרא (שם ו' ח' ט'), וכן כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא (עזרא ד' י"ג), כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא וגו' על דנה שלחנא והודענא למלכא (שם שם י"ד), וכן כען שימו טעם (שם שם כ"א); וכיוצא בזה מלת עתה, כגון אתה עתה ברוך ה' (בראשית כ"ו כ"ט), ועתה ארור אתה (שם ד' י"א), וזולתם רבים; וכן מלת וּכְעֶנֶת או וּכְעֶת (עזרא ד' י' י"א וז' י"ב) נראה לי הוראתה כמו כְּעַן או וְעַתָּה, והיתה שגורה בפי הארמיים בתחלת אגרותיהם, אחרי דרישת השלום. והנה הזמן להיותו מן הציורים היותר מופשטים, לא הונח לו שם עצמי אליו בבחינת מה שהוא בעצמו אבל קראו שמו עֶנָה, עֹנָה, ועת, והכוונה על התנאים הראויים לכל דבר ודבר לפי מה שהוא, אשר בהתאמתם יכון הדבר הבא לענין מה, כטעם עת לאהוב ועת לשנוא, ושאר עתים שבקהלת (ג), וכן והריק בעת יאכלו (שם י' י"ז) בתנאים הראויים, וכן והנה עתך עת דודים (יחזקאל ט"ז ח'), היו בך התנאים הראויים (שדים נכונו ושערך צמח) למשכב דודים, וכן ודבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו כ"ג); וכן מלת עונה בלשון חכמים, כוונה התנאים הראויים בדבר המכשירים אותו לדבר מה, כגון המקדים פירותיו עד שלא באו לעונת מעשרות (פאה פרק ד', חלה פרק ב') פירש הרע"ב (במס' חלה) כל אחד כמשפט המפורש בפרק קמא דמעשרות, עד כאן לשונו; ובמעשרות (פרק א') מפורש: מאימתי הפירות חייבות במעשרות, התאנים משיבחילו, הענבים והאבשים משיבאישו וכו' וכו'. ואחר כן הושאלה מלת עונה להורות על הזמן בכלל, כמו שהושאלה מלת עֵת, עיין בערוך, ערך עון, ששי. ואחרי הדברים והאמת האלה אומר אני כי ועונתה הוא התנאי הראוי לה במה שהיא אשת בעולת בעל, והתנאי הזה הוא התשמיש בלא ספק. והנה התורה הזהירה את האדון שלקח אמתו לאשה, שאף אם יקח לו עוד אשה אחרת אינו רשאי לגרוע חקה של זו, ולא מפני שאביה עני עד שהוכרח למכרה לו לאמה היא קלה בעיניו מהאחרת שאביה עשיר, אך ראוי לו שיזכור תמיד כי נלקחת הראשונה השתעבד לה בכל מאונו ובכל כחותיו, וקודם שיקח השניה צריך שיראה אם ממונו וכחו כדאי לשתי נשים, ואם לאו אין לו ליקח אשה שניה. וכל זה אמרה תורה במי שנשא את אמתו, וקל וחומר למי שנשא בת חורין, שהוא חייב בלא ספק בשארה כסותה ועונתה, לפי שיעור ממונו וכחותיו, והתורה לא נכנסה בפרטי דברים שאין להם סוף, ורז"ל עשו כמו שעשו בכל שאר חלקי התורה, והגבילו השיעורים, שאם יפחות הבעל מהשיעור המוגבל לו לפי מה שהוא אדם, תוכל אשתו לבא לצעוק חמס לפני בית דין, והם יחקרו אם פושע הוא או אנוס הוא, ואם פושע הוא יכפו עליו לתת לה חקה או ישלחנה מביתו. והנה חז"ל בחכמתם ובצדקתם ראו כי האשה איננה כלי, ולא נבראת להועלת האיש ולהנאתו בלבד, אבל איש ואשתו שני שותפים, התחברו ברצונם לעזור איש את רעהו באהבה ואחוה, ולא לבד השגיחו שלא יהיה האיש גורע חק אשתו, אבל השגיחו גם על הפרטים היותר קלים, לבלתי

יהיה האיש גורע הנאת אשתו, כגון אם אמר הוא בבגדו והיא בבגדה; ומה נכבד מאמרם בשכר שמשהין עליהן (נדה ל"א). והפך מזה מלך אחד דרכי הנבלים, שאינם מבקשים רק הנאת עצמם, והם משוטטים תמיד לבקש זמה, ונשיהם נמאסות בעיניהם ויושבות עגונות אלמנות חיות. והפך מזה מלך אחר דרכי המתחכמים, אשר האשה היא להם כשפחה לשרתם, וּכְסַם לשמירת בריאותם (לא יבעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר וכו' וכו' הלכות דעות פרק ד'). אבל מי שתורתו היא תורת משה והמשנה והתלמוד, הוא אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מגופו, ועליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמות ס"ב).

כב (ז) **אם לא שלח ידו**, רש"י רמב"ן ורא"ז פירשו ישבע שלא שלח ידו, וכן למטה שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו; והנה רמב"ן ורא"ז אומרים כי אם לא הוא לשון שבועה, וטעות גדולה טעו, שהרי כל אם לא שאחר שבועה ענינם לחיוב ולא לשלול, כגון אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במדבר י"ד כ"ח), אם לא כאשר דמיתי כן היתה (ישעיה י"ד כ"ד), אם לא אשיתך מדבר (ירמיה כ' ו'), כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב, (שמואל ב' י"ט י"ד), וכן הוא בסברא, כי כל האומר אם לא כוונתו כך וכך יבא לי אם לא עשיתי או אם לא אעשה כך וכך, והכוונה בלא ספק לומר שבאמת עשה או יעשה כך וכך, ובהפך כשהכוונה לשלול אומרים אם בלא מלת לא, כגון אם מחוט ועד שרך נעל ואם אקח הכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג) שלא אקח, אם תשקור לי (שם כ"א כ"ג), שלא תשקור לי, ורבים כאלה. והנה באמרו אם לא שלח ידו אם היתה הכוונה לשון שבועה, תהיה הכוונה שישבע שבאמת שלח ידו במלאכת רעהו; לפיכך אומר אני כי אין אם לא האמור כאן לשון שבועה, אלא כמשמעו, אלא שהמקרא קצר, ושיעורו ונקרב בעל הבית אל האלהים למען יתברר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, והבירור הזה לא יהיה על ידי שבועה, אלא בחקירת השופטים ולפי ראות עיניהם; ואם הם ישפטו ששלח ידו ושהוא הגנב, אז ישלם שנים כאמור בפסוק שאחר זה:

כג (ב) **לא תהיה אחרי רבים לרעות**, נראה שמדבר בעדות כמו שהוא הענין במקרא הקודם בסוף המקרא הזה ולא תענה על ריב, אלא שסוף הכתוב הוא במקום ריב, ותחלתו שלא במקום ריב, כגון להעיד על ראובן שחלל שבת, ובזה אמר לרעות, כי במקום ריב מה שהוא רע לזה הוא טוב לזה, אבל להעיד על ראובן שחטא, והוא לא חטא, אין בזה שום טוב אלא רע: **ולא תענה על ריב**, הנכון כראב"ע כשיהיה ריב בין אנשים, לא תעוד עדות על מה שלא ראית, ואין לך לסמוך על רבים המעידים, ולהעיד מה שאתה לא ראית, כי אולי תצא מזה הטיית משפט. ואם תאמר: והלא כיון שיש שם רבים המעידים, תוספת עד אחד לא תיטיב ולא תזיק, הנה יתכן שזה הנוסף, אם הוא בחזקת כשרות יגרום לדיינים שלא ירבו בדרישות וחקירות כל כך כמו שהיו מרבים אם לא היו שם אלא העדים האחרים: **לנטות, להטות**, לשון הנופל על הלשון בשתי הוראות שונות, על דרך כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה, (למעלה כ"ב ד'); ודרשת רז"ל אחרי רבים להטות שמצוה לפסוק הדין אחרי הרוב (כתרגומו) אסמכתא היא, ואין ספק כי אי אפשר לפסוק הדין אלא על פי הרוב, כי רחוק הוא שתהיה דעת כלם שוה; אמנם המקרא הזה איננו מדבר בשופטים, אלא ביחיד הבא להעיד. ורש"י ז"ל עזב דרשת רז"ל וביקש לְיַשֵׁב המקרא על פי פשוטו, אלא שפירש גם הוא הכתוב בדיין ולא בעד, והוצרך לפרש על ולא תענה פירוש רחוק מאד. ויש לתמוה עליו הרבה, איך חשב שאם הנדון ישאל את הדיין על משפטו אין לדיין לענותו דבר הנוטה אחרי רבים החולקים עליו, הלא יאמר לו הדין לפי מה שהוא לפי דעתו — והלא זה דבר הגורם תקלות הרבה, והלכה רווחת היא במשנה (סנהדרין פרק ג') ומניין לכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין, אבל מה אעשה שחברי רבו עלי, על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד. ויותר יש לתמוה על בעל הסמ"ג שבלאוין קצ"ה וקצ"ו העתיק דברי רש"י אלה ולא העיר עליהם דבר, וכן הרב ר' אליה מזרחי ואחרים לא העירו על זה כלום. ותלמידי מוהר"ר מרדכי מורטארה אומר כי המשנה מדברת בסתם דיינים, כלומר בכשרים, שאין כוונתם להטות משפט, אלא מזכים ומחייבים כפי מה שהוא האמת והיושר לפי ראות עיניהם, אבל רש"י מדבר בדיינים רשעים, כמו שאמר אם ראית רשעים מטים משפט. ותלמידי מוהר"ר משה הלוי עהרענרייך אומר כי לדעת רש"י אין הפסוק כלו אזהרה לאדם אחד, אלא לשני בני אדם, לא

תהיה אחרי רבים לרעות היא אזהרה לדיין שבאו בעלי הדין לפניו, וחבריו רוצים להטות משפט, ולא תענה על ריב היא אזהרה לחכם אחר שאינו דיין או שאינו באותו בית דין אלא בב"ד אחר, וכוונת רש"י שאם הנדון הוציא מבית דין חייב יצא אצל חכם אחר וישאלהו על אותו המשפט ששפטוהו אותם הדיינים, אין לו לשאת להם פנים, אלא יאמר את המשפט כאשר הוא: (יג) **ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו**, אחר שהשלים המצות שבין אדם לחברו חזר למצות שבין אדם למקום, וסיים בזה שפתח למעלה בסוף פרשת יתרו (כ' כ'); והנה שם הזהיר על עשיית הצלמים וצוה על עשיית מזבח לכבודו ית', ואח"כ הזכיר המשפטים שבין אדם לחברו, ועתה חזר להזהיר על ענין האלילים ולצוות על כבודו ית'; והנה ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, הכוונה על לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב וכו' וכו' עד סוף הפרשה, ועוד אני מצוה אתכם שלא תזכירו שם אלהים אחרים לתהלה ולתפארת, על דרך שאמר בשמו ית' (שם כ"א), בכל המקום אשר אזכיר את שמי, ועיין מה שכתבתי שם; והוסיף לא ישמע על פיך, והוא כמשמעו לא יהיה שם האלילים נשמע על פיך, כלומר אפילו לספורים ודרך עראי, אך לעולם הדבר למד מעניני שאין האיסור אלא להזכיר לתהלה ולתפארת או דרך תפלה ותחנה, ולא שתהיה הזכרת שם האלילים אסורה בהחלט, כי הנה משה אמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור: (יט) **ראשית בכורי אדמתך** וגו'. מאמרו הדעת נראה לי שהיה מנהג קצת העמים או קצת אנשים גם מבני ישראל להקריב בכורות לאנם מבושלים בחלב אמם, כי כמו שנותנים לכהן ראשית הגז כן יתכן שיהיה טוב וראוי להקריב ראשית החלב. והנה היו שוחטים הבכור והיו מבשלים אותו בחלב אמו והיו מאכילים אותו לכהנים (או היו נותנים לו הבכור והחלב והוא היה מבשלם יחד ואוכלם ואם תרצה אומר שהיו מבשלים ושורפים הכל על המזבח), ועל ידי כן היו נותנים לבנות ראשית הנולדים וראשית החלב יחד, לפיכך אחר שהזכיר ראשית בכורי האדמה הזכיר גם כן בשול הגדי בחלב אמו, ויובן גם כן למה הזכיר הבשול ולא האכילה, כי הבשול הוא העקר ולא האכילה, ואם אין בשול אין אכילה. ואמנם הטעם למה נאסר המנהג הזה אף על פי שהכוונה בו לשם שמים, הוא (כדעת רשב"ם וראב"ע, ויוהן דוד מיכאעליס) מפני שיש בזה אכזריות לבשל הבן בחלב האם, והוא על דרך אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. ואף על פי שאחר ששחיטת הגדי מותרת, מה איכפת לו ולאמו בהיות משקה יבושל? מכל מקום המעשה הזה מקנה תכונה רעה בנפש האדם העושה והרואה. הנה בעולם שיהיה אדם עושה עצמות אביו תרוודות, וגלגלתו קערה, ויאכל בהם, הנה אין זה מזיק לאביו המת, ואף על פי כן מדת אכזריות היא, והמעשה הזה מפסיד מדת החמלה והחנינה בו וברואיו. וקצת מן הקראים פירשו לא תניח לגדי הבכור שיתבשל ויגדל בחלב אמו, אלא ביום השמיני תתנו לי; אמנם (כאשר העיר ראב"ע) אם מצאנו שרש בשל בבשול התבואות שהוא השמש מבשיל אותן כאלו הוא אש לא מצאנוהו בגדול בעלי חיים שאין גדולם על ידי אש או חום חיצוני.

תרומה

כה (ב) **ויקחו לי תרומה**, מצוה לכלל האומה שיפקידו פקידים לקבל מיד המתנדבים. וכמו שאומר תכף מאת כל איש וכו' תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם, וכן אמר משה (ל"ה ה') קחו מאתכם תרומה לה' (שאנשי האומה הממונים לכך יקחו משאר האומה ויקבלו מידם מה שיתנדבו) כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' (ליד הממונים); ונראה כי העם לא הפקידו פקידים, אלא הביאו אל משה עצמו, ככתוב (ל"ו ג') ויקחו מלפני משה והם הביאו אליו עוד וגו': (יח) **כרובים**, כמו הפוך רכוב, כסברת Gussetius והחכם יש"ר בבכורי העתים תק"ל עמוד ז', רק לא להיותם מורכבים מצורות שונות (כדעת ריש"ר), כי לשון הרכבה להורות כזו הוא לשון שבדו להם האחרונים; אך נקראו כן מפני שהם רכב אלהים, כטעם וירכב על כרוב, ולתבנית המרכבה הכרובים זהב (דברי הימים א' כ"ח י"ח): (לא) **כפתוריה**, אולי מן כף תור, כלומר כף שור, פרסה שסועה, ודוגמת זה במשנה במסכת כלאים ראש תור ואיננו מענין תורי זהב (כדעת הרב שם פרק ג' משנה ז'), ולא כל קרן זוית נקראת ראש תור, אלא קרן זוית המכה על קו ישר (כזה V) נקראת כן, כי הוא דומה לראש שור בעל שתי קרנים:

תצוה

כח (א) **לכהנו**, אין הוי"ו כנוי, אלא על דרך לשון ארמית לְקָטְלָה, לְקַטְלוּתֵה; ולהיות אחר הפעל מלת לי שהיא מלה זעירה, עשוה ככנוי מחובר ואמרו לכהנו לי כדרך שאומרים לְקַטְלוּתֵה. ואמנם שיהיה לכהנו פעל יוצא (לעשות אותו כהן) איננו נראה כי לא מצאנו כִּהֵן אלא פעל עומד, מלבד שאם היה יוצא, היה לו לומר לְכַהֲנוֹ לי. והנה הכהונה ניכרת בבגדים, ומזה כחתן יכהן פאר, לפיכך פירש מיד הבגדים אשר יעשו: (לט) **מעשה רוקם**, נראה לי כי מתחלה לא היתה מלאכת הרקמה במחט, אלא שהיו מציירים הצורה בבגד בפני עצמו ואחר כן היו מדביקים אותה על הבגד האחר. ומזה אבני פוך ורקמה (דברי הימים א' כ"ט ב') אבנים שמדבקין אותן על הקיר לנוי, עיין פירושי לישעיה נ"ד י"א. והנה שרש רקם קרוב לשרש קרם, שענינו שטיחת העור, ובלשון ארמי ענינו תקון הבגד על ידי טלאי ששוטחים ומחברים עליו. ואחר כן התחכמו לעשות הרקמה על ידי מחט, בלא תוספת בגד על בגד, ונשאר למלאכה זו שם רקמה, כימי קדם. ואחר כן התחכמו לעשות הצורות באריגה עצמה, וקראו למעשה זה מעשה חושב, לרוב החכמה והעיון הנצרכת לה.

כט (כד) **והנפת אותם תנופה**, התנופה היא הבאה והולכה והובאה, כי הכהן היה מקבל מיד מביאי הקרבן ומביאו ומוליך ומביא, לסימן שהדבר יוצא מרשות הבעלים לרשות גבוה, וכן אהרן קבל את הלוים שהיו נתונים לה' מאת בני ישראל והניף אותם (במדבר ח' י"א וכ"א), וכן בזבח השלמים המקריב את זבח שלמיו לה' ידיו תביאינה את אשי ה' את החלב על החזה יביאנו. את החזה להניף אותו תנופה לה' (ויקרא ז' ל') שטעמו יביא את החזה כדי שעליו יניף הכהן את החלב לפני ה'. והנה החזה לא היה משמש אלא כדי לשאת עליו החלבים שהיו צריכים תנופה כי היו נקטרים על גבי המזבח, ולכך נקרא חזה התנופה, והיה נשאר לכהן כמו הסל שהיו נותנים בו הבכורים. אבל השוק הוא תרומה לה', והאל נתנו לכהן, על כן נקרא שוק התרומה. ובפעם הזאת שהיא תחלת הקרבנות וחנוך אהרן ובניו, רצה ה' שיוודע כי השוק הוא חלק גבוה, על כן נקטר גם הוא, ומשה שהיה משמש ככהן לא קבל רק החזה, והניף גם אותו ונשאר לו למנה. ולשון תנופה נאמר גם כן להוראת הפרשה ונתינה לגבוה, כי כל דבר הניתן לגבוה נקרא בלשון הבאה והרמה, כמו אשר הניף תנופת זהב (למטה ל"ה כ"ב), לכל תנופות בני ישראל (במדבר י"ח י"א), ועיין מה שכתבתי בדברים ט"ז יו"ד, ושם נדפס בטעות מלה יונית, וצריך לומר מלה רומית.

כי תשא

ל (יב) **כי תשא את ראש בני ישראל**, ימים רבים היתה דעתי נוטה לדעת רלב"ג ודון יצחק שהמצוה הזאת לא היתה אלא לשעה, וגם ראיתי כי מאמר ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם נראה כמכחיש הפירוש הזה, כי משמעותו הוא שתמיד ולא הפעם הזאת בלבד יחול הנגף בנמנים בלא כופר, ואיך אם כן תהיה מצות נתינת הכפר לאותה שעה בלבד? אבל הייתי אומר כי רצה הקב"ה להחליש אימת העין הרע שהיתה מפורסמת בישראל, בלי להתקומם נגדה מכל וכל, ולפיכך אמר למשה כשתמנה אותם עכשו צריך שיתנו כופר, ואם לא יתנוהו יהיה בהם נגף, הנה הקח את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם, ומשם ואילך לא יצטרכו עוד לכופר, כי המשכן אשר אדניו עשויים בכסף הכופר יעמוד לזכרון לפני ה' תמיד ויכפר על בני ישראל גם כשיתפקדו. ולפי המחשבה הזאת היה מה שכתבתי זה שנה בספר במדבר (ל"א נ') "ולא משום כי תשא את ראש, כי איננה מצוה לדורות" והיום כ' תמוז תר"ג רואה אנכי שאין הפירוש הזה מוכרח כלל, כי בסוף הפרשה (ולקחת את כסף הכפורים) אין שום רמז שתהיה הכפרה ההיא מועילה לדורות, וגם לא נזכר כאן כלל שיעשו בכסף ההוא אדני המשכן, והיה ראוי שיבא בכתוב מפורש באור היטב שמהיום והלאה יוכלו להתפקד בלא כופר, כי כסף הכפורים שיתנו בפעם ההיא יעמוד במשכן לדורי דורות, ויהיה מכפר עליהם בכל זמן שיתפקדו, אם לא נתבאר ולא נרמז כאן כלל. וממלות לזכרון לפני ה' אין שום ראיה שתהיה הכוונה זכרון לימים הבאים, כי הנה כמוה וביום שמחתכם

כי תשא ל לב

ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם (במדבר י' י'), שאין הכוונה לזכרון לימים רבים, אלא בכל פעם ופעם (בכל חג ובכל ראש חדש) כשתתקעו על זבחיכם יהיו זבחיכם לזכרון לכם לפני ה'; דוגמת מה שבא בפסוק הקודם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם; וכן (למעלה כ"ח כ"ט) ונשא אהרן את שמות בני ישראל על לבו וכו' לזכרון לפני ה' תמיד, בכל עת שיהיו על לבו יהיו לזכרון לפני ה'; והן מנחת זכרון מזכרת עון הוא לאותה שעה בלבד. וכן כאן באמרו ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה', אין שום הוכחה שיהיה הכסף ההוא מכפר לכל הדורות, אלא כשיתנוהו יהיה להם לזכרון לפני ה', ויכפר עליהם לאותה שעה להצילם מן הנגף. לפיכך נראה לי כי ונתת אותו על עבודת אהל מועד, אין הכוונה על מלאכת המשכן בפרט, אך הכוונה על צרכי המשכן בין להקמתו ובנינו, ובין לצורך הקרבנות ולכל העבודה הנעבדת בו; והנה בזמן הקמת המשכן הועיל הכסף לעשות בו האדנים, ואחר הקמת המשכן היה הכסף משמש לצורך הקרבנות. והנה התורה לא הגבילה כמה תהיה התרומה אשר יביאו בני ישראל לצורך קרבנות צבור, אבל צותה שכאשר יתפקדו יתנו מחצית השקל לצורך העבודה, והניחה ביד ראשי העדה לפקוד את העם כשירצו, וכל זמן שיפקדום יגבו מהם את כסף הכפורים; והם בשובם מגלות בבל קבעו לתת שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו (נחמיה י' ל"ג), ואחר זמן כשלא היו כל כך עניים קבעו לתת מחצית השקל ככתוב בתורה.
ואבאה לגוף הענין, והוא ענין עין הרע, ואומר כי קצת מן המתפלספים כגון רלב"ג בקשו לפרשו על דרך הטבע, ואמרו שהאדים היוצאים מעיני המביט אל פני האיש הנשקף יוכלו להיות ארסיים ולהזיקו או להמיתו, הכל לפי טבע המקבל; וחכמי דורנו בהפך, רובם לועגים על אמונת העין הרע על דברים אחרים רבים הבלתי מובנים על דרך הטבע. ולדעתי אלו ואלו טועים, אבל העולם איננו מתנהג על פי חקות הטבע האמורי לבדן, אבל יש עוד חקות אחרות, חקקם אותן החכמה העליונה בתחלת הבריאה, על פיהן תסובינה תְּסִבּוֹת המאורעות, להביא על גוי ועל אדם יחד הטובות והרעות המעידות על ההשגחה; אשר ידיע אליהן המתפלסף. ויאמר מקרה הם, וידיע אליהן המאמין ויאמר תעבה נסים המה; ובאמת הם מסובבים טבעיים הנמשכים בהכרח מסבותם הטבעיות, אבל המסובבים וסבותיהם כלם מסודרים מתחלת הבריאה בחכמת המסדר העליון ית' שמו; והיא שגזרה שיהיה הקור קשה ומקריף בשנת התקע"ב, למען הפיל מלך עריץ, ולהשקיט ארץ ומלואה, היא חקקה בתהלוכות קורות הצבור והיחיד גזרת **לפני שבר גאון**, וממנה ימשך כי כשאדם (או הגוי כלו) עומד ברום ההצלחה ומתגאה ומתפאר בה, ומביא קנאה בלב רואיו יקרה לו שיתהפך עליו הגלגל, ותבואהו שואה לא ידע, וההמון ייחס זה לעין הרע, ולפעמים ייחס זה לקללת השונאים, ולפי האמת אין העין מזקת, ולא הקללות מזיקות רעה, אבל המשפט לאלהים הוא, והוא גזר וחקק בסדר השתלשלות תְּסִבּוֹת הטוב והרע שגאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד. ומשורר צרפתי אמר

Du triomphe à la chûte il n'est souvent qu'un pas.

(Voltaire, la Mort de César.)

והמעתר כתב כי אנשי הדור ההוא הוצרכו לתת כופר מפני שחטאו בעגל ונתחייבו כליה; ולא זכר כי המנוי הזה קדם למעשה העגל: (לד) **נטף ושחלת וחלבנה סמים**, קח נטף ושחלת וחלבנה מובחרים שיהיו ראוים לכנוי סמים, וזה על דרך שאמר למעלה קנמן בשם וקנה בשם, כן נראה לי לפי הפשט, ודעת הטעמים כדעת רז"ל:

לב (ד) **ויאמרו אלה אלהיך ישראל**, העגל לא נעשה לעבודה זרה ממש, ולא קבלוהו עליהם לאלוה, אלא שיהיה כלי מקבל שפע האל, ויעמוד להם למנהיג במקום משה (ואהרן לא היה מספיק להם, כי גם הוא בן אדם), וכן דעת הכוזרי מאמר א' סימן צ"ז, וראב"ע ורמב"ן וחזקוני ורלב"ג, ועיין בכורי העתים תקפ"ח עמוד פ"ט: (כה) **כי פרעה אהרן**, עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד קכ"ג, והנני מקיים מה שכתבתי בענין הוראת המלות פרוע, פרעה, לשמצה, אבל אני מבטל מה שכתבתי בענין כוונת אהרן, ונראה לי שאין צורך לומר כי בערמה אמר להם לעשות חג, כדי להמיתם בעודם טרודים בשמחתם, אבל הנכון כדברי תלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינסטער כי משה

בראותו כי העם היה פרוע כי פרעה אהרן (באמרו כי חג לה' מחר), באופן שהיו (לא: כדי שיהיו) מוכנים להיות נבהלים ונבעתים בתוך הקמים עליהם, אז עמד ואמר מי לה' אלי, ולא דאג שמא תהיה מלחמה במחנה: (לד) וביום פקדי ופקדתי, אעשה כשאעשה, כלומר אעשה באחד מן הזמנים, וכן ושמע איסה ביום שמער, ישמע כשישמע. הרי זו מליצה מתלילות לשון הקדש, וקרוב לזה כי יפול הנופל, יפול מי שיפול, מי שיהיה; ושמע השומע, ישמע מי שישמע, מי שיהיה; וכן וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם:

לג (יג) הודיעני נא את דרכך, חסר יו"ד, ואין ספק שכוונת משה לומר דַּרְכֶּךָ, כלומר הודיעני את כוונתיך ואיך התנהג בהנהגת העם הזה, אם תבא שכינתך עמנו, אם לא; והכוונה לומר אם תתן לנו רשות להקים המשכן אם לא. כי אמנם פרשת תרומה ואלוה הכוללות מעשה המשכן נאמרו למשה מיד אחר מתן תורה בארבעים יום ראשונים, ומעשה העגל גרם עיכוב לעשיית המשכן, כי היו כנזופים למקום, ולא היה ה' רוצה להשרות שכינתו בקרבם, ומשה לא הגיד לעם צווי עשיית המשכן עד שנתפייס להם המקום, עיין רש"י למעלה ל"ב י"א, ומלות לצוותו הכתובה באותו דבור היא משובשת, וצריך לומר לצוות או לצוותן, עיין פירושי להפטרת צו. והנה נתרצה ה' לשאלת משה, והשיב פני ילכו והניחותי לך, כלומר אני בעצמי אלך עמכם ואביא אתכם אל המנוחה ואל הנחלה, כלומר תעשו לי מקדש ואתהלך בקרבכם. וכששמע משה כך הוסיף לשאול אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, כלומר מאחר שכבר נתפייסת לבא בקרבנו, אל תסיענו מכאן אפילו מסע אחד בטרם יוקם המשכן: (יח) הראני נא את כבודך, הנכון כדברי רשב"ם שלא היתה שאלת משה אלא שיכרות לו ה' ברית על מה שהבטיחו, כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע וכתוב שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה, וסמיך ליה ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית, אף כאן שאל משה מהקב"ה קיום ברית, ונתרצה לו הקב"ה לֵהֵרָאוֹת לו בכריתת ברית, כדכתיב ויעבור ה' על פניו, וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית. ואם תאמר: אם כן למה לא אמר למשה כמו שאמר לאברהם קחה לי עגלה משולשת וגו' כדי לעבור בין הבתרים? יש להשיב שהיה כבוד שמים מתחלל בעיני ההמון אם היו רואים את משה מעלה לראש הר האלהים בהמות או פגרי בהמות, הלא תראה כי בא הצווי מפורש גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא; ועוד היה זה נותן מקום ללילני הדור לומר שהביא עמו בהמות לאכול בשרם במשך אותן ארבעים יום שאמר שלחם לא אכל ומים לא שתה. ולדעת קצת יתכן גם כן להשיב כי ענין אברהם היה כלו במחזה, ונתוח הבהמות היה גם הוא רק מחזה, אבל במשה רבנו היה הענין בהקיץ, וענין עברת כבוד ה' בין הבתרים בהקיץ איננו כבוד כלפי מעלה: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך, כבודי שיעבור לפניך לכרות עמך ברית יהיה המראה היותר יקרה שאפשר. ומכל מקום לא תחשוב שאכרות ברית לכסות על כל פשעים, כי כשאהיה מתהלך בקרבכם (שתעשו לי משכן) לא אחון ולא ארחם אלא על הראויים לכך, ולפיכך בעבור כבודי על פניך אקרא בשם ה', אפרש לך תארי ומדותי, למען תדע ותודיע לישראל. ולא יתברכו בלבבם לאמר היכל ה' יש בינינו, והוא יכפר על כל עונותינו; ואחר שכבר יהיו מוזהרים, אחון את אשר אחון ולא יהיה להם להתרעם עלי כאלו הפרתי את בריתי אשר כרתי אתם. כי בריתי אתם שיבא להיות שכינתי בקרבם, אך לא להעלים עיני מכל פשעיהם. ואמנם הוצרך לכל זה מפני מחשבת הגוים הקדמונים, שעבודת הקרבנות היא כשחד המעור פקחים, וכמו שאמר ירמיה הגנוב רצוח ונאוף ובאתם ועמדתם לפני ואמרתם נצלנו: וקראתי בשם ה', מלת בשם סמוכה (בשמה דה'), וכן למטה ל"ד ה', וקריאה בשם ה' האמורה כאן אין ענינה נבדל מכל שאר קריאה בשם, וכל קריאה בשם אין ענינה קריאה לאדם כדי שיבא (רופען), אך טעמה הרמת קול, כלומר הרים קולו בהזכרת שמו של פלוני, וזה לתת לו כבוד ולהגיד שבחו ומעלותיו, כמו הודו לה' קראו בשמו, וכן באברהם ויקרא בשם ה', וכן כאן וקראתי בשם ה', אפרש תארי ומדותי, ודעת בעלי הטעמים נפלאה ממני. ולפעמים הקריאה בשם היא להודיע ולפרסם שאנו בוחרים בפלוני, כמו ראה קראתי בשם בצלאל (למעלה ל"א ב'), קראתי בשמך לי אתה (ישעיה מ"ג א'): (כ) לא תוכל לראות את פני, המראה אשר אמרתי להעביר לפניך, תראה אותה בעברה לפניך, אך לא תוכל להסתכל בפניה, כי זה אי אפשר לטבע בן אדם בלי שיפות; וכל זה אמנם היה כדי שלא ילמדו בני ישראל לעשות תמונה:

לד (ה) **ויקרא בשם ה'**, זה כלל, ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו' הוא הפירוש דרך פרט: (ו) **ה' ה'**, ה' הוא ה', זה כלל, כי שם בן ארבע אותיות כולל כל מדותיו, ואחר כן תפרש מה הן מדותיו הכלולות בשמו. והנה כשבא לפרש מדותיו ית' אמר תחלה שהוא אל, ובשם זה נכללו הנצחיות והגבורה והחכמה, שהן המדות שהיו גם הגוים מייחסים לכל אלוה, ואחר כן פרט המדות הפרטיות לאלהי ישראל. ואתחיל ברחום, והכוונה בו הרגשת החמלה והאהבה, וזה בלב. ואחר כן חנון, והכוונה בו הנטייה להיטיב בפעל למי שצריך. ואחר כן ארך אפים, שאם יראה דבר נגד רצונו איננו נוח לכעוס, ואחר כן רב חסד, שעושי רצונו הוא מרבה לאהוב אותם ולעשות עמהם חסד, ורב אמת, אחר שנעשה אוהב לאחד הוא נאמן לו ואמונתו רבה מאד, והוא נוצר חסדו גם לבניו עד אלפי דורות. ואם יחטא איש לו, הוא נושא עון ופשע וחטאה, אך נקה לא ינקה כי הוא פוקד עון אבות וגו'. והנה הכלל העולה מן המדות האלה הוא שהוא אל חפץ להיטיב, וקשה לכעוס, ואף על פי כן הוא מעניש החוטאים: (ט) **ילך נא אדני בקרבנו, כי עם קשה ערף הוא וסלחת**, חזר משה ושאל שאלתו העקרית, שהיא שתהיה שכינת ה' בקרב ישראל, כלומר שיתן להם רשות להקים המשכן, והעבודה תהיה מכפרת לחטאתם ולעוונותם, ואז כרת לו ברית, ולא הזכיר בכריתת הברית ענין הליכת שכינתו בקרבם, שכבר הבטיחו עליה (פני ילכו והניחותי לך), אבל הזכיר המעלה היותר גדולה שתתכן להם מהיות שכינתו בתוכם, והוא שיעשה להם אותות ומופתים, וזה טעם הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו':

ויקהל

לו (א) **ועשה בצלאל**, המקרא הזה דבק למעלה, והוא לשון עתיד, עיין אוהב גר עמוד פ"א; ורש"י ז"ל במכות דף י"ב הבין שאינו לשון עבר, וחשב שהוא לשון צווי, ולדעתי אינו אלא עתיד ממש, כלומר ידעתי כי בצלאל ואהליאב ושאר החכמים יהיו כדאי לעשות את כל מלאכת עבודת הקדש:

לח (ח) **הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד**, הנשים הבאות לצבוא לבא לעבוד עבודה באהל מועד, כלומר שהתנדבו לבא יום או יומים או עשרה ימים או יותר פתח אהל משה שהיה נקרא אהל מועד (למעלה ל"ג ז', ושם היו הכל מביאים תרומתם. עיין למעלה ל"ו ב') לעשות מלאכה בתרומת הקדש, כגון לטוות את העזים, או לעשות בשאר מלאכות הצריכות למלאכת המשכן. וכן הנשים הצובאות פתח אהל מועד בבני עלי (שמואל א' ב' כ"ב) היו באות שם ליום או ליומים או יותר, לעבוד עבודת הקדש. לא שעניינו זמן קבוע לעבודה, כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז' א):

פקודי

מ (לח) **ואש תהיה לילה בו**, בלילה היה אש בתוך הענן; הענן היה תמיד, ביום ובלילה, אלא שבלילה היה אש בתוכו, ועיין במדבר ט' כ"ח:

הנני מבקש מכל קורא שימחוק מספרו שתי שורות שכתבתי בהשתדל לספר ויקרא בסימן ו' פסוק י"ד, ובמקום אחר אי"ה אאריך יותר על טעמי המלות ההן על מחבת בשמן תעשה, וכאן די לי שאודיע כי נסחת הספרים נכונה, ונסחת כ"י שלו איננה אלא טעות סופר:

בוצר עוללות לספר שמות

ונלוו עליו שני מאמרים האחד בשם קרבן נותר והשני בשם מקראי קדש לבאר כמה פסוקים מספר תורת הכהנים.

פרשת ואלה שמות

א (א) **ואלה** וי"ו החבור של מלת ואלה מורה על החבור והקשור שבין הספר הזה לקודם לו, ויש ערך ויחוס בין ספר שמות וספוריו והכן עניניו לספורי ספר בראשית כערך ויחוס הצהרים לעת השחר, כערך פרי לציץ ופרח אשר עודנו באבו, כי אם גם אמת מה שאמרו חז"ל כי מה שאירע לאבות הוא שאירע לבנים כאשר נבאר עוד בע"זה, עכ"ז יש חלוק בין המאורע לבנים למאורע לאבות בבחינת היות כל המקרה אשר קרהם מקרה עם רב ועצום והמקרה אשר קרה לאברהם וליצחק וליעקב כמקרה אדם יחידי ואולם להבין את כל זה ולמען קצר את הבאור בפרטי הכתובים ראיתי להעיר כאן הערה כללית על איזה ענינים המכשירים לידי הבנת הספר הזה, קצתם בענין מחקרי הארץ ובענין תכונות העמים אשר הסבו רבות מהתלאות אשר מצאו לאבותינו וקצתם בענין מעמד בני ישראל במצרים ובענין יציאתם בכח ד' אשר הפליא לעשות, ע"י משה נביאו שאין כמהו לפניו ואחריו לא יהיה, והמשכילים והמבינים אשר עצרו כח להגות בכל הספרים אשר ממנם שאבתי כל הערותי והצעה הזאת אשר אשים פה לפני הקורא יסלחו לי אם אאריך בכמה דברים הנודעים להם כבר, כי לא למענם דברתי כל זאת, ואם ימצאו ב"כ איזה דברים מחודשים בעז"ה עכ"ז לא השגחתי רק על אותם מבני עמנו הטרודים בעסקים אחרים מבלי היות להם פנאי לפנות ולדרוש מעל ספרי החכמה כיאות רק לעוסי חכמה קדוש לחטוב בם — וראיתי לחלוק את הערותי לכמה מחלקות על פי האותיות האלה: —

אות א מחקרי הארץ, כבר ראינו מתוך ספורי ספר בראשית שהיתה ארץ מצרים מפורסמת מאוד בימים קדמונים מרוב חכמה ובינה ויועצי עצה אשר ישבו בה מלפנים, ואם תשגיח שבימי אברהם אבינו היו שרים נכבדים סרים למשמעת מלך אחד, אשר ממשלתו בכל הארץ לא כיושבי ארץ כנען אשר כל עיר ועיר והשדה אשר סביבותיה בשם מלך אחר תכונה כמו עי וגבעון ויריחו וכו', אלא כל השטח ההוא אשר בצפון אפריקה ויעד המדבר מדבר לובה תחת שבט מושל אחד, ולו שרי טבחים ושרים ממונים על האופים ועל המשקה, גם כהנים להם חק מאת המלך, וחרטומים וחכמים יודעי העתים וחושבי מחשבות היו שם, ואם היה הרעב כבד בכל הארץ, ובארץ מצרים היה לחם, עד שכל אחד מהאבות (זולתי יצחק כי נאסר לו) ירד מצרימה ועוד ענינים אחרים שהערותי עליהם בספר בראשית כלם מורים שהיתה מדינה מפורסמת סדורה ונהוגה עפ"י חכמת המדיניות והמדעי ושמה הלכו כל ארחות סוחרים למכור את אשר הביאו מזמרת ארצם ולשבור בר, כמנהג בירך מדינה אשר שריה ונכבדיה חכמים גדולים מאוד, וכן אתה מוצא שהכתוב אומר ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים, נשמעים מזה ב' דברים הא' שהיתה חכמת מצרים מפורסמת כל כך עד שנהיתה למשל בפי המושלים וכי היא אחרת מחכמת כל בני קדם, ואולם ברבות הדעה והחכמה האנושית (שאינה כחכמת אלוהית אשר כל תומכיה מאושרו) ירבה העושק והכעס, ועמל ואון יפרחו מתוכו. כי רק אם התורה והחכמה יתאחדו אזי יצא אושר נצחי ואושר אמתי לאדם בעוה"ז ובעוה"ב, וזאת מנת חלק בני ישראל, ולעמים אחרים לא כן נתן ד' אלהינו — וכן ראינו שמצרים ירד מטה מטה בכל יום ויום, ויבדל ויהי לשנינה — ולהבין איך נהיתה כל זאת צריך שנחקור על גבולותיה סביב סביב. הנה מדבר גדול ושומם מתפשט מים האוקיאנוס הנקרא אטלאנטיקוס בצפון מערבית לאפריקה והולך על כל רוח דרומית ויפן למזרח עד אזיה וסופו על שפת ים האוקיאנוס הגדול הנקרא דער גראָססע אָצעאַן — ובתוך הערבה השוממה הזאת ארץ מצרים יושבת כאי בתוך הים, כגן אלהים בתוך ילל ישימון (אייגע אָחזע) כברת ארץ ארוכה אך לא רחבה מקבלת מימיה ממי הנילוס אשר בארץ נוביען מקורו ותוצאותיו אל ים האמצעי ויחלק את הארץ לשני חלקים בעברו מדרום אל צפון, ולכן נראה לענ"ד שנקרא מצרים במשקל הזוגי כי שתי המצרות כולל השם הזה והיחיד ממנו מצור כמו שמצאנו כל יאורי

בוצר עוללות א

מצור (ישעי' י"ט) והיינו ברכות המים הנמשכות מנילוס ומצור נקראת הארץ על היותה נצורה ונטורה מכל צד וצד, והחלוקה הזאת מצאנו ג"כ בספרי קדמוניות, החלק העליון והוא הפונה לצד מדבר לובה והוא במערבו של הארץ יקרא פתרוס במקרא והחלק התחתון והוא הפונה לצד המדבר שבו הלכו אבותינו סמוך לים סוף נקרא מצור, והלק מהשטעת השוה הוא ארץ גשן, ונקרא בפיהם פעלוזיום וכן תרגם יב"ע ארעא דפילוסיון ויש להביא ג"כ ראיות ע"ז כי ארץ גשן היינו פעלוזיום ארץ מרעה על קצה ארץ מצרים, ודי לנו לברר רק איזה טעמים לדבר (הא') שנאמר בפרשת בשלח ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים משמע שהיתה גשן קרובה לארץ פלשתים וזה רק שטח הארץ הנשקף על פני ים סוף בין עיר און הנקראת העליאפאלים ולשון ים סוף המערבי (Sinus herdopolitanus) וכן אמר יוסף ליעקב והיית קרוב אלי משמע שהיתה קרובה לעיר המלוכה, והבירה בימים ההם היתה או מוף או צוען ולכן קרובות רק לארץ פעלוזיום וכן מעתיקי התורה היונים קראוהו חלק הערבי רצונם בזה כידוע לכל חוקר קדמוניות חלק הארץ הנשקף על פני ים סוף ולשונו הנקרא ארבישער מעערבוזען, וכן סעדי' הגאון שהיה נולד במצרים קרא לגשן שארקיע והיינו פעלוזיום הנזכר. עוד צרי שנדע מעמד שתי ערים שנזכרו בספר שמות והנה פיתום ורעמסס הראשונה היא העיר אשר נקראה ג"כ πατουμον ביונית והירודוט קראה עיר הערביים שבמצרים קרובה לים סוף וממנו משכו צנור ותעלה מים סוף לנילוס, ואמרו האחרונים שעיקרה תום ומלת פי שמושה במצרית כה' הידועה בעברית (Articulus) והיא יושבת על אם הדרך המוליך מבבל לעיר הנקראת (Heroopolis) ורחוקה מזאת כב"ד מילין ומלת תום תורה במצרית על מקום צר בין ההרים ונקראה העיר כך מפאת מצבה ומעמדה בין ההרים ומתרגם התורה ללשון קאפטית טעה לנקבה בשם הערואפאלים וסעדי' הגאון שנולד בעיר פיומה בארץ מצרים חשב שפיתום הוא שם נושן מעיר תולדתו (ולכן נקרא הגאון הזה לפעמים הפיתומי) ובאמת במחילת כבודו אין זה אמת כי פיומה היא עיר בארץ מצרים צפונית דרך שלשת ימים מעיר קאהירא ואיך יתכן שסייכת לארץ גשן ועיר רעמסס זאת העיר שממנו נסעו בני ישראל עוד נדבר עליו בפרקים הבאים — נפן ונשוב לראות על הארצות סביבות לארץ מצרים — במזרחו של הארץ הפוריה ההוא מתחיל ילל ישימון מדבר הערבי שמתפשט עד שפת נהר פרת, ובתוכו הר אדום מלשון ים סוף באילת עד ים המלח אשר יחלק את הארץ לשני חלקים שם האחד ארץ ערב המדברי (Arabia deserta). ושם השני ארץ ערב הסלע (Arabia petraca) שהוא חלק המערבי אשר קצהו על יד ים האמצעי ממולא נהר נילוס עד עזה, ומעזה עד גבול דרומי לים המלח היא ארץ הקדושה ארץ הכנעני החתי האמורי לפנים עד שנתן לנו ה' אלהינו חלקנו בה. וארץ ערב הסלע מתפשט לצד דרום אל לשון ארץ הנקראת צוען אשר בקצה שם הר סיני כט"ו מילין רחבו ויש לו שני ראשים האחד ושמו סיני עד היום הזה והשני שנקרא חרב במקרא וכעת שנו שמו ובדו אחר מלבם, כי בנו שם היכל בני אמונה אחרת, ומול הר סיני שם מקום מרעה דשן מאוד, והר סיני בעצמו גבוה ושומם ואוויר שם זך וטהור וקר. רוח זלעפות לא תבאו שמה ומעינות רבות נבקעים ממקור צור, גם שם תפוחי סיני (אראנגען) שם ימצאו והארץ תשביע נפש שוקקה, ושמה מעינות יהלכון ואיתו יער ימצא מעונתם שם ירבצון, ברכת ה' ממגד שמים עליו, וכל אלה המעלות לא ישוו ערכו כי שם ירד ה' בענן ובערפל להודיע חוקותיו ומצותיו הטהורות והקדושות, ואולם אם תפנה ותראה על פני מחוז הצפון מערבי להר הנעים והמבורך הזה, איך תשתומם לראות מראה נורא מאוד כאלו פתאום נהפך סדר החלד ויהי לישימון כי שם אבני סלע ישאו זרועות עולם שוממות ונוראות כלפי שמים וככר הארץ מלא חול ואבן ואבק לא יצמיח צמח ולא יפריח פרח והמדבר יתפשט עד לשון ים סוף באילת ונקרא אל — תחי אצל הערביים כי כן הוא תהו ובהו כי אין מים ואין נחל, כל האדמה מלאה אבנים שחורים או אבני נתר. ואם יבקע מעין לא יוכלו לשתות ממימיו כי מרים הם. שם בנות היענה תרוננה נעות ונדות בלי מצוא מרגוע לכף רגליהם, ואורחות סוחרים עוברים ושבים על גמליהם ירכבו אשר אני המדבר יקראו כי כספינה בלב ים כן הגמל הזה בתוך ים — חול ואין שום אומה ולשון שוכנת שם כי מי יבנה שם ביתו ואולם בבואך המזרחה מתחילים צמחים ושבכים לצאת אחת הנה ואחת הנה עד בואך לארץ כנען — עוד ענף הר סיני יוצא מלשון ים סוף באילת עד עציון גבר ושם חרבות עיר סלע בירת אדום מתלאנה, ופרטי המקומות נבאר בתוך הספר ועיי' במאמר אלה מסעי בסוף באורנו לס' במדבר אשר כבר יצא לאור — ואם נשגיח על האומות שישבו באלה המדינות נראה מדברי הכתוב שאמר והכנעני והפרזי אז ישב בארץ (בראשית י"ב) שבימי אברהם אבינו כבר באו הגוים האלה בשם כנען לארץ ההוא וא"כ נשאל מי היו יושבי הארץ בטרם בוא הכנעני שמה? ואולם על היושבים הקדמונים אשר שכנו בצפון לארץ ומעבר לירדן המערבי לא ידענו כלום ואין להם שום זכר במקרא וא"כ בלתי ספק כבר נגרשו מארצם ע"י הכנענים עד בלתי השאיר להם שריד אך יושבי דרום הארץ ומעבר לירדן מזרחה לא נכרתו כלה, כי אי אפשר להוריש עם משם עד כלהו כמו שאבאר והקדמונים האלה יש להם זכר במקרא והמה החרים דברנו עליהם בדברים שהיו שוכני מערות וחורי סלעים בהר שעיר או אדום שזכרנו למעלה ועל שהיו יושבים פה מימי קדם ולא באו מצד אחר לגור פה כמו הכנענים לכן יקראום הכתוב בשם יושבי הארץ (בראשית ל"ו) ובימי מרע"ה עוד היו קהלות כמות מהחרים האלה אשר ישבו בארץ לאחר שהורישו בני שעיר את הארץ ובימי אברהם אבינו עוד לא נלכדו משעיר כי כן כתוב ואת החרי היושב בהררם שעיר (בראשית י"ד) המה היו יושבי הארץ הקדמונים (Aborigires) ואחר ימים רבים אף שלא נכרתו ותמו היו דלים ושפלים מאוד מאוד כפראים במדבר יצאו אורבים לטרף כחיות פראים ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור יגזלו עוברים ושבים ועל ארחות ישמאלים יפילו גורל בין שיחים ינהקו וכל מה שיסופר באיוב כ"ד ול' כמעט כאלו ממנם היה נכתב כן ירדו ממעלתם ע"י הכנענים ובני עבר ושם שנפלו בארצם עוד עם אחר ישב פה הקדמוניות הנקרא רפאים בעלי קומה

בגובה אנשים חזקים ודברנו עליהם בס' דברים והמה בעלי מלחמה וקשת ורומח, מטילי אימה על כל הבא בארצם כעוג מלך הבשן אשר ערשו ערש ברזל מפורסם הוא וארץ בשן נקראת בשם ארץ רפאים ואלק מהם נקראו אימים שישבו בארץ מואב והחלק האחר יושבי ארץ עמון נקראו זמזומים בטרם באו בני לוט להורישם וכבר כתבתי שאלה הנקראים זוזים (עי' בבאורנו לס' דברים) ועוד עד ימי יהושע נשארו קצתם בשם בני ענק והמה ישבו בחברון. עוד מצאנו עם קדמון בארץ כנען אשר גורש ע"י הפלשתים שיצאו מכפתור ויקרא העם הזה בשם עוים ושכנו בדרום — מערבי לארץ ואין להם עוד זכר במקרא — הנה אלה הקדמונים אשר ישבו בארץ בטרם בואו עממי כנענים וגם פלשתים להורישם. נעוד ונחקור על העמים האלה ר"ל (א) הכנענים מצאנו מהם בבראשית (יו"ד) שאלה בני הכנעני: צידון וחת ויבוסי ואמורי וגרגשי וחוי וערקי וסיני וארודי וצמרי וחמתי והבכור שהוא צידון ידוע שהוא עם ישן נושן אומה מפורסמת מאוד עושה מלאכה בלב ים עוסק בסחורה כי כל אנשיה רוכלים וככבדיה סוחרים וידועים בשם הפעניציער אשר ישבו על ים התיכון ואת ויבוסי ואמורי ידענו שהיו יושבים בנגב הארץ וגרגשי וחוי שהיו יושבים בצפון הארץ וחמתי בחמת הידוע והנשארים גם המה ישבו במדינות הפוניקי או פעניציען והנה אלה הגוים ירשו את הארץ בטרם בוא ישראל שמה ומזה תבין המשך הכתובים שבבראשית שאמר ד' לאברהם אבינו בכרתו ברית עמו ונשבע לו את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי ובימי מרע"ה לא נזכרו רק שבע עממים ובימי אברהם לא זכר את החוי אך לדברנו ניחא שפיר כי הקדמוני והרפאים והקיני וקנזי כבר באמרתי בבראשית שקצתם היו מהעם הקדמוני בארץ אשר נורשו ע"י הכנענים ומן הכנענים כבר לקחו חלקם בימי אברהם חתי אמורי פרזי יבוסי גרגשי וכנעני ובימי משה שלא נשארו מעם הקדמונים כי אם מעט מזער וכבר נקראה בימיו הארץ ע"ש הכנענים כי יתר העם הקדמון כבר ירד מגדולתו מבלי תת שם לארץ לכן לא זכרם הכתוב ומה שזכר הפרזי בשמות ולא הוזכר אצל בני כנען בבראשית יו"ד אבאר פה להלן — ועתה נחזה מה יספר לנו הכתוב מגבול העמים האלה בפרט: (א) **אמורי**, יושבי ההר כידוע מבמדבר י"ג וכן נראה ששרש אמיר יורה בעברית על ראשי דברים בגובהם כען והר וגבולם ממעלה עקרבים והסלע ומעלה כמו שאמר הכתוב להדי' (שופטים א' בסוף הסימן) והם היו בעלי קומה בגובה כמאמר עמוס הנביא (ב') אשר כגבה ארזים גבהו והיו עם עז וחזק מאוד: (ב) **החתי**, ישבו בעמקים בין ההרים בערי הפרזים והתפשטו בין הרי האמורי עד חברון ועד בית אל לא היו בני מלחמה כאמורים כי אם בנחת ובשקט, ובסדר מדיני היו יושבים כבר בימי אברהם שבא אל שער עירם לקחת את שדה המכפלה מאת עפרון, ואולם בני האמורי היו בעלי ברית אברהם באתו למלחמה והיו להם מלכים בסדור המדינה ונראה ששם חתי הוא כולל כמו שם כנעני ב' חלקי האומה האחד החתי בפרט שדברנו ממנו והשני הפרזי גם הוא חלק מהחתים ולכן לא הוזכר בבראשית (יו"ד) כי חתי שם כללי ובימי משה נפרדו אלה הגוים ויקראו שוכני עמק מחברון עד בית אל מתים ובניהם בהר אפרים אך לא בערי בצורות ישבו הפרזים ולכן מזכירם בימי מרע"ה כעם בפני עצמו: (ג) **הכנעני**, הוא שם כולל לכל העמים האלה ואולם יורה ב"כ בפרט על עם אחד שישב על יד הירדן ועל הים באמצע הארץ המה היו בעלי מלאכת מחשבת וענף הכנענים האלה היו הצדונים ולפי שהתפשטו בתבל ויגדל שמם ויהיו לגם לכן נקראה כל הארץ על שמם עד שגם היונים קראו לאנשי צידון בשם פעניצ וכן נמצא כתוב על בני מלכות שנשארו מצור וצידון (ה) **החוי** יושבי ערים בצורות בתוך הארץ עד לצפונו ונקראו כך לפי שיושבי חוות היו ומהם בני גבעון **והיבוסי** כידוע ישב בירושלים **והגרגשי** ישב באזור כי קרוב לעיר הזאת וסמוך לעבר' מאחו עיר בשם גרגש והוא ישב בעבר הנהר מזרחה ומושבן קטן מאוד עד שלפעמים לא יזכירנו הכתוב בין העמים גם נראה שנמלט במלחמת יהושע כי קטן היה ומצער ולא היו משגיחים עליו הנה כל אלה הגוים באו מנגב הארץ להוריש העמים הקדמונים ואולם שם בנקיקי הסלעים מצאו הקדמונים עוד מחסה מאויביהם ונשארו שרידים מהם ויהי גבול הכנעני (כמאמר הכתוב) מצידון בואכה גררה עד עזה בואכה סדומה ועמורה וכן בספרי הירודוט אומר שבאו הכנענים מים סוף והיינו מנגב הארץ הם מסכים עם היותם בני חם שכל בניו היו מפורסמים בנגב הארץ ובארץ ערב ובארץ מצרים על ים סוף וא"כ היו שטים כל אלה במדבר שבין מצרים לארץ ישראל עד בואם אל הארץ להוריש את הקדמונים והנה אם נשוב לראות על מעמד המוסרי שלהם אין לספק כי היו אצלם ידיעות וחכמות אנושיות, וזה תשגיע ממעמדם בימי מרע"ה שהשחיתו את דרכם, וכך היו קורות כל העמים המתחכמים אשר הכמתם קודמת ליראתם כי ברוב הימים יקולקלו המעשים ואולם מלבד זה יש לנו רמזים הרבה שהיו מתחכמים כי הא' ישבו בשכונת צידון מלבד זה ובשכונת מצרים מלד אחר ואיך שיהיה שלא יקבלו מאומה מהם, גם היה להם בימי אברהם אבינו כהן לצדק לאל עליון קונה שמים וארץ. גם מצאנו קרית ספר בארצם, גם מתכונת הארץ אשר ישבו היתה זאת לבד המניע להעיר את לב האנוש לחשוב מחשבות, ולשום כסלו באלהיו ולעשות צדק ויושר, כי בעבור זה בחר ד' בה לשכן שמו שם, כי הארץ פוריה מאוד מאוד, ומרעה לאן שמן ודשן ודבש תמרים ודבש עדת דבורים נוטף מתוך הכוורת אדלה וכן לא ייבעו בעלי משעות עד הנה לספר בשבח הארץ הן מפאת מזג האקלימה הן מצד תנובת הארץ אשר פריה תתן בעתה וגם לא בזעת אפם יאכלו ממנה כמאמר הכתוב לא כארץ מצרים, כי מטל השמים תשתה מים ובשכונתה צידון וצור ומצרים עד אם יחסר דבר להם אשר ממרחקים יבוא, אניות צידון ותרשיש להם תביאנה ואין מחסור בשום דבר ועכ"ז בכל יום ויום יוכל האדם המשכיל להזהר לבל ישמן ויבעט, כי סביב לארץ המדבר שומם ובקצה לפונו ים המלח הם ירא' חרון אף ד' בעמדו לדון את האלד, ועוד הרבה נגעים מנגעי הארץ ישלטו שם בכל עת והמה הרעות המצויות לידי טוב האדם נלאי בהזכירם אותו כי יש נגוה מעל גבוה שומר וכמוהן כל הקללות הנאמרות בתוכחה ובניהם זועה ורעב הארץ שנזכר בעמוס

בוצר עוללות א

א' או שטף מים כבירים אשר ישטפו על פני הארץ כמאמר הנביא הסואה א' א' ורוח זלעפות וגפרית גם חשך ואפלה וחגב ומדוי הרעים ובכל אלה הנגעים והשפטים אשר שפט ה' בהם את יושבי הארץ לא סרו מפשעם ומחטאתם, כי בינתם וחכמתם לא עמדה להם אם לא יעזבו כל חטאת סדום ועמורה שע"י נתרבו עוד החלאים והרעים האלה, והמה לא ידעו כי בעד פשעם נתהוו אלה ובתועבות הגוים האלה ה' מורישם; ואולם אם יש נביאים ומורי צדק בתוך עם אחד יורו תורות אמת וחוקי צדק אין לך ארץ שהיא יותר מוכשרת להחיות עם קדוש וממלכת כהנים כארץ ישראל — אכן נשוב אנחנו לראות על יחס העמים האלה לשאר עמים בטרם נדבר על יושבי הארץ שאינם כנענים, הנה בהיות ארץ ישראל פוריה ומבורכת מאוד מי יתפלא אם בימים הקדמונים עלתה מצה וריב בין הגוים לירש את הנחלה הטובה הזאת, אשר עוד לה מעלה אחת בהיותה מלאה הרים ושמה נקיקי סלעים וחורים מחסה ומגן מפני שודדים, זו מעלה יתרה שאינה למצרים, אשר בנקל יעלה האויב נגדה והנה מצרים אף שבינה ובין ארץ ישראל מדבר הגדול והנורא אעפ"כ ירדו רבים מהאומות לשם כי ממנה יצאה חכמה ומדע וכבר ידענו כי ארחות ישמעאלים ומדינים ואחרים עברו ושבו למצרים ואולם כל היורד ממזרח לאפריקה צריך לעבור בתוך ארץ כנען, ועי"כ היתה ארץ כנען תמיד בערך וחבור עם מצרים עד שכמה אומות ברצותם לירד מצרימה ויעברו בתוך כנען וישבו פה ולא ירדו מכנען והלאה ורבים עברו וירדו ושבו, ועי"כ היו מצריים משגיחים תמיד על ארץ כנען כי היתה כשער ופתח לארצם, אם התחזקו יושבי כנען וגדלה מלכותם, ויבקשו המצריים לכרות ברית עמהם להיות להם מגן וסתרה נגד אומות הצפוניות המבקשות לרדת ואם ירפו ידי כנעניים ויתפשו המצריים ללכוד את כל הארץ עד הרי הלבנון ולשום שם ערים בצורות ואנשי מלחמה בתוכם נגד האויבים, כי תמיד יראו המצרים פן ירדו הנכריים בארצם ויעלו ויגרשו אותם כאשר עשו לשאר עמים, ושמור זה הכלל ואז תבין היטב מעמד בני ישראל לפני בוא פרעה הרשע ותבין ג"כ עצת פרעה הרשע אשר התנכל להמית את כל ישראל או לעשותם עבדים — כי בימים האלה תמיד נסעו עדות ומקהלות העמים נדדו משבת מארץ לארץ וישוטו ויבזו מכל אשר בחרו ואם מצאו ארץ פוריה אזי בחרו בה ויגרשו את תושבים הקדמונים כן עשו בני כנען עם הקדמונים החורים והרפאים ומטעם יראו המצריים תמיד פן יעלה על לבם לעשות כן בארצם ובפרט יראו מפני הצידונים סוחרים ויורדי אניות בלב ים האמצעי אשר בגולו על פני ארץ מצרים, פן יתחזקו ולא יניחו לאנשי מצרים לעשות מסחר, כי זה ידעו היטב יועצי צוען כי המסחר יביא לידי עושר ולידי חיל רב, ולכן המצריים תמיד כרתו ברית עם הכנענים ועם יושבי המדבר כעמלק כאשר נבאר עוד. ואולם גם הכנענים בראותם כל חכמת ומדע המצרים וכי הארץ טובה היא לעשות בה מסחר גם המה לא מאנו מהיות בעלי ברית מצרים, א קצתם בעלי מלחמה כאמורים לא שתו לבם לזאת ויעזבו את כל זה לאחיהם הצידונים — הנה עי"ז היתה ארץ ישראל תמיד מלאה זרים ונכרים ועוברים ובאים וקיחריט קצתם מארץ ערב וקצתם מארץ מצרים ועי"כ נתרבה ג"כ חכמת אנשי כנען, ותגב גם חכמתם, אולם לא היתה מדינתם סדורה ונהוגה כמדינת מצרים ולכן כאשר הרבו להתחכם כן נשחת דרכם. וישחיתו בתעבותיהם מתועבות מצרים כי גם את בניהם ואת בנותיהם שרפו באש, אף היתה מלך אמונתם הבל ושוא, כי לא זכו בכל מדעיהם לכח חכמת אלוהות, והרבו זמה ועשו הבל לעיני השמש, עד שתש כחם, ועלה ריב ומצה ביניהם ויתפרדו עוד יותר עד שנחלשו לגמרי, וברוב הימים גם בני ישראל עשו כמעשיהם כי לא שמרו מצות ה' להשמידם ויותירו עוד למוקש לעם ה' כאשר נבאר עוד — הנה אלה דרכי הכנענים אשר גרשו את החורים ועתה נראה על הפלשתים אשר גרשו את העוים הן המה אשר על שמם נקראה הארץ עד עתה ארץ פלשתני **Palaestina** בין העמים אף שאינו נכון כאשר נבאר הפלשתים יצאו מכפתור כאשר בארנו בבראשית (יו"ד) שכן שם פירוש הכתובים ולכן נקראו ג"כ כפתורים וכפתור זה אי קרעטא בלי שום ספק וכן אמר הנביא בעצמו (יחזקאל כ"ה) הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את הכרתים והאבדתי את שארית חוף הים ר"ל הפלשתים המה הכרתים נקראו כך מאי כרתא או קרעטא וכן נקראו גבורי המלחמה שעשה לו דוד מן הכרתי והפלתי ושארית חוף הים הוא ים פלשתים שהוא ים האמצעי כי שם ישבו ועריהם גת ואשקלון אלה גרשו את העוים אך לא כלם רק אותם אשר ישבו במצרים והיו אנשי האדמה לא חניכי חרב ולא מלומדי מלחמה והכפתורים ר"ל הפלשתים אשר יצאו מאי קרעטא היו בעלי מלחמה מימים קדמונים, עם התחבר את עצמו להלחם בעד זרים וכן עבדו חלף שכר ועשו מלחמה לצורך צור וצידון ולצורך המצרים ולצורך היהודים כי רק אוהבי קרב ושאון היו והיה נקל להם להוריש העוים עם לא עז; וישבו על חוף הים להיות קרובים אל כל אי שיחפצון מכל העמים לעשות מלחמה, אך היה ברצונם להוריש כל הכנענים ולשבת בכל ארץ ישראל ואולם כיון בבני ישראל באו לכאן לא שבתו הפלשתים מלהיות שטנים ושונאים לישראל כידוע ועי"י תקפם וגבורתם אשר עשו בימי קרב היו מפורסמים וקראו היונים כל הארץ בשם פלשתני ונשאר השם עד היום הזה אף שלא היה להם כי אם חלק אחד וקטן — והנה אין ספק אם שמעו שישראל עולים לארץ מיד היו עושים מלחמה עמהם כי פלשתים היו בכל יום ובכל שעה נכונים לצבוא צבא ולצאת לחיל ולכן לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים ר"ל דרך לשון ארץ זוען על שפת הים האמצעי אכן זולת הפלשתים עוד מצאנו עמים אחרים סביב לארץ ישראל אשר הסבו רבות מהקורות לישראל והמה עמלק קיני וקנזי וקדמוני ומדין — הראשון עמלק מפורסם בשם רשע בין בני עמנו ונודע בספורי חילונים כי הוא עם עז פנים יושב המדבר שודד וחומס ואולם עם ישן נושן הוא כאשר בארתי בס' במדבר (שכבר יצא לאור) הוא היה יושב במדבר על פני ארץ ישראל וגם בתוך הארץ וממנו נקרא הר אפרים ג"כ הר עמלק ושנאו בתכלית השנאה כל אומה ולשון אשר נטעה מושבה בארץ כי המה נדדו משבת ויסעו וישוטו בארי אנה ואנה, הם היו בעוכרי ישראל בצאתו ממצרים והקינים גם המה ישבו

בתוך עמלק ואביהם חובב בן רעואל שהוא היה מודע ורע לישראל ועשה עמו חסד כמו שאמר הכתוב ועוד נדבר עליהם לקמן וכן הקנזים קצתם ישבו בנגב הארץ והמה עשו שלום עם ישראל כנראה וקצתם ישבו בהר שעיר בני אליפז בן עשו נקראו והנה העמלקים ירדו ממעלתם אף שהיו עם ישן נושן כמאמר הכתוב ראשית גוים עמלק לא נשארו ממנה כי אם שוסים, ואומתים שודדים השוכנים על אם הדרך לגזול את האורחים — **והקדמוני** בא מקדם והיינו ממזרח הארץ לארץ ישראל, ואף שכל העמים באו משם כי כלם באו מקדם שם אדם ואוה היו ומשם נפוצו על פני כל הארץ, ואולם האחרים שכחו את הזמן מתי התפזרו וישוטו מקדם למערב והקדמוני נראה שבא בזמן לא כביר קודם אברהם אבינו מקדם למערב, והחכם באכרע חשב שהוא החוי כי בבראשית ט"ו לא נזכר החוי ואולם באשר ישב חוי במזרח הארץ לכן נקרא ג"כ קדמוני ואינו נראה ודעתנו בזה אמרנו למעלה ואולם אין להחליף את הקדמוני עם בני קדם כי בני קדם המה אשר שלח אברהם קדמה כנאמר בבראשית כ"ה והמה בני ערב בני קטורה ומהם ג"כ העם הנקרא **מדין** שממנו ב' ענפים והנה מושבם היה במזרח לים סוף באילת ואולם התפשטו קצתם עד שכונת מואב ועמון בדרום לארץ ישראל והמה משונאי ישראל שנאמר המה צרור את המדינים וקצתם התפשטו עד שכונת הר סיני והמה היו ממשלימי ישראל ובעלי בריתם ומהם יצאו הקיניים בני חובב וכל המדינים בני קטורה אשת אברהם, והמדינים יושבי מדבר נתחברו עם בני ישמעאל ולכן נתחלפו פעמים במקרא ועם זה נשלם מה שרציתי לדבר בענין שכונות ישראל מצאנו א"כ כמה כתות של גוים סביבותם (א) **המצרים** בעלי בינה ומדע (ב) **הפלשתים** בעלי קרב ומלחמה (ג) **הכנענים** אמצעים בבחינת מצב המוסרי בין מצרים ופלשתים (ד) **בני ערב** יושבי מדבר נדדו משבת קצתם השלימו את ישראל וקצתם היו בשונאיהם והאחרים כמו בני לוט עמון ומואב נדבר עליהם בספר במדבר במקומם :

אות ב מעמד בני ישראל בארץ מצרים. הנה בני מצרים בהיותם עובדי האדמה ובעלי מסחר הרבו חכמה ודעת כי עבודת האדמה הצריך מאוד לחשוב מחשבות ומזמות ולדעת מדע העתים ועת לזרוע ועת לקצור ועי"כ נצריכים לסדר המדינה בהנהגת השכל, ואמנם למדו בני מצרים מאנשי הודו כי אין טוב בארץ אם כל יושביה יעסקו בעסק אחד כי מי יעוץ עצה או מי יקום למלחמה אם כלם יכתתו חרבותם לאתים ולמזמרות, או מי יעבוד את האדמה אם כלם יעסקו בחכמה ובדעה; וראוי לתיקון המדינה לחלק כל יושביה לכמה כתות הא' יהיו בעלי החכמה והמדע יועצי עצה ומנהיגי העדה רופאים וכהנים והכת השניה יהיו כל חוגרי חרב על ירכם לבוא לצבא ולעמוד מפני אויבים הבאים לארץ והכת השלישית יהיו בעלי אומנות ואכרים עובדי האדמה — והנה הכלל הזה אמת, כי כמה מדרגות ומעלות צריכין שתהיינה בארץ ואולם המה השחיתו דרכם ושמו חק בארץ כי כל בן הנולד יהיה במדרגת אביו מבלי שום לב על כשרונו עד שבן כהן יהיה כהן ובן שר יהיה שר ובן אכר יהיה אכר; וזה ענין רע הוא כי מי יבין לראות במי שבא אחריו, אולי שכל יהיה או לא נכשר למעשי אביו ועי"כ ברבות הימים ותהי יד כת העליונה כבדה מאוד וישלטו הכהנים בעם ביד חזקה ובזרוע נטויה ויכבשו כל הכתות התחתונות מהסתפחות במלכות ובהנהגת המדינה ויתעו את העם שוא בחזיונות ובחלומות וישחיתו את דתם ואת אמונתם ולא למדו העם דרך האמת כי כל הבינה היתה בידי הכהנים אשר בגדו ויעלו מעלה מעלה ויתר העם נשחת והכמרים ההמה אכלו מחלבם ומשמנם וישתו מדם האכר ומזעת אפו, ועוד גם זאת כי חלקו את כל הארץ לג' חלקים החלק הא' היתה חלקת הכהנים אשר לא נתנו מס למלך ולא הובילו שי מאדמתם אף שהיה להם עוד חק מאת המלך והם לקחו מחלב הארץ מנתם והחלק הב' היתה מנת הלובשים לצבא אף המה לא נתנו מס, והחלק הג' היה גורל המלך והוא הגדול מכלם ומתבואתו נתן שכר לכהנים ולשריו ולמשרתיו, ויתר העם לא היה לו שום חלק ונחלה בארץ, ואולם המה נתחייבו לעבוד את האדמה ויטלו שכר חלף עבודתם מאת המלך נמצא לפי"ז כלם היו נעבדים לפרעה המה וכל רכושם וזה מראה להדי' כי רב העושק והגזל בארץ ודמעת העשוקים אין להם מנחם, וכל יושבי מצרים זולתי הכהנים היו בכור הברזל אין חרות להם ואין גאולה אין אחדות ורעות ביניהם וזה ממש מהפך להפך כפי מה שצוונו השי"ת כי אדרבה לכהנים אין להם שום חלק ונחלה בתוך הארץ כי המה יעמדו את פני העדה לשרתם כמאמר הכתוב, ולכל איש מישראל חלק שוה בתוך הארץ ואם מטה ידו ומך ונמכר לאחר הלא בשביעית יצא חפשי ושב אל אדמתו, ואולם בארץ מצרים לא כן היה הדבר כאשר אמרנו — אך בגבול ארץ מצרים שטו יושבי המדבר בני קטורה ועוד בני עבר שאחד מהם היה אברהם אבינו והנה כבר דברנו על מעלת האיש הזה ויתרונו על כל בני קדם בספר בראשית, והוא ירד מצרימה בעבור הרעב בארץ כנען, וידענו שהיה איש חיל ולו שלש מאות חניכי מלחמה ובעלי בריתו ענר אשכול וממרא, וידענו ג"כ כי הוא נדד משבת כדרך רועי צאן ויט אהלו פעם בכה ופעם בכה וגם הוא בא מצרים, ואכן עמו השלימו המצרים שלא מצאנו שפרעה היה בעוכריו וכן היה הדבר עד בוא יוסף מצרימה וכבר דברנו ע"ז באות א' כי המצרים תמיד יראו מפני בני קדם שוכני מדבר השודדים אשר נפלו באהלם דרך ארץ גשן כי כבר אמרנו למעלה כי גשן על פני המדבר נשקף, והיתה זאת מתחבולות יועצי צוען לכרות ברית עם כל בני עבר אף שהיתה להם תועבה לאכל לחם עם העברים ר"ל עם בן עבר ורועי מדבר ולא לבד עם ישראל כי שנאה גדולה וחזקה היתה תמיד בין אכרים ובין הרועים כידוע לחוקרי קדמוניות עכ"ז היתה מגמת כל המצרים להיות בברית שלום עם רועי צאן פן יבואו אלה להשחית את יבולם והנה הכתוב קצר מאוד במעשה מצרים כי כל מגמתו לספר קורות אבותנו ולא זכר את המצרים כי אם בהשקפתו על בני עמנו, ואולם איש מצרי אחד ומאנעטה שמו כתב ספר מיוחד על קורות ארצו, ונשארו ממנו איזה פרקים בספרו יוסיפון ובספרי-

Julius Afric ובספר Cusebius הנוצרי, ואף ששקר ענה המצרי עכ"ז יש בין דבריו כמה דברי אמת המועילים מאוד להבנת מעמד בני ישראל כאשר אבאר — כתב המצרי. וז"ל מתחלה משלו אלהים על מצרים (רצונו לומר שאינו יודע מי משל על הארץ) ואח"כ בא איש אחד ומעצמו שמו הוא היה מושל בכל הארץ, ואחריו משלו עוד שלשים משפחות המלוכה (Dynastien) עד בוא אלכסנדרוס המוקדן ולפני משפחה הי"ח אשר היתה בגזרת מאוד עלה ריב ומצה בארץ בין יושבי הארץ ובין רועי צאן אשר באו שמה וקראום המצרים Hyksos ר"ל רועים רעים ועי"כ נהיתה שנאה גדולה בין המצרים ובין רועי צאן עד כי היתה להם תועבה לאכול עמם לחם כך כתב האחד בשם מאנעטא ואחרים כתבו בשמו כי משפחה הט"ו היתה מעמי כנען וצידון והיא משלה כרפ"ד שנים והט"ז היתה מעמי יון ומשלה תקי"ח שנים והי"ז היתה קצתה מרועי צאן וקצתה מאנשי טהעבען ומשלה קנ"ב שנים ועוד איש אחר כתב בשם מאנעטא כי משפחה הי"ז משלה ק"ג שנים והם היו רועים — נמצא לפי"ז שהכותבים הקדמונים מעתיקי ספרי מאנעטא סותרים אהדדי ומה דאית דליית להני ליית להני — ואולם כלם מסכימים כי רועי צאן משלו במצרים ימים רבים — נשוב לראות מה כתב היוסיפון שהוא בן עמנו וז"ל ויהי היום (איתמי לא כתב) ויבואו רומים מקדם והמצרים קראו אותם היקסאס שזה בלשונם רועים נעבדים ונכבשים וילכדו את כל ארץ מצרים ואת הערים הכו לפי חרב וישרפו את היכלי האלילים ויציתו כל עירותיהם באש ומלכם שלאטיס היה (שליט בעברית) והוא ישב בעיר ממפיס ויבן שם עיר ושמה אווארים (וזה רעמסס לדעת יוסיפון ואינו אמת) בשפת נחל נילוס יעל יד הנהר הנקרא בובאסטים ושם בנה עיר בצורה ויציב דלתיה וחומותיה וישם בה כשתי מאות וארבעים אלף גבורי החיל לשמרה מכל צר ויבן עליה בית גנות ואפריון לשבתו בקיץ ומיראתו פן יבואו בני אשור מקדם לבוז את ארצו ויבן ערי מסכנות וימלוך י"ט שנים ואחריו באאן (בעון) מלך מ"ד שנים ואחריו אפאכס מלך ל"ו שנים ושבעה חדשים ואחריו אפאפיס מלך ס"א שנים ואחריו יאניאס מלך נ' שנים וחדש ואחריו אזיז (עזיז) מלך מ"ט שנים ושני חדשים ויהי כמלאת להם תקי"א שנים ויבואו מלכי טהעבאיס ממצרים ויעשו עמם מלחמה ולא יכלו לה אף שהמלך מיספראגמוטהאזיס שפך סוללה על עיר אווארים, עד שקם בנו טהומאזיס עם עם רב כחול הים וילכדה, ואולם לא הכה כל יושבי העיר ונתן להם רשות לעלות מן הארץ, ויעלו שתי מאות וארבעים אלף גבורי חרב מאווארים ואולם, מיראתם פן יבואו אנשי אשור נגדם למלחמה וילכו המדברה עד בואם לנגב ארץ יהודה וישבו שם ויבנו עיר ושמה ירושלים עכ"ל יוסיפון בשם מאנעטא ומזה חשב היוסיפון שאלה בני ישראל ורק המצרי משנאתו את ישראל או מחסרון ידיעה בלבל את המעשה ובדה דברים מלבו אשר לא כן המה, ובאמת זה טעות גדול כאשר אבאר תכף, ומאחרונים גם המה קצתם חשבו כדעת היוסיפון והאריכו לבאר כי שלאטיס זה יוסף כי הוא השליט ואווארים זה רעמסס וחשבו את זה מדברי היוסיפון כי הוא אמר שאווארים לשון קללה במצרית (וזה אמת כי wari יורד במצרית על הקללה) ונקראה כך העיר על היותה עיר בעל צפון שהוא טיפאן אליל מצרי מושל על הרע ועל הקללה אך רחוק מאוד אף אינו אמת ואני אבאר לך שם רעמסס עוד נקמן בפירוש הפסוק כי הוא סמוך להעליאפאליס שהיא און וקרובה לפיתום, ורעמסס בעצמו היא לשון מצרית כמו פיתום שבארתי למעלה כי Pη-רע היינו שמש בלשון מצרית ומלת MEΣΣH-מעססעה ענינו כבר ונחלה וא"כ נתרגם רעמסס לעברית בשם נחלת שמש והיינו לפי שהיתה קרוב לאון עיר החרס יאמר לה כאשר נבאר ואולם מה שחשב היוסיפון להחליף ההיקסאס עם בני ישראל טעה מאוד כי הא' שמאנעטא בעצמו הבדיל בין ההיקסאס ובין בני ישראל תדון בעצמך אם אספר לך נקמן עוד מעשה ממאנעטא שהביא היוסיפון והב' כיון שידענו שישבו ישראל במצרים ארבע מאות ושלשים שנה ועד בנין בית שלמה היו ת"פ שנים ככתוב בס' מלכים ואולם אין ספק שבנין בית שלמה היה במאה הי"א קודם למנין הנוצרים וא"כ היתה יציאת מצרים במאה הט"ו קודם למנינם, ובירוש ההיקסאס היה לדעת מאנעטא סמוך למאה הששית וא"כ ברור הדבר שאין גרוש ההיקסאס ויציאת בני ישראל ממצרים אחד ועוד שהרי מצאנו שיוסף אמר כי תועבת מצרים כל רועי צאן הרי שכבר שנאו המצרים את הרועים וא"כ נעזוב את דעת היוסיפון ונבאר לנו דרך אחר המסכים לדברי תורתנו ; הן אשר נדע מתורתנו הוא שמצרים עצמו הוא בן חם, ועוד כי בימי יעקב ויוסף כבר היתה תועבת מצרים לאכל לחם עם העברים (לא עם ישראל לבד) וגם ידענו ממה שבארתי לעיל אות א א' כי הכנענים האליתו עם מצרים וגם לא היו רועי צאן נודדים ממקום למקום כי שמו מושבם בארצם והעברים המה ב"כ בני קטורה מדין ועמלק שקצתם התחברו יחד והמה בזזו כל יושבי ארץ כמנהג השודדים וכבר מצאנו שספרו לנו חכמי ערב כי בימים הקדמונים משלו העמלקים בארץ מצרים *) וכן החכם דע סאצי De Sacy איש צרפתי חכם ובקי מאוד בקדמוניות של הערביים ספר לנו מכתב ספורי העם הזה שלפיהם היו עמלקים שודדים במצרים, ואלה לעניות דעתנו ההיקסאס שזכר מאנעטא והמה באו לארץ מצרים זמן רב קודם יעקב ובניו, ועוד בימי אברהם נסעו רבים מבני קדם הנגבה מצרימה ואכן לא כלם חמסו ויעשו שוד כעמלק ושבה מלכים שהזכרתי לעיל ר"ל בעון ואפאכס וכו' המה מלכים מגזע עמלק יצאו והעיר אבארים שזכר היוסיפון אינה כי אם מחנה עברים כי ככה קראו המצרים לעמלק וקראו לעירם עברות וזה אבארים ובדרך היתוך מתוך השנאה הפכו המלה ושמוה לקללה ולשמצה וישנו

---

*) וכן אומר מאנעטא בעצמו שיש אומרים כי בני היקסאס המה בני ערב.

שמה בשם אבארים שהוא לשון קללה כמו שהבאתי לעיל, ואפשר שעוד עברים אחרים זולת העמלקים כמו מדינים או בני יקטן גם המה ירדו להושיע את העמלקים נגד המצרים, ואולם מלכי שבאים החונים למערב מארץ מצרים המה גרשו את העמלקים ואת המדינים, והיתה שנאה עצומה בין מצרים למדין כי המדינים חנו על גבול מצרים לאחר גרוש ההיקסאָס והמה המדינים אשר יתרו כהנם היה חותן משה, ואולם ענף המדינים האחר סמוך לכנען כרת ברית עם עמלק גם הוא לשנאת מצרים — כך היה הדבר בטרם בוא ישראל ובניו למצרים וקודם מכירת יוסף. ובני ישראל גם המה אף אמנם מארץ העברים אך לא היו מאויבי מצרים, כי אדרבה אברהם אבינו נשא ברכוש ממצרים כך נראה בפירוש הפסוק סוף בראשית י"ג וכבוא יוסף מצרימה כבר גורשו ההיקסאָס וימלכו מלכי מצרים מתושבי הארץ ובאשר השליטו בני ישראל תמיד עם מצרים והיו אנשי חיל גבורים מאוד לכן התנכל פרעה ויעש תחבולה הוא ראה שיוסף איש חכם ונבון אשר רוח אלהים בו, גם עשה יוסף טובה גדולה למצרים, ואף שגדלו פרעה וישים אותו לשר גדול עכ"ז עוד לא נתן לו כמלוא ידו, שלא לבד עם רב החיה כי אם כל ממשלת ארץ מצרים סדר יוסף על מכונה כאשר בארנו בבראשית וראה מה גדלה תחבולת פרעה אמר ליוסף אשיב לך כמלוא ידך ואחיה את כל בית אביך ואתן להם במיטב ארץ מצרים את ארץ גשן, אך בארץ מצרים לא ישכונו כי תועבת מצרים כל רועי צאן, ועי"כ השליט פרעה עוד יותר את בני ישראל. והושיבם בגבול מזרח מצרים על פני המדבר וסכסך עי"כ עברים בעברים, כי אם ינואו שודדי עמלק ממדבר המצרה וילכו בני ישראל נגדם להלחם עמהם ולא היה פרעה חושש לארץ גשן כיון שהיתה בגבול המדבר ומסוכן תמיד מפני העמלקים ושאר בני קטורה ובני ישראל נלחמו בעד ככר לחמם, ובני ישראל עשו את כל זה כי חשבו באמת בעצמם כי עתה אנחנו מתי מעט כשבעים נפש. לא נוכל להוריש כנעני והפרזי ולקחת חלקנו אשר כבר ישב בו אברהם אבינו, מה יהיה אם נהיה בעלי מלחמה לפרעה עד שנגדל ונרבה וכן ישבו בארץ גשן וקצתם התפשטו במדבר על פני הארץ כמו בני אפרים כמה שמצאנו בד"הי א' ז' כ"א, ואולם כל מגמתם היתה מתחלה לעלות מן הארץ ההיא אף בטרם שנשעבד בהם עבדות פרך ואולם רצו לקראת הגאולה ובטחו באל שדי אלהי אברהם יצחק ויעקב וכן אמר יוסף במותו פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם שבאמת קשה למה לא עלו בני ישראל ממצרים מיד אחר מיתת יוסף ומה לישנא פקוד יפקוד אלהים אתכם שמשמע שמתאוים בצרה ובשביה וכפי מה שאמרנו ניחא ולקמן אבאר שגם ע"פי חשבונות העתים המסכימות עם כל החשבונות הנתונות בתורה ניחא היטב אם נאמר שכבר השליטו בני ישראל עם מצרים ובאו לארץ גשן אחר גרוש ההיקסאָס ושמרו את הגבול נגד בני עבר יושבי המדבר ומזה תבין ב"כ מה חרי אף העמלקי על ישראל כאשר אבאר — והנה אין ספק אצלנו בני ישראל שכל זה מאת ד' היתה כי כבר אמר ד' לאברהם וענו אותם ארבע מאות שנה וא"כ היתה מרצונו הקדוש שיהיו שם בטרם בואם אל ארץ כנען, ובאמת מרב טובו וחסדו עשה כן כי הוא כאב לישראל וכמורה את בנו ירצה כי במצרים היו רבים מבני ישראל חשובים אף בימי העני (שמהם נדבר עוד) שהרי כל שבט לוי היה חפשי (וגם שבט אפרים אך לא היה חשוב כל כך כשבט לוי) ולמדו ידיעות ממצרים המכשירות אותם לידי ישוב הארץ כי היו בהם בעלי אומנות אשר בלתי ספק למדו מאנשי מצרים, ואפשר שלמדו שם לכתוב באותיות (כי אותיות העבריות הנמצאות על בני מטבעות אינן כתב אשורית ודומים לכתב חרטומי מצרים) ויותר כדומיהם, ואולם בני ישראל היו בבואם למצרים חזקים בעלי בריאה כמאמר הכתוב כי נשים העבריות חיות הנה וזה יורה על בריאות בשר ואין טוב לאומה כזאת אם יחלש גופה ובריאתה ע"י נסוך בשמחה היוצאת מכח הנהגה מדינית כבמצרים כי אף שהידיעות והמדעים מביאים את האדם לידי מעלה ויתרון עכ"ז גם רעות רבות על ידם מגיעה לו כמאמר החכם יוסיף דעת יוסיף מכאוב, כי גופו נחלש, והוא יעצל מלעשות מלאכה, ובפרט אם עוד לא רב העם והוא עודנו באבו אין טוב לו אם יתענג בתענוגי מחשבות אנוש ולכן היו רבים מהאספסף וערב רב שעלו עם בני ישראל ממצרים שהתאוו תאוה במדבר כי נתעצלו בארץ מצרים והיו נרפים לא יכלו לסבול משא וכובד רב במדבר השומם ועוד סכנה אחרת היתה דת ואמונת המצרים להם, אשר ממשלת הכהנים ירדה מטה ונשחתה מאוד. ובני ישראל שכנו בתוך העם הזה משתחוים לאליליהם — ואולם אין ספק שרבים מבני ישראל לא שכחו את אלהי אבותם, וזכרו כי יש אל שדי אל עליון קנה שמים וארץ, והיתה להם תועבת מצרים כקוץ בעיניהם והחשובים שבהם ראו את מעללי הכהנים הרעים, ויבוזו להם ולא עשו כבוד לאליליהם ועי"כ היו נשמרים ב"כ מללכת בדרכם ולעשות כמעשיהם ולהתענג בתענוגים ואכן המצרים אחר גירוש ההיקסאָס עוד הרבו להרע ויעשו עוד כתות אחרות, זולת השלש שזכרנו למעלה וישימו כת הרועים המתועבה, ויהי ישראל לשמצה בעיניהם והכהנים המה עלו מעלה מעלה (ומזה תבין ב"כ מה שאמר יהושע בגלגל אחר אשר המול כל זכר מישראל היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ר"ל בעברכם בברית אלהיכם אתם עם קדוש וממלכת כהנים כלכם כהנים וכלכם במדרגת האנשים אשר להם המלוכה לא כאשר חרפו אתכם המצרים לשום כת ישראל מתועבה) — כך היה מעמד בני ישראל עד שקם מלך במצרים אשר ממנו יסופר בראש ספרנו. ויהי לאחר שנים רבים כאשר עם ההיקסאָס כבר גורשו והעמלקי לא פשט עד גבול מצרים, ובני ישראל פרו ורבו ויהיו עצומים, והמה היו חזקים ובריאי בשר ויאמר מלך מצרים וכל יועציו הן עתה אין אנו צריכים לעם ישראל לשמור הגבולים ואכן המה יפרצו ויתרבו מיום אל יום ודתיהם שונות מכל דתינו, ועם כל רוב הימים עדיין לא נהיו כמצרים ותבער שנאת המצרים נגד כל רועי צאן, ובלתי ספק המון העם של המצרים שלא ידעו כלום מתחבולות המלך ושריו לא היו מכסים שנאתם נגד ישראל ועשו רשעות כנגדם בפרהסי' ועי"ז עלה ריב בין בני ישראל ובין מצרים, ויירא המלך מאוד פן ירבה עם ישראל ויסור מעל מצרים

לכרות ברית עם כל בני קדם שונאי מצרים, ועי"כ יעלו מן הארץ ולא ישמרו את הגבול ויעש בתחבולות מאמר אל זקני עם ישראל ונכבדיו ראו הן רבים עתה הארץ ואין להם עסק לכו ונתנה להם לבל יתרפו ובלתי ספק נתן להם שכר בתחלה ואח"כ לא נתן להם כלום וישימום לעבדים עושי לבנים ובונים ערי מסכנות לו, וכן עשו כבר כהני המצרים להשפיל את השלישית מאתם בימים הקדמונים וינסו את הדבר הזה ג"כ עם ישראל, ובודאי רק אל עם הארץ העמיסו עול למען ענותם ולא לזקני העם ונכבדיו, ואולם עתה קרה גם רוח הזקנים כראותם את תחבולות המלך כי בנו ערי מסכנות בארץ גשן כי פיתום ורעמסס בארץ גשן היו כאשר באמתי וערי המסכנות ערים ששמים בהם את הסחורה ויבנו עליהם מצור להצילם מפני אויב, ואח"כ המלך לקח כל חרות שהיתה להם לבני ישראל בארץ גשן מאתם ובכל יום ויום רשעת פרעה הולכת וגדלה, אז לא קם רוח באיש ישראל מפני פרעה ומצרים ועוד עד היום מנהג מלכי מצרים להעניש כל אנשי מחוז אחד ממדינתו בצוות אותם לבנות ברכת מים ולא יתן להם שום כלי אומנות לכך, אלא הם ילכו ויבקשו להם כלים, כן עשה פרעה עם בני ישראל, כך הרשיע לעשות ועוד הסתיר דרכו כי בוש מהם עד שבא הצווי בפרהסי' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, שהיה רק במאות הסוף אשר על שפת היאור וכפי הנראה שם היו מנכבדי העם כשבט לוי שלא עשו עבודה, ולכן רצה להשחית זרעם באופן אחר, אף שלא נתקיימה מצותו כנראה ממספר העם.

אות ג' יציאת מצרים. כל יודע ספר וחוקר קדמוניות יכרע ברך לפני האיש הגדול הזה אשר לא קם כמוהו בכל בני אדם, זה משה האיש אשר עשה את כל המעשים הנפלאים האלה אשר מהם ספר לנו הכתוב, כל יודע עתים ישתומם ויתפלא על זאת ויאמר אין זה כי אם רוח אלהים, ואף המינים והפילוסופים אשר רק את הספק כחם לו רבו בחכמה ובידיעה' כחרטומי מצרים יודו ולא בוש אצבע אלהים זה, ורק אנשים אשר כאבנים בעיני כל יודע אשר כל מתניהם ומתני מתניהם לא ישוו בערך אל קוטן מקטני מרע"ה אף כי יתחכמו ויאמרו לנו חכמה ולנו בינה המה יעיזו מצחם כזונה לקלון פניהם — ובאמת כל חכמתם כאין תמלא ואין זה מקום הבינה — ואולם בהיותנו יודעים שאין כח אדם אחד יכול להוציא דברים נפלאים כאלה ליציאת מצרים וכנתינת דת אמת ראוי לנו לתת שבח והודיה למי שאמר והיה העולם אשר רוחו המתנוססת בקרב לב יחיד סגולה מקהלתנו, לעשות את כל הדברים — והנה כל אשר עשה משה לעיני בני ישראל קצתו היתה עפ"י נס וקצתו ע"ד הטבע ולנו אין לנו עסק בנסתרות. ודי לנו לדעת כי השי"ת באהבתו את בני ישראל עשה דברים חוץ לגדר הטבע ונשימה מחסום לפינו ולא נסתכל עוד בסודות הנפלאות כי אם מה ששייך להבנת הכתובים כפשוטיהם. אמנם כל מה שנעשה עפ"י הטבע ראוי לנו והוא חוב לדרוש ולחקור היטב היטב עד שנבינהו על יסודו ואף שאי אפשר לבוא עד סופם כי בעוה"ר ספו תמו כל ספרים אחרים בזה ולא נשארה לנו כי אם התורה הזאת, עכ"ז נעשה את כל אשר בידנו יש מי שאמרו כי בני ישראל שהיו ארבע מאות שנה תחת מכבש העבדות נהיו כפראים לא ידעו ולא הבינו כלום מידיעות בני אדם ותקצר רוחם כרוח העבדים, והיו דלים נואלים וחסרי לבב — ואולם אף שעי"ז תגדל הנס מה שעשה לנו השי"ת להוציאנו ממצרים ולהעיר לב אדם אחד על מעמד כל אחיו עכ"ז אינו משמע מתוך הכתובים שהדבר אמת כי שכחו בני ישראל את אלהי אבותם לגמרי, אף אינו משמע שנעבד בהם ובכלם ד' מאות שנה ומה שאמר הכתוב וענו אותם ארבע מאות שנה אין זה העינוי בעבדת השדה ובחמר ובלבנים אלא שלא הניחום בני מצרים לצאת מארצם כמו שאמרנו למעלה (באות ב') וכמו שמשמע מדברי יוסף שאמר פקוד יפקוד אלהים אתכם שנראה מתוך זה שאף בימי יוסף היתה מגמת ישראל לצאת ולא יכלו — וגם לא היו כלם חסרי לב שהרי בני אפרים שטו במדבר ויעשו מלחמה עם בני גת ככתוב בד"ה וגם שבט לוי שהיה שכן על ים הנילוס כנראה ממעשה בת לוי אם משה והיה א"כ סמוך לעיר הממלכה שהיא צען או און נראה שהיה מצוין בחכמה ובדעת ולמד דעת ובינה מחכמי מצרים, אך לא המירו דתם ולא אבו להשתחוות לפני אליליהם הבל ושוא וזכרו תמיד את ברית אבותם את אברהם את יצחק ואת יעקב, והתבוננו במעמד אחיהם, וגם מה שבא אהרן לקראת משה אל הר האלהים יורה כי כבר נדברו יחד על הדבר הזה וכבר העירם ד' להצלם במצרים ובלתי ספק כל הזקנים ונכבדי העם היו משגיחים על עני בני עמם ובכלם בערה קנאת אמת לצאת מתחת העול הזה ואולם אין בכל אחד מהם כח לעשות כי אין ד' אתם ורק במשה בחר להיות לו נביא ומוציא ומביא לעם ישראל — נעיין עתה טרם שנוסיף לבאר הענין הזה בשני דברים הא' על הזמן מתי היה האות הזה והב' בענין תורת אבותינו ואמונתם טרם הגלות להם השי"ת בסיני כי הרי הכתוב אומר בפ' וארא אל אברהם וכו' באל שדי ושמי ד' לא נודעתי להם, הרי שלא היו עוד במדרגה הזאת טרם שנגלה להם: הנה הכתוב אומר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ד' מארץ מצרים וכן בפסוק הקודם לו אומר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה לפי"ז אינו אומר שכל אלה השנים היו עבדים אלא שישבו שם כך וכך שנים וכבר הקשו כל המפרשים ע"ז הרי קהת מן הבאים עם יעקב היה; לא נחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם. בנו ושמונים של מרע"ה לא תמלאם כל כך? וכן הקשה רש"י ז"ל וכל המפרשים ובתרגום הע' שנו את הכתוב וכתבו מרצונם ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים המה ואבותיהם וכו' ומונים א"כ גם חיי אבותינו אברהם ויצחק ויעקב בתוך השנים האלה וגם זה דוחק הוא וקשה מאוד וכן פי' הרמב"ן אינו מחוור בעיני (עיין בבאור שמות י"ב מ"א) ואולם הדבר נראה כן שאין הכתוב יוצא מידי פשוטו שהיו בני ישראל במצרים ת"ל שנים מיום בוא ישראל אל יוסף בנו ואולם כיון שאין להוכיח מפסוק כי עמרם הוא בן קהת בן לוי ממש, כי לשון בן יאמר ג"כ על כל זרע בין שלישים או רבעים והכתוב עזב רבים מבני לוי ולא מנה אתם כי כל מגמתו לבוא עד

משה ואהרן לכן אין להקשות משנות בני לוי ונאמר א"כ שהיו בני ישראל ת"ל שנים במצרים ועי' עוד מזה מה שאכתוב לקמן (י"ב מ') בבאורי ותדע שאינו לשון בן ובת ממש שהרי עמרם נשא דודתו יוכבד בת לוי אם משה ואהרן ונאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים (במד' כ"ו נ"ט עי' מה שכתבנו שם) ואם יהיו הדברים כפשוטם הרי לוי היה בן קמ"ה שנים בהולדת יוכבד והיא אחות קהת היתה כי עמרם לקח דודתו כמאמר הכתוב והנה כתוב אחר קורא אותה בת לוי וזה נגד השכל שבן קמ"ה שנים יוליד אלא פשיטא שמלת בן או בת אינם כפשוטם ולכן אין להביא ראי' ולא להקשות קושי' משנות קהת ועמרם כי מי יודע כמה בני לוי היו בין קהת לעמרם ומנה הכתוב רק ראשי אבות מעתה נבוא לעיין בקדמוניות מזה שיסופר לנו בשם מאנעטהא — הספר שכתב אותו המצרי נאבד בארך הימים ואולם היוסיפון נרומיס כתב ספר אחד המכונה "נגד אפיון" ובו מביא קצת פרק אחד מספר המצרי וז"ל: ויהי אחר אשר נגרשו בני היקסאָס וימשול טותמָוס המלך ואחריו עוד כמה מלכים ויהי כמלאת להם תקי"ת שנים וישב מלך אמנאָפיס על כסא המלכות והוא אבה לראות פני אלהים כי אחד מאבותיו גם הוא ראה פני אלהים ויהי לו אשר נאחו עי"כ*) ויקרא את כהניו ואת חרטומיו ויאמר להם כי רצתה נפשו לדעת אלהים ויהי בין כהניו איש אחד בן פאפיס שמו והוא היה חכם גדול ונשוא פנים מאוד ויאמר למלך כי אין נכון לראות פני אלהים בלתי אם ישלח כל מצורע וכל איש אשר בו נדבק חלי רע מעל פני ארצו, ויהי כשמוע המלך את הדבר הזה ויצו לכל עמו להפרש מכל מצורע ובעל מום ולהבדל מהם ויהיו כשמונים אלף וישלחם המלך אל פני מזרח הארץ הוא ארץ גשן לעבוד שם עבדה בפסילים (אוין דען שטיינבריכען) ליפסול ולחצוב אבן מהרים — ויהיו כהנים אשר היו מצורעים וישלחו גם המה מן הארץ וינחם בן פאפיס יועץ המלך בשמעו כי יש כהנים תחת המצורעים ויירא פן יפגענו אלהיו ויענש אותו ואת המלך על הדבר הזה כי גרשו את הכהנים המצורעים, ויכתוב אגרת אל המלך כי ירא מלהגיד לו אל פניו, ויכתוב אליו כי חרה אף אלהים בו ולכן המצורעים יגברו ועוד עמים אחרים יהיו בעזרתם והם ימשלו כחמשה עשר שנה על הארץ, ואחרי כתבו כל זאת אל המלך ויצו את ביתו המית את עצמו. ויהי כי קרא המלך את האגרת ותפעם רוחו מאוד. והמצורעים עבדו בפסילים עבדת פרך וישלחו אל המלך לאמר: תנה תן לנו העיר אבארים (עי' אות ב') אשר ישבו שם בני היקסאָס מלפנים, הלא מצער היא וכעת חרבה ושוממה ואנחנו נשב בה להיות לנו מחסה מזרם. וייטב הדבר בעיני פרעה ויתן להם עיר אבארים — ויהי אחרי אשר ישבו בעיר אבארים ויבנו את חומות העיר, וישימו כהן אחד ושמו אוסריף מעיר און בראשם ויאמרו לו לכה קצין תהיה לנו ואין לנו חלק באמנאפיס ולא נחלה בבן פרעה — והכהן אוסריף נתן להם חוקים לבלתי יעבוד איש את אלילי מצרים גם לא ישתחוו לבהמות וחיות אשר הקדישו בני מצרים, ולא ישביתו בו אם אותן ישחטו ויאכלון כאות נפשם, כמו השור והבקר והצאן וכדומיהם אשר התיר להם, ואולם אסר להם להתחתן עם המצרים ורק בבעלי בריתם. ואחרי אשר נתן להם חוקים רבים אשר המה מתנגדים לחוקי מצרים ויצום לבנות כל החומה ולהיות עתידים לעשות מלחמה עם אמנאפיס מלך מצרים. ואחרי כן הקים שרים ושופטים מבני בריתו וישלחם אל יושבי ירושלים בני היקסאָס אשר לפנים ישבו באבארים ויאמר להם לאמר; הנה מצרים ענו אותנו בכל עבדת פרך, ואם יש את נפשכם להושיע אותנו מכף הענוי הזה, נתן לכם את עיר אבארים עיר אשר לפנים ישבו בה אבותיכם, ומים ולחם נתן לכל אנשי חילכם ואח"כ נלך עמכם להלחם בעדכם בארץ כנען עד אם הורישנו אותה והיה לכם לנחלה — וייטב הדבר בעיני אנשי ירושלים ויבואו בחיל כבד מאוד כשתי מאות אלפים ויבואו לאבארים. ויהי כשמוע פרעה את הדבר הזה ויתם לבו והיה לדואג כי זכר אשר פתר לו הכהן בן פאפים. וישלח ויקבוץ את כל שרי מצרים וכל כהניה וכל חכמיה לעוץ עצה ויצום להניס את כל בהמות וחיות הנקדשות ולהניס את כל פסילי אלהיהם ולהחביאם מפני האויב. ויהי לו בן ושמו סת (Sethos) והוא בן חמש שנים אשר נקרא ג"כ רעמסס ויתן המלך את בנו הקטן הזה ביד אוהבו ויצא לקראת האויבים ועמו שלש מאות אלפים איש בגבורי החיל, ואולם ירא להלחם עם אויביו פן יחרה בו אף אלהיו כי כהניו היו בין האויבים וישב ויפן אל עיר מוף, ויקח את העגל אשר לו השתחוו המצרים ואפיס שמו ואת כל התרפים והפסילים ויברח ויעזוב את ארץ מצרים וילך למדינת כוש אשר באיטהאָפיען. ומלך כוש אוהב נאמן לפרעה, ויאסוף אותו ואת כל אשר לו בתוך ביתו ויתן לו בכרת הארץ ערים וכפרים לשבת בהם הוא וכל חילו עד מלאת לו ע"ו שנים אשר אמר בן פאפים כי כן ימלאו ימי מלוכת אויביו ויתן מלך כוש עוד אנשים מאנשיו לשמור את גבול ארץ כוש לבל יבואו האויבים עד הנה — ויהי כאשר גברה יד המצורעים בארץ ויעשו שוד וחמס, ויענו את כל אנשי מצרים, וישרפו בני ירושלים אשר ירדו לעזרתם את כל ערי מצרים ואת עירותיה, ויעשו תועבה לעיני השמש עד כי גדלה חמת המליך כי חרפו את גלוליהם ויעקרו את סוסיהם, ויאכלו בשר הבהמות המקודשות, ויכריחו. ויכופו את כהני מצרים לעשות כמוהם ולשחוט ולהמית החיות, ואם מאנו לעשות כן ויפשיטו את בגדיהם ואת הערומים שלחו החוצה, ותגדל צעקת בני מצרים מפני לוחציהם, והכהן אשר נהיה לראש האויבים ושמו אוסאריף מעיר און

*) הפך דת ישראל שלפיה לא יראה האדם את פני אלהים וחי. גם חשבו שהרואה מראה אחד ממלאך ד' ימות, ואולם כבר מצאנו בספרי הירודוט ב' מ"ט שזה המנהג אצל המצרים ורבים אותו לראות פני אליליהם — והבן:

בוצר עוללת ג

אשר נקרא כך על שם אזורים אליל מכובד בעיר און הוא שנה את שמו ויקרא את עצמו בשם משה
— ויהי אחר ט"ו שנים וישב המלך אמענאפיס מארץ כוש ובא בנו שת גדל ויהי לאיש ויקבצו את כל
חילם ויאספו למלחמה עם האוידים ואברשום ויכיתו רבים לפי החרב וירדפו אחרי הנסים אל המדבר
בתוך יליל ישימון עד בואם אל ארץ כנען — עכ"ל מאנעטהא כותב המצרי — מזה נראה כי בתוך
דברי שוא וכזב אלה אי אפשר לפי השקפה ראשונה למצוא שום דבר אמת אשר יועיל לבאר מעמד בני
ישראל וענין יציאתם ממצרים ועכ"ז אם נחקור היטב לברר האוכל מתוך הפסולת יצא לנו משפט ישר
המסכים עם דברי תורתנו וגם נדע עי"כ לקבוע העת אימתי היתה יציאת מצרים. הנה בין יציאת
מצרים עד בנין בית שלמה היו ת"פ שנים ובימי שלמה מלך במצרים שישק (מלכים י"א מ') וזה הראשון
ממשפחת בובאסטים שהביא מאנעטהא ונקרא אצלו Seschonis ואם תחשוב מימי אמענאפיס הנזכר
אשר בימיו היה משה לדעת מאנעטהא עד שישק כל השנים כמו שהביאם אייזעביוס הנוצרי תמצא
מסכים ת"פ שנה וא"כ זה אחד שמצאנו מסכים עם דברי תורתנו להבדיל שהיתה יציאת מצרים ת"פ
שנים לפני בנין בית שלמה והמלך פרעה אשר נגעו ד' בנגעים גדולים זה אמנאפיס והוא משל זמן רב
אחר גרוש ההיקסאס — ומעתה נבוא לדעת איך באו אנשי מצרים לטעות זה ולספר דברי הבל ושוא
כאלה, אם מרוע לבבם עשו זאת כי נכלמו מלהגיד האמת ולהודות כי ד' הוא אלהים או שברוב הימים
נשתבש המעשה בפיהם ע"י כהנים המתעים את העם או כדומה — הנה גם זה אמת שכל החוקים
אשר שם משה לפני בני ישראל מתנגדים לחוקי מצרים כי אסר לנו להשתחות לאליליהם וצונו לשרפם
באש ולנתוץ את מזבחותם — גם זה אמת כי ערב רב עלה עמהם ממצרים אשר לא מבני ישראל המה
וגם זה אמת שישבו בארץ גשן. וכי הבטיח להם משה עפ"י ד' לתת להם ארץ זבת חלב ודבש, גם זה
אמת כי אחר גרוש ההיקסאס ויעזרו העבדים בני ישראל מארץ כנען את המצרים נגד בני ערב כמו
שהוכחנו לעיל אות ב' גם זה אמת כי הראשון אשר היה לעזר המצרים נקרא אוסארזיף והיינו יוסף בן
יעקב ולא הוא היה מעיר און כי אם אשתו ולא הוא נקרא על שם אזורים האליל כי אם אשתו אסנת
בחלוף הנו"ן עם רי"ש אך מה שספר ממשה שקר ושוא בדה מלבו — ואנחנו נשוב לענינו, והבאנו רק
אלה דברי תהו פה, כי עכ"פ יועילו לנו קצת כאשר אבאר. כבר אמרנו כי לא היו כל בני ישראל
חסרי לב כמנהג עבדים הנכבשים אלא יש מהם שמרו עיקרי הדת כפי מה שקבלו מאבותיהם ואף שלא
היתה עמהם עוד תורה שלימה כפי מה שגלה הקב"ה בהר סיני למרע"ה אב כל הנביאים עכ"ז ידעו שיש
אל עליון קונה שמים וארץ וכי הוא הבטיח לאבותם את הגאולה, ולכן נשמרו מאוד מללכת בדרכי
המצרים וזה טעם חרי וקצף פרעה כי רצה להשחית דת העם הזה להערב אותם עם יושבי ארצו עד
שלא ישאר זכר לשם ישראל ח"ו כלל וכלל — והנה כשבא בן לוי ממשפחת יחידי סגולה אל חצר המלך
ע"י בת המלך אשר לקחה אותו לבן ויהי איש משכיל ומבין מאוד, וירא את כל חכמת וערמת הכהנים
ויבן בדתיהם כי הבל ושוא הוא, והם בעצמם לא ידעו דרך ד' ועיני העם טח מראות ותבער בו קנאת
ד' צבאות ואכן עוד לא היתה לו שעת הכושר כי לא נגלה אליו ד', ואכן בקנאתו הרג את המצרי
ויברח אל ארץ מדין, ובני מדין אלה כבר בארתי באות א' היו בארץ שהוך לסיני וישבו שם באהליהם
ואחיהם אשר על פני מואב שכנו מצררי ישראל היו סוחרים ועובדים ושבים ובעלי מלחמה כאנשי צורי,
ואין אמת בלבבם וכזב כל מעשיהם ויתנכלו להרע, לא כן אלה בני קיני ממשפחת הנרהם שעשו חסד
עם ישראל כמו שאמר הכתוב (שמואל א ט"ו ו') ואתה עשיתה חסד עם כל ישראל בעלותם ממצרים
וקלתם אשר השליתו עם עמלק שונאי ישראל המה ישבו בתוך המדבר, ובני יתרו אוהבי ישראל שכנו
סמוך לסיני ולשם היתה מגמת בני ישראל ללכת מתחלה כי כן אמרו נלכה דרך שלשת ימים במדבר וזה
פי' הכתוב ב"כ וזה לך האות בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ר"ל
הלא אנכי ד' הוא אשר הוצאתיך והבאתיך להר סיני ולכן כל המקרה אשר קרה אותך שברחת ממצרים
ותבוא אל יתרו והנך כעת בהר סיני כל זה יורה אותך כי בהוציאך את העם פה תהי' לכם עבודת ד'
ובזה נראה שהיתה ברית אמיץ בין בני ישראל ובני מדין קודם יציאת מצרים כי כלם היו מאויבי אנשי
מצרים — ויהי כאשר יצאו צבאות ד' בעזרת אלהים ממצרים ויבואו אל הר סיני ויתחברו אליהם כל
בני קיני ואמר מרע"ה לחובב בן רעואל והיה הטוב אשר ייטיב ד' עמנו והטבנו לך וישבו בני קיני בתוך
בני ישראל ויאחזו בתוכם זהו אמת הדבר וזה מה שבלבל הכותב המצרי בשקרים רבים לאמר "כי בני
ישראל שלחו אל בני קדם לאמר לכו לעזרתנו ואנחנו נוריש לכם את ארץ כנען" (עי' למעלה) והנה אל
הר סיני באו ב"כ בני אפרים ושאר בני ישראל חמשים והיו שלש מאות אלף רגלי הגברים בגבורי החיל
מלבד הנשים והטף — והנה נראה אף שהיו בני ישראל נזהרים מללכת בדרכי המצרים אע"פי"כ רבים
מיוצאי מצרים נתבלבלה דעתם ולא השיגו בהשגה שלמה אמתת הבורא, ובפרט הערב רב אשר עלה
עמהם, ולכן לא היה מספיק להם לדעת כי הוא אל שדי קונה שמים וארץ כי איך ישמרו מלהאמין
בשותפות ח"ו ולא ידעו כי הוא המנהיג לכל המקרה ולכל הבאות ולכן כאשר אמר הקב"ה למשה לכה
ואשלחך ויאמר משה ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם כמו שאבאר עוד שזה שלא הבינו היטב שאל
שדי הנגלה לאבותם הוא הרואה את הנסתר ומשגיח בבני אדם ולכן אמר לו הקב"ה אהיה אשר אהיה
שמלת אהיה הראשונה היא שם ויורה על היותו במציאות הלוטה ובמורה ושוא לבדו נמצא אמתי בלי
שום קדמון לו ואין נמצא שיש לו מציאות כמוהו מציאות גמורה כי לכל יש תכלית והתחלה ולכל יש
סבת מציאותו ורק למציאות השי"ת אין תכלה ואין ראשית ואין סבה הקודמת לו ובכלל במלת אהיה
שהוא אחד ולא נברא וממציא ולפי"ז כל יכול ואשר אהיה הוא פועל וענינו כי הוא משגיח ומביט
וצופה על כל מעמד בני אדם וא"כ הוא רחום וחנון ועושה חסד ומשלם גמול, נמצא לפ"ז כי נכלל

במלות אלה כל מה שאפשר להשיג מאתו יתברך, כי אנחנו נשיג מאמתתו ב' מיני תכונות הא' תכונות הבורא בבחינת עצמו ר"ל מה שיכונה עליו מצד מה שהוא אלהים אף בלי נמצא זולתו ובלי שום יחוס ונברא כי אלו לא ברא את העולם יהיה בכחו להוציא כל התבל מאין ליש והיה עוד תקיף ושדי ואחד ונצח, ואולם בבחינת מה שברא את העולם והוציאו מכח אל הפועל הוא ג"כ חנון ורחום ועושה חסד ומשלם גמול שאי אפשר ליחס עשיית חסד ושלום גמול אליו לולא יש יקום אשר אליו הוא יטה חסדו, ואשר לו ישלם גמול ואלו ב' התכונות ר"ל תכונות אלהים מצד עצמו ותכונותיו מצד יחוס האדם אליו כל אלה נכללות בשם אהיה אשר אהיה, וזה נכלל בשם הויה ג"כ, והנה בני ישראל שמעו כמה שמות שקבלו מאבותיהם כמו אל אלהים שדי, אל ראי וקנה שמים וארץ וגם שם הויה כבר ידעו ספרי בימי אנוש הוחל לקרוא בשם ד' אך לא ידעו היטב כל המעלות והמדות הנכללות בו וגם אבותיהם אברהם יצחק ויעקב ידעו את ה' רק בבחינה אחת וזה טעם וארא וכו' באל שדי ולמשה גלה ג"כ כי הוא משגיח בבני אדם ואמר זה שתאמר לבני ישראל כי ישאלוך באיזה השם משמותיו נדע כי הוא ישגיח בנו ותאמר להם שם הוי"ה כי זה הוא אהיה אשר אהיה ובכלל השם הזה הוא הפך כל מה שבדו כהני מצרים מלבם. נחזור לענינינו לענין יציאת מצרים — אין ספק שגם במצרים טרם בוא משה שמה היתה תאבת בני ישראל לצאת מן הארץ ובני לוי ובראשם אהרן גם המה ראו התחבולות איך יעשו כל זה ולכן אמר השי"ת למשה שיתחבר עם אהרן אשר יצא לקראתו והנה באו אל פרעה ויגידו לו נלכה דרך ג' ימים במדבר והטעם בזה שאמרו לו בהדי' אין אנו מכירים את אלילי הארץ הזאת כאלוהות אלא ביחיד ושמו ד' נאמין, וזה היה נגד מגמות לב פרעה כי הוא רצה לקלקל את העם ולהשחית כל זכר ישראל ולכן הקשה את רוחו גם לדבר הזה, ויהי בדעתו להרבות עוד עבודה ולשום עוד על שכמם עול הענוי הברזל — ויעש ה' שפטים גדולים וירא את גדלו באותותיו אשר מתחלה עשו גם החרטומים כמובן (ואני אבאר לך דעת המפרשים בזה איך עשו כן) עד שגם המה הודו ולא בוש לאמר אצבע אלהים הוא והשאר ידוע ויסעו בני ישראל מרעמסס שהוא לדעתי עיר הגדול שבארץ גשן ונקרא' אח"כ כל ארץ גשן על שמה והיינו ארץ רעמסס ואינו נראה לי להבדיל בין רעמסס לרעמסס והיא עיר סמוך לאון כמו שבארתי למעלה — ואם נדמה עתה כל זה עם מה שספר המצרי תדע כי לבשתו ולבשת עמו יפיח כזבים ואולם גם הוא מודה כי לא היו פראים כאותם הרועים הנקראים היקסאס, אלא היו ביניהם מבינים ויודעים, וגם פרעה לא נלחם לדעתו בעד ארצו ועמו כי אם לחזק דתו השוא וא"כ כל זה לא היה ריב בעבור טוב החלד כי אם נלחמו מלחמת התורה והסכלות, ומה שאמר שהיו מצורעים היינו שהיו שנואים ומדוכאים ולכן שנאת מצרים הדביק בהם חולי זה אשר שנוא במצרים, והנה מעניים תלא תורה זו כלל גדול בכל קורות העתים כי התורה והחכמה והאמת אינם לוחמים על תלמי העושר וההצלחה, לא השוכבים על מטות שן יהבו בחכמה ולא נדיבים וקציני ארץ ומושלים היו המבינים מעולם; כי בכל עת ועת היתה התורה האמתית והחכמה והבינה בין מדוכאי נפש יושבי אסירי עני וברזל, וכן עד היום הזה אוחזי בתורה לא המה מנדיבי הארץ, ומחזיקי האמת אך לשנינה היו, ותהי עוד נחמתם כי לא כאבו אמרי קדוש — והנה — ואולם באשר ספר המצרי כי היו בהם כהנים, נשתבש בפיו האמת שהיו ביניהם מבינים ואם יספר כי ברא המנאפים בידעו כי ימשלו כע"ר שנים היינו כי ראה פרעה כי אין המון העם הוא אשר יתרוך במלכם כי אם יש רוח ביניהם, ומשם יצא אבדון לכל אליליו; ומה שאמר כי באו בני קדם לעזרתם מורה כי אחר יציאתם נתחברו בני מדין עמהם, ומה שאמר שגם יושבי מצרים היו ביניהם יורה על הערב רב, שבאמת נראה כי היו רבים מיושבי מצרים ששרש קצת האמונה מדת האמת פרח בלבם וגם המה בזו לערמת כהניהם — היוצא לנו מכל זה כי המלך פרעה הוא מלך אמנפס שהזכיר המצרי וכבר בארתי לך שזה מסכים ג"כ עם ת"פ שנים עד בנין בית שלמה; ואולם עוד רבו בזה המפרשים מי זה מלך פרעה הנזכר בתורה יש שחשבו שהוא הנקרא ארטפנס והוא היה חי מאה שניה קודם אמנפס שלנו ואולם זה אינו מסכים עם השנים שהוזכרו במלכים א' ו' א' ויש שאמרו שהוא אמזיס ותשבו שבני ישראל המה בני היקסאס וכבר אמרתי לעיל שזה שקר וי"א שהוא מלך הנקרא רעמסס השלישי וכולם האריכו בזה ואני אמרתי לך דעתי כבר, ואולם מה שנעיד עוד פה כי ברוב היונים כאשר חקרו מוקדים ע"ז והם כבר קראו את תרגום היוני המיוחס לע' זקנים וגם את דברי מאנעטהא ויערבו את זה בזה, ויוציאו דבה על בני ישראל כי שנאה עלומה שנאו את עם ד' ובפרט היונים המה היו בעוכרי ישראל בכל דור ודור וכל אחד מחכמיהם שפך בוז וקלון עלינו. כי כלם חרשו על בני ישראל, ותגדל שנאתם משנאת המצרי, ויהפכו את כל הדבר כרצונם וכזדון לבם*) וכמו כן עשה חרמון (Caremon) היוני שהובא ביוסיפון נגד אפיון בא' ל"ב וכן ליזימאכוס היוני שהובא שם א' ל"ד והיונים כבר קראו בתרגום השבעים והכירו את האמת אך הקשו את לבבם כדרך כל גוי הארץ וכמנהגם נגד בני ישראל כי אין קץ ותכלה לשנאת הספיות ומלחמתם נגד האמת והתורה כידוע מצרות שבאו עלינו וליזימאכוס היוני הוא שפך בוז וקלון ואחריו קמו עוד יונים אחרים וכתבו ספרי פלסתר זה בכה וזה בכה זה במשל ומליצה בשיר וזמר וזה בספור הפשוט על יציאת מצרים שאינם כדאי להזכירם, וגם יהודי אחד ושמו יחזקאל כתב שיר בשם Ἐξαγωγή ר"ל יציאה והוא

*) וכבר כתבתי על שנאת היונים לישראל ועל כל אשר נכלו במעשיהם להרע על עם דל במאמר מיוחד המכונה בילדער אויס אלעקסאנדריענס פארצייט בלוח השנה הנקרא יאהרבוך לידידי ה' ישראל בוש שנת תר"ח לפ"ק.

והוא היה מתושבי אלכסנדרי' ונשארו ממנו כמה פרקים, וכנראה הוא ע"ד שיחה (דראמאטים) ויחזקאל האיש הזה לא שנה את הספור כמה שכתוב בתורה ואולם אחריו קמו עוד אחרים ויבלבלו את המעשה בספורי מצרי; וכן עשה היוסיפון בקדמוניות שלו בתשעה לשני ואפשר שהיו ספרים בימיו כספרי מדרשים שלנו או כספר הישר המצוי אצלנו (ונדפס זה כמה שנים בפראג) ומהם שאב כל אשר כתב ד"מ שמשה הלך אל ארץ כוש ושם לכד את העיר ואת כל יושביה ותרא תרבים בת מלך כוש אותו ותתאהב בו ויקחה לאשה וכדומה מן הענינים שלא הוזכרו בתורה כמו ששני חרטומים היו כנגד משה ואהרן ושמם יאנעס ויאמברעס, ולו השכיל היוסיפון לקרות בתורה לא כתב רבים מהספורים אשר הביא ובדברי הימים עוד קמו אנשים אחרים ג"כ מבני יון לאסוף תבן תחת הבר, ויהי כל אשר כתבו לצחוק בעיני כל מבין כן עשה איש אחד ושמו ארטאפאנוס (Artapanos) אשר העלה גם הוא במולדת רעיונו הבל ובדה מלבו הנפתה כי משה זה מוזעאוס היוני מורה ורב לארפֿעאוס אשר נפרסם בשיריו ובזמרו, וכן עשו טאציט (Tacitus) ויוסטין (Justiuus) הרומיים כלם שנו להבל ושוא ואין אחד מהם שם לב לחקור את האמת ועוד איש אחר ושמו העקאטעאָס (Hecatäus) מעיר אבדערא כתב ספר מיוחד על קורות בני ישראל, ונשארו ממנו איזה פרקים בספרי דיאָדאָר היוני והוא נראה קולע אל השערה, ואולם מעט*) — היוצא לנו מכל זה שנשמע רמזים בכל ספרי העמים מיציאת מצרים, ואם גם ערפל סביב לכל הספוריה כאלה, והשקר אמנם מעורב תחת האמת עכ"ז יודו כי נעשו פלאים רבים ואותות ומופתים במצרים וכל בני ישראל הכירו כי אליליהם הבל ושוא, זה אחרי אף הגדול אשר חרה אף כל גוי ולשון עלינו, כי אתנו האמת — אשרנו מה טוב חלקנו, כי נשארה בידנו התורה הזאת תורת אמת, להורות לנו איך נהיה הדבר הזה — ואולם עוד לי להתנצל לפני אנשים חכמים בעיניהם אשר יאמרו לי הלא גם אתה אמרת שבני ישראל נלחמו עם בני היקסאָס, וכי ע"כ היתה שנאה עצומה בין עמלק וישראל וכדומה מן הדברים שאין להם זכר בתורה — ע"ז אשיב אמת שככל אשר אמרתי יש רמזים רבים אנה ואנה בתורתנו ואולם אם תשאל למה קצר הכתוב בזה ואלו היה הדבר כאשר אמרת למה לא האריך לספר את כל הדברים האלה? שמע נא ודע לך קוראי נעים! הנה חמשה חומשים אשר שם משה לפנינו נקראו בפי כל "תורה" והיינו המלמדת לאדם בינה, ואיזה בינת האדם? הלא יראת אלהים זו חכמה וסור מרע זו בינה רצוני לומר לא היתה מגמת התורה לספר לנו קדמוניות או להשביע נפש החוקר בקורות העתים, כי אם תכלית כל הכתוב בספרי משה, להורות לאדם דרכי אלהים ולספר מנפלאותיו ולהודיע כי הוא ישגיח בהשגחה פרטית על כל מעשי בני אדם ואין שום מקרה בעולם, כי הכל גלוי וידוע לפניו מימות קדם, ואשר נעשה תחת השמש ברצונו ובדברו נעשה, ובפרט הטה חסדו ואמונתו לבית ישראל להגיד לעמו כח מעשי ידיו, ולכן לא ספר מכל הקדמוניות רק מה ששייך להבנת טעם המצות והחקים אשר שם לפנינו או מה ששייך להבנת דרכי ד' והתנהגותו עם בני אדם או עם בני ישראל, וכל אשר נהיה ע"ד הטבע לא כתב בתורה כי אם מזעיר מעט שלא להשחית הכונה, ואולם כל השאר שקרה אותם הם ידעו בעצמם ולא היה צריך להודיע אותם, והזהירם רק שיספרו את בניהם כי ישאלו מאחר מה העבודה הזאת לכם שיאמרו להם כך וכך היה המעשה ויוציאנו ד' ביד חזקה ויספרו להם כל מה שעשה הקב"ה שלא כדרך הטבע אלא עפ"י נס כנגעי פרעה וקריעת ים סוף וכדומה מן האותות והמופתים אשר עשה בידו החזקה ובזרוע הנטויה, ואם ירצה איש לחקור בקדמוניות לא בתורתנו יהיה המקור כי בלתי ספק היו להם שאר ספרים וספרי זכרונות ודברי הימים כמו שמצאנו ספר מלחמות ד' או ספר הישר בימי יהושע ומהם ילמדו כל מי שירצו ואולם התורה הזאת אשר ממנה נאמר ולמדתם אותם את בניכם אשר היא חוב ללמוד ולהגות בה יומם ולילה וכל איש מישראל מחויב לדעת כל מה שנכתב בה היא לא תגיד לנו אלא מה ששייך ליראת ד' ולאהבתו ולחזוק הדת והאמונה למען תהיינה מצות ד' כמסמרות נטועים בלב כל איש מישראל — ולכן קצר הכתוב בדברים שאינם שייכים לזה — ולכן אמרתי אני אפשר שיגלה בספורי עמים אחרים עוד כמה דברים להפיץ אור על מעמד בני ישראל במצרים ועל יציאתם משם; ואולם בושתי כי נחפרתי, כי הם בגדו כמו נחל, אשר פיהם דבר שוא, וכזב בכל דבריהם, הבל ותהו כל חקירותם כי ברוב הימים נשבש ונקלקל כל זה בפיהם, ובאתי רק להעיר ע"ז את נערי בני ישראל אם ידרשו בספרי רומים ויונים לבל יאחזו ברשת רגלם, כי היונים והרומים שונאי ישראל היו עצומים מכל האומות אשר חרשו על גבי יעקב, ואין להאמין להם שום דבר, כי הרי מאנעטהא המצרי הוא הישן מכל כותבי הקורות אשר כתבו על דבר יציאת מצרים, ואני הראיתיך איך לא נשמר מעון וחטא לחטוא נגד האמת והשכל, ואם הוא העלה ברכת השקר, איך לא יטעו היונים האלה תלמידי תלמידי המצרים, וכל מה שאפשר להוציא מדבריהם קרוב אל האמת כתבתי למעלה — ומידי דברי בו עוד זכור אזכור איש אחד מבני עמנו היושבים בארץ צרפת ושמו סאלוואדאר ואת שמו העברי לא נודע לי הוא כתב ספר מיוחד בטעמי המצות והקדים לדבר בהגעתו אל הספר ההוא על יציאת מצרים, וגם אמנם אף שהוא נראה ירא אלהים עכ"ז לא נשמר מפח להאמין לספורי שאר עמים יותר מאשר הוא נכון, ועוד נדבר עליו במאמר מיוחד אי"ה — ואחר שהקדמתי את כל זה שהוא כמו לקט ושכחה

---

*) ויש שהלכו משה עם שר צבא הנקרא סעזאסטריס אשר הלך לארץ איטהיאפיע והוא כוש בלה"ק ואולם כוש הוא ג"כ ארץ אשר בחויה ולפי שכתב כי לקח משה אשה כושית וכן טעו בזה רבים שמשה לקח בת מלך כוש ותרבים שמה וכן טעה היוסיפון לרומים.

להקדמתי לספר בראשית אבוא לבאר פרטי הכתובים כיד ה' הטובה עלי — ויאזרני ה' ויחזקני להגות בתורתו:

שמות

א (א) **שמות בני ישראל**, כיון שהפסיק לעיל בספור תולדות יעקב ויוסף חזר עתה לומר מי הם הבאים מצרימה: (ב) **ויהי**, בספרי הכותים נאמר ויהיו שלא לצורך כי מלת ויהי שב אשם הקבוץ כל נפש או שהוא לשון יחיד נופל על לשון רבים כמו ויהי לפנינה ילדים: **שבעים נפש**, בתרגום הע' נכתב כאן שבעים וחמש וכמוהו עשו בבראשית מ"ו כ"ז, והמה מנו בני מנשה בין יוצאי ירך יעקב הנאמרים בבראשית ומביאים מכיר בן מנשה ואחרים שהוזכרו בד"ה ועכ"ז אינם מסכימים לא עם ספרי תורה שלנו ולא עם ד"ה א' ז' י"ד, והוקשה להם אם תאמר שיעקב נמנה בתוך שבעים נפש, מה לשון יוצאי ירכו שייך כאן ואת"ל שיוצאי ירך דוקא מונה הרי היו זולת יוסף ובניו ס"ו כנאמר בבראשית שם הוסף עליהם אף יוסף ובניו הרי שבעים חסר אחת ואולם עוד קשה כי בבראשית שם הכתובים בעצמם נראים כסותרים וכן אינם מסכימים עם שמות היחידים הנזכרים בבמדבר כ"ו ותירוץ מספיק לכל זה הבאנו בבראשית שם והנכון ששבעים נפש המה שבעים ראשי העדה וראשי בית אבות, ומספר השבעים יורה על שבעים זקנים שהיו בסנהדרין והמה שבעים איש מזקני ישראל אשר אסף משה במדבר עפ"י ה', ולכן אין לחוש אם פעם יצא החשבון ג"כ לע"ב כמנין הסנהדרין: (ז) **פרו וישרצו וירבו**, כלם פעלים נרדפים לענין אחד והוראתם פירשתי בבראשית א' — וכתב אריסטו היווני שעוד בימיו ראה שבארץ בשן שם ישבו בני ישראל נשים הרות ללדת והנה תאומים או גם שלשה וארבעה ילדים בבטנם, והוא ראה אשה שילדה ה' בנים בבת אחת ולאחר שבאה ד' פעמים על המשבר היתה אם עשרת בנים: **ויעצמו**, שרש עצם הוראתו כאטם או עטם על סגירה וחבור והדבוק ומזה הושאל על הגרם ועל החזוק: (ט) **עם בני ישראל**, לדעת הראב"ע (עי' באור) אין מלת עם נסמך אלא מלות בני ישראל הן פירוש מלת עם ושתום המלות כזה יקרא אצל בעלי הלשון Appositio ונדחק לזה כפי עכ"ד בעבור ששמו בעלי הטעמים טעם יתיב במלת עם: **רב ועצום ממנו**, רב הוא וגם כלם נדבקים יחדם בברית שלמה ביניהם כי לא שנו את שמם ולא שנו את לשונם ולא המירו את דתם, ואינם מתערבים עם שאר עם הארץ, ודתיהם שונות מכל דתנו וברבות הימים יגברו ויגרשו את עובדי אלילים מארצו כך חשב הרשע, ואעפ"כ לא עלה על דעתו לגרשם אלא כמה שנאמר: (י) **הבה נתחכמה לו**, אין טעם כמו יש מתעשר ואין כל כאלו מתראה רק כחכם ובאמת נהג בתכלית הרשעה והכסל אלא הוראת בנין התפעל הוא התאמצות לדבר ויפה תרגם הרמ"ד ואל תתמה בעיניך מה היה צריך לערמה, הלא כל הממשלה בידו, ולו המלוכה? כי באמת גם בין יושבי הארץ עוד היו אחרים אשר מפניהם היה ירא לעשות שוד וחמס בפרהסי': **תקראנה מלחמה**, בא לשון רבים על נ"י וי"א שהוא כמו תקראנו ר"ל תקרה אותנו ובא כבלשון כשדים נא תמורת נו וי"א שהברת נה נוספת לגמרי: **ונוסף גם הוא על שונאנו**, ולא יהיה בעזרתנו נגד בני קדם: **ועלה מן הארץ**, אל ארץ כנען כי לשון עליה יאמר על הנסיעה לארץ כנען והפוכו ירידה והיינו הנסיעה למצרים: (יא) **מסים**, עי' מה שכתבנו בהוראת המלה (דברים ט"ז יו"ד) ומס הוא המנחה שמביאים תשורה למלך שנקראת ג"כ שי או הוא החוב המוטל על העם לעבוד בעבדת המלך ולפעמים תורה המלה הזאת על הנעבדים בעצמם כמו מלכים א' ה' כ"ז: **ענתו בסבלותם**, אין כונתו להחליש גופם ע"י עבודה כי אדרבה המלאכה תחזק כל איברי הגוף אלא יענם עינוי נפש ויורידם מטה מטה עד שיפג לבם ולא יקום בהם רוח למרוד, כי האביונים אסירי עני מתוך שפלותם ומרוב עמל וכעס ודאגה למצוא טרף ביתם ולחם חוקם לא יפנו עוד לראות על שלמות רוחם ובינתם ומעמדם המדיני, כי עור בעד עור וכל אשר להם יתנו בעד חייתם ויפה כתב אריסטו (Pol. 5 11) וז"ל שם: גם זה מענין מלכים רשעים מדכאים המון הארץ שירבו את המס ואת העבודה על העם למען הורישם ולהשפילם ולהורידם במדרגת האביונים לבל יהיה להם פנאי למרוד ועי"כ לא יצטרך המלך לתת שכר לאנשי מלחמה לשמור את דלת העם. כי אם מחמת חולשת רוחם ומקיצר הכס לא יערבו את לבבם להרים יד במלך: **מסכנות**, ת"א בית אוצרא וכפי"ז תרגם הרמ"ד וא"כ לדעתם מלת סכן כטעם כנס בהפוך האותיות פי' כונס ומצביר התבואה וכן מלאנו ומסכנות לתבואות דגן (ד"ה ב' ל"ב כ"ח) ובתרגום הע' תרגמו πόλεις ὀχυράς והיינו ערי מצור ויש הביאו ראיה לזה מדכתיב ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות (ד"ה ב' י"ז י"ב) וכן שם ח' ד' ואת כל ערי המסכנות שנאמר אחריו ערי מצור חומות דלתים ובריח ואולם הנראה לענ"ד שערי מסכנות הנה אוצרות לתבואה ולסחורה והנה ערי מצור כי כן המנהג בימים קדמונים לתת חומה ובריח לערי השוקים ולערי אוצרות (Emporia) בלע"ז ושרש סכן יש שחשבו (וכן גזעניוס באוצר המלים) שענינו כמו שכן ישיבה בארץ או בבית ומזה הונח על הרגילות ועל דרכי האיש ומשפטו כפעם בפעם כמו ההסכן הסכנתי וכן מלת habito ברומים שממנו נגזר מלת habituel בצרפית ומזה הושאל על כל מודע ורע כמו סוכן וסוכנת שעיקרם אוהב ואוהבת אך הושאלו לנגיד (וכן שבנא הם כן שבעל הנאה היה כמאמרם ז"ל) ואולם עוד יש כמה ענפים לשרש זה שאינם להשאל מגזרת שכן כי כן יורה על גמול ועשות חסד לרעהו כמו הלאל יסכן גבר וכן על הדלות ועניות כמו ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (דברים ח') עי' מה שכתבתי שם ובנפעל יורה על הסכנה כמו בוקע עצים יסכן בהם וכן

בוצר עוללת שמות א

המסכן תרומה (ישעי' מ') — ויש שפירשו עיקר השרש מענין פקידה ומזה הענין השאילו הוראות אחרות והנראה עיקר שיש ב' הוראות לשרש זה ואין להבדיל האחת מחברתה ועיקרה כמו כנס בחלוף סדר האותיות כמו כבש וכשב וענינו אסיפה וקבוץ ומזה הושאל על סיסיבה ועל קבוץ בני אדם. למקום אחד, ומענין ישיבה הושאל על הרבילות והלמוד — ועל הסבירה בבית — וענין דלות ועניות ומצור ומצוק וסכנה כלם ענף אחד ממה ובדוחק יש להשאילם מענין אסיפה וכמו שיאמר הלועז בעסרעקקט זיין אן אויטעפן: **פיתום**, דברנו ע"ז בהלעה לספר הזה לעיל אות א' שהיא עיר פאטים כ"ד מילין מעיר און שהיא העליאפאלים: **ואת רעמסס**, באות ב' כבר אמרנו שאינו נראה לחלק בין עיר רעמסס לארץ רעמסס אלא כיון שהיתה עיר גדולה נקראה כל ארץ גשן בשם רעמסס ובאות ג' לעיל כתבתי לך דעת היוסיפון שאמר כי זה אבארים שזכר מאנעטא ומלת uari או Abaris תורה על הקללה לפי שהיתה מקודשת לבעל לפון המושל על הרע — ואולם דעתי בזה כבר כתבתי כי אבארים אשר בנו בני הרועים הנקראים היקסאס שאינם בני ישראל הוא לדעתי נשאל ממלת עבר והיינו מחנה עברים והיוסיפון טעה בזה ורעמסס היא העיר שבנו בני ישראל ולדעת ר' סעדי' הגאון היא הנקרא העליאפאלים וכן חשב יאבלונסקי והביא ראי' ממלת רע ומלת מעססה שהם במצרית כמו נחלת שמש ואולם אין מזה ראי' כלל כי כיון שהיתה קרובה לאון שהיא בודאי העליאפאלים הנזכרת לכן יעיר החרס יאמר לה ועוד הביא ראי' מתרגום הע' שתרגמו בשם הערפאלים ואולם טעה בזה שהרי כן לשונם Ραμεσσε και Ων ή εστιν Ηλιουπολις הרי שהבדילו בין און ובין רעמסס ואין קראו העליאופאלים ולא רעמסס. וגם אינו נראה שנקראה רעמסס ע"ש עיר החרס אלא ע"ש המלך שלוה לבנותו כי רבים ממלכי מצרים היו שנקראו רעמעססע וכן בן אמנסס בזכרנו לעיל באות ב' היה נקרא כן וזה המלך אשר העמים העול הכבד על בני ישראל ובלתי ספק בשמו קראו את העיר ובתי"בע תרגם פלוסיון והוא שם כל ארץ גשן — ואולם יש שחשבו מתרגום הע' שתרגמו בכמה מקומות הערפאלים בר"יש שמלת הערה זה מסכים עם האחרים שהבאנו וזה שקר כמו שכתבתי כי אין להחליף עם זה ועוד הוא דוחק לומר כי הערה זה אוואריס כי אין הברת המלות דומה כלל ולי נראה כי מלת הערפאם שהוא בגזר ביונית היה שם עלם פרעי זכר וכן מצאנו בקורות המצרים שם עלם פרעי הערה — רעמעסס וא"כ אפשר שדרך כבוד נתנו למלך רעמסס בן אמנסס עוד שם אחר והוא הער"ם ולכן נקראה העיר בשם הערפאלים שהיינו עיר רעמסס המלך — ומן החדשים אשר נסעו למצרים מצאו שם חרבות עיר קטנה ושמה ראמים עד היום הזה ולכן חשבו שזה רעמסס — ועוד יש שם עיר קטנה ושמה טורקעט — יהודה ר"ל קברי יהודה ואפשר שזאת היתה רעמסס — סוף סוף אין לקבוע מקום העיר ואולם היתה מתערבת של פתום ואון לא שייכת לגשן אלא קרובה היתה ומעמדה סמוך לעיר קאהירא החדשה ועוד יש ערים רבות שנקראו על שם היהודים בעיר מצרים כמו טעלל — יהודה (תל יהודה?) והיינו עיר היהודים — וארץ גשן כבר כתבנו עליו לעיל באות ב': (יג) **ויעבדו**, עשאום לעבדים וזה פועל יוצא לשלשי כי הקל אם יבוא ביחס הפעול ענינו היות נעבד לאחר כמו ואת אחיך תעבוד ואם בא בשמוש בי"ת ענינו ממשלה על העבד כמו לעולם בהם תעבודו: **בפרך**, עיקר הוראת מחילה והבדלה ומזה נקרא המחילה שבין חדר לחדר פרכת וכן מלת פפערכען באשכנז והושאל על כל צר ולחץ וכן על כל דבר זר ומובדל, ועל כל דבר קשה והפוכו מים הנגרים והנוזלים ובלשון תלמוד פירכא זו קושי' ב"ב: (יד) **בחמר ובלבנים**, יש פירשו כמו חמר הלבנים ושמוש המלות בזה יקראו הענדיאדים כמו עלבונך והרנך שפירשו עלבוני הרנך וא"כ מלת בחמר סמוכה למלת לבנים והיינו לפי שהיו בזמן ההוא חמר מטיט לבן מצוי בארץ גשן וכן כתב ידידי' פילון היהודי כי בארץ גשן אינם מצוים אבנים וסלעים כי לא הרים סביב לה ולכן יקחו טיט לבן נולן ובר כאבן שיש הנקרא מרמרה ויבנו ממנו היכלים וטירות אבן המגובב עד היום הזה במצרים ובא"י ובארץ פרס ואולם העיקר נראה שחמר הוא מין טיט אדום שעל ידו נדבקים הלבנים ונלמדים יחד ונעשה ממנו חומר חותם ונקרא כך לפי שהוא אדום כי שרש חמר יורה על הרתיחה ולהט אם קודח ומזה הושאל על כל גבע אדום ועל כל דבר רותח הן אשר נראה ע"י אש אראי הן מכח חלקיו העצמיים שנתוכו כמו חמר יין ולכן נקרא ב"כ מין זפת שלף על פני ים המלח בשם חמר כמו שבארתי בבראשית י"א ב': (טו) **למילדות העבריות**, יש חשבו שהוא כמו למילדות את העבריות והיינו נשים מצריות מושיעות בנות ישראל עת בואן על המשבר וטעו לפי שכך כתב היוסיפון בקדמוניות שלו ואולם אינו נראה כי הא' שפרה ופועה מלת עבריות הנה ועוד הלא שנאת המצרים היתה עצומה נגד כל בריס ובפרט נגד בני ישראל, ולא עלה שום מחלה וחנינה על לבם ואיך תבואנה מילדותיהן להושיע את נשי ישראל — ולדעת הרמב"ע שפרה ופועה היו החשובות שבמילדות והנה מנהיגות לכל שאר המילדות כי היה קשה לו איך שיהיה שלא נמצאות לעם רב רק שתי מילדות; ואולם עוד לא פרו בני ישראל בימים ההם כל כך אלא וירב העם ויעצמו במאוד מאוד אחר המעשה הזה ועפ"י קבלה שמענו ששפרה אם משה ופועה אחותו היתה ושתי שמות האלה מורים על כלילות יופי כי שפרה מגזרת שפר ופועה כמו יפועה וכל זה ענינו טעם ויפת מראה ואפשר שדרך כבוד נקראו כך: (טז) **על האבנים**, בתרגום הע' לא העתיקו המלה הזאת ותרגמו רק לפי הכונה וראיתן בשעת לדתן וכן בוואולגאטא ובת"א מתברא והיינו משבר וכן כתב רש"י ז"ל והעיר שכך מצינו והנה הוא עושה על האבנים והיינו מקום מושב היולד ונקרא כן מלשון אבן כי המושב ההוא נעשה משני אבנים וי"א שעיקרו בנה והאל"ף נוסף כאל"ף אכזב וענינו כלי וכל כלי הבנינה לצורך מה נקרא כך וכן המשבר וי"א אבנים זה מקום הבנים ר"ל הרחם ומיכעלים כתב (ואחריו עוואלד באינו מזכיר שם הקודם לו בזה) שעיקרו כמו אפנים, ואומר כי העבלות היו במצרים בעלי ב' אופנים ולכן אם

העגלה המתגוללת בלי נחת ושקט הנה היא על אופניה ומזה הושאל לשון על האופנים על כל דבר הנעשה חיש ומהר בלי השקט וכן דבר דבור על אופניו היינו הנאמר במשקל הראשון מפי בעל דברים אשר אז שנון לשונו וכן על האבנים היינו מיד ותכף אחר הולידה וזה רחוק ודחוק הוא בעיני והנראה היא דעת האומרים שהוא מין אמבטה כלי שרוחצין בו את הילדים בצאתם מרחם והוא נעשה משני אבנים ולכן נקרא במשקל זוגי וכן עוד המנהג בארץ פרס, אם יעלה מלך אחד בחזקה למלוכה יעמד תמיד ויפחד מפני בני משפחתו פן יבואו ויהרגהו וישבו על כסאו, ולהיות בטח יצוה להרוג כל זכר באמבטי מיד אחר לידתן וכן נראה כאן עיקר כי לא מצאנו שהיה מנהג לנשים בימים קדמונים ההם, כי באמת חיות הנה כאשר אבאר וגם לא אמר הכתוב שאשה ישבה על האבנים, אלא שיש לראות על האבנים אם בן הוא או בת ואיך יש לראות בשבת האשה על המשבר ומה שאמר וראיתן על האבנים ולא אמר את האבנים אינו קשה כלום כי עיקר הראיה היה על הבנים ועל האבנים כמו בתוך האבנים ואנס נדחקו קצת המפרשים לומר שחסר מלת אותן: **ואם בת היא וחיה**, הדבר פשוט כי בכלות הזכרים ימחה שם ישראל לגמרי והנקבות אם תנשאנה למצרים גם בניהם על שם אביהם יקראו: (יט) **חיות הנה**, יש שפירשו כי חיות היינו מילדות ר״ל נשי ישראל הנה מילדות בעצמן ואולם למה יקרא כאן מילדות בשם אחר? והנה הטענה הזאת לא היתה נפלאה בעיני פרעה כי כבר ספרו לנו בעלי מסעות שבארצות האלה הנשים יולדות לפעמים בלי שום מילדה כי אינן מצויות המילדות שם, והנשים הרות ללדת הולכות על פני השדה או על הדרך. ועושות מלאכתם וכבוא העת ללדת תכרענה ותלדנה ומיד אחר שבירת הרחם שבות למלאכתן ותקומנה ותלכנה לעשות חפצן כאלו לא נהיו כלום, ויש שהולכות על פני נהר פרת באניות של עור, ושטות ויולדות בניהם ורוחצות אותן בנהר ועוברות ודנות כבתחלה: (כב) **כל הבן הילוד**, לעברים וכן בת״א והאומרים כי פרעה גזר כן על כל בן הילוד בין למצרים בין לעברים לא תמצאו ידיהם ורגליהם בבית המדרש — והנה הנראה כי לא צוה כן בפומבי כי היה בוש לעשות רשעה, אלא שלא ערער הדבר אם בא לפניו איש ישראל לשפוט את מצרי, גם נראה שרק על אותן היהודים צוה כן בלינעא שסכנו סמוך לנילוס גם לא היתה הגזרה ימים רבים, כי הרי אהרן לא היה זקן ממשה כי אם ב׳ שנים ובימיו לא היה הצווי ואחר לידת משה ב״כ נתבטל כי הרי עם רב יצא ממצרים:

ב (א) **ויקח את בת לוי**, כבר לקחה כי הרי ילדה אהרן ומרים קודם משה וי״ל שפועל לקח כמו ידע או בעל ונקנית האשה בימים ההם ע״י ביאה ראשונה, ולכן הבעילה היא נקראת קיחה בפרט ובכלל יורה שם לקח על כל בעילה בעלמא כמו כאן — ובת לוי אינה דוקא בת לוי בן יעקב אלא מיוצאות חלציו ומזרע זרעם כמו שבארנו לעיל באות ב׳ וכן נאמר בפסוק את יוכבד דודתו לקמן: (ב) **טוב הוא**, ע״י יפיו נכמרו רחמיה יותר: (ג) **גמא**, עיקר השרש יורה על היניקה ושתיה וכן הגמיאני נא מעט מים ונקרא כך מין סוף עשב ספוגי צומח על יד הנילוס והוא יונק מים מן הנהר ונקרא בלשוניהם פאפיערראָהר, פאפיערשטויד, והוא צומח בכל ארץ מצרים על כל נהרות בילם טיט היון ומן השרש הנטבע בזון האגם צומח בגבעול עקום וכזרוע איש עביו והוא בעל שלש צלעות ובעשר אמה קומתו ובראשו בגבעול דק ובאמירו ציץ ופרח אשר ממנו יעשו כתרות לאליליהם, ומן השרש יעשו כלים שונים או ישרפוהו באש תמורת עץ, ומן הגבעול העב עושים אניות שיט, ומן הקליפה התיכונה (ביסט) אורגים סודר להורן ואבנט וכל מיני בגדים ועבותות וזה הגמא שעשתה אמו של מרע״ה לתבה — וי״ל כי גם אגם שהוא נהר משרש זה כאשר אבאר להלן: **ותחמרה**, שרש זה בארנו לעיל והוא נגזר מחמר והפעל נגזר משם כמו פועל כפר מן השם כפר ואפשר שחלוף סדר האותיות נגזר מזה ויתרחו על השחין: **זפת**, שרשו זוף ולא זפה וענינו כמו זוב בבי״ת ורעו קשת מן קם נפת מן נוף והוא הנקרא אצלנו פעך ובויונית כמו בעברית אך בחלוף סדר האותיות וכן תרגמו הע׳ πισσα: **ותשם בסוף**, מין קנה צומח שם כאגמים ארכו ונקרא סאפרי במצרית והלפינו שם אמו שלא ישטפנו היאור וגם יסתר מעין כל עובר: (ד) **ותתצב אחותו**, מסתמא על פי אמה ותתצב מרחוק שלא ירגישו העוברים בדרך מה היא מיחלת: (ה) **ותרד בת פרעה**, מנהג היה אצל המצרים שהלכו נשותיהם לרחוץ ביאור וזה דרך עבודתם הזרה כי הם עבדו את הנילוס כאלו היה אלוהות ולתת לו הודיה בעד כל הטוב אשר הוא מביא לארץ הלכו הנשים בעת מלאו על כל גדותיו בשיר ורננה ולא״כ רחצו שם וגם בת פרעה טהערמוטיס לדעת יוסיפון: **ונערותיה הולכות על יד**, לשמור שלא יבוא איש לראותה, ולא ראו את התבה כי הסיף לאתה ובת פרעה היתה למטה מן הסוף ביאור וראתה אותה ואלת נערותיה תרגמו היטב הע׳ αβραι ר״ל משרתות חשובות חברות לבת מלך לא כשפחות ובגדל מעלה ותשלח את אמתה שפחה במורם: (ז) **מן העבריות**, המצרים קראו לבני ישראל עברים אף שהוא שם כולל (ועי׳ בהלעה) ואמרה שאקרא לך מן העבריות לפי שאשה מצרית אפשר מרוב שנאתה לא תינק את הילד או שלא תחום עליו באמונה: (י) **משה כי מן המים משיתהו**, המבאר לנת״ש מביא כאן חלוקי דעות בענין מלת משיתהו שלד״ק שב על בת פרעה שהיא אומרה אנכי משיתי אותו ואחרים פירשוהו שאם הילד אמרה לבת פרעה את משית אותו ונדחקו מפני שהוקשה להם איך דברה בת פרעה בלה״ק ויש מביאים מלה מצרית מיניוס שהוא שם משה בספרי החיצונים היונים — ואולם כפי הנראה לאנס נדחקו בזה, כי הנה מכל הטעמים אשר נהגה התורה לקריאת שמות הילדים אין הכונה כי זה היה הטעם באמת למה נקרא כך וכך אלא זכר לדבר נותנת התורה כפי הענין הנה תראה שמלת משה היא שלא כדקדוק כי הוא פועל והיה ראוי להיות משוי וכן תמצא ותלד את קין ותאמר

קניתי היה צריך שיאמר שמו קנוי וכן נח לאמר זה ינחמנו מי לא יראה ההבדל בין מלת נח ומלת מנחם וכן עוד רבים היוצא לנו מזה כי לא כל שמות שטעמן בצדן דוקא, ואם אומר הכתוב לאמר ותאמר או כי אין הפירוש כי מפאת שנכתב בצדו הושם השם אלא זכר עשתה וסימן זכרון ודרשם להזכיר את השם ותלה הכתוב קין בקנין ונח בנחמה ומשה במשיה, ואולם בנתינה הראשונה לשם ההוא טעם אחר היה וכן בארנו טעם מלת קין ונח במקומותם ומשה אין ספק כי הוא לשון מצרית וכן ידענו כי מלת Mo היינו מים ומלת udscha היינו מוצל וכן הביא היוסיפון וכן תרגמו הע' בשם Μωσῆς ולא Moïse כראוי וזה מקרה שקרה כי גם בלה"ק פועל משה ענינו הוצאה ואין כונת הכתוב אלא לתת זכר לדבר ואפשר שיש הבדל בין לשון כי אמרה ובין לשון ותאמר באופן שהראשון יורה על הטעם האמתי והשני על הזכר — ואין ספק כי בת פרעה קראתו כן כי היא לקחתו לבן: **ויהי לה לבן**, שכל מחיתו כבן מלך והיה שם בחצר המושל יוצא ובא ולמד כל הדעות והענינים המכשירים אותו לקבל שפע נבואתו ומאת ד' היתה זאת, כי אין הנבואה שורה אלא במי שהוא בעל חכמה ודעת והקרה ד' את זאת בהסדר ובטובו למען עשות כיום הזה להחיות עם רב ולהוציא את בני ישראל — וספר לנו הכתוב כל המעשה הזה להגיד לנו כי אין פגע ומכשול יאונה לאיש אשר ד' בחרו להיות לו נביא — והיוסיפון ספר בכאן עוד מעשים אחרים חזיונות רבות שאין להם זכר במקרא ואפשר שהיה הדרש מצוי בימיו שממנו שאב וספר לנו ממלחמות משה בארץ כוש, ואשר לקח שם את תרבית בת מלך וכדומה ולבד כתבתי מזה בהצעה: (יא) **מאחיו**, או משבטו או איש ישראל כי כלם אחים הם: **מכה**, אפשר כמו ויך שלאחריו מיתה במורה: (יב) **ויך את המצרי**, דע כי לא חטא משה בזה נגד דתי המלך כי זה ענין גאולת הדם בימים ההם, הגואל ינקם את דם שארו הנרצח מיד רוצחו ואין הצר שוה בנזק המלך. ולולא יהודי היה הנרצח לא שפך המלך חמתו על משה: (יג) **ויצא ביום השני**, שני היינו אחר ואחר היינו שני ודומה לו מלת דער אנדערע בל"א וכבר דברתי ע"ז בבראשית: **נצים**, עיקר הוראתו כתישה וריב והיינו מצה ובלשון ערבית מריטת שער רעהו והושאל על הריב באגרוף ולכן אמר למה תכה את רעך: (יד) **מי שמך**, זאת אחת ממדות רעות ההמון שלא יתנו כבוד לאיש ולא ישאו פניו לפי יתרונו ומעלתו הפנימית כי אם לפי גבירות החיצוניות ולפי שלטון וממשלה שניתנה לו עליהם — ואף שמשה היה נשוא פנים וגדול בארץ מצרים ויוצא ובא בחצר המלך אעפ"כ לא ירא עז פנים כזה לדבר אתו קשות, כי ידע כי רבו אויבי הצדיק. כי הוא היה בחצר המלך ואף שראה כל תחבולות הכהנים והוא הבין כי לא במשפט ובצדק ימלוך פרעה, ואף שסביב לו טמנו רשת לרגליו בכל מיני תענוגים, והיה לו כבוד ועושר כבן מלך, אעפ"כ לא שכח את אחיו בני ישראל. ובלתי ספק ראו חרטומי מצרים כל זאת ויראו מפני משה וישנאו אותו ויתנכלו אותו להמיתו, וכן ספר לנו היוסיפון בקדמוניות שלו, כי בהיותו נער וצחק עמו פרעה ויקח כתר מעל ראשו ויתנהו על ראש משה הנער, וישלך משה את הכתר מעל ראשו ויבוסס אותו ברגליו, ואחר כמה שנים נלחם משה עם אנשי כוש ויך אותם שוק על ירך, ויספו עוד חרטומי מצרים לשנוא אותו כי קנאו בו, ויאמרו למלך מצרים השמר נא מאיש זה, כי הוא גדול בעיני העם וברבות הימים אולי יאוה למלוכה, ויסיר אותך מעל כסאך, וע"ז הסיתו את קנאה גם בלב פרעה ויהי לו שונאים עצומים עכ"ל היוסיפון, ואף שלא מצאנו מזה זכר במקרא עכ"ז נראה שהיה משה איש שר ונכבד מאוד כי כן כתוב להדי' והאיש משה גדול מאוד, ואיך שיהיה שיגדל איש עברי בארץ מצרים מבלי היות לו שונאים ומקנאים: **לאיש**, אפשר שאיש שר למעלה אחת תחשב כמו איש סריס (ישעי' ל"ח) או איש כהן (ויקרא כ"א): **אמר**, חושב: **נודע הדבר**, כי אין איש הנכתב בפסוק הקודם שיינו אין איש מצרי אבל ישראלים היו שם, או אם נאמר שהכה איש עברי מאחיו אינו מותר רק הכאה בעלמא וא"כ אותו העברי מאחיו הניצל מיד משה הוא בעצמו ספר הדבר: **אכן**, בתרגום הע' εἰ οὕτως והיינו כמו אם כן: (טו) **וישב בארץ מדין**, מפשטות הכתוב נראה שתיכף הלך למדין וכן פירוש וישב שם כמו לשבת שם ויש אומרים כיון שבבחרותו הרג את המצרי וברח ממצרים ובשובו היה בן פ' שנים ושם כתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו ובניו קטנים היו וסמוך לזמן הזה נשא את צפורה ולפיכך יתכן שהלך משה לארצות רחוקות עד שבא למדינות כוש, ואולם לפי דברי היוסיפון הלך למדינות כוש טרם בואו אל ארץ מדין, גם לא היו כל בניו קטנים בשובו למצרים כי אם האחד החתן דמים ומה שברח למדין, כבר בארתי בהצעה שהיה קשר וברית בין בני מדין אשר ישבו סביב להר סיני ובין בני ישראל: (טז) **ולכהן**, בהוראת מלה זאת רבו המפרשים ויען ראיתי כי המבאר לנת"שם קצר בכאן אמרתי להרבות דברים בזה הנה קודם כל דבר מצאנו מלת כמר והוא תורה על כהני ע"ז כי בבגדיהם שחורים היו, ואם נדקדק במלת כהן מה היא עיקר הוראתו בשאר לשונות קדם הוא ענין שרות ובלשון מצרית הישנה עיקרו עשיר וקצין (וזה פשוט כי הושאל הכהונה על הקצינות והעושר כי הכהנים שם היו מושלי הארץ) וגעזעניוס חשב שעיקר המלה יורה על המגיד עתידות מגיד האורקלי ורעו מלת נביא ותורה המלה על כל איש אמצעי בין גדול לקטן וכן על האמצעי בין האלוהות לאנוש, וכיון שהיו נגידים ונדיבים לכן גם קציני ארץ נקראו כך כמו שיאמר הלועז אין פפאפפעג: שטיק ר"ל מנת הכהנים והוא מנה טובה וי"א שעיקרו כון או כונן כי הוא קם ועומד לשרת ולכן יאמר כן ג"כ על אנשים קרובים למלכות אף שאינם כהנים כמו על השרים העומדים בחצר בית המלך כמו שנאמר (שמואל כ' כ"ב) וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכן זבוד בן נתן כהן רעה המלך, והאריך בזה געזעניוס הן בהקדמתו לס' התלים שלו הן באוצר המלים, והנראה עיקר כי שרשו כון והוראתו על העומד לנס ולאות גבוה מכל אחד ויאמר א"כ (א) על הפאר כמו כחתן יכהן פאר והושאל על העומד

לשרת לפני אלוהות ועל הקרוב למלכות ועל הגדול, ובין הטעמים רועי צאן נקרא המושל אבו הזקן
(דער פאטריארך) אשר הוא ג"כ כהן הארץ בשם כהן סתם וזה בלשונם (Ein Emir) וכדומה לו
הוא כהן מדין שנאמר כאן: (יג) **ויגרשום**, כי מחסור המים בארצות האלה גדול מאוד לכן נלחם עלי
עין מים: (יח) **רעואל**, אבי אביהם היה ואליו באו כי הוא היה ראש המשפחה כמנהג הרועים כי
הזקן ימנו לראש ולאחר מות רעואל היה יתרו בנו לראש ולכהן מדין ואחבב שם יתרו ואינו שם אחיו
כן נראה לי הדבר ועוד נדבר ע"ז בפרשת יתרו: (יט) **איש מצרי**, בנות יתרו חשבו שהוא מצרי או
מתוך לשונו או מתוך בגדיו: (כא) **ויואל משה**, הכתוב מקצר בכאן הענין איך נתפשרו כל זה:
(כב) **גרשם**, י"א מלשון גרש והמ"ם כמ"ש מלכום חירם גדעם ואולם יוכל להיות כפשוטו של כתוב כי
אמר גר הייתי והיינו גר — שם ר"ל בארץ מצרים והומר שם בארץ נכריה אע"פי שהיה בן מלך בחצר
פרעה עכ"ז היתה הארץ נכריה לו ואולם בארץ מדין היה כאחד מתושבי הארץ ושם אשתו ובני בית משפחתה
וקרא את בן בכורו על המאורע לו טרם בואו לארץ מדין — ובתרגום הע' הוסיפו פה מלות ואת שם
השני קרא אליעזר כי אלהי אבי בעזרי כמו שכתוב לקמן סימן י"ח ד' (ועי' בבאור לנת"הש) והנה כפי
הנראה גרשם ואליעזר בניו נקראים על קורות אביהם את' מורה על הסכנה ועל המעמד שהיה בו בארץ
מצרים והשני על ההצלה שניצל בארץ מדין כי כן כתוב ויצילני מחרב פרעה ועי' עוד מזה לקמן ד' כ':
(כג) **ויהי בימים הרבים ההם**, שהיה אז משה בן פ' שנים ואם נאמר שהיה בברחו בן מ' שנים אף
שלא נאמר בפירוש בתורה אלא דרוש דרשו יהיה ימים הרבים האלה כמ' שנים — ואולם אין להביא ראיה
ברורה ע"ז: **וימת מלך מצרים**, זה לדעתנו המלך מנפתה שזכרנו למעלה: **ויאנחו**, בחסרון הנו"ן מורה
הברת האלה על הוראתה: **ותעל שועתם**, כי ראו כי אין להם הרוחה, כי המלך החדש לא הקל
מעבודתם וראו שלא היתה מרשעת מלך יחידי להעמיס עול עליהם ורק מתחבולות מדינית הכבידו
המצרים את עבודתם ולכן אין סוף לכור הברזל לולא ד' בעזרתם: (כד) **וישמע אלהים**, קרבה
הגאולה וכן וירא אלהים וידע אלהים כלם מורים על השגחתו הפרטית וטובו הנודע ונראה לעיני כל:
ג (א) **ומשה**, שב לספר בחיי משה כיון שהפסיק במאמר ויהי בימים הרבים: **אחר המדבר**, אין
זה ישימון כי שרש דבר יורה על המנהג והרועה ולפיכך כל ככר ושטח הארץ יקרא מדבר כי
שם ידבר את הצאן וטעם אחר המדבר מעבר למדבר כי מזרחו יתרו היה בעצמו רועה: **הר האלהים**,
היינו הר גבוה כמו הררי אל או שעל סופו נקרא כן: **חרבה**, בהלעה באחרונו מקום הר זה והוא
בצפון הר השומם והנגב נקרא סיני ובפי הערביים דשעבעל — מוזא והיינו הר — משה, ובמקום
אשר ראה שם מר"עה סנה בוער בנו בני אמונת הנוצרים היכל, מסובב מחומות בצורות שאין להם שער
והרוצה לעלות הולך אל תוך סל ובו חבלים ונמשך בחבלי הסל למעלה: (ב) **מלאך ד'**, גלוי שכינה
ע"י מראה נקרא מלאך ד' ולכן אין שום סתירה אם יאמר פה שנראה אליו מלאך ד' ולהלן הוא אומר
וירא ד' כי סר לראות וכן מלאכו שאמר מלאך ד' אל הגר הרבה ארבה והיא קראה שם ד' הדובר אליה:
הסנה, שנן וסנן עניינם אחד תהיינה חד ודוקר שטעכען שטאכלען: **אכל**, הפשוט כמו מאכל וכן
לא רחמה, לא נחמה, מרע מת' ממרע (קהלת ט' י"ב) וכן נקח הוי' מלקח (מלכים ב' ב' י"ח) וי"א
שהסנה בוער הוא רמז לבני ישראל כמו שהסנה אש סביב לו והוא לא יבער, כך ישראל בתנור ובמצוק
והם לא יאבדו מקרב הארץ, ובפשט הכתובים יפה אמר החכם מה"ו יש"ר נר' כי מתחלה היה משה
סבר שהסנה בוער ונאכל מאש, ואולם כאשר ראה שהסנה איננו אוכל שהן דברים סותרים אהדדי תבערה
בלי אכילה דן בדעתו שאינו בוער, ולכן סר לראות מדוע לא יבער הסנה והר סיני עוד עד היום הזה
הוא משונה ומובדל מכל ההרים ונראו בו סימנים רבים כי בו בחר ד' לרדת עליו, כי עוד בזמן הזה
לפעמים אם טהרו עצם השמים כספיר כפתע פתאום יבואו ענני אד חשך וערפל, ומביניהם להבות
אש עד לב השמים בוערות, וקול ברק ורעם ישמע למרחוק, כקול המון בני אדם, ועוד בזמן הזה כל
עמי הארץ יאמרו כי קדוש ההר הזה ולו מעלה יתירה על כל הרים אחרים: (ה) **נעלך**, ענין נעל
הוא סגירה וכן יאמר השרש הזה על הדלת ונקרא כן לבוש הרגל לפי שסוגרין אותו ברצועות והחכם
מה"ו יש"ר נר"ו כתב כי כל נעל סתם הוא בית היד ולא ידעתי מניין לו זה כי מלבד שלא מצאנו כי
היו להם בתי יד בזמנים קדמונים מה שהביא ראי' מפסוק וישלוף נעלו (רות ד' ח') אדרבה הוא בודאי
שליפת נעל הרגל כי כן מצאנו ששליפת נעל הוא סימן נתינת ממשלה ואחזקה לרעהו וכן על אדום אשליך
נעלי (תהלי' ס') פירושו שעליו אשים ממשלתי וכבר מצאנו מקראות שנאמר בהם נעל סתם וקאי רק
על בית הרגל (ועי' בתו"בע לרות) ואולם הנעל אצל בני קדם כמו הכבע אצלנו וספרו לנו בעלי המסעות
שעד היום הזה בכל ארצות הקדם אם יבוא איש לבית המלכים ונעלו ברגלו אחת דתו להמית, וכן לא
ימצא חן בעיני קציני הארץ ונשוא פנים אם יבוא לפניו ולא ישלוף את נעלו: (ח) **זבת חלב ודבש**,
אינו דרך מליצה כי אם באמת מרעה הצאן ובקר מעולה מאוד ודבש תמרים נוטף על פני הארץ אם נבשלו
הפירות כן גם מתוך כורת עדת הדבורים נוטף צוף מתוק; ואולם מצאנו ג"כ אצל משוררים כי בחרו
בלשון זבת חלב ודבש ע"ד מליצה לסמן בה ארץ פוריה, כי חלב ודבש — היו ממטעמי בני קדם וכן
ספר אחד מתרי הארץ שהערביים אוהבים את הדבש ואת החלב וכל דבר מתוק עד שהולכים אחר
צפיחת בדבש כצפור אל פח ונהיה ג"כ למשל ביניהם שיאמרו מאיש נגיד ועשיר אשר כל אשר יעשה יצלח
בידו כי הוא ישן ופיו באמת דבש וכן אצל הרומים והיונים דבש הוא סימן ברכה והם אמנם שרו מנחלי
דבש — והנה כל הנוסעים לא ייגעו ולא ייעפו מלספר בשבח ארץ ישראל הן מפאת מזג האויר הן מפאת
האדמה, ואולם בדבות הימים כאשר הגיעו צרות רבות לישראל ומלכי הארץ עשו מלחמה על
אדמת הקדש ויבוססו את כל יבולה וישחיתו את אדמתה הרומים והערבים והנוצרים והתורקים כלם

באו הנה וישפכו סוללה על ערי מצור עד שכסו פני ארץ הרוסים ולא נשאר מיפיו כלל אחד ועל כן יאמרו הנוסעים שעוד הארץ תהיה פוריה, לולא יושביה עצלים ושריה חומסים ושודדים להשחית כל עבדת האכר אשר עבד בזעת אפו: (יב) **וזה לך האות**, ר"ל זה יהיה לך לאות לאחר זמן ודברי המבאר דחוקים מאוד ודעתי כאשר בארתי לך בהערה — והנה מלת אות איננו כמו נס או מופת כי תורה על כל זכר וסימן לדבר אף שאינו למעלה מן הטבע, כך נקרא מילה אות ברית וכן את קשתי נתתי בענן שהוא אות ברית ר"ל זכר להבטחה שהבטיח הש"ית לברואיו וכן כאן וזה לך האות ר"ל הנני כורת עמך ברית ואותו כי תעבדוני על ההר הזה: (יג) **מה שמו**, אמת שאין מלת שם תורה רק על הקריאה כי אם על פעולה נראית המעידה שיש כח ידוע באותו דבר כמו פעולות חכמה בבורא המעידים על עושיהם שיש בו הכחות האלה ולפיכך יקרא חכם גבור וכדומה ושאלת מה שמו פירושה באיזה שם יעשה שם ע"י פעולות שיפעל בקרבנו שעל ידיהן נדע כי שלוח אתה מאלהים, והענין כמו שאמרתי בהערה כי כבר ידעו כמה שמות הבורא כמו שדי אלהים אל ראי וגם שם הוי"ה נודע להם שכבר בימי אנוש הוחל לקרוא בשם זה, והטעם שכבר בימיו התחילו בני אדם להשיג אחת מפעולות הש"ית שעל ידה נקראהו בשם הוי"ה אך עוד לא באו להשיג מעלת הוי"ה כבימי מר"עה כמו שנבאר להלן. בין כך ובין כך נראה שלא בא המון העם במצרים לכלל השגה אמתית כי נתבלבלה דעתם ברוב הימים: (יד) **אהיה אשר אהיה**, כבר בארתי בהערה שמלת אהיה הראשון הוא שם וענינו כמו ההויה ואין לך מציאות אמתית כמציאות הש"ית כי כל מציאות אשר נמצא רק ע"י אמצעי ושיש מציאות קודם למציאותו אין לו מציאות אמתית ואשר אהיה הוא פועל ויורה על ההשגחה, וזה שנתבאר למר"עה כי שם השו"יה איננו כולל רק מציאות בלי תכלית ובלי ראשית כמו שידעו כבר בימי אנוש, אלא יכלול ג"כ ההשגחה, כי מציאות אמתית איננו מוגבל מזמן וממקום ולכן הנמצא אשר לו מציאות אמתית הוא יודע הכל וכולל הכל, וכל יש נמצא על ידו וזהו באמת ענין השגחה פרטית כי אי אפשר שתמצא שום יקום זולת רצונו, ולכן אמר כה תאמר לבני ישראל אני הוא אשר ידעו אבותיכם בשם הוי"ה אך לא השיגו עוד ענין השו"יה כמו שאומר לקמן ושמי ד' לא נודעתי להם, ואולם לכם יתגלה בשם זה כי הוא כולל גם ההשגחה וזהו כי הוא חנון ורחום וכיון שידעתם שהוא שדי ויכול להצילכם ותדעו ג"כ כי הוא חנון וברצונו לגאלכם לכן אל תיראו ובו תבטחו: (טז) **את זקני ישראל**, הם הם קריאי מועד נשיאי העדה וזה שתרגמו הע' γερουσιαν ר"ל ראשי העדה: (יח) **העברים**, בני ישראל נקראו בשם כללי אצל המצרים: **נקרה עלינו**, ר"ל שהוא כמו נקרא בא"לף והענין ששם ד' נקרא על בני ישראל ולכן נלכה דרך ג' ימים ואולם כפי פשטו הוא ענין גלוי שכינה, ואמרו זאת לפני פרעה להודיעו כי אינם כהמון עם מצרים ודתיהם שונות מדתי מצרים, ופרסמו את עצמם כעובדי אלהי אמת והוא לא יתן להלוך אותם ולזבוח לאלהים זולתי אלהי הארץ כי כן היתה כל מגמתו להכניס כל יושבי ארצו תחת כנפי אמונתו שע"ז תהיה לו ממשלה בהם: (יט) **ולא ביד חזקה**, בתרגום הע' נעתק כאלו כתוב אם לא ביד חזקה ואין צורך לזה: (כא) **ונתתי את חן**, איננו לשון אהבה כי מציאות החן יאמר בל"הק על הסבת משאלות לב ונתתי את חן בעיני מצרים לא שיאהבו אותם אלא שימלאו משאלותם: (כב) **ושאלה אשה**, נדבר ע"ז לקמן י"א ב':

ד (א) **ויען**, שרש ענה איננו תשובה בלבד אלא ג"כ התחלת הדבור ושעיף משרש זה יורה ג"כ על השיר כידוע וגם זה איננו מוחלט שהוא ע"ד כאדם ואין כאן המקום להאריך: **והן לא יאמינו לי**, אין להקשות מזה שאמר לעיל ושמעו לקולך כי אפשר ששם הוא לשון תנאי ר"ל אם ישמעו לקולך אז ובאת אתה וזקני ישראל ואמן הפך הכזב ויורה על החזוק ועל הבטחון ועל האמת הפך השקר וכן מלת אמנם שפירושו בקושטא ואם בא פועל האמין בשמוש ב' שלאחריו יורה על הבטחון שהוא סגולת האדם ואם בא בשמוש למ"ד שלאחריו יורה על קבלת דברים מאחר ובל"א (יעמאנדען גלויבען אודער אן יעמאנדען גלויבען): (ב) **מטה**, משענת שהיא נטויה לארכה ורעו שבט ושניהם סימן מלוכה וממשלה ולכן נקראו בני משפחה אחת שהם תחת ממשלת ראש בית אבותם שבט או מטה: (ו) **בחיקך**, יש שתי דעות באלה זאת כמו שהביא המבאר לנת"הש והאמת שיש כתובים נוטים לדעה זאת כמו לאחרת ואין לברר: **מצורעת כשלג**, במדבר י"ב בארנו שיש ב' מיני צרעת הא' הנקראת בפיהם אלפאס שהיא בהרת לבנה ואינו נמשך זמן רב ונקל להרפא והב' הנקראת לייקעה גם כן לבנה אך עם שער לבן והוא קשה מאוד ונמשך זמן רב בטרם ירפא והג' הוא קשה מכלם ומי שנאחז ממנו לא ירפא לעולם ואם גם תכלה הצרעת שאר מיני חולאים ידבקו בו — וצרעת הנאמר כאן הוא הראשון ועינו לבנה כשלג ועי' בת"א ובבאור כתה"ק — ודע כי רמז ממעשה הזה נשאר בחזיונות שחזו אחרונים מבני קדם שהביא החכם הערבעלאט (Khondemir bei d'Herbelot. unter Mangheb) מיד לבנה שהיתה לו למשה וכדומה ע"כ כל זה נגזר מפסוק זה כמנהג מדרשי בני קדם לספר ספורי התורה כדרכי אחד ושנן —: (ח) **לקול האות**, ענין מלת קול כמו מלוה או דבור והטעם למצות ד' שנודעה באות וכן נאמר בתהלים ק"ה כ"ז דברי אותותיו: **האחרון**, אין טעם אחרון כטעם קץ וסוף אלא כטעם שני הבא אחר הראשון ועל כל הבא אחריו עד לבסוף וכבר הבאתי כלל זה בבראשית א': (ט) **והיו**, כפל לשון כמו שהביא בנת"הש וידוע כי לפעמים יחוברו בלשונות הנדברות מאמרים שונים אשר כל אחד יש לו נושא ונשוא בפני עצמו ואם נשלבים למאמר אחד גדול הנקרא Perjode ושמוש מאמרים כזה לא נמצא בלשון רק אחרי היותה נדברת כמה מאה שנים ולכן בחסרון שמוש זה בלשונות קדומות תכפילנה אלה המאמר: (יא) **אלם**, סגור כמו אלמנה והפוכו פתח פיך לאלם: **פקח**, הפך האלם ומתנגד ג"כ לחרש כי שניהם חטומים וחרש כמו רחש או לחש בספך ובחלוף האותיות ולכן המתחרשים כמו המתלחשים: (יג) **ביד תשלח**, ר"ל מלאכי מרום ששלחת עד הנה ר"ל במהפכת סדום ועמורה ולא באדם הלש כמוני: (יד) **וגם הנה הוא יוצא לקראתך**, בלתי ספק כבר נדברו יחד על מעמד בנ

עמם וכבר יעלו עלה כאשר בארתי בהצעה ואולם לשוא עמלו לולא ד' בעזרתם: **(טז) לאלהים,** א"ת לרב והיינו או מורה או שר ונגיד כדרך אלהים לא תקלל והענין כמו ששר מדבר לפני שר עם אחר שיש לו מתורגמן, כן אהרן יהיה מתורגמן שלך ויש שפירשו אתה תהיה לו לעזר בדברים הנוגעים אל אלהים כך תרגמו הע' וי"בע ואינו נכון והעיקר כדברי המבאר — ואומר פה כי ד' הוא הנותן מחשבות בלב איש: **את האותות,** תרגמו הע' את המטה אשר נהפך לנחש לפי הכונה ולא לפי המלות תרגמו: **(יח) העודם חיים,** ולא גלה להם סודו כי אין כל אדם מבין תכונות נפש איש אשר ד' שלחו לעשות מעשים אשר לא נראו ולא נשמעו עודנה והאמון מחזיק כל אדם אשר רוח ד' בו כמשוגע: **(יט) ויאמר,** יש מפרשים שהוא עבר מושלם ר"ל כבר אמר לו מלבד הדבור בחרב והעיקר נראה כדברי מדרש חזית עי' לקמן פ' כ"ח: **כי מתו כל האנשים,** פרעה שמלך אז בהרגו את המצרי וגואלי דם ההרוג: **(כ) את אשתו ואת בניו,** כבר הבאתי מתרגום הע' שמוסיפים לעיל ב' כ"ב ואת שם השני אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה משמע לפ"ז כי אליעזר נולד בטרם שובו למצרים ולכן נופל כאן לשון רבים ואת בניו והמבאר הביא פה דעת יב"ע שגרשם היה הבן שלא מל אותו משה בגזרת יתרו חותנו, אף שגם יתרו מבני מדין מבני קטורה אשת אברהם היה מצווה במצות מילה וגם מלים את בניהם עד היום הזה כספורי הנוסעים, וגם צפורה ידעה ממצות מילה ורבים מבני הארץ ושוכני מדבר מלו אז את בניהם כמו שאמר הנביא (ירמי' ט' כ"ה) ומה שהיה אות ברית בין ד' ובין אברהם היה לחוק בין עמים רבים: **(כא) ויאמר,** מכאן עד פסוק כ"ד מאמר מוסגר והענין שהודיע לנו השם קץ הגאולה כי לאחר כל המעשים והמופתים אז יבוא אל פרעה להודיעו מכת בכורים ונמשך זה לעיל שספר מהאותות שיעשה לעיני בני ישראל ולשון ואני אחזק כמו ולא נתן ד' לכם לב לדעת (דברים כ"ט ג') ושם פירשתיו — והנראה לי שכל הפרשה הזאת מוקדמת ומשה שב למדין אחר שדבר אל פרעה וממדין שב פעם שנית למצרים והיה עובר ושב פעם למדין פעם למצרים, ולכן פעם אחת לקח אשתו ובניו עמו ואח"כ השיבם למדין עד אחר יציאת מצרים, ומה שנאמר כאן בלכתך לשוב מצרימה היינו אחר שהכביד פרעה את עולו לאמר לא ינתן תבן לעם וכן אותא במדרש חזית כמו שהביא המבאר לנת"הם לקמן ה' כ"ב ע"ש: **(כד) ויהי בדרך,** לפי הפשט נמשך למעלה לפ' כ' ולכן ויפגשהו ד' שב על משה ולא על הילד וכן משמע מפסוק הבא ותכרות צפרה את ערלת בנה ואם כנוי מלת ויפגשהו היה שב התינוק היה צריך להיות את ערלתו וענין פגישה כמו פגיעה קרבת גוף אל גוף הבא לקראתו כמו עשיר ורש נפגשו ומזה הושאל על הדחיפה כאדם הנדחף בחברו וכן ויפגשהו ד' הנאמר כאן כמו וידחפהו ד' ויבקש המיתו ויש שפירשו המיתו משרש המה ר"ל בקש לזרזו במצות ד' והעיקר כיון שנתעצל משה במילת בנו לכן בקש להמיתו כי האיש אשר בו בחר ד' להיות נשיא וראש לעמו ולהשים לפניהם חוקים ומשפטים ע"פי ד' לא יאה נתעכב במצוה ממצות כי איך יאמינו בו ואיך ישמעו לקולו כי הוא בחיר ד' אם הוא בעצמו קל במצוה וזה כלל גדול בתורתנו כי הצדיק נענש יותר בעוה"ז מאיש רשע וכל איש אשר יצלח להיות רב או שר או נגיד בישראל ישמר ויזהר מאוד מאוד שלא להכשיל רבים ולא יסור ימין ושמאל מכל אשר נקבע מימי אבותנו, כי איך ידע העם כי אמת בלבבו ואין עולה בלשונו — והבן — ולולא דברי המדרש שהבאתי לעיל הייתי אומר שלכך נסגר המאמר ויאמר ד' אל משה בלכתך לשוב מצרים בין פסוקים האלה לומר כי ישראל נקרא בכור ד' ומעלה וחבה יתירה לישראל מכל העמים והרבה להם תורה ומצות והיתה כמו התראה למשה שלא ישכח להכניס בנו בברית זה וכיון ששכח ויפגשהו ד' והטעם למה לא מל משה מעצמו את הילד או שהיה ירא מפני הסכנה בדרך או שחשב כי יתן ד' אות ברית אחר בינו ובין ישראל בשעת מ"ת והודיע הש"ית כי לא ישנה דתו ולא יחליף חוקו לעולם ויש מי שפירשו מלת ויפגשהו וכן המיתו שב על הילד ר"ל שבא חולי על הילד מחמת שלא נימול כידוע שכן הוא בארצות בני קדם — ואולם אינו משמע כן מלשון הכתוב, גם דבר גדול משמיענו פה הכתוב כי החולי הגיע אל משה ששכח ממצות מילה — והמשכיל יבין דבר מתוך דבר: **(כה) צר,** אבן חד וכן מצאנו אצל עמים הקדומים שמלו בסכיני אבן תמורת ברזל כמו שסיפר הירודוט מהמצרים ששחטו קרבנותיהם באבנים ועד היום הזה נקרא אבן אחד בשם אבן איטהאפיה äthiopischer Stein על שמושו בארץ כוש — ומלת צור אינה מורה דוקא על האבן כי אם על החתוך וכן נקרא היוצר בשם זה על שם שחותך את החומר לעשות ממנו צורה, והסלע נקרא צור אם הוא חד ושנון ולכן יש לומר כי חרבות צורים הנזכר' ביהושע י"ב היינו שנונות וחדות: **את ערלת,** בארנו בבראשית שהוא כמו ערלה בחלוף סדר האותיות וכמו שמצאנו הנטיפות והרעלות וענינו כסוי וצניף וכן העור שעל האבר שהוא כמו כסוי לעטרה שתחתיה נקראת ערלה וכן ערלת העץ וכן ערל לב ערל שפתים שהוא כמו אטום לב אטום שפתים: **ותגע לרגליו,** בתרגום הע' נעתק כאלו כתוב ותשתחוה לרגליו ר"ל לרגלי ד' ובוולגאטה et tetigit pedes והיינו ותכס רגליו ובסוריית נעתק ותחבק את רגליו ודעתנו בזה נאמר כאן: **ותאמר כי חתן דמים אתה לי,** י"מ שאמשה קאי אתה לי חתן דמים שבעבורך שפכתי דם ילדי וגם אתה הולך בסכנה ויש לאמר בינינו ברית חתן עם כלה וירף ממנו אז אמרה עתה נראה להוזי' כי רק למולות ר"ל בשביל המילה שנתעכבנו באה הסכנה ודברי המבאר לנת"הם ידועים — והנה כנראה מתוך הפשט אמרה צפורה כל זה בחרי אף ואמרה מנהג מצרי היא אצליכם לשפוך דם ילד בן ח' ימים כי אצל בני עמיה לא נימולו כי אם לאחר י"ב שנים כידוע ותתחלחל על זה כי ילד תינוק קטן ורך השנים ימול בבשרו ולכן נראה לפרש כל הפסוקים האלה ע"ש הוראת מלת חתן שעיקרו כמו חותך, או כורת כל נכנס בברית וכן נקרא כל שאר בשר בשם מחותן כי כלם בברית אחד המה ולשון ותגע לרגליו מצאנו דוגמתו שמוש הפעיל עם מלת אל או לת"ד שלאחריו שיורה על הזריקה כמו והגעתם אל המשקוף, וחשבה

היא בתומתה ובחסרון ידיעתה כי ענין הברית אשר כרת ה' את אברהם אבינו היינו ענין קרבן שיקריב אדם את דם בניו להש"ית, והש"ית הוא הכורת ברית הוא החתן, כמו שמצאנו המשל הזה שישראל נמשל לכלתו של הקב"ה עוד בימים אחרונים בימי הנביאים ולכן כרתה את ערלת בנה ותגע לרגליו ר"ל לרגלי המלאך זרקה דם המילה ותאמר בחרי אפה בחמלת האם על בנה חתן דמים אתה לי ר"ל כורת ברית בדמים ר"ל בסכנה כי מלת דמים תורה ג"כ על הסכנה ולכן כאשר ראתה כי הרף ממנו ולא היתה עוד סכנה לא עם משה ולא עם הילד, אז הודתה ולא בושה כי ה' הוא כורת ברית רק בדם המילה ולא ע"י סכנה או פקוח נפש חס ושלום — ועוד רבו המפרשים בפסוק זה, ואף שאין רוחי נוחה עוד הימנם ולא מפירושי כאשר אודה בעצמי עכ"ז ברור אצלי שיש כאן מנהג היה נהוג בימיהם שעליו סב כל המאמר הזה, ובמקום אחר אבוא לדבר באריכות.

ה (א) **ויחגו**, מלת חיג ותחגו ענינם סביבה בעגול ומזה הושאל על הרקוד ועל השמחה ועל יום השמחה לעבודת אלוהות: **לא ידעתי את ה'**, א"ת מלת מי ה' ולא ידעתי את ה' כאלו כתוב שם ה' לא נודע לי והענין שאמר פרעה בכל שמות אלוהות הנודעות לי לא שמעתי מעולם שם זה וזה שת"א **שמא** לא שהכחיש מציאות בורא, כי אדרבה הלא הוא האמין באלילים רבים אלא השם הגדול והנורא שהוא יחיד ומיוחד לא נודע לו. וגם לא שמע מעולם שהוא אלהי העברים, ועכ"ז השיבו לו ויהיה מי שיהיה אלהי העברים הוא צונו ללכת במדבר: (ג) **דרך שלשת ימים**, ר"ל אל המדבר כי דרך שלשת ימים הוא מבירת המלך עד קצה המדבר: **בדבר או בחרב**, פן אותך פן אותנו וזה נשמע ממלת בחרב כי איך יפגע ישראל לבד בחרב ובתרגום הע' כתוב דבר או חרב בלי בית וכן בת"א ובתיב"ע ויהיה א"כ נוסח המאמר: (ד) **לכו לסבלותיכם**, מה לכם לחזות חזון שוא מדוע שבתם ממעשות מלאכתכם — וסבל היינו חפץ המוטל על גב אדם אם רש כי כל אדם יש לו חפץ מה. או אפשר שאמר כן כנגד העם אשר סבבו את משה ואהרן בבואם אל המלך: (ה) **הן רבים**, יתכן להיות שראה רבים מעם ישראל נקבצו על טירת המלך ואמר הן! הן! איך רבו עם הארץ ואתם השבתם אותם ממעשיהם או יתכן להיות שאמר איך אשלח עם רב כזה ממצרי הלא הפסד גדול יגיענו עי"כ וי"א שאמר ידעתי את מחשבותיכם כיון שרבים אתם תחשבו למרוד בי ולשבות ממלאכה ובספרי הכותים נאמר הן רבים עתה מעמי הארץ ר"ל בני ישראל רבו עוד מאנשי מצרי ולכן הרבו להעמיס עול מעל צואר ישראל וי"מ אין טוב שירבה עם הארץ בלי אומנות ומלאכה: (ו) **ואת שוטריו**, באורתי בפ' שופטים: (ז) **לתת תבן**, יפה תרגם הרמ"ד דיא ליעגעל צו פֿערפֿערטיגען ולא כמו שתרגם לומר דיא ליעגעל צו ברעננען כי מלבד שאין מלת ללבון דומה למלת לשרוף כי גם כל תבן שבמצרים לא יספיק לשרוף לבנים רבים אשר עשו בני ישראל, כי עוד עד היום הזה נמצאו חומות וברכות מים ועירים וכפרים כלם נבנו מלבנים מזמן ההוא — אך התבן נתנו אל תוך הטיט לחזקו וכן סיפר לנו ידידי פילון האלכסנדר' תושב מצרים כי לא שרפו הלבנים באש כי אם נתנו את הטיט בכלי ויעשו אותו בצורות הלבנים מרובעים ויתנו בתוכו תבן לחזק כל חלקי הלבנים ויבשו אותו בשמש: **וקששו**, ענין קשש בקוש הקש וזה פועל נגזר משם: (טז) **וחטאת עמך**, י"מ עמך היינו בני ישראל שנקראו עם פרעה להעיר רחמיו עליהם והפירוש אנחנו השוטרים מוכים ולא עלינו הפשע והאשמה כי אם על עמך אשר לא יוכל לעשות עבודה קשה כזאת או שמפרשים הנה כל החטאת ישימו על עמך בני ישראל חנם ובתרגום הע' והסורי כאלו כתוב וחטאתָ לעמך בקיבוץ ההי"ו ר"ל אין משפט וצדק במנהג הזה נגד עמך ואולם הנראה יותר שמלת עמיך שבה על בני מצרים והטעם אנחנו מוכים וכל החטאת תלוי בעמך הנוגשים ומעבידים אותנו בפרך: (יט) **אותם**. ברש"י פירוש אותם שב על בני ישראל שראו את חבריהם ברע ואולם הרמ"ד ז"ל תרגם אותם חוזר על הנושא הנקרא reciproce שראו את עצמם ברע ומצאנו סמך לדבריו (יחזקאל ל"ד ח') וירעו הרועים אותם ואת צאני לא רעו: (כא) **ריחינו בעיני**, דע כי לא כל החושים מתחלפים זה בזה כי אם כל חוש מתחלף עם חוש הראות ולהפך יתכן לומר על חוש הראות כל תכונות שאר החושים ד"מ לא היה יכול לומר את ריחנו באזני פרעה או בחיך פרעה ואולם חוש הראות הוא המשובח אצל הקדמונים והשאילו כל פועלי הראות על פעולת השכל והלב ולפי שכל מה שירגיש האדם בחושיו נעשה כרושם בנפשו עד שיבינהו בשכלו לכן נוכל לומר בלי השאלה שאנו יודעים בנפשנו את לנע את ריח הזה או את הזמר או את מתק האוכל וכדומה ולפי שכל ידיעת הנפש תאמר ע"פי השאלה בשם ראית עין לכן יוכל לומר המתק או הריח הזה טוב או רע **בעיני** וכדומה וכן כאן ענינו את ריחנו בדמיון נפש פרעה.

וארא

ו (ב) **אני ה'** הנה יציאת מצרים היא אחת מעיקרי האמונה ומעמודי הדת אשר עליה נשענים הרבה מחקי תורתינו הקדושה ד"מ במצות המועדים ובמצות בכורים תפילין וציצת ומזוזה ובכלם נזכרה יציאת מצרים וגם להעלותה על ראש שמחתנו וכן המאמר הראשון אשר יצא מפי הקב"ה על הר סיני בהגלותו לעיני אבותינו היה אנכי אשר הוצאתיך וגו' מכל זה נראה להדי' שיסוד הגאולה והקץ הוא אחד מיסודי התורה בו משונה דתנו משאר דתי העמים — ואם אמת שהזהירה התורה ג"כ על אחדות הבורא, וגם אמנם זה יסוד גדול הוא, ואולם יסוד הגאולה והקץ וחסד הבורא וטובו ואמתו אשר לא עזב מתנו ולא יעזוב ח"ו לדור דורים הוא מה שלא הבינו ג"כ אותם מהעמים אשר קבלו ממנו אחדות השם, ועי"ז שלא זכו להשיג יסוד הגאולה נשתבש לפעמים בניהם ג"כ עיקר האחדות — דע כי רבים

מהגוים קדמונים ואחרונים חכמים בעיניהם חשבו כי יש פועל רע ופועל טוב יוצר אור ובורא חשך כדעת הפרסיים והמצרים הקדומים (שהפועל רע אליהם הוא בעל. לשון כאשר אבאר לקמן בע"הי) ונקרא בפיהם הפועל הרע הזה או אחרימן או טיפאן אי דיאבאלוס וכדומה לו בהשכנזית — והבן — וחשבו כי כל רע אשר יולד בתבל נמשך מן פועל הרע אשר הוא מתנגד לפועל טוב ואלה המתנגדים יעשו תמיד מלחמה זה עם זה. וכל פגע רע אשר בא לבן אדם פועל רע אנה לידו וע"י עברות ופשעים שיפשע האדם יתן שליטה לפועל רע, ומרחיק את עצמו מן פועל טוב ומעון אד"הר נתגלגל הפשע לכל בני תמותה בירושה ונמשך בעבותות חטאה ואין כפרה וסליחה לבני אדם כי אם ע"י אמצעי בינם לבין פועל טוב, והוא יפגע בעדם ויהיה למליץ יושר, ויגאל נפש האדם מרדת שחת ובהיות שכל אדם שותף לגאולה מפגעי הזמן וצרתו, לכן העבו כל האומות חזיונות שוא ויבדילו קרבת הישועה בפניה שונים ד"מ אנשי הודו בדו אגדה שאליליהם ירד ארצה ויהי לבן אדם, ושנה את צורתו בצורות אנוש שבע פעמים ויתהלך בקרב בני תבל ארצה, והוא פשעם נשא ועונותיהם סבל עד עלותו למרום — וכדומה חשבו רבים — ותמתת זה נשחת לפעמים מעמד מוסרי של בני אדם מאוד מאוד כי הא' כל מחשבות כאלה מקרבות עבודת אלילים ורבוי אלוהות ומרחקות מן היחוד, גם תקיפות העליון כי הוא כל יכול ובידו לרפא ולמחוץ וכי הוא לבדו מוריד שאול ויעל' מוריש ומעשיר כאשר העירו ע"ז נביאנו ע"ה בכל מקום, כל זה משחיתים בהתבוללות האלה, והב' כי ע"י אות נפש האדם להגאל ולְהוָּשֵׁעַ באו לכלל טעות אחר.

שחשבו כי יש ג"כ בני אדם אמצעים בין ההמון ובין אלוהות, והאמצעים האלה היו כהניהם, אשר לרוב התעיבו והשחיתו דרכיהם כאשר בארנו בהלעה ויורידו את העם מטה מטה, ויאטמו לב ההמון מהבין ושמעו שמוע ואל תבינו קראו להם בליווי, ויאמרו כי רק הם המה בעלמא מקרבי גאולה וכדומה ואולם לנו לא כן נתן לנו ד' אלהינו, והוא יורנו דעת ושכל, כי רק אל אחד כח כל הכחות והוא לבדו בורא טוב ועושה רע ולו לבדו יש אלהות אמתית וכל יש וכל נמצא אינו נמצא רק בבחינת היותו יציר כפיו, ואין פועל רע משותף או מתנגד בעולם, כי גם הרע אשר עשה הוא טוב לאדם מסובב ע"י רצונו יתברך וכל שטן הוא רק יצר הרע יוצא מטבע האדם, והוא יתברך סולח בעצמו ומוחל בעצמו ומעביר בעצמו ובכבודו כל אשמותנו בכל שנה ושנה ולא נצטרך לאמצעי בינו לבינינו כי כלנו בניו אנחנו ורק עליו נשליך יהבנו וזה דבר ג׳ול המיוחס רק לדתנו הפך כל הדעות אשר הבדילו האומות, וזה הכלל צריך שנחזיק בו מאוד מאוד כי הוא חיינו וארך ימינו כי לולא זאת נאמתנו כבר אבדנו בענינו, ואולם בדבקנו בתורת הגאולה אשר נתפרסמה ביציאת מצרים אשר צוה להעלותה על כל ראש שמחתנו כלנו חיים יום זה ד' אלפים שנה, ולגאולתו אנו מחכים עד השעה הזאת — ותכלל הזה ישתעפו עוד כללים אחרים המביאים לתכלית השלמות בידיעת דרכי השם וכלם נכללים בשם ד' אותיות הא' כיון שהשם לא איש ויכזב או יתנחם כי אם הפך הכזב הוא אל אמן בלי שינוי ובלי חלוף ולא יחליף ג"כ דתו לעולמים וכן לא הפוג חסדו, ואמונתו לא תחדל, והאומות אשר לא השיגו עיקר הגאולה לא זכו להשיג ג"כ כלל זה שהוא בלי שינוי ודתו בלי חלוף וכל זה נסתעף עוד מאחדות השם כי אין די לבר ישראל שיאמין שה' הוא אחד שאין לו משותף והוא אינו מורכב מחלקים כי גם זה מאמתת האחדות, כי מציאותו אינה מוגבלת ממקום ומזמן וסוף כל מעשיו במחשבה תחלה ואין בו שום שינוי, ומזה תבין ההבדל שהוא אלף אלפי אלפים פעמים להבדיל בין אחדות הבורא שאנחנו מאמינים בה ובין עיקר האחדות שנפרסם ד"מ בין שומעים לדברי מחמד, כי האחדות שלהם אינה מביאה טוב לאדם ואין אדם קונה שלמות אם יודעה — ואולם האחדות שאנחנו מאמינים בה מלבד שהיא נאמתנו כאשר בארנו גם היא קונה לנו שלמות ר"ל על דרך שאמרו חז"ל ובו תדבקו מה הוא רחום אף אתה רחום ורצונם בזה אף שרחמיו הם בלי קצב ובגבולי וילוד אשה אי אפשר להיות רחום כמוהו יתברך, אך אתה תהיה רחום כפי כחך וכן נוכל לומר מה הוא אחד במעשיו ואין אתו שום שינוי וחלוף וסוף מעשיו במחשבה תחלה כך אתה תהיה אחד כפי יכלתך ולא תשנה מעשיך לברעון היום טוב ומחר רע — והנה בידענו כי הוא אחד בלי שינוי וכי הוא בעל חסד ורחמים, אזי יקשה לנו למה הגיעו צרות רבות לנו, תדון בעצמך ותאמר כי גם הצרה הנראית הוא באמת טוב לאדם — והנה מלת שדי יש בו שתי הוראות הא' שהוא כל יכול והב' שהוא בעל רחמים כי שרש שדד יורה בעברית על דבר והפוכו כי כן יאמר על האומם בעל כח שודד וכן שדים על המזונות שבאים לתינוק משדי אמו, והש"ית נקרא שדי כי הוא כל יכול וזן את כל העולם כולו, וזה מה שהבינו אברהם יצחק ויעקב ואולם למרע"ה גילה כל יסודות הנכללים בשם הוי"ה ולכן כן פי' הכתובים פה הלא נגליתי לך בשמי יו"ד ה"א וי"ו ה"א ואתה יודע שאין בי שום שינוי וחלוף וגם הקימותי את בריתי אתם אע"פי שלא הבינו ענין האחדות הנשלמת והם האמינו בי כדכתיב והאמן בד' ויחשבה לו צדקה (ושם בארנו שזאת היתה הצדקה הגמורה) ואתה תאמר אלי למה הרעותה לעם הזה הלא לך לדעת כי כל זה הוא טובה להם וכמו שאומר במקום אחר וירעבך וכו' ומוסיף ואומר אני זוכר הברית ולכן אמור לבני ישראל פרש להם היטב ובאר להם כי אני ד' הגואל האמת והצדק — והנה כבר אמרתי שהשם ההוי"ה היה נודע ג"כ בימים הקדומים אך לא הבינו עיקרו בכל סעיפיו ושרשיו וסעיפי סעיפיו כמו שנודע למרע"ה ולכן בימי משה רבינו ניקדש השם הזה בתוך בני ישראל וכל איש מבני בריתנו נשבע בשם זה וקודם משה רק שרידים יחידי סגולה ידעו אלהים בשם זה וכנראה ששבט לוי ידעו כאשר אבאר כאן, ומימי משה נפרסם השם הזה בפרסום רב ובגלוי לעיני כל, ובא בפי ההמון עד שקראו בני ישראל שמות בניהם ובנותיהם על שם הוי"ה כמו **יהושע** תמורת הושע **יהורם יהויקים** וכן בסוף התלה כמו **אליהו** ולא תמצאו קודם משה שם עצם פרטי בשמות בני ובנות ישראל מורכבות משם הוי"ה כי לא היה מפורסם כל כך זולת אם מרע"ה ששמה **יוכבד** (והוא היתה

משבט לוי והבן) ואולם קראו בניהם בשמות מורכבות משם אל ד"מ יהואל יחאל אראלי מלכיאל וכן יעקב אבינו נקרא ישראל ולא ישריהו ועשו כן בקודש ובטהרה לציין בני עמם ולכנותם בשם אלהי ישראל כמו שעשו אלף פעמים להבדיל האומות שקראו בניהם על שם אליליהם כמו אדניבעל איזבל וכדומיהם אצל הרומים והיונים והמצרים — ועל הורשת שם הוי"ה כתבו רבים אחד כזה ואחד כזה והעיקר שיורה על אלוהות אמתית כמו שהעיר הרב המורה ז"ל אף שטענו עליו האחרונים שלא כדין — והנה אצלנו בני ישראל נאסר להגות השם באותיותיו והיינו בנקודתו האמתית ובתנועותיו ובהברתו ולכן אין אנו יודעים היום הברת השם הזה האמתית ובתרגום הע' לא הניחו ג"כ שם זה בלי שינוי כדרכם כי אם העתיקוהו במלת κυριος שהוא מורה על האדנות והשליטות, ותנועות הנמצאות בנקוד ספרנו לקוחות משם אדני ויש שנקדו אותו בשני סגולים כמו מלת אהיה ויש שנקדו אותו בפתח היו"ד ובאולם הוי"ו לפי שכך נמצא בספרים ישנים עי' באריכות מזה בס' המאיר להחכם בעזעניוס — ואמנם המנהג הזה היה ג"כ אצל שאר עמים שלא נקבו שמות מקודשות אצלם כפי תורתם השוא כמו מלת אם אצל אנשי הודו או מלת בוקבאם אצל המצריים: (ו) **ובשפטים**, פרש שפט בארנו בדברים י"ז ט' שיורה על הכנסת שלום בין אדם לחברו ע"י השואת הדין שכל אחד יקח חלק שוה אך לא בענין שיהיו החלקים שוים ממש אלא לכל אחד כפי הראוי לו, ולכן אם ראוי שיגרע חלק האחד מאוד מאוד תגדל הכרח ההפשרה וצריך ליתן עונש ולכן הושאל מלת שפט ג"כ על העונש: (ט) **מקצר רוח**, הפך ארך רוח והיינו מה שיקרא הלועז אונגעדולד והרמ"ד תרגם כפי המלות וכונתו שהומה וכן בתרגום הוי' והמעתיקים קליינ-מוטה יחשבו שהיה קטנה אמונה ואינו כן ואפשר שקצר רוח פירושו שלא היה לאם פנאי מרוב העבודה כי אדם עמל ויגע לא יוכל לשאוף רוח בנחת אלא מהר ואים ישיב רוחו באפו והחזה עולה ויורד בלי השקט ומרגוע וכל נשימתו קצרה עד מאוד: (יב) **ערל שפתים**, בארנו מלת ערל לעיל ד' כ"ה והענין כמו כבד פה ויש אמרו שערל ממש כי כל ילד אשר יולד לשונו נדבק בלחי התחתון ומפרידים את הלשון ע"י סכין, וכיון ששכחו לעשות כזה במשה לכן לא היה יכול לדבר כך כתב Celsius ויתורגם א"כ לפ"ז אונגעלעזטער צונגע ואולם צריך שיהיה ערל לשון ולא ערל שפתים: (יד) **אלה ראשי בית אבותם**, נקראו כך על שם סופם כי כאשר פרו ורבו בני ישראל ורבו ג"כ המשפחות וראשי המשפחות נהיו לראשי בית אבות ומסיים ואומר אלה משפחות ראובן ר"ל מתחלה משפחות היו ועי' מה שכתבתי בראש ס' במדבר: (טז) **ושני חיי לוי**, מונה רק שנות ראשי אבות אשר בעבורם הפסיק בפרשה זאת ר"ל ראשי אבות בית לוי: (כ) **את יוכבד דודתו**, תרגמו הע' בת אחי אביו לפי שהוקשה להם איך גלה ערות דודתו אף שקודם מתן תורה לקחה ועי' מה שכתבנו מזה למעלה ובהלאה: (כג) **אלישבע**, ואולם בת מלך יורם נקראה יהושבע כמו שכתבנו הטעם בפסוק ג' לעיל: **אחות נחשון**, וכיון שהבכור היה יורש ממשלת אביו ממשפחה גם עמינדב אבי נחשון נשיא היה כנחשון בנו, וא"כ נשא אהרן בת נשיא ישראל וזה מורה כי כבר היה גדול בישראל: (כו) **על צבאותם**, תמורת שבטיהם ועוד אבאר שרש צבא אי"ה: (כט) **את כל אשר אני דבר אליך**, לא פירש כן את כל אשר נאמר לעיל פסוק י"א תעשה ולשון קצרה תפס כיון שחוזר לספר בענין שהפסיק בו כאשר באר הרמ"ד ז"ל וכן בפסוק הבא:

ז (א) **נביאך** פירשנו למעלה וכן אלהים לפרעה ואלוקי הדעות בשרש נביא בארנו בדברים י"ח ט"ו: (ג) **והרביתי את אתותי**, כבר אמרנו שזה מדרכי הלשון ליחס אל השם כל מאורע לפי שהוא עלת כל העלות ואף שניתן הבחירה ברשות האדם וזה ג"כ פירוש ואני אקשה את לב פרעה והטעם שפרעה יחזק את לבו ואני ארבה את מופתי והטעם כמו ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וטעם אות ומופת שינוי בסדר העולם יוצא מגדר הטבע יברא אותו ד' לאמת דברי נביא אשר שלחו אל בני אדם, וכל מכה ונגע היתה מופת ולא כל מופת מכה כהפוך המטה לנחש וכדומה ואולם פרעה לא ישית לבו למופתים כי יתאמן לבחרם ע"פי חוקי הטבע ואז אתן ידי במצרים והיינו מכות בכורים ואז ידעו מצרים כי אני ד' הוא הנוטה ידי על מצרים להוציא את עמי מתוכם זה המשך הכתובים עד פסוק ה': (ט) **מופת**, לדעת האחרונים נגזר מפאות ושרשו יפה וכל דבר יוצא מגבולו נראה לעין כדבר יפה והדר משליך בגוליו למרחוק: (י) **יהי לתנין**, ולא עשה האות האחרון להשיב ידו אל חיקו ולעשותה מצורעת לפני פרעה כי רק לפני זקני ישראל צוהו לעשות כן, כי המטה הוא רמז לממשלה והצרעת רמז לכהן שרואה את הנגעים וזה שייך רק לישראל והבן: (יא) **לחכמים ולמכשפים**, חכם יורה על איש שיש לו מעלה יתירה בכח שכלו ומלת כשף עיקרו ענין תפלה והושאל על אותם מכהני מצרים שהיו הרופאים והסופרים וחכמי הטבע שלהם ומלת חרטמים מלשון חרט גם הוא ענין כתיבה וכבר בארנוהו בבראשית במקומו · ודע שהיו כמה כתות כהנים במצרים הכת הראשונה והחשובה שבהם להם יחסו כח הנבואה יודעי האותיות לאחור וכת הב' המה הנקראים אצלם ιερογραμματεις היו אראי הטבע ודורשי הירחם השוא והכת הג' היו שומרי היכלי אליליהם והכת הד' המה אשר יקראו הע' אותם Εματεις ר"ל מפרשים שידעו לקרות במקרא חרט (היעראָגליפען) והמה היו בקיאים מאוד מאוד בחכמת הטבעית עד אשר נפלא ג"כ בעיני חכמי זמננו כמה גדלה חכמתם בענין זה — ומלת **להט** נראה שהוא כמו מלת latet ברומית או λαθεω ביונית כסוי וכתום ושרשו לוט ורעו לאט וכן מלאט באדי' בלטיהם חסר הה"א וכדומה לו מול ומהל וכן בוש שהוא בהת בארמית וכן רוץ רהט בארמית והטעם כמו בלחשיהם שלחשו ולהבין את זאת צריך שתדע כי חכמי מצרים הבינו אז וקצתם מבינים עד היום לכבוש נחשים ולהטיל אימם שלהם ולהכניעם עד שישמעו הנחשים לקולם ויעשו כל אשר יחפצו הכהנים וראיתי בספר המסעות להחכם ניעבוהר שהוא איש נאמן שסיפר מאיש מצרי שבא לקראתו נחש שרף וילך המצרי לקראתו וילחש באזניו דברים לא ישמעו נגנים שבידו מיד הכניע הנחש תחתיו וכן

ראינו בארלות האלה נחשיה שומעים לקול מנגן בבלי זמר, וידוע ג"כ מאת ספרי הרומים שחרטומי מצרים היו נשענים על מטה עקום בצורת נחש, כי המה היו הרופאים והאליל שלהם נקרא Aesculap נצייר בתמונת איש נשען על מטה אשר נחש כרוך עליו, ולפי"ז אפשר שהיו לכהנים מקלות ונחשים נכנעים כרוכים עליהן ויאחזו על המטה ועל הנחש כפי אשר הורו לנחש שהוא ויעשו כאלו הפילו המטה ואולם הפילו רק הנחש ושוא התפשט וישרון על פני הארץ והמקל התביאו איש ותהר ע"י אחיזת עינים בתוך בתדם כאשר עושים היום האורחים הנוסעים ממקים להקים לשמח בני אדם באחיזת עינים ונקראים טאשען - שפיעלער — ולכן לא האמין פרעה בנס שעשה משה עד שבלע מטהו את כל מטותם ;יאחפרו החרטומים כי נשפלה בחותם כי לא יכלו לעשות כן. וזה היה ג"כ רמז כמו שבלע מטה אהרן את מטותם כך רמה ונשתה חכמת אלהים מחכמת אנוש, אלוש עפר יולד — ומלאכו שמות שני החרטומים שהיו כנגד משה בתיב"ע ות"י ינים וימברם וכן נמלא בתלמוד וכן קראם היוסיפון Ιαννης

και Ιαμβρης והשני נקרא ג"כ Μαμβρης ויוסיפר עוד דברים אחדים מויכוחם שהיה להם עם משה, וכל זה נראה שלקח מעל ספרי המלריים שהיו לפניו והחכם Numenius אחד מכת פיתגורי הפילוסוף ואייזעביוס הנולרי גם המה כתבו ששמותיהם ינים וימברים והיו מכשפים מפורסמים מאוד ובדולים בעיני פרעה ובעיני עבדיו והמה נבחרו להיות כנגד משה ואהרן וכל הנגעים אשר הביאו נביאי ישראל על מלרים רלו המכשפים להסיר מעל מלרים והיו להם מקלות מיוחדות לא היה רשאי להמון ליטול דונמתם עכ"ל והנראה לי כי כל זה נשאל מאלת αμβρης כי — כבר מלאנו בדברי Herapollon שספר הורה של המלריים היה נקרא אמברעס ושם ינים או ין הוא לדעתי כמו נבון במלרית ואין כאן המקום להאריך בזה ויש אשבו כי המכשפים היו להם רלועות או מקלות מלאות כסף חי (Quecksilber) ובהם היו פועלים תנועות כתנועות הנחש וכן אשבו קלת מפרשיכ ישמעאלים — ואין להקשות מדוע לא בלה לנו הכתוב שעשו כל זה ע"י אחיזת עינים או איך עשו כן, כי הא' זה נכלל במלת בלהטיהם ועוד זה היה ידוע לכל בזמים ההם שגם נביא שקר נותן אות או מופת להטות לב העם וזה לא יתכן כי אם ע"י להט וכשוף ר"ל ע"י ידיעות הטבע וגם אין להקשות מדוע עשה הקב"ה נס שכפי מראות עיני בני אדם גם מכשפים עושים דוגמתו, כי הלא עיקר הפלא היה שבלע מטה אהרן את מטותם ועוד אפשר נוכל לומר שזה פירוש ויחזק ד' את לב פרעה שהוא יעשה פלאים שיחשוב פרעה שכל זה ע"פי דרכי הטבע עד שירבה נפלאות ויבוא לידי הודיה ולכן אומר הכתוב פה תכף ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ד' ר"ל שד' בחר באותות האלה להראות את פרעה שיש אלוק בין הינויים נעשים ע"י כח הטבע ובין הנס שהוא שינוי כחות הטבע בעלמו ואע"פי שראה פרעה שבלע מטה אהרן הת מטותם החזיק את לב ויפת להאמין כי גם זה בדרכי הטבע: (טו) המימה, אינו מוכח שילא לראות מעלות

הנילוס כאשר הביא המבאר כי אם השתחוה לנילוס ועמו עם רב ועבדיו ושריו ולוה לדבר כן בפני אליליהם להגיד כח מעשיו של הקב"ה וזה אחד מהמשפטים שעשה באלהיהם כי הנילוס היה אלם אלוהות: (יז) הנה אנבי מכה, מיד אחר ההכאה יהיו לדם תהו הנם כאשר אבאר; וכמו השמש יהפך לחשך והירח לדם שפירושו הירח יהיה אדום כן כל מלת דם בפרשה הזאת: (יח) והדגה אשר ביאור, גם זה מדרכי הנם וכן היה נס שנהפכו מיה בכלי עץ ואבן, והנה כבר באראתי לך שלב פרעה נחזק ע"י כך בכל האותות והמופתים אשר עשה הש"ית, לפי שכל הנסים האלה היו דומים למקרה אשר יקרה במלרים ע"ד הטבע, ואף אם היה נבון ולא שכל היה לריך לראות שיש כאה שינויים שאי אפשר לבאים ע"פי טבע זה היה מאמין לבבו ומקשיות ערפו — כי הנה ידוע שבתוך הקין אם יעלה היאור יביא עמו אדמה אדומה ועי"ז נשתנה מראהו. ואולם זה מדרכי הנס היה שלא באדם היאור בזמנו כי אם בתחלת השנה, כי זה בתאמת אללנו וכן אמרו חז"ל והרמב"ן לקמן בבאור נתא"ש י' ד' כי כל המכות לא ארכו כי אם שנה אחת ובניסן ילאו וא"כ נאדם היאור ג"כ בניסן ועוד גם זה מדרכי הנס כי מיד אחר הכות משה את היאור נהפך לדם והנה מי הנילוס טובים ובריאים ומתוקים מאוד מאוד, ומי הבאר לא יוכלו שם לשתות כי רעים המה, ומעינות יקרות שם עד מאוד, ומי בנסם לא יוכלו להאסף כי לא למטר השמים תשתה ארלם מים ולכן כל עם הארץ שותים מי הנילוס, והיתה המכה הזאת קשה להם ובפרט שהשתחוו לנילוס — ובספרי הכותים מוסיפים פה וילך משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו: (יט) אגמיהם, באררנו לעיל שרש אגם שהוא לשון ספוג והטעם כדברי המבאר לנתא"ש: (כ) ויהפכו, כבר אמרנו שמלוי זה במלרים שנשתנה הנילוס ונהיה פעם ירוק פעם אדום וכפי חכמי הטבע יולד זה מעפר אדום שמוליך עמו הנילוס ולדעת אחרים בא משרלים ורמשים קטנים אשר ישוטו במים ומזה חשבו רבים כי כל המכות היו רק להראות את פרעה כי ד' הוא המושל בכל הארץ, והיו רק רמז לפרעה כי הוא כל יכול, ואמרו כאשר נהפך הנילוס בא שרלים ורמשים ותולעת כבדו מנשוא כאשר יולדו מעיט היון וממנו באו הלפרדעים אשר מבאשם באו הכנים ומן הכנים בא הערוב שהיא לדעתם מין זבוב הנקרא כלבי (muscae canninae) וממנס נהיו דבר ושחין רע וכן ארבה מלוי במלרים, וא"כ באו נבעים כפעם בפעם — ואולם מי פתי יסור הנה לאמר שכל זה היה ע"פי טבע כי הא' הוא נגד פשוטו של כתוב ועוד הלא משה בעלמו היה יודע כל תכונות ארץ מלרים שהיתה ארץ מולדתו ואיך לא השיב להקב"ה כדרכו והן לא יאמינו לי כי יאמרו אלי כל זה בא כפעם בפעם? הלא לנחוק יהיה בעיני מלרים? ועוד כבר הראיתי לך שהספוך המים לדם היה בחדש ניסן וכן משמע ממכת הברד שהכה את הפשתה והשעורה והשעורה כבר אביב היה כמאמר הכתוב ואמר בחדש אייר כידוע, ובטבע הנילוס לשנות את מראהו אינו עד חדש אב, ועוד שגם כל האגמים נהפכו ובעת עלות הנילוס אין לו שום חבור עם שאר

אגמי מים, כי אדרבה יסתמו בעת עלותו כל ברכות המים לבל יבוא שם הנילוס ועוד שגם מים שבכלי עץ ואבן נאדמו, וגם מזקקים המצריים את הנילוס מכל מעורב בתוכו ע"י עיסת שקדים או חומר לבן והכתוב אומר ונלאו מצרים ועוד שהרי הדגה אשר ביאור מתה וגם זה לא נשמע שהוא בדרך הטבע ועוד שלא שבתה המכה כי אם ז' ימים והשפך הנילוס הטבעי נמשך כעשרים יום היוצא לנו מזה שהיה ע"פי נס: (כב) ויעשו כן חרטומי, אין להקשות מאין לקחו מים אם כלם נהפכו לדם? לא וקרא הכתוב הנא ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות, כי הרי מצד השכל הלא כל העם ימותו בצמא אם לא ישתו ז' ימים אלא שלא הפך ד' את המים מתחת לארץ, ולא היתה המכה כי אם שלא שתו די סיפוקם כי אם מעט מים במשורה ובזיעת אפם ורק רבים מתו בצמא, וכן נראה שלפי שלא הגיד לנו הכתוב כי במחנה ישראל לא היתה מכת הדם כאשר אומר כן להדי' באחר מכות נשמע שגם לבני ישראל לא היה מים ועל כרחך אתה אומר שחפרו מתחת לארץ לשתות וכן עשו החרטומים, ואולם לא הפכו החרטומים בלהטיהם כי אם לפי רגע ולא כמשה ואהרן שהפכו את מימי מצרים: (כה) וימלא, הטעם כאשר נמלא ז' ימים אז אמר ד' אל משה בא אל פרעה: (כח) בביתך ובחדר משכבך. כי האקלימה שם חם מאוד ועוזבים את חלונותיהם פתוחות: ובתנורך, הוא רחב למטה וצר למעלה ובו אופים את הפת וזה מדרכי הנס שיבואו הצפרדעים למקום חם וחורב אף שלפי טבעם שוכנים במקום לח ובטיט: ובמשארותך, י"א שהוא כלי שלשין בו את העיסה, ואולם מפסוק משארותם צרורות נראה שהוא כלי עור שבו שמים את העיסה וכן פירשתי בדברים כ"ח ה' וי"א משארות היינו קערות של עץ ותנורים היינו כלי חרס כמין כדור פתוח למעלה בלי צמיד פתיל: (כט) הצפרדע, בספרי הכותים מוסיפים אף פה ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר ד' בא אל פרעה וכו' מפסוק כ"ו עד סוף הסימן: —

ח (ב) ותעל הצפרדע, נגזר מן צפר שענינו מחול ורקוד ומלת דע בסורית כמו אגם וא"כ צפרדע מרקד באגם (Sumpfhüpfer) וזה הנקרא אצלנו Frosch והאכם עוואלד חשב שנגזר מענין צפצוף לפי שמשמיעים קול באגמים ואולם קול הצפרדעים אינו דומה לצפצוף והנה ארץ מצרים מלאה עד היום הזה מצפרדעים ומזה טעו רבים לומר שהיה ע"פי טבע ואולם מספר רב כזה לא נשמע ולא נראה מעולם במצרים ועוד מיד על פי משה שרצו מן היאור. ועוד שבאו ממקומם הלא למקום יבש ובקרב בני אדם מה שאין מטבע השרץ הזה ועוד מיד אחר תפלת משה מתו כלם — והמכה הזאת היתה גדולה עד מאוד כי הצפרדעים היו בכל מים ובכל חולות ומשמיעים קולם בלילה עד שקצו בחייהם מפני השרץ הזה וכבר סיפר לנו אחד מתלמידי אריסטו שפעם אחת באו צפרדעים על ארץ דארדאניים עד שהוכרחו כל יושבי הארץ לנוס מפניהם ומזה נראה כי המכה הזאת גדולה עד מאוד היתה: (ד) העתירו, שרש עתר בארנו בבראשית: (ה) התפאר עלי, י"א כמו פן יתפאר עלי ישראל לאמר והשר כאן מלת לאמר ובתרגום הע' תרגמו לפי הכונה ולא לפי המלות: (ח) על דבר הצפרדעים אשר שם, בשביל הצפרדעים אשר שלח לפרעה וכן מצאנו שמו בו דברי אותיותיו ובתרגום הע' כאלו כתוב על הכרת הצפרדעים אשר שם פרעה ר"ל כאשר קבע פרעה בעצמו את הזמן וי"א על דבר הצפרדעים אשר שם משה לפרעה ר"ל ההבטחה שהבטיח משה לפרעה למען לא יבוש משה ושם לפרעה כמו שם שם לו חק ומשפט: (יב) כנם, מצאנו ב"פ היחיד במלת כן כמו יושביה כמו כן ימותון (ישעי' נ"א ו') ועיקר השרש הוראתו נשיכה ודומה לו kneipen באשכנז בחלוף מ"ם עם פ"א ובדוגמתו מצאנו רבים שמהפכים בני קדם את הפ"א למ"ם ואינו כמו שחשבו אחרים שעיקרו כון או כונן — ועל טבע השרץ הזה נחלקו בו חכמי אלכסנדרי' וחכמי א"י — חכמים של אלכסנדרי' יושבי ארץ מצרים ויודעים תכונתה ובניהם פילון היהודי ומעתיקי הע' יאמרו כי הוא מין הנקרא Sciniphes והוא קרוב מאוד למלת כנים והוא מין שרץ יושב על פני שטח החיצון של העור ונכנס אל תוך האזן ואל העינים ואל הנחירים והוא דק וקטון מאוד ולא יוכל להראות מרוב קטנו ונקרא אצל אנשי היספאניא Mosquitos, והנה הבבלים בעקבות יוסיפון לרומים תושב א"י יאמרו כי הוא הכנה מצוי בשערות אדם: (יז) את הערוב, תיב"ע ערבובית חיות וכן משמע מפירוש רש"י וכן תרגמו אחרים אללערלייא אונגע-ציעפער או אללערלייא געווילד (אף שהאחרון אינו נראה כלום) וא"כ יהיה מלת ערוב שם הקבוץ לכמה מינים וזה אינו נראה כיון שאמר לקמן כ"ז ויסר את הערוב מפרעה ומעבדיו ומעמו לא נשאר אחד משמע שהוא מין יחידי ויושבי אלכסנדרי' אומרים שהוא מין זבוב הנקרא זבוב כלבי Hundsfliege ואמר פילון היהודי שנקרא כן לפי שהוא עז ככלב ואינו ירא מפני בני אדם ואחרים אומרים שהיא הנקרא אצלנו Kakerlake או Küchenschabe מין שרץ ידוע מרובה בבתים, ואולם זה אינו נוגע בבני אדם והכתוב אומר הנני משליח בך ובעבדיך משמע שנגפו בני אדם ואפשר שזה מדרכי הנס היה שיצאו חוץ לגדר טבעם *): (כד) רק הרחק, מזה נראה שעוד חשב פרעה שישובו כי לולא כן למה דאג פן ירחיקו ובזה נפרש הכתוב ויגד למלך מצרים כי ברח העם:

ט (ח) פיח כבשן, כבשן אינו כמו תנור כי בתנור אופים את הפת ובכבשן שורפים את השיד: וזרקו, ר"ל זה לוהר לרמז בו ענין הגאולה וענין השפטים בכל אלהי מצרים כי עבדות נמשל לכור הברזל וזה כבשן ודע שהיה במצרים ערים מקודשות לבעל צפון והנה העליאפאליס אידיטהיא אבאריי ובוזירים ופעם אחת בשנה הלכו המצרים לבקש בני אדם אשר צבע עורם משונה מצבע שחור של המצריים ושערם צהוב או לבן, ואם מצאו אנשים כאלה בעלי שער צהוב ועור לבן שרפו אותם על גבי מזבחות בערים האמורות האלה וישליכו את אפרם כלפי השמים ויאמרו כי ע"ז תבוא ברכה לכל הארץ — ולכן לקח משה פיח כבשן והראה

---

*) ועל מלת ערב יאמרו שהוא מענין ערב שטעמו מתוק וטוב כמו יערב עליו שיחי ורעו הוא מלה שהוא הפך החמץ מתוק ומלה מלשון מתוק וממנו נלך לפי שיונקים ומוצצים בדבר מתוק וכן יאמר ג"כ ערב על המציצה בערבית ומלשון מציצה נקראו הזבובים האלה יונקי דם אדם ובהמה ערוב.

להם כי היה לקללה ולא לברכה ביניהם למען יראו מעם הסכל הזה כי תורתם שוא, וכופרי טובה ידעו כי ד' הוא הנוטה בם את ידו החזקה: (ט) והיה לאבק, י"א שיהפך לאבק וא"כ למה לא לקחו אבק בעלמא אלא יהיה כאבק פורח באויר ומגיע על כל קצוי ארץ מצרים בדרכי הנס: שחין פרח אבעבועות, בתרגום הע' תרגמו שלא כפי הדקדוק אבעבועות פורחות ועל טבע השחין נחלקו המפרשים י"א שהוא הנקרא עליפאנטיאזיס שהוא שחין תלוי בארץ מצרים מחדש תשרי עד כסליו ודברנו עליו בדברים בפ' כי תבא וי"א שהוא מין לרעת הנקראה לרעת שחורה ובבני אדם תקרא Barras ובבהמה Melandria וזה לרעת מצרים שלא חלה בישראל הפך הכופרים שאומרים שמן ישראל באה הצרעת למצרים: (י) ובבהמה, כדברי רש"י ז"ל שרק העומדות בשדה מתו בדבר: (טז) הראותך, י"א הראות בך כלומר על ידך נראה כל כחי ובא הכינוי תמורת אות היחס כמו לא יגורך רע תמור לא יגור עמך רע: (יט) העז, שרשו עוז וענינו כמו מעוז ומחסה וכן לעוז במעוז פרעה ישעי' ל' ב' — וענין העז שהוא יוצא לשלישי עשה מעוז לאחך והטעם והכניסם בבית וי"א שענינו כמו חיש ורוץ והטעם שיצילו מהר את המקנה מן השדה: (לא) והפשתה, בארץ מצרים ובארץ ישראל זורעים פשתים ושעורה בתחלת הסתיו ולכן כבר אביב היה השעורה: גבעול, אונקלס לא שינה את המלה הזאת בתרגומו ומזה נראה שהוא נרדף למלת אביב לפי דעתו ובמשניות חשב שהוא מענין גביע שהוא כוס ונקרא כך חלק הצמח שבו הזרע המוריע ונקרא בלועזן קעלך וא"כ יהיה הפירוש הפשתה כבר היה בגבעול שלו והרד"ק כתב שהוא קנה שבו יצמח הפשתה ואינו נראה כי כן משמע מדרז"ל שבדברי חכמים במשניות נכונים ואחד שכך שנינו במס' פרה פרק י"א אלו הן היונקות בגבעולין שלא בתלו ומפרש הרב מברטנורה ז"ל וז"ל בגבעולין היא הפרח קודם שיפתח כל עוד שהוא מקובץ בכיס עכ"ל וכן שם משנה ט' אומר מצות אזוב ג' קלחים ובהם שלשה גבעולים והיינו בודאי פרחים כמו שנאמר לקמן במלת אזוב וכן שם בפרק י"ב משנה ב' אפילו ראשי גבעולים ובתוספתא מצאנו שלשה עלין בגבעול אחד וכן פירש הפרחן וכן בת"י ובתיב"ע פוקלין וזה איננו קנה כי אם הפרח כאשר הביא ראיות ברורות ע"ז במשניות באוצר המלים ערך גבע שפוקלין היינו פרח וכן נראה: (לב) כסמת, בחלוף מ"ס ונו"ן ובשינוי סדר האותיות היינו כותנא בארמית והוא הנקרא שפעלט: אפילות, לדעת הרמב"ע משרש אפל והענין שלא נראו עוד על פני הארץ ומכוסים הם וזה איננו כי ידענו שביומי אביב הפשתה והשעורה כבר נראו גלוי הכסמת אלא הענין שהיתה דקה וקטנה ונקראו אפילות לפי שנמצאות בין ירק השדה והוא כמו לשון עופות רק שזה יאמר מן הצאן ואפילות נאמר על הצמחים:

בא

י (ד) ארבה, שרשו רבה והוא מין חגב הנקרא Zugheuschrecke. ארכו ככף איש ותמונתו כתמונת סוס ויש לו רגל לנתר בו על הארץ וד' כנפים ירוקים או לבנים, והמה באים מארץ ערב ויסוטו על ארץ ישראל עד בואם למצרים עד ישאם הרוח, ובבואם יאפילו אור השמש כעננים, ועובי של החלן כלו כאמתים על פני הארץ, והמה יחנו על השדה ואוכלים את כל ירק וכל עשב וגם שרשי העלים ואם לא נשאר מאומה יעופו למרחוק עד שייעפו וירחפו על פני הים ושם נטבעים ומתים, ובני אדם אוכלים אותם או חיים או שימלחו אותם בשלא למשמרת וממנו יתפרנסו רבים כמו מן דג הערינג אצלנו ומותר ג"כ לבני ישראל כידוע: (ה) את עין, או שמש נקרא כך או שעל פני הארץ יאמר עת ויש בחרו בא' כת"א ויש בחרו בב' כתרגום הע' וכלם דברי אמת כי כן יאפילו השמש כאשר יכסו את שטח הארץ: (ט) כי חג ד' לנו, השיב לו כפי תבונת פרעה וכמנהג מצרים בהיות להם חג כלם נסעו להיות בקהל איש ואשה וטף וכל רכושם לקחו עמם כאשר סיפר לנו הירודוט ולכן היתה התשובה הזאת מעולה בעיני מצרים אך לא בעיני פרעה שהכביד את לבו: (יד) רוח קדים, הע' תרגמו רוח תימני וכן בתהלים ע"ח כ"ו אמר יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן שהוא כפל ענין במלות שונות ומשמע שקדים יורה גם כן על התימן והיינו על רוח שבין דרום למזרח, כי באמת הארבה בא מארץ ערב ומארץ כוש ומגבול דרומי של מצרים וכיון שהכתוב אומר ויעל הארבה שלשון עליה שייך רק על הנסיעה מארץ כנען למצרים כידוע מהרבה מקומות נשמע מזה שבא ממזרח שלא כדרכו אלא ע"פי נס, וכן היה נס שבא ושב ע"פי משה: (יט) ויהפך ד' רוח ים, הפך הקדים ובתרגום הע' הלכו לשיטתם כיון שתרגמו רוח קדים בשם תימן לכן תרגמו רוחים רוח הבא מן הים והיינו ים אוקיינוס הפך דברי הרמב"ע שהביא התנאה לנתה"ש והנה זה מדרכי הטבע שנשקעו בים והנס היה ששבו ע"פי משה וכן סיפרו הנוסעים אין לך מתגבר יותר לארבה כרוח נגב ועוף אחד הנקרא סמארמאר כי העוף הזה אוכל אותם, ואשר ישאיר ממנם ימית ורוח הנגב ישאם אל ים האמצעי ואין להם כח לעוף על פני הים: (כא) וימש חשך, רבו המפרשים בשרש מלת וימש וי"א ששרשו מוש וענינו כמו סור ויפרשו הכתוב אחר שסרה כבר חשכת ליל בא חשך ואפלה ביום וא"כ מלת וימש היא עבר מושלם וזה דוחק וי"א שעיקרו ויאמש וכן תרגם הרת"ד ז"ל וי"א שענינו כמו וימשש שהיו אידים ועננים עד שיכלו למשש בידים והנראה מה שאמר החכם יש"ר נר"ו שלשון ויהי חשך תורה שהיה מין חשך בראו הקב"ה שלא כדרך חשך הטבעי כי כל חשך הוא העדר האור ועל זה איננו נופל לשון הויה אלא שהיה חשך אפלה ואפלה היא ג"כ בצהרים עד שלא יועיל הנר ג"כ כי מונע כל ניצוצי האור ונדמו להם לרשעים כתבלול שעל עיני העור ולשון וימש חשך היינו שהביא עליהם פחד ובהלה בחזיונות זרות ופי' החשך ימיש אותם כלומר יאחוז אותם עד שיחרידם וזה ג"כ טעם משלחת מלאכי רעים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם ולאו דוקא בארץ גשן אלא גם במצרים להם האיר

השמש אך לא למצריים — ואם אמנם יש לפעמים אפלה במצרים אך לא כל כך שיראו אזיונות נוראות וגם לא עד שלא יקום איש מתחתיו: (כז) **לא תשאר פרסה**, מליצת לשון מאמונה ג״כ בערבית. —

יא (א) **בלה**, החכם מהו׳ יש״ר נרו כתב שהוא כמו עשו כלה (בראשית י״ח כ״א) כלומר בעת שישלח אתכם אני אעשה כלה בכל עמו ולזה הסכים ג״כ בעל הטעמים — והנה נראה כדעת הראב״ע שדבור זה כבר נאמר למשה כמו שידענו שאמר לו ונצלתם את מצרים הנה אנכי הורג וכדומה ולשון ויאמר יתורגם א״כ בטעם תושלם .plusquampf: (ב) **דבר נא**, לא כל נא לשון בקשה אלא ג״כ טעמו כטעם עתה וכן כאן, ובתרגום הע׳ העתיקו דבר בסתר ובלט אל העם וזה איננו: **וישאלו**, יפה אמר המבאר שלשון שאל היינו במתנ׳ גמור׳ וכן לשון נצל איננו גרע׳ כמו בוזז אלא ענינו תקחו אתם וכן תשמ׳ ידקאמר ויתן ד׳ את חן העם וזה שייך היטב אמתנה גמורה והראב״ע כתב כי עשו הכל במצות הגבורה שהוא קנה הכל ואתו את ומשפט ומי יאמר אליו מה תעשה והנראה פשוט שדן את מצרים כפי מעשיהם כי חלף עבודתם ושכר בתיהם ושדותיהם שעזבו לקחו את כל זה ומה שאמר ויתן את חן העם לאו דוקא מדת אהבה וחנינה אלא שיראו המצרים בעלמם שלדקו טענות בני ישראל: (ג) **ויתן**, בוואולבאחטא et dabit לשון עתיד והולם הוא מאמר מוסגר ומקדים לספר בענין שאלת הכלים: (ד) **אני יוצא**, מדרכי הלשון ליחס אל השי״ת כל מאורע לפי שהוא עלת כל העלות ולכן יתכן לומר אני יוצא אף שאמר לקמן ולא יתן המשחית שמשמע שע״י שליח היה כן ובדר״ז אני ולא מלאך אפשר שהבדיל בין מלאך ממונה על השליחות ובין המשחיתים נתונים תחת המלאך כמשרתי הגמון: (ה) **אשר אחר הרחים**, עוד עד היום הזה ישימו עבד עבדים השפל מכלם על הרחים באחרנות בני קדם: (ח) **וירדו**, לא שהיתה טירת המלך בגובה ויושבת על ההר שייכת בה לשון ירידה אלא כל נשא בגאוה, אל השפל ממנו בערך נקרא יורד כמו שמלאנו משלי כ״ה ז׳ בהפך כי טוב אמר לך עלה: **אשר ברגליך**, י״א הולכים אחרים לנוחתך כמו שיש שומרים לכל מלך סביב לו וי״א כמו תכו לרגליך פי׳ סרים למשמעתך וכן בתרגום הע׳:

יב (ב) **לחדשי השנה**, במאמר מקראי קדש *) נדבר על חג המלות בכלל ובפרט ופה נכתוב רק מה ששייך להבנת הכתובים — דע כי כל המועדים זולתי יום הזכרון ויום הכפורים עם שיש להם יחס אל מעמד בני ישראל בפרט והמשך עם כל קורות בני עמנו אעפי״כ עוד לכלם ערך מה לעבודת האדמה ויש בהם מלות יעסוק בהן כל בן אדם אף איננו ישראל כי כוללים עניני מוסר להישיר דרכי אנוש כי בעת חריש וקציר ובעת יזרעו זרע יזכרו כי ד׳ הוא הנותן את כל החיל הזה — נמצא לפי כן יש במלות פסח ג״כ תדברים הנוגעים לישראל בלבד והוא ענין יליאת מצרים (שהוא דבר גדול מאוד מאוד בתרגוהר לעיל ראש פ׳ וארא) ועוד דבר אחר נוגע לכל ילוד אשה, וזה מה שנכלל בפסוק היום אתם יוצאים בחדש האביב ומדייק בו הכתוב ומפרש להזהיר שלא ישכחו טעם זה — וזכר לשני הטעמים האלה מצאנו גם בב׳ המאורות ששם ברקיע השמים לאותות ולמועדים ולימים ולשנים השמש המאור הגדול זורח לכל יושבי חלד והירח המאור הקטן שאליו נמשלו בני ישראל שהם הקטן בכל עמי הארץ — והנה לענין מנין השנים יש ב׳ דרכים הא׳ שמונים לימות החמה והב׳ שמונים לימות הלבנה — אם מונים מימות החמה מתחילים מתקופה אחת עד סוף התקופה הרביעית — ואיזה היא תקופה הראשונה? לא נחשוב בימי המבול הוא אומר (ברא׳ ה׳ י״ב) ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים ואם תעיין שם היטב בדברי רש״י ז״ל שלדקו מאוד תמלא שזה חדש תשרי והכתוב אומר בראשון באחד משמע שתקופת תשרי היא הראשונה וכן באחרנו (בדברים ע״ו א׳) וכן תקופת השנה לקמן ל״ד וכן בלאת השנה לקמן כל זה יורה שתשרי הוא ראש השנה וזה ר״ה לימות החמה כי לשון שנה תורה על השנות השמש לבוא על מעמדו הראשון — ומלד שכל בן אדם קובע עתים יקבע ר״ה בתשרי כי ע״י בשול הפירות ועל השינויים שנראו בטבע ידעו כי בא קץ השנה ונחלפה העת ובאה והלך לו ואחר יבוא תחתיה; לא כן אם מונים לחדשי הלבנה כי הירח לא ישנה תפקידו אלא כשעם בפעם הוא מלא או חסר ואין בקיץ הן בסתיו, ונראה כאלו הוא איננו מוליד השתנות בטבע — והולם לשון חדש איננו שייך רק על בלבול העת מנוי עפ״י לבנה — והנה אם אנחנו בני ישראל מונים ע״פי הלבנה לא מדעתנו עשינו כך כי אם במלות הבורא; והולם כיון שידענו שתשרי הוא ר״ה ע״כ יקשה לנו מדוע לוה לעשות ראש חדשים בניסן? והולם דוק היטב שלא אמר ראש השנה אלא ראש חדשים והיינו ראש למחזורי הירח כי מתחלה כל בני אדם היו חוגגים חג בחדש האביב על התחדשות השנה והיו שומחים שמחה גדולה כי יצא השמש אחר העבים והשלג וכן הרומים היו חוגגים חידש בחדש Mai וכן המלרים שאמרו כי אלילהם טיפאן או בעל לפון המושל על הקרח ועל החשך ימית אליל אזירים מושל על השמש והאור בכל שנה והיינו כי הקיץ עובר ואחשכו עיני הרואים בארובות וכששב הקיץ בימי האביב המרו כי קם אזירים מקברו ע״י איזים באיש הטבע ושמחו שמחה גדולה וכן תמלא בספרי האבל של כל העמים שחגגו חג בימי האביב ולזה כיונו חכמנו ז״ל במס׳ ע״א דף ה׳ איש קובעם לשם שמים והם קובעים לשם ע״א ע״ש היטב שבאמת כל אדם בלתי מושחת יודה לד׳ על כל בתולו בעת ישוב האביב ויפרחו פרחים ויללו לין על פני השדה, וכנראה לי היה ג״כ מנהג בעולם שאכלו מלות בחג האביב ויש לי ע״ז ראיות ברורות שאין כאן המקום להזכירם ועת האביב היא נקרא אלולם ג״כ עת חיה פי׳ ששב לחיות דיא וויעדער אויף לעבענדע יאהרעסלייט וזה פי׳ למועד אשב אליך כעת חיה ר״ל בעת המועד בעת החג שהוא בעת האביב אשוב אליך (ואז אפה לוט ג״כ מלות ויאכלו — ודו״ק) והולם כיון שקבעוהו לשם ע״א לא רלה בו הקב״ה להיות כן לישראל, וקבע הוא יתברך את היום הזה חג זכר

---

*) ועיין עוד מזה בפסוק נ״ט כאן ובפסוק ד׳ סימן י״ב מה שנדבר או״ה

לגאולה ולהיותם עם סגולה, ואולם הוא שלשל את כל הקורות כך שתהיה גאולתם בחדש האביב עת גאולת הארץ מתחת כבלי הקרח והשלג, אך לא יתגבר לימות החמה אלא לימות הלבנה אור הקטן שאליו נמשלו בני ישראל, וכן כל המועדים לא ימנו כשאר העמים למען אשר יפלה ד' בין ישראל ובין העמים, ואולם לא שיהיה בניסן ר"ה אלא בתשרי וטעמו נבאר עוד לקמן, וכל זה לפי חדשי הלבנה וזה שאמר הכתוב החדש הזה לכם ר"ל אצליכם בני ישראל ראש לכל חדשי הלבנה כי בימי החדש הזה נהייתם לגוי בדד ישכון ובעמים לא יתחשב ואל הלבנה נמשלו בני ישראל ג"כ וכל האבים מונים מניסן עד ניסן, ואולם תשרי הוא ר"ה לעבודת האדמה ולבריאת העולם וליום הזכרון שמזכירים בו כל הטובות שעשה עמהם משך כל השנה והאבים לימות הלבנה והעבודה לימות החמה וזה מה ששר המשורר עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו, כי עת לזרוע ועת לקצור ועת לאסוף לד', וכן מונים השמטות מתשרי עד תשרי — וא"כ קודם מתן תורה חשבו לימות החמה כשאר העמים, וכאשר צוה למנות לפי הלבנה היו נצרכים לעבר את השנה כי שנות הלבנה אינם מסכימים עם שנות החמה ויש ביניהם הפרש כי"א ימים, ומעברים סמוך לניסן באדר שני כדי שיהיה פסח באביב כידוע ועוד יש לי בזה הרחבת דברים: (ג) **ויקחו**, וי"ו נוספת כמו והראה את ד' ישעי' וי"ו א': (ד) **במכסת נפשות**, לא נמצא רק כאן ובויקר' כ"ז כ"ג מכסת הערכך ות"א מנין ולדעת רש"י הוא חשבון ולא מספר וזה כפשוטו ולאו דוק' ולדעת הראב"ע עניינו חלק, ולדעתי שרשו כסס ועניינו מכס כמו מתר משרש מרר וחסר הדגש ועי' מה שכתבתי דברים כ"ג י"ד: (ו) **בין הערבים**, יש מחלוקה בין המפרשים אימתי בין הערבים? והנה ע"פ קבלה שמענו שהוא מחצות היום עד צאת הכוכבים וכן פוסקים להלכת הקרבת תמידים ולשחיטת פסח. והנוטים מדברי חז"ל כקראים יאמרו שהוא בין ביאת החמה ללילה באור, ואף שאנו שומעים לדברי תורה שבע"פ מ"מ אין לנטות לבאר המלה מדרכי הלשון וכן עשה הראב"ע ז"ל שפירש כקראים ופסק הלכה כחז"ל ולדעתו מלת ערב נקרא העת ינטו צללים והשמש יבוא במערב וגם תחלת הלילה הוא ערב ולכן יאמר בין הערבים על משקל זוגי ואולם לפי דקדוק הלשון אינו נראה כדברי הראב"ע כי ערב באמת יאמר על העת תשוב החמה מחניו של מתזורה יום יום לנטות מנגד דרום אל מערב, והיינו אם עברה המרכז של צהרים (דען מערידיאן) וערב נקרא ג"כ זמן ערבוב הגוונות וכן מצאנו אצל שאר עמים קדומים שקראו שני ערבים להלק היום אחר חצות וחלק היום מן השעה התששית והלאה אחר חצות. ואין לומר שכיון הראב"ע לדברי הכתוב דברים ט"ז וי"ו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים שמשמע שערב היינו מועד צאתך ומועד יציאתם היה בלילה שא"כ יהא הראב"ע סותר את עצמו שהרי בני ישראל יצאו בחצות הלילה ולא בעת שקיעת החמה ועוד שהראב"ע בעצמו כת' שם שמלת מועד צאתך אינן חוזרות אמלות כבוא השמש אלא אמלות שם תזבח את הפסח (נגד הנחת הטעמים שם) ובאמת מפסוק בדברים שם וזינו שום ראי' כי מלת זביחה יאמר ג"כ על האכילה — ושרש המלה יורה על כל דבר שאינו נראה בעין והוא מכוסה ורעו ארב בהל"ף כי האורב תמיד מכוסה מעין הרואה ומזה הושאל על התערובת כי מערב דבר בתוך דבר מכסה האחד באחד והושאל על המשכון במלת ערבון, כי כמו מלת משכון בעצמו נגזר מן שכן והוראתו פקדון כי המפקיד דבר אצל חברו משכינו אצלו וזה ענין כסוי, וכן על המלילה יאמר כן כי המולך מערב פיו במלון וכן באחרנו לעיל בהערה על מלת ערוב ע"ל, וערב הפך השתי בבגד שאוט לארך הנארג מעורב בחוטים האחרים, ולפי שיש במלת ערב ענין העדר הראות הושאל על צבע השחור, ולכן נקרא מלבעו העוף השחור הידוע וזה טעם ערבה כל שמחה, ומלבע השחור הושאל על הלילה הפך היום הנראה או מלשון תערובת ולכן נראה לי שמלת בין הערבים משקל זוגי הוא העת שבין שתי הערובות מאורות ר"ל מאור היום ומאור הלילה בין אור היום ששקע ובין אור הכוכבים שיולא, כי באמת מצאנו ג"כ בתלמוד שקראו ללילה אור כמו אור לארבעה עשר ואחר ששקעה החמה אורה מעורב ומכוסה בין שהרים אף שהוא עוד נולץ וזהו נקרא ערב השמש ואור הכוכבים טרם שיצא מחפת השמים לו ערב יקדם וזהו ערב אור המזלות וא"כ בין הערבים היינו טרם שנשקע השמש לגמרי ובעוד שלא יצאו הכוכבים ויש עוד בל"הק משקלים זוגים מורים על הזמן שבין חלקי זמנים כמו צהרים היינו בין צוהר היום קודם חצות ובין זוהר היום אחר חצות וכן מצאנו שחרים בד"ה א' א' ח' אף שהוא שם עלם פרטי אעפי"כ נראה שהוא גם מלה מורה על העת שבין ביאת הכוכבים ובין צאת אור החמה — והבן — (ז) **המשקוף**, דעת רש"י ז"ל עי' באור והראב"ע כתב שהוא החלון שעל גבי הפתח שבו שוקפין ורואים וכן הוא עד היום בבתי בני קדם ונראה שהמשקוף והמזוזות מבפנים נתנו את הדם כי כן הבתים בנויים שם שהמזוזות נשקפה אל תוך החדר ולא מבחוץ והענין שיראו אותו בני ישראל לזכרון כי ד' הגילם: (ח) **צלי אש**, הטעם בזה לפי שצלי הוא ענין שמחה ולא כן בשול ועוד לפי שהולרכו לעשותו בחפזון וגם מדרכי ע"א היה לבשל את זבחיהם: **מצות**, שרש המלה באחרנו לעיל בהערה לסי' א', כ"ד: (ט) **נא**, כי זה מדרכי ע"א שהיו אוכלים בשר שלא נגלה כל צרכו לשם אליליהם הנקרא בעקכאס: (י) **ולא תותירו**, שיאכלוהו כלו במצרים וגם זה נגד דרכי נחש שנחשו בהם הגוים להותיר מזבחיהם עד הבקר: (יא) **פתח**, כרעו פסע ועניינם אחד וי"א שהוא ענין רחמים שיחוס על בני ישראל: (יב) **ובכל אלהי מצרים**, כבר אמרנו לעיל שהשפטים שעשה באלהיהם היו בגילום ובדומה לו וכאן רומז לבכורי בקר וצאן שהמצרים עבדו אותם כמו אלהות וכן אמר הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם כגון הפר הנקרא אפיס או המתול תמונת בובאסטיס ומזה תבין מה שכתוב דברים ל"ג ד' ומצרים מקברים את אשר הכה ד' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ד' שפטים ר"ל שגם אלהיהם היו מקברים את אשר הכה ד' ויתכן להיות שגם שפטים אחרים עשה בהם כמו שעשה בדגמתו בבעל דגון אליל פלשתים: (יג) **ולא יהיה בכם נגף למשחית**, לא יהיה למשחית נגף בכם ויהיה תרגומו עס זאָן דער בערדערבער קיינע פּלאַגע פֿיר אייך האַבען ולא שתרגם הרמ"ד כי מלת

למשחית הוא דינוני פיעל ולא מקור וטעם יהיה למשחית כמו ויהי לי כי אין פועל בל"הק מורה על ענין השייכות הנקרא בל"א האבען ותרגומו יאמר העברי שרש היה בשמוש למ"ד שלאחריו: **(טו) שבעת ימים מצות**, עי' לקמן ס' נ"ט מה שכתבתי מזה: **(טז) מקרא קדש**, בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב נקרא קדוש וי"א שנקרא כך היום לפי שבו נקהל העם אל פני אהל מועד ויהיה א"כ כמו מקרא לקדש וכן דעת הרמב"ן ואולם איך נבין הכתוב אשר תקראו אותם מקראי קדש וי"א שיפרסמו ברבים ע"י תיני הסכרוה שישבתו העם ממלאכתם כמו ע"י אלגלרום כמו שהוא היום המנהג אצל שומעי דת מחמד להבדיל שקוראים על מגדלי היכליהם את יום אידם, ואולם הנראה שהוא לשון קריאת התורה שהיו מתקבצים לשמוע תורה מפי כהנים ומורי העם כמו שכהוב מפורש ובזינו במקרא נחמי' ח' ח' ובזה הלשון נקרא כל מקום קבוץ שבו קראו מתורה מה שקראו בשם מקרא כמו כל מכון הר ציון ומקראיה ישעי' ד' ה': **(יז) ושמרתם את המצות**, דברי ר' יאשי' אל תהי קורא את המצות אלא את המצות (מלשון מצוה) שהוא דרך דרש והכתוב אינו יוצא מידי פשוטו, ואולם בתרגום הע' ובספרי הכותים אלפו את הנוסחא ותרגמו מצות מלשון מצוה וטעמם אבאר לקמן ס' נ"ט: **(כא) משכו**, י"א שלשון משך שתם אם אין אחריו יחם הפעול הייגו כמו לכו וכן תרגמו הע': **(כב) אזוב**, הרמב"ם ז"ל והרב סעדי' הגאון תרגמוהו בשם **צעתר** והיינו בערבית מין למח שקוראים אצלנו Wohlgemuth או Dosten וכן ברומית origanum creticum מין ירק עפה ארכו ויש לו עלים ופרחים רבים נוטפים ריח טוב ומלת אזוב נעתקה מל"הק לשאר לשונות וכן ysop הברתו ממש בכל לשונות מערב ומזרח ובשרשו נבכו המפרשים ואמרו כי עיקרו אזב כמו שער לפי שמיני למח האלה יש להם על שטחם כמו שערות דקות והוא הקטן שבצמחי' א"י כמו שכתוב מן הארז: בלבנון עד האזוב בקיר ומדברי התלמוד שבת דף ק"ט וסוכה י"ג ראינו שהיו כמה מינים נקראים בשם אזוב כלם נוטפים ריח טוב ויש להם פרחים הנקראים בנעוצים אנליהם: **בסף**, המלה בזאת יש לה ב' הוראות בל"הק הא' הכלי שנותנים לתוכו דבר זב כמו שמצאנו זכרי' י"ב ב' סף רעל והוא נרדף למלת כף ומורה ג"כ על המפתן שבו דורכים על הפתח כמו שמצאנו שופטים י"ט כ"ז וידיה על הסף ובזה נחלקו המפרשים מה ענין סף הנאמר כאן, ת"א ויב"ע ורש"י ז"ל פירשו שהוא כלי והראב"ע לא הכריע כי מביא שני פירושים שיש אומרים כי הפסח נשחט על הפתח ולכן הביאו את האזוב שם על המפתן לזרוק את הדם וכן תרגמו הע' והוואולגאטא ואומרים כי הסף שהוא כלי אינו אלא לשתות ממנו והסף הוא הפך המשקוף כי ד' בלעות לפתח ב' מהם המזוזות והעליון משקוף והתחתון סף: **ואתם לא תצאו**, י"א שן יבגעו בכם המצרים ויאמרו כי אתם המתם את בכוריהם: **(כג) המשחית**, עי' מה שכתבתי לעיל י"א ד': **(כה) והיה כי תבאו**, לפי שהיא מצוה התלויה בארץ והטעם בזה כמו שכתבתי בראש סימן זה כי עיקרו הוא חדש האביב ולכן הוצרך לצוותם במדבר שנית ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו כמו שכתוב בחומש הפקדים סי' ט' ולא נמצאה חגיגת הפסח במקרא רק שש פעמים כאן ובחומש הפקודים במדבר ושעשו בימי יהושע בבואם אל הארץ ובימי חזקי' ובימי יאשי' המלכים ובשובם מגלות בבל: **(כו) כי יאמרו**, מצוה ללמד לבנים קורות אבותם ובפרט בימים אשר אין כתב ומקרא כספרן ויקר האיש אשר יכול לקרות מתוך הספר גם ידענו כי ע"י סיפור בעל פה וע"י השתנות שבשתנה הלילה הזה מכל הלילות נכנסים הדברים יותר אל לב הנערים: **(ל) אין בית**, לדעת הראב"ע טעמו כמו רוב הבתים ואין נראה, והנכון כדעת רש"י ז"ל כי לשון הבכר נופל על כל מובחר: **(לד) משארותם**, יש פירושי' מבזר' שאר ר"ל מה שנשאר מבצק שלהם בלילי פסח נשאו על שכמם וכן פי' רש"י שירי מצה ומרור וא"כ יקשה מה ענין טרם יחמץ והלא כבר נאפה הבצק למצות ולא היה להם עוד ואם נאמר ב"כ שבצק היינו פת והשעור את בצקם שלא החמיץ נשאו ר"ל שירי מצות א"כ יקשה מה ענין ולא יכלו להתמהמה ולכן פירשו אחרים משארת מין כלי ששמים בו את הבצק וכן דעת הראב"ע וכן מצאנו עוד בזמן הזה כלים קטנים או של עור או של עץ מוכנים אצל בני ערב לתת בהם בצק ולידה מכל מין והוא קופה קטנה מאוד ונושאים אותם בשמלותם שהוא בגד יש לו מאחוריו כמין שק ואצל הרומיים היה הבגד נקרא toga והוא רחב מאוד עד שנשארו קמטים וכפלים לאחור שהוא כמו סיתת השק, והערבים יש להם עוד עד היום הזה כמו מפה שלנו שנותנים על השולחן ומקמטים אותה בעת שילאו לדרך ונותנים לתוכו שירי מזון ושמים על שכמיהם. ולפי"ז נראה שמלת משארת מלשון שאר שמשאיר את המזון: **(לז) מרעמסס**, עי' בהלעה ובס' אלה מסעי ששם באורנו: **כשש מאות**, המה יוצאי לנא מבן כ' ומעלה לבד הנשים וטף וא"כ היו על המעט ד' פעמים שש מאות אלף וכל אלה היו מזרע שבעים נפש שירדו מצרימה ואל תתמה על זה כי הנשים חיות הנה ופרות ורבות מאוד, גם היו רבות מותרות לאיש אחד ובין נערים בין נערות כלם ראוים לבעילה קודם זמן בוגרת שלנו והרבו ימים ושנים עד שהגיעו לידי זקנה גדולה וגם אל תתמה איך כל אלה היו יושבים בחלק בארץ גשן כי הא' כבר בארתי כי רובם ישבו בשאר מדינות ארץ מצרים. והארץ פוריה מאוד מאוד ויכול להחיות עם רב כזה כי מכל הארצות בחו הנה לשבור עוד אכל ורובם שבו במדבר עם עדרם כבני אפרים כאשר הוכחתי בהלעה, וגם אפשר כי כל אלה לא היו יוצאי ירך שבעים נפש דוקא כי נמנו עם כל חניכיהם ובעבדיה' אשר נספחו אליהם משאר משפחות כי כן מצאנו שהיו לעשו אבעע מאות איש: **(לח) וגם ערב רב**, שרש ערב באזנו לעיל וכאן נרדף למלת אספסוף הנאמר בבמדבר ולשון ערב יורה על כל זר וכן יש לפרש וכל מלכי הערב (מלכי א' י' ט"ו) והרב מהו' יש"ר נרו חשב שאפשר שם ערב הונח על אנשים שוכנים באהלים ונוסעים עם עדריהם ממדבר אל מדבר ומצאנו משפחות כאלה נזכרות בירמי' כ"ה את כל עמו ואת כל הערב ושם נאמר אצל פרעה מלך מצרים וכן ביחז' ופול ולוד ואת כל הערב ולזה סייך מה שאמר ולאן ובקר מקנה כבד מאוד ונכונים דבריו ועי' מה שכתבנו בהלעה: **(לט) ויאפו את הבצק**, מכאן

משמע שאלו הספיק בידם להחמיץ היו מחמיצים וכן כתוב במשנה תורה שבעת ימים תאכל עליו מצות כי בחפזון וכו' וא"כ טעם אכילת מצה תלוי בחפזון והרי הכתוב אומר לעיל ומצות על מרורים יאכלוהו עד שלא יצאו ממצרים משמע שטעם אחר לאכילת מצה וכן אמר לעיל וישא העם את בצקם וכו' טרם יחמץ ומשמע שהיו נדחקים לכך והרי המצוה היתה לאכול מצה? עוד קשה שהכתוב קורא למצות לחם עני והאומרים שהוא הלחם אשר יאכילו את העני שהיה להם במצרים וזה אינו נכון בעיני כי לא מצאנו שמצה רמז לעני עוד במקרא ואדרבה המזון שהיה להם במצרים היה טוב מאוד כמו שאמרו המלינים על ד' במדבר? וגם פירוש אחר שכתבו המפרשים שטעם לחם עני לחם הלחץ והדחק ר"ל שאפוה בשעת הדחק מחסרון הפנאי לאפות חמץ אינו נכון בעיני הן מפאת שהכתוב בעצמו מעיד שנצטוו לאפות מצה הן מפאת גדר הלשון? וכל זה היה קשה ג"כ למעתיקי הע' ותרגמו שלא כדרך המסורה ושמרתם את המצות מלשון מצוה עי' מה שכתבנו לעיל פ' י"ב ואולם לא אמרו כלום כי הא' אין לנו לצאת מגדר המסורה והב' הקו' במקומה עומדת ומה שהביא הר"ן ז"ל כי הפסוקים מפסוק י"א עד פסוק כ"א המה רק מצות לדורות ולא לפסח מצרים אמת כי הדין עמו כאשר יראה כל מי שיש לו מוח בקדקדו כי הרי הכתוב אומר אך ביום הראשון תשביתו שאור והרי במצרים לא הספיקו לעשות שאור גם לא שיהיה מקרא קדש בראשון ובאחרון ואין מקרא קדש במצרים, ואולם מה שאמר ומצות על מרורים יאכלוהו היינו לפסח מצרים וכן נכון ואולם נראה לי להוסיף על דבריו כי טעם אכילת מצה יש בו ענין אחר והוא מענין עידת האדמה כי בחדש האביב יחוגו הפסח וכמו שבארתי בראש הסימן, וכבר קודם מתן תורה אכלו מצות ואף בימי אברהם אפו כן לחדש האביב וטעם הדבר באריכות ובראיות בדורות אביא במקום אחר וטעם לחם עני הוא לחם האדם לחם אנוש שהוא עני או לחם שפורסים לעני ולאביון כטעם כל דכפין ייתי ויכול, והיה המנהג לסעוד עניים לחג האביב אף קודם מתן תורה והיו נותנים להם מצות ואכילה מצה היא ג"כ סימן חירות וגאולה ויש בו ענינים רבים ענין חירות הפת מן השאור כענין חירות האדמה מכל קרח נורא אם עבר הסתיו, והוא הפת יוצא מקמח מתבואה בטבעה מבלי נתון עליו דבר נעשה ע"י בני אדם וגם שיאכלו מצות במצרים מטעם מועד האביב ולסימן גאולה שיצאו ממצרים ואולם לא אסר חמץ ושאור אכן כאשר עשו להם צדה לדרך היה במחשבתם תחלה להחמיצה וכיון שלא הספיק בידם עד סוף שבעת ימים אחר קריעת ים סוף שהוא גמר גאולה צוה שלא יאכלו לדורות שום חמץ ושאור זכר לחפזון ללחץ ולדחק שיצאו בו ממצרים ולא החפזון הוא טעם המצות אלא הגאולה ויחברו עם זכרון האביב גם זכרון יציאתם ממצרים והבן: **(מ) ומושב**. בארנו מנין זה בהצעה כי לפי שנות קהת בן לוי למעלה סימן ו' יחסרו עוד שמונים שנה ולפיכך חשבו הספרים מדברי המסורה לשנות הנוסחא כמו ע' זקנים שכתבו כאן כאלו כתוב אשר ישבו בני ישראל ואבותם בארץ מצרים ובארץ כנען ת"ל שנים עכ"ל וא"כ מונים גם המה כדעת רש"י ז"ל מביאת אברהם אבינו למצרים ולפי"ז מושב העצמי של בני ישראל במצרים היה רק ר"ג שנה מירידת יעקב עד הגאולה, ואולם אף שהיוסיפון בקדמוניות שלו חשב כמו כן ת"ל הוא דוחק לפרש הפשט הכתוב כן ואחרים פירשו וביניהם חכמי הנוצרים כי קהת לא נולד בארץ כנען אלא במצרים ומה שנאמר בבראשית מ"ו וי"א אפשר שמונה שם רק ראשי אבות בין אם כבר נולדו אם לא, וכן מונה בני בניהם אף שבנימין לא היה רק בן כ' שנים וכן מונה מנשה ואפרים אף שנולדו במצרים ואולם גם זה אינו, כי אם גם אמת שמונה בבראשית שם רק ראשי אבות כאשר יורה שעוד רבים מבנים שנולדו כבר בכנען ומונה אחרים שלא נולדו עד בארץ מצרים כמו שהערונו ע"ז בבראשי' במקומו עכ"ז לא יתכן לומר כן משנות קהת כי הרי לוי כבר נולד בכנען ואם נאמר שהוליד את קהת במצרים והוא היה אז בן קל"ב שנים והתורה השמי' מדרכי הגם לא אברהם בן מאה שנים הוליד, ועוד המצא תמיד קהת בין גרשון ומררי א"כ מררי היה עוד צעיר מקהת וא"כ הולידו לוי סמוך למיתתו וזה דוחק גדול שסמוך למיתתו ובזקנתו יוליד שני בנים ובבחרותו לא הוליד כ"א גרשון האחד ולכן יש להסכים כאשר הארכנו בזה בהצעה לס' הזה שעוד כמה משפחות היו שלא הוזכרו לעיל סימן ו' בין קהת ובין עמרם משה או בין עמרם וקהת — ותדע שהדבר כן שהרי במדבר ג' כ"ח מצאת שהיו בני קהת שמונת אלפים ושש מאות ומספר זה נאמר במדבר סיני בימי משה והנה בני קהת היו רק ארבעה עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ואם תחשוב לכל אחד חלק שוה ההגונים יהיו בני עמרם ב' אלפים ומאה ונו"ן ואם הוא עמרם הוא אבי משה איך שיהי' שמשה הוליד רק שני בנים ואחיו ובני אחיו רבו כל כך? אלא ודאי שקצר הכתוב למעלה בחשבון המשפחות: **(מא) בעצם**, וכן **כל צבאות ד'**, בארנו בבראשית א': **(מב) ליל שמורים**, י"א ששמרם להצילם מכף אויבם והנכון כדברי המבאר ול' של מלת ד' הראשונה עניינו לפני ד' ולמ"ד של ד' האחרון עניינו בשביל ד':

(מג) זאת חקת הפסח, אמת מה שאמר המבאר לנתא"ש שהפרשה הזאת מוקדמת שהרי מעיד עליו הכתוב ויעשו בני ישראל וכו' ואף שהראב"ע טען ואומר כי מצוה זאת נאמרה לבני ישראל שעשו פסח במדבר אינו נראה כי הרי אמר כאן לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה והוא שלא יזדמן להם שיצאו מן הבית שאסור להם כמו שנאמר ואתם לא תצאו איש וכו' וזכר לדבר עשו כן לדורות ואולם המצוה הזאת היא אחת מאותן שנאמר במצרים למצרים ולדורות כי יש ביניהם שנצטוו עליו רק בפסח מצרים כמו מתניכם חגורים וכו' ויש שנצטוו עליו במצרים אך לא חל עד לדורות כמו אך ביום הראשון תשביתו וכן ביום הראשון מקרא קדש ואולם המצוה הזאת יש בהם מעניני המצוה ששייכים רק לדורות כמו שאמר והיה כאזרח הארץ והרי בני ישראל בעצמם לא היו אזרחי הארץ אלא שכן צוה לדורות ובמצרים ישמרו רק לבלתי בוא ערל בתוכם, כי ענין קרבן פסח רומז רק על מעמד בני ישראל במצרים במכת הבכורים כי פסח על בתיהם ולכן אין חייב לבן נכר שיאכל בו וכן לכל שאינו נכנס בברית של אברהם אבינו כי כמו שקרבנו לעבדתו ע"י ברית מילה כן בחרנו לעם והפלה בינינו ובין שאר העמים ע"י הגאולה;

ואולם לענין כל מה שבין אדם לחברו השי"ת אוהב כל גר כי כלם בניו המה, וכל מדינה מוסרית תבדיל בין שיש לו חזק' בארץ לאין לו, ומתנו למדו ג"כ בהבליהם אנשי מצרים שהיתה אילם מלוים ביניהם כידוע ולא הניחו לאיש ערל בשר רמוס פניהם היכלי אליליהם בלתי המול לו כל זכר כידוע שגם פיתגורי היוני מל את עצמו לבוא בקרב כהניהם: (מו) **מן הבשר חוצה,** בארנו לעיל מ"ב: **ועצם לא תשברו,** או זכר לחפזון שלא יתעכבו בשבירת עצמו' או שיש בו מסודי התור'; והנה כפי מנהגי בשול שלנו הוא דבר כנגד לצלות שה תמים מבלי שבור בו עצם, ואולם בבני קדם ימצאו עד היום הזה כפי ספורי הנוסעים (Belon או Thevenot) טבחים צולים שה על שפודי עץ אחר שלקחו מגוס כל הקרבים וכן בארץ פרס יש להם תנורים פתוחים למעלה מיוחדים לכך או שפושטים את העור מגבי שור כולו ואחרי כן יכרכו את גויתו בעור הנפשט הזה וישימוהו בבאלי אש וע"י הגחלים נצלה כל צרכו והעור שביב ישמרהו לבל ישרף לגמרי:

יג (א) **קדש לי,** עשה קדוש לכבודי: **כל בכור,** יש מן המצות שנכללים בהם כמה ענינים כלם מביאים האדם לידי שלמות וכן מצות בכורים שעיקר הכונה שיזכור האדם שכל חילו וכל רכושו לא בעצמו ובכח ידו פעל כי אם ד' הוא הנותן לו כל העושר ולכן מביא ראשית כל חילו קדש לד' הפך דתי ע"א שמביאים בכוריהם ובכורי עזים לאליליהם כאשר יספרו לנו הנוסעים מאנשי הודו; ואולם מצות בכורים עוד יש בו ענין אחר גדול מאד· והיינו כי הבכורים היו ראוים להיות כהנים עד שמאסם ד' מלהיות משרתי היכלו ובחר שבט אחד מכל שבטי העם, ולהבין את זה דע, כי כל אומה עד שלא נחזקה בידם דתם ותורתם (ובערט עם בני ישראל שלא תקרבם ילא המחוקק ולא תורתה נשתלשלה ע"י קורות הגוי כאשר הוא כן אצל שאר עמים צריך שיתוקנו תקנות רבות שלא תמוט מאתם התורה והמשפט· ומתקנות האלו היתה ג"כ שלא יהיו כהנים מיוחדים שומרי הדת ולומדי התורה ושאר העם יהיה נבער מדעת כבמצרים, אלא בכל בית ובית ובכל משפחה יהיו אנשים מגדילי חכמת אלוהות, ונגידי העם הם המה יהיו מדורשי חכמה, ועי"ז תפרוץ הירחה כשטף מים ותתגבר החכמה בלב ההמון, ואולם כיון שנגידי העם היו הזקנים ולבכורים יתר שאת ויתר עז בכל ארצות קדם, גם הם היו אשר בם הפלה ד' בין ישראל למצרים בעת הכותו באלי הגולה לכן בחר השם בבכורים להיות משומרי דתו ולא היו כהנים בישראל כי אם בכורים והם המה אצילי בני ישראל שנאמרו במתן תורה כאשר אבאר במקומו אי"ה וזה פי' הכתוב ירמי' ז' כ"ג כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח וכו' ע"ש היטב, ואולם אף שהתקנה הזאת מעולה עד מאוד להרבות תורה בעם עכ"ז לא תתכן לזמן רב, כי ברבות הימים צריך שיהיה כת כהנים מיוחדת לכך ומלומדת מנעוריה לכהנה ולשרת במשכן, כי במשך העתים נתבלבלו הדעות והמשפחות שונות מאוד ולא כרוח משפחה אחת רוח אחרת היא, ולא כל אחת כשרה לכהונה וללמד דעת וגם העם יתאוה לעבודת השם בהדר ובעוז, ולכן היה יכול להיות אם יהיו הכהנים מקצוי כל עם ומכל משפחה תשחת ח"ו התורה כאשר ראינו במעשי עגל כי לא כלם היו מוכשרים לכן והשי"ת אשר ראה כל זה בחכמתו גזר מתחלה ג"כ שלא יהיה הבכורים כהנים אם יבואו אל הארץ, וטעמו היה נראה במעשה העגל שכל מה שהוא עושה לטוב עשה וזה שאמר הנביא יחזקאל כ' י"ח ואומר אל בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו וכו' וימרו בי הבנים וכו' ואמר לשפוך חמתי וכו' והשיבותי את ידי ואעש למען שמי וכו' וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם ר"ל לפי שראיתי שלא טובה היתה לקחת הבכורים לכן טמאתי אותם לבלתי קחת מהם פטר כל רחם — וענין הכהנים והלוים דברנו עליו בדברים בפ' שופטים באריכות שהמה כלם משבט אחד ומנעוריהם ילמדו דעת ולא יהיה להם שום חלק ונחלה למען לא תהיה מחשבתם מחשבה זרה ועי' ג"כ מה שכתבנו בס' במדבר ג' מ"ו ופי' הכתובים כאן עד פסוק ה' מלוה לשעתה ומפסוק ה' והלאה לדורות ולכן שייך לומר פסוק י"ב וכל בכור אדם בבניך תפדה אף שלא נפדו עד אחר המעשה — והבן — **פטר,** כל התרגומים העתיקוהו מענין פתיחה שהוא פיתח את הרחם וכן בתרגום הע' ואולם כיון שמצאנו ג"כ פטר המור או פטר שור ושה בלי מלת רחם שלאחריו אמרו קצת המפרשים שעיקרו בערבית שם מלת הנפטר תורה על ההתחל' והראשית ויהיה מלת פטר כמו מלת ראשית או בכור ואולם כל ההתחלה היא בעצמה פתיחה; והעיקר שענינו כריתה והתוך שניידען ולכן הושאל על פתיחת הסתום שהוא חתוך אונדק וכן על המרחק מחבירו שהוא נפטר ממנו כמו שמצאנו ויפטר מפני שאול (שמואל א' י"ט י') וכן ד"ה ב' כ"ג ח' כי לא פטר יהוידע את המחלקות ומזה הענין בעצמו הוא מלת פטור בתלמוד כמו שאומרים אנחנו בל"א איינער זאכע ענטבונדען זיין וכן מלת הפטרה לפי אחר קריאת הפטרה נפטר העם מבית הכנסת וענינו כמו missio או dimissio ברומית שממנו נגזר Missa אצל הנוצרים: **רחם,** הראוי רֶחֶם בפתח הס"א והעי"ן: (ד) **אביב,** עיקרו יורה לד"ק על הקנה שבראשי גלולי פרחים ונקרא חדש ניסן כך לפי שבו יראו הנצנים בארץ כמו שחדש April נקרא מן aperio שהוא לשון פתיחה ונסמך פטר כל רחם ומצותה לעת פטירת הנצנים מתוך תחדושה כמו שאמרתי למעלה שיש ב' ענינים בכל מצות פסח ורמיזה, ויש שאמרו שנקרא אביב מלשון פרח der Blumenmonath לפי שיצאו בו ורדים ושושנים ריח נותנים ויש שאמרו שהוא מלה מצרית נעתקה לעברית כי חדש ἐπιφι ר"ל עפיפי כמלא אצל המצרים, ואולם טעו בזה כי חדש האביב הוא חדש מערץ למנינם ועפיפי הוא חדש יולי, ואולם אין ספק שגרש אביב הוא לה"ק וקראו כך כמו שאמרנו, וכן יקראו אצל בני אמעריקא ד"א חדש מערץ ירח הרמסים וחדש אפריל ירח הצמחי' וחדש מאי ירח לפרים וכן המזלות נקראו ע"ש שום מאורע בטבע ולכן לא יפונה שגם מלת ניסן שנמצא שמו ג"כ על המצוה שמצאו בעיר התמרים נגזר מלשין נלוץ שהיינו ליץ ולא כמו שחשבו אחרים שהוא מלשון נס לפי שבו עשה הקב"ה נסים לישראל, גם אינו מלשון נס שהוא דגל כמו שחשבו אחרים שאמרו לפי שבו יצאו המלכים לצאת נהרא

כך (שלדעת זה היינו יכולים לומר שנקרא עת האביב ג"כ עת חיה מלשון ויאספו פלשתים לחיה כמה שנאמר ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלכים) אלא ניסן הוא מלשון נצנים בארץ כמו זיו שהוא אייר מלשון זיו והדר בצאת קרני ויפע השמש ואביב הוא שם עלם פרטי מלשון אבב שעיקרו נמצא ג"כ ברומית בצלת ap—ere והוא כולל חדש אדר וניסן ואייר וסיון כי ג' מחלקות לשנה כאשר אבאר במאמר מקראי קדש ואביב ה"א שם למחלקה הראשונה ונגזר מטבע הארץ כמו חדש אלול ששרשו אלל פרשו עלל יורה על אסיפת התבואה: (ה) הכנעני, בספרי הכותים מוסיפים פה את הפרזי ואת הגרגשי וכן בתרגום הע' שמוסיפים כן אחר מלת יבוסי וכבר דברנו ע"ז בהצעה: (ו) שבעת ימים, בספרי הכותים ובתרגום הע' ששת ימים על פי הפסוק בדברים ט"ז ח' ושם בארנוהו: (ז) יאכל, ע"ד יהי מאורות: (ח) בעבור זה, דוואהולבאטע hoc est quod mihi fecit ויאסר לדעתו מלת אשר וכדומה זה היום עשה ד': (ט) והיה, לדעת הרשב"ם זה משל שיהיו דברים אלה לאות ולזכרון וקאי איציאת מצרים והטועים אמרו שכל המצוה היה רק מליצת הלשון כמו קשרם על לוח לבך ואינו אמת כמו שהוכחתי בדברים י"א י"ט שכל זה מתנהגי בני קדם לכתוב עליסמאות וקמעות נושאים אותם סביב לצואר ועל אצילי ידים, והתורה שלא רצתה שיטעאו בני ישראל באלה (אף שקלקלו אחרונים בזה) צותה לענוד קשר אמת בין עינינו ועל ידינו והיינו זכרון תורתו יתברך, ונפי שאי אפשר שיקשור האדם כל התורה כלה על זרועו לכן תקנו מה שתקנו, וכל המבין בטיב לה"ק ובמנהגי האומות הקדומות יראה כי אין כאן לא משל ולא מליצה כי אם הדברים כפשוטם ולא כמו שחשב בעל הכורם, ונקרא האות בשם תפילין אצלנו ואצל קצת מפרשים לפי שמתפללים בקשרי תפילין ואינו נראה לי כי כבר בימי התלמוד נקראו כך ובימיהם היו מוכתרים בתפילין כל היום מבקר עד ערב אלא נראה שהוא מלשון תפל שהוא כרעו טפל יורה על כל בגד נתפל קשור ויורד למטה הערַאב הענגענד ובלשון יונים phylacteria פי' זכרון ומשמרת: (י) מימים ימימה, כתב הרב מהו' יש"ר נ"י שמלת ימים תורה על מספר ימי השנה על פי קביעות המחזור כי יש שנה תמימה של שס"ה ימים או שנת המחזור שהוא או שנ"ד או שפ"ד ימים ולפיכך כאן כיון שתולה חג הפסח בט"ו לניסן ובמועד האביב, ואנו צריכים להשוות שנת החמה עם שנת הלבנה וע"י כך שנה אחת משונה מחברתה ואינן שוות להיות כל אחת מהש"ס ימים אמר מימים ימימה: (יב) והעברת, ענינו הפרשה: שגר, ענין שליחות ושליכה ובסמיכות מצאנו שְׁגַר אלפיך שלא כדין כי הוא משקל אֶרֶן וכן מצאנו הֶבֶל מנפרד הֶבֶל: (יג) חמור, וה"ה כל בהמה טמאה והחמור היה אצלם החשוב בבהמות טמאות (כמו שכתבתי בדברים בפסוק ולא ירבה לו סוסים ע"ש) לכן נקט החמור תמורת כלם: וערפתו, בתרגום הע' כאלו כתוב ומכרת אותו ולא ידעתי לכוון את זה: בבניך תפדה, עי' פסוק ח': (טז) טוטפות, י"א מלשון טוף וטפף שענינו סביבה וטוטפות כמו מלת גלגל-ת גלל וטוטפת מורה על כל העטוף שמעטיפים על הראש כמו מצנפת וכן עיקר המלה ביונית σαπ - ης ובתרגום מצאנו ג"כ טוטפתא על מלת אצעדה בשמואל ב' א' י"ד וכן תכריך באסתר ח' ט"ו תרגמו כן וכן פירש ביחזקאל כי כלם לשון כריכה ועטיפה והוא לה"ק ואינו מצרית כמו שחשבו רבים שאמרו שהוא מנהג בני קדם לשרוט שרטת בבשרם tätoviren כי מלה זאת באמת מצרית ואולם יקרא בלה"ק כתבת קעקע ואין לו שום דמיון לטוטפת ויש שאמרו שהוא אות זכרון גם זה אינו אלא הוא מין תכשיט וכמו תפילין שלנו ובתרגום הע' העתיקו ασαλευτα ר"ל תלוים ועומדים דיא אונ-בעוועגליכען ד"ה איממער הערַאבהענגענדען וגם זה אינו והמלות מבוארות כבר בדברים:

פרשת בשלח

(יז) דרך ארץ פלשתים, בהצעה דברנו על עם פלשתים ועל ארצם כי לפעמים מלת פלשתים כוללת כל שטח הארץ על חוף ים האמצעי ולפעמים בפרט יושבי תחת חמשת סרניהם גזת ואשקלון וכו והוא במזרחו לארץ מצרים ודרך ארץ פלשתים תוך לשון ארץ הנקר' זועץ כתבנו ממנו בס' אלה מסעי וזה הדרך נוסעים בו ארחות סוחרים עד היום הזה, ובני ישראל כבר הלכו לצד ארץ זה עד שפנו במצות ד' וילכו תימנה לבוא אל הר סיני: כי קרוב היא. י"א אעפ"י שהוא קרוב וי"א לפי שהוא קרוב ומה שמצאנו טעמים אחרים בתורה כמו לנסות את העם ההולכים במדבר הנורא, או מה שאמר בהוציאך את העם וכו' תעבדון את אלהים בהר הזה אין כי אם טעם אחד שהעם לא היה ראוי עוד לבוא אל ארץ נושבת ולגור במדינה מתוקנת עפ"י ד' כי לא קבלו התורה והיו כפראים, גם לא נסו ללכת עוד בארות ובדיד רתם כאשר העיד הנסיון אחר כן והשי"ת הוא יודע עתידות, גם לא היו מוכשרים לשאת את נפשם בכפם לעשות מלחמה בעד ארצם כיאות לבני חורין, כל זה אחד וממקור אחד יוצא כידוע למבין בחקירות נפש האדם ורוח גוי והמון — ולכן סבו אל המדבר סמוך לארץ מדין ועי' ג"כ בהצעה לס' הזה ובס' אלה מסעי: (יח) ים סוף, ידוע שהוא חלק מהים הגדול ונמשך אל ארץ ערב ונקרא לשון ים הערב דער אראבישע מעער בוזען ויש לו ב' לשונות הא' במערבי הנקרא העראפאליטאנישער והא' באילת ממזרחו ונקרא ים סוף ע"ש סוף שצומח שם וזה אינו צמח הנקרא בינזען כמו שחשב הרמ"ד אלא צמח פורח רק על פני מים ונקר' מעערגראס ובמצרית סארי ובעברית סוף, ויש שם הרבה ממין זה עד שאחד מחוקרי טבעיות הקדמונים פליניוס הרומי חשב שיש יער מתחת לים הזה והיונים קראו לו ים האדום דאס רָאטהע מעער, ואולם אין לו שום צבע אדום ולכן חשבו רבים שנקרא כך מהחול האדום שבשפתו, ויש שאמרו שנקרא כן ממין עשב אדום צומח על פניו ועוד אחרים חשבו שמין אלגומים (קָארַאללען) היה סבת השם הזה, כי האלגומים אדומים ומראיהם נראה על פני הים, ואולם כל זה

לא נראה לי ואחוה לך דעת החכם ניעבוהר בזה שהיא ישרה בעיני — הנה הים הזה נמשך עד הר שעיר שבו ישבו בני עשו, ובני עשו שלחו אניות בים הזה ולכן קראו היונים הים הזה ים של אֱדוֹם ואכן אדום בעצמו יש לו חול אדום ואדמה בצבע הזה (כאשר בארתי בבראשית במקומו) וכאשר שאלו היונים מה פתרון מלת אדום השיבו להם שהוא הצבע הידוע ולכן קראו לים אֱדוֹם ים אָדוֹם דאס אידומעאישע אָדער ראָטהע מעער — ועל דבר מלת סוף חשב בעזעניוס שענינו כמו חרב לפי שהצמח הזה דומה לחרב בתמונתו וכן במצרית שארי מלשון ישאס ב״כ זה הענין: וחמשים, בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב לחמשה דורין ר״ל דור החמישי שבישראל יצא ממצרים והשקיפו על הפסוק ודור רביעי ישובו הנה בבראשית ואולם מלבד שהפסוק שם צריך פירוש אחר כמו שבארנו במקומו, עוד יש חלוק בין רביעי לחמשי גם אינו מדקדוק הלשון לומר וחמשים תמו' דור חמשי לכן פירשו אחרים שעיקר השרש מורה על גבורי מלחמה כמו רעו חמש או שנגזר מן חומש שהוא חלק הגוף סמוך לחלצים שמה יחגרו כלי זין וכמו שיאמר חלוצי צבא ר״ל גבורי למלחמה כן יאמר חמשים כמו שמצאנו אצל בני ראובן וגד שכתוב אחד אומר חלוצים ואחד אומר חמשים יעברו וי״א ואחריהם עוואלד שהעיקר חמש והטעם שיצאו מסודרים ונדגלים כדרך מערכת מלחמה בימים ההם דגל מלפנים ודגל מלאחור ואחד מימין ואחד משמאל והחמישי בתוך כמו שסדורים הדגלים ב״כ בס' במדבר וא״כ נתרגמהו אין שלאכטאָרדנונג לאָגען זיא אויס עגיפטען: (כ) מסכת, לא מלאו האחרונים מקום זה ואולם שמו בלתי ספק מאהלי הרועים רובצים שם עם עדריהם והיא בקצה הנגב לארץ גשן: באתם, עי' מה שכתבנו בס' מסעי ואין ספק כי היא מלה מצרית והיינו ATIOM ר״ל אית — ים גבול ים והיינו ים סוף וניעבוהר חשב שהוא הנקרא כיום Adsrud עיר מבצר בב' מילין מלשון ארץ זועץ, ושם מחנה הארחות עד היום הזה ויש חשבו שהיא מלה ערבית כי יאם בערבית מדבר ושוממה וא״כ יהיה חלק מהמדבר הנקרא אתם ולכן אמר הכתוב בקצה המדבר כי איתם הוא שם כולל; ואין לבאר הדבר: (כא) בעמוד ענן, ברא' השי״ת עמוד ענן שילך לפניהם יום ועמוד אש לילה וכל זה למעלה מגדר הטבע יש שפירשו הדבר שיחס הכתוב אליו יתברך מה שנעשה במצותו והרב דון יצחק אברבנאל חשב שזה רק משל ומליצה מורה על השגחתו הפרטית כי הוא יתברך היה המוליך והמנהיג לכל העם הזה ואולם זה אינו לפי פשטות הכתובים ויש אמרו כי אש תמיד לא תכבה נשאו לפני העם ועשן עולה ממנו נראה יומם ולהבת האש לא נראתה בתוך הערפל גם מעין השמש ומזהרו נכלתה, ואולם בלילה לא נראה העשן ורק הלהב יוצא ומאיר לפניהם; אולם גם זה דוחק מאוד ומה שמצאנו בספרי הקורות כי היה כך אצל הפרסים כמו שספר קסענאפאן היוני שנשא כהן אחד אש הנקראה אצלם קדוש ותמיד וממנם למד אלכסנדרס המוקדון לעשות כן לפני עמו כאשר לא נשמעו אצוצרות למרחוק וכן עושים ארחות הערביים בנשאם מחתות אש לפני הליכותם כל זולה לאהו מישראל שאצלנו נעשה עפ״י נס והמה טרחו לעשות במלאכת מחשבת, ופשטות הכתוב מורה כי היו דבר פלא — ואל תתמה למה היה צריך משה לחובב בן רעואל (במדבר י' ל״ב) שיראה לו הדרך אם עמוד ענן לפניהם, כי כבר בארתי הדבר בס' במדבר ע״ש:

יד (ב) וישובו ויחנו לפני פי החירת, בפסוק הזה נבוכו המפרשים ובנו עליו תלי תלים של מאמרים וחקירות ואעתיק לך פה קצת מהמחשבים שבהם לבאר לך כרצונך החכם רויוער כתב וז״ל דקלור כבר אמרנו שלא הלכו בני ישראל לצפון — מזרחי של ארץ מצרים כראוי לנוסע לכנען אלא ירדו הנגבה וזה לעמק אל — תהי אשר שם עד היום מקום קוראים אותו הערביים קבר יהודה ששם קברו ישראל את מתיהם ומשם הולכים עבי הרים אל עמק הנקרא בבדע ולשם הלכו בני ישראל לשוב כי משם הולך הדרך עד הים ודרך אחר אל לשון ארץ זועץ ובני ישראל הלכו על פי ד' באותו עמק הצר המוליך אל הים ועי״ז יחשוב פרעה כי הם נבוכים כי לאנה ילכו הלא יבואו אל הים, והוא לא ידע כי ילכו בתוך הים ופי החירת היינו פי חורים ר״ל נקיקי סלעים כי שם יש חמשה חורים בהרים והדרך צר מאוד בעמק בבדע הנזכר ושם בעמק הזה חנה פרעה לסגור באילו סביב לעמק הצר שלא יוכלו ישראל לצאת אל ארץ זועץ ואת הים לא סגר כי איך יחשוב שילכו לשם, וא״כ נסעו בתוך הלך המים אשר הוא מצפון לעמק בבדע כי שם הים אינו רחב כל כך כי הוא כשלוש שעות והם הלכו בלילה אחד כל הים ולצד הנגב הים רחב כי״ב שעות ולא היה אפשר לכל העם הזה לבוא בתוכו בלילה אחד — ולדעת ניעבוהר איתם הוא אדסרוד כמו שכתבתי למעלה ועברו בתוך הים סמוך לזועץ ושם הים קטן מאוד כנהר עד שגם הוא בעצמו רכב בתוכו בעת שוב המים (צור עבבע צייט) ובאו המים עד ברכיו ואולם הוא חשב כן לפרש קריעת ים סוף עפ״י טבע ונדחק לפרש הכתובים שלא כדין כמו שנבאר עוד להלן — והנראה כי לא שבו ישראל דרך מצרימה כי אם לים סוף זה אמת ואולם העיקר שנדע מה פי החירות ומה מגדול ומה בעל צפון. פי החירות יש שאמרו שהוא פי החרים ר״ל פי השרים וזה דבר שאין לו שחר רש״י ז״ל פי' מענין חירות וגאולה וזה צריך באור ויש שאמרו פי העירות ר״ל ערים רבים שם וכן בתרגום האלכסנדרי ואולם לא עירות כי אם ערים הוא הרבוי ממלת עיר ויאזלונסקי חשב שהוא אברוד סמוך לים סוף ופי הוא מלת המשפט (Articulus) במצרית — וכאשר נבוכו במלת פי — החירות כן לא מלאו ידם במחנה מגדול שהוא מזרח לפי החירות בלתי ספק ואולם איזו הוא? יש ב' ערים בשם מגדול עד היום על ים סוף ובמצרית שם מגדל הוראתו הרים רבים ויש עוד מקום נקרא היום ביר — זועץ גם עליו אמרו שהוא מגדל, וכן בעל צפון אומרים שהיא עיר הערהאפאליס דברנו ממנו בהלעה והיא אצל אגם אשר מימיו מרים והוא מוקדש לאליליהם נקרא טיפאן מושל על הרע ובמצרית דשיפאן ומאותיות דש עשו לד״י בצפ״ן וזה נראה קרוב לאמת כי העיר הערהאפאליס בין נילוס וים סוף מקום שומם אשר שם ממשלת הרע כפי תורתם

הבבל ואת העיר לפי דעתי היא אבארים שהביא היוסיפון שהניחו על הקללה כאשר באורתי בהלאה — סוף סוף אין לבוא אל מקור המסעות האלה ובפרשת אלה מסעי עוד הארכתי לדבר בזה: (ד) **וחזקתי**, כי הנוסעים ממצרים לסיני יסעו לצפון כדרך הארץ ההוא עד שים סוף לימינם וכיון שמשה אמר שילכו לעבוד את ד' ובלתי ספק אמר לפרעה ג"כ שילכו אל הר סיני, ומשה נהג את עמו במצות הבורא בדרך עקומה ואמר פרעה איך יהיה זה שליח ד' אם בעצמו לא ידע לבוא אל המטרה אשר שם מגמתו, ולכן ירדוף אחריהם אף שמתחלה היתה דעתו לשלחם חפשים מנוס; וזה טעם ויהפך לבב פרעה: (ז) **רכב**, היינו עגלה אשר בה ישבו הנלחמים ולכן אין לתרגם מלת רוכב בשם רייטער כמו שעשה הרמ"ד ז"ל אלא וואגענקעמפפער: **ושלישם**, יש כמה דעות בביאורת המלה בתרגום הע' נעתק τρισταας וי"א שהוא עגלה לשלוש רוכבים האחד מוליך ומנהיג את הסוסים וב' נלחמים או אחד נלחם ואחד נושא לנס ומגן עליו וי"א שמלת שלישים תורה על החזק והאמיץ ובגבור החיל ר"ל על המובחרים שבהם כמו שמצאנו מלת Triarii אצל הרומים, תור' ג"כ על מבחרי חיל וי"א שמלת שלש בעצמו מורה על ערך ההפלגה (superlativ) כי היו מונים מתחלה רק שלשה מספרים הראשונים והיה האחרון ר"ל שלשה המופלג שבמספר ולכן הושאל להורות על ערך ההפלגה שכן מצאנו דוגמתו ביונית במלת τρισαριστευς או בלרטית במלת tres forte: (ט) **וירדפו מצרים**, הנה בט"ו בניסן נסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכות בט"ז נסעו מסכות ויחנו באתם וישבו שם עד י"ז ניסן בי"ח לחודש שבו ללכת אל ים סוף וכיון שראו מצרים כך אמרו כי נסו העם, כי לולא ינוסו והיתה מדעתם ללכת אל הר סיני עפ"י ד' איך שלא ידעו הדרך, וירק פרעה את חניכיו מיד לרדוף אחריהם ואולם על המעט שהיה נמשך ג' ימים עד שנחלצו כל חלוציו ותמושיו ועד שהשיג את בני ישראל, הרי שבאו מצרים בכ"א לניסן עד ים סוף וזה היה בשביעי של פסח ולכן היה כאן גמר הגאול': (כ) **והחשך**, לדעת עוואלד כמו **והחשיך** וזה נגד המסורה ובעל הטעמים: (כא) כבר אמרתי למעל' שמקום שבו עברו את הים לא נודע עוד היטב למפרשים יש שאמרו שעברו במקום רחב בעמק בעבר הנזכר, ואולם יהיה קשה איך שיעלה עם רב כזה בלילה אחד על פני כל הים כלו, ולכן חשבו שעלו תוך לשון הים הנקרא Sinus Heroopolitanus או מעערבוזען פֿאָן זועס והוא צר מאוד וקל שיעברו עליו המון הגדול הזה בלילה אחד, ולעת חסרון הים (צור עבבע צייט) הלכו כמה נוסעים בתוך הים הזה גם הקיסר נאפאָלעאָן נסה לעבור שם אך כמעט שבא רבוי הים (דיא פֿלוטה) לכסות עליו ואולם מה שהלאו קצת חכמים בעיניהם לבאר כל מעבר ים סוף עפ"י טבע לומר שבני ישראל עברו בתוכו בעת חסרון הים והמצרים בעת רבויו הבל ושקר כאשר אפרש כאן שאי אפשר לומר כן עד שאתמה על אנשים מלומדי הטבע ויודעי דרכי הים איך עלתה על לבם לומר כך — הנה הכתוב פה אומר ויולך ד' את הים ברוח קדים עזה ר"ל הוליך את רוח קדים בים נחקור מה זה רוח קדים? רוב המפרשים אומרים רוח מזרחית ואולם אם בא הרוח ממזרח א"כ הוליך את גלי הים למערב אשר שם חנו בני ישראל וא"כ בא הים לקראתם ולא נס מפניהם ואיך באו בתוכו? ולכן נסכים עם אותם שאומרים שרוח קדים היינו רוח הבא מקדים ואולם סובב סובב הולך ברעש ובשאון וכן מצאנו שנקרא רוח קדים רוח קשה ועזה ד"מ תהלים מ"ח ח' ברוח קדים תשבר וכן רוח קשה בישעיה כ"ז והרוח בא מצפון מזרחית — וי"א שהרוח עזה ועתה חסרון המים שבא לים סוף בכל שש שעות יחדו הסבו את החרבה במים ואולם כל אשר קריתי בספרים על חסרון המים ההוא לא שמעתי מעולם שנחרבו המים לגמרי גם מה שהביא פֿורעד האשכנזי שראה חסרון המים הגדול מכל בים סוף עוד היו כששה טפחים מים ממעל לקרקע הים, ומעולם לא נחרב הים ליבשה לעת חסרון מים, וכל מה שספרו מחסרון המים שבא שלא כסדר לפעמים י"ב שעות עכ"ז לא ראה אחד מהם שיבשו המים, ועוד איך יפרשו הכתוב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם? ועוד הלא חכמי צוען לא נואלו וגם המה ידעו כי ישוב הים לאיתנו אחר החסרון ויבוא רבוי המים ואיך ערבו לגשת אל הים? וכאשר באו אל הים וראו שהים הולך וסוער ובליו ישובו מדוע לא שבו ומהרו להציל את נפשותיהם והלכו בסכלותם עד שלא נשאר בהם עד אחד? כל זה נגד השכל — והפלוסוף העגעל גם הוא ראה לבאר הנס עפ"י טבע לאמור כי לפעמים בחוף הים ירום הקרקע ע"י אש אצלי בתוך בטן הארץ (יעם העבט זיך דער באָדען דורך וואולקאנישע ערהויבונגיססע) עד שיכסהו רק כסוי בלתי עמוק מים, והמה נחרבו ע"י רוח עזה וכשעברו ישראל מצאו האויר והאידים שסגורים תחת הקרקע מקום לצאת ותפול הקרקע והים שב לאיתנו בעת עברו מצרים, ואולם הלא בני ישראל עוד עברו והלכו בעת באו מצרים אל הים, ואם הדבר כן גם קצת בני ישראל היו נטבעים ואף שנוכל לפרש לקמן פ' כ"ט ובני ישראל הלכו ביבשה בלשון עבר מושלם (plusquamperf) כבר עברו כשבאו מצרים וכן חשב הרשב"ם ז"ל לקמן עכ"ז יקשה למה לא נסו מצרים לשוב כאשר ראו כי נבקעה האדמה תחתיהם ויש שאמרו ועמם החכם יָאָסט (מבני עמנו בספרי קורות בני ישראל) שע"י רוח עזה באו בני ישראל במקום לא — עמוק דורך וויינע אונ־טיעפֿע גם זה אינו ועוד הלא משה נבא מתחלה שיהיה כן שאמר ד' ילחם לכם וכל הכתובים יעידו שראו הן ישראל והן מצרים את היד הגדולה ושהיה זה הנס הגדול שבכל הנסים שעשה הקב"ה ואלו היה הדבר רגיל לבוא בארצות ההם היו יודעים אותה הדור ההוא שראו נפלאות הטבע במדבר ומה שהקשו קצת איך יכול עם רב כזה לעבור את הים בזמן קצר אינו קושי' כי הלא בשעה השמינית לערב התחילו לעבור ועברו עד אשמורת הבקר והיינו כשש או שבע שעות, ועוד אפשר שהיו כמה מבני ישראל כבר במדבר כאשר הוכחנו בהלאה ויש מקשים איך עברו על האלגומים בקרקע הים? זה לא קשה מידי כי אדרבה הים בלא זה הוא מלא חול, וגם למאי מים אינם רגילים שם — עוד אעתיק לך פה רמזים שנמצאו מקריעת ים סוף (שהוא ענין גדול בקורות אבותנו) אצל שאר עמים כתב דיאדאר היוני וז"ל

במזרח ים סוף ישכן עם לנדד קוראים אותם היונים אוכלי דגים (Ichthyophages) לפי שמתפרנסים מן הדגים שנשארו על קרקע הים בעת חסרון מים, והמה מספרים שקבלו מאבותם כי היה פעם אחד רוח עזה שהוליכה את הים לצד אחר ונראתה היבשה ואולם אחר כן באו גלי הים ומשבריו לאחר כתם שעות רבים מאשר היו מתחלה עכ"ל היוני ארטאפאנוס כתב ספר אחד שנאבד ממנו ונשארו קצת

פרקיו בספרי עזעביום ותלאתי בו וז"ל שמעתי מכהני מוף (מעמפים) מאיש אחד ומשה שמו שהיה מבין במחקרי הארץ ונטבע הים והוא העביר את ישראל בתוך הים לעת חסרונו; ואולם לא כן ספרו לי כהני און (העליאפאלים) כי הם אומרים כאשר רדף אחריהם פרעה נשמע קול מגיד משמים שלוה למשה להכיר את מטהו ולהכות את המים, ויעש כן ויעמדו המים וישובו אחורנית, ובני ישראל עברו בתוכו וכאשר באו אחריהם מצרים, וירא עמודי אש ולפידים ויהמו את מחניהם ולא ראו מאומה עד שנבאו עליהם כל משברי ים עכ"ל. ראה, קורא הנעים! כך מספרים אויבנו ושונאנו כהני מוף ואון, ושומרי כרם ד' לנאות נדחקו לפרש הכתובים עפ"י דעתם להכחיש את הנס! — הלא זה דרכם בכל למו? גם ניעבוהר החכם והנוסע המנוסה מכל אומר לשוא נעמול לבאר הדבר הזה עפ"י טבע כי אדרבה בהשקפ' ראשונה נראה לעדי' כי הים היה עמוק ורחב בימים הקדמונים מאשר הוא בעת הזאת, וכל מה שיסופר מתעבורות שעברו אלכסנדרם המוקדון (כך הגיה ב"כ היוסיפון) בתוך ים פאמפילי אין לדמות לזה (והרוצה לראות דברים בארוכות יקרא בספר רזענמיללער המכונה דאז אלטע אונד נייע מארגענ־לאנד): (כד) בעמוד אש וענן, יש חשבו שזה ברק וענניס וכל זה נגד פשוטו של כתוב: (כה) ויסר, בתרגום הע' כאלו כתוב ויאסר ובאל"ף ר"ל קשרם יחד: (כז) לאיתנו, בארנו מלת איתן בדברים כ"א ': וינער, הרי שהים שם עמוק מאוד לכסות על עם רב כזה:

טו (א) אז ישיר, כבר נחלקו חז"ל בסוטה על איזה אופן שרו השירה הזאת, ובלתי ספק היו ב' מחלקות במחלקה הראשונה שרו אנשים ובראשם מרע"ה ובמחלקה הב' שרו הנשים ובראשן מרים כי אין לחשוב ששרו הנשים רק פסוק אחד אשירה לד' כי גאה גאה אלא לשון ענה כמו שתרגם הרמ"ד ז"ל וכתות המשוררים כאלה נקראו chorai אצל היונים ותלאתנו בספריהם שירים מחוברים ע"ז הזמן ונפרט בשירי פינדאר, ובאמת ידענו ששרו בני ישראל אחר כל מלחמה שעשו, אם נושעו מכף אויביהם אך היו להם שירים קטנים כמו הכה שאול באלפיו וכדומה ואפשר שגם כאן היה משה אומר כתוב אחד והע' ענו אחריו ד' ימלוך לעול' ועד וכדומ' — וסודרים הקשו איומתי חבר משה את השיר? ואולם אם ראינו שבני ערב ישירו שיר עוד בזמן הזה מבלי תת להם פנאי להאזין ולשקול כל מלה ומלה בפלס המליצה, כי לא כמליצים ומשוררים אייראפפה המה אשר יבלו זמן רב להוליא זמר אחד, לו הבינו זאת סוררים איך הקשו על משה שרות הקדש היתה שרויה עליו — והשיר הזאת יש לו ב' חלקים חלק האחד עד פסוק י"א כולל הלל והשבחות לד' על אשר הושיעם מיד צר והחלק השני כולל נבואה שנבאה מרע"ה לישראל שיוליכם ד' לעיר קדשו: (ב) עזי וזמרת יה, אפשר שהיו"ד של מלת יה נמשך למעלה ידע שכל השיר הזה הוא הלל לשם יתברך ולהודות לו על אשר נגלה להם הן במלותיו הן בנסים אשר עשה להם בשם הוי"ה אשר כל תכונותיו בארנו לעיל בפ' וארא ולכן קורא כאן להבורא תמיד בשמו הקדוש לא בשם אלהים או שדי אלא בשמו י' ה"א או יו"ד ה"א וי"ו ה"א ובארנו לעיל שעיקר מלת היה מורה על המליאות האמתית ובכלל מליאות זו נכללים עוד כמה תכונות נפלאות כי נמלא אמתי אין לו קדמון ואין אחרית לו, ונמלא אמתי הוא אחד ויחיד נעדר התמונה והגשמית, וכיון שהוא כל יכול ואולל הכל הוא משגיח על הכל בהשגחה פרטית ולופה ורואה עד סוף כל העולם כלו וזה שנתברר להם בתשועה אשר עשה להם על ים סוף ולכן כולל השירה הזאת שבח להשם הנקרא בהוי"ה עם כל תכונותיו אמר מתחלה אשירה לד' ר"ל להשם הנורא הזה כי הוא גאה גאה אשר נתברר לי עתה כי סוס פרעה וכל רכבו ירה בים וכל זה פתיחה ועתה מתחיל לשורר לכן הוא עזי וזמרתי כי הוא אלהי אבי תורה על קדמות שלו וכי לופה הראשית העולם ושמו זה נתפרסם במלחמה עם המלרים ומספר כל מה שעשה ומסיים ואומר מי כמכה נאדר בקדש ר"ל אמת שאתה שדי ותקיף אך ב"כ קדוש אתה ר"ל לך אמונה ואמלה לך לדק ומשפט ולכן נוכל לבטוח לעתיד כי תנחה את העם הזה אל מקומו בשלום כי תפחת השם הזה נדע כי אתה תמלוך לעולם ועד — ודע כי שרש המורה על המליאות בלשון הקדש לאו דוקא שרש היה כי אם ב"כ שרש אן שממנו נגזר מלת היחס אנה ר"ל באיזו מקום מלוי ולכן מלות הניף בלשון הקדש שמשתמשים תמורת שמות עלם ר"ל שמשמשים במקום שם הדבר בעלמו ואינו מסמנים הדבר אלא מליאות לבד כלם נגזרים משרשים אנה והיה כי האומר אני בן פלוני או אתה בן פלוני או הוא פלוני לא נשמע אלא למדבר היודע מי הוא זה הנקרא אני או אתה או הוא כי כלם אינם מורים רק על רליאת גוף אחד אבל לא מסמנים אלא ליודע כבר איזה ניף ולכן המה רק מלות מליאות ולזה נראה לי שנקרא השם יתברך באשר הוא הנמלא המוחלט והאמתי שאין דמיון למליאות בשם היה ובשם אני עד שאמר הנמור והקדוש יהיה אנ"ף נו"ן יו"ד ה"א וי"ו וזה נראה לי פירוש אני והו הושיעה נא ואם תעיין מה שאמרנו לעיל בפרש' וארא הענין דבקות במעשה השם תבין ב"כ מאמר אבא שאול בפסוק זה אלי ואנוהו שהביא המגאר כאן ופירוש רש"י ז"ל במשנה דסוכה מ"ה ע"א בד"ה אני והו לא ידעתי לכוין ועי' מה שהקשו עליו בתוס' שם: (ג) ד' איש מלחמה, בספרי הכותים נאמר ד' גבור במלחמה וכן בתרגום הע' ולו השכילו במליצת הלשון לא שרו מדברי המסורה: (ח) וברוח אפך, ת"א ובמימר פומך להרחיק הגשמיות ובתרגום הע' ברוח רלונך ויש שפירשו שקאי על הרוח קדים עזה ששלח על הים ואינו כן והנכון שרוח אפך היינו רלונך: כמו נד, בתרגום השורי כמו נאד ר"ל שקמו כמו בנאדות: (יא) באלים, הפשוט שקאי על אלילי מלרים הבל ותהו שילכו כנגד ואתה הוא ושנותיך לא יתמו

כשנת תקיפות העליון וכי הוא עולם ועד אך לא לבד הפליטות אלו כי גם כל תכונות ומדות טובות
אשר בהם יוקדש והיינו מי כמכה נאדר בקדש ומוסיף ואומר נורא תהלות ר"ל קדוש ע"י שנת שצריכים
לשבחך ודע כי שרש ירא בלה"ק אינו מורה רק על הפחד ואימה אלא על יראת התרוממת עהרפורכט
והושאל על הקדושה כי הקדושים יראים כמו יראו ד' כי יראי ד' היינו קדושי ד' כי כמו שם קדוש מורה
על כל תשובה תבני אדם במעשיו הטהורים והמזוקקים עד שהמלה הונחה ג"כ על ההפרשה וההכנה
כאשר בארתי כבר כן מלת ירא מורה על דבר יוצא חוץ מגדרו ג"כ ולכן נקרא הקב"ה נורא ר"ל מרומם
ונשא וכן וייראו העם את ד' ויאמינו בד' היינו שרוממוהו כי הוא נשא מכל וזה פירוש נורא הוא
על כל אלהים ר"ל נשא הוא על כל אלהים ונ"ל שמלת ἱερος ביונית שהוראתו קדוש נגזר ממלת ירא
בלה"ק ומזה נבין מלת ירו-שלם שם לעיר הקדושה שהיתה נקראת לפנים שלם סתם ואח"כ קדוש-שלם
ולזה תרגמו היונים Hierosolyma גם מענין זה: (יד) **פלשת**, היינו החוף המערבי לא"י ואדום
ומואב הם בקבלה דרומי ואומר יושבי פלשת כי קלתם לא ישבו תחת מלכים וכן אלופי אדום כי היו
ג"כ אלופים אשר כבר בארנו הוראת השם בבראשית ואילי מואב היינו מלכי מואב ולא קראם כאן מלך
כי אמר ד' ימלך לבדו ויושבי כנען המה ז' עממים שכבשו ורומז כאן על ביאתם לארץ: (כ)
הנביאה, היתה מתנבאה כמו דבורה ללחם עליה רוח ד' בתפלה ובשיר: **אחות אהרן**, האחות
נקראה על שם האח הגדול וכן נקראת מחלת בת ישמעאל אחות נביות בבראשית כ"ח ט' כי נביות היה
בכר ישמעאל כדכתיב שם כ"ה י"ג: **את התף**, מלאכו כלי שיר זה הרבה פעמים במקרא ואומרים
שהוא הנקרא בערבית דף ובלשון היספאנית Adufe והוא מן חשוק וחסור (איין רייף) ועליו עור בהמה
כמתח ורקוע ועל העור בדי מתכת בלתי רחבים להשמיע קול ונקרא האנדטראממעל או טאמבורין
והמנהג הזה לבוא בתפים ובמחולות והיינו ברקוד לזמר לשם ד' הוא יבן נושן ורגיל אצל עמים הקדומי'
וכן אמר אפלטון היוני מזמרים בזמר וברקוד בחגים ומועדים כי לאלהים הזמר והשמח' וכן עשו אנשי
הודו כאשר העיד עליהם לוציאן. והרקוד הוא על אופן הזה החשובה שבנערות מתחלת לרקד ואחריה
כל הנשים וכלן נריכות לפנות ולשוב כאות' ההולכת לפניהן ומזמרות עד שהמחול שלהם דומה בציוריו
לנתוחי הזמר וכן עושות הנשים במצרים עד היום הזה בעת עלות הנילוס ושאר מנהגי הרקוד והשיר
בימים ההם ונפרט בשיר שמחה ושמון אחר התשועה כבר כתבו עליו רבים ולבאור הכתובים תה יועיל
מה שכתב כאן החכם ראזענמיללער בספרו דאס אלטע אונד נייע מארגענלאנד: (כב) **שור**,
ובמקום אחר הוא אומר אתם והוא בין מצרים לכנען לדעת יוסיפון הוא חלק הנקר' פעלוזיום על הואחות
הנילוס ולפני שור יש שם מדבר הנקרא כיום דשפאר ולדעת הרב סעדי' הגאון הוא הנקרא העדשרא
מדינה בערב מזרחה לכנען, וכיון שהכתוב אומר שהיו באתם טרם בואם לים סוף לעיל י"ג כ"ו וגם'
במדבר ל"ג הוא קורא למדבר שור בשם אתם לכן חשבו קצת המפרשים שלא הלכו בדרך ישרה בתוך ים
סוף משפתו האחת עד שפתו מתולה אלא כדרך עקומה כמין חצי העגול נסעו עד ששבו לבוא לאותה
ואולם אינו כן אלא אתם נקרא כל המחת ההוא שאליו מזרחו ואליו מערבו של ים סוף והמזרחי נקרא
ג"כ שור: (כג) **מרתה**, כיון שמלאו הנוסעים ז' שעות והלאה תמצא מעינות מרות ממלא שנתלא
בהם והערבים קוראים להם עין—משה Ain-Musa לכן חשבו שזו מרה ואולם כיון שהכתוב אומר
וילכו שלשת ימים במדבר לא יתכן להיות קרוב למצרן, ולכן נאמר כדעת כל האחרונים שלזה הסכימו
ג"כ קדמונים שהוא יותר לבד נגב ששם מצאו ג"כ מקיר מים מרים ונקראו האווארה כט"ו מילין
נגב — מזרחי לצוען ואתת גם י"ב שעות מהאווארה הר ושמו מרה עד היום הזה וממנו תנוע מים
מרים ואפשר שזה מרה הנזכר כאן והמנוע נקרא ביר — האמאער כעת, והנה בכל ממתיו ההוא אלא
רב אשר על ידו מרורים אל המקורות יבואו: (כה) **עץ**, עפ"י פשוטו שלא ספר לנו הכתוב מדרכי
הנסים כי כבר ידענו שיש כמה מיני עצים ממתיקים המים ובי"ע עץ נתרגם קרדופני ולא ידעתי
לכוננו, ואף שהערבים לא ידעו ממין עץ כזה היום עכ"ז יוכל להיות כי נאבד משם ובאהרן פלאַ רידאַ
רופאיב ג"כ מים מרים ע"י עץ הנקרא סאססאפראס ובקאראמבאלע נקר' בעללומארהם באהרן הודו נקרא
בהתר — קאנד והאמרהם *): **חק ומשפט**, כפשוטו שנתן להם חקים יהיו בהם ומשפטים טובים
לסדר סדר חייהם במדבר והיוסיפון כתב כאן דברים רבים משאותים הכונה ויש שאמרו שנבא להם כאן
מרע"ה על העתידות: (כו) **כל המחלה**, לפי פשוטו המה מדוי מצרים שדברנו ממנם בס' דברים כ"ז
והמה מכות העור וכלם נתהוו ע"י מים רעים ונשחתים ואמר לפי"ז אל תירא שידבקו בך כי הנה
בהיות שאני רופא את המים: (כז) **אילמה**, הוא העמק הנקרא כעת גירנדעל ב' מילין מעיר טאר ועד
היום הזה נמלאו שם תמרים ומעינות מים יש והעץ יתנו צלם לעוברי דרך והמקום מוכשר מאוד למחנה
והנוסעים ימצאו שם עד היום הזה ט' עינות מים וג' כבר נחרבו ויבשו ע"י החול ואולם השבעים
התמרים כבר פרו ורבו וכעת הוא יער קטן מב' אלפים תמרים ואלם מעין הנקרא מיושבי עיר טאר

---

*) ויש שם מין עשב נקרא אללב Gerva Caniani ועליו שופכים מים מרים ולאחר כמה מינוטין
יתמתק המים, ונושאים עמם את העשב הזה אם ילכו לדרך, ושומעי דת מחמד יספרו כפי מדרשים
שלהם שהעשב הזה נקרא Aluha והיינו הנקרא אללוי באלגאנד עם השרש שלו, והיה העץ הזה
מוכן בתבה נח, וממנו קבלוהו אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד שהגיע ליד מרע"ה,

Hummam-Musa והיינו חמי — משה או מרחץ — משה והיושבים יכבדוהו מאוד והנה ראיתי לספר כאן נשבח התמרים כיון שמלאכו העץ הזה הרבה במקרא והכתוב משבח א״י שהיא זבת דבש תמרים; דע שספרו לנו מטבע העץ הזה כי הוא צומח על פלגי מים בקרקע שאינו איתן ונוח להפרש ומלא חול,

ושרשי העץ בל ילכו עמוק באדמה, וגזעו ישר הולך למעלה ושוה מכל צד, וסביב לגזע עוקצי סעיפים שנושרים תמיד ממנו ועליו רחבים ונותנים צל לעוברים, ובראשו חלק שנון אשר עלים סביב לו יצמחו,

והתמר מעלה מעלה יעלה ועוביו שתי אמות, ורבה התועלת אשר יועיל לבעליו כי פריו מתוק מאוד וקצת יושבי הארץ יאכלוהו וקצתם ימכרוהו, ומן הקשה יטחנו ברחים להאכיל הקמח לגמלים או יעשו ממנו יין כיינים, מעלי העץ יתפרו סלים או כלים לגרש את הזבובים, מסעיפיו יעשו גדר לגנות, ומגזעו קורות לבתיהם או אליו ישרפו במו אש, ובין עליו יש כסוי כמין רקמה ומסכת ממנה יעשו חבלים לאניות שיט, והמצרים אומרים בעל התמר אחד ירויח ממנו כערך לבכין (מין מטבע הם) לשנה, לא ותחשוב איך יעשרו בעלי שם מאות תמרים כי כן מספר הגרים לפעמים השייכים לאיש אחד:

טז (א) **מדבר סין**, אחר אילם יותר לצד מערב יש שם עמק גדול הנקרא כעת וואדי־עשייק יושב בין ההרים וזה מדבר סין ואין להחליף עם עיר אחת ששמה כך וכמו שחשב געזעניוס שהעיר הזאת שבת שם כל המחנה ההוא כי עוד ט״ו מילין עד העיר — ועוד כאן הכתוב ששבו לים סוף ועל כל השנויים בענין המסעות כבר כתבתי מאמר מיוחד בסוף ס׳ במדבר: **בחמשה עשר**, וא״כ אכלו מבק ל׳ יום כל צידתם מלבד הבהמות אשר גם המה לא הספיקו כמאמר הצאן ובקר ישחט להם: (ב) **וילנו**, יש שחשבו שכל זה הוא מענין המתאוננים שנאמר במדבר י״א ושם כבר באתי שזה אפשר לומר כן כי השלו השני משונה משלו הראשון גם מספר שם הכתוב כי כבר היה להם מן ולא על הלחם הם מתאוננים רעבים להשביע נפשם כמו כאן, אלא שאלו לבשר והתאוו תאוה לבצלים וקשואים וגם משה לא הקציף כאן עליהם ולא אמר האנכי הריתי וכו׳ כי מה ששאלו כאן לא היה מדבר חטא ועון, גם הכתוב אומר להדי׳ שהיה בט״ו לחדש השני ומנין השנים לא יסכים שם. גם ענין שבת הודיעם פה שכבר נתנה להם אחר מתן תורה התלוי הזאת ולא היה צריך להזהיר: (ד) **בתורתי**, בהנהגת המוסר אשר אתן להם וכמו שבארנו לעיל בפסוק שם שם לו חק ומשפט ולא תורה עיקרה ירה וענינו ראיו׳ וכן שם דת ועי׳ מה שכתבנו באריכות דברים ל״ב ב׳: (ט) **לפני ד׳**, עיין לקמן סי׳ ל״ד מה שאכתוב: (יא) **וידבר**, אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר דבר אליו השם טרם שאמר להם משה בתת ד׳ לכם בערב ואולם כיון שרצה לספר שכל בני ישראל ראו את כבוד ד׳ לכן הפסיק המאמר ומתחילו כאן: (יג) **השלו**, כל ענין השלו הזה כבר בארנו בס׳ במדבר סי׳ י״א ואין להוסיף פה כי הנה הי׳ שבאו השלוים בנבואת מרע״ה וכי באו במספר רב כל כך: (יד) **ותעל שכבת הטל**, ובס׳ במדבר הוא ירד הטל עליו ומזה חשבו רבים שהיו שתי שכבת הטל האחד מתעל למן והאחד מתחתיו וזה אינו כי כבר בארנו בס׳ במדבר כי לשון עליו משמש ג״כ תמורת אצלו כמו ויבאו האנשים על הנשים ואין להביא ראיה א״כ מזה או שנוכל לומר מהפך להפך שמלת ותעל משמשת כאן תחת ותרד כי הטל באמת אינו יורד משמים ארצה אלא עולה מן הארץ על פניה ויהיה א״כ כמו ותעל השלו שאינו פירושו שעלה למעלה מן הארץ אלא על פניה ויהיה פי׳ כאשר בא הטל בא ג״כ דק מחספס עמו: **מחספס**, במלה הזאת נבוכו המפרשים כי אין לו רע עוד במקרא בתרגום הע׳ העתיקו כמו *ὡσεὶ* והיינו בד הנאמר למטה בתרגום הסורי וכן בת״א מלשון ויחשף והרב סעדי׳ פירש הייגו עגול בוואלגאטא quasi pilo tusum ר״ל נכתש במכתש והאחרונים יש מהם תרגמו שקיף (דורכזיכטיג) ויש מלשון כשדית חסף חתר ר״ל שהיה כך כחמר ומיבעלים מלשון כף בערבית שענינו על כל דומה לשלג והיינו דק ככפור שנאמר אחריו ויש שכתבו שהוא דומה לקשקשים (שופפענפארמיג) סוף סוף אין לבוא אל סוף הדבר: (טו) **מן הוא**, גם כאן רבו הפירושים יש שאמרו מלשון מה הוא כמו ותנו באמתיות ויש מלשון מנה ויש מלשון פלא גדול כהר ומתמיהים על הבלים כי כל נפלא יאמר עליו שרש מנה וזה דוחק מאוד ויש מלשון מנה כמו קו מן קוים לו מן לוה — ואומר לך דעתי בזה אומר אני שבני ישראל טעו בתכונת מה שראו כמו שטעו אחריהם רבים מהחכמים לאמר שאין זה דבר גם ופלא אלא הוא מן שיורד שם כפעם בפעם ואמרו הנה מן הוא! — אין זה כי אם אותו שכבר ראינו, כי לא ידעו מה הוא, אלו היו יודעים שזה דבר אחר פלא ונפלא כמו שנאמר מכף לא היו קוראים אותו ולכן אמר משה אליהם זה הלחם, אין זה המן הידוע אלא זה מין מזון שלא ידעו אבותיכם. כי הנה ידוע לפעמים דבר טבעי במדבר ובמצרים נקרא אצל חכמי הטבע ובפי ההמון מאננא, וזה תכונתו הוא מין שרף נוטף מן העץ ע״י נגולי שמש או ע״י

שרצים שנושכים בגזעי העצים, ומביאים אותם לארצנו כי הוא סם רפואה ולמזור יועיל כאשר יעידו הרופאים; ואולם בזה אלינו הוא או מקאלאבריען או מזיציליען ושם נופל מתחלת ירח יוני עד סוף יולי לתאנים מעץ הנקרא עשענבוים, בעת שיבוא מין שרץ הנקרא Cicada על העצים, וע״י דקירת השרץ יטוף מן העץ לילה ויזוב ולעת בקר נקשה ודמותו כאגלי טל — ובארץ בני קדם יבוא מעץ טאמאריסק ונקרא אצל הערבים טרפא, והוא מצוי אצל הר סיני, והערבים ילקטו אותו וישמרוהו בנאדות שלהם, וצריכין להשכים ללקוט אותו כי בחם השמש ונמס, ולפעמים נופל השרף הזה על עלי עלים כמין טל ולוקטים אותו על ב׳ אופנים או שישכימו טרם עלות השמש לחבוט את העלים אשר תחתם פרשו את השמלה, או מאחרי שבת בנית אם יבואו ללקוט בעת נמס כבר ילקטו העלים שעליה׳ השרף וישימום במים ועי״ז יפרדו המן מהעלה או שיכתשו יחד העלה עם המאננא וכן יאכלוהו —

וצבע המאננא הזה צהוב — מכל זה תראה לבדי' שאינו ממין הנזכר כאן כי הא' הכתוב אומר אשר לא ידעון אבותיך ואלו היה מצוי ורגיל שם איך היה אומר כך ועוד שהמאננא אינו נמצא בכל יום אלא בניסן ובאייר, ועוד שמעולם לא נפל כל כך שיהיה כדאי לשש רבוא אנשים מלבד הנשים והטף, ולא ספר לנו שום איש מהנוסעים שיהי' מן זה מתו' הלחם לשבוע ושיהיה מזון מספיק לבן אדם, גם לא נמצא המאננא בכל המדבר, והרופאים יעידו כל האוכל הרבה ממין זה יבוא לידי חלאים רבים הממיתים אותו, ועוד שלא היו יכולים לכתוש אותו במדוכה כי המאננ' הוא רך, ועוד שאם יותר המאננ' עד הבוקר לא מבאיש ולא ירים תולעים, ועוד שמצאו לחם משנה בערב שבת ובשבת לא מצאו כלום — סוף סוף לא ימצאו ידיהם ורגליהם המתחכמים לומר שכל זה עפ"י טבע מלבד שהכתוב אומר ועינו כעין הבדלח והבדלח הוא לבן והטרפא ר"ל המאננא הוא צהוב — **(יח) וימדו בעמר**, הראשונים פירשו שהיה עפ"י נס שלא העדיף המרבה, ואולם מפשוטו של כתוב אינו מוכח כן, אלא אפשר שכך פירושו כלם לקטו האחד הרבה והאחד המעיט. והביאו כלם את אשר לקטו באגודה אחת ומשם מדדו בעומר לתת לכל בעל בית כפי מכסת נפשות עומר לגלגלת שלא הרבה המרבה ולא החסיר הממעיט מה שהרבה האחד ללקוט עזב לחברו כפי צרכו, ואפשר שלכן באו זקני ישראל ביום הששי אל משה לשאול מה יעשו היום כי לקטו לחם משנה, או שאלו לקיץ בשביל התולעים כי דאגו פן ירום כאלה: **(יט) איש אל יותר**, כי הכילות סוף מדה רעה גם שמה — מקטני האמונה הדואגים למחר אם ירצו הפלא שנעשה להם: **(כ) וירם תולעים ויבאש**, פירושו כן הוא ויבאש וירם תולעים כי מתחל' נבאש וכן הוא אומר לקמן פ' כ"ד — ושרש וירם אינו רמה כמו שכתב המבאר אלא רום ונתרבה עם **האב** זיך פֿאָן ווירמערן: **(כג) את אשר תאפו אפו**, עפ"י פשוטו אפו אשר תרצו ובשלו כרצונכם היום ואת העודף הניחו למשמרת ואינו כולל איסור בשול שהרי בשול בשבת אסור מצד עצמו כי יש בו מענין הכנה ומענין תבערה והיא אב מלאכה — גם יש לראות מזה שהמן אינו טרפא שזכרנו לעיל, כי הטרפא אי אפשר לאפותו: **(לא) כזרע גד**, בספרי הכותים כאדז קלף כי הוקשה להם שלא הגד הוא צהוב והמן היה לבן לכן שנו מדעתם הנוסחא וזה שלא כדין, ואולם אפשר שמלת לבן אינו שב אמלת גד כמו שהביא המבאר, ועוד אפשר שיש מין גד (קאָריאַנדער) לבן ר"ל אותו הצומח באפריקה כי כמדומה לי שקריתי

בספר אחד שאותה הצומח באפריקה הוא לבן ויש שחשבו כי מלת לבן אינו מורה רק על הצבע הזאת לבד כי גם על הצהוב יחשבו לפרש בזה הכתוב ומה יעשו לפסוק ועינו כעין הבדלח: **כצפיחת בדבש**, לא ידענו הוראת מלת צפיחת ויש שהשאילוה מרעו טפח ועניינו על כל דבר הנשטח והנפרש כמו מלא טפח וכן העוגה — ובס' במדבר אומר לשד השמן ושם באַרנו: **(לג) צנצנת**, שרשו צנן והוא כרעו גנן מורה על השמירה ולכן נקרא הכלי כך לפי שבו שומרים ומכניסים דבר הנשמר ובתרגום, ועי' אמרו שהיתה של זהב וכן נראה כי מזכוכית או מחרס נשברה מהר ואיך תהיה למשמרת: **(לד) לפני העדת**, י"א שפסוקים האלה באו על שם העתיד כי הרי לא היה משכן כאן עד אחר מתן תורה, ובאמת נראה לי ששם עדות מורה על דבר המשפט, וכאשר אמרו לפנים בישראל בבאת איש אל המשפט כי הוא נקרב אל אלהים כך היה מקום המשפט קדוש להם כי השי"ת עומד לדין, וזה היה נקרא עדות וזה מה שאמר לעיל קרבו לפני ד' ובלתי ספק טרם שהוקם המשכן והאהל היה להם אהל זה ר"ל אהל של משה אשר נשאו לפני בני ישראל או אהל של בית דין ועליו שכן הענן כמדומ' לי, ואחרכן שם את הצנצנת למשמרת עד הוקם המשכן ויניחוהו בקדשי קדשים: **(לו) והעמר**, אין להעמיד כעת איך היו אז כל מיני מדה ומשקל ביתים הם, ומה שנשאר לנו מדברי התלמוד כלם לאחר חרבן בית ראשון כך היו:

יז (א) ויחנו ברפידים, ועזב אלוש ודפקה ודברתי מזה בסוף ספר במדבר גם באַרתי שם חלוקי הדעות על מקום רפידים: **(ו) על הצור**, בא"ח הידיעה מלמד שהיה מוכן שם מששת ימי בראשית ר"ל שהיה ידוע כבר ע"י שהיה משונה מכל שאר צורים שביב לו ולאחר המעשה נתפרסם על ידי הנס, ועוברי דרכים כתבו שהצור הזה עודנו עומד שם סמוך להר סיני ואינו כשאר סלעים אלא הוא יחידי בתוך המדבר גבהו כקומת שני אנשים ארכו שבע אמות ורחבו כמו כן ויש לו י"ב פיות עמוקות בעיני הצור וניכר שמהם נזלו מים;

„כל רואה אבן זה ומשתכל בצורתו מיד יראה כי אצבע אלהים נראה בו, כי נראה
„בעין שנזלו ממנו מים אף שאין לבאר עפ"י טבע איך באו לתוכו, חרדה ואימה ויראת
„הרוממת תאחזינה כליותי בזכרי את מעשה הצור אשר ראיתי בעצמי, ושם כרעת
„ברך לעושה נפלאות גדולות לבדו„ (עכ"ל חכם אחד מנוסעי **אנגליא** ושמו Shaw) ואולם

אין להכחיש כי יש שזייפי שרידי קדש מזכרונות ימות עולם כאלה, ואולם רמזים רבים נמצאו בספרי קורות העתים מהנס הגדול הזה: **(ח) עמלק**, כתבתי על המעשה הזה בהערה לס' שמות ועל שם עמלק בס' במדבר י"ב ל"ט ובבראשית י"ד ז' ושם ל"ו י"ח ע"ש: **(י) חור**, לדברי חז"ל בן מרים ולדברי יוסיפון בעלה היה: **(ט) יהושע**, קראו כאן בשם שנתן לו אח"כ ועי' בהערה על תוספת אותיות י"ה ובס' במדבר י"ג ט"ז על שינוי שם זה: **(יא) והיה**, יש אומרים שהרים ידו לתפלה וכן נראה מפשטות הכתוב וי"א שנתן סימן לנלחמים במטהו אשר בידו לאן יפנו ולאן יסעו כדרך שרי צבאות ואינו אמת: **(יג) את עמלק ואת עמו**, יתכן להיות שהמלך נקרא עמלק ע"ש אבי העם כלו ולזה שייך ואת עמו, או שהוא כמו עם עמלק: **(יד) כתוב זאת**, לשון כתב ועניין כתיבה מלאכו פעם

הראשונה פה בכל המקרא: **בספר**, או ספר תורה או ספר תקנות ומלחמות נמסרות לשרי העם ונגידיו, ועל הפשט שבשתיהם כתב: (טו) **מזבח**, הפשר שעל האבן שישב שם בנהו כמו שעשה יעקב אבינו: **ד' נסי**, לזכרון שאין העם נושע אלא ע"י ד': (טז) **כי יד על כס יה**, הפסוק הזה קשה להולמו, הכותים כתבו כסא במקום כס והראתת יד לכסא היינו לשון שבועה ובתרגום הע' *עם ידו* χειρι κρυφαι πολεμει תרגמו כאלו כתוב ביד מכוסה מלחמה לד' בעמלק פי' על דרך פלא ובוואולגאטא quia manus solii domini et bellum Domini erit ר"ל כן מפני שיד של כסא ד' ומלחמת ד' יהיה נגד עמלק ושכח לתרגם מלת על ובתרגום הסורי יד ר"ל תקיפות וגבורה תהיה נגד כסא ומלחמת ד' בעמלק ועוב לתרגם מלת יה ואפשר שפירוש לפי שיד ר"ל יד עמלק היתה נגד כס יה לכן מלחמת ד' בעמלק ויש שפירשו כס כמו נס והענין שהמזבח נקרא ד' נסי או נס בקלור והענין לפי שהרימותי ידי למזבח ד' לכן מלחמה לד' וזה נגד המסורה — והנה השנאה העלומה בין ישראל ובין הבוי הרשע הזה הסבה שנמחה זכר עמלק לגמרי מתוך ספר הזכרונו' ודברנו ע"ז בנראשי' במקומו וע"ש:

יתרו

יח וישמע יתרו, מלת יתר והוגב כלם לשון חנה והאנה ויתרון ועי' מה שכתבנו מזה בספר במדבר סי' יו"ד פ' כ"ט ועל שמו נקראו כל בניו שישבו בתוך ישראל בני חובב ואחד מבניו היה קין וחבר נפרד מקין ככתוב בס' שופטים ואפשר שגם פוטיאל היה אחד מבני מדין האלה שאין להחליפ' עם שאר בני מדין שמתנם נאמר לבור את המדינים וכבר בארתי את זה ומה שאמרו שבע שמות היו לו ליתרו יש לפרש על כל משפחת יתרו איש איל הזה ואיש אמונים וכן חבר וקיני ויתרו ורעואל ואפשר ג"כ פוטיאל כלם משפחה אחת והנה יש מחלוקת בין המפרשים מה שמועה שמע יתרו? ר"ל אם הוא בא קודם מתן תורה או לאחר מתן תורה, והנה כיון שידענו שהיתה ברית אמונה וקשר אהבה ואחוה בין ישראל ובני קינים כאשר הוכחנו בהלעה אין ספק שבא יתרו לקראת ישראל אחר מלחמת עמלק או שבא לעזרת בני בריתו ר"ל בני ישראל או שבא לשמוע איך נהיתה הדבר מדאגתו על חותנו ועל העם ואין להקשות ע"ז מפסוק ה' לקמן שנאמר אשר הוא חונה שם הר האלהים שמשמע שבא יתרו לסיני כי הר חרב יקרא הר האלהים וחרב ורפידים קרובים מאוד ולכן יתכן לומר שחנו אז סמוך להר האלהים ומה שמקשים מלשון והודעתי את חקי האלהים היינו מה ששואלים תלמוד בדברים אלהיים דרכי ההנהגה הגדולה או על המשפטים בדיני ממונות שישאלו ממנו וגם אין להקשות מפסוק וישלח משה את יתר חותנו ובס' במדבר נאמר נוסעים אנחנו אל המקום וכו' וזה היה בשנה השנית, והיה א"כ נראה מזה כאלו בא יתרו אחר מתן תורה, אפשר שבא אליו שנית ונתרצה לו או שלא נתרצה לו ובניו הלכו עם משה כמו שבארנו בס' במדבר ויהיו א"כ הפסוקים פה מפסוק כ"ד עד סוף הסימן מוקדמים כמו שצריכים לומר כן מפסוק ובני ישראל אכלו את המן, כי כן דרך הכתוב לגמור הענין ולדבר על העתידות שלא במקומו; ואם נדקדק שלא סיפר הכתוב בין שמיעות יתרו ממתן תורה, ועוד שעזב משה את אשתו ואת בניו זמן רב כזה, ושלא הזכיר הסכמת השי"ת עם עצת יתרו בבחירת השופטים נראה להדי' שבא יתרו קודם מתן תורה: (יב) **אשר זדו עליהם**, יש שפירשו מלת עליהם שבה על מצרים ואינו כן כי מלת זוד משתמש בלשון על שנופל על הפעול אשר לנגדו ולרעתו יעשה הזדון כמו וכי יזיד איש על רעהו וכן נאמר להדיא בנחמי' ט' יו"ד כי ידעת כי הזידו עליהם ולכן אין ספק שמלת עליהם קאי על בני ישראל וחסר עוד פועל אחד והפירוש כי בדבר אשר זדו עליהם עשית שפטים בם: (טו) **לדרוש אלהים**, אפשר כמו ותלך לדרוש את ד' והיינו לשמוע דברי החוזה והרואה כמנהג לפנים בישראל ופסוק שלאחריו הוא ענין אחר: (כא) **ואתה תחזה מכל העם**, מקלות העם כי מי שיש לו ארבע מדות הנמנות כאן יהיה כשר לדין ובס' דברים הוא אומר ואקח את ראשי שבטיכם משמע שלקח הזקני' שבהם ואולם מלת שבטיכם לאו דוקא שבע אלא ב"כ משפחות ובית אבות דאי לא תימא הכי הרי הוא אומר ואקח את ראשי שבטיכם וכו' ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות והרי לא היו רק י"ב ראשי שבטים והוא מנה לשלש מאות אלף איש שלש מאות שרי אלפים ושלש אלפים שרי מאות וי"ב אלפים שרי חמשים וששים אלפים שרי עשרות אלא שלקח גם ראשי משפחות והזקנים שבכל בית כמה שנאמר וידועים לשבטיכם עד שלא עשה אלא כמנהג בני ישראל וסדר אותם עפ"י מנוייהם ופקודיהם: (כד) **וישמע משה**, אין הכונה שעשה כן מיד אלא בשנה השנית עשה כן שהרי בעלותו אל ההר אמר לקמן כ"ד י"ד והנה אהרן וחור עמכם ולא הזכיר השופטים, אלא אחר שכבר נתנה התורה וכבר היה יכול לעשות בעלת יתרו שאמר והזהרתה אתהם את החוקים וגם נתנו ונפקדו העם, אז כן — ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

יט (א) בחדש השלישי, הסימן הזה הוא הקדמה לכל הבא אחריו וכל המלות שנאמרו ונתנו משתעפים מהכלל המונח פה ולכן ראוי שנאריך כאן ונלא אין לגדר הבאור כי ע"י כן לא נבוא להאריך בפרטים, כי כל מבין דבר הוא מתוך דבר רק מוציא תולדה מאב שלם, וכל עיקר הוא האב וכללו של דבר — ואמרנו לאמור כאן מעיקרי אמונתנו ודתנו הקדושה והטהורה כפי החקירות שחקרו עליה רוב חכמי זמננו הנה האחד ממה שצריך לידע כי התבל הזאת בכל תעתועיים וכל הגליות ובכל העוסק אשר נמלא בארץ אעפי"כ לא נתהו בראה ולא לתובת נפש יצרה — אמת שיש אושר נלאי מרומם על כל טוב ועושר העולם הזה, ונשא על כל שפלי התחתון, יש עולם הבא אליו ישתוקק נפש

כל אדם, ואולם קונה אורה ועושה מצות השם ישיג ב"כ לידי אוצר זמני — זאת אחת מהבטחות שהבטיח לנו השי"ת כי לא תמצא בכל התורה שאמר אם שמוע תשמעו בקולי תבואו לידי אוצר נצחי אלא ואספת דגנך ותירושך ויצהרך וכדומה ר"ל לא שיאמר חס ושלום שאין טוב צפון לצדיקים ואין גמול לאנוש כמעשה ידיו אחר רדת גויתו לשחת אלא שיש ב"כ טוב גלוי ואוצר נודע לעושי צדק גם בעולם הזה — ואיזו הוא הטוב הגלוי לעין כל? — עושה מצות השם ונוהג עצמו כפי תורתו יגיל וישמח בלבו על כל מעשיו, נפשו תרנן בקרבה, ואיתו תשמח יחד. עושה מצות השם יטע נטע שעשועים בקרב כליותיו נטע הבטחון יציץ התקוה תשמח אנשי חלד ותקים כל דכאי רוח, עושה מצות השם לא ידאב בימי רע וישחק ליום אחרון; ואולם דע כי כל זה אף שיש עמהם מעונג ושמחה אינם שוים לתענוג נפש האדם ישב יחד עם ביתו ושבטו ועם כל שבטי עמו אשר בצלו יתלוננו, כי סוף כל אוצר זמני הוא אוצר מדיני, ולכן תקנה תורתנו הקדושה חקים ומשפטים, בם יחיו בני אדם במדינה אחת, ונתנה לנו מצות רבות לתקון הממשלה ולעבדת האדמה, ובענין חלוקת הארץ כפי משפט היושר — ולמען תבין כל חקי התורה ראוי שתדע עיקרי תקון המדינה וממשלת הארץ אשר עלי׳ משקיפים הרבה חקים — הנה המדינה היותר מושלמת ראוי שתהיינה כל תקנותיה מושלבות אל החקים שם האל בטבע אכן כאשר חקרו כל החוקרים וכל חכמי האומות איך שיתקנו המדינות חקרו מתחלה על הטבע והלכו אחרי כן בדרכי הטבע לעשות כמעשי העולם הגדול ד"מ המצרים וכדומיהם אנשי הודו אשר חשבו שיש ב׳ רשויות בעולם כמו שבארנו לעיל ריש פרשת וארא אמנם גם המה הקנו כמו כן מדינתם ויחלקו כל יושביה לב׳ כתות אשר האחת המה כת המשכילים להם חכמה ותבונה להם השלטון והממשלה והשנית להם עבדת פרך להם הסכלות ויגרשו הכהנים (כמו שבארתי ריש פר׳ שופטים) את העם מהסתפח בנחלת הממשלה עד שבם המעיין בעניני המדינה והוא אינו מכת הכהנים אחת דתו להמית — והטעות הזה בא להם כי חשבו שיש בטבע כח הפועל וחומר הפעול קדמון כמו הפועל עצמו והפועל יפעל בחמר ההוא להוציא צורות החלד ומשפיע עליו ולכן סדרו סדר הארץ כמו כן להיות כת הכהנים דומה לכח הפועל וכת העם דומה לחמר הפעול — ועי"ז נבער העם מדעת וירד כל יום מטה מטה עד שהם כאו לגמרי ויהי לאם עובד ולשבת הקדש בלב כל איש בוערת להיות בן חורין נשקעה בקרבו, ויהי האדם כעיר פרא, וכל מפעלו כמפעל חמור לשאת יקלקול הנתהוה עי"ז כאשר הוכחנו בריש פ׳ שופטים — לא כן נתן לנו ד׳ אלהינו — כי הא׳ הודיענו שאין בעולם כח כל הכחות ועלת כל העלות כי אם הוא לבדו כולל הכל ואינו נכלל, קדמון ואין לו ראשית ואין ראשון לראשיתו הוא אחד ויחיד ומסבב הכל הוא יוצר טוב ובורא רע עושה שלום ובורא את הכל, ובידו לאבד ולהשחית הכל ובידו לברוא ולתקן הכל, ואין כח ויכלת וממשלה מבלעדו וכל היצורים שוים לפניו, ולכן תיקן הוא יתברך סדר מדינתנו אשר תהיה לנס עמים אליו גוים ידרושו כמו כן ולזה שיהיה כל ישראל גוי קדוש וממלכת כהנים (ואף שמנה ב"כ כהנים לשרת בקדש אולם הגבילם במצות עד שלא יכלו לעשות כמעשי כהני מצרים כמה שכתבנו בכמה מקומות) ושלא ימלוך עליהם רק ד׳ האחד והיחיד, ונתן מצות ומשפטים שכל אחד מהם יבין יתרון האדם, וכי הנברא לא לעבדות נברא אלא לחרות, וכל איש מישראל הוא בן חורין ואין עשיר ועני מלפניו וגם העבד מקנת כסף לאחר שש שנים יצא לחפשי כי אין גדולה בלי חרות ואין יתרון בלי שלטון ורק ד׳ הוא המוציא ומביא ועל פיו ועל פי חקותיו יתקנו המדינה וגם המלך בל ישא לבו ובל ירום מאחיו כי על פי התור׳ ימלוך והתור׳ ההיא שם בפי כל איש מישראל להגות בה יומם ולילה חרות אחדות וערבות כל איש ואיש מישראל זה עיקר דתנו — ושמור זה הכלל, כי רבים היו אשר טעו בזה, ומכלל טעות באו לכלל כעס ורוגז וישפכו בוז על תורתנו הקדושה והם אמנם היו בעוכרנו ויחבלו את כרם ד׳ צבאות יש שאמרו הן! כל תורת משה רק לעמת דת מצרית נחברת אשר נתנה השליטות לכהנים ויש שאמרו אין זה דת אלוהות אלא דת מדינית ויש שאמרו אין זה דת מדינית ב"כ וכהנה והסכלים לא ידעו כי דת אלוהית ודת מדינית אחת הנה ולא דת כהנים זה אשר יקראו בשם היעראכי׳ אלא ממשלת יחיד ובורא וכל השופטים שנתנו בארץ לא ישפטו אלא בשמו ועל פיו, עד שכל חק ומצוה אף שנאמר טעמו בגלוי דרך משל איסור גנבה או מצות מעקה לגג אף שיש בהם מעניני תיקון מדינה עכ"ז כלם קדושים כי אף הם על פי ד׳ נתנו — ולכן זה דרכם סכל למו לאותם הפילוסופים שיתלו. לגדר שכל המצות שבתורה הנה רק מעניני תיקון מדינה אלא אדרבה כל עניני תקון מדינה שבתורתינו יש להם צד מוסר מרומם אשר ראוי שיאספהו לה אל הבורא ואל דתו האמתית (ניכט אללעס וואס רעלי־גיאָז איזט, זאָלל אויס פאָליטיק ערקלערט ווערדען — פילמעהר ווירד דיא פאָליטיק זעלבסט פאָן דעם האָהערן רעליגיאָזען שטאנדפונקטע אויס צו פאַססען), וגם העיקר הב׳ יש להשגיח עליו והיינו עיקר הגאולה שדברנו מתנו כבר לעיל ריש פ׳ וארא כי כמו שהוציא ד׳ את בני ישראל מעבדות לחרות כן נתן כל חקיו ומשפטיו לשמור החרות הזאת בתוך בני ישראל לזה שלא יהיה השופט נושא פני עשיר אחר כי לי בני ישראל עבדים וכהנה רבות מהמצות וזה מהפך להפך ממה שראו חכמי הדור הכא כי אין אומה ולשון מטחנת פני עניים ומשפטי בני ארץ יותר מאומ׳ המצרית שכל מכמתה היתה רק לדכא עמים ולהטילם האשפה ולרמוס כל עבדיה כטיט על פני האדמה ולכן תמצא הזכרת יציאת מצרים בכל מקום, כי אין אפשרות לאדם להיות בן חורין ומוסר וחכמה אם יהיה עבד לאדם זולתי להשי"ת והחרות היא מענין הקדושה כי השם קדוש יורה בלה"ק על כל גדול ומופרש משאר יקומים, ולכן הכובש את יצרו ובן חורין האמתי אשר ינתק מוסרות יצר הרע הוא הקדוש וזה שאמר והתקדשתם והייתם קדושים, ואולם לא ימשול האדם בעצמו ויכבוש כל רגשי נפשו אם לא הסכן הסכין לשלטון, והוא נעבד לאדם אחר. הכורע ברך לפני יקום זולתי אלהיו הוא העבד ואם גם ישא עטרת זהב בראשו ותכריך עליו — ולכן בכל

מצות שנאמרו בפ' מענין כבישת יצר הרע נאמר אלו והייתם קדושים *) — וענין הקדושה היינו החרות האמתית וכמאמר חז"ל חרות הוא על הלוחות: חֵרות הוא על הלוחות וזה שאמר כאן בפתיחת

הסימן הזה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וכו' מזכיר הגאולה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והיינו ב' הענינים שזכרנו למעלה אחדות הבורא ואחדות המדינה וענין החרות והקדושה ושני הענינים האלה נלמדים יחד ותלויים זה בזה הכהן הוא הקדוש ובן חורין הוא הקדוש והקדוש הוא בן חורין וכהן לא אל יחיד; וזה מה שהועילה לנו הבנת אחדות השם אשר בה נבדל מכל שאר העמים. וכל עשרת הדברים שנאמרו בסיני גם הם אמנם כוללם רק ב' ענינים האלה, כי מי שאינו מאמין באחדות השם יבוא לכלל טעות להשתחות לאלילים ועל ידי זה יבוא להקדיש חתול ולויתן וע"י כך יודה שיש מעלות וכתות בין יצורי בשר זה למעלה מזה ואיך לא יבוא להאמין שיש מעלות וכתות בבני אדם ג"כ ויבוא לידי שעבוד ויוציא את עצמו מן החרות והגאולה — והנה אף שכל אלה הם לטובת העם והקב"ה בעצמו ובכבודו סדר ותקן כל זה בחכמתו העליונה עכ"ז צוה למשה שישאל את בני ישראל אם הם מרוצים לדבר וכאשר השיבו נשמע ונעשה פירש לו ענין קדושת ג' ימים עד שבא בכבודו והופיע מהר סיני מימינו אש דת והראה עי"כ שיקחו ראיה כל מושלי ארץ שאם הוא כל יכול ובורא הכל נתן מידיו יראת שמים ותלה אותה בבחירת בני אדם כך בני ישראל קדושים לא ימשלו ברעם ובאחיהם זה בזה כי ענין המוסר העליון במדינה שכל אחד יעשה חקי המדינה בלי הכרח וברצונו יכבש את עצמו ליתרון הכל ולטובת הכל — ואם נפרט א"כ עיקרי דתינו יהיו אלה: (הא) אין נמצא מוחלט מבלעדי אלהי יחיד ובורא הכל כל יכול, וכל העולם על פיו נהיה ועל פיו ירד לאין כפי רצונו (הב) האחד ויחיד הוא ג"כ רחום וחנון וברא את הארץ למען ישמחו בה בני אדם, ואולם אין שמחה לאדם בארץ בלתי אם יהיה בן חורין ובעל בחירה בוחר מדעתו בטוב ועוזב ברע (הג) לכן יתקנו המדינה באופן שכל אחד יהא שמח בחלקו ויהא בן חורין ובידו לעשות מצות השם (הד) למען תהיה תורתו מנת כל יושבי האדמה בחר בעם אחד וירעיבהו ויענהו למען גאול אותו מעבדות ולהוציאו לחרות והעם הזה יהיה מורה וכהן לעמים אחרים יפיץ תורה אשר מאתו תצא ואליו גוים ידרושו כי רק העם הזה יבין עיקר החרות כי עבדים היו בעצמם והמה ראו נפלאות ד' ולכן יהיו מגידי חקיו ומשפטיו ומודיעי תורתו (הה) יש צפון טוב לצדיקים ואולם אל יביט האדם למעלה ואל יסתכל בנשא ממנו עד שלא ידע מה שבידו בארץ, לא התובה עבדת אלהים ולא העינויים הקשים המה אהבת הבורא כי אדרבה אוהב הבורא ישדד אדמתו, ועם ילכו בחוקותיו מטוב הארץ יאכלו — דע נא, הקורא הנעים! כי רמים ונשגבים המה הכללים האלה קצרה המצע מהשתרע התרוממות העיקרים האלה גם עט סופר מהיר ייעף מלהגיד שבחם כי רק המתבונן היטב בקורות העמים ובהלכות הפילוסופיא האמתית ושלשול כל קורותיה הוא יבין פלאי התורה הזאת אשר אין ערך לה בכל התחבולות אשר החבילו גדולים מחכמי העמים, ומי שהגיע עקש וטפש יודה אין זה כי אם אצבע אלהים, כי אי אפשר לילוד אשה (ובפרט בימים ההם) לחזון ולחקור עד שיבוא לעיקרים וכללים כאלה ולכל סעיפיהם ופרטיהם המסתעפים מהם ושנכתבו בתורתינו — ואני שפל ערך וקסתי לא קסת חכם ומהיר לכתוב רק מעלות כליותי בזכרי את כל זאת שהיא רק מקצת שבחה של התורה ואיך אבא להגיד כלה, גם לא עתותי בידי, והמגלה הזאת קצרה עד מאוד והמדפיס הפציר בי למהר לכלות המלאכה. לכן אשים מחסום לפי ואענה רק החלק היותר הכרחי לדעת להבין עמקי טעם המצות ואולם לא אוכל לסיים זה המאמר בטרם הציגי לפניך עיקרי החוקים אשר שמו חכמי עמים אחרים ממול העיקרים הקדושים האלה, ואמנם היו משכילים חכמי העמים ותבונתם גדלה עד מאוד ובכ"ז לא זכו להבנת העיקרים האמתיים כי לא ד' צום לעשות כן, ולא עליהם השפיע מרוח קדשו — ואולם יועיל לך לדמות אותם עם י' הדברים שנאמרו בסיני עיקרי דת הפרסים מאמיני במחוקק זאראהסטער ישן נושן אלה הם: הזמן בלי חוק וגבול, והיא לא נבראה כי קדמונית היא והיא בראה הכל

והזמן ילדה בן והוא הדבור, ומן הדבור יצאו שני בנים אָרמוזד (אור) יוצר מאור והטוב ואחרימון יוצר חשך ובורא רע (מובאים ג"כ בתלמוד סנהדרין ל"ט ועי' שם בתוס' ד"ה אהורמיז וכן בבא בתרא ח' ונשתבשה שם הגירסא) — בן אדם יתפלל לפני אלהי שהוא יוצר ירק לבני אדם — המצוה הגדולה מכל הוא לשדד אדמתו — התפלל בנקיון נפשך ובנקיון מעשיך — העונש יגיע לכופר טובה — מות יומת הבן אשר עבר ב' פעמים על מצות אביו — טמאה האשה אשר תבעל לאחר, אחר מות בעלה הראשון — עושה עול מכה בשוט — בת תבות למשכב — בתחלת ובקץ כל שנה תחוג חג יו"ד ימים — ואלה עיקרי אמונת אנשי הודו — כל העולם מלא הוא אליל ווישנוא — הוא היה מלפנים והוא הוה מה שהוא עתה והוא יהיה מה שיהיה אחר כן (אין זה ענין נצחית, אלא אומרי' שאליליהם הוא התבל שהיה מלפניהם, וכל זמן שלא נשחת התבל לא ישחת האליל הזה, ואולם מאמינים בהשחתת התבל) — בני אדם היו שוים זה לזה — אהוב את המוסר בעבורו, ולא ע"י טוב נמשך ממנו — התיאש מפרי מעשיך — בן אדם היה חכם, ואז תתחזק יותר מעשרת אלפים פילים ושנהבים — הנשמה היא אלהים — התודה על פשעיך ופשעי בניך לשמש ולאנשים ורחוץ את בשרך במימי גאנגעס — ואלה עיקרי דת המצרים: קנעף הוא יוצר עולם והוא חשך עין לא שזפתו, למות לא יחקרה אנוש — אזירית אליל הטוב וטיפאן אליל הרע — אחוז במעשי אבותיך (ר"ל אם אביך היה כהן אף אתה כהן תהיה ואם היה מכת השפלה אף אתה שפל

---

*) וכן נאמר אצל איסור מאכלות אסורות בס' ויקרא פ' י"א כאשר נבאר עוד בקרבן נותר מאמר בסו ספר זה:

כמוהו תהיה וזה הנקרא קאפעטן זיסטעם) — לך בדרכי המוסר כי השופטים יושבים על הכס יביאו כל מעשה במשפט אחר מותך — רחוץ את בשרך במים ב' פעמים ביום וכן בלילה — הסתפק במועט — אל תגלה סודך — ואלה עיקרי דתי ליקורג היוני: אל תשבע בשם אלילים — אל תהרהר בחקי המדינה בעודך נער — אין נבזה ושפל כאיש שאין לו רע, והוא יהיה נבזה לפני השופטים — הנואפת יענשו במאסר וימכרו אותה בשוק — אם תעשו משתה בחוץ תעשוהו — הסתפק במועט ואל תלמד לרקוד ולמחול כי אם בלכת למלחמה — ואלה עיקרי דתי סאלאן היוני: כל בן אשר לא יתעסק בקבורת אביו ולא יצדיק את אביו מות יומת — הנואף לא יבוא אל היכל האלילים — שופט שכור ישתה כוס רעל וימות בסם — כל יוצא לצבא בעל פחד ונמס לבב ימות — אם תהיה מחלוקת בין בני הארץ, ויש איש אשר לא יהיה מכת האחת מהכתות הנחלקות מות יומת — הרוצה לאבד את עצמו לדעת יבוא אל השופט הנקרא ארכאנט ויאמר הנני רוצה למות ואחר כן ילך ויאבד את עצמו לדעת ברצון נפשו — לועג לאלילים מות יומת — האשה תוליך את בעלה אשר הוכה בסנורים — קל ראש לא יבוא לידי שלטון המדינה — ואלה עיקרי דת הרומיים הישנים: כבד את מעמד הממלכה — הגבר יהיה אכר ויוצא לצבא — תנו יין לזקן — האכר אוכל שורו מות יומת — עיקרי דת הדרואידען: העולם נצחי והנשמה נצחית — כבד את הטבע — הלחם בעד אמך, ובעד מולדתך ובעד מלכך — התיעץ עם אשת חיקך — כבד את הגר ותנה לו מנה מקצירך — שפל ערך יקבר באשפה — אל תבנה היכל לאליל ואל תגלה סודותיך, שמרם בזכרונך לבד — היה בן חורין ואל תתאוה לנחלה וכסף — כבד את השיבה והדרת אותו, לא יקום נער להעיד בזקן — גבור יקח שכרו אחר מותו ונמס לבב ענוש יענש — עיקרי החכם הפילוסוף פיתגורים: כבד אלילים אשר בארץ המה — כבד את אביך ואת אמך — לעולם אל תעשה דבר אשר עליו תדאב באחריתו — אל תתן שינה לעפעפיך בטרם חקרת על מעשיך אשר עשית בכל יום — שאל את עצמך לאמר: איפה הייתי היום? מה עשיתי היום? ואיך הייתי יכול לעשות? אם כן תעשה והחוקים האלה תשמור תחיה לעד, ואחר מותך אם גויתך נופל לשחת עוד נשמתך תשאר — (גם פיתגורי למד מן המצריים אשר כמו כל דוגמתם שפכו בוז על עולם הזה ולא שמו כסלם באל היוצר עולם הזה ג"כ לטובת האדם — והבן ודו"ק היטב) — **ביום הזה**, מלת חדש עיקרה יורה על הראשון שבירח ולפי שאמר בחדש השלישי ומשמש באלה כפי עיקרה לכן נכון לאמר ביום הזה: (ה) **כי לי כל הארץ**, שלא יחשבו חס ושלום כאותם המינים שאמרו רק אלהי ישראל ד' ולא אלהים לכל העמים, סכלים חכמים בעיניהם עקשי דרך כן חשבו, ופירוש התורה לא ידעו — (ט) **בעבור ישמע העם**, נגלה להם בפומבי שראו כל העם את מעשה הנורא כי פנים אל פנים דבר עמהם, ומחוקקי העמים אשר המה שקרו לאמר כי נודע להם אליליהם, אמרו כי בא אליהם בסתר ובאופל לילה, כי שקר בפיהם, ואולם כאן שמע כל העם קול אלהים מדבר מתוך האש, הוא שאמר מרע"ה השמע עם וכו' ויחי — (י) **וכבסו שמלותם**, זה המנהג הימים ההם להשמר מכל טומאה ולהיות נקי מבחוץ סימן נקיון פנימי וכן עי' מה שכתבנו לבראשית ל"ה ב': (יב) **השמרו לכם**, כי כל המעפילים לגשת אל הקדש ואינם נוהגים לגיעות בעצמם המה מורדים במלכות שמים, כי מלך בשר ודם בארמנות הקדש יש לו חק ומשפט אם יבא אחד מבלעדי השרים הסובבים אותו אל תוך היכלו אחת דתו להמית הקב"ה על אחת כ"וכ: (יג) **לא תגע בו יד**, הפשוט שימיתו אותו בחצים או באבנים שלא יגעו בו כי ע"י כן יבואו הממיתים עצמם לידי טומאה — והחכם מהו' יש"ר נרו אומר כי זאת בידי שמים כמשפט נדב ואביהוא והראיה שאמר אח"כ פן יפרץ בם והיינו מיתה פתאומית בידי שמים ומה שאמר כי סקול יסקל או ירה יירה אינו בידי אדם כי לא מצאנו שתצוה התורה להמית באבנים אלא ענינו אלי מות מן השמים — ודבריו נכנסים אל אזני: **במשוך היובל**, יש שאמרו שלשון יובל הוא שמחה וחירות וכשישמעו קול היובל קול חירות הוא סימן לסילוק כבוד מן ההר ואז מותרים לעלות, ורש"י ז"ל מחלק בין לשון משך היובל ובין השופר הולך וחזק ואולם נראה שמלת משך הוא נקשר תמיד למלת יובל ומורה על תשמיש כלי זמר זה כמו שיאמר תכה בתוף ויש שפירשו מלת יובל מענין יובילו שי ומשנו שהושאל על כל דבר ארוך ויש אומרים שהוא כמו מלת יובלען באשכנזית שענינו על תרועת שמחה, ובתלמוד ר"ה מצאנו כשהלכתי לערביא היו קורין לדיכרא יובלא, והמחדשים לא מצאו המלה הזאת בערבית: (טו) **אל תגשו אל אשה**, אל יטמאו בטומאת המשגל וכן יחשבו לטומאה משכב אשה אצל בני קדם עד היום הזה: (יח) **והר סיני עשן כלו**, זה לא היה מכוון אם תבחון בשכל, כי הלא משה ידע מתחלה בטרם בוא יום השלישי, הרי שגלה לו הקב"ה, והנה קרח ומרים ואהרן, וכל המלינים אשר נועדו על משה כלם לא אמרו למרע"ה לא נגלה השי"ת בסיני הרי שראו כלם בעיניהם המראה הגדול הזה ואין שום ספק ודופי בכל הסיפור הזה, וכל מאמין משכיל, וכל כופר סכל בדבר הזה: (כב) **וגם הכהנים**, יש אומרים שהם הבכורים שהיו תחתם הלוים אחר מעשה העגל וכן נראה לי והם המה אצילי בני ישראל או נערי בני ישראל, כדבר עוד מזה לקמן ויש אומרים שבאמר משה כהנים מבני ישראל מיוחדים בני חיל בעלי כח לשמוע הקרבנות וזה אינו: (כד) **לך רד**, הפשוט שהיה אומר לו מתחלה להעיד את העם, ואפשר שיחשבו הכהנים שהם כיון שמיוחדים לעלות יהרסו לבוא אל פני הקדש לכן לזה שנית שירד להעיד הכהנים ג"כ ובשעת מעשה ג"כ את העם יעיד: **פן יפרץ**, באמרנו הענין הזה למעלה שהוא מיתה בידי שמים:

כ (א) **את כל הדברים האלה**, באשר שבארנו הכללים אשר המה עיקרי תורתנו נבוא לבאר עתה עמודי התורה אשר עליהם נשענו כל החקים עד שחשבו רבים מהמינים שכל התורה כוללת רק עשרת הדברים האלה ואולם יש בהם מכל מיני מצות והמה העיקרים האמתים — גם אבוא לבאר את מחלוקת

הדברים האלה לעשרה חלקים כי התורה עצמה העידה שנאמרו בעשרה מאמרים: (ב) **אנכי**, במאמר הזה נכלל יחוד הבורא ובאולתו וכיון שאמרנו לעיל שעל אלה ג' העיקרים נשענו דת ותורת ישראל אל תתמה אם אמר אשר הוצאתיך ולא אמר אשר בראתיך כי ענין הבריאה כבר נכלל במלת אלהיך ונחלקו המפרשים אם זה מתחלת עשרת הדברים או שהפסוק הזה הוא רק הצעה ומבוא לאחרים, והדבר פשוט כי הוא אמנם מבוא להבאים אחריו ואולם מצוה עלינו להאמין בעיקר הזה שהוא יחיד וגואל צדק — ויש בין המפרשים עוד ד' דעות בעניינים האלה יש שאמרו שלא יהיה לך ולא תעשה לך ולא תשתחוה היא מצוה אחת ואולם לא תחמד בית רעך מצוה בפני עצמה ולא תחמוד אשת רעך ג"כ בפני עצמה וזה דוחק מאוד כי איך נאמר שכל זה מצוה בפני עצמה, כי לפשוטו של כתוב האחד כלל והאחר פרט שאחריו ויש שאמרו כי לא יהיה לך המצוה הראשונה ולא תעשה לך היא השניה ואולם איסור ע"א אחד הוא ויש שאמרו כדעה הראשונה ואולם לפי דעתם גם אנכי שייך למצוה הראשונה ואולם כבר אמרתי שאי אפשר לאמר שלא תחמוד בית רעך יהיה נחלק לב' חלקים אף שבס' דברים נאמר באחד לא תחמוד ובשני לא תתאוה ואולם כאן לא ראוי לומר כן וגם בעלי המסורה בעצמם נחלקו בענין פרשה סתומה כאן ויש ספרים שאינם גורסים ס בפסוק י"ד כאן והדעה הרביעית דעת חכמנו ז"ל שאנכי מצוה הראשונה ולא יהיה לך עד פסוק ו"ו מצוה השניה ולזה אינם מסכימים יוסיפון ופילון היהודי ובמסורה נתן טעם תחתון במלת עבדים שיש שם אתנחתא ולא סוף פסוק אשר הוא במלת פני פ' ב' ולכן נחלקו ע"ז המפרשים ודעתי כבר אמרתי בס' דברים ד' כ"ח כי לא תעשה לך פסל לדעתי היא מצוה בפני עצמה, ועי' שם בבאורי היטב טעם הדבר ועוד לקמן מזה בזה הסימן, ואף בזה נחלקו המפרשים באיזה אופן היו נכתבים על הלוחות י"א שד' הראשונות שנאמרו בין אדם למקום נכתבות על לוח הראשון ואלה הם לא יהיה לך אחד לא תעשה ולא תשתחוה אחד לא תשא אחד זכור אחד ושש דברות שבין אדם לחבירו היו על לוח השני וי"א ששלש דברות היו על האחד והם לא יהיה לא תשא וזכור ושבע דברות על הב' ומחלקים לא תחמוד לב' לאוין — ויש שמקשים למה לא זכר כאן גלות ואהבת לרעך כמוך? ואולם זה אינו קושיא כלל כי אמת שזה אחד מעיקרי דתנו שנשתדל בכל כחנו לאהוב את רענו אך איך יתכן שיצוה לאדם דבר שאינו ברשותו, כי אין ברצוננו לאהוב את אחינו ורק משכיל ויודע ויראת ד' יחכם אותו בהתבוננו על העולם ופגעי הזמן הוא יבוא לידי אהבה גמורה ומוחלטת וכל מה שאפשר לצות היינו שלא נרע לחברנו ונשמור את עצמנו מדבר שקר ומגניבה ומשבועת שוא ומחמוד ממון ומנאוף וכיוצא מדברים המביאי' לידי אהבה, ואולם אחר שכבר נתן חוקים ומשפטים יכוננו האדם לידי קנין שלמות צוה כן, גם אמרנו שהכלל המונח פה הוא כלל אחדות חרות ושווי בני אדם זו לזו אך בענין אהבה אי אפשר שישוו כל בני חלד כי אין בידי לאהוב כצדיק כרשע, כנכרי כבן משפחתי אבל יש בידי שלא לחמוד בית רשע שלא לגנוב ממון של רשע וכדומה והבן: **אנכי**, הפסוק הזה הוא יסוד הבנין כי המאמין בד' ובאחדותו ובמדת הרחמים אשר על ידם גאלנו ומבין יסוד הגאולה והחרות יהיה נזהר לעשות ככל הכתוב פה: (ג) **לא יהיה**, אסור להאמין בשתוף כי זה נגד האחדות אשר עליו נשענה כל התורה ולא יהיו כגוים האחרים שהאמינו באלוהיהם אך השתחוו לאחרים בכל מקום ששלטו בו אלילים אחרים כפי דעתם; ואם תבין יסוד זה תראה איך הסכלים החדשים שופכי בוז על דת ישראל הלכו בדרך עקש ופתלתל וכל דבריהם מהפך להפך, כי הם הבדילו לאמר כמו שחשבו כל העמים שיש אל לכל גוי וגוי בפני עצמו (נאטיאָנאל גאָטטער) כן נקרא ד' רק אלהי אברהם יצחק ויעקב רק אלהי עם ישראל ולא עם אחר ולו חכמו ישכילו זאת כי הש"ת אמר כי לי כל הארץ גם יבינו שאם יש שיהיו עוד אלהים אחרים לא נאסר השתחויה להם בשאר הארצות, והוא יתברך אמר כי אנכי ד' אלהיך אל קנא; אדרבה מאמיני שתוף לא נאסרה להם עבדת השתוף: (ד) **לא תעשה לך פסל**, זהו ענין אחר והוא לדעתי דבור בפני עצמו ויש ערך בינו לקודם לו כמו ערך לא יהיה לך לאנכי ר"ל כמו שמלת אנכי הוא העיקר והיסוד ולבוא לידי אחדות שלא ישתחו לעבוד אחרים אמר לא יהיה לך וכדי לחזק האיסור דלא יהיה לך צוה שלא לעשות פסל כדי לעקור עבודה זרה מן השרש כי הטעות שנולד להם לעכו"ם נתהוה ע"י הפסלים כי מתחלה לא עבדו כי אם לכח אחד ממאליא כל תחת השמש ד"מ הפרסים עבדו לכח הנקרא אצלם לערוואנה אקערענה המצרים עבדו לכח אטהאָר השינים (כינעזען) לכח טיען ואולם אחר זמן חשבו לעשות פסל רושם וזכר לכח ההיא, לא שאמרו שהצורה היא אלוהות אלא שהיא תהיה זכר המזכיר כח המאציל ואולם בניהם אחריהם השתחו ואמרו שהפסל עצמו הוא אלוהות, ועי"ז באו לידי עבודה זרה בתורה ולכן אמר כאן אחר שהזהיר על ע"א בכלל שלא יעשו שום פסל ורושם כי עי"ז יבואו לידי ע"א ואמר לא תשתחוה להם ר"ל גם לשמש וירח ושאר בריות שבעולם לא יעשו שום כבוד אף שיאמרו שחולקי' כבוד לבורא עצמו ולא להם ואולם עי"ז יבואו בני אדם לידי טעות שהברואים יחשבו שזו עבדתם וע"י כך תתגלגל העבודה מהאבות לבנים ועל שלשים ועל רבעים כי הבנים ישחתו ע"י אבותם ובשבוש דתם יבואו לידי אבוד אכלם ואם יקוננו אחרי כן אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו לא להש"ת השחת כי אם לדור עקש ופתלתל, ובזה הבין מאמר פוקד עון אבות כדרך כי תוליד בנים ובני בנים והשחתם עי' בדברים ד' כ"ח מה שכתבתי שם ויבואר היטב המשך המאמרים גם כאן גם הביא כאן בקצור כל תועבות הגוים יש שעבדו לצבא השמים (סאבעער) ויש שעבדו לחיות הארץ (פעטישיסטען) ויש שעבדו לדגים ותנינים ובמצרים עבדו לכלם, לשמש ולשור ולדב ותנין הנקרא קראָקאָדיל: (ה) **לא תעבדם**, על דרך עבודתם והיינו שלא ילבשו בגד כלי אשה שלא יזרעו כלאים ולא ילבשו שעטנז בהמתם שלא ירביעו שלא יפרעו ראשיהם ולא יקרחו קרחה ול"ז ישרטו שרטת אלא לשאול באוב וידעוני ועוד רבים ושייך לזה איסור אבן משכית ועי' לקמן ס' כ בזה הסימן: **פוקד עון אבות**, הש"ת צונו שלא ימותו אבות על בנים ובנים על אבות כי איש בחטאו ימות ואולם ענין פקידת עון אבות על בנים הנאמר כאן הוא דבר אמונה בטבע האדם כי נמשך בעבותות החטא

עונש מגיע לאדם ד"א אב מפזר הונו לא ישאיר אחריו נחלה, אב שאינו חס על בריאת גופו יוליד בנים חלשים וזה אינו עונש המגיע לבנים מצד עצמם אלא מצד אביהם, ואולם השי"ת שם חוקיו בטבע ולפני יחידים לא ישנה אותם לעשות נסים ולכן ישמור האדם מכל רע ואולם בענין ע"א הדבר פשוט כי אמונת משתחוים לאלילים ישחיתו מדות בניהם ובני בניהם, והוא יתברך בחמלתו על בני אדם הנוטים שלא יהא העון אלא עד ד' דורות ודור רביעי ישיב אליו וכן היה באמת בכל קורות אבותנו — ואולם בענין המשפטים שבין אדם לאדם צוה שלא יומתו אבות על בנים כראוי ולא כאותם שיקחו נחלת אחים אשר בו חטא מות מיד בניו בלי חמלה וחנינה (Confiscation): (ח) **זכור**, ובספר דברים אמר שמור וכן בספרי הכותים נאמר שמור בכל מקום וטעות הוא בידם כי הכתובים מדויקים היטב כי יש לשבת ב' טעמים כאשר נבאר באמרו מקראי קדש הא' זכר לבריאת העולם וזכרון לתקיפות העליון צוה שיזכרו את בוראם ולא יעשו מלאכתם כאשר הם עושים דבר יום ביומו, והעדה עם אנשים ונשיהם ובניהם יקהלו אז פני השער לשמוע דבר תורה מפי מורה ועי"כ יבואו לידי קיום השבת שהיא זכר לבורא יחיד ומיוחד וכמו שמצות לא יהיה לך ולא תעשה לך פסל הם אזהרות נגד ע"א (negatio) כך תקן עוד תקנה לחזק אמונה אמתית (posotio) ובכלל השבת כל המועדים בכללו וא"כ שייך הדבור הזה עוד לקודמים לו כי אין די לאדם להזהר מעברה כי אם יתעסק ג"כ במצות, ואולם עוד יש לשבת זכר לגאולה כמו שישבתו ממלאכה יזכרו שהם בני חורין ויתחזק ענין החרות בלבם וענין הזכירה הוא ענין המסור ללב ועי"ז הזכירה יקדישו את השבת כראוי לעובדי אלהי יחיד ומיוחד, ואולם בהיות השבת ג"כ תקנה למדינה ולסדר מנהג הארץ רומז על חרות היושבים צוה ג"כ שישמרו את השבת ע"י מעשה ניכר לעין והיינו שישלחו את העבדים והנכרים ממלאכתם ואף שזה נכלל ג"כ במלת זכור אעפי"כ צוה שישמרו לעשות מין רושם שיהא השבת ניכר כי החרות הוא תקון המדינה וזה פירוש הכתובים בס' דברים ה' י"ב שמור את יום השבת לקדשו ר"ל תעשה דבר שע"י יהא ניכר קידוש השבת ואם תשאל איך נעשה שמירה זאת ואמר כאשר צוך ד' אלהיך ר"ל ע"י הזכירה שכבר הזהרתי אתכם עליה, ואולם עיקר השמיר' הוא למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כי יש בו ענין וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ומוסיף ואומר על כן צוך ד' אלהיך לעשות את יום השבת והיינו עשיה בתורה ולא רק לקדשו ע"י הזכירה כי תעשה רושם החרות כי לשון עשיה יאמר על תקון מדיני — והבן: (י) **מלאכה**, שרש המלה בארנו בבראשית: (יב) **כבד**, בדברים תוסיף ואומר כאשר צוך ד' אלהיך ונראה שכבוד אב ואם שהוא דבר הנטוע בלב כל אדם עליו תלויים ועומדים משפט ימי הבריאה כמו על השבת ולכן אמר כאן ג"כ כאשר צוך: (יג) **לא תרצח**, שרש רצח כמו רצע והענין הריגה בזדון: **לא תנאף**, י"א שהוא ענין זמה בכלל ואינו נראה אלא כדעת חז"ל שאין ניאוף אלא ע"י אשת איש: **לא תגנוב**, ענינו ידוע ושרש גנב ענינו כמו אלת גנב ולכן תמצא אגבם בבי"ת מלת גבי והאורתא הבאה לגנב אויף דיא זייטע שאפפען: (יד) **לא תחמוד**, נכללים בזה הקנאה והשנאה ורכילות רגלים להרע ושמחה במכשול חברו וכל המדות הרעות הנטועות בלב — והנה כבר דברתי לעיל על המאמרים האלה הנשגבים והיקרים מפז רב שאין להם ערך בכל חכמות תבונים — והעשרת הדברים האלה נמסרו לכל העם ולכל ההמון כי הם העיקרים ופרטיהם נמסרו לתרי"ג בתרי"ג ובתורה שבע"פ ולפי שנמסרו הדברות האלה להמון העם לכן נתן רק י' דברים כנגד י' אצבעות על ידי בני אדם שנקל לעשות רושם שלא ישכחום, וגם היה אפשר לקבל המאמרים הראשונים כמו שנמצאו אצלנו לפעמים על ניאות לפני התבה שיורד לפניה שליח צבור דרך משל אנכי ד' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים לא תעשה לך פסל לא תשתחו', לא תשא זכור את יום השבת כבד את אביך ואת אמך לא תרצח לא תגנוב לא תנאף לא תענה ברעך עד שקר לא תחמוד, ואפשר שכך היו כתובים על לוחות האבנים שנתן השי"ת למשה כי הדברות הראשונות ארוכות הנה והאחרונות קצרות מאוד עד שלא יהיה ערך ושווי ביניהם, ואולם בדבור שנשמע על הר סיני שמעו את הדברים באריכות וסדר הענינים לדעת החכם עוואלד כך הוא בתחלה נתנו ה' מצות שבין קטן לגדול לו ואין לך גדול מהשי"ת ואחריו להבדיל אלף פעמים אב ואם גדולים מבניהם וא"כ תהיינה הראשונות הנכתבות בלוח הראשון לא יהיה לא תעשה לא תשא, זכור כבד והשניות חמש הנשארות ואנכי ד' הוא רק מבוא והצעה כאשר נבאר עוד והנה מתחלה אסר לעבוד אחרים ואח"כ אסר לבזות את השי"ת וכנגד לא יהיה לך אמר לא תשא כי מאמין ביחיד לא יחלל שמו הקדוש וכנגד לא תעשה לך אמר זכור את יום השבת כי לפי דאי אפשר לבטא את השם ולהעמיד צורה מורה עליו צריך שתהיה זכירה אחרת מורה על שליטותו ואשר הוא בורא שמים וארץ, ועוד מצוה אחרת שיכבדו אב ואם גדולים בבני אדם ועל הלוח השני שמירת חיי האדם והונו וכבודו ומשפחתו כי באלה נכלל כל אושר הזמני חיים ארוכים עושר משפחה מיוחסת וכבודו בעיני בני אדם ולכן לא תרצח ולא תגנוב ולא תנאף ולא תענה שקר ברעך ויורה אבן פנתה דלא תחמוד כי נקיון הלב ישמור מכל רע והדברים נכונים מאוד בעיני והמחלקה לפי חמש אצבעות גם הוא אצלנו ישרה מאוד כי הרי תראה בפ' קדושים שיש שם ג"כ מאמרים קצרים בענין מצות מיוסדים על זה הדרך ונראה שנשקפים על עשרת הדברים כאן אמר שם קדושים תהיו כי קדוש אני ד' אלהיכם כנגד אנכי שנאמר כאן ואתם תהיו לי שאמר בסימן הקודם וזה הוא יסוד כל המצות כי כן דרכה של תורה לאמר בכל מקום אני ד' ואחר כן מניח שם מצוה מענין שהיו על לוח הראשון ואחר כן יש שם מענין קרבנות בתוך המאמר לבאר ענין את מקדשי תיראו ומפסוק ט' עד ט"ו יש חמש מצות מענין שהיו על לוח השני וכן מונה שם כל המצות השייכים לענין י' הדברים חמש על חמש וכן בענין איסור העריות יש שלש פעמים חמש מצות, ויש שם אזהרת אני ד' (והבן) וכן בדיני המשפטים כאשר נבאר לקמן: (טו) **רואים את הקולות**, עי' מה שכתבנו לעיל ה' כ"ח: (כ) **לא תעשון אתי**, מכאן עד סוף הסימן הוא לדעתי שלא יחשבו כיון שנשגב השי"ת שיש לעבדו בהיכלות כסף וזהב ואבנים יקרות או על ההרים הרמים אלא אשר נקרא שמו עליו מזבח אדמה ויהיה אשר

לא יעלו במעלות עליו כי דע שהעמים עובדים לצבא שמים זבחו על ההרים הרמים שנשקפים על פני כברת הארץ וכן נקראו היכליהם templum מן מלת templari שהיינו השקפה ושם הקימו אלהי זהב רמזים לשמש ואלהי כסף רמזים לירח ולא תמצא בכל תורת משה שהיו להם אז היכלים כמו שבארתי בפסוק אבד תאבדון דברים י"ב ב' וגם למשה לא צוה עד הנה השי"ת לעשות משכן וא"כ היה ירא שיתחבשו בני ישראל לקטר על הבמות או שיעשו כמעשי העכו"ם אוחזי עינים בזהב ובכסף ומסיתים לב בני אדם בפאר ותפארת אליליהם ולכן אמר השמרו לכם מעשות אלהי זהב וכסף אל תחשבו שהפאר והתפארת הם כבוד לו כי לא ע"י רבוי העושר יכובד אלא מזבח אדמה תעשה, ואם תתנו יקר לאלהיכם לבנות מזבח אבנים לא יהיה בגזית והיינו ע"י מלאכת מחשבת מרבה הפאר גם לא תעלה במעלות ואמר אשר לא תגלה ערותך הענין כאשר שעושים שאר עמים לעשות זבחיהם על מקומות הנשאות והגבוהות ויתנו פאר מלמעלה, ואולם העומדים למטה רואים כלפי ערותם בזה הוא ענין משגם בני אדם כי אוהב הדר שוכח לפעמים לגלות ערותו ולתקן היותר נצרך כאדם הולך יחף וכתר בראשו, או לבוש תכריך ואין לו חלק על גופו כן הדבר הזה ורבוי זוהר הנראה בעין (פראכטזוכט) מביא לידי ע"א ולכן אסר למלך שלא ירבה לו כסף וזהב כאשר בארנו במקומו, ובפרט טעו בזה אומות הישנות כהיונים ועובדי צבא שמים כי חשבו להתעות את העם ע"י תעתועי כסף וזהב ומזה הענין היו ג"כ הבמות וההרים הרמים שנכללים כאן בענין ולא תעלה במעלות, ודע שגם איסור אבן משכית הוא מענין זה ואדבר פה בענין המלה כי לא זכה לבאר פרטי הכתובים בס' ויקרא — משכית שרשו שכה שענינו ראיה והשקפה ולכן אמרו המפרשים שאבן משכית הוא שעליו נציירו תמונות נראות לעין — ומיכאעלים חשב שהוא כתב חרטומי מצרים (היערָאגליפען) ואולם זה אינו נראה בעיני כי אם בין אותיות לה"ק לבין כתב חרטומי מצרים, ראיתי רבים מכתבי מצרים ישנים ויש דמיון ביניהם לבין כתב אשורית, ואמת שהפסוק עושים בחשך איש בחדרי משכיתו (יחזק' ח' י"ב) יורה שהיו המשכיות מין פסילים ואולם גם שם קרא לתמונות האלה בשם תבנית ואיש בחדרי משכיתו באר בשם משכית לשון יחיד מה שיקשה עוד לפירוש הזה ואולם מה נעשה בפסוק ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה כי מלת עליה מורה שהאבן תחת המשתחוה ולא לפניו, ועוד אם משכית רק תמונה חרותה על האבן למה חזר לאסרה בפרט הלא זו ע"א גמורה ועוד מצאנו בס' במדבר ל"ג משכית ואין עמה אבן ועוד אין לשון משכית הנגזר מן שכה מורה על הצורה כמו שאין מלת מראה נגזר מן ראה תורה על התמונה אלא הנראה' (ערשיינונג) והנה בתרגום הע' תרגום אבן רואה ר"ל אבן שהוא בעצמו הרואה והיינו אבן מוקדש בגבול גבלוהו ראשונים על צד שדותיהם והקדישוהו העמים לאליל ואמרו שהוא רואה כל עון ופשע ויש שאמרו אבן משכית היינו אבן הנראה שיחשבו אליו כח שכל רואה אותו ירפא ד"א מחולי שבא עליו והנראה עיקר שהוא אבן שמתנו רואים על פני כל הככר והוא אבן גזית שנאסר גם כאן ושמוהו בראש ההרים כאשר אמרנו מתחלה ושמה השתחוו לצבא השמים והושאל מזה על עיון תפלה בכלל כמו שמלת עיון בעצמו נגזר מן עין וכן מלת משכיות לבב (תהלים ע"ג) וחדרי משכית היינו חדרי תפלה כך נראה המשך הכתובים:

(כא) **אזכיר את שמי**, כדכתיב ד"ה א' ט"ז ד' ולהזכיר ולהודות נראה שהזכרת השם היינו ענין הפלה בעצמה וא"כ אזכיר את שמי פי' אשר אקבע לתפלתי:

פרשת משפטים

כא (א) ואלה המשפטים, כמו מה יהיה משפט הנער ומעשהו וענינו דרכי ההנהגה הן בסידור מדיני הן בסדר כל מעשיהם, ונחקור מתחלה על מספר המצות שנאמרו כאן ואח"כ נבא לבאר פרטיהם — הנה מתחלה נאמרו יו"ד מצות בהלכות עבדים ואלה הם ובשביעת יצא, בגפו יצא, ויצאה אשתו, והוא יצא, והגישו אל הדלת, לא תצא כצאת, לא ימשל, יעשה לה, לא יגרע, ויצאה חנם; לאלה נלוו חמש מצות בהלכות רוצח, והם: מות יומת, ינוס שמה, תקחנו למות, ומכה אביו וגונב איש שנמשלו לרציחה, ומה שנאמר ומקלל אביו עוד נדבר בו כי זאת מצוה בפני עצמה ואחריהם עשרה בענין שפיכת דם שאין עמה מיתה והיינו מהלכות חובל, והם: רק שבתו יתן, נקם ינקם, ענש יענש, נפש תחת נפש, לחפשי ישלחנו (חמש בדיני חובל בידי אדם) סקול יסקל, וגם בעליו יומת, ונתן פדיון, במשפט הזה יעשה לו, שלשים שקלים יתן (חמש בענין מזיק ע"י בהמתו) לאלה נלוו מצות בהלכות מזיק ומאבד ממון של חברו והם דיני הבור, שור בשור, שור נגח, דין גנבה, מחתרת, דין אם זרחה השמש, אם המצא הגנבה, המבער, כי תצא אש ומן הראוי שתהיינה כאן יו"ד מצות ואולם כיון שהיתה מצוה יתרה לעיל בענין מקלל אביו ואמו חסרה פה אחת. לאלה נחברו יו"ד מצות בענינים הנוגעים בממון ותלויים בספק בדרך שנאמרו חמש מצות ולכן ב' חלקים לכל מקרה אשר יקרה ר"ל דין שומר חנם אם ימצא ואם לא ימצא הגנב הרי ב' דין שומר שכר בשבועה אם נפטר בשבועה, בגנבה ואבדה, ובאונסין הרי שש; דין שואל באונסין, אם בעליו עמו הרי שמונה, דין פתוי לתת מהר, ואם ימאן אביה הרי יו"ד לאלה נחברו יו"ד מצות הנוגעות להנהגה מוסרית והן דין מכשפה, שוכב עם בהמה, זבח לאלהים, דין גר, דין יתום ואלמנה, דין נשך ומרבית, דין משכון, אלהים לא תקלל, מלאתך ודמעך לא תאחר, דין טרפה ודומיהם יו"ד מצות לא תשא, אל תשת, לא תהיה, ודל לא תהדר, השב תשיבנו, וחדלת מעזוב, לא תטה, מדבר שקר, ושחד לא תקח, וגר לא תלחץ — ואח"כ יו"ד מצות בענין חגים ומועדים וקרבנות ועבדת השם, והן: דין שמטה, דין שבת, לא תזכירו, חג המצות, חג הקציר, חג האסיף, לא תזבח, ולא ילין, ראשית בכורים, לא תבשל נמצא לפי"ז יש כאן שבע פעמים יו"ד מצות ופעם א' חמש מצות ואולם לפני המשפטים האלה יש חמש מצות בענין אלהות לא תעשון אתי. מזבח אדמה תעשה, ומזבחת, לא תבנה גזית, ולא תעלה במעלות הרי שמונה פעמים יו"ד מצות מלבד יו"ד דברות הראשונות ואולם בענין שלש רגלים נמצו

עוד מצות אכילת מצה (כ"ב ט"ו) ומצות ולא יראה פני ריקם הרי ג' מצות השמר מפניו (פ' כ') הרי ב' לא תשתחוה (פ' כ"ד) לא תעבדם, לא תעשה, הרס תהרסם. הרי ז' ועבדתם את ה' אלהיכם הרי ח' לא תכרת להם ברית (ל"ב), לא ישבו בארצך הרי יו"ד נמצא לפי"ז יו"ד פעמים י' מצות ואין מחוברות עפ"י עניניהן ולא כפי יו"ד דברות הראשונות ואולם מספרם כנגד אצבעות של ידי אדם וזה שאמרו ז"ל מה הראשונים מסיני אף אלה מסיני ר"ל יש בהם הסדר הראשון יו"ד על יו"ד וכל זה לשנן את המצות ולבל תסורנה מלבבם — ועתה נבאר פרטי כתובים: (ב) **העברי**, אחרונים אמרו שעברי הוראתו כל בא מעבר הנהר כדרך שאברהם נקרא העברי ואינו כנראה להבי' בויקרא כ"ה ועי' בהצעה לספר זה: **לחפשי**, שרש חפש ענינו זריקה בערבית וכל הנזרק על פני חוצות הוא הפקר ולכן שולח עבדו מפקידו ועבד הוא הראשון שזכה בעצמו וקונה את עצמו הרי שהוא בן חורין: **ובשבעת**, למכירתו כמאמרם ז"ל וכן הוכחנו בבראשית כ"ט בשבע שנים שעבד יעקב: (ג) **בגפו**, אפשר כמו בכנפו והטע' כמה שאמר לא יגלה כנף אביו והיינו כל נושא אשה פרש עליה כנפו כמו שמצאנו במעשה רות ופרשת כנפיך ולכן מגלה כנף אביו שפרש על אמו הרי הוא בועל אשת אב ואם בגפו יצא היינו שנוי שלא פרש כנפיו עוד על אשה: (ו) **האלהים**, מקום קדוש מקום הדין: **ורצע**, יש שמביאים כאן מנהג דומה לזה אצל הערבים ואינם אלא טועים, כי מהפך להפך לונו השם כי המעיין בספרים שהובא המנהג הזה דרך משל בספרי רומים (Juvnal et Petronius) וכן בזה שספרו לנו בעלי המסעות מפרסים הדבר כך הוא, מי שמקדיש בנו לאליל ירצע אזנו מיד אחר ילידתו וכמו שמצינו אצלנו זכר הכנהת בברית וכן אומר המשורר הרומי להדי'*) והפרסים מקדישים בניהם לאליל ירצעו אזניהם וישימו בו נזמים יקרים, והקב"ה צוה אותנו לעשות כן לעבד ששמע לי בני ישראל עבדים והוא אוהב לעבוד לילוד אשה למען יהיה לחרפה לו א"כ הרציעה הוא בוז לו ועי"כ ישמרו בני ישראל ג"כ מלעשות כחקת הגוים לעשות להם נזמים באזניהם כיון שהעידה התורה שהם סימן עבדות ודומה לזה צוה יעקב לבניו שיסירו אלהי הנכר ויתנו לו בניו גם את נזמי הזהב הרי שהיו טליסמאות כמו שמצאנו דוגמתם אצל העמים שישבו על הנזמים רמזים להקדישם לכבוד או למזל מה (טאליסמאנע נאך הארָאָסקאָפען פערפערטיגט) ואשתומם על מה שקראתי שהיה המנהג בין אחינו היושבים בפולוני' שמי שמתו לו בניו, והוליד אחריהם בן, רצע את אזניו, והכינו להבנות בתורה ולהיות מירא הוראה בישראל, ואחר המילה עשה לו כן אביו וישים לו נזם באזניו ומין קמיע על צוארו — (ז) **לאמה**, בענין דיני אמה ושפחה נחרפת אין לנו לצאת מגדר תורה שבע"פ ולכן אין לנו פה להוסיף ולא על מצות שפחה נחרפת בויקרא (אשר נדרתי לפרשו כאן על מה שהביא בנתה"ש, כי רוב האחרונים נטו כאן מדברי הקבלה שלא כדין: (ח) **לא יעדה**, יש כאן קרי וכתיב מהפך להפך וכן בכל הספרים והתרגומים אחד בזה ואחד בזה, בתרגום הע' ובספרי הכותים כתוב לא באל"ף ולנו אין לעשות אלא כדברי הקבלה כאן: **לעם נכרי**, למשפחה אחרת כי העבד נמכר לכל המשפחה: (ט) **ואם לבנו ייעדנה**, כי הבנים יזכרו שם קידוש זמן הבחרות שלנו כי בעודו י"ג שנים תבגר בו תאות השגל ולכן המנהג אצלם לתת לבחור כזה אמה לבל יבוא לידי עברה אחרת החמורה וכן היה באהרן פרטונאל והתורה בתחלתה הרבה חששה ג"כ על האמה הזאת: (יג) **והאלהים**, כי אין מקרה בעולם וכל הנעשה תחת השמש על ידו יתברך הוא מסובב ולכן יאמר כי הש"ית אנה לידו: **ושמתי לך**, כידוע שהם ערי מקלט ובארתי טעמם בספ' במדבר ל"ה י"ט ובספר דברים י"ט ב': (יד) **מעם מזבחי**, לא כמו שחשבו העמים שהבורח אל היכלי אליליהם נקי יהיה, כי אין המזבח מגין על הרוצח: (טו) **מכה אביו**, הכאה סתם אף בלא מיתה כמאמרם ז"ל וכן נראה כי מה חלוק למכה אביו ומת למכה איש אחר כלם דמיהם בם, ואפשר שלא זכרה התורה החטא הזה ר"ל רוצח אביו כי זה אדם שלא כדרך הטבע ואינה מצויה בין בני אדם אז כאשר מצאנו שגם מחוקקים אחרים לא צוו על פשע הזה מאומה — ובתרגום הע' חברו פסוק זה עם פ' י"ז כי הכל בענין כבוד אב ואם מדבר: (טז) **וגנב**, כי הגונב איש למכרו נוטל חירתו ממנו וזה כגוזל חייו ולכן בן מות הוא, והדין הזה קבלו הרומים ממנו: (יח) **אגרוף**, גרף ענינו קבילה כמו נחל קישון גרפם וממנו מלת מגרפה והוראת השם עי' בבאור נת"הש: (כ) **נקם ינקם** כי הוא רוצח ולא כמנהג שאר העמים שרוצח עבד ינקה מעון — בוא וראה איך נדרה התורה מעמד העבדים בתחלתה. למען לא יהיו כסוס כפרד, ועכ"ז לא למדו ממנה שאר העמים: (כב) **אשה הרה**, נכנסת בריב אנשים, כי כן עד היום הזה שאם אנשים נצים נשותיהם תבאנה אל תוכם לפייסם שיעמדו מריבם: (כד) **עין תחת עין**, גם בני ערב יקחו כפר בעד כל פגע, ואיך לא תהיה הדעת נותנת שגם כאן ממון יתן כדעת חז"ל וכראיות שהביא המבאר, ורק רעת בוזי התורה תסלף דעתם ותעור עיניהם כי פצו פיהם שוא ידבר על הפסוק הזה: (כח) **סקול יסקל השור**, כך חסתה התורה על נפש אדם, שגם שור זה שאינו בר דעת דמו ישפך אם שפך דם אדם ומזה יהיו נזהרים מאוד בני ישראל בפקוח נפש אם יראו מה גדלה עברת רציחה, ומכאן למדו עמים רבים לעשות כמותו ולשפוט משפט על בעל חי אינו מדבר ממית אדם: (ל) **כפר**, ענין השרש הוא כסוי ומזה מלת כפרת ומזה הושאל לבעל חי מכוסה בשער כמו כפיר שענינו לביא ר"ל גור אריה לא זקן שצמחו שערותיו

(* Petronius Sat. 364. die Stelle würde zu Deitsch lauten: Beschneide uns, damit wir Juden scheinen, und durchbohre die Ohren, damit wir die Araber nachahmen. Juvenal sagt nur Aenliches.

והושאל על כפרת עון ר"ל כסוי עון וכן כאן והושאל על הכפרים שהם מקום מושב בני אדם וניתנים כסוי מפני הזרם, ומלשון כסוי הישאל על הזפת שמכסים בה את התבה ולפי שנשי בני קדם לוקחות עלים מתין עב לצבוע את צפרניהן ולכסותם בצבע ההוא נקרא העץ כפר כמו אשכול הכפר והוא הנקרא ביונית σπογγος (ליפערדנלומינ): (לג) וכי יפתח איש בור, כדרך שפותחים שם בארות לקבוץ המים ובללו את האבן מעל פי הבאר כאשר בארנו בבראשית: (לז) חמשה בקר, כי הצאן והבקר רועים תחת שבט הרועה נקל לגנבם ושכיח יותר העברה לכן החמיר' התורה, גם בני קדם אוהבים את שורם ואת צאנם מאוד והצער גדול אצלם אם יגנב מאתם:

כב (א) במחתרת, כי בתיהם שם בנויים מחמר ונקל לחתור את הבית כי אין קול פטיש ישמע: (ד) בשדה אחר, בספרי הכותים מוסיפים אחר מלת אחר נוסחא שבדו מלבם כך: הטב ישיב לו די תבילתם ואם את כל השדה בער מתיטב שדהו וכו': ומיטב כרמו, כי הגמלים והבקר מתאוים לעלי הגפן מאוד ומשחיתים כל יבול הארץ: (ה) כי תצא אש, כי אויר יבש שורפים שם סוף הקיץ, ואחם לפעמים אוכל את כל סביביו: גדיש, שרש גדש ענינו קבוץ ולבור וכן נקרא לבור של עפר על קברות בני אדם גדש, וגם הוספים את התבואה אל הצבור בשדה, וקמה אינו המחוברת בקרקע אלא אלומים טרם שנקבצו אל תוך הגדיש, כי כבר ביומים האלה נקצרה התבואה: (טז) מהר, באתרנו בבראשית כ"ד י"ח — (יז) מכשפה לא תחיה. יש להאריך בזה הענין כי נדבק עמו ענין מעונן ומכשף ואוב וידעוני וקוסם קסמים וחובר חבר ודורש אל המתים, ואוסיף רק פה מה שלא הבאתי בדברים י"ח יו"ד — יש תאוה בכל אדם לדעת את האותיות לאחור ולשמע עתידות, כי לכל נסתר תחפוץ הנפש, כי לאם סתרים ינעם, ומזה נסתבב כי היו בכל עם ועם אנשים ערומים קלתם יודעי במיטב הטבע ובכל חקיה וקלתם מהעתעים לנתרי אוחזי עינים התעו את העם פוח — וכל מעשיהם אשר עשו היו או דברים שהם תולדה מוכרחות לבא מן האב כמו ד"מ נגרות ותמונות ולא הדברים על פני קיר החדר ע"י עששית עשויה לכך לאטערנא מאגיקא או שהיו רק נראים כן לעינים אשר עושים כן במהרולה ובמהרה עד שלא יודע הרואה כי המכשף הוא מתעתע — ואולם לענין ידיעת העתיד הדבר נודע אלד עלאו כי הוא מאופן השני שזכרנו ר"ל שהמכשף לא יודע בעצמו העתידות ויוליך את השואלים לו כמוליך עור מבשם בלהטים יש שאמרו שע"י בני מעים של קרבנות ידעו האחרית, ויש שנטלו מקלות מיוחדות לכך ויש שהבניעו נחשים לטעם זה כמו שזכרנו למעלה, ויש שהטילו גורלות —וכל אלה מענין נטילת גורל שם, כי מה בין הטלת גורל שהמקרה יקרם כך או בין מזל וכוכבים שבו נולד אדם, שהמקרה קרה שנולד במזל זה, וכן בני מעים ושאלת הנחשים ואילם דורש אל המתים הוא ענין אחר כי המכשף עשה בלהטיו כן כאלו מת עולה משאול, וגויתו יעזוב קברו ויפתח פיו וידבר, ואולם לא היה ולא נראה כי אם המכשף או שהוא היה נבוב בטן (איין באַאַלבויך) וקולו היה נשמע כאלו בא מבטנו או מבית השחי שלו או מבין זרועותיו והיה אומר כי המת מדבר כן, או שהיו להם מין כלי מתחת לארן בתוכו קרא הקורא מתחת אדמת החדר כמו שנמלאו כאלו בהיכלי אלילים ושמענו מהם דברים רבים זה ימים לא כבירים, ויש מיודעי הטבע רוקחי רקחים וסממנים יודעים כל מיני לחח שנולדו מהנם חולי ופגע לאדם, ואם רלו שימות אדם נתנו סם בתאכליו ואמרו שע"י הבל פיהם או ע"י קללתם מת וכדומה מן המרמה והשקר שעשו ולכל המעשים האלה מלת מכשף או קוסם הוא כולל ובזרת התלה כ"ל כשף או שהוא ענין חלוה ואחוך כמו מלת נזרן שהיא בעלג' כמו מכשף והושאל על הבירל שהוא אלוקת המקלית וכדומיהם או שהוא ענין לחש ולאט והטעם שהיו עושים את כל בלאט, ונסתרות פיהם אין איש יודע, או לפי שהתפללו תפלתם בשוא וכשמותיהם נעות וזה ענין לאישה הנקראה פלוים-טערן, וכן קיסם הוא שם כללי ופרטיהם הם מענין וחובר חבר (שכנגדם נאמר לא תעוננו ולא תנחשו) ודורש אל המתים (שכנגדו נאמר איסור אוב וידעוני כמו שאבאר) ומלת אוב פרשו מורה על נבוב בטן (באַלבויך) ויש אומרים כי מאלת אב שהיא בערבית כמו מלה שוב אצלנו ויהיה א"כ אוב שם המת ששב ועלה מקברו איין בעשפענסט (revenant) ואולם כיון שמלאנו בויקרא כ' כ"ו ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני משמע שהוא ענין אחר והיינו שיש בהם קול שנראה כאלו עולה מבטן או מבין זריעותם ועי"ז ירמו את העם כאלו היה בהם כח לדרוש את המתים, ודרך האוב שהיה מדבר מתחת לארץ מפרש לנו הכתוב והיה כאוב מארץ קולך בישעי' כ"ט ד', וידעוני הוא מגיד עתידות (איין ארהקעל שפרעכער) ונקרא כן בדרך התול כי אינו יודע העתיד ולבאר הדבר תדע כי לן בלה"ק מור' על הקטנות כמו אישון שנגזר מן איש והוא הנק-א dimentiv בלשונם, וכל האורה על הקטנות הוא ג"כ ע"ד התול ולעג כמו בל"א פרעאמלען וויטלען וידעני א"כ הוא הרולה לידע ואינו יודע. או שהיה בהם רוח שבעון שאליו יחסו כח לדבר עתידות כי כן מלאנו שהיו שואלים באיש אשר מלא את בטני יין ורוח השכרת היתה להם כשגעון והשגעון כנזואה זה סי' כי יהיה באיש אוב וידעוני ובגמר' מס' סנהדרין ס"ה תמלא אוב זה פיתום וזה מלה יונית πυθωνα והיינו דומה πυθωνος πνευμα וזה מנבא ע"י קול כדמפרש שם בגמרא וזה באמת האוב שזכרנו למעלה ואפשר שבימי התלמוד היה נקרא גם זה פיתום, אף שמלה היונית בעלמה יותר נכונה אמלת ידעוני, ויודעי דתי אקדולי אצל היונים בעיר דעלפים תיד יזכור באשה המשתגעת הנקראת פיטיא אלגם שזאת ג"כ מענין זה, וידעוני אמרו בתלמוד שהיה לו עלם ידוע ששם בפיו ומאליו ידבר, ונראה שהוא מין ביף מבלבל חושים (איין נארקאטישעס מיטעל בעטויבענדעס) ומשים אותו בפיו נדמה לשכור — ומעביר בנו למולך כפשוטי ועל סדר העברה נחלקו המפרשים ושניהם המבאר בס' ויקרא, והן כל זה נתהוה ע"י הכשוף ובתעתועי מכשפים התעו את העם, וכל זה מתועבות הגוים, ובאמת יותר רגיל היה כל זה אצל נשים מבאנשים

וכן בשאר עמים מלבד בארץ מצרים, הנשים קלות דעת הן מבקשות לאחים לביתם הנה נכשלו מתחלה בענין הכשוף גם ידענו שעד היום הזה, כל החטאים הנעשים בלאט כגון מיתת בני אדם ע"י סמים וכדומיהם יותר רגילים אצל הנשים גם יש בכאן לשנות צורתן יותר מאנשים ולרמות את הבער כידוע אכן נקט הכתוב מכשפה וה"ה מכשף — וכל זה כי התורה שנאה את כל הלחשים והנסתרים והסודות והעמקים, וכל דבריה גלוים לעיני כל וברכותיה וקללותיה אמת, כי אין טוב באדם שיאמין בנסתרות באלה או שיהרהר בהם, כי הולך נכוחות ד' ישמרנו, ונוצרי עדותיו לא יכשלו, והרוצה לחכים בחכמת הטבע ולדעת החקים אשר שם בו השי"ת לא יעשה בלאט ובלהט כמו שעשו כותרי מצרים, אלא אדרבה יגלה כל מה שלמד שע"י קנין דעת חוקי הטבע יבואו לידי יראת ד' גם כי יראו מה נשגבו דרכיו ונפלאותיו אשר יעשה יום יום כמה שיסדו מיסדי תפלתנו המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית — ויש להתבונן בחקים ובמלות האלה כי בעוה"ר נכשלו בני עמנו הרבה פעמים ובאו לידי עברות כאלו — ודי למשכיל.

(כ) **וגר**, הרבה מלות נלטוו ישראל בענין אהבת גרים הפך למדה הרעה שהיתה אצל המצריים ששנאו כל גר שנאה עלומה כמו שבארנו בבלעם ובס' ויקרא באמר ואהבת לו כמוך כמו שאמר ואהבת לרעך כמוך ולכן דאבה נפשנו בזכרנו את הבליעה ששכבו עלינו שונאנו לאמר: משה רבכם אמר ואהבת לרעך ואיבת את אויביך ולתורתנו לא שמו נפשם: (כד) **אם כסף תלוה**, בארנו ענין הנשך בס' דברים ט"ו ד': (כה) **שלמת רעך**, השלמה בעלת ד' כנפים מתעל לכתפי איש בו יתכסה מפני הזרם והקרת עת לינת השמש, אבל בארנו שרש עבט בדברים שם פ' יו"ד ומבאור זה נודעה הוראות שם חבל: (כז) **אלהים לא תקלל**, יש שאמרו שמשמעה התורה שלא יקללם כל דבר שבני אדם משתחוים אליו ואף את האלילים לא יקללו כדרך פקדו נא את הארורה הזאת כי בת מלך היא וכן אמנם חשב יוסיפון ופילון היהודי ואולם מסיפא דקרא אינו משמע כן — ושרש קלל ושרש ארר אינם דומים בהוראתם כי קללה עיקרו הפך הכבודות ויהיה כמו שאומרים אצלנו בעריינגשעטצען, ואולם ארר זה ענין קללה בשבועה כמו שבארנו בפ' סוטה בס' במדבר, ומזה תבין הפי' בפסוק איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (ויקרא כ"ד ט"ו) ונקב שם ד' מות יומת פירוש כל מאינו מכבד את השם כראוי הוא בכרת כי השם יודע חטאו ואולם נוקב שם ד' יומת ר"ל כדברי חז"ל שמקלל הוא בכנוי והרבה כנויים יש למקום ב"ה כמו אלהים, יוצר, פועל, שופט וכדומה והמקלל בשמות אלה לא יחויב מיתה כי אין הדבר מסור לבית דין כי הוא יאמר לא ד' קללתי כי אם יוצר כלים ופועל מפעל זה או שופט זה, ומי יתרה אותו ומי יוכל לאמר לו אתה קללת את השם, ולכן זה רק חסרון כבוד ד' איינע גריינגשעטצונג וד' יפקוד עונו כי הוא רואה את הלב ואולם נוקב שם ד' שהוא רק מיוחד להשי"ת יומת עפ"י בית דין. — (כח) **מלאתך**, בס' דברים כ"ב י"א פירשנו שהמלאה היינו מה שזורעים בין תלם לתלם והוא פועל דאס אויספילענדע וכן פירשנו שם הפסוק לא כן כאן שעניינו על כל התבואה שממלאה את כבר השדה ואולם עניניהם שוה, או שהוא מענין הרות האדמה שהרתה ללדת ולבכר פריה כמו כעלמים בבטן המלאה: **ודמעך**, השרש יורה על כל נוזל הן מעין הן מגפן היין ומתאנים ומזיתים — וענין בכורים בארנו בדברים, ויש שאמרו שנקרא דמעך על שם הטוב שבתבואה ר"ל מחלב הפירות מלאות דמע דיא זאפטרייכסטען: (ל) **ואנשי קדש**, בארנו למעלה סי' י"ט מה ענין קדושה לגבי מאכלות אסורות ועוד נדבר בענין זה במאמר קרבן נותר בסוף הספר, כי באמת אין לך קדושה ונזירות יותר מנזירות מאכלים ומשקים: **בשדה טרפה**, זאת אחת מהמלות שהתפרשה עפ"י פשוטה נקרא ודין ועובר על דברי תורה שבע"פ: **לכלב תשליכון אתו**, כבר בארתי לך שהכלב היה נתועב אצלם מאוד מאוד, ולכן פירשנו ב"כ מחיר כלב בענין אחר כמו שכתבנו במקומו. —

כג (א) **לא תשא שמע שוא**, אף שנאמרו כל המאמרים האלו אל הדיינים מ"מ יש לכל בר ישראל לקחת מוסר השכל שלא יהיה מאמין כל שמע וכל קול רע על חבירו, ואל ידון אותו עד שתגיע למקומו' מה שאי אפשר — ומזה הענין הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך — הענין כמו שאדם מתודה פשעו ויודע כי חטא ועדין הוא אוהב את עצמו וידין את עצמו לכף זכות כך אם שומעים שחטא אדם מבני עמנו [היינו כל היושבים עמנו ולאו דוקא בני ברית אברהם, שהרי נאמר כאן אצל הגר ואהבת לו כמוך] שננקה להיטיבו ולא נשנא אותו בשביל זה: (ה) **וחדלת מעזוב לו**, רבו הפירושים בפסוק הזה ועי' בבאור והקשה שתהיה מלה אחת בשרש עזב משמשת לתרי אפי, ולכן נראה שגם מעזוב לו פירושו פריקה והפירוש אם תראה חמור שונאך רובץ וחדלת מעזוב לו פי' שיעלה בלבבך שלא לעזוב לו ר"ל שלא לעזור אותו אל תעשה כמחשבתך אלא עזוב תעזוב עמו ונתרגם אונד דוא וואלטעסט עטוואַ אונטערלאססען איהם צו העלפען! — העלפען אוסט דוא איהם: (ז) **אצדיק רשע**. בספרי הכותים כתוב הצדיק (ר"ל ד') רשע, וזה אינו וגם בתרגום הע' שנו הנוסחא לאמר: כי לא תצדיק בעבור השחד וזה טעות ויש שפירשו כי לא אצדיק רשע היינו הדין שהוא רשע: (ח) **ויסלף**, ענין ומלת סלף בארנו בס' דברים ט"ז י"ט וגם מלת שחד וכל המלות הזאת, ע"ש: (ט) **כי גרים הייתם**, עי' מה שכתבנו בדברים יו"ד י"ט: (י) **ושש שנים**, כל המלות שנאמרו מכאן עד פסוק י"ט כלם נבארם במאמר מקראי קדש ולא נאריך פה בפרטיהם: (יט) **ראשית בכורי אדמתך**, כי זה מדרכי אנוש יודע כי ד' נותן לו כל החיל הזה וג' פעמים נסמכה אל המלוה הזאת מלות: **לא תבשל גדי בחלב אמו**, ורבו הפירושים בטעם המלוה הזאת ואמנם הוא סתום וחכמינו ז"ל גדרו גדרים רבים לה, ואולם אין לבוא על יסודה וטעמה והא לך הטעמים והסברות שנתנו כמה חכמים מבני עמנו או משאר העמים לזה אף שאינם מקובלים על הלב, יש שאמרו כיון שהיה המנהג אצל העמים לבשל טלה בחלב ולתת בשרו על פני השדה אחר שלקחו הביכורים לכן אסרתה התור'

מטעם דרכי האמורי כאלה, ויש שאמרו שהוא מחמלת השי"ת שלא יקחו את הבן לבשל בחלב אמו ויהיה אם דוקא וזה נגד הקבלה לגמרי, ויש שאמרו שחלב היינו חמאה ולפי שארץ מצרים חסרה זית ולא היה להם שמן לתת על המאכלים לקחו תמורתו חמאת בקר; ולפי שא"י היתה מבורכת בשמן לכן צוה הקב"ה שיזכרו את טובת הארץ ויודו לו על ברכתו ולא יקחו חמאה כי אם שמן לבדו, וטעם הזה לחוק בעיני, מלבד מה שנוטה מדברי הקבלה, ואחד מחכמי העמים תרגם לא תבשל גדי אשר הוא עוד בחלב אמו ר"ל שיונק עוד משדי אמו ויהיה טעמו כטעם אותו ואת בנו, והרמב"ם ז"ל כתב שבשר בחלב קשה לעכול ואולם כל האומר שגדי הוא גדי עזים וכמו שמתרגמים ציעגענבאָקכען אינו אלא טועה כי כל גדי בן עז נאמר אצלו מלת עזים גדי נגזר מן בגד והיינו ענין התלישה שתולש מיני צמח שכך דרכי הגדי לאכול והוא כולל לכל בן בהמה גסה ודקה כדעת חז"ל וכן בחלב אמו בודאי דברה התורה בהווה כדרכה ואולם אסרתה בכל מיני חלב, שלא יאכלו האוכל עם מאכלו כי כל בהמה יונקת חלב, וזה מדת אכזריות ולכן בשר עוף בחלב אינו מדאורייתא: (כ) מלאך, הנכון שהפרש' הזאת מוקדמת ונאמרה אחר מעשה העגל ועי' בבאור נתה"ש ויש אמרו שהוא עמוד הענן שהלך לפניהם וזה אינו, ויש שאמרו שהוא הקב"ה בעצמו כמו שמצינו שהקב"ה נקרא מלאך כמו וירא אליו מלאך ד' בלבת אש מתוך הסנה ונאמר אחריו ויקרא אליו ד': (כד) מצבותיהם, ולא זכר היכליהם בכל התורה כלה ועי' מה שכתבנו ע"ז דברים י"ב ג': (כה) את הצרעה, בלתי ספק מין שרץ שיש להם עוקץ כדבורים ואפשר שהם הדבורים נושאי העוקץ ההוא ונקראים וועספען, וכן משמע מתרגומים ישנים ולזה הסכימו הרד"ק ורש"י ורבנו בחייא ובעל הערוך ז"ל וכן מצאנו בלשון התלמוד דבש דבורים ודבש צרעים (כי גם בצרעים הנקראים וועספען נמצא דבש) ושרש צרע דומה למלת רצע והיינו נקב נקרא כך השרץ מעוקץ שלו, והנה אל יתמה בעיניך איך יגרשו השרצים האלה את יושבי הארץ, כי אם יבואו בחיל כבד מאוד אין מי יקום כנגדם, וכן שלח הקב"ה על יושבי אי דרדניה צפרדעים ועל יושבי עיר טראיא עכברים, ודבורים לארץ כוש ולארץ בבל עד שנסו יושבי הארץ מפניהם — ואולם יש שאמרו שזה ד"ת שישלח עליהם אימתו וחתתו חיל כבד מאוד כדבורים והיינו חולאים רבים כמשמע מדברי הראב"ע וזה אינו נראה לגמרי ואפשר שהמלאך ההולך לפני ישראל ישלח מלאכי חבלה כצרעה והיינו אימתו: (לא) ושתי את גבולך, אבל בפ' מסעי ששם פרט גבולי ארץ בשלמות לא נזכר לא ים סוף ולא נהר פרת ועוד אלו היה גבול א"י מתחיל דוקא מים סוף הנה כשנסעו מעציון גבר שזה בקצה ים סוף היו נכנסין לא"י מיד, וכן תאמר בנהר פרת שהוא עובר באמצע בבל והוא רחוק מגבולי א"י אולם הגבולים הנזכרים כאן הם בתנאי שישמרו את כל המצות ובאמת בימי דוד יכול לפרש הגבולין ע"ד זה: מים סוף. מלשון ים סוף שהוא נגד קרן מזרחית דרומית של א"י: ועד ים פלשתים, הוא הים הגדול הנמשך עד קרן מערבית צפונית של א"י באופן ששני הגבולין האלה הם אלכסון א"י מקרן מזרחית דרומית לקרן מערבית צפונית: וממדבר, שהלכו בו בני ישראל שהוא למערב דרום של ארץ ישראל: עד הנהר, הוא נהר פרת ההולך מול קרן מזרחית צפונית של א"י ושני הגבולים האלה הם אלכסון א"י מקרן מערבית דרומית לקרן מזרחית צפונית והטעם שנתן הגבולין מן הקרנות כי אם תמשוך שתי האלכסונות שזכרנו תמצא עיר ירושלים באמצע האלכסונות במקום שחותכין זה את זה:

כד (א) ושבעים איש, אין מכאן ראיה שהיו הסנהדרין אז אלא מספר שבעים הוא מספר מלא וקדוש כידוע ליודעי קורות העמים: (ב) משה לבדו, להוציא את אהרן כמה שכתב המבאר נתה"ש ועשה כן לציין את משה כי הוא עבדו בחר בו ולמען יאמינו בו כל העם: (ה) את נערי בני ישראל. כבר אמרנו שאלה הבכורות ויש אומרי' שבחר נערים בעלי כח לשחוט ולזבוח את הפרים: (י) ויראו את אלהי, בתרגום הע' כתוב שראו המקום ששרתה עליו שכינתו, והפשוט שראו מעשה נורא על ההר ההוא וראו את נפלאות הבורא ותחת רגליו כמה שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי ראו ענני כבוד על ההר דומים לעצם השמים לטוהר: לבנת, היינו זוהר ובהירת הספיר בארנו שם האבן הזה בבראשית ויש אמרו כי לבנת לשון לבנה לבנים שראו כמין לבנים מספיר ודוחק ויש פירשו כי הספיר הוא הנקרא אצלנו קריסטאל ואינו: (יא) ואל אצילי בני ישראל, שרש אצל ענינו צד כמו שתורה מלת היחס אצל ולכן תמצא אצילי הארץ כמו ירכתי ארץ והענין שעליהם נשענה הארץ ולכן נקראו הקצינים והחשובים כן כי עליהם נשענה המדינה וכן פירשנו בפסוק ואצלתי מן הרוח, ודומה לו מלת עדעל בל"א ולא שלח ידו רוב המפרשים פירשו שלא פרץ בהם ד' ואחרים אומרים כי זה מליצת לשון בני קדם שהמנהג שם אם יבואו השרים ונכבדי ארץ לראות פני המלך, והיה האיש אשר המלך חפץ ביקרו ישלח ידו אליו או ישים ידו על כתפיו וזאת הושאלה מליצת שלוח יד על משיכת חסד המלכות לאשר אשר מצא חן בעיניו, ואומר הכתוב כי אף שכלם ראו את אלהי ישראל לא שלח ידו אליהם ר"ל לא בחר בם כי אכלו ושתו ואל משה לבדו אמר עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחות האבן: (יז) כאש אכלת, אפשר שזה מין אש ידוע להם אוכל כבנינו והיה הענן שהיה כאש אכלת והיה תמיד בראש ההר כמראה הסנה שראה משה: (יח) ארבעים יום, והעיד עליו הכתוב שלחם לא אכל ומים לא שתה:

תרומה

כה (ג) נחשת, מתכת ידוע אצלנו בשם קופּפער ויש שאמרו שהוא הנקרא שטאהל ויש שאמרו שהוא הנקרא מעססינג ואולם מכל מה שידענו מאומנות בימים ההם משמע שהוא הראשון וכן

תרגם הרמ"ד: (ד) ותכלת וארגמן, וכן כל הנאמרים פה נתנו מקום להתגדר בו וכל המפרשים בין האחרונים כל אחד הלך כדרכו בזה ואציע לפניך קצתם יש שתרגמו תכלת בשם משי צהוב געלבע זיידע בתרגומים היונים בשם היאצינטה שהוא צבע של פרח ידוע בשם זה ולצבע כצבע השמים מעורב עם אדום וארגמן יש תרגמו בשם שארלאך ראָטע ויש בשם פורפורראָטע ואולם מה שנקרא פורפור אצל הקדמונים אינו דוקא אדום אלא כל מיני צבעים הנעשים מדם שרצים וחומטים בנרתקן נקרא כך כי ב' מיני חומטים היו להם לצבוע את הבגדים הנקרא אצלם Buccinum הנמצא על גבי סלעים והנקרא פור פור או pelagia נמצא רק בים האמצעי אך על פני כל החוף משונים בצבעם מאוד יש שדומים לשחור ויש שדומים לצבע השמים ותולעת שני מתרגמים ראָזענראָטע ויש בשם קארמאזין שהוא צבע לקוח משרץ נוטל ביציו בעלי כן אחד בארצות הנגב וזה השרץ לדעתם התולעת שנזכר פה שנקרא בערבית קערמעס ושש משזר יש שתרגמו משי לבן ווייסע זיידע וי"א שהוא ממין בגדי שש שהיו במצרים הנקרא ביססוס ויש שאמרו שהוא מין שתי הנקרא פֿיינעס נעססעלטוך מצוי בערב ונקרא בערבית שש ותחשים יש פירשו שהוא הנקרא אצלנו דאכס חיה ידועה וי"א שהוא מין צבע וכן בתרגומים היונים ואולם נחלקו איזה הצבע וכן אחרים שחשבו שהוא חיה י"א שהוא דג הנקרא דעלפֿין ששמו כך בערבית ולדעת אחרים הוא הנקרא זעעהונד כי מעורו עשו מכסה לארון כי הברק לא ירד עליו ויש אמרו שהוא הנקרא מעערפֿרייליין דג גדול בים האמצעי שעורו קשה מאוד ועבותה ואולם מדברי הנביא (יחזקאל כ"ו י"ד) נראה להדי' שהי' מין מלבוש הדר וניעבוהר שמע מפי איש יהודי שהוא עור הנעשה ממין כבש ונקרא שאַפֿיאַן אצלנו והכבש דאקר בערבית ועזים המה העזים הנקראי' אנגאראישע ציעגען ששערם צמר ארוך מאוד והוא דק ויפה ושבאו אותם כל בעלי מסעות ועצי שטים בלתי ספק עץ הצומח במדבר שטים ושמו אקאציע שהוא כמו ערבה שלנו ובזער עולה בלי עקום ועליו צומחים קוצים הרבה וקליפתו שחורה ועצו ירקרק כשעוה ועליו קטנים ותמונתם כתמונת עדשים ויש לו מין פולין קטנים בנרתק, ושרף הנוטף ממנו ידוע אצלנו בשם גומיע אראביקום והוא צומח סביב לסיני וממנו נעשים קרשים, ועצו בל נשחת גם במים ועכ"ז קל מאוד למשא — והנה כל המפרשים כלם חשבו להביא ראיות לדעתם ואני לא אאריך בזה כי אי אפשר לבוא אל יסוד הדבר: (ז) שהם, עי' מה שכתבנו בבראשית ב' י"ב: (ח) ועשו לי מקדש, אם נזכה לבאר פרטי הכתובים נדבר על עניני המשכן בכלל ואז נבאר גם הפסוק הזה: (ט) מראה אותך, בראים כמה שמפרש והולך: (י) ארון, הש"י נסתר מעין כל ולא נפרסם לאדם כי אם ע"י מעשיו הנפלאים והם ברואי מלך וכל העולם כלו כמאמר הכתוב כי אראה שמיך וכו' לכן כל העולם כלו הוא גלוי שכינתו בכלל, ועוד נגלה לבני ישראל בפרט ע"י חקיו ומשפטיו הצדיקים והיקרים מפז רב וכיון שרצה שיהיה להם רמז רומז על שכינתו במקום הזה ואסר לעשות כל צורה וכל תמונה לבל יבואו ח"ו לידי ע"א לכן צוה לעשות המשכן, ושתי לוחות אבנים הן הנה הרמז היותר נכון על גלוי שכינתו ועל הזכרת שמו במקום הקדוש, ולכן הארון הוא הכלי היותר מוכשר להיות מעיד כי יש אלהים במקום הזה — ורבים מעמים אחרים עשו כמו כן אחרינו ועשו ארונות להיכליהם להשים בהן את פסיליהם אשר להם מוקדשים כמו המצריים לאליל אזירים והבראַמנים כדעתם אך לשוא עמלו לעשות כן, כי לא הארון אלא הלוחות רמזי אלהים ולא הלוחות אלהים אלא זכר התגלותו כמו כל העולם כלו שהוא גלוי שכינתו — והבן: אמתים, הנכון כדעת חז"ל במנחות דף צ"ט שאמה ששה טפחים וכן היתה מדת האמה אצל המצריים כספור הירודוט ב' קמ"ט — גם כיון שאסר לעשות איפה ואיפה מלוה שיהיה להם משקל צדק מאזני צדק ומעולא נשמע שגם המדה תהיה עפ"י צדק וא"כ יקשה איך ידעו כמה מדת האמה או משקל השקל, וידוע שבמדינות האלה נגנזו כל המדות והמשקלים בבית ערכאות והשופטים ממונים על המשקל יבחנו כל משקל וכל אמת המוכרים ע"פי תבנית המדה המסורה בידם ובארון לרפית בארו את מרכז הארץ שהוא קים לדור דור ואלקוהו לעשרה חלקים וכל חלק לחלקים עשרה על גבי עשרה עד שמצאו חלק עשירי מה מוכשר להיות אמה בין רוכלי הארץ ועי"ז נקבע היטב השעור — ולכן נראה שגם בבית המקדש היו קבועים המשקלים והמדות כלנה ומי שרוצה לראות כמה שקל וכמה אמה היה רואה בשקל הקדש ובאמת המשכן שהם קיימים. אום טעאפֿעל האַטטען זיא דען אָריגינאַל-מאאס-שטאב פֿיר דאז אונפֿערענדערליכע געזעטצליכע עללען-מאאס והבן: (יא) זר, בתרגום הע' Cimatia ומלה זאת בעצמה עוד לא מבוארת בין המפרשים ואולם זה מבואר שהוא מין כתר: (יב) פעמותיו, יש אומרים זויות וכן דעת חז"ל וכן נכון, וי"א שהוא מגזר פעם ר"ל הלוך ורגל והיו א"כ אבנים כמין רגלי הארונות שלנו ואינו נכון: (טו) לא יסורו ממנו, ומה שנאמר בס' במדבר ד' ו' ושמו בדיו עי' מה שכתבנו שם בשם הראב"ע ולדעת חזקוני ושמו בדיו היינו שיחזיקו הבדים בפי הטבעות: (יז) כפרת, כפי מה שבארנו שרש כפר בפ' משפטים תוכן המלה הזאת ובתרגום הע' תרגמוה מענין כפרה דער פֿערזעהנונגס-אָרט ויש שנכשלו אחריהם ואינו כן: (יח) כרבים, סוד הכרובים עמוק מאוד, ואנחנו בארנו קצתו בס' בראשית ג' כ"ד ומה שיש לראות מכל המקראות היו הכרובים רמז להשגחת הש"ית ולשמירתו, גם היו כמו שומרי ההיכל לבלתי יהרס זר לבוא אל הפנים: (כב) ונועדתי, שרש יעד הוראתו הכנה בין הכנת מקום או זמן וממנו מלת עדן בארמית ומלת עת בלה"ק — ובתרגום הע' קראו ונודעתי: (כג) שלחן, שרשו שלח והטעם שהוא משולח ונטוי — והשלחן רמז לגלוי שכינה ע"י העולם אשר ברא ועל כל הטבע שהיא ג"כ מופת על אלהותו יתברך וכמו שהארון אות כתר תורה ר"ל מופת על אלהותו ע"י אלהות תורתו כן השלחן הוא כתר מלכות מופת על אלהות מלכותו ושלטונו בעולם — ונראה שגם השלחן הערוך בעצמו הוא רמז למלכות כי כן

*) ודע שהחלזון הוא הנקרא ג"כ בלשונות העמים Helix) —

מלאנו ב"כ אצל שאר העמים שהיו להם שלחנים בהיכליהם וכן סיפר היוסיפון ממלכים שבסוף סעודתם ערכו שלחן לפני אליליהם: (כט) קערתיו וכפתיו וקשותיו ומנקיותיו, כל אלה אין לנחרם מתוך הלשון או מתוך מנהגים קדומים ולכן לא נעתיק דברי האחרונים כי אם נלך בדרכי חז"ל במנחות ועי' בגאור נתה"ש: (לא) מנרת, גם זה רמז על גלוי שכינתו בתוך נשמת האדם שהיא ניצוץ אחד מהשי"ת ותוספת על תגיאותו השי"ת במגיאות האדם בעצמו, וכמו ששתי מדות האלה הם כוללות לכל מדותיו הקדושות ר"ל יכלתו בלי גבול וקדושתו מאין קץ ובבחינת יכלתו הוא בורא עולם אשר נרמז בשלחן ובבחינת קדושתו הוא אוהב צדק ומשפט ונותן חוקים ישרים אשר נרמז בארון כך יש באדם כח המוליד והוא כח השכל מוליא תולדה מאב שלה ומבין דבר מתוך דבר ובכח הזה שנתן השי"ת לאדם חנך לו ניצוץ אחד מיכלת שלו וזה נרמז במנורה ובבחינת היות השי"ת קדוש נלחי אוהב צדק נתן ניצוץ אחד באדם והוא כח הרצון והבחירה לעשית טוב ולעזוב את הרע ובבחינה הזאת נקראו בני ישראל קדושים ונרמז זה בכתר כהונה שהוא מלויין ע"י המזבח: (לט) בכר, נחלקו המפרשים במין משקל זה כאשר נחלקה דעתם בענין השקל כי אין ספק שהככר הוא ב' אלפים שקלים וזה לפי דעת מיכאעלים ד' אלפים ושל"ע ואלי דוקאטי שלנו ויש אמרו שהככר הוא קס"ב מארק ויו"ד אלי אונליות' דראכמי ועוד י"ג חלקים קטנים שלנו ויהי' לפי"ז הככר שהוא הנקרא טאלענט אצל היונים בערך י"ג אלפים רל"ג דוקאטי שלנו — ונדבר עוד מזה לקמן — הערה, לדברי המבאר לנתה"ש שהביא פה מלורת המנרה שנמלאה בין החרבות שבעיר רומי על הבנין של טיט שהקימו לכבוד טיטוס ואמר המבאר שאין לספוק עליה כי אין החרש המפסתת כיון לעשות דוגמתה כי אינה מסכימה עם דברי תרתנו — ואתמה עליו כי הלא טיטוס לא הוליך עמו כי אם המנורה שהיתה בבית הורדס המלך והמנורה ההיא אף אמנם משונה היתה מלורת המנורה שנכתבה כאן כמו שהובא בקדמוניות של יוסיפון וא"כ אפשר שהחרש כיון לעשות אך היתה המנורה משונה ממנורה זו, ולדקו ב"כ דברי חז"ל שראה ר' אליעזר בר' יוסי את המנורה ההיא:

כו (א) המשכן, כל המשכן רומז על השגחתו הפרטית כמו המלך היושב בתוך עמו והוא מוליא ומביא לכל העם בעלמו ובכבודו, וכפי מנהג עם רועי לאן יטו אהל לשר הנכבד בכל ולו שתי מחילות הראשונה בה יבואו כל דורשי פניו ומבקרי היכלו ופנימית רק לנכבדי הארץ פתוחה כל זר לא יבוא בה כך סידר סדר המשכן: (ב) היריעה, שרש ירע בערבית כמו מתח בעברית ומזה בנין ענין היריעות: (ז) עזים, משערות העזים שם שהן דקות מאוד כמשי שלנו בלע"ז Kamelot-Decke: (יט) אדני כסף, שרש אדן בהודאה הואיל ואין לבדר היסוד — והנה לדעת הרב ילחק אברבנאל ז"ל היו מחוברים מלמטה להכניסה בקרקע ועי"כ נחזק הבנין ויש אומרים שאדנים היו נקובים ואלוליס והידות בתוכם יורדות אל הקרקע ויש אומרים שהיו מרובעים וניתנו כמה אמות מתחת לקרקע ועליהם נשענו הידות: (לא) פרכת, עי' מה שכתבנו בשרש פרך לעיל א': מעשה חשב. י"א שחשב ורקם נבדלים בע"י חוטי התכלת אם אתה מזוקקים או לא וי"א שמעשה חושב לורות מבפנים ומבחוץ ורוקם רק מבחוץ:

כז (א) את המזבח, רומז לכתר כהונה כפי מה שבארנו לעיל, ואף שאמר מזבח אדמה תעשה לי גם זה היה נמלא באדמה, והמתרגם האשכנזי תרגם אלטאר וזה אינו נכון כי אלטאר מלה רומית לקוחה מהבמות שהקטירו עליהם בגחיאתו ומזבח לריך שיתורגם אָפפֿערהערד: (ב) קרנותיו, נקראו כן ע"ש צורתם והיו מעלות מוליכות את הדם אל יסוד המזבח ודוגמתם ב"כ אצל שאר העמים: (ד) מכבר, שרש כבר וכתואר כבל ענינו עבות ושלוב ומתנו כברה ומכבר והיה המכבר לד"ק לאקל על המעשה כי כובד הנחשת יכבד מאוד על הלוים ולדעת יב"ע היה מונח לפי רוחבו לקבל כל מה שיפול מעל המזבח: (ה) כרכב, השרש הזה הוא סתום ונמלא רק בתלמוד מענין סביבה ואפשר שהוא מורכב משרשים כרך וכבב בין כך ובין כך היה כעין מסבבת סביב והמפרשים נחלקו למה לורך י"א שהיה באמלע המזבח להורות על גבהו וי"א שבו עלו הכהנים לפנות מקרן עד קרן אך זה אינו כי הלא כתוב ולא תעלה במעלות והכבש הנזכר בתלמוד שהיה בצד דרום לא היתה מעלה כי אם מקום גבוה קלה: (ח) נבוב לחת, למלאותו עפר לקיים מה שנאמר מזבח אדמה תעשה לי — ולא הזכיר כאן מזבח הזהב עד לקמן ל' א' וי"ג וגם הכיור לא זכר כי הם היו מכלים פנימים ולא זכרם עד שהגיע למקומם: (י) וחשקיהם, נכונים דברי המבאר לנתה"ש והאומדים כי הם הבדים הנתונים בתוך הטבעות אינם אלא טועים כי עמדי החלר המה מחשקים כדברי העהוב פ' י"ג: (יח) חמשים בחמשים, מלת בחמשים קשה מאוד ולכן בספרי הכותים שנו את הנוסחא כדרכם להקל עליהם הפירוש וכתבו באמה תחת בחמשים וי"א בחמשים היינו לעמת החמשים אשר המה בלד הנכח לנד במזרח ובמערב ודברי חז"ל בזה ידועים ממאור נתה"ש: (יט) נחשת, בימים קדמונים היו לוטשי נחשת רבים ולוטש ברזל גם כל כלי מלחמתם היו נחשת — והנה טרם שנסיים הפרשה הזאת נדבר עוד בעניני המשכן — יש בטבע האדם לחזק אמונה אמתית אשר שכלו יגיד עליה כי היא לבדה אמת, ואעפי"כ יבקש האדם לורות ותמונות ורמזים נראים לאושיו בהם יזכור את כל המושגים הנפלאים אשר ראה בשכלו, ואם כן בדברים הנולדי' באמלע תבונתנו המלושה ושכלנו הקלר, איך לא יהא נלרך האדם לרמזי דברים עולים על שכלו אשר נגלו ע"י חסד הבורא וכהנה אחדות ונלחית השי"ת וכל היסודים הנשגבים אשר גלה לאבותנו בסיני, לכן לוה השי"ת לעשות המשכן למען יהיה להם לאות על השגחתו תמיד וכל כליו כלם רומזים לתכונה מן התכונות הנשגבות כפי שבארנו לעיל — ואין להקשות מאין היה להם זהב וכסף ונחשת וברזל מספר רב כזה, הלא כבר ידענו שהשאילו ממלרים, גם אם נשכיל מאוד בעניני המשכלים והמדות, נבין כי אין זה דבר פלא — ואולם תמיד לנחוק היו בעיני הגלים אשר הקשו מאין היו להם חכמי חרשים ונבוני מלאכה ומחשבי מחשבות — פתים עד מתי תבוזו חכמה! מי הגיד לכם דברים מראשית ומקדמוניות? לאו וראו מה שחפרו החופרים מגנזי נסתרות העמונות בעפר זה כמה אלפים שנה, והגידו לנו אם יש

בכח חכמתכם לבאר לנו איך היו עושים דברים כאלה בימים ההם? תיובאר לנו איך עשו המצרי' בנעים אשר עוד עד היום הזה המה כחדשים כאלו ילאו עתה מתחת יד האומן? תי ילמדנו איזה סכלים אשר היו להם לאנשי הודו לבנות טירות והיכלים אשר נפלא כעת בארגם ספינים עתינים בתחתית הקרקע, או עמודי שיש ואבן חזק בגבהם כגבה המגדלים שלנו והם תקשה כלם מאבן אחת נאצבו? קלרה תבונת אדם ומה תלפנים לא נודע לו כמו שאחרית נשתתה תנגד עיניו, כי בכל החקירות שעתקו רבים מתחוקרים עוד לא יודעים עד היכן תגעת יד של הראשונים בכל תלאכות תחשבות ובמעשה רקם ובלטישת תתכת — ויפה אמר החכם שאלוואדאר אחד תבני עמנו היושבים בארפית בספרו התכונה „קורות דתי תשה" כאשר החלו בני אדם לבנות להם בתים וטירות עלה בתחשבתם לבנות בית לבוראם, כי חברת אנשים לא הקום בלתי נאחדו ע"י מקום ולשם ילכון לשפיך שיחם ונפשם והתה נקשרו יחד בעבותות האהבה, אך התעיבו השחיתו לבנות היכלים לכל שקן אשר דמו ברעיונם לאלהים, ארן תצרים היתה תלאה תהיכלי אלילים ותשחת הארץ תפני אלהיה כי תספר עריה היו היכליה לא כן לוה לנו השי"ת כי כמו שהוא אחד ושמו אחד כך יעד תקים אחד לשרתו ולעבודתו, כי עי"ז היתה ג"כ כל עבודה השי"ת אחת כי לא התירו את חקי המקדש זה בכה וזה בכה כפי תנהגי התחוז, אלא כלם יפנו לתורה אחת אשר תלא תליון כמו שהלב הוא בגוף האדם תוליך הדם הנזקק אל כל איברי הגוף יעי"כ תשוב בריאות הבויה, אך אם יתגלגל הדם בתוך חלקי הגוף כה וכה ישחת ויהיה לתזיק כן הדבר הזה, ואולם להקדיתם ולהכינם לתקדש בירושלים לוה לעשות המשכן במדבר עם ג' חלקיו החלר והאהל וקדש הקדשים, אשר לא בא שם זר תישראל כי אם כהן הגדול, ולא שהיתה הדת כתוסה לישראל שלא היו יודעים מה בקדש הקדשים כאשר עשו כהני תצרים בערמתם אשר קראו לסודות שלהם Mysterien, כי כל איש תישראל ידע כי אין בארון רק שתי לוחות האבנים, ואולם יראו תגשת אל הקדש תתוך יראה התרוממת כבעל תדות שלא יבוא בעז פנים אל התלך, ולדעת היוסיפון המשכן רמז לכל העולם כלו שהוא תשכן כבוד ד' כמה שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי והחלר והאהל רמז לארץ הם נתונים בידי אדם וקדש הקדשים רמז לשמים שם כבוד ד' ולא יראה אותם עיני האדם וי"ב לחם הפנים כנגד י"ב חדשי השנה וירך המנורה כנגד המזלות ושבע נרותיה כנגד ז' ככבי לכת והפרוכת כנגד ד' יסודים שש תשזר כנגד הארץ שתשם בא והארגמן כנגד המים שמשם מקורו ותכלת כנגד האויר שכן בצבעו ותולעת שני כנגד אש — והנה עוד רבים דרשו רמזים בזה ולפי שלא ראיתי תועלת בדברים כאלה הבאתי רק דברי היוסיפון שהוא הקדמון ובעבור דברי האחרונים:

פרשת תצוה

(כ) **שמן זית זך כתית**, זית להוציא שאר שמנים כתית להוציא טחון כי הזתים או נכתשים במכתש או נטחנים ברחים והראשונים יביאו השמן היותר זך כפי שהעידו חכמי הטבע: (כא) **באהל מועד**, נקרא כן כי יעד לו הקב"ה למשה ולא מלשון עדות כמו שחשבו הע' ואחריהם הוואולגאטא tabernaculum testimonii וי"א מלשון תועדי אל: **יערך**, עי' בבאור נתה"ש ות"א יסדר יתכן שהב לדעתו על נר תמיד כי אין לשון סידור שייך על השמן ולדעת הרא"בע שפירשו מלשון יעריכנו הכהן אף שהרב ערך כאן ב ל יש ראי' מפסוק (איוב ל"ו י"ט) היערך שועך שהיא ג"כ בקל:

כח (א) **הקרב**, לגיים ולהבדילם וזה טעם מתוך בני ישראל: **לכהנו**, י"א לייחדו להיות לי כהן ואולם כיון שמלת כהן בפיעל תורה על הכהונה ושרת בקדש יותר נראה שהוי"ו דלכהנו נוספת כוי"ו דחיתו יער וכדומה, ולכהנו הוא שם ונמשך אל מלת הקרב כאלו כתוב הפרישהו לי לכהן וכן בפסוק ג' לקדשו לכהנו לי, והראי' לדברינו שאלו כהנו היה פועל לריך שיהיה לקדשו ולכהנו לי בוי"ו החבור ויתורגם איהן מיר לום פריסטער לו ווייהען: (ד) **וכתנת תשבץ**, כל לשון כתנת הוא מין בגד סמוך לעור ובשר כחלוק שלנו ונקרא כותנו בארמית ומיטאן ביונית ובחלוף סדר האותיות tunica ברומית ותמנו לשון קיטעטון אללנו ותשבץ לשון תשבלות והיוסיפון כתב שהיה עליו מעשה רקם: **מצנפת**, מלשון לנף שהוא כמו עטף ויש מין כובע הנקרא בעת דאלבונד אצל הפרסיים והתורקים: **ולבניו**, כל תמלא מקומו תבניו ישא ח' בגדים: (ו) **את האפוד**, נקרא Epomides אצל היונים והוא בגד בלי בתי זרועות אלא חלק מלפנים וחלק מלאחוריו מחוברים ע"י כתפות: (ח) **וחשב אפדתו**, רוב המפרשים תרגמו בשם חגורה וכן ביוסיפון וכן דעת האחרונים כי אפדה ואפוד נרדפים לענין אחד ואולם יש שחשבו שאפוד חלק מלפנים ואפדה מלאחור ולשון חשב מענין מעשה חושב פירש"הו (ובזה קדמו להם הע') ומפרשים ומעשה חושב המחלק לאחוריו אשר על ואפוד מלפנים יהיה כמעשהו זהב ותכלת וכו': (יא) **פתוחי חתם**, כבר ידענו שידעו לפתוח חותם בימיהם ההם מטבעת פרעה בנתן ליוסף: (יד) **מגבלות**, רוב המפרשים הסכימו לדעת רש"י שהוא מלשון גבול ואולם נראה שהוא מלשון כבל פערשלונגען והיינו כמין שרשרות כפולות ובתרגום הע' תרגמו בשם פרחים ר"ל מעשה רקם ואינו: (טו) **חשן משפט**, כיון שהאריך בזה המבאר לנתה"ש והוא אמנם נוטה תמיד לדברי חז"ל שהם נכונים יותר מכל מה שהעלו האחרונים על זה לכן לא נוסיף עליו כי אם מעט מזעיר: (טז) **זרת**, מלשון זרה שהוא כמו לשון טפח כלם נשאלים מענין מתיחה ופריסה אויסבריייטען: (יז) **אבן**, אמת שנבוכו המפרשים בבאור האבנים הטובים האלה ושלא לעבור עליהם לגמרי אכתוב קלת מדעות האחרונים בזה: **אדם**, שמו יגיד על בצעו וי"א שהוא הנקרא קארפונקעל ולדעת אחרים קארנעאל או רובין או

דיאמאנט ובתרגום הע' הנקרא אצלנו פארדער ולדעת אברבנאל הנקרא גראנאט *): **פטדה**, מצאנו פטדת כוש באיוב כ"ח י"ט וא"כ הוא מארץ איטהיאפיע ובתרגום הע' נעתק בשם טאפאס כך שמו אצל היונים ואצלנו ונראה שזה אמת כי כתבו חכמי הטבע הקדמונים כי יש אי בתוך ים סוף שם נמצא הטאפאס וגם מלה היונית בעצמה טאפאדסע נראה שהוא מלשון פטד והוא מצבע צהוב ופטד בלשון הודו צהוב וי"א שהוא הנקרא כריזאליטה ואינו כן: **וברקת**, שמו יגיד עליו כי הוא נוצץ וכל המפרשים הסכימו שהוא הנקרא אצלנו סמאראגד: (יח) **נפך**, י"א גראנאט ויש בשם רובין והנראה שהוא הנקרא קארפונקעל וכן בתיב"ע כרכודין שהוא Carchedonium מין קארפונקעל וביחזקאל נאמר מרב מעשיך בנפך משמע שביאוה מארם לצור וזה מסכים לדברנו: **ספיר** בארנו בבראשית: **ויהלום**, לשון הלם הוא הכאה בפטיש היו מן האומרים שהוא דיאמאנט שמלת adames ג"כ מענין זה ר"ל קשה ואי אפשר להולמו ואולם זה האבן נקרא שמיר כנראה ולכן אחרים אמרו שהוא הנקרא יאספיס וזה בודאי אינו כמו שנבאר במלת ישפה והנכון שהוא הנקרא אניק'ס: (יט) **לשם**, י"א שהוא אפאל ולאחרים הוא היאצינטה ובתרגום הע' הוא מין אבן דומה בצבעו לתפוחי סיני (אראנגען): **שבו**, בתרגום הע' אכאט: **ואחלמה**, בתרגום הע' אמעטהיסט ויש לבנות ראי' לדבריהם שהוא אבן בצבע תכלת ממנו אמרו היונים שיש לו סגולה להסיר השכרות ונגזרה אמרו שאחלמה יש לו סגולה להסיר החלומות והיינו חלומות שכור ובתלמוד עשו כדרכם שפירשו מלה עברית ע"פי יונית ד"א אמר ר' ראובן הן נויס כמו מדלי הן לשון יונית אחד (וכן הוא כידוע ליודעי יונית) והאלף ביונית הוא אות השלילה a privativum ולכן נקטו הא' דאחלמה כאלו היתה המלה יונית ואלמה מל"הק ונראה שכיון לזה האבן גם כן אונקלס הבר כי העתיק בשם עין עגלא ומיכאעליס טעה שאמר שתרגמו הע' בשם אכאט כי כן כתבו במלת שבו: (כ) **תרשיש**, נקרא כן על שם המקום שהובא משם וכן אופיר תמורת זהב — אופיר והוא לד"ק כריזאליטא: **שהם**, בארנו בבראשית: **ישפה**, בלי ספק הנקרא יאספיס אצלנו אבן שיש לו גוונים שונים ולפי שהוא זך ונוצץ נקרא בשם זה כי ישף ויצף ענינם אחד ענין ראות: (ל) **את האורים ואת התמים**, קדמונים ואחרונים כתבו דברים ארוכים בענין הזה וכן גם בימי יוסיפון כבר פסקו האורים והתמים כאשר כתב ע"ז בעצמו, ולכן אין לבאר היטב מה היו האורים והתמים? אפשר שבני ישראל ידעו מה הם כי הם' הידועה תורה שהיו מפורסמים אך לא היו מעשה חרש כי צוה למשה שיתן הוא בעצמו אל החשן והנה אגיע לך דעות האחרונים היותר חשובים אך מתחלה צריך שאקדים שלא תמוה בכן בוחן יש שאמרו שהיו כנגד התרפים אצל שאר העמים שלא יאמרו בני ישראל כל הגוים כלם ילכו איש בשם אלהיהם מדברים עמהם ע"פי כהן נושא תרפים ולנו אין לנו דבר דוגמתו; לכן נתן להם הקב"ה מין אורקלו להבדיל אלף פעמים משאר עמים אך באופן ששאר עמים פנו להבל ושוא ובני ישראל ידעו האמת כי היו האורים ע"פי ד' וכאשר בארנו בפ' סוטה (ע"ש) שנתן הקב"ה לנו אות אמת להכיר הצדק — אך זה אינו נראה כלל וכלל, ולדעת אחרים האורים והתמים הם היו האבנים הטובים שנזכרו למעלה וע"י זהרם או בחשך מראם הגידו רצון הש"ית אם ילכו ד"מ למלחמה אם לא ומביאים ראי' לזה כי לקמן ל"ט מ' זכר רק האבנים ולא את האורים ותמים ובספר ויקרא ח' ח' זכר רק את האורים ותמים ולא את האבנים משמע שהיו ענין אחד, והכהן המגיד עתידות בא לו התכונה הזאת כמו שבאה לנביאים ומפרשים לפי דעתם אורים ותמים ר"ל מאירים שלמים פֿאללקאממען גלענצענד ולדעה הזאת נטה גם היוסיפון וזה אינו נראה כי הלא רק במשה דבר שיתן את האורים ולא היו מעשה חרש אבן. גם אינו מזכירם בפ' פקודי כי מזכיר שם רק מה שיעשו מנדבות, ולדעת אחרים היו כמין גורלות גורל אחד לחיוב וגורל אחד לשלילה וגורל אחד ממוצע ביניהם ועל פיהם שאלו כמעשה עכן כל מה ששייך לתקון המדינה וד' אנה שיבוא הגורל מגיד האמת — ולדעת אחרים היו מיני אבנים משונים מאבני מלואים הראשונים והיו רק סימני כבודה כי הכהן יהיה ג"כ השופט והאורים רק תכשיטי כבודה רומזים על האמת והתמים תכשיטים רומזים על המשפט כי כן היה המנהג בימים קדמונים וכן עד היום הזה יש לכל שופט מין תכשיט לציין בו את האיש כי הוא נכבד וכדומה הנקראים אינסיגניען רומזים על השלטון שיש למלך — ולזה כיונו הע' בתרגומם וכנראה ג"כ פילון היהודי נטה לדעה זאת; ואולם לא הכהן הוא השופט כאשר בארתי בפ' שופטים, גם לא שאלו במשפט האורים כי אם בדבר הכבד אשר יביאו אל הכהן או בגורלות לצאת לאויב וכדומה מן הדברים הנוגעים בעניני אלהות ובתקון המדינה וכן נאמר אצל יהושע בס' במדבר כ"ז כ"א ובשמואל כ"ח וי"ו — סוף סוף אין לבוא עד סוף הדבר ואין ביכלתנו רק לסמוך על סברות ספקות (היפאטהעזען) וכן עלתה בדעתי החלושה להעמיד סברה אחת וזאת היא הנה לא מצאנו מלות אורים ותמים כי אם כאן ובס' ויקרא ובס' דברים (תמיך ואוריך לאיש חסידך) ובס' עזרא ב' ס"ג ובנחמי' ז' ס"ה בכלם נאמר אורים ותמים יחד חוץ בס' במדבר ובשמואל א' כ"ח וי"ו נאמר רק באורים ולא נאמר בתמים (ומה שמצאנו בישעי' כ"ד י"ד גם באורים כבדו ד' הוא ענין אחר שהם מורה על ארצות הקדם יושבות באור השמש (דיא רייכע דעס ליכטעס) ולכן נראה לי שהיו האורים והתמים ראשי ויסודי התורה אשר על פיהם יהיה כל ריב וכל מכה ועל פי חקותיה יתקנו כל תקון מדינה, הן בצאתם למלחמה כי יש חוקים כי תצא למלחמה וכי יצורו על העיר אם ישלימו את יושבי העיר אם לא וכדומה מן הענינים האלה הנוגעים לדת ישראל וכן הדבר בכל משפט הקשה משופטים במדינה אשר ישאלו את פי ד' — ואם תשאל מי הם יסודי הבנין? מי הם עמודי התורה אשר בהם נכללים כל חוקי התורה? תדון בעצמך שהם יו"ד הדברות נכתבות על שתי לחות,

---

*) ובספרי הכותים נאמר **סמקון** וזה אמנם הוא לשון אדום:

והם המה אשר על פיהם יענה הכהן, והי"ד הדברות כוללות דין ענינים אלהיים הנוגעים בין אדם למקום ובהם נסין אור, להפיץ ענני חשך אשר כסו את התבל כי מהם למדו בני ישראל האמת בתכונות ד' ובמדותיו והם נקראו אורים והם הדברות הראשונות ותהם כוללות ענינים נוגעים בדברים שבין אדם לחברו כוללים כל המשפטים אשר נפרטו בכתב ובעל פה אח"כ והם הדברות האחרונות ונקראו תמים שמתמתים את דברי המשפט — ונראה א"כ שהיו ב' תבילות קטנות באחת נכתבו אנכי לא יהיה לא תשא וזכור, ובאחת כבד, לא תרצח וכו' וכל הבא לשאול דבר קשה אל הכהן אם שהיה בעניני המדינה הוא השיב להם רק מה ששייך לעניני הדת ע"פי הדברים האלה שבהן אלו מפורשים בכתב ובעל פה ואמר להם זה אסור וזה מותר, ושאר הדברים שאינם נוגעים לדת עשו כרצונם או ששאלו את פי הנביא, והכהן לא אמר להם אלא דברי תורה בלבד ע"פי עשרת הדברות ופרטיהם ופרטי פרטיהם שהם כל התורה כלה וזה פירוש הכתוב ב"כ בס' במדבר כ"ז כ"א ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ד' ר"ל יהושע הוא המוציא והמביא חוץ בעניני הדת ישאל בענין האורים ולא אמר התמים כי דברים הנוגעים בין אדם לחברו גם יהושע היה צריך לדעת כי נצטוה במצות והגית בו יומם ולילה גם דוד לא שאל את פי ד' כי אם בעניני הדת, ובזה יובן למה אמר הכתוב נביא כמוני יקים והלא היו אורים ותמים למה ענין נצרכים לנביא, אלא שהנביא היה מגיד להם עתידות בכל אשר יפנו והכהן היה דורש להם הלכות התורה שכבר היתה חתומה ואין להוסיף עליה ואין לגרוע ממנה, ולמען יהיו הדברים על לבו שישנן את המצות ויהגה בתורה לפני ד' תמיד ישא עשרת הדברות על לבו ויהא נזהר תמיד לדרוש אותם ע"פי פרטיהם וזה שאמר הכתוב כאן ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש לזכרון ר"ל בבשתו לכפר יזכור לכפר על עדת ישראל ואולם יתן אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני ד' ר"ל שלא יבוא בקדש בלי תכשיט זה ואולם תוסיף ואמר כאן ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ד' תמיד פי' שבכל עת ועת יתן אל לבו את משפט בני ישראל ר"ל תורתם וחוקיהם הקדושים לבל ישכחו מלבו כל ימיו כי על פיהם יענה בכל דבר אשר מביאים אליו — זה היה לענ"ד התכלית אשר כונן הש"ית בענין האורים ותמים ואולם אפשר שאחר זמן שאלו את האורים כאשר שאלו את הנביא — ולדעתנו המלוסה תתיר עוד ספקות רבות בענינים האלה שאין פה המקום להאריך: (לב) תחרא, שרש חרא בסורית ענינו מלחמה ותחרא היינו שריון עשוי למלחמה אך איננו שריון ברזל אלא שריון של פשתים כמו שעשו דוגמתו במצרים בבגד נפלא מאד ע"י מלאכת מחשבת שבו: (לד) פעמון ורמון, האחרון פרי עץ ידוע ודוגמתו עשו עגולי תכלת ופעמון ידוע כל לשון פעם הוא ענין כתישה והשמעת קול ואיתא בתרגום שני למגלת אסתר שמלכי פרס היו להם פעמונים בבגדיו כדי שישמעו העם בבואו ויתרחקו ממנו או ישתחוו לפניו וכן היה הכהן הגדול נושא פעמונים או כדי להטיל רשות מהש"ית לביא, ולצאת או כדי להזהיר את ישראל שתהא כונתם על העבודה ודעות אחרות הביא המבאר לנתה"ש: (לח) והיה על מצח אהרן, הציץ רמז לכהונה והחשן עם אבניו כנגד הלב רמז על עם ישראל והאורים ותמים רמז למשפט ע"פי ד' לכך אמר בציץ שישא אותם כי הוא מכפר על בני ישראל שזה ענין כהונה בפרט וזה הטעם ונשא אהרן כי הוא הכהן שבתוך ממלכת כהנים וא"כ החשן נשא בבחינת היותו שליח צבור אלס פערטרעטער דער נאציאן והאורים בבחינת היותו מורה הוראה אלס פערטרעטער דעס געזעטצעס והציץ בבחינת היותו כהן מכפר אלס פערזעהנענדער פריסטער: (מא) ומלאת את ידם, אפשר שהיה מנהג לתת ביד הממונה יהיה לכל שיהיה סימן אומנתו ומזה הושאלה המלה על כל ההתמנות איינזעטצונג אין איין אמט: (מב) מכנסי בד, מצורתם כתב היוסיפון באריכות בקדמוניות שלו ג' ז':

כט (א) לקדש אתם, ענין קדוש הכהנים מלאנו ב"כ בויקרא ח' וט' ויש לנו לדבר פה למלאות את אשר נדרנו, ואולם כיון שמלאתי הבאור לנתה"ש שם מספיק מאוד אין לנו להוסיף כי אם מעט אשר אעריך פה: (ב) בשמן, איננו כדעת מיכאעליס שצוה למשוח בשמן כדי לחבב בעיניהם מעלת השמן לשבח ארץ ישראל, כי כל שוכני ארץ קדם כבר בשמן בללו כל מאכליהם: משחים, פירש"י כתין כ"ף (כף יונית) שהיא עשויה כנו"ן שלנו והמבאר לנתה"ש הביא ציור המדפיסים להרמב"ם שעשו ציור כזה Ω ואמת שזה איננו כף יונית אך מה שאמר המבאר שהוא פ"י יונית אצלנו איננו אמת כי פ"י יונית היא כזה Π וציור הראשון הוא תנועה הנקראה אצלם אָ גדולה o mega ואולם הנראה שהוא כף יונית הנקראה cappa שיש ב' מיני קאפפא אצלם יש מצוירים כזה K ויש מצויירים ככף ישרה שלנו ובאמת בכתב ישן של היונים מצאתי קאפפא כזה < ואמת שגם כ"ף עברית דומה קצת לנו"ן שלנו: על תנוך, אמר פילון היהודי ב' חלקי הגוף אשר על ידיהם יש לעבור עברה ימשח בדם, האוזן שלא שמעה מצות השם, היד אשר נשא אותה לעשות מעשה, והרגל אשר ילך למקום עברה: וזרקת את הדם, המצוה הזאת נאמרה לנו בני ישראל ועכו"ם ששמעו ממנה רצו לעשות דוגמתה ואולם כיון שלא להם חלק בתורה נשתבשה המצוה בידיהם עד שבאו לכלל תועבה; היה להם מין קדוש כהנים נקרא אצלם tanrobolium וכן היה מסודר: הכהן המתוכן לקדוש נלבש בגדי משי בתכריך גדול ונזר הושם על ראשו ואח"כ הובא אל בית אופל מקום חשך וצלמות, ובחדר האופל היה קרקע מנוקבת מעשה מכברת וע"י הנקבים הוליכו את דם הפר הנשחט על ראש הכהן אל יסוד הבית והיו טובלים את הכהן בדם, ואח"כ הוליכו את הכהן החוצה ופניו כצלם נתעב כשמלה מגוללת בדם, ראשו ובגדיו דם נוטפים, ואבלי דם מתעל לזקנו תקון נפש הקוראה בזכרו את מראה הכומר הזה: (כב) והאליה, אין זה כמו איל שלנו, כי יש בארצות הקדם מין איל אשר אליתו עבה מאוד רחבה וגדולה וסופו חד כקון, ואלבה טוב מאוד והיא כבדה כשבעים ליטרין שלנו ולכן הוא החלק היותר טוב שבאיל שם ונשרף על גבי המזבח

בוצר עוללות תצוה כי תשא כט ל

לא כן אלית הבקר שאינה נקרבת על המזבח: (כד) **תנופה**, לפנים ולאחור לימין ולשמאל סימן הפרישה לד' קצוי שמים וארץ וממשלתו בכל ד' אפסי ארץ, לא כן תרומה שהיתה למעלה ולמטה: (לב) **פתח אהל מועד**, מלת בשר מוטעמת באתנח לכן פתח אהל מועד שב אמלת ואכל: (לו) **וחטאת על המזבח**, שאם התנדב איש דבר בגזל וי"א שיחטא פי' יסיר חטא העם על ידי המזבח שמוכן לכך ועי"ז יקדש המזבח ואולם לשון על אוני משמע כן: (מ) **ועשרון**, מדתו מ"ג ביצים כידוע והוא ע"ב ביצים ואולם מלת אין נראה שהוא שם כלי ידוע אצלם ונקרא המדה ע"ש הכלים שמודדים אותם בה וכן חשב יוסיפון:

ל (ח) **קטרת**, טעם הקטרת משום חשיבות המקום או שהקטרת סימן לנשמת אדם עולה מעלה השמימה והמנהג הזה להקטיר קטרת היה ג"כ בגוים ההם מצוי לרוב: (ט) **לא תעלו עליו קטרת זרה**, אינו אש זרה שהקריבו בני אהרן וימותו לפני ד' כמו שהיטיב באר הדבר הזה בעל מאיר נתיב הרב מוה' הירץ וויזל כי אמנם עוד לא נאסרה אש זרה וטעם הדבר למה יצאה אש מלפני ד' לאכול את הכהנים אמנם כמים הוא:

פרשת כי תשא

(יב) **כי תשא**, כיון שנתנו שקלי קדש לאדנים וגם אחרי מות משה לדעת חז"ל היו השקלים לצורך הקרבנות לכן נאמרה כאן הפרשה הזאת שהיא מעניני המקדש: **ונתנו איש כפר נפשו**, טעם המלוה לא נודע לנו, אף שניכר שהיתה הפרשת הכסף לצורך המשכן וכן משמע בנחמי' יו"ד ל"ב ע"ש, והנה מפשטות הכתוב זולת דברי הקבלה יהא נראה שרק בפעם הזאת צוה משה כן וזה טעם כפר נפש כי כל המשכן היה לכפר על נפשות בני ישראל, וגם משה לא מנה את בני ישראל כי אם כאן ובאחד השני לשנה השנית ואצל המדיינים וא"כ לא היה המנין משנה לשנה, אך מנין הנאמר לקמן ל' י"א הוא אינו מנין הנאמר בס' במדבר ה' כאשר הוכיחו שם ומה שנאמר בד"ה ב' כ"ד וי"ו את משאת משה עבד ד' אינו מוכח שהוא מחצית השקל. כי אם איש איש נתן כפי אשר ידבנו לבו ומה שנאמר בנחמי' יו"ד ל"ב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל ולעבודת התמיד הרי סופו מוכיח על תחלתו שאינו מחצית השקל, ואולם בדברי התלמוד היו מכריזים בכל חדש אדר על השקלים, ומה שאמרו אצל דוד בשמואל ב' כ"ד שחטא בזה החטא היה שהוא בעצמו מנה את העם והנהיג בעצמו דרך השליט מה שהוא כנגד דת המלך ולכן לא השיב לו יואב שהוא כנגד דת משה הנאמר כאן אלא שהעם יאמרו מלך רשע הוא שיקח את תרומתו ובאמת לא אמונה שהיה אז מין נחש על הפקידים ויראו שישליט בהם עין רעה ולכן כדי לעקור הנחוש מן השרש אמר ולא יהיה בהם נגף להשקיט נפשות היראים: (יג) **שקל הקדש**, עי' מ"ש כ"ה יו"ד באמת אמתים: **גרה** גרגרין שכך מנו הקדמונים: (טו) **העשיר לא ירבה**, שלא יתגאה: (יח) **כיור**, שרשו כור ומורה על העגול: **וכנו** רוב המפרשים הסכימו שהוא מקום מושב הכיור ושרשו כון, ואולם יש שחשבו שהוא משרש כנן והוא כסוי לכיור ואינו שייך לכיור כי הוא דבר בפני עצמו ואולם הפי' הראשון נראה יותר, ולא נזכרה בתורתנו איך היו נושאים הלוים את הכיור וכנו ועי' מה שכתבנו בס' במדבר ד' י"ד: (יט) **ורחצו**, כי הלכו יחפים ולכן אין נכון לבוא אל המקדש באבק על רגליהם וכמו כן נהגו כבוד במקדשיהם גם שאר העמים: (כג) **מר דרור**, להבין מלת דרור צריך שתדע שהמר (משרש מרר ענינו נטיפה) שהוא שרף הנוטף מן עץ או נוזל מעצמו או שיעשו נקב באילן כדי להוציאו והנוטף מעצמו הוא יותר משובח כידוע לחוקרי הטבע ולכן לזה הכתיב לקחת את מר דרור לשון חפשיות של המר היוצא חפשי, ומלת מר מצויה ג"כ בכל לשונות בני קדם וכן מירהע אצלנו והאילן דומה לעצי שטים, ובגזעו עקים ויש לו קליפה מלאה קוצים ועליו כעלי זית: **וקנמן בשם**, יפה תרגם הרמ"ד כי צימטראהר היא קליפה הפנימית מהעץ ההוא מוציא ריח ואין כן קליפה העליונה ולכן לזה הכתוב לקחת קנמן — בשם מוציא ריח: **וקנה בשם**, כמו שמלת קנה מורה על כל אבוב בכלל ועל מין קנה שהוא קנה בשם בפרט כך שמו בלשונות אחרים קאלמוס כי מלת calamus מורה על כל קנה ועוד יש מין קנה הנקרא קאלמוס מוציא ריח והוא שנאמר כאן והעץ הזה צומח בארץ ערב ובארץ הודו וסמיך לא"י בהרי לבנון. ומשלח את ריחו למרחוק והוא קנה שבתוכו פרחים: (כד) **וקדה**, במקום אשר ילמדו קנמון שם לפעמים ג"כ קדה והוא בלתי ספק קליעה ובלשוננו קאססיא ואלה דברי דיאסקארידעס היוני ובארץ ערב יש כמה מיני קליעה ואחד מהם נקרא בלשונם קיטעת מי לא יאמר שזה קדה הנאמר כאן ונקרא ג"כ מוטטערצימט: (כה) **מעשה רקח** בארצות האלה אומנים הרוקחים בשמן מאוד ויש שם אומנים לדבר: (כו) **ומשחת**. כיון שבאקלימא ההם ההוא היו מושחים את בשרם בשמן לקרר את גופם ובפרט הגדולים והנכבדים עשו כן לכן היתה המשיחה רמז לגדולה וקדושה. וכל רחיצה ומשיחה וקטרת הוא מענין זה כי כלם מורים על הגדולה: (לד) **סמים**, שרש סמם בערבית על כל ריח הנודף: **נטף**, ענינו נוזל ולכן תרגמו הע' סטאקטע ומזה נראה שטעה לותיר לתרגם ומלת בשם זה כמו שנאמר, וסטאקטע גם הוא ענין נטיפה כמו liquor ברומית ואולם איזה הוא השרף הזה רוב המפרשים הסכימו לדעת הקדמונים שהוא הנקרא באלזאם והוא מין עץ צומח בא"י ובמצרים ובפרט על פני ירחו. ופליניוס אומר שאינו צומח רק בא"י וטיטוס הביא עמו לרומא אחר החרבן, וכל העץ הזה הוא משובח גם פריו גם קליפתו גם בדיו והרומים גדלו אותו בא"י ויקחו להם לתם וי"א שהנטף הוא מר דרור ואולם כבר נקרא בשם אחר וי"א שהוא הנקרא סטאראקס — בוימע: **ושחלת**, תרגם לותיר סטאקטע וטעם בזה כי הוא נרתק רמש מן הים אשר לוקחים אותו לסמים, ושורפים את הצפרן

על גבי האש ויעלה ריח ממנו ואם יתנו אותו בין שאר סממנים יחזק את ריחם: **וחלבנה**, שרף הנוטף מן עץ באשר ערב וריחו אינו טוב ונקרא באשכנז מורכב ממלת חלב ר"ל חלב העץ שרף העץ וממלת לבן כי כך נבעו, והטעם לאשר נתנו חלבנה בתוך הסממנים כדי להבדיל ריח טוב מאשר סממנים כי כן יעשו לפעמים ג"כ היוונים לתת דבר מריח קשה בין דברים מריחות טוב למען הטעים הריח הטוב באמר resina aut gummi adjiciuntur unguentis ad continendum odorem אמר פליניוס בי"ב מ': **ולבנה זכה**, היא ג"כ שרף נוטף מעץ לומת בהדו ובערב אך טבע העץ ההוא לא נודע אצלנו והשרף הוא אל אדום שאינו מובחר כל כך אל לבן שהוא המובחר וזה לבונה הנזכרת כאן והזכה יפה תרגמו הע' diaphare דורכזיכטיג בל"א שכן טבע הלבונה היותר משובחת: (לה) **ממולח**, י"א מעורב והראב"ע במלח ממש: **טהור קדש**, כי הבדילו ב' מיני מלח האחד הבא מן הים והוא אינו טהור והשני הבא מן הניטרוס sal nitri והוא טהור ואפשר שזה מלח סדומית ועל דבר המלח עי' מה שכתבנו במדבר י"ח י"ט:

לא (י) **ואת בגדי השרד**, שרש שרד אינו ידוע ועי' בבאור ובתרגום הע' תרגמוהו בגדי כהונה שהחליפו סוד עם אות שרת וכן בספרי הכותים וכן בדברי חז"ל אף שנאמר אצלו ואת בגדי הקדש — (יח) **לחות אבן**, כך כתבו חוקותיהם על אבן רבים מעמים קדמונים שיהיו קיימים לדורות, והלחות האלה נגלים שהיו כתובים באצבע אלהים:

לב (א) **עשה לנו אלהים**, צורה שייחסו אליה הכח כפי מה שבארנו הענין הזה סוף פ' יתרו ובי"ד הדברות ובכמה מקומות: (ב) **בניכם**, גם האנשים היו להם נזמים עי' מה שכתבנו בפ' משפטים כ"א ו"ו: (ד) **חרט**, כתב הרד"ק בדפוס שעשו דפוס של אמר כדרך המתיכים ונראה חרט ואחרת ענינם אחד מורים על הצורות ולשון דפוס נגזר ממלה יונית typus שהוא ענין כתישה והושאל על הצורה בלשון יונית ומזה לקחוה בני עמנו ופי' מלת חרט הנאמר בכמה מקומות ובפרט בס' בראשית, ואולם לשון צור ויצר אינו מדוקדק היטב לפי' הרד"ק גם אין לומר שחרט הוא כלי אומנות, מייסעל גראבשטיכעל כי מלת אתו שב על הזהב והזהב לא היה אומן אלא העגל; ויש פירושים רבים בזה והנכון כדברי יב"ע שחרט כמו בשני חריטים מלכים ב' ה' כ"ג ויצק מלשון גרירה ר"ל הכניס את הזהב בשק אחר שאסף אותו מאת כל העם ויעשהו לעגל מסכה: **עגל**, למה עשה דוקא צורת העגל? אין ספק שנהגו כך בני ישראל במצרים ועוד לא שבו הערב רב מדעתם הסכלה, והזכרון בעגל נמשך עד ימי ירבעם — והמפרשים נבוכו איזה פסל מצרים היה העגל י"א (ובתוכם עילון יש אומרים שהיה צורת בעל צפון) ואולם היותר נראה שהוא האפיס ר"ל השמש אשר עבדוהו המצריים בצורת שור אוכל עשב: (ו) **ויקמו לצחק**, אכלו ושתו כדרך העכו"ם בחגיהם ולצחק היינו רקוד וגם זה מחוקות הגוים לרקוד בעת חגים והרקוד שלהם היה תמיד רומז על ענין מעניני העולם ונקרא אצלם מיסטישער טאנץ, ובפרט שמענג מרקוד זה שעשו לכבוד השמש סנלייר בתמונת עגל כמו שאמרתי והשור הזה היה בעיר און שכבר פירשתי בהלעה שהיא עיר העליאפאלים ר"ל עיר החרס או השמש ואון קרובה לארץ גשן ולמדו ישראל מבני העיר הדבר הרע הזה, והיו מצויירים ע"י תמונות אשר עשו המרקדים הלוך ז' כוכבי לכת וכן אומר פליניוס הנכרי אל בנו וז"ל: דע כי הרקוד הוא ישן נושן מיוסד בטבע כמו האהבה והרקוד היה בראשית כל הבריאה כי מעת האלו כוכבי מעל להאיר על פני תבל היו מרקדים ומהלכים על פי סדר נאה והתכונה הזאת נוסדה באמונה וקדושה היא כך תורתם השוא: (כ) **וישרף באש ויטחן**, יש מי שאמרו שחרט העגל היה של עץ, אותו שרף באש ואת הזהב אשר צפה בו את העץ טחן ואולם אינו כן כמוכח מדברים ט' כ"א ואולם הנכון כדברי המבאר שערב מין מלח בתוכו ועי"ז נהיה לאבק וחכמי כעמיע שחדשים יעידו שהיה כבר נודע במצרים לשרוף את הזהב ע"י תערובת מלח: (כה) **כי פרע הוא**, יש אומרים שהוא לשון חסרון ופירשו פרע תודה פרע טובת ד' פרע דת ר"ל חסר תודה חסר דת הוא: **לשמצה בקמיהם**, רוב האחרונים פירשו שרש שמץ מלשון ערבית שנה ענין שמץ רדיפה והכאה והטעם שאלו בא האויב עליהם לא היה יכול לקום מפניו כי לצחקו ורקדו בלי דאגה ושמירה והיו נרדפים ונסים לפני אויביהם ואולם כל הקדמונים בחרו לתרגם בטעם בזיון ובתרגום הע' קראו לשמחה בזית לפי הכוונה ולא לפי המלה וי"א שהוא מורכב מלשון שם לאה ר"ל שם בזיון ודבר מתועב והנכון כי שמץ כמו שמע דבר רוץ והענין שם רע או שהוא כמו שמע בערבית ששם ענינו בזיון ולצחוק: (כח) **כשלשת אלפי איש**, מכאן שלא חטאה כל עדת ישראל גם לא היו בני לוי לעמוד כנגד כל הקהל: —

לג (ב) **ושלחתי לפניך מלאך**, נראה כתרגום יב"ע שלא שלח מלאך מלבד משה אלא הטעם שלא יהא ניכרה השגחתו במדת הרחמים אלא שינהגם בהשגחתו במדת הדין והעולם כמנהגו יהא נוהג ולא ישנה בשבילם חוקי הטבע, כי ינהגם ע"פי הטבע שהיא מלאך ד' ועוד נדבר בענין זה, ואפשר שקודם שהתפלל משה היה ברצון הש"ית לסלק עמוד הענן מעליהם, וילכו רק ע"פי משה, אשר ד' ידבר בו איך יצא ויבוא וזה טעם לך עלה מזה בפסוק הקודם: (ה) **ועתה הורד עדיך**, כדרך המתאבלים, ובראשונה היה המנהג שמי שנתבע לבית דין כי עבר עברה הסיר בגדיו הטובים וילבש בגדי אבלים לבקש רחמים: (ז) **ומשה יקח את האהל**, כפי הנראה היה להם אהל מועד שם ילכו לבקש פני אלהים בטרם כלות המשכן ועי' מה שכתבנו לעיל סוף פרשת ע"ז ועל האהל היה הענן וכיון שאמר הקב"ה למשה כי לא אעלה בקרבך נטה את האהל מחוץ למחנה: (ח) **והביטו**, בדאבון נפש כי לא היה ביניהם: (י) **והשתחוו**, וינחמו על הרעה אשר עשו: (יא) **נער**, לא היה רק משרת כי גם תלמידו של משה וזה נראה טעם מלת נער כמו שאנחנו אומרים איין יינגער והבן: (יב) **ידעתיך בשם**, מליצה לקוחה ממושלי ארץ שאינם יודעים כל יושבים בשם ורק הקרובים אליהם ולכסאם ולכן הושאל על החשובים: (יג) **הודיעני נא את דרכך**, כל התפלה שהתפלל משה לא בעבור כבודו שאל כן כי אם לכבוד

אומה והדת וכן אמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי פי' ע"י שאתה לא תוליך אותנו בדרכי הנס כי אם ע"פי טבע ראוי לי שאדע איך יהיה הדבר הזה ואיך יהיו דרכיך הנשגבים עם עמך ישראל למען אדע הליכותך בקרב הגוי הזה ואיך נגיע לידי תקון וסדר החיל הזה כפי דתך וכפי רצונך אם לא תודיעני איך נמצא חן בעיניך: (יד) **ויאמר פני ילכו**, או כמו שפירש המבאר אם יסור חרון אפי אעשה כדבריך או כמו לפני ילכו בני ישראל והשאר אניח לך הדריכם כפי בינתך ואני אשגיח עליהם כי תעמד הם לפני ויאמר אם: **אין פניך הלכים** אם לא תדריכם אתה בדרכי הנס מוטב שלא נלך מפה כי רק ע"י הנסים ונפלינו אני ועמך כי באופן הטבע שלא כל העמים הולכת והדרכת ונענה לו הש"ית בדבר הזה כמו שאנו יודעים שהוליכם ע"פי נס מ' שנים במדבר ונאמרה ההבטחה הזאת י"ז — ואולם משה עוד הוסיף לשאול הראני את כבודך האיר נא את שכלי לדעת כל מדותיך למען אתבונן בדרכי נסיך ולמען אדע כי אתה הוא בעצמך ובכבודך הוא מנהיג לעם הזה ויאמר ד' אליו לאם לך לדעת דרכי נסים הלא די לך בראותך את טובי ואת רחמים והחסד שאחון את אשר אחון, פני לא תוכל לראות בשכל זך וטהור לא תשיגני מעולם, ואולם בהר סיני אבוא אליך לבאר לך מדות ממדות אשר הנה נחמת האדם ובהן יחזק הבטחון בלב, ואולם אם העיין בהם ואם תדקדק אעפי"כ פני לא יראו כי לא תשיגני לגמרי ואחורי תראה ר"ל הליכותי בעולם ואולם שלא תבלבל בעתך הקלרה כי היא אמנם דעת האדם בזכרי לפניך קלת ממדותי אשר להם נצרך האדם ושכיתי כפי עליך עד עברי עד שלוק שכינתי כשתפסק רות נבואה ממך וההבטחה הזאת נתקיימה כאשר עלה משה פעם שנית עם לוחות אבנים — והמבין יבין: —

לד (א) **וכתבתי על הלחות**, סימן שכבר מחל על עונותם: (ה) **ויקרא בשם ד'**, כי כן הבטיח לו וקראתי בשם ד' לפניך: (ו) **ד' ד'**, הן הם דרכי הש"ית אשר הודיע למשה כפי מה שיושב תבן אדם וזה טעם אני אעביר את כל טובי לפניך בהם נכללים עמודי הנפש אשר עליהם נשענה תוחלת אנוש ותקות ירא ד' כי ארחות עולם והליכות בלי קץ להש"ית כל מעשיו סופם במחשבה תחלה חסד ורחמים ואהבה עד בלי ירא שמה מוטות כסאו אך גם לו המשפט והצדק, כי יפול צדיק וקם ורשע מתגאה שחה ירד, רק לא מטעם קנאה וחרון ושנאה כי כל אלה יחס הכתוב לש"ית כלשון בני אדם כדי לשבר את האזן ואולם מאהבתו רצה בצדקת בני אדם ותומם ברשעתם ולכן אף שנאו החסד עכ"ז נקה לא ינקה. זה דרכי העולם ומנהגה אשר שם בחוקיו כי כל חטאה יאחכה בעבותות העונש ונעקב כל בדן שכרו, זאת הבטיח לנו ובה נאמין וכל מופלא ממנה לא נדרש כי המוסיף דעת בזה יוסיף מכאוב ויוסיף סכלות זה עץ הדעת טוב ורע וממנו ולמאו פרחי תקוה ובלי תוחלת ושוא גם הוא אמנם עץ החיים האוכל מפריו קונה חיי אבוכים: (ט) **אם נא מצאתי חן בעיניך**, לאחר שהשיב משה כי כל מה שעשה הש"ית לטובת בני אדם עושה ואעפי"כ הוא מביא עונש על כל חטא למען ישוב הרשע מרשעתו לכן הוסיף לשאול ראה העם הזה הוא קשה ערף ואיך ישמעו אלי אם הוליך אותם בדרכי הטבע, ילך נא אדני בקרבנו למען תוכל לסלוח עונותם כי יראו את הנסים והנפלאות אשר תעשה, להפלות בינם ובין כל הגוים יקחו אל לבם כל אלה ויהיו להם לזכרון: (י) **ויאמר הנה אנכי**, לתפלת משה הסכים הש"ית לעשות נסים ונפלאות למען יאמינו במשה כי הוא שליח ד' ואולם לא יוסיפו לעשות זדון להנקם נפש ע"א: (יב) **ואת אשריו**, כל ענין אשרה ועשתרת באמרנו באריכות בס' דברים א' י"ב ע"ש — ולא הזכיר גם כאן היכלי כנענים כי לא היו להם דוגמתם בעת ההיא: (טו) **וזנו**, יש אומרים שנקרא ע"א בשם זנות לפי שהיתה עבודתם מלאה זמה ותועבת השגל כידוע ובפרט עבדת-עשתרת ואולם היותר נכון כי הש"ית נמשל בכל הכתובים לבעל וכנסת ישראל לכלתו וכן פירשנו לעיל בפסוק חתן דמים אתה למולות, וא"כ כל עובר על בריתו הנה הוא ככלה שזנתה תחת בעלה אשה סרה מדרכי הצניעות, ולכן נקרא הקב"ה אל קנא, כמו שכל איש יקנא את אשתו ואם על כבודו כן הקב"ה אינו מוחל עברת ע"א לבני בריתו: **וקרא לך**, כי כן מנהגם להסעיד בעלי ברית מסעודת זבחי אליליהם: (יז) **אלהי מסכה**, אפילו לסמן בהם ד' האמת, לא יהיו לך לורות כלל גשמיות מורות על הרוחניות כי זה מביא לידי אבדון כאשר יעיד הנסיון: (יח) **חג המצות**, מזכיר המועדים בהפך אל ע"א: (יט) **וכל מקנך תזכר**, ר"ל וכל מקנך אשר הוא זכר ומקנך בכאן לשון נקבה ומלת זכר באחרנו בבראשית פרש' א': (כד) **ולא יחמוד איש**, הנכון כי אוריש גוים תבוא האימה על כל העמים השוכנים סביבותך בראותם כי גרשתי את כל יושבי ארץ מפניך וי"א לפי שיש משפט קדוש אצל כל בני אדם בהלחם עתים יחד אם יכרתו ברית שלא לעשות מלחמה משך זמן הקבוע ביניהם (וועהרענד דער צייט דעס וואפפענשטיללשטאנדעס) אין אחד מהם יעבור על דברי בריתם לכן יכרתו ברית עם השכנים; ואולם מפשטות הכתוב אינו נראה כן: (ל) **קרן**, הנכון כדברי המבאר לנהמ"ש ויש שטעו לומר שהיו לו קרנים כקרני ראם ד"מ ואמרו שהקרנים הם סימן גדולה ואולם מלבד שאין לשון עור נופל על לשון קרן אלא שגם המסוה לא הועיל למשה אלו היה לו קרנים ומן הטעות שטעו עשו אחרים המציירים שאריות קדש (רעליקוויען) קרנים ואמרו שזה קרן משה ומראים אותה לפתים המאמינים בהם: (לג) **מסוה**, הנכון כדעת הראב"ע שהוא מלשון סותה כמו שנאמר ובדם ענבים סותה ויהיה כמו מכסה ואמת כל שרש נב ונו ענינו בגד ומכסה גם בשאר לשונות:

פרשת ויקהל

לה (ג) **לא תבערו אש**, הנכון כפי שקבלנו מאבותינו שלא להצית אש כל עיקר, כי כל הבערה הוא מלאכה גמורה, ובפרט כי בשבת היו נקהלים אל מקום קדוש, וגם הנשים באו להשתחוות ולא

שהתעסקו בתקון הבית ולכן אסרה התורה לאפות ולבשל, וא"כ למה צורך האזהרה מבערת אש, (כי בפקוח נפש כגון בני חולה מותר), ועוד באזהרות הכן לא אכלו כי אם סעודה אחת בלילה וא"כ בליל שבת כבר היה להן מוכן המזון מערב שבת ולמוצאי שבת היו יכולין לעשות די צרכם. ואנו אף שמנהג תדירותינו אחר הוא, מ"מ מוטל עלינו החוב כפי מה שכתוב פה: — (כב) חח, כמו חוח שהוא ענין קוץ ודרדר ר"ל מה שנתחב בבגד או בבשר ע"י ראשו האחד ומזה נקרא הטבעת שנותנים על בני האזן בשם זה: וכומז, באתרנו בס' במדבר ל"א נ' ואין להקשות מאין היה להם זהב וכסף כל כך, כי כבר ידענו ששאלו ממצרים אלף עבדתם ואלף נקלתם כלי כסף וזהב, וגם לא היו כל בני ישראל עבדים כאשר הוכחנו כבר ורבים בלי ספק קניינים היו: (לד) ולהורות נתן בלבו, נוסף על הסגולות הנפלאות שהאציל השם לבצלאל ולאהליאב, כי יש חכמים רבים שנודעו בלבם דברים עמוקים, אבל אינם יכולים לפרשם לזולתם, ויש לכל חכם אשר רוצה לדרוש טוב לעמו ללמוד ולחקור על החוקים אשר שמו בעלי חכמת הנפש להדריך על פיהם את השומעים לדבר חכמה, ולא יהיה כאותם המתחכמים ומתנאים בחסרון ידיעת הלשון ושאר חכמות אשר על ידיהם יהיו מוכשרים להורות וללמד, וכבר הזהירו ע"ז גם חכמינו ז"ל:

לו (ח) ויעשו, יש לתמוה על תרגומים היונים שכל הפרשה הזאת מכאן עד סוף סימן ל"ט משונה אצלם לגמרי ממה שנכתב בספרי תורתנו:

לח (ח) במראת הצבאות, ת"א במחזיין נשיא שבאו להתפלל והנכון שהיו נאספות למקדש ומן הסתם להתפלל ואולם מפשוטו של כתוב שבאו לעשות מלאכה כמו שכתוב בידים טוו וכן מצינו שם צבא מורה על השרת בקדש בס' במדבר ד' כ"ד לצבוא צבא לעבוד עבודה ובתרגום הע' תרגמו כאלו כתוב הצומות אשר צמו ולא ידעתי מה ענין צום ועניי נפש לכאן, ודע שהמראות היו מתכשיטי הנשים בימים ההם שנשאו מראות של נחשת על פני בגדיהן או בידיהן עד שלא נמצא אשה יוצאת בלתי עם המראה בידה, ובבואן אל פני היכליהם ראו אל תוך המראה ואמרו שתזכורנה כמו שהמראה יראה להן כל שמץ ודופי אשר בגיפו כך אלהים יראה כל חסרון נפש וכל שמץ רוח:

פרשת אלה פקודי

(כד) ככר, כל המשקלים הנאמרים בתורה נבאר במאמר קרבן נותר ועיין בו:

לט (ג) וירקעו, לשון רבים וקצץ לשון יחיד והענין כן, יש מלאכות שאינם צריכים לחושב מחשבות ולמורה בעצמו ראש בעלי אומנות אלא כל חזק ובריא יש בכחו לעשות ע"פי המורה אשר יצוהו הראש, ויש מלאכות שצריכות לתבונה ולחכמה ולכשרון נפש, הן הנה אשר לא ישים המורה על הנהוגים תחתיו אלא בעצמו יעשה, והנה בצלאל ואהליאב היו ראשי האומנות (דיא מייסטער) ואולם בלתי ספק עוד משרתים היו נתונים תחתיהם עושי מלאכה בזהב ובכסף אשר כחם ושכלם יספיקו להם וזה ענין רקיעה בפטיש ואולם המלאכות היותר דקות ונצרכות לתבונת איש מבין או בצלאל או אהליאב בעצמו היה עושה וזה ענין קצץ ולכן בכל הפרשה הזאת תמצא לשון יחיד ולשון רבים זה אצל זה כפי ענין המלאכה:

מ (ג) את הפרכת, בספרי הכותים זייפו לכתוב את הכפרת תחת פרכת, ונראה להדי' שזה שקר כי הא' לשון סכות הוא ענין סכוך וסבוב ומן הכפרת יאמר העברי בלשון נתן והיה ראוי להיות ונתת את הכפרת; הב' בפסוק כ"א נאמר להדי' שמשה עשה כדבר ד' וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות ולשון מסך בודאי פרכת הוא; הג' הלא כן סדר ההקמה אשר צוה ד' לתת את הפרכת לפני הארון כפי שכתוב להדי' לקמן פסוק כ"א וכ"ב; הד' אם שיהיה שכתוב כפרת יקשה למה לא צוהו על הפרכת; הה' אשר מן הפסוק מצוה אחת כי הכפרת נכללת במצות הארון לא כן הפרכת; ולכן יש לתמוה איך הלכו כמה אחרונים בעקבות הכותים; (כ) על הארון, מצאנו במקרא ה' לשונות ארון, ארון העדות, ארון הברית, ארון הקדש (ד"ה ב' ל"ה ג') ארון עוזך (שם ו' מ"א) וכלם אחד: (לג) ויכל משה את המלאכה. מלאכת המשכן שרבים דרשו בה זה בכה וזה בכה הא' יאמר שרומז על הליכות עולם והב' על דרכי בני אדם על גוף ונשמה והג' על המדות והחסד, ועולם הבא וכלם פנו לדרכם והעיקר שע"י זה יתאמצו לדרוש ד' וילמדו אומנות ולהאיר שכלם להתבונן במדה ובמשקל ובכל מלאכות מחשבות משמחות אלהים ואנשים (צור בעפֿערדערונג דער קינסטע אונד צור בילדונג דעס געשמאקס) ואפשר שכל אלה הדברים טעמים למשכן, כי יש טעמים רבים למצוה אחת כידוע לחוקר היותר שלם: (לד) ויכס הענן, הענן הידוע שהיה על אהל מועד שהיה לשם לענ"ד אף קודם הקמת המשכן ואמר הענן בה"א הידיעה: וכבוד ד', ד' אמר לשכון בערפל והיה אין זוהר נוגה שעל ידיו ניכר כי כבוד ד' בענן — ובזה נשלם פירושנו לספר הזה כיד ד' הטובה עלינו והנה קצרנו לפעמים או לא באנו כל מה שיוכל להבאר, כפי דוחק הזמן אשר ידחק או כפי קיצור המגלה אשר לפני כי כבר יצאנו חוץ מגדרנו לפעמים — ואולם לא עזבנו דבר מה ששייך לעיקרים ולאשים שבתורה. ואם יאמצנו הש"ית להוציא עוד מחברות על עניינים האלה הן מתה שנמצאו עודנם באמתחת מכתבנו, או כפי העולה על רוחנו להבין עוד בתורתו הקדושה, נבוא עוד לבאר בארוכות כמה מאמרי התורה, כי אם ידרוש איש אלף שנים עוד בל יריק תורתנו מלהכיל שפע הביונים לפנינים. כי עמוקים דברי התורה אין קצה ומלאי פנינים ואבני חפץ לא שזפתו עין חוקר, ואנחנו עשינו כפי כחנו העניה ושכלנו החלוש, קחו מנחתנו ותודתנו, כל אחינו בני ישראל, כי למענכם דברנו, והשם יפרוס עליכם סכת שלומו — אמן. ועתה נבוא למלאות את אשר דברנו, ונעשה כפי מוצא שפתנו לבאר כמה פסוקים מס' ויקרא, וכמה מן המלות הנאמרות בתוכו:

מאמר קרבן נותר

הצדיק היותר שלם אוהב את ד' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו צריך שיתקן כל כחותיו בין כחות הנפש בין כחות הגוף לעבודת יוצרו. וכחות הנפש הנה על ב' דרכים או שמשתעבדות לכח השכל, או לכח התאוה והרצון, או כח התפעלות לשמחה או לעצב והיינו כח רגשון הנפש, ותקון הכחות האלה לעבודת הבורא, היינו שיקנה האדם שלמות ידיעתו כל מה שישיג לדעת מתכונות הבורא וממעשיו ונפלאותיו הן בדברים טבעיים נראים לעין בשר ודם הן ממה שאפשר להשיג ממה למעלה מהטבע, או מהנהגת העולם וקורות הכלל ע"י רצונו יתברך וזה מה שנקרא אצלנו תורה שהיא כוללת דעות ד' ר"ל מה שאפשר להשיג מתכונותיו ומהשגחתו וכדומה; ותקון כח התאוה והרצון היינו שיקנה האדם שלמות בידיעת הבחירה שנתנה לו ושידע כי הוא חפשי וכי החרות הוא הטוב היותר שלם אליו ישתוקק תמיד וכי הוא ימשול ביצרו, ולעשות מן המצות השכליות כפי כחו ויכלתו ומצות השכליות הנה המוסריות השייכות לתקון המדינה ולשלמות הנפש כמו איסור גנבה וגזילה והונאת רע והונאת הגר וכדומיהם וזה מה שנקרא אצלנו גמילות חסדים ר"ל כל שלמות האנוש בבחינת מלבד מוסרי שלו, ותקון כח המרגיש שמחה ועצב היינו שיקנה האדם שלמות בעבודת השם ושמחה באומרים לו בית ד' נלך, גם יעשה המעשים שהם זכרונות ורמזים, רומזים על ערך ויחס האנוש אלם לבוראו, וכאלה הם מצות תפילין ציצית קרבנות וכדומה ונקרא אצלנו בשם עבודה — נמצא לפי"ז שהתורה והעבודה וגמילות חסדים הן המה גופי התורה ועמודיה — ומה שיש לדעת מענין תורת ד' ר"ל מידיעת הכללים אשר מהם נסתעפות יתר המצות כבר בארנוהו בראש פ' וארא ובראש פ' שמות ובקצת ס' בראשית ומה שיש לדעת מטעם מצות השכליות השייכות לענין גמילות חסדים אין צריך באור כי יש בכל אדם קול מבשר ואומר זה רצוי וזה אינו רצוי זה נאה וזה מגונה — ואיזה אדם פרא יולד שישאל למה אסרתה התורה גניבה וגזילה? או למה צותה שופטים ושוטרים תתן לך? ואולם מה ששייך לענין עבודת השם צריך באור — הנה כל מצוה שיעסוק בה האדם נוגעת לענין עבודת השם כי אם גם הטוב הוא הנוגע לאדם בלבדו ואם אינו כן איש את רעהו חיים בלעו עכ"ז הוא ג"כ מרצון הש"ית שיתנהגו במנהג זה; ואולם יש מן המצות עבודת השם שהם רק רמזים יזכירו בני אדם כי הם ברואיו ואף שיש בהם לטובת האדם בעצמו כי הוא יקנה שלמות עי"כ וגם מענין תקון המדינה כי אין מדינה בלי דת ותורה קיימת מ"מ יש בהם מה שלמעלה מן הטבע, והם על ג' דרכים או שמורים על יחס האנוש לאלהיו, או שמורים על מדרגת האדם באשר הוא בעל בחירה ורצון, מעוטר בכבוד והדר אשר חסרהו מעט מאלהים לשת כל תחת רגליו, ומענין הראשון הנה מצות הקרבנות, ומקראי קדש וערכין ונדבות ומענין השני יש ב' מיני מצות המין האחד משקיפות על מעמד האדם בבחינת היותו נצרך לחברה ומדינה ולזה שייכות מצות מקראי קדש שיש בהם מענין יחס האדם להש"ית ויש בהם מתקון מדינה, וכן מצות טומאה וטהרה ומצורע, מצות נשים ועריות מצות מדה ומשקל ומשורה והאופן הב' ממה שנוגעות לטובת האדם מצד עצמו כמו איסור מאכלות אסורות — והנה לא יפונה כי יש מכל אלה בכל אחת מהמצות, כי כמו שמצאנו בטבע שלא ברא הקב"ה דבר אחד בעולם שאינו מועיל כלום, ואולם כונן בחכמתו תועלת רבות בדבר אחד, כן תגיענה שלמות שונות ע"י קיום מצוה אחת, כי בכל אחת מהם יש מענין תקון מדינה ומענין תקון אדם פרטי, כי כל תקון מדינה הוא תקון פרטים ומענין עבדת הש"ית וכדומה ואולם נסדר כאן טעמי המצות ע"פי הסדר שהערכתי לפניך ר"ל (א) הקרבנות שהם עולה שלמים חטאת ואשם וקרבנות המלואים ומצות שחוטי חוץ ואסור מום בכהנים (ב) אסור מאכלות אסורות (ג) דיני טהרה (ד) גלוי עריות (ה) מדה משקל ומשורה (ו) מקראי קדש:

אות (א) ענין הקרבנות, כאשר הנחתי לך כלל בדבר אל תדמה בנפשך כי בראותך טעם מצוה אחת שזה הטעם לבדו הסב את המצוה אבל בודאי יש בה כמה דברים מועילים לתקון נפש וכן הדבר בעניני קרבנות — כיון שניתנה התורה שיש אל יחיד וכדומה מן התכונות שחלק לעמו ישראל הפך ממה שחשבו האומות אין ספק שהיה צריך לתת דיני עבודה מתנגדים למנהגי העמים לבל יחטאו עוד ליפול ברשת הטמון לרגלם, והנה המנהג להקריב קרבן היה ישן נושן. כי יש ענין באדם לתת משלו לאחרים, לא יוכל האדם להנות מדבר בלתי אם חלק ממנו גם לאחר, ואין זו ממדת הרחמים אולי יש מדה אחת שם אותה היוצר בטבע האדם לחלוק משלו אפילו לאינו אביון, כי כמו שהתוגה כבדה ללב יחידי מנשוא אותה כך השמחה והששון לא יחולו על לב אנוש לבדו כי לא טוב לו לבדו, ולכן הוא מיסודי נפשנו לתת משלנו ואפילו עין הרע לא יעבור מתת, והמדה הזאת מקולקלת בידי איש מפזר הונו, ומטבע הזאת לתת משלו לאחרים נמשך לאדם מנהג להקריב קרבן, ר"ל לתת שבח ותודה ליוצר ולשפוך לפניו שיחו כאדם המגיד לרעו כל אשר יתלאה

לבנו וקרבו, ונותן לו משלו כך בדבר הזה, ואין הטעם שחשבו א"ו שיתנו מהונם לצורך היולר אלא שהפרישו דבר משלהם, שלא לשמוח בו לבדו, ולכן כל הקרבנות מתחלה היו בעת ששון ושמחה, ומזה נתשכו עבודות זרות לבני אדם שהשחיתו מעשיהם, ולכן שלא לעקור הטבע הנכונה הזאת התירה התורה להקריב קרבן לה' ואולם גדרה כל זאת בתנות וחוקים מתנגדים לע"א עד שעקרה כלה ולפי ענ"ד נוטה לזה גם הרמב"ם ז"ל. ושרש מלת קרבן ידוע וכן מלת אָפּפער בל"א שהוא ממלה רומית offerre ואחר זמן הקריבו קרבנות ג"כ בעת פגעי הזמן אם חטאו ושבו ולבבם תוגה ימלא, והנה חלקו הראשונים כל הקרבנות לשני חלקים או שיש בהם שפיכת דם אם הקריבו בהמה וחיה או שאין בהם שפיכת דם אם הקריבו קמח ומנחה וכתוב בפ' י"ז פ' י"א בספר ויקרא כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם כי הדם הוא בנפש יכפר ומשמע שע"י שפיכת הדם היה החטא מכופר ואולם כאשר נאמר עוד לקמן יש פירוש אחר בזה הפסוק והענין שאכילת הדם היא ענין ע"א ואמר שלא ישפכו דם כלום אלא לצורך העבודה או שישפכוהו כמים ארצה להזהירם ג"כ בשפיכות דם אדם ואולם אין הדם בעצמו הוא הכפרה אלא כל הקרבן ומה שלוה להקריב משאר דברים שאינם בעלי חיים היינו קמח ושמן שהמה הדברים היותר חשובים בארץ ישראל, והנה רוב דיני הקרבנות הם רק לעקור ע"א ולכן האריכה התורה בענין זה, ומטעם זה אסר לאכול חלב ודם, אסר לשחוט אותו ואת בנו ולוה שיקדישו את עלמם בעת יאכלו השלמים, ושלא יאכלו נותר עד יום השלישי כי פגול הוא ושרש פגול ענינו רקבון, וכן משמע מדברי הנביא יחזקאל ד' י"ד, ושלא להביא שאור על המזבח, והמלח הוא ברית עולם כמו שבארנו בס' במדבר ופרטי הקרבנות מבוארים היטב בס' נתה"ש כי הבאור לס' ויקרא נכתב מאיש מאיר בדת אשר אין ערוך אליו בכל האחרונים ולכן אין להוסיף עליו כי, אם מעט מזער ואלה הם:

(א) **כהן בעל מום פסול לכהונה**. הטעם פשוט כי הקריבהו נא לפחתך הירלהו, ועוד היה מנהג ע"א שהכהנים השחיתו את בשרם בכל מיני שרטת וכדומה: (ב) **הכהן לא יטמא לקרוביו**, אעתיק לך פה דברי החכם מענדעלזאהן כי מתוקים דבריו מדבש ונופת לופים ז"ל: המלוה הזאת כוללת ענין גדול שבו נבדלה דתנו מדתי כל העמים — איומת המות תחריד כל אדם, ולב אנוש בקרבו ימס בזכרו את יום המיתה, ולכן כל דת האומות אשר לא ידעו יעוד האדם ותכלית היותו על פני האדמה המה השתוקקו לראות מה מאחורי הפרגוד, ומה יהיה בסוף כל הימים אחר שגֵז נופנו לאדמה ועי"ז באו לכלל טעות כי אי אפשר לאדם לדעת מה חלק לעולם הבא ודי לו שיאמין בהשארת נפשו ואולם שכרו וענשו אי אפשר לו לדעת ולהשיג, ולכן לא אמרה תורתנו כלום שאם נשמור מלותיה כי נביא לידי חיים נלחים אלא שע"י התורה הזאת נבוא לידי קנין עולם הזה ג"כ כי האדם נברא בשביל התורה ואולם כומרי שאר עמים כלם אמרו כי החיים בעולם הזה הבל, והמות הוא בעל המשחית ומלאך חבלה, והם יתנו ג"כ מחזיונות בלהות שבגיהנום ומאושר בגן עדן וכדומה. ועי"ז באו הכהנים לידי ממשלה על נפש העם כי בלידת אנוש ובמיתתו היו הכהנים למען התפלל בעד נפשו כאשר אמרו שעי"כ יבוא לידי נלחית, והיו מפחדים ומאיימים את העם להדריכו כפי רלונם ע"י אימת המות לא כן דעת בר ישראל, כי המות אצלנו הוא מחוקי הטבע כל אדם הולך למותו, ואנחנו בטוחות בה' כי לא ישחית אותנו לגמרי, ומה לכהן אצל המת? להגיד שבאו של המת או קלונו? (כך עשו המצריים וכומריהם) או לאיים על העם ולהפחידם מחזיונות בלהות יורדי שאול? כל זה מענין טומאת הגוים — והבן ודוק — (ג) **איסור שחוטי חוץ**, כבר בארנו בס' דברים:

אות ב מאכלות אסורות, רבו הדעות בטעם למה אסרתה התורה להשמר מכמה מאכליםש מי שאמרו שהוא מענין תקון הגוף כי הש"ית יודע כי המאכלים האלה קשים לבריאות הגוף ויש שאמרו כדי להרחיקם מעכ"ום ע"ד מה שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחו והטעמים האלה אינם נכונים כי הראשון לא יתכן שהרי בפירוש נאמר ויקרא כ' ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש וכו' והייתם לי קדושים וכו' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ומוסיף ואומר ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני הרי שיש בו ענין קדושה ומסמיכת הכתוב נראה שהוא ענין ע"א ואולם גם הטעם השני אינו מחוור בעיני כי איך יבדלו מעכ"ום עי' מאכלות? ואיך ינזרו מלאכול בשר חזיר ועוף הנמצא בארלם, אם יתיר להם רק מבהמות שאינן מלויות אצלם, כי גם בארלם יבדלו מן הגוים ועוד אם נעיין בטבע הבהמות המותרות לנו נראה להדי' שכל אלה כבר היו חשובים כטהורים בעיני כל בני אדם, והאסורות לנו רובן משוקצות אצל כל בני אדם וגם בשר החזיר אף שאינו משוקץ בארצות האלה כבר מלאנו בסיפורי הירודוט שכל עמי קדם שקצוהו, ואיך יבדלו עי"ז משאר האומות ולכן נראה הטעם הוא כאשר כתוב להדי' מטעם קדושים תהיו כי הקדוש הוא מלויין במדות ובמאכליו ובמשקיו, וכבר ידעו בני אדם כי זה הבדל גדול בין אדם אוכל כל הבא בידו לבוחר במאכלים היותר ראויים לגוף כי בעוד גוף ונשמה נלמדים יחד כל שינוי גוף יוליד שינוי נפש, השותה למלאות בטנו יאבד כחות נפשו, ואיך לא יהיו מאכלים רבים עושים לב האדם לאבן, ויעשוהו לאיש חמה, וכבר נודע זה אצל חכמי הטבע, ולכן רק החכמים בעיניהם החדשים סרו מדרך הקדמונים לאכול כל מה שנאה לחֵכָם כי אינו אוכל שמה שיורד

אל תוך הבטן אינו מסוכן לנפש והמצריים ואנשי הודו וכן פיתגורס החכם אשר היה בין עמים מלוינים בחכמה כלם נתנו דת ודין בענין המאכלים. ולותה התורה לנו להבדל מבהמות וחיות ודגים אשר הש"ית בחכמתו ידע כי הם מסוכנים לגוף ולנפש ועי"ז יבדלו ג"כ משאר העמים כי אף שהיו ג"כ דינים אצל האחרים בענין זה, ואולם מי יודע טבע היצורים האלה כיולר בעצמו, ובאמת ידענו כי כל האסורות לנו יולידו או גרעת או שאר מיני חולאים ובספרי המצריים מלאנו שנאסרו לכהניהם כמה מאכלים, כיון שהכהנים היו אצלם קדושים, ואולם כיון שבני ישראל כלם ממלכת כהנים וגוי קדוש לכן כל אשר

מאמר קרבן נותר

מהם מלווה על זה וגם זה מענין להבדיל אותם מן הגוים — וכבר היתה מקובלת המצוה הזאת בידי בני אדם כי כבר היו בני אדם משכילים כמה בעלי חיים ולכן נאמר ב"כ אצל נח בהמות טהורה וטמאה, והנה התירה לנו התורה כל מעלה גרה ומפרסת פרסה ואסרה את הגמל כי פרסה איננו מפריס, הערביים אוכלים את הגמל ויש שרוכבים על הגמל ויחתכו ממנו חתוך בשר וישימו אותו תחת הכר ורוכבים עליו עד שנצלה מתוך חמימות המרדעת ואת השפן איננו הנקרא קאנינכען כי עיקרו לפון וכיון שמצאנו שהוא מעלה גרה ע"כ איננו חית קאנינכען שאינו מעלה גרה ויש שחשבו שהוא ערבאמויס או ספרינגהאזע וגם זה איננו כי ערבאמויס בונה ביתה בחמר ובעפר ולא על הסלעים והרי נאמר סלעים מחסה לשפנים לכן נראה כדעת הרב סעדי' הגאון שהוא הנקרא ואבער Hyrax syriacus חיה דומה לארנבת שוכן סלעים ונאכל לערביים והוא כשתי אמות ארכה ארנבת חיה ידועה ונדמה כאלו איננו מעלה גרה כי כל מעלה גרה יש לו ד' קבות בבטנה, ואולם המנתחים החדשים דיא אנאטאמען מצאו ע"י כלי זכוכית המגדיל Microscope שהוא מעלה גרה מזה תראה כי רק הש"ית היה יכול לגלות את זה למשה וגם כל חכמי הטבע השתוממו כי לא נמצא חיה אחת בעולם שיש לו סימן אחד לטהרה וסימן אחד לטומאה כי אם אותם שזכר כאן ועופות הטמאות הנה הנשר נראה שהוא כולל לכל מיני עיט פרס יש תרגמו בייער וי"א האזיכט וי"א זעעאדלער עזניה י"א פיש אדר שווארצער אדלער פאלקע ובת היענה העיקר שמלת יענה נרדפה למלת מדבר ובת היענה כמו שוכנת מדבר וכן קוראים הערביים לעוף שטרויס אבי היענה ומה שאמר הרמב"ע שהזכר איננו נא כל איננו אמת כי הערביים אוכלים אותו ותחמס י"א השרש חמס הוא מין עיט ובתרגום הע' נאכטאייולע וביז"ע שווארבע ונאכטראב כתב שהוא הנקרא שטרויסזאקן שחפת שחף מורה, על דקות הבשר לכן י"א שהוא שטיינאייולע שהוא דקת בשר שבעופות וי"א שהוא זעעמעווע עוף מצוי על פני הים ואולם כיון שלא זכר כאן רק המצויות בתוך הארץ איננו נראה דעה זאת שלך שטורץ-פעליקאן נקרא כך לפי שמשליך את עצמו מסלעים גבוהים אשר משם אורב לדגים קאת פעליקאן משרש קוא כי העוף הזה מוריד מים ואוכלים אל זפק שלו ואחר זמן מה יקיא את הכל ופותח את האוכל לאכול השרץ, משרץ העוף הותרו לנו הארבה והסלעם והחרגל והחגב הנה כל בני קדם אוכלים מיני חגב כמו שנאמרתי בראשם פ' נא יש שיאכלו אותם בשלת כמו דג הערינג שלנו ויש שיטחנו אותו ברחים ויעשו מין קמח ממנו ואופים פת ואסורות לנו החלד הנקרא וויעזעל וי"א מוילוואורף הצב נקרא מין איידעכסע ידוע בשם זה עד היום הזה אצל הערביים והאנקה י"א שהוא הנקרא איגעל וי"א שהוא התנין קראקאדיל הכח מין איידעכסע והלטאה אומרים שהוא שרץ ידוע אצלנו בשם סאלאמנדר ויש לו על בטנו מין ברב לא ובו יכנה באלים התנשמת נקרא כאמעלעאן שרץ שמשנה את גבעו מתוך כעס — והנה יש מן בעלי חיים האסורים יש בהם אירום ממית בני אדם כמו הנחשים וכן יש בכל אחד עוד לבד איסור מן הטבע — עוד נאסר לנו בשר בחלב ככבר בארנו טעמו. ועוד חלב ודם הטעם בזה חשבו רבים שאסר החלב להבדיל בשיניהם בשמן לשבת ח"ו וזה איננו כי יש שומן המותר, והנראה שהחלב היה נקרב על המזבח הפך דתי העכו"ם ואכן הדבר איננו ברור עוד אבל טעם איסור דם בלתי ספק הוא משום ע"א וכן מצאנו שנסמך אצלו איסור מנחש ומעונן ויקרא י"ט ושבע פעמים נשנית המצוה הזאת במקרא ואסרה התורה מאוד ע"ז ואפילו לגר אסור כמה שנאמר ויקרא י"ז י' ויש. ב' טעמים בזה הא' שהוא נגד הטבע ומסוכן מאוד כי הדם נמס בתוך הבטן וממית לפעמים ומצאנו שבני אדם הסובלים את הדם ואוכלים אותו מדותיהם נשחתו ונהיו כפראים אין להם לא רחמים ולא גמילות חסדים והב' לפי שהיה ממנהגי ע"א כאשר כבר העירו ע"ז הקדמונים וטעם הג' בזה לפי שהדם הוא הנפש ושופך דם בהמה אף הוא יזכור ששפך דם בעלי חיים והתורה חסה מאוד על הענין הזה שלא יהא קל בעיני האדם לשפוך דם ואפילו דם בהמה ולכן אמרה התורה רק חזק ואמץ לבלתי אכול הדם. וגם אצל איסור שחוטי חוץ אמר ואיש איש וכו' י"ז יו"ד וטעם איסור שחוטי חוץ במדבר בארנו בס' דברים ומה שנכתב בתורתנו לבל יזבחו לשעירים המה אלילים בתמונת שעיר עם קרני שעיר ורגליו מושלים על השדות ויערים ובארנו מזה בהקדמה לס' בראשית:

אות ג' גלוי עריות, כל האסורים האלו המה הקוני תאות השכל כי כמו שחקקה התורה חוק למאכל ומשתה כך חקקה חוק לשכל שהוא כח התאוה היותר מופלג — ולמה אסרתה לגלות ערות שאר בשר ע"ז נחלקו המפרשים י"א שיש בו דבר מתועב; כל איש מרחק מאחותו והיטבע בטבע אנוש שלא לדבק בשאר בשרו, ואפשר שזה אמת אצלנו כיון שכבר נאסר לנו ואולם ידענו שאצל היונים היה נחשב לנגיד רוח מי שלקח את אחותו לאשה; לכן נראה הטעם האחר שמצאתי כי כל שאר בשר מוליד רק ילדים חלשים ובאמת קראתי כי הנסיון יעיד ע"ז שלא נולדו ילדים חזקים מזיווג אח ואחות וכדומה וכן הוא אצל הבהמות והחיות — ואולם היותר נראה שרצתה התורה שיתקרבו משפחות עם משפחות ויהיו לאחדות כי על ידי הנשואין יבואו לרעות ואחדות ועי' החתון בין משפחה אחת לאחרת יתקרבו ויאהבו זה את זה יותר ולא ישבו בדד כל שבט ושבט לבדו, כי ידעו שכלם אחד המה:

אות ד' מדה משקל ומשורה, מפרשים רבים האריכו על ענין זה כי מה שנשאר לנו בתורה מדות ומשקלים ומטבעות שהיו להם בעת הזאת אין לבוא עד היסוד, כי כל אלה הם מהדברים שמשתנים ברוב הזמן, ואף יוסיפון וגם חז"ל כתבו מזה וזכרו מטבעות ומשקלי היונים אשר אליהם תדמים משקלי בני ישראל עכ"ז לא יכלו להגיד כי אם תכונת המשקלים בימיהם ואולם מי יגיד לנו איך היו בימי מרע"ה וכן אמרו ז"ל בעלמא במס' שקלים כי השקל לא היה עובר לסוחר תמיד אצל היהודים, כי העלו עמהם מטבעות אחרות מבבל, וא"כ במטבעות איך לא ישתנה המשקל ובמס' בכורות נאמר להדי' דף נ"ן שהיו משנים את הסלע ע"ש וברש"י וכן במעשר שני ד' ח' ובכתובות ה' וכן בענין המשקל עי' פאה פ' ה', ולכן כיון שאין אנו יכולים לבוא בברור בעי' מה שיתכן להוציא מכח השכל לענין המדה והמשקל והמטבעות בימים ההם,

הנה האמה והזרת הם מדות אורך הדברים אי רחבם ובלתי ספק האמה היתה כרוחב יד איש וי"ו פעמים כאשר היה במצרים ומדברים ב' י"א נראה שאמה הרבה כאורך הזרוע מן הארכובה למטה עד האצילות ר"ל עד שרשי היד בלע"ז האנדוואורצעל כי כן משמע מיחזקאל מ"א ד' ואצילה היינו או שרש היד כי כן נראה מסיפור ירמי' ל"ח י"ב ואולם מתוך מה שנאמר בד"ה ב' ג' ג' אמות במדה הראשונה משמע שגם האמה נשתנה באורך הימים, והנה כיון שמצאנו אצל גלית שהיה בן שש אמות אם נאמר שאורך האמה היה עד האציל התחתון א"כ היה בן שש מדות הנקרא אצלנו לוס ואם נאמר שהיתה האמה עד למטה מן האציל היה בן ח' מדות האלה ואולם בתרגום הע' וביוסיפון נאמר שהיה בן ד' אמות ונראה שאורך האמה האחרונה ברבות הימים היה לאמה הקדמונה בערך שנים אל שלשה וא"כ היתה האמה בימי מרע"ה כאורך י"ב צאָל שלנו וכן נראה מבנין המזבח שהיה בן שלש אמות ואולם אסרה התורה לעשות מעלה למזבח וא"כ צריך שיהיה המזבח שיוכל הכהן לעשות קרבנות עליו מבלי לעלות ואיך יהיה זה בלתי האמה הוא המדה שאמרנו, וכן משמע מבנין שלמה ומים שעשה — כיון שידענו א"כ מדת האמה ומדת הזרת ידענו כי שש עולות לאמה כידוע. נבוא למשורה — הנה היו להם שתי משורות הבת והאיפה, בבת היו מודדים הלחים והנגרים ובאיפה מדדו היבשים וכלם מדה אחת להם כנאמר ביחזקאל מ"ה י"א והאיפה והבת עשירית החומר הנה עוד מצאנו סאה מדת היבשים ש"א שליש איפה ועשרון עשירית האיפה והוא העומר ועוד מצאנו ההין והלוג — והנה ידענו שעשירית האיפה לקחו למנחה ורביעית ההין שמן ורביעית ההין יין נסכה עשר לכבש האחד ולאיל לקחו שני עשרונים סלת ושלישית ההין שמן וכן מן היין, ולבקר לקחו שלשה עשרונים קמח וחצי ההין שמן וכן מן היין, וכיון שמצאנו ויקרא י"ד יו"ד שלקח הכהן לוג שמן בידו השמאלית וטבל אצבעו בו לזרוק ממנו ומן הנותר נתן על האזן ועל בהני רגל ויד הימנית מן המטוהרים ועל הראש, א"כ לא היה הלוג גדול א"א מה שיוכל הכהן להכניס בתוך ידו, וכן העני היה מביא לוג שמן כי היה הקטן, וא"כ אין ספק שהיה החומר כהש"כ ביצים והאיפה תל"ב בצים והסאה קמ"ד והעומר מ"ג וחצי וההין ששית הבת שהיא האיפה ע"ב ביצים והלוג חלק י"ב מההין וי"ו ביצים ואם גם שנשתנו המדות באורך הימים מ"מ לא נשתנה היחס עד שהלוג באמת חלק י"ב מההין — והנה אם נחשוב במדת האיפה נמצא שהיתה ב' אלפים וע"ב קוביקצאָל כאשר חשבו רוב המפרשים וא"כ נבוא שלקח למלאך ד' איפת קמח הרבה לעשות וכן רות המואבי' היתה מלקטת וי"ו איפות בכנף בגדי' ואיך יתכן שאשה תנושא רבה כזאת בכנף מעיל, ולכן נאמר שהאיפה קטנה מאשר חשבו המפרשים האלה, כי הוא משרש אפה ומורה על כל מה שיאפה למשפחה אחת בת יו"ד בגלגלות ולכן קאמר שהוא עשירית האפה לגלגלת תחשב ומים שעשה שלמה נראה הדבר ברור שאין האפה גדולה כל כך שהרי הים אלפים בת יכיל (ובד"ה נאמר ג' אלפים אפשר שלא היו ממלאים כלו תיסו) והוא שלשים באמה יסוב אותו סביב ועשר באמה משפתו עד שפתו, וכל שיש ברחבו טפח יש בהיקפו ג' טפחים ולמעלה א"כ צריך שיהיה השפה כבר יוצא לחוץ מעט, וקומתו היתה חמש אמות וא"כ כל זה יכיל אלפים בת, והיודע חכמת גימטרי' יראה להדי' אם האמה היא בת י"ב צאָל ועשר אמה רוחב הים וחמש קומתו והוא כולל אלפים בת א"כ הבת או האפה צריך שתהיה פחות מב' שמיניות שעפפעל שלנו — והנה עשירית האפה הוא העומר ר"ל אלומה ואין ספק שבך תבואת אלומה אחת יכיל העומר כי האלומות היו קטנות אז, והחומר הוא כולל עשר איפות והוא במדה שלנו 1. Schf. 5 1/3 Qu. וזה זרע חמר שעורים בחמשים שנה בערכין בויקרא כ"ז ט"ז — והדבר הזה נראה ברור נבוא עתה למשקל ולמטבעות הנה ידענו מד"ה ב' ט' ט"ז שמאה שקל באה מנה אחת ואם נדע בבירור שזאת המנה מטבע המלוים ב"כ אצל היונים וערכה מאה אדרכמונים (Eine Mine hat 100 Drachmen) אפשר שנוכל לבוא עד יסוד הדבר, ואולם גם שקל גם מנה גם אדרכמון שנו את ערכם ברוב הימים — ואולם מה שידענו שצותה התורה שיהיה שקל הקדש המדה הנכונה ושקל עשרים גרה וג' אלפים שקלים המה ככר, ר"ל דבר עגול ורוב המפרשים תרגמוה בשם טאלענט מטבע יונית, ועוד מצאנו בקע שהוא חצי השקל, והנה מדקאמר שקל הקדש משמע שלא היה עובר לסוחר וכן מצאנו באמת שהיה משקל המלך מיוחד בשמואל ב' י"ד כ"ו, ומזה חשבו רבים ששקל המלך היה כחצי שקל הקדש,. וזה אינו נראה אלא שהשקל הקדש היה משקל בלי שום צורת מטבע, ורק לקבוע היטב השקל ולכן לא היה עובר לסוחר כי לא כל אחד היה יכול להבחין אם יש לו המשקל הראוי אם לא, ושקל המלך צורת מטבע וערכו היה נטבע בו ולכן היה עובר לסוחר — ורוב המפרשים אמרו שערך השקל המה 7 Ggr. ממטבעות ואמרו שהגרה היינו גרעין פרי הנקראת יאהאניסברויד ועשרים גרעינים הללו המה שקל אחד, ולפי"ז יחסו לשקל ערך 7 Ggr. — ואולם אין הדבר כן שהרי במלכים ב' ז' א' שסאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל משמע שזה היה, בזול ואולם כפי מה שנאמרו מה היא סאה יהיה הקמח יקר מאוד לפי זמן הקדום ההוא, והכתוב חושב אותו לדבר זול שסאה סלת בשקל, כי יהיה יקר מסאה שלנו אצלנו ועוד שמערה שקנה אברהם אבינו מאת עפרון החתי בארבע מאות שקל כסף היתה בדמים יקרים מאוד, וכן השער ביוקר בכל הדברים שנזכרו במקרא עם ערך כספם ד"א מלכים א' יו"ד כ"ט סוס אחד במאה וחמשים שקלים או הצמידים שנתן עבד אברהם לרבקה שהיו שוים במשקלם ליו"ד שקל יהיו בערך י"ד דוקאטי שלנו (כי ס"ו דוקאטי משקלם ט"ז לאָטה ושבעה גראָשען ערך השקל המה במשקל 1/2 לאָטה וא"כ יו"ד שקל הם בערך 3 1/3 לאָטה לא ואחשוב ערך ט"ז לאטה בעשרה שלישיות לאטה כערך ס"ו דוקאטי אל דוקאטי י"ד כידוע אצל בעלי חשבונות שיהיה החשבון;

16 Loth: 10/3 = 67 Duc.: x

מאמר קרבן נותר

יוא"כ $\frac{615}{10}$ = x = $14\frac{1}{5}$ אם יהיה יותר מדאי, כי הזהב היה יקר בימים ההם מאוד, כי גם הנחשת והברזל ושאר מתכות היו בדמים יקרים יותר כאשר נראה מסיפורי היונים, ולכן נאמר כי השקל כאשר יורה שרשו הוא משקל קטן יותר משליסית לאטה, ונקרא כך לפי שהיה המשקל הראשון אשר נתנו על מאזנים ואחר זמן חלקוהו לשני חלקים וקראו לחלק הזה בקע משרש בוקע עלים וכמו מלת פפונד אצלנו נגזרת מן pondus שהוא משקל בכלל ומורה על משקל מאזנים בפרט כך מלת שקל*), והשקל עשרים גרה והגרה אינה גרעין מפרי הנקרא יאהאניסברָאד והיינו חרובין בתלמוד כי לא תמצאו מען הזה בכל תורת משה, ולכן יותר נראה שהוא גרעיני הבואה וכן משמע ממלת מעלה גרה ר"ל מעלה גרעינין שאכלה הבהמה. ובפרט כרעיני השעורה כי גרעיני השעורה היו למשקל ג"כ אצל היונים והרומיי' ונקרא אצלם Granum שהוא בלתי ספק נגזר הגרה בלה"ק וכן גראן שלנו והנה הפלא שגרעין שעורה אחת משקלה כמו גראן שלנו ואתם כ"י יעשו לאטה והנה כיון שעשרים גרה הוא שקל יהיה החשבון על דרך זה: 20 = 1 : 210 וא"כ יהיה x = $\frac{2}{21}$ לאטה ולפי"ז י"ג שקלים ערכם $\frac{24}{21}$ דריינר $\frac{1}{7}$ 1 לאטה שהוא ערך עטהאלער שלנו וא"כ השקל הוא חלק י"ג מטהאלער שלנו והיינו 2 G. Gr ועוד נבין אמשקל שערת אבשלום היה ר"ס שקלים שהיינו כ"ז לאטה ואם תחשוב לפי הקדמונים יהיה משקלה $\frac{2}{3}$ 66 לאטה שזה נגד דרכי טבע השער כאשר העידו חכמי הרפואה ע"ז — ואולם אין זה ערך ושווי המשקלים בהלמוד וביוסיפון שהם לריכין עוד יתר באור, ואולם אין זה מתכלית המאמר — והבן.—

אות ה' דיני טהרה כל דיני טהרה הם על ג' אופנים או שמועילים לתקון הגוף כי ידוע שרק בגוף בריא נשמה בריאה ושלמה תמצא ונקיון אילוני רמז לנקיון פנימי כמו שיאמר העברי בנקיון כפי התורת בנקיון נפשי ולכן הלדיק התושלם אינו עוכר בשרו כאשר יעשו המתחסדים ואולם יש דיני טהרה כמו טומאת המת וטומאת כלים וכדומיהם שאף שיש בהם קצת הקון הגוף ג"כ, כי יש מחלה מהלכת ונגע משלחת (אנשטעקענד) גם לאחר מיתה. אך עיקר התלוה לשם שמים כמאמר הכתוב קדושים תהיו — והנה דיני לרעת האדם ובגדים ובכלים המה מענין הראשון וכבר כתבתי מה הוא הלרעת בפרשת בהעלותך סי' י"ג ומשחין רע במלרים שהוא הנקרא עליפאנטיאזיס חולי רע מאוד, אשר על ידיה איברי האדם נושרים מגופו, גם שאר מיני לרעת כמו ברב וילפת הנראים על פני העור נמלאו במלרים, שהוא מקור כל משחית ובדבר ומחלה משלחת, גם הדבר הידוע אצלנו בשם ביילען פעסט מקירו במלרים כי ע"י משפכות הנילוס ירקב כל לאח ומרקבון באשמים רוח זלעפות וממית יולד, והוא מביא כל מיני נגע ולרעת — והנה כבר כתבתי בהלעת שמאנעטאָ המלרי ואחריו הכופרים אמרו שבישראל נדבקה הלרעת בא"י ונמשכו אחריהם שופכי בוז והביאו ראיה מארץ גושן מושב בני ישראל שהארץ הזאת תוליד אידים מסוכנים — וזה שקר בפיהם כי אדרבה גושן מזבר מזב טוב, ואינו כשאר ארץ מלרים גם בנו בני ישראל פיתום ורעמסס על הרים בגוהים כמנהג בני מלרים בבנותם להם ערים ועל האהרים רוח מזיב יפית — גם בארץ ישראל לא היתה הלרעת מלויה, כי מהרי לבנון תבוא הקרה מתנגד ללרעת ובפרט על ים כנרת שם האקליַמַה טוב מאוד, וגם דיני לרעת אשר לפיהם יסגר כל מלורע לא יוכלו להיות

בארץ שרוב שוכניה מלורעים, כי א"כ יסגר כל העם, גם אמרה התורה זכור וכו' למרים הרי שמשך ת' שנים היה מעשה מרים בין המאורעות שאינן מלויות כ"כ — גם אם נעיין היטב בדיני מלורע ונגעים נמלא שלא נגד הלרעת היה הקשה נאמרו הדינים אלא בדר בדרה התורה שלא תבוא, כי כל אלה כמו שאת וספחת הף שהם שינויים קודמים ללרעת עכ"ז אינם הלרעת עלמה אולם התקנות שתיקנה התורה כאן מעולות כל כך עד שגם חכמי הרפואה החדשים אמרו, מי שירלה לשמור את ארלו מנגעי לרעת יעסוק בתורת משה ועל כל דיני טומאה נאמר כי היא הכמתכם ובינתכם לעיני העמים, כי נפלאו כל הדינים האלה בעיני כל חכמי הטבע והרפואה, הן מפאת הגדרים והסימנים והשינויים שנאמרו לכהן אשר על פיהם יפסקו דין להלכה והנה שרש לרעת הוא לרע שהוא כרעו שרש ברע שאבען, קראטלען והשאל לנגע ידוע ספחת י"א שהוא מענין ספחני נא (שמואל א' ב') כי ענין ספח הוא כמו משה וקדם ומזה הושאל על דבר אשר מורחב כי השמן הנמשח ע"ס הבשר הוא נמתח ואולי הנראה שהוא משרש ונספחו ר"ל רבוי הדבר על רעו וכן מספחות ביחזקאל י"ב י"ח (וכן מלת Sofa אצלנו בא מבני קדם אל בני ארץ מערבית והעיקר ספח ומלת Sofa היינו מספחות כמו מלת Kissen הוא מלשון כרים **ובסתות** הנזכר בתלמוד) וענינו כמו שאת בלק ולבת ובענין נגעי בגדים כבר סיפרו לנו בעלי מסעות שכן יש מין למר מכנסים שמהו תחתת חולי שיש בו נגע מזיק לבני אדם וגם יש רמשים אוכלים בגדי עור ופשתים ולמר ועי"ז נתהוו מראות ירקרק וכדומיהם שכתבה התורה מהם והם מזיקים לבני אדם, ואוכלים ג"כ קורות הבית, ואולם נגעי בתים יותר נראה שבא ממין מלח שלעי Salpeter האוכל סיד ואבני הקיר וגימים מעטים אם יפשה הנגע תפול הבית כלו ולשון ממארת אינו משרש מאר שהוא כמו מר כמו שחשב בעזעניוס אלא משרש אור וענינו שלהבת פלאממען — וענין זב או זבה טעמם בלדם ונחלקו המפרשים על החולי הזה איזו הוא והנכון כדעת חז"ל, וגם טומאת נדה נקל להבין טעמה, כי הא' העידו חכמי הרפואה כי השוכב את אשתו בעת נדתה יוכל

---

*) ואולם יש להבדיל בין שקל כסף לשקל נחשת או ברזל כי האחרון כבד מן הראשון דאי לא תימא הכי חרב של גלית לא היה כבד מכסף שנתן שלמה לעגלה אחת וכמו אצלנו יש כמה מיני פפונד כמו אפאטהעקער־פפונד שיפס־פפונד וכדומה.

לבוא לידי חולשת עקר, וגם הבנים בני נדה תבוא עליהם לפעמים חולי נופל הנקרא Epilepsie, ואחת מהעברות שנאמר עליהן פוקד עון אבות על בנים, גם הדבר מתועב מצד עצמו, ובפרט דם נדה בארצות הקדם מזיק מאוד כי הוא חם ויש עמו מין לאות שהוא כמו אירוס וכן סיפר פליניאוס בספרו מן הטבע נמצא לפי"ז כל דיני טהרה יש בהם טעם עמוק — ועתה נבוא לדבר על ענינים השייכים

למאמר מקראי קדש

השמחה היא תכלית כל עונג מאה שיוכל בשר ודם להשיג בעולם הזה והיא אמנם צילו העדן המוחלט השמור לעושי חסד וליראי ד' בעולם הצפון — ואין הצדיק הגמור הוא המאושר. גבר חי עוטה בשלמת עלטה, ומבלה ימיו בעוצב ובתוגה, כל חייו יגלו בבכי, ודמעה על לחיו, יקרא אח ואבוי לכל מעשי אנוש ולכל ילודי אשה, עוכר בשרו, ומענה נפשו בצום, מונע מגופו כל מחיה וכל עדן ואלה אני אקרא העם ההולכים בחשך, וכבר בארתי בכמה מקומות שאין זה מגמת תרתנו הקדושה לעבוד את ד' מתוך עצבון רוח וקוצר נפש, אלא בגיל ברעדה כתיב וכן נאמר בכל מקראי קדש ושמחת בחגך — והנה מקראי קדש האלה יש בהם כמה ענינים הא' כמו שאמרתי להגדיל שמחת הנפש, כי אין לך חדות נפש ועונג בר דעת שומר מצות הש"ת, ואולם שמירת המצות היא עיקר ותכלית כל שמחה מוחלטת — גם אין חדוה בלי חרות, ואולם כיון שכל התורה כלה נשענה על עמוד החרות והחפשית כמו שבארתי לעיל בפ' יתרו, לכן גם השמחה היא רמוזה על חרות בני ישראל, ועוד אין לך שמחה כי אם בחברת אנשים ישרים נקהלים לתכלית אחת — ואלה שני הענינים ר"ל ענין החרות וענין תקון החברה הם שני עיקרי השמחה הנקראה קדושה אשר נשמח בה לשם שמים היא השמחה הגמורה — ואכן כיון שכל חברת ישראל בעודם על אדמם היתה נשענת על עבדת האדמה לכן כל המועדים היו מתוקנים כפי מחלקות עבדת האדמה — ושמור זה הכלל ותמצא טעם לכל המועדים — יש יום שהוא קדוש ויש חדש שהוא קדוש ויש שנה קדושה ואיזו הוא יום הקדוש זה יום השביעי שיש בו זכר למעשה בראשית וזכר החרות כי גם העבד ישאף לו ישבות ממלאכה והוא בן חורין, ואיזו חדש שהוא קדוש זה חדש השביעי שכלו קדוש כי הוא עת האסיף עת ישבתו ממלאכת השדה, ונפשם תתענג מזיו השכינה בבואם לראות ביום הכסה גם הוא עת חרות וחפשית מכל עון, כי כל חטא יכופר ביום צום העשור, גם הוא עת השמחה לחג האסיף כעשיר כרם ישבו בסכות ולא יהיה בהם איש נשוא פנים בדל מאחיו — ואיזו היא השנה הקדושה זאת שנת השביעית שנת השמטה, ישבתו ממלאכת עבודה, גם היא שנת החרות, ולאחר שבע פעמים שבע שנים היא שנת הדרור, ויקראו חרות בכל ארצם בחדש השביעי שהוא חדש הקדוש ביום העשירי שהוא ינקה אותם מעון ופשע — לא תחשוב מתשרי עד ניסן ותשרי וניסן בכלל תמצא שניסן הוא החדש השביעי גם הוא אמנם קדוש גם הוא עת האביב בו ישמח האכר כי שנה העולם לאיתנו. גם הוא עת חרות וגאולה זכר ליציאת מצרים שעניינו בארתי לעיל — ואולם אם תחשוב מניסן עד תשרי לשבעות איזה היא השבוע הקדושה זאת שבוע השביעית מחג החרות עד חג הקציר, זה חג השבעות חג שמחת הקציר חג החרות כי בו נתקו כל מוסרות עבודה זרה בו נגלה הקב"ה לעמו — נמצא לפי"ז יש בכל אלה ב' זכרונות הא' מענין עבודת הש"ת האמתית הנכרות ע"י קרבנות הב' זכר לחרות ישראל שזה מענין תקון המדינה מאז בחניבם ושמחה הב' מענין תקון החברה והבאת שלום ואהבה ואחוה בין כל יושבי הארץ, ולהגדיל שמחת האכרים משדי אדמתם וזה נרמז בעליה לירושלים אל פני האדון כאשר בארתי בדברים י"ד כ"ב — ונקראו אלה מקראי קדש כמו שאמרתי לעיל כי היו משמיעים ע"י מיני ההכרזה כי עת מועד לד' והיו מלמדים את העם דעת ובינה, שלא תשלוט בה הכהנים כרצונם כאשר היה במצרים, אלא כל אחד יהגה בתורה ואין סודות נעלמות מהמון ונגלות ליחידי סגולה כמה שנאמר כי לא בשמים היא וגו' עי' מה שכתבתי שם, והעם המה אכרים אוכלים מפרי ידיהם ולא אחד יתפאר על חברו, כל זה מסבב שמחה ועונג ומקרב הלבבות, כל חגיהם ומועדיהם אך לטובתם ואלה פרטיהם:

(א) **יום השבת** נקרא ג"כ יום השביעי ולשון שבת ענינו כמו ישב ישיבה ומנוחה ומלת שבע מספר יסודי כן מתג הברתו בכל לשונות העמים ואולם הוא מספר קדוש אצל הקדמונים או לפי שראו שבעה כוכבי לכת, או לפי שהיתה מקובלת אצלם בריאת העולם וקדושת היום וכבר הוכיחו האחרונים שהוא דבר גדול לשבות אחר ששה ימים ממלאכה, והיו כופרים שרצו לתקן שביתה אחר עשרה ימים ולא עלתה בידם וראו שאין טוב לאדם לשבות אחר עשור ועי' מזה עוד בספרי שטאובערג — ועיקר השבת הוא זכר למעשה בראשית, זכר ליציאת מצרים. וזכר החרות וכל זה נרמז בענין וישבות אלהים ביום השביעי, ויברך אלהים את יום השביעי, ויקדש אותו, שביתה זכר לבריאת עולם, ברכה זכר לחדוה ושמחה, וקדושה זכר לחרות שהיא יסוד כל קדושת אדם וכל דרכי מוסר, ולכן השבת הוא יום קדוש מאוד מאוד ונקרא שבת שבתון, ועל דרך השבת כוננו יחד שנת השמטה ושנת היובל. ועל המספר מספר שבעה ג"כ ר"ל ויש"כ — והיודע מהלך הירח ידע כי זאת המחלקה האמתית למחלקות הזמן, שיחלק כל החדש לארבעה חלקים, ועל כל חלק עולים ז' ימים ואולם טרם שאחל לדבר בשאר המועדים יש לי להעיר פה ע"ז הענין ר"ל ענין מחלקות הזמן לפי דתי תורתנו: כבר הודענו לך שמלת חדש לא תתכן אלא על מחזור הירח, וכן מורה השם הנרדף אליו ר"ל מלת ירח בעצמה כי תמו' חדשים יאמר ג"כ ירחים, וא"כ היו מונים השנה

מאמר מקראי קדש

לימות הלבנה, ואולם מלשונות אביב זיו בול ואיתנים שהם שמות החדשים שנמצאו במקרא ירחים שהיו אונים לימות החמה כמו שאבאר הוראות המלות האלה — ואם תחשוב החדשים בימי המבול תמצא שהחדשים הם לשלושים יום וא"כ תהיה השנה לי"ב פעמים לל' ימים והיינו ש"ס יום וזה מחזור השמש חסר ה' ימים וכן בזאת מנו המצריים ואולם ה' ימים החסרים עברו לסוף השנה כי לולא כן לא היתה השנה מסכמת עם עבדת האדמה — ובכל ספר משה לא מצאנו כתוב מי"ב חדשים כי החדש האחרון שנזכר הוא עשתי עשר גם לא מצאנו כמה ימים לחדש כי האחרון שנמצא (בראשית ח' י"ד) הוא כ"ז לחדש, והנה ראש חדשים הוא בניסן בעת בשול הפרות כידוע (ועי' מה שכתבתי בסי' י"ב לס' שמות פסוק ב' ופסוק ל"ט וסי' י"ג פ' ד') ובו ראש כל המועדים כי הרי קורא לתשרי חדש השביעי וכן לחדש שחל בו שבועות קורא שלישי א"כ לענין המועדים ידענו בברור שמנו לפי ימות הלבנה כי חדש יאמר לירח, ועם כל זה קורא לחג הסכות בצאת השנה וכן תקופת השנה נמצא שבו מתחלת השנה וכן קוראים היובל בעשור ליום הכפורים ובדברים סימן ט"ו הוכחתי בראיות ברורות שגם השמטות נמנו מתשרי עד תשרי כי רק ע"ד זה יפ"ש הכתוב וצויתי את ברכתי בויקרא כ"ה (עי' מה שכתבתי בדברים כי צריך אני לקצר פה) מכל זה נראה להדי' שהיו ב' ר"ה האחד לימות הלבנה והיינו ניסן וזה לענין עבודה וחגים והא' בתשרי שהוא לענ"ד לענין עבדת האדמה ולתיקון המדינה, וכמו שיש ב' ענינים במלות מקראי קדש כך התחיל השנה לב' יסודות לעבדת אלהינו ולענין בשול פרות והטבע ואם נחקור בשרשי החדשים לא מצאנו במקרא כי אם אביב זיו בול ואיתנים, ואך הנודעים אצלנו ניסן הוא בלתי ספק מפרס נולד כי יבואו ניצוצי השמש לעת אביב ואביב בעצמו בארנו לעיל סי' י"ב פ' ד' ואייר משרש אור גם מזה הענין וסיון משרש זיו כדומה לו וכן בזאת נקרא שיש אייר במקרא בשם זיו הרי שכלם מענין אחד, תמוז שרשו טמון ולא נודע כי התמוז שנשים היו מבכות אותו הוא אליל אדונים (אדון) ונראה שהיה מלה מצרית, **אב** משרש אבב והיינו עת אסיפה וכן אלול משרש אלל שרשו עלל והיינו עשיה ואסיפה, **תשרי** שרשו אינו ידוע ונקרא במקרא ג"כ ירח האיתנים ופירשו המפרשים משום נחלי איתן נקרא כך, ר"ל שישטפו הנהרות וזה לא נראה לענ"ד כי כבר באתי לך בדברים כ"א ד' דעתי במלת איתן כי אין שום ראיה מן המקרא שהנחל יקרא איתן כי כל נחל איתן היינו ככר ומה שמצאנו אתה הובשת נהרות איתן פי' בדברים שם שאין שום ראיה מזה (ע"ש היטב ששם האריכתי בזה) לפ"ז אומר אף כאן שאיתנים היינו מוסדות חזקות ומוסדות השנה המה ד' תקופות ונקרא ג"כ אצל העמים cardina anni ולפי שלענין עבדת האדמה לקחו תשרי לראש השנה כמו שנאמר תקופת השנה לכן נקרא ירח הראשון לאיתנים ר"ל לתקופות כמו שניסן נקרא ראש חדשים ר"ל לחדשי הלבנה — ודו"ק **מרחשון** שקלקלוהו בלוחות השנה לכתוב חשון כי עיקרו רחש שהוא כמו רגש ענינו סער וברגשי טיט כי ירבה הטיט בגשמים וכן **בסלו** שנקרא כן *χασλευ* בספרי **החשמונאים** א' א' נ"ד הוא משרש כסל שעיקרו בארמית לנירה וכן נקרא בתלמוד כסלא לבור של עפר ונקרא החדש כן מרגשי טיט וכן האחרונים בלשון אשכנז **טבת** מלה מצרית כי טובי שם החדש במצרית, **שבט** עיקרו אינו ידוע וי"א משום שיבלבלו בו שבטוטי אילנות כי בט"ו בו ר"ה לאילנות **ואדר** מלשון הדר כי יפיעו קרני השמש ולשון בול במקרא כינוי למרחשון מענין מבול מים — עוד מצאנו מלות קיץ חרף סתו, וקיץ מלשון קוץ ענינו קטע כי קוטעים הפירות וחרף כמו מלת הערבסט אצלנו הוא עת בשול הפרות וסתו משרש סתה בערבית נזל — א"כ אם תחקור בכל זה תראה שכל השמות לקוחות מעבודת האדמה, ומשה לא כתב כי אם חדש הראשון השני השלישי, רק לסמן החדשים האלה כתב חדש האביב בצאת השנה (ר"ל שנה ידועה מחזור השמש לעבודת האדמה) וכן תקופת השנה, אף שבכר שבע עמהם כמה שמות החדשים המצריים הרי שלוה לו השי"ת לקבוע לוח השנה משונה ממה שהיה לפניו, והענין כך לענ"ד נסכים עם מה שכתב החכם מהו' יוסף פירסט שכל השנה היתה נחלקת לענין עבדת האדמה לב' חלקים כמו שיורו שמותיהם החלק הא' נקרא אביב ומתחיל מט"ו בשבט וכולל אדר ניסן אייר סיון החלק הב' נראה שנקראו קיץ וכולל תמוז אב אלול תשרי והחלק הג' נקרא סתו וכולל מרחשון כסלו טבת ושבט — ואולם קבעו ר"ה לעבודת האדמה בתשרי והשי"ת צוה שיתחילו בניסן והיינו בשבוע השביעית בתוך האביב שמתחיל מט"ו שבט ויאותו שבעת ימים כי מספר השבע לפי ז' ימי הבריאה, ומחג ז' ימים ימנו ז' שבועות עד חג הקציר, ומחדש הא' ימנו ז' חדשים עד יום הזכרון ויום הכפורים וחג האסיף, עד שאם תמנה מא' תשרי עד א' ניסן תמצא שגם ניסן הוא החדש הז', ומחדש השביעי ר"ל חדש תשרי ימנו ז' שנים עד שנת השמטה ומשנה ההיא ימנו ז' שמטות עד שנת דרור — נמצא מכוונים ימי הלבנה וימי החמה, וימי שנית עבודת האדמה וימי שנות החגים, ויש בכלם כל הרמזים שהבאנו לעיל, וכלם ע"פי ז' ימים של הבריאה. (ב) **ראש חדש** צוה לעשות יום טוב לתלות הלבנה שלפיה ימנו העתים ימי השנה (ג) **חג הפסח** כל ענינו בארנו בתוך הספר (ד) **חג השבועות** עת הקציר ענינו ידוע (ה) **יום הזכרון** הוא לדעתי ראש חדש הקדוש ויזכרו כל מה שהביאו בתוך השנה ותוקעים סימן לחרות כי העבדים שעבדו שש שנים לא יצאו בשמטה דוקא אלא לאחר שני העבודה ואימתי זמנם? נלענ"ד בראש השנה וזה ענין זכירה ותקיעה בראש השנה (ו) **יום הכפורים** הוא יום שבת שבתון טרם בוא עת השמחה בחג האסיף שיזכרו עונותם ולא ירום לבם בעת שמחתם, שלחו שעיר לעזאזל שעליו רבו המפרשים והראב"ע אמר אם יכלת הסוד שאחר מלת עזאזל תדע יסוד שמו ואם אגלה לך קצת הסוד ברמז, בהיותך בן שלש ושלשים ותדענו עכ"ל דעתו בזה שמלת עזאזל היינו מדבר שזאת המלה שלאחריו וכן שלוש ושלושים היינו ל"ב פסוקים אחר עזאזל נאמר לבל יזבחו לשעירים וא"כ דעתו שעזאזל הוא רק מקום במדבר ששמה שלחו את השעיר ודעתנו בזה נאמר בס' בראשית בפ' הנפילים היו בארץ ששם נאמר כי בזאת הוא אינו שד אך רמז לגאות בני אדם מהמאורים כנגד יוצרם ושלחוהו המדבר לשאת את עון בני ישראל ר"ל זה דרך כל בעל גאון אחריתו

י

יורד למקום תהו ובהו — ואין להאריך בזה כאן, כי הסוד עמוק מאוד הוא וצריך יתר באור (ז) **חג הסכות** הוא חג האסיף הוא חג השמחה כאשר אספו כל הפירות ולזה יורו ד' מינים שכוללים כל מיני ארץ פוריה הן אותם שנוטפים ריח ואינם עושים פרי כהדס, או נותנים פרי ואינם נוטפים ריח כלולב הן אותם שכוללים שתי מעלות כאתרוג ואותן שאין להם אחת מהמעלות כערבה סימן לשיווי כל בני אדם לפני יוצרם (ח) **שנת השמטה** שרש שמט בארנו בדברים במקומו, והנה השמטה היא דבר גדול בתורתנו לפיכך הוכיחו עליה הנביאים, והוא שתשבות הארץ ובני אדם לא יעסקו בעבדת האדמה ושלא איש את בעירו בשדה וישובו להיות רועי צאן ומקנה כאבותיהם, והעבד אשר שולח חפשי, העניק העניקו לו מצאנם מלא תרעה בכל הארץ, ויבוא לידי רכוש. גם ע"י שנת השמטה תסורנה תלונות כל יושבי ארץ ברבות העושר כת אחת על רכוש כת אחרת ונקלקלו ע"י כך תיקוני המדינות כידוע, כי לא רצתה התורה שיהיו אנשים בעם שמתפארים בכסף וזהב ויונו את הדלים והאביונים, לא יוכל האיש למכור שדהו להרבות מסחר אלא כי ימוך, אך לא לזה כן בבתים, שלא להשבית המסחר לגמרי וכן (ט) **שנת היובל** שעיקרו יבל או מענין שופר או שהוא ענין חרות וכמלת יובל באשכנזית גם ע"י שנת היובל שבתו כל מדות הרעות וכל הקלקולים שנהיו באשר ארצות קדם ומערב בשנים קדמונים ואחרונים ע"י רבוי הכסף והרכוש בכיס של אחד ומעוטם בכיס של אחר, לא יוכל האב למכור לצמיתות את נחלת בנו ועוד תועלות רבות שכוונה התורה בשנת היובל, ישיגם מי שבקי במדעי המדינה ואמר השי"ת כי לי כל הארץ, ר"ל שכל תקוני המדינה הם ג"כ תקנות מאת התורה, כי החרות והשלום והאחוה הם יסודי התורה. ולכן לא תמכר הארץ לצמיתות (בשרשו צמת ענינו שתיקה ובניתה ר"ל שישתוק בעל השדה לגמרי ולא יקרא עוד שלי הוא) — ואם תשאל מה עשו בשנת השמטה אם לא זרעו ולא קצרו? עשות גדרים לגנות ולשדות, גם הציתו הקש באש (שהוא תקון לשדה תמורת הבאת הצואה על פני השדה (דינגער) אצלנו)', גם שמרו צאנם, והרועים המה מוכשרים לקבל תורה לכן נראה שלמד העם דעת ובינה ויהגו בתורת ד' עד חג הסכות שבו נגמרה השמטה כמו שבארתי שהאלו למנות מתשרי קראו כל התורה לפני בני ישראל שכיון שעסקו בתורה כל השנה די להם בקריאה זאת לשנן את הדברים, דברי הברית — ואנכי קצרתי בעניינים האלה פה כי כבר יצאתי מגדר הבאור, ואולם המרבה לחקור בתורה הזאת ימצא כי עמקו מאוד כל דבריה, ולו חכמו ישכילו זאת כי היא חכמתנו ובינתנו לעיני העמים — ואנחנו עשינו כפי קוצר בינתנו להקל על הקורא בתורה. ואולם נבקש מאת כל קורא בבאורנו שבל ימהר לבזור אומר עליו ולאמרו משפט, עד אם קרא מתחלתו עד סופו, כי הארכנו במקום אחד וקצרנו במקום אחר, כפי הפנאי וכפי ערך הדפוס לפנינו — ומשך כמה חדשים נוציא לאור באור לס' בראשית — ויתמלאו השם וישלח ברכה והצלחה על כל אחינו בית ישראל, שלום להם מעולם עד עולם. אמן.

חזק ואמץ.

בע"ה, **וויען** ט' כסלו שנת תר"ח לפ"ק.

הכורם

ספר שמות

א (ו) **וכל הדור ההוא**, לומר לך שגם הדור הבא אחריו נשכח הטובה הגדולה אשר עשה יוסף לאבותיו שלא ימותו ברעב, אף שחוק החומש היה קבוע וקיים. ושפי' ראוי להזכירם את מי שהטיבם: (ח) **אשר לא ידע את יוסף**, עי' (רש"י). ואונקלוס בתר הפסוק בתרגומו דלא מקיים גזירת יוסף. והנה במלת חדש נחלקו רב ושמואל, חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזרותיו. ולדעתנו מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שאחרי שאמר הכתוב וכל הדור ההוא, הנה פרעה שהי' בימי יוסף כבר מת וא"כ פרעה הזה הוא מלך חדש, וגם נתחדשו גזירותיו שהענין הזה יוצא ממאמר אשר לא ידע את יוסף, כי איך אפשר שלא היה יודע ממנו והוא היה משנה למלך, אבל הכוונה שלא אהב את יוסף, שתיבת הידיעה מורה על האהבה, כמו שבארנו הכתוב ולא יסף עוד לדעתה (בראשית ל"ח כ"ו), כמו כי ידעתיו (שם י"ח י"ט): (ט) **אל עמו**, אין מדרך המלך להתייעץ עם עמו, ולומר לו הבה נתחכמה וגו' אלא נועץ עם שריו הפרתמים. לכן נאמר שזה מסכים אל מה שאמרנו שהוא חדש בגזירותיו על אנשי ארצו והכביד את עולו עליהם, והנה ירא שישנאו אותו וימרדו בו, המצרים ברוב חכמתו להעביר השנאה מעליו ולהשליכה על בני ישראל, ואמר מה שאני מטיל מס עליכם הוא בשביל בני ישראל שהם עם רב ועצום ממנו בהון ובנכסים, ואלו הייתי מטיל מס עליהם בלבד, ימרדו בי ויקנאו אתכם ויעמדו עליכם לריב עמכם, לכן מוכרח אני להטיל מס גם אליכם, אבל הם הם הגורמים זה: (י) **ועלה מן הארץ**, או שיעלו מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכש בארצנו. ודברי הרשב"ם והרמב"ן, שאמרו שכוונתו ועלה מן הארץ לשוב אל ארץ אבותיהם, ולא טוב לנו לאבד עבדינו, הם רחוקים מאוד, כי עדיין לא היו עבדיהם כ"א אחר שלוה לבנות ערי מסכנות: (יא) **ערי מסכנות**, אונקלוס תרגם קירוי בית אוצרא, וכן פירשו כל המפרשים שהיו ערי האוצרות. ואולם התמיה אצלנו הוא שבשני הרעב אשר היו במצרים נאמר וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען (בראשית מ"ז, י"ד) וא"כ היה האוצר נתמלא מאוד מאוד כי שם הובא כל הכסף משני ארצות גדולות, ועכ"ז לא היה מן הצורך לבנות בתי אוצר מחדש לכל ההון הרב ההוא, ועל מה ולמה נצטרכו כמעט שבעים שנה אחרי כן ערים לבתי אוצר? ועוד מן הראוי היה להרחיב את בתי אוצר הישנים ולהגדילם או לבנות עוד בתים חדשים, ולמה להם לבנות ערים שלמים וגדולות? לכן נראה ששם היו אוצרות של תבואה, כי עד שקם מלך חדש, אנשי מצרים לא היו נותנים לפרעה כ"א חומש תבואתם, והיה די בבתי אוצרות הישנים, אבל משקם אותו המלך ובטל חוק החומש ותבע מהם שלש רביעים או מחצית התבוא' כמו שאמרנו למעלה, ולא הי' רעב בארץ זמן רב שהמלך הי' יכול למכור התבואה לאוכליה ישן מפני חדש, וא"כ נקבצו התבואות משנים רבות ונצטרכו עד שאין מקום היה יכול להכילם יותר והוצרך לבנות שתי ערים גדולו' לצבור שם הבר. וגם מלת מסכנות מורה על צרכי המדינ' והסכרחים הראשיים, ולזה כוון הרמב"מן בתרגומו ואם תאמר מפני מה לא בנו ערים לתבואה בשני השבע שנצברו בר הרבה מאד? ע"ז נשיב, בעת ההיא לא קבצו כל התבוא' בעיר אחת, אבל בכל פלך ופלך המדינה ובכל עיר ועיר היו אוצרות להשביע משם את העם שלא יצטרכו כל אנשי הארץ לבוא אל עיר המלכות, ולזה נאמר ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (בראשית מ"א, ל"ה). ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה (שם מ"ח) ואחר שכלו שני הרעב לא היה מן הצורך לצבור בר לפי העם, ולאותו השבר שהביאו אל בגזי המלך שנתרבה משנה לשנה ולא היה מקום במצרים להכילו, לאותו השבר בלבד הוצרכו לבנות ערים גדולות להיות בם התבואה למשמרת: (טז) **אם בן הוא**. לפי פשוטו לא הקפיד אלא על הזכרים, לפי שיירא והי' כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו, ואין דרכן של נשים לעמוד בקשרי המלחמה: **ואם בת היא וחיה**, שאם בנות ישראל לא יתאוו נערי בני ישראל להזקק להם, ינשאו לנערי מצרים, ועי"כ יביאו כל כסף ורכוש אבותן לבתי מצרים: (יח) **מדוע עשיתן הדבר הזה**, עי' בנתה"ש ובאר המאמר הזה דרך רחוק מאוד. והנה המתבונן יפלא שלכל העם הרב והעצום לא היו כ"א שתי מילדות, ועוד שפרה ופועה היו בעיר המלוכה, ואיך היו יכולין לעזור את כל העבריות המולידות במקומות אחרות? לכן יתכן שהיו להן מילדות רבות תחתיהן, ושפרה ופועה הן ראשי המילדות מופקדות עליהן, ולהן דבר המלך כדרכו שלא לצוות כ"א את ראשי הפקידים, והן יצוו לכל המילדות בארץ מצרים להמית הזכרים הנולדים כדבר המלך, והנה שפרה ופועה בעצמן, שהן היו הממונות ללמד את המילדות ומשגיחות על עסקי תפקידם, לא הלכו להוליד את הנשים כ"א לפעמים מעטים, וכוונת הכתוב באמרו ותיראן המילדות את האלהים (בפסוק הקודם) היא על אותן המילדות ולא על שפרה ופועה, אבל המלך לא קרא את המילדות אחרות כ"א שפרה ופועה הממונות עליהן, ואמר מדוע עשיתן את הדבר ה.ה, למה לא צויתן את המילדות להמית את הזכרים ותחיין את הילדים, שהרי הניחו את הילדים בחיים. ועפ"י

דרכנו גם ותמיון הזה הוא לנסתרות כמו ותמיון הראשון. ומעתה אין מקום לטענת הרא"בע שאמר אין המילדות לעובר דבר המלך, שהמלך היה בספק, אם שפרה ופועה לא צוו את דברו אל המילדות ואם אשמו, או שצוו, והמילדות לא עשו כאשר צוו אתהן, ושפרה ופועה נקיות מכל חטא ומרי, וע"ז השיבו, אנחנו צוינו כדבר המלך למילדות אשר תחתינו, אבל כי לא כנשי' המצריות העבריות וגו', והראיה שאמרו בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו, אם הן בעצמם עזרו בלידת הנשים היה לאל לומר בטרם נבוא אליהן וילדו. אבל המילדת האמור כאן, היא המילדת שהיא תחתנה: (כא) **ויעש להם בתים**, שעשה למילדות בתים לשמרן פן ילכו לעבריות היולדות. (מדברי הרשב"ם) ופירוש הזה הוא לדעתנו יותר נכון מכל הפירושים שהביא המבאר לנתה"ם, ואנו נוסיף לבאר היטב, והוא כאשר יראו המילדות את האלהים ופרעה לא האמין לדברי שפרה ופועה שבטרם תבוא אליהן המילדת וילדו, שהדבר הזה אפשר באחת נשים, אבל לא בכולן, לכן עשה בתים למילדות העבריות בכל עיר ועיר בארץ מצרים לשמירן ולשמרן, שלא ילכו לעבריות היולדות, ועי"כ תהיינה העבריות היולדות מוכרחות לקרוא מילדות מצריות לעזרתן. וע"ז צוה לכל עמו לאמר לכל המילדות שבעירו לאמר, כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ועל הדרך הזה המקראו' יפה הן מחוברות:

ב (ב) **ותצפנהו**, הרמב"מן בתרגומו קשר את שני המאמרים ואמר (אלס זיא איהן זאה, דאס ער וואהלגעבילדעט וואר. פערבארג זיא איהן) ולדעתנו הם מאמרים נפרדים, שראתה שהוא טוב מראה וגם הצפינה אותו: (ד) **לדעה מה יעשה לו**. מה היה להעשות לו? ועוד האיך אפשר להתיצב שם יום ולילה לדעת מה יעשה לו? והנראה כוונת הפסוקים שאם משה ילדה אותו בלי מילדת והצפינה אותו שלשה ירחים. ונודע הדבר אח"כ שהיא ילדה ולא יכלה עוד הצפינו לא בביתה ולא בבית אחר ושמה אותו בתבת גומא בסוף על שפת היאור, ואמ' בדעתה אם לא יחקרו המשגיחים על הדבר לשוב לקחתו באישון לילה אל ביתה, ושלחה את בתה לעמוד מרחוק על שפת היאור, והיא נצבת שם לדעת, אם נודע גם זאת שהילד נחבא בתבה והוא מונח בסוף על שפת היאור ויצוואו להשליכו אותו בתוך היאור. אם לא, ואז תשא את התבה לבית אמה באשכת לילה, אבל בתוך כך ותרד בת פרעה וגו': (ו) **ותפתח ותראהו את הילד**, עי' בבאור לנת"הם והנה אם נודה לדברי הרשב"ם שאין הראי' האמורה כאן היא ראיה פשוטי' אבל הבטה בדבר, עכ"ז אין בה מן החקירה והדרישה לבקר בן זכר לנקבה ובין מהול לשאינו מהול, גם מה שפירש הרמב"ן על אמרה מילדי העברים זה, כלומר איש מצרי למה יעשה כן לשום את בנו בסוף היאור, אינו מחוור, שאפשר נערה מצרית שהרה לזנונים וילדה בסתר ומפני כבודה וכבוד המשפחה הניחה שם את בנה למען לא יודע הדבר, לכן נראה שבת פרעה ידעה מגזירת המלך אביה להשליך את נערי בני ישראל בצאתם מרחם אמותם אל היאור, וכאשר פתחה התבה ראתה את הילד הביטה בו שאינו נולד לא היום ולא תמול ולא שלשם כי נאמה הילד היה בן שלשה חדשים וגדול מאוד, ואין זה ילד היוצא ממעי אמו: **והנה נער בוכה**, לא צעק כילד אבל בכה כנער, והנה שני מופתים אום הראיה ואום השמיעה נקבצו יחד להגיד ולהעיד שהילד כבר נולד ימים רבים, ואחרי שהוא כלוא בתוך התבה ועודנו חי אי אפשר שיהיה בן זונה מצרית, שאם הדבר כן למה המתינה כל כך ולא שמתהו תיד אחר לידתו בתוך סוף היאור לכסות את חרפתה מאז? ולכן אמרה מילדי העברים זה. והחביאו אותו מיראת המלך כל זמן שיכלו עד שנודע הדבר ולא יכלו עוד הצפינו: **ותחמל**, לפי שהיה בוכה, ואולי גם לפי שהי' טוב התואר מלא חן בעיניה: (ז) **מינקת מן העבריות**, כראות אחות משה שבת המלך חמלה עליו. ויראה יראה שתקרא מינקת מצרית, קרבה ובאה אליה לאמר, האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות? ורמזה בחכמה שלא טוב לך לקרוא מינקת מצרית, שעל ידה יוודע הדבר שחמלת על ילד עברי ועברת על מצות אביך המלך. וגם היא פתחה את דבריה באמרה אל המינקת הליכי את הילד הזה, ולא אמרה הליכי את הילד העברי הזה: (י) **ויהי לה לבן**, לדעת כל המפרשים מלת לה תסוב על בת פרעה שהיה לה לבן, ואין דעתנו כן, אלא כיון שלא מצינו שנתן לה השכר, וגם המינקת לא בקשה דבר. והנה אם משה הצדקת לא יכלה לראות את בת פרעה לקחת שכר היניקה, והיא היניקה את בנה מה שבת פרעה לא ידעה, גם היתה חפצה שישתר משה בביתה לנגד עיניה ועל שולחנה, לכן כאשר הביאה אותו אל בת פרעה אמרה לא אקח ממך שכר כסף בעד היניקה. אבל זאת תהיה שכרי שיהיה לי לבן, ותקרא את שמו משה ואמרה אחרי שאת משית אותו מן המים ולא נודע מי היא אמו אהיה נא אמו כי הוניקיתהו מחלב שדי. ונתרצית לה בת פרעה ויהי לה לבן. ועפ"י דרכנו אין צורך אל אלחן ויהי לה לבן הוא מאמר מוסגר, אבל המאמר הזה וכן ותקרא שמו משה מחוברים אל ותביאהו לבת פרעה, והענין סובב כלו על אם משה: (יא) **מכה**, ההכאה הנאמרה כאן היא כמו ויך את המצרי (בפסוק הסמוך) והיתה כדי להמית, ויפה כוון הרמב"מן בתרגומו (דער אויף איינען עברישען איהן לו שלעגט). ואם לא בא משה המית המצרי את העברי ע"י ההכאה המתמדת והיא כדי להמית, לכן הכהו משה עד למות לפי שהבא להרוג השכם להרגו: **מאחיו**, מאין היה משה יודע שהעברים הם אחיו? אלא הדבר כמו שאמרנו, שויהי לה לבן מוסב על אם משה, והוא לא נתגדל בבית פרעה אבל בבית אבותיו, ולכן ידע שהוא מן העברים:

ג (ב) **והסנה איננו אכל**, אף שהשלהבת סובבת את הסנה מכל צד ובוער' בו עכ"ז הסנה איננו אכל. ירמוז בזה על גודל ישראל ומצבם אז במצרים, אף שצריהם מציקים להם מכל צד אינם יכולים לכלותם ולהשחיתם. ומשה לא הבין כוונת המראה לכן השתומם ואמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה' מדוע לא יבער הסנה עדשהשם אמר לו ראה ראיתי את עני עמי וגו' כי ידעתי את מכאוביו ואם השלהב ושלהבת, ועכ"ז הסנה איננו אכל, שהשגיח אני עליו בעין החסד' והחמלה, וארד להצילו מיד מצרים וגו' (להלן פסוק יס ז', ח'). ולא על גלות ועינוי מצרי' לבד רומז מראה הסנה, כ"א גם על כל הגליות: (ה) **אדמת קדש**, שנתקדשה ע"י המראה הגדול וגילוי שכינה: (ט) **באה אלי**, הנה קרב העת שתבוא צעקתם אלי ולענות בהם: (יב) **וזה לך האות**, שאהיה עמך, כי אנכי שלחתיך, אלמלא אין רצוני להיות עמך לא הייתי

שולח אותך, שיהיה דבת, אתה בלבדך מה כוחך להוציא בני ישראל מתחת יד מצרים ולהם חיל גדול רוכבים ופרשים ולבם חזק, ואיך העברים הם עבדים נמוכי רוח, ואין להם לא רומח ולא חנית, אבל אני אהיה עמך. וזהו עומק פשוטו של המקרא, ואין צורך לשתי הבטחות שזכר המבאר לנת"הש: בהוציאך, אינו הבטחה, ואינו מחובר אל מה שקדם לו, אבל הוא צווי, אם תוציא את העם תעבדון את האלהים וגו': (כא) לא תלכו ריקם, זהו דבר תורה, וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם, העניק תעניק לו וגו' (דברים ט"ו י"ג י"ד): (כב) ונצלתם את מצרים, יודע אני שהמצריים לא יקיימו מצות העניק תעניק, אף ששקול הדעת ומדת הצדק מחייבים הדבר, לכן אתן את חן העם בעיני מצרים ושאלה אשה משכנתה וגו'. והנה שונאי ישראל פערו פיהם לבלי חוק, ואמרו בני ישראל רמאים היו, ששאלו מן מצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ובדעתם שלא להחזירם. והנה אם לא רצינו כ"א לסתום את פיהם די לנו לומר שהם מה שעשו במצות ה' עשו, נאמר שבצדק ובמשפט לקחו מה ששאלו מן המצריים, כי מלבד שלקחו שכר וחלף עבודתם ועבודת אביהם יותר משני מאות שנה כמאמר חז"ל, הנה נראה בעינינו שכל מה שלקחו שלהם היה, שהרי המצרים אמרו אל יוסף בשנה השנית לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה (בראשית מ"ז י"ח), א"כ היו עניים ומרודים, וא"כ מאין להם הכסף והזהב הרב הזה? ואם תאמר שבאורך הימים נעזרו ע"י חריצותם וחזרו לאיתנם הראשון, הלא כמעט כל עסקיהם היו בעבודת האדמה. ואין הדבר מצוי שאכרים ועובדי אדמה ירויחו כל כך להביא אל ביתם כלי כסף וכלי זהב, ובהפך נשאל, איה הכסף הרב של יוסף ובניו ואביו ואחיו שהביאו מארץ כנען? והם לא הוציאו פרוטה אחת לא בלבד כל שבע עשרה שנים שחי יעקב אבל גם אחרי מותו אמר יוסף לאחיו, ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (שם נ' כ"א), וא"כ איה איפה כל הרכוש וכל העושר אשר רכשו, ואיך נתרוששו בניהם ונכדי נכדיהם כל כך עד שהלכו ממצרים ריקם אם לא הבטיחם השם לומר והיה כי תלכון לא תלכו ריקם? אלא בוודאי שהמצרים לקחו מאבותיהם את כל רכושם בעול וחמס ע"י עלילות, והיה כאשר צעקו עליהם אל השופטים לא מצאו מענה, כי יד המלך היתה חזקה עליהם לחסרם מכל אשר להם ולהביאם אל עוני ודלות. ואם לא ספר הכתוב מזה, הוא שהעניות אינה קשה כל כך כמו קושי השעבוד ועבודת פרך אשר עבדו בבני ישראל כל היום ויכו אותם, ומעתה כל מה שלקחו ישראל בצאתם ממצרים שלהם היה, ומדברי השם בעצמו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ו י"ד) ראיה חזקה לדברינו, שמלת רכוש לא תפול על חפצים הנשאלים שאין לאדם טורח בם, אבל על אותן הדברים שנקנו ע"י עבודה ואומנות, או ע"י מסחר, או ע"י סכנת המלחמה וכדומה:

ח (ג) אלהי העברים, אפשר שחשבו שפרעה לא שמע אליהם לפי ששינו את דברי השם שצוה ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו (לעיל ג' י"ח), וכאן כתיב ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי, לכן חזרו לומר כדברי השם ממש אולי יכנסו הדברים האלה בלבו: בחרב, הנה התראת החרב אינה עולה יפה, כי המלך יאמר, אם לבא המלחמה אמין הנה, שאין לי עם רב ואולי לנא די והותר לעמוד נגד כל אויב הקם לקראתנו? ואי' הוא האויב אשר חרף נפשו להלחם עמדי? ואולי אין זה חרב מלחמה, אבל חרב חולי, שיש מחלת מות שנקראת חרב, כמו ובחרחר ובחרב (דברים כ"ח כ"ב), וא"כ דומה לדבר שבס הוא חולי שנתהווה מן עיפוש האויר, ומן החליים האלו אין המלך נושע ברב חיל וגבור לא ינצל ברב כח: (טו) וחטאת עמך, כתרגומו ויחטון עליהון עמך. והנה כוונתם היתה לומר וחטאת אתה פרעה, שהוא האמיתיה, אבל מפני הכבוד הסבו החטא אל העם. ודעת המתרגם האשכנזי, היא רחוקה: (כא) הבאשתם, כמו להבאישני ביושבי הארץ (בראשית ל"ד ל') וענינו התחלפות טעם וסבה יקרה בטעם וסבה ברועה, כמו שאמרנו שם, שכוונת יעקב היתה, יושבי הארץ יאמרו, לא תנקמת חרפת אחותם, והיא סבה יקרה, הרגו את אנשי שכם אבל מתאות הבצע ולשלול שלל עשו זאת, והיא סבה ברועה המולדת סרחון ובאוש. וכן כאן. אתם הגורמים שפרעה ועבדיו אומרים, לא לעבוד את ה' רוצים ללכת דרך שלשת ימים, והיא סבה טובה ויקרה, אבל מפני שנרפים הם מתאווים לטייל ולשוט הנה והנה, ומדת העצלות היא ברועה, וזהו החרב שנתתם בידם להרגנו, שדבריכם הם אמתלא להכביד עלינו העבודה יותר מקודם:

וארא

ו (יב) ואני ערל שפתים, איך חשב משה שישראל לא שמעו אליו מפני שהוא ערל שפתים, והרי הוא בעצמו אומר ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה (לעיל פסוק ט')? מכאן ראיה שהקב"ה אומר ומשה כותב, והשם יודע מחשבות ולא משה:

ז (יא) בלהטיהם, כתרגומו בלחשיהון, ששורש הוא המלה לדעת הרד"ק הן לאט ובאט. הה"א תמורת האלף כדרכן להתחלף זו בזו. והענין שאותם המכשפים נתעטפו בשלמה, וזהו כמו לאט את פניו (שמואל ב' י"ט ה'), ועליה ציורים משונים, ואמרו שע"י הציורים האלו וע"י השבעות שהשביעו בלחש ובאשהי, וזהו הענין ותבא בלאט (רות ג' ז') יכולים למשול בכל כחות הטבע, ולשנות התולדות ולהקים מעפר את המתים שכבר מתו, ולכן נקראו מעשי המכשפים להטים (אייכהיללונגען. בעשווערונגען): (ט) והמטה אשר נהפך, הפכה, יאמר גם על שינוי הצורה, הטעם, המקו' והאיכות, והשעור המטה אשר נשתנה צורתו והויתו ונהיה לנחש, וכן ונהפכו לדם (להלן י"ז): (יח) ונלאו מצרים, אף המצריים נלקו עם פרעה שהיו כולם עוזרים אותו ברעה ולהצר את עם ישראל, כמו שאמר, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (להלן ט' כ"ז): (כב) בלטיהם, כבר באַרנוהו למעלה (בפסוק י"א) שבלטיהם ובלהטיהם ענין אחד הם ואף שמן הראשון חסרה הה"א:

ח (ה) **התפאר עלי**, הנראה לדעתנו הוא, שעל מה שאמר פרעה העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ואח"כ אשלחה את העם. השיב משה הלא אתה בידי וביכולתי ואין אני בידך, מן הראוי שתשלח מקודם את עמי ואח"כ נעתיר לה' להסיר ממך הצפרדעים, ותבטל תחלה רצונך מפני רצוננו, ואולם התפאר עלי ואמור, שגם האיש השליח אצל שרי ועושה פלא, הם על כבודי ועושה רצוני תחלה, ובזה השתבח נגד עבדיך ועמך. ויהיה עלי כמו על ידי, ודומה לו על חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ') על ידי חרבך: **רק ביאר תשארנה**, משמעות הדברים נראה, שהבטיחו שכל הצפרדעים ישובו ויחזרו אל היאור אל המקום אשר היו בראשונה, ומלת להכרית כוונתה שיתרחקו ממנו ומבתיו, ולהלן הוא מפרש דבריו יותר ואומר וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאור תשארנה (להלן ז'), והוא שהצפרדעים לא ימותו אבל תשארנה ביאור, ואם נפשך לומר, שהצפרדעים שעלו אל היבשה ימותו, ואותן שלא עלו תשארנה ביאור, מה צריך להגיד זאת לפרעה? ומה חפץ נמצא בו להודיענו שאותן הצפרדעים הנשארים ביאור תשארנה ביאור? מלבד שמלת וסרו לא תסבול הכוונה הזאת. אבל האמת הוא שמשה הבטיח, שהצפרדעים יסורו מן היבשה וישובו בחיים אל היאור ולא יעלו עוד אבל תשארנה שם, ואולי חשב שהסרת הצפרדעים על זה האופן תהיה מופת חדש על יכולת השם. ואולם לא כמחשבותיו מחשבות שדי, שאלו היו הצפרדעים שבים חיים אל היאור אז פרעה ועבדיו היו אומרים, במקרה עלו הצפרדעים מן היאור ובמקרה שבו שמה, ולא מיד ה' היתה זאת, אבל אם כל הצפרדעים מתים כולם ברגע אחד ובאושו ברגע עצמו נתמלא כל ארץ מצרים מבאוש וסרחון, אזי היא מופת חותך שיד ה' פעל כל זאת: (ט) **כדבר משה**, ולא כל דבר משה, שהוא אמר וסרו הצפרדעים וגו' רק ביאור תשארנה, והשם לא הסירם אבל המיתם להבאיש הארץ מטעם שאמרנו, וכדי שיהיה לאנשי מצרים לזכרון: (יח) **אני ה' בקרב הארץ**. לדעתנו פירושו בקרב הארץ ממש, כלומר בארץ מצרים, שאני שוכן בתוכו ומשגיח שלא ילכו חיות רעות לארץ גושן, וכן דעת הרמבמ"ן בתרגומו (מיטן לאנדע), ולא תרגם (אויף דער ערדע): (יט) **למחר**, הנראה שבמכת הצפרדעים כאשר שאל משה למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ענה פרעה ואמר למחר (לעיל ה' ו') אף שמנהג האדם לבקש שיסור המכה מיד, מפני שחשב פרעה שעלית הצפרדעים מן היאור היתה במקרה, ואין בכח משה להסירם, ומנהג פרעה היה ללכת בכל בקר אל ים נילוס ונלוה מכל שריו ועבדיו והמון עם רב, ואמר בלבו אם משה יסיר את הצפרדעים ממני ומעמי והיתה לי הרוחה, ואם לא יוכל לעשות יהיה לבוז וחרפות ללעג וקלס בעיני כל שרי ועבדי וכל עמי, ומשה הבין את ערמתו ואמר כדבריך, ועתה אומר לו במדה שהוא מדד ואיחר לאחר בעמדך על שפת הנילוס נגד כל שריך ועבדיך ועמך יהיה האות הזה: (כב) **תועבת מצרים לעיניהם**, והרי פרעה יכול לומר לכו זבחו לאלהיכם בארץ גושן, הלא מי ששמר את הארץ בעד החיות הרעות הוא לא יניח למצריים לבוא שם, לכן אמר דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו: (כז) **לא נשאר אחד**, לא היה צריך שימותו כמו הצפרדעים, כי הצלת ארץ גושן היתה מופת חותך שמכת הערוב אינה מקרה, ומיתת החיות אינה רעה אבל תועלת רב לאכול את בשרם ולעבד את עורם והשם מנע את הטוב מן המצריים:

בא

י (ג) **לענת מפני**, הנה עד כאן לא אמר שיכנע עצמו לפני ה' מטעם שהמדות הגרועות שהקשו את לבב פרעה לבלתי שלח העם שתים היו, האחת חמדת הממון, והשנית גאוה וגאון גאות שמנעו לשמוע אל דברי נלעג שפה המצוה לו. והנה אחרי שהדבר והברד גרמו השחת והפסד רב אין עבדות ישראל שוה בנזק המלך והמדינה, שלא בלבד יצא שכרו בהפסדו, אבל ההפסד היה מרובה מאה פעמים מן התועלת המקווה ע"י שעבוד ישראל, ולא נשאר א"כ אלא הגאות שמנעו משלוח את עם ה', ולכן אמר עתה עד מתי מאנת לענות מפני, שהרי לא נשאר לך שום סבה שתמאן כ"א רום לבבך: (ז) **ויאמרו עבדי פרעה**, עד עתה שתקו ואדרבה הם עזרו את פרעה להרע לעם ישראל, כמו שאמר ואני ועמי הרשעים (לעיל ט' כ"ז), שע"י שעבודם ועבודתם גם להם היה תועלת וטובה רבה, ואולם עתה שראו שהפסדם גדול יותר מן התועלת התחילו לצעוק ולומר שלח את האנשים, ועניין הגאות והתנשאות לא שלט בם כי בפרעה לבדו, והם לא בקשו דבר כ"א קיום המדינה ושלותה, ולכן אמרו הטרם תדע כי אבדה מצרים: (ח) **מי ומי ההולכים**, הראה את עצמו כאלו היה רצונו באמת לשלחם. אבל תואנה הוא מבקש שלא לשלחם ובאמת גם עבדיו לא אמרו שלח את האנשים חפשי, כ"א שלח את האנשים ויעבדו את אלהיהם, דהיינו שיתעכבו שמה או עשרה ימים ואח"כ ישובו לעבודתם: (ט) **בבנינו ובבנותינו**, מן התימה שלא אמר בנשותינו. ורחוק הדבר לומר שלא הזכירם מפני שתשאל אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב: (י) **רעה נגד פניכם**, הנראה שהוא כמו שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים ט"ז ח') שהשם הוא תמיד לנוכח עיניו כמו שתרגמו שם הרמבמ"ן, וכן כאן מחשבתכם הרעה, דהיינו לברוח ולא לשוב הנה, היא תמיד נוכח עיניכם ומתנה בל תסורו. והנה הזדון ההוא קורא רעה את התאוה הטבעית באדם להיות חפשי מעבודת פרך ולשבר מוסרות הברזל מעל צוארו ששם עליהם אנס, שהמצריים לא קנו את ישראל. אבל שמו אותם לעבדים בחוזק יד: (יא) **כי אותה אתם מבקשים**, השעור, כי אתם אומרים שאותה אתם מבקשים, אבל אני יודע שמחשבתכם לעזוב את הארץ: **ויגרש אתם**, עד הנה לא נהג בהם מנהג בזיון כזה לגרש אותם מהיכלו, אבל כאשר שמע שעבדיו אמרו אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (לעיל ז') ומלת זה המורה על משה הוא דרך

הכורם בא בשלח

בזיון, אמר בלבו אם עבדי מבזים אותם כל כך, נאות לי שאני המלך לבזותם יותר לכן צוה לגרשם (טו) ולכם, שבזיתי וגרשתי אתכם: (יז) את המות הזה, מיתת הרעבון, שכמעט מתו ברעב. לפי שהארבה אכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר וגו' (לעיל פסוק ט״ו). ואין לך מיתה יותר קשה ממית' הרעבון, ולכן אמר ויסר מעלי רק את המות הזה, כלומר כל מיתה אחרת אסבול ולא את המות הזה: (כה) גם אתה תתן, הנראה שכך אמר, הרי בעצמך הודית כמה פעמים שחטאת לה' אלהינו, מן הראוי א״כ שתתן גם אתה עולות וזבחים לכפר בעדך, ואנחנו לא היינו לוקחים אותם לצרכינו, אבל היינו עושים אותם לה' אלהינו, ומלת ועשינו היא מורכבת מעתיד ועבר כדרך המקרא בתקוות רבות:

יא (ג) גם האיש משה גדול, עניינו מלבד מן הטעם שנתן ה' בעיני מצרים השאילום כלי כסף וכלי זהב ג״כ מטעם שהאיש משה גדול מאד בארץ מצרים וגו' וידעו שזאת היא רצונו ולא יכלו לסרב מפני חשיבותו של משה: (ז) לא יחרץ כלב לשונו, הרבה הוראות יש לשורש חרץ, וכאן הוא מענין תנועה, כלומר שלא יניע כלב לשונו, ומזה נאמר ויד חרוצים תעשיר (משלי י', ד'), שהחרוץ המתנועע תמיד בעבודה או שרץ כל היום הנה והנה הפך העצל ששוכב תמיד על צדו וחובק את ידיו: (ח) וכל בכור בהמה, שגם בכור בהמה חביב לו לאדם יותר מן הנולדים אחריו, לפי שע״י הבכור הוא יודע שבהמתו איננה עקרה:

יב (ב) ראשון הוא לכם, בארתי זה הענין בספרי אמרי שפר (ח״א, קכ״ד, קכ״ה, קכ״ו): (טו) הנפש ההיא מישראל, ואמת הדבר שבזולת הדרש היו יכולים לומר שהנפש לא תכרת כ״א מישראל, לפי שכתוב אומר ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל (להלן י״ט): (יז) בעצם היום הזה, וכן ויהי בעצם היום הזה (להלן מ״א), ויהי בעצם היום (שם נ״א), והרי נאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי (לעיל ל״א) וכן ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם (שם ל״ג)? אמת הדבר שהם התחילו את בני ישראל לצאת בעוד לילה. אבל משה ואהרן לא הוציאום עד עיצומו של יום כדי שלא יאמרו אח״כ כגנבים ברחו מתוך מחשכת לילה. וכן המתינו עד צאת השמש בגבורתו לצאת ביד רמה: (יט) בגר, מכאן ראי' שהגר נמנה בעדת ישראל, אף שמותר לו לאכול נבילה ולא אמרו עליו כל המצות כמו על ישראל: (לב) וברכתם גם אתי, בתחלה הי' כופר בהשגחת השם ויכלתו, ואח״כ נעשה מאמין ואינו מאמין, ועתה נתעטף בשמלת הצניעות ואמר וברכתם גם אותי, שאם היתה כוונתו באמת שיתפללו השם בעדו והאמין בו בכל לבבו ובכל נפשו, למה אמר אח״כ מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (להלן י״ד, ה')? ואם הוגד לו שברח העם אלא במצות השם הלכו שהוציאם מעבדות לחרות, וא״כ למה רדף אחרי ישראל? ומזה נדע שלבו הי' מלא הוות ותרמית, וכאשר דחקה לו השעה שהוצרך לשלחם, דבר בלבוב וחונף, וברכתם גם אותי: (לח) וגם ערב רב, יתכן שערב רב הי' מאותן שנאמר עליהם הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו וגו' (לעיל ט', כ״א); (לט) צדה, באורנוהו למעלה (בראשית מ״ב, כ״ה): (מג) בן נכר, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, (מדברי הרמב״ן). ודבר זה תמוה מאוד שהרמב״ן מביא ראי' לסתור את דבריו, כי ואשתמודע הוא תרגום של ויכר א״כ הוא מורה על ההכרה ולא על התנכרות. אמת הדבר שמלת ואשתמודע כוללת שתי ההוראות יחד, שאונקלוס תרגם גם את ויתנכר ואשתמודעינון, אבל סוף כל סוף אין מתרגום אונקלוס שום ראיה לדבריו. והנה יהי' איך שיהי' אחרי שאין הדבר מבורר, שמשתף הוא בכלל מי שהתנכר לאביו שבשמים, ראוי להמיר בכל מקום תיבת משומד בתיבת מומר, שהוראות מלת משומד משתמע לתרי אפי', וגרמה להתעולל עלינו עלילות ברשע, והבן זה:

יג (ב) קדש לי, כל החביב לאדם יותר, והוא הבכור, אף בבהמה כמו שאמרנו למעלה (י״א, ה'): (ט) והיה, מוסב על החג ולא על העבודה. ושעור הכתובים לפי פשוטם כך הוא לדעתנו, שביום החג תגיד לבנך, כל מה שאתה רואה מן ההכנות והזמנות לחג הפסח הוא בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים, והי' לך החג ע״י שחיטת הפסח ואכילת המצות לאות על ידך שהם נעשים בידיך, ולזכרון בין עיניך שאתה רואה מצה ומרור מונחים לפניך, ועל ידם תהי' תורת ה' בפיך. ומה הי' התורה? כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, שאילו לא הוציא אותנו הקב״ה הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, והדברים ביד חזקה הוציאך ה', כוללים היכולת בלתי תכלית והשגחה על דרכי בני אדם, והן ראשי עקרי התורה והאמונה, כן נראה לנו בפשטות המקראות, והדרשה תדרש: (טז) והיה לאות, לפי פשוטו עניינו כמו שאמרנו עתה, וטוטפת את הזכרון, אולי היא מלה מצרית, וגם בעלי התלמוד חשבו שהיא מלשון אחר:

בשלח

(יח) וחמשים, מזויינים, ואל תתמה מאין היו להם כלי זיין, שלדעתנו שלקחו עמהם כל כלי זיין שיכלו למצוא באותו הלילה טרם צאתם, וזהו בכלל וינצלו את מצרים: (יט) השביע. אף שאותם שהשביע יוסף כבר מתו. ואין מכאן ראי' מוחלטת שהאדם מוריש שבועה לבניו שאולי משה לא קיים השבועה מצד החיוב, כ״א מצד הראוי, שראוי לבנים לקיים את שבועת אביהם:

יד (ה) ויגד למלך מצרים, והנכון לדעתנו שהגידו למלך שברח העם, מאחר ששמעו שנוקר או לצוארתו שמשה לקח את עצמות יוסף עמו, והדבר היה ידוע במצרים, שהישראלים שומרים את

עצמות יוסף יותר משני מאות שנה ואינם קוברים אותם, לפי שמאמינים שיוכלו לעזוב את מצרים ויוליכום עמהם לקברם בארץ כנען ארץ מולדת יוסף, ועי"ז נתגלה רצון משה וישראל שלא ישובו למצרים: (י) וייראו מאוד, הראב"ע תמה איך יירא מחנה גדול של ש"ס אלף איש מהרודפים אחריהם, ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם? והנראה לדעתנו שגם ספדו פחד, לפי שהמלחמה ההיא היתה משונה מכל המלחמות שבעולם, שבכל שאר מלחמות אין אנשי הצבא לוחמים בעד עצמם, אבל משני מצות המלך שגוזר עליהם לצאת לקרב ולהלחם בעדו ובעד ממשלתו, ואם רואים שהסכנה קרובה והולכה הולך וגדול, וספק הדבר שינצחו, אומרים בלבם מה לנו לנפול בחרב בעד כבוד מלכנו? ואז עוזבים את מערכות המלחמה. אבל במלחמה ההיא לא היו לוחמים בעבור גזרת פרעה, אבל כל אחד ואחד היה לוחם בעד עצמו בעד כספו וזהבו, שישראל היו שואלים מהם כלי כסף וכלי זהב ושמלות ולקחום והלכו לדרכם, ולכן ייראו בני ישראל שיתאמצו בכל כחם ובכל נפשם ללחום עמהם כדי לקחת את כספם וזהבם ולנקום את נקמתם מהם: (יג) התיצבו, נראה שרבים מהם התחילו לברוח ולנוס הנה והנה, לכן אמר התיצבו, אל תזוזו ממקומכם:

טו (א) ויאמרו **לאמר**, הדעת נותן שכל ישראל לא ענו כ"א הפסוק אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, על כל פסוק ופסוק שאמר משה, והי' הסדר כך. שמשה שלח אנשים רבים לעבור בתוך המחנה ואמרו משה ישיר, אז ישיר משה, תאמרו על כל פסוק ופסוק שיוצא מפיו כדברים האלה, אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, ואם תאמרו איך נודע שמשה כלה הפסוק, לכן תראו על הרמת הנס שבעת שפוסק ירימו את הנס למען תדעו לענות, וא"כ שעור הכתוב, אז ישיר, כאשר כלה משה לשיר את השירה הזאת עם בני ישראל ויאמרו השלוחים מפנו לכל ישראל לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים על כל פסוק ופסוק שיאמר הוא: (יט) **כי בא סוס פרעה**, אין פסוק זה מחובר אל שלפניו, ובעבור זה נלאו הראב"ע והרמב"ן לחברו כל אחד לפי דרכו. ואולם לבאורנו שעל כל פסוק ופסוק ששר משה ענו כל ישראל תאמר אשירה לה' כי גאה גאה, א"כ בעת שתמם השירה ואמר ה' ימלך לעולם ועד, ענו עליו אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, ועל זה אמר משה וכל ישראל כמו לאמת הדבר, כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב עליהם וגו' והרי הוא מחובר היטב עם סוס ורוכבו רמה בים:

טז (יב) **תאכלו בשר**, הקדים בשר ללחם נגד דבריהם בתלונותם שאמרו בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (לעיל פסוק ג'): (כ) **ויותירו אנשים**, כילים וקטני אמנה שדאגו, אולי לא ימצאו את המן למחר. ונגד הכילות אמר ויבאש, שזה עונש הכילי והסרות, שמחסר נפשו מטובה ופיו נאבדת המנו. ונגד קוצר האמונה ויקצף עליהם משה על שלא האמינו ובטחו בה': (כו) **שבת לא יהיה בו**, הנה קדש השם את יום השבת ע"י תוספת נפלא ותמתיד בכל שבוע, ועי"ז נאמר ויקדשהו (להלן כ', י"א):

יז (ז) **היש ה' בקרבנו**, אחרי ראותם את כל הנפלאות לא היו יותר מסופקים ביכולת השם, אבל נסו אותו, אם הוא משגיח עליהם תמיד, וזהו טעם היש ה' בקרבנו אם אין: (יא) **ירים משה ידו**, טעם הרמת והנחת יד משה הוא לדעתנו, שלא יתגאו ישראל, אחר שנצחו עמלק ועמו לפי חרב כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה, לכן הראה השם באותות אותיו, שכל זמן שהרים משה ידו לשמים להעתיר לה' וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, למען ידעו כי לה' לבדו הגבורה והתשועה: (יד) **בספר**, אולי זה הוא ספר מלחמות ה' שנזכר בפרשת חקת (כ"א, י"ד) כי שם הוא מקומו להיות נכתב בו, לפי שהיתה המלחמה הראשונה שנלחמו ישראל, וגם אותו הספר הי' נודע, וא"כ יתכן עליו פתחות הבי"ת:

יתרו

יח (יב) **לפני האלהים**, הסעודה היתה גדולה ורבו אוכליה, שהרי כל זקני ישראל נזמנו לה, ועכ"ז היו נוהגים עצמם כאלו אכלו לפני אלהים, כלומר שלא אכלו ושתו כדרך הזוללים וסובאים אבל במדה ובהשכל, ולא דברו שיחה בטלה כ"א מפלאות אלהים, חכמתו, וכחו וטובו על בני ישראל: (כג) **כל העם הזה**, אף אותן שנתחייבו בדין לא יתלוננו כדרך היוצאים חייבים מן השופט, שכל זמן שאין לעם כ"א שופט אחד ואם הוא גדול כמשה, יוכלו לומר אולי שגה, גם אין דעתו גלולה להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע, אמנם אם יהיה שרי עשרות שרי מאות ושרי אלפים, הנה השר של עשרה יש לו פנאי שהמשפטים הבאים לפניו הם מעטים ואי שאינו מרוצה בפסק דינו, ילך אל שר מאה להביע לפניו את טענותיו, ואם חושב שגם הוא שגה בפלילות. אזי עורך את זכיותיו לפני שר האלף, ואם דבר ריבו הוא קשה מאוד שגם שר האלף לא יוכל לחרוץ את הדין יביא המשפט אל משה ויגזור הוא להצדיק או להרשיע, והנה אחרי שבחנו ארבעה שופטים את טענותיו תתקרר דעתו ויקבל עליו את הדין בלי תלונה, ולפ"ז ראוי לתרגם מלת בשלום (צופרידען) ולא (מיט פרידען) כמו שתרגמו הרמב"מן:

כ (ב) **אנכי ה' אלהיך**, *) שאל ר' יהודה הלוי ת"כ את הראב"ע מדוע לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר

*) כפי מה שבארנו ענין יו"ד הדברות ותכן ענייניהן אין מקום להוסי' בו כלל. כי ענין הגאולה, היה מה שנתחדש במתן תורה, כי אל עליון קנה שמים וארץ כבר ידעו בימי האבות דברי **בוצר עוללות**:

בראתי את השמים ואת הארץ? עי' בבאור לנתה"ס ואנחנו פירשנו כל זה בספרנו בני ציון (ק', ק"א ק"ב): (ה) אל קנא, יש קנאה ורצון, שנאה ואהבה, שמקורם הוא יקר מאוד, ואינן נובעות מהבנלת כחות הגוף וחסרונן, אבל הן נטועות בנפש האדם מלבד חוש המוסרי, ואין לגוף חלק בם, ד"מ הקורא בדברי הימים מאיש אכזר ששפך דם נקיים אנס יתחמס לבבו ויקנא ויגזרה אפו עליו, אף שהאכזר ההוא היה קודם אלפים שנה, ואין מקום לקורא לירוא מפניו שלא יזוקו, אבל שונאו ומתעבו, מפני שחוש המוסרי הנטוע בו מביאו לתעב כל דבר פשע ואכזריות אף בלי יראת המזיק. וכן אוהב כל ישרי לב ויקרי רוח אשר היו בימים הקודמים שכבר אלפו הלכו להם, אף שאינו מקוה מהם שום טובה ותענוג, אבל מפני שנטבעו לאהוב המדות המעולות והמשובחות, אף שהוא בעצמו חסר מהם. והנה האהבה והשנאה, החשק והבעול כאלו, נמצאים אצל הש"ית במדרגה העליונה והוא מקורם שהוא אוהב את הטוב בתוקף החשק והרצון, ומואס ברע בתכלית התעוב. ולכן מה שאומר הכתוב כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, אין חסרון בחקו כמו שחשבו כמה נמהרי לב, ואם הקנאה לא נמצא בו כמו באדם שאם לבבו ונרתח דמו, עכ"ז הוא מתעב את עבודת האלילים הנשחתה בתכלית הבעול מבלי רתיחת הדם שלא יתכן לומר עליו: **לשנאי**, עי' דברי רש"י כאן ואחריהם נמשך אונקלוס בתרגומו. ואולם הקושיא עודנה במקומה עומדת, שאם משלמין בני למחטיא בתר אבהתהון, א"כ הם רשעים וראוי לעונשם בעבור עון עצמם ולא בשביל חטא אבותם. ויותר כאלו היו רשעים בני צדיקים, כי מה להם עם פשעי אבותם, והרי נפש האוכלת היא תמות ואין לנו להשגיח אם אביהם צדיק או רשע, ולכן האמת כדברינו בספרנו אחרי ספר (א"ר, פ"א): (יא) **על כן ברך**, היום, אף שאינו כ"א חלק מן הזמן, מקבל ברכה וקללה, כמו יקבהו אוררי יום (איוב ג' ח') וענין ברכת היום כמו וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית (ויקרא כ"ה, כ"א), שיברך את שנה הששית בשביל שנה השביעית, וכן כאן ברך את היום מקודם, ברך את יום הששי שהוא ערב שבת בשביל שבת, שיהיו לנו מזונותינו בשפע רב שלא נדאג בשבת ונאמר מה נאכל. ובדרך תלייה אמרו חכמינו, הקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע: **ויקדשהו**. שקדש אותו היום ע"י שלא הוריד בו את המן, כמו שאמרנו למעלה (ט"ז, כ"ו), והנה בשבילו ברך את יום הששי שהוריד בו מן מנה אחת אפים לצורך היום ולצורך השבת, וזהו ענין הברכה שבארנוהו עתה. (יב) **למען יאריכון ימיך**, הנראה לדעתנו בבאור הכתוב הוא כמו שאמרנו בספרנו אחרי ספר (א"ר, רי"א, רי"ב) ובספרנו בני ציון (פרק ד', קמ"ט ק"נ). שאהבת וכבוד אב ואם הן מקור כל החנינה והחמלה והטבה, ונשיאות פני הזקנים השופטים והמורים בעם, שבלעדן אי אפשר שתתקיים זמן רב חברת בני אדם וסדר הנכון במדינה, כי מי שאינו אוהב את אבותיו ועוזב אותם בעת עניים ואינו מרחם עליהם, אכזר הוא ולב אבן בקרבו, ואיך יחון עניים ואביונים יתומים ואלמנות? מי שאינו נושא פני אבותיו ואינו סר למשמעתם, איך ישא פני זקן, ואיך ישמע לקול השופטים היושבים על מדין? והנה בכל עשרת הדברות תמצא לשון יחיד, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך, לא תעשה לך, לא תשא, ששת ימים תעבד וכן כולם, שהשם עם כלל ישראל מדבר כמו אל אדם יחידי, ומעתה מצות השם לכל האומה בכללה, שתשמור ותשגיח על בנין אהבת וכבוד אב ואם שהן מקור החנינה והחמלה, הכבוד ונשיאות פני זקן כהן ושופט: **למען**, כלומר שע"י כך יאריכון ימיהם על האדמה אשר ה' אלהים נותן לה, שתתקיים טובת חברת ישראל וסדר הנכון במדינה, ושבשמור אהבת ומורא אב ואם ידופפו העמודים אשר עליהם נשען קיום החברה והצלחתה. ומאחר שאינו מן הבן יחיד מדבר אלא מטובת כלל האומה שתעמוד על אדמתה ימים רבים, סרה מעלתה טענת היכן אריכות ימיו של זה? והבן: (יז) **לבעבור נסות**, הנראה לנו שכל נסיון האמור במקרא הוא בחינת הדעה אם השומע מאמין בדבריו ובוטח בו ומכיר שמה שהוא מדבר אליו הוא אמת, וכל מה שעושה עמו הוא לטובתו. וזהו גדר הנסיון. ומזה והאלהים נסה את אברהם (בראשית כ"ב א') שבחן השם אם הוא מכיר ומאמין שכל מה שמצוה השם אותו הוא לטובתו, אף שאינו רואה ומבין הטובה הנמשכת ע"י המצוה, וכן שם נסהו (לעיל ט"ו כ"ה), למען אנסנו (שם ט"ז, ד'), וכמו שבארנום שם, וכן כאן מה שצוה השם ואמר רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב (לעיל י"ט, כ"א) אינו הי' כ"א לנסות אותם אם יאמינו בדבריו, והאמונה הנגד על תשוקתם לראות, כי התשוקה הזאת חזקה מאוד בלב האדם, ולא יגשו אל ההר, ובעבור דברי משה כך הוא, אל תיראו, לא בא אלהים להזיק אתכם, וגם באמרו השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת (לעיל י"ט, י"ב), כבר הי' יודע שלא תוכלו ליגע בהר בעת התגלות, והרי אתם עתה נעים נודדים אף מן המקום המותר לכם לעמוד שם, ולא בא אלהים כ"א לנסות אתכם, אם תאמינו בדבריו קודם שנודע לכם ע"י ההרגשה, שאי אפשר להתקרב אל כבוד השם, זולת יחידי סגולה, והם נביאיו: **על פניכם**, כמו נגד פניכם, וכמו שבארנו בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם (לעיל יו"ד, יו"ד):

משפטים

בא (ה) **את אשתי ואת בני**, יתכן שהרציעה באזנו אינו אלא לאות וסימן שאינו עובד מעתה והלאה מלבד החוק והחיוב, אבל בבחירה ורצון, ולכן הסימן באזנו במקום שהוא גלוי לכל, כדי שלא יאמרו זה הוא חוץ היוצא מן הכלל ומלבד החיוב הוא עובד יתר משש שנים. זהו הנראה לנו לפי פשוטו של מקרא ואולם הדרשה תדרש: (יג) **מקום אשר ינוס**, ענין המלט הרוצח נפש בשגגה אל עיר המקלט ושבתו שם, ונאמר אי"ה כאשר נבוא אל מקום המצוה על זה: (טז) **ונמצא בידו**, הרמבמ"ן תרגמו (אחן האט איהן אבער פֿאָרהער אין זיינער געוואַלט געפֿונדען) שנמצא בידו קודם המכירה ע"פי הדרשה, אף שעל פי פשוטו תוכל להיות וי"ו של ונמצא וי"ו מחלקת כמו ומכה אביו

ואמר בפסוק הקודם. ואונקלוס אומר ואשתכחת בידיה לפי הפשט, לא על דרך הדרש, ולא על דרך הפשט. ואי אפשר לומר שהם המוכרים, שאם מכרו אין נמצא עוד בידו:

כב (ו) **ולקח בעליו**, אין לשון לקיחה נופל יפה על דבר שאינו נמצא בידים. ואולי ולקח מוסב על ומת או נשבר הכתוב בפסוק הקודם. ושעורו שהניזק יקח את הבהמה המתה או הנשברת, והאחר לא ישלם לו בהמה אחרת: (יז) **מכשפה**, אין בדברי ועסקי המכשפים והמכשפות ממש, והחייבים עונש מיתה, לפי שמדיחים את האדון מדרך האמת והיושר, ומביאים אותו אל תועבות וזמות מבהילות את אוזן שומעם: (יח) **שכב עם בהמה**, עונשו במיתה, לפי שהשכיבה הזאת היא זמה משוקצת ומתנגדת אל הטבע, ונסמכה זאת האזהרה אל מכשפה לא תחיה שאף דרך המכשפות להזקק לשאין מינן: (כד) **בנשה**, כאדם שאין לו עסק אחר, אלא להלוות ברבית ומתפרנס ממנו:

כג (טז) **בצאת השנה**, והרי בתשרי אנו עומדים והוא חודש השביעי? אבל הכתוב כוון אל שנת השדות והכרמים שיוצאת בסוף אלול ומתחלת מיום א' לתשרי והוא ראש השנה. והרצון שהחגים האלו לא בלבד שהם מועדי התורה, ונקראים חג הפסח, חג השבועות, וחג הסוכות, הם ג"כ מועדי שמחה וגיל מלך השנה, מלך הזמן שהאביב, הקציר והאסיף הם נותנים חדוה בלב איש, וראוי גם לשמוח ולהלל ולתת תודה אל אב הרחמים, שהוא אדון הטבע על אשר הכין הכל בחכמתו ובטובו לסעד ולשמח לבב אנוש בלחם וביין, בפירות וירקות ולהצהיל פניו משמן:

כד (יא) **ויאכלו וישתו**, אונקלוס תרגם והוו חדן בקרבניהון דאתקבלו ברעוא כאילו אכלין ושתן. אבל רש"י והרמב"ן פירשוהו כמשמעו, שאכלו ושתו, וכן תרגמו הרמב"מן שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. ואולם הסבה אשר בעבורה נלחץ אונקלוס לצאת מדרך הפשט היא, שאין נאות הדבר שאכלו ושתו בעוד שראו מחזה אלהים, והוא אמת. לכן יראה לדעתנו שבאור מלת ויעל משה (בפסוק ט') היה כמו ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם המביא (במדבר ט"ז, כ"ז) ועניינו שהרחיקו עצמם הרחק מאד מקרת עדתו, וכן ויעל הכתוב כאן שעורו, שמשה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הרחיקו עצמם מן העם ליהנות מזיו השכינה, והנה ויחזו את האלהים נאמ' על אצילי בני ישראל, ומאמר ויאכלו וישתו מוסב על בני ישראל, שהם אכלו ושתו ושמחו בקבלת התורה, ואל תתמה שהווי"ן הסמוכות בויחזו ויאכלו מורות על אנשים שונים, אחרי לך דוגמתי הפסוק ולקח בעליו ולא ישלם (לעיל כ"ב, יו"ד) שולא ישלם מוסב על השומר, ולא על הבעלים: (יב) **עלה אלי ההרה**, מכאן ראי' שהעלי' האמור למעלה בויעל משה אינה עליי' ממש, אלא ההתרחקות מן העם כמו שאמרנו:

תרומה

כה (ב) **אשר ידבנו לבו**, יתכן ששעור הכתוב כך הוא, ויקחו לי תרומה, זאת מצוה על כל אחד מישראל להפריש תרומה מנכסיו לצורך המשכן. ואולם אין רשאי לכם לקבוע ולקצוב סכום התרומה, אבל מאת כל איש תקחו את תרומתי את אשר ידבנו לבו: (ו) **שמן למאור**, את מה יאיר? וכן לקטורת הסמים לפני מי יקטירו? גם לא ידענו מהו אפד ומושן שיביאו בעבורם אבני שהם ואבני מלאים. ונראה שהשם כבר דבר עמו בהר מענין ארכי המשכן ובגדי הכהונה, ומדבר עתה מן התרומות לצורך הדברים הנודעים כבר למשה:

תצוה

כח (ב) **בגדי קדש**, בכאן לא פירש"י כלום, אבל להלן (בפסוק ד') ועשו בגדי קדש הוא אומר, מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם. והנה אחרי שכל הדברים הצריכים למשכן ועבודת ה', נעשים מן התרומה המקודשת, למה פרט הכתוב בבגדים לקרותם בגדי קדש? ונראה שטעם בגדי קדש, הבגדים המיוחדים לעבודת ה' הקדושה, והראוי' לכהנו לי: (כא) **על שמות**, לפי שמות, וכן כל על האמור בכתוב זה אינו כמשמעו, שהרי השמות היו על האבנים ולא אבנים על השמות: (כט) **על לבו**, שיזכור תמיד מעלת בחירתו, שהוא נבחר להיות מרכז העבודה, שבו נכללה כל האומה הישראלית, והוא העומד בפנים לכפר חטאת כל בני ישראל, ולהורותם את דבר ה' ודרכיו, ויזכור שבני ישראל הם תמיד לפני ה', כלומר שמשגיח עליהם בהשגחה פרטית, וזהו טעם לזכרון לפני ה' תמיד:

כי תשא

ל (יב) **ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם**, עי' ברש"י, ולדעתנו אין ראי' מימי דוד, שהרי שם נאמר ויסף אף ה' לחרות בישראל (ש"ב, כ"ד, א') וא"כ נחרה אף ה' קודם המנין, וגם אחרי המנין לא היתה המגפה גזרה מוחלטת מאת השם, לפי שגד אומר, כה אמר ה' שלש אנכי נוטל עליך (שם י"ב, י"ב) ובחר לך לדוד לבחור אם רעב, אם חרב, ואם דבר, ואולי היתה כוונת המנין לדעת אח"כ כמה מתו ברעב או נהרג או בדבר, ולא שהמנין גרמו לאחת מן הרעות האלו, ואם נאמר ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם (שם, שם, יו"ד), הנה הכה אותו את לבבו לפי שהוא מעשה קטני אמנה, שאינם בוטחים על ה' ועל תשועתו אבל על רב חילם, וצריך להם לדעת את המספר ומנין אנשי

חיל שולפי חרב. וזהו בעצמו שאלת יואב ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה (שם, שם, ג׳) כלומר מה חפץ יש לדעת מספר העם הלא ה׳ נגד על יתיגך לעזרך אף במתי מספר, וראוי לך לבטוח בו, ועל זה התחרט דוד ואומר לבסוף הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי (שלא שמתי בטחוני בה׳) ואלה הצאן מה עשו (שם, שם, י״ז):

לא (ג) **ואמלא**, הוא לשון עתיד, ולמטה הוא אומר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה (ו׳ו) לשון עבר. ועוד מה טעם ואמלא אותו, הלא ביד ה׳ להמלאות איש אחר שאינו בצלאל ברוח אלהים. אלא הכוונה כמו שבלב כל חכם לב נתתי חכמה; כן חננתי את נפש בצלאל כבר בחכמה יתירה על כל חכמי לב, ואולם למלאכת המשכן צריך גם רוח אלהים שכולל חכמה ותבונה ודעת בכל מלאכה ולחשוב מחשבות וגו׳ וראיתי שתכונת נפש בצלאל ראוי׳ ומוכשרת לקבל שפע האלהי, לכן ואמלא אותו גם רוח אלהים: (יג) **אות היא**, אם מוסב על שבתותי הי׳ צריך לומר הן, אבל מוסב על השמירה שמובנת מתלת תשמרו, והיא אות ביני וביניכם, ולא השבת עצמה שמורה על וינח ביום השביעי, ואין בזה הבדל בין ישראל לשאר אומות. אבל השביתה שבראה הקב״ה במדבר שלא הוריד מן ביום השבת היא אות בינו ובין בני ישראל, שאין לאומות אחרות חלק בו. וזהו טעם ושמרו בני ישראל את השבת להיות אות על שורדת המן מן השמים ארבעים שנה, והוא גם מופלג ותמידי, ועל שנפסקה ההורדה בכל שבת ושבת, והוא גם בתוך גם מופלג ותמידי כמו שאחר, שאל״כ שאם היתה תלות השביתה בשביל כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש בלבד, למה לא נתחייבו גם שאר האומות בשמירת שבת? והרי בריאת העולם שוה לכולן? ומטעם זה אמר כי קדש היא לכם (בפסוק הסמוך) לכם ולא לאחרים. עיין מה שאמרנו על ויקדשהו (לעיל כ׳ י״א): (יח) **לחת העדת**, ולהלן נאמר ארון העדת, משכן העדת. ואין אחד מן המפרשים בא מה היא העדות, ומי הם העדים? ויתכן שהעדות היא על התגלות השם היקרה והנפלאה עד מאד כמו בריאת העולם, שלא היתה ההתגלו׳ ליחיד או לאנשים מעטים בסתר או בחזיון וחלום לילה, אבל אל כלל האומה בגלוי מן הר סיני, ודבר עמהם פנים בפנים לא במראה ולא בחדות. והעדים הם שש מאות אלף שאמרו בפה מלא הן הראנו ה׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי (דברים ה׳. כ״א) ואין לך עדות ברורה יותר מזו, ואין לך עדים כשרים ונאמנים מן שש מאות אלף שמהכוונים לדבר אחד ומעידים עליו:

לב (א) **אשר ילכו לפנינו**, כי זה כמעט כל האדם, שאין דעתם נוחה בהנהגה בהתעלמות המנהיג, אבל רוצים בעלם הנראה לחוש, שבזולתו הם תמיד בספק, כמו שאמרו היש ה׳ בקרבנו אם אין (לעיל י״ז, ז׳), וכל זמן שמשה הי׳ בתוכם הי׳ להם עלם מוחש לשום עיניהם עליו ולבטוח בו׳ ואולם כאשר אחר לרדת מן ההר, אז נוררו אחור ונפלו בספק הקודם אם השם משגיח עליהם אם לא: (ד) **ויצר אתו**, חסר שם העלם, וכן ויעשהו. ויתכן שמכל הנזמים נסך תחלה גולם של זהב מוכן לקבל כל לורה, והערב רב בקשו מאהרן שיעשה ממנו לורת עגל שהליל מלרים וטעותם הי׳ תבנית שור אוכל עשב כידוע: **אלה אלהיך**, אמר אלה, ולא הי׳ כ״א עגל אחד, והנראה שעשה יותר מאחד, כי איך יתכן שמנזמי הזהב של כל העם הרב הזה ושל נשותיהם בניהם ובנותיהם לא ילא כ״א עגל אחד וזהו טעם אשר העלוך, וכן הם בקשו אלילים רבים אב כולם בתמונת השור כאמרם אשר ילכו לפנינו (בפסוק א׳), ואין זה כמו כאשר התעו אותי אלהים (בראשית כ׳, י״ג): (ו) **ויקמו לצחק**, שזה הי׳ מנהג מלרים וכל עובדי אלילים, שאחר שהקריבו קרבנות לטעותם ולשדים, היו אוכלים ושותים ומלחקים, רוקדים ומנגנים ומתגוללים כשכורים סביב האלילים והיו משולחים לכל זמה ותועבה, והאמינו שבזמה והתועבה הם נרלים לפני עלביהם. וע״ז נאמר וירא משה את העם כי פרע הוא (להלן כ״ה): (יט) **ויחר אף משה**, יתכן לפי שהשם לא אמר למשה כ״א שעשו להם עגל מסכה וישתחוו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מלרים, חשב בדעתו, אם אני ארד למטה ויראו אותי יעזבו שטותם וטעותם מהר, אלא הי׳ חסר׳ להם כ״א מנהיג, ולא שהשתחוו תאוה לעבו׳ כמעשה ארץ מלרים ולשדבק בגלוליהם, ובתועבותם, יועתה כאשר שמע את קול העם ברעה, וכאשר ראה את המחולות שהי׳ בהם זמה ודבר ערוה, בפרוע פרעות כאלה בישראל לא יכול להתאפק מחרות אפו בם, שהי׳ מתייאש להעביר העם הפרוע ממעשיהם הנתעבים ולהביאם אל הדרך הישר והאיוק והסדר שהיו מלפנים בישראל: **וישלך**. אמר בלבו אם כל התגלות השם על הר סיני בכבודו ויקרו בקולות וברקים וענן וקול שופר לא פקח את עיניהם ועודם מגששים באפלת הסכלות והזמה מה יועילו הלוחו׳ האלה? **וישבר**, מן התימה שלוחו׳ אבנים עבים ישברו בהשלכה מן היד, כי לא נמלא שסבר אותם בכח וביד חזקה, ורחוק הדבר לומר שאחר שהשליכם אחרם ונטלם ושברם בכח שמשמעות הכתוב הוא שע״י ההשלכה נשברו, ויתכן שהלוחות האלו לא היו מאבן אבל מעשה אלהים היו ובכתוב לא פורש ממה נעשו, ואולי היו מחומר מה שבקל יוכל להשבר. וכן הדעת נותנת, שאם היו מאבן לא הי׳ מן ההכרח שיעשה השם בעלמו ובכבודו, לפיכך נאמר שהלוחות מעשה אלהים המה לא מאבן ולא ממין המתכות אבל היו דבר פלא מאוד, כמו המכתב שהי׳ מכתב אלהים מעשה נורא, ואבל על דאבדין ולא משתכחין! ומן הפסוק פסל לך שני לחת אבנים כראשונים (להלן ל״ד, א׳) אין סתירה לדברינו, שהכוונה שיפסול מאבן שני לוחות בתמונת הראשונים ולא שהראשונים היו מאבן, ואפשר השם הי׳ לעשות עתה את הלוחות מאבן כדי שלא יהיו נוחים להשבר. וגם המבאר לנה״ש פירש שם תלת כראשונים במדתם, כלומר במדת הלוחות השניות תהי׳ כמדת הראשונות ולא מן אותו החומר שהי׳ מעשה אלהים ואין ביכולת משה לעשותם: (כח) **ויעשו בני לוי**, מן התימה איך קמו בני לוי נגד מחנה של שש מאות אלף ויותר ולא יראו לנפשותם? ונראה שבני ישראל היו נחלקים לשתי כתות כת המורדים וכת החוטאים כת המורדים היתה מערב רב שעלה עם ישראל ממלרים, וקלת מן הפוחזים ורקים שהיו

בחומה, אשר אמא אמדו לעשות כמעשה ארץ מצרים להטביע את נפשם ברפש ולול התועבות אשר שנא ה', ואולם כל זמן שהי' משה בקרבם יראו מפניו ומפני קהל ישראל הכשרים. ועתה כאשר ראו שבושש משה ולא ישוב אלהם, קמו על אהרן ואיימו עליו לעשות העגל, ולא היתה כוונתם כ"א לחוג ולנוע לרקוד לאכול ולשתות ולצחק כמו שהי' מנהגם במצרים. והכת השנית היתה כמעט כל ישראל חוץ משבט לוי, שלא היו מורדים ולא התעיבו עלילה בזדון לבם, אבל היו נפתים לדברי חלקלקות של המורדים ונמשכו אחרי מעשיהם, כי אלם כוחם לעמוד נגד תגבורת התאוה והיצר, שראו חוגגים ורוקדים, חבבו ורקדו גם הם עמהם. ונכשלו על ידם להשחית את דרכם והם חוטאים לפי שעה. וכאשר שב משה, ויך לבם אותם על אשר סרו מהר מן הדרך אשר צוה ה' ונפתו לחלקלקות המורדים, ולכן הניחו את בני לוי להרגם ואין פוצה פה ואין מוחה בידם. ומעתה תבין מאמר הכתוב ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה, משה המתין עד למחרת, כדי שבתוך כך יתחרט העם יותר על אולתו אשר נואל ע"י המסיתים: (לב) מחני נא מספרך, ספר החיים. הגם אומר לו ואעשה אותך לגוי גדול (לעיל יו"ד), והוא אומר מחני נא מספר החיים. והנה גם בבחינה הזאת ראוי לומר לא קם ולא יקום כמשה עוד מי שבוחר מותו מגדולה וכבוד, כדי להושיע עם כפוי טובה ושוכחי אלהים: (לה) ויגף ה' את העם, אותן שהסיתו בסתר ולא ידעו מהן בני לוי:

לג (ד) עדיו, יתכן כאשר באו בני ישראל אל הר האלהים צוה משה לשום כל אחד בראשו סימן חופש וחירות, שמעתה תנהגו כבני חורין ולא כעבדים וזהו העדי. והנה אחרי שחטאו במעשה עגל והיתה נפשם שפלה ונבזה בעיניהם, התנהגו בעצמם כעבדים ולא שתו את סימן החרו' על ראשם: (ז) הרחק מן המחנה, נראה לדעתנו שראה משה ע"י מעשה העגל ופריעת העם, רבו בו המתפרצים ועזי פנים, והחלו להקל בכבודו לכן התחיל לנהוג נשיאות בגילתו, והרחיק מהם אהלו ומקום מושבו הרחק מאד, כדרך המלכים שאינם יושבים בתוך העם ואינם נראים לאנשי ארצותם כ"א לפרקים מעטים וזמן קצר, למען תהי' יראת כבודם על פניהם: (יא) ושב אל המחנה, ולא שב אל המחנה כ"א לאחר שדבר עמו השם הי' שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד (המבאר לנתה"ש): (יח) הראני נא את כבודך, דברי המבאר לנתה"ש הם טובים ונכוחים, ואולם לא באר מדוע התחיל משה עתה לבקש מן השם שיראהו את כבודו ולא מקודם, ויתכן שמשה התפלא מאד, שהשם אמר ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם. (לעיל ל"ב, יו"ד), ואח"כ אמר פני ילכו והנחותי לך (לעיל י"ד). ואחר שמשה התפלל בעד ישראל חזר השם מדבורו, והתפייס והתרצה להתחננתו, והי' נבוך בדעתו, שחשב שכל דבר היוצא מפי הקב"ה הוא גזרה נוחלטת ואי אפשר לבטלה, שלא הי' מכיר עוד כל מדותיו והנהגתו, לכן בקש עתה ואמר הודיעני נא את דרכיך הראני נא את כבודך, והשם הראהו שאחת ממדותיו היא אריכות אפים שאינו מעניש תכף בזמן שגוזר העונש, אבל מאריך אף לופה לרשע ואמן בצדקו:

לד (ז) ונקה לא ינקה. ולדעתנו גם על דרך הפשט ונקה לא ינקה הוא ממספר המדות. והוא מדת הצדק, שהמבאר לנתה"ש נלחץ עצמו לפרש שתהיינה כל המדות רחמים בלבד, וטעם בזה, שגם הצדק הוא רחמים לעולם. ואנחנו נבאר הענין כמו שכתבנו בספרנו אמרי שפר (ת"ר, ק"ה, ק"ו) ע"ש. ואח"כ העונש הוא ממולא מצדק ורחמים. והבחינה הזאת מסכמת עם הפשט והדרש, כי איך יתכן שהשם ינקה את השבים מכל עונש לגמרי השופט כל הארץ לא יעשה משפט? אלא כוונת החכמים ז"ל, מנקה הוא לשבים מן עונש המיועד והחמור, ומייסרם בעונש קל כמנהג האב עם בנו, ואינו מנקה לשאינן שבים ועומדים במרדם, שהוא מענישם כפי חומר הדין: פקד עון אבות, עי' בנתה"ש ואולם אם הוא מדת רחמים ביחוס אל האב, הרי הוא עול ביחוס אל הבנים, שנענשים בעון אביהם והם לא אשמו, ואם הם אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ראוי לענשם בעבור מרים, ולא להוסיף עליהם גם עונש עון אביהם. לכן האמת כמו שבארנו למעלה במלת לשנאי (לעיל כ', ה') כוונת מאמר החכמים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ואינו נאות להכפיל הדברים, ועל פי הבאור הזה מאמר פוקד עון אבות הוא ממדת הצדק, וכתב עוד המבאר לנתה"ש ואמר, והנה אלו הם שלש עשרה המדות שזכרו חז"ל וכו' ע"ש. ודבריו אינם נכונים משני טעמים הא', איך נמנה ה' ה' לשתי מדות, והלא ה' הראשון הוא בעצמו ה' השני ואינו מוסיף על הראשון שום ציור או מושג חדש. והב', אם פוקד עון אבות אינו כ"א פירוש לנשיאות העון, הלא הי' מן הצורך לפרש ג"כ ההבדל שיש בין נושא עון לנושא פשע, וכן בשניהם לנושא חטאה, אחרי שלדבריו לכל אחד מהנשיאות ענין מיוחד לו. לכן הנראה לנו שה' ה' הם מדה ראשונה, ומלת אל שנית, ופוקד עון אבות שלש עשרה שהוא מדת הצדק, שגם הצדק חנינה לעולם כמו שאמרנו: (ט) כי עם קשה ערף, הנראה שמלת כי משמשת במקום אע"פי כמו וסלחת לעוני כי רב הוא (תהלים כ"ה, י"א) כלומר תסלח לעוני אף על פי שהוא רב, כי שמו אותי בבור (בראשית מ', ט"ו). כי כמוך כפרעה (שם מ"ד, י"ח). וכן כאן ילך נא אדני בקרבנו אף שאמרת ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא (לעיל ל"ב, ט'). והי' צריך להזכיר ענין הקשיות ערף שלא יקדמנו השם לומר, איך אעלה בקרבכם והעם קשה עורף הוא: (ל) וייראו מגשת אליו, מספים למה שאמרנו למעלה (ל"ג, ז') שעל ידי חטא העגל רבו המתפרצים ועזי פנים בכם. והחלו להקל בכבוד משה, ולכן הרחיק את אהלו מהם אלפים אמה, ועתה הוסיף השם לזכותו בקרני ההוד, למען תהי' יראת הכבוד של משה על פניהם, וישמעו לדבריו. ולכן הי' נושא תמיד המסוה על פניו, ולא הסירו כ"א בבואו משם לפני ה' לדבר אתו מדרך הכבוד, וכן בצאתו מעם ה' וידבר אל בני ישראל את אשר יצוה, לאיים עליהם ולסור אל משמעת דבריו אשר צוה בשם העלם הנשגב:

הכורם ויקהל פקודי

ויקהל

לה (כב) כל נדיב לב, וגם נדיבת לב בכלל, כמו שכתב הראב"ע. והנה בכאן כתיב כל נדיב לב הביאו ובמעשה העגל מה הוא אומר ויתפרקו כל העם (לעיל ל"ב, ג'), ללמדך כמה גדול כח יצר הרע של עבודה זרה, כי רבים המסיתים לרעה, ומעטים הם היועצים לטובה. ואולם אח"כ כשראו בצלאל ואהליאב וכל חכמי לב עושים במלאכה בתמידות וכל הנשיאים הביאו אבני חפץ ויקר לאוטי ולאפודי, אז נשא רוח כולם להביא עוד נדבה בבקר, עד שהחכמים העושים במלאכה אמרו אל משה מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה (להלן ל"ו, ה'):

לח (ח) אשר צבאו, ענינו, שהעמידו המראות בסדר על קו ישר כמו מערכת הצבא, ולפיכך נקראו הצובאות:

פקודי

(כא) אלה פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחשת, כמו שאמרו רז"ל משנגמרה מלאכת המשכן אמר משה לישראל בואו ואעשה לפניכם חשבון. והנה מי בקש חשבון מידו? אבל יודע הי' משה שמעת משיחתו אהרן ובניו לכהנים התחילו בעלי גאוה ובאון המבקשים גדולה והתנשאות לעורר עליו בחשאי, עד שנאספו יחדיו קרח ועדתו, וקשרו קשר בוגדים, לריב עם משה ואהרן. וכדי שלא יאמרו משה וחכמי לב אשר הפקיד על מלאכת המשכן לקחו לעצמם מן הנותר בזהב וכסף ונחושת תכלת וארגמן וגו' כבן ליה את איתמר לכתוב כל קבלת הנדבות וכל מה שמסר לכל בית אב לעבוד במלאכת המשכן, להראות לכל ישראל את החשבון המלומלם והמדוקדק להוציא עצמו מן החשד. וע"ז אמר לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז, ט"ו), כבר הראיתי שאיני רוצה ליהנות מהם שאינו שלי, אע"פי שאני מושל ומנהיג העם וראוי לי לטול שכר בעד טרחתי ועמלי:

לט (לג) ויביאו את המשכן, אולי הוקם המשכן פעם ראשון סמוך לאהל משה שהי' מחוץ למחנה הרחק אלפים אמה ונשאוהו אל המקום ההוא, להעמידו שם כאשר יצוה ה' להקימו, אחר טעם אל משה:

חסלת ספר שמות

תפלת שחרית

קודם שיכנס לבה״כ ישהה מעט בעזרת בה״כ ויאמר:

וַאֲנִי בְּרוֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:

ואז ילך בנחת ולא בפתע פתאום ויאמר:

בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ:

כשיכנס לבה״כ יאמר:

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרוֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי־יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל־מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף. לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל־נוֹצָר. יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל־אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד. נָבִיא וּמַבִּיט אֶת־תְּמוּנָתוֹ:

תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל. עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר. דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ. מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרוֹב־חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא. לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל: לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל־לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר. הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב

וְאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא: כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי נָכְרִי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:

הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת

יצרנו להשתעבד לך ותתננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ותגמלנו חסדים טובים. ברוך אתה יי הגומל חסדים טובים לעמו ישראל:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע ומפגע רע ומשטן המשחית מדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה
על־האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך. ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך. בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידו שנעקד על גב המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך: אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירשתנו אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובוקר ואומרים פעמים בכל יום:

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד:
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

אתה הוא עד שנברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרום. ותגביה קרננו: ברוך אתה יי מקדש את שמך ברבים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים קַבֵּץ קוֶֹיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַייָ: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר:

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהֹוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה:

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

שחרית

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים: בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְיָ לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת דַּקָּה מִן הַדַּקָּה: וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִין הָיוּ בָהּ וְאֵלּוּ הֵן. הַצֳּרִי. וְהַצִּפֹּרֶן. וְהַחֶלְבְּנָה. וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר. וּקְצִיעָה. שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ. וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר. שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה: יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן מִפְּנֵי שֶׁהִיא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק. אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק. מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים: פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה. לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל. אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין. אוֹ שֶׁחִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין: וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא. אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ. מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיְיָ:

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא. וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְּדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת. וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר

שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים. וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבַּח הַפְּנִימִי. וְדִשּׁוּן מִזְבַּח הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת. וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד. וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת. וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת. וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים. וְאֵבָרִים קוֹדְמִין לְמִנְחָה. וּמִנְחָה קוֹדֶמֶת לַחֲבִיתִין. וַחֲבִיתִין קוֹדְמִין לִנְסָכִין. וּנְסָכִין קוֹדְמִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין קוֹדְמִין לְבָזִיכִין. וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים. עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם:

יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

תפלת רבי נחוניא בן הקנה:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדוּלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה.	אבג״יתץ
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא.	קרע״שטן
נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם.	נגד״יכש
בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם.	בטר״צתג
חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ.	חקב״טנע
יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ.	יגל״פזק
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת	שקו״צית

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים. אַתָּה צִוִּיתָנוּ לְהַקְרִיב קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ. וְלִהְיוֹת כֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדָתָם. וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם. וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם. וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבֻטַּל הַתָּמִיד. וְאֵין לָנוּ לֹא כֹהֵן בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְלֹא לֵוִי בְּדוּכָנוֹ. וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדוֹ. וְאַתָּה אָמַרְתָּ וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: לָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיְּהֵא שִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ חָשׁוּב וּמְקֻבָּל וּמְרוּצֶה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וְעָמַדְנוּ עַל מַעֲמָדוֹ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. וְנֶאֱמַר וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ: וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנֶאֱמַר זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה. לַמִּנְחָה. וְלַחַטָּאת. וְלָאָשָׁם. וְלַמִּלּוּאִים. וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

בראש חדש אומרים זה:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה

בַּשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁלְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁלַּמִּזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב׃ פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁלַּמִּזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן׃ חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁלַּמּוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת׃ כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית · מִזְרָחִית צְפוֹנִית · צְפוֹנִית מַעֲרָבִית · מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי · וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד־חֲצוֹת׃ הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים׃ זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם וְנֶאֱכָלִים בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי׃

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת׃ מִקַּל וָחוֹמֶר. וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. מִכְּלָל וּפְרָט. וּמִפְּרָט וּכְלָל. כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא

צָרִיךְ לִכְלָל · כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחְמִיר · כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחְמִיר כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ · דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ: וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

בודקין הטלית ומתעטפים מעומד, ומברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִת:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר ד' פסוקים אלו:

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה· בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ שְׁמוֹ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר

כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַיְיָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי

הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ
כִּי גָמַל עָלָי:

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו
מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין
אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה
תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ
יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם
וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה
מַחְכִּימַת פֶּתִי. פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת
עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו:
הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ
נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם
מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ
לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ:
אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ
עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ
וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ:
זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב
לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ
אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ
לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי
הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע
וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ:
עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית
מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי
לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר
כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי
צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ:

צ תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר

וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

צא יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת. בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי. יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: א״

קלה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח

אותת ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדר ודר: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בוטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שכן ירושלם הללויה:

קלו הודו ליי כי טוב — כי לעולם חסדו:
הודו לאלהי האלהים — כי לעולם חסדו:
הודו לאדני האדנים — כי לעולם חסדו:
לעשה נפלאות גדלות לבדו — כל״ח:
לעשה השמים בתבונה — כל״ח:
לרוקע הארץ על־המים — כל״ח:
לעשה אורים גדלים — כל״ח:
את השמש לממשלת ביום — כל״ח:
את הירח וכוכבים לממשלות בלילה — כל״ח:
למכה מצרים בבכוריהם — כל״ח:
ויוצא ישראל מתוכם — כל״ח:
ביד חזקה ובזרוע נטויה — כל״ח:
לגזר ים סוף לגזרים — כל״ח:
והעביר ישראל בתוכו — כל״ח:
ונער פרעה וחילו בים סוף — כל״ח:
למוליך עמו במדבר — כל״ח:
למכה מלכים גדלים — כל״ח:
ויהרוג מלכים אדירים — כל״ח:
לסיחון מלך האמרי — כל״ח:
ולעוג מלך הבשן — כל״ח:
ונתן ארצם לנחלה — כל״ח:

נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כּלְ"חַ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כּלְ"חַ:
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כּלְ"חַ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כּלְ"חַ:

לג רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

צב מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלֹהַי הַמֶּלֶךְ. וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ. וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד. וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ. וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ. וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ. וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ. וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ. חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ. אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ. וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו. וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים. וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים. וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ. וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו. וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו. לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו. וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים

יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קמו הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קמז הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

קמח הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי

אֶרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

קמט הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם. לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

קנ הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ"ה"ת"י"ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ:

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן

אֹתֹת וּמֹפְתִים. בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם
את מי הים. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

כִּי לַיי הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיי הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יי לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יי אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת הַמְּהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה. כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אֲנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ. עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה: וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגּוֹזְלוֹ: מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ: הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר.

זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (לס"ס וּלְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

ק"ח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

ווען מאן יוצר זאגט, זאגט מאן דיס אויך.

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

היר זאגט מאן יוצר.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר

לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ. וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ. וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ: וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁלַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה

שַׁחֲרִית

רְצוֹן קוֹנָם וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה. וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים. וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים. וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים:

אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה. לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ. בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה. קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים. וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

כשאומרים אופן אומרים זה:

וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרֻבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפַן וּכְרוּב לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמוֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן: ונזה תשלום מנין רמ״ח:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

צריך לומר ק״ש בניגון הטעמים:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ

וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוֶּה | אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב | בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם | אֱלֹהִים | אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה | אַף־יְהוָֹה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם | מְהֵרָה | מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָֹה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם | אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם | אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין | עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם | אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָֹה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם | אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָֹה וַעֲשִׂיתֶם | אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם | אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם | מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר: וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיָּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

כשאומרים זולת אומרים זה:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אָתָּה. לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֳלֵינוּ כִּגְאֻלַּת אֶת אֲבוֹתֵינוּ. אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ. מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ. אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו. תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעש"ת זָכְרֵנוּ לַחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בעש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

בש"ץ נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בעש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי. וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בר"ח אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה מודים על הניסים

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרֵךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ

בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בע״ס בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: ע״כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.

סדר הלל

בר״ח וחנוכה ופסח״הם

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

קי״ג הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

קי״ד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה ובשבת חו״המ של סוכות אומרים לא לנו:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:

סדר הלל

בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה ובשבת חוה"מ של סוכות אומרים אהבתי:

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

קיז הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

צריך לשמוע יאמר נא וכו' מפי הש"ץ ואם לא שמע לא יצא וטוב שיאמר בעצמו בכונה:

קיח הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה:	אודך
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:	אבן
מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ:	מאת
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:	זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:	אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:	אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ.	ברוך
אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:	אל

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי·
הוֹדוּ לַיָי כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

סדר הוצאת ספר תורה

בפתיחת הארון הקודש יאמר:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בשעת הוצאת ס"ת מן ההיכל יאמר:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִבוּתָא. וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמֵּהּ דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן: לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי. וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם: אמן:

הש"ץ נוטל הס"ת ביד ימין ועומד לפני ההיכל ואומר בקול רם שמע ישראל ואחריו הקהל חוזר, וכן אחד:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

הש"ץ אומר: גַּדְּלוּ לַיָי אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

סדר קריאת התורה

קהל לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

מגביה הס״ת בידו למעלה והולך עמו למגדל סקולאין שם ובדרך הליכתו אומרים:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

העולה לתורה יאמר: בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין: בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

וגם הוא יאמר ברוך ה׳ ה״ל״ו כדי שיכלול עצמו עם הקהל ואחר כך יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אחר קריאת התורה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

ברכת הגומל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוּב:

ועונין אחריו: מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוּב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוּב סֶלָה:

מי שנעשה בנו בר מצוה דהיינו שהוא בן י״ג שנים ויום א׳ אומר בשעה שקורא לבנו לס״ת או בשעה שמתפלל בנו בציבור:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה:

המגביה ספר תורה צריך להראות הכתב לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחוריו שמצוה לכל האנשים והנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם משֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד משֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה אומרים יקום פורקן.

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל. לְרֵאשֵׁי כַלָּה וּלְרֵאשֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵאשֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא: לְכָל תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן: וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּיזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

כשיחיד מתפלל בביתו אין אומר יקום פורקן זה ולא מי שבירך וכו':

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין. רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא. טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן. וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּיזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ. אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים הַפּוֹצֶה אֶת דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה. הַנּוֹתֵן בַּיָּם דָּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה. הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וִיגַדֵּל וִינַשֵּׂא לְמַעְלָה אֶת אֲדוֹנֵינוּ (פלוני) יָרוּם הוֹדוֹ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים

שחרית

בְּרַחֲמָיו יְחַיֵּהוּ וְיִשְׁמְרֵהוּ וּמִכָּל צָרָה וְיָגוֹן וָנֶזֶק יַצִּילֵהוּ. וְיַדְבֵּר עַמִּים תַּחַת רַגְלָיו וְיַפִּיל שׂוֹנְאָיו לְפָנָיו וּבְכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַצְלִיחַ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יִתֵּן בְּלִבּוֹ וּבְלֵב כָּל יוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו רַחֲמָנוּת לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִמָּנוּ וְעִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו וּבְיָמֵינוּ תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכּוֹן לָבֶטַח וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְכֵן יְהִי רָצוֹן. וְנֹאמַר אָמֵן:

כשמברכין החודש בשבת שהש״ץ מברך מי שעשה הקהל אומרים זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם חַיִּים שֶׁל טוֹבָה חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה חַיִּים שֶׁל עוֹשֶׁר וְכָבוֹד חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹב בִּזְכוּת תְּפִלַּת רַבִּים* אָמֵן סֶלָה:

בשבת שמברכין החדש יאמר החזן זה: נכון לידע המולד קודם שמקדשים החדש:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

ראש חדש (פלוני) יהי׳ ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה:

קהל וחזן יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. וְנֹאמַר אָמֵן:

בימי הספירה ובין המצרים אומרים א״ה רק כשחל ר״ח אייר או ר״ח אב בשבת א״א אותו. ובפולין אומרים אותו בכל שבת חוץ כשמ״הח ובר״ח וי״ט וחנוכה ופורים.

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים. הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ. מִנְּשָׁרִים קַלּוּ. וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה. עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם. וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם. וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר: וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי. וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם. יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ. נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דוֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת. מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה. עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ: אשרי וכו׳ תמצא לעיל:

---

*) הנכון לומר בזכות תפלת רב, כי היא צלותיה דרב. כך סיים צלותיה בברכות ט״ז. ב. בשם יקרת החכם הכולל מ׳ ו״ב טוף זל״הה.

כשמוציאין הס״ת מן הבימה אל ההיכל אומר הש״ץ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

והקהל עונים: הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

בשעת הכנסת ספר תורה בהיכל יאמר:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

סדר תפלת מוסף

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ס זָכְרֵנוּ לַחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש״ס מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

הש"ץ חוזר ג' ברכות ראשונות וא"כ אומר זה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בע"ת (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ)

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ. וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בע"ת (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

לשבת

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ. וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ

לר"ח

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה. וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה

לשבת

שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לר"ח

וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִים וּשְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

(זֶה קָרְבַּן שבת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:)

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן (בשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי
אלהינו ואלהי אבותינו לעולם
ועד. צור חיינו מגן ישענו. אתה
הוא לדור ודור. נודה לך ונספר
תהלתך. על חיינו המסורים בידך
ועל נשמותינו הפקודות לך. ועל
נסיך שבכל יום עמנו ועל
נפלאותיך וטובותיך שבכל עת.

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך. שאתה הוא יי
אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר
יוצרנו יוצר בראשית ברכות
והודאות לשמך הגדול והקדוש על
שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו
ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות
קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך
ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו
מודים לך. ברוך אל ההודאות:

ערב ובקר וצהרים. הטוב. כי לא כלו רחמיך. והמרחם כי לא
תמו חסדיך מעולם. קוינו לך: בחנוכה אומרים על הניסים

ועל־כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד.

בש"ס וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את־שמך באמת האל ישועתנו
ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

בש"ץ אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשלשת בתורה הכתובה על־
ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור:
יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם
לך שלום:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך
ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור פניך נתת לנו יי אלהינו תורת
חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום וטוב בעיניך לברך
את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך:

בש"ס בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו
וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום: ע"כ

ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום:

אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי
כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל החושבים
עלי רעה. מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם. עשה למען שמך עשה למען
ימינך עשה למען קדשתך עשה למען תורתך למען יחלצון ידידיך הושיעה
ימינך ועניני: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי. עשה שלום
במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו. שיבנה בית המקדש במהרה בימינו
ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה ליי מנחת
יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. קדיש שלם.

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאֲדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאֲדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאֲדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ. בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבוֹא. לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם: שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל תִּקְרָא בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ. שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם. וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב

תפלת מוסף

בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ: וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

שיר היחוד ליום השבת .

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ. יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ:
וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה. וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:
בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:
כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ. רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:
וּבְמִצְרַיִם הֶחְלוֹתָ. לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:
עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָּהֶם. שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:
בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ. יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ:
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ. שֵׁם וְתִפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:
וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם. וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר. בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר:
תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם. וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:
תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים. יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:
בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:
וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן. וּמֵחַלְמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן:
בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:
וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאוֹרֶךְ. יָמִים צֵדָה בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק. אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:
וּבֵית הַלֵּוִי בִּנְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ. לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ:

בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ. יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הֲטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים. כֵּן תֵּטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵטִיב. וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵטִיב:
יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה. כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ. וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה. וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ. הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה. וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ. כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ:
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בּוֹרְאִי. וַאֲבָרְכֶנּוּ כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם. וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שיר הכבוד

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶיךָ. לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ. הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

שיר הכבוד

דמשילוך ברוב חזיונות. הנך אחד בכל דמיונות:

ויחזו בך זקנה ובחרות. ושער ראשך בשיבה ושחרות:

זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב. כאיש מלחמות ידיו לו רב:

חבש כובע ישועה בראשו. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

טללי אורות ראשו נמלא. קוצותיו רסיסי לילה:

יתפאר בי כי חפץ בי. והוא יהיה לי לעטרת צבי:

כתם טהור פז דמות ראשו. וחק על מצח כבוד שם קדשו:

לחן ולכבוד צבי תפארה. אמתו לו עטרה עטרה:

מחלפות ראשו כבימי בחורות. קוצותיו תלתלים שחורות:

נוה הצדק צבי תפארתו. יעלה נא על ראש שמחתו:

סגלתו תהי נא בידו עטרת. וצניף מלוכה צבי תפארת:

עמוסים נשאם עטרת ענדם. מאשר יקרו בעיניו כבדם:

פארו עלי ופארי עליו. וקרוב אלי בקראי אליו:

צח ואדום ללבושו אדום. פורה בדרכו בבואו מאדום:

קשר תפילין הראה לעניו. תמונת יי לנגד עיניו:

רוצה בעמו ענוים יפאר. יושב תהלות בם להתפאר:

ראש דברך אמת קורא מראש. דור ודור עם דורשך דרוש:

שית המון שירי נא עליך. ורנתי תקרב אליך:

תהלתי תהי נא לראשך עטרת. ותפלתי תכון קטרת:

תיקר שירת רש בעיניך. כשיר יושר על קרבניך:

ברכתי תעלה לראש משביר. מחולל ומוליד צדיק כביר:

ובברכתי תנענע לי ראש. ואותה קח לך כבשמים ראש:

יערב נא שיחי עליך. כי נפשי תערוג אליך:

לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל
בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:

Preßburg, 1846. Gedrukt bei Franz Edlen von Schmid u. J. J. Busch.

יוצר לשבת וראש חדש

ע"ס א"ב מלוצע וסס המחבל מאיר .

אילת השחר . אורה בהצחר . ארומם במשחר. אמן מובחר:
בראשית קנינו. בינותי בנינו. באר מעיננו. כחבורת מנינו:
מאמרי ירצה ושבחי . חלף זבחי. קדוש:

גבורות שדי. גאו מדי. גדלתו ודאי. גמור בבדי: דרך שם.
דורשם מבשם. דיעה שם. דומיה ומחסם: האמן מדעתו. הכל בעתו .
השכיל בדתו. הסכימה חמדתו: וטרם קנאו. ועולם מנאו. ויעד
תנאו . ובחסד בנאו: זקק מטלת. זיהר טלית. זוה אצטלית. זכרו
מנטלת: חשר לובן. חבר מלבן. חמוש מתלבן. הבוי לבן: טפרה
הגליד. טפוחים הפליד. טירק והקליד. טוען ומוליד: יערץ בסודם.
יחיד יסדם. יקדו בסידם . יוצק יסודם: כבירים הבזיק. כנסם כבזיק.
בהחזיק העזיק. באזיק מהזיק: ליבשה פרסם. לבלב ובסם. לערוגת
הבושם. ליראיו אסם: מאורי פנם. משטרם הוגנם . מצר נכנם.
מאורו נקנם: נקרא בנימוסו. נלוה בדימוסו. נתכפר בעמוסו. נאה
לקלוסו: סובב בהקפתו. סדר תקופתו. סהר תכפתו. סתר כפתו:
עשוי למועדים. ערכיו מיועדים. עבורו מועדים. עדה ועדים: פועל
מופלא. פלג מלא. פרץ לתעלה. פורח ונשלה: צהל נוגים. צפן
לתענוגים. צידו בקנוגים. צלצל וחנוגים: קים לעד. קנינו ייעד.
קדם ויעד. קרואיו למסעד: רבת עשר. רמש והכשר. רצויו התשר.
ראשית אשר: שר ממדורו. שכלל הדרו. שלחן בסדורו. שבחו
בהדורו: תרגד עפר. תקון כפר. תרם ושפר. תאמו בשפר. מצורה
כהפרים. מורד מערים. מזרחי החרים. מנוח התרים: אורח מוסר.
אוהביו מסר. ארבעים אסר. אחת חסר: יתירה מעלה. יפה פעלה.
יחיד עלה. יתרומם במעלה: ראש החדש. רצוף לקדש. רנן בהתחדש.
רם יתקדש: מאמרי ירצה ושבחי. חלף זבחי קדוש: הכל יודוך וכו׳

אופן ע"ס א"ב.

אביר הגביר . אשר העביר . עלי ארץ מלכדתו: בידו און. וכל
גאון. מעדה הוא בעז שבטו: גדל כח. פקח קח. משוטט כל במבטו:
דברו רץ. בהוד נערץ. בסוד קדושים מצבתו: הלא ערוך. בפי ברוך.
כבוד מלך במרכבתו: מדי חדש בחדשו. ומדי שבת בשבתו: ומי
יורה. דרוש אחרי. הרכב והמחנה: זכור נלהט. אשר רהט. דרוש
חשמל והוא מקנא: חשוק ותשוק. אכול מתוק. כדיה ולא תענה:

יוצר לשבת וראש חדש

מְעוֹן מִלּוּל. בְּלִי חִלּוּל. בְּמֶרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה: יְבוֹרַךְ אֵל. וְיָדוֹ לָאֵל. בְּכָל מְקוֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ: מדי חדש. כְּבוֹד אֱלֹהִים. בְּרוּם גְּבוֹהִים. שְׁבִילֵי אֵשׁ בְּמַעֲלוֹתָיו: לְבַדּוֹ דָר. בְּעֹז נֶאְדָּר. עֲרָפֶל שָׁת לְמַרְגְּלוֹתָיו: מְאֹד מַקְרִין. מְקוֹם עִירִין. וְקַדִּישִׁין בְּמַעְגְּלוֹתָיו: נְהַר נַחַל. אֵשׁ יְזַחֵל. וְשָׁם הִדְרִיךְ מְסִלּוֹתָיו: שְׂאוּ זִמְרָה. לָאֵל נוֹרָא. בְּכֵס מַמְלֶכֶת שִׁבְתּוֹ: מדי חדש. עֲלֵי כִסֵּא. הוּא מְנֻשָּׂא. פְּנֵי אַרְיֵה לְמוּל כֻּוַּן. פְּנֵי הַשּׁוֹר. בְּחוּד מִישׁוֹר. כְּמוֹ בִּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן: צְפִיר יַהֲלוֹם. עֹשֶׂה שָׁלוֹם. בְּאֵשׁ וּמַיִם אֲשֶׁר עֶרְבָּן: קְדוֹשִׁים הֵם. לְאַלְפֵיהֶם. יְשַׁמְּשׁוּ רִבּוֹא רִבְבָן: רְשׁוּת אַיִן. לְכָל עַיִן. רְאוֹת רְמִיו דִּכְרָסָן: שְׁמוֹ מְעֻלֶּה. וְהוּא פֶּלֶא. שְׂעַר רֹאשׁוֹ מְאֹד לָבָן: תְּהִלּוֹת כֹּל. יִתְּנוּ בְקוֹל. וְרָמָה תְשׁוּבָתוֹ: מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ: והחיות וכו׳.

זולת

אֱמוּנָתְךָ אֲמִתִּי רַבָּה בְּסוֹד קְדוֹשִׁים מִתְקַדֵּשׁ. בְּהַצִּיבְךָ צִיּוֹן יֶשַׁע בְּעַמּוּד הַשַּׁחַר הַמִּתְחַדֵּשׁ. גְּאוּלִים יַאֲמִירוּךָ וְיֹאמְרוּ מִדֵּי שַׁבָּת וְחֹדֶשׁ. עֵדוֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ: דֶּרֶךְ פְּרִי תֹאַר תֵּרֶת כַּנֵּר לַמָּאוֹר. הִלּוּךְ הַשְּׁמָשׁוֹת הַמְּנוֹרוֹת כָּבוּ גְּבוּל לְתָאֵר. וְסָמוּךְ לַבֹּקֶר אֶעֱרָךְ וַאֲצַפֶּה לְךָ נָאוֹר. כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר: זֹהַר מְקוֹם כְּבוֹדֶךָ יֵרָאֶה לִבְחִירֶךָ כְּפָעֳלָם. חַלּוֹנוֹת מַקְטִינוֹת וּמַרְחִיבוֹת כָּזֶה וְכָזֶה לְעֻלָּם. טַעַם חוּזְךָ יֵאָמֵן צַר וָאוֹר לְהִתְעַלֵּם. כִּי יְיָ יִהְיֶה לְךָ לְאוֹר עוֹלָם: יוֹף מִכְלַל דְּבִירְךָ יֵשֵׁב יְסַד שְׁתִיּוֹת: כֵּס וְשֵׁם הַשָּׁלֵם מֵהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת. לַעֲבָדֶיךָ שֵׁם חַדֵּשׁ כַּחֳדָשִׁים וַחֲדָשָׁה אוֹתִיּוֹת. רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְיָ הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת. מֵרֹאשׁ אֲמָנָה וּלְפָנִים גָּלִיּוֹת מִשְׁבְּיָם בְּהַשְׁחֵל. נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר פֶּרֶק שִׁיר נַחַל. סוֹד נִיהוּג עֲלָמוֹת כַּעֲלָמוֹת תּוֹפְפוֹת אַחַר חַיִל. עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל: פֶּה פְּקִידָה בְּחָנֵם הֶעִירָה בְּרִית יְשֵׁנֵינוּ. צֶמַח צַדִּיק קֶרֶב שָׁנִים תְּחַדֵּשׁ שָׁנֵינוּ. תַּהֲלוּךְ מוֹרָא כְּמֶלֶךְ וְאָרִים נִטֵּיל שְׁנֵינוּ. אָז יִמָּלֵא רִנָּה וּשְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ: בְּרִבִיצַת פּוּךְ וְסַפִּיר חָזַק חֵיק עֶזְרָתִי. בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר רְהִיטֵי בְרוֹתֵי חֲזָרְתִי. וּבְמַעַן שִׁיר מְטִיבִים כְּאָז בַּיָּם גְּזַרְתִּי. הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי: עזרת וכו׳.

יוצר לברית מילה

אוֹת בְּרִיתוֹת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בִּכְרוֹת אֵל רָם. אָמַר לְעַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ קוּם לְשָׁמְרָם. וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם: בְּתֻמּוֹ הָלַךְ צַדִּיק שָׁב בָּא בַּיָּמִים. בְּאָמוֹר לוֹ אֵל הֱיֵה חֲתַן דָּמִים. הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: גּוֹזֵר אֹמֶר עָלָיו הַמְּלָאכָה לִגְמֹר. גַּם אֵל בְּעַצְמוֹ הוֹאִיל בְּרִית לִשְׁמֹר.

כרת יי את אברם ברית לאמר: אחרי בלותו רבה האל מעדניו.
ברבים יעשה צחוק לגדל כהניו. ויפול על פניו. לפני קדוש: דם
ברית את יום מנוחתו. דוחה את הנגע בהראותו. וביום השמיני ימול
בשר ערלתו: הפליא חסדיו שם המפורש לעלום. הכין למקנא כס
כשמש ויחלום. בריתי היתה אתו החיים והשלום: ולקח הכהן בשר
ברית ודמו. ומיכאל השר מקריב במרומו. משפט עמו ישראל דבר
יום ביומו: זה דם הברית אשר בו יערב. זבח פסח צעיר ורב. המול
לו כל זכר ואז יקרב: חלק כחלק יאכל איש במסבו. חלץ מהם איש
גבר מלבו. וכל ערל לא יאכל בו: טמאת בשרו איש בעפר יעפר.
טובו ויפיו עצמו מלספר. כי הדם הוא בנפש יכפר: יבלת נחתכת
לזבחי שלמים. יעשה כן לבני שמונת ימים. ויחדו מלמטה יהיו
תמים: כל ספירות בלימה במילה יסדו. במה מקראי קדש אמרת
יעידו. אשר חכמים יגידו ולא כחדו: לולי דם ברית אמר אלהים
נחמתי. לבלתי עשות ארץ ושמים לא רוממתי. חקות שמים וארץ
לא שמתי: מילת מעור ולב ולשון המה. מכריעים בין החמשים
שמה. יי יתן חכמה: נערי ישראל בחוק בריתותיהם. נמולים אשר
לא ימתון אחיהם. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. שה תמים
נמול ראשון לשמונה. סעדוהו מלאכי שלום בחנינה. על ירך המזבח
צפונה: ערלת בן איש טוב כשה תפשה. עברה קראתהו ואדון קשה.
ויבקש להרוג את משה: פנימה כבודה פשפשה במעלליו. פדיון נפשו
שתה עליו. את ערלת בנה ותגע לרגליו: צדיק בן נון מל שנית
נדיבים. צור ישועתם שמרם מכף אויבים. ביום השלישי בהיותם
כאבים: קם על נדיבות נפשו ממרחץ נבהלה. קדמוהו סעפיו במשוש
ברית מילה. תשואות חן חן לה: ריחו ניחוח כצרור המור. רבה
תהלותיו לאל לאמר. למנצח על השמינית מזמור: שיבת ציון אל
בהשיבו. שבטי יה ינהרו אליו ואל טובו. ערל לב וערל בשר לא
יבא: תורת הברית שמורה וערוכה. תעשה בעברי מהול ככה. כי
שם צוה יי את הברכה: אף אם אין איש וזמן עובר. בנשים משבחות
תהיה תחת גבר. תבורך מנשים אשת חבר: רוח יי דבר על פי נביא.
המול ימול וערל וכותי וערבי. יכלא העם מהביא: הן גאלת אל
בדמי שירים. כל בית יהודה ושארית אפרים. הנדחים בארץ מצרים:
ועתה למה אלהי הצבאות. בניך החתומים בברית ואות. נתנים לעם
אחר ועיניך ראות: שלח מבור אסירים בדם ברית חתומים. עם אחד
מפוזר ומפרד בין העמים. כי ארכו לו שם הימים: אנחנו כורתים

יוצר לברית מילה

בְּרִית אֵל בְּאַהֲבָתוֹ. וְהוּא יָמוֹל לְבָבֵנוּ לְיִרְאָה אוֹתוֹ. יִזְכּוֹר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן

אֲזוּרֵי אֵימָה בְּרוּאֵי יִרְאָה. אַמִּיצֵי כֹחַ כְּבוֹדוֹ לְנַשְּׂאָה. אֵימִים רוֹעֲדִים וְעוֹבְדִים בְּיִרְאָה. אֹמְרִים לְמַלְכָּם תְּהִלָּה נָאָה: וְעִמּוֹ כּוֹרְתֵי בְרִית מְהַלְלִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: לְמֶלֶךְ הַמְהֻלָּל מִי לֹא יְהַדֵּר. לְמֶלֶךְ הַמְשֻׁבָּח מִי לֹא יְאַדֵּר. לְמֶלֶךְ הַקָּדוֹשׁ לְעַלֵּה וּלְהַדֵּר. לְסַלְסֵל וּלְפָאֵר שְׁבָחוֹ לְסַדֵּר: וְעִמּוֹ עַרְבִית וְשַׁחֲרִית מְיַחֲדִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: יִתְגַּבְּרוּ יִתְגַּבְּרוּ מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן. יִתְנַשְּׂאוּ יִתְעַלּוּ בַּעֲלֵי זִהְיוֹן. יְפָאֲרוּ יְבָאֲרוּ לְהַלְלוֹ בְּצִבְיוֹן. יִשְּׂאוּ כִּנּוֹר עֲלֵי הִגָּיוֹן: וְעִמּוֹ כְּטַל שְׁאֵרִית. מְפָאֲרִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: עִירֵי גְבוּרָה מְפַעֲמֵי שְׁבִינָה. עוֹטְרֵי כְתָרִים לֵאלֹהֵי מְעוֹנָה. עֶלְיוֹן מְרַנְּנִים בְּגִילָה וְרִנָּה. עֹשִׂים מְלַאכְתָּם בְּאֹמֶן אֱמוּנָה: וְאוֹם בַּת עִבְרִית. מְהַדֶּרֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית: זִמְרָה וּבְרָכָה שֶׁבַח וְהוֹדָאָה וְהַלֵּל. זַכֵּי חַשְׁמַלִּים פּוֹצְחִים לְמַלֵּל. זוֹהֲרֵי מַעְלָה מַכְתִּירִים לְכַלֵּל. זְהִירִים זְרִיזִים גָּדְלוֹ לְסַלֵּל: וְאוֹם נָאוָה שְׁחַרְחוֹרִית. מְשַׁבְּחִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: רֶכֶב אֱלֹהִים אַלְפֵי רִבּוֹתַיִם. רוֹגְשִׁים קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ בְּמַחֲנוֹתַיִם. רוֹחֲשִׁים בָּרוּךְ בְּלִי עֲצַלְתַּיִם. רוֹעֲשִׁים וּמְנִיעִים סִפֵּי אַמּוֹתַיִם. וְאוֹם חֲתוּמָה בִּבְרִית. מְבָרֶכֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית: והחיות וכו׳.

זולת

אוֹת בְּרִית שַׁלַּשְׁתִּי לְמַרְפֵּא עוֹלָם. בַּעֲנִינַת קֶשֶׁת לְזוֹכֵר בְּרִית עוֹלָם. גְּזֵרָה וְיוֹם נוֹפֵשׁ נִתַּן בִּגְבוּלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם: דּוֹדִי בָּם מְעוּטָּרִים בַּחוּרֵי בְחוּנַי. הַמְסוּמָנִים וּמְאֻתָּתִים לְהִנָּצֵל מֵרִשְׁפֵּי כִּוְיוֹנַי. וְכָל רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּם מוּתְמָמִים לְפָנַי. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ: זוּבְדוּ צוּרִים חֲמִשָּׁה לִבְרִית בְּשָׂרִים. חֵצֶב אָבוֹת שְׁנַיִם הֵמָּה הַיּוֹצְרִים. טְהוֹרָה שְׁלֹשָׁה וּבִן נוּן שְׁתַּיִם הָרִים. וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צוּרִים: יוּסְבּוּ צוּרִים לַחֲרָבוֹת בָּמוֹ לְהִמּוֹל. כַּאֲשֶׁר מָלוּ בְּצוֹר שְׁלֹשָׁם וּתְמוֹל. לָכֵן סְמָכָם בְּצִוּוּי מְשָׁרֶרֶת לָמוֹל. עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל: מֵטִיב לְנַגֵּן אִישׁ הַבֵּינַיִם כְּפָלְחוֹ. נִזְדַּמְּנוּ חֲמִשְׁתָּן וְנַעֲשׂוּ אַחַת לְצִלְחוֹ. סִלֵּק הַבַּרְזֶל עַצְמוֹ כְּזָכָר אָרְחוֹ. וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ: עֵסֶק מִילָה שַׁבָּת דּוֹחָה עֲשִׂיָּתָהּ. פְּרִיעָתָהּ וּמְצִיצָתָהּ רְחִיצָתָהּ וְאִסְפְּלָנִיתָהּ. צוֹרֶךְ מְלָאכָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר מִבָּעֶרֶב לַעֲשׂוֹתָהּ. לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ. קָנִיתָ קֶדֶם נַחֲלָתְךָ מִבֵּין חֲמוֹרִים. רְאוּתְךָ תְּבוּסַת דָּם בְּהִכּוֹתְךָ בְּכוֹרִים. שַׁדַּי תִּפְדֵּנוּ

וְאוֹיְבֵנוּ תְּפַסֵּג גְּזָרִים. כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ צוֹרִים: אֵל יָקוּם בְּחַסְדּוֹ גִּיבּוֹ שֵׁנִית לְמַלְּאת. יָחִישׁ לְרַחֲמֵינוּ לְמַלְּטֵנוּ מִתְּלָאוֹת. כִּימֵי קֶדֶם יַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת. גּוֹאֲלֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ יְיָ צְבָאוֹת: עזרת

גאולה לברית מילה ולפרשת בשלח

גאולה

יוֹם לַיַּבָּשָׁה. נֶהֶפְכוּ מְצוּלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה. שִׁבְּחוּ גְאוּלִים: הַמְטַבַּעַת בְּתַרְמִית. רַגְלֵי בַּת עֲנָמִית. וּפַעֲמֵי שׁוּלַמִּית. יָפוּ בַּנְּעָלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: וְכָל רוֹאֵי יְשׁוּרוּן. בְּבֵית הוֹדִי יְשֻׁרְרוּן. אֵין כָּאֵל יְשׁוּרוּן. וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים. שירה חדשה שבחו גאולים: דְּגָלֵי כֵּן תָּרִים. עַל הַנִּשְׁאָרִים. וּתְלַקֵּט נִפְזָרִים. כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: הַבָּאִים עִמְּךָ. בִּבְרִית חוֹתָמְךָ. וּמִבֶּטֶן לְשִׁמְךָ. הֵמָּה נִמּוֹלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: הַרְאֵה אוֹתוֹתָם. לְכָל רוֹאֵי אוֹתָם. וְעַל כַּנְפֵי כְסוּתָם. יַעֲשׂוּ גְּדִילִים. שירה חדשה שבחו גאולים: לְמִי זֹאת נִרְשֶׁמֶת. הַכֶּר נָא דְּבַר אֱמֶת. לְמִי הַחוֹתֶמֶת. וּלְמִי הַפְּתִילִים. שירה חדשה שבחו גאולים: וְשׁוּב שֵׁנִית לַקְּדֻשָּׁה. וְאַל תּוֹסִיף לְגָרְשָׁה. וְהַעֲלֵה אוֹר שִׁמְשָׁהּ. וְנָסוּ הַצְּלָלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: יְדִידִים רוֹמְמוּךָ. בְּשִׁירָה קִדְּמוּךָ. מִי כָמוֹךָ. יְיָ בָּאֵלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים:

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם. ברוך אתה יי גאל ישראל

גאולה לפרשת בשלח תמצא לקמן:

מאורה לפרשת יתרו ולפרשת ואתחנן:

אִמְרוֹת הָאֵל טְהוֹרוֹת. מִפְּנִינִים הֵם יְקָרוֹת. בִּלְבָבוֹת הֵם צְרוּרוֹת. בְּנַפְשׁוֹת הֵם קְשׁוּרוֹת: יִיגְעוּ כָּל הַדְּבָרִים. מִדְּלוֹק אַחַר שְׁבָחָיו. מַה לְּבֶן יָמִים סְפוּרִים. אַחֲרֵי נֵצַח נְצָחָיו. כִּשְׁחָקִים מְעֻפָּרִים. גָּבְהוּ מִנִּי אוֹרְחָיו: מַה לְּדֵעוֹת הַחֲסֵירוֹת. וּתְבוּנוֹת הַקְּצָרוֹת. לֶאֱחוֹז דַּרְכֵי גְבוּרוֹת. הַגְּבוֹהוֹת וְהַבְּצוּרוֹת: הַס לְפָנָיו כָּל מְדַבֵּר בּוֹ. וְאָבַד רַעְיוֹנוֹ. אַף בְּמִפְעָלָיו יְחַבֵּר קוֹל וְיַרְהִיב אֶת גְּרוֹנוֹ. וּבְדִבְרֵי שִׁיר יְגַבֵּר פִּיו וְיַאֲרִיךְ לְשׁוֹנוֹ: חַלְשׁוֹנוֹת מַאֲמִירוֹת. מַעֲרִיצוֹת וּמַעֲטִירוֹת. הַנְּשָׁמוֹת מַאֲדִירוֹת. בֵּין לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת: וּבַמֶּה אִכַּף אֲקַדֵּם. אֲדַבֵּר לִפְנֵי יְיָ. בֵּית אֱלֹהִים אֲהַדֵּם. בַּעֲגָלִים קָרְבָּנַי. מִשְּׁאוֹל יֹאמַר אֶפְדֵּם. אֶהְיֶה כְּאָב לְבָנַי: הֵן כָּל אַרְצוֹת לְזָרוֹת. מִכְּלֵי הַקְּרִיב טְהוֹרוֹת. תִּבְנֶה רֵאשִׁית עֲיָרוֹת. תַּחְפּוֹץ שַׁי בַּעֲזָרוֹת: דָּלְלוּ חָכְמוֹת וְחָרְבוּ. מִלְּבַב כַּלְכֹּל וְדַרְדַּע. כָּל אֲשֶׁר יָזְמוּ וְחָשְׁבוּ. לוֹ כְּמוֹ חָשַׁב וְיָדַע. מַעֲשָׂיו עָצְמוּ וְרָבוּ. מֵחֲקוֹר חָכְמָה וּמַדָּע:

נִפְלְאוֹתָיו לֹא סְפוּרוֹת. יוֹם לְיוֹם רַבּוֹת וּפָרוֹת. תְּנוּ תָמִיד זְמִירוֹת לוֹ. וְלֹא יָדְעוּ סְפוּרוֹת: הֵא לָךְ עֵדִים בְּרוּרִים. מָלְאוּ כָּל הַר וְגֶבַע. כִּי בְּכָל צוּרוֹת יְצוּרִים. יֵשׁ לְאֵל חוֹתָם וְטֶבַע. זָהֳרֵי כָּל מְאוֹרִים. שֶׁבַע לְשֶׁבַע: כַּאֲשֶׁר שֶׁבַע הַמְּאוֹרוֹת. כֵּן לְשֶׁבַע הַמְּנוֹרוֹת. שָׂם לְעֵינַיִם מְאִירוֹת. לַחֲזוֹת אֶת הַמְּאוֹרוֹת: אור חדש וכו׳.

יוצר לפרשת שקלים

מתפללין שוכן עד, עד ובורא את הכל, ואחר כך מתחילין פה:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

מיוסד ע״פ א״ב.

אֵל מִתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ. בָּחַר בְּאוֹם דַּלַּת רֹאשׁ. בְּבִכּוּרָה כִּתְאֵנָה בְּרֹאשׁ: בִּיטָה אֵל וְאוֹתָהּ דָּרוֹשׁ. מִכָּל אוֹם לִפְרוֹשׁ. לְנַשְּׂאָהּ עַל כָּל רֹאשׁ: גּוֹעֲלָה תָּשִׁית לִמְנוֹד רֹאשׁ. וְהִיא תָּרִים רֹאשׁ: בְּכִסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרֹאשׁ:

כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי. עַתָּה יַעֲבוֹר בְּרֹאשִׁי. וְיִדְרְשִׁי וִיבַקְשִׁי. קָדוֹשׁ:

דִּבֶּר בְּזֶה סֵפֶר. וְקִיֵּם בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. לְמִשְׁלֵי עָפָר וָאֵפֶר. הֱיוֹתָם נוֹתְנִים כֹּפֶר. בְּלִי דּוֹפִי וְחֵפֶר. בְּעַד עֲוֹנָם לְכַפֵּר: וְצִדְקָתָם תִּכָּתֵב בַּסֵּפֶר. בְּזִכְרוֹן הַסֵּפֶר. לִמְנוֹתָם עִם נַם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: זֶה אֵלִי נַם לַאֲבִי חוֹזֶה. וְהֶרְאָהוּ כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ בְּמַחֲזֶה. וְנַם הַכֹּל יִתְּנוּ כָּזֶה: חֲסָדִם יֶשְׁת בָּזֶה. וְאֶחָד מֵהֶם אַל יִתְבַּזֶּה. וְצוֹרְרָם יֵרָזֶה: טוֹבוֹרת יָטָבוּ עַל זֶה. וּשְׁכִינָה יִזְכּוּ לֶחֱזֶה. וְעַמִּים רַבִּים יַזֶּה: יָחִיד שׁוֹכֵן רוּמָה. הִתְנָה בַּתּוֹרָה תְמִימָה. לְיוֹנָה שֶׁהִיא תַמָּה: כָּל הָעוֹבֵר בְּיָמָּה יִשְׁקְלוּ שֶׁקֶל בְּלִי מְהוּמָה. מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה: לְטוֹבָתָם בְּלִי לְעַלְמָה. וְתִהְיֶה לָהּ כַּחוֹמָה. תּוֹלֶה אֶרֶץ עַל בְּלִי מָה. מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה. יִתְנַדְּבוּ בַּחֲנִינָה. פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה: נְשִׂיאִים וְדַכִּים בְּמַשְׁעֵנָה. כֻּלָּם יָשְׁווּ בִּנְתִינָה. בְּלִי עוֹד לְהִתְמַתְּנָה: סֶלָה יַסְכִּית תְּחִנָּה. בְּכָל עֵת וּבְכָל עוֹנָה. וְיִתְקַיְּמוּ בִּרְנָנָה: עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶם יְכַפְּרוּ. וְחַטֹּאתֵיהֶם יוּפָרוּ. וּבְחֵלֶק טוֹב יְשֻׁפָּרוּ: פְּאֵרָם הַכֹּל יְסַפֵּרוּ. וְשֶׁבַח יִתְּנוּ וִיגַמֵּרוּ. וְהוֹדָיָה לְצוּר יְשׁוֹרְרוּ: צָרוֹתָם יְמָעֲטוּ וְיוּחְסָרוּ. וְעַל צַוָּארֵיהֶם יִגְבְּרוּ. וּבְשֹׂבַע שְׂמָחוֹת יְחֻבָּרוּ: קְהָלָם לְהִתְחַזֵּק בִּתְעוּדָה. בְּלִי עוֹד לְמַעֲדָה. בְּהַקְרִיבָם זֶה לַעֲבוֹדָה: רָם עִמָּם הִוָּעֲדָה. בְּאַהֲבָה וּבְחֶמְדָּה. בִּישִׁיבָה וּבַעֲמִידָה: שָׂמָם כְּחַיִּים הַתְּמִידָה. בְּכָל כְּלוּל חֶמְדָּה. לְזָר בְּלִי לְעָבְדָה:

חזן תָּמִיד תִּהְיֶה לְזִכָּרוֹן. לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. בְּכִפּוּר וְיִתְרוֹן. לִפְנֵי מָרוֹם וְקָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳

אופן

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמָם וְיִתְנַשֵּׂא. בְּגוֹי אֲשֶׁר לְפָנָיו מַתְמִידִים וְחוּא לָהֶם מַחֲסֶה דּוֹרְשֵׁי רְעָתָם יִבְזֶה וִישַׁסֶּה. וְהַכֹּל יְרוֹמְמוּהוּ כְּסוֹבְבִים כִּסֵּא:

והחיות עד זולתך.

זולת מיוסד ע"פ א"ב.

אַתָּה אָהַבְתָּ עַמֶּךָ. בַּעֲבוּרָם רָדִיתָ מִמְּרוֹמֶךָ. גָּזַרְתָּ לָהֶם יַמֶּךָ. דִּבַּקְתָּם בְּאַהַב לִשְׁמֶךָ. הֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמֶּךָ. וּמַתְמִידִים לְרוֹמְמֶךָ. זְכוֹר בְּרִית נוֹאֲמֶךָ. חֲמוֹל וְקָרֵב לָהֶם יוֹמֶךָ: טוֹב נָמְתָּ לָאַדִּירִים. יִשְׁקְלוּ כֶּסֶף כִּפּוּרִים. כֹּפֶר עָוֹן מְכַפְּרִים. לָעַד יִהְיוּ מְשֻׁמָּרִים. מִנְיַן מָעוֹת עֶשְׂרִים. נְתִינַת עֲנִיִּים וַעֲשִׁירִים. סְמִיכַת כָּל הַנִּסְפָּרִים. עוֹלְצִים בְּכָל עֲבָרִים: פְּקוּדֵיהֶם וּשְׁמוֹתָם. צִבְאָם וְרִבְבוֹתָם. קוֹמֵם בְּמַחֲנוֹתָם. רָם הַשּׁוֹכֵן אִתָּם. שִׁבְטֵי שְׁאֵרִיתָם. תְּהֵא תִקְוָה לְאַחֲרִיתָם. תֵּפֶן לְבִרְכָתָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֵיהֶם לְהַכֹּתָם: עזרת, ואחרי כן תפלה.

החזן מתחיל התפלה עד מלך עוזר ומושיע ומגן, ואח"כ מתחיל פה.

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

מיוסד ע"פ א"ב.

אָז מֵאָז זַמּוֹתָ בְּכָל פֹּעַל. בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל כֹּל לְךָ לְהַעַל. גַּדְתָּ בְּכֵן לְמָשׁוּי מִמֵּי שֹׁעַל. דַּעַת מִפְקַד יוֹפִי פַּעֲמֵי נָעַל. הַעַל הֵמִירוּ כְּבוֹד רֵעַ בְּבַעַל. וְזֶה לְלֹא זֶה פָּצְחוּ בְּמַעַל. זָנְחוּ בַּחֲרוֹן אַף וָנֶגֶף וְגַעַל. חָל בַּעֲדָם חָבֵר וְהָצֳרִי תַּעַל: טֹרַח מַשָּׂאָם הֻגַּד לוֹ שְׂאֵת. יָשְׁרָם לְהָלִיץ תָּלוּי רֹאשׁ לְשָׂאֵת. חזן כָּפְרָם פֶּץ תֵּת לְאֻמִּים מַשְׂאֵת. לְנַטְּלָם לְנַשְּׂאָם בְּכִי תִשָּׂא אֶת:

קהל רָאשֵׁי עַל כָּל רֹאשׁ נִשֵּׂאתָ. גּוֹי עַל מְרוֹמֵי קֶרֶת הִתְנַשֵּׂאתָ:

חזן אַהֲבָה עַל כָּל פֶּשַׁע כִּסִּיתָ. בְּגִין צֵל יְמִינְךָ לְגוֹנְנֵי הִתְנַשֵּׂאתָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מַעְתִּיק פִּלּוּסִים צַר וּבוֹרֵא רוּחַ. מְמַדֵּד וּמְשַׁקֵּל נֵזֶל עִם רוּחַ. נֶגֶף לְכָל יַזִּיק לְנִדְכְּאֵי רוּחַ. נוֹבַבְתָּ תֵּת פִּדְיוֹן לְכָל רוּחַ: שָׂרִיג זִיד שֵׂעִיר טֶרֶם עָמַד. סָקַרְתָּ כִּי לְמוֹקֵשׁ וּלְצָנִין יַעֲמֹד. עֵצָה זֶה לָזֶה שָׁמַע בְּמַעֲמָד. עָתוּד שְׁקָלִים מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ לִלְמֹד: פָּרָשָׁה זֹאת לַהֲגוֹת בְּקֵץ זֶה. פִּלְסֶיהָ לַחֲקוּדִים לְפָלֵס צַר וּבוֹזֶה. חזן צוּרַת מַטְבֵּעַ כְּחָז אֲבִי חוֹזֶה. צִוָּה צוּר לְצִיר כֵּן תֵּת מַתַּן זֶה:

שְׁמוֹ מְשַׁתֵּף בְּעַם לוֹ עֲמוּתִים. וְעָלָיו כָּל הַיּוֹם הֵם מֻמָתִים. חזן יָעִיר וְיֶחֱשׂוֹף זְרוֹעַ וְיַד מְמִתִים. בְּזִיל נִטְפֵי לֶקֶשׁ לְהַחֲיוֹת מֵתִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

יוצר לפרשת שקלים

קְצוּבָה הִיא זֹאת לְשׁוֹעִים וְקַלִּים. קְצִינִים וְרָשִׁים יַחַד בָּהּ שְׁקוּלִים. קָצִין לְכָל יָעַז מוּל מַקְהֵלִים. קְרָא לוֹמַר הוֹגֵי פְּדָאנִי מֵעֲקוּלִים: רַב עַם אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר. רַב עִם צָעִיר מֵעֶשְׂרִים לְהִסָּפֵר. רְאוּיִים לְעָנֶשׁ וְזַהַר בְּסֵדֶר לְהִתְפֵּר. רֶשַׁע וְכָל פֶּשַׁע לְכַפֵּר וּלְהָפֵר: שִׁעוּרִים בְּזֶה שִׁעוּר בְּמִפְקָד לְהִגָּבֵר. שֶׁתִּילְמוּ לִנְשִׂיאַת רֹאשׁ אוֹתָם לְחַבֵּר. חזן שִׁקְלֵי כֶסֶף כִּפּוּרִים כָּפְרָם לְהַדְבֵּר. שְׁמוּרִים לְזִכָּרוֹן תֵּת לְכָל הָעוֹבֵר:

תָּמְדוּ מֵאָז כָּל עֲדַת קְדוֹשִׁים. תְּרוּם בִּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים תְּרוּמַת קֳדָשִׁים. חזן תְּכוּנָה לְבֶדֶק הַבַּיִת וְכָל אִשִּׁים. תֵּת בְּיַד הַכֹּהֲנִים כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים:

תֶּפֶן בְּאוֹן פִּיד טִיט רְפָשֵׁנוּ. תַּבִּיט בְּדָכְיֵנוּ וְעוֹד בַּל תַּכְפִּישֵׁנוּ. חזן תִּקְרָא דְרוֹר כְּמֵאָז בּוֹ לְהַחְפִּישֵׁנוּ. תֵּת הָמוֹן לְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֵׁנוּ:

תִּזְכּוֹר לְהַעֲלוֹת נְשׂוּאֵי רַחַם מְדָכְיָם. תְּמוּכִים נְזוּרִים בְּהוֹד טוּב עֶדְיָם. חזן תֶּקֶף עֹז אַדִּירוּךָ עַל יָם. תִּזְכּוֹר לְעָם מִסְפָּרָם כְּחוֹל הַיָּם:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

מִי יוּכַל לְשַׁעֵר כָּל הַפְּקוּדִים. אֲשֶׁר בְּחֶבֶל וּבְחֶלֶשׁ לֹא נִפְקָדִים. בְּרִית כְּרוּתָה לָמוֹ מֵאָז בִּפְקוּדִים. לְבַל יֶחְסַר הַמָּזֶג מֵחֹמֶשׁ פְּקוּדִים. אִם כְּתֶרֶן וְכַנֵּס יִשָּׂרְדוּ מִפְקָדִים. לֹא יִמְעֲטוּ מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא מְנֻקָּדִים. וְאִם לְנֶגֶף וָאֶנֶף בְּאַף מִפְקָדִים. כֶּסֶף תֵּת כֹּפֶר הֵם מְפַקְּדִים. וּבְכָל עֶרֶב נִשְׁמָתָם בְּיָדְךָ מַפְקִידִים. וּבְכָל רִגְעֵי בֹּקֶר נִבְחָנִים וְנִפְקָדִים. וְלִי מַה יָּקְרוּ עָלַי הַפְּקֻדִּים. אֵלֶּה הַפְּקֻדִים וְהַמִּתְפַּקְּדִים. שְׁמוֹר פְּקוּדִים וְנִפְקָדִים. שׁוֹקְדִים לִהְיוֹת מְשֻׁקָּדִים וּלְךָ קוֹדִים:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבל אלעזר בירבי קליר:

אוֹמֶן בְּשָׁמְעוֹ כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ. חָל וַיֵּחַת אֵיךְ אוֹתָם דְּרוֹשׁ: לְעָם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר. אֵיכָכָה אֲסַפְּרֵם וְלֹא נִתְּנוּ לְהִסָּפֵר: עֲקָרָם כְּנֶאֱמַר לוֹ הַבֶּט וּסְפוֹר. שָׁב וַיּוֹשַׁב אִם תּוּכַל לִסְפּוֹר: זַרְעָם כְּחוֹל יַמִּים וְכוֹכְבִים סַפִּירִים. וַאֲנִי אֵיךְ אֲסַפְּרֵם וְלָעַד פָּרִים: רָם חִוָּה לוֹ אוֹת מִסְפָּרָם. אֵיךְ לִמְנוֹתָם וְלַעֲמוֹד עַל סִפְרָם: בְּקוּר רָאשֵׁי שְׁמוֹתָם לְחֶשְׁבּוֹן תַּעֲלֶה. וּמִדַּת מִנְיָנָם בְּיָדְךָ אָז תַּעֲלֶה: יָקָר שְׁלִישִׁי בְּתוֹכָם לֹא הָפְקַד. כִּי לִגְיוֹן מֶלֶךְ לְבַדּוֹ נִפְקַד: רָשׁוּם מִבֶּטֶן לְהִפָּקֵד בְּמִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ. וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו נִמְנִים מִבֶּן חֹדֶשׁ: בְּשָׁמְעוֹ אֹמֶר וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר. פֶּן בַּמֶּה יִתְרַצֶּה אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר: יָצִיר מַה יִּתֵּן פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ. וַיִּמְצָא חֲנִינָה פְּנֵי שָׁם נַפְשׁוֹ: קָדוֹשׁ בְּחָפֵץ לְהַצְדִּיק עִם זֶה. כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ

הֶרְאֵהוּ בַּמַּחֲזֶה: לִמְּדוֹ זֶה יִתְּנוּ וְלֹא יִתְמַהְמְהוּ. וְלַכֹּל יִתְּנוּ אֵת אֲשֶׁר נָתְנוּ: יָהּ לֹא מְצָאנוּךָ שַׂגִּיא כֹחַ. כַּאֲשֶׁר נְקִיַּת חֵטְא גִּבּוֹרֵי כֹחַ:
חזן רַחוּם כְּרַחֲמְךָ נְשׂוּאֶיךָ בְּכֶסֶף כִּפּוּרִים. כֵּן שְׁעֵה שְׂפָתֵינוּ בְּשִׁלּוּם פָּרִים:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

עַד אֶשָּׂא רֹאשׁ. כְּמוֹ מֵרֹאשׁ. לְהַקְדִּישׁ לְקָדוֹשׁ:
עַד בְּמֹאזְנֵי צֶדֶק. יַכְרִיעֵנִי לְצֶדֶק. נוֹרָא וְקָדוֹשׁ:

מיוסד על סדר א״ב:

אֵלֶּה אֶזְכְּרָה אֵת אֲשֶׁר נַעֲשָׂה. בִּהְיוֹתִי בֶּטַח וָשֶׁקֶט בְּנָכוֹן וְנִשָּׂא. גֹּעַלְתִּי בְּעֵבֶר וְשִׁקְלֵי אֵיךְ אֶשָּׂא: דֵּי שְׁקָלַי עַד לֹא שָׁקַלְתִּי. הִנָּם לְמַס עוֹבֵד הַיּוֹם שָׁקַלְתִּי: וּבְחֵטְא עָוֶל שֶׁקֶל לָרֶשַׁע נִשְׁקַלְתִּי: זוּזֵי לְלֹא תַתִּי לְשָׁבְיֵי בְּגִילָה. חַבּוֹתִי לְתַשְׁלוּם דַּרְכְּמוֹן לְעוֹלֵי גוֹלָה: טֻבְּעוּ גַּם הֵם וְהוּעֲרַמְתִּי מְגֻלָּה: יוֹשֶׁר שָׁלֹשׁ קְפוּרוֹת מִשְּׁלֹשֶׁת סְאִים. כְּנוֹסוֹרֶת לְמֶקַח שַׁי מְרִיאִים וְשַׂיִּים. לָקְחוּ וְאֵין עוֹד בְּצִבְעֵי נוֹשְׂאִים: מִדַּת שׁוֹפָרוֹת תִּקְלִין חַדְתִּין וְעַתִּיקִין. נְדָבוֹת אֲשֶׁר בָּם הָיוּ מַעְתִּקִין. סָרוּ כַּמָּה מֶנִּי וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִין: עֹצֶם הֲמוֹן חוֹגֵג שׁוֹטֵף כַּנָּהָר. פֻּזַּר וְנוֹתַרְתִּי כְּתֹרֶן בְּרֹאשׁ הָהָר. צֶדֶק מְלוֹנֵי שֶׁעָרַר כְּתֵל הָר: קֵן צִפּוֹר קָרָא לִמְרוֹם הָרִים. רֹאשׁ נְשׂוּאֶיךָ כְּמֵאָז בּוֹ לְהָרִים. שִׁבְעָה וּשְׁמֹנָה עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ תָּרִים: עד אשא וכו׳:

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אָז רָאִיתָ וְסִפַּרְתָּ. וַהֲכִינוֹתָ וְחָקַרְתָּ. וּמָדַדְתָּ וְכִלִּיתָ וְשָׁקַלְתָּ. וְחָמַרְתָּ וְצָבַרְתָּ. וּפָקַדְתָּ וְחָשַׁבְתָּ וְסָמַכְתָּ. וּמָנִיתָ וְסִפַּרְתָּ. וְקָצַבְתָּ וְחָרַצְתָּ וְגָזַרְתָּ. וְטִפַּחְתָּ וְשִׁעַרְתָּ וְהִכַּמְתָּ וַהֲבִינוֹתָ. וְהִשְׂכַּלְתָּ וְשַׁרְתָּ וְחָקַרְתָּ. וְכָתַבְתָּ וְחָרַטְתָּ. וְחָקַקְתָּ וְצִיַּנְתָּ וְחָרַתָּ. וְלִמַּדְתָּ וְהוֹדַעְתָּ. וְחִוִּיתָ וְהוֹרֵיתָ וְגָזַרְתָּ. וְצִוִּיתָ וְקָרָאתָ וְעָנִיתָ. וְדִבַּרְתָּ וְאָמַרְתָּ: כָּל מִנְיָן וּמִפְקָד וְחֶשְׁבּוֹן וּמִסְפָּרָיו. כָּל מִשְׁקָל וָפֶלֶס וְכִים וְגִזּוּרָיו. כָּל כֵּיל לַח וְיָבֵשׁ וּמְשׁוּרָיו. כָּל קַו וְקֶצֶב מֶדֶד וְשִׁעוּרָיו: הֵיאַךְ לְדַקְדֵּק חֶשְׁבּוֹן לְכָל דָּבָר. לְבַל יְגֻלַּם חֶשְׁבּוֹן וְיִשְׁטֹף וְיַעֲבֹר: מַתְחִיל בִּמְדִידָה מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. עַד שֶׁהוּא מְכַלֶּה בְּאֶצְבַּע הַקְּטַנָּה: דֶּרֶךְ יוֹם הוּא כַּעֲשָׂרָה פַּרְסָה. וְאַרְבַּעַת מִיל הִיא כָּל פַּרְסָה: וּמִדַּת הַמִּיל שִׁבְעָה וּמֶחֱצָה רִיס. וּבִשְׁלֹשִׁים קָנִים

יוצר לפרשת שקלים

הוּא קֶצֶב הָרִים: וְשִׁיעוּר הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת וָזֶרֶת. וְכָל אַמָּה מוּדֶדֶת שְׁלִישׁ בַּזֶּרֶת: וְהַזֶּרֶת מוֹתַחַת עַד שְׁנַיִם בַּסִּיט. וְאַרְבַּע אֶצְבָּעוֹת הוּא הַטֶּפַח וְהַסִּיט: וּכְמוֹ נִתְּנָה מִדָּה לִמְדִידַת הָאָרֶץ. כֵּן נִתַּן כַּיִל לְתוֹלְדוֹת הָאָרֶץ: מַתְחִיל מִמֵּאָה וְשִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ שָׁנָה. עַד שֶׁהוּא מְכַלֶּה בְּשִׁתּוּת אֶצְבַּע הַקְּטַנָּה: זֶה הַיָּם הַגָּדוֹל בִּשְׁלִישׁ יוֹשֵׁב. בְּמֵאָה וְשִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ וְעוֹד מִתְחַשֵּׁב: וְעָמְקוֹ בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְמֶתַח סוּף. וְסוּף בְּשִׁבְעִים וּשְׁנַיִם לְעֵגֶל גִּיחוֹן: וְגִיחוֹן מַכְפִּיל שִׁשִּׁים בְּמִדַּת פְּרָת. וְהַפְּרָת תָּקְפּוֹ כְּנֶגֶד שְׁנֵי הַנְּהָרוֹת: וּשְׁנֵי הַנְּהָרוֹת מַעֲדִיפִים בְּאֹרֶךְ הַיַּרְדֵּן. וְהַיַּרְדֵּן מַרְחִיב חֲמִשָּׁה בְּיַם הַזְּבוּל. וְיַם הַזְּבוּל מֵאָה וַחֲמִשִּׁים מִקְוָאוֹת. וּמִדַּת הַמִּקְוֶה כִּשְׁנֵי חֳמָרִים בְּיָבֵשׁ. וְשִׁעוּר כָּל חֹמֶר כִּשְׁנֵי לְתָכִים. וְכָל לֶתֶךְ יָכִיל חָמֵשׁ אֵיפוֹת. וְכָל אֵיפָה עוֹשֶׂה עֲשָׂרָה עֳמָרִים. וְכָל עֹמֶר שִׁבְעַת רֶבַע וּכְלָה. וְהַכְּלָה אֶחָד מִמֵּאָה וְעוֹד בִּסְאָה. וּסְאַת יָבֵשׁ חֲסֵרָה שְׁלִישׁ בַּלַּח. וּסְאַת הַלַּח אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה בַּבַּת. וְכָל בַּת מַחֲזֶקֶת שִׁשָּׁה בַּהִין. וְהַהִין כֻּלּוֹ שְׁנֵים עָשָׂר לוֹג. וְעוֹד לוֹג מִתְחַלֵּק לְאַרְבַּעַת רְבָעִים. וְרֶבַע מוּכָן לְרִבּוּעַ כּוֹס יְשׁוּעוֹת. וְהַכּוֹס סוֹבֵב אֶצְבָּעַיִם עַל אֶצְבָּעַיִם. וְעַל גֹּבַהּ חָסֵר שְׁתוּת מֵאֶצְבָּעַיִם: וּכְמוֹ נִתַּן כַּיִל לְתוֹלְדוֹת הָאָרֶץ. כֵּן נִתַּן קֵץ לִימֵי הָאָרֶץ. מַתְחִיל לִמְנוֹת מִשֵּׁשֶׁת אַלְפֵי עֶרֶץ. עַד שֶׁהוּא מְכַלֶּה בְּרִגְעֵי אָרֶץ. כִּי הָעוֹלָם כֻּלּוֹ שֵׁשֶׁת אֲלָפִים. עוֹשִׂים חֲמִשָּׁה וּשְׁתֵּי יָדַיִם מַחֲזוֹרוֹת. וּמִנְיַן הַמַּחֲזוֹר בְּעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם יוֹבְלוֹת. וּשְׁנַת הַיּוֹבֵל שֶׁבַע שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים. וְשַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים בְּעֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה תְּקוּפוֹת. וִימוֹת הַתְּקוּפָה תִּשְׁעִים וְאֶחָד יוֹם וּשְׁלִישׁ. וְעוֹנוֹת הַיּוֹם חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וָשֵׁשׁ: וְרִגְעֵי הָעוֹנָה כְּעוֹנוֹת כָּל הַיּוֹם. וְהַמְדַקְדֵּק מְחַלֵּק רֶגַע לְכַמָּה רְגָעִים: וּכְמוֹ נִתַּן חֶשְׁבּוֹן עַל כֹּל. כֵּן נִתַּן מִשְׁקָל וָפֶלֶס לַכֹּל. מַתְחִיל מִכִּכַּר עַד פְּרוּטָה הַקְּטַנָּה. כִּכָּר הַגָּדוֹל כְּגֹדֶל שְׁנֵי מָנֶה. וְהַמָּנֶה עוֹלֶה עַד שִׁשִּׁים שֶׁקֶל. וְהַשֶּׁקֶל מִתְחַשֵּׁב בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ סֶלַע. וְהַסֶּלַע חֲצִי בֶּקַע וּרְבִיעַ זוּז. וְהַזּוּז מִתְחַלֵּק לְפֶלֶג וַחֲמִשּׁוֹ מָעָה. נִמְצָא הַזּוּז חָמֵשׁ מָעוֹת כֶּסֶף. וְהַמָּעָה שְׁנֵי פּוּנְדְּיוֹנוֹת וְאִיסָר בְּדֶרֶת. וְהָאִיסָר עוֹלֶה עַד שְׁמֹנֶה פְּרוּטוֹת. נִמְצָא הַבֶּקַע בְּאַרְבַּע מֵאוֹת פְּרוּטוֹת. וְהֵם בִּכְתָב חֲרוּטוֹת. וּבְפֶה מְפֹרָטוֹת: וְעַד מָקוֹם שֶׁאֱנוֹשׁ יָכוֹל לִמְנוֹת. נִמְסַר לוֹ לִמְדּוֹד וְגַם לִמְנוֹת: לְפִי כֹחוֹ וּלְפִי מִעוּט חֵילוֹ. הַקֶּצֶב לוֹ מִעוּט הוֹן שִׁקְלוֹ. וּלְפִי שִׂכְלוֹ כֵּן יְהֵא הִלּוּלוֹ. גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ חֵילוֹ. לָכֵן עַל כֵּן אוֹחִיל לוֹ. כִּי מִדָּתוֹ וְשִׁקְלוֹ לְפִי גָדְלוֹ. כָּל אוֹצְרוֹת רוּחַ פִּלֵּס בְּמִשְׁקָלוֹ. וּמִי בְּרֵאשִׁית מָדַד מְלֹא שָׁעֳלוֹ. וּשְׁמֵי רוּם תִּכֵּן זַרְתּוֹ מָלֵא. וְכָל הַרְרֵי קֶדֶם בְּאֶצְבָּעוֹ שְׁקָלוֹ. וְגִבְעוֹת עוֹלָם תָּמַךְ בְּהוֹד

אֲגֻדָּלוֹ. גַּיְא וְכָל עֲפָרָהּ בִּצְרָדָה הֱכִילוֹ. לְחוּלֵל תַּנִּין מְיוּמֶּנֶת הֵבִין לוֹ: נִמְצֵאת כָּל מִדַּת יְצִירַת עוֹלָמוֹ. כִּמְלֹא פִּסַּת יַד הִיא רִשּׁוּמוֹ. וּבְקָמִיץ כַּיַּד גִּבּוֹר בִּזְרוֹעַ הוֹתָמוֹ. וְאֵין לִקְצוֹב רֹב מֶחְקְרֵי תַעֲצוּמוֹ. אֲשֶׁר מָדַד וְקָצַב וְשִׁעֵר בִּמְרוֹמוֹ. עַל כָּל מִדַּת כִּסְאוֹ וַהֲדוֹמוֹ. מִדַּת בַּת מֶלֶךְ בַּכֹּל מְעֻלָּה. בְּאֹרֶךְ בְּרֹחַב בְּעֹמֶק בְּגֹבַהּ מִתְעַלָּה. יֵשׁ קֵץ לְכָל תִּכְלָה. וְאִמְרָה רְחָבָה לָעַד לֹא כָלָה: מִדַּת עוֹלָם כִּמְלֹא פִּסַּת יָד. וּמִדָּתָהּ נְתוּנָה בִּימִין וּזְרוֹעַ יָד: מִדַּת עוֹלָם כִּמְזֶרֶת וְעַד אֲגֻדָּל. וּמִדָּתָהּ כַּקַּו אֲשֶׁר מְאֹד גָּדַל: מִדַּת עוֹלָם נִמְדֶּדֶת בִּשְׁלִישׁ אַמָּה. וּמִדָּתָהּ עוֹלָה וְנוֹסֶפֶת בְּאַלְפַּיִם אַמָּה: כְּמַרְאֵה הַמִּדָּה אֲשֶׁר צִיר רָאָה. מְגִלָּה עֶשְׂרִים עַל עֶשֶׂר אַמָּה. עֶפָה אַרְבָּעִים עַל עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת אַמָּה. וְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כִּשְׁלִישׁ אַמָּה: נִמְצֵאת דָּת בְּמִדּוֹתֶיהָ רְחָבָה וַאֲרֻכָּה. אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת בָּעוֹלָם מַאֲרִיכָה. וְהִיא נָתְנָה לָעוֹלָם מַרְפֵּא וַאֲרוּכָה: וּבִימִינָהּ קוֹצֶבֶת כָּל יְמֵי אַרְקָא. וּבִשְׂמֹאלָהּ שׁוֹקֶלֶת עוֹשֶׁר וְכָבוֹד וּבְרָכָה: וְהִיא הוֹדִיעָה אֶת כָּל חֶבְיוֹן סְתוּרוֹת. וְהִיא קָצְבָה כָּל מִדּוֹת סְפוּרוֹת. וְהִיא פָּתְחָה כָּל חֲגוּרוֹת. וְהִיא שָׁקְלָה וְאָצְרָה אֶת כָּל אוֹצָרוֹת. וְהִיא חָקְרָה הֲמוֹן מִפְקַד תַּחְתּוֹנִים. וְהִיא נָתְנָה מִסְפַּר גְּדוּדֵי עֶלְיוֹנִים. וְהִיא שִׁעֲרָה קוֹמַת אַלְפֵי שִׁנְאַנִּים. אֲשֶׁר זֶה מִזֶּה בְּקוֹמָתָם מְשֻׁנִּים: יֵשׁ כְּמִדַּת הַיָּם הַגָּדוֹל קוֹמָתָם. וְיֵשׁ כַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם הֲקָמָתָם. יֵשׁ כִּמְלֹא כָל הָעוֹלָם תְּקוּמָתָם: יֵשׁ לִשְׁתֵּי טִיסוֹת טָסִים עוֹלָם. וְיֵשׁ לְטִיסָה אַחַת עָפִים עוֹלָם. וְכָל אֶחָד וְאֶחָד בְּמַחֲנֵהוּ נֶעְלָם. וּבִמְחִיצָתוֹ צָג וְחָשׁ וְדוֹמֵם וְנֶאֱלָם. עַד יִתֵּן רְשׁוּת מֶלֶךְ הָעוֹלָם. וְחָשִׁים עַד יַמְלִיכוּהוּ עַם עוֹלָם. וְאָז יִפְצְחוּ לְפָאֵר אֱלֹהֵי עוֹלָם: וּמִשֶּׁהֵם מְפָאֲרִים עוֹד לֹא שׁוֹנִים: כִּי בִּנְהַר דִּינוּר שָׁחִים וְנִתָּנִים. וְעוֹד מִמֶּנּוּ נֶחֱצָבִים וּמִתְחַדְּשִׁים כָּרִאשׁוֹנִים. שֶׁבַח וְהַלֵּל וָרוֹן לָאֵל מְשַׁנְּנִים. וְכִפֵּי קֶשֶׁת עִם כְּנַף רְנָנִים. זֶמֶר וְשִׁיר וְעֹז וָרֶנֶן מְרַנְּנִים. וּשְׂרָפִים הַמְּעֻלִּים עַל כָּל שִׁנְאַנִּים. שֵׁשׁ כְּנָפַיִם בְּגֵוִיָּם חֲנוּנִים. מִמַּעַל לְיוֹשֵׁב עֲרָבוֹת לָהֶם נְתוּנִים. וּלְיוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא בִּתְחִלָּה מְנַגְּנִים. מָצָא חֵן בְּנִגּוּנָם הֵם מְחַנְּנִים. וְקוֹדֵם לְכָל צְבָא מַעַל עוֹנִים. וְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְרָם וְנִשָּׂא נוֹתְנִים. כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים. לְנֶעֱרָץ בְּסוֹד אַלְפֵי רִבְבוֹת עֶלְיוֹנִים. וְנִקְדָּשׁ בְּאַלְפֵי רִבְבוֹת תַּחְתּוֹנִים. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וכו׳:

ישמח משה וגומרין הש״ע עד בשלום ואח״כ אומרים קדיש תבל: תק

מוסף לפרשת שקלים

ברוך אתה י״י עד ומושיע ומגן:

מיוסד ע״ס א״ב וראשי חחרוזים ע״פ הכתוב ש״הש א׳ י״ד:

אֶשְׁכּוֹל אִוּוּי תַּאֲוַת כָּל־נֶפֶשׁ. בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי שֶׁבֶת מְצוֹא נֹפֶשׁ. בְּבַקָּשָׁתִיו וְלֹא מְצָאתִיו וּפָצְתִּי בְטֶפֶשׁ. חָמַק וְעָבַר מִלְּהַדְרִיר לִי חֹפֶשׁ. גָּלִיתִי שִׁקְלֵי מְחִית כֹּפֶר נֶפֶשׁ. וְטֻבַּעְתִּי בְּמֵי צוּל טִיט וָרֶפֶשׁ: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֵרֶךְ כִּי תִשָּׂא. גּוֹנְנֵנוּ בְּמָגֵן אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

הַכֹּפֶר דְּעוּ דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר. כְּמוֹ הוּא חָרוּת בְּאִמְרֵי שָׁפֶר. הִתְעַשְּׁרוּ בוֹ פְּנֵי נִדְמָה לְעֹפֶר. וְיִזְכּוֹר לָכֶם זְכוּת נָם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף וָחֵפֶר. בְּתִתְּכֶם מַתָּן זֶה לְשֵׁם כֹּפֶר: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֵרֶךְ כִּי תִשָּׂא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נעריצך לדור ודור עד וקדוש אתה:

דּוֹדִי זְכוֹר לִי שִׁקְלֵי עֶפְרוֹן. אֲשֶׁר שָׁקַל אָב בְּמַכְפֵּל חֶבְרוֹן. חֵקֶר שִׁקְלֵי יְבוּסִי מַשְׁבִּיתֵי חָרוֹן. זָכְרָה לִי עוֹד לְדוֹר אַחֲרוֹן. טַעַם הִין אֲשֶׁר אֶקְרָא בְּגָרוֹן. שְׁעֵה מֶנִּי אֵל שׁוּבִי לְבִצָּרוֹן: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֵרֶךְ כִּי תִשָּׂא. וְנַקְדִּישְׁךָ קָדוֹשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: תכנת שבת עד אוהבי שמך (וכר״ח אתה יצרת וכו׳):

לִי יִשָּׂא עַל אֶבְרַת נֶשֶׁר. כִּי יַגִּיד מֵלִיץ עָלַי שִׂיחַ יוֹשֶׁר. כֹּפֶר מִשֶּׁלּוֹ אֶתֵּן לוֹ תֶּשֶׁר. כִּי מִלְּפָנָיו הוֹן וְכָבוֹד וָעוֹשֶׁר. לְהַצְדִּיק אֱנוֹשׁ לְהַמְצִיא לוֹ כּוֹשֶׁר. שָׁת לוֹ פִּדְיוֹן לִמְצוֹא אוֹשֶׁר: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֵרֶךְ כִּי תִשָּׂא. עַנְּגֵנוּ בְנֹפֶשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (בר״ח וישראל ור״ח): רצה עד לציון ברחמים:

בְּכַרְמֵי מְלוֹן בֵּין שְׁנֵי שָׁדַי. אַרְבַּע מֵאוֹת וָעֶשֶׂר הֱלִינוֹתִי שַׁדַּי. נָח בְּשָׁכְנָם וְנָם יֵשׁ דַּי. וּבְכֵם וַהֲדוֹם לֹא נָם שַׁדַּי. סָע וְצָף בְּבֶצַע שִׁקְלֵי חֲשַׁדַּי. וְנָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעַל שׁוֹדְדַי: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ

אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְךָ כִּי תִשָּׂא. רְצֵנוּ כְּשַׁי אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד ועזרתנו סלה:

עֵין עֹצֶם הֲמוֹן מַסְפַּר עֲפָרִים. מִי מָנָה וּפָקַד כְּחֹלֶשׁ וּפוּרִים. פְּקָדִם פּוֹקֵד בְּחֻמּוּשׁ סְפָרִים. וְגַם עוֹד חָמֵשׁ בְּכָל־הַסְּפָרִים. צַחוֹת נִיב שְׂפָתֵינוּ יְשַׁלֵּם פָּרִים. כִּי אָפֵס כֶּסֶף שִׁקְלֵי כִפּוּרִים: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְךָ כִּי תִשָּׂא. וְתֵטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: אלהינו עד בשלומך:

גְּדִי קִשּׁוּר יָדַיִם בְּרָכוֹת לִשָּׂא. בְּאַהַב עוֹר גְּדָיָו שְׁכִינָה נִתְעַלְּסָה. רְעֵה גְּדִיּוֹתָיו עַל אֶבֶן מַעֲמָסָה. צֹאנוֹ עַל שֶׁכֶם וְחֹצֶן נַעֲמָסָה. שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנֶּיהָ בְּאַף מְעַשָּׂה. תִּלְבּוֹשֶׁת הוֹד עֲדִי עֲדָיִים טְכוּסָה: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְךָ כִּי תִשָּׂא. בָּרְכֵנוּ בַּשָּׁלוֹם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

קדיש שלם אין כאלהינו עלינו וכו' ק"י.

יוצר להפסקה ראשונה

מיוסד ע"ס א"ב וסס המחבר כפול מנחם ברבי מכיר:

אוֹר זָרוּעַ זוֹרֵחַ כְּבוֹדוֹ. אָצַר וְנָצַר לַאֲשֶׁר עֲבָדוֹ. אֲהֵבוֹ זֵכֶר טוּב זְבָדוֹ: בָּן בְּיוֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה מֵרֵאשִׁית. בְּטֶרֶם יָרָה פִּנָּה וּבָרָא שִׁית. מְצוּקֵי אֶרֶץ עֲלֵיהֶם תֵּבֵל הֵשִׁית: גִּלָּה סוֹדוֹ לִישָׁרָיו וְלִירֵאָיו. לָחֹג מוֹעֲדָיו קָרָא מִקְרָאָיו. בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו: ת' מֵנִיחַ מְבָרְכָיו בְּיוֹם קָדְשׁוֹ. מְכַבֵּד יְרוּשַּׁת עַם קְדוֹשׁוֹ. שְׁמוֹר שַׁבַּתּוֹ וּמוֹרָא מִקְדָּשׁוֹ. קָדוֹשׁ: דַּעַת לִמֵּד חֶבֶר אֶת־הָעָם. וְאִזֵּן וְתִקֵּן לִקְרוֹת בְּכָל־פַּעַם. לִשְׁאוֹל וְלִדְרוֹשׁ בְּעִנְיַן טַעַם: הוֹסִיפוּ לֶקַח שֶׁבֶרֶת תַּחְכְּמוֹנִים. וְהִתְקִינוּ לְהַקְדִּים שְׁלֹשִׁים נִמְנִים. לִהְיוֹת שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת זְמַנִּים: וּבַשַּׁבָּת שְׁלוּחִים יוֹצְאִים בְּעָרִים. עַל נִיסָן וְעַל תִּשְׁרֵי יְהוּ נוֹעָדִים. שֶׁבָּהֶם מְתַקְּנִים אֶת־הַמּוֹעֲדִים: זִכְרוֹן סֵפֶר נִדְבָּרִים לְהִכָּתֵב וּלְהֵחָתֵם. הָאֱמֶת אִתָּם לְשַׁתֵּק חוֹלֵק וּלְסַתֵּם. מוֹעֲדֵי יְיָ אֲשֶׁר הִקְרָאוּ אֹתָם אַתֶּם: חָכְמוּ לִקְבּוֹעַ רִאשׁוֹן וְלַיַּסְּדוֹ. בְּאַגָה"ז לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ. זֵכֶר לַדָּבָר הוּא לְבַדּוֹ לֹא בְּד"ו: טֹרַח וְגַעַר שׁוֹטֵן בְּאֵיתָן הֶאָצֵל. בַּעֲבוּר אד"ו וְיַגִּיעַ בְּגה"ז אֶל אָצֵל. סֶמֶךְ מִקְרָא

יוצר להפסקה ראשונה

הלא זה אור מצל: יספו להציב ציונים לשום תמרורים. ליל הלל ויליל בשוה נגררים. יעשו אותו על מצות ומרורים: כוננו יום חנוך ויום בכור לאור. כסדרן וחסרין ולא שלמין לבאור. כי נר מצוה ותורה אור: לארבעת זמנים צורף רצף מלסור. את כש גר דק הע זה לזה אסור. מפני כפור וערבה חק זה מסור: משכילים בשמור חדש האביב ראשונה. וחג האסיף תקופת השנה בחקה ישנה. מראשית השנה ועד אחרית שנה: נמסר בידם למלאות ולחסר פעמים. לקבוע ולדחות ולפשוט ולעבר מטעמים. כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: סדר יסוד עולם לברורה וללבנה. מונים אמונים יודעי לעתים בינה תקופות מגיסן לחמה ושנים מתשרי ללבנה: ערך פרשיות הורו ישישי עקרים: שתים לפני מגלה ושתים לאחריה קורים. לעלות זכירה לעשיה לעם יקרים: פותחים שבת ראשונה בשקלים. ובשניה זכור מחית מקלקלים. להקדים ולהכריע בקע למאה זוזים קלים: צווי פרה בשלישית להתרגל. וברביעית החדש להתחבר עם סגל. בזרוז קדשה וטהרה לרגל: קבוע אדר הסמוך לניסן. זכרו סימן מזמן ומחסן. לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחסן: ראוי לבא בשבת ראש מניגו. ובשמנה בו בפרשת עניגו. ומפסיקין אחר מגלה זטו סימנו: שני חל בו מקדימין לשעבר. ומפסיקין לשבת הבאה סימן בו ידבר. והשלש רצופות עניגם יחבר: תר לבא ברביעי מקדימין. ומפסיקין לשבת הבאה מסורת דד מסמין. והשלש משלבות זו אחר זו משלימין: מפי בא בששי שתי הפסקות יהיו. למחר ולאחר הפורים בציון וביו. והשניות לבר כמשפטן לחבר יבעיו: נדיבים משמיעים על השקלים מראש חדש. חדשים וגם ישנים לתרום בהתחדש. מצוה להביא קרבן מתרומה חדשה בקדש: בריח עולם ישמרנה ויגבירנה. בעתה יחיש כל מוטה ישבדנה. ייטיב ציון יחזיר שלם ברנה: מתי לחתראות פנים בקדש יקהלו. כימי עולם מנחתם יובילו וינהלו. רנו ליעקב שמחה יצהלו: הנה צופות עיני למועדי עדני. ימים על ימים אחכה בסוד סודני. רנו שמים כי עשה יי: מנחיל חמדת יום מימים. ברית שם בינו לבדולי מעמים. מי כמוך ידוא חי העולמים. קדוש: הכל יודוך וכו׳.

אופן מלאכי צבאות בעלצון. מחן שנאן גדודיך: מאזרי זיקות חלצון מראה בזק כידודיך: נגידי פנים וחיצון. נצוח עז ידידיך: נועדים לשער קיצון. נועם שיר סודיך: ואני תפלתי לך יי עת רצון. אלהים ברב חסדך: חלים וזעים כלם. חרדים מבלי עקוב: חילים מזיעים בחילם. חלוצים הושים מלעקוב: מחשים וממללים בקולם. מבקיעים רקיעים לקוב: מזכירים תם בסלסולם. מברכים בשמו לנקוב: ואני אגיד לעולם אזמרה לאלהי יעקב: ברוך זכרך אמתי. ברוך דברך וחותמך: רבבות המוני וכתי. רצוא ושוב בטעמך: כגבורה

וְלֹא בֹשְׁתִּי. בָּאִים לְהַקְדִּישׁ שְׁמֶךָ: יַחַד כָּל עִתִּי. יִצְפּוֹר יָרִיעַ לְרוֹמְמֶךָ: וַאֲנִי אֵלֶיךָ יְיָ שִׁוַּעְתִּי. וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ: מְרַצִּים כְּדוֹרוֹן מֵבִיא. מְרַנְּנִים בְּקוֹלָם: מְכַסִּים פָּנִים לְהַחְבִּיא. מִפַּחְדְּךָ מִסְתַּתֵּר וְנֶעְלָם: כְּמוֹ חָזָה נָבִיא. כִּבּוּר גַּלְגַּלִּים וְאֶרְאֶלָּם: כְּרוּב נֶשֶׁר וְלָבִיא. וּבֶן אָדָם לְמוּלָם: וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי. וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם: יְדוֹדוּן בְּנֵי עֶלְיָתִי. יַחְדָּו חֵיל מְשָׁרְתֶךָ: יִדְּמוּ לְמוֹ תְהִלָּתִי. יָחִלּוּ אֱלֵי קָדְשָׁתֶךָ: רוֹעֲשִׁים אָז לְעֻמָּתִי. רַחֲמִים דְּרוֹשׁ וְחֶמְלָתֶךָ: דְּווּי רִבּוּי דַּגָּתִי. רָצוֹן הֱיוֹת לִקְרָאתֶךָ: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי. יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ: והחיות וכו׳.

זולת מיוסד ע״ס א״ב כפול:

אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּה. אֶרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָה. בִּלְעָתִי כִּמְעַט בְּצָרָתָה. לוּלֵי יְיָ עֶזְרָתָה: גְּאַלְתַּנִי מֵרֹאשׁ מִמִּסְתּוֹלְלִי. גָּרַעְתָּ שֵׁבֶט מְשׁוֹלְלִי. דִּכִּיתָ תְּבַנִּין מֵהִתְלִי. הָיִיתָה עֶזְרָתָה לִּי: הַצִּיר הַגְבַּרְתּוֹ כְּאַרְיֵה. הוֹדַעְתּוֹ עַתָּה אֶהְיֶה. וּבְשִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת אֶהְיֶה. וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה: זוּלָתְךָ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנָי. זֵדִים עִוְּדוּנִי מֵעֲדָנָי. חָזִיר כִּרְסֵם מַעֲדָנָי. עֶזְרִי מֵעִם יְיָ: טוֹב לְכָל יְצוּרֶיךָ. טוֹב וּמֵטִיב לְמַאֲמִירֶךָ. יַעֲרוֹף טוּבְךָ כְּאָמְרֶךָ. כִּי בִי בְעֶזְרֶךָ: כָּרַתִּי בְרִיתְךָ בְּגֶזֶר. כְּאֵזוֹר לְמָתְנַיִם אוֹזֵר. לְךָ הִדְבַּקְתָּם מִלְּהִנָּזֵר. הִנֵּה אֱלֹהִים עוֹזֵר: מְרִימֵי עֹל לְיַסְּרָם. מוֹשׁוּבֵי בְּחַבְלִים לְאָסְרָם. נִרְתָּקִים בַּעֲבֹתוֹת שׁוּזְרָם. בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם: סוֹקֵר בְּעֵינוֹ לִיצִירוֹ. סָב כִּצְבִי בַּחֲזָרוֹ. עַד וְיָשֵׁן מִנִּצְרוֹ. שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ: פּוֹנֶה לַדַּל לִרְאוֹתוֹ. פֶּלֶל פַּהֲכִינוּ לִקְרָאתוֹ. צַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע בְּקָרִיאָתוֹ. מֶלֶךְ עוֹזֵר אוֹתוֹ: קָמִים כְּאֵפֶר פּוּזַר. קְרוֹשִׁים הָעֵגֶר בְּנֵזֶר. רְבָבָם בְּשִׁלּוּשׁ זֵר. יְיָ הֱיֵה עוֹזֵר: שׁוֹקְקָה נַפְשִׁי תּוֹהֵי. שׁוֹאֲלִים בְּחַסְדְּךָ מִשְׁתָּהֵי. תֵּפֶן לִפְנוֹת מִבַּלְהֵי. עָזְרֵנִי יְיָ אֱלֹהָי: מְרוּדִים בְּעוּתֵי בְעֵט. נַחֲרַת סוּסִים וְשַׁעַט. מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים וְלַעַט. יַעְזְרוּ עֵזֶר מְעַט: בְּרִיתְךָ עֲרִינָה כְּחֻשָּׁה. בְּקָשָׁה קָשָׁה כַּנְּחֻשָׁה. יְקוֹד לֶהָבָה הַכְחִישָׁה. אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: מַהֵר יֶשְׁעֲךָ תְּבַשְּׂרֵנִי. כֶּתֶם הַתֵּם מְבַסְּרֵנִי. יְרוּשָׁלַיִם נְוָךְ הַחֲזִירֵנִי. תְּהִי יָדְךָ לְעָזְרֵנִי: חֶזְיוֹן צוֹפֶיךָ שְׁחַרְתִּיךָ. קְרָאתִיךָ בְּשֵׁם בְּחַרְתִּיךָ. וּבִימִין צִדְקִי תְּמַכְתִּיךָ. אִמַּצְתִּיךָ אַף עֲזַרְתִּיךָ: אֱמוּנַת בְּרִית הַגְּבִרְדָּה. שַׂגֵּב בְּעֻזְּךָ כְּנֶחְרָדָה. לְהָשִׁיב מִבָּשָׁן וּמִפְּרָדָה. הָבָה לָּנוּ עֶזְרָתָה: עזרת וכו׳.

יוצר לפרשת זכור.

מיוסד ע״ס א״ב.

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה. וִיהִי לָבוֹז וְלִמְשִׁסָּה. וְגִזְעוֹ יֵעָקֵר בְּבְעִיסָה. בִּיטָּה אֵל וְחֶטְאוֹ אַל תִּשָּׂא. כִּי קְהָלְךָ עִמָּה. בְּכָל צָרָה וּדְרִיסָה. גַּם בְּךָ לֹא חָסָה. וּבַעֲזוּת הִדְלִיל עֲמוּסָה. בְּתוֹךְ אֶבֶן מַעֲמָסָה: אַתָּה זוֹכֵר נִשְׁכָּחִים. זָכוֹר אוֹם לְךָ מְשַׁבְּחִים. וּקְדֻשָּׁה לְךָ מַפְצִיחִים. קָדוֹשׁ: זָכוֹר דְּבַר עָתָק בְּכָל עֶרֶךְ. עַל חַמּוּקֵי יֶרֶךְ. לִדְרוּרֵי מִפֶּרֶךְ. הִקְדִּים

יוצר לפרשת זכור

וַיֵּצֵא בַּדֶּרֶךְ. לְזַנֵּב כָּל בֶּרֶךְ. לָדוּשׁ בְּגַאֲוַת וּלְהַדֵּרֶךְ. וּכְבוֹדְךָ צָץ מֵחֶרֶךְ. בְּכָל רֹחַב וְאֹרֶךְ. וְעַמְּךָ בְּטוּבְךָ לְהַאֲרֵךְ: זָכוֹר זְמוֹרָה שֶׁהִשְׁלִיךְ לְמַעְלָה. וְאֹהֲבֶיךָ אֵין לְחַלְּלָה. עֲשׂוֹתָם כִּמְעֵי מַפָּלָה. חֵוֵק לְשִׁיתָם כָּלָה. אוֹתָם לְהַפִּילָה. בְּהַכְנָעָה וּבְהַשְׁפָּלָה. טוֹב שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. הִפַּלְתּוֹ בַּבֶּהָלָה. וְאַחֲרִיתוֹ לִקְלָלָה: זָכוֹר יָהִיר רָשָׁע. כִּי לִמְאֹד פָּשַׁע. וְהֵצִיק בֵּן מְשֻׁעֲשָׁע. כָּבֵד חֵטְא וָרֶשַׁע. וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע. וּלְיִרְאָתְךָ לֹא שָׁע. לְמַעַנְךָ צַדִּיק וְנוֹשָׁע. חִישׁ לְנוֹשָׁעִים יֶשַׁע. עוֹבֵר עַל פֶּשַׁע: זָכוֹר מִלּוּלוֹ לְמוֹלְךָ. וּמָאַס בְּפָעֳלָךְ. לִבְחוּרֵי קְהָלָךְ: נָא זְכוֹר יוֹם זְבוּלָךְ. וִישַׁלֵּם לוֹ מִשְׁלָךְ. גְּמוֹל רָע מְחֵילָךְ. סְעָרֵהוּ בְּשֶׁצֶף עִלְעוּלָךְ. וְכָל פֶּה יְהַלְלָךְ. עַל פֶּלֶא מִפְעָלָךְ: זְכוֹר עַמְּךָ וְנַחֲלָתָךְ. אֲשֶׁר הֵם בְּאַהֲבָתָךְ. וּמְקַוִּים לִישׁוּעָתָךְ. פְּנֵה בִּתְהִלָּתָךְ: וְרַחֵם עַל עֲדָתָךְ. הוֹגֵי בְּשַׁעֲשׁוּעַ דָּתָךְ. צַהֲלֵם בְּיִרְאָתָךְ. וְתִטָּעֵם בְּקִרְיָתָךְ. וְשָׁם תְּצַמְּצֵם שְׁכִינָתָךְ: זְכוֹר קִרְיַת חָנָה. וַעֲדַת מִי מָנָה. הַמְפֻזֶּרֶת בְּכָל פִּנָּה. רוֹמְמָה בַּחֲנִינָה. כִּי גָעָה עוֹנָה. וְעֵת לְחֶנְנָהּ. שַׁכַּח שֵׁם עֲדִינָה. מִכָּל צַד וּמִכָּל פִּנָּה. וְהַמַּלְכוּת לִבְעָלֶיהָ הָשֵׁב נָא: תִּפְקוֹד עַתָּה בְּרַחֲמִים. וְתוֹפִיעַ מִמְּרוֹמִים. לְהוֹשִׁיעַ מֻעֲטֵי עַמִּים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן. כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם בְּפִי כָּל הַנְּשָׁמָה. וְיַשְׁמִיעַ לְמַקְדִּישָׁיו הַמַּקְדִּישִׁים שְׁמוֹ בִּנְעִימָה. וְיִתְפָּאֵר לְהִתְרוֹמֵמָה. בְּמַעְלָה וּבְמַטָּה שׁוֹכֵן רוּמָה: והחיות וכו׳.

זולת. אַתָּה מָלֵא רַחֲמִים. בְּרַחֲמֶיךָ שַׁכַּח עֲגוּמִים. גְּאָלֵם כִּי הֵם יְתוֹמִים. דָּתְךָ בְּהִגָּיוֹן נוֹאֲמִים. הֵם מֻבְדָּלִים מֵעַמִּים. וְאוֹתְךָ בְּהַתְמֵד מְרוֹמְמִים. זְכוֹר שְׁלֹשֶׁת קְדוּמִים. חֲפוֹף בְּבָנוּי כְּמוֹ רָמִים: טוֹב זְכוֹר יְדִידֶיךָ. יַחַד שַׂמְּחֵם כְּרוֹב חֲסָדֶיךָ. כִּי הֵם עֲבָדֶיךָ. לְמוֹדִים לְעָבְדֶךָ. מְהֵרָה קוֹמֵם נְגִידֶךָ. נַהֲלֵם בְּחוֹזֶק יָדֶיךָ. סַמְּכֵם בְּשֵׁם יִחוּדֶךָ. עַנְּדֵם בִּמְאֹדֶךָ. פְּדֵה תִּפְדֶּה מַזְכִּירֶיךָ. צוֹעֲקִים בְּכָל לֵב לְשַׁחֲרֶיךָ. קַיֵּם עָלֵימוֹ דְּבָרֶיךָ. רַבְּצֵם בְּבֵית בְּחִירֶךָ. שׁוֹבְבֵם לַחֲדָרֶיךָ. שַׁכְּנֵם בְּעִירֶךָ. תִּשְׁתַּבַּח בַּהֲדָרֶיךָ. תִּפְדֵּם כְּבִקְרִיעַת פֶּלֶג עֲדָרֶיךָ: עזרת

שמונה עשרה והחזן חוזר ברוך אתה עד ומושיע ומגן.

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

מיוסד ע"ס א"ב.

אַזְכִּיר סֶלָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים. בַּיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים. גָּחוֹן גָּח מֵבִין עֲכָסִים. הֶרְאוּנוּ לְהַזְכִּיר לְרֶקֶב כְּעָסִים: הַחוֹחַ הֵנֵץ מִגַּלְגַּל וְדַרְדַּר. וּמִדּוֹר לְדוֹר גִּלְגֵּל וְדִרְדֵּר. זֵכֶר עֲוֹן אֲבוֹתָיו הֶקְדַּר. חַטַּאת אִמּוֹ בְּלִי לְהֵעָדֵר: טָרַף אַף וַיִּשְׁחַת רַחַם. יְחוּמָתוֹ מִקְּלוֹט בְּהֵרָיוֹן יַחַם. כְּהֻפְקַד לְשָׁלִישׁוֹ חֵט נוֹחַם. לְבַט לְהִלָּחֵם בְּלוֹחֲמֵי לָחַם: מַהֲלַךְ אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה. נָע וָנָד מִכְמֹרֶת לְפָרְסָה. סָע מִשֵּׂעִיר וְהִכְמִין פְּרוּסָה. עָיֵף וְיָגֵעַ מְבוּשָׁיו לְסָרְסָה: פּוֹעֵל שְׁטִימַת בְּכוֹרָה לַעֲכוֹר. צְמִיתוּת צֹאן קָדָשִׁים לִמְכּוֹר. קָלוֹנוֹ הֶחֱרַט בְּעֵט לִזְכּוֹר. רֵאשִׁית גּוֹיִם לְגַלַּע בִּזְכוֹר: שַׂדַּי זָכַר לַיְלָה חוֹלֵק. שֹׁרֶשׁ וְעָנָף בְּחַלְקַלַּק לְהַחְלֵק. חזן תָּמוּר כִּי חֲשָׁלָיו הִמְלֵק. תָּבַע לְהַזְכִּיר מַעַשׂ עֲמָלֵק:

לָאַחֲרוֹנָה יִסְעוּ שֵׁבֶט שָׁלֵט. כִּי הֶעָנָן מַטֶּם פָּלֵט. חזן לְעֵת יִמָּחֶה לֹא יִמָּלֵט. יְגוֹנֵן עַם גָּנוּן וּמְפֻלָּט:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מיוסד על סדר תשר"ק.

תְּמִימִים בְּעוֹדָם בְּסִין רְפוּדִים. שִׁבּוּץ עֲדִי עֲדָיִם אֲפוּדִים. רְצוּ פְּלוּל מַתַּן לַפִּידִים. קָפְצוּ יָדַיִם רִפּוּת בִּרְפִידִים: צוֹרֵר אִסֵּף כָּל אַסַפְסוּף. פּוֹשֵׁעַ סְבִיבוֹת מַחֲנֶם אָסוּף. עָלוֹת כְּפַעֲמִימוֹ מִמְּצוּלוֹת סוּף. סָבַר לְקַמְּלָם כְּקָנֶה וָסוּף: נָדַר וַיָּעַף שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. מְחַזֵּר בְּנִינֵי חֲמִשָּׁה עֲמָמִים. לֵץ הִכָּה וּפְתִי הֶעֱמִים. כְּלָל לְהִתְיַחֵס נְדִיבֵי עַמִּים: יָהִיר לֵץ וְהֶעֱמִיד מְסִלָּה. טִכּוּס בַּחוּרֵי בִּזְמַה סִלָּה. חֲמוּקֵי יְרֵיכֵי בָם לְפַסְּלָה. זֶרַע לְהַרְבִּיעַ לְהַתְעִיב סְגֻלָּה: וַיִּשְׁטוֹם שְׂטִימַת יְשִׁישׁוֹ הַמַּחְבָּא. הֵחֵל לָבֹא מֵרֹאשׁ בַּמַּחְבָּא. דָּגַר שֵׁנִית בְּחֶרֶב לְהוּבָה. גָּשׁ בַּשְּׁלִישִׁי בַּעֲלִיל חוֹבָה: בְּמָשְׁלוֹ שֶׁשְּׁכֵי בְּאוֹם מוֹשְׁלִים. בְּפֶרֶק עָמַד מְסוֹר נְשׁוּלִים. חזן אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִיד נִכְשָׁלִים. אָז מֵאָז זִנֵּב כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים:

שׂוֹנְאֶיךָ הֵם יִלְבְּשׁוּ בוֹשֶׁת. כְּמוֹ בְּצַלְעִי שָׂמְחוּ בַּיַּבֶּשֶׁת. חזן בְּעָטוּתְךָ עֶשְׂרַת עֲדָיֵי תִּלְבּוֹשֶׁת. לְהַגִּישִׁים תְּחִי לְצוֹלַעַת תְּחְבּוֹשֶׁת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

מיוסד ע"ס א"ת ב"ש:

אֲצִילֵי מְרֵעֵי נֶגֶד שֵׂעִיר. תּוֹלְדוֹת אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר. בַּקֶּשֶׁם אָצוּ אִשּׁוֹ לְהַבְעִיר.
שְׂאוֹנָם חָרְשׁוּ כִּשְׂדֵה עִיר: גּוֹי גָּדוֹל שֶׁלֹּא נִזְכַּרְתָּ. רִשְׁיוֹנוֹתָיו לָמָּה אָז זָכַרְתָּ.

יוצר לפרשת זכור

דְּגָלִים בְּלֹא הוֹן מְכַרְתָּ. קְרוֹשִׁים בַּזּוֹנָה וּבַיַּיִן הִמְכַּרְתָּ: הַזֶּכֶר לָאֲרוֹמִים נָוֶה גֵאָרוּ. צָרִים אֲשֶׁר חוֹמוֹת עַרְעָרוּ. וְעַד הַיְסוֹד עָרוּ עָרוּ. פִּימוֹ דִבְּרוּ בְגַאֲוַת וּפָעָרוּ: זֶה אֵין לְפָנֶיךָ שִׁכְחָה. עֶבְרָתָם שְׁמָרָה נֶצַח מִלְּשַׁכְּחָה. חֵלֶף לֹא יָדְעוּ עֲשׂוֹרֶת נְכוֹחָה. סִפְרָם חָתוּם לְיוֹם תּוֹכֵחָה: טַעַם חֹק בְּרִית מוּכַח. נִזְכַּר כִּי לֹא תִשָּׁכַח חזן יוֹם בּוֹא עִמָּם לְהִתְוַכַּח. מִכַּאן צִוִּיתָ לְעַמְּךָ לֹא תִּשְׁכָּח:

יָקֵשׁ לֵץ לְחָרֵף צְבָאוֹת. הַחִתּוּמֵי בְּרִית בְּצָבָא וָאוֹת. וְהִפְקַד מִדָּה בְּמִדָּה לְתוֹצָאוֹת. חזן דַּעַת כִּי לְעֵת הַמְּצִיאוֹת. הוּא יִפְקֹד בְּשֵׁם יְיָ צְבָאוֹת:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אֵל נָא בְּלָשׁוֹן אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּ לְזוֹכְרֶיךָ זָכוֹר. בּוֹ בְּלָשׁוֹן הַזְכִּירוּךָ נָא אַתָּה זְכוֹר. וְאִם הֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְּרִית מִלִּזְכּוֹר. וְאַתָּה אֵל וְלֹא אִישׁ לָמָּה לֹא תִזְכּוֹר. בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי יֵשׁ לְךָ לִזְכּוֹר. אֲבָל תָּשׁוּחַ נַפְשִׁי עַד זָכוֹר תִּזְכּוֹר. מַה כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל לְקֵץ זָכוֹר. וּמַה קִּצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי עַד שֶׁתִּזְכּוֹר. אִם לֹא לְמַעֲנִי תִּזְכּוֹר. לְמַעַנְךָ וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַיִם זְכוֹר. חוֹק כִּי לֹא תִשָּׁכַח עֵדוּת זָכוֹר. וְאָמַר אִם אֶשְׁכָּחֵךְ עַתָּה לָהּ זְכוֹר: וְתִפְקוֹד וְתִזְכּוֹר. כְּאֵב צַר לַעֲכוֹר. פִּיהוּ לִסְכּוֹר. לָנוּעַ כְּשִׁכּוֹר. וְעוֹד בַּל תִּמְכּוֹר. נְקוּבֵי בֵּן בְּכוֹר. חזן נְכוֹרֵי בִּלְתֶּךָ נְכוֹר. וּפְאֵרְךָ אֶזְכּוֹר. וַאֲרָצְךָ לִזְכּוֹר. בְּפָרָשַׁת זָכוֹר:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר ברבי קליר.

אָז קוֹצֵץ. בֶּן קוֹצֵץ. קְצוּצֵי לְקַצֵּץ. בְּדִבּוּר מְפוֹצֵץ. רְצוּצֵי לְרַצֵּץ. לֵץ בְּבוֹא לְלוֹצֵץ. פְּלֵץ וְנִתְלוֹצֵץ. כְּעֵץ מְחַצְּצִים לְחַצֵּץ. כְּנֵץ עַל צִפּוֹר לְנַצֵּץ: עָב בָּקַע מֵרֹאשׁ. יְחִידִים מִנּוּ גְרוֹשׁ. חָל וַיֵּלֶךְ וַיִּפְרוֹשׁ. וַיֵּשֶׁב עַל גַּבֵּי חֲרוֹשׁ. זְמַן וְהֻנְקַב לְרֹאשׁ. רֵאשִׁית גּוֹיִם לְרַע לִדְרוֹשׁ. הֱיוֹת לְכָל בּוֹגְדִים רֹאשׁ. וְצִפּוּ תְּלוֹת בְּמִבְחַר בְּרוֹשׁ: רֵץ וְחִקְרָה בַּדֶּרֶךְ: עֲיֵפֵי טַרְחוּת דֶּרֶךְ. וּפָץ לֹא זוֹ הַדֶּרֶךְ. תָּעוּ בַּמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ. כְּנָחָשׁ עֲלֵי דֶרֶךְ. שָׁלַח יָד בְּחַמּוּקֵי יָרֵךְ. וְעַל כָּל רֹאשׁ דֶּרֶךְ. זִנֵּב כָּל עוֹבְרֵי דֶרֶךְ: יָעֵף וְעָף וְחָשׁ. וּמֵחוֹר פֶּתֶן רָחַשׁ. וְנוֹדַע כִּי הוּחָשׁ. מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ. רָגַשׁ וְלָחַשׁ. וְעֵת לֵידָתוֹ נִחֵשׁ. וּבִכְשָׁפָיו הִכְחֵשׁ. וּבְחֶלֶשׁ נֶחֱלַשׁ וְלֹא חָשׁ: בִּכְשָׁפָיו הִלְּלוּ. וּבִקְסָמָיו חִלְּלוּ. יוֹם הֶעֱמִיד וְזִלְלוּ. שֶׁמֶשׁ הַדָּמִים וְזִלְזְלוּ. יָגַע וְלֹא

הוֹנֶה לוֹ. וְלַחֲרָפוֹת נִחֲלוֹ. עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ הוֹחִילוֹ. לְהִמָּחוֹת הוּא וְכָל חֵילוֹ: קֶטֶט וְשֵׁן חָרַק. נְאָצוֹת שָׂרַק. וּמוֹרָה בְּאַפּוֹ הֵרַק. וְחַרְבּוֹ הִבְרַק. לַמִּילָה פָּרַק. וּכְלַפֵּי מַעְלָה זָרַק. לְשֵׁם שֶׁמֶן תּוּרַק. בְּעִוּוּת יֶרֶק יָרַק: יָהּ אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר. צָו אֵל מְשׁוֹל עוֹפֶר. זִכְרוֹן מִשְׁלֵי אֹפֶר. כְּתוֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר. רָשׁוּם בְּזֶה סֵפֶר. בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים לְהֶחְפֵּר. לְהִמָּחוֹת מִסֵּפֶר. וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל הַכָּתוּב לַחַיִּים בַּסֵּפֶר:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

ח״וק וּמַח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ. וְנִמַּח זְכוּרוֹ. מִלְּהַזְכִּירוֹ. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

ח״וק יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר. וְנֶחְשַׁב כַּנֵּכָר. מִלְּהִזָּכֵר. בְּזִכָּרוֹן קָדוֹשׁ:

מיוסד ע״ס א״ב וזה סדרו אב״ג בג״ד וכן כולו.

זָכוֹר אִישׁ אֲשֶׁר הִגִּיעַ אָב לְלֹא עִתּוֹ. בְּרָצוֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף בְּעִתּוֹ. גֶּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמִּחְיָתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד. גּוֹעֵל אָח עֵשָׂו לִזְקֵנוֹ חֶסֶד. דּוֹמֶה לָמַס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצוּאַת שָׂדֶה. דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה. הָפַךְ לֵב אָח שָׁח בַּשָּׂדֶה: זָכוֹר דָּחוּי בְּאֹזֶן הָעֲרֵלָה. הַבּוֹזֶה בְּכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּפֵרֵק מִנּוּ עֹל וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַמְּכַסֵּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. וְהִכְהָה מְאוֹר אָב בְּעָשָׁן עֲבוֹדַת זָר. זָמַם בְּלֵב הֱיוֹת לְאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע כְּאִשָּׁה. זָדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בָּאִשָּׁה. חַתּוּ גִּבּוֹרָיו הֱיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה: זָכוֹר זֶרַע מְרֵעִים נִתְעָב וְנֶאֱלָח. חָלַק לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח. טָמְנוּ גֵּאִים פַּח לַחְבֵּל אָח: זָכוֹר חָנַט מִנּוּ עֲמָלֵקִי. טָס כְּיֶלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי. יָרוֹעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוֹקְקִי: זָכוֹר טָפַשׁ מֵהָעֲרִימָה. יָרַד וְכִתֵּת עַמִּי עַד חָרְמָה. כְּמוֹ כֵן חָיַב לְהַחֲרִימָה: זָכוֹר יוֹשֵׁב נֶגֶב בְּלִי עַל כַּעֲרָד. כְּסוּת וְלָשׁוֹן שִׁנָּה הֱיוֹת מֶלֶךְ עֲרָד. לִשְׁבּוֹת שְׁבִי מָרַד וְחָרָד: זָכוֹר כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ. לְהִתְעָרוֹבֶת מִדְיָן בַּעֲלוֹתוֹ. מַהֵר יְרֻבֶּשֶׁת וְגִלָּה נַבְלוּתוֹ: זָכוֹר לְקַעֲקַע בִּצָּתוֹ מִשֹּׁרֶשׁ. מִלַּעֲזוֹב לוֹ עָנָף וְגַם שֹׁרֶשׁ. נֶעֱנַשׁ קִישִׁי כִּי הִשְׁאִיר לוֹ שֹׁרֶשׁ. זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲגַג מַעֲדַנּוֹת. נָשִׁים בְּשִׁכְּלָה חַרְבּוֹ לְעַנּוֹת. סוֹרֵס שְׁאֵרוֹ לְשַׁסּוֹף יְעֵנוֹת: זָכוֹר נָגִיד לְחָמְלוֹ

הִסְכִּים. סָר מִמְּלוּכָה מִבֵּין נְסִיכִים. עוֹלֵל הַנּוֹתָר עָמַד לְשַׁכִּים: זָכוֹר סָבַב צִקְלַג וְנֶגֶב. עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. פִּגְרוֹ טוֹב רֹאִי מְנַשֵּׁף בְּעוֹגֵב: זָכוֹר עָרִיץ בְּעַמּוֹנִים נֶחְבָּא. פָּרַץ כַּרְמֵי עֵין גֶּדִי כְּהוּבָא. צֵרְבוּ אִישׁ בְּאָחִיו כְּחֶרֶב לְהוּבָה: זָכוֹר פְּלֵטִים אֲשֶׁר בְּאַף הַסְּעִיר. צְבָאַי בְּלֶכְתָּם אֶל הַר שֵׂעִיר. קִנֵּא לִנְקוֹם עֲיָרוֹת שֵׂעִיר: זָכוֹר צָג בְּפֶרֶק לְהַסְגִּיר שְׂרִידַי. קָם בְּרֹאשׁ דְּרָכִים לִסְעוֹד אֶת רוֹדַי. וְדָדַף וּמָסַר בְּיָדָם פְּרוּדֵי רְפוּדַי: זָכוֹר קָפַץ לְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם. רָעַשׁ וְשָׁאַג מִי לִי בַשָּׁמַיִם. שָׁלַט וַיִּגְדַּל עַד לַשָּׁמַיִם: זָכוֹר רָד אֶל חָנֵף לְהַחֲנִיף מַמְלֶכֶת. שִׁמְשַׁי אֲשֶׁר שִׁמְּשׁוּ מְאַמֶּשֶׁת וְהוֹלֶכֶת. תַּמָּה הַלָּשׁוֹן לְרַפּוֹתָהּ מִמְּלֶאכֶת: זָכוֹר שָׁקַל אֲלָפִים עֲשָׂרָה. שְׁתִילִים מֵאָה הֶחֱנִיט לְסַבְּרָה. שִׁעֵר מֵהֶם עֲשָׂרָה לְשָׂרְרָה: זָכוֹר תָּבַע לְהָפֵר חֲמִשִּׁים. תְּמִימָה קָצַב לְכַלּוֹת חֲמִשִּׁים. תַּכְלִית שִׁבְעִים נִתְלָה עַל חֲמִשִּׁים:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לָךְ. כְּקוֹל מַיִם רַבִּים נַשְׁמִעַ קוֹלָךְ. מַשְׁמִיעַ וּמְצַוֶּה לְעַמְּךָ בְּקִנְיַן פָּעֳלָךְ. זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ. אֲשֶׁר קָרְךָ וַיַּחֲשִׁילָךְ. וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָךְ. תִּמְחֶה זִכְרוֹ מִכָּל גְּבוּלָךְ. וְהֵם יָשִׁיבוּ וְיֹאמְרוּ לָךְ. וּמִשָּׁלְךָ עוֹד יִתְּנוּ לָךְ. אָנָּא הָקֵם אֶת דְּבַר מִלּוּלָךְ. עַד שֶׁאַתָּה מְצַוֵּנוּ הִזָּכֵר לָךְ. אַתָּה זְכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ לָךְ. זְכוֹר יְיָ אֶת יוֹם זְבוּלָךְ. הַמִּתְגָּאִים וְנוֹאֲמִים פֹּה מַה לָּךְ. הַשּׁוֹלְחִים זְמוֹרוֹת בְּאַף לְחַלְּלָךְ. זְכוֹר כִּסֵּא כְּבוֹד גָּדְלָךְ. אֲשֶׁר מִגְּרוּ וְנִאֲצוּ לְמוּלָךְ. וְשִׁלְּחוּ בָאֵשׁ הֵיכָלָךְ. וַיָּשִׂימוּ כָּל גְּבוּלָךְ. וְשָׁדְדוּ וְנִתְּקוּ אָהֳלָךְ. אֲשֶׁר צִוִּיתָ לֹא יָבֹאוּ בִקְהָל לָךְ. אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי בִּגְלָלָךְ. וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם הַלּוּלָךְ. עָלֶיךָ יַעֲזוֹב חֵילָךְ. יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עָשׂוּ לָנוּ עָשׂוּ לָךְ: אוֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר נִלְחֲמוּ. וְאוֹתְךָ בְּיִשּׁוּב נִתְלַחֲמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ לַמַּחֲנֶה הָמוּ וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה נָהֲמוּ. אוֹתָנוּ פְּלִיטֵי עֲנָן זָמָמוּ. וְאוֹתְךָ כַּפּוֹרֶת עֲנַן גָּמָמוּ. אוֹתָנוּ לַחֲשׁוּלֵי עָב דָּמוּ. וְאוֹתְךָ עֲלוֹת עַל בָּמוֹת עָב דָּמָמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִמְּחִיצָה קָמוּ. וְאוֹתְךָ לִפְנַי וְלִפְנִים קִדְּמוּ: אוֹתָנוּ בְּרָחוֹק מְקוֹם אִשְּׁמוּ. וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב מְקוֹמְךָ שִׁמְּמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִישִׁיבָתֵנוּ רָמוּ. וְאוֹתְךָ בִּמְכוֹן שִׁבְתְּךָ הֶחֱרִימוּ: אוֹתָנוּ אוֹת בְּרִית מִשְּׁאָר הֵרִימוּ. וְאוֹתְךָ עֲשֶׂרֶת אַבִּירֵי בְרִית הֶחֱרִימוּ. אוֹתָנוּ בַּהֲנָחַת יְדֵי עָנָיו חֲרִימוּ. וְאוֹתְךָ תְּלוֹת יַד לְמוּלְךָ הֵרִימוּ. אוֹתָנוּ נִתְיָעֲצוּ וְסוֹד הֶעֱרִימוּ. וְאוֹתְךָ כְּרוּבֵי סוֹדְךָ

לַחֲרָפוֹת הִגְרִימוּ: וְאַתָּה יְיָ לְעוֹלָם תֵּשֵׁב. וְהוּא נֶגְדְּךָ בְּמַטָּה יוֹשֵׁב. תָּפוּשׂ מִדְבָּר וְכָל הַיִּשּׁוּב. אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד בְּלֵב מִתְחַשֵּׁב. אִם לֹא עַתָּה תָּקוּם וְתַקְשֵׁב. בְּשָׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה קִימוֹת נְקָמוֹת לְחַשֵּׁב. בְּפַחַד וָפַחַת וָפַח לִפְקוֹד עַל הַיּוֹשֵׁב. וְאִם אֵין כְּגֵר תְּחָשֵׁב. וְכָל הַמּוֹנֶה וְסוֹפֵר וְחוֹשֵׁב. קֵץ הַפְּלָאוֹת לְהָבִין וּלְחַשֵּׁב. נָשְׁתָה גְּבוּרָתוֹ מִמַּחְשֵׁב. וְלֹא יִמְצָא מַעֲנֶה לְהָשִׁיב. וְיֶחֱשֶׁה דוֹמִיָּה מֵהַקְשֵׁב. וּבֶאֱמוּנָה כְּסָלָיו יֵישֵׁב. וְזֹאת עַל לִבּוֹ יָשֵׁב. וַיֹּאמֶר עַד יַשְׁקִיף וְיֵרֶא וְיַקְשֵׁב: וְנֶחֱשַׁבְתִּי כְּעַד זוֹמֵם. כָּל הַיּוֹם מְדַמֵּם. וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וּמִשְׁתּוֹמֵם. וְאַתָּה יְיָ עַד מָתַי רוֹאֶה וְדוֹמֵם. זְכוֹר בֵּית מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם. וְכָל עוֹבֵר עָלָיו מִשְׁתּוֹמֵם. מָתַי תִּתְנַשֵּׂא וְתִתְרוֹמֵם. וְזֵכֶר אֹמֶר פִּיךָ קוֹמֵם. בְּשָׁלֹשׁ עִתּוֹת עֲמָלֵק לְהָמֵם. בְּשָׁלֹשׁ מִיתוֹת זִכְרָם לְהַדְמֵם. בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה נָגְהָם לְהַעֲמֵם. בְּשִׁבְעָה יְמֵי עֶבְרָה לְהַרְשִׁימֵם. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שְׁמַד לְהַאֲשִׁימֵם: וּכְמוֹ מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים עִכְּבוּ עַם מְעֻנּוֹת. וּמִשֶּׁבַע מִצְוֹת הַמְיֻשָּׁנוֹת. כֵּן בְּעֶשֶׂר וָשֶׁבַע יְשַׁכְּרוּ לַעֲנוֹת. וּבַת קוֹל תֵּצֵא מִמְּעוֹנוֹת. וּתְפוֹצֵץ בְּכָל הַמַּחֲנוֹת. זִכְרוֹן דְּבָרִים לְהַגִּיד וְלַעֲנוֹת. אַל תִּזְכְּרוּ רִאשׁוֹנוֹת. בִּינוּ יְשׁוּעוֹת אַחֲרוֹנוֹת. וְהַזְכִּירוּ זֵכֶר רְנָנוֹת. עֲמָלֵק אֲשֶׁר בָּא וְעִוֵּת מַחֲנוֹת. וְהִקֵּר אֶתְכֶם בִּפְנֵי בָנוֹת. וַיֵּצֵא לוֹ שֵׁם בְּכָל הַמְּדִינוֹת. רְאוּ עַתָּה לְתַנּוֹת. אֵיךְ נִמְחָה בְּחִתְּךָ בְּכָל פִּנּוֹת. וּצְבָא הַמָּרוֹם אֲשֶׁר בִּמְעוֹנוֹת. אֲשֶׁר הִסְמַךְ עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁעָנוֹת. יִפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת הָעֲוֹנוֹת. לְרוֹב יָמִים לְהִמָּנוֹת. לַחֲשׁוֹב עֲלֵיהֶם חֶשְׁבּוֹנוֹת. לְהַפִּילָם לְתֹפֶת דֵּרָאוֹנוֹת. וַהֲמוֹן לְאֻמִּים וְכָל הַלְּשׁוֹנוֹת. עַל עוֹזֵר וְעָזוּר יִשְׂאוּ קִינוֹת. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזוּר מְקוֹנְנוֹת: וְיֵדַע כָּל פּוֹעֵל כִּי לֹא שָׁכַחְתָּ. וְיָבִין כָּל יְצִיר כִּי שְׁמָם שִׁכַּחְתָּ. וְשֵׂעִיר וְשָׂרָיו אָז וְכִחְתָּ. וַעֲמָלֵק וְטַפְסְרָיו הוֹכַחְתָּ. וְאַתֶּם בְּמִשְׁפָּט נִתְוַכַּחְתָּ. וְיִזָּכְרוּ עִם אֲשֶׁר זָכַרְתָּ. כִּי לְטוֹבָה אוֹתָם זָכַרְתָּ. וּבְזִכְרוֹן טוֹב אִתָּם נִזְכַּרְתָּ: חזן וְהַמַּזְכִּירִים אֶת יְיָ. יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְיָ. וְיֹאמְרוּ גְאוּלֵי יְיָ. כֵּן יֹאבְדוּ כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ. וְהָעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ. וְהַבּוֹטְחִים בַּייָ. וְהַשְּׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ. יֶחֱזוּ בְּנוֹעַם יְיָ. וְיַגִּידוּ כִּי אֵין קָדוֹשׁ כַּייָ. אַשְׁרֵי כָּל יְרֵא יְיָ. טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ. לַחְסוֹת בַּייָ. רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ. קוֹל אוֹמְרִים הוֹדוּ אֶת יְיָ. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ. כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ. שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּייָ: ע״כ וְאִם כָּל הַמּוֹעֲדִים יִהְיוּ בְטֵלִים. יְמֵי הַפּוּרִים לֹא נִבְטָלִים. וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִנְּטָלִים.

יוצר לפרשת זכור

וְיִזָּכְרוּ לָעַד גְּאוּלִים. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה גִּילִים. מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים מְגַלִּים. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו מַגְדִּילִים. וְשָׁרִים כְּחוֹלְלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי עָשׂוֹר מְסַלְסְלִים. בְּכִנּוֹרוֹת וּבִנְבָלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי הַלֵּל מְהַלְּלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שִׂמְחָה צוֹהֲלִים. וְשַׂרְפֵי הַקֹּדֶשׁ הַמְּעֻלִּים. כְּתַלְמִיד לָרַב יִהְיוּ לָמוֹ שׁוֹאֲלִים. מַה פָּעַל אֵל אֵלִים: כִּי אֵלֶּה יָהוּ מִבִּפְנִים. וְאֵלֶּה מִלִּפְנֵיהֶם מִפְּנִים. וְאֵלֶּה חוּצָה פּוֹנִים. וְאֵלֶּה לִפְנֵי וְלִפְנִים. בְּצֵל שַׁדַּי מִתְלוֹנְנִים. וּבַחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת הַצְּפוּנִים. קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה מַצְפִּינִים. בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים צְפוּנִים. הַהוֹגִים בְּיִקְרַת מְפֻנִּינִים. וְקִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נוֹגְנִים. לָדַעַת אֵיךְ הֵם מְנַגְּנִים. בְּגַאֲוַת אֲפִיקֵי מָגִנִּים. בְּצַלְמֵי הֱיוֹת גְּנוּנִים. וּבְאֶבְרָתָם מִתְגּוֹנְנִים. וְעַל חוֹמוֹתָם מִתְמַגְּנִים. לַשּׁוֹעֲרִים וְלַשּׁוֹמְרִים מְמֻגָּנִים. כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה מְזֻמָּנִים. לְהַזְכִּיר קְדֻשַּׁת נוֹצֵר אֱמוּנִים. לְהַעֲרִיץ זְכִירַת גּוֹי שׁוֹמֵר אֱמוּנִים. וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתְכַּנִּים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מִתְכַּוְּנִים. שְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בָּנִים מַשְׂכִּינִים. וְאַחַת בְּרֹאשׁ מַלְכָּם מַתְקִינִים. וּבִשְׁלָשְׁתָּם הֱיוֹת נְכוֹנִים. כִּסֵּא שָׁלֵם וְשֵׁם שָׁלֵם מְכִינִים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה עֲנוֹת כְּאָז מְבִינִים. קָרוֹא זֶה אֶל זֶה מְכֻוָּנִים. וּבְכִנּוּי שֵׁם קָדוֹשׁ קוֹרְאִים וּמְכַנִּים: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו':

יוצר לחפסקה שניה

מיוסד ע"ס א"ב משולש ושם המחבר מאיר.

אֶת פְּנֵי מֶלֶךְ אֶתְיַצְּבָה בְּוַעַד מַקְהֵלוֹת. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו לְסַפֵּר בְּמַעַרְכֵי תְהִלּוֹת. אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדוֹלוֹת: אָז בְּטֶרֶם נִמְתְּחוּ וְאַבְנֵי פִנּוֹתֶיךָ יָסַדְתָּ. כֵּס יְשִׁיבָתְךָ עָלָה בְמַחֲשֶׁבֶת חָשַׁבְתָּ. נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: בָּנִים חֲבִיבִים בְּחִבָּה יְתֵרָה וְנוֹדַעַת. עָלוּ בְמַחֲשָׁבָה לְהַשְׂכִּילָם עֵצָה מוֹדַעַת. אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעוֹת חָכְמַת וָדַעַת: מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם הַשְׁמִיעַ הָכוֹנוּ דַּרְכֵיכֶם. בָּנַי חֲסוּ בְצִלִּי וּזְכוּ בְמִקְחֲכֶם. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם. קָדוֹשׁ: גְּמִילוּת חֶסֶד תָּמִיד אַבִּיעָה וְאַזְכִּירָה. אֱלֹהַי זְבָדַנִי בְּלֶקַח טוֹב לְהִתְפָּאֲרָה. חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה: מַרְפֵּא וְשִׁקּוּי לְמַחֲזִיקֶיהָ וּמְיַמְּנֶיהָ. חַיֵּי נֶצַח הִנְחִיל יֵשׁ לְמוֹצְאֶיהָ. יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם: דְּבָרָיו נֶחֱמָדִים מִפָּז וּמִדְּבַשׁ מְתוּקִים. לִוְיַת חֵן וַעֲטֶרֶת לְגָרוֹן מַעֲנִיקִים. אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִים: הוֹרוּנוּ יְשִׁישַׁי לֶכֶת נְתִיבוֹ. זוֹ הַדֶּרֶךְ לְכוּ בָהּ עִם קְרוֹבוֹ. הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבוֹאוּ בוֹ: וְהִתְבּוֹנַנְנוּ קְבוֹעַ שָׁנִים וּלְתַקְּנָם בְּמֶרֶץ. אֱלֹהֵיכֶם הַמַּשְׂכִּילְכֶם לְחַסֵּר וּלְעַבֵּר בְּתֶרֶץ. רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ: הִתְחַזְּקוּ וְהִזָּהֲרוּ בְּמִנְהַג אֲבוֹתֵיכֶם בִּידֵיכֶם. לִדְחוֹת וְלִקְבּוֹעַ כְּמָסֹרֶת מְסוּרָה לָכֶם. הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם

חיים פלכם: זהרו לרחורת פסח מכרו ומאדו ראש השנה. לקבוע פסח באגת"ז ובגה"ז כסה לתקנה. ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה: ימים יצרו והבחרו זכרו סימניהם. אדר הסמוך לניסן קבוע בהם. לקים את ימי הפורים האלה בזמניהם: חכמי לבב חכמו קבוע ולתקנה. ארבע פרשיות תמיד לקרות ברננה. לעתים מזמנים שנה בשנה: מהורים באחד באדר משמיעים על השקלים ברנה. בניסן להביא קרבן מתרומה חדשה כתקנה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה: מתכיפים אחריה מחית שוטן להשמיעה. שקלינו להקדים גאון קמינו להכניעה. אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה: ישמיעו בשלישי על מהרת הרגל בקריאתם. להזהר בהזיות ובטבילות טהרתם. והזרתם את בני ישראל מטמאתם: כבוד הרגל להשמיע לדרוש ולשאול. הלכות חקותיו בשמחה ומחול. ואת עמי יורו בין קדש לחול: ברביעית ענין החדש לבאר סכצהרי. נסי נפלאותיו להגיד אתוי נהרים. תזכור את יום צאתך מארץ מצרים: למדו פעמים להקדים ופעמים להפסיק קריאתם. זטו כו דר וביו נתיבתם. חכמים יגירו ולא כחדו מאבותם: מדי חל אדר כבושר מצוה. קוראים פרשת שקלים בשבתו כאחוה. את ספר תורת משה אשר צוה: בשמונה בו פרשת זכור להשמיע ולהזכירה. להשמיענו ששון ושמחה גילה ואורה. ואזני כל העם אל ספר התורה: נמנין מפסיקין בחמשה עשר בו מקראיהם: ופרה והחדש בשתי שבתות יצרפו קוראיהם. חוברות אשה אל אחותה בכנפיהם: ספירתו כהקבע בשני מפי ראשי. נקדים קריאתנו לפניו ולא נחשה. ביום ההוא בספר תורת משה: בששה בו מפסיקין פרשת זכירותיהם. לסמוך גאלה לגאלה ימי מחמדיהם. אשר נחו בהם היהודים מאויביהם: עבר יום פור קוראים כל אחת בשבתה. פרה והחדש אחת ואחת בקריאתה. חוברות אשה אל אחותה: פורו בנפול לקבעו ברביעי בחכמה והשכל. קריאת שקלנו בו נקדים ברוח נדיבה ושכל. תורת אלהים מפרש ושום שכל: בארבעה בו מפסיקין מחית שוטניהם. לצרף יחד גאלתם ולהשמיעם נסי אלהיהם התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם: צרוף פרה והחדש השמיעו בקריאתכם. טהרת הרגל וחדות יי היא מעזכם. בני ציון גילו ושמחו ביי אלהיכם: קבועו כחל בששי מפי חכמים נרמזות. להקדים קריאת שקלים בחדוה ובעליזות. שמור תשמרון את כל המצוה הזאת: שתי הפסקות קבעו נבונים ותמימים. אחת בשני בו ואחת בששה עשר מתאימים. כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: רעים סבבו לטהרת הרגל לקרבהו. ועניין החדש ביום קדושו לזכרהו. וקדש את ראשו ביום ההוא: שוינוך יי אלהינו תמיד לנגדנו. עבודתך לעבוד במבטא שפתינו והגיוננו. אמרינו האזינה יי בינה הגיגנו: צמאה נפשנו להסתופף בכותלי

יוצר להפסקה שניה

בֵּיתֶךָ. חֲדָשֶׁיךָ לְקַדֵּשׁ בְּוַעַד זְקֵנֶיךָ וּמְשָׁרְתֶיךָ· יְיָ צְבָאוֹת מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ: תְּמִימֶיךָ לְבוּשִׁים בַּעֲדִי עֲדָיִם נְגוֹהִים. מְקַבְּלִים עֵדוּת הַחֹדֶשׁ דּוֹמִים כְּמַלְאָכִים תְּמוּהִים· מָתַי אָבֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים: מִשְׂגָּב שֵׁם הַגָּדוֹל צִדְקָתוֹ כְּהַרְרֵי אֵל· חֶסֶד זְכִירַת קְדוֹשָׁיו אֹמֶץ לְיִשְׁרֵי אֵל· שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל. קָדוֹשׁ:

אופן הכל יודוך וכו׳.

שִׁמְךָ לָעַד. בְּפִי מוֹעַד. וְאֶקּוֹד לְךָ אַפַּיִם: וְגַם אֶדְרוֹשׁ· לְךָ אֶפְרוֹשׂ· הֶגוּת שִׁירֵי מְצַלְתַּיִם: וְרֹאשׁ אַחֲרִית. וְהִיא הַבְּרִית. כְּרוּתָה שְׂפָתַיִם: הָגוֹרֶת חַסְדְּךָ· וְרוֹב הוֹדְךָ· תְּצִלֶּנָה אָזְנַיִם: אָכֵן כֹּל וּבְפִי כֹּל. מְקֻדָּשׁ הוּא בְּמַחֲנַיִם: יְהַלְלוּיָהּ. בְּהַבְטָיָה· בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתַיִם: לְבֵית מַעֲלוֹת. בְּהֵיכָלוֹת. וְגַלְגַּלֵּי כְּרוּב חָנָה: וְהָאוֹפָן· לְצַד נֶאֱפָן· וְהַחַיּוֹת אַרְבַּעְתָּנָה: וְהֵן נִרְאוֹת· כְּמוֹ נְשׂוֹאת· מְקוֹם כִּסֵּא וְתַחְתֶּנָה: וְהָאָמְנָם. הֲלֹא יֶשְׁנָם. בְּכֹחוֹ רַב וְתִדְעֶינָה: קְצוֹת תֵּבֵל. וְהוּא סוֹבֵל. וּבִזְרוֹעוֹ תְּעוּפֶינָה: וְעֵת צוֹפִי· בְּצִפְצוּפִי. אֲזַי יִשְׂאוּ לְךָ רִנָּה: וְאָז יַעֲנוּ. וִירַנְּנוּ. וּבְכַנְפֵיהֶם תְּרַפֶּינָה: חֲמִשִּׁים הֵם· כְּגַבֵּיהֶם. וְהַשִּׁשָּׁה וּמָאתָיִם: יהללויה. וְהוּא נוֹשֵׂא. לְכָל מַעֲשֶׂה. יְמֵי בְרֵאשִׁית אֲשֶׁר בָּרָא: הוּא גוֹמֵר. כֹּל בְּאֹמֶר. מְעוֹנוֹ שָׁת בְּתוֹךְ סִתְרָה: בַּעֲרָפֶל· מְקוֹם אֹפֶל· הֲלֹא יַכְפִּיל לְהָאִירָה: בִּסְבִיבוֹ. בְּתוֹךְ רְכוּבוֹ· יְקַר נֹגַהּ לְהַצְהִירָה: יְגוּרֵהוּ. בְּמַחֲנֵהוּ. מְכוֹן צֶדֶק לְהִתְאַזְּרָה: וְהִרְקִיעַ. וְהִבְקִיעַ. פֶּלֶג מַיּוֹת לְהִשָּׁבְרָה: וּמַחֲצִיתָם. בְּדָכְיָתָם. יְאַדְּרוּ שֵׁם בְּתִפְאָרָה: וּבִמְרוֹמוֹ. מִמְּקוֹמוֹ. בְּקוֹל יַעֲנוּ בְּנֵי זִמְרָה: יְהִי בָרוּךְ. בְּשִׁיר עָרוּךְ. שׁוֹכֵן בְּרָמָתָיִם: יהללויה. מִי יִדְמֶה לָּךְ· וּבַמֶּה נְקַדֵּם. אֶת פְּנֵי אֵימָתָן: מִבְּלִי כֹל. וְאֵין אֶשְׁכֹּל. בְּרֹאשׁ נוֹפֵי זְמוֹרָתָן: וְנִפְזַרְתִּי. וְנוֹתַרְתִּי· כְּמוֹ תֹרֶן בְּהַר אֵיתָן: וְאֵין קָרְבָּן· וְהַקָּרְבָּן. מְאֹד גָּבַר לְהַכְרִיתָן: וְרַק לָהּ זֹאת. בַּעֲלִיזוּת. וְהִיא בָאָה לְתוֹחַלְתָּן: אֲשֶׁר דָּרְשׁוּ: וְסוֹד פֵּרְשׁוּ. הֱיוֹת קוֹרְאִים בְּתוֹרָתָן: וְסוֹד שֶׁקֶל. מְחֵה עֵקֶל. וְגַם פָּרָה לְטָהֳרָתָן: וְאַחֲרוֹנָה. בְּחָדְשָׁנָה· סְמוּכָה לִגְאֻלָּתָן: הַאִם פַּסּוּ· וְגַם אָפְסוּ. נִיחוֹחִים בְּתִמְרָתָן: וְשִׁית סִפּוּר. מְקוֹם כִּפּוּר· וְתֵרָצֶה בְּרִנָּתָן: וְתַנְפִּישֵׁם· וְתַחְפִּישֵׁם. וְתֵיטִיבָה לְאַחֲרִיתָן: אֲזַי אֶקּוֹד. בְּעֵת אֶפְקוֹד· וְאֶכְרַע לְךָ בִּרְכַּיִם: יְהַלְלוּיָהּ. בְּהַבְטָיָה· בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתַיִם: והחיות וכו׳.

זולת

יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אַתָּה הַחִלּוֹתָ. הַרְאוֹת כֹּחֲךָ וַחֲסָדֶיךָ לְעַם זוּ יָצַרְתָּ· בִּימִין יֶשַׁע וּגְבוּרָה בְּעֻזְּךָ נִתְאַזַּרְתָּ. וְהוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ וְלוֹחֲצֵיהֶם דִּכִּיתָ· שְׂפָתֶיךָ בָּרוּר מִלֵּלוּ בְּחָזוֹן דִּבַּרְתָּ. דְּבָרְךָ הַטּוֹב לֹא נָפַל בְּמֵאָז הִבְטַחְתָּ. וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ: הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה נְתוּנִים בְּיַד אוֹיְבִי· וַיְגָרֵם בְּחָצָץ שִׁנַּי לְהַעֲבִיר כָּל טוּבִי· וּמֵרֵי יוֹם בְּיוֹם מְהָרְסַי וּמַחֲרִיבַי· וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: זֶרַע מְרֵעִים וְעַם לֹא בִינוֹת· עָרוּ יְסוֹדוֹתֶיךָ וְהָרְסוּ כָּל פִּנּוֹת. חָרְשׁוּ וְעָקְרוּ נְוֹיוֹתֶיךָ וְנִבְעוּ

מַצְפּוּנוֹת· וְגַם כֶּסֶף וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת: טִבְעֲךָ יָצָא בָּעוֹלָם לְהַכְחִיד כָּל צוֹרְרֶיךָ· שְׁאוֹן קָמֶיךָ תְּהוֹמֵם לְנַעֵר כָּל צָרֶיךָ· יוֹם בְּשׂוֹרָה וּשְׁנַת גְּאוּלִים גַּלֵּה לִבְחִירֶיךָ. שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ: כַּבִּיר פְּדֵה יַקִּירְךָ מִיַּד מַעֲבִידוֹ· זֶה כַּמָּה שָׁנִים לוֹחֲצוֹ וּמַרְעִידוֹ· לוּ תְּשׁוּבָה נָשִׁיב כִּי יִרְאוּ עֵינָיו כִּידוֹ. הֵן הֶרְאָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ: מִכּוּר הַבַּרְזֶל יְדִידֶיךָ הָחִישָׁה לְנַחֲמָם· דָּנֵי פַלֵּט תְּסוֹבֵב לְנַהֲלָם וּלְרַחֲמָם. נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם לְשַׂמְּחָם וּלְרוֹמְמָם. מַלְכוּתָם הָקֵם וְגַדֵּל אֶת שְׁמָם: סֶבֶר תּוֹחַלְתֵּנוּ הַרְאֵנוּ אֶת פָּנֶיךָ נְעִימוֹרת· צִיּוֹן הֵטִיבָה בִּרְצוֹנְךָ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת· עֲבָדֶיךָ רָצוּ אֲבָנֶיהָ מְפִיקִים לְךָ רוֹמֵמוֹת. תְּחַלֵּק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת: פְּדֵה וְהַצֵּל לְקוֹחֶיךָ וְיִרְנוּ פְּלָאֶיךָ· יִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ בּוֹגְדֶיךָ וּמְקַנְאֶיךָ· צַמְּתֵם וְהַצְמִיתֵם וְרַבֵּה עֲלֵיהֶם צְבָאֶיךָ. כִּי תְּנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ: קַנֵּא אֵל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל קוּמָה וְהָחֵל רָשׁ· אוֹיְבֶיךָ דִּירָתְךָ הֶחֱרִיבוּ וּמְעוֹנְךָ נֶחֱרָשׁ· רֵעֶיךָ יִרְשׁוּ נַחֲלָתְךָ יַחַד עִיר וּמִגְרָשׁ· יוֹרִישׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אִתּוֹ נִירָשׁ: שִׁמְךָ יֻקְדַּשׁ בְּעוֹלָמֶךָ מוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל. מְפֹרָשׁ שֵׁם הַנִּכְבָּד צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל· תָּמִיד חֹסֶן זְכִירַת קְדֻשָּׁתְךָ יַזְכִּירוּ יִשְׁרֵי אֵל. חַי יְיָ הַמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל: עזרת וכו׳·

יוצר לפרשת פרה

מיוסד ע״ס א״ב:

אוֹם אֲשֶׁר בָּךְ דְּבוּקָה. חָפַצְתָּ וְרָצִיתָ לְצִדְקָה. לְהַנְחִילָהּ מִדְּבַשׁ מְתוּקָה בְּאוֹר אֲרֻכָּה וַעֲמֻקָּה· בָּהֶם בְּאַהַב לְחָשְׁקָה. כַּבִּיר לְצַוָּאר לְחַבְּקָה: גַּם הִיא בִּמְאֹר מְחֻזָּקָה. בְּתֹקֶף וּבִתְנַאי נֶחְקְקָה· מֵעַמּוֹ בְּלִי לְסַלְּקָה: אַשְׁרֵי מִי זֹאת. בְּהִתְחַזְּקָם בַּתּוֹרָה זֹאת. בְּפִתְחֵי מְזוּזוֹת· קָדוֹשׁ:

דָּרַשׁ בְּעַד נוֹטְרָה· וְגַם לְהָבִיא פָּרָה. בַּעֲדָם עֲבוּר לְכַפָּרָה: הֲלֹא כְּחָטְאוּ בְּבֶן פָּרָה. חָרַתְּ עֲלֵיהֶם גְּזֵרָה· וְהִנָּם בַּאֲמִירָה סוֹרֵרָה: וְזֶה הַמְּקַבֵּל עֲתִירָה· חָשַׂךְ מֵהֶם עֶבְרָה. וְכָל צוּקָה וְצָרָה: זִכְרוֹן פָּרָה אֲדֻמָּה· כְּפִי יוֹנָה תַמָּה. לָעַד בְּלִי לְעַלְּמָה: חֶסֶד דַּת תְּמִימָה. יָעֲטוּ בָהּ לְהִתְרוֹמְמָה. לִפְנֵי יוֹצֵר נְשָׁמָה: טוֹעֲמֶיהָ בְּטוּב נְעִימָה. בְּלִי הֱיוֹת לְשַׁמָּה. בְּהוֹשִׁיבְךָ הָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה. עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמוּרָה. בָּהּ לְהַקְדִּישׁ לְנוֹרָא· קָדוֹשׁ:

יְקָרָה וְהַרְבֵּה תְּמִימָה. מִכָּל מוּם שְׁלֵמָה· וּבִנְקִיּוּת וּבְטָהֳרָה מְסֻיָּמָה: כְּתָב חָקוּק רְשׁוּמָה. לְשַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עֲגוּמָה· לְמַעְלָה לִזְקוֹף וּלְרוֹמְמָה: לְטַהֵר חֵטְא וְאַשְׁמָה. וְלִמְחוֹל עָוֹן וְזָעְמָה. עוֹד בְּלִי לְהַאֲשִׁימָה: מְטַהֶרֶת גּוֹי אֶחָד. לִרְצוֹת שֵׁם הַמְּיוּחָד· אֲשֶׁר בְּכָל פֶּה מְתְיַחָד: נַפְשָׁם תֶּחְשַׂךְ מִפַּחַד· וְהֶגְיוֹנָם בַּל יִתְכַּחַד· כְּהִתְפַּלְּלָם בְּלֵב אֶחָד: שׂוֹנְאֵיהֶם יוֹרְשׁוּ כְּאֶחָד. בְּפַחַת וָפַח וָפַחַד· בְּעָבְדָם לְצוּר שְׁכֶם אֶחָד: עַל יַד כֹּהֵן נְתִינָתָהּ. לִכְבוֹדוֹ מַתְּנָתָהּ. דִּקְדֵּק בְּכָל פִּנָּתָהּ: פְּעֻלָּתָהּ וְהַקְרָבָתָהּ· הוּא יַקְרִיב אוֹתָהּ. וְהוּא יוֹצִיא אוֹתָהּ: צוֹפִים הַכֹּל בְּטוֹבָתָהּ· וּמְתַנִּים אֶת בִּרְכָתָהּ· כָּל קְהַל רַעְיָתָהּ: קְדוֹשָׁה וְלֹא פְסוּלָה.

יוצר לפרשת פרה

בְּלֹא מוּם וְעַוְלָה. כְּקָרְבַּן כָּלִיל וְעוֹלָה: רָם אוֹתָהּ עָלָה. כְּחֵפֶץ וְלֹא בְגְעִילָה. קָהֲלוֹ בָהּ לְהוֹעִילָה: שׁוֹמְרֶיהָ יִנָּצְרוּ מֵחַלְחָלָה. מִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה. בְּשׁוֹרְרִים שִׁיר וּתְהִלָּה: תִּתֵּן בְּכֻלָּם בְּרוּרִים. אֲשֶׁר שִׁמְךָ מַזְכִּירִים. וְזָרוֹק עֲלֵימוֹ מַיִם טְהוֹרִים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם וְיִתְהַדָּר. וְהוּא בָּעֲרָבוֹת דָּר. עָטוּי הוֹד וְהָדָר. וְהַכֹּל יְגַדְּלוּהוּ בְּתָמִיד וּבְתֶדֶר: והחיות וכו׳.

זולת מיוסף ע״ס א״ב:

אַשְׁרֵי כָּל חוֹסֵי בָךְ. בְּאַהַב יֶאֱהָבְךָ. גּוֹי אֲשֶׁר אֲהֵבְךָ. הַדְּבֵקִים בָּךְ. הֲלֹא אַתָּה תָּרִיב רִיבָךְ. וּתְיַסֵּד אֶרֶץ נָוְךָ. זְכוֹר בָּנֶיךָ וְאֹהֲבֶיךָ. חֲתוּמֵי עַל לִבָּךְ: טַהֲרֵם מִכָּל טֻמְאוֹתָם. יָהּ כַּפֵּר נָא אַשְׁמָתָם. כּוֹשֶׁר תְּהֵא אַחֲרִיתָם. לָעַד יִתְקַיֵּם שְׁמוֹתָם. מַהֵר עַתָּה תְּשׁוּעָתָם. נָאוֹר כִּי אַתָּה תִקְוָתָם. שַׂמְּחֵם בְּשׂוֹבַע שִׂמְחָתָם. עֻזְּךָ תְּפָאֵר אוֹתָם: פְּנֵה אוֹתָם לְצִדְקָם. צַמְּחֵי צֶמַח לְחַבְּקָם. קָדוֹשׁ מִכָּל עָוֹן נַקֵּם. רָם כְּטוֹב חַזְּקֵם. שָׁמְרֵם וּבְצִלְּךָ דַבְּקֵם. שַׁכְּנֵם וּכְאֵזוֹר תַּדְבִּיקֵם. תֹּאמַר בְּדַרְכְּךָ לְהַמְתִּיקָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֶיךָ לְהַבְקִיקָם:

עזרת וכו׳: ש״ע והחזן חוזר עד ומגן. מסוד חכמים ונבונים וכו׳:

מיוסף ע״ס א״ב.

אֲצוּלַת אֹמֶן בְּצֵרוּף זְקוּקָה. בְּנִבְכֶיהָ זֹאת כַּלָּט פְּקוּקָה. גְּלוּמֵי עֲלוּמָה וּנְקוּקָה. דְּבוּרָה עַל אוֹפַן חֲקוּקָה. הַמְּסֻקָּלָה וְהַמְעֻנָּקָה. וּדְשׁוּנָה דִּשּׁוּן לְמִשְׁמַר חֻקָּה. זֵר שִׁבְעָתַיִם מְזֻקָּקָה. חֹק טָהוֹר מְטַמֵּא מְחֻזָּקָה. טְבוּעָה בְּלֹא רְחוּקָה וְהִיא רְחוּקָה. יְחוּסָה אֲטוּרָה וּדְחוּקָה. חזן כְּתַמַּת חֲמוּקָה בָּהּ מְחוּקָה. לְטָהֳרַת חֲשׁוּקָה. נֶחְקְקָה זֹאת חֻקָּה: מְקוֹמָהּ יִגָּלֶה. מַעֲמַקֶּיהָ יִדְלֶה. חזן לָעֵת יִגָּלֶה. גְּנוּנָיו יַעֲלֶה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

מִמְּרָה חֻקָּה נִגְזַר. מִגִּבְּנוֹן אִמְרָה נִגְזַר. נֶאֱמַן לְאָזְנָהּ נִתְאַזַּר. נֶצַח עֲדִי כֵן בְּנִזְרָהּ נָזַר. סְלוּל צְפוּנֶיהָ חֶלֶץ אָזַר. סָקַר בְּאֶבְיָהּ וְנֶחְשַׁב לָמוֹ זָר. עָרַךְ בָּהּ חֹק לְעַם מְפֻזָּר. עֲבוּר מִלְּפַתֵּל עִקֵּשׁ כְּמִין וָזָר. פֵּאֵר בִּקּוּרֶיהָ כְּאֶגֶד מְשֻׁזָּר. פְּעֻלָּתָהּ בְּסֶגֶן בַּעֲדִי מָשְׁזָר: חזן צְפוּנָה לְטָהֳרַת עַם אֵל עָזַר. צִוָּה צוּר לְצִיר צוּר צְרוּרָה לְאֶלְעָזָר: עוֹלָם וּמְלֹאוֹ שֶׁלָּךְ. חָפַצְתָּ לְהַצְדִּיק קְהָלָךְ. חזן עַל כֵּן אוֹחִיל לָךְ. לְהַגְשִׁים תְּחִי אֲטוּמֵי פָּעֳלָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִפְאוֹן חֹק אַלְפַּת הַיְקָר. לוּטָה בְּאוֹר יָקָר. חָשׂוּף לְעַם מְיֻקָּר

לַעֲמוֹד עַל עִקָּר: רְעֵבִים לְפַעֲנֵחַ דָּתֶיהָ. פַּעֲנֵחַ מְדוֹתֶיהָ. צְמֵאִים גִּמּוֹת חִידוֹתֶיהָ. גַּלֵּה עֵדוֹתֶיהָ: שֶׁמֶץ דְּגָלִים טָהֵר. מְצָרֵף וּמְטַהֵר הֶרֶב לְכַבְּסָם תְּמַהֵר. מְעוּוָּים אוֹתָם לְטַהֵר: תִּקְרָא כֹּהֵן. בְּחַטְּאָךְ בְּאֵזוֹב מִתְכַּהֵן: חזן טְהוֹרִים זְרוֹק כִּמְכַהֵן. תְּמוּר דַּם מַקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה. שָׂח אִיתִיאֵל עֲדֵי זֹאת חֻקָּה. בְּלֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה. זֹאת פְּלִיאָה הִיא וּמְרֻחָקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֻקָּה. וּמֵאַחֲרֶיהָ תּוֹרָה וְחֻקָּה. בֶּחָרוּת חֲקוּקָה. וּבְלוּחַ לֵב מְחֻקָּה. מְדוּק תְּלוּלָה וּמִשְּׁאוֹל עֲמֻקָּה. מִדָּרֵי אַרְקָא. מְסִלָּתָהּ חֲמוּקָה. בְּכֵן אֵין לַעֲמוֹד בְּסוֹדָהּ. וְאֵין לְהַגִּיעַ יְסוֹדָהּ. וְאֵין לַחְקוֹר חָקָהּ. וְאֵין לְהַחֲלִישׁ חֶלְקָהּ. וְאֵין לֵידַע עֶרְכָּהּ. וְאֵין לְהָבִין דַּרְכָּהּ. אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אֲצוּרָה וּמְפֹרָשָׁה. עֲצוּרָה וְלֹא מְפֹרָשָׁה. זֹאת חֻקַּת הַפָּרָשָׁה. בְּכָל שָׁנָה מִתְפָּרְשָׁה: לְבַעֲלֵי אֲסֻפּוֹת. חִידוֹתֶיהָ חֲסוּפוֹת. וְכָל־צְרוּרוֹת כְּסוּפוֹת. דִּקְדּוּקֶיהָ סְפוּת: עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה. קְצוּבָה וּגְמוּרָה. דְּרוּשָׁה וַאֲמוּרָה. בְּקַלָּה וַחֲמוּרָה: זִיְּנָהּ לְעָנָו. בִּפְנִינֵי מְעוֹנָיו. וְהִגִּיהַּ עֵינָיו. בְּפוּץ מַעְיָנָיו: רָעַד כְּהִסְכִּית טַעַם תְּחִלַּת מִשְׁנָתָהּ. פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ. בִּצֵּר צִיר תַּחַן כְּקָשַׁב שְׁמוּעָתָהּ. נָא מְנֵי יִפְרֶה מוֹרֶה הֲלָכָה לְשַׁעְתָּהּ: יָדְעוּ בָהּ הֲלִיכוֹת. וְשִׁנּוּן הֲלָכוֹת. אֵלֶּה הַנֶּעֱרָכוֹת. וְאֵלֶּה הַמִּתְהַלְּכוֹת. רְאִיתָהּ אֵיךְ לַחֲזוֹת דָּמָהּ אֵיךְ לְהַזּוֹת. בְּאוּרָהּ מְלַהֲבוֹת. לַחֲזוֹת לְמִי זֹאת: בְּדִבּוּר אֱמוֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים שִׁנָּה עוֹז פָּנָיו. שָׁב וַיַּעֲרוֹךְ זֹאת לְפָנָיו. וְהֵאִיר עֵינָיו: יַעַן כְּנֶאֱמַר לוֹ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא. פִּלְּצוּת בְּעֶתְּתוֹ וְשָׂח מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא: קוֹשְׁטְ אִמְרֵי פָרָה. כָּל־טָהוֹר מְטַמְּאָה. וְאֵיךְ הִיא תַּעֲבִיר רוּחַ הַטֻּמְאָה: לוֹ הִגִּיד יְיָ חֻקָּה חַקּוֹתִי. וּמַה תַּגִּיעַ לֵידַע. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע: יָבֹא אֵפֶר פָּרָה. לְהַלְבִּין טִנּוּף בֶּן פָּרָה. הֱיוֹת כַּפָּרָה. לְסוֹרֵרָה כְּפָרָה. חזן רָמַז בְּוְיִקְחוּ אֵלֶיךָ הֱיוֹת פָּרָתוֹ מִתְמֶדֶת. שֶׁכָּל הַפָּרוֹת כָּלוֹת וְשֶׁלְּךָ לָעַד עוֹמֶדֶת:

יוצר לפרשת פרה

אֵל נָא לְעוֹלָם תֶּעֱרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

ק"וח לְטַהֵר טְמֵאִים לְטַמֵּא טְהוֹרִים. בְּאֹמֶר קָדוֹשׁ:

מיוסד ע"ס א"ב.

אִמְרָה סְנוּנָה וּצְרוּפָה. בְּדוּלָה בְּדָתָהּ מֵעֲרוּפָה. גְּדֵלָה כְּרַעֲנָן לִתְרוּפָה. דְּרוּשָׁה בְּזִקּוּק שִׁבְעָה מִשִּׁבְעָה. הַזָּיוֹת טְבִילוֹת וְכִבּוּסִים שִׁבְעָה. וּפָרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּטְמֵאִים שִׁבְעָה. זִקְנֵי גָּזִית תְּמִימִים מִמּוּם. חֲבוּאֶיהָ יְבַקְּרוּ לְבַל הֱיוֹת בָּהּ מוּם. טְהוֹרָה תִהְיֶה לַאֲדֻמַּת מִמּוּם: יֵעָשֶׂה מֵהוֹן כֹּהֵן כֶּבֶשׁ פָּרָה. כְּפָרָה מוּל אֹטֶם בְּהוֹד תִּפְאָרָה. לְהוֹצִיא בָּהּ תְּמִימָה חֵטְא תַּמָּה מְפִירָה: מְסַעֲדָיו אִתּוֹ יָצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה. נָחַץ טְבוּל שֵׁנִית עֲבוּר כּוֹרָה שׁוּחָה. סִדֵּר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁהָה: עָמַד מִקֶּדֶם וּפָנָיו לְמַעֲרָב. פָּרָה שָׁחַט וְדָם לֹא עֵרַב. צָת בָּהּ חֲרָיוֹת וּמוֹקְדָהּ הֵרַב: קָם מוּל שַׁעַר אֵיתוֹן וְדָם שֶׁבַע יַזֶּה. רַעֲנָן אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנֵי יֶחֱזֶה. שָׁמַע לְבַל עֵץ אֶרֶז זֶה וְאֵזוֹב זֶה: תִּרְגְּלָהּ וְחִלְּקָהּ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים. כָּל־מִשְׁמָרוֹת שְׁלֹשָׁה מְחַלְּקִים. תְּכוּנָה לְמִשְׁמֶרֶת עַד נְקוּקִים יְקִים:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֵין לְשׂוֹחֵחַ עוֹצֶם נִפְלְאוֹתֶיךָ. אֵין לְהַגִּיד חֵקֶר דָּתוֹתֶיךָ. אֵין לְהָבִין תֹּקֶף מִפְעֲלוֹתֶיךָ. אֵין לְפַעֲנֵחַ עוֹמֶק פְּלָאֶיךָ. וְאֵין לַעֲמוֹד עַל סֵפֶן מִדּוֹתֶיךָ. אֵין לַחֲקוֹר סוֹד חִידוֹתֶיךָ. וְאֵין לְהַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלּוֹתֶיךָ. אֵין לְגַלּוֹת סוֹד עֵדוֹתֶיךָ: הַמְפֹרָשׁוֹת סְתוּמוֹת. הַנִּגְלוֹיוֹת עֲלוּמוֹת. הַמְבֹאָרוֹת חֲתוּמוֹת. הַמְשֻׁנּוֹת עֲצוּמוֹת. הַחֲקוּקוֹת רְשׁוּמוֹת. הַחֲסֵרוֹת מְיֻתָּרוֹת. הָאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. הַשְּׁחוֹרוֹת צְחוֹרוֹת. הַחֲשׂוּפוֹת אֲטוּרוֹת. הַפְּרוּטוֹת אֲצוּרוֹת. הַכְּלוּלוֹת עֲצוּרוֹת. הַקַּלּוֹת חֲמוּרוֹת. מוֹצִיא מְגֻלּוֹת יְקָרוֹת. מַתִּיר מֵאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. נוֹתֵן מִטֻּמְאוֹת טְהוֹרוֹת: מִן־הַחֵלֶב שׁוּמַן הַלֵּב. וּמִן הַדָּם טְחוֹל הַדָּם. וּמִבָּשָׂר בְּחָלָב כְּחַל הֶחָלָב. מִכִּלְאַיִם בְּגָדִים תְּכֵלֶת בְּסָדִין. מֵאֵשֶׁת אָח יִבּוּם הָאָח. מֵאֵשֶׁת אִישׁ יְפַת תֹּאַר לָאִישׁ. מִטֻּמְאַת נִדָּה טָהֳרַת בְּתוּלֵי אִשָּׁה: מֵהֶתֵּר אִסּוּר. וּמֵאִסּוּר הֶתֵּר. מִטָּמֵא טָהוֹר. וּמִטָּהוֹר טָמֵא. בַּהֶרֶת מִמְּעַט תְּטַמֵּא. פָּרְחָה בְּכֻלּוֹ עוֹד בַּל תְּטַמֵּא. הַמֵּת בַּבַּיִת אֵינוֹ טָמֵא. יָצָא מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ מְטַמֵּא. שְׂעִיר יוֹם כִּפּוּר מְכַפֵּר עַל כָּל טָמֵא. וְכָל מַעֲסִיקָיו בְּגָדִים מְטַמֵּא. פָּרָה אֲדֻמָּה עוֹשֶׂיהָ מְטַמְּאָה. וְהִיא עֲשׂוּיָה לְטַהֵר כָּל טְמֵאָה. וַאֲפָרָהּ נַעֲשָׂה אַב הַטֻּמְאָה.

וְהִיא מְטַהֶרֶת אֲבִי אֲבוֹת הַטֻּמְאָה: בְּכֵן אֵין לְהָבִין סוֹד תּוֹרָתֶךָ. וְלֹא זְקוּק אִמְרוֹתֶיהָ. וְלֹא צְרוּף גְּזֵרוֹתֶיהָ: בְּכֵן אֵין לְהָמִיר וְלֹא לְהִתְמִיר. אֵין לְהַרְהֵר וְלֹא לְחַרְחֵר. אֵין לֵידַע וְלֹא לְיַדֵּעַ. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע. נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: זוֹ בַּאֲמִירָה וְזוֹ בִּגְזֵרָה. זוֹ בַּאֲסִיפָה וְזוֹ בַּחֲסִיפָה. זוֹ בִּנְשִׁיקָה וְזוֹ בִּתְשׁוּקָה. זוֹ בִּכְבִישָׁה וְזוֹ בְּהַפְרָשָׁה. זוֹ בִּדְרִישָׁה וְזוֹ בַּחֲרִישָׁה. וְכָל אִמְרָה הֶחָקוּק בָּהּ חֻקָּה. אֵין לְהַרְהֵר וְלוֹמַר עַל מַה נֶחְקָקָה. שֶׁכַּךְ נִתְּנָה בִּנְשִׁיקָה: וְכֻלָּם נְכוֹחִים לְמֵבִין. וְכָל הַמַּשְׂכִּיל יָבִין. חוּץ מִטַּעְמֵי פָרָה שֶׁאֵין לְהָבִין. וְכָל חֲכַם לֵב יִדַּל מִבִּין. חֲפָצֶיהָ אֵין לְהָבִין: וּבִשְׁמוֹת תְּעוּדָה הִיא נְקוּבָה. לְכָל קָרְבָּן שַׁי לֹא שָׁוָה. שֶׁהֵם זְכָרִים וְהִיא נְקֵבָה. לְטַהֵר שִׁמְצַת עֵגֶל תּוֹעֵבָה: הֵם הֵמִירוּ כְּבוֹדָם בְּבֶן פָּרָה. וְסָרְרוּ בוֹ כְּפָרָה. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא פָּרָה. וְתִהְיֶה לָעָם כַּפָּרָה: הֵם הֶאְדִּימוּ בוֹ פָּנִים. וְאָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא אֲדֻמַּת פָּנִים: וּבָהּ צַח וְאָדוֹם יִשָּׂא פָנִים: הֵם חֲרָטוּהוּ הֱיוֹת צָג כִּתְמִים. וּבָהּ חִיְּבוּ מֵהֱיוֹת תְּמִימִים. תָּבֹא אִמּוֹ תְּמִימַת תְּמִימִים. וּבָהּ יְטַהֵר תַּמָּה הַצּוּר תָּמִים: הֵם שִׁחֲתוּ לְפֶסֶל כָּל מוּם. וְנֶעֶנְשׁוּ בוֹ הֱיוֹת בַּעֲלֵי מוּם. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם. לְהָדִיחַ דְּמֵי יָפָה וְאֵין בָּהּ מוּם: הֵם זָמְמוּ בְּעֵגֶל לִמְעוֹל. וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיִּפְרְקוּ עֹל. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל. וְתִנָּתֵן עַל שִׁכְמָם כְּעֹל: הֵם נִקְהֲלוּ עֲבוּרוֹ אֶל כֹּהֵן. וְאַנַּף בְּהַשְׁמֵד אִישׁ מְכַהֵן. תָּבֹא אִמּוֹ וְתִנָּתֵן לַכֹּהֵן. וִיכַפֵּר בָּהּ עֲוֹן כֹּהֵן: וּכְמוֹ בָּאֵשׁ נִשְׂרַף. כֵּן בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: וּכְמוֹ טָחַן וְהֵדַק עַד עָפָר. כֵּן תֵּדַק וְתֵעָשֶׂה עָפָר: וּכְמוֹ הִשְׁלַךְ עֲפָרוֹ אֶל הַמָּיִם. כֵּן תֻּשְׁלַךְ אֶפְרָהּ אֶל הַמָּיִם: וּכְמוֹ נָפְלוּ בוֹ שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי יוֹשֶׁר. כֵּן יִפְּלוּ בָהּ שְׁלֹשֶׁת מִינֵי כוֹשֶׁר: וּכְמוֹ טִנֵּף עַם טָהוֹר. כֵּן תְּטַמֵּא בְּמַגָּע כָּל טָהוֹר: וּכְמוֹ טִהֵר עַם בּוֹ נִטְמָא. כֵּן תְּטַהֵר אִישׁ אֲשֶׁר נִטְמָא: וּכְמוֹ פִּזֵּר פִּשְׁעוֹ לְכָל דּוֹר שָׁמוּר לְחַטָּאת. כֵּן תְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי חַטָּאת: לְהָדִיחַ דָּמִים. לְכַבֵּס כִּתְמִים. לְנַקּוֹת טִנּוּפִים: לְהַרְחִיץ צוֹאִים. לְהַלְבִּין חֲטָאִים. לְטַהֵר טְמֵאִים: לְקַדֵּשׁ קְדוֹשִׁים. לְהַצְדִּיק עֲמוּסִים: בְּעֵץ אֶרֶז. לַעֲנוּפִים כְּאֶרֶז: בְּאֵזוֹב. לְנִדְכָּאִים כְּאֵזוֹב: בְּשָׁנִי. לְשִׂפְתוֹתֶיהָ כַּשָּׁנִי: בְּתוֹלַעַת. לְאַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת: לְבַל יִתְגָּאֶה מִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז. שֶׁאִם לֹא יָמֵךְ כְּאֵזוֹב וְיֵחָשֵׁב כְּתוֹלַעַת. לֹא יְטֹהַר בְּאֵזוֹב וּבִשְׁנִי תוֹלַעַת: וְאִם לֹא יִשְׁפּוֹךְ לֵב כַּמַּיִם. לֹא יִטְהַר בִּזְרִיקַת

יוצר לפרשת פרה

מַיִם: וּמַה יִּתְגָּאֶה חָצִיר יָבֵשׁ. נוֹכַח אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ: וּמַה יָּעוֹז צִיץ גֵּאֶה. נוֹכַח אֵל גָּאֹה גָּאָה. וְהוּא רוֹכֵב שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה: גָּאֶה עַל גֵּאִים. מִתְנַשֵּׂא עַל נִשָּׂאִים. וּמִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז עַל מִתְגָּאִים. וְעָנָו כְּאֵזוֹב עַל נִדְכָּאִים. וְצָר בְּעוֹלָמוֹ חֲמִשָּׁה מִינֵי גֵאִים: שׁוֹר בַּבְּהֵמָה. אַרְיֵה בַּחַיָּה. נֶשֶׁר בִּמְעוֹפְפִים. אֶרֶז בָּעֵצִים. וְאָדָם בְּכֻלָּם. וּמֶלֶךְ מִתְגָּאֶה עַל כֻּלָּם. לָבֵשׁ גֵּאוּת מִכֻּלָּם: חֲקָקָם בְּכֵס שְׁבִיבֵי אֵשׁ. אַרְבָּעָה בְּכֵס מַעְלָה. וְאֶחָד בְּכֵס מַטָּה. כִּי כֵס מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כֵּס מַטָּה. וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ בְּמַעְלָה יֵשׁ בְּמַטָּה. כִּסֵּא מוּל כִּסֵּא. הֵיכָל מוּל הֵיכָל. מִקְדָּשׁ מוּל מִקְדָּשׁ. זְבוּל מוּל זְבוּל. מִזְבֵּחַ מוּל מִזְבֵּחַ. בָּנִים מוּל בָּנִים. עֲבָדִים מוּל עֲבָדִים. מַלְאָכִים מוּל מַלְאָכִים. מְשָׁרְתִים מוּל מְשָׁרְתִים. צְבָאוֹת מוּל צְבָאוֹת. כְּרוּבִים מוּל כְּרוּבִים. אֲלָפִים מוּל אֲלָפִים. רְבָבוֹת מוּל רְבָבוֹת. קְדוֹשִׁים מוּל קְדוֹשִׁים. מַחֲנוֹת מוּל מַחֲנוֹת. מַעֲרִיצִים מוּל מַעֲרִיצִים. מַקְדִּישִׁים מוּל מַקְדִּישִׁים. וּקְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מְשַׁלְּשִׁים: ככתוב על יד נביאך וקרא וגו'

יוצר לפרשת החדש

מיוסד ע"ס א"ב:

אוֹת זֶה הַחֹדֶשׁ. אַצְתָּ מִכֹּל לְקַדֵּשׁ. וּבוֹ יֶשַׁע לְחַדֵּשׁ: בּוֹחֲרֶיךָ תּוֹבְעִים אוֹתְךָ לְקַדֵּשׁ. וְאַתָּה אוֹתָם מְקַדֵּשׁ. אֵל נַעֲרָץ בְּקֹדֶשׁ: גְּאֻלָּתָם עַתָּה תְּחַדֵּשׁ. וְצוֹרְרֵיהֶם פִּתְאוֹם לְהָדֵשׁ. וְכָל פֶּה יְרוֹמֵם וְיַקְדִּישׁ: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם. בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם. נַחֲלָה בְּכָל קְהַלְכֶם: קָדוֹשׁ: דְּרַשְׁתּוֹ מִכָּל חֳדָשִׁים. וְהִנְחַלְתּוֹ לִקְדוֹשִׁים. הֱיוֹת בּוֹ מְקֻדָּשִׁים: הִזְמַנְתּוֹ לַשְּׁלִישִׁים. לְאֶפְרָתִים מְגֻלָּשִׁים. לִמְנוֹת בּוֹ עַד שְׁלֹשִׁים: וּבוֹ תַּפִּיל קְדֵשִׁים. וְתַחְמוֹל עַל צֹאן קָדָשִׁים. בְּבִירַת קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: זִכְרוֹן שְׁבוּעַת בְּרוּכִים. הִנְחַלְתָּ לִמְבֹרָכִים. לְהוֹשִׁיעָם מִיַּד מַפְרִיכִים: חוֹנֵן דַּלִּים וְרַכִּים. חֲמַלְתָּ עַל נְמוּכִים. אֲשֶׁר אַחֲרֶיךָ מְשׁוּכִים: טוּב טַעַם מַאֲרִיכִים. וּלְפָנֶיךָ לֵב שׁוֹפְכִים. בְּרֹאשׁ יֶרַח מַמְלִיכִים. יִקָּבְצוּ עַתָּה מַקְהֵלִים. בְּיוֹפִי תֹאַר מִכְלוּלִים. וְשָׁם תִּשְׁמַע פִּלּוּלִים: כְּבוֹד שִׁמְךָ מַעֲלִים. בְּשִׁיר וּבְתַחַן מִתְפַּלְּלִים. בְּחֶשְׁבּוֹן רֹאשׁ רְגָלִים. לְפָנֶיךָ יִהְיוּ מְסֻגָּלִים. כָּל גְּזֵעֵי דְגָלִים. מְשׁוֹרְרִים וּמְהַלְּלִים: מַה גָּדְלוּ מַעֲשִׂים. לְעוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת וְנִסִּים. לְבָנִים אֲהוּבִים וַעֲמוּסִים: נִצְּלוּ מִיַּד פַּתְרוּסִים. אֲשֶׁר אוֹתָם מְעַשִּׂים. וְהֶעֱמַתּוּ הֱיוֹת שָׂשִׂים: שׂוֹנְאֵיהֶם בַּיָּם דּוֹרְסִים. וּבְבַת רָאשִׁימוֹ רוֹפְסִים. כִּי בְגוֹחָם הָיוּ חוֹסִים: עוֹלְצֵי בְשְׂמָחוֹת: יְשִׂישׂוּ בְּרֹב הַצְלָחוֹת. וְיִתְמַלְּטוּ מִכָּל אֲנָחוֹת: פּוֹרֶה אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת. הַמְעֻלֶּה בְּכָל שְׁבָחוֹת. יַטֶּה אֹזֶן לַשִּׂיחוֹת: צוֹרְרֵיהֶם תַּפִּיל בְּשׁוּחוֹת. וְנַפְשׁוֹתָם תִּהְיֶינָה שְׁחוֹת. בְּכָל רַע מוּכָחוֹת: קָדוֹשׁ יְקַבֵּץ עֲדָרִים. וְיִזְכּוֹר בְּרִית אַבִּירִים.

אֲשֶׁר לְפָנָיו הָיוּ בְרוּרִים: רָצָה בְּבָנִים מְבְחָרִים. מִכָּל צַר וְעָבָרִים. לְפָנָיו הָיוֹת מְשֻׁמָּרִים: שִׁקֵּר עֲלֵיהֶם בְּלֵיל שִׁמֻּרִים. וְקָטַל לְמַעֲנָם בְּכוֹרִים. וְהוֹצִיאָם בְּפֵרוּת מוֹרְדָרִים: חזן תִּפֶּן בְּאַנְיֵי יְשֵׁנָה. וְתַצִּילֶנָּה מֵעֲדִינָה. בְּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן כְּבוֹדוֹ מְשַׁבְּחִים בְּכָל הָעוֹלָם. וְהוּא מֵעֵין כֹּל נֶעְלָם. וּבָאוּ בְּפִתְחֵי אוּלָם. וְהַכֹּל יְרוֹמְמוּהוּ כָּאוֹפַנִּים לְעוֹלָם:

ואם הוא ר״ח אומרים אופן של ר״ח לעיל דף קנ״ד. והחיות וכו׳.

זולת מיוסד ע״ס א״ב:

אֵל עוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת. בַּעֲבוּרָם עָשִׂיתָ נוֹרָאוֹת. גִּלִּיתָ בְּרִבְבֵי צְבָאוֹת. דִּגְלֵימוֹ לְהוֹצִיא מִתְּלָאוֹת. הֵם כִּכְשָׁרִים נְשׂוּאוֹת. וּמִשְׁאֲרוֹתָם נוֹשְׂאוֹת. זֶבֶד טוֹב מְלֵאוֹת. חֶסֶד בְּעֵינֵיהֶם הָאוֹת: טוֹב בָּנִים כֻּלָּם. יוֹדֵעַ פְּרִי מַעֲלָלָם. כָּל הַדֶּרֶךְ נִהֲלָם. לִפְנֵי כָּל הַתְלִילָם. מִלֵּא כָּל מִשְׁאֲלָם. נוֹאֲמֵי רָעָתָם הִפִּילָם. שָׂבַע מָן הֶאֱכִילָם. עַל כָּל אוֹם עִלָּם: פָּצוּ פֶה בְּשִׁירָה. צִדְּקוּ לְאָיוֹם וְנוֹרָא. קוֹל תּוֹדָה וְזִמְרָה. רַנְּנוּ לְשׁוֹרְרָה. שֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. שִׁבְּחוּ לְהָעִיד בְּמוֹרָא. תָּקְפוּ כֻּלָּם לְהִתְאַזְּרָה. תְּכוּת כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים לְהַגְבִּירָה:

עזרת וכו׳. שמונה עשרה:

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו׳.

מיוסד ע״ס א״ב.

אֲתִיַּת עֵת דּוֹדִים כְּנָגְעָה. בְּאַחַת וְעֶשֶׂר פּוּט נָגָעָה. גִּישַׁת צִקּוּן מִכְּפֵל כְּפָגְעָה. דִּלֵּג פַּעַם וְזֹאת רֶגַע: הִשְׁגִּיחַ עוֹפֶר מֵחֶרֶךְ אֲרֻבּוֹת. וְחִתֵּל אֶרֶךְ בְּתֶבֶם תַּעֲרֻבוֹת. זְמַן קֵפֶץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת. חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת: טֶס נִידָא וְעִדָּן שָׁנָה. יָקַץ כְּיָשֵׁן וָעֵר כְּמִשְׁנָה. חזן כֶּסֶף וְדָפַק בְּפִתְחֵי יְשֵׁנָה. לְחַפְּשָׂהּ בְּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: קהל לִי עוֹד תִּגְנוֹן. בְּפָסוּחַ וְגָנוֹן. חזן בְּגוֹנְנָךְ לְבָנוֹן. בְּמָגִנֵּי יִכּוֹן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מְרִימֵי עַל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת. מִכְּאֵב הִגַּתָּה לְהַרְאוֹת אוֹת. נַאֲקָה הֵחִישָׁה קֵץ הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת: שֶׂה הַמְסֻבָּךְ לְעֵקֶד צוּר. סִיִּם זִכְרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר. עֲמוּסִים כְּאֵתָיו לְעֵרַת בְּצוּר. עֲדֵימוֹ לְשַׁי יְהֵא עָצוּר: פֶּלֶא עֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פֵּץ מִבְּעָשׂוֹר לְאָסְרוֹ בַּעֲבֹת. חזן צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְוֹת. צְפִית שֶׂה לְבֵית אָבוֹת: לָךְ עוֹד נַקְשִׁיבָה. מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאָבָה. חזן שָׂשׂוֹן יִשְׁעֲךָ לָנוּ הָשִׁיבָה. וּבִתְחִיַּת גֶּשֶׁם נַחְשְׁבָה:

יוצר לפרשת החדש

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִיחַת עֲלִית עֶקֶד. הִיא נִצְּבָה בְּפֶקֶד. תְּוִיכַת בִּתְרֵי שֶׁקֶד. רִשְׁפֵּהָ לוּד לְיֵקֶד: רַחַשׁ יְשֵׁנִים כְּעֶרֶב. דַּם תְּבוּסָה כְּעֹרֶב. קֵץ חָשׁ וְקָרַב. לְעוֹרֵר בְּתִגְּין קְרָב: שֵׁמַע מִכְסַת פְּסָחִים. אֲשֶׁר כָּסוּ פְּסוּחִים. הִיא צִמְּתָה כִּסְלוּחִים. לְהַצִּיתָם כְּקוֹצִים כְּסוּחִים: תְּרָפִים כְּדֵי לַמְעַט. מְנוּיֵי מְתֵי מְעַט: חזן תֹּקֶף הַדְרַת מֶלֶךְ מִלְּהִמָּעֵט. הֻרְשַׁם לְהִמָּנוֹת בְּוֹאָם יִמְעַט:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר. בְּסֶכֶם אֲסוּפֵי הַר מוֹר. חזן וְאַתֶּם אֶל יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר:

דְּרַשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֵת קָדְשׁוֹ. חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הֲדוֹם מִגַּר נְגִיד עֶדֶשׁ. כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחַדֵּשׁ בְּגֶדֶשׁ. חזן וְנוֹבִיל שַׁי בַּקֹּדֶשׁ. בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחָשַׁבְתָּ וְסָפַרְתָּ. מִפִּעֲלוֹתֶיךָ פְּעוֹל בְּסַהַר סָבַרְתָּ. לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֲבָלוֹ שִׁפַּרְתָּ. לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צָפַרְתָּ. לְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה זְמַנּוֹ בֵּאַרְתָּ. וּבִתְשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עָדָיו עִבַּרְתָּ. וְהַיּוֹם הוֹרֵיתָ לְעָם אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ. לָכֵן עַל כָּל חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ הִגְבַּרְתָּ. סִפְּרוּ בִּקַּרְתָּ. קִצְבוֹ חָקַרְתָּ. נִזְלוֹ הֵקַרְתָּ. פִּלְאוֹ סִקַּרְתָּ. מוֹעֲדוֹ יָקַרְתָּ. וּבוֹ יָקַרְתָּ וְנִתְיַקַּרְתָּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אָבִי כָּל חוֹזֶה. חָל בּוֹ בְּמַחֲזֶה. כְּנֶאֱמַר לוֹ חֲזֵה. תַּבְנִית הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לְהָבִין קֶצֶב מוֹלַדְתּוֹ. מִתְּחִלָּתוֹ וְאֹרֶךְ מְלַאכְתּוֹ. עַד תַּכְלִיתוֹ: עִמְּתוֹ לְהַרְאֵהוּ. וְלֹא הִכִּיר מַרְאֵהוּ. עַד בְּאֶצְבַּע הֶרְאָהוּ. אָז בָּן וְרָאָהוּ: זֹהַר לְשָׁעוֹת שֵׁשׁ. תָּאֳרוֹ לְהִתְאַשֵּׁשׁ. פָּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל־עַיִן יְעַשֵּׁשׁ: רוֹאָיו לְבַקֵּר. עֵדָיו לַחֲקֹר. מַאֲמִירָיו לְיַקֵּר. מְמִירָיו לְעַקֵּר: בְּמֶדֶד לוֹ שֵׁעֵר. עָבְיוֹ אֵיךְ לְשַׁעֵר. עַד שְׁטִיפַת שֵׂעָר. יְקַבְּלוּ יוֹשְׁבֵי שָׁעַר: יָדְעוּ תְּבוּנָה. לְחַוּוֹת לְאוֹם נְכוֹנָה. לְהוֹרוֹת לְיוֹדְעֵי בִינָה. עֵרֶךְ לְבָנָה: רְגָלִים לְיַשֵּׁב. זְמַנִּים לְחַשֵּׁב. בַּעֲבוּר אֵיךְ לְיַשֵּׁב. וְסוֹד מָה לְהַקְשֵׁב: בְּפָנָיו צִגּוּ אֵילֵי קֹדֶשׁ. לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ. וְאַל

נתעטף בקדש. כמקדישי חדש: יה בדקם לעינו. ועדותם דקדק במחנו. והכל צוחו במענו. מקדש החדש בזמנו: קץ מולדתו חל להקצות. ביום רביעי בחצות. ועד שלשים מרוצות. לא נכר בחוצות: לארה ציר ופחד. ויתר מעת לעת ספור אחד. וצור לו פץ ניחד. מערב ועד ערב מנות אחד: ילדות חרס וסהר בו ביום חשבון מצו. וכתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו. רעים כנתן למו מסורת אמצו. לחשב לעבר ולקדש ספורות כמצאו:

אל נא לעולם תערץ. ולעולם תקדש. ולעולמי עולמים. תמלוך ותתנשא: האל מלך נורא מרום וקדוש. כי אתה הוא מלך מלכי המלכים. מלכותו נצח. נוראותיו שיחו. ספרו עזו. פארוהו צבאיו. קדשוהו רוממוהו: רון שיר ושבח. תקף תהלות תפארתו:

ח"וק ראשון הוא לכם. לפסוח עליכם. להתקדש בתוככם. קדוש:

ח"וק לכם הוא ראשון. נצורי כאישון. להעריץ לאל אחרון וראשון. קדוש:

מיוסד ע"ס א"ב.

אדון מקדם תכנו ראש. בינו לא גל בספר תולדות ראש. גלהו תחלה לכם לדרוש: דרוש להשורת בו גיה ואישון. הפלא מכל-עם ולשון. ולא המסר לאדם הראשון: זמן עדנה בו בשרה. חנוט לקצו עקוד למוסרה. טפיה בכן בשרו בשורה: ירח אשר לא פענח לראשונים. כמוס לצפון חדשים וגם ישנים. לראש הושם לארבעה ראשי שנים: מועדים מזמין לנדגלים. נועדים בו עינימו צירי רוגלים. ספור הוא למלכים ולרגלים: עבור מעברים לשמרו במועדו. פרח ואביב תקופה בם לועדו. ציון שלשתם יצרפו לסעדו: קדש בראשו ושלישו חציו ורבו לשמור. לקדש לקחת לחגג לקצור ולגמור. רשם בכל-דור שמור הוא לרוכב על חמור: חזן שמירת שלישו בירדן עמדה. שלהבת חציו שאון פול השמידה. תשועת קצירו ימיני העמידה:

ראשון הוא לכם וכו'.

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

הוא נקרא ראש וראשון. ונואמו נקרא ראש וראשון. ומועדו נקרא ראש וראשון. ואוויו נקרא ראש וראשון. ונוחליו נקרא ראש וראשון. ואויבם נקרא ראש וראשון. ואוהבם נקרא ראש וראשון.

וְגוֹאֲלָם נִקְרָא ראש וְראשון. הִנֵּה הָעִתִּי יָבֹא בְּראש וְראשון. בְּקֵץ אֲשֶׁר הוּא ראש וראשון. לַעֲבוֹר בְּראש וְראשון. לְכוֹנֵן נָכוֹן בְּראש וְראשון. וְאִתּוֹ נוֹצַר בְּרוּחַ ראש וְראשון. לְקַעְקֵעַ שְׂרִידֵי אַדְמַּת ראש וְראשון. לְעוֹרֵר צוּרִים הַחֲצוּבִים בְּראש וְראשון. לִפְעוֹל הַדָּשׁוֹת בְּראש וְראשון. לְרַצּוֹת חִדּוּשׁ תְּשׁוּרַת ראש וְראשון. לְהוֹבִיל בּוֹ שַׁי לְראש וְראשון: וְעוֹד כָּל יִזָּכְרוּ ראשוֹנִים. כִּי יְחַדְּשׁוּ חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. פְּלָאִים מִפְּלָאִים מְשַׁנִּים. וְיָקִיצוּ כָּל יְשֵׁנִים. שִׁירִים מְשִׁירִים מְשַׁנְּנִים: וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד אֲשֶׁר הֶעֱלָה בְּנָבִיא. כִּי אִם חַי יְיָ אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא. וְאָז אֵל יִשְׁאַג כְּלָבִיא. לַעֲרוֹךְ קִרְבִּי. חֲדָשׁוֹת לְהָבִיא. בְּיַד אִישׁ נָבִיא. מִשֵּׁבֶט לֵוִי. לְהָשִׁיב לְבָבִי. לְחַדֵּשׁ קִרְבִּי: וַיַּצְמִיחַ צֶמַח נָקוּב שִׁבְעָה. וְאִתּוֹ יִהְיוּ רוֹעִים שִׁבְעָה. וְיִתְחַדְּשׁוּ לְאוֹם דְּבָרִים שִׁבְעָה. וְיִתְכַּסֶּה מֵהֶם שָׁבֻעִים שִׁבְעָה: וְיָשׁוּב וְיִגָּלֶה לְעַם קְדוֹשִׁים. אֲשֶׁר עִמּוֹ יִהְיוּ מְקֻדָּשִׁים. וְלֹא לְעֶדְרֵי צֹאן קֳדָשִׁים עַד קֵץ שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים. עַד בֹּא ראשוֹן לְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים. וְאָז יֵרָאֶה לַעֲדַת קְדוֹשִׁים. הַנִּשְׁאָרִים מֵעַל קָדָשִׁים. וְיֵרָאֶה לָמוֹ אוֹתוֹת חֲדָשִׁים. לְחַדֵּשׁ שָׁמַיִם הַחֲדָשִׁים. לִמְשׁוֹחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. לִפְתּוֹחַ דֶּלֶת לִקְדוֹשִׁים. בְּשַׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים: וְאָז יְצַוֶּה חִדּוּשׁ עֲבוֹדַת חֹדֶשׁ. מַה לְּהַעֲלוֹת בְּראשׁ כָּל־חֹדֶשׁ. וַעֲבוֹדַת ראשוֹן חֹדֶשׁ. הִיא תַּקְדִּים תְּחִלָּה לְכָל־חֹדֶשׁ. כִּי כְּמוֹ הָיָה ראשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ. כֵּן יִהְיֶה ראשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ: וְתֵעָשֶׂה בּוֹ חֲדָשָׁה. לִבְרֹאת אֶרֶץ חֲדָשָׁה. לְהִנָּתֵן דַּת חֲדָשָׁה. לִכְרוֹת בְּרִית חֲדָשָׁה. לְהִבָּרְאוֹת בְּרִיָּה חֲדָשָׁה. לְהִתְחַדֵּשׁ רוּחַ חֲדָשָׁה. לְהוֹבִיל בּוֹ שַׁי מִנְחָה חֲדָשָׁה: וְחַמָּה וּלְבָנָה תִּתְחַדֵּשׁ. וְאוֹרָם שִׁבְעָתַיִם יְחֻדָּשׁ. שְׁתַּיִם בַּשָּׁנָה יִתְחַדָּשׁ. וִיצַמְצֵם שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹךְ שַׁעַר הֶחָדָשׁ. וְיִקָּרֵא לוֹ שֵׁם חָדָשׁ. כְּשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם הַמְּקֻדָּשׁ. וְיִתֵּן לָעָם לֵב חָדָשׁ. לְשׁוֹרֵר בְּפִיהֶם שִׁיר חָדָשׁ. שִׁיר מְפֹאָר וּמְחֻדָּשׁ. עַל כָּל־שִׁיר מְהֻלָּל וּמְקֻדָּשׁ: כִּי שִׁירֵי אֶרְאֵלִּים. אֲשֶׁר שִׁיר וְתִשְׁבָּחוֹת מְהַלְּלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא חָלִים: וְנִצּוּחַ אֵילִים. אֲשֶׁר קוֹל הַמּוֹלָדָה צוֹהֲלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְמַלְּלִים: וְרֶנֶן גַּלְגַּלִּים. אֲשֶׁר הֵם הוֹרְשׁוּ כָּל־גּוֹלְלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא כוֹלְלִים: וְאֵימַת כְּרוּבִים. אֲשֶׁר הֵם צָגִים כְּמוֹ רוֹבִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַרְבִּים: וְהַדְרַת אוֹפַנִּים. אֲשֶׁר הֵם מְרֻבְּעֵי פָנִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא סוֹפְנִים: וַהֲמוֹן גְּדוּדִים. אֲשֶׁר הֵם הוֹד אֵל מַגִּידִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא נֶאֱגָדִים: וְסוֹד עִירִין. אֲשֶׁר

אופן ע״ס א״ב.

כְּבוֹדוֹ אוֹר יִזְרַח בְּמִקְדַּשׁ קֹדֶשׁ. גִּיהַ נֵרוֹת נֶחֱזֶה דוֹלְקִים בַּקֹּדֶשׁ. הָשֵׁב כֹּהֲנִים לְמַחְלְקוֹתָם וּשְׁרָתוּךָ בַּקֹּדֶשׁ. זְרוּיֶיךָ יְקַבְּצוּ חֲזוֹת חֲנֻכַּת מִקְדַּשׁ קֹדֶשׁ. טֶכֶס מִצְוַת נֵרוֹת שִׁבְעָה יַעַרְכוּ בַּקֹּדֶשׁ. כֹּהֲנִים קְדוֹשִׁים לְבוּשֵׁי בִּגְדֵי קֹדֶשׁ. מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ נֵרוֹתֶיהָ שִׁבְעָה בַּקֹּדֶשׁ. שְׂרַד מִכַּרְבְּלִים עֵת תָּשִׁיב בַּקֹּדֶשׁ. פְּאֵר מִגְבָּעוֹת צִיץ נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ. קָרֵב לִתְבוּאַת רֵאשִׁית קֹדֶשׁ. שׁוּבָה בְּרַחֲמִים לְעִיר הַקֹּדֶשׁ. תִּתְפָּאֵר וְתִתְקַדֵּשׁ בְּפִי שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ: והחיות וכו׳.

מאורה סס המחבר שלמה.

שְׁנֵי זֵיתִים נִכְרָתִים. בְּגַן נָעוּל יַצְהִירוּ: לְרֹאשׁ קְהָתִים וְאֶפְרָתִים. שְׁתֵּי עֲטָרוֹת יַכְתִּירוּ: מוּל מְנוֹרָה הַטְּהוֹרָה. כְּמוֹ נֵרוֹת יַזְהִירוּ: הֵן בְּמַחֲנֶה אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ: לְבֶן אֶפְרָת צִיץ נִכְרַת. אֲשֶׁר הָיָה כְּצִיץ נוֹבֵל: לְבֶן חֲמִשָּׁה אֲשֶׁר הַשֵּׁשׁ. כְּמוֹ אֳנִיָּה בְּלִי חוֹבֵל: זְכוֹר מַרְאֶה אֲשֶׁר רָאָה. זְכַרְיָהוּ בְּעִיר בָּבֶל: כְּמוֹ זְכַרְתָּם וְהוֹשַׁעְתָּם. אֲזַי עַל יַד זְרֻבָּבֶל: זְכוֹר זַרְעָם לְהוֹשִׁיעָם. וְגַם תִּקְרָא שְׁנַת יוֹבֵל: וְשִׂים אוֹתָם מְקוֹם אֲבוֹתָם. הֱיוֹת מוֹשְׁלִים בְּכָל תֵּבֵל: וּמֵעַל יַד אִישׁ צַיִד. טַבַּעְתָּם יָסִירוּ: הן במחנה. מַמְלָכָה מִמְשָׁכָה. לְעִיר צִיּוֹן תְּשִׁיבֶנָּה. וּבַת כְּבוּדָּה בְּרוֹב עֲבוֹדָה. לְבֵית אִמָּהּ תְּבִיאֶנָּה: וְהַצְּפִירָה וְהַגְּבִירָה. בְּרֹאשׁ דָּוִד תְּקִימֶנָּה: וּמִצְנֶפֶת מְעֻלֶּפֶת. בְּרֹאשׁ אַהֲרֹן תְּשִׂימֶנָּה: וְהַתָּמִיד אֲזַי תַּעֲמִיד. וְהַמִּנְחָה תְּרִימֶנָּה: וְהַמֶּרְקָחָה אֲשֶׁר לָקַח. וְלֹא רְאִיתִיו עַד הֵנָּה: וְהַנֵּרוֹת בִּמְנוֹרוֹת. בְּנֵי אַהֲרֹן יַבְעִירוּ: הן במחנה. הַנִּבְאָה וְהַצְּמֵאָה. אֲשֶׁר תָּמִיד לָהּ תְּיַלִּיל: סְמוֹךְ יָדָהּ בְּבֶן דּוֹדָהּ. הַנִּקְרָא שְׁמוֹ הַכְּלִיל: וְהַכְנִיסֵם לְגַן בֹּשֶׂם. וְחָפַּתָּם בְּהוֹד תַּכְלִיל: וְתוֹלִיכֵם וְתַמְלִיכֵם. בְּהַר צִיּוֹן וְהַגָּלִיל: וְחֹק יָשָׁר אֲזַי יוּשָׁר. עֲלֵי נֵבֶל וְגַם חָלִיל: וְעַם אוֹהֲבֵי שְׁמֶךָ. וְעוֹזְבֵי חֲזוֹן שֶׁקֶר שָׁוְא וֶאֱלִיל: וְאוֹם פְּרוּכִים יִהְיוּ בְּרוּכִים. וְכָל רֹאֵיהֶם יַכִּירוּ: הֵן בְּמַחֲנֶה אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ: אור חדש וכו׳.

זולת ע״ס א״ב סס המחבר שלמה הקטן ברבי יהודה חזק.

אֵין צוּר חֶלֶף. תַּבְנִית כָּל גּוֹלֵף: לְכוֹשֵׁל הַיּוֹם חוֹלֵף. לְמַכְשֵׁל חַיַּת שׁוֹלֵף: בַּעַר שָׁקַד לְסַלֵּף. עַם דַּת אֶלֶף: מְעַט פִּרְחֵי תֶלֶף. גֶּבֶר מֵרוֹב אֶלֶף: גְּמוּצֵי שִׁיחַ ... ת בַּר. שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה קַרְקַר: רָאוּת בְּרֵכוֹרַת סָקַר. בְּעִנּוּי נֶפֶשׁ נָקַר: דִּבֵּר שֵׁם יָקָר. כָּל הַמַּזְכִּיר יִדָּקֵר: וְאָז לָרוֹב הֶפְקֵר. מְרוֹד כְּפוּר בָּעָקָר: הֶעָרִים סוֹד בְּלִיַּעַל. לְהוֹגֵי חֵן יַעַל: מְסוֹךְ סַף רַעַל. חַיְּמוֹ הַמֵּרֵר וְהַרְעֵל: וְעוֹד הוֹסִיף מַעַל. לְאֵל מוֹדֵד שַׁעַל: בִּטֵּל עוֹד מֵהַעַל. קָרְבַּן תָּמִיד מוֹעַל: זֶרַע קֹדֶשׁ הֶחֱרִץ. חָכְמוֹ קַלֵּי

יוצר לשבת שני ש"ח

מֶרֶץ: גּוֹזֵר אֶצְבַּע קֶרֶץ. כּוֹתֵב כְּתֹבֶת פֶּרֶץ: חִבּוּל טֻמְאַת שֶׁרֶץ. גַּן
נָעוּל הַשֶּׁרֶץ: שִׁתּוּק אִסּוּף הַפֶּרֶץ. זְמַּה סַפֵּק אָרֶץ: טָסוּ חַרְגוּלֵי יֶלֶק.
זְמוּרֵי הַבֶּקֶק וְהַבֶּלֶק: כְּנֵץ עַל צִפּוֹר דּוֹלֵק. גּוֹזָלֵי בֶּתֶר וְהַמֶּלֶק: יָקְדוּ
כְּחַבְחֲבֵי עֶלֶק. חַרְחֵר רִיב וְחֶלֶק: עָקוֹר מַתַּן חֵלֶק. חָג וּמְנוֹרָה דּוֹלֵק:
בְּנוּיִים שְׁפַנֵּי סֶלַע. הוֹמְרוּ תַּנִּינֵי בֶּלַע: לְבָאֵי שֵׁן וּמַתְלַע. תְּבוּאַת
קֹדֶשׁ יָלַע: לְאֵיד הֵכִינוּ צֶלַע. נְטוּשׁ מְדָנֵי גָּלַע: בְּשַׂר קֹדֶשׁ קָלַע. מֵעֵם
מָשׁוּל תּוֹלָע: מִדַּת חָמָס גָּמְלוּ. כֵּן גְּמוּל הֻגְמָלוּ: כְּסוּף יְאוֹר קֻמְּלוּ.
כְּרֹאשׁ שִׁבּוֹלֶת נִמָּלוּ: נִטְיוֹן רָעוֹת נִבְלוּ. וּבַל יוּבְלוּ סֻבָּלוּ: כְּקַשׁ יָבֵשׁ
אֻכָּלוּ. כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ: סוֹד שֵׁם לְחַלֵּל. תְּמוּר רָשָׁע מִתְחוֹלֵל: לְיוֹם
הָפַךְ לֵיל. בְּבֵן יְגֻמַּר הַלֵּל: עֹז בְּבֵן יִתְמַלֵּל. מִפִּי יוֹנֵק וְעוֹלֵל: לְמַשְׁבִּית
צָר וּמִתְעוֹלֵל. כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל: פִּלְּגוּ לְשִׁבְעָה חֲלוּצִים. וְקָבְעוּ
שְׁמוֹנָה מְלִיצִים: נֶגֶד שְׁקוּדַת נִיצִים. וּתְקוּפַת שְׁנַת קִצִּים: צִעֲרוּ
כַּעֲקְרַבֵּי עֲקְצִים. וְצִעֲרוּ כִּנְמָלֵי שְׁקָצִים. לְהָטוּ כַּעֲצֵי קְצָצִים. דֹּעֲכוּ
כְּאֵשׁ קוֹצִים: קְהָלִים נוֹסְדוּ מְדָנַי. בִּשְׁנֵים עָשָׂר עִדָּנַי: רָב רִיבָם יְיָ.
עַל חוֹשְׁבֵי סוֹטְנָי: שְׁפוֹט כֵּן דִּינָי. אֵין עוֹד זוּלָתְךָ אֲדֹנָי: תֹּאבַד כֵּן
זְדוֹנָי. כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ: שְׁמוֹר לְפִי מִלִּים. הַט חַקְשֵׁב קוֹבְלִים: טְרוֹד נוֹף
בְּחוּלִים. יָחִיל רוֹזְנֵי בְעָלִים: יְצִיאַת יוֹם הִלּוּלִים. וְקָרַע דִּין הוֹלְלִים:
חֲזוּת קְרוֹא כִּמְהַלְלִים. מִי כָמוֹךָ בָּאֵלִים: עזרת וכו'.

יוצר לשבת שני של הנוכה.

ע"ס א"ב כפול. סס המחבר מנחם ברבי מכיר חזק.

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי חִיִּיתָנִי וְלֹא כִלִּיתָנִי. אוֹיְבַי לֹא שִׂמַּחְתָּ עָלַי וּמִשְּׁאוֹל
הֶעֱלִיתָנִי. אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי: כַּנַּתָּ מֵרָחוֹק לָחוּק דָּבָר מְכֻוָּן. בְּטֶרֶם
תָּבֹאנָה חֲדָשׁוֹת אֲמַרְתָּ כֵּוֵן. וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל בָּנַיִךְ יָוָן: גְּאַלְתָּנִי
מֵרֹאשׁ מֵהֹמֶר וְלִבְנַת פִּיבֶסֶת וָאָוֶן. גַּם כִּי מִיָּוֵן מְצוּלָה פּוֹעֲלֵי אָוֶן.
מִבּוֹר שָׁאוֹן וּמִטִּיט הַיָּוֵן: מְנוֹרָה וְחַג חֹק וְשֵׁם מָנְעוּ לִשְׁמוֹר. נְתַנַּנִי
חֵלֶק שִׁבְעָה וּשְׁמוֹנָה הַלֵּל לִגְמוֹר. לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר. קָדוֹשׁ:
דִּבְּרַת מַלְכוּת שְׁלִישִׁית חָלַם חֲמוּדוֹת בְּפֵרוּשִׁים. דְּמוּת נָמֵר אַרְבָּעָה
כְּנָפַיִם לְהַרְשִׁים. וַיַּרְאֵנִי יְיָ אַרְבָּעָה רָאשִׁים: הֶרְאָה שֵׁנִית צָפִיר גָּדַל
וְעָצַם לְהִתְאַיְּמָה. הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה וְרוּחוֹת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ לְקַיְּמָה. צָפוֹנָה
וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה: וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת כְּמִשְׁוֹל בַּעֲלֵי מְדָנַי. וַיְצַוּוּ
חֲקוֹק בְּקֶרֶן הַשּׁוֹר וּבִבְרִיחֵי אֲפַדְנָי. אֵין לָהֶם חֵלֶק בַּיְיָ: זָר מֶלֶךְ עַז
מִשֵּׁשַׁךְ וְשֵׁשַׁךְ. זְהַר לְמִשְׁנֵהוּ גְּזֵרוֹתָיו עַל עַמִּי מָשַׁךְ. וַיַּכֵּם אֶת עֵין כָּל
הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ: חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת חָשַׁב לְהָפֵר חוֹטֵא וְאָשֵׁם. חַק וַיַּעֲבֵר קוֹל

גם כמכתב רשם. ואמר חס כי לא להזכיר בשם: טכסיסי חפרה
ברית נועד יהרגו קוסטנר. שחורים נוסדו בהתאסף עם בשנום
להסתגר. קול רחים ואור נר: יעצו לבטל טבילת עם בזוי ומשסה.
זמו לעשות נבלה ארוסה טרם תנשא. לשכב את בת יעקב וכן לא
יעשה: כנס אלעזר חנה בת סגנים וחורים. כנס אנשי המקום למשתה
שמנים מבחרים. כי כן יעשו הבחורים: לוית חן לעיני הקרואים
ראש פרעה. ליינה מסבה בדמעה על אודות הרעה. וכתונת הפסים
אשר עליה קרעה: מלל יהודה אחיה חנה למה תבכי. מה לה איפה
כשכורה תשתוחחי ותשתפכי. ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי:
נבל פן יתעולל כי ביום חפתי. נמצאתי מחללת את אבי ומוצארת
לשרפתי. ואנכי אנה אוליך את חרפתי: שיחת מרת נפש בבכי
ובתחנונים זעקה. שם אחיה ללבו ויחרד חרדה מועקה. ויכר יהודה
ויאמר צדקה: עצה הבו לכם בקנאת עשה נוראים. עמדו השרים
משחו מגן חטא יראים. ויחרדו ויקומו כל הקרואים: פצו חזק ונתחזק
בעד עדתנו. פן תחללנה בנותינו ויתערבו בנו משחיתינו. ויאמרו
הכזונה יעשה את אחותינו: צבאו פתח ארמון הגמון מעדן נבל וכלי.
צהל ו לקראתם ואמר באו לברכה אלי. ויקרא הוציאו כל איש מעלי:
קפצו יהודה ואחיו במרמה כבאים לחתונו. קרב ולקח אשרה העומדת
לפניו לשטנו. ויתקעה בבטנו: ראשו כרת אלעזר וישלך חוצה לנדוף.
ראו עבדיו כי מת אדניהם וינסו להדוף. ויקח את אחיו עמו וירדף:
שדדום ויכום ויכתום ומחניהם החרידו והרגיזו. שלטו היהודים
בשונאיהם אשר אתם בזו. באו על החללים ויבזו: תקף המלך ורכב
פילו הטוב והמבחור. תשועת חץ בא בשריריו ויקוב חור. ויפול
רוכבו אחור: מכה ונשבר עצמות ברח ויצא יצא. מרדו עבדיו
ולאפרכוס הניסוהי רצא. וישב בבושת פנים אל ארצו: נלחמים
באנטוכיא עיר גדולה בעם זחוהים. נצחו בנים יוצאים לצבא בשרו
כמהים. וישמעו את קול יי אלהים: הולת יושבת יחד תקועה להצעיר
ולהסעיר. חרבה עקרון תעקר קסרי ברת שעיר. על כן קרא שם
העיר: מאז כבשוה קציני בשם יי נסי. מסבת שם נקראת אחודרת
מגדל נשיא. והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסי: בהלכד צור וצידון
ועני דירתם. ברבים יושבים לפני יי ילמדו תורתם. בחצריהם
ובטירותם: רוזנים עשו בשונאיהם כרצונם כמשפט אדונים. רדו
בנוגשיהם ועבדום וענו מדינים ומדנים . ובני יון אלישה ותרשיש כתים
דנים: בעבור נמכרו יונים ליונים שנים מאה ושמונים. ברצי כסף

יוצר לשבת שני ש"ח

לְהִתְרַפֵּס יֶאֱתָיו חַשְׁמַנִּים לְחַשְׁמוֹנִים. נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמֶּלֶךְ זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים: יְדִידוֹת מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ הַמְּכֻבָּר. יָשְׁבוּ מֵאָה וְשָׁלֹשׁ וְלָמוֹ שָׁלְחוּ כַּר. מְנַהֵר יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר: מֵחֲמִשִּׁים חָלְצוּ חֲמִשִּׁים עַד חַג שָׁלֵו. מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה בָּאוּ בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה בְּכִסְלֵו. וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב: כָּל אַבְנֵי מִזְבֵּחַ אֲשֶׁר שִׁקְּצוּ יְוָנִים כִּנְּסוּם וּגְנָזוּם בְּמִזְרָחִית צְפוֹנִית לְשַׁבַּת תְּוָנִים. וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל תַּחַת הָאֲבָנִים: יַחַד לְוִיִּם נֶאֶסְפוּ לָשִׁיר וּלְשַׁבֵּחַ. יְשָׁרִים מְשָׁרְתִים בָּאוּ לְהַקְרִיב וְלִזְבֹּחַ. אֶת קָרְבָּנָם לְדַכַּת הַמִּזְבֵּחַ: וְצִוָּה הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו מוֹחֵץ קָמָיו בְּכִלָּיוֹן. רָצָה בְּפֹעַל מִלְּאוּ יָדָיו כָּרַת גִּלָּיוֹן. לֶחֶם וְיַיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן: חֵיל פָּרִיצִים בְּבֹא לְחַלֵּל בֵּית הַוַּעַד. חֵיל סוֹרֵג הָיָה גָּבְהוֹ עֲשָׂרָה בְּמִשְׁעָר. פָּרְצוּ וַיַּעַבְרוּ שַׁעַר: יְדִידִים כְּחִזְּקוּ שָׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בְּדֶקֶן לְגַדֵּשׁ. יַעַן כֵּן תִּקְּנוּ לְמִסְפָּרָם הִשְׁתַּחֲוָיוֹת לְחַדֵּשׁ. וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַר הַקֹּדֶשׁ: הָאוֹיֵב וְכָל חֵילוֹ עֵת מָחָה נִמְחָה. הָרָצִים יָצְאוּ לְבַשֵּׂר בִּגְבוּלִים יְשׁוּעָה צָמְחָה. לְהָגֵם לִירוּשָׁלַיִם לַעֲשׂוֹת חֲנֻכָּה בְּשִׂמְחָה: חִנְּכוּ וְכִבְּדוּ אֶת הַהֵיכָל לְהַעֲלוֹת נֵרוֹת בְּאֹמֶן. חִפְּשׂוּ וּמָצְאוּ בְּשִׁיתִין פַּךְ שֵׁשׁ נִסְמָן בְּטֶמֶן. כִּי אִם אָסוּךְ שָׁמֶן: זָהֵר מָצָא בָּנָם לְיָמִים שְׁמוֹנָה לְשִׁקְדוּנָי. קָבְעוּ לָכֵן הַיָּמִים הָאֵלֶּה לְדוֹרוֹת עִדָּנַי. לְהַזְכִּיר גְּבוּרוֹת וּלְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיְיָ: מְכַהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק פַּצִּיתָךְ שָׁמִיר וָשַׁיִת. נִצַּחְתָּ חֲסִידֶיךָ וִירַנְּנוּ בְּהַדְלִיקָם שֶׁמֶן זַיִת. מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'.

אופן חתום שמו בר"הם אברהם.

אָמְצוֹ בְּתוֹקֶף. בִּשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף. רֹאשׁוֹ כּוֹפֵף. וְתָאֳרוֹ חוֹפֵף. אוֹמֵר בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: בְּחַיּוֹת כִּסֵּא. נִשָּׂא מְנֻשָּׂא. וְהוּא נוֹשֵׂא. מַשְׂאוֹת כִּסֵּא. יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: רוֹחֵשׁ חַשְׁמַל. אֲשֶׁר חָשׁ וּמָל. שִׁבְחוֹ לְמַל. וּמֵעֲצוּמוֹ יְאֻמַּל. אוֹמֵר בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: הֲמוֹן גְּדוּדִים. סְבִיבָיו מִתְגּוֹדְדִים. תְּהִלָּתוֹ מַגִּידִים. וּקְדֻשָּׁתוֹ מְיַחֲדִים. יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: מַחֲנוֹת צָבָא. לְיוֹשֵׁב מֶרְכָּבָה. מְשׁוֹרְרִים בְּאַהֲבָה. שִׁירָה עֲרֵבָה. אוֹמֵר בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: והחיות וכו'.

מאורה לחנוכה . ע"ס א"ב ש"הם אפרים בר יצחק:

אֲשֶׁר יָצַר. אוֹר וָצַר. וְנֵר עוֹרְכִים. לְךָ לְיָי: בְּנֵי יִצְהָר. לְךָ צֹהַר. הֲלֹא מִמְּךָ מְאוֹר עֵינַי: גְּבוּל שֶׁמֶשׁ. לְךָ יְשַׁמֵּשׁ. וּמַה יָּפוּ לְךָ שְׁמָנַי: דְּבָרְךָ אוֹר. וּמַה מָּאוֹר. אֲשֶׁר עָרְכוּ לְךָ כֹּהֲנַי: הֲלֹא תְהַלֵּךְ. בְּנֵי מֶלֶךְ. בְּעַמּוּד אֵשׁ לְפָנַי: וּמִי יָאִיר. לְךָ מֵאִיר. וְאַתָּה נֵרִי יְיָ: זְבוּל מִקְדָּשׁ. אֲשֶׁר יְחֻדָּשׁ. וּמִמֶּנּוּ אוֹר יְקָרוֹת: חֲזוֹת אֶשְׁנָב. וְחַלּוֹנָיו. שְׁקוּפִים פְּנֵי

הַמְּאוֹרוֹת: טָהַר טָהַר. וְהַזְהֵר. לְךָ בַּחֲשֵׁכָה אוֹרוֹת: יְקַר חַסְדֶּךָ. לְאִישׁ חֲסִידֶךָ. בְּלַאוֹתָיו לְךָ מְאִירוֹת: בְּאַהֲבָתְךָ. וְחִבַּתְךָ. תְּצַוֶּה לַעֲרוֹךְ נֵרוֹת: לְךָ אָיוֹם בְּאִישׁוֹן יוֹם. שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְיָ. ומי יאיר: מְלוֹן שַׁדַּי. בֵּין שָׁדַי. וְהָיָה לְעַד נֵר מַעֲרָב: נְוַת בַּיִת. כְּאוֹר זַיִת. לְנֵר אֱלֹהִים מֶלֶךְ רָב: סְפוּרָה חֵלֶק. כְּנֵר דּוֹלֵק. וְלֹא יִכְבֶּה כְּכָל חֲבֵירָיו: עֲרִיכָתוֹ. כְּמִדָּתוֹ. חֲצִי רֹבַע בִּמְשׁוּרָיו: פְּנוֹת עֶרֶב. הֲלֹא יֶקֶרֶב. לְהַדְלִיק בּוֹ בְּכָל עֲבָרָיו: צִבְאוֹתָיו. וְנִפְלְאוֹתָיו. לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְיָ. ומי יאיר: קָנֶה מִקְשָׁה. פְּנֵי שִׁשָּׁה. לְמוּל פּוֹנֶה לְמַעֲרָבוֹ: רִאשׁוֹן הוּא. בְּאוֹרֵהוּ. וְאַחֲרוֹן הוּא בַּהֲטִיבוֹ: שְׁבִיעִי עֵד. בְּבֵית מוֹעֵד. לְיִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ: תְּחִלָּה לַכֹּל. וְלֹא יָכוֹל. מְאוֹר נוֹגַהּ בְּשַׁלְהֲבוֹ: אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ. לְפִי עֶרְכּוֹ. לְהַעֲלוֹת נֵר בְּלֶהָבוֹ: פְּלָאוֹתָיו. וְעֵדוֹתָיו. לְבֵן נִבְחַר לוֹ בְּטוּבוֹ. רָצוֹן שׁוֹכֵן. כְּכֵן סוֹכֵן. אֲשֶׁר אָבִיו לֹא עֲצָבוֹ: יְדִיד מְשַׁעְשֵׁעַ. בְּךָ נוֹשָׁע. כְּיוֹנֵק וְאָבִיו אֲהֵבוֹ. מְשׁוֹךְ אֵלָיו חַסְדֶּךָ. נְסֵה עָלָיו. בְּאוֹר פָּנֶיךָ יְיָ. ומי יאיר. בְּנֵה אֲרִיאֵל. וְחִישׁ גּוֹאֵל. שְׁלַח אֵלַי מִמְּךָ פְּדוּת: רְצֵה וְחַיְּצֵא. לְעָמְךָ פְּצֵה. פְּדֵהוּ מִן יְדֵי עַבְדוּת. רְבוֹת חַסְדּוֹ. לְבֵן יְדִידוֹ. לְנַהֲגֵהוּ מִכְּבֵדוּת: יְחַלְּצֵהוּ. וְיִפְצֵהוּ. יְרִיצֵהוּ מִבּוֹר וְדוּת: יָצוּ אוֹרוֹ. לְבֵן בְּכוֹרוֹ. הֲכוּשׁ מְזוֹרוֹ. בְּכָל מְרִדוּת: הֲסָדִים גְּמוֹל. כְּמוֹ מִתְּמוֹל. בְּמִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְדִידוֹת: קְנֵי מְנוֹרָה. אֲשֶׁר לְאוֹרָה. עוֹד תִּהְיֶה לִּי לְעֵדוּת: אֲנִי מְקַדֵּשׁ. לְאוֹר חָדָשׁ. וְעָלַי יִזְרַח יְיָ. ומי יאיר: אור חדש וכו׳.

זולת ע"ס א"ב תחנהו ר׳ מנחם ברבי מכיר.

אֵין מוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל. זוּלָתְךָ אֱלֹהִים אֵל. הִפְלִיא פְּלָאוֹת הָאֵל. עַל אוֹדוֹת יִשְׂרָאֵל: בְּרוֹב עֲלִילוֹתָיו אֶשְׁעֶה. עוֹלֵל בְּיָוָן הָרְשָׁעָה. וְאֶל שַׁוְעָתִי שָׁעָה. וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: גּוֹי נָבָל וְכֵלַיִם. נִשְׂתָּרְגוּ בְּכֶפֶל כִּפְלַיִם. שָׁפָן וּצְעִירַת רַגְלַיִם. צָבְאוּ עַל יְרוּשָׁלַיִם: דָּמוּ לְטוֹרֵף בְּנַהֲמָה. שְׁלוּחַ שֵׁן בִּמְהוּמָה. וְלָהֶם כִּבְנֵי בְהֵמָה. מַעֲלַת גֵּרָה הֵמָּה: הֶעֱמִידוּ יָוָן וְתַרְשִׁישִׁים. עַקְרַבִּים בְּשׁוֹן נְחָשִׁים. וְשָׁרְצוּ וּפָרְצוּ אֲשִׁישִׁים. כָּל נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים: וְהֵצוּ דִּבְרֵי רִיבוֹת. אֲצוּ כְּפֶתַח חֲרָבוֹת. וְהִמְצִיאוּ צָרוֹת רַבּוֹת. וְחָשְׁכוּ הָרוֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת: זָדוּ אַנְשֵׁי מִרְמָה. וְעָרְפוּ טְמֵאָה בְּהֶמְרָה. וְהֵבִיאוּ אֶת דָּמָה. אֶל הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה: הֵשִׁבוּ לְהָנִיא תוֹרָתִי. וּלְטַמְּאוֹת אֶת טָהֳרָתִי. נָתְנוּ גִיעוּל בִּבְרוֹתִי הֵפֵרוּ אֶת בְּרִיתִי: טַפְשׁ מוֹשֵׁל מוּקְדוֹן. בְּזָדוֹן הֶחֱזִיק כִּידוֹן. וְאָמַר מִי אָדוֹן. וַיְהִי אִישׁ מָדוֹן: יִשּׁוֹךְ כְּשׁוֹךְ שְׁפִיפוֹן. חֶבְלוֹ טָמַן לִסְפוֹן. נוֹפֵף יָדוֹ לֶאֱפוֹן. הַר צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן: כִּלּוּ לְרֹם הָעִיר. לְאַבֵּד רַב וְצָעִיר. לְבַלַּע פִּיהוּ הַפְּעִיר. וַיָּסֹבּוּ אֶת הָעִיר: לָצוּ וְלָחֲצוּ לְרַפְסָה. אָמְרָה יְשׁוּעָתָהּ אֶפְסָה. נַעֲלָה וְנְבַקְעֶנָּה

יוצר לשבת שני חנוכה.

לְחַפְּשָׂהּ. לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ: מוֹנִים לְנוֹקֵם לְהַעֲלִילוֹ. נוֹסְדוּ יַחַד לְמוּלוֹ. חִתְכְּינוּ עֲלִילוֹת מַעֲלָלוֹ. חָכְמָה נִתְחַכְּמָה לוֹ: נוֹעֲצוּ לֵב לְמַעְלָה. בְּגֹדֶל עֵצָה וּפְלִילָה. לְנָאֵץ שְׁמוֹ וּלְחַלְּלָה. הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה: שָׂפָה אַחַת מְזִמָּתָם. לִרְכּוֹב פִּילִים בִּבְהֶמְתָּם. וְלָסוּךְ כְּדַם זוֹהֲמָתָם. וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: עָרוֹב וְחַיָּה לְשַׁבְּרֵנוּ. וְכוֹכָבִים וּמַלְאָךְ לְיַסְּרֵנוּ. לֹא יְגָרֶה לְצַעֲרֵנוּ. כִּי לֹא יְרָאנוּ: פּוֹעֵל כָּל אוֹתוֹת וּמַסּוֹת. שָׂחַק עֲלֵיהֶם לְנַסּוֹת. אֵיךְ נִכְלֵיהֶם לְהַמְסוֹת. כָּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת: צְאוּיֵי רֶכֶשׁ וְאוֹפָן. מִגְּנוּעַ שָׂרָף וְאוֹפָן. חַיָּתָם לְשַׁד וּלְכָפָן. וַיֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן: קִשְׁרָם הִתִּיר לִפְרוֹם. לְגַמְּלָם הֶעָרִים עָרוֹם. כְּפוּת שָׂרֵיהֶם בִּמְגֻרוֹם. צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם: רְצָעָם בְּמַחְבַּט אִשּׁוֹ. וּפְקָדָם נַפְשׁוֹ בְּנַפְשׁוֹ. כָּל אֶחָד לְהַאֲשִׁישׁוֹ. וַיַּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ: שׁוֹדְדֵי עַם בְּקִרְבָּם. בִּכְלֵי מַשְׁחִית קְרָבָם. חִצָּם שָׂם בְּקִרְבָּם. חַרְבָּם תָּבֹא בְלִבָּם: תְּלָשָׁם נְטָשָׁם כְּעוֹלֵלוֹת. נְטָפָם קְטָפָם כִּמְלִילוֹת. צוֹפֶה צְפוּנוֹת כַּעֲלִילוֹת. וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת: מוֹתַר נִסָּיו לְסַפֵּר. אַיֵּה שׁוֹקֵל וְסוֹפֵר. חֲקוּקִים בִּמְגִלַּת סֵפֶר. הַנּוֹתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר: מוֹפְתֵי בַּת מְרָרִי. לְמַטֵּה רְאוּבֵן הַבְּכוֹרִי. יְחוּסָה לְשַׁבֵּחַ כָּאָרִי. יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי: בְּרוּכָה בְּמַעֲנֶה רַךְ. כְּיָעֵל בְּכָל מַעֲרָךְ. בְּיָדָהּ צוֹרֵר נִפְרָךְ. מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ: מַכִּיבֵי רוֹהַ תָּמְהוּ. חֲזוֹתָם יֶשַׁע כָּמְהוּ. קְדוֹשֵׁנוּ אֵין כָּמוֹהוּ. עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

עזרת וכו'.

ש"ע הלל קדיש שלם וקורין ומתפללין מוסף:

סדר שבת ראש חדש וחנוכה.

בשבת ר"ח וחנוכה מוסיפין ובראשי חדשיכם בסדר היום ואומרים יוצר ומאורה וזולת של שבת א' דחנוכה ואופן של שבת ר"ח, ויעלה ויבא בעבודה. ועל הניסים, וגומרים את ההלל, ואומרים אחריו ק"ש ומוציאין ב' ס"ת, וסדר הקריאה תמצא לעיל בסדר קריאת התורה, ומתפללין מוסף של שבת ור"ח, אתה יצרת, וא"א בתוסף יעלה ויבא, אבל אומרים על הניסים. למנחה א"א צדקתך צ"ק:

כְּעֵין קַלָל בּוֹעֲרִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְפָאֲרִים: וְרֶגֶשׁ קַדִּישִׁין. אֲשֶׁר לַבְּקָרִים מִתְחַדְּשִׁים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַקְדִּישִׁים: וְנַהַם שִׁנְאַנִּים. אֲשֶׁר טַעְמָם לֹא מְשַׁנִּים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְשַׁנְּנִים: וּפַחַד שְׂרָפִים. אֲשֶׁר בְּרֶגַע כָּל שׂוֹרְפִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא רוֹפְפִים: כִּי כָל־מַחֲנוֹת קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתִים. מְשָׁרְתָיו יִהְיוּ מַקְדִּישִׁים: וְגַם הֲמוֹן צְבָא מַלְאָכִים. מַנְעִימִים יִהְיוּ מַמְלִיכִים. וּמְרוּצוֹת חַיִל זִקִּים. כֹּחָם יִהְיוּ מְחַזְּקִים. וְזִיו מִשְׁלַחַת בְּרָקִים. פְּנֵיהֶם יִהְיוּ מַבְרִיקִים. וְחוּצָה לָמוֹ חוֹזִים. מִתְעַלְּסִים בְּאַהֲבִים. וְעַד מְחִיצָתָם לֹא בָאִים. בְּאֵשׁ נִלְהָבִים. בְּגַחַלְתָּם נִכְוִים. וּבִפְאֵרָם הֵם נֶאֱלָמִים: וְעֵת כִּי יַתְחִילוּ יָחִישׁוּ. וְעֵת כִּי יַתְכִּילוּ יָחִילוּ. וְעֵת כִּי יִגְמוֹרוּ יַעֲרִיצוּ. וְעֵת כִּי יָחִישׁוּ יַקְדִּישׁוּ. וְעֵת כִּי יִשְׁתּוֹקוּ יְשַׁלְּשׁוּ. קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו':

מוסף לפרשת החדש.

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן.

מיוסד על סדר א"ב כפול אלא שהקדים בראש כל פסקא תיבה אחת מפסוק ראשון לציון וגו':

רִאשׁוֹן אִמַּצְתָּ לְפֶרַח שׁוֹשַׁנִּים. אָמוּץ לְעוֹרֵר מֵרֶדֶם יְשֵׁנִים. בְּזָכְרְךָ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בִּצְפוּן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. גְּלוּתוֹ בְּדַת שְׁנוּנִים. גְּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים. אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בְּמַחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעֲנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. לְגוֹנְנֵמוֹ בְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

לְצִיּוֹן דְּרוֹר חֲשַׁתָּה בּוֹ קְפוּת. דְּבַר אוֹר יְקָרוֹת לִקְפּוֹת. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר יְשׁוּעוֹת בּוֹ מַקִּיפוֹת. הַחוֹסִים בּוֹ מִתְקַיְּפוֹת. וּמֶנּוּ מַתְחִילוֹת וְתוֹקְפוֹת. וּוַעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: אַרְבַּע תְּקוּפוֹת בַּשָּׁנָה. תְּחַדֵּשׁ אוֹרָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעֲנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נעריצך עד וקדוש אתה:

הִנֵּה זֶה בָּא לִפְרָקִים. זְמַן לִגְאוֹל רְצוּצִים מֵאֲרָקִים. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חַשְׁרַת מַיִם לְמַלְאוֹת רֵקִים. טִיעוּת לְרַוּוֹת וִירָקִים. טְלָאִים בּוֹ לְהָקִים. בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים: אַרְבָּעָה פְּרָקִים

מוסף לפרשת החדש

כְּבַמַּחֲזֶה. בְּאַרְתָּ זֶה מֶזֶה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. וְנַעֲרִיצְךָ קָדוֹשׁ בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: תכנת שבת.

דר״ח חדש אתה יצרת:

הִנָּם יָמִים הַמְּבֹרָכִים. יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּאִבָּם פּוֹרְכִים. כֹּחַ תֵּת בַּאֲבִיבִים רַכִּים. כַּרְמֶל לְהַקְלִי אָבִיב פְּרוּכִים. לְשַׁגֵּן מִפְּעָלוֹת מֵצִיץ מֵחֲרַכִּים. לְפָנָיו קוֹרְאִים עִנְיַן אַרְבָּעָה עֲרָכִים: אַרְבָּעָה עֲרָכִים אֲשַׁנְּנָה. סִפּוּר מִסּוֹת פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנָּה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. לְעַנְּגֵנוּ בְּנֶפֶשׁ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים): רצה עד לציון ברחמים:

וְלִירוּשָׁלַיִם מוֹפֶרֶת הוּחַק בּוֹ כַּסּוֹת. מֵעֵין כָּל־חַי לְהִתְכַּסּוֹת. נְקָמוֹת אֲשֶׁר בְּלֵב מְכֻסּוֹת. נִתְכְּנוּ בְּמוֹעֵד זֶה הֱיוֹת טְכוּסוֹת. שֶׂה לְבֵית אָבוֹת מִיּוֹת בְּמִכְסוֹת. סַבּוֹת עָלָיו עָסִים אַרְבַּע כּוֹסוֹת: אַרְבַּע כּוֹסוֹת כְּבַמַּחֲזֶה. בְּאַרְתָּ זֶה מֶזֶה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. רְצֵנוּ כְּשֵׂי בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד עורתנו סלה:

מְבַשֵּׂר עַם זְכִיּוֹת. עֲצוּרִים לְהַעֲלוֹת מִצּוּל דָּכְיוֹת. פְּרוּיִם תְּוָה בְּמַשְׂכִּיּוֹת. פּוֹצֵחַ שִׁירִים תְּמוּר בְּכִיּוֹת. צִבְאוֹת כָּל־חֶמְדַּת שְׂכִיּוֹת. צֹאנָן יַצִּיעַ לְרוֹשֵׁשׁ אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת: אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת נָדוּשׁ נָא. בְּמַדּוּתְךָ פְּעֻלָּתָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. וְתֵטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: אלהינו וכו׳. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך.

אֶתֵּן קוֹל כְּשׁוֹרְרוּ רָאשִׁים. קָרוֹא בְּגָרוֹן בְּגֵיא הַחֲרָעִים. רָאשֵׁי תַנִּינִים אֲשֶׁר עַל גַּבֵּי חוֹרְשִׁים. רְאוֹתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ מְגֹרָשִׁים. שִׁיר חָדָשׁ וְהֶגֶה מִדְרָשִׁים. תְּרַנֵּנָה שְׂפָתַי בְּשׁוּרֵי אַרְבָּעָה חֲרָשִׁים: אַרְבָּעָה חֲרָשִׁים כְּבַמַּחֲזֶה. בְּאַרְתָּ זֶה מֶזֶה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. בָּרְכֵנוּ בַשָּׁלוֹם בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

ק״ש, אין כאלהינו, עלינו ק״י, יגדל.

Steindr. v. H. Engel in Wien.

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן־מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר ויקרא

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und J. I. Busch.

הקדמה והתנצלות

מאת

החכם המפורסם מו"ה נפתלי הירץ וויזל

לבאורו על ספר ויקרא

מאשר יקרה בעיני המלאכה המפוארה שעשה ריעי ומיודעי החכם הכולל הרבני המופלג זך השכל ודובר צחות כבוד מוהר"ר משה מדעסויא נר"ו שהעתיק את תורת אלהינו ללשון אשכנזי המודגלת בגלילות הללו, להועיל לאנשי עדתינו, ועתה כי שידתי הנלבת על לאתות המחברת הראשונה, כי בה ספרתי תהלת המעתיק ותהלת מלאכתו, על כן נדרשתי לדורשי, שאלו ממני לשאת אתם במשא הקדש לבאר את ספר ויקרא. כי אמרתי חבר אהיה לפועלי צדק. ואם לא נעלם ממני כי הקשו לשאול, כי הספר הזה מליצותיו עמוקים מאד, וקשה לבארו על דרך הפשט, לפי שמראשו ועד סופו כלו הלכות גדולות ושמועות רחבות שכל גופי תורה תלויין בהן, זה הים גדול. והנחלים היוצאים ממנו שוטפים על כל גדותיהם. ועוברי' אל הברייתות הרבות שבספר תורת כהנים ואל רובי המשניות וסוגיות התלמוד, שם תנינים גדולים יהלכון, כי גאו המים, ואיך יכנס דג קטן מדגי רקק כמוני בתים האדירים האלה? אך שתי בה' אלהים מחסי הנדרש לדורשיו הוא יחנני, ובעצתו ינחני, ובחסדו שתים יעש עמדי, האחת בל אט מדרך קבלת אבותינו הנאמנה, וזאת שנית לבל אמוט מדרך הפשט הברור המתקבל על הדעת, יחדיו יהיו תמים אל הראש האחד, ואם הדרך צר לעשות פשר דבר בין הפשט ובין המדרש שנראין רחוקים זו מזו, אמרתי יש תקוה רק אם יחנני אלהים להבין הורא' השרשים על בוריין, שאם נעמוד עליהן יתברר לנו שאין דברי המדרש אלא עומק פשט הכתוב, ורחוקים יגשו קרובים, וכמו שכתבנו בפתיחתנו לבית הראשון מספרנו גן נעול (דף א' ע"ב), ועל הדבר הזה התפללתי, ואליו שמתי מגמת לבי. ואכתוב את הביאור הזה ובחמלת ה' עלי השלמתיו, ונפשי בל ידעה מה הצליח ה' את דרכי אם לא?

ובביאורי זה נשאתי עיני אל ארבעה ראשי בני ישראל שבארו את תורת אלהינו על דרך הפשט ועל סדר המקראות, שעליהן נשען גם הרב המעתיק נר"ו בהעתקתו, האחד הוא ראש המפרשים מאור עינינו רש"י ז"ל. והשני הוא הנשר הגדול רשב"ם ז"ל ואחריהן החכם ראב"ע ז"ל, הרביעי הוא רבינו רמב"ן ז"ל ועליהן תטוף מלתי, פעם לפרש פעם להוסיף ופעם לחדש פשטים בהוראת השרשים ובכוונות המקראות ובדברי התנאים בברייתא דתורת כהנים, וביותר שמתי עיני על פרושי רש"י ז"ל, דבריו מה נעמו! כלו זהב טהור, ובמקומות שהשיגה ידי, העמדתי דבריו, ופרקתי מעל פרושיו מה שטענו עליו ראב"ע ורמב"ן ז"ל. ולפעמים גם נושא כליו האיש המופלא הרב הגדול רא"ם ז"ל תמה עליו. ויישבתי תמיהתו. והנה מדברי הביאור יבין הקורא דעת הרב המעתיק נר"ו בהעתקתו, אל מי מקדושים פנה, אם לדעת רש"י ז"ל או לדעת זולתו מן המפרשים הנ"ל, אם השכים לביאורנו, או בחר לו דרך לעצמו, כי במקומות שלא השכימה דעתו לדברינו, כתב את הישר בעיניו בין שני חצאי מרובע בלשון המתחיל אמר המתרגם. וכן נכון לעשות, כי חלילה לשאת פנים בתורה:

והנה כתבתי כל דבר בשם אומרו, והלשונות הנכתבות סתם מלבי דברתים, ילידי שכלי הדל המה, והשגיאה הנמצאת בהם עלי תבוא. ובעבור שכל ביאורי המחברת הזאת לא נעשו בעלם ורחבה, כי אם על אודות ההעתקה האשכנזית, לבאר על מה יסודות החכם המעתיק נר"ו הטבעו, לכן גם בביאור הספר הזה שכלו הלכות. קצרנו מאוד ועזבנו אורך הפלפול והמשא ומתן שבין דעות מפרשי הת"כ והגמרא, ולא כתבנו מזה רק מה שהיה הכרחי לבאר פשט המקרא,

הקדמת המבאר

וגם המעט שכתבנו הוא בלשון קצרה, כי המעיינים בו אנשי שכל והם מבינים מדעתם, ואין שונין לחכם ואין מפרשין לחכם. ולכן גם כשהעתקתי דברי זולתי. לא העתקתי לשונו ממש, שלפעמים האריך החכם ההוא בלשונו. וביותר הרמב"ן ז"ל שהרחיב פשטיו באמרים נחים, ולי נאה לקצר כמו שאמרנו, אבל כתבתי רק פרי אמריו ותוכן דעתו. כי ספרי המפרשים הנ"ל הם ביד כל אדם, והרוצה לבדוק אחרי ידרוש הדבר מעל ספריהם:

והמפרשים הגדולים הנ"ל אע"פ שיש לכל אחד דרך בפני עצמו כידוע לכל, הנה השוה שבהן שכלם בדרך הפשט ילכו, מדרך הדקדוק לא יסורו, ומדרך פסקי הטעמים לא יליזו, שומרים משפט הלשון. ונותנים לב על סדר המליצה, עם שאר התנאים הצריכים לבעלי הפשט, החפצים להבין במקרא מפורש ושום שכל. לעמוד על עומק הכוונה הראשונה שיש בכל דבור ודבור מדבורי האלהיים האלה, וצריך לזה חכמת לב ועומק המחשבה. ושאר ספרי חכמי הדורות לא זכרנו בביאור זה. אע"פי שהם יקרים ונכבדים מאד, כמו פי' הרב ר' יצחק אברבנאל ז"ל, ופי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל, ופי' הרב ר' יצחק עראמה ז"ל ודומיהן, אינן הולכים על דרך הפשט הגמור, ואם דבריהם חן ושכל טוב, ואשרי המטה אזן לחכמתם ולמוסרם. הם כמו דרשות וענייני חקירו' וטעמי תורה ורמזים וסודות, ופי' הרב רלב"ג ז"ל בספר זה אע"פי שהולך על דרך קבלת חז"ל, כמעט אינו אלא מעתיק דברי הברייתות וההלכות שבתלמוד. וכן בפי' החכם ר"ע ספורנו ז"ל ובפי' הרב החזקוני ז"ל לא מצאתי דברים לבאר על ידיהן הוראת השרשים והמליצות, ואולם ספרי הדרשות שחוברו על התורה, אע"פי שגם הן מלאים דעת ומפיקים תבונות, אין להם עסק עם הפשט:

כי נורא המקום הזה, לבאר אמרות ה' על דרך הפשט, כי הם אמרו' טהורו' המזוקקו' שבעתי', ולכן אני הקטן גם מבני גילי, אף כי נגד שרי תורה הראשונים שזכרנו, כאשר באתי לבאר הספר הקשה הזה, ועלו על דעתי פשטים חדשים לא בארום הקדמונים הללו, אמרתי אל לבי מה לי פה לדבר בסתומות כאלה, או להטעין מלין על באורי אנשי שם שלא הגעתי בחכמה לקרסוליהם, אז עמדתי מרעיד, ואומר מה אעשה היום, אחשה או אדבר? אם אדבר יראתי פן אבולע, ואם אחשה יראתי פן יקרני עון, כי אמת גם מארץ תצמח. ולפעמים גם ביד קטני ארץ ייטב אלהים, כאשר התולעת הקטנה הלביש שרים ושרות שני עם עדנים, ודבורים תאירינ' היכלי מלך, ואולי בין הדברים שכתבנו דברי אמת צומחות ביניהן, ואם אכחידם תחת לשוני וחטאתי לאלהים. ועל כן התאמצתי וגליתי גם את דעתי הקצרה. כי אמרתי כל צבאות דורש ה', ולפניו גלוי כי לא כבודי אנכי מבקש, ושכל הפצי לרומם ולהגדיל דברי תורתינו בפשטים נעימים, הערבים על לב המאמינים, למען יכנסו הדברים בלב שומעיהם, ויתנו כבוד לה' אלהינו ולדבר קדשו, גם להראות קבלת רבותינו כנגד הדוברים על צדיקים עתק, להראות שקבלתם מוכרעת מפשטי הכתובים, גם לבאר אחת הנה ואחת הנה אמונות ודעות טהורות, המכשירות את הנפש ליראת ה' ולעבודתו. ובהיות כוונתי רצויה, האמנתי כי אדבר ירצה גם בעיני ה' גם בעיני ישרי לב, ומה שגיתי יבינו לי וידינוני לכף זכות, כי בהלכות עמוקות המכשלה קרובה, והטעיות לפתח רובץ. גם אני יושב לבדי, ואין אתי בכל אלה לא רב ולא מורה, לא חבר ולא תלמיד. ועל העוסקים בתורה בד בבד אמרו רז"ל שנואלין ומתטפשין, גם חצים רבים חצי הזמן נחתו בי, ותמורו' הימים הבהילוני, ואיך בצוק העתים אתהלכה ברחבה של תורה הצריכה דעת צלולה ולב טהור? ועוד שגיאות מי יבין, כזה וכזה קרה לאשר היו לפני, וכזה וכזה יקרה לאשר יבואו אחרי, ועל כל שגיאה תכסה אהבת האמת. האהוב לך אל אמת!

כי אתה ה' אלהים אמת, הן אמת חפצת בטוחות, ובסתום חכמה תודיעני, כי במחשכים הושבתנו, אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, את מי נשאל ומי יגיד לנו? כלנו כצאן תעינו, היינו כחולמים, ואני בחלומי הנני עומד על שפת הים, והים הולך וסוער עלי, אנא ה' אל תשטפני שבלת מים, ואל תבלעני מצולה! העמד במרחב רגלי, ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד, כי אותך קויתי כל היום, אל יבושו בי קויך ה' אלהים צבאות, אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל:

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל סתחלת שיטה חמישית.

א (א) וַיִּקְרָ֖א אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙

א' זעירא

ת"א ויקרא יומא ד', ע"ב. סנהדרין ק"א, א': וידבר יומא שם:

א

(א) דער עוויגע ריף דעם משה, אונד רעדעטע מיט איהם אויס דעם שטיפטסצעלטע, וויא

תרגום אונקלוס

א (ז) וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלִּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר:

רש"י

א (א) ויקרא אל משה. לכל דברות ולכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה לשון חבה [יומא ד' ויקרא רבה] לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה [ישעיה ו'] אבל לנביאי האומות עכו"ם נגלה עליהן בלשון עראי ובלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם [במדבר כ"ג]: ויקרא אל משה. הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין [יומא ד'] יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבר היתה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלמד מן ההדיוט [ת"כ]: אליו. למעט את אהרן ר' יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים. יכול ישמעו את קול הקריאה (הרא"ם גורס הדיבור) ת"ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו (מ"כ בשם הר"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המיוחדת הדיבור מורגשת במבטא יותר מאלו היה כתוב לו שגם כן תורה על יחוד הדבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שג"כ הוא תיבת המיוחדת הדיבור ואמנם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר והוא שמש' שמע וכל ישראל לא

באור

א (א) ויקרא אל משה, יש קריאות רבות שאחריהן מלת אל, ורבות שאחריהן אות למ"ד, ולדעתי אותן שאחריהן למ"ד כשהקורא רחוק ממנו, ושולח אחריו שיבוא אליו. כמו ויקרא לכל עבדיו (בראשית כ' ח'), ויקרא למשה ולאהרן לילה (שמות י"ב ל"א), קראו לי לבת שבע (מלכי' א' א' כ"ח), ויקרא ה' למשה אל ראש ההר (שמות י"ט כ'), ויקרא אבימלך ליצחק (בראשית כ"ו ט'), וכן כל חבריהן, וכן כשיבוא מלת את. ואותן הסמוכים למלת אל הם פנים אל פנים, או קרוב לו, והקריא' היא דרך כבוד לחברו. כמו ויקרא ה' אלהים אל האדם (שם ג' ט'), ויקרא מלאך ה' אל אברהם (שם כ"ב ט"ו). ויקרא יעקב אל בניו (שם מ"ט א'). ויקרא אליו ה' מן ההר (שמות י"ט ג'), ויקרא אליהם משה (שם ל"ד ל"א), ויקרא יהושע אל כל איש ישראל (יהושע י' כ"ד) שהיו סמוכים לו. ויקרא יהושע לכל ישראל (שם כ"ג ב'), שהיו יושבים בעריהם. ויקרא ה' אל שמואל (שמואל א' ג' ד'), וכן כל חבריהן, ואם נאמר ויקרא אל משה ביום השביעי (שמות כ"ד ט"ז), ונתן לו רשות. מ"מ הי' קרוב אל מקום הכבוד. ובסמוך יתבאר. [אמר המתרגם ויקרא אל משה, השם האמור למטה, והטעם ויקרא ה' אל משה וידבר אליו וכן דרך לה"ק בבוא שני פעלים על פועל אחד, שיזכיר הפועל אחר הפעל השני. וכבר זכרנו זה]: ויקרא אל משה, לדעת רשב"ם ורמב"ן ז"ל שב על ענין שלמעלה שאמר ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן (שמות מ' ל"ה), וקראו לבוא אל האהל, ואין כן דעת רבותינו ז"ל שאמרו כתוב א' אומר ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וגו', וכתוב א' אומר ובבוא משה אל א"מ. בא הכתוב השלישי והכריע ביניהן כי שכן עליו הענן, כל זמן שהיה הענן לא היה בא, נסתלק הענן היה בא. ולדעתם ז"ל כשנסתלק הענן בא מאליו. שכן אמרו אהרן בבלי יבוא ואין משה בבל יבוא. ולכן לא הכריעו מכתוב ויקרא אל משה כאן בקריאה כאן בלי קריאה, כי הם סוברים שאין קריאה זו ליתן לו רשות לבוא, אלא עומד באהל, וקודם שנדבר עמו קראו תחל' בשם משה משה לחבבו ולזרזו, וכן אמרו במס' יומא מניין שלא יאמר אדם דבר לחבירו אא"כ קוראו תחל' שנא' ויקרא וידבר הקדי' קריא' לדבור. וכן שנו בת"כ ויקרא וידבר הקדי' קריא' לדבור, כלומר בשביל הדבור, לא ליתן לו רשות ליכנס, גם מלת אל יורה עליו כמו שכתבנו, ואומר אני עוד שהכתובים עצמם מכריעים כדעת רבותינו ז"ל, כי בכל מקום שקראו לבוא, נאמר אחריו שבא אל המקום ההוא, ואותן שבן לחבב כבודו נותם, כי כבר היה שם, ולכן אחר שירד הכבוד על הר סיני וקראו לעלות אל ההר, נאמר וירד ה' על הר סיני ויקרא ה' למשה אל

תרגום אשכנזי

פָאלגט: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד פאָן אייך דעם עוויגען צו

אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר

תולדות אהרן דבר ערובין נ"ו, ב'. ר"ה ל"ג, א'. חגיגה ט"ז ב'. קדושין ל"ו, א'. מנחות נ"ג, א':

רש"י

שמכוון ודוק מצאתי): מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך ת"ל את הקול [במדבר ז'] מהו הקול הוא הקול המתפרש בתהלים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים [כ"ט] א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה [יחזקאל י'] יכול שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק [ת"כ]: מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפרת [במדבר ז'] יכול מעל הכפורת כולה ת"ל מבין שני הכרובים [שם]: לאמר. צא ואמור להם דברי

תרגום אונקלוס

(ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב

באור

ראש ההר (שם י"ט כ'). נאמר אחריו ויעל משה. וכן בסוף משפטים וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שם כ"ד ט"ז), ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן (שם שם), נאמר אחריו ויבא משה בתוך הענן וגו' (שם י"ח), אבל קודם שירד הכבוד על ההר נאמר ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר וגו' (שם י"ט ג'), לא קראו לעלות אל ההר שהרי עלה קודם הקריאה, ואיננה אלא הקדמה לדבור. ועליו אמר בברייתא דת"כ דבור הר סיני יוכיח שאינו לכל ישראל והקדים קריא' לדבור, גם שנו עליו במכילתא ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' מגיד שקדמה קריאה לדבור, וכן במראה הסנה שנאמר ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וגו' ויאמר אל תקרב הלום וגו' (שם ג' ד'). מאחר שהזהירו אל תקרב הלום ידענו שאיננה אלא משום חבה, ועליה שנינו בת"כ מה סנה הקדים קריא' לדבור. וכן כאן אם תאמר שקראו לבוא אל האהל, היה לו לומר אחריו ויבא משה אל האהל וידבר ה' אליו עכשיו שנסמך דבור לקריאה אינו אלא לחבה ולזרוז, וזהו פי' ויקרא וידבר הקדים קריא' לדבור כלומר לפי שנסמך דבור לקריא' ולא נאמר ביניהן ויבא אל א"מ, זהו פשט הכתוב, וזהו פירוש הברייתא, ודברי רבינו הלל בפי' דבור הר סיני יוכיח נכונים, ולא כפי' הראב"ד ז"ל. ומה שתמה הראב"ד ז"ל אם הוא מקרא ויקרא אליו ה' מן ההר. איך אמר מה להלן השוה שהן מתוך האש, וקריא' זו לא היתה מתוך האש, תשובתו בצדו שכן שנה מה להר סיני שהוא לכל ישראל. וגם הדברות שאחרי שתי קריאות האחרות לא היו לכל ישראל. אלא שהכוונ' שקדמו לדברות שהיו תנאי' וצריכין לעשרת הדברות שהיו לכל ישראל, וכן נאמר אנחנו שהקריא' הראשונ' היתה קודם לדבור שהיה תנאי לעשרת הדברות שהיו מתוך האש, והתמה לדעת ראב"ד ז"ל למה נכתב' שלש' קריאות בסיני, ולמה לא נלמד מקריא' ראשונ' שלא הית' לכל ישראל ולא מתוך האש, ואף אני אביא אהל מועד. והבן. [אמר המתרגם פי' הרמב"ן והרשב"ם ז"ל הוא ממדרש תנחומא, ואינו סותר לדברי חז"ל בת"כ, כי נראה שהקריא' שאחריה מלת אל תורה אל הכרזה בקול לעומד מרחוק, בל"א (איינעם צורופען), ואם היא סמוכה אצל דבור, אז היא לכנס עמו בדברים ולחבבו (איינעם רופען) עם (דאטיף) ועם כל זה גם נתינת הרשות לגשת במשמע, אבל קריאה שאחריה מלת את היא הליוי לגשת לצד, בל"א (איינען רופען) עם (אקוזאטיף):] וידבר ה' וגו' לאמר, הבדלנו במקומו בין לשונות אלו והבדליהן, וכאן ארמוז שכל לשונות של דבור על המרחיב דברים בענין שהוא דורש כדרך חכמים כשמדברים בהלכה, ונושאין ונותנין בכל פרטיה בשכל ובבינה, וכמו שמדברים בני אדם זה עם זה על עסקיהם, כמו אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו (מלאכי ג' ט"ז), דבר האיש אדוני הארץ (בראשית מ"ב ל'), ולשונו תדבר משפט (תהלים ל"ז ל'), אבל אמירה יונח על כל דבר שפתים, כמו ויאמר המלך מי בחצר (אסתר ו' ה'), ויאמר המלך יבא (שם), ולא יתכן על כיוצא בזה לשון דבור. וזהו פירוש אמרם ז"ל דבור קשה אמירה רכה, שכל דבור בכח השכל, ואמירה גם על דבר שפתים, לא פי' קשה רוגז וחימה ורכה לשון רכה, שהרי כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, ויאמר המלך תלוהו עליו, ולפי שבנוח רוח אלהים על הנביא יבוננהו באותו הענין שדובר אליו בכל פרטיו, וברגע יבין בו מה שאין השפה יכול לדבר. וכדרך שלמה בגבעון. על כן אמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני (ש"ב

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם

תולדות אהרן אדם סוכה ל׳, ח׳. מנחות ק״ד, ב׳:

עהרען איין אָפּפֿער דאר־ברינגען וויללל, זאָ קאָננט איהר אײרע אָפּפֿער פֿאָן

תרגום אונקלוס

מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרָא וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת

רש״י

בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל ל״ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודין מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי מלחמה למות וידבר ה׳ אלי לאמר [דברים ב׳] אלי היה הדבור [ת״כ מכילתא]. ד״א לא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמה שנאמר וישב משה את דברי העם וגו׳ [שמות י״ט]: (ב) אדם כי יקריב מכם. כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין [ת״כ]: אדם. למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל [ויק״ר ב׳]: הבהמה. יכול אף חיה בכלל ת״ל בקר וצאן [חולין ח׳ ויקרא ד׳]: מן הבהמה. ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע [ת״כ]: מן הבקר. להוציא את הנעבד: מן הצאן.

באור

כ״ב ב׳), פי׳ דבר בי והבינני עומק הדברים, גם שם מלין על לשוני לאמרם, והן שיריו. וכן משה כל פעם בנבואותו הבינו באותו הענין יותר מכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בו עד סוף כל הדורות וגם שם מלין בפיו לאמר. אמרות קצרות הכוללות הכל. והן אמרות התורה שבכתב, שנאמר עליהן אמרות ה׳ אמרות טהורות כסף צרוף וגו׳ (תהלים י״ב ז׳), ועל שתי אלה נאמר בכל מקום וידבר לאמר. וזהו תורה שבכתב ושבע״פ. והמשכיל יבין: אליו, אמרו חכמים למעט את אהרן, וי״ג דברות נתורה למשה ולאהרן, וכנגדן י״ג מעוטין למעט את אהרן, וכל זה לפי שמעיקרי התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ונומר (דברים ל״ד י׳), שנבדל מכל הנביאים שקבל התורה בנבואה. ואין בכח נביא אחר לקבל האור הגדול הזה בנבואתו, וזהו אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים (דברים ל״ד י׳), שעל פי פרושנו על מלת פנים התבאר מה שאמרנו. לכן אם יבוא נביא לחדש מצוה או יאמר בנבואה הלכה כפלוני הרי הוא נביא שקר, ולכן הוצרכו י״ג מעוטין שלא נטעה שבי״ג דברות הללו הושוה אהרן למשה באור הנבואה: מאהל מועד, שרשו יעד, והיעידה היא בלע״ז (דיא בעשטיממונג). ולכן נקרא המשכן כן, לפי שהוא המקום המיועד שידאה שם כבוד ה׳ לדבר עם משה ולצוות על ישראל, וכמפורש להלן עולת תמיד לדורותיכם פתח א״מ לפני ה׳. אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כ״ט מ״ב), כלומר קראתיו אהל מועד, לפי שהוא מיועד לדבר אליך שם. וסמך יאמר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, כי שם נראה כבודו לישראל בשמיני למלואים ודומה לו ויצא יהונתן השדה למועד דוד (ש״א כ׳ ל״ה), פי׳ למקום אשר יעדו אצל האבן האזל, לא זמן שקבע לו כמו שחשבו רד״ק והמפרשים ז״ל, וכן בית מועד לכל חי (איוב ל׳ כ״ג), לאותות ולמועדים (בראשית א׳ י״ד), ליעד המקומות הארך והרוחב. וליעד הזמנים, וכן אלה מועדי ה׳ (ויקרא כ״ג ד׳), ושם אפרש עוד בעז״ה, ובפי׳ ס׳ בראשית פרשתיו: מאהל מועד, הדביר וההיכל נקראים א״מ, והעזר׳ נקראת פתח א״מ או חצר א״מ, וכמ״ש לפנינו (פסוק ג׳) ולפי שהדבור היה מעל הכפרת מבין שני הכרובים, וכאן אמר מא״מ, למדנו שלא היה משה שומע הקול עד שבא אל אהל מועד, וזהו ששנו בת״כ מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק, ולא היה יוצא חוץ לאהל מועד וכו׳, מא״מ יכול מכל הבית כלו וכו׳ ת״ל מבין שני הכרובים דברי ר׳ עקיבא. ועל הפסק הקול אמר דברי ר׳ עקיבא. ודאיה לדברנו מספרי פ׳ נשא כתוב א׳ אומר ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים (שמות כ״ה כ״ב), וכתוב א׳ אומר וידבר ה׳ אליו מא״מ, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהן ובבוא משה אל א״מ לדבר אתו וישמע את הקול וגומר מבין שני הכרבים (במדבר ז׳ פ״ט), משה בא אל א״מ וקול יוצא משמי שמים לבין שני הכרובים ומדבר אליו, ואם הכתוב השלישי דומה לראשון שבשניהם אמר מבין שני הכרובים? ההכרע׳ היא מתחלת הכתוב ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול וגו׳ למדנו שהיה צריך לבוא אל א״מ, ואם לא לא היה שומע. ולמדנו שהי׳ הדבור נפסק ולא יצא חוץ לא״מ, וזהו ששנה משה בא אל א״מ וקול יוצא וכו׳, והן הן דברי רבי עקיבא בת״כ. והבן: (ב) דבר ואמרת, כמו שפרשנו וידבר לאמר הכתב על פשט, כן פירוש דבר ואמרת הנאמר על משה, שבכל מצוה היה שונה לישראל דיניה והלכות ופרושיהן, שהוא הדבור, גם אמר להן מה שנכתב בתורה, כמו שנאמר לו מפי הקב״ה, וכמפורש

כִּֽי־יַקְרִ֥יב מִכֶּ֛ם קָרְבָּ֖ן לַֽיהוָ֑ה מִן־הַבְּהֵמָ֗ה מִן־הַבָּקָר֙ וּמִן־הַצֹּ֔אן תַּקְרִ֖יבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶֽם׃ (ג) אִם־עֹלָ֤ה קָרְבָּנוֹ֙ מִן־

פיה, ענטוועדער פאָן רינדפיה, אָדער קליינעם פיה, דארברינגען. (ג) ווען דאז אָפּפער איין גאנצעס אָפּפער פאָן רינדפיה זיין

ת"א מכם ערכין ס"ט, ב'. חולין ה', א', וי"ב ב': קרבן נדרים י', ב': מן הבהמה נזיר כ"ה, א'. ב"ק מ', ב'. זבחים ל"ד, ב'. מנחות ה', ב', ול' ב': אם עלה מנחות ל"ח, א', ב"ק ס"ו, ב'. מנחות ל"ד, א':

רש"י

להוציא את המוקצה [תמורה פרק ו']: ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את הטריפה [תמורה שם]: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבי' עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד כשהיא באה

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּנְכוֹן: (ג) אִם עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּהּ

באור

במסכת ערכין: אדם, זאת המלה באה בכתובי' במקומות, ודע שהיא לבדה שם למחובר מגולם ונשמת חיים, אבל איש יונח גם על המלאכים, כמו והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), גם על הב"ח כמו איש ואשתו שבאו אל נח (בראשית ז' ב'), ולכן נכתב אדם בראש פרשיות הקרבנות הבאים על כל חטא והרהורי הלב, וכן כתוב אדם כי יהיה בעור בשרו (פרשה י"ג ב'), שהוא תחלת פרשיו' הטומאות, כי החטאים והטומאות היוצאות מן הגוף הן לאדם לבדו, בעבור שהוא אדם, וכן כתוב כי יעשו מכל חטאת האדם (במדבר ה' ו'), או כי יגע בטומאת אדם. ודע כי אדם שם המין וכולל זכר ונקבה כמו שאמר זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם (בראשי' א' כ"ח): כי יקריב, כשירצה להקריב, כי לא כוונו השם על דברי עולה או זבח כמפורש בנבוא' ירמי': יקריב. כל מעשה הקרבן שעל ידיהן יכשר לעלות לרצון נקראים בלשון הקרבה, כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה' כ"ה), ויקריב שבפסוק זה על ההפרש'. אם יקדיש מעדרו בעל חי להיות קרבן לה', כי אסור להביא חולין לעזרה, וכן הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח'): מכם, שעור הכתוב אדם מכם כי יקריב קרבן לה', ורבותינו למדו מזה פרט לגזול. ואמרו בסוכה (דף ל' ע"א) אדם כי יקריב מכם אמר רחמנא והאי לאו דידיה הוא, תפסו הכתוב כלו לפי שמסדר הכתוב יצא להם, ומלת מכם עצמו למדו פרט למומר. ועם זה מתישב' תמיה' התוס' ז"ל שם. ואולי ירמוז שנחשב הקרבן כאילו הקריב נפשו או נפש בנו, כאמרו האתן בכרי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו' ז'): קרבן, שם דבר נופל לבד על הקדש לגבוה: לה', אמרו רבותינו בכל הקרבנות נאמר לה' ביו"ד ה"א ולא אלהים וכיוצא, שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות, כלומר לפי שטועים להקריב לצבאות. נכתב תמיד שם המורה על ההוי' לבדו שהוא מחויב המציאות, ושהמציא הכל מאין [א"ה המשגיח, הנמצא לישראל בכל צרותם] שאין אחר נקרא בשם זה: מן הבהמה. פי' רמב"ן ז"ל שיעור הכתוב הוא אדם כי יקריב קרבן לה' מן הבהמה, מן הבקר ומן הצאן תקריבו, לפי שאחר כן אומר ואם מן העוף, ונפש כי תקריב קרבן מנחה, אמר אם מן הבהמה הוא יקריב מאלה השנים, לא חיה ולא שאר בהמות, ויפה פי' לולי שהנגינ' המפסקת היא תחת לה', ואפשר לפרש מן הבהמה כמו אם מן הבהמ' כמו ואם מן הצאן ואם מן העוף. ולא הוצרך פה למלת אם בעבור שנזכר' בראשונ'. ולפי שבכלל בהמה כל מיני בהמות וחיות, פרט בקר וצאן: מן, שלשה פעמים מן יש בכתוב זה, דרשו רבותינו להוציא נוגח ורובע ונרבע ומוקצה ונעבד, שהן ע"ז ג"ע וש"ד החמורות, ועוד אפרש בעז"ה (פרשה כ"ב כ"ה): תקריבו, מלמד ששנים מביאין עולה בשותפות. מפי' רש"י ז"ל, וה"ה יותר ונקראת עולת השותפין, טעונה סמיכה בכלם, ונסכים קרבים משלהם, (מפי' רמב"ן ז"ל): קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור, והיא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות, (מפי' רש"י ז"ל). ולפי שלב ב"ד מתנה עליהן, היא עולת צבור, (מפי' רמב"ן ז"ל). ולפי הפשט יאמר כדין היחיד המביא נדבה, כן דין עולת חובה של צבור שבאה ממינים אלו. ונעשית כמשפט זה: וכאמרו ויקרב את העולה ויעשה כמשפט (ויקרא ט' ט"ז), כמשפט עולת נדבה האמור כאן: (ג) אם עולה קרבנו, אם רוצה להקריב עולה, קרבן שכלה עולה לאישים,

הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי

ת"א זכר בכורות מ"א, א', ות"כ א': יקריב ר"ה י', א'. יבמות ק"ג, א'. קדושין כ', ו'. ב"ב מ"ח, א'. ערכין כ"א, א'. כריתות ו', א': לרצנו ערכין כ"א, א'. זבחים קי"ט, ב':

זאָלל, זאָ מוס ער איין שטיק פאָן מענגליכעם געשלעכטע, אָדנע לייבפֿעהלער, דארברינגען; פאַר דען איינגאַנג דעס שטיפֿטסצעלטעס מוס ער עס דארברינגען, דא-

תרגום אונקלוס

לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא לֵיהּ קֳדָם יְיָ: (ד) וְיִסְמוֹךְ

רש"י

נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות:

(ג) זכר. ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס [בכורות מ"א ת"כ]: תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפי' נתערבה עולת ראובן בעול' שמעון יקריב כל א' לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל א' לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר יקריבנו [ת"כ]: יקריב אותו. מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני [תורת כהנים זבחים

באור

ואין מהן חלק לכהנים ולבעלים. ואח"כ אמר ואם זבח שלמים קרבנו. כי השמות הללו נודעים בתורה בכמה מקומות בספרים הראשונים: מן הבקר. אם רוצה להביא מן הבקר עגל או פר: תמים, בלי מום. כאמרו תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים כל אשר בו מום לא תקריבו. ושרשו תמם. ואומר אני לפי שגזרות השרש הזה כלם מורים על האפיסה, כמו ויתם הכסף (בראשי' מ"ז ט"ו), ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות (דברים ב' ט"ז). ספו תמו מן בלהות (תהלים ע"ג י"ט). כן התאר תמים מורה על אפיסת דבר, ובהיותו על החי הנמצא, יורה על אפיסת החסרון והרע. לכן כשנכתב על הגוף יורה שתם כל חסרוני מגוף הזה, כמו זכר תמים שיהיה בלי מום דופי וחסרון. וכשנכתב על הנפש. יורה שדרכי הנפש ההיא תמימים מכל רע, כלם הולכים במעגלי צדק. וכשנכתב על הלב כמו יהי לבי תמים בחקיך (שם קי"ט פ'), יורה ששכלו הולך מישרים. אין בו סכלות וטעות. ובפי' לס' בראשית בארכתיו יותר. [אמר המתרגם לי נראה ששרש תמים מורה על הישות וההויה בלי מחסור ובלי עודף, וגדרו מציאת כל הפרטים השייכים אל התכלית בלי יתר ובלי נטול, והוא נרדף עם שרש כלה, ויתם הכסף הוא כמו ויכלה הכסף, שכבר נתנו כל מה שהיה בידם, וכן תמו למות, שמתו כלם. תמו דברי איוב, כלו תפלות דוד. ועל הלב יאמר שהוא תמים, כאשר ימלאו בו כל המדות והתכונות בלי עודף ובלי מחסור, כי אם במזג ושעור המביא אל התכלית, שהוא אשרי האדם וחייו הנצחיים]: יקריבנו, יקדישנו. כמו אדם כי יקריב ופרשנוהו למעלה, שהמקדיש בעל מום למזבח עובר בל"ת. שנאמר כל אשר בו מום לא תקריבו (לקמן כ"ב כ') ואמרו בפ"ק דתמורה (דף ו' ע"א) שהיא אזהר' למקדיש בעל מום למזבח, וכאן עשה: פתח אהל מועד. כן נקראת העזרה וטעמו נראה לי לפי שהדביר וההיכל במשכן מכוסות, ובבית עולמים מקורות. אבל העזרה שבמשכן ושבבית עולמים חצר הוא ופתוח מלמעלה. על כן נקרא פתח א"מ בעבור הפתיח', וכן עולת תמיד לדורותיכם פתח א"מ. כי התמיד נשחט בעזרה. ואשר אועד לכם שמה שב על אהל מועד. אבל רש"י ז"ל פי' בפרשת תצוה פתח א"מ, בחצר המשכן שהוא לפני הפתח. ואני מגמגם בו. ועוד יתבאר (פרשה ב' ג'). [א"ה. בל"א מתורגם ע"פ פירש"י, שלפי דעתי שם פתח יונח בכל מקום על החלל שבו נכנסין ויוצאין, לא על הפתוח מלמעלה, ועוד שאהל הוא המקום המכוסה מלמעלה, ויהיה זה הפך הפתח, ואין זה מדרכי הלשון לחבר בין הפכים. וכוונת רש"י ז"ל שאל פתח א"מ הוא הגבול. עד היכן יביאנו]: יקריב אתו, היא הבאתו מביתו לעזרה, וזה מוטל על הבעלים. וזהו ששנו בת"כ מלמד שהבעלים מטפלין בו ומביאין אותו עד פתח א"מ, ופרושו לדעתי שחייבין הבעלים באחריותו עד שיביאוהו אל פתח א"מ. וראיה שנאמר רק קדשך אשר יהיו לך וגו' תשא ובאת אל המקום (דברים י"ב כ"ו), ושנו בספרי ר' מאיר אומר עד ירושלים חייב באחריותו, ור' יהוד' אומר עד לשכת בית הגזי', וכן פרושו רבי מאיר לומר מקום ממעשר שני שהוא ירושלים, ור' יהודה לומר מן אשר יגידו לך מן המקום ההוא (שם י"ז ז').

יְהֹוָה׃ (ד) וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה

ת"א וסמך ערובין ל"ז, ב'. מגלה כ"ז, ב'. יומא ה'. א', וכ"ז א'. חגיגה ט"ז, ב'. קדושין ל"ו, א'. זבחים ו', א', ל"ג ב', ול"ב א', וקי"ט ב'. חולין ב', ב'. מנחות י"ט, א', ול"ב ב':

מיט עם איהם גנאדע אויסווירקע פֿאָר דעם עווי־גען. (ד) ער זאָלל זיינע האנד אויפֿלעגע, אויף דען קאָפף דעם גאנצען אָפפֿערס; זאָ ווירד עס

רש"י

קי"ט]: לפני ה' וסמך. אין סמיכה בבמה [ת"כ]:

(ד) על ראש העולה. להביא עולות חובה לסמיכה ולהביא עולת העוף: העולה. פרט לעולת העוף: ונרצה לו. על מה הוא מרצה לו א"ת על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או

תרגום אונקלוס

יְדֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ (ה) וְיִכּוֹס יַת

באור

שהוא העזר' מחנ' שכינ', ולכן מחייב עד לשכת באר הגול', שהיא הלשכה השניי' שבעזר', והראשונ' היא לשכת הגזית, כמו ששנינו במס' מדות, אלא לפי שלשכת הגזית חצי' בקדש וחצי' בחול כמו שאמרו במס' יומא, לחומרא הוא דלא דק, וזה כשטת הת"כ שמטפל בו עד פתח א"מ דסתם ספרא רבי יהודה: לרצנו, יבאנו בכונה שיהיה לו לרצון לפני ה'. להפיק רצונו של מקום ב"ה, וכן כל רצון האמור בקרבנות כך ענינו, כמו לרצונכם תזבחוהו (ויקרא י"ט ה') וכן לרצנכם תמיד זכר בבקר וגו' (שם כ"ב י"ט), כלומר הביאוהו שיהיה לכם לרצון, ועל כן תמים זכר יהי', ואחריו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם (שם שם כ'). זהו פשוטו של מקרא, וכן המתורגם בל"א, ולרבותינו יש בו מדרש שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני. [א"ה. יתכן שהוליאו הדרוש הזה מכנוי הוי"ו, שמן הראוי יאמר לרצון לו. כמו בתרגם אונקלוס לרעוא לי'. ומלשון לרצונו יש לדרוש לרצון הדבק בתקונ"ב, אף שאין בזה הכרע, כי כן דרך כנוי השם בל"הק, מלבד באין תיבת רצון בלשון המקרא מורה על הבחיר' החפשית. כי אם על הפך הכעס. כמו שבארנו פעמים רבות. וכמו שכתב רש"י ז"ל (דברים ל"ג ט"ז) על ורצון שכני סנה, עם כל זה הדרש' תדרש, ואולם סדר הנחת הטעמים מסכים עם פשוטו של מקרא]: (ד) וסמך. מצאנו כל לשון סמיכה סמוך לחלושים ולנופלים, כי הם נשענים בכל כחם על עוזריהם. וגם המטה שהאדם נשען עליו בכל כחו. אשר אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (מלכים ב' י"ח כ"א), וכתוב וילפת שמשון וגו' ויסמך עליהם (שופטים ט"ז כ"ט), ואמר ויט בכח ויפול הבית (שם שם ל'), וע"ד המשל סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמ"ה י"ד), כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו (שם ל"ז כ"ד), למדנו מזה שהסמיכ' על הקרבן בכל כח הסומך. ועל כן לא נאמר בקרבנות בשום מקום והניח ידו על ראש קרבנו, או ושם ידו. כמו שים ימינך על ראשו (בראשי' מ"ח י"ח), וזהו שאמרו בגמרא (זבחים דף ל"ג ע"א), אמר רב יוסף כל הסומך ראשו ורובו תכנים. מ"ע כל כחו בעינן, ולא ראיתי מי שפי' מאין להם דין זה ושיהי' מעכב בסמיכ'. ומדברנו אתה למד שהוא מפורש במלת וסמך: ידו, קדמונינו ז"ל העתיקו שהסמיכ' בשתי ידים, וכן הדעת נותנת אם וסמך ענינו שיסמך בכל כחו. גם מפורש כן בסמיכת שעיר המשתלח שנאמר וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתוד' (ויקר' ט"ז כ"א), ואמרו חכמי' (ת"כ פרשת אחרי מות) מלמד שהסמיכ' בשתי ידים, בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשני ידים, אבל בגמרא ראיתי שבאלו על משנתנו (מנחות דף כ"ג ע"ב) מנא הני מילי (פי' שהסמיכ' בשתי ידים אמר ריש לקיש דאמר קרא וסמך אהרן את שתי ידו כתיב ידו (פי' חסר יו"ד) וכתיב שתי זה בנה אב כל מקום שנאמר ידו (פי' אבל סמיכת בהמ') הרי כאן שתים עד שיפרט לך הכתוב אחת, ואם כן ידו שב על כל אחת משתי ידיו, רמב"ן ז"ל הביא דברי הבריית' כפשוט', ושאל ולא ידעתי למה נכתב בכל שאר הסמיכות ידו, וסוגית התלמוד שהבאנו היא תשוב' על שאלתו. ולי עוד ראיה בדור' שדרך הכתוב לומר ידו לשתיהן, כי השם אמר למשה וסמכת את ידך עליו (במדבר כ"ז י"ח), ובמעשה נאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו (שם שם כ"ג), ואם יש דרשה שעשה בטובת עין, סוף סוף אין מקרא יוצא מידי פשוטו. וגלה הכתוב זאת בשעיר המשתלח, לפי שסמוך לו והתודה עליו וגומר ללמדנו שכל סומך מתודה על קרבנו ווידוי דברים: ראש העולה, ולא על הצואר ולא על הצדדין: ונרצה לו לכפר עליו, כמו ונמצאתי לכם (ירמיה כ"ט י"ד) האדרש להם (יחזקאל י"ד ג'), וכן ונרצה לו שב על השם שיהי' נרצה לו.

וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ (ה) וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי

איהם צור גנאדין אנגע־נאָהמען ווערדען, איהן צו פערזאָהנען. (ה) מאן זאָלל דאז יונגע רינד פאָר דעם עוויגען שלאכטען;

תולדות אהרן ונרצה פסחים ס"ב, א'. יומא ח', א'. זבחים ד', ב'. וו' א'. חולין ג', ב'. מנחות ל"ב, ב': ושחט יומא כ"ז, א'. מגלה א', א', וכ' ב'. זבחים ל"ב, א', ול"ב א', ומ"ז א'. מנחות י"ט, א'. חולין י"ב, א' וי"ז א', וכ"ז א', ול"ב: לפני זבחים ל"ב, א', ומ"ז א': והקריבו ברכות ל"ב, א'. יומא כ"ז, א'. חגיגה י"א, א'. קדושין ל"ו, א'. זבחים ד'. א', וי"ג א', ול"ב א', ול"ה א ומ"א א'. מנחות י', א', וי"ט א'.

תרגום אונקלוס

בַּר תוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמָא וְיִזְרְקוּן יָת

רש"י

מלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעשה [ת"כ]: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה לימד על השחיטה שכשרה בזר [זבחים ל"ב]: לפני ה'. בעזר': והקריבו. זו קבלה [זבחים ד'] שהיא הראשונה:

באור

כנגד מה שאמר לרצונו לפני ה'. שיכוון להפיק רצון מה'. הבטיח שירצה לו השם ויכפר עליו, ובמקומו בארנו שכל לשון רצון אינו נופל אלא על דבר שלפעמים אפשר שאינו רוצה בו, ופעמים ישוב אפו וירצה בו. כמו כראות פני אלהים ותרצני (בראשית ל"ג י'), כי עד הנה שטם את יעקב ועתה רצה בו. כי רוצה ה' בעמו (תהלים קמ"ט ד'), כי עד הנה היה בזעם, ועתה שב ורצה בם, וכן כל חוטא לא לרצון הוא לפני ה', וע"י תשוב' וקרבן נרצ' לו, ואין כן מלת חפץ, שהוא תמידי כמו כל אשר חפץ ה' עשה וגו' (שם קל"ה ו'). ואפשר לפרש ונרצה לו על הקרבן, שיהי' לו לרצון לכפר עליו, כי כתוב כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם (ויקרא כ"ב כ"ה), שלא יהיו לכם לרצון. ושני הפרושים קרובים. וקרוב לזה דעת הרב המעתיק ז"ל: לכפר עליו. לפי שסמך והתוד' לפני אלהיו, ישמע השם קולו ויכפר עליו, וכן אלינו וכפר בעדו ובעד ביתו (שם ט"ז ו'). שהוא כפרת ווידוי דברים, כמו שאפרש בעז"ה (פרש' ט"ז ו'), אבל עיקר הכפר' היא בדם, וסמיכ' אינה מעכבת והקרבן כשר. על כן אמרו בת"כ הואיל ואינו באין כפר' אלא בדם, מה ת"ל וסמך ונרצה, אלא ללמד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה כאלו לא כפר וכפר, וכמו שאמרנו שהסמיכ' היא כפרת ווידוי דברים. שישפוך לבו לפני ה': לכפר עליו, אמרו רז"ל שהעול' מכפרת על עשין ועל לאוין הנתקין לעשה, ויש בזה דברים, אבל אינן צריכין לפשט המקרא, שעל דרך כלל העולה מכפרת על הרהורי הלב גם בעברות החמורות, ואמרו במדרש שעל כן נקראת עולה, מענין והעול' על רוחכם היו לא תהי' (יחזקאל כ' ל"ב), וזה גם דעת ראב"ע ז"ל והרמב"ן ז"ל האריך בזה: לכפר, רד"ק ז"ל בס' השרשים שרש כפר פי' לכפר לשון הסרה וקנוח, ואין כן וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר (בראשית ו' י"ד). שהוא לשון כסוי וכן ועשית כפרת (שמות כ"ד י"ז), ולדעתי כלן לשון כסוי הן, כי אם כפרה בקרבנות הסרת העונו' כדבריו ז"ל, לא יתכן אחריו מלת על, אלא מ"ם לכפר מעליו, וכמעט בכל מקום שבא' כפרה בקרבן אחריו מלת על או עליו. אבל הוא כמו וכפרת אותה שיכסנה בכסוי. וכפורת היא מכסה על הארון, וכן התשובה והקרבן מכפר ומכסה על החטא שלא יראה עוד. וכן ולא תקחו כפר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"ב) ממון לכסות על עון נפשו, וכן כלם. ורד"ק ז"ל נסתייע מן הגמרא שאמרו מזבח מזיח מזבח מכפר, והקשו היינו מזיח היינו מכפר והשיבו מזיח גזרות מכפר עונות, ולמד מזה ששתיהן לשון הסרה ולכן הקשו היינו מזיח וכו', ואם כדבריו מה השיב התלמוד? ולדעתי הפי' מה לי מ[illegible] עון מה לי מכסה עון? והשיבו מזיח ומסיר גזרות שכבר נגזרו על החוטא, מכפר ומכסה על עונות שלא תבא הגזרה, וכן אכפרה פניו במנחה (בראשי' ל"ב כ"א), אכסה במנחתי כעס פניו, והבן: (ה) ושחט. בעל הקרבן או הכהן, ששחיטה כשרה בזר, והיא לשון משיכה, כ[illegible]י שצריכה הולכה והבאה. וכן חץ שחוט לשונם ונומר (ירמיה ט' ז'). וכן פי' בגמרא זבחים: בן הבקר, בשנייה קראו עולה וכן בהפשט ונתוח, לפי שמיוחדי' לקרבן, אבל בשחיטה שנוהגת גם בחולין קראו בן הבקר. וגם מכאן ראינו שחיטה בחולין מן התור', ובזבחים (דף י"ד ע"ב) אמרו שחיט' לאו עבוד' היא ופי' שם הר"ר יעקב מאורליינש ז"ל

אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (ו) וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה

תולדות אהרן וזרקו זבחים כ"ו, ב', וקי"ט ב'. ומנחות י"ט, א': סביב זבחים ל"ב. ב', ונ"ו, ה', וס"ב ב': והפשיט זבחים ע"ס, א'. חולין י"ח, א':

אונד דיא זאהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, זאללען דאז בלוט דארברינגען, אונד דאז בלוט אוף דען אלטאר, דער פאר דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס איזט, שפרענגען. (ו) מאן זאלל פאן דעם גאנצען אפפער דאז פעלל אבצי־

תרגום אונקלוס

דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ו) וְיַשְׁלַח

רש"י

ומשמעה לשון הולכה למדה שתיהן (ס"א ששתיהן) בבני אהרן: בני אהרן. יכול חללים ת"ל הכהנים [ת"כ]: את הדם. וזרקו את הדם. מה ת"ל דם דם שני פעמים להוציא את שנתערב במינו או בשאינו מינו. יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצוניות שאלו למעלה והיא למטה ת"ל במקום אחר דיו [זבחים פר"ח]: וזרקו. עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בד' רוחות המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה. אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד' [ת"כ]: אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק [זבחים פ"ה]: (ו) והפשיט. מה ת"ל העולה לרבות

באור

לפי שהוא בחולין ובמוקדשין, ולא מטעם עבודה צוה המקום שחיטה, וזה מסכים לפרושנו בפשט הכתוב: לפני ה', בעזר'. ואם כבר אמר אל פתח א"מ יקריבנו, הייתי אומר אחר שסמך והתוד' עליה בעזרה, יוציאנ' וישחטנה בחוץ שלא ללכלך הקדש, שהרי נוהגת גם בחולין, ת"ל לפני ה': והקריבו, כבר אמרנו (פסוק ב') שעל כל עבודה הצריכה להיות בקרבן, נופל עליו לשון הקרבה [וכ"כ הרמב"ן שהקריבו הוא לשון קרבן, שיעשו מן הדם קרבן, וכן תרגום המתרג' האשכנזי (דארבריינגען) שהוא לשון קרבן] ויותר שהעבודה עיקרית, כל שכן שיאמר עליה הקרב', ולכן והקריבו הנאמר כאן, הוא על קבלת הדם מצואר הבהמ' במזרק, שממנו יזרוק על המזבח, כי הקבלה עבודה ראשונה שאחר השחיט'. ואי אפשר בלעדה, וצוה הכתוב שיעשוה בני אהרן הכהנים, שצריכה כהן וכלי שרת, וזהו שאמרו מקבלה ואילך מצות כהונה, כי השחיטה כשרה בזר, ואילו לא נאמר וזרקו את הדם, היינו מפרשים והקריבו על זריקת הדם שהיא עיקר הכפרה, וראוי לומר עליה יותר לשון הקרבה, וכן דעת חכמינו בפי' מלה זו, שהרי שנו בת"כ והקריבו זו קבלת הדם. אתה אומר זו קבלה, או אינו אלא זריקה. כשהוא אומר וזרקו הרי זריקה אמור וכו'. ואם יהיה פי' והקריבו והגישו כמו ופרעה הקריב (שמות י"ד י'). היה ראוי לומר והקריבו זו הולכת הדם למזבח. אלא שאין זה פרושו רק הקרבה של עבודה, והולכה איננה עבודה מחוייבת, ואפשר לבטלה אם שוחט בצד המזבח, אבל קבלה עבודה גמורה היא בקרבן. וסוף סוף כולל והקריבו גם הולכה, שאלינו בקרבן והקריב הכהן את הכל (ויקרא א' י"ג), ואמרו זו הולכת אברים לכבש, וכן הולכת הדם אם שוחט רחוק מן המזבח, צריכה כהן, והוא בכלל מקבל' ואילך מצות כהונה, וכן רב חסדא שרצה לומר (זבחים דף י"ד ע"ב) הולכה בזר כשרה, לא דחו דבריו מחמת והקריבו: וזרקו. כל מקום שטעון כלי נאמר יזרקו, ואין זורק משליך אלא בכח. וכן וזרקתי עליכם מים טהורים (יחזקאל ל"ו כ"ח): על המזבח סביב. זורק מן הכלי שני זריקות מחצי המזבח ולמטה, אחת בקרן מזרחית צפונית, והשניה בקרן מערבית דרומית נתון על הזויות כמין גם, והרי הוא על מקצת ארבע כתלי המזבח, וזהו סביב, שאין פי' סביב כחוט המקיף, שהרי נאמר כל עמודי החצר סביב (שמות כ"ז י"ז), ולא היו כי אם עשרים עמודים באורך מאה אמה, וכן והלוים יחנו סביב למשכן (במדבר א' נ"ג), רק ענינו לארבע רוחות. אם רב ואם מעט: פתח אהל מועד, מזבח הנחשת שבעזר', לפי שאמר והקריבו לא נחשוב שיביאוהו בהיכל, ת"ל פתח א"מ: (ו) והפשיט, יפשיט עורה כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו' ד'), כי העור והשיער שעליו לבהמה כמו הבגד לאדם: ונתח אתה, בעודה שלמה, כי תחלה פושט עור שלה. ואח"כ מנתח אותה: לנתחיה, הנפרד נתח, כל נתח טוב (יחזקאל

וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ׃ (ז) וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ׃ (ח) וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (ט) וְקִרְבּוֹ

תולדות אהרן ונתני עירובין ס"ג, א'. יומא כ"א, ב', וכ"ב ב', וכ"ו ב', ומ"ה א', ונ"ג א'. זבחים ב', וי"ה, א': וערכו יומא כ"ו, ב': וערכו בני יומא כ"ז, א'. זבחים י"ח, א'. חולין כ"ז א': את הראש יומא ס"א, א': הפדר חולין כ"ז, ב': העצים זבחים ס"ב, ב'. מנחות כ"ב, א', וכ"ו ב', וכ"ז א'. תמיד כ"ט, ב': וקרבו יומא ס"א, א':

תרגום אונקלוס

יַת עֲלָתָא וִיפַלֵּיג יָתַהּ לְאֵבָרָהָא׃ (ז) וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל אֶשָּׁתָא׃ (ח) וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יַת אֵבְרַיָּא יַת רֵישָׁא וְיַת תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא׃ (ט) וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וְיַסֵּיק

תרגום אשכנזי

הען, אונד יענעס אין דיא געהאֶריגען שטיקקע צערלעגען. (ז) דיא זאֶהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, זאָללען פייער אויף דעם אלטארע מאכען אונד האָלץ אויף דאז פייער אָרדנען. (ח) הירויף זאָללען דיא זאֶהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, דיא שטיקקע, וויא אויך דען קאָפף אונד דאז פעטט, אויף דען האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פייער, אויף דעם אלטאר ליגט, אין אָרדנונג לעגען. (ט) איינגעווייידע אונד פוסשטיקקע זאָלל מאן מיט

רש"י

את כל העולות להפשט ונתוח [ת"כ]: אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחי' [ת"כ]: (ז) ונתנו אש. אע"פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט [חולין פ"ל]: בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים את הראש. לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך

באור

כ"ד ד'), כמו מן פֶּתַח פְּתָחֶיהָ, יתחלכה לנתיחות, וכנוי נתחיה על נתחים שקבל בעל פה שתנותח לכן העולה וכן המפורשות במסכת תמיד, לא שינתח נתחיה לנתחים: והפשיט. בעל הקרבן וכן ונתח, ושב על אדם כי יקריב וגו' כמו ושחט, כי הפשט וניתוח כשר בזר ומה שאמרנו תקבלה ואילך מצות כהונה, הם בעבודת הדם ובהולכת אברים והקטרתן שהן עבודת המזבח, והפשט ונתוח אינו מעכב כמו שאמרו בת"כ: (ז) ונתנו בני אהרן, אש הדיוט מן המערכה, שתסדר בחלי אש על המזבח: וערכו עצים, יסדרו על הגחלים עצים בשורה, שלא יפלו הנתחי' שיתנו עליהן, ונאמר בלשון רבים. וכן אמר בכל עבודות הכהונה. אמר רמב"ן ז"ל הטעם לפי שנאספים כהנים רבים בבית ה' לעשות את העולה. ואינו לעכב שהרי למטה אמר וערך הכהן אותם אבל לא יתכן לומר כן בהולכה ובזריקה, אך דרך הכתוב לומר כן לפי שהמצוה על הכהנים כלם, שבהיות העולות רבים פעם יעבוד כהן זה ופעם זה, ולכן כל המעשים הכשרים בזר, יזכור בלשון יחיד וסמך ושחט והפשיט ונתח ורחץ, כדומה על בעל הקרבן שהחל בו: (ח) וערכו, את הנתחים כסדר על העצים, כעורך את השלחן: את הראש, שאינו בכלל הנתחים, שכבר הותז בשחיטה: הפדר, אין לדעת טעם המלה הזאת ואנקלוס ז"ל תרגם תרבא, וכן דעת כל המפרשים ז"ל, ויאמר רמב"ן ז"ל שלדעתו איננו שם לחלבים כלם, רק לחלב הדק הפרוש, ומבדיל בין הקרבים, ולכך אמרו ז"ל שיהא פורס הפדר על בית השחיטה, שזה דרך כבוד שלמעלה, כי החלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו, וכן נהגו חשובי האומות לפרסו על הכלי, ודבריו דברי טעם, ונראה שבקרבנות שנזכר בהן הקטרת החלבים כלם, לא נקראו בשום מקום בשם פדר, ויאמר עוד שהמלה מן ההפוכים פדר פרד, שמבדיל בין הקרבים העליונים לתחתונים, וזה קלת רחוק: (ט) וקרבו וכרעיו ירחץ

וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־

ת"א אשה שבועות ט"ו, ה'. מנחות ק"י, א'. עקדה שער נ"ג:

תרגום אשכנזי

וואססער אבוואשען, אונד דער פריסטער אללעס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן לאססען: אלס איין גאנצעס אפפער, פייער

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא יַת כּוֹלָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם

רש"י

לתנותו לעלמו [ת"כ]: ואת הפדר. למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה [ת"כ חולין פ"ג]: אשר על המזבח. שלא היו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עולה. לשם עולה יקטירנו [זבחים כ"ד]: אישה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוי"ר בלע"ז:

באור

במים, שב על בעל הקרבן שגם היא כשרה בזר. ומסדר הכתובים אני רואה שתחלה מקבל הכהן את הדם וזרקו על המזבח, ואח"כ הבעלים מפשיטים ומנתחים, ובאותו הזמן הולכים הכהנים ומסדרים את המערכה, וכשגמרו שניהן, הולכים הבעלים לרחוץ הקרב והכרעים, ובאותו הזמן לוקחים הכהנים את הנתחים ועורכים אותם על העצים וכשגמרו שניהן, חוזרים הכהנים ולוקחים גם הקרב והכרעים ועורכים אותם על הנתחים, וא"כ מתחלה ועד סוף הכהנים והבעלים עוסקים בעבודת ה', אבל רמב"ן ז"ל אמר שאין הכתובים אמורים על הסדר, אלא קודם לכל ישימו הכהנים אש ועצים, ואח"כ יפשטו וינתחו העולה, ואח"כ ירחצו הקרב והכרעים, ואח"כ יקטירו הכהנים את הכל המזבח, והאריך בדבריו, ולא ראיתי בברייתא דת"כ ובגמרא הכרע שאין הסדר כך, שאין עולת יחיד כעולת התמיד בכל יום, שתקדם מערכה גדולה לכל, גם לשחיטת התמיד ולזריקת דמו, ובעולת יחיד על כל פנים שחיטה וזריקה קודמין וכן יהיה הפשט ונתוח בבעלים באותו הזמן שכהנים מסדרים אש ועצים על המזבח, וכן העלאת קרב וכרעים באחרונה שכן שנינו בתמיד שהקרב והכרעים נתנין לכהן האחרון להוליכם על הכבש כי בעוד הראשונים לוקחים ומסדרין תגמור הרחיצה וניטלן האחרון, ואם בקרבן תמיד ממתינים הכהנים זה על זה, אין כן בקרבן נדבה: וכרעיו. פי' רשב"ם ז"ל רגליו. גם רד"ק ז"ל אמר בשרש כרע שרגלי הבהמה לפי שהן כורעות בכריעת הברכים נקראות כרעים, ואין כן אשר לו כרעים ממעל לרגליו (ויקרא י"א כ"א), וכדבריו פי' המפרש למס' תמיד (פרק ד' ב') חתך את הכרעים, רגלי הבהמה, ועל שם כריעה קרי להו כרעים, ולא ידעתי למה, שכפי הסברא הכרעים הם הפרק מן הירך עד מקום שכורע, ואותו צריך לרחוץ במים, לא ממקום הכריעה ואילך שהוא הרגל, וראיתי לראב"ד ז"ל בפי' למסכת תמיד חתך את הכרעים, הכרעים נקראו אותן שאצל החזה עד הפרק. ומן הפרק ולמעלה עד מקום חבורן נקראו ידים, כדתנן לקמן חתך את ידיו וכו' ובלשון בני אדם נקרא כתף, הלומד הכרעים הן אותן שאצל החזה שהבהמה כורעת עליהם, ולמעלה מהן הכתפים קרוים ידים, שהן במקום הידים באדם, אבל רגלים הם שנים האחרונים, שאם כדברי רד"ק ז"ל יהיו ארבעה רגלי הבהמה טעונות רחיצה, ואינו כן אלא כמו שפרשנו, וכן נראה ממשנתינו, שוב ראיתי להרב בעל תוי"ט ז"ל, שכתב: על חתך את הכרעים, יתכן לומר דמידכים עד מקום הכריעה קורא כרעים ולא יותר, ויפה פי', וכן ת"א ז"ל וגויה וכרעיה יחליל במיא אבל יב"ע תרגם וכריסא ורגלוי גם המתרגם ללשון אשכנזי תרגם (דיא פיסע) כדעת רשב"ם ז"ל [אמר המתרגם, עיין מה שכתבתי בזה בפ' תצוה (שמות כ"ט י"ז)]: ירחץ, אין רחיצת הכרעים בעבור שנדבק בהן אשפה כשכורעות עליהן, שהרי הופשט עורן, אבל גזרת הכתוב הוא, ואפשר לפי שהעולה באה על הרהור הלב, שמהרהר מחשבות עברות חמורות כמו והעלה עולות וגו' כי אמר אולי וגו' וברכו אלהים בלבב' וגו' (איוב א' ה') רמז לעבדת הכרעים ברחילה על מחשבת ע"ז, כדרך כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א' י"ט י"ח), ועל מחשבת ג"ע, כמו תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרים (איוב ל"א י'), ועל מחשבות ש"ד, כמוכלכם לטבח תכרעו (ישעיה ס"ה י"ב), והקרב בעבור הגזל והחמס ומאכל תאוה של אסור, והרחיצה כמו רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישעי' א' ט"ז). והקטיר, לשון קטורת והעלאת עשן, וכן קיטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשית י"ט כ"ח), שתאכל האש הכל ויכלה בעשן, ולא ישאר ממנו כי אם הדשן, כאמרו

נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ס (י) וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים

תולדות אהרן ואם נזיר ל"ה, א'. זבחים מ"ז, ב'. בכורות ו', א':

תרגום אונקלוס

יְיָ: (י) וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא

פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (י) ברינגט ער איין גאנ־צעס אפפער פאם קליינען

רש"י

(פייער Feu (Foés, fuée: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) ואם מן הצאן. וי"ו מוסף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח

באור

ואש המזבח תוקד בו (ויקרא ו' ב'), ושם יתבאר: את הכל. בשביל הקרב והכרעים. שלא נזכרו עדיין בכלל עריכת הנתחים: עלה, חזר וקראה עלה, בעבור שאמר והקטיר הכהן את הכל, כי עלה היא כלה לאשים: אשה, שרשו אש מהכפולים, ובא בתוספת ה"א, וכל הנאכל על המזבח ונעשה לדשן, הן עולה הן אימורי שלמים וקומץ המנחה נקראים אשה, כלומר מאכל אש, לא כבשר ולחם הנאפה על האש, להיות מאכל לאדם, אלא כלו לאש, וכן קרבני לחמי לאשי (במדבר כ"ח ב'), נקרא לחם השם וסעודתו, ויפרש לאשי להאכל על האש, ובמשנה שנינו (זבחים דף מ"ו ע"ב) לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זובח לשם השם לשם אישים לשם ריח לשם ניחוח, ואמרו בגמרא לשם אישים. לאפוקי כבבא דלא, ופירש"י ז"ל על מנת לעשותו חתיכות לצלות בגחלים, כלומר כדרך שצולין למאכל אדם, אלא לשם אישים שיאכל באש עד תומו [ולשון רש"י פה, אשה, כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש. וכל אשה לשון אש פוייו"ר בלע"ז עכ"ל. והוא (פייעריג, צום פייער געהעריג בל"א)], ואומר אני שאין ה"א אשה מיסוד השם, שהדרך הכפולים שמותיהן בקמץ, כמו מן מדד מִדָּה, ומן נדד נִדָּה, וכאן נקוד סגול, ועוד שברבוי היה ראוי להיות אשות, כמו מן מדה מִדּוֹת ומן נדה נִדּוֹת, אבל מן אשה מצינו אִשֵּׁי ה' ונחלתו (דברים י"ח א'), והנפרד מן אִשֵּׁי הוא אש, כמו מן שֵׁן שִׁנֵּי ומן קֵן קִנֵּי, אבל בא תוספת ה"א אשה להבדילו מן אש ממש, שכל אשה הוא שם המוקט' שהוא מתנת אש, ולכן בדברים שאין לטעות בא על מכונו אִשֵּׁי, וכן לחמי לאשי, כמו סְבִי סְבִיבָךְ, ועוד יתבאר בעז"ה (פרשה י' א'): ריח. שרשו רוח. ומלת רוח בל"הק על הרוח הנושב לא על האויר היסודי, ועל כן לדעתי נקרא חוש זה חוש הריח. לפי שנבדל משאר החושים בענין הרוח, כי הוא לבדו על ידי הרוח יגיע אליו תמצית המוחש, כי הריח מתפשט הלאה על ידי הרוח, ואין זה מדת שאר החושים, כראות והשמע אינן צריכין לרוח נושב להביא המוחשים אליהן, ודי להן האויר היסודי. ולפי שכל העולה על האישים נאכל ונעשה לדשן. ואין עולה ממנו כי אם הריח, נאמר ריח ניחוח, כביכול שריח האשה ערבה לו. ועל מה ששנה לשם ריח, אמרו בגמרא לאפוקי אברים שצלאן והעלן, כלומר כיון שצלאן שוב אין מעלין ריח, והנה בשר ועצמות וגידין וקרנים וטלפים המתאכלין, אין ריחם ערב לאף האדם, וריח ניחוח הוא לה' שנעשה רצונו, כי השם לא יריח חלילה: ניחוח, שרשו נוח לשון מנוחה, והוא כפול במשקל כילון, ולשון מנוחה בארכו במקומו, שנופל על כל דבר המטולטל כשיבוא אל מקומו. כמו ותנח התיבה (בראשית ח' ד'). והוראת שרש זה יש לו ענפים רבים. יש מנוחה מטלטול המדות, כמו בלב נבון תנוח חכמה (משלי י"ד ל"ג), מנוחת החפץ, שכל חפץ דבר כח חפצו מטולטל עד שישיג מה שחפץ, וזהו ענין נחת רוח, ששקט הרוח ומצא מנוחה, וכן לפי שחפץ ה' במעשה הצדק, כל פועל צדק כביכול עושה לקונו נחת רוח שהשיג חפצו. וזה שאמרו בגמרא לשם ניחוח, לשם הנחת רוח ופירש"י ז"ל הנחת רוח לפני הקב"ה שאמר ונעשה רצונו, אבל בפסוק וירח ה' את ריח הניחח (בראשית ח' כ"א), פי' ראב"ע ז"ל הטעם שהניח הריח מהזעף, או שיניח כח עליון, ואין צורך בשתיהן: לה'. לשם מי שאמר והיה העולם, כך פירשו בגמרא, כלומר לאותו השם הגדול יו"ד ה"א שאמר והיה העולם. שעל זה מורה ההויה, שהוה הכל. וכבר רמזנו ע"ז למעלה (פסוק ב'): (י) ואם מן הצאן. מעשה עולת בקר וצאן שוין. ומאד עמקו דרכי התורה, ואין בידנו לדעת למה נאמרו בשתי פרשיות, ופרט בבן בקר מה שקצר

לעלה זכר תמים יקריבנו: (יא) וְשָׁחַט
אתו על ירך המזבח צפנה לפני
יהוה וזרקו בני אהרן הכהנים את-
דמו על המזבח סביב: (יב) ונתח אתו
לנתחיו ואת ראשו ואת פדרו וערך
הכהן אתם על העצים אשר על-
האש אשר על המזבח: (יג) והקרב
והכרעים ירחץ במים והקריב הכהן
את הכל והקטיר המזבחה עלה הוא

תולדות אהרן זכר בכורות מ"א, ב׳, ומ"ב א׳: ושחט זבחים מ"ז, ב׳, ומ"ט ב׳, נ׳, ונ"ט א׳, וס"ב ב׳, וקי"ט ב׳. מנחות נ"ו, א׳: וזרקו פסחים ס"ד, ב׳. זבחים פ"א, א׳: ואת ראשו יומא כ"ה, ב׳. זבחים כ"א, א׳. חולין כ"א, ב׳, וכ"ב א׳: והקרב זבחים שם: ירחץ שם כ"ב, א׳: והקריב פסחים ס"ה, ב׳. יומא כ"ז, א׳. חגיגה י"ו, א׳ זבחים ד׳, א׳, ונ׳ וכ"ד ב׳, וס"ה ב׳. מנחות י׳, א׳. חולין ל׳, א׳: עלה זבחים י"ב, א׳ ונ׳:

תרגום אשכנזי

פיה נימליך פאן שאפען אדער ציגען; זא מוס עם איין שטיק מענליכעס געשלעכטס אהנע ליי־בעספעהלער דארברינגען. (יא) מאן זאלל עס אויף דער מיטטערנעכטליכען זייטע דעם אלטארס פאר דעם עוויגען שלאכטען; אונד דיא זאהנע אהרן׳ס, דיא פריסטער, זאללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען, (יב) עס אין דיא געהאריגע שטיקקע צערלעגען, אויך דען קאפף אונד דאז פעטט. הירויף זאלל דער פריסטער זיא אויף דען האלצשטאס, וועלכער איבער דעם פייער אויף דעם אלטאר ליגט, אין ארדנונג לעגען. (יג) איינגעווייידע אונד פוסשטיקקע זאלל מאן מיט וואססער אבוואשען. דער פריסטער זאלל אל־לעס דארברינגען, אונד אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען לאססען. עס איזט איין גאנצעס אפפער: פאם פייער צו פער־

רש"י

אתה להתבונן בין פרשה לפרשה [ת"כ זבחים פרק ח׳]: מן הצאן מן הכשבים ומן העזים. הרי אלו ג׳ מיעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם [ת"כ בכורות פרק ז׳]: (יא) על ירך המזבח.

תרגום אונקלוס

לעלתא דכר שלים יקרבינה: (יא) ויכוס יתיה על צידא דמדבחא ציפונא קדם יי ויזרקון בני אהרן כהניא ית דמיה על מדבחא סחור סחור: (יב) ויפליג יתיה לאברוהי וית רישיה וית תרביה ויסדר כהנא יתהון על אעיא די על אשתא די על מדבחא: (יג) וגוא וכרעיא יחליל במיא ויקרב כהנא ית כולא ויסיק

באור

בצאן, ופרט בצאן מה שפרט בבן בקר, סמיכה וקבלה והפשט נאמרו בבקר ולא בצאן, וצפון נאמר בצאן ולא בבקר, ואמרו בגמרא (זבחים מ"ח ע"א), אתי קרא ואפי׳ מן הצאן, וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון, וכ"ש תחתון מעליון: מן הכשבים או מן העזים, לפי שיש חלוק ביניהן בשלמים. פרט בעולה שהוין בעבודתם: זכר תמים. דרשו רבותינו פרט לטומטום ואנדרוגינוס: יקריבנו, יקדישנו: (יא) על ירך המזבח, צלע צפון המזבח למטה בעזרה, ועל כגון ועליו מטה מנשה (במדבר ב׳ כ׳), סמוך לו, וזה פי׳ ירך, כמו ירך האדם שהוא בצדו, וכן ולירכתי המשכן (שמות כ"ו כ"ב), ואינו נופל על גג המזבח לרוח צפון שלו, שאם כן היה לו לומר על המזבח צפונה, ולהלן שאמר וזבחת עליו את עולותיך (שמות כ׳ כ"ד), אמרו במכילתא עליו אצלו, ויש מרבותינו למדו משם, בפ"ק ששחטן ברגלי המזבח ברביע כשר: צפונה, מקיר הצפוני של מזבח עד הכותל הצפוני של העזרה, ובת"כ נחלקו בזה תנאים: (יג) והקריב הכהן את הכל, בעבור הקרב והכרעים, כמ"ש למעלה (פסוק ט׳) ומה שהוסיף בבן צאן והקריב, אמרו רבותינו בזבחים (דף ב׳ ע"א) שזו היא הולכת אברים לכבש

אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ שני (יד) וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃ (טו) וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה

תולדות אהרן העוף קדושין כ"ד ב': והקריב זבחים ס"ה, א'. חולין כ"ב, א': והקריבו זבחים ס"ה, א', וס"ו א'. חולין כ"א, א' וב'. כריתות ט', א': ומלק קדושין ל"ו, א'. זבחים ס"ה, א'. חולין כ"א, ב', וכ"ב א':

צעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (יד) ברינגט ער אבער זיין גאנצעם אָפּפֿער פֿאָן געפֿליגעל, דעם עוויגען צו עהרען, זאָ זאָלל ער פֿאָן טורטעלטויבען אָדער יונגען טויבען זיין אָפּפֿער דארברינגען. (טו) דער פריסטער נעהערט עס צום אלטאר, קנייפּט דען קאָפּף אב, אונד לעסט זאָלכעם אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהען: נאכ־

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (יד) וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יַת קוּרְבָּנֵיהּ׃ (טו) וִיקָרְבִינֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יַת

רש"י

על צד המזבח: צפונה לפני ה'. ואין צפון בבמה [זבחים קי"ט]: (יד) מן העוף. ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבי' תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף [קידושין כ"ד]: תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים [חולין כ"ב]: מן התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: (טו) והקריבו. אפילו פרידה אחת יביא [חולין ס"ה]: הכהן ומלק. אין מליקה

באור

שנליכה כהונה, שמוליכין אותן לכבש למלחם שם, ואח"כ מקטירים אותן, וכבר רמזנו על זה (פסוק ה'): והקטיר, את הכל המזבחה, עולה היא כלה לאישים, כמו שפרשנו (פסוק ט'): הוא. למעלה אמר לשון נקבה ונתח אתה לנתחיה (ויקרא א' ו'), כי שב על עולה שבכתוב שהיא לשון נקבה, כמו עולת תמיד העשויה (במדבר כ"ח ו'), ומלת הוא שב על הכשב או העז שהוא זכר, כאומר הכשב הזה עולה הוא, ובכל מקום שלא נזכר עולה בכתוב קורהו לשון זכר. שבב על הבקר: (יד) ואם מן העוף. בעוף לא נאמר זכר תמים, שאין תמות וזכרות בעופות, ואם תאמר נלמדנו בוי"ו מוסיף כמו שלמדנו בקר מצאן וצאן מבקר, וכמ"ש (פסוק י'), מקרא מפורש הוא בפרשת אמור שלא יהבנו בעוף. שנאמר לרצונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים (ויקרא כ"ב י"ט), פרט לעוף, ומשם למדוהו רבותינו בת"כ, וכן פי' רש"י ז"ל מן העוף ולא כל העוף, לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות, יכול אף מחוסר אבר, ת"ל מן העוף, ולשון לפי שנאמר מוסב על מקרא של פרשת אמור הנ"ל, לא על זכר תמים הנאמר למעלה בבקר ובצאן. וזהו שהקדים רבינו ז"ל תמות לזכרות, כי בפרשתנו זכר קודם בכתוב לתמים, [וכ"כ רש"י ז"ל בפי' בפ"ק דקידושין (דף כ"ד ע"א) דקרא הנאמר בכל בלל הקרבנות קדרים ע"ש], וסרה תמיהת הר"ר אליה מזרחי ז"ל: עולה קרבנו, שינה מלשון הנאמר בבקר ובצאן. כאומר רק לעולה יהי'. שאין עוף בא שלמים: והקריב, יקדים תשני מיכין אלו לבד, ובצאן אין בו כי אם כשבים ועזים: התרים, גדולים ולא קטנים: בני היונה, קטנים ולא גדולים, שזהו הוראת מלת בני: (טו) והקריבו, אפילו תור אחת או בן יונה אחת: אל המזבח, מלמד שנעשית בראשו של מזבח, לא כשחיטה שהיא על ירך. ולכן יקריבנו הכהן. שאין הבעלים רשאין לגשת אל המזבח. ומליקה עבודת קרבן היא לא כשחיטה, ששחיטה אינה עבודה כמו שאמרנו (פסוק ה'): ומלק, אין חבר לתיבה זו במקרא, כי לא נזכרת רק כאן ובחטאת העוף, וקבלו חכמים ענינה ואמרו שהיא נעשית בעצמו של כהן מול ערפו של עוף, מולק בבשר עד שמגיע לסימנין וקוצצן. ומבדיל את הראש מן הגוף, שהכתוב מצריכו להקטירו תחלה: והקטיר המזבחה, את הראש לבדו, ואחר ששסע והסיר את המוראה.

וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ (טז) וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ

תולדות אהרן ונמצה זבחים ס"ה, א': והסיר זבחים ס"ה, א'. מעילה י"ב, א':

תרגום אונקלוס

רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתֶל מַדְבְּחָא׃ (טז) וְיַעְדֵּי יָת זָפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתַהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִידוּמָא

תרגום אשכנזי

דעם דאז בלוט אויסגע- דריקט וואָרדען, אן דער וואַנד דעם אלטארס. (טז) דען קראָפּף מיט דען פֿעדערן זאָלל ער אבזאָנ- דערן, אונד נעבען דעם

רש"י

בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן [חולין כ"א]: ונמצה דמו. לשון מיץ אפים [משלי ל'] כי אפס המץ [ישעיה ט"ז] כותש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד [זבחים ס"ה]: ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מולק אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: (טז) מראתו. מקום הרעי זה הזפק: בנוצתה. עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו [איכה ד'] וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור [זבחים ס"ה]. בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר. בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעי' שאכלו מן הגזל [ויקרא רבה]: אל המזבח

באור

חוזר ומקטיר את הגוף, כמו שיבוא (פסוק י"ז): ונמצה דמו, פירש"י ז"ל לשון מיץ אפים (משלי ל' ל"ג), כי אפס המץ (ישעי' ט"ז ד'), כותש בית השחיט' על קיר המזבח, והדם מתמצה ויורד, אבל הראב"ע ז"ל אמר ונמצה מבנין נפעל מגזרת שתית מצית (ישעי' נ"א י"ז), וכן אמר רד"ק כמו וימץ טל מן הגזה (שופטי' ו' ל"ח), אך שמריה ימצו ישתו (תהלי' ע"ה ט'), וכן ונמצה דמו (ויקרא א' ט"ו). מנחי לת"ד ה"א, ששרשו מצה. אבל מיץ אפים מנחי העי"ן. ואם הודאת שתי השרשים על הכבישה והמציצה, אפשר לי להבדיל ביניהן. אותן שהן מנחי עי"ן אין התעודות נודע בהן עד אחר המציצה, ואותן שהן מנחי לת"ד ה"א, ניכר בהן תעודתן גם קודם לכן, כי החלב והחמאה קודם שיתפרדו נראין כאחת, ולכן כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל' ל"ג) מנחי עי"ן, ויפה המשיל לכן (שם), ומיץ אף יוציא דם (שם), ומיץ אפים יוציא ריב, אבל השמרים ניכרין ביין גם קודם המציצה, לכן כתוב עליהן בכל מקום שרש מצה, וכן נכר הטל שעל הגזה קודם המציצה. וככה הדם בורידין. על כן נכתב גם עליהן שרש מצה: ונמצה דמו. קודם לכן. כשמולקו מוציא דם כלו, אוחז בראש ובגוף ומוציא דמו. שאין לפרש ונמצה דמו על דם הגוף, והראש נקטר קודם לכן בלי מצוי דם, כי לא מצינו בקרבנות שיקרבו איברים על המזבח קודם זריקת הדם. כי הדם הוא בנפש יכפר, כמו שאמר רמב"ן ז"ל, ועל כרחך צריך אתה לומר שאין וי"ו ונמצה מהפך לעתיד. כמו ונגלה כבוד ה' (ישעי' מ' ה'), אלא וי"ו שמושית היא. והמלה עבר ועניינה וכבר נמצה דמו קודם הקטרת הראש, וכן העתיק הרב המעתיק (נאכדעם דאז בלוט אויסגעדריקט וואָרדען) ועל כן לא נכתבה מצוי דם קודם הקטרת הראש. שאילו אמר ומלק ונמצה והקטיר. היה שב ונמצה על ראשו לבדו. והמצוי צריך בראש ובגוף, שאיך תפרש ונמצה על דם הגוף כלו, ואחריו והקטיר המזבחה. המדבר על הקטרת הראש לבדו, לכן נאמר ומלק והקטיר. ששתיהן על הראש, ואחריהן אמר ונמצה, שאין לטעות עתה שמדבר על מצוי הראש לבד שכבר הוקטר ואיך אחר שהקטיר ימצה, וכן אין לטעות שמדבר על הגוף לבדו, שא"כ הקטיר הראש קודם מצוי דם, אין לנו לפרשו אלא שמדבר קודם הקטרת הראש. ושנכתב אחריו לפי שהמצוי בראש ובגוף כלו כמו שאמרנו. והבן: קיר המזבח, חומה בראשו של מזבח מעל חוט הסובב והדם שותת למטה על קיר המזבח: (טז) והסיר את מראתו, שרשו ראה. והשם מראה לדעתי אינו שם של אשפה, אלא על מקום שמשליכין שם אשפתות ולכלוך, וכן וישימהו למחראות עד היום (מלכים ב' י' כ"ז), החי"ת נוסף גם הוא קרי וכתיב, וקרי למוצאות. והמלה בלי חי"ת הוא מוראות, שהמקום שעמד עליו בית הבעל, שם למקום אשפה ולכלוך, ומזה הוי מוראה ונגאלה העיר היונה (צפני' ג' א'). וכן ושמתיך

אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃
(יז) וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל

ת"א ושסע וכו' זבחים ס"ה. ב', שבת ק"ח, א'. זבחים ס"ה, ב':

אלטאר הינווערפֿען אויף דער מאָרגענזייטע, וואָ דיא אשע הינקאָממט. (יז) ער זאָלל עס בייא דען פֿליגעלן אויפֿרייסען, אבער

תרגום אונקלוס

לְאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא: (יז) וִיפָרֵיק יָתֵיהּ בְּגַדְפוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ

רש"י

קדמה. במזרחו של כבש [ת"כ]: אל מקום הדישן. מקום שנותנין שם תרומ' הדשן בכל בקר ודשן מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן [מעילה י"ג]: (יז) ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי [שופטים י"ד]: בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו [ויקרא רבה]: בכנפיו. נוצ'

באור

כְּרָאִי (נחום ב' ו'), למקום שמשליכין שם הנבלות והאשפתות, כי ראש הכתוב והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך (שם). כי תחת היות נינוה עיר הממלכה נבא עליה שתהיה כראי אבל רשב"ם ז"ל פי' מראתו, כמו ושמתיך כראי, הוי מוראה ונגאלה, ענין טנוף המה ותרגומו זפקיה. והוא רעי וזבל. ואינו כן אלא לפי שהיתה ירושלים מקום תועבות רבות, קראה ע"ד המשל מוראה ונגאלה. מקום הלכלוך והגיאול, וכן את מראתו המקום שהגיאול בתוכו וזהו הזפק ובני מעים. ומראה נקבה וכנוי הזכר על העוף. אבל כנוי בנוצתה על המוראה, כלומר עם הנוצה אשר על המוראה, וכמו שאפרש וכן פי' רש"י ז"ל מראתו מקום הרעי זה הזפק, וכן תרגם בתרגום אשכנזי (דען קראָפּף): בנצתה. עם הנוצה שעל המוראה חותך מבחוץ כנגד מקום הזפק הבשר והעור עם הנוצה שעליו ויטלנו עם הזפק. כמו שאמרו (זבחים דף ס"ה ע"א) תניא בנוצתה בנוצה שלה, קודרה בסכין כמין ארובה, כלומר העור והנוצה שכנגד הזפק ולא יותר. ואמרו עוד (שם) יכול יקדיר בסכין ויטלנו, כלומר יטול הזפק לבדו, וישאיר העור והנוצה שכנגדו, ת"ל בנוצתה נוטל הנוצה עמה, ונוצה הם אותן שעל עור העוף. וכן תרגם הרב המעתיק (מיט דען פֿעדערן), וכן דעת רש"י ז"ל בפי' שני, וכן נכון, ומשרש זה לדעתי והיא כפורחת עלתה נצה (בראשית מ' י), הנצו הרמונים (ש"ה ו' י"א), שהוא כמו נוצות דקות, כאותן הפורחות בעור העוף, ופי' ראשון לרש"י ז"ל בנוצתה עם בני מעיה, ונוצה לשון דבר מאוס, כמו כי נצו גם נעו (איכה ד' ט"ו), וזהו שתרגם אונקלס ז"ל במוכליה. וזה מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה. ויפה השיב עליו רמב"ן ז"ל שאין נוצה בכל מקום אלא נוצה ממש שעל העור. וגם הכתוב שהסתייע ממנו רש"י ז"ל פרושו על דרך אחר, ויוסי בן חנן עצמו אינו חולק על חכמים שאמרו נוטל' עם הנוצה שלה, אלא שלדעתו מראתו כולל הזפק עם הקרקבן שגם הוא מקום גיעול ורעי, וראיה לזה ששנו במשנה (שם דף ס"ד ע"ב) בא לו לגוף והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעיים היוצאים עמה, השליכם לבית הדשן. וזו כדעת אבא יוסי בן חנן ותני נוצה, ויפה דבר, אלא שלדעתי גם בזה לא נחלקו מעולם, וגם דעת חכמים שמוראתו כולל הזפק ובני מעים שבתוכן מקומות הגיאול. אלא שחכמים סוברים שחותך בעור רק כנגד הזפק, ומוציאו עם בני מעים היוצאים כאחת עמו, וזהו ששנו ואת בני המעים היוצאים עמה, לא שיטלם בפני עצמן, ואבא יוסי סובר שצריך ליטול גם בני המעים, וזהו שאמר נוטלה ונוטל קרקבנה עמה. וא"כ צריך לקדור בעור יותר ליטול גם הקורקבן וא"כ סתם משנה כחכמים. וכלם מודים שקודר בסכין ונוטל העור עם הנוצה שעליו, כן נראה לי, וכן נראה שם מן הסוגיא: והשליך. למרחוק, לא כמו זריקה, שפרשנוה (פסוק ה'): אותה. מוראה לשון נקבה כמו שאמרנו. וזה כמו ראיה שאין בנוצתה מתפרש על הקורקבן, שבהיותן שני דברים היה לו לומר אותן. אלא לדעת כלם קורקבן נכלל בכלל מוראתו: אצל המזבח, סמוך למזבח: קדמה. במזרחו של כבש ששם היו נותנין מוראת העוף ודשן מזבח הפנימי והמנורה, ועל זה אמר אל מקום הדשן, ולפי שגם במזרחו של מזבח יש מקום דשן, ששורפין שם פסולי המוקדשין ואימורי קדשי' קלים, אמר אצל המזבח בסמוך לו, שהוא למזרחו של כבש: (יז) ושסע. אין שסוע אלא ביד, וכן הוא אומר וישסעהו כשסע הגדי (שופטים י"ד ו'): בכנפיו, עם כנפיו. אינו צריך למרוט כנפי נוצתו. כנפיו נוצה ממש, כן פי' רש"י ז"ל. ולפרושו

וְהִקְטִ֨יר אֹת֤וֹ הַכֹּהֵן֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה עַל־הָעֵצִ֖ים אֲשֶׁ֣ר עַל־הָאֵ֑שׁ עֹלָ֣ה ה֗וּא אִשֵּׁ֛ה רֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַיהוָֽה׃ ס

ב (א) וְנֶ֗פֶשׁ כִּֽי־תַקְרִ֞יב קָרְבַּ֤ן מִנְחָה֙

ת"א עלה זבחים ס"ז. ה': אשה שבועות ט"ו, א'. מנחות ק"ח. ב': ונפש מנחות ה', א', א', וכ"ד א': קרבן זבחים נ"א, ב'. מנחות כ"י ב', וק"ו ב', וק"ז א'.

ניכט אבזאָנדערן. דער פריסטער זאָלל עס אויף דעם אלטאר אויף דעם האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פייער ליגט, אין רויך אויפגעהן לאססען. עס איזט איין גאנצעס אָפּפער: פֿאָם פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען.

ב (א) ברינגט יעמאנד איין שפייזעאָפּפער דעם עוויגען צו עהרען, זאָ מוס זיין אָפּפער פֿאָן דעם

תרגום אונקלוס

וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃

ב (א) וֶאֱנַשׁ אֲרֵי יְקָרֵב קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא

רש"י

ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפות ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני [שבת ק"ח]: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכות אלא קורעו מגבו. נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים [מנחות ק"י]:

ב (א) כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני

באור

מתיר הכתוב להקטירו עם הנוצה שעלי', לא כעולת בהמה שצריכה הפשט. ואם כדבריו אינו ענין לכאן. ויאמר והקטיר הכהן אותו בכנפיו. גם רמב"ן ז"ל טען עליו ואמר שאין כנפים נוצה, אלא אותן שעופף בהן, כמו כל צפור כל כנף (בראשית ז' י"ד). יפרוש כנפיו לתימן (איוב ל"ט כ"ו), ונוצה הוא השיער שעל הגוף. כמו ארך האבר מלוא הנוצה (יחזקאל י"ז ג'), וכן שני הכנפי' והנוצה טמאות ומטמאות, ואמרו פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה. עוד טען שאם כן לא אמר הכתוב מאיזו מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו. ויפה שאל. ופי' הוא ז"ל ושסע אותו בכנפיו במקום כנפיו. והבי"ת בי"ת הכללי כמו בבית בשדה, ולדבריו בא ללמד שישסענו מגביו, ולפי שלא מצאתי במשנה ובברייתא ובתלמוד איך ועד כמה ישסענו, כי לשון המשנה (זבחים ס"ד ע"ב) שיסע ולא הבדיל ואם הבדיל כשר. אחשוב ששסעו בכנפיו, שאילו אמר ושסע אותו סתם. לא ידענו אם יאחז בשתי כנפיו וישסענו. או בשתי רגליו, או במקום אחד בגוף, לכן אמר בכנפיו שבהן יאחז וישסע. שלא הקפידה תורה שיהא השסוע' על פני כל הגוף, ולשון הרב המעתיק (ער זאָל עס בייא דען פליגעלן אויפרייסען), ונראה כדבריו: לא יבדיל. הכנף מן הגוף, ואם הבדיל כשר כמו שכתבנו. והטעם לפי שהוא אחד שהרבה דמו: והקטיר אותו. הגוף כי הקטרת הראש נאמר למעלה (פסוק ט"ו): על העצים, כמו עולת בהמה, ושב גם על והקטיר הראשון: עלה הוא. אע"פי שאין תמות וזכרות בעופות, נאמר לשון זכר, שהזכר חשוב יותר או בשב על העוף: אשה, פרשנוהו (פסוק ט'): ריח ניחח לה'. נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחח, ונאמר כן בעולת העוף ובמנחה, ללמדך שאחד המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים כך אמרו רבותינו ז"ל, וכל זה אם אין ידו משגת, ולכן אין בכך כלום. כי הוא ב"ה אינו צריך לכלום שהכל שלו, אבל כששוין בהשג יד המרבה משובח ומקבל שכר, וכן הוא בכל העבודות בבינת לב ובגבורה. כשאדם עושה מה שבכחו לעשות, טוב לגדול ממנו העושה כפלים כפי כחו, כמו שבארנו בבית א' מספרנו בן נעול (חדר ד' חלון ב' וג'):

ב (א) ונפש. מלת נפש באורנוה במקומו. ונקראת כן צורת החי, בעבור שהיא פועלת פעולות תחת השמש, ונשמת האדם אע"פי שהיא עליונה, ובהיותה חוץ לגוף, תפעל בדברים אלהיים עליונים, כל עוד שהיא קשורה בגוף, ופועלת על ידי כלי הגוף נקראת נפש,

לַיהֹוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ

פיינסטען מעהלע זיין. ער זאלל אֶהל דארויף גיסען, אונד ווייהרויך דארויף לע-

ת"א ויצק פסחים ל"ו, א'. סוטה י"ד, ב'. מנחות ט', א'. וי"ח ב':

תרגום אונקלוס

יְהֵי קֻוּרְבָּנֵיהּ וִירִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָא:

רש"י

אמר הקב"ה העלה אני עליו כאלו הקריב נפשו.

סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת [מנחות ק"ו] שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החטין [ת"כ] שנאמר סלת חטים [שמות כ"ט] ואין מנחה פחותה מעשרון שנאמר ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה [ויקרא י"ד] עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה [ת"כ]: ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבנה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנא' הסלת' והשמנה ולבונה

באור

על כן בכל התורה כלה מיוחסים מעשה האדם טוב ורע לנפשו, ולא נזכר בשום מקום לשון נשמה, כי היא שם לצורתו בעבור שהיא עליונה. נפוחה מן השם באפיו, ופועלת בלי גוף, ושם נפש ידמה לפעולות שצריכין להן כלי הגוף, ולאיה ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז') הרי שכבר היתה נשמת חיים קודם שנופחה בו. ולאחריו אמר ויהי האדם לנפש חיה, מלמד שכשנקשרה עתה בגוף היתה נפש לפעול גם תחת השמש, ולפי שבראש הענין אמר אדם כי יקריב וגו', ידענו כי נפש האמור כאן היא נפש האדם, כי מלת נפש כוללת גם נפש הבהמה. שאין לה כח לפעול רק תחת השמש. ורבותינו ז"ל אמרו מי דרכו להביא מנחה עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו. וזה מסכים לפרושנו על אדם כי יקריב מכם וגו' (פרשה א' ב'): כי תקריב, בנדבה. כמבואר (פרש' א' ב'): קרבן מנחה. לדעתי מלת מנחה דורון, לעשות נחת רוח למקבלו. כמו שפרשנו בפי' ניחוח (פרשה א' ט'), וקרוב לו בענין שם מנוחה, אלא שעל הקרבן בא שם מנחה להבדילו בשם. וזה דרך הלשון להרבות השמות לייחד הדברים. וכן שְׁלָמִים, שלכל הפרושים אינו בתשקל שאר השמות לא מן שָׁלוֹם ולא מן שָׁלֵם כמו שיתבאר (פרשה ג' א'). וגם עולת בהמה היא ניחוח. ואין טעם שנקראת זאת מנחה לפי שבאה מן הצמחים, שהרי מצאנו על בעלי חיים ולקחת מנחתי מידי (בראשית ל"ג י'), ועל גדי עזים אמר גדעון והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופטי' ו' י"ח), והבל הביא מבכורות צאנו, ונקרא מנחה כמנחת קין שהביא' מפרי האדמה. ונאמר על פר שהקריב אליהו ויהי בעלות המנח' וגו' (מלכים א' י"ח ל"ו) אבל הכתוב חלק את הקרבנות בשמותיהן, קרבן בקר וצאן ועוף יקרא עולה, לפי שכלה למזבח ואין ממנה מאכל לכהנים ולבעלים. וקרבן בהמה של שמחה שלמים כמו שיתבאר (פרשה ג' א'), ושל הודאה תודה, ושעל כפרת חטאים ואשמות חטאת ואשם, ולפי שאין כל זה נוהג במנחת נדבה, שאינה עולה שהרי השירים נאכלין לכהנים, ואיננה שלמים ותודה שאין ממנה דבר לבעלים, קראה מנחה, שעל כל פנים היא ריח ניחח. ולאיה מתכחת חוטא של קרבן עולה ויורד שלא קראה מנחה אלא חטאת, באמרו כי חטאת היא (ויקרא ה' י"א), למדנו ששם מנחה יתכן על כל הקרבנות, ורשב"ם ז"ל פי' ג"כ לשון דורון משרש נחה לפי שמניאה לקרבן, ואינו נראה לי. והרב המעתיק תרגם (איין שפייזע = אָפּפער), ויותר נראה תרגומו בפי' ויבא קין מפרי האדמ' מנחה לה', שתרגם (איין געשענקע). שהוא הדורון המניח דעת מקבלו. [א"ה שם מנחה נאמר בכללות וביחוד. נאמר בכללות על הדורון המובא מקטן לגדול, בבואו לקדם את פניו. והוא כולל א"כ גם כל הקרבנות. ואולם בקרבנות נאמר ביחוד על הקמח הקרב לגבוה, והמשקה הקרב יקרא נסך, יזכור תמיד הקרבן ומנחתו ונסכו, והמתרגם צריך שיתרגם בכל מקום כפי ענינו]: סלת. סלת של חטים, ובמנחת מלואים מפורש סלת חטים (שמות כ"ט ב'): סלת יהיה קרבנו. כל המנחות האמורות בעניין הם סלת, אבל א לבדה נקראת מנחת סלת. וזהו סלת יהיה קרבנו. כי נקמצת בעודה סלת, והאמורות אחריה נאפות קודם קמילה ועל כן לא אמר אם סלת יהיה קרבנו, כמו אם עולה קרבנו מן הבקר, שהרי כלן באו' סולת. אלא האומר הרי עלי מנחה סתם, מביא מנחת סלת שהיא הראשונה

שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ (ב) וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל

גען. (2) דיזעס ברינגט ער דען זֶאהנען אהרן'ס, דעי פריסטערן. דער פריסטער נימט דאפאָן איינע האנד פאָלל, פֿאָם מעהלע אונד פאָם אֶהלע, נעבסט אל- לעם ווייהרויך. דער פרי-

ת"א והביאה פסחים שם. סוטה שם. קדושין ל"ו, א'. מנחות ט', א', וג' י"ח: וקמץ זבחים כ"ג, א'. מנחות ו', ב', וח' ב': מלא יומא מ"ז, א'. מנחות י"א, א', וי"ט ב', וכ"ו א': מסלתה סוטה י"ד, ב'. מנחות כ"ז, ב. מעילה ט', א'. בכורות ט"ו, ב'. תמורה כ"ח, א' וב', וכ"ט א'. נדה מ"א א':

תרגום אונקלוס

(ב) וְיַיְתִינַהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסָּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ

רש"י

על מחבת שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה [סוטה י"ד]: ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר [מנחות י"ח]: (ב) הכהנים וקמץ משם. מקמיצה ואילך מצות כהונה [מנחות י"ח ע"ב]: וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל [מנחות ט']: מלא קמצו. יכול מבורץ מבצבץ ויוצא

באור

שבמנחות, ועליה אמר ונפש כי תקריב קרבן מנחה, שנדר סתם להביא מנחה. סלת יהיה קרבנו, והעשה כמשפט האמור לפנינו: ויצק עליה שמן, המביא אותה יוצק שמן על כל' ונותן עליה לבונה, כי מקמיצה ואילך מצות כהונה, ולא זכר בזו בלילה, כמו בשתי מיני מנחות הסמוכות. ונראה לי לפי שמעשה מנחת סלת כך היא, תחלה נותן שמן בכלי ועליה נותן הסלת, וחוזר ונותן שמן על הסלת ובולל בו הסלת, ואח"כ נותן אותה בכלי שרת ויוצק עליה שמן, ונותן עליה הלבונה. ובין הכל לוג שמן לעשרון, ואח"כ מביאה אל הכהן להגשה ולקמיצה, ולכן במנחת סלת שהיא הראשונה. פורט לבד המינין שמביא, שהן שמן סלת ולבונה, ומודיע גם שמותר לזר לעשות בה אחר שנתקדשה בכלי שרת, שהן היציקה ונתינת לבונה, והבלילה של הכהן, אבל נתינת השמן פעמים בכלי והבלילה שהן בכלי חול. לא זכר כאן ונכתבו במנחות הסמוכות: ונתן עליה לבונה, מניח קומץ לבונה על מקצת המנחה, שאין לבונה נקמצת עמה: (ב) והביאה, מוליך אותה בכלי שרת אל הכהנים, ואם הולכת דם פסולה בזר, אינן דומים, כי הדם כלו למזבח במתנות והשירים, אבל כשמביא המנחה אינה ראויה עדיין למזבח עד שיקמצנה, ושירים לכהנים. גם בדם מקבלה ואילך מצות כהונה, וקבלה קודם הולכה: משם, אמרו חכמים ממקום שרגלי הזר עומדות, ללמדך שהקמיצה כשרה בכל העזרה: וקמץ, כפי הפשט נראה לי כי וקמץ לשון לקיחה, כמו ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים (בראשית מ"א מ"ד). כלומר יעשה מתנה לצבור, ועדיין אין אנו יודעין כמה יצבור ממנה. חזר ואמר מלא קמצו, מה שיוכל לצבור בפסת ידו, אם כף ידו גדולה יצבור הרבה, ואם קטנה מעט. ודע כי אונקלס תרגם על נקמצים לאוצרין, ופי' רמב"ן ז"ל ענינו שהחפופית שאוצרין בהן יקראו קמציט, כי באחת הפחתים (שמואל ב' י"ז ט'). תרגם יונתן בחדא מן קומציא, וכן כל פחת תרגם קומצא, והוא קרוב מן חופר גומץ בו יפול (קהלת י' ח'), כי הבומ"ל והקו"ף שמאותיות החיך מתחלפין במקומות הרבה, ודבריו נראים בעיני נכונים מאד, ואם כן אמר וקמץ, לרמוז על כף היד, כי אין בכל איברי האדם גם אחד שיעשנו כפחת, זולתי היד שיוכל לכופפה כפחת לקבל בה. שמטעם זה עצמו נקראת כף שיוכל לכופפה, וכמו שיתבאר בעז"ה (פרש' י"א נ"ז), וזהו וקמץ משם בכלל אחד, ופי' באיזו כלל ואמר מלא קומצו, שאין זה אלא פסת ידו, וכאמרו ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה (ויקרא ט' י"ז), והרב המעתיק תרגם (וויינע האנד פאָלל) וזה באמת ענין הקומץ וכמו שאמרו רש"י ז"ל כתב מלא קמצו, יכול מבורץ מבצבץ ויוצא לכל צד, ת"ל במקום אחד והרים ממנו בקמצו, לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ, אי בקמצו יכול חסר, ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו, וזהו קומץ במשמע לשון העברית, ואיני מבין דברי רבינו, איך הוא במשמע הלשון, וקומצו משמע בפסת היד כלו כמו שתבין

כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (ג) וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה

תולדות אהרן אשה שבועות ט"ו, א': והנותרת יומא ס"א, א' סוטה כ"ו, א'. מנחות ט', ב'. מעילה ג', א', ט' א':

תרגום אשכנזי

סטער לעסט רען דופט דאפאָן אין רויך אויפשטייגען: אויף דעם אלטאר, פאָם פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (ג) וואס פאָן דעם שפייזאָפּפער איבריג בלייבט, געהאָרט

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: (ג) וּדְאִשְׁתְּאַר מִן

רש"י

לכל לך ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו [ויקרא ט"ז] לא יבא כשר אלא זה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו [מנחות י"ה] וזהו קומץ במשמע ל' העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה [ת"כ]: מלא קומצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסול [מנחות י"א]: אזכרתה. הקומץ

באור

מדברנו. גם מן הגמרא נראה שאין זה במשמעות הלשון, שאמרו (מנחות דף י"א ע"א) אמר ליה אביי לרבא כיצד קומצין, אמר לי' כדקמצי אינשי, ופי' רש"י ז"ל בכל האצבעות, והשיבו עליו מברייתא זו ברת זו קמיצה. שמתחיל הקומץ מאותה שאצל הקטנה, ותידלו אלא להשוות, ובסוף אמרו אמר רב פפא פשיטא לי וקמץ כדקמצי אינשי, הרי שנדחו דברי הברייתא. וכן פסק הרמב"ם ז"ל (מעשה הקרבנות פרק י"ג ה' י"ג) ואילו קמיצ' בשלש אצבעות במשמע לשון וקמץ, לא היה חולק על זה, גם הראב"ד ז"ל בפי' לת"כ אמר שאינו יודע מאין להם, ושהוא לדעת זה הל"מ, ואולי זה שאמר רבינו ז"ל זהו קומץ במשמע לשון העברית, אינו על קמיצה בשלש אצבעות, אלא על הצבור' בפסת יד האדם, ועל דרך שפרשנוהו, [א"ה, ומה שכתב רש"י ז"ל שהוא קומץ במשמע לשון העברית, הכוונה מתה שהונח בלשון הזה שם קמיצה לאצבע שאצל הגודל, משמע שמשם מתחילין לקמוץ המנח', לא כדקמצי אינשי במעשה חול שלהם בכל האצבעות כמ"ש רב פפא. כי אם באותו אצבע הנקרא כן ע"ש התחלת הקמיצה בקדש, ואחרי שהגודל אינו חופה את פסת היד, לא נשארו אלא ג' אצבעות. שבהן קומץ את המנחה, כנ"ל]: מסלתה ומשמנה, שהשמן הוא בכל המנח' שהיא בלולה בו ויצוק עליה. אבל מן הלבונה אינו מעלה בכפו כלום, כי היא מונחת במקום אחד מן המנחה כמ"ש (פסוק א') ומסלקה קודם הקמיצ', ואחר שהקטיר הקומץ מקטיר גם הלבונה בפני עצמה: על כל לבנתה, מלבד כל לבונת' יהיה כפו מלא מסלתה ומשמנה, כמו שאמרנו, ועל כמו מלבד. וכן על עלת התמיד שבמוספין (במדבר כ"ח י'), מלבד עולת התמיד: אזכרתה, כולל קומץ המנחה וקומץ הלבונה ששניהן נקטרים על המזבח, ואילו לא יקטיר רק קומץ המנחה, היה אומר והקטיר הכהן אותו, וישוב על הקומץ שנזכר סמוך לו, אבל בעבור שצריך להקטיר גם הלבונ' קרא לשתיהן אזכרתה. ולפי שבלחם הפנים אין ממנו קומץ למזבח, אמר על הקטרת הלבונה והיתה ללחם לאזכרה אשה לה', כי אזכרה שם לקומץ סלת ולבונה העולים על המזבח, נגזר מן זכיר', שהם מזכירים המקריב לטובה לפני ה', ורא'ה שבמנחת סוטה אמר לא יצק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה כי מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מזכרת עון (במדבר ה' ט"ו), הא למדת שמנחת צדיקים מזכרת זכות, ואמר יזכור כל מנחותיך (תהלים כ' ד'), ודע שכל זכירה הסמוך לשם מורה על יום הגמול לטוב או לרע, כי אין שכחה לפני כסא כבודו, אלא כל זמן שלא בא יום הגמול נדמה כשכוח. ולכן על הגמול יאמרו זכירה, ועוד אפרש בעז"ה בפרשת אם בחוקותי. ורמב"ע ז"ל אמר רבים פרשוהו בריח וקטרת כמו זכרו כיין לבנון (הושע י"ד ח'), ובשטה זו תרגם הרב המעתיק (דען דופט) [וכתב הריח העול' מן הדבר המריח יכונה בל"ק בשם זכר ואזכרה כמו מזכיר לבונה, כי הריח הוא רושם הדבר אחר הסתרו והעלמו מיתר החושים, וכן הזכר הוא שומר רשמי הדברים אחר העלמם מן החושים, ובל"א יקרא הריח העולה מגוף המריח (דופט)], ולפרושינו מזכיר לבונ' כמו שוחט השור לריח ניחח, כן מניא לבונה לעורר בלבונה הנקטרת שיזכרהו השם לטובה: (ג) והנותרת מן המנחה, לפי שגם על השירים קדושת המנח' כמו

לְאַהֲרֹ֖ן וּלְבָנָ֑יו קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים מֵאִשֵּׁ֥י יְהוָֽה׃ ס (ד) וְכִ֥י תַקְרִ֛ב קָרְבַּ֥ן מִנְחָ֖ה מַאֲפֵ֣ה תַנּ֑וּר סֹ֣לֶת חַלּ֤וֹת מַצֹּת֙ בְּלוּלֹ֣ת בַּשֶּׁ֔מֶן וּרְקִיקֵ֥י מַצּ֖וֹת מְשֻׁחִ֥ים

תולדות אהרן וכי וגו' מנחות ס"ג, א': חלות שם שם, ודף ע"ה, א':

תרגום אשכנזי

דעם אהרן אונד זיינען זאֶה־נען, אלס דאז אללערהיי־ליגסטע פֿאָן דען פֿייער־אָפּפֿערן דעם עוויגען. (ד) ווען דוא אבער איין שפייזעאָפּפֿער ברינגסט, דאז אים אָפֿען געבאקען ווירד; זאָ זאָללען עס אונ־געזייערטע קוכען פֿאָם פֿיינסטען מעהלע זיין, מיט

תרגום אונקלוס

מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קוֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ: (ד) וַאֲרֵי תְקָרֵב קוּרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּרָא סוּלְתָּא גְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן

רש"י

העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח:

(ג) לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת והדיוט במחלוקת [ת"כ]: קדש קדשים. היא להם מאשי ה' ואין להם חלק בה אלא לאחר מתנת האישים [יומא י"ד]: (ד) וכי תקריב וגו'. שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור [מנחות ע"ו] ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן וי"א מושחן כמין כ"י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזתים

באור

שיתבאר בסמוך אמר והנותרת לא והנותר: לאהרן ולבניו, למדו רבותינו שאהרן וכל כ"ג נוטל חלק בראש איזו מנה שירצה, לא כפי שיגיע לחלקו כשיתחלק בין אנשי המשמר, והנשא' מתחלק בין בניו איש כאחיו: קדש קדשים מאשי ה', אע"פי שנאכלת לכהנים לא יצאה מקדושת' אלא ק"ק היא כמו הקומץ שקרב על המזבח, כי נתונ' היא לכהנים מאשי ה', ממתנות הראויות להיות מאכל אש על המזבח לריח ניחוח, אלא שהקב"ה נתן חלק זה מאשיו לכהנים לכן דומה לחלק שעלה על האשים. וזהו מה שאמרו חכמים ז"ל כהנים משלחן גבוה קא זכו וכמפורש בפרשת צו, וכן אמר גם שם לא תאפה חמץ חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים היא כחטא' וכאשם (ויקרא ו' י'), כל זכר בבני אהרן יאכלנה (שם שם י"א). ושם אפרש יותר בע"ה, זהו פשוטו של מקרא, ורבותינו דרשו עוד מכתוב זה שאין השירים מותרין באכילה לכהנים עד שיקטר הקומץ: (ד) וכי תקריב, תקדיש: מאפה תנור, שאמר הרי עלי מנחת מאפה תנור: סלת חלות מצת, זכר שתי מינין חלות מצות ורקיקי מצות, רצה מביא חלות, רצה מביא רקיקין, ווי"ו ורקיקי כמו או, וכן ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו). ואין הכרע מן הכתוב אם רשאי להביא מחצה חלות ומחצה רקיקין, ויש בזה מחלוקת תנאים, ומצינו במנחת מלואים שהיו בה חלות ורקיקין. וזה כדמות ראיה לדברי האומר מביא: חלות מצות, אמרו בת"כ ר' יהוד' אומר מצות מצות, למצות שוו ולא שוו לבלילה, החלות בלולות, והרקיקין משוחים, וזה בדרך הפשט, ואמרו עוד כיוצא בו אמר ר' יהודה ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה. יכול כשם שמרחיצין מן הכיור מרחיצין מן הכן, ת"ל נחשת נחשת. לנחשת שוה לו ולא לרחיצה, כיוצא בו אמר ר' יהוד' ועשית חשן משפט וכו' יכול כשם שזה כפול כך זה כפול, ת"ל זהב זהב, לזהב שוה לו ולא לכפילה, וזהו ענין נאות במשפט הלשון שכופל דבר אחד פעמים, להשוות שני הדברים רק בדבר המפורש בשניהן, וגם כאן בא ללמדנו שלא נתן הבלילה לרקיקים והמשיחה לחלות. ומנחת סלת שנאמרה לפניה, אין בה חלות כי נקמצת סלת אבל זו נאפית תחלה חלות מצות או רקיקי מצות, ואחר אפייתן פותתן לפתיתים וקומץ מהן: בלולת בשמן, מחלוקת בדבר, י"א בוללן בעודן סלת, נותן שמן בכלי ועליו סלת ועליו שמן ובוללן, וי"א לאחר אפייתן, אבל אינה צריכה יציקה כמו מנחת סלת כמו שיתבאר (פסוק ו'): ורקיקי. פי' רד"ק ז"ל ששרשו ריק מלשון דלות ודקות, אבל איני יודע לענין מה דלו מחלות, ושניהן טעונין מתן שמן בכלי, ואם חלה בלולה, הרקיק משוחה, ואם החלה נקמצת לאחר בלילה כדברי חכמים, הרקיק שאין סלתה בלולה בשמן קודם אפייה, היא דלה ממנה, אבל לדברי שאמר בוללן חלות צריך טעם לשם רקיק, ואולי שורש

בַּשָּׁמֶן: ס (ה) וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה: (ו) פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן מִנְחָה הִוא: ס שלישי (ז) וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת

תולדות אהרן ורקיקי שם שם ב': קרבנך שם ע"ד, ג': מצה שם נ"ג, א': פתות שם ע"ה, א': ואם יכו' שם ס"ג, א', וע"ד ב':

אֶהל איינגעקנעטעט, אונד אונגעזייערטע פֿלאדען מיט אֶהל בעשטריכען. (ה) איזט אבער דאז אָפּפֿער איין שפייזאָפּפֿער אין דער פפֿאננע, זאָ זאָלל עס פֿאָם פֿיינסטען מעהלע, מיט אֶהל איינגעקנעטעט אונד אונגעזייערט זיין. (ו) מאן צערבריכט עס אין שטיקקען, אונד אלסדאן גיסעסט דוא אֶהל דראויף; עס איזט איין שפייזאָפּפֿער. (ז) ווען דאז שפייזאָפּפֿער אין איינעם נאפּפֿע געבאקען ווערדען זאָלל, זאָ

תרגום אונקלוס

בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח: (ה) וְאִם מִנְחָתָא עַל מַסְרֵיתָא קֻרְבָּנָךְ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח פַּטִּיר תְּהֵי: (ו) בְּצַע יָתַהּ בִּיצוּעִין וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא מִנְחָתָא הִיא: (ז) וְאִם מִנְחָתָא

רש"י

ואין צריך שמן ראשון אלא למנור' שנאמר בו זך [ת"כ] ושנינו במנחות [דף ע"ו] כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין: (ה) ואם מנחה על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת [מנחות ס"ג] וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן [שם ע"ד]. וכולן טעונות ג' מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם עשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת: (ו) פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת"ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל היא: (ז) מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו

באור

שהמשיחה מעט, ושאר השמן שבלוג נאכל לכהנים, על כן היא דלה, כי החלות הבלולות טעונות השמן כלו, ואולי החלות עבות, והרקיקים דקות ואפשר שזהו גם כוונת רד"ק ז"ל, ובפי' ר' זב"ע ז"ל חלות עבות ויש אומרים עגולות מל' חליל' שבדברי קדמונינו: משחים בשמן, שנינו בפ' כל המנחות כיצד מושחן כמין כ"י (שהיא כף יונית כמין ט' שלנו) ושאר השמן נאכל לכהנים: (ה) ואם מנחה. אם תקדיש מנחה על המחבת, כה יהיה משפטה: סלת בלולה בשמן, כמו שאמרנו נותן שמן בכלי ונותן עליה סלת וחוזר ונותן עליו שמן ובוללה, ואופה אותה על מחבת שבמקדש: (ו) פתות אותה פתים, המצות שנאפו תחלק לפרוסות, ומאותן הפרוסות יקמוץ הכהן כמו ואקחה פת לחם (בראשי' י"ח ה'). וכן כל המנחות הנאפות קודם קמיצה, טעונות פתיתה: פתים, ולא שיפרדנה לפרורין. ושעור חכמים בכזית: ויצקת עליה שמן, היציקה כבר אמורה במנח' סלת, וכל המנחות הוקשו זו לזו בפסוק הבאת (פסוק ח'). ולא נאמר במנחת מחבת. אלא למעט מנחת מאפה תנור האמורה לפניה שאינה טעונה יציקה: מנחה היא, כלומר הואיל ומנחה היא וצריכה קומץ למזבח, צריך שיפתת אותה פתים, ומכאן לכל המנחות הנעשות בכלי שטעונין פתיתה, לבד שתי הלחם ולחם הפנים, לפי שאין מהן קומץ למזבח: (ז) ואם מנחה מרחשת, אם תקדיש מנחת מרחשת, כה יהי' משפטה, ולפי שלחם מאפה תנור ומחבת ומרחשת ידועים גם בחולין, שרגילין בני אדם לאפות חלות ורקיקין באחת משלשה מינים הללו. דבר עליהן בהוה, שגם במקדש היו הכלים הללו לאפות בהן לחם קודש: סלת בשמן תעשה. כמו שאמרנו שיתן הסלת בשמן שבכלי ושמן על גביו, וזהו בנין אב לכל המנחות שנעשים כן. וכן יציקה ובלילה ואפייתה מצות ופתיתה אין צורך להאמר בכל אחד ואחד, שכלם נלמדות זו מזו בפסוק הסמוך. מרחשת, שנו רבותינו (מנחות דף ס"ג ע"א) מה בין מחבת למרחשת, מרחשת יש לה כסוי, מחבת אין לה כסוי דברי ר' יוסי הגלילי, ר'

בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ (ח) וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהֹוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (ט) וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה

ת"א והבאת שם ס', א' וב': והגישה סוטה שם. זבחים ס"ג, א', וס"ד א'. מנחות ס"א, א': והרים מנחות ס', ב', וס"א א':

תרגום אשכנזי

מוס עס פֿאָם פֿיינסטען מעהלע מיט אֶהל צורעכט געמאכט ווערדען. (ח) דאי שפייזעאָפּפֿער, וועלכעס הירויס פֿערפֿערטיגט ווערדען זאָלל, ברינגסט דוא פֿאָלגענדער נעשטאלט דעם עוויגען. דער אָפּפֿערנדע נעהמליך ברינגט עס דעם פריסטער, דיזער ברינגט עס הין צום אלטאר. (ט) דער פריסטער נימט דאפֿאָן דען טהייל, וועלכער אין דופט אויפֿ-

תרגום אונקלוס

דְרַדְתָּא קוּרְבָּנָךְ סוּלְתָּא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵד׃ (ח) וְתַיְתֵי יָת מִנְחָתָא דִּי יִתְעֲבֵד מֵאִלֵּין קֳדָם יְיָ וִיקָרְבִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרְבִינַהּ לְמַדְבְּחָא׃ (ט) וְיַפְרֵשׁ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן

רש"י

לפיכך מעשי מנחה העשוין לתוכה רוחשין. כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומרחש: (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינים הללו: והקריבה. בעליה אל הכהן: והגישה אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של

באור

חנינא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין ורכין, ומחבת צפה ומעשי' קשין, ובגמ' אמרו דר' יוסי הגלילי נראה במידא לי' לא מתשמעות המלות שאם מרחשת לשון רחש כמו רחש לבי דבר טוב (תהלים מ"ה ב'), שהוא בסתר, גם מחבת מלשון למה נחבאת לברוח (בראשית ל"א כ"ז), ודברי ר' חנינא בן גמליאל מפורשין בכתוב שנא' וכל מנח' אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת (ויקרא ז' ט'), סמך בי"ת אל תנור ומרחשת, כי המנחה מכוסה בתוכן, ומלת על סמוך למחבת, לפי שאינו אלא צפה על גבה, ולפי שמרחשת עמוקה היו מעשיה רכין, אבל מחבת שטוח עם דופנה, היו מעשיה קשין שאם היו רכים היו נגרין ממנה, והי' אפשר לומר שבהיות מרחשת עמוקה הי' לה כסוי, אבל מחבת צפה. היה הכסוי שורף את המנחה. וא"כ ר' יוסי הגלילי דבר על הכלים ור' חנינא בן גמליאל על מעשה המנחה אבל לא משמע כן מן הגמרא שאמרו נראה במידי לי': (ח) והבאת את המנחה, כתוב זה כולל כל המנחות האפויות האמורות למעל', כי במנחת סלת כבר נאמר מנחה לה'. גם מפורש והביאה אל בני אהרן הכהנים, ולא נאמר כן במנחות האפויות, וכן לא נאמר בהן קמיצה והקטרה, לכן חזר וכללן כאן: לה'. לשם מי שאמר והיה העולם, כמו שפרשנו (פרשה א' ט'), גם והקריבה אל הכהן, והרב המעתיק תרגם (ברינגסט דוא פֿאָלגענדער געשטאַלט דעם עוויגען). ולדעתי טעם הכתוב שתביא את המנחה לה' באופן שאגיד לך והוא והקריבה וגו': יעשה. אשר יתוקן כהלכתו האמור בפרש', כמו לא עשה שפמו (ש"ב י"ט כ"ה), והמל' זכר על מנחה שהוא נקבה, לכן פי' רד"ק ז"ל שיש בו דבר נסתר נופל ולא פירש אותו, ולדעתי כמו ויהי כל הארץ ודומיהן: והקריבה אל הכהן, פי' רש"י ז"ל בעליה, וזה כמו והביאה אל בני אהרן הכהנים האמור במנחת סולת, כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה' כ"ה). ולפי שכבר תקנה ואפה בכלי שרת ועכשיו נותנה לכהן להעלותה לריח ניחח, הרי ההבאה מצורכי הקרבן, על כן אמר והקריבה. והגישה אל המזבח, יגיש אותה הכהן אל קרן דרומית מזרחית של מזבח. ואם הקמיצה כשרה בכל העזרה, צריכה תחלה הגשה למזבח בכהן, ובמנחת סלת לא נאמרה, לפי שחזר ופירשה בפרשת צו. ואמר הקרב אותה בני אהרן לפני ה' (פרשה ו' ז') ושם אפרש בע"ה: (ט) והרים הכהן, זוהי קמיצה והקטרה שלא נתפרשו עדיין במנחות האפויות, וטעם שבמנחת סלת אמר וקמץ וכאן אמר והרים, לפי שתרומ' זו מפורשת למעלה שהיא הקומץ, וצריך שיהיה מסלתה ומשמנה לא מן הלבונה. אבל קומץ של לבונה מקטיר בפני עצמה, לכן כאן שמלוה על שתיהן, הוצרך לומר והרים לכלול קומץ ולבונה, כי שתיהן תרומות לה' לעלות על האשים. ואילו אמר וקמץ, לא היתה הלבונה בכלל, לכן אמר את אזכרתה ולא אמר את קמצה, כי אזכרה כולל קומץ ולבונה כמ"ש (פסוק ב'), אבל רש"י ז"ל פי' את אזכרתה היא הקומץ, ואין רבינו ז"ל חולק שכולל גם

אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה׃ (י) וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָֹה׃ (יא) כָּל־הַמִּנְחָה

תולדות אהרן כל וכו׳ מנחות נ״ז, א׳:

תרגום אשכנזי

שטיינע זאלל; לעסט עס אויף דעם אלטארע אין רויך ז׳ויפגעהן, פאם פייער פערצעהרען: צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (י) וואס פאן דעם שפייזאפפער איבריג בלייבט, געהערט דעם אהרן אונד זיינען זאהנען, אלס דאז אללערהייליגסטע פאן דען פייעראפפערן דעם עוויגען. (יא) אללעס שפייזאפפער,

תרגום אונקלוס

דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (י) וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קוֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ׃ (יא) כָּל מִנְחָתָא דִּי תְקָרְבוּן

רש״י

רזנח: (ט) את אזכרתה. הוא הקומץ: (יא) וכל דבש. כל מתיקת פרי קרוי

באור

הלבונה, אלא שקצר בדבריו שהרי אמרו בברייתא אזכרתה מזכרים בה. מזכירה בקמילתה ומזכרים בלבונתה, ולדעתי כך פרושו תחלה מפרש לשון אזכרתה, שנקראת המנחה כן לפי שמזכרים בה לפני ה׳, וכמו שפרשנו (שם), ואח״כ מפרש במה נזכרים, ואמר בקמילה ובלבונתה שעולין על המזבח. ואמרו עוד ר׳ שמעון אומר נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה מה להלן אלא הקומץ אף כאן אלא הקומץ ואינו חולק על ת״ק, כי הלשון הזה שנוי בברייתא במקומו בפרשת אמור ואין שם דעת אחרת, ושם מקומו ללמוד שהלבונה הבאה עם לחם הפנים צריכה להיות שני קמצין לשתי מערכת, והלבונה גם היא בתחלה אלא קומצו. לפי שבמנחת סלת סמוכה אל סלת ושמן המנח׳ שמפורש בה אלא קומצו. וכן נראה מפורש בברייתא דת״כ (פרשה ח׳ פיסקא ט׳). ולא אמר כן הרא״ם ז״ל ולא מפרשי הת״כ ז״ל: אשה ריח ניחח לה׳. כבר פירש כן במנחת סלת, ועכשיו כולל גם המנחות האפויות לענין זה: (י) והנותרת מן המנחה. לאהרן ולבניו. כבר נאמר זה במנחת סלת, ועכשיו השוה לה המנחות האפויות, שגם שיריהן הם לאהרן ולבניו, ואודה אני כי הכתוב הזה עד כאן על יוסד קבלת רבותינו ז״ל, כי להלן אומר וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה (פרש׳ ז׳ ט׳) וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו (שם שם י׳), הרי שלפי משמעות הכתוב מנחה בלול שהיא מנחת סלת תהיה לכל בני אהרן, והמנחות האפויות לכהן המקריב, ואיך אומר כאן על האפויות והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו? אבל נכון הוא בשטת רבותינו שאמרו לכהן המקריב יכול לו לבדו, ת״ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכלן ת״ל לכהן המקריב, הא כיצד לבית אב של יום המקריבין אותה. ולדבריהם כל המנחות שוות בענין המחלוקת, וכמו שרשוה אותם הכתוב בעצמו בפרשה זו. ובחנם תמה רמב״ן ז״ל על דבריהם ואמר שהוציאו המקרא מפשוטו, גם רא״מ ז״ל לא התישבה דעתו בדבר זה ורבותינו לא הדבר מפורש בתורה, גם המקראות שבפרשת צו מוכיחים כפי פשוטן על דעת רבותינו ז״ל. כמו שנבאר בעז״ה בהגיענו שמה. ורא״בע ז״ל במנחת סלת על לאהרן ולבניו פי׳ ולכל הכהנים בשוה. ועל לאהרן ולבניו הנאמר במנחות האפיות. פי׳ לאהרן ולבניו אחריו. והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות. לאלתו קושיתנו ודלה להבלל ופי׳ לאהרן לבדו, ולבניו אחריו. הכהן מבניו אחריו שיקריבנה לו תהיה. וזה דרך מעוות בכתובים, לפרש שתי לשונות שוות בפרושים שונים, ועוד למה לא אמר והנותרת מן המנחה לכהן, והרי בפסוק שלפניו אמר והרים הכהן. אבל פרושו בטל. ודברי חכמים קיימים: קדש קדשים. גם זה כבר אמור במנחת סלת. ועכשיו נשנה בשביל המנחות האפויות, ובאלכוהו (פסוק ג׳). ומלילת קדש קדשים. לפי שגם שלמים ותודה וחבירהן קדשים, אבל מנחה ועולת ואשם קדושים מהן, שאינן נאכלין אלא לפנים מן הקלעים ולזכרי כהנה, נקראים קדש קדשים, שהן קדש בין הקדשים, וחבירהן קדש כנגד חולין, וכן ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (ד״ה א׳ כ״ג י״ג), כי שבט לוי קדש כנגד ישראל, ואהרן ובניו קדש כנגד הקדושים: (יא) כל המנחה. הן המנחות האמורות בפרש׳ זו, והן המנחות המפורשות במקום אחר, כלם אסורות להעשות חמץ, חוץ משתי הלחם שבאין חמץ, גם מקלת לחמי תודה

אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ (יב) קָרְבַּן

תולדות אהרן לא תעשה שבת קי"א, א'. מנחות נ"ה, א'. ונ"ו ב': שאר פסחים מ"ג, ב'. יומא ונ"ז ב'. יבמות ק', א'. נזיר ל"ה א'. סוטה כ"ג, א'. שבועות י"ג ב'. זבחים ע"ו, ב'. מנחות כ"ז, ב', ונ"ח א': לא תקטירו מנחות ה"ו, ב'. תמורה ז', ב': קרבן זבחים ע"ז, א'. מנחות נ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

דאז איהר דעם עוויגען צו עהרען ברינגט, יאָלל ניכט געזייערט ווערדען; דען איהר זאָללט ניכטס פאָן זויערטייג אָדער האָניג אלס פייעראָפּפער דעם עוויגען צו עהרען אין רויך אויפגעהן לאססען. (יב) אלס אָפּפער דער ערשטלינגע זאָללט איהר זיא צוואר דעם עוויגען צו

רש"י

דבש: (יב) קרבן ראשית תקריבו אותם. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה [ויקרא כ"ג] ובכורים מן

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ לָא תִתְעֲבֵד חֲמִיעַ אֲרֵי כָל חֲמִיר וְכָל דְּבַשׁ לָא תַסְּקִין מִנֵּיהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (יב) קוּרְבַּן קַדְמֵי תְקָרְבוּן יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ

באור

אבל אין מהן דבר למזבח. ולכן אמר אשר תקריבו לה', כלומר אותן שיש מהן דבר למזבח. ועוד יראה לי לפי הפשט שאמר כל המנח' גם על מנחה אחת, ועניינו שלא בלבד הקומץ העולה ממנו על המזבח אסור בחמץ, אלא גם שירי מנחת סלת שהיא לכהנים אחר הקטרת הקומץ, אסורין לאפותן חמץ, וכן מפורש על השירים לא תאפה חמץ (פרשה ו' י'), ושם אפרש, וכמו שכתבנו (פסוק ב'): לא תעשה חמץ. זכר לשון עשייה ולא לשון הקטרה, לחייבו על כל מעשה ומעש', אם התחילה בלישה או בגלילה וכיוצא. גם לפי שכולל גם השירים שאופין הכהנים לעצמן, לא הי' אפשר לומר לא תקטירו: חמץ. שם מן חומץ שכל דבר המחמץ טעמו כמו חומץ. וכן כי יתחמץ לבבי (תהלים ע"ג כ"א). כי בינת לב השמחה במעונה, ולכן תמשל ליין, וכשתתבלבל בהשגתה יאמר כי יתחמץ לבבי, כיין המתחמץ: כי כל שאר וכל דבש. יפרש מלת חמץ. שאינו אלא שאור שהיא עיסה המחמצת הכל, לא שאר דברים חמוצים, כגון שעירב חומץ בנסכים או במנחות אינו עובר: כל. אמרו בת"כ לרבות המעט ממנו ותערובתו, וכן כל דבש: שאר וכל דבש, הכתוב מתחיל בחמץ לבדו, וסיים בשאור ובדבש ולא אמר מיד לא תעשה חמץ ודבש לפי שהדבש אינו אסור אלא בקומץ העולה למזבח, אבל השירים הכהנים מותרין לטגנן בדבש. ולפי שבכלל לא תעשה קומץ ושירים כמו שפרשנו. לכן נאמר חמץ לבד, אבל סוף הכתוב לא תקטירו ממנו, שמדבר על הקומץ העולה על המזבח, יפה הזהיר על חמץ ועל דבש: דבש, פי' רש"י ז"ל כל מתיקות פרי קרוי דבש. ופרושו כהלכה שאין טעם איסור לדבש לפי שמחמץ, שהרי אין מי פירות מחמיצין ועוד שאילו משום חמץ היה אסור גם בשירי מנחות, אבל גזרת הכתוב לאסור כל מתיקות למזבח, כל שהוא דבש. הן דבש דבורים או דבש קנים או דבש כל פרי עץ, שאי אפשר לומר דבש דבורין או קנים לבד, שהרי אמר קרבן ראשית תביאו אותם, ודבש בכורים היא דבש תמרים, ורמב"ע ז"ל כתב שאור הוא המחמיץ גם כן הדבש. ורבים אמרו שפי' דבש תמרים, וכן כל ארץ זבת חלב ודבש. ויש להם כדמות ראיה בס' עזרא. אינו כן כי הדבש אינו מחמיץ. וראיתו מס' עזרא אך למותר. כי הראיה מוכחת מפסוק הסמוך, גם רמב"ם ז"ל פי' וכל דבש פירות האילן, תמרים קרויים דבש. כלומר כמו תמרים הקרויים דבש בתורה, שהן אחת מז' מינים כן כל פירות האילן גם הרב בעל משנה למלך דבר על זה (ה' אסורי מזבח פרק ה' א'), והעל' מדברי הגמרא והתוס' ז"ל שכל פירות האילן קרויים דבש: תקטירו. אפילו בקטרת כדתניא אם נתן בה דבש פסולה והוא הדין שאור, ותפס דבש לפי שהיא יפה לקטרת: (יב) קרבן ראשית תקריבו, מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנא' חמץ תאפינה, ובכורים מן הדבש, כמו בכורי תאנים ותמרים. מפי' רש"י ז"ל. אבל במדרש חכמים לא אמרו כן, כי מה צורך להתיר כאן חמץ בשתי הלחם, והוא מפורש בפרשת אמור למטה. וכן דבש בבכורים גם הכתוב לא אסר רק להקטיר ממנו אשה לה', ואין בשתי הלחם ובבכורים אשה, לכן נראה לי שעוד הכתוב כך אל תאמר לא אסרתי

רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ (יג) וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב

ת״א המזבח זבחים ע״ו, א׳. מנחות נ״ז, ב׳: לריח יומא מ״ז, ב׳. סוטה כ״ג, א׳. זבחים ע״ו, ב׳. מנחות ק״י, ב׳: וכל וכו׳ סוטה מ״ו, א׳. מנחות כ׳, א׳, וכ״א א׳: ולא תשבית ברכות ה׳, ב׳: ע׳ כל מנחות כ׳, א׳:

תרגום אונקלוס

וּלְמַדְבְּחָא לָא יִתַּסְקוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא׃ (יג) וְכָל קוּרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא תִּמְלַח וְלָא תְבַטֵּל מְלַח קְיָם אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל

עהרען דארברינגען, אבער אויף דען אלטאר צום אנגענעהמען גערוך זאללען זיא ניכט געבראכט ווערדען. (יג) אללע דיינע שפייזאָפּפער מוסט דוא מיט זאלץ בעשטרייען; דאז זאלץ, אלס איין בינדניס דיינעס גאָטטעס, זאָללסט דוא ניכט אין דיינען שפייזאָפּפערן פעהלען לאססען: פילמעהר זאָללסט דוא בייא אללען דיינען אָפּפערן אויך זאלץ

רש״י

הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים: (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתוני׳ ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך.

באור

לך אלא מנחת נדבה חמץ, לא מנחת חובה שצויתיך להביאה חמץ, אלא אע״פי שקרבן ראשית תקריבו אותם לה׳, אל המזבח לא יעלו לריח ניחח, שאם העלה בזית משתי הלחם או מדבש הבכורים אל המזבח עובר בלאו כאילו הקריב מנחת חמץ מחולין נדבה למזבח, ועוד אפרש בעז״ה (פרשה ז׳ י״ג). גם הרמב״ן ז״ל בפרש׳ לו כתב ואני תמה כשהוציא הכתוב מלאו השאור קרבן ראשית תקריבו, למה לא אמר ג״כ וקרבן תודה. והשיב כי הכתוב אומר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום וכו׳, ואני תמה עליו שגם שתי הלחם אין ממנו למזבח כלום וכן בכורים, ורואה אני שהרגיש בקושיתנו ולכן כתב עוד אולי לא הוצרך הכתוב לשיור ההוא אלא בעבור הדבש שלא נתפרש בבכורים שיוציאו מן הדבש, וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו אין צורך לפרש אותו, כי לא יתנה הכתוב בתחלתה מות יומת חוץ מעבודת הקרבנות ובעבורת אשת אחיך חוץ מן היבמה, ואע״פי שטעמו דחוק בפי׳ הכתוב, תלמד מדבריו כי כדין שאלנו על פי׳ רש״י ז״ל. וכפי פרושנו אין צורך לומר כאן וקרבן תודה, כי איננה רק נדבה. אלא שמלבד זה נשיב על תמיהת הרמב״ן ז״ל בסמוך: קרבן ראשית, נקראו שתי הלחם קרבן ראשית לפי שהיא המנחה הראשונה מן התבואה החדשה, שנאמר והקרבתם מנחה חדשה לה׳, שהיא הדשה לכל המנחות של חטין ושל שעורין הבאות מן החדש. ויראה לי שבכלל קרבן ראשית גם לחמי תודה, כי התרומה נקראת ראשית. ראשית דגנך. וכן החלה ראשית עריסותיכם, וכן כל המורם להנתן לכהן ראשית הוא, כי תחלה תורם התרומה, ואח״כ יאכל הנשאר לבעלים. ובלחמי תודה נאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומ׳ לה׳. לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה (פרשה ז׳ י״ד). דומה לשתי הלחם ולבכורים הנתנין לכהן, וא״כ נכלל בכלל קרבן ראשית, שאפילו מאותה תרומת חמץ הניתן לכהן, לא יעלה ממנה דבר על המזבח. וזוהי תשובה נכונה על תמיהת הרמב״ן ז״ל: לה׳, תביאו אותם בעזרה לתנופה, ולא לקרבן המזבח, רשב״ם ז״ל. וכן לחמי תודה באין בעזרה לתנופה: לריח ניחח, אבל העלה שאור או דבש לשם עצים אינו עובר כך שנו בת״כ: (יג) וכל קרבן מנחתך, כבר באר׳נו (פסוק א׳) ששם מנחה יאמר על כל הקרבנות שהן כלם מנחה לה׳, והכינוהו בייחוד על הסלת מטעם המבואר שם, לכן אמר עתה שכל קרבן שתקרי׳ מנחה לה׳ הן עולה הן שלמים הן מנחה תמלח במלח: במלח תמלח. אלו אמר תמלח לבדו הייתי אומר במי מלח, ת״ל במלח מלח ממש, כן הוא בת״כ: ולא תשבית, כל השבתה בטול והפסק, ועוד אדבר עליו בעז״ה (פרש׳ כ״ג ג׳ ול״ג): ברית אלהיך, פירש״י ז״ל שהברית כרותה למלח מששת י״ב שהובטחו המים התחתונים לקרב במזבח במלח ונסוך המים בחג, וזה

מֶֽלַח׃ ס (יד) וְאִם־תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים

ברינגען. (יד) ווען דוא דיא ערשטלינגע אלס שפייזעאָפּפער דעם עווי־

תולדות אהרן ואם וכו' מנחות ס"ח, ב', וב"ב ח':

רש"י

על עולת בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולן:

(יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן [במדבר ל"ו] ואם יהיה היובל וגו': מנחת בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר

תרגום אונקלוס

כָּל קוּרְבָּנָךְ תְּקָרֵב מִלְחָא: (יד) וְאִם תְּקָרֵב מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם

באור

דרך אגדה, ורמב"ע ז"ל פי' הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון, וזה דרך רחוקה גם כפי הקבלה בדיעבד יוצא בגרגיר מלח אחד. אבל ברית אלהיך לדעתי הוא ברית עולם בששת ימי בראשית כי אז נתן השם חוק לכל דבר, עליו נאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמי' ל"ג כ"ה), ולנח אמר והקמותי את בריתי אתך, שבו יקים בריתו ברית עולם, שלא יאבדו המינין כלם במבול. שלכל אחד נכרת ברית. והוא חקו וטבעו לעד לעולם, וברית מלח הוא שיתקיים לא יבאש ולא יתליע, גם בו ישמרו כל מיני מזון מהבאש, ואין כמוהו בענין זה בכל המזונות שתחת השמש, וגזרת השם הוא שיותן ממנו על כל הקרבנות העולות למזבח, להודות על הקיום, ולפי שנכרת ברית למלח שיתקיים, לכן כל קיום עולם שתחת השמש נמשל לברית מלח. כמו הכהונה שנתנה לזרע אהרן עד עולם, אמר ברית מלח עולם היא (במדבר י"ח י"ט), וכן המלכות שנתנה לדוד ולזרעו עד עולם, נאמר ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח (ד"ה ב' י"ג ה'), והתבונן שאמר כאן ברית אלהיך, ובכל הפרשה לא נזכר שם אלהים, כמו שבארנו (פרשה א' ב'), לפי ששם אלהים נזכר תמיד בבריאת שמים וארץ. כי אלהים שם הדיין והשופט, ששפט על כל דבר בחכמה, ונתן לכל דבר חקו בצדק, וחוק נתן למלח שיתקיים, ובפרושנו לס' בראשית באר־נוהו. ולרמב"ן ז"ל בזה דברים אחרים קחם מספרו. (והרב המעתיק פי' המלח הוא נכוי לקיום הדבר על תמונתו וכמותו בבלי שנוי ותמורה כלל, כי הדבר הנמלח לא יתעפש אף לא ירקיב, ולזה הוא תאר לברית קיים ונאמן. ברית מלח, הוא הברית אשר ישמר על תמונתו מבלי חסרון ותוספות, ועם הקרבן הוא מודה על קיום הברית אשר כרת ה' עמנו): ברית, אפרשנו בעז"ה (פרשה כ"ו ט'): מעל מנחתך, מכל הדברים שתביא לי למנחה, אבל בחולין לא נויתיך על כלן: על כל קרבנך, על עולת בהמה ועוף ועל אימורי כל הקדשים כלם. מפירש"י ז"ל: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. אמרו רבותינו ז"ל שבמנחת העומר הכתוב מדבר, שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה, ומן השעורים היא באה, נאמר כאן אביב, ונאמר להלן כי השעורה אביב. וכמו שבא בפי' רש"י ז"ל. גם רשב"ם ז"ל פי' ואם תקריב, לכשתקריב מנחת העומר ויפה פי', שכן קבלת אבותינו והיא האמת, ולשון ת"כ ואם תקריב מנחת בכורים לה' זו מנחת העומר, מניין היא באה מן השעורים, או יכול מן החטים. א"ר אלעזר נאמר כאן אביב ונאמר אביב במצרים, מה אביב האמור במצרים שעורים. אף כאן שעורים. והרא"ם ז"ל תמה מניין להם שבמנחת העומר הכתוב מדבר. ואם בעבור שכתוב מנחת בכורים ובעומר כתוב ראשית קצירכם, שמא בשתי הלחם של עצרת הכתוב מדבר. שגם בה נאמר בכורי' לה', והשיב שהיתה קבלה בידם ממשה רבינו ע"ה שהעומר בא מן השעורים, ומאחר כתוב כאן אביב קלוי באש, וקבלו ג"ש אביב אביב ממצרים שהוא שעורים, ואחר שהכתוב מדבר במנחת שעורים, ידעו שבמנחת העומר מדבר, וכמה רחוקים דברים אלו לדעתי, אלא כפשוטו שהכתוב קראה מנחת בכורים. ואין זה אלא העומר שהוא ראשית הקציר. שאי אפשר לומר שתי הלחם, שהרי אין בשתי הלחם קומץ למזבח, וכאן אמר שיקטיר קומצה, וגם אם תאמר שבפרשת אמור סתם וכאן פירש שיקמוץ ממנו באמרו והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה וגו' (פסוק ט"ז), איך אפשר לומר כן והכתוב אומר חמץ תאפינה (פרשה כ"ג י"ז), ולמעלה אמר קרבן ראשית תקריבו וגו' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (פסוק י"ב). וכמו שפרשנוהו. ועוד מכמה טעמים מתברר שהכתוב מדבר במנחת העומר וכמו שאוכיח לפנינו, ולכן לא הוצרכו רבותינו לברר זה בראיות, אבל רבו לברר שמנחת העומר היתה של שעורים. ואדבר גם על זה בסמוך ואם עדיין יאמר הטוען שמא הכתוב מדבר במנחת נדבה של יחיד, כשמביא מנחה מבכורי שדהו

לַיהוָה אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל

ת״א אביב מנחות ס״ז, א׳ וג׳, וס״ח ג׳, וע״א א׳, וס״ו א׳: כרמל שבת ק״ה, א׳. מנחות ס״ד, ב׳, וס״ו ב׳:

נײַ דארברינגסט; פֿאָן רײַפֿען קאָרנערן, אם פֿײַער געזענגט, אונד אין גרױפֿען צערשטאָססען, זאָללסט

תרגום אונקלוס

יְיָ אָבִיב קָלֵי בְנוּר פֵּירוּכִין בַּכִּיכָן תְּקָרֵב יָת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ:

רש״י

[ת״כ] שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב [שמות כ׳]: קלוי באש.

באור

לה׳ להודות לו על חסדו, וכמו שדעה רא״ב״ע ז״ל שפי׳ ואם תקריב מנחת בכורים, רבים אמרו שמלת אם חיוב (כלומר שפרשוהו על מנחת העומר). ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים (כלומר להביא בית ה׳ ראשית הפירות שנכרו תחלה) לא הבכורים (כלומר לא מנחה מבכורים), והרשות להביא מנחה מבכורים, נדבה מביא, אבל דרך זה עקלקלות בסדר המקראות, שאם במנחת נדבה מדבר, למה לא נכתבה למעלה אחר מנחת סלת בהיותה מנחת סלת כמוה, וגם לא היה צריך להכתב אלא פסוק ואם תקריב מנחת בכורים וגו׳ ואחריו יאמר והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה וגו׳ שבה כלל שלשה המנחו׳ להגשה ולקמיצה ולהקטרה, ובכלל גם מנחת בכורים, ומה צורך עוד בפסוקים הסמוכים ונתת עליה שמן וגו׳ (פסוק ט״ו), והקטיר הכהן את אזכרתה (פסוק ט״ז). אין זה אלא שהראשונות נדבה, וזאת מנחת צבור. ולכן נכתבה בפני עצמה באחרונה. עמוד והתבונן שלא תמצא במנחת העומר בפרשת אמור מה משפטה, כי לא אמר אם יש ממנה למזבח או לא, כי סתם ולמר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן (פרשה כ״ג י׳) והניף את העומר לפני ה׳ לרצונכם וגו׳. (שם שם ה׳)? ואם תשיב שסמכה תורה על האמור בדין המנחות בפרשת ויקרא, אין מנחת העומר דומה להן שכלן נדבה והיא חובה, כלן מנחת יחיד והיא מנחת צבור כלן באות סולת והיא מלילות בשבלים, כלן חטים והיא שעורים ויותר היינו דנין אותה משתי הלחם שאין מהן דבר למזבח, ולא תתעקש לומר שמא כך דעת התורה, אם כן הי׳ ראוי לומר בה שתהיה לכהן כי נכתבה קודם שתי הלחם, אין זה אלא שהיא מפורשת כאן שצריכה שמן ולבונה וקמיצה והקטרה ככל המנחות, ולכן לא הוצרך לפרש שם עוד. ועוד אמרו בת״כ ואם תקריב מנחת בכורים לה׳, זו מנחה באה חובה (פי׳ זהו העומר) יכול נדבה (פי׳ מלשון ואם, ודומה למנחות האמורות למעלה) כשהוא אומר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן לימד שאינה באה אלא חובה, ויותר מפורש בת״כ פרשת אמור אצל שתי הלחם, שאמר ר׳ שמעון אם תאמר זו משל צבור ולהלן משל יחיד, אמרתי להו אם זו ראשית קציר, אין להלן בכורים לה׳, ואם להלן בכורים לה׳. אין זו ראשית קציר, ושם אפרשנה בעז״ה, וטעם שלא נזכרו פה דין השירים, אם הן לאהרן ולבניו, או דין אחר להן, תשמע ממני בעז״ה (פרשה ו׳ י׳), והסתכל עוד בחכמת הכתוב שזכר בפרשה זו כנגד המנחות הדומות זו לזו במתן שמן ולבונה וקמיצה ושירים, והן חמש מיני מנחות האמורות כאן שבכללן מנחת העומר, וכל האחרות אינן שוין להן, כי מנחת חוטא עני ומנחת קנאות אין בהן שמן ולבונה, ולחם הפנים ושתי הלחם אין מהן קומץ למזבח, ומנחת חביתין ומנחת חנוך אין בהן שירים שכלן למזבח, וכתבתי כל זה לפרש המקראות על מכונן, ולהראות שדברי מקבלי התורה נאמנו מאוד: אביב, כל המנחות מקדים סלת וזו צריכה שתתקדש אביב, כי מלת אביב על השבלים שהזרע מבושלת בתוכן, כמו כי בחדש האביב יצאת וגו׳ (דברים ט״ז א׳), בחדש שהתבואה עומדת בקמותיה, וכן כי השעורה אביב והפשתה גבעול (שמות ט׳ ל״א), שעמדה מבושלת בשבלים. כי העומר קוצרין אותו בליל ט״ז בניסן, ומביאין הקציר לעזרה ושם בוררין ודשין וטוחנין אותו, ושרש המלה אבב, כמו עודנו באבו (איוב ח׳ י״ב). שזהו משקל הכפולים כמו תן קנן קנו ומן חנן חנו. וכן לראות באבי הנחל (ש״ה ו׳ י׳), וכן תרגם הרב המעתיק (רײַפֿען קאָרן אֶהרען), ורא״ב״ע ז״ל אמר נקרא כן בעבור שהוא ראשון, והוא מגזרת אב, ולדעתו שהכתוב מדבר במנחת נדבה איננה ראשון, אם קדמוהו אחרים, ואם בעבור שהוא ראשון מצמחיו, מה טעם להזכירו אחר שאמר מנחת בכורים. ובהיות שמדבר במנחת העומר וקראה אביב, מסברא נדע שבאה מן השעורים, שהן מבושלות בחדש ניסן בארץ ישראל ובסביבותיה. ואין כן החטים שקציר שלהם הוא בחדש סיון, ולאיה וחג שבועות וגו׳

תַּקְרִ֕יב אֵ֖ת מִנְחַ֥ת בִּכּוּרֶֽיךָ׃ (טו) וְנָתַתָּ֤

דוא דיא שפייזאָפּפער דיינער ערשטלינגע דאר־ברינגען. (טו) דוא מוסט

ת"א תקריב מנחות פ"ג ב', ופ"ד ה': ונתת מנחות נ"ע א':

רש"י

שמיבשין אותו על האור באבוב של קלאים (פירש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת ברחיים לפי שהיא לחה: גרש

תרגום אונקלוס

(טו) וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוּנְתָא מִנְחָתָא הִיא׃

באור

בכורי קציר חטים (שמות ל"ד כ"ב), ועל כן נוכתה השעורה במצרים ולא החטה, כאמר: כי השעורה אביב וגו' (שם ט' ל"א), והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה (שם), שמתאחרות להבשיל, ומצרים וא"י שכונות חמות קציר תבואות שלהם שוה, ואולי שזהו עצמו מה שאמרנו למעל' בשם רבותינו נאמר כאן אביב ונאמר להלן במצרים אביב. מה להלן שעורה וכו', שאינה גזירה שוה מקובלת לכל שהרי ר' עקיבא למדו ממקום אחר, אלא ראיה שאביב של עומר נאמר על השעורה המתבשלת בעת ההיא וכן הוא בארץ ישראל. וזה לשון נאמר להלן במצרים, שלא היה צריך לפרש במצרים. אלא רומז שנאמר כן על ארץ הקרובה לא"י שהיא מצרים, אלא שעדיין יש לפקפק שמא העומר בא מחטים העומדים בשדה טובה שממהרות להתבשל גם בימי ניסן, או שהביא שליש, ועל כן חזר ר' עקיבא ולמד בענין אחר: קלוי באש. יש בזה מחלוקת במס' מנחו' (דף ס"ו ע"א) שם שנינו קצרוהו ונתנוהו בקופות, הביאוהו לעזרה והיו מהבהבין אותו באור כדי לקיים בו מצות קלי (כלומר שהבהבו השבלין שקצרו באור) דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים בקנים ובקולחות חובטין אותו כדי שלא יתמעך, נתנוהו לאבוב. ואבוב היה מנוקב, כדי שיהא האור שולט בכלו (כלומר תחלה חובטין הזרע מן השבלים, ואח"כ נותנין השעורים באבוב שתשלוט בהן האור). ואפשר לומר לפי שהעומר מתיר שלשה מיני מזון העשוין מן התבואה החדשה כאמרו ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו' (ויקרא כ"ג י"ד), דקדקה תורה שיהיה העומר כולל אותן, שהוא עצמו להם, שהרי אוכלין הכהנים מצות. גם הוא קלוי באש, גם גרש כרמל, ומלת קלוי על הצריבה. ולא על השריפ' לאפר, ושרשו קלה. וקלוי בינוני פעול כמו העשוי לכם במצרים (שמות ג' ט"ז), לפי שהצריבה תתכן ע"י ברזל חם דקדקה תורה ואמרה באש, וכן אשר קלם מלך בבל באש (ירמי' כ"ט כ"ב), וכן תרגם הרב המעתיק (אים פייער געזענגט): גרש כרמל, טחון ושבור. כמו גרסה נפשי לתאבה (תהלים קי"ט כ'), והשי"ן והסמ"ך מתחלפין, כי אחר שהובהב באש טוחנין אותו ברחים של גרוסות, כמו ששנינו (מנחות שם שם) נתנוהו ברחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון, שהוא מנופה בי"ג נפה, כלומר שנטחן ברחים של גרוסות המשברות אותן לשברים קטנים, ואינו טוחן דק דק, שלא יתערבו הסיבין בנפה עם הסלת, ואחר הטחינה מעבירו מנפה בנפה לדקה ממנה י"ג פעמים, עד שמוציא משלש סאין עשרון אחד למנח' העומר שהוא מנופה מאד וסלת נקיה, וגם הרב המעתיק תרגם גרש כרמל (אין גרויפען צערשטאָססען), ומלת כרמל תרגם (קאָרן עהרען), הכוונה שתבי' המנחה בשבלי' וקשין, וכן נרא' לכאורה מלשון רש"י ז"ל. שפי' כרמל בעוד הכר מלא, שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה, ועל כן נקראים המלילות כרמל. וכן כרמל בצקלונו, ולפי' זה יקשה שהי' לו לומר אביב כרמל קלוי באש גרש, כמו שתרגם המתרגם (פאָן רייפען קאָרן עהרען, אם פייער געזענגט), ועוד גרש כרמל סמוך בטעם. ואי אפשר שטוחן המלילות, שהרי תחלה חובטין השבלים קודם שמהבהבין באור, ואחר ההבהוב טחינה. גם הוא כנגד הדעת שיטחנוהו בשבליו. ואדמה כי לפרושו כרמל טעם לגרש, למה גורסין אותו לשברים, ולא טוחנין אותן היטב הדק, לפי שבא העומר כרמל מלילות לחות ומלאות, ואם יטחן דק דק יתערבו בו הסובין. לכן בתחלה גורסין אותו, ואח"כ יוציאו הסולת ע"י י"ג נפות וכמו שאמרנו, וממלת כרמל אנו למדין שצריך העומר להיות מתבואה לחה, שבהיותה בקמה ומבושלת גרעיניה ספוגים וממלאים הקשים, וזהו שאמרו רבותינו (מנחות ס"ו ע"ב) דבי ר' ישמעאל תנא כרמל כר מלא, כך הוא ראש השבולת העבה ככר. צריכה להיות' מלא, שאם נקצרת קודם לכן, מתיבשין הגרעינין ומתקצרת השבולת. ומזה תבין למה היתה קצירת העומר בליל ט"ז ודוחה אפילו שבת, שאם יקצר קודם לכן תיבשנה המלילות. וזהו שאמרו (שם דף ע"ב ע"א) לפי שמצוה להביא מן הלח, מניין שאם לא מצא מן הלח יביא מן היבש ת"ל תקריב, ופי' רש"י ז"ל מן הלח. דכתיב כרמל, כי אפשר שיהיה ראשית הקציר ואביב ויבש, בהיותו

עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה מִנְחָה
הִוא׃ (טז) וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ
מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ
אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ רביעי
ג (א) וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־
הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־
נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה׃

ת"א והקטיר סוטה ט"ו, א': מגרשה מנחות י"ט, א', וכ"ז א': לבנתה מנחות י"ט, א', וכ"ז א': ואם וכו' זבחים ד', א' · תמורה י"א, א'. ת"ק ט"ו. ב'. זבחים ל"ט, ב'. מנחות נ"ב, ב'. ערכין ג', א', וע"ב ב'. תמורה ג'. א': הבקר בכורות ט"ו, ב', ומ"ב א'. תמורה י"ז, ב', וי"א א': זכר סס סס:

אהל דארויף גיסען אונד ווייהרויך דארויף לעגען; עס איזט איין שפייזעאָפּפער. (טז) דער פּריסטער זאָלל דען טהייל, וועלכער אין דופט אויפשטייגען זאָלל, פאָן דען גרויפען אונד דעם אֶהל, נעבסט אללעם ווייהרויך, אין רויך אויפגעהן לאססען; עס איזט איין פייעראָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען.
ג (א) איזט אבער זיין אָפּפער איין פריידענאָפּפער, ברינגט ער אנדערס פאָן רינדפיה; זאָ קאן ער פאם מעננליכען אָדער ווייבליכען געשלעכט אבער אָהנע לייבעספעה-

תרגום אונקלוס

(טז) וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכָּרְתַהּ מִפֵּרוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
ג (א) וְאִם נִכְסַת קֻדְשַׁיָּא קוּרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵב אִם

רש"י

כרמל. גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינה כודמה בריחים של גריסו' כמו ויגרס בחצן [איכה ג'] וכן גרסה נפשי [תהלים קי"ט]: כרמל. בעוד הכר מלא בתבואה לזה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן כרמל בצקלונו [מלכים ב' ד']: ג (א) שלמים. שמטילים שלום בעולם. ד"א

באור

נקצר איזו ימים קודם הפסח, וכן כל כרמל שנקראת תבואה חדשה לחה בשבולת שלה והן המלילות, ונפרש' אמור אי"ה אפרש עוד. ודאוי לתרגם (אין גרויפען לערטעטעטעגעט פריטען קאָרנערן): תקריב את מנחת בכוריך, מלשון הכתוב נראה שהוא חובה, ושמדבר על מנחה אחת ידועה שהיא העומר, ולולי כן הי' אומר תקריבנה ודיו. והנה פי' הכתוב שאל תקריבנה לעזרה סלת כשאר מנחות, אלא אביב קלוי באש: (טו) ונתת עליה שמן, כמו שאמרתי לך במנחת סלת, שמן בכלי ושמן על הסולת לבלילה ושמן ליציקה, ולפי שמפורש למעלה, סתם ואמר ונתת עליה שמן, שהוא לוג השמן, ונתרבה כל זה במאמר מנחה היא: ושמת עליה לבונה, על מקלתה וחוזר ולוקחה ונותנה קודם הקמילה, כמו שפרשנו: מנחה הוא, כמו כל מנחת סלת, לכן שוין מעשיה למעשה מנחת סלת: (טז) והקטיר הכהן את אזכרתה, שהוא הקומץ, וידענו שקמץ ממנה כמו שמפורש למעלה (פסוק ב'): מגרשה ומשמנה, כמו מסלתה ומשמנה, אבל לפי שסתם סלת חטים כמו שכתבנו (פסוק א'), ומנחה זו שעורים אמר מגרשה תחת מסלתה. והכונה שיקמוץ מן עשרון הסולת, שילא משלש סאים גרש אחד שעבר בי"ג נפות: על כל לבנתה, מלבד הלבונה שמקטירה בפני עצמה, והיא בכלל אזכרתה, וכמו שפרשנו (פסוק ב'): אשה ילה', הקומץ והלבונה יהיו מתן אש לשם מי שאמר והי' העולם, כמ"ש (פרשה א' ט'), ולא אמר ריח ניחוח, לפי שהיא מנחת סלת, וכבר נאמר בה ריח ניחח (פסוק ב'), ועוד שבעומר כבר נאמר והניף את העומר לפני ה' לרלונכם (פרשה כ"ג י"א), וידענו שהוא ריח ניחח:
ג (א) ואם זבח שלמים קרבנו. הקדים עולה ומנחה שהן קדש קדשים, ועתה ידבר בשלמים שהן קדשים קלים, והנפרד ממלת שלמים הוא שֶׁלֶם. ומלאכו וְשֶׁלֶם מריאכם (עמוס ה' כ"ב), כמו מן מלך מלכים. ומן חדר חדרים אלא שבתורה לא מלאנוהו נפרד, כמו שמלאנו עולה מנחה

תרגום אשכנזי

לער, דארברינגען פֿאָר דעם עווינגען; (3) לעגט זיינע האנד אויף דען קאָפּף זייגעס אָפּפערס, אונד נאַן שלאכטעט עס, אם איינגאנגע דעם שטיפֿטסגעצעלטס. דיא קינדער אהרן'ס, דיא פריסטער,

ויקרא ג

(3) וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ

תולדות אהרן ושחטו ערכין ג', א'. יומא ס"ג, ב'. נזיר מ"ה, א'. קדושין נ"ז, ב'. זבחים כ"ט, א', וס"ב א'. מנחות א', א':

רש"י

שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים [ת"כ]:

תרגום אונקלוס

דְּכַר אִם נֻקְבָּא שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ: (3) וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכְסְנֵיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן

באור

חטאת ואשם, אלא מתרבה בכל מקום בשם שלמים. ובפי' רשב"ם ז"ל לשון שלמים משמע לשון נדר שצריך לשלם את נדרו והוא לשון תשלומים, ואינו נכון כפי דקדוק המלה כי הנפרד מן תשלומים שִׁלּוּם. כמו באו ימי הַשִּׁלֻּם (הושע ט' ז'), ובדבור שִׁלּוּמִים כמו שנת שִׁלּוּמִים לריב ציון (ישעיה ל"ד ח'), ועוד גם נודר עולה חייב לשלם ותקרא גם היא כן? ורמב"ן ז"ל עשאו לשון שלמות, כמו אבנים שלמות. וכל חפצי ישלים, וגם פירושו אינו כמשפט הלשון, שבלשון שלמות הנפרד שָׁלֵם ובדבור שְׁלֵמִים. כמו האנשים האלה שלמים הם אתנו (בראשית ל"ד כ"א), ועיקר כדעת רבותינו ז"ל שעשאוהו לשון שָׁלוֹם ואמרו בת"כ ר' יהודה אומר כל המביא שלמים מביא שלום לעולם. ובדרכם פירש רש"י ז"ל שלמים שמטילין שלום בעולם, ואם בדבור יאמר שִׁלּוּמִים. כמו ולשלומים למוקש (תהלים ס"ט כ"ג), דומה לענין שאמרנו על שם מנחה (פרש' ב' א'). שהניח שם זה לייחד בו הקרבן ואם ענינו כמו מנוחה, וכן שלמים שם לייחד בו הקרבן, וענינו כמו שם שָׁלוֹם ושִׁלּוּמִים, כי שלום בלה"ק היא ההצלחה, כמו השלום אביכם הזקן (בראשית מ"ג כ"ז), ראה נא את שלום אחיך ואת שלום הצאן (שם ל"ז י"ד). כי הצרה מלחמת בנפש. והשנפש שוקטת מכל מלחמת צרה ורעה היא בשלום, וקרבן שלמים יבוא מרוב שמחה, פעמים בברכת ה' בכל אשר לו. או הגיעו טובה גדולה וזובח שלמי שמחה להודות לה' חסדו ולספר טובו, ופעמים שנמלט מצרה, וזובחי זבחי תודה להודות לה' כי גמל עליו. וכמ"ש בפ' לו. ועל ידי שמודה לאלהיו ומכיר טובו מוסף על עצמו חסד עליון וישמור אותו השם ויהיה כל אשר לו שלום, לא כאותן שוכחי אלוה האומרים כחנו ועוצם ידינו עשה לנו, או נקרה הי' לנו, כי יהיו כים נגרש. אין שלום אמר ה' לרשעים, והרב המעתיק שתרגמו (פֿריידען=אָפּפֿער), יפה תרגם כפי הכוונה. שכל זובח שלמים לבו שמח בכל הטוב או בנס שנעשה לו. אבל כפי המלה' אפשר נתרגם שלמים (ווֹהלערגעהען): זבח שלמים. כן הוא קרוי בכל הפרשה, ואין כן עולה וחטאת ואשם שלא נסמך להן מלת זבח, והטעם לפי שבשר השלמים נאכל לבעלים, וקורא לבני ביתו ולאוהביו ומיודעיו שיאכלו מזבחו. ובמושב ריעים יהלל את השם, ויספר להם חסדיו, גם כהרבות אוכלים שלא יבוא בשר קדש לידי נותר, לכן נקראו זבח שלמי' כי זבח הוא סעודה של שמחה, כמו וקרא לך ואכלת מזבחו (שמות ל"ד ט"ו). כי זבח משפחה לנו בעיר (ש"א כ' כ"ט), מה שאין כן שאר הקרבנות שאינן לסעודת הבעלים, אינן קרויים זבח, ובבשר עולת הן סעודת שמחה לכהנים, כמו שיתבאר בהגיענו לשם בעז"ה: אם מן הבקר. כבר נאמר ברחש הסדר אדם כי יקריב וכו' מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (פרשה א' ב'), בכולל כל מיני הקרבנו שיהיו ממינים אלו. לכן סתם ואמר כאן רק מן הבקר הוא מקריב: אם זכר אם נקבה, בין שיקריב זכר בין שיקריב נקבה, תמים יקריבנו ולא בעל מום, שאע"פ שאין זכרות בשלמים, יש תמות: יקריבנו, יקדישנו, גם יקריבנו אל פתח אהל מועד ויקרב כאן וסמך על המבואר בעולה (בפרשה א' פסוק ב' וגו'): לפני ה'. בעזרה: (ב) קרבנו, אחר שנעשה קרבנו. לא בעודו חולין: פתח אוהל מועד, בכל מקום בעזרה, ואינו צריך צפון כעולה: וזרקו, והקרבת הדם לא נאמר כאן, שכבר למדנו בעולה שהקבלה והולך מצות כהונה, וכן לא נכתב להודות הולכה

סָבִיב׃ (ג) וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר

תולדות אהרן את החלב חולין מ"ט, ב': ואת שהי' בכורות נ"ט, א':

תרגום אשכנזי

זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען. (ג) פֿאָן דעם פֿריידענאָפּפֿער ברינגט ער, אלס פֿייער־אָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעווייידע בעדעקט: נעבסט אל־

תרגום אונקלוס

כָהֲנַיָא יָת דְמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: (ג) וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קֻדְשַׁיָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא

רש"י

(ג) ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל רע"א

באור

בשלמים שהרי היא עבודה שאפשר לבעלה אפילו בעולה, וכמ"ש (פרשה א' ה'): סביב שתי מתנו' שהן ארבע. ובארנוהו (שם שם): (ג) והקריב מזבח השלמים. הקרבה זו אינה למזבח להקטיר שהרי נאמר אחריו והקטירו אותו בני אהרן וגו', אלא שיביאו הבעלים אימורי השלמים אל הכהן, ובשלשה פרשיות הסמוכות קורא הבאת אימורין הללו בלשון הקרבה, ולא אמר והרים מזבח השלמים אשה לה', כמו בפר כהן משיח ופר העדה, וגם לא אמר והסיר מזבח השלמים, כמו בשעיר נשיא וחטאת יחיד, לפי שבזבח שלמים יש עבודה לבעלים באימוריו. שהיא מצות התנופה שנאמרה בפרשת צו את אהרן, ועליה אמר והקריב מזבח השלמים אשה לה', שיקריבו הבעלים אימורין הללו לתנופה. שאע"פי שזריקת דם בכהנים, זאת בבעלים. כאמרו ידיו תביאנה את אשי ה' וגו' להניף אותו תנופה לפני ה' (פרש' ז' ל'): את החלב המכסה, לפי שנאמר כל חלב לה' (פרש' ג' ט"ז), כל חלב וכל דם לא תאכלו (שם שם), כי כל אוכל חלב מן הבהמה וגו' (פרש' ז' כ"ה), יכול אף חלב דפנות בכלל. שהוא החלב הדבק לצלעות. ושגם הוא נקרא חלב בלה"ק. ויעלה למזבח והאוכלו יתחייב כרת ת"ל את החלב המכסה וגו', ללמדנו אלו לבד נקראים חלב לעלות על המזבח. ושאוכליהן בכרת. אבל חלב דפנות אינו נקרא חלב. ואינו ראוי להקטרה ומותר באכיל', וחמש פעמי' פרט הכתוב כן, האחד בשלמי בק' והב' בשלמי כשב, והג' בשלמי עז, והד' בפר כהן משיח, והה' באשם בפרשת צו. ולמדונו רבותינו ז"ל שכלן כתובים בשביל חלב הדפנות, הא' לחולין שלא יהא אוכליו בכרת, והב' שאינו אפילו באזהרה, והג' למוקדשין לפטור אוכליו מכרת. והד' לפוטרו מאזהרה, והה' שאינו בעמוד והקרב למלוה, אבל אסורה להקרב על המזבח, ומה שאמרנו שדעת הברייתא ללמדנו שאין חלב דפנות נקרא חלב בלשון הקדש ומותר. זה למדתי מדברי רמב"ן ז"ל שהביא לפרש ענין זה אמר שם חלב בלה"ק השומן הנפרד. שאינו עם הבשר כדבר אחד, כי השומן המתערב בבשר ואינו נפרד ממנו יקרא שומן, כענין וישמן ישורון ויבעט (דברי' ל"ב ט"ו), ויאכלו וישבעו וישמינו וכו' (נחמי' ט' כ"ה), וכן בכל מקום, והחלב הוא הנפרד עליו קרום ונקלף לא יתערב הלשו' בהם בשו' מקו'. כאמרנו בשר שמן, לא בשר חלב וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין והוא מה שפי' הכתוב כאן ובכל מקום איזו הן החלבים שבבהמ', ואומר אני עוד כי יש ראיה לדברי רבינו משה ז"ל מחכמת הלשון. כי חֵלֶב וְחָלָב שרש אחד להם. וערך שֻׁמָּן לְחֵלֶב כערך שֶׁמֶן לְחָלָב. כי השמן מעורב בזית אינו נפרד הימנו, והוא עמו כדבר אחד ואינו יוצא אלא ע"י כתיתה. אבל החלב מונח בכחל לא מעורב בו ואינו עמו דבר אחד, שהרי הכחל אין בו משום בשר בחלב וכן השומן מעורב בבשר ואינו נפרד ממנו, והחלב הוא הנפרד ממנו. אינו מחובר בבשר, ואינו עמו כדבר אחד, וזהו ששנו רבותינו ז"ל בת"כ ואת כל החלב אשר על הקרב, ר' ישמעאל אומר מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף, אף כל קרום ונקלף, להביא חלב שעל הקיבה אע"פי שאינו פרוס עליו כשולה, וכל שכן אותו שעל הדקין שהוא ג"כ פרוס, ור' עקיבא אומר מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף. אין כי אלא תותב קרום ונקלף, להביא החלב שעל הדקין, שהוא בעל ג' סימנין הללו. אבל אותו שעל הקיבה אע"פי שהוא קרום ונקלף אינו תותב ומותר. פי' תותב פרוס כשמלה, היא שמלתו

עַל־הַקֶּ֑רֶב׃ (ד) וְאֵת֙ שְׁתֵּ֣י הַכְּלָיֹ֔ת וְאֶת־הַחֵ֨לֶב֙ אֲשֶׁ֣ר עֲלֵהֶ֔ן אֲשֶׁ֖ר עַל־הַכְּסָלִ֑ים וְאֶת־הַיֹּתֶ֨רֶת֙ עַל־הַכָּבֵ֔ד עַל־הַכְּלָי֖וֹת

תרגום אשכנזי

לעם אונשליט, דאזאן דען איינגעווײדען איזט; (ד) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, אונד דאז נעטץ אן דער לעבער:

תרגום אונקלוס

די עַל גַּוָּא׃ (ד) וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל

רש"י

להביא חלב שעל הדקין [חולין פ"ג]: (ד) הכסלים.

(פלנק"ש בלע"ז Flancs דיא זייטע, דיא וויילען לווימען דען ריפפען חונד לענדען.) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים מלמטה וזה החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונבי"ש (Lombes דיא לענדען) לוגן הכלה למעלה בגובה הכסלי' ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת. הוא דופן המסך שקורין איברי"ש (דיא לחפפען אדער פליגעל דער לעבער, ולאה שמות

באור

לעודו תרגומו היא תותביה: (ד) ואת שתי הכליות, תמיד אמר הכתוב לשון זה שתי הכליות. וכליות שתים במשמע ולמדו רבותינו שאם חסרה כוליא אחת מחמת חולי פסול: ואת החלב אשר עליהן, שנו בת"כ לא הבשר שעליהן, אע"פי שהכליות עלמן בשר ולא חלב: הכליות, נקראו כליות בעבור כח תאות המשגל, כמו נכספה וגם כלתה נפשי. מפי ראב"ע ז"ל, ורבותינו ז"ל אמרו לב מבין כליות יועצות. כלומר עליהן פועל כח העלה שבנפש, והוא ענין אמתי, כי כמו מן התאוה שבכליות, בא מעשה החבור והתולדה, כן עלה בלשון הקדש על הסכמה גמורה, כמו שבארנו בבית שלישי מש' בן נעול. ומן ההסכמה הגמורה יבוא המעשה. ולא אאריך פה: אשר על הכסלים, יש בזה מחלוקת תנאים בת"כ ובפי' רש"י ז"ל. הכסלים פלנק"ש בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים למטה וזהו החלב שתחת המתנים שקורין לונבילו"ש. לוגן הנראה למעלה בגובה הכסלים, ובתחתיהו הבשר חופהו, והוא לשון מגומגם, [ולשון הרב המעתיק, כן הנוסחא בספרים הנדפסים, והיא בלתי מתוקנת, כי מה ענין בגובה הכסלים למטה, וברש"י כ"י ישן שבידי מצאתי. כלשון הזה, הוא (ר"ל החלב) בגובה הכסלים, והם (ר"ל הכליות) מלמטה, וכן הוא ברש"י כ"י עם רשב"ם, וכל הדבור שם בלשון הזה, שחלב הכליות כשהבהמה חי' בגובה הכסלים והם מלמטה, שתחת המתנים לוגן הנראה בגובה הכסלים ומתחתיתו הבשר חופהו ע"כ, ונראה שהוא מדוקדק היטב, והנה פלנק"ש בל"א (לענדען, דיכנען), לונביל"ש בל"א נאבען)' והוא הטבור, ואף בזה נוסחת הכ"י נראה מדוקדקת, ששם נשמט הלעז הזה]: הכסלים, מגזרת ככבי השמים וכסיליהם (ישעי' י"ג י'), מפי ראב"ע ז"ל. ואיני יודע מה ענין זה לזה. ועוד הנפרד מן כסלים בֶּסֶל. כמו ויעש פימה

עלי כסל (איוב ט"ו כ"ד), ונפרד כסיליהם הוא כְּסִיל ולדעתי כמו שהלב מבין, וכליות יועצות.

כן הכסלים מקום הבטחון, כי תחלת המקום הזה גודמת פחד דאגה ועצבון, הנקראת חלי היפאקאנ"דרי [א"ה, בלשון יון (היפאקאנ"דר) שם לחלק מן הבטן, מקום הכבד והטחול וקנת האצטומכא, וממנו נגזר שם החולי מאלו"ש היפאקא:דרי"אקום], שבהיות בחלקים אלו דם נעכר ילחה זרה תולד המחלה הזאת, ועליה נאמר כי כסלי מלאו נקלה (תהלים ל"ח ח'). ונקלה לחה מחליאה, ומטעם זה עלמו כל עוזב יראת אלהיו ופחדו ובוטח על חילו ועל שרידות לבו, נקרא כסיל, וזה הפך מן החכם. על כן נאמר חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי י"ד ט"ז), ועל הבטחון בהון אמר אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"ד כ"ד), ועל הבוטחים בה' אמר וישימו באלהים כסלם (תהלים ע"ח ז'), ועליו נאמר כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג' כ"ו). ואולי מטעם זה עלמו אמר כוכבי השמים וכסיליהם, כי הככבים הם השבעה הידועי' הנראים לנו, והכסילי' הם המשרתי' שקוראים שטערעלי"טין או טראבאנ"טען, ולפי שנראין כבוטחים על כוכביהם שהולכי' תמיד במעגלותיה' ומתנועעים מסביב להם ומקבלים אורם מהם, נקראים כסילים: היותרת על הכבד, פי' רש"י הוא דופן המסך (שקורין איברו"ש) [עיין פ' תלוה (שמו' כ"ט י"ג), והוא בל"א (דרוז נעץ)]. ובלשון ארמי חצרא דכבדא, ורשב"ם ז"ל פי' שמיותר וגדל על הכבד: על הכבד, שנו בת"כ הדבר שקול. אם יטול מן הכבד על היותרת, או מן היותרת

יְסִירֶנָּה׃ (ה) וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ

הולדות אהרן יסירנה גם שם: והקטירו וכו' פסחים ס"ד, ב'. קדושין ל"ו, א'. מנחות ט', ב':

נעבסט דען נירען זאָלל ער עס אבזאָנדערן. (ה) דיא זאָהנע אהרן'ס זאָללען עס אויף דעם אלטאר, נעבסט דעם טעגליכען בראנד-אָפּפער, אויף דעם האָלצ-שטאָס, וועלכער איבער דעם פייער ליגט, אין רויך אויפגעהן לאססען: פאָם פייער פערצעהרט, צום

תרגום אונקלוס

נִסְסְיָא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדְּנַהּ׃ (ה) וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דִּי עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא

רש"י

כ"ט י"ג) ובלשון ארמי חצרא דכבדא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד [ויקרא ט']: על הכבד ועל הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: (ח) על העולה. מלבד העולה למדנו שתקדים עולת תמי' לכל קרבן על המערכה:

באור

על הכבד, כשהוא אומר (פרש' ט' י') ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד מן החטאת הקטי' המזבח', למדנו שיטול מן הכבד על היותרת. פי' ראב"ע ז"ל שאין לומר על הכבד מלבד הכבד, כמו על כל לבונתה (פרשה ב' ב') או על כמו עם כמו על לחן לבן (בראשי' ל' מ"א), שאם כן הי' לו לומר יסירם. וכן אין לומר שיטול הכבד כלו ומעט מן היותרת עמו, שא"כ הי' לו לומר יסירהו (ולדעתי הכבד כלו אי אפשר, שבמקומות רבות מפורש הקרבת היותר', והכבד לא נזכר בשום מקום) ועל כרחך על סמוך לו כמו על הנשים (שמות ל"ה כ"ב), וללמדנו שיטול קצת הסמוך לניטל, ועכשיו הדבר שקול אם היותרת ניטל כלו וקצת מן הכבד הסמוך, או שמניח מעט מן היותרת דבוקה בכבד, כשהוא אומר להלן ואת היותרת מן הכבד. משמע שלוקח היותרת כלה ומפרישה מן הכבד, והקטירה המזבח, וכאן אמר על הכבד, למדנו שלוקח מעט מן הכבד עמה: על הכלית יסירנה, מלבד הכליות. וכן פי' רש"י ז"ל לבד מן הכבד ולבד מן הכליו' יסירנה לזו, פי' דבריו לבד המועט מן הכבד. כדמוכח מכתוב דלהלן וכמו שאמרנו. כי לא רצה רבינו ז"ל לפרש על הכבד כמו מן הכבד, שלא מצינו שמוש זה בלשון על, וכמו שאמר ראב"ע ז"ל, ועם זה נסתלקה תמיהת רא"ם ז"ל, אבל לפרושני מתפרש על סמוך. ושעור הכתוב ואת היותרת יקח כלה סמוך לכבד, שנוטל קצת מן הכבד עמה. מלבד הכליות הנזכר קודם לכן, ואין לפרש על הכליות עם הכליו'. שהרי הי' צריך לומר יסירם. אבל עדיין אין טעם למה נזכרו הכליות פעם שנית, אולי לפי שאמר ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן, הייתי אומר שלוקח הכליות בעבור חלביהן ושגם הן חלב. חזר להדמותן ליותר' שדומין כמוה. ואין שם חלב עליהן לאסרן באכילה: (ה) והקטירו אותו, מלת אותו שב על קרבנו שבראש הענין. כי האימורין הם הקרבן. ואילו הי' נסמך לפסוק שלפניו, הי' ראוי לומר אותם כי האימורין רבים. אבל בעז נאמר והקטירם (פסוק ט"ז) ושם אפרש בעז"ה: על העלה, מלבד העולה, למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה, כן פי' רש"י ז"ל. ולא מצאתיו בת"כ גם בגמר' לא למדוהו ממקרא זה כמו שאמרו (מנחות מ"ט) וערך עליה העולה ואמר רבא העולה עולה ראשונה, והתוספות ז"ל תמהו גם על זה ואמרו דבפ' כל התדיר למדו כן מפסוק מלבד עולת הבקר, ועתה מוסיף רבינו ז"ל פסוק שלישי? ועוד ששלמים וזבח ואיך תקדמנה לתמיד שהוא עולת הצבור, אבל יראה לי על העולה. כמו על הכבד, אצלו ובסמוך לה לפי שבפרשת העולה אמר ונתנו בני אהרן הכהן וגו' וערכו עצים על האש. וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים וגו' (פרשה א' ח') ולפי שהי' צריך לחזור ולומר כל הסדר האמור להלן. לכן אמר תחת כל זה על העולה, כלומר סמוך לה. כסדר שערך נתחי העולה על עצים ערוכים על האש, כן יערוך אימורי השלמים על עצים הערוכים על אש: אשה, פרשנוהו (פרש' א' ט'), כי חלבי השלמים מאכל אש הוא. ומלת אשה נאמר בבקר ובכשב ובעז, אבל ריח ניחח נאמר לבד בבקר ובעז ולא בכשב, לה' נאמר לבד בבקר ובכשב ולא בעז, ולחם נאמר בכשב

(ו) וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים
לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃
(ז) אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ
וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ (ח) וְסָמַךְ אֶת־
יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי
אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ
עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (ט) וְהִקְרִיב מִזֶּבַח

תולדות אהרן מן הצאן זבחים ח׳, ד׳, וט א׳. ומנחות פ״ב, ב׳. תמורה ג׳, א׳: אם כשב פסחים כ״ו, ב׳, ול״ו ב׳. ול״ז א׳. זבחים ט׳, א׳, ול״ז ב׳ מנחות פ״ב, ב׳. תמורה י״ח, ב. כריתות כ״ח, ב׳: ושחט קדושין כ״ו, ב׳, ונ״ח א׳. זבחים ל״ח, א׳: יזרקו ערכין כ״י, ה׳:

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ו) וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ לְנִכְסַת קֻדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ דְּכַר אוֹ נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִינֵיהּ׃ (ז) אִם אִימַּר הוּא מְקָרֵב יַת קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרֵב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ (ח) וְיִסְמוֹךְ יַת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יַת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (ט) וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא

תרגום אשכנזי

אנגענעהמען געריך, דעם עוויגען צו עהרען. (ו) איזט אבער זיין פֿריידענאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, איין שטיק פֿאָם קליינפֿיה; זאָ קאן עס פֿאָם מעננליכען אָדער ווייבליכען געשלעכט זיין, אבער אָהנע לייבעספֿעהלער. (ז) וויללער איין שאף אָפּפֿערן; זאָ זאָלל ער עס פֿאָר דען עוויגען ברינגען, (ח) זיינע האנד אויף דען קאָפּף זיינעס אָפּפֿערס לעגען, אונד עס שלאכטען פֿאָר דעם שטיפֿטסגעצעלט. דיא קינדער אהרן׳ס זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען. (ט) פֿאָם פֿריי־

רש״י

(ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באמורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד׳ וע״י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע

באור

לבדו, ולא בבקר ועז. ואמרו רבותינו מניין ליתן את האמור בכלן בכל אחד ואחד, ת״ל אשה אשה לגזירה שוה: (ו) ואם מן הצאן, אע״פי שפירש אם כשב, ואם עז, ואין בצאן רק כבשים ועזים, אילו קצר הכתוב היה צריך לומר שתי פעמים זכר או נקבה תמים יקריבנו, אחד בכבש ואחד בעז. לכך הקדים ואם מן הצאן קרבנו וגו׳: יקריבנו יקדישנו: (ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז, שהכשב אליתו קרבה לכך נחלקו לשתי פרשיות. מפי׳ רש״י ז״ל, וכן הוא בת״כ: והקריב. חייב להביאה אל העזרה, ופרשנוהו (פרש׳ א׳ ג׳): (ח) לפני אהל מועד, בבקר אמר ושחטו פתח אהל מועד. ומשמעו בחלק מן העזרה שהיא לפני הפתח. וכאן אמר לפני אהל מועד. להכשיר כל הרוחות לצפון ההיכל ולדרומו, ואחורי ההיכל במערב, ובעז חזר ואמר לפני אהל מועד לפסול הלשכות הבנויות בעזרה לשחיטה. כי אין השחיט׳ בהן לפני אהל מועד. ולמדנו שאין פתח א״מ הרוח שלפני הפתח, אלא העזרה כלה נקראת פתח אהל מועד, לפי שהוא פתוח לפני א״מ, כמ״ש (פרש׳ א׳ ג׳). וכן תראה דעת הרמב״ם ז״ל (פרק ה׳ מהלכות מעשה קרבנות) שכתב ומנין ששוחטין קדשים קלים בכל העזרה אפילו אחורי ההיכל, שהרי נאמר בשלמים ושחטו פתח אהל מועד, להכשיר כל הרוחות, שהרי לא ייחד להם רוח, ולשון המשנה מסייעתו שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה, ומשמע בין במזרח, בין במערב אחורי ההיכל. ובגמר׳ (מנחות כ״ט ע״ב) אמרו תנא קמא סבר תלתא קראי כתיבי חד לגופי׳ דבעי אהל מועד. וחד להכשיר לצדדין וחד לפסול גגי לצדדין, ופשטה זו כך פרושו חד לגופי׳ שצריכין קדשים קלים להשחט בעזרה. וחד להכשיר כל הצדדין ארבע רוחות העזרה, וחד לפסול גגי לצדדין שהן הלשכות הבנויות באחת מן הצדדין. והרב בעל כ״מ ז״ל דלה למחוק פסוק זה ולהביא במקומו ושחטו לפני אהל מיעד, ומדבריכו תראה שאין צורך, וכן על אפילו אחורי ההיכל, אמר הרב ז״ל צריך למוד מנין לו, והלמוד מפורש מדברינו שהוא בכלל הצדדין, ובפי׳

הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־

ת"א חלבו זבחים כ"ח, א'. חולין י"א, א', י"ז א': לעמת חולין י"א, א':

תרגום אונקלוס

קֻורְבָּנָא קֳדָם יְיָ תַּרְבֵּיהּ אַלְיְתָא שַׁלְמְתָא לָקֳבֵיל שִׁדְרְתָא יֶעְדִּינַהּ

דענאָפּפֿער, בריינגט ער אלס פֿייערפֿפֿער, דעם עווינען צו עהרען, אללעס אינ- שליט דאַפאָן; נעהמליך דאז גאנצע שוואנצשטיק זאָלל ער בייא דעם ריק-

רש"י

אלא בחטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו

באור

אמרו (שם) לול קטן היה אחורי בית הכפרת וכו' כדי להכשיר את העזרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים, וזהו אחורי ההיכל: (ט) והקריב, מפורש למעלה (פסוק ג'): חלבו האליה תמימה, כבר בארנו (פסוק ג') שאין קרוי חלב רק אותו שהוא תותב קרום ונקלף ומה שאינו כן נקרא שומן, ולכן האלי' אע"פי שהיא שמנה מאד, אין שומנה חלב, ומהו הנאמר פה חלבו האלי' תמימה? וכן אמר רמב"ן ז"ל אם האליה חלב תאסר באכילה, שהכתוב אומר כל חלב וכל דם לא תאכלו, ואם גם השומן בכלל חלב כדברי הכתוב הזה, א"כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפים ובצלעים ולא תתירנו לפי שאינו קרב למזבח, שהרי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבו לה' לא תאכלו, אבל אמר כל מין בהמה שמקריבים ממנה קרבן יאסור חלבה, שאם נאסר כל דבר הקרב ממנה למזבח, יהיו גם הכליות והיותרת על הכבד אסורים לפי שעולין למזבח, אבל באמת לא אסר רק הנקרא חלב. שהוא תותב קרום ונקלף. אפילו אינו קרב למזבח, כגון החלב שעל הטחול, ושאינו נקרא חלב מותר אעפ"י שהוא קרב. כגון הכליות והיותרת מן הכבד והאליה. וכן נאמר במלואים ולקחת מן האיל החלב והאליה (שמות כ"ט כ"ב) ובמעשה נאמר ויקח את החלב ואת האליה (ויקרא ח' כ"ה), כי אין אליה חלב, ודבריו ברורים מאד, זולתי מקרא זה חלבו האליה תמימה צריך פירוש, ורב סעדי' גאון ז"ל אמר שחסר וי"ו והאליה וכבר השיבו על פי' זה הראב"ע ורמב"ן ז"ל. ולדעת רמב"ן ז"ל פירושו שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה, כי אם יסיר האליה תמימה עד העצה, יוסר עמה חלב רב, המחובר בה בגב פנימי. וכן אמרו בת"כ להביא את החלב הסמוך לאליה, וזהו חלב שבין הפקוקלות, ואם הדין אמת, ולמדוהו ממלת חלבו שהוא מיותר, איננו פשט הכתוב, ומה שפי' הרב ז"ל עוד שיעור הכתוב הזה כשיעור הכתוב ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה וגו' (פרשה ז' ג'). שאמר כלל ואח"כ פרט. וכן כאן. חלבו כלל לכל המורם ממנו ואח"כ פרט האליה תמימה וגו', ובעבור זה תרגם הרב המעתיק (אללעס אונשליט דאפאן, נעהמליך דאז גאנצע שוואנצשטיק וכו') אין שני הכתובים דומים, כמו שיבין כל משכיל בהם. גם שם הפסיק בטעם בין הכלל, ובין הפרטים, וכאן סמוך חלבו האליה בנגינה ולדעתי מלת חלב בלה"ק על כל המיטב והמובחר שבכל דבר, כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשי' מ"ה י"ח). חלב כליות חטה (דברים ל"ב י"ד). בהרימכם את חלבו ממנו (במדבר י"ח ל'), וכמו שפי' רש"י ז"ל חלבו המובחר שבו, ומהו האליה תמימה, גם רמב"ן ז"ל התעורר על זה, וכן חלב שם פרטי על חלקי השומן שבבעל חי, שהן תותב קרום ונקלף. כי הוא המיטב והמובחר, וממנו מקריבים על המזבח, אלא שאם נזכר חלב סתם הוא שם פרטי על תותב קרום ונקלף אבל כשנכתב על אחד דברים מובחרים, צריך להסמך אליו הדבר ההוא ולהיות בכנוי. ומעתה התבונן האזהרה נאמרה סתם כל חלב וכל דם לא תאכלו אין במשמעו רק תותב קרום ונקלף. וכן חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (פרש' ז' כ"ג). כי כל אוכל חלב מן הבהמ' וגו' (שם כ"ה) נזכר תמיד סתם. וכשהיא על מיטב אחר. נזכר הכתוב תמיד במלילתו שלא נטעה לחשוב שהוא חלב ממש לכן בשלמי בקר שאמר את החלב המכסה וכו' (פרש' ג' ג'). שהוא חלב ממש. אמר אחריו ואת שתי הכליות וגו' ואת היותרת על הכבד. פרטן בשמות ולא זכר שם חלב עליהן. וכן בעז. ואין לטעות בהן שאע"פי שקרבין למזבח אין שם חלב עליהן, ובכשב לא אמר חלב האליה תמימה, שאיננה חלב אלא שומן. אבל אמר חלבו, והכנוי על הכשב. שהאליה הוא מיטב הכשב, ואין מלת חלבו כלל לכל הנאמרין אחריו, כמו שחשב הרמב"ן ז"ל, אלא פרט לאליה לבדה. שהיא חלב הכשב, לא חלב שור ועז. וכן הוא מוכרח שאינו חלב ממש. שאז יהיה גם חלב בקר ועז, שהרי התורה אסרה כל חלב מן המינים הקרבים למזבח, אפילו

הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ (י) וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ (יא) וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ

תולדות אהרן אשה כריתות כ"ג, ג':

גראד אבשניידען, אויך דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעוויידע בעדעקט נעבסט דעם אונשליט, וועלכעס אן דען איינגעווידען זיטצט; (י) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, אונד דאז נעטץ אן דער לעבער (נעבסט דען נירען זאלל ער עס אבזאנדערן). (יא) דער פריסטער זאלל עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן לאססען: אלס איינע שפייזע, דיא פאם פייער פערצעהרט

רש"י

האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: (יא) לחם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו [ירמי' י"א] עבד לחם רב [דניאל ה'] לשחוק עושים לחם [קהלת י']:

תרגום אונקלוס

וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא: (י) וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כָּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ: (יא) וְיַסְּקִינֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם

באור

אינו קרב כמו חלב הטחול וכמו שאמרנו למעלה. ובפר כהן משיח אמר ואת כל חלב פר החטאת (פרש' ד' ח') סתם, לפי שפירש בו את החלב המכסה את הקרב וגו', שהוא חלב ממש. ואחריהן זכר בהם שתי הכליות ויותרת ולא אמר אלם חלב. אבל בשעיר נשיא אמר ואת כל חלבו (שם י"ט) בכנוי, וכן בשעירת יחיד אמר ואת כל חלבה (שם ל"א) בכנוי, וכן בכשבת יחיד, ופיר' בכל אחד שכולל כל מובחר שבו בעולה למזבח. הן חלבים ממש, הן יותרת וכליות, שבכלן הוסיף שיעשה כמו שיעשה בקרבן זבח השלמים, לבד בפר העדה שאמר ב"כ ואת כל חלבו ירים ממנו (שם י"ט) בכנוי, ולא אמר שיעשה כמו בזבח השלמים מטעם שיתבא' שם. ולא אמר באחד מהן ואת כל החלב סתם, כי לפי שלא פירש בהן החלבים. ורוצה לכלול אליה וכליות ויותרת. ולא יונח עליהן שם חלב סתם, על כן אמר בכנוי שהוא מיטב פר החטאת לעלות למזבח ואינו חלב בחולין, כי אין אליה וכליות ויותרת אסורין בחולין. וכן באשם אמר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה ואת החלב המכסה את הקרב (פרש' ז' ג'), ואת שתי הכליות וגו' (שם ד'). לא אמר ואת כל החלב יקריב ממנו את האליה, כי אין אליה חלב. לכן אמר כל חלבו כל מובחר של אשם שהוא מן הכשבים, ופירש מה הוא את האליה ואת החלב המכסה וגו. ואת שתי הכליות, שכל אלה חלבי אשם הם, וכן כאן אמר שיקטיר מן הכשב אשה לה', מיטב שלו שהוא האליה והחלב המכסה את הקרב וגו', וגם בעל הטעמים הבין כן, שהרי בזקף ובעב הפסיק תחת לה', וסמך הנקטרים כלם, ובכשב לא הפסיק תחת לה', אלא חברו עם חלבו האליה, והפסיק במלת יסירנה, ללמדנו שאין חלבו שם כלל לחלביו כלם כמו שחשב הרמב"ן ז"ל. אלא חלבו כמו המיטב שלו, שהוא האליה, ובו הפסיק לפי שנוהג בכשב לבד. ואח"כ חבר החלבים הנוהגין גם בבקר ועז, וכן באשם הפסיק בזקף בין האליה ובין החלבים. ועוד אדבר על כל אחד במקומו בעז"ה. להראות שכל המקראות מכריעים הכלל הזה, המברר יושר קבלת רבותינו ז"ל: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות. מפי' רש"י ז"ל ואונקלוס ז"ל תרגם לקביל שדרתא, וכן העתיק המתרגם האשכנזי. וכן נראה נכון, שקרא השדרה עצה, כי דומה לעץ שיוצאים ממנו ענפים, וכן מן השדרה מתפשטים הצלעות, והאברים הפנימי' דבקים בה: (יא) לחם אשה לה'. כמו את לחם אלהיהם הם מקריבים (פרשה כ"א ו') את קרבני לחמי לאשי (במדב' כ"ח ב'), וכן כאן דבוק עם אשה, סעודת אש, לפי שהכהנים והבעלים נוטלים חלקם מן השלמים ושמחים בהן, אמר על האימורים שהן לחם אשה לה', ושנחשב כעולה שכלה למזבח שאמר בה לחמי לאשי:

(יב) וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃
(יג) וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט
אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן
אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
(יד) וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ אִשֶּׁה לַיהוָה
אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת
כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ (טו) וְאֵת
שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן
אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־
הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃
(טז) וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם
אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃

תולדות אהרן ואם עז פסחים כ"ו, ב', ול"ג ב'. זבחים ט', א'. מנחות ס"ב, ב'. תמורה ב', א'. כריתות כ"ה, ב': ושחט קדושין נ"ז, ב', זב"ח א': כל החלב חולין קי"ו, א'. תמורה ל"ג, ב'. מגילה ט"ו, ב':

תרגום אשכנזי

ווירד, דעם עוויגען צו עהרען. (יב) איזט זיין אָפּפֿער פֿאָן ציגען; זאָ זאָלל ער עס פֿאָר דעם עוויגען דארברינגען, (יג) זיינע האנד אויף דען קאָפּף לעגען, אונד עס אם איינגאנג דעם שטיפֿטסגעצעלטס שלאכטען. דיא קינדער אהרן'ס זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפּרענגען. (יד) פֿאָן דיזעם זיינעם אָפּפֿער בריגנט ער, אלס פֿייעראָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעווײדע בעדעקט, נעבסט דעם אונשליט, וועלכעס אן דעם איינגעווײדע זיטצט; (טו) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט. אונד דאז נעטץ אן דער לעבער (נעבסט דען נירען זאָלל ער עס אבזאָנדערן). (טז) דער פּריסטער לעסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען: אלס איינע שפּייזע, דיא פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט ווירד, צום אנגענעהמען גערוך. אללעס

תרגום אונקלוס

קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (יב) וְאִם מִן בְּנֵי עִזַּיָּא קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם
יְיָ׃ (יג) וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (יד) וִיקָרֵב
מִנֵּיהּ קוּרְבָּנֵיהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל
תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃ (טו) וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן
דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חִצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כָּלְיָתָא יַעְדִּינַּהּ׃
(טז) וְיַסְּקִינּוּן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קוּרְבָּנָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא

באור

(יב) ואם עז קרבנו, שם המין, אם ממין העזי' קרבנו (וכולל זכר ונקבה) וכן מן הכשבים או מן העזים האמו' בעולה, כי שם הזכר תיש, אבל לא יקפיד בלשון הקדש בשם הבהמות, כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן וארנבת וחזיר, ובעופות יונה ותור. ולכן לא יקפיד ויאמר כשב ושור לנקבה, כמו ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו, ונוהג לבד בכשבה ופרה, כדעת האומ' אין חוששין לזרע האב, וכן מן העזים זכר תיים, מן התישים, ואם עז קרבנו זכר או נקבה, וכן אם לא תשיג ידו די שה, כשבה או שעירת עזים. מפי' רמב"ן ז"ל: לפני ה' בעזרה: (טז) והקטירם, בבקר וכבש אמר אותו, ומפורש למעלה (פסוק ה'), אבל בעז אמר והקטירם. ושב על האימורין וטעמו נראה לי לפי שמקצת האימורין חלבים ואסורין בחולין, ומקצתן בשר כמו האליה ויותרת וב' הכליות, כלל שני המינים במלת והקטירם, ששוין בענין ההקטרה. ובו הפסיק הענין. כי המפסיק הוא במלת המזבחה, ואחריו אמר לחם אשה לריח ניחח כל חלב לה', כי כבר פרשנו (פסוק ט'). שבכל מקום שנא' חלב סתם הוא תותב קרום ונקלף. ולפי שאמר בפסוק שלאחריו כל חלב וכל דם לא תאכלו, ולא הזהי' על אליה וכליו'

(יז) חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא
תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי
ד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ
כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֹת יְהוָה

ת"א חקת כריתות ד', א' וב': וכל דם שם שם ו"ב ג': נפש יומא נ"ו, א':

תרגום אשכנזי

אונשליט ווירד דעם עווי=גען צו עהרען געאָפּפֿערט. (יז) איין עוויגעס געזעטץ פֿיר אייערע נאכקאָממען, אין אללען אייערען וואהנ=פלעצען: אללעס אונ=שליט, אונד אללעס בלוט זאָללט איהר ניכט עססען.

ד (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) זאגע דען קינדערן ישראל'ס: ווען איינע פּער=זאָן אויס פֿערזעהען זינדי=גען ווירד געגען דיא פֿער=

תרגום אונקלוס

כָּל תַּרְבָּא קֳדָם יְיָ׃ (יז) קְיָם עֲלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן כָּל תַּרְבָּא וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן׃

ד (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחֱוֹב בְּשָׁלוּ מִכֹּל פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ דְּלָא

רש"י

חקת עולם. יפה מפורש בת"כ כל הפסוק:

ד (ב) מכל מצות ה'. פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת [כריתות ב"ג]: מאחת מהנה. ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור

באור

ויותרת אע"פי שגם הם עולים למזבח, הודיע כי עיקר הקרבן הוא החלב, כי לחם אשה ריח ניחוח, הוא כל חלב לה'. והוא האסור בחולין, לא הנקטרים עמו, אע"פי שהן חלב קרבנות ומיטב נתחיהן אינן חלב בחולין, כן נראה בעיני. ורמב"ן ז"ל פי' כל חלב לה' כלל, ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם, ואיני יודע מה צורך לכלל זה המפורש בשלשה פרשיות סמוכות בכל פרטיו, ועוד א"כ גם אליה וכליות ויותרת עולים לגבוה ויהיו אסורים, ועוד אם הוא כלל למה שלאחריו למה לא אמר כל חלב וכל דם לה': (יז) חקת עולם לדרתיכם, מלת חוק באורנו במקומו, והכלל כמו מוסדות הארץ והשמים שעליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע נקראים חקים, כמו הידעת חקות שמים (איוב ל"ח כ"ב). חק נתן ולא יעבור (תהלים קמ"ח ו'), כן מצות התורה חקים, אין להוסיף ואין לגרוע, כמו וביום השמיני ימול (פרש' י"ב ג'), מיום השמיני והלאה ירצה (שם כ"ב כ"ז), על ארבע כנפות כסותך (דברים כ"ב י"ב), בחדש השביעי באחד לחדש (פרשה כ"ג כ"ד), בעשור לחדש (שם ט"ז י"ב), בחמשה עשר יום לחדש ודומיהן. שיעור על מספר על משקל או על מדה אין לאחר ואין להקדים, אין להוסיף ואין לגרוע שהן חקים קבועים בדרך הקדש. ויש מצות שאינן חקים שלא נתנה בהן תורה זמן ומדה. כמו אהבת השם ויראתו ות"ת וכיוצא. ולכן לפי שלא אסור מכל הבהמה רק החלב והדם, לא הבשר אע"פי שקרב בעול' ולא אליה וכליות ויותרת אע"פי שקרבין באימורי שאר הקרבנות. ונאסר לכל אדם ובכל דור חק נתן ולא יעבור. אמר חקת עולם לדורותיכם. בין בדור שמקריבין קרבנות, בין בדור שהמקדש חרב. גם בכל מושבתיכם בין בארץ בין בח"ל, חק הוא שכל חלב וכל דם לא תאכלו:

ד (ב) נפש. על שם נפש רמזנו למעלה (פרשה ב' א'). ולכן בכל הפרשיות שזוכר בהן חלוקי הקרבנות הבאין על חטא. אמר נפש, שבעבור היתה נשמת אדם לנפש שנקשרה בגוף, יקרו לה השגגות והחטאים: תחטא כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ' ט"ז), כי אין חטא אלא לשון הסרה מן הדרך, שנוטה מדרך האמת. והנה בדרך שקר, כי הדרכים שהורה לנו הקב"ה הם דרכי האמת, והדרך שכנגדו המאוי גם הוא נקרא דרך שקר, כמו דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (תהלים קי"ט כ"ט), כי יש בכל דבר שני דרכים הפוכים זו מזו. כמו קדושה וטומאה עבודה ומנוחה. נדיבות וכילות, רחמים ואכזריות. והחכמ' בעלי כ' תורה לאדם הדרך אשר ילך בה בכל דבר, ושנוטה ממנה והולך בדרך שכנגדה נקרא חוטא

אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ (ג) אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ

תולדות אהרן ועשה שבת ע׳, א׳, וק״ב א׳ וב׳: אם הכהן תגלה ט׳, ב׳: לאשמת יבמות ט׳, א׳:

תרגום אשכנזי

באָטע דיעס עווינען, אונד ווירד עטוואס דאָפאָן בעגעהן; (ג) זינדיגט דער געזאלבטע פריסטער, אונד ציהט דאדורך דעם פאָלקע איינע שולד צו: זאָ זאָלל ער, וועגען דער זינדע, דיא ער בעגאנגען, איין

תרגום אונקלוס

בִּשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיַעֲבִיד מִן חַד מִנְּהוֹן׃ (ג) אִם כַּהֲנָא רַבָּא יְחוּב לְחוֹבַת עַמָּא וִיקָרֵב עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים

רש״י

דן מדכיאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה [ת״כ] כמ״ש לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו

באור

ויש כוטה בזדון כי ילדו תקפו. ויש חוטא בלי דעת סבור שעושה כהוגן, כגון נתחלף לו חלב בשומן, ואחותו באשתו. או שטעה, לא ידע שחלב זה אסור. לא ידע שמלאכה זו אסורה בשבת ואין כן עון שנופל על התעות את היושר כמו ויושר העויתי (איוב ל״ג כ״ז) ושתי אלה במחשבה כמו ולישרי לב שמחה (תהלים ל״ו י״א). ולהפך ועקשי לב. המעותים היושר כגון חושב רעה שחוטא בזדון על פי מחשבתו, ואין זה קרוי בקר אלא ש.א. על זה נאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיה ה׳ י״ח), וזה חוטא תמיד בזדון כי מהפך אור לחשך. על כן אמרו רבותינו ז״ל חטאים אלו השגגות ועונות הם הזדונות. כלומר בלשון חטא תתכן גם השגגה, כי אי אפשר לפרש אין חטא אלא שוגג, שהרה פעמים נכתב על הזדון כמו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות ל״ב ל״א). גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות (שמואל ב׳ י״ב). ודומיהן שהן על המזידי׳. אלא כמו שאמרנו יש חוטא במזיד ויש בשגגה, ולפי שהחטא נופל גם על המזיד. נאמר כאן ובכל הפרשה בשגגה ובס׳ בי נעול (עיין א׳ חדר ב׳ חלון ב׳ וג׳) התבארו דברים אלו: מכל מציותה׳. שב על כי תחטא, שהחטא היא הנטיה שנטתה מכל מצות ה׳: אשר לא תעשינה, עשין ולאוין קרוים מצות, כי על העשין צוה לעשותן, ועל הלאוין צוה להזהר מהן, ודאי׳ ויצו ה׳ אלהים על האדם לאמר וגו׳ ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב׳ ט״ז), ולפי שאמר מכל מצות ה׳ הכולל עשין ולאוין, חזר ופירש שנטתה ממצות ה׳ אשר צוה שלא תעשינה, והוא הלך ועשה, ולמדנו שאין חטאת באה על ביטול מצות עשה. אפי׳ יש בבטולה מזיד כרת כגון פסח ומילה, וכן קבלו רבותינו שאין חטאת באה על לא תעשה אלא על אותן שזדונן כרת, ובברייתא דת״כ למדו כולן מע״ז שנא׳ בה תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה. הוקשו כלם לע״ז, מה ע״ז דבר שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. אף כל שחייבין על זדונה כרת. יש על שגגתו חטאת: ועשה מאחת מהנה, לפי שאמר מכל מצות ה׳. פירש שאין ענינו שיחטא מכלן אלא תאחז מהן שיהיה. שבעשיתו אחת מהנה חייב חטאת: מאחת מהנה. היה לו לומר אחת מהנה, או ועשה מהנה. ויפה פרשוהו בת״כ רבי שמעון אומר ועשה אחת (כלומר אם היה אומר ועשה אחת מהנה) יכול עד שיכתוב את כל השם, עד שיארוג את כל הבגד. עד שיעשה את כל הנפה. ת״ל מאחת. אי מאחת יכול אפילו כתב אות אחת, אפי׳ ארג חוט אחד וכו ת״ל ועשה אחת (כלומר שהי׳ לו לומר לבד ועשה מהנה), הא כילד עד שיעשה מלאכה שכיוצא בה מתקיימת: (ג) הכהן המשיח, הכ״הג: יחטא. שיעשה דבר מאשם, לא תעשינה בשגגה: לאשמת העם, שבחטאו יאשמו גם העם. ויפה אמרו רבותינו היסוה משיר לצבור. מה צבור אינן חייבין פר אלא בהעלם דבר ושגגת מעשה, אף משיח אינו חייב פר בשגגת מעשה לבדו, כגון נתחלף לו חלב בשומן, אלא בהעלם דבר שיטעה בהלכה, ויעשה כהוראתו. ונמדוהו מן לאשמת העם, שאם חטא על פי הוראתו, הרי זה גם אשמת העם שסומכים עליו ועושים כהוראתו. כי היא הכהן הגדול. ותורה יבקשו מפיו. אבל חטא בשגגת מעשה לבד. אין העם נכשל על ידו, ורשב״ם ז״ל כתב חכמים דרשו הרי משיח כצבור, אך לפי הפשט משמע לפי שהכהנים נאמר יורו משפטיך ליעקב וגו׳ וכל דבן כ״הג שהוא ממונה לרבים אם יחטא בהוראתו יחטיא גם העם עמו, ורש״י ז״ל כתב כשכ״הג חוטא אשמת העם היא, זה שהן תלויין בו להתכפר עליהן להתפלל בעדם

אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים לַיהוָה
לְחַטָּאת׃ (ד) וְהֵבִיא אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ
עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי
יְהוָה׃ (ה) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם
הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃
(ו) וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה
מִן־הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־

יונגעם רינד, אהנע לייבעס־פעהלער, דעם עוויגען צו עהרען, צום זינדענאפפער ברינגען. (ד) ער זאלל דאז רינד אם איינגאנג דעם שטיפטסגעצעלטעס פאר דעם עוויגען דארברינגען. ער לעגט דיא האנד אויף דען קאפף דעם שטירעס, אונד שלאכטעט דאז רינד פאר דעם עוויגען. (ה) דער געזאלבטע פריסטער נימט פאן דעם בלוטע דעם שטירעס, ברינגט עס אין דאז שטיפטסגעצעלט. (ו) דער פריסטער טונקט זיינען פינגער אין דאז בלוט, שפרענגט פאן דעם בלוטע זיבען מאל פאר דעם עוויגען, געגען דען פאר־

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ לְחַטָּאתָא׃ (ד) וְיַיְתֵי יָת תּוֹרָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לִקְדָם יְיָ וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ תּוֹרָא וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ׃ (ה) וְיִסַּב כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיָעֵיל יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ו) וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וְיַדֵּי מִן דְּמָא שְׁבַע זִמְנִין

רש"י

ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא, זה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר. יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן ג׳ [ת"כ]: (ה) אל אהל מועד. למשכן. ובבית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקדש. כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא

באור

נעשה מקולקל: והקריב, והקדים: אשר חטא. כמו יחטא שעשה דבר אשר לא יעשה, וכן אמרו רבותינו שאע"פי שהוא משיח לצורך שצריך העלם דבר, אינו דומה להן במעשה, שאם הורו ב"ד וטעו ועשו הקהל חייבין, אבל הורה משיח ועשו העם אינו חייב, עד שיעשה הוא כהוראתו, שהרי הכתוב אומר אשר חטא. וטעמו נראה לי לפי שעל הוראת ב"ד אמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך (דברים י"ז י"א), הרי הם מחויבים בהוראתם את העם, אבל משיח אין העם חייבין לעשות כהוראתו: פר בן בקר. אמרו חכמים יכול זקן ת"ל בן, אי בן יכול קטן ת"ל פר, הא כיצד זה פר בן ג׳: לחטאת. כשיקדישנו יאמר שהוא לחטאת. וכן שמו בעבור שהוא לכפר על חטא: (ד) לפני ה׳, בצפון, כי פתח א"מ הוא לפני ה׳, אך הוסיף לפני ה׳ לרמוז על צד הצפון, כמפורש בפרשת צו שמקום שחיטת החטאת כשחיטת העולה. ולפי שתיכף לסמיכה שחיטה, היה הסמיכ׳ גם היא לפני ה׳ בצפון: ראש הפר. ראשו היה לו לומר, ודרשו רבותינו לרבות פר י"הכ לסמיכה: לפני ה׳. בצפון כמו שפרשנו: (ה) ולקח הכהן המשיח, מצוה בו. ואם קבל כהן הדיוט כשר: מדם הפר, דמו היה לו לומר, וקבלו רבותינו ז"ל מדם הנפש, לא מדם הבשר ולא מדם התמצית, כי שמות הבע"ח הם על נפשותיהם ופעולותיהם, ופרשנוהו בספור מעשה בראשית, לכן מדם הפר אינו אלא דם שנפשו תלויה בו: אהל מועד, הוא ההיכל כמו שפרשנו (פרשה א׳ ג׳): (ו) וטבל והזה, אילו נאמר והזה הכהן באצבעו מן הדם, הייתי שומעים שיטבול אצבעו פעם אחת במזרק שהדם בו, עכשיו שפירש וטבל והזה, לימדנו שעל כל הזאה טבילה. אע"פי שיש בטבילה אחת להזות ממנו כמה פעמים, וכן אמרו בתורת כהנים וטבל והזה, על כל הזאה טבילה: לפני ה׳, אמרו חכמים יכול על כל הבית, כלומר לאיזו צד שבהיכל שהוא רוצה, ת"ל את פני פרכת. כלומר לצד מערב ששם הפרכת המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, יכול על פני הפרכת כלה. כלומר לצפון או לדרום הפרכת, ת"ל הקדש, מלמד שמכוון כנגד בין הבדים, כלומר באמצע הפרכת המכוון כנגד מקום הארון, ומזה

פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ׃ (ז) וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ח) וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־הַקֶּרֶב

תולדות אהרן מזבח יומא נ"ח, ב':

חאנג דעם הייליגטהומס. (ז) פֿערנער טהוט ער פֿאָן דעם בלוטע אויף דיא עקקען דעם אלטארס, וואָ דיא שפעצעריייען פֿאָר דעם עוויגען גערייכערט ווערדען, וועלכער אים שטיפֿטסצעלטע שטעהט. דאז איבריגע בלוט דעם שטירעס זאָלל ער אן דען גרונד דעם אָפּפֿערראל־טארס, וועלכער פֿאָר דעם איינגאַנגע דעם שטיפֿטס־געצעלט שטעהט, אויס־גיסען. (ח) אללעס אונ־שליט דעם זינדענשטירס נימט ער דאפֿאָן: דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעוויידע בעדעקט,

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ קֳדָם פְּרוּכְתָּא דְקוּדְשָׁא׃ (ז) וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן דְּמָא עַל קַרְנַת מַדְבַּח קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא דְתוֹרָא יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ח) וְיָת כָּל תְּרַב תּוֹרָא דְחַטָּאתָא יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ יָת תַּרְבָּא

רש"י

היו נוגעים דמים בפרוכת ואם נגעו נגעו [ת"כ]: (ז) ואת כל דם. שירי הדם: (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת [זבחים י"ג]: החטאת. להביא שעירי ע"ז לכליות

באור

כנגד בין הבדים מבחוץ: (ז) על קרנות, על כל קרן יתן, וזהו מתן ארבע: מזבח קטרת הסמים, לפי הפשט נראה לי לפי שמצוה לתת מדם פר זה על קרנות מזבח הפנימי, והקטרת אימוריו הוא על מזבח העולה כמפורש בסמוך (פסוק י'), אמר הטעם לפי שאין מזבח הפנימי כמזבח הנחשת שהוא לעולה ולזבח, אלא מיוחד הוא למזבח קטרת הסמים, שהיא בפרשת ואתה תצוה להקטיר עליו בבקר ובערב. ולהקטרה זו לבדה הוא לא להקטרת אימורין ופדרים של קרבנות. כמו שכתוב שם לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו (שמות ל' ט'), ואחריו נאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם (שם שם ד'), ואינו ממעט רק הקטרה ונסך, לא מתנת דם של קרבנות פנימיים, כמו דם פר משיח ועדה ושעירי ע"ז. ולא נזכרו שמה. לפי ששם הכתוב מדבר בקרבן חובה, והוא דם פר ושעיר יה"כ לבדו. שצריך אהרן לכפר עליו אחת בשנה. אבל פר משיח ועדה שאינן חובה אלא באין על חטא לא נזכרו, ולכן כאן שנזכרו אמר על מתן דמם מזבח קטרת הסמי', להודות למה נותן דמם על קרנותיו, ואימוריהן אינו מקטיר עליו לפי שאין עליו שום הקטרה, רק קטרת סמים של מצוה בבקר ובערב. ומזה אנו למדין לפר ושעיר של יום הכפורים, אע"פ שדמם נתן בפנים, אימוריהן נקטרים על מזבח העולה, כי להלן כתיב ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה (פרשה ט"ז כ"ה). ולא פירש היכן אם על מזבח הפנימי או על מזבח החיצון, כי סמך על המפורש בפר משיח. שקראו קטרת סמים אע"פי שדמו נתן עליו, ובואר שיקטיר אימוריו על מזבח העולה, לפי שאין עליו שום הקטרה רק קטרת סמים. ובפר יה"כ פירש"י ז"ל יקטיר המזבחה, על מזבח החיצון, דאילו בפנימי כתיב עליו לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה, ודבריו נכונים, ומדברינו התבאר הענין: ואת כל דם הפר, שירי הדם: הפר, דמו היה לו לומר, אמרו רבותינו לרבות פר יה"כ לשפיכה: פתח אהל מועד, זה יסוד מערבי המכוון כנגד פתח ההיכל: (ח) ואת כל חלב פר החטאת. חלבו היה לו לומר, מה ת"ל פר לרבות פר של יוה"כ לכליות ולחלבים וליותרת, מפירש"י ז"ל, אבל לשון הברייתא בת"כ לרבות חלב פר של יוה"כ לשתי כליות וליותרת הכבד, וזאת הנוסחא נכונה, שהרי הקטרת החלב מפורש

וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ (ט) וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ (י) כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ (יא) וְאֶת־עוֹר הַפָּר וְאֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ

ת"א עיר הפר יומא ס"ז, ב': וקרבו שם ס"ח, א':

תרגום אשכנזי

נעבסט דעם אונשליט, וועלכעס אן דעם אייננעווייד זיטצט; (ט) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אינשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, דאז נעטץ אן דער לעבער (נעבסט דען נירען) זאלל ער עם אבזאנדערן: (י) זא וויא אלכעס אבגענאממען ווירד אן איינעם אָכסען, דער צום פריידענאפפער געבראכט ווירד; דיזע לעסט דער פריסטער אויף דעם אָפפעראלטאר אין רויך אויפגעהען. (יא) דאז פעלל דעם שטירס אבער,

רש"י

ולחלבים ויותרת [שם]: ירים ממנו. מן המחובר [זבחים דף ג'] שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו [ת"כ]: (י) כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין, בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים [זבחים שם] מה שלמים לשמן אף זה לשמו. ומה שלמים שלום לעולם. אף זה שלום לעולם. ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים בפרק איזהו מקומן: על הכבד על הכליות.

תרגום אונקלוס

דְחָפֵי עַל גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃ (ט) וְיָת תַּרְתֵּין כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כֻּלְיָתָא יֶעְדִּינַהּ׃ (י) כְּמָא דִּי מִתְפְּרַשׁ מִתּוֹר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּק נוּן כַּהֲנָא עַל מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא׃ (יא) וְיָת מְשַׁךְ תּוֹרָא וְיָת

באור

ואת חלב החטאת יקטיר המזבח, אבל כליות ויותרת אינן מפורשין, וכמו שאמרנו (פרשה ג' ט') שכל מקום שנאמר חלב סתם, אינו אלא תותב קרום וקלף. ואין בכללו כליות ויותרת. ולכן צריכין להלמד מפר הפנימי של משיח. וכאן שאמר חלב סתם, לפי שפירש את החלב המכסה וגו' שהן חלבים ממש, והן עיקר האימורין, כמו שפרשנו (שם ט"ז), ואח"כ פרט גם הכליות והיותרת בפני עצמן: ירים ממנו, אבל אימורי שלמים אמר והקריב, כמו שאמרנו (שם ג') לפי שטעונין תנופה, ובחטאת שאינן טעונין תנופה אמר ירים, ונופל על חלק שהוא לגבוה שמתעלה על שאר חלקי הפר. וכן על קומץ המנחה אמר והרים וכן על העולה כתיב חלה תרימו תרומ' (במדבר ט"ו כ'). ועל תרומת מעשר בהרימכם את חלבו ממנו (שם י"ח ל'), לפי שהחלה מתעלה על העיסה כלו, והתרומה על הכרי כלו להיות קדש לכהן: ממנו, מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו כן פירש"י ז"ל: (י) כאשר יורם משור זבח השלמים, פירש"י ז"ל מאותן אימורים המפורשים בשור זבח השלמים, וכי מה פי' בזבח השלמים שלא פי' כאן, אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמו אף זה לשמו, ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם. וכפי הפשט יראה לפי שפר זה בא על חטאת הכהן המשיח, ולא נאמר בהקטרת אימוריו אשה ריח ניחוח לה', הייתי אומר שאינו ריח ניחוח, על כן הקישן לאימורי שלמים, כמו שהשלמים הבאין משמחה להודות לה' ערבים לפניו, כן אימורי פר זה חביבים, ויעלו לרצון על המזבח, ואם תוקדק יהו עצמו מה שאמרו מה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם, והרי זה למד ומאלא הלמד על שלמים שלקיחת האמורין שלהם היא תרומה שנאמר כאשר יורם: (יא) ואת עור הפר, לפי שנא' בעולה והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה, אמר בחטאת זו שיניח ע.רה עליה: ואת כל בשרו, שנם: על ראשו, שהוא כמו מותז בשחיטה, מכל מקום אינו צריך להפרידו מן הגוף כמו שצריך לעשות בעולה שאמר ואת ראשו ואת פדרו: ועל כרעיו,

וּפִרְשׁוֹ׃ (יב) וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר אֶל־
שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל־עֵצִים
בָּאֵשׁ עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף׃ פ
(יג) וְאִם כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם

ת"א והוציא שם כ', א' וס"ה ה': ושרף פסחים ע"ב. א': שפך שכ שם ב'. יומא ס"ח, ב':

אונראללעם פלייש דאפאן, נעבסט קאפף, פוסשטיקקע, איינגעווייד אונד מיסט: (יב) דען גאנצען שטיר אלזא ברינגט ער הערויס, אויסערהאלב דעם לאגערס, אן איינעם ריינען ארט, וואו דיא אשע הינגעשיטטעט וויר; פערברעננט עס דאזעלבסט אין פייער: אויף דעם שוטטע דער אשע זאלל עס פערבראננט ווערדען. (יג) ווען דיא גאנצע געמיינדע ישראל'ס אירדט, זא דאס איינע זאכע פיר דיא אויגען

תרגום אונקלוס

כָּל בִּשְׂרֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְעַל כְּרָעוֹהִי וְגַוֵּיהּ וְאוּכְלֵיהּ׃ (יב) וְיַפֵּיק יָת כָּל תּוֹרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי לַאֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ עַל אָעַיָּא בְּאֶשָּׁתָא עַל אֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא יִתּוֹקַד׃ (יג) וְאִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתְּלוּן וִיהֵי

רש"י

על ראשו ועל כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שיהא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות. ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במס' יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. שאין ת"ל אלא ללמד שאפילו אין שם דשן [ת"כ]: (יג) עדת

באור

דבוקים בבשרו, לא כמו בעולה שאמר ואת הקרב ואת הכרעים ירחץ במים: וקרבו ופרשו, הקרבים בלי רחיצה, אלא עם הפרש שבתוכן, מניח הכל כמו שהוא לפי שאין מהן דבר לגבוה: ופרשו, הוא הרעי שבתוך המעים, ונקרא כן לדעתי לפי שמתפרש ויוצא מכל חי: (יב) והוציא את כל הפר, זה שבררעתי כל חלקי האיברים שבפר, לומר לך שלא יפשיט ולא ינתח אלא יוציאנו שלם לבית השרפה. ולכן קראו פר, שאם הוא מנותח אין שם פר עליו. וכן אמרו בברייתא דת"כ ואת עור הפר וגו' והוציא. מלמד שהוא מוציאו כלו והוא שלם, אבל בחוץ ינתחנו כדרך שמנתח את העולה וישרפנו, שהרי מן והוציא את כל הפר היינו שומעים שיוציאנו שלם ולמה נכתב ואת עור הפר ואת כל בשרו וגו' ועל ראשו ועל כרעיו, מה ראשו וכרעיו האמורים להלן ע"י נתוח, ושמא תאמר מה להלן ע"י הפשט אף כאן ע"י הפשט ת"ל וקרבו ופרשו שאינו צריך לרחוץ קרביו וכרעיו, וכמו כן אינו צריך להפשיטו: למחנה. חוץ לשלש מחנות, ובבית עולמים חוץ לעיר, וכמו שלמדו בת"כ: מקום טהור לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך שם אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר שיהא המקום טהור: אל שפך הדשן, מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח, כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור (ויקרא ו' ד'). ואע"פ שנאמר שם מקום טהור הוצרך לומר גם כאן מקום טהור, להודיענו שמדבר על מקום דשן המזבח, לא שפך דשן חול: על עצים באש, בהקטרת העולה נאמר על העצים אשר על האש, העצים הכשרים למערכה, וכאן נאמר עצים שבכל כשרין אפילו הם תבן וגבבא: באש, ולא בסיד ולא ברמץ: על שפך הדשן ישרף. על מקום שמוכן לשפוך שם הדשן, ואע"פ שבשעת שריפתו אין שם דשן, וכן מתורגם בל"א: (יג) ואם כל עדת ישראל ישגו. אלו סנהדרין. ומלת עדת שרשו יעד. המלועז (בעשטיממען). וכמ"ש (פרשה א' א'), ולכן כל כנסיה האסופה שמתכוונין כלם לדבר אחד, נקראת עדה, כלומר אנשים שנועדו יחדו לעשות דבר, ולכן הסנהדרין הנאספים להורות בין דם לדם ובין דין לדין קרויים עדה, וכן אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ"ב א'), עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר י"ד כ"ז). שנועדו

דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה

תולדות אהרן מעיני יבמות ט', א':

דער פֿערזאממלונג פֿערבארגען איזט, זיא בעגעהען איינעס פֿאָן דען פֿערבאָטען דעס עוויגען, אונד ווערדען איהרע שולד גע-

תרגום אונקלוס

מִכַּסָּא פִּתְגָּמָא מֵעֵינֵי קְהָלָא וְיַעַבְדוּן חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ דְּלָא

רש"י

ישראל. אלו סנהדרין [ת"כ]: ונעלם דבר.

באור

כאן נאמר להוציא דבה על הארץ, וכן ישראל כלם כשהן נועדים לעשות מצוה, נקראים כלם עדת ישראל. וכן ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה (במדבר כ"ז י"ז), שכלם נועדי' ליראה את ה' ולעבדו במצותיו, וא"כ כאן הדבר שקול, וזהו ששנינו בת"כ עדת ישראל יכול בכל העדה הכתוב מדבר, ת"ל כאן עדה. ולהלן נאמר עדה ושפטו העדה והצילו העדה, מה עדה האמורה להלן ב"ד. אף כאן ב"ד, אי מה עדה האמורה להלן ב"ד של כ"ג, אף כאן של כ"ג, ת"ל עדת ישראל העדה המיוחדת שבישראל. זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית, כלומר הואיל והדבר שקול היה לו לומר ואם כל הקהל או כל קהל ישראל ישגו. כמו ונעלם דבר מעיני הקהל. אבל נאמר עדת ישראל ללמוד מעדה דלהלן, כך נ"ל: ישגו. בכהן משיח נאמר יחטא, וכן בנשיא, וכן בהדיוט, ובסנהדרין לא נאמר חטא. לפי שכלן אינן חייבין עד שיעשו, והמעשה הוא החטא, אבל סנהדרין חייבין על הוראתן אע"פ שלא עשו הם עצמן, ואין כאן חטא, אלא שגגה, כמו כשגגה היוצאת מלפני השליט (קהלת י' ה'). שהוא שגגת הדע' שטעו בהוראה, והורו שלא כהלכה: ונעלם דבר מעיני הקהל, כמו וה' העלים ממני (מלכים ב' ד' כ"ז), ומלת קהל על מאסף אנשים, אותן שהם עם אחד נקראים קהל, כי נקהלים יחד לכל דבר שיקרה ביניהם, כמו גוי וקהל גוים יהיה ממך (בראשית ל"ה י"א), הקהל חקה אחת וגו' (במדבר ט"ו ט"ו), ובהקהל העם אינן מסכימים תמיד לדבר אחד, אלו למלחמה ואלו לשלום, לא כהוראת עדה. ואם כן קהל הנאמ' כאן לפי פשוטו על העם כלו וכולל ב"ד וצבור, והעלם דבר הוא, שלא ידעו משפט המעשה. וכבר אמרנו ששגגת הוראה תלוי בב"ד. ופי' הכתוב לדעתי כך הוא, אם עדת ישראל שהן הסנהדרין ישגו בהוראה, כגון ששאלו הקהל פיהם בדבר תורה. ושגו העדה, ואם כן נעלם דבר ההלכה מעיני הקהל כלו הן ב"ד הן צבור, ועשו הקהל ע"פ שגגה זו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. אז חייבין ב"ד וקהל בפר חטאת, וכל יחיד ויחיד שעשה על פיהן פטור, ויוצא מזה שאין ב"ד חייבין עד שיעשו הקהל ע"י העלם דבר, אבל אם ידע א' מן העושין שטעו ב"ד, ואעפ"כ עשה על פיהן. או שחטא בשגגת מעשה לבדו בדבר שהורו ב"ד חייב העושה חטאת. וכן למדנו שהמעשה תלוי בקהל, שהרי סמך ועשו אל ונעלם דבר מעיני הקהל שהן כלל ישראל, וכל הפי' הזה כהלכה, שכן שנו בת"כ הורו ב"ד ועשו יכול יהיו חייבין ת"ל הקהל ועשו, הורא' תלוי' בב"ד והמעש' בקהל. ובריש הוריות שנינו הורו ב"ד ויודע א' מהן שטעו או תלמיד וראוי להורא' והלך ועשה על פיהן וכו' חייב. פי' חייב חטאת בפני עצמו מפני שלא תלה בב"ד: דבר. אמרו רבותינו ונעלם דבר ולא שתעלם מצוה כלה, וכן שנינו בהוריות הורו ב"ד לעקור את כל הגוף, אמרו אין נדה בתורה, אין שבת בתורה, אין ע"ז בתורה הרי אלו פטורין, הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת חייבין וכו' שנאמר ונעלם דבר דבר ולא כל הגוף. ובגמרא אמרו שהוא ג"ש דבר דבר מזקן ממרא שנאמר לא תסור מן הדבר, והטעם שאם עקרו כל הגוף אינו קרויה הוראה, זיל קרי בי' רב הוא, וכן אמרו שם, אמר שמואל לעולם אין ב"ד חייבין עד שיורו בדבר שאין הצדוקין מודים בו, שאם צדוקים מודים בו אינו בכלל הוראה, וזהו ונעלם דבר, כי דבר המפורש בתורה עד שהצדוקין מודים בו אין זה נעלם מהם, כי הוא מפורש לעיניהם: מעיני, מעיני משפט השכל: ואשמו. העדה והקהל, אלו על שגגתם ואלו על חטאתם, ומלת ואשם, שיאשם עצמו שעשה ככה, ויצטער על מעשהו ומעצמו כשמע שיודע עתה חטאתו, גם לאשמת העם יתפרש ככה שיחזיק עצמו אשם מאד בעבור שהוא הכ"הג בעל בעמיו. ורא"בע ז"ל פי' וכן משפט הכ"הג, ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת, והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי יודיע לכהן רק מעצמו. ולא ידעתי למה כשישגה כ"הג בדיני תורה לא יודוהו

וְאָשֵׁמוּ׃ (יד) וְנוֹדְעָה הַחַטָּאת אֲשֶׁר
חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־
בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל
מוֹעֵד׃ (טו) וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־
יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה
וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃
(טז) וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יז) וְטָבַל הַכֹּהֵן
אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים

ת"א ונודעה סס סס: זקני סוטה מ"ד, ג':

וואהר: (יד) נאכהער נעהמליך ווירד דיא זינדע בעקאננט, וועלכע זיא בעגאנגען; זאָ זאָלל דיא געמיינע איינען יונגען שטיר צום זינדענאָפּפער פֿאָר דעם איינגאנג דעם שטיפֿטסגעצעלטס דאר־ברינגען. (טו) דיא על־טעסטען דער געמיינע זאָללען איהרע הענדע אויף דאז הויפט דעם שטירס לעגען פֿאָר דעם עוויגען, אונד יעמאנד דען שטיר שלאכטען פֿאר דעם עוויגען. (טז) דער געזאלבטע פריסטער ברינגט פֿאָן דעם בלוטע דעם שטירס אין דאז שטיפֿטסגעצעלט. (יז) דער פריסטער טונקט זיינען פֿינגער אין דאז בלוט, שפּרענגט פֿאָן דעם בלוטע זיבען מאל פֿאָר דעם עווי־

תרגום אונקלוס

כַּשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וִיחוּבוּן׃ (יד) וְתִתְיְדַע חוֹבְתָא דִּי חָבוּ עֲלַהּ
וִיקָרְבוּן קְהָלָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וְיַיְתוּן יָתֵיהּ לִקְדָם מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ (טו) וְיִסְמְכוּן סָבֵי כְנִשְׁתָּא יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא
קֳדָם יְיָ וְיִכּוֹס יַת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ׃ (טז) וְיָעֵל כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא
דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (יז) וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי

רש"י

טעו להורו' באחד מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. שעשו צבור על פיהם [ת"כ]: (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת אם כולה סרחו אין פמליא שלו מתקיימת [זבחים מ"א] אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש

באור

חכמי ישראל שקבלו משפט ההלכה: (יד) ונודעה החטאת אשר חטאו עליה, אם ואשמו עניינו שיודעים ששגו ורוצים בכפרה. כתב ואשמו על שנודע להם מדעתם, ואחריו ונודעה החטאת על ידי אחרים, אם הראו להם חכמים בישראל שהורו להתיר האסור, ויותר נראה שסב על הקהל, כלומר שנודעה לבית דין שחטאו הקהל על פיהם, כי לדעת שחטאו הקהל הוא לחכמים לא לכל הקהל, על כן לא נאמר ונודעה להם החטאת כמו שכתוב בנשיא ויחיד בשגגת מעשה, כי כאן נודע החטאת לבית דין, והבית דין אומרים לקהל שטעו ושגו ושצריכין להביא כפרה על חטאתם: (אמר המתרגם בלשון אשכנז מתורגם אשם: דיא שולד געוואהר ווערדען), כמו שביאר המבאר, אלא שבצבור לא נאמר או נודע כמו בנשיא וביחיד, כי אם ונודעה, כי ביחיד אפשר שיכיר החוטא בעצמו שחטא ודואג להתכפר, וזהו ואשם, ואפשר שיודיעוהו אחרים, ויתחייב קרבן, לכך נאמר או הודע, אבל בצבור הכל נכלל, בין האשמים ובין המודיעים, לכך נאמר ונודעה החטאת, (עיין תרגום אשכנזי): עליה, בנשיא נאמר אשר חטא בה, כי הנשיא הוא העושה, אבל ב"ד חייבין על ההוראה והקהל הם העושים שעשו ע"פ ב"ד, כתוב עליה: והקריבו הקהל, והקדישו: הקהל, בברייתא ובמשנה נחלקו תנאים כמה פרים מביאין, י"א כל שבט נקרא קהל ומביא, וי"א קהל מביאין ובית דין מביאין, ויש אומרים ב"ד ולא קהל מביאין: (טו) זקני העדה, מן המיוחדים שבסנהדרין, רבי יהודה אומר חמשה, ר' שמעון אומר שלשה: ידיהם, לשון רבים ידי כל יחיד ויחיד, כן דרשו בת"כ, ופרשנוהו בפ' וסמך הנאמר בעולת בקר: וישחט את הפר לפני ה', בצפון: (יז) הפרכת,

לִפְנֵי יְהֹוָה אֶת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ (יח) וּמִן־הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהֹוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יט) וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ (כ) וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר

תולדות אהרן כל הדם יותא מ"א, א', וג"ו ג', וג"א א': אל יסוד פסחים ס"ה, ב':

גען, געגען דען פֿאָרהאנג. (יח) פֿערנער טהוט ער פֿאָן דעם בלוטע אויף דיא עקקינן דעס אלטארס, דער פֿאָר דעם עווינגען, נעהמ־ליך אים שטיפֿטסגעצעלט, שטעהט. דאז איבריגע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעם אָפֿפֿעראל־טארס, וועלכער פֿאָר דעם איינגאנג דעס שטיפֿטס־געצעלטס שטעהט, אויס. (יט) אללעס אונשליט נימט ער דאפֿאָן, לעסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהן. (כ) מיט דיזעם שטירע פֿערפֿעהרט ער זאָ וויא מיט דעם שטי־רע צום זינדע־אָפֿפֿער; עבען זאָ זאָלל ער מיט דיזעם אומגעהן. הירמיט זאָלל זיא דער פריסטער

רש"י

כשחטאו כלס ח"ו נסתלקה הקדושה: (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי [ת"כ זבחים פ' ה'] שהוא כנגד הפתח: (יט) ואת כל חלבו ירים. ואע"פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו. ועשה לפר זה כאשר עשה לפר החטאת. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם שלא

תרגום אונקלוס

שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם פָּרוּכְתָּא׃ (יח) וּמִן דְּמָא יִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִּי בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (יט) וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא׃ (כ) וְיַעֲבֵד לְתוֹרָא כְּמָא דִּי עֲבַד לְתוֹרָא דְּחַטָּאתָא כֵּן יַעֲבֵיד לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלֵיהוֹן כַּהֲנָא

באור

לפי הפשט אין צורך לומר פרכת הקדש. שהעשה שני הפרים שוין. אבל רבותינו ז"ל דרשוהו: (יח) באהל מועד. בהיכל, ולמעלה פירש שהוא מזבח קטרת הסמים. ואין צורך להזכירו פעם שנית: (יט) ואת כל חלבו, מתן שבע ומתן ארבע חזר ופירש, אע"פי שמפורשים בפר כהן משיח, לפי הפשט לפי שהן שתי חטאות חלוקות. זו למשיח. וזו לצבור. ואין מתן דמן נוהג בחטאת יחיד, אין עבודות האחד ידועות מן השני. אבל הסרת האימורין שנוהגין בכל החטאות גם בנשיא גם ביחיד. ולפי ששוין בכל לא הוצרך לחזור ולהכתב כאן: המזבחה, מזבח העולה המפורש בפר משיח: (כ) ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם ולא פי' כאן. ולכפול במצות העבודות. ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל, לפי שמצינו בנתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר. הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת. מפירש"י ז"ל, וזה נכון כשיטתנו למעלה (פרשה ג' ט'). שלא אמר כאן ואת כל חלבו יסיר כאשר יוסר מזבח השלמים. כמו שכתב בנשיא ויחיד האמורים בפרשה. לפי שכאן מפורש ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, שהוא פר כהן משיח ובו מפורשי' גם יותרת וכליות, ולפי שכולל גם אלה, הוצרך לומר חלבו בכנוי. לכלול כלם. שבכל מקום שנא' חלב סתם אינו אלא חלב ממש. ולפי שאנו למדין פר העדה מפר משיח בכל המעשים שמהסרת החלבים ואילך, על כן אמר ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, כי פר העדה נקרא בכל הפרשה פר סתם. וכן פר כהן משיח נקרא פר סתם עד שמזכיר הקטרת חלבים, שאמר ואת כל חלב פר החטאת וגו'. ופרושו ועשה לפר זה עוד שאר עבודות שלא נתפרשו בו, ומה הן,

עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם׃ (כא) וְהוֹצִיא
אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַֽמַּחֲנֶה וְשָׂרַף
אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן
חַטַּאת הַקָּהָל הוּא׃ פ
(כב) אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת
מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־

תולדות אהרן אל מחוץ סנהדרין מ"ג, ב': ושרף יומא ס"ז, א'. סנהדרין מ"ב, ב': ועשה הוריות ט', א', וי"א ב'. כריתות כ"ו, ב': אשר וכו' שבת ס"ט, א'. יומא ע', א', הוריות ב', א', וי"א א'. חולין ה', ב':

תרגום אשכנזי

פֿערזאָהנען, אונד איהנען פֿערגעבען װערדען. (כא) דען שטיר אלזאָ ברינגט ער הערויס, אויסערהאלב דעם לאגערס, פֿערברעננט איהן, זאָ וויא ער דען פֿאָריגען שטיר צו פֿערברעננען אנגעוויזען וואָרדען. דיזעס איזט איין זינדענאָפּפֿער פֿיר דאז פֿאָלק. (כב) זינדיגט איין פֿירשט, אונד בעגעהט אוים פֿערזעהען איינס פֿאָן דען דינגען, דיא דער עוויגע, זיין גאָטט, פֿערבאָטען, אונד ערקעננט זיינע

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן: (כא) וְיַפֵּק יַת תּוֹרָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקִיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אוֹקִיד יַת תּוֹרָא קַדְמָאָה חַטַּאת קְהָלָא הוּא: (כב) אִם רַבָּא יְחוֹב וְיַעְבֵּד חֲדָא מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ דְּלָא

רש"י

פירש כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת: (כב) אשר נשיא יחטא. לשון אשרי. אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו ות"כ

באור

כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו אלו המפורשין בפר החטאת שהוא מהקטרת החלבין ואילך יעשה גם לפר העדה: וכפר עליהם הכהן, על העדה ועל הקהל, והודאת וכפר פרשנו (פרשה א' ד'): ונסלח להם, כן כתוב בכל הפרשיות אלל הכפרה. כי הסליחה עם ה'. ומבטיח כשיכפר עליהם הכהן בקרבן זה, יסלח לחטאתם ולעונותם, כמו וסלחת לעוני (תהלים כ"ה י"א), סלח נא לעון העם וגו' (במדבר י"ד י"ט), כי בכל השגגות יש גם קצת עון, שלא נזהר כראוי בכבוד ובמורא השם, ובא לכלל הטא משכחה או משגגת תלמוד, וע"י הקרבן יסלח השם לעונו, ויכפר על חטאתו, ובפר כהן משיח לא זכר כפרה וסליחה, לא בעבור שהוא הזורק והמקטיר, כי גם בפר י"ה הוא העובד, וכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו, ואולי לפי ששתי הפרים עבודתם בכ"ה, והוקשו זו לזו, גם כפרת פר העדה בעדו ובעד כל ישראל, וכמו שמצינו בהוריות הודה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור, שגם הוא בכללן. לא הוצרך לומר כן בפרו: (כא) כאשר שרף את הפר הראשון, במקום הדשן, ועל עצים באש, ותכותה לנתחים. ואף על פי שכבר אמר ועשה לפר כאשר עשה, הייתי אומר שעל המעשים הנעשים בפנים נאמר, לא על הנעשים מחוץ למחנה: חטאת הקהל הוא. לא נאמר במשיח פר המשיח הוא, ולא בנשיא ולא בהדיוט לבד בפר העדה. לפי שהבית דין הודו בשגגה, והעם עשו על פיהם, הוצרך לומר שכתיבן צריכין להתכפר בפר זה, וזהו הקהל: כי קהל כולל עדה וצבור: הוא. הפר: (כב) אשר נשיא יחטא, רבותינו דרשו לשון אשרי. אמר ר' יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו. אם על שגגתו מביא חטאת ק"ו שמתחרט על זדונו. ואם נשיא שלו מביא חטאת, ק"ו הדיוט. וכפי הפשט אמר רמב"ם ז"ל שהוא הפוך, וכן הוא אשר יחטא הנשיא, וכאילו אומר ואם אשר יחטא הוא נשיא. ורש"בם ז"ל פי' ההפוך כאילו אמר נשיא אשר יחטא. כמו ואשר נתן כתר מלכות בראשו. כמו וכתר מלכות אשר נתן בראשו. ואין ראיתו ברורה: נשיא. הוא המלך וכן ועבדי דוד נשיא להם לעולם (ד"ה ב' ל"ד כ"ד), ויש נשיא שבט, כמו נשיא אחד ליום (במדבר ז' י"א) ואמרו בברייתא יכול נשיא שבט כנחשון ת"ל ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו, ולהלן במלך נאמר למען ילמד ליראה את ה' אלהיו (דברים

תַּעֲשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃ (כג) אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים׃ (כד) וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ

ת"א הודע וכו' כריתות י"ט, א', וכ"ו ב'. יבמות פ"ז, ב'. שבועות י"ח, ב'. כריתות ז', ב', וי"א ב': אשר חטא כריתות י"ט, א' וב': וסמך זבחים ס"ט, א'. מנחות כ"ה, ב', וצ"ג ב':

תרגום אונקלוס

כַּשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיֵחוֹב׃ (כג) אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב בַּהּ וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ צְפִיר בַּר עִזֵּי דְּכַר שְׁלִים׃ (כד) וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ צְפִירָא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא דְּיִכּוֹס יָת

תרגום אשכנזי

שולד פאָן זעלבסט: (כג) אָדער דיא זינדע, וועלכע ער בעגאנגען, ווירד איהם זאָנסט בעקאננט געמאכט; זאָ ברינגט ער צום אָפּפער איינען ציגענבאָק אָהנע לייבעספעהלער; (כד) לעגט זיינע האנד אויף דען קאָפּף דעם באָקקעס, שלאכטעט איהן אן דעם אָרטע וואָ מאן דאז

רש"י

הוריות פ"ג]: (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא [שמות כ"א]: הודע אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה: (כד) במקום

באור

י"ז י"ט), מה להלן נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו, אף נשיא האמור כאן שאין על גביו אלא ה' אלהיו, ודבריהם אמת. גם הדעת נוטה כן, שהתורה קבעה בשלשה הפרשיות חלוקי קרבנו' לשלשה חוטאים שגדלם השם על עמו, האחד הכ"הג שנאמר עליו והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה, והשני הב"ד הגדול שבלשכת הגזית, שנאמר עליהם ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא לא תסור מן הדבר וגו', והשלישי המלך, שנאמר עליו שום תשים עליך מלך וגו' שתהא אימתו עליך, אבל נשיא שבט או נשיא בית אב, לא מצינו שנאמרו בהם מצות פרטיות יותר על המצות שנצטוו בו כל ישראל, ורא"בע ז"ל אמר הוא נשיא שבט או נשיא בית אב ואין טעם בדבריו: ה' אלהיו. למדנו בשם רבותינו שאין על גביו אלא ה' אלהיו. אך מצינו לשון זה בנביאים. כמו חל נא את פני ה' אלהיך (מלכים י"ג ו'), ואליהו אמר ה' אלהי לפי שהן מיוחדים מכל העם ברוח אלהים שעליהם, ומתייחד שמו של הקב"ה עליהם. כמו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, וכן אלהי ישראל, לפי שהם לו ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכן המלך צלחה עליו רוח אלהים, וראוי לומר ה' אלהיו שאין על גביו אלא ה' אלהיו, ולפי שגם נשיא שבט אפשר שיהיה איש אלהים שיתכן לומר עליו ה' אלהיו, למדו מן ה' אלהיו הנאמר להלן. ורשב"ם ז"ל פי' ה' אלהיו, כלומר אם ירא שמים הוא, ולא במזיד אלא בשוגג. ואיני מבין זה, כי בפי' יאמר בשגגה. ואם לרמוז שצריך שלא יעשה במזיד, כבר כתוב אשר לא תעשינה בשגגה, ולמדו חכמים יצא מומר שאינו שב מידיעתו: ואשם. כשנודע לו חטאו, מאשי' עצמו ורוצה להתכפר כי השגגה גם היא לאשמה תחשב לאדם, שאם היא שגגת מעשה, שסבור שהוא היתר והוא חלב וכיוצא, לא היה לו למהר ולאכול או לעשות טרם ישאל על הדבר, ואם סבור שהוא מותר, כל שכן ששגגת תלמוד עולה זדון, והי' לו לשאול את פי מורה, ולכן יאשם עצמו על שגגתו: (כג) או הודע אליו חטאתו. פירש רש"י ז"ל כמו אם הודע הדבר, כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), ולפרושנו על ואשם שמאשים עצמו על המעשה. ואין זה רק אחר ידיעתו שחטא, אמר או הודע אליו ע"י אחרים, וכן נראה דעת רשב"ם ז"ל שאמר או הודע כמו אם הודע, כך רגילין לפרש, ואני אומר ואשם או הודע אליו ע"י אחרים, וכן הלכה שאם הוא לא ידע שאכל חלב. ובאו אחרים ואומרים חלב אכלת, או סבור שחלב זה מותר ובאו ואמרו לו שהוא אסור חייב קרבן, אפי' עד אחד אפילו אשה ושפחה, אבל כשמכחיש ואומר לא אכלתי כגון שנשבה ממנו, או מה שאכלתי הי' שומן, אפי' שנים מעידים שהי' חלב פטור, וזהו ששנו בת"כ הודע אליו ולא שאמרו לו אחרים, יכול אע"פ שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו, כלומר הודע משמעותו ע"י אחרים, ואליו משמעותו שהודיעוהו חטאו. פרט למכחיש שאינו יודע גם עתה: חטא בה, שיודע לו במה חטא, אבל נדה ואחותו עמה בבית, ואינו

הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא׃ (כה) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה׃ (כו) וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ש"ש

(כז) וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה

תולדות אהרן ושחט זבחים מ"ט, א': חטאת זבחים ו', ב', וק' ב': ולקח זבחים ח', א', וי"ד א' וכ"ד א', ות"ט א' מנחות א', א', וי"ט א': קרנות זבחים ל"ז, ב': ואם נפש שבת ל"ג, א'. הוריות ב', ב', וו' ב', וח' א':

גאנצע אָפּפֿער שלאכטעט, פֿאָר דעם עוויגען. ער איזט איין זינדענאָפּפֿער. (כה) דער פּריסטער נימומט פֿאָן דעם בלוטע דעם זינדענאָפּפֿערס מיט זיינעם פֿינגער, טהוט עס אויף דיא עקקען דעם אָפּפֿעראלטארס; דאז איבריגע בלוט גיסט ער אַן דען גרונד דעם אָפּפֿעראלטארס אויס. (כו) אללעס אונשליט דאפֿאָן לעסט ער אויף דעם אלטארע אין רויך אויפֿגעהען, וויא דאז אונשליט פֿאָן דעם פֿריידענאָפּפֿער. הירמיט זאָלל איהן דער פּריסטער פֿאָן זיינען זינדען פֿערזאָהנען, אונד איהם פֿערגעבען ווערדען. (כז) ווען אבער איינע פּערזאָן אויס דעם

תרגום אונקלוס

עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא: (כה) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא: (כו) וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּק לְמַדְבְּחָא כִּתְרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: (כז) וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוּב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדַהּ

רש"י

אשר ישחט את העולה. בצפון שהוא מפורש בעולה [זבחים מ"ט]: חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול [זבחים ע"ו]: (כה) את דמו. שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים. כאותן

באור

יודע באיזו מהן שגג. חלב ונותר לפניו ואינו יודע מה אכל אינו חייב, ויש מרבותינו שאמרו פרט למתעסק: שעיר עזים זכר תמים, שעיר עזים בידוע שהוא זכר, והוסיף זכר לעכב, שלא תטעה שמותר להביא שעיר עזים, ואם ירצה מביא שעירת עזים כהדיוט הוסיף זכר לעכב: תמים, בחלוקי החטאות צריך להזהיר בכל אחד מהן שיהיה תמים: (כד) במקום אשר ישחט את העולה, בפר משיח ופר עדה לא אמר כן, וכלם צריכין צפון, כמו שפי' בצו את אהרן, כי שם נאמר והביא את הפר אל פתח א"מ. והוא העזרה, וכשאומר אחריו ושחט את הפר לפני ה' הרי זה לצפון, וכן בפר העדה. אבל בשעיר נשיא ושעירת וכשבת יחיד לא נאמר שיביא חטאת אל א"מ, הוצרך לומר שמצותה שחיטה בצפון כמו העולה, ואף מפורש להלן במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. אמרו חכמים שנכתב עוד לקבעו חובה: חטאת הוא, בפר משיח כתיב פר בן בקר וגו' לחטאת, וכן בפר עדה, אבל כאן לא נאמר כן אמר חטאת הוא, ורבותינו דרשו חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול: (כה) הכהן, כהן הדיוט: מזבח העלה, לא על המזבח הפנימי כפר משיח ועדה: דמו, שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים, כאותן אימורים המפורשים בבקר ובעז של שלמים. לפי שאמר חלבו הוצרך לומר כחלב זבח השלמים בעבור יותרת הכבד ושתי הכליות המפורשים שם, שהרי היא חטאת חיצונה ואינה דומה לפרי החטאת האמורי' למעלה: (כז) ואם נפש אחת, לא בא למעט שנים או שלשה או מאה שחטאו בשגגה שיהיו פטורין. אלא שכל השוגגין מעם הארץ נחשב כל אחד לעצמו. וקורא אני עליו ואם נפש אחת. ומביא כל אחד את חטאתו: מעם הארץ, מי שלא גדלו השם על אחיו. אע"פי שהוא שר וגדול,

מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֹת
יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם׃
(כח) אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא
וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה
נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃
(כט) וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת
וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃
(ל) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן
עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־
דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ (לא) וְאֶת־

ת"א מעם שבת ס"ט, א'. הוריות ג', א', וי"א ב'. חולין א', ב': בעשתה שבת ג', א'. ול"ג ב'. הוריות ב', א': ממצות הוריות א', ג'. כריתות כ"ג, ב': ואשם הוריות שם: קרבנו שבת ע"א, ב', ברש"י, נזיר כ"ז, ב', וכ"ח א'. כריתות כ"ז, ב': חטאתו נזיר כ"ח, א': ושחט זבחים מ"ט, א': קרנת זבחים ע"ז, ב': ואת כל יומא נ"ז, ב'. זבחים נ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

פָֿאלֶֿהע איך אירדטהום זינדיגט, אינדעם זיא נעהמליך איינס פֿאָן דען דינגען בעגעהט, דיא דער עוויגע פֿערבאָטען, אונד ערקעננט איהרע שולד פֿאָן זעלבסט: (כח) אָדער דיא זינדע, וועלכע זיא בעגאנגען, ווירד איהר זאָנסט בעקאננט געמאכט; זא בריננט זיא צום אָפּפֿער פֿיר איהרע זינדע איינע ציגע, אָהנע לייבעספֿעהלער; (כט) לעגט דיא האנד אויף דען קאָפּף דעס זינדענאָפּפֿערס, יעמאנד שלאכטעט דאז זינדענאָפּפֿער, אן דעם אָרט דעס גאנצען אָפּפֿערס. (ל) דער פריסטער נימט מיט זיינעם פֿינגער פֿאָן דעם בלוטע, טהוט עס אויף דיא עקקען דעס אָפּפֿעראלטארס; דאז איבריגע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעס אלטארס. (לא) אללעס אונשליט זאָנדערט ער אב, זאָ וויא זאָלכעס פֿאָם פֿריידענאָפּפֿער אבגעזאָנ־

תרגום אונקלוס

חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַיָי דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיֵחוֹב׃ (כח) אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיַיְתֵי קֻרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזִּין שַׁלְמְתָא נוּקְבָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃ (כט) וְיִסְמוֹךְ יַת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יַת חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא׃ (ל) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל דְּמַהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ (לא) וְיַת כָּל תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דִי אִתְעֲדָא תְרַב

רש"י

אמורים המפורשים בענז האמור אצל שלמים: (לא) כאשר הוסר חלב

באור

בכלל עם הארץ הוא, ואין בישראל אנשי אלהים במעלת השם, כי אם הכהן הגדול המשוח בשמן המשחה, והמלך אשר יבחר השם, וב"ד הגדול עם המופלא שהן במקום שבעים זקנים ומשה על גביהן, ולכן הורו ב"ד ולא היה שם המופלא שבב"ד פטורין כמו ששנינו בהוריות ובת"כ, ושלש אלה הם המושלים בעם, הכ"הג לכל דבר המזבח והמקדש, וב"ד הגדול להורות ולשפוט בין דם לדם בין דין לדין, והמלך ביכלתו המוחלט, וכל האחרים הם תחת יד אלה, והן נקראי' עם הארץ, אפילו הכהנים והלוים ושרי האלפות וכיוצא: בעשותה אחת ממצות ה', במשנה כתוב ועשה ובעדה ועשו, ובנשיא ועשה. וכאן נאמר בעשותה שהב על הנפש, למעט נפש אחרת, שהיא לבדה תעשה הדבר שחייבין עליו חטאת, וזהו שלמדו רבותינו מכאן העושה כלה ולא העושה מקצתה, כיצד שנים אוחזין במלגז ולוגזין, בכרכר ושובטים. בקולמוס וכותבין, בקנה והוליאהו לר"הר פטורין: ואשם, בעל הנפש היא כשידע שגגתו: (כח) או הודע אליו, ע"י אחרים, ופרשנוהו למעלה: שעירת עזים, נקבה, והוסיף תמימה נקבה שלא תאמר שרשאי להביא נקבה. וכל שכן שעיר, אלא חובה היא: (כט) במקום העלה, בצפון, ורבותינו דרשוהו: (ל) כל דמה, ולמעלה אמר ואת דמו, ודרשו רבותינו עליו ולפרש פשוטו של מקרא באתי: (לא) כאשר הוסר, מפורש בשעיר נשיא: לריח ניחח לה', לא נאמר כן בשלשה חטאו' האמורי'

כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב
מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ׃ פ (לב) וְאִם־
כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה
תְמִימָה יְבִיאֶנָּה׃ (לג) וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ
עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ
לְחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־
הָעֹלָה׃ (לד) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ

תולדות אהרן וכפר סנהדרין, ד', ב'. זבחים נ"ח, א': ואם כבש פסחים נ"ו, ב'. תמורה ט"ו, א'. הוריות כ"ח, א': ושחט זבחים ד' א', וה' א'. וז' א', וח' א', וט' ב'. מנחות ב', ב', וד' א'. ונ"ה ב': קרנת זבחים נ"ז, ס': ואת כל דמה יומא נ"ז, ב', זבחים נ"ד, ב':

דערט ווירד; דער פרי-סטער לעסט עס אויף דעם אלטארע אין רויך אויפגעהען: צום אנגע-נעהמען גערוך, דעם עווי-גען צו עהרען. הירמיט זאָלל איהן דער פריסטער פערזאֶהנען, אונד איהם פערגעבען זיין. (לב) נימט ער אבער איין שאף צו זיינעם זינדענאָפּפער, זאָ מוס ער איין ווייבליכעס, אָהנע לייבעספעהלער, ברינגען. (לג) ער לעגט זיינע האנד אויף דעם קאָפף דעם זינדענאָפּפערס, יעמאנד שלאכטעט דאז זינדענאָפּפער: אן דעי אָרט, ווא מאן דאז גאנצע אָפּפער שלאכטעט. (לד) דער פריסטער נימט מיט זיינעם פינגער פאָן דעם בלוט דעם זינדענ-אָפּפערס, טהוט עס אויף דיא עקקען דעם אָפּפער-אלטארס, דאז איברי-

תרגום אונקלוס

מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ (לב) וְאִם אִימַּר יַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ לְחַטָּאתָא נוּקְבָא שַׁלְמְתָא יַיְתִינַהּ׃ (לג) וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ לְחַטָּאתָא בְּאַתְרָא דִּי יִכּוֹס יָת עֲלָתָא׃ (לד) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל דְּמַהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃

רש"י

מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים: (לג) ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת:

באור

להעלה, כי התורה כתבה מלילות שונות בפרשיות הללו, וכלם מורים הלכות גדולות, ובא זה ולמד על זה. כמו בשעיר נשיא לבד נאמר אשר חטא בה ללמד שיודע לו במה חטא, וכלן למדין הימני. ביחיד נאמר בעשותה אחת פרט לשבים שעשו, וכלן למדין הימנו. במשיח נאמר מאחת מהנה. שאינו צריך לגמור המלאכה כלה, וכלן למדין הימנו וכן כל השנויים הבאים בהן האחד מלמד על חברו. וכן לריח ניחוח לה', כלן למדין הימנו שעולים לריח ניחוח. ולכן בבאם הענין אמר נפש כי תחטא וגו' כלל ואח"כ פרט אם הכהן המשיח. לכלול בכלל כל הלמודין בענין ללמוד האחד מן השני בכל הדברים שלא הבדילה תורה ביניהם בפירוש, כגון זו פר וזו שעיר וזו שעירה או כשבה, אלו מהן דמן בפנים ואלו בחוץ וכיוצא: (לב) ואם כבש. אם יביא מין כשב לחטאת יביא נקבה, רא"בע ז"ל, ולמעלה (פרשה ג' י"ב), כבר פרשנו שהכתוב לא הקפיד בכך: יביאנה. יפה נדרש בת"כ: (לג) ושחט אותה לחטאת לא נאמר כן בראשונות, ואמרו רבותינו שתהא שחיטתה לשם חטאת, וכן ולקח הכהן מדם החטאת. שיהא קבול דמה לשם חטאת, וכפר עליו הכהן מחטאתו. שתהא כפרה לשם חטאת. מכאן אמרו שחט שלא לשמה, קבל שלא לשמ', הלך שלא לשמה, זרק שלא לשמה פסול. ושאר החטאות למדין מזה כמו שכתבנו:

אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ (לה) וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב הַכֶּשֶׂב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

ה (א) וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם־

ת"א וכפר סנהדרין ד', ב'. זבחים ד', א', ול"ת א': ונפש סוטה ל"ג, א'. שבועות ל"ד, א', ול"ם א' וב', ול"ו א'. זבחים נ"ו, ב'. כריתות ט', ב': והוא עד סנהדרין ל', א', ול"ו ב'. ערכין ט"ז. ב', וי"ז ב': אם לוא יגיד ע"ד, א'. ב"ק נ"ו, א'. סנהדרין ל', א', ול"ז ב'. שבועות ל"ה, א'. מנחות ד', א'. ערכין י"ח, א'

תרגום אשכנזי

גע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעם אלטארס. (לה) אללעס אונשליט זאָנדערט ער אב, זאָ וויא זאָלכעס פאָן איינעם שאף צום פריידענאָפּפער אבגעזאָנדערט ווירד. דער פריסטער לעסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן, אונטער אנדערן דינגען, דיא דעם עוויגען צו עהרען אין פייער פערצעהרט ווערדען. הירמיט זאלל דער פריסטער איף דיא זינדע, דיא ער בעגאנגען, פערזאהנען, אונד איהם פערגעבען זיין.

ה (א) ווען זיך איינע פערזאָן פערזינדיגט: זיא האֶרט נעהמליך איינען אייד, וואָדורך זיא בעשוואָרען ווירד, דיאזעלבע אבער וויס איין צייגנים: זיא האט נעהמ=

תרגום אונקלוס

(לה) וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דִי מִתְעֲדָא תְּרַב אִימַר מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָתְהוֹן לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃

ה (א) וֶאֱנַשׁ אֲרֵי יְחוֹב וְיִשְׁמַע קָל מוֹמֵי וְהוּא סָהִיד אוֹ חֲזָא אוֹ

רש"י

(לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אמוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כשבה טעונה אליה עם האמורין: אשי ה'. כל מדורות האש העשויות לשם פוא"יילש בלע"ז (Feu Foées איין פייער, דיא פייערונג): ה (א) ושמעה קול אלה. ודבר

באור

במקום, בלפון, ופרשניהו למעלה: (לה) חלב הכשב, החלבים עם האליה תמימה ויותרת ושתי כליות. כן חטאת מן הכשבים טעונה אליה: על אישי ה'. לא נכתב כן בכל האמורים, אלא שתם שיקטירם על המזבח, וכאן למד כשיקטירם על המזבח, יערוך אותם על העצים אשר על האש, כדרך שלוה בעולת הבקר, שנן אשי ה'. וכלן למדין ממנו, ורש"י ז"ל פי' על מדורת האש העשויות לשם פוא"יילש בלע"ז [ובדש"י כ"י פויע"לש בלע"ז ובל"א פייערונגען, עכ"ל]: דומה לפרושנו שלא יביא אש זרה ויערוך עליו עצים מביתו אלא על אשי ה':

ה (א) ונפש כי תחטא, לא נאמר כאן בשגגה, לפי שקרבן עדות בא על המזיד כשוגג, מזיד הוא שיודע בעצמו שיודע עדות, ושכופר בזדון ועובר על השבועה שהשביעוהו, ושגגת' כילד מזיד בעדות ובשבועה אבל שוגג בקרבן, שאינו יודע שהתחייב על זה קרבן, אבל שוגג בעדות, ששכח עדותו בשעת שבועה, ואח"כ נודע לו פטור מקרבן, ולפי שבעיקר הדבר מזיד לא נאמר בה בשגגה, וכן בסוף הפרשה בשבועת הפקדון שבאה ג"כ על המזיד, לא נאמר בה בשגגה, ולפיכך בכל הנזכרים בפרשה שהן שוגגין, נאמר בכלן ונעלם, לפי שלא אמר בראש הענין בשגגה, אבל שבועת העדות שהיא רק מזיד לא נאמר בה ונעלם, ורא"בע ז"ל נטה בפירושו מדרך הקבלה, ושכח פרשת שבועת פקדון, גם נעלם ממנו שלא נכתב בשבועת העדות ונעלם ממנו: ושמעה קול אלה והוא עד, פירש"י ז"ל בדבר שהוא עד בו השביעוהו בשבועה שאם יודע לו בעדות שיגיד לו, ואחשוב שעל כן לא אמר הכתוב והשביעוהו באלה והוא עד, כי אין במשמעותו שקבל על עצמו השבועה שהשביעוהו עליה אבל ושמעה קול אלה היא קבלת השבוע'

לוא יגיד ונשא עונו: (ג) או נפש
אשר תגע בכל־דבר טמא או

ת"א ונשא הוריות ח', ב': בכל וכו, שבועות ו', ח':

ליך עטוואס געזעהן, אָדער וויים עס זאָנסט; ווען זיא דיזעס ניכט אנ־צייגט, אונד דאדורך איינע מיסעטהאט צו ביסען האט; (ג) אָדער עס ריהרט יעמאנד עטוואס אונרייניגעס אן: ענטוועדער דאז אאז איינעס אונרייניגען געווילדס,

תרגום אונקלוס

ידע אם לא יחוי ויקביל חוביה: (ג) או אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבא או בנבלת בעירא

רש"י

[ת"כ] שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו:
(ב) או נפש אשר תגע וגו'. ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו

באור

שאמר אמן, כי מלת שמיעה בלה"ק יורה על קבלת הדבר ששמע. כמו שמע ישראל (דברים ו' ד'), טוב הדבר שמעתי (מלכים א' ב' מ"ב), ובל' חכמים יאמרו לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי, שאם אינו מקבל שוה לאינו שומע: עד או ראה או ידע, פי' רמב"ן ז"ל שאין שלשה ענינים, כי אין עד בלי ראיה או ידיעה. אלא שמע קול אלה בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה. אם לא יגיד יש עליו עון, וכן נראה מדברי רש"י ז"ל שאמר בדבר שהוא עד בו השביעוהו, ופירשו רבותינו יש עדות שתועיל ראיה בלא ידיעה, כיצד מנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני. וטוען לא היו דברים מעולם יבואו ויעידו, זוהי ראי' בלא ידיע', שאין העד יודע למה נתן לו המעות, רק מעיד שראה נתינת מעות. והלוה שטוען לא היו דברים מעולם שקבלתי מידך ממון, מתחייב בעדות זה, מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זהו ידיעה בלי ראי': אם לא יגיד ונשא עונו, לא הבנתי פי' המקרא, זה מכחיש בעדות ונשבע לשקר, והתורה חייבתו קרבן, ומה טעם אם לא יגיד ונשא עונו. אם קודם הקרבן אין צריך להאמר. ואם אחר הקרבן, הרי אמר וכפר עליו הכהן וגו' ונסלח לו ולא ראיתי מי שפי' בזה דבר. ולדעתי דומה שבועת העדות לשבועת פקדון, ששניהם מזידין, וכמו שאמר בפקדון והי' כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל וכו'. ואת אשמו יביא לה', כי לא יועיל הקרבן על העוותו לחברו שגזלו או שעשקו, וצריך להשיב לו הגזלה או העושק או הפקדון. כן שבועת העדות לא יועיל הקרבן על מה שהעוה נגד חבירו, שכפר בעדות ואבד ממונו, על כן לפי שגלתה תורה לחייבו קרבן שיתכפר על האלה ששמע ועל שכחש בעדות, הקדימה אם לוא יגיד ונשא עונו, שעל כל פנים אם לא יגיד עדות ישא עונו, ולא יכופר לו בקרבן זה, אלא ירצה את חברו עד שימחול לו. או ישלם מביתו וכן נראה מסוגית הגמרא (ב"ק דף נ"ה ע"ב) שאמרו תניא היודע עדות לחברו ואינו מעיד לו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ופריך במאי עסקינן, אילימא בבי תרי פשיטא דאורייתא הוא אם לוא יגיד ונשא עונו, אלא בחד. ואע"פי שהכתוב מדבר בנשבע ולא העיד. ידעו שאפילו אחר שנתכפר לו על השבועה, עונש על אם לא יגיד, וכמו שפרשנו, והוא הדין שעונש על לא יגיד, אם אין שבועה כלל. ומתיישבת בזה קושית התוספות ז"ל שם, וזה מחוור מאד: [א"ה ולי נראה שגם תיבות ונשא עונו אינם תשובת התנאי, כי אם מן התנאי, יאמר שלא הגיד עדותו ונשא העון עד כה, ועתה הוא מתחרט. ורוצה להפטר ממנו. וכמו שיאמר בשוגג ונעלם ממנו והוא ידע ואשם, וכל זה מהתנאי, כן יתכן לומר במזיד שלא הגיד עדותו, שנשא העון עד כה על לבו, ולא היתה אצלו העלמה כלל, ותשובת התנאי לסוף והביא את אשמו וגו']: (ב) או נפש אשר תגע וגו'. ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת, במסכת שבועות נדרש כן, רש"י ז"ל. וכן אמרו בת"כ ומנין שאינו מדבר אלא בטומאת מקדש וקדשיו, הזהיר וענש על ידי טומאה, וחייב קרבן על הטומאה, מה עונש ואזהרה בטומאת מקדש וקדשיו, אף קרבן על טומאת מקדש וקדשיו, וזהו פשט הכתוב שהרי אין ישראל מוזהרים מליגע בטומא', ואפילו כהנים המוזהרים על טומאת מת, אינן מוזהרים על מגע נבלה ושרץ, ואין מחייב הכתוב עליהן קרבן, הא אינו מדבר רק בבואו למקדש או יאכל קדש בטומאה, אבל רבו חכמים שאפשר שמחייב לכהן שנטמא בשוגג לנפש. או ישראל שנטמא לנפש בשגגה כשעולה לראות את פני ה', לכך למדו בבנין אב שאין הכתוב מדבר אלא בדבר שזדון כרת, והוא טומאת מקדש וקדשיו: בבל

בְּנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם׃

ת״א בנבלת שבועות י״ד, ג׳, י״ח ב׳: ונעלם שבועות ד׳, א׳, וה׳ א׳. כריתות י״ט, א׳. נדה כ״ח, א׳:

תרגום אשכנזי

אָדער דאז אאז איינעס אונריינען פֿיהעס, אָדער דאז אאז איינעס אונריי־נען קליינען טהירס; אונד עס קאָממט איהם אין פֿערגעססענהייט, ער איזט אבער דאך אונריין, אונד האט זיך פֿערשול־

רש״י

כלת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה

תרגום אונקלוס

מְסָאֲבָא אוֹ בְּנִבְלַת רְחֵישׁ מְסָאַב וִיהֵא מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא מְסָאַב

באור

דבר טמא, בלא הטומאה, כמו שהולך ומפרש, ואין בכלל אלא מה שפרט, וכן מתורגם בל״א: בנבלת חיה טמאה, מלת נבלה על גוף מת בין אדם בין בהמה, כמו והיתה נבלתך מאכל לעוף השמים (דברים כ״ח כ״ו), ותמיד לגנאי, כי לדעתי המלה הזאת לגנאי על הגוף ועל הנפש כי נָבָל ונְבָלָה שהן על מעשה הנפש, דומים בשרש לנְבֵלָה ונִבְלַת שהן על הגוף, כי הגוף כשנקבר בארץ אינו גנאי. כי ישוב אל העפר כמו שהיה ומתכסה מעין רואה, אבל גוף אדם המוטל על פני השדה לחית הארץ ולעוף השמים היא נבלה, כי מתעפש ומוליד ריח רע ומתנוול לעיני הרואים, וזהו והיתה נבלתך וגו׳ (שם) וכן נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים וגומר (תהלים ע״ט ב׳), וכדומה. ולפי שגופי הבהמות והחיות דרכן להיות על פני השדה, ומתנוולים לכל רואה קרויים נבלות, רק הנשחטים לאכול אין בהן ניול, כי יעברו בשרם ויתליחוהו שלא יסרח, ועולה על שלחן אדם, אבל מתה מאליה, או נתנבלה בשחיטה פסולה קרויה נבלה, כי ישליכוה כדומן על פני חוץ, וזהו הנוול היותר גדול שיקרה לגוף, וכן מי שמוריד כבוד נפשו לעשו׳ מעשים מגונים ומכוערים המחרידים דעת האדם יקרא נבל. ומעשיו נבלה: חיה טמאה, הוא הדין נבלת חיה טהורה כמו בבי ואיל מטמא טומאת נבלה, אולי זכר חיה טמאה, שהיא במותה נבלה וודאי, שבהיותה טמאה אין שחיטה מטהרתה. להוציא חיה טהורה שחוטה אפילו כזאלת טרפה אינה נבלה. וכן פי׳ בנבלת בהמה טהורה. אבל חכמים אמרו בת״כ וגו׳ ת״ל טמאה, שיכול אין לי אלא כלה, כזית מנה מניין ת״ל טמאה. וגם הדרש הזאת כפי הפשט היא, כי היה משמע שלמה, עכשיו שתלה הכתוב בטמאה, כמו שכזית מחיה טמאה אסור, כן הנוגע בכזית של נבלה מחיה ובהמה חייב בקרבן האמור בפרשה: בהמה טמאה, אמרו שצריך טמאה, שיכול אין לי אלא נבלה עצמה, קרבה שעברה חיבורה מניין ת״ל טמאה, וגם זה כפשוטו כמו שכל המחובר לטמא טמא, כן לענין מגע להתחייב בקרבן: שרץ טמא, מלת שריצה בארנו בפרשת בראשית, והיא על התנועה, ויורה על פחיתת חי זה נגד זולתו מן החיים, כאילו אין בו דבר חיים רק התנועה, ונקרא ג״כ רמש, בעבור שרומש על הארץ, ושמנה שרצים הם המטמאים במותם והם הנזכרים בפרשת שמיני, ועוף לא זכר, שאין נבלת העוף מטמאה במגע, רק נבלת עוף טהור מטמא׳ בבי׳ הבליעה, ואע״פי שיש שרץ הארץ שאינו מטמא במותו לא היה צריך לימר טמא כי מפורש הוא שם על כן אמרו בת״כ מה ת״ל טמא, שיכול אין לי אלא בשרו, דמו לרופו עורובו מניין ת״ל טמא, וגם זה פשוט. כמו שלענין טומאה דם ולרוף ועורב טמאים, כן לענין מגע להתחייב בקרבן: ונעלם ממנו, נחלקו בו רבותינו ז״ל, ר׳ אליעזר ור׳ עקיבא אומרים שעל העלם טומאה וידיעת מקדש וקדש מחייבו הכתוב, אבל ידיעת הטומאה והעלם קדש ומקדש פטור, ור׳ ישמעאל אומר ונעלם שתי פעמים לחייבו על העלם טומאה ועל העלם קדש ומקדש. ומן התלמוד נראה שתפסו בשטת ר׳ ישמעאל, ולדעתו נאמר כי ונעלם ממנו קדש או מקדש. והוא טמא יודע שהוא טמא, ונעלם ממנו שכתוב אחריו על העלם טומאה. והוא ידע יודע קדש או מקדש. אבל רש״י ז״ל פי׳ ונעלם ממנו הטומאה, ואשם באכילת קדש או מקדש וזהי שטת ר׳ אליעזר ור׳ עקיבא, פי׳ כן לפי׳ שעל כל פנים על זה חייב לדברי כלם: [והוא ידע, פי׳ הרא״בע והרש״בם שנודע לו עתה שהוא טמא, וע״י זה הוא אשם. וכן משמע מסוד הטעמים]: ואשם, שנודע לו שנטמא, או שאכל קדש. ומאשים נפשו, ומבקש כפרה, וכמו

(ג) אוֹ כִּי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם: (ד) אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע

ת"א כי יגע שבועות ז', ב': לכל טמאתו שבועות ז', א'. נדה מ"ה, א': ונעלם ממנו שבועות ד', א'. כריתות י"ט, א': או נפש ב"ב נ"ה, ז'. שבועות כ', א', וכ"ו א' וב':

דעט; (ג) אָדער ער בעריהרט איינע מענשליכע אונרייניגקייט: נאך אללען ארטען דער אונרייניגקייט, ראדורך דער מענש אונריין ווערדען קאן; אונד עס קאָממט איהם פֿערגעססענהייט, ער ערקעננט אבער הערנאך, דאס ער זיך פֿערשולדעט; (ד) אָדער עס שוואָרט יעמאנד: לאָסט נעהמליך דען אייד איבער דיא ליפפען פֿאה־

תרגום אונקלוס

וְחָב: (ג) אוֹ אֲרֵי יִקְרַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא לְכֹל סְאוֹבְתֵיהּ דִּי יִסְתְּאַב בַּהּ וִיהֵא מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב: (ד) אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְקַיֵּם

רש"י

[שבועות י"ד ת"כ] ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ג) בטומאת אדם. טומאת מת [ת"כ שבועות פ"ק]: לכל טומאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות [ה"כ]: אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור [שבועות פ"ג]: ונעלם. ולא ידע. שכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ד) בשפתים. ולא בלב

באור

שאמרנו בפרושו: (ג) בטמאת אדם, זו טומאת מת: לכל טמאתו אשר יטמא בה, כנוי טומאתו שב לאדם, כלומר לכל מיני טומאות שיש באדם זבים וזבות נדות ויולדות ובועל נדה, ולכל אחת מהן יטמא בה הטהור, וכמו שמפורשים להלן. ואם תאמר אם נאמרו טומאות קלות, כל שכן חמורות שבפסוק זה, כבר אמרו בת"כ שאלולי נאמרו גם החמורות, הייתי אומר על הקלות מביא עולה ויורד, ועל החמורות חטאת קבועה, ואלו לא נאמרו אלא חמורות הייתי אומר על הקלות בלא כלום: (ד) כי תשבע, בנפעל וכן כל שבועה שבמקרא לשון נפעל שנשבע ע"י אחר. לפי שהשבוע' מרצון אסור' כי היא שבועת שוא, שכל המזכיר שם שמים לבטלה וללא צורך הוא שוא. ולכן לא יתכן לשון שבועה בקל שמורה על הרצון, אלא בנפעל ע"י אחרים. כגון שתבעו ממנו ממון וכפר, חייבוהו ב"ד שבועה, והרי הוא נשבע, ועל כן לא מצינו בכל המקרא ל' שבועה על שוא. אבל כתוב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ' ז'), ופירושו לא תשא שמו על שפתיך. כמו ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'). וכן אשר לא נשא לשוא נפשו (שם כ"ד ד'), לא נשא על שפתיו, וכן בשבועת בטוי אכל ולא אכל. שהתורה מחייבתו קרבן ראוי שישבע ע"י אחרים, כגון שהוכיחוהו למה אכל. והיה לו להמנע מלאכול לטעם מן הטעמים, ונשבע שלא אכל להפך, וכן להבא אוכל ולא אוכל גם כן בשעת שבועה הצריכוהו בדבריהם להשבע. ואם נשבע מעצמו בלי שום הכרח אע"פ שהוא בכלל ונפש כי תשבע ומתכפר בקרבן, עונו ישא, בעבור שנשא שם השם לשוא. וכן כל לשון שבועה הסמוכה אל השם כ"כ בנפעל, לפי שההבטחות בנבואה הן על תנאי. ואין המובטחים יודעים אם תתקיים, וכשרוצה השם להודיענו שתחול ההבטחה יבטיח בשבועה, והרי כביכול נשבע לצורך: לבטא בשפתים, לא בלב אפי' גומר בלבו בשבועה לעשות כך או כך, אינו חייב עד שיבטא בשפתיו, כן דרשו רבותינו (בת"כ), והוא פשוטו של מקרא. ואחשוב עוד שמלת לבטא בלשון עברי כמו בלועז (אויסגעשטאָסען), או כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (איבער דיא ליפפען פֿאהרען), כי מדרך הנשבע על ידי הוכחות אנשים. כאשר יחם לבבו קופץ ונשבע, וזהו לבטא בשפתים, שדוחה מלין מחוץ לשפתיו, וכן יש בוטה כמדקרות חרב (משלי י"ב י"ח), שדוחה ובוטה בשפתיו מלין מכאיבים הנפש כמו שדוקר בחרב: להרע או להטיב, להרע לעצמו, כגון להתענות וכיוצא, לא להרע לאחרים, כגון להכותם או לקחת ממונם, לפי שאינו דומה להטבה שבכתוב, כי הטבה בין לו בין לאחרים רשות ולהרע איסור, אלא להרע לעצמו, ולהטיב לו או לאחרים. וכן כתוב נשבע להרע ולא ימיר (תהלים ט"ו ד'), ואם לאחרים בכלל היה לו לומר נשבע להטיב ולא ימיר, אבל נשבע להרע להתענות או שאר ענוי נפש המותרים בינו לעצמו. וכן אמרו בת"כ, וכן למדו מזה שהנשבע לעבור על המצוה פטור, שאינו דומה להטבה שהיא רשות. ולהרע כגון זו

לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע ׀ אוֹ לְהֵיטִיב
לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה
וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא־יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת
מֵאֵלֶּה׃ (ה) וְהָיָה כִי־יֶאְשַׁם לְאַחַת
מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃

ת"א להרע נדרים י"ז, א'. נזיר ס"ב, ב'. ב"ק נ"ז, א'. שבועות כ"ה, א' וב': יבטא שבועות כ', א', וכ"ו א': ונעלם שם כ"ו, א', ול"ח ב': והיה שם ל"ב, ב', ול"ד א'. הוריות א', ב'. ויו' ו': והתודה כריתות י"ב, א':

רען, זיך עטוואס אנגע= נעהמעס אָדער אונאנגע= נעהמעס צו טהון (וויא דער מענש זיך צווויילען איינען אייד ענטפֿאהרען לעסט); אונד עס קאָממט איהם אין פֿערגעסענהייט, נאכהער אבער ערקעננט ער, דאס ער זיך אויף איינע פֿאָן דיזען ארטען שולדיג געמאכט האט: (ה) זאָבאלד ער זיינע שולד אין אירגענד איינעם שטיקקע ערקעננט, זאָ

תרגום אונקלוס

לְפָרָשָׁא בְּסִפְוָן לְאַבְאָשָׁא אוֹ לְאֵיטָבָא לְכֹל דִּי יְפָרֵשׁ אֱנָשָׁא בְּקִיוּם וִיהֵא מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב לַחֲדָא מֵאִלֵּין: (ה) וִיהֵא

רש"י

[שבועות כ"ו]: להרע. לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו [זבחים ל"ו]

באור

אין הרשות בידו: לכל אשר יבטא, כולל הכל אפילו דברים שאין בהן הרעה והטבה, כגון אזרוק אבן לים או לא וזכר בפרט להרע או להטיב. ללמדנו שמדבר בדברי הרשות, הרעה כמו הטבה: האדם בשבעה, אמרו רז"ל פרט לאנוס, ומהוראת המלה למדוהו כי שם אדם מיוחד לאדם לבדו, ואין בכללו בעל חי אחר, והאדם נבדל בזה מכל החיים שיש בו בחירה להטיב או להרע, לכן כל מה שיעשה בבחירתו הן טוב הן רע, יתכן עליו שם אדם בפעולתו. אבל אנוס איננו מיוחס לשם אדם: ונעלם ממנו, פרט למזיד, ואמרו רבותינו על העלם שבועה הוא חייב, ואינו חייב על העלם חפץ ופרשו בתלמוד כגון שנשבע שלא לאכול פת חטים, ושכח וסבר שנשבע לאכול פת חטים ואכל, זהו העלם שבועה וידיעת חפץ, וידיעת שבועה והעלם חפץ, כגון שבועה שלא אוכל פת חטים, והושיט ידו לסל ליטול פת שעורים ועלתה בידו פת חטים, והנה לפי משמעות להרע או להטיב הוא להבא כגון אוכל ולא אוכל. אלא שמרבוי לכל אשר יבטא האדם למד ר' עקיבא גם לשעבר אכלתי ולא אכלתי, ושאלו בתלמוד שגגת שבועה לשעבר היכי דמי אי דידע מזיד הוא אי דלא ידע אנוס הוא, והשיבו באומר יודע אני ששבועה זו אסורה וזכר שאכל. אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן אם לא ואין בינה לשבועת העדות שאמרנו למעלה שעל כן לא נאמר בה ונעלם לחייבו על המזיד כשוגג. אלא ידיעת חיוב קרבן: והוא ידע, אם להבא ידע השבוע'. ואם שנשב' לשעבר ידע שחייב בקרבן. ולפי פשוטו והוא ידע שנפשו יודעת חטאתה, והיא אשמה, מתחייבת ורוצה לשוב ולהתכפר, כמו כי פשעי אני אדע שמושך חטאיו אל נפשו: לאחת מאלה, האמורים למעלה בשבועת העדות. או בטומאת מקדש וקדשיו או בשבועת בטוי, ובת"כ דרשו מקרא זה פעמים לחייבו על כל אחת ואחת, ופעמים לחייבו אחת כל כמה דברים הן בשבועת העדות, הן בטומאת מקדש וקדשיו, והן בשבועת בטוי: (ה) והיה כי יאשם לאחת מאלה, מיד כשיעלה על לבו שהוא אשם באחת מאלה: והתודה אשר חטא עליה, אמר רמב"ן ז"ל אין זה הסדר. אלא תחלה יביא קרבנו וסומך עליה ומתודה. וכן אמרו בת"כ מניין שוידויו על חי, נאמר כאן ווידוי ונאמר להלן ווידוי. מה ווידוי האמור להלן ווידויו על חי, אף כאן על חי, וכן למדו מעליו עליה שטעון סמיכה. ולדעתי אע"פי שבכל החטאות האמורים למעלה נאמר בכל אחת סמיכה. ואף זו כן, ולא נאמרה בה בפירוש, לפי שהוא עולה ויורד, ופעמים מביא עוף ופעמים מנחה. ובאלו אין סמיכה. לכן לא תלה הדבר בסמיכה, אלא בווידוי להורות שעל כל פנים יתודה גם כשמביא עוף או מנחה, כי הווידוי עיקר הכל שהיא התשובה והבאת דברים שיכיר חטאו וידענו ויתחרט עליו ויבקש סליחה ויקבל על עצמו שלא ישוב עוד לכסלה, וגם בקרבן נדבה ובכל קרבן חובה אומר ווידוי דברים, אבל נזכר כאן בפרט

(ו) וְהֵבִ֨יא אֶת־אֲשָׁמ֣וֹ לַֽיהוָ֡ה עַ֣ל
חַטָּאתוֹ֩ אֲשֶׁ֨ר חָטָ֜א נְקֵבָ֨ה מִן־הַצֹּ֥אן
כִּשְׂבָּ֛ה אוֹ־שְׂעִירַ֥ת עִזִּ֖ים לְחַטָּ֑את
וְכִפֶּ֥ר עָלָ֛יו הַכֹּהֵ֖ן מֵחַטָּאתֽוֹ׃ (ז) וְאִם־

ת"א מחטאתו שם כ"ו, ב': ואם לא הוריות ט', ח':

זאָלל ער בעקעננען, וואס ער געזינדיגט האט; (ו) אונד צו זיינעם שולד־אָפּפּער דעם עוויגען, וועגען זיינער זינדע, וועלכע ער בעגאנגען, איין ווייבליכעס שאף, אָדער איינע ציגע צום זינדענאָפּפער דאר־ברינגען. דער פריסטער זאָלל איהן פאָן זיינער זינדע פערזאָהנען. (ז) רייכט אבער זיין פערמאָגען ניכט הין צו איינעם לאמ־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יְחוּב לַחֲדָא מֵאִלֵּין וִיוַדֵּי דִּי חָב עֲלַהּ: (ו) וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ לִקְדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב נוּקְבָּא מִן עָנָא אִימַּרְתָּא אוֹ צְפִירַת עִזִּין לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ: (ז) וְאִם לָא תַמְטֵי

רש"י

כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם:

באור

לפי ששבועת העדות מביא אל זדון כמו שפרשנו, וכן שבועת בטוי לשעבר זדון גמור היא כמ"ש (פסוק ד'), ואפי' טומאת מקדש וקדשיו קרוב לזדון, כי מי שהוא טמא, צריך הטמא לשום טומאתו על לבו ויטהר ממנה ועל כל פנים אל ישכחנה, עד יגע אל כל קדש, או יכנס למקדש, והם מן העברות החמורות ביותר שיש בהן חלול השם, את מקדש ה' טמא, וחלל את קדשיו, וכן נשבע על שקר שנא' בו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך, ולפי שכל הקרבנות שנזכרו עד הנה הן באין על שגגות, למדנו כאן שגם למזידין יש סליחה, בתנאי אם ידעו פשעיה', והודו על חטאתיהם, על כן פרט כאן והתודה, שבמקום אחר אמרו וכפר אע"פי שלא סמך, שהסמיכה אינה מעכבת הכפרה, וכמ"ש (פרשה א' ד'), אבל כאן והתודה אשר חטא עליה, הדעת נותנת שהווידוי חובה, כי עשה בזדון, ובמה יתרצה אל אלהיו כי אם בשובו אליו, ולעולם ווידוי זה הוא בסמיכה: חטא, כבר פרשנו בראש הענין (פרשה ד' ב') שמלת חטא כולל שוגג ומזיד: והתודה, שרשו ידה מנחי פ"א יו"ד, כמו בהתודע יוסף אל אחיו (בראשית מ"ה א'), וחשב רד"ק ז"ל בס' השרשים שיש בו שתי הוראות, האחד ווידוי ותוד' כמו והתודה, ותן לו תודה (יהושע ז' י"ט), והשני הלול ושבח כמו הודינו לך אלהים (תהלים ע"ה ב'), הודו לה' כי טוב (שם ק"ו א') וכיוצא, ולדעתי כלן הוראה אחת להן בלועז (בעקעננען), קראתן שמודה על חטא ועון, כמו אודה עלי פשעי (שם ל"ב ה'), וכדרך ומודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח י"ג), והפוך הוא המכס' פשעיו, וקראתן שמודה בגדולת השם בטובו ובחסדיו, ואינו מכחד לספר טובו ונפלאותיו, וזהו הודו לה' כי טוב (בקעננט זו גאָטט דאס ער גיטיג איזט), כי לעולם חסדו, וכן הודינו לך אלהים, וכן ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (ד"ה א' כ"ט י"ג), אנו מודי' ומכירים כי העושר והכבוד וכל הגדולה מלפניך ומידך היא לנו, ונהללך בשבחות על רוב הטובה שהשפעת לנו, ובאה המלה בלשון התפעל, כי החוטא צריך שישי' חטאיו על לבו, ויבין רוע המעשה, ובגדלת מי שחטא נגדו, וזהו הוראת ההתפעל, וכן והתודו את עונם וגו' (פרשה כ"ו מ'), שיתנו אל לבם להכירם: (ו) והביא את אשמו, טעם אשמו אפרש בעז"ה (פסוק י"ט), שהרי חטאת היא: נקבה מן הצאן, לעכב, אע"פי שהוא עשיר גדול, לא יביא מן הבקר, ולא זכר: מחטאתו, וכן כתוב בדלות, ובדלי דלות כתוב על חטאתו, לפי שנאמר שם מאחת מאלה, וכאן שסתם כתוב מחטאתו ולא כל חטאתו, שאם שגג שתים אינו מתכפר בקרבן אחד, ורבותינו דרשו שאם חטא כשהוא עשיר, והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני, יביא ממקצתן שתי תורים, הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה, וזהו מחטאתו ולא כל חטאתו, הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר, וזהו על חטאתו: (ז) ואם לא תגיע ידו, לפי שהיד היא הלוקחת הדברים, אם לא תוכל להשיג חפצה, דומה כאילו היא קצרה ואינו מגעת בדבר ההוא, ורא"בע ז"ל אמר, כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו: די שה, משמעות הכתוב הוא שאין בידו לקנות שה מכספו, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל אין מותרים לו ללוות. או להתעסק באמונת: די שה, כל הצריך לקרבן

לא תגיע ידו די שה והביא את־אשמו אשר חטא שתי תרים או־שני בני־יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה: (ח) והביא אתם אל־הכהן והקריב את־אשר לחטאת ראשונה ומלק את־ראשו ממול ערפו

ת"א והקריב פסחים נ"ט, א. הוריות י"ג, א'. זבחים ז', א': ומלק זבחים ס"ה, א'. חולין י"ט, ב', וכ"ז ב':

תרגום אשכנזי

מע, זא ברינגע ער צו זיי־
נעם אפפער, פיר דיא
שולד, וועלכע ער זיך
צוגעצאגען, צוויא טור־
טעלטויבען אדער צוויא
יונגע טויבען: דעם עווי־
גען צו עהרען, איינס
דאפאן צום זינדענאפפער,
אונד איינס צום גאנצען
אפפער. (ט) ער ברינגט
זיא צום פריסטער, דיזער
אפפערט דאז שטיק צום
זינדענאפפער צוערשט:
ער קנייפט נעהמליך היני־

תרגום אונקלוס

ידיה כמסת שיתא וייתי ית חובתיה די חב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: (ח) וייתי יתהון לות כהנא ויקרב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית

רש"י

(ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה. חטאת קודמת לעולה. למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו [זבחים ז']: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סי' א': עורף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר.

באור

שה, וכן אמרו ז"ל יש לו שה ואין לו צרכיו מניין שיביא קרבן עני ת"ל די שה: שתי תורים או שני בני יונה. מיעוט תורים שנים, ומיעוט בני יונה שנים, ועוד כי מפורש בענין שיהיה אחד חטאת ואחד עולה, ואמר שתי שני לעכב, שיכול הואיל והעשיר מביא כבשה או שעירה לחטאת, אם אין לעני אלא תר או בן יונה יביאנו לחטאת ודי, הולך לומר שיהיו שנים, ואם לאו אינו מתכפר לו: שתי, נקבה, שני זכר. כי תורים גדולים ואפי' נקבות, ובני יונה קטנים זכרים, לפי שהעשיר מביא נקבה. הייתי אומר שהדל כשמביא עוף יהיה נקבה לכך אמר בני להכשיר הזכרים, ושמא תאמר לפי שמביא מן העוף על כל פנים צריך שיהיה זכר ת"ל שתי להכשיר הנקבות, ואולי יצוה או יהיה שניהם זכרים או נקבות, לא אחד זכר ואחת נקבה: אחד לחטאת ואחד לעלה, לשון זכר. שכן מנהג הלשון, ואם הן נקבות האחת חטאת והאחת עולה. ויאמר רא"בע ז"ל בשם רב יצחק כי טעם אחד עולה בעבור שלא תגיע ידו. אולי עלה על רוחו מחשבת, כלומר שהרהר על השם בעבור עניו, ולדבריו אין טעם לדלי דלות. ורא"בע אמר שהאחד כנגד האימורים, והשני חטאת כמשפט. ואם רמ"בן ז"ל שבח פירושו. רחוק בעיני לבקש טעם על מיני הקרבנות ומשפטיהן: (ח) והביא אתם אל הכהן, לפי הפשט לפי שקרבנות בהמה סומך עליהן ושוחטן ומשם ואילך מצות כהונה, אבל עוף צריך שיביאנו הוא אל הכהן כי המליקה בכהן, על כן אמר והביא אותם אל הכהן, ורבותינו ז"ל דרשו מלמד שחייב בטפול הבאתן, וכן בכל החטאות והאשמות, ובארנוהו בפ' עולת הבקר: והקריב, יש לפרש שבביאו אל הכהן יקרא על האחד שם חטאת, ועל השני שם עולה, והקריב אל יד הכהן בראשונה אותו שקרא לחטאת, כי כתיבתו להקרבה אל הכהן, אמר עליו והקריב כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה' ע') ובארנוהו בפסו' והקריבו בני אהרן ועל כן הנגינה מפסקת תחת ראשונה. שבבעלים מדבר, ואעפ"כ יפה למדו מכאן שהוא בנין אב לכל החטאות הבאות עם העולות שתהא חטאת קודמת לעולה, [א"ה, לדעתי הוא על דרך כלל ואח"כ פרט, אמר שהכהן יקריב בתחלה את החטאת: כיצד? ומלק את ראשו וגו', ולכך הבדילו בעל הטעמים]: ומלק, מבואר למעלה: ממול ערפו. עורף הוא גבה הראש המשפיע לצד הצואר, ומול עורף, מול הרואה את העורף. והוא אורך כל אחורי הצואר, מפירש"י ז"ל, וכן בת"כ מול הרואה את העורף וכן הוא אומר והוא יושב מתולי, ועורף נגד פנים, ומול עורף כנגד הגרון, והוא רואה את העורף: ולא יבדיל, לדעת מקצת חכמים בגמרא אינו צריך להבדיל כמו בעולת העוף אלא מולק סימן אחד

וְלֹא יַבְדִּיל: (ט) וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא: (י) וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא

ת"א והזה זבחים ס"ד, ב': והנשאר שם נ"ז, א', ונ"ב ב', וס"ד ב'. מעילה ח', ב': ואת השני פסחים נ"ט, א'. הוריות י"ג, א'. זבחים ע"ח, ב'. חולין כ"א, א' וב', וכ"ב א': וכפר כריתות כ"ו, ב': מחטאתו מנחות ק"ז, א'. כריתות כ"ט, ב':

טען, אונטער דעם גע־ניקע, דען קאָפּף אב, זאָנדערט איהן אבער ניכט דאַפאָן; (ט) שפרענגט פאָן דעם בלוטע דעם זינדענאָפּפערס אן דיא וואנד דעם אלטארס, וואס פאָם בלוטע איבריג בלייבט, ווירד זאם באָדען דעם אלטארס אויסגעדריקט: דיזעס איזט דאז זינדענאָפּפער. (י) דאז צווייטע בערייטעט ער צום גאנצען אָפּפער, נאך פאָרגעשריבענר וויזע. דער פריסטער פערזאָהנט איהן וועגען דער זינדע, דיא ער בעגאנגען; אונד

תרגום אונקלוס

רֵישֵׁיהּ מְקֳבֵיל קְדָלֵיהּ וְלָא יַפְרֵישׁ: (ט) וְיַדֵּי מִדְּמָא דְחַטָּאתָא עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא וּדְיִשְׁתְּאַר בִּדְמָא יִתְמְצֵי לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא חַטָּאתָא הוּא: (י) וְיַת תִּנְיָנָא יַעְבֵּד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא

רש"י

מול עורף. מול הרואה את העורף, והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת היא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה:

באור

היו, אבל בת"כ אמרו אם הבדיל פסל. (ט) והזה מדם החטאת. עצמו לא באצבע ולא בכלי, אלא אוחז בגוף העוף ומעלה ומוריד בכח והדם ניתז מעצמו על קיר המזבח: והנשאר בדם, אי אפשר שיצא כלו בהזאה, לכן הנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח, ע"י שדוחק בכח בקיר המזבח כמו שפירש"י בפ' ק"ק (דף ס"ד ע"ב). או בין שתי אצבעותיו, כמו שפירש"י בפ"ק דמנחות (דף ב' ע"א), הדם מתמצה ויורד אל יסוד המזבח. ומזה למדנו שההזאה למטה מחוט הסובב, שאם להעלה כמו עולת העוף, לא ימצה הדם על היסוד. אלא על הסובב. ובעולת העוף לא הצריך הזאה אלא מצוי, ובשתיהן לשון נפעל למעלה כתוב ונמצה, וכאן ימצה. והטעם לפי שלשון נפעל נופל על הנעשה ע"י דבר אחר, וזהו עצמו המצוי שכונס בית מליקתו אל קיר המזבח, ומתמצה ע"י דוחק המצן אבל ההזאה ביד הכהן לבדו. ומזה נראה שהנכון כפירש"י ז"ל בפ' ק"ק שכובש אותו בקיר המזבח, ובפרק קדשי קדשים אמרו ובעביד מעלאי והדר בעביד מתתאי, כלומר שתא ההזאה בקיר העליון, והמצוי בקיר התחתון, אמר רבא מי כתיב ימצה ימצה כתיב דמתילא משמע, פי' אם הכהן ירד למצות הדם על קיר התחתון היה לו לומר ימצה בקל או בפעל, שמוסב על הכהן שיסוב ויעשה כן, עכשיו שכא' ימצה משמע ממילא. שעומד במקומו והדם שותת על היסוד: יסוד המזבח, המזבח עשר אמות מן הקרקע עם מקום המערכה. עלה אמה וכנס אמה מכל הצדדין, והאמה הנכנסת נקראת יסוד המזבח: חטאת הוא, לפיכך משונה בעבודתו מעולת העוף, ולפי הפשט שינהגו בבשרו כדין בשר חטאת בהמה המפורש בפרשת צו, שאין עוף מפורש שם. ורבותינו דרשו לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) ואת השני יעשה עלה כמשפט, כדת האמור' בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה. לשון רש"י ז"ל, ודומה לו, ויקרב את העולה ויעשה כמשפט (פרשה ט' ט"ז). פי' ז"ל המפורש בעולת נדבה בויקרא, והוא פשוטו של מקרא, אבל לא היה צריך להאמר בשתי המקומות. שאם הוא עולה למה לא יעשה כמשפט. על כן אמרו בפ' י"ט ויעשה כמשפט, כמשפט עולת נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה ומשונה לשון הכתוב שהיה לו לומר ואת השני יעשה כמשפט העולה, כלומר כדת האמורה בעולת העוף של נדבה כי דבר זה צריך ללמדנו. אע"פי שבאה על חטא, מעשיה כמשפט עולת נדבה, עכשיו שאמר ואת השני יעשה עולה כמשפט. משמעו אף ע"פי שהשני עולה יהי' כמשפט החטאת יפה דרשו חכמים בת"כ כמשפט חטאת בהמה של עשיר שזאת חליפין לה

וְנִסְלַח לוֹ׃ ס שביעי (יח) וְאִם־לֹא
תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־
יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא
עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־
יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ
לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ (יג) וֶהֱבִיאָהּ אֶל־

ת"א ואם לא הוריות ט', א': לא ישים סוטה ט"ו, א'. זבחים ס"ב, א'. מנחות ד', ה', וכ"ג א', ונ"ט ב', וס' א', וק"ח א':

תרגום אשכנזי

זא ווירד איהם פֿערגעבען. (יח) ווען אבער זיין פֿערמאָגען אידצו צווייען טורטעלטויבען אָדער צווייען יונגען טויבען ניכט הינרייכט, זאָ ברינגט ער, וועגען זיינער זינדע, איין צעהנטהייל פֿיינעס מעהל צום זינדענאָפּפֿער דאר; זאָלל אבער קיין אֶהל דארויף טהון, אויך קיינען ווייהרויך דארויף לעגען: דען עס איזט איין זינדענאָפּפֿער. (יג) ער ברינגט עס צום פריסטער; דער פריסטער נימט איינע האנדפֿאָלל דאפֿאָן, אלס איינען טהייל, דער אין

רש"י

(י) כמשפט. כדת האמור בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת היא. ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: (יב) חטאת

תרגום אונקלוס

מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ (יח) וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי יַת קוּרְבָּנֵיהּ דִּי חָב חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין סוּלְתָּא לְחַטָּאתָא לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָּא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא׃ (יג) וְיֵיתִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא

באור

שתהי' כמוה מן החולין וביום ובידו הימנית, ור' ישמעאל דורש כמשפט חטאת העוף, מה חטאת העוף מליקה ממול ערפו, אף עולת נדבה ממול ערפו, ור"א ב"ר ש דורש כמשפט חטאת העוף, מה חטאת העוף מולה ומזה, אף עולת העוף כן: ונסלח לו. מה שחסר בחטאת בהמה פי' כאן, אע"פי שקרבנו יורד יש כפרה וסליחה, וכן נוהג הכתוב בכל הפרשיות הללו, והן למדין זו מזו, וכבר בארנו כן למעלה: (יא) ואם לא תשיג ידו. שאין לו ממון, ובמלורע מפורש ואם דל הוא ואין ידו משגת (פרשה י"ד כ"א). וכן אמרו שם בת"כ עשיר ואין ידו משגת, יש לו ואינו רוצה ליקח ת"ל ואם דל הוא, ואפשר כאן אין צורך לפי שאמר תחלה ואם לא תגיע ידו שהיא מדלות, ולפי שלשון השגת יד גם לפי שעה, שמענו אע"פי שלאחר זמן יגבה מעות ויעשר יביא עשירית האיפה מיד באשר הוא שם, וזהו שאמרו רבותינו ואם לא תשיג ידו, אמר ר' יהודה חביבה מלוה בשעתה שמיד הוא מביא עשירית האפה, ואין ממתינין לו עד שיעשר ויביא כשבה או שעירה, ובמצורע קבע לו יום: קרבנו. כאן לא אמר אשמו, אלא בלשון האמור במנחת נדבה סלת יהיה קרבנו. ללמדך ששתיהן שוין בעשירית האפה, וזה שאמרו בת"כ אשר חטא עשירית האפה, אין לי אלא חובתו עשירית האפה, מניין לקרבן נדבתו עשירית האפה, ת"ל קרבנו עשירית האפה: עשירית האפה. אחד מעשרה לשלש סאין, שהן שבעה רביעית ועוד בברייתא דת"כ, ויאמר רא"בע ז"ל עשירית האפה מאכל לאיש אחד ביום אחד: סלת, חטים: לחטאת, שיפריש לשם חטאת: ישים, בפרשת מנחות נאמר יציקה ובלילה ומשיחה ועשייה אבל שמן, לכן כאן אמר לא ישים לכלול כלן, כל שהוא שימה: עליה, בעודה עשירית האפה להעלאת, אבל נותן על שיריה: כי חטאת הוא, ואין בדין שיהא קרבנו מהודר, מפירש"י ז"ל כפי הפשט, ובמנחת סוטה פירש הכתוב כי מנחת קנאות היא מזכרת עון, ואין כן מנחת חוטא המתודה ושב, מנחתו מזכרת זכות, ואעפ"כ אין ראוי שישים עליה שמן ולבונה, ולפי שבדלות כשמביא עוף, מוסיף על עוף נדבה שצריך שתים, ובדלי דלות פוחת אפי' ממנחת נדבה שמן ולבונה, על כן כתב הטעם כי חטאת היא: (יב) והביאה, בכלי שרת. וזה בבעל ומפורש במנחת נדבה. ולמדנו שכן הדין במנחת חוטא: מלא קמצו, גם זה מפורש שם, וכן אזכרתה: על אשי ה', וכן העוף לעולה וכן חלבי חטאת בהמה, ומה שחסר למעלה פי' כאן, ואשי ה' בארנו למעלה: חטאת הוא, ירמוז על שיריה שתאכל לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים כי אין חטאת מנחה מפורש בפרשת צו את אהרן, ואכילת שיריה לכהנים מפורש שם (פרשה ז' י'), אבל רבותינו

הַכֹּהֵ֣ן ׀ וְקָמַ֣ץ הַ֠כֹּהֵן מִ֜מֶּ֨נָּה מְל֣וֹא קֻמְצ֗וֹ אֶת־אַזְכָּרָתָה֙ וְהִקְטִ֣יר הַמִּזְבֵּ֔חָה עַ֖ל אִשֵּׁ֣י יְהוָ֑ה חַטָּ֖את הִֽוא׃ (יג) וְכִפֶּר֩ עָלָ֨יו הַכֹּהֵ֜ן עַל־חַטָּאת֧וֹ אֲשֶׁר־חָטָ֛א מֵאַחַ֥ת מֵאֵ֖לֶּה וְנִסְלַ֣ח ל֑וֹ וְהָיְתָ֥ה לַכֹּהֵ֖ן כַּמִּנְחָֽה׃ ס (יד) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (טו) נֶ֚פֶשׁ כִּֽי־תִמְעֹ֣ל מַ֔עַל

ת"א וכפר הוריות ט' א'. מנחות ק"א, א'. כריתות כ"ז, ב': והיתה מנחות ע"ב, ב': נפש וכו' תמורה ב', א'. ול"ג א'. כריתות י"ח, ב'. מעילה ט"ו, א', וי"ח ב', וי"ט א':

תרגום אשכנזי

דופט אויפשטייגען זאלל, לעסט איהן אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען: אונטער דען דינגען, דיא פאם פייער פערצעהרט ווערדען, דעם עוויגען צו עהרען; עס איזט איין זינדענאפפער. (יג) דער פריסטער פערזאהנט איהן וועגען דער זינדע, דיא ער אין איינעם פאן דיזען דינגען בעגאנגען; אונד איהם ווירד פערגעבען. דאז איבריגע געהארט דעם פריסטער, זא וויא שפייזאפפער. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (טו) איינע פערזאן, דיא עטוואס פעראונטרייעט, אונד אוים אירדטהום

תרגום אונקלוס

וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַהּ מְלֵי קוּמְצֵיהּ יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָא דַיְיָ חַטָּאתָא הִיא: (יג) וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא: (יד) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (טו) אֱנָשׁ אֲרֵי

רש"י

היא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשב או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפ' הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו [כריתות כ']: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות. ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשב' אם השיגה ידו ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות [ת"כ]: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין וזהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן היא תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל [ת"כ]: (טו) כי תמעול מעל. אין מעילה בכל מקום אלא שינוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ [ד"ה א' ה'] וכן הוא אומר

באור

דרשו שיהא כל מעשיה לשם חטאת. פרט לנקמצה שלא לשמה: (יג) וכפר עליו הכהן וגו' מאחת מאלה. על אחת משלש עברות אלה, ושמעה קול אלה, ושבועת בטוי וטומאת מקדש וקדשיו. רשב"ם ז"ל. ואם הדברים נראין כן לא היה צורך להכתב שבגד אחד למעלה והיה כי יאשם לאחת מאלה, אבל חכמים ז"ל בת"כ דרשו ענינו, ודבריהם הוקשו על רא"מ ז"ל, ולפי שאינן צריכין לפשוטו של מקרא לא כאריך בפרושם: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלים לכהנים. זהו לפי פשוטו, ורבותינו דרשו והיתה לכהן אם חוטא זה כהן הוא, תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל מפירש"י ז"ל. ואומר אני שרבותינו לא פירשו כפשוטו, לפי שאינו צריך, כי נאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו (פרשה ז' י'). וחרבה היא מנחת חוטא ומנחת סוטה, אלא והיתה לכהן כמנחה אחרת של נדבה, מה היא כליל אף חובתו כליל: (טו) נפש כי תמעל מעל. פירש"י ז"ל אין מעילה בכל מקום אלא שנוי. וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ (ד"א א' ה' כ"ה), וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל (במדבר ה' י"ב). וכן שנוי בת"כ ובלומר

תרגום אשכנזי

עטוואס פֿאָן דען הייליג־
טהימערן דעם עוויגען
ענטציהט; ברינגט צום
שולדאָפּפֿער, דעם עווי־
גען צו עהרען, איינען
ווידדער פֿאָן דעם קליינען
פֿיה אָהנע לייבעספֿעה־
לער, אם ווערטהע פֿאָן

וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ

תולדות אהרן וחטאה פסחים פ״ג, ול״ג ב׳. זבחים מ״ה, ב׳: איל כריתות י׳, ב׳, וכ״ג ב׳:

רש״י

נסוטה ומעלה בו מעל [מנחות פ״ז מ״ב]: וחטאה בשגגה מקדשי ה׳ שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא [ויקרא כ״ב] מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת״ל תמעול מעל ריבה: קדשי ה׳. המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל.

תרגום אונקלוס

יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּיְיָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא

באור

שהיה מרשות הקדש לרשות חול, וכן הסוטה יצאה מרשות בעל לרשות הבועל, וכן וימעלו באלהי אבותיהם שהיו עבודתו וזנו אחרי אלהים אחרים. ויפה אמר רא״ם ז״ל שאין זה פתרון מלת מעל בכל מקום, שהרי בפרשת אשם גזלות נזכר מעילה, ואין בתשומת יד ופקדון ועושק שנוי מרשות לרשות, אלא הנרס׳ הנכונה אין מעילה אלא שנוי, כלומר אין מעילה האמורה פה אלא שנוי, ורא״בע ז״ל אמר תמעול מעל, דבר שתתכסה עליו מגזרת מעיל. ואיני מבין טעמו שאם רוצה שהוא מכוסה ממנו, בפי׳ נאמר וחטאה בשגגה, וכל החטאות בשגגה יהיו מעילות. ולדעתי מלת מעל, כמו מה על. כמו שמתרגמים בליעל, בלי על, שאין עליו פחד עליון, וכן מה על, שאין אדון הדבר נחשב בעיניו, ויבוא על כל מחזיק במה שאינו שלו, ומבזה בעל הדבר, וכן בסוטה ומעלה בו מעל, שבזתה כבוד בעלה שהוא אדונה לזנות עם אחרים. וכן וימעלו באלהי אבותיהם שהקלו בכבודו וזנו אחרי האלילים, וכן כל חוטא בזדון שאינו חושש לכבוד השם נקרא מעילה, כמו לא מן המקדש כי מעלת (ד״ה ב׳ כ״ו י״ח), וימת שאול במעלו אשר מעל בה׳ (שם א׳ י״ג), וכן אשם גזלות שמשקר במי שהמעות שלו מועל בבעליו. גם היא מעילה בה׳ וכמו שאפרש בעז״ה, וכן שנוי בספרי פרשת נשא איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה׳, אין מעילה בכל מקום אלא שקור. וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיה׳ ואומר וימעלו בני ישראל מעל בחרם (יהושע ז׳ א׳), ואומר וימת שאול במעלו אשר מעל בה׳. ואומר בעוזיה לא מן המקדש כי מעלת, ואומר ומעלה בו מעל. הא אין מעילה אלא שיקור, למדנו מדבריהם שכלם כתובים על המשקר שהוא הזדון, וא״כ משונה כאן שנאמר לשון מעילה על השוגג, והוא תמה בעיני. וראיתי לרא״ם ז״ל אחר שפי׳ תמעל מעל שענינו על המוציא מרשות קדש לרשות חול, אע״פי שלא נהנה, ואמר עוד שאם כן הכתוב ידבר על שני דברים, האחד נפש כי תמעל מעל שהוציא מרשות קדש לרשות חול אע״פי שלא נהנה, או חטאה בשגגה מקדשי ה׳ שנהנה אע״פי שלא שנה מרשות קדש לרשות חול. כגון ששתה בכוס של זהב. שלא הוציא ולא שינה ולא פגם רק נהנה מעט. ואם נקבל דבריו כפשוטן, שכל מוציא מרשות קדש לרשות חול אע״פי שלא נהנה כלל מעל. כגון שלקח סלע של הקדש ונתנה לתוך כיסו והלך לביתו ואח״כ החזירו לגזבר, שלא נהנה כלל. יתפרש הכתוב היטב שתחלתו מדבר במזיד, שמעל והוציא מרשות קדש לרשות חול, כשהחזירו ולא נהנה, מתכפר באשם האמור בענין, אבל נהנה במזיד הרי הוא לחכמים באזהרה ומלקות, ולרבי במיתה. וסוף הכתוב וחטאה בשגגה שנהנה בשוגג מן הקדש, אע״פי שלא הוציא ולא שנה ולא פגם, מתכפר גם הוא באשם, וגם חייב לשלם מה שנהנה וחומשו. ולכן בפרשה זו נאמרה כפרת קרבן קודם דין התשלומים, ובפרשת אשם גזילות נאמר דין התשלומים קודם לקרבן, לפי שכאן יש שתי חלוקות בכתוב. מוציא מרשות לרשות שלא נהנה אינו משלם, ונהנה בשגגה משלם, הקדים תחלה הקרבן שמתיבן חייבין בו, ואחריו אמר ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וגו׳ כלומר אם חטא ונהנה ג״כ ישלם קרן וחומש,

לְאָשָׁם׃ (טז) וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

ת"א חטא ב"מ נ"ה ח'. הוריות י', ב'. כריתות כ"ו, ב': באיל זבחים מ"ט, ח':

צווייען שקלים, הייליגען געוויכטס: רייעס צום שולדאָפּפּער. (טז) וואס ער אבער פֿאָן דעם הייליגטהומע אויס פֿערזעהען יינטצאָגען, מוס ער בעצאהלען, אונד דען פֿינפֿטען טהייל נאָך הינצולעגען.ביידעס גיבט ער דעם פריסטער. דער פריסטער אבער פֿערזאָהנט איהן דורך דען ווידדער צום שולדאָפּפּער, אונד זאָ ווירד איהם פֿערגעבע־

תרגום אונקלוס

לַאֲשָׁמָא׃ (טז) וְיָת דִּי חָב מִן קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא

רש"י

לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח [מלכים ב' כ"ד] אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. קרן

באור

אבל בפרשת אשם גזלות כל הנזכרים שם בעלי תשלומים הם, הקדים התשלומים תחלה, שהיא ראויה להיות קודם הבאת קרבן, ואם כן כי תמעול מעל הנאמר כאן שוה ללשונות של מעילה בכל מקום שכלן על הזדון. ומסתם משנה (מעילה דף כ' ע"א) משמע כן, דתנן נטל אבן או קורה של הקדש הרי זה לא מעל, נתנה לחברו הוא מעל וחברו לא מעל. ומפרש לה בגמרא בגזבר שההקדשות מסורות לו, ולכן לא מעל לפי שלא הוציא מרשות הקדש לרשות חול. אבל נתנו לחברו, הרי הוציא לרשות חולין מעל. ולרמב"ם ז"ל דעת אחרת בענין זה (הלכות מעילה פ"ו הלכה ז') וכבר השיגו הראב"ד ז"ל, וא"כ כשיעשה כן בזדון, אע"פי שאין הקדש מתחלל בזדון, מכל מקום הרי הוא מעילה שיתחייב עליה קרבן לכפר עליו. ואם נהנה בזדון חייב מלקות או מיתה, אבל לא מצאתי מפורש לא במשנה ולא בתלמוד, שמביא קרבן על מעילה בזדון כשאינו נהנה. גם לא נזכר באחד מספרי מפרשי התלמוד ז"ל. וגם אני אין בידי להכריע דעתי, ואין בזה הלכה למעשה, רק כתבתיו לפרש המקראות. ואם איננו כן לא אוכל ליישב לא לשון הכתוב ולא לשון של תמעל מעל על פי פשוטו, או שנא' לפי שהקדש חמור מאוד. וראוי לו לאדם להשגיח על עצמו מאד ולהזהר שלא יכשל להקל ראש בקדשי ה', קורא הכתוב שגגתו בלשון מעילה, והענין קרוב לאמרו ונשא עונו (פסוק י"ז), וכמו שאבאר בעז"ה: וחטאה בשגגה. פרשנוהו: מקדשי ה', שסרה מדרך שראוי לנהוג עם קדשי ה': קדשי ה'. המיוחדים לשם. יצאו קדשים קלים מפירש"י ז"ל. ובת"כ מפורש הכל: איל. כבש הוא בן שנה, ואיל בן שתי שנים שהוא חזק, כמו כמו ואילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח), ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג): מן הצאן, איזו שיהיה לרבות שוטה וחרשת ונכנסת רק תמים בלי מום, ועוד אפרש בעז"ה: בערכך כסף שקלים שיהא שוה שני סלעים, מפירש"י ז"ל, וכ"ף בערכך נוסף. כן אמר רא"ם ז"ל, ולדעתי אפשר לפי שערך המטבע ושוויה בעולם הוא במשפט הנשיא והב"ד, שיכוונו לעשותה עשרים גרה השקל בשקל הקדש. אמר בערכך נוכח הנגיד והב"ד. שיהיה ערך האשם שני שקלי'. כמו שהם מעורכים בערכך מטבעות השקלים בשקל הקדש: שקלים. מיעוט שקלים שנים: לאשם, שיפריש המעות לשם אשם. ת"כ: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם, כדבר שחטא מתנהג דרך הקדש, מה ששוה הנאתו מן הקדש ישלם: ואת חמשיתו יוסף עליו. אילו אמר ואת אשר חטא מן הקדש וחמשיתו ישלם, הייתי אומר נהנה עשרים משלם כ"ד עכשיו שאמר יוסף עליו נהנה עשרים משלם כ"ה. שהתוספת חמשית מבין הכל, וזהו ששנינו בת"כ וחמשיתו יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה: ונתן אתו לכהן. קרן וחומש יתן לכהן שהוא גזבר על ההקדשות, ומלת אותו על שם הכל קרן וחומש, ורשב"ם ז"ל פי' ונתן אותו לכהן, את איל אשם יתן לכהן לכפר בו ולדבריו היה ראוי להכתב במקרא שלפניו, גם לא מצינו על קרבן לשון נתינה, אלא והביא או והקריב: והכהן. אחר ששלם קרן וחומש להקדש יכפר עליו הכהן

(יז) וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא

תולדות אהרן ואם נפש כריתות י"ט, ב', וכ"ג ב': מכל וכו' הוריות ה', ב'. זבחים מ"ח, א'. כריתות י"ז, ב', וכ"ה ב': ולא ידע נזיר כ"ג, א'. קדושין פ"א, ב'. הוריות ח', ב'. כריתות י"ט, ב':

תרגום אשכנזי

(יז) ווען איינע פערזאָן זינדיגט: בעגעהעט נעהמ־ליך איינעס פאָן דען דינגען, דיא דער עוויגע פערבאָ־טהען; ווייס עס אבער ניכט געוויס, אין, וויא ווייט זיא זיך פערשולדעט, אונד איהרע מיסטהאט

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: (יז) וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב וְיַעְבֵּד חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ דְּלָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ:

רש"י

וחומש להקדש [כריתו' כ"ו]: (יז יח) ולא ידע ואשם. והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששתיהן היתר ואכל את האחד אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו. רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע. רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליו ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב ג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשו' דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע

באור

בגזל האשם מה שחטא לה' ועל מעלו אשר מעל, ונסלח לו: (יז) ואם נפש כי תחטא, הפרש' הזאת מדברת במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו, כגון חלב ושומן לפניו, וכסבור ששתיהן היתר, ואכל את האחת, אמרו לו אחת של חלב היתה, ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא, ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת. והכתוב אומר ואם נפש כי תחטא, ומשמעו שחטאה. וכן לשון ועשתה אחת משמעו שודאי עשתה, ענינו אע"פי שחטאה ועשתה אשם זה יכפר עליו, וכל שכן אם היתר אכל: מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. כלשון הנאמר בחטאת משיח ועדה ונשיא והדיוט, שאינן באין רק על דברים שזדונן כרת. אף אשם תלוי אינו בא אלא על ספק דבר שזדונו כרת: ולא ידע. אם חטא אם לא חטא, ספק חלב אכל, ספק שומן אכל. אבל בחטאת כתוב ונודעה החטאת אשר חטאו עליה (פרשה ד' י"ד). או הודע אליו חטאתו (פרשה ד' כ"ג), שעכשיו יודע שחטא: ואשם, שמאשים עצמו שבא לידי ספק כרת, ומבקש כפרה: ונשא עונו. בכל הפרשיו' נאמר חטא וחטאה. ולמה נאמר כאן עונו? ולמה לא אמר ונשא חטאו. כמו חטאו ישא האיש ההוא (במדבר ט' י"ג)? ועוד שבודאין לא אמר ונשא חטאו, ובספק מחמיר עליו לומר ונשא עונו? לפי הפשט לא היה יוכל לומר ונשא חטאו כי חטא הוא העברה שעשה, ושמא לא חטא כלל והיתר אכל. והכתוב אינו אלא מפרש מהו ואשם, שאינו דומה לחבריו האמורים למעלה שעברו בודאי. אבל יאשם עצמו שלא נתן לב לישאל על החתיכות שהיו לפניו אם מותרות או אסורות ונהג קלות ראש במצות ה' החמודות, וזהו עון. כמו שפרשנו בפי' נפש כי תחטא, גם אם אכל היתר. שהרי כמו כן היה אפשר שיאכל איסור. וזהו ונשא עונו, שמאשים עצמו ונושא עונו על לבו ומבקש כפרה, אבל ודאי חטאים אין צריך לומר כן. אבל חכמים אמרו רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע. עאכ"ו שיענש את מי שידע. ועוד יש בת"כ דברי תנאים רבים בענין זה, וקצת מדבריהם הביא רש"י ז"ל בפירושו, ואינן סותרין דרך הפשט,

עֲוֺנוֹ׃ (יח) וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ (יט) אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ

קמץ בתביר

ת"א בערכך זבחים מ"ג, ב': וכפר הוריות ז'. א', וח' ב': שגגתו הוריות ז', א' וב', וח' א': והוא וכו' כריתות כ"ד ב': אשם שקלים ט', ב'. זבחים י"ב, ב', וק"ג א', תמורה י"ז, ב', וי"ח א':

צו ביסען האט: (יח) זאָ ברינגט זיא דעם פריסטער איינען ווידריער פאָן דעם קליינען פיה, אָהנע לייבעספעהלער, אין דעם ווערטהע דעם שולדאָפפערס. דער פריסטער פערזאָהנט וועגען דעם אירדטהומס, דען זיא בעגאנגען אונד ניכט געוויס וויס; אונד זאָ ווירד איהר פערגעבען. (יט) דיזעס איזט איין שולדאָפפער: דיא פערזאָן האט

תרגום אונקלוס

(יח) וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל שָׁלוּתֵיהּ דִּי אִשְׁתְּלִי וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: (יט) אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חַב אֲשָׁמָא יְקָרֵב קֳדָם

רש"י

צרורה בכנפיו ונפל' הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה: (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא אשם. הראשון כולו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל ואת"ה מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בת"כ: אשם אשם. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול

באור

שסוף סוף לא ידע והכתוב קורא העלם ידיעתו עון, ולפרש פשוטו של מקרא באתי: (יח) בערכך, פרשנוהו, ומה ערכך האמור למעלה בכסף שקלים, אף כאן כסף שקלים: לאשם, שיהא מפריש מעותיו לשם אשם: שגגתו אשר שגג, בכאן נאמר על חטאתו, וכאן נאמר על שגגתו. כמו שאמרנו אולי היתר אכל, וכל לשון חטא העברה מדרך התורה, וזה לא עבר כלל, אבל שגגה נופל גם על עון שהקיל ראש במצות ה', שלא שאל תחלה אם אסור או היתר מונח לפניו, וכן ואם כל עדת ישראל ישגו. שטעו בהוראה אע"פי שלא חטאו, וכן כשגגה שיוצא מלפני השליט (קהלת י' ה'), ועל השגגה יכפר הכהן: והוא לא ידע, כשמקריב קרבנו אינו יודע עדיין אם חטא אם לא. ועל כן האשם מכפר, הא אם נודע לו לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה, עד שיביא חטאת, הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא, פי' כן באשם זה ולא באשמות אחרות, לא באשם מעילות הנאמר לפניו, ולא באשם גזלות שלאחריו, לפי שכל המביאין אשם כן חוטאין וודאי. ואפשר לקרוא קרבנותיהם חטאות, שהרי באין על חטא, אבל זה אי אפשר לקרוא בשם אלא אשם, כי איך יקרא חטאת ושמא לא חטא: אשם אשם לה'. לפי שאמר אשם הוא פירוש לנו שראוי לו להביא כפרה, בין היתר אכל בין אסור אכל, ואל תאמר אם היתר אכל הרי הוא כחולין לעזרה, אלא אשם אשם לה', שאשמה נפשו לה' שבאה לידי ספק כרת. כמו שאמרנו שהיה לו להיות זהיר לבלתי עשות רע, ולשאול ולחקור אם היתר או אסור לפניו, ולפי שלא עשה כן ישא עונו ואשם אשם לה'. ומכאן אתה למד לכל המביאין על שוגג שהם אשמים, כמו שכתבנו למעלה. ולכן בכל השוגגים נאמר לשון אשמה, במשיח לאשמת העם, בצבור ואשמו, בנשיא ואשם, בהדיוט אשם, בחטאת עולה ויורד ואשם והוא ידע ואשם, והיה כי יאשם לאחת מאלה. והביא את אשמו וכיוצא, וראויין להקרא אשמות, אלא שהנהיגה תורה לקרוא לכל קרבנות הבאין על שגגת כרת חטאת, ובכללן שבועת עדות ושבועת ביטוי שאינן על כפירת ממון. כמו שפרשנו למעלה, וכל האחרים שאינן על שגגת כרת וודאי. קראה בשם אשם. דומה למה שאמרנו על שם מנחה, וענין אשם ואשמה הוא המלונה (בעשולדיגונג), שחושב על עצמו שהוא אשם ושהרע לעשות, ונפשו נבהלה

(כ) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(כא) נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־

ת"א נפש סוטה ל"ב, א'. שבועות ל"ד, א', ול"ו א'. כריתות ט', א': ומועלה כתובות מ"ב, ב'. קדושין נ"ב, ב'. ב"ק י"ב, ב'.. ב"ב י"ב א', וקכ"ג, ב'. זבחים קי"ד, א. בכורות ל"ג, ב'. תמורה א', א':

תרגום אשכנזי

זיך געגען דען עוויגען פערשולדעט. (כ) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (כא) ווען איינע פערזאן זינדיגט אונד בעגעהט איינע אונטרייע געגען דעם עוויגען: לייג־נעט נעהמליך זיינעם נע־בענמענשען אב, ענטוועדער עטוואס, דאז איהם צור פערוואהרונג געגעבען אדער זאנסט אנפערטרויעט ווארדען, אדער איין געראובטעס גוט; אדער ער האט זיינעם נעבענ־

רש"י

שאני מדבר אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא: (כא) נפש כי תחטא. אמר רבי עקיבא מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק

תרגום אונקלוס

יְיָ: (כ) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כא) אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב וִישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵּב בְּחַבְרֵיהּ בְּפִקְדוֹנָא אוֹ בְשׁוּתָפוּת יְדָא אוֹ

באור

מאשמתה, וכן האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם (תהלים ה' י"א), בקש שיתן האשם מורך בלבבם שיחרדו ויבהלו ממעשיהם שעשו, ויפלו ממועצותיהם שיעצו לעשות מרוב פחד ומורך לב, וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה (הושע י"ד א'), כלומר תפול בצרת לב על מעשיה כי מרתה באלהיה, וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב כ"א), כלומר ראוי לנו להיות בפחד וצרת לב בעבור החטאה הגדולה שעשינו, והיא המבהלת את נפשותינו. אבל רמב"ן ז"ל אמר שאין טעם למה שם הקרבן האחד חטאת, ושם האחד אשם, וכלן יבואו על חטא. ואמר כי שם אשם מורה על דבר גדול. שבעונשו ראוי להיות שמם נאבד בו, והתאמץ הרב להוכיח שכל המביאין אשם כבדה חטאתם מאד. ולא העתיק דבריו ולא אתוכח עם כבוד תורתו, כי סוף סוף גם בכל השוגגין המתכפרים בחטאת. נכתב לשון אשמה ובפרשת נשא נאמר ואשמה הנפש ההיא. ושם ידבר על כלל הלאוין שנאמר כי יעשו מכל חטאת האדם, ופרטו גזל הגר: אשם. הראשון כלו קמץ שהוא שם דבר. והאחרון אליו קמץ ואליו פתח שהוא לשון פעל. וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בת"כ, מפירש"י ז"ל. ואם גם כפשוטו פרשנוהו, אין הדרשה סותרת הפשט:

(כא) נפש כי תחטא, לא נאמר בשגגה, כי המכווין בפרשה זו מזידין הן: ומעלה מעל בה', גם מעלה מעל בבעל דבר, שכל האמורין בענין גוזל ממון בעליו שלא כדין, כמו ומעלה בו מעל (במדבר ה' י"ב), אבל יודיע שמלבד המעל הזה מעלה מעל בה', שחלק לכל אחד חלקו, וכשלוקח חלק חבירו מועל בה' שהכל שלו ולאשר חפץ יתננו ועובר על מצותיו. ואצל מועל בקדש לא אמר בה', שאין צורך. כי אין להקדש אדון אלא השם, וכשאומר כי תמעול מעל אינו אלא להקב"ה ונכתב כן אצל קדש, ואצל ממון חול בפרשה זו, ואצל קנין כמו בסוטה, וגם על כלל העברות בפרשת נשא כי יעשו מכל חטאת האדם. ללמדנו שכלן נקראים מעילות. שאין לך עושה אחת מאלה רק כשימעול מעל באדוניו ובכבודו, ורבותינו אמרו בת"כ מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שהמפקיד אצל חברו אינו רוצה שתדע בו נשמה. אלא שלישי שביניהם, לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם. וזה נכון בפקדון לפיכך נזכר בראשונה, וה"ה תשומ' יד וכל דבר שהאחד בוטח בחברו מיראת ה', כשמכחיש מכחיש בהקב"ה: וכחש, לשון הכחשה כשאומר להפך מדברי חברו, זה טוען יש לי בידך פקדון. וזה אומר אין לך בידי כלום, ואין כן שקר. שאינו מכחישו אלא מבטיח דבר לחברו ואינו מקיימו נקרא משקר. או מגיד דבר הפך האמת. וכמו שיתבאר בסמוך בעז"ה. ויש הבדל בין הכחשה להכחשה, פעמים עושה חברו בדאי כמו זה שאמרנו. ופעמים מכחש ואומר אמת בדבר ואעפ"כ הדין עמי. כגון הנביא בבית אל כשאמר הנביא מארץ יהודה לסור אל ביתו בעבור הנבואה, אמר לו אמת הוא, אבל עתה בא אלי הנבואה שתשוב עמי,

עֲמִיתוֹ׃ (כב) אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃

ת"א או מצא כתובות מ"ב, א'. ב"ק ק"ג, ב', וק"ח ב': וכחש כתובות מ"ב, ב', יקי"ו ב'. ב"מ מ"ח, א' ונ"ח א'. שבועות ל"ב, א' ול"ז ב': בפקדון ב"ק ק"ג, ב'. ב"מ מ"ח, א':

תרגום אונקלוס

בִגְזֵילָא אוֹ עֲשַׁק יָת חַבְרֵיהּ׃ (כב) אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵידְתָא וְכַדֵּב בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעְבֵּד אֱנָשָׁא לְמֵיחַב בְּהוֹן׃

מענשען עטוואס אונגערעכטער ווייזע פֿאָרענטהאלטען; (כב) אָדער ער האט עטוואס פֿערלאָהרנעס געפֿונדען, לייגנעט עס אב, אונד שוואֶרט איינען פֿאלשען אייד; איבערהויפט איינע זאכע, דיא איין מענש בעגעהען,

רש"י

או במלוה: או בגזל. שגזל מידו כלום: או עשק. הוא שכר שכיר: (כב) וכחש

באור

וכל שכן ממין הראשון אחריו בי"ת כמו כאן וכחש בעמיתו, שמכחיש באיש ובדבריו, וממין השני אחריו למ"ד כמו שנאמר שם כחש לו: בעמיתו. פי' רמב"ע ז"ל רעהו ויתכן שהוא בעוממו, ולדעתי המלה בנויה מן עם. ומלת עם מן עמה. כי אותן שהן עם אחד הם קרובים זה לזה תהו בעמיתו, איש מעמו שהוא עמו אינו שיהיה, וזהו שאמרו בת"כ בעמיתו פרט לגבוה, ועמיתו השני פרט לאחרים, כלומר מעמים אחרים, שאם כחש ונשבע אינו מביא קרבן: בפקדון, בלוע"ז (איין פֿערטרויאהרונג), שיהיה שמור אצלו עד לעת שיתבענו ממנו: בתשומת יד, הוא מלוה או נתן לו מעות בשותפות לשאת ולתת בו. ויאמר רמב"ע ז"ל בתשומת יד, שותפות שסם ידו עמו, ואינו כן אלא כולל מלוה ושותפות, וטעם ששתי אלה נקראים תשומת יד, אומר אני לפי שכל הנזכרים אין להם רשות לשלוט במה שנתן להם, לבד מלוה או מעות שותפות שנמסרו לו להוצאה או לישא וליתן בהם כטוב בעיניו נקרא תשומת יד, כמו ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו) כלומר מרשותו, וכן תשומת יד, הוא ממון המושם ברשותו לעשות בהן כרצונו: בגזל. שגזל ממנו בחזקה, כמו ויגזול את החנית מיד המצרי (ד"ה א' י"א כ"ג), ואין רואה להעיד על הדבר: עשק את עמיתו. פי' רמב"ע ז"ל בסתר, ולדבריו כוללת גנבה וכיוצא שהיא בסתר, ואינו כן אלא עשק נופל כמו על שכיר שכיר, כמו לא תעשוק שכיר עני ואביון (דברים כ"ד י"ד), וכיוצא בזה שכינס תחת ידו מה שראוי לו לתת לחברו, לא דבר שלקח מחברו. לכן בכלן נאמר בי"ת בפקדון בתשומת יד בגזל, ולא נאמר בי"ת בעשק, לפי שכלן היו בעין קודם שבאו לידו, ועכשיו מכחש בהן, אבל עושק לא היה בעין הולדך לומר או עשק, שעשה עושק ומכחש בעמיתו. וכן אמרו חכמים לא תעשוק את רעך, זה הכובש שכר שכיר וכן פירש"י ז"ל: (כב) או מצא אבדה וכחש בה, כבר אמר וכחש בעמיתו בפקדון, וחוזר על כל הנזכרים, ולמה חזר לומר באבדה וכחש בה? לפי שארבעה הראשונים יודע את בעל הממון, ומכחש בפקדון וגזל ותשומת יד ועשק עצמו. ואומר שאינו יודע מזה כלום, אבל אבדה שמולא פעמים אינו יודע למי היא, ובעל האבדה שרואה אבידתו תחת ידו ותובעה, יוכל לכחש בו שמא שקר דובר, והיינו חייב עד שיכחש בה. כלומר באבדה עצמה, שטוען שלא מצא אבדה כזו, הוי כחש בוודאי: ונשבע על שקר. כולל כל החמשה הנזכרים, כי אחר שכחש, נשבע על שקר או בפקדון או על כל אחת מהן, ורמב"ע ז"ל אמר פרושו או נשבע על ממון שיתקש אדם ממנו, והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר. והוא כדרך שפי' למעלה תשומת יד שותפות. ואינו נכון כמו שבארנו שתשומת יד גם ההלואות, וגם הראיה שהביא אפרש בע"ה, שאיננה כמו שחשב ונראה שבועתו כי לבד בכפידת ממון שבא לידו בהיתר צריך שישבע לשקר, ׳ תאחרים שהן מעניני הגזל חייב בכל האמור בפרשה גם אם לא נשבע עליהן לשקר, ואינו כן אלא האמת כמו שקבלו חכמינו ז"ל שהתורה מדברת בשבועת הפקדון: שקר. לא אמר על כחש, שאפילו בדבר שאינו מכחישו. כל שנשבע על שקר חייב. כגון שאמר לו יין בלול במים. וחברו אינו יודע, אלא שאמר לו יין שקניתי ממך אינו טוב. והוא נשבע שהיין טוב ואין בו תערובת כלל. הרי נשבע על שקר בדבר שבממון וחייב, [א"ה. לפי פשוטו של מקרא נראה לי, שהנשבע על כחש אפשר שהוא שוגג, ומכחש בעמיתו מה שהוא תובע ממנו ונשבע על כחשו, והוא לא

(כג) וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב
אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק
אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר
הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר
מָצָא׃ מפטיר (כד) אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע
עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ

קמץ ברביע קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיה ג"ת מ"ח, א': והשיב ב"ק ס"ו, א', ונ"ד ב', ונ"ח ב', יק"ד ב', וקי"ג א'. מכות ט"ז, א' חולין קס"א, א'. תמורה ו', א': או מכל ב"ת ת"ח, א': בראשו ב"ק כ"ט, ב'

תרגום אונקלוס

(כג) וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וִיחוֹב וְיָתֵיב יָת גְּזֵילָא דִּי גְזַל אוֹ יָת עוּשְׁקָא דִּי עֲשַׁק אוֹ יָת פִּקְדוֹנָא דִּי אִתְפְּקֵד לְוָתֵיהּ אוֹ יָת אֲבֵידְתָא דִּי אַשְׁכַּח׃ (כד) אוֹ מִכּוֹלָא דִּי אִשְׁתְּבַע עֲלוֹהִי לְשִׁקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ

תרגום אשכנזי

אונד זיך דאראן פֿערזינ־דיגט: (כג) ווען ער נון געזינדיגט האט, אונד זיינע שולד ערקעננט; זאָ זאָלל ער דאז געראובטע ווידער געבען, אָדער דאז אונרעכט: וואס ער נעהמ־ליך אונגערעכטער ווייזע פֿאָרענטהאלטען האט, אָדער וואס איהם צו פֿער־וואהרען געגעבען וואָר־דען; אָדער דאז פֿער־לאָהרנע, וועלכעס ער גע־פֿונדען האט; (כד) אָדער אויך וואָריבער ער זאָנסט פֿאַלש געשוואָרען האט:

רש"י

בה. שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטוא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. כשיכיר בעצמו לשוב בתשוב' ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם [שבועות כ"ד]: (כד) בראשו. הוא הקרן ראש

באור

ידע. לכך נ"ל על שקר, שכל המשקר יודע שאין הדבר כמו שהוא אומר]: על אחת. פירש"י ז"ל על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטוא ולהשבע על שקר לכפירת ממון, ואפשר לפי שזכרה תורה חמשה אלו. דבתה תורה כל מה שדומה לחמשה הללו, כמו מכחש בגנבה. או מערב מים ביין בלבקיי דשמן, מי מעיין בדבש וכיוצא השנויין בת"כ, על כלם חייב, ואמרו וכחש בעמיתו יכול בדברים ת"ל בפקדון, דבר שבממון, אי מה פקדון שאין לו רשות להוציאו, ת"ל בתשומת יד, אי מה אלו שיש בהן מתנת יד, ת"ל בגזל, אי מה שלשתן דברים נטלים מרשות בעליהן, ת"ל עושק שאינו נוטל אלא כובש מה שצריך ליתן, אי מה אלו שדעת שניהן יודעת ת"ל אבדה, אי מה אלו דברים שאפשר לדעתן, ת"ל על שקר אפי' המערב מים ביין וכיוצא. שאי אפשר לדעתן. אי מה אלו נזקים של ממון, מניין חובל אדם באדם קנין בקנין קנין באדם אדם בקנין, ת"ל על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטוא בהנה. וזה באמת דבור גדול במקרא, שהתורה זכרה רק אחד מכל מין שאפשר להמצא. ומהן למדין כלם: (כג) והיה כי יחטא, בין מזיד בין שוגג, ושגגתו גם היא זדון, שאינו חייב עד שיזיד בממון ובשבועה. ושגג בקרבן, שלא ידע שחייבין על זדון זה קרבן: ואשם, שיאשם עצמו, ובארנוהו למעלה, ויפה אומר רש"י ז"ל כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם, כי צריך ווידוי כמו בשבועת עדות ושבועת בטוי, ולא הוצרך להתפרש עוד כאן. גם בפרשת נשא מפורש הוא: והשיב את הגזלה, בפסוק זה לא נאמרו על הסדר שלמעלה, ויראה לי הטעם שלמעלה סדרן ללמוד מהן כל הדומים להם, כמו שאמרנו ממדרש חכמים. וכאן סדרן מן החמור אל הקל. כי הגזל בחזקה קשה מכלן. ואחריו העשק שכובש שכר שכיר עני ואביון שאליו הוא נושא את נפשו, ואחריו הפקדון שמכחיש במי שהאמין בו. ואחריהן האבדה הקלה מכלן: אשר גזל, כפשוטו, ורבותינו אמרו ולא גזל אביו שאינו משלם עליו חומש ולא קרבן, אלא הקרן לבד, וסמכוהו ללשון הכתוב אשר גזל ולא גזלת אביו, ואילו אמר והשיב את אשר גזל הייתי שומע שאפילו קרן גזלת אביו אינו משלם, ת"ל הגזלה מכל מקום וכן בעושק: הפקד. מבנין הפעל. על ידי בעליו או שלוחי בעליו: שבעל ידו הפקיד אצלו הפקדון הזה. ודרשו רבותינו כל זמן שעמו ישיבנו אין עמו ישיב לו דמיו: (כד), או מכל אשר ישבע עליו לשקר. כלן החזיר הכתוב לבד תשומת יד, ונוכל לומר שעליו

וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ (כה) וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן

ת״א והמשוביו סס י״ח, ח׳. מנחות ע״ג, ב׳:

דיא הויפטזוממע מוס ער בעצאהלען, אונד דען פינפטען טהייל נאך הינצוזעטצען. דעם עס געהערט, זאלל ער דיזעס צושטעללען, זאבאלד ער זיינע שולד ערקעננט; (כה) צום שולדאָפּפער אבער, דעם עוויגען צו עהרען, איינען ווידדער פאָן קליינפיה, אָהנע לייב

תרגום אונקלוס

בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵיף עֲלוֹהִי לִדִי הוּא דִילֵיהּ יִתְּנִינֵיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבְתֵיהּ׃ (כה) וְיַת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא

רש״י

המתוח: וחמשתיו. רבתה תורה חמשיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בה ונשבע והודה חזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע בו בפחות

באור

נתות או מכל אשר ישבע, ונזכר באחרונה לפי שהיא קלה גם מן האבדה. כי מלוה להוצאה נתנה, ולפי שיש בתשומת יד פרטים רבים כל מיני משא ומתן שבין בני אדם אמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר, והיה אפשר לומר כי על כן לא החזירו הכתוב בפירוש, לפי שבכלן כל זמן שלא השיב אין הקרן מכפר עליו, לבד תשומת יד, שהרי מתחלה להוצאה נתנה. ועכשיו שמודה הוא עליו נתורת חוב שישלם לאחר זמן. ויביא קרבנו. וכשמשלם נותן לו קרן וחומש. אבל בגמרא אמר רב חסדא בתשומת יד, שייחד לו כלי שדותיו לפקדון, ורואה אני שרמ״בם ז״ל לא הביא מימרת רב חסדא בהלכותיו, וא״כ אפי׳ לא ייחד חייב בחומש ואשם, ותראה שאין מקרא זה ראוי לפי׳ רא״בע. ולפרושו למה לא חזר הכתוב להזכיר תשומת יד שהיא שותפות: ישבע, שדרך בני אדם לתבוע עליהן, וכשמכחיש ישביעוהו ב״ד, ונשבע על שקר, או גם חוץ לב״ד שנשבע מאליו על תביעת בעל דינו: ושלם, לאחר שכפר ונשבע, אבל כפר ולא נשבע אינו בחומש ואשם. ולכן חזר לומר או מכל אשר ישבע עליו לשקר. ולא אמר או מכל אשר יחטא ללמדנו שאם לא נשבע לשקר אינו בחומש ואשם: ושלם. לפי שאמר והשיב ושלם אין הכוונה שצריך להשיב הפקדון או הגזלה בעין, וגם ישלם דמיה וחומשה. כדרך הגנב שמשלם תשלומי כפל. שהרי בעושק אין השבון, אבל לפי הפשט אמר והשיב את הגזלה או הפקדון או האבדה בעין, ואם איננה ישלם אותו בממון, כי בתשומת יד ועושק לא יתכן השבון אותו הדבר בעצמו: בראשו, העיקר והוא הקרן, כמו הראש שהוא עיקר החי, ובלע״ז (קאפיטאל): וחמשתיו, פי׳ רא״בע ז״ל מיעוט רבים שנים. והם שני חומשים, בעבור שזה האשם זדון, הלך בדרך הפשט ושכח וחמשיתו יוסף עליו שבפרשת כשא, שגם הוא בזדון ואין בו רק חומש אחד. והאמת כקבלות חכמינו ז״ל שנאמר לשון רבים ללמד שמוסיף חומש על חומש עד שתתמעט הקרן משוה פרוטה. כגון שגזל הקרן וכפר בחומש, דינו כקרן להוסיף חומש, וכן בשני ובשלישי עד שיתמעט פחות משוה פרוטה, ולפי הפשט יראה לי כי ושלם אותו. על כל האמורין בענין פקדון וגזל וחבריהן. כל אחד ואחד, וחמשתיו של כל אחד ואחד, כלומר תשלומי הראש משלם בדרך חוב, שכן קבל מחברו, אבל החומשים שמשלם. הוא גרם לעצמו שישלם אותן, לפי שכחש ונשבע על שקר. ועליהן אמר וחמשתיו. ללמדנו שכלן שוין זה לזה לענין החומש, הלואה הקלה כגזלה החמורה, אבל במעיל׳ ובגזל הגר שלא נאמר בהן רק דבר אחד נאמר לשון יחיד: יסף עליו. שיביא הוא וחומשו חמשה, ובארנוהו: לאשר הוא לו, פירש״י ז״ל למי שהממון שלו, ולפי שהכתוב אומר והשיב ושלם, ולמי ישיב וישלם זולתי למי שחייב לו. עד שצריך לומר לאשר הוא לו, ואפשר שסבור הייתי שהקרן ישלם לבעל חובו והחומש להקדש ימו הקרבן. אמר לאשר הוא לו, למי שחייב לשלם הקרן יתן גם החומש שהוסיף עליו: ביום אשמתו. פי׳ רא״בע ז״ל טעמו ביום שובו מאשמתו. גם רמ״בם ז״ל פי׳ כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה. ויש לפרשו כפשוטו ביום אשמתו. כמו והיה כי יחטא ואשם. שיכיר עוון ויתנהו על לב וכן ביום אשמתו. ביום שמאשים עצמו והכל אחד, ורבותינו למדו מכאן כילד ישלם, י״א כשעת הגזלה. שהיא יום שחטא בו בשלח יד, וי״א כשעת התביעה. שהוא עירר יום החטא שכחש ונשבע: (כה) מן הצאן, ידענו כל אילמן הצאן הוא, אבל אין לשון איל אלא קשה, ולכן אמרו בין שתי שנים, ובכל מיני החיים יש רכים

בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ (כו) וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ

ו (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

(ב) צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר

ת"א בערכך זבחים מ"ח,ב'. כריתות כ"ב, ב': לאשם וכו' ב"ק ס"ה, ב'. ערכין ד', ח':

תרגום אשכנזי

בעשפֿעהלער, אין דעם ווערטהע דעם שולד־אָפּפֿערס, דעם פריסטער ברינגען. (כו) דער פריסטער פֿערזאָהנט איהן, פֿאָר דעם עוויגען; זאָ זאָלל איהם פֿערגעבען ווערדען, וועגען דעמיעניגען, זאָ ער בעגאנגען, זיך דאראן צו פֿערשולדען.

ו (א) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט:

(ב) גיב אהרן אונד זיינען זאָהנען פֿאָלגענדען בעפֿעהל: דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז גאַנ־

רש"י

מפרוטה: לאשר הוא לו. למי שהממון שלו [ב"ק ק"ג]: חסלה פ' ויקרא:

ו (ב) צו את אהרן. אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות א"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס [ת"כ]: זאת תורת העולה.

תרגום אונקלוס

כְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא: (כו) וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעֲבֵד לְמֵיחַב בַּהּ:

ו (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) פַּקֵּד יַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דַּעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִתּוֹקְדָא עַל

באור

ויש קשים, והגדולים והחזקים שבהן יקרא איליהן, כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), על כן הוצרך לפרש מן הצאן שהוא הכבש הגדול. וכן אילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח), וזה בנין אב לכל איל שנזכר אחרי כן בתורה שהוא מן הצאן. והוצרך להאמר כן באשם, לפי שבעולה ובשלמים מפורש מן הבקר ומן הצאן, אבל באשם לא נאמר, ולפי שאמר איל הוצרך לומר מן הצאן, ובאשם גזל הגר אמר איל הכפורים שהוא המפורש בפרשה זו. אבל כל איל של שלמי' שבתורה לא הוצרך לומר אצלו מן הצאן לפי שמפורש אצל שלמים שאינן באין אלא מן הבקר ומן הצאן: בערכך, המפורש למעלה שני סלעים, ובארנוהו: (כו) לפני ה', לפי שלא זכר עד הנה מעשה האשם שחיטתו וזריקת דמו בקדש. אמר בקבלה לפני ה', כמו הנא' בעולה ובחטאת לפי שכאן הפסיק ענין האשמות, והאמורין למעלה למדין מזה, ובפרשת צו יפרש הכתוב הכל: על אחת, לא שיכפר באשם אחד על כל האמורים בפרשה. אלא על אחת מכל אשר יעשה, על איזו מהן שיהיה, אבל תבעוהו על גזל ועל פקדון, וכחש ונשבע בשתיהן חייב שתי אשמות: לאשמה בה, להיות אשם בה, והאל"ף בפתח בעבור אות הגרון, ולולי זאת משפטה בחירק, כמו ליראה לשמצה. ורבותינו דרשו לאשמה בה, פרט לפחות משוה פרוטה, כלומר שאין בני אדם מקפידין עליה. ואינו מחזיק אשמה על נפשו בעבורה:

ו (ב) צו, פירש"י ז"ל אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות, אמר ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס. ובספרי (פרשת נשא) אין צווי אלא מיד בשעת מעשה ולדורות. ובקדושין אמרו תנא דבי ר' ישמעאל אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות, ומצינו צו בקרבן תמיד, ומפורש שהיתה מיד עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כ"ח ו'), ונאמר עולת תמיד לדורותיכם (שמות כ"ט מ"ב), גם בנרות מפורש מיד ולדורות, וכן בשלוח טמאים מפורש מיד ולדורות, ובעדי הלוים נאמר ג"כ צו. וכן בירושת הארץ ותחומי גבוליה, וכן כאן, וכלן מיד ולדורות, כי לפי שפי' הכתוב באיזו מהן שהן מיד ולדורות, אף כלן כן, ולדעתי אנו למדין מזה שכל מצות התורה הן מיד ולדורות, שכלן קרויים מצות, כמו ואתנה לך וגו' והתורה והמצוה (שמות כ"ד י"ב), אלה המצות ודוגמתן הרבה, ולמדנו שכלן מיד ולדורות, וזה עיקר גדול בתורה, ושמא תאמר פרשת ונתנו ללוים, לא נהגה עד אחר ירושה וכבוש, וירושת הארץ ג"כ לא היתה מיד, אין פי' מיד ממש, אלא כשאפשר לעשותה חייבין בה מיד, וזהו לדעתי פי' לשון הספרי: אין צווי אלא מיד בשעת מעשה. כלומר מעת שאפשר לעשותה מיד היא נוהגת, וכן הוא בכל מצות התורה, כמו תרומה ומעשרות וכל המצות התלויות בארץ, מיד שירשו

זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃ (ג) וְלָבַשׁ

מ' זעירא

ת"א זאת זבחים כ"ז, ב', וס"ח ב', וס"ט ב', ופ"ד א', ונ"ב א', מנחות ב', ב', וכ"ז ב', וס"ט א'. נדה מ', א': הוא יומא ל"ב, א', וצ"ה א'. סנהדרין ל"ד, א'. הוריות ג', א'. זבחים כ"ז, ב'. וכ"ח א', וע"ד א'. תמורה י"ד, א': כל הלילה יומא ג', א', ומ"ה א'. זבחים פ"ו, ב', מגלה כ"א, א'. חגיגה י"א, ב'. זבחים א', ב':

תרגום אשכנזי

צו אָפְּפֶער. איין זאלכעס גאנצעס אָפְּפֶער זָאלל דיא גאנצע נאכט הינדורך, ביז אן דען מָארגען, אויף דער פֵייערשטעללע דעס אלטארס ליגען בלייבען; אונד דאז פֵייער דעס אל־טארס זָאלל אויך דעס נאכטס דארויף ברעננען. (ג) דער פריסטער זָאלל אלסדאן דעם מָארגענס זיין לייגענעס קלייד אנ־

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאֶשָּׁתָא דְמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵיהּ׃ (ג) וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבַּשׁ עַל בִּסְרֵיהּ

רש"י

הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו [קדושין כ"ט]: היא העולה. למעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה [נדה מ"א זבחים פ"ד ת"כ]: (ג) מדו בד. היא הכתנות ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו [ת"כ ערכין ג']: על בשרו. שלא

באור

וחלקו התחילו לנהוג, ולכן מיד שעברו הירדן התחילו לכבוש, ומיד שכבשו וחלקו כתנו ללוים ערים לשבת. וכן בכל דבר: את אהרן ואת בניו, למעלה בפרשה אמר דבר אל בני ישראל, כי מדברת מהבאת הקרבנות. וישראל מביאין אותן, וכאן אמר צו את אהרן, כי מדבר במנשה הקרבנות, שהיא מעשה כהנים, (מפי' רמ"בן ז"ל): זאת תורת העולה, כבר מפורשת כל תורת העולה ומשפטה בפרשת ויקרא, ולא זכר בפרשה זו עוד דבר ממעשיה. אבל החל ממה דסייב. כי שם אמר והקטיר הכהן את הכל המזבחה, ואמר כאן שבהיותה על האש על המזבח תוכל להיות שם כל הלילה עד הבקר, ורבותינו דרשו שמלת תורה לרבות בא על הפסולין, שנפסלו בקדש שלא ירדו ושאין פסולן בקודש כגון רובע ונרבע וכיוצא שירדו: הוא העולה על מוקדה, כלומר תורת העולה שאמרתי היא העולה שנאמרה בפרשת ויקרא משפט הקרבתה וזריקת דמה והעלאתה על האש אשר על המזבח, ועליה אני מלוה לך עתה שתהיה שם כל הלילה למוקד אש עד הבקר, ואע"פי שאימורי כל הקרבנות מתעכלים כל הלילה? אין שלמים וחטאת ואשם חובה בכל יום, לבד העולה שבאה חובה בבקר ובין הערבים, ועל כל פנים היא תהיה על מוקדה אפי' כל הלילה עד הבקר: ואש המזבח תוקד בו, עוד בבקר. גם אחר שנתעכלו אימורין ופדרים, ואפי' נתעכלו בחצי הלילה, לא תכבה האש שעל המזבח, כמו שיפרש למטה בענין, והמוקד יהיה מאש המזבח ונלמה, לא שיביא אש ממקום אחר לעשות הוקד על המזבח, אלא מאש שהיה לילה בו, ממנה יעשן מוקד ביום: תוקד בו, במזבח, ולא יורידנה מעל המזבח להביערה חוץ ממנו, כי היא אשי ה', ובפי' רא"בע ז"ל תוקד בו, ולא חוץ ממנו. אבל רש"בם ז"ל פי' תוקד בו בלילה כמו ביום, ואיני יודע למה כאמר. שכבר אמר על מוקדה על המזבח כל הלילה? ואפשר שדעתו כמו שפרשנו למעלה שגם אם נתעכלו בחצי הלילה. לא תכבה האש, אלא אש המזבח תוקד בו בלילה. אע"פי שאין עליה נתחים להתעכל: (ג) ולבש הכהן, הפסיק הענין בתרומת הדשן, לפי שרצה לדבר על עריכת אש המערכה בבקר ותרומת הדשן קודמת למערכה גדולה, ואח"כ חוזר לענין הראשון והאש על המזבח תוקד בו. כלומר כמו שאמרתי ואש המזבח תוקד בו. וכמו שיתבאר: ולבש הכהן, כשעומדין בית אב משיכתם אותו הכהן שעלה עליו הגורל לתרום הדשן ילבש בגדי כהנתו, ללמד שהיא עבודה וצריכה בגדי כהונה: מדו בד. היא הכתנת המכסה כל הגוף. [א"ה אונקלוס תרגם מדו לבושין, וכן תרגמתי], ומלת מדו כולל כל בגד המכסה את הגוף כלו, כי שרשו מדד, שהיא המדה, מדת האיש

הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־
בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל
הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ
אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ (ד) וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו
וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־

ת"א מדו פסחים ס"ה, ב'. יומא כ"ג, ב': ומכנסי יומא כ"ב, ב'. ערכי, ג', ב': והרים יומא כ', א', וכ"ד א': תאכל זבחים פ"ב, ב'. מנחות כ"ו, ב': ושמו פסחים כ"ו, א'. זבחים נ"ו, א'. חולין קי"ז, א'. תמורה ל"ד, א'. כריתות ו', א'. מעילה י"א וי"ב, א': ופשט יומא כ"ג, ב'. שבת קי"ד, א': והוציא יומא ס"א, א'. סנהדרין מ"ב, ב'. זבחים ק"ט, ב'. מעילה י"ב, ב':

תרגום אשכנזי

ציהן, אונד ליינענע ביינ־קליידער אן זיינען בלאָסען לייב אנלעגען; דיא אשע וועגנעהמען, אין וועלכע דאז פֿייער אויף דעם אל־טאר דאז גאנצע אָפּפֿער פֿערצעהרט האט, אונד זיא נעבען דעם אלטאר הינלעגען. (ד) ער ציהעט אבער דיזע קליידער אויס, אונד לעגט אנ־דערע קליידער אן, ווען ער דיא אשע אויס דעם לאגער הינויסבריינגט,

תרגום אונקלוס

וְיַפְרֵשׁ יָת קִטְמָא דִּי תֵיכוּל אֶשָּׁתָא יָת עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא וִישַׁוְּיִנֵּיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא: (ד) וְיַשְׁלַח יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיִלְבַּשׁ לְבוּשִׁין

רש"י

יהא דבר חוצץ ביניתי' [ערכין ג']: והרים את הדשן. היה חותה מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש [תמיד כ"ח]: הדשן אשר תאכל האש את העולה. ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: (על המזבח. אלא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירין על מזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח בר"י): (ד) ופשט את בגדיו. אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו

באור

וכן וילבש שאול את דוד מדיו (שמואל א' י"ז ל"ח), כי הם עשויים כפי מדת גוף האיש, והו שאמרו חכמים מדו כמדתו, לפי שלא אמר כתנת בד, שאילו אמר כתנת במשמע אף ארוך או קצר ממדתו: בד. של בוץ, והם קני הפשתן שהן גדלין בדין, ואין כן הלמד: ומכנסי בד. כמו כן המצנפת והאבנט. שאל"כ הוא מחוסר בגדים. וזכר רק שתי אלה שהם על בשרו כלו, והם בד. והייתי חושב שלא ילבשם כשעוסק בדשן שלא ילכלך בגדי קדש, לכן אמר שילבשם וכל שכן המצנפת שהיא רק על ראשו, והאבנט איננו בד. אבל בת"כ למדו תנאים מצנפת ואבנט מן הכתובים: על בשרו, דרך כבוד, והוא כנוי לבשר הערוה כמו או ההתים בשרו מזובו (פרשה ט"ו ג'), וכן הוא אומר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כ"ח מ"ב): והרים את הדשן, כמו והרים ממנו בקמצו (לקמן ו' ח'), וכן ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (פרשה ד' ח'), לפי שמתעלים הקומץ והאמורי' על שאר חלקי הקרבן, וכן כאן הדשן שחותה במחתה כל יום היא תרומת הדשן, תרומה של דשן רב שהוא על המזבח, ולכן הצריך להניחה אצל המזבח. כמו מורמה ונולה. וקבלו רבותינו שהיו נבלעים במקומם כדאמרינן ביומא, וכן ראוי לבן: אשר תאכל האש את העולה, אמרו בת"כ והרים את הדשן, יכול עצים, ת"ל העולה, אי עולה יכול איברי עולה, כלומר שלא נשרפו עדיין לגמרי לדשן, ת"ל אשר תאכל האש. הא כיצד חותה מן המאוכלות הפנימיות ויורד, פי' שמפנה גחלי העצים אילך ואילך ומן המאוכלות הפנימיות של איברי העולה, נוטל מלא המחתה לקיים מצות תרומת הדשן. ודיה במלוא קומצו, כמו תרומת קומץ של מנחה, רק מוסיף כרצונו עד מלא המחתה: ושמו. בנחת, ושמו. כלו. ושנו, שלא יפזר. כך שנוי בת"כ, וכל זה לכבוד התרומה: אצל המזבח. במזרחו של כבש. כמו שכתוב והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן (פרשה א' ט"ז). (ד) ופשט את בגדיו, בגדי כהונה. ולבש בגדים אחרים. גם אותן שלובש בגדי כהונה הן, אלא פחותין מהן, והו שאמרו בת"כ בגדיו בגדים מקיש בגדים שפושט לבגדים שלובש, מה בגדים שפושט הראויים למלאכתו. אף בגדים שלובש הראויין למלאכתו, א"כ למה נאמר אחרים פחותין מהן. ולפי שאינן בגדי כהונה איננו חובה אלא דרך ארץ. כמו שכתב רש"י ז"ל שלא ילכלך בהוצאת הדשן

הדשן אל־מחוץ למחנה אל־מקום טהור: (ה) והאש על־המזבח תוקד־בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים:

ת״א והאש יומא מ״ה, א׳: ובער פסחים נ״ט, א׳. יומא כ״ו, ב׳, ול״ג א׳: וערך פסחים נ״ח, ב׳. יומא ל״ד, א׳. ב״ק קי״א, א׳. מנחות מ״ט, א׳. תמיד כ״ח, ב׳: והקטיר פסחים נ״ט, ב׳. יומא ל״ג, א׳:

אן איינעם רייגען ארט. (ה) דאז פייער אויף דעם אלטאר מוס דארויף ברעננען; עס זאלל ניכט ערלאשען, דער פריסטער זאלל יעדען מארגען פרישעס האלץ דארויף לעגען, דאז טעגליכע גאנצע אפפער דארויף אָרדנען, אונד הערנאך דיא אפפערשטיקקע דער פריידענאפפער דארויף אין רויך אויפגעהן לאססען;

תרגום אונקלוס

אוחרנין ויפק ית קטמא למברא למשריתא לאתר דכי: (ה) ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי

רש״י

[ת״כ] לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. הצבור בתפוח [תמיד כ״ה] כשהוא הרבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: (ח) והאש על המזבח תוקד בו. רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא [כ״א] שנחלקו רבותינו במנין המערכו׳ שהיו שם [תמיד כ״ט]: וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדים [פסחים נ״ה]: חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם

באור

בגדים שהוא משמש בהן תמיד, בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו, ולפי שאינו חובה לא בא הכתוב אלא ללמדנו שאל יאמר אם אלבש פחותין אפגום בכבוד העבודה, כאלו בזוים בעיני, אלא אם רוצה לובש פחותין, ויש מרבותינו שאמרו שאין הוצאת הדשן בבגדי כהונה: והוציא את הדשן, כל הדשן הנשאר מן הקרבנות והעצים הרבים, שצוברין אותו כל יום בתפוח על המזבח, וכשמתרבה ואין מקום למערכה, מוציאו משם, ואין זה חובה בכל יום, אבל התרומה חובה בכל יום: מחוץ למחנה. לשלש מחנות: טהור, פרשתיו בספר נוסיח: (ה) והאש על המזבח תוקד בו, חוזר לענין ראשון, זה שאמרתי כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו. שמא כסבור אתה עד הבוקר תוקד ואז יכבה, והרים את הדשן, ויביא אש חדשה להבעיר מערכה ליום זה, יען בכל יום ויום, אלא כשירים הדשן וגם אחרי כן עוד תהיה אש המזבח של אמש יוקדת בו, כי לא תכבה כלל, רק בבקר יבער עצים על האש היוקדת לא יביא אש חדשה מחוץ על המזבח, וכן לא יבעיר העצים למטה ויעלם, אלא צריך שיבערם באש שעל המזבח, וכן אמרו רבותינו שהלהבת אליתה תהיה בראש המזבח. זהו פשוטו של מקרא. אבל לפי שנכפל ענין זה פעמים על מוקדה על המזבח, ואש המזבח תוקד בו, והואש על המזבח, אש תמיד תוקד, למדו רבותינו מכאן מנין המערכות, י״א שנים וי״א שלשה וי״א ארבעה: ובער, כל הבער על אש מלהטת ואוכלת סביבותיה, כמו ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב (איכה ב׳ ג׳), והן העצים המעלים להבה ובוערים: בבקר בבקר, אין ספק ששמו פעמים רבות ביום ובלילה עצים על האש שלא יכבה, אבל הכתוב הזה מלמד שבכל בקר צריך שיעריך מערכה קודם עולת התמיד, וגם אם יש אש ועצים הרבה מצוה להוסיף בבקר שני גזירי עצים עם תמיד של שחר, וכן בתמיד של בין הערבים. ולמדוהו מן וערכו בני אהרן הכהנים אש על המזבח וערכו עצים על האש (פרשה א׳ ח׳): וערך עליה. על האש. והעריכה מפורשת בפרשת ויקרא שהן הנתחים: העולה, לפי הפשט כמו העולות שהן נדבות, וכן חלבי השלמים נדבות, ולא זכר חטאת ואשם, ואפשר חלבי השלמים, החלבים האמורין בשלמים, שהן עצמן אותן שבחטאת ואשם. ולפי שנאמר העולה, אמרו רבותינו שהיא עולה התמיד שתקדים לכל הקרבנות;

(ו) אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה: ס (ז) וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ: (ח) וְהֵרִים מִמֶּנּוּ

ת"א אש יומא מ"ה, ב': וזאת סוטה י"ד, ד', קדושין ל"ו, א'. זבחים פ', ב'. מנחות ב', ב'. וי"ט ב', ונ"ב א': בני קדושין ל"ו, א'. זבחים קי"ט, ב': לפני זבחים ס"ג, ב'. מנחות י"ט, ב': והרים יומא כ"ד, א', ומ"ז א'. זבחים ס"ג, א'. מנחות י"א, א', וי"ט ב', וכ"ד א', וס"א א' יק"ו ב':

(ו) איין בעשטענדיגעס פייער זאלל אויף דעם אלטארע ברעננען, ניא ערלאָשען. (ז) דיזעס איזט דיא פעראָרדנונג פיר דאז שפייזאָפפער: דיא קינדער אהרן'ס ברינגען עס פאָר דעם עוויגען צום אַלטארע הין. (ח) דער פריסטער נִממט זיינע האנד פאָלל פאָן דעם פיינסטען מעהל'ע דעם שפייזעאָפפערס, אונד

תרגום אונקלוס

נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: (ו) אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי יָקְדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵּי: (ז) וְדָא אוֹרַיְתָא דְּמִנְחָתָא דִּיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי אַהֲרֹן קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא: (ח) וְיַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ בִּקְומְצֵיהּ מִסּוּלְתָּא דְּמִנְחָתָא

רש"י

כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים [פסחים נח]: (ו) אש תמיד. אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד [שמות כ"ז] אף היא מעל מזבח החיצון תוקד [יומא מ"ה]: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולם להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת נדבה שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת: הקרב אותה. היא הגשה בקרן מערבי' דרומית [ת"כ סוטה י"ד]: לפני ה'. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. היא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח:

באור

עליה. על המערכה של אש ועצים האמורה בענין, ורבותינו ז"ל למדו מכאן על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כלם. מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים, כמו שפירש"י ז"ל, ולפי הפשט הלשון עליה השניה כמו עליה הראשונה אפשר לפרש עליה על המערכה הזו השלם הכל, לא על עצים הנערכים עם תמיד של בין הערבים: (ו) אש תמיד, לפי שאמר היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר. שלא בא אלא ללמד שמותר להתעכל כל הלילה, לא שצריכין להתעכל כל הלילה עד הבקר. ותאמר אם נתעכלה בחצות הלילה אין צורך עוד לאש. לכן צוה אש תמיד תוקד על המזבח, בין יש עליה דבר בין אין, תוקד אש על המזבח, ותמיד בכל זמן, כמו שאמרו בת"כ תמיד אפי' בשבת. אפי' בטומאה: לא תכבה, תי"ו תכבה על האש, וכתב שני פעמים, לעבור עליו בשני לאוין כדברי רש"י ז"ל, ורמב"ם ז"ל כתב (הלכות מעשה קרבנות) המכבה אש המזבח לוקה שנאמר לא תכבה אפי' גחלת אחת, אפי' הורידה מעל המזבח וכבה לוקה. וטעמו לדעתי שהוא הראשון והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. כל אש שעל המזבח יהיה מוקד, לא תכבה כלל מן האש ההוא, על כן המכבה אפי' גחלת אחת לוקה, ופסוק אש תמיד מצוה על הכהנים שיאירו המזבח תמיד, לא תכבה האש לא ביום ולא בלילה, ואם התעצלו להבעירה עד שכבה מאליה עוברין בלאו אבל אינו לוקה שאין בו מעשה, וכן דעת רמב"ן ז"ל: (ז) וזאת תורת המנחה, היא המפורשת בפ' ויקרא, ונתפרשו שם משפטיה. וכאן משלים מה שלא נאמר שם, וכמו תורת העולה שלמעלה, משלים מהקטרה ואילך, כן במנחה משלים מהקטרה ואילך ללמד משפט השירים, כמו שיתבאר, וזהו פשוטו של ענין: הקרב אתה. כמו תורת העולה שנאמרה על הקטרה ואילך, נתחדשו בה ג"כ דברים מענין הפסולין שעלו למזבח איזו ירדו ואיזו לא ירדו, ודיני המערכות ומשפט האש שעל המזבח, כן מנחה שנאמרה בעבור דיני השירים. נתחדשו בה דינים במנחה עצמה, כי לא נאמרה ההקרבה בפרשת ויקרא במנחת סלת, שצריך להגישה בקרן דרומית מערבית, כי לפי שנאמר לפני ה' שהוא מערב לצד ההיכל, ונאמר אל פני המזבח שהוא דרום שהוא פניו של מזבח, שהכבש נתון שם. הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית, וזאת ההקרבה בכלי שהמנחה בו,

בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃ (ט) וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ

תולדות אהרן ואת וכו' סוטה י"ד, ב'. מנחות י"ח, ב', וכ"ז א':
והנותרת מנחות נ"ב, א', וע"ב ב':

פאָן דעם אֶהלע: אונד אללען ווייהרויך, דער אויף דעם שפייזעאָפפער ליגט; אונד לעסט אויף דעם אלטאר דען דופט דאפאָן צום אנגענעהמען גערוך אויפשטייגען, דעם עוויגען צו עהרען. (ט) וואס דאפאָן איבריג איזט, זאָל־

תרגום אונקלוס

וּמִמִּשְׁחַהּ וְיָת כָּל לְבוֹנְתָּא דִּי עַל מִנְחָתָא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא אִדְכַּרְתַּהּ קֳדָם יְיָ׃ (ט) וּדְאִשְׁתְּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן

רש"י

(ח) (והרים ממנו. המחובר שיהא עשרון שלם בשעת קמיצה בר"י): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ [יומא מ"ז]: מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה [סוטה י"ד]: המנחה. שלא תהא מעורבת באחרת: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פי' כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: (ט) במקום

באור

כמו והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח (פרשה ב' ח'). מה הקרבה בכלי אף הגשה בכלי, ואין צורך שיגע הסלת במזבח, אלא הכלי לבדו: תורת המנחה. תורה אחת לכלן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין, שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחה ששיריה נאכלין מנחת כהנים שהיא כליל מניין. ת"ל תורה, כן הוא בת"כ: הקרב אתה. מקור מבנין הכבד הנוסף. וכאומר זה באמרתי לך בסדר ויקרא והגישה אל המזבח, דלוני שיקריבה בחודו של קרן מערבית דרומית: (ח) והרים ממנו, בעבור הקומץ והלבונה הוצרך לומר והרים, ששתיהן תרומה, ומפורש בפרשת ויקרא: בקמצו, פרשנוהו (ויקרא ב' ב'): מסלת המנחה ומשמנה, אינו קומץ אלא מן הסלת והשמן שבלול בה, לא מן הלבונה. אלא הלבונה מלקט מעל המנחה בפני עצמה ומקטירה כלה, וזהו שהפסיק ואמר ואת כל הלבונה אשר על המנחה. כלומר לא מקצתה כמו שעשה בסלתה ושמנה. ולפי הפשט זכר כאן מנחת סלת, שהרי אמר שיקמוץ מסלתה ומשמנה, אבל שאר המנחות אינן נקמצות סלת אלא לאחר אפייתן, לפי שעליה בא לדין בפרשה זו בדין השירים, ואעפ"כ כל מה שנתחדש בפרשה זו בגוף מעשה המנחה, נוהג גם בשאר המנחות, שהרי אמר תחלת תורת המנחה, תורה אחת לכלן לכל מה שאמור בענין: אזכרתה, מפורש (פרשה ב' ב'): (ט) והנותרת. פרשנוהו (פרשה ב' ג'): יאכלו אהרן ובניו. בסדר ויקרא אמר והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (פרשה ב' ג'), שומע אני דלו יאכלו דלו לא יאכלו, או יתנוה בממון למי שירצו. פי' כאן יאכלו אהרן ובניו, שחייבים הכהנים לאכול שירי המנחות: מצות תאכל, במנחת מאפה תנור נאמר סלת חלות מצות וגו' ורקיקי מצות, ובמנחת מחבת נאמר מצה תהיה, ומנחת מרחשת הושוה להן בפסוק והבאת את המנחה וגו' שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ (שם י"א), ולפי שנאפות מצות, ונקמצות לאחר אפייתן, לא הוצרך לומר על שיריו שיהיו מצות, נגד מנחת סלת ששיריה סלת, הייתי אומר שמותרין הכהנים לאכלן חמוץ, על כן חזר וכתב כאן מנחת סלת. להזהיר על השירים מצות תאכל. אבל הי' אפשר להכתב יאכלו אהרן ובניו מצות, וחזר לומר תאכל למצוה, וכן אמרו בת"כ מצות תאכל מצוה. לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתירה הראשון, ת"ל מצות תאכל מצוה: במקום קדש, היא העזרה. ושרש קדש מורה על הבדל סגלת הקדש מן החול, כמו ולהבדיל בין הקדש ובין החול (פרשה י' י'), וחול על המנהגים שנוהג כל אדם בדברים אשר תחת השמש. וקדש הוא על המנהג המתעלה מהן, ומטעם זה הנפלאות שעושה השם, לפי שאינן כמנהגו של עולם, נקראים דרך הקדש, כמו אלהים בקדש דרכך וגו' וסמך אתה האל עושה פלא (תהלים ע"ז ט"ו). ובשירה מי כמכה נאדר בקדש, וסמך נורא תהלות עושה פלא (שמות ט"ו י"א), וכן העזרה שעובדים בו עבודת המזבח על פי חקים ומנהגים

אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם
קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃
(י) לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ
מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת
וְכָאָשָׁם׃ (יא) כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן
יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי

ת״א מצות יבמות ל״ט, ב׳. ות׳ א׳: במקום זבחים כ״ו, א׳. וס״ב א׳. מנחות ס׳, א׳: תאפה שבת קי״ח, א׳. יבמות מ׳, א׳. סוטה ט״ו, ה׳. שבועות ט״ו, ב׳. מנחות ל״ב, א׳, ונ״ח א׳: קדש זבחים י׳, ב׳, וי״ב, ב׳. מנחות כ״ה. א׳: כל זכר סוטה כ״ג, ב׳. זבחים ק״כ, א׳:

תרגום אשכנזי

לען אהרן אונד זיינע זאֶהנע עססען. אין אונגעזייערטען קוכען זאָלל עס גגעגעססען ווערדען; אן איינעם הייליגען אָרטע, אים האָפֿע דעס שטיפֿטסגעצעלטס זאָללען זיא עס פֿערצעהרען. (י) עס זאָלל ניכט געזייערט געבאקען ווערדען; איך האבע עס צו איהרעם אנטהייל געגעבען, פֿאָן מיינען צום פֿייער בעשטיממטען אָפּפֿערן: עס איזט איין אללערהייליגסטעס זאָ וויא זינדענאָפּפֿער אונד שולדאָפּפֿער. (יא) יעדע מאננס־

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּיר תִּתְאֲכֵל בַּאֲתַר קַדִּישׁ בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא יֵיכְלוּנַהּ׃ (י) לָא תִתְאֲפֵי חֲמִיעַ חוּלַקְהוֹן יְהָבִית יָתַהּ מִקּוּרְבָּנַי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא כְּחַטָּאתָא וְכַאֲשָׁמָא׃ (יא) כָּל דְּכוּרָא בִּבְנֵי

רש״י

קדוש. ואיזהו בחצר אהל מועד: (י) לא תאפה חמץ חלקם. אף השירים אסורים בחמץ [מנחות נ״ה]: כחטאת וכאשם. מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה ומנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה [מנחות ב׳ ת״כ]: (יא) כל זכר. אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו׳ אלא לרבו׳ בעלי

באור

במצות אלהים, לא כמנהגי בני אדם העובדים בחצרות מלכים. נקרא מקום קדוש: בחצר אהל מועד, העזרה, וכבר כתבו בפ׳ ויקרא. ולא אמר בפתח א״מ, לפי שפתח מגולה וחצר א״מ כולל גם הלשכות המקודשות הבנויות בעזרה, ושם יאכלו הכהנים את מתנותיהם. ואחר שנאמר זה לא היה צריך לומר במקום קדוש, ואמרו בת״כ שאילו אמר במקום קדוש הייתי אומר במחנה לויה, שגם הוא קדוש כנגד שאר המקומות שאין זבים וזבות נכנסין לשם. ואילו נאמר בחצר א״מ, לא התרנו הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש, ת״ל במקום קדוש לרבות גם אלו: (י) לא תאפה חמץ, כמו שאמר מצות תאכל על השירים, בא ליתן ל״ת על השירים שלא תאפה חמץ, ותי״ו תאפה שב על הנותרת: חלקם נתתי אותה מאשי, הנותרת הזו נתתי לחלקם מאשי, כלומר היא דומה לקומץ, שהוקטר על אשי ה׳, שאין הנותרת קדשים קלים. דלא המנחה כלה היתה ראויה לעלות על אשי. ואני הפרשתי להם החלק הזה מאשי, לכן דין אחד לנותרת עם הקומץ העולה לאשים, מה העולה לאישים הזהרתי לא תעשה חמץ, אף השירים לא תאפה חמץ, וכן אמרו בפ׳ כל המנחות אם החמיצו שיריה עובר בל״ת, ולמדוה ממקרא זה: קדש קדשים הוא, כקומץ עצמו שהרי חלקתיו מאשי: כחטאת וכאשם, שחלביהן עולין לאשים, ובשרם שהוא לכהנים, קדש קדשים הוא ונאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה. כן הנותרת מן המנחה קדש קדשים היא, ובאמת תאמר עדיין לא נאמרה פרשת חטאת ואשם. ועוד מה צורך לומר כן ובמנחה עצמה נאמר קדש קדשים היא? הטעם לפי שבזבחה מאינו עולה שכלה למזבח. לכן חטאת ואשם שהן ק״ק כעולה, בשרן שהוא לכהנים. בדעת נותנת שהן חלק מאשי ה׳ לאכלן בקדש, אבל מנחת ישראל לא מאינו שכלה למזבח, הייתי אומר הקומץ לבד ק״ק לא שירי המנחה. על כן נאמר שדומה לחטאת ואשם, כן נראה לי לפי פשוטו, ורבותינו דרשו עניין בת״כ. ואין הדרש סותר פשוטו של מקרא: (יא) כל זכר. ולא הנקבות: כל, אמרו רבותינו לרבות בעלי מומין. ואם לאכילה כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו׳ (פרשה אמר כ״ב), אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת ועוד יתבאר (שם): חק עולם לדורותיכם אי

יהוה כל אשר־יגע בהם יקדש: פ שני
(יב) וידבר יהוה אל־משה לאמר: (יג) זה
קרבן אהרן ובניו אשר־יקריבו ליהוה
ביום המשח אתו עשירת האפה סלת

ת"א יקדש זבחים צ"ז: זה קרבן יומא ה' י"ג: הוריות ט', א'. מנחות כ"ג, ב'. וע"ח א':

פערזאָן אונטער דען קינ־דערן אהרן'ס דארף עס עססען; דיזעס זייא אויף עוויגע ציימען פיר אייערע נאכקאָממען איין בע־שטימטער טהייל אן דען פייעראָפּפערן דעס עוויגען. וואס דאראן אנ־ריהרט, זאָלל הייליג זיין. (יב) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט: (יג) דיזעס איזט דאז אָפּפער, וועלכעס אהרן אונד זיינע זאָהנע אם טאגע זיינער זאלבונג, דעם עוויגען צו עהרען, דארברינגען זאָללען: יעדערצייט איין צעהנטהייל אפה פיינעס מעהל, צום שפייזאָפּפער; דיא העלפטע דעם מאָרגעס, אונד דיא

תרגום אונקלוס

אהרן ייכלינה קיים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל די יקרב בהון יתקדש: (יב) ומליל יי עם משה למימר: (יג) דין קורבנא דאהרן ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דרבי יתיה חד מן עסרא

רש"י

מומין למחלוקת [זבחים ק"ב ת"כ]: כל אשר יגע וגו'. קדשי קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה [ת"כ]: יקדש. להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: (יג) זה קרבן אהרן ובניו. אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל

באור

לפרש לומר בלי הפסק, כי חרב מקדש ובטלו מנחות. אלא חק עולם כל זמן שמקדש קיים, והו לדורותיכם פעם בנוי פעם חרב, בכל דור שמקדש בנוי נוהג חק זה. ועתיד המקדש להבנות ב"ב, וינהג חק זה לעולם. ובת"כ חק עולם לבית עולמים, לדורותיכם שינהג הדבר לדורות, נקרא בית עולמים הוא המקדש שבנה שלמה. ואמר עליו בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים כי אם הוא עתה חרב. עתיד להבנות לעולמים. וינהג חק זה בדורות ההם: מאשי ה'. אין להם אלא אחר מתן אישים: כל אשר יגע בהם יקדש. פי' רשב"ם ז"ל קודם הנגיעה יהי' טהור, ואין טעם לפי' זה כי לא מצינו בכל המקרא יקדש על טומאת הגוף. אלא יטהר כמו לא יאכל עד אשר יטהר (פרשה כ"ב ד'), וביום השביעי יטהר (במדבר י"ט י"ב), ואם על ההכנה ועבודת הלב יאמר יתקדש בהתפעל כמו הכהנים אל ה' יתקדשו (שמות י"ט כ"ב), והתקדשתם והייתם קדושים (פרשה י"א מ"ד). אבל יקדש בקל ענינו יהיה קודש. ואין זה אלא כדברי רבותינו שאם נגע בה חולין או ק"ק ובלע המנחה מקום הבלוע קדש קדשים כמוה. אם פסולה יפסלו. ואם כשרה יאכלו כחמור שבה, כמו שפירש"י ז"ל. וגם רמב"ן ז"ל אמר כל אשר יגע, במנחה בחטאת ובאשם הוא קדש להם, ובת"כ שנו כל אשר יגע בהם יקדש. יכול אע"פי שלא בלע, ת"ל בהם משיבלע. וכן שנו אבל חטאת כל אשר יגע בבשרה יקדש, יכול אע"פי שלא בלע, ת"ל בבשרה עד שיבלע, ויש נגיעה על גב הדבר בלי בלוע כמו הנגיעות האמורין אצל טומאה, וכמו כל הנגע בהר (שמות י"ט כ"ב). אבל נגיעה האמורה כאן אינו אלא בלוע, ועקר הלמוד מחטאת שאמר וכל אשר יגע בבשרה. ואמרו פרט לעצמות וגידין וקרנים וטלפים, לפי שאין מהן בלוע, וכאן אמר בהם, לכלול המנחה והחטאת בדין אחד: יקדש. יהיה דינו כדין קדש שבלע ממנה, ורק החלק שבלע, כמו שאמרו יכול אם נגע במקצתו יהא כלו פסול, תלמוד לומר כל אשר יגע בהם יקדש. הא כיצד חותך מקום שבלע. וכך פירושו לדעתי, שאם מקצתו אוסר כלו יאמר כל אשר יבלע ממנו יקדש עכשיו תלה האיסור בנגיעה, אין לך אלא מקום הנגיעה לפי שבלע, וחותך אותו והשאר מותר: (יג) זה קרבן אהרן ובניו. פי' רמב"ן ז"ל או אחד מבניו תחתיו, ולפי' זה המקרא מדבר במנחת כ"הג. וכן פי' רשב"ם לפי הפשט בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו. וחכמים דרשו שכל כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה צריך חינוך במנחה. ואני רואה שלפי פרוש' אין סדר למקראות, וכמו שאמר אם הכהן המשיח יחטא (פרשה ד' ג'), יאמר זה קרבן הכהן המשיח אשר יקריב לה' ביום המשח אותו וגו' מנחה תמיד חק עולם לה' מחציתה בבקר ומחציתה בערב? ואם כבר אמר

מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃ (יד) עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ

ת"א מנחה מנחות ח', ח', ור' ג': מחציתה זס נ', נ': מחבת סס נ"ח, נ': תעשה זס נ', ג':

תרגום אונקלוס

בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא מִנְחֲתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ בְּרַמְשָׁא׃ (יד) עַל מַסְרֵיתָא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵד רְבִיכָא תַּיְתִינַהּ

תרגום אשכנזי

העלפטע דעס אבענדס. (יד) אין איינער פפאננע זאלל עס מיט אהל צוּרעכט געמאכט ווערדען; אבגעזאטטען זאללסט דוא עס ברינגען. צוויבאק אונד אין שטיקקע צערבראכען זאללסט דוא דיזעס שפייזעאפפער, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עווי-

רש"י

יום שנאמר מנחה תמיד וכו' והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו' [מנחות כ"ג]: (יד) מרבכת. חלוטה ברותחין כל צרכה [ת"כ]: תופיני. אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה

באור

זה קרבן אהרן ובניו וגו' ביום המשח אותו שבן אהרן והמשוחים מבניו תחתיו, למה חזר לומר והכהן המשיח תחתיו מבניו? אבל כל מקום שנאמר אהרן ובניו ענינו כ"הג וכהנים הדיוטים, כמו שיתבאר (פרשה כ"ד ב'), וכן זה קרבן אהרן ובניו כפשוטו, שכלם יתחנכו בפעם ראשון במנחה זו, בין כ"הג בין כהן הדיוט. ויקריבוה רק ביום המשח אותם פעם אחת. ואח"כ אמר מנחה תמיד, כמו ומנחה תמיד, כלומר המנחה הזאת תהיה ג"כ תמיד, וחזר ופירש שכ"הג לבדו יעשנה תמיד, וזהו והכהן המשיח תחתיו מבניו וגו', ואילו ידבר רק על כ"הג מה יבנין ביום המשח אותו עם ומנחה תמיד, מיום המשח אותו מנחה תמיד היה ראוי להאמר על כן אמר רא"בע ז"ל רבים אומרים כי זה בי"ת תחת מ"ם, והטעם כי מיום המשח אותו, הנה זה חייב להקריב מנחתו תמיד, אבל אין צורך לדוחק זה כמו שאמרנו: המשח אותו, פי' רא"בע ז"ל אותו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה, ואין זה הכרע, שגם בניו נקראים משוחים לפי שמתחנכים לעבודה. שנאמר ואת בניו תקריב וגומר, ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי (שמות מ' ט"ו), וכן אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן (במדבר ג' ג'), וכן ביום המשח אותו. כלומר כל כהן כשנמשח לדורות למלאת ידו לעבוד עבודה. צריך שיקריב תחלה מנחה, אבל תואר משיח אינו אלא מי שנמשח בשמן המשחה, שהוא הכ"הג, ואילו אמר ביום המשח אותם. הייתי אומר שלא נצטוו כן רק בפעם הראשון כשנמשחו אהרן ובניו כאחד: מחציתה, במפיק ופרושו מחצית המנחה כלה, מביא למקדש עשירית האיפה למנח', וחולה אותם לשנים האחד לבקר והשני לבין הערבים, לא שיביא מחצית מביתו בבקר ומחצית בערב, וכן הוא בגמרא: מחציתה בבקר, שב על מנחת תמיד, שהיא מנחת חביתין של כ"הג, ועליה אמר מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל מנחת חנוך של כ"הג והדיוט אין צריך לפרש, כי היא ככל המנחות שבאין עשרון ומקריבו בפעם אחת: (יד) על מחבת בשמן תעשה. כבר נכתב שמן למנחת מחבת בפרשת ויקרא, ושמן הנאמר כאן להוסיף לה שמן: מרבכת תביאנה, אמר רא"בע ז"ל אין לו אח, ויש מי שאומרים רכה, וי"א במהרה, אבל רש"י ז"ל פי' חלוטה ברותחין כל צרכה, וכן הוא בת"כ, ורשב"ם ז"ל אומר לפי ענייננו רכה בשמן, ולפי שהיה מאפה תנור צריך להרכיכה בשמן: תביאנה, וכן תקריב הכהן עצמו יעבוד עבודתה, וכן הוא בתוספתא דשקלים: תפיני, פי' רא"בע ז"ל טעמו תקון ואין לו ריע, ורשב"ם ז"ל אמר לשון אפייה, אל"ף חסרה. והביא דוגמות, ורש"י ז"ל פי' אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת, מפרש מלת תפיני שמשמעותו לשון אפייות רבות, אבל זה שאמר שאופה בתנור ואח"כ מטגנה במחבת אינו נלמד מזה, ומסדר הכתוב משמע שתחלה מטגנה על מחבת ואח"כ אופה בתנור, ובגמ' למדוה מן תופיני תאפה נאה תאפה נא, ומלת תפיני כולל מאפה תנור ומחבת שהכל אפייה כי אמר מאפה תנור ואחריו ואם מנחה על המחבת כלומר אפוי במחבת או במרחשת. ואפשר שצריך לעשות תחלה י"ב חלות ולאפותן מעט בתנור ואח"כ על מחבת, ואותת כל חלה לשנים, מחצית כל אחת בבקר, ומחציתה בין הערבים, לא שיאפה שם

לַיהוָֽה׃ (טו) וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָֽר׃ (טז) וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵֽל׃ פ (יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹֽר׃ (יח) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת

ת"א והכהן הוריות י"א, ב'. וי"ב ב'. מנחות נ"א, ב'. כריתות ה' ב': חק מנחות א', א': ונ"א ב', וע"ו א': וכל וכו' שקלים ב', א'. סוכה כ"ג, ב'. ומנחות מ"ו, ב', ונ"א ב', וע"ג ב'. חולין קל"א, ב'. ערכין ד', א'. זאת זבחים ט', ב', ול"ב א'. מנחות ג', ב', וי"ק א':

גען צו עהרען אָפּפֿערן. (טו) דער געזאלבטע פריסטער, וועלכער פֿאָן דען זאָהנען אהרן'ס איהם פֿאָלגען ווירד, זאָלל עס צובערייטען. אויף עוויגע צייטען איין בעשטיממטער טהייל, דעם עוויגען צו עהרען, מוס גאנץ אין רויך אויפֿגעהן. (טז) אללע שפייזאָפּפֿער איינעס פריסטערס זאָלל גאנץ געאָפּפֿערט אונד ניכט געגעססען ווערדען. (יז) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (יח) רעדע צו אהרן אונד זיינען זאָהנען, אונד זאגע איהנען: דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז זינדענאָפּפֿער: אן דעם אָרטע,

תרגום אונקלוס

תּוּפִינֵי מִנְחַת בִּיצִיצִין תְּקָרֵב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (טו) וְכַהֲנָא דְיִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעֲבֵד יָתַהּ קְיָם עָלַם קֳדָם יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק׃ (טז) וְכָל מִנְחֲתָא דְכַהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵל׃ (יז) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יח) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן

רש"י

אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה: (טו) המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו: כליל

באור

חלות שלמות בבקר, ושש האחרות בין הערבים. או שיאפה כלם בבקר, ויניח ששה לבין הערבי', אלא תופיני שיהיו נאפות כלן בבת אחת. ואח"כ תהיה מנחת פתים שפותתן לחצאין, ומקריב החצי בשחר וחצי בין הערבים, וכן פסק רמב"ם ז"ל (מעשה הקרבנות פרק י"ג), וראב"ד ז"ל חולק עליו. ומדברי הכתוב ראיה לפסק ר"מ ז"ל. גם הרב בעל משנה למלך למד פתיתת החלו' ממקרא זה, והוכיח הדברים מן המשנה והגמרא ואין להאריך: (טו) והכהן המשיח תחתיו מבניו. לא שבן משיח יעשנה תחת אביו, אלא סדר המקרא כדברי רש"י ז"ל המשיח מבניו תחתיו. שיהיה כ"ג תחתיו. ואפשר שעל כן נכתב. לפי שכל המשוחים דור דור בניו הם והייתי אומר שבא ללמד שאין מקריב לדורות מנחת חביתין רק כ"ג בן כ"ג, על כן סמך תחתיו למשיח. וכנוי תחתיו על אהרן הנזכר בראש הענין, אע"פי שאביו כהן הדיוט: חק עולם לה'. דבר קבוע הוא זה לה' מן הכ"הג: כליל תקטר. לא יקח ממנה קומץ ומקריב הקומץ לבדו, והשירי' לבדם, אלא כליל תקטר הכל בבת אחת, שהכל שוה בה. וזהו כליל ואיננו על עולה כמו שאמר רא"ת ז"ל, אבל זה השם נופל לבד על מנחת כהנים. וראיה אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל (תהלים נ"א כ"א), ולפי שמלת כליל מן כל יאמר תקטר. כלו' הכל להקטר, וכן כלילת יופי (איכה ב' ט"ו), כלה יפה, כליל תכלת (שמות כ"ח ל"א). כלי תכלת. [א"ה על דרכי הוא שם מופשט, ובא בלי שמוש כמשפט תואר הפעל]: (טז) וכל מנחת כהן. של נדבה. תפירש"י ז"ל, כלומר לא מנחת חינוך של כהן הדיוט האמור בענין אלא כל מנחת כהן אפילו מנחת נדבה שלו, וכן אמרו בת"כ אין לי אלא מנחת חובתו מנחת נדבתו מניין ת"ל וכל מנחת כהן, אבל עשירית האיפה של כהן על חטא איננה כליל, אלא הקומץ קרב לבדו והשירים לבדם. כמו שכתוב והיתה לכהן כמנחה, ואמר ר"ש (ת"כ פר' ויקרא) כמנחת ישראל שהיא נקמצת. וגם כן איננה כליל, ושמא תאמר למה נוציאנה מכלל וכל מנחת כהן כליל תהיה לפי שאין עשירית האיפה של חוטא בכלל מנחה, שהכתוב קרא אותו חטאת, שנאמר עשירית האיפה סלת לחטאת. וכן בכל הפרשה קראה חטאת ולא מנחה, וכמ"ש (פרשה א' ב'), והרבן: לא תאכל. ליתן ל"ת על אכילתן: (יח) דבר אל אהרן, גם זאת הפרשה על הכהנים לבדם: זאת תורת החטאת. בפ

הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ (יט) הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכֲלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר

תולדות אהרן במקום זבחים מ"ט, א. תנחומא נ"ה, ג'. עקדה שער ע"ט: תשחט זבחים נ"ג, ג', קדש שם כ', ג', ונ"ה ג': הכהן שם י', ג', ונ"ג ג', ונ"ט ג', וק"ל ג': במקום שם נ"ד, א':

תרגום אשכנזי

וואָ מאַן דאָז גאַנצעאָפּפֿער שלאַכטעט, זאָלל אויך דאָז זינדעאָפּפֿער פֿאָר דעם עוויגען געשלאַכטעט ווערדען; עס איזט איין אַללערהייליגסטעס. (יט) דער פּריסטער, וועלכער זינדענ־אָפּפֿער ברינגט, זאָלל עס אויך פֿערצעהרען; אַן איינעם הייליגען אָרט, אים פֿאָרהאָפֿע דעם שטיפֿטס־

רש"י

תקטר. אין נקטלת להיות שייריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל. כולה שוה לגבוה: (יט) המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. הראוי לעבודה, יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר [ת"כ] וא"א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר

תרגום אונקלוס

וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דְּחַטָּאתָא בְּאַתַר דִּי תִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ (יט) כַּהֲנָא

באור

ויקרא באר סדר ההזאות של חטאת פנימיות ושל חיצוניות, והקטרת חלביהן, ושרפת הפנימיו', וכאן תלמד על הנותרת מן הבשר אחר הקטרת החלבים, מה יעשה בו. דומה לזאת תורת המנחה שנאמרה בעבור השירים: במקום אשר תשחט וגו'. לפי שמצינו בחטאת נשיא ויחיד מפורש שישחטו אותן במקום אשר ישחטו את העולה לא נכתב כאן אלא לרבות חטאת פנימיות שנאמר בהן סתם לפני ה' שתהא שחיטתן בצפון, ובת"כ זהו שאמר' לרבות כל חטאת שלא תהא שחיטתן אלא בצפון, ורבי אליעזר אומר מכאן לעולת חובה שטעונה צפון ושאין חטאת העוף טעון צפון, שהרי השוו כאן עולה וחטאת, ועולת העוף אינו טעונה צפון, פי' לפי שהושוו כאן עולה וחטאת, וכל חטאת חובה, אף עולת חובה כמוה שטעונה צפון, שלא נאמרה לצפון אלא בעולת נדבה: קדש קדשים הוא. וק"ק טעון צפון, ולמדנו מכאן שכבשי עצרת אע"פי שהן שלמים טעונין צפון לפי שהן קדש קדשים: (יט) הכהן המחטא אותה. הזורק את דמה, שזהו עיקר עבודתה, כי בדם יכפר על החטא, ומלינו כל לשון חטוי בבנין פעל על הטהרה, כמו ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח וגומר ויחטא את המזבח (פרשה ח' ט"ו), וחטאת על המזבח (שמות כ"ט ל"ו) וכן וחטאו ביום השביעי (במדבר י"ט י"ט), וכן תחטאני באזוב ואטהר (תהלים נ"א ט'), ואהשוב שכל האומרין בבנין הפועל מאותו שבקל, בקל חָטָא חַטָּאת על הנטוי' והחסרון, ובכבד על הסרת החסרון כמו ודשנו את המזבח (במדבר ד' י"ג), שיסירו הדשן, וכן וחטאת שיסירו החטא, וזהו המחטא אותה שעושה מעשה חטוי שלה ע"י כפרת הדם. ואולי כי שמה חטאת על שם שבאה לחטא את החטא שהובאה עליו, ונעשית קדש קדשי' האמורין והבשר. וכן טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה (בראשית ל"א ל"ט), הייתי צריך למלאת החסרון מביתי. ורמב"ן ז"ל אמר הכהן המחטא, טעמו הזורק דם, כאילו אמר המסיר חטא החוטא, וכן תרגם אונקלוס ז"ל כהנא דמכפר בדמיה. וכן שנינו במשנה אפי' טמא בשעת זריקת דמים, ועהור בשעת הקטר חלבים אינו חולק בבשר. למדנו שהמחטא על הזורק נאמר, ורש"י ז"ל פי' העובד עבודתי' שהיא נעשי' חטאת על ידו, פי' עבודתי' עבוד' דם, שבכל ידו נעשית חטאתו, ומסיר' חסרון החטא. גם בפ' טבול יום פי' רש"י המחטא הזורק את הדם. ורא"ם ז"ל אמר שהוצרך לפרש כך לפי שנאמר אותה, שאם על הדם היה צריך לומר אותו, ואיני כן שהיא היא, שע"י זריקת הדם עושה אותה לחטאת, כמו וחטאת על המזבח (שמות כ"ט ל"ו), שהוא ע"י הדם הנזכר שם: יאכלנה. לפי הפשט אין לפרש שהמלוה על הכהן המזרק את הדם שיאכלנה לבדה, שהרי מפורש לפנינו כל זכר בכהנים יאכל אותה, ועוד איך אפשר לומר כן, בבשר הכבש הגדול משקלו מאתים ליטרות. יאכלנה איש אחד ביום ולילה עד חצות. יבעל כרחך

אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כ) כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ (כא) וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר

ת"א יגע כסוים ת"ס, א'. נזיר ל"ז. ב'. זבחים נ"א, א'. חולין ל"ט, א': יזה וכו' זבחים ל"ח ב'. ונ"ב ב'. מעילה ה', א': תכבס שם ל"ד, ב': וכלי חרש שם נ"ה, א' וב': ישבר וכו' שם נ"ז וח':

תרגום אשכנזי

געצעלטעס, זאָלל מאן עס עססען. (כ) וואס אם פליישע אנריהרט, זאָלל היילִיג זיין; אונד ווען מאן פאָן דעם בלוטע אויף איין קליידער שפריטצט, זאָ זאָללסט דוּא דיא שטעללע, וואָרויף דאז בלוט געשפריטצט וואָרדען, אן איינעם היילִיגען אָרטע וואשען. (כא) אירדנעם געפעס, אין וועלכעם עס געקאָכט וואָרדען, מוס צערבראָכען ווערדען; איזט עס אבער אין אינעם

תרגום אונקלוס

דמכפר בדמה יתאכלינה באתר קדיש תתאכיל בדרת משכן זמנא׃ (כ) כל די יקרב בבשרה יתקדש ודי ידי מדמה על לבושא די ידי עלה תחור באתר קדיש׃ (כא) ומן דחסף די תתבשל ביה

רש"י

לומר כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה. כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם הבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה. יהא נזה כמו לא יטה לארץ מנלם [איוב ט"ו] יהא נטוי: (כא) ישבר. לפי שהבליעה נבלעת בו נעשת

באור

יעוא לידי נותר. אבל היה נראה שהיא לכהן המחטא, והוא יקרא עליו לבניו ולמשפחתו הזכרי' ולאחיו הכהנים מי שירצה, ולחלק להם מנית כרצונו. ואם כן יאכלנה אינה אכילה ממש, אלא זכה בה, לעשות בה כרצונו, וגם זה בלשון אכילה, כמו יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכ"ח ב') והוא המלועז (גענִיעסען), וכן והשליטו לאכול ממנו (קהלת ה' י"ח), וכל חי יאכל. אבל אינו שליט עליו שיהיה חלקו לעשות בו כחפצו. אבל רבותינו אמרו שאין יתרון לזורק דמה יגל כהני בית אב. ונאמר הכהן המחטא שיהא ראוי לחטא' ילא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר: (כ) כל אשר יגע בבשרה, מפורש למעלה (פסוק י"א): ואשר יזה מדמה, פי' רש"י ז"ל, ואם הוזה מדמה על הבגד וכו' אשר יזה יהא נזה, כמו לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו כ"ח), יהא נטוי. ולדעתו הוא מן הפעול, כמו ינזה. וטעמו אמר רה"מ ז"ל לפי שאין הכתוב מדבר על האיש המזה, אלא על הבגד המקבל ההזאה, ורא"בע ז"ל אמר בשם ר' משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין הקל. ובפתחות היו"ד מהכבד, והאות הנוספע הוא נו"ן, כי שרשו נזה, וכן ויז מדמם על הקיר (מלכים ב' ט' ל"ג), והעיד עליו שיפה דקדק, וכן נראה לי שהוא על המזה, ופי' הכתוב לדעתי לפי שאין צריך כבוס. רק דם שראוי להזאה, לא דם שנתז מלואר הבהמה קודם שנתקבל בכלי, ולא דם הנשאר אחר ההזאה, אלא מדם שביד הכהן המזה על כן אמר ואשר יזה מדמה על הבגד, כלומד כשהכהן מזה דם החטאת, ויזה שלא בכוונה מדמה על הבגד, בין על בגד שעליו, או על איזו בגד שיהיה, אשר יזה עליה, כלומר החתיכה מן הבגד אשר יזה עליה תכבס, וכן שנינו בפ' דם חטאת אין טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזאה. כלומר לא דם לואר, ולא דם שירים: תכבס, כל כבוס נופל על העברת כתמים ע"י מים יתר ובורית, לכן אינו נופל כי אם על בגדים, אבל על הגוף נכתב תמיד לשון רחיצה, וכן תכבס להסיר הדם שעליו ע"י מים וסמתכין המעבירין כתמי נדה חוץ ממי רגלים: במקום קדש. בעזרה ואין לטעות שהיא מחנה לויה, כי מפורש בענין שהוא גולד אהל מועד. ורא"בע ז"ל אמר בעבור שהחטאת קדש לוה השם לכבס במקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדש הוא הלר א"ת, כי יש הפרש בין קדש וטהור, ויפה דבר שיש הפרש בין קדש וטהור, אבל הטעם שאמר שלוה השם כן בעבור שהחטאת קדש. אינו מספיק שגם העולה והאשם ק"ק ואין דין זה נוהג בהן, אלא חומרא הוא שהחמירה תורה בחטאת לבדה. וכן אמר רמ"בם ז"ל (ב"ק פ"ח א'). ולכן תמה אני על רש"בם ז"ל שפי' תכבס שלא יהא כאסר בנותר שבשרפה, ואיני מבין מה נותר

וְאִם־בִּכְלִ֤י נְחֹ֙שֶׁת֙ בֻּשָּׁ֔לָה וּמֹרַ֥ק וְשֻׁטַּ֖ף בַּמָּֽיִם׃ (כג) כָּל־זָכָ֥ר בַּכֹּהֲנִ֖ים יֹאכַ֣ל אֹתָ֑הּ

תולדות אהרן כל זכר שם ל"ו ב', ול"ט א', וק"ב א':

תרגום אשכנזי

קופפערנען געפעסע גע־מאכט ווארדען, זא זאלל עס מיט וואססער געשייערט, אונד אויסגעשפילט ווערדען. (כג) יעדע

תרגום אונקלוס

יִתְּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרֵק וְיִשְׁתַּטַּף בְּמַיָּא׃ (כג) כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ (כג) וְכָל

רש"י

נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומורק. לשון תמרוקי הנשים [אסתר ב'] אשקור"מנט בלע"ז (טייערן, ריין אופען escurer ;טייערונג, רייניגונג, Escurement): (כב) ומורק ושוטף. לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא

באור

יש בטפת דם יבש הבלוע בבגד, ואם בכלי חרס אמרה תורה ישבר בעבור שאינו יוצא מידי דופיו ונעשה נותר. אין זה בעבור לאו לא תותירו, אלא שאם חוזר ומבשל בו פולט בלועו ואוכל נותר, וכל זה לא יתכן בטיפת דם שבבגד. ועל כרחך אין טעם שבירת כלי חרס לפי שנעשה נותר, שהרי הנותר נשאר בשבריו, וכמו שאפרש בפסוק הסמוך. ועוד שאין בדם איסור נותר ששנינו פרק בית שמאי דברים שחייבין עליהן משום פגול חייבין עליהן משום נותר ומשום טמא יוצא מן הדם. ועוד שאם משום נותר, כל שכן אם נטף מבשר החטא' על הבגד שיצטרך כבוס. ובברייתא דת"כ שנינו מדמה ולא מבשרה, ועוד שא"כ ינהג גם באשם ובשלמים. ובפירוש נתמעטו שם בברייתא כמו שאמרנו: (כא) וכלי חרש אשר תבשל בו, החטאת: ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בה נעשית נותר, וה"ה לכל הקדשים, מפירש רש"י ז"ל. ואין דעת רבינו ז"ל שנעשה נותר ועובר על לאו של נותר. שאין סברא שיעבור בבלוע משום נותר. דאם לא כן גם אם ישבר עדיין הבלוע במקומו. והיה לו לאסור לבשל קדשים בכלי חרס מתחלה, לפי שעל כרחו בא לידי נותר. אלא בא לומר לפי שאינו יוצא מידי דפיו, אין לו תקנה אלא שבירה. שאם יחזור ויבשל בו, הבלוע שבתוכו פולט לתוך התבשיל ואוכל נותר. ובפ' דם חטאת (דף צ"ה ע"ב) שנה ר' שמעון אומר קדשים קלים אין טעונין מריקה ושטיפה, ופי' רש"י ז"ל וא"ת הרי הבלוע נעשה נותר ופולטו בהיתר לאחר זמן. מודה ר' שמעון דבעי הגעלה בדותחין. הרי שלא חשש רק על פליטה, וכן על מה ששנינו וחכמים אומרים עד זמן אכילה (שם צ"ט ע"ב). ופירשו בגמ' ממתין להם כל זמן אכילה, הוכיחו התוספות ז"ל דלא חייבו הכתוב מריקה ושטיפה להוציא הבלוע עד אחר שנעשה נותר, הרי שאין חשש לעבור על לאו של נותר בבלוע שאינו נראה לעין. גם בס' פסיקתא זוטרתא כתוב מה טעם כלי חרס ישבר. לפי שבושלה בו חטאת היום. ואם יבוא למחר לבשל בו חטאת, פולט חטאת של אתמול בחטאת של היום, והוא נותר מעורב בקדשים, לפיכך טעון שבירה: ומורק ושטף במים. אמר רא"בע ז"ל מרק ושטף מבנין שלא נזכר שם פועלו, ובא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש, במשקל לא זרק עליו, מגזרת מרקו הרמחים, כי המ"ם שרש. ולדעתי מרקו הרמחים (ירמיה מ"ו ד'), נחשת ממרוק (ד"ה ב' ד' ט"ז), יש לפרשו על ההלבנה שיזהיר ולא יהיה עליו דופי. וכן ובתמרוקי הנשים (אסתר ב' י"ב), שממרק בשרם ומלבינו, וכן יש לפרשו על ההרקה, שיוציא מה שבלוע בו, כמו ואת המרק שפוך (שופטים ו' כ'), ומרק פגולים כליהם (ישעיה ס"ה ד'). וכמו שאמר רד"ק ז"ל בס' השרשים שנקראין המים שנתבשל בהן הבשר מרק לפי שיש בו מריקת הבשר. וכן גם על דרך זה אפשר לפרש תמרוקי הנשים, שמריקין הזוהמא מן הבשר, גם מרקו הרמחים שיוציאם מתעדיהן, גם נחשת מרוק, שהוציאו ממנו העפרורית והוא נחשת טוב. ולפי' הראשון ידבר הכתוב כאן שיסירו מה שדבק בכלי מן התבשיל, וילחלחוהו במים, כדרך שעושין המבשלות בקערות וכוסות ואין זה הוצאת הבלוע אלא מרק ושטף שתיהן בצונן, רק מרק מבפנים ושטף מבחוץ, ואם כפי' השני ידבר על הוצאת הבלוע בו. ואין זה אלא ע"י הגעלה בחמין, ואם כן יאמר הכתוב שאינו צריך שבירה, אלא שימרק חלאתו שבלע ע"י הגעלה באש. שנותן לתוכו חמין להגעילו, ואחר ההגעלה ישטפנו בצונן מבחוץ, ואחשוב שזאת היא מחלוקת תנאים, חכ"א מריקה בחמין והיא הגעלה, ושטיפה בצונן, וזה כהוראה השניה, ורבי אומר שתיהן בצונן, וזהו

קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים הִֽוא׃ (כג) וְכָל־חַטָּ֡את אֲשֶׁר֩ יוּבָ֨א מִדָּמָ֜הּ אֶל־אֹ֧הֶל מוֹעֵ֛ד לְכַפֵּ֥ר בַּקֹּ֖דֶשׁ לֹ֣א תֵֽאָכֵ֑ל בָּאֵ֖שׁ תִּשָּׂרֵֽף׃ פ

ת"א חטאת פסחים נ"ג, ב'. זבחים פ"ג, א' וב': לכפר שם פ"ג, א': באש פסחים כ"ד, א'. זבחים נ"ג, א':

תרגום אשכנזי

מאננספערזאָן אונטיער דען פריסטערן דארף עס עססען; עס איזט איין אללערהייליגסטעס. (כג) יעדעס זינדענאָפּפער אבער, פאָן דעססען בלוט מאן אין דאז שטיפטסגעצעלט ברינגט, אין דעם הייליגטהומע צו פערזאָהנען; זאָלל ניכט געגעססען, זאָנדערן אין פייער פערבראננט ווערדען.

תרגום אונקלוס

חַטָּאתָא דִּי יִתָּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃

רש"י

שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת וגו'. שאם הכניס מדם חטאת החצונה לפנים פסולה [זבחי' כ"ג ת"כ]: וכל. לרבות שאר קדשים:

באור

כהוראה הראשונה, אבל תודה רבי שמלבד מריקה ושטיפה, צריכה תחלה הגעלה להוציא הבלוע, וראה בלועת רבי לא הצריך הכתוב להזהיר עליו, כי מפורש בכלי מדין שצריכין כלי מתכות העברה באש, רק הוסיף חדוש שצריך גם מריקה ושטיפה. ולדעת זה יתפרש וי"ו של ומרק ושטף, כאומר מלבד ההגעלה הידועה. גם ימרק וישטף במים ורש"י ז"ל פי' ומרק ושטף, לפלוט את בליעתו, וזה כדעת חכמי'. ואמר ומורק לשון תמרוקי הנשי' אשקורמ"ינט בלע"ז, הוא (ינקורעכט), ובל"א (סייערן, ריין מאכען): (כב) קדש קדשים הוא, כבר אמר כן למעלה, ויראה לי שהראשון על החטאת עצמו לקבוע לו צפון, והשני על הבשר הנשאר לכהנים שגם הוא ק"ק וצריך שיהנו בו כאמור לאכלו כל זכר לפנים מן הקלעים, כדרך שנאמר בשירי מנחה. לפי שבחטאת הפנימיות יש הבדל בין דם וחלב קרב על המזבח, והבשר נשרף חוץ למחנה. שמא תאמר כל שכן שבשר חטאת החיצונית גבדל מאד מן הדם והחלבים לענין קדושתו. הוצרך לומר ק"ק היא שגם היא מאשי ה' חלק לכהנים. וכמ"ש במנחה: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה, חטאת פנימיות כמו פר משיח ופר העלם דבר של צבור ושעירי ע"ז, ופר ושעיר של יה"כ, שבכלן נאמרו הזאות לפנים או לפני ולפנים. נשרפין בבית הדשן, ובא הכתוב ליתן ל"ת על אכילתן, זהו לפי פשוטו, וכן פי' רש"בם ורא"בע ז"ל. וכן פי' רמ"בן ז"ל והוא מדרשו של ר' יוסי הגלילי בת"כ ובזבחים ומודה שגם דם חטאת חיצונה ודם שאר הקרבנות כשיוצא לפנים נשרפין, ולמדוהו מפסוק הן לא הובא את דמה וגומר, אבל רש"י ז"ל פי' שאם הכנים מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה, וגם זה נראה בפשט הכתוב, לבד אמרו לכפר בקדש שאינו כמשמעו לפי' זה, שהרי אינה מכפרת כי נפסלה בהבאה זו ובעבור כן נשרפת, אבל אמר לכפר שעל דעת כן הכניסה להזות מדמה בקדש, ואע"פ שלא הזה פסולה. ואפשר שאם הכניסה שלא על דעת לכפר בה בקדש אינה פסולה, שהרי לדעת רבי שמעון אינה פסולה עד שיזה ממנה, זהו תוכן דברי רמ"בן ז"ל, ויפה דבר: בקדש, על מזבח הזהב בהיכל, או שהביא מדם פר משיח ופר עדה ושעירי ע"ז לפני ולפנים. ויאמר רא"בע ז"ל מקום הפרכת יקרא קדש, כי החצר ואם היא קדש כנגד א"מ חול, וכן יקרא לפנים מהפרכת קדש כנגד א"מ. כמו בזאת יבוא אהרן אל הקדש. ואין הדבר כן כי מתלת הקדש אין הכרע שגם החצר נקרא קדש כמו אבל תאכלו אותו בקדש, והבל מחנה שכינה, ואמרו בזאת יבוא אהרן אל הקדש (פרשה ע"ז ב') נסמך על מקרא שלפניו ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת וגומר שהוא ק"ק, אבל אשר יובא מדמה אל א"מ. אינו אלא ההיכל וק"ק. כי העזר' שמה פתח א"מ או חצר א"מ, וכל שיוצא אל א"מ, בין להיכל בין לק"ק, שהרי פשוטו של מקרא בחטאת פנימיות מדבר וכמו שאמרנו, ואמרו לכפר בקדש, ענינו שיוצא על דעת להזות ממנה, ומלת בקדש דרשו בת"כ לרבות שילה ובית עולמים:

ז (א) וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים
הוּא׃ (ב) בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־
הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ
יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (ג) וְאֵת כָּל־
חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־
הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב׃ (ד) וְאֵת
שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר
עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־
הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת
יְסִירֶנָּה׃ (ה) וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃

ת"א וזאת וכו' שם ת"ח, ב'. מנחות ק"י, א'. כריתות כ"ב, א' וב': קדש זבחים נ', ב': במקום שם מ"ט א': דמו שם נ"ו, א': אשם נזיר כ"ה, א'. זבחים ה', א', וי'ב' וי"ב ב':

ז (א) דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז שולדאָפּפֿער. עס איזט איין הייליגטהום פֿאָן דער ערשטען קלאססע. (ב) אן דעם אָרטע, וואָ מאן דאז גאנצע אָפּפֿער שלאכטעט, זאָלל אויך דאז שולדאָפּפֿער געשלאכטעט ווערדען. דאז בלוט זאָלל מאן אויף דעם אלטאר הערומשפרענגען. (ג) אללעס אונשליט דאַפֿאָן זאָלל מאן אָפּפֿערן: נעהמליך דאז גאנצע שוואנצשטיק, דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעווייידע בעדעקט; (ד) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, אונד דאז נעטץ (מיט דער לעבער נעבסט דען נירען זאָלל ער עס אבזאנדערן). (ה) דער פּריסטער לעסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהען, אלס איין פֿייעראָפּפֿער דעם עוויגע

רש"י

ז (א) קדש קדשים הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה [תמורה י"ח]: (ב) ישחטו. (ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור כאמר ישחטו רבים ותלאו בעולה להביא עולת ציבור לצפון): (ג) ואת כל חלבו וגו'. משום שלא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר

תרגום אונקלוס

ז (א) וְדָא אוֹרָיְתָא דַאֲשָׁמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ (ב) בְּאַתְרָא דִי יִכְסוּן יָת עֲלָתָא יִכְסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (ג) וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵב מִנֵּיהּ יָת אַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא׃ (ד) וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חִצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ (ה) וְיַסֵּיק יָתְהוֹן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא׃

באור

ז (א) וזאת תורת האשם, לא נתפרשו בפרשת ויקרא מתן דמו ואימוריו: קדש קדשים הוא, רבותינו דרשוהו בת"כ: (ב) במקום אשר ישחטו, בצפון המפורש בעולה: ואת דמו יזרק, מקבל הדם במזרק וזורק על המזבח מן הכלי כמו שמקבל בעולה, אבל חטאת מתן דמה באצבע: סביב, כמו שנאמר בעולה, שתי מתנות שהן ארבע למטה מחוט הסקילא, ושם פרשנו: (ג) ואת כל חלבו, מה שהוא חלב באשם ופי' את האליה. ואינו חלב בקר ועז, וכמו שפרשנו (פרשה ג' ט'). ולפי שלא נתפרשו אימורין באשם עד כאן, לכך הוצרך לפרשם כאן: יקריב ממנו, להוליכו אל המזבח ולתת עליהן מלח: האליה, אשם אינו בא אלא איל או כבש, ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשה לה', כמו שנאמר בעולה ובשאר הקרבנות עולה הוא אשה ריח ניחח לה', וכן עולה הוא, ובמנחה אמר מנחה היא, וכן בחטאת נשיא ובדלית ודלי דלות פעמים חטאת היא. וכן נאמר כאן באשם אשם הוא, וכלן נדרשים במדרש רבותינו, ולפי פשוטו כל אלה באים לכפר על הנפש. ועל שם עון הנפש הם נקראים, לכן במתן דמן ואמוריהן אמר עולה

(ו) כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם
קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃
(ז) כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם
הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃
(ח) וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ
עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ
יִהְיֶה׃ (ט) וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה

תולדות אהרן כל זכר שם נ"ו, ג', וק"כ ח': קדש שם י"ח, ג', וי"ט ח': כחטאת שם י', ג', וכ"ט ח', וס"ח ג': לו יהיה שם עלת שם ק"נ, ח': עור שם ע"ח וע"ז: לכהן שם כ"ו, ח', וק"נ ג': וכל וכו' קדושין נ"ג, ח'. מנחות ס"נ, ג'. וע"נ ח':

צועהרען; עס איזט איין שילדאָפּפֿער. (ו) יעדע מאננספּערזאָן אונטער דען פּריסטערן דארף עס עססען; אן איינעם הייליגען אָרטע זאָלל מאן עס עססען: עס איזט איין אללערהייליגסטעס. (ז) דאז זינדענאָפּפֿער אונד דאז שולדאָפּפֿער האבען איינערלייא פֿעראָרדנונג. דער פּריסטער, וועלכער דאמיט פֿערזאָהנט, דעם זאָלל עס געהאָרען. (ח) אונד דיזעניגע פּריסטער, וועלכער איינעם מאננעס גאנציס אָפּפֿער דארברינגט; זאָ זאָלל דאז פֿעלל דעס גאנצען אָפּפֿערס, דאז ער דארגעבראכט, דעם פּריסטער געהאָרען. (ט) יעדעס שפּיי-

תרגום אונקלוס

(ו) כָּל דְּכוּרָא בְכַהֲנַיָּא יֵיכְלִינֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵל קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: (ז) כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרָיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּי יְכַפַּר בִּדְמֵיהּ דִּילֵיהּ יְהֵי: (ח) וְכַהֲנָא דִּמְקָרֵב יַת עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּי יְקָרֵיב לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי: (ט) וְכָל מִנְחָתָא דִּי תִתְאֲפֵי

רש"י

נתפרש בה בפ' ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק שמו מהכו ליפד על אשם שמזו בעליו אע"פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמוריו והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר [זבחים ד']. (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים היא נדרש: (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: (ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן

באור

הוא או מנחה הוא, כלומר שמכפר על העולה על רוח, ועל החטאת ועל האשם, אבל שלמים ותודה שהן לשמחה ולהודיה לא נאמר זבח שלמים הוא או תודה הוא: (ו) במקום קדוש. בעזרה כמו החטאת: קדש קדשים הוא. בת"כ הוא נדרש: (ז) כחטאת כאשם תורה אחת להם, אי אפשר לומר שהחטאת והאשם שוין זה לזה בכל דבר, שהרי מתן החטאת אינו כמתן דם אשם זה למעלה וזה למטה. זה בארבע ואחרבע מתנות. ואשם זורק בכלי שתים שהן ארבע. דם חטאת שניתז על הבגד טעון כיבוס, ואין כן דם אשם אלא שב על מקרא שלפניו לענין אכילת הבשר, שתאכל לזכרי כהנה בחלל א"מ. וכמו שהחטאת היא לכהן המחטא אותה, שהוא הזורק דמה, כן אשם הכהן אשר יכפר בו על הנפש, והוא זריקת הדם. שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר (פרשה י"ז י"א). לו יהיה. ולבד חטאת ואשם שוין בענין זה, כי העולה כלה לאישים, והשלמים בשרן לבעלים, וזהו כחטאת כאשם תורה אחת להם, ויפה פי' רש"י ז"ל תורה אחת להם, בדבר זה, כלומר אע"פי שחלוקין במתנותיהן, בדבר זה תורה אחת להם: לו יהיה, דומה למה שנאמר בחטאת המכפר תדברנו שם: (ד) והכהן המקריב את עולת איש, אמרו רבותינו שתהא ראויה לאיש, פרט לנשחטה שלא במקומה, אבל נשחטה שלא לשמה, אע"פי שלא עלתה לבעלים לשם חובה. עורה לכהן: עור העולה, הוא הדין לכל עורות קדשי קדשים שהן לכהנים, ולא היה צריך לכתוב. לפי שהעור הולך אחר הבשר, שהרי בפרים ושעירי

תרגום אשכנזי

זעאָפּפֿער, דאז אים אָפֿען געבאקקען, אָדער אין איי־נעם נאפפֿע, אָדער אין דער פֿאננע צובערייטעט ווירד; זאָלל דעם פֿריי־סטער געהערען, דער עס עס דארברינגט. (י) מיט אֶהל איינגעקניטעטעס אָדער טראָקנעס שפייזע־אָפּפֿער זאָלל אללען זאָה־נען אהרנ'ס געהערען,

בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה׃ (י) וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ

תולדות אהרן נעשה קדושין שם, מנחות פ"ג, א': לכהן זבחים ק"כ ב'. מנחות שם. מנחות שם: וכל וכו' קדושין שם. מנחות נ', ב', וע"ב ב', וק"נ ב': וחרבה שם ל', ב', וע"ב א', מנחות ע"ב, א': איש קדושין שם. מנחות שם:

רש"י

שאין חולקי' בעורות [זבחי' ק"ג ת"כ]: (ט) לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה [זבחים כ"ז ול"ע]: (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת

תרגום אונקלוס

בְּתַנּוּרָא וְכָל דְּתִתְעֲבֵד בְּרַדְתָּא וְעַל מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִּמְקָרֵיב יָתַהּ דִּילֵיהּ תְּהֵי: (י) וְכָל מִנְחֲתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא

באור

שבשרן נשרף גם העור בשרפה. וא"כ חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור שהבשר לכהנים גם העורות לכהן, לבד עולה שהיא כליל למזבח. והוצרך לומר שהעור שאינ' בכלל הקטרה לכהן יהיה, וכן הוא בת"כ, וכן מה עולה ק"ק ועורה לכהן, אף כל ק"ק עורה לכהן. אבל עורות קדשים קלים אין הכהנים זוכין בהן: אשר הקריב. אחר שהקריב אדם. אבל קודם שהקריב אינו זוכה בו: לכהן לו יהיה, אינו אומר לו יהיה לבד יתפרש על איש שבלאם הכתוב, על כן הוסיף לכהן. ואילו אמר לכהן יהיה, היינו אומרים שיהנה בעור לבד קדושה, כמו כל מתנות הקדשים שהן לכהן, על כן הוסיף לו יהיה, שיהיה כקנין כספו ממש למכרו למי שירצה כך נ"ל לפי הפשט, ולא שתהיה לכהן המקריב לבדו. אלא לבית אב העובדים באותו יום שחולקין לערב בעורות, וכמו שפרשנו בחטאת ואשם. ואשר הקריב הראוי להקרבה פרט לאונן וטבול יום ומחוסר כפורים שאינן חולקין: (ט) וכל מנחה, זכר בכתוב זה שלשה מנחות האמורות בפרשת ויקרא, מאפה תנור מחבת ומרחשת, יהיה לכהן המקריב אותה. ובפסוק הסמוך אמר שכל מנחה בלולה בשמן, שהיא מנחת סלת, וחרבה שהיא מנחת חוטא ומנחת קנאות, תהי' לכל בני אהרן איש כאחיו. ואמר הרמב"ן ז"ל שטעם ההפרש ביניהן מפני שטרח הכהן באפייתן ראוי להרבות שכרו. ואין טעם זה נכון, כי לישת המנחה ואפייתה בבעלים, והגשה ואילך מצות כהונה, כמו שבארנו בפרש' ויקרא אלא הטעם שמפורש והנותרת מן המנח' לאהרן ולבניו (פרשה ב' י'), וא"כ אינה' לכהן המקריב לבד'. וכמו שהוכחנו שם, ולפי מה שאמרנו (פרש' ו' י"ט), שזוכ' בה לחלק אותה כרצונו לאחיו הכהנים. יפה יתקיימו שני הכתובים. אך רבותינו ז"ל אמרו לכהן המקריב לבית אב של יום שמקריבין אותה, ויאמר הרמב"ן ז"ל שלא רצו לפרשה כפשוטו לפי שאמר וכל מנחה בלול' בשמן וחרב'. והרי זה כולל לכל המנחות שבעולם שכלן בלולות או חרבות, וגם זה אינו נראה לי. כי על הקומץ ידבר, שאלו נקמצות אחר שנאפו בתנור או במרחשת או במחבת, ואותן שבכתוב השני נקמצות סלת, אבל רבותינו ראו מפורש גם על המאפיות שיהיו לאהרן ולבניו, לא למקריב אותה לבדה וכמו שבארנו ועוד שככה נאמר בחטאת ואשם, ושם אי אפשר לומר שיהיה לו לבדו, כי מפורש כל זכר בכהנים יאכל אותה, וכן באשם, וכמו שבחטאת ואשם פרושו בית אב הראוי להקריב, כן לכהן המקריב הנאמר במנחה ראויה להתפרש כן. ואולם הנאמר אחריו וכל מנחה בלולה בשמן וגו'. ענינו שגם אלה דינן כן, וזכרן בפירוש ללמדנו שגם שירי המנחות האלה נאכלים לכהנים. מנחה בלולה בשמן בעבור מנחת העומר שלא נתפרשו שיריה בפרשת ויקרא, ומנחה חרבה שהן מנחת חוטא ומנחת קנאות גם בהן לא נתפרשו דיני השיריים. ופרשן כאן. וחתם לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, ללמדנו כי לכהן המקריב שנאמר בחטאת ואשם ובעור העולה וגם במנח' ענינו על כלל המקריבי' באותו היום בעזרה, וכן יש לפרש מה שנאמר במנחת סולת ובמנחות המאפיות והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (פרשה ב' ג'),

כְּאֶחָיו: פ שלישי (יא) וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה: (יב) אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן

תולדות אהרן וזאת יכ"י זבחים נ', ב', וק"כ א': אם וכו' קדושין שם. זבחים נ'. ב'. מנחות ע"ז, ב', וע"ט ב', ופ' א' התמורה י"ח, א' וב': והקריב מנחות ע"ט, ב', ופ' ב': וחלות שם ע"ו, ב', וע"ח א':

תרגום אשכנזי

איינעם וויא דעם אנדערן. (יא) פֿאָלגענדעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז פֿריידענאָפֿפֿער, דאז מאן דעם עוויגען צו עהרען דאַרברינגען ווירד: (יב) ווען מאן עס צום דאנקאָפֿפֿער ברינגען וויל, זאָ מוס מאַנבייא דעם דאנקאָפֿפֿער ברינגען: אונגעזייערטע קוכען, מיט אֶהל איינגע־ריהרט, אונד אונגעזייער־טען פֿלאַדען, מיט אֶהל בעשטריכען, אונד געזאָטטענעם פֿיינעם מעהל, צו קוכען מיט אֶהל אנגעקנעטעט; (יג) נעבסט געזייערטען קוכען זאָלל ער אללעם דיזעם צום

תרגום אונקלוס

לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי: (יא) וְדָא אוֹרַיְתָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יְקָרֵב קֳדָם יְיָ: (יב) אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִינֵּיהּ וִיקָרֵב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין

רש"י

חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: (יב) אם על תודה יקריבו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה [תהלים ק"ז] אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ד' מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ וגו' וכל מין ומין י' חלות כך מפורש במנחות [דף ע"ז] ושעורן ה' סאין ירושלמיות שהן ו' מדבריות כ' עשרון:

באור

שאינו לכל כהן שירצה. אלא לכהן המקריב. כמו לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, שענינו לכהן המקריב, כלומר לכל בני אהרן המקריבים באותו משמר. וזוהי באמת שיטת רבותינו ז"ל, והדעת מסכמת עליה. אבל רמב"ן ז"ל אמר שעל כן חזר להזכיר מנחת סלת. לפי שהיא מתחלק' סלת לזה מעט ולזה מעט הייתי אומר שתתחלק מנחה כנגד מנחה. הוצרך לומר שכל מנחה מתחלקת ביניהן. וכבר פרשנו (פסוק ו' ט'), שגם מנחת סלת נאפית אחר הקמיצה, וכאמרו מצות תאכל. לא שיאכלנה סולת מלוש בדותחין: נעשה, גם התאר לשון נקבה. כמו אין אבן נראה, ואשר היה נעשה ליום אחד בסגול הוא לשון זכר. (מדברי רא"בע ז"ל): במרחשת, ראיה שהוא שם כלי שיש לה כסוי. וזהו הוראת הבי"ת, ומחבת אין לה כסוי על כן על מחבת. ופרשנוהו בפ' ויקרא. וסמך כאן תנור למרחש' לפי ששניהן הנתון בהן מכוס'. וזהו בתנור במרחש', ובפרשת ויקרא זכר מחבת בין תנור למרחשת בעבור משפטיהן. וגם מפורש: (יא) וזאת תורת זבח השלמים, גם עיקר פרשה זו מה שיכתב מהקרבת דם ואימורין ואילך כי יבוא על זמן אכילת הבשר. ולכן הוצרך להזהיר בפרשה זו על הפגול התלוי בזמן האכילה, ואת לבני אהרן שלא יחשבו מחשבת פגול בעבודתן, ועל כן נאמר בראש הענין דבר אל אהרן ואל בניו לאמר, ולפי שבפרשה זו מדבר על חלק מן הקרבן הנאכל לבעלים ולכהנים. זכר עמו דין הלחם הנאכלת ואין ממנו אשה לה': אשר יקריב לה', לפי שבפרשה זו ערב דברים שהן על הבעלים, כמו הבאת לחם וזמן האכילה ודיני טומאה, הוסיף אשר יקריב לה', כלומר אע"פי שהענין כלו לאהרן ולבניו, תורת זבח השלמים ישמור גם האיש המקריב אותן: (יב) אם על תודה יקריבנו, שלשון ידה, וכלן שהן משורש זה על הודאה כמ"ש (פרשה ה' א'), פעמים מודה כי השם טוב וישר וכדומה בתושבחות כאלה, כמו הודו לה' כי טוב (תהלים ק"ו א'), ופעמים מודה על עצמו כי לא טוב עשה, כמו אודה עלי פשעי לה' (שם ל"ב ה'), והתודה אשר חטא עליה (פרשה ה' ה'). ופעמים כשנמלט מצרה ומודה כי השם גאל אותו ופדה נפשו מרעה וזהו להודאה, כמו ארבעה שצריכין להודות, הולכי מדברות, ואסירי ברזל, וחולה שנתרפא, ויורדי הים בשובם ליבשה.

וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ (יג) עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ (יד) וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן

אָפּפֶער בְּרִינגֶען, בייא זוי־נעם דאנק־אונד פריי־דענאָפּפער. (יד) איין שטיקכען יעדעס ברָאדט־אָפּפער בּרינגט ער אלס איינע העבע דעם עוויגען דאר. דיזעס זאָלל דעם פריסטער געהאָרען, וועל־כער דאז בלוט דעס פריי־

ת"א וסלת זבחים נ"ח, ח': על חלות שם נ"ז, ב'. מנחות ע"ב, א', וע"ז ב' וע"ח א': זבח שם י"ט, א', וכ"ז א', וע"ו ע', וע"ח א': והקריב פסחים ל"ז, ה'. מנחות ע"ז, ב', וע"ח ב':

רש"י

מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל צרכו: (יג) יקריב קרבנו על זבח. מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלהוציא לחולין בפדיון עד שישחט הזבח [ת"כ מנחות ע"ח]: (יד) אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים

תרגום אונקלוס

דִמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָּא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח׃ (יג) עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵב קוּרְבָּנֵיהּ עַל נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי׃ (יד) וִיקָרֵב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קוּרְבָּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דְּיִזְרוֹק

באור

בכאן נאמר בס' תהלים יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהלים ק"ז ח'). וסמך ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה (שם ק"ז כ"ב), ועל זה אמר אם על תודה יקריבנו, שהלל מלרה ורולה להודות לה' חסדו, וזובח שלמי תודה, הם טעונות לחם האמור בענין, וגם תודה נקראת זבח שלמים, וכלולה בפרשת זבח שלמים האמורה בפרשת ויקרא. וזהו שאמר רש"י ז"ל אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן, ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן, וכן אמר רלב"ג ז"ל ואם על תודה, טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מלרה, ובפסוק ואם נדר בעז"ה יתבאר יותר: זבח התודה, הוסיף מלת זבח, כמו זבח שלמים. מטעם שאמרנו שכל זבח סעודה, וקורא לאחיו ורעיו לאכול מזבחו, לספר להם חסדי ה'. וכאמרו ויספרו מעשיו ברנה, ואמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם שם ל"ב): בלולות בשמן, בעודן סלת, וענינו חלות אפויות מסלת בלולה בשמן. כן פירש"י ז"ל פרשת ואתה תלוה: חלות מצות: ורקיקי מצות. שתי אלה הן מנחת מאפה תנור האמורים בפ' ויקרא ושם מבואר: וסלת מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל צרכו. כן פי' רש"י ז"ל, והיא כמו מנחת חביתין שגם בה נאמר מרבכת תביאנה. וכתוב על מחבת בשמן תעשה וגו' תופיני, וכן סלת מרבכת האמור כאן, וכמו שפסק רמב"ם ז"ל כילד היא נעשית, חלוט' ברותחין, ואחר כן אופה אותה מעט, ואח"כ קולה אותה בשמן על האילפס וכו' וזהו הרבוך האמור בכל מקום, ואם כן לחמי תודה באין שני מיני מאפה תנור, ומין מחבת: (יג) על חלת לחם חמץ, ענינו כמו על עולת התמיד יעשה. כלומר מלבד עולת התמיד. וכן כאן מביא עשרים עשרונים, ואופה מהן ארבעים חלות. מכל מין עשר, ועשר מהן חלות חמץ, כל אחד עשרון. ומעשר עשרונים השניי' אופה שלשה מיני מלות האמורות בענין, מכל מין עשר חלות, כל חלה שלישית עשרון, כמו שלמדו רבותינו מן הכתובים. ואמרו על חלות לחם חמץ כמו ראיה שהלות לחם הרן מרובות כשלשה מינים של מלה. שוב ראיתי לרמב"ן ז"ל שכתב על חלות לחם חמץ כמשמעו עליהן, שיביא חלות לחם חמץ ועליהן יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם מלה הנזכר, ועשה עיקר לחם חמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה כנגד כל שאר המינין, ורלב"ג ז"ל פי' על חלות, כמו ויבואו האנשים על הנשים, ובעעם עם החלות: על זבח תודת שלמיו, הזבח עיקר, ודרשו רבותינו מזה שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח, ובשחט עליו. כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה: (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן, חלה אחת שלמה מכל מין לחם, נמלא שיטל תרומה ארבע חלות, ולשון רש"י ז"ל לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים, ובשרה לבעלי' חוץ מחזה ושוק שבה. כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים, והתודה קרויה שלמים: תרומה לה', למדו רבותינו נאמר כאן

הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃
(טו) וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם
קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃
(טז) וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ
בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת

ת"א הזרק זבחים ד', א', וק"ג ב': ובשר שם ד', א', וק"ג נ': לא יניח שם נ"ו, א': ואם נדר פסחים ע"א, א'. ר"ה ה', ב': ביום זבחים כ"ו, א':

דענאָפּפֿערס שפּרענגט. (טו) דאז פֿלייש פֿאָן די־זעם דאנק־ אונד פֿריידענ־אָפּפֿער, מוס אן דעם טאַ־גע געגעססען ווערדען, אן וועלכעם עס געאָפּפֿערט וואָרדען; מאַן זאָלל ניכטס דאַפֿאָן ביז מאָרגען לאס־סען. (טז) איזט עס אבער איין געלינבדע אָדער פֿרייא־וויללינגעס אָפּפֿער, זאָ זאָלל עס אן דעם טאגע, דא ער זיין אָפּפֿער דארברינגט, געגעססען ווערדען; אונד טאגס דאראויף (אבער נור וואס איבריג בלייבט) דארף מאן אויך דאפֿאָן

תרגום אונקלוס

יַת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ (טו) וּבְסַר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קוּרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכִיל לָא יַצְנַע מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ (טז) וְאִם נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קוּרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִּיקָרֵב

רש"י

ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש במטה בתופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה [ת"כ]: ביום קרבנו יאכל. ובזמן בשרה זמן לחמה: לא יניח ממנו עד בקר. אבל אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה [זבחים ל"ו]: (טז) ואם נדר או נדבה. שלא הביאה על הודאה של נס איכה

באור

תרומה לה' ונאמר בתרומת מעשר תרומה לה', מה להלן אחד מעשרה אף כאן א' מעשרה, ולפי שהקפידה תורה אחד מכל קרבן, שיהא שלם, למדנו שאופה מכל מין עשרה חלות, שלם פחות או יותר, כמלא מפרש כרום: לכהן הזורק את דם השלמים, הראוי לזריקה, והן אנשי בית אב של יום הטהורין, ולא אמר לכהן המקריב, שלא נטעה שמקריב הומץ מן הלחם של מלה לכך פירש הזורק את דם השלמים: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. פירש"י ז"ל יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד שיהו נאכלין ליום ולילה כן נדרש בת"כ ובזבחים שלהי כל הפסולין, ושם אמרו וחגיגה הבאה עם הפסח, ופרשו רבינו הלל ורמ"בן ז"ל שלמים הבאין ממותר הפסח. אבל חגיגת י"ד נאכלת לשני ימים. וזה תלוי במחלוקת תנאים, ואין להאריך בזה בפשט המקרא, שהי' לו לומר ובשר זבח תודתו, והוסיף שלמיו מרבה בשר כל הנאכלין שאינו מפורש בהן זמן אכילתן. שיהו נאכלין כשלמי תודה ליום ולילה שהרי אמרו רבותינו ז"ל שכלן מביאין שלום לעולם: ביום קרבנו יאכל, ביום שמקריבין אותו, והלילה שלאחריו, כאמרו לא יניח ממנו עד בקר, אבל אוכל הוא כל הלילה, ומלת יום על שלשה דרכים, האחד יום של מעשה בראשית שהוא כ"ד שעות ומתחיל מערב עד ערב, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד והשני כל כ"ד שעות הם יום, יתחילו מתי שיתחילו, והוא מעת לעת, כמו מהלכים עד הגבהים כל פעם שיסוב השמש בגלגלו הוא יום שלם, כי יום מדת זמן של יום ולילה. והשלישי שם פרטי לזמן האור עליו נאמר ויקרא אלהים לאור יום, ורוב מצות התורה נוסדים על יום של מעשה בראשית מערב ועד ערב. ומקצתן על זמן האור, ובקרבנות על יום של מעת לעת, היום הולך אחר הלילה ועליו נאמר כאן ביום קרבנו יאכל שהוא יום הזביחה, והלילה שלאחריו שהן בתוך כ"ד שעות. ולא כ"ד שעות שלמות, אלא לא יניח ממנו עד בקר אפילו נשחט אחר חצות. לא יאכל רק עד בקר. ונראה שמצוה לאכלו ביום הקרבתו, אלא שאם לא אכלו כלו, או שלא אכל ממנו כלום ביום הקרבתו, מותר לאכלו כל הלילה, אלא שלא יניח ממנו עד בוקר, וכן נדרש בת"כ אבל הנאכלין לב' ימים ולילה אחד. ומסברא גם בתודה כן הוא: לא יניח ממנו. בזדון, כי אם הבשר מרובה ואין לו קרואים שיאכלו עמו, מה יש לו לעשות? וידאה שהזובח תודה ושלמים ראוי לו להקדים קרואים שיאכלו עמו כדי שלא יבא לידי

וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ (יז) וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ

ת"א והניתר פסחים ג׳, א׳. זבחים כ"א, א׳. יע"ב ב׳:

תרגום אשכנזי

עססען. (יז) וואס פאן דעם פליישע דעם אפפערס איבריג בלייבט, זאלל אם דריטטען טאגע פער-

תרגום אונקלוס

נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכֵל וּבְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְאִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ יִתְאֲכֵיל׃ (יז) וּדְאִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃

רש"י

טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו. בראשון יאכל. וי"ו זו יתרה היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה [בראשית

באור

נותר, ורמז לדבר זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי, על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז׳ ט"ו), כלומר צריך אני לאוהבים ורעים שיאכלו אתי, וזהו שקרא אותן הכתוב תמיד זבח תודה זבח שלמים, ללמדנו שהן תמיד זבח משפחה. לספר מעשיו בקהל עם, כי בשר הבקר הגדול, כשיאכל ליום ולילה עם לחמי תודה, צריכין אוכלים רבים שלא יבא לידי נותר, וכשהותיר בזדון עובר בל"ת: (טז) ואם נדר או נדבה, נדר שהיה בצרה או בדאגה, ונדר נדר לאלהי ישראל שאם יקרנו כך או כך יביא קרבן שלמים, ונתקיים חפצו ומקריב נדרו, כמו וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח כ"ב), ונדבה שנדבה רוחו להקריב קרבן לה׳, וזהו נדבה. ונשקבל עליו נדר או נדבה, דינו כאמור בענין שנאכלת לשני ימים ולילה אחד ואינה טעונה לחם, וזהו פי׳ דברי רבותינו מה בין נדר לנדבה, נדר הרי עלי, נדבה הרי זו, שהרי כל עצמו של נדר הוא ספק, שאם יבוא לו כך יעשה כך, ואי אפשר אלא באומר הרי עלי, שאם יקרנו להפך אינו מתחייב כלל, וכן כל האומר הרי עלי, כי סוף סוף לשון זה על נודר בשביל דבר ואינו מפריש מיד, אבל נדבה מקדישה מיד ואומר הרי זו. ורש"בם ז"ל פי׳ ואם נדר או נדבה, שאמר הרי עלי שלמים, שזהו לשון נדר ותשלומים, וכבר אמרנו שאין שלמים לשון תשלומים, ועוד כמו שנדר ונדבה קרויים תשלומים, כן חייב לשלם את התודה, ויפה אמר רא"בע ז"ל ואם נדר, שבטא בשפתיו נדר לו, ונדבה, שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה: זבח קרבנו, קרבן להיות זבח לקדושים עליו: ביום הקריבו, שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף, והפסיק בנגינה תחת יאכל, לפי שנאמר למצוה, שנאוי לו לאכול ממנו ביום ההקדשה, וכן אמרו בת"כ: וממחרת התיר הכתוב לאכול אותו שני ימים והיה לו לומר וביום השני כמו והנותר מבשר הזבח ביום השלישי, ולמה אמר וממחרת? ויראה בעיני לפי שמלת יום יורה כאן על כ"ד שעות, כמו שפרשנו בתודה, וכמו ביום הקריבו את זבחו יאכל שיבוא עם הלילה שלאחריו, ואילו אמר וביום השני היינו מפרשין גם זה עם לילה שלאחריו. ויהי׳ מותר לאכול עד בקר יום שלישי, ואין זה הדרך הנכונה, שאין שלמים נאכלים אלא לשני ימים ולילה אחד, על כן אמר וממחרת, ללמדנו שאינו אלא יום שאחר הלילה הראשון, לא אור ליום שלישי, שאינו בכלל מחרת, כי אין מחרת אלא על יום של מעשה בראשית המתחיל מן הלילה, וכן להלן אמר ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד יום השלישי באש ישרף, ושם הדבר מתברר יותר, לפי שכאן כתוב אחריו והנותר ממנו יאכל, ואפשר לחשוב שהנותר אחר המחרת יאכל עוד בליל יום הג׳, כמו שאמר בתודה לא יניח ממנו עד בקר, אבל בפ׳ קדושים כתיב אחריו והנותר עד יום השלישי באש ישרף, מפורש שבתחלת יום שלישי הוא נותר, וזהו תחילת ליל שלישי, שעל כן אמר ג"כ ממחרת שהוא יום שני עד הערב, שכן מחרת בכל המקרא. וידענו כי יום שלישי הוא יום של מעשה בראשית שמתחיל מן הלילה, ורא"מ ז"ל כתב בשם רבינו ישעי׳ הראשון בפירושו לת"כ שכך היא קבלה בידנו איש מפי איש עד משה רבינו משיני שהשלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד, ולדברינו מלבד הקבלה הדבר מפורש במקרא, וכן דעת חכמים ז"ל בת"כ, ובפסחים (דף ג׳ ע"א) שאמרו ת"ל עד יום, עד יום הוא נאכל, ולא אור ליום שלישי, ויפה פירשו רבינו חיים כהן ז"ל דעד יום השלישי עד ולא עד בכלל, ותחלת יום ב׳ הוא לילה שלפניו שהוא אור ליום ג׳ ואם הוא נכתב וקרבנות שיומן מעת לעת, ונוכל לומר ולא עד בכלל ואעפ"כ יהיה נאכל גם אור ליום ג׳. הדבר למד ממלת ממחרת כמו שאמרנו, ולדעתי בעבור קושיתנו פירש"י ז"ל בענין אחר, אבל תתישב מדברינו: וממחרת והנותר ממנו יאכל, פירש"י ז"ל בראשון יאכל, וי"ו זו יתרה היא, ויש כמוה במקרא הרבה כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה, תם וקדש ולבא מרמס, ושעור הכתוב לדעתו וממחרת יאכל הנותר ממנו

יִשָּׂרֵף׃ (יח) וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה

ת"א ואם וכו' שם י"ג, א', וכ"ו א', ות"ד ב'. מנחות י"ז, א'. חולין פ"א, ב': לא ירצה זבחים כ"ג, ב', וכ"ט ו'. מנחות כ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

בראננט ווערדען.(יח)האט אבער פֿאָן דעם פֿליישע דער פֿריידענאָפּפֿער אויך אם דריטטען טאגע גע- געססען ווערדען זאָללען, זאָ ווירד דאז אָפּפֿער ניכט

תרגום אונקלוס

(יח) וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא

רש"י

ל"ו] תת וקדש וצבא מרמס [דניאל ח']: (יח) ואם האכל יאכל וגו'. במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל

באור

בראשון. אבל רמב"ן ז"ל אמר שגם אם הוי"ו יתירה תפרש, וממחרת הנותר ממנו בראשון יאכל, לא שיותיר לדעת, ואם כן אין אנו צריכין לומר שוי"ו נוספת, אלא שאם היה אומר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת, הייתי אומר שיאכל מקצתו ביום ראשון ומקצתו ביום שני, וצריך להשאיר ממנו לאכילת המחרת, על כן חזר ופי' והנותר ממנו יאכל, הנותר מאכילת יום ראשון, לא שישאר בכונה כלו או מקצתו ליום המחרת, וזהו דעת רבותינו ג"כ. אבל הנגינה מסכמת לדעת רש"י ז"ל, שאם כדברי רמב"ן ז"ל, היה לו להפסיק במלת וממחרת, כמו שהפסיק בפרשת קדושים, אבל אם הוי"ו נוספת יפה אמר וממחרת הנותר ממנו בראשון יאכל. ולמדנו ג"כ שאינו רשאי להניח מדעתו למחרתו, ועתה שפירש הכתוב כאן לא הוצרך עוד לפרש בפ' קדושים, ולדעתי אין הוי"ו נוספת והכתוב מלמד בנותר שני דברים, אמר תחלה ביום הקריבו את זבחו יאכל, שמצוה עליו לאכול כלו ביום הקרבתו, ואח"כ אמר וממחרת. שאם לא אכל ממנו כלום בראשון יוכל לאכלו כלו ממחרתו וכן אם אכל מקצתו ביום ראשון, הנותר ממנו יאכל למחרתו, ואינו בא בק"ו, שהייתי אומר על כל פנים יאכל כלו ביום אחד או בראשון או בשני: (יז) והנותר מבשר הזבח, ביום השני בערב, שהוא סוף המחרת. ולכן הפסיק בנגינת הטעם במלת הזבח, שאינו רק עם ביום השלישי. כי בתחלת ליל שלישי נעשה נותר ואסור באכילה, וביום השלישי רק עם באש ישרף, אע"פי שאסור מבערב. אינו נשרף עד בקר יום שלישי, ומלת ביום על עת האור. כמו שפרשנו (פסוק ט"ו), ולולי כן לא היה צריך להאמר, אלא והנותר מבשר הזבח באש ישרף, וזהו ששנו רבותינו ז"ל ביום הוא נשרף ולא בלילה, וזה בנה אב לכל הנשרפין ששורפין אותן ביום ולא בלילה, לא שאינו נשרף רק ביום השלישי, אלא אם עבר ולא שרפו בשלישי, שורף אחרי כן: (יח) ואם האכל יאכל, אם נפרש פרושו כפשוטו שאם יאכל מבשרו ביום השלישי לא ירצה הקרבן, והמקריב אותו לא יחשב לו לקרבן, וצריך להביא קרבן אחר, כי פגול יהיה, ומלבד שלא ירצה. גם הנפש שאכלה הנותר עונה תשא, לא ידעתי ליישב אותו על מכונו, שאם אמר לא ירצה שענינו כמו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם (פרשה כ"ב כ'), ידענו שאינו נחשב לקרבן, ולמה הוסיף המקריב אותו לא יחשב לו? ועוד שלא מצאנו בכל המקרא יחשב או לא יחשב שיתפרש כמו זה כי תמיד נסמך לו הענין, כמו ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו ו'), ותחשב לו לצדקה (תהלים ק"ו ל"א), דם יחשב לאיש ההוא (פרשה י"ז ד'), והכרמל ליער יחשב (ישעי' כ"ט י"ז), וכן כלם, וכאן נאמר סתם, והיה לו לומר המקריב אותו לא יחשב לו לרצון, ומה שתרגם יב"ע מן דמקריב יתיה לא יתחשיב ליה לזכו. מדעתו הוסיף מלת לזכו. שלא נזכר במקרא? ועוד שהיה לו לומר המקריב אותו לא ירצה ולא יחשב לו, כי מלת לו נופל גם על ירצה, כמו ונרצה לו לכפר עליו (פרשה א' ד'), או לא ירצה ולא יחשב למקריב אותו, עכשיו שאמר תחלה לא ירצה, ואח"כ המקריב אותו, נראה שמדבר עם שנים? ועוד מה טעם לומר פגול יהיה יאמר פגול הוא, ואם נאכל כלו, מה יהיה פגול? ועוד אם אחד מן הקרואים אכל ממנו חוץ לזמנו, מה טעם לא יחשב לבעלים לקרבן, והכתוב אומר ואם האכל יאכל יהיה מי שיהי'? ועוד למה אמר והנפש האוכלת ממנו, ובו ידבר, והיה לו לומר והנפש האוכלת עונה תשא? ועוד איך אפשר לומר אחר שנעשה הכל כהלכתו. הדם נזרק על המזבח והוקטרו האימורין, יחזור ויפסול למפרע, כמו שהקשו רבותינו ז"ל ג"כ? לכן נראה ברור שאין כונת הכתוב אלא כקבלת רבותינו ז"ל שאמרו ג"כ והובא בזבחים (דף כ"ט ע"א), ואם האכל יאכל וגו' אמר ר' אליעזר כוף אזנך לשמוע במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי הכתוב מדבר, או אינו אלא באוכל

הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃

תולדות אהרן המקריב ר״ה ו', א'. זבחים י״ג א': יחשב פסחים ט״ז, ב'. יומא ז', א'. נדרים נ״ו, א'. זבחים כ״ג, ב', וכ״ט ב'. מנחות כ״ט, א': פגול זבחים כ״ח, ב': והנפש מנחות י״ב, ב'. תמורה ג', א'. כריתות ה, ב':

גנעדיג אנגענאָממען; עס זאָלל דעם ניכט אנגערעכנעט ווערדען, דער עס יעבראַכט האט. זאָנדערן פערוואַרפען זיין; (אָדער דער עס דארברינגט, מוס דיעזען געדאנקען ניכט האַבען; דען עס ווירד

תרגום אונקלוס

תְּלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵב יָתֵיהּ לָא יִתְחֲשַׁב לֵיהּ מְרַחַק

רש״י

למפרע תלמוד לומר המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי. [ת״כ] וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה

באור

מזבחו ביום השלישי. אמרת אחר שהוא כשר יחזור ויפסול. וכשהשיב ר' עקיבא על שאלה זו, אמר לו ר' אליעזר הרי הוא אומר המקריב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי. ועתה יתישב המקרא על אפניו, שאין ואם האכל יאכל אכילה ממש, אלא כמו חשב לת״ד. ועניינו אם להאכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי, כלומר אם שחטו קבל או הוליך דמו. או זרקו על המזבח במחשבה זו שיאכל גם ביום השלישי, אז לא ירצה הקרבן, אינו עולה לרצון לבעליו. ויפה תרגמו הרב המעתיק (אויך אם דריטטען טאגע געגעססען ווערדען זאָללען). ולפי שבכל המקרא לא מצאנו האכל יאכל כי אם כאן ובפרשת קדושים ושתיהן אצל פגול, אחשוב כי המקור עם העתיד הוראתן על הזמן העומד והבא, כי לפי שמדבר על המחשב מיד בשעת עבודה על ענין האכילה שיאכלנו מיד, ואם יותר ממנו עד יום השלישי יאכל גם הנותר. ולפי זה כדרך שוחט בהמת חולין, לכן הוא עון פלילי. כי את קדש ה' חלל, כי השם הבדיל בין הקדש ובין החול בזמן ובמקום, שקבע בקדשים לכל אחד זמן אכילתו. ומקום לאכילתו ומי שמיקל במחשבתו באחת משתי אלה, ושוחט במחשבת חוץ לזמנו או במחשבת חוץ למקומו, עשה קדש חול ופוסל הקרבן: המקריב אותו לא יחשב לו. אחר שאמר שנפסל הקרבן הזהיר את הכהן המקריב שלא יחשב לו, כלומר שלא יחשוב כן, וזהו כפי משפט הלשון, שלא יבוא זאת במחשבתו, כמו ולמה חשבת כזאת (שמואל ב' י״ד ח״ו), וכן כאן שלא יחשוב זאת המחשבה הנזכרת בפסוק זה, וכן אמרו בגמרא (שם) אחרים אומרים לא יחשב במחשבה הוא נפסל. ואינו נפסל בשלישי, ופירש״י ז״ל המקריב אותו לא יחשב מחשבה זאת, ועוד שם (שם ע״ב) אמר ר' ינאי מניין למחשב בקדשים שהוא לוקה שנאמר לא יחשב, ופירש״י ז״ל קרי בי' לא יחשב (פי' בקל או בפעל) להזהיר כהנים על כך, ובסמוך יתבאר גם לשנות הקריאה אין צורך. כי משפטו להיות בנפעל ולהסמך למלת לו: לא יחשב לו. כל לשון מחשבה בבנין הקל מונח על מחשבות שהן כדרכי שאר החושבים, כי בני אדם נבדלין במחשבותיהם כפי הבדל נטיותיהם הפנימיות. ע״ד משל על עני ואביון יחשוב הרחמן מחשבות רחמים, והאכזרי יחשוב מחשבות אכזריות. וכן הוא בכל דבר. אבל החושב מחשבות זרות, בין שהן מחשבות חכמ' או סכלות, שאין כל זולתו חושב כן. יניחו עליו הנפעל. כאילו הוא מוכרח מנטייתו המופלגת, גם יוסיפו הלמ״ד לו, המורה שהחושב הזה נבדל משאר בני אדם במחשבתו זאת. כמו הלא נכריות נחשבנו לו (בראשית ל״א ט״ו). לפי שהתאכזר אפילו עם יוצאי חלציו. ואין כן דרך שאר האכזרים, וכן מאפס ותוהו נחשבו לו (ישעי' מ' י״ז). לפי שהמחשבה העמוקה הזאת היא כפי חכמת השם לבדו, שאין חקר לתבונתו. ובארנו כל זה בארוכה בבית השלישי מס' בן נעול, וכן כאן לפי שהכהן עומד לשרת לפני ה'. ונאמר עליו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב' ט״ו), חלילה לו לחשוב כזאת בעבודתו, ואם יחשוב אחד כן מהפלגת סכלותו, יאמר עליו הנפעל. ועל דרך זה באה האזהר' לא יחשב לו לדעת ר' ינאי. ולדעת אחרים נאמר כן לפרש ענין ואם האכל יאכל שמדבר על המחשב, לא על האוכל וזהו שפירש״י ז״ל לא יחשב לו, כן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה, לא אמר אל יחשוב כן. אלא לא תעלה זאת במחשבה, ומדברנו תבינהו, ואולם אם עושה כן בזדון, שמתאמץ לפגל במחשבתו הקדשים, הרי הוא מבזה השם לחלל כל קדש וכופר בקדושה עליונה, עליו שנינו (אבות פ״ב) המחלל את הקדשים וכו' אין לו

(יט) וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ (כ) וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה

ת"א והבשר פסחים ע"ז, א', וכ"ד א', וע"ט א', ופ"ג ד'. וחגיגה כ"ד, א'. יבמות ע"ד, ב'. סוטה כ"ט, א'. זבחים ל"ד, ב'. ומ"ו ב'. חולין ל"ו, א': אשר לה' פסחים ל"ו, א'. זבחים מ"ו, ב'. מנחות כ"ה, ב':

דאדורך פערוואָרפען). דיא פערזאָן, וועלכע דאַפאָן איסט, טרעגט איהרע מיסטעטהאט. (יט) דאז אָפפערפלייש, וועלכעס עטוואס אונרייניעס בעריהרט, זאָלל ניכט געגעססען, זאָנדערן פֿערבראננט ווערדען. וואס זאָנסט אָפפערפלייש בעטריפט, זאָ קאן יעדער רייניע דאַפאָן עססען. (כ) ווען אבער יעמאנד פאָן דעם פלייש דעס פֿריידענאָפפֿערס איסט, וועלכעס דעם עוויגען צו עהרען בעשטיממט איזט, אינדעם ער איינע אונרייניגקייט אן זיך האט; זאָ

תרגום אונקלוס

יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוּל מִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל: (יט) וּבְשַׂר קוּדְשָׁא דִּי יִקְרַב בְּכָל מְסָאֲבָא לָא יִתְאֲכֵל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְשַׂר קוּדְשָׁא כָּל דִּידְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוּל בְּשַׂר קוּדְשָׁא: (כ) וֶאֱנָשׁ דִּי יֵיכוּל בִּשְׂרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְסוֹאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא

רש"י

ואם חשב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: (יט) והבשר. של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל. והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר [דברים י"ב]. ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: (כ) וטומאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא

באור

חלק לע"הב: פגול יהיה. וכן ופרק פגולים כליהם (ישעי' ס"ה ד'), ואונקלוס ז"ל תרגם מרחק יהי. ובת"י פסול יהא, ורד"ק ז"ל אמר הוא הבשר שנשתנה ריחו ומראהו וכן אמרו ז"ל פגול טעון עבור צורה, כלומר שהוא נשרף יען שנעבר צורתו, ואם כן יתישב אמרו פגול יהיה, שיתחילו עד שיהיה פגול, ובפרשת קדושים אמר פגול הוא, ומשמעו מעת שחשב עליו כן נקרא פגול. אולי על שם העתיד לפי שאינו עומד עוד לאכילת אדם אלא להתפגל, ואין פגול רק בחושב מחשבת חוץ לזמנו, אבל מחשבת חוץ למקומו, או מחשבת שינוי השם וכיוצא אע"פי שפוסלין הקרבן אינו נקרא פגול. ואין האוכל ממנו חייב כרת: והנפש האוכלת ממנו, אפילו בתוך זמן אכילתו, עונה תשא. לפי שהבשר הזה פגול יהיה. תעבור צורתו וישרף, כי לפי שעבר כאן דבר על החושב, שבמחשבתו שחשב לאכלו חוץ לזמנו נעשה הקרבן פסול ולא ירצה, בא ללמד עתה שהאוכל ממנו עונו ישא: עונה תשא, כמשא כבד יכבד עליה עון זה, שעל ידו חייבת כרת, כמו שלמדנו בג"ש עון עון מנותר האמור בפרשת קדושים: (יט) והבשר, ה"א הבשר על הנזכר למעלה ובשר זבח תודת שלמיו, מבשר זבח שלמיו, כלומר אם בשר קדש זה יגע בכל טמא לא יאכל, וזו אזהרה לטהור האוכל בשר קדש שנטמא. ובסוף זכר דיני נותר ופגול וטומאה וחלב הם הנוהגים בכל הקדשים, ושב על הענין כלו הנזכר למעלה, וכל. שכן הוא מקדשים קלים: והבשר, גם זה הוא הנזכר למעלה בשר קדש של שלמים: כל טהור יאכל בשר, כל מי שהבעלים רוצים להקדיש לאכול מזבחם רשאי לאכול ממנו בתנאי שיהיה טהור מכל טומאה. ודבר טוב הוא עשה, שעי"ב אינו בא לידי נותר. וכן שנו בת"כ לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל (דברים י"ב כ"ז), יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים, לכך נאמר כל טהור יאכל בשר, ורשב"ם ז"ל אמר כל טהור יאכל בשר טהור. ולא ידעתי טעמו שעל בשר קדש שנטמא כבר הזהיר. גם בכתוב נאמר בשר סתם: (כ) והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה'. והוא הדין לכל הקדשים, ומקרא מפורש כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה' וטומאתו עליו ונכרתה וגו'. איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר (פרשה כ"ב ג' וד'), וכפי פשט המקרא שם הזהיר לבני אהרן שלא יאכלו

וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מֵעַמֶּיהָ׃ (כא) וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא
בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ
בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח
הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ (כב) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־

ת"א וטמאתו מכות י"ד, ב'. זבחים מ"ג, ג'. ות"כ ג', ה"ז ג': בבהמה שבועות ז', ח' · חולין ע"ח, ח': ואכל זבחים מ"ג ח', ות"ד ג':

זאָלל דיאזעלבע פּערזאָן אויס איהרעם פֿאָלקע אויסגעראָטטעט ווערדען. (כא) ווען יעמאנד עטוואס אונרייינעס אנריהרט: אן דיא אונרייניגקייט איינעס מענשען, אָדער אן איין אונרייינעס פֿיה, אָדער זאָנסט איין אונרייינעס שייאוזאל; אונד פֿאָן דעם פֿלייש דעם פֿריידענאָפּפֿערס איסט, וועלכעס דעם עוויגען צו עהרען בעשטיממט איזט: זאָלל אויס זיינעם פֿאָלקע אויסגעראָטטעט ווערדען. (כב) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא

רש"י

אינו ענוש כרת אלא אזהרה [פסחים ע"ו זבחים ע"ג]: והבשר אשר יגע בכל טמא וגו' ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגז"ש. שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות [דף ו'] אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (והבשר כל טהור יאכל בשר. כלומר כל מה שאסרתי לך בחטאת ואשם שלא יאכלו חוץ לקלעי' לסוריה כמו שכתוב בחצר אוהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כי

תרגום אונקלוס

הַהוּא מֵעַמַּהּ׃ (כא) וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יִקְרַב בְּכָל מְסָאָב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא אוֹ בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּכָל רְחֵשׁ מְסָאָב וְיֵיכוֹל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּהּ׃ (כב) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (כג) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

קדשי קדשים בטומאת הגוף, ואין צורך להזהיר עליהן ישראל, שאפילו זר טהור לא יאכל קדש. וכאן הזהיר לכל ישראל על בשר זבח השלמים הנאכלין לכל אדם שלא יאכלוהו בטומאת הגוף. אבל חכמים ז"ל דרשוהו במדת כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד · לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא. מה שלמים מיוחדים קדשים שקדושתן קדושת מזבח, אף אין לי אלא כל דבר שקדושתו קדושת מזבח יצאו קדשי בדק הבית ולמדנו מפי' אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה' הנאמר בפרשת אמור אינו אלא קדשי מזבח: וטמאתו עליו, בעוד טומאתו עליו, שטומאה יוצאה מגופו, כמו זב ומצורע ובעל קרי, אבל כשנטהר מטומאתו מותר לאכול קדשים. לכן אין לפרשו על טומאת בשר קדש. שאינו יוצא מידי טומאתו לעולם, ועוד טמאתו טומאת עצמו שיוצא מגופו, כי נוגע בטומאה אינו טומאתו, וטומאת בשר אינו אלא על ידי נגיעה ועוד למדו חכמים בג"ש שמדבר על אוכל קדש בטומאת הגוף, והכל פשט המקרא: (כא) ונפש כי תגע, אם נוגע בטומאה חייב כל שכן טמא עצמו שנאמר בכתוב הראשון, אלא שבכלל יגע נוגע במת שצריך הזאה שלישי ושביעי, ולא למדנו הימנו אפילו טומאה יוצאת מגופו, וכן הכתוב הראשון בטומאת עצמו כגון זב ומצורע, שאע"פי שטהרו והעריב שמשן הרי הן מחוסרי כפורים וקורא אני וטומאתו עליו. והכתוב השני בטומאות קלות טומאת ערב: בכל טמא, בכל בעל הי טמא, אבל אוכלין ומשקין וכלים. אינן מטמאין אדם. ובכל טמא הכל בכלל גם המת: בטמאת אדם. שנגע בזב בזבה במצורע או בטמא מת ונדה ויולדת: בבהמה טמאה, בנבלת בהמה טמאה וכן מפורש בפרשת עולה ויורד, ויאמר רמ"בן ז"ל אחז הכתוב דרך קצרה והזכיר קצת הטמאים וה"ה לכלן, כי גם בנבלת בהמה טהורה אם נגע בה ואכל קדשים חייב כרת, ויש לפרש בהמה טמאה האמור כאן, על טומאת נבלה בין טהורה לאכילה בין טמאה; ואין כן בפרשת ויקרא שפירש בנבלת בהמה טמאה, ואם כן נזכרו הטומאות כולן: שקץ טמא, כל שקץ טמא לאכילה, ואולת נמא על הנבלה, וכן השרצים המטמאין במותן, הנזכרים בפרשת שמיני

מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כג) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ (כד) וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ (כה) כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־

ת"א כל חלב יומא ע"ד, א'. זבחים ע"י ב'. חולין קי"ז, א'. כריתות ע"א, ב': והלב זבחים ס"ט, א'. חולין ל"ז, א': יעשה פסחים כ"ב, א': ואכל זבחים ע', א': כי וכו' פסחים מ"ג, ב'. בכורות ט"ו, א'. כריתות ד', א':

פֿאָלגט: (כג) רעדע צו דען קינדערן ישראל'ס, וויא פֿאָלגט: אללעס אונשליט פֿאָן איינעם אָכסען, איינעם לאממע אָדער איינער ציגע זאָללט איהר ניכט עססען. (כד) דאז אונשליט פֿאָן איינעם געפֿאללענען, אָדער פֿאָן איינעם צערריססענען פֿיה קאן צו אללערלייא ארבייט געברויכט ווערדען: אבער עססען זאָללט איהר עס ניכט; (כה) דען ווער אונשליט איסט פֿאָן איינעם זאָלכען פֿיה, דאפֿאָן מאן דעם עוויגען צו עה־

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר כָּל תְּרַב תּוֹר וְאִימַר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן: (כד) וּתְרַב נְבֵלָה וּתְרַב תְּבִירָא יִתְעֲבֵד לְכָל עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלוּנֵיהּ: (כה) אֲרֵי

רש"י

טהור יאכל בשר אפי' בכל הטעם:) (כד) יעשה לכל מלאכה. בא וילמד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות [ת"כ פסחים כ"ג]: ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבא

באור

ואין כן בפרשת ויקרא שפי' בנבלת שרץ טמא. ושם מפורש: ונכרתה. אפרש בעז"ה (פרשה ג' ג'): (כג) דבר אל בני ישראל, בפרשה הזאת אין בה מצוה לבני אהרן בפרט, על כן נאמרה לכל ישראל: חלב. מלת חלב מפורש (פרשה ג' ג' וט'). שור וכשב ועז. הן המינין שמקריבין מהן קרבנות בהמה, כמפורש בפ' ויקרא: לא תאכלו. חלבם אפילו חולין, כמו שיתבאר לפנינו: (כד) וחלב נבלה, מתה מאליה או נתנבלה בשחיטה: טרפה, שנטרפה מחיה ואינה יכולה להבריא. או שיש בה חולי שבודאי תמות: יעשה לכל מלאכה, אם לומר שמותר בהנאה. חלב כשרה ג"כ מותר למלאכה, בתרגום יב"ע ותריב חיוא דמקלקלא וכו' אפשר דיתעביד לכל עבידתא, בדם תריב חיוא דמכשרא יתעסק על מדבחא. ומיכל לא תיכלוני'. וזה תמה כי חלב בהמת חולין הכשרה לאכילה אינו למזבח, אבל לדעת המתרגם נאמר כן לאותו הדור שלא הותר להן בשר תאוה, ולפי שהיו צריכין להקריב הכל שלמים, אין חלב שיעשה למלאכה בבהמה, רק חלב נבלה וטרפה. ואמרה תורה אע"פי שאין חלבם קרב אכל לא תאכלהו. ולכן לדורות שהותר בשר תאוה שוין כשר וטרפה שהחלב אסור באכילה ומותר במלאכה, אבל רבותינו אמרו שבא ללמד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: לכל מלאכה, בין מלאכת חולין בין מלאכת קדש, וכן הוא בת"כ: ואכל לא תאכלהו. אסור ועומד הוא משום נבלה וטרפה, אבל אמרה תורה שיבוא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב גם על לאו של נבלה או טרפה, ולא תאמר אין איסור חל על איסור. ורמב"ן ז"ל אמר לפי שאמר כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה, שלא היה עולה על הדעת לומר שהנבלה והטרפה יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו. ויהי' חלבם מותר, הוצרך להזכיר אסורו, ולפי פשוטו שהפרשה מדברת עם דור המדבר שהקריבו הכל שלמים הוצרך להאמר, שלא יעלה על הדעת שאין אסור חלב רק בבהמת קדשים שמקריבין ממנה החלב לה', וא"כ לדורות יהיה חלב חולין מותר. לכן סמך לו דין חלב נבלה וטרפה, שאע"פ שגם במדבר אינו למזבח, יש אסור כרת באכילתו, וממנו נשמע לחלב חולין ולדורות. ורא"בע ז"ל לשטתו שאין אסור כרת של חלב רק בבהמת קדשים פי' לפי שבשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר, ובעבור שאין חלבם קרב על המזבח, שמא יחשוב האדם שהוא מותר, על כן הזהיר ואכל לא תאכלהו, ודבריו סותרין זא"ז; שאם האסור רק בבשר, גם אינו קרב לגבי מזבח, למה ואכל לא תאכלהו. אם חלב חולין מותר. גם אין דבריו נכונים, כי מה לי בשר נבלה וטרפה מה לי חלבו, והבהמה שנתנבלה נתנבלה כולה, כמו חלב טמאה שדומה באסור לבשרה: (כה) כי כל אכל חלב, נותן טעם לנזה השוה חלב נבלה וטרפה לחלב העולה על

הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃ (כו) וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל

תולדות אהרן ונכרתה חולין ק"כ, א': וכל דם כריתות ד', וכ"ה א', וס"ג א':

תרגום אשכנזי

רען פייעראָפּפּער ברינגט: דיעזע פערזאָן, וועלכע געגעססען, זאָלל אויס איהרער נאַציאָן אויסגע־ראָטטעט ווערדען. (כו) קיינערלייא בלוט זאָללט איהר עססען, אין אללען איירען וואָהנ־

תרגום אונקלוס

כָּל דְּיֵיכוּל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיכוּל מֵעַמֵּיהּ׃ (כו) וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל

רש"י

איסור נבלה וטרפה יחול על איסור חלב ואם אכלו

באור

האשים, לפי שאין האסור בעבור שאוכל מחלק גבוה, אלא כל אוכל חלב ממין הבהמה אשר יקריב ממנה המקריב קרבן לה', שהן שור וכשב ועז האמורין בראש הענין, ונכרתה הנפש ההיא, וא"כ האסור בין בקדשים בין בחולין. ואילו כונת הכתוב על אוכל חלב הבהמה המקרבה לגבוה, היה לו לומר כי כל אוכל חלב מזבח השלמים אשר לה'. כמו שאמר בפגול ובטומאה. עכשיו שאמר מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה'. אין לו פתרון אלא כמו ממין הבהמה, שכל נודר ונודב חייב להביא מהן אשה לה', שהן המינין שבראש הענין, ולהלן אמר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם. כל חלב וכל דם לא תאכלו (פרשה ג' י"ז), ושב על החלב שממנו ידבר שם. לאסרו בכל הדורות אע"פי שהמקדש חרב, וכן בכל מושבותיכם בין בארץ בין בח"ל, ולמדנו שנוהג גם בחולין, וכאן לא אמר בכל מושבותיכם על החלב, בעבור שאמר מן חלב נבלה וטרפה כמו שאמרנו. על כן זכר כאן מושבות על דם לבדו זהו פשוטו של מקרא כהלכה, כי חלב חולין בכרת בכל דור ודור, ורא"בע ז"ל נטה בפי' מן הדרך הישר. ואמר שחלב חולין מותר, ובכל מושבותיכם אין ראיה גמורה. כי כן כתוב אכל חדש. וא"כ לא נאכל לחם בגלות לפי שלא הקרבנו העומר [וזו שאלה בטלה, שאינו תלוי בעומר אלא ביום שמביאין אותו בו, כמו שיתבאר בעזה"ה (פרשה כ"ג י"ד), וכל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. על הקדשים, שהוא דבק עם מקרא שלאחריו. כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה. להוציא חלב כל בשר שאינו קרב לשלמים, ודבריו בטלים מה שפרשנו בפשוטו של מקרא. וכבר השיב עליו הר"מבן ז"ל בדברי טעם, האחד שבפרשת ויקרא אמר סתם כל חלב, ואין שם שיור ותנאי, וכאן ג"כ אמר תחלה כל חלב שור וכשב ועז. הכולל קדשים וחולין, ועוד שאסר חלב נבלה וטרפה באיסור חלב. ואינן קרבנות להשם. ועוד שכתוב חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, ואין בכל מיני הקרבנות בכל מושבותיכם, לפי שאינן רק במשכן ובמקום אשר יבחר ה'. וראיה גמורה שאמר מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה'. ופרושו מן המין הקרב, שכן נאמר בערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש ופרושו בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה', וכן ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', אמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנה, ואין הבדל בין יקריבו ממנה. או אשר יקריב שפרושו אשר יקריב אדם ממנה, ודומה לו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה, מן המין הנאכל לא שהיא עצמה תאכל ועוד אם האסור בעבור שקרב למזבח, למה לא הזהיר גם על יותרת הכבד ושתי הכליות, ועוד אם בקדשים מדבר. למה הוצרך לומר בראש הענין כל חלב שור וכשב ועז. וידוע שאין מקריבין אלא מהם, ודבריו בדורים. ובמשנה תורה שלא הזכיר אסור חלב, כי שם מן הבשר ידבר, כאמרו בכל אות נפשך תאכל בשר (דברים י"ד כ'), אבל חלב כבר הזכיר עליו. ולפי שהתיר הבשר הייתי טועה שגם הדם המובלע בבשר מותר, הוצרך לומר שדמו לא יאכל, שאע"פ שאינו חייב עליו כרת עובר בל"ת: (כו) וכל דם לא תאכלו. לפי שבפ' ויקרא סתם ואמר כל חלב וכל דם לא תאכלו, וחזר ופירש כאן שאין אסור חלב נוהג רק בבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה', הייתי אומר שכן הדין בדם, שאינו אסור רק שור כשב ועז. ומותר בחיה ובעוף, ושדם בהמה טמאה, אין בו רק משום טומאה לא אסור דם, על כן פי' וכל דם לא תאכלו יהיה מאיזו מין שיהיה בין טהורה בין טמאה בין בהמה בין חיה ועוף, בכלן יש כרת לאוכליו, לא שור כשב ועז לבד. אלא לעוף ולבהמה, כי בכלל בהמה גם החיה הנאכלת ושלא תאכל. בין טהור בין טמא. וגם דם

מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ (כז) כָּל־
נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ (כח) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כט) דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח
שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה
מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ (ל) יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת
אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה

פלעטצען: ווערער פאָן געפֿליגעל נאָך פאָן פֿיה. (כז) יערע פערזאָן, וועלכע אירגענר איינערלייא בלוט איסט, זאָלל אוים איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (כח) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (כט) זאגע דען קינדערן ישראל׳ס: ווער זיין פֿריידענאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען ברינגען וויל, זאָלל דעם עוויגען פֿאָן זיינעם פֿריידענאָפּפֿער פֿאָלגענדעס דאדברינגען: (ל) מיט זיינען הענדען ברינגט ער דיא פֿייעראָפּפֿער דעם עוויגען; דאז אונשליטט

תולדות אהרן ולבהמה כריתות כ״א, ב׳: דבר קדושין ל״ו, א׳. מנחות ס״א, ב׳: ידיו סוכה מ״ז, ב׳. סוטה י״ט, א׳. קדושין ל״ו, ב׳. מכות י״ח, ב׳, מנחות ס״א, א׳, וס״ב ב׳: את החלב מנחות ס״ב, א׳:

תרגום אונקלוס

מוֹתְבָנֵיכוֹן דְעוֹפָא וְדִבְעִירָא׃ (כז) כָּל אֱנָשׁ דְיֵיכוּל כָּל דְמָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (כח) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (כט) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּמְקָרֵב יָת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי קֳדָם יְיָ יַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנִּכְסַת קוּדְשׁוֹהִי׃ (ל) יְדוֹהִי

רש״י

יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: (כו) לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים [חולין ס׳]: בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינו חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפ״א מפרש למה הוצרך לומר: (ל) ידיו תביאנה וגו׳. שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזה נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן [קדושין ל״ו]: את אשי ה׳. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעל׳ והחלב למטה

באור

עוף בין ממין הכשר תורים ובני יונה, ובין שאר המינים כשרים או טמאים, וגם זה ראיה שהכתוב אוסר גם חלב חולין. שאם תאמר בקדשים מדבר, ישוב גם המקרא הזה על הענין האמור למעלה לאסור דם בהמת קדשים ועוף הכשר תורים ובני יונה, וזה שקר כי במשנה תורה פי׳ לאסור דם בבשר תאוה: לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים טהורים שמותר באכילה. ופרט לדם שקצים ורמשים שאין בהן משום איסור דם [א״ה שמיה הלמ״ד כמו לכל כליו תעשה נחשת (שמות כ״ז ג׳), והוא לפרט שאחרי כלל או לכלל שאחרי פרט, כמו שבארנו בכמה מקומות]: (כז) כל דם, מן הבהמה והעוף, כי אינו חייב כרת על דם אברים: ונכרתה, כאן פי׳ העונש ולפי שכתב בענין הקרבנות, יש להבין שאינו חייב כרת אלא על דם היוצא בשעת שחיטה דם שהנפש יוצאת בו, וזהו כקבלת רבותינו ז״ל, ולהלן שכתב אצל בשר לא נכתב בו כרת, הוא דם האברים שבארו: (כט) דבר אל בני ישראל. לפי שהבעלים מניפין, גם המצוה עליהן לתת חזה ושוק מתנה לכהן. על כן דבר אל בני ישראל: המקריב, בעל הקרבן המביא זבח שלמים לה׳ להקריבו בבית ה׳: זבח שלמיו, הכל בכלל נדר ונדבה וזבח תודה, כמבואר למעלה: יביא את קרבנו לה׳, הוא עצמו יביא לה׳ החלק מן הקרבן שהוא לגבוה, לא שיקריבנו הוא עצמו על המזבח, אלא כמו שיפרש בכתוב הסמוך, לא כמו חטאת ואשם שאין הבעלים עושין באימוריהן דבר עבודה: (ל) ידיו תביאינה את אשה ה׳, אחר שהורמו החלבים מן הקרבן, להנתן על אשי ה׳, יביאם בעל הקרבן על שתי ידיו אל הכהן לתנופה לפני ה׳ והבעלים מניפין, ויד הכהן תחתיהן, כמו שאמרו חז״ל: את החלב על החזה יביאנו, פירש״י ז״ל כשמביאו מבית המטבחיים

יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ (לא) וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן

ת"א להניף קדושין נ"ו, א': לפני מנחות פ"ח, א', זבחים ק"ל, א': והקטיר פסחים כ"ט, ב':

נעהמליך ברינגט ער אויף דיא ברוסט געלייגט. אונד צוואר דיא ברוסט, אום דאמיט פאָר דעם עוויגען איינע װענדונג צו מאכען. (לא) װען דער פריסטער דאז אונשליט האט אויף דעם אלטאר אין רויך

תרגום אונקלוס

יַיְתֵין יָת קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ יָת תַּרְבָּא עַל חַדְיָא יַיְתֵינֵיהּ יָת חַדְיָא לַאֲרָמָא יָתֵיהּ אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ׃ (לא) וְיַסֵּק כָּהֲנָא יָת תַּרְבָּא

רש"י

[מנחות ס"ג] וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' [ויקרא י'] ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה [ויקרא ט'] למדנו שג' כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות [דף ס"ג]: את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביאו להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מהאישים לפי שנ' את אישי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר ואת החזה להניף וגו': (לא) והקטיר הכהן החלב. ואחר

באור

ניתן חלב על החזה. וכשנותנו ליד הכהן המניף, נמצא החזה למעלה והחלב למטה, וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' (פרשה ט"ו) ואחר התנופה נותנו לכהן המקטיר, ונמצא החזה למטה, וזהו שנאמר וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה (שם ט' י"ט). למדנו שג' כהנים זקוקין לה, כך מפורש במנחות: תנופה. שם דבר, ואמרו רבותינו מוליך ומביא לארבע רוחות, וכן וחרמש לא תניף על קמת ריעך (דברים כ"ג כ"ו). וחרמש מתנועע אילך ואילך. ודומה לו החזן המניף בסודרין, שמניף אילך ואילך. ותרומה פרשו שהוא מעלה ומוריד שהוא הרמה כמו והרם מעל הארץ (בראשית ז' י"ז). וע"ד הפשט נפרש עוד למה החזה נקרא תנופה והשוק תרומה, ומעשה שתיהן שוה: את החזה, מביא להניף אותו תנופה. לא להקטירו על האשים, כי היא לאהרן, ולבניו, כמפורש בסמוך. ויאמר רמב"ן ז"ל כי לפי הפשט החזה מונף עם החלבים לא השוק, והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה (פרשה ט' כ"א) כי אחרי כן יחזור ויניפם בפני עצמם. ורבותינו אמרו שהיה ניתן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מהם, ודבריו תמה אם לדעתו כן הדין לדורות בשלמים. למה אין מזה דבר בפרשה זו, וצוה על תנופה אחת החלבים עם החזה, ואם יאמר בשמיני למלאים היה הוראת שעה ולדורות אין תנופה לשוק כלל, מה יענה בפסוק שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפני ה' (פרשה י' ט"ו), ומדבר לדורות, מפורש ששתיהן בתנופה עם החלבים, והאמת שכפי פשט הכתוב שתיהן בתנופה, וכן אמר וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות בני ישראל לך נתתים וגו' (במדבר י"ח י"א). ואם אין השוק בתנופה לא נזכרה בכלל המתנות המפורשים שם כלן, וטעם שאמר כאן החזה לבדה. לפי שעד כאן השוק בכלל אשי ה' הוא וכשהוא אומר ידיו תביאנה את אשי ה' השוק בכללן, שהרי אצל איל המלואים צוה ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הימין (שמות כ"ט י"ג), הנה שוק הימין בכלל אשי ה'. וכן במעשה ואת שוק הימין וגו' ויקטר המזבחה על העולה (פרש' ח' כ"ה כ"ח), והחזה הניף לבדה ונאמר מאיל המלואים למשה היה למנה (שם כ"ט). ולכך הוצרך לומר כאן שלדורות תהיה החזה בתנופה עם החלבים כאחד, אבל על שוק הימין לא הוצרך לומר כן שבאיל המלואים ג"כ הונפה עם החלבים, והוא שהוצרך לומר ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן, לא כמו בשבעת ימי מלואים שהיתה למזבח, כי לדורות תהיה לכהן זהו כפשוטו וכפי קבלת רבותינו ז"ל: (לא) והקטיר הכהן את החלב. חלב סתם שם לתותב קדוש ונקלף, והוא העיקר כמו כל חלב לה' (פרש' ג' ט"ז), ופרשנוהו שם, ויותרת וכליות אין צורך להזכירם. שכבר מפורשים בפרשת שלמים שהן למזבח. וכמו שאמר תחלה את החלב על החזה יביאנו (פרשה ז' ל'), ושמא תאמר מניין שגם אליה ויותרת ושתי כליות בתנופ'

לְבָנָיו׃ (לב) וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ (לג) הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ (לד) כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה

ת"א המקריב זבחיר ד', ח', יל"ח ב, וק"ב ח' מנחות ג', ב', וי"ח ג'. חולין קל"ב, ב'. בכורות ל', ב': מבני חולין קל"ג, ח': שוק סס קל"ד, ב': כי וכו' יבמות ס"ז, ח':

אויפגעהן לאססען, זא געהֶערט דיא ברוסט דעם אהרן אונד זיינען זאֶהנען. (לב) אויך דיא רעכטע שולטער זאָללט איהר דיעם פריסטער אלס איינע העבע געבען, פאָן אייערן פריעדענאָפּפערן. (לג) דעריעניגע פאָן אהרן'ס זאֶהנען, װעלכער דאז בלוט דער פריעדענאָפּפער אונד דאז אונשליטט זארברינגט; דעם זאָלל דיא רעכטע שולטער צו טהייל װערדען. (לד) דען דיא ברוסט דער װעגדונג אונד

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּחָא וִיהֵי חַדְיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ (לב) וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ (לג) דִּמְקָרֵב יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיָת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דִּילֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא דְיַמִּינָא לְחוּלָק׃ (לד) אֲרֵי יָת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא

רש"י

כדוהיה החזה לאהרן [ת"כ] למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורין למטה מן המזבח: (לב) שוק. מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של ירך: (לג) המקריב את דם השלמים וגו'. מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר [פסחים כ"ג זבחים י"ב

באור

למדו רבותינו בת"כ אין לי אלא חלב מניין לרבות החזה ת"ל חזה כשהוא אומר יביא לרבות שליה, תאשי ה' לרבות שתי הכליות, יביאנו לרבות יותרת הכבד, וזה ראיה לדברינו (פרשה ב' ט') שגם לדעת רבותינו ז"ל חלב סתם רק על תותב קדוש ונקלף: והיה החזה. פירש שלא יקטירנה כמו הכליות והיותרת, אלא תהיה לאהרן ולבניו למנה, לפי שבשבעת ימי מלואים הי' החזה למשה, אמר כאן שלדורות היא ממתנות כהונה, וזהו לאהרן ולבניו: (לב) ואת שוק הימין, שהיתה במלואים בכלל אשי ה' לתנופה ולהקטרה, לדורות דינה כחזה התנופה, אחר שהונפה תהיה תרומה לכהן: שוק, מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל. מפירש"י ז"ל: (לג) המקריב, הזורק את דם השלמים. כמו שפרשנו (פרשה א' ה'), שעל כל עבודות הקרבן, יפול לשון מקריב, כמו שאמרו והקריבו זו קבלה או אינו אלא זריקה: ואת החלב, המקטיר האמורין על המזבח, וגם זה מקריב: לו תהיה, לא שירבנה לאיזו כהן שירצה הבעל במדינה, אלא שתיהן חזה ושוק הן לבית אב העובדין. וראיה מכתוב הסמוך ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו. ממלת אותם למדנו כי אמרו והיה החזה לאהרן ולבניו, אינו אלא לומר שהיא מכאן ואילך ממתנות כהונה, וכבר פרשנו למעלה הכל. ורא"בע ז"ל שאמר שוק הימין לזורק הדם, והחזה לכל הכהנים, לא עמד על טעם הכתוב כהוגן, ואין לנטות מדברי הקבלה. כי הם ידעו האמת, גם דרשו ממלת המקריב מי שראוי לזריקה ולהקטר חלבים. יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר: (לד) חזה התנופה ואת שוק התרומה, לפי שגם במלואים היתה החזה למשה למנה. ולא נעשה בה דבר בקדש רק התנופה. קרא חזה התנופה, אבל שוק שהיה במלואים חלק מאשי ה' קראה תמיד שוק התרומה, כמו ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (פרשה ד' ח') והרים ממנו בקמצו (פרשה ו' ח'), שהיא תרומה לגבוה, ולמד הכתוב שגם עכשיו שנתנה לאהרן ולבניו, איננה כמו כותרת המנחה ובשר חטאת ואשם, שהן חלק מאשי ה', שנאמר עליהן חלקם נתתי אותה מאשי, ולכן הן קדש קדשים, וצריכין להאכל לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה, וכמו שפרשנו שם, אלא חזה ושוק דומים לשאר בשר השלמים הנאכל לבעלים. שנאכלין בכל העיר לכל אדם, כן הם נאכלין לכהנים לנשיהם ולעבדיהם. ועל זה אמר הכתוב לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם, ואתן אותם לאהרן ולבניו. כלומר

וְאֶת שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לה) זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הִקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ (לו) אֲשֶׁר

ת"א שלמיהם מנחות ס"ג, ג': לחק חולין קל"ו, א': משחת בס סס,

דיא שולטער דער העבע נעהמע איך פאָן דען פֿריידענאָפּפֿערן דער קינדער ישראל'ס, אונד געבע זיא דעם פּריסטער אהרן אונד זיינען זאָהנען: אלס איין עוויגעס רעכט דאז איהנען צו קאָממט, פאָן דען קינדערן ישראל'ס. (לה) דיזעס איזט אהרנ'ס זאלבונגסרעכט, אונד דאז זאלבונגסרעכט זיינער זאָהנע, פאָן דען פייעראָפּפֿערן דעם עוויגען; דאז איהנען אן דעם טאגע צוגעפאללען, דא מאן זיא הינצוגעפיהרט, דעם עוויגען פּריסטערליך צו דיענען; (לו) דאז דער עוויגע אן דעם טאגע, דא

רש"י

מנחות ס"ג ת"כ]: תנופה תרומה מוליך ומביא מעלה ומוריד [סוכה ל"ח]: (לו) ולמלאים. ליום חינוך הכהונה:

תרגום אונקלוס

דְאַפְרָשׁוּתָא נְסֵבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (לה) דָּא רְבוּת אַהֲרֹן וּרְבוּת בְּנוֹהִי מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ בְּיוֹמָא דְּקָרִיב יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ: (לו) דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן בְּיוֹמָא דְּרַבִּי

באור

לא לקחתי אותם מעל לחמי לאשי, אלא לקחתי אותם מאת בני ישראל. מחלק השלמים הנאכל לבעלים, כן נראה לי, שוב ראיתי לרמב"ן ז"ל בפרשת שמיני שכתב שוק התרומה וחזה התנופה פירש"י ז"ל לשון אבר הונף ואבר הורם, ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו ששניהן בהנפה ובהרמה. ואמר הוא ז"ל שהטעם לפי שבמלואים היה השוק תרומה לה' והוקטר עם הלחם והחלבים, לא יקרא בשם תנופה, כי תנופתו היתה עם החלבים והלחם כדי להקטירם לה'. אבל החזה הניף בפני עצמו, ואינו חלוק משאר הבשר רק בתנופה, וזכה בו משה להיות לו למנה וממלואים ואילך זכו אהרן ובניו בשוק בתרומתו לה' ובחזה בתנופתו. ושאר הבשר לבעלים, יקרא לעולם בשוק תרומה, והחזה תנופה כאשר היה ביום הזכות. ושמחתי בדבריו, אלא שאני תמה על דבריו הראשונים שזכרנו למעלה שאמר לפי הפשט אין תנופה רק בחזה לבדה, ולפי סברתו בפרשת שמיני היה לו לפרש דברי הפרשה הזאת על דרך שפרשנום להתאים הפשט עם קבלת רבותינו ז"ל: לחק עולם, לדבר קבוע תמיד, לא פחות ולא יותר: מאת בני ישראל, נראה מיותר, ובת"כ אמרו מרבון כל ישראל, כלומר שכלם נכללים בו, כי מהמנחה וחטאת ואשם הנותרת לכהנים, וכן עור העולה, אבל שלמים שאמוריהן לגבוה, והבשר והעור לבעלים, אם אין חזה ושוק לכהנים, אין לכהנים חלק בכלל בזבחי השלמים, והם עובדים עבודתם, וראוי שיהיה להם חלק, כי גם מן החולין קבוע להם זרוע ולחיים וקיבה, ואין כן בקדשים, וגם על זה יורה לחק עולה, כמ"ש לא פחות ולא יותר, וכן שנוי במשנה (חולין ריש פ"י): (לה) זאת משחת אהרן, זאת גדולת משחת אהרן ומשחת בניו, כל האמור בענין שיקחו חלקם מאשי ה', מחטאת ואשם ומנחה ועור העולה וחזה ושוק של שלמים, משחת, לשון גדולה, כמו למשחה ולמלא בם את ידם (שמות כ"ט כ"ט), וכן משיח לשון גדולה, כמו כה אמר ה' למשיחו לכרש, אל תגעו במשיחי. ואין אנו צריכין לפרש שכר משחת. כמו שפי' רשב"ם ז"ל שכר משחת אהרן ובניו מה שנאמר בלו את אהרן עור העולה בשר חטאת ואשם לחמי תודה וחזה ושוק של שלמים והנותרת מן המנחה, וכן פי' ראב"ע ז"ל, אלא כפשוטו: [א"ה לי נראה שהוא מוסב על חוק עולם הנאמר בפסוק הקודם. והוא כמו חוק משחת אהרן וגו']: ביום הקריב אתם לכהן לה', לדעתי לפי שלא התחלה המתנה ביום שנמשחו. שהרי ביום ראשון למלואים היתה המשיחה כנזכר לפנינו בענין, וכל שבעת ימי המלואים לא זכו בהן, שהרי החטאת נשרף, והעולה כליל. ושוק הימין עלה על האשים, והחזה היה למשה למנה,

צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ (לז) זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ (לח) אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

ת"א זאת התורה זבחים ד', ב'. ול"ז: ב', מנחות פ"ג, ב', וק"י ח':

מאן זיא געזאלבט, בע-
פאהלען האט איהנען צו
געבען: פאָן זייטען דער
קינדער ישראל'ס, אלס
איין עוויגעס געזעטץ,
פיר איהרע נאכקאָממען.
(לז) דיעזעס איזט דיא
פעראָרדנונג פיר גאנצע
אָפפער, שפייזעאָפפער,
זינדענאָפפער אונד שולד-
אָפפער, אונד פיר דיא
איינווייהונגסאָפפער אונד פיר פריעדענאָפפער; (לח) וועלכע דער עוויגע דעם משה אויף דעם

תרגום אונקלוס

יִתְהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן׃ (לז) דָּא אוֹרָיְתָא לַעֲלָתָא וּלְמִנְחָתָא וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא וּלְקוּרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ (לח) דִּי פַקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי בְּיוֹמָא דְפַקֵּיד

באור

ובשר השלמים אכלו כדין בעליה. על כן פירש ביום הקריב אותם לכהן לה'. שהוא יום השמיני שהתחילו לעבוד במקדש. ומאז ואילך זכו בכלן: (לו) אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אתם, אין זה יום שנמשחו בשמן המשחה, אלא כמו שפי' ביום הקריב אותם לעבודה שהוא שמיני למלואים, ומלת משחו, כמו גדל אותם וכמו שפרשנו. והוא יום שהתחילו לעבוד במקדש. וכן ביום המשח אותו (פרשה ו' י"ג), שהוא על חנוך העבודה. ובו ביום הקריבו ישראל עולה וחטאת ומנחה ושלמים. כאמרו ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וגו' (פרשה ט' ב'), ואז נצטוו שיאכלו בשר החטאת, והנותרת מן המנחה והחזה ושוק של שלמים, וגם שיקחו עור העולה, כמפורש שם קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלוה וגו' כי חקך וחק בניך הוא מאשי ה' כי כן צויתי (פרשה י' י"ג). להודיע שבאותו היום צוה להם משה על זה, ונאמר ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו וגו' כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי ב"י (שם י"ד), ועל בשר חטאת ואשם צוה להם ג"כ שיאכלוהו. ודאי' כששרפוהו אמר להם אכל תאכלו אותה בקדש כאשר צויתי (שם י"ח), ואין ספק שגם על עור העולה צוה כן, ואם כן הכתוב כפשוטו שביום משחו אותם צוה שיזכו בכל אלה הקרבנות שנעשו ביום ההוא: חקת עולם לדרתם, לא על קרבנות היום ההוא לבד צוה כן, אלא חקת עולם לדורותם, בכל דור ודור יזכו באלה. אבל רמב"ן ז"ל הפך דברי הכתוב ואמר ששעורו אשר צוה ה' ביום משחו אותם לתת להם מאת ב"י חקת עולם ופי' ביום משחו בעת המשיחה. וכן ביום הקריב אותם לכהן, בעת שהבדילם, ורא"בע ז"ל פי' ביום משחו כמו מיום משחו, וכן הנותר בבשר ובלח', ואין צורך לכל זה. [א"ה הלכתי בשטת הרמב"ן ז"ל לפי שסדר נגינת הטעם מסכי' עמו שהרי תיבת להם מובדלת בטעם רביע, ואלו כדברי המבאר הי' צריך להעמיד תיבת ה']: (לז) זאת התורה לעולה, זאת האמור בפרשיות שלמעלה היא התורה לעולה וגו' ולמעלה אמר זאת תורת העולה. וזאת תורת המנחה וכן כלם. וכאן אמר לעולה, אולי לפי שכל קרבן חלוק במעשיו מחברו. ובכמה דברים השוו הקרבנות כלם, כמו פגול ונותר וטמא וכיוצא שהאחד למד ממה שנאמר בחברו, לכן אחר שאמר זאת תורת זה, וזאת תורת זה, אמר לסוף זאת התורה האמורה היא לכלן: ולמלואים. פירש"י ז"ל ליום חנוך הכהונה. והן הקרבנות שצוה עליהן בפרשת תצוה, וכתובים בפרש' הסמוכה. וסמכן לזבח השלמים. לפי שאין הבדל בין קרבנות מלואים לשאר הקרבנות רק באיל המלואים של שלמים, שהרי עולת המלואים קדשה כדרכה. והחטאת כמו חטאת פר משיח ופר העדה הנשרפין, רק שלמי המלואים נשתנו. כמו שיתבאר (פרשה ח' כ"ג), לכן אמר למלואים ולזבח השלמים: (לח) אשר צוה ה' את משה בהר סיני. בסיני נאמרו לו כל התורות הללו שכל המצות בכלליהן ופרטיהן נאמרו לו למשה בסיני. וכמו שאפרש (פרשה כ"ה א'): ביום צותו. כלומר כשצוהו בהר סיני שיקריבו ישראל את קרבניהם לה' במדבר סיני. כשחנו ישראל נגד ההר וקבלו התורה, שהקריבו עולות ושלמים על פי הדבור. כמו שכתוב ויבן מזבח תחת ההר וגו' (שמות כ"ד ד')׳

אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם צַוֺּתוֹ אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם
לַיהוָה בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ רביעי
ח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת
הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר
הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל
הַמַּצּוֹת׃ (ג) וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל

בנ"א ב' בקמץ

ת"א צוותו שבת קל"ג, א'. מגלה כ', ב': זבחים ז', ב', וי"ח נ"ח א', מנחות צ"ג, א':

בערגע סיני בעפֿאָהלען: אלס ער דען הינדערן ישראל'ס בעפֿאָהלען, איהרע אָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען דארצוברינגען, נעהמליך אין דער וויסטע סיני.

ח (א) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) נים אהרן נעבסט זיינען זאָהנען. דיא קליידונגסשטיקקע אונד דאז זאלבאָהל, דען זינדענאָפּפֿערשטיר, דיא צוויא ווידדער, אונד דען קאָרב דער אונגעזייערטען קוכען; (ג) אונד לאס דיא גאנצע געמיינדע פֿאָר דעם איינ-

תרגום אונקלוס

יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ ח (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (ב) קָרֵב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת לְבוּשַׁיָּא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין וְיָת סַלָּא דְפַטִּירַיָּא׃ (ג) וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא

רש"י

ח (ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו'. אלו האמורים בענין צואת המלואים בואתה תצוה. עכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אהל מועד. זה אחד מן המקומות שהחזיק

באור

וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים (שם שם ה'), וכשבא' להקריבם במדבר סיני קודם שהוקם אהל מועד, הודיע למשה בנבואה משפט הקרבנות, ומשה למד לפי שעה לישראל סדר העבודה ועדיין לא צוהו שיאמר לישראל תורת העבודה לדורות, וכשהוקם המשכן חזרו ושנו באהל מועד וסדר לו המאמרים שיאמר' לישראל ושיכתב' בתורה ואז כבר ידעו שהעבודה באהרן ובניו, ונאמרו לו הפרשיות כלן על הסדר כמו שכתובים מתחלת ויקרא עד כאן ולמדם לישראל, זהו פשוטו של מקרא. וכן כל המצות נאמרו למשה בסיני כאמרו עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כ"ד י"ב), ובא"מ חזר ולמדם באותו הלשון שיאמר' לישראל ושיכתבם בתורה, וכן דעת רבותינו ז"ל שאמרו בת"כ שכל הקרבנות נאמרו כללותיהם ופרטיהם בהר סיני. אבל לרמ"בן ז"ל יש דרכים אחרים, וכמדומה לי שאינן הולכין על פשט המקרא:

ח (א) קח את אהרן, פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כן פירש"י ז"ל, וזוהי דעת רז"ל שבכ"ג באדר נאמרה פרשה זו ושמיני למלואים היה ר"ח ניסן בו הוקם המשכן ולא נתפרק עוד, עד נסעם מהר סיני, ומכ"ג באדר עד ר"ח ניסן הקימו משה בכל יום להקריב קרבנות המלואים וחזר ופרקו, וא"כ פרשה זו שנאמרו בה מעשה ימי המלואים, נאמרה קודם פרשת ויקרא אל משה שבראש הענין, שהיה בר"ח ניסן כשכסה הענן את א"מ וכבוד ה' מלא את המשכן, ורמ"בן ז"ל האריך בזה, ויתפרש עוד בראש פ' ויהי ביום השמיני: קח, לשון זה נופל על המושך דעת אדם לרצונו בדבריו ובחן שפתיו, כמו ולוקח נפשות חכם (משלי י"א ל'), שמושך בדבריו נפשות אל הדרך הטוב. וכן יקח איש אשה ובעלה (דברים כ"ד א'), שמדבר על לבה ומטה דעתה אליו שתנשא לו: הבגדים, בגדי כהונה הנזכרים בפרשת ואתה תצוה: פר חטאת וגו', האמורים בענין צואת המלואים, ועכשיו

אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ד) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
לַעֲשׂוֹת׃ (ו) וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן
וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם בַּמָּיִם׃ (ז) וַיִּתֵּן
עָלָיו אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט
וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ אֶת־הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו

תולדות אהרן ויאמר יורח ה׳, ג׳: ויהגיר טח סס:

גאנגע דעם שטיפטסצעל־טעס זיך פערזאממעלן. (ד) משה טהאט, וויא איהם דער עוויגע בעפאה־לען. דיא געמיינדע פער־זאממעלטע זיך פאר דעם איינגאנגע דעם שטיפטס־צעלטס. (ה) משה שפראך צו דער געמיינדע: דיזעס האט דער עוויגע צו טהון בעפאהלען; (ו) ליס הירויף אהרן אונד דעססען זאהנע הינצוטרעטען, וואש זיא מיט וואססער; (ז) לעג־טע איהם דען לייבראק אן, באנד איהם דען גירטעל אום, צאג איהם דאז אונטערקלייד אן, טהאט דען מאנטעל דארויף, גירטעטע איהן

תרגום אונקלוס

כְּנוֹשׁ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ד) וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ וְאִתְכְּנֵשַׁת כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ה) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִכְנִשְׁתָּא דֵּין פִּתְגָמָא דִי פַקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד׃ (ו) וְקָרֵב מֹשֶׁה יַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי וְאַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ (ז) וִיהַב עֲלוֹהִי יַת כִּתּוּנָא וְזָרֵיז

רש״י

מועט את המרובה: (ה) זה הדבר דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני

באור

ביום הראשון של מלואים וביו בשעת מעשה לעשות בהן כל האמור בענין זה: (ג) ואת כל העדה וגו׳. עשה במעמד כל העדה, שיהיו נוהגין קדושה בכהונה, (ת״כ): פתח אהל מועד, הוא העזרה לפני ההיכל, ואמרו שזה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה, ומלת עדה פרשנו למעלה (פרשה ד׳ י״ג), ונופל על ישראל כלו, ולפעמים על זקני ישראל עיני העדה, לכן פי׳ רמב״ן ז״ל ראשי השבטים והזקנים, אבל כפי הפשט שב על ישראל כלו, כי ביום השמיני נאמר ולזקני ישראל בעבור קרבנות העם, אבל כאן נאספו כלם לראות מה שנעשה עם אהרן ובניו, ואפשר שתדרך הלשון להזכיר המקום שיקהלו שמה, והבאים ראשונה יכנסו בפתח א״מ, והאחרים יעמדו הרוב לו: (ד) כאשר צוה ה׳ אותו, לא הולך לחזור ולפרט דבר, רק ותקהל העדה אל פתח א״מ, להודיע שעשו גם ישראל כן, אבל אהרן ובניו ידענו שבאו שם כאמור בענין: (ה) זה הדבר, דברים שתראו שאני עושה לפניכם, צוני הקב״ה לעשו׳, ומה שנאמר בפרשת תלוה, לא הגיד עדיין לישראל, ועכשיו הראם מה שנאמר לו: (ו) ויקרב משה, לפי פזכר מה שדבר אל העדה, אמר שהכליתו לדבר הקריב את אהרן אליו לעשות עמו מה שנצטוה, ורמב״ע ז״ל פי׳ ויקרב, אל הכיור, ואין צורך: וירחץ אותם במים, יש במשמעו טבילת כל הגוף, כמו ורחץ במים את בשרו ולבשם (ויקרא ט״ז ד׳) האמור במעשה י״הכ, והספרא נותנת כן כמו כ״הג הלובש בגדי בד בי״הכ טעון טבילה, וכן כל פעם שמחליף מבגדים לבגדים, כל שכן במלואים שלבשו בגדי קדש בפעם הראשון, וכן יש במשמעו רחיצת ידים ורגלים קידוש עבודה, וזהו שאמרו בת״כ באותה שעה זכו לקדוש ידים ורגלים, באותה שעה זכו בטבילת יום הכפורים, ובפ׳ תצוה נאמר ורחצת אותם במים (שמות מ׳ י״ב), ופירש״י ז״ל טבילת הגוף, ופי׳ רמ״ת ז״ל בעבור בי״ת במים שעל קדוש ידים ורגלים נאמר ירחצו מים, והאמת ששתיהן בכלל: וירחץ, פי׳ רמב״ע ז״ל בגוי, ואינו מוכרח, אולי לכבוד קדושת הכהונה, ולהראות לישראל גדולתם, סייע משה בכל, שהרי הלבישם ג״כ, ויאמר רמב״ן ז״ל שהכתוב ספר שלכלם רחץ, אבל לא היתה רחיצתם כאחת, ולא תחלה רחץ אהרן והלבישו ומשחו, ואח״כ רחץ בניו והלבישם: (ז) ויתן עליו את הכתנת, לפי שהכתונת רחבה ותלויה על הגוף, אמר

אֶת־הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד
וַיֶּאְפֹּד לוֹ בּוֹ׃ * (ח) וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת־
הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן אֶל־הַחֹשֶׁן אֶת־הָאוּרִים
וְאֶת־הַתֻּמִּים׃ (ט) וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּצְנֶפֶת
עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־
מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (י) וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת־
הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ

חצי התורה בפסוקים

תולדות אהרן ויקח נריתות ה׳, ד׳:

מיט דעם באנדע דעם מאנטעלס פֿעסט, אונד באנד איהם דען מאנטעל אום; (ח) טהאט דען ברוסטשילד דארויף, לעגטע אין דען ברוסטשילד דיא אורים אונד תומים; (ט) זעטצטע איהם דען בונד איף, היננ איבער דען בונד, דעם אנגעזיכטע צו, ראז גאָלדנע בלעך: (נעמליך דיא הייליגע קראָנע), זאָ וויא רער עויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (י) משה נאהם דאז זאלבאָהל, זאלבטע דיא וואָהנונג, אונד אללעס, וואס דאריין געהאָרט, אונד וויהטע ינס דאדורך צום הייליגען

רש״י

יוּשָׂם. כל העניין הזה דפרש׳ המלאים פירשתי בואינה תלוה · (ח) האורים. כתב של שם המפורש: (ט) וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ ניתן על המצנפת ומלא הציץ נלוי

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ בְּהֶמְיָנָא וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ יָת מְעִילָא וִיהַב עֲלוֹהִי יָת אֵפוֹדָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ בְּהֶמְיַן אֵפוֹדָא וְאַתְקֵין לֵיהּ בֵּיהּ: (ח) וְשַׁוִּי עֲלוֹהִי יָת חוּשְׁנָא וִיהַב בְּחוּשְׁנָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תּוּמַיָּא: (ט) וְשַׁוִּי יָת מַצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּי עַל מַצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי יָת צִיצָא דְדַהֲבָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (י) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְרַבִּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דִי בֵיהּ וְקַדֵּישׁ

באור

ויתן עליו: ויחגר אותו באבנט, מפורש להלן: וילבש אתו את המעיל, הזכיר בו לבישה לפי שהוא ארוך מלאחריו וקצר מלפניו. ומעיל פי׳ עליו רמב״ן ז״ל בפרשת תצוה: ויתן עליו את האפד, גם הוא רחב, ונקרא אפוד אע״פי שאינו חוגר את הגוף בעבור החשב הדבוק בו, וזהו ויחגור אותו בחשב האפוד: ויאפד לו בו, שעל ידו היה אפוד בבגד זה, והרב המעתיק בבאורו לס׳ שמות (פרשה כ״ח ד׳), היטב לדבר על משפט הבגדים ותבניתן, ולכן לא אאריך בבאורן, כי שם מקומם: (ח) ויתן אל החשן את האורים ואת התומים, פירש״י ז״ל כתב של שם המפורש. וגם על זה דבר הרב המבאר בפרשת ואתה תצוה · ואני מוסיף בזה שמלת אורים שרשו אור, בעבור אור האלהים שינוח על הכהן המלובש בו. ומלת תומים שרשו תמם, שאע״פי שכל הנבואות אור הם · נוסף עליהן האורים הללו שהן תומים · והטעם שכבר פרשנו (פרשה א׳ ב׳), שגם תמים על אפיסת כל חסרון שיש בדבר. ולפי שהנבואות כלן על תנאי, ואין יודע אם תחול הגזרה או לא. שהרי על כן תלינו לשון שבועה אצל השם. שההיות עמה שבועה בטוחים אנו שתתקיים הגזרה, וכמו שרמזנו (פרשה ה׳ ד׳). ואין כן האורים הללו, שכל מה שיגיד הכהן במשפט האורים כן יהיה בלי תנאי, על כן נקראו תומים. וזהו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה תומים שמתימין את דבריהם, כלומר שמשלמים מה שיגזרו, ובו זכה שבט לוי לבדו, מדה במדה לפי שהיו תמימים עם השם בכל הנסיונות שנסו ישראל את השם במדבר. על כן אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך (דברים ל״ג ח׳). הקדים תומיך שעליו ירמוז שזכו בו שבט לוי נוסף על אור הנבואה שזכו עליו השבטים כלם, ואמר הטעם אשר נסיתו במסה וגו׳ האומר לאביו ולאמו וגו׳. כלומר שהיו תמימים: (ט) וישם על המצנפת, ע״י פתילי תכלת שבמצנפת היה הציץ תלוי במצנפת: (י) ויקדש אתם, עשאם קדש, שיהיה הבנין הזה

אֹתָם׃ (יא) וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע
פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃
(יב) וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ
אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ (יג) וַיַּקְרֵב
מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת
וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם

ת"א ויצק הוריות נ"ח, ב'. וי"ב ח'. כריתות ה', ב': ויחגר יומא ה', ב':

געברויך; (יא) שפריטצטע אויך דאפאן אויף דען אלטאר זיבען מאהל, זאלבטע דען אלטאר אונד אללע זיינע גערעטהע, אויך דאז בעקקען אונד דען פוס, אום זיא דעם הייליגען געברויך צו ווייהען; (יב) גאס פאן זאלבאהל אויף דאז הויפט אהרן'ס, זאלבטע איהן, אום איהן דעם הייליגען דיענסט צו ווייהען. (יג) אהרן'ס זאהנע ליעס ער הינצוטרעטען, לעגטע איהנען לייבראקקע אן, באנד איהנען גירטעל אום, אונד זעטצטע איה־

תרגום ואנקלוס

יָתְהוֹן׃ (יא) וְאַדִּי מִנֵּיהּ עַל מַדְבְּחָא שְׁבַע זִמְנִין וְרַבִּי יָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ לְקַדָּשׁוּתְהוֹן׃ (יב) וַאֲרֵיק מִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא עַל רֵישָׁא דְּאַהֲרֹן וְרַבִּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ (יג) וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וְאַלְבְּשִׁינוּן כִּתּוּנִין וְזָרֵיז יָתְהוֹן

רש"י

במגנפת: (יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: (יב) ויצק. וימשח. בתחילה יוצק על ראשו

באור

וכל אשר בו לעניני קדש. מוכן להשראת השכינה. ולעבוד בו עבודו' קדושות ע"י כהנים הקדושי', וכן כל קדוש שבענין. וכמו שפרשנו (פרשה ו' ט'): (יא) ויז ממנו על המזבח, כתב רש"י ז"ל לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו, ורמב"ן ז"ל חשב לפי שאמר וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים (שמות מ' י"א). שמלבד המשיחה יוסיף קדוש בהזאות. וזהו תוספות והיה המזבח ק"ק. שיוסיף עליו קדוש יותר משאר הנמשחים המשכן וכל כליו, כי המזבח שהוא כלי לקרבנות אינו פחות מכלי המקדישים שאמר עליהן והזית על אהרן ועל בגדיו וגומר (שם כ"ט כ"א), וק"ו הוא. וכל קדוש המזבח בהזאות שכן כתוב והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאות ב"י (שם ט"ז י"ט), כל שכן בתחלה שצריך קדוש מטומאה וזרות, ואין דעתי נוחה בדבריו. שאם בעבו' שהוא קדוש מכלי המקדישים קדשת הארון והכפרת יתירה עליו, ולא הזה עליהן, וקרוב יותר לדעתי שנלמד ממקרא ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אותו לקדשו (שם כ"ט ל"ו ל"ז). זכר הזאות דם לחטא ולכפר, והמשיחה לקדוש, וסמך לו שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו. הוקש הקדוש לכפור, שאין קדוש המזבח לבד במשיחה כמו המשכן וכליו אלא גם בהזאה כמו הדם, וזהו שזכר שם המזבח לבדו, ולא המשכן וכליו. לפי שהוא ענין פרטי למזבח שצריך גם הזאה בשמן המשח': (יב) ויצק. תחלה הלביש את אהרן. ואח"כ משח את המשכן וכליו ומיד משח את אהרן שיהא המשכן והמקדיש בו מוכנים כאחת. ושם נאמר והקרבת את אהרן ואת בניו ורחצת אותם וגומר (שם מ' י"ב), כלל הכל כאחד. אבל במעשה הלביש תחלה אהרן למשוח אותו עם המשכן כאחד, ואחר כך הלביש את בניו: וימשח אתו. היציקה על הראש, ואח"כ מושך בין ריסי עיניו: (יג) ויקרב משה את בני אהרן. למעלה הקריבן לטבילה, ולאחר שטבלן הלכו לבנים, והקריב את אהרן להלבישו ולמשוח אותו, וכשגמר לעשות זאת, חזר והקריב בני אהרן אליו להלבישם. ואין צורך לדברי רא"בע ז"ל: וילבשם. לא נזכר בענין שמשח אותם. לבד בסוף הענין אמר שהזה מן הדם ומשמן המשחה על אהרן ועל בניו ועל בגדיהן למדנו שלא יצק שמן על ראשם ולא משחם. וכן בפרשת תצוה נזכר על אהרן לבדו ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אותו (שם כ"ט ז'), אבל בהקמת המשכן נאמר ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם (שם מ' ט"ו), ואיננו על המשיחה בשמן לבדו שהרי לא נאמר שם יציקה באהרן. אבל קצר וסמך על המפורש בשתי הפרשיות והכוונה שיזה משמן המשחה עליו ועליהם ועל בגדיהן. שעי"כ

מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
חמישי (יד) וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר
הַחַטָּאת׃ (טו) וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב
בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־
הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ
לְכַפֵּר עָלָיו׃ (טז) וַיִּקַּח אֶת־כָּל־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד

ת״א סביב זבחים נ״ז, א׳:

נען האָהע מיטצען אויף; ויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (יד) הירויף ליס ער דען זינדעאָפפֿער־שטיר הינצופֿיהרען; אהרן אונד זיינע זאָהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאָפף דעס זינדענאָפפֿער־שטירס; (טו) משה שלאכטעטע איהן, נאהם דאז בלוט, טהאט דאבֿאָן מיט זיינעם פֿינגער אויף דיא עקקען דעס אלטארס אומהער, רייניגטע דאדורך דען אל־טאר; דאז איבריגע בלוט גאָס ער אן דען גרונד דעס אלטארס, ווייהטע איהן דאדורך דעם היילינען געברויך, אום דאראויף צו פֿערזאָהנען; (טז) נאהם אללעס אינ־שליטט, וועלכעס אויף דעם איינגעווייזע איזט, דאז נעטץ איבער דער לעבער, אונד דיא ביידען ניערען, נעבסט דעם אונשליטט, דאז דאראן איזט; ליעס עס אויף דעם אלטאר

רש״י

ואחר כך כותן בין דיסי עיניו ומושך באלבעו מזה לזה: (יג) ויחבש. לשון קשירה: (טו) ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקודש: ויקדשהו. בעבודה זו: לכפר עליו. מעתה כל

תרגום אונקלוס

הֶמְיָנִין וְאַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבְעִין כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (יד) וְקָרֵיב יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וּסְמַךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא דְחַטָּאתָא׃ (טו) וּנְכַס וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וִיהַב עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְדַכֵּי יָת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא וְקַדְּשֵׁיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ (טז) וּנְסֵיב יָת כָּל תַּרְבָּא דִי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת

באור

קדש אותן ואת בגדיהן לעבודה, ואין כן יציקה ומשיחה של אהרן שהיא לקדושת כהונה גדולה, וכן ואת אהרן ואת בניו תמשח (שם ל׳ ל׳), האמור בפרשת השמן. סמך על המפורש כאן, שבו יצק ומשך את אהרן. ובו הזה על אהרן ובניו ובגדיהם. וכן דעת רמ״בן ז״ל שלא היה בבניו רק הזאה, והכתובים מתיישבים בדברנו: ויחבש, פירש״י ז״ל לשון קשירה. ויראה שכל הדבק בגוף נקרא חבוש, כמו תחבושת שנותנין על המכה. וכן ויחבש את חמורו (בראשית כ״ב ג׳), שקשור בגוף. וכן מגבעות דבוקים היטב בראש: (יד) ויסמך, כל אחד זה אחר זה: (טו) וישחט, השוחט, כי שחיטה כשרה בכל אדם, [א״ה בפרשת תליה נאמר ושחטת את הפר, ומלשון הת״כ שם משמע שבימי המלואים לא הורשה זר בשחיטה, והי׳ משה השוחט. ויתכן שעשה כן להורות אותם דקדוקי השחיטה, כמו שהי׳ עובד בימים האלו, להראות להם כל דיני העבודה, ולשון וישחט ויקח משה כמו שכתבתי בתחלת ויקרא, שכן דרך הלשון כאשר יבואו שני פעלים עם פועל אחד]: ויקח משה, זו קבלה בכלי שצריכה כהונה, ובשבעת ימי מלואים שמש משה רבינו ע״ה, ולא הוכשרו אהרן ובניו לעבודה עד שמיני למלואים: סביב, בעולה נאמר וזרקו וגומר, על המזבח סביב (פרשה א׳ ה׳), ופרשנו שם שצריכה שתי מתנות שהן ארבע. אבל בחטאת דורות לא נאמר סביב כי דמה נתן על ארבע קרנות. וגם על זה יצדק לומר סביב, רק שאין צורך להאמר. שאם הוא על ד׳ קרנות ידענו שהוא סביב, אבל כאן שיש לטעות במלת קרנות שהן שתים, הוצרך להכתב סביב ללמדנו שנתן על ארבעתן, ואולם בחטאת דורות נלמד ארבע מתנות משלשה פעמים קרנות הנכתבים בחטאת נשיא והדיוט: ויחטא, פרשנו למעלה שהסיר חסרונו ויפה פירש״י ז״ל חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקודש: יצק, מן הכלי: ויקדשהו. הכינו וקדשו

וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר
מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃ (יז) וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־
עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף
בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ (יח) וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה
וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁ הָאָיִל׃ (יט) וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה
אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (כ) וְאֶת־
הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־
הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃
(כא) וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ
בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל
הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה

אין רויך אויפגעהן.
(יז) דען שטיר זעלבסט,
פעלל, פלייש אונד מיסט,
פערבראננטע ער אויסער-
האלב דעם לאגערס,
וויא דער עוויגע דעם משה
בעפאהלען. (יח) אלס-
דאן ליס ער דען ווידדער
צום גאנצען אפפער הינצו
ברינגען; אהרן אונד זיינע
זאהנע לעגטען איהרע
הענדע איף דען קאפף
דעם ווידדערס, (יט) משה
שלאכטעטע איהן,
שפרענגטע דאז בלוט אויף
דען אלטאר אומהער.
(כ) דען ווידדער צער-
גלידערטע ער אין זיינע
שטיקקע, ליעס דען קאפף,
דיא שטיקקע אונד דאז
פעטט אין רויך אויפגע-
הען; (כא) דאז איינגע-
וויידע אונד דיא קניע-
שטיקקע וואוש ער; הער-
נאך ליס משה דען גאנ-
צען ווידדער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן; אלס איין גאנצעס אפפער, צום
אנגענעהמען גערוך, פאם פייער צו פערצעהרען, דעם עוויגען געווייהט; זא וויא דער עוויגע

תרגום אונקלוס

תַּרְבֵּיהוֹן וְאַסֵּיק מֹשֶׁה לְמַדְבְּחָא׃ (יז) וְיָת תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת
בִּסְרֵיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי
פַּקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (יח) וְקָרִיב יָת דִּכְרָא דַעֲלָתָא וּסְמַכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃
(יט) וּנְכַס וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (כ) וְיָת דִּכְרָא פַּלֵּג לְאֵבָרוֹהִי
וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת רֵישָׁא וְיָת אֵבָרַיָּא וְיָת תַּרְבָּא׃ (כא) וְיָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא חַלִּיל בְּמַיָּא וְאַסֵּיק
מֹשֶׁה יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי

רש"י

הכפרות: (טז) הכבד. שהיה ניטל מעט מן הכבד עמה:

באור

נעבוד' זו: לכפר עליו. שיהא ראוי מעתה לכפר עליו כל הכפרות: (טז) ואת חלביהן. החלב אשר על שתי הכליות, כנזכר בפרשת ויקרא (פרשה ד' ט'): (יז) ואת הפר. יכלול גוף הקרב שלא נזכר, כי למעל' אמר וקרבו ופרשו (שם שם י"), גם עצמות קרניים גידין וטלפים. או וי"ו ואת עורו כיסף, כמו ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף (במדבר כ"ט ה'). (מדברי רמ"בן ז"ל): (יח) איל העלה. האמור בפרשת תצוה (שמות כ"ט): (כ) נתח לנתחיו, המנתח, כי כשר בזר, ומפורש בפרשת ויקרא, וקבל בהפשט שהוא מפורש שם. זה דעת רמ"בן ז"ל, ואני מסופק בדבר, שהי' לו לומר שהעור היה למשה המקריב אותו, כמו שנזכר בעור העולה לדורות שיהא לכהן המקריב, וכמו שאמר בחזה שהיה למשה למנה, אולי העור נקטר עמו, והי' הוראת שעה בעולת המלואים, על כן לא נזכר הפשט בפרש': ויקטר משה את הראש וגו', אותן הקטיר תחלה על העצים, כמו שאפרש: (כא) רחץ במים, הרוחץ, כי גם זה בזר כמבואר בפרשת ויקרא, והולך משה להוליך הנתחים זה אחר זה, כי הולכת אברים למזבח פסול בזר. ולא היה עדיין כהן לסייעו, ובעוד שהקטיר משה הראש

הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה: ששי (כב) וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי
אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־
יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל: (כג) וַיִּשְׁחָט ׀
וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־
אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית: (כד) וַיַּקְרֵב אֶת־
בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ
אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה

תרגום אשכנזי

דעם משה בעפֿאָהלען. (כב) נאכהער ליס ער דען צווייטען ווידדער, נעהמליך דען איינזעטצונגס־ווידדער, הינצופֿיהרען. אהרן אונד זיינע זאֶהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאָפף דעס ווידדערס. (כג) משה שלאכטעטע איהן, נאהם פֿאָן זיינעם בלוטע, בראכטע עס אן דען הערפֿאָרראגענדען קנאָרפעל אם רעכטען אָהרע אהרנ׳ס, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד, אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס; (כד) ליעס דיא זאֶהנע אהרן׳ס הינצוטרעטען, בראכטע פֿאָן דעם בלוטע אן דען הערפֿאָרראגענדען קנאָרפעל איהרעס רעכטען אָהרס, אן דען דוימען איהרער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען איהרעס רעכטען פֿוסעס,

רש"י

(כב) איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהני' בכהונת' ות"כ:

תרגום אונקלוס

פַּקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (כב) וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא תִנְיָנָא דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: (כג) וּנְכַס וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִדְּמֵיהּ וִיהַב עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא: (כד) וְקָרֵיב יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וִיהַב מֹשֶׁה מִן דְּמָא עַל רוּם אוּדְנְהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל

באור

והנתחים והפדר, רחץ לא אחר את הקרב ואת הכרעים. ואחר שרחצום הקטיר משה גם אלה. ועליו אמר ויקטר משה את כל האיל המזבחה, כלומר אותן האמורים בפסוק ראשון, גם הקרב והכרעים. ודומה לו והקטיר הכהן את הכל המזבחה (לעיל א' ט'). ושם פרשנוהו, ומכאן ראי' לפרושנו שם. אבל רמב"ן ז"ל פי' ויקטר משה את הראש ואת הנתחים בזמן ההקטרה, אחר רחיצת הקרב והכרעים, וזהו ויקטר משה את כל האיל, כי הכל הקטיר כאחת, אלא שהפרידם ללמד שאין הנתחים טעונין רחיצה. ואיני יודע לאיזו צורך ילמדנו זה, ומפורש בפרשת העולה (שם שם) שהרחיצה לבד בקרב וכרעים: כאשר צוה, מוסב על עבודת איל העולה: (כב) איל המלואים, איל השלמים, שהמלואים לשון שלמים, שממלאין ומשלימין את הכהנים בעבודת' לשון רש"י ז"ל, ואמר רמב"ן ז"ל כל הקרבנות האלה באין למלאות את ידם. כדכתיב וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים תמימים (שמות כ"ט א'), והשיב כי האיל השני נקרא איל המלואים, לפי שהוא סוף קרבנות הללו, ובו תמלא ידם, כי כלם מעכבין בענין. ואמר עוד כי החטאת בא לכפר על המזבח ולקדשו. והעולה לרצאה על הכהנים, והשלמים תודה לשם שנתן להם בביתו ובחומותיו יד ושם, לכך השלמים לבדם על מלוא ידים. ולי נראה כפשוטו, כי בפר החטאת נהגו במתן דמו ובהקטרת חלביו כמשפט החטאת. ושרפת הפר אינו כדוגמתן בחטאת הפנימית, ועוד שהוצרך להשרף לפי שלא היה לו אוכלין, שלא כהנו אהרן ובניו עדיין. וכן באיל העולה נהגו בו כמשפט כל עולה. לבד איל השני איננו על דרך השלמים, כי לא בא על נדר, ולא נדבה ולא תודה, כי לא נמלטו מצרה, ולא נהגו במתן דמו כמו בשאר שלמים כי כאן הזה ממנו על אזן ובהן אהרן ובניו. וכן בהקטרת אימוריו לא נהגו כדין שאר שלמים שהשוק ולחם התרומה נאכל לכהנים. וכאן עלו על המזבח, גם

אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (כה) וַיִּקַּח
אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת
הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן
וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין׃ (כו) וּמִסַּל הַמַּצּוֹת
אֲשֶׁר ׀ לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה
אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק
אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק
הַיָּמִין׃ (כז) וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן
וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי

תולדות אהרן ומחל מנחות נ"ג, ג':

אונד שפרענגטע דאז איבריגע בלוט אויף דעם אלטאר אומהער; (כה) נאהם דאז אונשליט, דען שוואנץ, אונד אללעם אונשליט, וועלכעם אויף דעם איינגעווייידע איזט, דאז נעטץ איבער דער לעבער, אונד דיאביידען נירען, נעבסט דעם אונשליטטע, דאז דאראויף איזט, אויך דאז רעכטע שולטערשטיק. (כו) אויס דעם קארבע מיט אונגעזייערטען קוכען, דער פֿאר דעם עוויגען שטאנד, נאהם ער איינען אונגעזייערטען קוכען, אויך איינען אֶהלקוכען אונד איינען פֿלאדען, לעגטע עס אויף דיא אונשליטשטיקקע אונד אויף דאז רעכטע שולטערשטיק; (כז) גאב דיזעס אללעס אהרן אונד זיינען זֶאהנען אין דיא הענדע, ליס זיא

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (כה) וּנְסֵיב יָת תַּרְבָּא וְיָת אֲלִיתָא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבֵּיהֶן וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא׃ (כו) וּמִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ נְסֵב גְּרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָּא וְעַל שׁוֹקָא דְיַמִּינָא׃ (כז) וִיהַב יָת כּוֹלָּא עַל יְדֵי אַהֲרֹן

רש"י

(כו) חלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך

באור

באכילת הבשר לא נהגו כדין שלמי' שכל טהור יאכל אותו, וכאן נאכל לאהרן ולבניו ונאסר לזרים, על כן איננו שלמים. אלא קראו איל מלואים, כלומר איל שנהג רק בימי המלואים, ואין כדוגמתו עוד: (כו) ומסל המצות אשר לפני ה', הקרבנות שהן בעלי חיים עמדו מחוץ לפתח אהל מועד, עד שהקריבום לעזרה לסמיכה ולשחיטה שלא יטילו גללים, על כן כתוב ויגש את פר החטאת (פסוק ח' י"ד). שהגישו למקום הקדש, וכן ויקרב את איל העול', ויקרב את האיל השני. אבל סל המצות מיד העמידו לפני ה' בעזרה, שהרי נתקדשו באפייה בתנור, על כן לא נאמר אצלו הגשה או הקרבה, וזהו אשר לפני ה': חלות מצה אחת, זהו ככר לחם אחת האמור בפרשת ואתה תצוה, והיה משקל ככר. לא ככר זהב או כסף [א"ה עיין מה שכתבתי בזה בפ' תצוה] (שמות כ"ט כ"ג): וחלת לחם שמן, היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין, תפירש"י ז"ל: וישם על החלבים, כאן לא אמר על חלב כמו שאמר למעלה (פסוק ז' ל'), לפי שכולל יותרת הכבד ושתי הכליות והאליה, אגב חלבים לכלול שתי מיני חלב, האחד חלב ממש, אותן שהן תותב קרום ונקלף, והשני אותן שהן מיטב הקרבן כמו האליה וחבריו. כי מיטב הדבר נקרא גם כן חלבו, כמו שפרשנו (פרשה ג' ט'), והדברי רא"בע זכרונו לברכה לא יתכנו: ועל שוק הימין, אע"פי שעלתה לגבוה. לא נכללה בכלל החלבים, לפי שנתנה לדורות לאהרן ולבניו, לא יתכן לכללו בכלל חלבים, כפי שתי ההוראות: (כז) על כפי אהרן, כפי אהרן ובניו נושאים כאחד את הכל ומניפין כאחת, שהרי נאמר תנופה ולא שתי תנופות, כדאמרינן במנחות (דף נ"ב) שאין תנופ' כיהב בחוברין, ומפרש היכי לעביד ליניף והדר ליניף תנופה אמר רחמנא ולא שתי תנופות. ורא"בע זכרונו לברכ' אמר הניף את אהרן ובניו כאשר הניף אהרן את הלוים, ואינו כן: וינף, השה ששמש במקום כהן, וכן

יְהוָֽה׃ (כח) וַיִּקַּ֨ח מֹשֶׁ֥ה אֹתָם֮ מֵעַ֣ל
כַּפֵּיהֶם֒ וַיַּקְטֵ֥ר הַמִּזְבֵּ֖חָה עַל־הָעֹלָ֑ה
מִלֻּאִ֥ים הֵם֙ לְרֵ֣יחַ נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֥ה ה֖וּא
לַיהוָֽה׃ (כט) וַיִּקַּ֤ח מֹשֶׁה֙ אֶת־הֶ֣חָזֶ֔ה
וַיְנִיפֵ֥הוּ תְנוּפָ֖ה לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה מֵאֵ֣יל
הַמִּלֻּאִ֗ים לְמֹשֶׁ֤ה הָיָה֙ לְמָנָ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר
צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ שביעי (ל) וַיִּקַּ֨ח
מֹשֶׁ֜ה מִשֶּׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֗ה וּמִן־הַדָּם֮ אֲשֶׁ֣ר
עַל־הַמִּזְבֵּחַ֒ וַיַּ֤ז עַל־אַהֲרֹן֙ עַל־בְּגָדָ֔יו
וְעַל־בָּנָ֛יו וְעַל־בִּגְדֵ֥י בָנָ֖יו אִתּ֑וֹ וַיְקַדֵּ֨שׁ
אֶת־אַהֲרֹן֙ אֶת־בְּגָדָ֔יו וְאֶת־בָּנָ֛יו וְאֶת־

תולדות אהרן מאיל זבחים ק"ג ,ב':

איינע ווענדונג מאכטען פֿאָר דעם עוויגען. (כח) משה נאהם עס איהנען אויס דען הענדען, ליס עס אויף דעם אלטאר, נאך דעם גאנצען אָפּפֿער אין רויך אויפֿשטייגען; עס וואר דאז איינזעטצונגס־אָפּפֿער, צום אנגענעה־מען גערוך, פֿאָם פֿייער צו פֿערצעהרען, דעם עווי־גען געווייהט. (כט) משה נאהם דאז ברוסטשטיק; מאכטע דאמיט איינע ווענדונג פֿאָר דעם עוויגען; דיזעס וואורד פֿאָם איינזעטצונגסווידדער דעם משה צו טהיילע, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ל) משה נאהם פֿאָם זאלבאָהל, אויך פֿאָם בלוטע, וועל־כעס אויף דעם אלטאר וואר, שפריטצטע אויף אהרן, זיינע קליידער, וויא אויך אויף דעססען זאָהנע אונד אויף איהרע קליידער: וואָדורך ער אהרן אונד זיינע קליידער, וויא אויך דעססען זאָהנע אונד

תרגום אונקלוס

וְעַל יְדֵי בְנוֹהִי וַאֲרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ (כח) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קוּרְבָּנַיָא אִינוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ (כט) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָא לְמֹשֶׁה הֲוָה לְחוּלָק כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (ל) וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דִי עַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדִּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי

רש"י

מפורש במנחות: (כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העולה. אחר העול' ולא מצינו שוק של שלמים

באור

בכל התנופות הכהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף: (כח) ויקטר המזבחה, לשון רש"י ז"ל משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העלה, פירש"י אחר העולה, ולא ידעתי לאיזו טעם פי' הכתוב זה, ולא אמר בעולה על חלבי החטאת, ויראה כפשוטו, שהקטירם על נתחי העולה לא על חלבי החטאת שהיו על המזבח: מלאים הם, כמו שאמרנו שאין איל זה כאיל של שלמים, שאין שוק הימין ולחמי תודה עולין למזבח, וזה מלואים לפי שעה: (כט) ויקח משה את החזה, בשלמי דורות מניף חלבים ושוק וחזה כאחת, אבל במלואי' שהוקטר השוק, הניף תחלה כל האימורין שבו למזבח, וחזה שהיה למשה הניפה לבדה: מאיל המלואים, לפי שהוא איל מלואים לא שלמים, ובא לחנוך שימלאו בו אהרן ובניו ידיהם לעבוד, לא היו ראויין עדיין שיאכלוהו, על כן למשה היה למנה, ולא לאהרן ולבניו, ולכן בשר החטאת שהיה כמו חטאת דורות, הולכך להשרף, שאין לו אוכלין: (ל) ויקח משה משמן המשחה, אהרן נמשח כבר על ראשו בשמן המשחה ובליק', ועכשיו חזר והז' עליו משמן המשחה ומן הדם, ויראה שעיקר הזאת השמן לקדש את בגדיו אבל בניו לא נמשחו על ראשם רק הזה עליהם ועל בגדיהם, וע"י כן קדשם, לכן דקדק הכתוב לאמר על אהרן על בגדיו, לא אמר ועל בגדיו. וכן אמר ויקדש את אהרן את בגדיו, ולא אמר ואת בגדיו, כי כבר נתקדש במשיחה ובליקה, אבל בבניו אמר ועל בניו ועל בגדי בניו, וכן אמר ואת בניו ואת בגדי בניו, כי נתקדשו המה

בגדי בניו אתו: (לא) ויאמר משה אל־אהרן ואל־בניו בשלו את־הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת־הלחם אשר בסל המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו: (לב) והנותר בבשר ובלחם באש תשרפו: מפטיר (לג) ומפתח אהל מועד

תולדות אהרן בשלו זבחים נ״ו, ח׳: כאשר יומא ע״ח, ב׳:

איהרע קליידער דעם הייליגען דיענסט וייהעטע. (לא) משה שפראך צו אהרן אונד צו דעססען זאהנען: קאָכט דאז פלייש אם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטס; דאַזעלבסט זאָללט איהר עס עססען, זאָ וויא דאז בראָד, וועלכעס אין דעם קאָרבע דער איינזעטצונג איזט, וויא איך בעפאָהלען; נעהמליך אהרן אונד דעססען זאֶהנע זאָללען עס עססען. (לב) וואס אן פלייש אונד בראָד איבריג בלייבט, זאָללט איהר פערברעננען. (לג) פאָן דעם איינגאנגע דעם שטיפטס־

תרגום אונקלוס

וית לבושי בנוהי עמיה: (לא) ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית בשרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא די בסל קורבניא כמא די אתפקדית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה: (לב) ודאשתאר בבשרא ובלחמא בנורא תוקדון: (לג) ומתרע משכן זמנא לא תפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קורבניכון ארי שבעא יומין יתקרב קורבניכון:

רש״י

קרב בכל מקום חוץ מזה:

באור

ובגדיהם בהזאה זו, ואם בלוואה לא הבדיל בלשון, פירש לנו כאן הטעם: ומן הדם אשר על המזבח, לא ידעתי אם מערבן להזאות הללו, כמו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנו׳ המזבח? וכן לא נתברר לי מה טעם פחד ההזאות הללו עד אחר הקטרת חלבי איל המלואים, ובלוואה ההזאות קודמין להקטרה? אולי לפי שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו וגו׳, למד משה שבהזאות מאוחרים לכל שעל ידיהן יהיו קדושים לגמרי כי לא זכר קדוש לא במשיח׳ ולא במתן בהונות, ומה שאמר וימשח אותו לקדשו, אינו שיקדש לגמרי, אלא אחר ההזאת, שעל ידיהן נתקדשו הוא ובניו עמו. (מדברי רמ״בן ז״ל): (לא) בשלו את הבשר, הם בעצמם, והאמור בלוואה ובשלת את בשרו בצווי. (מפי׳ רא״בע ז״ל): פתח אהל מועד, בעזרה, וכן בלוואה תבשלת את בשרו במקום קדוש (שמות כ״ט ל״א) כמו בשר חטאת ואשם שהן ק״ק, לא כבשר שלמים, כי איל תלואים הוא: ושם תאכלו אתו, גם זה אינו כבשר שלמים הנאכל בכל העיר ולכל אדם, אבל בשר איל המלואים כבשר חטאת ואשם, וכאמרו וזר לא יאכל כי קדש הם (שם ל״ג), וכן הלחם, על כן אמר אשר בסל המלואים שהוא לחם מלואים לא כלחמי תודה: (לב) והנותר בבשר ובלחם, לא צוה שלא יותירו. כי בשר האיל והלחם רב מכדי אכילת אהרן ובניו ליום ולילה, ואין זה כפסח שנמנין עליו רבים. ולפי שבוודאי יותר לא צוה רק שאל יאכלו הנותר מהן ביום השני, כמו שמפורש שם לא יאכל כי קדש הוא (שמות כ״ט ל״ד). ולפי שכבר נאמר שם, גם פירש שם עד הבקר, לא הוצרך להתפרש כאן. והבי״ת בשתי המלות תשמש כמו מ״ם מן הבשר ומן הלחם, ואפשר שענינו שהנותר בבשר ובלחם יותר מכדי אכילת אוכליהן, והנאמר שם ואם יותר, מורה שעכ״פ הם לא יביאוהו לידי נותר. שלא יתעצלו באכילתו: [א״ה בפי׳ ויקהל (שמות ל״ה ח׳), ובהקדמת הספר הודעתי ההבדל שבין שמוש הבי״ת לשמוש המ״ם, והבחינות השונות אשר בכן למר פעם מבשר ומלחם ופעם בבשר ובלחם ע״ש]: (לג) ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים, מיום שהתחילו המלואים, יהיו בעזר׳ עד יום מלאת יום מלואיכם, שהוא יום השמיני שבו מלאו המלואים ונכנסו לעבוד׳. ואלה שבעת הימים עם הלילות שלאחריהן, לא שילאו בערב יום השביעי וילכו לאהליהם, אלא מהתחלת המלואים עד יום השמיני שנכנסו לעבודה, הולכנו פריש׳ מבית׳. וזהו שפי׳ בענין ופתח א״מ תשבו יומם ולילה. תחלה יומם ואח״כ ליל׳. וכמו שאפרש בעז״ה: כי שבעת ימים ימלא את

לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ (לד) כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (לה) וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן

תולדות אהרן תשבו סוכה ת"ג, ג':

צעלטס, זאָללט איהר אין זיבען טאגען ניכט וועג־געהען, ביז אײרע אײנזעטצונגסטאגע פֿאָרבײא זינד; דען זיבען טאגע זאָלל אײרע אײנזעטצונג דויערן. (לד) וואס מאן הײטע פֿאָרגענאָממען, האט דער עוויגע בעפֿאָהלען פֿערנער פֿאָרצונעהמען, אום אײך צו פֿערזאֶהנען. (לה) אם אײנגאנגע דעס שטיפֿטסצעלטעס זאָללט איהר זיבען טאגע, טאג אונד נאכט, בלײבען, אונד דאזיעניגע בעאָבאכטען, וואס דער עוויגע פֿעראָרדנעט האט: זאָ ווערדעט איהר

רש"י

(לד) צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים. ורבותינו דרשו. לעשות. זה מעשה פרה. לכפר. זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את

תרגום אונקלוס

(לד) כְּמָא דִי עֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ (לה) וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תְּתִבוּן יְמָם וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יַת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקְּדִית׃

באור

ידכם, בכל יום יקרבו קרבנות מלואים למלא את ידכם לכהונה, ורמב"ן ז"ל אמר תחסר מלת קץ, כאילו אמר כי קץ שבעת ימים, או זמן, ואינו כן כי ימלא את ידכם על קרבנות שבעת הימים, וכן תרגם אונקלוס ז"ל ארי שבעא יומין יקרב ית קרבניכון, והאמת שהוא זמן שבעת ימים: ימלא את ידכם. לדעתי כל מלוי ידים הוא נתינת כח לאדם, שמרש' אותו לעשותו דבר, ואשר עשה יהיה לרצון בעיניו וילועז (בעפאָללמעכטיגען), שהוא נתינת כח לעשות מעשה, וכן ע"י הקרבנות הללו מלא השם את יד אהרן ובניו, שיעבדו עבודת ה' במקדשו בעד כל ישראל, ומלת יד על הכח, ומלוי יד הפך חוסר יד או קצר יד, שימלא כחם לעשות, ורש"י ז"ל פי' בפ' ואת' תצוה בענין אחד, והרב המעתיק בבאורו שם פי' דבריו, והכל הולך לענין אחד: (לד) כאשר עשה ביום הזה, פי' רמב"ן ז"ל משה, והי' ראוי להיות כאשר עשיתי, אלא שכן דרך לה"ק כמו והי' יחזקאל לכם למופת, ואת יפתח ואת שמואל. ולדעת המתרגם האשכנזי חסר הפועל' והוא כמו כאשר עשה העושה, או כמעשה הנעש' היום יעש' שבעת הימים, ולי אפשר לומר כי ימלא את ידכם שב כל השם ב"ה, שצוה במעשים הללו שעל ידיהן ימלא את ידם לקדשם לו לכהונת עולם, ועל זה אמר כאשר עשה השם ביום הזה שמלא את ידכם בקרבנות שהוקרבו, צוה ה' לעשות כל שבעת הימים שתהיו פתח א"מ לכפר עליכם והכפרה היא עצמה מלוי יד לכהונה, כי הכפרה עיקר הכל: (לה) ופתח א"מ תשבו יומם ולילה, למעל' אמר לא תצאו וזה בעבור העבוד', שבכל יום יראו סדר העבוד', ויניפו תנופה, ויאכלו בשר האיל הקרב יום יום, כמו ומן המקדש לא יצא (לקמן כ"א י"ב), שאמרו עליו שלא יניח עבודתו ויצא, אבל אחר כלות העבודה וכן בליל' כאמר שילכו לאהליהם לעסוק בדברי חול, על כן צוה שישבו בפתח א"מ שבעת ימים יומם ולילה, כי שבעת ימים הללו קדש הם להם, וצריכין להיות פרושים מכל דבר, להתעסק בדברי קדש, ולכן יומם וליל' ישבו בקדש, לא יגשו אל אשה ולא יתעסקו בצרכיהם, ועל זה כאמר ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו, אבל לצורך לפי שעה מותרין לצאת, וכן אמר רמב"ן ז"ל לא תצאו יש אומרים לא תצאו שבעת ימים, ובלילה היו יוצאים לצרכם, והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה, וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר א"מ, וזה רחוק, והכתוב אומר ויבכו ב"י את משה שלשים יום (דברים ל"ד ח'). כאלו אין שם רגע שלא היו

צִוֵּיתִי׃ (לו) וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס

ט (א) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה

תולדות אהרן ויהי מגלה י׳, ג׳, וס׳ ח׳:

תרגום אונקלוס

(לו) וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

ט (א) וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי

תרגום אשכנזי

ניכט שטערבעי; דען זאָ איזט מיר בעפֿאָהלען וואָרדען. (לו) אהרן אונד זיינע זאֶהנע טהאטען אללעס, וואס דער עוויגע דורך משה בעפֿאָהלען.

ט (א) עס וואר אם אכטען טאגע, דא ריף משה אהרן, דעססען

רש״י

הפרה: (לה) ולא תמות. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל: השלמת צו את אהרן

ט (א) ויהי ביום השמיני. למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביום [שבת פ״ז] ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס

באור

נוכים? ויפה דבר, וכן בסכות תשבו שבעת ימים (לקמן כ״ג מ״ד), ואין לורך לשבת בה תמיד, אלא שתהיה הסכה בית דירתם, וכן ופתח א״מ תשבו, שיהיה שם מקום מושבם, שיתעסקו תמיד בדברי קדש במלרות השם, אבל ללאת לדברים ההכרחיים. לא אסר עליהם: צויתי. מפי הגבורה. מבנין שלא נזכר שם פועלו, לפי שכל האמור בענין נזכר בלוואה בפרשת ואתה תלוה, ושם הגיד להם בשעת הדבור, ולכן אמר כאשר לויתי לאמר אהרן ובניו יאכלוה, לבד מה שלוה להם לשבת פתח אהל מועד שבעת ימים לא נזכר שם. אמר כאשר לויתי עתה מן השם. לא נדברי רא״בע ז״ל: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל. מפירש״י ז״ל:

ט (א) ויהי ביום השמיני, למלואים, ולפי הפשט הוקם המשכן בר״ח ניסן, כאמרו. ביום אחד לחדש הראשון תקים את המשכן (שמות מ׳ ב׳), ובו ביום כסה הענן את א״מ וכבוד ה׳ מלא את המשכן. כנזכר בסוף פקודי (שם שם ל״ד). וכשסר הענן בא משה אל א״מ ודבר עמו הפרשיות האמורות מן ויקרא עד כאן, ואז התחילו שבעת ימי מלואים, ובשמיני לחדש כהני אהרן ובניו בכהונה, ואז נעשה כל האמור בענין זה, אבל רבותינו ז״ל ורש״י ז״ל בשיטתם אמרו ששמיני למלואים היה ר״ח ניסן, ואותו היום נטל עשר עטרות, כמו שאמרו בברייתא דת״כ, ואם כן שבעת ימי המלואים היו מכ״ג באדר עד ר״ח ניסן, ומה שכתוב ביום אחד לחדש תקים את המשכן, עניינו שיעמוד כן מעתה ואילך, שכל שבעת ימי המלואים היה מעמידו ומפרקו בכל יום פעמים, ולדבריהם אמר רמ״בן ז״ל שהמעשה הנאמר בסוף פקודי הוא הנאמר כאן כי היום ה׳ נראה אליכם, כי בשמיני כסה הענן את א״מ וכבוד ה׳ מלא את המשכן, אבל לדעתי אינו הכרחי, אלא בכ״ג באדר כשהוקם בתחלה ענן ה׳ שהלך לפניהם, הוא אשר כסה את אהל מועד, שהוא ההיכל וקדשי קדשים שנקרא אהל מועד, לא העזרה שנקרא פתח אהל מועד או חצר אהל מועד. וכבוד ה׳ מלא את המשכן מבפנים ולא נראה לכל ישראל, כי אסורין ליכנס שם, ומשה ידע ולא נכנס עד שנסתלק הענן, והסתתר הכבוד על הכפרת. אבל כי היום ה׳ נראה אליכם ענין אחר הוא. וכן וירא כבוד ה׳ אל כל העם, וכמו שאפרש בעז״ה. ואם יום השמיני ר״ח ניסן. א״כ מה שאמר ויהי בחדש הראשון בשנת השנית באחד לחודש הוקם המשכן (שם שם ע״ז), ואמר בענין ויערוך עליו ערך לחם לפני ה׳ (שם כ״ג), ויעל הנרות לפני ה׳ (שם כ״ה). ויקטר עליו קטרת סמים (שם כ״ז), ויעל עליו את העולה ואת המנחה (שם כ״ט), אע״פי שכבר נתכהן אהרן, והיו העבודות בו ובבניו, כבר פי׳ רש״י ז״ל שם אף ביום שמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב הקרבנות לבור, הן תמותן שנלטוו בו ביום, ולדעת מקלת המפרשים ז״ל גם בתלמוד יש דעות חלוקות אם יום השמיני הי׳ ר״ח ניסן או בשמיני בו. גם רא״בע ז״ל האריך בענין זה סוף פרשת פקודי, גם הרב המעתיק בפירושו לפרשת פקודי האריך בזה. ואין בו הכרח כל כך לענין פשט המקרא:

לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(ב) וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־
בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם
וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה׃ (ג) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת
וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃
(ד) וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי

תולדות אהרן קח יומא ג', ח"א: ואל וכו' שם שם:

זאהנע אונד דיא על־טעסטען ישראל'ס, (ב) אונד שפראך צו אהרן: נים איין יונגעס רינד צום זינדענאָפּפער, אונד איינען ווידדער צום גאנ־צען אָפּפער פיר דיך, ביי־דע אָהנע פעהלער, אונד פיהרע זיא פאָר דען עווי־גען. (ג) צו דען קינ־דערן ישראל'ס שפריך, וויא פאָלגט: נעהמט איי־נען ציגענבאָק צום זינ־דענאָפּפער, איך איין יעהריגעס קאלב אונד איין יעהריגעס לאם, אָהנע פעהלער, צום גאנצען אָפּפער; (ד) פערנער איינען אָכסען או איינדע

רש"י

ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: (ב) קח לך עגל. להודיע שמכפר לו הקב"ה על ידי עגל זה על מעש' העגל שעשה [תוספתא]; (ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל: (ב) וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין וְקָרֵיב קֳדָם יְיָ: (ג) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סָבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִימַּר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא: (ד) וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא

באור

קרא משה לאהרן ולבניו. הכתוב אמר ופתח א"מ תשבו יומם ולילה, והיו שם אהרן ובניו, וא"כ אין לומר קרא שיכנסו מחוץ לפתח א"מ. אלא כמו ויקרא אל משה, שהיא קריאה של חבוב ושל זרוז, אבל לפי הכלל שיסדנו (פרשה א' א') שכל קריאה שאחריה למ"ד הקרוא רחוק ממנו, ושולח אחריו שיבוא אליו. גם כאן ככלות שבעת ימי המלואים בבקר יום השמיני הלכו אהרן ובניו מפתח א"מ, כי לא נודע להם עדיין שביום הזה יעבדו העבודה ושיגלה כבוד ה' לעיני ישראל עד שקרא אותם משה ואמר להם כי היום ה' נראה אליכם. ועוד יותר נראה פי' רא"בע ז"ל שאמר קרא לאהרן ולבניו. ויצאו מפתח א"מ, פי' משה היה בחוץ, ושלח אחריהם לקרוא אותם שיבואו אליו, ואז יצאו מפתח א"מ, וצוה אותם על דבר הקרבנות והולרך שיצאו לקחת הקרבנות: ולזקני ישראל, קראם באותו היום שישמעו מפי אהרן הקרבנות שיביאו על כל ישראל. כי זקני ישראל הם הב"ד והסנהדרין והם יעשו בעד העדה כלה: (ב) ויאמר אל אחרן, שהוא הראש ועליו מוטל הנהגת המשכן כלו. כנגיד והלוה מה יעשה: קח לך משלך ולצרכך: עגל בן בקר, בן שתי שנים: ואיל, גם הוא בן שתי שנים, אבל עגל סתם וכבש בני שנה הם: והקרב לפני ה', הקדישם לקרבן: (ג) ואל בני ישראל. הוא יצוה לזקני ישראל שיקדישו הקרבנות האמורים בעד כל ישראל: תמימם, שב על העגל ועל הכבש לא על החטאת. וכן נראה מן הנגינה, ולא זכר תמימים בחטאת העם ובשלמים, ירצה בעיני לפי שהחטאת אהרן ועולתו ממין פחות, כי חטאת משיח וחטאת י"הכ של כ"ג פר בן בקר, גם עולתו מן הצאן, הזכיר שבכל זאת יהיו תמימים, אבל חטאת הבאה על חטא נקבה תמימה, וכאן זכר, אין צורך לומר שיהי' תמים. והעולה שההדיוט אם רוצה הביא פר ואיל, וכאן עגל וכבש, הוצרך לומר תמימים. ובשלמים שהן מן המובחרין בבקר ובצאן וזכרים ידענו שצריכין להיות תמימים: (ד) ושור ואיל לשלמים, לא כאילי המלואים, אלא שלמים ממש, שנהגו בהן כדין שלמים האמורין בפרשת ויקרא ובפרשת צו: לזבח לפני ה'. לעשות זבח שמחה לפני ה', לשמוח על כל הטובה שעושה עם ישראל, שמשר' שכינתו בתוכם. כמו שזבח המלך שלמה ביום חנוך המקדש שלמי שמחה. ועל כן נכתב לזבוח להורות שהן קדשים קלים שלמי שמחה, וזהו ואת חזה התנופ' ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור. ואינה צריכה מקום קדוש. ושלמי עלרת שהן ג"כ שלמי

יהוה ומנחה בלולה בשמן כי היום
יהוה נראה אליכם: (ה) ויקחו את
אשר צוה משה אל-פני אהל מועד
ויקרבו כל-העדה ויעמדו לפני יהוה:
(ו) ויאמר משה זה הדבר אשר-צוה
יהוה תעשו וירא אליכם כבוד יהוה:
(ז) ויאמר משה אל-אהרן קרב אל-

ווידדער צום פֿריידענ-
מאהל, פֿאָר דעם עווי-
גען צו שלאַכטען, אונד
איין מיט אֶהל איינגעקנע-
טעטעס שפייזעאָפּפֿער:
דען הייטע ווירד דער
עוויגע אייך ערשיינען.
(ה) זיא בראַכטען דאז,
וואס משה בעפֿאָהלען,
פֿאָר דאז שטיפֿטסצעלט.
דיא גאנצע געמיינע טראט
הינצו אונד שטאנדען פֿאָר
דעם עוויגען. (ו) משה
שפראך: דיזעס, דאז דער
עוויגע בעפֿאָהלען, זאָללט איהר טהון, זאָ ווירד דיא הערדליכקייט דעס עוויגען אייך ערשיינען;
(ז) אונד שפראך פֿערנער צו אהרן: טריטט הין צום אלטארע! ברינגע דיין זינדענ-אונד דיין בראנד-

תרגום אונקלוס

לדבחא קדם יי ומנחתא דפילא במשח ארי יומא דין יקרא דיי
מתגלי לכון: (ה) ונסיבו ית די פקיד משה לקדם משכן זמנא
וקריבו כל כנשתא וקמו קדם יי: (ו) ואמר משה דין פתגמא
די פקד יי תעבדון ויתגלי לכון יקרא דיי: (ז) ואמר משה

רש"י

באין חובה ליום זה: (ז) קרב אל המזבח. שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת [תוספתא]: את חטאתך.

באור

נאור הן קדש קדשים. ואלו אע"פי שהן לנדור הן לזבוח לפני ה', ולא נזכר בענין מי אכלו את הבשר. וידאה שהיה בשרן נאכל לכל אדם. ואכלוהו זקני ישראל בשמחה לספר בקהל עם חסדי ה' אשר עשה לישראל: ומנחה בלולה בשמן. לא מנחה חרבה הבאה על חטא שקרוייה חטאת, אלא בלולה בשמן כמנחת נדבה האמורה בפרשת המנחות. ורק כאן אלינו מנחת נדבה בנדור בפני עצמה, וכן פירש"י ז"ל (פרשה י' י"ב). ואכלוה מצות, מה ת"ל לפי שהיא מנחת לבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות. הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות, לא כרא"בע ז"ל שאמר ומנחה, היא סלת לכל אחד ואחד, דמה שהיא מנחת נסכים הבאה עם קרבן לבור, ואינו כן כי מנחת שמיני נקמצה ונאכלו שיריה. ומנחת נסכים אין ממנה קומץ אלא כלה למזבח, וכמ"ש רמ"בם ז"ל (מ"הק פ"ב א'): כי היום ה' נראה אליכם. פי' רש"י ז"ל להשרות שכינתו במעשה ידיכם, לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה. והשראת שכינה אמר אפשר כדעת רמ"בן ז"ל שכבוד ה' ימלא את המשכן, והוא הנאמר בסוף פקודי, או שבוא על האש שילאה ואכלה את הקרבנות. וזה דעת רא"בע ורש"בם ז"ל. ועוד אפרש (פסוק ו'): (ה) ויקחו. שהביאו מן המחנה קרבנותיהם, אותן שהן לאהרן, ואותן שהן על ישראל: אל פני א"מ, הביאום אל העזרה, שהיא לפני א"מ: ויקרבו כל העדה. כמו שעשו בימי מלואים שנאמר ואת כל העדה הקהל אל פתח א"מ, ואמר ותקהל העדה אל פתח א"מ (לעיל ח' ג' ד'): (ו) ויאמר משה. פי' רא"בע ז"ל כבר אמר להם משה זה הדבר עשו, שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל, אז ידאה להם כבוד ה', והטעם על האש שילא, ולא ישר פרושו לרמ"בן ז"ל. והדין עמו, כי המצוה היה לאהרן, ואהרן יצוה לזקני ישראל. ורמ"בן ז"ל פי' שחזר ואמר להם זה הדבר וכו' שיקרבו הקרבנות על הסדר שילום. ואח"כ ידאה להם הכבוד. ובעבור שאמר כי היום ה' נרא' אליכם, ולשון זה כולל אור הנבואה ורוח אלהים בכל מקום, כמו שיתבאר (פסוק כ"ג), ולא יתכן לומר כן רק לאהרן ולבניו ולזקני ישראל, שהם כלם שרי אלהים, ורואים במראות אלהים, כמו שמצינו בהר סיני ויראו את אלהי ישראל וגומר (שמות כ"ד י'), וכן הבטיחם ביום חנוך המשכן שיראו אליהם ה', וכשהובאו הקרבנות קרבו כל העד' ועמדו לפני ה', ואמר להם משה זה הדבר שאתם רואים מהבאות קרבנות הללו לכפר בעדכם צוה לי ה' שתעשו כן, ושירא' אליכם כבוד ה', וזהו ראיית הכבוד לעיני כל ישראל, שנראה כבודו בעמוד ענן, וכנזכר בענין, וזהו כבוד ה' לא

הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה׃ (ח) וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ (ט) וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן

תולדות אהרן ויקריבו ח"ק כ"ה, ח':

אָפפער, אונד פֿערזֿאָהנע פֿיר דיך אונד פֿיר דאז פֿאָלק; דוא ברינגסט נעהמליך נאכהער דעס פֿאָלקס אָפפער, אונד פֿעריאָהנסט פֿיר זיא, וויא דער עוויגע בעפֿאָהלען. (ח) אהרן טראט צום אלטאר, אונד שלאכטעטע דאז קאלב צום זינדענאָפפער, וועלכעס פֿיר איה; וואר. (ט) דיא זֶאהנע אהרן'ס בראכטען איהם דאז בלוט; ער טונקטע זיינען פֿינגער

תרגום אונקלוס

לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵד יָת חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וַעֲבֵד יָת קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ׃ (ז) וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכַס יָת עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ׃ (ט) וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב

רש"י

עגל בן בקר: ואת עולתך איל: קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן את למד [ת"כ ר"ה

באור

ראיית נבואה, ועוד אפרש בעז"ה (פסוק כ"ג): (ז) ויאמר. אחר שדבר לכל ישראל, חזר לצוות את אהרן שיעבוד עבודותיו: קרב אל המזבח. פי' רש"י ז"ל שהיה אהרן בוש וירא לגשת, אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת, ובת"כ יש בזה דברים, ולפי פשוטו אמר רמב"ן ז"ל קרב אל צפון המזבח ועשה שם החטאת והעולה ששחיטתן בצפון. ואמר משה כן בקבלה שכבר ידע אהרן זה, אך אם כבר הגיד לו דיני הקרבנות. אפילו בקבלה אין צריך להזכירו, כמו שלא זכר דבר מהזאות וההקטרות, ולדעתי לפי שהמזבח קדש קדשים, ועליו ישרתו הכהנים לבדם להקריב חלב ודם. ונאמר ואל המזבח לא יגש כי מום בו (פרשה כ"א כ"ג), שלא יגש אליו כלל, גם אם לא יעבוד, כמ"ש שם, וכן אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו (במדבר י"ח ג'), הנאמר בלוים וזרים, גם כתוב כל הנוגע במזבח יקדש (שמות כ"ט ל"ז) שלפי פשוטו הקרב אל המזבח ונוגע בו צריך שיהי' קדוש מן הקדושים שנאמר עליהן קדושים יהיו לאלהיהם, על כן בפע' שצוהו להתחיל בעבו"ד ושהוא הקדוש אשר הקריב ה' אליו, אמר לו קרב אל המזבח. כלומר מעתה נתקדשת לגשת אל המזבח, ופירש ועשה את חטאתך ואת עולתך, שיתקן קרבנותיו, לכפר על המזבח בהזאה ובהקטרה, ודברנו קרובים לדברי רש"י ז"ל ועוד יתבאר (פסוק ט') כוונת הפסוק הזה: ועשה. תקן את חטאתך ואת עולתך. כמו שחיטה בצפון. וקבלה בכלי שרת: וכפר, במו: בעדך ובעד העם. בפר החטאת תכפר בעדך, ואח"כ תעשה קרבן העם ותכפר בעדם הראב"ע, וכן דעת רמב"ן ז"ל, ואין סדר הכתוב ולא הנגינ' מסכמת, ולמה לא פירש כמו שכתוב. וזהו שעל קרבנותיו יתודה בעדו ובעד העם התלוין בו ויכפר עליו ועליהם, כמו פר משיח כשיחטא לאשמת העם, ועוד יעשה את קרבן העם לכפר בעדם, כי המשיח לא יתכפר בשעיר עזים: (ח) ויקרב אהרן אל המזבח, שקבל עליו מצות כהונה לעמוד לשרת לפני ה' להקטיר חלב ודם, ואילו טרם החל בעבודתיו, נגש תחלה אל המזבח למקום שאסור לילך שם איש זר, להראות לכל העדה כי בו בחר ה' והוא הקדוש שמותר לו לנגוע במזבח, והשתחו' שם לה', ואח"כ הלך לעשות עבוד', והחל בשחיטת עגל החטאת אשר לו: (ט) ויקרבו בני אהרן את הדם אליו, לא ידעתי מה צורך לכהנים רבים להולכת הדם והכל במזרק אחד, ואם אהרן שחט וקבל היה מוליך גם כן, ואחשוב שאהרן לבד הזורק והמקטיר, שעיקר כפרה בדם ובהקטרת אימורין, שהן העבודות שעל המזבח, אבל שחיט' וקבל' והולכ' נעשו בבניו, וזהו קרב אל המזבח, שצוהו שהוא יעל' על המזבח לעשות העבודות הנעשות בו, ושם יעשה החטאת

על־קרנות המזבח ואת־הדם יצק
אל־יסוד המזבח׃ (י) ואת־החלב
ואת־הכלית ואת־היתרת מן־הכבד
מן־החטאת הקטיר המזבחה כאשר
צוה יהוה את־משה׃ (יא) ואת־הבשר
ואת־העור שרף באש מחוץ
למחנה׃ (יב) וישחט את־העלה
וימצאו בני אהרן אליו את־הדם
ויזרקהו על־המזבח סביב׃ (יג) ואת־

דריין, בראכטע עס אויף דיא עקקען דעם אלטארס, דאז איבריגע בלוט גאס ער אן דען גרונד דעם אלטארס. (י) דאז אפפערפעטט, דיא נירען, אונד דאז נעטץ איבער דער לעבער פאם זינדענאפפער ליס ער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (יא) פלייש אונד פעלל פערבראננטע ער אויסערהאלב דעם לאגערס. (יב) הערנאך שלאכטעטע ער דאז גאנצע אפפער. דיא זאהנע אהרנ׳ס רייכטען איהם דאז בלוט, ער שפרענגטע עס אויף דעם אלטאר אומהער. (יג) דאז גאנצע

תרגום אונקלוס

על קרנת מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא׃ (י) וית תרבא וית כוליתא וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא כמא די פקיד יי׳ ית משה׃ (יא) וית בשרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא׃ (יב) ונכס ית עלתא ואמטיאו בני אהרן ליה ית דמא וזרקיה על מדבחא סחור סחור׃ (יג) וית עלתא אמטיאו ליה לאיברהא וית רישא ואסיק על

רש״י

י׳): (יא) ואת הבשר ואת העור וגו׳. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכלן על פי הדבור:

באור

והעול׳ לכפר בעדו ובעד העם. וכן אומר ויקרב אהרן אל המזבח, שעש׳ כאשר צוהו לעבוד עבודת המזבח. ושם עמד עד שהביאו אליו את הדם לזרוק, ואת האמורין והנתחים להקטיר, ואלת וישחט על השוחט, ששחיטה כשרה אפילו בזר וקבל׳ בכהן, וכן הולכ׳ אל המזבח בכהן, ולאחד הדבר, ושיזכו בניו כלם בחנוך העבוד׳ עמדו בשור׳, וקבלו המזרק מיד המקבל, כמו שעינינו אלל שחיטת הפסח. וכן הביאו אליו אמורי החטאת והשלמים, וכן הנתחים כמו שמתבאר בענין, ועם זה נכון הכל. ועל כן כתוב בסוף וירד מעשות החטאת וגו׳ כי עד הנה לא זז מהמזבח: ואת הדם. הנשאר במזרק: (י) ואת החלב. החלבים המפורשים בפ׳ ויקרא המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: מן החטאת, לא ידעתי למה נאמר, אפשר ללמדנו, שהסירם כדרך שיסירו מחטא׳ דורות. לא פחות ולא יותר, וזהו כאשר צוה ה׳ את משה, שלוהו רק בפ׳ החטאת: הקטיר המזבחה, מלת הקטיר פרשנו בפרשת ויקרא, ואם אין אש על המזבח לא יתכן לומר הקטיר, ולכן רש״בם ז״ל שאמר בפירוש ויקטר על המזבח, שם אותו על המזבח, ובבוא אש מעלה נקטר, אין פרושו נראה לי שהיה לו לומר וישם על המזבח, ופי׳ כן לשיטתו בפי׳ ויקחו שני בני אהרן, וגם פרושו שם לא נתברר לי, כמו שאפרש: (יא) ואת הבשר ואת העור, לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים. וכלן ע״פ הדבור, מפי׳ רש״י ז״ל: שרף באש. השו״ף, כי אהרן לא זז ממקום המזבח עד שכלה הכל, ואפשר שנשרף אחד במר העבודה ע״י אהרן עצמו: (יב) וישחט את העלה, השוחט: וימצאו. פרשנו טעמו (פסוק ט׳). ומלת וימציאו פי׳ רש״י ז״ל לשון הושטה והזמנה, וכן תרגם הרב המעתיק, ויפה פי׳. ויש הבדל בין והקריבו ובין והמציאו. הקרבה נופל על המקרב דבר אל חברו. אע״פי שאינו נותן אותו אל ידו. כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה׳ כ״ה), אבל המצאה אינו אלא שנותנו לידו. כי מלא נקל על דבר שבא לידו, כמו שאמרו (ב״מ ב׳ ע״א) ומצאתה דאתי לידי׳ משמע. ובהפעיל כשממציאו מיד ליד עד יד חברו. ולכן בחטאת לבד אמר ויקריבו, כי דם חטאת לבד נותן באצבע,

העלה המציאו אליו לנתחיה ואת־הראש ויקטר על־המזבח׃ (יד) וירחץ את־הקרב ואת־הכרעים ויקטר על־העלה המזבחה׃ (טו) ויקרב את קרבן העם ויקח את־שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון׃ (טז) ויקרב את־העלה ויעשה כמשפט׃
שני (יז) ויקרב את־המנחה וימלא כפו

תולדות אהרן העולה ביצה כ', א'. מנחות ל"ג, ב': ויקרב מנחות ט', ב', וי"ט ב':

תרגום אשכנזי

אָפּפֿער רייכטען זיא איהם אין צערלעגטען שטיקקעי, נעבסט דעם קאָפּף; אונד ער ליס עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהן; (יד) וואוש אויך איינגעווײדע אונד פֿוסשטיקקע, אונד ליס זיא איבער דעם גאנצען אָפּפֿער אויף דעם אלטאר, אין רויך אויפֿשטייגען; (טו) היראויף בראכטע ער דעם פֿאָלקס אָפּפֿער דאר: נאהם נעמליך דעי זינדענאָפּפֿערבאָק, וועלכער פֿיר דאז פֿאָלק וואר, שלאכטעטע איהן, אונד בעהאנדעלטע דיזעס אָפּפֿער וויא דאז פֿאָריגע; (טז) בראכטע דאז גאנצע אָפּפֿער דאר, אונד גינג דאמיט אום נאך פֿאָרגעשריבענער וויזע; (יז) בראכטע אלסדאן דאז שפייזאָפּפֿער, נאהם איינע האנדפֿאָלל דאפֿאָן, ליס

רש"י

(יב) וימציאו. לשון הושטה והזמנה: (טו) ויחטאהו. עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל שלו: (טז)

תרגום אונקלוס

מדבחא: (יד) וחליל ית גוא וית כרעיא ואסיק על עלתא למדבחא: (טו) וקריב ית קרבן עמא ונסיב ית צפירא דחטאתא די לעמא ונכסיה וכפר בדמיה כקדמאה: (טז) וקרב ית עלתא

באור

ואח"כ המזרק ביד המקריב, ואהרן טובל בו אצבעו וכן אמר ויטבול אצבעו בדם, וזהו והקריבו, אבל עולה ושלמים שזורק מן המזרק, היו צריכין לתת המזרק בידו, וזהו וימציאו, שהם המציאו אותו לידו: סביב, מפורש בפ' ויקרא: (יג) ואת העלה, גוף העולה כלה: המציאו, בעבור שנתנו הנתחים לידו ממש להקטירן: לנתחיה, כמו שמנתחין עולה, ונתח אחר נתח נתנו לו: ואת הראש, שאינו בכלל נתח שנכבד הוא בשחיטה: (יד) וירחץ, הרוחץ שאפילו בזר כשרה ובעוד שהמציאו אליו הנתחי', רחץ הרוחץ את הקרב ואת הכרעים, והמציאו אותן אליו באחרונ', והקטירן על האש על המזבח, וזה דאי' לפרושנו (פרש' א' ט'): (טו) ויקרב את קרבן העם, החטאת והעולה והשלמים והמנחה, שהיו עד הנה מתוכנין לכך אחר בעוד שנעשו קרבנותיו, הקריב עתה לעשות עבודתן, ורא"בע ז"ל פי' על המזבח. ואיך יתכן זה ואחריו נזכרה השחיט' והחטוי? [א"ה על דעתי הוא דרך כלל ואחריו מעש', שאינו אלא פרטו של ראשון כמשפט הלשון: יאמר עתה הקריב את קרבן העם: כיצד? לקח שעיר החטאת וגומר, ולכן בתחלת הפרט נאמר שנית אשר לעם. להורות שאינו אלא פרטו של האמור למעלה]: שעיר החטאת אשר לעם, כבר אמר את קרבן העם, גם לא נאמר כן בעולה. וחזר ואמר אשר לעם בשלמים, וצריך טעם, ונראה כשפירש המינים אומר אשר לעם, ובעול' ומנח' שאינו פורש אלא עול' מנחה, אינו אומר אשר לעם: ויקח, אחד מן הבנים, וכן וישחטהו: ויחטאהו, מתן דמים והוא נקרא חטוי, שמכפר ומעביר החטאון, וכמו שפרשנו (פרשה ו' י"ט), וכן תרגם אונקלוס ז"ל וכפר בדמיה, גם רא"בע ז"ל אמר ויחטאהו כפר בו החטאת, ורש"י ז"ל אמר עשהו כמשפט חטאת, כלומר שחטא בדמו כדין חטאת באצבע על ארבע קרנות: כראשון, אע"פ שחטאת נקבה לא אמר כראשונה, כי על העגל ידבר וזהו פי' רש"י ז"ל כראשון, כעגל שלו. ולא אמר כחטאת שלו, גם רא"בע ז"ל אמר כראשון, הוא עגל החטאת. ואין דברי רא"מ ז"ל נראין לי: (טז) ויעשה כמשפט, כמשפט כל עולה המפורשת בפרשת ויקרא. ולא אמר כראשון שהוא האיל, כמו שאמר בחטאת, אומר אני שבחטאת לא אמר כמשפט לפי שיש חטאת פנימית וחטאת חיצונה, ואיני

מִמֶּ֑נָּה וַיַּקְטֵ֣ר עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ מִלְּבַ֖ד עֹלַ֥ת
הַבֹּֽקֶר׃ (יח) וַיִּשְׁחַ֤ט אֶת־הַשּׁוֹר֙ וְאֶת־
הָאַ֔יִל זֶ֥בַח הַשְּׁלָמִ֖ים אֲשֶׁ֣ר לָעָ֑ם
וַ֠יַּמְצִ֠אוּ בְּנֵ֨י אַהֲרֹ֤ן אֶת־הַדָּם֙ אֵלָ֔יו
וַיִּזְרְקֵ֥הוּ עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃ (יט) וְאֶת־
הַחֲלָבִ֖ים מִן־הַשּׁ֑וֹר וּמִן־הָאַ֗יִל הָֽאַלְיָ֤ה
וְהַֽמְכַסֶּה֙ וְהַכְּלָיֹ֔ת וְיֹתֶ֖רֶת הַכָּבֵֽד׃
(כ) וַיָּשִׂ֥ימוּ אֶת־הַחֲלָבִ֖ים עַל־הֶחָז֑וֹת

תולדות אהרן וישימו מנחות ס"ג, ח':

עס אויף דעם אלטאר אין, רויך אויפשטייגען. אללעס דיזעס טהאט ער אויסער דעם מארגענאפפער. (יח) דאראויף שלאכטעטע ער דען אָקסען אונד דען ווידדער, אלס אָפּפער צום פריידענמאהל פיר דאז פאָלק. דיא זאֶהנע אהרנ'ס רייכטע איהם דאז בלוט; (ער שפרענגטע עס אויף דעם אלטאר אומהער.) (יט) אויך דיא אונשליטשטיקקע פאָם אָכסען אונד פאָם ווידדער, דאז שוואנצשטיק, אונד דאז אונשליטשטיקקע לענגטע בעדעקענדע, דיא נירען אונד דאז נעטץ איבער דער לעבער. (כ) דיא

תרגום אונקלוס

וְעַבְדַהּ כִּדְחָזֵי׃ (יז) וְקָרֵב יָת מִנְחָתָא וּמְלָא יְדֵיהּ מִנַּהּ וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא׃ (יח) וּנְכַס יָת תּוֹרָא וְיָת דִּכְרָא נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי לְעַמָּא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (יט) וְיָת תַּרְבַּיָּא מִן תּוֹרָא וּמִן דִּכְרָא אַלְיְתָא וְחָפֵי גַוָּא וְכֻלְיָתָא וְחַצַר כַּבְדָּא׃ (כ) וְשַׁוִּיאוּ יָת

רש"י

ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא [מנחו' נ"ג בגילה כ']: (יז) וימלא כפו. היא קמיצה (מנחות ו'): מלבד עולת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: (יט) והמכסה.

באור

יודע כמשפט מי. וצריך לומר כדאמרן שהי' נעשה כחטאת חינוכה, מה שאין כן העולה שאין בה חלוקי עבודות, סתם ואמר ויעש' כמשפט. כלומר כמשפט העול': (יז) ויקרב את המנחה, הקריב אותה ליד אהרן: וימלא כפו ממנה, זוהי הקמיצ', ומלת קמץ פרשנוה, ותבין שהיא מלא כפו: מלבד עולת הבקר. פי' רש"י ז"ל כל אלה עשה אחר עולת התמיד, ולפרושו היה לו להזכירו בסוף אחר השלמים? אבל לפי שבכל יום מקריבין עולת תמיד ומנחת', והיום נצטוו להקריב עולה ומנחה חובת היום, הודיע שלא נפטרו בהן מקרבן תמיד, אלא עולה ומנחה זו הקריבו מלבד עולת הבקר, אבל שלמים אינן נקרבין חובה בשאר הימים, ובפ' מלואים שבסדר צו לא אמר מלבד עלת הבקר, לפי שביומי המלואים לא היה מנחה, ועולת התמיד צריכ' מנחה. וזאת תשוב' לקושיות רא"ת ז"ל: (יח) וישחט. השוחט כמו שפרשנו: (יט) ואת החלבים מן השור, המפורשים בפרשת ויקרא, על כן הפסיק בנגינה: ומן האיל, גם האליה: והמכסה, פי' רש"י ז"ל חלב המכסה את הקרב, ורמב"ן ז"ל הקשה לפרושו, למה זכר לבד חלב זה ולא החלבים האחרים, ופי' הוא המכסה של כל החלבים, כי כל חלב הקרב למזבח הוא מכסה, האחד חלב המכס' את הקרב, והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכס', והחלב אשר על הכליות מכס' עליהן, וכן אשר על הכסלים, וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר. שעל הכסלים אמר דחתנא ולא בתוך הכסלי'. ויפה פירש: והכליות, פי' רמב"ן ז"ל מן האיל המלואו אלין האלי' והחלב, ושניהם הכליות ויותרת הכבד, ואין לשון הכתוב משמע כן, ולדעתי ואת החלבים מן השור כולל כל הקרב ממנו למזבח החלב והכליות והיותרת שנקראים חלבים בלשון רבים, שכולל החלב ממש, והקרבים עמו שהן מיעוט הקרבן וכמו שפרשנו. ואילו אמר ואת החלבים מן השור ומאיל היינו אומרים שחלבים חלב ממש. ונכתב לשון רבים בעבור השור והאיל ועוד לפי שבאיל המלואים היה גם השוק בכלל החלבים הולך לפרש באיל זה, שמיעט שלו לבד האליה ושתי כליות ויותרת, אבל חלב ממש שאין לטעות בו, אמר סתם המכסה: (כ) וישימו

וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים הַמִּזְבֵּחָה׃ (כא) וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃ (כב) וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו אֶל־הָעָם

ידיו קרי

זיא אויף דיא ברוסט־שטיקקע, אונד ער ליס דיא אונשליטשטיקקע אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן. (כא) מיט דעם ברוסט־שטיק אונד דעם רעכטען שולטערשטיק מאכטע אהרן איינע ווענדונג פאָר דעם עוויגען, וויא משה בעפאָהלען. (כב) אהרן האָב זיינע הענדע געגען דאז פאָלק אויף, אונד גאב

רש"י

חלב המכסה את הקרב: וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה: (כב) ויברכם. ברכת כהנים יברכך יאר ישא [ת"כ סוטה

תרגום אונקלוס

תַּרְבַּיָּא עַל חַדְוָתָא וְאַסֵּיק תַּרְבַּיָּא לְמַדְבְּחָא׃ (כא) וְיָת חַדְוָתָא וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא אֲרֵים אַהֲרֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקִּיד מֹשֶׁה׃ (כב) וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדוֹהִי לְעַמָּא וּבָרֵיכִנּוּן וּנְחַת

באור

את החלבים, של השור והאיל. וכוללים גם האליה ויותרת וכליות, שהכל בכלל חלבים, כמו ואת החלבים מן השור, אבל רמב"ן ז"ל אמר שהאליה והיותרת וכליות יתנו למטה. והחלבים עליהן, והכל על החזות, והחלבים לבדם נראין למעלה, והוא דרך כבוד בהקטר', ופי' ויקטר החלבים המזבח'. עם שאר הנזכרים, ואינו פרט שישמיע הכתוב הקטרת היותרת והכליות. אלא כמו שאמרנו שמלת החלבים כולל הכל. והטעם שאמר רמב"ן ז"ל בעבור היות ההקטר' גדולה בחלבים יזכיר', וכן ותאכל וגומר את העול' ואת החלבים (פסוק כ"ד). טעם חלוש הוא, ובמקרא שהביא לראיה. גם בו מלת חלבים כולל הכל: (כא) ואת החזות, מן השור והאיל: ואת שוק הימין, של כל אחד מהם: הניף אהרן תנופה, זהו קודם וישימו את החלבים, וזכר תחלה זריקה והקטר' שהן עיקר, ולפי שאמר ויקטר החלבים המזבח' חזר והודיע לאיזו צורך שם אותם על החזות ואמר שהיה זאת בעבור, התנופ', שהחז' גם היא צריכ' תנופ' עם החלבים, ולפי שזכר תנופת החז', הוצרך להזכיר שגם שוק הימין הונף עם החזות לפי שבאיל המלואים הונף השוק עם החלבים, לפי שנקטר עמהם. ואח"כ הניף החזה לבדה. הוצרך לומר כאן שביום זה הונפו שתיהן עם החלבים, לפי שהיו שתיהן מתנה לכהנים כנזכר בענין. וכן המלו' לדורות. כמו שפרשנו (פרשה ז' ל'), לא כמו שחשב רמב"ן ז"ל שהניף אותן פעם שנית לבדנה אחר שהניף החזה עם החלבים. וכבר השיבונו על דבריו (שם): כאשר צוה משה, בפרשת הקרבנות וכמו שאמרנו: (כב) וישא אהרן, זוהי מצוה נשיאות כפים: אל העם. כנגד העם, כדרך המברכים שמניחין ידיהם על ראש המתברך, כמו וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים (בראשית מ"ח י"ד), וכן הכהנים פושט ידיהם פתוחות כנגד העם: ויברכם, ברכת כהנים המפורשת להלן יברכך יאר ישא (במדבר ו' כ"ד כ"ו), וכן פי' רש"י ז"ל. ואם המצו' כתובה בחומש הפקודים כבר נאמר' בהקמת המשכן. גם שם המצוה אל ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם ז' א'), ורמב"ן ז"ל אמר כי אהרן פרש כפיו השמימ' וברך את העם. כמו שעשה שלמה שנאמר ויעמוד שלמה לפני מזבח ה' וכו' ויפרוש כפיו השמים (מלכים א' ח' כ"ב). ושם נאמר ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר (שם שם נ"ה). ולפיכך לא זכר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן, ואומר אני שאין הדברים דומים, שם היו כפיו פרושות השמים, פניו אל הקדש ואחוריו אל העם, כדרך המתפללים, וכאן נשא ידיו אל העם. ופניו אל העם כדרך המברכין. ועוד כשברך שלמה את העם לא נשא כפיו, אלא אח"כ כשהתפלל כנזכר בספר מלכים, שתחלה אמר כנגד השם ה' אמר לשכן בערפל, בנה בניתי בית זבול לך וגו', והיה פניו כנגד הקדש. ואחריו אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וגומר (שם שם י"ג י"ד ט"ו). ששם פניו כנגד העם, לברכם, ולא היו כפיו פרושות השמים, עד שגמר ברכתו, ואז אמר הכתוב ויעמוד שלמה לפני מזבח ה' וגומר ויפרש כפיו השמים. ואמר ה' אלהי ישראל וגו' שהוא התפלה, וכשגמר תפלתו שנאמר קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו

וַיְבָרְכֵ֑ם וַיֵּ֗רֶד מֵעֲשֹׂ֧ת הַֽחַטָּ֛את וְהָעֹלָ֖ה וְהַשְּׁלָמִֽים׃ (כג) וַיָּבֹ֨א מֹשֶׁ֤ה וְאַהֲרֹן֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וַיֵּ֣צְא֔וּ וַיְבָרְכ֖וּ אֶת־הָעָ֑ם וַיֵּרָ֥א כְבוֹד־יְהוָ֖ה אֶל־כָּל־הָעָֽם׃

תולדות אהרן וירד סוטה ל"ח, ב':

איהנען דען זעגען; נאכדעם ער דאז זינדענאָפּפער, בראנדאָפּפער אונד דיא פריידענאָפּפער פערריכטעט האטטע, גינג ער העראב. (כג) משה אונד אהרן קאמען הערנאך אין דאז שטיפטסצעלט (דאזעלבסט אן צו בעטהען). אלס זיא ווידער הערויס קאמען, זעגנעטען זיא דאז פאָלק; אונד דא ערשין דער גאני-

תרגום אונקלוס

מִלְּמֶעְבַּד חַטָּאתָא וַעֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: (כג) וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפָקוּ וּבָרִיכוּ יָת עַמָּא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ

רש"י

ל"ו]: וירד. מעל המזבח: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את

באור

וכפיו פרושות השמים ויעמוד ויברך וגומר ענינו מכרוע על ברכיו ומהיות עוד כפיו פרושות השמים שכבר גמר תפלתו, וברך את העם. וכן מפורש בדברי הימים, ועוד בבית עולמים בשאת הכהנים מן הקדש ירדה שכינה, כאמרו וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית, והיה ראוי שיברכם. אבל כאן עדיין לא נראה כבוד השם, ואין מקום לברכה זו, אלא שברכם ברכת כהנים שהיא מצוה מפורשת. ומה טעם שיזכיר כאשר צוה אותו משה, והיא מצוה מפורשת בתורה, ובכל הפרש' לא נאמר כן רק בהקטרת החלבים ובתנופ', והולך להאמר מטעם שפרשנו, וכן דעת חכמים ז"ל בברייתא שאמרו ויברכם זו ברכה סתומ' שאי אתה יודע חזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה' וישמרך וכו' ופרושה כפשוטה, ולרמב"ן ז"ל דרך להשוותה לדעתו ודבריו רחוקים: וירד, מן המזבח שהיה שלש אמות קומתו. וכשגמר הקטרת חלבי השלמים, ברך את העם, וירד מעל המזבח, לפי שגמר מעשות החטאת והעולה והשלמים שכל זמן העבודה היה הוא על המזבח, ובניו עושים העבודות שבעזרה וכמו שפרשנו, ולא אבין טעם רלב"ג ז"ל שאמר וירד שכבר ירד מעשות חטאת העם וכו', ולמה לא כסדר המקרא שבעודו על המזבח נשא ידיו ויברכם? [א"ה נראה שעל דעת הרלב"ג הברכה הנזכרת פה היא בעצמ' הנזכרת להלן פסוק כ"ג. ולכן הולך לפרש וכבר ירד: ובל"א מתורגם על דרך כלל שאחריו מעשה, אחר שכאשר ירד מעשות הקרבנות נשא ידיו אל העם ויברכם. כיצד? בתחל' בא עם משה אל א"מ להתפלל, וכאשר יצאו ברכו את העם, ואז נראה כבוד ה' אל העם, כיצד? יצא' אש מלפני ה' ואכלה את העול' ואת החלבים. ובאש הזה נשאו כל העם את הכבוד הנברא, וירונו ויפלו על פניהם, וכאשר לקחו בני אהרן איש מחתתו ונומר יצאה האש ההיא מלפני ה' ותאכל אותם וגו', ככ"ל בהמשך הכתובים]: (כג) ויבא משה ואהרן אל א"מ, א"מ הוא ההיכל והדביר, ולא נזכר בכתוב למה נכנסו, ולמד מן הענין, אחר שעשו כל אשר צוה ה' לעשות ביום ההוא, באו אל ההיכל ואולי אל קדש הקדשים להתפלל ולהתחנן שירצה השם מעשיהם וישרה שכינתו בישראל, וקרוב לזה יש בברייתא דת"כ, והביאה רש"י ז"ל בפרושו, ואין ספק שנכנסו על פי הדבור. או שנכנס אהרן להשתחוות, כמו ששנינו (תמיד פ"ז) בזמן שכ"ג נכנס להשתחוות וכו' שאפילו למי שסובר שאינו מותר ליכנס להשתחוות אלא בגמר עבוד', גם כאן כבר גמר אהרן העבודה, וגם הובטח להם שירצה כבודו אל העם. ושירצה את קרבנותיהם, אז יצאו ויברכו את העם, בלי נשיאת כפים, אלא כדרך שברך שלמה את כל קהל עדת ישראל ביום חנוכת המקדש, אחר שירד' שכינ' וראו אש מן השמים, אף כאן כשברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, שבשעת

שלישי (כד) וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־

תולדות אהרן ותאכל סנהדרין נ"ב, א':

צען נאציאָן דיא הערר־ליכקייט דעס עוויגען. (כד) עס פוהר איינע פלאממע פאָן דעס עווי־גען אויס, (נעהמליך אויס דעם אללערהייליגסטען), אונד פערצעהרטע אויף דעם אָפפעראלטאר דאז גאנצע אָפפער, זאמט דען אונשליטשטיקען.

רש"י

העם. אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו [תהלי' צ'] יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה רבינו משה כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירונו. כתרגומו: ותצא אש. רבי אליעזר אומר לא מתו

תרגום אונקלוס

לְכָל עַמָּא: (כד) וּנְפַקַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת עַל מַדְבְּחָא

באור

הדבר ראו כבוד ה' נגלה לעיניהם, וברכו אותם שזכו לכך ושירצה אלהים אותם מכאן ואילך וכיוצא בברכות הראויות ליום זה, וקרוב לזה דעת רש"י ז"ל, וגם הוא שנוי בברייתא: וירא כבוד ה' אל כל העם. כבוד נגלה נרא' לעיני העם, וידעו כי ה' שוכן בקרבם, ואיננו כמו וירא אליו ה' (בראשית י"ח א'). וארא' את אדני יושב על כסא (ישעי' ו' א'). שהיא במרא' הנבואה, אבל ראיית כבוד ה' הוא הענן והכבוד נראה בו כדמות אור יקר נשגב מן אור הידוע לנו, וזה פי' וירא אליכם כבוד ה' (פסוק ז'), וכן ראו בחנוך המקדש כאמרו וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כל"ח (ד"ה ב' ז' ג'), וככה ירד כבוד ה' על המשכן לעיניהם, ותצא אש ותאכל על המזבח, והודו לה' על חסדו, וכן והנה כבוד ה' נראה בענן (שמות ט"ז י'). וכיוצא תמיד על כבוד תושג לעין, ובלי ספק שביום זה היה תוספת אורה וכבוד, והוא מן הדברים המפליאים שמדרך התור' לקצר בהם ולהעלים עניניהם ובשאר מקומות הנזכר גלוי שכינ' בענן, היה דבור ומצוה, אבל כאן איננו אלא לכבוד ישראל להודיעם כי רצה אלהים את מעשיהם, ודומ' לזה פירוש רמ"בן ז"ל בפרשת וירא אגב שנגלה לאברהם השכינה למעלה וכבוד לו. כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, כי מפני השתדלותם במלאכת המשכן זכו לראיית השכינה, לא לצוות להם מצוה או לדבור כלל, אלא גמול במצוה הנעשית כבר להודיע כי רצה אלהים את מעשיהם, והאריך שם, וזה כדברנו, אלא שאצל אברהם היה מראה נבואה, אבל רש"בם ז"ל פי' וירא כבוד ה', כיצד? ותצא אש מלפני ה' ותאכל וגו', הנה לדעתו אש מן שמים הוא ראיית הכבוד, ואין פירושו נראה לי: (כד) ותצא אש מלפני ה', כלומר ממקום שנראה שם כבוד ה', יצאה אש אלהים בדרך פלא: ותאכל. כל השחתה וכלוי נקרא אכיל'. כמו וירב היער לאכול בעם מאשר אכלה החרב (שמואל ב' י"ח ח'), וכן ויאכלו (בראשי' י"ח ח') כי המלאכים בכחם שמו הנתן לפניהם לאין, וכן ותאכל על המזבח, והושאל למזון הבע"ח, לפי שהאוכל לועס בשיניו ומכלה מה שנותן אל פיו, וגם הרב המעתיק תרגם ותאכל (וורד פערלעהרטע): את העלה. עולת התמיד ועולת אהרן ועולת העם: החלבים. מן העגל של אהרן ומשעיר עזים אשר לעם, ומן השור והאיל לשלמים, וכולל המכסה והאליות והיותרת והכליות, ולא זכר המנחה, כי מלא כף סלת מעט הוא, וכבר היה נאכל מאש הדיוט שעל המזבח, וכמו שיתבאר: וירא כל העם. כבוד ה', והאש שיצאה מלפניו: וירנו. מרוב שמחה היו מרננים בקול רנה להודות לה' חסדו, ועל רב טובו לבית ישראל, כמו שהיה בימי שלמה שאמר והודות לה' כי טוב כל"ח (ד"ה ב' ז' ג'), וכן כל לשון רנה שבמקרא שבחות מתוך שמחת לב. כמו ותרון לשון אלם (ישעי' ל"ה ו') רננו צדיקים בה' (תהלים ל"ג א'), וכן ת"א ז"ל ושבחו. וכן העתיק הרב המעתיק (זיא אהאבען איין פריי=דענגעשרייא), ומה שנאמר ויעבר הרנה במחנה (מלכים א' כ"ב ל"ו), לדעתי שב על מלך ארם, שכשנפל אחאב אויבו שמח והעביר כרוז במחנה שישוב איש לביתו ולארצו, כי לא היה חפץ להלחם רק עם מלך ישראל, ורבותינו ז"ל דרשו באחאב רשעים רנה: ויפלו על פניהם, כמו שאמר

הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃
י (א) וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא

דאז געזאמטע אָלק זאהע; זיא מאכטען איין פריידענגעשרייא, אונד פילען אויף איהר אנגע- זיכט.
י (א) דיא זאָהנע אהרן'ס אבער, נדב אונד אביהוא, האטטען יעדער זיינע רויכפפאננע גענאָממען, פייער היניין גע-

תרגום אונקלוס

יָת עֲלָתָא וְיָת תַּרְבַּיָּא וַחֲזָא כָּל עַמָּא וְשַׁבַּחוּ וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן׃
י (א) וּנְסִיבוּ בְנֵי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא גְּבַר מַחְתִּתֵיהּ וִיהָבוּ בְהוֹן

רש"י

בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהי' לו בן בית [ערובין ס"ג] וכו' כדאיתא בויקרא רבה:

באור

להלן בענין כזה ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (ד"ה ב' ז' ג'), אך לדעתי כל מקום שנזכר נפילה על פנים דומה עוד להסתר המחשבות, אם יש ענין נשגב ממחשבת החושב, ויש לי בזה דברים רבים אבל לא אאריך כאן. והודיע כי מאד התפללו על רוב הכבוד, כי לא עלה על דעתם שיעשה ה' כן להם:

י (א) ויקחו בני אהרן, לדעתי כשראו בני אהרן רוב הכבוד והטובה שעושה השם עם עמו וכהניו, שהקריב אביהם העולה והמנחה והחטאת והשלמים, וכלם ערבו לגבוה, נועצו יחדיו לכבד את השם גם בקטרת. ולכנס לפנים בהיכל להקטירו, ואיננו הקטרת הקרבה בכל יום בבקר ובערב, אלא מדעתם עשו כן, וכמו שיתבאר: ויתנו בהן אש, מן הגחלים שעל מזבח הנחשת, וזהו דעת רבי ישמעאל בתורת כהנים וגם לדעת רבי עקיבא שאמר מן הכירים נטלו, לא חטאו בזה, שהרי לא נצטוו להקטיר קטרת זו, שיצטרכו לקחת אש מעל המזבח כמו שנצטוה לעשות הכ"ג ביה"כ, ואולי יותר נכון שלקחו מן הכירים, ולא מאשי ה' אשר על המזבח. כמו שתבין מדברינו (פרש' ב' ו'): עליה, על האש: ויקריבו לפני ה', בהיכל, כמו מזבח קטרת הסמים לפני ה' (לעיל ד' ו'), וילא אל המזבח אשר לפני ה' (שם י"ו י"ח): אש זרה, פי' רשב"ם ז"ל שזה המעשה היה קודם שילא האש מלפני ה' ותאכל על המזבח, שהרי הי' קטרת של שחר והיא קודמת לאברים, ואז ילא אש מלפני ה' מבית קדש הקדשים דרך מזבח הזהב, ושם מלאה בני אהרן אצל מזבח הזהב מקטירים קטרת שהוא קודם להקטרת תמיד ושרפה אותם, ומשם ילאה אל מזבח העולה ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים, ואמר כי ותלא אש מלפני ה' ותאכל אותם, הוא עלמו ותלא אש של פסוק ראשון, והביא דוגמא מהקראות אחרות ואין פי' זה נכון, כי לדעת רבותינו שמיני למלואים היה ר"ח ניסן, כבר הקטיר משה קטרת של שחר, כמו שבארנו (פסוק א'), ואם כפי הפשט שהיה שמיני לחדש, היתה עבודת הקטרת בכ"ג, כי עבודת היום היתה בכ"ג? ועוד למה לקחו איש מחתתו, והקט' אחת ולא שתים? ועוד שהקטרת שבכל יום היא על המזבח, והם נתנוהו על המחתה? ועוד אם כן בעוד אהרן בעזרה עומד ומקריב קרבנות היום, נתו הם בהיכל, וכשבא אח"כ משה ואהרן אל אהל מועד, היו מוצאים שם פגריהם, ואיך יצאו וברכו את העם והחרישו ולא הגידו דבר? כל זה דברי תמה, ולמה נסדם המקראות, ונעזב פשוטן של דברים שהקטירו קטרת זו מדעת עצמם, והכתוב עצמו אומר אשר לא צוה אותם, וקטרת של שחר נצטוו להקטיר, ואם הרב ז"ל רצה ליישב זה ואמר אשר לא צוה אותם ביום זה, אע"פי שבשאר ימים כתוב ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, היום לא צוה, שלא רצה משה שיביאו אש של הדיוט, לפי שהיו מצפים לירידת אש גבוה, ולא טוב היום להביא אש זרה, כדי שיתקדש ש"ש וידעו הכל כי אש בא מן השמים, כמו שאמר אליהו ואש לא תשימו לפי שהי' רוצה לקדש ש"ש בירידת האש מלמעלה, כל זה תמה בעיני, שאם ביום זה לא נתנו אש על מזבח העולה, איך נאמר בעפין ואת החלב וגו', הקטיר המזבחה? וכן כתוב בעולה ובמנחה ובשלמים, ואין הקטרה בלא אש. ומה שחשב הרב ז"ל להשיב על זה דמזבח עליו (פסוק י'), ואין לקבל תשובתו, ועוד חלילה לכבד ואביהוא קרובי השם שיעבדו על מצות השם במקום

אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ

טהאן, אונד וויהרויך דארויף געלעגט; בראכטען אלזא פֿאָר דעם עוויגען פֿרעמדעס פֿייער, וועלכעס ער איהנען ניכט בעפֿאָהלען האטטע.

תרגום אונקלוס

אִשְׁתָּא וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֶשָּׁתָא

באור

שיש חלול השם? ועוד מהו אשר לא צוה אותם, אשר צוה שלא לעשות? והאמת לדעתי שהכתובים נאמרים על הסדר, ונדב ואביהוא גדולי עולם היו, וחלילה להם לעבור בזדון את פי ה'. אבל מרוב שמחה נתערבבה דעתם ליכנס לפנים להקטיר כל אחד קטרת סמים דקה, ולא נצטוו מפי משה שיעשו כן, אלא מדעתם עשו, וזהו אשר לא צוה אותם, אבל האש שנטלו הי' ממזבח החיצון כמשפטו בכל יום, או מן הכירים וכמו שאמרנו, ואין אש זרה הנאמר כאן אש ממש, אלא כמו אשה ריח ניחוח, שענינו מאכל אש, כאילו אמר מתנת אש זרה, שלא נצטוו עליה, וכמו שפרשנו (פרשה א' ט') שמן אִשֵּׁי ה' הנפרד אֵשׁ. כמו קֵן מן קִנֵּי ושֵׁן מן שִׁנַּי. וטעם שלא אמר קטרת זרה, כמו לא תעלו עליו קטרת זרה וגו' (שמות ל' ט'). לפי שקטרת זרה היא על שתי ענינים, האחד כפי' רש"י ז"ל שם שכל קטרת מלבד קטרת חובה זרה היא. והם לא עברו על לאו זה, כי לא הקטירוה על המזבח שהכתוב מעיד ויקחו שני בני אהרן איש מחתתו וגו', וישימו עליה קטרת, הרי שהקטירוה על המחתה. והענין השני כמו שת"א קטרת זרה קטרת בוסמין נוכראין, ממרקחת סמים זרים, וגם על זה לא עברו, כי הם הקטירו קטרת כשרה. ולכן הוצרך לומר אש זרה מתנת אש זרה, ששמו אש במחתה ונתנו עליה קטרת, ולא נזכרה מתנת אש כזו בתורה, לבד בי"הכ שמקטיר כה"ג קטרת בזו לפני ולפנים, ועדיין לא נאמרה להם פרשת י"הכ, שהרי נאמר בה אחרי מות שני בני אהרן, וזהו שפירש אשר לא צוה אותם, וזוהי הזרות שלא צוה שיקריבו ביום זה קטרת כזו וביותר שנכנסו לפנים בהיכל או בק"ק, לא שעברו על לאו ואל יבוא בכל עת אל הקדש, שעדיין לא הוזהרו עליו, שעל כן נאמר אחרי מות שני בני אהרן וגו' ואל יבוא בכל עת אל הקדש (לקמן ט"ז א'). אבל היה ראוי לקדושי עליון כנדב ואביהוא להיות צנועים, כאמרו והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו' ח'), ולירוא מגשת אל הקדש אם לא נקראו לבוא שם, ולבלתי הביא מתן אש מדעת עצמם, טרם ישאלו פי משה רבם ואהרן אביהם וחטאו בשתים על ההקרבה ועל הקריבה, לא שעברו חלילה על לאו מפורש בתורה. וכל שכן שלא עברו על מצות משה שצוה מפי הגבורה שלא להבעיר אש במשכן ביום זה כדי שיתקדש ש"ש בבא אש מן השמים אלא מעולם לא צוה משה כן, ואין זכר בכתוב מענין זה, אלא ביום זה היה מערכה על המזבח ככל ז' ימי מלואים שקדמו, וקטרת של שחר של אותו היום כבר היתה קרבה בזמנו ע"י משה. ולא הוצרך הכתוב להזכירו כמו שלא זכר שעש' עולת התמיד וע"כ נאמר שהיתה אש יוקדת על המזבח, שהרי בשבעת ימי המילואים היה אש שהקטירו בכל יום קרבנות המלואים, וכיון שנבערה פעם אחת איך כבתה? והכתוב אומר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, ואם בעבור שיתקדש ש"ש וידעו כי בא אש מן השמים, אין בכך כלום. והרב ז"ל הפריז על המדה, כי העולה והחלבים הנקטרים על אש הדיוט צריכין כמה שעות עד שיתעכלו. ובאותו היום אחר שערך הכל על האש, ראו ישראל כי אש יצאה מלפני ה', וכרגע אכלה את העולה ואת החלבים, לא השאירה עלם, פתאום היה הכל לדשן, אולי נאכלו מכל וכל ולא נשאר אפילו דשן, וזה הפלא ופלא בכח האש הנפלאה הזאת אז ידעו כלם. כי אש ה' היתה זאת דומה ממש לאש מן השמים ביום חנוך בית עולמים בימי שלמה. סוף דבר לא חטאו שני גדולי עולם הללו לעבור על אחת מן האזהרות המפורשות, רק עברו גבול המוסר והצניעות, ובעבור גדולתם נחשב להם לעון ומתו. שוב ראיתי שכן דעת רבותינו ז"ל בברייתא דת"כ שאמרו ויקחו שני בני אהרן, אף הם בשמחתם כיון שראו אש חדשה, עמדו להוסיף אהבה על אהבה, וזה כדברנו שמרוב שמחה שראו אש חדשה שלחכה הכל, הוסיפו אהבה על אהבה לשרת לפני ה' גם בקטרת חדשה נוסף על קרבנות החנוך שהקריבו בו ביום, ואמרו עוד ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם, רבי ישמעאל אומר יכול אש זרה ממש, תלמוד לומר אשר לא צוה אותם, הכניסוה בלא עצה, וגם זה כדברינו שלקחו הגחלים מעל מזבח כמשפט, אבל היה האשה עצמו זר, לפי

עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא צוה אתם: (ב) ותצא אש מלפני יהוה ותאכל אותם וימתו לפני יהוה: (ג) ויאמר משה אל-אהרן

(ב) אלס נון דיא פלאממע פאן דעם עוויגען הערויס פוהר, פערצעהרטע זיא דיאזעלבען, אונד זיא שטארבען פאר דער ערשיינונג דעם עוויגען. (ג) משה שפראך צו אהרן (דער דאריבער בע-

תרגום אונקלוס

נוכריתא די לא פקיד יתהון: (ב) ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלית יתהון ומיתו קדם יי: (ג) ואמר משה לאהרן הוא די

רש"י

(ג) הוא אשר דבר וגו' היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי [שמות כ"ט] אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך [זבחים קט"ו]: וידם אהרן. קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין [ת"כ זבחים קט"ו]: בקרובי. בבחירי: ועל פני כל העם אכבד. כשהקב"ה עושה דין מתיירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא

באור

שלא נצטוו להקטירו, ועל זה אמרו הכניסוה בלא עצה, וכן אמר ר' עקיבא שלא נמלכו במשה רבם, וכן אמר ר' אליעזר שמתו לפי שהורו הלכה בפני רבן, דעת כלם שנתחייבו בעבור שעשו מלבן לא שנחלקו חלילה על משה, אלא שגברה עליהן אהבת המקום ב"ה ועשו מה שעשו, וכן דעת כל התנאים שחטאו בהקרבה ובקריבה, שהרי אמר בכתוב אחד בקרבתם לפני ה' וימותו (פרשה ט"ז א'), שהיא הקריבה, וכתוב בהקריבם אש זרה לפני ה', שהיא ההקרבה, ולדעת ר' ישמעאל שאמר שתויי יין נכנסו למקדש, תדע שאחר מיתתם הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתוי יין, אין כוונתו שבחטא זה מתו, שהרי לא נצטוו עדיין, אבל היין גרם להם שחטאו, כי לולי ששתו והתערבב' דעתם, לא היו גדולים ונבונים כאלה עושים מעשה זה מדעת עצמן. [א"ה יש מרז"ל אמרו שחטאו באש זרה ממש, וכן שנינו בת"כ (סי' כ"ב) דבר אחר כיון שראו בני אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים, ולא ירדה שכינה לישראל, אמר לו נדב לאביהו וכי יש תבשיל בלא אש, מיד נטלו אש זרה ונכנסו לבית ק"ק וכו' וכן אמר ר"ע שם (סי' ל"ב), שנטלו אש מן הכירים, והיתה א"כ אש מן ההדיוט]: (ב) ותצא אש מלפני ה'. לפי שעשו מה שעשו לכבוד השם, כבדם במותם, ומתו באש שיצאה מלפני השם, וכן אמרו בת"כ אמר להם הקב"ה אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי, אתם הכנסתם לפני אש טמאה, אני אשרוף אתכם באש טהורה, ולא אש טמאה ממש, שאין באש טומאה, גם אם לקחוהו מן הכירים. וכאמרם הלא כה דברי כאש וגו' מה אש אינו מקבל טומא' אף ד"ת אינן מקבלין טומאה. אלא טמאה להקרבה, כי לא צוה אותם להקריבה, כמו ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' וגו' (פ' כ"ז) שאינו טמאה ממש, אלא בעלת מום הכשרה לאכילה וטמאה להקרבה: וימותו לפני ה'. כשבערה בם אש בעודן חיים לא הלכו לחוץ ואח"כ מתו. אלא מתו לפני ה' במקום שהקריבו הקטרת: (ג) ויאמר משה אל אהרן, פי' רשב"ם ז"ל כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאבל על בניו, ואמר אליו משה אל תתאבל ואל תבכה ואל תניח עבודה, כי ה' דבר בקרובי אקדש, בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש, ולא יחללו עבודתי, שכן אמר לו הקב"ה והכהן הגדול מאחיו וכו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו, הא אם לא יצא קדש. ואין מוקדם ומאוחר בתורה, ועל פני כל העם אכבד, זהו כבוד השכינה שרואה בניו מתים, ומניח אבלו בעבודת בוראו, ואין טעמו נראה לי. שאם כבר נאמרה פרשת טומאה לאהרן, חלילה לקדוש ה' כמוהו שיניח עבודה ויצא עד שהוצרך משה להזהירו, ואם לא נאמרה עדיין, היה לו לומר לאהרן כך קבלתי שהכהן הגדול מאחיו לא יטמא גם לששה קרובים, ושיעבוד אונן ולא יחלל. ומה טעם למאמר קדם זה שאמר לו בקרובי אקדש. ולדעתי נחם משה את אהרן, שלא יצטער לחשוב שהיו בניו חלילה חוטאים בסתר, ועל כן בערה בם אש ה', אלא

הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהֹוָה ׀ לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ (ד) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃

הקורא יטעם הגריש קודם התרסא

תולדות אחרן הוא וכו' זבחים קט"ו, ב': וידם שם שם:

שטירצט וואר): דיזעס איזט עס, וואס דער עוויגע געשפראָכען: דורך דיא, וועלכע זיך מיר נאהען, וויל איך געהייליגט אונד פֿאָר דעם אַנגעזיכטע דער געזאממטען נאציאָן פֿערהערליכט זיין. אונד אהרן בערוהיגטע זיך. (ד) משה ריף מישאל אונד אלצפן, דען זאהנען עזיאל'ס, דער אהרן'ס פֿאטערברודער וואר, שפראך צו איהנען: טרעטעט הינצו! טראגט אייערע פֿעטטערן פֿאָר דעם היילינגטהום וועג, אויס דעם לאגער הינויס.

רש"י

אליהם מתקדש [תהלים ס"ח] אל תקרי מקדשיך אלא מקודשיך: (ד) דד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו'

תרגום אונקלוס

מַלִּיל יְיָ לְמֵימַר בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל אַפֵּי כָל עַמָּא אֶתְיְקַר וּשְׁתַק אַהֲרֹן׃ (ד) וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַחְבּוּהִי דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יָת אֲחֵיכוֹן מִן קֳדָם אַפֵּי

באור

מקרובי השם היו. מן הקדושים אשר בארץ. ובעבור גדולתם נענשו, כי כן דרכו של הקב"ה להקדש בקרובים אליו, וזהו שאמר הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש. כשדבר בי בהר סיני והודיעני את דרכיו. אמר לי בקרובי אקדש. ועכשיו אני רואה מעשה זה בשני בניך, שנקדש בהן המלך הקדוש. כי דקדק עמהם אפילו על חטא שחטאו מתוך געגועי אהבה כמו שפרשנו, למען דעת כי השם קדוש ומרומם על מחשבת בני האדם. שמדרך האדם לחוס על קרוביו ונושא להם פנים מאהבתו אותם. והשם נוהג להפך, וכן קרה למשה ולאהרן שבעבור חטא אחד שחטאו בימי מריבה, שהקנאתם על כבוד המקום ב"ה באו אליו, נקנסה עליהם מיתה, ונאמר גם שם, המה מריבת קדש וגו' ויקדש בם. וא"כ נתקיים מאמר בקרובי אקדש גם במשה גם באהרן, והדברים דומים כי נדב ואביהוא היו כהנים משוחים, וטרחו הרבה להתקדש ולמדו סדר העבודה. וטרם גמרו העבודה הראשונה מתו ולא זכו לכהונה. ככה משה ואהרן שטרחו הרבה להביא את ישראל לארץ. ומעט קודם שבאו לארץ מתו. ומה שאמרו חכמים סבור הייתי או בי או בך, עכשיו אני רואה שהן גדולים ממני וממך. לסוף נגלה שנתקיים גם בהם: ועל פני כל העם אכבד. פי' רש"י ז"ל כשהקדוש ברוך הוא עושה דין בצדיקים, מתירא ומתעלה ומתקלס, אם כן בצדיקי' כל שכן ברשעים. וכן אמר הראב"ע ז"ל כאשר אראה בקרובי קדושתי, אז אהיה נכבד, ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני. ואפשר שהכוונה עוד כשאני עושה דין בקרובי אקדש כמו שפרשנו, ועל פני כל העם. כשאני עושה דין בכל עם ועם אכבד יכבד שמי לעיני הגוים וידעו כי גבור ונורא אנכי. כמו מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה (תהלים כ"ד ח'). וכן ואכבדה בפרעה ובכל חילו ע"י אותות ומופתים שנלחם עמם: וידם אהרן, שהיה בוכה בקול ואז שתק, הפי' דרמב"ן ז"ל. והוא לשון שתיקה כמו ידמו כאבן (שמות ט"ו ט"ז), וכן רש"י ז"ל פי' לשון שתיקה. ונראה לי שאיננו לבד שתיקה מקול בכי', אבל הוא ענין סבלנות ודממת הנפש, שלא תחשוב מחשבות יגון והרהורי לבב, ובל"א שלועזין (געדולד). כמו דום לה' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו וגו' (תהלים ל"ז ז'), כלומר שתשקוט נפשו מהמות הקנאה והכעס ברשעים מצליחים דרכם, וכן ישב בדד וידום (איכה ג' כ"ח), טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' (שם שם כ"ו), וכן אהרן שקט לבו מהלעטער, ודבקה נפשו בה' המתקדש בקדושיו: (ד) קרבו. משמעות המלה שיקרבו אל המקום שהיו שם המתים, והיה בעזרה, שאם בהיכל, היה לו לומר בואו אל הקדש. וזהו שאמרו בברייתא דת"כ לא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים שם ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם. א"כ למה נאמר וימותו לפני ה' נכנס

(ה) וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ (ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃

ת"א ראשיכם מ"ק י"ד, נ', וי"ט נ', ונ"ד ח': ובגדיכם סס ע"ו, וז':

(ה) זיא טראטען הינצו, אונד טרוגען זיא אין איהרען לייבראָקקען איס דעם לאגער הינויס, וויא משה געשפראָכען האטטע. (ו) משה שפראך צו אהרן, אלעזר אונד איתמר, זיינען זאָהנען: איהר זאָללט אייער הויפטהאאר ניכט ווילד וואכסען לאססען (וויא דיא ליידטראגענדען טהון), אונד איירע קליידער ניכט צעררייססען, דאמיט איהר ניכט שטערבעט אונד ער, (גאָטט נעמליך), איבער דיא גאנצע נאציאָן צירנע; איירע ברידער אבער, דאז געזאממ-

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ (ה) וּקְרִיבוּ וּנְטָלוּנוּן בִּכְתוּנֵיהוֹן לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי מַלִּיל מֹשֶׁה׃ (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוּן פֵּירוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן

רש"י

[שמות ו']: שאו את אחיכם וגו'. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: (ה) בכתנתם. של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם [סנהדרין נ"ב ע"א]: (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת [מ"ק ט"ו] אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום:

באור

המלאך והוציאם, כלומר שהנגיפה של מות היתה בפנים. ועם הנגיפה הוציאן לחוץ. ושם מתו. ר"ע אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה'. א"כ למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם. שהטילו בהם חנית של ברזל וגררום לחוץ, ולא נכנסו לפנים, לפי שהיה אפשר להוציאם מבלי שיטמאו ההיכל: מאת פני הקדש, אפילו לדעת האומר שמתו בעזרה במקום שהלוים מותרין ליכנס גם הוא קדש כנגד המחנה וכן אמר הראב"ע ז"ל: אל מחוץ למחנה, לקברם: (ה) ויקרבו. פרשתיו: בכתנתם, של המתים, ולמדנו שלא נשרפו אפי' בגדיהם. וגם בתותם היו עליהם, להודות כי הקדושים הללו ראוין ללבוש בגדי כבוד ותפארת, שהוא עליהן משמן משחת קדש, וגם מדרך הסברא ידענו שלא הפשיטום בקדש, אבל רמז שלא נגעו במתים עצמם, אלא נשאום בכתנותם שאחזו בשולי הכתנות ונשאום עד מחוץ למחנה וקברו אותם, וכשבאו מחוץ למחנה הפשיטו בגדי הכהונה וקברו אותם בתכריכי מתים, ויאמר הרמב"ן ז"ל שאחרי כן טהרו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהנים: (ו) ויאמר משה אל אהרן, לשלשתן נוה כל האמור בענין, והלא נצטוה עליהן הכהן הגדול לבד, שנאמר והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וגו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, ומן המקדש לא יצא (פרשה כ"א י' י"ב), שלא יניח עבודה ויצא, אלא יעבוד אונן. אבל כהן הדיוט מותר בשלשתן, ומחלל עבודה באנינות, ולכן הזהיר עליהן לו ולבניו, לפי שהיו כלם נמשחים בשמן המשחה, כמו שאמר בסוף הענין כי שמן משחת ה' עליכם. אבל לדורות כהן הדיוט פורע ופורם ואינו מקריב אונן, וכן פירש הרשב"ם ז"ל, ורש"י ז"ל אמר אל תערבבו שמחתו של מקום. אבל הרמב"ן זכרונו לברכה אמר אפשר שיהי' זה נוהג כל ימיהם באלעזר ואיתמר ויהי דינם כמשוח מלחמה שאינו פורע ואינו פורם ואינו מטמא למתים ככהן הגדול, אבל אינו מקריב אונן, וכל זה בעבור שנמשחו בשמן המשחה. ויהי' זה טעם כי שמן משחת ה' עליכם, ונראין דבריו ועוד אפרש: תפרעו, גדול שער כאבל, כמו בנזיר גדל פרע שער ראשו (במדבר ו' ה'), וכן ופרע לא ישלחו (יחזקאל מ"ד כ'), כמו כי פרוע הוא (שמות ל"ב כ"ה), ואל תפרעו (משלי ח'

(ז) וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־
תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם
וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה: פ
(ח) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: (ט) יַיִן
וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ ׀ אַתָּה ׀ וּבָנֶיךָ אִתָּךְ

תולדות אהרן יין תענית י"ז. ב'. נזיר ד'. א'. ב"ה כ"ו ב'. סנהדרין כ"ג, ב', וס"ב ב'. זבחים י"ז: י"ח. כריתות י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

טע הויז ישראל'ס, זאָללען דען בראנד בעוויינען, דען דער עוויגע אנגעצינדעט האט; (ז) אונד פאָן דעם איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטס זאָלל איהר ניכט וועגגעהען, איהר מאָכטעט זאָנסט שטערבען: דען דאז זאלבאָהל דעס עוויגען איזט אויף אייערם האופטע. זיא טהאטען, וויא משה געשפראָכען. (ח) דער עוויגע שפראך צו אהרן, וויא פאָלגט: (ט) וויין אָדער זאָנסט עטוואס

תרגום אונקלוס

כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יָת יְקֵדְתָּא דִּי אוֹקֵיד יְיָ: (ז) וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּלְמָא תְמוּתוּן אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא דַּייָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה: (ח) וּמַלִּיל יְיָ עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר: (ט) חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵיעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן

רש"י

ולא תמותו. הא אם תעשו כן תמותו: ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. יין דרך שכרותו [ת"כ כריתות י"ג]: בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבאכם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלי' ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת

באור

ל"ג), שהוא הערבוב בלי סדר. ובלועז (פערווירט). וכן דרך מי שאינו מסתפר ששערותיו מסובכים בלי סדר וקבוץ ומתגוללים. וכן לענין הנפש כשאינו מתקן מדותיו על פי החכמה הרי הוא פרוע. וכן התרת קליעת השער באשה המתקשטה בשערותיה נקרא פריעה, כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה' י"ח): וכן תרגם החכם המעתיק (ניכט ווילד וואקסען לאססען) לא תפרמו. לא תקרעו כדרך המתאבלים על מת: ולא תמותו. הא אם תעשו כן תמותו: ועל כל העדה יקצף, ולא תוסף גם על זה, ולא על כל העדה יקצוף, כי אתם תכפרו בעדם ואם אתם תחטאו ויקצוף עליכם על כל העדה יקצוף: ואחיכם כל בית ישראל, שאתם תצטערו שאני מצוה אתכם לנהוג כן. ובדי בזיון לאחיכם המתים. שלא יבכו ולא יספדו להם, אלא תדעו כי יקרו בעיני מאד, והנני מצוה שיבכו כל בית ישראל את השרפה אשר שרף ה', על שנסתלקו מהם שני שרי ישראל אלה. ומה שצויתי עליכם הכהנים. הוא בעבור קדושתכם שאתם קדושים לעבודתי ולא תחללוה: (ז) ומפתח אהל מועד לא תצאו, שלא תניחו העבוד' ותלכו להתאבל, אבל שלא בשעת עבודה מותרים לצאת לצרכם, כמו מקרא הנאמר בסוף לו ושם פרשנוהו וכן אמרו רבותינו ז"ל בתורת כהנים. והרמ"בן זכרונו לברכה האריך בזה: ואמר שזה לאהרן לבדו שהיו מקריב ביום זה אונן. אבל בניו שאינן מקריבין אוננין מה טעם להזהירם? ואמר שהוא אזהרה לדורות לכל כהן שלא יניח עבודה ויצא כשיכול לעשותה, או שהיה הוראת שעה לבניו ביום זה כאביהם. ולדעתי אפשר לפי שבני אהרן לבדם נמשחו בשמן המשחה, הי' עליהם משפט הכה"ג וגדולתו שמקריבין אוננין, ובעליו אמר כי שמן משחת ה' עליכם, אבל בניהם אינן נמשחים זולתי הכה"ג, אבל דעת רבותינו ז"ל אינו כן שאמרו וכי הם הקריבו והלא אני הקרבתי: (ח) אל אהרן לאמר, למפה אמר שיאמר לאהרן; וכמו שפרשנו (פרשה א' א'), ונתיחד אליו הדבור בתורה לכבודו. ובפי' רא"בע ז"ל אל אהרן, כי נביא היה, ואין זה נכון, שאע"פ שהי' נביא לא הי' נביא תורה, ועיקר כפרושו השני [illegible] משה, כמו דבר אל אחז, וכן ויאמר ה' אל דוד אבי יען אשר הי' עם לבבך וגו'. ומפירש גם' שמואל שהיתה הנבואה לנתן הנביא: (ט) יין ושכר אל תשת, נחלקו בו תנאים בברייתא, חכמים אומרים, שאינו חייב מיתה עד שישתה יין דרך שכרותו. רביעית יין בן ארבעים יום, אבל שתה פחות מרביעית. או יין מגיתו אינו במיתה אלא באזהרה. ועל שאר המשכרים אינו חייב כלום, ואם

בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ

בעווישענדעם זאָללסט דוא אונד דיינע זאָהנע ניכט טרינקען, ווען איהר

תרגום אונקלוס

זִמְנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עֲלַם לְדָרֵיכוֹן: (י) וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין

רש"י

מזבח כביאת אהל מועד מה
כאן עשה ביאת מזבח כביאת

באור

ן דומה ליין ושכר האמור אצל נזיר שמותר בשאר המשכרין. ואינו אסור אלא ביין, וכמו הנזיר נעבור שפורש עצמו מן היין לבדו נקרא קדוש. כן לענין קדושת המקדש הנכנס בו צריך לפרוש מן היין, אפילו פחות מרביעית ואפילו יין מגתו שאינו משכר. על הכל באזהרה, אלא לפי שהחמירה תורה יותר בשכר והוא בעונש מיתה. דאינו שהקפידה גם על השכרות, ולכן אע"פי שעל שאר המשכרין אין מיתה ואין אזהרה למלקות. עובר עליהן באסור תורה, וה"ל שכן הוא מן להבדיל ולהורות שבפסוקים הסמוכים וכמ"ש. ור' יהודה מפרש שכר לרבות שאר המשכרין כולם לאזהרה. ועל היין במיתה אפי' פחות מרביעית ואפילו יין מגתו, ואם כן אסור יין בעבור קדושה. ושאר כל המשכרין בעבור בלבול הדעת. ור' אליעזר סובר ג"כ כר' יהודה, שעל היין במיתה, ועל שאר המשכרין באזהרה, אלא שגם על היין אינו חייב רק כששתהו דרך שכרותו רביעית ובן מ' יום, אבל פחות מרביעית או מגתו או שנתן לתוכו מים שאינו משכר אינו חייב, וא"כ לדעת שלשתן חמור שתוי יין משתוי שאר משכרים, וכל זה בעבו"ד קדושת המקום. וכן לדעת שלשתן הקפידה התורה על השכרות, ובגמרא (כריתות י"ג ע"ב) פסקו ההלכה כר"א, וכן נראה מהלכות רמב"ם ז"ל: אל תשת אתה, לכבוד כהונתו הגדולה יחדו לבדו לכן אמר אל תשת: ובניך אתך. שהן כהנים כמוך, אבל זרים לא הוזהרו בלאו זה שאפילו בני אהרן שאינן כשרים לכהונה, כגון חללים ובעלי מומין נתמעטו ממקרא זה. והטעם מתבאר מדברנו בסמוך: בבאכם אל אהל מועד, זהו ההיכל. ולפי הפשט חייבם הכתוב על הכניסה לבדה, אפילו לא עבד. בעבור קדושת המקום וכן דעת רמב"ם ז"ל (ב"מ פ"א א' ט"ו), אלא שהבדיל בין ביאה בלי עבודה, ובין עובד שתוי, שהעובד במיתה. והנכנס בלי עבודה באזהרה. ועל זה התעורר רמ"בן ז"ל ואמר (בס' המצות ל"ת ע"ג), אם פסוק זה נאמר אפילו על ביאה ריקנית. יתחייב עליה מיתה שנאמר בו ולא תמותו. ואם הכתוב מדבר בביאת עבודה לבד, בביאה בלי עבודה מניין לו האזהרה? ולפי שפשט הכתוב מסכים לסברת רמב"ם ז"ל, אחשוב שהוא סובר שהכתוב מזהיר גם על ביאה ריקנית, אלא שהוסיף ולא תמותו כמפחיד, שאם תבואו קרוב הדבר שתעבדו שם ותמותו, וכן נראה מאמרו אתה ובניך אתך. היינו מזהיר אלא לכהנים כשרים לעבודה לא לזרים ולא חללים ובעלי מומין, למדנו שעיקר הטעם הוא בשביל העבודה. ועליה אמר ולא תמותו תדע שאילו ביאה ריקנית ועבודה שוין בעונש, יאמר שתוי יין ושכר לא תביאו אל א"מ ולא תמותו. עכשיו שאמר יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל א"מ, ענינו בבואכם אל א"מ. במקום העבודה ובשעת העבודה אל תשתו יין ושכר. שלא תמותו אם תעבדוני, ומכלל זה נשמע שהנכנס באזהרה, ושאינו עובר בלאו זה, אלא כשנכנס ביום בשעת העבודה. וכן הדין במזבח, שאם יעלה על המזבח שתוי. אפילו לא יעבוד, עובר בלאו, ואם עבד חייב מיתה. ואין האזהרה אלא על ההיכל ועל המזבח שהן מקומות העבודה, אבל בעזרה אפילו בגד המזבח, או בין האולם ולמזבח מותר לבא מן התורה, וזה נגד סברת רמב"ם ז"ל שחייב אותו מלקות אם נכנס מן המזבח ולפנים ולא מלאכו כן, ומה ששנינו (כלים פ"א) בין האולם ולמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין לשם. אינו אלא מעלות דרבנן כמו שאמרו בגמרא, וברור אללי שגם רא"בד ז"ל בעיקר הדין סובר כמוהו שמוזהר על כניסה בלי עבודה, רק על מה שאמר ר"מ ז"ל שאם נכנס מן המזבח ולפנים, השיב ואמר זה לא מצאתיו אלא כשהוא קרב למזבח וכו', אבל לפנים מן המזבח מעלות דרבנן הן ואין בהם מלקות ולא מיתה, וזהו ודבריכו והמבין יבין, והרב בעל כ"מ ז"ל הביא מדבריו שבשיטתו ושיטת הרמ"בן ז"ל אחת היא. ולדעתי אינו כן. וראיה שלא השיגו בראש הפרק, וכן נאמר אצל רחיצת ידים ורגלים בבואם אל א"מ או בגשתם אל המזבח לשרת ירחצו מים ולא ימותו (שמות ל' כ'), אפילו לא ישרת עובר בל"ת כפשט לשון בבואם אל א"מ, וכלשון בגשתם. שלא אמר או טרם ישרתו על המזבח, כי מזהיר על ההגשה. והוסיף לשרת בעובד ולא ימותו. שאין מיתה אלא בעובד, וכן אמרו בברייתא

חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (י) וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין

ת"א חקת זבחים י"ח, א': ולהבדיל ב"ה נ', ב'. שבועות י"ח. ב'. זבחים י"ז, ב', וי"ח א'. כריתות י"ג, ב': ולהורת: שבועות י"ח ב'. כריתות י"ג, י':

תרגום אשכנזי

אין דאז שטיפֿטסצעלט געהט, דאמיט איהר ניכט שטערבעט: איין עוויגעס געזעטץ בייא איירען נאכ־קאָממען! (י) דאמיט איהר אויך הייליגעס אונד געמיינעס, ריינעס אונד אונרייניגעס אונטערשיי־

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא וּבֵין חוֹלָא וּבֵין מְסָאֲבָא וּבֵין דְּכְיָא׃ (יא) וּלְאַלָּפָא יָת

רש"י

א"מ [ת"כ]: (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה

באור

רבי אומר נאמר כאן בבואכם אל א"מ. ונאמר שם בבואם אל א"מ. מה להלן עשה את היציאה כביאה ואת המזבח כא"מ. ואינו חייב אלא בשעת העבודה, אף בבואכם אל א"מ האמור כאן עשה את היציא' כביאה ולמזבח כא"מ, ולא יהא חייב אלא בשעת העבודה. למדנו שאינו חייב אלא בהיכל ומזבח שהן המקומות העבוד' ורק בשעת העבודה, וכן הזהיר בבעלי מומין אך אל הפרכת לא יבוא ואל המזבח לא יגש כי מום בו (פרשה כ"א כ"ג), אפילו בילה בלי עבוד', וגם אפרש יותר בעז"ה, ודר"בן ז"ל סובר שאין האזהר' אלא כשעובד שתוי ושאינו עובד אינו חייב כלום על הכניס', ומפרש בשעת עבוד' עבוד' ממש שצריך לעבוד שתוי, ואין פשט הכתוב משמע כן, ולדבריו יאמר סתם שתוי יין ושכר אל יעבוד ולא ימות. וכן יאמר ברחיצת ידים ורגלים ובין א"מ ובין המזבח בכלל שכלן מקומות של עבודה הן: חקת עולם לדורותיכם. לא אתם בעבור שנמשחתם בשמן המשחה, ולא היום שנתחנך המשכן, אלא חקת עולם שילה ובית עולמים לדור דור. (י) ולהבדיל בין הקדש, לדברנו (פסוק ט') ששלשה התנאים מודים שהחמיר' תורה ביין יותר משאר המשכרין, בעבור קדושת המקדש וכן מודים כלם שהקפידה תורה על השכרות, אפי' לא שתה יין. אם כן יפה אמר ולהבדיל, כלומר כמו שאסרתי שתוי במקדש והחמרתי עליו במית' או באזהר' בעבור קדושת המקום שנכנס בו. יש עוד איסור בענין השכרות בעבור להבדיל ולהורות כי המבולבל בשכרותו יטעה בין קדש לחול ויטעה בהוראותיו. וזהו טעם וי"ו ולהבדיל שאילו אמר להבדיל, הייתי אומר שעל כן אסור יין ושכר לפי שצריכין להבדיל ולהורות ואין הדבר כן שעיקר האזהרה והעונש בעבור קדושת המקדש והעבודה, שאילו בעבור להבדיל ולהורות מה לי יין מה לי שאר המשכרים. ולמה על היין לבדו במיתה. וכ"ש לחכמים ורבי יהודה המחייבין על היין אפילו מעט ומנתו שאינו משכר כלל, עכשיו שאמר ולהבדיל בוי"ו הוא ענין אחר כאלו אומר מלבד קדושת המקדש שבעבורו אסרתי יין ושכר, יש עוד בענין השכרות איסור בעבור להבדיל ולהורות. ומודים כלם שלענין ההוראה צריך שישתה רביעית המשכר, ושאין עליו לא מיתה ולא אזהרה, כי כתוב זה ענין חדש הוא, כמספר שיזכרו שמוטל עליהם להבדיל ולהורות, ושישתמרו גם אז מן השכרות, אבל לא נכתב על זה עונש ולא אזהרה. וכן דעת הרב המעתיק בהעתקתו, שוב ראיתי שכן דעת הר"מבן ז"ל בספר המצות (ל"ת ע"ג) שאין על להבדיל ולהורות אזהרה אלא עשה. שלאו הבא מכלל עשה עשה. והסתייע מלשון הברייתא בת"כ ששנו אתה ובניך במיתה ואין ישראל בהוראתן במיתה, ואילו היה בהוראתן באזהרה. היה אומרים בלשון המורגל להם ואין ישראל בהוראתן במיתה אלא באזהרה, ודרך זה ישר בפשט הכתובים: הקדש ובין החול, אתה ובניך אתך תבדילו בין הקדש ובין החול. שתורו לעם מה בין קדש לחול. הן מקומות הקדש, הן בשר קדש וכלי הקדש. שינהגו בהן כראוי, וכן להבדיל בין ימים של קדש לימים של חול וכדומה לזה: ובין הטמא ובין הטהור, זהו בחולין. כמו הבע"ח הטהורים לאכילה והטמאים, וכן טומאות הגוף וטהרתו, מה הן הדברים המטמאין. וכן טומאת נגעים וטהרתן: החל, אמר רא"בע ז"ל שהוא מלשון חלול, ואומר אני כי חול הפך מלת קדש, כי אין חלול לשון בזיון או רעה, אלא ענין פחות ונגרע מדבר המתעלה ממנו. וגם הפחות נכבד כפי ערכו, אבל חול הוא לעמת הקדש, המתעלה עליו ונבדל ממנו. כי כל קדש נעלה ונבדל מענין חול, ודבר שאסור בקדש מפני קדושתו. אין בזיון ואין רע כשיעשה בחולין. וזה ענין ימי חול נגד ימי קדש, ומקומות חול נגד מקומות קדש וכלי חול נגד כלי קדש, ומאכל חול

הַטָּהוֹר׃ (יא) וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי
(יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר
וְאֶל־אִיתָמָר ׀ בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־
הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה
וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הִוא׃ (יג) וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ
בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא

ת"א וידבר וכו' ברכות ס"ח, א'. יומא ס"ו, א'. תענית ס"ו, ב': ואכלוה זבחים ס', א': ואכלתם שם נ"ה, ה':

דעט; (יא) וויא אויך דיא קינדער ישראל'ס אללע דיא געזעטצע לעהרען קאָננט, וועלכע איהנען דער עוויגע דורך משה האט זאגען לאססען. (יב) משה זאגטע צו אהרן אונד זיינען נאָך איבריגען זאָהנען, אלעזר אונד איתמר: נעהמט דאז פֿאָן דען פֿייעראָפּפֿערן דעם עוויגען איבריגבלייבענדע שפייזעאָפּפֿער, אונד עסט עס, אין אונגעזייערטעם בראָדע, נעבען דעם אל־טאר; דען עס איזט איין אללערהייליגסטעס. (יג) איהר מיסט עס אל־זאָ אן איינעם הייליגען אָרטע עססען; עס איזט

תרגום אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קְיָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ (יב) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְּאִשְׁתְּאָרוּ סָבוּ יָת מִנְחָתָא דְּאִשְׁתְּאַרַת מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ (יג) וְתֵיכְלוּן יָתַהּ

רש"י

קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה [ת"כ זבחים י"ז]: (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה תלמוד לומר אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' להשמידו [דברי' ט']

באור

גם מאכל קדש. ולכן תמצא תמיד לשון חלול בקדשים, שעניינו שנוהג בקדש כדרך שנוהג בחולין. ולדעתי עוד שמטעם זה נקרא שם חול לעפרת העפר. שהחול גרוע ממנו מאד. שאינו ראוי לזריעה ולצמיחה כמו העפר, ובפרשת אמור בעז"ה אדבר עוד בזה: (יא) ולהורת את בני ישראל. וכן אתם תורו את בני ישראל את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, בכל דברי התורה הזאת כענין יורו משפטיך ליעקב וגו' (דברים ל"ג י'), ככל אשר יורו אתכם הכהנים (שם כ"ד ח'), וזהו את כל החקים וגו'. שהן כלל התורה והמצוה, וזכר תחלה בין הקדש ובין החול. לפי שזאת על הכהנים לבדם שומרי המקדש וכליו. וכן בין הטמא ובין הטהור, יש מהן מצוה על הכהנים כמו טומאת נגעים וטהרתן. אבל שאר החקים שיכולים כל חכמי ישראל להורות, זכרו בפני עצמו. שגם בזה הכהנים עיקר: אשר דבר. לא אמר אשר צוה, כי דבר דברים רבים, כמו שפרשנו בראש הסדר, והן ההלכות ופרושי המצות שקבל בנבואה ונמסרו לנביאים וחכמים, והם מודים בישראל: (יב) הנותרים. בחיים: קחו את המנחה הנותרת מאשי ה', אחר שנקטר הקומץ והיה לו לומר קחו את נותרת המנחה. אבל הטעם בדרך מה שפרשנו בפרשת צו, שהשירים הם כמנחה עצמה. כאילו ראויה כלה להיות לאישים כעולת בהמה ומנחת כליל. אלא שנתן לכהנים מחלק גבוה. ועל זה אמר קחו את המנחה הנותרת מאשי ה'. לא מותרי מנחה. אלא המנחה עצמה, כאילו נחלקה לחצאין, לא כבשר שלמים נגד אימוריהן הנקטרים. ולכן אכלוה מצות, כמו החלק הנקטר שצוה עליו כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו, וכן אצל המזבח מקום הקדש שנקטר שם הקומץ, וזהו שהוסיף כי קדש קדשים היא. כלו' דין הנותרת כדין הקומץ: (יג) ואכלתם אותה במקום קדוש, כבר אמר אצל המזבח. אבל

מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ (יד) וְאֵת
חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה
תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ
מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (טו) שׁוֹק
הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי
הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־

תולדות אהרן כי כן יומא ה', ב': זבחים ק"א, ב': חזה זבחים נ"ה, א': שוק מנחות ס"ב, א':

תרגום אשכנזי

דער פיר דיך אונד דיינע זאָהנע פאָן דען פייער-אָפּפערן דעם עוויגען בע-שטימטע טהייל: דען זאָ איזט מיר בעפאָהלען וואָרדען. (יד) דיא ברוסט דער וועגדונג אונד דאז שולטערשטיק דער העבע אבער עסט איהר בלאָס אן איינעם ריינען אָרטע, (ווען ער אויך ניכט היי-ליג איזט), אונד צוואר זאָוואָהל דוא, אלס דיינע זאָהנע אונד טאָכטער מיט דיר; דענען איזט דער פיר דיך אונד דיינע זאָהנע פאָן דען פריידענאָפּפערן דער קינדער ישראל'ס בע-שטימטע טהייל. (טו) דאז שולטערשטיק דער הייבע אונד דיא ברוסט דער וועגדונג ברינגט מאן מיט דען צו פייעראָפּפערן בעשטימטען אונשליטשטיקקען, אום איינע וועגדונג פאָר דעם עוויגען דאמיט צו מאכען; זיא זינד אבער דיר אונד דיינען זאָהנען אויף עוויג צום אנטהייל

תרגום אונקלוס

בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחֳלַק בְּנָךְ הִיא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית׃ (יד) וְיָת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחֳלַק בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (טו) שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַרְבַּיָּא יַיְתוּן לַאֲרִים אֲרָמָא קֳדָם

רש"י

ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל [עמוס ט'] ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמ' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא [דברים כ"ו]: קחו את המנחה. אף על פי שאתם אוננין וקדשים אסורין לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה [ת"כ זבחים ק"א]: (יד) ואת חזה התנופה. של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילת' במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכים הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר [זבחים נ"ה]: אתה ובניך ובנותיך. אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחז' ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק ת"ל לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויסוד המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן

באור

זה לדורות שצריכין תמיד לאכול שירי מנחות במקום קדוש לפנים מן הקלעים, גם בלשכות הבנויות בעזרה כמו שפרשנו, ואפשר שהיה יום זה הוראת שעה שיאכלוה אצל המזבח: כי חקך, כלומר הנותרת מכל מנחה היא חקך הקבוע לך. וחק בניך מאשי ה'. מחלק גבוה כמו שפרשנו: כי כן צויתי, שתאכלו מנחת שמיני אותה האמור למעלה בפרשה. לפי שבשבעת ימי המלואים שרפו הפרים הנקרבים, הוצרך לצוות על מנחת יום השמיני שיאכלוה כדין כל נותרת שנפרשת לו, ואע"פ שהיו אוננין, ואין אונן אוכל בקדשים. לזה על מנחה זו שיאכלוה, ועוד לפרש: (יד) ואת חזה התנופה וגו', פרשנוה בפרשת צו: תאכלו, אע"פ שבשבעת ימי המלואים הוקטר השוק על המזבח, שוק השלמים של יום זה תאכלו במקום טהור: טהור, טינה

עוֹלָ֑ם כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֥ה יְהוָֽה׃ חמישי (טז) וְאֵ֣ת ׀ שְׂעִ֣יר הַֽחַטָּ֗את דָּרֹ֥שׁ דָּרַ֛שׁ מֹשֶׁ֖ה וְהִנֵּ֣ה שֹׂרָ֑ף וַ֠יִּקְצֹ֠ף עַל־אֶלְעָזָ֤ר וְעַל־אִֽיתָמָר֙ בְּנֵ֣י אַהֲרֹ֔ן הַנּוֹתָרִ֖ם לֵאמֹֽר׃ (יז) מַדּ֗וּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּ֤ם אֶת־הַֽחַטָּאת֙

דרש בראש שטה והיא חצי התורה בתיבות

ת"א כאשר יומא ה', ב'. זבחים ק"א, ב': ואת שעיר זבחים ק"א, א': דרש זבחים ק"א, ב': שרף פסחים כ"ד, א': מדוע פסחים פ"ג, א'. זבחים שם:

בעשטימט, וויא דער עוויגע בעפאָהלען. (טז) נאך דעם זינדענאָפפערבאָק ערקונדיגטע זיך משה, אונד זיהע! ער וואר פערבראננט. דא צירנטע משה איבער אלעזר אונד איתמר, דיא נאָך איבריגען זאָהנע אהרן'ס, אונד שפראך: (יז) ווארום האבט איהר ניכט אן איינעם הייליגען אָרטע דאז זינדענאָפפער גענעססען? דא עס דאָך

תרגום אונקלוס

וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עֲלַם כְּמָא דִי פַּקֵּיד יְיָ׃ (טז) וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא מִתְבַּע תַּבְעֵיהּ מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגֵיז עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר׃ (יז) מַדֵּין לָא

רש"י

(טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חודש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חודש [ת"כ] ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני הטומאה

באור

נאכלת לפנים מן הקלעים בקדש, אלא בחול, אבל צריך שיהיה המקום טהור. והוא מחנה ישראל, ולדורות נאכלין בכל העיר, במקום המשומר מטומאה שאין מצורעין נכנסים לשם: מזבחי שלמי בני ישראל, חלק מזבחיהם לא חלק מאשי ה', ולפי שנחלקם נתנו דינן כדין השלמים עצמן, כמו שהן נאכלין בכל העיר. כן המורם מהם כיוצא בהן: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה יביאו, מביאי השלמים: על אשי החלבים. על מתנות הנתנין לאש מן החלבים, ולמעלה פרשנו מלת אשי: כאשר צוה ה', בפרשת צו. ועתה נאמר לי שהיום תאכלו הפעם הראשון החזה והשוק, וגם קדשים קלים אסורים לאונן, כמו שכתוב לא אכלתי באוני ממנו אבל היתה הורא' שעה ביום זה, שלא ינהגו אנינות, מטע' בקרובי אקדש וכמו שפרשנו: (טז) ואת שעיר החטאת, דברי הפרשה סתומים, ורש"י בשטת רבותינו ז"ל פי' שמדבר על שעיר מוסף ר"ח, וזה כשטתם ז"ל ש מיני למלואים היה ר"ח ניסן, ונחלקו רבותינו ז"ל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף, וי"א מפני אנינות נשרף, לפי שהוא קדשי דורות. אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה, כמו שהביא רש"י ז"ל בפרושו, ובגמרא נשאו ונתנו לשני הדיעות ליישב המקראות, גם רשב"ם ז"ל פי' בדרך זה. ולפי הפשט אני תמה אם צוה להם משה שיאכלוה, כמו שאמר כאשר צויתי, ומשה ידע שהן אוננים איך עברו על דבריו שהן דברי השם. ואם לא צוה שיאכלוה. למה קצף עליהם, ואיך יאמר כאשר צויתי, ורש"י ז"ל בשיטתו פי' כאשר צויתי במנחה, ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, ולפרש במה נחלקו משה ואהרן לפי משמעות הכתוב, יראה בעיני כי שעיר החטאת בין שיתפרש על שעיר חטאת המפורש בענין למעלה קחו שעיר עזים לחטאת. או על שעיר ר"ח, הכל ענין אחד, כי השם צוה למשה שיאמר לאהרן ולבניו שיאכלו נותרת המנחה וחזה ושוק של שלמי העם, ולא צוהו על אכילת החטאת, וכן משה צוה לבד על אכילת מנחה וחזה ושוק, ולא דבר כלום מאכילת חטאת, וסבור משה לפי שהמנחה והשלמים אינן לכפר הוצרך השם למצותו שיאכלוהו אוננין, אבל החטאת שבא לכפר על עון העדה, וצריכין הכהנים לאכול מבשרו והבעלים מתכפרין, לא היה צריך לצות על אכילתו וכל שכן הוא, כי כבר הגיד להם דיני החטאת בפרשת צו. וידעו שבשר חטאת חיצונה נאכל לכהנים בעזרה, לכן כשדרש עליו והגידו לו ששרפוהו, קצף שהיה להם לאכלו: ויקצף על אלעזר. חשב שהם עשו כן שלא מדעת אביהם, ועל כל פנים הראה עצמו כחושב כן לכבוד אהרן: לאמר. כדברים האלה, כלומר לא דבר אליהם בקצפו דברי גנאי חלילה, אלא זאת הוא אשר אמר להם: (יז) מדוע, מלה מורכבת מן מה ומן דעת, כמו מה הטעם אשר במעשיכם: במקום הקדש,

בְּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָֽדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֺן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהֹוָה׃ (יח) הֵן לֹֽא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּֽיתִי׃ (יט) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־

ת"א ואתה שבועות ט', ב', וי"ב ב'. זבחים שם. מנחות ד', א': הן וכו' פסחים שם. זבחים פ"ג, א', יק"א א': אכול זבחים שם: צויתי יומא ה', ב'. זבחים שם:

תרגום אשכנזי

איין אללערהייליגסטעם
איזט, אונד גאָטט עס
אייך געגעבען, דיא זינדע
דעס פֿאָלקס צו איבער־
נעהמען: פֿאָר דעם עווי־
גען נעמליך אויף זיא צו
פֿערזאֶהנען. (יח) דאז
בלוט דאפֿאן איזט יא
ניכט אין דאז הייליגטהום
הינײן געבראכט וואָרדען;
אלזא הֶעטטעט איהר עס
וואָהל אן איינעם הייליגען אָרטע עססען זאָללען,
וויא איך בעפֿאָהלען.
(יט) אחרן שפראך צו

תרגום אונקלוס

אֲכַלְתּוּן יָת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃ (יח) הָא לָא אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דִי פַקֵּידִית׃ (יט) וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא

רש"י

שנכנס בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורו' אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו כך היא בתורת כהנים [זבחים ק"א]: על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים היא. ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. (והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלי' הם הכהנים דאותו פעם מבואר בסוד הגלגול ע"פ בוצינא קדישא האלהי מה"ר יצחק לוריא זל"הה): לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ר"ח היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: (יח) הן לא הובא וגו'. שאילו הוצא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' [ויקרא ו']: אכל תאכלו אותה. היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה: (יט) וידבר אהרן. אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם וגו' [במדבר כ"א] אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד. אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב

באור

כדין בשר חטאת ששוה' קדש קדשים ונאכל בעזרה: ואתה. החטאת הזאת: נתן לכם. לאכיל': לשאת את עון העדה. כמו כל חטאת הצבור הקרבין בחדשים ובמועדים. שהן לכפר על הזדה, וכמו ששנינו בריש שבועות ונאכלין בקדש לכהנים, וכן זו באה היום בחנוך המשכן לשאת את עון העדה ולכפר עליהם על ידי זריקת הדם והקטרת האימורין ואכילת הבשר בקדש לכהנים. ואם על שירי המנחה צויתי שתאכלוה, וכן חזה ושוק של שלמים, כל שכן בשר החטאת: (יח) הן לא הובא. אין חטאת זו פנימית. שאמרתי עליה וכל חטאת אשר יובא מדמה אל א"מ לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף, כי חיצונית היתה גם לא הוצא מדמה לפנים בטעות, שהרי הייתי פה עמכם, ולא נכנס אדם לפנים: אל הקדש פנימה. לפי שהעזרה גם היא קדש, כמו שנזכר בכתוב זה אכל תאכלו אתה בקדש, על כן הוסיף פנימה שהוא ההיכל והדביר: אכל תאכלו, היה לכם לאכלה בקדש בעזרה. וכפל אכל תאכלו לחזק. לאכלו מיד ביום הקרבה. וגם כל בלילה עד הבקר, ומדוע מהרתם לשרוף אותו: כאשר צויתי. בדין חטאת חיצונה. ולפי שהדבר מוכרע מעצמו, לא הוגד לי מפי הגבורה: (יט) וידבר אהרן, כבר פרשנו (פרשה א' א'). כי דבור קשה, שמוכיח דבריו בטענות של שכל וכן כאן השיב אהרן

מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהֹוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְהֹוָה׃ (כ) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ ששי

תולדות אהרן הן וכו' זבחים י"ג. ח'. וק"ח ח': ותקראנה זבחים שם: ואכלתי הס שם וישמע שם שם:

תרגום אשכנזי

משה: זיהע! הייטע האבען זיא (מיינע זאָהנע נעמליך) איהר זינדענאָפּפֿער אונד גאנצעס אפּפֿער דארגעבראכט, פֿאָר דעם עוויגען; אונד זאָלכערגעשטאלט איזט מיר ווידערפֿאהרען. העטטע איך נון זינדענאָפּפֿער הייטע גענעססען, ווירדע דיזעס דעם עוויגען וואָהל געפֿאללען?

תרגום אונקלוס

יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ יָת חַטָּוָתְהוֹן וְיָת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרָעוּ יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין וְאִלּוּפוֹן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ (כ) וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי׃

רש"י

את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא ונומר [במדבר ל"א] הרי נשרלה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננין שאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שה' הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן [זבחים ק"א]: ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפ' כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת. ואם אכלתי הייטב וגו': היום. אבל אנינות

באור

למשה, אתה מוכיח את בני כאילו מדעת עצמן עשו כן דע כי על פי עשו, ואני סובר לפי שאוך השם היום שתאמר לנו שנאכל נותר' המנח' וחזה ושוק של שלמים. ולא צוך שנאכל גם בשר החטאת, אין זה אלא הוראת שעה שנאכל קדשים היום באנינות, אותן שהן לנדבה ולשמחה כמו מנחה ושלמים אבל לא חטאת וכך פי' הכתוב: הן היום הקריבו, העולה והחטאת כבר הקריבו היום לפני ה', ונעשו הקרבנות כהלכתן, הזריקה והקטרת חלבי החטאת, שהן העבודות המעכבין כפרה: ותקראנה אותי כאלה, אחרי כן קרוני כאלה הצרות שאתה יודע שמתו שני בני המשוחים לאחר גמר העבודה: ואכלתי חטאת היום, ואם הייתי אוכל היום חטאת, שהיא מצוה שאינה מעכבת הכפרה הייטב בעיני ה', שנאכל בשר החטאת לכפר על עון העדה, ואיככה אוכל אונן והשיגני עון בני. ואינו דומה למנחה וחזה ושוק שאינן מכפר, אבל העולה והחטאת הן לכפר, וכאמרו ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם (לעיל ט' ז'), וכמו שחטאת אהרן ובניו שהיתה חטאת חיצונה נשרפה על פי הדבור, כן דנתי לעשות בחטאת העם לפי שקרוני כאלה, ואע"פי שלא צויתני על זה בפירוש, הנה לא צוית לי היום לאכלו, ואמרתי הואיל ולא נצטויתי מפי הגבורה, רצונו ית' שישרף כמו פר חטאת שלי שהרי אינו נאכל אלא ליום ולילה. בתוך האנינות של בני והואיל שאיז אנו יכולין לאכול ממנו, צויתי לשרפו, שלא יבוא בשרו לידי נותר. ולפי שאין ראוי לשרפו בלילה, כמפורש בכל הקדשים צויתי לשרפו מיד, כמו פר חטאת שלי. והדין דין אמת, שהרי גם לדורות ההלכה כה"ג מקריב אונן ואינו אוכל אונן. וזה שצוה לאכול המנחה וחזה ושוק אונן, הוראת שעה היתה בשמיני למלואים: היום. היום והלילה שלאחריו שנאכל בו בשר חטאת, שכל כ"ד שעות בכלל יום אחד כמו ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל ופס פרשתיו: הייטב בעיני ה'. אמרו המדקדקים שהה"א זרה. כי הפתח והדגש שלאחריו מורי' על הידיעה, ולא תבוא ה"א ידיעה בעתידים, ואם ה"א התימה היתה ראויה להנקד נחטף פתח ויו"ד רפה, ובפתיחתנו השניה לס' בן כעול אמרנו שהיא מורכבת מידיעה ומתמיהת, ויפה תתפרש ההרכבה הזאת לדעת רבותינו ז"ל שאמרו שנחלקו על שעיר ר"ח, ורשיב אהרן יפה אמרת בשעיר העם ושעיר נחשון שהם קדשי שעה שיאכלום אוננין, לא כן שעיר ר"ח שהוא קדשי דורות, ועל ההודאה תתכן ה"א הידיעה שזה ייטב בעיני ה', ועל החלוקה שחלק עליו תתכן התימה. הייטב בעיני ה', אבל לפי מה שפרשנו

תרגום אשכנזי

(כ) משה הארטע דיזעס, אונד עס געפיהל איהם.
יא (א) דער עוויגין שפראך צו משה אונד אהרן, שפראך נעהמליך צו איהנען: (ב) רעדעט צו דען קינדערן ישראל'ס, וויא פאלגט: דיזעס איזט דאז טהיר, וועלכעס איהר אונ־

יא (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ (ב) דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־

ת"א זאת וכו' חולין י"ג, ר', וע"א א': מכל סס ע"א, א':

תרגום אונקלוס

יא (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן: (ב) מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל

רש"י

לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: היטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי:
יא אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר. או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו אל בני ישראל. את כלם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה. לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדיל' מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות ע"א לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כולי כדאיתא במדרש רבי תנחומא: זאת החיה. מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת

באור

אין לה טעם. ואולי גם לפי' זה אמר שאם ייטב בעיני ה' אכילת מנחה וחזה ושוק, לא ייטב אכילת חטאת: וישמע משה. מלת שמיעה על הקבלה, כמו והנה לא שמעת עד כה (שמות ז' ט"ז). שמע ישראל (דברים ו' ד') וכמו שפרשנו (פרשה ה' א'). וכן וישמע משה שקבל דברי אהרן וייטבו בעיניו. כי עתה הבין ברוח קדשו שהדין עם אהרן שעל כן לא צוהו השם שיורה לאהרן לאכול בשר החטאת במקום הקדש: וייטב בעיניו. מעשה אהרן ששרף החטאת מיסרת לב. שהיה שפל בעיניו ולא האמין בעצמו שיכפר יום זה באכילת בשר על עון העדה:
יא (א) אל משה ואל אהרן. למשה שיאמר לאהרן, כמו שבארנו בראש הסדר, ונתיחד אהרן בדבור זה בעבור שבו הוזהרו על הטומאות בעבור קדש ומקדש, ועליו מוטל להשגיח להבדיל בין הקדש ובין החול בין הטמא ובין הטהור: לאמר אלידם. למשה ולאהרן, ומזה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב בוידבר ה' אל משה, כי פרושו לאמר למשה, הרמב"ם ז"ל, ואם האמת כן כמו שפרשנו בראש הסדר, אין מזה הוכחה גמורה, כי רבותינו ז"ל פי' לאמר אליהם לאלעזר ולאיתמר, והדברים נראין: כמו שבהזכר משה לבדו לא נאמר לאמר אליו, כן לא יתכן בהזכרת משה ואהרן לכתוב אליהם, ובאותו הטעם שנתיחד אהרן בדבור נתיחדו בו בניו, שהן הכהנים המבדילים בין קדש לחול ובין טמא לטהור: (ב) דברו אל ב"י, משה ואהרן ובניו למדו תורה לישראל, כמו שאמר ז"ל כילד סדר משנה: זאת החיה, מלת חיה כוללת כל המינים. מאדם ועד בהמה ועד עוף ורמש, הכל נפש חיה, שבכל המינין יש נפש חיה ודאי' תוצא הארץ נפש חיה למינה (בראשית א' כ"ז), הראשון כלל ובהמה ורמש וחיתו ארץ פרט, וכן כאן זאת החי', זאת נפש חיה אשר תאכלו מכל מיני הבע"ח שיש בהן נפש חי': מכל הבהמה, בכלל נפש חי כל הבע"ח, וגם האדם שגם בו נאמר ויהי האדם לנפש חי', ולכן כשידבר על חיות המדבר' הרעות, יסמך עליהן כנוי ויאמרו חיה רעה אכלתהו (בראשית ל"ז ל"ג), או חית השדה, כמו והשלחתי בכם את חית השדה (פרשה כ"ו כ"ב), או חית ארץ. כמו וחיתו ארץ למינה (בראשי' א' כ"ד), או חית יער, כמו לאכול כל חיתו ביער (ישעי' נ"ו ט'), ויקראו כן בייחוד הבריות הקשות הטורפות בעבור כחם ותוקפם. והביתיים נקראים בשם בהמה, ודע כי בהמה כוללת ג"כ המינים כלם ההולכים על הארץ זולת האדם, כמו אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים ל"ו ז'), שכולל חיות ביתיות ומדבריות, וכן לעוף השמים ולבהמת השדה (שמואל א' י"ז מ"ד), ומזה שבארנו תבין כי עתה שנאמר מכל הבהמה, ידענו שאין האדם בכלל ענין הפרשה, ואין בו

הָאָֽרֶץ׃ (ג) כֹּ֣ל ׀ מַפְרֶ֣סֶת פַּרְסָ֗ה וְשֹׁסַ֤עַת שֶׁ֙סַע֙ פְּרָסֹ֔ת מַעֲלַ֥ת גֵּרָ֖ה בַּבְּהֵמָ֑ה

ת"א מפרסת מנחות ו"ה, ז'. חולין סס:

טער דען פיערפיסיגען טהיערען אויף דער ערדע עססען דירפט: (ג) וואס אונטער פיערפיסיגען טהיערען געטהיילטע קלויען האט, וויאָפאָן נעמליך דיא קלויען גאנץ דורכגעשפאלטען זינד, אונד ווידערקויענד איזט, דאז דירפט איהר עססען.

תרגום אונקלוס

בְּעִירָא דִּי עַל אַרְעָא: (ג) כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָא טִלְפִין

רש"י

תאכלו וזאת לא תאכלו [ת"כ חולין כ"ט]: את זה תאכלו וגו'. אף בשרצי המים אחז מכל אין ומין ומראה להם. וכן בעוף וזאת אלה תשקצו מן העוף. וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שהבהמ' בכלל חיה [מנחות ב']: (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקא: פרסה. פלאנ"טא (plante פוסזאָהלע) בלע"ז: ושוסעת שסע.

באור

אפילו איסור דבריהם, וכמו שהורו רא"בד ורמ"בן ז"ל. כי מכל הבהמה בא ללמד על זאת החיה שאין האדם בכלל, ולא היה צריך לומר רק זה אשר תאכלו מכל הבהמה וגו'. והוסיף זאת החיה, אחשוב לפי הפשט שמלוה גם על החיות שהנאכל צריך שיהיה חי וישחט כהלכתו, לא מתה מאליה, וכן ממעט טרפה, כי מלת חי גם על הבריאות שלא יהיה בה מחלה שתמות ממנ'. גם רבותינו ז"ל למדו מן הכתובים שחיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה, ובהיות מלת בהמה כוללת כל הבע"ח זולתי האדם למדנו שכלן שהן בלי סימני טהרה הן טורפית הן ביתיות בכלל האיסור הן, ומלבד הלאוין המפורסים בהן עובר גם בעשה: על הארץ, לפי שבדוגמת הבע"ח הטהורין שבארץ יש בים, אל תחשוב שגם הם מותרין לאכול, אמר על הארץ, אבל אותן שבים כלם אסורין, זולתי דגים שהן בעלי סנפיר וקשקשת, וכן הוא בת"כ יכול אף חיה ובהמת הים, ת"ל על הארץ להוציא את שבים: (ג) כל מפרסת פרסה, מפרסת כתרגומו סדיקא, פרסה פלאנט"י בלע"ז (בל"א פוסזאָהלע). ושוסעת שסע שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשני צפרנים, כתרגומו ומטלפא טלפין. שיש שפרסותיו סדוקות מלמעל'. ואין שסועת ומובדל' לגמרי ומלמט' מחוברות, כן פרש"י ז"ל. ולפרושו אין פתרון מפרסת כפתרון פרסה, כי מפרסת ל' בקיעה כמו נתרגום פריסית מלכותך (דניאל ה' כ"ח), ועדסה היא כף הרגל בלע"ז פלנט"א. ואש כאמר לדעת רבינו ז"ל לפי שכל כף רגל יש בו אצבעות חלוקות, נקרא פרסה, מטעם זה גם כף היד תקרא כן, ועוד האצבעות שסועות ומובדלות לגמרי, אבל רשב"ם ז"ל פי' מפרסת פרסה לפורן אחד כעין מנעל, ולא לפרנים בכל אצבע כארנבת ושפן, ושוסעת שסע מובדלת הפרס' לשנים, ולא פרסה אחת שלמה כסוס וחמור, ופרושו מחוור מאד, ולפי זה פתרון הכתוב כך הוא: כל בהמה שבתולדתה מפרסת פרסה, שיש ברגלה לפורן כדמות מנעל המכסה את הרגל, וכן בתולדת' שוסעת שסע שנראה כשתי פרסות, טהורה לאכילה. ואומר אני שהרגל בעלת הלפורן כעין מנעל הוא הנקרא בל"הק פרסה, לפי שמכסה את הרגל, מלשון ופרשו השמלה (דברים כ"ב י"ז), ופרשו בגד כליל תכלת (במדבר ד' ו'). וכן כל לשון פריסה בשי"ן או בסמ"ך כולם מענין זה הם, כי השי"ן והסמ"ך ענין אחד להם. כמו הלא פרוס לרעב לחמך (ישעי' נ"ח ז'), שיפרו' שלחנו לפני העני הרעב, וכן עוללים שאלו לחם פורש אין להם (איכה ד' ד'). אבל רד"ק ז"ל בשרש פרס אמר אע"פי שנכתבו בשי"ן ענינם ענין חתיכה ודומה לו בדברי רז"ל הבוצע פרוסה לעני, וכן בא הלשון בפריסת הידים והכנף באבל מדוב הלער כמו התיפח תפרש כפיה (ירמי' י"ד ל"א), פרשה ציון בידיה (איכה א' י"ז) והן כתובים בשי"ן, ונכתב בסמ"ך ולא יפרסו להם על אבל (ירמי' ט"ז ז'). ואין כן דעתי אלא כולם לשון ופרשו השמלה. ויפרוש כפיו השמימה (ד"ה ב' ו' ז'), פרשו כפי' (שמות ל"ז ט'). וכן תפרש כפיה, פרשה ציון בידיה, כי דרך הסקוע בלער פורש כפיו למעלה מראשו וכוהם ולועק. וכן ולא יפרסו להם על אבל, על פריסת שמלה על השלחן לאכול, כמו פרס לרעב לחמך. והנה בל"הק כולם ענין אחד, אבל פרוסה ופור' שבלשון רז"ל תרגם הוא, כמו פריסת מלכותך שבס' דניאל. וכן ופרשו כאשר בסיר (מיכה ג' ג'). אינו לשון פרוסות אלא יאמר שעורכים עוד עמי ישראל, כמו שיעשו עם הבשר אשר בסיר, ועם הבשר אשר בקלחת. והנה לפרושנו לא יתכן לומר על כף הרגל פרסה, אלא באותן שיש עליהן

אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ (ד) אַךְ אֶת־זֶה לֹא

ת״א אתה זבחים כ״ד. ח׳: אך יבו׳ בכורות ו׳. ח׳, וע״ז ח׳:

(מעלת, דיא וויעדער הער־ אויף ברינגט; גרה, דאז געקויעטע). (ד) פֿאָל־ גענדע זאָללט איהר פֿאָ

רש״י

שהובדלת מלמעלה ולמטה בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעל׳ ואין שסועות ומובדלו׳ לגמרי שמלמטה מחוברות [חולין נ״ט]: מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו

תרגום אונקלוס

פַּרְסָתָא מַסְקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ (ד) בְּרַם יָת דֵּין

באור

לפורן בעין מנעל המכסה עליו, כמו רגל השור והחמור והסוס והמקנה. אבל כף רגל של שאר הבע״ח שיש להן אצבעות ועל כל אצבע צפורן אינו נקרא פרסה במקרא ולא נכתב עליהן בשום מקום, אבל כתוב פרסות סוסיו (ישעי׳ ה׳ כ״ח), שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו (ירמי׳ מ״ז ג׳), שהן הסוסים והרכב ופרסות בהמה לא תדלחם (יחזקאל ל״ב י״ג), שהן המקנ׳ והחמור והסוס האהובים לאנשי המדינה, לא תשאר פרסה (שמות י׳ כ״ו), נאמר על מקנה שיזבחו ממנו לה׳. ועוד אפרש לפנינו בעז״ה. [א״ה בתרגומי הלכתי בשיטת המפרשים הקדמונים. אבל דברי הרב המבאר נראין לי יותר וע״פ דרכו כך ראוי לתרגם: (וואס הופֿנאָ־ געל וואנד געשפאלטענע קלויען האט, זא דאז לווייא הופנאגעל דאראוס ווערדען)]: מעלת גרה, המאכל שיורד דרך הגרון לאצטומכא, חוזרת ומעלה אותו אל הפה ללועסו פעם שנית, וכן תרגם הרב המעתיק (דאז וויעדער העראויף בריגגט דאז געקויאטע), ואמר רד״ק ז״ל אפשר ששרשו גרה, אבל לפי שהענין קרוב לגרון, וענין גרון קרוב לגרגרת שמנו אותו כפולים. אבל רש״י ז״ל אמר גרה כך שמו, ויתכן להיות מגזרת מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה, ותרגומו פישרא, שעל ידי הגר׳ האוכל נפשר ונמוח. ודבריו ישרים שהוא מן הכפולים ושרשו גרר, כי משקלי שמות הכפולים מִטָּה מִדָּה נִדָּה. ולפי שאות השניה מודגשת על חסרון אות הכפל. ורי״ש גרה איננה מקבלת דגש נשלם בציר״י שתחת הגימ״ל. אבל טעם רבינו ז״ל שאמר שהוא נגרר אחר הפה קשה בעיני כי בלשון עברי לא מצאנו לשון גרירה רק על הנסירה. כמו מגוררת במגרה (מלכים א׳ ז׳ ט׳). גם במשנה גורר אדם מטה כסא וספסל מענין זה הוא. לפי שמגררים בארץ ועושין גומות. וקרוב לומר שהגרידה היא הלעיסה, כי הלועס מגרר בשיניו ומפרר המאכל כמו שמגרר במגרה, ומזה הושאל שם דבר גרה למאכל הנלעס שהוא מגורר בשינים, וא״כ מעלה גרה הוא שמעלה הגרה פעם שנית אל הפה, ואל זה כוון אונקלוס ז״ל שתרגם מסיק פישרא, פשר הוא תרגום של נמס ונמוח, וקרא פשר למאכל הנלעס שנמוח בלעיסה, והבהמ׳ הטהורה מסיק פעם שני הפשר, לא לפי שנמוח על ידי שמעלהו, שהרי בשעת ההעלא׳ קורא גרה: מעלת, שם הפועל. כי מַעֲלָה בסמיכות מעלת: בבהמה, תיבה יתירה היא לדרשה להתיר השליל הנמצא במעי אמו מפי׳ רש״י ז״ל: (ד) ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה. מאותן שהן מעל׳ גרה. ומאותן שהן מפריסי פרסה, כי אותן שאינן מעלי גרה ולא מפריסי פרסה ידענו שהן אסורים שהרי לא התיר אלא אותן שיש להם הסימנים האלו. ומדברנו תבין שקצת הטמאין יש להן פרסה, שהוא הצפורן המכסה את הרגל, אבל איננה שסועה לשתי פרסות. ורק שלשה בע״ח נבראו כן. והן הסוס והחמור, ועוד בהמה אחת ששמה לעבר״ע. וכל שאר הבע״ח הטמאים אין להם פרסה כלל, ושתיהן יפרש לפנינו בפרשה, והוצרך הכתוב לפרש איסור אותן שהן בעלי סימן טהר׳ אחד, לפי שאמר כל מפרסת פרסה וגו׳ מעלת גרה בבהמ׳, פן תאמר או מפריס פרסה, או מעלת גרה. גם אם היה כתוב ומעלת גרה בוי״ו, הייתי מפרשו כמו ומכה אביו ואמו לחלק. לכן פירש הכתוב שצריכין שתי סימני טהרה. כי פרט אותן שהן בעלי סימן טהרה אחד, ואסר אותן כמו בעלי שני סימני טומאה, לפי שאין בהן סימן שני של טהרה, כמו שזכר אבל כל אחד, ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם (פסוק ז׳). למדנו שטומאתן בעבור שחסר מהן סימן טהרה השני, ועכשיו שפי׳ הדבר לא הוצרך לומר בכתוב הראשון ומעלת גרה בוי״ו. והיה ראוי לומר ע״ד כלל שבעלי סימן אחד טמאי׳, וטעם שפרטם בשם אמר רמ״בן ז״ל שחזר ופירש ארבעה אלו מפני שאין אחרים בעול׳ בעלי סימן אחד, ובספרנו

תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי
הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה
הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא
לָכֶם׃ (ה) וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה
הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא
לָכֶם׃ (ו) וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת
גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה

ת"א וממפריסי בכורות ט"ז ב': הגמל חולין נ"ט, ע"א. בכורות
ו', ע"ב: השפן בכורות ו', ב':

דעם ווידערקויענדע: פֿי-
הע, אונר פֿאָן דעם פֿיה
מיט געשפּאלטענען
קלויען ניכט עססען:
דאז קאמעעל; דען עס
איזט צוואר ווידער-
קויענד, האט אבער קיינע
געשפאלטענע קלויען: די-
זעס זאָלל אייך אונריין
זיין; (ה) אייך ניכט דאז
קאנינכען: דען עס איזט
צוואר ווידערקויענד, האט
אבער קיינע געשפאל-
טענע קלויען: דיזעס זאָלל
אייך אונריין זיין; (ו) וויא
אייך ניכט דען האזען:
דעןער איזט צוואר ווידערקויענד, האט אבער קיינע געשפאלטענע קלויען; דיזער זאָלל אייך

תרגום אונקלוס

לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְקֵי פִשְׁרָא וּמִסְדִיקֵי פַרְסְתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי מַסִּיק
פִשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן: (ה) וְיָת
טַפְזָא אֲרֵי מַסִּיק פִשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאַב הוּא
לְכוֹן: (ו) וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְקָא פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסְתַהּ לָא

רש"י

הדק: גרה. כך שמו ויתכ לתתו מגודת מים הבגדים [שמואל ב' י' ד'] שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שע"י הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה

באור

ן נעול חדשנו בזה דברים (ס"א חדר ח' אלף), ובהיות שפירש טעם איסור בעלי סימן טהר' אחד, לפי שיש בהן סימן טומא' אחד, ידענו כל שאינו מעל' ג"ה ומפריס פרסה שמאין, וכן דעת רמ"בן ז"ל, וכל שכן נגדנו שלא בא הכתוב הזה אלא לפרש הכתוב הראשון, שאין האיסור לבד בבעלי שתי סימני טומא', אלא שצריכין להיות ב' שימני טהר'. אבל רש"י ז"ל פי' מבשרם לא תאכלו אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהר' מניין. אמרת ק"ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהר' וכו' ומסיים בברייתא דת"כ כמלא הגמל השפן הארנבת והחזיר מן הכתוב. ושאר בהמה טמאה בק"ו. נמצאת מצות עשה שלהן. מן הכתוב, מצות ל"ת שלהן מק"ו. ואמר רמ"בן ז"ל שלדעתו איכ' עול' כהונן כפי סוגית התלמוד שאין עונשין מן הדין אולי היא שנוייה כדעת האומר עונשין מן הדין, או שאינה מתרגמא: ופרסה איינו מפרים, שאין בתולדתו לגדל לפורן שיכסה רגלו כמנעל, וכן אמר אצל שפן והצל ארנבת. ואחר שאין לו פרסה כלל, אין צורך לומר ושסע איננו שוסע אבל החזיר שיש לו פרס' כעין מנעל. בהיו' שאין הפרסה לבדה מועיל. כי הסוס והחמור גם הם בעלי פרסה. וסימן טהרה הוא בהיותו שסוע לשתי פרסות, על כן אמר בו כי מפרים פרסה הוא ושוסע שסע פרסה. אבל נפי' רש"י ז"ל שפרסה הוא פלגע"א מה טעם לומר ופרסה איננו מפרים, והיה לו לומר ושסע איננו שסוע שהרי גם אם נסדק מלמעל', אין הסדק מועיל כלום. ועוד שלדעת רבינו ז"ל פי' ופרס' איננו מפרים שאין בו סדק כלל ולמטה בענין אמר לכל הבהמ' אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננ' שוסעת (פסוק כ"ו). ופי' רש"י ז"ל כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למט' הוא מחוברת, ויהיו הכתובים סותרים זה את זה, ותמה אני על מפרשי דבריו ז"ל שלא התעוררו על זאת: טמא הוא לכם לאכילה אבל לנגיעה בעודם חיים אין בהם טומאה: (ה) השפן, דרכו לחסו' בסלעים. כאמרו השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם (משלי ל' כ"ו). ונאמר סלעים מחסה לשפנים (תהלים ק"ד י"ח), [ונחלק: בזה מעתיקי התורה הקדמונים כאשר זכר המתרג' האשכנזי]: ופרסה לא יפרים, בגמל אמר מפרים, ובשפן יפרים. ובארנבת ופרס' לא הפרים', אולי רומז שאל תחשוב נולד בלי פרסה ולאחר ימים יפרים ת"ל ופרסה לא יפרים, ושמא ראמר יהיה לו ונסתלק ת"ל ופרס' לא הפריסה: (ו) ואת הארנבת, אמר רמ"בן ז"ל שיקרא כן בל"הק

הוּא לָכֶם׃ (ז) וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם׃ (ח) מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא

תולדות אהרן החזיר חולין סס׳ בכורות סס:

תרגום אשכנזי

אונריין זיין; (ז) ענדליך אויך ניכט דאז שוויין: דען עס האט צוואר געטהיילטע קלויען, אונד זייגע קלויען זינד דורכגעשפאלטען, עס ווידערקייעט אבער ניכט; דיעס זאלל אייך אונריין זיין. (ח) פאָן איהרעם פליישע זאָללט איהר ניכט עססען אונד איהר אאס ניכט אנריהרען (צו דער צייט נעמליך, ווען איהר אייך

רש״י

יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו [ת״כ חולין פ״ד]: אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה ולא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה [זבחי׳ ל״ד]: (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה

תרגום אונקלוס

סְדִיקָה מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן׃ (ז) וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסְתָא הוּא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתָא וְהוּא פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ (ח) מִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין

באור

הזכר והנקבה ממנו, וכן היענה, ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה, ויש רבים שמותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר, כמו גמל שפן חזיר דוב עורב, כמו גמלי׳ מיניקות (בראשית ל״ב ט׳), וכן תור בעופות ולכך כתוב שתי תורים או שני בני יונה, וזכר בתורים שהן לשון זכר שתי, וביונה שני, להודיע שאין קפידא בהם ויפה פי׳, גם בספרי חכמי הטבע ראיתי שארכבת הנקבה כופה את הזכר לתשמיש, וכמעט אין זכרו׳ הזכר ניכר בו, ומזה יש טעם למה נקרא המין על שם הנקבה: הוא, לפי ששם המין לשון נקבה: (ז) ושסע שסע פרסה, שפרס׳ שלו שסועה לשתים, במשנה תורה שאמר ברא״ש הענין אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסוע׳, אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא סתם וממילא ידענו שפרסתו שסועה, ממה שאמר תחלה השסועה, אחר שאין בעל סימן זה רק חזיר לבדו, אבל כאן שאמר בר״ש הענין וממפריסי הפרסה ולא אמר השסועה, הוצרך לומר בחזיר ושוסע שסע פרסה. כך נראה לי לפי הפשט, אבל בשחיט׳ חולין דרשו מלת השסועה שבמשנה תורה זו חיה שיש לה ב׳ גבין וב׳ שדראות: גרה לא יגר. לפרושנו כך פרוש: מה שגרר בשניו ולעסו פעם אחד, לא יגר פעם שני, שאינו מעלהו ללועסו פעם שנית ואונקלס ז״ל שתרגם והוא פשרא לא פשר יסבור כן מה שלעס לא ילעוס עוד או מה שמיחה בלעיסתו לא ימחה ע״י לעיסה שניה. ולפי׳ רש״י ז״ל פשר׳ לא פשר הכל על העלא׳ מקור ועתיד: (ח) מבשרם לא תאכלו. בשר הוא הגוף וכולל הבשר והחלב וכל היוצא מהן שדומה לבשר שיש בו טעם, ולכן דרשו רבותינו ז״ל על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו, אפילו נשחטה קרוי׳ נבל׳, לפי שאסורה באכילה, אין שחיטה מטהרת׳ מידי נבלה, לכן אמר סתם. כמ״ש (פרשה ה׳ ב׳). אבל במותרין נאמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב (פסוק ל״ט), להוציא שחוטה: לא תגעו, אם תרצו להיות טהורי׳ לאכול קדש או ליכנס למקד׳, אין רשאי לכם ליגע בנבלתם, ואינו אזהרה כמו טומאת מת לכהן, שאם ישראל מותרין להטמא בטומאה חמורה כל שכן בטומאת נבלה הקלה, ובת״כ אמרו אחרים אמרו יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים, ת״ל ולאלה תטמאו, יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא ת״ל ובנבלתם לא תגעו, הא כיצד הוי אומר זה רשות, ויאמר רמב״ן ז״ל שזה עיקר הדין מן התור׳. ודע כי זכרה תורה דין הטומא׳ בכל ארבעה המינין, בטהורים, ובבעלי סימן טהר׳ אחד, ובטמאי׳ מפרים פרסה, ובטמאין ההולכים על כפם, בטהורים וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה (פסוק ל״ט), אבל נשחטה יצאה מידי נבלה, ובבעלי סימן אחד ובנבלתם לא תגעו, אפילו נשחטה, וטמאים מפריסי פרסה כגון סוס וחמור לכל הבהמה אשר היא מפרס׳ פרסה וגו׳ כל הנוגע בהם יטמא (פסוק כ״ו) ובטמאין שאין להם פרסה וכל הולך על כפיו וגו׳ וכל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב (פסוק כ״ז), ונכון הכל. ויתבאר עוד במקומותיהן:

תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ (ט) אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ׃ (י) וְכֹל

ת"א תאכלו חולין ס"ו, ב'. שבועות ה', א': סנפיר חולין ס"ג, ב'. נדה נ"א, ב': במים שבועות ה', א':

דיין האלטען מיסט); דיזע זאללען אייך אונריין זיין. (ט) פאלגענדעס דירפט איהר פאן דעם, וואס אים וואססער לעבט, עססען: וואס אים וואססער פלאָספעדערן אונד שופּפּען האט, זאוואָהל אין זעען אלס אין פליססען; דיזעס דירפט איהר עססען. (י) וואס אבער

תרגום אונקלוס

אנון לכון: (ט) ית דין תיכלון מכל די במיא כל די ליה ציצין וקלפין במיא ביממיא ובנחליא יתהון תיכלון: (י) וכל די לית

רש"י

טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין לאסרה קל וחומר ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו': (ט) מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהיו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים וגו' [ויקרא כ"א]. כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן ומה תלמוד לומר לא תגעו ברגל [ת"כ ר"ה י"ז]: (י) סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר ושריון קשקשים

באור

טמאים הם לכם, מלת טומאה על האכילה ועל הנגיעה ולכן בשרץ המים לא נכתב טומאה לפי שאינן מטמאין במותם. אלא שקץ הם לכם וכן בעוף ובדמה לא נזכר מטעם זה טמאים הם לכם: (ט) את זה תאכלו, כלומר כל מי שיש בו סימנים אלו, כי המינים רבים, וכן זאת החיה האמור למעל', אבל רבותינו דרשו מלמד שהי' משה אוחז בחיה ומרא' אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו וכן בשרץ המים, וכן בעופות וכן בשרצים: במים, מלת מים כולל הכל, מי הים, מי נחל, מי בורות שיחין ומערות, ומים אשר בכלים, כי הדגה מתרבה בכלן, על כן זכר מים סתם, כלומר מכל אשר יגדל במים: סנפיר וקשקשת, סנפיר אילו ששט בהן, וקשקשת אלו קליפין הקבועים בו כמו ושריון קשקשים הוא לבוש, לשון רש"י ז"ל. ויאמר רמב"ן ז"ל שאין קבועין ממש דבקים בעור הדג, אלא הם הקליפים העגולים שגלדם דומה לצפורן שהן נפשטים מעור הדג ביד או בסכין, ולכן אמרו בגמרא דקשקשת לבושא הוא, ולשון התוספתא אלו הן הקשקשים שמלובש בהן, וסנפירים ששט בהן, פי' כמו לבוש שפושטו הלובש, כן יסורו הקליפים האלו מן הדג ביד, ואין כן מה שדבק בעור ממש: במים, יהיו במקום שיהיו בבורות ובכלים מכונסין בידי אדם: בימים, הגדולים, שנאמר עליהן ולמקוה המים קרא ימים (בראשית א' י'), שהן החללים הגדולים שברא השם ביום השלישי שנקוו בהן המים שכסו את הארץ: ובנחלים, הן העמוקות בארץ שנוזלים בהן מי המעיינות ומי גשמים, והולכי' ומתגדלים תמיד עד שנופלים אל הים, וכמו שנאמר כל הנחלים הולכים אל הים (קהלת א' ז'), ואמר המשלח מעיינים בנחלים (תהלים ק"ד י'), כי הם נוזלים אל מקום הנחל, ולכן נקרא נחל, שנוחל מי המעיינות ומי הגשמים ותורה שהכתוב מתיר הדגה שבכל המימות כשהם בעלי סנפיר וקשקשת. וכן אמרו בברייתא בימים זה הים הגדול שנאמר ולמקוה המים קרא ימים. ובנחלי' אלו הנהרות שנאמר ונהר יוצא מעדן וגו' אין לי אלא ימים ונהרות וכו' עד שאתה מרבה מים שבבורות ת"ל במים; (י) וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים. לא זכר במים, לפי שבכל הסבדות אם השרילו בכלי מותר לשתותן עם המים: מכל שרץ המים, שרץ שם כולל לכל בעל תנועה, והיא הסגולה היותר פחותה שבבע"ח המבדיל אות' מן הדומ' והצמחי', ולכן כשנזכרים בע"ח פחותים עם מעולים מהן, יקראו לפחותים שרץ בערך המעולים. ולכן שרץ המים כולל הבריות הקטנים שבמים כדמות תולעים. שאין להם צורת הדגה, וילמדנו שלא תאמר הבדיל בין אסור למותר בדגים, והתיר בעלי סנפיר וקשקשת. ואסר דגים שאין להם סנפיר וקשקשת, אבל שרץ המים שאינן ממיני הדגה יהיו מותרים. על כן חזר [illegible] וכל אשר

אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים
וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ
הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם׃
(יא) וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא
תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ (יב) כֹּל
אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם

תולדות אהרן נבלתם חולין ס"ו, ב': אין לו סס סס:

אין זעען אָדער פֿליסען ניכט פֿלאָססֿעדערן אונד שופפען האט, פֿאָן אל-לעם, וואס אים וואססער אויסקריכט אָדער זאָנסט אים וואססער לעבענדיג איזט; איזט אייך איין גריי-על, (יא) אונד זאָלל אייך יעדערצייט איין גרייעל בלייבען. פֿאָן איהרעם פֿליישע זאָללט איהר ניכט עססען, אונד פֿאָר איהרעם אאז זאָללט איהר אבשייא האבען; (יב) וואס אים וואססער ניכט פֿלאָסֿעדערן אונד שופפען האט, זאָלל אייך איין

רש"י

הוא לבוש [שמואל א' י"ז]: שרץ. בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו. לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם [ת"כ חולין צ"ט]: מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן [חולין ס"ז] יבחושין תושיי"רונש בלע"ז (Moucherons קליינע פֿליעגען, מיקקען): (יב) כל אשר אין לו וגו'. מה ת"ל שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימניו שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר

תרגום אונקלוס

לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי בְמַיָּא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן׃ (יא) וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּשְׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נִבְלַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן׃ (יב) כֹּל דִּי לֵית

באור

אין לו סנפיר וקשקשת בין שהוא ממין דגה, בין שהוא שרץ המים. ובין שהוא מנפש החי' שבמים, הם שקץ ותועבה: נפש החיה. הם בריות גדולות שבים. ופרים ודבים זכר ונקבה ומן חיו' הים הידועים, שאינן ממיני הדגה. והייתי אומר להתירן לפי שאין סימן סנפיר וקשקשת נוהג בהן, ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לאסרן: [א"ה על דעתי באור הכתוב כך הוא: מכל שרץ המים, כל מה שהמים משריצים. כמו שנאמר ישרצו המים שרץ וגו'. וכן כל הבריות הנולדות בים וגדלות שם, מכל נפש החי' אשר במים, להביא את הבריות הנולדות ביבשה וגדלות במים ונקראות (אמפיביען) שהיות בים וביבשה. ומיניהם רבים כידוע. ועל הדרך הזה מתורג' בל"א]. שקץ הם לכם. כמו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו (דברים ז' כ"ו). כלומר דבר נתעב ומגואל. לא שהן שקץ בעצם, כי הם בריות שברא השם. חלילה שיברא השם דבר משוקץ, אבל הוסיף מלת לכם. כלומר לעם קדוש כמוכם יחשבו לשקץ שלא יאכלום: (יא) ושקץ יהיו לכם. כפי הפשט שקץ הם לכם מודיע שהבריות שבמים שקץ הם לכם, ואחריו חוזר ומצוה ושקץ יהיו לכם, שאל יקל זה הדבר. כי יהיו בעיניכם כדבר משוקץ ומופרש לענין זה, מבשרם לא תאכלו, וזה עשה ולא תעשה. ורבותינו ז"ל דרשו ושקץ יהיו לאסור ערוביהן אם יש בו בנותן טעם: מבשר' פרשתיו: ואת נבלתם תשקצו. אין אנו יודעין לאיזו ענין נאמר. אם לאסור אכיל', כבר אמור, מבשרם לא תאכלו. ואם לטומאה אין טומאה נוהגת בהן, ומהו אם כן השקוץ בנבלתם והיה נראה לפרש לאסור נבלתם בהנאה, כדבר משוקץ. ושאסור לעשות סחורה בהן, ואל זה כיון יב"ע שאמר וית נבלתיהון תשקצון ומן הנייתהון תתרחקון תרגמו כמו שקץ תשקצנו הנאמ' בע"ז, אבל לא כוון להלכה שהן מותרין בהנאה. אולי בא ללמד על בעלי סנפיר וקשקשת שאינן צריכין שחיטה או נחירה, ושהמתים מאליהן מותרין באכילה. לכן אמר בטמאים ואת נבלתם תשקצו, שאסורין בחייהן לשחטן או לנוחרן ולאכלן וגם במותן. ללמדנו שבטהורים גם נבלתם מותרת. אבל רבותינו ז"ל אמרו לרבות יבחושין שסננן, כלומר אע"פי שהתרתי לך לשתות מי כלי' שהשריצו אין זה אלא בהיותן חיים מנודדים במים, אבל אם סנן המים, ונפרדו יבחושין מהם, את נבלתם במותם תשקצו ואסורין באכילה, ורש"י ז"ל כתב יבחושין מושיי"רנש בלע"ז. והוא בל"א (קליינע פֿליגען או מיקען): (יב) כל אשר אין לו וגו'. לפי הפשט לא נתחדש בפסוק זה דבר.

שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ (יג) וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃ (יד) וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה

ת"א הפרס וכו' חולין סס וס"ג א': הדאה סס ס"ג, א' וג': האיה סס ע"ג, ג':

גרייעל זיין.! (יג) פאלגענדע ארטען פאן געפלי-געל זאללט איהר שייען; זיא זאללען ניכט גענעסםען ווערדען, זיא זינד איין גרייעל: דען אדלער, דען ביינברעכער, אונד דען שווארצען אדלער; (יד) דען וויסען האביכט, דען שווארצען האביכט,

תרגום אונקלוס

לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ (יג) וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעַר וְעַזְיָא׃

רש"י

וקשקשת במים הא אם היו לו במים אף על פי שהשירן בעלייתו מותר [ת"כ]:

(יג) לא יאכלו. לחייב את המאכילן לקטנים [שבת קי"ד] שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה ת"ל לא תאכלו [דברים י"ד] באכילה אסורין בהנא' מותרין. כל

באור

אולי הכתוב הזה מדבר הבריות הנולדות ביבשה וגדלות במים, שזכר הרב המעתיק (פסוק י') וקראם (אמפהיביען), ועליהן אמר כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת והולך בתים. אע"פי שנולד ביבשה וחי בים וביבשה, הואיל וחי במים ואין לו סנפיר וקשקשת שקץ הוא, ורבותינו ז"ל אמרו יכול לומר אין לי שמותר אלא המעל' סימנין שלו ליבשה, השירן במים מניין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים, הא אם יש לו במים. אע"פי שהשירן בעלייתו מותר: (יג) ואת אלה תשקצו מן העוף, אבל בבהמה אמר זאת החיה וכן בדגים את זה תאכלו, וכן בשרץ העוף המותרין אך את זה תאכלו וגו', זה וזאת על הסימנים, כלומר המסומן מהן בסימנים אלו תאכלו, וכשזכר פרטים בשמותם אמר אלה כמו בעופות טמאים ובחגבים טהורין: לא יאכלו שקץ הם, לענין זה יחשבו כשקץ שלא יאכלו, אבל בהנאה מותרין, ומלת תשקצו לישראל ידבר בעבור מעלת נפשותיכם תשקצו, שלא תאכלום, לא שהן שקץ בעצמותן, כי הן ממיני מעשה בראשית: הנשר, [א"ה ידענו שאין אנו בקיאים בשמות העופות ולא בסימניה', וכבר הסתפקו קדמונינו בקצתם ובתרגומי הלכתי בעקבות המתרגמים הקדמים היוונים והערביים. לא לחתוך הדין על פיהם, או להכריע בזה הדבר בלי ספק, כי אם דרך סברא בעלמא, שלא להניח השמו' בלי תרגום כלל, ואם יש ספק בלבד, כלך לדרך אחר], ידוע הנקרא (אדלער), ובמליצות הנבואה מצאנו כנשר יעיר קנו וגו' (דברים ל"ב י"א), כנשר יעוף השמים (משלי כ"ג ה'), אם על פיך יגביה נשר וכל הענין שם (איוב ל"ט כ"ז), והאותות האלו יש בעוף הנקרא (אדלער). [וחז"ל אמרו בסימני הנשר שאין לו אצבע יתיר' וזפק ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל והוכיחו תוס' מזה שאינו (אדלער), כי יש בו אצבע יתירה, ובמדינתינו לאינו העוף הידוע שקורין (אדלער) ובדקנוהו ומצאנוהו בלי אצבע יתירה] ובפי' העופות הטמאי' יהיו דברי מעטים, מטע' שאמר הרב המעתיק שאין אנו בקיאין בהן ובסימניהם ומה יש לדבר עליהן, כבר השכיל עליו הרב הנ"ל, ודברי פי חכם חן: [הפרס, כפי הסכמת רוב המתרגמים הוא מן נשר וכן העזניה, ויתכן שנתפרשו בשמותיהן ולא אמר את הנשר למינו, לפי שנתיחדו בסימנין, שהנשר אין לו סימן טהרה כלל, ופרס ועזניה יש לכל א' מהן אחד מסימני הטהרה, כמו שארז"ל בחולין (דף ס"א), והנה פרס נראה שהוא המין הנקרא בלשון רומי (אססי פראגא) ובל"א (ביינברעכער)

ע"ש שהוא פורס עצמות, מלשון ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר (מיכה ג' ג'), ורז"ל אמרו על הפרס והעזניה דלא שכיחי בישוב: העזניה, אמרו המפרשים שהוא מן עוז והנו"ן נוסף, ויש מן נשר הנקרא בלשון רומי (וואלטוריא) לעוזם כחו, והוא הנקרא בל"א (דער שווארצע אדלער), והגאון תרגמו אלעב"קע, והוא (גרייף) בל"א, וכתב עליו הרא"בע שטעה. כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל, וכן יודו חכמי לשונם, א"כ לא יתכן שיאסר השם דבר שלא היה]: (יד) הדאה וגו'. ובמשנה תורה

לְמִינָהּ׃ (טו) אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ (טז) וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃

ת"א למינה שם ס"ג, א': ערב שם ע"ב, א', וס"ג א': בת היענה שם ס"ד, ב': הנץ שם ס"ג, ב' וכל ענין הפרשה שם:

תרגו' אשכנזי

נאך אללען ארטען דעס־זעלבען; (יט) דען ראבען נאך אללען זיינען ארטען; (טז) דען שטרויס־פאגעל, דיא שוואלבע, (וי"מ פאלקע), דאז מעערהון, אונד דען שפּער־בער נאך אללען זיינען

תרגום אונקלוס

(יד) וְדַיְתָא וְטָרְפִיתָא לִזְנַהּ׃ (טו) יַת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ׃ (טז) וְיַת בַּת

רש"י

עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: (טז) הנץ. איספר"ויר (Esperviór,

באור

נאמר והראה ואת האיה והדיה למינה (דברים י"ד י"ג). ואמרו רז"ל (חולין ד' ס"ג) ראה ודאה אחת היא, וכן איה ודיה, ולר' אבוה שם ראה ודאה ואיה ודיה אחת היא. והנה ראה על שם שרואה ביותר (חולין שם). ודאה מן כאשר ידאה הנשר, על שם שממהר לעוף, ויתכן שגם איה מלשון הזה, שהרואה אותו ישאל איה, כי במעט רגע יתעלם. והסימנין הללו ימצאו בעוף הנקרא (האביכט) בל"א. ובפ' ראה (דברים י"ד י"ג), כתב יב"ע והראה ואת האיה והדיה למינה, והייתא חיורתא ואוכמתא, דהיא איבו הייתא לזנה. ואל תתמה שפרט לך הכתוב המינים הללו, אחרי שכלל הכל ואמר למינה, לפי שכל המינין שזכר הכתוב חלוקין בסימניהם, כמו שאמרו רז"ל]: למינה, [כתב רש"י ז"ל כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו, יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותם וכלם מין אחד. עכ"ל, ולא פרטן הכתוב לפי שהן דומין בסימניהם, והנה מין בל"א (ארט או גאטטונג)]. ולדעתי המינים נחלקי' על ידי הנפשות, כאמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה (בראשית א' כ"ד). כלן שהן בעלי נפש אחת הן מין אחד. כי פעולותיהן ומנהגיהן דומים אע"פי שאינן דומים זה לזה במראה ובשם. וזהו לדעתי פי' מלת תמונה שפרשו מין. כמו מן שרש בין השם תבונה, ומורה על מעשה שרמז בו עושהו על פעולת דבר ידוע, אע"פי שאינו דומה לו בתבנית. כמי שעושה צלם בעל קרנים יורה על השמש או על הירח, שהיא תמונת השמש לא תבניתה. ומזה תבין פי' לא תעשה לך פסל וכל תמונה, כי תמונה שב על אשר בשמים ממעל. לפי שאי אפשר לנו לעשות תבניתו אלא תמונתו:

(טו) ערב, [אמרז"ל זה עורב אוכמא, וכן הוא אומר שחורות כעורב (שיר ה' י"א), את כל עורב להביא את העמקי והוא הלבן, למינו להביא מין זהר דדמי דיסיה לדיננה (חולין ס"ג)]:

(טז) ואת בת היענה, אונקלוס ויב"ע תרגמו בת נעמיתא, והוא הנקרא בל"א (שטרויספאגעל). שבמס' כלים (פרק י"ז) אמרינן שעושין כלים מביצת הנעמית. ובמס' שבת (קכ"ה ע"א) אמרו שבדי זכוכית מאכל לנעמיות. ופירש"י שם בת היענה והסימנין האלו ידועי' שהם בעוף הנקרא (שטרויספאגעל), ונקרא בת היענה. ובדברי לבנות יענה (איוב ל' כ"ט). כם כיענים במדבר (איכה ד' ג'), וכתב הרד"ק שהם עופות שוכני מדבר. ומשמיעים קול יללה ואולי שעל זה נקראו יענים, מן ענה, כמו יעלים מן עלה, וכן בת היענ' מלשון הזה. כמו בן בליעל, והרא"בע ז"ל כתב (שמות כ"ג י"ט), בשר היענה יבש כעץ, ואין המנהג שיאכלנו אדם, כי אין בו ליחה, ולא יאכל מכל המין רק הבת, כי היא נקבה וקטנה. ויש בה מעט ליחה, ולא כן הזכר הקטן, ורז"ל אמרו וכי בת יש לה ליענה. אלא לרבות ביצתה: התחמס, כפי המתרגמים ללשון הערב. הוא העוף שקורין (שוואלבע). וגם הוא מהעופות הדורסים. כמו שאמרו עליו החוקרי', ומפרשי' אמרו שהוא הבאז, ושמו נאה לו, לפי שהוא חמסן גדול בעופות: השחף, אמרו שהוא מן שחפת, והוא חולי המכחש הבשר ומדלדלו (אויסזעהרענד פיבער), וכפי העתקת הקודמו' הוא העוף שקורין בל"א (מעערהוהן), שאין כמוהו דל הבשר: [הנץ, פירש רש"י ז"ל איספר"ויר וכן הועתק בל"א, וכתוב המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן. ורא"בע ז"ל אמר יש לו כח רבה. והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום, כי יבקש מקום חם. ואין בזה ספק בעדות הכתוב שהבאנו:] (יז) ואת הכוס, הועתק בל"א (אוהו), וכ' הרב המעתיק תרגומו קריא ובמס' נדה קריא וקפופא ופרש"י עוף הצועק בליל'. ופניו דומות לשל אדם, ואלינו הייתי

(יז) וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־
הַיַּנְשׁוּף׃ (יח) וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־
הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃ (יט) וְאֵת הַחֲסִידָה
הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־
הָעֲטַלֵּף׃ (כ) כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ

ארט ־ן; (יז) דען אוהו, דען פֿישרייגער, אונד דיא נאכטאיילע; (יח) דיא פֿלעדערמויז, דען פעליקאן אונד דען גרינשפעכט; (יט) דען שטאָרך, דען בערגפֿאלק (י״ט האָהער) נאך אללען ארטען, דיען אויערהאהן, אונד דען ווידעהאָפף. (כ) יעדעס

תרגום אונקלוס

נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנַצָּא לִזְנוֹהִי׃ (יז) וְקַרְיָא וְשָׁלֵינוּנָא וְקִפּוּפָא׃ (יח) וּבַוְתָא וְקָתָא וִירַקְרֵיקָא׃ (יט) וְיַת חֲוָרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא׃ (כ) כָּל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל

רש״י

Epervier, ספּערבער): (יז) שלך. פירשו רבותינו זה השולה (פי' מגביה) דגים מן הים [חולין ס״ח] וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם צואיט״ש Chouettes (טשפטאייוען) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחד דומה לו שקורין יי״בו Hibou,) דער אוהו): (יח) תנשמת. היא קלב״א ס״ורין Calve souriz,) *Chauvesouris* פֿלעדראויס) ודומה לעכבר הפורחת בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טל״פא Talpa,) איט. Taupe אויוואורן): (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני״א Cicogne,) איין שטאָרך) ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידו' עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה רגזנית וכמדומה לי שקורין אותו היי״רון Heron;) איין רייהער): הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע״ז הו״פא Huppe,) ווידערהאָפּף) ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו [ס״ח]: (כ) שרץ העוף.

באור

כנוס חרבות (תהלים ק״ב ו'), כי מטבעו לשכון בחרבות: השלך, פי' רבותינו זה השול' דגים מן הים, וזהו שת״א ושלינונא: [הינשוף. רש״י ז״ל אמר כוס וינשוף הם צואט״ש (והוא שועט״ע ובל״א איולע) הצועקים בלילה. ויש להם לסתות כאדם. ועוד אחד דומה לו שקורין יב״י ל״ל היב״ו, מין איולע עכ״ל)], ואין בוונתו שכוס וינשוף מין א', אבל חוברו בפסוק אחד לפי שכיהם צועקים בלילה: (יח) התנשמת. כתב רש״י היא קלב״א סורי״ן (שאווע סורי״ת ובל״א פֿלעדערמויז) ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים, וקורין לה טל״פא (טאלפע ובל״א מויוואָרף) עכ״ל, וכתב הרב המעתיק ואולם ברד״ק תשמע, שהוא ממין הצועקי' בלילה, ויש לפרשו קוי״ץ: [הקאת. בגמרא (חולין דף ס״ג) קאת זה הקוק, והוא בערבי העוף שאנו קורין לו (פעליקאן), ודרכו לבלוע שבלולים גדולים עם קטנים ומתחממים במעיו והוא מקיא אותם ואוכל את הבשר אשר בתוכם וידאה שעל זה נקרא קאת]: הרחם. תרגומו ירקרוק', וזה שהעתיק הרב המעתיק (דען גרין ספעכט), ויב״ע תרגם וית שרקרקא: (יט) החסידה, זו דיה לבנה ליגוני״א מפרש״י ז״ל ובל״א (שטאָרך), ואמר רא״בע ז״ל היא הנראית למועדי' ידועי' בשנה, וכן כתוב חסידה בשמים ידעה מועדיה (ירמי' ח' ז'): האנפה, בגמ' חולין זו דיה רגזנית, שדרכה להתאנף מהר, [ועל העוף הנזכר במקום הזה בתרגום האשכנזי אמרו בעלי התולדות שאין כמוהו כוח להתקנף, ולמתרגמים הקודמים דעות שונות בפתרון זאת המלה, עד שקבלתם אמרו שהוא הפאפאגייא, ורש״י ז״ל כתב וכמדומה לי הוא שקורין אותו היר״ון (הערלאן, בל״א רייהער, האָהער)]: הדוכיפת, הוא תרנגול הבר, [אונקלוס תרגמו נגר טורא, וכתב המתורגמן והוא שקורין לו בל״א (אויערהאהן), ורש״י ז״ל כתב שהוא הופ״א בלע״ז, ובל״א (ווידעהאָפף)]: העטלף, כתב הרד״ק הוא העכבר בעל כנפי' אשר יעוף בלילה, והוא הנקרא בל״א (פֿלעדערמויז), ואם כן הוא התחיל הכתוב במלך העופות. שהוא הנשר, וסיים בדומה לעכבר, שהוא כמו אמצעי בין עוף לשרץ השורץ על הארץ: (כ) כל שרץ העוף, פי' רש״י ז״ל הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ, כגון זבובים ולרעין ויתושין וחגבים, וטען עליו רמ״בן ז״ל איך יקרא עוף בעבור גודל גופו ושרץ העוף בעבור קטנו, והעטלף קטן הרגלים

עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ (כא) אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לֹא כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ׃

לו קרי

ת"א כרעים שם ס"ה, ח': לנתר ב"ק ל"ח, א':

תרגום אשכנזי

קריכענדע געפֿליגעל, דאז אויף פֿיערען געהט, זאָלל אייך איין גרייעל זיין; (כא) יעדאָך דירפֿט איהר פֿאָלגענדעס פֿאָן פֿיערפֿיסיגען געפֿליגעל עססען: וואס צווייא שפרינגפֿיסע האט אָבערהאלב דער רעכטען פֿיסע, דאמיט אויף דער ערדע צו הי־

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: (כא) בְּרַם יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע דִּי לֵיהּ קַרְסוּלִין מֵעִלָּוֵי רַגְלוֹהִי לְקַפָּצָא

רש"י

הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) על ארבע. על ד' רגלי': ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים

באור

ודבים ממיני הארבה שרגליהם גדולים מהם, ולא יקרא שרץ העוף כהם, והר"ד אליה מזרחי ז"ל אמר שכוונת רש"י ז"ל שהוא קטן במינו, בעוף זבובים, ובשקצים כגון נמלים, ובבריו' חולד ועכבר וחומט כמו שפי' רש"י ז"ל בפי' ישרצו המים, ואם הוא קטן במינו אע"פי שהוא גדול מבעלי מין אחר, הרי הוא שרץ באותו המין. ולא ידעתי זה כי סוף סוף ארבה מין עוף וגדול מעטלף וא"כ איננו הקטן במינו. ורמב"ן ז"ל פי' שפרושו בלבד ההולך על ארבע, כי כל עוף שילך על שני רגלים גופו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו להתעופף תמיד, ולכן יקרא עוף כנף ועוף סתם. אבל בעלי ד' רגלים הולכים נמוכים, וגופם וראשם למטה כשרצים ולכך יקרא שרץ העוף, ודבריו נכונים. ואמנם על מלת שריצה אמר רמב"ן ז"ל בפי' ישרצו המים. (בראשי' א' כ'), שלדעת אנקלוס ענין שריצה כטעם תנועה, שתרגם שרץ ורמש ריחשא דרחיש. ואמר שיפה פי'. ולדעתי אמת שענין שרץ לשון חיות ותנועה, אבל לבד יקראו כן הפחותים שבבע"ח, כי שם זה יורה שאין בו רק נפש חיה מתנועעת, לא כמעלת נפשות החיות והבהמות והעופו', שיש להן פעולות שונות כמפורס' וגם הם בעלי עצמות, אבל כל הולך על ארבע פחותים מהן מאד. והזוחלים כלם שרץ הן, כי אין באחד מהם ענין תשמיש מנגד, והם השרץ השורץ על הארץ, כי החיות והבהמות מלבד תנועתם ומעשיהם הטבעיי', יש להם מדות. והם בעלי למוד לתשמישי בני אדם, כמו הסוס לרכוב ולהרכיב וללחום, והשור לחרוש, והחמור לשאת משאות, והכלב יכיר בעליו וישמו' בית אדוניו. וכיוצא בכל אלה, וכן העופות בעלי למוד חסיד' וכיוצא. ואין גם אחד ממדות הללו בחיות הים, ולא בשרץ העוף ושרץ הארץ. זולתי התנועות והמעשי' הטבעיים שיעשה כל מין ממין בחקו ובטבעו. אפילו הוא במדבר אין יושב, ואם מעשיהם הם מתפלאות תמים דעים, גם מפיקים הדוחה לאדם כמו מעשה הדבורה ותולעת המשי ודבים כיוצא בהם, אין זה רק התנועה הטבעית שלהן, שעל ידיה תעשה זאת ותפיק טובתה. כמו שתפיק האדמה זרועיה, וההרים יפיקו המחצבים. אבל אינן בעלי למוד ולא לתשמישי האדם. וכן בבריות המים ובחיות הים, אין גם אחד לתשמיש כזה. על כן פעם נקראים שרץ כאמרו מכל שרץ המים, הרי שהטהורים והטמאים בשם שרץ יקראו, ולכן אמרו ישרצו המים שרץ נפש חיה, ובתרגומנו על ספר בראשית הארכנו: שקץ הוא לכם, לאכלם כי אתם עמי. ועל כן אמר לכם לא שהם שקץ בעצמותם, כי הם מעשה ידי יוצר ב"ה: (כא) אך את זה תאכלו. מי שיש בו סימן זה המפורש לפניכו מותר באכילה: ממעל לרגליו, פי' רש"י ז"ל סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד' רגליו, וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ, מתחזק באותן שני כרעים ופורח. ויראה שאלה השנים שמתחזק בהן לפי שהם נראים קצרים מארבעה רגליו בשעה שאיננו קופץ, דומים לכרעים שהן עד הרגל, כי בשעה שרוצה לקפוץ מפשיט כפלי כרעיו ואז יאריכו יותר מרגליו. כי כובש אותן בקרקע, ומגביה גופו על ידיהן וקופץ: לנתר בהן על הארץ, אמר רא"בע ז"ל אין לו אח, והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ והטעם דולג. אבל למה אין לו אח והוא מלשון ויתר ממקומו, שנופל על הקפילה ממקום למקום, ונרא' מפס'

(כב) אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־
הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ
וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב
לְמִינֵהוּ׃ (כג) וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ
אַרְבַּע רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃
(כד) וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ

ת"א את אלה וכו' חולין ס"ה, א': הארבה שם ודף ס"ו, א':

פפען. (כב) פאלגענדע
דירפט איהר אלזא דא-
פאן עססען: ארבה, סלעם,
חרגול אונד חגב; נאך אל-
לען ארטען דערזעלבען.
(כג) אללעם איבריגע
קריכענדע געפליגעל, דאז
בלאם פיער פיסע האט,
(אונד קיינע שפרינגפיסע),
זאללען אייך איין גרייעל
זיין. (כד) אן פאלגענדען
זאללט איהר אייך פער-
אונרייניגען: נעמליך

תרגום אונקלוס

בְּהוֹן עַל אַרְעָא׃ (כב) יָת אִלֵּין מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן יָת גּוֹבָא לִזְנֵיהּ וְיָת רָשׁוֹנָא לִזְנוֹהִי וְיָת חַרְגּוֹלָא לִזְנוֹהִי וְיָת חֲגָבָא לִזְנוֹהִי׃ (כג) וְכֹל רִחְשָׁא דְעוֹפָא דִּי לֵיהּ אַרְבַּע רִגְלִין שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ (כד) וּלְאִלֵּין תִּסְתָּאֲבוּן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד

רש"י

לבד ד' רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש הרבה כאותן שקורין לנגו"סטא (ווים אנטפרא= לאזיסען: איינע היישרעקע. יעלס: איין מעערקרעבס Langouste) אבל אין לנו בקיאין בהן שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין כרעים אלו הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנים הללו מצוים באותן שבסביבותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) וכל שרץ העוף וגו'. בא ולמד שאם יש לו חמש טהור [ת"כ]: (כד) ולאלה. העתידין לאמר בענין למטה [ת"כ]: תטמאו. כלומר בנגיעתם יש טומאה:

באור

הגמת שבעלי ד' רגלים או שהם מעופפים, או הולכים ברגליהם. ובעלי שתי כרעים, לבד שיעופו בכנפיהם. וילכו ברגליהם כמו השצונים. קופצים ג"כ ממקום למקום בארץ, בלי עזרת כנפיהם ורגליהם, אלא בכרעיהם שממעל לרגליהם, ולכן אמר לנתר בהן על הארץ, כי יעופו בכנפיהם, ובארץ ילכו כזבובים על רגליהם, כעדות הכתוב אך זה תאכלו מכל שרץ העו' ההולך על ארבע, למדנו שגם הטהורים מהלכי רגלים הם. ונוסף בטהורים הקפץ שעושים בכרעיהם. ויש לנגד גוזה לשון רש"י ז"ל שהבאנו על זה: (כב) את אלה מהם, בעלי השמות המנויין לפנינו: את הארבה, לא נעתקו ללשון לועז, לפי שאין בידינו לתרגמם. (כג) וכל שרץ העוף. כבר נאמר זה למעלה. פי' רמב"ן ז"ל לפי הפשט באומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים לבד. ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם. ורש"י ז"ל כתב בא ולמד שאם יש לו חמש טהור, וזהו מדרש חכמים בת"כ. ואם כן לא אסרה תורה מחוסרי כרעים, כי אם בבעלי ארבע רגלים, אבל בעלי חמש שבעוף מותרין, ורא"בע ז"ל אמר יתכן שיש שרץ שיש לו ד' רגלים. ולא ילך בהן רק יעוף לבדו. פי' דבריו מתוך שאמר ההולך על ארבע, הייתי מתיר בעל ארבע שאינו הולך רק מעופף. הוצרך לומר עוד אשר לו ד' רגלים סתם שאפילו אינו הולך שקץ הוא, אבל אין הדעת סובלת שבעל ד' רגלים לא ילך: (כד) ולאלה תטמאו. פרשנו למעלה (פסוק ח'). והוא מבנין התפעל. ודגש הטי"ת על חסרון תי"ו הבנין. כלומר כשתגעו בהן. אתם מטמאין עצמיכם. ותצטרכו להטהר קודם שתגעו אל הקדש או לבוא למקדש: ולאלה. פירש רש"י ז"ל העתידין להאמר למטה תטמאו. וכן פי' רשב"ם ז"ל ולאלה תטמאו אם תגעו בנבלתם ומפרש והולך בהמות טמאות. וזהו דרך אמת, ודברי רא"בע ז"ל זרים שאמר ולאלה תטמאו לכל שרץ העוף בעל ד' רגלים. ואת אלה תשקצו מן העוף (כלומר העופות הטמאים), ודעת אחרי' שפי' אלה לכל הבהמה וכל ההולך על כפיו, ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה, ומלבד שדבריו סותרים קבלת אבותינו, אין הכתוב משמע כן. שהרי בשרצים ועופו' טמאים מדבר, ואמר וכל הנוגע בנבלתם יטמא וגו'. אבל ולאלה תטמאו כך משמעו כאמורין למעלה אע"פ שאסרתי

בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כה) וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (כו) לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא׃ (כז) וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה

ת"א הילך כס ע', ג':

ווער דאז אאז דאפֿאָן בעריהרט, זאָלל ביז אבענד אונריין זיין. (כה) אונד ווער פֿאָן איהרעם אאזע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען אונד ביז אבענד אונריין זיין: (כו) איבערהויפט אללע פֿיערפֿיסיגען טהירע, דיא געטהיילטע, אבער ניכט דורכגעשפאלטענע קלויען האבען, אָדער ווידערקויענד זינד; דיזע זאָללען אייך אונריין זיין. ווער זיא (נאך איהרעם טאָדע) בעריהרט, זאָלל אונריין זיין. (כז) וואס אונטער פֿירפֿיסיגען טהירען אויף טאפּפען געהט, דיזע זאָללען

רש"י

(כה) וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים: (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה: (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב

תרגום אונקלוס

רַמְּשָׁא: (כה) וְכָל דְּיִטּוֹל מִנְּבִלְתְּהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (כו) לְכָל בְּעִירָא דִּי הִיא סְדִיקָא פַּרְסָתָא וְטִלְפִין לֵיתַהָא מַטְלְפָא וּפִשְׁרָא לֵיתָהָא מַסְּקָא מְסָאֲבִין אִינוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב: (כז) וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל יְדוֹהִי בְּכָל חַיְתָא

באור

אותם באכילה, במותם אינן מטמאים במגע ובמשא. ואת אלה אמפרוש בענין מלבד שאמרתים באכילה בראש הענין גם תטמאו בנבלתם. גם לכל הבהמה אין לו טעם רק כפי הפי' המקובל, כי שב על ולאלה תטמאו ופי' לכל הבהמה וכל הולך על כפיו. אבל אם ולאלה על האמורי למעלה, היה לו לומר וכל הבהמה: כל הנוגע, כאן פי' מה משפט נוגע בנבלה, שיטמא עד הערב, לא עונש אחר, ולמדנו, שהאמור למעלה ובנבלתם לא תגעו אינו לחייבו מלקות. אלא משמעו הרולה להיות טהור, לא יגע בנבלתם. והכתוב קצר כאן בטבילה שצריך טבילה להטהר מטומאתו. ויבוד יתבאר (פרשה ט"ו י"א): (כה) וכל הנשא מנבלתם, כל מקום שנאמר טומאת משא המורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים. לשון רש"י ז"ל: יכבס. כל לשון כבוס בכל המקרא נופל על בגדים לא על הגוף: (כו) לכל דבהמה. [א"ה אין שמוש הלמ"ד בזה כמו למ"ד ולאלה תטמאו האמו' למעלה. שהרי נשוא המאמר טמאים הם לכם, אבל הוא למ"ד הכללי שזכרתי לך פעמים רבות. שעניני בל"א (איבערהויפט). כמו לכל יתדות החצר]: אשר היא מפרסת פרסה. שיש לפודן ברגלה כעין מנעל, אבל שוסעת איננו שסע, שאינו חלוק לשתים, והם הסוס והחמור והלע:ד"א כמו שאמרנו למעלה (פסוק ג'). ורש"בם ז"ל אמר אע"פ שהיא מפרסת פרסה. אבל שסע אין סדוקה כסוס וחמור, ויפה פי'. אבל רש"י ז"ל אמר כגון גמל שפרסתו סדוקה. אבל למטה היא מחוברת, ודברנו על זה (פסוק ד'): טמאים הם לכם. לישראל עמי טמאים לאכילה, וכן אמר אבל וכל הולך על כפיו. למדנו מפורש שבעלי שני סימני טומאה אסורים באכילה. ולכן מבשרם לא תאכלו האמור בראש הענין אבל בעלי סימן אחד על כל הטמאים שבענין, שהרי נאמר אבל אלו טמא הוא לכם. וכן בעלי ב' סימנין שנאמ' גם בהן טמאים הם לכם, שוין להם בדין זה: (כז) וכל הולך על כפיו. הם בעלי שני סימני טומאה, שאין להם לפודן כעין מנעל, אלא חלוקי אצבעות. הם הנקראים בכתוב הולכים על כפיהם, כי בעלי פרסה הולכין על לפרסם כבעל מנעל, ובכלל הולך על כפיו כל הבהמו' והחיות שבעולם, כי מלבד שלשה שאמרנו בפסוק שלפניו, האחרים כלם הולכים על בשר כף רגלם, וכן

הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃
(כח) וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס
(כט) וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר

ת״א וזה לכם וכו׳ מנחות כ״ט, א׳. כריתות ד׳, ב׳, וכ״ג א׳. מעילה י״ז, ב׳: בשרץ חולין קכ״ו, א׳: והעכבר והצב שם שם:

אייך אונריין זיין: ווער דאז אאז דאפאן בעריהרט, זאלל ביז אבענד אונריין זיין; (כח) ווער פאן איהרעם אאזע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען, אונד ביז אבענד אונריין זיין; דיזע אלזא זאללען אייך אונריין זיין. (כט) פאלגענדעס זאלל אייך אונריין זיין אונטער דען קריכטהירען, דיא אויף דער ערדע קריכען: דאז וויזעלכען, דיא מויז, אונד

תרגום אונקלוס

דִּמְהַלְּכָא עַל אַרְבְּעָה מְסָאֲבִין אִינּוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבֵלַתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כח) וּדְיִטּוֹל יָת נְבֵלַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִינּוּן לְכוֹן׃ (כט) וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִחֲשָׁא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא חוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא

רש״י

וחתול: טמאים הם לכם. למגע: (כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ואסור לאכול תרומה

באור

האדם הולך על כפו כמו כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם (דברים י״א כ״ד), וכן אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (שם כ״ח נ״ו), ויש כפות ידים וכפות רגלים, כי מלת כף שרשו כפף, כמו מן טפף טף ונקרא פנימית היד כף, לפי שהאדם יוכל לכפוף אותה, כמו שרמזני (פרשה ב׳ ג׳), וכן אמר כפות זהב שתים עשרה, כפי שהם כפופים כתבנית יד כפופה, וכן נקרא תחתית הרגל כף, לפי שיוכל לכפוף אצבעות רגליו לצד פנים, ונעשה ככף, אבל שרץ העוף והשרץ השורץ שאין להם כף רגל לכפוף, נקראו הולכים על רגליהם, וזה ענין ברור, ורש״י ז״ל פי׳ וכל הולך על כפיו, כגון כלב ודוב וחתול, וכן פי׳ רש״בם ז״ל. ואיני מבין מה בין אלו לשאר ב״ח שנקראו הולכים על כפם, גם בברייתא דת״כ לא אמרו כן, אבל שנו כל הולך וגו׳ זה הקוף, כל הולך להביא את הקיפד ואת חולדת הסנאים, ואת אדני השדה ואת כלב הים, וזהו לענין טומאה, והכרו בריות הללו המשונים מטעמים אחרים, ואינו צריך לפשט הכתוב, סוף דבר כפרושנו כתוב דין אסור אכילה ודין טומאה בראש הענין בבעלי סימן אחד, וכתוב עתה איסור אכילה וטומאה בבעל פרסה שאינן שסועים ואינן מעלה גרה, ואח״כ כתוב שתיהן בהולך על כפיו שאין לו פרסה כלל. ובסוף הענין יזכיר דין טומאה נבלה בבעלי שני סימנין טהורים הטהורי׳ לאכילה: בכל החיה ההלכת על ארבע, לפרושי זולתנו מה טעם הוסיף לומר כן, וכל הענין מדבר בחיות ובהמות ההולכים על ארבע, אבל לפרושנו שהולך על כפיו כולל כל הבריות שאין להם פרסה, ויש להן כף רגל שכלן הולכים על כפות רגליהם, ולפי שבכלל זה גם כן העוף הטהור, שיש לו כף רגל ויוכל לכפפו והולך על כפו. הוצרך לומר שאין אסור זה אמור אלא בכל חיה ההולכת על ארבע, לא העוף, וכן למעט האדם ההולך על כפו, וכמ״ש (פסוק ב׳), וכן להוציא קצת מן הרמש ההולך על כפו, שאינו מטמא במותו: טמאים הם לכם. לאסר׳ באכיל׳, כמפורש בראש הענין: בנבלתם. לפי שלא זכר עד הנה אותן שאין להם פרסה כלל, אמר בנבלתם כשהן מתים, לא כשהן חיין: (כה) והנשא, לשון נשיאה על המתטלטל ממקום למקו׳ ע״י ידי דבר אחר. כמו וישאו את התבה (בראשית ז׳ י״ז), ורוח הקדים נשא את הארב׳ (שמות י׳ י״ג), כאשר ישא האומן את היונק (במדב׳ י״א י״ב), ונשא המון רוחא (דניאל ב׳ ל״ה), וכן כאן שמסיט׳ ממקום׳, וכן אמר רש״בם ז״ל והנושא מסיט ממקומו אע״פ שלא נגע. אבל אם טענו בצל׳ על כתפו, ולא נגע ולא זז ממקומו אינו טמא וכן שנינו במס׳ זבים, ובתרגום ירושלמי מתורג׳ נושא מסיט: טמאים הם לכם. למגע ולהיסט: (כט) וזה לכם הטמא, דרשו עליו רבותינו

וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ (ל) וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ (לא) אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (לב) וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו

למד רבתי

ת"א למינהו שם קכ"ג, ב'. אלה וכו' שם שם: הנגע חגיגה י"א, א'. נזיר נ"ח, ב'. נדה נ"ו, א': וכל אשר חגיגה י"א, א'. חולין ע"ד, א'. נדה שם:

דערליבפראש (י"ם שילדקראטע) נאך אללען ארטען; (ל) דער איגעל, דער כח אונד דיא איידעקסע, דיא בלינדשליכע (י"ם שנעקקע) אונד דער מולווארף. (לא) דיזע זאללען אייך אונריין זיין אונטער דען קריכטהירען; דער זיא נאך איהרעם טאדע בעריהרט, זאלל ביז אבענד אונריין זיין. (לב) אונד אללעס, ווארויף עטוואס פאן איהנען נאך איהרעם טאדע

תרגום אונקלוס

לִזְנוֹהִי׃ (ל) וְיַלָּא וְכוֹחָא וְחַלְטָתָא וְחוּמְטָא וְאָשׁוּתָא׃ (לא) אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (לב) וְכֹל דִּי יִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב

רש"י

וקדשים וליכנס במקדש: החלד. מוש"טילה אוט. Mustella, Moustille,) איין וויזעל): והצב. פויי"ט (לא ידעתי לכוונו) שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריצ"ו (Riccio, Herrisson,) אוט. איין איגעל) הלטאה. ליס"רדה (Lezard, אייגע איידעבזע): חומט. לימצ"ה(Limace, וועגשנעקקען, וועלכע קיין געהייז האבען): תנשמת טל"פה (Talpa, מולוואורף): (לב) יובא. ולא

באור

בת"כ שהדי בסמוך אמר אלה הטמאין לכם, לפי שפרטן בשמות, וכל השרץ השורץ על הארץ טמא לאכילה, כמבואר בסוף הענין (פסוק מ"א), אבל אין טומאת הללו לענין אכילה, אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים: השרץ על הארץ, למעט כדוגמתן שיש בים: החלד. [כתב רש"י ז"ל מוסטי"לה, והוא בל"א (וויזעל): והצב, פרש"י פוי"ט, ופרש"י כ"י פרו"יט והיא מלה נוסחת בלשון ההוא כענין המלה בל"א (פראט, פראָט), והרד"ק כתב גריישנ"ט בלע"ז, והוא הנקרא בל"א (גראזפראָש), ור"א בחור פתרו (שילדקרוט), והוא (שילדקרעט): (ל) והאנקה, פירש"י הרי"צו, והוא העריסא"ן, בל"א (איגעל): והכח, רש"י ז"ל לא פתר התיבה הזאת כלל, ואנקלוס וי"ע גם הם לא תרגמו אותה, וכן עשה המתרג' האשכנזי. ויש באגדות, המזרח (איידעקס) נקרא בערבי (גאדי"ל), והוא נודע לרוב כחו וגבורתו. כאשר כתבו עליו בעלי התולדות בל' ערב, ואין לו שם מיוחד בלשון אחר: והלטאה, פירש"י ליסרד"ה ובל"א (איידעקס): והחמט, פירש"י לימצ"ה, בל"א (בלינדשלייכע): והתנשמת, טלפ"א, והוא טאלפ"ע, ובל"א (מולוואורף)] (לא) אלה, המנויין למעלה: במתם, אבל הבהמות אמר בנבלתם ובשרצים במותם, ושרץ מת גם היא נבלה שכן כתוב או בנבלת שרץ טמא (פרש' ה' ב'), וכן כתוב בענין וכל אשר יפול מנבלתם עליו, אולי לפי שהשרצי' כלם שקץ הם. שמכח שרצים יצאו מן הכלל לטמא, ולפי שגדועין מכלם אפשר לטעות שגם בחייהם בשרם קרוי נבלה, פירש כאן במותה, ואין זה כמו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה (פסוק ל"ט), שלבד מתה, אבל שחוטה שחיטה מטהרתה, אלא במותם אפילו שחוטים. שכיון שהם שקץ לאכילה, שוב אין ההריגה מועלת להעלותם מטומאתם, ולמד מטומאו' בהמות וחיות האמורות למעלה, אלא שרבותינו ז"ל שהכוהו למלת בהם ואמר בהם אע"פי שהם שחוטים: (לב) וכל אשר יפל. כל שיהיה כי השרץ מטמא בכעדשה, ולכן נכתבו הדינים הללו אצל השרצים, ובאמת חוזר גם לנבלת בהמה וחיה, שאם נפל מנביל' כשיעור טומאה על אחד מן הכלים האמורים בענין משרץ מטמאין כשרן: מכל. ולא כל כלי עץ, ולמדו חכמים ליא כלים מטמאין, ואיזו מהן אינן מקבלים טומאה: עץ, ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה מפי' רש"בם ז"ל, וכלי אדמה הם אותן שלא קלו באור, אבל כלי נתר הקלוין באש, אע"פי שלא יתבשל

מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ
בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־
יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא
וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי (לג) וְכָל־
כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ
כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃

ת"א או בגד שבת ס"ג, ב'. או שק שם ס"ד, א'. ומנחות נ"ט, ב': במים יבמות ע"ה, א': וכל כלי פסחים י"ח, א'. סוטה כ"ז, ב'. חולין כ"ד, ב': תוכו נדה מ"ג, ב': יטמא פסחים כ', א'. סוטה כ"ז, ב'. חולין כ"ד, ב', ול"ג ב':

תרגום אונקלוס

טְפַל מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ שַׂקָּא כָּל מָאן דִּי תִתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ (לג) וְכָל מָאן דַּחֲסַף דִּי יִפֵּל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יִסְתָּאַב

תרגום אשכנזי עח

פֿאללען ווירד, יאָלל אונ־ריין זיין: עס זייא האָל־צערנעס גערעטהע, גע־וואנד, פֿעלל אָדער זאק, אללעס גערעטהע, וואָמיט מאן עטוואס פֿערריכטען קאן; עס מוס אין וואס־סער געטהאן ווערדען, אונד בלייבט אונריין ביז אבענד: הערנאך איזט עס ריין. (לג) ווען עטוואס דאפֿאָן אין אירדענעס געשירר פֿאללעט ווירד, זאָ זאָלל אללעס, וואס דארין איזט, אונריין זיין; אונד דאז געשירר זעלבסט

רש"י

לאחר טבילת. נמא הוא לתרומה עד הערב ואח"כ וטהר בהערב השמש [יבמות ע"ה]: (לג) אל תוכו.

באור

בהן דינן ככלי חרס: בגד. למר או פשתים תשי או קנבוס: או עור, של בהמת וחית הארץ, אבל עור חית הים אינו מקבל טומאה. מה בגד גדולו בארץ. אף עור שגדולו בארץ: שק, טלית של נוצת עזים, מפי' רש"בם ז"ל, כלומר כל העשוי מנוצת עזים מקבל טומאה כשק, ונאמר שק ללמד שצריך שיהיה טווי וארוג פרט לחבלים ולמשיחות שאינן ארוגין, אינן מקבלים טומאה, שהרי להלן נאמר וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים (במדבר ל"א כ'), ומעשה עזים לעמת שק הנאמר כאן, ולמדנו שכל מעשה עזים מקבל טומאה, ולפי שנאמר כאן שק סתם למדנו שגם העשוי משער חזיר ומזנבה של פרה מקבל טומאה, ולמדין טומאת מת וטומא' שרץ כל אחד מחברו, זוהי שיטת חכמינו ז"ל והוא הפשט הברור: אשר יעשה מלאכה בהם, לא תשמיש כסוי, שאין עושים בתוכה כלום, מפי' רש"בם ז"ל: במים יובא. זוהי הטבילה המעברתו מטומאתו, ואם לא יבוא במים אינו יוצא מידי טומאתו לעולם: וטמא עד הערב, אע"פי שיובא במים עדיין טמא כל יום הטבילה עד הערב ואז יטהר, ורבותינו ז"ל דרשו וטמא וטהר כאחד, שהוא טהור לאחר טבילה לחולין ולמעשר, וטמא לתרומה עד שיעריב שמשו: (לג) וכל כלי חרש. כלי עפר שקולין אותן בכור: אל תוכו, אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו, בין נגע בדופנו בין לא נגע, בין שנפל לאוירו, בין שכפה הכלי על הטומאה. ואשר יפול דבר בהווה, וכן וכל אשר יפול עליו מהם במותם בין נפל שרץ עליו בין נגעו הן בשרץ: כל אשר בתוכו יטמא. פי' רש"י ז"ל הכלי חוזר ומטמא מה שבתוכו, כלומר מה שבתוכו נטמא מן הכלי עצמו, לא מאוירו, אלא הכלי ראשון, והאוכלין שבתוכו שני לטומאה, וכמו שהכלי נעשה ראשון אע"פי שלא נגע בטומאה, כן הכלי חוזר ומטמא אוכלין שבו אע"פי שאינו נוגע בהן. כגון שמונחים האוכלין בכלי, ואין כלים מקבלין טומאה מאויר כלי חרס. והרי האוכלין אינן נוגעין בכלי חרס הטמא, אעפ"כ הם טמאים, וכן אם הכלי מלא חרדל. שהכלי אינו נוגע בכלו אלא במה שסמוך לדפנות, ואעפ"כ הכל טמא שהרי אמר כל אשר בתוכו יטמא, ואי אתה יכול לומר שכל אחד מטמא חברו שהרי אין כביצה בכל אחד. ועוד שאין אוכל מטמא אוכל, ועוד א"כ זה שני וזה שלישי והשלישי לא יעשה רביעי, ומתוכו שני למדו רז"ל לתוכו ראשון שמדבר על אוירו אע"פי שלא נגע: ואתו תשברו. אינו יוצא מטומאתו עד שישבר שלא יהא ראוי עוד למלאכתו הראשונה, אבל אין לו טהרה במקוה, אע"פי שאין טומאה דבר ממש שתבלע בחרס, כמו בלוע של איסור, שנאמר בו וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר (פרש' ו' כ"א). העידה עליו

(לד) מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר
יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה
אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃
(לה) וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם ׀ עָלָיו

תולדות אהרן מכל וכו' שבת קל"ח, ב'. פסחים י"ח, א', וכ' ב', יומא ע', ב'. מנחות י"ג, ק"א, ב'. חולין נ"ו, א', וקכ"ט א'. בכורות ס', ב': וכל משקה שבת י"ו, ב'. פסחים ט"ז, א' וי"ח א': יפול חולין קכ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

מיכט איהר צערברעכען. (לד) פֿאָן אללען ארטען שפייזע, דיא גענאָססען ווערדען, אונד וואָראן וואססער געקאָממען איזט, זאָלל אינריין זיין; אויך אללעס געטרענק, דאז געטרונקען ווירד, זאָלל אין אללערלייא געפֿעס אונריין ווערדען קאָננען. (לה) אללעס, וואָרויף עטוואס פֿאָן איהרעם אאזע פֿעללט, זאָלל אונ-

תרגום אונקלוס

וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן: (לד) מִכָּל מֵיכַל דִּי מִתְאֲכֵיל דִּי יֵעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי מְסָאָב וְכָל מַשְׁקֵי דִּי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָאן יְהֵי מְסָאָב: (לה) וְכֹל דִּי יִפֵּל

רש"י

אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו [חולין כ"ד]: כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו. (ס"א נ"ל בתוכו): ואותו תשברו. למד שאין לו טהרה במקוה [ת"כ]: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון. כל אשר בתוכו יטמא. מכל האוכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומא' לעולם ואפי' נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומא' והכלי שנטמא ממנו ולד הטומא' לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר התנו' והפ' בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שני' [פסחים כ'] ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומא' ותהא פת תחיל' שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלי' מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומא'

באור

תורה שאינו יוצא מידי דפיו לעולם, כאן גזרת הכתוב הוא, וכן פי' רא"ת ז"ל: (לד) מכל האכל, פירש הכתוב ענין הראשון כל אשר בתוכו יטמא, שלא תאמר גם כלים ובגדים שבתוכו טמאין, אלא מכל האוכל לא אמרתי לך אלא אוכלין ומשקין. ולמדנו שאין ולד הטומאה מטמא כלים: אשר יאכל, לאדם, פרט לאוכלי בהמה, ופרט לסרוח; אשר יבוא עליו מים יטמא, צריך שיהיה מוכשר לקבל טומאה, על ידי מים שבאו עליו, אבל אם לא באו עליו מים אינו מוכשר לקבל טומאה, ואם כבר נאמר בענין וכי יותן מים על זרע וגו', (פסוק ל"ח). זהו בטומאת מגע. אבל בנטמא מאויר כלי חרס שהוא חדוש בפני עצמו, הייתי אומר אפילו אינו מוכשר יטמא, לכך כתוב אשר יבוא עליו מים. ומלת יבוא אינו אלא עתיד במקום עבר, שאם לא באו עליו מים בשעה שהי' בכלי חרס, ובאו עליו אם יצא אינו טמא: וכל משקה אשר ישתה בכל כלי, מים יין ושמן וכיוצא, שהיו בכלי חרס שנטמא גם הן טמאים מאוירו, ועשה שתי חלוקות, לפי שהוצרך לומר אבל אוכל אשר יבוא עליו מים. אבל משקין מוכשרין ועומדים: בכל כלי, להוציא מי בורות שיחין ומערות שאינן מקבלים טומאה, וכמו שפירש למטה בענין, וכן לענין כלי חרס אם כפאו על מי בור, אין המים הנכנסים באוירו טמאין בעודם מחוברים זהו כפי הפשט, ויש מרבותינו ז"ל שאמרו אין למשקין טומאה מן התורה כל עיקר, ודרשו וכל משקה אשר ישתה, לענין הכשר, שהיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים, וכן פתרון המקרא אשר יבוא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל, ועל זה שנינו (עדיות פ"ח ד') העיד יוסי בן יועזר איש צריד' וכו' ועל משק' בית מטבחייא דכן: משקה. שם, ואני הייתי משקה פועל הרא"בע ז"ל: (לה) וכל אשר יפול מנבלתם עליו יטמא, לפי

יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם

תולדות אהרן תנור שבת קכ"ה, א'. חולין קי"ח, א':

ריין זיין; באקאָפֿען אונד הערד מוס איינגעבראָכען ווערדען: זיא זינד אונ־ריין, דיעזע אלזאָ זאָללען

תרגום אונקלוס

מִנְבַלְתְּהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתְרְעוּן מְסָאֲבִין אִינּוּן

רש"י

עצמ' כנגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו [פסחים ל"ד] שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת. ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת [ת"כ יומא פ']: (לה) תנור וכירים. כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדר' ושניהם פיהם למעלה [כלים י"א]: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצוה אני

באור

פשוטו עד כאן דבר מכלי עץ שצריכין תוך ועל בגדים ועל כלי חרס שלא יטמאו מגבן, ועתה ידבר על שאר כלים מתכות שהן מטמאין מגבן שכל אשר יפול מהן עליו יטמא, ואינן צריכין שבירה, אלא טבילה כמו כלי עץ, אבל בת"כ דרשוה על אבר מן המת: תנור וכירים יתץ, שתיהן חרס מחרסי האדמה, ומטמאין מאוירן ואין לטעות שהכתוב גוזר כן גם על תנור וכירי' של מתכות, שהרי אמר יותץ, ואין למתכות נתיצה, וכן אמרו בת"כ, שאע"פ שנתיצ' על הרים' מחובר, וגם תנור מתכות אפשר לחברו בארץ, כולל הנתיצה גם שבר חלקיו, וזה אינו במתכו', אבל אין דינן ככלי חרס, שצריכין להיות מטלטלין, ואם קבועין בקרקע אינן מקבלי' טומאה, שאין טומאה במחובר ותנור וכירים אע"פי שקבועין בקרקע, מקבלין טומאה, וגזרת הכתוב הוא. ולכך חלקן משאר כלי חרס. כך נראה בעיני לפי פשוטו, וזה בשטת רמב"ם ז"ל שאמר בפי' המשנה (כלים סוף פ"ה) שכל הכלים הבנויין בארץ טהורין, מלבד תנור וכירים שבארם הכתוב, ורש"י ז"ל שפי' תנור וכירים כלים המטלטלין הן, והן כלי חרס, ויש להן תוך ושופת את הקדרה על נקב החלל, ושניהם פיהם למעלה. אין כונתו שאינן מטמאין אלא בתלוש, אבל הוא נותן טעם למה מטמאין כשהן מחוברים, לפי שהן כלים המטלטלין ממקום למקום, ואינו מדביקן בטיט לארץ אלא לפי שעה, וכן ראיתי לו בשבת (דף קכ"ה ע"א) שאמרו תנור וכירים יותץ, סד"א כיון דחבריה בארעא הרי כגופיה דארעא דמי קמ"ל, ופי' רש"י ז"ל שהייתי אומר שהן כשאר בתים וכקרקע דמי הואיל וחברן ולא לקבלי טומאה. קמ"ל יותץ, ואע"ג דשייכא בי' לשון נתיצה, כלומר דמחובר הוא טמא. וכל שכן מחוסר נתיצה, ולכן פי' כאן כלים המטלטלין הן, ואין זה כדברי רא"ם ז"ל שכתב שרש"י ז"ל חולק בזה על רמב"ם ז"ל, גם רמב"ן ז"ל כתב בא ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מטיט, ומסיקין האור מתוכן ואופין הפת בתוכן בחבורן לקרקע, שיקבלו טומאה ואין להם טהרה במקו' כדין כלי חרס שהן הקדרות והקתוניות האפויות בכבשן שהן מטלטלין, ורא"בע ז"ל שאמר התנור ללחם לאפות. והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך, אולי כוון למה שאמרנו שאין דינן כשאר כלים המחוברים לקרקע, ואם אין זאת כונתו לא הבנתי טעמו. שעל כלי חרס אמר ג"כ ואותו תשבורו: יתץ, שרשו נתץ, מבנין פועל כמו לא יקם, לא שיחייב להתיצו אלא שאין לו טהרה בטבילה. ולא שיתכנו הדק לעפר; אלא כמו שקבלו חכמינו ז"ל ושנוי במסכת כלים (פ"ה ו' ט') ומלת נתיצה במקרא על הריסת דברים המחוברים בארץ. כמו ונתץ את הבית (פרשה י"ד מ"ה), שיפריד חלקיו עד היסוד. ואת מגדל פנואל נתץ (שופטים ח' י"ז), ותתצו הבתים (ישעיה כ"ב י') ודומיהן, וכן כאן דבר על המחובר בארץ שצריך שיחתכנו לחלקים, גם להסיעו מיסודו שגודר הטיט המדביקו בקרקע. וכן שנינו במסכת כלים (פ"ה ז'). ורמב"ן ז"ל כתב אמר יותץ ולא אמר ישבר', ללמד שאין צריך לשברן עד שלא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד, אלא יהרסם ולא יבנם לעשות מלאכתם. כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ותתצו הבתים, ונתץ הבית, ופרושו במלת נתיצה ישר, אבל תמה אני עליו מה שפי' במלת ישבר והרי בכלי חרס נאמר ואותו תשברו, ואם נשברו עד שאין עושים מלאכתם טהורים, וכן תנור אם חלקו עד שאינו עושה מלאכתו הרי היא שבירתו. אלא הולך לומר יותץ ללמדנו שמדבר גם על המחובר בארץ,

וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ (לו) אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם

תולדות אהרן וטמאים שבת קכ"ה. א': אך מעין פסחים ט"ז, א'. נזיר כ"ד, א'. זבחים כ"ג, ב'. חולין פ"ד, א':

תרגום אשכנזי

אייך אונריין זיין. (לו) אבער קוועללע אונד ציסטערנע, וואָרין וואססער אויפּבעהאלטענווירד, זאָלל ריין בלייבען; וואס היניגעגען דאז אאז בעריהרט, זאָלל אונריין זיין.

תרגום אונקלוס

וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן׃ (לו) בְּרַם מַעְיָן וְגוּב בֵּית כְּנִישַׁת מַיָא יְהֵי

רש"י

לנותנם תלמוד לומר וטמאי' יהיו לכם אם רלה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד: יהיה טהור. הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא. שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל

באור

וכן פירש"י ז"ל בשבת דכתילה לא שייכא אלא בבכין מחובר, וכשאין מחובר שבילה שייכא בי', וכל שכן תלושין שמטמאין כמו שבארנו למעלה משמו, ויותן מלמד שאפי' בתלוש אם אינו משבר חרסיהן, אלא מסיר הלמודין שמתחברים בהן יוצאין מידי טומאת'. ובמחוב' יוסח גם ממקום חבורו, כן כ"ל, ושיוסח גם ממקום חבורו בקרקע, אין זה בהורלאת מלת ישב': טמאים הם. כל זמן שהן שלמים הרי הן בטומאתן לעולם: וטמאים יהיו לכם, פי' רש"י ז"ל שלא תאמר מלווה אני לנותנם ת"ל, וטמאים יהיו לכם אם רלה לקיימן בטומאתן רשאי, וכן שנוי בברייתא דתורת כהנים: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. פי' רמ"בן ז"ל אין המים במקוה מקבלין טומאה בחבורם לקרקע אם יפול בהם הטומאה. וכן אמר רשב"ם ז"ל לפי הפשט אין מים מכונסים בקרקע מקבלין טומאה, אלא כמו שפירש למעלה משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא. ולשטת מקבלת מרבותינו ז"ל שאמרו אין טומאה למשקין כל עיקר מן התורה. א"כ גם תלוש טהורין, לריך לפרש זה הכתוב שמדבר על טהרת הטומאות במקוה, ולכן פירש"י ז"ל אך מעין ובור מקוה מים המחוברות לקרקע אין מקבלין טומאה, ועוד יש לך ללמד יהי' טהור הטובל בהן מטומאתו. ולפי שעד הנה זכר כל הכלים ואוכלין ומשקין המקבלים טומאה, זכר עתה אוכלין ומשקין שאינן מקבלין טומאה. והן אותן המחוברין לקרקע. וזהו שאמר אך מעין ובור מקוה מים, אע"פי שנגע בהן טומאה יהיה טהור, וכן כל זרע זרוע בקרקע טהור: מעין, כמו אתה בקעת מעין ונחל (תהלים ע"ד ט"ו), נחל הוא הנהר הגדול ההולך אל הים ומעין הוא נחל הנוזל אל הנהר, כמו המשלח מעינים בנחלים (שם ק"ד י'), ואם המעיין טהור כל שכן הנהר, [א"ה ירלה שהמים כאשר ילאו ממקורם המכוסה למקום נגלה, יקראו מעין, וכאשר ימשכו ויזלו משם באורך יקראו נהר או נחל, וזהו ענין המשלח מעינים בנחלים, שע"פ גזרתו יזלו מי המעין אל הנחל]: ובור, חפור בידי אדם, כמו כי יכרה איש בור (שמות כ"א ל"ג), ומקוה מים סמוך לבור בכינה, כלומר בור שנקוים בו מים כי יש בור ריק אין בו מים, וכן פי' רא"בע ז"ל, וא"כ מקוה אינה לריכה מים נובעים, וכן דעת רבותינו ז"ל שאמרו דין תורה שמ' סאה מים בין שאובין בין שאינן שאובין מטהרין, ובור הכתוב כאן הוא מים שאובין וזה דעת רמ"בם ז"ל (ה' מקואות פ"ד א') אלא שמדברי סופרים מים שאובין פסולין למקוה ולמדוה בהיקש בתורת כהנים, אמרו מעין מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים, פרט לממלא בכתפו ועשה מקוה מתחל', אי מה מעין שאין בו תפיסת יד אדם, שלא חפרוהו ידי אדם, אף מקוה שאין בו תפיסת יד אדם ת"ל בור, כלומר שנכרה בידי אדם הרי שהעלה קנקנים בראש הגג לנגבם וירדו גשמים ונתמלאו שובר את הקנקנים, והמים היורדים מהן לבור כשרים למקוה: ונגע בנבלתם יטמא, כבר אמר למעלה שנבלת השרץ מטמא, אבל הולרך להאמ', אע"פי שמעין ובור טהור, אם יש בהן אוכלין או אדם או כלים הנוגעים בשרץ מתטמאין בו, ולא תאמר כל שבמעין אינו מקבל טומאה, וזהו ששנו בת"כ ונוגע בנבלתם יטמא, הלא חומר אפילו הם בתוך המים, שהייתי אומר הואיל והארץ מעלה את הטמאי' מטומאתן, והמקוה מעלה את הטמאין מטומאתן, מה הארץ מצלת את הטהורים מלהטמא, אף המקוה יציל את הטהורים מלהטמא, ת"ל ונוגע בנבלתם יטמא, אפילו הם בתוך המים, פי' הארץ מעלה את הטמאים, אם זרע מאכל טמא בארץ ונשרש

יִטְמָא׃ (לז) וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ (לח) וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל

תולדות אהרן זרע שבת נ"ח, ב'. זבחים ק"ה, א'. מנחות ע', ב'. חולין קי"ז, וקי"ב ב', וקי"ט ב'. כריתות כ"א, א'. נדה נ', ב': יתן שבת י"א, א'. ערכין ע"ו, ב'. פסחים י"ד, א', וי"ח ב'. חגיגה י"ט, א'. קדושין נ"ט, ב'. ב"מ כ"ב, א'. חולין י"ג, א', וט"ז א', ול"ו א', וקי"ח א', וקכ"ח א'. כריתות ט"ו, ב'. מכשירין ס"ו, א', וי"ב ב':

(לז) פֿעללט פֿאָן איהרעם אאזע אויף זאמען, דער צום אויסזעען בעשטימט איזט, איזט ער ריין; איזט אבער וואססער אן דען זאמען געבראכט וואָרדען, אונד עס פֿעללט פֿאָן איהרעם אאזע דאראויף, זאָ זאָלל ער אייך אונריין זיין. (לט) ווען פֿאָן דעם פֿיה, דאז אייך צו עססען ערלויבט איזט, איינעם

תרגום אונקלוס

דְּבֵי וּדְיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ (לז) וַאֲרֵי יִפֵּל מִנְּבִלְתְּהוֹן עַל כָּל בַּר זְרַע זֵרוּעַ דִּי יִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃ (לח) וַאֲרֵי יִתְיְהֵבוּן

רש"י

וחומר יליף את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא [ת"כ]: (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרעים: טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים: (לח) וכי

באור

זה יצאה מידי טומאתו. וכן מקוה מטהרת טמאים. הייתי אומר כשם שהארץ מצלת את הטהורי' מלהטמא, שהמחובר לקרקע אינו מקבל טומאה, כן המחובר למעין לא יקבל טומאה: (לז) וכי יפל מנבלתם, זהו דין אוכלין טהורים. כמו המים שבקרקע אינן מקבלים טומאה, כך אוכלין המחוברין לקרקע אינן מקבלים טומאה. לכן כשנפל מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא: זרע. כל תבואת השדה נקרא זרע, כמו עשב מזריע זרע (בראשית א' י"ב), הא לכם זרע (שם מ"ז כ"ג). וכן הילודים נקראים זרע כמו ולזרעך אחריך (שם י"ז ז'), זרע אדם וזרע בהמה (ירמיה ל"א כ"ז). וכאן שמדבר על זרע צמחי האדמה, הדגן ופרי העץ והירקות, הוסיף זרוע, שהן הזרעונין הנזרעים בארץ ומחוברין בה: [זרוע, שם דבר, כמו ויתנו לנו מן הזרועי' (דניאל א'). זרעונים לשון רבים, וזרוע לשון יחיד. והטעו' זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין (רש"י ורשב"ם)]: אשר יזרע, שדרכו להזרע ועושה שורש בארץ או אשר יזרע. כמו אשר הוא זרוע עתה ועומד בשדה. שמדרך הכתובים לדבר בלשון עתיד, כמו ואם גנב יגנב מעמו (שמות כ"ב י"א), אם טרף יטרף, יביאהו עד (שם כ"ב י"ב). וכיוצא בהן: טהור הוא. שמחוב' לקרקע אינו מקבל טומאה, ואפילו תלוש שהוכשר לקבל טומאה ונטמא, וחזר וזרעו בארץ ונשרש בה, אע"פי שאין זרעו כלה, הצומח ממנו טהור. וכמו ששנו בת"כ מניין לזרעים טמאין שזרען טהרו ת"ל אשר יזרע טהור. שאם תאמר גם במחובר מקבל טומאה, איך הבדיל הכתוב בין זרעים מוכשרים לזרעים שאינן מוכשרין. וכי יש זרעים מחוברים בעולם שלא ירדו עליהן גשמים. אין זה אלא שהכתוב הראשון מטהר המחוברין שלא יקבלו טומאה אע"פי שבאו עליהן מים וודאי. והכתוב השני מבדיל בתלושין המקבלין טומאה, בין אם הוכשרו במים ללא הוכשרו, ועכשיו ידענו שכשם שאין המחוברין מקבלין טומאה, כן אינן מכשירין במחוב', שאם האמר אע"פי שאינן טמאין במחוב'. המים היורדים עליהן מכשירין אותן לקבל טומאה לכשיתלשו, איך יאמר בתלושין וכי יותן מים על זרע וגומר, שענינו אם יותן יכשר ואם לאו אינו מוכשר, ואין לך תלוש שלא הוכשר בעודו מחובר. וזה פי' מה שאמרו (חולין קי"ח ע"ב) כשם שאין מקבלין טומאה אלא לכשיתלשו, כך אין מקבלין הכשר עד שיתלשו ובמדומה לי שבדברנו מתישב מה שהוקשה שם לתוספות ז"ל, כן נ"ל בפשט מקרא זה, אבל רש"י ז"ל פי' למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים. ולפי' זה הכתוב מיותר כי אחריו אמר וכי יתן מים על זרע ונומר טמא הוא לכם. מכלל שאם לא הוכשר במים טהור. גם אצל כלי חרס כבר אמר אשר יבא עליו מים (פסוק ל"ד) וכמו שדקדק עליו רא"ם ז"ל. אולי קבל רבינו ז"ל בלשונו וכוונתו שאין למד דיני הכשר ושצריך להיות בתלוש וכמו שבארנו, ורשב"ם ז"ל פי' אשר יזרע בקרקע שהוא, כל שמחובר לקרקע אינו מקבל טומאה וזה כדברנו: (לח) וכי יתן מים על זרע, תלמד

מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס
(לט) וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא
לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא
עַד־הָעָרֶב׃ (מ) וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְהַנֹּשֵׂא
אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־

פֿאָן זעלבסט שטירבט; ווער דאז אאז דאפֿאן בעריהרט, זאָלל ביז אן דען אבענד אונריין זיין. (מ) ווער פֿאָן איהרעם אאזע איסט, מוס זיינע קליידער וואשען, אונד ביז אן דען אבענד אונריין זיין; ווער פֿאָן איהרעם אאזע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען אונד ביז אן דען אבענד

תולדות אהרן ימות שבת קנ"ו, א'. זבחים ס"ט, ב'. חולין נ"ו, א', וע"ב ב', וקי"ז א', וקכ"ח ב'. נדה כ"ג, א': הנגע שם קי"ז, ב', וקכ"ד א': והאכל שם ע"ו, א'. נדה מ"ג, ב': והנושא חולין קכ"ד ב':

תרגום אונקלוס

מַיָּא עַל בַּר זַרְעָא וְיִפֵּל מִנְּבִלְתְּהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃ (לט) וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא דִּי הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתַּהּ יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ (מ) וּדְיֵיכוֹל מִנְּבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָת נְבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי

רש"י

יותן מים על זרע. בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין נופל לתוכן הכל נדרש בת"כ: ונפל מנבלתם עליו. אף משנגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: (לט) בנבלתה. ולא בעצמות וגידין ולא בקרנים וטלפים ולא בעור [חולין קי"ח ת"כ]: (מ) והנישא את נבלתה. חמור' טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה [ויקרא כ"ב] אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והיא כזית [נדה מ"ג]: יטמא

באור

על זרע תלוש שאינו מקבל טומאה עד שיוכשר על ידי מים אחר שנתלש, ואילו שני הכתובים מדברים בענין אחד, הראשון כשאינן מוכשרין והשני כשהוכשרו, הי' אומר וכי יותן עליו מים, אבל לפי שהמקרא הראשון בזרעים מחוברים, חזר ואמר בשני על זרע כלומר על זרע תלוש שאינו זרוע עתה בארץ: יתן. מבנין פועל בין ע"י בעל הזרעים, בין שלא מדעתו, כגון ע"י אחר או שירדו עליהן גשמים, והיה אפשר לומר כי יבואו מים על זרע, כמו שאמר למעלה אשר יבוא עליו מים, ולמדו רבותינו יותן כמו יתן בקל שהוא ברצון, אע"פ שגם הגשמים מכשירים, צריך שירדו בתחלתן או בסופן לרצונו, כמו ששנינו (מכשירין פ"ט מ"): (לט) וכי ימות מן הבהמה, אחר שפרט טומאת הטמאים לאכילה, הן בעלי שי' טומאה א', והן טמאים המפריסים פרסה, והן טמאים ההולכים על כפים, בא עתה ללמד דין טומאה לבעלי שתי סימני טהרה, שמותרין לאכילה ע"י שחיטה, ואז אין בהם טומאה, כי אין בשרם המת קרוי נבלה, כמו שבארנו (פר' ה' ב') אבל כי ימות מאליה ממיני הבהמה הנאכלת, או שנתנבלה בשחיטה פסולה, בשרה נבלה ומטמא' כנבלת הטמאי' לאכילה: לכם לאכלה, שהיא מותר באכילה בשחיט' ראויה: בנבלתה, בשר הנבלה כמאם וסרוח, ויפה אמרו ולא בעצמות וגידין, ולא בקרנים וטלפים, ולא בעור, כי חלקי הגוף האלו הם לתשמישי האדם, כי מעצמות וקרנים וטלפים יעשו כלים ומגידין כיתין לכלי שיר, והעור יעשה למלאכ', ואין שם נבלה עליהן ולכן אין מטמאין: (מ) והאכל מנבלתה, על דרך הפשט הכתוב מדבר באוכל כדרך האוכלים, שנוגע ונושא מה שהוא אוכל, ונטמא במגע ובמשא, והוצרך לכך שלא תאמר אוכל טומאתו יותר חמורה מטומאת עדב, ונכתב אצל בהמה טהורה, בעבור שהאדם בנקל יטעה ויאכל ממנה שיחשוב שהיא שחוטה, וה"ה לנבלות

הָעָרֶב׃ (מא) וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־
הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ (מב) כֹּל
הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע
עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ
הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־

: רבתי והיא חצי התורה באותיות

ת״א :כל וכו׳ גילה ו׳, ג׳. נזיר ס״ד, ו׳. חולין ס״ד, ג׳, וס״ז ח׳:
גחון קדושין ל׳, ח׳. חולין ס״ז, ג׳: לא וכו׳ יבמות קי״ד, ח׳:

אונריין זיין. (מא) אללעס קריכטהיר, דאז אויף דער ערדע קריכט, איזט איין גרייל; זאָלל ניכט גע־געססען ווערדען. (מב) וואס אויף דעם בויכע שלייכט, אדער אויף פֿיערען געהט: ביז אויף יעדעם פֿיעלפֿיסי־גע, איבערהויפט אללעס קריכענדע, דאז נאהע אן דער ערדע קריכט; זאָללט איהר ניכט עססען, דען זיא זינד איין גרייל.

תרגום אונקלוס

מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (מא) וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכֵל׃ (מב) כֹּל דִּמְהַלֵּךְ עַל מְעוֹהִי וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל

רש״י

עד הערב. אע״פ שטבל צריך הערב שמש: (מא) השורץ על הארץ. להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים [חולין ס״ז] שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית אשקר״בוט בלע״ז (Escarbot) חיין

באור

בהמות האסורות, אלא שדבר הכתוב בהוה, וכפי מדרשו בא ליתן שיעור לנוגע ולנושא שהיא כדי אכילה והיא כזית, וכתב בנבלת בהמה טהורה, וה״ה לכלן מפי׳ רמ״בן ז״ל: וטמא עד הערב, לאחר שטבל: (מא) וכל השרץ, איסור אכילת חיות ובהמות עופות ודגים טמאים מפורשים למעלה. לבד שרץ הארץ שהן הרוחשים וההולכים על רגליהם, שלא זכר עדיין איסור אכילתן, שלא מנה רק שמנה שרצים המטמאין במותן. בא עתה לתת ל״ת על אכילתן, אין יוצא מן הכלל בין שמנה המטמאין, בין חבריהן שאינן מטמאין בין רוחשין בין הולכין על רגליהן, כלם שקץ הם ואסורים באכילה: השרץ, פי׳ רש״י ז״ל אין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד. וכבר גלינו דעתנו (פסוק כ׳) ששרץ יאמר בכל מין על הפחותים שבהן. וכל חיות הארץ הם על שתי מינין, קצתן מפריסי פרסה וקצתן הולכים על כפם, שיש להם כף רגל שיוכל להכפף. אבל השרצים הן אותן הרוחשים, הן בעלי רגלים דקים שאין להם כף, לא קראם הולכים על כפם, אלא בעלי רגלים כל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים (פסוק מ״ב). וכן שרץ העוף אין לו כף רגל, אמר גם בהם ההולך על ארבע (פסוק כ׳) אשר לו כרעים ממעל לרגליו (פסוק כ״א). וקצתם שיש להם כף כלולים בכלל כל הולך על ארבע, ולא אמר כל הולך על ארבע כפות רגליו. לפי שמקצת בעלי ארבע אין להם כף רגל. גם אין צורך להאמר, כי בבהמות הוצרך לומר כן להבדילה מבעלי פרסה. וכל היולילות שבענין מיוסדו׳ לפי פרושנו: השרץ על הארץ. גם השרץ בים אם אין לו סנפיר וקשקשת אסור, וכבר הזהיר על שרץ המים למעלה (פסוק י״א). ולפי שכל אשר במים בין טהורין בין טמאין נקרא שרץ, וכאמרו ישרצו המים וגו׳. וכמ״ש למעלה (פסוק כ׳), לכן כאן שהזהיר על כל השרצים, הוצרך להוסיף השורץ על הארץ, להוציא שרץ מים שיש לו סנפיר וקשקשת, זהו כפי פשוטו, עוד למדו רבותינו השורץ על הארץ, להוציא השורצים בפירות ולא יצאו לאויר שמותרין. ואינן אסורין עד שיצאו לאויר וישרצו: שקץ הוא. לענין מה הם תועבה ושקץ. לענין אכילה שלא יאכלום ישראל, ופרשתיו למעלה: (מב) כל הולך על גחון, כל המינים הטמאין שבארץ שאסר למעלה. כלם בעלי רגלים. על כן הודיע שמחוסרי רגלים ההולכים על גחון. כגון הנחש ותולעים הדומים לה ההולכים על בטנם כלם שקץ הם. ולשון גחון שחייה לשון שח ונופל על מעיו ובלשון תלמוד איתפך גולא גחין ולחיש לה. וידאה בעיני כי הנחש בבריאה ראשונה היה הנכבד שבכל חית

שֶׁקֶץ הֵם: (מג) אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא

תולדות אהרן אל וכו' שבת ל, ב' מכות ט"ז, ב' השורץ הם בס:

(מג) מאכט אייערע זעעלען ניכט צום גרייל, דורך קריכענדע טהירע: פעראונרייניגעט אייך ניכט מיט דענזעלבען; דען איהר קאָננט זעלבסט דורך

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע עַד כָּל סַגִּיאוּת רַגְלִין לְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלִינּוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִינּוּן: (מג) לָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פּוֹן בְּהוֹן:

רש"י

קעפער) ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים. זה נדל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין ציגטפי"ד (Centpieds, הונדערטפיסיג): (מג) אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם: ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהם בארץ

באור

השרץ הולך על כפיו כנראה בפ' בראשית, והשתקלל נאמר לו ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה (בראשית ג' י"ד), לפי שכלן ידדו ממעלתן, אתה ארור מהן, כי לא תפול כפי מעלתך, אלא על גחונך תלך שלא יהיה לך רגלים כלל, ותשוה עם הגרוע שבשרץ הארץ, כנרא' מפרשה זו: [וכל הולך על ארבע, זה עקרב: כל. להביא את החפושית ואת הדומה לדומה (ת"כ), וברש"י שנדפס חפושית אשקרבו"ט בלע"ז, ונראה שהוא (סקארפיאָן), ובשני הכ"י סבידי אינו]: עד כל מרבה רגלים. זה נדל, שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן, וקורין לו ציגטפי"ס, (הונדערטפיסער [וואורם, שמו כך). וכל לרבות את הדומה והדומה לדומה (ת"כ)]: מרבה רגלים, שם לשרץ ידוע. וכמו שאמרו רז"ל בת"כ. זו נדל, ושעור המקרא כל בעל רגלים יותר מד' אסורין גם כן עד השרץ הנקרא מרבה רגלים: לכל השרץ. גם כאן הוסיף השורץ על הארץ בעבור שרץ המים בעלי סנפיר וקשקשת, ורבותינו ז"ל דרשו להביא תולעים שבעיקרי זתים ותאנים, אע"פ שלא פרשו נקרא שורץ על הארץ לפי שמחובר הפרי לעץ. וי"א להביא תולעים שבאילן עצמו, [ושמוש הלמ"ד לכל הוא לכלול הפרטי' הנזכרים בל"א (איבערהויפט), כמש"ל]: (מג) אל תשקצו את נפשתיכם, עכשיו פירש מה שאמר בענין לשונות של שקץ ושל טומאה, כי בשרץ המים ובעוף ובשרצים נאמר בכלן שהן שקץ, ובבהמה וחיה נאמר לשון טומאה, ותאמר אך קראם שקץ וטמאים, וכלם מעשה ידי יוצר בראשית הן, על כן אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ, לא אמר בכל השרץ השורץ על הארץ, לפי שפסוק זה כולל כל הכתוב בפרשה, על שרץ המים ושרץ העוף ושרץ הארץ, אמר אל תשקצו את נפשותיכם, אע"פ שהבריות הללו אינן שקץ בעצם, בערך נפשותיכם היקרות שקץ הם, כי משקצים את נפשותיכם, ומלת נפש באמרנו (פרשה ב' א') שנקראת נשמת האדם נפש, בעבור שהיא קשורה בגוף, ופועלת בדם האדם, שעי"כ פועל האדם פעולותיו תחת השמש, ולפי שפעולת האדם צריכין להיות בצדק ובכשרון לשמור תורה ומצוה להמשיך על עצמו אור חסד אלהיו, נצטוו ישראל להשתמר מכמה דברים ומאכלות האסורות הגורמים שקוץ בדם, שלא יוכל לקבל כח נשמתו כראוי, ועי"כ מתרחק מאור העליון, ואם אין אנו יודעים סוד הטומאה הפנימית הזאת, כמו שאין אנו יודעין טעם טומאות הגוף הנוגע בהן, ועל הסוד הזה אמר אל תשקצו את נפשותיכם, שהשרצים גורמים בקוץ בדם שבו חצור נפש האדם ובשרו, וכתב רמ"בע ז"ל ואל תשקצו להיות המגוללות ומטונפות, ולא תטמאו בהם, ידוע כי הנוף המאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ולא תטמאו בהם, אם תאכלם, לא שמזהיר על הנגיעה, וכן אמר רש"י ז"ל אל תשקצו באכילתן, שהרי כתיב נפשותיכם, ואין שקוץ נפש במגע, וכן אל תטמאו באכילתן, ונראה שהדבר כמו שאמרנו שהוא ל"ת על חיה ובהמה שאינן מאכלות שנא' בהן טומאה כמו בגמל שאמר טמא הוא לכם (פסוק ד'), וכן בחבריו בעלי סימן אחד, ובמינים מפריסי פרס' האסורי' אמר טמאי' הם לכם (פסוק כ"ו), ובהולך על כפיו אמר טמאים המה לכם (פסוק כ"ט), ועל כלן מזהיר כאן על אכילתן ואמר ולא תטמאו בהם, וא"כ אזהר' כלם מפורשת בתורה, אלא בבעלי סימן טומאה אחד הוסיף מבשרם לא תאכלו, ודברנו על זה למעלה (פסוק ז'): ונטמתם בם, אם תטמאו בהם, תדעו שתדבק טומאתם בכם לא בבשר

תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ (מד) כִּי אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר (מה) כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה
הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת
לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי

תולדות אהרן תטמאו יומא ל"ט, א'. עקרים מ"ג, פט"ו: והתקדשתם שבועות י"ח, ב':

זיא אונריינע געשעפפֿע ווערדען. (מד) איך בין דער עוויגע אייער גאָטט; איהר מיסט אייך אלזאָ הייליג האלטען, זאָ ווערדעט איהר הייליגע געשעפפֿע זיין: דען איך בין דער הייליגע, איהר מיסט אייך אלזאָ יא ניכט דורך קריכענדע טהירע פֿעראונרייניגען. (מה) דען איך בין דער עוויגע, וועלכער אייך אויס מצרים געפֿיהרט האט, אום פֿאָן אייך אלס אייער גאָטט פֿערעהרט צו זיין; איהר

תרגום אונקלוס

(מד) אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסָאֲבוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ (מה) אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן

רש"י

אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה (מד) כי אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו'. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ד' נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: (מה) כי אני ה' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו

באור

נוגע בטומאה אלא הנפש, שלא תפעל כח הנשמה בהם וכמ"ש, וזהו שאמרו רבותינו ז"ל אם תטמאו בהם, סופכם ליטמא בם, כי קלקול הנפש שהם גורמים יהיה סבה שתטמאו ותתרחקו מעל פני, ומ"ת ונטמתם חסר אל"ף כמו מדמית השנה (דברים י"א י"ב), ויאמר רא"בע ז"ל י"א שהן שני שרשים, כמו מדוע נטמינו בעיניכם (איוב י"ח ג'), וטעמו כאדם שאין בו דעת, והוא פי' נאה מסכים לפרושנו: (מד) כי אני ה' אלהיכם, אני נוהג עמכם בדרך הקדש. לא בדרך שאני נוהג עם שאר העמים, וזה כולל דברי הברית שכרת עם אברהם וזרעו, כבארנוהו בפי' לס' בראשית: והתקדשתם, לכן צריכין אתם להתקדש ע"י החקים והמשפטים שצויתי אתכם. עיין ול"ת, ואם לבני נח התרתי כל נפש חיה לאכלה, אתם תבדילו בין מה שאסרתי ובין מה שהתרתי. ואם תעשו כן והייתם קדושים, מבטיח אני אתכם שתהיו קדושים, כי את רוח קדשי אתן בתוככם: כי קדוש אני, דרכי בקדש, ואתם צריכין להדמות אלי כאמרו והלכת בדרכיו. ועוד כי קדוש אני, עמי הקדושה ויש בידי לקדש אתכם, על כן תאמינו בהבטחתי שאמרתי והייתם קדושים: ולא תטמאו, פירש"י ז"ל לעבור עליהן בלאוין הרבה, וכל לאו מלקות, וזהו שאמרו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד', נמלה לוקה ה', צרעה לוקה שש, ובכל זאת כפי פשוטו לפי שבכל הענין נאמר בשרצים לשון שקץ ולא לשון טומאה, הוסיף ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ, שמלבד השקוץ גורמים טומאת הנפש שאמר עליו ונטמתם בם: הרמש על הארץ, מלת רומש לגנאי, שבהזכר בהמה וחיה עם השרצים בעלי רגלים ורוחשים, נקראים הם רמש. כמו תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ, דומה למלת שרץ שהוא בכלי רומז שאין בו יתרון רק התנועה. כן רמש שאין בו יתרון רק הרמישה, ומלת רמש בשי"ן דומה למלת רמס בסמ"ך. וכלן על ההליכה בכלות כמו תרמסנו רגל (ישעיה כ"ו ו'), רמוס חצרי (שם א' י"ב), ורמס וטרף ואין מציל (מיכה ה' ט'), וירמסהו העם (מ"ב ז' י"ז), כלומר שבמקום שהולכים מכלים ומשחיתים: (מה) כי אני ה', שמא תאמרו למה אותנו צוה ה' החקים האלה. ולא צוה כן לכל גוי, על כן אמר אתם חייבים לעבדני בתורותי ובמצותי, כי

קדוש אני: (מו) זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל־נפש השרצת על־הארץ: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל: פ

ת״א זאת פסחים מ״ט, ח׳. זבחים ס״ט, ב׳. חולין כ״ז, ב׳: להבדיל שבועות י״ח, ב׳: ובין החיה חולין מ״ב, א׳:

מיסט אלזא הייליג זיין, דען איך בין דער הייליגע. (מו) דיזעס איזט דאז געזעטץ פאן פיערפיסיגען טהירען אונד געפליגעל, פאן אללעם לעבענדיגען, דאז זיך אים וואססער רעגט, אונ וויא פאן אללעם בעזעלטען, דאז אויף דער ערדע קריכט; (מז) ווארנאך צו אונטערשיידען איזט צווישען דעם רייגען אונד דעם אונרייגען, אונד צווישען דעם לעבענדיגען וועזען, דאז צו עססען ערלויבט, אונד דעם לעבענדיגען וועזען, דאז צו עססען פערבאטען איזט.

תרגום אונקלוס

לאלהא ותהון קדישין ארי קדיש אנא: (מו) דא אוריתא דבעירא ודעופא וכל נפשא חיתא דרחשא במיא ולכל נפשא דרחשא על ארעא: (מז) לאפרשא בין מסאבא ובין דכיא ובין חיתא דמתאכלא ובין חיתא די לא מתאכלא:

רש״י

מלותי העליתי אתכם. (דבר אחר כי אני ה׳ המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תניא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרי׳ אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות דיים ומעליותא היא גבייהו זהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשי׳ הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה: חסלת פרשת שמיני:

באור

העליתי אתכם מארץ מצרים. שמעתי זעקתכם והוצאתי אתכם מכור הברזל באותות ובמופתים, ואז קניתי אתכם לעבדים שתשמרו תורותי הנפלאות, שעל מנת כן הוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, ולפי שהיתה ההעלאה הזאת להיות לכם לאלהים. להשרות שכינתי בתוככם, ולשפוך את רוחי עליכם. צריך שתהיינה נפשותיכם מזוככות מאוד, ולכן תתקדשו מכל הדברים הגורמי׳ שקוץ וטומאה בנפש, גם רש״י ז״ל פי׳ על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם: והייתם קדושים, לכן אני מצוה אתכם שתהיו קדושים׳ פרושים מכל שקוץ וטומאה, כי קדוש אני. פרוש מכל חסרון, ואתם כפי כחכם תלכו בדרכי, והתקדשתם והייתם קדושים וגו׳, גם שתהיו כדאי שישכון ביניכם המלך הקדוש, הראשון הודעה והבטחה, והשני מצוה וגזרה: (מו) זאת תורת הבהמה, וחיה בכלל בהמה כמפורש בראש הענין: והעוף, כל עוף כנף גם שרץ העוף ההולך על ארבע: נפש החיה. דגים וחיות הים, כי על ישרצו המים שרץ נפש חיה. פירש ויברא אלהי׳ את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם (בראשית א׳ כ״א): ולכל נפש השרצת על הארץ, הפסיק בבריות המים בין בהמה ועוף ובין שרץ הארץ ולחבר בבניה בהמה ועוף עם בריות שבמים׳ לפי שסמך אותן שיש בהן מינין מותרין ומינין אסורין, שהן בהמה ועוף וחית הים, והפריד מהן נפש השורצת על הארץ, שאין גם אחד במיני השרצים המותר לאכילה: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. כנגד בהמה ועוף ונפש החיה שבמים. לפי שמקצתן טהורין בסימניהן המפורשים בפרשה, ומקצתן בעלי סימני טומאה טמאין לאכילה, זאת התורה היא מורה דרך להבדיל ביניהן: ובין החיה הנאכלת, כנגד ולכל נפש השורצת על הארץ שהן החיות אשר לא תאכל ממיניהן גם אחת, וצריכין להבדיל מן החיות הנאכלות. שיש במינן טהורין לאכילה. כי השרצים גם הם בכלל החיות, שהרי אחר תולא הארץ

יב (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה

תולדות אהרן דבר יבמות ע"ד, ב'. כריתות ז', ב': אשה ברכות ס', א'. שבת קל"ה, א'. שבועות י"ח, ב'. כריתות ז', ב'. נדה כ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

יב (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, וויא פאלגט: ווען איינע פרויא זאאמען צור וועלט ברינגט, אונד געבערט איין מאֶננליכעס קינד זא זאָלל

תרגום אונקלוס

יב (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תַעְדֵּי וּתְלִיד דְּכַר וּתְהֵי מְסַאֲבָא

רש"י

יב (א) **אשה כי תזריע.** א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף [ויקרא רבה]: **כי תזריע.** לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה [נדה כ"ז]: **כימי נדת**

באור

נפש חיה למינה, ומפרש בהמה ורמש וחיתו ארץ (שם שם כ"ד). שכלם בכלל נפש חיה, כך נראה בעיני כפי פשוטו של מקרא, ורמב"ע ז"ל אמר להבדיל בין הטמא בעוף ובשרץ המים, ובין החיה הנאכלת ע"פ התורה אשר לא תאכל ע"פ התורה, ולא ידעתי למה הפריד, ובכלן יש להבדיל בסימניהן, ודמב"ן ז"ל חושב כי בין הטהור ובין הטמא שהבדיל בכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה, ולענין אכילה נבדיל בין החיה הנאכלת. כלומר נפש החיה הנאכלת על פי התורה במים ועל הארץ, ובין החיה אשר לא תאכל, ולשון בין הטמא לטהור לא יתכן, שכלן טהורים בחייהן, גם רבותינו ז"ל בדרשתם אמרו בין הטהור לטמא צריך לומר בין חמור לפרה, והלא כבר מפורשים הם. אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו, ובין החיה הנאכלת צריך לומר בין צבי לערוד והלא מפורשין הן אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה, לנולד בה סימני טרפה פסולה פירשו גם הם טהור וטמא לענין אכילה:

יב (ב) **אשה כי תזריע.** לדעתי פרושו כמו עשב מזריע זרע (בראשית א' י"א). כי העשב בתולדתו ימלא זרע, כי נראה הסגולות בדעיני הזרע שהן הפרי. ומזריעים בו מן הזרע שיזרע בארץ ומכח האדמה העוזרת לזה, וכן האשה דומה כאדמה. יזרע בה האיש זרעו. והיא נכחה ובתולדתה מזרעת ומלמחת הזרע והצילנו לידי פרי שהוא הולד. וזהו כי תזריע וילדה זכר, ורשב"ם ז"ל פי' כי תזריע. כי תתעבר, ויפה פי', שבימי ההריון מזרעת עד עת הלידה שהזרע נגמר, כמו שתעשה הארץ בין עת הזריעה לזמן גשול התבואה, והרב המעתיק העתי' (ווען איינע פרויא זאאמען צור וועלט ברינגט, אונד געבעהרט איין מענגליכעס קינד), כוון ג"כ על ימי ההריון שאז היא מזרעת הזרע: **זכר.** יראה בעיני שנקרא הבן זכר בעבור האבר המוליד, כמו שנקראת הבת נקבה בעבור נקבותה כי האבר עצמו נקרא זכר וממנו הושאל על האיש כלו ולפי שבשעת לידה אין להבדיל אם זכר אם נקבה אלא באותו המקום, עד שיגדלו ויראו סימנין אחרים, לכן אמר וילדה זכר. ואם נקבה תלד, ויראה לי עוד טעם הקרא האבר הזה זכר, לפי שנבדל בענין זה מגל איברי הגוף, שמתנועע מעצמו על ידי הזכרון כמפורסם לכל. ואין כן פעולת אבר אחר. ואם כן כשאמרה תורה המול לכם כל זכר (שם י"ז י'), פרשה המקום שימולו בו שהוא אבר הזכר ובפי' ס' בראשית הרחבנו בזה: **וטמאה שבעת ימים.** [וי"ו דוטמא' לתשובת התנאי, ויתורגם (זאָ) כמ"ש פעמים רבות, והכונה] טומאת לידה, אפילו לא ראתה דם: **כימי נדת דותה תטמא.** כמו שהיא טומאה בשבעת ימי נדתה, וכמפורש בסדר זה, כן תטמא בלידתה שבעת ימים רצופין, ולא נזכר ראיית דם, שאפילו נפתח הקבר בלי דם טמאה: **נדת.** מן הכפולים ושרשו נדד במשקל בזת, ולדעתי זאת המלה על הדם הנודד מן הגוף שהתולדות דוחהו, ולפי שע"י הנדידה הזאת יקרה לה מדוה. שראשה ואיבריה כבדים עליה, אמר דותה. כמו וכל לבב דוי (ישעיה א' ה'), ופי' כימי נדת דותה, כטומאת הימים שהיא טמאה בעבור נדת דותה בין ראתה כל שבעה ובין לא נדד הדם רק פעם אחד היא טמא' שבעה ימים, ומטמאה בכל מיני טומאות האמורות אצלה כן הדין ביולדת בין שופעת יום יום, בין

כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא: (ג) וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: (ד) וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב

ת"א וילדה ב"ב קכ"ז, א'. נדה כ"ו, ב'. ול"ח א', ומ' א', וי"ז א': כימי שם ל"ה, א': וביום שבת קל"ב, א'. פסחים ד'. א'. יומא כ"ט, ב', ול"ד ב'. מגלה כ', א'. יבמות ל', ב'. ב"ב קכ"ז, א'. סנהדרין נ"ט, ב'. נדה כ"ד, ב': ערלתו שבת ק"ח, א': יום כריתות י', א': תשב ב"ב שם. נדה ל"ז, ב', ול"ח ב', ומ' א':

תרגום אשכנזי

זיא זיבען טאגע אונריין זיין, זאָ לאנגע אלס זיא בייא איהרען מאָנאטליכען שמערצען אבגעזאָנדערט בלייבען מוס. (ג) אם אכטען טאגע זאָלל מאן איהם דיא פֿאָרהויט אבשניידען. (ד) הערנאך זאָלל זיא דרייא אונד דרייסיג טאגע מיט דעם ריינען בלוטאבגאנגע צוברינגען, ניכטס היילינגעס בעריהרען, אונד ניכט אין

תרגום אונקלוס

שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִיחוּק סְאוֹבְתָהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא: (ג) וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִתְגְּזַר בְּסַר עָרְלְתֵיהּ: (ד) וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין

רש"י

דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפי' נפתח הקבר בלא דם [נדה כ"ב]: דותה. לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדין עליה: (ד) תשב. אין תשב אלא לשון עכבה כמו

באור

נפתח הקבר בלי דם, היא טמאה שבעה כטומאת הנדה. ורש"י ז"ל פי' דותה לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה וחולי, שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואיבריה כבדין עליה. ויפה אמר רמב"ן ז"ל שלא ידע מאיזו מוצא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש. ולפי שרש"י ז"ל תרגמו בשתי ענינים. אחשוב שהלשון הראשון מפרש מלת נדת, ועל זה אמר דבר הזב מגופה, והלשון השני מפרש מלת דותה, ועל זה אמר לשון מדוה וחולי, וא"כ יפרש גם הוא מלת נדה כפרושנו, אבל להלן (פרשה ט"ו י"א) פי' בנדתה כמו מתבדל ינידוהו, שהיא מנודה ממגע כל אדם, וכן פרשוהו המפרשים ז"ל, ועוד בעזה"ה אוכיח פרושנו (שם), גם פרשה י"ח י"ט: [א"ה, הלכתי בשיטת המפרשים הקדמונים לתרגם מלת נדה מלשון נדוד ומרוחקת מבעלה (אבזאָנדערונג), שעל הנדוד הזה יתכן לומר שזמנו שבעת ימים. אבל נדידת הדם מגופה אינו שבעת ימים, ואיך יאמר שבעת ימים כימי נדידת הדם. והרא"בע ז"ל נראה שהוא מפרש כדעת המבאר.] והנה: (ג) וביום, יום תורה סתם מחובר מכ"ד שעות, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראשית א' ה'), ופרשנוהו בפי' ס' בראשית, ויש יום תורה על עת האור, כמו ויקרא אלהים לאור יום (שם שם), וכן וביום השמיני ביום ולא בלילה, שאם על יום שלם יאמר השמיני, שהרי לפניו כתוב וטמאה שבעת ימים, וכן לפי הפשט, כמו שבעת ימי טומאה חוק לכל יולדת זכר, כן יום השמיני למילה חוק לכל זכר הנולד. וידענו שדוחה שבת. ורבותינו ז"ל סמכוהו לתיבת וביום. ודרשו ביום אפילו בשבת: ימול, האב. או המוהל: בשר ערלתו, הבשר שיש עליו ערלה, יחתוך הערלה המכסה אותו והוא אבר הזכר שזכרנו למעלה הערלה המכסה את הזכר האמור למעלה, ובפי' ס' בראשית הוכחנו שכל דבר המכסה על הדבר ויפיו נקרא ערלה, ולכן התאוה המכסה בינת הלב, נאמר ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י' ט"ז). ועל האזון המכסה את שמיעת האזן, שלא יקשיב לחכמה, נאמר ערלה אזנם (ירמיה ו' י'), ועל החולי המכסה יופי הדבור, נאמר ערל שפה (שמות ו' י"ח), וכן העור המכסה תמונת אבר הזכר ותמאס תבניתו היא ערלתו, ועוד יתבאר (פרשה י"ט כ"ג): והנה: (ד) תשב בדמי טהרה, אינן כשבעת ימים ראשונים שהן כימי נדה, ואסורה לבעלה, ומטמאה במגע ובמושב כי ל"ג ימים הללו הן דמי טהרה, הדמים שתטהר בהן שהיא מותרת לבעלה אחרי שטבלה מלידתה, אבל בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת הימים האלו, ואפי' ראתה יום ל"ג ופסקה, הרי היא מותרת ליגע בקדש וליכנס למקדש, ולפי שמספר ימים אלו מטהרין אותה לקדש לכן גם אם לא ראתה בהן דם טמאה לקדש ולמקדש, ומטעם זה אמר תחלה תשב בדמי טהרה, ואחריו אמר עד מלאת ימי טהרה, ללמדנו שהדמים והימים שוין, ששניהן לטהרת

בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע
וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת
יְמֵי טָהֳרָהּ׃ (ה) וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד
וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם
וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃
(ו) וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת
תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה

ת"א בכל קדש וכו' יבמות ע"ה, א' מכות י"ד, ב'. שבועות ז', א'. זבחים ל"ג, א': ואל המקדש שבועות י"ז, ב': עד מלאת יבמות ע"ד, ב', וע"ה א'. נזיר ס"ד, ב': נקבה בכורות מ"ז, ב'. כריתות ז', ב'. נדה ל', ב': וטמאה זבחים ל"ח, ב'. נדה ל"ו, ב', ול"ח ב': וששים כריתות י', א': ובמלאת נזיר ס"ד, ב': לבת כריתות א', א'. נדה ע', א': כבש בכורות כ"ז, ב'. ערכין י"ד, ב'. נדה מ"ז, ב': ובן יונה כריתות כ"ח, א':

דאז הייליגטהום קאממע; ביז איהרע רייניגונגסצייט פֿאָראיבער איזט. (ה) געבערט זיא אבער איין ווייבליכעס קינד, זאָ זאָלל זיא צווייא וואָכען, זאָ וויא ביי איהרער געוואָהנליכען אבזאָנדערונג, אונריין זיין, אונד זעכס אונד זעכציג טאגע אין ריינעם בלוטאבגאנגע צוברינגען. (ו) ווען איהרע רייניגונגסטאגע פֿאָראיבער זינד, פֿיר איינען זאָהן אָדער פֿיר איינע טאָכטער; זאָלל זיא איין יעהריגעס לאם צום גאנצען אָפּפֿער, אונד איינע יונגע טויבע, אָדער איינע טורטעלטויבע צום זינדענאָפּפֿער

תרגום אונקלוס

תְּתֵיב בִּדְמַם דְּכוּ בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ׃ (ה) וְאִם נוּקְבְתָא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעַת עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתֵיב עַל דַּם דְּכוּ׃ (ו) וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִימַּר בַּר

רש"י

ותשבו בקדש [דברים א'] וישב באלוני ממרא [בראשי' י"ג]: בדמי טהרה. אע"פ שרואה טהורה: בדמי טהרה. לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה. מפיק

באור

הקדש, אבל לבעלה טהורה מיום השביעי ואילך. זהו פשט הכתוב וכן קבלו רבותינו ז"ל: תשב, פי' רש"י ז"ל לשון עכבה כמו ותשבו בקדש, ולפרושו עניינו תמתין עוד ל"ג ימים מלגע בקדש ולבוא למקדש אע"פ שהיא טהורה לבעלה, ורמב"ן ז"ל פי' תשב כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הושע ג' ג'). כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושב' לו, כי לפי שבז' ימים ראשונים אסורה לבעלה ולקדשים, אמר שאחרי השבעה תשב עם בעלה. אבל לא תגע בקדש ולא תבא למקדש, וזה רחוק. והאריך עוד בפי' שלישי. ולדעתי אפשר מלת תשב כמו כחלק היושב על הכלים (שמואל א' ל' כ"ד), שאינו ישיבה ממש, אלא שומר הכלי' ומשגיח עליהן, וכן כאן ת"ב על דמי טהר'. תשגיח על הימים האלה ותשמר עצמה בהן, ופי' הכתוב לאיזו ענין, ואמר בכל קדש לא תגע וגו', כלומר שאע"פ שאינה צריכה להשמר עוד ממשכב בעלה וממגיעת חולין, תשמר מגשת אל קדש ומקדש: [בדמי טהרה, לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר (רש"י). ולכן ת"א בדם דכו, בלא כנוי: ימי טהרה, מפיק ה"א, ימי טוהר שלה. (רש"י), לכן ת"א יומי דכותה]: בכל קדש, ק"ק וקדשים קלים ותרומה ומותרת במעשר, מה מקדש איסור נטילת נשמה כרת, אף קדש: לא תגע, אמרו רבותינו נגיעה זו אכילה היא, מה ביאת מקדש כרת אף אכילת קדש בטומאת הגוף כרת, אבל נוגע אינו בכרת, ומשמעו גם נגיעה שאסורה ליגע בקודש, אבל בפרק אלו הן הלוקין אמר ר' יוחנן שמכתוב זה אזהרה לטמא שלא יגע בתרומה וזה כפשט הכתוב: (ה) נקבה, פרשנוהו: שבעים כנדתה, באותן שני שבועות. תהיה טומאתה כטומאת הנדה בשבעת ימי נדתה, אבל מכאן ואילך טהורה לבעלה כל ס"ו ימים בין ראתה בין לא ראתה: תשב על דמי טהרה, תשמר מקדש ומקדש. וסמך הכתוב על המפורש למעלה. וטעם מספר ימים הללו הם גזרת מלך, והרמב"ן ז"ל כתב בזה דברים, ואינן הכרחים לפשט הכתוב: (ו) לבן או לבת. שתיהן השרש בנה, כי

אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד
אֶל־הַכֹּהֵן׃ (ז) וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה
וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת
תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃
(ח) וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה
שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד
לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ
הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ פ
יג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־

תולדות אהרן וטהרה נדה י"ט, א', ול"א ב': זאת תורת נדרים ל"ה, ב'. כריתות ט', ב'. נדה מ', א': ולקחה יומא מ"א א':

תרגום אשכנזי

דעם פריסטער פֿאָר דעם איינגאנגע דעם שטיפֿטס־צעלטס ברינגען. (ז) דיזער זאָלל עס פֿאָר דעם עוויגען דארברינגען, אונד זיא פֿערזעהנען; אונד אלסדאַן זיא פֿאָן איהרעם בלוטפֿלוססע ריין זיין. דיזעס איזט דאז געזעטץ פֿיר איינע געבעהרערין. ווען זיא איין מעננליכעס אָדער ווייבליכעסקינד צור וועלט ברינגט. (ח) האט זיא זאָ פֿיל פֿערמאָגען ניכט, אלס צו איינעם לאממע הינרייכט; זאָ זאָלל זיא צווייא; טורטעלטויבען, אָדער צווייא יונגע טויבען, איינע צום גאנצען אָפּפֿער אונד דיא אנדערע צום זינדענאָפּפֿער, נעהמען, דער פריסטער זיא פֿערזעהנען אונד זיא ריין זיין.

תרגום אונקלוס

שַׁתִּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא׃ (ז) וִיקָרְבִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמָהָא דָּא אוֹרָיְתָא דְּיָלֶדְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנֻקְבָּא׃ (ח) וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִסַּת אִמְּרָא וְתִסַּב תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי׃

רש"י

ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע. אזהרה לאוכל וכולי כמו ששנויה ביבמות [דף ע"ה]: בכל קדש. לרבות את התרומה [מכות י"ד יבמו' שם] לפי שזו טבולת יום אדוך שטבלה לסוף חבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה: (ז) והקריבו. למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא החטאת שנא' וכפר עלי' הכהן וטהר' מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה [זבחים י"ג סנהדרין פ"ג]: וטהרה. מכלל שעד כאן קרויה טמאה: (ו.) אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעול' כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר [זבחים כ"ט]:

באור

הבוף כבנין, והיה ראוי להיות בנת, ותחת בתו בנתו, ובא הדגש על חסרון הנו"ן. [ולמ"ד לבן או לבת הוא למ"ד הכללי, בין ימים השייכים לבן, ובין ימים השייכים לבת]: אל פתח אהל מועד. לא בעזרת ישראל כי מחוסר כפורים אסור לכנס למחנה שכינה, אבל בעזר' נשים שגם היא פתוחה לפני הבית, ושם תתן קרבנה לכהן, ואחר שיכפר עליה אז טהרה לבוא למקדש: (ז) והקריבו לפני ה', העולה כדינה והחטאת כדינה, ובכלל הקרבה על עבודת הדם והקטרה על המזבח, כמו שבארנו בסדר ויקרא וסמך על המפורש שם: וכפר עליה, כמו ונרצה לו לכפר עליו בעולת נדבה, וממה שבארנו שם תבינהו: וטהרה, על ידי הכפרה הזאת תטהר ממקור דמיה, ליגע בקדש ולכנס למקדש. (ח) ואם לא תמצא ידה, פרשתיו בפרשת עולה ויורד: אחד לעולה, אע"י שעולה נכתב ראשון, חטאת קודמת להקרבה, והיא העיקר: וטהרה, ממקור דמיה כמבואר למעלה:
יג (א) אל משה ואל אהרן לאמר, למשה שיאמר לאהרן, ולפי שטומאת הנגעים וטהרתן

אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ג) אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת

ת״א אדם הוריות י׳, ב׳. ערכין ג׳, ...׳. נדה מ״ד, ח׳:

יג (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא פֿאָלגט: (ג) ווען זיך אן דער הויט איינעס מענשען איינע ערהאבענע שיינענדע אָדער אנגעלויפֿענע שטעללע, אָדער איין פֿלעקקען צייגען ווירד, אונד עס קאָננטע אן דער הויט צום שאדען דעס

תרגום אונקלוס

יג (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ג) אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בְמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ עַמְקָא אוֹ עַדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵא

רש״י

(ב) שאת או ספחת וגו׳. שמות נגעים הם ולבנות זו מזו [נגעים ע״א]: בהרת חברבורות טיי״א [נ״ל טש״א כמו שמות כ״א כ״ה (Tache, tacca איין פֿלעק) בלע״ז וכן בהיר

באור

הלויה בכהנים, הוסיף ואל אהרן: (ב) אדם, פי׳ רא״בע ז״ל שלא אמר איש איש מבית ישראל כהכהנים הנגרים, וכן אדם כי יקריב מכם (פרשה א׳ ב׳), ואין הדברים דומים, שבקרבנו׳ דשו רבותינו כן לרבותו לסמיכה, אבל לנגעים אין צורך לרבותו שכבר נאמר תורה אחת יהיה לגר ולגר, וכבר כתבנו טעם זכרון שם אדם בשתי מקומות הללו בתחלת פרשת ויקרא: אדם כי יהיה בעור בשרו, כתב רש״בם ז״ל כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים ומראותיהן וחשבון הסגרם ושערות לבנות ושער שחור ולהוב אין לנו אחד פשוטו של מקרא כלום, ולא על בקיאת דרך ארץ של בני אדם, אלא המדרש של חכמים וחוקותיהם וקבלותיהם מפי החכמים הראשונים הוא העיקר, ודבריו אמונה, ואם כל זאת ראוי לנו לפרש פשט המקר׳ וליישר הכתובים בדרך קבלת חכמים: בעור בשרו, נראה בעור. לא בבשר שאין עליו עור. שאם לקה בגופו והופשט העור. אין באותו המקום דיני נגעים. וכמו שכתב רמ״בם ז״ל (הלכות טומאת צרעת פ״ה הלכה ב׳), ורש״בם ז״ל פי׳ לפי שלפנינו אמר כי יהיה בו נגע בראש או זקן, הוצרך כאן לומר בעור בשרו. וזה דחוק, כי הנגע שבעור הראש או הזקן גם הוא בעור הבשר, כי מלת בשר על הגוף כלו. [מ״ה. אע״פכ יש הבדל בין מקום הבשר. למקום השער, כי אין בראש ובזקן בשר. כי אם עור לבד ולא יקרא עור ובשר, כי אם במקום שיש בשר בין עור ועצם]: שאת או ספחת או בהרת. שמות נגעים הן ולבנות זו מזו, מפי׳ רש״י ז״ל. ונגעים שהינו מראות נגעים שהים שהן ארבע, בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל, והשאת כקרום ביצה, שניה לה כצמר לבן, דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרים השאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה, ושאת ובהרת מפורשים בכתוב, והתולדות למדו ממלת ספחת. שהיא לשון טפלה, כמו ספחני נא אל אחת הכהונות, ואמרו חכמים הטיל הכתוב ספחת בין שאת לבהרת לומר כשם שיש תולדה לשאת כך יש תולדה לבהרת. עזה שבכלן לבן כשלג, ודיהה שבכלן קרום ביצה, ואין מחלוקת בזה, אבל המחלוקת על צמר לבן וקרום ביצה מי האב ומי התולדה, ועוד נדבר בזה (פסוק ד׳), ובפשט הכתוב אין הבדל בין שתי הדעות, כי האבות והתולדות דין אחד להן, וכלן מצטרפות זו לזו, אפילו חצי גרים עז כשלג וחצי גרים כקרו׳ ביצה מצטרפין. וכבר שאלו בגמרא למה זכר ארבע מראות ואמרו מקרום ביצה ולמעלה טמא ומצטרפין זו עם זו, והשיבו כדי שיהיה בקי בהן ובשמותיהן: שאת, פרשו רבותינו לשון גובה כמו ועל הגבעות הנשאות, כמראה הצל גבוה מן החמה, ויתבאר לפנינו (פסוק ד׳), ורש״י ז״ל שפירש בכתוב הסמוך כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל, ולפי שגם השאת לבנה, צריך לומר לדעתו שלשון גובה שאמרו חכמים איננו כנגד העור אלא לר׳ מאיר שאמר שאת כקרו׳ ביצה, הוא גבוה במראיתה משלשה נגעים האחרים, ולחכמים שאמרו כצמר לבן היא גבוה כנגד בהרת, וזהו דעת רש״בם ז״ל שאמר שאת לשון גובה. שאינו לבנה כל כך כבהרת, אבל הבהרת לבנה היא, כדכתיב בהיר הוא בשחקים. ונראית עמוקה יותר, כמראה חמה עמוקה מן הצל ולפנינו ידובר על זה, אבל רא״בע ז״ל שפי׳ שאת כמו שרפה, וכן והמשאת החלה (שופטים כ׳ מ׳), וישאם דוד (שמואל ב׳ ה׳ כ״א), ויתכן שנקרא כן שהאש תולדתה להנשא למעלה, איננו נכון כמו שיתבאר (פסוק ג׳): ספחת. כבר פרשנו שאמרו חכמים שהיא לשון טפלה, לתת תולדה לשאת הנאמר לפניה, שהיא מראה קדום ביצה, ותולדה לבהרת שנאמר לאחריה, והיא

וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו

ת״א והובא סנהדרין ל״ד, ב׳. נדה כ׳, ח׳:

תרגום אשכנזי

אויסזאטצעס ווערדען; זאָ זאָלל מאן איהן צום פריי־סטער אהרן אָדער צו איי־נעם פאָן דען פריסטערן, זיינען זאָהנען, ברינגען.

תרגום אונקלוס

בְּמַשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת אַהֲרֹן כַּהֲנָא אוֹ לְוָת

רש״י

הוא בשחקים [איוב ל״ז]: אל אהרן וגו׳. גזרת הכתוב

באור

מראה שיד היכל, ודבריהם הם פשט הכתוב, כי שרש ספח הוא לשון טפל נגד העיקר, ויורה גם ההתדבקות, כמו ונספחו על בית יעקב, שתרבים נפשות על בית יעקב אבל הם טפלים להם ופחותים מהם, וכן ספחני נא אל אחת הכהונות, ירב מספרם אבל יהיה טפל להם ופחות מהם, וכן מראות נגעים שנים אבות ועקרים והן שאת ובהרת, שאת עב במינו בלובן שאינו מזהיר, והוא מראה למר לבן נקי. ובן יונה, ויש שאת פחות ממנו שהוא מראה קרום בילה, וכן בהרת עב במינו בלובן המזהיר, והוא מראה השלג ויש בהרת פחותה ממנה שהוא מראה סיד היכל, ולפי שהתורה נתנה בנגעים שלשה סימני טומאה שער לבן, ופשיון, ומחי׳, ומדרך הבהרת כשלג להפוך שער ללבן, ומדרך השאת כצמר להוליד מחי׳, אבל תולדותיהן פעמים לא יביאו סימני טומאה הללו, אבל יולידו הפשיון שפשתה הנגע אחר שבעת ימי הסגר על כן קראה תורה ספחת לנגע הפשיון המטמא והן תולדותיהם של שאת ובהרת ועליה כאמר בענין והנה פשתה המספחת בעור (פסוק ח׳), וא״כ מלת ספחת יורה על התולדות הטפלות ועל פשיון נגע. והוא דרך נאות להבין פשוטי המקראות ולהבין דברי חכמים, ועוד יתבארו דברים אלו בפי׳ הפרשה. ורא״בע ז״ל פי׳ ג״כ שהוא מגזרת ספחני נא, ונספחו על בית יעקב חלי שיתחבר אל מקום אחד, ואינו נכון בעיני כי שאת ובהרת גם הן חליים חוברו אל מקום אחד: בהרת, כבר אמרנו בשם חכמים שהיא עזה כשלג, ואומר אני שאין זה פי׳ מלת בהרת כמו שכתב רשב״ם ז״ל ואמר שהוא לשון זריחת אור כמו בהיר הוא בשחקים, שהרי כתוב על הבהק שהוא למטה מד׳ מראות נגעים בהרות כהות לבנות (פסוק ל״ט), גם רבותינו לא אמרו כן, שהרי שנו בת״כ יכול כשם שהיא שלישי לכתוב כך תהא שלישי למראות, ת״ל ואם בהרת לבנה היא, היא לבנה ואין למעלה הימנה וכמה תהא לבנוניתה כשלג. שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג, ואם מלת בהרת תורה על זריחת לובן כשלג. איך יעלה על דעתנו שהיא שלישי למראות, ועוד שאת הוא לשון נבוה נגד בהרת אבל אין בהרת אלא לשון כתם איזו מראה שתהיה, ולכן פי׳ בסמוך ואם בהרת לבנה היא (פסוק ד׳), להוציא שחור ירוק ואדום, וכן דעת רש״י ז״ל, כי פי׳ בהרת, חברבורות, טיי״א בלע״ז [(והוא טאש״ע, ובל״א פֿלעקקען)], וכן בהיר הוא בשחקים, וזה נכון שאין בהיר לשון אור, אלא לשון כתם שהעננים עושים כדמות כתם ומכסים אור השמש, וסוף המקרא יוכיח ורוח עברה ותטהרם. כי הרוח תעביר את העננים, ותטהר את השחקים מכל כתם, והאמת כמו שאמרו חכמים אין שאת אלא גביה, שהוא מראה לובן שאינו מזהיר בעין, וכמ״ש (פסוק ד׳), ובהרת עזה בלובן יותר מכל׳ כמו שלמדו מן בהרת לבנה היא, שאין לבנה למעלה הימנה, על כן אמרו שהיא עזה כשלג, ועוד אפרש בעז״ה]. א״ה, שאת מתורגם (ערהאבען שטייענדע שטעללע), כמו שאחז״ל, שהוא לשון גובה. ואנקלוס שתרגמו עמקא לא ידעתי כוונתו, ומלת ספחת יתכן לפשטות הכתוב שעניינה הקבוץ והאסיפה אל מקום אחד, ומתורגם (אנגעזויפֿען), ובהרת מתורגם (פֿלעקקען), כמו שכתב רש״י ז״ל]: והיה בעור בשרו לנגע צרעת, לפי הפשט נראה בעיני, כי צרעת שם חלי ידוע בגוף, איננו כמו השחין, אלא החלי הזה מדרכו להראות חולה בעור, על ידי אחת ממראות הלובן, והמראות הללו הם נגע הצרעת ומטמאין בהיות בהן סימני טומאה שער לבן או מחיה או פשיון, והנגעים הללו נהוגים בתולדות, אינן כנגעי בגדים ובתים שהן חוץ ממנהגו של עולם, אלא כמו טומאת קרי וזיבה ונדה הנהוגים בתולדות ומטמאין. כן טומאת צרעת עור בשר בישראל גזרת הכתוב שיטמא. ולפי שלפעמים חלי הצרעת שבגוף לא יוליד נגע בעור הבשר, אמר והיה בעור בשרו לנגע צרעת, אבל רשב״ם ז״ל פי׳ שיהיה מקום הנגע בשר לבן, כדכתיב מצורעת כשלג כך נקרא הנגע כשהוא לבן, ולא ידעתי מה בא ללמדנו, והמפורש בפרשה

הַכֹּהֲנִים׃ (ג) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ׃

(ג) ווען נון דער פריסטער דען שאדען אן דער הויט בעזיהט, אונד פינדעט, דאס ראז האאר אם שאדען וייס געווארדען, אונד דער שאדען טיעפער צו זיין שיינט, אלס דיא איבריגע הויט; זא איזט עס דער שאדען דעס אוסזאטצעס, זאבאלד דער פריסטער דיזעס זיהט, זאלל ער איהן פיר אונ-

תרגום אונקלוס

חַד מִבְּנוֹהִי כָּהֲנַיָּא׃ (ג) וְיֶחֱזֵי כָהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרָא וְסַעֲרָא בְמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עֲמִיק מִמְּשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיֶחֱזְנֵיהּ כָּהֲנָא וִיסָאֵב

רש"י

היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן [ת"כ]: (ג) הפך לבן. מתחילה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים [ת"כ]: עמוק מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל [ת"כ]: וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה שהשער לבן סימן טומאה היא

באור

שמראות נגעים לבנים הם, [א"ה על דעתי נגע שם כולל לכל מדוה הבא מסבה שחוץ לגוף, מלשון נגיעה, ואין נגע יקרא נגע צרעת, והוא אם יהיה טמא. ושעור הכתוב כך הוא: אדם כי יראה בעור בשרו מקום גבוה, או מקום נגרד, או מקום מלוין בכתם. ואפשר שיהיה או ישוב להיות נגע הצרעת שהוא טמא, אז יביאוהו אל הכהן]: והובא. מבנין שלא נזכר שם פועלו. ואפילו הצרוע חכם ומודה ויודע שהוא טמא מוחלט, יכריחוהו לבוא אל הכהן, לפי שטומאת נגעים וטהרתן צריכין להיות על פי כהן, ורא"בע ז"ל פי' ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מהסימנים אלו יכריחנו שיבא. ועוד אפרש (פרשה י"ד ד'): או אל אחד מבניו הכהנים, לכהן המשיח או לאחד הכהנים ההדיוטים: מבניו, כל שהן בניו אפי' בעלי מומין: הכהנים, יצאו חללים, עוד קבלו רבותינו ז"ל שכל חכם מישראל רואה את הנגעים, ודן לטומאה ולטהרה. אלא שאומר לכהן עם הארץ אמור טמא והוא אומר טמא. אמור טהור והוא אומר טהור, וגזרת הכתוב הוא. שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן: (ג) וראה הכהן את הנגע בעור הבשר, אין לו לכהן לבקר על חלי הצרעת שבגוף. אלא לראות ולהתבונן על הנגע שהוליד בעור הבשר, אם יש בו סימני טומאה אם לא: ושער, אמרו רבותינו מיעוט שער שנים, כי מלת שער על השערות כלם. [(בלשון אשכנזי דאז האאר)]. כמו כאדרת שער (בראשית כ"ה כ"ה), ואם גם אחת סימן טומאה. היה לו לומר ושערה בנגע. [כי שערה יאמר על חוט אחד. בל"א (איין האאר)], וסרה קושית רא"ם ז"ל: בנגע, העומדים בתוכו לא אותם שחוצה לו ושוכבים בתוכו. וצריך שיהא עיקרן בנגע לבן. ואע"פי שראשן משחיר טמא. והלבנונית כל שהוא: בנגע הפך לבן, הנגע הפך השע' לבן, אבל קדמה שער לבן לנגע אינו סימן טומאה, שאם תאמר קדמה שער לבן לבהרת מטמא היה לו לומר ושער הפך לבן בנגע, וכן שנינו בנגעים ובת"כ: הפך, פי' רא"בע ז"ל טעמו נהפך ללבן ולדעתי כמו והיא הפכה שער לבן (פסוק י'), שהשאת הפכתו, וכן כאן שב על הנגע. שהפך הנגע השער השחור ללבן: לבן, לא אדום ולא שחור ולא ירוק. ואפילו זהוב אינו סימן טומאה בנגע עור בשר, וכן אמרו בת"כ: ומראה הנגע עמק מעור בשרו. למראה עין הרואה נראה כאילו הנגע עמוק מן העור, אבל במשוש הם על שטח אחד. וכן אמרו בת"כ מראה הנגע עמוק ואין ממשו עמוק, ורא"בע ז"ל שפי' יותר יש בעמקו מעומק העור, ואיננו כמו שפל. אינו נכון, שא"כ יאמר והנגע עמוק מעור בשרו, אבל מראה הנגע פרושו כדברי רבותינו שנראה כן לעין הרואה, כמראה החמה שנראה עמוקה מן הצל, ועוד אפרש: נגע צרעת הוא, הוא נגע צרעת שאמרתי עליו והיה בעור בשרו לנגע צרעת, כלומר נגע שנולד מצרעת שבגוף, זהו לפי פשוטו. ועוד דרשו בו חכמים בת"כ: וראהו הכהן וטמא אתו. מיד שיראה הכהן סימנים הללו, יאמר לו טמא אתה. ואין צורך להסגירו ולהמתין על סימנים אחרים: (ד) ואם בהרת לבנה הוא. למעלה לא אמר בהרת לבנה, לפי שפירש כי מראיה עמוק מן העור ושער הפך לבן. ואי אפשר כן

(ד) וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ

ת"א ואם וגו' שבועות ז'. ג':

תרגום אשכנזי

ריין ערקלערען. (ד) איזט עס אבער איין ווייסער פלעקקען אין דער הויט, דער שיין איזט היינגעגען

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ: (ד) וְאִם בַּהֲרָא חִיוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וַעֲמִיק לֵית

רש"י

בראיית הכהן: (ד) ועמק אין מראה. לא ידעתי

באור

אלא במראה לבן, אבל כאן שאין מראיה עמוק מן העור, ושערה לא הפך לבן. הייתי אומר שהכתוב מדבר בבהרת אדומה שחורה או ירוקה, לכך נאמר ואם בהרת לבנה, שלעולם אין הכהן נזקק אלא למראה לובן, שהן מראה ארבעה מראות נגעים. וגם זה ראייה לדברינו שאין מלת בהרת על הלבנונית והבהיקה: ועמק אין מראה מן העור, כבר הודענו (פסוק ב'), שלפי דעת רש"י ז"ל כל מראה לבן עמוק הוא, כמראה חמה עמוקה מן הצל, וגם רמב"ם ז"ל דעתו כן בהלכות טומאת צרעת (פ"א הלכה ו'), ולדעתם דברי הכתוב הזה קשים, איך על בהרת לבנה יאמר שאין מראה הנגע עמוק מן העור, ולכן כתב רש"י ז"ל לא ידעתי פרושו, ואין לקבל דברי רמב"ן ז"ל שאמר שאינו נראה עמוק אלא כשהשערה הפך לבן, אבל אם שערה לא הפך לבן, השער השחור המפוזר בו יבטל עומק הנגע מעיני הרואה. שהרי שתי שערות לבנות מטמאות, אע"פי שיש בו רבות שחורות והרי הן מבטלין העומק, ועוד הלובן תלוי בעיקרן ובכל שהוא, ואפילו ראשן משחיר טמא. ועוד שכבר אמרנו למעלה שרבותינו אמרו אין שאת אלא גבוהה, ואם כל מראה לבן עמוק, הרי השאת כצמר לבן ואיך תהיה גבוהה, ואם זו כנגד הבהרת. כבר אמר רמב"ן ז"ל שלא מצינו בכתוב אבל שאת שמראה עמוק מן העור, וכן השיג ראב"ד ז"ל ואמר לא נאמר זה אלא בבהרת, אבל בשאת מראהו גבוה מן העור, שאין שאת אלא גבוהה. אבל חכמים ז"ל בת"כ לא אמרו אלא מה לשון שאת מובהקת כמראה הצל שהן גבוהין ממראה החמה, מה לשון עמוק עמוקה כמראה החמה שהן עמוקים מן הצל, ולא אמרו שכל מראה לבן עמוק, וטעם כל זה לדעתי, אחת שגוון הלובן אין העין מקבלו ומתפזר בו, וגוון השחור ושאר המראו' נקבעים בעין, ולכן נראין גבוהים מן הלבן. אבל אין זה רק במראה לובן המזהיר כדמיון אור החמה ודומה לו השלג שהוא עז בלובן ומזהיר בעין, וזוהי בהרת לבנה עזה מאד שנאמר עליה ומראה הנגע עמוק מעור בשרו, וכן מראה סיד ההיכל שהיא סיד יגז ולובן דומה לשלג בענין זה שמזהיר לעין, ולכן אמרו חכמים שהיא תולדת בהרת ושניה לה. ויש מראה לבן שאינו מזהיר לעין, והוא מראה הצמר אף שהוא לבן מאד נראה גבוהה משאר הגוונים, ומראה לובן קרום ביצה דומה לו בענין זה, ופחות בזהר מן הצמר, אבל אינו לבן כמוהו. לכן אמרו חכמים שאת כצמר לבן שלבנוניתו יותר מכל מיני לובן שאינן מזהירין לעין, ותולדתו קרום ביצה פחות ממנו בלובן, ולמטה מקרום ביצה בוהק וטהור, ורבי מאיר אומר שהשאת כקרום ביצה, ותולדתו צמר לבן. קורא אני אותו שמראה יותר גבוהה מכלן, שעל כן קראתו תורה שאת. אבל צמר לבן אע"פי שהוא לבן מקרום ביצה, אינה נראית גבוהה כמוה, ומדברינו תבין למה רבי מאיר נתן התולדה הלבנה ביותר לשאת, וסיד הפחות ממנה בלובן לבהרת העזה מכלן שנדחק בזה רבינו שמשון מקוצי ז"ל בפי' המשנה (נגעים פ"א א'). לפי שהשלג וסיד לובן מזהיר, וקרום ביצה וצמר לבן לובן שאינו מזהיר, והתולדות צריכין להיות מעין האבות, ועל דרך זה נפרש הכתובי' בעז"ה:

ואם בהרת לבנה הוא. למעלה מדבר כשרואה הכהן מיד סימני טומאה, ועתה ילמדנו שלפעמי' כתם לבן בעור, מתחיל להתלבן קרוב ללבנונית השלג ועדיין אינה עזה שתראה עמוקה מעור הבשר, אבל נראית בשטח אחד עם העור, וזהו מראה סיד ההיכל שהיא תולדת הבהרת, כי הוא ממין לובן מזהיר בעין, אך לא עזה כמוה, ולא הפכה עדיין שער לבן, ואפשר שתגיע להיות עזה כשלג ותראה עמוקה מן העור ותהפוך שער לבן, או שתעמוד במראיתה ותפשה, על כן יסגיר את הנגע שבעת ימים, ולפ"ז בתחילה כשרואה נגע ניתח בעור ומלבין, אע"פי שאינו נראה עמוק מן העור, גם לא הפך עדיין השער ללבן צריך הסגר אולי יצא שער לבן או פסיון או מחיה ויטמא. ואחשוב כי בהרת עזה כשלג, מדרכה להוליד שער לבן וטמאה. ע"כ תחלה סתם הכתוב ואמר וראה הכהן ונומר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק מעור בשרו, שזה תלוי בזה. ולפי שמראה השלג תהפוך השער ללבן, שהוא סימן טומאה, נזכר מראה

וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ (ה) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־

דאך ניכט טיפער אלס דיא איבריגע הויט, אויך איזט דאז האאר ניכט וייס געווארדען; זא זאלל דער פריסטער דען שאדען זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (ה) זעהן איהן נון דער פריסטער אם זיבענטען טאגע ווידער בעזיהט, אונד פינדעט, דאס דער שאדען געבליבען, וויא ער וואר, אונד האט

תרגום אונקלוס

מַחֲזָהָא מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעָרַהּ לָא אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא יוֹמִין׃ (ה) וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא קָם כַּד הֲוָה לָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא

רש"י

פירושו: והסגיר. יסגירנו בבית א' ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו: (ה) בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו

באור

זה בכל מקום בטומאה בתורה, כמו והנה מרים מצורעת כשלג, ויצא מלפניו מצורע כשלג, כי אנו יודעין מדעתנו שבהיות המראה כשלג יש בה שער לבן וטמא, אבל במראות שלמט' הימנה, כמו בהרת כסיד, פעמים יראו בה סימני טומאה ופעמים יעבר. ועליה אמר עתה ואם בהרת לבנה וגומר, וזהו עי' מ"ש למעלה (פסוק ג') בשם רבותינו היא לבנה ואין למעלה הימנו, וכמה תהיה לבינותה כשלג, שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג, כלומר הבהרת שדברה תורה הימנה נאמר' ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק מעור בשרו וגומר וטמא אותו, היא אותה שהיא כשלג, כי יש בה שער לבן וטמא. וע"כ הביאו ראיה מן מצורעת כשלג. ועל דרך שפרשנוהו, ומצאתי ראי' מתרגום יב"ע שבפסוק וראה הכהן וגו' תרגם וחזיא דמכתשא עמיק למחוור כתלגא יתיר ממשך בסרא, ובפסוק זה תרגם ואם בהרת חיוורתא כסיד היא במשך בשרי' ועמיק לית חזו' למחוור כתלגא יתיר מן משכיה, הרי שהבין הפסוק כדברנו. ולפי שאין מראה העומק לבד מטמא. ידענו שגבה שאת ותולדתה הגבוהין כך דיניהן שאם נראו בתחלה בלי שער לבן, צריכין הסגר, ואם נתחדש בהן שער לבן או פסיון מטמאין. וזהו ששנינו ואם בהרת לבנה אין לי אלא בהרת לבנה מנין לרבות את השאת, ת"ל למטה שאת לבנה, ומנין לרבות שאר מראות, ת"ל ואם בהרת, כך נראה לי: והסגיר הכהן את הנגע. יאמר לו תוסגר אתה. ולא יגע באדם וכלים שמצורע מוסגר מטמא כמוחלט: (ה) וראהו הכהן. את בעל הנגע, ובתוך שבעת הימי' אינו צריך לבוא אליו לבקר את נגעו: עמד בעיניו. פירש"י ז"ל במראהו ובשיעורו הראשון, והסגירו שנית, הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט, ואין כוונת רבינו ז"ל שאם אינו עומד במראהו הראשון טמא, וכגון שנשתנה יותר קרוב לשלג או לסיד, אלא שלא ירד למטה ממראה תחתונה של ד' מראות נגעים. שאם ירד אע"פי שפשה טהור ואינו צריך להסגירו, ואם פשה טמא אע"פי שנשתנה ממראה למראה טמא אחר. וכל זה כולל מלת בעיניו, שאין פרושו כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א ז'), שלא תמצאו עין על המראה רק בלשון יחיד, ובלשון רבים הוא לשון עינים ממש. ועוד בשעורו מפורש לא פשה הנגע בעור, וכמו שהתעורר ע"ז הרא"ם ז"ל, ואמר שדעת רש"י ז"ל שמלת בעיניו כמו בעיניו, כמו שפרשו קצת המפרשים אולי יראה ה' בעיני, בעניי, וכמו שתרגם המתרגם עין יעקב כעין ברכתא וכן הרבה בתלמוד מעין שמנה עשרה מעין כל ברכה וברכה, וכן עמד בעיניו בעיניו. אבל בת"כ אמרו עמד בעיניו אין לי אלא בעיני עצמו. בעיני תלמידו מניין ת"ל ואם בעיניו, נראה שפירשו בעיניו עינים ממש, שכשרואה הנגע ביום השביעי כפי מראה עיניו עומד במקום שעמד בפעם הראשון, לא זז ממראיתו הטמא ולא ממקומו, ולכל הפרושים זה פשט המקרא. כל שעומד במראה אחד מד' מראות נגעים עמד בעיניו הוא כמו ששנינו בנגעים, ורק ממעט אם כהה ממראיתו ובא ללובן שהוא למטה מקרום ביצה, שיצא מכלל מראות הטומאה אינו צריך הסגר. וכן אם בשבעת ימי הסגר נהפך שערה ללבן. גם כן שנוי מראה הוא שלא עמד בעיניו וטמא מוחלט וזה אין צריך לומר שכבר נאמר למעלה שהפיכת שער לבן סימן טומאה הוא, אבל הכתוב מחדש דין אחר שאין

פָּשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ שני (ו) וְרָאָה הַכֹּהֵן

זיך ניכט אין דער הויט אויסגעברייטעט; זא זאלל איהן דער פריסטער נאָכמאהלס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (ו) אם זיבענטען טאגע בעזיהט איהן דער פריסטער נאָכמאהלס, פינדעט ער דאס

רש"י

שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון טמא הוא:(ו) כהה. הוכהה ממראיתו הא אם כמר במראיתו או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס

תרגום אונקלוס

וְיַסְגִּירִנֵּיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ (ו) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָתֵיהּ

באור

עומד בעיניו לבד לענין שער לבן, אלא לא פשה הנגע בעור, שבשבעת ימי הסגר לא פשה, הא אם פשה אע"פי שלא נשתנה במראה, ואין בה שער לבן טמא, כך נראה לי: (ו) שנית, הפעם השני. שבכל שבעת הימים אינו זקוק לו: והנה כהה הנגע, לא שאם עמד בעיניו טמא, אלא בין בשבוע ראשון בין בשני אין שנוי מראה עושה כלום, שאם היה הנגע בתחלה קרוב לשלג, ובסוף שבוע ראשון כהה למראה סיד, אין הכהות הזה מטהרו, וכן אם היה תחלה כסיד ונהפך קרוב לשלג, אין עזות המראה מטמאו, אלא צריך להסגר פעם שנית, וכן בסוף שבוע שניה בין שנשתנה מסיד לשלג בין שנשתנה משלג לסיד, נקרא עומד בעיניו, והכל תלוי בפשיון, אם פשה טמא ואם לא פשה גם בשבוע שניה הרי הוא טהור, וכן שנינו (נגעים פ"ד ז') היתה עזה ונעשית כהה, כהה ונעשית עזה, הרי היא כמו שהיתה, ובלבד שלא תתמעט מד' מראות, וכן שנינו בת"כ וכן הורה רמ"בם ז"ל (הל' טומאת צרעת פ"א הל' י"א) והוסיף שאין עזות המראה סי' טומאה ולא כהייתו סימן טהרה, אלא אם נתמעט למטה מד' מראות, ומה שנאמר והנה כהה הנגע ולא פשה ובומר, שאם כהה מד' מראות טהור. וכן אם לא כהה ולא פשה ולא נולדה בו שער לבן או מחיה הרי זה טרוד, ואין פי' דבריו שבא הכתוב רק ללמד שאם כהה מד' מראות טהור, שזה מפורש למטה ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם וגומר בהרות כהות לבנות בהק הוא פרח בעור טהור הוא (פרשה ל"ח ל"ט), אלא בא ללמד שאם כהה למראה בהק, אע"פי שפשה, או שנעשית קרוב לשלג אלא שלא פשה הרי זה טהור, אבל רבינו שמשון מקולי ורת"בן ז"ל פי' והנה כהה ללמד שאפילו נשתנה משלג לסיד. או מסיד לשלג. אין אנו אומרים נגע אחר הוא וחוזר ומסגירו כבתחלה. אלא מטהרו. וכן אני אומר לדעתם שאל תאמר אם נשתנה ממראה למראה אחר ופשה יראה כבתחלה, שאין הפשיון מטמא בתחלה, אלא אפילו כהה עומד בעיניו הוא והפשיון מחליטו. ולדעתי מלת כהה, אינו נופל לבד על שפלות מראה שאינו עז בלובן, אלא כל כהה לשון חולשה וחסרון כח. ונופל גם על הנגע עצמו. שבהיות הנגע עז בכחו מוליד סימן טומאה, או שער לבן או מחיה, אבל נגע חלוש וכהה, אין בכחו להוליד סימנים אלו. ולפי שאמר ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן. ולא התנה הכתוב ושערה לא הפך לבן, ומחיה אין בו, שהרי אם נולד בו אחת מאלו אע"פי שלא פשה הרי זה טמא, על כן הקדים והנה כהה הנגע, שהנגע חלוש שלא יוליד כאלה, ולכן אם לא פשה טהור, וכמו שאמרנו (פסוק ד') שהכתוב מדבר בספחת תולדת בהרת וזאת שהן מראה סיד וקרום בילה, וכן ותכהין עיניו מראות (בראשית כ"ז א'), בכפל חולשה בעיניו שמנעה מהן הראות, וכן בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם (שמואל א' ג' י"ג). שבנעוריהם לא החליש כח עזותם וזדונם בקרבם שלא ילמיח ויגבר בם, וכן בלשון חכמים, ידך יד כהה, כלומר יד שמאלית שהיא חלושת הכח, וכן תתפרש מלת כהה בכל הפרשה, והכתובים יתישבו על מכונם בעז"ה, וזה מסכים לקבלת חכמים, ורש"י ז"ל שפירש כהה, הוכהה ממראיתו, הא אם עמד במראיתו או פשה טמא, דבריו המוהים, ורבינו שמשון מקולי ז"ל כתב בפי' המשנה פשט הכתוב וודאי משמע כדברין, אבל אי אפשר. כי במשנה ובברייתא מוכח להפך, ולפי פרושנו במלת כהה, גם פשט הכתוב מכריח קבלת חכמים, ורא"ם ז"ל ובעל ק"א ז"ל האריכו ליישב פרושו ולא ערבה לי דבריהם. אולי יש לפרש דבריו כך, הוכהה ממראיתו למטה ממראה ד' מראות נגעים, ואז אפילו יש בו שער לבן או מחיה או פשיון טהור, הא אם עמד במראיתו באחת ממראות נגעים ונולד בו שער לבן, שנזכר למעלה שהוא סימן טומאה. או שפשה טמא, ויהיו דבריו מכוונים להלכה: בעור, שלא הרחיבה מקומה בעור ששביב לו: וטהרו הכהן, מלטמא טומאת צרעת:

אתו ביום השביעי שנית והנה כהה הנגע ולא־פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר: (ז) ואם־פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל־הכהן לטהרתו ונראה שנית אל־הכהן: (ח) וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא: פ

ת"א כהה כתונו. ע"ח, ג': וטהרו מגלה ח', ג':

דער שארען זיינען גלאנץ פערלאהרען, אונד זיך ניכט אין דער הויט אויסגעברייטעט האט, זא זאלל איהן דער פריסטער ריין שפרעכען: עס איזט איינע אנגעלויפענע שטעללע; ער זאלל זיינע קליידער וואשען אונד ריין זיין. (ז) ווען זיך אבער דיא אנגעלויפענע שטעללע, נאכדעם זיא דער פריסטער צור ריינשפרעכונג בעזעהען האט, דעננאך אין דער הויט אויסברייטעט; זא זאלל זיא ווידערום דעם פריסטער געצייגט ווערדען. (ח) זיהט נון דער פריסטער, דאס זיך דיא אנגעלויפענע שטעללע אין דער הויט אויסגעברייטעט האט, זא זאלל דער פריסטער איהן פיר

תרגום אונקלוס

ביומא שביעאה תנינות והא עמיא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי: (ז) ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דתתחזי לכהנא לדכיותיה ויתחזי תנינות לכהנא: (ח) ויחזי כהנא והא אוסיפת

רש"י

בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ח) וטמאו הכהן. משטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת

באור

מספחת הוא. פי' רש"י ז"ל שם נגע טהור. לפי שספחת האמור למעלה הן חניות לשאת ולבהר', על כן אמר מספחת האמור כאן גם נגע טהור, ואונקלוס ז"ל תרגם ספחת עדיא. ומספחת עדיתא, יפרש לפי הפשט שספחת האמור׳ למעלה וכאן טעם אחד לו, והטומאה והטהר' תלוי' בסימנין שאם אין בו אחד מב' סימני טומאה טהור, ואם פשה היא ספחת של טומאה, אבל יב"ע תרגם הראשון קלופי, והשני קלופי מטפלא: וכבס בגדיו וטהר, הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ז) ואם פשה תפשה וגו', כלומר אחר שטהרו הכהן. וזהו אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו, שהוא סוף ימי הסגר השני, שבו יטהר המוסגר, שאין בטומאת עור בשר יותר משני הסגרים, ואילו אמר סתם ואם פשה תפשה המספחת אחרי כן, הייתי אומר אחר הסגר ראשון, שפשתה בימי הסגר השני, אבל אחר שטהר פעם אחת, אין פשיון מטמא, הוצרך לומר אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו: ונראה שנית אל הכהן, צריך שיובא לכהן שיראנו, וזהו פעם שני, ואילו אמר ודאהו הכהן לא יתכן שנית, שהרי הוא הפעם השלישית, אבל שנראה אל הכהן הוא שנית כי בפעם הראשון הראה אותו אל הכהן. ועתה יראנו שנית אבל בסוף ימי ההסגר צריך הכהן לבוא אליו ולראותו. [א"ה, יתכן שאמר שנית, שהוא פעם שני אל הראותו אל הכהן לטהרתו. שבו הוא מדבר]: (ח) פשתה המספחת, נגע שטומאתה בפשיון, ולא הולידה שער לבן נקרא מספחת, ועל כל פנים היא מקדום צילה ולמעלה, וכשפשתה אותה המספחת טמא מוחלט, ואין אומרין הראשונה טהורה וזאת חדשה, ותצטרך הסגר, אלא וטמאו הכהן: צרעת הוא, כלומר אינה כמספחת טהורה האמור לפניו, אלא צרעת עור בשר היא, שהפשיון סימן טומאת צרעת, כמו שער לבן, ואין ביניהם אלא שנראה הפשיון צריכה להיות לה אחת ממראות הנגעים כמו המוס עצמה, ומראה שער לבן טמא אפילו אם לבנונית השער למטה

(ט) נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ (י) וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן

אונריין ערקלעהרען; עס איזט דער אויסזאטץ. (ט) ווען דער שא־ען דעם אויסזאטצעס אן איינעם מענשען זיך צייגט, אונד פֿאָר דען פריסטער גע־בראכט ווירד; (י) דער פריסטער זיהט, דאס איינע ווייסע, ערהאבענע שטעללע אין דער הויט איזט, דיא דאז האאר ווייס געמאכט האט, אָ־ער דאי מיטטען אין דיזער ערהאבענען שטעללע געזונ־

תרגום אונקלוס

צְדִיתָא בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֲבִינֵּיהּ כַּהֲנָא סְגִירוּתָא הִיא: (ט) מַכְתַּשׁ סְגִירוּ אֲרֵי תְהֵי בֶּאֱנָשָׁא וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא: (י) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא

רש"י

תהי': צרעת היא. הספחת הזאת: צרעת. לשון נקבה: נגע. לשון זכר: (י) ומחית.

באור

כקרום ביצה כמו שאמרו בת"כ: (ט) נגע צרעת כי תהיה באדם, לדעתי דברי התורה הולכין על הסדר, שבראש הענין אמר שאת או ספחת או בהרת, ופירש' מן האחרון אל הראשון וכן הוא בדרך המקראות, כמו תהו ובהו וחשך. זכר תחלה תקון החשך יהי אור. ואחריו תקון בהו, יהי רקיע יקוו המים. ואחרי כן תקון התהו תדשא הארץ. וכן ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ואתן לעשו את הר שעיר, גם כאן פי' תחלה בהרת עזה כשלג, ואחריו בהרת ספק שצריכה הסגר, ואחר כן פי' מספחת טהורה ומספחת שפשתה הטמאה, ועתה יפרש שאת, ולכן התחיל בענין חדש נגע צרעת כי תהיה באדם. כמו שאמר בראש הענין והיה בעור בשרו לנגע צרעת כי ע"כ דבר ממראה הנראית עמוקה מעור הבשר או שוה אליה. כמו בהרת וספחת. ועתה ידבר על שאת שסימנ' להיות גבוהה מן העור. והוא מראה צמר לבן ותולדתה קרום ביצה או להפך לדעת ר' מאיר, ודין שלשתן שוה, כי בהרת וספחת ושאת שלשתן מטמאין או בשער לבן או בפשיון או במחיה, אלא שלדעתי דברה תורה בהווה ונכרה בבהרת שער לבן, כי אין נגע צרעת עזה כשלג העמוקה מן העור דרכה להוליד שער לבן. ואצל ספחת שלמטה הימנה הפשיון, כי דרכה לפשות ולהגדיל, ואצל שאת הגבוה ממראה העור המחיה, כי דרכה להולידה ולעולם פשיון או מחיה אם נולדו בבהרת מטמאין. וכן שער לבן ומחיה בספחת, ובשאת שער לבן ופשיון, ובתורת כהנים שנו למדנו לשאת שהיא מטמא במחיה, ומניין לרבות שאר המראות ת"ל נגע צרעת, כלומר גם שאר המראות יש להן שם זה ולכן שוין בדיניהן: והובא. מפורש למעלה: (י) וראה הכהן והנה שאת לבנה, לפי שמלת שאת אין במשמעו לובן, רק דבר הנראה גבוה מן העור, ויקרא כן גם בשאר המראות על כן אמר לבנה, ולא אמר עמוק מן העור, לפי שאין מראה השאת עמוק, אלא נראית גבוהה, אבל בבהרת שמראה עמוק מעור הבשר, ואי אפשר אלא במראה הלובן כמו שפרשנו. לא הוצרך לומר (פסוק ג'), בהרת לבנה, אבל אצל בהרת שאין מראה עמוק מן העור, הוצרך לומר (פסוק ד') ואם בהרת לבנה. וכן כאן בשאת שהיא גבוהה הוצרך לומר לבנה, זהו יישוב המקראות. ואין גבוהה ועמוק סימן טומאה, אלא סימני נגע הנראית להבדילן בשמותיהן: והיא הפכה שער לבן, לפי שאין מדרך השאת להפוך השער ללבן, אמר שהשאת הזאת הפכה אותו, אבל בבהרת עמוק מעור הבשר עזה כשלג שמדרכה להפכו, אמר (פסוק ג'), ושער בנגע הפך לבן כלומר כדרכו: ומחית בשר חי בשאת, לא שצריך שתי סימנים שער לבן ומחיה, אלא שער לבן או מחיה, וכן דעת בעל הטעמים שהפסיק תחת מלת לבן, ואילו צריך שתיהן היה לו להפסיק במלת בעור, וא"כ וי"ו ומחית כמו או וכמו ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), וכן מצינו למעלה בענין שער לבן לבד סימן טומאה וטמא. ועוד שלפנינו אמר פרח בכלו טהור, ואעפ"כ כשחזר ובא מחיה טמא, הרי שהמחיה לבדה סימן טומא'. אלא שהכתוב מזכיר כל סימני טומאה שיוכל הכהן לראות בתחלה, והן שער לבן ומחיה, דאילו פשיון אינו סימן בתחלה, ואמר שיטמאנו מיד, ואח"כ יפרש דיני המחיה, וכמו שכתב הכתוב בבהרת שתחלה אמר כל הסימנים שמראיה עמוק מן העור ושער הפך לבן, אע"פי שאין צורך שיהיה מראה עמוק מן העור, ואח"כ אמר ואם בהרת לבנה וגו'. זהו לפי הפשט, אבל בת"כ אמרו יכול עד שיהא בה שער לבן ומחיה, ת"ל צרעת נושנת היא, היא טמאה ואינה צריכה דבר אחר לסעדה. ונראה לי פירושו דצרעת נושנת שב לבד על המחיה, שמטמאה שלא הפוכה,

וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי בַּשְׂאֵת׃ (יא) צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא׃ (יב) וְאִם־פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן׃

נ"א ש' רפה

ת"א מראשו זבחים כ', ב'. ערכין י"ח, ב: מראה מ"ק ח', א'. סנהדרין נ"ד, ב'. ערכין י"ח, ב'. נדה כ', א':

דעם פֿלייש הערפֿאָר גע־קוואָללען; (יא) זאָ איזט עס איין אלטער אויסזאַטץ אין דער הויט דעם פֿליי־שעס, דער פריסטער זאָלל איהן פֿיר אונריין ערקלעה־רען; ער בדויכט איהן ניכט איינשליסען צו לאססען, דען ער איזט אונריין. (יב) ווען אבער דער אויס־זאַטץ אין דער הויט אויס־בליהט, אונד בעדעקט דיא גאנצע שאדהאפֿטע הויט, פֿאָם קאָפף ביז צו דען פֿיסען, זאָ ווייט דער פריסטער זעהען קאן;

תרגום אונקלוס

וְהָא עַמִּקָא חִוְּרָא בְּמַשְׁכָּא וְהִיא הַפְכַת שַׂעְרָא לְחִוַּר וְרוֹשַׁם בִּשְׂרָא חַיָּא בְּעַמִּיקְתָא׃ (יא) סְגִירוּת עַתִּיקָא הִיא בְּמַשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וִיסָאֲבִנֵּיהּ כַּהֲנָא לָא יַסְגְּרִינֵּיהּ אֲרֵי מְסָאַב הוּא׃ (יב) וְאִם

רש"י

שנימי"נט בלע"ז (Seine-ment, געזונד) שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף היא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואע"פ שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית בריאה למעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה:

באור

ולמדנו שמחיה לבדה מטמאה, ולפי שנאמרו שתיהן, דרשו מזה שמקום בהרת כגריס הקילקי מרובע שהן ל"ו שערות: ומחית. לשון רפואה כמו עד חיותם, כי בשר חי הוא בשר בריא המרגיש. כלומר בתוך הנגע יש בשר בריא שאינו לבן, והנגע מקיפתו מכל צד, זהו סימן טומא', ופירוש רא"בע ז"ל ומחית פירש בשר חי' והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן, ורש"י ז"ל פירש שינימי"נט בלע"ז [בל"א געזונדהייט, היילונג], שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר, ודבריהם כדברינו, אלא שאין צורך שיהפך מקצת הלובן למראה בשר. שהרי גם אם מתחלה השאירה השאת בתוכה מקום בשר חי גם כן טמא, וכמו שיתבאר בסמוך, ורשב"ם ז"ל פירש ומחית בשר חי. לא כמו מבושל, כי אם חי, שגדלה חתיכ' בשר בתוך הנגע. ולא ידעתי טעמו, אלא מחיה בשר האדם עצמו, מקום שאין בו מראה נגע. לא בשר שגדל מחדש: (יא) צרעת נושנת היא. פי' רש"י ז"ל מכה ישנה היא תחת המחיה. וחבורה זו נראית בריאה מלמעל'. ותחתי' מלאה לחה, שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנ'. ואם רש"י ז"ל אמר לפני זה שהמחיה סימן טומאה, אין דבריו סותרין זה את זה, אלא דבריו הראשונים דין תורה וגזרת המקום שמחית בשר חי סימן טומאה, ועתה מפרש שהכתוב נותן טעם לטומאת המחיה, שלא יאמר האדם שמחיה בשר חי ראוי שיהיה סימן טהרה, אלא סימן הוא לצרעת נושנת היא תחת הבשר החי, ועם זה הסירותי מעליו תלונת רא"מ ז"ל, ויש לפרש טעם הכתוב שהמחיה שבתוך הנגע סי' שיש צרעת נושנת שהתחזקה בבשר, ואינה נדחית לחוץ לגמרי, ולכן נשאר מקום חי שלא נתהפך ללובן או שנדחה הלובן לפנים, וחזר הבשר החי, ולדעתי דעת חכמים ז"ל כן הוא שלמדו מזה בין שקדמ' מחיה לשאת בין שקדמה שאת למחיה, ומדברנו יתבאר דבריהם: לא יסגרנו, הכהן בביתו לראות מה יהיה בו עוד, כי טמא הוא מוחלט, וצריך לשלחו חוץ לשלש מחנות, וכן הדין בבהרת האמור למעל' (פסוק ג'), ולא נכתב שם לפי שלהלן לא פי' עדיין דיני ההסגר, כך נראה לי: (יב) ואם פרוח תפרח הצרעת. למעלה אמר לא פשה הנגע בעור, ופשיון נגע הוא שנתפשט בעור יותר והפשיון בכל שהוא, וזה סימן טומאה, וכאן לא אמר שפרח הנגע, אלא ואם פרוח תפרח הצרעת, כלומר הצרעת שבגופו שהולידה בעורו הנגע כגריס, עתה פרחה בכל המקומות,

(יג) וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת־הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא׃ (יד) וּבְיוֹם

ת״א כלו סנהדרין ל״ז, א׳. נדה י״ט, א׳: וביום ת״כ ז׳, ג׳, וח׳ א׳. סנהדרין ל״ד, ב׳. נדה כ׳, א׳:

תרגום אשכנזי

(כג) דער פויסטער זיהט, דאס זיער אויסזאטץ דאז גאנצע פלייש בעדעקט: זאָ זאָלל ער דען שארען ריין שפרעכען; װען אללעס וייס געוואָרדען, זאָ איזט ער ריין. (יד) זאָבאלד זיך אבער געזונדעס פלייש דאראן צייגט, איזט ער

תרגום אונקלוס

מִסְנָא תִסְגֵּי סְגִירוּתָא בְּמַשְׁכָּא וְתַחְפֵּי סְגִירוּתָא יַת כָּל מְשַׁךְ מַכְתָּשָׁא מֵרֵישֵׁיהּ וְעַד רִגְלוֹהִי לְכָל חֵיזוּ עֵינֵי כַהֲנָא׃ (יג) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא חֲפַת סְגִירוּתָא יַת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִידַכֵּי יַת מַכְתָּשָׁא כּוּלֵּיהּ אִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר דְּכֵי הוּא׃ (יד) וּבְיוֹמָא דְיִתְחֲזֵי בֵיהּ

רש״י

(יב) מראשו [illegible] רגליו: לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם צמחה בו מחיה׳ הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומאה אלא שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין מראה הנגע כולו כאחד שהוא שופע אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו מחיה למדנו הכתוב שמטמא [ת״כ]: וביום. מה ת״ל

באור

והולידה בהן מראה נגע, שהלבינה ידיו ורגליו וכל גופו, מלשון הפרחה הגפן (שיר השירים ו׳ י״א), פרח מטה אהרן (במדבר י״ז כ״ג), שהמטה יוליד ענף ועלים רבים לגמול פרי, וכן פריח׳ הלבנת בעור: הצרעת, שיהא בפריחה אחד מד׳ מראות נגעים, פרט לבהק שאינו טהור בפריחה: וכסתה הצרעת את כל עור הנגע. כלומר את כל עור הגוף שבו הנגע, כמו שפי׳ מראשו ועד רגליו, מראש אדם זה ועד רגליו, וטעם שלא אמר את כל עורו, ירא׳ בעיני שבא ללמדנו שאין הפריחה צריכה להיות בנגע עצמו, כגון שהיה מראה הנגע כסיד או כקרו׳ ביצה, ומראה הפריחה כשלג או כצמר לבן וכסתה כל גופו, אע״פי שלא כסתה את הנגע, ועדיין עומד במראיתו טהור, וזהו את כל עור הנגע ולא הנגע עצמו, זהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו את כל עור הנגע, עור הראוי לקבל נגע, פרט לשחין המורד ולמכוה המורדת, פי׳ שחין ומכוה שלא נרפאו, ויש בהן ליחה ולא העלו קרום מלמעלה שאין מקומם מטמא בנגעו מקומו׳ כאלו אינן מעכבים את הפריחה: מראשו ועד רגליו, כבר אמר את כל בשרו. ובא להוציא ראש וזקן ורגלים מראשו ולא תוך ראשו וזקנו, ועד רגליו ולא תוך רגליו. שאין צריך בהן פריח׳, כך הוא בנגעים פרק שמיני ובת״כ: לכל מראה עיני הכהן, פרט לבית הסתרים. שאינן נראין למראה עיניו כשאר מקומות הגוף, וזה מפורש במס׳ נגעים פ״ב: (יג) והנה כסתה הצרעת, צרעת האמור למעלה וכאן למדנו מכאן בת״כ שאין דין פריחה בשאת לבדו האמור בענין, אלא נוהג בכל המראות, ושאין לובן הפריח׳ צריך שיהיה מראה השא׳, אלא כל ד׳ מראו׳ מצטרפין בפורח לטהרו: וטהר את הנגע. וכל שכן הפריחה: כולו הפך לבן. כמו הנגע אז טהור, ולמדנו שהפריחה מטהרת בין שהוחלט אחר ראייה ראשונה, ובין שהוחלט בסוף שבוע ראשונה, ובין שהוחלט בסוף שבוע שנייה, בין אחרי הפטור שפטרו בסוף שבוע שנייה, ונולד בה מחיה וטמאו ואח״כ פרח בכלו, וכן הדין בשער לבן, וכן בפסיון. אבל פורח מן הטהור טמא. כגון שבתחלה היה כלו לבן או שנטהר ופרח בכלו. הרי זה נגע טמא אם יש בה סימני טומאה האמורים למעלה, וכן משמעות הכתוב שאין פריחה מטהרת אלא כשיטהר על ידו את הנגע, לא הפורח בטהור: (יד) וביום הראות בו בשר חי יטמא, אם אחר שפרח בכלו חזר להראות בו במקום אחד בשר חי בכעדשה הוא טמא, ואע״פי שכבר למדנו שמחית בשר חי מטמא, אין זה אלא אם הוא בנגע שנאמר ומחית בשר חי בשאת (פסוק י׳), אבל עכשיו שהפריחה טהרתו, שוב אין בשר חי בנגע, שהרי אין בו עוד נגע, ולא תהיה המחיה סימן טומאה. לכן אמר שבהראות בו בשר חי הפריחה כלה תחשב כנגע, כמו צרבת גדולה בתחלתה, והמחיה בנגע טמא, כך נראה בעיני לפי הפשט. ורבותינו ז״ל למדו מזה שאע״פי שאין ראשי אברים שבאדם

הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא׃ (טו) וְרָאָה
הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר
הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא׃ (טז) אוֹ
כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן
וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ (יז) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־
הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא׃ פ שלי"
(יח) וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין

אונריין. (טו) זאָ וויא דער פריסטער דאז געזונדע פלייש געוואהר ווירד, מוס ער איהן פיר אונריין ערקלעהרען; דאז געזונדע פלייש איזט אונריין, עס איזט דער אויסזאטץ: (טז) ווען אבער דאז געזונדע פלייש זיך ווידער פערענדערט, אונד וויס ווירד, זאָ זאָלל עס פאָר דען פריסטער קאָממען. (יז) ווען דער פריסטער ערקעננט, דאס דער שאדען וויס געוואָרדען, זאָ זאָלל ער איהן ריין שפרעכען; דא איזט ער ריין. (יח) ווען יעמאנד אין זיינער הויט איינע ענטצינדונג האט, זיא ווירד גע־

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרָא חַיָּא יְהֵי מְסָאַב׃ (טו) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת בִּשְׂרָא חַיָּא וִיסָאֲבִינֵיהּ בִּשְׂרָא חַיָּא מְסָאַב הוּא סְגִירוּתָא הִיא׃ (טז) אוֹ אֲרֵי יְתוּב בִּשְׂרָא חַיָּא וְיִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר וְיֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ (יז) וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפֵיךְ מַכְתָּשָׁא לְמִחְוַר וִידַכֵּי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא דְּכֵי הוּא׃ (יח) וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ בְּמַשְׁכֵּיהּ שִׁיחֲנָא וְאִתַּסֵּי׃

רש"י

ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו ולביתו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל [מ"ק ט"ו בכורו' ל"ו]:

(טו) צרעת הוא. הבשר ההוא. בשר לשון זכר: (יח) שחין. לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור [חולין ח']: ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה

באור

מטמאין משום מחיה. אם פרחה צרעת בכולו, ונתגלו ראשי אבריו מחיה הוא וטמא, ורש"י ז"ל פי' הכתוב על מחיה שהוא בנגע שנראית בראשי אברים, אם נתגלה שפוע האבר ע"י שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שמטמא, ולפרושו אין כתוב זה מדבר על מחיה שנולד אחר הפריחה. לא כדברי רא"מ ז"ל: (טו) וראה הכהן. אע"פי שאמרתי יטמא, צריך שיראנו הכהן ויטמאנו. לפי שטומאת נגעים וטהרתן גזרת הכתוב שתהיה בכהן: הבשר החי טמא הוא. אבל שער לבן החוזר אחר הפריחה אינו מטמא, לפי שהמחיה סימן צרעת, כמו שאמר צרעת נושנת הוא ולכן מטמאה גם אחר שפרח בכלו, וזהו שאמר צרע' הוא: (טז) או כי ישוב. אם לא שישוב הבשר החי ונהפך ללבן, כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), אל תאמר מעתה יהא נדון כצרבת גדולה ויסגר בתחלה, אלא נדון כפורח בכולו אחר הטומאה וטהור: ללבן, ולא אמר ונכסה אותו. כי זהו מראה לבן אפילו לבהק שהוא למט' ממראות נגעים. אע"פי שבתחלה אם נשאר מקום כמראה בהק לא כסתה הצרעת את כלו וטמא, אבל לבסוף שנהפך המחיה לבוהק טהור, כן למדנו מברייתא דת"כ: ובא אל הכהן, יבוא הדבר אל הכהן. שהרי מוחלט הוא בסימן המחיה. ואיך יבוא אל מחנה הטהורים, אך בא עד לפני המחנה, והכהן יצא מחוץ למחנה, כמ"ש (פרשה י"ד ג'). (יז) וראהו הכהן, את נגע המחיה: הנגע, מקום המחיה: טהור הוא, לפי שכלו הפך לבן טהור: (יח) ובשר כי יהיה בו בערו שחין, כשיהיה בגוף חולי כגון גרב או חזזית והשחיתו העור. או שחפת או דלקת וכיוצא. או שלקה באבן או בעץ ונעשה מכה והפסיד העור. וזהו שחין לשון חמום. שעל ידי כל אלה מתחמם הבשר ומשחית העור, כמו בלשון משנה אם שחונה תהיה בגומה, אבל אם נולד מחמת האור זהו מכוה האמורה למטה בענין: ונרפא, שאין המכה מוציא' עוד ליחה והעור הבריא, אבל כל זמן שמעלה עליה. אין מקומו מטמא בנגעים. וזהו שקראו חכמים

וְנִרְפָּא׃ (יט) וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין
שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה
אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן׃ (כ) וְרָאָה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר
וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־
צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ (כא) וְאִם
יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן
וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה
וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ (כב) וְאִם

ת״א ונרפא סוגיה ה׳, ח׳: שאת ג. ועות ז׳, ג׳:

היילט; (יט) אן דעם ארטע דער ענטצינדונג אבער ענטשטיהט איינע ווייסע ערהאבענע שטעללע, אָדער איין האכראָטה אונד וויסער פֿלעקקען, זאָ מוס עס דעם פריסטער געצייגט ווערדען. (כ) זיהט דער פריסטער, דאס דער שיין דאפֿאָן טיפֿער איזט אלס דיא איבריגע הויט, אונד דאז האאר איזט וויס געוואָרדען, זאָ זאלל איהן דער פריסטער פֿיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאדען דעם אויסזאטצעס, דער אן דער ענטצינדונג אויסבליהט. (כא) זיהט אבער דער פריסטער, דאס קיין וויסעס האאר דארין איזט, דער שיין איזט אויך ניכט טיפֿער אלס דיא איבריגע הויט, אונד זיא האט קיינען גלאנץ; זאָ זאָלל איהן דער פריסטער זיבען טאגע איינשליסען לאַססען. (כב) ווען עס זיך זײַן דער הויט אויסברייטעט, זאָ זאָלל עס דער פריסטער

רש״י

נגע לחד: או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם: מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנונית הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע

תרגום אונקלוס

(יט) ויהי באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא: (כ) ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאבניה כהנא מכתש סגירותא היא בשיחנא סגיאה: (כא) ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגרניה כהנא שבעא יומין: (כב) ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא

באור

שחין המורד: (יט) והיה במקום השחין, במקום שהיה תחלה שחין נולד עתה שאת לבנה או בהרת לבנה כלומר אחת מד׳ מראות נגעים: שאת לבנה, מלמד שהיא מטמא חלקה, בהרת לבנה אדמדמת מלמד שהיא מטמאה בפתוך, ומכיין ליתן את האמור בבהרת בשאת, ואת האמור בשאת בבהרת, ת״ל נגע לרעת, בת״כ: אדמדמת, שיש מראה אודם בלובן הנגע, פתוך ומעורב בשתי מראות, ובמשנה נחלקו ת״ק ור״ע במראה הפתוך, ואמר אדמדמת, כי המלות הכפולות עי״ן ולמ״ד שלהם יורו על ההפלגה, וכן פירשו רבותינו ז״ל ירקרק ירוק שבירוקין ואדמדם אדום שבאדומים, וכן כאן מראה אדום שבו לריך להיות אודם חזק, ולפי הפשט מלת אדמדמת. אע״פי שסמוכה לבהרת שבה גם על שאת וכאלו אמר שאת לבנה אדמדמת או בהרת לבנה אדמדמת, והכלל שכלן קורא הכתוב נגע לרעת להשוותן זו לזו כמו שאמרו חכמים בת״כ, ולא בנגע שחין לבד מטמא הפתוך, אלא בכל נגעי עור בשר, וגכתב בשחין שדרכו להראות בו מראה זו, ואם נולדה בשאר המקומות ג״כ טמא, וכמו שכתבה תור׳ בשער לבן, דפס יון ובלחי׳, שקבע כל אחד בפרשה בפני עלמה: (כ) שפל מן העור, רא״בע ז״ל אמר שיש הבדל בין עמו׳ לשפל, וכן נראה בעיני, שתיהן עמוקים מן העור, אלא שעמוק נמוך יותר משפל, על כן הוא כתוב למעלה אצל בהרת עזה כשלג (פסוק ג׳), אבל בהרת כהלג ופתוך באודם אינו עמוק כמוהו, והיא שקרא הכתוב שפל מן העור: (כא) ושפלה איננה מן העור, פרשנוה למעלה שהיא בהרת שאינה כשלג אלא כסיד, ולפי שאין השפלות והעומק שיהן טומאה. שהרי שאת

פשה תפשה בעור וטמא הכהן אתו נגע הוא: (כג) ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צרבת השחין הוא וטהרו הכהן: ס רביעי שני
(כד) או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה

ת״א ואם תחתיה תמורה כ״ז, ח׳: מכות שס ע״ב:

פיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאדען דעס אויסזאטצעס. (כג) בלייבט אבער דער פלעקקען אן זיינער שטעללע, אונד האט זיך ניכט אויסגעברייטעט, זא איזט עס בלאס דיא נארבע דער ענטצינדונג; דער פריסטער זאלל איהן ריין שפרעכען. (כד) ווען יעמאנד איין בראנדגעשוויהר אן זיינער הויט האט, אונד נאך דער היילונג דעס בראנדגעשוויהרס עגטשטעהט איין האכראטה אונד ווייסער, אדער איין ווייסער פלעק־

תרגום אונקלוס

יהיה מכתשא היא: (כג) ואם באתרה קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא: (כד) או אנש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או

רש״י

היא. הפשת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רשם שיחנא אינו אלא רשם החמום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים [יחזקאל כ״א] רייטרי״ר בלע״ז לואמועגליעהען, איינשרומפפען): צרבה. רייטי״שונגע בלע״ז: (כד) מחית המכוה. שנימני״ט (כצלמפודס) כשחיתה

באור

ותולדתה גבוהין. דבר בהוה, לפי שעדיין איננה שפלה אין בה שער לבן: והיא כהה, שהוא נגע חלוש מהוליד שער לבן, שהן תולדות של שאת ובהרת וכמ״ש ענין זה (פסוק ד׳ ו׳), ויוכל להיות שאחרי כן תעוז ותהפכנו על כן והסגירו, ועוד שמא תפשה ותטמא. ובתרגום יצ״ע מעול דהיא עמיא וזה כדברנו: (כב) ואם פשה תפשה בעור. העור האמור למעלה בעור שחין לא שפשתה בעיר הבשר, ומחיה איננו סימן טומאה בנגע השחין, ולכן אין בענין רק שני סימני טומאה שער לבן ופסיון. וטעם הדבר אפשר לפי שהמחיה היא בשר חי בריא, וכאן אי אפשר שהרי המקום שחין, שאע״פי שנרפא, עדיין מקומה ללקת: נגע היא, הבהרת או השאת: (כג) ואם תחתיה, במקומה, כלומר שלא פשתה לעבור במקום שלא היה קודם לכן תחתיה, ולולי שזאת כוונת המלה, אין לה פתרון כלל, שכל עומד באיזו מקום שיעמוד, עומד תחתיה, וכן והכהן המשיח תחתיו מבניו. כלומר במקומו, שממלא מקומו בגדולה. וזהו שאמר לא פשתה, לכן אפילו נשארה גדולה כמו שהיתה טהור. שהרי עמדה תחתיה. וטהרו. אבל נולד בה שער לבן אע״פי שלא פשתה טמא וזהו שאמר למעלה והיא כהה, הא אם בימי הסגר העיזה להוליד שער לבן טמא. וכמו שהוכחנו למעלה: צרבת השחין הוא, ואפשר טעם הוא למה איננו מחייבו הסגר שני, כמו בנגע עור בשר, לפי שאין זה אלא צרבת השחין, ומלת צרבת פי׳ רש״י ז״ל כתרגומו רושם שיחנא, איננו אלא רושם החמום הניכר בבשר, כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חמום, כמו ונצרבו בה כל פנים רייטרי״ר בלע״ז, צרבת רייטישמ״נט בלע״ז [ובדפ״י כ״י עם רש״בם רייט״ריט בלע״ז צרבת רייטרי״שמנט בלע״ז, והוא רעטיריאעגט מלשון לואמועגליעהען איינשרומפפען)]. ורא״בע ז״ל אמר כטעם מוקד וחום ולהבת, והכל אחד. כי הכתוב מדבר בשחין שהעלה עור כקליפת השום. ועדיין השחין בבשר. וכן אמרו בת״כ צרבת שתהא מקומה צרוב, ושיהא מקומה ניכר, ואמרו שחין ונרפא, נרפא ולא נרפא, וכן הוא אומר למטה צרבת השחין הוא, עד שתקרום כקליפת השום: (כד) מכות אש. שרשו כוה, וכן כויה תחת כויה (שמות כ״א כ״ה), ומכות במשקל מבנה עיר (יחזקאל מ׳ ב׳). וכויה במשקל כוסי רויה (תהלים כ״ג ה׳), והן שני משקלי שמות וכן הרבה: מחית המכוה. כל זמן שהעור מורד ומעלה לחה, אין מראות נגעים מטמאים בו. אבל כשמתחיל להעלות ארוכה ונגלד עליו עור כקליפת השום, אז מטמאים בו הנגעים, ועליו אמר מחית והיתה מחית המכוה. כמו שחין

אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ (כה) וְרָאָה אֹתָהּ
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת
וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא
בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע
צָרַעַת הִוא׃ (כו) וְאִם | יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה
אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ
הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ (כז) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה
בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת
הִוא׃ (כח) וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת

ת"א ומראה ב"ב פ"ד, ח'. שבועות ו', ב'. חולין ס"ב, ח'. בכורות מ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

קען; (כה) דער פריסטער זיהט, דאס דאז האאר אין דעם פלעקקען וויס געווארדען, אונד שיינט טיפער צו זיין אלס דיא איבריגע הויט: זא איזט עס דער אויסזאטץ, דער אן דער שטעללע דעם בראנדגעשוויהרס אויסגעבליהט, דער פריסטער זאלל איהן פיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאדען דעם אויסזאטצעס. (כו) זיהט אבער דער פריסטער, דאס קיין ווייסעס האאר אין דעם פלעקקען איזט, דער שיין איזט ניכט טיפער אלס דיא איבריגע הויט, אונד ער האט קיינען גלאנץ; זא זאלל איהן דער פריסטער זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (כז) דער פריסטער בעזיהט איהן אם זיבענטען טאגע ווידער. האט זיך דערזעלבע אין דער הויט אויסגעברייטעט, זא זאלל איהן דער פריסטער פיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאדען דעם אויסזאטצעס. (כח) בלייבט אבער דער פלעקקען אן

רש"י

המכוה הפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה [חולין ק'] כולד חצי גרים בשחין וחצי גרים במכוה לא ידונו כגרים: בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין

תרגום אונקלוס

חִוָּרָא: (כה) וְיֶחֱזֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפִיךְ שַׂעֲרָא לְמֶחֱוַר בְּבַהַרְתָּא וּמֶחֱזָהָא עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא סְגִירוּתָא הִיא בִּכְוָאָה סְגִיאָה וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא: (כו) וְאִם יֶחֱזֵינַהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בְּבַהַרְתָּא שְׂעַר חִוָּר וּמַכִּיכָא לֵיתָהָא מִן מַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין: (כז) וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִם אוֹסָפָא תוֹסִיף בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֵב כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא: (כח) וְאִם בְּאַתְרָהָא קָמַת בַּהַרְתָּא

באור

וגדפה. ודומה לזה פי' רש"י ז"ל מחית המכוה שיכיתי"נע כשחיתה המכוה נהפכה לבהר' פתוכה או לבנה חלקה. וסימני שחין וסימני מכוה שוין הן, ולמה חלקן הכתוב, לומר שאין מצטרפין זה עם זה. כולד חצי גרים בשחין וחצי גרים במכוה לא ידונו כגרים, וכן הוא בת"כ: בהרת' וכן שאת כמו שפירש בשחין: (כה) עמק מן העור, בעבור בהרת לבנה, ולעיל נגד אדמדמת אמר שפל ולמדין זו מזו: (כו) ושפלה איננה' וכל שכן שאיננה עמוקה, ונגד אדמדמת דבר, שאפי' פתוכה וכהה צריכה הסגר. וכל שכן לבנה חלקה: כהה, פרשנו למעלה לפי שהיא חלש', לובן הנה כמראה הסיד, ואפשר שעוד תעז ותהפוך שער לבן או תפשה על כן צריכה הסגר. וכן תרגום יב"ע מטול דהיא עמיא, לשון ספק בעבור שהיא עתה כהה, והזמן יגיד מה יהיה בה, (כז) ביום השביעי. להסגרו שפשה יטמאנו, ובשחין אמר שתים ואם פשה תפשה בעור (פסוק כ"ב) שאם ראהו ביום השביעי שלא פשה, וטהר אותו, ואח"כ חזר ופשה הרי הוא טמא, כמו בנגעי עור בשר כמבואר למעלה (פסוק ז'), ושחין ומכוה דין אחד להם ולמדין זו מזו: (כח) והיא כהה, חלושה שלא הפכה שער לבן, כמו והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור (פסוק

לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא׃ פ חמישי
(כט) וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע

תולדות אהרן ואיש קדושין ל״ה, ב׳:

תרגום אשכנזי

זיינער שטעללע, האט זיך ניכט אויסגעברייטעט אין דער הויט, אונד האט קיינען גלאנץ; זאָ איזט עס בלאָס דיא פּאָם בראנדגעשוויהר ערהאבענע שטעללע, דער פּריסטער זאָלל עס ריין שפּרעכען, דען עס איזט דיא נארבע דעס בראנדגעשוויהרס. (כט) איינע מאנס-אָדער פרויענספּערזאָן, דיא איינען שאדען האט אם

תרגום אונקלוס

לָא אוֹסֵיפַת בְּמַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא עֵיבַק כְּוָאָה הִיא וִידַכִּינֵיהּ כַּהֲנָא אֲרֵי רוֹשֶׁם כְּוָאָה הִיא׃ (כט) וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ

רש״י

נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער

באור

ו'), ושם פרשנוהו. חולשתה מטהרתה, ואינה צריכה להסגר פעם שנית. ויפה תרגם יצ״ע והיא עמיא, לא כמו שתרגם הלאטין מטול דהיא עמיא, כי הלשון נתינת טעם, והשני ודאי שלא הפך שער לבן, שאם בימי הסגר נולד שער לבן, אע״פ שלא פשתה טמאה: **שאת המכו' הוא**, זאת השאת אינה נגע אלא של מכוה הוא, ובשחין לא נאמר כן. לפי שבשחין אמר שתיהן שאת לבנה או בהרת לבנה. ובמכוה זכר לבד בהרת לכן חתם שאת המכוה היא, שדין אחד לבהרת ולשאת: **צרבת המכוה הוא**. פרשנו למעלה שהוא מחום המכוה, ונותן טעם למה שאת המכוה טהורה, לפי שהיא רק צרבת המכוה: (כט) **ואיש או אשה**. זכר בנתקים איש או אשה, לפי שאמר בראש או בזקן. הייתי אומר מי שאפשר בו נתק זקן מטמא, אשה שאין לה זקן, לא תטמא אפי' בנתק הראש. הוצרך להזכיר שתיהן, בראש לאיש או אשה, או בזקן לאיש: **בו**. האיש עיקר: **בראש או בזקן**. הכתוב מחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר, שזה סימנו בשער לבן. וזה סימנו בשער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב, נתק הוא. כך שמו של נגע שבמקום שער הפי' רש״י ז״ל, הבין רמ״בן ז״ל שכוונת רבינו כי נגע הנתק נראה במקום שער, שעדיין שערות הראש או הזקן במקומם ופרשת ואיש כי ימרט ראשו מדבר כשינשרו השערות ויקרח הראש יהיה טהור מטומאת נתקים, ותמה עליו כי הראש והזקן בעוד השיער עליהן אינן מטמאין במראות נגעים כלל. ולדעתי נגע שבמקום שיער שאמר רבינו ז״ל אינו אלא תאר הראש והזקן שהן מקומות המגדלים שער, אבל עכשיו מקום הנגע פנוי משער, שזהו עצמו הנגע שנתקו השערות ממקומם. וכן זה שאמר נתק הוא. כך שמו של נגע שבמקום שער, אין כוונתו שהוא שם בלי פתרון. לפי שהשער עדיין צומח בו וכמו שהבין רמ״בן ז״ל, אלא ששם נגע זה נתק בעבור שנתק השער ממקום זה, שהוא סימן הנגע. לא כנגעי עור בשר ששמותיהן שאת ובהרת בעבור מראותיהן כי נגע הראש והזקן טומאת הנתק, לא מראה הלבן כי מטמא' בכל המראות, לבן שחור וירוק. ולכן נקרא שמו נתק. וכן מה שאמר רבינו זה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב, אין כוונתו שלענין המראות שוה לנגעי עור בשר שמטמא בד' מראות הנראין תחת השיער, כמו שהבין רמ״בן ז״ל. ותמה עליו שדבריו סותרים זה את זה שלהלן (פסוק מ״ג), פי' לא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות בהרת ותולדתה ושאת ותולדתה, אבל כוונתו הבדל על סימן טומאה שלהן, שעל ידו הוא מוחלט, שבנגעי עור בשר שער לבן מחליטו. ובנגע שבמקום שיער, שער צהוב מחליטו, כי המראות לבד אינן מטמאין. ואולם מלשון לא כמראה נתקין של מקום שער משמע שגם בנגע הנתק יש שנוי מראה, אלא שאין צריך להיות ממראות נגעים של עור בשר, אלא כל המראות שוין בנתק בין לבן בין ירוק בין שחור. וכמו ששנו בתוספתא הנגעים מטמאים בכל המראו' אפי' לבנים בשחור ושחורים בלבן ומטמאים בשער צהוב רק שמראין כתבנית הזהב, ועדיין אין אנו יודעים מה בין פרשה זו של נתקי הראש שיטמאו בכל המראות ושער צהוב לפרשת ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא, שמטהרו מטומאת נתקין, ומטמאו במראות נגעי עור בשר ובפסיון ובמחיה, ובשתיהן מקום הנגע קרוח ונתוק מן השער, ואומר רמ״בן ז״ל שהנתק הוא כאשר

בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן׃ (ל) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן

תרגום אונקלוס

מַכְתָּשָׁא בְּרֵישׁ אוֹ בְדִקְן׃ (ל) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מֶחֱזוֹהִי עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וּבֵיהּ שְׂעַר סוּמַק דַּעְדַּק וִיסָאֵב יָתֵיהּ

רש"י

לצהוב: (ל) ובו שער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו

תרגום אשכנזי

קאָפּפֿע אָדער אם בארטע; (ל) דער פריסטער בעזיהט איהן, אונד ער שיינט טיפֿער צו זיין אלס דיא איבריגע הויט, אונד איזט דיננעס גאָלדגעלבעס

באור

ימרט מאמצעות הראש, והשיער מקיף את הנתק מכל צד, וקרחת וגבחת הוא שימרט מאחורי הראש כלו, או שימרט מפאת פניו כלו, ואין סביבות הנגע שער כלל, אז אינו נידון בסימני ראש וזקן. ורבינו שמשון מקוצי ז"ל פי' שמריטת שער של נתק עתיד לחזור, וזהו לשון נתוק כמו ונתוק וכרות (פרשה כ"ב כ"ד), נתקו כפות רגלי הכהנים (יהושע ד' י"ח). אבל קרחת וגבחת שנאמרה בהן המריטה, הוא שאין השיער עתיד לחזור, שישאר הראש חלק ומלובן, כעין נחשת ממורט (מ"א ז' מ"ה), וכמו ברק מרוטה (יחזקאל כ"א י'), ואין זה נתק אלא קרח הוא גבח הוא וטהור. וכשיבוא בקרחת ובגבחת נגע לבע' יטמא כנגע עור בשר, באחת מד' מראו' נגעים ובסימני מחיה ופשיון, ואמר שרמזו זה בקבלה, כאשר בארנו בפי' הכתובים בעז"ה:

(ל) הנגע. מראה שנתחדש בראש או בזקן במקום שנתקו שערותיו משונה מעור הראש או הזקן: מראהו עמק מן העור, זה מראה בהרת עזה כשלג, לא שצריך להיות אחת ממראות נגעים בנתק, אבל בא ללמדנו שאע"פי שיש בו מראה בהרת עזה, אין צורך שיהיה שערה הפך לבן, אבל טמאה בשער צהוב דק, ואם הפך לבן אינה מטמאה בנתק, וקרוב לומר שדבר הכתוב בהווה, כי דרך מראה בהרת העמוקה מן העור, להפוך בנתק השער לצהוב, ועל כן אמר תחל' שבהיות בנתק מראה עזה זו שהפך לשער צהוב שהוא טמא, ואח"כ זכר אם אינה עמוק' ובכלל זה כל המראות המשונות מן העור, שכלן מטמאין בנתק, אם הפכו שער צהוב, או פשו בעור טמא, וזה דומה לסדר שאמר הכתוב בראש הענין בנגעי עור בשר. והבן: שער, מיעוט שער שנים: צהב, זורח כמראה זהב, [וכתב רש"י צהוב כמו זהוב אורפ"לא בלע"ז, ונראה שהוא מלשון אהר, בל"א (גאָלד), אלא שאין התיבה מדוקדקת כראוי. ובכ"י שבידי אינו]: דק, כך רגיל להיות שער הנתק חלוש ודק, ובת"כ שנו דק לקוי קצר דברי ר' עקיבא. ר' יוחנן בן נורי אמר אפילו ארוך: נתק הוא. אין ספק שיש הבדל בין שרש נתק לשרש מרט, אבל אין נראה בעיני שהוראת נתק על נתיקת שער החוזר ולצמח. והוראת מורט על שער שאינו חוזר ולצמח וכדברי ר"ש מקוצי ז"ל, שהרי סך סם ואכל סם ראוי לחזור ולצמוח, וכמו שאמר רמ"בם ז"ל (הלכות ט"צ פ"ה ח'). ונקרא קרחת וגבחת. אבל ההבדל שביניהן הוא המבדיל בטעם שתי פרשיות הללו. והוא על דרך זה, נתק נקרא אם מחמת חולי הצרעת שבשער, אבד השער את כחו, ונעשה דק עד שכשיגעו בו ביד ננתק באמצעיתו, מלשון כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש (שופטים ט"ז ט'), והחוט המשולש לא במהרה ינתק (קהלת ד' י"ב). שכן דרך חוט חלש דק להנתק לחצאין, וזהו נגע הנתק, שצרעת הראש גברה עד שהודקו מקצת שערות הראש עד שינתקו במשמוש היד, ונתקים גם נופלים משרשם, ולכן הניתוק הזה לבדו סימן צרעת הוא, יהיה מאיזו מראה שיהיה. והפרש, השנייה המדברת במריטת שער הוא כשהשערות נופלין ממקו' חבורן, מחמת חולי או זקנה או שאכל סם שהשירן. והשערות הנופלים שלמים וקשים כבתחלה ואינן נתקים באמצעיתן במשמוש היד לחצאין. כמו ולחיי למורטים (ישעיה נ' ו'), שממרט ועוקר מן הזקן שערות בריאות ושלמות, והנתק הוא נגע צרעת הראש והזקן ומטמא בשער צהוב, כי אי אפשר לנתק אלא על ידי צרעת הראש, אבל המריטה יקרה גם לבריאים או מחמת חולי שאין בו צרעת, ולפי שזאת היא מחלת הנתק שהשער שעליו דק דק, לכן יהפוך מקצת שער דק לצהוב, כמו שבמראה עור בשר יהפכנו ללבן, ואותו שער צהוב דק לקוי וחלוש, ואין צורך לצרעת הראש והזקן שיהיה בו אחת מד' מראות נגעים אבל מטמא בכל המראות, שעל כל פני' על ידי חולי הנתק משתנה העור ממראיתו, וזהו ענין התוספתא שהבאנו למעל', ועם זה נכון הכל: צרעת הראש, הנתק הזה בא מצרעת הראש או הזקן וטמא, וחכמים למדו מכאן

נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ (לא) וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים׃ (לב) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין

האאר דאראן: זאָ זאָלל איהן דער פריסטער פיר אינריין ערקלעהרען; עס איזט דער באָזע גרינד, דער אויסזאטץ אם קאָפף, אָדער אם בארטע. (לא) ווען אבער דער פריסטער דען שאדען דעם גרינדעס בעזיהט, אונד פינדעט, דאס צוואר זיין שיין ניכט טיפער איזט אלס דיא איבריגע הויט, עס איזט אבער אויך קיין שווארצעס האאר דאראן; זאָ זאָלל דער פריסטער דען שאדען דעם גרינדעס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (לב) אם זיבענטען טאגע בעזיהט דער פריסטער דען שאדען ווידער. פינדעט ער, דאס דער שאדען דעם גרינדעס זיך ניכט אויסגעברייטעט, אויך קיין דינגעס גאָלדגעלבעס האאר דאראן, אונד דער שיין דעם גרינדעס ניכט טיפער איזט. אלס דיא איבריגע הויט.

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא אוֹ דִקְנָא הוּא: (לא) וַאֲרֵי יֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשׁ נִיתְקָא וְהָא לֵית מֶחֱזָהָא עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכָם לֵית בֵּיהּ וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִיתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין: (לב) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא

רש"י

של נגע שבמקום שער (ת"כ): (לא) ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקי' כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': (לב) והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא:

באור

שאין בהרת ושאר מראות נגעים מטמאים בראש שאינו קרח, אמרו נתק הוא לדעת הראש או הזקן הוא אין לראש ולזקן טומא' אלא מטומא' נתקי' לבד, כלומ' אין לראש ולזקן שיש עליו שיע' טומאת צרעת, אלא טומאת נתקין לבד, אבל קרחת וגבחת דומה לנגעי עור בשר, שהרי חלק הוא כעור הבשר: (לא) וכי יראה הכהן, בתחלה והנה אין מראהו עמק מן העור, אע"פי שמראהו אינו עמוק מן העור, וגם אין בו שער צהוב, וזו אין צריך לומר שכבר אמר ששער צהוב סימן טומאה, אבל בא ללמד שכל המראות שוין בנתק, ואין צורך שיהיה בו אחת מארבע מראות נגעים. שהרי למעלה בנגעי עור בשר אמר ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור (פסוק ד'), הוסיף לבנה שלא נטעה לומר שגם שאר המראות מטמאין וכמו שפרשנו שם, א"כ כאן שסתם לומר והנה אין מראהו עמוק מן העור, ולא אמר לבנה, למדנו שמטמא בכל המראות: ושער שחר אין בו, מיעוט שער שנים, הא אם היה בו שער שחור טהור ואינו צריך להסג', שהשער השחור סימן טהור הוא בנתקים, כמו שאמר ושער שחו' צמח בו נרפא הנתק, אלא כל שערות הנתק נעשים דק דק למראה צהוב, או לדקותן וחולשתן נופלים מעיקרן לכן צריך הסג' לראות אם יפשה או יצמח בו שער צהוב: (ל) והנה לא פשה הנתק, הא אם פשה טמא, ואין הכתוב אומר לא פשה הנגע, לפי שאין הפסיון תלוי בנגע, שהוא מראה שנתחדש בעור ע"י הצרעת שיגדל. אלא אומר והנה לא פשה הנתק, שהוא תולשת השיער ונפילתו מן העור, שבו תלוי הפסיון, שאם נתקו יותר הרי הוא טמא: ולא היה בו, כשראהו עתה שער צהוב, אף אם צמח בו שער צהוב בשבעת ימי הסג' טמא: ומראה הנתק. אפי' גם מראה הנתק אין עמוק מן העור. אע"פכ צריך הסגר שני, והוא הדין אם היה עמוק מן העור, אלא שהכתוב דבר בהווה. שאם הוא מראה בהרת עזה העמוקה, יהיה בו שע' צהוב דק, וכמ"ש (פסוק ל'): (לג) והתגלח, בהתפעל, לפי שאין גלוח זה כגלוח שביום טהרתו.

עמק מן־העור: (לג) והתגלח ואת־הנתק לא יגלח והסגיר הכהן את־הנתק שבעת ימים שנית: (לד) וראה הכהן את־הנתק ביום השביעי והנה לא־פשה הנתק בעור ומראהו איננו עמק מן־העור וטהר אתו הכהן וכבס

ג' רבתי

תולדות אהרן והתגלח סס ל', ח':

(לג) זא זאלל דרעזעלבע זיך שעערען לאססען, דיא שטעללע, וואָ דער גרינד איזט, מוס ער אבער ניכט בעשעערען, אונד דער פריסטער זאלל דען גרינד נאָכמאהלס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (לד) אם זיבענטען טאגע בעזיהט ער איהן. פינדעט ער, דאס דער גרינד זיך ניכט אין דער הויט אויס־געברייטעט, אונד דער שיין ניכט טיפער איזט אלם דיא איבריגע הויט, זא זאלל איהן דער פריסטער ריין שפרעכען. ער וואשט זיינע קליידער אונד

רש"י

(לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב [ת"כ] כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא

תרגום אונקלוס

אוסיף ניתקא ולא הוה ביה שער סומק ומחזי ניתקא לית עמיק מן משכא: (לג) ויגלח סחרני נתקא ודעם ניתקא לא יגלח ויסגר כהנא ית נתקא שבעא יומין תנינות: (לד) ויחזי כהנא ית ניתקא ביומא שביעאה והא לא אוסיף ניתקא במשכא ומחזוהא ליתוהי עמיק מן משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע

באור

שנאמר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו, שצריכה להיות בכהן ובתער, וזו בעצמו ובכל אדם ובאיזו דבר שירצה, והוראת ההתפעל על הפועל והמקבל כאחד וכפי רצונו: ואת הנתק לא יגלח. למדו חכמים בת"כ וכי מה יש בו, אלא סמוך לנתק לא יגלח, והטעם כדי שיוכר פסיון הנתק, וכן שנינו (נגעים פ"י ה'), כיצד מגלחין את הנתק, מגלח חוצה לו, ומניח שתי שערות סמוך לו, כדי שיהא ניכר אם פשה, ואם כן מלת ואת כמו ועם שהוא אחד משמושיו, כלומר השער שעם הנתק לא יגלח, וכן תרגם אונקלוס ז"ל ודעם נתקא לא יגלח, ולבד בנתק המוסג' יש לומר וכי מה יש בו, שאילו היא בו שער צהוב לא היה מסגירו, שהוא מוחלט, ואילו היה בו שערות ממראות אחרות שחור או ירוק היה מטהרו, אבל בנתק עצמו אפשר שיש שערות רבות מראה צהוב דק, וזהו מסכים לדברנו בפי' מלת נתק, שאינו כמו מריטה שנופלים השערו' כלם מן השורש, בעודם חזקים ובריאים. אלא רק לקוי ונפרך, ולכן נאמר מלת ואת, שמשמעו מורה גם על הנתק עצמו, לפי שהוא גם ל"ת על נתקין טמאים שיש בהן סימן טומאה של שע' צהוב שלא יגלחנו, וראיה מת"כ מניין לתולש סימני טומאה מתוך נגעו שעובר בל"ת ת"ל ואת הנתק לא יגלח, והוא כפשוטו שלומד מזה לנתק שיש בו שער צהוב, לא על המגלח השער שהניח סמוך לו, שהרי אין זה תולש סימני טומאה, והרב בעל משנה למלך שחשב להוכיח ממשנה דלעיל שאין מראה הנתק משונה ממראה העור, שאם תאמר שמשונה במראהו מה צורך להניח שער סמוך לו, כדי שיהא ניכר אם פשה, והרי ניכר הפסיון במראה כמו פסיון בנגע עור בשר, ולא היא, כי אין הפסיון במראה, אלא בנתק עצמו. וכאמרו והנה לא פשה הנתק (פסוק ל"ג), ולכן צריך שער סמוך לו להכיר הפסיון, ורש"י ז"ל פי' מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה, שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגלוח, ודבריו תמוהים בעיני, כי הפסיון הוא בשער הסמוך שאם נתקו גם הם ונשרו הרי זה פסיון, ומה ענין מקום הגלוח לכאן? ועוד פסיון המראה נודע גם אם יגלח הכל. כמו נגע עור בשר, ואין ספק שמאם יפש' ואילך איזו תלמיד כתב כן על הגליון וטעה, כי לשון רש"י ז"ל בשני כ"י שיש ביד הרב המעתיק נר"ו אינו כתוב רק מניח שני שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה: (לד) ומראהו איננו עמוק מן העור. אין הדבר תלוי במרא' וכמו שאמרנו. ופתרונו נכון על פי דברנו למעלה (פסוק ל'), שבהיות מראהו עמוק מן העור מהפך השער לצהוב, ולפי שבסוף ההסג' הדבר

בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ (לה) וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃ (לו) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃ (לז) וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר

איזט ריין. (לה) פֿערברייטעט זיך אבער דער גרינד אין דער הויט, נאכדעם ער ריין געשפראָכען וואָרדען; (לו) דער פריסטער בעזיהעט איהן, אונד פֿינדעט דאס דער גרינד זיך אויסגעברייטעט: זאָ האט דער פריסטער ניכט ערשט נאך דעם גאָלדגעלבען האאר צו זעהען, ער איזט אונריין. (לז) איזט דער גרינד זאָ געבליבען, וויא ער וואר, אונד עס איזט שווארצעס האאר דאראן געוואכסען, זאָ

תרגום אונקלוס

לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי׃ (לה) וְאִם אוֹסָפָא יוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ׃ (לו) וְיִחֲזְנֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוּמָק מְסָאָב הוּא׃ (לז) וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִתְקָא וּשְׂעַר אוּכָם צְמַח בֵּיהּ אִתַּסִּי נִתְקָא דְּכֵי הוּא וְיִדַכִּינֵּיהּ

רש"י

למקום הגילוח: (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: (לו) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אור"פלא בלע"ז (Or pâle, בלאססעם חָדער בלייכעם גאָלד): טהור הוא וטהרו הכהן. הא

באור

תלוי בפשיון או בשער צהוב, שבאחת מהן שהתחדש טמא. והפשיון מפורש והנה לא פשה הנגע, אבל שער צהוב לא נזכר, אמר ומראהו איננו עמוק, כלומר שלא העז להוליד שער צהוב: וכבס בגדיו, כמו בנגעי עור בשר אחר הסגר שני: (לה) ואם פשה יפשה. אע"פ שהפשיון בתחל' אינו סימן טומאה, אם פשה אחרי טהרתו, אל תאמר עתה כנגע חדש הוא, ולא יטמאנו הפשיון שבא בתחלה, אלא דינו כפשיון הבא בימי הסגר ומטמא. אבל שער צהוב שנתחדש אחר הפטור אין צריך לומר שהוא טמא כי שער צהוב בין בתחלה בין בסוף לעולם סימן טומאה: (לו) לא יבקר. לשון בקר אור שנבדלים בו צורת הדברים, וכן לא יבקר בצורת הנתק לראות אם שער צהוב צמח בו, וכמו שאמרנו ששער צהוב טמא וודאי, אלא יטמאנו בפשיון לבד: (לז) ואם בעיניו עמד הנתק. לפי הפשט שב על פסוק שלפניו שפשה הנתק בעור והרי הוא טמא, אמר ואם בעיניו עמד הנתק, שלא הלך בו הפשיון. אם שער שחור צמח בו נרפא הנתק וטהו', שהרי אי אפשר לפרש שעמד בעיניו ולא פשה, שאם הוא בסוף הסגר שני, גם אם לא צמח בו שער שחור טהור שכן אמר למעלה וטהר אותו הכהן, ואילו פירש הכתוב דין שער שחור אבל סוף הסגר ראשון. לא ידענו ששער השחור מטהר גם טמא מוחלט, עכשיו שנכתב אחר פשיון שמחליטו לטומאה, ידענו ששער שחור מטהר המוחלט וכל שכן המוסגר, והכתוב שב גם על כל האמור בענין, שאפילו מראהו עמוק מן העור ובו שער צהוב דק, גם אם עמד בעיניו. ולא הלך לו שער צהוב. אלא שצמח בו, שער שחור, נרפא הנתק וחוזר ומטהרו אחר שהי' מוחלט, וכן בתחלה אם יש בו שער שחור, אע"פ שיש בו שער צהוב איננו מטמא, כמבואר (פסוק ל"א), ואין כן בצרעת עור בשר. ששתי שערות לבנות מטמאין אע"פ ששחורות הרבה בו, לפי שסימן הצרעת היא נתיקת השיער, וכיון שצומחות שערות בריאות אין כאן עוד נתק, על כן הוסיף נרפא הנתק: שחר. דבר בהוה בשערות הבחורים על הרוב שחורות, והוא הדין ירוק אדום ולבן כל שאיננו צהוב דק מטהרו: צמח בו. מחדש כמו ויחל שער ראשו לצמח (שופטי' ט"ז כ"ב) כי נפילת שער הנתק איננה כנפילה שער מזקנה שאינה חוזרת וצומחת, אלא כשעבר חולי צרעת הנתק, ישוב העור לצמח שער בריא המראה הנהוגה לאדם זה, אבל שער צהוב פעמים לא צמח בו אלא הנתק הפך אותו לשער צהוב, ולכן אמר ובו שער צהוב דק, ולא אמר שצמח בו: וטהרו הכהן, לפי שאמר טהור הוא, כטהור אתה שילך לביתו, והכתוב מדבר במצורע מוחלט לאחר

הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס (לח) וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃ (לט) וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ ס ששי שלישי (מ) וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ

איזט דער גרינד געהיילט; ער איזט ריין, דער פריסטער זאָלל איהן ריין שפרעכען. (לח) איינע מאנס - אָדער פֿרויענס-פערזאָן, דיא אן איהרער הויט פֿלעקקען האט, ווייסע פֿלעקקען; (לט) דער פריסטער זיהט, דאס אין דער הויט ווייסע פֿלעקקען זינד, דיא קיינען גלאנץ האבען, זאָ איזט עס איין פֿריזעל־אויסשלאג, דער אין דער הויט הערפֿאָר געבליהט האט; ער איזט ריין. (מ) ווען איינעם דיא

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא׃ (לח) וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוָּרָן׃ (לט) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא בִמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן עַמְיָן חִוָּרָן בּוֹהֲקָא הוּא סְגֵי בְּמַשְׁכָּא דְּכֵי הוּא׃ (מ) וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר

רש"י

טמא שטהרו הכהן לא טהר [נ"ק ז']: (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כוהה: בהק. כמו לובן הנראה בבשר אדם שקורין רוס"ו (איט. ראָטה Rosso,) בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לא: (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור

באור

הפשיון ודיני להטהר ככל הכתוב בפרשת זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו, על כן הוסיף וטהרו הכהן, כלומר זה שאמרתי טהור הוא לפי שנרפא, ומעתה יטהרנו הכהן בלפני' ובתגלח', ובת"כ אמרו טהור הוא וטהרו הכהן, הא טמא שטהרו הכהן אינו טהור: (לח) ואיש או אשה, אחר שהשלים דיני נגעים עור בשר וסימניהם. ודיני נגעי שחין ומכוה, ודיני נגעי ראש וזקן, הודיע עתה שהמראות שצריכין הסג', והמחליטין בסימני טומאה הם מקרו' ביצה ולמעל', כמו שקבלו חכמים בפי' שאת או ספחת או בהרת, אבל כל מיני לובן שהן למטה מקרום ביצה או שאר המראות אינן צריכין הסגר, וזה ענין פרשה זו. ומאמרו איש או אשה, ידענו שהאשה שוה לאיש בכל נגעי עור בשר, וכאן מטמאין בה עד מראה בהק שהוא טהור: בעור בשרם, הן נגעי עור בשר, כי לרעת הראש והזקן שהוא הנתק מטמא בכל המראות כמו שאמרנו: בהרת, כבר פרשנו שאין ל' בהרת על הלובן העז אלא כתם יהיה איך שיהיה, והפרש' הזאת ראיה לדברינו, שהיא מדברת מבהק שהוא למטה מקרום ביצה וקוראו בהרות. גם רש"י ז"ל פי' בהרות, חברבורות: בהרות לבנות, אמר לשון רבים, שאפי' יש בו בהרות רבות אינן מטמאין אותו וכל שכן אחת. ואמר לבנות, שאפילו הם מראה לובן אינן מטמאין, וכל שכן אם מראו' אחרות: (לט) בהרות כהות לבנות, פי' רש"י ז"ל שאין לובן שלהן עז אלא כהה, ואין מלת כהה בכל מקום שוה בטעמו, שהרי בהסגר שני של לרעת עור בשר נאמר והנה כהה הנגע, אפילו עז טהור וכמו שפרשנו שם, כי אין כהה לבד על כהיית מראה, אלא על כל רפיון, פעמים רפיון מראה, ופעמים רפיון הנגע שאין בכחו להביא סימני טומאה. וכאן קורא כהות אותן הבהרות שהן חלושות בלובן למטה ממראה קרום ביצה, ואפשר שכן דעת בעל הטעמים שסמך בנגינה כהות לבנות. להורות שמדבר על חולשת מראה הלובן, שהוא למטה מד' מראות המטמאות, ואילו הי' שב על הנגע, היה לו לסמוך בנגינה בהרות כהות, ולהפריד מהן מלת לבנות. והנן: בהק הוא. כמין לובן הנראה בבשר אדום שקורין רוס"ו, [והוא רוס"א ובל"א] (ראָטהקהאָפף), בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק, כאיש עדשן, שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לא כן פי' רש"י ז"ל, ולא מצאנו מלה זאת במקום אחר בכתבי הקדש. אבל בל' חכמי' ז"ל השתמשו בשרש זה על הזהר, ואמרו, מבהיק מסוף העולם ועד סופו ואונקלוס ז"ל פתר בהרת בהרא, ובהק תרגם בוהקא אבל יב"ע תרגם בהרת בהקא, ובהק תרגם צחר שהוא לשון לובן, כמו אתונות צחורות (שופטים ה' י'), צמר צחר, ואפשר כמו שאמרה תורה על מראות

קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ (מא) וְאִם מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ (מב) וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת

האארע אויספאללען, זא איזט ער איין קאהלקאפף: ער איזט ריין. (מא) פאללען איהם אויף דער זייטע זיינעס געזיכטס דיא האארע אויס, זא איזט ער איין פארדערקאהלקאפף, ער איזט ריין. (מב) צייגט זיך אן דער קאהלען הינטער-אדער פארדערזייטע איין

תרגום אונקלוס

שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קָרֵחַ הוּא דְּכֵי הוּא׃ (מא) וְאִם מִקֳּבֵיל אַפּוֹהִי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוֹשׁ הוּא דְּכֵי הוּא׃ (מב) וַאֲרֵי יְהֵי בְקָרַחוּתָא אוֹ

רש"י

מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקו' שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת: (מב) נגע לבן אדמדם.

באור

נגעים שבעור וטמאו הכהן צרעת הוא (פרשה י"ג), אמרה על מראות כהות הללו, שאין שנתן צרעת אלא בהק יש בבשר זה, והוא פרח בעור ועשה בהרות הללו, ולכן טהו' הוא, ואינו צריך להסגירו כלל: (מ) ואיש. בין איש בין אשה, ולא נאמר איש אלא לענין שלמטה איש פורע ופורס ואין אשה פורעת ופורמת כך אמרו בת"כ: ואיש כי ימרט ראשו. כבר פרשנו כי מריטה היא נפילת השער ממקום חבורו, ועודם שלמים ובריאים, לפעמים יקרה כן מחולי, או מן הזקנה או שאכל סם שמשיר השער, ועל כלם אמר כי ימרט ראשו בנפעל על ידי סבה, בין שאין השער עתיד לחזור, בין שעתיד לחזור, כל זמן שהראש ממורט הרי הוא קרח וטהור ממראה נתקין, וכן פירש"י ז"ל טהור מטומאת נתקין, שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקו' שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון, וכבר אמרנו (פסוק כ"ט) שאין דעת רש"י ז"ל שבמקום הנתק יש שער, אלא שהראש והזקן מקום גדול שער, לבד מקו' הנת' שנתקו קצת השער מחמת צרעת, אבל קרחת וגבחת שאינו מחמת צרעת, נדון הראש והזקן כעור הבשר שאינו מקום גדול שיער, ותמצא בד' מראות נגעים ובסימניהם, והוא פשוטו של מקרא, יאמר שאם נשרו שער הראש מחמת חולי או זקנה. אינו צריך הסגר כמו נתק לראות אם יבוא בו שער צהוב או פשיון, אלא קרח הוא טהור הוא, כלומ' שאין נפילת שער זה מצרעת, כי השערות הנופלים בריאים וחזקים כדרכן, לא כשער הנופל מצרעת הנתק שהן דקים נפרכים ונתקים במשמוש היד: ראשו. לא זכר הזקן שאין מדרכו להמרט ודבר בהווה. וסוף דין אחד להן: (מא) ואם מפאת פניו, משפוע קדקוד כלפי פניו קרוי גבחת, ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל, ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת. כן פירש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, וחלקן הכתוב לקרחת וגבחת אע"פ ששתיהן טהורים. לומר שאין מצטרפין זה עם זה. ואין פושין מזה לזה, חצי גרים קרחת וחצי גרים גבחת אינן מצטרפין, וגרים באחד מהן סמוך לשני אין הפשיון בשני מטמא: גבח הוא. המלה הזאת לא מצאנוה רק בפרשת צרעת הראש ונגעי בגדים, וכן אמר רא"בע ז"ל גבח אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת, והוא שם התואר ולפי שקרחת נופל על כל מקום קרוח שבראש, צריך טעם למה משפוע קדקד כלפי אחוריו קורא קרחת, ותארו קרח, ומשפוע קדקד כלפי פניו קורא גבחת ותארו גבח. ואפשר לומר שאחורי הראש מקום שיער בכל אדם, לכן כשימרט יקרא קרח, אבל מפאת פניו בני אדם רבים שפדחתם גבוה והולך הלך למעלה ותארו גבח, כמו הרים גבנונים (תהלים ס"ח י"ז), על גבי חרשו חורשים (שם קכ"ט ג'), בעל מצח גבוה, או בעל פנים גבוהי', ולכן גם מי שפדחתו קרחה ושערותיו מכסים אותו, כשימרט נקרא גבח: (מב) נגע לבן אדמדם, פתוך כמו או בהרת לבנה אדמדמת (פסוק י"ט), והוא הדין כל הנגעים של ד' מראות מטמאים בקרחת וגבחת, שהרי אמר לפנינו כמראה צרעת עור בשר, ואפשר שדבר בהווה שדרך נגעי הראש להיות מראה פתוך, וכמו שבכל פרשת נגעים דבר בהווה וכמו שפרשנו בכל מקום: צרעת פרחת הוא, אמרו רבותינו צרעת מלמד שהיא מטמאה במחיה. פורחת מלמד שהיא מטמאה בפשיון, היא מלמד שאינה מטמאה בשער לבן, ותמה על רש"י ז"ל שכתב בשער לבן מחיה ופשיון, וראיתי בלשון רש"י בשני כ"י שביד החכם המעתיק נר"ו, באחד כתוב מחיה ופשיון. ולא נזכר שער לבן, ובשניה כתוב לבד

נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ (מג) וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ (מד) אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ

ת"א בקרחתו סנ"ע"ב. נדה י"ט, ח': צרוע סוטה כ"ב, ב'. ערכין ג', ח'. כריתות ח', ג':

דונקעלראָטה אונד וויי- סער שאַדען, זאָ איזט עס דער אויסזאַטץ, דער אן דער קאהלען הינטער- אָדער פאָרדערזייטע אויס- געבראָכען. (מג) ווען איהן דער פריסטער בעזיהט, אונד פינדעט, דאס איינע דונקעלראָטהע אונד וויי- סע שטעללע זיך ערהאָבען אן דער קאהלען הינטער- אָדער פאָרדערזייטע דיא זאָ אויסזיהט וויא דער אויסזאַטץ אין דער הויט; (מד) זאָ איזט דער מאַן אויסזעציג, ער איזט אונריין. דער פריסטער מוס איהן אונריין שפרע-

תרגום אונקלוס

בגלושתא מכתש חיור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלושותיה: (מג) ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חיור סמוק בקרחותיה או בגלושותיה כמחזי סגירות משך בשרא: (מד) גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאביניה כהנא ברישיה

רש"י

פתוך. מנין שאר המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בש' אדם כי יהיה בעור בשרו. ומה אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמרא' צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדות' בהרת ותולדת': (מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות

באור

אלא כסימני נגע עור בשר, ולא נזכר בו שער לבן מחיה ופשיון, ושניהם טובים, אבל ברש"י שלנו איזו תלמיד טועה הוסיף שער לבן, וראוי למחקו: (מג) והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת, כמו נגע השאת. כלומר הנגע אשר בשאת, כי מראה השאת איננה מטמא, עד שיהיה בו סימן טומאה, וכאן צריך להיות מחי' בשאת. או לאחר הסג' יפשה. ולפי שלא נתפרשו סימני טומאת נגעי הראש בפרשה. שלא תאמר שהמראה עצמה מטמא בקרחת וגבחת, אמר והנה שאת הנגע. ללמד שהמראה ענין בפני עצמו. והנגע ענין בפני עצמה, וכמו שחתם כמראה צרעת עור בשר האמורה בפרשה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת שצריכה להיות לה אחת מד' מראות נגעים, וצריך שיולד בם סימן טומאה ונדון בשתי שבועות, וכן דין נגעי קרחת וגבחת, לא כמראה צרעת האמורה בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד, ולא כמראה נתקין שאין מטמאין בשאת ובהרת ותולדותיהן אלא בכל המראות, ולמעלה (פסוק י"ט) אמר בהרת לבנה אדמדמת. וכאן אמר שאת הנגע. למדנו גם לשאת שמטמאה פתוך, וכן תולדותיהן, ואולי גם כאן דבר בהווה שרגיל נגע הראש להיות שאת פתוך. ובעור הבשר בהרת פתוכה: (מד) איש צרוע, בכל הפרשה תלה הטומאה בנגע לא באיש. שאמר (פסוק ג') נגע צרעת הוא, ולא אמר איש צרוע הוא. וכן (פסוק ח'), וטמאו הכהן צרעת היא, לא אמ' צרוע הוא וכן במחיה ובשחין ובמכוה ובנתק, לפי שעד כאן דבר על משפט הנגע מראותיו וסימניו. ועכשיו שפסק. מדבר על משפט האיש בעל הנגע, שלא תאמר שנגע הצרעת הטומאה היא על אבר אחד מן הגוף, ואע"פי שמטמא את בעליה, יסתיר מקום הנגע ודיה. אלא איש צרוע הוא. כלו צרוע. וזה פי' וטעם למקרא שלאחריו והצרוע וגו': טמא יטמאנו הכהן. אע"פי שאמרתי טמא הוא, צריך שיטמאנו הכהן ויאמר לו טמא אתה, כמו שבארנו ברא"ש הענין (פסו' ג'): בראשו נגעו. לפי הפשט איננו שב על נגעי הראש שסיים בהן. כי מקרא שאיננו צריך הוא, ועוד מה בין נגע הראש לנגע יתר בשר בענין זה. בכלן נאמר וטמאו הכהן, אבל יחזור על כל הנגעים האמורים בפרש', שבעל הנגע הוא איש צרוע וטמא, ודינו כאמור למטה בענין, כי

הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃ (מה) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ (מו) כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר

כען, ער האט זיינען שאדען אם קאפף. (מה) איין אויסזעטציגער, דער דען שאדען האט, זאלל צעררִססענע קליידער טראגען, זיין הויפטהאאר ווילד וואכסען לאססען, ביז איבער דען ליפפענבארט איינגעהיללט געהען, אונד אונריין! אונריין! אויסרופען. (מו) זא לאנגע ער דען שאדען אן זיך האט, דער אונריין מאכט, זאלל ער אויך אונריין זיין; ער זאלל

תולדות אהרן והצרוע מגלה ח', ב'. מ"ק י"ד, ב'. סוטה כ"ג, ב'. ערכין ג', א'. כריתות ח', ב': בגדיו מ"ק כ"ו, כריתות ח'. שם: שפם מ"ק שם. סנהדרין כ"ו, א': וטמא שבת ס"ז, א'. מ"ק ה', א'. סוטה ל"ב, ב'. ב"ק ל"ח, ב', חולין ע"ח, א'. נדה ס"ו, א': כל ימי מגלה כ"ח, א'. נדרים נ"ו, א'. מנחות ה', א', וי"ט א'. ערכין ט"ז, ב'. כריתות ט', ב':

תרגום אונקלוס

מַכְתָּשֵׁיהּ: (מה) וּסְגִירָא דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא לְבוּשׁוֹהִי יְהוֹן מְבַזְּעִין וְרֵישֵׁיהּ יְהֵי פְרִיעַ וְעַל שָׂפָם כַּאֲבִילָא יִתְעַטַּף וְלָא תִסְתַּאֲבוּן לָא תִסְתַּאֲבִין יִקְרֵי: (מו) כָּל יוֹמִין דִּי מַכְתָּשָׁא בֵיהּ יְהֵי מְסָאַב

רש"י

את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגומר: (מה) פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל. שער השפתים גרנון בלע"ז (Grenon, Granus, greno) איטטעלהארין. קנעבעלבארט, שנורבארט): וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (ת"כ ה'): (מו) בדד

באור

בראשו נגעו, כמו דמך בראשך שהוא חייב בדמו שגרם זאת לעצמו, וכן הוא במעשיו גרם לעצמו הנגע, שעי"כ בדד ישב נבדל מבני אדם וכו' שאפרש בסמוך, [א"ה אעפ"כ נראה שהוא מוסב על נגעי הראש, שבהן הוא מדבר, ולפי שדינו משונה מדין נגעי מקום השער, אמר בראשו נגעו, כלומר אין הנגע הזה מובדל מנגעי שאר הגוף, אלא שהוא בראש, ואחרי שאין שם שער, דין אחד לו עם נגעי עור בשר]: (מה) והצרוע, כפי פירושנו על בראשו נגעו, יהיה וי"ו והצרוע משמש כמו כי, לפרש בראשו נגעו שלפניו, כלומר זה שאמרתי, בראשו נגעו שמעשיו גרמו לו הצער הזה, לפי שהאיש הצרוע אינו דומה לשאר הטמאים, אלא בגדיו יהיו פרומי' וגו': אשר בו הנגע, שצרעתו פרח בו נגע, לא צרעת בלי נגע, ורבותינו דרשו אפי' כה"ג מצורע שנצטוה על פרימה ופריעה, צריך לקרוע ולפרוע: פרומים, קרועים, וכן אמרו בת"כ: פרוע, פי' רש"י ז"ל מגודל שער, ופרשתיו (פרשה יו"ד ו'), אבל חכמים נחלקו בזה, ומה שפרשנו הוא דעת ר"א, ור"ע מדמהו לבגדיו יהיו פרומים, שהן חוץ לגוף, אף ראשו יהי' פרוע חוץ לגוף, שיגל' ראשו ויסיר הסודר מעליו, ול' פרוע נופל גם על זה, כמו פריעת מילה, וכן ופרע הכהן את ראש האשה. (פ' נשא) שיסיר שמלת ראשה ויסתיר שערה, ושניהן במשמעות המלה: ועל שפם יעטה, חופה ראשו כאבל, בת"כ, ואמר רא"בע ז"ל למעלה מהשפה, וה"מ מהשורש, והעד ולא יעטה שפמו, ויפה פי' רש"י ז"ל שפם, שער השפתים, גרנון בלע"ז, [א"ה לא מצאתי התיבה הזאת בלשון צרפת]. כי שפה ושפתים נופל על הבשר האדום שבקצות הפה, ושפם הוא מקום שער השפתים, ויעטה שיכסה הראש עד הפה, כי פיו פתוח שיקרא טמא: יעטה, בבגדיו מנודה עוטה אור מפי' רא"בע ז"ל, ויאמר עוד שלא יזיק ברוח פיו. ואין זה הטעם כי בדד ישכון אלא בעבור אבלות, כמו פרימה ופריעה. וכן ת"א ז"ל ועל שפם כאבילא יתעטף: וטמא טמא יקרא, יקרא לבני אדם המתקרבים אליו, טמא אני טמא אני סורו ממני או לפי שיושב עטוי ראש ואינו רואה, יקרא טמא טמא. שלא יתקרב אדם אליו לחשוב שהוא אבל, לכן יודיע שהוא טמא, ומלת יקרא גם על קורא בקול גדול להשמיע למרחוק. כמו הרימותי קולי ואקרא (בראשית ל"ט ט"ו), ושאר הטמאין חייבין גם כן להודיע אל הקרב אליהן שהן טמאין, כמו שאמרו בת"כ, אלא שהן אומרים סמוך אליהן, והמצורע העטוף בראש יקרא טמא טמא: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא, אין טומאתו לימים כמו נוגע במת או בשרץ, אלא פעם

הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ׃ ס (מז) וְהַבֶּגֶד
כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרַעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ
בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים׃ (מח) אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב
לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־

ת"א בדד ברכות כ"ה, א'. פסחים ס"ז, א'. זבחים קי"ז, א'. ערכין ט"ז, ב': בבגד צמר שבת כ"ו, ב'. מנחות ל"ט, ב'. בכורות י"ז, א': בעור שבת כ"ח, א':

תרגום אשכנזי

איינזאם בלייבען, זיינע וואָהנונג זאָלל אויסערהאלב דעם לאגערס זיין. (מז) איין געוואנד, אין וועלכעם דער שאדען דעס אויסזאטצעס ענטשטעהט, אין וואָללען אָדער ליינען געוואנד, (מח) אין דער קינטטע אָדער אים איינשלאג פֿאָן ליינען אָדער וואָללע, אָדער אין לעדער, אָדער אין ארבייט אויס לעדער.

תרגום אונקלוס

מְסָאַב הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יְתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא מוֹתְבֵיהּ׃ (מז) וּלְבוּשָׁא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בִּלְבוּשׁ עֲמַר אוֹ בִּלְבוּשׁ כִּתָּן׃ (מח) אוֹ בִשְׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא לְכִתָּנָא וּלְעַמְרָא אוֹ

רש"י

ישב. שלא יהיו טמאים יושבין עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה. חוץ לג' מחנות [פסחים ס"ז]: (מח) לפשתים ולצמר. של פשתי' או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה

באור

זמן רב פעם קצר, ותלויה בנגע, שכל הימים שהנגע בו יטמא, כי טומאתו יוצאת מגופו, וכן בזב וזבה שנאמר כל ימי זוב טומאתה (פרשה ט"ו כ"ה), על כן הוסיף טמא הוא, כלומר גופו טמא, ואיך יטהר בימים, וכן אמר בזבה טמאה היא, וזהו שתרגם יב"ע יהא מסאב מטול דמסאב הוא: בדד ישב, חמור מכל הטמאין שנאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (במדבר ה' ב'), מחנה לכל אחד ואחד, טמא מת משתלח ממחנה שכינה, זב משתל' גם ממחנה לויה, חמור מהן מצורע שמשתלח גם ממחנה ישראל על כן כתוב בדד ישב, שלא יהא הטמאין האחרים יושבים עמו. ואילו כתב לבד בדד ישב, היה מתפרש שישב בביתו בחדר לבד ואין איש עמו כמו ישב בדד וידום כי נטל עליו (איכה ג' כ"ט) על כן הוסיף מחוץ למחנה מושבו מרוחק מכל בני אדם. ואין זה אלא אם משתלח חוץ לשלש מחנות שאם יושב בעירו כמו טמא מת וזב אינו בדד. ואמרו רבותינו ז"ל מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד, הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל, ודרשה זו ראיה לפרושנו על בראשו נגעו והבן: (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. אין זה בטבע ולא כמנהגו של עולם, וכן נגעי בתים, אבל אצבע אלהים היא בהשגחה פרטית על ישראל, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות טומאת צרעת, שהיה אות ופלא בישראל להזהירן מלה"ר, שהמספר לה"ר משתנות קורות ביתו. ואם אינו חוזר משתנין כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן, אם לא חזר בו משתנים הבגדים שעליו. ואם עדיין עומד ברשעו משתנה עורו ויצטרע. ויהיה מובדל ומפורס' לבדו, והאריך שם. גם הרמב"ן ז"ל בפירושו לפסוק זה האריך בו, ולפי שאינו נוגע לפשוטו של מקרא לא העתיק דבריהם: בבגד צמר או בבגד פשתים, והבגד כלל, צמר ופשתים פרט, אין בכלל אלא מה שבפרט, שאין טומאת נגעים רק בצמר ופשתים. ואין צמר אלא של רחלים, לא צמר גמלים וארנבים ונוצה של עזים, ואילו נאמר וכי יהיה נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים, לא אמרתי אלא שכלו צמר או כלו פשתים עכשיו שנאמר והבגד לרבות את הכלאים, ומה פשתים לבנה כברייתו אף צמר לבן, לא רחלים בעלי צבעים, ולא שתיהן הצבועים ביד אדם: (מח) או בשתי, הוא החוט ההולך לאורך הבגד: או בערב, הוא החוט העובר בו לרוחב, ומלת בשתי מן שת לי אלהים, (פ' בראשית) כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג'), שהוא יסוד הבגד, והערב ההולך לרחבו נקרא כן לפי שמעורב בחוטין כלם: לפשתים ולצמר, של פשתים או של צמר. כן פי' רש"י ז"ל. או שהן מוכנים לעשות מן בגד פשתים או בגד צמר, [א"ה שמוש הלמ"ד כמו שהודעתיך פעמים רבות. סימן כללי בזה שיהיה פשתים או צמר וכן לכל אשר יעשה העור

מלאכת עור: (מט) והיה הנגע ירקרק או אדמדם בבגד או בעור או בשתי או בערב או בכל כלי עור נגע צרעת הוא והראה את הכהן: (נ) וראה הכהן את הנגע והסגיר את הנגע שבעת ימים: (נא) וראה את הנגע ביום השביעי כי פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה צרעת ממארת הנגע טמא הוא:

(מט) דיא שאראהאפטע שטעללע זיהט דונקעלגרין אוים אָדער דונקעלראָטה: איכ געוואנדע, אָדער אים לעדער, אין קעטטע, אָדער איינשלאג, זאָ וויא אן אללערלייא לעדערן גערעטהע; זאָ איזט עס דער שאדען דעס אויסזאטצעס, אונד מוס דעם פריסטער געצייגט ווערדען. (נ) דער פריסטער בעזיהט דען שאדען, אונד מוס איהן זיבען טאגע פערשליסען לאססען. (נא) אם זיבענטען טאגע בעזיהט ער איהן ווידער. פינדעט ער, דאס דער שאדען זיך אויסגעברייטעט אים געוואנדע, אין קעטטע אָדער איינשלאג, אדער אים לעדער, אין אללען קונסטארבייטען, וואָצו דאז לעדער געברויכט ווירד; זאָ איזט עס איין שעדליכער אויסזאטץ, ער איזט

תרגום אונקלוס

במשכא או בכל עבידת משך: (מט) ויהא מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא או בשתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא: (נ) ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין: (נא) ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או במשכא ולכל די תתעביד משכא

רש"י

בו מלאכה: או בכל מלאכת עור. שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: (נא) צרעת ממארת. לשון סילון ממאיר [יחזקאל כ"ח] פויי"נטש

באור

למלאכה דלהלן (פסוק נ"א): בעור, זה עור שלא נעשה בו מלאכה, כן פירש"י ז"ל כלומ' שלא נעשה ממנו כלי, אבל נעשה בו תקון. עור פרט אם איננו מעובד: מלאכת עור, פירש"י ז"ל זה עור שנעשה בו מלאכה, כלומר שנעשו ממנו כלים, אבל עורות שדרכה לעשות מהן רצועות לסנדלים ולא עשאן עדיין, אינן מטמאין בנגעים, ואין אלו אלא עורות הגדלי' בארץ, אבל עורו' חיות הים אינן מטמאין בנגעים, מת"כ: (מט) ירקרק או אדמדם, כן הוא מראה נגעי הבגדי', ואמרו בת"כ יכול כל מראה ירוק ת"ל ירקרק ירוק שבירוקין, יכול כל מראה אדום. ת"ל אדמד' אדום שבאדומים, וכן כתב רש"י ז"ל בפירושו, ופרשתיו (פסוק י"ט): בבגד או בעור, כבר אמורים למעלה, וחזר ופרטן והפך מן הסדר האמור למעלה, ידאה לפי הפשט לפי שאמר ירקרק או אדמדם, טעינו לומר שהאחד מראה נגע צמר ופשתים, והשני מראה נגע העור, חז' וכתבן וסמך עור לבגד, וכלי עור לשתי וערב, ששתי המראות נוהגין בכלן: נגע צרעת הוא, אלה המראות הם נגע צרעת שאמרתי עליו והבגד כי יהיה בו נגע צרעת ואינו צריך עוד סימן טומאה לטמאו, כמו נגעי עור בשר שצריך שער לבן או מחיה או פסיון, ואם אין אחת מאלה אינו נגע צרעת אפי' מראה עזה כשלג, והבגדים כשעומד במראהו בהסגר שני טמא בלי סימן אחר: (נא) כי פשה הנגע בבגד וגו'. חזר לפרוט כלן, ולמדו רבותינו שבא ללמד אפילו אין הפסיון סמוך לנגע אלא כל מקום שפשה בבגד או בשתי וכו' נקרא פסיון ומוחלט לטומאה, לא כמו בנגעי עור בשר, אלא שהפסיון הסמוך בכל שהוא, והרחוק כגריס. וזה פשה הנגע. שיהי' הפסיון הרחוק כשיעור נגע: צרעת ממארת הנגע. פי' רשב"ם ז"ל כמו סילון ממאיר וקוץ

(נב) וְשָׂרַף אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי אוֹ אֶת־הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ (נג) וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ (נד) וְצִוָּה

תולדות אהרן ושרף יב׳ות ק״ג, ח׳:

אונריין. (נב) מאן זאלל דאז קלייר, קעטטע אדער איינשלאג, אין וואללע אדער ליינען, זא וויא דאז לעדערנע גערעטהע, ווארן דער שארען זיין ווירד, פערברעננען; עס איזט איין שעדליכער אויסזאטץ, ער מוס פערבראננט ווערדען. (נג) זיהט דער פריסטער אבער, דאס דער שאדען אים געוואנדע, אין קעט־טע אדער איינשלאג, אדער לעדערנען גערעטהע

תרגום אונקלוס

לַעֲבִידְתָּא סְגִירוּת מְחַסְּרָא מַכְתָּשָׁא מְסָאַב הוּא׃ (נב) וְיוֹקֵד יָת לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת עַרְבָא בַּעֲמַרָא אוֹ בְכִתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַסְּרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ (נג) וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ׃ (נד) וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ שִׁבְעָא

רש״י

בלע״ז Poignant,) ואיט. Pugnente מטעפענד). ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה ממנו: (נב) בצמר או בפשתים, של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת״ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמ׳ א״כ מה ת״ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר [פסחים ס״ה]. אומריו״ר שפה כמו אימרא: (נד) את אשר בו הנגע. יכול

באור

מכאיב, וכן המארה והמהומה, לשון קללה ומסרת, שלר ש״י ז״ל פי׳ לשון סילון מתאי׳ שהר״ש בלע״ז (ובל״א לוגעשפילט, מטעפענד), וכן אמר רא״בע ז״ל כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ, יהיה ממאיר כמו מכאיב, והמ״ס הוא במלת ממארת שרש ואינה מגזרת מארה. וכן דעת רד״ק ז״ל בשרשים ששרשו מאר וכן נכון, ולדעתי אמר כן בנגעי הבגד, לדמותו לסילון ממאיר שלא יגלה לכל, כי נגעי עור בשר אע״פי שמחליטין לטומאה, יש תרופה ורפואה לאחר זמן, כאמרו נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (לקמן י״ד ב׳), אבל בגד מוחלט אין לו תקנה אלא ישרף והוא לצעת ממארת, כמו הקוץ והסילון ששרף ישרפו. כן הבגד המנוגע הזה באש ישרף, וכמו סילון שהוא ממאיר לאח׳, שבני אדם נכפים בו, כן זה לצעת ממארת לאח׳, שמכלה את הבגד כלו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו לשון רש״י ז״ל, ופי׳ רא״מ ז״ל שכוונתו שבי״ת בצמר בפשתים, כבי״ת והנותר בבשר ובלחם כמו מן, מן הבשר ומן הלחם, וכן ביום השמיני והלאה, כמו מיום השמיני והלאה, וכן בצמר או בפשתים, מצמר או מן הפשתים. וסוף סוף מקרא שאינו צריך הוא שהוא מפורש למעלה, ולריכין אנו לדרש׳ רבותינו ז״ל שבא להוציא את האומריות שאם יש אימרא לבגד ממין אחר, אינו נשרף עמו. וכן שנינו (נגעים פרק י״א י׳), חלוק שנראה בו נגע. מציל את האומריות שבו, אפילו הן ארגמן, כלו׳ וכל שכן זהב וכסף שאין מינן מטמאים בנגעים כלל, וכן נראה מפשוטו של מקרא שהוסיף אשר יהיה בו הנגע, כלומר החלקים שיש בו טומאת הנגע, וזהו בצמר או בפשתים או את כל כלי העור, שהן לבדן מקבלין טומאת הנגע: צרעת ממארת הוא. אפשר שחזר לומר כן, לתת טעם למה תשרף, ולא יוכל להשליכה למקום טמא, ואמר שיהיה לצעת ממארת לאחרים, כמו סילון ממאי׳ המכאיב לאחרים. ואם לא ישרף אפשר שיזיק לבגד אחר שיכחל ממנו הנגע: (נג) לא פשה הנגע בבגד. לא פשיון סמוך ולא פשיון רחוק: (נד) וכבסו, כל כביסה נכתב

הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ שביעי
רביעי (נה) וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי ׀ הֻכַּבֵּס

זיך ניכט אויסגעברייטעט האט; (נד) זאָ זאָלל דער פריסטער בעפֿעהלען, דאס מאן דאז שטיק וואשע, וואָראן דער שארען איזט; אונד מאן זאָלל עס נאָכמאהלס זיבען טאגע פֿערשליסען, (נה) פֿינדעט דער פריסטער, נאכדעם דער שאדען געוואשען

תרגום אונקלוס

יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ (נה) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְּחַוַּרוּ יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא

רש"י

מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כילד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין לריך לומר לא הפך ופש' הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים וכו' כדאיתא בתורת כהנים ודמותיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו באחת הפחתים [שמואל ב' י"ז] כלומר שפל' היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותי' או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהולך למדה שוה מכין לפריחה בבגדים שהיא טהור' נאמרה קרחת וגבח' באדם ונאמרה קרחת וגבחת

באור

על בגדים: והיא ללבן הבגדים מכתמיהן ומכל שחרורית הנדבק בה. ונעשית על ידי נתר ובורית וביולא. כמו אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני (ירמי' ב' כ"ב). וכן כאן ילוה הכהן שיכבסו בגד המנוגע הזה בנתר ובורית להסי' ממנו כתם הנגע: את אשר בו הנגע, את הבגד או השתי או הערב או העור שבו הנגע. ואילו אמר וכבסו את הבגד היה לריך לפרש או את השתי או את הערב או את העור, זהו לפי פשוטו, ורבותינו ז"ל אמרו יכול הנגע לבד, ת"ל את אשר בו הנגע, הא כילד יכבס מן הבגד עמו, שאילו הבגד כלו, היה אומר וכבסו את הבג', ואילו הנגע לבדו היה אומר וכבסו את הנגע. (נה) הכבס את הנגע. פי' רמ"בע ז"ל שם הפועל שלא נזכר שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף. והדבר כן הוא, רק שהוא מורכב, שאם הוא מן הפעל היה ראוי להיות הֻכְבַּס, אבל הכבס מורכב עמו ההתפעל התכבס, וכן אמר רד"ק ז"ל בשרש זה הכבס מקור מורכב מההתפעל וממה שלא נזכר פועלו מהנוסף, ושתי פעמים יש נפרשה זו ההרכבה הזאת, ושלשה פעמים בלי הרכבה. ומלילה עמוקה היא, כי הוראת הפעל על ידי אמלעיים, והן הדברים שמכבסים בו כתר ובורית וביולא, ומהוראת ההתפעל על ההפך והדמיון, כמו יש מתעשר, יש מתרושש, הנה נתחכמה וכיול', והכביסה היא שמלבנ' הבגד ומעביר כתמיו, לכן בפסוק זה שאמר והנה לא הפך הנגע את עינו, לא היה כאן כבוס', על כן הרכיב המלה מהפעל והתפעל, שהכבס בנתר ובורית מכבסים, ולא כובס אלא התכבס בדמיון, שלא נשתנה מראהו, ולפי שדעת הכהן היה שיסור ממנו הנגע ע"י הכבוס. אמר וכבסו: והנה לא הפך הנגע את עינו, לא נהפך למראה אחר שאינו מטמא, כגון לשחור או לתכל', שאילו הפך טהור אע"פי שפשה, ואם הירוק שבירוקין נעשה ירוק זהו כהה האמור בענין (פסוק כ"ו), שדינו יקרע ויליל הבגד, וכל החלוקות הללו כלל רש"י ז"ל באמרו לא כהה ממראיתו. פי' דבריו שעדיין ירוק שבירוקין או אדום שבאדומין. אבל כהה להיות ירוק או אדום, וכל שכן שהפ' עינו למראה טהור אין דינו בשריפה, ויש הפך עינו ואינו טהור, כגון שנהפך מירקרק לאדמדם ומאדמדם לירקרק שביניהן סימני טומאה, ועל זה אמרו בברייתא דת"כ הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו. כלומר שהפך ממראה טמא למראה טמא אחר ולא פשה, וכל שכן אם פשה, רבי יהודה אומר על זה נאמר והסגיר את הנגע שבעת ימים, שנדון כנגע חדש ולריך הסג' כבתחל', ואפילו פשה אין הפשיון מטמא בתחלה, וחכמים סוברים שהוא כעמד בעינו, ואיני קורא הפך את עינו שיטהר אלא כשנהפך למראה טהור, וזהו ששנינו (נגעים י"א ד') נשתנה ופש' נשתנה ולא פשה כאילו לא נשתנה רבי יהודה אומר ידאה בתחלה, ואם כן נומא' לא הפך הנגע את עינו ולא פשה כלן למדין הימנו, שאם לא הפך ולא פשה טמא. כל שכן לא הפך ופשה, ולמדנו

אֶת־הַנֶּ֗גַע וְהִנֵּ֨ה לֹֽא־הָפַ֤ךְ הַנֶּ֨גַע אֶת־עֵינוֹ֙ וְהַנֶּ֣גַע לֹֽא־פָשָׂ֔ה טָמֵ֣א ה֔וּא בָּאֵ֖שׁ תִּשְׂרְפֶ֑נּוּ פְּחֶ֣תֶת הִ֔וא בְּקָֽרַחְתּ֖וֹ א֥וֹ

ותולדות אהרן בקרחתו זבחים כ׳, ג׳. נדה י״ט, א׳:

תרגום אשכנזי

ווארדען, דאס ער זיינע פארבע ניכט פערוואנדעלט, אונד זיך אויך ניכט אויסגעברייטעט האט; זא איזט דאז שטיק אונריין, אונד מוס פערבראננט ווערדען: עס איזט איינע צעהרונג אן דער אונרעכ-

תרגום אונקלוס

בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתּוּתֵיהּ:

רש״י

בבגדים מה להלן פרח בכולו טהו׳ אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשן ישני׳ וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחה לשן אחורי׳ והגבחת לשון פנים

באור

שאם הפך עינו למראה טהור בין פשה בין לא פשה טהור הוא, ואם הפך למראה טמא, לחכמי׳ לא הפך עינו, ולר׳ יהודה הפך עינו ואינו בשריפה, שלא נגע חדש הוא ויראה כבתחלה, ואם לא הפך עינו למראה אחר, אלא שנעשה מיזוק שבירוקין ומאדום שבאדומים ירוק או אדום, זהו שפירש לפנינו והנה כהה הנגע: פחתת הוא, פי׳ רש״בם ז״ל לשון מראה שמפחי׳ ומחס׳, וכן אמר רא״בע ז״ל אין לו אח במקרא והיא ידועה בלשון רז״ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו, וזה תמה, שלמעלה כבר אמר לדעת ממארת היא, ומה טעם לחזו׳ ולאמרו ולשנות מלשון מארה ללשון מארה אחרת, ועוד שאינו נמצא בלשון הקדש, גם בלשון חכמים לא מצאנו משקל פחתת, ורש״י ז״ל פי׳ לשון גומא, כמו בא׳חת הפחתים, כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין, וכן אמרו בברייתא׳ פחתת שיהו כל מראה שוקעין. כלו׳ עמוקי׳ כמונחים בפחת, ובסמוך אפרש: בקרחתו או בגבחתו, תרגם אונקלוס ז״ל בשחיקותיה או בחדתותיה׳, ופי׳ רש״י ז״ל דבריו קרחת לשון ישנים וגבות לשון חדשים, כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו, שהקרחת לשון אחורים, וגבחת לשון פנים, כמו שאמר ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא, והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו, ור׳ אלי׳ מזרחי ז״ל פי׳ בשם המפרשי׳ קרחת משמע שנקרא מן המוכין שעליו שהוא ישן, וזהו בשחיקותי׳, וגבחתו חדש שעדיין המוכין בגובין עליו, כמו בגבחתו ה״א וחי״ת מתחלפין, ורא״בע ז״ל אמר בשם הגאון שפי׳ בקרחת הפאה האחרת, כי בגבחת היא מפאת פני הבגד, אם כן יהיה קרח מאחורי הראש, ואמר רב אב״ע ז״ל שיפה פי׳, קורא לצד הבגד העליון גבחת, שהוא כלפי הפנים, וכן מתורגם בל״א (דיא רעכטע זייטע), ולצד הבגד השני שהוא אחורי הבגד קרחת, כמו בקרחתו שהוא אחורי הראש, וכן מתורגם בל״א (דיא חונרעכטע זייטע) והושאלו השמות הללו מקרחת וגבח׳ הראש, מטעם שכתב רש״י ז״ל מברייתא דת״כ שהוצרך לגזרה שוה מניין לפריחה בבגדים שהיא טהורה, נאמרה קרחת וגבחת באדם, ונאמר קרחת וגבחת בבגדים, מה להלן פרח בכלו טהור, אף כאן פרח בכלו טהור, ופי׳ הכתוב לדעתי כך הוא פחתת לשון גומא ועומק, ואין פחתת סימן למראה הנגע שצריך להיות שקוע בבגד כמו שפי׳ מפרשי הת״כ, דכיון שהצריך להיות אדום שבאדומים וירוק שבירקרקים, והמראות הללו שוקעים הם, אין צורך להאמר, ואין זה כמו ומראה הנגע עמוק מעור בשרו (פסו׳ ג׳), שלהלן יש מרא׳ שוה ויש גבוהה כמו שפרשנו שם, ועוד אם פחתת סימן מיוחד לנגעי הבגד, היה ראוי להכתב למעלה בתחלת הענין, או בסוף הסג׳ ראשון, ועוד שלא מצאנו במשניות נגעים פחתת, גם רבינו משה ז״ל בהלכותיו לא זכרו, אבל כמו שאמר למעלה לדעת ממארת הנגע (פסוק כ״א) להבדילו ממו״אה עור בשר, שאין לו רפואה אלא ישרף, כן רצה להבדילו בסוף ימי הסגר שני, מנגעי עור בשר בהסג׳ שני, שלהלן אם לא פשה הנגע אמר וטהרו הכהן מספחת היא (פסוק ו׳), ונגע בגד אם לא פשה לסוף הסגר שני ישרף, שטעם הדבר אמרה תורה פחתת היא בקרחתו או בגבחתו, כלומר אני מעיד אע״פי שלא פשה לרוחב ולאורך הבגד, כיון שעמד הנגע בעיניו י״ד ימים, פשת׳ בעומ׳ הבגד וזהו פחתת היא, שאם היה נגע בגבחת הבגד כלפי פנים, פשה בקרחתו לצד השני, ואם

בְּגַבַּחְתּוֹ׃ (נו) וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע
אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־
הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃ מפטיר (נז) וְאִם־
תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי
אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת

טען אָדער רעכטען זייטע. (נו) זיהט אבער דער פריסטער, דאס דער שאדען דען גלאנץ פֿערלאָהרען, נאכדעם ער געוואשען וואָרדען; זאָ זאָלל ער איהן אויס דעם געוואנדע אָדער אויס דעם לעדער, איים קעטטע אָדער איינשלאג הערויסרייסען. (נז) צייגט ער זיך הערנאך ווידער אן דעם געוואנדע, אן קעטטע אָדער איינשלאג, אָדער אויך אם לעדערנען געראַטהע; זאָ איזט עס איין

תרגום אונקלוס

(נו) וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמְיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְּחַוַּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא אוֹ מִן מַשְׁכָּא אוֹ מִן שִׁתְיָא אוֹ מִן עַרְבָא׃ (נז) וְאִם תִּתְחֲזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ סְגִיָא הִיא בְּנוּרָא תוֹקְדִינֵיהּ יָת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא׃

רש"י

כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: (נו) וקרע אותו. יקרע

באור

היה בגבחתו לצד השני. פשה בקרחתו לצד פנים. ולפי שאינו אלא טעם. לא זכרוהו בהלכות: (נו) והנה כהה הנגע. לא אמר והנה הפך הנגע את עינו. לפי שבכלל הפך עינו. שנשתנה למראה טהור, והרי הוא טהור לגמרי, אבל כהה על נגע חלוט כמו שפרשנו (פסוק ו'), ובנגעי עור בשר נראה חולשתו כשלא הפך שער לבן. או שמראהו למטה ממראה ד' מראות נגעים ולא פשה, וכאן נראה חולשתו. כשירד ממראהו הראשון שהיה ירוק שבירוקים או אדום שבאדומים, ועכשיו הוא ירוק או אדום, שאם תאמר כהה שאין לו עוד מראה ירוק או אדום. א"כ סר הנגע וטהר כמבואר למטה בענין, וכן אמרו בת"כ כהה למראה שניה, כלומר מירקרק לירוק: הכבס, לפי שעדיין הנגע במקומו. והכבוס לא הועיל, אלא אחרי שכבסו אותו. כהה הנגע מאליו. שאילו פעלו הכבוס היה לו לומר והנה כהה הנגע אשר כבס. אבל אחרי הכבס משמעו שאחר הכבוס כהה. שאילו הועיל הכבוס היה מעביר הכתם לגמרי כמו שנזכר בסוף הענין. ועוד אפילו העמידו הכבוס על מראה שני. עדיין הכתם בו ומקומו נקרע ונשרף והוא כאילו לא כבס כלל לכן הוזכרה המלה גם בפסו' זה, ומטעם שאמרנו (פסוק נ"ה): וקרע אתו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ שאמרו יכול יקרע בו קרע קטן לקיים מצות קריעה. ת"ל אותו. כלומר כלו, יכול ישליכנו ויניחנו במקומו. כלומר יכול אחר שקרעו יתפרנו וישלבנו עם הבגד. ת"ל מן הבגד. שיהא מובדל ממנו. יכול ישליך את הקרעים לאשפות ת"ל באש תשרפנו את אשר בו הנגע לאמר על הקרעים שטעונין שריפה. כלו' גם הקרע הזה יש בו נגע, וטעון שרפה. וזהו פשט הכתוב וכן פי' רא"ם ז"ל תחלה אמר באש תשרפנו. וחזר ופי' כיצד, שאם כהה יקר' לבד מקו' הנגע וישרפנו. ואם חזר עוד ישרו' כל הבגד: (נז) ואם תראה עוד. משמע במקומה, ולפי שנקרע מקומה הראשון מן הבגד. אמרו חכמים שתולה על מקום הקרע מטלית. ויש אומרים שאינו צריך: בבגד. אע"פי שתולה במקומה מטלית. אם חזר הנגע באיזו מקום שיהיה בבגד. הרי הוא פורחת וישרף: פרחת הוא. דבר החוזר וצומח, מפי' רש"י ז"ל. ואע"פי שלא פשתה יותר משיעור הנגע שקרע, קרויה פורחת. וכן אם היה הקרע נגע ירקרק והפורח אדמדם או להפך טמא וישרף הבגד. ואל תאמר נגע חדש הוא ויסגר. אלא פורחת היא. שהצרעת הראשונה שבבגד עדנו פורחת והנגע שנרא' עתה מן הישן הטמא הוא וישרף. ופורחת שב על והבגד כי יהיה בו נגע צרעת (פסוק מ"ז). וכן ואם פרוח תפרח הצרעת (פסוק י"ב). כלומר נגע זו צרעת פורחת היא וכן ואם תראה עוד. כי דמה הנגע שבבגד זה למטה פורח. לכן אע"פי שקרע מקום הנגע מן הבגד. שרשו שבבגד

הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃ (נח) וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃ (נט) זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר ׀ אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ

ת״א והבגד זבחים צ״ד, ח׳: וכבס חולין ל״ח, ב׳:

תרגום אשכנזי

שאַדע, דער ווידער אויס־בליהט: זאָ מוסט דוא דאז שטיק, וואָרין דער שאדען איזט, פֿערברענ־נען. (נח) דאז געוואנד, דיא קעטטע, דער איינ־שלאג אונד דאז לעדער־נע גערעטהע, וועלכעס מאַן געוואשען, אונד דער שאדען איזט אויסגעגאנ־גען; זאָלל נאָכמאהלס געוואשען ווערדען, אונד ריין זיין, (נט) דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿאָם שאדען דעס אויסזאטצעס, אין וואָללען אָדער ליינען געוואנד, איז קעטטע

תרגום אונקלוס

(נח) וּלְבוּשָׁא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יִתְחַוַּר וְיַעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃ (נט) דָּא אוֹרָיְתָא דְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכּוֹתֵיהּ אוֹ לְסָאֳבוּתֵיהּ׃

רש״י

מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: (נז) פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה. תרגום של כבוסין שבפרשה זו ליבן ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבן אלא לטבול לכך תרגומו וילטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה

באור

עדיין פורח, ולכן טעון שריפה, וכן קרא נגע החוזר בבית, פנא׳ ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים וגו׳ צרעת ממארת היא בבית טמא הוא (לקמן י״ד מ״ג ומ״ד)׳ וצריך נתיצה וכן הבגד צריך שריפה, והשכל מודה עליו שהדי הנגע הראשון עודנו בעלאי הנקרע. וא״כ הפורח פסיון הוא, ואפי׳ בשבוע ראשון הי׳ טעון שריפה כמו שכתא׳ למעלה (פסוק כ״א וכ״ב), וא״כ באש תשרפנו הנאמר כאן, אינו שב על המקום הפורח, אלא על הבגד כלו: את אשר בו הנגע, הבגד או השתי או הערב או כל כלי העור, ורבותינו אמרו מלמד גם על הקרעים שטעונין שריפה. וכמו שפרשנו (פסוק כ״ו) לא כרמ״בע ז״ל שכתב אחר שאמר תשרפנו, בשר כי מקום הנגע לבדו ישרף, ולדבריו יאמר באש תשרף את אשר בו הנגע. אבל תשרפנו שב על הבגד, אבל על וכבסו את אשר בו הנגע יפה דרשו יכבס מן הבגד עמו לא הבגד כלו וכמ״ש (פסוק כ״ד): (נח) תכבס. בסוף ימי הסגר ראשון שיליה הכהן לכבסו, אם כשתכבסנו סר ממנו הנגע לגמרי. ולפי שהועיל הכיבוס לא הורכבה המלה: וכבס שנית, פירש״י ז״ל לשון טבילה, תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור. חוץ מזה שאינו ללבן אלא לטבול, לכך תרגומו וילטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין וילטבע, וכן אמרו בת״כ, השניה לטהרו, והראשונה להסגיר את נגעו, ולדעתי שכשהוא ללבן שעוסק ע״י סממנים, נזכר בפרשה הפעל, המורה על פועלים אמצעיים. וכאן שהוא לטבילה אמר וכבס בפועל, והלבון הוא להעביר כתמים בסממנים וכשבגד לבן בא במים, אע״פ שלא יכובס בנתר ובורית, ע״י שפשוף לבד מתלבן ג״כ קלת משחרוריתו ומזוהמתו. לכן כל טבילת בגדים נקרא כבוס, ולכן תרגומו וילטבע, כי וטבל תרגם ויטבול: (נט) זאת תורה, כשגמר דיני צרעת עור בשר וחבירין לא אמר זאת תורת, לפי שלא נפסק הענין כלו, שעוד צריך לכתוב דיני טהר׳ בפרש׳ הסמוכה, אבל צרעת הבגדים שגמר משפטם בענין, שאין בהן אלא טהרה וטבילה או שריפה באש, לכן אמר זאת תורת וגו׳ לטהרו או לטמאו. כלומר הכל אמרתי לך כל דיני טהרתן וכל דיני טומאתן, לא חסר דבר: בגד הצמר, של בגד הצמר, ובפי׳ רמ״בע ז״ל ד׳ סמוכים יש, ובמקרא חמשה גבורי חיל מלאכת עבודת בית (ד״ה א׳ ט׳ י״ג), וכלן סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים:

כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃ פ
יד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם
טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ (ג) וְיָצָא
הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃

ת״א לטמאו נזיר ס״ה, ב׳: זאת יומא מ״א, ב׳. כריתות כ״ח, א׳: תורת מגלה כ״א, א׳. נדרים ל״ו, א׳. מנחות ה׳, א׳, וי״ט א׳, וה״ג א׳. ערכין ט״ז, ב׳. כריתות י׳, ב׳: ויצא מגלה ח׳, א׳:

אדער איינשלאג, אדער אין אללערלייא לעדערנען געדעטהע: וויא ער פיר ריין אדער אונריין צו ערקלעהרען איזט.
יד (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) דיזעס זאלל דיא פעראָרדנונג פיר דען איסזעטציגען זיין, ווען ער ווידער ריין ווירד: ער זאלל פאר דען פריסטער געבראכט ווערדען; (ג) נעהמליך דער פריסטער געהט הינאוס, אויסערהאלב דעם לאגערס. זיהט דער פריסטער נון, דאס דער שאדען דעם אויסזאטצעס

תרגום אונקלוס

יד (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) דָּא תְּהֵי אוֹרַיְתָא דִסְגִירָא בְּיוֹמָא דְדָכוּתֵיהּ וְיִתֵּיתֵי לְוַת כַּהֲנָא׃ (ג) וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא אִתְּסֵי מַכְתָּשׁ

רש״י

מתורגמינן וילטנע: חסלת אשה כי תזריע:
יד (ב) זאת תהיה תורת וגו׳. מלמד שאין מטהרין אותו בלילה [מגילה כ״א]: (ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלשה מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו:

באור

יד (ב) תורת המצורע ביום טהרתו, התורה האמורה בפרשה שלמעלה היא לימי הסגרו והחלטו, וזאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו: ביום טהרתו, ביום שיראה שנתרפא נגעו: והובא, פרשתיו (פרשה י״ג ב׳): (ג) ויצא הכהן. לפי שהמצורע יושב בדד מחוץ למחנה, פעמים שמרחיק כמה פרסאות מן העיר למצוא לו מושב בימי חלוטו, ואין הכהן חייב ללכת אליו, אלא והובא אל הכהן, המצורע בא עד לפני שער העיר. ולפי שאסור עדיין ליכנס אל המחנה, צריך הכהן לצאת אליו ולעשות כמפורש בענין. וזהו ויצא הכהן וגו׳: מחוץ למחנה. מחנה ישראל, שהמצורע משתלח חוץ לשלש מחנות, כמו ששנינו (כלים פ״א ז׳) עיירות המוקפות חומה מצורע משתלח מהן: וראה הכהן, יתבונן בנגע ובסימניו: והנה, כשיתברר לו שכן הוא כדברי הצרוע שיבוא אליו. שנרפא הנגע. וכן כל והנה לדעתי על דבר מסופק שמתבונן עליו איך הוא. כשיתברר הדבר אומר והנה, כמו ויהי בבקר והנה היא לאה, שבלילה היה בספק, ובבקר התברר לו שהיא לאה, וכן וירא והנה איל (בראשית כ״ב י״ג). וכן כאן הוא שתרגם אונקלוס ז״ל ויחזי כהנא והא אתסי, ורשב״ם ז״ל פי׳ על והנה תומים בבטנה (בראשית כ״ה כ״ד). כל והנה על כל דבר חדוש רגיל לומר כן, ואם כוונתו חדוש ידיעה ובירור דבר. מסכימים דבריו לדברינו. ואם חדוש ממש איני יודע מה חדוש יש ברפואות הנגע: נרפא נגע הצרעת מן הצרוע. אמרנו (פרשה י״ג ב׳), שהצרעת חלי בגוף, ונשיולד אחת ממראות הלובן בעור נגע הוא ונשירפא הנגע. אע״פ שעדיין הצרעת בגופו, יטהרנו הכהן מטומאתו. והו שאמר שיראה הכהן אם נרפא נגע הצרעת, והוסיף מן הצרוע. אפי׳ עדיין צרעתו בגופו טהור הוא כשא׳ חולים שאינן מטמאין. ור׳ יונה הספרדי המדקדק אמר כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך, והיה ראוי להיות נרפא הצרוע מנגע הצרעת. והשיג עליו רא״בע ז״ל מכתות כי נרפא הכתוב טהור הוא, ועוד כי נרפא הנגע. ויפה השיג, והטעם תלמד מדברינו שעיקר המחלה היא הצרעת, ומראה הנגע איננו מחלה אלא סימן טומא׳. לכן לא תלה רפואת הנגע בצרוע אלא בנגע עצמו, ותה״כ שנו והנה נרפא, שהלך לו נגעו, הצרעת, שהלך לו שער לבן. מן הצרוע שהלכה לה המחיה, כלומר או שהלך המראה כלה, או שעמד׳ והלך סימן טומאתה שער לבן או המחיה טהור: (ד) וצוה הכהן, לאחד מן האנשים שהביאו אותו, כאמרו

תרגום אשכנזי

אן דעם אויסזעטציגען גע־
היילט זייא; (ד) זא לעסט
ער פיר דען ריינצושפרע־
כענדען צווייא געזונדע,
ריינע פאגעל ברינגען,
אויך צעדערנהאלץ אונד
האכראטהע וואללע אונד
דאז קרויט איזאפ.
(ה) אויף דעם פריסטערס

(ד) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ (ה) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט

ת"א צפרים חולין ק"ח, ח': ושני מנחות מ"ג, ג': ושחט סוטה ט"ו, ג', וט"ז ג':

תרגום אונקלוס

סְגִירוּתָא מִן סְגִירָא׃ (ד) וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּין צִפְּרִין חַיִּין דַּכְיָן וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵיזוֹבָא׃ (ה) וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא

רש"י

(ד) חיות. פרט לטריפות [חולין קמ"ו]: טהורות. פרט לעוף טמא. לפי שהנגעים באין על לשון הרע [חולין ק"מ ערכין ט"ז] שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול: ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב: ועץ ארז. מקל של ארז. שני תולעת. לשון של צמר צבוע זהורית [ב"מ כ"ט]: (ה) על מים חיים. נותן אותם

באור

והובא: ולקח, האיש הזה: למטהר, בשביל הצרוע המטהר, הרו"ל עתה לטה' עצמו מטומאתו, כי הוא מן ההתפעל, ודגש הטי"ת מורה על הסרון תי"ו הבנין: חיות, בריאות, וכן עד חיותם (יהושע ה' ח'), וכן כי חיות הנה (שמות א' י"ט), בריאות ובעלי כח להפליט בלי עז' המילדת, כי הבריאות היא החיים, אם כחות הנפש פועלות בגוף בלי מונ', וזהו פי' ושנות חיים יוסיפו לך (משלי ג' ב'), אבל החולה קלת פעולות נפשו כמו מתים. וזה קרוב לדברי האומר (חולין ק"מ א') שחיין ראשי אברים שלהן פרט למחוסר אבר, וי"א חיות פרט לטריפה, כלומר שעתידה למות תה כדעת האומר טריפה אינה חיה. ובת"כ ששנו חיות פרט לשחוטות, אמרו כן על האחת הנשחטת שלא יביאנה שחוטה, כי האחרת המשתלחת אי אפשר בשחוטה: טהורות, פר' לטמאו', וזה יתכן אם צפור כולל טמא וטהור, כי בתלמוד ירושלמי נחלקו, יש אומרי' עוף טהור קרוי צפר, ויש אומרים כל העופות בין טמא בין טהור מרויין צפרים. ורמ"בן ז"ל בפרושו האריך בזה, ולדעתו ז"ל שם צפור הוא כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולשורר, ומל' ארמית הוא צפרא, כמו ישוב ויצפור (שופטים ז' ג'), פי' ישכם בבקר. ואמר התשחק בו כצפו' ותקשרנו לנערותיך (איוב מ' כ"ט). כי דרך הנערים לשחק בעוף קטן, ונראין דבריו נכונים, ואם כן צריך טהורות פרט לטמאות. ואותן שסוברי' צפור שם לעוף טהור, כאמר טהורו' פרט לאסורות לאכילה, כגון ציפרי עיר נדחת ועוף שהרג את הנפש, וחליפי ע"ז: ועץ ארז, ארז שם האילן, ועץ ארז חתיכה מאילן זה ואמרו חכמים מצותו שיהא באמה ארך, ורביעו כחלק רביע מעובי כרע המטה: ואזוב, ארז הוא הגדול שבאילנות, ואזוב הקטן שבכלן, וכן אמר רמ"בע ז"ל שהעד מדברי חכמת שלמה: ושני תולעת, שני הוא מראה אדום, ולפי שיש כמה מינין לצבוע בהן מראה אדום אמר ושני תולעת, אודם צבוע מתולעת, והוא לדעתי התולעת הידוע' שאדמומית מזהיר שקורין קוטעני"ליע. אלא שתולעת זו נמצא בעאמעריקא החדשה, ואם כן נצטרך לומר שהיתה נודעת בימים ההם, ונשכחה אחרי כן, [א"ה עיין מה שפי' בו בפ' תרומה (שמות כ"ה ד')] ורש"י ז"ל פי' לשון של צמר צבועה זהורית, כלומר לא כברייתא של שערות אדומים, אלא צבועה בידי אדם, וזהורית היא אדמימות של צבע תולעת, ובת"כ אמרו ושני יכול פיקס, כלומר צבע אודם ידוע שאינה מתולעת, ת"ל תולעת, אי תולעת יכול אחד מן הצבועין, כלומר צבע תולעים אחרים, כמו חלזון שצבעו תכלת, ת"ל שני, הא כיצד זו זהורית טובה, כלומר מתולעת הצובעת האדום הטוב המזהיר: (ה) וצוה הכהן, למציא הצפרים, ושחט על פיו את האחת, ובת"כ ולוה הכהן לווי בכהן ושחיטה בכל אדם דברי ר' יוסי בר"י, רב אומר אף שחיטה בכהן, ולדעת רב יפרש ולוה הכהן למציאיהן שיביאו כלי חרש ומים חיים הנזכרים בכתוב זה שלא נזכרו תחלה, ולכן למעלה ולוה הכהן ולקח כלם מודים שהלקיחה בכל אדם,

אֶת־הַצִּפּ֣וֹר הָאֶחָ֑ת אֶל־כְּלִי־חֶ֖רֶשׂ
עַל־מַ֥יִם חַיִּֽים׃ (ו) אֶת־הַצִּפֹּ֤ר הַחַיָּה֙
יִקַּ֣ח אֹתָ֔הּ וְאֶת־עֵ֥ץ הָאֶ֖רֶז וְאֶת־שְׁנִ֣י
הַתּוֹלַ֑עַת וְאֶת־הָאֵזֹ֖ב וְטָבַ֨ל אוֹתָ֜ם
וְאֵ֣ת ׀ הַצִּפֹּ֣ר הַחַיָּ֗ה בְּדַם֙ הַצִּפֹּ֣ר
הַשְּׁחֻטָ֔ה עַ֖ל הַמַּ֥יִם הַחַיִּֽים׃ (ז) וְהִזָּ֗ה
עַ֧ל הַמִּטַּהֵ֛ר מִן־הַצָּרַ֖עַת שֶׁ֣בַע פְּעָמִ֑ים
וְטִהֲר֔וֹ וְשִׁלַּ֛ח אֶת־הַצִּפֹּ֥ר הַחַיָּ֖ה עַל־

תולדות אהרן :טבל סוטה ט"ז, ב': ושלח קדושין נ"ז, ב':

תרגום אונקלוס

וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: (ו) יָת צִפְּרָא חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת אֵיזוֹבָא וְיִטְבּוֹל יַתְהוֹן וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְּצִפְּרָא דְנְכִיסְתָא עַל מֵי מַבּוּעַ: (ז) וְיַדֵּי עַל דְּמִדַּכֵּי מִן סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ

בעפֿעהל שלאכטעט יע־מאנד דען איינען פֿאָגעל, אין איין אירדען געפֿעס, איבער פֿרישעס וואססער. (ו) הירויף נימט ערדען לעבענדען פֿאָגעל זאמט דעם צעדערנהאָלץ, דער האָכראָטהען וואָללע אונד דעם איזאָפע: טונקט דיזעס אללעס, נעבסט דעם לעבענדען פֿאָגעל, אין דאז בלוט דעם גע־שלאכטעטען פֿאָגעלס, וועלכעס אונטער דעם פֿרישען וואססער איזט; (ז) בעשפרענגט דען ריינ־צושפרעכענדען דאמיט

רש"י

תחילה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: (ו) את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמ' אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיח' אחת לשלשתן יכול כשם שאינ' בכלל אגוד' כן לא תהא בכלל טביל' ת"ל וטבל אותם ואת

באור

שאין יתכן לצות אם הוא עצמו העושה, כן נ"ל והרב בעל ק"א פי' בענין אחר: אל, פירוש רא"בע ז"ל כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי. [א"ה, ולפי דעתי שמוסר הכתוב שישחט את הצפור. בענין שיזוב דמו אל כלי חרש, על מים חיים שבתוכו. ואין צורך שתהיה השחיטה נעשית למעלה מן הכלי]: על מים חיים, שנתן תחלה בכלי חרש: מים חיים, שנובעין תמיד מן הארץ ואינן פוסקים, ונקראים חיים לפי שמתגברין ונובעין, כמו החי שמתנועע תמיד כל זמן שהוא חי. ולא מעין אכזב שמימיו פוסקין לפעמים, וכן חיים לשון בריאות כמ"ש (פסוק ד'), כלומר שראויין לשתייה והן טובים, לא מים מלוחים נובעין ולא חמי' וזהו מה ששנו בת"כ מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים: (ו) את הצפר וגו', מלמד שאינו אוגדה עמה, אלא מפרישה לעצמה, אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית, כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן, יכול כשם שאין הצפור בכלל האגודה, כך לא תהא בכלל טבילה, ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה, החזיר את הצפור לכלל טבילה, מפירש"י ז"ל והיא פשוטו של מקרא: על המים החיים, אשר דם הצפור צופה למעלה מן המים, או על כמו עם, כמו על הנשים (שמות ל"ה כ"ב), כלומר לא בדם אחד מן הצפור הזה, אלא באותו דם צפור שהוא מעורב עם המים החיים, ורא"בע ז"ל אמר על המים, שהדם מעורב עמם, וזה קרוב לדברנו: (ז) והזה, שרשו נזה. והוא מן הפעיל: המטהר, הרוצה להטהר מטומאת הצרעת, שהיא טומאת הנגע: וטהרו, כלומר גם הזאה זו צריכה לטהרתו. לא שהוא טהור בהזאה זו, שהרי צריך עוד לכל הדברים האחרים האמורים בענין לפנינו, ועל כן בעל הטעמים חבר וטהרו עם ושלח: על פני השד', אמרו בת"כ שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים, שלא יעמוד בגינת וישלחנה למדבר, שלא יעמו' חוץ לעיר וישלחנה כלפי העיר, ובקדושין (פ"ד דף נ"ז ע"ב) משמע שאחר ההזאה חוז' הכהן לעיר

פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ (ח) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־
בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה
וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃
(ט) וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־
כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת
גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ
וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ

זיבען מאהל, רייניגעט איהן, אונד לעסט דען פֿאָגעל אויף'ס פֿעלד פֿליגען. (ח) דער ריין געשפראָכען ווערדען זאָלל, וועשט היראויף זיינע קליידער, שעערט זיך אללע זיינע האארע אב, באדעט זיך אין וואססער; אונד ווירד ריין. ער דארף נעהמליך הערנאך אינ'ס לאגער קאָממען; יעדאָך מוס ער זיך נאָך זיבען טאגע אויסערהאלב זיינעס צעלטעס אויפהאלטען. (ט) אם זיבענטען טאגע אבער שעערט ער זיך אללע זיינע האארע אב: זאָוואָהל פֿאָם קאָפף אלס פֿאָם בארטע, דיא אויגענברוינע; איבערהויפט אללעס האאר שעערט ער אב, וועשט זיינע קליידער, באדעט זיך אין וואס-

ת"א וישב מ"ק ז', ב', וט"ו ב'. חולין קמ"א, א'. כריתות א', ב': והיה סוטה י"ז, א': ראשו יבמות ה', א' נזיר מ"א, א', וב"ז ב': זקנו יבמות שם. נזיר ט"ז, ב', ומ"א א'. ונ"ח א' וב': ורחץ סוכה ו', א'. חגיגה י"א. ג'. קדושין כ"ה א', קמ"א ע"ב, ב':

רש"י

הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: (ח) וישב מחוץ לאהלו. מלמד שאסור בתשמיש המטה [ת"כ]: (ט) את כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה:

תרגום אונקלוס

וִישַׁלַּח יָת צִפַּרָא חַיְתָא עַל אַפֵּי חַקְלָא: (ח) וִיצַבַּע דְּמִדַּכֵּי יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין: (ט) וִיהֵא בְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יָת רֵישֵׁיהּ וְיָת דִּקְנֵיהּ וְיָת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יְגַלַּח וִיצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת

באור

ושלח הצפור משם על פני השדה, ויפו כעל המים, ובנת אנרכית למדבר: (ח) וכבס המטהר את בגדיו, מאותה טבילה ואילך אינו מטמא עוד משכב ומושב, אבל עדיין מטמא אדם ובגדים במגע: את כל שערו. לא שער בית הסתרים, כמפורש לפנינו: במים, אפילו במי מקוה: אל המחנה. מחנה ישראל: וישב מחוץ לאהלו, אע"פי שבא אל המחנה, יהי' כמנודה ואסור מתשמיש המטה כן הוא בת"כ, ואמרו עוד אין אהלו אלא אשתו שנאמר שובו לכם לאהליכם, וזהו פשט הכתוב, לא כדברי רא"בע ז"ל, שאמר וכבס וגלח את כל שערו כלל, ורחץ במים וטהר בערב כמשפט, ואח"כ שב לפרש, כי זה יהיה אחר ימים שבעה, ופרט כי יגלח כל שערו את ראשו ואת זקנו, ולדבריו אין כאן אלא גלוח אחד, ובערב זה טהור גמור, ובא אל המחנה, וא"כ אין טעם לאמרו וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים, שהרי עד כאן הוא מחוץ לעיר, יאמר והיה ביום השביעי יגלח ללמדנו שכל המעשים הללו יעשה ביום השביעי, ולמה בכל מקו' אומר מחוץ למחנה, ועתה אומר מחוץ לאהלו, ועיקר כקבלת חכמים שביום טהרתו לאחר שעשה כל האמורה בענין מותר לבוא אל המחנה, אבל אסור בתשמיש המטה שבעת ימים כאבל, וכל אותן שבעת ימים הוא אב הטומאה, לטמא אדם וכלים במגע לא במשא, כמו ששנינו (כלים פ"א מ"א). אבות הטומאות וכו' והמצורע בימי ספרו וכו' הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע: (ט) והיה ביום השביעי, מיום בואו אל המחנה: וגלח את כל שערו, כלל: את ראשו, אפילו נזיר שנאמר בו תער לא יעבור על ראשו, אם נצטרע וכדפא יגלח את ראשו: ואת זקנו, אפילו כהן שנאמר בו ופאת זקנם לא יגלחו, מגלח לצרעתו. ואת גבות עיניו, פרט, ואת כל שערו יגלח חזר ופרט, מרבה כל מקום שער הנראה כשהוא עומד כעודר וכמוסק,

בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ (י) וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ (יא) וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יב) וְלָקַח הַכֹּהֵן

ת"א וביום שבת קנ"ג, ח': יקח יומא ס"ג, ג': ושלשה מנחות נ"ח, ח': והעמיד סוטה ח', ח':

זער אונד ווירד ריין. (י) אם אכטען טאגע ברינגט ער צוויא שאפֿע אָהנע פֿעהלער אונד איין יעהריגעס שאף ווייבלי־כֿען געשלעכטס אָהנע פֿעהלער, דרייא צעהנ־טהייל פֿיינעס מעהל צום שפייזאָפּפֿער, מיט אֶהל אנגעקנעטעט אונד איין לוג אֶהל. (יא) דער רייניגענדע פּריסטער שטעללט דען מאן, דער געריינוגעט ווירד, אונד דיא אָפּפֿערשאפֿע פֿאָר דעןעוויגען, אם איינגאנ־גע דעס שטיפֿטסצעלטעס. (יב) היראויף נימט דער פּריסטער דאז איינע שאף, ברינגט עס צום

תרגום אונקלוס

בִּשְׁרֵיהּ בְּמַיָּא וְיִדְכֵּי׃ (י) וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין אִימְּרִין שַׁלְמִין וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶסְרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח וְלוּגָּא חַד דִּמְשַׁחָא׃ (יא) וִיקִים כַּהֲנָא דִּמְדַכֵּי יָת גַּבְרָא דְּמִדַּכֵּי וְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (יב) וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא חַד וִיקָרֵיב יָתֵיהּ לַאֲשָׁמָא

רש"י

(י) וכבשה אחת. לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים [סוט' י"ן]: ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע ליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני ה'. בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים [מנחות נ"ט כליס י']: (יב) והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא

באור

ותמעט בית הסתרים, וכן שנינו (נגעים פרק ב' ד'), כשם שנראה לנגעו כך נראה לתגלחתו: וכבס את בגדיו, שלובש שאינו מטמא אותן עוד בנגע, וכבוס בגדים שלמעלה אותן שישב עליהן, שאינו מטמא עוד במושב כמו שפרשנו: (י) בת שנתה. שעברה עליה שנה, לא שנה למנין עולם: שלשה עשרנים סלת מנחה, לנסכי שלשה כבשים הללו, שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים. מפי' רש"י זכרונו לברכה וכן הוא בתורת כהנים ואמרו שם יכול אף למנחה, כלומר שעשרונים הללו הן מנחה בפני עצמן כשהוא אומר והעלה הכהן את העלה ואת המנח' המזבח'. לימד שאינו אלא מנחת בהמה, כלומר לפי שהיא כליל כמו העולה. למדנו שהיא מנחה בהמה, שאם היא בפני עצמה תהיה נקמצת ושיריה לכהנים. גם למדוהו רבותינו ממקרא אחר הכתוב בפרשת נסכים: בלולה בשמן, כל עשרון מנחה יהי' בלול בשמן כדין המפורש להלן, לכל עשרון רביעית ההין שמן שהן שלשה לוגין: ולג אחד שמן, להזות שבע ולתת ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות, ואע"פי שמצורע עשיר מביא ג' עשרונות והדל עשרון אחד, שוין הן בלוג שמן אחד, העשיר לא ירבה: (יא) והעמיד. הכהן יעמיד את המטהר ושלשה הכבשים להכניס אל האמור בענין: לפני ה' פתח אהל מועד, כבר פרשנו (פרשה א' ב'), שהעזרה היא פתח אהל מועד. גם עזרת נשים והחיל הפתוחות למעלה מכלל פתח א"מ הן, אבל לפני ה' היא העזרה שהיא מחנה שכינה. והוסיף פתח א"מ, ללמדנו שאינו בעזרה עצמה שהרי הוא מחוסר כפורי' וחייב כרת על ביאתו למקדש, אלא אמרו חכמים שעומד בשער נקנור והתירו לו התורה להכניס בהונו ותנוך אזנו לפנים בשביל המתנות להטה' מצרעתו: (יב) הכבש האחד, משני הכבשים האמורים בענין: והקריב אתו לאשם, יקריבנו לאשם, כמו זכר תמים יקריבנו (פרשה א' ב'), יקדישנו, וכן זה, יקדישנו לשם אשם, כי על

אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ שני (יג) וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ

תולדות אהרן והקריב יומא ס"א, א'. מנחות ס"א, א': וישחט זבחים נ', א': כחטאת יבמות כב. יבמות סח. זבחים מ"ז, א', וג' א'· מנחות ס"ב, א':

שולדאָפּפֿער, נעבסט דעם לוג אֶהל; ער נואכט נעהמליך מיטביידען איינע ווענדונג פֿאָר דעם עוויגען, (יג) שלאכטעט הערנאך דאז שאף, אן דעם אָרטע, וואָ מאן דאז זינדענאָפּפֿער אונד דאז גאנצעאָפּפֿער שלאכטעט: נעהמליך אן דעם הייליגען צָרטע; דען דאז שולד־צָפּפֿער האט דער פּרי־סטער אנצוזעהען וויא איין זינדענאָפּפֿער, עס איזט איין אללערהייליג־

רש"י

טעון תנופה חי: והניף אותם. את האש' ואת הלוג: (יג) אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיט' בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמד' יכול תהא שחיטתו במקו' העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו' [זבחים כ'] · כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמו' ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח לכך נאמר כי

תרגום אונקלוס

וְיָת לוּגָא דִמְשְׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ (יג) וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא בְּאַתַר דִּי יִכּוֹס יָת חַטָּאתָא וְיָת עֲלָתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי

באור

המביא לא אמר רק שמביא שני כבשים וכבשה אחת, לא שיקרא עליהן שם מי אשם ומי עולה, כי הכהן יבחר אחד מהן ויקדישנו לאשם, וזהו ואת לוג השמן, שהרי אין ממנו דבר למזבח, אבל יקדישנו לכפר עם האשם להזות ממנו לפני ה', ולתת ממנו על גוף המצורע, [א"ה נראה שהוא על דרך כלל ואחריו פרט, אמר שהכהן יקריב את הכבש לאשם ואת לוג השמן: כיצד? והניף אותם וגו', ותנופת השמן והזאתו זהו דרך הקרבתו. ועל הדרך הזה מתורגם בל"א]: והניף אתם, האשם והלוג וטעון תנופה חי: (יג) וישחט את הכבש, אבל שחיטה קורא כבש לא אשם, כי השחיטה גם בבהמות חולין, כמו ושחט את בן הבקר (פרשה א' ה'), ושם פרשנו: במקום, אשר ישחט וגו' על ירך המזבח בצפון, ומה ת"ל והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרש' צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון, לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ישחט במקום אשר ישחט וגו', מפירש"י ז"ל והוא מברייתא דת"כ, ואם גם החטאת והעולה בהעמדה. כי ואותם שב על כל המובא לכפר' ולטהר' המצור', ונאמר שישחטו במקום העמדתן, על כרחך פי' את החטאת ואת העולה, המפורשין בפרשת ויקרא ובפ' צו את אהרן, שהרי לא פירש כאן מקום שחיטתן, ולא אמר ושחט אותו במקום אשר ישחטו את האשם, שגם הוא מפורש בצו את אהרן? לפי שמלבד זה הוצרך להקיש במקרא זה אשם לחטאת לענין מתן דמים ואמורים, כמו שיתבאר', הקישו ב"כ לחטאת ולעולה לענין השחיטה. ועוד הרי אלו באין ללמד על אשם שלא ישחט במקום העמדתו, וכמלאו כמדין שגם שחיטתן היא בצפון לא במקום העמדתן, ולפי שעדיין יש מקום לומר שישחט האשם במקום שחיטת חטאת ועולה זו ושחיטת שלשתן במקום העמדתן, על כן הוסיף במקום הקדש, שהוא המקום המפורש בפרשת ויקרא ובפרשת צו, שהוא בצפון העזרה, ועתה מתפרש מה ששנו נגד בברייתא אין לי אלא אשם במקום הקדש, מניין אף חטאת ועולה במקום הקדש ת"ל את החטא' ואת העולה במקום הקדש, הרי שבאין ללמד וכמלאו למדין על דרך שאמרנו, וסרה תמיהת מפ' הת"כ ז"ל; כי כחטאת, פי' רש"י ז"ל כי ככל החטאות האשם הזה היא לכהן, בכל העבודות

קֳדָשִׁים הוּא: (יד) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית: (טו) וְלָקַח

תולדות אהרן ולקח יומא סס. זבחים סס:

סטעס. (יד) דער פריסטער נימט פאָן דעם בלוטע דעם שולדאָפּפערס, ברינגט עס אן דאז הערפאָרראגענדע קנאָרפעל אם רעכטען אָהרע דעס־יעניגען, דער געריינינגט ווירד, אונד אויף דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אויף דען גראָסען צעהען זיינעם רעכטען פוסעס. (טו) הירויף נימט דער פריסטער

תרגום אונקלוס

כְּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: (יד) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא: (טו) וְיִסַּב

רש"י

כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: (יד) תנוך.

באור

התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת, שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות, לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי המזבח, לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן, יכול יהא דמו נתן למעלה כחטאת ת"ל וכו', וכן הוא בזבחים (דף מ"ט ע"א), רק לשון בכל העבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת, תמוה קצת, שבאמת אינן שוין שדם החטאת באצבע ולמעלה, ודם אשם בכלי ולמטה, ומלת לכהן הביא לרבינו ז"ל לפרש כן, ואולי מלת לכהן כפשוטו לומר שבשר אשם זה הוא לכהן כבשר החטאת, מה בשר חטאת אינו נאכל לכהן עד אחר שנזרק הדם והוקטרו החלבים, כן האשם הזה טעון תחלה מתן דמים ואימורים למזבח קודם שיוכשר בשרו לכהן, ולמדנו שהאשם הזה שוה לחטאת בכל מתיריו, ודאיי' מברייתא דת"כ שסמכו על כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת דם מזבח מתירה, אף אשם דם מזבח מתירו. כלומר ששוה לחטאת שצריך מתן דם ואימורין למזבח להתיר הבשר לכהן, לא שדם בהונות ואזן מתירם. ועל כן אמר הכתוב קדש קדשים הוא שכן נאמר באשם כל זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא. כחטאת כאשם תורה אחת להם הכהן אשר יכפר בו לו יהיו (פרשה ז' ו' וז'), ולכן לא זכר בסוף הכתוב עולה, לפי שהיא כלה למזבח, ואין מתנה לכהן, אבל לענין העבודה עצמה לא השוה אותן הכתוב כמו שאמרו ת"ל וזאת תורת האשם, תורת אחת לכל האשמות ואשם מצורע בכלל שיהא דמו נתון למטה, וכן הזאה בכלי: (יד) ולקח הכהן מדם האשם, מקבל בידו, כמו ונתן שהוא בעצמו של כהן, אבל דם שזורק מקבל בכלי כמו בכל האשמות, ואמרו רבותינו שני כהנים מקבלים את דמו אחד בכלי וא' ביד, זה שקבל בכלי בא וזרקו על המזבח, וזה שקבל ביד בא לו אצל מצורע: תנוך, גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי, והפותרים קורין טנדרו"ס. מפי' רש"י ז"ל, ובת"כ אמרו ונתן על תוך. יכול על תוך ודאי, ת"ל על נוך. אי על נוך יכול על גובה של אזן, ת"ל תוך נוך, הא כיצד זה גדר האמצעי, ונראה לי שחשבוה מלה מורכבת, תורה על הפנים ועל החיצון בגבה האזן, כי תוך פנים, ונוך נגזר מלשון והנה ה' נצב על חומת אנך (עמוס ז' ז'). והאל"ף נוספת, למדני שהיא בין שניהם בגדר האמצעי. ואונקלס ז"ל שתרגם על רום אודנא, אמר כן להוציא פנים האזן וחשב שהמלה לשון גובה כמו שפרשנו, אבל יב"ע תרגם על גדירא מצעא: [א"ה עיין מ"ש בפ' תצוה (שמות כ"ט כ')]: בהן, גודל: (טו) ולקח הכהן מלוג השמן, לפי הפש' יראה שאינו לוקח השמן כלו, שאם כן היה אומר ולקח הכהן את לוג השמן ויצק, אבל מלוג משמעו שלוקח בכלי קצת מלוג השמן ויוצק אותו, כי איך יצוק כלו, ואין כפו מחזקת לקבלו ויגר לארץ ואם כן לא אמר מה יעשה בשמן הנשאר בלוג. אבל חכמים אמרו ששירי הלוג מתחל' לכהנים (ס"פ כל התדיר), ואינו נאכל אלא בעזרה לזכרי כהנה כשא' ק"ק שהרי הוקש לאשם: כף, פרשתיו (פרשה י"א כ"ז): על כף הכהן השמאלית, היא כף הכהן המטהר, רק כן דרך נחות בל"הק, והעד הפסוק הבא אחריו, כן פי' רא"בע ז"ל, וכן נראה מסברא, שאם

הַכֹּהֵן מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ (טז) וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ (יז) וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃ (יח) וְהַנּוֹתָר

ת"א מלג מנחות ט', ח': וטבל מנחות י', ח': ומיתר יומא ס"א, ח': תנוך קדושין ט"ו. ח': רגלו יבמות ק"ד, ח': על דם מנחות י', ח':

תרגום אשכנזי

פָאן דעם לוג אֶהל, אונד גיסט דאַראן אין דעם פריסטערס לינקע האנד; (טז) טונקט זיינען רעכטען צייגעפינגער אין דאז אֶהל, דאז ער אין דער לינקען האנד האט, אונד שפרענגט דאפאָן זיבען מאהל פָאר דעם עוויגען. (יז) פָאן דעם איבריגען אֶהלע אין זיינער האנד ברינגט ער אן דאז רעכטע אָהרקנאָרפעל דעסיעניגען, דעו גערייניגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פוסעס, איבער דאז בלוט דעס שולדאָפפערס. (יח) וואז אין זיינער האנד נאָך אן אֶהל

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא מִלּוּגָא דִמְשַׁחָא וִירִיק עַל יְדָא דְכַהֲנָא דִשְׂמָאלָא׃ (טז) וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ (יז) וּמִשְׁאַר מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא דַאֲשָׁמָא׃ (יח) וּדְיִשְׁתְּאַר בְּמִשְׁחָא דִּי עַל יְדָא דְכַהֲנָא

רש"י

גדר אמלעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קוריס לו טנד"רוט (Tendron, קנאָרפעל): בהן. גודל: (יח) לפני ה'. כנגד בית קדשי הקדשים [ת"כ]: (כ) ואת המנחה.

באור

נותן על כף עצמו צריכה להיות השמאלית, כדי שיטבול בה הימנית. אבל אם היציקה לכף חברו מה לי ימנית שלו או שמאלית, או שנאמר שכך גזרת הכתוב, וזה דעת רבותינו זכרונם לברכה שאסור ליצוק לתוך כף חברו, כמו ששנינו (נגעים פרק י"ד י') נטל מלוג השמן ויצק לתוך כפו של חברו, ואם יצק לתוך כף עצמו יצא: (טז) מן השמן, בכל לשון טבילה אחריו בי"ת כמו וטבל וגו' בדם הצפור השחוטה, לבד כאן ובספר העלם דבר, ויראה שלשון טבילה על הלחלוחית שהוא מקבל, ולכן פעם מדבר הלשון שיסמך אליו בי"ת, לפי שמקבל בנגעו בדבר שנטבל בו, ופעם יסמך אליו מן, לפי שנטבל ממנו: כפו השמאלית, מזה הוכיח ר' אליעזר בן יעקב ז"ל שהוא על כף עצמו כנ"ל, ואין הכרע. שכנוי כפו יוכל לשוב על הכהן הנזכר בפסוק שלפניו שקבל השמן בכפו: והזה מן השמן באצבעו, לא היה צריך לומר אלא והזה שבע פעמים, ולפי שהוסיף מן השמן באצבעו. ילמדנו שבכל שבע הפעמים יהיה השמן באצבעו. בהזאה אחרונה כראשונה, ולפי שבכל פעם יחסר, ידענו שעל כל טבילה הזאה. וכן אמרו וטבל והזה על כל הזייה טבילה: לפני יהוה, כנגד בית ק"ק: (יז) על דם האשם, אין צריך להמתין עד שיהיה המקום נגוב, וכן אין צורך שבשעת הזאה זו, יהיה שם עדיין הדם, שהרי במצורע דל אמר על מקום דם האשם (פסוק כ"ח), אע"פ שכבר נגוב. גם רבותינו אמרו מלמד שיקדים הדם לשמן, או אינו אלא יש שם דם יתן, אין שם דם כלומר שנתקנח לא יתן, ת"ל על מקום דם האשם: (יח) והנותר בשמן, בי"ת במקום מן, כמו שכתוב במצורע דל (פסוק כ"ט), ואפשר שפירושו כאן שהחלק בשמן שנקרא נותר, ורמזנו על זה למעלה (פרשה

בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־
רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי
יְהוָה׃ (יט) וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת
וְכִפֶּר עַל־הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר
יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ (כ) וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן
אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחָה
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס שלישי
חמישי (כא) וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ

ת"א ועשה זבחים ח'. ת': וכפר פסחים פ"ע, ב'. מנחות נ"ח, א':
ואם דל יומא מ"א, ב'. ערכין י"ז, א' וב'. כריתות י"ח א':

צוריק בלייבט, ברינגט ער אויף דאז הויפט דעס יעני־גען, דער געריינגט ווירד; אלזא פערזאָהנט דער פרי־סטער אויף איהן, פאָר דעם עוויגען. (יט) דער פריסטער מאכט היראויף דאז זינדענאָפפער צורעכט, פערזאָהנט אויף דען ריינ־צושפרעכענדען, אונד שלאכטעט זאָדאן דאז גאנצעאָפפער. (כ) צו־לעצט ברינגט דער פרי־סטער דאז גאנצעאָפפער. נעבסט דעם שפייזעאָ־פפער, אויף דען אלטאר; אלזא פערזאָהנט דער פרי־סטער אויף איהן, אונד הירמיט איזט ער ריין. (כא) ווען ער אבער ארם איזט, אונד זיין פערמאָגען ניכט הינרייכט, זאָ נימט

תרגום אונקלוס

יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְּמִדַּכֵּי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ׃ (יט) וְיַעֲבֵּד כַּהֲנָא יָת חַטָּאתָא וִיכַפַּר עַל דְּמִדַּכֵּי מִסְּאוֹבְתֵיהּ וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס יָת עֲלָתָא׃ (כ) וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי׃ (כא) וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית יְדֵיהּ

רש"י

מנחת נסכים של בהמה: (כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על

באור

ח' ל"ט), כי ההזיות ונתינתו על תנוך ובהונות מעכב, אבל נתינת השמן על ראשו אע"פ שלא נעשה אינו מעכב כפרה וטהרה, וזוהי דעת ר' יוחנן בן נורי שאמר בנגעים פרק אחרון, שירי מצוה הן, אבל לר' עקיבא שאמר אם לא נתן כאן לא כפר, יתפרש בי"ת כמו מן: [א"ה, עיין מ"ש מהוראת הבי"ת והמ"ם בפרשת ויקהל (שמות ל"ח ח'), ובפ' פקודי (שם ל"ח ל'), ועל הדרך ההיא מתורגם בל"א]: וכפר עליו, טומאה גדולה זו שבתה חלי הנפש, כי נכתם עונו לפני ה', ובמעשים הללו יכפר עליו, כי יכסה על עון נפשו לפני ה', ולא יראה עוד למזכרת עון. ולשון כפרה בארנוהו (פרשה א' ד'): (יט) ועשה הכהן את החטאת, היא הנעשה כי חטאת יחיד היא נקבה, ואין צורך לפרש מה יעשה בה, כי מעשה חטאת מפורשים בפרשת ויקרא: וכפר על המטהר, זוהי כפרה שנייה, שהחטאת מכפה: ואחר ישחט את העולה. אחר שכפר בדם החטאת ישחט את העולה ויזרוק דמה, קודם שהעלה אמורי החטאת, כמו ששנינו פרק כל התדיר (דף פ"ט ע"א) דם חטאת קודם לדם עולה, אימורי עולה קודמים לאימורי חטאת: (כ) והעלה הכהן את העולה, שהיא כלה למזבח: ואת המנחה, שלשה עשרונים האמורים למעלה שהן נסכי בהמה. עשרון לכל כבש. ונקרבת עם העולה כפי שלשת העשרוני' הם כליל למזבח כמו העולה, ואין מהן דבר לכהנים, כמו חטאת ואשם שבשרן לכהני': וכפר עליו, זהו כפרה שלישית שמכפרת העולה, ורמב"ן ז"ל כתב טעם למיני כפרות הללו, ואינן מפשט הכתוב: וטהר, לקדש ולמקדש: (כא) ואם דל הוא, מלת דל לפעמים על חוסר הממון וזה הרבה, ופעמים על חוסר הבשר, כמו דלות ורעות תאר (בראשית מ"א י"ט), מדוע אתה ככה דל בן המלך (שמואל ב' י"ג ד'), ופעמים על חוסר הדעת, כמו ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך ה' (ירמיה ה' ד'), ומזה לדעתי מלוה ה' חונן דל (משלי י"ט י"ז), ובארנוהו (אבות פ"ג ע'), ולפי שגם בעל מעט הממון יקרא דל כנגד העשיר שיש לו הון רב, לכן הוסיף ואין ידו משגת, שקצרה ידו אפילו להשיג ג' הכבשים האמורים בענין, ואילו

מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן׃ (כב) וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה׃ (כג) וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לְטָהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ (כד) וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם

ת"א משגת ערכין סז: לתנופה יומא מ'. מנחות נ"ב, ב': ועשרון מנחות פ"ט, א'. וק"ו ב':

ער איין שאף צום שולד־אָפּפֿער, צור װענדונג, דאמיט איף איהן פֿערזאֶהנט װערדע. איין צעהנטהייל פֿיינעס מעהל, מיט אָהל אנגעקנעטעט, צום שפּייזעאָפּפֿער, אונד איין ליג אָהל; (כב) צװייא טורטעלטויבען אָדער צװייא יונגע טויבען, (װאָצו זיין פֿערמאָגען הינרייכט): דאפֿאָן זייא איינס צום זינדעןאָפּפֿער, אונד איינס צום גאנצעןאָפּפֿער. (כג) אם אכטען טאגע זיינער רייניגונג ברינגט ער זיא דעם פּריסטער פֿאָר דען איינגאנג דעם שטיפֿטסגעצעלטס, פֿאָר דעם עװיגען. (כד) דער

תרגום אונקלוס

מַדְבְּקָא וְיִסַּב אִמַּר חַד אַשְׁמָא לַאֲרָמָא לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְעִשְׂרוֹנָא סוּלְתָּא חַד דְּפִיל בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא וְלוּגָא דִמְשְׁחָא׃ (כב) וְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה דִּי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ וִיהֵי חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא׃ (כג) וְיַיְתֵי יָתְהוֹן בְּיוֹמָא תְמִינָאָה לִדְכוּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ׃ (כד) וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיָת לוּגָא דִמְשְׁחָא וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃

רש"י

הבהונות ושמן של נסכ' המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח

באור

אמר ואין ידו משגת, הייתי אומר שיש לו ממון ורוצה לקנות ואינו מוצא. ת"ל ואם דל הוא, שאינו לו מה לקנות, וכן אמרו בת"כ ואם דל הוא, שומע אני דל ממש שהיה בן מאה מנה ונעשה בן חמשים מנה ת"ל ואין ידו משגת וכו', ובפרשת ויקרא בארנו (פרשה ה' ז' י"א): כבש אחד אשם לתנופה, כשמביא שלשה כבשים, על הכהן להקדיש אחד מהן לאשם כמו שאמרנו (פסוק י"ב). ובדלות שאינו מביא אלא כבש אחד בידוע שהוא לאשם: לתנופה לכפר, אע"פי שאין תנופה מכפרת, כי הדם הוא בנפש יכפר, אבל הוא כנותן טעם למה כבש זה אשם, ולא חטאת או עולה, לפי שבאשם עיקר הכפרה, כי מעשה חטאת ועולה של מצורע כמעשה כל חטאת ועולה, וכבר מצינו בקרבן עולה ויורד שמביא עוף תחת בהמה, אבל מעשה אשמו אינו ככל האשמות, שהרי צריך תנופה חי, לכן הכבש האחד שחייב להביא יהיה לאשם לתנופ', ורבותינו ז"ל אמרו לתנופה לכפר וכי יש תנופה מכפרת, אלא ללמד שאם עשה תנופה שירי מצוה כאילו לא כפר וכפר: ועשרון סלת אחד בלול, שעור הכתוב ועשרון אחד סולת, בלול בשמן למנחה, אבל בעל הטעמים חבר אחד עם בלול בשמן, סובר שמלת אחד מיותר, כי די במלת עשרון, אבל יאמר, שהעשרון האחד הזה צריך לו לוג שמן וא"כ שלשה עשרוני' צריכין שלשה לוגין, ובת"כ אמרו מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג כדברי חכמים ורש"י ז"ל פירש לכבש זה שהוא אחד, יביא עשרון אחד לנסכו, אפשר שרוצה ליישב מלת אחד שהוא כמו לכבש האחד: ולג שמן, לתת ממנו על הבהונות, ושמן של נסכי בהמה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כב) אשר תשיג ידו, שיגשו תחלה לידו, [א"ה, יתכן לפי הפשט שהקודם במקרא קודם במעלה, ואם ידו משגת לשתי תורי', לא יביא בני יונה, וכן המתורגם בל"א]: והיה, על פי הכהן: (כג) ביום השמיני לטהרתו,

וְאֶת־לֹג הַשֶּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם הַכֹּהֵן
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ (כה) וְשָׁחַט אֶת־
כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הָאָשָׁם וְנָתַן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־הַמִּטַּהֵר
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ (כו) וּמִן־הַשֶּׁמֶן
יִצֹק הַכֹּהֵן עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃
(כז) וְהִזָּה הַכֹּהֵן בְּאֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־
הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית
שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ (כח) וְנָתַן
הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן ׀ אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ עַל־
תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן
יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית
עַל־מְקוֹם דַּם הָאָשָׁם׃ (כט) וְהַנּוֹתָר
מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן
עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי

תולדות אהרן על תנוך יבמות ק"ד, ח': ועל בהן מנחות ט', ז': באצבעו זבחים כ"ד, ג': על מקום מנחות י', ח'. נגעים ת"ם, י"ד: והנותר יומא ס"ח, א'. זבחים ז', ב'. נגעים שם: אשר וכו' ערכין י"ז, ב'. כריתות ט', ח':

פריסטער נימּמט דאז שאף צום שולדאָפּפער אונד דאז לוג אֶהל; אונד ער, דער פריסטער נעהמ־ליך, מאכט דאמיט איינע וועגדונג פֿאָר דעם עוויגען. (כה) מאן שלאכטעט דאז שאף דעם שולדאָפּפערס; דער פריסטער נימּמט פֿאָן דעם בלוטיג דעם שולד־אָפּפערס, ברינגט עס אן דאז רעכטע אָהרקנאָרפעל דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס. (כו) פֿאָן דעם אֶהלע גיסט ער אין זיינע, דעם פריסטערס לינקע האנד; (כז) שפרענגט מיט זיינעם רעכטען פֿינגער, פֿאָן דעם אֶהלע, דאז אין זיינער לינקען האנד איזט, זיבען מאהל פֿאָר דעם עוויגען: (כח) ברינגט פֿאָן דעם אֶהל, דאז אין זיינער האנד איזט, אן דאז רעכטע אָהרקנאָרפעל דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס: אן דיא־זעלבע שטעללע, וואָ דאז בלוט דעם שולדאָפּפערס איזט. (כט) וואס פֿאָן דעם אֶהלע אויף דער האנד דעם פריסטערס נאָך איבריג איזט, ברינגט ער אויף דאז הויפט דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד. אום פֿאָר דעם

תרגום אונקלוס

(כה) וְיִכּוֹס יַת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃ (כו) וּמִן מִשְׁחָא יְרִיק כַּהֲנָא עַל יְדָא דְכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא׃ (כז) וְיַדֵּי כַהֲנָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ (כח) וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל אֲתַר דְּמָא דַאֲשָׁמָא׃ (כט) וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדָא דְכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא

רש"י

הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם:

באור

סמוכי לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כה) על מקום דם האשם, פרשתיו (פסוק י'): (ל) מאשר תשיג ידו, אולי ילמדנו שאם לא

יְהוָה׃ (ל) וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד מִן־
הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר
תַּשִּׂיג יָדוֹ׃ (לא) אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה
עַל־הַמִּנְחָה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל הַמִּטַּהֵר
לִפְנֵי יְהוָה׃ (לב) זֹאת תּוֹרַת אֲשֶׁר־בּוֹ
נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר לֹא־תַשִּׂיג יָדוֹ
בְּטָהֳרָתוֹ׃ פ רביעי ששי (לג) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
(לד) כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר
אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע

תולדות אהרן לאחוזה י״ח י״צ, ס׳:

תרגום אשכנזי

עוויגען אויף איהן צו פֿערזאָהנען. (ל) אלסדאן זאָלל ער איינע פֿאָן דען טורטעלטויבען אָדער יונגען טויבען צורעכטע מאכען; (נאכדעם נעהמליך דאז פֿערמאָגען הינרייכענד וואר). (לא) וואס זיין פֿערמאָגען אויפֿגעבראכט, ווירד איינעם דאפֿאָן צום זינדענאָפפֿער אונד דאז אנדערע צום גאנצען אָפפֿער גענאָממען, נעבסט דעם שפייזעאָפפֿער, וואָדורך דער פריסטער אויף דען צוריינינגענדען פֿאָר דעם עוויגען פֿערזאָהנט. (לב) דיזעס איזט דיא לעהרע פֿיר דעניעניגען, דער דען אויסזאטץ אן זיך האט, וועןן זיין פֿערמאָגען ניכט הינרייכט, אונד ער ריין ווערדען זאָלל. (לג) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא פֿאָלגט: (לד) וועןן איהר אין דאז לאנד כנען קאָממט, דאז איך אייך צום אייגענטהום איינגעבע, אונד איך אין איינעם

רש״י

(לד) ונתתי נגע צרעת. בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריי' מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעי' שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית

תרגום אונקלוס

דְּמִדַּכֵּי לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ׃ (ל) וְיַעֲבֵד יָת חַד מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ׃ (לא) יָת דִּי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא עַל מִנְחָתָא וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל דְּמִדַּכֵּי קֳדָם יְיָ׃ (לב) דָּא אוֹרַיְתָא דִּי בֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירָא דִּי לָא תַדְבֵּק יְדֵיהּ בִּדְכוּתֵיהּ׃ (לג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (לד) אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן לְאַחְסָנָא וְאֶתֵּן מַכְתַּשׁ

באור

בא לידו רק תור או בן יונה אחד יעשנו הכהן לחטאת, שאין העולה מעכב' כפרתו. (לא) את אשר תשיג, אם השיג שניהן יהיה הראשון חטאת והשני עולה, ורבותינו דרשו על שלשה פעמים השנ יד האמורים בפרשה: על המנחה, על מנחת האשה שקדמה לחטאת העוף: (לב) זאת תורת אשר בו נגע צרעת, תורת חסר הנסמך, זאת תורת הנדפא אשר הי' בו נגע לרעת: אשר לא השיג, לפי שהיא גם תורת מצורע עשיר, ירא"ה בעיני שהוא כמו ואשר. כלומר וכן היא תורת הדל אשר לא תשיג ידו בטהרתו להביא שלשה כבשים. ללמדו מה יעשה, או זאת תורת אשר בו נגע לרעת. איך יעשה בטהרתו, והן הדברים האמורים, בפרשה מה שיעשה ביום טהרתו, ומה שיעשה בשמיני לטהרתו, וכן היא תורת אשר לא תשיג ידו. ומלת בטהרתו שב לשניהן, ויש"ע שתרגם דלא תדבק גזרת אחזיונא דביה מכתש גורעתא, ירא"ה שכוון לזה כלומר תורת הנרפא לכהן אחר שהוחלט, שהוא ביום טהרתו: (לג) ואל אהרן, פרשנו (פרשה י״ג א'): (לד) נתן לכם לאחוזה, היא הארץ שירשו כשעלו ממצרים, והיתה להם לאחוזה. אבל בני ישראל שבחולה לארץ, או גם בארצות שיתן השם ב״ה במתנה לא״א ע״ה, ולא נתנו לאחוזה לעולי מצרים, כגון קיני וקניזי וקדמוני אין בתי ישראל שבהם מטמאים בנגעים: ונתתי נגע צרעת, ללמדנו שהנגעים הללו אינן מנהגו של עולם, אלא בדרך מופת, וכבר כתבנו כן למעלה (פרשה י״ג מ״ז): בבית

צרעת בבית ארץ אחזתכם׃ (לה) ובא אשר־לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית׃ (לו) וצוה הכהן ופנו את־הבית בטרם יבא הכהן לראות את־הנגע ולא יטמא כל־אשר בבית ואחר כן יבא הכהן

תולדות אהרן צרעת הוריות י', א': אחזתכם יומא י"ח, ב'. מגלה כ"ו, א'. נדרים נ"ו, א'. גיטין פ"ב א'. ב"ק ע"ב, ב': יבא יומא שם. ערכין ט"ז, א': נראה נגעים ת"ד, ב': וצוה מ"ק ז', ב'. ערכין ט"ז, א'. נגעים שם: ולא יטמא שבועות י"ז, ב':

תרגום אונקלוס

סגירו בבית ארע אחסנתכון׃ (לה) וייזל די ליה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא׃ (לו) ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא יעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל די בביתא ובתר כן יעול כהנא למחזי ית ביתא׃

תרגום אשכנזי

הויזע אירעס אייגענטהימליכען לאנדעס דען אויסזאטץ ענטשטעהען לאססע; (לה) זא זאלל דעריעניגע, דעם דאן הויז געהערט, קאממען, דעם פריסטער בעריכטען, אונד שפרעכען: עס צייגט זיך עטוואס אין מיינעם הויזע וויא דער אויסזאטץ. (לו) דער פריסטער זאלל בעפעהלען, דאס מאן דאז הויז ריימע, בעפאר ער קאממט דען שאדען צו בעזיכטיגען, (דאמיט ניכט אללעס אונריין ווערדע,

רש"י

ומולאן [ויקרא ד']: (לה) כנגע נראה לי בבית. אפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי [נגעים פי"ב מ"ה]: (לו) בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת

באור

ארץ אחוזתכם, בבית בנוי בארץ שהיא אחוזתכם, אבל מקום שלא כבשו עדיין מידי הכנענים אין הנגעים מטמאים בו: (לה) ובא אשר לו הבית, לפי הפשט אפשר אם השכיר ביתו לאחר, ונראה בו נגע, אין הדר בו הולך אל הכהן, אלא מי שהבית שלו. וזהו אשר לו הבית שהוא אדון לבית, וכן לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו (ויקרא ו' ג'). ואין לי הכרע מדברי המשניות והברייתות, ובת"כ אמרו ובא אשר לו הבית. שלא ישלח ביד שליח: והגיד, כל לשון הגדה ביאור דברים, שישא ויתן עם הכהן על דבר זה, הכהן ישאל איך קרה הדבר, והוא יגיד לו וזהו שאמרו בת"כ והגיד לכהן, ידקדק הכהן כילד בא הנגע לביתו: לאמר, אמירה הסמוכה, כך יאמר לו כנגע נראה לי בבית: כנגע. דרך מוסר שלא יחליט ויורה לפני הכהן שהוא נגע, אע"פי שאין טומאה וטהרה אלא על פי הכהן, וכן אמרו אפילו תלמיד חכם ויודע שהוא נגע וודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית, אלא כנגע: נראה לי בבית, למדנו שלא ילך על פי מה ששמע מדברי אנשי ביתו, אלא על פי מה שראה בעיניו, כדי שיוכל לפרש דבריו ולהגיד הכל לכהן. וירא׳ה טעמו של דבר לפי שבמלות הכהן צריך לפנות את הבית. צריך שיבין הכהן מדבריו שהוא נגע ממש ממראות המטמאין, ואין כן במראה לדעת עור בשר ובגדים: בבית, מתוכו שאינו מטמא מאחוריו: (לו) וצוה הכהן ופנו את הבית, נראה שהוא גזרת הכתוב שלא יטמאו כלי הבית מטומאת הצרעת. ומלת ופנו לשון רבים ופי' רא"בע ז"ל בעל הבית ואנשי ביתו, וטעם הרבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין כהן נזקק לו, אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית, שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר, וכל מה שבתוכו יטמא למדנו שכשרואה הכהן שהוא נגע וודאי, צריך שיאמר מיד שצריך הסגר ולא יחדים עד שיפנו הבית, ואם אמת כמו שחשבנו (פסוק ל"ה), כי אשר לו הבית לאחוזה לא הדר בתוכו, הרי הנגע אשמת אדון הבית, ואין הדם דולה שיטמאו כלי הדר בו, גם אם אין הדבר כך. פעמים שיש בבית כלים שאולים מאחרים, ולמה ילקה בשביל זה? וכן משמע לשון כל אשר בבית בין לו בין לאחרים. ולפי שהפנויי הזאת גזירת הכתוב. אמר. שיפנה

לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃ (לז) וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת

וואס אים הויזע איזט) ; הערנאך קאממט דער פריסטער דאז הויז צו בע-זעהען. (לז) ווען ער נון דען שאדען בעטראכטעט, אונד פינדעט זאלכען זא בעשאפפען, דאס אן דען

תולדות אהרן בקירות ב"ב קס"ד, ב': סנהדרין ע"א, א', וע"ז ב'. נדה י"ט, א':

רש"י

טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר כל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס

תרגום אונקלוס

(לז) וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא פַּחְתָּן יָרְקָן

באור

כל אשר בבית, אפילו חבילי עצים חבילי קנים, שאינן בני קבול טומאה, והדבר ספק אם מקבלי' טומאה בבית או לא. ויהיה ולא יטמא כל אשר בבית דברים המקבלים טומאה: ואחרי כן, אחר שהבית פנוי: את הבית. גם הבית צריך שיראה. אם ראוי לטומאת נגעים, כי יש בתים שאינ' מטמאין, שצריך להיות מרובע בעל ד' כותלים, כמו ששנינו בנגעים ובת"כ, בית עגול בית טריגון אינו מטמא בנגעים, כ"ל: (לז) וראה הכהן את הנגע והנה הנגע. נגע נגע, תלמד שאין הבית מטמא אלא בשני גריסין: בקירות הבית. באחת מן הקירות שהרי אומר שפל מן הקיר, ויש מרבותינו אומרים שיהיה על שני קירות שהן כקיר אחת, וזהו בקרן זוית: שקערורות ירקרקות או אדמדמות. לדעתי שקערורת תאר לאבנים, אבנים שקועות בקירות כקדרות שקערורת, והמלה מורכבת מן שקע ומן ערה. שקע יורה על היות האבן שקועה בבנין, וערה יורה להפך שאפשר לחלצו מן הקיר, כשיקלו הטיט מסביבותיה, כמו ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז ז'). וכמו ויערו את הארון (ד"ה כ"ד י"א). כי כן הם צריכין להיות לענין טומאת נגעים, אבנים תלושים שחוברו בבנין ע"י טיט, וכמו שנראה מלשון הכתובים שבענין וחלצו את האבנים ונותר את הבית יקציע מסביב וגו' (פסוק מ' ומ"א). הרי שמדבר על אבנים תלושות ששקעים בקיר ע"י טיט, ועכשיו חוזר ומערה אותן מן הקיר, אבל קיר של סלע משעת ימי בראשית, או קורות שהן על פני הקיר או עפר שבקיר אין הנגעים מטמאין בהן. ופי' הכתוב כך הוא וראה את הנגע והנה הנגע בקירות הבית, כי לפי שלמעלה סתם ונתתי נגע בבית ארץ אחוזתכם, כנגע נראה לי בבית (פסוק ל"ד ול"ה), והכל בכלל בין שנראה בקיר או בקורה או בקרקע הבית. בין באבניו בין בעציו בין בעפרו, פי' עתה שהנגע צריך להיות בקירות הבית, ואף לא בכל מה שבקיר, אלא כשיראה בקיר שקערורות ירקרקות או אדמדמות, אבנים שקועים בקירות, שיהיו מקצתן ירקרקות או אדמדמות, אז יסגיר את הבית, ואבן בכל המקרא לשון נקבה, כמו והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב'). אבנים שלמות (דברים כ"ז ו'), לא תבנה אתהן גזית (שמות כ' כ"ה). ולרש"י ורמב"ם ז"ל דעת אחרת בפי' שקערורת ונדב' עליה בסמוך. ורמב"ם ז"ל פי' שקערורת מין אחד מן המראות שחבריו מוכיחין עליו ירקרקות או אדמדמות וכמו אמולים ברודים שנזכרים שהן מיני מראות, וקרוב לזה אמר רד"ק ז"ל בס' השרשים שפירשו בו שחורות. ובת"כ שוקעות ומראיהם ירקרק או אדמדם, ודומה כי המל' היא מורכבת מין שקע ומן שער, כי הוא ענין שחרות ועכירות, וכל זה תמה בעיני, כי במשנה שנינו (נגעים פ"ג ח') הבתים מטמאין בב' שבועות ובג' סימנין בירקרק ובאדמדם ובפסיון, ושקערורת לא שנה כלום, גם בנגעי בגדים לא נאמר אלא והיה הנגע ירקרק או אדמד' (פרש' י"ג מ"ט), לא צבע אחר מעורב בו, וכמו ששנה (שם משנה ז') הבגדים מטמאין בב' שבועות ובג' סימנין בירקרק ובאדמדם ובפסיון. ועוד שנינו (נגעים פרק י"א ד') הבגדי' מטמאין בירקרק שבירוקין ובאדמדמת שבאדומים, ואם תצרף להן מראה השחרות לא יהיה עוד אדום שבאדומים או ירק שבירוקין, ואם תאמר בבתים צריך גם לשחרות היה לו לשנות דין זה בבתים. ומשנתינו השוה המדה בשתיהן, ועוד אם שקערורת מראה בפני עצמה, למה שקערורת ירקרקו' סמוכו' בנגינה, ואם איננה מראה בפני עצמה, אלא שחרות מעורב בירקרק או באדמדם, ויהיה ענינו

שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר׃ (לח) וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃

תולדות אהרן ומראיהן סנהדרין שם ודף ס"ד, ב'. נדה שם: ויצא נדרים כ"ו, ב'. חולין י', ב'. נגעים ה"ד, ב': והסגיר נדרים שם:

ווענדען דעם הויזעס דונ־קעלגרינע אָדער דונקעל־ראָטהע פֿערטיפֿונגען זיך צייגען: איהר שיין נעהמ־ליך איזט טיפֿער אלס דיא איבריגע וואנד; (לח) זאָ זאָלל דער פריע־סטער אויס דעם הויזע הערויס געהן, פֿאָר דען איינגאנג דעם הויזעס טרעטען, אונד זאָלל עס

תרגום אונקלוס

אוֹ סַמְקָן וּמֶחֱזֵיהֶן מַכִּיךְ מִן כּוֹתְלָא׃ (לח) וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא

רש"י

שאין להם טהרה במקו' [ת"כ]: (לז) שקערורות.

באור

כמו בלועז (שווערלויך־גרין אָדער שווערלויך־ראָטה), היה ראוי להיו' להפך ירקרקו' או אדמדמות שקערורת, שכן דרך לשון העברי, יכמו שכתוב בפתוך שבלבן בהרת לבנה אדמדמת (פרש' י"ג כ"ד), גם אין לשון המקרא מתישב בפי' זה ובמ"ש בסמוך: ומראיהן שפל מן הקיר, מראה האבנים הללו שבהן הנגע שפל ממראה הקיר, אבל המקרא קשה, שהרי נתן סימן ירקרקות או אדמדמות, שפירושו ירוק שבירוקין ואדום שבאדומים, ובלי ספק המראות הללו נראין שפלות, ומה צורך להתנות שיהיה מראיהן שפל מן הקיר, אם אינו שפל, איני ירוק שבירוקין ולא אדום שבאדומים. שהרי בבגד נתן ג"כ שני סימנים הללו. ולא אמר שיהיה מראיהן שפל מן הבגד, גם בתשכיות חכמים לא זכרו התנאי הזה, ויראה בעיני שאין זה בכתוב תנאי להיות ג"כ שפל מן הקיר. אלא ספור הוא ששתי המראות הללו בהיותן באבני הבית שלא כמנהגו של עולם, יהיה מראיהן שפל מן הקיר. והוצרך לומר כן בבתים ולא בבגדים, לפי שהבגדי' אינן מתטמאין בנגעים אלא לתר ופשתים לבנים, לא צבועים בין בידי אדם בין בידי שמים, ולכן ניכר בהן מראה הנגע תמיד, אבל הבתים מטמאין בנגעים בין צבועין בידי אדם בין צבועין בידי שמים, כמו ששנינו בתוספתא ובהלכות רמ"בם ז"ל (ע"ל פרק י"ד). ופעמים שהבית צבוע באחת ממראות אלו, ותאמר איך יוכר הנגע, לכן הודיע הכתוב שהאבנים שבהן הנגע יהיו תמיד מראיהן שפל מן הקיר, אבל רש"י ז"ל פי' על שקערורת, שוקעין מראיתו. ויפה תמה הרא"ם ז"ל למה אם כן נאמר אחריו ומראיהן שפל מן הקיר, גם רמ"בם ז"ל התנה כן, ואמר (שם) כשיבוא הכהן ויראה הנגע שקוע ירקרק או אדמדם. ומה שאמר רא"ם ז"ל שהוא תוספות ביאו' של שקערור'. רחוק מאד. ולכל הפלוסים לא אבין למה אמר שקערורת ירקרקות או אדמדמות שלשתן לשון רבות נקבות, והכל שב לפי' זה על מלת הנגע שבכתוב, ונגע לשון יחיד זכר. ואין לך לומר ששב על מלת בקירות, שהרי נסמך לו ומראיהן שפל מן הקיר. אבל אם שקערורת תאר לאבנים הכתוב מתישב על מכונו ודברי חכמים מתישבי'. גם בברייתא דת"כ כפי שגורס רד"ק ז"ל וכמ"ש למעלה תמצא שוקעות ומראיהן ירקרקות או אדמדמות, כראה שתרגמנו שקערורת על האבנים השקועות בקיר, ממש כדברנו: (לח) ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית, לא ילך לביתו ויסגיר, ולא יעמוד בפתח תחת המשקוף ויסגיר, אלא בלד המשקוף מבחוץ, ואם הלך לביתו והסגיר או שעמד בתוך הבית תחת המשקוף והסגיר כשר בדיעבד. והסגיר, מדברי הכתוב אין הכרע אם הוא סגירה ממש, והיינו שיסגור דלת הבית, שהרי בנגעי עור בשר נאמ' ג"כ והסגי' הכהן את הנגע וגו' (פרשה י"ג ד'), וכן נאמר בבגדים (שם כ'), ואינו אלא שיאמ' הכהן שבעל נגע זה או בגד זה מוסגר שבעת ימים. לא שיסגירנו ממש. וכן כאן אפשר שיאמר בית זה מוסגר שבעת ימים, וכמו שהאריך בזה הרב בעל משנה למלך (הלכות ע"ל פי"ד ה'). ואמר שכן דעת רמ"בם ז"ל, ודעת רש"י ז"ל שהוא סגירת הדלת ממש, ולדעתם יש לי לחלק, באדם ובגדים אמר והסגיר את הנגע. ואם נאמר על סגירה ממש היה לו לומר והסגיר את האיש, והסגיר את הבגד, אבל כאן אמר והסגיר את הבית לא והסגיר את הנגע נראה שהוא סגירה

זיבען טאגע פֿערשליסען. (לט) ווען דער פריסטער אם זיבענטען טאגע ווידער קאָמםט, אונד זיהט, דאס דער שאדען אין דען ווענדען דעס הויזעס צוגענאָממען; (מ) זאָ זאָלל ער בעפֿעהלען, דאס מאן דיא שטיינע הערויס ציהע, אן וועלכען דער שאדען איזט; דיזע ווירפֿט מאן איבערהאלב דער שטאדט, אן איינען אונריינען אָרט; (מא) דאז הויז אבער זאָלל

(לט) וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃ (מ) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ (מא) וְאֶת־

תולדות אהרן ושב ערכין ל״ח, א׳. יומא ב׳, ב׳. יבמות י״ו, ב׳. נזיר ה׳, א׳, מכות י״ג, ב׳. הוריות ח׳, ב׳. מנחות ד׳, א׳ ודף מ״ה, ב׳. חולין פ״ה, א׳. בכורות ל״ב, א׳. נדה ע״ב, ב׳: וחלצו יבמות ק״ג, ב׳. נגעים מ״ד, ב׳:

רש״י

שוקעות במראיהן [ת״כ]: (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו [דברים כ״ה] לשון הסרה: אל מקום טמא. מקום שאין טהרות משתמשות שם [ת״כ] למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקציע. רוני״ר בלע״ז (Rongir Rongir) אבכראגען, כאך אומ האך ארום: ייסען, היר אבקראטצען) ובלשון

תרגום אונקלוס

לְתָרַע בֵּיתָא וְיִסְגַּר יָת בֵּיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃ (לט) וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵּיתָא׃ (מ) וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִישַׁלְּפוּן יָת אַבְנַיָּא דִּי בְהֵן מַכְתָּשָׁא וְיִרְמוֹן יָתְהֶן לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃ (מא) וְיָת בֵּיתָא יְקַלְּפוּן

באור

ממש: (לט) וראה, והתבונן: והנה פשה. מתגדל לו שפשה ומפורש למעלה (פסוק ג׳): פשה, אפילו כל שהוא וזהו פשיון הסמוך: בקירת הבית, אפילו רחוק מן הראשון, ובלבד שיהיה בשיעור נגע בגדים, ולא ביאר הכתוב רק אם פשה. ולא ביאר, מה דינו אם נמצא עומד בעיניו, אם יפטרנו או לא. ואי אפשר לומר שיפטרנו, אם הנגע עדיין עומד בעיניו, שבסוף הענין נאמר והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית. וטהר הכהן את הבית נרפא הנגע, למדנו שלא יטהרנו עד אחר חליצה וטיחה. לא העומד בעיניו. וא״כ מה יעשה לו כשעמד בעיניו, א״א לומר שיחלוץ ויטוח, שהרי אין הכתוב מחייבו כן רק אם פשה, ולמדו רבותינו שמסגירו ונותן לו שבוע שניה, ואם בסוף שבוע שנייה עוד עומד בעיניו או שפשה, חולץ וקוצה וטח, כמו בפשה בראשון: (מ) וצוה הכהן וחלצו, הציוי בכהן והחליצ׳ בכל אדם: וחלצו, לשון הסרה ממקומו כמו וחלצה נעלו (דברים כ״ה ט׳), וכן ת״א ז״ל וישלפון, ונזכר הנגד לפי שהחליצת אבנים מן הקיר צריכין כלים, ואין כן חליצת נעל: בהן. כמו ראי׳ לפרושנו על שקערורות ירקרקות או אדמדמות, שבהן על האבנים המנוגעות: אל מחוץ לעיר, כמו אל מקום ידוע שהוא מחוץ לעיר מוכן להשליך שם אבנים כאלה. ואילו נאמר והשליכו אתהן חוץ לעיר או מחוץ לעיר, הייתי אומר שכל אחד ישליך למקום שירצה. כן נ״ל: אל מקו׳ טמא, אין מקום טמא שאין קרקע בת קבול טומאה, לכן אמרו בת״כ שיהא מקומו טמא, כלומר המקום שישליכום שם יקראו טמא. וזהו שפי׳ רש״י ז״ל אל מקום טמא, מקום שאין טהרות משתמשות שם. למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) ואת הבית יקציע. פי׳ רש״י ז״ל רדו״יר בלע״ז [ובדפ״י כ״י רונגיי״ר בלע״ז, ובל״א] (בעשניידען), ותל׳ משנה יש הרבה. ורשב״ם ז״ל אמר יקלף, כמו יעשהו במקצועות (ישעיה מ״ד י״ג), ולפי שבסמוך אמר אשר הקצו, והן שני שרשים קצע וקצה. וגם קצה לשון כריתה וקלוף, כמו לקצות בישראל (מ״ב י׳ ל״ב), קצות עמים רבים (חבקוק ב׳ י׳), אומר אני ששרש קצע ענינו שמקלף בשוה משני הצדדים שעושה זויות ישר. וזהו יעשהו במקצועות, שהוא הכלי בעלת הזויות יישר בו האומן מה שכורת, ולכן נקראו ירכתי הבית מקצועות כמו למקצעות המשכן בירכתים (שמות

הַבַּיִת יַקְצִיעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ (מב) וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת׃ (מג) וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי

תולדות אהרן ולקחו נגעים סס: ועפר סס סס:

ער אינווענדיג אום דען אויסזאַטץ הערום אב־קראַטצען לאססען, אונד דיא קאלקערדע, דיא מאן אבקראַטצט, שיטטעט מאן אויסערהאלב דער שטאדט, אן איינען אונ־ריינען אָרט. (מב) מאן זאָלל אנדערע שטיינע נעהמען, אונד שטאַטט דער אויסגעבראָכענען שטיינע איינזעטצען, אויך אנדערע קאלקערדע נעה־מען, אונד דאז הויז טינכען; (מג) בליהט דען דער שאדען ווידערום אם הויזע אויס, נאכדעם מאן דיא שטיינע הערויסגעצאָגען, נאכדעם דאז הויז אב־

תרגום אונקלוס

מִבָּיו סְחוֹר סְחוֹר וְיִרְמוֹן יָת עַפְרָא דִּי קַלִּיפוּ לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאַב׃ (מב) וְיִסְּבוּן אַבְנִין אָחֳרָנִין וְיָעֲלוּן לַאֲתַר אַבְנַיָּא וַעֲפַר אָחֳרָן יִסַּב וִישׁוּעַ יָת בֵּיתָא׃ (מג) וְאִם יְתוּב מַכְתָּשָׁא

רש"י

ונסנה יש הרבה: מבית. מבפנים [ת"כ]. סביב. סביבות הנגע בת"כ כדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: (מא) הקצות. לשון קצה אשר קצעו בקצוע הנגע סביב: הקצות. לשון העשות וכן הטוח אצל חלץ את האבנים תוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו'. יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמור להלן בסוף

באור

כ"ו כ"ג), לפי שבתי הגדולים פונים בזויות במישור, וכן כאן יקלוף סביבות האבן שחלץ מכל הצדדים בשוה. ויעשה כן במקצועות, שיהיו הזויות מקבילות: מבית, מבפנים, במקום שישב שם האבן המנוגע בקיר קולף מסביב לו הטיח, וסביב שב על האבן שחלץ. לא סביב הבית כלו, שאם כן היה לו לומר ואת הבית יקצע. וכן אמרו רבותינו בת"כ. ורא"בע ז"ל אמר י"א יקציע שיפלגו המקצוע. ואין זה נכון שכבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית, ולא דבר נכונה, שהפשיון מטמא בכל שהוא והוא עם האוס על אבן אחת. ואם פשה גם לאבן אחרת. תבטל גם זו: ושפכו, לפי שהעפר שמוציאין ניתן בכלי או בשק, יתכן לומר ושפכו, ועל האבנים אמר והשליכו: הקצו. זה שרשו קצה מהבנין הכבד, לפי שהקצעות בכלי, ולא אמר אשר הקציעו. כי איננו נופל אלא על מלאכת ההקצע', שיהיו הזויות מכוונות, לא על העפר הנקצע' בהקצוע'. ועליו אמר אשר הקצו, כלומר שכרתי במקצוע. ורש"י ז"ל פי' הקצו לשון קצה. אשר קצעו בקצוע הנגע סביב, וברור לי שכוון למה שאמרנו. ואם רא"ת ז"ל לא פי' כן, ורשב"ם ז"ל אמ' הקצו, יש לומר שפתרונו לשון קצוע, מדכתיב אחרי הקצות את הבית, נמצא שהקצוע קרוי הקצות. שחברי הלשון כתוב למעלה ואת הבית יקציע. ואיננו כן וכמו שיתבאר (פסו' מ"ג), אבל רא"בע ז"ל אמר והקצו מגזרת קצה, כי קצתו ההוא למעלה הסירו לבדו, ואין צורך לדוח' זה. ולדעתי גם הקצה נקרא כן בעבור שמשם ואילך נכרת וחסר. והבנין על הכריתה, ושרש קצץ דומה לו, וגם רד"ק ז"ל בשרשים אמר קצץ קצה ענינם אחד לשון כריתה וחתוך: (מב) אבנים אחרות, לא מאבני הבית הזה מקיר אחר שבו, וכן אמרו בת"כ ובמשנה: והביאו, אל הבית: אל תחת, במקום שישבו האבנים הראשונים: וטח. מנחי העי"ן. שרשו טוח, והשם טיח, כמו איה הטיח (יחזקאל י"ג י"ב). וזה ידוע: (מג) ואם ישוב הנגע, למעלה אמר שאם פשה בשבוע ראשון יקציע הבית, ואמר עתה שאם ישוב הנגע ופרח בבית, ואמרו חכמים משל חזר איש פלוני למקומו. כשיחזור הנגע לאותן האבנים, כלומר אע"פ שיש עתה אבנים אחרות שאינן מבית המנוגע, ישוב הנגע למקומו הראשון, ויפרח באותן האבנים שהביאו אל הבית.

הַקְצ֥וֹת אֶת־הַבַּ֖יִת וְאַחֲרֵ֥י הִטּֽוֹחַ׃
(מד) וּבָא֙ הַכֹּהֵ֔ן וְרָאָ֕ה וְהִנֵּ֛ה פָּשָׂ֥ה

תולדות אהרן ובא ערכין כ"ח, א'. יומא ג', א'. יבמות י"ז, ב'. נזיר ה'. ב. מכות י"ג, ב'. הוריות א', ב'. מנחות ד', א'. ות"ה ב'. חולין ס"ה, א'. בכורות ל"ג, כ"ג א'. נדה ב':

תרגום אשכנזי

געקראטצט אינד געטינכט ווארדען. (מד) דער פריסטער קאממט, אונד זיהט, דאס דער שאדע אין דעם הויזע צוגענאממען: זא איזט עס איין פערדערבליכער אויסזאטץ אם

תרגום אונקלוס

וִיסַפֵּי בְּבֵיתָא בָּתַר דְּשַׁלִּיפוּ יָת אַבְנַיָּא וּבָתַר דְּקַלִּיפוּ יָת בֵּיתָא וּבָתַר דְּאִתְשַׁע: (מד) וְיֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא

רש"י

שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע [ת"כ]: (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע ומהו והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפסוק זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופש' בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר יהא עומד ומכיין עוד זהו וביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר [ובא] ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשונ' הרי כבר אמור אם בפושה בשניה הרי כבר אמור הא אינו אמור [ובא] ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמור' למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצ' וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונ' כן וכולי כדאיתא

באור

וזהו שאמר אחר חלץ את האבנים, שזהו חדוש שהאבנים שהיה בהן הנגע חלץ מן הבית, ופרח עתה באבנים החדשות הללו, ולכן בעל הטעמים שם האתנחתא תחת האבנים: ואחרי הקצות את הבית, גם אחר שהכרית העפר שהיה סביבות האבנים הראשונים, ואחרי הטוח טיח חדש סביבות האבנים החדשות, שלא תוכל לומר שאר דבר מן הנגע הראשון סביבות האבנים, שעל ידי כן פרח באבנים שהביאו. אלא ששב הנגע למקורו, ורבותינו ז"ל למדו מתלת בבית, שאם נראה במקום אחר בבית כשני גריסין הרי הוא כחוזר ונותץ את הבית. ומלת הקצות מקור מן ההפעיל, וכן הטוח. ולפי שמדבר על העפר שכרתו מן הקיר, לא על מעשה הקציעה, בא מלת הקצות כמו שאמר למעלה הקצו, לא כדברי רשב"ם ז"ל: (מד) ובא הכהן, לא באותו היום, אלא לסוף שבעה, כמו שלמדו רבותינו בת"כ: וראה, יתבונן במראה הנגע. אם היא מראה טומאה ובשיעור המטמא: והנה פשה הנגע בבית. לדעתי כל שיבת נגע קרוי פשיון, והדעת נותנת כן, שהרי אלו האבנים שהיו בהן הנגע, וכל הנראה עתה במקומו על האבני' החדשות עודף על הנגע הראשון, וכשהוא כשני גריסין צריך נתיצה, אפילו נראה פחות מנגע הראשון, כגון שהאבנים שחלצו היה עליהן נגע כשלשה גריסין, וכששב הנגע הוא כשני גריסין, ג"כ פשיון הוא, שפשה הנגע שבבית, על שלשה גריסין הראשונים שניטלו ממנו, וכן אם נראה במקום אחר מן הבית, תמיד פשיון הוא, שפשה על מה שהיה תחלה, שהרי הנגע הראשון במקומו באבנים שחלץ, והרי הנגע מכת הבית, ודומה לעץ פורח, וכלשון הכתוב ופרח בבית, שזה סימן שעודו בבית, וכן לשון הכתוב בבגד שחזר בו הנגע אחר שנקרע ממנו, שאמ' פורחת היא באש תשרפנו (לעיל י"ג נ"ז), ופרשנוה למעלה. ואם כן יפה אמר על נגע החוז' והנה פשה הנגע, ואין אנו צריכין לומר שאין כאן מקומו של מקרא זה, והאי אפשר להעמידו במקומו, אלא המקרא כתוב כהלכ' וכמשפטו, רק שאין צורך להאמר שהרי כל חזרת נגע פשיון הוא, כיון שהנגע הראשון במקומו על האבנים שחלץ, כמו בבגדים שהוא במקומו על הטלאי שקרע מן

הַנֶּגַע בַּבַּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא: (מה) וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא: (מו) וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־

ת״א ונתץ יבמות ק״ג, ב׳, נגעים מ״ד, ב׳: והבא יבמות ק״ג, ב׳. שבועות י״ז, ב׳:

הויזע, עס איזט אונריין. (מה) מאן מוס דאז הויז איינרייסען, נעהמליך דיא שטיינע, דאז האָלץ אונד אללען קאלק דעס הויזעס אוים איינאנדער נעהמען, אונד אויסערהאלב דער שטאדט אן איינען אונריינען אָרט ברינגען. (מו) ווער אין דאז הויז קאָממט, זאָ לאנגע מאן עס פערשלאָססען, זאָלל ביז אם אבענד

תרגום אונקלוס

בְּבֵיתָא סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּבֵיתָא מְסָאַב הוּא: (מה) וְיִתְרַע יַת בֵּיתָא יַת אַבְנוֹהִי וְיַת אָעוֹהִי וְיַת כָּל עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּק לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב: (מו) וּדְיֵיעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין

רש״י

בתורת כהנים גזרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון. וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אחר חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: (מז) כל ימי הסגיר אותו. ולא ימים שקלף את נגעו יכול

באור

הנגע, ואינו דומה לנגע חדש שצריך הסגר מתחלה, שאין זה חדש אלא פשיון על הראשון. אבל בא ללמד על פשיון של שבוע שנייה שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישית לראות אם יחזור, וכן דעת רבותינו ז״ל שהרי אחרי שלמדו ג״ש לרעת ממארת מבגדים שבנגע החוזר מטמא בלי פשיון, אמרו אם סופנו לרבות את החוזר מה ת״ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע. הנה לו, לא שאלו רק מה ת״ל. מקרא שאינו צריך הוא. לא איך אפשר לומר כן, לפי שאין מלת פשה סותר ההלכה. ושלא תאמר שעל כן נאמר שצריך פשיון ממש בנגע החוזר בבתים, למדו תחלה בג״ש מבגדים שאין החוזר צריך פשיון, ורמ״בן ז״ל לתקן מלת פשה כפשוטו אמר שמלת פשה לשון תוספות, נאמר על דבר נוסף על אחר, כמו ונוסף גם הוא על שונאינו (שמות א׳ י׳), ונוספה נחלתן (במדבר ל״ו ד׳), ונאמר על דבר החוזר, כמו יוסיף ה׳ שנית ידו (ישעיה י״א י״א), ויתנבאו ולא יספו, לא חזרו עוד להנבא. וכאן נאמר על החזרה, לא שנינקוד הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר, וממה שפרשנו תראה שהכל כפשוטו שהחוזר תמיד פשיון ממש הוא, וגם רש״י ז״ל שכתב אין כאן מקומו של מקרא זה, כוונתו שלא יהא צריך להאמ׳ במקום זה, ונראה עוד כפי הפשט שעל כן נאמר בנגע החוזר והנה פשה, ללמדנו שאין פשיון מחייב נתיצה, אלא פשיון חזרת הנגע, אבל כל זמן שהאבנים במקומן אין הפשיון גורם נתיצה, ואין צורך ללמדנו כך בפושה בשבוע ראשון, שהרי מפורש למעלה, אבל בא ללמד על העומ׳ בראשון ופושה בשני שאינו נותן אלא חולץ וקוצה וטח, וכן אמרו רבותינו ז״ל וסמכוהו על לשון המקרא ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה: צרעת ממארת היא. פרשנוהו בנגעי בגדים (פרשה י״ג נ״א), וכן כאן שאין תרופה לבית זה וצריך נתיצה, כסילון ממאי׳ שאין לו תקנה ושרוף ישרף: בבית, בכל הבית, ולכן חוזר ופורח: (מה) ונתץ את הבית, מלת נתיצה פרשנו (לעיל י״א ל״ה), וכן כאן צריך שיסתר את הבית מיסודו, כמו שפורש את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית, שבלשה אלה הן הבית ומהן נבנה: (מו) והבא אל הבית, ולא שהה בו אלא יצא מיד, כמו שאפרש: והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו, שבוע ראשונה וכן אם לא פשה בראשונה, והסגירו שבוע שניה, הבא אל הבית טמא, ולא אחרי שחלץ וקצה וטח, שאם קודם הסגירו נכנס אדם לבית אינו טמא, אבל נגע החוזר הבא אל הבית קודם שנתץ אותו טמא, שהרי מוחלט הוא ועומד לנתיצ׳, ורבותינו למדו כן מן כל ימי: יטמא עד הערב,

יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃
(מז) וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו
וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃
(מח) וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה
לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ
אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת
כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ (מט) וְלָקַח לְחַטֵּא

תרגום אשכנזי

אונריין זיין. (מז) ווער אין דעם הויזע שלעפט, מוס אויך זיינע קליידער וואשען. ווער אין דעם הויזע איסט, מוס זיינע קליידער וואשען. (מח) ווען אבער דער פריסטער קאממט, אונד זיהט, דאס דער שאדען אים הויזע ניכט צוגענאממען, נאכדעם מאן דאז הויז געטינכט; זא זאלל דער פריסטער דאז הויז ריין שפרעכען, דען דער שאדען איזט געהיילט. (מט) מאן ניממט, אום דאז הויז צו ענטזינדיגען, צווייא פאגעל, אויך צעדערנ־

תרגום אונקלוס

דְּיַסְגַּר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (מז) וּדְיִשְׁכּוּב בְּבֵיתָא יְצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹהִי וּדְיֵיכוּל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹהִי׃ (מח) וְאִם מֵיעַל יֵעוּל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דְּאִתְּשַׁע יַת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַּהֲנָא יַת בֵּיתָא אֲרֵי אִתַּסִּי מַכְתָּשָׁא׃ (מט) וְיִסַּב לְדַכָּאָה יַת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפֳּרִין וְאָע דְּאַרְזָא וּצְבַע

רש"י

שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעות ת"ל כל ימי [ת"כ]: יטמא עד הערב. מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' שהה בגדי אכילת פרס [ושעורו ע' עירובין ד' פ"ג] ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין ת"ל יכבס ריבה א"כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס [ת"כ ברכות מ"א]: (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד

באור

אבל אינו טעון כבוס בגדים: (מז) והשכב בבית, אע"פ שהיה נראה בתחלה שבביאה לבדה אינו מטמא בגדים, רק השוכב או האוכל בבית מטמא בגדים, קבלו רבותינו שאפילו לא שכב ולא אכל, אלא ששהה בבית כדי שיעור אכילה שהוא כדי אכילת פרס מטמא בגדים, וכן יורה גם לפי הפשט, שעל כן האוכל והשוכב מטמאין בגדים, לפי שצריכין לשהות בו, שצריך זמן לאוכל שיאכל כדי אכילת פרס, וכן העוף הנכנס בו לנוח, צריך זמן שישכב וינוח אלא שלשכיבה אין מדת זמן, אבל יש שעור לאוכל אכילת פרס, ולכן נזכרו שתי אלה, שדרך בני אדם לבוא לבית או לשכב בו, ונלמד זמן שוכב מאוכל, וכן נלמד לכל שוהה בו כדי אכילת פרס, אפילו לא אכל ולא שכב מטמא בגדים, אבל ילא מיד נאמר בפסוק ראשון שטמא ואינו מטמא בגדי': (מח) ואם בא יבוא הכהן וגו', כלומר אחר שחלץ וקלה וטח והסגירו שבעת ימים, בא וראה שלא חזר הנגע למקומו, וזה פירוש לא פשה הנגע בבית, שאילו חזר היה פשיון, אפי' חזר כמות שהיה, ולפעמים אפילו פחות ממנו, כמו שפרשנו למעלה (פסוק מ"ד), אלא שהיה לו לומר ואם לא שב הנגע בבית אחרי וגו', ללמדנו גם כאן דין חדש בעומד בעיניו בשבוע ראשון ובשבוע שני, שאע"פ שלא פשה בשני צריך חלילה וקילה וטיחה, ולכן כתב ללל דין נגע החוזר אם לא פשה כדפא הנגע ויטהר את הבית, אבל קודם חלילה וטיחה אע"פ שלא פשה, אין הבית טהור, ולמדנו שאם עמד בעיניו בשבוע ראשון ובשני אינו טהור, אלא צריך חלילה וטיחה, כמו אם פש' בראשון או עמד בעיניו בראשון ופשה בשני, וגם זה למדו רבותינו ז"ל מלשונות הכתוב כמו שבא בפי' רש"י ז"ל, כללו של דבר המקראות מתפרשין כסדרן, וכל אחד נכתב במקומו, והדינין שאינן מפורשים נדרשים מהן מדרך סברא, ויותר מזה על דרך שדרשום רבותינו ז"ל, שרמז עליהן הכתוב בדבורים קצרים ונב"ש: המוח את הבית, קצר הכתוב וזכר הטיח שהיא אחרונ', וקדמו לה החלילה והקליעה ולמעלה זכר שלשתן כפי הענין מטעם שכתבנו: וטהר הכהן את

אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי
תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ (נ) וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר
הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃
(נא) וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב
וְאֵת ׀ שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר
הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר
הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־
הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים׃ (נב) וְחִטֵּא אֶת־
הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים
וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב
וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃ (נג) וְשִׁלַּח אֶת־
הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־
פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר׃
חמישי (נד) זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע

ת״א וחטא חולין כ״ז, א׳. נדה נ״א, ב׳: ושלח נגעים פ״ה, ג׳:

האָלץ, האָכראָטהע וואָללע, אונד איזאָפּ; (נ) שלאכטעט דען איינען פֿאָגעל אין איין אירדען געפֿעס, איבער פֿרישעס וואססער. (נא) היראויף נימט ער דאז צעדערנהאָלץ, דען איזאָפּ, דען האָכראָטהען פֿאדען אונד דען לעבענדען פֿאָגעל, טונקט אללעס אין דאז בלוט דעס געשלאכטעטען פֿאָגעלס אונד אין דאז פֿרישע וואססער, אונד בעשפּרענגט דאז הויז זיבען מאהל; (נב) ענטזינדיגט דאז הויז מיט דעם בלוטע דעס פֿאָגעלס אונד דעם פֿרישען וואססער, אויך מיט דעם לעבענדען פֿאָגעל, נעבסט דעם צעדערנהאָלץ, איזאָפּ אונד דער האָכראָטהען וואָללע; (נג) לעסט דען לעבענדען פֿאָגעל אויסערהאלב דער שטאדט אויף׳ס פֿעלד פֿליגען: היר־מיט פֿערזאָהנט ער אויף דאז הויז, אונד עס ווירד ריין. (נד) דיזעס איזט דיא לעהרע פֿיר אללען שאדען דעם אויסזאטצעס אונד

תרגום אונקלוס

זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא: (נ) וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: (נא) וְיִסַּב יָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת אֵזוֹבָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן בִּדְמָא דְּצִפְּרָא נְכִיסְתָּא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין: (נב) וִידַכֵּי יָת בֵּיתָא בִּדְמָא דְּצִפְּרָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפְּרָא חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא וּבְאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי: (נג) וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי חַקְלָא וִיכַפַּר עַל בֵּיתָא וְיִדְכֵּי: (נד) דָּא אוֹרַיְתָא לְכָל

רש״י

בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת״ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שנתקלה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקילוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני ולאה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקלוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע

באור

הבית, בדרך שפרש בסמוך: כי נרפא הנגע, אין עוד נגע בבית, שהאבנים שהי׳ בהן הנגע הוסרו ממנו, ולא פרח בו עוד, הרי שנרפא הנגע ולמדנו שאם הנגע עמד בעיניו בראשון ובשני שאין הבית טהור, שהרי לא נרפא הנגע, וכמ״ש: (מט) לחטא, כמו וחטא את המזבח (ח׳ ט״ו), הכהן המחטא אותו (לעיל ו׳ י״ט). ושם פרשתיו: (נג) וכפר על הבית, יכסה בו חרפת הבית וטהר מטומאתו: (נד) לכל נגע הצרעת, לרעת השחין והמכוה, ונגעי קרחת

הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק׃ (נה) וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד
וְלַבָּיִת׃ (נו) וְלַשְׂאֵת וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃
(נז) לְהוֹרֹת בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם הַטָּהֹר
זֹאת תּוֹרַת הַצָּרָעַת׃ פ
טו (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה

נ"א ש' רפה

ולשאת שבת ס"ב, ב'. סוטה ד', ב'. קדושין י"ב, נ'. שבועות ו', א': דברו שבת פ"ב, א': איש וכו' ערכין נ', א'. כריתות א',ב'. נדה ל"ב. ב', ול"ד א'. ות"ב א', ות"ד א':

פיר דען גרינד, (נה) פיר דען אויסזאטץ איס גע־וואנרע, אונד אם הויזע, (נו) בייא איינער ערהאבּ־נען, אנגעלויפנען אדער פלעקקיגען שטעללע: (נז) דארנאך צו אורטהיי־לען, ווען עטוואס ריין אדער ווען עס אונריין איזט; דיזעס איזט דיא לעהרע פיר דען אויס־זאטץ.

טו (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא פאלגט: (ב) רעדעט מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגט איהנען: ווען

תרגום אונקלוס

מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִתְקָא׃ (נה) וּלְסְגִירוּת לְבוּשָׁא וּלְבֵיתָא׃ (נו) וּלְעַמְקָא וּלְעֲדְיָא וּלְבַהֲרָא׃ (נז) לְאַלָּפָא בְּיוֹם מְסָאֲבָא וּבְיוֹם דַּכְיָא דָא אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא׃
טו (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי דָאֵב

רש"י

ואם חזר כבר פי' על החוזר שטעון נתילה: (נז) להורות ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו:
טו (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה [ת"כ נדה מ"ג]: זובו טמא. למד על הטפה שהיא מטמאה [ת"כ]. זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה

באור

ובגחת, וטעם שנזכרו בפני עצמן לפי שבשלשתן נאמר בהרת לבנה אדמדמת, שהן הפתוכים: ולנתק, שאינו מטמא בגדלות נגעים, אלא בכל מראה ובשער להוב: (נה) ולצרעת הבגד, שמטמא בירקרק ואדמדם. וכן זאת התורה לדעת הבית שמטמא במראות אלו: (נו) ולשאת, וכן זאת תורת ארבע מראות נגעים המטמאים בעור הבשר ופרשנום למעלה (לעיל י"ג ב'): (נז) להורות, אלו הן דיניהן שיורו הכהנים על פיהן ביום הטמא, על פי סימני טומאה הנאמרים למעלה יטמאו. ואילו הן דיניהן שיורו על פיהן ביום הטהר. שעל פי סימני טהרה האמורים יטהרו האדם הבגד או הבית ביום טהרתן:
טו (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. הכהנים יפרישו בין זבה לנדה, כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר, כי הצרעת נגע גלוי, מפי' רא"בע ז"ל:
(ב) כי יהיה זב מבשרו, כמו זבת חלב ודבש (שמות ג' ח'). שמרוב חלב נוטף מדדי הבהמה, ומרוב שומן הפירות יטפו עסיס, וכן זב מבשרו שנוטף מאליו טיפין טיפין בלי כוונה. לא כשכב' זרע שיורה כחץ ברצון, וכן ואשה כי תהיה זבה, לפי שדם נדות יזוב מאליו, ולכן אמר שכבת זרע אחד ואיש כי תצא ממנו ש"ז, ובתוספתא אמרו מה בין זובו לשכבת זרעו, זובו בא מבשר מת, ושכבת זרעו מבשר חי, זוב דומה ללובן ביצה המוזרת וש"ז קשורה כלובן ביצה שאינ' מוזר, ולפי שהוא מחלה בכלי הזרע, שאין בכחם להחזיק הזרע בתוכן ונוטף מעצמו, נקרא זב: מבשרו, כנוי לערות הזכר, מפי' רא"בע ז"ל, ומצאנו כן גדלי בשר (יחזקאל ט"ז כ"ו), אשר בשר חמורים בשרם (שם כ"ג כ'). וכן דם יהיה זבה בבשרה. ורבותינו ז"ל אמרו יכול זב מכל

זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ (ג) וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא׃ (ד) כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־

ת"א מבשרו חולין ל"ח, ב'. נדה מ', א': טמא נדה ל"ד, ב', ול"ה ב': וזאת וכו' ב"ק כ"ד. א', נדה שם: טמאתו נדה מ"ב, ב', ול"ו א': רר נדה שם שם: המשכב שבת ע"ד, ב'. נדה ל"ג, א': הזב נדה כ"ד, ב':

יעמאנד אין זיינעם גלידע דען פלוס האט, זא זאלל זיין אויספלוס אונריין זיין. (ג) מיט זיינער אונרייניגקייט, ווענען דיעס פלוסעס, זאלל עס פאלגענדע בעשאפפענהייט האבען: דאז גליד מאג דען פלוס טריפען לאססען, אדער פערשטאפפט זיין פאם פלוסע, זא איזט זיינע אונרייניגקייט איןביידען פעללען גלייך. (ד) יעדע לאגערשטעטטע, וואררויף דער פלוסזיכטיגע צוליגען פפלעגט, זאלל אונריין זיין; אונד יעדעס גערעטהע, דארויף ער צו זיטצען

תרגום אונקלוס

מִבִּשְׂרֵיהּ דּוֹבֵיהּ מְסָאַב הִיא׃ (ג) וְדָא תְּהֵי סְאוֹבְתֵיהּ בְּדוֹבֵיהּ רִיר בִּשְׂרֵיהּ יַת דּוֹבֵיהּ אוֹ חֲתִים בִּשְׂרֵיהּ מִדּוֹבֵיהּ סְאוֹבְתֵיהּ הִיא׃ (ד) כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב וְכָל מָנָא

רש"י

מוזלת [נדה כ"ה]: (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו: את זובו, כמו ריר שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנ' הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנא' טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן [מגילה ח' נדה מ"ג]: (ד) כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפי' מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך ילא

באור

מקום, כלומר מפיו מחוטמו או מאזנו. ת"ל מבשרו ולא כל בשרו ואחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר, זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה, מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאת נדה הקלה, מטמאה טומאת זיבה חמורה, אף הזב ממקום שהוא מטמא טומאת קרי הקלה, מטמא טומאת זיבה החמורה: זובו טמא הוא. למד על הטפה שהיא מטמאה. אבל דם היוצא מפי האמה אינו מטמא, רק זובו ורוקו ומימי רגליו מטמאים טומאת חמורה: (ג) וזאת תהיה טמאתו בזובו, אם כונת המאמר על מה שהוא מטמא, כגון מגע משכב ומושב, אין זה מקומו, אלא בפסוק שלאחריו, אבל הכונה על איזו אופן תהיה הזיבה שיקרא זב ויטמא, ובפי' רא"בע ז"ל וזאת וגו' הטעם כי הזב הוא על ג' דרכים, ויפה פי'. ורבותינו למדו מכאן שטומאתו תלויה בזובו, ואינה תלויה בימים כזבה שצריכה שלשה ראיות בשלשה ימים רצופים, וזב מטמא בג' ראיות ביום אחד: רר בשרו את זובו, פעל משם ויורד רירו על זקנו (שמואל א' כ"ד י"ד), והוא הריק הדק הנוטף מן הפה ויורד על הזקן, וכן הזיבה היוצא ממנו קלוש ונוטף מבשרו: או החתים בשרו מזובו, החתים שרשו חתם, כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט י"א), והחתים מן ההפעיל ופי' רש"י ז"ל שיוצא עב וסותם את פי האמה, ונסתם בשרו מטיפת זובו, ולפרושו יאמר או נחתם בשרו מזובו, ואפשר החתים עלג, שבשרו החתים את פיו, מפני זובו שאינו יוצא והוא פי האמה, ונשהתולדות דוחהו אח"כ לחוץ יוצא טפות עבות, ואולי שעליו אמר רא"בע ז"ל שהתחבר הזוב ונקרש, ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה, שעל כל פנים אינו מטמא עד שיצא לחוץ, כמו שאמרו רבותינו מבשרו עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו, ולכל הפרושים ילמדנו הכתוב שהזוב מטמאה בין יוצא צלול כריר בין יוצא עב: טמאתו היא. כל אחד מג' דרכים אלו, טומאתו היא לטמא טומאה חמורה: (ד) כל המשכב. הראוי למשכב, פרט אם שכב על הדלת ועל דף הנור שאינו ראוי למשכב. יכול כל ראוי למשכב אפי' מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב עליו המיוחד לשכיבה, יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: יטמא,

יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא: (ה) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע
בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: (ו) וְהַיֹּשֵׁב עַל־
הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס
בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב:
(ז) וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: (ח) וְכִי־

ת״א ישב שבת כ״ט, ה׳: איש וכו׳ שבת פ״ד, א׳. ב״ק ס״ו, ה׳. נדה נ״ג. א׳: והישב חגיגה כ״ג, ב׳. נדה מ״ע, ב׳: וכי ירק שבת ע״ו, ב׳. נדה נ״ה, ב׳:

תרגום אשכנזי

פפלעגט, זאָלל אויך אונ־ריין זיין. (ה) ווען יעמאנד זיינע לאגערשטעטטע בע־ריהרט, זאָלל ער זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ו) ווער אויף דעם גערע־טהע זיצט, וואָרויף דער פלוסזיכטיגע צו זיטצען פפליגט; זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ז) ווער דען בלאָסען לייב דעם פלוסזיכטיגען בע־ריהרט, זאָלל זיינע קליי־דער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונר ביז אבענד אונריין זיין. (ח) ווען דער פלוסזיכטיגע

רש״י

זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב הזב במיוחד תמיד לכך: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומא׳ ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: (ו) והיושב על הכלי. אפילו לא נגע אפילו עשרה כלי׳ זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב[ת״כ]: (ח) וכי

תרגום אונקלוס

דִּי יְתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב: (ה) וּגְבַר דִּי יִקְרַב בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (ו) וּדְיִתֵּב עַל מָנָא דִּי יְתֵיב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (ז) וּדְיִקְרַב בִּבְשַׂר דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (ח) וַאֲרֵי יְרוֹק דּוֹבָנָא בְּדַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא:

באור

טומאה חמורה, לטמא אדם ובגדים. לא טומאת מגע שהתורה החמירה במשכב ומושב ומרכב יותר מכל שאר הדברים שהזב נוגע בהן. שכלן נעשים ראשון, ואינן מטמאין אדם וכלים. ואלו נעשים אב הטומאה לטמא אדם וכלים, ובכתוב הסמוך יפרש טומאה זו: וכל הכלי, המושב כמשכב, במיוחד למושב, פרט אם אומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו, ולכן בשתיהן נאמ׳ בלשון עתיד ישכב ישב. ולא שכב וישב: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו, לא אמר אשר שוכב עליו הזב, אפילו אינו שוכב עליו בשעת מגע, המשכב אב הטומאה לטמא אדם הנוגע לטמ׳ בגדי׳, ומגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה, ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין, ולמדנו שמשכב הזב חמור מדבר אחר שנגע בו הזב כמו שפרשנו (פסוק ד׳): יכבס בגדיו, שהן עליו בשעה שנוגע במשכבו, וכן מטמא כל הכלים, אבל אינו מטמא אדם וכלי חרס ואחר שפירש אינו מטמא אפי׳ כלים ובגדים, וכל שכן שאינו מטמא אדם וכלי חרס, רק מטמא טומאת משקין להיות תחלה: (ו) והיושב על הכלי, אפילו עשר מושבות זו על גב זו, והזב יושב בתחתון והטהור במושב העליון, אפי׳ יושב הטהור על אבן שאינו מקבל טומאה טומאת התחתון בוקע ועולה ומטמא את הטהור אע״פ שלא נגע, וכן הדין במשכב אפי׳ עשר מצעות זו למעלה מזו, טמאין כלם, וכתב באחד דין נגיעה ובשני דין מושב ומשכב: (ז) והנוגע בבשר הזב, דומה לנוגע במשכב ובמושב, שמטמא בגדים וטמא טומאת ערב, והכתוב מלמדנו שאינו טמא טומאה כזו עד שיגע בבשרו ממש, אבל נוגע בבגדי הזב אינו מטמא בגדים וכלים, שאע״פ שהן על גופו אינן חמורי׳ כמשכב ומושב שהנוגע בהן מטמא בגדים גם אם אין הזב שוכב עליו, זהו פשוטו של מקרא:

יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְכָל־
הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃
(י) וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו
יִטְמָא עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ (יא) וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב

ת"א הנגע שם ל"ג, ב': והנושא שם ל"ג, א', ונ"ה ב': אשר יגע קדושין כ"ה א'. חולין ק"ו, א'. נדה מ"ג, א':

תרגום אשכנזי

אן איינען ריינען מענשען שפייכעל ווירפט: זאָלל ער זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין: (ט) וואס צום רייטציג געהאָרט, וואָרויף דער פלוסזיכטיגע צו רייטען פפלעגט, זאָלל אונריין זיין: (י) ווער עטוואס בעריהרט דאז ער אונטער זיך צו האבען פפלעגט, זאָלל ביז אבענד אונריין זיין; ווער דיזע דינגע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביזאבענד אונריין זיין. (יא) ווען דער פלוסזיכטיגע בעריהרט, בעפֿאָר ער זיך דיא הענדע אבגע-

תרגום אונקלוס

(ט) וְכָל מֶרְכְּבָא דִּי יִרְכַּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאָב: (י) וְכָל דִּי יִקְרַב בְּכֹל דִּי יְהֵי תְחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (יא) וְכֹל

רש"י

ירוק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא [ת"כ נדה נ"ה]: (ט) וכל המרכב. אע"פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארלו"ן (Arcon דער זאטטעל-באָגען) טמא משום מרכב והאוכף שקורין אל"יש (Selle זאטטעל) טמא טומאת מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו. של זב בא ולימוד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים [ת"כ] והוא חומר במשכב מבמרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב מפגן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי'

באור

בבשר הזב, לפי פשוטו בשר הזב כולל כל גופו, ובכללו גם בית הסתרים, כמו כי יהיה זב מבשרו, ולמדנו שאפילו נגע במקום שהטומאה יוצאת מגופו אינו חמור הנוגע במשכב ומושב: (ח) וכי ירק הזב בטהור, שנגע רוקו באיש טהור, הרוק מטמא כמו הנגיעה בבשר הזב וטעון כבוס בגדים, וכן מטמא במשא אע"פי שלא נגע, אמרו חכמים בטהור, מה שביד טהור טמאתי לך: ירק, שרשו רקק, ויש שורש קרוב לו ירק, כמו ואביה ירוק ירק בפניה (במדבר י"ב י"ד), וירקה בפניו (דברים כ"ה ט'), והוא הדין לליחו וניעו ודידו ומי אפו שהכל בכלל רוק, כי מלת רקק נופל על ליחה עבה, ובלשון חכמים רגים מן הרקק נבראו, ובת"כ שנו אין לי אלא רוקו ליחו וניעו דידו ומימי האף שלו מניין ת"ל וכי ידוק, ופירש"י ז"ל וי"ו רובי דרים, ואולי למדוהו ממלת ירק ששרשו רקק והכל בכלל: (ט) וכל המרכב, הכלים המיוחדים לרכיבה, מטמאין אע"פ שאינו רוכב, אבל אם רכב על המשכב ועל המושב, אינן יוצאים מכלל משכב ומושב ומטמאין בגדים גם במגע, וכן האוכף שיושב עליו הרוכב מושב הוא ומטמא במגע כמו במשא ומרכב הוא הכלים שהן לרכיבה וכמו שפירש"י ז"ל כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן [בל"א זאטטעלבריך, זאטטעלקנאָפף)], טמא משום מרכב, והאוכף טמא משום מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו, של זב. כן פירש"י ז"ל, כלומר לא תחתיו של מרכב. אלא כשיגיע אדם במרכב וכל כלי המרכב שהיו תחת הזב יטמא הוא ולא בגדיו. אבל הכלים שהמרכב נשא עליהן אם לא נגעו בו, אינן טמאין ולא מטמאין, כמו שאמרנו בת"כ יכול תחתיו של מרכב, שהן הכלים שתחת המרכב שלא נגעו בו יטמאו, דין הוא, פי' דין הוא שלא יטמאו כי אם הזב החמור אינו מטמא כלי שטף אלא במגע, מרכב הקל אינו דין שלא יטמא כלי שטף אלא במגע, ולמדנו פה לענין נגיעה הקלה תורה במרכב ממשכב ומושב, שהנוגע בהן טעון כבוס בגדים,

וואשען (דאז הייסט בעפֿאר ער זיך צור רייניגונג געבאדעט האט): זאלל זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען. אונד ביז אבענד אונריין זיין.

וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (יב) וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב

(יב) איין אירדען גערעטהע, דאז דער פֿלוסזיכטיגע בעריהרט, מוס צערבראָכען: אונד אללעס

רש"י

פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים [ת"כ נדה ס"ו]: (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחוריו

תרגום אונקלוס

דִּי יִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (יב) וּמָאן דַּחֲסַף דִּי יִקְרַב

באור

והנוגע במרכב אינו מטמא בגדים וכלים: והנושא אותם. על כל האמורים בענין כאמר הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו ומשכבו ומושבו ומרכבו, משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וכל אשר יגע בו הזב, כבר אמר למעלה והנוגע בבשר הזב (פסוק ז'), ומה לי טהור נגע בטמא, או טמא בטהור, ושנה הדבר לפי שאמר למעלה בבשר הזב מטעם שבארנו, למד עתה שגם נגיעת יד מטמאה כנגיעת שאר הגוף, שהרי אמר וידיו לא שטף במים, הרי שמדבר על נגיעה כדרך הנוגעים שהיא ביד. כך נראה לפי פשוטו. ועוד למעלה מדבר לצד באדם הנוגע, וכאן הוסיף ללמד דין כלי חרס וטומאת מדף, וללמד דין טבילה וכמו שיתבאר: וידיו לא שטף במים, פירש"י ז"ל בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה מחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו, כי אי אפשר לנו לומר שאם בימי זובו שטף ידיו, אפי' לא טבל כל גופו לא יטמא בנגיעתו בידיו, שהרי טומאת קרי הקלה נאמר בו ורחץ את כל בשרו במים, כל שכן זב החמור. שלא יועיל שטיפת ידים בלי טבילה ולכן לא הצריכו רבותינו מקרא ללמד ממנו שמדבר על טבילת הגוף כלו, ולא אמרו כדרכם ידיו יכול ממש ת"ל וכו' לפי שאי אפשר לאמרו, וטעם שזכר כאן הטבילה אפרש בעז"ה: שטף במים, זה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים, ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים, אלא אבר הגלוי כמו הידים כן פירש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ובס' פסיקתא זוטרתא דבר אחר וידיו זה גופו, שנאמ' חית ידך (ישעי' נ"ז י'). כלומר חית עצמך, ורשב"ם ז"ל פי' ידיו משל לאותו מקום, כמו אכל' ומחתה פיה (משלי ל' כ'). אך מסיך הוא את רגליו (שופטים ג' כ"ד), אבל אין הענינים דומים, ולדעתי יאמר הכתוב לפי פשוטו, שהידים עסקניות הן ונוגעות בכל מקומות הגוף, פעמים באותו המקום, פעמים בפה פעמים באף, ונדבק בהן זוב ורוק ומימי האף. על כן צריך שישטפ' היטיב במים קודם טבילה להעביר הלחה הטמאה הדבקה בהן, שאם ישאר עליהן לחה טמאה לא עלתה לו טבילתו, והוא הדין כל מקום בגוף שדבק בו אחת מאלו צריך שישטף במי' להעבירו, אלא שדבר הכתוב בהווה שדרך אלה להדבק בידים, ולפי שזוב טומאה יוצאת מגופו, ולא נזכר קודם לכן טבילת הגוף בעבור טומאה היוצאת מגוף האדם, נאמר כאן דין השטיפה הצריכה להעביר הלחה הטמאה, וכן בנדה וזבה ויולדת ובעל קרי, והטבילה עצמה אינו צריך לאמרו כאן, שנאמרה בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר (פסוק י"ג), אבל טומאה שאין לחה יוצאת מגופו כמו טמא מת ונגע צרעת ומגע שרץ ונבלה אינו צריך שטיפה זאת רק שלא יהא דבר חוצץ גם דבר טהור שמקפיד עליו חוצץ, ומלת שטף על השטיפה להעביר דבר ממקומו. וכן אמר רשב"ם ז"ל שהיא להעביר לכלוך שום דבר ממקומו, כמו ומרק ושטף במים (ויקרא ו' כ"א) להעבי' סימן החטאת שבכלי, וכן תשטוף ספיחיה עפר ארץ (איוב י"ד י"ט): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב, מאוירו כמו שלמדו רבותינו מכלי חרס האמור בחטאת, ולפי שתפס הכתוב לשון נגיעה למדו ממנו טומאת היסט, ואין טומאת היסט בכל התורה רק בזב: וכל כלי עץ ישטף במים, גם זו טבילה כמו וידיו לא שטף במים, ונזכר לשון שטיפה מאותו הטעם עצמו. שלפעמים ידי הזב מלאות ליחה טמאה, ונגעו בכלי נדבקה בו הלחה. על כן כשיטבל צריך שישטף במים

יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃
(יג) וְכִֽי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ
שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו
וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃
(יד) וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים
אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא ׀ לִפְנֵי יְהוָה
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־
הַכֹּהֵן׃ (טו) וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד

תולדות אהרן וכי יטהר מגלה ח', א'. נדה ל"ז, א': לטהרתו שם ל"ג, ב': בגדיו מגלה ח', א': במים עירובין י"ד, א': ובא נזיר מ"ד, ב': ועשה יומא מ"א, א':

תרגום אונקלוס

מָנֵיהּ דּוּבְנָא יִתְּבַר וְכָל מָאנָא דְאָע יִשְׁתְּטֵיף בְּמַיָּא׃ (יג) וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוּבְנָא מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין לִדְכוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִּשְׂרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי׃ (יד) וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִנּוּן לְכַהֲנָא׃ (טו) וְיַעְבֵּד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ׃

האֶלציצרנע, אין וואססער אויסגעוואשען ווערדען. (יג) ווען דער פֿלוסזיכטיגע פֿאָן זיינעם פֿלוסע בעפֿרייט ווירד, זאָ צעהלט ער זיבען טאגע נאך זיינעם בעפֿריי־עט ווערדען, וועשט זיינע קליידער, באדעט זיינען בלאָסען לייב אין פֿרישעם וואססער, אונד זאָלל דא־דורך ריין ווערדען. (יד) אם אכטען טאגע זאָלל ער צווייא טורטעלטויבען, אָדער צווייא יונגע טויבען נעהמען, צום איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס פֿאָר דען עוויגען קאָממען, אונד זאָלכע דעם פריסטער גע־בען. (טו) דער פריסטער

רש"י

וכלי כדאיתא בתורת כהנים עד הגעו שהוא בכולו הוי אומר זה הסטו: (יג) וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופי

באור

להעביר הטומאה הדבקה בו: (יג) וכי יטהר הזב מזובו, לשון טהרה נופל על סור ענין רע, בין בגוף בין בנפש. כשאין החסרון נראה עוד נקרא טהרה, כי ממשלת החטא בלב יטמאנו, וכשלא יראה בו עוד יטהר הלב. וכאמרו ומחטאתי טהרני (תהלים נ"א ד'). לב טהור ברא לי אלהים (שם י"ב), וכן בשוב הלחה אל מקומה הראוי בגוף, ולא תראה עוד מאליה החולה נקרא טהרה ועל זה אמר כאן וכי יטהר הזב, לא שטהר עדיין מטומאתו, אלא כמו שמפרש מזובו, שאין זרעו זב עוד לחוץ, אלא כנוס בכלי הזרע כמו כל אדם, וכן אמרו בת"כ וכי יטהר, כשיפסוק מזובו: וספר לו, לפי שאין ספירת ימים אלו רק בעבור טהרתו אמר לו: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים רצופים טהורים מטומאת זיבה, וזהו מספר המופשט מהמתואר המורה על דבוק הימים, לא ימים מפוזרין. ואם ראה באחד מהן זיבה אין הימים הראשונים עולים מן המנין. אלא סותר מנינו, ומיום שפסק מתחיל למנו' מתחלתן: במים חיים, הנובעי' מן הארץ, ולפי שמתנענעים ומתפשטים תמיד נקראים חיים, אבל מי בור ומקוה עומדים כמתים בלי תנועה, וכמ"ש (פרשה י"ד ה'): וטהר, מטומאתו שאינו מטמא עוד, ובת"כ דרשו על זה: (יד) לו, לכפרתו: ובא לפני ה', לדעתי הוא כמו יבא כל בשר להשתחוו' לפני (ישעי' ס"ו כ"ג), עדיך כל בשר יבואו (תהלים ס"ה ג'), כי יבוא להשתחות לה' ולהודו' לו על חסדו שטהרו מזובו: פתח א"מ, לעזרה בשער נקנור מקום שטבולי יום עומדים, ומכאן למדו שהזב טובל ביום השביעי לספירתו, שאילו טובל בלילה, איך יבוא לעזרה ומחוסר הערב שמש: (טו) ועשה אותם הכהן, הכהן יפריש אחד לחטאת ואחד לעולה, כן פירשו רבותינו ולמדו מן המקרא שאם הפרישם הזב כשקנאם הפרשו הפרש, שאם עשה על מעשה החטאת והעולה היא

חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו
הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס ששי
שביעי (טז) וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־
זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (יז) וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־
עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע
וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
(יח) וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ

ת״א וכפר מגלה טס: ואיש וכו׳ נ״ק ס״ג, ב׳ ע״ו ס״ח, ב׳, נדה מ״ג. א׳: ורחץ ערובין ד׳, ב׳: וכל בגד שבת ס״ד, א׳, ופ״ו ב׳. ב״ק כ״ה, ב׳: אתה יבמות נ״ד, ב׳:

תרגום אשכנזי

זאָלל איינע אלס איין זינ־
דענאָפּפער, דיא אנדערע
אלס איין גאנצעסאָפּפער
צורעכט מאכען: אונד
אויף איהן פאָר דעם עווי־
גען פערזאָהנען, וועגען
זיינעם פלוסעס. (טז) ווען
פאָן יעמאנדען דערזאאמען
ענטגעהט, באדעט ער
זיינען גאנצען לייב, אונד
איזט ביז אבענד אונריין.
(יז) יעדעס געוואנד אָדער
לעדער, וואָראן זאאמען
געקאָממען איזט, זאָלל
אין וואססער געוואשען
ווערדען. אונד ביז אבענד
אונריין זיין. (יח) ווען יע־
מאנד איינער פרויא
פליישליך ביאוואָהנט, זאָ

תרגום אונקלוס

(טז) וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָּא יַת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (יז) וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּי יְהֵי עֲלוֹהִי שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (יח) וְאִתְּתָא דִּי יִשְׁכּוֹב גְּבַר יָתַהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא

רש״י

[נדה ס״ח]: (יח) ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרי׳

באור

לו לומר ויקריבם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה: וכפר עליו, במתן דמים, וכתב רמ״בן ז״ל שצריך קרבן להודות לה׳ שרפא אותו וטהרו, וצריך חטאת לכפר על חטאו, שלא יגרום לו עוד חלי: מזובו, מפני זובו שהיה איש זב וטמא, ועתה שפסק יכסה על חרפת נפשו בקרבן זה: (טז) תצא, פי׳ רמ״בע ז״ל שלא ברצונו, ולא ידעתי למה, שהכתוב מדבר על אונ׳ ועל רצון, הן ששכב עם אשה, הן במקרה לילה, ואם בעבור שחזר לומר ואשה אשר ישכב איש אותה וגו׳, הוא בעבור האשה כמו שיתבאר (פסוק י״ח): שכבת זרע, פי׳ רמ״בע ז״ל כמו שכבת הטל, מגזרת ונבלי שמים מי ישכיב, וכן רד״ק ז״ל בס׳ השרשים אמר ששכבת הטל ענין ירידה ושפיכה, ונכון להיות מזה שכבת זרע, ולדעתי אין שכבת הטל לשון שפיכה, כי מלאנו טל בלי מלת שכבת, ולמה לבד אצל המן יקראנו שכבת הטל, אבל לפי שהיה הטל שוכב אצלה לבקות את הארץ והמן יורד עליו, והטל שוכב עליו מלמעלה, שלא ירד עליו דבר מן האויר על כן במקו׳ זה לבד קוראו שכבת הטל, גם מי ישכיב איננו לשון שפיכה אלא לשון שכיבה, כי נבלי שמים הם המקומות שהמים העליונים בהן, והמשילם לכדים מלאים מים כמו כשדר נבל יולדים (ישעיה ל׳ י״ד), כי השם השכינם כפי הסדר שסדר להן, גם העננים נקראים כפים. לפי שהן ככף איש שסוכב בו דבר, וכן המים בעננים, וכן שכבת זרע, הזרע היוצ׳ מן האדם ע״י המשכב, וסמכו לו מלת שכבת להבדילו ממלת זרע שהוא על התולדות, כמו והקם זרע לאחיך (בראשי׳ ל״ח ח׳), זרע אברהם עבדו (תהלים ק״ה ו׳), אשר לא מזרעך הוא (בראשית ט״ז י״ב), וכן כלם והכלל כל מקום שמדבר על הבנים, אמר זרע, וכשמדבר על יציאת זרע מן הגוף אמר תמיד שכבת זרע, ונבחרה מלה זו להבדיל ביניהן דרך כבוד להורות שאין ראוי שילא זרע מן האדם, אלא לצורך המשכב להעמיד תולדות לא לבטלה: כל בשרו. אמרו חכמים מים שכל בשרו עולה בהן, וכמה הן אמה על אמה ברום ג׳ אמות כמלאות שיעור המקוה ארבעים סאה: (יז) וכל בגד וכל עור, וכן כל שאר הכלי׳, כ״ש רבותינו בתורת כהנים כמו בגד ועור הנאמר בשרץ והנאמ׳ במת:

שִׁכְבַת־זֶרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ (יט) וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא

ת"א הערב נדה ג"ח, ב': ואשה שם נ"ב, א'. ות"ד א': דם שם מ', א', ונ"ד ב', ונ"ח ב': בבשרה שם כ"א, ב', וכ"ח ב', ונ"ז ב': שבעת פסחים נ', ב':

תרגום אונקלוס

יְהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃ (יט) וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דַיְבָא דַּם יְהֵי דוֹבַהּ בִּבְשָׂרַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי

זאָללען זיך בײדע אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונרײן זײן. (יט) ווען אײנע פֿרויא איהרען פֿלוס האט, נעמליך דאס איהר אבפֿלוס ווירקליכעס בלוט איזט אן איהרעם גלידע: זאָ זאָלל זיא זיבען טאגע אין איהרער אבזאָנדערונג בלײבען, אונד ווער זיא בעריהרט,

רש"י

הוא: (יט) כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומר והיא גלתה את

באור

וכבס, כל טבילת בגדים קרוייה כבוס, וטעם שבארנו (פרשה י"ג כ"ה); (יח) ואשה אשר ישכב איש אתה. לא אמר ואיש אשר ישכב את אשה שכבת זרע, לפי שהדין שנתחדש הוא טומאת האשה, כי טומאת האיש ידענו מן ואיש כי תצא ממנו ש"ז, כמו שבארנו, ועתה למד שגם האשה צריכה טבילה, וכמו שפי' רש"י ז"ל מברייתא דת"כ גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בש"ז, שהרי מגע בית הסתרים הוא. ולכן הקל בעיקר, (יט) ואשה כי תהיה זבה. בין דם נדה בין דם זיבה, יתכן לכנות בלשון זיבה, כמו שפרשנו למעלה (פסוק ב'), שהוא כמו זבת חלב ודבש, שמרוב חלב ודבש שבבהמות ובפירות זב לחוץ, וכן מותר דם שבאשה, שהתולדות לא תכילנו, תדחק לחוץ, ובכלל זה דם נד' ודם זיב', והתור' הבדילה בין דם לדם, שבעת ימים ראשונים תקראנו דם נדה, ואם תוסיף לזוב תקראנה דם זבה. לכן יפה אמר בתחלת הענין ואשה כי תהיה זבה. אין זיבתה כזיבת האיש שהוא הקרי הלבן, אלא דם יהיה זובה בבשרה, הדם היוצא ממקור שלה הוא זיבתה שתטמא בה, ומלת בשרה כנוי לאותו המקום כמו שפרשנו שם, ואינה מטמאה בלובן, ומראה דמים מפורשי' במסכ' בברייתא, ואמרו רבותינו כי תהיה זבה, יכול מאחד מכל אבריה, ת"ל והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור, שהוא המקום הידוע שבתולדתו הוא מקו' נובע דם: שבעת ימים תהיה בנדתה, פי' רש"י ז"ל בנדתה, כמו ומעולם ינידוהו, שהוא מנודה ממגע כל אדם. ולפי' זה לא ידעתי למה תקרא כן לבד בשבעת ימים ראשונים, וגם בימי זיבתה היא מנודה, וגם הזב היה ראוי להקרא כך בעבור שהוא מנודה, גם לשון הכתוב אינו מתישב, שעדיין לא דבר שתהיה נדה, והיה לו לומר תחלה שבעת ימים תהיה נדה, אבל בנדת' משמעו בנדה המיוחד לה תהיה בו שבעת ימים. אבל ירצה הבנין כמ"ש (פרשה י"ב ב'), שמלת נדה שרשו נדד, כמו שבה מן שבב מדה מן מדד, והוא שם התואר לבעלת הדמים, כי בתולדת כל אשה שיש לה אורח כנשים, שהדם נידד מן הגוף, מלשון כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי כ"ז ח'), שהוא על העתקה ממקומו אל מקום אחר, וכן דם האשה נודד מן הגוף שהם משכן הדם, ויוצא חוץ לגוף, ולפי שזאת היא תולדת האשה וכל הנשים שוין בה, הודיעה תורה שיציאת דם שבעה ימים היא תולדת האשה, ובכן תקרא נדה, וזהו שאמר שהדם הזב מן האשה אין כלו דם זיבה הפך מן התולדות, כמו כל זוב האיש שהוא הפך מתולדו' האיש, אלא שבעת ימים ראשונים שתזוב בהן דם, תהיה בנדתה כפי תולדתה. ואחר כן אמר ואשה כי תזוב וגו' בלא עת נדתה או על נדתה, זהו הפך מן התולדות ותקרא זבה הצריכה ימי נקיים וקרבן, לא הנדה. ולכן זב וזבה ומצורע אע"פ שטומאתן חמורה מנדה אין שם נדה עליהן, לפי שכלן הפך מן התולדת ומחלה פרטית לאיש אחד, וזה הפי' מחוור מאד: שבעת ימים תהיה בנדתה, בין ראתה כל שבעה, ופסקה בשביעי טובלת לערב וטהורה בבעלה, בין שראת' רק פעם אחד טמאה כל שבעה: יטמא עד הערב, ומטמא בגדים, אבל אינו מטמא אדם וכלי

עַד־הָעָרֶב׃ (כ) וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב
עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב
עָלָיו יִטְמָא׃ (כא) וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ (כב) וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי
אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (כג) וְאִם
עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי

תרגום אשכנזי

זאָלל ביז אבענד אונריין זיין. (כ) אללעס וואָרויף זיא אין וועהרענדער אבזאָנדערונג ליגט, זאָלל אונריין זיין; אללעס, וואָרויף זיא זיטצט, זאָלל אונריין זיין. (כא) ווער איהרע לאגערשטעטטע בעריהרט, זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כב) ווער איין גערעטהע בעריהרט, אויף וועלכעם זיא צו זיטצען פפלעגט: זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כג) איזט עס אויף דער לאגערשטעטטע, אָדער

רש"י

מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור [ת"כ נדה י"ז]: דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה. כמו ומתבל ינדוהו [איוב י"ח] שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה

תרגום אונקלוס

מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (כ) וְכֹל דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דִּי תֵתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב: (כא) וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (כב) וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאנָא דִּי תֵתֵב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (כג) וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא

באור

חרס: (כ) וכל אשר תשכב, המיוחד לשכיבתה מטמאה אע"פ שלא נגעה בו. וכן וכל אשר תשב עליו המיוחד למושב: (כא) וכל הנגע. כמו משכב הזב: (כג) ואם על המשכב, רבותינו פירשו הכתוב הזה שמדבר על השוכב על משכבה או היושב על מושבה. אע"פ שאינו נוגע טמא ומטמא בגדים. ובנגעו בו אינו שב על משכב ומושב המפורשים במקרא זה, אלא על המרכב הרמוז במאמר על הכלי. ועליו לבד אמר בנגעו בו יטמא עד הערב, שאין נוגע במרכ' מטמא בגדים. ולפי שלמעלה כשדבר בזב לא נזכר מרכב, כללו בפסוק זה לענין מדרס ולענין מגע. זהו ענין המקרא לדעת רבותינו. וכן פי' רש"י ז"ל ואם על המשכב הוא, השוכב או היושב על משכבה אפילו לא נגע בה, אף הוא בדת טומאה האמור במקרא העליון שטעון כבוס בגדים, על הכלי לרבות את המרכב, בנגעו בו יטמא, ואינו טעון כבוס בגדים. שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים. וזהו כדרכנו, אבל פשוטו של מקרא סתום, כי בעל הטעמי' הפסיק במלת בו. והרי לדבריהם סוף המקר' דבק בנגעו בו יטמא עד הערב, שהוא על הנוגע במרכב: ואין לקבל מה שפי' רא"בע ז"ל בדרך הפשט ואם על המשכב הוא שב על הכלי אשר תשב עליו, והנה הכלי על המשכב. או כלי על כלי על כן הטומאה קלה, כי איך ישוב על הכלי אשר תשב עליו, והכלי הנזכר מושב, ודינו כמשכב. ולמה יגרע טומאתו בהיותו על המשכב שלא יטמא הנוגע בו בגדים. ואם כלי טהור, איך ישוב עליו מלת הוא, ולא נזכר בפסוקים שלפניו. ועוד שהכלי הטהור נעשה ראשון, ואינו מטמא אדם כלל. גם בס' פסיקתא זוטרתי התקשה בפי' המקרא הזה, ונראה מדבריו שפי' גם כן ששב על כלי טהור שעל משכב הנדה, שמטמא אדם במגע ולא בגדים, וקראו טומאת חבורין. ואמר שכן שנינו (זבים פ"ב ד') חבורי טמא על הטהו' וחבורי טהור על הטמא טמא. וזה תמה, כי חבורין שנו בתוספתא שהן שעלו ולפניו ושניו

אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ
יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כד) וְאִם שָׁכֹב
יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו
וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב
אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא׃ ס
(כה) וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים

ת"א יושבת נדה כ"ד, ב': נדתה יבמות מ"ט, א'. קדושין ס"ח, א'. שבועות י"ח, ב'. נדה ל"ג, א': ואשה שם מ"ד, א': זוב דם כ"ב, א', ול"ו ב', ול"ח א':

תרגום אונקלוס

אוֹ עַל מָאנָא דִּי הִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כד) וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוֹב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב׃ (כה) וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא

תרגו' אשכנזי

אויף דעם גערעטהע, אויף וועלכעם זיא זיטצט, אינדעם ער עס בעריהרט; זאָלל ער ביז אן דען אבענד אונריין זיין. (כד) ווען זיא יעמאנד בעשלעפט, אונד איהרע אבזאָנדערונג אלזאָ אויך אן איהן קאָממט, זאָלל ער זיבען טאגע אונריין זיין; דיא לאגער־שטעטטע, וואָרויף ער ליגט, זאָלל אונריין זיין. (כה) ווען איינער פֿרויא דאז בלוט פֿילע טאגע, אויסער דער צייט איהרער

רש"י

במקרא העליון שטעון כבוס בגדים ת"ל: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: (כד) ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא ג' ימים כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרש אף הוא מטמא אדם וכלי חרש [ת"כ נדה ל"ג]: (כה) ימים רבים. שלש ימי': בלא עת נדתה.

באור

וטמא גם לטמא בגדים, אבל כלי שעל המשכב אינו מטמא אדם כלל. ולדעתי פשוטו של מקרא כך הוא. לפי שיש בנדה ענין טומאה שאינה בזב. שהיא מטמא את בועלה טומאת שבעה כנזכר בכתוב הסמוך, לכן אחר שאמר למעלה (פסוק י"ט) טומאת מגעה, ואמר (פסוק כ"א וכ"ב) טומאת מגע משכב ומושב שלה. חזר ואמר שאין בכל טומאת הנדה רק טומאת ערב, לבד כשוכב עמה שטמא טומאת שבעה. וזהו שאמר ואם על המשכב הוא, אפילו שכב האדם על משכבה, או על הכלי אשר היא יושבת עליו. שישב האדם על מושבה, אפילו בעת שהיא יושבת עליו, וכל זה עשה בנגעו בו, שגם נגע במשכ' ובמושב והרי כאן טומאת מדרס וטומאת מגע. והנדה עצמה קרובה אליו, אע"פכ יטמא רק עד הערב, ואם שכב ישכב איש אותה וגו' אבל אם שכב איש אותה, זה טמא טומאת שבעה, וככון עתה שלא זכר כבוס בגדים, שאין צורך להאמר, שאם הנוגע ריקן מטמא בגדים. כל שכן שוכב ונוגע כשהיא יושבת עליו. וכל עצמו של מקרא אינו אלא להקל שלא יטמא רק טומאת ערב, זהו פשוטו, אלא לפי שלא נזכר מרכב באשה. סמכוהו למלת הכלי, ושלא תלמוד ששוה מרכב למשכב ומושב. סמכוהו למאמר בנגעו בו יטמא עד הערב: (כד) ואם שכב וגו', אבל השוכב עמה אינו בכלל האמור למעלה שאינן מטמאין אלא אדם וכלי חרס אפילו בשעה ששוכבין או נוגעים בטומאה. ואינן טמאין רק טומאת ערב. הנה חמור כנדה עצמה. שתהיה טומאת נדתה עליו. וכת"ש: ותהי נדתה עליו, יכול יעלה לרגלה, שאם בא עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא ב' ימים כמותה. ת"ל וטמא שבעת ימים, ומה ת"ל ותהי נדתה מה היא מטמא אדם וכלי חרס, אף הוא מטמא אדם וכלי חרס, לשון רש"י, וכן הוא בת"כ. כלומר טומאת נדתה תהי עליו שיטמא ג"כ אדם וכלי חרס. [א"ה מכדר הטעמים משמע כמו שפי' רז"ל. שתיבות ותהי נדתה עליו הן מן התנאי לא מתשובת התנאי, והשעור שאם שכב ישכב איש אותה וע"י כך תבא נדתה עליו, יהיה טמא שבעת ימים, וכן מתורגם בל"א]: וכל המשכב, אם הכתוב מטיל עליו טומאת נדתה לכל דבר ידענו שעוש'

רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ (כו) כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ (כז) וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם

ת"א בלא עת סס ע"ב, א': כל ימי סס ל"א, א', ות"ב א': יהיה לה מגלה כ', א', הוריות ד', א':

אבזאָנדערונג אבפֿליסט, אָדער עס פֿליסט איהר אב איבער דיא געוואֶהנליכען אבזאָנדערונגסצייט: זאָ לאנגע איהר דיא אונריינִיגקייט אבפֿליסט, זאָלל זיא זיין, וויא אין איהרער אבזאָנדערונגסצייט, זיא איזט אונריין. (כו) יעדע לאגערשטעטטע. וואָרויף זיא אין דען טאגען איהרעס פֿלוסעס צו ליגען פֿפֿלעגט, זאָלל זאָ איהר געהאלטען ווערדען, וויא דיא לאגערשטעטטע אין איהרער אבזאָנדערונג; אללעס גערעטהע וואָרויף זיא זיטצט, זאָלל אונריין זיין, וויא דיא אונרייניגקייט איהרער אבזאָנדערונג. (כז) ווער דיזע דינגע בעריהרט זאָלל אונריין זיין, זיינע קליידער

תרגום אונקלוס

עִידָּן רִיחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִיחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דוֹב סְאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִיחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא: (כו) כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי תִשְׁכּוֹב עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דִּי תֵּתֵּב עֲלוֹהִי מְסָאֵב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ: (כז) וְכָל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא:

רש"י

אחר שילאו שבעה ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפט' חרוך בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין

באור

משכב ומושב את הטומאה כמוה. ולא היה לריך לומר וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. אלא נתק הכתוב משכב ומושב שלו מטומאה חמורה לטומאה קלה. שאע"פי שנדתה יגליו ומטמא אדם וכ"א כמוה. לענין משכב ומושב חלוק ממנה. שאין משכב ומושב שלו מטמאין אדם לטמא בגדים, אלא משכב ומושב שלו מטמאין לבד אוכלין ומשקין: (כה) ואשה כי יזוב. כבר פרשנו שתשבעת ימים ואילך כשתראה דם. אינו קרוי דם נדה. שאין בתולדת הנשים שיאריך האורח יותר מז' ימים, לכן מה שרואה עוד זיבה, הוא חלי בגוף כמו הזוב באיש ולריכה שבע' נקיים וקרבן: יזוב זוב דמה, כבר אמרנו שעל שתי הדמים יאמר לשון זיבה, אלא שדם הנדה טבעי, ועל זה אמר שאם זוב דמה שבתולדתה לזוב, יזוב ימים רבים בלא עת נדתה, שתראה דם נגד תולדתה, שהתולדות הוא אדח קבוע, שהוא עת נדתה, והיא תראה בלא עת נדתה, או כי תזוב על נדתה, לאחר שנגמרו ז' ימי נדה, תראה עוד דם, אז היא זבה: ימים רבים, ב' ימים. מפי' רש"י ז"ל, ובת"כ הוליאו תנאי' דבר זה בדרכים רבים, וכשראת' שלשה ימים רצופים הרי היא זבה גדולה, ולריכה ספירת שבעה וקרבן אבל ראתה רק יום אחד. שומרת יום שכנגדו, ואם לא ראתה בו טובלת לערב וטהורה, ואמרו רבותינו י"א יום יש בין נדה לנדה, וסופרת בתחלה שבעה והן ימי נדה. ואם תראה' ב' ימים בי"א יום שלאחריהן, בין סמוכין לימי נדתה בין מופלגין הרי היא זבה. כל ימי זוב טומאתה, אפילו זבה קטנה שראתה רק יום אחד או שנים. שאינה אלא שומרת יום כנגד יום. מטמאה משכב ומושב כזבה גדולה: כימי נדתה תהיה, לענין טומאה, שמטמאה את בועלה כנדה, כי טמאה היא: (כו) כמשכב נדתה יהיה לה. כמו שהמשכב ששוכבת עליו בימי נדתה טמא. כן תחשב לה משכב' ששוכבת עליו בימי זובה: כטמאת

וטמא עד־הערב: (כח) ואם־טהרה
מזובה וספרה לה שבעת ימים
ואחר תטהר: שביעי (כט) וביום
השמיני תקח־לה שתי תרים או שני
בני יונה והביאה אותם אל־הכהן
אל־פתח אהל מועד: (ל) ועשה
הכהן את־האחד חטאת ואת־האחד
עלה וכפר עליה הכהן לפני יהוה
מזוב טמאתה: מפטיר (לא) והזרתם
את־בני־ישראל מטמאתם ולא ימתו
בטמאתם בטמאם את־משכני אשר
מלרע

וואשען, זיך באדען אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כח) ווען זיא פאן איהרעם פלוסע פרייא ווירד, זא מוס זיא זיבען טאגע צעהלען, הערנאך זאלל זיא ריין זיין. (כט) אם אכטען טאגע, נימט זיא צווייא טורטעלטויבען אדער צווייא יונגע טויבען, ברינגט זיא צום פריסטער, פאר דעם איינגאנגע דעם שטיפטסגעצעלטס. (ל) דער פריסטער זאלל דיא איינע אלס איין זינדענאפפער, דיא אנדערע אלס איין גאנצעסאפפער צורעכטע מאכען, אונד איך זיא פאר דעם עוויגען פערזאהנען, וועגען דעם פלוסעס איהרער אונרייניגקייט. (לא) איהר זאללט דיא קינדער ישראל'ס אבהאלטען פאן פעראונרייניגונג, דאמיט זיא זיך ניכט דורך פעראונרייניגונג דען טאד צו ציהען, ווען זיא נעמליך מיינע דעזידענץ פעראונרייניגען,

תולדות אהרן מזובה נדה נ"ז, א': וספרה כתובות ע"ב, א'. הוריות ד', א': ואחר נדה נ"ב, ב', ול"ז א', וס"ז ב': והזרתם ת"ק ה', א'. שבועות י"ח, ב'. נדה ס"ג, ב':

תרגום אונקלוס

(כח) ואם דכיאת מדובה ותמני לה שבעא יומין ובתר כן תדכי: (כט) וביומא תמינאה תסב לה תרתין שפנינין או תרין בני יונה ותיתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זמנא: (ל) ויעבד כהנא ית חד חטאתא וית חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי מדוב סאובתה: (לא) ותפרשון ית בני ישראל מסואבתהון ולא

רש"י

שאינה רואה ודלשון פרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה [נדה י"ט]: (לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור [ישעיה א'] וכן נזיר אחיו [בראשית מ"ט]: ולא ימותו בטומאתם. הרי הכרת של

באור

נדתה, כטומאת אושב נדתה: (כח) ואם טהרה מזובה, מבואר למעלה (פסוק י"ג): ואחר תטהר, כתב רמב"ן ז"ל ואחר תטהר, כזב. ועל דרך הפשט שתרחץ במים חיים כזב, אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה, שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה, והטעם לפס לפי שלא היה צריך לומר ואחר תטהר שלענין זה בכלל איש היא. ולא בא הכתוב להזכיר אלא החלוק שבין נקבה לזכר שתהיה זובה בדם, ולחלק בין עת נדתה, ובין בלא עתה: ולא בא ואחר תטה' אלא לרבו' לה טהרה ככל הנטהרין שבתור' שהן בימי מקוה, ויפה פי'. (כט) וביום השמיני. פרשתיו למעלה (פסוק י"ד): (ל) ועשה הכהן. גם זה פרשנוהו (פסו' ט"ו): מזוב טמאתה. ובזב אמר מזובו סתם, כי זוב הזכר תמיד טומאה היא לחייבו קרבן, אבל זוב האשה בעת נדתה שאינה טומאה לחייבה קרבן, פרט מזוב טומאתה, שזוב זה טמא יותר מזוב נדתה: (לא) והזרתם, שרשו נזר כמו מן נגש נפח נאמר והגשתם, והפחתם אותו (מלאכי א' י"ג). כן נאמר מן נזר והזרתם, וגם עין הפעל מורה על חסרון נו"ן השרש, והנזירו' היא ההפרש'.

בְּתוֹכָם: (לב) זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ: (לג) וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה: פ פ פ

ת״א זאת תורת מגלה כ׳, א׳. נדרים ל״ה, ב׳. נדה כ״ב, א׳, ול״ד, ב׳: והדוה שבת ס״ד, ב׳. שבועית י״ח, ב׳. נדה ל״ד, ב׳: והזב נזיר כ״ט, א׳, יס״ה ב׳. ב״ק כ״ד. א׳. ערכין ב׳,א׳. נדה כ״ח, ב׳, ול״ה ב׳:: לזכר נדה ל״ב, ב׳, ול״ד ב׳, ות״ה א׳:

וועלכע אונטער איהנען איזט. (לב) דיעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דען פֿלוסזיכטיגען אונד דעניעניגען דעם דער זאאמען ענטגעהט, אונד דאדורך אונריין איזט; (לג) וויא זיך דיא שמערצליידענדע אין איהרער אבזאָנדערונג צו פֿערהאלטען, זאָ וויא דער פֿלוסזיכטיגע, עס זייא מאנס - אָדער פֿרויענס- פערזאָן וועגען זיינעס פֿלוסעס; אונד פֿיר דען

תרגום אונקלוס

יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבַתְהוֹן בְּסַאֲבֵיהוֹן יַת מַשְׁכְּנִי דִּי בֵּינֵיהוֹן: (לב) דָּא אוֹרַיְתָא דְּדוֹבָנָא וְדִי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכְבַת זַרְעָא לְאִסְתַּאֲבָא בַהּ: (לג) וְלִדְסָאוֹבְתָּא בְּרִיחוּקַהּ וּלְדְדָאֵב יַת דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וְלִגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם מְסָאַבְתָּא:

רש״י

מטמא מקדש קדוי מיתה: (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה: חסלת פרשת מצורע:

באור

כמו נזיר אחיו (בראשית מ״ט כ״ו), וינזרו מאחרי (יחזקאל י״ד ז׳), נזורו אחור (ישעי׳ א׳ ד׳), כמו שאמרו בת״כ, והאזהרה לכהנים כי עליהם אמר ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור (ויקרא י׳ י׳), ולהורות את בני ישראל וגו׳ (שם שם י״א), ולכן ברא״ם העניין נזכר אהרן, שהם יזהירו את ישראל מדברים שיטמאו בהן, כמו מגע זב ונדה וזבה, וכן ילוו לטמאים שיטהרו כהלכתן. ובגמרא דרשו מזה אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן כלו׳ שירחיקום מלהטמא, וזה בשכיבת האשה בהיותה סמוך לוסתה, פן תראה נדה בשעת תשמיש: ולא ימתו בטמאתם. אם יטמאו באחת מטומאות האמורות בעניין. או שנטמאו גם ויתעצלו להטהר מהן. יבואו לידי חיוב מיתה, ושמא תאמר הלא אינן מוזהרין על אלה. על כן פירש בטמאם את משכני אשר בתוכם, כי אפשר שיבואו אל מקדשי אשר בתוכם ויתחייבו מיתה לשמים: זאת תורת הזב, בכתוב הסמוך חזר ואמר והזב את זובו לזכר ולנקבה. ופרשו רבותינו שהראשון מדבר על זב בעל ראיה אחת ודינו כבעל קרי שטובל בו ביום וכשהעריב שמשו טהור. בין זב בין זבה, ויפה שמכן הכתוב, והנזכרים בכתוב הסמוך כלם טמאים טומאה חמורה, ולפי הפשט זכר תחלה טומאות יוצאות מן האיש, שהן זיבה וקרי לעניין טומאתן וטהרתן. שזב טעון ספירת שבעה ובעל קרי טומאת ערב. וזב טעון ביאת מים חיים. ובעל קרי טובל במי מקוה אבל הזבה אינה טעונה מים חיים: לטמאה בה. לפי הפשט רומז על האשה, כששכב איש אותה שכבת זרע, תטמא גם היא וצריכה טבילה, וזהו לטמאה בה הכולל גם הנשכבת ומלת בה על שכבת זרע, ולפי ששב לטמאה בה על הקרי לבדו, הפסיק בעל הטעמים במלת הזב, ולא הפסיק במלת זרע: (לג) והדוה בנדתה, כבר פרשנוהו, (פרשה י״ב ב), ולמעל׳ (פסוק י״ט), כי נדה תאמר לכל אשה בעת הוסת, ולפי שהיא מחלה טבעית ומרגשת לעצר בגופ׳ תקרא דוה, ועל זה אמר והדוה בנדתה, שזאת תורת האשה הדוה מדוה של ימי נדתה: והזב את זובו, וכן הוא תורת כל זב בזובו. כל אחד כפי דרכו, לזכר במראה לובן שהוא זוב שלו, ולנקב׳ במראה אודם שהיא זוב שלה: ולאיש אשר ישכב עם טמאה, עם נדה או זבה, שטומאתה עליו טומאת שבעה. ולמעלה זכר שהאשה תטמא מקרי האיש, וכאן טומאת האיש מדם האשה, כך נ״ל:

טז (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי
מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־
יְהוָה וַיָּמֻתוּ׃ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־

ת"א אחרי מות יומא נ"ג, א'. מגלה ל'. ב'. סוטה ו', ב'. שבועות י"ח, ב': דבר מנחות כ"ז, ב':

מאן, דער מיט איינער אונרײנען צוזאממענליגט. טז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, נאכדעם דיא ביידען זֶהנע אהרן'ס דאז לעבען פֿערלאָרען, אלס זיא נעמליך פֿאָר דעם עוויגען הינטרעטען אונד שטארבען. (ב) דא זאגטע דער עוויגע צו משה: רעדע מיט דיינעם ברודער אהרן, דאס ער ניכט צו יעדער צייט אין דאז הייליגטהום

תרגום אונקלוס

טז (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בָּתַר דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ וּמִיתוּ: (ב) וַאֲמַר

רש"י

טז (א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. מה תלמוד לומר (ס"א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו

באור

טז (א) וידבר ה' אל משה. כבר פרשנו (פרשה א' א'). כי דבור נופל על הרחבת דברי' דברי טעם ושכל טוב, ולשון אמירה על המאמרים הקצובים בחכמה, מה שיאמר בלי תוספות ובלי גרעון. וכן כאן אחרי מות שני בני אהרן, דבר אל משה והודיעו בנבואה טעם מיתתם. וקדושת הדביר וההיכל והעזרה, ועבודת הכהן הגדול ביום הצום. ואחריו כתוב ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך, לומר מה שיאמר מזה לאהרן. והן הדברים שיכתוב גם בתורה אלא שבעל פה פירש לאהרן פירוש המאמרים הללו. וזהו דבר אל אהרן אחיך שתדבר לו בהרחבת דברים פי' האמירות שתאמר לו: אחרי מות שני בני אהרן. פרשנו למעלה (פרשה א' י'), שחלילה לבני אהרן קדושי עליון שיחטאו בזדון לעבור את פי ה' ואת פי משה עבדו. ומה שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה, פרושו מתכה אשר לא צוה להם, לא שעברו על אזהרה מפורשת בתורה, ושלא תאמר עברו על ואל יבוא בכל עת אל הקדש שהוא במיתה, והם נכנסו לפנים שלא כדת. לכן אמר כאן אחרי מות שני בני אהרן, ללמדנו שלא נאמרה אזהרה זו למשה עד אחרי מות שני בני אהרן, וזה כפי פשוטו, אבל בברייתא אמרו שהאזהרה נאמרה קודם לכן, והעונש אחרי כן: בקרבתם לפני ה' וימתו, פירש למה מתו, לפי שקרבו אל ה'. והיה ראוי לגדולים שכמותם לנהוג צניעות בעצמם, לבלתי גשת אל הקדש, ואם מאהבת המקום ב"ה עשו, היה להם לימלך במשה רבינו, ולשאל פיו. ואם היו עושים כן, היה משה שואל מאת ה', כמו שעשה בפסח שני. והיה השם מודיע לו ענין הפרשה ואל יבוא בכל עת אל הקדש, זהו מלת בקרבתם, כאשר קרבו לפנים לפני ה'. לא שמתו בעבור ההקטר לבד, שהרי שמו הקטרת על האש בחוץ, כאמרו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת. ואח"כ כתוב ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. ואילו חטאו בהקטר היה להם למות מיד, אבל מתו בעבור שנכנסו לפנים ויפה נמשך הענין דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות. שתל' הענין בביאת פנים שלא כמצותו, בין לעבוד שלא כדת בין שנכנס ביאה ריקנית: בקרבתם, אמר רא"בע ז"ל מלת בקרבתם שם הפעל. וה"א לקרבה אל המלאכה שבה תי"ו כמנהג ה"א הנקבה, ונכון הוא: (ב) דבר אל אהרן אחיך. שיפרש לו טעם מיתת בניו, ויבין כי נורא המקום מאד, ואל יבוא בכל עת אל הקדש וזה טעם וי"ו ואל. [א"ה שמוש הוי"ו כמו שי"ן דבר אל אהרן אחיך שלא יבא. כמו דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות י"ד ט"ו)]: אחיך. אמרו רבותינו ז"ל לרבות בניו, שכן בן האח יקרא אח, כמו כי נשבה אחיו (בראשי' י"ד י"ד), וכל שכן הוא, גם ראינו שמתו שני בניו בעבור כן, אבל משה אינו בבל יבא: בכל עת, אפילו פעם

יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית
לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־
הַכַּפֹּרֶת׃ (ג) בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־
הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל

ת"א ולא ימות יומא נ"ג, א': בענן שם י"ט, ב', ונ"ג א': בזאת יומא ג', ב', ונ"א: בב"ר שם ס"ט, א'. מנחות ט"ו, א':

תרגום אשכנזי

איננערהאלב דעם פֿאָר־
האנגס קאָממע ; נעמליך
פֿאָר דען דעקקעל, וועל־
כער אויף דער לאדע ליגט,
דאמיט ער ניכט אומקאָמ־
מע, דען איך ווערדע אין
איינער וואָלקע איבע־
דעם דעקקעל ערשיינען.
(ג) מיט פֿאָלגענדעם זאָלל
אהרן אין דאז הייליגטהום
קאָממען, מיט איינעם יונ־
גען שטיר, צום זינדענ־

תרגום אונקלוס

יְיָ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלָא יְהֵי עָלֵיל בְּכָל עִידָן לְקוּדְשָׁא מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא לִקְדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא׃ (ג) בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן

רש"י

פניו: ואל ימות. שאם בא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו. ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים: (ג) בזאת. גמטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגומר אף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורי' כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש:

באור

אחת לשנה ואלו אמר ואל יבא אל הקדש וגו' בזאת יבא וגו' הייתי אומר ביום הכפורים מותר לבא כל היום כל פעם שירצה לכן הוסי' בכל עת, שמלבד שאסור לבא שם כל השנה כלה כמפ' בסוף הענין, אלא גם ביו' שמות' ליכנ' אל יבא בכל עת רק לעבודות פנים שנצטווה עליהן בפרשה זו, וכן אמרו בת"כ: אל הקדש מבית לפרכת, העזרה וההיכל גם הם קודש, כמפור' בפרשיו' שלמעלה, לכן אמר מבית לפרכת שהוא הדביר, והוסיף אל הקדש לרבות את ההיכל, שעל הבית כלו באזהרה ומקום הארון במיתה. אל פני הכפרת, שענן ה' עליו: אשר על הארן, המכסה על הארון, שבו לחות העדות מכתב אלהים. ולא ימות, הא אם יבא אל מקו' הארון ימות: כי בענן אראה אל הכפרת, זה טעם שאמר אל פני הכפורת ולא אמר אל פני הארון, לפי שעונש המיתה בעבור שמיקל בכבוד המקום ב"ה השוכן על הכפרת, שעליו ענן כבוד ה', וכל הרואה הענן שעל הכפרת יודע ששם נגלו האלהים, וכשמיקל ראש לבא שם חייב מיתה, וזהו פי' כי בענן אראה על הכפרת, וכן בבנין בית עולמים כשירד הענן ידעו כלם שנגלה בו שכינה. אז אמר שלמה ה' אמר לשכן בערפל (מלכים א' ח' י"ב), כי השכינה לא יראה לעין, רק הענן נראה, ומעיד שהכבוד שוכן בו, ודומיה מדברי משה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' (במדבר י"ד י"ד), ופי' הדבר ועננך עומד עליהם (שם שם), ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה (שם שם), וכל ארבעים שנה ראו ישראל את העמודים האלה, שעליהן אמר נראה אתה ה', לפי שידעו שהכבוד שוכן בקרבם, וכן כי בענן אראה על הכפור', כך נראה בעיני פשוטו של מקרא, ורש"י ז"ל פי' תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני, ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבוא, זהו פשוטו. ולשון אני נראה שם עם עמוד ענני, יראה שכוון לדברנו, לא כדברי רא"ם ז"ל. עוד אמר רש"י ז"ל ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים, כלומר שהקטרת ראשון, שבו נכנס לפנים תחלה, וממלת בענן למדו שעשב מעלה עשן צריך להיות בקטרת: (ג) בזאת, בסוד ובמשפט שאומר לך יבוא אהרן אל הקדש לשרת לפני, וגם זה לא בכל עת שירצה, אלא פעם אחת בשנה כמו שיפרש בסו' הענין. ומלת זאת תשמש זכר ונקבה, [א"ה במקום שלא הובדל המין יבא בשלם נקבה. וכבר העמדתיך על הכלל הזה בספר א' וב']: הקדש, העזרה וההיכל והדביר, כי בשלשה המקומות יעבוד עבודתו ביום זה, ואח"כ פי' שיבוא גם מבית לפרכת, שנאמר והביא מבית לפרכ' (פסוק י"ב). בפר בן בקר, אלא יקנה משלו, כי הם לכפר עליו ועל אחיו הכהנים: (ד) כתנת, אמר

לְעֹלָה: (ד) כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ

קמץ ברביע

תולדות אהרן כתנת יומא ל"ג, א'. זבחים י"ח, ב': ומכנסי יומא כ"ה, א'. סנהדרין י"ט, ב': בשרו יומא י"ג, ב': בד שם ל"ה, א': בגדי קדש שם ל"ג, א'. זבחים י"ט, ב' וס"א ב':

תרגום אונקלוס

לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא: (ד) כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְבוּץ יְהוֹן עַל בִּשְׂרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵיסַר וּבְמִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא

אָפּפֶער׳ אונד מיט איי־נעם ווידדער צום גאנצע־אָפּפֶער. (ד) איינען לייב־ראָק פֿאָן לייננוואנד דעם היילינגטוהמס זאָלל ער אנציהען, אונד לייננע בײנקליידער אן זיינעם לייבע האבען, מיט איינעם לייננען גירטעל זיך אומ־בינדען, אונד איינען לייּ־נענען בונד אויפזעטצען, עס זינד היילינגע קליידער,

רש"י

(ד) כתונת בד וגו'. מגיד שאינו משמש לפני' בשמנה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין

באור

שיבוא אל הקדש ביום זה, יפשוט את בגדיו, וילבש ארבעה בגדי בד הללו: בד, פרשתיהו (פרשה ו' ג'): קדש, שיהיו משל הקדש, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ואמרו אין לי אלא אלו בלבד מניין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים, ת"ל בגדי קדש הם לרבות את כלן, כי לפי שמביא ביום זה קרבנות משלו, הייתי אומר שגם ילבש משלו, הודיע שהבגדים יהיו משל הקדש, ורמ"בן ז"ל אמר לפי הפשט אמר בשמנה בגדים ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך, יאמר שגם אלה בגדי קדש הם. וזה קשה שאם בגדי כל השנה קדש, כל שכן אותן שלובש לפני ולפנים, ועוד כתנת של יום זה שוה לכתנת של כל ימות השנה ששתיהן בד, והכתוב אומר כתנת בד קדש ילבש, והנראה לי כפי הפשט שהכל שב על ענין שלמעלה בזאת יבוא אהרן אל הקדש, שכולל גם הדביר מול פני הכפרת, ועליו אמר בגדי קדש הם, בגדים שעובד בהם לפני ולפנים ולא יעבוד בהן בשאר ימות השנה שאינו נכנס לפנים. ולכן כאמר אלא כתנת לפי שגם בשאר ימות השנה הכתנת בד, ואעפ"כ לא ילבש בהן כתנת שעבד בו לפני ולפנים. ואח"כ אמר על כלם בגדי קדש הם. לא לתשמיש שאר ימות השנה, ודאיה שחכמים קבלו שאסור לשמש בהן אפי' ליוה"כ אחר, ולמדוהו מן והניחם שם שטעונין גניזה: יצנף, פי' רש"י ז"ל כתרגומו יחית ברישי' יניח בראשו. כמו ותנח בגדו ואחתתיה, ורמ"בן ז"ל תמה על אנקלוס למה תרגם אותה בהנחה, ולא תרגם בלשון המיוחד לגליפה ממש, שיגלגלנה בראשו כצניף. ואמר אולי איננו לשון הארמית. כי גם הגליפות והרדידים שביטעיה תרגם יב"ע כתריא, ואין לשניהם לשון בצניף ובמצנפת, רק לשון הקדש בשניהם מצנפתא. ולדעתי אין זה טעם אנקלוס, כי הכתוב אומר ובמצנפת בד יצנוף. ואם יצנוף הנחה הבי"ת מיותר, ואם אין בלשון ארמי מלה זו, למה תפש רש"י ז"ל דברי המתרגם שתרגם כן מדוחק לשונו. אלא שהגליפה נופל על בגד ארוך שלופפין אותו בעגול סביב הראש, ואין כנראה שהכ"הג לופף בגד ארוך סביב ראשו כל יום, אלא שמצנפתו לגופה מבגד ארוך מעת שנעשית ע"י עושי הבגדים, וכן נזכר במעשה עם שאר הבגדים, כי המצנפת כסוי הראש הוא שמניחו עליו בבת אחת. אבל הפעל יצנוף יש לטעות שמעגלו סביבות הראש. שהרי להלן אמר ושמת המצנפת על ראשו (שמות כ"ט ו'), וכן וישם את המצנפת על ראשו (ויקרא ח' ט'), ולא זכר בו ענין גליפה, ושלא נטעה שמצנפת של יוה"כ היה לופף עתה סביב הראש, תרגם יחית ברישיה כמו ישים. דומה ללשון הנכתב במצנפת של כל ימות השנה, ואמר יצנוף מלשון מצנפת, שבהיותו על הראש נראה כצניף, וזה עצמו טעם רש"י ז"ל שאמר כתרגומו לבלילכו מלטעות בפי' יצנוף. כך נ"ל: ורחץ במים, אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו, וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים, ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן, ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה, ושני קדושי ידים ורגלים מן

וְלְבֵשָׁם׃ (ה) וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל
אֶחָד לְעֹלָה׃ (ו) וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־
פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ

ת"א ומאת יומא נ' ב', וס"ג ב'. שבועות י"ד, א'. ואיל אחד יומא נ', א', וע' ב': והקריב יומא כ', ב', ול"ו ב', ומ"ג א', ונ"א ב'. מנחות ס"ב, ה'. זבחים ל"ח, א'. חולין כ"ב, א': וכפר יומא ב' א', ומ"ג א', ול"ו ב'. מגלה כ', ב', שבועות י"ד, א'. הוריות י"ב, א':

תרגום אשכנזי

דאהער זאָלל ער זיך פֿאָר־הער באָדען, אונד זיא הערנאך אַבלעגען. (ה) פֿאָן דער געמיינע דער קינדער ישראל'ס, זאָלל ער צווייא ציגענבאָקקע צום זינדענאָפּפֿער, אונד איינען ווידדער צום גאנצענאָפּפֿער נעהמען. (ו) צוערסט זאָלל אהרן זיינען שטיר צום זינדענאָפּפֿער דארברינגען, אונד פֿיר זיך אונד זיין הויז פֿער־

תרגום אונקלוס

אִינּוּן וְיַסְחֵי בְּמַיָּא יַת בִּשְׂרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁינּוּן׃ (ה) וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וְדִכַר חַד לַעֲלָתָא׃ (ו) וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יַת תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל

רש"י

קטיגור נעשה סניגור [ר"ה כ"ו] אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. שיהיו משל הקדש [ת"כ]: יצנף. כתרגומו יחית בריש יניח בראשו כמו ותנח אצלו [בראשית ל"ט] ת"א ואחתתיה: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו. וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים. ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור [יומא ל']: (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור

באור

הכיור, לשון רש"י ז"ל, וכן שנוי בת"כ ולמדוהו מן המקראות: (ה) ומאת עדת בני ישראל. מלת עדת פרשוהו (פרשה ד' י"ג), כי כל ישראל מכוונין ביום זה לסליחת עון: לחטאת. מפורש בענין שלא קרב רק אחד מהן, והשני משתלח חי למדבר, אבל יגיד שמפרישין שתיהן לחטאת, לכפר על חטאות ישראל ופשעיהם, לא שמפרישין אחד לעזאזל, כי לא יקדישו מתחל' קרבן לעזאזל. אלא הם מפרישין שני שעירים לחטאת, ומצות השם היא שיגביל עליהן הכהן, ויעשה אחד חטאת לה' להקריבו על המזבח, ולזה שהשני ישלחו למדבר, ולכן אבל הפרשה אמר על שתיהן לחטאת. כלומר לכפר על פשע וחטאה, שהאחד קרב' והשני יתודה עליו הכהן, ויתן עליו את כל עונותם, וכן תראה בכל הפרשה אחרי כן שלא נקרא המשתלח עוד חטאת: (ו) והקריב אהרן. מכל הקרבנות האמורים שעומדים בעזרה. יקריב אליו תחלה פר החטאת אשר לו, בו יתחיל עבודותיו, ומלת והקריב הגשה. כמו ויקרב משה את אהרן וגו' (פרשה ח' ו'): אשר לו. פי' רש"י האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור, ואפשר שהוא כנותן טעם למה יתחיל בפר החטאת, לפי ששלו הוא ובא לכפר עליו, וראוי שיתודה תחלה על עצמו, טרם יכפר על העדה כלה: וכפר בעדו, מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו, כי הודאה והתפלה מכפרים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן שנינו בברייתא דת"כ זה ווידוי דברים, ולמדוהו מכפרה של שעיר המשתלח שנאמר בו יעמד חי לפני ה' לכפר עליו (פסוק י'). ואין בו מתן דמים. ואמרו עוד ואם נפשך לומר ופרשוהו בגמרא שמא תאמר אלמוד משעיר הנעשה בפנים שהיא כפרה בדם, ת"ל והקריב אהרן וגו' וכפר בעדו ובעד ביתו, ועדיין לא נשחט, ותמה אני על רשב"ם ז"ל שאמר לפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה, כמו שמפור' לפנינו ושחט את פר החטאת אשר לו. ואין דבריו נראין שהרי הפסוק בגלוי, ועוד שחזר ואמר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו, ואח"כ אמר ושחט את פר החטאת אשר לו, ואם לא תפר' וכפר על ווידוי דברי' היא ה"א, ולמה ירחיק לפרשו על ווידוי דברים, ובפי' כתוב כן בשעיר המשתלח. ובעולה נאמר וסמך ידו על ראש הקרבנו ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א' ד'), ואחריו ושחט את בן הבקר וגו', הרי שבסמיכה שהיא הווידוי מכפר, כי אע"פי שעיקר כפרה בדם אם אין ווידוי והכנעת לב אין חפץ בקרבנו, כמו שאמרו

וּבְעַד בֵּיתוֹ׃ (ז) וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ח) וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־

תולדות אהרן ולקח שבועות י״ב, ב׳. חולין י״א, א׳: ונתן יומא נ״ז, א׳. קדושין י״ד א׳:

זאהנען. (ז) ער נימט דיא ביידען באָקקע, שטעללט זיא פֿאָר דען עוויגען הין אם איינגאנגע דעס שטיפֿטסגעצעלטס; (ח) לעגט אויף דיא ביידען באָקקע צווייא לאָאָזע; איין לאָאָז פֿיר דען עוויגען, אונד

תרגום אונקלוס

אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ: (ז) וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ח) וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין

רש״י

למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו [יומא ל״ו ע״ב]: (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד בשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימינו וחברו בשמאל

באור

ורבותינו שאם עשה סמיכה שירי מצוה כאילו לא כפר, והאמת שביום הסליחה עיקר הכל התשובה והוידוי, לכן הוידוי הראשון היה על עצמו ועל ביתו, שהן אשתו ובניו, שעליו מוטל להוכיחם ולהישירם בדרך. ולכן טרם החל בעבודת היום, הקריב פר חטאתו והתודה על עצמו וביתו שיהיה זכאי לכפר על העדה כלה. כמו שאמרו שם כיצד היה מתודה אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך אני וביתי. אנא השם כפר נא וכו׳, [א״ה אעפ״כ אינני זז מפשוטו של מקרא, שהוא על דרך הנזכר בברייתא של ר״א בן ר״י הגלילי, כל כלל ולאחריו מעשה. אינו אלא פרטו של ראשון, הזכיר (פסוק ו׳), דרך כלל שיקריב בתחלה את פר החטאת אשר לו, וכפר על ידו בעדו ובעד ביתו. כיצד? עתה יבאר דרך פרט, בתחלה יעשה גורלות. לפי שצריך אח״כ לערב דם הפר עם דם השעיר, כדי לגמור הזאת דם הפר. וכדי שלא יצטרך להפסיק במעשה עבודתו, אמר שיגריל קודם שחיטת הפר. אח״כ חזר ואמר (פסוק י״א) עתה יתחיל בהקרבת הפר שזכרנו, כיצד? ושחט את פר החטאת וגו׳ עד פסוק כ׳, ששם נגמרה הקרב׳ הפר והזאת דמו, זהו על דעתי פשוטו של מקרא, ומיתור הכתובים דרשו רז״ל מה שדרשו]: ביתו, כמשמעו אשתו ובניו שהן ביתו של אדם, ובסמוך אפרש יותר: (ז) ולקח את שני השעירים, כלומר אחר שהתודה על פרו יניחנו במקומו וילך ויקח את שני השעירי׳. ולא נאמר בכאן והקרי׳, לפי שעדיין אינו עושה בהן עבודה לא וידוי ולא שחיטה עד אחר הקטרת קטרת: והעמיד אתם לפני ה׳, מעמידין בשער נקנור המכוון כנגד בית ק״ק פניהם למערב ואחוריהם למזרח. ולפי שלפני ה׳ משמע בהיכל שהרי בעזרה הוא עומד, הוסיף פתח א״מ שהוא העזר׳ אלא שמעמידן נגד בית ק״ק וזהו לפני ה׳, ולמדנו שמתיכן עומדי׳ לפני ה׳ לעבודתו, וכמו שאמרנו (פסו׳ ה׳): (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות, לא שיתן על כל אחד שני גורלות אלא שעור הכתוב שיקח מן הקלפי גורלות. והגורלות שהוציא יתן עליהם, וחזר ופי׳ גורל אחד לה׳ יתן על שעיר זה, וגורל אחד לעזאזל יתן על השעיר השני, זהו לפי הפשט, ורבותינו למדו גורלות שיהיו שוין שלא יעשה אחד גדול ואחד קטן. א׳ של כסף וא׳ של זהב, א׳ של שיש וא׳ של אשכרוע. ופי׳ רש״י ז״ל אופן עשייתו. מעמיד א׳ לימין וא׳ לשמאל. ונותן שתי ידיו בקלפי, ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותנן עליהן. זה שכתוב בו לשם הוא לשם. ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: גורל אחד לה׳, כתוב מפרש מה יכתוב על הגורלות שזכר, ואמר גורל אחד חרות עליו לה׳. ועל אחד מהן חרות לעזאזל: לה׳. להקריבו לה׳: לעזאזל, לשלחו לעזאזל: לעזאזל, פי׳ רש״י זכרונו לברכה הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה. ובת״כ שניכו למקום הקשה שבהרים ובפרק שני שעירי תניא עזאזל קשה שבהרי׳, וכן הוא אומר ואת אילי הארץ לקח. דרשוהו כמו עזז אל, אע״פ שיש זי״ן בין אל״ף ללמ״ד, תבריהם אמת כמו שאפרש. ורא״בע ז״ל שכתב אמר הגאון כי עזאזל שם הר, ונקרא כן בעבור שהוא תקיף, כי טעם זכר השם כטעם הדרי אל יקותיאל. והגאון הלוי תפשו כי האל״ף במלת עזאזל בין זי״ן לזי״ן, ולדעתי אין תפיסת רב השר הלוי תפיסה, ובחכמה הונח האל״ף נחה

שני השעירם גרלות גורל אחד
ליהוה וגורל אחד לעזאזל: (ט) והקריב
אהרן את־השעיר אשר עלה עליו
הגורל ליהוה ועשהו חטאת:
(י) והשעיר אשר עלה עליו הגורל
לעזאזל יעמד־חי לפני יהוה לכפר
עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה:

ש' בראש עמוד והיא הש' מן בי"ה שמ"ו

ת"א לעזאזל יומא ס"ז, ב': ועשהו יומא מ', כ'. קדושין י"ד, א' חולין כ"ד, א'. כריתות כ"א, א': והשעיר יומא ל"ט, ב': יעמד יומא מ', ב', וס"ד ב', וע"א א': לכפר יומא שם: לעזאזל שם ס"ז, ב':

תרגום אשכנזי

איין לאָאָז פֿיר עזאזל. (ט) אהרן ברינגט דען באָק, אויף וועלכען דאז לאָאָז פֿיר דען עוויגען געפֿאללען איזט, דאר, אונד מאכט איהן צום זינדעני אָפּפֿער. (י) דער באָק, אויף וועלכען דאז לאָאָז פֿיר עזאזל געפֿאללען איזט, זאָלל לעבענדיג פֿאָר דעם עוויגען היגעשטעללט ווערדען, אום איבער דענזעלבען צו פֿערזאָהנען, (נעמליך דיא זינדען דער קינדער ישראל'ס דאראויף צו בעקעננען), אונד איהן הערנאך צום עזאזל אין דיא וויסטע צו שיקקען.

תרגום אונקלוס

סדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל: (ט) ויקריב אהרן ית צפירא די סליק עלוהי עדבא לשמא דיי ויעבדיניה חטאתא: (י) וצפירא די סליק עלוהי עדבא לעזאזל יתקם כד חי קדם יי

רש"י

ונותן על זה את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה [יומא ס"ז] שנאמר ארץ גזרה, חתוכה: (ט) ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת [ת"כ]: (י) יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים

באור

בין זי"ן לזי"ן ולידי של האל"ף הניחו תחת הזי"ן, לפי שבהכפל אות השרש מורה על ההפלגה, כמו ירקרק אדמדם, וכמ"ש (פרשה י"ג), וכאן דומה על הפלגת העזות, ולפי ששרשו עזז, אילו נסמכה זי"ן לזי"ן לא היה כפל אות השרש אלא נכתב בשרשו שלם על כן הוטלה האל"ף בין זי"ן לזי"ן. ויהיה כשני פעמים עז, ועוד אבאר לפנינו (פסו' כ"ב) דעתי בפי' המל' הזאת: (ט) והקריב אהרן, לפי שצריך לקרוא לו שם ולקדשו לקרבן חטאת, אחר והקריב. עלה עליו, כלומר שעלה גורל השם עליו ביד הלוקח מן הקלפי, או שהונח על גבו הגורל לה', כמו אשר לא עלה עליה עול (במדבר י"ט ב'): ועשהו חטאת, הכהן יקרא לו עתה שם חטאת, כי השני איננו חטאת שאינו קרב, וכן שנו בת"כ שיאמר לה' חטאת, ואי אפשר לומר ועשהו כדין חטאת, שהרי למטה בענין הוא אומר ושחט את שעיר החטאת. לא כרא"בע שפי' ועשהו חטאת שישחטנה, ובת"כ עוד ר' ישמעאל אומר לא היה צריך לומר חטאת, אינו אומר אלא לשם, לדעתי פרושו לפי שהתחלה כבר לקח שני שעירי עזים לחטאת, ועתה שמגריל עליהן די שיאמר לה' ואנו יודעין שהוא חטאת קרב לה', לא כפי' הרב בעל ק"א שלדעת רב ישמעאל ועשהו חטאת כפשוטו שיקריבנו לחטאת, אלא גם לדעתו קריאת שם הוא אלא שאינו צריך להזכיר חטאת, שכשיאמר לה' ידענו שהוא חטאת גמור: (י) והשעיר וגו', לא יקרא חטאת, כי לא יקרב במקדש, ולא יזה מדמה הזאות, אלא יעמד חי: יעמד חי, מן ההפעל והראוי להיות יועמד בשורק, והוא קמץ בעבור אות הגרון שאחריו, כמו יחרם כל רכושו. ובנב' ההפעל נגד והעמיד אותם, שהוא מן ההפעיל, ועליו אמר ועמד כמו שהעמד מן הכהן כן יעמד חי, לא יעשה בו דבר בקדש: לפני ה' לכפר עליו, אע"פ שכל הקרבנות מכפרים באותם במתן דם, זה יכפר עליו הכהן עונות בני ישראל לפני ה' בעודנו חי ואמר הטע' לשלח אותו לעזאזל המדברה, כדי שישלחוהו חי וילך לעזאזל וישא עליו את כל עונותיהם אל ארץ גזרה, וכפר' זו מפורשת בענין שהיא ווידוי דברים, שנא' וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתוד'

(יא) וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת
אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ
וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃
(יב) וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ
מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו
קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית
לַפָּרֹכֶת׃ (יג) וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־
הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת
אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא

ת"א אשר לו שם נ"ח, ב'. שבועות י"ד, ב'. מנחות י"ט, א'
ולקח יומא מ"ה, ב'. ומ"ט א'. זבחים כ"ח, ב': גחלי פסחים
ע"ה, ב': ומלא יומא מ"ז, א'. זבחים ק"ט, ב': והביא יומא
שם, ומ"ט א'. מנחות י"א, א': ונתן יומא נ"ג, א': וכסה
שם שם:

(יא) הירויף זאָלל אהרן זיינען שטיר צום זינדיגנ־אָפפֿער דארברינגען, פֿיר זיך אונד זיין הויז פֿער־זאָהנען; ער שלאכטעט נעהמליך זיינען שטיר צום זינדענאָפפֿער. (יב) נימט דיא רויכפֿאננע פֿאָלל גליהענדער קאָהלען פֿאָם אלטאר דער פֿאָר דעם עוויגען שטעהט, אונד ביידע הענדע פֿאָלל קליין געשטאָסענעס רויכ־ווערקס, אונד ברינגט עס איננערהאלב דעם פֿאָר־האנגס. (יג) דאזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען לעגט ער דאז רויכווערק אויף דאז פֿייער; זאָ דאס דיא וואָלקע פֿאָן דעם רויכווער־קע דען דעקקעל, דער אויף דעם צייגניסע ליגט, גאנץ פֿערהיללע, דאמיט

תרגום אונקלוס

לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא׃ (יא) וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ׃ (יב) וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּיתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חָפְנוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דַּקִּיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרֻכְתָּא׃ (יג) וְיִתֵּן יָת קְטֹרֶת

רש"י

ותרגומו יתקם בד חי. מה תלמוד לומר לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע ששלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששליחותו למיתה [ת"כ]: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגומר: (יא) וכפר בעדו וגו'. ויודי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרויים ביתו שנא' בית אהרן ברכו את ה' וגומר [תהלים

באור

עליו את כל עונות ב"י וגו' ונתן אותם על ראש השעיר. אמרו רבותינו יעמד חי מה ת"ל כלומר ידענו שלא ישחט, שהרי אמר לשלח אותו וגו'. לפי שאיני יודע אם שלוחו למיתה או לחיים, ת"ל יעמד חי לפני ה', עמידתו חי לפני ה', אבל שלוחו למיתה, ועוד יתבאר בעז"ה (פסוק כ"ב): (יא) והקריב אהרן, לעשות עבודה שנייה בפרו, ומהו וכפר בעדו ובעד ביתו, שסומך פעם שני עליו ומתודה עליו ועל אחיו הכהנים, כי אחר שהתודה על עצמו ועל אשתו ובניו החשובים כגופו, עתה ראוי שיכפר גם על אחיו הכהנים וזהו ביתו הנאמר כאן, שכלן קרוין ביתו, שנאמר בית אהרן ברכו את ה' (תהלים קל"ה י"ט), וכן שנינו בת"כ: ושחט, שוחט ומקבל את הדם, ונותנו ביד כהן למרס בו שלא יקרוש, כדי שילך תחלה ויקטיר קטרת בפנים: (יב) גחלי אש, גחלים בוערות לא עוממות: מעל המזבח, החיצון: מלפני ה', מצד המזבח שלפני פתח ההיכל, והוא צד מערבי: חפניו, של הכהן, הגדול כפי גדלו והקטן כפי קטנו: קטרת סמים דקה, כבר נאמר ושחקת ממנה הדק (שמות ל' ל"ו), ובי"הכ דקה מן הדקה שמערב י"הכ היה מחזירה למכתשת: והביא, את הכף והמחתה מבית לפרכת, לקדש הקדשים. ואם הוא מביאם ידענו שנכנס לשם: (יג) ונתן, אחר שיביא בפנים, יתן את

יָמֽוּת׃ (יד) וְלָקַח֙ מִדַּ֣ם הַפָּ֔ר וְהִזָּ֧ה בְאֶצְבָּע֛וֹ עַל־פְּנֵ֥י הַכַּפֹּ֖רֶת קֵ֑דְמָה וְלִפְנֵ֨י הַכַּפֹּ֜רֶת יַזֶּ֧ה שֶֽׁבַע־פְּעָמִ֛ים מִן־

ת״א על פני שם כ״ה, ח׳. סנהדרין ה׳, ח׳. מנחות כ״ז, ג׳:

תרגום אשכנזי

ער ניכט אומקאָממע. (יד) הירויף נימט ער פֿאָן דעם בלוטע דעס שטירס, שפרענגט דאַ-פֿאָן מיט זיינעם פֿינגער אָבען געגען דיא פֿאָרדער-זייטע דעס דעקעלס היין, אונד אונטען פֿאָר דעם דעקעל, שפרענגט ער זיבען מאהל מיט זיינעם פֿינגער פֿאָן דעם בלוטע.

תרגום אונקלוס

בּוּסְמַיָּא עַל אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וְיַחְפֵּי עֲנַן קְטָרְתָּא יָת כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת׃ (יד) וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַפּוּרְתָּא קִדּוּמָא וְלָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן

רש״י

קל״ה] וגו׳ מכאן שהכהני׳ מתכפרין בו וכל כפרתו אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגומר [ת״כ]: מעל המזבח. החיצון [יומא מ״ה]: (יב) מלפני ה׳. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטרת דקה היא שנאמר ושחקת ממנה הדק [שמות ל׳] אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת [יומא מ״ו]: (יג) על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעל׳

באור

הקטרת על האש: לפני ה׳, בין שני בדי הארון מול הכפרת, כך הוא פשוטו של מקרא וכן קבלו רבותינו, אבל הצדוקים אמרו שיתקן מבחוץ ויכנים בפנים והשיבו חכמים מפסוק זה. והם דרשו כי בענן אראה על הכפרת שיביא לפנים בענן הקטרת, וחכמים השיבו שבא ללמדנו שיהי׳ בקטר׳ עשב מעלה עשן, שיהא מתמר ועולה כמקל, ומלבד זה אין הכרע כי לפי פשוטו על ענן הכבוד הוא מדבר כמו שפרשנו (פסוק ב׳): וכסה ענן הקטרת, רבותינו למדו מזה שאם לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. ולפי פשוטו לפי שאמר ואל יבוא בכל עת וגו׳ ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת, בי״הכ יכנס תחלה בקטרת, ויקטירנה מול הכפר׳ לפני ה׳ גם ענן הקטרת יכסה את הכפרת שענן ה׳ עליו, ולא ימות, ולכן תאר עשן הקטרת כאן בלשון ענן, כנגד כי בענן אראה, ויב״ע תרגם ויחפי ענן תנן קטורתא, ועל ולא ימות תרגם ולא ימות באשא מלהבא קדם ה׳, כלומר אע״פי שמקטיר לפני ה׳, לא יקרנו כאשר קרה לבני׳ בקרבתם לפני ה׳. וכן תרגם למעלה וימותו, ומיתו באשא מלהבא, ודבריו קרובים לדברינו: (יד) ולקח, אחר שהקטיר הקטרת יוצא מק״ק אל העזרה, ולוקח המזרק שבו דם הפר מן הרובד הרביעי שבעזרה. ונכנס פעם שני לק״ק ועומד במקום שעמד, ומעלמו נשמע שיצא ועת׳ נכנס פעם שני, וכן ושחט את שעיר החטאת (פסוק ט״ו), לא זכר שיצא, ומובן ממה שנאמר אחריו והביא את דמו אל מבית לפרכת: מדם הפר, מדם שבמזרק יקח באצבעו להזות: והזה באצבעו על פני הכפורת, ולא פירש כמה יזה למעלה, ולפי שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, הרי זה הזאה אחת, ורבותינו ז״ל אמרו שבדם השעיר מפורש שאינו אלא הזא׳ אחת, לפי שנאמר בו והזה אותו. והזאת דם הפר נלמד הימנו כי אמר ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר, שיהו הזאותיהן שוות, והזאות שלמטה בשעיר הסתומים, נלמדים מהזאות שבע של פר המפורשים: על פני הכפרת קדמה. לא שיזה על הכפרת. אלא כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ״ה י״ח), כלומר שעומד בין שני בדי הארון ומזה ההזאות כלן סמוך לכפרת, וטיפי הדמים נופלים לארץ, מרים ידו למעלה מן הכפרת ומזה הזאה אחת כנגד עובי הכפר׳, ולפני הכפרת יזה שבע, ג״כ כנגד עובי הכפרת שמרים ידו למעלה עד חודו של כפרת. כמו ששנינו (יומא כ״ג ע״ב) ולא היה מתכוין להזות למעלה או למטה אלא כמצליף כלומר ההזאה לא היתה זאת למעלה ממש ואינו למטה ממש, אלא כמצליף ופירשו בגמ׳ כמנגדנא, שמרים ידו למעלה אבל ההזאה היא על מקום אחד, וכן הכהן מרים ידו על הכפרת, וההזאות כלן מזה במקום אחד, כלומר כנגד חודו של כפרת שם מטיל הדם מאצבעו, וכן יורע כמביא למעלה (תהלים ע״ד ה׳), תרגומו יתליף בקורנסא היך גבר דמריס ידוהי, וזהו שאמרו (יומא דף כ״ה ע״א) תנא

הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ (טו) וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ (טז) וְכִפֶּר

ת"א ולפני יומא נ"ה ח': אשר לעם שבועות י"ב, ב': ועשה יומא נ"ה, ח': והזה שם שם: וכפר מכות ז', ב', וי"ב, ב':

(טו) אלסדאן שלאכטעט ער דען באָק צום זינדענאָפּפֿער פֿיר דאז פֿאָלק, ברינגט זיין בלוט איננערהאלב דעם פֿאָרהאנגס, אונד בעהאנדעלט דיזעם בלוט, וויא ער דאז בלוט דעם שטירס בעהאנדעלט: שפרענגט נעמליך דאפֿאָן אָבען געגען דען דעקעל אונד אונטען פֿאָר דעם דעקעל. (טז) דאדורך

תרגום אונקלוס

דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ׃ (טו) וְיִכּוֹס יָת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְיָעֵל יָת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוּכְתָּא וְיַעְבֵּד לִדְמֵיהּ כְּמָא דִּי עֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפּוּרְתָּא וְלָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא׃ (טז) וִיכַפַּר עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל

רש"י

ושבע למטה: (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה: (טז) מטומאות בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע

באור

כשהוא מזה אינו מזה על הכפרת אלא כנגד עוביה של כפרת. וכמו שפי' רש"י אינו מזה על הכפרת על גבה, אלא כנגד עוביה, ולא היו דמים נוגעים בה, כלומר כנגד עוביה מטיף הדם מאצבעו, והטיפין נופלים לארץ בין בהזאת אחת למעלה, ובין בשבע שלמטה, אלא כשרוצה להזות אחת שלמעלה, מגביה ידו תחלה למעלה מן הכפרת, ומורידה למטה עד כנגד עובי הכפרת ומזה, ובהזאות שלמטה מגביה ידו למעלה עד כנגד עובי הכפרת ומזה וזהו שאמרו (שם) כשהוא מזה למעלה מורד ידו למטה כשהוא מזה למטה מורד ידו למעלה: (טו) ושחט, אחר שגמר עבודת דם הפר בפנים. יוצא אל העזרה ושוחט את השעיר שעלה עליו הגורל לה': אשר לעם, לא היה צריך לומר. שהרי אין בענין שעיר לכפר על הכהנים, אבל פירושו אשר לכפרת העם. וכמו שפי' רש"י ז"ל מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל: והביא את דמו מבית לפרכת. לפי הפשט אף שלא נאמר כן אצל דם הפר, הולך להכת' כאן, שאילו לא נאמר הייתי טועה לפרש ועשה את דמו שיביאנו לפני ולפנים כמו דם הפר, אבל מספר ההזאות לא ידענו, שהרי סתם הכתוב והזה אותו וגו' עכשיו שנאמר והביא. ידענו כי ועשה מדבר על ההזאות שיהיו הזאותיו שוין להזאות הפר אחת למעלה ושבע למטה: והזה, זהו מה שיעשה בו, וי"ו והזה כמפרש והוא כמו להזות. גם יעשה כן באצבע כמו שמפורש בדם הפר: על הכפרת, באדנותו למעל' (פסו' י"ד): (טז) וכפר על הקדש, זהו קדש קדשים שבו ארון וכפרת ששם ה' נקרא עליו, ויכפר עליו בקטרת ובהזאת דם, שלא תסתלק שכינה מעל ישראל בעבור טומאתם ופשעיהם, כמו שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו (שמות כ"ט ל"ז), שיהיה ק"ק וכשר להקריב עליו אשי ה', וכן וכפר על הקודש, שיהא ראוי להשראת השכינה בתחתונים. ולאיה שכאשר רבו עונותינו נסתלקה שכינה מעל ארון ברית ה': מטמאת בני ישראל. לפי הפשט כולל כל העבירות החמורות הגורמים סילוק שכינה שכלם קרויי' טומאה. בע"ז נאמר למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקרא א' ג'). בעריות נאמר ולא תטמאו בהם (שם י"ח ל'). ובש"ד נאמר ולא תטמא הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, וכן שאר העבירות, ובגללן יכפר על הקדש: ומפשעיהם לכל חטאתם, גם על הפשעי' שמרדו בה' ובדבר קדשו. לפרוק מעליהן עול מלכותו ותורותיו ומצותיו, ללכת בדרכי חטאתם, שהן הדרכים הרעים שגברו בלבם התאוה והחמדה, אבל רבותינו אמרו ששעיר זה מכפר על טומאת מקדש וקדשיו, ואמרו מטומאות ולא כל טומאות, והן טומאות מקדש וקדשיו שחלקן

עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה
לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ
טֻמְאֹתָם׃ (יז) וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה ׀
בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־

ת"א ומפשעיהם מגות ו', ג'. כריתות כ"ה, ב': וכן וכו' יומא נ"ג א'. שבועות ח', א'. זבחים נ"ז, ב': וכל אדם יומא ע"ג, ב':

פּערזאָהנט ער אויף דאז הייליגטהום, וועגען דער אונרייניגקייטען דער קינדער ישראל'ס, אונד וועגען איהרער איבער־טרעטונגען, אין אללען איהרען זינדען; עבען אל־זאָ מאכט ער עס מיט דעם שטיפֿטסצעלט, דאז מיט־טען אונטער איהרען אונ־רייניגקייטען דא שטעהט.
(יז) נימאנד זאָלל אין דעם שטיפֿטסצעלטע זיין, וועון ער היניין געהט, אים הייליגטהומע צו פֿערזאָהנען, ביז ער ווידער העריוס

רש"י

להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג [ת"כ]: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעל' ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה [יומא נ"ז]: השוכן אתם בתוך טומאותם. אע"פי

תרגום אונקלוס

חֲטָאֵיהוֹן וְכֵן יַעֲבֵיד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּשָׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבָתְהוֹן׃ (יז) וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵיעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא

באור

הכתוב מכלל הטומאות שבן בעולה ויורד, ור' שמעון אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר וכפר על הקדש מטומאות, מטומאתו של קדש. ומכפר על השוגגין שאינן בני קרבן, כגון שיש ידיעה בתחלה ולא בסוף, וכן על המזידין שנכנסו בטומאה מזיד, שנאמר ומפשעיהם, ואין פשע אלא מרד, וגם לדעתם ז"ל נכון מה שפרשנו במלילת יכפר על הקדש: וכן יעשה לאהל מועד, כמו שעשה בק"ק, כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה וז' למטה כך מזה על הפרוכ' מבחוץ משניהם אחת למעלה וז' למטה, ואם שאינו מקטיר מבחוץ. שב על וכפר, שעיקר כפר' בדם, ואם גם הקטרה מכפרת, כמ"ש (פסוק י"ז), מ"מ אין לטעות, שהרי לא צוה רק ליטול מלא חפניו קטרת סמים דקה, ולהביאו אל מבית לפרכת, אבל המזרק שבו דם הפר והשעיר, יש בו להזאות רבות, גם לא הוצרך לפרש באיזו מקום יזה באהל מועד, שכבר מצינו כדוגמתו בפר משיח ובפ' העלם דבר שיביא דמו אל אהל מועד, ויזה מהן את פני פרכת הקדש: השכן אתם בתוך טמאתם, שב על אהל מועד שהוא במחנה, שבו יעבדו בית ישראל את השם, ולפי שהוא מקום קדוש ראוי שישכון בין טהורים, ולפי ששב גם על וכפר על הקדש שהוא הדביר, אבל אינו דרך כבוד שלמעלה, כי הקדש הוא הארון והכפרת ששם ה' נקרא עליו, על כן כתב אבל אהל מועד שכולל הבית כלו, וידענו כי השם שוכן בו, וכן ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, ואמר הטעם כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. וכן כאן אמר וכן יעשה לא"מ השוכן אתם בתוך טומאתם, כלומר ואני ה' שוכן בו, וזהו שאמרו בת"כ השוכן אתם בתוך טומאתם, אע"פי שהן טמאים שכינה ביניהם', כלומ' א"מ כנוי לשכינ' שהיא בישראל:

(יז) וכל אדם לא יהיה באהל מועד. בהיכל אבל בעזרה מותר. ואע"פ שבכל השנה אסור לאדם לבוא בהיכל שלא בשעת עבודה שנאמר ואל יבוא בכל עת אל הקדש, ובי"הכ כל העבודות אינן כשירות אלא בכ"הג, הוצרך לאמרו לפי שצריך כהן לסייעו, למרס במזרק בדם הפר שלא יקרוש בעודו מקטיר בפנים, והייתי אומר שמותר להביאו עמו, כמו שבכל יום הכהן המקטיר קטרת מכניס עמו כהנים המסייעים אותו כמו ששנינו (תמיד פ"ו ג') הזהיר שכל אדם לא יהיה בא"מ. אלא ממרס בעזרה, ולכן על מה ששנינו (יומא דף מ"ג ב') ונותנו למי שממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל, מקש' בגמרא והא כתיב וכל אדם לא יהיה בא"מ, ומתרץ רב יהודה תני של היכל, כלומר בעזרה ברובד רביעית מן ההיכל, ולא הקשה מן ואל יבוא בכל עת, לפי שלצורך עבודה היא: בקדש, בקדש הקדשים ובהיכל: וכפר בעדו ובעד ביתו, בפר: ובעד כל

צֵאת֔וֹ וְכִפֶּ֤ר בַּעֲדוֹ֙ וּבְעַ֣ד בֵּית֔וֹ וּבְעַ֖ד כָּל־קְהַ֥ל יִשְׂרָאֵֽל׃ שני (יח) וְיָצָ֗א אֶל־הַמִּזְבֵּ֛חַ אֲשֶׁ֥ר לִפְנֵי־יְהוָ֖ה וְכִפֶּ֣ר עָלָ֑יו וְלָקַ֞ח מִדַּ֤ם הַפָּר֙ וּמִדַּ֣ם הַשָּׂעִ֔יר וְנָתַ֛ן

ת"א וכפר יומא סס. הוריות י"ג, א': ויצא יומא נ"ח, ב': ולקח וכו' יומא ה"א, א'. בכורות ל"ט. ב'. זבחים פ"א, א'. מנחות כ"ב, ב'. חולין ל"א, ב'. תמורה ה', ב':

קאָממט; אלזאָ זאָלל ער אויף זיך, זיין הויז אונד דיא גאנצע פֿערזאממלונג ישראל'ס פֿערזאָהנען. (יח) הירויף געהט ער הערפֿאָר אן דען אלטאר, דער פֿאָר דעם עוויגען שטעהט, אונד פֿערזאָהנט דארויף, ער נימט נעמ־ליך פֿאָן דעם בלוטע דעס שטירס, אונד דעס באָקעס,

תרגום אונקלוס

דְיִשְׂרָאֵל׃ (יח) וְיִפּוֹק לְמַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר

רש"י

שהם עתידים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהז' ההזאו' על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והז' ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית [יומא כ"ח]:

באור

קהל ישראל, בשעיר. לפי שבפרו אמר וכפר בעדו ובעד ביתו, אבל בשעיר לא נאמר עדיין שיכפר על בית ישראל כלו, אמר שבמעשים הללו שעשה בפנים ועל הפרכת, יכפר בעדו ובעד ביתו, ובעד כל קהל ישראל, ורבותינו אמרו (יומא כ"ז ע"א) שרומז על הקטרת שמכפר עליו ועל הכהנים ועל כל ישראל וכלם שוין לו, שמצינו כפרה אצל קטרת שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה', אחר שגמר בהיכל מתנות שעל הפרוכת, הולך משם אל מזבח הזהב, כמו ששנינו (יומא כ"ח ע"ב) ויצא אל המזבח אשר לפני ה', זה מזבח הזהב, ופירש"י ז"ל שם שאילו מזבח החיצון לאו לפני ה' הוא. וכן כתוב בפ' משיח ובפר העלם דבר של צבור, ומלבד זה מוכרע מעצמו כמ"ש. ואם תאמר הלא עומד בהיכל ואיך נאמר ויצא? שנו בת"כ אמר ר' נחמיה לפי שמצינו בפר הזה על כל המצות שכהן עומד חוץ למזבח ומזה על הפרכת, יכול אף זה כן ת"ל ויצא אל המזבח. היכן היה לפנים מן המזבח, ואילו היה עומד ובא אל המזבח גם כן היינו דורשים כן, אבל מלת ויצא בא להזקיקו עוד לצאת חוץ למזבח כלו. ולהתחיל ההזאות מקרן מזרחית צפונית שהרי כשהולך מן הפרכת פוגע במערב המזבח תחלה, ושם היה ראוי להתחיל אלא שהכתוב אומר ויצא, וכן אמרו בגמרא (יומא כ"ח ע"ב) דכולי עלמא מיהא בהיא קרן דפגע ברישא לא עביד מאי טעמא אמר שמואל דאמר קרא ויצא אל המזבח, עד דנפיק מכולא מזבח. וכן שטת רש"י ז"ל, ובחנם תמה עליו הרב רב אלי' מזרחי ז"ל, ודברי הראב"ע ז"ל שכתב ויצא אל המזבח, הוא מזבח העולה, תבין מדברנו שהן דברי שגגה. ועוד אם על מזבח העולה, אין בענין הזאות על המזבח שבהיכל. ומהו אם כן וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים (שמות ל' י'). ואם מלת ויצא הביאהו לומר כן, לא עמד על הוראתה, שאין יציאה בכל מקום על היוצא מחדר לחדר או מבית לבית או מן העיר אל חוץ לעיר והיוצא אבל הוראתה גם מעתיק ממקומו למקום אחר בחדר בבית בעיר או בשדה שהוא עומד, ויתורגם (בל"א פארטרוקען), רק אם יורה על יציאה ממקום למקום אחר. וכתב אצלו מלת מן כמו ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית (פרשה י"ד ל"ח), ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כ"ח י'). וכשאין אצלו מלת מן יורה גם על ההעתקה במקום שהוא עומד, כמו בכל הארץ יצא קום (תהלים י"ט ה'), שקום נעתק בכל הארץ כלה, וכן ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה והוא יצא ותפל (שמואל ב' כ' ח'), כלומר שנעתק ממקומו לגשת אל עמשא וכן עבדך יצא בקרב המלחמה (מלכים א' כ' ל"ט) כלומר שנעתק ממקומו, כי אז יצא ה' לפניך (שמואל ב' ה' כ"ד), וכן אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם (במדבר כ"ז י"ז). בכלן הענין מה שלועזין (פארטרוקען), וכן כאן לא אמר ויצא משם אל המזבח אלא ויצא פתרונו שיעתיק בהיכל מהלאה למערב המזבח אל מזרחו, וכפר עליו, ובמה יכפר עליו. ולק'

עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (יט) וְהִזָּה
עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים
וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(כ) וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־
אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב
אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ (כא) וְסָמַךְ אַהֲרֹן

ת"א וטהרו יומא נ"ט א': וכלה יומא ס', ב', ונ"ז א'. וס' ב', זבחים מ', ב', ונ"ב ב': וסמך מנחות צ"ג, ב':

תרגום אשכנזי

ברינגט דאפֿאָן אן דיא עקקען דעס אלטארס רונד אומהער. (יט) שפרענגט פֿאָם בלוטע מיט דעם פֿינגער זיבענמאל דארויף; רייניגעט עס אונד הייליגעט עס דאדורך, וועגען דער אונרייניגקייט דער קינדער ישראל'ס. (כ) ווען ער זיך דאמיט פֿערטיג איזט, דאז הייליגטהום, דאז שטיפֿטסגעצעלט אונד דען אלטאר צו פֿערזאָהנען; זאָ פֿיהרט מאן דען לעבענדיגען באָק הער. (כא) אהרן דריקט זיינע ביידע הענדע אויף דען קאָפף דעס לעבענדיגען

תרגום אונקלוס

חִוּר׃ (יט) וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כ) וִישֵׁיצֵי מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא וִיקָרֵב יָת צְפִירָא חַיָּא׃ (כא) וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יָת תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי

רש"י

וכפר עליו. ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו [ת"כ]: וטהרו. ממה שעבר: וקדשו. לעתיד לבא: (כא) איש עתי.

באור

מדם הפר וגו' בהזאת דם הוא מכפר עליו, וטעם וי"ו של ולקח לגלות על וכפר עליו, אבל בתרגום יב"ע ויכפר עלוי באשתעות מליא, ירצה שלדעתו וכפר עליו ענין בפני עצמו שקודם ההזאות יכפר ברצוי דברים ובתפלה, וכן כתב בפי' וכפר על הקדש ויכפר על קודשא באשתעות מליא, שבכל עבודה יתחנן לאלהיו, כמו וכפר בעדו הוא על ווידוי דברים, שגם עליו אמר ויכפר באשתעות מליא, ודברי טעם הם: מדם הפר ומדם השעיר, מעורבים זה בזה, לא מכל אחד בפני עצמו, ולמדוהו בת"כ מפסוק על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים, ואם כל אחד בפני עצמו הוא שתים, ויש בזה מחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן: ונתן, באצבעו מן הדם על קרנות המזבח, ואין צריך לאמרו שכן מפורש אצל כל מתנות חטאת: (יט) והזה עליו, מזה שבע הזאות על גגו של מזבח, וכאן פי' באצבעו, לפי שבכל התורה לא מצינו הזאות על טהרו של מזבח, וירצה לי שמה שאמר בפרשת ואתה תצוה וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה, שלא נזכרו ההזאות שעל טהרו, כי חזר לומר מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו, סוף הכתוב רומז על ז' הזאות שעל טהרו: וטהרו, מטומאת בני ישראל, שכל לשון טהרה כנגד טומאה: וקדשו, בהזאות הללו יקדשנו לעתיד שיהיה קדש, והקטרת שיקטירו עליו יום יום יהיה לרצון לפני ה'. לפי שעכשיו טהרו, צריך קדושה אחרת לקדשו לעתיד, כמו שמן המשחה שנתקדשו בו מתחלה כל כלי המשכן, וכמו הרצאת דמים שנתקדש בו מתחלה מזבח החיצון, וזהו שאמרו רבותינו בת"כ וטהרו לשעבר, וקדשו לעתיד לבוא: (כ) וכלה מכפר, לאחר שעשה העבודה הזאת, שבה כלה כל עבודת הפנימיות, אז יקריב את השעיר החי: את הקדש, עבודות שבדביר הקטרת ומתן דם פר ושעיר, שהן לכפר על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים: ואת אהל מועד, המתנות שעל הפרכת, שהן לכפר על טומאת היכל וקדשיו, ואמר רמב"ן ז"ל כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים והפרוכת עצמה: ואת המזבח, מתן ד' ומתן ז' שעל המזבח הפנימי, ואמר רמב"ן ז"ל שמכפרים על טומאת מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת, וכן דם פר העלם דבר: והקריב, יקריבנו אליו להתודות עליו: (כא) וסמך, פרשנוהו (פרשה א' ד): שתי ידו, בנין אב לכל הסמיכות שהן בשתי ידים, וג"ז פרשנוהו (שם), ובתרגום יב"ע

אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃

ידיו קרי

באָקס, אונד בעקעננט דארויף אללע מיסעטהא־טען דער קינדער ישראל'ס, אללע איהרע פֿערברעכען, איהרע זינדען אללער־לייא. דיזע ברינגט ער דאדורך אויף דען קאָפף דעם באָקס, אונד שיקט איהן דורך איינען דאצו בעשטעללטען מאן אין

ת"א החי שם ל"ג א' וב': והתודה יומא ל"ו, ב'. כריתות כ"ה ב': פשעיהם כריתות כ"ה, ב': איש עתי יומא ס"ו, ב'. יבמות י"ג, ב'. כריתות י"ד, א':

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת כָּל מְרָדֵיהוֹן לְכָל חֲטָאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן עַל רֵישׁ צְפִירָא וִישַׁלַּח בְּיַד גְּבַר דְּזָמִין לִמְהָךְ לְמַדְבְּרָא׃

רש"י

המוכן לכך מיום אתמול [יומא ס"ו]: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד.

באור

ית תרתין ידוי בסד"א חדא ית ימינהא על שמאליה על ריש צפירא חייא. לפרש מלת שתי וידו חסר יו"ד, ומפרש שתים שנראין כא', שמניח ידו הימנית על השמאלית ואם כן יש טעם לכל הסמיכות שנאמר בכלן ידו, והסמיכה בשתי ידים: והתודה. יודה שחטאו ושפשעו ישראל לפניו, וכבר פרשנו זה וגם טעם ההתפעל (פרשה ה' ה'): עונות בני ישראל, מחשבות רעו' מחשבות תועות. שחשבו תועה על ה' ועל דבריו ועל מעשיו, ושדשו עוד על שם שתעותים היסר, ועל כן עוברים על מצותיו, כי לא ישרו בעיניהם, ואלו הם מזידים כזו עונה בה (במדבר ט"ו ל"א). ועליו אמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיה ה' י"ח), ובארנוהו בספרנו בן נעול (בית א' חדר ב' חלון ו'): פשעיהם, הן המרדים, שהסכימו בלבם לפרוק עול המצוה מעל צוארם, כמו אז תפשע לבנה (מלכים ב' ח' כ"ב), כמדינה המורדת לצאת מיד המלך, וזה יהי' לפעמים מרוב התאוה שגברו בלב והרבו לחטוא וכשאינן מתנחמים בלבבם לשוב מהן, לסוף יסכים הלב לפרוק עול שמים מעליו, וזהו פשעיהם לכל חטאתם, כי החטאים הם דרכי היצר פעולית דרכי הנפש בארח סכלות. שהן טבעיים ללב האדם, כדבר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשי' ח' כ"א), ופרשנוהו (שם), ותבין כי החטא אפשר שיהיה בשגגה, ססור שהוא בשר כשר, והוא נבלה, שהוא שומן והוא חלב. אבל עון וכל שכן פשע תמיד מזיד, וסבת העון שיחשוב רע, וכן סבת הפשע שירבו ויעצמו העונות עד שיסכים לפשוע. ריש החטאה שהן דרכי לבו הרעים, שכאשר יתגברו, להקל מעליו פחד השם, יעות ויחשוב רע, ובאחרית יבוא לפרוק עול לפשוע, ונגד זה אמר תחלה את כל עונות בני ישראל, והוסיף ואת כל פשעיהם. ויו"ל שתיהן אמר לכל חטאתם שגרמו להם להעוות ולפשוע. וכאילו אמר אזכור להם שהן בחמים שהן בני אדם שהחטאים נטועים בהם, והם הביאום לעון ולפשע. וכיסודו לפני אסלח להם. אבל אין הכתוב מזכי' סדר הווידוי. כי בווידויו ילך על הסדר, ויבקש תחלה סליחה על החטאים הכוללים השגגות, גם הזדונות מלך שילדו תקפו. ואחריו על העונות שבאו לחשוב רעה על ה' ועל מצותיו, ולסוף גם על הפשעים. שמרדו והסכימו לפרוק עול, וכן שגילו בת"כ כיצד היה מתודה אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל וכו': ונתן אתם על ראש השעיר. העונות והפשעים אינן נתפסים ביד לומר עליהן שיתנם על ראש השעיר, אבל ונתן אותם כמו ונתן אותו על כל ארץ מצרים (בראשית מ"א מ"ג), שבמלות פיו נתן אותו לשלוט על מצרים, וכן דבים כיוצא בהם, וכן כאן יאמר שכלן יהיו נתונים על ראש השעיר, וגם זה איננו בכח האדם וגזרתו, אבל מבטי' שאם יעשה הכהן כסדר הזה, יבואו על ראש השעיר, והרי הוא כנותן אותם על ראשו, וכן ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), שיתן עליו מהוד רוחו הטובה, ואין זה ביד האדם להאציל מרוחו על רוח זולתו, אבל השם יעשה זאת, אם יסמוך משה את ידיו עליו, ויעמידהו לפני העדה, ויצוהו לעיניהם, וכשעשה משה כן הרי הוא כאילו הוא נתן עליו מהודו. והאיה.

(כב) וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־

תולדות אהרן ארץ גזרה יומא ס"ז,ב':

תרגום אשכנזי

דיא וויכטע. (כב) דער באָק טרעגט אלזאָ אללע איהרע מיסעטהאטען אין איין פערווינשטעס לאנד. זאָ שיקט ער דען

רש"י

אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה יכתנו

תרגום אונקלוס

(כב) וְיִטּוֹל צְפִירָא עֲלוֹהִי יָת כָּל חוֹבֵיהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא

באור

שבמעשה נזכרו סמיכה והעמדה ויציאה, ונתינת הגורל לא נזכר. ואע"פכ אמר ויעש כאשר צוהו ה', לפי שהרביעית שהיא ונתן והתודה עליו, נתקיים מעצמו ע"י שלשה הדברים שהיו בידו לעשות: ושלח, אמר סתם ולא אמר ושלחו, לכלול השעיר עם הטומאות הכתובים עליו: איש עתי, פי' רש"י ז"ל המוכן לכך מיום אתמול. ובת"כ אמרו עתי שיהא מזומן, וקרוב לומר שהכתוב מצוה כשהכהן מתודה עליו, באותו העת יהיה שם איש מוכן עומד אצלו בעזרה הלוקח את השעיר ומוליכו מיד אל המדבר. ואילו לא אמר עתי, הייתי סבור שיוכל להשתלח, אחר גמר כל העבודות, לכך נאמר עתי, שענינו באותו העת עצמו. וע"ז אמרו שיהא מזומן, לא שיהיה מזומן מאתמול, רק מזומן בשעת הוידוי, כדי שיוליכנו מיד אל המדבר. אבל רד"ק ז"ל בס' השרשים פי' איש עתי, שהוא תואר לאיש, כי אמר איש מזומן ללכת שם שהולך שם עתים הרבה, גם רש"בם ז"ל פי' איש בקי בדרכים ובמדברות ורגילין בכל עת ששולחין אותו. ואיני מבין טעמם, וכל ההולך לשם יודיעוהו אנה ילך גם מלוין אותו אנשים מסכה לסכה במדבר, כמבואר במשנה, אבל עתי מזומן מיד באותו העת, ולכן דרשו עתי אפילו בשבת, עתי אפילו בטומאה שהייתי אומר י"הכ שחל להיות בשבת, ימתינו לשלחו עד הערב, עכשיו שכתוב עתי מזומן בעת הוידוי, וכשיגמור ישלחנו, ידענו שאפילו בשבת ובטומאה: (כב) ונשא, השם מבטיח שאם יתן הכהן עליו עון בית ישראל, ישא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה, ולא יהיו עוד למכשול לבית ישראל: ארץ גזרה. לא אל מדבר מרעה לצאן, כמו וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג' א'), אלא אל ארץ גזרה. כמו והמה מידך נגזרו (תהלים פ"ח ו'), ארץ המכרתת את יושביו, שתם מבלי כל, ורש"בם ז"ל פי' ארץ חרבה שאין בה שום תבואה, שהיא גזרה ונכרתת מכל טוב: ושלח את השעיר במדבר. לפי שכבר אמר ושלח ביד איש עתי המדברה, השני על איש עתי, שכבואו אל ארץ גזרה ישלחנו במדבר, ואם תדמהו אל ושלח את הצפור החיה על פני השדה (פרשה י"ד ז'), אין טעם לתיבת במדבר כי במדבר הוא עומד, יאמר ושלח את השעיר, ועוד יאמר על פני המדבר, כמו על פני השדה, ובאמת אין לזוז מקבלת אבותינו ז"ל, שלמדו מן יעמד חי ששלוחו למיתה, והדעת נותנת כן שאם שלוחו לחיים יהא מותר באכילה שלא אמרה תורה שלח לתקלה, ואיך יאכל השעיר שהופרש לחטאת ונשא עליו עון בית ישראל כלו, ואולי גם במלת ושלח השני ירמוז שיומת, שזהו אחת מהוראות השרש הזה, שלוח במוד מן החיים למות, כי החרב נקרא בעבור כן שלח, כמו ויעש שלח לרוב (ד"ה ב' ל"ב ה'), בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"ב), ולדעתי י"א שהביא רד"ק ז"ל בשרשים מזה וישלחם ביד פשעם (שם ח' ד'), רגלי שלחו (שם ל' י"ב), וכן כאן, וכמו ששנינו (יומא דף ס"ז ע"א), דוחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברי' אברים. ולדעתי אין זה בכח הגלגול, כי אע"פי שימות בדחתו אין הכרח שיעשה אברים, וכל שכן שיקרנו כן קודם שהגיע לחצי ההר, ושיהיה כן בכל שנה ושנה, אבל מעשה נסים הוא, ואבותינו ספרו לנו במשנתם את מעשה ה' כי נורא, וזהו ענין עזאזל שכתב למעל' לשלח אותו לעזאזל המדבר', שמלת עזאזל כולל הענין השנוי במשנתנו. ואפשר שיקרנו כן בארץ טובה. אבל גזרת הכתוב שיהיה שלוחו לעזאזל במדבר, וראיתי בתרגום יב"ע דבר שהנאני, כי תרגם על ושלח את השעי' במדבר ויפטור גברא ית צפירא למדברא דצוק ויסוק צפירא על טוריא דבית הדורי וידחפניה רוח זיקא מן קדם ה' וימות, וזה נראה ישר. שכשדוחפו לאחוריו רוח עזה יוצא מלפני ה' ומפרק עצמות השעיר, ולא ישאר עצם אל עצם ועל זה שנינו לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים, שהוא מדרך הנפלאות לרמוז על מחיית עון בית ישראל, גם אם העון איש רשע, גם אם הקשו לבבם מאד, אם ישובו ימחו עונותיהם ברוח עזה מלפני ה' שלא יעמוד דבר

הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר: (כג) וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד

ת"א ובא שם ע"א, ב':

באָק אין דיא וויסטע. (כג) ווען אהרן ווידער א׳. דאז שטיפֿטסצעלט היניין געהט; (ניממליך דאז רייא כערגעשירר אבצוהאָלען, דאז ער דאזעלבסט האט שטעהען לאססען), זאָ ציהט ער דיא לייגענע

תרגום אונקלוס

וִישַׁלַּח יַת צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא: (כג) וְיֵעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִשְׁלַח יַת לְבוּשֵׁי בוּצָא דִּי לְבֵשׁ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא וְיַצְנְעִינוּן

רש"י

טעם לדבריהם במסכת יומא [דף ל"ב] ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשית בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה קטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן. ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב. והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן. ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטורת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב. וסדר המקראות לפי העבודות כך היא. ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו'. ויצא

באור

כנגדו. ולכן בסדר עבודת הספרדים שתקנה אחד מן הכהנים הגדולים נזכר בה ענין הדחיפה שנעשה אברים והוסיף ואומר כך יתמו עונות עמך בית ישראל. כלומר כשראה איש עתי מה שקרה לשעיר, היה אומר כך יתמו וכו'. ולדעתי מלת עזאזל כולל ענין זה, כי עזה תאר לרוח. כמו ברוח קדים עזה כל הלילה (שמות י"ד כ"א), ולפי שהה"א אינה נחה באמצע התיבה, נתחלפה באל"ף, ומלת זל גם היא תאר לרוח פתאומי רוח קשה תאר המפרק בנין האדם כרגע, ורוח זה מצוי במדינת ארא"בי"א, שעליו נאמר ימטר על רשעים פחים אש וגפרית רוח זלעפות מנת כוסם (תהלים י"א ו'). ורוח זלעפות הוא אותו שאמרנו, והמלה מורכבת מן זל ועפות, שנקרא ז"ל. ועף וממית כרגע, וכן זלעפה אחזתני מרשעים וגו' (שם קי"ט נ"ג). והוא על דרך השיר. ואם כך בדרך הטבע הנהוגה כל שכן כשיוצא בדרך פלא, ואם כן עזאזל מורכב מן עזה וזל, כלומר רוח עזה של זל, שממנה יתפרק לחתיכות וימות מיד, ולפי שכבר אמר למעלה לשלח אותו לעזאזל המדברה, לא הוצרך לאמרו כאן שנית, אלא סתם ושלח את השעיר במדבר וכאילו אמר ושלח את השעיר לעזאזל במדבר, וביותר שמדבר על המעשה, ולפי שאין זה ביד האדם, סתם שישלחנו שם במדבר לאשר ישלחנו. והעיקר שיהא שלוחו לעזאזל. ולא ביישוב אלא בארץ גזרה ועם זה מתיישב הכל על הדעת: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. הכתוב אינו אומר למה יבוא שם שכבר נזכרו כל העבודות הנעשות יום זה בדביר ובהיכל. ואין עוד דבר לעשות שם, ולמדונו רבותינו שביאה זו היא לקדש קדשים להוציא את הכף ואת המחת' שהניח שם שחרית בין בדי הארון, וצריך שיהיה לבוש בבגדי בד בבואו שם. ואחר שהוציאם אתו כל ביאות פנים ביום זה. ואין צורך עוד לו לבגדי בד, ולכן ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש, והניחם שם שטעונין גניזה ולא ישתמש בהן ליום כפורים אחר. וכן אמר רמב"ן ז"ל שלא יתכן לומר שהכתוב מלוה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר, רק לפשוט שם בגדיו ולהיות ערום בהיכל ה'. ולהניחם שם לרקבון. ועל כרחנו ובא אהרן אל א"מ לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה, והיא הוצאת הכף והמחתה. אלא שאין זה מקומו של כתוב, כי הוצאת כף ומחתה היא אחר עשיית אילו ואיל העם, כמו שלמדו רבותינו מן המקראות. ולכן אמרו (יומא דף ב' ע"א), כל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה. ואעפ"כ יש להסביר למה נכת' כאן, כי סדר עבודת יום זה כך היא, תמיד של שחר ומוספי היום שבפרשת פנחס בבגדי זהב, ולא זכרם הכתוב בפרשה זו שאינה מדברת רק בקרבנות של אהרן ושל עדת ישראל, שאין כמותם במועדים אחרים. אחרי כן נכנס להקטיר קטרת של מחתה ולהזות דם פר ושעיר בדביר ובהיכל בבגדי לבן, אחר כן מקריב שעיר הנעשה בחוץ שהוא מכלל מוספי היום, ואילו ואיל העם ותמי' של בין הערבים בבגדי זהב, ואח"כ נכנס בבגדי לבן להוציא את הכף ואת המחתה ואח"כ מקטיר קטרת ומטיב את הנרות בבגדי זהב. הרי חמש פעמים שלובש ומחליף בגדים לכל אחת טבילה

אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם
שָׁם׃ (כד) וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם
בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא
וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם
וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃ שלישי שני
(כה) וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר

ת"א והניחם פסחים כ"ו, א'. יומא י"ב, ב', וכ"ד א'. זבחים מ"ו, א'. חולין ק"א, א', כריתות ז', א'. מעילה י"א ב': ורחץ שם ע"א, ב': ולבש שם שם: ויצא יומא ע', ב', וע"א ב': ואת חלב שם ע"א, א':

תרגום אשכנזי

קליידער אויס, דיא ער אנגעצאָגען, אלס ער אין דאז היילגטהום גיזהען וואָללטע, אונד פֿער־וואהרט זיא דאזעלבסט. (כד) ער באדעט זיינען לייב אין וואססער, אן איינעם הייליגען אָרטע, ציהט זיינע געוואֶהנליכע אמטס־קליידער אן, געהט הינויס, ברינגט זיין גאנצעסאָפּפֿער אונד דעם פֿאָלקס גאנ־צעסאָפּפֿער; אלזאָ זאָלל ער אויף זיך אונד דאז פֿאָלק פֿערזאֶהנען. (כה) דאז אינשליט דעם

תרגום אונקלוס

תַּמָּן׃ (כד) וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא בַּאֲתַר קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיִפּוֹק וְיַעְבֵּיד יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת עֲלַת עַמָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל עַמָּא׃ (כה) וְיָת תַּרְבָּא דְחַטָּאתָא יַסֵּק לְמַדְבְּחָא׃

רש"י

ועשה את עולתו וגומר ואת חלב החטאת וגומר וכל הפרשה עד יצא אל המחנה ואח"כ ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: (כד) ורחץ את בשרו וגו' למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טען טבילה (שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה [יומא ל"ב]: במקום קדוש. המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות חובה ליום

באור

ושני קדושי ידים ורגלים, ואם כן הכתוב אומר כאן ובא אהרן אל א"מ, כדי לסמוך כל הכנסה ביום זה בבגדי לבן. לפי שבראש הענין אמר שבבואו אל הקדש ביום זה ילבש בד, הולך ומונה על הסדר כל עבודותיו שעובד בבגדי' הללו עד ושלח את השעיר במדבר ולפי שהעבודו' שלאחריהן בבגדי זהב, לא רצה להפסיק ביניהן בהוצאת כף והמחתה שהיא בבגדי לבן, כי היא בין תמיד לקטרת, על כן סמכה כאן לשאר העבודות שהן בבגדי לבן, וזהו ובא אהרן אל א"מ כאומר אע"פי שאני חותם עתה עבודות בגדי לבן, עוד צריך ביאה אל א"מ בבגדים אלו ואח"כ יפשט' והניחם שם, וזאת הביאה היא להוציא את הכף ואת המחתה, והענין נכון מאד: (כד) ורחץ את בשרו, שב על ושלח את השעיר במדבר, שבו נגמרו כל עבודות שהן בבגדי לבן. יחזור ויטבול, ולבש את בגדיו שהן שמנה בגדים שעובד בהן כל השנה. וממה שאמר למעלה ורחץ את בשרו ולבשם (פסוק ד'), למדנו שכשמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה. ומכאן למדנו שגם כשמשנה מבגדי לבן לבגדי זהב צריך טבילה: במקום קדוש, המקודש בקדושת עזרה. והיא היתה בגג בית הפרוה, וכן כל ד' טבילות הבאות חובה ליום, אבל הראשונה לתמיד של שחר שהיתה בכל יום, היא היתה בחול: ויצא, פי' רש"י ז"ל מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם, ואני תמה שכבר היה בחצר כשטבל גם קודם לכן, כי שעיר המשתלח היה עומד בעזרה, ואחשוב שיציאה זו מבית הטבילה, שיצא מלשכה זו אל החצר להקריב שאר הקרבנות, אז כמו ויצא אל המזבח (פסוק י"ח): את עלתו, יעשנה כמשפט כל עולה והיא איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': עלת העם, האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': וכפר בעדו, בעולתו: ובעד העם, בעולתם. שגם הקרבה זו צריכה לכפרת הכהנים והקהל ביום זה, ומהן מזה על מזבח החיצון בעזרה, לא מדם הפר והשעיר, וכמ"ש (פסוק י"ח): (כה) ואת חלב החטאת, אימורי פר ושעיר. והם החלבים, והמיעב ובכללן יותרת ושתי הכליות. כלומר כל

הַמִּזְבֵּֽחָה׃ (כו) וְהַֽמְשַׁלֵּ֤חַ אֶת־הַשָּׂעִיר֙ לַֽעֲזָאזֵ֔ל יְכַבֵּ֣ס בְּגָדָ֔יו וְרָחַ֥ץ אֶת־בְּשָׂר֖וֹ בַּמָּ֑יִם וְאַֽחֲרֵי־כֵ֖ן יָב֥וֹא אֶל־הַֽמַּחֲנֶֽה׃ (כז) וְאֵת֩ פַּ֨ר הַֽחַטָּ֜את וְאֵ֣ת׀ שְׂעִ֣יר הַֽחַטָּ֗את אֲשֶׁ֨ר הוּבָ֤א אֶת־דָּמָם֙ לְכַפֵּ֣ר בַּקֹּ֔דֶשׁ יוֹצִ֖יא אֶל־מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֑ה וְשָׂרְפ֣וּ בָאֵ֔שׁ אֶת־עֹרֹתָ֥ם

תולדות אהרן והמשלח שם ס"ז ב', וע"א א': ואת פר שם נ', א', וע"א ה'. זבחים פ"ג, א': לכפר שם שם: יוציא יומא ס"ח, א'. זבחים ק"ה, ב': ערתם יומא ס"ז, ב':

תרגום אונקלוס

(כו) וּדְמוֹבִיל יָת צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ (כז) וְיָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי אִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא יַפֵּיק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יָת מַשְׁכֵּיהוֹן וְיָת

תרגום אשכנזי קכה

זינדענאָפּפֿערס, לעסט ער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿשטייגען. (כו) דער דען ציגענבאָק צום עזאזל געבראכט האט, וועשט זיינע קליידער, באדעט זיינען לייב אין וואססער; הערנאך קאן ער ווידער אין דאז לאגער קאָממען. (כז) דען שטיר צום זינדענ-אָפּפֿער אונד דען באָק צום זינדענאָפּפֿער, דערען בלוט אין דאז היילינטהום געבראכט וואָרדען צום פֿערזאָהנען, זאָלל מאן אויסערהאלבדעס לאגערס הערויסטראגען; אונד

רש"י

אל הלשכה היתה באה [ת"כ יומא שם]: ולבש את בגדיו. שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא. מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו. איל לעול' האמור' למעל' בזאת יבא אהרן וגומר: ואת עולת העם. ואיל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגומר [יומא ע"ג]: (כה) ואת חלב החטאת. אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה. על מזבח החיצון דאילו דפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת

באור

הכהן חלב אלא אימורי חטאת, יקטיר מן פר החטאת ומשעיר החטאת, וכמ"ש (פרשה א' ב' וט' ופרשה ד' ח'): יקטיר המזבחה, על מזבח החיצון, ולמעלה (פרשה ד' ז' ח') בארנוהו: (כו) והמשלח את השעיר לעזאזל. איש עתי שמביאו לצוק ודוחפו לאחוריו, שעל ידי כן משלחו לעזאזל, וכמ"ש (פסוק כ"ב): יכבס בגדיו וגו'. לפי שהשעיר הזה נושא עליו עונות בני ישראל. מטמא אדם ובגדים. ובברייתא אמרו יכול הוא גזרת מלך, כלומ' לא בעבור טומא', ת"ל ואחרי כן יבוא אל המחנה, מה ואחר האמור להלן במצורע בטומאה. אף כאן מפני טומא', וכאן דקדק הכתוב ופי' לעזאזל. ולא אמר והמשלח את השעיר במדבר כמו למעלה (פסוק כ"ב) כדלה שעיקר הטומאה מתחלת כשנדחף למטה. שהוא השלוח לעזאזל וכמו שבארנו שם, וזוהי דעת ר' שמעון ששנו (יומא ס"ז ע"א) מאימתי מטמא בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלים, ר"ש אומר משעת דחייתו לצוק. ובגמרא (שם ע"ב) משיצא חוץ לחומת ירושלים דברי ר' יהודה, רב יוסי אומר עזאזל וכנס עד שהגיע לצוק, ר' שמעון אומר וכו' זורקו בבת ראש ומטמא בגדים, ופי' רש"י ז"ל קסבר דחיפתו ודחיקתו היא שלוחו, וזהו כענין שבארנו: (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים, ולא היה צריך להכתב כי אין בענין רק פר חטאת אחד ושעיר חטא' אחד, ומפורש שזה מדמן לפנים אבל בא ללמד טעם שריפתן וטומאתן, לפי שהובא דמן בפנים, וללמד על כל חטאת פנימי כמו פר משיח וצבור ושעירי ע"ז שהן בשריפ', שכלן מטמאין בגדים, ומלת הובא מן ההפעל. ולא נאמר אשר הביא, שלא נטעה שרק בעבור שהביאן הכ"הג בבגדי לבן בפנים על כן מטמאין: יוציא. אהרן בלווי על דעת רא"בע ז"ל, והנכון יוציא המוציא. וכן ושרפו השורפים, רמ"בן ז"ל: מחוץ למחנה. חוץ לשלוש מחנות כמו שפרשנו (פרשה ד' י"ב) אלא כיון שיצא חוץ למחנה אחת המתעסק לשרפו מטמא בגדים: את ערתם וכו'

וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ (כח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ (כט) וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ

תולדות אהרן והשרף שם ס"ח, ג', וע"ה ח'. זבחים ע"ג, ח:

תרגום אשכנזי

איהר פֿעלל, פֿלייש אונד מיסט אין פֿייער פֿערברעננען. (כח) דער זיא פֿערברעננט, וועשט זיינע קליידער, באדעט זיינען לייב אין וואססער; הערנאך קאן ער ווירער אין דאס לאגער קאממען. (כט) דיזעס זאלל אייך צום עוויגען גע-

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרְהוֹן וְיָת אוּכְלֵיהוֹן׃ (כח) וּדְמוֹקֵד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ (כט) וּתְהֵי

רש"י

זרה ועולה ומנחה: (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים:

באור

לריך שיכתחנו קודם שישרפנו. אבל אינו לריך הפשט וכמו שבארנו (שם): (כח) והשרף אתם. כל המסייע בשעת שרפה אפילו רבים כלם מטמאים כמו שאמר ושרפו. לא המצית את האור והמסדר עלי מערכה: (כט) והיתה לכם. המצוה שאצוה עכשיו. איסור מלאכה ועינוי נפש. ורא"בע ז"ל פי' והיתה לכם. העבודה הזאת. ואינו נראה בעיני. שעליו צוה למטה בענין (פסוק ל"ד), ועוד שא"כ היה לו לומר והיתה זאת לכם: לחקת עולם. כן נקראים מצות התורה, שהן חקים קבועים בחכמה לא ימושו. כמו חקי שמים וארץ, שנאמר עליהן חק נתן ולא יעבור (תהלים קמ"ח ה') אם ימושו החקים האלו מלפני (ירמיה ל"א ל"ו), וכל שכן חקי התורה שהן קדש, ונתנו לישראל, ועל כן אמר לכם, גם בת"כ אמרו לכם ולא לאחרים. וכמו שחקי שמים וארץ קבועים ועומדים לא ישנו ולא יחליפו, לא יוסיפו ולא יגרעו, כל ככב בשמים שומר בסבובו עתו ומועדו. כן חקי התורה קבועים, אין לשנות ואין להוסיף ואין לגרוע. וחוק המצוה הזאת היא במועדה בעשור לחדש השביעי, לא בחדש אחר ולא ביום אחר: בחדש השביעי, מהו החוק הזה ומתי יהיה? בחדש השביעי בעשור לחדש, תענו את נפשותיכם וגו', ואמר הטעם כי ביום הזה יכפר וגו', כלומר הוא היום שיעשה בו הכהן כל האמור בענין למעל': תענו את נפשתיכם, אמר רא"בע ז"ל לפי שכחות ותענוג בשן נפשכם, ידענו כי העינוי הפך התענוג והוא הצום ונאמר ונפש נענה תשביע. שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך (ישעי' נ"ח י'), והכלל כל ענוי שיתלה במקרא דבק עם נפש הוא הצום. ויפה דבר, והכלל שכתב אמת ויש לו יסוד במשפט הלשון. כי נשמת האדם מתוארת נפש בעבור התחברה לגוף שתשתמש בכחותיה תחת השמש, כמו שרמזנו (פרשה ב' א'), וההתחברות הזאת תעמוד על ידי המאכל והמשקה, ולא תתכן מבלעדן לכן כשימנעו ממנה נקרא ענוי נפש. ואם גם השינה הכרחי' לגוף, אי אפש' לצוות עליה, שאין ברצון האדם להמנע ממנה, שלפעמים יישן שלא מדעתו, ובת"כ למדוהו במה מלינו, ואמרו עוד תענו את נפשותיכם ענוי שיהא בבית נפשותיכם ואיזו זו אכילה ושתיי'. ולדעתי פרושו שיהא בפנימיות בית הנפש ואין זה אלא אכילה ושתייה, שע"י קשורה הנפ' בביתה שהוא הדם: וכל מלאכה. יתבאר בעז"ה בפרשת אמור: האזרח, דמה כל אחד מזרע ישראל לאזרח, שהזריחה היא לשמש. כמו וזרח השמש (קהלת א' ה'), ויזרח לו השמש (בראשית ל"ב ל"א), ולפי שזורח יום יום, מפורס' ונודע במעלתו, ודומה לו המיוחסי' הנודע דור לשפחותיה', לא כן הגר שלא הכירוהו ולא ידוע אבותיו מקדם, וכן כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), שהוא העץ הגדול שעמד ביפיו דורות רבים לא כן לין יונק ויבול. ולא מלאכו תאר אזרח בכל המקרא רק על ישראל, ורד"ק ז"ל בשרשים פי' אזרח הוא התושב והקדמון בעיר, כי הוא מגולה לכל, וידוע מי הוא ומשפחתו אבל הגר הוא מכוסה ולא ידע אדם מי הוא ומי משפחתו: והגר הגר בתוככם, לדעת רד"ק ז"ל בשרשים מלת גר מנחי עי"ן וי"ו שרשו גיר. וענינו שהוא גר אתנו, פעמים הוא גוי וקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, ויש שנתגייר והתיהד והוא שהזהירתו התורה על ענין המצות, ודעת רא"בע ז"ל שהוא כמו נרגיל שנכרת מן הסעיף שהוא האזרח, ולדעתי שרשו גדד מן הכפולים. מענין לשון חכמים גודר אדם מטה, גריר אבתרייהו, וכן מגררו' במגרה (מלכים א' ז' ט'). כי כלי המגרה נמשך מצד לצד, וכן הגר מתגורר מפה לפה, וכתוב הנס על

הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־
נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ (ל) כִּי־
בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם
מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃
(לא) שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם

ת״א תענו יומא ע״ד, ב׳. נדרים פ׳, ב׳: כי ביום יומא פ״ה, ב׳, ופ״א א׳: שבת שם ע״ו. א׳. חולין ק״א, ב׳: ועניתם יומא ע״ד, א׳:

תרגום אונקלוס

לְכוֹן לִקְיָם עָלַם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא תְּעַנּוֹן יָת־ נַפְשָׁתְכוֹן וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן יַצִּיבָא וְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן: (ל) אֲרֵי בְּיוֹמָא הָדֵין יְכַפַּר עֲלֵיכוֹן לְדַכָּאָה יָתְכוֹן מִכֹּל

זעטצע זיין: אם צעהנטען טאגע דעם זיבענטען מאָנאטס זאָללט איהר פאַסטען אונד גאר קיין ווערק פערריכטען: דער איינהיימישע אונד דער פרעמדע, דער בייא אייך זיך אויפהעלט. (ל) דען אן דיזעם טאגע פערזאָהנט מאן אויף אייך, אום אייך צו רייניגען; פאָן אללען אייערן זינדען זאָללט איהר פאָר דעם עוויגען ריין ווערדען. (לא) עס איזט פיר אייך איין רוהעטאג

באור

האלמנה אשר אני מתגורר עמה. וכמו ..קן שין שרש׳ קנקנקנקנגר שלבו גדל, ובכנוי ובין גרו (דברים א׳ ט״ז) בצירי, בעבור הרי״ש שאינו מקבל דגש, וכן מעלת גרה כמ״ש (לעיל י״א ג׳), ויש שלשה מיני גרים הא׳ שגר בעיר איזו ימים והולך לו, והשני שהתישב בעיר ונוהג במנהגיו הראשונים, וזהו גר תושב, והשלישי שהתישב וקבל עליו תורה ומצוה והיה כאחד מאזרח הארץ, וזהו גר צדק, ועליו נאמר והגר הגר בתוככם להבדילו מגר המתגורר על איזו ימים, ומגר תושב, וכן כתב בכל המקומות, כמו וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה׳ (שמות י״ב מ״ח). תור׳ אחת יהיה לכם ולגר הגר בתוככם (שם מ״ט), וכן כלם כמו שנרמז בכל המקומות: (ל) כי ביום הזה, כמו שפרשנו שהוא היום בעצמו שיכפר בו הכהן עליכם בעבודותיו המפורשי׳ למעל׳: לטהר אתכם, על ידי כפרה זו יטהר אתכם, אני מבטיח לכם שיטהר את נפשותיכם מטומאת חטאתיכם, ולכן תכינו עצמיכם לטהרה זו על ידי הענוי והשביתה, וכמו ונתן אותם על ראש השעיר (פסוק כ״א). שפרשנו שעל ידי עבודתו ווידויו יעשה ה׳ כן, כן ע״י עבודותיו יטהר השם אתכם, והרי הוא כאילו הוא עושה, כי אין טהרת הנפשות ביד הכהן, אלא ביד ה׳, כאמרו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל ל״ו כ״ה): מכל חטאתיכם. בכל המקרא טהרה טומאה הם זה לעמת זה, כי הטומאות הן החטאים, שהן מעשה התאוה והרשעה, שנתלים כלם בדרכי הנפש, כמו הזמה וכלל התאוות הרעות והחמדות הרעות, וכשמושלים בלב ומגאלים אותו מחשבו׳ כאלה יטמאוהו. וקשה לאדם להסירם מעל לבו, ולהביא בו מחשבות טהורות של חכמה וצדק. ולפי שהחטאים הם הטומאות, לכן בכל המקרא סמוך לשון טהרה אצל חטאים, לא אצל עונות, כמו הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהלים נ״א ד׳). ואם החטאים מושלים בלב, יגיע גם לכלל עון ופשע, כמו שפרשנו (פסוק כ״א), ולכן בקש ומחטאתי טהרני. והתפלל לב טהור ברא לי אלהים (תהלים נ״א י״ב), שהוא העיקר, וכן כאן אחר שאמר לטהר אתכם, פירש מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו. זאת הטהרה היא מכל חטאתיכם, הראשונות לא יזכרו, גם השם יטהר לבבכם לבל תחטאו עוד, ובהיות הלב טהור מחטאתיו אין עוד עון ופשע, ובמשנה אמרו (יומא דף פ״ה ע״ב), דרש ר׳ אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יוה״כ מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה״כ מכפר עד שירצה את חבירו, למד כן ממלת לפני ה׳, ולפרושי הוא כפשוטו, שהטהרה שמטהר הכהן, מיד ה׳ היא לנו, שיתן בנו לב חדש לב טהור, וזאת היא דעת ר׳ עקיבא, שכן שנו שם עוד אמר ר״ע אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים. שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו׳ ואומר מקוה ישראל ה׳, מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב״ה

אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ (לב) וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ (לג) וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד

תולדות אהרן וכפר שם ע"ח, ב': מקדש יומא ס"א, א'. שבועות י"ג, ב'. מנחות כ"ו, ב', ונ"ב א'. חולין קל"ח, ב':

תרגום אשכנזי

פֿאָן דער ערסטען קלאססע, איהר מיסט אבער אויך אן דעמזעלבען פֿאַסטען: דיזעס איזט איין עוויגעס געזעטץ. (לב) קינפֿטיג פֿערזאָהנט דעריעניגע פריסטער דען מאַן זאלבען, אונד אין דאז אמט איינזעטצען ווירד, אן זיינעס פֿאטערס שטעללע דען דיענסט צו פֿערזעהען; דיזער זאָלל אויך דיא ליינענע קליידער, דיא קליידער דעס היילינגטהומס, אנציהען. (לג) ער פֿערזאָהנט נעמליך אויף דאז אללערהייליגסטע, פֿערזאָהנט אויף דאז שטיפֿטסצעלט אונד אויף דען אלטאר, אונד

תרגום אונקלוס

חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוּן׃ (לא) שְׁבָא שַׁבְּתָא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן קְיָם עָלָם׃ (לב) וִיכַפַּר כַּהֲנָא דִּי יְרַבֵּי יָתֵיהּ וְדִי יְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא תְּחוֹת אֲבוּהִי וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשֵׁי בוּצָא לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ (לג) וִיכַפַּר עַל מַקְדַּשׁ קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן

רש"י

(לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו [ת"כ]: ואשר ימלא את ידו. אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו ונומר וכן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה

באור

מטהר את ישראל, דעתו כדברנו וכפשוטו של מקרא: (לא) שבת שבתון היא לכם, כל לשון שבת ושביתה אינו ענין מנוחה, אלא פרוש הפסק ובטול, שיפסיק ביום זה מכל מלאכה וענין חול ויקדש היום הזה לה'. וכמ"ש בעז"ה (פרשה כ"ג ג'), וגם בשבת נאמר שבת שבתון ולכן אין ביניהן חלוק כלל, אבל נוסף יה"כ על שבת. שמלבד שביתת חול ממלאכה, יש בו עוד הפסקה ענין חול מאכילה ושתייה ותענוגים, שכלול בשבת שבתון, לכן אחר שבת שבתון הוסיף ועניתם את נפשותיכם: חקת עולם. לפי שלמעלה תלה טעם איסור מלאכה והענוי בכפרת הכהן, שמא תחשוב בזמן שאין מקדש וכהן, אין אסור מלאכה, ואין ענוי. לכך אמר שבת שבתון היא לכם, נוהג היא לכם לעולם כמו שבת בראשית, גם ועניתם את נפשותיכם ביום זה בכל דור ודור הכל חקת עולם תמיד תעשו כן בעשור לחדש השביעי: (לב) וכפר הכהן, אחר שלוה על קדושת היום לישראל ואסר עליהן באכילה ושתיה ובמלאכה, בין בזמן המקדש בין בגלותן. חזר לענין הראשון. לפי שהמצוה ביד אהרן שמא תחשוב הוא לבדו יעשה כן בפעם הזאת כשיבוא יום עשור לחדש השביעי. או מדי שנה בשנה כל ימי חייו, ואחריו לא יהיה כן, רק ישראל חייבין בו בענוי ובאסור מלאכה, אלא המצוה שצויתי על אהרן נוהגת על כל כהן גדול שיהיה בכל דור ודור תחתיו: ימשח אתו. הנביא במלות השם: ואשר ימלא את ידו, יחנך אותו לכהן תחת אביו. ואמרו רבותינו אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו'. ופי' רש"י ז"ל שהן כל הכהנים גדולים שעמדו מימות יאשיה ואילך, שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה. גם יש משיח ומרובה בגדים בזמן אחד, שהרי מתקנין כהן אחר לשמש תחתיו אם יארע פסול בכ"הג. וכמו שכתב רמ"בן ז"ל: תחת אביו. לפי שהכהן המשיח הראשון שיקום תחתיו הוא בנו נאמר תחת אביו, ועוד אהרן הוא אבי כל הקמים אחריו, כמו אברהם אביכם (ישעיה נ"א ב). זהו לפי הפשט, ורבותינו למדו מכאן שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: ולבש. כל כ"הג לדורות ילבש ב"כ בגדי הבד: בגדי הקדש, בגדים לבנים בהם לפני ולפנים: (לג) וכפר, גם הוא יכפר את מקדש הקדש, מבית לפרכת אל פני הכפרת, וכמו שפרשנו (פסוק ט"ז): ואת אהל מועד, הזאות שעל

וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים
וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר׃ (לד) וְהָיְתָה־
זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת
בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ רביעי
יז (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל

תולדות אהרן ועל הכהנים שבועות י"ג, ב'. הוריות ז', א': והיתה זאת יומא ח"ו, א', וע"ז א'. קדושין י"ד, א'. זבחים מ', א, וק"ט ב'. חולין כ"ד, א'. יומא ס', א': ויעש סס ב',ב':

פֿערזאֶהנט אויך אויף דיא פריסטער אונד אויף דאז גאנצע פֿאָלק דער פֿערזאממלונג. (לד) דיזעס זייא אייך איין עוויגעס געזעטץ, אויף דיא קינדער ישראל, ווענען אללער איהרער זינדען, צו פֿערזאָהנען, איינמאל אים יאהר: מאן טהאט וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען:

יז (א) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט. (ב) שפריך צו אהרן, זייגען קינדערן אונד אללען קינדערן ישראל'ם, אונד

תרגום אונקלוס

זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא יְכַפַּר וְעַל כַּהֲנַיָּא וְעַל כָּל עַמָּא דִקְהָלָא יְכַפַּר׃ (לד) וּתְהֵי דָא לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חוֹבֵיהוֹן חֲדָא בְּשַׁתָּא וַעֲבַד כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
יז (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין פִּתְגָמָא דִי

רש"י

נלוחית של שמן המשחה [ת"כ]: לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם [ת"כ]: (לד) כאשר צוה וגו'. כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך [ת"כ]:

באור

הפרכת בא"מ. ועל מזבח הפנימי, אבל וכן יעשה לא"מ הנאמר למעלה, אי אפשר לפרשו על מתן ד' שעל קרנות מזבח הקטרת כמו שחשב רא"בע ז"ל, שהרי לא עשה כן בקדש הקדשים רק אחת למעלה ושבע למטה, וכן יעשה בא"מ על הפרכת: ואת המזבח. מזבח העולה: יכפר דרשו רבותינו אלו העזרות: ועל הכהנים, יכפר בוידויו על הכהנים, בעדו ובעד ביתו ואחיו הכהנים: עם הקהל, כל עם ועם שנקהל, והן לוים וישראלים, ורבותינו דרשו יכפר אלו הלוים: (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם, זאת הכפרה בבגדי בד ועל הסדר שאמרתי, תהיה לחקת עולם לעשות כן פעם אחת בכל שנה בעשור לחדש השביעי, כי לפי שאמר בזאת יבוא אהרן אל הקדש, שומע אני שאם יעשה כסדר זה, מותר לבוא בכל עת שירצה, או שאם אינו רוצה לבוא אל הקדש כלל ברשות בידו, לכן אמר שתהיה זאת העבודה לחקת עולם. שחייב לעשותה ביום הכפורים, ואין רשות בידו להמנע עצמו מבוא אל הקדש, ואינו רשאי לעשות כן בכל עת שירצה. אלא אחת בשנה. פעם אחת בשנה ביום שחקק לו: ויעש. אהרן, קיים מה שצוהו, ופי' רמב"ן ז"ל שנזהר כל ימיו מבוא מבית לפרכת זולתי בי"הכ ועשה עבודת י"הכ כאשר צוה ה' את משה. ונראה שבא לשבחו שלא הרהר אחר משה שנכנס לפני ולפנים בכל עת, והזהיר אותו עליו במיתה, כי ידע שתורת משה אחיו אמת שנצטוה כן מפי הגבורה, וזהו שאמרו בת"כ כאשר צוה ה' את משה. אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקדש, ודקדקו כן שלא נאמר ויעש כאשר צוהו משה:

יז (ב) דבר אל אהרן ואל בניו, שמקריבים שלא יקרבו בחוץ: בני ישראל. מביאי הקרבנות שלא ישחטו בחוץ: זה הדבר, לפי שמליצת המצוה הזאת קשה לאוזן, שעל שפיכת דם בהמה שהותר גם לבני נח שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג'), יאמר דם יחשב לאיש

כל־בני ישראל ואמרת אליהם זה הדבר אשר־צוה יהוה לאמר׃ (ג) איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או־כשב או־עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה׃ (ד) ואל־פתח אהל מועד לא הביאו

קמץ בז"ק

זאנע איהנען: דיזעס האט דער עוויגע בעפאהלען. (ג) יעדער מאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, דער איי־נען אָכסען, אָדער איין לאם, אָדער איינע ציגע אים לאגער אָדער אויסער דעם לאגער שלאכטען, (ד) אבער ניכט פאָר דען איינגאנג דעם שטיפטס־צעלטס געבראכט האבען ווירד: דעם עוויגען צו

ת"א זה הדבר נדרים ק"ז. א. ב"ב ק"ע, א'. זבחים ק"ז, א': איש איש יומא ס"ג. א'. זבחים ק"ז, א', וקי"א א': שור שם קי"א, א': במחנה שם א': ואל פתח יומא ס"ג. א'. קדושין כ"ז, ב'. ע"ז כ"א, ב'. זבחים ק"ו, א'. וע"ב וקי"ב ב', וקט"ו א'. תמורה ז', ב':

רש"י

יז (ג) אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתוב מדבר שנא' להקריב קרבן: במחנה. חוץ לעזרה [זבחים ק"ו]: (ד) דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. לרבות את הזורק דמים

תרגום אונקלוס

פקיד יי למימר: (ג) גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אימר או עזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא: (ד) ולתרע משכן זמנא לא איתיה לקרבא קורבנא קדם יי קדם

באור

ההוא דם שפך, ושמא תחשוב שהם דברי משה לאיש עליהן, הקדים זה הדבר אשר צוה ה' לאמר שבאותו הסגנון שמעתי מפי הגבור', וללמד על כל המצות שדבר בל' שמע. ובת"כ אמרו מלמד שהפרשה נאמרה בכה אמר וכו', בנין אב לכל הפרשיות שנאמר בכה אמר, ומתפר' מדבריו:
(ג) איש איש מבית ישראל, אבל עכ"ום אינו חייב משום שוחט ומעלה בחוץ, ועושין במות בכל מקום ומעלים לשמים: אשר ישחט, נחלקו רבותינו ז"ל יש סוברים שהפרשה כלה מראשה ועד סופה נאמרה במוקדשין, תחלה ענש כרת על השוחט בחוץ, ופרשת ואליהם תאמ' להזהיר על ההעלאה, אבל בשר תאוה לא נאסר להם מעולם, וזה שכתוב כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך וגו' ואמרת אוכלה בשר כי ירחק ממך המקום וגו' בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר היא לצוות על השחיטה. שבמדבר היה מותר בחולין בשר נחירה וזוהי שטת ר"ע פ"ק דחולין (דף י"ז ע"א), ועל דרך זו שנויה הברייתא בת"כ, ועל דרכם פי' רש"י ז"ל את הפרשה הזאת, ויש סוברים שהפרשה הראשונה מדברת בחולין. שבמדבר אסר להם לאכול בשר חולין, והוצרכו לזבוח הכל זבחי שלמים, ולסוף מ' שנה חזר והתיר להם בשר תאוה כבואם לארץ, וזוהי שטת ר' ישמעאל והיא הקרובה לפשט הכתוב. ולשטה זו הפרשה הראשונה אוסרת השחיטה מחוץ לאהל מועד על דרך כלל, בין חולין בין מוקדשין, וכל שכן הוא, ויפה למדו ממנו עונש לשוחט מוקדשין בחוץ, ופרשה השניה מדברת בשוחט בפנים, אלא שהעלם בחוץ שגם הוא חייב כרת, ועם זה תתישב קושית רא"ם ז"ל, גם מדברי רמ"בן ז"ל נראה כן, אבל לא נאריך פה: שור או כשב או עז, משלשה מינין הראויין לישראל להקריב, אבל צבי ואיל שאינן בני הקרבה אפילו לדעת האומר שהפרשה אוסרת בשר תאוה, היו מותרין במדבר, שהרי במשנה תורה כשחזר והתיר להם בשר תאוה אמר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (דברים י"ב כ"ב), למדנו כי צבי ואיל הותרו לאכול גם במדבר וכן הוא בגמ' (חולין דף י"ז ע"ב). במחנה, באיזו מחנה שיהיה. מחנה לויה או מחנה ישראל, כל שאינו במחנה שכינה פתח אהל מועד שהיא העזרה חייב כרת: מחוץ למחנה, חוץ לכל מחנה במדבר גם חוץ ממחנה ישראל:
(ד) פתח אהל מועד, העזרה: לא הביאו, חי, [א"ה, כבר הזכרתי זה במקום אחר שבא פה הפעל בעבר, והוא זמן מורכב (ווירד ניכט געבראכט האבען), ואלו אמר לא יביאו היה במשמע לאחר שחיטה, ואז אין תועלת עוד בהבאתו, לכך אמר הביאו, ואולם להלן (פסוק

לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן
יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם
שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב
עַמּוֹ׃ (ה) לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי

קמץ בז״ק

תולדות אהרן קרבן יומא ס״ג, ב׳. זבחים קי״ג, ב׳. יומא שם. זבחים ק״ח, א׳. וקי״ג, א׳: לפני שם קי״ב, ב׳: דם קדושין מ״ג, זבחים ב׳. נ״ד, סנהדרין א׳. ק״ז, א׳: ונכרת קדושין מ״ג, א׳: למען ע״ז נ״א, ב׳. זבחים ק״ו, ב׳:

תרגום אונקלוס

מַשְׁכְּנָא דַיְיָ דְּמָא יִתְחַשֵּׁב לְגַבְרָא הַהוּא דְּמָא אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (ה) בְּדִיל דְּיַיְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דִּבְחֵיהוֹן

תרגום אשכנזי

עהרען, פֿאַר זיינער וואָהנונג, איין אָפּפֿער דארצובּרינגען; זאָ זאָלל דאז בלוט, וועלכעס ער פֿערגאָססען, צור בלוטשולד גערעכנעט, אונד ער אויס זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (ה) דאמיט דיא קינדער ישראל איהר שלאכטפּיה, דאז זיא ביזהער אויף דעם פֿעלדע געשלאכטעט האבען, דעם עוויגען צו עה־

רש״י

בחוץ [ת״כ]: (ה) אשר הם זובחים. אשר הם רגילים לזבוח. (ו) לשעירים.

באור

ש׳ ט׳). שאמר יעל׳ עול׳ או זבח, לחייב גם את המקטיר בחוץ, אמר יביאנו בעתיד]. להקרי׳, להיות קרבן לה׳: לפני משכן ה׳, לא שיביאנו ויקדישנו שם, וישחטנו בחוץ, אלא שישחטנו בעזרה ויקבל הכהן דמו ויזרקנו על המזבח לפני משכן ה׳ לכפר עליו: דם יחשב, הדם השותת על פני השדה, כששוחט בחוץ, יחשב כשופך דם, לא כדם בהמה שהתרתי והשויתיו למים, אלא דם שפך, כאילו שפך דם שחייב על שפיכתו, והיא דם אדם, לכן כשהתיר בשר תאוה אמר אע״פי שאסרתי לך לאכול דם, על הארץ תשפכנו כמים (דברים י״ב ט״ז), כלומר לא יחשב לך כדם, אלא כשופך מים: יחשב, מבנין נפעל ובחלק שלישי מס׳ בן נעול פרשנו שאע״פי שאין לשון הכרח יתכן על המחשבה הנפעל בו על שלשה דרכים, והאחד מהן אם כפי מחשבת כל חושב הדבר כן, והשם ב״ה יגזור שנחשוב עליו להפך ממחשבותינו, ולכן כאן שכפי מחשבותנו אין רע בשפיכות דם בהמה, ובמצות השם דם יחשב, ועונשין עליו במלקות, כזכר הנפעל, וכן על שדה הארץ יחשב (לקמן כ״ה ל״א), ונחשב לכם תרומתכם (במדבר י״ח כ״ז), והדומים להם: דם שפך, פרשנוהו, ורבותינו דרשו לרבות את הזורק דמים בחוץ: (ה) למען אשר יביאו וגו׳, צויתי כן, שלא ישחטו איש איש את שורו ואת שיו בכל מקום שירצו בשדה, אבל יביאום כלם אל מקום אחד, ולא באחד המקומות שיבחרו בו הם, אלא והביאום לה׳, ולא שיקריבו לשמים באחד המקומות אלא זאת ההבאה לה׳ היא אל פתח א״מ אל הכהן, ולא שיביאו׳ שם ליד הכהן להקדישם ואח״כ ישחטום בחוץ, אלא וזבחו זבחי שלמים לה׳ אות׳ וזרק וגו׳ שיהיו קרבים זבחי שלמים כמשפט האמור בשלמים בפרשת ויקרא. כך הוא פשוטו של מקרא, וכפי הנראה טעם כל זה לפי שבמצרים ראו עבודת השעירים, שהמצריים בטומאתם ובהבליהם לא היו אוכלים בשר תאוה, כמו שכתוב כי תועבת המצריים לאכול את העברי׳ לחם, לבד כשנשחטו לגלוליהם היה מנהגם לזבוח על פני השדה, והדם שותת על הארץ, ומתאספים הקרואים על הזבח ויושבים סביבות הדם ואוכלים הבשר, ועל זה צותה תורה לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו (לקמן י״ט כ״ו) וכמו שאפרש (פרשה י״ט כ״ו) ולכן כשיצאו ממצרים, אסרה להם תורה בשר תאוה, לפי שהיו במדבר על פני השדה אבל בסוף ארבעים שנה בבואם אל ארץ נושבת, וישבו בעריהם ובבתיהם, אין הזביחה עוד על פני השדה, כי אם בבתים או במקולין כדרך יושבי העיירות, ואין לחוש עוד לחשש הראשון, התיר להם בשר תאוה לגמרי, גם לזובח בשדה, לבד שלא יאכל על הדם, ולכן אמר ואכלת בשעריך בכל אות נפשך (דברים י״ב כ״א), וכן רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך (שם שם ט״ו). וזכר השעירים לומר שאינן עוד על פני השדה, והזביחה על הרוב בשערים ובבתים, וזהו טעם הכתוב שאמר למען אשר יביאו ב״י את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה, כלומר בשר תאוה שאסרתי עתה במדבר טעמו לפי שזובחים על פני השדה, כל אחד שוח׳ סביב אהלו ואוכל

יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וֶהֱבִיאֻם לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַיהוָה אוֹתָם׃ (ו) וְזָרַק הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר הַחֵלֶב לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (ז) וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹּאת לָהֶם לְדֹרֹתָם׃ חמישי

ת"א והביאם ע"ז שם. זבחים כ"ו, א'. תמורה י"ב, א': וזרק זבחים ק"ח, ב'. וקי"ח א': והקטיר פסחים ע"ט, א', זבחים קי"ט, ב'. מנחות ס ו, א': ולא יזבחו סנהדרין ס"ג, א'. ע"ז כ"ח, א'. זבחים ק"ו, א': חקת שם ב': לדרתם ב"ב ק"כ, א':

תרגום אשכנזי

רען, פֿאַר דעם איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטס, דעם פריסטער ברינגען, אונד אלס פֿריידענאָפּפֿער דעם עוויגען צו עה־ען שלאכטען. (ו) דער פריסטער זאָלל דאז בלוט אויף דען אלטאר דעם עוויגען, דער אם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס שטעהט, שפרענגען, אונד דאז איינשליטט צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען, אין רויך אויפֿשטייגען לאססען. (ז) אונד זיא אלזאָ איהר שלאכטאָפּפֿער ניכט מעהר דען וואלדטייפֿעלן אָפּפֿערן מאָגען, דענען זיא פֿערבוהלטערווייזע נאכהענגען, דיזעס זאָלל איין עוויגעס געזעטץ פֿיר אייערע

תרגום אונקלוס

דִי אִינוּן דָבְחִין עַל אַפֵּי חַקְלָא וְיַיְתִינוּן קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן׃ (ו) וְיִזְרוֹק כַּהֲנָא יָת דְמָא עַל מַדְבְּחָא דַייָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַסֵּק תַּרְבָּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ז) וְלָא יְדַבְּחוּן עוֹד יָת דִבְחֵיהוֹן לְשֵׁידִין דִי אִינוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן קְיָם עָלַם תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן׃

באור

סמוך לו את זבחו עם קרואיו ודיעיו, ודומה למנהג בזובחים לשעירים, על כן יביאום לה' אל פתח א"מ, וכמו שפרשנו, וזהו עיקר פשוטו, ומלבד זה יוצאי מצרים ידעו גלולי מצרים, ולסוף מ' שנה היה דור אחר, גם במדבר היה להם המן. ולא היה הבשר הבהמי נהן, רק מתאוה יתירה ומבטן חסר. שמטעם זה פסק שטלו מיד, כמו שבארנו בספר ח"ס (פרשה ע"ז א'). ומוסף על זה שהיה כלם בקרוב מקום לפני המשכן, אבל בארץ ישראל שהן ברחוק מקום, גם הקרובים למקדש מותרים בבשר תאוה. וטעם זה הוסיף לפרש במשנה תורה (דברים), אבל רש"י זכרונו לברכה פי' אשר הם זובחים, אשר הם רגילים לזבוח, כלומר שהיו רגילים לזבוח במצרים על פני השדה. וכנראה לפנינו ממלת עוד (פסוק ז') ולדברינו הוא כפשוטו, ורשב"ם זכרונו לברכה פי' אשר הם וגו' ויש מהם שטועים לשעירים ולא לשמים. וגם זה מסייע לפרושנו בפי פשוטו של מקרא: וזבחו, מי שירצה, ויותר נראה שהן הבעלים ושב על והביאום, כי שחיטה כשרה בזר: אותם, אילו אמר וזבחו זבחי שלמים, היה אפשר לומר שישחטום בחוץ אבל תחלה יביאום אל אהל מועד, עם זבחי שלמים, על כן אמר אותם, כלומר אלה שהביאו אל פתח א"מ יזבחו שם: (ו) וזרק, התורה פרשה זריקה והקטרת חלבים, אע"פי שאמרה וזבחו זבחי שלמים, והבר מפורש בפרשת ויקרא שהשלמים טעונין זריקת דם והקטר חלבים, לפי שמדבר על המקריב לא בנדר ולא לנדבה ותודה, אלא לאכול בשר, שגם זה דינו כשאר שלמים: לריח ניחח, פרשנו למעלה (פרשה א' ט) והודיע שכשיכוין לשמים, אע"פי שזוחט לאכול הבשר, הרי הוא ריח ניחח לה', ומרבה שלום: (ז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם. לשדים, כמו ושעירים ירקדו שם (ישעי' י"ג כ"א). ושעיר על רעהו יקרא (שם ל"ד י"ד) וכן תרגם אנקלוס, אבל יב"ע כתב, לטעון דמתילין לשידי, ואמר ראב"ע ז"ל שנקראו השדים כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם, והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות

שלישי (ח) וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃ (ט) וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַיהוָה וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו׃ (י) וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית

ת"א ואלהם זבחים ק"ז, א', וקי"ט ב': איש שם ק"ח, א': אשר יעלה שם ע"ט, א', וקי"ב ב': או זבח שם ק"ו, א': ואל פתח שם ק"ז, א', וק"ט א': לעשות שם ק"ז, א'. תמורה י', ב':

נאכקאָממען זיין. (ח) פֿערנער זאָללסט דוא איהנען זאגען, יעדערמאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, אָדער איין פֿרעמדער, דער בייא אייך זיך אויפֿהעלט, דער איין גאנצעספֿפֿער אָדער איין מאהלאָפֿפֿער דאַרברינגען, (ט) אונד ניכט פֿאָר דען איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטס פֿיהרען ווירד, אום עס דעם עוויגען צו עהרען צוריכטען צו לאססען; דערזעלבע זאָלל אויס זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (י) אונד ווען איין מאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, אָדער

תרגום אונקלוס

(ח) וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּי יַסֵּיק עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ (ט) וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא יַיְתִינֵיהּ לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (י) וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן

רש"י

לשדים כמו ושעירי' ירקדו שם [ישעיה ו']: (ח) אשר יעלה עולה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ [עיין ברא"ם] כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין [ת"כ חולין ק"ע]: ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין: (י) כל דם. לפי שנאמר

באור

שעירים. ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במדבר. והרמב"ן ז"ל האריך לדבר על ענין השדים, אבל אין צורך לפשט הכתוב, ונמשך מקרא זה למעלה לפי שאמר אשר הם זובחים על פני השדה, ותאמר מה בכך ומה בין זובח על פני השדה, או זובח בבית, לכן אמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, שכן הי' דרך הזובחי' לשעירים וכמ"ש (פסוק ה'): אשר הם זונים אחריהם, פי' ראב"ע ז"ל, כל מבקש אותם ומאמין בהם, הוא זונה מתחת אלהיו, שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא, וכל מי שנוטה אחר דבר רע מתאותו, נקרא זונה אחריו כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם (במדבר ט"ו ל"ט), וכל הזונה אחר תאוותיו, זונה מאחרי אלהיו, כמו הצמתה כל זונה ממך (תהלים ע"ג כ"ז), כאשה הזונה עם אחר באהבתה אותו, וזונה מבעלה ועוזבת אותו: חקת עולם, פרשנוהו (פרשה י"ו כ"ט): זאת להם, לסוף הדברים שנה התיר להם בשר תאוה, וחקת עולם שב על ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים גם על השוחט מוקדשין בחוץ, על כן אמר תהיה זאת להם: לדרתם, כפי הדורות, שכל זמן שאהל מועד במקומו כמו בשילה ונוב ובגבעון שחוטי חוץ בבמה אסור, ויש דורות שהן שעת היתר הבמות: (ח) ואלהם תאמר, כמו תאמר עוד, ורבותינו דרשוהו (פ' פרת חטאת): הגר בישראל, זה גר צדק. כי הגוים מקריבים בבמה לשמים, ולמעלה פרשנו (פרשה י"ו כ"ט): אשר יעלה עלה או זבח, למדו מכאן רבותינו על ההעלאה, אפילו שחט בפנים והקטיר בחוץ חייב, וכן א' שוחט וא' מקטיר שניהן חייבין, ועל דרך הפשט ענינו מדבר על מוקדשין שאם העלה עולה או זבח בבמה בשעת איסור הבמות, חייב כרת משום שחוטי חוץ אבל זובח על פני השדה לשמים בשעת היתר הבמות אין בו כרת, כי לא נאסר רק במדבר ומטעם שאמרנו, ושוה בזה חולין למוקדשין, שמטעם שהותר בשר תאוה, יצאה זביחת שדה מכלל אסור, ואינו חייב אלא על מוקדשין לבדן כששחטן בבמה בשעת אסור הבמות. ובמה מקום מיוחד וגבוה לשחוט עליו, ויש בזה מחלוקת תנאים (זבחים ק"ח ע"א) יש אומרים אינו חייב עד שיעלה לראש מזבח, ור' שמעון אומר אפי' העלה

ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר
יאכל כל דם ונתתי פני בנפש
האכלת את הדם והכרתי אתה
מקרב עמה: (יא) כי נפש הבשר בדם
הוא ואני נתתיו לכם על המזבח
לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא

תולדות אהרן כל דם חולין ע"ד, ב': כי נפש יומא נ"ט, ב', זבחים כ"ז, ב'. ות"נ א'. חולין קי"ז, א'. מעילה י"א, א': כי הדם פסחים ס"ה, א'. יומא ה', ב', זבחים ו', א', ות"ו א'. מנחות נ"ב, ב'. חולין קי"ז א'. כריתות כ"ב, א' מעילה י"א, א':

איין פרעמדער, דער בייא איך זיך אויפהעלט, עטוואס בלוט איסט; זא וויל איך מיינען צארן אויף דיא בלוטעססענדע פערזאן לענקען, אונד דיא אויס איהרער נאציאן אויסראטטען. (יא) דען דער לעבענסגייסט אללעס פליישעס (אדער דאז פערזאנליכע לעבענדיגען געשאפפע) איזט אים בלוט. איך האבע דאהער פעראורדנעט, דאס עס פיר אייך אויף דען אלטאר קאממען זאלל, אויף אייערע לעבענסגייסטער (דאז הייסט: אויף אייערע פערזאן) צו פערזאהנען; דען דאז בלוט איזט עס, וועלכעס פיר דען לעבענסגייסט (דאז הייסט: פיר דיא פערזאן) פערזאהנט.

תרגום אונקלוס

ביניכון די יכול כל דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשיצי יתיה מגו עמיה: (יא) ארי נפש בשרא בדמא היא ואנא יהבתיה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתיכון ארי

רש"י

בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המקודשים ת"ל כל דם: ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו [ת"כ]: (יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר

באור

על האדן או על הסלע חייב. ועליו אמר אשר יעלה עולה או זבח, והעלייה היא לשחוט ולזרוק דמו ולהקטיר אימוריו, ועל כלן חייב. כאמרו למעלה אשר ישחט שור וגו' (פסוק ג') וכת"ש, ויפה אמר עולה או זבח, אבל למעלה שדבר בחולין לא כאמר עולה וזבח: (י) ומן הגר הגר בתוכם, גר צדק, שאין האומות מוזהרין על הדם, ויש דעת יחיד בסנהדרין שנאסר להם הדם: כל דם, לפי שנאמר בנפש יכפר, יכול לא יהא חייב אלא דם המוקדשין. ת"ל כל דם, ונשנה תורה כשהתיר בשר חולין, מפורש רק את דמו לא תאכל וגו' (דברים ט"ו כ"ג): פני, אלת פנים פרשנוה ברחבה, ונקרא החלק מן הגוף פנים. שיש בו חמשה חושים המנהיגים את הגוף, וכן כחות מנהיגי הנפש כלה נקראים פנים. כמו החכמה והדעת והשכל והבינה, כמו את פני מבין חכמה (משלי י"ז כ"ד), יראתו על פניכם (שמות כ' י"ז), ורבים כאלה וכן ההנהגה העליונה שהיא בחכמה בתבונה ובדעת נקרא פנים, כי כל דרכיו משפט, הכל כפי שורת החכמה, וכשאומר ונתתי פני, כאמרו ונתתי בה משפטי הצדק, ופירש והכרתי מקרב עמה, כלומר לא ינקה ממשפט חכמתי: (יא) כי נפש הבשר בדם, בא ללמדנו למה יחייב כרת האוכל דם, שאם תאמר שהוא דבר נתעב ונמאס, למה יותן על מזבח ה' הטהור, על כן פי' שאין הדם בעצמו מגואל, אלא שאסרו באכילה לפי שנפש כל בשר בדם היא, הן נפש חיה הן נפש בהמה ועוף, כלומר התחברות הנפש עם הבשר הוא על ידי הדם, שבו תפעל נפש כל מין ומין, שמכח הנפש יתנועע הדם תנועתו ויחיה את הבשר, וכן יש בדם חלקים דקים לאין מספר ממינים שונים המתפעלים מכחות הנפש הרבות, ודם כל בעל חי משונה מדם בעל חי ממין אחר, כפי ערך נפשו הנטועה בו, שתפעול בדמו פעולות הצריכות למין זו, ולכן אסרתיו לישראל באכילה, וכמו שאפרש (פסוק י"ד): ואני, כלומר אני ה' שאין להרהר אחר חקותי ומשפטי: נתתיו לכם על המזבח, גזרתי שיזרק לתענגכם על המזבח: לכפר על נפשתיכם, זהו פי' לכם. כלומ' להיות כפרה על נפשותיכם, על חטאי נפש האדם מכם: כי הדם הוא בנפש יכפר, בעבור הנפש שהיתה קשורה בו יכפר על הנפש שחטאה, ובפי' רמב"ן ז"ל דנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש, וי"א כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר על

בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר׃ (יב) עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־תֹאכַל
דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־יֹאכַל
דָּם׃ (יג) וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־
הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד
חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־
דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ (יד) כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־

תולדות אהרן כל נפש פסחים כ"ג א'. יבמות ק"ד, א'. חולין ק"כ, א': יצוד חולין ת"ד, א', ות"ו ב': יאכל שם ו', א', ופ"ה א': ושפך שם כ"ז, ב', ודף פ"ו, א': בעפר שבת כ"ג, א'. ביצה ז', ב'. ב"ק א', כ"ח, חולין ל', ב', ופ"ג ב', יפ"ח א': כי נפש חולין ס"ג, ב':

תרגום אונקלוס

דְּמָא הוּא עַל נַפְשָׁא מְכַפֵּר׃ (יב) עַל כֵּן אֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֱנַשׁ מִנְּכוֹן לָא יֵיכוּל דָּם וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן לָא יֵיכוּל דָּם׃ (יג) וּגְבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּי יְצוּד צֵידָא חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דִּי מִתְאֲכֵל וְיֵשׁוֹד יַת דְּמֵיהּ וִיכַסִּינֵּיהּ בְּעַפְרָא׃ (יד) אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ

תרגום אשכנזי

(יב) דארום האבע איך צו דען קינדערן ישראל'ס געזאגט: קיינע פערזאָן פֿאָן אייך זאָלל בלוט עססען: אויך דער פֿרעמדע, דער זיך בייא אייך אויפֿהעלט, זאָלל קיין בלוט עססען, (יג) יעדערמאן פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס, אָדער איין פֿרעמדער, וועלכער בייא איהנען זיך אויפֿהעלט, דער איין ווילדפרעט, עס זייא איין טהיר, אָדער איינען פֿאָגעל פֿענגט, וועלכעס געגעססען ווערדען זאָלל; מוס דאז בלוט דאפֿאָן אויזלויפֿען לאססען אונד מיט ערדע בעדעקקען. (יד) דען

רש"י

על נפש האדם תבוא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד. אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מנין תלמוד לומר ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת [ת"כ חולין פ"ד]: אשר יאכל. פרט לטמאים: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו היא.

באור

נפשותיכם, וזה כדברנו, רק מה שאמר בנפש שיש בו, דעתו שיש בו בעודו חי, גם רש"י ז"ל פי' כי נפש הבשר, של כל בריה בדם היא תלויה, ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם, תבא נפש ותכפר על הנפש: (יב) על כן אמרתי. מטעם זה אסרתי כל דם לבני ישראל, לפי שהיתה הנפש קשורה בו לא בעבור שקרב על המזבח שא"כ לא יאסר בחולין, או שלא בחולין רק ממנין הקרבין לגבי המזבח, כמו אסור חלב שאינו נוהג אלא בשו' כשב ועז. אבל אסורו מפני שנפש הבשר בדם היא, ולכן נאסר כל דם בהמה חיה ועוף, שהן כלן מן הארץ, וכמ"ש (פסוק י"ז): והגר, גר צדק שקבל תורה ומצוה: (יג) ומן הגר הגר בתוכם, גם זה גר צדק: יצוד, דבר הכתוב בהווה שדרך חיה ועוף להיות נצודים, שגם השוחט אווזין ותרנגולים שבבית חייב בכסוי הדם, וכמו שלמדו רבותינו בת"כ: חיה, אע"פי שבהמה בכלל חיה, וכמו שבארנו (לעיל י"א ב'). ואם כן תאמר דבר הכתוב בהווה, והוא הדין בהמה, וכמו שרבינו אווזין ותרנגולים, לפי פשוטו אם היה כאן בהמה בכלל חיה הי' הכתוב אומר בהמה ועוף, כי גם חיה בכלל בהמה וכמ"ש (שם שם) שבכל המקומות במקרא שסמוך חיה לעוף אין בהמה בכלל, וכן קבלו רבותינו שאין כסוי דם נוהג בבהמה, ובגמרא (חולין דף פ"ג ע"א) למדו כן ממקרא על הארץ תשפכנו כמים, מה מים אינו צריך כסוי, אף דם בהמה אינו צריך כסוי: ושפך את דמו, כי אם המיתה בחנק, והדם שותת אינו צריך לכסות אותו, שהרי הבשר אסור משום נבלה, אלא שבד אותו חי, והוא ישפוך את דמו בשחיטה כשרה, ואז יכסה דמו בעפר, ולכן חבר בעל הטעמים ושפך את דמו עם וכסהו בעפר: וכסהו בעפר, פי' רשב"ם ז"ל כי אז לא

בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי
נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו
יִכָּרֵת׃ (טו) וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל
נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס

ת"א ואמר סם פ"ז, ח': וכל נפש זנחים ס"ט, ח' וג', וע' ח':

תרגום אשכנזי

דאז מיט דעם לעבענט־גייסטע פֿערבינדענע בלוט, איזט דאז פערזאָנליכע אללעם לעבענדיגען פֿליישעס. איך האבע צו דען קינדערן ישר"ל'ס געזאגט: איהר זאָללט דאז בלוט פֿאָן קיינעם לעבענדיגען פֿליישע עססען, דען דער לעבענסגייסט (אָדער דאז פערזאָנליכע) אללעם לעבענדיגען פֿליישעס, איזט איינס מיט זיינעם בלוטע; ווער עס איסט, זאָלל אויסגעראָטטעט ווערדען:
(טו) יעדע פערזאָן, איין איינהיימישער אָדער פֿרעמדער, דער פֿאָן איינעם געפֿאללענען אָדער

רש"י

הנפש היא הדם. דם ונשר לשון זכר. נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור

תרגום אונקלוס

בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל בִּשְׂרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ הִיא כָּל דְּיֵיכְלִינֵּיהּ יִשְׁתֵּיצֵי׃ (טו) וְכָל אֱנָשׁ דִּי יֵיכוּל נְבִילָא וּתְבִירָא בְּיַצִּיבַיָּא וּבְגִיּוֹרַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי

באור

יהא ראוי לאכילה, ואין זה נכון, שאם כן גם דם בהמה יתחייב כסוי, וראב"ע ז"ל אמר שצוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח, שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם צבי ואיל או עוף כי זבח נזבח לע"ז, ולא ידעתי למה יחשוב זאת, ויודע שהן מותרין לאכילה וצריכין להשחט. ויותר יש לדאוג על זה כשיראה דם שור או שה, רק אין לנו לחפש אחר טעמי המצות, אם אין להם עסק להבנת פשט המקרא: (יד) כי נפש כל בשר, בין בהמה בין חיה ועוף דמו בנפשו הוא, כי לפי שאמר למעלה כי נפש הבשר בדם היא, ופרשנו שהנפש תפעל בדם החי כל פעולותיה, שמא תאמר באמת הנפש אין הדם כלום, כמו אדם שישב בבית כלאתו אין בבית אות ממנו. והכל אחד אם ישב בבית או בשדה או במדבר, לכן אמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, כלומר דם החי לבדו נולד שתוכל הנפש להתקשר עמו, כי דמו בנפשו הוא, שיש בדם חלקים דקים המתפעלים מכחות הנפש ועוזרים לפעולותיה, ואם אין אלה אין קשר בין הנפש והגוף, ובעבור אלה החלקים שהן בדם הנכה לפעולת הנפש, והם נשארים בו בצאת הנפש, אמרתי לבני ישראל בעלי הנפשות היקרות שהבדלתי מכל העמים להיות לי, דם כל בשר לא תאכלו, אפילו מאינן שאינן קרבין לגבי מזבח: כי נפש כל בשר דמו הוא, בין נפש אדם, בין נפש הבע"ח היא הדם, כלומר שפועלת בגוף כל אחד כפי תכונת דמו וחלקיו, ולכן כל אוכליו יכרת, לפי שמערב חלקי דם הפחותים אלו עם חלקי דמו הנכבדים, ויתקלקל בפעולות נפשו. כי נפש האדם ממעל, והיא נשמת חיים, וכשהתחברה בגוף נעשית נפש, כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז'), ואחריו ויהי האדם לנפש חיה. ונפש הבהמה מלמטה, כלומר שלא נבראת רק לתשמישי הארץ, ואין בכחה לפעול פעולת אדם בצדק ובמשפט ובדעת אלהים, כאמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה (שם א' כ"ד), וכמו שרמזנו (לעיל ב' א'). ואולי מטעם זה צוה שיכסה דמן בעפ', להראות שחלקם ונחלתם בעפר. ומשפטי ה' אמת צדקו יחדיו. שעל כן דם אדם מותר מן התורה, שאין בו טעם זה לאסרו. וכן דם דגים מותר', לפי שנאמר עליהן בכלל ישרצו המים. ואין דמן כדם שאר הבע"ח לפעולות נפש בתדות. וכמ"ש (לעיל י"א כ'). ולכן אינו משחית דם אדם האוכלו. כן נראה בעיני: (טו) וכל נפש, אולי נסמוך לכאן, לפי שכשענש כרת על הדם, הודיע טעם הדבר שלא מפני טומאה נאסר, שהרי האוכל דם שחוטה בשוגג אינו טמא. ואילו אכל בשגגה נבלה או טריפה הקלה, צריך טבילה וכבוס בגדים, ואם לא יטבל ואכל קדש או נכנס למקדש חייב כרת, וכל שכן נוגע בטומאה חמורה: נבלה וטרפה, אין לפרש שאינו טמא עד שיאכל ממנה, שהרי מפורש להלן שמטמאה במגע, ואם תתעקש שבמגע אינו מטמא בגדים, יאמ' נושא כי מפורש והנושא את נבלתה

בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ (טז) וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ פ

יח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

(ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

צעררִיסענען פִיה עססען ווירד; זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך באדען, אונד ביז אויף דען אבענד אונ־ריין זיין, הערנאך איזט ער ריין. (טז) וועשט ער אבער זיינע קליידער ניכט, אָדער באָדעט זיך ניכט, זאָ האט ער פִיר זיינע מיסעטהאט צו ביסען.

יח (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט. (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד

תרגום אונקלוס

וְיִסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ (טז) וְאִם לָא יְצַבַּע וּבְשָׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃

יח (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ג) כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא

רש"י

דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמא בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: (טז) ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות:

יח (ב) אני ה' אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך [שמות כ'] וקבלת' עליכם

באור

יכבס בגדיו וטמא עד הערב (לעיל י"א מ'). ועוד שאם כן כבר נאמר למעלה והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב (שם שם), אבל האמת כדברי רבותינו שהכתוב הזה כולל נבלת עוף טהור לפי שאינו מטמא במגע, שיטמא בבית הבליעה, בלי מגע והיסט, וכגון שתחבו לו חברו בפיו. ולעולם הכתוב כולל גם האוכל נבלת בהמה טהורה וטמאה, ומדבר כדרך האוכלים שנוגע ונושא מה שהוא אוכל ונטמא במגע ובמשא לטמא בגדים, וכמו שכתבנו שם בשם רמב"ן ז"ל, וזכר טרפה שאסורה בשחיטה לאכילה, ובשמתה דין טומאתה שוה לנבלה שמתה, וכן נבלת בהמה טמאה שאינה יוצאה בשחיטה מידי נבלה, ולדעת רבותינו נכתב טרפה ללמדנו שאין נבלת עוף טמא מטמא בבית הבליעה: באזרח, בין שתהיה בין האזרח, מבני ישראל עצמן וכמו שפרשנו (לעיל ט"ז כ"ט): ובגר, גר צדק אבל גר תושב שאינו מקבל ברית אין לו דין זה, ואע"פי שלא נאמר כאן אשר יגור בתוככם, אין לטעות, לפי שבפירוש התירה תורה נבלה וטרפה באכילה לגר תושב, שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים י"ד כ"א). ואיך יטמא גוף ובגדים, ועוד שהענין מחובר למעלה באמרו וכל נפש אשר תאכל, ואמר שלפניו אמר ואיש איש מבני ישראל ומן הגר בתוכם אין צורך לכפול, וכללן במלת אזרח ובגר, אבל בת"כ אמר אי גר יכול אפילו גר תושב, ת"ל אזרח מה אזרח בן ברית אף גר בן ברית, והיה עולה על דעתם לומר כן לפי שלא נאמר הגר בתוככם, וזה חזוק לדברנו (לעיל ט"ז כ"ט):

(טז) יכבס. בגדיו: ונשא עונו. אם אכל קדש או נכנס למקדש חייב כרת על טומאה זו ככל שאר הטומאות. ואמרו רבותינו על רחיצת גופו בכרת, ועל כבוס בגדיו במלקות: עונו, פרשנוהו (לעיל ט"ז כ"א), ולפי שאין עבירה זו דומה לבא על הערוה או לאוכל איסור שילדו תקפו, שהן החטאים מדרכי יצר הלב. וזו אי אפשר אלא שיקל במחשבתו בקדש ובמקדש, לכן נקראת עון, וכן פרשנו (לעיל ה' י"ז):

יח (ב) אני ה' אלהיכם. אני המצוה, הוא ה' המצוי המחויב הנשגב משקול דעת כל הנבראים, שהייתי לכם לאלהים ביחוד, כי הבדלתי אתכם מכל העמים להיות לי, לשמור משפטי וחקותי לא הודעתים לכל גוי, ועליכם לקבל, כי החקים האלה יוצאים מפי, שחקקתי חקים לשמים ולארץ, וחקקתי תורת האדם, ואני חקקתי לכם החקים שתנהגו בם, כי רובי העריות

אֱלֹהֵיהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ג) כְּמַעֲשֵׂה
אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא
תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי
מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ
וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃ (ד) אֶת־מִשְׁפָּטַי
תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת

תולדות אהרן ובחקתיהם סנהדרין נ"ב, ב'. ע"ז י"א, א'. חולין ע"ח, ב': וארו חקתי יומא ס"ז, ב':

תרגום אשכנזי

זאגע איהנען: איך דער עוויגע אייער גאָטט (בעפעהלע איך דיזעס). (ג) איהר זאָללט ניכט זאָ טהון, וויא אים לאנדע מצרים געשיהט, וואָ איהר געוואָהנט האבט; אויך ניכט זאָ, וויא אים לאנדע כנען געשיהט, וואָהין איך אייך פיהרען ווערדע: נאָך איהרען געזעטצען זאָללט איהר וואנדעלן. (ד) מיינע רעכטע זאָללט איהר אויסאיבען, אונד מיינע געזעטצע זאָללט איהר בעאָבאכטען, דארנאך אייערן לעבענסוואנדעל איינצוריכטען;

תרגום אונקלוס

דְמִצְרַיִם דִּי יְתֵיבְתּוּן בַּהּ לָא תַעַבְדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִּכְנַעַן דִּי אֲנָא מָעֵיל יַתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעַבְדוּן וּבְנִימוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן׃ (ד) יָת דִּינַי תַּעַבְדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהָךְ בְּהוֹן אֲנָא

רש"י

מלכותי מעתה קבלו גזירותי רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם. דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: (ג) כמעשה ארץ מצרים. מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל [ת"כ]: אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלי' מכולם [ת"כ]: ובחקתיה' לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקין להם כגון טרטיאות ואצטדיאות רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאילו לא נאמרו היו

באור

חקי עליון הם, אין לדעת סודם, ואין לבקש טעמם אלא אני ה' אלהיכם הגוזר אותם אין להרהר אחריהם: (ג) כמעשה ארץ מצרים, מלת מעשה נופל על כלל מעשה בני אדם, לא על חקי המדינה שגזרו עליהן מלכי הארץ ושופטיה, והיו מעשה אנשי מצרים מקולקלים מאד יותר משאר אומות, הולכים אחרי ההבל ועושים דעות שאינן מפורשים בתורה באזהרו' מיוחדות, כי לא אסר כל מה שעשו המצרים שהרי נשאו נשים והולידו בנים, ובנו בתים ונטעו גנות, ואלה לא אסר הכתוב לישראל. לפי שאינן מעשה מצרים בייחוד, ולא מעשי ארץ כנען לבד, אלא מעשה כל בני אדם, ובת"כ אמר: יכול לא יבנו בנינים ולא יטעו נטיעות כמותם ת"ל ובחוקותיהם לא תלכו לא אמרתי אלא בחקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם, ומה היו עושים האיש נושא לאיש וכו': ישבתם בה. לא שאני מרחיק אתכם מהבלי מצרים וכנען לבד, ושמותר לכם ללמוד ולעשות הבלי שאר העמים, אלא לכן אני מזכי' מצרים לפי שישבתם בה והורגלתם במעשיהם, ולכן אני מזכי' כנען, לפי שאני מביא אתכם שמה שלא תלמדו לעשות כמעשיהם: ובחקתיהם לא תלכו, מלת חוק בארנוהו, וכן בחוקותיהם הנאמר כאן, דברים שחקקו מדור דור במצרים איך יעבדו לאלהיהם, וחקי המשפט שבמדינ', שכל יושבי המדינה חייבין ללכת בהם, אתם לא תלכו בחקות הללו אפילו לבכם לשמים, כגון אם חקקו להם שהמתפלל לשמים ילבש בגד אדום, או ירוק, או עשוי בתמונה ידועה, אל תחוקקו לכם כחוק הזה לשמים, ובת"כ אמרו ובחוקותיהם לא תלכו, וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והלא כבר נאמר לא ימצא בך מעבי' בנו ובתו באש וגו' אלא שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקין להם (כלומר הנימוסות ששמו חוק לכל יושבי ארצם שילכו בהם) כגון תיאטראו' וקרקסאות, והם מיני לחוק הידועים, שעשו ביום אידם לכבוד עלביהם, וכל אלה לא תלכו בהם ואפילו לשמים, וזה כדברנו: (ד) את משפטי תעשו, כל משפט בנוי על יסודות קבועות, ויש משפטים בכל מדינה, שבל יסודות המשפט מקולקלין, אבל משפטי השם יסודתן דרכי הצדק,

בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ה) וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס
ששי (ו) אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר

תולדות אהרן ושמרתם עקרים מ"ד, א': וחי ב"ק נ"ה, א'. סנהדרין נ"ט, א', מכות כ"ג, ב'. ע"ז כ', א'. עקדה שער י"ל: אני ה' יומא פ"ו, ב': איש שבת י"ג, א'. חגיגה י"א, ב'. כתובות מ"ו, ב'. סנהדרין נ"ח, ב'. ע"ז י"ז, א':

תרגום אונקלוס

יי אֱלָהֲכוֹן: (ה) וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דִּי יַעֲבֵיד יָתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יי: (ו) גְּבַר גְּבַר לְכָל קְרִיב בִּשְׂרֵיהּ

איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט! (ה) בעאָבאכטעט מיינע געזעטצע אונד מיינע רעכטע, דורך דיא דער מענש, ווען ער זיא אויסאיבט, עוויגעס לעבען ערהעלט; איך דער עוויגע (פֿערזיכערע דיזעס). (ו) ניאמאנד זאָלל איינער בלוטספֿיצרוואַנדטען פערזאָן, איהרע בלאֶסע איפֿצודעקקען, זיך נאהען.

רש"י

כדאי לאותן: ואת חקתי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליה' למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בחם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות: (ה) ושמרתם את חקתי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב בהם. דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטי' לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים [תורת כהנים]: וחי בהם. לעולם הבא ואם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו.

באור

ועל פיהן הכין משפטיו. על זה כתוב בצדק תשפוט עמיתך (לקמן י"ט ט"ו). וכמו שאמרם בעז"ה, ואמר משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלים י"ט י'), עליהן נבנין כל הדינין והעונשין שבתורה וכן כל משפטי בני אדם, מה משפט העבד ומשפט האמה ומשפטי הנזקין והריבות, ועל דרך כלל בכל מעשה שיש לשפוט עליו כדת מה לעשות, תעשו כמשפטי, מה ששפטתי אני בדבר דבר ואם משפט צדק וכן תעשוה. וזה כנגד מעשה ארץ מצרים וכנען, שהיו שופטים כל מעשיהם ומנהגים בהם כפי העולה על רוחם: ואת חקתי, חוקי הצדק שגזר עליהן הקב"ה לכל ישראל, כמו חקת שבת ומועד' וענוי י"הכ ומילה וכדומה לאן הכל במיעדו ובקבע ידוע, תשמרו בלבבכם ללכת בהם. כי חקים ומשפטים כוללים כל מצות התורה וכאמרו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת (דברים ד' ח'). וכלם צדיקים: אני ה' אלהיכם. דעו מי המצוה, אני ה' אלהיכם, וכמו שפרשנו: (ה) ושמרתם את חקתי ואת משפטי. למעלה אמר עשייה אצל משפט, ושמירה לחקים ועכשיו צוה שמירה על שתיהן ועשייה על שתיהן. כי השמירה היא בלב. כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז י"א). וזהו התלמוד וכתיבת הדברים על לב שעליהן אמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו'). ועל ידי כן יתקבל הלב ויקל לו לעשות כתלמודו. כי לא המדרש עיקר אלא המעש' וזהו שאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובת"כ תשמרו זו המשנה, ללכת בהם זה המעשה: האדם, נשמת האדם עולה למעלה, והגוף ימשיכנו למטה. ואם יבחר מכל ענייני הגוף כעליונים ימות בעה"ז, ואם יבחר כבהמות בלי דעת יכרית נפשו מאור החיים העליונים. ועל ידי החקים והמשפטים הללו יוכל לפלס אורחותיו בחכמה, ויחיה בעה"ז ובעה"ב, וזהו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ואונקלוס ז"ל תרגם וחי בהם, ויחי בהון לעלמא דאתי, מסכים למה שפרשנו. וכמו ששנינו (אבות פ"ו) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעה"ז ובעה"ב, ובאדרוה בפרושנו שם: אני ה' אשר אמרתי הכל, לי נאה לומר שהחיים קשורים עם משפטי וחקתי: (ו) איש איש, אמרו רבותינו שהוא כלל, ערות אביך וערות אמך וגו' פרט. כלל ופרט. אין בכלל אלא מה שיש בפרט, כלומר לא נמסר הדבר לשקול הדעת לאסור עוד אחרות שאינן מפורשים בפרשה מכח ק"ו וסברא, אין לך אלא מה שבפרט, ומציא שם משלים איך הייתי דן

בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס (ז) עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה

ת״א ועריות שם ע״ח, ד׳, וע״ה ח׳:

איך דער עוויגע (פֿערביטיג דיזעם). (ז) דוא זאָללסט דיא בלאָסע דיינעס פֿאטערס (דאז הייסט), דיא בלאָסע דיינער מוטטער, ניכט אויפֿדעקקען, זיא איזט דיינע מוטטער;

תרגום אונקלוס

לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ׃ (ז) עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ

רש"י

להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ז) ערות אביך. זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך

באור

הסבלא להרבות עריות, אבל לפי שהוא מדה בתורה כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ידענו שאין להוסיף גם אחת על המפורש בכתוב, ולכן כתבה תורה הכלל והפרט. יש מן העריות שהן שאר בשרו כמו האם והאחות והבת וכיוצא ויש מהן שאינן שאר בשרו רק אסורות בעבו' בעליהן שהן שאר בשרו כמו כלתו ואשת אחיו. ויש מהן שאסורות בעבור שהנקבות שאר זו לזו כמו אשה ובתה ושתי אחיות. ועל כלן אמר בכלל זה איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו', ואחריו בא הפרט ללמדנו איזו מכל מין הן שאר, ואין בכלל אלא מה שבפרט כמו שאמרנו. ויש מן העריות שאינן שאר בשום צד, כמו אשת איש ונדה וזכר ובהמה, ואינן בכלל איש איש אל כל שאר בשרו, לפי שלא הוצרכו למדת כלל ופרט, שאין להוסיף עליהן במדת ק"ו ומשקול הדעת כמו בעריות שאר בשר: **שאר בשרו**. לדעתי מלת שאר נגזר מן שארית, והטעם האדם לעצמו כמו העיקר, ובני משפחתו שהם מעצמו ובשרו, שארית בשרו הם, שנתהוו כלם מבשר אחד, וכן לדעתי פי' הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, שאיננו טעם כפול, אלא הלחם עיקר. וכל הסעודה שאר, כי הבשר והלפת ושאר המאכלים שארית הסעודה הם: **תקרבו**. לשכיבה, וכן ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג'), וקרוב למלת אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו), כן פי' רמב"ע ז"ל, ונכון הוא. אלא לפי שאומר לא תקרבו לגלות ערוה, למדו חכמים המזהיר גם על קריבה המביאה לידי גלוי ערוה, והיא שכיבה בקרוב בשר, כי תקרבו הכל במשמע: **ערוה**, שרשו ערה ובפי' ערות הארץ באתם לראות (בראשית מ"ב י"ב), פירש"י ז"ל גלוי הארץ. מהיכן היא נוחה להכבש, כמו את מקורה הערה, וכמו ערום ועריה (יחזקאל ט"ז ז'), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, ואין דעתו ז"ל שכל גזרות השרש הזה לשון גלוי, שהרי קצתן לשון שפיכה, כמו ותער כדה (בראשית כ"ד כ'), ויערו את הארון (ד"ה ב' כ"ד י"א), אבל שם דבר ערוה בכל המקרא לדעתו לשון גלוי. אבל לא ידעתי איך נופל על אותו המקום המכוסה לשון גלוי? ועוד הכתוב אומר לגלות ערוה? אבל רמב"ע ז"ל אמר ערוה דבר מגונה. כחשף צריך להתכסות. ועל ערות הארץ פי' בעבו' היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר על דרך משל, או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות סוד הארץ ולדבריו אין ערוה גלוי אלא שם דבר לאותו המקום, ולדעתי כל לשון ערה וערוה הוראתן שוה וכלם ל' שפיכה. ולכן האיברים שבאדם שאינן משמשין רק למשפך, שהן הנקבים התחתונים שבאיש ואשה נקראים ערוה, ואינן דומים לנקבי הפה והאף והאזן, שנטועים באדם לתשמישים אחרים, לאכול ולשתות ולדב' ולשאוף רוח ולהריח ולשמוע. אבל התחתונים שאינן אלא למשפך. נקראים ערוה על שם תשמישן, ולפי שיש שתי מקומות לתשמיש זה, כשאמרה תורה לא תקרבו לגלות ערוה, מזהי' על כדרכה ועל שלא כדרכה, ומלת ערוה על כל אחת מהן, כמו שקבלו רבותינו ז"ל, ואם תפקפק לומר שמא הכתוב מדב' לבד בכדרכה, כבר סמכוהו רז"ל עוד למקרא לא תשכב משכבי אשה וכמו שאמרוה שם. ועוד אפרש בעז"ה (לקמן כ' י"ח): **אני ה'**. המצוה זאת: (ז) **ערות אביך**. יש מרבותינו אומרים כמשמעו, וכן ערות אחי אביך שיתחייב בשוגג שתים, ויש אומרים ערות אביך ענינו אשת אביך וכן פירש"י ז"ל ערות אביך זו אשת אביך, או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה, מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו, וערות אשת אביך לא תגלה לרבות לאחר

עֶרְוָתָהּ: ס (ח) עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא: ס (ט) עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמְּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ

ת"א ערותה סס נ"ג,ג': ערות אשת סס נ"ד,ח': ערות אחותך יבמות כ"ג.ג':

דוא זאָללסט איהרע בלאָסע ניכט אויפדעקקען. (ח) דוא זאָללסט דיא בלאָסע דיינער שטיפמוטטער ניכט אויפדעקקען; עס איזט צוגלייך דיא בלאָסע דיינעס פאַטערס. (ט) דיא בלאָסע דיינער שוועסטער, זיא זייא דיינעס פאַטערס אָדער דיינער מוטטער טאָכטער, אים הויזע געבאָרען, אָדער אויסער דעם הויזע גע-

תרגום אונקלוס

לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: (ח) עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲבוּךְ הִיא: (ט) עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוֹחֲרִי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן

רש"י

ונאמר להלן ערות אביו גלה [ויקרא כ'] מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו [סנהדרין נ"ד]: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה: (ט) בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לו לאביך קיים את

באור

מיתת אביו, ואמר רמב"ן ז"ל שזה באמת כפי משמעות הכתוב. ויפה דבר שכוונתו יש בפרשה, שתלה החרפה בבעלה כמו ערות אביך היא, ערות אחיך היא, וכ"ש שתלינו כן על אשת אביו ערות אביו גלה, אבל כפי הפשט יראה שעיקר הכתוב הוא להזהיר על משכב האם, וגם ערות אביך על האם, וזכר אב ואם לפי שאין בכל העריות הנשואות שפוגם בביאתו לשני שאריו כי אם זו לבד. כי אשת האב ואשת דודו וכלתו ואשת האח, אינן שאריו, לבד משכב אם שהיא והוא שאריו, ואם אשת אחיו ואשת דודו אסורות בעבור ערות האח והדוד, כל שכן משכב האם שמלבד שהיא ערוה נוסף עוד שהיא ערות אביו, ולפי שהאזהרה על האם, חזר ופירש אמך היא לא תגלה ערותה, ורמב"ן ז"ל פי' ג"כ כפי' פשט זה קרוב לדברנו. ואין לנו לומר ערות אביך על הנקבה השוכבת עם אביה, וערות אמך על הזכר הבא על אמו, ואם כן יהיה איסור הבת מפורשת בתורה, מכלל ערות אביך, שנאמרה על שתיהן כמו כל האזהרות הללו, שהרי בכל הפרשה תלה האזהרה בזכרים, והנקבות בכלל הנפשות העושות, ולמה כאן יכתוב האזהרה על הנקבה: (ח) אשת אביך, שאינה אמו: ערות אביך הוא. כמו שמפורש ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה (לקמן כ' י"א): (ט) ערות אחותך בת אביך, אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ, פנוייה. כך נראה בעיני לפי פשוטו. ומפי' רשב"ם ז"ל, ואיני מבין טעמו. בין יתפרש בית פנויה שיושבת בבית אביה, וחוץ נשואה, כמו ושלשים בנות שלח החוצה (שופטים י"ב ט'), ובין שיתפרש חוץ פנויה, שאין לה בית, מה ההבדל ביניהן? ומה טעם למלת מולדת. ורא"ע פי' מולדת בית שנולדה בארוסין וקדושין, ומולדת חוץ, חוץ מהמנהג, ואין המליצה מתיישבת בפי' זה. ועוד אחותך בת אביך הכל במשמע גם האנוסה וכמו שאמרנו, והנכון כפי הפשט הוא דעת חכמים שאמרו שאפילו נולדה אחותו מחייבי כריתות וכל שכן מחייבי לאוין אחותו היא, והרי אחותו ממזרת או נתינה ואם בא עליה חייב כרת כבעל אחות כשרה, ופירשו בין שאומרין לו לאביך קיים בין שאומרין לו הוצא אחותך היא, ויהיה פי' מולדת בית, הילודה מאם היושבת ביתה, ומולדת חוץ, ילודה מאם שצריכה לצאת חוץ מבית בעלה, וכן פירש"י ז"ל והוסיף כגון ממזרת או נתינה, כלומר גם אם האחות ממזרת שנולדה מאחת מחייבי כריתות, או שהיא בת נתין, שאין אביה מישראל אחותו היא. וכן פי' בדבריו רא"מ ז"ל. ואולי לדעת חכמים יש לפרש עוד מולדת כמו מארצך וממולדתך ומבית אביך (בראשית י"ב א'), וראיתי באבדן מולדתי (אסתר ח' ו'), שהוכחנו בפרושנו על ס' בראשית שהן על המשפחה, וכן מולדת בית, שאמה ממשפחה הראויה לבית זה, או שאמה מולדת חוץ, ממשפחה זרה לבית זו, כגון חייבי כריתות ולאוין, אבל אונקלוס תרגם דילידא מן אבוך מן אתתא אוחרי או מן אמך מגבר אוחרן, ואם כדבריו יהיה ללא צורך וכו' אחותך בת

לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס (י) עֶרְוַת בַּת־
בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן
כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס (יא) עֶרְוַת בַּת־
אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ
הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס

ת"א ערות בת סס כ"ג, ע"ג, וכ"ז, א': בת אשת יבמות כ"ג, א':

תרגום אונקלוס

גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֶן: (י) עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֶן אֲרֵי עֶרְיָתָךְ אִינּוּן: (יא) עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ

תרגום אשכנזי

בּאָרען; איהרע בלאָסע זאָללסט דוא ניכט אויפ־דעקקען. (י) דיא בלאָסע דיינער זאָהנסטאָכטער אָדער טאָכטערטאָכטער זאָללסט דוא ניכט אויפ־דעקקען; דען זיא זינד דיי־נע אייגענע בלאָסע; (יא) דיא בלאָסע דיינער שטיפמוטטערטאָכטער, דיא פאָן דיינעם פאטער

רש"י

אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמך כגון ממזרת או נתינה [יבמות כ"ז]: ערות בת בנך וגו'. בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו ובין שהיא מאיש אחר [יבמות כ"ז]: (י) ערות בת בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות [יבמות ג' סנהדרין ע"ה]: (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית

באור

אביך או בת אמך אין לו פתרון כי אם על דרך זה, ולרמב"ן עוד פשט אחר, ותסוף דבריו נראה שלא ישר גם בעיניו ולא האריך, [א"ה, מדברי אונקלוס המתרגם נראה שהוא מפרש מולדת על הבת, לא על האם, ומלאנו שנקראו הבנים מולדת, כמו ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו') וכן משמע דעת בעל הטעמים, ולזה ישרו בעיני דברי הראב"ע ז"ל, מולדת בית, שנולדה לאביו או לאמו על משפט בית ישראל ע"י ארוסין וקדושין, ולשון בית שנולדה מאשה היושבת עם בעלה בבית כמשפט, ומולדת חוץ שתפש אביו אשה או שנתפשה אמו מאיש אחר, ושכב עמה, ויעלה על הדעת שאין לחוש לשאר הבא מן הזנות, שהוא הפקר, לכן הוצרך להזהיר עליו, ורבוי דאף בת אנוסה בהשמע. הוא מדרש חכמים ואין להקשות ממנו על דרך הפשט, וגם חז"ל אמרו שאין האנוסין מכלל העריות לפי שאינן שאר (יבמות נ"ז ע"א), ואין א"כ בת אנוסה במשמע לולי מדרש חז"ל]: ערותן, ערות כל אחת מהן: (י) ערות בת בנך, ולא זכר הבת, מלבד שהיא אסורה כ"ש מבת בתו שבאה מכח הבת, אלא גם לבתו מאשתו לפי הפשט מקרא שאינו צריך הוא, שהרי לפנינו אמר ערות אשה ובתה לא תגלה, א"כ כל שוכב עם בתו גלה ערות אשה ובתה אלא שנאמר בת בנך ובת בתך, לפי שלהלן את בת בנה ואת בת בתה לא תקח מדבר באשתו מן הנשואין, הכתוב הזה מדבר איך שיהיה, אפילו אנס אשה והוליד בת או בן, אסור בבתו ובבת בתו ובבת בנו אבל על בתו מאנוסתו אין לנו מקרא מפורש, אם לא שבאה בק"ו מבת בתו וכמ"ש בגמרא גלויי מלתא בעלמא הוא, ודבא אמר שבא מגז"ש הנה הנה זמה זמה. ועוד אפרש: ערותן, ערות כל אחת מהן: ערותך הנה, אפשר שהוא ג"כ טעם למה השמיט הבת, שלא זכר רק אותן שהן ערוה לו ולא לאביו, אבל בתו גם ערות אביו היא שהוא בת בנו, אבל בת בנו ובת בתו אינן אסורין לאביו מן התורה אלא שניות מדברי סופרים וכמו שאמרו כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט: (יא) ערות בת אשת אביך, שהיא מולדת אביך אחותך היא, אבל בת אשת אביך שאינה מולדת אביך, כגון שנשא אביו אשה והיתה לה בת מאיש אחר מותרת לבנו, שאינה מולדת אביו לא בתו ולא ממשפחתו, וכשמשא אותה אינו פוגע באביו בעל אמה כלל, ולדעת חכמים (יבמות דף כ"ג ע"א) בא הכתוב הזה לחייבו על אחותו מן הנשואה בשני לאוין, משום ערות אחותך בת אביך, ומשום ערות בת אשת אביך, אבל אחותו מן האנוסה שאינה אשת אביו, אינו חייב אלא אחת וכן פסק הרמב"ם ז"ל, ולפי שהיא האחות בת האב האמורה למעלה. לא נזכרה עוד בפרשת קדושים, וכמו שיתבאר שם בעז"ה: אשת אביך, לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית, לכך נאמר בת אשת אביך, הראויה לקדושין, ל' רש"י ז"ל, ואפילו לחכמים שאמרו שבא הכתוב לחייבו

(יב) ערות אחות־אביך לא תגלה
שאר אביך הוא: ס (יג) ערות
אחות־אמך לא תגלה כי־שאר אמך
הוא: ס (יד) ערות אחי־אביך לא
תגלה אל־אשתו לא תקרב דדתך
הוא: ס (טו) ערות כלתך לא תגלה

תולדות אהרן ערות אחות ססנ״ד, ג׳: שאר ב״ב ק״ט, ב׳: אחי סנהדרין כ״ה, ב׳: כלתך יבמות כ״ח, ב׳:

ערצייגט אונד אלזא דיינע שוועסטער איזט; איהרע בלאֶסע זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען. (יב) דיא בלאֶסע דיינער פאטער־שוועסטער זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; זיא איזט איינע בלוטספער־וואנדטע דיינעס פאטערס. (יג) דיא בלאֶסע דיינער מוטטערשוועסטער זאָללסט דוא ניכט אויפ־דעקקען; דען זיא איזט איינע בלוטספערוואנדטע דיינער מוטטער. (יד) דיא בלאֶסע דיינעס פאטערברודערס זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; דוא זאָללסט נעמליך זיינער פרויא ניכט בייאוואָהנען, זיא איזט דיינע טאנטע. (טו) דיא בלאֶסע דיינער

תרגום אונקלוס

דילידא מן אבוך אחתך היא לא תגלי עריתה: (יב) ערית אחת אבוך לא תגלי קריבת אבוך היא: (יג) ערית אחת אמך לא תגלי ארי קריבת אמך היא: (יד) ערית אח אבוך לא תגלי לאתתיה לא תקרב אתת אח אבוך היא: (טו) ערית כלתך לא

רש״י

לכך נאמר בת אשת אביך הראויה לקידושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך

באור

שתים על אחותו מן הנשואה, מודים שעל אחותו משפחה ונכרית אינו חייב, כמו שלמדוהו מן האשה וילדיה תהיה לאדוניה, גם כפי הפשט הוא למד מן מולדת אביך, שאלת מולדת על המשפחה כמ״ש (פסוק ט׳), שצריכה הבת להיות ממשפחת אביו, ואז חייב עליה משום אחותו. אבל בתו הנולדת לו משפחה ונכרית, אין הבת ממשפחת אביו, שבנך הבא משפחה ונכרית אינו קרוי בנך וכן בתך, ומה שהוסיף רש״י ז״ל לומר הראויה לקדושין הוא להבדילה מחייבי כריתות, שאין קדושי אביו תופסים בה, וחייב על מולדת חוץ כנ״ל (פסוק ט׳) שחייבי כריתות ראוין לקדושי אחרים, אבל שפחה ונכרית אינן ראוין לקדושין כלל, וכן אמרו בגמרא (יבמות כ״ב ע״א): (יב) אחות אביך, בין מן האב בין מן האם: (יג) אמך, בין מן האב בין מן האם, ויתבאר עוד (פרשה כ׳ י״ט): (יד) ערות אחי אביך לא תגלה, אחי אביו מן האב אבל אשת אחי אביו מן האם, ואשת אחי אמו בין מן האב בין מן האם, אינן אלא שניות מדברי סופרים, וכבר פרשנו (פסוק ז׳) שלדעת יש מרבותינו בא לחייבו שתים משום זכר ומשום אחי אביו, ועל דרך הפשט יראה לי, לפי שמכאן ואילך מונה עריות שאינן שאר בשר כמו שפרשנו למעלה (פסוק ו׳), ואעפ״כ נחשבי׳ לו כשאריו לפי שנשואות לשארו הקרוב לו, ודומה כשוכב עם בעליהן שהן שאר בשרו. הזכי׳ כן בפעם הראשון ואמר ערות אחי אביך לא תגלה, ופירש הכונה, אל אשתו לא תקרב, שאם תקרב אליה יחשב לך כמגלה ערות אחי אב. וכמו שפירש״י ז״ל ערות אחי אביך לא תגלה, ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב, והדבור בדור: דודתך הוא, הוא דודך, והיא חשובה כמוהו וכדודתך היא וכמו שאמרנו, ובפי׳ ראב״ע ז״ל דודתך היא, חשובה היא כדודתך, אבל מה שכתב עוד והנה מה יעשו הסומכים במלות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם, ולא אם האב ולא אם האם. על כן אנחנו צריכין לקבלה, אם כונתו שלולי הקבלה היינו מתירים אותן לגמרי וגזרו עליהן בקבלה משום שניות, יפה דבר. אבל אם דעתו שהן אסורות מן התורה כעריות האמורות בפרשה, דברי שגגה הן, כי אין ערוה של תורה אלא המפורש בפרשה, וכן דעת מעתיקי התורה אין חולק על זה ומסוף דבריו הכריחנו להאשים אותו. שאמר ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים, גם הנכרות שלא הזכירם, הכתוב דבר על ההוה, ראינו שלדעתו

תרגום אשכנזי

שווינגערטאָכטער זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; זיא איזט דיא פֿרויא דיינעס זאָהנעס, איהרע בלאָסע זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען. (טז) דיא בלאָסע דיינער ברודערפֿרויא זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; עס איזט דיא בלאָסע דיינעס ברודערס. (יז) דיא בלאָסע

אֵ֣שֶׁת בִּנְךָ֙ הִ֔וא לֹ֥א תְגַלֶּ֖ה עֶרְוָתָֽהּ׃ ס
(טז) עֶ֥רְוַ֛ת אֵֽשֶׁת־אָחִ֖יךָ לֹ֣א תְגַלֵּ֑ה
עֶרְוַ֥ת אָחִ֖יךָ הִֽוא׃ ס (יז) עֶ֣רְוַ֥ת

ת״א אשת סנהדרין נ״ג, ב׳, וע״ו ח׳: אשת אחיך יבמות נ״ה, א׳:

רש״י

יא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוס׳ ושפחה ונכרית [סנהדרין ע״ה]: (יז) ערות אשה ובתה. לא אסר הכתוב אלא ע״י נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח

תרגום אונקלוס

תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ (טז) עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲחוּךְ הִיא׃ (יז) עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא

באור

כלן ערוית הם, ואין זה אמת. והקבלה שנשען עליה סותרת דבריו, גם אמרו שהזכירה בפרשת קדושים אינו כן, שנאמר ואיש אשר ישכב את דודתו ערות דודו גלה (לקמן כ׳ כ׳), הו אשת אחי אביו, והכתוב סמך על המפורש בפרשה זו. ואומר אני כי יד אחו תלמיד שאינו הגון שלט בפי׳ החכם הזה, וכתב דברי בדות הללו: (טו) ערות כלתך. שרשו כלל, שעניינו הכללות, כמו כלילת יופי (איכה ב׳ ט״ו), כליל תקטר (לעיל ו׳ ט״ז), ומזה הוענין כלל ופרט, ואמר רד״ק ז״ל בס׳ השרשים כלה קשוריה (ירמי׳ ב׳ ל״ב), האשה בימי חופתה כל יפיה וכל תכשיטיה את הם. ונקראת אפי׳ אחר החפה כלה לחמיה ולחמותה, ערות כלתך, כלתו אשת פנחס (שמואל א׳ ד׳ י״ט), כמו שנקרא חתן כל ימיו לחמיו ולחמותו, ע״י חפתו שהיה חתן באמת, ולא ידעתי טעמו למה יקרא החתן כן תמיד. אף כי הכלה בעבור כלילת יפיה בימי חופתה, ולדעתי הבן בונה את בית אביו אחריו להעמיד המשפחה, והבנין ע״י האשה, נקראת גם היא כלה שהיא כלילת הבית. ולכן נקראת כן לבד לחמיה וחמותה, כי את ביתם תשכלל, אבל חתן על שם שמערב שתי המשפחו׳ ולכן גם הוא נקרא כן תמיד: אשת בנך הוא, אע״פ שאינ׳ שאבך אשת בנך היא, וערות בנך אתה מגלה, כמו שפרשנו (פסוק י״ד), ורבותינו למדו לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה, פרט לאנוסה ושפחה ונכרית, ויש ללמוד טעם מזה שאמר ערות כלתך, להוציא אלו, שאין בכלל כלה המשכללת הבית, אלא הנשואה כדת משה וישראל, ועם זה הותר׳ תמיהת הרא״ם ז״ל: (טז) ערות אשת אחיך לא תגלה׳ ואם אינכה שאבך, ערות אחיך היא׳ וכמו שפרשנו (פסוק י״ד) ובין מן האב בין מן האם, כמו אחותו שאסורה בין מן האב בין מן האם, לא כאשת דודו שאינה אלא בדודו מן האב, ובגמרא (יבמות דף כ״ה) למדוהו מן ערות אחיו גלה (לקמן כ׳ כ״א), ועוד אפרש בעז״ה (שם): (יז) ערות אשה ובתה, פירש״י ז״ל לא אסר הכתוב אלא ע״י נשואי הראשונה, לכך נאמר לא תקח ל׳ קיחה, וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה, אבל אנס אשה מותר לישא בתה, וכבר באדנו זה (פסוק י׳): אשה ובתה, אם נשא אשה, אסור בבתה, ואם נשא הבת אסור באמה שהיא חמותו. ולכן כאן הפסיק הטעם׳ ושוב אסר בת בנה ובת בתה, ובפרשת קדושים אמר הפך ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, לפי שכאן במשמע שאם לקח אשה בנשואין׳ אסור לבוא על בתה ועל בת בנה ובת בתה, אבל מותר לבוא אל חמותו בזנות ואין בו כרת, פי׳ להלן אשר יקח את אשה ואת אמה, לאסור חמותו. ואחר שנלמדו שתיהן לא הוצרך עוד שם לפרש אסו׳ מעלות בחמותו, שנלמדין מן המפורשים כאן, כמו שאסר בבת בן אשתו ובבת בתה, כן אסור באם חמותו ובאם חמיו ועוד יתבאר בעז״ה בפ׳ קדושים: לא תקח, אם נשא האם, שוב אין לקוחין בבת בנה ובבת בתה, שאין קדושין תופסין בהן, ומה טעם אמר לא תקח. ויותר תמה לשון רש״י ז״ל שהוכיח ממנו שלא אסרן הכתוב אלא ע״י נישואי הראשונה, אולי ל׳ לא תקח לגלות ערותה שתים במשמע שלא יקח אחת מאלה, ואח״כ יגלה ערות אמה שהיא חמותו, או אם חמותו או אם חמיו, וכן אם נשא האם לא יגלה ערות הבת או בת בנה או בת בתה: ערותה, היא השניה האסורה עליו: שארה, כאן אין האסור בעבור שהן שאר בשרו, ולא בעבור שהן

אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ
וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת
עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃
(יח) וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר

תולדות אהרן אשה שם כ"ג, ב', ונ"ז א': בת בנה שם כ"ח, ב': שארה חגיגה י"א, ב'. יבמות ב', א'. כריתות י"ז, א': זמה חגיגה י"א, ב'. יבמות ב' א'. סנהדרין ע"ה. א'. כריתות ה', א', וי"ג וט"ו א': ואשה יבמות ג', ב' וי"ט א' וכ"ח ב': לצרור יבמות א', ב', וי"ג א':

תרגום אונקלוס

תְגַלֵּי יַת בַּת בְּרַהּ וְיַת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבִין אִינּוּן עֲצַת חִטְאִין הִיא: (יח) וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב

תרגו' אשכנזי

איינער פֿרויא אונד איהרער טאָכטער, זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען: דוא זאָללסט איהרעס זאָהנעס אָדער איהרער טאָכטערטאָכטער ניכט נעהמען, איהרע בלאָסע אויפֿצודעקקען, זיא זינד בלוטספֿרייאַנדשאַפֿט, דאַז ווערע אונצוכט. (יח) דוא זאָללסט ניכט איינע פֿרויא נעבען איהרער שוועסטער נעהמען,

רש"י

לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה [יבמות צ"ז]: שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שילדך יועצך לחטוא: (יח) אל אחות'. שתיהן כאחת [קדושין נ']: לצרור. לשון צרה לעשות

באור

ערות אחד מקרוביו, כמו אשת אחיו ואשת דודו. אבל אסורות בעבור שהן שאר בשר זו לזו, ושמא תאמר הרי מותר לישא אשה ודודתה שהן ג"כ שאר בשר, לכן הוסיף זמה היא באלו אסור משום זמה: זמה הוא. תרגום אונקלוס עצת חטאין היא. ופי' רש"י ז"ל שילדך יועצך לחטוא, והרמב"ן ז"ל תמה ואמר לא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העבירות האחרות היצר יועצו לחטוא, ויפה שאל והוא ז"ל פי' כי שם זמה נגזר מן כאשר זמם לעשות לאחיו ומחשב' ההגוי' יקראו מזמה, ולזנות העשוי במחשבה בסתר יקרא זמה, וכאשר הוקשה עליו שכל העריות הן זמה, הוסיף שבאשה ובתה ואשה ואמה, כשישכב עם אחת שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם ותהיה שכבת שניהם לו זמה, כענין בני תמורה שאמרו ז"ל. ולכן אמר ערות אשה ובתה, ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה. ואמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, ולא אמר ערות אם אשתך לא תגלה (כלומר להורות שגם משכב המותרת שהיא אשתו זמה היא בעבור מחשבתו בשניה), ואם כדבריו יהיה כן גם בשתי אחיות גם אין דקדוקו נכון, שגם מזמה לרעה, כמו יתפשו במזימות זו חשבו (תהלים י' ב'), אין אלהים כל מזמותיו (שם שם ד') ואיש מזמות ירשיע (משלי י"ב ב'), והכלל כל מזמה הנזכרת סתם אצל האדם היא לרעה, וכשהוא לשבח נסמך לו מלת תבונה דעת או תושיה, כמו נצור תושיה ומזמה (משלי ג' כ"א), לנער דעת ומזמ' (שם א' ד') ואין מזמה מחשבה פשוטה, אלא עומק עיון והתגבר' מחשבה על יתר מחשבות הלב פעמים בענין טוב פעמים בענין רע. ולפי שאין ברעה תגבורות והשתקעות מחשבות אדם יותר מבזנות. הניחו עליהן שם זמה סתם והתורה מעיד' שמחשבו' זמה מתגברו' מאד במשכב אשה ובתה ואשה ואמה, כי השם כל יצר מחשבות מבין, כאמרו כי הוא ידע יצרנו (תהלים ק"ג י"ד), ולכן נתן הטעם זמה היא שעל ידי המשכב הזה הלב מתטמא מאד, כי נעכרת בו המזמה השנואה להשם ב"ה, ועוד אפרש (לקמן כ' י"ד), ודקדוק הרמב"ן ז"ל בלשון הכתובים אמת ומתקיים גם לדברנו, שבשכיבת המותרת תתגבר בו ג"כ הזמה: (יח) ואשה אל אחותה לא תקח, פי' רש"י ז"ל שתיהן כאחת, כי ואשה אל אחותה, משמעו שתיהן כאחת לא שקדשן כאחת. שהרי אמרו חז"ל שכל שאין קדושין תופסין בה בזה אחר זה, אין תופסין בה בבת אחת. ואין כאן כרת כלל, אלא שקדש האחת, ונעשית השניה אחות אשתו, וכשבא עליה חייב כרת, ופי' שתיהן כאחת ששתיהן בחיים, ובמפורש בחייה. פרט לאחר מות הראשונה: לצרר, פי' רש"י ז"ל ל' צרה, לעשות את זו צרה לזו. וכן אמר רשב"ם ז"ל כמו וכעסתה צרתה, שתי נשים לאיש אחד נקראו צרות זו לזו, אבל איני יודע למה נאמר, כי האסור משום ערוה, לא בעבור שהן צרות, ובעבו' אשה ובתה לא זכר לצרור, וגם הן צרות, וראיתי לרמב"ן

לְגַלּ֥וֹת עֶרְוָתָ֛הּ עָלֶ֖יהָ בְּחַיֶּֽיהָ׃ (יט) וְאֶל־
אִשָּׁ֖ה בְּנִדַּ֣ת טֻמְאָתָ֑הּ לֹ֣א תִקְרַ֔ב
לְגַלּ֖וֹת עֶרְוָתָֽהּ׃ (כ) וְאֶל־אֵ֙שֶׁת֙
עֲמִ֣יתְךָ֔ לֹא־תִתֵּ֥ן שְׁכָבְתְּךָ֖ לְזָ֑רַע

ת"א ואל אשה שבת י"ב, ב'. מכות י"ד א'. שבועות י"ח, ב'. כריתות ב': לגלות הוריות ח', א':

תרגום אשכנזי

אייפערזוכט צו ערדעגען נעבען איהר, אונד בייא איהרעם לעבען אויך איהרער שוועסטער בלאֶסע אויפצודעקקען. (יט) איינער פרויא, דיא אין איהרער אונרייניגען אבזאָנדערונג איזט, זאָללסט דוא ניכט בייאוואָהנען, איהרע בלאָסע אויפצודעקקען.
(כ) מיט דער פרויא דיינעס נעבענמענשען, זאָללסט דוא דיך ניכט פליישליך פערמישען.

רש"י

את זו צרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא

תרגום אונקלוס

לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיַּהָא: (יט) וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ: (כ) וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן

באור

ז"ל שכתב לגלות אותן זו לזו, כי הן ראוית שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות, ולא אמר כן באשה ובתה ואשה ואמה, כי הנה שאר ואסורות גם לאחר מיתה, וזה רחוק שגם האחיות שאר, ואסורה לאחר גרושי הראשונה, ואפשר לפי שאמר ואשה אל אחותה לא תקח חזר ופירש דין שהוא לצרור. שלקח גם השנייה לאשה, והרי הן צרות זו לזו, או לגלות ערותה שבא עליה רק פעם אחת בזנות חייב כרת כי לפי שאחר מות הראשונה קדושין תופסים בשנייה, הוצרך לומר שבחיי הראשונה. לא יקח השנייה, כפי מחשבתו בדרך לקוחין, גם לא יבוא עליה, ולפי זה יפה הפסיק בעל הטעמים במלת תקח, ורד"ק ז"ל בשרשים הביא וכעסתה צרתה בשרש צור, אבל לצרור הוא מן הכפולים, כמו צרור את המדינים (במדבר כ"ה י"ז) וצררו אתכם (שם ל"ג נ"ה) ונוכל לומר שהכתוב מודיע שאם יבוא עליה בחיי השנייה צורר הוא לה ועושה רעה גדולה, כי לפי שמותרת לו אחרי מות הראשונה, אמר שאם יבוא עליה בחייה עושה לה כמעשה צורר ואויב: עליה, על הראשונה שלקח בקדושין גמורין: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים, מפי' רש"י ז"ל, וגם מזה ראיה לדברנו שאין טעם האסור בעבור שנעשות צרות זו לזו: (יט) ואל אשה בנדת טומאתה, בימים שנודר דם טמא מגופה, והן ימי נדה וזיבה האמורים בפרשת מצורע, ולפי מלת נדת האמור כאן כולל כל דם הנודר מגופה נדה וזיבה הוצרך להוסיף מלת טומאת', כי יש נדידת דם טהור ליולדת זכר ונקבה כמפורש בפרשת תזריע: לא תקרב לגלות ערותה לפי שהנדה נוהג גם באשתו שוכבת חיקו, הוסיף בה לא תקרב, שבהיות לבו גם בה והיא עמו בבית, הזהיר על הקריבה המביאה לידי גלוי ערוה, וכמו שהזהיר כן בראש הענין על דרך כלל בכל העריות, והנה הכתובים מכאן ואילך אינן שאר לא לבועל ולא לנבעל' והן ארבעה נדה ואשת איש זכר ובהמה זהו תוכן סדר הכתובים בפרשה זו: (כ) ואל אשת עמיתך. לדעתי שרשו עם, וממנו מלת עם, שהוא על הקבוץ שכל אחד דבק עם חבריו, וכן עמתי עמתו לעמתך, וכולל כל אישי מין, אבל רד"ק ז"ל בשרשים אמר ששרשו עמת, ופירושו חבר וממנו לעמת הבלה יסירנה, לנכח העלה, וקול האופנים לעומתם לנוכחם, וגם לדעתו כולל כל אישי העם, שכל אחד מהם זה לעמת זה, וכמו שאומרים בל' לוע"ז (דיינען נעבענמענשען): תתן, יתבאר בעז"ה (פרש' כ' ט"ו): לא תתן שכבתך לזרע. כפי הנראה לשון לגלות ערוה לגנאי, כנוי למשכב של טומאה, שהרי בכל השכיבות המותרות יעשה כן אבל לא יקראו כן בכל המקרא אלא לשון ידיעה או קריבה או ביאה ולכן נכתב לשון גלוי ערוה בכל הנשים האסורות משום שאר, וכן בנדה, לפי שכלן חקי השם הם, ולולי שאסרן הכתוב לא ידענום מדעתנו נכתב בכל אחד שהמשכב עמהן הוא גלוי ערוה, אבל אותן שהן תועבות גם בשקול הדעת אין צורך להזכיר בהן לשון זה, ולכן לא נזכר באשת איש ובזכר ובהמה גלוי ערוה, לפי שהן אסורות גם משקול הדעת. ומשכב אשת איש נקרא נאוף, כמו שכתוב בפ' קדושים, ולכן אמר לא תתן שכבתך לזרע: לזרע, פי' רמב"ן ז"ל לפי שלא ינקה כל הנוגע בה. הוצרך לומר לזרע, שאילו אמר לא תתן שכבתך בלבד היה נרא' שיזהיר

לְטָמְאָה־בָהּ: (כא) וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: שביעי רביעי (כב) וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי

נ"א את

תולדות אהרן ומזרעך מגלה כ"ה, א'. סנהדרין ס"ד, ב': ואת זכר יבמות פ"ג, ב'. סנהדרין נ"ד, א', וע"ז ד', וס"ז א'. כריתות ג', א': משכבי יבמות נ"ה, ב'. סוטה כ"ו, ב'. קדושין כ"ב, ב'. סנהדרין נ"ד, ב, ונ"ה א'. הוריות ד', ב':

דורך זיא אונריין צו ווערדען. (כא) פאָן דיינעם זאאמען זאָללסט דוא ניכט הינגעבען, דעם גאָטצען מולך צו עהרען, דורך דאז פייער צו פיהרען, אונד דען נאמען דיינעם גאָטטעס דאדורך ענטהייליגען, איך דער עוויגע פערביעטע דיזעם! (כב) איינעם מאַנזען זאָללסט דוא ניכט אויף ווייבליכע ארט בייאוואָה־

תרגום אונקלוס

שְׁכוּבְתָּךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ: (כא) וּמִזַּרְעָךְ לָא תִתֵּן לְאַעֲבָרָא לְמוֹלֶךְ וְלָא תַחֵיל יַת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: (כב) וְיָת

רש"י

בחיים: (כא) למולך. ע"ז היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים [סנהדרין ס"ד] ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא

באור

אפילו שוכב עמה לחבק ולנשק, וכאן בחייבי כריתות יזהיר, על כן הזכיר שכבתך לזרע, לפרש כי במשגל יזהיר, פי' דבריו שלא תשכב עמה כדרך השוכב עם אשה להוליד זרע, שצריך שיערה בה, אבל אם הערה אע"פ שלא גמר ביאתו חייב, שאילו היה צריך גמר ביאה, היה כותב שכבת זרע כמו בשפחה חרופה, אבל מלת זרע בכל מקום איננו על הזרע היוצא מן הגוף, אלא על הבנים, כדרך הכלל שאמרנו (לעיל ט"ו ט"ז). וזהו פשוטו של מקרא, ורא"בע ז"ל אמר כי המשגל על שלשה דרכים, האחד לפריה ורביה. והשני להקל מלאת הגוף, והשלישי לתאוה חמה, על כן אמר לזרע, שאפילו לפריה ורביה אסור. לטמאה בה, זוהי טומא' הנפש, עליה אמר שלמה נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה (משלי ו' ל"ב), כי המעשים הללו משחיתים הנפש ומטמאים אותם: (כא) ומזרעך לא תתן, אחר שזכר העריו', שמשכבם משחי' הזרע, שהנולד מהן באיסור הוא זרע פגום, סמך להן אזהרה זו שהיא ג"כ על הזרע, שלא נטמא בזרע במעשה התועבה הזאת, אבל זכר ובהמה שנזכרים אחריה אין מהן נולד: לא תתן להעביר למלך, ע"ז היא ששמה מולך, וזו היא עבודתה, שמוסר בנו לכומרים, ועושין שתי מדורות גדולות, ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש, לא תתן, זו היא מסירתו לכומרים, להעביר למולך, זו העברת האש, לשון רש"י ז"ל, ורמ"בן ז"ל טען עליו ואמר שהוא מעבירו בתוך האש ממש, וכאשר בגמרא כמשוראה דפוריא. גם אין הכומרים מעבירין אותו כי איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים, אלא הוא עצמו מעביר, וכן אמר הכתוב מעביר בנו ובתו באש, אלא האב מוסרו לכומרים ועושים בו עבודות טמאות, ואח"כ מחזירים אותו לאביו, והוא מעבירו בלהב האש, ומביא ראיה מן הירושלמי שאמרו לעולם אינו חייב עד שימסרנו, לכומרים ויטלנו ויעבירנו, כלומר שיחזור ויטלנו מהם ויעבירנו באש, ולפי זה יאמר הכתוב לא תתן, זרעך לכומרים, לעשות בו בשקוציהם. למען תעבירנו באש למולך, ועוד יתבאר (פרשה כ' ב'): ולא תחלל את שם אלהיך, מלת שם נופל על פרסום כח נגלה לנו, ושם תפארת אלהינו נודע לכל, שהוא נאדר בקדש וקדשנו במצותיו ושכון שכינתו בינינו, והנוש' זאת מחלל שמו הגדול ית', ועוד אפרש (שם פסוק ג'): (כב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה, לפי ששכיבה כולל גם המשכב במטה אחת, הוצרך לפרש משכבי אשה. שמדבר על גלוי ערוה כמו משכב האשה, ולפי שאין בזכר משכב אשה כדרכה, הוצרך לרמוז כאן במלת משכבי על שני משכבים, וכמו שרמזנו (פסוק ו'), וכמו שאמרו רז"ל: תועבה הוא, המשכב הזה היא תועב', דבר נתעב אפילו בתולדה, והאזהרה על השוכב ועל הנשכב. ויאמר רא"בע ז"ל אחר שמאלנו הן שכבתי אמש את אבי, תהיה האזהרה לשוכב ולנשכב, ויפה השיב עליו רמ"בן ז"ל א"כ למה לא היתה באשה בכלל ובכלל בהמה לא תתן שכבתך, כי הנשים בכלל התורה, ועל דאיתו השיב

אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא׃ (כג) וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃ (כד) אַל־תִּטַּמְּאוּ

תולדות אהרן ובכל סנהדרין נ"ד, ב': אל הטמאו סנהדרין פ"ח, ח'. מכות כ"ד ח':

נען, עז איזט איין גרייעל: (כג) מיט קיינעם פֿיה זאָללסט דוא דיך פֿליישליך פֿערמישען, דורך דאזזעלבע אונריין צו ווערדען; אויך איינע פֿרויא זאָלל ניכט דעם פֿיה הינהאַלטען צור שענדונג, עז איזט איינע פֿערמישונג (דער נאַטורארטען). (כד) פֿעראונרייניגעט אייך ניכט מיט דיזען דינגען; דען מיט דיזען דינגען האבען זיך דיא פֿאָלקער

רש"י

תתן. זו היא מסירתו לכומרי': להעביר למולך. זו העבדת האש: (כג) תבל הוא. לשון קדש וערוה

תרגום אונקלוס

דְכוּרָא לָא תִשְׁכּוּב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֶבְתָּא הִיא׃ (כג) וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאֲבָא בַהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ תִּבְלָא הוּא׃ (כד) לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל

באור

רמב"ן ז"ל לפי שהיה שכור, והם גרמו לו התנועה להוציא זרעו. הן השוכבו', ולי ירא' שאע"פי שכאן לא יתכן לומר תשכב על הנבעל בעבור שמפורש משכבי אשה. בת לוט דברה דרך מוסר שכבתי במטה עם אבי. ולא זכרה הבעילה. וכן ושכבה בחיקך (מלכים א' א'), על השכיבה אללו, וזה דרך כבוד. ובברייתא אמרו ר' עקיבא אומר ואת זכר לא תשכב, הרי בזה לא תשכב, כלומר בנפעל והרי זה גם אזהרה לנשכב, ואחשוב שמדרך פשוטי הכתובים בכל הפרשה נכתבה האזהרה על הזכר השוכב, והנקבה הנשכבת בכלל האזהרה, וכמו שאמר בסוף ונכרתו הנפשות העושות, וא"כ גם באזהרה זו נהג כן שתלאה בשוכב והנשכב בכלל האזהרה, וגם עליהן אני קורא ונכרתו הנפשות העושות, אלא לפי שבכל האחרים הנשכבת נקבה הטפלה לזכר, וכאן שניהם זכרים חפשו רבותינו לסמוך גם אזהרת הנשכב על המקרא ואמרו שמלת תשכב יש לקרות תשכב בקמ"ץ וליר"י: (כג) ובכל בהמה, לא אמר ואת כל בהמה או ואל כל בהמה, לפי שהשכיבה כולל שכיבת קרוב בשר, והכתוב מדבר בחייבי מיתה, דקדק לומר ובכל בהמ' שמדבר על הרביעה. וטעם ובכל לדעתי בין זכר בין נקבה, כי חייב בין כדרכה בין שלא כדרכ': וכמ"ש רמב"ם ז"ל אסורי ביאה פ"א ע"ז), וכן בין בא על הבהמה בין הביא בהמה עליו וא"כ בהמה זכר ונקבה בכלל: לא תתן, גם זה יתבאר (לקמן כ' ט"ו): לטמאה בה. לטמ' נפשו ולהשחיתה: ואשה לא תעמד. ברצון, ולא היה אפשר לומר תשכב בקל, שהרי היא הנשכבת, וכן לא היה אפשר לומר תשכב בנפעל, שהוראתו שלא ברצונה, ובאונס פטורה, על כן אמר לא תעמוד: לרבעה, לכונה זו תעמיד לפניה, שירבע אותה הבהמה. מלשון בהמתך לא תרביע כלאים (לקמן י"ט י"ט) והוא שפך בה זרע בהמה, ומלשון חכמים זמן הרביעה על הגשם. ילמדנו שאינה חייבת אלא על אותו מעשה, ובכל העריות הזכיר השוכב והנשכב' בכלל, שעליהן עונשי', וקורא אני עליהן ונכרתו הנפשות העושות, (וכמ"ש פסוק כ"ט). לבד במשכב בהמה, שאין הבהמה בכלל הנפשות העושות, אם לא נאמר רק אזהרה לזכר השוכב עם בהמה, הייתי אומרי' אין לנו אלא מה שפרט הכתוב, אבל אשה נרבעת אינה בכלל זה, לכן הוצרך לכתוב אזהרה גם עליה: תבל הוא. פי' רש"י ז"ל לשון קדש וערו' ונאוף וכן ואפי על תבליתם, ד"א תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה. ורא"בע ז"ל כתב אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמם יהלוך (תהלים כ"ח ע'), ובת"יו נוסף, ואמרו כי טעמה כמו השחתה, ולא ידעתי טעמם, כי השחתה משרש בלה. גם כל העריות משחתם בם. ואם בעבור שאינו מינו ולא תוליד, הנה גם בשוכב עם כלתו נאמר תבל עשו (לקמן כ' י"ב), גם רד"ק ז"ל בשרש בלל אמר תבל עשו בפלס תמם יהלוך מן תמם, ולפי שמבלבל זרעו עם מי שאינו ראוי להזדווג עמו אמר תבל. ואם כן הוא בכל העריות יאמר כן, ועוד אדבר על זה בעז"ה בפ' קדושי': (כד) אל תטמאו בכל אלה, האמורין בענין, לפי שלא נאמר טומאה רק באשת איש ובבהמה, למדך שכלן מטמאין הנפש: תטמאו, מן התפעל, אל תטמאו עצמיכם: כי בכל אלה נטמאו,

בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃
(כה) וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ׃ מפטיר
(כו) וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃
(כז) כִּי אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא

תולדות אהרן ותטמא שבת ל"ג, א': ושמרתם סנהדרין ס, א': כי את וכו' שבת ל"ב, א'. יבמות כ"ו, א'. ב"ב פ"ח, ב'. תמורה כ"ט, א':

תרגום אונקלוס

אלין ארי בכל אלין אסתאבו עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון: (כה) ואסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית יתבהא: (כו) ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא תעבדון מכל תועבתא האלין יציביא וגיוריא די יתגיירון ביניכון: (כז) ארי ית כל תועבתא האלין עבדו אנשי ארעא די קדמיכון ואסתאבת

תרגו' אשכנזי

פֿעראונרייניגט, דיא איך פֿאָר אייך אויסטרייבע. (כה) דאז לאנד איזט דאדורך אונריין געוואָרדען, איך האבע דיא מיסעטהאטען דיא דארויף געשעהען זינד, געאהנדעט, אונד דאז לאנד האט זיינע בעוואָהנער אויסגעשפיען. (כו) בעאָבאכטעט איהר אלזאָ מיינע געזעטצע אונד מיינע רעכטע. אונד בעגעהט קיינע פֿאָן דיזען אבשייליכקייטען; זאָוואָהל דער איינהיימישע, אלס דער פֿרעמדע, דער זיך בייא אייך אויפֿהעלט; (כז) דען אללע דיא אבשייליכקייטען האבען דיא איינוואָהנער דעס לאנדעס

רש"י

ונאוף, וכן ואפי על תבליתם [ישעיה י']. דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר

באור

בהן, על קצתן הוזהרו עליהן, כמו הרבעה שנזכרה באחרונה, אשת איש, ושריפת הבנים לע"ז וזכר ובהמה, וכן ערות אם ואחות מן האם: משלח מפניכם, לגבאי אשר אני מגרש מפניכם ואם בשעת הדיבור עדיין ישבו בארץ. כבר שולחו קצתן לפניהם כמ"ש (פסוק כ"ח), גם נאמר על הגזרה שיצאה כבר מפי עליון, כנזכר בסוף משפטים: (כה) ותטמא הארץ, גם תועבות אחרים דומים לתועבות אנשי כנען, אלא לפי שהכנענים הם יושבי הארץ הנבחרת להשראת השכינה גרמו טומאה גם לארץ, ולא תוכל הארץ לשאת אותם: ואפקד עונה עליה, כמו ואפקוד על עונה עליה, כאילו היה העון על הארץ, והשם פקד וגזר על העון אשר עליה שימוש ממנה, וכן ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד (זכריה ג' ט'), ומלת פקידה כמו ויפקד פקידים (בראשית מ"א ל"ד), שנופל על הממונה דבר על ענין מה, וכן פקד השם דבר שעל ידו ימוש העון, והוא ופירש מה פקד עליה, ותקיא הארץ את יושביה, כמו שמקיא דבר הנגעל בעיניו, כן הקיאה הארץ מתוכה את יושביה הנגאלים והמתועבים: (כו) ושמרתם אתם, ישראל היודעים את אדנם: התועבת האלה, למדך שכלן תועבות הן, ואם לא נכתב תועבה רק במשכב זכר: והגר, גר צדק שנכנס לברית, ועל כן הגר בתוכם, ופרשנוהו (לעיל ט"ז כ"ט): (כז) כי את כל, כלומר מה שאמרתי שנטמאו הגוים בכל אלה, ושנטמאה הארץ, הוא בעבור שהמעשים הללו הם תועבות ולכן מטמאים הנפש ומטמאין הארץ: האל, כמו האלה, כמו ההם ההמה, ורבותינו ז"ל דרשו עליו: עשו אנשי הארץ אשר לפניכם, לפי שכבר אמר כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם, ועוד אנשי הארץ אשר לפניכם במשמע קודם להם דורות רבות, והלא הם אנשי הדור ההוא, אחשוב שכבר מדורות רבות הקיאה הארץ משפחות רבות מן הכנענים והרפאים שנתמלאה סאתם ממעשה התועבות הללו, והושיבה

הָאָרֶץ׃ (כח) וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ (כט) כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב עַמָּם׃ (ל) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ

תרגום אשכנזי

פֿאַר אייערער צייט בעגאַנגען, אונד דאז לאנד איזט דאדורך אונריין געוואָרדען. (כח) דאמיט דאז לאנד אייך ניכט אויסשפייע, ווען איהר עס פֿעראונרייניגט, זאָ וויא עס דאז פֿאָלק אויסגעשפיען, דאז פֿאָר אייך דארין געוועזען; (כט) דען ווער פֿאָן דיזען אבשייליכקייטען איינע בעגעהט; דיא פערזאָנען, דיא זאָלכעס בעגאנגען, זאָללען אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען; (ל) בעאָבאכטעט אלזאָ וואס איך אייך פֿאָרשרייבע, קיינעס פֿאָן דען אבי־

ת״א ולא תקיא שבת ל״ג, א׳: כי כל יבמות ח׳, א׳ וכ״ר ב׳. בכורות נ״ו, ב׳. כריתות ב׳, א׳: התועבות שם שם: ונכרתו קדושין ו׳, ב׳. ב״ק ל״ב, א׳. מכות כ״ג, א׳. כריתות ב׳, ב׳: ושמרתם מ״ק ה׳, א׳. חגיגה י״א א׳. יבמות כ״א, א׳. שבועות ז׳, ב׳: לבלתי חגיגה י״ח, ב׳. שבועות שם:

תרגום אונקלוס

אַרְעָא׃ (כח) וְלָא תְרוֹקֵן אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאוֹבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא דִי רוֹקֵינַת יָת עַמָּא דִי קֳדָמֵיכוֹן׃ (כט) אֲרֵי כָּל דִּי יַעֲבֵיד מִכָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוֹן נַפְשָׁתָא דְיַעְבְּדוּן מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ (ל) וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד מִנִּימוֹסֵי

רש״י

מאום שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקין לשון ריקון מריקה עצמה מהם: (כט) הנפשות העושות. הזכר והנקבה במשמע: ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם

באור

אחרים תחתיהם, כמו ואחר נפוצו משפחות הכנעני (בראשית י׳ י״ח), שהן חמשה האחרונים עקרי סיני למדי חמתי וארודי, שירשו פלשתים מזרע מצרים את עריהם כמו שהוכחנו בפרושנו לספר בראשית, וזהו שספר הכתוב כאן והודיע שגרושי האומות ההם היו בעבור שטמאו הארץ בתועבות הללו: (כה) ולא תקיא הארץ אתכם, עם הכלל ידבר, שלא ילכו בחוקות התועבות הללו, שתהיה הרשעה מותרת להם בעצת מלכיהם ושריהם. כי תקיא אותם הארץ, כאשר קאה לגוי אשר לפניהם, ואני לא חפצתי בזה, כי בכם בחרתי להיות לכם לאלהים ולהושיב אתכם בארץ הזאת המוכנת להשראת השכינה לטוב לכם ולכל עמי הארץ, וכמו שאמר שלמה בתחנתו. ואם תגלו ממנה אשחית מועדות בארץ, אין מקדש ואין חזון ואין עוד גדולות ונפלאות. ובפרשת קדושים פירש הדבר ושמרתם את כל חקותי וגו׳ ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה (לקמן כ׳ כ״ב) כלומר הארץ שאני נותן לכם למען תשבו בה לשמור תורותי ושאשכון בתוכה. ומה שכתב רמ״בן ז״ל בענין זה (פסוק כ״ה) יתברר פרושנו בפסוק זה: (כט) כי כל, עתה פירש דין היחיד. שאם ימלא אחד ביניהם אשר יעשה אחת מכל התועבות הללו, אע״פי שלא על כל העדה יקצוף, ולא יגרום שתקיא הארץ את יושביה, עונש היחיד הזה הוא שתכרת נפשו מקרב עמו. ותבינו כי גדולה העבירה הזאת בעיני שהיא גורמת הכרת׳ הנפש, ושאם תתפשט לחוק בכל העדה ואין מוחה בידם תטמא הארץ ותקיא אתכם: ונכרתו. יש דעות רבות בפי׳ ענין זה, ונדבר על זה בעז״ה (לקמן כ׳ ב׳ וכ״ג ל׳): הנפשות העשת, הזכר והנקבה במשמע, לשון רש״י ז״ל, וכבר רמזנו על זה (פסוק כ״ג): (ל) ושמרתם את משמרתי, הדברים שצויתי לכם למשמרת, תשמרו אותם, ועם הב״ד ידבר, תשגיחו על העם, ולא תניחם להמשך אחר חקות מצרים וכנען לחוקק חקים כאלה בארצי, אלא כמו שאמר ושמרת׳

לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהֹוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ
יט (א) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ

ת"א קדשים עקדת שער כ"ד:

שייליכען געזעטצען אויס צו איבען; דיא פֿאַר אייך אויסגעאיבט וואָרדען; פֿעראונרייניגעט אייך ניכט דורכדיזועלבען. איך, דער עוויגע, אייער גאָטט, (בעפֿעהלע אייך דיזעס)!
יט (א) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פֿאָלגט.
(ב) רעדע מיט דער געמיינע דער קינדער ישראל'ס, זאגע איהנען נעמליך: איהר מיסט הייליג זיין; דען איך, דער עוויגע, אייער

תרגום אונקלוס

תּוֹעֲבָתָא דִּי אִתְעֲבִידוּ קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
יט (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא

רש"י

אני ה' אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כליה לכך נאמר אני ה' אלהיכם:

חסלת פרשת אחרי מות:

יט (ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה [ויקרא ר' ת"כ]: קדושים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה [ויקרא ר'] אשה זונה וחללה [ויקרא כ"א]

באור

אתם את חקותי ואת משפטי (פסוק כ"ו). והוא לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם שלא תעשו חקים של תועבות כאלו. וזה על הכלל, כי קביעות חקים במדינה מסור ביד זקני העם ושופטיו. ובפירש"י ז"ל ושמרתם את משמרתי, להזהיר ב"ד על כך ויפה פי': ולא תטמאו בהם. אפשר שהיא אזהרה על היחיד העובר בסתר, ואם הוא על הב"ד, יזהיר בעבור טומאת הארץ שאם יטמאו בהם תטמא הארץ, כנ"ל (פסוק כ"ח): אני ה' אלהיכם, פרשתי בראש הענין:

יט (ב) עדת בני ישראל, מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל, מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. מפירש"י ז"ל. וכן הוא בת"כ, ולדעתי הטעם לפי שכל המצות שנאמרו בפרשה זו עד וידבר הסמוך, כל ישראל חייבין בהן. ולא נתיחד בה מצוה לכהנים לבדן. ולפי שהן גופי תורה, ורובם נוהגים בכל שעה לשמרם ולעשותן, נאמרה בהקהל, ואמר עדת ישראל, כי מלת עדת נופל על הכנסיה כלה כשמתכוונין כלם לדבר אחד ועל דעת אחת כמו שבארנו (פרשה ד' י"ג), קדשים תהיו, מלת קדושה היא ההתעלות על דבר הפחות ממנו. ויש קדושות הרבה, כי הנזור מן התאות הנקלות מאד. כמו תועבת הזמה. והמאכלים האסורים, נקרא קדוש, שנא' והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' (לקמן כ' כ"ו), וזה כתוב בסוף העריות והמאכלות אסורות. ויש מתקדש מאלה, ויצרו קשה במותר לו, שטוף בביאת נשיו הרבות. ויהיה בסובאי יין ובזוללי בשר, וידבר דברי נבלה, ורמב"ן ז"ל קראו נבל ברשות התורה, ויש מתקדש גם מאלה, ויולי' זמנו בדברי חול ובכל עניניו לאסוף ולכנוס ועל עבודה רבה אשר לו. וימע' בהגיון תורה ומחשבו' אמת, וכן יש קדושה למעלה מקדושה. עד שאפשר שיזכה להתקדש למדי, עד שלא יחוש לכל מקרי העולם הטובות והרעות, כי לבו קדוש ומתרומם על הכל. ודבק באלהיו, וכמו שזכרה תורה (פרשה כ"א ו'), וגם אפרש בעז"ה, ולכן סתמה תורה ואמרה קדושים תהיו, כל אחד כפי כחות נפשו, יהיה פרוש ונבדל מפחיתיות יצרו הרע בטבעו, ויתגבר ויתרומם עליו. ויפה פירש"י ז"ל קדושים תהיו הוו פרושין מן העריות ומן העברה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, פי' דבריו לפי שהעריות יצר לב האדם נוטה אליו מאד, מי שפרוש

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ג) אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ

תולדות אהרן איש אמו יבמות ה', ב'. קדושין ל"א, א'. ב"מ ל"ב, א'. כריתות כ"ח, א': שבתותי שבת ס"ט, ב'. יבמות ו', א':

גאָטט, ביהייליג. (ג) איין יעדער האבע עהרפורכט געגען פאטער אונד מוטטער, אונד בעאָבאכטע מיינע רוהעטאגע, איך, דער עוויגע, אייער גאָטט!

רש"י

וגו' אני ה' מקדשכם [שם]. ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו. [שם] קדושים יהיו. אשה זונה וחללה: (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו. ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה [ת"כ קידושין כ"ט]: אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתותי תשמרו. סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות: אני ה' אלהיכם. אתה ואביך חייבי' בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי [יבמות ה']. איזה מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ (ג) גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי

באור

מהן, בידוע שיש בו כח קדושה ורוממות, ולכן נכתב קדושה אצל עריות, וכן יתקדש משאר הפחיתיות שהילד נוטה עליהן: כי קדוש אני ה' אלהיכם. כאמרו והלכת בדרכיו (דברי' כ"ח ט'), ואמרו ז"ל מה הוא קדוש אף אתה היה קדוש, ולכן הוא מצוה סתומה כי כוללת מיני קדושות רבות כמו שאמרנו, וכל אחד מישראל חייב בקדושות המפורסמות בתורה, כמו קדושת העריות, וקדושות המאכלות אסורות, ואותן שאינן מפורשות נכללות במאמר קדושים תהיו, וחייב בהן כל אחד כפי כח נפשו, והקדושה דרך השם הוא, לא בעבור דברים שהן פחיתיות כי הוא שוכן עד מרום וקדוש, נעלה לאין חקר גם מדרכי הקדושים, אלא אע"פי שעשה הכל בחכמה, ויסד בכל הדברים חקות קבועות, גם בקדש דרכו לעשות נפלאות נגד חקות הטבע, כמו שעשה רבות למען ישראל במצרים ועל הים ובמדבר גם בארץ ישראל, וככה חייבים אתם להתקדש במחשבה ובמעשה נגד טבע לבבכם, לשמור תורותי ומצותי שהן בקדש. על כן אמר אלהיכם כמו אנכי ה' אלהיך, ובארנוהו בחבור בפי' ס' קהלת שלמה (פרש' ט"ו א'): (ג) איש אמו ואביו תיראו. החל בעיקר הראשון. שידעו כי האדם נברא בצלם אלהים, ושאין לדתו מקרה כלדת הבהמה אלא בהשגחת השם, שחבר נשמה עליונה בגוף, להיות נפש חיה תחת השמש, וזהו תקונו, בין בעוד לו בין בלא לו, כי יש תקוה ואחרית לנפש האדם, ויום הגמול על כל דרכי האדם ומעשיו. ולפי שאבותיו שותפין בילדתו. ועל ידם נעשה החפץ העליון, וכמו שאמרו קדמונינו ז"ל לכן חייב במוראם ובכבודם. אבל המכחיש במעלת נפש האדם ובהשגחת יולדו עליו, אין מקום לכל התורה ולכל המצוה, גם לא יירא את מצותיו משקול דעתו, כי אין דעת האדם מכרעתו. שאם תאמר יירא ויכבדם לפי שילדוהו וגדלוהו והטיבו עמו, לא יקימנה רק מי שהיו חיים טובים, אבל בני עניים העטופים ברעב מנעוריהם, וכאשר גדלו שלחום אבותם מעל פניהם, ומתגוררים בארצות בחוסר כל ובוחרים מות מחיים, איזו טובה יכירו לאבותם, יאמרו אבותינו להנאתם כוונו. ואוי לנו כי ילדוני. אבל היא מצות ה' בדרך הקדש, על כן אמר בדברות שניות כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך (דברים ה' ט"ז), כלומר לא משקול דעתך, אלא בעבור שצויתיך לעשותה, ולפי שקדושת המחשבה הזאת, יסוד התורה והמצוה כלה, הקדימהו לכל, וכן התם בה ואהבת לרעך כמוך ושם אפרש: איש, כל איש מכם תיראו אביו ואמו, וזה לפי פשוטו. מפירש"י ז"ל, וגם יש בו מדרש חכמים הובא בפרושו: תיראו. יראת כבוד. כמו שאמרו ז"ל איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו, כמו את ה' אלהיך תירא (דברים י' כ'), שמדבר על יראת רוממות, וכאמרם ז"ל הקיש מורא אב ואם למורא המקום. וכבר יסדנו בס' בן נעיל (בית א' חלון נ') שכל לשון מורא שאין לפניה או לאחריה אות מ"ם, כלם על יראת כבוד ורוממות: ואת

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ד) אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

(ד) האלטעט אייך ניכט צו דען געטצען אונד מאכט אייך קיינע אבגאטטער אויס ערץ. איך, דער עווי־

תולדות אהרן אל תפנו שבת קמ"ט, א':

תרגום אונקלוס

שַׁבְּיָא דִילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (ד) לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן

רש"י

ולא יסתיר את דבריו. ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא [ב"מ ל"ב קדושין ל"ו]: (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם [ת"כ] אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחילתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלוהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך [שמות כ'] לא שלך

באור

שבתותי תשמרו, זהו העיקר השני, שידעו כי השם ברא את העולם מאין בכחו הגדול, ונתן לכל דבר חוקו כפי משפט חכמתו, ולכן אם ירצה יוכל לשנות מעשיו, והן הן דרכי הנפלאות לעינינו, כי מה' לא יפלא דבר, ומי שמכחיש בזה כופר בתורת ישראל, שמצותיה נוסדות על הנפלאות. והעיקר מצות השבת, כי אות היא כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וכמו שאמרו (חולין דף ה' ע"א), גם כל המועדים נצטוו על זכר נפלאותיו אשר עשה, ולכן אחר איש אמו ואביו תיראו סמך ואת שבתותי תשמורו, וכן שמכן בעשרת הדברים: תשמרו. במחשבת הלב, וכן כל שמירה שבמקרא, כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז י"א). ויורה על חביבות הדבר, כמי ששומר הונו שלא יאבד, כן האדם שומר בלבו מה שחושקה נפשו בו, והשומר עושה, כדרך ושמרתם ועשיתם (דברים ד' ו'), ומורא האבות במחשבת הלב, גם במעשה לא יסתור דבריו ולא יבזהו וכו"ש, וכן שמירת השבתות במחשבת הלב, גם במעשה שלא יחלל אותם: אני ה' אלהיכם, אני יצרתי עולמי בחכמה, ואני יצרתי רוח אדם בקרבו, ולפי שאני אלהיכם עושה נפלאות לבעבכם, וקדשתי אתכם לי, צויתי אתכם לקדש שבתות, ולירוא האבות: (ד) אל תפנו אל האלילם, זהו העיקר השלישי, שידעו רוממות השם כי מרום וקדוש הוא, ויאמינו בו בדרך אמת, ואל ישתבשו במחשבתם לפנות אחרי האלילים, ומלת אלילים הכפל מן אל, ונופל על כל דבר שאינו בתכליתו ואין בו מועיל, ודאיה מן רופאי אליל כלכם (איוב י"ג ד'), על כן הוא אחד מתמות הע"ז, כמו כי כל אלהי העמים אלילים (תהלים צ"ו ה'), ועל כן אחשוב שאין האזהרה הזאת לבד על עבודת אלילים, שא"כ אין מקומה אחר מורא אבות ושבת, אבל כוללת גם קושת מחשבת אדם באמונתו, שיהיה הכל בדעת נכונה כפי הדעות שקבל מפי התורה והנביאים והחכמים והתולדות הנאמנות שיוליא מהן בשקול דעתו, ולא יפנה לבבו אחר ההבלים ודברי סכלות שיאמינו בהן הסכלים ועקשי לב, ובכלל זה כל ההבלים שיקראו בלועז (אבערגלויבען), שאין להן יסוד בדעת האדם, והדבק בהן לסוף יחשוב תועה על ה', כמו שיתבאר. וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל אל תפנו, אל מדעתכם: תפנו. בלב, כמו ואם יפנה לבבך (דברים ל' י"ז), אשר לבבו פונה (שם כ"ט י"ז): ואלהי מסכה לא תעשו לכם, מסכה היא של כסף וזהב שהם נתכים בדפוס, והן הצלמים, וזכר מסכה ולא פסל עץ ואבן, וכמו שנזכר בעשרת הדברים, כי שם יזהיר על ע"ז גמורה, וכאן שב על ראש המקרא שמזהיר על מחשבת אלילים, שבכללן דמיונות והבלים, ולפי שלוה השם לעשות דמות כרובים מזהב, שמא ידמה איזו מחשבת הבל, ויעשה מסכה לשם גבוה על כן הזהיר על המסכה, וכל שכן פסילי עץ ואבן, ויתפרש מלת לכם כפשוטו, אע"פי שכפי מחשבתו עושה לכבוד השם, וכן אלהי מסכה לא תעשה לך (שמות ל"ד י"ז), עם המאמין בה' יחדו, וסמך לו שמירת שבת ומועדים כמו כאן, וכן לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שם כ' כ"ג), הכל על טעם אחד, ומתקרא זה אנו למדין שהפונה אל מחשבות הבל, לסוף ישתבש גם בעיקר ויעשה מסכה, וקרוב לזה אמרו רבותינו ז"ל בת"כ, גם רש"י ז"ל פירש תחלתן אלילים הם, ואם

(ה) וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ (ו) בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ (ז) וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא

ת"א לרצונכם זבחים נ"ז, א'. מנחות ק"י, א'. חולין י"ב, א' וכ"ט, א': ביום פסחים ג', א'. מגלה כ', ב': והנותר זבחים כ"ח, ב' וכ"ט, א': לא ירצה פסחים ט"ז, ב'. יומא ז', א':

תרגום אשכנזי

גע אייער גאָטט! (ה) ווען איהר פֿריידענמאהל דעם עוויגען צו עהרען האלטעט, זאָ האלטעט עס זאָ, דאס עס אייך צור גנאדע אנגענאָממען ווערדע. (ו) אן דעם טאגע אייערעם פֿריידענמאהלס, אונד טאגס דארויף מאג דאפֿאָן געגעססען ווערדען; וואס אבער ביז אויף דען דריטטען טאג איבריג בלייבט, ווערדע פֿערבראננט. (ז) האט אבער אם דריטטען טאגע נאָך דאפֿאָן געגעססען ווערדען זאָללען; זאָ איזט עס פֿערוואָרפֿען, אונד ווירד ניכט צו גנאדען אנגענאָממען.

רש"י

ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו ונומר. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגומר [ויקרא ז']: לרצונכם תזבחוהו. תחילת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם. אפיי"זימנט, Apaisement בעזענפטיגונג, בעריאהיגונג זהו לפי פשוטו. ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט [חולין י"ג]: (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו

תרגום אונקלוס

וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ה) וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסֻנֵּיהּ׃ (ו) בְּיוֹמָא דְיִתְנְכֵס יִתְאֲכֵל וּמִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ (ז) וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה

באור

אתה פונה אחריהם, סופך עושה אותם אלוהות: אני ה' אלהיכם, כשגב מתחשבות כל חושב, גם בהר סיני לא ראיתם כל תמונה: (ה) וכי תזבחו, זהו העיקר הרביעי, על קדושת המצות, שידעו כי מעשיהן כשבים המיוחסים הללו בעצמן כשכעשים בחולין, ולכן יעשום בדעת כונה והבדלת קדש, ובכל המצות עיקר הכל כונת הלב והמחשבה הנכונה, כאמרם ז"ל רחמנא לבא בעי, אבל לפי שאין בכלן גם אחת שתפסל בכונה של הבל או שיענש על המעשה בעבור גנות המחשבה לבד הפגול, שאם חשב בקרבנו מחשבת חוץ לזמנו האוכל ממנו אפי' בזמנו חייב כרת, לכן זכר אותה כאן בעניני הקדושות: זבח שלמים, מפורש (לעיל ג' א'), ודין פגול ונותר נוהג בכל הקרבנות, אבל זכר שלמים, שבשרן נאכל לבעלים ולכל אדם ובכל העיר. גם קלים מקרבן תודה, שאינו נאכל אלא ביום קרבנו, ויבוא להדמותן לבשר חולין. על כן הייב כאן על אכילתן כרת אם חשב לאכלן חוץ לזמנו. וכל שכן תודה. ויוהד קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים: לרצונכם תזבחהו, תהא כוונתכם שיהא נרצה לכם, שתערב לה' מנחתכם, ותנהגו בם בקדושה כמצות ה' המפורש בכתוב הסמוך, וכן יקריב אותו לרצונו לפני ה': ומבואר למעלה (פרש' א' ג'), וכן פירש"י ז"ל: לרצנכם. אפאלאימינ"ט בל"עז, [כמו (אפאיזעמענט, בל"א בעזענפטיגונג, וואהלגעפאללען)]. זהו לפי פשוטו, אבל רש"בם ז"ל פי' לרצונכם, שיהא תמימים לסמיכה ולכל משפטיו של קרבן וכהנו מפרש והולך. ואיני רואה שנזכרו בענין זה: (ו) ביום זבחכם יאכל, זהו פירוש של לרצונכ' תזבחוהו, שתחשבו בלבבכם כשחט בדרך הקדש לאכול הבשר ביום זביחתו, או ממחרת אם אינו יכול לאכול כלו ביום ההוא, אבל הנותר ממנו עד יום הג' אע"פי שעודנו טוב להאכל, לא יאכל עוד ממנו, כי ישרף באש, זהו פשוטו של מקרא, וכן אמרו רבותינו ז"ל, שלא בא ללמד אלא שלא תהא זביחתו אלא ע"מ לאכול ממנו תוך הזמן הזה, שאם לקבוע להן זמן אכילה כבר נאמר ואם נדר או

יֵרָצֶה׃ (ח) וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי אֶת־
קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ (ט) וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־
קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ
לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃

(ח) ווער דאפאָן איסט, האט זיינע שולד צו טראגען, דען ער האט איין הייליגטהום דעס עוויגען ענטווייהט; דיאזעלבע פערזאָן, זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (ט) ווען איהר אייער פֿעלד ערנדטעט, זאָללסט דוא דאז ענדע דיינעס פֿעלדעס ניכט פֿאָללענדס אבערנדטען; אויך וואס איינצעלן

ת"א ואכליו זבחים כ"ה, ב'. תמורה ג' א'. כריתות ה', א': קדש זבחים כ"ח, ג'. ומ"ד ב': לא תכלה שבת כ"ג, א'. חולין קמ"א, ב'. תמורה ו', א' דנדים ו' ב': לקצר חולין קל"ח, א':

תרגום אונקלוס

מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא׃ (ח) וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל אֲרֵי יַת קוּדְשָׁא דַייָ אַחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (ט) וּבְמֶחְצַדְכוֹן יַת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ

רש"י

עניין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו [ויקרא ז] וגו' תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל והנפש האוכלת ממנו עונה תשא (שם) ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשב' חוץ למקומו: פגול. מתועב כמו ומרק פגולים כליה' [ישעי' ס"ה]: (ח) ואכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדב' ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו [זבחים כ"ח] שכב' מעטו הכתו' והב בנותר גמור מדבר ומסכתת כריתות למדוהו מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדה (ת"כ): ולקט קצירך. שבלים הנושרים

באור

נתנה וגו' (לעיל ז' ט"ז): יאכל. מצוה מן המובחר: וממחרת, אם לא יכלת לאכלו כלו ביום השחט, ומלת מחרת אינו נופל רק על היום בעוד השמש במרומים, אבל יום הנאמר בקרבנות כ"ד שעות, יכן ביום נאכל עם הלילה שלאחריו, ולא כן מחרת, וכבר דברנו על זה (לעיל ז' ט"ז): באש ישרף. בבקר של יום השלישי: (ז) ואם האכל יאכל. כבר נאמר כן בפרשת צו (שם י"ז) ושם פרשנוהו, והוכחנו שכפי פשט הכתוב אינו מדבר אלא במחשב בשעת שחיטה לאכול מזבחו ביום השלישי, ואז פגול יהיה. והאוכל ממנו אפי' תוך זמנו חייב כרת, וכן כאן שאמר ואם האכל יאכל עניינו ואם נזבח להאכל ביום השלישי, וזה ההפך מן הכתו' שלפניו שאמ' שיזבחוהו להאכל ביום זבחו וממחרת, אלא לפי שכבר נאמר שם, אמרו רבותינו ז"ל אם אינו ענין לחוץ לזמנו, תנהו לחוץ למקומו, אם חשב כן בשעת זביחה הרי הוא פסול, והטעם הבדיל אכילת בשר קדש מאכילת בשר חולין בקביעת זמן אכילתו, ובקביעת מקום לשחיטתו ולאכילתו, לכן מחלל בזמן ובמקום: פגול. פרשנוהו (שם שם): לא ירצה. לא יעלה לרצון לפני ה', ולא יהיה לרצונכם: (ח) ואכליו עונו ישא. אע"פ שלמדנו מכאן חוץ למקומו באם אינו ענין, אין אוכליו בכרת, כמו שלמדו רבותינו ז"ל מן המקרא. אבל הכתוב הזה מדבר על האוכל נותר ביום השלישי. ובאוכל פגול תוך זמנו. סתם ואמר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא, ולמדו מכאן עון עד שחייב כרת: ואכליו. לפי פשוטו כל אחד מאכליו עונו ישא: עונו. שחשב רעה על מצות השם, והקל בקדשו. וכבר פרשנו מלת עון (לעיל ד' א'): קדש ה' חלל, דמה במחשבתו כמו שאין רע לאכול בשר חולין ימים רבים, כל זמן שהוא טוב למאכל, כן בשר קדש, וזהו קדש ה' חלל. ולכן ונכרתה: (ט) ובקצרכם את קציר ארצכם, זהו העיקר החמישי יזהיר על קדושת הארץ, גם בדברי חול, כאשר יקצירו את קצירם, יעזבו בהן לעניים, ודבר זה נוהג רק בארץ אשר השם שוכן בה, כמו שאמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ וגו' (לקמן כ"ה כ"ג), כן צוה על תבואת הארץ לתת מהן מתנת עניים. ומלת בקצרכם, פעל מן הקל, והי' ראוי להיות הקוף בקמץ קטן, כמו שאמר רא"בע ז"ל: קציר, התבואה כשהיא בשולה וראויה להקצר נקראת קציר: לא תכלה, כמו ויכל משה את המלאכה (שמות מ' ל"ג), שהוא גמר הדבר, וכן לא

(י) וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (יא) לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ

תולדות אהרן לא תעולל פאה ו', ב'. חולין קל"א, א': לא תלקט גיטין י"ב, א'. חולין קל"ה, ב' וקל"ד ב': תעזב יומא נ"ז, ב'. ב"ק נ"ד, א'. תמורה ו', א': לא תגנבו ב"מ ס"א, ב'. סנהדרין פ"ו, א': ולא תשקרו ב"ק ק"ה, ב'. שבועות כ"ו, א':

תרגום אונקלוס

לְמֶחְצַד וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט׃ (י) וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (יא) לָא תִגְנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ׃

תרגום אשכנזי

פָאַ דער ערנדטע אבפֿעללט ניכט אויפֿלעזע. (י) אין דיינעם וויינבערגע זָאללסט דוא קיינע נאכלעזע האלטען, אונד דיא איינצעלנען טרויבען דיינעם וויינבערגס ניכט אויפֿלעזען; דעם ארמען אונד דעם פֿרעמדען זָאללסט דוא זיא לאססען, איך, דער עוויגע, אייער גָאטט! (יא) איהר זָאללט ניכט

רש"י

בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט [ת"כ פיאה ח'] : (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף [פיאה ז] : ופרט כרמך. גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואינו גובה מכם אלא נפשות שנ' אל תגזול דל ואומר [משלי כ"ב] כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנובו. אזהר' לגונב ממון. לא תגנוב בעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת ב"ד: לא תכחשו.

באור

תכלה לגמור הקציר כלו לעצמך, אלא הנח ממנו חלק לעניים, והחלק הזה יהיה בפאת השדה, באחת מפאותיו, שבלן סוף שדה הן, וזה ההבדל שבין רוח ובין פאה, אנו אומרים רוח צפון רוח דרום, ואנו אומרים פאת צפון ופאת דרום, רוח צפון הוא צד צפון, כי העומד באמצע השדה משם מתחילין ארבע הרוחות. ע"ד משל כלפי פניו רוח מזרח, וכלפי אחוריו רוח מערב, ומשם הרוחות הולכים ומתפשטי' תמיד, אבל פאת צפון הוא קצה הצפון של הדבר ההוא, ולכן פאת שדך הוא סוף השדה, ואילו אמר לא תקצור פאת שדך, הייתי אומר שצריך להניח לארבע הרוחות סביב השדה כלה בסופם. כמו לא תקיפו פאת ראשכם שכולל הפאות כלם, עכשיו שאמ' לא תכלה שהוא גמר הקציר. למדנו שקוצר הכל לבד המעט שמניח בפאה אחת. כך נראה לי, ובת"כ אמרו אין פאה אלא בסוף: שדך. לכל שדה ושדה חייב להניח פאה: לקצר. לא תגמור עם קציר הפאה אלא הנח הפאה במחובר, ורבותינו ז"ל בת"כ ובתלמוד (שבת דף כ"ג ע"ב) נתנו טעמים למה אמרה תורה להניח פאה בסוף השדה: ולקט קצירך, שבלים הנופלים בשעת הקצירה אחת או שתים, שאינן נלקחים עם האלומות, אלא נלקטין אחד אחד, וזהו לשון לקיט', כי המאסף אוסף מלא חפנו, וכן ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: (י) וכרמך לא תעולל, לא תטול עוללות שבה, אמרו חכמים איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף, ופרשוהו בתוספתא, וכתב רמ"בם ז"ל (הלכות מ"ע פ"ד י"ח) למה נקרא שמו עולל, מפני שהוא לשאר האשכולות כעולל לאיש, וידמה שמדרך הבוצר להניח העוללות. ואחר גמר הבציר ישוב לקחת העוללות. והשני נקרא מעולל, וזהו שכתוב כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך (דברים כ"ד כ'). כמו אחר בצירך, שאם קיחת העוללות בכלל הבציר, היה אומר ולא תבצור עוללו' כרמך, אבל בהיותו מעשה בפני עצמו לא יפול עליו לשון בצירה, אלא לשון מעולל, וכן עולל יעוללו כגפן שארית ישראל (ירמיה ו' ט'), ומפירש אם בוצרים באו לך הלא ישאירו עוללות (עובדיה א' ה'), וכן ויעוללוהו במסלות (שופטים כ' מ"ה). שהיה שנית אחר ההרג הרב הראשון. וכן כעוללות אם כלה בציר (ישעיה כ"ד י"ג). וזהו וכרמך לא תעולל: ופרט כרמך. גרגרי ענבי' הנופלים מן האשכול בשעת בצירה, והוא לשון כלל ופרט שבדברי חכמים, כי באשכול גרגירים רבים, ולא קראו לקט שהרי אמר לא תלקט, לפי שבתבואות כל שבלת יחידי, אבל זו שקבוע באשכול יש לה שם פרט בעודה בו כנגד האשכול כלו, ולזה שאם יפול הפרט, לא ילקט אותו.

בַּעֲמִיתוֹ׃ (יב) וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי

תולדות אהרן   ולא תשבעו שבת ל"ב, א'. שבועות כ', ב' ול"ו ב':

שטעהלען; אויך איינער דעם אנדערן ניכטס אבּ־לייגנען, אונד ניכט ליגען. (יב) איהר זאָללט בייא מיינעם נאמען ניכט

תרגום אונקלוס

(יב) וְלָא תִשְׁתַּבְּעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וּתְחַל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא

רש"י

לפי שנאמר וכחש בה [ויקרא ה'] ושלם קרן למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו [ב"ק ק"ה]: ולא תשקרו. לפי שנאמר ונשבע על שקר [שם] ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנובו ולא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא [שמות כ'] יכול לא יהא חייב

באור

גרגיר מכאן וגרגיר מכאן: לעני, שרשו ענה וכן ענו משרש זה, והענין אחד שנפשו נענ', אלא שענו הוא בדעתו. ועני גם בעבור דלותו ושפלותו: ולגר, זה גר צדק ואע"פ שלא נאמר הגר אתכם, למדוהו בת"כ ממקרא ללוי לגר ליתום ולאלמנה מה לוי בן ברית אף גר בן ברית: תעזוב אתם, שב על כלם על פאה ולקט ופרט ועוללות: תעזוב, הנח לפניהם והם יבוזו: אני ה' אלהיכם, מקדש אתכם בגלותי יותר מכל העמים: (יא) לא תגנבו. זהו העיקר השני, והוא על דברים שבין אדם לחברו. שיתקדשו מדרכי התאוה והחמדה, ויתדמו לדרכי השם ב"ה, שהוא צדיק וישר, ולא עולתה בו וכמו שירמוז: לא תגנבו, בממון הכתוב מדבר, ולמד מעניינו, ולא תגנוב שבעשרת הדברים למד גם הוא מעניינו שמדבר גם על גונב נפשות וטעם שנכתבו האזהרות בכתוב זה לשון רבים. לדעתי כנגד עשיר ורש יחד. שגם רש אין לו כל מוזהר עליהן, גם אם העשיר אינו מקפיד, כי המעשים בעצמן מאוסים בעיני ה', וכן מזהיר לגנוב את שלו מן הגנב, אע"פ שנוטל את שלו. אלא צריך שיוציאנו מתחת ידו במשפט, וכן אמרו בת"כ בן בג בג אומר לא תגנוב את שלך מאחר הגנב שלא תראה גונב: ולא תכחשו, כבר פרשנו (לעיל ה' כ"א). כגון שתבע ממנו פקדון או מלוה או אבדה, והלב אומר לא היו דברים מעולם, ושים שני מיני כזב, האחד אחריו אות ב"ת והשני אחריו למ"ד. וכל שמכחש את חברו בשקר נקרא מכחש. אבל רשב"ם ז"ל פי' לא תכחשו. כפירת ממון המופקד בידו כדכתיב וכחש בה לא תשקר ממון שהלוהו, ותמה אני עליו כי בפירוש כתוב וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וגו' (לעיל ה' כ"א), ותשומת יד שותפות במ"ות או מלוה, ועיקר כדברנו. ולא תכחשו אפי' כחש לו חברו במלוה, ויש ללוה פקדון ביד המלוה, אל יאמר אכחש גם אני בפקדון, ואשתלם ממנו מה שהלויתי לו, אלא לא תכחשו. הודה לו על הפקדון, ומ[illegible] הוציא ביד ב"ד: ולא תשקרו, השקר כולל כל מה שהוא נגד דרך החכמה, כמו שקר שנאתי ותורתך אהבתי (תהלי' קי"ט קס"ג). דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (שם שם ק"ט), ועל מי שאינו נוהג עם חברו כהוגן, הולך עמו בשקר, כמו אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ"א כ"ג), שתלך עמי בדרך שקר להיות כפוי טובה, ושהוא בבנין הכבד עניינו שעושה שקר בדבר פיו, כמו ולא אשקר באמונתי (תהלים פ"ט ל"ד), וכן כאן אם הבטחת לחברך באמונתך, לא תשקר באמונתך ובדברך, או שמכר לו יין באמונה, לא יתהלכו בתים, וכן כל כיוצא בזה. ונכתב לשון רבים, שלא ישקר הוא במשקר בו: איש בעמיתו. שב על כחש ושקר, ומלת בעמיתו בארנוהו (שם שם): (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר, כולל כל האמורים, שאם תדעו על גנבה, או על פקדון ומלוה, ועל כל דבר שקר שעשה לו, לא ישבעו לשקר. וכן כתוב ונשבע על שקר (לעיל ה' כ"ב), כי השקר כולל כל מה שהוא נגד דרך האמת. וכשנשבע לקיים השקר שהוא עושה, כגון נשבע שלא גנב, שלא הפקיד אתו, שלא הלוהו שלא הבטיח לו כך או כך, הוא נשבע לשקר, וטעם תשבעו בנפעל פרשנוהו (לעיל ד' ד'), וכשכחש ונשבע, או ששקר ונשבע עובר שתים, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (הלכות שבועות פ"א): בשמי. מפורש במקום אחר שהשבועה היא בשם ה', כאמרו שבעת ה' תהיה בין שניהם, ובשמו תשבע (דברים י' כ'). ולמה נאמר כאן בשמי. אמרו רבותינו לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, יכול אין לי חייבים אלא על

יְהוָה׃ (יג) לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ

ת״א לא תעשוק ב״מ קי״א, א׳: ולא תגזל ב״מ ס״א, ב׳, וקי״ב א׳. מכות ט״ז א׳. שבועות מ״ה, ב׳. חולין קל״א, א׳. תמורה ו׳, א׳: פעלת ב״ק נ״ט, א. ב״מ ק״י, ב׳. שבועות מ״ה, ב׳:

פֿאלש שוואֶרען, אונד דאדורך דען נאמען דיינעס גאָטטעס ענטהייליגען, איך, דער עוויגע! (יג) דוא זאָללסט דיינעם נעכסטען ניכטס פֿאָרענטהאלטען, ניכטס רויבען; דוא זאָללסט דען לאָהן דעס טאגלאָהנערס ניכט איבערנאכט בייא דיר בלייבען לאססען, ביז מאָרגען.

תרגום אונקלוס

יְיָ׃ (יג) לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ וְלָא תֵינוּס לָא תְבִית אַגְרָא

רש״י

אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת״ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשוק. זה הכובש שכר שכיר [ת״כ]: לא תלין. לשון נקב׳ מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משקע׳ חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש [דברים כ״ד] מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה

באור

שם המיוחד בלבד, מניין לרבות את כל הכנויין ת״ל בשמי, כל שם שיש לי: וחללת את שם אלהיך, באדנו למעלה (לעיל י״ח כ״א), כי הנשבע בשם לשקר, מחלל שם אלהיו, שנוהג בו מנהג חולין להמיר כבודו באחת מחפציו: (יג) לא תעשק, כל האמורין למעלה עושים בסתר, כי יראים מבעל דינם, הגנבה בסתר, והמכחש והמשקר לפי שירא שיחייבוהו בב״ד, על כן מכחשים ומשקרים, ואם יתחייבו שבועה נשבעים גם לשקר, והנזכרים עתה עושים בחזקה, ואין מורא בעל דין עליהם, ולכן חתם בהם ויראת מאלהיך, כי הוא העד והוא הדיין, ואם איש זרוע אתה, אין מיד השם מציל: תעשק, העושק יעשה מן החזק לחלש, כמו והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח וגו׳ (קהלת ד׳ א׳), וכן כל עושק שבמקרא על איש זרוע העושק את הנחשלים, ועושה בפרהסיא כמו הגזלן, ולכן הם סמוכים במקרא זה, אלא שהעושק אינו נוטל מיד זולתו, אבל כובש לעצמו מה שחייב לו, כמו כובש שכר שכיר, וכן אמר לא תעשוק שכר עני ואביון וגו׳ (דברים כ״ד י״ד), הרי שהעושק חזק, והעשוק עני ואביון, ואין כח לו להוציא מידו, וכשאמרו ולא יקרא עליך אל ה׳ וגו׳ (שם שם ט״ו), כי קצרה ידו מהושיע לה וכן אמרו רז״ל שהעושק הוא הכובש שכר שכיר, וכן כל כיוצא בזה, כגון בידו מלוה או פקדון או יושב בביתו, ואינו רוצה להחזיר לו, לא בסתר ובכחש, אלא בחוזק יד הרי זה בכלל עושק, ולראב״ע ז״ל שכתב לא תעשוק את רעך בסתר, אין דבריו נראין בעיני, כי עיקר העושק כמו הגזל בחזקה: ולא תגזל, זהו שלוקח מידו בחזקה, כמו ויגזול את החנית מיד המצרי: לא תלין, תי״ו תלין לדעת רש״י ז״ל לשון נקבה מוסב על הפעולה, ולא פירשו כתי״ו של תעשוק ושל תגזול, אמר רא״ם ז״ל לפי שלא מצא תלה זו אפילו בבנין הכבד יוצא, רק בפסוק ערום הלינו מבלי לבוש (איוב כ״ד ז׳), לכן פירשו על הפעולה שהיה עובד: פעלת, פי׳ ראב״ע ז״ל כמו שכירות, וכן ופעולתו לפניו (ישעי׳ מ׳ י׳), ויתכן היותו דרך קצרה, והטעם שכר פעולתו, ובס׳ בראשית מבואר אצלינו הבדל שבין לשון פעולה עבודה מעשה ומלאכה. והכלל כל לשון פעולה על הכוונה שיכוין העושה במעשהו בין טוב הן רע, ולהגדיל עון זה אמר פעלת, כלומר העני הזה שכר עצמו לעבודת אדם להחיות נפשו ונפשות אנשי ביתו, כמו שבאר כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו (דברים כ״ד ט״ו), וזה נקרא פעולה: אתך, אינו חייב אלא א״כ יש בידו ואינו משלם, שלנה אתו, כמו אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (משלי ג׳ כ״ח), אבל אם אין מעות בידו, אין השכר לן אתו, וכן אמרו בגמרא (ב״מ דף קי״א ע״א) יכול אפי׳ אין לו ת״ל אתך שיש אתך: עד בקר, בשכיר יום הכתוב מדבר, שיציאתו משקיעה חמה, לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה, ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר, לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום. לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות. מפירש״י ז״ל, והוא מדברי רבותינו ז״ל בברייתא דת״כ ובתלמוד פירשו הדבר שאין לומר כאן

עַד־בֹּקֶר׃ (יד) לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שני חכישי (טו) לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא

ת"א לא תקלל סנהדרין ס"ו, א'. שבועות ל"ה, ב'. תמורה ד' א: ולפני עור פסחים כ"ב, ב'. מ"ק ה', א'. נדרים ס"ד, ב'. קדושין ל"ב, א'. ב"מ ע"ה׳ ב', ל' ב'. ע"ז ו', א' וכ"ב א'. חולין ז', ב'. נדה כ"ז, ב': ויראת שם שם:

(יד) דוּא זָאללסט קיינעם טויבען פֿלוּכען, קיינעם בלינדען אנשטאָס אין דען וועג לעגען; זָאנדערן דיך פֿאַר דיינעם גאָטטע פֿירכטען, איך, דער עוויגע! (טו) טהוּט קיין אונרעכט אים געריכטע; פֿערשאָנע דען ארמען ניכט, אונד אכטע ניכט דאז אנזעהן איינעם פֿאָרנעהמען, זאָנדערן ריכטע דיינען נעכ-

תרגום אונקלוס

דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא׃ (יד) לָא תְלוּט דְּלָא שְׁמַע וְקֳדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ (טו) לָא תַעְבְּדוּן

רש"י

זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות [ב"מ ק"י]: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת"ל בעמך לא תאור [שמות כ"ב] א"כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים [ת"כ]: ולפני עור לא תתן מכשול. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו [ת"כ]: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריו' לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירין בו נאמ' בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין

באור

בשכיר לילה, ומשנה תורה מדבר בשכיר יום, שהרי שכירות אינה משתלמת אלא בסוף, ואיך בשכיר לילה יעבור בבקר, ובשכיר יום יעבור כבוא השמש, ועדיין אינו זמן תשלומים, ודבריהם נאמנים, לא כדברי רשב"ם ז"ל שפי' ולא תלין, שכיר לילה, והנה המלין פעולת שכיר גם הוא אינו ירא מב"ד, כי אומר לו לך ושוב ואין אתי, אבל לפני המקום ב"ה גלוי שעובר עבירה, כמו שני הלאוין הסמוכים לו מלאחריו: (יד) לא תקלל חרש, לפי הפשט שני הלאוין כפשוטם להזהיר מהרע מאין פחד בע"ד וב"ד, כמו המקלל חרש שאינו שומע, ולא יוכל לריב עמו, והנותן מכשול לפני עור שאינו רואה, אלא ויראת מאלהיך השומע כל ורואה כל, ומזה תלמד לכל עושה רע בסתר, שאין לומר שהקפידה תורה לבד על קללת החרש ומכשול לפני עור, וכי תעלה על דעתך שמותר לקלל שום אדם מישראל, או להכשילם, אלא כמו שאמרנו, וכן נאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור (שמות כ"ב כ"ז), לפי שמדרך האדם המתחייב בדין לקלל את הדיין, והמוכרח לעשות בגזרת המושל לקלל את המלך, וכן מדרך האדם להקל בקללת החרש שאינו שומע ולא מצטער בה, לפיכך פרט אלו, וכל שכן שאסור לקלל שאר בני אדם המצטערים בה: ולפני עור לא תתן מכשל, כמו ונתתי מכשול לפניו (יחזקאל ג' כ'), אבל הפיקח רואה ונזהר והודעו על מעשהו, ואינו מדבר בעור ממש, אלא שאסור להכשיל שום אדם באיזו דבר שיהיה, בהיותו כעור בדבר ההוא, שאינו מרגיש שמכוין להרע לו, והעושה אינו ירא ממנו, שיוכל לומר לטובה נתכוונתי, וכן תרגמוהו רבותינו ז"ל אמרו ולפני עור לא תתן מכשול, לפני סומא בדבר, בא ואמר לך בת איש פלוני מה היא לכהונה, אל תאמר לו כשרה, והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו' אל תאמר לו מכור את שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו, שמא תאמר עצה טובה אני נותן לו, והרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלהיך אני ה', ראוי שיכלל בכלל מכשול, בין בתורה כמו אתם הכשלתם רבים בתורה, והן בגופו והן בממונו, ומלת נתינה על כל דבר: ויראת מאלהיך, זהו יראת עונש, כדרך הכלל שכל לשון יראה שאחריו מ"ם הוא יראת עונש, כמו שאמרנו (פסוק ג'): אני ה', רואה כל ואין מציל מידי; (טו) לא תעשו

תֶּהְדַּ֖ר פְּנֵ֣י גָד֑וֹל בְּצֶ֖דֶק תִּשְׁפֹּ֥ט עֲמִיתֶֽךָ׃
(טז) לֹא־תֵלֵ֤ךְ רָכִיל֙ בְּעַמֶּ֔יךָ לֹ֥א תַעֲמֹ֖ד

תולדות אהרן בצדק סנהדרין ח׳, א׳ ול״ג ב׳. שבועות ל׳, א׳: לא תלך כתובות מ״ו, א׳. סנהדרין ל׳, א׳, ול״א א׳: לא תעמד סנהדרין פ״ג, א׳ וב׳:

תרגום אונקלוס

שְׁקַר בְּדִין לָא תְסַב אַפֵּי מִסְכֵּינָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ: (טז) לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל

תרגום אשכנזי

סטעו נאך דער גערעכטיג־קייט. (טז) געהע ניכט אלס איין אנברינגער אונ־טער דיינעם פאלקע הער־אום, שטעהע ניכט צוריק בייא דער געפאהר דיינעס נעכסטען. איך, דער

רש״י

קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת ה׳ כל עושה עול [דברים כ״ה], והתועבה קרויה שקץ וחרם שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו׳ [שם ז׳]: לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות [ת״כ]: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אבייישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות [סנהדרין ל״ג]: (טז) לא תלך רכיל. אני אומר על שם שכל משלחי מדני׳ ומספרי׳ לשון

באור

עול במשפט, העול בכל דבר אסור, שכן אמר כי תועבת ה׳ אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כ״ה ט״ז), ואמר במשפט שאינו מדבר כאן לבד בעול ממש שמרשיע צדיק ומצדיק רשע עקב שוחד, אלא אפי׳ מצד החמלה או מדרך מוסר, וחון למשפטי החמלה טובה, והמוסר יקר, אבל במשפט רע הוא. כי המשפט לאלהים הוא, ויקוב הדין את ההר, וזהו שפירש לא תשא פני דל וגו׳, ולכן בעל הטעמים שם המפסיק תחת גדול, כי עד כאן במאמר מחובר: לא תשא, כמו אולי ישא פני (בראשית ל״ב כ״א), אשר לא ישא פנים (דברים י׳ י״ז), ומלת פנים למזכר עליה (לעיל י״ז י׳), שנאמר על הנהגת הנפש, ונשיאת פנים הוא שמעביר על רוע מנהגי בעלין מן העניים, ונחשב בעיניו כאילו לא פעל רעה, ומדרך בן אדם לחמול על הדלים, המשקרים בממון, ויאמרו יסודיו מעבירין אותו על דעתו, ואם הדיין עושה כן במשפט עול הוא, כי הוא חייב לשפוט כפי שורת הדין על קו הצדק בלי נטיה של רחמים וחמלה, וקרוב לזה אמרו רבותינו ז״ל שלא תאמר עני הוא זה בואיל ואני והעשיר חייבין לפרנסו, אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות, לכך נאמר לא תשא פני דל: ולא תהדר פני גדול. מלת הדר באמרו בס׳ תגדל הלבנון, והוראתו שעניינה בכל מקום על סגולה בדבר, שהיא יתרון על אותה הסגולה עצמה בדבר אחר, כמו חכם שבחכמים, עשיר שבעשירים, גבור שבגבורים, רוב חכמתו, רוב עשרו ורוב גבורתו יהדר לו, ויפועז (זיין פארצוג), ובן הדין בכל בניניו, ועל זה נאמר לא תהדר פני גדול, שלא יתן לו יתרון (פארצוג), במשפט נגד בעל דינו, ובעבור מלת פני דאינו כי מדבר על גדולת הנפש, כי פני על מנהגי נפשו כמו שבארנו, כגון גדול בתורה ובחכמה, כמו אלכה לי אל הגדולים (ירמיה ה׳ ה׳), והאיש משה גדול מאד (שמות י״א ג׳), ומדרך בני אדם להדר את החכמים ולכבדם, והוא מצות השם, כאמרו והדרת פני זקן, גם אם בשגגה יחטאו יכסו עליהן לכבוד תורתם וחכמתם, אבל בדין אסור להדרו בדבריו ולחפות על כבודו, ועול אתה עושה, אלא לא תכיר פנים במשפט, וכל שכן גדול בעושר לו במשפחה, שלא תהדרנו: בצדק תשפט עמיתך, שפוט כלם על קו הצדק, כי החוקים שכתבתי לך כלם צדיקים: תשפט, כבר פרשנו (לעיל י״ח ד׳), כי צדק ומשפט שני עניינים, צדק הן היסודות והחוקים, כמו דין הגנב, דין השומרים, דין התובעים, והן חקי התורה שהן צדיקים, ועל פיהן ישפוט השופט ישקול בדעתו דבר משפט הבא לפניו, עד שיוציאהו בפי הצדק, אבל אם אין חקי המדינה צדיקים, כשישפוט על פיהן הדיין הצדיק, המשפט בלי עול, אבל איננו משפט צדק: (טז) לא תלך רכיל בעמיך, לא תלך בבתי בני עמך לרגל אותם, לשמוע סודותם, ולהגיד לזה מה שדבר או ששמע מחברו, אע״פי שאינו מכוין לרעה לעורר איבה ומדנים, שכמה תקלות יוצאין מזה, כאמרו הולך רכיל מגלה סוד (משלי י״א י״ג), ונאמן רוח מכסה דבר, וכל שכן אם הולך רכיל לשלח מדנים, שהוא לשון הרע גמורה, על זה אמר אנשי רכיל היו בך למען שפך דם (יחזקאל כ״ב

עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ (יז) לֹא־

עוויגע! (יז) האססע די נען ברודער ניכט אים

תרגום אונקלוס

דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ: (יז) לָא תִשְׂנֵי יָת אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא

רש"י

הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיי"מנט Espionment שפיאָ-נערייא, אויסשפעהעריאי, Espiant: Epiant (אויסשפעהענד) בלע"ז. וראייה לדברי שכל רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל. הולכי רכיל נחושת וברזל [ירמי' ו'] ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו [תהלי' ק"א] לשון רמיה [שם קכ"ב] לשון מדברת גדולות [שם י"ב] לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שה"כף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וק"וף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצ"די וכן וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה [שמואל ב' י"ט] וכן לא רגל על לשונו [תהלים י"ד] וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגום לא תיכול קורצין כמו ואכלו קרציהון די יהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא [דניאל ג'] נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו [משלי ו'] שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם רעיך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו [ת"כ]: אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: (יז) ולא

באור

ט'): בעמיך, אבל שונאינו והנלחמים בנו, מותר לשלוח מרגלים לעמוד על סודם להנצל מידם כמו שמצינו בכתובים, אולי על כן סמוך מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה (משלי כ' י"ח), גולה סוד הולך רכיל וגו' (שם י"ט): רכיל, המחזיר בעיירות וקונה מזה ומוכר לזה שומע מה שזה צריך לקנות וזה למכור נקרא רוכל, וכן השומע מזה ומספר לזה נקרא רכיל, וכן פירש"י רשב"ם ראב"ע ורמב"ן ז"ל, ויפה אמר רמב"ן ז"ל שלהבדיל בין שניהם שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל תאר בעצמו כמו סריס נזיר, כי בנפשו הוא ועליו תשוב, כלומר שהיא אחת ממדות הנפש. הפך נאמן רוח, גם יפה דקדק רש"י ז"ל שהולכי רכיל כמו הולכי רגילה אשפיית"נט בלע"ז (ובל"א שפיאָנערייא), כי לא מצינו לשון רכילות שאינו כתוב בלשון הליכ', ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה, מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"א ה'), לשון רמיה (שם ק"ב ב'), לשון מדברת גדולות (שם י"ב ד'), והוי כדברנו בפי' הכתוב שאינו מדבר על לשון הרע ממש, וקל וחומר הוא אם ברכיל שאינו מכוון לרעה עובר בלאו, כל שכן מגלה סוד להרע בו בלשון הרע, ויאמר רש"י ז"ל עוד שהכ"ף נחלפת בגימ"ל ששתיהן ממוצא החיך, וכן וירגל בעבדך, רגל במרמה לאמר עלי רעה. לא רגל על לשונו, כלומר שדומים לרכיל בכ"ף, ואונקלוס ז"ל תרגם לא תיכול קורצין בעמך, ופי' רשב"ם ורמב"ן ז"ל, תיכול לשון השמעת קול, שמספר ומגיד מה שראה או ששמע בבית חבירו, וכן קרא בגרון, תרגם יונתן אכלי, ירעם מן שמיא (ש"ב כ"ב י"ד). אכלי: לא תעמד על דם רעך, אע"פי שצויתיך לא תלך רכיל בעמיך, אל תאמר גם אם רואה אני שעומדים עליו להרגו, או שרודפים אחריו, איני צריך לגלות אזנו, או להיות לעזר לו, ת"ל ולא תעמוד על דם רעך, כלומר אל תעמוד במקומך. סמוך לדם רעיך הקרוב להסכן, אלא אמץ כח וכך להציל דמו מיד רודפיו, או מסכנה גלויה, וכן אמרו חכמים ומניין אם ראית טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו שחייב אתה להצילו בנפשו, ת"ל לא תעמוד על דם רעיך, ואמרו עוד מניין לרודף אחר חבירו להרגו ואחר הזכר ואחר נערה המאורסה שחייב אתה להצילו בנפשו ת"ל לא תעמוד על דם רעך, והכל כלול בפשט המקרא: אני ה', אל צדיק, אני מלך על כל אלה: (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. שנאה ואהבה הם שתי מדות הפוכות זו מזו בנפש, ואינן תלויות בשכל ובבחירה, אלא בתולדות הנפש עצמה, ולכן נפש זאת תאהב מקצת דברים, ותשנא מקצתן, ונפש אחרת להפך, ע"ד משל זה אוהב עדים וזה אוהב אדמה, זה אוהב מלאכה זו, וזה מלאכ' אחרת, וכן מתפשטות על כלל הבע"ח, זה אוהב סוס, וזה אוהב כלב, וכן על כלל בני אדם,

תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃ (יח) לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־

תולדות אהרן לא תשנא פסחים קי״ג, ב׳. נדרים ס״ה, ב׳. סוטה ג׳, א׳. ערכין ט״ז, ב׳: הוכח ב״מ ל״א, א׳: לא תקום יומא כ״ג, א׳:

תרגום אשכנזי

הערצען; דוא קאננסט דיינעם נעכסטען פֿערוויזע געבען (ווען ער דיך בעליידיגט האט נעמליך), (עיין למטה בביאור) טראגע איהם אבער דאז פֿערגעהען ניכט נאך. (יח) דוא זאללסט דיך ניכט רעכען אויך ניכט

תרגום אונקלוס

תוֹכַח יַת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל דִילֵיהּ חוֹבָא׃ (יח) לָא תִקּוֹם

רש״י

תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא

באור

זה אוהב בעל מדות אלו, וזה בעל מדות אחרות, ולכן השנאה והאהבה מיוחסים בכל המקרא לנפש, כמו שנואי נפש דוד (ש״ב ה׳ ח׳), הגידה לי שאהבה נפשי (ש״ה א׳ ז׳), וכן כלם, ואינן מיוחסים ללב, שאלת לב בכל מקום נופל על תעשה הבחירה ומשפט השכל, ואין האדם מושל על מה שנטוע בנפשו, להפוך אהבתה לשנאה, או שנאתה לאהבה, ולא ילונו השם על מה שאין בידנו לעשות, אלא שמשנאות נפש לא תלא תקלה לאדם השנוא לה, ולא תשחית המלה, כי אם ירצנו במילך יחמול עליו ויעזרהו, לכן לא הזהירה תורה עליה, אלא לא תשנא את אחיך בלבבך, כאן נאמר בלבבך ללמדנו שאין האזהרה על שנאת נפש, כדרך שנאת החכמים לכסילים, ושנאת הפקחים לשוטים, אלא האזהרה על שנאת הלב, במשפט שכל הלב, אם בטבע נפשו אוהב אותו, אלא שעשה לו רעה, ושפט בלבו לשנוא אותו, ומשנאה כזו ילאו תקלות גדולות, כמו אבשלום ואמנון שהיה ביניהם אהבת אחים, וכשהרע לו אמנון בדב׳ תמר, שנא אבשלום את אמנון בלבו ולאה התקלה שיצאה מזה, וכן נאמר פעם אחת אהבה לב, וזהו ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך, וגם זה במשפט השכל. שלא תחלוק על מעשיו ועל מצותיו, וכן אמרו ז״ל בספרי בכל לבבך שלא יהא לבך חלוק על המקום ב״ה, וכן כתוב ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכריה ז׳ ו׳), ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם (שם ח׳ י״ז), וזה פי׳ לא תשנא את אחיך בלבבך, והדברים ברורים, ורש״בם ז״ל פי׳ אם גמלך רעה. לא תתראה לפניו כאוהב, ובקרבו ישים ארבו, לא טוב אל תשנאהו בלבך, ולפרושנו האזהרה גם אם מגלה ששונא הוא לו, וגם רמ״בם ז״ל דעת: כן הוא, שהרי בהלכות דעות (פרק ששי ו׳) מבי׳ לדוגמא אבשלום שנאמר עליו ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון וגו׳, הרי שהגלה לו שנאתו, וכן שנינו איזהו שונא כל שלא דבר עמו שלשה ימים: הוכח תוכיח את עמיתך, בדר לו חטאו, ודבר על לבו דברי דעת, ללמדו הדרך הנכונה, ויודה על חטאו ויעזוב דרכו, ואם אתה עושה כן לא תשא עליו חטא כמו שאפרש. וכולל דברים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, אם הרע עמך לא תשמור עליו שנאה בלב בעבור מעשיו, אלא הוכיחהו והעמידהו על האמת, וכל לבון תוכחה שבמקרא הסמוך אצל אדם הוא בגוד דברים בדעת, עד שיודה לו שכנגדו, לא על עונש ומוסר שאינן מדברים החטא כי יאמר שנענש שלא כדין אבל נכתב על עונשי שמים. כי הוא לבדו ב״ה מוכיח בתכחת מוסר, כי לדיק ויסר הוא ובוחן לב וכליות וכן והוכיח במישור לענוי ארץ (ישעיה י״א ד׳), שיגדר להם תעלומות חכמתו, כי לא יתכן לומר שיעניש לענוי ארץ, וכן כלם ובארנו׳ בספרנו מעין גנים: ולא תשא עליו חטא, בעבורו כמו כי עליך נשאתי חרפה (תהלי׳ ס״ט ח׳), כלומ׳ בעבורך נשאתי חרפה, וכאמרו וחרפת חורפיך נפלו עלי (שם שם י׳), וכן ולא תשא עליו חטא, לא תשא בעבורו עליך חטא. כי עשית את שלך, הוכחת אותו ולא קבל, אבל כשלא תוכיחהו אולי יהיה בך חטא, לפי שהיה בידך לתקן את אשר עות, וכן תרגם אנקלוס ז״ל ולא תקביל על דליה חובא, ובת״כ אמרו יכול את מוכיחו ופניו משתנות (פי׳ שתפרסם חטאו ברבים להלבין פניו, וכן פירש״י ז״ל ולא תשא עליו חטא. להלבין פניו ברבים) ת״ל ולא תשא עליו חטא, תרגמו תשא כמו עליו משל ישאו ומליל׳ (חבקוק ב׳ ו׳). וישא משלו ויאמר (במדבר כ״ג ז׳). נשאו נהרות קולם (תהלים צ״ג ג׳), כלומר שלא יפרסם עליו חטאו להלבין פניו, ויש לפרש עוד ולא תשא כמו נושא עון ופשע וחטאה (שמות

בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי

תולדות אהרן ואהבת פסחים ע"ה, ב'. כתובות ל"ז, נדרים א' ס"ה, ב'. סוטה א' ז'. קדושין מ"א, א'. ב"ק נ"ה, א'. סנהדרין נ"ה, ב'. נדה י"ז, א'. עקרים מ"ד, פ"ה. עקדה שער א' וכ"ב:

תרגום אשכנזי

צארן האלטען געגען דיא קינדער דיינעס פאָלקס; ליבע דיינען נעכסטען, זאָ וויא דוא דיך זעלבסט ליבסט. איך, דער עוויגע!

תרגום אונקלוס

וְלָא תְטַר דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ וְתִרְחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ:

רש"י

תקום. אומר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך אמר לו לאו למחר אמ' לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה [יומא פ"ג] שנוטר האיבה בלבו אע"פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. את'

באור

ל"ד ב') שהוא ענין סליחה. שלא תמחול לו חטאו, אלא הוכיחוהו והשיבהו למוטב, לולי מלת עליו שהיה לו לומר ולא תשא חטא, ומליצות התורה יוצאת לכמה טעמים והכל אמת וכהלכה:

(יח) לא תקום. כאשר עשה לי כן אעשה לו. אלא לא תקום מיד, ולא תטור בלבך מה שעשה לך להנקם לעת אחר. כמו נוקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו (נחום א' ב'), כי שרשו נטר. וענינו על שימת לב על דבר. כמו ותאתים לנוטרים את פריו (ש"ה ח' י"ב). אבל רבותינו ז"ל קבלו מפי' נוטר דעתו בלבו ואינו חושב להנקם. וכל שכן נטירה להנק'. וקבלו ג"כ שאין הכתוב מדבר אלא בדברים שבממון. כמו שאמרו בת"כ איזוהי נקימה אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו, למחר א"ל השאילני קרדומך, א"ל איני משאילך כדרך שלא השאלתני. זו היא נקימה, אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה, וכן אמרו בגמרא (יומא ל"ג ע"א) והטעם לפי שאין על זה וכיוצא בזה משפט ב"ד. ואם יתירו לעצמן הנקימה והנטירה, תרבה השנאה והקטטה יום יום, ולסוף ישחת הקבוץ המדיני, ולכן הזהירה תורה להתקדש מפחיתיות כאלה, אבל יחשוב זו איש רע עין ומדתו פחותה, ולמה אשוב לו גם אני, אנהג עמו בנדבת לב, ומעצמו יקח מוסר, ועם זה יתרבו השלום והאהבה. ואין כן דברים הנוגעים לגוף ולנפש, שעל רובן ישפטו בב"ד, והעשוק יציא את עשקו במשפט. ואם אי אפשר להביא למשפ' ונוקם ממנו אינו עובר בלאו, וראיה גדולה ממה שאמרה תורה בדין גואל הדם, וכפי הנראה האזהרה הזאת היא גם למלכי ישראל ולגדוליו. שאם ימרדו העם, כמו שעשו ישראל לדוד במעש' אבשלום אל יעשו בם נקמה בתוכחת חימה, ואל יערו מעשיהם בלבבם. והוא שאמר את בני עמך, מותר להם להלחם עם שונאיהם ולהנקם מהם, אבל לא ינקמו מבני עמם, אלא יחמלו עליה' וישיבו' למוטב: ואהבת לרעך כמוך. אם הכונה כדעת מפרשי המקרא ז"ל שיאהב כל אדם כאשר אוהב את עצמו, יפלא מאד שיצונו על דבר שאינו בכח שום נפש. ואי אפשר שיאהב האדם את זולתו, וביותר איש נכרי לו, כאשר אוהב את עצמו, גם אין לצוות על אהבה או על שנאה, שאין האדם מושל עליהן (כמו שאמרנו פסוק י"ז). ועוד א"כ צריך שיתאבל על צרת כל זולתו. כעל צרת נפשו, וחייו אינן חיים. שאין לך שעה שלא יראה או ישמע צר' אחד מישראל. וכן לענין הטובה צריך שייטיב לזולתו כל מה שייטיב לעצמו. וגם זה רעיון רוח. גם ראיתי לרמב"ן ז"ל, שאמר וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה. כי לא יקבל לב האדם שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא ר' עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך, ומה שכתב בפי' מלוה זו, מעל ספרו תדרשנו, ועוד הכתוב סתם ואהבת לרעך כצדיק כרשע כחכם כסכל, וזה תמה גדולה, ואם רשב"ם ז"ל אמר ואהבת לרעך כמוך, אם רעך הוא אם טוב הוא אבל אם רשע לא כדכתי' יראת ה' שנאת רע. אין לקבל פי' זה, כי המצוה כוללת לכל ישראל, ואומר אני שאין מלת כמוך בל"הק כולל כונה זו. אלא כמוך פרושו הדומה לך. כמו כי כמוך כפרעה (בראשית מ"ד י"ח), דומה אתה במעלתך למעלת פרעה, אין נבון וחכם כמוך (שם מ"א ל"ט), שוה לך ודומה לך. וכן מי כמכה באלים ה' (שמות ט"ו י"א) וכן כלם, וכן כאן פרושו ואהבת לרעך, שהוא כמוך שוה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם אלהים, והרי הוא אדם כמוך, וזה כולל לכל בני אדם, שכלן נבראים בצלם, ועל זה אמר ר' עקיבא זה כלל גדול בתורה, ורבי עקיבא עצמו שנה זה הכלל במשנתו חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג), ועוד גם אם עכשיו מרשיע, נברא בדמות אלהים במחשבה ובבחירה, ויוכל לבחור בטוב, ועל זה אמר בן עזאי זה ספר

באור

תולדות אדם כלל גדול ממנו, לפי שבמקרא זה נאמר בדמות אלהים עשה אותו, ובן עזאי שנה זה הכלל במשנתו אל תהי בז לכל אדם וכו' (אבות פ"ד). וכן אמר שלמה בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש (משלי י"א י"ב). ופרשנו הכל בפירושנו על מסכת אבות. וצריך להפתר בלועז (ליעבע דיינען נעבסטען דער דיר גלייך איזט), ואם כן סתם הכתוב ולא פירש קצב אהבה זו. ובא הלל הזקן ופירש הדבר מה דסני לך לחברך לא תעביד. שעל כל פנים לא תעשה לו דבר שאם יעשנה לך תצטער, וזה אמת בדבר שאסור לנו לצער או לבזות שום אדם צדיק או רשע, לבד על דרך המשפט או על דרך תוכחת מאהבה להשיבו למוטב, וכמו שחייבה תורה מיתה לשופך דם אדם. אם חכם או סכל אם צדיק אם רשע, ואמרה הטעם כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט' ו'). כן היא לענין מה דסני לך וכו'. ואילו פי' כמוך שתאהבנו כעצמך, תלבד שלא נצטרך לפרושו של הלל. אלא שמיעט והקטין בדבריו כוונת המאמר. ואולם המליצה המורגלת בל"הק על האוהב זולתו כאהבת עצמו היא אוהבו כנפשו. כמו אהבת דוד ויהונתן, שנאמר ויאהבהו יהונתן כנפשו (שמואל א' י"ח א'). ואמר כי אהבת נפשו אהבו (שם כ' י"ז), ואם תמנה ידבר הכתוב, היה לו לומר ואהבת לרעך כנפשך, ומה פלא יש באהבת דוד ויהונתן. שאמר עליה נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. אם כל ישראל חייב לאהוב כנפשו. אבל עיקר כמו שאמרנו, שמאמר ואהבת לרעך נאמר סתם. ונמסר לחכמים בעלי הקבלה. גם בעל הטעמים העמיד הטפחא תחת לרעך, שאילו חבר בנגינה לרעך כמוך, יתפרש ריע שהוא כמוך בצדק בחכמה וכיוצא, לכן חבר בנגינה ואהבת לרעך. שיאהב את כלם. והפריד מלת כמוך, ומעתה פירושו שהוא אדם כמוך. ולפי שהמכבד את צלם האדם, ומתבונן במעלתו מטיב לנפשו ולכל האדם, חתמה תורה הכל במצוה זו, כמו שהתחילה איש אמו ואביו תיראו. וכמו שפרשנו (פסוק ג'), והמליצה מזוקקת שבעתים, ולא נצטרך עוד לדברי רמב"ן ז"ל שאמר שהיא הפלגה. אלא בדה היא כשמש: לרעך, בלמ"ד. והסתכל שבכל המקומות סמוך לאהבה מלת את, כמו ואהבת את ה' אלהיך (דברים ו' ה'), ויאהב גם את רחל (בראשית כ"ט ל'), וכן כלם. וגם זה מופת על פרושנו. כי את ואותו מורים על עצם הדבר, והוא בהיות סגולה מיוחדת באהוב, שבעבורה יאהבנו מכל זולתו, ואין זאת האהבה האמורה כאן, אלא בעבור ענין כולל שכלן אדם כמוהו נבראים בצלם, על כן כאן ובפסוק ואהבת לו כמוך לא נאמר את ואותו. אלא למ"ד שענינה דבר חולה לו. וזה משפט הלשון בכל מקום, כמו שרש אמונה שלפעמים אחריו בי"ת. ופעמים למ"ד, והאמין בה' (בראשית ט"ו ו'), כי לא האמין להם (שם מ"ה כ"ו), ופרשנוה בפירושנו לס' בראשית. וכן שרש כחש וכחש בעמיתו (לעיל ה' כ"א), כחש לו (מלכים א' י"ג י"ח), ובאדנוהו (לעיל ה' כ'), והמבין יבין, [א"ה. כל דבריו דברי חן ושכל טוב לעושיהם, ואשרי כל השומע לתוכחתו. אבל אין פשטות הכתובים מודה עליהם. ולדעתי שעור הכתוב כך הוא: **לא תשנא את אחיך בלבבך**. הזהיר שלא לבד ישמר מעשות לרעהו כמעשה השונא להכותו, לקללו או לעשות לו רעה. כי אם אף בלבו ובקרבו לא ישנאנו. והלאוו שצוה השם ב"ה אף על מדות הנפש, כי גם הן מסורות לבחירה, וביד הנבון למשול עליהן בכח תבונתו. כמו שצוה לא תחמוד. (עיין מה שכתב הרא"בע בבאור הדבור הזה, ומ"ש בבאורו בפ' יתרו). וכן צוה על האהבה בכמה מקומות, כגון אהבת הגר והעבד ונאמר להלן ואהב' לו כמוך. הוכח תוכיח את עמיתך, אם גמלך רע, הוכיחהו על פניו ודבר לו רעתו, ולא תשא עליו החטא שחטא כנגדך, לשמרו בלבך עד יום פקדך אותו. כי אם תוכיחנו מיד, אולי יתנצל או ישוב וניחם, וע"י כן תשוב האהבה בלבבכם: **לא תקום**. לעשות לו כאשר עשה לך. ולא תטור, רעתו בדברים או במחשבה: **ואהבת לרעך כמוך**, בכל מדות ודרכי האהבה שאתה אוהב את עצמך, במדות ודרכים ההם תאהב את אחיך, ואין הכתוב מדבר בכמות האהבה. כי אם באיכותה, וכדי להבין זה צריך להקדים, שיש במדות הנפש איך וכמה. כגון האהבה, כי יתכן שיאהב האדם גם דבר שאין בו רוח חיים, ואולם אין איכות האהבה שוה בכל הדברים. לא יאהוב האדם את בהמתו כאשר יאהב את בנו. ולא יאהוב את חפציו וסגולותיו כאשר יאהוב את אשתו, אף לא יאהוב את כספו ואת זהבו, כאשר יאהוב את גפנו ואת תאנתו, וכן כל כיוצא בזה, ואף בדברים הדומים לענין איכות האהבה, יש הבדל בכמה, שהוא החוזק והחולשה, ויש שיאהב את בנו הקטן יותר מן הגדול, יאהב את גביע הכסף יותר משאר כליו, או יאהב את סוסו יותר מחמורו, וכן בכיוצא בזה. ובכל מקום באי אפשר להטיב לשני הדברים הנאהבים, יקדם הנאהב ביותר, וזהו היתרון בכמות ובמעלת האהבה, מעתה מצות השם שנאהוב את רענו בכל דרכי האהבה אשר בהם נאהוב את עצמנו, שהיא האהבה היותר נשגבה באיכות, ובכל מקום שלא תתנגד

יְהוָה׃ (יט) אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע

ת"א את חקתי קדושין ל"ט, א'. ב"מ ל"א, א'. סנהדרין ס', א'. חולין קט"ו, א': שדך מ"ק ב' ב'. מכות כ"א. ב'. ע"ז ס"ד, א':

(יט) בעאָבאכטעט מיינע געזעטצע. דיין פֿיה זאָללסט דוא ניכט אין פֿערמישטע גאטטונג צוּ זאממען ברינגען, דיינען אקקער ניכט מיט פֿער־

תרגום אונקלוס

(יט) יָת קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ לָא תַרְבֵּיב עֵירוּבִין חַקְלָךְ לָא תִזְרַע

רש"י

דבי עקיבא זה כלל גדול בתורה [ת"כ]: (יט) את חקותי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגומר חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו [דברים כ"ב] יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המבלל ושזו' זה עם זה לחברו טישט"יר (:וועבען) Tisser, Tistre: בלע"ז כמו חוזין לבגדי דלית בהו [מ"ק י"ב] שאנו מפרשין לשון כמש פליסט"רא Flétri, Flestre:

באור

אהבת זולתנו לאהבת עצמנו הלמתי על צד הצדק והיושר. מחוייבים אנו לעשות לזולתנו כל מה שהיינו עושים לטובתנו, ואולם לא ירחיק בכל זה ההבדל בחוזק וחולשה, ואם כפי משפט הצדק והיושר לא נוכל להטיב לזולתנו, מבלעדי שנזיק לעצמנו נזק בלתי ראוי, יתכן שתקדם אהבת עצמנו, כמו שאחז"ל חייך קודמין לחיי חבירך, והכלל שהתורה לא כוונה פה אל כמות האהבה, שאין צורך בו אלא במקום ההתנגדות שאי אפשר לקיים שניהם. כי אם אל איכות האהבה, במקום שאין התנגדות בין שני הדברים הנאהבים, ואז תאהב לרעך כמוך, ובכל דרכי ההטבה שאתה מטיב לעצמך, אתה מטיב לרעך, לא לתועל' האוהב או הנאהב, כאשר יאהב האדם את חפציו וסגולותיו, כי אם לתועלת וטובת הנאהב, כאשר אתה אוהב את עצמך]: (יט) את חקתי תשמרו. מלת חוק באורנוהו (לעיל ג' י"ז), שהוא ענין שאין להוסיף עליו ואין לגרוע ממנו. כמו חקי בראשית. וכן חקי התורה הקבועים במועדם, גם במספרם גם במשקלם, ומין זה אסור כלאים. אסרה תורה הרכבת שני מיני בע"ח, והרכבת שני מיני צמחי', וזריעת שני מיני תבואות ולבישת צמר ופשתים שעטנז. ולא אסרה הרכבת המחצבים, תערובת זהב וכסף ונחשת, ולא לבישת שני מיני צמר, של רחלים ושל גפן, ולא צמר ומשי ולא פשתן ומשי. וכיוצא הרבה, רק אלו הנזכרים. וזהו חוק השם בתורה, ומה שדבר רשב"ם ורמב"ן ז"ל בטעם מצוה זו, יש להשיב מכלאי זרעים וכלאי בגדים שאין הטעם נוהג בהם, והכלל שאין לבקש טעמי המצות, כי הם חקי אלהים, וכן פרש"י ז"ל חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר, כלומר לבני אדם, כי על השם נאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כ"ח כ"ג), ומה שאמרו בגמרא ירושלמי חקים שחקקתי לאדם הראשון, ובפרק ארבע מיתות חוקותי חקות שחקקתי לך כבר לבני נח, אינו טעם אלא מצוה לאסור הרכבת אילן סרק בעץ מאכל ועץ מאכל בעץ מאכל, לפי שנאמר בהן במעשה בראשית למינהו לאסור כלאים, ויצאו דשאים מן הכלל. שלא נאמר בהן למינהו, וכן עץ סרק על עץ סרק שהוא בכלל דשא, כמו שמפורש אצלנו בפי' ספר בראשית: בהמתך. גם בהמת אחרים על בהמת אחרים, וכל שכן בהמתו על בהמת אחרים או בהמת אחרים על בהמתו, כי המעשה עצמו אסור, שאם לשון את חקותי תשמרו, חקים שחקקתי לך כבר שנאמר בבהמות למינה, מה לי בהמתו מה לי בהמת אחרים, וכן למדו מזה שאפילו בהמה על חיה וחיה על בהמה, טהורה על טמאה וטמאה על טהורה. בין בארץ בין בח"ל. לפי שאינה מצוה התלויה בארץ, ואולי אמר בהמתך שאפילו בהמתך איננה אסורה לך אלא להרביע אותה. אבל הנרבעת וגם הנולד מהן מותר באכילה, וכל שכן בהמת אחרים: תרביע. לשון רביעה פרשנו (לעיל י"ח כ"ג), ותרביע בהפעיל לפי שהוא המחבר בידיו, כמו שאמרו בגמרא: כלאים. לדעתי טעם המלה הזאת, לפי שמחבר שני דברים, לא יתכנו להיות מחוברים, והרי הם על דרך משל ככלואים בעל כרחן, כי שרש המלה כלא: שדך. בין שלך בין של אחר ואפילו של נכרי, כמו שבארנו בכלאי בהמה, ונאמר שדך על שדות שבארץ שהיא נחלתך בארץ, לא שדות של ח"ל כמו שאמרו בתלמוד, גם לפי שאינו אסור הלא לזרוע כלאים,

כִּלְאַיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ (כ) וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ

ת"א ובגד יבמות ד', ב'. נדה ס"א, ב': לא יעלה יומא ס"ט, א'. ביצה י"ד, ד'. תמיד כ"ז, ב': ואיש סנהדרין ק"ט, ז'. כריתות ט', ב', וי"א ה': שכבת כריתות י"א, א': שפחה קדושין ו', א'. כריתו' שם: והפדה גיטין ל"ט, ב', ומ"א ב'. כריתות שם: בקרת שם שם: לא יומתו גיטין מ"ג, ב'. כריתות שם:

תרגום אשכנזי

מישטעס זאאמען בעזעען; אונד קיין קלייד אן דיך קאממען לאססען, דאז אויס ליינען אונד וואללען פערמענגט איזט. (כ) ווען יעמאנד איינע פרויא בעשלעפט, זיא אבער איזט איינע לייבאייגענע, דיא איינעם מאננע אייגען איזט, אונד ניכט לאזגעקויפט וואָרדען, אויך ניכט זאָנסטען איהרע פרייהייט ערהאלטען האט: זאָ שטעהט דיא גייסעלצוכט דארויף;

תרגום אונקלוס

עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנְזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ׃ (כ) וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְהָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרָקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהֵבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוּרְתָּא תְּהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת׃

רש"י

(פערויעלקט) [עיין במ' י"ה] ולשון שעטנז פירש מנח' נחבר' למר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר [קדושין ו']. והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדויה וסתם פדיון בכסף [ת"כ גיטין ל"ט]: או חופשה. בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא: יש על ב"ד לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותינו [בכריתות י"א] למדו מכאן שמי שהוא במלקו' תהא

באור

ואם זרע או שזרעו בכרי הזרע היולא מותר באכילה, אמר שדך לרמוז אפילו שהיא שלך, גם בה לא אסרתי אלא לזרוע בה כלאים, אבל מה שלמחה מותרין באכילה, ובכלל זו הרכבת שני מיני אילנות בין בארץ בין בח"ל כי גם הם עלי השדה: ובגד כלאים, כאן לא אמר ובגדיך לא תעש' כלאים. לפי שאין עובר על המעשה, כי מותר לישראל לעשות כלאי בגדים למוכרן לגוי. אבל בגד כלאים שעטנז, אפילו עשאו גוי, לא יעלה עליך, על הלבישה עובר. וכן הוא אומר לא תלבש שעטנז למר ופשתים יחדו, ואם כן בגד הנאמר כאן אינו אלא למר ופשתים: שעטנז, במשנה תורה ביאר ששעטנז אינו אלא למר ופשתים יחדו, לא משאר מינין. ומלת שעטנז אין בידנו לפרשה, אבל רבותינו פרשוה בקבלת' שהיא מורכבת משלשה מלות שוע טווי ונוז. ולמדו בת"כ והביאו רש"י ז"ל בפרושו ובגד כלאים מה ת"ל (פי' למה נאמר כאן בגד), לפי שנאמר לא תלבש שעטנז למר ופשתים יחדו, יכול לא ילבש גיזי למר ואניצי פשתן, ת"ל בגד, ומנין לרבות את הלבדים (פי' לבדין אינן ארוגים כבגד העשוי מחוטין טוויין, אלא עשויים מלמד ופשתי' טרופים יחדו ושועים). ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז, ולדעת רמ"בם ז"ל (כלאים פ"י ב') הלבדין כלאים של תורה הן. ורא"בד ורמ"בן ז"ל נחלקו עליו. וכן בפי' שוע טווי ונוז נחלקו גדולי עולם, וכפי פשט דברי הברייתא נראה שלומד מדברי שעטנז איסור שועין, שהן המחוברי' ביחד בטרוף, שהן הלבדין, ואיסור בגדים כשהן חוטין טווין למר בפני עצמו ופשתי' בפני עצמן, ואח"כ הן ארוגים יחד להיות בגד או קשורים יחד, שזהו לשון נוז ניזוז ועקמומית, שכל ארוג או קשור מתעקם החוט, ולא הארכתי בענין זה: לא יעלה עליך, לכאן אמר לא תלבש, ומניין שלא יתכסה בו ת"ל כאן לא יעלה עליך אי לא יעלה עליך, יכול לא יפשיל את הקופה לאחריו ת"ל לא תלבש עליך למעט תחתיו, וכן אמרו מותר אתה להציעו תחתיך, אבל אמרו חכמים לא תעשה כן שלא תהיה נימה אחת עולה על בשרו: (כ) ואיש כי ישכב, גם זה מחקי השם.

כִּי־לֹא חֻפָּשָׁה׃ (כא) וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ

תולדות אהרן והביא סס ע"א, ג':

(כא) ער זאלל אויך דעם עווינען צו ענהרען פֿאָר דעם איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטס זיין

שטערבען אבער זאללען זיא ניכט, דען זיא איזט ניכט פֿרייא געוועזען.

תרגום אונקלוס

(כא) וְיַיְתֵי יַת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּיכְרָא

רש"י

בקראי שהדיינים המלקין קודין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגומר והפלא ה' את מכותך וגומר [דברים כ"ח]: כי לא חפשה. לפיכך אין

באור

כמו שיתבאר: שכבת זרע, בכל העריות המערה כגומר. ובשפחה חרופה לריך שכבת זרע גמר ביאה, ושכבת זרע באדנותו (לעיל ט"ו ט"ז): והוא שפחה נחרפת לאיש. פירש"י ז"ל בשפח' כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה כנענית הכתוב מדב', ופדויה בשטת ר' עקיבא. כי לר' ישמעאל מדבר בשפחה ודאית. כמו ששנינו (כריתות דף י"א ע"א), ולדעת שני התנאים, יפה קירהו איש להבדילו ממנה, שהיא שפחה ממש שאינה יוצאת לעולם, והוא אע"פי שנמכר לעבד, איננו עבד ממש, שהרי יוצא בשש. ודינו בכל דבר כאיש מבני ישראל, ודאיה שאמרו (מכילתא פרשת יתרו), כי תקנה עבד עברי, התורה קוראתו עבד בעל כרחה, כלומר כפי האמת אין שם עבד עליו, וכאמרו כי לי בני ישראל עבדים (לקמן כ"ה כ"ה). ואם כדעת י"א שמדבר בעבד כנעני לריך טעם למה לא אמר נחרפת לעבד: נחרפת לאיש, מיועדת ומייחדת לאיש. ואיני יודע דמיון לו במקרא. מפירש"י ז"ל, והרמב"ן ז"ל דמה זאת המלה אל בימי חרפי בימי נערותי, וכמו המשרת יקרא נער, כן הפילגש המשרתת לשכיבה תקרא נערה, וזהו נחרפת שהיא נערה לאיש, שאינה אשתו לגמרי. ואין כתוב בפי' זה, ורשב"ם ז"ל פי' שהוא כמו עם חרף נפשו למו' (שופטי' ה' י"ח). מסר נפשו למות, וכן נחרפת מסורה לאיש, כאמרו אם אדוניו יתן לו אשה (שמות כ"א ד') ודבריו נכונים. ואע"פכ גם המלה לשון חרפה. וכן בימי חרפי, כי הילדות והשחרות הבל ומרבה סכלות. וכן החורף נגד הקיץ, ולכן כל מסירה של חרפה ובזיון נקרא חרף. חרף נפשו למות שבזה וחרף נפשו. למסור אותה למות שלא לסביל שעבוד הגר. וכן כאן לפי שנמסרה לעבד זה לבזיון, שיולידו ילדות שישמשו את הרב, קראה נחרפת, והנפעל יורה שנמסרה מיד אחר והוא האדון, ולפי שעיקר מסירה זו לבעילה, איננו נוהג אלא בבעולה לא במאורסה כמו שאמרו בכריתות, אלא שהם שמכו זה למלה הזאת בענין אחר כמו שאמר רא"ת ז"ל: והפדה לא נפדתה, מזה למד ר' עקיבא שבפדית מתקלת, ולא נפדתה לגמרי חציה שפחה וחציה בת חורין ואסורה לבן חורין מפני לד שפחות שבה. ולעבד כנעני מפני לד חירות שבה, ורק מותרת לעבד עברי, שהרי מותר בשפחה כנענית וכל שכן בזו: והפדה, מקור מבנין הפעל. ושתם פדיון בכסף: או חפשה לא נתן לה, שלא ניתן לה שטר שחרור, וחפשה שטר של חופש, כמו וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה (דברים כ"ד א'), וכן כאן אמר לא נתן לה, וכן ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל (ש"א י"ז כ"ה). שהמלך נותן לו כתב שפטור ממסים שאחר עבדיו חייבים: בקרת תהיה. פירש"י ז"ל היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה. כי לא חפשה ואין קדושיה גמורים. וקרוב לזה אמר רשב"ם ז"ל כמו לא יבקר (לקמן כ"ז ל"ג), כך פתרונו דונש ומנחם, יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש, והרמב"ן ז"ל אמר שכל המפרשים פירשו כן, ואין פירושם מפוק בפיו, כי בידוע שיבוקר הדבר. ולא ימיתו אדם חנם, וכן יבקרו בכל חייבי מיתות, ועניד קשה בעיני, שבכל משפטי התורה לא נאמר כן, כמו ולנערה לא תעשה דבר וגו' כי כאשר יקום איש על רעהו וגו' לא אמר בקרת תהיה, ולדעתו ז"ל היא מלה יחידית בכתוב. ומודגל' באדוני', אבל רבותינו ז"ל מלת הפקד, כי עיקר הל' הבקר בבי"ת, כמו בית שמאי אומרים הבקר לעניי' הבקר, וכיולא בראיות שבביא בתרושו להוכיח שהמלה בבי"ת. ופי' הכתוב אע"פ שהיא נחרפת לאיש, בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תחשב אצלו כי לא חופשה להיות כאשת איש, וגם פרושו רחוק הן בפי' המלה, והן בכתוב, כי אין לורך להאמר. אם מפורש לנו יותר כי לא חפשה, ועוד איך יקראנה הפקר אם היא במלקות והוא באשם, ולדעתי עיקר כפירש"י ורשב"ם ז"ל שהמלה מן לא יבקר וגו'. ואינו שב על כי לא חפשה מטעם שאמרנו, אלא לפי שהוא בין תזיד

לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל
אָשָׁם׃ (כב) וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל
הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר
חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר
חָטָא׃ פ שלישי (כג) וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־
הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל
וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ

ת"א איל שם כ"ג, ב': באיל ב"ק ק"י, א'. זבחים מ"ט, א'. כריתות ט', א': ונטעתם פסחים כ"ג, א'. סוכה ל"ה, א': וערלתם ברכות ל"ו, א'. יומא פ"א, י'. קדושין ל"ו, ב'. ב"ק ק"א א' חולין קכ"א, א'. שבת ק"ח, א': שלש ר"ה ט', ב':

שולדאפפער ברינגען. איינען ווידדער נעמליך צום שולדאָפּפער. (כב) דער פריסטער זאָלל איהן פאָר דעם עוויגען מיט דעם ווידדער דעס שולד־אָפּפערס פערזאָהנען, וועגען דער זינדע דיא ער בעגאנגען; דא ווירד איהם דיא בעגאנגענע זינדע ערלאססען ווערדען. (כג) ווען איהר אינז לאנד קאָממט אונד אללערלייא אבסטביימע פפלאנצט, זאָ זאָללט איהר דיא פרוכט דאפאָן אלס איינע פאָרהויט אנזעהען; דרייא יאהר זאָלל זיא אייך אלס

תרגום אונקלוס

לַאֲשָׁמָא׃ (כב) וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃ (כג) וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְבּוּן כָּל אִילָן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רַחָקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלַת

רש"י

חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם תופסה קדושיה קדושין וחייב מיתה [מכו' כ"ג]: (כב) ונסל' לו מחטאתו אשר חטא. לרבות את המזיד כשוגג [גיטין נ"ט כריתות ט']. (כג) וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו: שלש שנים יהיה לכם ערלים. מאימתי מונה לו משעת נטיעתו יכול אם הצניעו לאחר שלש שנים יהא מות

באור

בין שוגג פטור מעונש בידי אדם, והיא לבדה כשהיא מזידה חייבת מלקות בידי ב"ד, וכמו שקבלו רבותינו ז"ל. וללמדנו זאת אמר בקרת תהיה, עליה לבד יבקשו הב"ד אם שוגגת או מזידה, אבל עליו אינן צריכין לבקר לפי שפטור גם במזיד, והניחה תורה עונש שלה מסור בעל פה לחכמים, והם קבלו שהיא במלקות, וחזר ואמר לא יומתו הוא והיא כדין נואף ונואפת, כי כי לא חפשה ואין קדושיה קדושין גמורים, ללמדנו שגם עליה אין הבקור אם לחייב אם למות, אלא לחייבה עונש אחר שהוא מלקות, כי לא יומתו הוא והיא: כי לא חפשה, הא אם חופשה חייבין מיתה, ולפי שלמעלה הזכרו שתיהן פדיון כסף וחופש שטר, ושיים בחופש לבד, למדו קבלת מרבותינו שאין בומר בה אלא השטר: (כא) והביא את אשמו. הוא ולא היא, בין שוגגת בין מזידה אינה מביאה אשם: אשמו, כמו מכל מצות ה' ואשמו (ויקרא ד' י"ג), וכן והביא את אשמו לה' איל תמים מן הצאן, שמאשים עצמו על מעשהו ורוצה להתכפר: איל אשם. מלת איל פרשנוהו (לעיל ה' ט"ו). ולפי שכל האשמות שוין שבאין איל, קראה תורה כאן ואמר' איל אשם, שהוא הידוע המפורש שם, וידענו שצריך להיות מן הצאן בכסף שקלים: (כב) על חטאתו, בין שוגג בין מזיד, שהרי במזיד מדברת בקרת תהיה, וזה ראיה שמלת חטאת כולל שתיהן וכמו שפרשנו (לעיל ד' ב'). ולא נכתבה פרשה זו בין חקות העריות בפרשת אחרי מות, לפי שאינה מכללן, שבכל העריות ונכרתו הנפשות העושות, האיש והאשה שוין. וכאן האיש פטור, בכלן כרת וכאן אף היא מלקות בעדים, ואם אין עדים פטורה מכרת, והנה משונה משפט זה מכל משפטי העריות, כמו ששנינו במשנה ובברייתא. גם הבאת קרבנו משונה משאר הבאת הקרבנות. ולכן נאמרה פרשה זו כאן בכלל את חקותי תשמרו: (כג) וכי תבאו אל הארץ, גם זה מחקי התורה, למה שלש שנים יהיו הפירו' ערלים. ואל תשעה לדברי ראב"ע ז"ל שאמר כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק. ואם כדבריו למה לא תנהג באותן

שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ (כד) וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ (כה) וּבַשָּׁנָה

ת"א ערלים פסחים כ"ג, ב'. קדושין ל"ו, ב': ק"ק ק"ח א': ובשנה ר"ה י', א': קדש ברכות ל"ה, א': ובשנה החמישית ר"ה שם:

פֿאָרהויט אנצוזעהען זייַ, אונד ניכט גענעססען ווערדען. (כד) אללע פֿרוכט דעם פֿיערטען יאהרס, זייא איין הייליג־טהום, צור דאנקזאגונג, דעם עוויגען צו עהרען. (כה) אים פֿינפֿטען יאהרע

תרגום אונקלוס

שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכֵל: (כד) וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵתָא יְהֵי כָל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תֻּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ: (כה) וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא

רש"י

ת"ל יהיה בהוויתו יהא [ת"כ]: (כד) יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו' [ויקרא כ"ז]: קדש לה'. מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומות ירושלים אלא בפדיון אף זה כן [קידושין כ"ד] ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים: (כה) להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשבילה

באור

שנטעו עכ"ום קודם שבאו לארץ. ולא בנטיעות ח"ל ולא בפירות של עובדי עכ"ום, כמו שנוהג בכל מקום אסור דגים ובהמה וחיה שדמה אליהן: תבאו אל הארץ, כל המצות האמורות עד כאן, נהגו גם במדבר, אבל נטיעת עצים לא יתכן במדבר לא מקום זרע גפן ותאנה ורמון, ואם כן אינו ממעט עצים שנוטע ישראל בח"ל. או שעל כן אמר כי תבואו אל הארץ, שהיא מצוה נוהגת לבד בארץ ולא בח"ל, ויש בזה מחלוקת בין חכמי ישראל אם ערלה נוהג בח"ל או לא, ולדעת כל אחד יש טעם לפשט הכתוב וכמו שבארנו: ונטעתם כל עץ מאכל, אבל הנטוע קודם לכן אינו חייב בערלה: וערלתם ערלתו את פריו. פירש"י ז"ל ואטמתם אטימתו, יהא אטום וכסתם מלהנות ממנו. ולדעתי כל ל' ערלה שבמקרא כסוי מכוער המכסה על יופי הדבר. כי ערלת בשר מאוסה, מכסה תבנית הגיד על עטרה שלו, כמו שרמזנו (לעיל י"ב ג'), וערל לב משל כסוי הטפשות והסכלות המכסה על בינת הלב וערל אזן גם הוא משל כסוי של קושי המכסה על שמיעת האזן שלא ישמע בתוכחת המוכיח, וערל שפה כסוי מחלה המכסה על שפתיו שלא תדברנה כראוי וכן שתה גם אתה והערל (חבקוק ב' ט"ז). והמתכסה בכסוי של בושת וחרפה, ורעיה וקיקלון על כבודיך (שם שם), וכן במצות השם יחשב כאלו הפירות בג' שנים הראשונים כמו מכסה מאוסה על העץ, ועליו אומר וערלתם ערלתו את פריו. כלומר אע"פי שפרי האילן הן הדרו ויפיו אתם תערלו ערלתו את פריו, תחשבו על עץ זה שיש עליו ערלה שהוא פריו, ולפי שפריו כמו ערלה לא יאכל, ויש לבאר דברי רש"י ז"ל לענין זה: שלש שנים יהיה, העץ: לכם, ישראל שקדשתי אתכם במצותי, לא שהן ערלה בעצמן, שהרי מאכלין לבני אדם, וגם לכם מותרין כשנטען עכ"ום לעצמו. וכן שקץ הם לכם, כמו שבארנו (לעיל י"א י'): ערלים. זאת המלה קשה שהיא לשון תואר רבים, כי מן ערל נאמר כי כל הגוים ערלים (ירמיה ט' כ"ה). ואיך תשוב על יהיה, אבל ענינו על הפירות הצומחים עליו, שיחשב לכם כעץ צומח פירות ערלים ומאוסים, ומפרש לאיזו ענין, ואמר לא יאכל מה שצומח עליו: (כד) קדש הלולים לה', כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש לה' (לקמן כ"ז ל'), כלומר קנוי הוא לה' וקודש הוא, אלא שנתן אותו לך לאכלו במקום אשר יבחר לשכן שמו שם, ולשמוח שם לפני ה' להללו ולשבחו. כאמרו ואכלת שם לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך ותירושך וגו' למען תלמד ליראה את ה' אלהיך (דברים י"ד כ"ג), וכן קדש לה' הנאמר בנטע רבעי, קנויים הם לה', והוא נתן אותם לבעליו לנהוג בו כמו בפירות מעשר, שיאכל אותם או כסף פדיונם בירושלים, ולפי פשוטו על כן נאמר הלולים, להורות שאינן קדש ממש להנתן לכהן, אלא שלא יאכלם באוני ובטומאה כחולין, אלא צריך לעלות לירושלים, לאכול אותם שם בהלולים בתושבחות ובתהלות להשם ב"ה, והלולים שמחה בהלל ובהודאה, כמו ויעשו הלולים (שופטים ט' כ"ז), ואם כן למדנו שקדושתו כקדושת מעשר, שמפורש בו הלולים שלו. והכתוב לא אמר ובשנה הרביעית תאכל פריו קדש הלולים לה', אולי הייתי טועה שצריך

הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (כו) לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ

ת"א להוסיף ברכות ל"ה, א': לא תאכלו ברכות י', ב'. ת"ק י"ד, ב'. סנהדרין ס"ג, א': לא תנחשו סנהדרין ס"ו, א':

אבער קאננט איהר דיא פרוכט פערצעהרען; דאדורך זאָלל דער ערטראג פערמעהרט ווערדען. איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט! (כו) איהר זאָללט ביים בלוטע קיינע מאהלצייט האלטען: אכטעט ניכט אויף שלאנגענבעשוועגונג, אונד ניכט אויף דען צוג דער וואָלקען; (אָדער האלטעט אייך אן קיינע

רש"י

אני מברך לכם פירות הנטיע' היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מטפל בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני ה'. אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין [ס"ג]. שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפש' ועוד הרב': לא תנחשו. כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופו' פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך [סנהדרין ס"ו]: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה

תרגום אונקלוס

תֵּיכְלוּן יָת אִיבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (כו) לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנְנוּן׃ (כז) לָא

באור

לאכול הפירות עצמם, ובאמת מותר לחלל אותם על כסף, ולהעלות הכסף לירושלים לקנות בו בקר וצאן לזבחי שלמים ולשמחה, ולכן אמר סתם שיהיה פריו קדש הלולים לה' בין הן בין הנקח בכספם, ועל כן בעל הטעמים הפסיק בנגינה תחת פריו: (כה) ובשנה החמישית תאכלו את פריו, כמו חולין. לא שצריך לאכלם, אבל תאכל כולל גם כל מיני הנאות, לאכלם ולעשות בהם סחורה וכיוצא. וכמו שיתבאר: להוסיף לכם תבואתו. אומר אני לפי פשוטו של מקרא, לפי שגם בשנה הרביעית מותר לאכול אותם בא הכתוב להבדיל בין אכילת שנה רביעית, לאכילתן בשנה החמישית, כי מצות רביעית צריך שיקנה בהן בקר וצאן לאכילה להלולים, וכשתבואתו או כסף פדיונה רב, אין לו מהן כלום רק מה שיאכל הוא וביתו בירושלים, ובנות' יאכלו עמו לוי וגר ויתום ואלמנה, ואסור לו לעשות בהן סחורה, ולתת בכספם במולדו. או להוליך בדרכי גיפו לבגדים וכיוצא. אבל פירות חמישית שנאמר בהן תאכלו את פריו, הפרש שזאת האכילה כוללת כל מיני הנאה, וזהו להוסיף לכם תבואתו, שתעשו בתבואתו הכל להוסיף לכם הון ועושר. כדרך אדוני הארץ המוסיפים הון ועושר בתבואות ארצם, ומלת תבואתו, כמו כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג' י"ד), ובלועז (ווינקונפט) מה שמביא הפרי, ומכלל זה אנו שומעים שפירות שנה רביעית אינן אלא לאכילה בירושלים, ורש"י ז"ל פי' הכתוב כפי מדרש חכמים. והכל אמת. ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע: (כו) לא תאכלו על הדם, לפי פשוטו הוא דבר לחד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו, שכן זה מין ממיני הטומאות הללו הוא. וכן פי' רשב"ם ז"ל ואומר עניינו שאוכלין על קבר ההרוג לשם מכשפות שלא ינקום או ענין מכשפות אחר. וכן פי' רמב"ן ז"ל ואמר עניינו שהיו שופכים הדם ואוספים אותו בגומא. והשדים מתקבצים שם כפי דעתם ואוכלים על שלחנם להגיד להם העתידו'. וכב' פרשנו (לעיל י"ז ה'), שעל כן אסר להם במדבר בשר תאוה, לפי שהיו זובחין על פני השדה, וקרוב לו יושבים ואוכלין בשר, אבל כבואם לארץ וישבו בעריהם ובבתים התיר להם לשחוט בשר תאוה בכל מקום. אבל הזהרת לא תאכלו על הדם במקומה עומדת, שאסור לקבוע סעודתם אצל הדם שזה דרך הזובחים לשעירים. ולדעתי עשו כן בימי שאול שנאמר ויעט העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם (ש"א י"ד ל"ב). פי' במקום ששפכו הדם בשלו ובלו ואכלו. וכאשר אמרו לשאול הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם (שם שם ל"ג). צוה גלו אלי היום אבן גדולה (שם שם) ואמר הפיצו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו לה' לאכול על הדם (שם שם ל"ד) פי' שישחטו כלם על האבן שהיו אצל אהל המלך, וכל אחד היה צריך להוליך הבשר השחוט אל אהלו, וע"כ היו נשמרים מאכול על הדם, זהו כפשוטו. ורבותינו ז"ל דרשו מפסוק זה כמה דברים וכלם איסורי תורה הן, אלא

וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ (כז) לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת

תולדות אהרן לא תקפו יבמות ה׳. א׳. נזיר מ״א א׳, וס״ז ב׳. קדושין כ״ט, ב׳. מכות כ׳. ב׳: ולא תשחית שבת ס״ז, ב׳, וקכ״ט א׳. נזיר נ״א, ב׳. קדושין כ״ט, א׳. ב״ק נ״א, ב׳. מכות כ״א, א׳. חולין ל׳, א׳:

תרגום אונקלוס

תַקְּפוּן פָּאתָא דְרֵישֵׁיכוֹן וְלָא תְחַבֵּיל יַת פָּאתָא דְדִקְנָךְ׃

תרגום אשכנזי

אביערגלייבישע פֿאָרבעדיטונג, אונד זייד קיינע טאגעוועהלער). (כז) איהר זאָללט דאז האאר ניכט רונד אם הויפטע נעבסט דען פֿאָרדערעקקען אבנעהמען; אויך זאָללסט דוא דיא עקקען דיינעס בארטעס ניכט גלאטט אב-

רש״י

להתחיל מלאכה שעה פלוני׳ קשה לצאת: (כז) לא תקיפו פאת ראשכ׳. זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעל׳ מצדעיו הרב׳ [מכו׳ כ׳]: פאת זקנך. סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום

באור

שאין לוקים על אחד מהן לפי שהוא לאו שבכללות: על, אצל ובסמוך כמו וסכת על הארון (שמו׳ מ׳ ג׳) ודומיהן: לא תנחשו, פירש״י ז״ל כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות. פתו נפל׳ מפיו. צבי הפסיקו בדרך, וכן הוא בת״כ. כלומר כל השומך לעשות מעשיו על פי אלו ההבלים שאין בהם ממש. ומה׳ יסוד לנו. הרי הוא מנחש שהזהיר עליו הכתוב. אבל אם אינו סומך מעשיו עליהן אין בכך כלום. והשמיכה הי׳ כמו עבד אברהם ויהונתן, שעל פי מה שקרה להם עשו מעשיהם, אלא שהצדיקים הללו לא סמכו על ניחוש של הבל חלילה, כי היה נכון לבם בה׳, ושאלו ממנו שיזמין להם הדברים שלקחו לאות, דברים שאינן כמנהגו של עולם, ובאשר מלא השם שאלתם, היה ראוי שיחזק לבם לעשות על פיהן ולדעת כי ה׳ מצליח מעשיהם. וזהו שאמרו (חולין דף צ״ה ע״א) כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול אינו נחש. ובפרושנו לס׳ בראשית הרחבנו בזה: ולא תעוננו, פירש״י ז״ל ל׳ עונות ושעות, שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה, שעה פלונית קשה לצאת, וזו דעת ר׳ עקיבא, ויש אומרים אלו אוחזי עינים. ויהיה שרשו עין מהבנין המרובע: (כז) לא תקיפו פאת ראשכם, אמרו בת״כ סיף לאשכם, ואלו הן הצדעין מכאן ומכאן, וכבר פרשנו (פסוק ט׳), כי הסוף נקרא פאה, וזהו סוף לאשכם, אלא שמלשון זה כל שהוא סוף יהא אסור, כמו שער הפדחת ושער סוף הגלגלת, אבל לפי שהוציאו בלשון הקפה למדנו שאין אסור אלא הצדעין מכאן ומכאן, שאם מגלחן מקיף שער הראש כלו, וכמו שפירש״י ז״ל המשו׳ צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו, נמצא היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה. פי׳ לפרושו סוף הראש שהוא הגלגלת מכוון כנגד הפדחת, והשער שלמטה מן הגלגלת אינו שער ראש אלא שער העורף, ונמצא שיער הראש מוקף בעגול. לבד הצדעין המשכים למטה, שהן משער הראש, שהרי הילדים שאין להם זקן, יש להם שיער הצדעין, וכשמגלח הצדעין ומשוה אותם עם הפדח׳ ולאחורי אזניו, ראשו מוקף כלו. ומלת תקיפו שרשו יקף. כמו הקיפו עלי יחד (תהלים פ״ח י״ח), מקיפים את הים סביב, (מלכים א׳ ז׳ כ״ד) ודומיהן, ומלאכו עוד שרש נקף מחסרי נו״ן, וענינו השרה. כמו ונקף סבכי יער (ישעיה י׳ ל״ד). כנוקף זית (שם י״ז ו׳). ובבנין הכבד תאמר גם כן הקיפו. כמו מן נגש וכי תגישו פסח וחולה (מלאכי א׳ ח׳), ומההכמת הכתוב בבחרה במלה שהיא לשון הסרת השער כמו אותן שבחסרי נו״ן. גם לשון הקפה סביב כאותן שמנחי עי״ן, ולמדנו שאפי׳ במספריה אסור. שאינו תולה האיסור בהשחת׳ אלא בהקפה: הקפו, לשון רבים, אמרו רבותינו ז״ל לחייב את המקיף ואת הניקף: ולא תשחית פאת זקנך, למד מעניני שמדבר על פאות מיוחדות שבזקן, וקבלו רבותינו ז״ל שהן חמש, שתים מכאן ושתים מכאן ואחת שלמטה, וכמו שפירש רש״י ז״ל שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: תשחית, אמרו בת״כ לפי שנאמר להלן ופאת זקנם לא יגלחו. יכול אפילו גלחו במספרים כבתער יהא חייב, ת״ל לא תשחית

זְקָנֶךָ׃ (כח) וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ

ת"א ושרט מכות כ': ב'. סה כ"א, ח':

תרגום אשכנזי

פּוּטצען. (כח) אום איי-נעס טאָדטען וויללען זאָללט איהר אייך קיינען שניטט אינז פליישׁ געבען, אויך קיין אנגעזעטצטעס

תרגום אונקלוס

(כח) וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְשַׂרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא

רש"י

חבור שני כלאיים יחד [מכות כ"א]: (כח) ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתובת קעקע. כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם [מכו' כ"א]. קעקע. לשון והוקע אותם [במדבר כ"ה] והוקענום [שמואל ב' כ"א ו'] תוחבין עץ בארץ ותולין אותו:

באור

פאת זקנך. יכול אפילו לוקחו במלקט ורהיטני יהא חייב, ת"ל לא יגלחו. הא כיצד גלוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער. ופי' הר"ן ז"ל תער מגלח השער מעיקרו, ואני תוהה דמספרים חדים כעין תער גם הן מחליקין כתער, ועל כן שנה יכול אפי' גלחן במספרים כבתער. כלומר שהחליק הפאות כמו בתער. גם התער אינו מגלח השער מעיקרו, ולדעתי לשון השחתה נופל על המכלה דבר בבת אחת באף ובחמה, ודומה לו התער שהעבירה אחת על הבשר לוקח חצי הזקן בבת אחת או פאה כלו בבת אחת אבל במספרים אי אפשר אלא מעט מעט; והתורה אומרת ולא תשחית למדנו שעל גלוח של תער מקפיד. ויפה אמרו אי לא תשחית יכול אפילו לקחו במלקט ורהיטני. כלומר שהן כלים הלוקחים הפאה בבת אחת כמו תער. לא כמו שפירשו ז"ל שמשחיתים השער מעיקרו וכמו שפרשנו. לכן אמר להלן לא יגלחו שאינו אסור אלא ע"י גלוח, ותער מגלח כמו שאמרנו ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה וגו' (ישעיה ז' כ'). וכן מספרים. אבל מלקט ורהיטני אינן כלי גלוח, ולפי שהצריכה תורה גלוח והשחתה, אין זה אלא תער: (כח) ושרט לנפש. השריטה ידוע בדברי רז"ל הרבה. ישרט שריטה בכותל, וכשעושהו בבשר יהיה חבורה. וכפי הנראה היו העכו"ם רגילין לעשות שריטה ידוע בבשר כשמת להם מת, לאיזו מחשבה רעה שהיו חושבים על הנפש, והו שרט לנפש. כי לא אמר לא תשרטו בשרכם לנפש אך ושרט לנפש כמדבר על שריטה ידועה שהיא בעבור נפש. אותה לא תתנו בבשרכם, כמו וכתובת קעקע לא תתנו בכם, שהיא כתיבה בכוונה, ובמשנה תורה נאמר לא תתגודדו (דברים י"ד א'), כמו ויתגודדו כמשפטם בחרבות (מ"א י"ח כ"ח), והוא בכלל ושרט לנפש: וכתבת קעקע. מכתב של קעקע, שהשורט מכתב בבשרו כמין אותיות וממלא השריטות עם דיו וכחול, והיא הקעקע, ובמשנה (מכות דף כ"א ע"א), כתב ולא קעקע, קעקע ולא כתב' אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע, בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם ולפי' זה וכתובת על השריטה, והקעקוע על הרשימה בדיו או בצבע, שלשון וכתובת לא תתנו בכם, בכם מורה על מכתב של שריטה, לא על מכתב שעל העור, וא"כ כתב ולא קעקע על השורט אותיות ולא השחירן בדיו. וקעקע ולא כתב על הרושם בדיו ואינו שורט. וכך הבנתי הל' הרמב"ם ז"ל (עכו"ם וחוקותיהם פי"ב י"א) שאמר כ' ולא רשם בצבע, או שרשם בצבע ולא כ' בשריטה פטור עד שיכתו' ויקעקע, הרי שקרא השריטה כתיבה, והרשימה קעקע, וכן נכון כי קעקע מן המרובעים לדעת רד"ק ז"ל בשרשים. והוא מורגל בל' חכמים מקעקע כל הבירה כלה ומוזר מרים לבעליו, וכן כאן שהמכתב חפור בעור וקיים בו ע"י הצבע, אבל שרט לבד אינו קיים שחוזר ונרפא. או כמו שפירש"י ז"ל קעקע, ל' והוקע אותם והוקענום. שתוחבין עץ בארץ ותולין אותן עליהן, ונמצא מחוקקין ותוחבין בקרקע פורפויינ"ט (פודפרוייאנט ובל"א דורכגראבענד, איינגראבענד), כתב המחוקק ושקוע שאינו נמחק לעולם, שמקעקע במחט והוא משחיר לעולם. ולדעת רבינו ז"ל שהמחט שתוחב בעור וכותב בו יש עליו צבע שחור שנכנס בכתיבה ומשחיר לעולם וסוף סוף וכתובת על השריטה, ששורט לקעקע. שהוא ע"י צבע הנכנס בשריטה, אבל ר"ע מברטנורה ז"ל הבין שהקעקוע היא השריטה, והמכתב היא הרשימה, ולשון המקרא וכתובת קעקע הפוך. ועניינו וכתבת בתוך הקעקע לא תתנו בכם, והתנא ששנה עד שיכתוב ויקעקע נמשך אחר לשון הזקן', ולדברנו לשון המקרא ולשון התנא הכל על הסדר: בכם. לא אמר בבשרכם, לפי שאינו כמו

בָּכֶ֖ם אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ (כט) אַל־תְּחַלֵּ֥ל אֶֽת־
בִּתְּךָ֖ לְהַזְנוֹתָ֑הּ וְלֹא־תִזְנֶ֣ה הָאָ֔רֶץ
וּמָלְאָ֥ה הָאָ֖רֶץ זִמָּֽה׃ (ל) אֶת־שַׁבְּתֹתַ֣י
תִּשְׁמֹ֔רוּ וּמִקְדָּשִׁ֖י תִּירָ֑אוּ אֲנִ֖י יְהוָֽה׃

ת"א אל תחלל סנהדרין ע"ו, א': ומלאה יומא י"ח, ב'. יבמות ל"ז, ב'. נזיר א', ב':

תרגום אונקלוס

נְוּתְנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ (כט) לָא תְחֵיל יַת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתָא וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא עֲצַת חֶטְאִין׃ (ל) יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא

תרגום אשכנזי

מאהל אן אייך מאכען. איך, דער עוויגע! (כט) ענטווייהע דיינע טאָכטער ניכט, זיא צור אונצוכט צו פֿערפֿיהרען, דאמיט דאי לאנד ניכט אונציכטיג אונד פֿאָללער שאנדטהאט ווערדע. (ל) בעאָבאכטעט מיינע רוהעטאגע, אונד האבט

רש"י

עליהם וכמלאו מהיקין ותחובין בקרקע פורא"ייכט (שטאָסען דורכגראבען) Fourrer (היניין סטעקענד) Fourrant, בלע"ז: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגומר [ירמי' ג']: (ל) ומקדשי תיראו. לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואע"פ שאני

באור

שרט בבשר, אלא בעור הבשר, כמו אדם כי יהיה בעור בשרו (לעיל י"ג ב') וכן באונקלוס: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה, לפי שעם קדוש אתה לי, אל תנהגו בזרעכ' מנהג חולין שנוהגים בהן שאר העמים, שיש בהן קדשות ומופקרות לכל בעבור אתנן ואתה אל תחלל את בתך להפקירה לזנות לכל, ובכלל זה אפי' למוסרה לאיש אחד שלא לשם אישות וקדושין. שאם הותר דבר זה. ימסרנה היום לזה ומחר לאחר. והיא תמסור עצמה בעבור אתנן לכל דור' אותה, והרי היא מופקרת לכל, ועליה נאמר לא תהיה קדשה מבנות ישראל (דברים כ"ג י"ח). ואינו דומה לאונס ומפתה שחייבה תורה ממון ולא מלקות, כי אונס ומפתה מקרה, לא תדעת אביה, וגם היא לא הכינה עצמה לכך, אבל מוסר בתו או היא שמוסרה עצמה בשביל ממון וביואה חלולין הוא, שאע"פי שפנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה, כאן תבוא לידי זנות ממש. שיבואו עליה גם מי שאין קדושין תופסין לו בה. שהרי תהיה מופקרת לכל. ועל כן אמר להזנותה, שעל ידי שימסרנה שלא לשם אישות. יעשנה זונה, ולכן אפי' מוסרה למי שקדושין תופסין לו בה עובר בלאו, וכן דעת רש"י ז"ל. ואין עוד עליו תלונת הרמ"בן ז"ל, וכן הורה רמ"בם ז"ל, ויפה אמר רש"בם ז"ל להזנותה. זנות של פנויה להיות כקדשה, וכן שנוי בת"כ אל תחלל וגו', לא אמרתי אלא חלול שהוא לשם זנות. ואיזה זה המוסר לחברו בתו פנויה שלא לשם אישות, וכן היא המוסרת עצמה שלא לשם אישות: ולא תזנה הארץ, כלומר אם תעשה כן תתרבה הזנות בכל הארץ, בהיות קדשות מופקרות לכל. כאמרו ואיש ואביו ילכו אל הנערה (עמוס ב' ז'), ותלה הזנות בארץ. לפי שגם הארץ קדושה, ואתה מחללה ברבו' הזנו', כאמרו ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמיה ג' ב'). שהרי על העריות אמר ותקיא הארץ את יושביה (לעיל י"ח כ"ה), ולא תקיא הארץ אתכם וגו' (שם כ"ח), ומדברנו שם תבין שמלבד שמחלל זרעו. גם חוטא בעבור הארץ: ומלאה הארץ, ע"י המעשים הללו תמלא הארץ זמה, שעל כל דרך ועל כל פתח עינים ישבו קדשות להחטיא כל עובר ארח, ורבה מחשבות זמה. ולשון ומלאה הארץ על יושבי הארץ כל עובר ושב עליה, כמו ומלאה הארץ דעה את ה', ולפי שמלת זמה נכתב בעריות, וכאן מדבר בפנויה, אמרו בת"כ ר"א בן יעקב אומר מתוך שהוא בא על נשים הרבה ואינו יודע על איזו מהן בא, והיא שקבלה מאנשים הרבה, ואין יודעת מאיזו מהן קבלה, שבא ונשא לבתו, שבא והשיאה לבני. נמצא הוא נשוי לבתו, ובנו לאחותו. נמצא תמלא את העולם ממזרים, וזהו פשט ישר, ומסכים עם מלת להזנותה: (ל) את שבתותי תשמרו, כבר נאמר בראש הענין (פסוק ג') להזהיר על קדושת המחשבה ונמ"ש שם ועכשיו מדבר שהפליאו ישראל לבד במצות הללו, כי לא צוה שבת לשאר העמים ואם כלם צריכין

(לא) אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם

עהרפֿורכט פֿאַר מיינעם היילינגטהום, איך, דער עווינע! (לא) האלטעט אייך ניכט אן טאָטענבעשוואָרער אונד צייכענדייטלער, זוכט אייך ניכט דורך דיאזעלבע צו פֿעראונרייניגען. איך, דער

תרגום אונקלוס

דִּילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ: (לא) לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן לְאִסְתָּאָבָא בְהוֹן אֲנָא

רש"י

מזהירכ' על המקדש את שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת [יבמות ו']: (לא) אל תפנו אל האובות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר [סנהדרין ס"ה]. אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם:

באור

להודות על חדוש העולם. ולכן אמר אל תחלל את בתך להזנותה כדרך הקדשות שבכל הארצות. אמר את שבתותי תשמורו, כי שם נאמר אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמות ל"א י"ג), כי יום השבת הנאמ' במעש' בראשי' היא דבקות השכינה בתחתוני', כי לאחר שכלה מלאכתו בששת ימים, נכנס בעולמו לברכו ולקדשו. וכשסרו בני אדם בדורות הראשונים מאחרי ה', בחר באברהם ובזרעו להיות להם לאלהים. להשכין שכינתו בתוכ' לבדם. ולכן אותם לבד צוה על יום השבת שהוא קדש, להיות אות כי עם זו קדש הם, והשומר את יום השבת, יודע שהוא וזרעו קודש, ולא יחלל זרעו כשאר העמים. גם ישמר מכל המעשים שהזהיר עליהן למעלה: ומקדשי תיראו. מקדשי אשר נתתי בתוככם, תיראו יראת כבוד ולא תעשו דבר הגורם טומאת הארץ שמקדש ה' בתוכו. כאמרו ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה וגו' (במדבר ל"ה ל"ד) ולפי שאמר ולא תזנה הארץ וגו' שלא יגרמו טומאת הארץ, אמר ומקדשי תיראו. כלומר תנו כבוד לה' אלהיכם השוכן בארצכם, ומלת תיראו באמו ואביו (פסוק ג') שהוא יראת רוממות. כמו שאמרו רבותינו ז"ל ואיזהו מורא לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעליו באפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו, כלומר אלו הן פעולת המורא, שיכבד המקום הנורא הזה בכל אלה, ועיקר המורא והכבוד בלב בעבור כבוד השוכן בו: (לא) אל תפנו. כמו אל תפנו אל האלילי' (פסוק ד') והפנייה כולל הכל, לפנות אחריהן בלב להאמין במעשים המתועבים הללו ולאהוב אותם, ולשאול בהם גם לעשותם. ואם כן מקרא זה אזהרה לבעל אוב וידעוני העושה מעשה והן בסקילה. ואזהרה על השואל מבעל אוב וידעוני. שבשניהן פונין אחריהם, ולפי' הנטיי' במחשב' הלב. וכן יש להוכיח מברייתא דת"כ שהבאתי שתיהן, אבל לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' ושואל אוב וידעוני (דברים י"ח י' וי"א), מדבר בבעל אוב וידעוני עצמן. שהן שואלין באוב, וכמו כל האמורים בכתוב זה שעושין מעשה, אבל השואל בבעל אוב באזהרה, ולכן שנה במשנה (סנהדרין דף ס"ה ע"א) הרי אלו בסקילה, והנשאל בהן באזהרה, לא שנה והשואל בהן, כי השואל באוב הוא העושה מעשה. אבל הנשאל אינו אלא השואל מבעל אוב, שהוא נשאל מבעל אוב, כמו שאמרה את מי אעלה לך (שמואל א' כ"ח י"א). והתוספות ז"ל שם שהקשו אם כתוב זה אזהרה לנשאל בהם יתחייב כרת, שהרי אמר (פרשה כ' ו') והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם וגו' והכרתי אותו מקרב עמו, אין הכתובים דומים כי להלן מפור' אבלו לזנות אחריהם, שהוא העושה מעשה וחייב כרת, וכן כל לזנות על המעשה, כמו לזנות אחרי המולך (לקמן כ' ה'): כי תחל לזנות (לקמן כ"א ז'): האובות. שם התועבה כך היא. והעושה מעשים אלו נקרא בעל אוב. כלומר איש העוסק במעשה האוב, וראיה ועשה אוב וידעוני (ד"ה ב' ל"ג ו'), וכן בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א כ"ח ז'), קסמי נא לי באוב (שם שם ח') וכן הידעונים שם התועבה, ואין נודע לנו מה הם המעשים הללו, ורבותינו ז"ל אמרו בעל אוב, זה פיתום המדבר משחיו, וידעוני זה המדבר בפיו, ושתיהן מעשה כשפי' ע"י גלגולת של מת ועצם של חיה ששמה ידוע, ואין להאריך בזה, שכבר נכרתו דברים אלו מדורות רבים מן הארצות הידועות לנו: אל תבקשו לטמאה בהם, כל מבקש נכסף לדבר בכל לב, כמו אם

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (לב) מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי ששי (לג) וְכִי־

ת״א מפני מגלה י״ז. ב׳, קידושין ל״ב ב׳: פני זקן מגלה שם. קדושין שם. קדושין שם. תליעה ל״ח, ב׳: וכי יגור מגלה י״ז, ב׳. קדושין ל״ב, ח׳ יבמות מ״ז, ב׳:

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (לב) מִן קֳדָם דְּסָבַר בְּאוֹרַיְתָא תְּקוּם וּתְהַדַּר אַפֵּי סָבָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: (לג) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא

תרגום אשכנזי

עוויגע, אייער גאָטט! (לב) פֿאָר איינעם גרויען הויפטע זאָללסט דוא אויפֿשטעהען, דאז אנזעהן איינעם אלטען פֿערעהרען: אונד דאדורך עהרפֿורכט בעציינען פֿאָר דיינעם גאָטטע. איך דער עוויגע! (לג) ווען איין

רש״י

אני יי אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי. ת״ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה [ת״כ קידושין ל״ח]: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד

באור

תבקשנה ככסף (משלי ב׳ ד׳). כי אינו מזהיר אל תפנו לדעת מה מעשיהן, שאם עוש׳ כן להבין ולהורות מותר. כמו שאמרו לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות. על מה הזהיר אל תבקשו לטמאה בהם. לתור אחריהן מאהבתו אותן לטמאה בכח להתטמא במחשבות הללו עוגאלת נפש. כמו מחשבות זנה המשחיתים הנפש ומטמאים אותה כן אלו. וזהו שאמרו בת״כ, תלמוד שאינן באין עליו על האדם. אא״כ הפנה דעתו להן ונטמא להן, כלומר לא בשחוק׳ עליהן בלי פניית דעת וטומאה, ובמחשבי׳ עדיות שאין לומר עליהן שיחשיב להבין ולהורות נאמר סתם אל תטמאו בכל אלה (פרשה י״ח כ״ד): אני ה׳ אלהיכם. אשר צויתי אתכם קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ אלהיכם, כמו שפי׳ במשנה תורה בפרשת כי תבא אל הארץ וגו׳: (לב) מפני שיבה תקום. אחר שהזהיר על קדושת המחשבות מכל מחשבת הבל ואלילים וכשפים, שלא יפנה אחרי המתפארים בידיעת הנעלמות כמו מעונן ומנחש ואוב וידעוני. לזה עתה שיכבדו את האמת, ויתנו כבוד לחכמים וליודעים, והן על שתי דרכים. הדרך האחד שחכמו ע״י נסיונות ברוב שנים, כי הישישים בימיהם הרבים עמדו על דברים רבים מה טוב ומה רע, כאמרו בישישים חכמה וגו׳ (איוב י״ב י״ב). והדרך השני על ידי התורה. שלמד תורה וחכמה, זה יתכן גם בצעיר לשנים, והוא נכבד מן הראשון מאד. ועל הראשון אמר מפני שיבה תקום, כשתראהו עובר תקום מפניו לכבדו. וכל שיבה במשמע כמו שאמרו (קדושין דף ל״ב ע״א) איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע, ואמר ר׳ יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה, אפי׳ בור בתור׳ בעבדו לפניך תקום מפניו להראות שאתה חולק כבוד גם לבעלי החכמה מצד הנסיון. ואם השב לא עשה כלום בבחירתו, אלא רוב שנים יודיעו חכמה מעצמן, ועל כן נאמר שם דבר שיבה. ולא שם התאר שב, כי חלוקת כבוד היא, לשיבה שהודיעה לו חכמה, לא בעבור פני השב. ואח״כ אמר והדרת פני זקן. זה חכם בתורה, שראוי לכבוד מפני כבוד נשמתו שנטה לבו לעמול בתורה ונעשה חכם. וזהו פני זקן. כי הפנים על הנפש, כמו שבארנו (פסוק ט״ו), ומלת הדר נופל על היתרון כמו שבארנו (שם) שיהיה יתרונו בלבך על שאר בני אדם, וזה דרך אוהב חכמה שיהדר בלב ובמעשה את החכמים. וכן אמרו ז״ל איזהו הידור לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו. ודומה לזה אמרו במורא אב ואם כמ״ש (פסוק ג׳) וכל שכן שיקום מפניו שחייב אפי׳ לשב אשמאי: ויראת מאלהיך. כבר בארנו (פסוק י״ד), שבהיותו אחריו מ״ע הוא יראת עונש, ונכתב על דבר המסור ללב, שאינו יכול להודיע לאדם אחר. לפי שלעיני אדם יקום ויהדר את החכמים בדברים ובמעשים. ובלבו יהיה בוזה חכמה ומוסר, או לפי שבזוי הוא לבם יתרחק מחברתם שלא יצטרך להדרם. על כן נאמר על זה ויראת מאלהיך, גור לך מפני אלהיך הבוחן לבבות, כי יענישך במשפט על בזיון תורתו ויראיו. וגם רבותינו ז״ל בת״כ פירשו

יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ (לד) כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר ׀ הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (לה) לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל

ת"א בארצכם ב"מ נ"ט, ב': לא תעשו ב"מ ס"א, ב'. ב"ב פ"ט, ב':

תרגום אשכנזי

פֿרעמדער זיך איין איירעם לאנדע אויפֿהעלט, זא מיסט איהר איהן ניכט דריקקען. (לד) דער פֿרעמדלינג, וועלכער זיך בייא אייך אויפֿהעלט, זאלל אייך זא גוט אלס איין היימישער זיין: דוא זאללסט איהן ליבען, וויא דוא דיך זעלבסט ליבסט; דען איהר זייד אויך פֿרעמדלינגע געוועזען אים לאנדע מצרים, איך דער עוויגע, אייער גאטט! (לה) איהר זאללט קיין

רש"י

ע"א ועכשיו אתה בא ללמוד תור' שנתנ' מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחבירך: אני ה' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעֲכוֹן לָא תוֹנוּן יָתֵיהּ׃ (לד) כְּיַצִּיבָא מִנְּכוֹן יְהֵי לְכוֹן גִּיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן וְתִרְחַם לֵיהּ כְּוָתָךְ אֲרֵי דַּיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (לה) לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין בִּמְשַׁחְתָּא

באור

כן, אלא שדברו על חלק המעשה. שאמרו יכול אם ראהו יעלים עיניו כאילו לא ראהו, הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) וכי יגור אתך גר. זה גר צדק, ופרשנוהו (פרשה ט"ז כ"ט): בארצכם, גם רז"ל אסור לאונות הגר, ונכתב בארצכם לפרש האונאה זו מה היא שבהיות ארצכם, שנתתי לכם לנחלה. פן תאמרו לנו נתנה מורשה, ויקל בעיניכ' הגר הגר אתכם. שאין לו חלק ונחלה בה, ותונו אותו בדברים להשפילו ולבזותו, וכן כל ל' האונאה שנתקרא על בעלי הכח נגד חסרי כח, שמרויחים מחסרון החלש כנגדם. כמו יתום ואלמנה הונו בך (יחזקאל כ"ו ז'), והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מ"ט כ"ו). וכן אל תונו איש את אחיו (פרשה כ"ה י"ד), בהיותו דל השפל ממך, וכן כאן, וכמו שפרשנו שאל יהא בזוי בעיניך בעבור שהוא מעם אחר ומארץ אחרת, ורבותינו ז"ל אמרו בת"כ שלא תאמר לו אמש היית עובד עכ"ום ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה. גם זו פרט מעניני האונאה, וזכרוהו לפי שנוהג גם בגלות שאין לנו ארץ נחלה להתפאר בה: (לד) יהיה לכם הגר, כבר אמר להלן (במדבר ט"ו ט"ז), תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, אלא כאזרח מכם יהיה חשוב לכם הגר הגר אתכם: ואהבת לו כמוך, זאת המלילה פרשנוה (פסוק י"ח), ולא היה צריך להאמר, שכבר נכלל במצות ואהבת לרעך כמוך, אבל נכתב לעבור עליו בשני עשין לפי שבא לחסות תחת כנפי השכינה, וכן לא תונו אותו, כבר נאמר כן בישראל וגר צדק בכלל, ונאמ' עוד וגר לא תונה, כל זה לעבור בלאוין הרבה. וכמו שאמרו (ב"מ דף נ"ט ע"ב), וכן לענין האהבה אנו חייבין משום ואהבת לרעך כמוך, ומשום ואהבת לו כמוך, וכן אמר רמב"ם ז"ל בסה"מ (עשה ר"ז), ונוסף על זה נאמר ואהבתם את הגר (דברים י' י"ט), ומה טובים דברי רבותינו ז"ל צונו על הגר כמו שצוה על עצמו, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ונאמר ואהבתם את הגר, ולא אמרו צונו על כל אדם ואהבת לרעך כמוך. שאינו דומה הנאמר בלמ"ד, שאינו סגולה פרטית בנאהב למצות אהבת המקום ב"ה שנא' בה את. כי אין קץ לסגולותיו העליונות המעוררות אהבתנו אותו, אבל בגר אמר ואהבתם את הגר, בעבור שיש בו סגלה פרטית יותר משאר בני אדם, שעזב ארצו ועמו ומעשיו, ובא לקבל עליו עול תורה ומצוה. וזה דומה אל ואהבת את ה' אלהיך. וראב"ע ז"ל פי' לרעך. על דעת רבים שבלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר, ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו. אבל א"כ חסר מלת את הטוב בכתוב, והוא קרוב לדברי רמב"ן ז"ל שמדבר על סור הקנאה מן הנפש בכל הדברים, וכפי מ"ש למעלה (פסוק י"ח) מתישב הכל: כי גרים הייתם בארץ מצרים, והמצרים הונו אתכם והעבידו בכם בפרך, שאמרו לנו הארץ ונפרעתי מהם ביד חזקה להשיב חרפתם אל חיקם. כי היו סדרי

בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃
(לו) מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק
וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (לז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־

ת"א מאזני סנהדרין ל"ע, ח': והין צדק ב"מ מ"ט, ח':

אונרעכט טהון אים גע־ריכט, אים מאאס דער פלעכען, אים געוויכט, אונד אים מאאס דעס הוי־פענס. (לו) ריכטיגע וואא־גע, ריכטיגעס געוויכט, ריכטיגעס שעפפעלמאאס אונד ריכטיגעס קאננע־מאאס מיסט איהר האבען: איך, דער עוויגע, אייער גאָטט, דער איך אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע! (לז) בעאָבאכטעט אללע מיינע געזעטצע אונד אללע

תרגום אונקלוס

בְּמַתְקְלָא וּבִמְכִלְתָּא׃ (לו) מֹאזְנַן דִּקְשׁוֹט מַתְקְלָן דִּקְשׁוֹט מְכִילָן דִּקְשׁוֹט וְהִינָן דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (לז) וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃

רש"י

לא תעשו עול במשפט. ומהו משפט השנוי כאן הוא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגל' אות' מארצם: במדה. זו מדת הארץ: במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח [ב"מ ס"א ב"ב כ"ט]: (ל) אבני צדק.

באור

המכות מכוונות להכניע גאון לבם. כמו שבארנו בס' ח"ש, על כן תשמרו אתם ולא תוכו את בנד באדלכם, [א"ה. עיין מה שכתבתי למעלה (שמות כ"ב ט')]: אני ה' אלהיכם, אשר עשה למענכם נסים ונפלאות, והגדלתי אתכם על אדוניכם ומוניכם: (לה) לא תעשו עול במשפט, אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט, ומהו משפט השנוי כאן, היא המדה המשקל והמשורה, מפירש"י ז"ל. וכן הוא שנוי בת"כ. והוא פשט הכתוב, ומלת במשפט על כל תקון דבר בבינת לב כפי הצדק. ויראה בעיני כי כאן מדבר עם שרי הארץ שהם המצדקים המדות והמשקלות והאיפות, שלא יעשו עול במשפטם להקטין או להגדיל להעשיר יחידים במריב' וכיוצא, ולהלן נאמר לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגו' (דברים כ"ה י"ג) לא יהיה לך בביתך איפ' ואיפה וגו' מדבר עם היחיד לא יהיה לו אבן קטנה למכור ואבן גדולה לקנות בה, וזה לא יתכן בשרי הארץ, וזהו בכיסך בביתך. וכאן אמר במשפט ולשון רבים: במדה, במדת קרקעו', שצריך לה חכמת המדידה והם יודעים משפט הדבר, רק יטעו את ההמון: במשקל, כולל המאזנים והאבנים: ובמשורה, פירש"י ז"ל זו מדת הלח, ואם תמלאנו מים במשורה תשתה (יחזקאל דף י"א). איכו לאיה כי היא מדת הלח לבד, אולי הוא שם מדה ללח וליבש, ומן הכתוב שלאחריו נראה כן, שכנגד משקל אמר מאזני צדק אבני צדק, וכנגד משורה אמר איפת צדק והין צדק. שהן מדות יבש ולח [א"ה, חז"ל אמרו שהמשורה אחד משלשים ושלש בלוג, ובת"כ נחלקו בזה]: (לו) מאזני צדק, מאזנים העשוין כדין, לא מאזני מרמה, שכמה מיני מרמה יש במעש' מאזני' כידוע: אבני צדק, הן המשקולות שקולות כנגדן, מפירש"י ז"ל: איפת. היא מדת היבש: והין, זו היא מדת הלח: אני ה' אלהיכם, הייתי נכם לאלהים, לגזור עליכם חקים ומשפטי', לא הודעתים לכל גוי: אשר הוצאתי וגו', כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ' א'), לפי שאתם כאן הענין כלו אמר בסוף אשר הוצאתי אתכם מא"מ. אתם קבלתם עליכם עול מלכותי במצרים. ועל תנאי זה הוצאתי אתכם משם, קבלתם עליכם מלכותי קבלו גזרותי, זהו כפי הפשט, אבל רבותינו ז"ל פרשוהו על ענין הסמוך לו על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו עליכם מצות מדות, שכל המודה במצות מדות מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות מדות כופר בי"מ, ויש בזה כונה עמוקה פרשנוה בפי' לס' ח"ש (פרשה י"ב י"ג): (לז) ושמרתם את כל חקתי, ענין שמירה ועשייה, וענין חקים

כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָֹה׃ פ חמישי

כ (א) וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

(ב) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן׃

מיינע רעכטע אונד האל־טעט זיא; איך, דער עוויגע!

כ (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט.

(ב) זאגע אויך דיזעס דען קינדערן ישראל'ס: יעמאנד פאָן דען קינדערן ישראל'ס, אָדער איין פרעמדער. דער זיך אונטער דעם פאָלקע ישראל'ס אויפהעלט, אונד פאָן זיינעם זאאמען דעם גאָטצען מולך איבערגיבט, זאלל

תולדות אהרן אשר חגיגה י״א, ג׳:

תרגום אונקלוס

כ (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן מִזַּרְעֵיהּ לְמֹלֶךְ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל

רש"י

הם המשקולות שסוקלין כנגדן: איפה. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן, ד"א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפ' שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם:

כ (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונש על האזהרות: מות יומת. בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן [ת"כ]: עם הארץ. שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את

באור

ומשפטים באמרו למעלה (פרשה י"ח פסוק ד' ה'), וחזר לאמרם כאן בגמר הפרשה כלה:

כ (ב) ואל בני ישראל תאמר, כי הנאמר בפרשה שלמעלה שנוהג בכל איש ואיש, נאמר אל כל עדת בני ישראל, אבל פרשה זו שנאמרו בה עונשין על האזהרות. דברים שנמסרו לבתי דינין, נאמר ואל בני ישראל תאמר: איש איש. לפי פשוטו ענינו כמו יהיה מי שיהיה, וכן בתרגום אשכנזי (יעמאנד), ויב"ע תרגם גבר עלי' או סיב, ורבותינו ז"ל בת"כ דרשו ענינו: ומן הגר, גר צדק: אשר יתן מזרעו למלך, יש חכמים אומרים מולך ע"ז נמורה, וי"א שהוא מין ממיני הכשפים, ולדעת האומר שהיא ע"ז בא לענוש הדת וסקילה על כל העובד ע"ז בעבודה זו של מולך אע"פי שאינה עבודה המיוחדת לה, וכבר זכרנו (פרשה י"ח כ"א), שלדעת רמ"בן ז"ל היו מעבירין הבנים באש ממש, והאש אוכלת בם עד שמתים, ורבותינו ז"ל למדוהו בג"ש נאמר במלך לא תתן להעביר למלך, ונאמר להלן מעביר בנו ובתו באש. מה להלן באש אף כאן באש, וכן משמעות הכתובים שמגדילים התועבה הזאת מאד על כל שאר מיני ע"ז, אין זה אלא בעבור שפיכת דם הבנים ואכזריות האבות, שנאמר ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת (ירמיה ל"ב ל"ה), ואינו חייב אלא כשמעביר מזרעו, אבל המעביר עצמו באש פטור כמו שאמרו בגמרא, ואם רש"י ז"ל הוכיח מסוגיא זו שאין העברה באש למלך שריפה, אלא מלך זה לבד זה כבר השיב רמ"בן ז"ל שמהעברה דאשה חייב מיתה, וכשמעביר עצמו פעם אחת ולא יכול לסבול, פטור מדין ב"ד, ומדברי רבותינו ז"ל באגדה יש כמו ראיה לדעת רמ"בן וכחוש לברכה, שמתקלא שהבאתו הכתוב על העברה באש למלך נאמר בו אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, ואמרו ז"ל לא צויתי לאברהם, ולא עלתה על לבי ליפתח, ולא יתכן זה אם העברה במולך איננו אלא להעביר מלך זה לבד זה: מות יומת. בבית דין, ולכן הפסיק כאן בעל הטעמים: עם הארץ, פרשניהו (פרשה ד' כ"ז). שלבד המלך, והכ"הג, וסנהדרי גדולה אינן בכלל עם הארץ, וכל האחרים קרויים עם הארץ, כי שלשה אלה הם השופטים העליונים, ולכן אמר אחר שנתחייב מיתה בב"ד, ירגמוהו עם הארץ, כלומר ויד כל העם באחרונה (דברים

(ג) וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא

געטאָדטעט ווערדען; דאז געמיינע פֿאָלק זאָלל איהן מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען. (ג) איך זעלבסט ווערדע אויף מיינען צאָרן אן איינען זאָלכען מענשען

תרגום אונקלוס

יִרְגְּמוּנֵיהּ בְּאַבְנָא: (ג) וַאֲנָא אֶתֵּן יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי

רש"י

הארץ על ידי מצות הללו [ת"כ]: (ג) אתן את פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו [ת"כ]: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת"ל בתתו מזרעו למולך [ת"כ סנהדרין ס"ד]: למען

באור

ע"ז ז'), ורש"י ז"ל פי' אם אין כח בב"ד עם הארץ מסייעין אותן; וכן הוא בת"כ, וכאילו אמר מות יומת בב"ד, או עם הארץ ירגמוהו, אבל אין זה אלא אחר שנתחייב בב"ד, לא בדרך קנאה וקימה: באבן, שם הכלל כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב ה'). ורבות' ז"ל דרשו מלמד שאם מת באבן אחת יצא: (ג) ואני אתן את פני. מלת פני פרשנוהו (פרשה י"ז י'), שישפטהו השם על התועבה הגדולה הזאת, והכריתהו מקרב עמו, ומוסב על מקרא שלפניו, אם ירגמוהו באבן, ואני אכריתנו מקרב עמי, ומכאן אני למד שהכריתות האמורות בתורה הן לעה"ב, שאם בעה"ז אחר שמת איך יכרת, ואין לך לפרש שאם לא יומת ע"פ ב"ד, כגון שאין כח בידם או שעבר בסתר, יכרת מקרב עמו בקוצר ימים, שזה אמור למטה בענין, ואם העלם יעלימו וגו' לבלתי המית אותו (פסוק ד'), ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו' והכרתי אותו (שם ה'), ומה לי העלם יעלימו, או עבר בסתר, או שאין כח ביד ב"ד לדונו, ואם כל חייבי מיתות אומרין להם התודה, שכל המתודה יש לו חלק לעה"ב, כמו ששנינו בסנהדרין (דף מ"ג ע"ב), הכתוב מדבר כשלא עשה תשובה, מלבד שנסקל בעה"ז, אכריתנו מעמיו לאחר המות, זה להפך מן ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו ט"ו), וזה יכרת מקרב עמו, והוא בנין אב לכל הכריתות האמורות בתורה שהן מיני עונשים המגיעים לנפש היוצאות שאינ' נאספ' אל עמה, וכן אחרית רשעים נכרתה (תהלים ל"ז ל"ח), שנכרתו' מארץ החיים, וזה פי' ותהי אחריתי כמוהו (במדבר כ"ג י'), ועל החכמה נאמר כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג י"ח), ואחרית אחר החיים הללו, וכמו אבינה לאחריתם (תהלים ע"ג י"ז), אך בחלקות תשית למו וגו' (שם שם י"ח), והרי רבותינו ז"ל אמרו הכרת תכרת הנפש ההיא, הכרת בעה"ז תכרת לעה"ב. וכל שכן נותן מזרעו למולך, שעובד ע"ז וגם רוצח את בנו. אלא שהם ז"ל אמרו שיש גם כרת בעה"ז שימיו נכרתין, ובכל זאת אנו רואין רשעים נמושים ולפעמים מזקינין ברשעתם, והיכן כרת של אילו. אם לא לעה"ב, ומדרך הסברא אין כל הכריתות שוות הן בזמן והן בצער הנפש, וסוף סוף העובר על אחת מהן ולא שב בחייו, נפרעין ממנו באחת ממיני הכריתות באחריתו, שוב ראיתי בפי' החכם ר"ע ספורנו ז"ל ואני אתן את פני. אם לא ישוב מרשעו, באופן שלא תהא מיתתו כפרתו, והכרתי אותו. זה בהכרח יובן לחיי עולם, אחר שרגמוהו באבן, שאין להכריתו עוד בעה"ז, ויפה דבר: כי מזרעו נתן למלך, שאף העובדים ע"ז נותנים לה חוק הראוי לשמים כמו זובח קרבן לע"ז, והרשע נותן למולך זרעו, שמרוב טומאת לבו לא חמל על זרעו. לגנות אותה נדבר שהיא תועבה בעיני השם, כמו שאמר אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, כי רחום וחנון וקדוש הוא: למען טמא את מקדשי. כדוך קדש ישראל לה' ראשית תבואתו (ירמיה ב' ג'), והרשע הזה מטמא קדש ה' אשר אהב להעבירו למולך בנבזה הזה, דומה למה שפרשנו (פרשה י"ח כ"א) שנאמרה אזהרת מולך, אחר העריות שנולדים מהם ממזרים, לומר אחר שהקדשתיך מטומאת המשכב להיות זרעך מקודש לי, אל תעביר זרע קדש למולך, וכן מפורש בקבלה וגם את בניהם אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה (יחזקאל כ"ה ל"ז), וקרוב לזה פירש"י ז"ל למען טמא את מקדשי, את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי, וכן כולל טומאת המקדש עצמו, כי שופך דם ילדים נקיים לתועבה הזאת, ועל זה נאמר ולא תטמא את הארץ וגו' אשר אני שוכן בתוכה (במדבר ל"ה ל"ז), כלומר הארץ אשר מקדשי בתוכה, שדומה למטמא את מקדש ה', ורמב"ן ז"ל פי' עוד לפי שהמקריב מזרעו למולך ואח"כ יבוא אל מקדש ה' להקריב קרבן מטמא את

וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃
(ד) וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃
(ה) וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת ׀ כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו

ת"א כי מזרעו סנהדרין כ"ד, ב': טמא שבועות ז', ב': ואם העלם כתובות ל', ב': בתתו סנהדרין ס"ד, ב': ושמתי שבועות ל"ט, א': והכרתי שם ל"ו, א':

לעגען, אונד איהן אויז זיינעם פאָלקע אויזראָטי־טען; דארום דאס ער פאָן זיינעם זאאמען דעם מולך איבערגעבען, מיין היי־ליגטהום צו פערונרייני־גען; אונד מיינען היילינען נאממען צו ענטווייהען. (ד) ווען אלזאָ דאז געמיינע וועזען איהרע אויגען פאָן איינעם זאָלכען מאננע אב־ציהען, דער פאָן זיינעם זאאמען דעם מולך גיבט, איהן ניכט אומצובריננען; (ה) זאָ ווערדע איך מיינען צאָרן אויף איינען זאָלכען מענשען אונד זיינע פאַ־מיליע ריכטען, אונד איהן זאממט אללע' דיא זיינער

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמוֹלֶךְ בְּדִיל לְסָאָבָא יָת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחָלָא יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי: (ד) וְאִם מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא הַהוּא בִּדְיְהַב מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ: (ה) וַאֲשַׁוֵּי אֲנָא יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי וַאֲשֵׁיצֵי יָתֵיהּ וְיָת כָּל דְּטָעַן בַּתְרוֹהִי

רש"י

טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי [ויקרא כ"א]: (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון

באור

המקדש, כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם, והוא עלוי טמא לעולם שנטמא ברעה שעשה, כמו שאמר באבות וידעתי לטמאה בה, וכתיב ובגלוליהם טמאוה, ואחר שאמר וגם את בניהם אשר ילדו לי וגו' אמר עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא (יחזקאל כ"ג ל"ח), וכל הפרושים הללו אמת: ולחלל את שם קדשי, כאמרו ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך (פרשה י"ח כ"א), ובארנו שם טעמו שכולל כל הזונה אחרי השם ושואל צרכיו או דורש עתידות מזולתו, ונראה שנזכר זה גם וכאן אצל תועבת המולך, לפי שהרשע הזה עובד אותו בהקרבת דם בניו, וחושב שכן רצון האל, והרי הוא מחלל שם קדשו, ליחס לו תועבה גדולה ואכזריות כמרן שינקם לכבודו הריגת הבנים, וזהו עצמו אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי. וכמו שאמר כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם (דברים י"ב ל"א), והזהיר שם שלא נעשה כן לשמים. ונאמר עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא וגו' (יחזקאל כ"ג ל"ח). הרי שהיו מיחסים עבודת המולך למעשה כשר ולצוי לגבוה, ורמב"ן ז"ל אמר (פרשה י"ח כ"א), שכאשר ישמעו הגוים שכבד את המולך בזרעו, ויקריב מבהמתו קרבן לה' הוא חלול השם, וזה קרוב לדברנו: (ד) ואם העלם יעלימו, אילו אמר לבד לבלתי המית אותו, היה מוסב על השופטים, כשאומר בתתו מזרעו למולך למדנו שמדבר גם על הרואים המעשה, ומעלימים עיניהם כאילו לא ראו, לבלתי המית אותו בעדותם לפי שמרחמים עליו, ואינן חסים על כבוד השם המתחלל במעשהו, ולא על דם נפשות נקיים השפוך, ואין צריך לומר אם הסנהדרין עצמם יעלימו עיניהם ולא ימיתוהו שתחול נקמת ה' עליהם: (ה) ושמתי אני. למעלה (פסוק ג') אמר ואני אתן את פני, וכן לפנינו

לִזְנ֖וֹת אַחֲרֵ֣י הַמֹּ֑לֶךְ מִקֶּ֖רֶב עַמָּֽם׃ (ו) וְהַנֶּ֗פֶשׁ אֲשֶׁ֨ר תִּפְנֶ֤ה אֶל־הָֽאֹבֹת֙ וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִ֔ים לִזְנֹ֖ת אַחֲרֵיהֶ֑ם וְנָתַתִּ֤י אֶת־פָּנַי֙ בַּנֶּ֣פֶשׁ הַהִ֔וא וְהִכְרַתִּ֥י אֹת֖וֹ

אונצוכט פֿאָלגען, דעם געטצען מולך אנצוהאנ־גען, אויז איהרער נאציאָן אויזראָטטען. (ו) דיא פערזאָן, וועלכע זיך אן טאָדטענבעשוואָרער אונד צייכענדייטלער האלטען ווירד, איהנען אנצוהאנגען; אויף דיאזיאַלבע פערזאן ווערדע איך מיינען צאָרן ריכטען, אונד זיא אויז איהרער נאציאָן

תרגום אונקלוס

לְמִטְעֵי בָּתַר מוֹלֶךְ מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ (ו) וֶאֱנָשׁ דִּי יִתְפְּנֵי בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יַת רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי

רש"י

וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנאמר במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המולך. לרבות שאר ע"א שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתו [ת"כ]: (ו) והתקדשתם. זו פרישת

באור

(פסוק ו') אמר ונתתי את פני, גם (פרשה י"ז י') אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, וכאן אמר ושמתי, לדעתי הוא כמו וישם ה' לקין אות (בראשית ד' ט"ו), ושמתי בהם אות (ישעיה ס"ו י"ט), שיהא אות בגוף, והטעם לפי שמולך חמור מאד שנכרת משני העולמים כמו שאמר עם הארץ ירגמוהו באבן, גם ואני אתן את פני לע"הב, אמר עתה שאם לא ימיתוהו שתים אענשהו, ושמתי אני את פני באיש ההוא, שימות במגפה, גם והכרתי אותו לע"הב, וכן הנני שם פני בכם לרעה (ירמיה מ"ד י"א), שנאמר על החרב והרעב והדבר שימותו בם, ואין כן אוכל דם, ופונה אל האובות: ובמשפחתו, בפרושנו לספר בראשית פסוק למשפחותיהם יצאו מן התיבה, הוכחנו שבכל המינים יש משפחות, כמו מין הסוס מין החמור, כלם מין אחד, אבל מהם סוסי מדינה זו מסוסי מדינה אחרת, והדומים מהם נקראים משפחה, וכן במין האדם, יש משפחות שדומים בטבע נפשותיהם, כמו המשפחות שנזכרו בכתובים, קצתן בעלי חכמה, בעלי גבורה, וכמו משפחת הכהנים והלוים וכן כלם, וגם הדומים במעשה התועבות ובמחשבות טומאה נקראים משפחה. כאמרו מן המשפחה הרעה הזאת (ירמיה ח' ג'), ולכן אותן המעלימים עין מן התועב הזה ומחפים עליו קראה הכתוב משפחתו, כי דומים אליו בטבע נפשם, וקרוב לזה אמרו בת"כ אמר רבי שמעון וכי מה חטאה המשפחה, אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כלן מוכסין, שיש בה לסטים שאין כלה לסטי' מפני שמחפין עליו כלומר לסטים שבמשפחה ואינן מחזיקים אותו מחברתם כלה לסטים שאין הלסטיות רע בעיניהם, שאלו כן לא היו מחפין עליהם ולא מחבבין אותן, וכן כאן אלו המעלימים עיניהם משפחתו הן ונדונין עמו: והכרתי אתו ואת כל וגו', לפי שלא אמר והכרתי אותם, אלא אמר תחלה והכרתי אותו וחזר לומר ואת כל הזונים אחריו, למדנו שאין המשפחה בהכרת לע"הב כמוהו, שהרי לא עשו התועבה, לכן והכרתי אותו לבדו, אבל במשפחה אשים את פני בע"הז שנדונין ביסורין. ועל כן חזר ואמר שאם יש במשפחה שהלכו בעצתו לעשות כמוהו או שסייעו בדבר יכרתו גם המה, וזהו את כל הזונים אחריו לזנות אחר המולך, כי לזנות על העושה מעשה כמו בפסוק שלאחריו, וכמו שפרשנו (פרשה י"ט ל"א), ובת"כ אמרו והכרתי אותו מת"ל לפי שנאמר ובמשפחתו יכול תהא משפחתו בהכר' ת"ל אותו אותו בהכרת ואין משפחתו בהכרת אלא ביסורים. ותרגומו מדברנו: (ו) והנפש אשר תפנה, לדעת האומר מולך איננו ע"ז יפה סמכו אל אוב וידעוני שגם הם כשפים לדעת עתידות, ולדעת האומר שהם ע"ז, סמך אליו אוב וידעוני שגם הן בכרת: לזנות אחריהם. לעשות מעשה, וכן כל לזנו' על המעש', ופרשנוהו (פרשה י"ט ל"א): והכרתי אותו, היה לו לומר והכרתי אותה מקרב עמה, כי נפש לשון נקבה. ורא"בע ז"ל אמר מצאנו נפשים, גם כל נפש ארבעה עשר, וכן והכרתי אותו, וזה דוחק כי רק מצאנו מלודדות את נפשים (יחזקאל י"ג כ'), וכן כל נפש ארבעה עשר, אבל כאן

מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ (ז) וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי שביעי (ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ (ט) כִּי־אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל

תולדות אהרן והתקדשתם ברכות נ"ג, ב'. יומא ל"ט, א'. יבמות ט', ב': כי איש סנהדרין נ"ה, ב'. שבועות ל"ו, א': אביו ב"ת נ"ד, א'. סנהדרין פ"ה, ב', שבועות ל"ו, א'. חולין ע"ח, ב':

תרגום אונקלוס

יְתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ (ז) וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ח) וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ (ט) אֲרֵי גְּבַר גְּבַר דִּי יְלוּט יָת אֲבוּהִי וְיָת אִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא

תרגום אשכנזי

איזראַעליטען. (ז) האלטעט איך הייליג, זאָ ווערדעט איהר הייליג זיין; דען איך, דער עוויגע, בין אייער גאָטט. (ח) בעאָבאכטעט מיינע געזעטצע אונד האלטעט זיא; איך בין דער עוויגע, דער אייך הייליגט! (ט) וועלכער מאן זיינען פאטער אָדער זיינע מוטטער פלוכען ווירד, זאָלל דעם טאָדעס זיין; ער האט פאטער אָדער מוטטער געפלוכט, אונד דאהער זיין לעבען

רש"י

ע"א: (ט) אביו ואמו קלל. לרבות לאחר מיתה [ת"כ סנהדרין פ"ה]: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנא' דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אות' דמיהם בם ופשוטו

באור

בכתוב אחד אמר תפנה, בנפש ההיא. ויסמוך לו אותו עמו, זר מאד אולי ירמוז ליום הדין הגדול שיקום בגוף ונפש ויכרת מקרב עמו. ובת"כ אמרו לפי שהוא אומר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני וגו' עונש שמענו אזהרה מניין, ת"ל אל תפנה אל האובות ואל הידעוני עונש ואזהרה שמענו, כרת לא שמענו, ת"ל, והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים:
(ז) והתקדשתם. הקדישו עצמיכם, תרוממו לבבכם ממחשבות בזויות וממעשי בזויה כאלה כדרך וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (שמות י"ט כ"ב). והן אותן שזכר בפרשה מולך ואוב וידעוני וכדומה מכל מיני ע"ז וכשפים, וכן אמרו בת"כ זו קדושת פרישת עכו"ם. או אינו אלא קדושת כל המצות. כשהוא אומר קדושים תהיו. הרי קדושת כל המצות אמור, ומה תלמו' לומר והתקדשתם זו קדושת פרישות ע"א וזה ראיה לפרושנו (פרשה י"ט ב') שכל המצות האמורות בפרשה שלמעלה קדושות הן: והייתם קדשים, אם תעשו את שלכם ותתקדשו אני מביא לכם שתהיו קדושים: כי אני ה' אלהיכם. בידי לקדש אתכם ולהעלותכם על כל מנהגי הגוים:
(ח) ושמרתם את חקתי, כמו כן תשמרו את חקתי, גם אותן שאינן כפי שקול דעת האדם, ולולי נזהרו עליהן לא היו בזויות לחכמי לב, כי גם אלה אם תשמרום ותעשום תתקדשו בהן. כי אני ה' מקדישכם על ידיהן: (ט) כי איש איש אשר יקלל, החקים שצויתי לכם לעשות, תשמרו מאד לעשותם, כי אם תתעללו בשמירתן, לסוף אפשר שתגיעו בכללם לבוא בידי ב"ד, ומכל החקים שנאמרו בענין, אין בזדון אחת מהן חיוב מיתה, זולתי מקלל אביו ואמו, ומחלל שבת, ועובד למולך, ועושה אוב וידעוני, ומקלת העריות, ואזהרת המולך נזכרה בפרש' אחרי מות, ולכן החל בה בפרשה זו וחייב עליו סקילה, ואזהרת אוב וידעוני נאמרה בסוף פרשה שלמעלה, לכן נאמר עונש שלה בסוף פרשה זו, ומצות מורא אב ואם נאמרה בתחלת הפרשה הקודמת. על כן החל בעונשה בפרשה זו. ולא נאמר כאן עונש מחלל שבת, שכבר מפורש מחלליה מות יומת, גם סקילה מפורש בספר במדבר. ואם נאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת (שמות כ"א י"ז), הוצרך לשנותו לחייבו גם לאחר מית'. ועוד לפי שרצה להזכיר עונשי העריו', שהיא קדושת הזרע, סמך לו עונש מקלל אביו ואמו. שהוא ג"כ בעבור קדוש' הזרע שהן שותפין בלידתו, וכמו שבארנו (פרשה י"ט ג'): יקלל, בשם המיוחד ולמדוהו רבותינו מן הכתוב: את אביו ואת אמו. פי' רא"בע ז"ל מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו, וכן אמרו רבותינו ז"ל שחייב על קללת אחד מהן: אביו ואמו קלל. רבותינו למדו מכאן לרבות

דָּמָיו בּוֹ׃ (י) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת׃
(יא) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם

ת״א ואיש וכו' קדושין י״ט, א'. סנהדרין נ״א, ב': אשר ישכב שם נ״ד, א': ערות שם ע״א, ב':

תרגום אשכנזי קנד

פערווירקט, (זיינע בלוטשולד ליגט אן איהם, ער האט עס זיך זעלבסט צו צושרייבען). (י) ווען יעמאנד מיט איינער עהעפרויא עהעברוך טרייבט, מיט דער פרויא זיינעס נעכסטען עהעברוך בעגעהט; דא זאלל דער עהעברעכער אונד דיא עהעברעכרין דעס טאָדעס זיין. (יא) ווער זיינע שטיפמוטטער בעשלעפט, דער האט זיינעס פאטערס בלאָסע אויפגעדעקט; זיא זאָללען ביירע דעם

תרגום אונקלוס

יִתְקְטֵיל אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ לַט קְטָלָא חַיָּב׃ (י) וּגְבַר דִּי יְנוּף יָת אִתַּת גְּבַר דִּי יְנוּף יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַּיָּפָא וְגַיַּפְתָּא׃ (יא) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת אִתַּת אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי

רש״י

של הקדא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: (י) ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת. פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין [קידושין י״ט סנהדרין נ״ב] ועל איזו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת נכרי למדנו

באור

לאחר מיתה, לפי שמכה לאחר מיתה פטור, חייב במקלל, ורמב״ע ז״ל אמר טעם אביו ואמו קלל, כלומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו, זו סקילה, וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם, ולמדנו כן מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם, ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו. אין נענש על מיתתו אלא הוא, שהוא גרם לעצמו שיהרג, מפי' רש״י ז״ל, כלומר דמיו בו ולא באחר, והוא עתיד לתת דין וחשבון הגרם בעונותיו לעצמו שישפך דמו, שהרי כל חייבי מיתות מתודין שתהא מיתתן כפרתן ואם אינו שב דמיו בו: (י) ואיש, פרט לקטן: אשת איש, פרט לאשת קטן, למדנו שאין קדושין לקטן, ועל איזו אשת איש חייבתי לך, אשר ינאף את אשת רעהו, פרט לאשת עכו״ם למדנו שאין קדושין לעכו״ם, מפי' רש״י ז״ל, וכן שנוי בת״כ, ויב״ע תרגם על אשת איש ארוסה ואשת רעהו בעולה, וכפי הוראות המלות אני תמה שלא תרגם להפך, כי אשת איש משמע יותר בעולה שהיא נשואה. ולפי פשוטו בכל העריות אפשר שיעבור לבא על הערוה. ולא יעשה חמס לבעלה, שהרי אמו וכלתו ודודתו ואשת אחיו אסורות גם לאחר מיתת בעליהן, ושאר העריות אפשר בפנויות לבד אשת איש מלבד הערוה. עושה חמס גדול לבעלה, כמו שנזכר בס' משלי כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו' ל״ד), והייתי אומר שעיקר האיסור בשביל החמס. אבל שוכב עמה ברצון בעל', כמו אנשי זימה מחליפים נשותיהם, אינו חמור כל כך, לפיכך דקדקה תורה ואמרה אשר ישכב את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו, כלומר בין אשת איש בחמס, בין אשת רעהו שרוצה במעשהו, תמיד חייב מיתה: ינאף. לשון ניאוף נופל על זנות אשת איש, וכן אמרו רבותינו ז״ל אין ניאוף אלא באשת איש, לפי שאין בכל העריות חמס לבד אם היא גם אשת איש. נקראת בייחוד ניאוף, ואולי אף שרש המלה נאף, בכללו אף שרשו אנף. שמעלה אף הבעל וקנאתו: מות יומת, כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: (יא) את אשת אביו, בין שהיא אמו בין אשת אביו שאינה אמו, ועדיין לא למדנו שחייב על אמו אנוסה, שאינה אשת אביו, לכך נאמר ערות אביו גלה להקיש ולדון ג״ש, נאמר כאן ערות אביו גלה, ונאמר להלן ערות אביך וערות אמך לא תגלה (פרשה י״ח ז'), ערות אביך זו אשת אביך, או אינו אלא אביך ממש (וכמו שאמרו חכמים לחייבו שתים), נאמר כאן ערות אביו גלה, ונאמר להלן ערות אביך מה כאן אשת אביו, אף להלן אש' אביו. ומשמ' בין אש' אביו שהיא אמו ובין אשת אביו שאינו אמו, וחזר לכתוב וערות אמך, לאסרה משום אם אע״פי שאינה אשת אביו כגון אנוס', ולמדנו

דְּמֵיהֶם בָּם: (יב) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־
כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ
דְּמֵיהֶם בָּם: (יג) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב
אֶת־זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה עָשׂוּ
שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם:
(יד) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה וְאֶת־
אִמָּהּ זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ
וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה בְּתוֹכְכֶם:

טאָדעס זיין, זיא האבען איהר לעבען פֿערווירקט. (יב) ווען יעמאנד זיינע שוויגערטאָכטער בעשלעפֿט, זאָ זאָללען זיא ביידע דעס טאָדעס זיין; זיא האבען איינע שענדליכע פֿערמישונג בעגאנגען, אונד איהר לעבען פֿערווירקט: (יג) ווען יעמאנד איינער מאננספערזאָן אויף איינע וויבליכע ארט בייא־וואָהנט, דא האבען זיא ביידע איין גרייעל בעגאנגען; זיא זאָללען דעס טאָדעס זיין, זיא האבען דאז לעבען פֿערווירקט. (יד) ווער איינע פֿרויא אונד איהרע מוטטער הייראטהעט, דער האט שאנדטהאט געטריבען; מאן זאָלל איהן אונד זיא פֿערברעננען, דאמיט קיינע שאנדטהאט אונטער

תולדות אהרן דמיהם שם שם. כריתות ה', א': ואיש סנהדרין שם: זבה חגיגה י"א, ב'. יבמות ג', א'. סנהדרין ע"ה, א'. ע"א י"ו ב'. כריתות ה', א': ראש יבמות כ"ד, ב', ונ"ט א'. סנהדרין ע"ו, א':

רש"י

שאין קדושין לנכרי: מות יומת הנואף והנואפת. כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: (יב) תבל עשו. גנאי. ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן: (יג) משכבי אשה. מכניס כמכחול בשפופרת [סנהדרין נ"ה]: (יד) ישרפו אותו ואתהן. אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה

תרגום אונקלוס

גְלֵי אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן קַטְלָא חַיָבִין: (יב) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת כַּלָּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן תִּבְלָא עֲבָדוּ קַטְלָא חַיָבִין: (יג) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת דְּכוּרָא מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא עֲבָדוּ תַּרְוֵיהוֹן אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קַטְלָא חַיָבִין: (יד) וּגְבַר דִּי יִסַּב יַת אִתְּתָא וְיַת אִמַּהּ עֲצַת חֶטְאִין הִיא בְּנוּרָא

באור

בב"ש זו גם עונש הנאמר כאן מאזהרה הנאמר להלן מה אזהרה גם באמו שאינה אשת אביו, אף עונש כן, כך דרשו רבותי' ז"ל בת"כ והוא כפש' הכתו' כמו שפרשנו שם, וא"כ עונש זה כולל האזהרו' כלם האמורות בענין זה בפרשת אחרי מות: ערות אביו גלה, פי' רא"בע ז"ל דבר גדול עשה, ולדעתי כפי הפשט לפי שאשת אביו גם שאינה אמו, זכר טעם העונש שעכ"פ ערות אביו גלה, אע"פ שהיא נכריה לו. כמו ערות אחיך הוא, וכמו שבארנו שם: (יב) ואיש אשר ישכב את כלתו, כל העריות האמורות בפרשת אחרי בין אשת אב לכלתו, אין בהן מיתת ב"ד, לכך כאן סמך מיד כלתו לאשת אביו. לחבר אותן שהן במיתה. וערות בת בנך לא זכר בעונשין, כי בכלל אשה ובתה הוא כמו שיתבאר. והאמורים שם בין אשת אביו לכלתו שהן חייבי כריתות נזכרו כאן באחרונה: תבל עשו, פי' רש"י ז"ל גנאי, לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן, ואינו יודע לכוון הדבר, שגם באשת אביו בלבול זה, וכבר רמזנו על זה (פרשה י"ט כ"ג): (יג) את זכר. בפרשת אחרי הקדים ערות אשה ובתה לזכר, לפי שסמך כל העריות המולידים, ועל כן הניח זכר ובהמה באחרונה, וכמו שרמזנו שם (פרשה י"ט כ"א). וכאן סמך כל חייבי מיתות ב"ד, ולכן חבר תחלה אותן שהן בסקילה, אבל אשה וחמותה הן בשרפה: משכבי אשה, מכניס כמכחול בשפופרת, כן פי' רש"י ז"ל והוא לפי פשוטו, ורבותינו ז"ל אמרו בת"כ מגיד ששני משכבות באשה, ר' ישמעאל אומר הרי זה בא ללמד ונמצא למד, כלומר אין צורך ללמד שחייב שלא כדרכה, ובזכר, שאינה אלא שלא כדרכה, ונמצא למד לכל העריות שחייב על שלא כדרכה וכבר אמרנו שהוא במשמעות מלת ערוה: (יד) אשר יקח את אשה ואת אמה, בכלן

(טו) וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֧ן שְׁכָבְתּ֛וֹ בִּבְהֵמָ֖ה

ת"א אשר יתן שם שם. תמורה כ"ח, ב':

אייך געדולדעט ווערדע. (טו) ווען יעמאנד איינעם פיה בייאשלעפט, זאלל

תרגום אונקלוס

יוֹקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֶן וְלָא תְהֵי עֲצַת חֶטְאִין בֵּינֵיכוֹן: (טו) וּגְבַר דִּי יִתֵּן שְׁכוּבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל וְיָת בְּעִירָא תִּקְטְלוּן:

רש"י

ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא את חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יווני הוא הן אחת [סנהדרין ע"ו]: (טו) ואת הבהמה תהרוגו. אם אדם חטא

באור

נאמר שכיבה, וכאן שינה הכתוב ואמר אשר יקח. ללמד שאינו חייב אלא ע"ד לקוחין, שנשא אשה, ואח"כ בא על אמה, אבל אנס או פתה אשה, מותר לישא אמה או בתה או אחותה, מכאן אמרו נושאין על האנוסה ועל המפותה והאונס והמפתה על הנשואה חייב, ואין כן לפנינו ואיש אשר יקח את אחותו, שהרי אין קדושין תופסין בה. וטעם שנאמר באחותו לקוחין אפרש בעז"ה, אבל כאן שתופסין קדושין בראשונה, דקדקה תורה אשר יקח ע"י לקוחין ומזה כן למדנו מברייתא דת"כ וביבמות (דף צ"ז ע"א): את אשה ואת אמה, לפי פשוטי המקראות ראינו שנזכרו בפרשה זו לעונשין כל העריות שנזכר למעלה באזהרה, לבד ערות בת בנך או בת בתך, וכן ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח, שתי אלו לא נזכרו בעונשים. ובמקומם אמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, והיא היא, אלא אם נשא האם, ואח"כ בא על בתה, קורא אני עליו ערות אשה ובתה לא תגלה, ואם נשא הבת, ואח"כ בא על אמה, קורא אני עליו ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה. וכמו שנאסרו בת בנה ובת בתה של אשתו, כן אם נשא הבת נאסרו עליו חמותו כנגד בת אשתו כמו שאמרנו. ואם חמותו כנגד בת בתה, ואם חמיו כנגד בת בנו, שהרי אשתו בת בתה של אם חמותו ובת בן אם חמיו, וכיון שנאסרו בת אשתו מאיש אחר ובת בנה ובת בתה, כל שכן בתו ובת בנו ובת בתו, שהן בכלל אשה ובתה והן זרעו כמו שאמר כי ערותך הנה, ואותן שמאשתו אינן ערותו. כי אם שארה הנה. אלא שאין שריפה מפורשת בכתוב רק בחמותו, והוא המקרא ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, אבל אם חמותו ואם חמיו, בת אשתו ובת בנה ובת בתה, ובתו ובת בתו ובת בנו מאנוסתו, אין העונש מפורש בהן. הוצרכו חכמים ללמדם בגזירה שוה. זמה זמה הנה הנה, נאמר כאן זמה היא. ונאמר אצל ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח וגו' שארה הנה זמה היא (פרשה י"ח ז'). מה להלן בת בנה ובת בתה. אף כאן אם חמותו ואם חמיו. ומה כאן שריפה אף להלן שריפה, וכן נאמר באשה ובתה שארה הנה ונאמר אצל בת בנו ובת בתו כי ערותך הנה, מה באשה ובתה שריפה שהרי נאמר בהן זימה היא אף בתו ובת בתו ובת בנו אפי' מאנוסתו בשריפה: **אתו ואתהן**. לפי הפשט לפי שהכתוב הזה כולל כמה גופים בתה ובת בתה ובת בנה, בתו ובת בתו ובת בנו. וחמותו ואמה ואם חמיו, אמר ואתהן בלשון רבים, שאם שכב עם גופים מחולקין כלם בשריפה. שוב מצאתי בספר פסיקתא זוטרתי ולמה הוציאו הכתוב בלשון אתהן שמשמע את שתיהן כדי ללמד על שתיהן דין אחד באשה ואמה ובאשה ובתה והוא הדין לדורות שנתוספו עליהן בת בתה ובת בנה אבל רבותינו ז"ל נחלקו ר' ישמעאל אומר ואתהן אחת מהן, שאי אפשר לומר שתשרף האשה שנשא בראשונה, שהרי בהיתר לקחה ולא נאסרה עליו, ור' עקיבא אומר ואתהן שתיהן, שהכתוב מדבר ששכב עם חמותו ואמה, ואין ביניהם אלא משמעות דורשין ופשט הכתוב. כי שוין שכלן בשריפה, ורבא אמר יש ביניהם חמותו לאחר מיתת אשתו. שלדעת ר' עקיבא אינו חייב רק בששניהן בחיים, כהוראת מלת אתהן. כלומר בעוד שניהן בעולם החוטאת היא תשרף: **ולא תהיה זמה בתוככם**. בפ' אחרי פרשנו שמשכב עריות הללו מרבה טומאת זמה בנפש ביותר, ולכן אסר בהן ב' דורות למעלה וג' דורות למטה. ולפי שכל העריות זמה הן. ואפילו המתבונן בעריות אע"פי שאינו בא עליהן, ממלא נפשו מחשבת זמה, סמך כאן ולא תהיה זמה בתוככם, כאומר אני אלהיכם שונא זמה. ולכן אתם אשר קדשתי אתכם לי, לא תהיה זמה בתוככם: (טו) **ואיש אשר יתן**, לפי שהוא כנגד הטבע הנטוע באדם, שאפילו הבע"ח לא יזדווגו בזולת למי שאינו

מ֣וֹת יוּמָ֑ת וְאֶת־הַבְּהֵמָ֖ה תַּהֲרֹֽגוּ׃ (טז) וְאִשָּׁ֗ה אֲשֶׁ֨ר תִּקְרַ֤ב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה֙ לְרִבְעָ֣ה אֹתָ֔הּ וְהָרַגְתָּ֥ אֶת־הָאִשָּׁ֖ה וְאֶת־הַבְּהֵמָ֑ה מ֥וֹת יוּמָ֖תוּ

ת"א ואת הבהמה סנהדרין ג', א': והרגת שם דף ט"ו, א':

תרגום אשכנזי

ער דעם טאָדעס זיין, אונד דאז פֿיה זאָללט איהר אויך אומברינגען. (טז) ווען איינע פֿרויא זיך צו איינעם פֿיהע העלט, דאס עס איהר בייאוואָהנע, זאָ זאָללט איהר דיא פֿרויא אונד דאז פֿיה אומברינגען; זיא זאָללען דעם טאָדעס

תרגום אונקלוס

(טז) וְאִתְּתָא דִּי תִקְרַב לְוַת בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוֹל יָת

רש"י

בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצ' בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות [דברים י"ב] הרי דברים

באור

מתירים. אמר אשר יתן שכבתו לא אשר ישכב כמו שאמר באמר העריות, וכן אמר באזהרה (פרשה י"ח כ"ג), וכן באזהרת אשת איש (שם כ'). לפי שגם זה נגד דעת האדם בעבור החמס שפרשנוהו (פסוק י') ובעבור הזרע שיחשב על שם האב שלא הולידו: בבהמה, טעם בי"ת בבהמה, ולא אחד את כמו בכל העריות, פרשנו למעלה (פרשה י"ט כ"ג): מות יומת, בסקילה כמו שיתבאר (פסוק ט"ו) ולא אמר מות יומתו. שלא להשוות אדם ובהמה. לכן אמר מות יומת על האדם לבד. כי כן נכתב בכל התורה לשון זה על עונש האדם לבדו. ולפי שלא יתכן להאמר על הבהמה. אמר עוד ואת הבהמה תהרוגו. ובסמוך יתבאר עוד. ואמרו רז"ל למדנו עונש לשוכב, לנשכב מניין, ת"ל כל שוכב עם בהמה מות יומת (שמות כ"ב י"ח), אם אינו ענין לשוכב תנהו לנשכב, אזהרה מניין הרי הוא אומר לא תתן שכבתך לא תתן שכיבתך, למדנו שאין דעת רבותינו ז"ל לא תשכב או שכבתך על הנשכב, לא כדעת רא"בע ז"ל שהבאנו למעלה (פרשה י"ט כ"ג): ואת הבהמה תהרוגו, אם אדם חטא בהמה מה חטאה, אלא לפי שבאה לאדם תקלה על ידה אמרה תורה תסקל, ק"ו לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עברה, כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות וגו', (דברי' י"ב ב'), הרי הדברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאה תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חברו מדרך חיים לדרכי מיתה עאכ"ו, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא שנוי בת"כ עם עוד דוגמות אחרות: (טז) תקרב אל כל בהמה, בזדון שתתקרב' אליה שתרבע. וזה פי' לא תעמוד האמור באזהרה. ושם פרשנו (לעיל י"ח כ"ג): כל בהמה, בין גדולה בין קטנה: לרבעה, מבואר (שם שם): מות יומתו דמיהם בם, מבואר למעלה. ולפי הפשט מה טעם לומר על הבהמה שדמה בה ואין בשפיכת דם בהמה דין וחשבון, ועוד כבר אמר והרגת את האשה ואת הבהמה. ולמה חזר לומר מות יומתו, אבל לפי שבשוכב אמר מות יומת ואת הבהמה תהרוגו, ובנשכבת אמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ואיני יודע באיזו מיתה, חתם על שניהם מות יומתו דמיהם בם, ומוסב על השוכב ועל הנשכב' ללמדנו שמיתתן בסקילה, ודמיהם בם יתפרש כמו בכל העריות שנכתב כן ולמד מאוב וידעוני שמפורש בהם סקילה, ולכן בעל הטעמים הפסיק במלת הבהמה, ואם רבותינו ז"ל אמרו בשוכב מות יומת בסקילה, אתה אומר בסקילה, או בא' מכל המיתות שבתורה, ת"ל ואת הבהמה תהרוגו. נאמר כאן הריגה ונאמר להלן (בבן סורר ומורה) הריגה (כי הרוג תהרגנו) מה הריגה האמורה להלן סקילה (שנאמר וסקלתו באבנים ומת) (דברים י"ג י'), אף כאן בסקילה, לדעתי אין זה למוד גמור, אלא נלמדו כלם מן מות יומתו דמיהם בם, אלא לפי שלשון הריגה נופל תמיד על מיתת סייף, כמו הרגו בחרב (במדבר ל"א ח'), פן תאמר כי דמיהם בם יתכן גם על מיתה אחרת שאינה סקילה כמו כאן, הוצרכו להוכיח שלשון הריגה נופל גם על סקילה, כמו שמצינו בבן סורר ומורה, ואחר שראינו שכולל גם סקילה, גם כאן פרושו כן לפי שנאמר דמיהם בם, ולא מצאו בכל המקרא לשון הריגה על סקילה לבד בבן סורר ומורה, שאילו עקר הלמוד מבן

דְּמֵיהֶם בָּם: (יז) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח

ת"א אשר יקח יבמות ע', ח'. סנהדרין נ"ח, ב'. מכות ה', ב', וי"ד ב':

זיין, זיא האבען איהר לעבען פערווירקט. (יז) ווען יעמאנד זיינע

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא וְיָת בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין: (יז) וּגְבַר

רש"י

ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבא' תקלה על ידם אמר' תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא. ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו [סנהדרין נ"ח] שנאמר עולם חסד יבנה [תהלים

באור

סורר ומורה, א"כ בנשכבת שאמר והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו. יצאו ב"כ מבן סורר ומורה. והם ז"ל דרשו והרגת את האשה וגו' בסקילה אתה אומר בסקילה או אינו וכו' ת"ל דמיהם בם. ולהלן נאמר דמיהם בם (באוב וידעוני) מה דמיהם בם האמור להלן בסקילה (שנאמר באבן ירגמו אותם) אף כאן סקילה. ועוד מה צורך כלל להכתב דמיהם בם. ועוד אם מות יומתו דמיהם בם שב על האשה ועל הבהמה, היה לו לומר גם בפסוק שלפניו מות יומתו. או והרגת את האיש ואת הבהמה. ועוד למה למדוהו מבן סורר ומורה. ילמדוה מן והרגת את האשה וגו' שנאמר בו בפי' דמיהם בם. ודוחק לומר לפי שמפורש שם סקיל', כך נ"ל: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו. בכל העריות שאין קדושין תופסין בהן אמר אשר ישכב וכאן אמר אשר יקח. וגם באחותו אין קדושין תופסים בה. אומר אני שכל הכתוב מדבר לפי מחשבת השוכ' עמה. שלמדנו אפילו אינו מכוין לזנות. אלא שנושא אותה. ושסבור שעושה כהוגן, בנפשו הוא ויכרת כמו שיתבאר: בת אביו או בת אמו. וכל שכן בת אביו ואמו: וראה את ערותה. גם בזה שינה הכתוב מכל העריות, לדעתי גם זה כפי מחשבתם. שאינן עושים למלאת תאותם. ורתוקף יצר הרע. אלא הוא והיא חושבים שזווגם הגון, ושראוי לאדם ביותר להזדווג עם אחותו וזהו מלת ראה בל"הק שבוחר לגלות ערותה יותר מערות שאר הנשים, וכן היא תראה את ערותו. שתבחר יותר להזדווג באחיה מהזדווג עם אחר. וכמו בכל מקום אשר תרא' (דברי' י"ב י"ג). כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א ט"ז א'), והתורה אמרה ערותה ערותו. לפי שבאמת הוא ערוה עליה והיא ערוה עליו שמלת ערוה לגלוי וכמ"ש (פרשה י"ח כ'). כי ערות האחו' לולי שאסרה אותה תורה. היה עולה על דעת האדם, שהיא ראויה לאדם ביותר מכל הנשים, שהם אוהבים זו את זו מצד האחוה, ובהיותן מזרע אחד דומים זו לזו ויהיה השלום ביניהן. והבנים אשר יולידו ידמו להם ביותר וכמ"ש רמ"בן ז"ל (שם ו') שלולי חקי השם אין לאדם נשואים הגונים, כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה. וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו. והרי תחלת משתיתו של עולם כך היה האשה הראשונה לוקחה מצלע האדם, ובניהם נולדו עם בנותיהם, קין ותאומתו והבל ותאומתו. ואילו לא חטא האדם, והעולם היה עומד מבורך כתכניתו הראשון היו כל בני אדם נולדים זכר ונקבה כאחד והם איש ואשתו, ויפה הוכחנו כן בבאורנו לס' בראשית. וא"כ הנושא אחותו על דעת זו, עושה כפי מחשבתו דבר הגון וטובה גדולה, שבוחר בה מכל הנשים ביותר יפות וטובות: חסד הוא. גם זה כפי מחשבת הנושא אותה, שמעשה חסד הוא בעיניהם, וכמו שאמרנו שסבור הוא והיא שעושין חסד זה עם זה וטובה גדולה, ואין המלה יוצאת מידי פשוטה. שבכל מקום ענינה על הפלגת טובה, כי מלת צדק על שורת הדין במשקל נכון, ולכן נבדלים שני השמות הללו, כי צדק תמיד על האמת והנכון כפי החכמה, וכמו שבארנו (פרשה י"ט כ'), אבל חסד לפי שאינו אלא הפלגת טובה, אם עושהו צדיק, יעשהו בדרך צדק, ויפליג להטיב עם הראוים לו, ואם עושהו רשע. יפליג בטובה לרשעים כמוהו. ותהיה חסדו חטאה. וזה לדעתי פי' צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת (משלי י"ד ל"ד). הצדקה היא תרומם ותגדל גוי. ואין כן החסד שלפעמים חסד לאמי' חטאת, אם צדקה רחוקה מהם. וכן חסד הנאמר כאן היא כפי מחשבת האח והאחות, אבל כפי מדת הצדק הוא חטאה גדולה ולכן ונכרתו לעיני בני עמם. כן נראה בעיני, ובת"כ שנו חסד הוא. ושמא תאמר קין נשא את אחותו ת"ל חסד הוא. והעולם מתחלתו לא נברא אלא בחסד, שנאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט ג'). וענין המדרש הזה פשט הכתוב

אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ־בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־עֶרְוָתָהּ וְהִיא־תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֹנוֹ

ת"א וחסר עקדה שער ס"ד: ערות מכות י"ד, א'. כריתות י"ג, ב, וי"ח ח':

תרגום אשכנזי

שוועסטער נימּמט, זיינע האלבשוועסטער פֿאָן פֿעטערליכער אָדער מיטטערליכער זייטע, אונד זיא לאססען זיך איינער דעם אנדערן בלאָסע געליסטען, זאָ איזט עס בלוטשאנדע, זיא זאָללען פֿאָר דען אויגען איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט

תרגום אונקלוס

דִּי יִסַּב יָת אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֶחֱזֵי יָת עֶרְיְתַהּ וְהִיא תֶחֱזֵי יָת עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא הוּא וְיִשְׁתֵּיצוּן לְעֵינֵי בְּנֵי עַמְּהוֹן

רש"י

פ"ע]: (יח) הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם

באור

הוא, שאין כונתו שהולך להיות כן לבנות העולם ממנו כנראה מפי' רש"י ז"ל, וכמו שתרגם יב"ע, אלא גם לדעתם חסד הוא שב על ואיש אשר יקח שהוא חושב כן. ושמא תאמר והרי אמת הוא שנשא קין אחותו, ועל זה אמר אינו דומה העולם מתחלתו לעכשיו, שמתחלה לא נברא אלא בחסד, יאחר שנתקלקל בחטא האדם, תכרת הנפש העושה זאת, אבל רש"י ז"ל פי' חסד הוא, לשון ארמי חרפה חסודה, וכן פי' רבי' חננאל חסד לאומים חטאת לשון חרפה, וכבר השיב רמ"בן ז"ל ואמר רחוק הוא להיות מלת חסד בלשון הקדש משמש בהפוכים כאלה, והכתובים משבחים ומהללים במלת חסד, אבל חיסודא בל' ארמי לשון אחרת. וגם אותו הלשון מבדיל ביניהם, זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חיסודא, ועל פי' רבינו חננאל אמר שלדעתו הוא ל' תהפוכות כי צדקה וחסד נזכרים בפסוק זה, והם האחים התאומים הנזכרים בכל מקום, כמו רודף צדקה וחסד (משלי כ"א כ"ב), אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ (ירמי' ט' כ"ב), ודבריו נכונים. אלא שהוא ז"ל פי' חסד הוא איש חסד הוא, כלומר שהיה ראוי לו לעשות חסד עם אחותו להשיאה לבעל, והוא עוכר אותה על כן יכרת. ולפי פי' זה מתוק לחיך, וכן מה שפי' על וראה את ערותה, לפי שהאח והאחות ישנים יחד. ואינו צריך לגלות שוליה, גם בזה אין טעם ונראין הדברים כמו שפרשנו. ותראה שזכר קיחה באחותו ובאשת אחיו. כי בשתי אלה יוכל להתגלל שכוונתו לטובה. וכמ"ש (פסוק כ"א). ומהן נדע לשאר העריות שבכל אופן חייב העובר, אפילו לא התכוין לזמה ולזנות, כשעובר על חקי הקב"ה יכרת. [א"ה, בתרגומי הלכתי בשטת רש"י ז"ל, וכמו שתרגם האנקלוס קלנא הוא, וב"מ פשטות הכתוב. שבא להודיע תועבת העושה, כמו זמה היא, תבל עשו, תועבה עשו. אביו ואמו קלל, וכן כלם. ודברי הרב המבאר נ"י רחוקים בעיני מדרך הפשט]: לעיני בני עמם, לדעתי חזו להזכיר בפרש' העונשין חייבי כריתות. כמו אחותו עם כל הנזכרים אחריה. אע"פ שעל כלן כבר אמר למעלה כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם (פרש' י"ח כ"ט). בעבור שהוסיף בכל אחד עונש בידי שמים, שבאחותו הוסיף לעיני בני עמם. לא כמו כרת של אוכל חלב ודם וכיוצא. אלא לעיני בני עמם, ואם אין אנו משיגין ענין זה. למדנו הכתוב הכלימה שתשיג הנפש לעה"ב. שאין הכרת בסתר ואין דומה אלא לעיני בני עמם יכרתו, ואיני יודע אם ללמד על עצמו יצא, או על כלל הכריתות, שכלן נענשין לעיני בני עמם, ורמ"בן ז"ל פירוש שתמות בבושת נפשם. בענין שיראו ויבינו יחד כי יד ה' עשתה זאת: ערות אחותו גלה, כלומר אם הוא מתחכם ואומר כי חסד הוא, אני גזרתי שהיא ערוה עליו, כמו שאמר ערות אחותך בת אביך וגו' לא תגלה ערותן. ולפי שגלה ערותה עונו ישא, וכבר פרשנו (פרשה ד' ב' וי"ו כ"א), ענין מלת עון וכל הנושא אחותו וחושב כי חסד הוא, עון הוא. ועון ההפך מחסד, כי הפלגת טובה בדרך צדק שהוא החסד הנכון, נקרא ישר ומשרים. כמו אז תבין צדק משפט ומשרים (משלי ב' ט'), וההפך מן ישר הוא עון, והרי הוא ההפך מן חסד הוא. וטעם שנזכר הוא לבדו. לפי שמוסב על אזהרה שעבר שנאמר בה ערות אחותך וגו' לא תגלה. וכן ערות אחותו גלה, והיא בכלל כמו באזהרת כל העריות. ולדעת רמ"בן ז"ל עונו ישא כל אחד מן

יִשָּׂאוּ׃ (יח) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם׃ (יט) וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ

ת"א ואיש וכו' יבמות נ"ד, א'. מכות י"ד, ב'. נדה מ"א, ב': והוא גלתה נדה י"ט, א': ואחות יבמות נ"ו, ס':

וועררען: ער האט דיא בלאָסע זיינער שוועסטער אויפגעדעקט, פערדיענט זיינע שטראַפֿע. (יח) ווען יעמאנד איינע פֿרויא בעשלעפֿט, דיא איהרע ריינוגונג האט, ער דעקט איהרע בלאָסע אויף אונד בעריהרט איהרע בלוטקוועללע, אונד זיא וויליגט דאריין, איהרע בלוטקוועללע אויפצודעקקען, זאָ זאָללען זיא ביידע אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט וועררען. (יט) דיא בלאָסע דיינער

תרגום אונקלוס

עֶרְיַת אֲחָתֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃ (יח) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת אִתְּתָא מְסָאֲבָה וִיגַלֵּי יַת עֶרְיְתַהּ יַת קְלָנַהּ גַּלִּי וְהִיא תְּגַלֵּי יַת סוֹאֲבַת דְּמָהָא וְיִשְׁתֵּצוּן תַּרְוֵיהוֹן מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ (יט) וְעֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ וַאֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יַת קָרִיבֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן׃

רש"י

דבר כמו זעוה מגזרת לא תס ולא זע [אסתר ה'] וכן אהוה מגזרת אח והערלה זו נחלקו בה רבותי' יש אומרים זו נשיקת שמש וי"א זו הכנסת עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות

באור

הזכרים, וטעמו שיהיה החטא ההוא דבוק בו מן העת ההוא, מעשיו לא יצליחו ודבק' בו האלה ויחלה עד ישמד בכרת, ולפרושנו עונו ישא עד בוא היום שיכרת לע"הב אם לא יעשה תשובה: (יח) את אשה דוה. ל' מחלה שהיא חולה מדם היוצא מגופה, וכולל דם נדות ודם זיבה, שבשתיהן היא דוה: את מקרה הערה. ת"א ז"ל ית קלנא גלי. גם רש"י ז"ל פי' הערה גלה, וכן כל ל' ערוה גלוי היא והוי"ו יודית בתיב' לשם דבר. והדב' קשה שהוא עצמו יגלה את ערות', ויכפול הכתוב דבר אחד בשני שמות של גלוי כי על וגלה את ערותה, ת"א ז"ל ויגלי ית עריתה, ועוד איך א"כ למדו רבותינו ההערה שאינו צריך גמר ביאה ונחלקו על ההערלה י"א זו נשיקת שמש, וי"א זו הכנסת עטרה, אם הערה גלוי כמו וגלה את ערותה, שנאמר בכל העריות ולא למדו משנה מה שלמדו מן הערה, אבל לפרושנו על שם דבר ערוה, שהוא שם לאברים הנבדלים באדם למשפכות, יהיה הערה פעל נגזר משם ערוה מורה על הגע' האבר במקור שלה, שהיא ערותה, ולפי שזה הוראתו למדנו שעל נגיעה באבר זה במקור שלה, או בהכנסת מקצתו חייב. והחולקים מהו הכנסתו שיחייב עליו, ולכן חזר הכתוב והזכיר בפרשה זו נדה, אע"פ שלא הוסיף בעונש, כי כרת שלה אמור בפרשה שלמעלה, ללמדנו על ההערלה שיתחייב בה, ויצאה מן הכלל ללמד על כל העריות שבהערלה לבד חייב. ולשון חכמים שאמרו והערה בה, נראה שלא פרשוהו גלוי אלא הכנסת אבר, נכתב דין זה בנדה לפי שהיא אשתו המותרת לו. והייתי אומר שטעם הערוה הוא בעבור הזרע, שלא יוליד ממנה וולד הנולד בדם נדה. לכך פי' שעל ההערלה לבד חייב, וכל שכן בכלן. [א"ה, ל' ערוה לדעת אנקלוס ורש"י ז"ל יפול על המקום הראוי להתכסות, והפעל ממנו על גלוי המקום ההוא ויהיה א"כ באור הכתוב וגלה את ערות', שהסיר הכסוי מעל המקו' הראוי להכסות ורז"ל שדרשו לשון הערה על התחל' הביא', פתרוהו מל' דבקות, כמו שאמרו על כמער איש, איש המעורה בלויה שלו, כלומר הדבק באשתו פה כנגד פה (עיין רד"ק שרש ערה)]: והוא גלתה. לפי שאמר הערה, שמא תאמר הוא לבד חייב לפי שהערה, לכן אמר והיא גלתה את מקור דמיה, כדרך לגלות ערוה, כלומר אף היא חייבת שנתרצה שיערה בה, ואם הערלה גלוי או דבקות היה אפשר לומר גם עלי' והיא הערת' את מקור דמיה: (יט) וערות אחות אמך, בפרשת אחרי הקדים אחות אב לאחות אם, וכאן הפך הסדר, אולי ללמדנו שהן שקולין, לפי שהמשפחה מתייחס' לאב, הודיע שאחר אמו גם היא

לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֹנָם יִשָּׂאוּ׃ (כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ (כא) וְאִישׁ אֲשֶׁר

תולדות אהרן ערות דודו יבמות נ״ד ג׳: ערירים שם נ״ה, א׳: ואיש שם כ״ד, ג׳, וכל ענין הפרשה שם:

תרגום אשכנזי

מוטטערשוועסטער אָדער דיינער פֿאטערשוועסטער, זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען; דאז הייסט, דיא בלאָסע זיינער בלוטספֿערוואנדטען בעריהרען, זיא מיססען איהרע שטראַפֿע ליידען. (כ) ווען יעמאנד זיינעס פֿאטערברודערס פֿרויא בעשלעפֿט, דא האט ער דיא בלאָסע זיינעס פֿאטערברודערס אויפֿגעדעקט; זיא מיססען איהרע שטראַפֿע ליידען, זאָללען קינדערלאָז שטערבען. (כא) ווען יעמאנד זיינעס ברודערס פֿרויא נִממט,

רש״י

אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערו׳ אשת אחי אביו לא החמר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דודתו. המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעל׳ שהיא בעונש הליכת ערירי [יבמו׳ נ״ד]: (כא) ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי [בראשית ט״ו] יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים

תרגום אונקלוס

(כ) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אַח אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲח אֲבוּהִי גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלַד יְמוּתוּן׃ (כא) וּגְבַר דִּי יִסַּב יַת אִתַּת

באור

אסורה באיסור חמור כזה: לא תגלה, כבר נאמרו אזהרות הללו בפרשת אחרי מות, ואם ללמד הערלה, ושעונש ישאו, היה לו לומר ואיש אשר ישכב עם אחות אביו וגו׳ כמו שבא הלשון בכלן מכאן למדו רבותינו, בין שהיא אחות לאביו האב בין מאם, ובין שהיא אחות לאמו מלאב או מאמה כלן בכלל האזהרה הן, ואין כן אשת אחי אביו כמו שיתבאר: שארו הערה, אמר כי את שארו הערה לשון יחיד. לפי שלשון הערלה אינה אלא בזכר כמו שפרשנו (פסוק י״ח). ולפי שלא זכר את הנקבה כמו בנדה, הוצרך לומר עונם ישאו ל׳ רבים הוא והיא, ועונם ישאו פרשנו למעלה (פסוק י״ז). ונאמר כאן פעם שנית הערלה, וכבר הוקשו העריות כלן לנדה, אמרו רבותינו ז״ל שבא ללמד הערא׳ בבהמ׳ שחייב עליה, ומליצה זו כבר פרשנו׳ (פסו׳ י״ז): (כ) דדתו. אשת אחי אביו. אבל אשת אחי אמו אינו מוזהר עליה, כי בפירוש כתוב ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך היא. (פרשה י״ח י״ד), הרי שלא הזהיר על אשת אחי אמו, ולכן לא נאמר באזהרה ערות דודך לא תגלה, כמו כאן שאמר ערות דודו גלה, שא״כ היה בכלל דודו מאב ודודו מאם: ערות דדו גלה, אע״פ שהיא אינה שארו, בביאה זו גלה ערות דודו, וקבלו רבותינו שאינו מזהיר אלא על אחי אביו מאב, אבל אשת אחי אביו מאם אינו מוזהר עליה, ולמדוהו מג״ש נאמר כאן ערות דודו גלה, ונאמר להלן או דודו או בן דודו יגאלנו (פרשה כ״ה מ״ט), מה להלן מן האב אף כאן מן האב, ולשון הכתוב מעיד, שבאזהרה לא קראו דודו מטעם האמור, וכאן קראו דודו ולא אחי אביו למעט אחי אביו מאם: חטאם ישאו, על המזיד יאמר ג״כ חטא כמו שבארנו (פרשה ד׳ א׳): ערירים ימותו. המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי, מפי׳ רש״י ז״ל, וזה על דרך האומר שהכריתות האמורות בתורה הן בעוה״ז שמת בקוצר ימים ושזרעו נכרת, אבל אם הכרת הוא בעוה״ב, כמו שנראה מפרשת המולך. הודיע בפרשה זו של עונשין, שמלבד הכרת הנאמר בפרשת אחרי מות על העריות בכללן, יש גם בעוה״ז עונשין, קצתן ע״י ב״ד כמו חייבי סקילה ושריפה וחנק וקצתן בידי שמים, והוסיף באחותו יגונו ישא, וכן באחות אם ואחות אב, שתרבן בו בעוה״ז האלה והקללה, כמו שכתבנו בשם רמ״בן ז״ל, ובשוכב עם דודתו, חטאו ישא, ועוד ערירים ימותו, וכן באשת אחיו, ונראה לפרושנו שכל האזהרות שבפרשת אחרי חזר ונכרן כאן להוסיף בעונש, ואותן שלא נזכרו בכלל הנזכרות הם במיתת ב״ד, לבד אשה אל אחותה שלא נשנית כאן, לפי שהיא בכרת לבד. ולא עונש בעוה״ז לא בב״ד ולא בדין שמים: ערירים, כתרגומו בלא ולד, ויפה פי׳ רש״י ז״ל מלה זו בפרשת לך לך: (כא) ואיש אשר יקח את אשת אביו, בין

יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ (כב) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ שביעי (כג) וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃

דיא וויא איינע פֿרויא אין דער ריינגונג אנצוזעהען; דער האט דיא בלאֶסע זיינעס ברודערס אויפֿגע־דעקט, זיא זאָללען קינדער־לאָז בלייבען. (כב) בע־אָבאכטעט אללע מיינע געזעטצע אונד רעכטע, אונד האלטעט זיא; דא־מיט דאז לאנד אין וועל־כעס איך פֿיהרע, אום דארין צו וואָהנען, אייך ניכט אויסשפייע. (כג) פֿאָלגט ניכט דען גע־זעטצען דעם פֿאָלקס, וועלכעס איך פֿאָר אייך אויסטרייבע; דען עבען וייל זיא דיזעס אללעס געטהאן, עקעלטע מיך איה־

תרגום אונקלוס

אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַאֲחוּהִי גַּלֵּי בְּלָא וְלָד יְהוֹן׃ (כב) וְתִטְּרוּן יַת כָּל קְיָמַי וְיַת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יַתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יַתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יַתְכוֹן תַּמָּן לְמִיתַב בַּהּ׃ (כג) וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יַת כָּל

רש"י

לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשע' עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירי' יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כב) נדה היא. השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערוה בה כנדה שהערוה מפורשת בה את מקורה הער' (כג) ואקוץ. לשון

באור

אשת אחיו מאביו בין אשת אחיו מאמו, וגם כאן זכר לקוחין, אע"פ שאין קדושין תופסין בה, לפי שהתיר אשת אחיו במקום מצוה, אם אין לו בנים, להקים שם לאחיו, שמא תאמר לקחת' אפילו במקום בנים, להטיב עם בני אחיו להיות להם לאב, ולהטיב עם אלמנתו, בין אחיו מאביו בין מאמו, שהרי אם אין בנים היה מצוה לקחתה, לכן אמר נדה היא, תחשבנה ותדמה' לנדה, שהיא אשתך המותרת לך, וכשתפסוק זובה תחזור להיות מותרת לך, ובימי נדותה אסור' עליך אסור חמור, כן אשת אחיך כשיש בנים היא ערוה לך. כך נראה לי לפי פשוטו של מקרא שתדמה הנשים שהן לפעמים מצוה ולפעמים אסור כרת, ורא"בע ז"ל פי' הנדה אסורה גם תבא עת להיות מותרת, וכן יתכן באשת האח, וכן כתב רבינו בחיי בר' אליעזר בס' פסיקתא זוטרתי: ערירים יהיו, זהו העונש בע"הז כמ"ש (פסוק כ') וכרת מפורש בפרשת אחרי מות. ואמר רש"י ז"ל יש לו בנים קוברן, אין לו בנים מת בלא בנים. לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו, אם יש לו בשעת העברה לא יהיו לו כשימות, לפי שקוברן בחייו. ערירים יהיו אם אין לו בשעת עברה, יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו, והם דברי התלמוד (יבמות ד' נ"ה ע"א), וכפי הפשט: (כב) ושמרתם. למעלה (פסוק ח') הזהיר על השמירה והעשייה, והחמיר בעונשין על היחידים העוברים, כריתות ומיתות ב"ד, ועכשיו חזר והזהיר עליהן בעבור טומאת הארץ, שאם ילכו בחקות הכנענים והמצריים יגלו ממנה, ולא חפץ ה' בזה, כי אם בישיבת ישראל על הארץ שעי"כ יהיה המקדש על תלו ושכינתו בציון, על כן אמר ולא תקיא אתכם הארץ, כלומר השמרו שלא תקיא אתכם, כי אני מביא אתכם שמה לשבת בה, לא להגלות ממנה, וכמו שבארנו (פרשה י"ט כ"ח): (כג) ולא תלכו בחקות הגוי, יחזר על הכלל שלא ילכו בחוקות הכנענים, שאם יעשו להם חקים כאלה יגרמו שתקיא אותן הארץ, וגם זה מבואר (שם ל'): כי את כל אלה, כמו עבודת המולך והכשפי' והעריו': ואקץ בם, פי' רא"בע ז"ל דרך משל, כמו ותקצר נפשו (שופטים י' ט"ז), ולדעתי הוא כמו

(כד) ואמר לכם אתם תירשו את־אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני יהוה אלהיכם אשר־הבדלתי אתכם מן־העמים: מפטיר (כה) והבדלתם בין־הבהמה הטהרה לטמאה ובין־העוף הטמא לטהר ולא־תשקצו את־נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל

דער. (כד) אונד דעסוועגען שפראך איך צו אייך: איהר זאללט יענער ערדרייך איינגעהמען, איך וויל עס אייך צום בעזיצע איינגעבען, דאז לאנד, וואָרין מילך אונד האָניג פֿליסט. איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער צווישען אייך אונד אנדערן פֿאָלקערן איינען אונטערשיד מאכט. (כה) איהר מיסט אלזאָ אויך איינען אונטערשיד מאכען, צווישען רייִנעם אונד אונרייִנעם פֿיה, צווישען אונרייִנעם אונד רייִנעם געפֿליגעל, אונד אייך ניכט זעלבסט צום גרייעל מאכען, דורך פֿיה, געפֿליגעל,

רש״י

הגיאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כ״ז) אדם שהוא קץ במזונו: (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין ומכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר

תרגום אונקלוס

אלין עבדו ורחיק מימרי יתהון: (כד) ואמרית לכון אתון תירתון ית ארעהון ואנא אתנינה לכון למירת יתה ארע עבדא חלב ודבש אנא יי אלהכון די אפרשית יתכון מן עממיא: (כה) ותפרשון בין בעירא דכיא למסאבא ובין עופא מסאבא לדכיא ולא תשקצון ית נפשתכון בבעירא ובעופא ובכל די

באור

ויתאם תאד בישראל (תהלים ע״ח נ״ט), וקשה ממנו ואקוץ, כמו ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במדבר כ״א ה׳), וכן ואקוץ בם שנחשבו לפני כדבר נתעב ומגואל, ומאסתי בם שישבו עוד בארץ אשר אני שוכן בה, והיא כמו ויקוצו מפני בני ישראל (שמות א׳ י״ב), ויקץ מואב מפני העם (במדבר כ״ב ג׳), כי כל מאחריו בי״ת פרושו כמו שאמרנו, וכן אמרו בת״כ ואקוץ בם, כאדם הקץ במזונו. שאינו סובל שיהיה עוד לנגד עיניו. (כד) ואמר לכם. צויתי לכם שתירשו את אדמתם, כי ירושת הארץ וישיבתה מצוה גדולה, ונזכרת בכמה מקומות בתורה, ומטעם הגדול שכתבנו למעלה (פסוק כ״ב), והרמב״ן ז״ל בתוספותיו על מנין המצות מנאה במצוה רביעית, ורמב״ם ז״ל שלא מנאה הוא לפי שלדעתו לא נהגה רק בימי משה ויהושע ואינה מצוה לדורות, וסוף סוף כשנעשה הקים הגודמים גלות אנו מבטלין מצות ישיבת הארץ: אתם תירשו את אדמתם, על כל פנים תירשו את אדמתם, הם ילכו מארצם מוטב, ואם לאו תקחו אותה מיד במלחמה: ואני, אם הם גוים גדולים ועצומים מכם, אין בכך כלום, כי אני אתננה לכם, ואני אכניע אותם, עד שתירשו את הארץ ירושת עולם: זבת, כמו מן קמה קמת רעך (דברים כ״ג כ״ה), כן מן זבה זבת חלב, ובארנוהו (פרשה ע״ו ב׳), שנופל על הלחה היוצאת מאליה, ואי אפשר לה להשאר בגוף שהיא מכונסת בו, שמרוב החלב שבבהמות יזוב מאליו, ומרוב ניסים שבפירות יזוב לחוץ: ודבש, מתיקות הפירות ובארנוהו (פרשה ב׳ י״א): אני ה׳ אלהיכם, העושה נפלאות לטובתכם, אני אתן את ארצם בידכם: אשר הבדלתי וגו׳. להשכין שכינתי בתוככם, ובחרתי בארץ הזאת להיות מקדשי בתוכה, ועל כן לא תעשו מעשים שבעבורם תקיא הארץ אתכם: (כה) והבדלתם. וכשם שהבדלתי אתכם מן העמים, כן תבדילו אתם בין הבהמ׳ הטהורה לטמאה, ובין העוף הטמא לטהור, אותן שהתרתי לכם יחשבו בעיניכם לטהורים וה אסורים לטמאים, ואם כלם מעשה ידי הם, ואין בהן שקוץ בגלם חלילה, אל תשקצו את

אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ (כו) וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ (כז) וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ פ פ

ת"א תרמש מכות ע"ז, ב': ואיש וכו' סנהדרין ס"ו, א': אוב ברכות כ"א, ב'. סנהדרין ס"ה, ב': דמיהם סנהדרין נ"ג, א', ונ"ד א', וס"ו א'. כריתות ס', א':

אָדער אויף ערדען קריכענ־דעס, ראז איך אייך, אלס עטוואס פֿעראונרייניגענ־דעס, אויסגעזאָנדערט האבע. (כו) איהר מיפט מיר געהייליגט זיין; דען איך, דער עוויגע, בין איין הייליגעס וועזען, אונד איך האבע אייך פֿאָן אללען נאציאָנען אבגעזאָנדערט, דאס איהר מיין זיין זאָללט. (כז) מאן! אָדער פֿרויא אונטער איהנען, דיא טאָדטענבעשוואָ־רער, אָדער צייכענדייט־לער זיין ווערדען, זאָללען דעס טאָדעס זיין; מאן זאָלל זיא שטייניגען, זיאהאבען דאז לעבען פֿערווירקט.

תרגום אונקלוס

תַּרְחֵשׁ אַרְעָא דִּי אַפְרֵשִׁית לְכוֹן לְסָאָבָא׃ (כו) וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָּלְחִין קֳדָמַי׃ (כז) וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְּלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין׃

רש"י

הבדלתי לכם לטמא. לאסור: (כו) ואבדי' אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים: (כז) כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן לכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת: חסלת קדושים תהיו:

באור

נפשותיכם וגו', לכם ישקלו אם תאכלום כי הבדלתי אותם לכם משאר המינין: בין הבהמה הטהורה, בבהמה הקדים טהורה לטמאה ובעוף הקדים טמא לטהור, לפי שבבהמות מפורשים הטהורים בתורה, והן עשרה מינים, ובעופות מפורשים הטמאים, והן כ"ד מינים: לטמא, שיהיו בעיניכם טמאין לאכילה, וזהו שפי' רש"י ז"ל לטמא, לאיסור: (כו) והייתם לי קדשים. חייבים אתם להיות לי קדושים. מתעלים על מנהגי שאר העמים, וכמו שבארנו (פרשה י"ט ב'): ואבדל אתכם וגו', מה שהבדלתי אתכם מן העמים להיות לכם לאלהים ולשכון בתוככם, כל זה עשיתי שתהיו לי עמי ונחלתי, וכל העשיי' יהיו לכבודי, ואע"פי שתתאוו לבשי' ולמאכלים שאסרתי לכם, תמנעו מהן לכבודי. וזהו שאמרו בת"כ והביאו רש"י ז"ל בפרושו ר' אליעזר בן עזריה אומר מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גוזר עלי, ת"ל ואבדיל וגו' להיות לי, שתהא הבדלתם מהם לשמי, פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים. ופרושו כמו שאמרנו שאין בדברים אלו מאום כנוע בטבע האדם, ולא בעבור טעם דפואת הגוף וכיוצא. אלא גזרת השם שהוא אלהי ישראל שהבדיל אותם ע"י חקים הללו מכל העמים. ולא יפרוש האדם מהן אלא בעבור שמקבל עליו עול מלכות שמים: (כז) ואיש או אשה, לפי שלא נכתב אזהרת אוב וידעוני וכרת שלהן בפרשת עריות, כי בפרשה (י"ט ל"א) אמר אל תפנו אל האובות וגו', ובפרשה זו (פסוק ו') אמר והנפש אשר תפנה אל האובות וגו' והכרתי אותו מקר' עמו, זכר גם עונש ב"ד שלהן אחר כל הנזכרים לפניו, ולפי שהוצרך לומר אותו מקרב עמו לשון זכר, אמר ואיש או אשה, לא האיש

כא (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ

ת"א אמור ר"ה ט"ז, ב'. יבמות פ"ה, א'. סוטה כ"ג, ב'. קדושין ל"ו, ב', ול"ו א': ואמרת יבמות קל"ד, א':

תרגום אשכנזי

כא (א) דער עוויגע שפראך צו משה, רעדע מיט דען פריסטערן, דען זאָהנען אהרן'ס אונד זאגע איהנען: מאן זאָלל זיך אן קיינער לייכע אונ-

תרגום אונקלוס

כא (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֵימַר לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן

רש"י

כא (א) אמור אל הכהנים. אמור ואמרת להזהיר גדולי' על הקטנים [יבמות פ"ה ת"כ]: בני אהרן. יכול חללים ת"ל הכהנים [קדושין ל"ה]. בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו.

באור

לבדו: כי יהיה בהם אוב או ידעני, שישאלו בהם מעשה אוב או מעשה ידעוני. ויעידו עליה' בב"ד שעשו כמעשים האלו, כי אין אוב וידעוני תאר לאיש אלא שם המעשה כך הוא כה"ש (פרשה י"ט ל"א): מות יומתו, על פי ב"ד: ירגמו אתם, כמו עם הארץ ירגמוהו באבן (פסו' ב') ושם מבואר:

כא (א) ויאמר ה' אל משה. פרשנו למעלה (פרשה א' א') שאמירה כוללת דברים רחבים ודברים קלים, ודבור תמיד דברים רחבים ובשנסמך אמירה לדבור, יורה שדבר ברחבה, גם צוהו לומר לעם בלשון הבא בענין, וכן כאן ויאמר ה' אל משה כלשון הכתוב בענין. כן אמור אל הכהנים בני אהרן באותו הלשון שאני אומר אליך, וטעם שלא נאמר גם כאן דבור ואמירה, ובלי ספק נדבר עמו והורהו ההלכות כלם בנבואה אחרת בעז"ה (פסוק כ"ד): אמר אל הכהנים בני אהרן, בפרשיות שלמעלה נאמר אל אהרן ואל בניו, ולא אמר הכהנים, לפי שהם מצות בקרבנות ובמעלות הקדש שהם במקדש, אבל כאן שהזהירם מלהטמא למת לעולם, אפי' חוץ למקדש ושלא בשעת עבודה, מפני מעלתם וכהונתם, לכן אמר הכהנים, כלומר שיהיו כבוד בעלמם. לפי שהם כהנים משרתי אלהינו, מדברי רמ"בן ז"ל, ורבותינו ז"ל דרשו בני אהרן יכול חללים. ת"ל הכהנים, בני אהרן אף בעלי מומין במשמע, בני אהרן ולא בנות אהרן, כמו שפי' רש"י ז"ל, וכפי הפשט לא זכר כאן אהרן, לפי שאמר בענין והכהן הגדול מאחיו וגו' שהוא על כל הכ"הג העומדים תחת אהרן שהן כלם בני אהרן, כי לאהרן עצמו לא יקרה אחרי מות נדב ואביהוא דבר מטומאת דשה קרובים, וגם אזהרת פסולי הנשואין לא יתכנו בו, ואין כבודו להזכר עליהן כמו שלא הזכירו (פסוק י"ז) במומין, וכמו שאפרש שם בשם רמ"בן ז"ל: ואמרת אלהם, למעלה שנאמר אל אהרן ואל בניו. הוא בענין הקרבנות שמביאים ישראל. אלא שהם העובדים, אבל פרשה זו ושתי פרשיות שלאחריה המדברות במומין ובטומאות שהן חובת הגוף לכהנים לבדם, החל אמור אל הכהנים בני אהרן, כלומר מעכשיו אלוה לך דברים שתאמר אל הכהנים בייחוד, שאינן נוהגים בישראל כלל, ואח"כ פרט מה הן הדברים הללו? ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו והולך ומפרש עד כי אני ה' מקדשכם (פרשה כ"ב י"ח), ועוד אפרש (פרשה כ"ד), ורש"י ז"ל פי' אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים וכן דרשו בת"כ: לנפש. נקרא הגוף המת נפש, מטעם שבארנו (פרשה ב' א'), שנקראת נשמת האדם נפש בעבור שהתחברה בגוף, ועל ידו תפעל תחת השמש. בעל החבור הזה אמר ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב' ז'), ולפי שהגוף סבת זה, שבהיותה חוץ לגוף אין לה עסק בכל אשר תחת השמש. לכן גם בצאת הנשמה ממנו נקרא נפש, שהוא עצמו טעם שמטמא טומא' חמור', בעבור שהיה נפש לנשמת חיים העליונה שגם בעבור זה האבל ודיניו: יטמא, מן ההתפעל. ודגש המ"ם על סימן הבנין, ודגש הטי"ת להבלעת תי"ו הבנין, ופרושו לא יטמא עצמו: בעמיו. פי' רש"בם ז"ל איש בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם, שאילו היה כתוב לעמיו, היה משמע שלא יטמא לעמיו, כמו שכתוב לנפש לא יטמא, ופי' עוד לנפש הנמצא בעמיו לא יטמ', ולפרושו הראשון איני יודע מה צורך לומר בעם הכהנים ומהם ידבר, גם לפי' השני למה הנמצא בעמיו, ומה חסר אם אמר לנפש לא יטמא, ובאמת מלת בעמיו קשה בעיני. למה ברוב המקומו' יאמר מן עם בכנוי עמו עמך, ובמקצת המקומות בתורה לשון רבים כמו בפרשה זו בעמיו, בעל בעמיו, בתולה מעמיו, זרעו בעמיו, וכן אבל האסיפה ויאסף אל עמיו (בראשית מ"ט ל"ג),

אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ (ב) כִּי אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו׃

תולדות אהרן לנפש סוטה ג', א'. קידושין כ"ט, א'. סנהדרין ז"ו א': כי אם יבמות כ"ג, ב'. סוטה ג', ב': לאמו נזיר מ"ב, ב' זבחים ק', א':

תרגום אונקלוס

עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ (ב) אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרֵב

טער זיינער נאציאָן פֿער־אונרייניגען. (ב) נור אן זיינעם בלוטספֿריינדע, דער איהם נאהע פֿערוואנדט איזט: אן זיינער מוטטער, זיינעם פֿאטער, אן זיינעם זאָהנע, זיינער טאָכטער, אונד זיינעם ברודער.

רש"י

בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה [ת"כ]: (ב) כי

באור

גם במקלת הבריתות כמו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה (פרשה ז' כ' וכ"א וכ"ה), וכל אדם מעם אחד, ואחשוב אני לפי שמלת עם הוא על קבוץ בני אדם שהם זה עם זה, לכן על קבוץ האומה כלה יאמר עם, וכן על כל קבוץ פרטי שבאומה יאמר עם, כמו קבוץ הכהנים קבוץ השרים, קבוץ החכמים, ולכל אדם יש חברה שהוא מתחבר עמהם, וכנגד יתחבר עם אנשים כערכו. ישב בסוד שרים ובסוד חכמים וכיוצא, ועל זה באה המלילה בעמיו שהם המיוחדים שבאומה שהן עמיו, ואמר שיזהר הכהן שלא להטמא לשום נפש אפי' אותן שהן עמיו, במות קרובו דודו או בן אחיו, במות כהן או במות חכם גדול או שר הצבא או הנשיא. לא יטמא לו וכל שכן לשאר בני אדם. וכן פי' עמיו שנכתב על האסיפה שנאסף לתחילת עמיו, ככבדים וגדולים כמוהו. וכן הכריתות שהיותו מחברת הגדולים תכרת נפשו מחברתם. וכן כל בעמיו שבפרשה זו וכמו שאפרש, ורש"י ז"ל פי' בעמיו, בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה. ולשון ת"כ בעמיו בזמן שעמיו שם אינו מטמא יצא מת מצוה, ולשון זה מכוון יותר. [א"ה, נראה שכוונת הרמב"ם ז"ל בפי' השני לתרץ מה שדקדק בפי' הראשון מדוע לא אמר לעמיו בשמוש הלמ"ד, ולכך אמר שהכוונה לנפש הנמצא בעמיו, והשעור לנפש מישראל שהן עמיו שאין העכו"ם מטמאין באהל המת, ואילו אמר עמו היה נשמע שבעם הכהנים לבד מדבר, וכ"מ פשטות הכתוב]. (ב) כי אם לשארו הקרב אליו. מלת שאר בארנו (פרשה י"ח ו') שנקראים כן קרובי האדם ממשפחתו לפי שהן שארית בשרו, ויש שאר קרוב כמו הששה האמורים בענין, שאין קרובים יותר מהן, והרחוקים כמו אבי אביו ואבי אמו בן בנו ובן בתו ובן אחיו ובן אחותו ודודיו, ויש עוד הרחוקים יותר וכלם שאר. וראיה לזה שנאמר לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה (במדבר כ"ז י"א), הקרוב מהם ביותר, ולפניו נאמר ונתתם את נחלתו לאחי אביו (שם שם ט'). למדנו שדודו שארו. והרחוק עוד גם הוא שארו, על כן פי' כאן שאינו מטמא כי אם לשארו הקרוב לו וחזר ופירש ואמר לענין טומאה מי הם שאר קרוב? לאמו ולאביו וגו'. כך הוא פשוטו של מקרא, אלא לפי שאין צורך לאמר, אחר שפירש אותם בשמותיהן מי הם הקרובים הללו. לכן דרשו רבותינו ז"ל בת"כ אין שארו אלא אשתו. שנאמר שאר אביך היא, ולא ראיתי מי שפירש ראיה זו. ונראה לי שכך פרושו. לפי שאמר שארו. ולא אמר כי אם לשאר הקרוב אליו. לא בא להוסיף שאר על הששה המפורשים. אלא אשתו שהיא לבדה שארו. כי האשה שארית האיש פלג גופא. כמו שמצינו במעשה בראשית (שוב ראיתי כן פי' ילקוט שמעוני בשם הראב"ד ז"ל), ולא שאר אביו ואמו או אחד ממשפחתו, אבל אם תוסיף שאר אחר, אינו שארו לבדו. אלא הוא שאר קרוב יותר לאביו או לבנו ולבתו וכיוצא, ותביא ראיה מערות אחות אביך לא תגלה. שהיא שארו. וקוראה שאר אביך. לפי שהיא שאר קרובה יותר לאביו, ופי' זה קבלה ביד רבותינו ז"ל שפשט המקרא כולל גם אשתו. ורמב"ם ז"ל במ' (הלכו' אבל פ"ב א'). מדבריהם שיתאבל האיש על אשתו הנשואה, כדר פי' מוהרי"ק ז"ל שכל דבר שאינו מפורש בתורה ממש אע"פי שדינו דין תורה קורא רמב"ם ז"ל מדברי סופרים, ואשתו אינו מפורש בתורה, שהרי לשארו תרגם אנקלוס ז"ל לקריביה דקריב ליה, ואפשר לי לומר שלדעת רמב"ם ז"ל אע"פי שמטמא לה דין תורה, אינו אלא רשות לא מצוה כמו בששה קרובים המפורשין, שנאמר עליהן לה יטמא שחייב להטמא להן, ולכן לא נאמר ולאמו בוי"ו שלא לחבר שארו עם הששה המפורשים, ועל זה אמר (שם הלכ' ז') אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו.

תרגום אשכנזי

(ג) אונד אן זיינער שוועסטער, ווען זיא נאך יונגפער אונד אים הויזע איזט: דאס זיא נעמליך נאך קיינעם מאננע צוגעהערט האט: אן איהר זאלל ער זיך פערונרייניגען. (ד) זאנסט אבער דארף דאז הויפט דער נאציאן זיך ניאמאלס פערונרייניגען,

(ג) וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃
(ד) לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃

תולדות אהרן ולאחותו ברכות י"ט, ב'. מגלה ג', ב'. נזיר מ"ח, ב'. זבחים ק', א'. יבמות ס', א': לה וכו' נזיר מ"ג, ב'. סוטה ו', א': לא וכו' יבמות ס"ב, ב', וס"א, ב', קדושין ט"ו, א'. זבחים ק', א': להחלו נזיר נ"ג, א':

רש"י

אם לשארו. אין שארו אלא אשתו [תורת כהנים]: (ג) הקרובה. לרבות את הארוסה [ת"כ יבמו' ס']: אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה [ת"כ יבמות כ"ב]: (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו

תרגום אונקלוס

ליה לאמיה ולאבוהי ולבריה ולברתיה ולאחוהי: (ג) ולאחתיה בתולתא דקריבא ליה די לא הות לגבר לה יסתאב: (ד) לא

באור

ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים עשאה כמת מצוה שאין לה קוברין שכיון שאין לה יורש אלא הוא, לא תמצא מי שיתעסק בה, והולך לטעם זה בעבור מטמא לה בעל כרחה, שהוא גזרת חכמים שמדין תורה מותר להטמא לה, וחכמים עשאה כמת מצוה שחייב להטמא. וראיה ששנו בת"כ מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה, ודחפוהו חכמים וטמאוהו בעל כרחו ומזה אתה למד שמן התורה אינו חייב להטמא לה, שאל"כ למה לא רצה להטמא לה, ומה ספרו לנו שדחפוהו חכמים וטמאוהו. שגזרת כל מצות עשה כופין עד שיקיים', אבל החיוב אינו אלא מד"ס. אבל שמותר הכהן להטמא לאשתו דבר תורה הוא כמו שקבלו רבותי' ז"ל. ואין רבינו משה ז"ל חולק על זה שהרי פסק (שם פ"ב ה') כל כהן המטמא למת חוץ מששה מתים המפורשים בתורה או אשתו בעדים והתראה הרי זה לוקה, הא למדת שמן התור' מותר להטמא לה. אלא שאינה מפורשת לפי שאינו מצוה כמו לששה קרובים: הקרב, נדרש לדעת רבותינו ז"ל פרט לארוסה, ואליו פרט לגרושה שאינו מטמא לה, ולשון זכר הקרוב שב על שארו, וכן פי' בפסיקתא זוטרתי: לאמו ולאביו, זכר אם ואב, בראשונה, שמלבד השאר חייב באבותם ובכבודם לאחר מיתה כבחיים: ולבנו, בת"כ דרש על כל האמורים שאין האחד למד מחברו וצריכין כלם להיות מפורשים, ואין זה צורך לפשט הכתוב: (ג) ולאחתו הבתולה, למעט אם ידעה איש, וזהו אשר לא היתה לאיש, כלומר למשכב איש, פרט לאנוסה ומפותה אע"פי שלא נשאת אינו מטמא לה, אבל אם לא נבעלה, אע"פי שהיא בוגרת, או שאבדה בתולי' ע"י הכאת עץ מטמא לה. וכן הוא בת"כ: הקרובה, לרבות את הארוסה. כל זמן שלא נבעלה לאיש מטמא לה: לה יטמא. מצוה, לא רצה לטמא מטמאין אותו בעל כרחו. כן שנו בת"כ. ונסמך אל אחותו שהמצוה מדבר, וכל שכן האחרים: (ד) לא יטמא בעל בעמיו. ת"א ז"ל לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה, וכן פי' רמב"ן ז"ל טעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהוד', מלשון בעליו אין עמו (שמות כ"ב י"ג), ונקרב בעל הבית (שם שם ז'), כי הנכבדים יקראו אדונים, יאמר לא יטמא הנכבד בעמו להחל את כבודו. כי רק בבואם אל אהל מועד לשרת. אלא שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים, ולפי שלדבריהם צריכין אנו לומר שהוא כפול, שכבר אמר לנפש לא יטמא בעמיו, נראה לדעת יותר שאע"פי כי בעל בעמיו כתרגומו רבא בעמיה, לא נאמר על הכהנים כמו לנפש לא יטמא בעמיו, אלא על הכהן הגדול לבדו, שהוא בעל בעמיו אדון וגדול בעמיו הנכבדים כי לפי שהתיר לכהנים בני אהרן להטמא לקרובים, לא כמו שאסר עליהם בשמיני למלואים כמו שפרשנו שם. חזר ואמר שהכהן הגדול שהוא בעל בעמיו עומד באסורו הראשון ולא יטמא כלל אפי' לקרובים. ומלת להחלו. להתחלל לבדו בתוך עמיו, שהרי אם יטמא לקרובים כמלא אם ימות עליו אחד מקרוביו כל אחיו הכהנים פורשים. והוא לבדו מיטמא לו, ובסוף הענין חזר ופירש מי הוא בעל בעמיו, ואמר והכהן הגדול מאחיו וגו', ופרט כל דיניו גם בנשואין. ובראש הענין כלל אותו בכלל כל בני אהרן לענין הדינין המפורשין בכן,

(ה) לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ

יקרחו קרי

ת״א יקרחו קדושין ל״ו, א׳. מכות כ׳, א׳: ופאת יבמות ה׳, א׳. נזיר מ׳, ב׳, וג״ת א׳, וע״ז ג׳. קדושין ל״ה, ב׳, מכות כ׳ א׳ א׳:

תרגום אונקלוס

יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחֲלוּתֵיהּ: (ה) לָא יְמָרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְדִקְנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשְׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל:

אונד דאדורך זיין אנזעהן שוועכען. (ה) זיא זאללען זיך אויף איהרעס קאפפע קיינע קאהלע פלאטטע שערען, אויך ניכט דיא עקקען דעס בארטעס אב־פוטצען, אונד אן איהרעס

רש״י

[ת״כ] וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי בלותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: (ה) לא יקרחה קרחה. על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת [ת״כ קדושין ל״ו מכות כ׳]: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנא׳ בישראל לא תשחית [ויקר׳ י״ט] יכול לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב לכך נאמ׳ לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחת׳ וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו [ויקרא שם] יכול שרט חמש שריטות לא

באור

ולפי שזה כוהב בין בכ״הג משוח בשמן המשחה, בין במרובה בגדים, וכדתנן (הוריות פ״ג ד׳) אין בין כ״הג המשוח בשמן המשחה למרובה בגדים אלא פר הבא על כל המצות, קוראהו בעל לא משיח, כן כדעת בעיני, ורבותי׳ ז״ל דרשו בעל מהם, לפי שהתיר להטמא לאשתו, חזר ואמר לא יטמא בעל בעמיו פעמים שאינו מטמא, כגון לאשה פסולה, וכן פי׳ רש״י ז״ל, ורשב״ם ז״ל פי׳ שום בעל בעם הכהנים לא יטמא לאשתו, להחלו, שהרי מתחלל מכהונתו, ולפי דברי חכמים לא מטמא לאשתו פסולה ומחוללת, אבל מטמא לאשתו כשרה. וכפי פשט שלו מה טעם הוצרך להזהיר עליה, והוא בכלל כל הקרובים והעם שאינו מטמא להן שנאמר עליהן לנפש לא יטמא בעמיו, אבל אם התיר במלת שארו אשתו, הוצרך להזהירו על הפסול׳: (ה) לא יקרחה קרחה בראשם. להלן אמר בנים אתם לה׳ אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י״ד א׳). היה נראה לי לפי שהכהנים הוזהרו במצות יתרות הוסיף בראשם בכל הראש, שישראל לא הוזהרו רק בין עיניהם. ישראל לא הוזהרו רק למת, והכהנים הוזהרו מכל וכל, אבל רבותינו קבלו שוין כהנים וישראל באלו זה, ומה שנאמר כאן הוא עצמו מה שנאמר להלן, ובא זה ולמד על זה. שכן אמרו קרחה לחייב על כל קריחה וקריחה, בראשם שיכול אינו חייב אלא על בין העינים בלבד, ת״ל בראשם לרבות את הראש כלו, יכול ישראל לא יתחייבו על קרחות רבות אלא אחת, ולא יהו חייבים אלא על בין העינים בלבד. ת״ל קרחה קרחה לגזרה שוה, מה כהנים חייבין על כל קרחה וקרחה, ועל הראש כבין העינים, אף ישראל כן, ומה קרחה האמורה בישראל אין חייבין אלא על המת. אף קרחה האמור בכהנים לא יהיו חייבים אלא על המת, וסוף סוף דבריהם מתמיהים וגהו שאמר רא״מ ז״ל שאם גם ישראל חייבין על הראש כלו למה נאמר בהן בין עיניכם, ולמה לא נלמד מהכרח הכתוב, שהכהנים שריבה בהן מצות יתרות חייבין בכל הראש. וישראל אינן חייבין רק בין עיניהם, והשאל׳ עצומה מאד, ועוד יקשה בעיני אם שוין בכל ענין יאמר בישראל ולא תקרחו קרחה בראשכם למת, והיינו שומעים הכל כי כל שכן כהנים. וכפי הפשט וליישב קבלת חכמים ז״ל יראה בעיני שבפרשה זו המדברת עם הכהנים משרתי ה׳, הזהירם בייחוד מקרוח קרחה, ומלעשות שרט, ולגלח פאת זקנם לפי שכומרי עכ״ום זה היה מנהגם לעכ״ום, כמו שמצינו בעובדי הבעל ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ״א י״ח כ״ה), והוא עצמו השריטה הנזכרת פה, וכן היו קורחים ראשיהם ומגלחים פאתי זקנם. שהרי רבינו משה ז״ל כתב (הל׳ עכ״ום פרק י״ב א׳), אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין, עובדי עכ״ום וכו׳, ואמר עוד

שָׂרָֽטֶת׃ (ו) קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃ (ז) אִשָּׁה זֹנָה

ת"א קדשים יבמות כ', א'. סנהדרין נ"ב, א', ופ"ב ו'. זבחים ט"ז, א': הם וכו' סנהדרין ל"ח, ב':

תרגום אשכנזי

לייבע קיינע איינשניטטע מאכען. (ו) זיא זאָללען איהרעם גאָטטע הייליג זיין, אונד דען נאמען איהרעס גאָטטעס ניכט ענטווייהען; דען זיא זינד פערזאָנען, וועלכע דיא פייעראָפּפער דעס עוויגען, דיא אָפּפערשפּייזע איהרעס גאָטטעס דארברינגען, דאהער מיססען זיא הייליג זיין. (ז) קיינע הורע, קיינע ענטווייהטע פערזאָן זאָללען זיא הייראטהען;

תרגום אונקלוס

(ו) קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶּאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יַת קוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ קוּרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין: (ז) אִתְּתָא מַטְעֲיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דְּמִתָּרְכָא מִבַּעְלַהּ

רש"י

יכול חייב אלא אחת תלמוד לומר לא יקרחו קרחה לחייב על כל קריחה וקריחה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא יקרחו ואני יודע שהיא קרחה: (ו) קדושים יהיו. על כרחם יקדישום ב"ד בכך [ת"כ]: (ז) זונה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או

באור

(שם הלכ' ז') דרך כהני עכ"ום היה להשחית זקנם לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן וכו', ואמר עוד (שם הלכה י"ג) גדידה ושריטה אחת היא, וכשם שהיו הגוים שורטים בבשרם על מתיהם מפני הצער, כך היו חובלין בעצמם לעבודת עכ"ום כנאמר ויתגודדו כמשפטם. ואין ספק שגם הקרחה היו עושים כהני עכ"ום. ולכן נכתבו כל אלו בייחוד לכהני ה', שלא ינהגו כן בעבודת ה', אבל ישראלים שאינן בני עבודה, אינן אסורים בקרחה ובשריטה אלא על מת, שכן היו עושים עכ"ום למתיהם, וזהו ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם, וכן לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י"ד א'). ובכלל זה גם הכהנים שבעשותם כאלה למת חייבין, והא שאמרה הברייתא אף קרחה האמור בכהנים אינן חייבים אלא על מת. לא באה להוציא שאין הכהנים חייבים אם עשו כאלה בעבודתן כדרך כהני הבעל, חלילה לומר כן אלא באה להוציא אם עשה כן על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים, כמו שמצינו כן בישראל. שהרי גם רבינו משה ז"ל אמר כן בשריטה שאפי' בישראל כששורט לעבודת עכ"ום חייבין, וכאן הוזהרו הכהנים עליהן אפילו לשמים, ועתה הכתובים מתישבים על מכונם. שבישראל נאסרו למת וכל שכן כהנים, נוסף עליהן כהנים שאסורין לעשות כן בעבודת המקדש, ולכן הכתובים מלמדין זה על זה, כמו שאמרה הברייתא, ולא הוצרך להתפרש בתלמוד ובהלכו' שהוא בכלל ובחוקותיהן לא תלכו, כל מה שחקקו הם לעכ"ום, אתם לא תעשו כן לשמים, וכמ"ש (פרשה י"ב ד'), ואולי מנהג המצרים למת היה לקרוח על הפדחת, ולכן אמרה בין עיניכם, אלא שאנו למדין זו מזו שחייב על כל הראש כבין העינים: ופאת זקנם לא יגלחו. פרשנו למעלה (פרשה י"ט כ"ז), שבא למעט מלקט ורהיטני שאינן מגלחין וזה ראיה לדברי רבותינו ז"ל, שאילו לא ילמדו הכתובים זה על זה, יהיה לישראל אסור במלקט ורהיטני ולכהן מותר: שרטת. כמו שרט שם דבר בתוספת תי"ו באחרונתו. ולמדו חכמים מזה שחייב על כל שריטה ושריטה, וכן בישראל: (ו) קדשים יהיו לאלהיהם, אע"פ שעל כל העדה נאמר קדשים תהיו, הכהני' הנגשים אליו יתקדשו ביותר, הן להזהר מטומאת מת, והן מטומאת מנהגי גוים והבליהם. יתרוממו בלבבם על מנהגי בני אדם, וגם במות שארם הקרוב או אנשים שהם כריע כאח להם, יעבדו במקדש ה' בשמחה הראויה לעבודתו, וזוהי קדושה גדולה כמו שפרשנו (פרשה י"ט ב'), כי הבדלתי אותם מכל משפחות ישראל לעמוד לשרת לפני: ולא יחללו, במנהגיהם את שם אלהיהם, כי הם כהני ה'. ואם בעבודתם ינהגו ככהני עכ"ום יחללו שמו הגדול הנקרא עליהם: כי, כמו שאמרנו שבהיותם משרתי השם קודש הם: אשי ה'. מבואר (פרשה א' ט'), שכל הקרבנות הנאכלות על המזבח קרויים אש ואשי ואישים, כלומר מתנה על האש לה', לחם אלהיהם.

וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא

תולדות אהרן ואשה וכו׳ יבמות נ״ג, ב׳, ונ״ז א׳, ונ״ד א׳. קדושין ע״ה, א׳: גרושה יבמות כ״ד, ב׳: לא יקחו שם פ״ד, ב׳:

איך קיינע פֿרויא דיא פֿאָן איהרעם מאננע פֿערשטאָסען וואָרדען, זאָללען זיא הייראטהען; דען איין זאָלכער מאן איזט זיינעם גאָט־

תרגום אונקלוס

לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ: (ח) וּתְקַדְּשִׁינֵּיהּ אֲרֵי יָת

רש״י

ממזר [יבמות ס״א]: חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן

באור

אשי ה׳ הללו קרויים לחמו, כמו את קרבני לחמי לאשי: והיו, גם המקדישים קדש לה׳, כמו העבודות שהם עובדים: (ז) אשה זנה, כפי הפשט כמו זונה בכל המקרא המפקרת עצמה לזנות, ורש״י ז״ל פי׳ שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר, וכן שנינו במשנה (יבמות דף ס״א ע״ב) וחכמים אומרים אין זונה אלא גיורת ומשוחרר׳ ושנבעל׳ ביאת זנות. ופי׳ רש״י ז״ל ביאת גוי ועבד פסלה, ושנבעלה בעילת זנות שנבעלה לפסול לה, כגון אחת מכל העריות, וכגון בת ישראל לנתין וממזר. ויש שטה אחרת שאין זונ׳ מחייבי לאוין, אלא מחייבי כריתות שאין קדושין תופסין בה וכן כותי ועבד. וסוף סוף הכל כלול בשם זונה שהיא המופקרת לכל. כי המפקרת עצמה לזנות באין נעליה מי שירצה, ובכללן פסולין וחייבי כריתות וחייבי לאוין. וחכמים שאמרו כן לא משם זונה הוציאוהו, אלא שכך קבלו שזונה האמורה פה שהכהן לוקה עליה היא שנבעלה ביאת זנות: וחללה. תאר לנקבה, ולזכר חלל, בשני קמצין, והרד״ק ז״ל בס׳ השרשים שרש חלל כתב, לבי חָלַל בקרבי (תהלים ק״ט כ״ב), פועל עבר כי חליו פתח, ונפלו חלל (יחזקאל כ״ח כ״ג) תאר. וכן ממותי חלל (שם) או בחלל (במדבר י״ט י״ח), טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכה ד׳ ט׳). הענין אחד כי חלל יהודה (מלאכי ב׳ י״א), אל תחלל את בתך להזנותה (ויקרא י״ט כ״ט), והתאר מזה אשה זונה וחללה, ויתכן מזה הענין ואתה חלל רשע (יחזקאל כ״א ל׳), או מהענין הראשון, וכת״י ואת חייב קטולא רשיעא, זהו תוכן דבריו. ובעיני תמה שיהיה תאר אחד לשני ענינים נפרדים, על ההריגה שהוא בקל התאר חלל חללים, ועל חלל כבוד וקדש, שהוא תמיד בבנין הכבד ג״כ התאר בקל חלל חללה, והאמת לדעתי הוא לפי שהענין שוה בשניהן, כמו שתאר חלל שהוא על ההריגה ענינו שלא יחיה אחרי נפלו, כן תאר וחללה על אבדן כבוד קדושה לדור דור, שאין אחריו חזרה וכמו שסתם חלל הומת ע״י חרב או רעב, ולא עשה בעצמו כלום, שעל המעט שיהרוג אדם את עצמו לדעת, כן חלל וחללה לענין קדשת כהונת שהוחל ע״י אחר, כמו שבא בקבל׳ רבותינו ז״ל איזוהי חללה זו שנולדה מאחד מכל הפסולים לכהונה. והרי היא לא עשתה עברה, ונעשית חללה ע״י מעשה אביה ואמה, ואין תרופה לחלל זה, שהנושא חללה והוליד ממנה בן, אותו הבן חלל, ואין תורת כהונה עליו. והרי הוא כזר מותר להטמא למתים, ונושא גרושה, וכן אם הוליד ממנה בת היא חללה, וכן זרע זרעו של חלל הם חללים, אפילו עד אלף דור. כי חלל זכר חלל לעולם, וכן זרע הבת, רק אם נשאת חללה לישראל והוליד ממנה בת מותרת לכהונה, אבל כל זמן שהיא נשואה לכהנים, תמיד זרעו חללים, ולכן נקראת חללה על שם הזכר שהוא חלל ואין כן כהן בעבד עברה כגון שנשא זונה או חללה או שהרג את הנפש וכיוצא איננו נעשה חלל, גם אין זרעו שמוליד מן המותרת לו חללים, כך נראה בעיני, וסוגיי׳ הגמרא מסייעת פי׳ זה שהם אמרו שגם אלמנה לכה״ג וזונה וגרושה לכהן הדיוט נעשית חללה בביאה זו ולוקין עליה משום חללה, ולכן הקשו (קדושין ד׳ ע״ז ע״א) כולדה אין לו כולדה לא, והרי אלמנה וגרושה וזונה דלא ילדה והויא חללה, ומשני דהא איזוהי חללה שעיקרה מדברי תורה, ואין צריכין לפרש מדברי סופרים. כל שנולדה מפסולי כהונה, למדנו שפי׳ מלת חללה בתורה סתם היא על דרך שפרשנוהו שהוא על ידי אחר, אלא שחכמים למדו מן המקרא׳ שאם נתחללה ע״י ביאת אחד מן הפסולים לכהונה היא ג״כ חללה, לפי שגם הפוגע בעצמו יקרא חלל: לא יקחו, כל אחד מהכהנים: גרושה מאשה. לפי הפשט ירצה שלהלן אמר וכת׳ לה ספר כריתות

לֵֽאלֹהָ֑יו׃ (ח) וְקִדַּשְׁתּ֔וֹ כִּֽי־אֶת־לֶ֥חֶם אֱלֹהֶ֖יךָ ה֣וּא מַקְרִ֑יב קָדֹשׁ֙ יִֽהְיֶה־לָּ֔ךְ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ אֲנִ֥י יְהוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃ (ט) וּבַת֙ אִ֣ישׁ כֹּהֵ֔ן כִּ֥י תֵחֵ֖ל לִזְנ֑וֹת

תולדות אהרן וקדשתו ת"ק כ"ח, ב'. יבמות פ"ח, ב'. נדרים ס"ב, א'. גיטין נ"ט ב'. הוריות י"ג, א': ובת וכו' סנהדרין נ', ב', ע"א, ב', וס"ו ב':

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: (ט) וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתְחַל לְמִטְעֵי מִקְּדוּשַּׁת

תרגום אשכנזי

טע הייליג. (ח) דוא מוסט איהן הייליג האלטען, דען ער זאָלל דיא אָפּפּער־שפּייזע דיינעס גאָטטעס דארברינגען. ער מוס דיר הייליג זיין, דען איך דער עוויגע, דער איך היי־ליגט, בין זעלבסט הייליג. (ט) דיא טאָכטער איינעס פּריסטערס, דיא זיך דער הורערייא ערגיבט, האט

רש"י

בכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה [קידושין ע"ז]: (ח) וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש [יבמו' כ"ה]: קדוש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה [ת"כ]: (ט) כי תחל לזנות. כשתתחלל

באור

ושלחה מביתו (דברים כ"ד א'), ולשון גרושין לא נאמר שם, כמו ויגרש אותם מאת פני פרעה (שמות י' י"א). לכן אלו אמר ואשה גרושה. היתה הגלילה כוללת פנויה שגרשוה מן הבית או מן העיר בעבור רעה שעשתה שגנבה או שהלשינה וכיוצא, על כן הוסיף מאשה. שמדבר על נשואה שגרשה אשה, ואין זה אלא בספר כריתות. שאם לא כן הרי היא אשת איש. ורבותינו ז"ל דרשוהו לענין אחר: גרושה, אע"פי שלא גרשה מדעתו, שלא מלא בה דבר ערוה או רעה אחרת. כגון אותן נשים שכופין בעליהן להוציאן בגט גם הן אסורות לכהונה: כי קדש הוא לאלהיו. כל ישראל קדושים לאלהים. ולא הוזהרו באלה, והכהן קדוש מהם. ולכן נצטוה אזהרות יתרות בענין הקדושה וזהו כנוי לאלהיו. והתפר' (פרשה ד' כ"ג): (ח) וקדשתו, נהג בו מנהג קדושה ותהיה מעלתו מעיניך למעלה כמעלת כל העם, ואמר הטעם כי את לחם אלהיך הוא מקריב, כלומר תשיב אל לבך יתרון קדושתו. שהרי בחרתי לו להקריב לפני חלב ודם זבחי, וכן אמרו רבותינו וקדשתו נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה וכן בכל דבר מעלה, זהו כפי פשוטו. ועוד דרשו על קדשים יהיו, על כרחם, ב"ד יקדישום בכך, וכן דרשו על וקדשתו שאם אינו רוצה לגרש על כרחו יגרש אם נשא אשה פסול' לו: קדש יהיה לך, זהו פי' וקדשתו, לא בעל כרחך ומגזרת המקום ב"ה. אלא קדוש יהיה לך יחשב בעיניך לקדוש ה'. כדרך וקראת לשבת עונג לקדש ה' מכבד (ישעיה נ"ח י"ג), כי נפשות המשפחה הזאת יקרות ביותר, כי נטוע בהן כח קדשה יתרה לעמוד בהיכל ה' לשרת לפניו, ובת"כ אמרו קדש יהיה לך לרבות בעלי מומין, לפי שאמר כי את לחם אלהיך הוא מקריב שמא תאמר אם אינו מקריב כגון בעלי מומין. אין אנו צריכין לקדשו ולכבדו על כן הוסיף קדש יהיה לך, הוא עצמו קדוש ה' יחשב לך: כי קדוש אני ה' מקדישכם, כמו והייתם קדושים כי קדוש אני (פרשה י"א מ"ה). ופרשנו שם אני הקדוש, ובידי לקדש אתכם, וכן כאן יאמר אני ה' מקדשכם, כשם שקדשתי אתכם מכל האומות להיות גוי קדוש. כן קדשתי את הכהנים כלם, ונתתי בהם רוח קדושה להיות משרתים במקדשי ולכן קדש יהיה לך: (ט) ובת איש כהן בתו של כהן, כי אי אפשר לומר כהנת, שאין תאר זה על הנקבות שאינן עובדות במקדש: כי תחל לזנות, שרשו חלל מפעלי הכפל, ומשרש זה לשון תחלה, כמו החל הנגף (במדבר י"ז י"א), אחל תת פחדך (דברים ב' כ"ה). ואם תחל מענין זה היתה התי"ו מנוקדת בקמץ, גם היה טעם לומר שתת"ל לזנות, יאמר כי תזנה, אבל תחל לשון חלול כמו שאמר רד"ק שיתכן להיות מבנין נפעל, והה"ת ראויה להפתח. כמו למעני אעשה כי איך יחל (ישעיה מ"ח י"א), או

שהוא מבנין הפעיל והתי"ו ראויה להפתח. כמו לא יחל דברו (במדבר ל' ב'). וכן דעת רבותינו ז"ל יכול אם חללה את השבת תדון בשריפה, ת"ל לזנות כשחללה בזנות

אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס (י) וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ׀ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא

קמץ בז"ק

תולדות אהרן אביה שם נ. א', ויג"ד א': באש פסחים ע"ה, א': והכהן יומא י"ח, א'. הוריות ט', א'. וי"ב, ב'. חולין קנ"ד, ב': את ראשו וכו' הוריות י"ב, ב': ובגדיו שם שם:

איהרען פאטער ענטווייהט, זאלל פערבראננט ווערדען. (י) דער פריסטער אבער וועלכער אונטער זיינען ברידערן דער פארנעהמסטע איזט, אויף דעססען הויפט ואלבעאהל געגאססען, אונד דער אין זיין אמט איינגעזעטצט ווארדען, דאס ער דיא אבערפריסטערליכע קליידונג טראגען דארף; דער זאלל בייא איינעם טרויערפאללע זיין הויפטהאאר

תרגום אונקלוס

אֲבוּהָא הִיא מַתַּחְלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ (י) וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דִּי יִתְרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְדִקְרֵב יָת קוּרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵּירוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא

רש"י

על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל יזנת' או מן האורוסין או מן הנשואין. ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה [סנהדרין נ"א]: את אביה היא מחללת. חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל [סנהדרין נ"ב]: (י) לא יפרע. לא יגדל

באור

לא בדבר אחר: את אביה היא מחללת. קדושת אביה הכהן היא מחללת, שבהיות אביה כהן לאל עליון, לא היה ראוי שתחלל זרעו בזנות שתגרום שיחללו קדושת אביה ויאמרו עליו שיש בו שמץ דבר, ולכך יצאה ממנה בת כזו. וזהו שפי' רש"י זכרונו לברכה חללה ובזתה את כבודו, שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל. וכן וסקלוה פתח בית אביה מטעם זה, אלא שבישראל לא אמר חלול. וכאן מחללת קדושת הכהונה, וקבלו רבותינו ז"ל שהכתוב מדבר בזנות שיש בה זיקת בעל. ולמדו ג"ש שנאמר כאן אביה ונאמר להלן פתח בית אביה מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן זנות עם זיקת הבעל. ונחלקו בדבר אם מן האורוסין או מן הנשואין: באש תשרף, בכל חייבי מיתות אמר הכתוב תחלה מות יומת, כמו מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן (פרשה כ' ב'), מות יומת דמיהם בם (שם שם י"א) מות יומת באבן ירגמו אותם דמיהם בם (שם שם כ"ז). וכאן סתם ואמר באש תשרף. לפי שבכל מקום נכון לומר תחלה שפלוני או פלוני חייב מיתה ואח"כ יאמר באיזה מיתה ימיתוהו. ולפי שכאן מדבר באות' שהוא במיתה אפילו בישראל, שהיא ארוסה או נשואה. שהן בחנק ובסקילה, ובבת כהן דינה בשריפה, על כן לא היה צריך לומר מות תומת, וזה כפי קבלת רבותינו ז"ל, (מדברי הרלב"ג ז"ל) ויפה פי': (י) והכהן הגדול מאחיו, הכהנים ולפרושנו למעלה (פסוק ד') יפרש מה שאמר לא יטמא בעל בעמיו. שהוא הכהן הגדול מאחיו. והוא הבעל והאדון עליהם. ומי הוא זה אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וגו': הגדול, לפי פשוטו שהוא אדון עליהם, אבל רבותינו ז"ל אמרו שהוא על מעלות גופו ונפשו, שיהא גדול מאחיו בנוי בעושר ובכח ובחכמה ובמראה, וכל זמן שהנבואה בישראל נמשחו הכהנים הגדולים במצות השם ע"פ נביא. והוא יבחר הגדול שבכלן בגדולת נפש, וכשפסקה נבואה ונבחר ע"פ אחיו הכהנים, צריך שיתנו עיניהם באיש שיראו בו הנוי והעושר והכח והמראה, וגם החכמה יכולים לדעת. ששואלין אותו הלכה בכל מקום ויודע: יוצק על ראשו, דקדק הכתוב ביציקה ולא במשיחה. לפי שבני אהרן נמשחו גם הם עליהם ועל בגדיהם בהזאת שמן המשחה, אבל על ראש אהרן יצק השמן ומשחו לקדושת כהונה גדולה ותבין זה מן המבואר (פרשה ח' י"ג ול'): ומלא את ידו, שנתן לו הרשות והכח ללבוש את הבגדים שהן בגדי כהונה גדולה לשרת בם, ולפי שלא היה צריך לומר כן. כי מיציקת שמן המשחה ידענו שמדבר בכ"הג, יש לומר ומלא או מלא כמו ומכה אביו ואמו, כי לפי שבבית שני לא היה שמן

יִפְרֹם׃ (יא) וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא׃ (יב) וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל

ת״א ועל כל נזיר נ״ח, א׳. סנהדרין ד׳, ע״א· הוריות י״ב, ב׳ ומ״ז, ב׳. חולין ע״ב, א׳: לאביו נזיר מ״ז. ב׳: המקדש סנהדרין י״ח, א׳. ומ״ד, א״ו · זבחים ט׳. א׳:

תרגום אשכנזי

ניכט ווילד וואכסען לאססען, זיינע קליידער ניכט צערייסען. (יא) אונד צו קיינער לייכע קאממען; זעלבסט אן פאטער אונד מוטטער זיך ניכט פערונרייניגען. (יב) אויך דעסוועגען ניכט אוים דעם היילִיגטהומע געהן,

תרגום אונקלוס

יְבַזַּע׃ (יא) וְעַל כָּל נַפְשַׁת מִיתָא לָא יֵעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאַב׃ (יב) וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יַחֵל יַת מַקְדְּשָׁא

רש״י

פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום [ת״כ]: (יא) ועל כל נפשות מת. באהל המת: נפשות מת. להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל [נזיר ל״ח]: לאביו ולאמו לא יטמא. לא בא אלא להתיר לו מת מצוה [סנהדרין ד׳ ת״כ]: (יב) ומן

באור

המשחה, כיון שמלא ידו ללבוש את הבגדים דין כהונה גדולה עליו, ואסור בכל האמור בענין, ולא נזכר לבישת הבגדים לבד. לפי שדין טומאה ופריעה ופרימה נוהג גם במשוח מלחמה, שאינו משמש בשמנה בגדים: לא יפרע, וכן לא יפרום פרשנוהו (פרש׳ י׳ ו׳) והוא יבל מת, כמו שנזכר שם בענין, וכן אמרו בת״כ ר״מ אומר את ראשו ונומר על מתו, כדרך שבני אדם פורעים ופורמים על מתיהם, ודמב״ן ז״ל פי׳ ועל כל נפשות מת הנאמר אחריו נמשך לפניו, יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבוא עליו, והאמת שנוהג פריעה ופרימה בכ״הג בכל עת. שאסור לו לגלח פרע לעולם וכן אסור לפרום, ומטעם זה נאמר כאן קודם ועל נפשות מת, וכל שכן הוא אם על מתו שמתאבל עליו אסור בפריעה ובפרימה כל שכן שלא על מתו, זה דעת הר״במ ז״ל שפסק (ה׳ ביאת מקדש פ״א י׳) כהן גדול אסור לגדל פרע ולקרוע בגדיו לעולם, שהרי תמיד הוא במקדש, ולכך נאמר בו את ראשו לא יפרע וגומר, אבל כהן הדיוט שמטמא לקרובים, פורע ופורם עליהם כדרך שאר אבלים, שאינו עובד בעודו טמא ובכניסתו למקדש אסור בפריעה ופרימה ואם עבד פרוע ראש או קרוע בגדים, אע״פי שלא חלל עבודתו חייב מיתה בידי שמים. ואע״פי שגם פרוע ראש לא נאמר בכהן הדיוט למדוהו מדברי קבלה שנא׳ ויין לא ישתו כל כהן וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו (יחזקאל מ״ד כ׳), מה שתויי יין במיתה אף מגדלי פרע במיתה. ויראה שלכך נאמר בכ״הג קודם ועל כל נפשות מת, ללמד שהוא בעבור הכניסה והעבודה במקדש, שהוא תמיד שם מקריב מנחת כליל בכל יום ועוסק תמיד בעניני המקדש, ללמדנו שכל עובד במקדש אסור בזאת בשעת עבודה אפילו כהן הדיוט, ולפי שאינו מפורש שמכוהו לדברי קבלה שפירש׳, וזה דרך נכון בפשט הכתובים: (יא) ועל כל נפשת מת לא יבא, כבר בארנו (פסוק א׳) שהגוף נקרא נפש לאחר המות, לפי שבעל ידו היה האדם לנפש חיה. והיה אפשר לומר ועל כל נפשות לא יבא, אלא שלא תתפרש כהוגן, כי למעלה שאמר לא יטמא מבואר שמדבר בנפש מת, כי להלן מפורש שהטומאה באדם מת, אבל אלו לא יבוא לא היינו שומעין באיזו ענין מדבר על כן הוסיף לומר נפשות מת שלא יבוא בבית או באהל שיש שם מת. ולמדנו שהוזהר על טומאת האהל אע״פי שלא נגע, ורבותינו דרשו נפשות מת על רביעית דם משתי מתים שמצטרפין לטומאה, כי הנפש הוא הדם כאמרו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא (פרשה י״ז י״ד) ופרשנו שיש בדם חלקים דקים שונים המתפעלים מכחות הנפש: לאביו ולאמו לא יטמא, זהו טומאת מגע, וכן כהן הדיוט באותן שאסור לו לטמא להן מוזהר על שתיהן ולמדנו מג״ש לא יטמא לא יטמא מכ״ג: לאביו ולאמו לא יטמא, וכל שכן לבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו שמלבד הקורבה חייב במוראם ובכבוד׳ גם לאחר מותם, ורבותינו ז״ל בת״כ דרשו לאביו ולאמו לא יטמא, אבל מטמא הוא למת מצוה: (יב) ומן המקדש לא יצא, ללכת אחר מטת אביו ולהתאבל עליו, מבלי שיטמא לו. ותלה האזהר׳ במקדש, ולא אסר עליו לצאת מביתו, לפי שלא אסר עליו להתעלב ולבכו׳ על מיתת קרוביו, כי זה דרך כל אדם והגון לו וחייב לספוד ולבכות עליהן. ולר׳ מאיר (סנהדרין דף

תרגום אשכנזי קסד

דאמיט ער דאז הייליג-
טהום זיינעס גאָטטעס
ניכט ענטווייהע; דען דיא
קראָנע, זאלבאָהל זיינעס
גאָטטעס איזט אויף זיי-
נעם הויפטע, איך, דער
עוויגע! (יג) ער זאָלל
איינע פֿרויא אין איהרעם
יונגפֿערנשטאנדע הייראַ-

אֶת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן
מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃
(יג) וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃

ת"א כי נזר הוריות י"ב, ב': והוא יבמות נ"ט, א'. כתובות נ"ז, ב'. הוריות שם: אלמנה יבמות נ"ט, א'. כתובות כ"ט, ב'. קדושין ע"ד, א', ונ"ז א'. תמורה ה', ב': יקח יבמות ס"א, א':

תרגום אונקלוס

דֶאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא יְיָ׃ (יג) וְהוּא

רש"י

המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן [ת"כ כזיל ל"ז] וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל

באור

י"ח ע"ב) יצא אפי' אחר המטה, ורבי יהודה שאוסר לפי שחושש שבאמר נפשו ישכח כהונתו ויגע בטומא' הרי שלדעת כלם מתאונן ומתעצב עליהן, אלא מן המקדש לא יצא, ממעשיו שעושה במקדש לא יצא שאם עוסק בעבודה ושמע שמת לו מת, אסור לו להניח עבודתו ולצאת, שאם יניחנה מעצבת לב, לרוץ לבכות ולהתאבל על מתו, לעון יחשב לו, שבהיותו קדוש ה' וגדול מכל אחיו, תרב קדושתו ושמחת לבו בעבודת ה' מרוב כל, ויתרומם על העצב ועל תמרור נפשו גם במות שארו הקרוב אליו, וכמו שפרשנו למעלה (פרשה י"ט ב') שזהו דרך הקדושים אבל היא רק מדרגת קדושת כהן הגדול. שאפילו שאר הכהנים הקדושים גם הם לאלהיהם אינן חייבין ביתרון הקדושה הזאת, ונצטוו להטמא לקרובים האמורים בענין ושעובדים באנינות מחללים עבודתם, כי יודע השם שאין זה בכחם להתרומם גם על העצבון הזה ולעבדו בשמחה: ולא יחלל וגו', שאם בעצבת לבו יניח העבודה ויצא, הרי הוא מחלל את מקדש אלהיו, כלומר שנוהג בו מנהג חול, שמניח לפעמים דבר בשביל דבר אחר שנחשב בעיניו יותר, והוא חייב להראות שחפץ בעבודת אלהיו יותר מכל, וכמו שכתוב וידם אהרן (פרש' י' ג') ובארנוהו שם. ובכלל זה שמענו שאל יקטן בעיניו לאמר איכה אעבוד את אלהי, ותקראנה אותי כאלה. אלא ולא יחלל את מקדש אלהיו, ותפרש הוי"ו לנתינת טעם כי לא יחלל את המקדש, שראוי הוא לעבוד אונן, וממילא נשמע שכהן הדיוט שעבד אונן חלל. וכמ"ש (זבחים דף ט"ז ע"א) אונן דמחיל עבודה מנא לן, דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל. וא"כ דברי הברייתא בת"כ שאמרה ומן המקדש וגו' אזהרה שלא להניח עבודה ולצאת, וסוגית התלמוד בזבחים עולים כהוגן וכהלכה: אלהיו, בכנוי, בעבור רוב דבקות לבו בה', וכן קדושים יהיו לאלהיהם (פסוק ו') ובארנוהו (פרשה ד' כ"ב): כי נזר שמן משחת אלהיו עליו, שמן משחת אלהיו הוא עליו נזר, כמו ציץ הזהב נזר הקדש (פרשה ח' ט'), כמו עטרה, ונקרא נזר שמזיר אותו מכל אחיו, שגדולתו רבה עליהן, לכן נופל על כל דבר קדוש, כמו שמן המשחה שמזיר את הנמשח בו מכל העם למעלה ולכבוד, וכן על מלכי בית דוד הנמשחים בשמן זה נאמר ועליו יציץ נזרו (תהלים קל"ב י"ח), וכן נושא הציץ שעליו חקוק השם קראו נזר הקדש, וכן בנזיר כי נזר אלהיו על ראשו (במדבר ו' ז'), והכלל זאת המלה על גדלה של קדושה, בהיותו פרוש מן הטומאות ומן התאוות, ורמז הכתוב במלת נזר גם על הכהנים הגדולים שהיו בבית שני שאינן משוחים בשמן המשחה, אבל ציץ נזר הקדש עליהם. וכן אמרו בת"כ. אני ה'. אמרו בת"כ להגיד מה גרם, כלומר אני ה' יוצר נפשו, ואני יודע כי כחו רב לעמוד בכל אלה: (יג) והוא, האיש הגדול הזה שצויתי עליו קדושות כאלה, אל תאמר שראוי לו להתקדש ביותר שאל כל אשה אל יגש, כמו שנצטוו במעמד הר סיני, אלא אשה בבתוליה יקח. חייב שישא בתולה: בבתוליה, הנפרד בתולים, וכן מן השמות שלא יתפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים, ויש שמות שלא יתחברו כמו כסף זהב וברזל. כמו שזכר רד"ק ורא"בע ז"ל: (יד) אלמנה וגרושה. סדר הכתוב מן הקל אל החמור, אלמנה אין בה פגם כלל ומותרת גם לכהן, רעה ממנה הגרושה, שלא מצאה חן בעיני בעלה ואסורה גם לכהן

(יד) אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה
אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה
מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה׃ (טו) וְלֹא־יְחַלֵּל
זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ׃ ס
שני (טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יז) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזַּרְעֲךָ

ת״א ולא יחלל יבמות ס׳, א׳ וס״ע א׳. כתובות כ״ט, ב׳. נזיר מ״ג, ב׳. סוטה כ״ג, ב׳ וכ״ו ב׳, ומ״ד א׳. בכורות מ״ו, א׳. תמורה ה׳, ב׳ וכ״ט ב׳: מזרעך חולין כ״ד, א׳:

תרגום אשכנזי

טהיזן. (יד) איינע וויטווע, פֿערשטאָססענע, ענטווייהטע, אָדער איינע הורע, זאָלכע פֿערזאָנען זאָלל ער ניכט הייראטהען; זאָנדערן איינע יונגפֿער אויס זיינער נאציאָן זאָלל ער הייראטהען. (טו) ער זאָלל זיינען זאאמען ניכט בייא דער נאציאָן ענטווייהען; דען איך בין דער עוויגע, דער איהן הייליגט. (טז) דער עוויגע רעדעטע פֿערנער מיט משה, וויא פֿאָלגט. (יז) זאגע אהרן

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא בִּבְתוּלָהָא יִסַּב: (יד) אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וַחֲלִילָא מַטְעֲיָא יָת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָּא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא: (טו) וְלָא יְחַל זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁיהּ: (טז) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יז) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן לְמֵימָר גְּבַר מִבְּנָךְ לְדָרֵיהוֹן דִּי יְהֵא

רש״י

בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: (יד) חללה. שנולדה מפסולי כהונה: (טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם

באור

הדיוט, רעה ממנה החללה שנולדה מאיסורי כהונה, רעה ממנה הזונה, שפגמה עצמה בדבר עבירה. ובכהן הדיוט הסדר מן החמור אל הקל זונה וחללה ואחריהן גרושה, והוא הסדר הנכון. אלא שבכ״ג פתח האזהרה שנתחדשה בו שהוא אסור אלמנה ולכן הוצרך להזכירם מן הקל אל החמור. ורבותינו בת״כ דרשו טעם שנאמרו כלן: וחללה זונה. כמו וזונה. שכבר אמר זונה וחללה אצל אלמנה גרושה לא אמר, אולי טעמו שבא לאסור לכ״ג גרושה גם לאחר מיתת בעלה שגרשה. והיינו מתירים לכהן הדיוט גרושה לאחר מיתת המגרש. ולכן הפסיק בוי״ו: את אלה לא יקח, אמרו רבותינו אלה לא יקח, ואם לוקח מחלל זרעו, ואין זרעו מן הנדה חולין, אע״פי שחייב כרת על ביאתה: כי אם בתולה מעמיו יקח אשה, אמרו רבותינו מלמד שהוא מצוה על הבתולה, דומה לפירושו על והוא אשה בבתוליה יקח שחייב ליקח אשה ומפסוק זה נראה כפי׳ שהוא חובה: מעמיו. לפי פשוטו יאמר מלבד שיזהר מקחת הפסולין לו. גם יקח בת גדולים. אנשים שהן בערכו שראוי לו להזדווג בהן. וכמ״ש פי׳ בעמיו למעלה (פסוק ד׳). [א״ה, לפי דרכי גם פה הכוונה שיוכל לקחת בתולה מישראל שהם עמיו, ואילו אמר מעמו הייתי אומר בת כהן דוקא]: (טו) ולא יחלל זרעו בעמיו, הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנו חלל מדין קדושת כהונה. לשון רש״י ז״ל. והוא לאו בפני עצמו, כמ״ש (קדושין דף ע״ח ע״א) קדש ובעל לוקה שתים, משום לא יקח. ומשום ולא יחלל, בעל ולא קדש לוקה אחת משום לא יחלל, קדש ולא בעל אינו לוקה, מה טעם לא יקח משום ולא יחלל. ולפי שהעיקר משום חלול זרע, למדנו שזרעו הימנו חלל, ונזכר חלל פרשנו (פסוק ז׳): בעמיו, החשובים והגדולים כמ״ש (פסוק ד׳) שאפילו אלמנת מלך א׳ אלמנת כ״הג אסורה לו, ואם הם עמיו ואנשים כערכו. וכ״ש אלמנת וגרושת הדיוט: כי אני ה׳ מקדשו, אמרו בספרא להגיד מה גרם, כלומר קדושתי שקדשתיו, נתתי בו נפש יקרה. גזרתי שהזהרתי אותו באלה האזהרות. ואפשר שכנוי מקדשו על הזרע, ושב על זרעו. אני ה׳ מקדש זרע אהרן להיות משרתי׳ בביתי. ואם יטמא בביאות האסורות, מחלל זרעו מהיות כהן לפני, כי החלל פסול מדין כהונה. ואין כן ישראל הבא על האסורות לו. אע״פי שפוגם זרעו, דינו כדין ישראל בכל דבר: (יז) דבר

לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו׃ (יח) כִּי כָל־

תרגום אשכנזי קסה

פאָלגענדעס: ווען יעמאנד פאָן דיינען נאכקאָממען אין קינפטיגען צייטען איינען לייבעספעהלער האבען ווירד, זאָלל ער ניכט הערבייא קאָממען, אָפפערשפייזע זיינעם גאָטטעס דארצובריגגען. (יח) דען

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ׃ (יח) אֲרֵי כָל גְּבַר

רש"י

כמו עבד לחם רב [דניאל ה']: (יח) כי כל אשר בו

באור

אל אהרן לאמר איש מזרעך. בפרשיות שלמעלה אמר אל אהרן ואל בניו. לפי שהוא על הקרבנות וכיוצא. שכן תפארת למשפחה זו, אבל בפרשה זו המדברת על המומין. אילו אמר אל אהרן ואל בניו. היה צריך לומר איש מכם לדורותיכם ולא ירצה להזהיר את אהרן עצמו על המומין. כי אהרן קדש ה' כלו יפה מום אין בו. ובת"כ שאמרו כל איש מה ת"ל לפי שנאמ' דבר אל אהרן, אין לי אלא זרעו. אהרן עצמו מניין ת"ל כל אשר בו מום, פי' עצמו הכהן הגדול תחתיו מבניו וכמו שיתבאר. מפי' רמב"ן ז"ל. ונכון הוא: אשר יהיה בו מום. חסרון גלוי בגוף שנראה לעין שאינו תמים. וכן ומוכיח לרשע מומו (משלי ט' ז'), פי' מגדר לו מומו שנראה לכל, ולפ"כ לוקח לו קלון. וכ"ש יוסר רשע. וזה פרשנוהו בס' מעין גנים ברחבה. וכן כלך יפה רעיתי ומום אין בך (ש"ה ד' ז'). שכן קראה יונתי תמתי. בל"א (פעהלער). ומלת יהיה כנגד מלת לדורותם, ודין שנולד כן ממעי אמו. ודין שנולד תמים ונתחדש בו מום אסור להקריב: לא יקרב להקריב. רבותינו בת"כ למדו מן המקראות שחייבים על כל העבודות על ההזאות ועל ההקטרות של כל מיני הקרבנות. ואמרו עוד מניין לרבות היציקות והבלילות והתנופות וההגשות וכו' ת"ל לא יגש להקריב. יכול יהו חייבים על כלם, ת"ל לחם, מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה, יצאו אלו שאינן משום עבודה, שכבר פרשנו (פרשה ב' ב') שהיציקה והבלילה וכל הקודם לקמיצה כשר בזר. וכמו שאמרו (מנחות דף י"ח ע"ב) לימד על יציקה ובלילה שכשרה בזר וכן פסק רמב"ם ז"ל (מ"ק פ' י"ב ה' כ"ג) וכל מעשיהן כשרין בזר עד עד שיגיעו לבית הקמיצה, וא"כ כהן בעל מום גרוע מזר שאסור גם בזאת. ואל תתמה על זה, כי זר אפילו בעל מום עושה מה שהתירה התורה לעשות. שאינו נזכר בתורת כהן. אבל בעל מום כהן כשעושה כן נראה שבא בתורת כהונתו. וזה חולין כלפי מעלה. ולכן כל מה שעושה במקדש פוסל את המעשה. ועל זה נאמר כאן לא יקרב להקריב לחם אלהיו. וכן (פסו' י"ח) לא יקרב. ועוד (פסוק כ"א) לא יגש להקריב את אשי ה'. לא אמר באחד מהן לא יקריב, אבל הוסיף פעם לא יקרב ופעם לא יגש. ללמד שלא יקרב ולא יגש לעשות דבר הצריך להעשות בקרבנות הבאים להקריב על המזבח. ולכן שנינו (מדות פ"ב ה') מזרחית צפונית היא היתה לשכת העצים. ששם הכהנים בעלי מומין מתליעין בעצים וכו' שלפי שאסור להן לסייע בשום עבודה אפי' מה שכשר בזר. היו עוסקים במלאכה זו. כך נראה לי. וראיה ממה ששנינו (חולין פ"א ו') כשר בכהנים פסול בלוים. כשר בלוים פסול בכהנים, כי בעל מום כשר בלוים ופסול בכהנים. והרי הלוים מכשרים אפי' בעלי מומים. ואילו בכהנים גם כמו זאת אסור בבעלי מומין, שכן נאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות. ותניא (ספרי פ' בהעלותך), ר' עקיבא אומר תמימין ולא בעלי מומין. ור' טרפון הודה לדבריו. ולכן לא הבנתי מה שכתב רמב"ם ז"ל (ביאת המקדש פ"ט ה') אבל היוצק והבולל וכו' אע"פ שנפסלו והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה אינו חייב מיתה. אולי שאינו שב על יוצק ובולל. ומפרשי ספרו ז"ל לא אמרו על זה דבר, וכן תמה על הרב ר"ע מברטנורה ז"ל (זבחים דף קי"ב ע"ב) שבעל מום ששמש ואין חייבין עליו לא משום זרות וכו', פירש אינו חייב מיתה אע"פ שנפסל אותו דבר שעבד בו. גם הרב בעל משנה למלך ז"ל (פ"ב מהלכות תמידין ומוספין) התעורר איך יהיה הזר טוב מבעל מום. ולא אאריך בזה. כי הנראה לדעתנו לפשט הכתוב כתבנו: לחם אלהיו, מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם. כמו עבד לחם רב. לשון רש"י ז"ל, ולכן כולל כל הקרב למזבח: (יח) כי כל איש. אע"פ שאיש זר מותר לעשות מקצת מעשים בקדש כמו יציקה ובלילה, והרי צריך שיקרב אל הקדשים, כל איש אשר בו מום לא יקרב. וכמו שיתבאר. ורש"י ז"ל פי' כי כל איש וכו' לא יקרב, אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח'), ואין כוונתו ז"ל

תרגום אשכנזי

עס געצימט זיך ניכט, דאס איין מאן, דער איינען לייבעספֿעהלער האט, היערבייא קאָממע; איין מאן דער בלינד, אָדער לאהם איזט, דער איין איינגעדרוקטעס נאזענ-ביין, אָדער איין גליד צו לאנג האט. (יט) איין מאן, דער דען פֿוס אָדער דיא האנד געבראָכען. (כ) איין בוקליגער אָדער צווערג, איינער, דעם

אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ
עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃
(יט) אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל
אוֹ שֶׁבֶר יָד׃ (כ) אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ
תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ

תולדות אהרן עור בכורות י"ד, א': חרם שם שם: שבר שם מ"ה, א': או גבן מגלה כ"ט, א'. בכורות מ"ב, ב': תבלול בכורות ל"ד, ב' ומ"ד א': גרב שם מ"א, א' ומ"ב א':

רש"י

מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך [מלאכי א']: חרום. שחוטמו שקוע בין שתי העינים [בכורו' מ"ד] שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחד מאבריו גדול מחברו, עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו אחת ארוכה מחברתה [שם]: (כ) או גבן. בורי"ליולש (אויגענברויאען) Sourcils בלע"ז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. שיש לו בעיניו דוק [בכורות ל"ט] שקורים טי"לא Toile (אויף דיזעם געוועבע, איין הייטלען Taie איין ווייסעס אויגענפֿעלל אויף דער הארנהויט) כמו הנוטה כדוק [ישעיה מ']: או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בגידה שהיא מוגל המקיף את השחור שקורים פרוני"לא Prunelle (דער אויגענאפפֿעל, אויגענשטערן) וזהו הזה עוסק את העיגל ונכנס

תרגום אונקלוס

דִּי בֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר עֲוִיר אוֹ חֲגִּיר אוֹ חֲרֵם אוֹ שְׂרִיעַ׃ (יט) אוֹ גְבַר דִּי יְהֵי בֵיהּ תְּבַר רַגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא׃ (כ) אוֹ גְבִין אוֹ דוּקָא אוֹ חִילִיז בְּעֵינֵיהּ אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ מְרִים פַּחֲדִין׃

באור

שהדברים דומים מאד, כי בעל מום אינו מבזה חולין וגם בתלדות המלכים יעבוד. ולולי שגזר הכתוב שלא יעבוד בקדש, לא היה בא בדין, אבל הביאו לדוגמא: עור או פסח, כבר כתב רמ"בן ז"ל שהמומים הנזכרים בתורה אבות הן, ורבותינו ז"ל באלו מומים רבים כלמדי' מאלה, ועור בין סומ' בעינו אחת בין בשתי עיניו, ועוד יש מומין באלות שזכרו רבותינו ז"ל, וכן פסח בין חגר בשתי רגליו בין באחת. ועוד שאר מומין ברגל שזכרו רבותינו ז"ל, ושתי אלה מונעים פעולת אדם, שאחד מונע הראות והשני ההליכה: או הרם, שחוטמו שקוע, אע"פי שאינו כוחל שתי עיניו כאחת. ופי' רמ"בן ז"ל חרם מל'חרם ענין חרבן, ונקרא בעל חוטם שקוע כן, לפי שהחוטם הדרת פנים, כמו שאמרו אין מגידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, ומי שאין חוטמו כתואר חוטמי בני אדם צורתו חרבה, ויש עוד מומין בחוטם שזכרום רבותינו ז"ל: או שרוע, הפך מן חרום, כי הוא מגזרת מהשתרע, שהוא ההרחבה, שהאבר רחב וגדול ממה שראוי להיות, וכמו שפי' רש"י ז"ל שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ואחת קטנ' או שוקו אחת ארוכה מחברתה. וכן שנינו במומין (בכורות פ"ו י') עינו אחת גדולה ואחת קטנה אזנו אחת גדולה ואחת קטנה, אלא שבת"כ שנינו שרוע זה שנפגמה ירכו. ואין זה פסח, שהרי אמרו במדרש שנשתברה ירכו, ופי' רש"י ז"ל שאחת מירכותיו גדולה מחברתה. ודומה לזה בעין ובאזן, וכל שכן הוא, אלא לדעתי הירך שהוא האבר היותר גדול, בהיותו גדולה מחברתה נראה לכל ועליו נקרא שרוע, ושתי אלה אינן מונעין בפעולות האדם, ואע"פכ הם מומים גמורים: (יט) שבר רגל, רבותינו ז"ל מנו עוד מומים רבים ברגל, כשהוא משונה מרגל שאר בני אדם, וכן ביד, והכלל בכלל שבר שאם השבר מום אע"פ שאינו משתנה משאר יד ורגל. וכן שנינו השבורה עצם ידו ועצם רגלו אע"פ שאינו ניכר (בכורות פרק ו' א'), כל שכן אותן המשונים מהכו: (כ) או גבן, אמר רא"בע ז"ל קרוב מגזרת הריס בגבונים והגו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק הוא כמשמעו להיות דק קצר קומה, ואע"פ שגם אלו מומין, כמו

מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ (כא) כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ

ת"א מרוח שם מ"ד, ב': כל איש שם מ"ג, א' וב':

דאז ווייסע אים אויגע מיט דעם שווארצען פערמישט איזט. וועד דיא טראָקענע אָדער פייכטע קרעטצע אן זיך האט, אָדער דעם דיא האָדען צערדריקט זינד. (כא) וועד פאָן דען נאכקאָממען אהרן'ס איינען

תרגום אונקלוס

(כא) כָּל גְּבַר דִּי בֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב

רש"י

בשחור ותרגומו תבלול חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב [בכורות ל"ח]: גרב ילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס [דברים כ"ח] כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות [בכורות מ"א]. מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוססין שביצים שלו כתותין פחדיו כמו גידי פחדיו ישורגו [איוב מ']: (כא) כל

באור

ששנו (פרק ז' ו') הזקן והגבן, אין דבריו נראים במשמעות הכתוב, כי מה ענין גבן ודק עם תבלול בעיניו. אלה בגוף כלו, ותבלול רק בעין, ויותר יסמך תבלול לעור, אבל רבותינו ז"ל שנו (שם פ"ז ב') אין לו גביניס אין לו אלא גבן אחד זהו גבן האמור בתורה והוא מלשון גבות עיניו, שהן השיער שמעל עיניו ואפי' חסר אחת הרי זה מום, וזהו גבן שהוא בעל גבן אחד, ועליו שנה אין לו אלא גבן אחד זהו גבן האמור בתורה וכל שכן אין לו גביניס כלל: או דק, במשנה שנינו (שם שם) ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבים. ואם פי' גבן ששערות גביניו ארוכים ושוכבים על עיניו, יהיה דק להפך שגביניו דקים שאין בהם שער כלל, וזה דעת יב"ע וירושלמי שתרגמו או דגביני שכנן הפיין עינו או לית שער בגביניו, אבל לדעת חכמים שגבן הוא שאין לו גביניס יפרשו דק על נקודה שבשחור של עין, כמו הנוטה כדוק שמים וימתחם כאוהל לשבת (ישעיה מ' כ"ב). ובת"כ דוק זה הדוק חלזון נחש ועינב מניין ת"ל או דק. כלומר דק כדמות נקודה עגולה לבנה בשחור שבעין, ומניין חלזון או נחש ועינב שיש בה לובן נמשך בה כדמות תולע חלזון או נחש או עינב ת"ל או דק. [א"ה רש"י ז"ל פי' גבן, סורצילי"ש בלע"ז (סורסילש, דער לאנגע אויגענברויגען האט) שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק, שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א, כמו הנוטה כדוק (ישעיה מ') עכ"ל, ושם בישעיה כתב כדוק כיריעה שקורין טיל"א (טאילא, או טעל"ע, בל"א ויין געוועבע), הרי שפי' גבן כשטת ר' דוסא, ודק כשטת החכמים]: או תבלל בעינו, פירש"י ז"ל דבר המבלבל את העין, כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא, שהוא עיגול המקיף את השחור שקורין פרו"ניל (בל"א אויגען=שטערן), והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור, ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון, שהוא דומה לתולע' אותו החוט, וכן כנוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש ועינב, ויפה פי', אע"פ שבברייתא אמרו על או דק חלזון נחש עינב, זה ללמד אם יש חוט לבן בשחור שהוא מום כמו נקודה עגולה. ואינו עובר את השחור ליגע בלבן, אלא הסירה שליתה, אבל תבלול הוא כשחוט הלבן נמשך מלובן שבעין. ופוס' העוגל המקיף את השחור ונכנס בשחור. וזהו לשון תבלל שבולל הלובן שבעין עם השחור שבעין, והחוט הזה הוא ג"כ כתולעת משוך כמו שאמר רבינו ז"ל בפי' דברי התרגום, וראיה ממשנתינו (בכורות פ"ו ב') הרי בעיניו דק תבלול חלזון נחש ועינב, ואיזו תבלול לבן הפוסק בסירא ונכנס בשחור. לדעתי הפי' תחלה מפרש דק שגם הוא תבלול חלזון נחש, אע"פ שאינו נקודה אלא כדמות חלזון נחש, שהוא מבלבל הראות שאינו רואה כהוגן, ולכן שאל ואיזהו תבלול, כלומר אם כן מה בין דק לתבלול האמור בכתוב בפני עצמו, והשיב שהוא לבן הפוסק בסירא, שמבלבל את העין, ואינו מונע הראות, כך נראה בעיני, לא כפי' רא"ם ז"ל בפי' דק, גם התי"ט מדבריו מה שתמה על רש"י ז"ל: או גרב, זו החרס, שחין יבש מבפנים ומבחוץ: ילפת, היא חזזית המצרית, ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה, והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים, ובמקום אחר אומר ובגרב או בחרס קורא לילפת גרב לפי שסמוך אצל חרס, וכשסמוך גרב לילפת הוא החרס, מפירש"י ז"ל וכך מפורש

מ֛וּם מִזֶּ֖רַע אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֑ן לֹ֣א יִגַּ֔שׁ לְהַקְרִ֖יב אֶת־אִשֵּׁ֣י יְהוָ֑ה מ֣וּם בּ֔וֹ אֵ֚ת לֶ֣חֶם אֱלֹהָ֔יו לֹ֥א יִגַּ֖שׁ לְהַקְרִֽיב׃ (כב) לֶ֣חֶם אֱלֹהָ֔יו מִקָּדְשֵׁ֖י הַקֳּדָשִׁ֑ים וּמִן־הַקֳּדָשִׁ֖ים יֹאכֵֽל׃ (כג) אַ֣ךְ אֶל־הַפָּרֹ֜כֶת לֹ֣א יָבֹ֗א וְאֶל־הַמִּזְבֵּ֛חַ לֹ֥א

ת"א לחם זבחים ק"ח, ג', וק"ג א': אך עירובין ק"ה א':

תרגום אשכנזי

לייבעספעהלער האט, זאלל ניכט הינצוטרעטען, דיא פייעראפפער גאטטעס דארצובריגנגען. ער האט איינען לייבעספעהלער, מוס ניכט הינצוטרעטען, דיא אפפערשפייזע זיינעס גאטטעס דארצובריגנען; (כב) ער קאן צוואר דיא אפפערשפייזע זיינעס גאטטעס, זאוואהל פאם אללערהייליגסטען, אלס פאם הייליגען עססען. (כג) נור זאלל ער ניכט הינטער דען פארהאנג קאממען. אונד ניכט צום אלטאר הינ־

תרגום אונקלוס

לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנַיָא דַיְיָ מוּמָא בֵיהּ יָת קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִקְרַב לְקָרָבָא׃ (כב) קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ מִקּוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָא וּמִן קוּדְשַׁיָא יֵיכוּל׃ (כג) בְּרַם לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוּל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרֵי מוּמָא

רש"י

[אי]ש אשר בו מום. לרבות [בעל]י מומין [ת"כ]: מום ב[ו]. בעוד מומו בו פסול ה[א] אם יעבר מומו כשר: ל[ח]ם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשי'

באור

בבכורות. וא"כ גבן תמיד נופל על שחין יבש, הן לח מבחוץ ויבש מבפנים. או יבש מבחוץ ולח מבפנים, אבל לח מבפנים ומבחוץ מום עובר הוא: מרוח אשך, פירש"י ז"ל לפי התרגום מרים פחדין, שפחדיו מרוססין, שבצים שלו כתושין, פחדו כמו גידי פחדיו ישורגו, ומרי' בלשון ארמי הוא מעוך, תרגום ומעוך ומריס, וזהו הקרוב לפשוטו של מקרא, כי יש דעות אחרות בענין זה, כמו שפי' רמב"ם ז"ל, ויאמר רמב"ן ז"ל שזכרון המומין שבכתוב הולכים על הסדר המתחיל לקל כמו שכתב על ספרו: (כא) כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן, כבר אמר איש מזרעך לדורותם, ומה טעם לומר עוד מזרע אהרן הכהן, יתישב לפרושנו על כי כל איש אשר בו מום לא יקרב, שבא לאסור על הכהנים בעלי מומין מעשים שהתיר לזר לעשות בקרבנו'. ושמא תאמר שלא הותרו אלא לזרים תמימים, אבל זרים בעלי מומין כל שכן שיאסור עליהן בעשותן. לכן חזר לומר כל איש וכו' מזרע אהרן הכהן, לא אסרתי לך מומין אלא בזרע אהרן הכהן לא בזרים. ומה שמותר לזר תמים מותר לזר בעל מום: כל איש אשר בו מום, לרבות בעלי מומין, מפירש"י ז"ל. וכן הוא בת"כ: אשי ה', פרשנוהו (פרשה א' ט'), ולפי הפשט לכלול הקטרת והלבונה. כל שכן מתנות בגוה: מום בו, בעוד מומו בו פסול. הא אם עבר מומו כשר: את לחם אלהיו. וכן למעלה (פסוק י"ז) אמר לחם אלהיו, כמו כי קדוש הוא לאלהיו (פסוק ז') ושם מבואר, כי לפי שבעל מום קדושת כהונה עליו. רק שאיני מקריבו, אמר לחם אלהיו, שהוא קרוב לעשות ככהן הנבחר והקדוש לאלהיו, ועל כן נאסר עליו הכל. אלא שבעל העבודות שזר חייב עליו מיתה, בעל מום באזהרה ולוקה. ומה שזר פטור עליו וכל שכן מה שמותר לזר, בעל מום אינו לוקה', אבל פוסל העבודה: (כב) לחם אלהיו מקדשי הקדשים, אלו קדשי קדשים: ומן הקדשים יאכל, אלו קדשים קלים, וטעם שנאמר: שתיהן פירשו בגמ' זבחים והביאו רש"י ז"ל בפרושו: ולפי הפשט אילו נאמר קדשי קדשים הייתי אומר שהתיר לו לאכול מבשר הקרבנות, שלא יבואו לידי נותר אם האוכלין מועטין, לכך נאמר ומן הקדשים יאכל שהן התרומות, כמו ולא יאכל מן הקדשים (פרשה כ"ב ו'). וכל זר לא יאכל קדש (שם שם י'). ללמדך שחולק בתרומה ובקדשי קדשים ככל אחיו הכהנים, ומותר לישראל ליתן התרומה שמפרי' לכהן בעל מום, וזהו מן הקדשים יאכל, שתהא פרנסתו ולחמו מן הקדשים. כמו ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא (שם שם ז'), ובת"כ שנו יאכל, אף במחלוקת: (כג) אך אל הפרכת לא יבא, פירש"י ז"ל להזות שבע הזאות שעל הפרוכת. ואל המזבח לא יגש, מזבח החיצון,

יִגָּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ (כד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

ת"א ולא יחלל בכורות מ"ג ג':

טרעטען. דען ער האט איי-נען לייבעספֿעהלער. ער זאָלל מיינע הייליגטהימער ניכט ענטווייהען; דען איך דער עוויגע, האבע זיא גע-הייליגט. (כד) משה טרוג ריזעס דעם אהרן, זיינען זאָהנען אונד אללען קינ-דערן ישראל'ס פֿאָר.

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ וְלָא יַחֵל יָת מַקְדְּשַׁי אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן: (כד) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

רש"י

יאכל. אלו קדשים קלים [ת"כ] ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשי' קלים כך מפורש בזבחים ק"א: (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת. ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בת"כ: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחולל' ליפסל: (כד) וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן ואל בניו ואל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים [ת"כ]:

באור

ושניהם הוצרכו ליכתב כמפורש בת"כ, והוא תמה בעיני אם כבר מעטנוהו מכל העבודה' כמו שפרשנו (פסוק י"ז) לאיזו צורך חזר והזהירו מן ההזאות שעל הפרכת, שהן עבודות פנימיות, וכן שלא יגש אל מזבח העולה לעבוד עליו, אם לא שחזר להזהיר לסמוך אליו ולא יחלל את מקדשי, שאם עבד חלל ועבודתו פסולה. ויותר נראה כפשוטו, שמזהירו גם על ביאה ריקנית שלא יבוא אל הפרכת להשתחוות שם. ושלא יגש אל המזבח החיצון לעמוד על המזבח. אע"פי שאינו עובד. ולולי שאין כונתי להאריך היה אפשר לפרש על דרך זו הברייתא השנויה בת"כ שרמז עליה רש"י ז"ל ופרשנו בשטת הרמב"ם ז"ל שאמר (ביאת מקדש פ"ו א') שכהן בעל מום לא יכנס למקדש מן המזבח ולפני' שנאמר אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש, ואם עבר ונכנס לוקה אע"פי שלא עבד. ואם הרמב"ן ז"ל חולק עליו ודעתו בפי' הכתוב כדעת רש"י ז"ל, ואמר כי מה ששנינו בין האול' ולמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין לשם (כלים פ"א ט') אינו אלא מעלות דרבנן, כבר אמרנו (פרשה י' ט') שבענין שאמר מן המזבח ולפנים יש לחלוק עליו. שבעזרה מותר לילך מדין תורה אפילו בין האולם ולמזבח, ובעל זה השיגו גם הראב"ד ז"ל, אבל בעיקר דבר פשט הכתוב מסייעתו שהזהירו מבוא אל הפרכת בהיכל, ואל המזבח לא יגש, על המזבח לא יעלה. אפי' אינו עובד, וכן כאומר בזרים ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם וגו' והזר הקרב יומת (במדבר י"ח ז'), זכר המזבח ולמבית לפרוכת כמו כאן, ואע"פי שאינו חייב מיתה אלא על עבודה תמה, כמו שלמדו בגמרא מן עבודת מתנה אתן את כהנתכם, אסיר לו לעלות על המזבח, אפי' לעשות מה שמותר לו, ולכן אמרו (זבחים דף ס"ה ע"א) אמר ר' עקיבא וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי מזבח, וכן כאן בבעלי מומין, ושמא תאמר ב"ת שפסולין לעבוד', איך יכנסו להיכל והרי הן בכלל ואל יבוא בכל עת אל הקדש, הילך לאסור עליהן אפי' למצוה כגון לעשות רקועות, שאם יש כהנים תמימין לעשותן. אסורין בעלי מומין ליכנס שם מפום אך אל הפרכת וכו', ובברייתא דת"כ שנו יכול לא יכנס. לעשות רקועות ת"ל אך, נראה ברור שהוזהרו בעלי מומין ליכנס מבית לפרכת מדין תורה אפי' כשאינו עובד. שאם בעבור ואל יבוא בכל עת נגעו בו כמו שחשב הרמב"ן ז"ל, גם על כהנים תמימים יאמרו כן, ויותר יקשה שנחלקו (ערובין דף ק"ה ע"א) טמאין ובעלי מומין מי נכנס לעשות רקועות, ואם בעלי מומין אסורין לבד ממעלות דרבנן, א"כ לעשות מצוה שאינו עובד משום ואל יבוא, איך יעלה על הדעת שיכנסו טמאין שמוזהרין על הכניסה, אין זה אלא שבעל מום אסור ליכנס להיכל ולמזבח כפשט הכתוב ודברי הרמב"ם ז"ל: כי מום בו. כמו שאמר למעלה (פ' י"ח) לענין העבוד'

כב (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־

תולדות אהרן דבר וכו' סנהדרין פ"ג, ב'. זבחים ט"ו, ב'. תמורה ג', א': בני זבחים מ"ה, כ'. ולא יחללו שבת נ"ג, א'. ע"ז כ"י, ב'. זבחים שם:

תרגום אשכנזי

כב (א) דער עוויגע שפראך פֿער־נער צו משה, וויא פֿאָלגט. (ב) זאגע אהרן אונד זיינען זאֶהנען, דאס זיא זיך צוויילען דער הייליג־טהימער דער קינדער ישראל'ס ענטהאלטען, (דאמיט זיא מיינען הייל־

תרגום אונקלוס

כב (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן מִקּוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְחַלּוּן

רש"י

כב (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחריו [יחזקאל י"ד] נזורו אחור [ישעיה א'] יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו: **אשר הם מקדישים לי.**

באור

אמר כאן לענין הכניסה: **ולא יחלל את מקדשי**, השי"ן בפת"ח, ולא מצאנוהו כדוגמתו, שכל האחרים השי"ן בחיר"ק לשון יחיד, כמו למען טמא את מִקְדָּשִׁי (פרשה כ' ג') ולדעתי גם זה מוכיח שהוזהר על העבודה, ועל הכניסה למקומות המקודשים, וכלל שתיהן במלת מקדשי, הקרבנות שהן קדשי ה', מחלל אותן בעבודתו, והמקדש מחלל בכניסתו למקומותיו הקדושים, וענין חלול מקדש שנוהג בו מנהג חולין, כמו ולא יחלל את מקדש אלהיו (שם כ"א י"ב), להיות במקדשי לחללו (יחזקאל מ"ד ז'). הנני מחלל את מקדשי (שם כ"ד כ"א). וזה יתכן בנכנס למקום המקודש שלא כדת, ואילו אין בכל הפרשה אזהרה רק על העבודה, מהו מקדשי בת"ס, שבשום מקום לא נאמר מקדש ומקדשים על הקרבנות אלא קדשי קדשיך, אבל כולל גם המקדש בעבור הכניסה, ולפי שכולל גם הקרבנות, יפה למדו מזה בת"כ ומניין שאם עבד עבודתו פסולה ת"ל ולא יחלל את מקדשי: **כי אני ה' מקדשם**, מלת מקדשם רבים, ומוסב על מקדשי, אני מקדש את הקרבנות, ואני מקדש את המקדש, ומי שנוהג באחת מהן מנהג חולין, מחלל מה שקדשתי אני ה' הקדישו, ומה שאני מקדש הוא קדוש באמת: (כב) **וידבר משה אל אהרן וגו'**, החשוב שמוסב על שתי פרשיות שלמעלה, כי בראשונה לא נזכר אהרן וישראל, ובשניה לא נזכרו בניו ובני ישראל, ועוד בראשונה לא נזכר לשון דבור, שיפרש לו הדברים באר היטב, לכן חתם בפסוק זה שנאמר בו דבור, ונזכרו בו אהרן ובניו וכל ישראל ליתן את האמור בזה לזה, ורש"י ז"ל פי' אל בני ישראל, להזהיר בית דין על הכהנים, וכן הוא בתורת כהנים:

כב (ב) **וינזרו**, שרשו נזר לשון רחוק ופרישה, כמו והזרתם את בני ישראל, (פרשה ט"ו ל"א) נזורו אחור (ישעי' א' ד'). וכאן בנפעל, שיחשבו על הקדשים כהוגן, ועל ידי כן יפרשו מהן בטומאתן ולא יגעו בהן לטמאם, כי הפסוק הראשון כלל, יורה על הנזהר מן הקדשים, שאע"פי שאין עונש כרת אלא על האוכל קדש בטומאת הגוף, מ"מ חלול גדול הוא לטמא בשר חטאת ואשם להוציאו לשרפה, ועוד כולל גם העבודה, שלא ישמש כהן במקדש בטומאה. וכמ"ש בסמוך: **ולא יחללו את שם קדשי**, שכל הנוהג מנהגי חול בדברים קדושים, מחלל שם השם, כי לפי שהשם קדש יורה חקי קדש, לכן הנוהג בהם בדרך קדש, מודה כי השם קדש, והמחלל אותם הרי הוא מחלל שם קדשו ית': **אשר הם מקדישים לי**, פי' רש"י ז"ל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי כסדר המקרא ודרשהו, ובת"כ דרשו אשר הם מקדישים לי, לרבות קדשי כהנים עצמן, ולפי הפשט יראה בעיני, לפי שמזהיר על אוכל בשר ק"ק וקדשים קלים ותרומה בטומאת הגוף, והרי הן חלק הכהנים וחלק הבעלים, וקורא אותן קדשים ובלול השם, אמר הטעם אשר הם מקדישים לי, כי המפריש בהמה לחטאת לאשם או לשלמים מקדיש כלה לה', לכן אע"פי שיש בהן חלק כהנים, ובשלמים חלק לבעלים הכל קדש מתחלת הפרשה: **אני ה'**, דעו את שם מי אתם מחללים: (ג) **אמר אלהם**, כל האמור בענין:

שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי
אֲנִי יְהוָה׃ (ג) אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם
כָּל־אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם
אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה׃

ת"א אשר וכו' זבחים מה: אמור ב"ק ק"כ, ח': אשר יקרב זבחים מ"ה, ב'. מעילה י', ב':

גען נאמען ניכט ענטווייהען). וועלכע זיא נעמליך מיר הייליגען, איך, דער עוויגע! (ג) זאגע איהנען: אין צוקינפטיגען צייטען, וועד פֿאָן אײרען נאכקאָממען דען הייליגטהימערן, וועלכע דיא קינדער ישראל'ם מיר הייליגען, זיך נאהעט, (אונד דאפֿאָן איסט נעמליך), זאָ לאנגע איינע אונרייניגקייט אן איהם איזט; דיאזעלבע פערזאָן זאָלל פֿאָר

תרגום אונקלוס

יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דִי אִנּוּן מַקְדִּישִׁין קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: (ג) אֱמַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כָּל גְּבַר דִי יִקְרַב מִכָּל בְּנֵיכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וּסְאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא

רש"י

לדבר' קדשי כהנים עלמן: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מלינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבות׳ מגזרה שוה [זבחי' מ"ה] וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצר' לחייבו על האכילה וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב מה תלמוד לומ' יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבים עליו משום טומ' אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' [שבועו' ז']: וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר

באור

לדרתיכם. הן נדור זה הן נדורות הבאים: אשר יקרב, אין קריבה זו אלא אכילה, שהרי ענש כרת, ולא יתכן זה על הנגיעה, כי בפסוק הסמוך אמר בקדשים לא יאכל (פרשה כ"ב ד') וכן בפרשת צו את אהרן כאמרו שתי כריתות זו אצל זו על האכילה, ואם על הנגיעה חייב, לא הוצרך לחייבו על האכילה אבל כפי שאמר תחלה וינזרו מקדשי בני ישראל, שהיא הרחקה אפילו מגעת בם, כי אסור לטמא קדשים בידים, והמטמא' עובר בל"ת. אמר עתה אשר יקר', שהיא ההפך מן הנזירה, ואח"כ פירש שהקורבה האמורה ענינה שיקרב לאכול מהם. ודמ"בט ז"ל אמר (ביאת מקדש פ"ד א') טמא שעבד במקדש חלל עבודתו וחייב מיתה בידי שמים על עבודתו אע"פי שלא שהה שם שנאמר וינזרו מקדשי ב"י ולא יחללו את שם קדשי ה"ז מוזהר לעובד בטומאה, ולהלן הוא אומר ומתו בו כי יחללוהו, מה חילול האמור שם חייב מיתה ב"ש אף כאן מיתה ב"ש. וא"כ הכתובים כוללים שניהן, טמא ששמש וטמא שאכל קדש, וזהו וינזרו מלעבוד. וכן ינזרו מלאכול תרומתן כזרים, וכן הפסוק השני כל איש אשר יקרב, במשמעו קריבה למזבח לעבודה, גם קריבה לאכילת קדשים, ועל אכילת קדשים אמר ונכרתה: אשר יקרישו בני ישראל לה'. אם גם על העבודה מדבר, יאמר שהקדשים כמו עולה או שלמים וחטאת ואשם ומנחה שיקדישו ב"י להקריבם לה' במקדשו, לא יקרב הכהן הטמא לעבוד בם העבודה, ואם עבד חייב מיתה ב"ש, ואח"כ מדבר על האוכל תרומה בטומאת הגוף, וכמו שאפרש: וטמאתו עליו. הטומאות שאפרש בסמוך, ואם על העבודה אין לטעות, ואם על האכילה אין לפרש שמדבר בטומאת בשר, כי שב על איש שבראש' הכתוב. ועוד אם שב על הקדשי', היה לו לומר וטומאתם לשון רבים, ועוד וטומאתו עליו משמעו שעדיין טומאתו עליו, וכשיטבול יטהר, ואין זה בבשר שאין הטומאה יוצאת ממנו, ושלשה הטעמים שנויים בת"כ, ועוד למדו כן בג"ש מטומאתו שנאמר בפרשת פרה אדומה שמדבר מטומאת הגוף, מלפני. ממקו' הקדש מענו לשאר הנפשות, כמו ויצא קין מלפני ה' (בראשית ד' ט"ז), שגורש מן העדן ששרת' שם השכינה,

(ד) אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃ (ה) אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ

מיינען אויגען אויסגע־רָצְטטעט װערדען, איך, דער עוויגע! (ד) וועלכער מאן פֿאָן דען נאכקאָממען אהרן'ס דען אויסזאטץ אָדער זאאמענפֿלוס האט, זאָלל פֿאָן דען היילינ־טהימערן ניכטס עססען, ביז ער ריין ווירד. ווער עטוואס בערירט, דאז אן איינער לייכע אונריין געוואָרדען, אָדער וועם דער זאאמען אבגעגאנגען איזט. (ה) אָדער ווער איין קריכענדעס טהיר בע־

תולדות אהרן

איש איש חגיגה ד', ב'. יבמות ע'. א'. מכות י"ד, ב'. בכורות ב' ב' ות' ב': עד אשר יבמות ע"ד, ב': והנגע שבת ס"ד, א'. ב"ב כ"ה ב': או איש שבת שם ב"ק שם. ב"מ ט', ב'. נדה מ"ג, ב': אשר יגע שבת שם. ב"ק שם. ב"מ שם. נדה מ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָמַי אֲנָא יְיָ׃ (ד) גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוֹל עַד דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְבַר דִּי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא׃ (ה) אוֹ גְבַר דִּי יִקְרַב בְּכָל

רש"י

וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתו' מדבר על כרחך משמעו אתה למד במי שטומאתו פורח' ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: (ד) בכל טמא נפש. במי שנטמא במת: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה

באור

ובפי' לס' בראשית בארנוהו, וכן מלפני ה' הוא בורח (יונה א' י'). שילא מא"י הר הקדש: אני ה'. שבידי לעשות כן: איש איש מזרע אהרן. למעלה (פרשה כ"א י"ז) פרשנו בשם רמב"ן ז"ל למה לא נזכר אהרן עצמו בפרשת מומין. וכן כאן אמר הרב ז"ל שהאל דבר אל אהרן ואל בניו כי יתכן שיארע גם לאהרן טומאת מגע במת או בשרץ. אבל כאשר זכר צרעת וזיבה. חזר ואמר איש איש מזרע אהרן, כי לא יארע זאת בגופו, כי מלאך ה' צבאות הוא: והוא צרוע או זב. בין מצורע מוסגר בין מוחלט. בין זב בעל ראיה אחת. בין בעל שלש ראיות, בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר. בדין טהרה האמור בכל אחד מהן. כך היה נראה לפי פשוטו. ואם כן בכלל זה שאם טעון הבאת כפרה לא יאכל בשום קדש עד שיביא קרבנו, אבל רבותינו ז"ל קבלו שאפי' אותן שהן מחוסרי כפרה, כשטובלים אוכלין במעשר, הערב שמש אוכלין בתרומה, הביאו כפרתן אוכלין בקדשים. וסמכוהו לשלשה כתובים. האחד ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים (פסוק ו'), הא אם רחץ יאכל, זהו למעשר, והשני ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים (פסוק ז'), וזהו לתרומה. והשלישי ביולדת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה (פרשה י"ב ח'), למדנו שאינה טהורה עד אחר הבאת קרבן, היא לקדשים. ואמרו שהפרשה הזאת מדברת בתרומה, ועד אשר יטהר כמו ובא השמש וטהר, שאינו די בטבילה לתרומה אלא בהערב שמש. וגם פשט הכתוב יתכן כפי קבלתם ז"ל שעל כן זכר תחלה צרוע וזב, שיש בהן הצריכין לקרבן, ואמר עליהן בקדשים לא יאכל. כולל קדשי מזבח ותרומה ומעשר. כל אחד כפי דרכו מעשר בטבילה ותרומה בהערב שמש וקדשים בהבאת כפרה. על כן סתם עד אשר יטהר הכולל טבילה והערב שמש וקרבן לכל אחד כדין טהרה הצריכה לו. אח"כ זכר הטומאות שאינן בהבאת קרבן, והבדיל בין טבילה להערב שמש וכמו שיתבאר בעז"ה: בכל טמא נפש. שנגע במי שנטמא במת: תצא ממנו שכבת זרע, שהיא טומאת ערב כמפורש למעלה (פרשה ט"ו ט"ז), וכן הנוגע בשכבת זרע. כמו שאמר בת"כ, ולכן סמכן ששתיהן נגיעות: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. שהן שמנה שרצים המטמאים במותם, המפורשים בפרשת ויהי ביום השמיני, אבל רבותינו ז"ל דרשוהו על השעורין, שאם נגע בכזית מן המת או מן הנבל' ובעדש' מן השרץ, שהן

אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר
יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ (ו) נֶפֶשׁ
אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב
וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ (ז) וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר
וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ

ת״א נפש יבמות ע״ק ב׳. מכות י״ט, ב׳: ולא יאכל יבמות ע״ד, ב׳: כי אם יבמות שם: ובא ברכות ב׳ ב׳ שבת ל״ד ב׳. יבמות ע״ה, א׳:

ריהרט, דאז איהן אונריין מאכען קאן! אדער איינען מענשען, דער איהן אויף אירגענד איינע ארט אונ־ריין מאכען קאן. (ו) דיא פערזאן, וועלכע איינע זאלכע אונרייניגקייט בע־ריהרט, זאלל ביז אבענד אונריינזיין אונד ניכט עהער פאן דען הייליגטהימערן געניסען, ביז זיא זיך פאר־הער געבאדעט האט. (ז) ווען דאז דיא זאננע אונטערגעגאנגען איזט, זאלל ער ריין זיין. אונד נאכהער ווידער פאן דען הייליגטהימערן עססען דירפען; דען דיעס איזט

תרגום אונקלוס

רִיחֲשָׁא דִי יִסְתָּאַב לֵיהּ אוֹ בֶאֱנָשָׁא דִי יִסְתָּאַב לֵיהּ לְכֹל סָאוֹבְתֵיהּ׃ (ו) אֱנָשׁ דִּי יִקְרַב בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא אֱלָהֵן אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא׃ (ז) וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא

רש״י

[ת״כ]: או באדם. במת: אשר יטמא לו. כשיעור לטמאה וזהו כזית: לכל טומאתו. לרבות נגע בזב וזבה נדה ויולדת: (ו) נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאי׳ הללו: (ז) ואחר יאכל מן הקדשים. מדרשו ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש [יבמו׳ ע״ד]: מן הקדשים. ולא כל

באיר

שעודיהן לטומאה, אסור באכילת קדשים: או באדם אשר יטמא לו, לפי הפשט שנגע בזב או במצורע נדה וזבה. שהרי כל המנויין הן בעלי טומאת ערב, וזהו אשר יטמא לו, כלומר שנגע באדם טמא, כמו בכל שרץ אשר יטמא לו, כי על המת אין לומר אשר יטמא לו, שכל מת מטמא והנוגע במת שטמא שבעה וצריך הזאה שלישי ושביעי, אין צורך שיזכירנו הכתוב, כי מפורש טהרתו בפרשת חקת לענין ביאת מקדש ששוה עם אכילת קדשים, ואם הזכירו היה צריך להזכיר טומאת שבעה והזאה. כי איך יאמר אחריו נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב, אבל בת״כ דרשו אדם זה מת. לכל וטמאתו לרבות זבין וזבות נדה ויולדות, ואין ספק שמלת אדם כולל גם המת. והדין אמת: לכל טמאתו. לכל מיני טומאה שהאדם מטמא כגון זב ומצורע ובועל נדה. כשנגע באחד מבעלי הטומאות הללו דינו כמפורש בענין: (ו) נפש, פתח באיש, ואח״כ אמר נפש כי תגע בו וטמאה עד הערב, וחזר לומר ולא יאכל. אולי שהחל באיש, לפי שכולל קדשי מזבח שאינן נאכלין אלא לזכרי כהונה, ועכשיו שידבר על המעשר והתרומה חזר לומ׳ נפש, ולפי שמלת נפש כולל גם הקטנים, חזר לומר ולא יאכל ששב על מלת איש: תגע בו, באחד מן הטמאים הללו. לשון רש״י ז״ל: ולא יאכל מן הקדשים. למעלה אמר בקדשים לא יאכל, לפי שבכללו הכל כמו שאמרנו, וכאן שמדבר על המעשר אמר מן הקדשים: כי אם רחץ בשרו במים, לפי הפשט יאמר אע״פ ששהה עד הערב, אם לא רחץ בשרו במים אינו טהור, אבל אם כן מה טעם לומר וטמאה עד הערב, לא יאמר אלא ירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר, אבל כפי קבלת רבותינו ז״ל יפה פשוטו של מקרא. תחלה אמר וטמאה עד הערב, שאפילו טובל מבעוד יום, אינו טהור עד הערב, ואסור ליכנס למקדש ולאכול תרומה וקדשים. ואח״כ אמר ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים. אבל אם טבל אפי׳ מבעוד יום מות׳ באכילת מקצת קדשים וזהו המעשר. ולכן הפסיק, וחזר בפסוק הסמוך ואמר ובא השמש וכו׳ לענין תרומה כמו שיתבאר: (ז) ובא השמש וטהר, לא אמר כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר אלא הפסיק, והחל בכתוב אחר ובא השמש וטהר ואחר יאכל וגו׳ לפי שהכתוב הזה מדבר בתרומה שצריכה הערב שמש: ובא השמש, יש שקיעת החמה עצמה, ועדיין אורה על האופק כמו שעה ורביעית שעה, אבל ובא השמש הנאמר כאן על ביאת האור, שהוא צאת הככבים,

הוּא׃ (ח) נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה׃ (ט) וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה

ת"א נבלה חולין ק' ב'. נדה י"ב ב': ושמרו סנהדרין פ"ב, א': ולא ישאו זבחים מ"ה ב': ומתו יבמות פ"ו א'. סנהדרין שם ול' ב' וקנ"ו א'. כריתות ז' א': אני ה' סנהדרין פ"ב ב':

תרגום אשכנזי

זיינע שפייזע. (ח) אומגעפאללענעס אונד צעררישענעס זאלל ער ניכט עססען, אונד דאדורך אונרייןן ווערדען: איך, דער עוויגע! (ט) זיא זאללען דאז וואהל בעאבאכטען, וואס איך איהנען אויפטראגע, דאמיט זיא זיך קיינע שולד אויפלאדען, אונד דאראן שטער־

תרגום אונקלוס

וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָא אֲרֵי לַחְמֵיהּ הוּא׃ (ח) נְבֵלָא וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתָּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ׃ (ט) וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ אֲרֵי יְחַלְּלוּנֵיהּ אֲנָא

רש"י

הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפ': (ט) ושמרו את

באור

כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכו' דף ב' א') ממאי דהאי ובא השמש ביאת אורו (כלומר שבא גם אור השמש שהוא לאת הככבים), ומאי וטהר טהר יומא (כלומר שנסתלק אור היום מכל וכל) דלמא ביאת שמשו הוא (כלומר בקיעת החמה עלמה), ומאי וטהר טהר גברא, ותרצו א"כ לימא קרא ויטהר וזה דרך אסמכתא כי לפי הפשט גם אם ובא השמש על סוף האור מלת וטהר על האיש. וכן אמר רא"בע ז"ל ידוע כי וטהר שב על הטמא, כמו וכפר עליה הכהן וטהרה, כי אין בפסוק זכר יום, רק חז"ל העתיקו, אפילו שיבא השמש לא יאכל עד סוף האור, ושמו זה הפסוק לאסמכתא, על כן אמרו טהר יומא: כי לחמו הוא, לפי פשוטו יאמר אע"פי שהיה טמא, ולא היה ראוי לעבוד במקדש, מותר לאכול גם מן הקדשי' שהוקדשו בימי טומאתו, כי לחמו הוא, שנתתי אותם לאכילת הכהנים בין מותרין לעבודה בין אסורין, וכמו שהותרו למעלה לבעלי מומין (פרשה כ"א כ"ב), ורבותינו ז"ל בת"כ דרשו עליו: (ח) נבלה וטרפה, פי' רש"י ז"ל לענין טומאה הזהיר כאן, שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים, וכן הוא בת"כ, שהרי לא זכר הכתוב רק טומאות היוצאות מגופו, או טומאת מגע, לכן הוצרך להזכיר עוד טומאת אכילה, שאינה אלא בנבלת עוף טהור, וזכר טרפה לדעת זה ללמד שאין טומאת בית הבליעה אלא במי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה, ורש"בם ז"ל פי' נבלה וטרפה לא יאכל אע"פי שמליקת העוף הותרה להם שדומה לנבלה, וגם זה במאמר ובזכר טרפה לדעת זה, לפי שדומה לנבלה, והתרכוה כמו מליקת העוף. ולפי הפשט אפשר לפרש לפי שאמר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא, הזהיר שלא יאכלו נבלה וטרפה מן הקדשים, שאם נתנבלה בהמת קדש בשחיטה, או שנודע שנטרפה, אפילו נודע אחר זריקת דמים, אסורין לאכול הבשר שאינו לחמם, שלא תאמר לא הזהיר על נבלה וטרפה אלא בחולין, אבל במוקדשין מותר לאכילה, גם לינן מטמאין במגע ובמשא, שהרי התיר למלוק עוף במוקדשין, לכן אמר לא יאכלו לטמאה בה, אזהרה על האכילה, ואם אכל נטמא ואסור באכילת קדשים: (ט) ושמרו את משמרתי, הכהנים ישמרו את משמרתי, דברים שלויתים שישמרו בטהרה, שהיא התרומה והקדשים, אלא שעל הקדשים כבר הזהיר כרת על אכילתן בפרשת נו את אהרן, ובפרשה זו מדבר על התרומה שלא יאכלוה בטומאת הגוף, וכן פי' רש"י ז"ל ושמרו את משמרתי, מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ולא ישאו עליו חטא, לא ישאו על הקדש חטא, כמו ונשא חטאו (פרשה כ"ד ט"ו), כלומר שישימו לב לדקדק על עצמן בעניני הטומאות, ויזהרו מאד מגשת אל הקדש והוא לשון ושמרו שהיא השמירה בלב, וזוהי הזהירות הצריכה בקדשים, ואם מקלות ראש ישכחו וישגו

מְקַדְּשָׁם׃ (י) וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ׃ (יא) וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא

ת״א וכל זר פסחים כ״ג, א׳. יבמות ס״ח ב׳, וע׳ ב׳. כתובות כ״ה, א׳. קדושין ס״ט ב׳. סנהדרין שם. מכות י״ח, א׳. כריתות ב׳, ב׳: תושב יבמות ע׳, א׳. קדושין ד׳, א׳. זבחים פ״ב, ב׳: וכהן יבמות נ״ז, א׳, וס״ו א׳. כתובות כ״ז, ב׳: קנין יבמות ס״ז, א׳. כתובות כ״ח, א׳. גיטין מ״ה ב׳, ופ״א א׳. קדושין ה׳, א׳:

בען, ווען זיא זאָלכעס ענטווייהן. איך, דער עוויגע, הייליגע זיא! (י) קיין געמיינער זאָלל עטוואס הייליגעס עססען. דער הויזבעדיענטע איינעם פריסטערס, אונד דער לאָהנדיענער זאָלל ניכטס הייליגעס עססען. (יא) ווען אבער איין פריסטער איינע פערזאָן פֿיר

תרגום אונקלוס

יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן׃ (י) וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָבָא דְכַהֲנָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא׃ (יא) וְכַהֲנָא אֲרֵי יִקְנֵי נְפַשׁ קִנְיַן

רש״י

משמרתי. מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו. למדנו שהיא מיתה בידי שמים [סנהדרין פ״ג] (י) לא יאכל קדש. בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה [סנהדרין פ״ג]: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: (יא) וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני

באור

בטומאתן ויאכלו קדש ישאו עליו חטא, כמו שהאל ויגזרו מקדשי בני ישראל, וכן כולל המקדש, שלא יקרבו אל הקדשים לעבוד עבודה בטומאה. כמ״ש למעלה (פסו׳ ג׳): ומתו בו כי יחללוהו, אם יחללו קדש בזדון, הן לאכלו בטומאת הגוף, או לעבוד עבודה בטומאה, יתחייבו מיתה לשמים, ומלת חלול באדנו (שם), ואמרו רבותינו ז״ל כי יחללוהו פרט לטהור שאכל את הטמ׳ כלומר שאינו במיתה. שאינו חייב אלא בחללו את הקדש. ואין זה אלא אם הקדש טהור, והוא אוכל אותו בטומאת הגוף: כי אני ה׳ מקדשם, הקרבנות הקרבין לפני קדשתים, וטמא מחלל אותם בעבודתו. וכן קדשתי אותן שהן לאכילה, וטמא האוכל אותם מחלל אותם: (י) וכל זר, שאינו מזרע אהרן: לא יאכל קדש, בתרומה הכתוב מדבר, שכל הענין דבר בה, מפי׳ רש״י ז״ל, ולא תוכל לפרש שמלת קודש כולל כל קדשים. שאם כן בכללן גם קדשים קלים ומעשר שנקרא קדש, והן מותרין לזר: תושב כהן ושכיר, לפי הפשט תושב כמו גר תושב שאינו עברי, ותושב כהן גוי שיושב בביתו של כהן וסומך על שולחנו. וכן שכיר שנשכר לחרוש חרישו ולעבד עבודתו, ואע״פי שהן אוכלי לחמו, בתרומה לא יאכלו. וכן תושב ושכיר לא יאכל בו, (שמות י״ב מ״ד), האמור בפסח, שאין לפרשו שם על עבד עברי נרצע או יוצא בשש, שישראל גמור הוא, וכן שנו שם במכילתא תושב זה גר תושב ושכיר גוי, וכן כולל תושב ושכיר ישראל, שיושב בבית כהן ואוכל לחמו, או שכירו, אבל אם קנה עבד עברי אפשר לומר שיאכל בו, אבל מכתוב הסמוך אנו למדין שלא התירה תורה לאכול בתרומה אלא עבד כנעני, וכמו שאפרש. וא״כ גם נעבד עברי בכלל תושב כהן ושכיר הוא, ויהיה תושב נרצע שהוא עמו עד היובל ושכיר יוצא בשש, וכ״ש תושב ושכיר גוי או ישראל שאינן עבדיו שלא יאכלו בתרומה, ורש״י ז״ל שכתב איזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל, ואיזהו שכיר שהוא קנוי קנין שנים שיוצא בו׳ ובא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו שיאכל בתרומתו, אינו חולק על דברנו, אבל תופס זה שבאין האחרים ממנו בק״ו, לא שאין תושב ושכיר אלא נרצע ויוצא בו׳, וראיה שבברייתא אמר יבוא שכיר מק״ו מתושב. והשיבו אילו נאמר תושב לבד הייתי אומר זה קנוי קנין שנים, ועוד שאמרו יכול אפי׳ קנה עבד עברי יאכל בתרומה, ת״ל קנין כספו וכו׳, ולא נוכל לומר כן אם משמעות תושב ושכיר ע״ע היוצא בשש או ביובל, ומעתה תבין דברי רמ״בם ז״ל שכתב (הלכות תרומות פ״ו ה׳) הזר אסור לאכול תרומה שנאמר וכל זר לא יאכל קדש, אפי׳ היה תושב כהן או שכירו שנאמר תושב כהן ושכיר לא יאכל בו. תושב זה שכיר עולם, שכיר זה שנים, ועבד עברי הרי הוא כתושב ושכיר, והרבה נתקשה הרב בעל כ״מ ז״ל בלשון

תרגום אשכנזי

געלד ערקויפט האט, זא קאן זיא דאפאן עססען. זא אויך אין זיינעם הויזע געבארנע שקלאפען קאננען פאן זיינער שפייזע מיט עססען. (יב) ווען איינעם פריסטערס טאכטער איינען געמיינען הייראטהעט, זא דארף זיא ניכט מעהר פאן דען הייליגען גאבען עססען. (יג) ווען אבער דיא טאכטער איי-

יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ׃ (יב) וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ (יג) וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה

תולדות אהרן ויליד גיטין מ"ג, א'. נדה מ"ד, א': ובת יבמות ס"ח, וע"ז א'. כתובות כ"ה, א'. סוטה כ"ו ב'. סנהדרין נ"א, א': היא וכו' יבמות פ"ז, א'. קדושין ס"ט, ב': אלמנה יבמות ס"ח, ב'. סוטה כ"ו, ב'. קדושין ע"ד, ב':

תרגום אונקלוס

כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִנּוּן יֵיכְלוּן בְּלַחְמֵיהּ׃ (יב) וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִילוֹנָי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא תֵיכוּל׃ (יג) וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וּבַר

רש"י

שקנוי לגופו. ויליד ביתו. אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: (יב) לאיש זר. ללוי וישראל: (יג) אלמנה

באור

זה, ומפשט הכתוב שפרשנו נכונים דבריו מאד: תושב כהן ושכיר, תושבו של כהן ושכירו. לפיכך תושב זה נקוד פת"ח לפי שהוא דבק, מפי' רש"י ז"ל, כלומר לא אם התושב או השכיר עצמו כהן: (יא) וכהן כי יקנה נפש, עבד כנעני שקנוי לגופו. לשון רש"י ז"ל, ואיני יודע איך יצא לו כן מל' כי יקנה. וגם בעבד עברי נאמר כי תקנה עבד עברי (שמות כ"א ב') ואין גופו קנוי לו, [א"ה, נראה שרש"י ז"ל הוכיח פי' ממלת נפש], ורא"ג ז"ל פי' בפסוק הקודם אע"פי שכל מקנת כספו של כהן אוכלים בתרומה, כמפורש בכתוב וכהן כי יקנה וגו' אין זה אלא אם גופו קנוי, אבל עבד עברי בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול. ואיני מבין זה שהרי תושב ושכיר יוכל לפרש על גוי או ישראל שאינן עבדים קנוים בכסף, ומקרא וכהן כי יקנה בעבד עברי, ולמדך שגופו קנוי לאדוניו לאכול. אבל בת"כ אמרו יכול אפי' קנה עבד עברי יאכל בתרומה. ת"ל קנין כספו יצא עבד עברי שאין כסף, וכך פירושו קנין יתכן לאמר על כל הנקנה, כמו כי תקנה עבד עברי, אבל הוסיף קנין כספו ללמדנו, שהדב' הנקנ' יהא שוה כסף ודומה לכספו. כמו הקונה בהמה וכלי', אם רוצה חוזר ומוכר אותן בכסף לאחרי'. גם מנחילן לבניו אחריו, ודומה להן עבד כנעני היום קונהו ומחר חוזר ומוכרו לאחר, ומנחילן לבניו אחריו, וכן בהמתו של כהן היא קנין כספו, לכן היא אוכלת בכרשיני תרומה שהיא בכלל כספו אבל עבד עברי אין בו כסף, שאין בידו למכור אותו לאחר. אלא עובד שש ובשביעית יוצא לחפשי חנם, ואינו מנחילו כמו שאר קניניו. אינו קנין כספו, וזהו פשוטו של מקרא. שלבד עבדים כנענים כספו של אדם הן, לא עבדים עברים, וכן לא יקם כי כספו הוא (שם כ"א כ"א): נפש, אחר שהוכחנו שהכתוב מדבר בעבד כנעני. יתכן שאמר נפש, כי בקנין זה קונה נפשו, שנכנס במצות מילה ובכל המצות שהאשה חייבת בהן, ועבד עברי הנקנה פוח' ממעלתו שהרי יוכל למסור לו שפחה כנענית להוליד ולדות: ויליד ביתו, בני העבדים והשפחות שנולדו בביתו, לפי שהן שלו וכספו הן יאכלו בלחמו בתרומה שהוא לחם הכהן, ויליד בית כל שהן מקנוי קנין כספו, וכפי פשוטו שב על ע"ע שמסר לו רבו שפחה כנענית, אע"פי שאביו אינו אוכל הם אוכלין מדין יליד בית כי כספו הוא: (יב) ובת כהן כי תהיה לאיש זר, זר מן הכהונה אפי' לוי וישראל, או זר לה אפי' כהן, וכ"ש בת"כ לאיש זר אין לי אלא ממזר מניין אפי' ללוי ולישראל, ת"ל לאיש זר. כלומר שראוי להיות לה לאיש, וכן למדנו מפסוק זה, שאפילו אלמנה לכ"הג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט פסלה מן התרומה: הוא בתרומת הקדשים לא תאכל, בכל הפרשה אמר קדש וקדשים, וכאן אמר תרומת הקדשים. לכלול חזה ושוק של זבח השלמים הנקראים תרומה, כמו שוק התרומה וחזה התנופה (פרש' י' ע"ו), והולך לאסור שתיהן כמו

וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־
בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ
תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ (יד) וְאִישׁ
כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ
עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃

ת"א וזרע יבמות יג', א'. קדושין ד', א'. וע"ד מב'. נדה מ"ד, א': ושבה יבמות ס"ח א', ופ"ו א'. סנהדרין נ"ח א'. נדה י"ד, א': מלחם יבמות פ"ז, א': וכל זר שם ס"ח, ב': ואיש וכו' ערוכין נ"ג, ב'. יומא פ', ב'. ב"מ נ"ט, ב', מעילה י"ט. ב': ויסף יבמות פ"ו א'. ב"מ נ"ד, א'. חולין קל"ו, א': ונתן פסחים ל"ב א'. ב"מ נ"ד א:

תרגום אשכנזי

נעם פריסטערס וויטווע אָדער געשידען וויבּ, אונד האט קיינע קינדער. זאָ קאן זיא ווידער אין איהרעם פֿאטערס הויז צוריק קעהרען, וויא אין איהרער יוגענד, אונד פֿאָן איהרעם פֿאטערס שפּייזע עססען, קיין געמיינער אבער־דארף דאפֿאָן עססען. (יד) ווען יעמאנד עטוואס הייליגעם אויס אירטהום געניסט, זא זאָלל ער דען פֿינפֿטען טהייל דאצו לעגען, אונד זאָ דעם פריסטער דאז הייליגע ערשטאטטען.

תרגום אונקלוס

לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא כִּרְבִיוּתַהּ מִלַּחְמָא דַאֲבוּהָא תֵּיכוּל וְכָל חִילוֹנַי לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ (יד) וּגְבַר אֲרֵי יֵיכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ

רש"י

ונרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו [יבמות פ"ז]: ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא אנינות: (יד) כי יאכל קדש. תרומה: ונתן

באור

שאמרו בת"כ, וללמד שאע"פי שאם נתאלמנה או נתגרשה וזרע אין לה שמותרת בתרומ', אינה מותרת בחזה ושוק: (יג) ובת כהן, האמורה למעלה: אלמנה וגרושה, או גרושה כמו ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), גם אפשר בשתיהן, שנשאת לזר ונתאלמנה, וחזרה ונשאת לשני ונתגרשה. ואילו נאמר גרושה, הייתי אומר אסורה בתרומה לפי שאסורה לכהן הדיוט, אבל אלמנה שמותרת לכהן הדיוט, אפי' יש לה זרע תאכל בתרומה, לכך נאמר אלמנה ואילו נאמר אלמנה, הייתי אומר כשאין לה זרע חוזרת, אבל גרושה אפי' אין לה זרע אסורה בתרומה. לכך נאמרו שתיהן: וזרע, בין זרע בין זרע זרעה פוסלה מתרומה, ואפי' זרע זרעה פסול פוסלה מתרומה, חוץ מזרע זרעה מן השפחה והנכריה, שנאמר וזרע אין לה, לריך שיהא זרעה, אבל הנולד מן השפחה והנכרית אינו זרעה: ושבה אל בית אביה, ידאה לפי הפשט שהוא תנאי כמו וזרע אין לה, כלומר מלבד שאין לה זרע, גם שבה אל בית אביה, אל משפחת' הראשונה, שאין לה עסק עוד עם משפחת בעלה, פרט לשמת בעלה, והיא שומרת יבם, ותנאי שלישי שתשוב כנעוריה, טרם ידעה איש, פרט למעוברת, וכן שנו בת"כ ושבה אל בית אביה פרט לשומרת יבם, כנעוריה פרט למעוברת. ולולי שהן תנאים מה היה צורך להאמר, יאמר וזרע אין לה מלחם אביה תאכל, וכי הצריכה הכתוב שתדור בבית אביה. והרי כל שאין לה זרע אפי' דרה בעיר אחרת אוכלת בתרומה. וכן משמע וי"ו ושבה כמו וי"ו של וזרע ששניהן תנאים. וכן תרגמו יב"ע, אבל רש"י ז"ל פי' ושבה, הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים, משמע מדבריו כי ושבה ענינו להתירה לשוב לבית אביה להיו' שם כנעורי' לאכול מלחמו: מלחם אביה תאכל, בתרומה ולא בחזה ושוק: וכל זר לא יאכל בו, כבר נאמר למעלה (פסוק י'), לכן פי' רש"י ז"ל לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה, זרות אמרתי לך ולא אנינות, וכפי הפשט פי' רא"בע ז"ל על בן אם יש לה, ובעבורו לא תאכל היא. ויותר פשוט נראה לפי שדבר למעלה בזרים מן הכהונה, שנשאת ללוי ולישראל, הוסיף כאן אפי' נשאת לכהן שאסור לה, הזרע הנולד ממנו חלל וזר מן הכהונה ולא יאכל בו, אעפ"י שהוא מזרע הכהנים, ורבותינו ז"ל סמכוהו לענין שלאחריו. ובא ללמד שזר האוכל תרומה בשגגה חייב בחומש, אבל בת כהן שנשאת לישראל ומת והניח זרע, אם אכלה תרומה אינה משלמת חומש, וכן כהן שאכל תרומת חברו לפי שאינן זרים לה: (יד) ואיש, פרט לקטן: כי

וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

(טו) וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃ (טז) וְהִשִּׂיאוּ
אוֹתָם עֲוֺן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־
קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ פ

תולדות אהרן ולא יחללו סנהדרין פ"ג א'. זבחים ג' ב'. וי"ג א' ות"ה ב'. תמורה ב' א. נדה ל"ג א': והשיאו סנהדרין פ"ב א' וג' ב':

תרגום אונקלוס

וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכָהֲנָא יָת קוּדְשָׁא׃ (טו) וְלָא יְחַלְּלוּן יָת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי יַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃ (טז) וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן חוֹבִין בְּמֵיכְלְהוֹן בְּסוֹאֳבָא יָת קוּדְשֵׁיהוֹן אֲרֵי

תרגום אשכנזי

(טו) זיא זעלבסט זאָללען דיא היילינגטהימער דער קינדער ישראל'ס ניכט ענטווייהען, וועלכע זיא נעמליך דעם עוויגען צו עהרען, אויפנעהמען. (טז) אונד ניכט פערשולדונג אויף זיך זעלבסט לאססען, אינדעם זיא איהרע היילינגטהימער

רש"י

לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאינו פודע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה [תודת כהנים]: (טו) ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם. את עצמם

באור

יאכל קדש, תרומה, אבל אוכל קדשי קדשים לאחר זריקת דמן בשוגג משלם את הקרן לכהני', והכהנים לוקחין בדמיו שלמים כן שנו בת"כ: חמשיתו. שיהא הוא וחומשו חמשה, כמלא מוסיף הרביעית מתה שנהנה: ונתן לכהן את הקדש. אילו אמר לבד ונתן לכהן, הייתי שומעים שצריך לשלם קרן וחומש לכהן אבל מה שנותן לו איננו תרומה, לכך אמר את הקדש, שגם הקרן והחומש חל קדושת תרומה, ואם כן צריך לשלם לו דבר הראוי להיות קדש. שאינו פודע לו מעות, אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: (טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל, פי' רש"י ז"ל להאכילן לזרים, ורמ"בן ז"ל טען עליו שלא הוזכר לאו זה בתלמוד, אלא אסור הוא לעשות כן כמו בשאר כל האסורין, ויפה טען, ותשובת הרא"ם ז"ל על טענה או איננה מתבררת לי, ורמ"בן ז"ל פי' טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה, והוא אזהרה שבית דזר שלא יאכל קדש בעבור שירלה להזכיר בו העונש, ואמר והשיאו אותם את עצמם כאשר יאכלו את קדשיהם, ולפירושו היה ראוי לומר ולא יחללו את קדשיהם, ואם לתקן זה אמר כי בני ישראל נמשך למעלה, וכאילו שעור הכתוב ולא יחללו בני ישראל את וגו', הרי מלת קדשי כמוך ועוד עונש זר האוכל תרומה מפורש למעלה ומתו בו כי יחללוהו, וכאן העונש סתום, ולפי פשט הכתות נראה לי שמוסב על ראש הענין. תחלה אמר וינזרו מקדשי ב"י ולא יחללו את שם קדשי, כולל כל הקדשים כמו שפרשנו שם, שיפרשו מהן בטומאתן. ואח"כ זכר התרומה ושאסורה לזרים, לכן חתם הענין ולא יחללו את קדשי בני ישראל, שיפרשו מהן בטומאתן כי על קדשי מזבח כבר אמר אשר הם מקדישים לי. וכבר טעמו שהקרבן כלו יקדישו לגבוה.. להקריב ממנו חלב ודם על המזבח, לכן הנשאר ממנו לאכילה קדושת הקרבן עליו ולפי שאין הדבר כן בתרומה, שאין ממנה דבר לגבוה, שהרי מתחלה מפרישים אותה להיות ללחמו של כהן, שמא תאמר אין בזה חלול קודש כשיאכלוה בטומאה, חזר ופי' את אשר ירימו לה', שגם התרומ' ידימוה קדש לה', אלא שהשם נתנה במתנה לזרע אהרן, בתנאי שיהנו בה בקדושה כמו בשר הקדשים שהוא קדש ונתן להן משלחן גבוה: (טז) והשיאו אותם עון אשמה, אם יאכלו התרומה בטומאת הגוף כמו שאוכלים לחם חולין שלהם יטענו על עצמם עון אשמה, כי אני ה' מקדשם, והיו קדש, וכן תרגם אנקלוס ז"ל ויקבלון עליהן עויין חובין, במיכליהון בסואבה ית קדשיהון, וזה כדעת ר' ישמעאל דורש שלשה אתים בתורה שמדברים באדם עצמו, וזה אחד מהן, ורש"י ז"ל פי' את עצמם יטענו עון, באכלם את קדשים שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. לשחטו פי' ששב אם יאכילום לזרים. אבל מלת באכלם משמעותו על הכהנים כמו ולא יחללו, ורבותינו ז"ל דרשו עוד מפסוק זה אזהרה לאוכל טבל קודש שניטלה הימנו תרומה גדולה ותרומת מעשר. ואמרו את אשר ירימו לה' בעתידין לתרום הכתוב מדבר: עון אשמה, עון שיאשם בו. שיתחייב עליו דין, כי המחלל קודש נקרא עון, שחושב מחשבות

שלישי (יז) וידבר יהוה אל־משה לאמר: (יח) דבר אל־אהרן ואל־בניו ואל כל־בני ישראל ואמרת אלהם איש איש מבית ישראל ומן־הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל־נדריהם ולכל־נדבותם אשר־יקריבו ליהוה לעלה: (יט) לרצנכם תמים

ת"א וידבר וכו' פסחים מ"ב א'. תמורה ז' ב': איש איש נזיר ס"ב א'. מנחות ע"ב א'. חולין י"ב ב': יקריב וכו' מנחות ק"ד ב'. נזיר כ"ה א': לעלה מנחות ע"ב ב'. נזיר ס"ו ב':

תרגום אשכנזי

פֿערצעהרען, דען איך, דער עוויגע, היילינע זיא. (יז) פֿערנער שפראך דער עוויגע צו משה וויא פֿאלגט. (יח) רעדע מיט אהרן, מיט זיינען זאהנען, אונד מיט אללען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: וועלכער מאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, אדער איין פֿרעמדער אין ישראל, דער איין אָפּפֿער ברינגען וויל, עס זייא וועגען געליבדע, אדער אלס פֿרייאוויליגעשענקע, דאס זיא נעמליך איין גאנצעס אָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען ברינגען וואָללען. (יט) צור גנאדע איפֿגענאָממען צו ווערדען; מוס עס אָהנע לייבעספֿעהלער, מענני-

תרגום אונקלוס

אנא יי מקדשהון: (יז) ומליל יי עם משה למימר: (יח) מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא בישראל די יקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון די יקרבון קדם יי לעלתא: (יט) לרעוא

רש"י

יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואנקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברי' באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו [במדבר ו'] הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא [דברים ל"ד] הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: (יח) נדריהם. הרי עלי: נדבותם. הרי זו [חולין ב']: (יט) לרצונכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיי"מנט בלעז Apaisement (בעזענפ-

באור

קלות ראש על עניני קדש, וכמ"ש (פרשה ז' א'). כי אני ה' מקדשם, לכן עון גדול ביד המחללם: איש איש, אמרו רבותינו ז"ל ללמד שהגוים נודרים נדרים ונדבות כישראל: ומן הגר בישראל, זה גר צדק שהוא בישראל: אשר יקריב קרבנו, שנדר להביא קרבן. או נדבו לבו להביאו. ורוצה למלאת נדרו ולהפריש בהמה מעדרו. וזהו לכל נדריהם ולכל נדבותם, ויקריב יקדיש, כמו אדם כי יקריב (פרשה א' ב') ושם באמרנוהו: לכל נדריהם ולכל נדבותם, לכל מיני נדר ולכל מיני נדבה ושב על בני ישראל. והבדל שבין נדר לנדבה באמרנו בפרשת צו את אהרן, וכמו שאמרו הכמים נדר הרי עלי, ונדבה הרי זו, כי סתם נדר הוא בעת צרה, כשיאמ' אם יעשה לי השם כך. הרי עלי להקריב כך וכך, או שאמר אם יהיה לי כך, הרי עלי עולה ויש נודר בלי תנאי שיקדנו כך אלא אומר הרי עלי להביא עולה או שלמים, לפי שאין בהמה מוזמנת לפניו, אבל נדבה הוא המנדב מה שיש בידו ואמר הרי בהמה זו לעולה, ולכן כשנודר חייב באחריות, אבל נדבה שמייחד מיד הבהמה שרוצה להקריב, אינו חייב באחריות: יקריבו, יקדישו: לעולה, זכר תחלה עולה שנוהג בה זכרות ותמות, ובבר אמר זכר תמים יקריבנו (פרשה א' ג'). ולמד כאן שאם הקדיש בעל מום עובר בל"ת. אבל הקדיש נקבה לעולה אע"פי שאינה קרבה אינו עובר בל"ת. כי בעל מום בזיון קדשים הוא אבל נקבה קרבה בשאר מיני קרבנות בהמה: (יט) לרצונכם, הביאו דבר הראוי לרצון אתכ' לפני. שיהא לכם לרצון אפייזמ"נט בלע"ז, ובל"א (בעזענפֿטיגונג), ואיזהו הראוי לרצון תמים זכר. לשון רש"י ז"ל, ודומה לזה פרשנו בפסוק לרצונו לפני ה' (פרשה א' ג'): תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים, ולא כאמר

זָכָ֕ר בַּבָּקָ֕ר בַּכְּשָׂבִ֖ים וּבָֽעִזִּֽים׃ (כ) כֹּ֛ל
אֲשֶׁר־בּ֥וֹ מ֖וּם לֹ֣א תַקְרִ֑יבוּ כִּי־לֹ֥א
לְרָצ֖וֹן יִהְיֶ֥ה לָכֶֽם׃ (כא) וְאִ֗ישׁ כִּֽי־יַקְרִ֤יב
זֶֽבַח־שְׁלָמִים֙ לַֽיהוָ֔ה לְפַלֵּא־נֶ֙דֶר֙ א֣וֹ
לִנְדָבָ֔ה בַּבָּקָ֖ר א֣וֹ בַצֹּ֑אן תָּמִ֤ים יִהְיֶה֙
לְרָצ֔וֹן כָּל־מ֖וּם לֹ֥א יִֽהְיֶה־בּֽוֹ׃

ת"א מום תמורה ה', ב', ו', ב': לרצון מנחות כ"ה. א', ונ"ג ב'. בכורות ל"ג, ב', ול"ט א': כל מום זבחים כ"ז, ב' מנחות כ"ו, ב'. בכורות ל"ג ב':

תרגום אשכנזי

ליבעם געשלעכטס, פאָן רינדפיה, שאפען אָדער ציגען זיין. (כ) וואס איינען פעהלער האט, מיסט איהר ניכט דארברינגען. דען עס ווירד ניכט צור גנאדע אויפגענאָממען ווערדען. (כא) ברינגט יעמאנד איין פריידענאָפפער, דעם עווינגען צו עהרען, אלס איין בעזאָנדרעס געליבדע, אָדער אלס פרייאוויללינגעס געשענק, פאָן רינדפיה אָדער קליינפיה; זאָ זייא עס אָהנע מאנגעל, ווען עס גנעדיג אויפגענאָממען ווערדען זאָלל, עס מוס גאר קיינען לייבעספעהלער האבען.

רש"י

טיגונג, פערזאָהנונג), ואיזהו הראוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר: (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו:

תרגום אונקלוס

לְכוֹן שְׁלִים דְּכוּרָא בְּתוֹרַיָּא בְּאִמְּרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃ (כ) כֹּל דִּי בֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃ (כא) וּגְבַר אֲרֵי יְקָרֵב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא בְּתוֹרֵי

באור

עוף. מכאן למדו בת"כ תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות, ופרשנוהו (שם פסוק י"ד), ולפי שעיקר הפרשה מזהרת במומין, שאם מקדישן למזבח עובר בלאו הקדיש תמים לזכר, ועניינו אם לרצונכם יהיה, צריך שתקדישו לי התמים שבזכרים, ומלת תמים בארנוהו (שם פסוק ג'), שמלבד שלא יהא בו מום, גם צריך שיהיה שלם מבלי חסרון אבר, נעדר כל חסרון, אבל אינו עובר בל"ת אלא על בעל מום, ולהלן שמדבר מאיזו מינין יקדיש קדשותיו, הקדיש זכר שצריך להקדיש פר לעולה ולא פרה, ואותו הפר יהיה ג"כ תמים: (כ) כל אשר בו מום. הפי[illegible]וס עובר לא תקדישו בעוד מומו בו, ולא יאמר אקדישנו ואמתין להקריבו עד שיעבור מומו, אלא כשמקדישו עובר בל"ת, כי בזיון הוא בקדשים: לא תקריבו, לא תקדישו, וכן שנו בת"כ לא תקדישו, או משום בל תשחט הרי בל תשחט אמור למטה. פי' לא תקדישו אלה לה' הא אינו אומר לא תקריבו אלא משום בל תקדיש: כי לא לרצון יהיה לכם, לא תפיקו רצון מה' אם תקריבו כאלה ומלת רצון בארנוהו (שם פסוק ג'): (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה', כולל שלמים ותודה, כי המלט מצרתו זובח תודה, וזהו לענין הנדר שנודר בעת צרה, והמקדש מרוב שמחה וטובה, מביא שלמים הנאכלין לב' ימים ולילה אחד: לפלא נדר או לנדבה. זה פי' זבח שלמים, ומלת לפלא פי' רש"י ז"ל להפריש בדבורו, וכן אחר וא"בע ז"ל לפלא, לפרש וכן ת"א ז"ל לפרשא נדרא. ולא ידעתי לאיזו צורך נכתב לפלא וכל נודר ונודב צריך לפרש, ואחשוב כי מדרך הנודר בעת צרה, לנדור עולה שכולה למזבח, לא שלמים לשמחה. ודאיה אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי. (תהלים ס"ו י"ג), אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי, עולות מחים אעלה לך (שם שם י"ד וט"ו), ויפתח נדר עולה, אלא שלפעמים הלבד העולות. ירחיב נדרו להביא גם זבחי תודה כשימלט מצרתו. לספר לאחיו חסדי ה' על זבחו. וכן הנודר על בקשת טובה ג"כ ידור עולה, ולפלא נדר יזור לשלמים גם שלמי שמחה, כשישיג הטובה יזבח זבחי שלמים, להודות בקהל רעיו כי טוב ה' לעולם חסדו וזהו שאמר לפלא נדר, שיקריב זבח שלמים, או תודת שלמיו שפירש על הנדר ואין כן נדבה הבאה מרוב שלוה מדרכה להיות זבחי שלמים, ולכן תמצא בכל מקום לשון הפלאה אצל נדר, כמו כי יפליא לנדור נדר נזיר (במדבר ו' ב'), כי אחרים נודרים עולה ושלמים, וזה ירחיב ויפרש נדרו להיות נזיר, וכן

(כב) עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה לַיהוָה וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ (כג) וְשׁוֹר וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ

תולדות אהרן עורת סוטה מ"ו, א'. בכורות י"ד, ב'. תמורה ו', ב': חרוץ בכורות מ"א, ב': או גרב שם שם: ואשה תמורה ז' א': ושור פסחים מ"ב, א', חולין א', ב': שרוע בכורות מ', א'. תמורה ז', א': נדבה תמורה ו', א', וז' ב':

תרגום אשכנזי

(כב) וואס מיט בלינדהייט בעהאַפֿטעט, געברעכליך, פֿערשטיממעלט איזט, וואס ווארצען האט, מיט טראָקנער אָדער פֿייכטער קרעטצע בעהאַפֿטעט איזט, זאָלכע שטיקקע מיסט איהר ניכט דעם עוויגען צו עהרען דארברינגען, אונד קיין פֿייערָאפֿפֿער דאַפֿאָן דעם עוויגען צו עהרען אויף דען אלטאר לעגען. (כג) איינען אָכסען אָדער איין לאם, דא איין גליד צו לאנג אָדער צו קורץ האט; קאננסט דוא וואָהל צום פֿרייוויללינגען געשענק

תרגום אונקלוס

או בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי לְרַעֲוָא כָּל מוּמָא לָא יְהֵי בֵיהּ׃ (כב) עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ פְסִיק אוֹ יַבְלָן אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן לָא תְקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם יְיָ וְקוּרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃ (כג) וְתוֹר וְאִימַּר יַתִּיר וְחַסִּיר נְדַבְתָּא תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ וּלְנִדְרָא לָא

רש"י

(כב) עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה [בכורות ל"ח]: יבלת. ורו"אה בלע"ז Verrue (דיא ווארצע): גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפת שמשון [שופטים ט"ז] שאוחזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלשה פעמים להזהיר על הקדשתן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן [תמורה ו']: ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: (כג) שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו

באור

איש כי יפליא נדר בערכך נפשות (פרשה כ"ז ב'), ושם אפרש. וההפלאה הזאת נזכרת בס' תהלים אמר לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא (תהלים קט"ז י"ז), כשתצילני אביא גם זבחי תודה ואברך בשמך בתוך אחי, ואחריו נדרי לה' אשלם וגו' שהן העולות. ואחריכן אמר בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים. ראש הכתוב על העולה, שתקרב כליל בחצרות ה' וסופו על זבחי תודה, שהן נאכלין בכל העיר, ולכן אצל העולה (פסוק י"ח) לא אמר לשון הפלאה: תמים יהיה לרצון, אע"פ שבאין גם נקבות, תמימין יהיו: (כב) עורת, פי' רש"י ז"ל שם דבר של מום עורון בלשון נקבה, שלא יהא בו מום של עורת כלומר שאינו תאר נקבה מן עור לזכר, שהיה ראוי להיות העי"ן בחירק, ועוד למה לא יזכיר הזכר. ועוד שבור וחרוץ על הזכר, אלא שם המום הוא בין לזכר בין לנקבה, אבל רא"בע ז"ל פי' שהוא שם התאר לעין, ועין לשון נקבה: שבור, שיש בו אבר שבור הן יד או רגל או אפי' שבר זנב. כמו ששנו בת"כ, כי הכל בכלל שבור, וכן כל שהוא בגלוי, אבל שבר גלע שבשתר אינו מום, ולמדוהו ממומי אדם, ובעל מום של עורת אינו אלא בעין, ובעל מום של שבור באברים רבים, ומה שפי' רש"י ז"ל או שבו', לא יהיה, רצונו בעל מום של איברי שבור לא יהיה: חרוץ, בעל מום של חריצה וסדיקה לא יהיה, כגון ריס של עין שנסדק או שנפגם, וכן שפתו שנסדקה או שנפגמה וכיוצא בהן. וחרוץ כמו גזור כמו ומחרוץ תבואתה (משלי ג' י"ד), שהן המחצבים הגזורים מן הארץ. ומשפטיך אתה חרצת (מ"א כ' מ'), גזרת. ובלשון משנה הרבה שמא יעשה חריץ: יבלת, פי' רש"י ז"ל ורו"אה בלע"ז (ווארצען) ושם דבר של מום הוא כמו עורת וענינו שלא יהיה הקרבן בעל מום של יבלת והוא ששנינו בת"כ יבלת. זה בעל יבלת: גרב, בעל מום של גרב וכן ילפת, ובארנו' למעלה (פרשה כ"א כ'): לא תקריבו, זהו לאו על שחיטת בעל מום: אלה, אבל אתה מקריב את שנעבדה בו עבודה: ואשה, מתנת אש, וזוהי ההקטרה, מלבד שעובר על שחיטתן וזריק' דמם, עובר גם על הקטרתן: (כג) ושור ושה שרוע, פרשנוהו (פרשה כ"א י"ח): וקלוט,

וְלְנֶדֶר לֹא יֵרָצֶה׃ (כד) וּמָעוּךְ וְכָתוּת

תולדות אהרן ולנדר שם ה', ג': ומעוך שבת ק"י, א'. קדושין ס"ה, א'. בכורות ל"ב ב'. ול"ט, ב' תמורה ז', א':

תרגום אשכנזי

מאכען, אבער פיר איין געליבדע ווירד עס ניכט וואהל אויפגענאממען. (כד) איין שטיק, דעססען

תרגום אונקלוס

יְהֵי לְרַעֲוָא׃ (כד) וְדִימְרִיס וְדִירְסִיס וְדִישְׁלִיף וְדִיגְזִיר לָא תְקָרְבוּן

רש"י

קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. למזב' [ת"כ]: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד: (כד) מעוך. ביציו מעוכין ביד: כתות. כתושים יותר ממעוך

באור

אמרו בת"כ פרסת רגלו דומה לשל סוס, פרסת רגלו דומה לשל חמור, כלומר עגולים כשל סוס ושל חמור ואינן שסועין ואם הם עגולין ולא שסועין זהו קלוט האמור בתורה, ויאמר רא"בע ז"ל קלוט הפך שרוע, מגזרת עיר מקלט, שאינן רחבים כשל שור ושה. נדבה תעשה אתו, אין לפרשו בקדשי מזבח כמו לפלא נדר או לנדבה, שהבדיל בין שרוע וקלוט לשאר מומין, שכל המומין פסולין בין לנדר בין לנדבה, ושרוע וקלוט אינן פסולין אלא לנדר, שאם אמר הרי עלי סתם. צריך לשלם נדרו תמי', אבל אמר על שרוע וקלוט לכתחילה הרי זה עולה, מותר להקריבה, כי אין הדעת סובלת שיקרב שרוע וקלוט למזבח. שהן מומין גלויין יותר מן המומין הנזכרו תחלה, והרי במומי אדם נזכר שרוע אבל עור ופסח וחרום, שהן במומין הגדולים הנזכרים אחריהם. וכן קלוט בבהמה משונה, ועוד שדומה לסימן טומאה, והאמת כקבלת רבותינו ז"ל ששנו בת"כ נדבה תעשה אותו לבדק הבית, והוא הדין לנדר לבדק הבית. כמו שדרשו נדבה תעשה אותו ולנדר, ולנדר למזבח לא ירצה ולא לנדבה. איזהו הקדש בא לרצות, הוי אומר זה הקדש מזבח. ורמ"בן ז"ל רצה לתקן לשון המקרא כפי קבלתם ואמר רוב הנדבות לבדק הבית. כמו שאמר במשכן כל נדיב לב הביאו את תרומת ה' (שמות ל"ה כ"ב). ובמקדש אני ביושר לבבי התנדבתי (ד"ה א' כ"ט י"ז), ובבנין שני עם הנדבה לבית אלהים (עזרא א' ד'). כי אין בענין בדק הבית חיוב רק נדבת הנפש, ומנהג הנותנים לבדק הבית שבנדבה יביאו הרי זו לבנין, לפיכך כל נדבה סתם הוא לבדק הבית, ונדר סתם יאמר לקדשי מזבח, לך אזבח זבח תודה וגו' נדרי לה' אשלם וגו' (תהלים קט"ז י"ד), אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי (שם ס"ו י"ג), עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך (שם נ"ו י"ג), והנותנים למזבח בנדרים יביאו, אם יגליחני אלהים אבוא לפניו בעולה. וזהו ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו, לכל אשר ידבנו. ולנדר לה' לא ירצה. ואם גם הרב רמ"ש ז"ל קבל דבריו, אני תמה, שכל פרשת הקדשות שהן לבדק הבית, מתחלת בל' נדר, איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' (פרש' כ"ז ב'), וכל דברי הפרשה שם סובבים על זה, וכן וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח כ'), ולא היה לא לעולה ולא לקרבן, וכן וידר ישראל נדר וגו' והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א ב'), וחרמים לבדק הבית, ובקדשי מזבח מצינו בנדבה אזבחה לך, (תהלים נ"ד ח'), ושריו לנדבה לעם ולכהנים (ד"ה ב' ל"ה ח'), וכל נדיב לב עולות (שם ב' כ"ט ל"א) התנדבו לבית אלהים (עזרא ב' ס"ח), והכלל יש נודר נדר למזבח, יש לבנין הבית או לעניים, וכן נדבה היא למזבח, גם לבדק הבית, שכל אומר הרי עלי ואינו מפריש מיד קרוי נדר, אפי' אינו בעבור צרה, לכן יראה בעיני שהכתוב תפס בכל אחד אותו שיש ללמוד השני ממנו, התיר נדבה לבדק הבית וכל שכן נדר. ואסר נדר למזבח וכ"ש נדבה, והטעם כל מתנדב בנפש חפצה מתנדב מרב שמחה, ואומר הרי זו ואיך יפריש לכתחלה בעל מום בזוי, על זה נאמר הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך (מלאכי א' ח'). לא כן נודר שאמר הרי עלי, ולפעמים כבוא מוע' לשלם נדרו חפץ לשלם מהיטב פרים, ואין בעדרו כי אם רזה ובעלת מום ואין ידו משגת לקנות מן השוק, והרי זה שאינו עושה דרך בזיון, ואפשר לטעות שיעלה לרצון, לכן אמר ולנדר לא ירצה, וכל שכן לנדבה. ומאמרו נדבה תעשה אותו לבדק הבית. למדנו מאותו הטעם עצמו כ"ש שיעשה לנדר, ועל זה רמזו בת"כ שנדבה שנאמר הכתוב מוסב על ולנדר, ונדר שבסוף הכתוב מוסב על נדבה. וראיה שאמר וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונודר וזבח משחת לה' (שם שם י"ד), אארר הנודר ויש בעדרו זכר ומובחר, וזובח משחת. אבל נודר ואין בעדרו תמים ואין בידו לקנותו וזובח משחת, אע"פי שעובר בלאו אינו בארור, ומקרא שלמעלה, וכי תגישון עור וגו'

וְנָתוּק וְכָרוּת לֹא תַקְרִיבוּ לַיהוָה וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ: (כה) וּמִיַּד בֶּן־

תולדות אהרן לא וכו' שם שם: ובארצכם חגיגה י"ד, ב': ומיד סוטה מ"ו, ב'. תמורה ז', א':

האָדען צערדריקט, צער־קוועטשט, אבגעריססען, אָדער פֿערשניטטען זינד; זאָללט איהר ניכט דעם עוויגען צו עהרען דאר־ברינגען, אין אייערעם לאנדע זאָלכעס ניכט מאַכען. (כה) אונד פֿאָן דער האנד איינעם איסלענדערס דערגלייכען ניכט

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְּדוּן: (כה) וּמִן בַּר עַמְמַיָא לָא תְקָרְבוּן

רש"י

[בכורו' ל"ט]: נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויה בהן אבל נתוני' הם בתוך הכיס והכיס לא נתל': וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגום ודריס זה לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ורסיס כמו הבית הגדול רסיסים [עמוס ו'] בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חוב' הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: (כה) ומיד בן נכר. נכרי שהבי' קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם [תמור' ו'] לכך נאמ' למעל' איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל [חולין י"ג]: משחתם.

באור

הקריבהו נא לפחתך (שם שם ח'). על נדבה ידבר, ויפה זכר שרוע וקלוט שהן מומין גדולים בעבור נדבה תעשה אותו וכל שכן מומין אחרים, כי לאסור מזבח כבר נאסרו כל המומים למעלה וא"ה. לפי פשוטו של מקרא נראה לי שכך פרושו. אחרי אשר אסר הקרבת בעל מום על המזבח, אמר שיכול לעשות ממנו נדבה לה', להקדישו לצורך גבוה המותר בו. והוא כמ"ש חז"ל לבדק הבית, והנדבה שיאמר הרי זה לבדק הבית. ולנדר לא ירצה. כלומר אם אמר הרי עלי שור לבדק הבית, לא יביא שרוע וקלוט או בעל שאר מומין. ורז"ל שהתירו נדרי בעל מום לבדק הבית, היינו אם אמר הרי עלי שבו' או חמור לבדק הבית, אבל אם אמר סתם הרי עלי שור או שה לבדק הבית, לא ירצה אם יביא בעל מום. ועל הדרך הזה מתורגם בל' אשכנז]: (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד, מעוך ביציו מעוכין ביד, כמו שמה מעכו דדיהן (יחזקאל כ"ג ג'), כתות, כתותים והוא יותר ממעוך, כמו וכתת נחש הנחשת (מ"ב י"ח ד'). כתית למאור (שמות כ"ז כ'), נתוק, תלושין ביד עד שנפסקו החוטים שתלויין בהן, אבל נתונים הם בתוך הכיס, והכיס לא נתלש. וכרות כרותין בכלי ועודן בכיס, מפי' רש"י ז"ל, ונראה כי ארבעתן אינן דומים למומין הנזכרים תחלה. שהרי אינן בגלוי, והחכמים למדו מה שבר רגל ושבר יד בגלוי, אף כל בגלוי. אלא שנקראים מומים בעבור הסרוס, שהוא משחת שאינו מוליד, וכל הבע"ח נבראו לפרות ולרבות, כמו שנזכר במעשה בראשית, ולכן זכר ארבע' אלו בפני עצמן שאינן דומים לשאר מומין שבכלן יש בזיון קדשים כאמרו הקריבהו נא לפחתך, ואלו אין בהן בזיון, שעושין כן לפעמים, והם טובים לאכילה יותר מאותן שאינן מסורסין, עד שעולין על שלחן מלכים, אבל אסורין למזבח לפי שהוא דבר משחת. וסמך לו ובארצכם לא תעשו, ללמדנו שמאום הדבר לפני היוצר ב"ה, ואוסר עלינו מעשים אלו באזהרה, ובהיו' אחת מהן בבהמה אסורה למזבח: ובארצכם לא תעשו, במקדש אסור להקריבה, ובארצכם כל מקו' שאתם יושבים, אע"פ שמותרין לאכילה, לא תעשו אתם דבר זה לסרס שום בהמה וחיה אפי' טמאה, לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם, שא"א לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ, שהרי סרוס חובת הגוף, וכל חובת הגוף נוהג בין בארץ בין בח"ל, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ויש להוסיף שאין לומר שהטעם הוא לפי שמקריבין ממינין אלו קרבן לה', שאם כן היה לו לאסור כן בכל המומין שלא להטילן בבהמת חולין, אלא שנאסר לנו בעבור שהוא מאוס בעצמו, ולמדנו שאסורו נוהג גם בחיה ובבהמה טמאה בארץ ובח"ל, וזה למדתי מדברי רלב"ג ז"ל: (כה) ומיד בן נכר, אין לפרש שאם תקנו בהמות מסורסות מבני הנכר, אע"פ שלא הזהרתי אתכם על הסרוס, לא תקריבום לה', שא"כ אין צורך להאמר, שהרי הזהיר סתם,

נֵכָ֗ר לֹ֥א תַקְרִ֛יבוּ אֶת־לֶ֥חֶם אֱלֹהֵיכֶ֖ם מִכָּל־אֵ֑לֶּה כִּ֣י מָשְׁחָתָ֤ם בָּהֶם֙ מ֣וּם בָּ֔ם לֹ֥א יֵרָצ֖וּ לָכֶֽם׃ ס (כו) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (כז) שׁ֣וֹר אוֹ־

ת"א משחתם יומא ס"ד, א'. ע"ז כ"ג, ב'. זבחים ע"ז, ב'. חולין כ"ג, א'. בכורות ל"ז, א'. תמורה כ"ח, ב': שור ב"ק ס"ה, ב'. וע"ז א'. חולין ל"ח, ב' וע"ה א'. בכורות י"ג, ב' וי"ז א' ונ"ז א'. נדה מ', א':

תרגום אשכנזי

אננעהמען, אום עס צור אָפּפֿערשפּייזע איירעס גאָטטעס דארצובריגנגע. זיא האבען איינע פֿערשטיממלונג אן זיך, אלזאָ איינען לייבעספֿעהלער, אונד קאָננען אייך ניכט צור גנאדע אויפֿגענאָממען ווערדען. (כו) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט. (כז) איין אָכס־ קאלב, שאפֿלאם, אָדער

תרגום אונקלוס

יַת קוּרְבַּן אֱלָהֲכוֹן מִכָּל אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא בְהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהוֹן לְכוֹן: (כו) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (כז) תּוֹר

רש"י

חבולהון: לא ירצה לכם. לכפר עליכ': (כו) כי יולד. פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב

באור

ומה לי סרסום בעצמו או ע"י אחרים, אבל כפי פשוטו נראה שבא על ומעוך וכתות וגו' שלא יקבלו כאלה מיד הגוים שנודרין נדרים ונדבות כישראל, שמא תאמר לפי שלא נצטוו על הסרוס, ואינן מביאין אותן דרך בזיון אלא לכבוד, שבארצם עולין על שלחן מלכים כמ"ש (פסוק כ"ד) אינן דומין לשאר מומין, על כן מזהיר שלא יקריבום, ואמר הטעם כי משחתם בהם, שסוף סוף המשחת הוא בבן שהן מסורסין, והוא דרך משחת כנגד חקים שחקקתי במעשה בראשית, לכן מום בם, זה ההשחה הרי הוא כמום אחר, וכמו שאסור להעלות בעל מום על המזבח הן מישראל הן מעכו"ם כן אלה, ומזה נלמד אזהרה שלא להקריב בעלי מומין בקרבנות גוים שהרי אמר מום בם לא ירצו לכם. שמענו שבהיות בו מום אסור להקריבו. ולפי שמדמה מש' למום במוד למדנו שכל השחתת עבירה בבהמה אסור כמום, כמו רובע ונרבע ונעבד ונוגח. וזהו שאמרו (סנהדרין דף נ"ז ע"א) דבי ר' ישמעאל תנא כל מקום שנאמר משחתם ע"ז ג"ע וש"ד כלומר גם הם משחת ואסורין, גם רש"י ז"ל פי' הכתוב על איסור הקרבת מומין בקרבנות עכו"ם ורבותינו ז"ל שלמדו ממנו שאין מקבלין שקלים מן הגוים לקנות בהן קרבנות צבור, לא הוציאו המקרא מפשוטו שהרי הם אמרו מניין שהנקבות בסרוס ת"ל כי משחתם בם. ר' יהודה אומר אין נקבות בסרוס, הרי שגם לדעתם פשט המקרא שב על ומעוך וכתות וגו', אבל דרשו דרשתם מן לחם אלהיכם, גם רמב"ם ז"ל אמר (הלכות א"מ פ"א הלכה ו') ולא קרבנות ישראל לבד אלא אף קרבנות עכו"ם אם הקריבן והן ב"מ לוקה שנאמר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה. וכתב עליו מוהרי"ק ז"ל ולא קרבנות ישראל וכו' מבואר בכתוב, ויפה פי'. גם להלן אמר (ה' שקלים פ"א ז') אבל הכותים שנתנו מחצית השקל אין מקבלין מה'. ולא הזכיר ל"ת ולא כתוב שנלמד הימנו. ועם זה התישבה תמיהת רא"מ ז"ל, לא ירצו לכם. פי' רש"י ז"ל לכפר עליכם, ואיני יודע ענין כפרה זו, כי מדבר בקרבנות עכו"ם ואינן לכפר על ישראל ובת"כ שננו לא ירצו להם, מלמד שאינן מרצים. כותב על דרשתם שאין מקבלין שקלי עכו"ם לקנות בהן קרבנות צבור. כי אינן מרצים לכפר על ישראל, אך כפי הפשט שמדבר בקרבנות עכו"ם, לא אמר לא ירצו על הכפרה, אלא לפי שנחשב להם לרצון שבנו מקדש לה', ומאפסי ארץ גוים יבואו להשתחות בו למלך ה' ולהקריב לו קרבן. אבל אם תקבלו מהם בעלי מומין שאסרתי לכם להעלותם על מזבחי, להם לא יחשב לעון, כי לא צויתים על הדבר הזה, אבל לא לרצון יהיה לכם. ואין רצון בכל מקום לבד כפרה, אלא גם מזכרת טובה וזכות:

(כז) שור או כשב או עז כי יולד, הנולד מן השור נקרא עגל, והנולד מכשב או עז נקרא שה. ולמדו מכאן ששור בן יומו נקרא שור, וכן כשב ועז. לרמוז שהן שלמים בצורתם בהולדם, כמו שהן בזקנותם, ואין כן האדם שהוא בתחלה עולל ויונק, בהולדו בל ידע מה, עד יגדל

כֶּשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת
יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי
וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיהוָה׃
(כח) וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא

ת"א והיה זבחים י"ב, ב'. חולין פ"א, א'. בכורות י"ב, א' ונ"ד ב' ונ"ז א'. נדה מ', א': ומיום שבת קל"ו, ב'. זבחים י"ב, ב'. חולין פ"א, א': ירצה יומא ס"ג, ב' ושור חולין ע"ח, ב' וקט"ו א': לא תשחטו יומא ס"ו, א'. חולין ע"ב, ב' ופ"ב א':

ציגענלאם, דאז געבאָרען ווירד, זאָלל זיבען טאגע בייא זיינער מוטטער בלייבען; פאָם אכטען טאגע אבער אן, אונד וויי־טער, ווירד עס טיכטיג צום פייעראָפפער, דעם עוויגען צו עהרען. (כח) איהר דירפט אויך פאָן רינד־אָדער שאָפ־פיה, ניאמאלם דאז פיה נעבסט זיינען יונגען אן

תרגום אונקלוס

אוֹ אִימַּר אוֹ עִזָּא אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ וּמִיּוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלָא יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (כח) וְתוֹרְתָא אוֹ רְחֵילָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חַד׃

רש"י

והבן [ת"כ חולין ע"ח]: (כח) אותו ואת בנו. אף בנו ואותו במשמע [חולין פ"ג]: לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שיהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא

באור

וילמוד ויעמוד, כי בו נשמת חיים והכח לבחור בטוב או ברע, ואם יזכה ידמה באחריתו לבד אלהים, ועל זה תמה המשורר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח' ג'). שהוא האדם שבתחלתו עולל ויונק, גרוע משאר הבע"ח, ועליו תתן עוז להפליא לעשות, וכל זה להראו' שאינו מושל במעשה השם בעבור יתרון גופו על שאר הבע"ח אלא בעבור כבוד נשמתו כשיבחר בטוב, וכבר בארנו ענין זה בפי' (מס' אבות פרק ג' משנ' א'): יולד. כמנהג הילודים, פרט ליוצא דופן בחיי אמו או במותה: והיה שבעת ימים תחת אמו, כמו תחת יד פרעה (בראשית מ"א ל"ה), תחת רשות אמו, כי היא תעזרהו בימים הראשונים, שתניקהו מחלבה ותשגיח עליו, לא שיחייב הכתוב שתחיה אמו כל ז' הימים, שאפי' מתה שעה אחת אחר שנולד, ראוי לקרבן משמיני ואילך, אלא דבר בהווה וגם אם מתה מיד כשר משמיני ואילך, אלא שרבותינו ז"ל למדו מזה פרט ליתום שמתה אמו בשעת לידה שפסול לקרבן, שצריך להיות שעה אחת תחת אמו: ומיום השמיני והלאה ירצה, אם תקדישנו ותעלנו לה' ירצה: לקרבן אשה לה', להקדישו ולהעלותו על האישים, ללמד כשם שאסור להקריבו מחוסר זמן, כך אסור להקדישו מחוסר זמן: (כח) ושור או שה, וי"ו מוסיף על ענין ראשון, כמו שאסרתי לך מחוסר זמן, כן אני אוסר לך לשחוט אותו ואת בנו, ואפי' בחולין, שאם במוקדשין לבד היה לו לומר ואותו ואת בנו לא תשחטו, והיה מוסב על שור או כשב או עז שבראש הענין, וכן אמרו בחולין (דף ע"ח ע"א) וכן לא תשחטו משמעו גם חולין, שבכל אסורי מזבח לא מצינו שהזהיר בל' שחיטה או זביחה סתם, אלא בלשון הקרבה, או שיזכור אצלו הקרבן, או שנשחט לה', כמו לא תזבח לה' אלהיך שור ושה כל מום רע (דברים ט"ו כ"א), הוסיף לה' אלהיך ללמד שמדבר בקדש אבל שחיטה סתם גם חולין במשמע: אותו ואת בנו, אף בנו ואתו במשמע, ולפי משמעו' הכתוב אסר האב עם בנו, או האם עם בנה, שכן דרך הכתובים להזכיר הזכרים והנקבות בכלל, כמו במומין ובמחוסר זמן שנוהגין בנקבות כבזכרים, ונאמר כאן שור ולא פרה, גם בנו כולל בתו ובתה מטעם זה עצמו, וזה לדעת חנניה האומר (חולין דף ע"ה ע"ב) אותו ואת בנו נוהג בין בזכרים בין בנקבות, ויש מחכמים אומרים אותו ואת בנו אינו נוהג בזכרים, וכן פי' רש"י ז"ל אותו ואת בנו נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת, ואינו נוהג בזכרים, ומותר לשחוט האב והבן, ובגמרא אמרו (כתובות דף קי"א ע"ב) שיש ספק אם חוששין לזרע האב או לא, ולכן פסק רמ"בם ז"ל (ה' שחיטה פי"ד א') שאם נודע וודאי שזהו אביו אין שוחטין שניהן ביום אחד, ואם שחט אינו לוקה, ואם כוונת התורה שאין חוששין לזרע האב, והיה הכלל הזה מסור בידינו בעל פה, נאמר ג"כ אתו ואת בנו, לפי שהיא עיקר הזרע שהולד

תִּשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃ (כט) וְכִי־תִזְבְּחוּ
זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃
(ל) בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ (לא) וּשְׁמַרְתֶּם
מִצְוֹתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃
(לב) וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי

ת״א ולא תחללו סנהדרין ע״ו, ח׳:

תרגום אשכנזי

איינעם טאגע שלאכטען. (כט) ווען איהר דעם עוויגען צו עהרען איין דאנקאָפּפער שלאכטעט, זאָ שלאכטעט עס, דאס עס אייך צור גנאדע אויפגענאָממען ווערדע; (ל) אן דעמזעלבען טאגע זאָלל עס געגעססען ווערדען, איהר מיסט ניכטס דאפאָן אויף דען פאָלגענדען טאג שטעהען לאססען, איך, דער עוויגע! (לא) בעאָבאכטעט מיינע געבאָטע אונד האלטעט זיא. איך, דער עוויגע! (לב) ענטווייהט מיינען הייליגען

תרגום אונקלוס

(כט) וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן׃ (ל) בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ׃ (לא) וְתִטְּרוּן פִּקּוּדַי וְתַעַבְדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ (לב) וְלָא תְחַלּוּן

רש״י

יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואף על פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט לנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: (ל) ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתיב ובשר זבח תודת שלמיו וגו׳ [ויקרא ו׳]: אני ה׳. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: (לא) ושמרתם. זו המשנה [ת״כ]: ועשיתם. זה המעשה: (לב) ולא תחללו.

באור

נקרא על שמה, ייחס לה כאן לשון זכר, כמו אהבנת שנקרא כל המין על שם הנקבה מטעם קרוב לזה שפרשנו (פרשה י״א ו׳), וכן ת״א ז״ל ותורתא או שיתא לה ולברה וכו׳: ביום אחד, לא כיום של קרבנות שהוא כ״ד שעות כמו שפרשנו (פרשה ז׳ ט״ו), אלא כיום הנאמר במעשה בראשית שהיום הולך אחר הלילה, ואם שחט האם אחר חצות, מותר לשחוט בנה אחר לאת הכוכבים, כמו ששנינו (חולין פ״ה משנה ה׳) יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה, את זו דרש שמעון בן זומא נאמר במעשה בראשית יום אחד, ונאמר באותו ואת בנו יום אחד, מה יום אחד האמור במ״ב היום הולך אחר הלילה (שנאמר ויהי ערב ויהי בקר) אף יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה, כלומר שאע״פי שבכל כ״ד שעות קרויין יום, יום אחד משמעו כאותו יום של מעשה בראשית, ולא אאריך בזה: (כט) וכי תזבחו זבח תודה לה׳, זבח תודה פרשנו (פרשה ז׳ י״ב), ואמרו רבותינו ז״ל שהכתוב מדבר על תודה ועל כל הנאכלין ליום אחד כמו חטאת ואשם ואיל נזיר: לרצנכם תזבחו, תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם, ומהו הרצון ביום ההוא יאכל, לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן, ואל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר, שאם תחשב בו מחשבות פסול לא לרצון יהיה לכם שאי אפשר לומר שבא הכתוב לקבוע לו זמן אכילה, כבר נאמר ובשר זבח תודת שלמיו וגו׳, מפי׳ רש״י ז״ל וכן הוא בת״כ, ולמעלה (פרשה י״ט ה׳) נאמר כן על שלמים הנאכלין לב׳ ימים, וכאן בתודה הנאכלת ליום ולילה, ושם פרשנו טעם שזכר הנאכלין לב׳ ימים, ואע״פכ זכר גם תודה שלא תאמר אם שחטה ע״מ לאכול ביום השלישי לא לרצון הוא, אבל ע״מ לאכול למחר אינו פגול שהרי אינו שלמים שנאכלים לשני ימים, על כן הזהיר גם בתודה שיזבחוהו לרצונם, ומהו לרצון ביום ההוא יאכל, אבל אם זבח אותו לאכלו למחר פסול: (ל) ביום ההוא יאכל, יום שנאמר במוקדשים הוא כ״ד שעות, אבל לא כלו, שעכ״פ לא תותירו ממנו עד בקר, אע״פ שעדיין הוא בכ״ד שעות לזביחתו משבא בוקר נעשה נותר, אני ה׳, דע מי גזר על הדבר, ואל יקל בעיניך, לשון רש״י ז״ל, ומוסב על כל האמור למעלה, ואחשוב עוד שכאן חתם הענין בלו שתחלתו דבר אל כל עדת בני ישראל לאמר קדושים תהיו וגו׳, שהולך ומזהיר על קדושות

וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי
יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ (לג) הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים
אֲנִי יְהוָה׃ פ רביעי
כג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

ת״א ונקדשתי ברכות כ״א, ב׳. מגלה פ״ג, ב׳. סנהדרין ע״ד, ב׳:

נאמען; ניכט, איך ווילל גע-הייליגט זיין אונטער דען קינדערן ישראל׳ס. איך בין דער עוויגע, דער אייך הייליגט; (לג) דער אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט האט, אייער גאָטט צו זיין. איך, דער עוויגע.
כג (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט:
(ב) רעדע מיט דען קינ-

תרגום אונקלוס

יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאֶתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃
(לג) דְּאַפֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃
כג (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי תְעַרְעוּן יַתְהוֹן מְעָרְעֵי

רש״י

לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת״ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת״ל בתוך בני ישר׳ וכשהוא מוסר עצמו ימסור ע״מ למות שכל המוסר עצמו ע״מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו׳ [דניאל ג׳] מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו׳: (לג) המוציא אתכם. ע״מ כן: אני ה׳. נאמן לשלם שכר:
כג (ב) דבר אל בני ישראל מועדי ה׳. עשה מועדות שיהיו ישראל מלמדין בהם שמעברים את

באור

רבות לישראל. ובקדושות המיוחדות לכהנים בעניני הטומאות והמומין ודברים הפוסלי׳ בקרבנו׳ לכן כמו שנאמר בתחלת הענין אזהרה על זובח שלמים שלא יפגל. כן חתם באזהרה זו על זובח תודה, וחתם אני ה׳: (לא) ושמרתם, זו המשנה. ועשיתם. זו המעשה, מפי׳ רש״י ז״ל, וכבר באֿרנו זה (פרשה י״ח ד׳ ה׳). (לב) ולא תחללו את שם קדשי, נאמר על כל המצות שבפרשיות שלמעלה, שלא תעברו על אחת מהן במזיד ובגלוי ראש. כאילו אין צורך בה, שאם תעשו כן הרי אתם מחללים את שם קדשי, וכבר באֿרנו זה: ונקדשתי בתוך בני ישראל, אני רוצה להתקדש בתוך בני ישראל. לעיני הגוים, שבראותם שהם פורשים מתאוותיהם ובוזים מדרכי העמים בעבור חקי השם, ואינן מהרהרין אחריהן, אע״פי שטעמיהן נסתרים מדעתם, יתקדש שמו הגדול בעולמו. וכל המקיים מצוה שיש בה חסרון כיס, או העדר כבוד ואינו חושש, מקדש שמו הגדול ית׳ בעולמו. וכ״ש אם מוסר נפשו להֿרג או למות בעבור המצוה אין קדוש השם גדול ממנו. וכן אמרו בת״כ כשהוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך וקדש שמי, יכול ביחידים, ת״ל בתוך בני ישראל המרובים: אני ה׳, מקדשכם. לכן אני מצוה אתכם זאת, כי אם תשמרו חקותי ומצותי אני ה׳ מקדשכם משרה עליכם רוח קדוש׳, ותתרוממו על כל המעשי׳, ויקל בעיניכם לבוז בממון בגוף ובנפש למען אהבתי: (לג) המוציא אתכם, כלומר האל המוצי׳ אתכם מארץ מצרים, בדרך הקדש באותות ובמופתים, להיות לכם לאלהים, כלומר להיות מנהיג אתכם על דרך פלא, ולתת לכם תורות וחקים קדושים, להשכין שכינתי ביניכ׳, ולשפוך עליכם רוח קדשי, כמפורש בפרשת המילה, אני אני הוא המקדש אתכם לתת לכם כח לכל דבר אם תלכו בחקותי: אני ה׳, העושה כל אלה, ופרשנוהו (פרשה י״ח ב׳):
כג (ב) דבר אל בני ישראל, פרשת המועדים כל ישראל שוין בה; והקרבת המוספים התלויה בכהנים לא נתפרשה בה, לכן אמר דבר אל בני ישראל: מועדי ה׳, באֿרנו (פרשה א׳ א׳ ה׳ י״ג), ששרשו יעד, והוא שלועזין (בעשטיממען), ויש יעידת מקום. כמו אהל מועד (שמות כ״ז כ״א), למועד דוד (שמואל א׳ כ׳ ל״ה), בית מועד לכל חי (איוב ל׳ כ״ג), ויעידת

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי׃ (ג) שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם

ת״א מועדי שם שם: אשר תקראו ר״ס כ״ד, ח׳: אלה וכו׳ ר״ס כ״ח, ב׳ וכ״ט ת״ח:

תרגום אשכנזי

דערן ישראל׳ס, אונד זאגע איהנען: דיא פעסטטאגע דעס עוויגען, אן וועלכען איהר הייליגע פערזאממלונג פערקינדיגען זאללט, זינד פאלגענדע: (ג) זעכס טאגע קאן אללערלייא קונסטארבייט פערריכ-

תרגום אונקלוס

קַדִּישׁ אִלֵּין אִינוּן מוֹעֲדָי׃ (ג) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא

רש״י

השנה על גליות שנעקרו ממקומ׳ לעלו׳ לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: (ג) ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את

באור

זמן כמו למועד אשר דבר אותו אלהים (בראשית כ״א ב׳), למועד אשוב אליך (שם י״ח י״ד), ושתיהן נודעים על ידי תאורות השמים, כי אורך המדינית ורחבן מקו השוה ומרחק מקום ממקום ומדינה ממדינה, ומהלך ימים מזו לזו אי אפשר לדעת אלא ע״י המאורות והכוכבים. וכן קביעות זמנים לשעות ולעתים וכיוצא, על כן נאמר והיו לאותות ולמועדים (שם א׳). מלת למועדים כולל הענין הגדול שאמרנו, ומלת לאותות גם הוא כולל ענין גדול פרשנוהו בפי׳ ס׳ בראשית, והנה יש מועדים קבועים בבריאת שמים וארץ שיגבלו הכוכבים כפי חוקותיהם, כמו היום והחדש ומועד זרע וקציר וקור וחום, אבל המועדים הנזכרים בפרשה זו אינן כן, אבל הם מועדים ידועים לבד לנאדר בקדש, אין להם התלות בחקות שמים וארץ הקובעים מועדיהם לכל באי עולם, ונמסרו לבד לישראל שהם קדש לה׳, על כן החל מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש, כלומר השם הגדול יעד הזמנים הללו לשמור בהן חקים ומצות קודש שצוה לעשות בהן: מקראי קדש, אנקלוס ז״ל תרגם דתערעון יתהון מערעי קדיש, ופי׳ רמב״ן ז״ל שעשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים, לשון מאורע. בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש ואיני יודע מה מלמדנו, והכתוב עצמו קבע כל אחד במועדו. ורשב״ם ז״ל פי׳ אשר תזמנו אותם זמני קדש, כל לשון קריאה שאצל מועדים, לשון קביעת זמן הוא, כמו קרא עלי מועד, וכן התרגום מערע קדיש. ויש לפרש דעת המתרגם שינהגו עם מועדים אלו כעם דבר קדש, וזה דתערעון יתהון, שיהיו אסורים בעשיית מלאכה, ויעבדו בהן את השם להללו ולשבחו, ויכבדום בכסות נקיה ובעונג. אבל יותר נראה לי שלדעתו ז״ל כל לשון קריאה על מי שמייחד איש בין אנשים, או יום מבין הימים, כמו ראו קרא ה׳ בשם בצלאל וגו׳ (שמות ל״ה ל׳), שייחדו בשם, וכן לכלם בשם יקרא (תהלים קמ״ז ד׳), שמייחד לכל אחד שמו ומעשהו, וכן כל קורא לזולתו מייחדו מבין האחרים, וכן קריאי העדה (במדבר א׳ ט״ז) שמיוחדין בעדה לכל דבר עצה וגדולה, ולכן תרגם מערעי כנשתא, קרא עלי מועד (איכה א׳ ט״ו), ייחד עלי מועד, וכן תרגם ערע עלי זמן, וכן אשר תקראו אותם מקראי קדש, שתייחדו אותם להיות מיוחדים בין הימים להיות קדש באסור מלאכה וכיוצא. ורמב״ן ז״ל פי׳ מקראי קדש שיהיו ביום זה כלם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית ה׳ ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה, כמו שכתוב בס׳ עזרא על ראש השנה, ומקרא קדש מלשון קראי העדה (במדבר ט״ז ב׳), אחרי כן יאכלו הקרואי׳ (ש״א ט׳ י״ג), ואם נקבל לפרש מקראי קדש על דרך זה, מה טעם לומר אשר תקראו אותם, יאמר אשר יהיה לכם מקראי קדש, ואפשר לי לכלול בו עניד שלא תקראו לזמנים הללו בשמות שאתם קוראים למועדי מעשה בראשית, כמו יום לילה חדש שנה זרע קציר קיץ וחרף, ותאמרו מועד יום השביעי, מועד יום ט״ו לחדש הראשון וכיוצא, אבל תקראו אותם מקראי קדש בשמות של קדושה, כמו שמפורשין בפרשה שבת לה׳, חג המצות לה׳, יום תרועה לה׳, יום הכפורים לה׳, חג הסכות לה׳, חג השבועות לה׳, וכיוצא במקראי קדש הללו, המורים שהימי׳ הללו הם מועדי ה׳ וקדש הם לה׳, שאסורין במלאכה. כדרך וקראת לשבת עונג (ישעיה נ״ח י״ג), גם נכלל בזה דעת הרב המתרגם שאמר [הנכון לדעתי שהוא מענין וקראתם דרור לכל

הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ

תולדות אהרן שבת חולין י"ח. ב':

תרגום אונקלוס

וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידָא לָא

טעט ווערדען; אם זיבענ- טען אבער איזט דער האכסטע פייערטאג, צור הייליגען פערקינדיגונג. קיינע קונסטארבייט זאללט איהר אן דעמזעל- בען פערריכטען; עס איזט

רש"י

המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתו' וכל המקיי'

באור

יושביה (פרשה כ"ה י'), שיודיעו ויפרסמו ברבים אם בשבת ע"י התקיעות שהיו תוקעין, ואם בי"ט ע"י שלוחי ב"ד, ושאר מיני ההכרזה והפרסום, שיום ההוא קדוש לה', בו ישבתו ממלאכת', ויתקבצו לשמוע דבר ה' מפי ראשי העם וחכמיו, ויתענגו במשתים ומטעמים כי קדוש הוא משאר הימים והם מועדי ה', והכל הולך לענין אחד]. אבל עיקר בעיני כתרגומו של אונקלוס ז"ל ועל דרך שפרשנו בדבריו: אלה הם מועדי, הנאמרים בפרשה זו, אבל ראשי חדשים לא נזכרו בה, אע"פ שיש בהן קרבן מוסף, אינו בכלל המועדים הקדושים, אלא ממועדי המאורות על שם הלבנ' שמתחדש', וכן כולל י"ד בניסן שהוא מועד הפסח, וט"ז בו שהוא מוע' העומר, אע"פ שאינן מקראי קדש: (ג) ששת ימים, כל ששת ימים שיש בשבוע: תעשה מלאכה, מותר לעשו' בהן מלאכה: וביום השביעי, של כל ששת ימים. הידוע להם לדעתי מדבר שין כשירד המן, כי קודם לכן לא היה נודע. כי החשבון מתחיל מששת י"ב, ומי מעיד על חשבון זה, לכן משה שאמר והיה ביום הששי וגו' והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות ט"ז ה'), חשבו השומעים שהוא ששי לבור, ואם אמר להם כן בב' או בד' לשבוע, תמהו כאשר מלאו לחם משנ' קודש לכן, ובאו נשיאי העדה והגידו זאת למשה, והשיב הוא אשר דבר ה' לאמר שבתון שבת קדש לה' מחר (שם שם כ"ג), כלומר היום הוא יום הששי שדבר ה', לא ששי לבור אלא לשבוע, כי שבתון שבת קדש לה' מחר: שבת, בפתיחתנו לס' בן נעול פרשנו ששרש שבת אינינו על המנוחה מבטול מלאכה, אלא ענינו הפסק יהיה מאיזו דבר שיהיה, כמו זקנים משער שבתו (איכה ה' י"ד), שבת משוש תופים (ישעיה י"ד ח'), וישבות המן (יהושע ה' י"ב), וישבתו שלשת האנשים (איוב ל"ב א'), וכן וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו (בראשית ב' ב'), הפסק ממלאכתו. לכן כשאמר שבת לה' אלהיך (שמות כ' י'), בעל מה ישבות ואמר לא תעשה כל מלאכה, וכן כל שבת לה', שיפסוק מעניני חול ויקדש זה היום לה', כמפורש בנבואת ישעיה, וכן כאן פי' כל מלאכה לא תעשו שבת הוא לה'. ושם הארכנו: שבתון, וכן נאמר בי"הכ לפי שבשניהן אסורין אפי' מלאכת אוכל נפש. והן שבת גם למועדי קדש, שמותר בהן מלאכת אוכל נפש. ולכן לא מצינו שם שבת על המועדים, אלא שבתון. כי יום השביעי וי"הכ הן שבתות של שבתון המועדים: מקרא קדש, פרשנוהו: מלאכה, יש הבדל בין מלאכה ובין עבוד' ובין מעשה ובין פעולה, וכמ"ש למעלה (פרשה י"ט י"ג), וכאן נראה מעט על עבודה ומלאכה, יש עובד לעצמו, ויש נשכר לעבודת אחרים. ובכלל עבודה הכל, פעמים שעובד מלאכה, כגון חורש או זורע או כותב, ופעמים בדברים שאינו מלאכה, כגון לישא משאות ממקום למקום. או לרוץ בעסקי רבו, או להלבישו ולהוליך כליו אחריו, כי שם מלאכה אינו נופל אלא על מעשה אומן שמשנה בו טבעי הדברים מברייתן, כשיהיה השינוי להועיל, כמו החורש משנה האדמה, וכן הזורע ומכסהו בעפר, או כותב שמשנה מראה הנייר וכן כל אבות מלאכות ותולדותיהן יש בהן שנוי להועיל, כי המקלקלין פטורין. והתורה אסרה המלאכות לא העבודות. כי לא נאמר לא תעבוד ביום השבת, ולכן מותר לטלטל שלחנות וכסאות למקומות רחוקים בשביל האורחי', וכן לרוץ ברחובות, ולהוליך כלים בר"הי, שאם הן עבודות אינן מלאכות. שבמעשיו אינו משנה דבר. ולכן אינו עובר עליהן בלאו. אבל הן בעשה, כי העושה רק מעשה חול שלו בשבת אינו מקדש היום לאלהיו אלא לעצמו. וזהו שאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות ל"ג כ"א), זכר עבודות ומלאכות שמותרין בהם. ויום השביעי שבת לה' אלהיך מלות עשה שיפסוק יום זה מכל דרכי חול מעבודה וממלאכה. ויקדשהו לה' אלהיו. ואח"כ אמר הלאו לא תעשה כל

(ד) אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ (ה) בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃

תרגום אשכנזי

פייערטאג דעם עוויגען צו שהרען, אין אללען איירען וואָהנפלעטצען. (ד) דיעס אבער זינד דיא פעסטע דעם עוויגען, אן וועלכען איהר הייליגע פערזאממלונג פערקינדיגען זאָללט, יעדעס צו זיינער צייט. (ה) אים ערסטען מאָנאט אם פירצעהנטען טאגע דעם מאנאטס, צווישען ביידע זאבענדען, ווירד

תרגום אונקלוס

תעבדון שבתא היא קדם יי בכל מותבניכון: (ד) אלין מועדיא דיי מערעי קדיש די תערעון יתהון בזמניהון: (ה) בירחא קדמאה בארבעת עשרא לירחא בין שמשיא פסחא

רש"י

את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר

באור

מלאכה, שפי' עלין במקום אחר כל העושה בו מלאכה יומת (שם ל"א ג'): שבת הוא לה', לא שישבות להנאת גופו ממלאכתו כמו בעבודת פרך, הלא לה', בעבור השם ששבת ביום השביעי מכל מלאכתו, וברכו וקדשו. כן יפסוק הוא מצרכי חול שלו, ויקדש היו' לאלהי': בכל מושבותיכם, שבת היא חובת הגוף, ואמר בכל מושבותיכם לדעת רמ"בן ז"ל לפי שהתמיד עבוד' במקד' בתמידין ומוספין, אמר שהאסור נוהג בכל מושבותיכו, לא בבית השם. וכן אמרו במכילתא במושבות אין אתה מבעיר. ואתה מבעיר בבית המקדש, ולכן לא נאמר כאן חקת עולם לדורותיכם. כי שבת בראשית ידענו שהוא חקת עולם כימי השמים על הארץ. ובגמרא (קדושין דף ל"ד ע"ב) אמרו הואיל שנאמר בענין המועדות הייתי אומר שצריכה קדוש ב"ד כמועדות, ת"ל בכל מושבותיכם, ולפי הפשט לפי שאין מדת הימים שוה בכל הארצות ועת שהוא יום במדינה זו היא במדינ' אחרת לילה, אמר הכתוב שבכל מושבותיכו נעשה יום השביעי אשר לנו שבת, והוא שבת לה': (ד) אלה מועדי ה', גם שבת ממועדי ה' הוא. כי למנות ששה ולקדש שביעי אין לו קביעות בחקי שמים וארץ. אבל נבדל בענין זה משאר המועדים, שהוא תלוי בימים, כל שביעי לימים הוא שבת. ואין כן המועדים, לא אמרה תורה בי"ד לחדש הראשון פסח ויום שלאחריו חג המצות ז' ימים, ומספר ימים שלאחריו חג השבועות, ומספר כך ימים אחריו יום תרועה, ולימים כך י"הכ, ולימים כך חג הסוכות, אלא כל מועד תלוי במספר ימים בחדש ידוע, לפי שאין החדשים שוים בכל השנים, אין הימים שבין מועד למועד שוין בכל השנים, אלא בזמן בבית תלוי בראייה, ובזמן הזה תלוי בסוד העבור של המחזור. ומלבד שתלויין בחדשי הלבנה צריכין אנו לעשות פסח במועד האביב, וחג שבועות בימי קציר חטים, וסוכות במועד האסיף. לכן אמר אלה מועדי ה' הנזכרים מכאן ואילך, אע"פי שהם מקראי קדש כמו השבת. והלא השוה שבכן שכן מועדי ה', מכל מקום צריך שתקראו אותם במועדם שקבעתי להם כלום תיראו אותם ביום ידוע לחדש, ובמועד ידוע לשמש עת אביב וקציר ואסיף: (ה) בחדש הראשון, אותו שצויתי לכם למנות ראשון שהוא ניסן, כאמרו ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות י"ב ב'): בין הערבים, בפרשת בא פי' רש"י ז"ל משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב, ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת שבע מכי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה, והשיג עליו רא"בע ז"ל, ורמ"בן ז"ל ורא"ס ז"ל הליכו בעד פי' זה. ואין ספק שכדבריו כן הוא שמעת נטות השמש לצד מבואו עד שקיעת החמה קרוי בין הערבים וכמו שאמרו בגמרא, וכן אין ספק שכל הזמן הבא נקרא ג"כ ערב, ולפרש לשון בין הערבים אחשוב כי בלשון הקדש נקרא חצי היום עד תחלת שבע בקר, ומתחלת שבע עד שקיעת החמה נקרא ערב, בקר מלשון לא יבקר (פרשה י"ג ל"ו), שע"י אור השמש נבדלים הגוונים, וערב מלשון ועם שוכים אל תתערב (משלי כ"ד כ"א), שהגוונים מתערבות, והטעם לפי שמתבקר עד הצהרים האור הולך ומוסיף והצללים מתקצרים, ומהצהרים ואילך הצללים הולכים ומתארכין, ונקרא זמן הערב עוד בין הערבים ללמדנו שעווי של ערב ושל בקר בשלום ומאיזו רגע מתחיל הערב, כי הנחתו על רביעית אופק של כל אדם

(ו) וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ (ז) בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־

תולדות אהרן ובחמשה סוכה כ״ז, א׳:

תרגום אשכנזי

דאזפסח געבראכט, דעם עוויגען צו עהרען. (ו) אם פינפצעהנטען טאגע דיזעס מאנאטס געהען דיא פייערטאגע דעס אונגעזייערטען בראדעס אן, דעם עוויגען צו עהרען; זיבען טאגע מיסט איהר אונגעזייערטעס בראד עססען (ז) אם ערסטען טאגע הייליגע פערזאממלונג פער־

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ׃ (ו) וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵיכְלוּן׃ (ז) בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע

רש״י

בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה׳. הקרבת

באור

שמקום שהוא עומד על קצה מזרח שלו שהוא מהלך ו׳ שעות של שמש, כי תחלת שעה שביעית מתחיל הערב הגמור ברביעית אופקו. שהוא ביאת השמש בקצה המזרח ומאז ואילך כל רגע ערב ממש במקומות שביניהן עד סוף שעה י״ב שהוא ביאת שמש גם לאדם זה, לכן כל ששה שעות הללו נקראים בין הערבים, ונודע כי בבקר עד סוף שעה ששית, ואין הפרש בין ערב לבין הערבים. רק ערב אפשר להניח גם על שעה אחת מן השעות של אחר חצות. אבל בין הערבי׳ מדבר שהוא על אחר חצו׳ היו׳ כלו, וזהו לפנות ערב (בראשי׳ כ״ב ס״ג). שענינו סמוך לשקיעת החמה, וכאן התיר הכתוב שחיטת הפסח מתחלת שעה שביעית, ואמר במשנה תורה שם תזבח את הפסח בערב, וכן במנורה נאמר בין הערבים ופעם בערב, וסדו טעמת רא״בע ז״ל: פסח לה׳. הקרבת קרבן ששמו פסח לשון רש״י ז״ל, ופי׳ רא״מ ז״ל שבא ללמדנו ששמו של יום ארבעה עשר אינו קרוי פסח, ולדעתי לפי שאמר אלה מועדי ה׳ מקראי קדש, והאל ביום ארבעה עשר שאינו אסור בעשיית מלאכה ואינו מקרא קדש, וזכר אותו בעבור שקבוע לו מועד שאינו נוסף במהלכי המאורות, ואינו דומה לראשי חדשים שלא נזכרו בפרשה. כי ראשי חדשים הן מועדי חקות השמים, לכן אמר פסח לה׳. לא אמר תעשו פסח לה׳ או תזבחו זבח פסח לה׳, אלא פסח לה׳ על שם המועד, כלומר מועד של הקרבת קרבן ששמו פסח. וזה היה דעת רבינו שלמה ז״ל, וכן נזכר על דרך זה בפרשת מועד יום הקרבת העומר: (ו) חג המצות לה׳, מתחיל חג המצות שנתפרש ענינו בפרשת בא אל פרעה, וזהו שמצא׳ שבעת ימים מצות תאכלו, וכלן חג לה׳: שבעת ימים, כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיכ״א בלע״ז סעטינ״ני, בל״א (איין זיבענטלינג), וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת, לשון רש״י ז״ל. והנה חג המצות שבעת ימים, כי אנו חוגגים לה׳ באכילת המצ׳ לזכר נפלאותיו כל שבעה, ומקריבין כל יום מוספין, לפי שלא בא הכתוב כאן אלא לקבוע המועדים. לא לפרש הדינין שנתפרשו במקום אחר, ירצה שהוסיף שבעת ימים מצות תאכלו להשוות שבעת הימים זו לזו, ומסרה הדבר לחכמים איך ינהגו העם בקדושת ימי חול המועד, אלא שלדעת הרמב״ם ז״ל (הלכות י״ט פ״ז א׳) אין אסור מלאכה בח״הם מדברי תורה, וכן דעת ר״ת ז״ל, ולדעתם לא זכר הכתוב זה, רק בעבור יום ראשון ויום שביעי, שבשבוע הזאת או בשבעת ימים הללו, הראשון מהם והשביעי שלהם מקרא קדש ואסור בעשיית מלאכה: (ז) יהיה לכם, ומהו קדשתו, כל מלאכת עבודה לא תעשו, כמו שאתם עושים בימות החול, ובפרשת בא פירשה תורה אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות י״ב ט״ז), שהמלאכות שהן לצורך אוכל נפש מותרות, ואין זה מענין הפרשה שלא נאמרה רק לקבוע מועדי הימים המקודשים: מלאכת עבודה לא תעשו, פי׳ רש״י ז״ל אפי׳ מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך, שיש חסרון כיס בבטלה שלהן, כגון דבר האבד, כך הבנתי מת״כ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו׳, ולא ישר פירושו בעיני רמ״בן ז״ל שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכת דבר אבד. ויבואו שאר המלאכות בק״ו. ועוד היה ראוי שיאמר כן אף בשבת. ועוד הוכיח רמ״בן ז״ל מכל הברייתות והשמועות שבתלמוד שאין בתורה ד״אבד איזו מלאכה מותרת בח״המ ואיזו אסורה, ולכן פי׳ הרב ז״ל מלאכת עבודה היא כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, כי מלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה, ולהלן (שמות י״ב ט״ז)

קֹ֤דֶשׁ יִהְיֶה֙ לָכֶ֔ם כָּל־מְלֶ֥אכֶת עֲבֹדָ֖ה לֹ֥א תַעֲשֽׂוּ׃ (ח) וְהִקְרַבְתֶּ֥ם אִשֶּׁ֛ה לַֽיהוָ֖ה שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים בַּיּ֤וֹם הַשְּׁבִיעִי֙ מִקְרָא־קֹ֔דֶשׁ כָּל־מְלֶ֥אכֶת עֲבֹדָ֖ה לֹ֥א תַעֲשֽׂוּ׃ פ (ט) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־

תרגום אונקלוס

קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן: (ח) וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן: (ט) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר:

תרגום אשכנזי

קינדיגען, אונד קיינע האנדוועקסארבייט פֿערריכטען. (ח) אונד זיבען טאגע הינדורך דעם עוויגען פֿייעראָפּפֿער ברינגען; אם זיבענטען אבערמאלס היילינע פֿערזאממלונג פֿערקינדיגען, אונד קיינע האנדוועקסארבייט פֿערריכטען. (ט) פֿערנער

רש"י

קרבן שמו פסח: (ח) והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקו' אם אין פרים הבא אלים ואם אין פרים ואלים הבא כבשי': שבעת ימים. כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימי' סטי"נא בלעז Septaine (ווירד ניכט אויזגעשפראכען דיא צאהל זיעבען) וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטל' שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מתורת כהנים דקתני יכול אף

באור

שאמר בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם. הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובפרשה זו כללה ענין זה בכל מועד במלילת מלאכת עבודה, כי סמכה על המפורש להלן, ובפרשת כל הבכור שאמור בחג המצות לא תעשה מלאכה סמכה על המפורש בחג המצות בפרשת בא. גם לא אמרה שם כל מלאכה כמו בשבת ויה"כ אלא מלאכה סתם, כלומר אותה מלאכה שהזהרתיך עליה לא אוכל נפש, ואין ספק שדעת הרב נכון בפשט המקרא. אלא שאין מלאכת עבודה מורה על הענין שאמר, ומה לי מלאכה של הנאה או לא. שתיהן עבודות הן, ולפי הסברא יותר יש מלאכת עבודה בבשול ובתקון הסעודות, מכותב שתי אותיות. או תופר שני תפירות, והוא עצמו אמר קרוב לזה בשעת הגמרא. ונראה לי שמלאכת עבודה קרויה כל מלאכה שעובד בהן האדם לעצמו או לאחרים לימים רבים, כמו העבודות שבשדה לחרוש ולזרוע ולנטוע ולקצור, וכן תופר וכותב ספרים וכיוצא שנעשים לימים רבים, כמו הקוצר להכנים לאוצר לכל השנה, ותופר בגד להיות לתשמיש ימים רבים, ואינן צריכין להעשות ביום שיצטרכו להם, אלא נעשים קודם לכן ימים רבים, גם משתמרים לאחר כן ימים רבים. לבד מלאכות אוכל נפש שהתירה תורה בי"ט, כלן אינן יכולים להעשות קודם י"ט מבלי שיפוג טעמן, ולא יותרו להעשות שמורים לימים רבים, אלא מה שצריך אוכל להשיג נפשו ביום זה, על כן אסור לקצור או לטחון בי"ט. שכלן מלאכת עבודה הן, וכן כל כיוצא בזה, לבד אותן הצריכות ליומן כגון שחיטה ובישול ואפייה ולישה וכיוצא, שאם נעשו מאמש מפסידין, וכן למדנו שאסור לאפות או לבשל מי"ט לימי חול להתקיים לימים רבים שהרי זה מלאכת עבודה, אלא שמקצת ממלאכות אלו אסרו חכמים, כגון לקצור ירקות ופירות, אע"פי שמפסידין. והתירו מקצתן כגון שחיקת סממנין המפסידין, אולי גזרו על כל קצירה מן הייחוד, ואין זה מענין הפשט. שסוף סוף לפי שמפורש להלן שמלאכת אוכל נפש מותר בי"ט, רמזה התורה על היתר זה כאן במלילת מלאכת עבודה. ומה שבארנו (פסוק ג') תמצא עוד שכל המלאכות הן לפעמים עבודות. לבד הוצאה מרשות לרשות, שאע"פי שיעבוד האדם בזולתו לישא משאותיו, לא יעבדנו בייחוד למלאכת הוצאה מחוץ מרה"י לר"ה, והתורה רצתה להתיר גם הוצאה בי"ט אמרה כל מלאכת עבודה לא תעשו, פרט להוצא' שאע"פי שהיא מלאכה אינה מלאכת עבודה, והבן: (ח) והקרבתם אשה לה', מתנות אש, והם המוספין האמורים בפרשת פנחס. ורמז עליהן כאן, לפי שקרא שבעת הימים חג המצות, אמר הטעם' לפי שמקריבין בכל יום מהם אשה לה', וזהו החג לה':

מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (י) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן: (יא) וְהֵנִיף אֶת־

ת"א כי תבאו מנחות פ"ד, א': וקצרתם חגיגה י"ז, ב'. מנחות ע"ח, א': והבאתם שבת קל"ח, א'. מנחות ס', ב' וע' ז', ופ"ב ב': קצירכם פסחים כ"ג, א'. ר"ה י"ג, א':

שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאָלגט: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד דאז איך אייך איינגעבען ווילל, קאָממען, אונד ערנדטע האלטען ווערדעט; זאָ זאָללט איהר אײנען עומר, דיא ערסטלינגע אייערער ערנדטע, דעם פריסטער ברינגען. (יא) דיזער זאָלל מיט דעם

תרגום אונקלוס

(י) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וּתְחַצְדוּן יָת חֲצָדַהּ וְתַיְתוּן יָת עוּמְרָא רֵישׁ חֲצָדְכוֹן לְוָת כָּהֲנָא: (יא) וִירִים יָת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן

רש"י

חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכולי: (י) ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר: עומר. עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימודו בעומר [שמות ט"ז]: (יא) והניף, כל תנופ' מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים [מנחות ס"א]: לרצונכם. אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם: ממחרת השבת. ממחרת יום

באור

(י) כי תבאו אל הארץ. ארץ כנען שאני נותן לכם, אע"פ שבשבת ופסח נהגים במדבר, הקרב' העומר לא נהגה שם. ואם תאמר יביאו מקציר ארץ ישראל אל המדבר להניף תנופה ולהקריב קרבן, לא כן הוא אלא וקצרתם את קצירה, תחלה תנחלוה ותהיה שלכם ותקצרו אתם את קצירה: והבאתם את עמר ראשית קצירכם, עומר הנקצר בתחלה, תביאו אל הכהן העומד לשרת במקדש, למדנו שעומר התנופה ראשון לכל הקציר, ואילו אמר והבאתם מראשית קצירכם עומר אל הכהן, לא היינו יודעין שהעומר עצמו ראשית הקציר: עמר, מפורש להלן והעמר עשירית האיפה הוא, (שמות ט"ז ל"ו): עמר, לאחר שקצרו בליל י"ו בניסן שלשה סאין, הביאו השבלים לעזרה, והיו מהבהבין אותן באור, ונתנום באבוב מנוקב כדי שיהא האור שולט בכלן, ושטחום בעזרה שתהא הרוח מנשבת בם, ודשים אותן ונותנין לרחים של גרוסות, ומוציאים ממנו עשרון שהוא מנופה בי"ג נפה, שהוא מדת העומר ועליו אמר והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן, שהתקונים הללו נעשו בו קודם שעמד על עומד סלת. אלא שהכתוב קצר כאן וסמך על המפורש ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (פרשה ב' י"ד), שמדבר במנחת העומר כמו שהוכחנו שם, וכתוב ונתת עליה שמן ושמת עליה לבונה (שם ט"ו), וכל אלו כשרין גם בזר, וכמו שנאמר במנחת סלת ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה (שם ב'), ואחריו אמר והגישה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קומצו (שם ב'), שמקמיצה ואילך מצות כהונה, כן במנחת העומר שצריכה תנופה מתנופ' ואילך מצות כהונה, ועל אותו עשרון עם שמנו ולבונתו נאמר כאן והבאתם את עמר, וכל שלש סאין שהן קוצרין בלילה זו להוציא מהן העומר, נקרא על שם זה עומר ראשית הקציר: (יא) והניף, כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד, מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים, מפירש"י ז"ל, והתנופה היא חדוש שנתחדש כאן, ששאר המנחות אינן טעונין תנופה. אבל הגשה לקרן דרומית מערבית של מזבח לא נאמר כאן, שהוא מפורש בכל המנחות, וכן הקמיצה והקטרתו ואכילת השירים לא נאמר כאן, שנתפרשו במנח' העומר בפרשת ויקרא שנאמר והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבונתה אשה לה' (שם ט"ז), ושם בארנוהו: לרצנכם, לשון רש"י ז"ל אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם, וכן לרצונכם תמים זכר וגו' (פרשה כ"ב י"ט), ושם מפורש: ממחרת השבת, ממחרת י"ט

הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ (יב) וַעֲשִׂיתֶם

תרגום אשכנזי

עומר איינע וועדונג מאַ־כען פֿאַר דעם עוויגען, אייך גנאדע אויסצווירקען; דען טאג נאך דעם פֿעסטע זאָלל דער פריסטער דאמיט דיא וועדונג מאכען. (יב) אן דעם טאגע, דא דיזעס געשיהט. זאָללט

רש"י

טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית

תרגום אונקלוס

מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא יְרִימִינֵּיהּ כַּהֲנָא׃ (יב) וְתַעְבְּדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן

באור

הראשון של פסח, שאם אתה אומר שבת בראשית, אי אתה יודע איזהו. לשון רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ר"י אומר ממחרת השבת ממחרת י"ט, יכול ממחרת שבת בראשית, וכי נאמר ממחרת שבת בפסח, והלא לא נאמר אלא ממחרת השבת, והלא כל השנה מלאה שבתות לא ותשוב מאיזו שבת, והראיה הזאת פשוטה וחזקה לבטל דברי הצדוקים שהיו אומרים ממחרת שבת בראשית, וכן כתב רמ"בן ז"ל שזו גדולה שבראיות בגמרא, כי מה טעם לומר כי תבואו אל הארץ וגו' תביאו עומר ממחרת שבת בראשית, שמשמעו באיזה זמן מן השנה כשתבואו לארץ ובקצור קצירה יניף הכהן את העומר ממחרת השבת, גם אין לחג השבועות זמן שנתנה, ועוד בשנים הבאות אחרי כן, מתי נחל לספור רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצונם ואלה דברי תוהו, ואני שואל עוד גם אם בא"י נחל לספור מהחל חרמש בקמה, מה נעשה בגלות, מאיזה יום נחל לספור, ואם אין ספירה אין יום חמשים לחג השבועות, והתורה אמרה בעצרת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם. אבל אם ממחרת השבת י"ט ראשון של חג המצות יבוא הכל כהוגן, אלא עדיין מכל לומר שמא ממחרת השבת י"ט שביעי של פסח, וכן שאלו כן בגמרא, וכפי הפשט יש ליישב שאילו דעת התורה על י"ט האחרון, היה לו לומר ממחרת החג כי החג שבעת ימים, וידענו שהוא ממחרת י"ט האחרון עכשיו שאמר ממחרת השבת על כרחנו ממחר' י"ט ראשון, אבל סוף סוף יקשה שלא מצינו לשון שבת על המועדים אלא שבתון, ורק שבת בראשית וי"הכ נקראים שבת, ועוד ששבת זה י"ט, ושבע שבתות שבענין זה עצמו שבועות, וכן עד ממחרת השבת השביעית, שבוע השביעית, ויאמר רמ"בן ז"ל כי יתכן שכל שבת הנזכר בפרשה שבוע, וטעם ממחרת השבת. לומר שביום הנפת העומר יתחיל לעשות השבוע במנינו, וא"כ יהיה היום ההוא מחרת לשבוע שעבר. כאילו אמר שיהיה יום התנופה אחרת שבוע לימים העוברים, וראשון לשבועות שיספור. עד שישלים שבע שבועות, ובעבור שהזכיר ובחמשה עשר יום, אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר, ויספור ממנו שבע שבתות, ואין לטעות ביום ארבעה עשר, כי לא הזכיר ממנו רק בין הערבים, ואין הדעת נוחה בפרושו, כי מה טעם להיות יום ט"ז קץ שבוע, ואינו שבוע לימים, ולא לימות החדש, ולדעתי אפשר שמלת מחרת נופל גם על יום שני שבשבוע או יום שני בחדש. וכשנאמר מחרת השבוע או מחר' החדש, ענינו היום שאחר תחלת השבוע או החדש. וכן נופל על יום שאחרי תום השבוע או החדש. ואם כן הוא ממחרת השבת הנאמר כאן פרושו יום שני שבשבוע זו, כי לפי שאמר למעלה שבעת ימים מצות תאכלו, שהיא שבוע של ימים הרי ששבעת ימי החג שבוע, ועליו אמר ממחרת השבת הידוע הנזכר לפניו יניפנו הכהן, ופרושו ממחרת הראשון שיקרה בשבוע זו. והוא ט"ז בניסן, כי ט"ו יום ראשון בשבוע זו, וממחרתו ט"ז. ושמא תאמר ממחרת י"ט האחרון, שהוא מחרת של השבוע כלה. כבר אמרנו שא"כ יאמר ממחרת החג, כי חג המצות כל שבעת הימי'. וממחרתו מחרת י"ט האחרון עכשיו שאמר ממחרת השבת, אינו אלא מחרת ראשון שבשבת זו. וגם לדעת רמ"בן ז"ל יקשה שמא ממחרת השבוע של חג המצות, ועל כרחך תשוב תשובה כזו. ויתבאר עוד בעז"ה (פסוק ט"ו), [א"ה. גם לדברי הרב המבאר אין ממחרת השבת הזה דומה לממחרת השבת דלהלן פסוק ט"ז, כאשר יבאר שם. ועוד שאין לשון ממחרת כשהוא דבוק עם הזמן, אלא בוקר הסמוך לאחרי הזמן ההוא, וא"כ וממחרת השבת בוקר הסמוך לשבת שלאחריו. אבל שפקיה לקרא דדחיק ומוקי אנפשיה, שהרי גם המכחישים האומרים ממחרת שבת בראשית, יצטרכו לומר שאין לשון ממחרת השבת בפסוקים י"א וט"ו דומה לממחרת השבת בפסוק ט"ז, שהרי אם וספרתם לכם ממחרת השבת על שבת בראשית הוא אומר. לא יכלו חמשים היום כי אם ממחרת שבת בראשית השמינית, והתורה אמרה עד ממחרת השבת השביעית, ועל כרחם

בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ (יג) וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃ (יד) וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל

ונסכו קרי

ת"א הניפכם מגלה כ', ב': ומנחתו מנחות פ"ט, ב': ונסכה שם שם: ולחם פסחים כ"ג, א'. כריתות ה', א': עד עצם סוכה מ"א. ב'. ר"ה ל', ב'. מנחות ס"ח, א': עד וכו' שבת קל"ח, א'. מנחות שם:

תרגום אונקלוס

יָת עוּמְרָא אִימַר שְׁלִים בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ (יג) וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא רַבְעוּת הִינָא׃ (יד) וּלְחֵם וּקְלֵי וּפֵירוּכָן לָא תֵיכְלוּן עַד כְּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַד אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת קוּרְבָּנָא

איהר, דעס עווינגען צו עהרען, איין יעהריגעס לאם, אָהנע לייבעספעהלער, צום גאנצענאָפּפער ברינגען. (יג) דאז שפייזעאָפּפער דאצו, צוויא צעהנטעל פיינען מעהלס מיט אֶהל איינגעריהרט, אלס איין פייעראָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען גערוך. דאצו דאז טראנקאָפּפער, איין פירטעל היין וויין (יד) בראָד, זאנגענמעהל אונד גרינע קאָרנער, דירפט

רש"י

אי אתה יודע איזהו [מנחות ס"ז]: (יב) ועשיתם כבש. חובה לעומר הוא בא: (יג) ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרונים. כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין. אע"פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים [מנחות פ"ט]: (יד) קלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרניי"ליש Grenailles, Greignaille (אויס קערנער): בכל מושבותיכם. נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה

באור

גם הם לומר שהכוונה שם (פסוק ט"ז) על השבוע השביעית]: (יב) ועשיתם ביום הניפכם. התנופה ביום, אבל קצירתו ותקונו בלילה כמו שלמדו רז"ל, והתורה סמכה קציר העומר להבאתו שיהו סמוכין, לפי שצריך העומר להיות גרש כרמל, כי מלא. ואם נקצר איזו ימים קודם לכן אינו כרמל, ועוד שספירת העומר בלילה, והכתוב אומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות, כלומר מתחלת הנפת חרמש על הקמה, שמענו שהיה נקצר תחלת ליל ט"ז: הניפכם, הכהן שליח העדה כולה: העמר, הוא עשרון סלת שנשאר משלש איפו' שבלים וקראו תמיד על שם המדה, לפי שמנחה זו לבדה מלא העומר מצומצם לא פחות ולא יותר, ואין כן שתי הלחם ולחם הפנים וכל מנחה הבאה בפני עצמה וגם מנחת נדבה אם רצה להוסיף על עשרון תוסיף, ובת"כ שנו שלשה שמות יש לו, עומר שבלים. עומר התנופה. ועומר שמו, כלומר שמיוחד בשלשתן מכל המנחות שבא בשבלים. וצריך תנופה, ומלוא העמר: ועשיתם כבש, חובה לעומר הוא בא. לשון רש"י ז"ל, ואין רצונו שיעכבו זה את זה, שהרי שנו בת"כ ועשיתם כבש, אע"פי שאין עומר ועשיתם עומר אע"פי שאין כבש, אלא רצונו שקרבן זה בא בגלל העומר. ואינו בכלל תוספי היום המלומדים בפרשת פנחס. ולכן לא נזכר שם: בן שנתו, לא שנה למנין עולם: (יג) ומנחתו, מנחת נסכיו שני עשרונים, ולא מכלל כל הכבשים ליתן שני עשרונים. יכול כשם שנכפל סלתו, כן יכפל יינו. ת"ל ונסכה יין רביעית ההין, וכן שמנו כשמן כל מנחת כבש: אשה ריח ניחח, פרשנוה (פרשה א' ט'): (יד) ולחם וקלי וכרמל, קלי קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור, כרמל הן קליות שקורין גרניי"לש, [נראה שצ"ל גרילי"ש, והוא בל"א (גערעסטעט), ויהיה שם הקליות העשויות מתוכי דגן בעודן רכות כרמל. והקמח הנעשה מכרמל יקרא קלי], מפירש"י ז"ל, וקלי כמו קלוי באש (פרשה ב' י"ד). שבא על המעשה וקלי שם התאר, וכן פי' רד"ק ז"ל בשרשיו: לא תאכלו, אפי' למצות מנה: עד עצם היום הזה, לשון עצם היום אפרש בענין, (פסוק כ"ח) שהוא על יום של מעשה

לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס
(טו) וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃

ת"א לדרתיכם מנחות מ"ד, ח': וספרתם שם ס"ה, ב': ממחרת שם פ"ה, ב': מיום שם ס"ו, ח': שבע שם ס"ה וס"ו ח':

תרגום אשכנזי

איהר ניכט עססען, ביז אן עבען דיזעם טאגע, ביז איהר דאז אָפּפֿער איירעס גאָטטעס געבראכט האַבעט. דיזעס זייא איין עוויגעס געזעטץ פֿיר אייערע נאכקאָממען, אין אללען איירען וואָהנפלעצען. (טו) איהר צעהלט אלסדאן פֿאָם אנדערן טאגע דעם פֿייערטאגס, פֿאָם טאגע, דא איהר דאז עומר דער ווענדונג געבראכט, זיבען גאנצע

תרגום אונקלוס

דֶאֱלָהֲכוֹן קְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: (טו) וְתִמְנוּן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיּוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא שְׁבַע

רש"י

לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו [קדושין ל"ו]: (טו) ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה.

באור

בראשית, שהוא מערב ועד ערב. ויתכן כן לדעת רבן יוחנן בן זכאי שדרש והתקין משחרב המקדש שיהא יום הנף כלו אסור. שאסורו מן התורה, ועד עצם היום הזה ועד בכלל, ובזמן הבית העומר מתירו. ועליו נאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, ולדעת האומר עד ולא עד בכלל, ובזמן הבית עומר מתיר, ובזמן שאין בה"מ קיים האיר מזרח מתיר וכמ"ש (מנחות דף ס"ח ע"א) ופירש"י ז"ל עד עצם היום עד מראה היום. ולדעת ר' יהודה פי' עצם היום, עצמו של יום, סוף סוף מודים כלם שעצם היום על יום של מ"ב, בכן כתוב בעגלת ובי"הכ וכמו שיתבאר שם, ואפשר שגם זו הלילה היתה בכלל היתר. אלא לפי שאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, לא נתיר בזמן שאין בה"מ קיים שלא משעה הראויה להבאת קרבן, והוא משהאיר המזרח, ולכל הדעות הוצרך לומר כאן עד עצם היום הזה כמ"ש (פסוק כ"א), ולא ויתחלת היום, אלא עד הביאכם וגו' עד שקרב העמר, וזהו עד הביאכם את קרבן אלהיכם, אבל אין הקרבת הכבש מעכב. וכן שנו בת"כ: חקת עולם, ליו' זה לא לפניו ולא לאחריו. ואלת חוק באלכוהו (פרשה ג' י"ז): בכל משבתיכם, נחלקו בו חכמי ישראל, יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בח"ל, וי"א שלא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו, מפירש"י ז"ל. ולסברא ראשונה יפה אמר לא תאכלו עד עצם היום הזה, אע"פי שאין עומר בעבור הזמן הזה, וחזר ואמר עד הביאכם לזמן שבית המקדש קיים: (טו) וספרתם לכם כל אחד ואחד כך שנוי בת"כ. אבל בשמעה נאמר וספרת לך, שהוא בית דין סופרין ומברכין: ממחרת השבת, כמו שפרשנו מחרת ראשון בשבוע של ימי החג, שמתחיל מליל ט"ז בניסן, שתלות הספירה בלילה, ואילו אמר לבד מיום הביאכם את עומר התנופה, הייתי אומר שהספיר' ביום. ואילו אמר ממחרת השבת לבד, הייתי אומר שהוא ונחדת למחרת הנאמר תחלה ויתחיל לספור מי"ז, לכך נאמר מיום הביאכם וגו' וכן הוא אומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבע' שבועות (דברים ט"ז ט'), כלומר מעת שאתה רשאי להניף חרמש על הקמה, שהוא ליל קצירת העומר, שצריך להיות ראשית הקציר, ומאותו זמן תחל לספור: שבע שבתות, כתרגומו שבע שבועין, ובמשנה תורה נאמר שבעה שבעות תספר לך (שם שם), ונקרא שבוע של ימים שבת, בעבור שבכל שבוע יום שבת, ולפי שאמר למעלה על שבעת ימי החג ממחרת השבת, קורא לכל השבועות שסופרין בהן שבתות: תמימת תהיינה, לפי ששבוע הראשונה שבו מתחיל המספ' חסרה יום, כי יום ראשון מימי החג איני בכלל המנין, הייתי אומר ששבה השאלים כחשבים שבוע, לפי שקורא שבעת ימי החג שבת אחד, ת"ל תמימות תהיינה, שבע שבתות הללו תהיה

(טז) עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה

תולדות אהרן תספרו חגיגה י"ז, ב'. מנחות ס"ה, ב': מנחה מנחות פ"ג, ב:

תרגום אונקלוס

שְׁבוּעַן שַׁלְמָן יְהֶוְיָן: (טז) עַד מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֵתָא תִּמְנוֹן

תרגום אשכנזי

וואָכען. (טז) ביז אויף דען טאג נאך דער זיבענטען וואָכע, צעהלט איהר פֿינפֿציג טאגע, אונד ברינגט זאָדאן נייע שפּייזע-אָפּפֿער, דעם עוויגען צו

רש"י

מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימו': (טז) השב' השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. ביום החמשי' תקריבו' ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעי' שהוא יום חמישים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה, היא המנחה הראשונה שהובא מן

באור

כל אחת בעלת שבעה ימים, ואולי שגם בעבור כן קורא כאן שבתות, שעכ"פ צריך שיהיה בכל אחת מהן יום השבת, ואם תאמר הראשונה רק ששת ימים, פעמים שאין בה שבת, כגון אם חל יום ראשון של חג בשבת. ורבותינו ז"ל שאמרו ממחרת השבת ממחרת י"ט, דרשו תמימות ללמד שמונה מבערב, שאם לא כן אינן תמימו': (טז) עד ממחרת השבת השביעית, כתרגומו שבועתא שביעתא, ויום ראשון בשבוע השמינית הוא מחרת של שבוע שביעית. ואחר שאמר תמימות תהיינה, כל שבוע של ז' ימים ידענו שאין מחרת זה יום שני בשבוע השביעית. כמו ממחרת השבת של הקרבת העומר: עד וגו' תספרו. ולא עד בכלל והן מ"ט יום, חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' ביום חמשים תקריבוה, ואומר אני זה מדרשו, אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו, ומקרא מסורס הוא לשון רש"י ז"ל, ואני תמה לפשט זה עדיין אין אני יודעין אם החג ביום החמשים, או באחרון לימי הספירה, שעל כן פי' ביובל וקדשתם את שנת החמשים שנה (פרשה כ"ה י'). וגם המדרש תמה לחבר חמשים יום עם והקרבתם, ואין לשון המקרא סובלו, גם המפסיק תחת מלת יום. ועוד לשתיהן המקרא מיותר אחר שפירש שתתחיל הספירה ממחרת י"ט, ובהספר שבע שבועות תמימות, וידענו שיכלה המספר לפני מחרת השבת השביעית, שהוא ראשון לשבוע השמינית, גם נודע שהיום הבא אחר מ"ט הוא יום החמשים, אבל בברייתא דת"כ שנו תספרו חמשים יום, יכול יספור חמשים, ויקדש חמשים ואחד, ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה, אי שבע שבתות תמימות תהיינה יכול יספור מ"ח ויקדש יום מ"ט, ת"ל תספרו חמשים יום, הא כיצד מנה ארבעים ותשעה, וקדש יום חמשים כיובל, וזהו פשוטו של מקרא. וכך פרושה להודיענו שחג השבועות הוא ביום מ"ט ולא ביום נ"א, הוצרכו שני הכתובים לבאר, תחלה נאמר שבע שבתות תמימות תהיינה. ותמימות בלי חסרון ותוספות, ושוב אין לטעות לספור חמשים יום. ועל כרחנו תספרו חמשים יום אינו לחשבון הספירה, אלא לעשות החג ביום החמשים. ואילו לא אמר רק שבע שבתות תמימות תהיינה והקרבתם מנחה וגו', הייתי אומר שיום מ"ט לספיר' יהיה החג, עכשיו שנאמרו שתיהן כך תפרש שבע שבתות תמימות תהיינה ימי הספירה, עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום. עד ועד בכלל, כמו עד יום האחד ועשרים לחדש בערב (שמות י"ב י"ח), שאם תספרו ממחרת השבת עד מחרת השבת השביעית חמשים יום, אז והקרבתם מנחה וגו' בו תקריבו לא בסוף שבע שבתות. ואחר שתלה הספירה בשבתות תמימות לא ביתים ידענו כי תספרו חמשים יום אינו ספירה של מצוה, אלא חשבון בני אדם לקבוע יום החג, לא שיהיה ראשון לשבוע חדשה, ללא מחרת השבת השביעית. שאין בספירה יותר משבע שבתות, ולפי שאין ספירת יום חמשים זו למצוה לא אמר תספרו לכם, אלא שחכמים ז"ל למדו ממנו שמצוה לממני יומי ומצוה לממני שבוע, אבל בכתוב אין זכר לימים שלא אמר והיו לך שבע השבתות מ"ט יום. כמו שאמר בשמטה ויובל, גם להלן אמר שבעה שבועות תספר לך: מנחה חדשה לה'. היא מנחה ראשונה שבאה מן החדש, ואם תאמר הרי קדמה מנחת העומר, איננה כשאר כל המנחות שהיא באה שעורים, מפירש"י ז"ל, וכן שנו בת"כ מנחה חדשה שתהא חדשה לכל המנחות, כלומר שאין מביאין במקדש מתבואה חדשה שנכרה

תרגום אשכנזי

עחרען. (יז) איס אייערע: וואחנפלעטצען ברינגט איהר צוייא בראָדע, צור ווענדונג, פֿאָן צווייא צעהנ־טחייל פֿיינען מעהלס מיססען זיא זיין, אינד אלס געזייערטעס בראָד גע־באקקען ווערדען, דיזעס זינד ערסטלינגע, דעם עווינען צו עחרען. (יח) נעבסט דיזעם

חֲדָשָׁה לַיהוָה׃ (יז) מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאּוּ ׀ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה׃ (יח) וְהִקְרַבְתֶּם עַל־

א׳ רנושה

ת״א ממושבתיכם זבחים נ״ו, ב׳. מנחות ת״ו, ב׳ וס״ט ב׳ וע״ז ב׳, ופ״ג ב׳: סלת מנחות ת״ס, ב׳ וע״ז ב׳: והקרבתם שם שט:

רש״י

החדש ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: (יז) ממושבותיכ׳. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומ׳ המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים. ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן שעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: (יח) על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם

תרגום אונקלוס

חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחֲתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ: (יז) מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיתוֹן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא יְהֶוְיָן חֲמִיעַ יִתְאֲפְיָן בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ: (יח) וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא שִׁבְעָא

באור

נקבה זו מנחה קודם שתי הלחם, שהוא זמן קציר חטים. כמו שאמר וחג השבועות בכורי קציר חטים (שמות ל״ד כ״ב). ומנחת העומר לא קרא הכתוב חדשה. לפי שאינה מתרת מנחות של חדש שאפי׳ מנחת קנאות של שעורין אינן באין מן החדש קודם לשתי הלחם, אבל שתי הלחם לא הצריכה תורה שיהיו ראשית הקציר, אלא מתבואת קציר החדש, רק שתהיה הראשונה מן החדש, שאם אינה ראשונה אינה חדשה, שאם תפרש חדשה בעבור שהיא מן החדש גם אם קדמו לה מנחות אחרות, היה ראוי לומר מנחת חדש, כמו וישן מפני חדש תוציאו (לקמן כ״ו י׳), או מנחת חדשה של תבואה חדשה: (יז) ממושבתיכם, ולא מחוצה לארץ כן הוא בת״כ וכן פי׳ רש״י ז״ל, ואינו דומה אל בכל מושבתיכם לרבות חוצה לארץ, אלא ארץ מושבותיכם. כמו כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם (במדבר ט״ו ב׳). וכמו שכתב רמ״בן ז״ל: לחם תנופה, יפרש מה היא מנחה חדשה האמורה כאן, ואמר שאיננה מנחה כאשר מנחות הנקמצו׳ שהקומץ והלבונה למזבח. כי זאת תהיה לבד לחם אפוי להניף אותו לה׳ כמו שאמר למטה בענין, אבל למזבח לא יעלה: שתים שני עשרנים, שתי לחמים, וכל אחת עשרון: סלת תהיינה, סלת חטים: חמץ, פרשנוהו (פרשה ב׳ י״א), ואמר רמ״בן ז״ל לפי שהם תודה לה׳, שחקות קציר שמר לנו. וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ. ולדעתו ז״ל נאמר שמנחת העומר אינה באה לתודה. לפי שלא עבר עדיין קציר חטים שהוא העיקר ולכן היא מצה ככל המנחות שיש מהן קומץ למזבח: בכורים לה׳. פי׳ רש״י ז״ל ראשית לכל המנחות, אף למנחת קנאות הבאה מן השעורים. לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם. אבל בת״כ אמרו על מנח׳ חדש׳, אין לי (שתהא ראשונה) אלא למנחות חטים, מנחת שעורים מניין, כשהוא אומר ביו׳ הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה וגו׳ (במדבר כ״ח כ״ו). אם אינו ענין למנחת חטים, תנהו ענין למנחת שעורים ועל בכורים לה׳ שנו. ר׳ שמעון אומר נאמר כאן בכורים לה׳ ונאמר להלן (פרשה ב׳ י״ד), בכורים לה׳. מה בכורים האמורים כאן של צבור, אף בכורים האמורים להלן של צבור, וכבר פרשנו זה (שם שם), ואמר עוד אם תאמר זו משל צבור ולהלן של יחיד, אמרת לאו אם זו ראשית קציר אין הלן בכורים לה׳, ואם הלן בכורים לה׳ אין זו ראשית קציר דברים המחוסרין להלן אמורין הכתוב כאן. ופרושה נראה לי אע״פי שהעומר ראשית הקציר, הייתי אומר מנחת יחיד מראשית קציר שהיא גם היא בכורים לה׳, עכשיו שנאמר בשתי הלחם בכורים לה׳ לפי שהיא ראשונה לכל המנחות לא בעבור ראשית הקציר. למדנו שפרשת ואם תקריב מנח׳ בכורים בעומר של צבור מדבר שהיא הראשונה לכל המנחות הבאות מן החדש, שאם של יחיד

הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (יט) וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים׃

תולדות אהרן עלה סג סס: ועשיתם זבחים נ"ח. ח':

אפפערט איהר זיבען שטיק יעהריגע לעממער אהנע לייבעספעהלער, איין יונגעס אכסענדינר אונד צווייא ווידער, דיזע זאל-לען גאנצאפפער זיין, דעם עוויגען צו עהרען, נעבסט איהרעם שפייזאפפער אונד טראנקאפפער, פאם פייער צו פערצעהרע, צום אנגענעהמען געריך, דעם עוויגען צו עהרען. (יט) איהר מאכט אייך איינען ציגענבאק צו זינדענאפפער, אונד צווייא שטיק יעהריגע לעממער צו פריידענאפפערן.

תרגום אונקלוס

אמרין שלמין בני שנא ותור בר תורי חד ודכרין תרין יהון עלתא קדם יי ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ (יט) ותעבדון צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אמרין בני

רש"י

ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ורביעית ההין לכבש [במדבר כ"ח]: (יט) ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת הכבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאת' מגיע אצל פרי' ואילים אינן הם אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן [ת"כ מנחות מ"ד] אלו קרבו בגלל הלחם

באור

קרא בכורים לה', תהיה היא הראשונה מן החדש, ושוב אין עומד הכבוד לראשית הקציר, והבן: (יח) והקרבתם על הלחם, חובה ללחם, כך הנו בת"כ, לא שהלחם מעכב את הכבשים שהרי הנו הם כבשים אע"פי שאין לחם. אלא לומר שאינן חובת היום להוספין, אלא אלו בשביל הלחם הם באין וזהו חובה ללחם, וכמו שפרשנו בעומר (פסוק י"ב), וכן פירש"י ז"ל על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם, הוסיף בגלל הלחם, שאינו בא בגלל המוספין, אלא חובה ללח', אבל בת"כ לא הנו בעומר (פסו' י"ב) חובה לעומר. אלא סתם שעומר בא אע"פי שאין כבש, וכבש אף על פי שאין עומר. וכאן שאמרו חובה ללחם, אינו לעכב. ולכן הנו מיד כבשים אף על פי שאין לחם, וכן שנינו (מנחות דף מ"ה ע"ב) הפר והאילים והכבשים והשעיר אינן מעכבין את הלחם, ולא הלחם מעכבן, וטעם חובה ללחם פירשו שם בגמרא. תלמוד שנתחייבו בכבשים קודם שנתחייבו בלחם. כלומר במדבר הביאו כבשים בלי לחם. לא כמו שפי' רא"ם זכרונו לברכה חובה ללחם, שאם לא הביא לחם אינו מביא כבשים. ואין הדבר כן אולי נתחלף לו שבעה כבשים האמורין בפסוק זה עם ב' כבשים של שלמים, שלדעת ר"ע אם אין לחם אין כבשים, כמו שאפרש: יהיו עלה, תחלה מונה מספר הקרבנות. וחזר לומר יהיו עולה לה', ולא אמר והקרבתם על הלחם לעולה שבעת כבשים. שאילו כן הייתי אומר שמעכבין זה את זה, עכשיו שהפסיק הענין ואמר יהיו עולה לה'. תלמד שעל כל פנים יקריבו אלה לעולה אע"פי שאין לחם, וכל שכן שיביאו לחם אם אין קרבנות, שהרי אמר על הלחם, שתלאן הכתוב בלחם, וזהו לדעתי פירוש התלמוד הזה שאינו מפורש בגמרא: ומנחתם ונסכיהם, עם מנחה שלהם ונסכים שלהם, כמו שהן מפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים, שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש. ונסכיהם חצי ההין לפר. ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין לא כבכש העומר שהשתנה במנחתו: (יט) ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת כבשים ושעיר האמור בחומש הפקודים הם שבעת כבשים ושעיר האמורים כאן, כשאתה מגיע לפרים ולאילים אינן הן, אלא אלו קרבו בגלל לחם. ואלו בגלל היום. כן הוא בברייתא דת"כ, וכן פי' רש"י ז"ל. כלומ' אף על פי ששוין כבשים ושעיר שבפרשה זו עם אותן שבפרשת פנחס, הפרים והאילים תדע שאינן הן. שהרי כאן פר אחד ואילים שנים. ושם פרים שנים ואיל אחד, ואמרו

(כ) וְהֵנִיף הַכֹּהֵן ׀ אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהֹוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהֹוָה לַכֹּהֵן׃ (כא) וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם ׀ הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת

ת"א והניף מנחות ס"ב, י"ח: על שני מנחות ת"ה, ב' ו ס"ב א':
וקראתם חגיגה י"ז, ב': קדש ערכין כ"ח, ב':

תרגום אונקלוס

שְׁנָא לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ (כ) וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם בְּכוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא׃ (כא) וְתִעַרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת

תרגום אשכנזי

(כ) דער פריסטער זאָלל, זאממט דעם בראָדע דער ערסטלינגע, פֿאַר דעם עוויגען, איינע וועגדונג מאכען מיט דען צווייא לעממערן; זיא זאָללען דעם עוויגען געהייליגט, אונד דעם פריסטערס זיין. (כא) אן עבען דיזעם טאגע זאָללט איהר פֿעסט פֿער־קינדיגען, היילִיגע פֿער־קינדיגונג זאָלל עס אייך

רש"י

ואלו למוספין: (כ) והניף אותם הכהן תנופה. מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת"ל שני כבשי' [מנחות

באור

בגירדא לחזק זה שגם נשתנה הסדר כאן מזכיר כבשים תחלה. ואחר כך פר ואילים, ושם פרים ואיל תחלה ואח"כ כבשים, וכן הדעת מכרעת שאין בכל הפרשה המוספין, לבד כבש העומר וקרבנות הבאין על הלחם, מכלל שאינן מוספין, אלא זה בשביל העומר ואלו בשביל הלחם: לזבח שלמים, שתהא זביחתן לשם שלמים. כך הוא בת"כ ובסמוך יתבאר בעז"ה: (כ) והניף הכהן אתם וגו' תנופה. מלמד שטעונין תנופה חיים. שאילו זה תנופת חזה ושוק כבר נאמר בפרשת צו, וכתוב שם ונזבחי שלמיהם בכלול שלמי צבור שטעונין תנופת חזה ושוק, אם כן תנופה האמורה כאן שצריכין תנופה מחיים, וכן אמרו בגמרא (מנחות דף ס"ב ע"ב): על לחם הבכרים וגו' על שני כבשים. פי' רש"י ז"ל יכול כלם. ת"ל על שני כבשים. תפס דעת ר' יוסי בן משולם שאמ' כבשים על גבי לחם. ומה אני מקיים על שני כבשים להוציא שבעה, ולפי זה יאמ' והניף הכהן שני הכבשים תנופה על לחם הבכורים, ולפי הפשט והניף מוסב על הלחם ואח' עמו. והניף אותם שני כבשים הנזכרים לפניו על לחם הבכורים, וכן יניף לחם הבכורים על שתי כבשים, ואם אין לעשות שתי תנופות כמו שבארנו (פרש' ח' כ"א), תלת על משמש כמו סמוך וכמ"ש (פרש' ט"ז י"ד) שהיית: אות' שיניף הכבשים לבד סמוך ללחם. לכן הוסיף על שני כבשים שגם הלחם בתנופה, ומניף אותן כאחד סמוכין זה לזה. וזה כדעת רבי שאמר מניח זה בצד זה ומניף. ובגמר' הקשו והא כתיב על, ותרצו רבי סבר על בסמוך: קדש יהיו לה' לכהן. מוסב על הכבשים ועל הלחם, לפי ששלמי יחיד קדשים קלים ובשרם נאכל לכל טהור, יכול אף אלו כן, ת"ל קדש יהיו לה' שהן קדש קדשים, כחטאת וכאשם שבשרן נאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה, כן אילו לכהן הם, וכן לפי שאין דבר מלחם הבכורים קרב לגבוה, שהרי הם חמץ, ואמר עליהן קרבן ראשית תקריבו אותם לה' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (לעיל ב' י"ב), וכמו שפרשנו שם. יכול שמותרין לזרים כמו לחמי תודה, ת"ל קדש יהיו לה' לכהן, שנאכלין לבד לכהנים, ושתיהן משלחן גבוה הם זוכים. שהם קדש לה' והוא ב"ה זיכ' אותן לכהן, ובגמ' (מנחות ד' ה"ב ע"ב) אמרו מי כתיב קדש יהיו לה' ולכהן, לה' לכהן כתיב, כדרב הונא דאמר רב הונא קנאו השם ונתנו לכהן, וזה כדברנו, כך נראה בעיני פשוטו של מקרא: (כא) וקראתם בעצם היום הזה, זה שאמרתי אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי, גם היום הזה בכללן, כי תקראו בעצם היום הזה, ופי' אינו קריאה, ואמר מקרא קדש יהיה לכם, שתייחדו היום הזה רצין שאר הימים, שכל מלאכת עבודה לא תעשו בו, אבל צריך טעם למה הוסיף בו בעצם היום הזה, ולא אמר סתם כמו בשאר המועדים. ומהו פי' בעצם היום הזה? ורמב"ן ז"ל האריך לדבר על זה (פסוק כ"ט), ותוכן דבריו שהמפרשים פרשוהו גוף היום הזה, וכן ולחם וגו' עד עצם היום הזה (פסוק י"ד), עד גוף היום, וכן כעצם השמים לטה', גוף השמים, שאין לפרש עצם היום תעלומו וכחו, שהרי גם הלילה בכלל, וביום הכפורים מפורש מערב ועד

עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־

זיין, אונד איהר זאָללט קיינע האנדווערקסארבייט

פֿערריכטען, דיזעס זייא איין עוויגעס געזעטץ, אין אללען אייערען וואָהנפלעטצען, פֿיר אייערע

תרגום אונקלוס

פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן׃

רש"י

ס"ג]: קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים

באור

ערב תשבתו שבתכם (פסוק ל"ב), אלא לפי שצוה לספור מיום הבאת עומ' להקריב מנחה חדשה ולהביא קרבנות האמורים בענין, הייתי אומר שהמועד תלוי באלו, וכשאין מנחה וקרבן איננו מועד ולא מקרא קדש, אמר בעצם היום הזה מקרא קדש, גוף היום הוא מקרא קדש ואסו' בעשיית מלאכה. וכן ביום הכפורים לפי שצוה ביום זה עבודות קרבנות לכפר על ישראל, לכן כשצוה על אסור מלאכה וענוי היום, אמר בהן בעצם היום הזה, שהן תלויין בגוף היום, ואפי' בזמן שאין קרבן כוהנים אלו, וכן באסור חדש שאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, הוצרך לומר עד עצם היום הזה, שאסור חדש תלוי בגוף היום הזה, שאפילו בזמן שאין עומר, החדש אסור לפניו ומותר לאחריו ותלת עצם על כח הדבר ותקפו. ולכן יזכיר בימים הנזכרים בעצם היום, כלומר שנוהגים הדברים בכח עצם הימים, לא בעבור דבר אחר שהן הקרבנות. ולדעתי אמת כי בעצם היום גוף היום, אבל לא מטעמו לבד שא"כ אין טעם לתלייה זו כשהיא סמוכה לעניינים אחרים, כמו בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת (בראשית ז' י"ג). וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה (שם י"ז כ"ג). וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר, עלה אל הר העברים הזה וגו' (דברי' ל"ב מ"ז מ"ח) ודומיהם, אלא לפי שמלת יום בלשון תורה גם על מעת לעת כ"ד שעות, והוא יום הנאמ' בקרבנות כמ"ש (פרש' ז' ט"ו). ועיקרו על יום של מעשה בראשית שהוא מערב ועד ערב, שעליו נוסדות כל המצות, ואין צורך להודיע כן בהם, שכבר פרט הכתוב כן בחג המצות שאמרה בערב תאכלו מצות, ואמרה מיום הראשון עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, ולפי שיום הנאמר בקרבנות על מעת לעת, הוצרכו חכמים ללמוד יום אחד האמור באותו ואת בנו מיום אחד האמור במעשה בראשית, כמ"ש שם (פרש' כ"ב כ"ח), לפי שסמוך לקרבנות, לכן בחג השבועות שלא נכתב טעם החג בתורה כמו חג המצות וחג הסוכות, אלא אמר שביום החמישים לספירה נקריב מנחה חדשה לה', ונביא עולה וחטאת ושלמים גם מוספין, והייני אומרים שדומה יום זה ליום ט"ז בניסן שמקריבין בו מנחת העומר וכבש לעולה ומוספי היום, ואיננו מקרא קדש ולא אסור מלאכה, על כן אמר שהוא מקרא קדש ואסור במלאכה, ואילו לא אמר בעצם היום הזה, הייתי אומר לפי שמקרא קדש זה ואסור מלאכה בעבור קרבנות היום, יהיה קדושתו ואסור מלאכתו ביום שמקריבין בו, ובלילה שלאחריו שנאכלים בו המנחה והחטאת והשלמים, לכך נאמר בעצם היום הזה, היום. עצמו ובפני עצמו שהוא יום של מעשה בראשית, אבל מעת לעת אע"פי שנקרא יום אין כלו עצם יום אחד. וכן יום הנף שאינו מקרא קדש, רק צוה להקריב בו מנחת העומר וכבש לעולה ומוספי היום, הייתי אומר לדעת האומר עד ועד בכלל שהוא יום של קרבנות, ואסור החדש ביום ההקרבה ולילה שלאחריו, לכך נאמר בעצם היום הזה שהוא יום של מעשה בראשית, וכן לדעת האומר עד ולא עד בכלל, הייתי אומר שאסור עד שיביאו הקרבן, שמאז מתחיל יום זה, נאמר עד עצם היום הזה להתיר משהאיר המזרח ומטעם שפרשנו (פסוק י"ד), וכן בי"הכ כמו שאפרש [וְ]תִעְנֶה אהרון תלייה זו בכל המקומות על דרך זה, שלא תאמר שנכנסו בתיבה בצהרים עד צהרים של יום שלאחריו, אלא בעצם היום הזה שנעשה הכל באותו היום, שהוא יום י"ז לחדש השני, וכן לא תאמר שמל אברהם אנשי ביתו מעת לעת, אלא בעצם היום הזה שנדבר עמו קודם בוא השמש, וכן באותו היום שנדבר עם משה, צוהו עלה אל הר העברים, וכמו דאיה ברורה מכתוב ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים וישליכם אל המערה אשר נחבאו שם וישימו אבנים גדולות על פי המערה עד עצם היום הזה (יהושע י' כ"ז), שלא תחשוב לפי שהיה סמוך לשקיעת החמה, היתה שימת האבנים בלילה שלאחריו, על כן אמר עד עצם היום הזה, הכל נעשה בעצם יום זה קודם הערב: מקרא קדש יהיה לכם, זהו מצות עשה לקדש היום ההוא על דרך שפרשנו למעל' (פסוק ב' ופ' ג') ומי שאיננו מקדשו איננו עובר בלאו, ואח"כ אמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, שעל עשיית מלאכה עובר בל"ת, וכן אמר בשבת: חקת עולם, פרשתיו: בכל מושבותיכם, אפילו אם אין קרבנות,

מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (כג) וּבְקֻצְרְכֶם
אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת
שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט
לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי (כג) וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כד) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן

ת"א ובקצרכם שם שם. חולין קל"ח, ב' וקל"ט ב': לא תכלה מכות ס"ז, ב'. חולין שם: בקצרך שם קל"ג, א': ולקט שם קל"ח, א': תעזב ב"ק כ"ד, א' תמורה ו', ה': בחדש מגלה ל', ב': שבתון ר"ה י"א, א', וע"ו א' וכ"ח ב', וכ"ט ב', ול"ג א', ול"ד א':

תרגום אשכנזי

נאכקאָממען. (כג) אינ-דעם איהר אבער איין איירעס לאנדע ערנדטע האלטעט, זאללסט דוא דיא ווינקעל דיינעס פעל-דעס ניכט פאָלליג אבמע-הען, נאָך צור נאכלעזע דיא איינצעלנען עהרען איפזוכען. זאָנדערן דיזעס אללעס דעם ארמען אונד פרעמדלינג איבערלאס-סען, איך, דער עוויגע, אייער גאָטט! (כג) פער-נער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאָלגט: (כד) זאגע דען קינדערן ישראל'ס פאָלגענדעס: אם ערסטען טאגע דעם זיבענ-טען מאָנאטס, זאָלל איין רוהעטאג זיין, אן וועלכעם

תרגום אונקלוס

(כג) וּבְמֶחֱצַדְכוֹן יַת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּחַצָּדָךְ וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (כג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כד) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא יְהֵא לְכוֹן

רש"י

הוזקק לומר בשלג"י לבור שהן קדש קדשים: (כב) ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אבדימי ברבי יוסי מה ראה הכתו' ליתנה באמצע הרגלי' פסח ועצרת מכאן ור"ה השנה ויום הכפורים (וחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב. הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם [פאה פרק ד']: אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: (כד) זכרון תרועה. זכרונות פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור להם עקידת יצחק שקרב'

באור

תהיה הספירה ויום חמשים מקרא קודש ואסור במלאכת עבודה, וגם אם תפרש בכל מושבתיכם, אפי' בח"ל בזמן שהמקדש קיים מלת לדורותיכם כולל כל הדורות גם לאחר שגלות: (כב) ובקצרכם, פרשנוהו (פרש' י"ט ט'). וחזר ושנה לעבור עליהן בשני לאוין, [illegible] פי' רש"י ז"ל, ויתכן לפי הפשט, בעבור שלוה על הקרבת העומר, [illegible] קציר שעורים, ועל שתי הלחם שהוא ראשית קציר חטים, שהן תבואות השדות, [illegible] הזהיר על פאה ולקט, כלומר כמו שצויתיך להביא לי ראשית כל קציר, כן תתן סוף [illegible] קציר שלך לעניים, ואם תעשה כן תבורך בכל מעשה ידיך, ולכן לא זכר גם העוללות והפרט שבכרם, כי אינן ענין למה שאמור בפרשה: תעזב אתם. לשון עזיבה על הפונה לבבו מן הדבר ואין לו עוד עסק בו, והוא קרוב לשכחה, כמו עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד) וכן יתנהג עם הפאה והלקט, וזהו שפי' רש"י ז"ל הנח לפניהם והם ילקטו, ואין לך לסייע אחד מהם: אני ה' אלהיכם, פרשנוהו (פרש' י"ט ב'): (כג) וידבר ה', אצל חג השבועות לא אמר וידבר, לפי שמועדו תלוי ביום תנופת העומר, אבל יום התרועה וי"הכ וחג הסכות, שכל אחד מועדו מפורש נאמר בכל אחד דבור בפני עצמו: (כד) בחדש השביעי באחד לחדש, לפי שלא אמר באחד לחדש השביעי, אחשוב שעוד הכתוב הוא בחדש השביעי גם בו לכם מועדי ה' כמו בחדש הראשון, והולך ומונה באחד לחדש מועד זכרון תרועה, ובעשור בו י"הכ ובט"ו בו חג הסכות, וכן מונה מועדי חדש הראשון בי"ד בו פסח ובט"ו בו חג

המצות, אבל חג השבועות לא תלה בחדשו. אלא ליום חמשים מט"ו שבניסן, ואם כן המועדים כלם תלויים בחדש הראשון שצוה להיות לישראל ראש חדשים, ובחדש השביעי שהיה ראש לחדשים קודם מתן תורה, כמו שאמרו במכילתא לכם ראש חדשים ולא לאדה"ר. כי הקדמונים היו מונים מתשרי, לפי שבחדש זה נבראו שמים וארץ כדברי ר' אליעזר שכן הן דבריו. כמו שכתב רמב"ן ז"ל בפרשת נח, ואומר אני שעל כן נקרא החדש השביעי ירח האתנים. שהתחבטו המפרשים ז"ל בפרושו. ולדעתי ענינו החדש שבו נבראו יסודות השמים והארץ, כי מלת איתן על האבות הנטועים בשמים ובארץ מעת היותן, כמו והאתנים מוסדי ארץ (מיכה ו' ב'), וכן איתן מושבך (במדבר כ"ד כ"א). כלומר מושבך מבצר טבעי, וראיה ושים בסלע קנך, ודרך בוגדים איתן (משלי י"ג ט"ו), פי' כל כך חזק, כמו כח איתן, נחל איתן (דברים כ"א ד'), שאינו נעשה בידי אדם אלא בטבע וכן כלם, וזה ראיה לדעת ר' אליעז', ואם כן באחד לחדש השביעי הוא ראש השנה, וכמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפל' זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, ולא קראו הכתוב כן, לפי שראשית השנה הוא בהכנס השמש במזל מאזנים. ואין זה בכל שנה באחד לחודש השביעי. שאין שנות המחזור של ישראל שוין זו לזו, אבל בא' לחדש השביעי גזרת הכתוב הוא, והוא ממועדי ה'. ובספ' יחזקאל נאמ' בכ"ה לגלותנו בראש השנה בעשור לחודש השביעי (יחזקאל מ' א'). אולי בשנה ההיא פגע יום ראש השנה הגמור ביום העשירי אלא שרבותינו ז"ל פרשו שהיה שנת יובל: שבתון, אין שבתון כמו שבת, שלא קרא הכתוב שבת כי אם יום השביעי ויה"כ, לפי שאסורין גם במלאכת אוכל נפש. ושאר המועדים כמו ר"ה וסוכות נקראו שבתון, וכמו שרמזנו (פסוק י"א). וגם אונקלוס ז"ל תרגם שבת שבתון של שבת ויה"כ שבת שבתא, וכל שבתון של מועדי' תרגם נייחא. וזהו מצות עשה שיהיה לנו יום שבתון, ואחריו ל"ת כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכן אמרו רבות' ז"ל שבתון עשה, וזה כמו השבת שיש בו עשה שבת לה' אלהיך, ופרשנו (פסוק ג') שהוא כנגד ששת ימים תעבוד שגם העבודות שאינן בלאו, הן בעשה, וכן במועדים עובר על מצות שבתון. וראיתי שכן דעת רמב"ן ז"ל שכתב שהוא מצוה להיות לנו מנוח' ביום טוב ואפי' מדברי' שאינן מלאכ', שלא יטרח כל היום למדוד התבואות, ולשקול הפירות והמתנות, ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים והאבנים מבית לבית וממקו' למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתותי' נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים, ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט, ותהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחני' על שלחנם והזהובי' לפניה', ויהיו הפועלי' משכימים למלאכתם ומשכירים עצמם כמו בחול לדברי' אלו וכיוצא בהם, כי הימים טובים וגם השבת מותרים בכל אלה ואין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה, לא יום טורח ועמל, וזה פי' טוב ויפה, אלו דברי הרב ז"ל, והעתקתים בהיותם מסכימים לפרושנו ומלמדים להועיל: זכרון תרועה, זכרון של תרועה, שתזכרו לפני המקו' ב"ה על ידי תרועת שופ' שתריעו בו. ולהלן פירש יום תרועה יהיה לכם (במדב' כ"ט א'). שהתרועה חובה, וכאן פירש שתרועתנו מזכרת אותנו לפני אלהינו, ולהלן שאמר וביום שמחתכם ובמועדיכ' וגו' ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וגו' והיה לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם (במדב' י' י'), איננה כמו התרועה הנזכרת כאן, כי היא בכל המועדים גם בראשי חדשי', ועל הקרבן נאמרו על עולותיכם. וכאן מייחד יום זה לבד לתרועה, ולא על הקרבן, שהרי אח"כ אמר והקרבת' אשה לה', אלא להלן בחצוצרות' וכאן תרועת שופ', להלן במקדש על הקרבן וכאן גם בגבולין לכל ישראל. וראיה קודם שזכ' המוספין, הקדים יום תרועה יהיה לכם, בפ' תלה התרועה [illegible] שהיא חובת היום אע"פ שאין קרבן, ועוד להלן אמר ותקעתם, וכאן הקפיד על התרועה, אע"פי שלמדנו שכל תרועי' תקיעה לפניה ותקיע' לאחריה, ראינו שהתרוע' עיקר ביום זה אלא שהתור' לא פירשה למה תרועה, ולמה אנו צריכין ביום זה זכרון יותר משאר הימים. אבל נלמד מענינו שסמוך ליום הסליחה, ונודע כי יום תרועה זה הוא לעורר רחמי אלהינו שיזכרנו ברחמי' שנהיה כדאים לסליחה. והרי מצינו ויהי היום ויבואו בני האלהי' להתיצב על ה' (איוב א' ו'), למדנו שיש למעל' משטיני' ומלמדי' חובה על מעשה בני האדם, וכן כתוב אצל מכיהו בן ימלא, וכן טעם מצות התרוע', כי היא תמיד בעת צרה, שכן נאמ' וכי תבואו מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם (במדברי' י'), ולכן גם ביום זה צוה על התרוע', אלא שהיא בשופ', כמו שלמדו רבותינו מן תעבירו שופ' הנאמ' ביובל, גם רשב"ם ז"ל פי' זכרון תרועה. ע"י התרועה תזכרו למקום, כדכתיב והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו' ונושעתם מאויביכם, גם רמב"ן ז"ל פי' הכתוב על דרך זה, וכן תרגם הרב המעתיק (אין וועלכעם

תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ (כה) כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס (כו) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כז) אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ (כח) וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ת"א כל מלאכת ר"ה כ"ט, ב'׃ אך ובו' יומא ע"א, ב'. סוטה מ', ב'. שבועות ב', א'. כריתות ז', א'׃ יום הכפרים שבועות י"ג, א'. חולין ק"א, ב'׃ ועניתם יומא ע"א, ה'׃ וכל וכו' שם שם׃

צום אנדענקען געבלאזען, אונד היילִיגע פֿעסטפֿערקינדיגונג געהאלטען ווירד. (כה) קיינע האנדווערקסארבייט זאָללט איהר פֿערריכטען; אונד דעם עוויגען צו עהרען, פֿייעראָפּפֿער ברינגען. (כו) פֿערנער שפּראך דער עוויגע, צו משה, וויא פֿאָלגט: (כז) היננעגען אם צעהנטען טאגע דיזעס זיבענטען מאָנאטס (עס איזט דער פֿערזאָהנונגסטאג), זאָללט איהר היילִיגע פֿעסטפֿערקינדיגונג אונד פֿאסטטאג האלטען, אויך איין פֿייעראָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען ברינגען. (כח) אן דיזעם טאגע זאָללט איהר קיינערלייא קונסטארבייט פֿערריכטען; דען עס איזט דער פֿערזאָהנונגסטאג, אן וועלכעם איהר פֿערזאָהנט ווערדעט, פֿאָר דעם עוויגען, איירעם גאָט־

רש"י

תחתיו איל [ר"ה ל"ג]׃ (כה) והקרבתם אשה. המוספין האמורין בחומש הפקודים׃ (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מעוטים מכפר הוא לשבים ואינו

תרגום אונקלוס

יְבָבָא דוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ׃ (כה) כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (כו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כז) בְּרַם בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (כח) וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא

באור

צום אנדענקען געבלאזען), אבל רש"י ז"ל פי' זכרון תרוע', זכרון פסוקי זכרונו' ופסוקי שופרו' לא רצה רבינו ז"ל רק לתת טעם לתרוע' יום זה שהיא לעורר רחמים, ושראוי להתפלל ולהתחנן שיזכרנו לטובה בזכות קול תרועתנו, וגם הן פסוקי זכרונות ושופרות שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה, ועל כן נאמר כאן זכרון שנכוון בתרוע' זו שיזכרנו ברחמים׃ (כה) והקרבתם אשה לה', המוספין האמורים בחומש הפקודים, תפי' רש"י ז"ל׃ (כז) אך בעשור לחדש השביעי הזה, כל אכין ורקין שבתורה מעוטין הן, הכפ' הוא לשבין ואינו מכפר לשאינן שבין, לשון רש"י ז"ל והוא ממדרשי רבותינו ז"ל, ורמב"ן ז"ל פי' אך כמו אכן לאמת הענין, כמו אכן נודע הדב' (שמות ב' י"ד), וכן אך בעשו' להדש, מבטיח שבעשור לחדש יהיה יום כפורים, ואיני יודע איך יפרש הרב ז"ל אך בחמש' עשר יום (פסוק ל"ט), כי אין שם צורך הבטחה לאמת הדבר, ורשב"ם ז"ל פי' אך בעשור וגו' בשאר י"ט הותרה מלאכת אוכל נפש, אבל י"הכ שהוא יום ענוי כל מלאכה אסורה כשבת, ולדעת זו טעמו כטעם אבל, ואפשר שטעו' הכתוב הוא אע"פי שכל המועדים האמורים למעלה הם מקרא קדש גם להרבות בהן בשמחה ובסעוד', וכמו שאמר בס' עזרא על ראש השנה, הנה בעשור לחדש יום הכפורים הוא, מקרא קדש יהיה לכם, תקדשוהו בכל דבר מלבד בשמחת מאכל ומשתה ושאר תענוגים אלא ועניתם את נפשותיכ': ועניתם. פרשנוהו (פרשה ט"ז כ"ט)׃ והקרבתם אשה לה', כדכתיב באחרי מות ובפנחס. לשון רשב"ם ז"ל׃ (כח) בעצם היום הזה, כבר כתבנו (פסוק כ"א) מה שפי' רמ"בן ז"ל בזה

(כט) כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃
(ל) וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃
(לא) כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃

ת"א כי כל וכו' שם שם: לא תענה שם ע"א, ב'. יבמות מ', א': וכל הנפש יומא פ"א, א': והאבדתי יומא פ"ד, ב':

תרגום אונקלוס

דְכִפּוּרַיָא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (כט) אֲרֵי כָל אֱנָשׁ דִי לָא יִתְעַנֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: (ל) וְכָל אֱנָשׁ דִי יַעֲבֵיד כָּל עִיבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יַת אֱנָשָׁא הַהוּא מִגוֹ עַמֵּיהּ: (לא) כָּל עִיבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן

טע. (כט) דען יעדע פערזאָן, וועלכע אן דיזעם טאגע ניכט פֿאסטעט; זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (ל) אונד איינע יעדע פערזאָן, דיא אן עבען דיזעם טאגע אירגענד איינע קונסטארבייט פֿעררינכטעט; דיאזעלבע פערזאָן וויללי איך אויס איהרער נאציאָן פֿערטילגען. (לא) גאר קיינערלייא קונסטארבייט זאָללט איהר אן דעמזעלבען טהון.

רש"י

תכפר על שאינם שוים: (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: (לא) וכל

באור

ומה שנראה לנו, וכן כאן לפי שתלה הכתוב הכפרה בקרבנות שיקריב הכהן ובמשיח ביום הזה, הייתי אומר שמעת שמתחיל העבודה אסור במלאכה וחייב בענוי, לא קודם לכן ולא אחרי כן, לכן אמר בעצם היום הזה, בעצומו של יום זה שהוא מערב עד ערב, ואמר הטעם כי יום כפורים הוא וגו', שהיום עצמו כפורים לכפר עליכם, גם אם אין קרבנות, ולכן היום כלו אסור במלאכה וחייב בענוי: לפני ה' אלהיכם, פרשנוהו (פ' ט"ז ל'): (כט) תענה, מבנין פועל, אשר לא תענה על ידי מניעת המאכל והמשקה: ונכרתה, פרשתיו (פרשה כ' ג'): (ל) והאבדתי את הנפש ההוא, לפי שהוא אומר כרת בכל מקום, ואיני יודע מהו, כשהוא אומר והאבדתי, למד על הכרת שאינו אלא אבדן, לשון רש"י ז"ל מברייתא דת"כ, ופי' רבינו הלל שמאבדו מן העולם בקוצר ימים, והרב בעל ק"א ז"ל השיב עליו שא"כ מהו אינו אלא אבדן, ומה דבר אחר יש, ואין זה שאלה, שהייתי אומר שיכרת גם לעה"ב, עוד הקשה דכרת במשמע יותר קצור ימים מוהאבדתי, ועוד שאין מיתה קרויה אבדה, אם הנפש קיימת, וגם זה דעוע שמצינו כלנו אבדנו (במדבר י"ז כ"ז), על המות, ונאמר ויאבדו מתוך הקהל (שם י"ו ל"ב), ושנינו (חלק דף ק"ט ע"ב) ר' אליעזר אומר עליהם הכתוב אומר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, והרב ז"ל פי' למד על הכרת שאינו מת בקוצר שנים, אלא אבדן אבידת נפש, כאבדה שלא תמצא עוד. ואין כן דעתי אלא גם כרת על הנפש, שהני אמרו הכר' תכרת הכרת בעה"ז תכרת לעה"ב. אלא כך פי' כרת זה של נפש איני יודע מהו, אם כרת ממש כענף הנכרת מן השרש שלא ישוב אליו עוד ויייבש ויפסד, או כמו ספר כריתות (דברים כ"ד א'), שמתרחקין זו מזו, ואפשר לשוב, כשהוא אומר והאבדתי למדנו שאינה כרית ובטלה, אלא אבדון כדבר האבד שמתרחק וחוזר ונמצא, כמו ובאו האובדים בארץ אשור (ישעי' כ"ז י"ג), כי רחום וחנון ה'. ואח' כלות עונש הכרת שתאבד הנפש מעמה, ישוב וירחם עליה, ואיך כל הכריתות אבדן ממש, והרי שנינו כל ישראל יש להם חלק לעה"ב, לבד מאותן השנויין שם, אבל חייבי כרת בכלל כל ישראל הן: (לא) כל מלאכה לא תעשו, פי' רש"י ז"ל לעבור עליו בלאוין הרב', או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום, ושני הפרושים תמוהים, והרמ"ס ז"ל התקשה בזה ולא יישב הדבר כהוגן, ולדעתי לפי שבכל המועדים נאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, להתי' אוכל נפש והוצאה מרשות לרשות כמ"ש (פסוק ו'), וביום הכפורים אמר וכל מלאכה לא תעשו,

(לב) שבת שבתון הוא לכם ועניתם את־נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד־ערב תשבתו שבתכם׃ פ ששי (לג) וידבר יהוה אל־משה לאמר׃ (לד) דבר אל־בני

ת"א שבת שם פ"ז, א': ועניתם ברכות ח', ב'. פסחים פ"א, ב'. יומא ע"א ב'. ר"ה ט', א': תשבתו יומא פ"א ב':

תרגום אשכנזי

דיזעס זייא איין עוויגעס געזעטץ, אין אללען איי־רען וואָהנפּלעטצען. (לב) עס זייא אייך איין גראָססער רוהעטאג, אונד איהר זאָללט פאסטען. אם נייענטען טאגע דעס מאָנאטס זאָללט איהר דעם אבענדס אנפאנגען, אונד פאָן אבענד ביז אבענד אייערן רוהעטאג האל־טען. (לג) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאָלגט. (לד) זאגע דען קינדערן ישראל'ס וויא פאָלגט: אם פינפצעהנטען

תרגום אונקלוס

בכל מותבניכון: (לב) שבא שבתא הוא לכון ותענון ית נפשתכון בתשעה לירחא ברמשא מרמשא עד רמשא תנוחון ניחכון: (לג) ומליל יי עם משה למימר: (לד) מליל עם בני

רש"י

מלאכה וגו'. לענוש עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: (לה) מקרא קדש.

באור

הייתי אומר שע"כ אסר אוכל נפש לפי שהוא יום ענוי ואסור באכילה ובשתיה, אבל הוצאה שהותרה בכל המועדים וכן הבערה מותרין גם בי"הכ. ואינו דומה לשבת, שבו שבת השם מכל מלאכתו אסר הכל. אבל י"הכ שוה בטעמו לכל המועדים ואין ביניהן אלא מלאכת אוכל נפש. לכן חזר והזהיר כל מלאכה לא תעשו וגו'. ואמר הטעם שבת שבתון הוא לכם. שדומה לשבת בראשית בכל פרטיו שגם בו נאמר (פסוק ג') וביום השביעי שבת שבתון, עכשיו למדנו שגם הוצאה והבערה אסורים בו. וכן על מה ששנינו (כריתות דף י"ג ע"ב) דת"א אם היה שבת והוציאו חייב, שאמרו בגמרא (דף י"ד ע"א) אמר רפרם זאת אומרת ערוב והוצאה לשבת ואין ערוב והוצאה לי"הכ. השיבו עליו שפירושו חייב אף משום שבת, וכשרצה להוכיח כן ממה ששנינו אבל שעיר המשתלח עתי אפי' בשבת, השיבו גם על הוכחה זו. וסיימו אלא דרפרם בדותא היא. ואין דרך התלמוד לומר על סברת חכם שהוא דבר בדוי שלא כדעת התורה וביותר שהוא על דרך משא ומתן של הלכה, זה הוכיח ואלו השיבו, ודברי שניהם אינן מופתים, אבל כדין אמרו שדבר בדוי הוא, שמפשט הכתוב נראה שי"הכ דינו בכל דבר כשבת: (לא) שבת שבתון הוא לכם, כמו שאמרנו שדינו כדין שבת בראשית, ולהבדילו בטעם מן השבת. הוסיף לכם כי אבל שבת שבתון הנאמר בשבת בראשית אמר שבת היא לה' (פסוק ג'), כי בו שבת מכל מלאכתו, ואין כן י"הכ. אלא שבת שבתון הוא לכם. אתם תשמרו היום הזה להיות לכם שבת שבתון: ועניתם את נפשותיכם, מלבד שהוא שבת שבתון לענין מלאכה, נוסף עליו יום זה שהוא אסור באכילה ושתיה ושאר ענויים. כי בו תענו את נפשותיכם: בתשעה לחדש בערב. כבר אמר בעצם היום הזה בשביעית וכן בשני, שמענו שהיא יום העשירי ממש. ויום בראשי' מערב ועד ערב, וכמו שהספיק זה בחג השבועות. על כן קבלו רבותינו ז"ל שהכתוב מלמדנו כאן להוסיף מחול על הקדש בין מלפניו בין מלאחריו, ומתחיל המתענה לחדש בערב קצת קודם כניסת יום העשירי, וכמו שמוסיף לפניו, כן מערב עד ערב שני יהיה עליו תוספו' כמר' דפשוט. ומוסב על שבת שבתון ועל ועניתם, שמוסיף לשבות ממלאכה ומוסיף להתענות. ולכן האתנח תחת נפשותיכם. ולמדו מן תשבתו שבתכם. כל שבות שאתה שובת בין שבתות בין י"ט אתה מוסיף לפניהן ולאחריהן: תשבתו שבתכם. כבר בארנו שכל שביתה בטול והפסק, וההפסק בזה הוא מעניני חול ממלאכה ומאכילה ושתיה, לעשות היום הזה קדש לה' להדבק בו במחשבה ובמעשה. ולכן בכל התורה עשה של שבת בלשון שביתה, אע"פי שנאמר וינח ביום השביעי (שמות כ' י'), וביום השביעי שבת וינפש (שם ל"א י"ז), לא נאמר בשום מקו' תנוח או תנפש. כי עיקר המצוה היא השביתה שהוא ההפסק מכל דבר חול להדבק בה', ולכן כשצוה על השבת'

יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת
שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ (לה) בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא
תַעֲשׂוּ׃ (לו) שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ
אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה
לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה

ת"א בחמשה סוכה כ"ז, א': חג שם ט'. א'. גילה ל', ב': ביום פסחים ה', א'. חגיגה י"ח, א': כל וכו' שם שם:

טאגע דיזעס זיבענטען מאנאטס איזט דאז לויבערהיטטענפעסט, זיבען טאגין, דעם עוויגען צו עהרען. (לה) אם ערסטען טאגע איזט פייערליכע פעסטפערקינדיגונג. אונד דא זאללט איהר קיינע האנדווערקסארבייט פערריכטען; (לו) זיבען טאגע הינדורך בריגגט איהר פייעראפפער דעם עוויגען צו עהרען. אם אכטען טאגע זייא ווידערום פייערליכע פעסטפערקינדיגונג, דא איהר דעם עוויגען צו עהרען פייעראפפער ברינגען זאללט, עס איזט איין ענטהאלטונגסטאג (אן וועלכעם טאן זיך אללער געשעפטע ענטהאלטען מוס), איהר זאללט קיינע

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָא שִׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ׃ (לה) בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ (לו) שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא

רש"י

קדשהו בכסות נקייה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקייה ובתפלה: (לו) עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעוד' לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה. אפי' מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון

באור

אבד למען ינוח שורך וחמורך (שם כ"ג י"ב), ועל עבד כנעני ובן האמה אמר וינפש בן אמתך והגר (שם שם י"ב). כי אלו אינן בכלל שבותה רק בכלל מנוחה מטלטול מלאכה ונפישה, כמ"ש בפתיחתנו הראשונה לס' בן נעול. והבן: (לד) חג הסכות שבעת ימים לה', בחג המצות אמר חג המצות לה', ואחריו שבעת ימים מצות תאכלו, לפי שכבר נתפרשו משפט המצות ושהן ז' ימים חג בפרשת בא. לכן סתם ואמר חג המצות לה', ופירש ז' ימים מצות תאכלו מטעם שאמרנו שם, וידענו שכלן חג הם. אבל משפט הסוכה וטעמה לא נאמרה עדיין אמר חג הסכות ז' ימים לה', כל שבעת הימים הם חג לה'. ובסוף הענין פירש טעם הדבר. ולא היה צריך לומר חג הסכות כלל אלא בחמשה עשר יום וגו' חג שבעת ימים לה', ולמדתי מברייתא דת"כ שאילו אמר כן, הייתי אומר בסכות תשבו שבעת ימים אחד שבעה ימי החג שדבר לפניו. עכשיו שאמר חג הסכות למדנו שהן ז' ראשונים ולא ז' אחרונים, והוא פשט הכתו': (לו) תקריבו אשה, ושם אינכו שוה כאשה חג הפסח. מפי' רא"בע ז"ל. כי מוספי החג אין קרבנות יום אחד שוין לחברו והולכין ומתמעטין הפרים על הסדר, אבל החג אחד הוא: והקרבתם אשה לה', המיוחד ליום זה במוספין בפ' פנחס, כי הוא רגל בפני עצמו. ואינו מכלל חג הסוכות: עצרת הוא, רש"י ז"ל פירשו ע"פ מדרש אגדה עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים משהגיע זמנן להפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמו עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם, ולפי שמצינו גם בשביעי של פסח עצרת לה' אלהיך (דברים ט"ז ח') יראה בעיני כפי הפשט אחד ששרש המלה עצר, כמו אם תעצרני (שופטים י"ג ט"ז) גם כאן עצרת שיעצרו עצמם מעשות כמעשה ימי חול, וזהו שפירש כל מלאכת עבודה לא תעשה וכן להלן שאמר

לֹא תַעֲשׂוּ׃ (לז) אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ (לח) מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד

תולדות אהרן עלה מנחות מ"ד, ג': זבח בכורות י"ג, ח'. תמורה י"ד, ח': מלבד שם שם:

תרגום אשכנזי

האנדווערקסארבייט און דעמזעלבען פֿערריכטען. (לז) דיזעס זינד דיא פֿעסטטאגע דעס עוויגען, אן וועלכען איהר הייליגע פֿערקינדיגונג צו האלטען האבט. דעם עוויגען צו עהרען, ווערדען פֿייער־אָפּפֿער דארגעבראכט, גאנצעאָפּפֿער, שפּייזע־אָפּפֿער, שלאכט אונד טראנקאָפּפֿער, יעדעס אן זיינעם טאגע. (לח) אויסער דען שבת טאגען דעס עוויגען. אויסער דען גאבען,

רש"י

כים נדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא: (לז) עולה ומנחה. מנחת נסכים הקריבה עם

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ (לז) אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרָבָא קוּרְבְּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וְנִסּוּכִין פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ (לח) בַּר מִשַּׁבַּיָּא דַיְיָ וּבַר מִמַּתְּנָתֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל

באור

וביום השביעי עצרת לה' אלהיך. שיעצרו עצמם לכבוד השם, פירש לא תעשו מלאכה, כי כמו שעשה יום ראשון של חג הסכות מקרא קדש, ולא שביע שלו. כי חג המצות ראשון שלו קדש אבל שביעי איננו קדש בעבור חג המצות אלא עצרת לה' אלהיך, וכן בסכות צוה על יום השמיני עצרת, לפי שאיננו בעבור חג המצות, ולא בעבור חג הסכות, ולא נצטוו בהן מצות מיוחדות להקרא על שמם. כי יום ראשון לחג המצות יש בו מצוה לאכול מצה בלילו, ועל שמו יקרא חג המצות, ואין כן ששת הימים שהן רשות, וחג השבועות, יש בו מצוה קודמת לספור ז' שבועות ועל שמו נקרא חג השבועות, ובחג הסכות יש בו מצוה לישב בסוכה ח' מינין, בר"ה מצוה להיות יום תרועה, ויוה"כ מצוה להתענות בו. יש לכל אחד שמו על שם המצוה המחוייבת בהן, לבד ז' של פסח וח' של ימי החג שאין בהן מצוה שיקראו עליהן, אין להן שם אחר כי אם עצר', יום שיעצרו בו ממלאכה ומעניני חול, בעבור השם. כי הוא צוה עליהן. ומדרש אגדה שהביא רש"י ז"ל כמתן טעם לדבר. גם רשב"ם ז"ל פי' עצרת, עצירת מניעת מלאכה, וקדמונים לזה דברי רא"בע ז"ל: (לז) להקריב אשה לה'. אין זה פי' של אשר תקראו אותם מקראי קדש, שהרי בר"ח ג"כ אשה לה', ואינו בכלל מקראי קדש וכן ח"ה, אלא כהקריב כמו ולהקריב וכך פרושו כל המועדים הנזכרים בענין הם מועדי ה'. קצתן תקראו אותן מקרא קדש, כמו שבת חוץ לאחת ח' של חג המצות, ולאשון ושמיני של סכות. ור"ה ויוה"כ. וקצתן הן מועדי ה' להקריב בהן אשה לה'. לא שהן מקרא קדש. כמו חול המועד של פסח ושל סכות ור"ד לחדש ניסן, וע"ז בו, אבל כלם מועדים להקריב בהן אשה לה': עלה ומנחה. מנחת נסכים הקרב' עם העולה, מפי' רש"י ז"ל. לפי שהתורה דברה על מוספי המועדים שבחומש הפקודים, שמקריבין עם כל עולה מנחה ונסכים, כמו שאמר בפרשת שלך לך, ואם כן אין מנחה כשאר מנחות הנאכלות, שלא מצינו מנחה זו במועדים, אלא מנחת נסכים שקרבה עם העולה, ולפי שבכל התוספין יש חטאות, ולא נזכר בפסוק זה, ועוד שאין באחד מהן בחומש הפקודים זבחי שלמי צבור וכאן אמר זבח, אחשוב שמלת זבח הנאמר כאן הוא על החטאות, כי לפי שנאכלן נאכל לכהנים, הרי הן זבח כמ"ש שזבח לשון סעודה הוא, והיא סעודה לכהנים, ואף נאמר שהכתוב כולל קרבנות המוספין גם הקרבנות שפרט כאן, יכלול עולה גם כבש הבא עם העומר, ופר בן בקר ואלים שנים של חג השבועות. ומנחה, יכלול גם מנחת העומר ומנחה חדשה, וזבח יכלול גם קרבן פסח ושני כבשים לשלמים בחג השבועות, ושעיר עזים אחד לחטא' ושאר חטאת המוספין, ונסכים יכלול גם נסוך המים בסוכות. הכל דבר יום ביומו, שכל אחד מאלו ושל מוספין צריך להקרב ביומו הקבוע לו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לח) מלבד שבתת

מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ (לט) אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן

אויסער אללען געליבדען, אונד אויסער אללען פֿרייא-ווילליגען געשענקען, דיא איהר דעם עוויגען וויד-מעט. (לט) יעדאָך איזט נאָך פֿאָלגענדעס צו בע-אָבאכטען. ווען איהר דיא פֿריכטען דעס לאנדעס גע-זאממעלט, זאָללט איהר, פֿאָם פֿינפֿצעהנטען טאגע אן, דאז פֿעסט דעם עווי-גען זיבען טאגע אויף פֿאָל-גענדע ווייזע פֿייערן. אם

תולדות אהרן אך וכו' ר"ה ז', ח':

תרגום אונקלוס

נִדְבַתְכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם יְיָ׃ (לט) בְּרַם בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יָת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תְּחַגּוּן יָת חַגָּא דַיְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה נְיָחָא׃

רש"י

העולה [מנחות מ"ד]: דבר יום ביומו. חק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמש' עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי

באור

ה', לפי שבכלל שבת לא אמר והקרבתם אשה לה', עכשיו שזכר הקרבנות האמורים בענין, הוצרך לומר מלבד שבתות ה', שבכל אחת מהן מקריבין שני כבשים לעולה, כמבואר בחומש הפקודים, ולא אמר בשבת והקרבתם אשה לה', שאינו זוכר כן אלא במועדים שהן פעם אחת בשנה, אבל שבתות ה' רבות בכל שנה, וילמד עוד שאם חל אחד ממועדים אלו בשבת צריך להקריב עוד מוספי שבת, ולמדנו עוד שכל קרבנות המועדים דוחים את השבתות, ולא היה צורך לומר ומלבד קרבן ראשי חדשים, שאין חל בהם רק יום תרועה, וכבר מפורש להלן מלבד עולת החודש וגו' (במדבר כ"ט ו'): מתנותיכם, הן הקרבנות שנודבים בעבור כבוד הרגלים, כשעולין לרגל מביאין שלמי שמחה: כל נדריכם כל נדבתיכם, נדרים ונדבות של כל השנה, כשעולין לרגל מביאין אותן לשלם נדריהם ונדבותם, שלא לעבור בבל תאחר, כמו שלמדנו בסוגיא פ"ק דר"ה (דף ב' ע"ב) ותחדש לכן אינן עוברין, שראוי להעלות נדרים ונדבות בעתים הללו שלב האדם פנוי, וכל ישראל נאספין, ויוכל לעבוד ה' בשמחה בקרבנותיו, כמו שבארנו בפתיחתינו הראשונה לספר בן נעול. וגם הם קרבין במועדים הללו בחול המועד של חג המצות וח"הם של חג הסוכות: (לט) אך בחמשה עשר יום וגו' תחגו את חג ה' שבעת ימים, כבר אמר למעלה בחמשה עשר יום וגו' חג הסכות שבעת ימים לה', למעלה צוה על המועד, וכאן צוה תחוגו, שיביאו קרבן שלמים לחגיגה, יכול יביא כל שבעה, ת"ל וחגתם אותו חג, יום אחד במשמע ולא יותר, ולמה נאמר שבעה לתשלומין, יכול תדחה את השבת ת"ל אך, הואיל ויש לה תשלומים שבעה, זהו לפי קבלת רבותינו ז"ל והיא שטת רש"י ז"ל, אבל רש"בם ז"ל פי' אך בחמשה וגו' אע"פי שראש השנה ויה"כ באים לזכרון ולכפרה סוכות בא לשמחה ולהודאה, על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה, וקרוב לזה אמר רא"בע ז"ל לפי שקודם לו זכר ענוי נפש, אסור להתענות בחג הסכות שנאמר בו שמחה, ויש לפרש יותר על דרך זה לפי שצוה בחג זה על השמחה בפרשה זו, וכן במשנה תורה, אמר אך למעט קלות ראש והוללות, וכן כתוב להלן והיית אך שמח (דברים ט"ז ט"ו): באספכם את תבואת הארץ, שהיא בזמן אסיפה, וחג האסיף בצאת השנה (שמות כ"ג ט"ז), ובמשנה תורה נאמר חג הסכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך (דברים ט"ז י"ג), שהוא בימי הבציר, וכן אמר רא"בע ז"ל תבואות הארץ, שדו' וכרמים, ואמרו רבותינו ז"ל בת"כ השתדל לעבר את השנ' שתעש' את החג באסיפת רוב כל הפירות, וכבר למדנו על העבור מן שמור את חדש האביב (שם שם א'), אלא

וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃ (מ) וּלְקַחְתֶּם

ת"א ולקחתם שם נ"ח, א'. סוכה י"א, א' וכ' ג', וכ"ט ג', ול' א', ול"ב א', ומ"א ג', מגלה כ', ג'. מנחות כ"ז, א':

עריסטען טאגע איזט רוּ־חעטאג, אונד אם אכטען טאגע דאריף איזט אבערמאלס רוהעטאג. (מ) אם

תרגום אונקלוס

(מ) וְתִסְּבוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּירֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלְבִין

רש"י

זה בא בזמן אסיפה מכאן שנלטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל והגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין [חגיגה י']: (מ) פרי עץ הדר. עץ שטעם עצו ופריו שוה

באור

שהתורה כתבה בכל מועד עתי השנה פסח אביב, ושבועות בכורי קציר חטים, וסוכות בא ספב' את תבואת הארץ להזהיר על העבור לקבוע השנים כתקון שיבואו המועדים כלם בעתם, ואם השנה בעבור שנים, לא קיימנו גם מועד אחד כהלכתו לא פסח לפי שאינו אביב, ולא שבועות לפי שאינו קציר חטים, ולא סוכות לפי שאין בו אסיף: שבתון, לפי שכבר פירש למעלה ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכן ביום השמיני וגו', קצר כאן ואמר לבד ששני ימים אלו שבתון, שהיא השביתה ומנוחה, ולפי שחדש הגוי לכל שבעת ימי החג. אולי נאמר שהן קדושים יותר מחול המועד של פסח. חזר ואמר אין לכם אלא יום ראשון ושמיני שהן שבתון, וכל האחרים ח"המ: תחגו, שלמי חגיגה. ולפי שהן לשמחה נקראו חג על שם החג. כי חג כמו קול המון חוגג (תהלים מ"ב ה'). והיא תנועת בני אדם בשמחתם, כמו שיפול על כל התנועות כמו יחוגו וינועו כשכור (שם ק"ז כ"ז). ותנועת החגיגה היא לכבוד השם, ועל כן נקראים המועדים חג ה', וכן תחוג לי בשנה (שמות כ"ג י"ד), תתנועע ברוב שמחה לי ולכבודי, ועיקר שנאמר כאן ולא בחג המצות, לפי שסמוך גם למקרא שלאחריו, שלוה על לקיחת ד' מינין שמסבבים בהן את מזבח ה' בשמחה ובקול תודה, וזהו החגיגה והתנועה הגמורה, גם לפי שהוא זמן האסיפה, שמדרך כל בני אדם לשמוח ולחוגג. וכן המכרב בכל המדינות, לוה לישראל שיחוגו אותם לשם ה' ויעשו המלוה שלוה להם. וכל שכן אלו החגים: (מ) ולקחתם לכם, כל אחד ואחד יקח משלו: ביום הראשון. לפי שהוא אומר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, ידענו שהן שבעת ימים האמורים במקרא שלפניו, ומה צורך לומר ביום הראשון והוא מכלל השבעה, אולי לפי שאמר וביום השמיני שבתון, הייתי טועה שמלות ד' מינין מתחיל ביום השני ומסיים בשמיני לכך אמר שיתחילו מיום הראשון, גם זה כלו פשוטו של מקרא, מלבד שנזכרו שתיהן לגופן וכמו שאבאר בסוף הכתוב, ובת"כ שנו ביום ולא בלילה, שהיה לו לומר בראשון ואמר ביום ללמדנו שאינו יום של מעשה בראשית כלו, כמו ביום הראשון שבתון, אלא כאן הוא על זמן מן היום שהוא אור. שעליו נאמ' ויקרא אלהים לאור יום (בראשי' א' ה'). כי שבעת ימים האמורים בסוף הכתוב הייתי מפרש כמו בכל מקום שנאמ' ימים שהלילו' עמהן, וזהו דעת חכמים בגמרא (סוכה דף ל"ב ע"א): פרי עץ הדר, פי' רש"י ז"ל עץ שטעם עצו ופריו שוה. הדר, הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג, ובת"כ אמרו פרי עץ שטעם עצו דומה לפריו זה אתרוג, בן עזאי אומר הדר הדר באילנו משנה לחברתה, וכן אמרו בגמרא פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה זה אתרוג, והקשו ולימא פלפלין, והשיבו שאי אפשר יקח אחת לא ניכרה לקיחה, יקח יותר פרי עץ אמרה תורה ולא יותר, ולפי שרש"י ז"ל בוחר בדברים קרובים ופשוטים, להשיב על שאלת התלמוד הוסיף להוכיח הדבר מתיבת הדר, הדר באילנו משנה לשנה, שזה וודאי לבד אתרוג, כי אין פרי דומה לו בענין זה אלא שכל זה אסמכתא. כי ה"א הדר שורש. ואין המלה לשון דירה. ויותר קרובים לפשט דברי חכמים שאמרו פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה, ואע"פי ששאלו ולימא פלפלין הוא דרך משא ומתן של הלכה, ועיקר הדבר היא מסורת בישראל מאבותיהם אנשי הקבלה, גם רמ"בן ז"ל אמר שכל אלו אסמכתות שעשו רבותינו ז"ל לקבלתם. והוא ז"ל פי' כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג, נקרא שמו בלשון הקדש הדר, כי פי' אתרוג חמדה, כדמתרגמינן ונחמד למראה, דמרגג למחזי, לא תחמוד, לא תרוג, ולשון חמדה והדר שוין בטעם, ונקרא העץ והפרי בשם אחד, כי כן המנהג בדת, כמו תאנה אגוז ורמון, [פ"ה, על הדרך הזה מתורגם בל"ס], וממה שפרשנו בפסוק ולא תהדר

לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃ (מא) וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג

ת"א פרי ברכות ל"ו, א'. סוכה ל"ד, ב': כפת שם ל"ב, א', ומ"ח ב': וענף שם ל"ב, ב': וערבי שם ל"ג: ב', ומ"ד א': ושמחתם שבת קל"א, ב'. פסחים ה', א'. סוכה מ"ג, א': וחגותם פסחים ע', ב'. חגיגה ט', א' וי' ב':

ערסטען טאגע נעהמט איהר פרוכט פאם בוימע הדר (אתרוג), פאלמ-צווייגע, איינען אסט פאם בוימע עבות (הדס, בל"א מירטע), אונד באכווידען. אונד זייד פרעהליך פאר דעם עוויגען איירעם גאט-טע, זיבען טאגע. (מא) די-זעם פעסט האבט איהר דעם עוויגען יעדעם יאהר זיבען טאגע צו פייערן.

תרגום אונקלוס

וְחַדְפִין וְעַרְבִין דְּנַחַל וְתֶחֱדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שִׁבְעָא יוֹמִין׃ (מא) וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עָלַם

רש"י

[סוכה ל"ד]: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים והו הדס

באור

פרי גדול (פרשה י"ט ע"ו), תראה שלא יתכן בלשון לקרות עץ מן העצים בשם הדר, כי הוא שם כולל לא פרטי לעץ אחד, שאם לשון הדר על יתרון שיש לדבר על דבר אחר, היתרונות רבים בעצים ובפירות, לזה יתרון במראה, ולזה בטעם, ולזו בחריפות, ולזו בגודל, וא"כ אם יש יתרון לאתרוג בריחו או ביפיו, יש לפרי אחר יתרון בגדלו או בטעמו גם יש יפים ומריחים יותר ממנו, כמו פרי אנאנא"ס, ולכן אין אחד מחכמי התלמוד שעלה זה על דעתו. וכששאלו שתא פלפלין, לא השיבו בדרך תמה התורה אמרה הדר שהוא לשון יופי וחמדה ואתה אומר פלפלין, והוצרכו ללמוד מפרי עץ שטעם עצו ופריו שוה לסמוך הקבלה על המקרא, הרי שאין ללמוד ממלת הדר באיזו פרי הכתוב מדבר, אלא כך פרושו מאותו מין עץ שצויתיך לקח' מפריו. תקח ההדר שבמינו ומשובח, שיש לו יתרון במראהו ובגדולו על שאר פירות המין ההוא, ואחר שקבלנו שהפרי הזאת היא אתרוג צריך שיקח אותו שיש לו יתרון על חבריו, ובך הבינוהו חכמי', והו שאמרו בגמרא אתרוג היבש פסול מאי טעמא הדר בעינן וליכא, וכן בעל כתמים ומנוקב ויוצא פסול מטעם הדר: כפת תמרים. פי' רמב"ן ז"ל פשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים, וענף א' מעץ עבות וענף ערבי נחל. אחד מכל מין, כי כפות תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהן הרבים. כי הלכה היא כר' עקיבא, שאמר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד. כך הדס א' וערבה אחת, ולכך תרגם אונקלוס בכלן לשון רבים. מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים. אבל לפי' זה יקשה למה זכר הכתוב בכלן לשון יחיד ובלולב לשון רבים כפות, כי ערבי נחל אין צורך לפרש וענף אחד מערבי נחל כמ"ש, ולדעתי גם כפות תמרים לשון יחיד, כי בתמרים לא יתכן לומר ענף בל"הק. לפי שכלו עלין נקרא היחיד על שמן, ולפי שעלי התמר שקועות דומות לכפות, נקראים כפות וכשאומר כפו' תמרים, הרי זה כאלו יאמר עלי תמרים. כלומר ייחוד של עלי תמר, וממלת כפות שמענו שהן ייחוד שבו עלין זו לפנים מזו. שאחת תוכחת בחברתה כמו בכף. ולולי כן היה אומר עלי תמרים. כמו ועלי תמרים (נחמיה ח' ט"ו): וענף עץ עבת, שענפיו קלועים כעבותות וכחבלי'. וזהו הדס העשוי כמין קליעה לשון רש"י ז"ל. והרד"ק ז"ל פי' וענף עץ עבות קמץ הוא (כלומר שאינו לשון עבותות), כלומר ענף של עץ מעובה הרבה. ולפרושו אין לדעת איזו עץ הוא, רק שיהיה מעובה, וצריך לומר שנודע במסורת מאבותינו כמו פרי עץ הדר: וערבי נחל. אמרו רבותינו ז"ל גם הגדלים בהר ובבקעה כשרים, ולדעתי זה שמם בל"הק ערבי נחל. ולא יתכן בלשון זה לומר לשון יחיד ערבה, והטעם לפי שדרכן לגדל על נחלים ויבלי מים, והם מכסין עליהן ועושין צל על המים. לכן נתן להם שם ערבי נחל, לשון ערב וחשכה, ובלועז (פערי-דונקעלאד), וגם הגדלים בהרים זה שמם, ולא יתפרדו. כי הרבים יחשבו לא עץ יחידי, אלא שבלשון חכמים נקרא ערבה, ואינו לשון תורה, ואין אנו צריכין לומר כדברי רמב"ן ז"ל ענף

תרגום אשכנזי

אלס איין עוויגעס געזעטץ פיר־אייערע נאכקאממען, אם זיבענטען מאנאטע מיסט איהר עס פייערן. (מב) זיבען טאגע זאללט איהר אין לויבערהיטטען וואהנען. ווער איינהיימיש איזט אין ישראל, זאלל אין

לַיהוָֹה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ (מב) בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃

תולדות אהרן בחדש חגיגה ט׳: בסכת סוכה ב׳, א׳. ו׳ ב׳, וט״ו ב׳, וכ״ו א׳ : כ״ז ב׳ ול״ו ב׳ ומ״ב א׳. קדושין ל״ד, א׳, סנהדרין ד׳, א׳. זבחים ל״ז, ב׳. ערכין ב׳, א׳: האזרח סוכה כ״ז, ב׳:

רש״י

העשוי כמין קליעה: (מב) האזרח. זה אזרח:

תרגום אונקלוס

לְדָרֵיכוֹן בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגּוּן יָתֵיהּ׃ (מב) בִּמְטַלַּיָא תֵּיתְבוּן

באור

מערבי נחל, ויש מחכמים אומרים אתרוג א׳ ולולב א׳ והדס שלשה וערבי נחל שתים: ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים. אמרו בת״כ לפני ה׳ אלהיכם כל שבעה, ולא במדינה כל שבעה. משחרב בית המקדש התקין ר״י בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה כל שבעה, ואם כן נאמר ביום הראשון חובה לכל ישראל, ושבעת ימים במקדש: (מא) וחגתם אתו חג לה׳ שבעת ימים בשנה. לפי שהחג הזה הוא על רוב טובה שרואין בימי האסיף, שהפירות כלם הם בגרן ויקב, שמא תאמר שכל פעם בשנה שתראה ברכה באסמיך, תעשה לך חג כזה, לכך אמר ששבעת ימים הללו שקבעתי לך הוא חג לה׳ ממועדי קדש, ואם תוסיף על ז׳ ימים הללו אינו חג לה׳ ואין בו זכות ומצוה, וגם ז׳ ימים הללו אי אתה רשאי לעשותן מתי שתרצה כל אחד לזמן אסיפתו, אלא חקת עולם לדורותיכם, אפי׳ אין לכם נחלת שדה וכרם, וגם בארצות שאין האסיף כלה בזמן זה. ואין הימים הללו תלויין לך, תמיד בחדש השביעי תחגו אותו׃ (מב) בסכת תשבו שבעת ימים, זה שקראתיו למעלה חג הסכות, לפי ששבעת ימי החג הללו תשבו בסכות. וכמו ששבעת ימי חג ואסור מלאכה נוהגין בהן בין ביום בין בלילה, כן מצות סוכה נוהגת בלילות כימים. אלא שרבותינו ז״ל אמרו בת״כ ימים אין לי אלא ימים לילות מניין, ואמרו שיש דרך ללמוד מאהל מועד, שנאמר ופתח א״מ תשבו שבעת ימים יומם ולילה (פרשה ח׳ ל״ה), אף כאן לילות בכלל, ויש דרך אחר ללמוד משביעה שבלולב בהן ימים ולא לילות, ת״ל תשבו שבעת ימים בא״מ, ותשבו שבעת ימים בסוכה, לגזרה שוה מה להלן ימים ולילות אף כאן ימים ולילות, ואע״פי שנראה שבשתי המקומות אין דבר מופנה, מ״מ דנין לשון מלשון שבשניהן נאמר תשבו, שמלת תשבו ענינה מקום שהאדם קובע שם ישיבתו, כמו וישב יעקב בארץ מגורי אביו (בראשית ל״ז א׳). וכענין ששנו דם תשבו אין תשבו אלא כעין תדורו, מכאן אמרו אוכל בסוכה ושותה בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו בסוכה, ואצל תשבו של א״מ גלה הכתוב יומם ולילה, שזו היא ישיבה ממש, ומלמד על תשבו הנאמר כאן שהוא ימים ולילו׳, גם מלשון הכתוב נראה כן, שהרי ז׳ ימים אלו הן אותן ז׳ ימים שבפסוק שלפניו, והיה לו לומ׳ שבעת הימים, ושבעת ימים משמען אחרים שלא נזכרו, כי בעבור המשמעות הזה. הוצרך לומר למעלה (פסוק ל״ד), חג הסוכות, וכמו שפרשנו. אבל לכך לא אמר שבעת הימים שהיה מוסב על ז׳ ימים של לולב שנזכר לפניו, וידמו לבן כאותן הימים שהן בלי לילות: כל האזרח, פרשנוהו (פרשה ט״ז כ״ט), ולא היה צריך לומר בישראל. כי עמהם ידבר בפרשה זו. גם כל אזרח ישראל הוא. אבל ענינו כל האזרח, וכל מי שהוא בכלל עדת ישראל שהן גירי צדק ועבדים משוחררים, וכן שנו בת״כ אזרח זה אזרח, בישראל לרבות גרים ועבדי׳ משוחררים. ואמרו עוד האזרח להוציא את הנשים, ובגמרא אמרו שכן הלכה המקובלת, והכתוב אסמכתא. ואמרו עוד כל האזרח לרבות את הקטנים, ופי׳ בגמרא אותן שהן בני חנוך, וכל זה אסמכתא. ורשב״ם ז״ל פי׳ כל האזרח, אפי׳ אותן שיש להן בתים ישבו בסכות, ואין נחת בפי׳ זה. כי עם יושבי בתים מדבר, ויותר נראה להפך, כל האזרח אפי׳ אותן שסובבין כל ימות הקיץ בסכות, צריכין לעשות בחג סוכה לשם מצוה, וזה טעם פתח בי״ת בסכות, וכן הלכה, ולפי הפשט

(מג) לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

תולדות אהרן למען ערובין ב', א'. סוכה ב', א'. זבחים ל"ז ב': כי וכו' סוכה י"א ב':

תרגום אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין כָּל יַצִּיבַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל יִתְבוּן בִּמְטַלַּיָּא׃ (מג) בְּדִיל דְּיִדְעוּן דָּרֵיכוֹן אֲרֵי בִּמְטַלַּת עֲנָנֵי אוֹתֵיבִית יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי קפט

לויבערהיטטען וואָהנען. (מג) דאמיט אייערע נאכקאָממען עס וויססען, דאס איך דיא קינדער ישראל'ס האבע אין היטטען וואָהנען לאססען, אלס איך זיא אויס מצרים געפיהרט האבע. איך, דער עוויגע,

רש"י

בישראל. לרבות את הגרים [ת"כ]: (מג) כי בסוכות הושבתי. ענני

באור

לפי שבמצות לולב אמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שהוא במקדש וכמו שפרשנו, שמא הייתי אומרים שדומה לו מצות סוכה שאינה בגבולין, לכך הוסיף כל האזרח בישראל ישבו בסכות: ישבו בסכת, אמרו רבותינו ז"ל בסכות של כל דבר, ואינה צריכה סכך מד' מינין האמורין למעלה, וכן הוא אומר בעזרא צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב (נחמיה ח' ט"ו), ועלי זית ועץ שמן הן מינין אחרים: (מג) למען ידעו דרתיכם, לשון ידיעה על בירור דבר והרגש פנימי, פעמים הרגש נפשי. כמו הרגש המדות והמושכלות הראשונות והמבוררים במופתים ופעמים הרגש חושי העושה רושם בנפש, ועליו אמר כאן למען ידעו דורותיכם, כשאתם עושים סכות ויושבים בהם ז' ימים, יעשה זה הרגש בנפש לעיני בניכם הרואים, וידעו כי בסכות הושבתי וגו', אבל בלי מעשה לא תרגיש הנפש על ידי הספור לבד, וזה סגלה לכל הדברים המעשיים שמקנים הרגש בנפש הרואה: כי בסכות הושבתי וגו', פירש"י ז"ל ענני כבוד, פי' סכות משל לענני כבוד שהיו סוככין על ישראל, להגן עליהם, כמו סוכה שעושין השוכנים על פני השדה להגנה. אבל בת"כ שנו כי בסכות וגו' ר' אליעזר אומר סכות ממש היו, רבי עקיבא אומר בסכות ענני כבוד היו, ואע"פ שדברי רבי אליעזר כפשט המקרא, תפס רבינו ז"ל שטת ר' עקיבא, לפי שלא מצא בשום מקו' שישבו ישראל במדבר בסכות, ורא"בע ז"ל שאמר שהיו עושים סכות במדבר, וכן רמ"בן ז"ל שאמר שלדעת האומר סכות ממש, החלו לעשותן בתחלת החורף מפני הקור כמנהג המחנות, ולכן המצוה בחדש השביעי, אינו נראה כדבריהם מן הכתוב שאמר בהוציאי אותם מא"מ, שמשמעו על תחלת צאתם משם, כי לא אמר הושבתי את ב"י במדבר, ולמה סכות ולא אהלים כמנהג הנוסעים, וראיה עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הושע י"ב י'), ואגיד לך דעתי. ידענו שדרך התורה בספורים לקצר במקום אחד, ולפרש במקום אחר, וחשבתי שבליל צאת צבאות ה' בשעה אחת ממצרים, והיו מפוזרים במקומות רבות בגשן ובמצרים, יחד להם משה מקום על פי ה' יתאספו שמה כלם, אלה מפה ואלה מפה, והמקום ההוא היה סכות. על זה כתוב ויסעו מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף (שמות י"ב ל"ז), ושב על סכתה כי לשם נסעו כלם, וביום שלאחריו כתוב ויסעו מסכות ויחנו באתם וכו', ואז נאמר וה' הולך לפניהם (שם י"ג כ"א וכ"ב), אבל במסע הראשון בלילה ישבו בצל סכות, וכאן פי' הדבר כי בסכות הושבתי את ב"י, ומבאר אימתי היתה זאת. ואמר בהוציאי אותם מא"מ בליל ט"ו כשיצאו, לא במדבר כי שם היה הענן עליהם, ואין סכתה שם מקום או כפר במדינת מצרים, אבל חנו על פני השדה, והשם קוראו סכות על שם הסכות שהיו שם. ודומה לו ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות (בראשית ל"ג י"ז). חנה על פני השדה, והכתוב קרא סכות על שם הסכות שעשה שם יעקב. וראיה על כן קרא שם המקום סכות, וזוהי לדעתי סברת ר' אליעזר שאמר סכות ממש היו, כלומר זה שנאמר להלן ויסעו מרעמסס סכתה, אינו שם עיר או כפר שהיה בא"מ, אלא סכות ממש היו שם, ולשון הברייתא מורה על פי' זה, שאם על סכות שעשו במדבר, היה ראוי לומר סכות ממש עשו להם, ושמחתי כי מצאתי זאת מפורש בברייתא דמכילתא פרשת בא, שנו שם ויסעו ב"י מרעמסס סכתה סכות ממש היו שנאמ' ויעקב נסע סכתה דברי ר' אליעזר, וחכמים אומרים אין סכות אלא מקום, שנאמר ויסעו מסכות

(מד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי

כד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ

ת״א וידבר פסחים ע״ז. א: ר״ה כ״ד, א׳. מגלה ל״א, א׳. נדרים ע״ח. ב׳. ב״ב ק״כ, ב׳. מנחות ע״ב, ב׳:

תרגום אשכנזי

אייער גאָטט! (מד) משה מאכטע היראויף דיא פעסטע דעם עווינען, דען קינדערן ישראל׳ס בעקאננט.

כד (א) פערנער שפראך דער עווינע צו משה, וויא פאָלגט.
(ב) בעפיהל דען קינדערן ישראל׳ס, דאס זיא דיר

תרגום אונקלוס

בְּאַפָּקוּתִי יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (מד) וּמַלִּיל מֹשֶׁה יָת סְדַר מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ וְאַלֵּיפִינוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כד (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא

רש״י

כנות [סוכה י״א]:
כד (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מנורת הנרות ופרש׳ ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר

באור

ויחנו באיתם, מה איתם מקום אף סכות מקום. ר׳ עקיבא אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר כי על כל כבוד חופה. הרי שמחלוקתם שנוייה על ויסעו מרעמסס סכתה שלדעת ר׳ אליעזר היו סכות ממש, ועליו נוה בסכות תשבו, והטעם כי בסוכות הושבתי את ב״י בהוציאי אותם מא״מ, שהוא במסע הראשון שישבו בסכות, וא״כ דומה חג הסכות לחג המצות, כמו שבצאתם אפו את הבצק עגות מצות, כן בצאתם הושיבם השם בסכות, ובת״כ שנו בהוציאי אותם מא״מ. מלמד שאף הסכות זכר ליציאת מצרים, ומתבאר מדבריו, אלא שיש לשאול מאין היו סכות בליל זה לת״ר אלף בני אדם מלבד הנשים והטף, ואין הדעת סובלת שעשו להם סכות ללילה אחת, ולמחר נסעו משם לאיתם, ועוד מאין להם במקום ההוא כל כך נמחים לכסות בהן סוכות הרבה כאלו, אולי נעשו במקום ההוא סכות לאיזו צורך, אפשר לחיילותיו של מלך שבסתופפו תחתיהן קודם לכן. או אולי אפשר שהנמיחם השם בדרך פלא באותו הליל׳, שינוחו באוהלים תחתיהן, והוו מכל מיני נמחים הכותנים ריח שדרכן להמצא בעת האסיף ולזכר גם זה צוה מצות סוכה בעת האסיף שנמצאים בעת ההיא כל מיני נמחים ופסולת גרן ויקב, מסכים ללשון הושבתי את ב״י, שנופל על גם שעשה השם עמהם, ונקל בעיני ה׳ לעשות כן, וקיקיון של יונה יוכיח, ובגאולה האחרונה מפורש אתן במדבר ארז שטה וגו׳ (ישעיה מ״א י״ח), ואם לא נזכר גם זה בתורה עם יציאת מצרי׳, נזכר כאן מפורש כי בסכות הושבתי וגו׳ המאמרי פי׳ שכתה האמור להלן, וכן דרכה של תורה. שהרי זכרה בספור דברים שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה זה ארבעים שנה (דברים ח׳ ד׳), ולא נזכר קודם לכן. ורשב״ם ז״ל כתב ג״כ פשוטו סוכה ממש, והאריך בטעם כדבר. ותוכן דבריו שבעת האסיף שהבתים מלאים כל טוב יעשו סוכות למען יזכרו כי בסכות הושבתי את ב״י במדבר מ׳ שנה בלא יישוב ובלא נחל׳, ומתוך כך יודו למי שנתן להם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ולא יאמרו כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה. ואיך נקבל זה וגם במדבר היה להם כל טוב ברכה וכבנה, כאמרו לא חסרת דבר (שם ב׳ ז׳). ועוד היה לו לומר ישבו ב״י במדבר. [א״ה, אע״פכ דברי הרשב״ם נראין, ויש לשנות קצת בטעם הדבר, שהכוונה למען ידעו דורותיכם כאשר ישבו בבתים מפוארי׳ ועירות מלאות כל שכיות חמדה, שאין המותר הזה הכרחי לאושר האדם והצלחתו, ויזכרו שלא ישבו אלא בסכו׳ כאשר יצאו מארץ מצרים, ואע״פכ היה עניניהם במרום ההצלחה והאושר בהיותם דבקים בהם, וקרבת אלהים היא הטובה שאין למעלה ממנה, ומה רחקו בעיני דברי הרב המבאר במקום הזה, מי יוציא מלבו מעשה נסים כאלו, באין שורש ויסוד לא במקרא ולא במדרש חז״ל? ומי יאמין שלא יזכור הכתוב פלא גדול כזה כי אם ברמז דק וקלוש, וכמעט שלא יגהד אדם עליו מעת היותו עד היום הזה?]: אני ה׳ אלהיכם. שב על כל האמור למעלה. אני ה׳ אלהיכם אשר הפליא לעשות עמכם, המצוך על הדברים האלה: (מד) וידבר משה, לשון דבר

שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ (ג) מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת

קלארעס, געשטאָסענעס אֶהל ברינגען, צור לייכטונג, דאמיט שטעטס ליכט אונטערהאלטען ווערדע. (ג) דרויסען פֿאָר דעם פֿאָרהאנגע דעם צייגניסעס, אים שטיפֿטסגעצעלטע, זאָלל עס אהרן

תרגום אונקלוס

בזציניא תדירא: (ג) מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא

רש"י

מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוו' את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאי' מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות [דף כ"ו ובת"כ]: תמיד. מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: (ג) פרכת העדות. שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא

באור

פרשכוהו (פרשה א' ס'), שפירש להם דיני כל מועד ומועד, מלבד הכתובים הנזכרים בענין, כי פירש להם את אמרות ה', ובת"כ מלמד שהיה משה אומר להם הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג, וההלכות הן הן הדבורים:

כד (ב) צו את בני ישראל, סמך מנורה ולחם הפנים לפרשה שלמעלה שיאמרו בה המועדי' שהן פעם אחת בשנה או בשבוע בזמן קבוע. ועולת תמיד וקטרת שהן יום יום, הן לשעה ידועה. לבד מנורה ולחם הפנים הן תמיד, לא יסורו רגע ואותן זכר כאן: ויקחו אליך, זו מצות הנרות. ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן, לפרש צורך המנור', וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך, מפירש"י ז"ל, ועל דרך כלל יש פרשיות רבות בתורה שנאמרו ושנו, כמו השבת שבא בעשרת הדברים, ובמלאכת המשכן, ובפרשת המועדים, וכל פעם שנשנה נתחדשו בה מצות ללמוד מהן הלכות ודברים חדשים, גם כאן נתחדשו ונשתנו המצוות מאותן שנאמרו שם. וכמו שיתבאר: ויקחו אליך. הנצור יבקשוהו ויביאוהו אליך, וכן ויקחו אליך פרה אדומה, מפי' רמ"בן ז"ל: שמן זית זך, זך תאר לשמן, שאין בו תערובת שמרים, וכן זכו נזיריה משלג (איכה ד' ז'), שהשלג לבן ונקי אין בו עפרורי', וכן דעת רבותינו ז"ל וכמו שפי' רש"י ז"ל ג' שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך, והוא הכשר למנורה, ואותן שאחריו כשרין למנחו', ודא"בע ז"ל פי' בפרש' ואתה תצוה שזך תאר לזית, שאין הגרגרים שאין בהן עפוש או שלא נאכלו קצת', ועל כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית, ובעיני לא יתכן לומר זך על פרי הזית אלא תאר טוב, וכתית ענין אחר יש בו, כי מה צורך לומר כתית כלל, שכבר קראו שמן, ואין שמן אלא זית כתוש, אבל בא ללמדנו שיוציא השמן למנורה על ידי כתיתה, לא ע"י קורות ולא ע"י טחינה. כמו ששנינו (מנחות דף פ"ו ע"א) מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל, זה ראשון, טען בקורה זה שני, טוחן וטוען זה שלישי, הראשון כשר למנורה והשאר למנחות. וענין הכתוב שיהיה השמן זך, וחוזר ומפרש שיהיה כתית, לא טעון ולא טחון ואם הוא זך, גם לא יתערב בו דבר מבחוץ וגם זה בכלל זך: למאור, אומר אני שהשמן והפתילה, שעל ידיהן נדבק האור בנר להאיר. נקרא מאור, כי האור הוא העצם המאיר, והמאור אמצעיים להאיר, המקיימים את האור, ובמעשה בראשית נברא האור עם שמים וארץ ברגע ראשון, והוא היקר מכל, אבל לא האיר בארץ. עד שבא אל הכלים שברא השם להיות מאורות, שנאמר עליהן יהי מאורות ברקיע השמים (בראשית א' י"ד), ולמדנו שגם השמש מאור ולא אור, כלי מקבל האור, ועשוי להתקיים בו לעולם, להאיר על הארץ. והמאור הקטן כלי מקבל אור השמש, וע"י כן מאיר בארץ, ובפי' ס' בראשית הרחבנו בזה: להעלת, להדליק, ובד"ה (ב' ד' כ"ה), כאמר לבערם כמשפט, ומלת להעלות לפי שדרך שלהבת הנר לעלות למעלה, ורבותינו ז"ל אמרו בת"כ שתהא שלהבת עולה: נר תמיד, האור האחוז במאור נקרא נר, ועל שמו נקרא הכלי שהשמן והפתילה והאור בו נר, כמו ועשית את נרותיה (שמות כ"ה ל"ז): נר תמיד, בפרשת ואתה תצוה פי' רש"י ז"ל כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינו אלא מיום ליום, וכן במנחת חבתין אמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת, אבל דעת רמ"בם ז"ל היא שהנרות היו דולקין תמיד ביום ובלילה, ואמרו בהטיבו את הנרות (שם ל' ז'), ענינו שיתקן פתילה חדשה ושמן חדש למדת היום ויחזור וידליקם שיבערו עד הערב,

צורעכטע מאכען, דאס עס פאָר דעם עוויגען אל־לע ציים פאָם אבענד ביז אן דען מאָרגען ברעננע; איין עוויגעס גענעטץ פיר איי־רע נאכקאָממען. (ד) אויף דעם לייכטער פאָן ריינעם גאָלדע, זאָלל ער דיא לאָמפען פאָר דעם עוויגען צו רעכטע יערערציים.

בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (ד) עַל הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ פ

תולדות אהרן מערב זבחים י"ג, א'. מנחות פ"ט, א' וב': על המנורה מנחות כ"ט, א':

תרגום אונקלוס

יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ (ד) עַל מְנָרְתָא דַכְיְתָא יְסַדַּר יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ

רש"י

עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיי' [שבת כ"ב ת"כ]: יערוך אותו אהרן מערב עד בקר. יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם [ת"כ]: (ד) המנורה הטהורה. שהיא זהב

באור

וחולקים עליו גדולי עולם ז"ל, אלא שנס לדעת רש"י ז"ל שלא היו דולקין רק בליל', כאמר נר תגיד על נר המערבי. שבזמן שהשכינה בישראל נעשה לו נס. שאע"פי שאינו נותן בה שמן אלא כמדת חברותיה היה דולק כל היום עד הערב, וכשלא נעשה לו עוד נס זה, ומצאו כבה מדשנו ונותן בו פתילה חדשה ושמן חדש ומדליקו, וממנו היו מדליקין הנרות בערב, וכן שנוי בת"כ, וכן מפורש בתס' תמיד: תמיד, אף בשבת. תמיד אף בטומאה. ת"כ: (ג) מחוץ לפרכת העדת, מחוץ לפרכת המבדיל בין קדש הקדשים ששם לחות העדות בארון ה'. יאיר את הנרות, לא בקדש הקדשי', כי לא לאור' הוא צריך: באהל מועד, בהיכל ולא בעזרה, כי אין אהל מועד בכל מקום אלא דביר והיכל. כמו שבארנו (פרשה א' ב'): יערך, לשון ערך וסדר, שיתן בנרות שמן כמדת הלילה, ופתילות מתוקנות הדולקין יפה. דומה לזה פירש"י ז"ל עריכה הראויה למדת כל הלילה, ושערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר, והן כדאי אף ללילי טבת ומדה זו הוקבעה להם: אתו, מוסב על נר תמיד. וכן לכל נר ונר. כמפורש בפסוק הסמוך: אהרן, וכן בפ' בהעלותך נאמר בהעלותך את הנרות וגו' ויעש כן אהרן וגו' (במדבר ח' ב'), אבל בפ' ואתה תצוה נאמר יערוך אותו אהרן ובניו (שמות כ"ז כ"א). שאין המצוה חובה על הכ"הג. אלא כל הכהנים כשרים להדלקת המנורה, שבתקומות שהכוונה על הכ"הג לבדו, יאמר הכהן המשיח, כמו בפר העלם דבר ובמנחת חביתין ובעבודת י"הכ וכיוצא, אבל כשאומר אהרן ובניו גם הכהנים ההדיוטים בכלל לא הוא והמשוחים תחתיו וכן כשאומר אהרן לבד אינו אלא לכבודו לפי שהוא אבי המשפחה, והראשון שעובד בבית ה', וכן ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן (במדבר י"ח כ"ח), אבל בפ' בהעלותך פי' רמ"בן ז"ל שאהרן היה המדליק אותן כל ימיו. אע"פי שהמצוה כשרה בבניו. היה הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון, והאריך שם בדבריו: מערב ועד בקר, אינו מוסב על יערוך אותו. שאין העריכה כי אם זמן קצר, אבל מוסב על לפני ה' תמיד, שיערוך אותו הכהן. להיות הנר לפני ה' תמיד מערב עד בקר. שאם לא יעריכנו כנכון, ויכבה הנר קודם הבקר עבר על המצוה: חקת עולם לדרתיכם, כל זמן שיש משכן או מקדש חוק זה נוהג: (ד) על המנרה הטהורה, היא מנורת זהב טהור הנאמ' בציווי מעש' המנור', עליה יערוך את הנרות. ויאמר רמ"בן ז"ל לפי שלהלן לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו וגו' והיה במשמע על מנורה או בלא מנורה, אם תשבר או תאבד כאשר היה בשובם מן הגולה, אמר עתה על המנור' הטהור' שלא ידליקו אלא על המנור' הטהור', ויפה דבר, שכל זמן שמנורת משה קיימת חייב להדליק עליה, ואחשוב עוד שעל כן סתם הכתוב להלן ולא פירש שיערוך הנרות על המנורה. וגם כאן סתם תחלה ואמר מחוץ לפרכת העדות בא"ת יערוך אותו, ובסוף אמר על המנורה הטהורה, גם לא פי' בשתי המקומות שיהיו שבעה נרות, אלא נר תמיד, ללמדנו שמותר להוסיף בהיכל עוד מנורות כמשפט מנורה שעשה משה, ולהעלות עליהם נרות, אלא

(ה) וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת׃ (ו) וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי יְהוָה׃ (ז) וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת לְבֹנָה זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה לַיהוָה׃

ת"א ולקחת מנחות ע"ו, ב' ול"ח ח': שני שה ל"ד, ח': ושמת מנחות ל"ד, ח' ול"ח ח': השלחן חגיגה כ"ה ב'. מנחות כ"ט, ח' ול"ז ב': ונתת סוטה ל"ז, ח' מנחות ס"ג, ח' ול"ו ח' ול"ז ח':

מאכען. (ה) אויך נימסט דוא פיינעס מעהל, בעקסט דאפאן צוועלף קוכען; יעדער קוכען זאלל צוויא צעהנטען האבען. (ו) דיזע לעגסט דוא אין צוויא שיכטען, זעכס אויף איינע שיכט, אויף דען טיש פאן ריינעם גאלדע, פאר דעם עוויגען. (ז) אויף יעדע שיכט לעגסט דוא לויטערן ווייהרויך, דיזער ווייהרויך דיענע דעם בראדע צום פערדופטען: איין פייעראפפער, דעם עוויגען צו עהרען.

תרגום אונקלוס

תְּדִירָא׃ (ה) וְתִסַּב סוּלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא עַשְׂרֵי גְּרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין תְּהֵי גְּרִיצְתָּא חֲדָא׃ (ו) וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן תַּרְתֵּין סִידְרִין שִׁית בְּסִידְרָא עַל פָּתוֹרָא דַּכְיָא קֳדָם יְיָ׃ (ז) וְתִתֵּן עַל סִידְרָא לְבוֹנְתָּא

רש"י

טהור. ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: (ו) שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהור. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן [מנחות צ"ז ת"כ]: (ז) ונתת על המערכ'. על כל אחת משתי

באור

שעל כל פנים חייב גם להעלות נרות על מנורה טהורה שעשה משה, ומזה למד המלך שלמה שהוסיף עשר מנורות בהיכל, שכן נאמר ואת המנורות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור (מ"א ז' מ"ט), ואמרו רבותינו ז"ל חמש מימין המנורה של משה וחמש משמאלה, ונאמר בד"ה ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם, ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל, וכמשפטם הוא המשפט המפורש במנורת משה, ולפי שעיקר מצוה היא להעלות נר במנורה הטהורה אמר אביה לירבעם ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב (ד"ה ב' י"ג י"א), ובאין עוד המנורה שעשה משה מותר לעשות מנורה אחרת כמו עולי הגולה בימי עזרא, ואפי' יפוי המנורה וכפתוריה ופרחיה אינן מעכבין, כמו שלמדו רבותינו ז"ל מאמרו מקשה היא (במדבר ח' ד'), לומר שאין מעכב אלא מקשה, אפי' זהב אינו מעכב, וכמ"ש רמ"בן ז"ל בפ' בהעלותך: לפני ה' תמיד. שתהיה המנורה על מקומה בהיכל ה'. כי אם היא בחוץ אין מקום למצוה זו: (ה) ולקחת סלת. בצווי, וכן ואפית אותו, ובאה זו המלה מלרע והיא זרה, מפי' רמ"בע ז"ל: אתה. הסלת. כי סלת נקבה: החלה האחת. כל אחת מי"ב חלות הללו, ובאה מלת יהיה בסימן הזכר, כמו ויהי כל הארץ (בראשית י"א א'), ואפשר שכפי משפט הלשון יורה שאין הכוונה שחלה אחת מן הי"ב חלות תהיה שני העשרונים ושאר החלות אינן צריכין להיות כן, אלא יהיה כל אחת: (ו) ושמת אותם. שב על סוף הכתוב, שישימם על השלחן: שתים מערכות, בשתי סדרים: שש המערכת. במערכה אחת תסדר שש חלות, וכן בשניה, ואופן סדר כל מערכה מפורש במשנה: השלחן הטהר, שנאמר עליו ועשית שלחן וגו' וצפית אותו זהב טהור (שמות כ"ה כ"ד), וגם זה אינו מעכב, שעולי גולה עשו שלחן אחר, אלא כל זמן שאותו של משה קיים, מצוה לסדר עליו לחם הפנים, ולמדנו שמותר להוסיף על השלחן הזה כמו שעשה שלמה שנאמר ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל (מ"א ז' מ"ט), כלומר לאותו של משה, וכמו שפרשנו במנורה: (ז) ונתת על המערכת, כבר אמר שם המערכת, ועליה אמר שעל כל מערכת ישים לבונה זכה, וכן פי' רש"י ז"ל על כל אחת משתי המערכות, היו שני בזיכי לבונה מלא קמץ לכל אחד, ובת"כ למדוהו מן המקרא;

(ח) בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ (ט) וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָה חָק־

תולדות אהרן ביום יומא נ"ד, א': מאת מכות כ"א, ב': והיתה יומא י"ז, ב'. ב"ב קמ"ג א'. סנהדרין כ"א, א'. ע"ז י', ב': חק מנחות ע"ו, א':

תרגום אשכנזי

(ח) אללעצייט, יעדעס מאהל אם שבת, זאָלל ער עס צו רעכטע לעגען פֿאָר דעם עוויגען; דיא קינדער ישראל'ס מיססען עס הערגעבען, דיזעס איזט איין עוויגער בונד. (ט) עס געהאָרט אבער אהרן אונד זיינען זאָהנען, דיא פֿערצעהרען עס אם הייליגען אָרטע; דען עס איזט איין הייליגטהום דער ערסטען קלאססע, דאז איהם אלס

תרגום אונקלוס

(ח) בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא יְסַדְרִינֵיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלָם׃ (ט) וּתְהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי

דכִיתָא וּתְהֵי לִלְחֵם לְאַדְכָּרָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃

רש"י

המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד: והיתה הלבונה הזאת ללחם לאזכרה. שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכ' למנח': והיתה. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה

באור

על, לא על הלחם, אלא על בסמיך שהוא סמוך תיבת על במקומות רבות, וכן אמרו במדרש: זכה, ברורה מכל פסולת: והיתה, הלבונה העולה על המזבח: ללחם לאזכרה, לזכרון טוב לפני ה', כי הלבונה אשה לה'. ומזכיר ללחם שיהיה לרצון, כי אין מן הלחם לגבוה כלום, ולפי שהלבונה עולה על האישים בעבור הלחם, הלחם הנתן לכהנים היא חלק מאשי ה', כמו שירי המנחה אחר שהוקטר הקומץ, והרי השירים קדש קדשים, כן הלחם הזה קדש קדשים, כמו שיפרש בסמוך (פסוק ט'): (ח) ביום השבת וגו', בשבת מסלק את הישנה ומקטיר הלבונה, ועורך את החדשה: מאת בני ישראל ברית עולם, לא מצאתי לפרש זה בשום קרבן לבד בלחם הפנים, ולא ראיתי מי שפי' פשוטו של מקרא זה ואנקלוס ז"ל תרגם מן קדם בני ישראל לקים עלם, ואומר אני לפי שברך השם את יום השבת וקדשו במעשה בראשית, שבו שבת ממלאכתו, והחל למלוך על יצוריו, וחפץ להשכין שכינתו בתחתונים, שהוא בכלל ברית עולם של מעשה בראשית, וכמו שדרשנו (פרשה ב' י"ג), וכשסרו בני אדם מאחרי ה', ונבחר אברה' חבעו. נתקיים בהם הברית הזה, שהוא ברית עולם, ולכן כשכרת הברית עם אברהם חבעו. אמר והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם (בראשית י"ז י"ג), שתהיו אתם עם ה' הנוחלים הטובות הכלולים ביום השבת של מ"ב, ועל כן בהם לבד צוה על השבת. וכן אמר לעשות את השבת לדורותם ברית עולם (שמות ל"א ט"ז), לכן בלחם הפנים שמלותן ביום השבת, ואין דוגמתן בשאר קרבנות צבור, עולות באין בחול כמו בשבת, ועומר ושתי הלחם שהן מנחות צבור באין בחול כמו בשבת, לבד מנחת לחם הפנים שמלותה בשבת, והיא שתים עשרה חלו' כמספר שבים עשר שבטי ישראל, אמר מאת ב"י ברית עולם. להודות כי בני ישראל מקריבין מנחה זאת לכבוד קדושת היום שנחלו שהוא ברית עולם, ועיקר הבריאה. שאם אין קדושה וברכה ושכינה בתחתונים אין כלום. ובת"כ שני מאת ב"י, מרלון ב"י, ברית עולם, ממי שהברית שלו, ונקל פרושו מדברנו. והבן. [א"ה, ולי נראה שהיא מוסב על מה שלמטה, והטעם שבני ישראל יתנו את הסלת, והיתה לאהרן ולבניו. ברית עולם מאת בני ישראל להקריב האשה לה', וחק עולם מאשי ה' לאהרן ולבניו, וכן מתורגם בל"א]: (ט) והיתה, המנחה הזאת, שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא תפי' רש"י ז"ל, ויפה פי', כי לפי שאמר ושמת אותם שתים מערכות, שומע אני שהן שתי מנחות, על כן חזר לומר והיתה שכלה מנחה אחת וזה לדעתי פי' ונתת על השלחן לחם הפנים (שם כ"ה ל'), דמהו לפנים שהוא אחד ואיברין

עוֹלָם׃ (י) ס וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ

איינבעשטענדיגעס רעכט, פֿאָן דען אָפּפֿערן דעס עווי־גען צופֿעללט. (י) איינסט גינג דער זאָהן איינער ישראלית, אבער איינעס מצרישען מאננעס, אונ־טער דיא קינדער ישרא׳ל אוים, אונד גערית׳ה אים לאגער אין שטרייט, דיזער זאָהן איינער ישראלית

תרגום אונקלוס

קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ קְיָם עָלָם׃ (י) וּנְפַק בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְהוּא בַּר גְּבַר מִצְרָאֵי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְנְצִיאוּ בְּמַשְׁרִיתָא בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְגַבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל׃

רש"י

בכלל מנחה היא: (ט) ואכלוהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: (י) ויצא בן אישה ישראלית. מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה. ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב [במדבר ב׳] נכנס בבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף [ת"כ]: בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני

באור

כפולים, שתי עינים שתי נחירים שני לשתות, שתי אזנים, וכן שתי מערכות למנחה אחת, ורמב"ן ז"ל פי׳ והיתה על כל אחת מן המערכו׳, ואינו נראה לי: ואכלהו, מוסב על הלחם שהוא לשון זכר, מפי׳ רש"י ז"ל ואע"פי שהם י"ב לחמים, כללם ג"כ להורות שהן נחשבים לאחד: במקום קדש, פרשנוהו (פרשה ו׳ ט׳): קדש וגו׳, כלומר שצריך לנהוג בו כמו בשירי מנחות שיש מהן קומץ למזבח, שהוא חלקו מאשי ה׳, וכמו שפרשנו (פסוק ז׳): לו, לכל אחד הנוטל חלקו ממנו, או לפי שאמר לאהרן ולבניו, הודיע שאינו לבנן אלא לו לבית אב של משמר, ורבותינו ז"ל אמרו לאהרן שלא במחלוק׳ ולבניו במחלוקת: חק עולם, לבית עולמי׳: (י) ויצא בן אשה ישראלית, טעם שנכתב ספור זה כאן לא פירשו המפרשי׳ ז"ל על דרך הפשט ולדעתי לפי שספר ויקרא כלו מראשו ועד כאן קדושות, קדושות הקרבנות, והנזיר׳ מן הטומא׳ והעריו׳, ומועדי ה׳ הקדושים, וכל פרשת קדושים, וכמו שבארנו שם. ומכאן ואילך לא דבר עוד על קדושת הגוף והמצות, כי אם בקדושת הארץ שמטה ויובל. לכן נכתב באחרונה הספור הזה, לפי שבפרשת קדושים החל איש אמו ואביו תיראו (פרשה י"ט ג׳), ובארנו שם טעמו, וכן נשדבר על העונשים, החל איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו (שם כ׳ ט׳), ועל ברכת השם לא הזהיר ולא העניש, ואם הוא חמור מאד ממקלל הורים, לפי שאין מדרך כבוד שלמעלה להזהיר על ברכת השם הנכבד והנורא המיוחד, וחלילה לבני ישראל היודעים את ה׳ שיברכוהו, והדבר בעצמו נמנע, שהיודע אותו שהוא לבדו ומאתו הכל ואין מי יעמוד לפניו, קללתו לשגעון תחשב, ומי שיברך את השם, מעיד על עצמו שאינו מאמין בו, ולא יזהיר השם בתורתו לכופרים בעיקר, על כן לא באה אזהרה על המקלל את השם המיוחד, אלא אלהים לא תקלל (שמות כ"ב כ"ז), שכולל דיינים וכיוצא וכמו שאפרש, אבל ספר הכתוב שקרה הדבר הרע הזה במחנה ישראל. שברך איש את השם המיוחד, לא שהיה איש מזרע ישראל חלילה. אלא בן איש מצרי שהיה מלומד בתועבות מצרים, ואת ה׳ לא ידע, ושאלת משה ותשובת השם לנו למדין על דרך הספור דין פושע כזה: ויצא, לא פרשה תורה מהיכן יצא ורש"י ז"ל העתיק מדרש רבותינו ז"ל מהיכן יצא, ר׳ לוי אומר מעולמו יצא, ר׳ ברכיה אומר מפרשה של מעלה יצא ולגלג ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב, בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן. אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני, אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב, נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף, וסברת ר׳ לוי כולל מה שאמרנו שהעושה כן כופר בעיקר ויצא מעולמו כי אין לו נחלה וחלק בחיי עולם, וסברת ר׳ ברכיה הוא טעם למה נסמך ספור זה לכאן, וגם זה מתישב מדברנו, וסברת מתניתא הוא טעם למה אמר בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי, וגם זה מתישב מדברנו,

הַיִּשְׂרְאֵלִֽי׃ (יא) וַיִּקֹּב בֶּן־הָֽאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית

ת"א ויקב וכו' סנהדרין נ"ו, א':

תרגום אשכנזי

מיט איינעם ישראל. (יא) דער זאָהן דער ישראלית שפראך דען נאַמען אוים אונד לעסטערטע. מאן בראכטע איהן פאָר משה, זיינע מוטטער היס שלמית, דיא טאָכ־

תרגום אונקלוס

(יא) וּפָרֵישׁ בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמָא וְאַרְגֵּיז וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי לְשִׁבְטָא דְדָן׃

רש"י

ישראל. אלא שנתגייר: וינצו במחנה. על עסקי המחנה: ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: (יא) ויקב. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפור' ששמע מסיני [סנהדרין פ"ז]: ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית. דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא

באור

אבל רא"בע ז"ל פי' כפשוטו שיצא מאהלו, כמו יצאו נצבים פתח אהליהם (במדבר ט"ז כ"ז) וכן פי' רמ"בן ז"ל שהוא כמו ויצא בתוך העיר (אסתר ד' א'), שיצא מביתו אל תוך העיר, וכן זה יצא מאהלו וממקומו ובא בתוך העם, אבל אין זה מוכרח כמ"ש לשון יציאה למעלה (פרש' ט"ז י"ח), מכל זה נראה לי שכל לשון ויצא לכוונה לפנים בלב, להגיד כי הרשע הזה יצא לעורר מדנים להכעיס את ישראל: וינצו במחנה. לפי שאמר ויצא בן אשה ישראלית לא נחשוב שיצא חוץ למחנה, אלא שיצא מקצה המחנה ובא אל המחנה, ושם היתה מצה ומריבה בינו ובין איש ישראלי לא זכרו הכתוב מי היה, גם לא טעם המצה, אולי בן המצרי דבר דברים אשר לא כן על ישראל. ושבח מנהגי אבותיו וגדולתם, ואיש הישראלי התפאר והתהלל בה' שהוא אלהי ישראל אשר גאלם ממצרים, והשפיל גאון פרעה ועבדיו בעבור עמו. והתקצף בן המצרי וקלל, וזכר במחנה כי שם ענן ה', כאמרו אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם (במדבר י"ד י"ד), ושם בעת הרשע הזה: בתוך בני ישראל, לא שהיה במצרים עם אביו, ועכשיו בא. אלא שהיה בתוך בני ישראל, וראה את כל מעשה ה' הגדול, ואע"פכ התפקר לעשות מה שעשה: בן הישראלית ואיש הישראלי, להודיע כי גוי הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי. ואע"פי שפסקו בגמרא גוי הבא על בת ישראל הולד כשר, הרי אמרו מזהמין את הולד שהוא פגום לכהונה, וכל שכן שאינו ישראלי בשם ליחוס ולדגלים ולנחלת הארץ. מפי' רמ"בן ז"ל. ועוד האריך בזה, אבל אינו הכרחי לפשט הכתוב: (יא) ויקב. יש אומרים שפרושו ויפרש כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעיה ס"ב ב'), האנשים אשר נקבו בשמות (במדבר א' י"ז). ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב (שם כ"ג ח'), והראשון קרוב לפי דעתי, מפי' רא"בע ז"ל, גם דעתי נוטה לפי' הראשון, שלפי' השני הענין כפול, גם אנקלוס ז"ל תרגם ופריש. אבל יב"ע תרגם ופריש וחרף, הרכיב שני הפירושים, אולי יסבור שענין המלה תמיד פרישת שם, פעם לגדלה ופעם לקללה, כפי הענין שנכתב אללו, וכאן הוא לגנאי שהרי נאמר אחריו ויקלל, ומלת ויקלל תרגם אנקלוס ויב"ע ארגיז, אבל חרף אינו קללה אלא דברי חרוף, וא"כ ויקב אינו קללה אלא פרוש לגנאי ולחרוף: השם. מלת שם על כל דבר שיש בו כח נגלה ממנו הנודע לבריות, שעי"כ יקראו לדבר ההוא בשם, כמו בהגלות חכמת האדם בינתו או גבורתו, יקראוהו בשם חכם מבין או גבור, על דרך זה הן שמותיו של הקב"ה, שבהגלות משפטיו ודיניו יקרא אלהים, ובהגלו' טובו יקרא טוב, ובהגלות רחמיו רחום. וכן בכל דבר, וכל שם יורה על ענין פרטי. לבד שם אחד, שכולל בהוראתו כל הפרטים עד בלי חקר, והוא שם בן ד' אותיות. כי הוא מורה על חיוב המציאות שהוה הכל ושאין עוד מלבדו. ונודע מזה שהוא הכל והכל בו, ולכן עליו יאמר שם סתם, וזהו ויקב בן האשה הישראלית את השם, שפרש שם בן ד' אותיות. וכן נאמר ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך (דברים כ"ח נ"ח). והבן: ושם אמו, במקושש אמר ויקריבו אותו וגו' אל משה ואל אהרן ואל כל העדה, וכאן אמר ויביאו אותו אל משה,

בַּת־דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן׃ (יב) וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־פִּי יְהוָה׃ פ
(יג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יד) הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־הַשֹּׁמְעִים אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה׃ (טו) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר

ת"א הוצא שם מ"ג, ג' וכ"ו ה': ורגמו סוטה כ"ג, ג'. סנהדרין מ"ה, ח':

טער דברית, אויס דעם שטאממע דן. (יב) מאן טהאט איהן אינ'ס געפֿענגניס, ביז איהנען בעשייד געבדאכט ווערדע, אים נאמען דעם עוויגען. (יג) היראויף שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פֿאָלגט: (יד) לאס דען לעסטערער אויס דעם לאגער הינאוים פֿיהרען, אללע, דיא עס געהאָרט האבען, זאָללען איהרע הענדע אויף זיינען קאָפף לעגען, אונד דיא גאנצע געמיינע איהן שטייניגען. (טו) דען קינדערן ישרא'ס מאכע פֿאָלגענדעס בעקאננט: ווער זיינע גאָטט־

תרגום אונקלוס

(יב) וְאַסְרוּהִי בְּבֵית מַטְרָא עַד דְּיִתְפְּרֵשׁ לְהוֹן עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ׃ (יג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יד) אַפֵּיק יָת דְּאַרְגִּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִסְמְכוּן כָּל דִּשְׁמָעוּ יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (טו) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר

רש"י

בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן [שמות ל"א] שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו [במדבר ט"ו] אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו [סנהדרין ע"ח]: (יד) השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו [ת"כ]: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: ונוקב שם. אינו חייב עד

באור

שהיה אפשר לחשוב שהיתה אמו ממשפחת משה, על כן לכבוד משה ולהבדילו מב"ד, לא הביאוהו לפני העדה כלה על כן הפסיק ואמר ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן, שאפילו משבטו לא היתה, אבל הביאוהו למשה לבד, לכבוד השם שלא לפרסם הנבלה הזאת לכל העדה: (יב) ויניחהו במשמר, במצות משה, לא דן מדעתו אם מקלל אביו ואמו נדון בסקילה כל שכן זה, שאין עונשין מן הדין, ואולי ענשו חמור בסייפין ומיתה, או ביד ה' תהיו בו. כמו בעדת קרח: לפרש, כמו מפורש ושום שכל (נחמיה ח' ח'). והוא קרוב ללשון פרישה בשין שמאלית. כמו דבר פרוש שאין קלתו מכסה: על פי ה', בגזרת השם. לפי שלא נאמר למשה עד הנה דין המקלל המתינו על משה שיפרוש להם דינו על פי ה': (יד) הוצא, מבנין הכבד הנוסף, כמו הושב את אביך (בראשית מ"ז ו'), שיצוה לשלוחי ב"ד שיוליאוהו: מחוץ למחנה. ישראל: וסמכו כל השמעים וגו', פי' רש"י ז"ל השומעים. אלו העדים כל להביא את הדיינים, את ידיהם, אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמתה לך, ולפי' זה ראוי להעשות כן בכל יוצא ליהרג, ואפשר שחלוק מקלל משאר עוברי עבירה שהשמיע לאזני העדים השומעים עון פלילי כזה, ואוי לאזנים שכך שומעות, ועוד שהעדים צריכין להגיד בפיהם מה ששמעו, וכמו ששנינו במשנה (סנהדרין דף נ"ו ע"א), וכן הדיינין שומעים מפי העדים הקללות האלה, והרי הין חייבים לקרוע על עדותן, כמו שאמרו שם, לכן סומכים ידיהם על ראשו, לומר אתה גרמת לנו כל זאת, נקיים אנחנו, ואשמתינו תחול על ראשך, כענין סמיכת ידי הכ"הג על ראש השעיר המשתלח, שנותן עליו את עון בית ישראל: כל העדה, במעמד כל העדה, מכאן ששלוחו של אדם כמותו, מפי' רש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ולפי פשוטו ירמוז שכל הרואה לבזוס הנבל הזה עושה מצוה, לכבוד ה' אלהיו: (טו) כי יקלל אלהיו. אמרו רבותינו

לֵאמֹ֑ר אִ֥ישׁ אִ֛ישׁ כִּֽי־יְקַלֵּ֥ל אֱלֹהָ֖יו וְנָשָׂ֥א חֶטְאֽוֹ׃ (טז) וְנֹקֵ֤ב שֵׁם־יְהֹוָה֙ מ֣וֹת יוּמָ֔ת רָג֥וֹם יִרְגְּמוּ־ב֖וֹ כָּל־הָעֵדָ֑ה כַּגֵּר֙ כָּֽאֶזְרָ֔ח בְּנָקְבוֹ־שֵׁ֖ם יוּמָֽת׃ (יז) וְאִ֕ישׁ כִּ֥י יַכֶּ֖ה כָּל־נֶ֣פֶשׁ אָדָ֑ם

תולדות אהרן כי יקלל חגיגה י"ח, ב'. קדושין ל', ב'. סנהדרין נ"ז, א'. שבועות ל"ו, א': ונשא פסחים ל"ג, ב': ונקב סנהדרין נ"ו, ב'. שבועות ל"ו, א': כגר סנהדרין נ"ז, א': בנקבו שם ס"ו, א', שבועות ל"ו, א': ואיש ב"ק פ"ג, ב', סנהדרין ע"ח, ב'. נדה מ"ד, ב': כי ב"ק י', ב' וס"ג ב':

תרגום אונקלוס

גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יַרְגֵּיז קֳדָם אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ׃ (טז) וְדִיפָרֵשׁ שְׁמָא דַיְיָ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל מִרְגָּם יִרְגְּמוּן בֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטֵיל׃ (יז) וּגְבַר אֲרֵי יִקְטוֹל

תרגום אשכנזי

הייט לעסטערט, זאָלל פֿיר זיין פֿערברעכען ביסען. (טז) ווער אבער דען נאָמען דעס עוויגען מיט לעסטערונג אויסשפריכט, דער זאָלל געטאָדטעט ווערדען, דיא גאנצע געמיינע זאָלל איהן שטייניגען, איין פֿרעמדער זאָוואָהל, אלס איינהיימישער, ווער דען נאמען צור לעסטערונג אויסשפריכט, זאָלל דעס טאָדעס זיין. (יז) ווער אירגענד איינען מענשען ערשלעגט, זאָלל

רש"י

שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: (טז) ונוקב. לשון קללה כמו מה אקב [במדבר כ"ג]: (יז) ואיש כי יכה.

באור

ז"ל כי יקלל בכנוי ונשא חטאו הרי היא בכרת נאמר כאן ונשא חטאו ונאמר להלן חטאו ישא האיש ההוא מה להלן כרת אף כאן כרת, אבל נוקב שם ה' שהוא שם המיוחד חייב מיתה, ויאמר רא"בע ז"ל הנכון שמלת אלהים שם התאר, והמלאכים יקראו אלהים, וכן הדיינין, ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל. אך אם יפרש השם הנכבד, שאיננו שם התאר ולא יתערב עם שם, כי הוא לבדו, והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי, ולמען כבוד השם לא נזכר, ויפה פי', וזה טעם שעל הכנוי בכרת, כי השם לבדו יודע פשעו, והוא יכריתהו מארץ חיים. אבל מפרש השם המיוחד יומת, ומלת יקלל שבכתוב זה נמשך לכתוב השני, כי נכבוד השם הנכבד והנורא המפורש בכתוב השני נאמר סתם ונוקב, כלומר אם בקללתו פירש השם יומת, אבל למעלה שאמר ויקלל אחר מלת השם תחת שם בן ד' אותיות, ובגמרא (סנהדרין דף נ"ו ע"א), שאלו שמא ונוקב שם ה' יומת, שפירש השם באותיותיו אע"פ שלא קלל יתחייב, ולאזהרתו את ה' אלהיך תירא, כלומר שתירא רוממותו וכבודו, והוא נגד כבודו לפרש שמו, והשיבו שאזהרת עשה אינה אזהרה, ולא מצינו שהזהיר עליו בל"ת, ורש"י ז"ל פי' ונוקב לשון קללה כמו מה אקוב ואין כוונתו. שאין נוקב אלא לשון קללה, שהרי למעלה על ויקב פי' כתרגומו ופריש, אבל נוקב זה פירושו לשון קללה, לפי שעל פרישות השם אינו חייב, כמו שהוכיח בגמרא, ושאלת התלמוד, הוא על דרך משא ומתן של הלכה, כי לפי הפשט נשמע ממלת יקלל שבראש הכתוב וכמו שאמרנו: (טז) רגום ירגמו בו כל העדה, כאן אמרו בת"כ יהיו כל העדה כבעלי דבבה לו, וזה כמו שפרשנו (פסוק י"ד): כגר כאזרח, אפילו גר תושב וגוי מתגורר בארצנו. כשיקלל ויפרש השם יומת: בנקבו שם יומת. יראה בעיני לפי שחזר לומר בנקבו שם יומת, ובו הוא מדבר, גם לא אמר השם כמו למעלה, שסב גם על מקרא שלפניו שאמר כי יקלל אלהיו בכנוי ונשא חטאו, ואמר עתה בנקבו שם יומת הכולל כל השמות, אם פירש שם המיוחד יומת בידי אדם, ואם פירש כנוי יומת בידי שמים בכרת, כי מלת יומת גם על מיתה בידי שמים, כמו והזר הקרב יומת (במדבר א' נ"א), שהוא בידי שמים. ויש לדעתי הבדל בין מות יומת ליומת וכמ"ש (פסוק כ"א): (יז) ואיש כי יכה. פי' רא"בע ז"ל יתכן שהכו אלה הנצים זה את זה, על כן נכתבה זאת הפרשה, וזה רחוק, ולדעתי לפי שהשוה כאן כבוד המקום לכבוד ב"ו, שעל מברך השם חייב סקילה, ועל מקלל אביו ואמו חייב סקילה, בעבור כבוד הג' שהן שותפין בילידתו, וכמ"ש (פרשה י"ט ב'), סמך לו דין מכה אדם יהיה מי שיהיה חייב מיתה, ומכה שאר בע"ח אפי' של חברו אינו חייב אלא

מ֥וֹת יוּמָֽת׃ (יח) וּמַכֵּ֥ה נֶֽפֶשׁ־בְּהֵמָ֖ה יְשַׁלְּמֶ֑נָּה נֶ֖פֶשׁ תַּ֥חַת נָֽפֶשׁ׃ (יט) וְאִ֕ישׁ כִּֽי־יִתֵּ֥ן מ֖וּם בַּעֲמִית֑וֹ כַּאֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֔ה כֵּ֖ן יֵעָ֥שֶׂה לּֽוֹ׃ (כ) שֶׁ֚בֶר תַּ֣חַת שֶׁ֔בֶר עַ֚יִן תַּ֣חַת עַ֔יִן שֵׁ֖ן תַּ֣חַת שֵׁ֑ן כַּאֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֥ן מוּם֙ בָּֽאָדָ֔ם כֵּ֖ן יִנָּ֥תֶן בּֽוֹ׃ מפטיר (כא) וּמַכֵּ֥ה בְהֵמָ֖ה יְשַׁלְּמֶ֑נָּה וּמַכֵּ֥ה

תולדות אהרן נפש יתן כתובות ל"ה. א'. ב"ק כ"ג, א'. ופ"ג א' ופ"ג ב': כאשר כתובות ל"ב, ב' ב"ק פ"ד. א': עין כתובות ל"א, א', ב"ק שם: מום ב"ק שם, עקדה שער ע"ו: כן וכו' כתובות ל"ב, ב', ב"ק פ"ג, ב': ומכה בילה כ"א, א'. כתובות ל"ה. א', נזיר מ"א, א'. ב"ק י', ב', ופ"ג ב': ומכה וכו' כתובות ל"ה, א. קינה פ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

כָּל נַפְשָׁא דַּאֲנָשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ (יח) וּדְיִקְטוֹל נְפַשׁ בְּעִירָא יְשַׁלְּמִינַהּ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃ (יט) וּגְבַר אֲרֵי יִתֵּן מוּמָא בְּחַבְרֵיהּ כְּמָא דַּעֲבַד כֵּן יִתְעֲבֵד לֵיהּ׃ (כ) תַּבְרָא חֲלַף תַּבְרָא עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא כְּמָא דְּיִתֵּן מוּמָא בַּאֲנָשָׁא כֵּן יִתְיְהֵב בֵּיהּ׃ (כא) וּדְיִקְטוֹל בְּעִירָא יְשַׁלְּמִינַהּ וּדְיִקְטוֹל אֲנָשָׁא יִתְקְטֵיל׃

תרגום אשכנזי קצר

געטאֶדטעט ווערדען. (יח) ווער איין פיה ערשלעגט, זאָלל עס בעצאהלען. לייב פיר לייב. (יט) ווער זיינען נעבענמענשען פערלעטצט; דעם געביהרט, וויא ער געטהאן האט. (כ) ברוך פיר ברוך, אויגע, פיר אויגע, צאהן פיר צאהן. וויא ער איינען פערלעטצט האט, זאָ זאָללטע איהם ווידער געשעהען, (דאהער ער צור שאדלאָזהאלטונג פערבונדען איזט). (כא) ווער איין פיה ערשלעגט, מוס עס בעצאהלען. אונד ווער איינען מענשען ערשלעגט, ווירד

רש"י

לפי שנאמר ומכה איש וגו' [שמו' כ"א] אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינ' דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה.

באור

תשלומין, ליסד בלבנו כבוד צלם האדם וגדולתו ומעטם שבארנו שם. גם (שם פסוק י"ח): כל נפש אדם, לפי שנאמר מכה איש אמר עתה כל נפש אדם בין אשה בין קטן, אפילו בנו או עבדו ואמתו, הרי הוא חייב מיתה מטעם המפורש בפרש' נח כי בצלם אלהים עשה את האד': (יח) ומכה נפש וגו', אבל מכה נפש בהמה אפי' של חברו, ישלמנה, ובמה נפש תחת נפש, שיתן לו בהמה אחרת: (יט) ואיש כי יתן מום בעמיתו. גם כן לא היה מן הדין שיפדה נפשו בממון, וכאשר עשה כן יעשה לו, אלא שלא ניתן במשפט ב"ד, שכך קבלו אבותינו. שדברי הכתוב שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן, כאשר יתן בו מום באדם כן ינתן בו אינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון. שמין אותו כעבד. וראיה מפסוק ולא תקחו כפר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"א). ואפי' שוגג הזהיר לקחת כופר הלנוס לעיר מקלט, אבל על נתינת מום יש כופר ממון. ועוד שהכתוב אומר והכה איש את רעהו באבן או באגרוף ולא ימות ונפל למשכב שישלם שבת ורפוי ובושת, הרי שהוא דבר שבממון, ואין לך לומר שאין זה אלא מכו' שבתרפאות. אבל נתן בו מום שאינו חוזר כמו שן ועין. כן יעשה בו ממש. הרי תנה פצע תחת פצע וחבורה תחת חבורה (שמות כ"א כ"ה), ואלו דברים בחוזרים ומתרפאים. ועוד שאי אפשר לכוון לתת בו מום כאשר נתן בעמיתו, כמו שאמר רא"בע ז"ל בשם הגאון מי שיוסר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל. אבל הכל תשלומי ממון, וכל זה בדין ב"ד. אבל בדין שמים כאשר עשה כן יעשה לו, שאין עונו נמחל לו בתשלומים, ואם לא שב בתשובה שלמה ולא התפלל לו חברו, נכתם עונו לפני ה'. והוא יפרע ממנו, כי חייב שיעש' לו כאשר עשה, וכמו שכתב רמ"בם ז"ל בהלכותיו (חובל ומזיק פ"ה ג' ע'): (כ) כן ינתן בו, אמר רא"בע ז"ל יש

אָדָם יוּמָת׃ (כב) מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (כג) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי

ת"א משפט יבמות כ"ב, ב'. כתובות ל"ג, א'. ב"ק פ"ב, ב'. סנהדרין ב', א' וכ"ח א', ונ"ב א': ויוציאו סנהדרין מ"ב, ב': וירגמו שם מ"ב, א': ובני וכו' שם שם:

געטאָדטעט. (כב) גלייכעס רעכט זאָללט איהר אללע האבען, דער פרעמדע וויא דער איינהיימישע, דען איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט! (כג) משה מאכטע דיזעס דען קינדערן ישראל׳ם בעקאננט; וואָרויף מאן דען לעסטערער אויס דעם לאגער הינאויספיהרטע, אונד מיט שטיינען צו טאָדע ווארף. דיא קינדער

תרגום אונקלוס

(כב) דִּינָא חַד יְהֵא לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (כג) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יָת דְּאַרְגִּיז

רש"י

למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו ואמו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: (כב) אני ה' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מייחד שמי עליכם כך אני מייחדו על הגרים: (כג) ובני ישראל עשו.

באור

בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה (נחמיה ב' י"ג) ורבים כן, או פרושו כן ינתן בו אם לא יפרה, ואין פרושו השני נכון. גם הלשון אין צורך בו, כי הכתוב מדבר על מה שראוי להיות שינתן בו מום כזה, אלא שיענש בידי שמים. וע"י ב"ד יתחייב תשלומים שקבע לו הכתוב: (כא) ומכה בהמה ישלמנה, כבר נאמר למעלה, ורש"י ז"ל פי' בשטת רבותינו ז"ל למעלה דבר בהורג בהמה, וכאן דבר בעושה בה חבורה, ומכה אדם יומת אפילו לא הרגו, אלא עשה בו חבורה, שלא נאמר כאן נפש, ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה, מה מכה בהמה מחיים. אף מכה אביו מחיים, פרט למכה לאחר מיתה. לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב, הוצרך לומר במכה שהוא פטור ומה בבהמה בחבלה, שאם אין חבלה אין תשלומים, אף מכה אדם אינו חייב עד שיעש' בו חבור', וכפי הפש' נראה שלמעלה דבר בראיה בהודה, שאמר כי יכה כל נפש אדם, כגון שתקע החרב בלבו, ועליו אמר מות יומת שבית דין ימיתוהו, שבכל מקום במשפטי התורה שנאמר מות יומת ומקור ועתיד על מיתה בידי ב"ד, וכן למעלה מכה נפש בהמה שהמיתה. וכאן מדבר גם על מכה אדם וחבל בו ומת מיד או לאחר זמן, שלפעמים אין בו מיתת ב"ד, וכמו שבא בהלכות רמ"בם ז"ל (הלכות רוצח וש"נ פ"ד). המכה את חבירו בזדון באבן או בעץ והמיתו, אומדין הדבר שהכהו בו, והמקום שהכהו עליו, וכח המכה, וכח ההורג וכח הנהרג, ואם פטרוהו ב"ד, סוף סוף לפני השם גלוי זדונו ושגג' היתה, וישפט ביד השם, ויומת בידי שמים, וכמ"ש (פסוק ט"ז), וכן ומכה בהמה ישלמנה, שחבל בה, ויפה אמר רש"בם ז"ל מכה נפש בהמה ממיתה לגמרי. ומכה בהמה ישלמנה חובל אע"פי שאינו ממיתה לגמרי. וכמו שאמר למעלה במקלל מות יומת על מיתת ב"ד, ופעם שני יומת לכלול עונש שמים, כן זכר שתיהן על מכה נפש אדם. [א"ה, יתכן לפי פשטות הכתוב, שבא לבאר את האמור למעלה. שהיה מן הדין לענוש מדה כנגד מדה. ואמר כמו שהמכ' בהמה. וחסר ממון חבירו. ראוי שישלמנה, ומכה אדם שהרג נפש ראוי שיומת. כן היה ראוי שינתן מום באדם, כאשר נתן מום בחבירו. אלא שבמשפט בני אדם אי אפשר לעשות כך, וצריך שיקבעו לו תשלומין]: (כב) משפט אחד יהיה לכם, בדין הורג נפש אדם ובהמה. כל הורג אדם יומת. והורג בהמה ישלם, כגר כאזרח יהיה. גר המתגורר בארצכם מעמי הארצות דינו לענין זה כאזרח: כי אני ה' אלהיכם, המצוה אתכם על כך, ורש"י ז"ל פי' אלהי כלכם, כשם

יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ פ פ

כה (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָ'

תרגום אונקלוס

לְמַבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה:

כה (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימַר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי

תרגום אשכנזי קצה

ישראל'ס טהאטען אלזא וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען האטטע.

כה (א) דער עוויגע האטטע צו משה אויף דעם בערגע סיני געשפראכען, וויא פאלגט: (ב) רעדע מיט

רש"י

כל המצוה האמור' בסקילה במקום אחד דחייה רגימה ותלייה:

הכלת פרשת אמור:

כה (א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיט' נאמרו כללותי' ופרטותי' ודקדוקי' מסיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ. ונ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשני' בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות

באור

שאני מייחד שמי עליכם. כן אני מייחד שמי על הגרים, ולפרש גר הנאמר כאן גר צדק שקבל עליו תורה ומצות, ואם כן מה טעם להאמר. אבל לא ראיתיו בברייתא דת"כ: (כג) וידבר משה, פירש להם הדינין הללו: ובני ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחד דחייה רגימה ותלייה, מפי' רש"י ז"ל, ול' ת"כ אף לסמיכה אף לדחייה אף לתלייה אף ללא תלין נבלתו על עץ, ולשון זה מתוקן יותר, כי סמיכה מפורש כאן בצווי ולא במעשה, וכל האחרים אינן מפורשין כאן אפי' בצווי, ודמ"בן ז"ל פי' שישראל עשו כן בעבור שצוה ה' את משה, לא משנאתם את בן המצרי:

כה (א) וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, פי' רש"בם ז"ל בהר סיני, קודם שהוקם אהל מועד, אבל מקרא שאינו צריך הוא, מה לי אם נאמרה בסיני או באהל מועד ואין שמיטה מצוה שהיתה צריכה להם במדבר, וכל שכן שלא נהגה קודם שכבשו א"י. שהוצרך לומר שכבר נאמרה בסיני, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל בת"כ מה ענין שמטה להר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני. כלומר שאין ענין לשמיטה שהיתה צריכה שתנתנה מיד בהר סיני, ועוד אילו לא נאמר בהר סיני, היינו יודעים שנאמרה שם, שהרי כל המצות נאמרו בהר סיני כדאמרינן בזבחים. והשיבו אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מהר סיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, כלומר שמיטה נאמרה כללותיה בפ' משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך וזיתך (שמות כ"ג י'). ועוד ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות (שם ל"ד כ"א), וכאן חזר לומר פרטים בשמטה ויובל והדינין התלויין בהם, ואמר שנאמרו בהר סיני, ללמדך שכל המצות שנאמרו בסיני על דרך כלל, שנכתבו כלליהן בתורה, גם הפרטים שלהן נאמרו, אלא שנמסרו למשה פה אל פה. שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא, וכן המצות שנאמרו מאהל מועד ובערבות מואב על דרך כלל, ונכתבו כללותיהן בתורה, גם הן נאמרו פרטיהן בנבואה למשה, וזוהי תורה שבעל פה. שבעל כרחך אמרם והלא כל המצות, עניינו רוב המצות, שאם תאמר כלן, הרי פסח שני, והרי פרשת נחלות, שהוצרך לשאול את פי ה', אלא בא ללמד על המצות שנאמרו בסיני באהל מועד בערבות מואב, שנאמרה כל אחת עם פרטיה: (ב) דבר אל בני ישראל, כשגמר בספר זה לצוות על קדושות הגוף והמחשבות התחיל לדבר בקדושת הארץ השמטה והיובל שאם יבטלים יתחייבו גם עליהן גלות הארץ, כמו על העריות ועל ש"ד וע"ז, וכמו שאמר בעז"ה בפרשת בחקותי: כי תבאו, לאמר ידושה ויריבה, שיש לכל אחד נחלתו בארץ, וכנראה מפסוק שם שנים

תרגום אשכנזי

דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד קאממט דאז איך אייך איינגעבע, זא זאלל דאז לאנד דעם עוויגען צו עהרען איינע פייערהאלטען. (ג) זעכס יאהרע הינדורך קאננסט דוא נעמליך דיין פעלד בעזעען, אין עבען דער צייט דיינען ווייגבערג בעשניידען, אונד דיא פריכטע דאפאן איינזאמ־

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ (ג) שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ

תולדות אהרן שש נדרים ס"א, א':

רש"י

מועד: (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת

תרגום אונקלוס

אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתִשְׁמֵט אַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ׃ (ג) שִׁית שְׁנִין

באור

תזרע שדך וגו': אל הארץ, המיוחדת היא ארץ כנען: אשר אני נתן לכם, אבל מה שאיני נותן לכם, אע"פי שהיא מכלל המתנה שנתתי לאברהם, כגון קיני וקנזי והקדמוני שהן עמון ומואב וארץ אדום ועד נהר פרת. אין שביעית נוהג בהן, שהרי איני נותן אותן לכם, ומי שקונה בהן שדות וכרמים, אין שמטה נוהגת בהן: ושבתה, לשון שביתה פרשנו (פרשה כ"ג ד'), שענין המלה הפסק ובטול. וכן כאן תפסוק הארץ מהצמיח זרועיה. כי לא תזרע ולא תעבד, ולא היה אפשר לתלות השביתה באדם. ילומר ושנה השב עית תשבות מעבודת הארץ, שאינו דומה לשביתה האמורה בשבת, שהיא חובת הגוף בכל מקום ובכל זמן, אבל עבודה בשביעית אינה אסורה אלא בארץ. ובארץ אחרת מותר לזרוע ולקצור. ואין השביתה אלא לארץ: שבת לה', פירש"י ז"ל לשם ה', כמו שנאמר בשבת בראשית. ובת"כ שנו (פסוק ד') שבת לה', כשם שנאמר בשבת בראשית שבת לה', כך נאמר בשביעית שבת לה'. שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. כל מלאכה שבשדך, וכל מלאכה שבכרמך וכמ"ש בעז"ה, ורבינו ז"ל שפי' לשם ה', כוונתו פשוטה, כמו יום המנוחה של שבת שהוא לשם ה', לפי שבו שבת מכל מלאכתו, לא להנאת עצמו ולהתענג בו כן שנה שביעית שבת לשם ה', שהוא בוראה היא כוננה, לו הארץ ומלואה, ולכן צוה על שביתת השנה השביעית, זכר ליום השביעי שבו שבת מכל מלאכתו, לא שתכוון שתשבות הארץ אחת לשבע שנים, כדי שתוסיף תת כחה, כמכבר עובדי אדמה, ומה שטען רמ"בן ז"ל שכל המועדים הם לשם ה', ולא נאמר באחת מהן לה', אלא יאמר יהיה לכם שבתון ובי"הכ אמר שבת שבתון יהיה לכם, אינו טענה שהם בחג המצות אמר חג המצות לה', כל מה לשם ה', לא להנאתך, וכן חג הסכות שבעת ימים לה'. ואם בי"הכ וסכות אמר גם לכם, הרי בשבת אמר ג"כ קדש היא לכם, ובשמטה והיתה שבת הארץ לכם, ולהכנס הסיע הרא"ם ז"ל כוונת רש"י ז"ל לדעת רמ"בן ז"ל שכיון לדרך הסוד, ועוד אכתוב דעתי בפרשה בעז"ה (פסוק ה'): (ג) שש שנים, יפרש מה היא שביתת הארץ, ואמר שדך לא תזרע וגו', לא שתשבות מכל מלאכה שעושין בקרקע, כגון ליסד יסודות לבנות בתים, או לחפור בורות, או לעדור בהרים לחצוב אבנים ומתכות, אלא תשבות מחרישה וזריעה ודומיהן. וכן שנו בת"כ ושבתה הארץ, יכול מלחפור בורות שיחין ומערות ומלתקן את המקואות ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ויראה בעיני עוד שעל כן הקדים שש שנים תזרע ארצך ושש שנים וגו', שנראה מקרא שאינו צריך, שאילו אמר ושבתה הארץ שבת לה' שדך לא תזרע, הייתי טועה לומר ושבתה הארץ מכל וכל, שאפילו זריעה וקצירה שהיא לחיי נפש אסור, וכל שכן בנין וחפיר', עכשיו שנאמר שש שנים תזרע וגו', הודרך שאינו מזהיר אלא על זריעה וזמירה, ועל דרך רבותינו ז"ל שש שנים תזרע ולא בשביעית, ולאו הבא מכלל עשה עשה, ונמצא הזורע בשביעי' עובר בלאו ועשה: שש שנים, לא אמר ששת שנים, כמו ששת ימים תעבוד (שמות כ' ט'), לפי ששמת ששית של שנים, שהוא המספר המופשט מהמתואר, שכל אחד דומה לחברו, ואין זה אלא בימים שכל אחד כ"ד שעה, אבל שנות השמטה אינו שוין כפי סדר העבורין, הוצרך לומר שש שנים: תזמר כרמך, תקצץ זמורותיו, ותרגומו לא תכסח, ופירש"י ז"ל דומה לו קוצים כסוחים, שרופה באש כסוחה, והנה קצירת הזמורות בגפן לצמיחתו, כזריעה לשדה:

את־תבואתה: (ד) ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: (ה) את ספיח קצירך לא

קמץ בז"ק

ת"א ובשנה ר"ה ט' ח'. ת"ק ג' ח'. מכות ח' ג':

מעלו. (ד) אים זיבענטען יאהר אבער זאלל דאז לאנד איינע האהע פייער האלטען, איינע פייער דעם עוויגען צו עהרען. דיין פעלד זאללסט דוא ניכט בעזעען, דיינען וויינבערג ניכט בעשניידען. (ה) וואס פאן דיינער פאריגען ערנדטע נאכ-

תרגום אונקלוס

תזרע חקלך ושית שנין תכסח כרמך ותכניש ית עללתה: (ד) ובשתא שביעתא ניח שמיטתא יהי לארעא שמיטתא קדם יי חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח: (ה) ית כתא דחצדך לא

רש"י

בדלתי': (ד) יהיה לארץ. לשדו' ולכרמים: לא תזמור. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח' ודומה לו קוצים כסוחים [ישעיה ל"ג] שרופה באש כסוחה [תהלים פ']: (ה) את ספיח קצירך. אפי' לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו

באור

ואספת את תבואתה, זהו הקציר לשדה, והבציר לכרם, שאוסף תבואת הארץ שצמחה בשנה ההיא אל הגרן ואל היקב, כמו וחג האסיף באספך את מעשיך מן השדה, ושלשתן אסורין בשביעית, כמו שיבואר בשני פסוקים הסמוכים: תבואתה, שב אל הארץ הנזכר' בפסו' הראשון, מפי' רא"בע ז"ל, וזה אמת. ומלת תבואה שם כולל לכל מה שתביא הארץ, הדגן התירוש והיצהר והמאכלים וכיוצא, כמו ומחרוץ תבואתה נבחר (משלי ג' י"ד), מה שתביא החכמה, נבחר ממה שיביא החרוץ. ורב תבואות בכח שור (שם י"ד ד'), מטעם השור להביא יתרון הרבה לבעליו, ואסיפת תבואה הוא אל האוצר לאכול לשבע' ולעשות סחורה, כמ"ש (פרש' י"ט כ"ה): (ד) שבת שבתון, לשון התורה בשביעית, כמו בשבת. שהרי במועדים לא נאמר אלא שבתון. ובשבת וי"כ אמר שבת שבתון וכן אמר שבת היא לה'. וגם בשביעית אמר כן, אחשוב שבא ללמדנו שהשביעית דומה באיסור עבודה האדמה, לשבת בכל המלאכות, לא שדומה במלאכה למועדים, שהתיר מלאכת אוכל נפש ליום המועד. והייתי אומר שגם בשביעית איננו אסור במלאכת הקרקע אלא כשזורע וקוצר להכניס לאוצר ולסחורה, אבל מעט מה שצריך לכלכלת ביתו שהוא אוכל נפש מותר, לכך נאמר בי שבת שבתון שבת לה' כמו בשבת בראשית שאסור בו אפי' מלאכת אוכל נפש. וקרוב לי לומר שזאת דעת הברייתא שאמרה נאמר בשביעית שבת לה' כמו בשבת בראשית, כלומר לא שבתון כמו במועדים, להשוות דינה לדין שבת, ולכן שדך לא תזרע כל מלאכה שבשדך, וכרמך לא תזמור כל מלאכה שבכרמך, כלומר אפי' מעט לחיי נפש, והפי' הזה מוכרע, שאם פרושו כל מלאכה שבשדה לבד זריעה וזמירה, כבר שנה זה למעלה, ועוד שמקלת ממעשה השדה התיר למעלה מן הכתוב, אבל לפרושנו נכון הכל, ולדעתי כמו יום השביעי יום השבת, בעבור הברכה והקדושה, שתהיה שכינה שרויה בתחתונים, כן שנת השביעית רומזת על ברכה וקדושה שהיתה ראויה לארץ אילו לא נתקלקל העולם בחטאו של אד"הר, ולפי שיעוד יתוקן לע"הב, אסר בשנה השביעית מלאכת השדה, שלא יעמול האדם בזיעת אפו לאכול לחם. אלא וצויתי את ברכתי לכם, ושתהיינה למחי השנה הזאת הפקד לכל. שהברכה העליונה לעתיד לבוא תהיה שוה לכל, ויהיו כל למחי העולם הפקד לכל, כמו בע"הז האויר והמים, (ה) את ספיח קצירך לא תקצור, אפי' לא זרעתה, והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר והוא קרוי ספיח, לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל, לשון רש"י ז"ל, וזה נגד ואספת את תבואתה. ובשנה השביעית הצמחים מספיח הקציר. לא תקצור לאסוף אותם לבדך, אלא תנהג בו מנהג הפקר שתעזוב אותם לקצירת כל אדם, ואז גם אתה כאחד מהם: ענבי נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם, לא תבצור אותם. איכך בוצר הלא מן המופקר, כן פירש"י ז"ל, אבל ממשמעות הכתוב נראה שענבי נזירך כמו ספיח קצירך, שהן הענבים שצמחו בשביעית, לא עשה בהם עבודת כרם,

תְקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ (ו) וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ

ת"א לכם וכו' ב"ק פ"ט, ק"ל א'. פסחים נ"ב ב'. סוכה מ"א א'. ב"ק ק"א, א'. ע"ז כ"ב, א'. מנחות ע"ד, א'. בכורות י"ב, ב':

תרגום אשכנזי

וועכסט, דארפסט דוא ניכט איינערנדטען, אויך דיא טרויבען דער אונבע- שניטטענען ווייַנשטאָקקע ניכט איינלעזען. עס זאָלל אין דעם לאנדע איין פייער- יאהר זיין. (ו) וואס דיזעס פייעריאהר ברינגט, זאָלל אייך אללען פרייא זיין צו עססען: דיר, דיינעם קנעכ- טע, דיינער מאגד, דיינעם לאָהנקנעכטע, אונד דעם איינוואָהנער, וועלכער זיך בייא דיר אויפ-

תרגום אונקלוס

תַחְצַד וְיָת עִנְּבֵי שִׁבְקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא׃ (ו) וּתְהֵי שְׁמִטַּת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ

רש"י

כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: (ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא

באור

כמו ספיח הקציר, שלא עבד בהם עבודת השדה, ועליהן אמר הכתוב שלא יקצור ולא יבצור אותם להכניסן לאוצר, אבל יהיו הפקר לכל אדם. ופי' נזירך כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט כ"ו), שנפרש מאחיו ולא נהגו בו מנהג אחוה. וכן נזיר שהזיר עצמו מן היין שלא יהנה ממנו, וכן ענבי נזירך, ענבים מן הגפנים שהיו נזירך, שלא נהגת עמהם כמנהג בעל הכרם עם גפניו שזומר ועובד אותן. אלא היית כנזיר מאחריהן, והם נזורו מאחריך שלא זמרת ועבדת אותן בעבור שנת השביעית, וענביהן שצמחו מאליהן, כמו הספיח שצומח מאליו, לא תבצור אותם, וקרוב לזה פי' רמב"ן ז"ל ואמר ספיח קצירך (כלומר לא ספיח סתם). כמו אכול השנה ספיח (מלכים ב' י"ט כ"ט), שהוא נספח אל קציר שנה שעברה, מגזרת ונספחו אל בית יעקב (ישעיה י"ד א'). והגפן שלא עבד ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר, כי הזירו והפרישו ממנו כאילו אינו שלו, ואמר אונקלוס שבקך, שהנחתם אותם לשמיר ושית. ואמר הרב ז"ל עוד יתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית, יקראו לו נזיר, כלומר שהוא כרם הנזיר, מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים, ואינו עובד כרמו, וזה קצת דחוק, [א"ה, על דעתי שהכרם שלא נזמר יקרא כרם נזיר, שדומין זמורותיו לשערות הנזיר שלא נתגלחו, והגפנים גם הם יקראו נזירים לדמיון הזה, וכן מתורגם בל"א]:

שנת שבתון יהיה לארץ, פי' רמב"ן ז"ל מן הזריעה והזמירה, ומה שכתוב אחריו והיתה שבת הארץ, לענין מה שתוציא בשביתתה מן הספיח והנזיר, שיהיה לכלכם יחד לאכלה לך ולענייך. ואיני יודע לאיזו צורך חזר ואמר שנת שבתון על איסור הזריעה והזמירה, וכבר פירש שנת שבתון וגו' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ולדעתי שבתון פחות משבת שבתון ומן שבת לה', לכן באסור זריעה וזמירה אמר שבת שבתון, שאינן בשנה זו כלל וכלל, אבל לענין קצירת ספיח ובצירת נזירים, הרי הם נקצרין ונבצרים בשנה זו כמו בשנים אחרות אבל לא לאסוף אל הבית, אלא הרשות לכל אדם שהן הפקר, על כן אמר עליהן שבתון שעל כל פנים בשנה זו שבתון, שלא תנהוג בקצירתן ובצירתן כמנהג שאר שנים, דומה לפירושנו במלת שבתון הנאמר בפרשת המועדים: (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, אע"פ שאסרתים עליך, לא באכיל' ולא בהנאה אסרתים, אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית, אלא הכל יהיו שוין בה, אתה ושכירך ותושבך, לשון רש"י ז"ל. והרמב"ן ז"ל הוסיף בעבור שאמר שנת שבתון יהיה לארץ, אמר שתהיה השביתה הנזכרת לכם לאכלה, ותחיו בה כלכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביתתה וזה דוחק בלשון הכתוב, ופי' עוד שהשנה תקרא שבת הארץ, כאשר יקרא היום שבת ה' או שבת סתם, והטעם על תבואת השבת, כי השבת לא תאכל. ולדעתי פירושו כפשוטו בשאר השנים אתם עמלים בעבודת שדה וכרם, אתם ועבדיכם חורשים וזורעים וזומרים, אבל שנה זו שהיא שבת

וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ (ז) וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־

העלט. (ז) אויך דיינעם פיה, אונד דעם געווילדע אין דיינעם לאנדע. מוס

תולדות אהרן ולבהמתך פסחים נ"ג, ב'. תענית ו' ב': תהיה ב"ק כ"ח, א'. נדה נ"א, ב':

תרגום אונקלוס

וְלַאֲגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדָיְרִין עִמָּךְ׃ (ז) וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּי בְאַרְעָךְ

רש"י

הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור [ת"כ]: לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך [שמות כ"ג] יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן [ת"כ]: ולשכירך ולתושבך. אף הגוים [ת"כ]: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית

באור

הארץ, היא תהיה לכם לאכלה, לאכול תבואתה, כלם ישבתו מעבודה עניים ועשירים, ואעפ"כ לא ידאגו, כי הכל הפקר ויכולים לקחת מכל אשר תמצא ידם. וכמו שאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג י"א), ואם תאמר איך לא ידאגו אם אין חריש וקציר סמך על המפורש בענין וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (פסוק כ"א), וא"כ שבת הארץ גם לכם לשביתה, שאין לכם לעשות דבר רק לאכול ולשתות, ומכבר זאת המלה בל"הק על השולט בשלו ונהנה ממנו, אינו אוכל לחמו בדאגה ולא ירא שמחסר הונו ולא ימלא ידו לאכול. כמו יגיע כפיך כי תאכל. אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח ב'). שתאכלנו בשמחה, כמו שלמדו ממנו איזהו עשיר השמח בחלקו, וכן איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו (קהלת ו' ב'), והפוכו גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא (שם ה' י"ח). וכן אמר שלא ידאגו בעבור שאין חריש וקציר, אבל יהיה שנת שבת הארץ להם לאכלה. לאכול מתבואותיהם העשירים והעניים [א"ה. בתרגומי הלכתי בשטת רש"י והרמ"בן ז"ל, שלפי הנראה אין הכתוב מדבר אלא בתבואת השנה השביעית אחרי שהשוב בהם השכיר והתושב, שאין מזונותם עליו. ולדברי המבאר ראוי לתרגם כזה (דיא פייער דעם יוהרס זאלל פון אייך אללען גענאָססען ווערדען, פאָן דיר וכו')], לך ולעבדך ולאמתך. אתה ועבדך ואמתך הכנענים שהם קנין כספך, יאכלו תבואת השנה הששית מגרנך ויקבך. גם יאכלו מה שקוצרין ובוצרין מפירות שביעית מן ההפקר. ואל ירע לבבך בהם, לכלכלם מן המוכן, לפי שאינן עובדים אדמתך בשנה זו, אלא גם להם יהיה שבת הארץ לאכלה: ולשכירך ולתושבך, שהן גוים שכורין למלאכ' ישראל, או גר תושב בשעריך, גם הם ישמחו בשבת הארץ ותהיה להם לאכלה, שלוקחין מן ההפקר ואוכלין. ולכן הפסיק בעל הטעמים בתלת ולאמתך, כי עבד ואמה קנין כספו וחייבין במזונות מבית. ומזונותיהן עליו, אוכלין עמו גם מתבואת ששית, והשכיר ותושב אין מזונותיהן עליו אוכלין רק מן ההפקר, ועליהן אמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג י"א), שהוא על תבואות של שביעית וכאן הוסיף אפילו שכיר ותושב, וכל שכן אביוני ישראל. (ז) ולבהמתך, בהמות ביתיות שפרנסתן מוטלות עליך, תאכל מה שראוי למאכל בהמה מתבואות השנה הששית, אע"פי שלא תהנה שנה זו מעבודתן. כדרך עבדך ואמתך: ולחיה אשר בארצך, הם חיות הארץ שאינן מקנה האדם, ואין פרנסתן עליו, ימלאו גם הם תאותן בשנה זו מן ההפקר, וכן הבהמה: ותהיה כל תבואתה, כפי תבואתה על הארץ שבראש הענין, ללמדנו שכלן מותרין בפירות שתבא הארץ בשנת השבת, כך נראה לי לפי פשוטו של מקרא, ומלת לאכלה, יפה למדו רבותינו ז"ל לאכלה ולא לסחורה, ועוד אמרו רבותינו ז"ל כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן שבבית. שאם אין החיה מוצאה עוד בשדה, אז זמן ביעור פירות שביעי' שצריך בעל הבית לבער מביתו כל מה שאסף מתבואות השביעית לאכול, ונחלקו גדולי עולם בענין הבעור. רש"י והר"ב וסמ"ג ורמ"בן ז"ל אמרו שצריך לבער' מן הבית ולהפקירן לכל. ואחר שעשה כן, יוכל גם הוא לקחת מן ההפקר ולאכול, ולסברתם ז"ל אחשוב שהוא

תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ס (ח) וְסָפַרְתָּ
לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים
שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע
שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃
(ט) וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים
תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃

תולדות אהרן שבתות עקדה שער כ"ט: והעברת שבת נ"ו, ב'. ר"ה כ"ז, ב', ול"ג ב': בחדש שם שם: ביום שבת קל"ח, ב' ר"ה ח', ב' ול' ח', ול"ג ב'. ערכין כ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

דער ערטראַג דיזעס יאהרס צום עססען איבער־לאססען ווערדען: (ח) דוא צעהלסט זיבע זאָלכער פייעריאהרע, נעמליך זיבען מאהל זיבען יאהרע. זאָדאס דיזע זיבען פייער־יאהרע צוזאממען איינע צייט פאָן ניין אונד פירציג יאהרען אויסמאכען. (ט) אם צעהנטען טאגע דעס זיבענטען מאָנאטס דארויף זאָללסט דוא אין דיא טראָמפעטע שטאָסען; אם פערזאָהנונגס־טאגע נעמליך, זאָללט איהר דיא טראָמפעטע

תרגום אונקלוס

תְּהֵא כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל׃ (ח) וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וּתְשַׁע שְׁנִין׃ (ט) וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא תַּעְבְּרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן׃

רש"י

כלה לחי' מן השדה כלה לבהמתך מן הבית [ת"כ תענית ו']: (ח) שבתות שנים שמטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה [ת"כ]: והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקר' יעלו לך חשבון שנות השמטו' למספר מ"ט: (ט) והעברת. לשון ויעבירו קול במחנה [שמות ל"ו] לשון

באור

דבר בעתו, שאם כלה לחיה מן השדה העניים והאביונים שלא הרבו לאסוף לא ימצאו עוד מחיה בשדה, ואז זמן שיבערו העשירים מן הבית כל העודף עדיין ממה שאספו ולהפקירו. הן מאכל אדם הן מאכל בהמה, אבל עניים אינן צריכין לבער וכל מה שאספו אל בית' היא שלה'. כמו שלמדו מן ואכלו אביוני עמך שנאמר להתירן לעניים לאחר זמן הביעור, אבל רמב"ם ז"ל אמר שמצות הביעור היא שיאבדם ואסורין באכילה, ואין צורך בזה לפשט המקרא, ורמב"ן ז"ל כתב בענין זה דברים של טעם, ילמדם דורש אמת מספרו: (ח) וספרת לך, בבית דין, כן שנו בת"כ. ואינו כמו וספרתם לכם ממחרת השבת (פרשה כ"ג ט"ו), והוא דבר בעתו, כי לספירת העומר יש יום מיוחד שמתחילים בו כלם. אבל התחלה למנות השמטה, אם יהיה מסור לכל אדם, כל אחד ימנה ששה שנים מיום שהתחיל לזרוע שדהו. ויעשה כל אחד שמטה כפי חשבונו. ולכן צריך שיהיה מסור לב"ד: שבע שבתת שנים, שבע שנים של שבת שבתון, לא שבעה שנים של שבתון רצופים, אלא שבע שנים, שבע פעמים, כלומר שבע פעמים תמנה שבע שנים, ובכל אחד שהשנה השביעית שבת. הרי לך בכאן שבע שנים של שבת: והיה לך ימי וגו', מגיד לך שאע"פי שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה, ופשוטו של המקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט. לשון רש"י ז"ל, ולפי ששבע שבתות השנים, הם שנות השבתון עצמן ולא יתכן לומר עליהן שהן מ"ט שנה, הוסיף מלת ימי. כי יום נאמר על מועד, ועניינו מועדי שבע שבתות השנים, כלומר מספר המועדים שבכל אחת שנת שבתון יעלו למ"ט: (ט) והעברה, לשון ויעבירו קול במחנה. לשון הכרזה. מפי' רש"י ז"ל, וכן אמרו בגמרא (ר"ה דף ל"ד ע"א), שאינו העברה ביד: שופר תרועה בחדש השביעי, אמרו רבותינו ז"ל שאין צריך לומר בחדש השביעי (שהרי אמר ביום הכפורים שמועדו בעשור לחדש השביעי). אלא בא

(י) וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ

ת"א וקדשתם ר"ה ח', ב', וכ"ד ח'. נדרים ס"ח, ח' סנהדרין י', ב': וקראתם ר"ה ט', ב'. קדושין ל"ח, ב'. ערכין ל"ג, ב': ישבתם קדושין ע"ג, א':

תרגום אונקלוס

(י) וּתְקַדְּשׁוּן יָת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵרוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל

תרגו' אשכנזי

הערען לאססען, דורך איער גאנצעס לאנד. (י) דאז פינפצינסטע יאהר זאללט איהר אלזא הייליגען, אונד אים לאנדע אללען איינוואהנערן פרייאהייט אויסרופען. דיזעס זאלל אייך איין יובעליאהר זיין, אן וועלכעם יעדער

רש"י

הכרזה: ביום הכפורים. ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד [ת"כ]: (י) וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה [ת"כ]:

באור

ללמד על תרועתו דלא השנה שהיא בחדש השביעי שתהא בזו, מה זו בשופר אף זו בשופר: בעשור להדיש ביום הכפרים, פי' רש"י ז"ל ממשמע שנאמר ביה"כ, איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש, אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם, ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד לבד, וכן הוא בברייתא דת"כ, ורא"מ ז"ל הקשה שלפי סדר הכתוב היה להם לומר ממשמע שנאמר בעשור לחדש איני יודע שהוא ביה"כ, ומה ת"ל ביה"כ, ולדעתי לא אמרו כן לפי שאם היה אומר בחדש הז' בי' לחדש, ולא נזכר אביב או קציר או אסיף, אפשר לטעות שהוא עשור בניסן שהוא שביעי לתשרי, כי תשרי ר"ה לשנים, ושמיטין ויובלות ושנים תלויין, ודומזין למעשה בראשית. ותביננו מדברנו (פרשה כ"ג ל"ד), לכן שאלו אם נאמר יה"כ שידענו שהוא בתשרי למה נאמר בעשיר לחדש, ולפי הפשט יש להשיב שאילו נאמר ביה"כ הייני טועים שתרועה זו היא קודם הכנסת עצמו של יום, לפי שנאמ' ביה"כ ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב (שם ל"ב), וכמו שפרשנו, לכך נאמ' בעשו' לחדש, ואין ערב תשיעי עשור לחדש: בכל ארצכם, מלמד שכל יחיד ויחיד חייב, כן שנוי בת"כ: (י) וקדשתם את שנת החמשים שנה, שנה שהיא לתשעה וארבעים שנים שנת החמשים, ורבותינו ז"ל אמרו לפי שנאמר ביובל לחדש יכול אין לי שנה מתקדשת אלא בעשור לחדש, כשהוא אומר וקדשתם את שנת החמשים שנה, מלמד שהיא מתקדשת מראש השנה, וא"כ כל אסורי עבודת האדמה הם מר"ה ואילך, אבל שלוח עבדים אינו עד אחר שהעבירו שופר תרוע' בארץ, וכן אמרו עוד אמר ר' יוחנן בן ברוקא לא היו עבדים משועבדים נפטרין לבתיהם, ולא שדות חוזרות לבעליהן, אלא אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם עד שהגיע יה"כ. הגיע יה"כ תקעו שופר, הוזרות שדות לבעליהן, ועבדים נפטרין לבתיהן, וכן באמת פשט הכתוב, שלענין עבודת האדמה שוה שנת היובל לשנ' השמטה כמו שיפור' (פסו' י"א), ומתחלת מראש השנה. וזהו שנה מתש ועליה קראה שנת החמשים שנה. אבל וקדשתם שלא נאמר על שנות השמטה, שב על תעבירו שופר וקריאת דרור, שהוא יתרון לשנת היובל על שנת השמט' וזאת הקדושה מתחלת מיום הכפורים. ולכן נאמר אחר והעברת שופר תרועה, כי יגל שביתת האדמה בשנות השמטה, אמר ושבתה הארץ שבת לה', דומ' לשבת בראשי' ששבת השם ממלאכתו, ושנת היובל יקדשו בקריאת דרור בארץ: וקראתם דרור בארץ, זוהי הקדושה, כמו ויברך אלהי' את יום השביעי ויקדש אותו (בראשית ב' ג'), כן תקדשו שנה זו לשלח כל עבדיכם לחרות, ולהשיב השדות לבעליהן, ויהיו כל יושביה שרים ובעלי אחזה; דרור, זאת המלה על מי שהוא חפשי, ויוכל לשבת בכל מקום שירצה, ולכן הצפור שאינו ביד אדם נקרא דרור, כמו ודרור קן לה (תהלים פ"ד ד'). וקריאת דרור הוא שילאו העבדים חפשים, וכן שנו בת"כ אין דרור אלא חירות, א"ר יהודה מה הלשון דרור, כמדייר בי דיירא ומסח' בכל מדינה, עשאו הכפל מן דירה שיוכל לדור במקום שירצה ויסחר בכל המדינות. וקור' לכן היה בבית רבו ועובד עבודתו: לכל ישביה, לפי הפשט שילוו לכל יושבי הארץ שישלחו העבדים חפשים, בין האזרח בישראל.

אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ (יא) יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה

מאן צו זיינעם אייגענטהו־מע, אונד יעדערמאן צו זיינעם געשלעכטע צוריק קעהרט. (יא) דאז פינף־

תרגום אונקלוס

יתבהא יובלא היא תהא לכון ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון׃ (יא) יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון

רש"י

וקראתם דרור. לעבדי' בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר. א"ר יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' [ר"ה ט'] שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: (יא) יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על

באור

ובין התושבים מעמי הארץ, מי שקנה עבד עברי צריך לשלחו ביובל, וכמפורש (פסוק כ"ד), ורבותינו ז"ל דרשו מזה שאין היובל נוהג אלא כל זמן שהשבטים כלם יושבים בה כל א' בנחלתו: יובל הוא, שנה זו מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה, ומה שמה יובל שמה, על שם תקיעת שופר, כן פי' רש"י ז"ל. ורמב"ן ז"ל אמר אין המקרא מתישב לפי' זה שאמר תהיה לכם ושבתם וגו', ומה ענין זה לשם יובל של תקיעה. וכן לא ישר בעיניו לפרש יובל היא נקובה בשם זה שקראתי לה, ותהיה לכם לכלכם ידוע' בתקיעה שתתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו, וכן יובל היא שנת החמשים שנה לא תזרעו, כלומר ידועה בשם שתהיו נוהגין בה כך, שהרי פי' שופרות היובלים, קרני האילים, וכן תרגם יונתן שופרא דקרן דיכרא, וכן בגמרא מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא, שכן בערבי קורין לדיכרא יובלא, ולפי ששופר של יה"כ אינו מיוחד להיות של איל. אבל כל השופרו' כשרין בו. למה תקרא השנה שנת איל. לכן פי' רמב"ן ז"ל לשון הבאה, כי סמך אל וקראתם דרור שיהיו כלם בני חורין ועליו אמר יובל היא, שבה יובל כל איש אל אחוזתו. וכן יובילוהו רגליו אל משפחתו, והשתמשו בלשון זה בענינים רבים, יובל שי (ישעיה י"ח ז'), ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה י"ז ח'), ונתנה הארץ יבולה (פרשה כ"ו ד'). אין יבול בגפנים (חבקוק ג' ט"ז). ולא נתקררה דעתי בפרושו, אלא בעיני פי' רש"י ז"ל עיקר, שנקראת שנה זו בשם מיוחד יובל, כי הלשון הזה מורה על שררה וחירות, ואם אין אנו יודעין להוציאו מדעתנו, וזהו שאמרו בגמרא שהוא לשון ערבי דוכרא, ועל שם שהזכר הוא הבעל והמושל, והנקבה תחת ידו, ולכן אמרו שופר של איל, וכמו שתרגם יונתן שופר היובל שופרא דקרן דיכרא. כי איל זכר הכבש בן שתי שנים החזק, כמו ואילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח). דומה ואת אילי הארץ לקח (מלכים ב' כ"ד ט"ו). ולפי שיובל לשון ממשלה וחירות, כל שופר שתוקעין עליו להשמיע קול ממשלה ואדנות יקרא שופר היובל, ויש שתי מיני תרועות האחד להכניע הלב ולהפחידו, כדרך היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, והוא לעורר בתשובה. וממין זה שופר ר"ה שנאמר בו זכרון תרועה, שהיא להזכיר אותנו לפני השם כמו שפרשני (פרשה כ"ג כ"ד), ותרועה אחרת לסימן מלוכה וממשלה, כמו שנזכר פעמים רבות כשהמליכו מלך שהיו תוקעין בשופר, וממין זה שופר תרועה של יום הכפורים, שהוא שופר יובל גדולה וחירות, וההבדל בקול כי יש שני מיני תרועה, והשומעים יודעים איזהו להכניע, ואיזהו של גדולה, ומלאתי דבר זה מוסכם מן המקראות, כי במתן תורה נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק וגו', וכן מכונה בכל הפרשה, והיה קולו מעורר בלב השומע הכנע' וחרדה. לבד כשנתן סימן מתי יעלו בהר אמר במשוך היובל המה יעלו בהר (שמות י"ט י"ג), שהתקשו בזה המפרשים ז"ל, ולדעתנו אמר כאשר ימשוך שופר היובל, שישמעו קול שופר של יובל, שהוא קול חירות ומלוכה, הוא סימן לסלוק הכבוד מן ההר, ואז מותרין לעלות, ופעם שני בהקפת עיר יריחו. לפי שנשבר להם הכנעון והממשלה, צוה ליהושע שיום יום כשיקיפו את העיר ילכו שבעה כהנים לפני הארון ובידיהם שבעה שופרות היובלים, כלומר שיריעו עליו תרועת היובל, והם לבד הריעו, לסימן מלכות השם ושתפול העיר לפני עמו. וכן כל הענין שם מסכים לדברנו למי שמתבונן בו. וכן כאן לפי שאמר תחלה ביה"כ תעבירו שופר בכל ארצכם, ואמר שיקראו דרור לכל יושביה, אמר יובל היא תהיה לכם, השנה הזאת היא לכם שנת יובל, שנת חירות ושררה, וא"כ יפה אמר רש"י ז"ל על שם תקיעת שופר, כלומר שתוקעין בה תרועת חירות וממשלה: **ושבתם איש אל אחזתו,**

תִּֽהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם לֹ֣א תִזְרָ֔עוּ וְלֹ֤א תִקְצְרוּ֙ אֶת־סְפִיחֶ֔יהָ וְלֹ֥א תִבְצְר֖וּ אֶת־נְזִרֶֽיהָ׃
(יב) כִּ֚י יוֹבֵ֣ל הִ֔וא קֹ֖דֶשׁ תִּֽהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם מִ֨ן־
הַשָּׂדֶ֔ה תֹּֽאכְל֖וּ אֶת־תְּבֽוּאָתָֽהּ׃
(יג) בִּשְׁנַ֥ת הַיּוֹבֵ֖ל הַזֹּ֑את תָּשֻׁ֕בוּ אִ֖ישׁ

תרגו' אשכנזי קצת

ציגסטע יאהר זאָלל אייך אללעצייט איין יובעליאהר זיין, איהר זאָללט ניכט זעען, אויך דען נאכוואכס ניכט ערנדטען, אונד דיא אונבעשניטטענען וויינשטאָקקע ניכט אבלעזען. (יב) דען וויל עס איין יובעליאהר איזט, זאָ מוס עס אייך הייליג זיין, דען ערטראג דאפאָן קאָננט איהר פאָם פעלדע פערצעהרען. (יג) אן דיזעם

תולדות אהרן כי יובל סוכה מ' ב'. ר"ה ח' ב'. קדושין ל"ח, ב' ונ"ב א', ע"ז כ"ד ב': בשנת סוכה שם. קדושין כ' א'. בכורות נ"ב, ב'. ערכין ט' א' ול"א ב':

תרגום אונקלוס

לָא תִזְרְעוּן וְלָא תְחַצְדוּן יָת כַּתְּהָא וְלָא תִקְטְפוּן יָת שִׁבְקָהָא:
(יב) אֲרֵי יוֹבֵלָא הִיא קוּדְשָׁא תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יָת
עֲלַלְתַּהּ: (יג) בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הָדָא תְּתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ:

רש"י

בם תקיעת שופר: וישבתם איש אל אחוזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן: ואיש אל משפחתו תשובו. לרבות את הנרצע: יובל היא שנת החמישים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כקריאתה בראש השנה ובת"כ: את נזיריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כמה שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמיטה ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא [ת"כ]: מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית [ת"כ] שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כמה שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: (יג) תשובו איש אל אחוזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו. אלא לרבות המוכר

באור

שהשדות חוזרות לבעליהן, וישוב כל אחד לשלוט באחוזתו, כדרך השרים שיש להם נחלת שדה וכרם: ואיש אל משפחתו תשבו, בין נרצע יוצא הפשי ביובל, לשוב אל בית אבותיו או אל משפחתו שהיה נפרד מהן, לעבוד אדון אחר, ולא יהיה עוד בשנה זו איש מכס עבד לאחר, אלא כלכם בני חורין: (יא) יובל הוא, אחר שרמז על צאת השדות, ועל צאת העבדים לחורין, אמר שכמו כן היא שנת יובל שמחה וחירות לעשירים ולבעלי הנחלאו' ולעבדיהן הכנענים שלא יעבדו שנה זו עבוד' האדמה, אין זרע ואין קציר, אבל יתענגו לאכול מאולדותיהן ומן ההפקר, כמו שבארנו למעלה (פסוק ו'): לא תזרעו, ולא זכר כאן ולא תזמורו, שבכלל זריעה זרע הדגן וזרע האילנות, שהנוטע אילן והזומר אותו בכלל לא תזרע. שמלת זרע גם על פרי העץ כמו עץ פרי וגו' אשר זרעו בו למינהו, אבל קציר אינו נופל על האילנות, ולא בציר על תבואת הדגן. ונראה שאסור לזמור. שהרי קרא את הבציר נזירה: ספיחיה, הן ספיחי הפקד של השמטה שנקלטו בשביעית. ולמחר ביובל תזרע שנפלו: נזיריה, פרשנוהו (פסו' ה'), ודע"בם ז"ל פי' נזיריה, גדולי ענבים שנשרו לא תבצרו וכן ספיחים בתבואה, גלה דעתו שהנזירים הם ענבים שנשרו בעת הבציר ולמחר שלא יבצרם, ולכן לא פי' למעלה על ענבי נזירך, כי מפורש ענבי, ותמה אני עליו. שאין ענבים הנשרים נוחים להיות עץ הגפן. אבל יטעו בפן מן הזמורה, ואם נוחים לא יעשו פרי שנה ראשונה, ועוד אם יעשו פרי הרי הן ג' שנים ערלה, והאמת כמו שפרשנו שנזירך הם עלי הגפן שלא זמר, שלא יבצור ענביהם וכן ולא תבצרו את נזיריה, לא תבציר ענבים מעלי נזיריה, והדברנו חבין למה לא אמר למעלה שדך לא תזרע וכרמך לא תטע, שאם נוטע בשביעית או ביובל לא ישא ענבים בשנה ההיא, ואם ישא אסורין משום ערלה: (יב) כי יובל הוא, השנה הזאת שנת חירות ושררה, לא שנת עבדות: קדש תהיה לכם, כמו שבת קדש הנבדלת מימי חול לענין כל מלאכה. כן השנה הזאת תהיה קדש משאר השנים לענין מלאכת האדמה, ורבותינו ז"ל דרשו שהיא תופסת דמיה כהקדש:

בהר כה

אֶל־אֲחֻזָּתוֹ: שני (יד) וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־

ת"א וכי וכו' סוכה סס. קדושין סס. ב"מ מ"ג. ב', וכ"ח, א', וכ"ח ב'. בכורות י"ג א'. ערכין ל' ב': או קנה ב"מ מ"ז, ב' וכ"ו ב', וכ"ח ב'. בכורות סס: אל תונו ב"מ נ"א, א', וכ"ח ב'. בכורות סס:

תרגום אשכנזי

יובעליאהר געלאנגט איהר, יעדער ווידער צו זיינעם איגענטהום. (יד) זאָ אָפט איהר אלזאָ איינער דעם אנדערן עט־ וואס פערקויפט, אָדער איינער פאָם אנדערן עט־

תרגום אונקלוס

(יד) וַאֲרֵי תְזַבִּין זְבִינִין לְחַבְרָךְ אוֹ תִזְבִּין מִיַּד חַבְרָךְ לָא תוֹנוּן

רש"י

שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל:

(יד) וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל או

באור

מן השדה תאכלו, ע"י השדה אתה אוכל מן הבית, שאם כלה לחיה מן השדה, אתה צריך לבער מן הבית, כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל, לשון רש"י ז"ל, ולפי פשוטו מן השדה תאכלו, מה שהביאה השדה מאליה שהן ספיחים ונזירים, לא מה שזרעת וזמרת: (יג) בשנת וגו', כבר אמר למעלה ושבתם איש לאחוזתו. אולי הייתי אומר שנותן רשות לשוב ולהחזיק באחוזתו, ואם אינו רוצה הרשות בידו, ימתין עד אחר היובל, לפי ששנה זו אינו נהנה מאחוזתו, כי אין זרע ואין קציר, וכל היוצא מאליו הפקר לכל, לכך חזר וצוה בשנת היובל הזאת תשובו וגו', כלומר גוזר אני שישוב כל איש בשנה זו לאחוזתו, כן נראה בעיני כפי פשוטו, אבל רבותינו ז"ל דרשו שבא לרבות המוכר שדהו, ועמד בנו וגאלה, שחוזרת לאביו ביובל. ולפי' לדעתי שבכתוב הנאמר למעלה סמך לו ואיש אל משפחתו תשובו, והיינו אומרים שדומה לו ושבתם איש אל אחוזתו. אם הוא מכורה לאיש שאינו ממשפחתו, לכן חזר לומר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו בכל מקום, אפילו אם באחוזה שגאל בנו: (יד) וכי תמכרו, לפי שאמר תשובו איש אל אחוזתו, שמא תאמר אם כן הקונה מפסיד מעותיו שנתן בעד השדה, לכן בא ללמדנו שאין מכירת הקרקעות בארץ ישראל לחלוטין אלא כל מוכר ימכור על מנת שתשוב השדה ביובל, ואינו מוכר אלא שני תבואות, ועל פי חשבון זה ימכור המוכר ויקנה הקונה, ולא יונו איש את אחיו, כמו שמפרש בפסוק הסמוך במספר שנים וגו', וכמו שפי' רש"י ז"ל שזהו פשוטו ליישב המקרא על אפניו שעל ההונאה בא להזהיר, כשתמכור או תקנה קרקע, דעו כמה שנים יש עד היובל, ולפי השנים ותבואת השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנ' הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל, ואע"פי שאמרו רבותינו ז"ל אין אונאה אלא במטלטלין, לא בקרקעות ועבדים ושטרות, כבר הסביר רמ"בן ז"ל שתי הדרכים ישרות, שגם לפי הקבלה לא הוציאו המקרא מפשוטו, ותוכן דבריו שלא הבדילו חכמים בין מטלטלין לקרקעות לענין הונאה, אלא לענין שיהא המקח בטל אם הונהו יותר משתות, ופחות ממנו מחילה היא, ובקרקעות אפילו יותר משתו' המקח קיים. לפי שימחלו עליה כמו על פחות משתות במטלטלין, אבל שוין הן קרקעות למטלטלין שהמונה עובר בלאו אל תונו איש את אחיו, שהרי הענין מדבר בקרקעות, וכן אע"פי שאמרו אין אונאה בקרקעות, אין זה אלא בענין שווי השדה במקח, אבל אם הונהו במספר השנים, או שהטעהו שמוכר אותו לו לחלוטין, או שהטעהו בגודל השד' ובמספר תבואות, גם בקרקעות יש אונאה בדברים אלו, כשטועים בזה ובמנין אפילו פחות משתות וכל שכן במטלטלין: תמכרו, לשון רבים, ועמיתך לשון יחיד, וחזר אצל קנין לומר בלשון יחיד, וגם בזה התעורר רמ"בן ז"ל, ומה שאמר ליישב הדבר לא שקטה בו דעתי, ואחשוב שבמכר אפשר ששניהם מוכרים, כגון זה מכר לחברו בית בכך וכך, וזה מכר לו תמורתו שדה בכך וכך, והוא כמו חליפין, אלא שזה קצב דמים לביתו וזה לשדהו, ועל שניהן אמר וכי תמכרו ממכר, כלומר' כל אחד מכר ממכר לעמיתו והזהיר לשניהן שלא יונו איש את אחיו, אבל בקנין כסף אי אפשר שיהיו שניהם קונים, אלא אחד מוכר ואחד קונה, ועל כן אמר או קנה מיד עמיתך, שקנה בכספו ממכר עמיתו והזהיר גם בו לשניהן אל תונו איש את אחיו, ולפי שאמר מיד עמיתך למדו רבותינו ז"ל שמדבר במטלטלין הנקנין מיד ליד, והבדילו בין מטלטלין לקרקעות לענין ההונאה וכמו שאמרנו, ואם כן למדנו בין בחליפין בין בקנין כסף המונה עובר בלאו: אחיו,

תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ (טו) בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ (טז) לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ (יז) וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ

תולדות אהרן במספר גיטין מ"ח, ב'. ב"מ ק"ו, א'. ערכין י"ד ב'. וכ"ט ב' ות"ח א' ול"ב ב'. נדה מ"ו ב': לפי ערכין ס"ט, ב': ולא תונו ב"מ נ"ח ב' וקף ה"ו א': ויראת שם נ"ח ב':

וואס קויפֿט, זאָ מיסט איהר אייך אייננאנדער ניכט פֿערפֿאָרטהיילען, (טו) נאך אנצאהל דער יאהרע, וועלכע נאך דעם יובעל פֿערשטריכען זינד, מוסט דוא פֿאָן דיינעם נעבסטען קויפֿען; יענער אבער דיר נאך אנצאהל דער ערנדטעיאהרע, דיא דוא צו ערווארטען האסט, פֿערקויפֿען; (טז) יע גראָסער דיא מענגע דער יאהרע, דעסטאָ מעהר קאננסט דוא פֿיר דען קויף געבען, אונד יע געריגנער דיא מענגע דער יאהרע, דעסטאָ וועניגער מוסט דוא דאפֿיר געבען; דען מאן פֿערקויפֿט דיר יא נור איינע אנצאהל פֿאָן ערנד־טען. (יז) פֿערפֿארטהיילט איינער דען אנדערן ניכט, זאָנדערן פֿירכטע דיך פֿאר דיינעם גאָטטע; דען

תרגום אונקלוס

גְּבַר יַת אֲחוּהִי׃ (טו) בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵלָא תִּזְבֵּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי עֲלַלְתָּא יְזַבֵּן לָךְ׃ (טז) לְפוּם סְגִיאוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעֵרוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּן לָךְ׃ (יז) וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ

רש"י

קנה מיד עמיתך: אל תונו. זו אונאת ממון [ת"כ ב"מ נ"ח]: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על ההונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראוי לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכור לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים [ערכין כ']: (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמי': (יז) ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר

באור

איך תונהו והוא אחיך: (טו) במספר. הואיל ותצא השדה ביובל, יהיה מקנתך כפי מספר השנים אחר היובל, אם הן מעוטות או עוד מרובות, כנגדן תתן כסף מקנת השדה, והטעם שהכתוב מדבר נגד הקונה, ולא כנגד המוכר במספר שנים אחר היובל תמכר לעמיתך, אחשוב לפי שאין אדם מוכר אחוזתו אלא מתוך הדחק, כמו שנאמר הקונ' אל ישמח והמוכר אל יתאבל (יחזקאל ז' י"ב), ומתוך שמצטרך למעות, מדרך הלוקח להונות את המוכר כי מה יעשה: שני תבואות ימכר לך, לא לחלוטין, ואפשר שזו על המוכר שלא יונהו למכור לו גוף השדה לחלוטין, וימכרנה בזול ויקפוץ הלוקח לקנותה, וכשיבוא היובל צריך להשיבה: (טז) לפי, אם יש עדיין שנים רבות עד היובל, כן תרבה כסף מקנתו, שמין כמה מוציאה בשנה אחת, ואח"כ מחשבין השנים עד היובל ולפי רוב השנים ירבה ויכפול הכסף, ולפי מעוט השנים, תמעיט כסף מקנתו, וגם כתוב זה עם הלוקח ידבר כמו שפרשנו טעמו: מספר תבואות, שעד היובל אינו מוכר לך לא גוף הקרקע, מפי' רשב"ם ז"ל. ולפי שכבר אמר במספר שני תבואות ימכר

כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (יח) וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃ שלישי שני (יט) וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם

תרגום אשכנזי

איך, דער עוויגע, בין אייער גאָטט! (יח) האלטעט מיינע געזעטצע, בעאָבאכטעט מיינע רעכטע, אונד בעפאָלגט זיא: זאָ ווערדעט איהר אין דעם לאנדע זיכער וואָהנען קאָננען; (יט) דאז לאנד ווירד זיינע פריכטע הער־געבען, אונד איהר ווער־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (יח) וְתַעְבְּדוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יַתְהוֹן וְתִתְּבוּן עַל אַרְעָא לְרוּחְצָן׃ (יט) וְתִתֵּן אַרְעָא

רש"י

על אונאת דברים [ת"כ] שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה [ויקרא כ"ו] ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: (יט) ונתנה הארץ וגו'. וישבתם לבטח עלי', שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם

באור

לך, אפשר לפרש שלא יערוך החשבון על גוף הקרקע, לומר שכך וכך ערך דמי שדה זו לחלוטין; ועתה נמכרת על זמן של עשר או עשרים שנה אתן לו כך או כך. אלא החשבון יהיה כמה שוין תבואות שדה זו בשנה אחת. ועל ערך זה ימכר התבואות של השנים שהן עד היובל: (יז) ולא תונו איש את עמיתו. לפי הפשט אל תונו הראשון בין במטלטלין בין בקרקעות, כגון הונאה גלויה לכל, שהגיהו במדת הקרקע, או במספר השנים, או שמכרה לו לחלוטין, שבזה שוין קרקעות למטלטלין, וצריך להשיב לו גזלת ההונאה, וכמו שכתבנו בשם רמ"בן ז"ל. ועכשיו מזהיר על הונאה במקום שאינה גלויה, והמונה יוכל להתנצל שגם הוא קנהו בכך. או שבעיניו שוה כן, ולפי שהוא דבר המסור ללב, נאמר בו ויראת מאלהיך הרואה כל ויודע מצפוני לב האדם, אבל רבותינו ז"ל למדונו שהכתוב הזה על אונאת דברים. וכמו שפי' רש"י ז"ל, ולפי שהאדם מונה חברו בדברי קנטורים נשמעים לשני פנים, וכשיצטער חברו יאמר לא נתכוונתי להקניטך, אלא כך או כך נתכוונתי, הוצרך לומר וירא' מאל'יך: כי אני ה' אלהיכם, אלהיכ' הוא השם הנכבד והנורא לא נעלם ממנו דבר: (יח) חקתי, הקבועים, ז' לשמטה וחמשים ליובל, תעשו הכל כמו שחקקתי, אל תשנו דבר. ופרשנו זה (פרשה ג'): משפטי, הדינין וההלכות הנוסדים על יסודות החקים הללו: תשמרו, בלב. כי יהיו חבובין עליכם, אז ועשיתם אותם, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה. ובארנוהו (פרש' י"א ד' ה'): וישבתם, גם על כלל החקים והמשפטים ידבר, שבעברם על התורה יגלו מן הארץ, וכמו שנזכר בתוכחות, אלא נכתב אצל מצות שמיטין ויובלות, לפי שבעונן גורם ג"כ שיגלו מן הארץ, וכמ"ש (פרשה כ"ו ל"ד) בעז"ה: לבטח, שלא תיראו שימשלו אויביכם בכם ויגלו אתכם מתנה: (יט) ונתנה הארץ פריה: מלת פרי נופל על כל התבואות, כמו מראשית כל פרי האדמה (דברים כ"ו ב'), וכולל חטה ושעורה, וגם פרי העץ. ועל שתיבן אמר שתתן הארץ פריה, כי פרו ורבו (בראשי' א' כ"ח), מן פרי, שהדבר הנולד הן בעשב האדמה הן בעץ הוא פריו, אבל עיקר שם פרי יתכן יותר בעץ, שהעץ מתקיים גם בלי פרי, אבל עשב השדה כשיתום פריו יבל ויבול. ולכן אמר להלן ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (פרשה כ"ו ד'). ושם יתבאר עוד בעז"ה: ואכלתם לשבע, אין פתרונו שיאכלו די ספוקם לגאלת רעבונם, אלא מלת שובע בל"הק על ההסתפקות, שתהיה נפשם שמחה, ולא תתאוה לדברים אחרים ובלועז לשובע (זום פערגני־גיגן), וזהו ברכה גדולה, וההפך אתה תאכל ולא תשבע (מיכה ו' י"ד). וזה דרך הרשעים שנדמה להם תמיד שחסר מהם דבר, כמו שפי' שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעי' תחסר (משלי י"ג כ"ה). ולכך נאמר על המן ובבקר תשבעו לחם (שמות ט"ז י"ב), ולחם בבקר

לָבֶטַח עָלֶיהָ: (כ) וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ: (כא) וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ

קמץ בז"ק

ת"א הן וכו' פסחים נ"ח ב': ועשת ר"ה י"ג, א' נדרים ס"א, א':

תרגום אשכנזי

דעט צור גענינגע צו עססען האבען, אונד זיכער וואָהנען קאָננען. (כ) איהר ווערדעט פֿיללייכט זאגען: וואס זאָללען וויר דען אים זיבענטען יאהרע עססען? וויר זאָללען יא ניכט אויסזעען, אונד דיא ערנדטע ניכט איינברינגען. (כא) זאָ וויל איך אבער מיינען זעגען פֿערהייסען אים זעכ־

תרגום אונקלוס

אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן עֲלַהּ: (כ) וַאֲרֵי תֵימְרוּן מָה נֵיכוּל בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא הָא לָא נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתָּנָא: (כא) וַאֲפַקֵּיד יָת בִּרְכְתִי לְכוֹן בְּשַׁתָּא שְׁתִיתָאָה וְתַעְבֵּד

רש"י

לשובע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: (כ) ולא נאסף. אל הבית: את תבואתינו. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית

באור

לשבוע (גם שם ח'), ולחם שמים ישביעם (תהלים ק"ה מ'). לזה שלח להם לשובע (שם ע"ח כ"ד), לפי שאכלוהו לבדו ארבעים שנה, ודרך האדם שאין לו רק תבשיל אחד, שיתאוה לתבשיל אחר, ועוד מדרך האדם כשאוכל תבשיל יום יום להיות קץ בו, ומן שמים היה לשבוע, ובפי' רוח חן לס' ח"ש (פרשה י"ז) באלדו זה ברחבה: וישבתם לבטח עליה. לדעתי זה פירושו שישבו לבטח אינם יראים מדאגת בצורת וחליים וכיוצא מצרות העולם. לכן למעלה נאמר לבטח בסוף, ובפסוק זה אמר תחלה וישבתם לבטח, ואח"כ אמר עליה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, בכל השנים התבואה החדשה נאכלת בשנה שלאחריה, ואם כן תבואת השנה הששית שנקצרה בניסן ובסיון, היא תאכל לשנה השביעי', ולמה יאמרו מה נאכל בשנה השביעי', יאמרו מה נאכל בשנה השמינית. כי בשביעית אין זרע ואין קציר. על כן אמר רמב"ן ז"ל שהוא כמו מסורס וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל, כלומר מה נאכל בשמינית, ואין טוב בעיני להפך המקרא, ועוד מה טעם וכי תאמרו בשביעית, וגם בששית ובחמישית ידאגו על רעבון השנה שאחר השמיטה. והיה לו לומר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השמינית, ולדעתי הכתוב מתפרש מן האמור למעלה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה (פסוק ו'), ופרשנו מלת לאכלה הוא על השמחה שישמחו לאכול תבואותיהם בהשקט בלי עמל כבני חורין ושרים, ועתה יפרש הדבר, אם תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, איך אמרת נאכל לחמנו בשמחה ובלי דאגה, הן לא נזרע בשנה זו ולא נאסוף בו תבואתנו, ואם כלינו לאכול מה שבאוצרותינו מתבואות השנה הששית, יהיה לנו חרפת רעב ומחסור בשמינית: לא נזרע, והספיחים מעטים ולא יספיקו לכלנו, ולא אמר ולא נזמור, כי פרי העץ גדלים גם בלי זמירה ואם לא טובי' כמוהם, אבל אמר ולא נאסוף את תבואתנו, שאע"פ שפירות האילן שבשדותינו גדלים, אסור לנו לאספ' הביתה כמו שנעשה בשאר השנים, להכניסן לאוצר אלא הם הפקר לכל. ופירות של שנה ששית כבר אכלנום בשביעית, גם הספיחים העולים מאליהן לא נאסוף הביתה, וכן פירש"י ז"ל ולא נאסוף אל הבית. את תבואתינו כגון יין ופירו' האילן וספיחים העולים מאליהן: (כא) וצויתי את ברכתי, כל לשון ברכה תוספת טובה, ובתנאי אם היא בצדק ובמשפט, ולכן כל טובות שלמעלה נקראים ברכה, לפי שנתנין בצדק ובמשפט, ובפ' ברוך אברם לאל עליון, (בראשית י"ד י"ט), פרשתיו היטב: ועשת, הברכה שאצוה תעשה את התבואה לשלש השנים, כי זאת הברכה היא תוספת כח שיתן השם בארץ על צד הפלא. שאין לפרש ועשת על הארץ, שאין זכר ארץ בענין, ומלת ועשת זרה, שהיה לו לומר ועשתה. לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית שזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן, לשון רש"י ז"ל, ולדעתו אין כאן הבטחה על שביעית שאחריה יובל, ועל כן פי' על עד השנה התשיעית וגו' עד חג

הַשָּׁנִים׃ (כב) וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא

ת"א וזרעתם ר"ה סס: ואכלתם ב"ב נ"ח, ב': עד בוא סס סס:

סטען יאהרע. דאס עס איינע ערנדטע הערפֿאָר ברינגע, אויף דרייא יאה- רע. (כב) ווען איהר דאז אכטע יאהר ווידער אויס- זעעט, זאָללט איהר נאָך פֿאָן דער אלטען ערנדטע צעהרען; ביז אים נייטען יאהרע דיא פֿרוכט דאפֿאָן איינקאָממט, זאָללט איהר נאָך פֿאָן דער אל-

תרגום אונקלוס

יָת עֲלַלְתָּא לִתְלָת שְׁנִין׃ (כב) וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא תְמִינָאָה וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְשִׁיעֵיתָא עַד מֵעַל עֲלַלְתַּהּ

רש"י

ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: (כב) עד השנה התשיעי'. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבעה שנים בששית שלפני השמט' השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל

באור

הסכות של תשיעית, שהוא עת בו תבואת שמינית לתוך הבית, שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות, ובתשרי הוא עת האסיף לבית. ולדבריו אלו חסר שנת הששית. שעת האסיף שלה בסכות של שביעית ואין כאן שלש שנים. אלא שביעית ושמינית. ויאמר רש"י ז"ל עוד פעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית, שהן בטלין מעבוד' קרקע ב' שנים רצופות, ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן. אבל יותר היה ראוי שיזכור הכתוב ברכה לד' שנים, ויהיו שלש כל שכן וביותר שלמעלה ממנו מדבר ביובל, ורשב"ם ז"ל שאמר שזהו פשוטו של מקרא. לא למדנו מדבריו תשובה על מה ששאלנו. אבל רמב"ן ז"ל אמר שהברכה בפ' ועשת את התבואה לשלש השנים, ביעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולה ישן יאכלו. ואם כדבריו איך אמר אחריו וזרעתם את השנה השמינית, והיא שנת היובל? ומה שכתב שבא לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ, ולא תמהרו לחרוש ולזרוע ולבצור, כי עד בוא תבואתה לבית בעת האסיף בחג הסוכות תאכלו ישן, אין הדעת מתישבת בו. שהתחיל ביובל וסיים בשמטה פשוטה, ואיך ימהרו זרע וקציר כל שנה כמנהג הארץ, ועוד שהקצירה בניסן ובסיון ויכולים לאכול מתבואה חדשה. ואם הבטיח ברכה לשלש השנים, כל שכן שלא ידאגו על שנת אחת, ולכל הפרושים האלה אין טעם למה כפל הכתוב ואמר ואכלתם מן התבואה ישן, וחזר לומר עד השנה התשיעית וגו' תאכלו ישן, יאמר ואכלתם ישן עד בוא תבואתה. וידענו שאסי' שנה שמינית היא בחג האסיף של תשיעי', ולדעתי הכתוב מדבר על השמטה, ועל השמטה השביעית שאחריה שנת היובל. כי לפי שבשמטה אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'. אמר עכשיו וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, וכל שכן שידאגו בשנה השביעית שאחריה יובל. ועל שתיהן אמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. שלא תדאגו משנת השמטה, ולא משמטה ויובל שלאחריה, כי אצוה ברכתי ועשת לשלש השנים, והן שנים שלמות, כי תבואת השנה הששית תבוא אל הבית בעת האסיף, והוא חג הסכות של שביעית. ויאכל ממנה כל שנה השביעית, ושנת היובל שהיא השמינית, ושנה שאחרי היובל שהיא התשיעית שבה יזרעו ויקצרו, ועת האסיף שלה בחג הסכות של עשירית, ועד אותו הזמן יאכלו מתבואת ששית, וזהו לשלש השנים. וחזר ופירש שתיהן על שנת השמטה אמר וזרעתם את השנה השמינית. כלומר אם תזרעו בשנה השמינית. שהיא השנה שאחרי השמטה הפשוטה, אז תאכלו מן התבואה כל השנה ההיא ישן מתבואת הששית. וזה שמוש הוי"ו של וזרעתם, ולענין שמטה ויובל אמר עד השנה התשיעית, כלומר ואם לא תזרעו גם בשנה השמינית, שהוא בהיות יובל אחר השמטה. אז תאכלו מתבואת ששית עד השנה התשיעי', עד ועד בכלל כל השנה התשיעית, וזהו שפי' עד בוא תבואתה תאכלו ישן, ומלת תבואתה שב על השנה התשיעית, כלומר עד בוא אסיף של שנה תשיעית, שהיא בחג הסכות של עשירית תאכלו ישן מתבואת ששית, נוסף על ישן ראשון, שהוא ישן נושן, וכמ"ש (פרשה כ"ו י'), ורבותינו ז"ל בת"כ אמרו ג"כ שהכתובים מדברים על שמטה פשוטה, ועל שמטה שאחריה היובל,

תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ (כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־

תולדות אהרן והארץ ב"מ ק"ט, א'. סנהדרין ק"ו ב'. ערכין ט"ו ב': כי לי גיטין מ"ז א':

טען פרוכט צעהרען. (כג) גרונדשטיקקע זאל-לען ניכט אויף עוויג פער-קויפט ווערדען, דען דאז לאנד איזט מיין, איהר אבער זייד נור פרעמדלינגע

תרגום אונקלוס

תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ (כג) וְאַרְעָא לָא תִזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִּי לִי

רש"י

ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: (כג) והארץ לא תמכר. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה [ת"כ]: לצמיתות. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. אל תרע עיניך בה שאינה שלך [ת"כ]:

באור

אלא שדרשו כן ממלות יתרות, ואני לפרש פשוטו של מקרא באתי. [א"ה, הנראה כפי' רש"י והרמב"ם ז"ל שהדברים כמשמען ובשאר שמטות הכתוב מדבר, והענין כך הוא, קציר השעורים בניסן, ומתפרנסים והולכים מן השעורים עד ניסן הבא, ומן החטין הנקצרים בסיון עד סיון הבא, וכן לימי הבציר והאסיף לגפן ולזית ולתאנה ורמון. הפירות הנלקטים כל אחד בחדשו יספיקו על הרוב לשנים עשר חדש, וא"כ תבואת השנה הראשונה נאכלת בימות הקיץ של השנה ההיא ובכל השנה השנית עד תחלת השנה השלישית בכלות האסיף והבציר של השנה השנית, מעתה אם לא יזרעו ולא יקצרו בשביעית לא יהיה להם שעורים בניסן של שביעית, ולא חטים בסיון, ויתמיד להם מחסור כל אחד מפירות הארץ בזמן האסיף שלו עד השנה התשיעית, וזהו ועשת את התבואה לשלש השנים. השעור כמ"ש רש"י ז"ל, לקצת הששית מניסן עד ר"ה, ולשביעית ולשמינית כלה, עד השנה התשיעית, שאז יכלו ימי הבציר והאסיף של שמינית:
(כג) והארץ לא תמכר, ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה לשון רש"י ז"ל, ולפי' זה אמר רמ"בן ז"ל שהיה לו לומר והארץ לא תקנה לצמיתות, והשיב שענינו לא תמכר לכם לצמיתות, וכן לא ימכרו ממכרת עבד (פסוק מ"ב), אזהרה בלוקח שיוציאנו ביובל, ואמר הרב ז"ל עוד שיתכן שיהיה לא תמכר לאו במוכר שלא ימכור אות' לחלוטין, ואע"פ שהיובל מפקיעה, הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם שלא יעשו ממכרם לצמיתות, ואם אמרו כן יעברו בלאו זה, ולא יועיל להם כי תחזור ביובל. וכך פירשו הרב רבינו משה ז"ל, וכענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ולקי משום דעבר אהורמנא דמלכא. ומלבד זה יראה לי שאפשר שהמוכר מוכר אותה לחלוטין, והלוקח משלם ממון הרבה בעד גוף הקרקע, ועושין קנוניה בשנת היובל להחזיר לו השדה בשנה זו, וחוזר ומחזירה לו אחר היובל. וא"כ לא תמכר כולל מוכר ולוקח, ושב על והארץ שלא תהיה נמכרת בין מוכר ולוקח. ועוד יכלול הכתוב הזה אזהרה למלך או לקציני עם, שלא תמכר מן הארץ הזאת מחוז למלך אחר חליפין במחוז אחר, שאין בידינו לכופו שיחזרנו ביובל, ולדעת רמ"בן ז"ל אין הכתוב אזהרה, אלא טעם. תנהגו ביובל ואל יקשה בעיניכם, כי לי הארץ ואינו רוצה שתמכר לצמיתות. ופי' רש"י ז"ל נראה יותר: לצמתת, לחלוטין. כמו צמתו בבור חיי (איכה ג' נ"ג), יצמיתם ה' אלהינו (תהלים צ"ד כ"ג), שלא יחיו עוד, וכן מוכר לצמיתות שלא תשוב אליו עוד: כי לי הארץ, אין זה טעם למה לא תמכר לצמיתות. שהכל שלו גם הבתים והמטלטלין, כמו לה' הארץ ומלואה (שם כ"ד א'), ועוד גם כשנמכרת ליד אחד לחלוטין. לא יצאה מתחת יד השם, אבל יאמר אני אדון הארץ, ובידי לצוות מה שאני חפץ בו, ולכן בעל הטעמים שם המפסיק תחת הארץ: כי גרים ותושבים אתם עמדי, זהו ענין אחר, שמא תאמרו הרי נתת לנו הארץ לאחוזת עולם, ואנחנו אזרח הארץ, על כן אמר אע"פי שכנגד שאר העמים אזרח הארץ אתם. ונתנה הארץ לכם לאחוזה לנחל אותה לבניכם אחריכם. עמדי אתם גרים ותושבים, כי לי הארץ, ואתם דומים כגרים שבאו מארץ רחוקה. ואדוני הארץ הרשה אותם להיות תושבים בארצו, ונתן לכל אחד מחוז לשבת בו, שאין גוף הקרקע קנוי לו לעשות בו מה שירצה, וכן הוא באמת כי האדם דומה בארץ לגר, כי נשמתו ממעל, וירד ממקומו למטה לשבת בארץ, וכן אמר דוד כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים ל"ט י"ג), ואמר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו

גֵרִ֥ים וְתוֹשָׁבִ֖ים אַתֶּ֥ם עִמָּדִֽי׃ (כד) וּבְכֹ֖ל אֶ֣רֶץ אֲחֻזַּתְכֶ֑ם גְּאֻלָּ֖ה תִּתְּנ֥וּ לָאָֽרֶץ׃ ס

רביעי (כה) כִּֽי־יָמ֣וּךְ אָחִ֔יךָ וּמָכַ֖ר מֵאֲחֻזָּת֑וֹ

ת"א ובכל קדושין כ"א, א': כי ימוך שם כ' א'. ערכין ל' ג': ומכר קדושין ט' א':

תרגום אשכנזי

אונד געדולדעטע אויף מיינעם באָדען. (כד) אין דעם גאנצען לאנדע, דאז אייער אייגענטהום איזט, זאָלל בייא גרונדשטיקקען דאז ווידעראיינלאָזען שטאטט פינדען. (כה) ווען דיין ברודער פאָן פערמאָ·

תרגום אונקלוס

אַרְעָא אֲרֵי דַיָּרִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמָי: (כד) וּבְכֹל אֲרַע אַחֲסָנַתְכוֹן פּוּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא: (כה) אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ וִיזַבִּין

רש"י

(כד) ובכל ארץ אחוזתכ'. לרבות בתים ועבד עברי [ת"כ] ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון דף כ"א. ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר. מלמד

באור

כבל ימינו על הארץ (ד"ה א' כ"ט י"ד), כלומר עוד מעט ונצוה אל המקום אשר יאספנו משם. ועוד אמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך (תהלים קי"ט י"ט). כלומר איני מן הארץ אלא גר בא מתגורים. על כן אל תסתר ממני מצותיך. וכן גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ"ג ד'), בעירכם איני נחשב לאזרח הארץ, אלא גר מארץ נכריה, שנעשה תושב בארצכם: (כד) ובכל ארץ אחוזתכם, לרבות בתים ועבד עברי, ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון, ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו, ואין הלוקח יכול לעכב, כך פי' רש"י ז"ל, וכן פי' רשב"ם ז"ל. ולא נכון הדבר בעיני רמב"ן ז"ל שיכלול בפרשת היובל פסוק זה. ואמר בפרשה השניה כולה כי ימוך אחיך? וגומר. [אמר המתרגם, איך נדע שתחלת הפרשה השניה מן כי ימוך אחיך? לדעת הרש"י והרשב"ם ז"ל נאמר שהתחלתה מפסוק כ"ד, יאמר דרך כלל מלבד החזרה ביובל תתנו רשות למוכר או לקרובו לגאול את ממכרו. ואח"כ יפרש דיני הגאולה בפרט, כמשפט הכתוב בכ"מ והנראה שהיציאה ביובל אין כסף לא תקרא גאולה. וכל לשון גאולה במקח וממכר הוא (ווידערקויף) בל"א, לכך יאמר גאולה תהיה לו וביובל יצא], אלא גאולה תתנו על צאת השנים ביובל, ולשון גאולה כמו גאל ה' עבדו יעקב. שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו. וגאלתי אתכם, בזרוע נטויה, וכן גאלה תתנו לארץ מיד הקונים המחזיקים בה שלא נתתיה להם לאחוזה. ודבריו אלו ישרים, אבל בטעם למה נאמר מקרא זה אמר הרב ז"ל לפי שאמר כי לי הארץ וכל הארצות לו הנה, על כן אמר ובכל ארץ אחוזתכם לא בחוצה לארץ, זה לא נכון בעיני, כמו שיתבאר מפרושינו על כי לי הארץ. ועוד שבראש הענין נאמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם. ועוד כפי האמת מה טעם לנאמר כי לי הארץ. אבל לדעתי זה הפסוק דבק עם אותו שלפניו והארץ לא תמכר וגו'. כי בראש הענין לא אמר רק ושבתם איש אל אחוזתו (פסוק י'), ואמר שנית בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו (פסוק י"ב), ואמרנו שבא לחייבו שישוב אל אחוזתו. ועדיין לא שמענו כיצד יתקיים דבר זה, וגם הלוקח יפסיד ממונו. ופי' שכל מכר וכל קנין שדות לא יהיה בגוף הקרקע, אלא במספר שני תבואות, ועכשיו בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר, שאסו' למכור לצמיתות ואסור לסופר לכתוב שטר מכירה על גוף הקרקע. ואסור לעדים להעיד על שטר כזה, וכל שכן שאסור לבית דין לקיים מה שכתוב בו. ועוד מזהיר שאם מכר אחד מישראל אחוזתו לצמיתות. והמוכר והקונה רוצים בדבר, ונודע לב"ד. אז חייבין ב"ד להוציא הקרקע בשנת היובל מיד הלוקח, ולהחזירה ליד המוכר וכופין אותו לשוב לאחוזתו וכל שכן אם הלוקח מחזיק בקרקע. והמוכר מבקש דין השנה, שיעשו ב"ד שלהן בעל כרחו של לוקח. וע"ז אמר ובכל ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ, אתם חייבין לתת גאלה לארץ, להוציא מיד המחזיק בה. ומאמר בכל למדו בת"כ לרבות בתים וע"ג שבכלן אם יחזיק בהן הלוקח, חייבין ב"ד לגאלן מיד המחזיק בהן, ויש בזה דברים לשעת התלמוד בקדושין: (כה) כי ימוך אחיך, שרשו מכך מן הכפולים, כמו וימכו בעונם (תהלים ק"ו מ"ג). וכן דעת ר' יהודה המדקדק ורד"ק ז"ל בס' השרשים, ובא המלאפום תחת החולם, כמו ידון וסחח (משלי כ"ט ו'), אבל לדעת ר' יונה

וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ (כו) וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי

תולדות אהרן וגאל שם כ"א, ח':

גען קאממט, אונד פאן זיינעם איינגענטהום פערקויפט; זא קאן זיין נעכסטער פערוואנדטער קאממען, אונד דאז ווידער איינלאזען, וואס זיין ברודער פערקויפט האט. (כו) האט יעמאנד קיינען ווידעראיינלאזער. ער זעלבסט אבער קאממט ווידער צו פערמאגען, אונד

תרגום אונקלוס

מֵאַחְסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ (כו) וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח כְּמִסַּת

רש"י

שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני [ת"כ]: מאחוזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. ואין הלוקח יכול לעכב [ת"כ]: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל

באור

המדקדק ורא"בע ז"ל היא מנחי עי"ן. ובפי' המלה אמר רא"בע ז"ל שהוא כמו דל ואביון. ואין כן דעתי כי הדל חסר כל, כמו ואם דל הוא ואין ידו משגת, והוא שם התואר, ואין שם תואר בשרש מכך, אלא ענינו שישפל וירד ממצבו אפילו כשאר לו קצתו, כגון שהיו לו קרקעות שווים עשרת אלפים, גם כספים ומטלטלין ואבד כספו ומטלטליו. ואין לו לפרנסת ביתו או לשלם נשיו, וצריך למכור שלים קרקעותיו. וכן בעצלתים ימך המקרה (קהלת י' י"ח). פי' תקרת הבית משתפלת על ידי עצלה שלא תקן הבית בזמנו. וחכמינו ז"ל השתמשו גם הם בשרש זה ואמרו גבוה ונמוך, ונמוך בתשקל כגוזו ועבדו (כחוש א' י"ג), והוא הענין שפרשנו: כי ימוך אחיך ומכר. אמרו רבותינו ז"ל אין אדם רשאי למכור אחוזתו. אלא כי ימוך, לא שימכור מאחתו לקנות בדמיהן בהמה בית או כלים. או ליתן הכסף באוצרו: מאחוזתו. אמרו רבותינו ז"ל מאחוזתו ולא כל אחוזתו שאפילו צריך למכור. לא ימכור רק כפי הצורך לו לפי שעה. לא שימכור הכל בבת אחת, א"ר אליעזר בן עזריה ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו. עאכ"ו לעצמו. ולפי הפשט דבר בהווה מקצת, ואעפ"כ רשאי ליגאל מקצת שמכר, וכל שכן מוכר כל אחוזתו: ובא גאלו. הפרשה מדברת במוכר שני תבואות עד היובל. שמותר לקרוב או הוא עצמו לגאל שדהו מיד הקונה, ואינו יכול לעכב ולומר מספר שנים מכרת לי. אלא גואלה מידו מיד. ולפי שקרובי האדם מצטערים בצרתו. והפלים להצילו ממנה, נקראים גואליו, מטעם שפרשנו (פסוק כ"ד), וכפי הנראה מלשון הכתוב מצוה לקרוב שיגאל ממכר אחיו, ובמס' קדושין נחלקו בו ר"א ור"י אם וגאל חובה או רשות ודת"בס ז"ל פסק רשות, ולמדנו הכתוב שאין הלוקח יכול למחות, אבל אחר שאינו קרובו אינו יכול לגאול השדה מיד הלוקח, כי זכות הלוקח קודם, אע"פי כשיגאלנה תהיה ביד הגואל. ולא ביד המוכר ואין גאולה גמורה, מכל מקום ישמח לב המך אם אחוזתו תחת יד גואלו הקרוב אליו ולא ביד זרים. שקרובו אינו רוצה להרויח בפירותיו. גם יעשה עמו חסד בכמה דרכים מה שלא יעשה הלוקח: הקרב אליו. כמו מאותן האמורים בפרשת אמור כי אם לשארו הקרוב אליו (לעיל כ"א ב'), אלא שאם לא יגאל אחד מהן, מצות הגאולה בקרובים הרחוקים מהן. והטעם מבואר מדברנו שיותר הוא קרוב לו, יהיה יותר לטובתו. ובת"כ שם הקרוב אליו. מלמד שהקרוב קודם: וגאל את ממכר אחיו. לא אמר את אחוזת אחיו, כי לא מכר את האחוזה עצמה, אלא התבואות והו שאמר ממכר אחיו, הדבר שמכר לאחר: אחיו, כמו כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י"ג ח'), קרובים: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל, וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים, אלא גואל שיכול לגאול ממכרו. מפי' רש"י ז"ל, והוא מת"כ, ובגמרא פי' רש"י ז"ל וכי יש לך וכו' והלא בעוד אחד מישראל קיים הוא קרוב לו. אלא שאין לו מי שיכול לגאול. שידו משגת לקיים הגאולה. ואם גואלו הקרוב אליו ביותר שעליו החוב לגאל עני הוא. שאר הקרובי' כלם פטורים אע"פי שידם משגת: והשיגה ידו. כסף. ומצא, שעכשיו בא לידו כמו שפרשנו (פסוק ע' ט'). ולמדו רבותינו ז"ל שלא ילוה ויגאל. אלא בהשג יד. ושלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברע ויגאל ביפה, כלומר אין מצוה עליו לעשות כן, ואם עושה אין הלוקח חייב להחזירה: כדי

גאלתו׃ (כז) וְחִשַּׁב֙ אֶת־שְׁנֵ֣י מִמְכָּר֔וֹ
וְהֵשִׁיב֙ אֶת־הָ֣עֹדֵ֔ף לָאִ֖ישׁ אֲשֶׁ֣ר מָֽכַר־
ל֑וֹ וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃ (כח) וְאִ֨ם לֹא־מָֽצְאָ֜ה
יָד֗וֹ דֵּי֮ הָשִׁ֣יב לוֹ֒ וְהָיָ֣ה מִמְכָּר֗וֹ בְּיַד֙
הַקֹּנֶ֣ה אֹת֔וֹ עַ֖ד שְׁנַ֣ת הַיּוֹבֵ֑ל וְיָצָא֙
בַּיֹּבֵ֔ל וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃ ס חמישי שלישי

ת״א גאלתו סס כ׳, ד׳. ערכין ל׳, א׳: וחשב ערכין. סס: והשיב סס סס: ויצא סס י״ד, ג׳:

ערווירבט זאָ פֿיל, אלס צום ווידעראיינלאָזען נאָטהיג איזט; (כז) זאָ זאָלל ער דיא יאהרע זייט דעם פֿערקויף אבדעכנען, דען איבערערסט דעמיעניגען ערשטאטטען, דעם ער עס פֿערקויפֿט האט, אונד ווידער צו זיינעם אייגענטהומע געלאנגען. (כח) איזט ער ניכט פֿערמאָגענד איהם ווידער צו בעצאהלען, זאָ בלייבט דאז פֿערקויפֿטע לאנד אין דען הענדען דעס קייפֿערס, ביז צום יובעליאהר, אים יובעליאהר אבער ווירד עס ווידער פֿרייא, אונד ער

רש״י

שיכל לגאול ממכרו [סס ת״כ]: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך וככמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלם ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: (כח) די השיב לו. מכאן שאינו גואל לחצאין [ערכין ל׳]: עד שנת היובל.

תרגום אונקלוס

פּוּרְקָנֵיהּ׃ (כז) וִיחַשֵּׁב יָת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יָת מוֹתָרָא לְגַבְרָא דִּי זַבֵּן לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ (כח) וְאִם לָא אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בְּיַד דִּזְבַן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא

באור

גאלתו, אמרו רבותינו ז״ל לא יגאל חציין: (כז) וחשב, מבנין הדגש היוצא לשני, וכן הוא בכל לשון חשבון אין אחד מהן דקל, אומר אני לפי שמחשבה וחשבון אחד, שכל חשבון יסודתו על מחשבות, שחושב על פרטים שנתן לחברו, ועל פרטים שקבל, ועושין חשבון זה עם זה, מחשבה שנעלמה מזה יזכיר לו חברו וכן להפך, ולפי שמחדש בו מחשבות לא חשב עליהן מלבו גאמר וחשב בבנין היוצא: וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך, כמה מכרתיה לך כך וכך, עתיד היית להחזירה ביובל, נמצאת קונה מספר התבואות, כפי החשבון, של כל שנה, אכלת אותה שלש או ארבע, הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנה ללוקח לשון רש״י ז״ל, ורשב״ם ז״ל פי׳ והשיב את העודף, מן השנים עד היובל שלא אכל עדיין על שנים שאכל כבר, ודברי רש״י ז״ל מבוררין יותר, כי איך ישיב השנים העודפים, והתשובה היא הדמים, וצריך לומר העודף בדמי המקח שנתן על דמי האכילה שאכל, והחשבון זה יסודתו על מספר שני המכר: לאיש אשר מכר לו, המוכר הזה שבא לגאלה, לשון רש״י ז״ל. כלומר איננו עושה חשבון אלא עם הקונה שמכר לו הגואל שדהו. אבל אם הקונה מכר את השדה לאחר במתנה הרבה, אינו צריך להשיב אלא הממון שקבל מן האיש אשר מכר לו הגואל שדהו וכן הלכה: ושב לאחזתו. מכאן יש ללמוד שגאולת הקרובים אינו אלא מיד הלוקח ועכשיו שגאלו אותו היא תחת ידם. שהרי בגאולת הגואל לא אמר ושב לאחוזתו. וטעם ושב לאחוזתו לדעתי תלמדנו הענין כלו. שאע״פי שהוא עצמו מצא כדי גאולתו וגאל שדהו. אין לו רשות לגאל מיד לוקח זה ולמוכרה לאחר. אלא ושב לאחוזתו צריך שישיב לאחוזתו, שלא נתנה לו תורה רשות לבטל המקח הראשון. אלא כדי שישוב לאחוזתו, לא לחזור ולמוכרה להרויח בכסף מקנתו, ולכד הקרוב גואל אע״פי שאין המוכר שב לאחוזתו מטעם שאמרנו (פסוק כ״ה), ועל כן אמר אם אין לאיש גואל, שוב לא תצא האחוזה מיד לוקח זה ליד לוקח שני, אלא אפי׳ השיגה יד המוכר וגאל את אחוזתו, ושב לאחוזתו, צריך שישוב באחוזתו לא שימכרנה לאחר: (כח) די השיב לו, מה שצריך להשיב לו: ממכרו. תרגומו׳

(כט) וְאִ֗ישׁ כִּֽי־יִמְכֹּ֤ר בֵּית־מוֹשַׁב֙ עִ֣יר חוֹמָ֔ה וְהָיְתָה֙ גְּאֻלָּת֔וֹ עַד־תֹּ֖ם שְׁנַ֣ת מִמְכָּר֑וֹ יָמִ֖ים תִּהְיֶ֥ה גְאֻלָּתֽוֹ׃ (ל) וְאִ֣ם לֹֽא־יִגָּאֵ֗ל עַד־מְלֹ֣את ל֮וֹ שָׁנָ֣ה תְמִימָה֒

ת"א ואיש וכו' מגלה ג' ב'. קדושין ב'. ערכין ל'. ב': עד תם שם י"ח, ב'. ול"ח א': נדה מ"ו, ב': יבמות כתובות נ"ז. ב'. קדושין כ"ח, א': עד מלאת ערכין. ל"א, א': תמימה שם שם:

גיעלאנגט ווידער צו זיינעם אייגענטהומע. (כט) ווען יעמאנד איין וואָהנהויז אין איינער אומוויערטען שטאדט פערקויפט. זאָ דויערט דאזוויד ערא איינלאָזונגסרעכט דאז גאנצע יאהר נאך דעם פערקויף; איין פאָלליגעס יאהר זאָלל עס ווידער איינגעלאָזט ווערדען קאָננען. (ל) ווירד עס אבער אינגערהאלב איינעס פאָללי‍געו יאהרס ניכט איינגעלאָזט, זאָ בלייבט דאז הויז אין דער

תרגום אונקלוס

וְיִפּוֹק בְּיוֹבְלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ: (כט) וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּן בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְּפָא שׁוּר וִיהֵי פּוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא דִזְבִינוֹהִי עִידָן בְּעִידָן יְהֵי פּוּרְקָנֵיהּ: (ל) וְאִם לָא יִתְפְּרֵק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ

רש"י

שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו [ת"כ]: (כט) בית מושב עיר חומה. בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון [ת"כ]. והיתה גאולתו. לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינה גואלה: והיתה גאולתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנערה אתנו ימים [בראשית כ"ד]: (ל) וקם הבית לצמיתות. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה. (אשר לא

באור

השדה שמכר לו: בידו, ברשות: ויצא, המתכר מיד הקונה בבוא היובל: ושב, המוכר לאחוזתו, ורבותינו ז"ל דרשו מקרא זה בת"כ, ואינו צריך לפשט המקרא: (כט) בית מושב, סמוך, כלומר בית דירה, ולולי קבלת רבותינו ז"ל (פסוק ל') היינו אומרים שבא להוציא בית תבן וכיוצא. והם ז"ל אמרו שכשהתישבו בה היתה עיר חומה, לא שהקפוה חומה אחרי שישבו בתיהן, ולמדנו מזה שצריכה להיות מוקפת חומה מימות יהושע בן נון: עיר חומה, של עיר חומה: והיתה גאלתו. לפי שכלל למעלה הגאולות כלם במאמר ובכל ארץ אחוזתכם גאל' תתנו לארץ, ובכלל גאלה נאמר ביובל, ואמרו בתוך זמנו אם נגאל ע"י קרוב או ע"י המוכר עצמו, אמר על בית עיר חומה שתהיה גאולתו עד תום שנת ממכרו, וכתב רש"י ז"ל לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה, ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה. הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף. שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה, ולאחר מכאן אינו גואל': שנת ממכרו, שנה שלימה מיום שמכרה, שאם מכרה בסיון, נגאלת עד סיון הבא, לא שנת עולם שתחלתה תשרי ושמוכרה בסיון לא תגאל אלא עד תשרי: ימים תהיה גאלתו, כגון מכ"ז בסיון זה עד כ"ז של סיון הבא, אע"פ שאינה שנה של שס"ה ימים שהיא שנה חמה, שתבא השמש לנקודתה, אלא שנה של קביעות המחזור שהיא לפעמים שנ"ד ימים, וזה הכלל לדעתי שכשרוצה להודיענו שיהיה החשבון ע"פ קביעות המחזור קורא את השנה ימים, כלומר מספר ימים של שנה זו, וכן ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י'), לפי שתולה אותה בט"ו לחדש הראשון, ובמועד האביב. ואנו צריכין להשוות השנים כפי שניהן. וע"י כך שנה אחת משונה מחברתה. ואינו שוות להיות כל אחת משס"ה ימים, אמר מימים ימימה. ורש"י ז"ל פי' ימים תהיה גאולתו, ימי שנה שלימה קרויים ימים. וכן תשב הנערה אתנו ימים לא כוון רבינו ז"ל רק להודיענו שמלת ימים נופל על כל ימי השנה, ונודבנו כפשט הדבר: (ל) ואם לא יגאל, לא פרשה תורה על ידי מי. ונדרך הסברא סמכה על המפורש בשדה. שהגאולה ע"י קרובים, או על ידי עצמו: לו, שב על ממכרו: שנה תמימה, הוסיף תמימה בעבור שנה מעוברת. שהייתי אומר ימים תהיה גאולתו מדבר ימי שנה, אע"פ שאינן שס"ה ימים שתקרא שנת ממכרו. אבל שנה מעוברת שימיה עודפים על שס"ה ימים, כיון שתמו ימי

וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־לֹא חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל׃ (לא) וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים

לו קרי

תרגום אשכנזי

אוממויערטען שטאַדט דעם קייפֿער פֿיר זיינע נאכקאָממען אויף עוויג, אונד ווירד אים יובעליאהר ניכט פֿרייא. (לא) הייזער אויף דאָרפֿערן, דיא מיט

ת״א וקם ב״ק כ״ב. ב׳ ערכין שם: לא חמה מגלה ב׳ ב׳, ומ׳ ב׳. וי׳ ב׳. שבועות ט״ז, א׳, נ״א. ערכין ל״ב. א׳: לקנה שם ב׳: לא יצא שם כ״ט, א׳, ול״א ב׳: ובתי שם ל״ב, ב׳:

תרגום אונקלוס

שַׁתָּא שְׁלֵמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּי בְקַרְתָּא דִּי לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבֵּן יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא׃ (לא) וּבָתֵּי פַצִּיחַיָּא דִּי לֵית

רש״י

חומה. לו קרינן אמרו רבותינו ז״ל שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן. ועיר נקבה היא והולך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביובל. אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים. כתרגומו פצחין עיירות פתוחות שאין חומה ויש הרב׳ בספ׳ יהושע הערי׳

באור

שנה גמורה של שס״ה ימים לא תגאל עוד, לכך נאמר תמימה שלא תחסר יום אחד משנת המכירה מחדש לחדש, ואם השנה מעוברת נתעברה למוכר, וכל הפשט הזה כהלכה, שכן שנו בת״כ עד תום שנת ממכרו, לא שנה למנין עולם, תמימה חכמים אומרים שנה תמימה י״ב חדש מיום ליום, לפיכך אם נתעברה השנה נתעברה לו, ודרי שאמר שנה תמימה שס״ה ימים כמנין ימות החמה, מפרש ימים תהיה גאולתו, שאינו יכול לגאלה עד אחר שני ימים למכירה: וקם הבית, אין לי אלא בית, מניין לרבות בתי בדים (שכותשין בו הזתים) בורות שיחין ומערו׳, והמרחצאות והשובכות והמגדלות, ת״ל אשר בעיר, כלומר כל מה שמוכר בעיר חומה זה דינו, ונאמר בית מושב, שאפילו בית החשוב והאהוב לאדם, אינו נגאל אלא תוך שנתו ואינו יוצא ביובל, וכל שכן האחרי׳ שבן למט׳ ממנו: לא חמה, לו קרי וכתיב לא, ודרשו רבותינו ז״ל אע״פ שאין לו עכשיו. והיה לו לפנים הכן, לצמיתת, לחלוטין: לקנה אתו לדרתיו, אם מת הקונה הוא לבניו אחריו. ולפי הפשט לפי שנאמרו שתי גאולות בפרשה, האחת גאולה בתוך שני ממכר, והשניה גאולה ביובל. ועל כל אחת אפשר לומר לצמיתות, לכן פירש שהיא לצמיתות גמורה, ששתי הגאולות אינן נוהגין בו. על גאולת שנים אמר לקנה אותו לדורותיו, שאם קנהו על מ״ח שנה לא יגאל לא מידו ולא מיד בנו, ועל גאלת היובל אמר לא יצא ביובל, אבל רבותינו ז״ל דרשו על לא יצא ביובל, שמלמד גם על שנת ממכרו, שעדיין איננה מכור׳ לצמיתות, ואם יפגע היובל בשנה זו לא יצא, וזהו שפי׳ רש״י ז״ל אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: וקם, כמו ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם (בראשית כ״ג כ׳), וכן כאן, וענינו בלועז (עס זאָלל שטעהען בלייבען), שבתוך שנתו אולי לא יקום הקנין, ורש״י ז״ל פי׳ יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה, והכוונה אחת: (לא) ובתי החצרים, לדעתי העיירות שאין חומה להם סביב, נקראים חצרים, לפי שפתוחין ונכנסין ויוצאין בהם בלי מונע. כמו חצר הבית שהוא פתוח ליכנס ולצאת, ואין כן הבית שיש לו ארבע חומות ופתחים לנעול ולפתוח. וכן תרגמו אונקלוס פצחין, ופי׳ רש״י ז״ל עיירות פתוחות שאין חומה, ויש הרבה בס׳ יהושע הערים וחצריהם, בחצריהם ובטירותם. והודיע הכתוב שהבתים הבנויין בחצרים, אשר אין להם חמה סביב, על שדי הארץ יחשבו, דינם כדין שדה אחוזה, וגזרת הכתוב הוא, אין בו טעם בדעת האדם, כי החצרים גם הם ערי מושב כמו ערי חומה, ויש פרזות רבות יפות וגדולות מערי מבצר חומה דלתים ובריח, ואע״פ דינן בתיבן כשדה הארץ. על כן נאמר יחשב בנפעל, לפי שהוא כנגד מחשבות לבב האדם, והכלל הזה יסדנו למעלה בפי׳ דם יחשב לאיש ההוא (פרשה י״ז ד׳), שאע״פי שהמחשבה היא בבחירת האדם, וחושב כל אחד כפי סברתו, מ״מ יתכן הנפעל אם לפי רצון האדם יחשב כן, והשם היודע האמת יצוהו לחשוב להפך, וכן הנדון בכתוב זה, וכן ונחשב לכם תרומתכם (במדבר י״ח כ״ז), וכיוצא בהן, ורמ״בן ז״ל לא אמר כן, ונכון דבריו שבית עיר חומה, אחרי שנת ממכרו, שישב המוכר שנה תמימה

אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל־שְׂדֵה הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ (לג) וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם

ת"א על שדה קדושין כ"א, א'. ערכין שם: גאלה קדושין כ', ג'. ערכין ל', ב', ול"ג א':

קיינער מויער אומגעבען זינד, ווערדען צו אקקערשטיקקען, גערעכנעט; עס פינדעט ווידעראיינלאזונג שטאטט, אונד אים יובעל ווירד דאז פערקויפטע פרייא. (לג) וואס דיא שטעדטע דער לוים בעטריפפט, נעמליך דיא הייזער אין איהרען אייגענטהומסשטעדטע; זא זאללען דיא לוי' איין עוויגעס

תרגום אונקלוס

לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשְׁבוּן פּוּרְקָנָא יְהֵא לְהוֹן וּבְיוֹבְלָא יִפְקוּן׃ (לג) וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן

רש"י

וחצריה' [יהוש' י"ג] בחצריה' ובטירות' [בראשית כ"ה]: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים [ת"כ]: וביובל יצא. בחנם: (לב) וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאולת עולם. גואל מיד ואפילו לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים

באור

בבית אחר. מתיאש מן הראשון. ולא תמנע מחייתו אם יחלט, אבל בתי החצרים עשויין לשמיר' השדות, ולהיותם מושב לעובדי האדמה, על כן דינם כשדה הארץ. ואין טעם זה הגון כפי פירושנו במלת חצרים, ועוד מה טעם לעיר גדולה מוקפת חומה אחרי מות יהושע בן נון, שתדין בדין חצרים. [א"ה, אע"פ נראה כדברי הרמ"בן ז"ל שהם נאותים לפשטות הכתוב, שהפרזות הבנויות על פני השדה למושב האכרי' ועובדי האדמה, נקראות חצרות (דארפשאפטען), לפי שאין שם אלא בתים וחצרות לא שווקים ורחובות ושערים, כמו בגדים הבצורות חומ' ובריח, ובתי החצרות הם כמו חלק מן השדות, לפי שהן בנויות לצרכן. וזהו לשון על שדה הארץ יחשב, ולא אמר כשדה הארץ יחשב. כמו שנאמר ונחשב לכם תרומתכם כדגן (שם שם), לפי שאין הכוונה על ההשתוות שבין הבתים הפס לשדות. כי אם שהבתים נחשבות עם השדות לפי שהן חלק משדי הארץ. ולכך דינם כדין השדות. ואולם כדי שלא ישתנה דין הגאולה בכל עת, אמרו חז"ל שאין סומכין אלא על חומה שמוקפת בעת שנכנסו לארץ. אם בביאה ראשונה בימי יהושע, או בביאה שניה בימי עזרא. וכן בביאה שלישית בימות הגאולה לעתיד ב"ב]: גאלה תהיה לו, כשדה הארץ שנגאל מיד הלוקח בשני ממכרו עד היובל. כן תהיה גאלת בתי חצרים. לא כבית עיר חומה שאינו נגאל רק עד תום שנת ממכרו. ואחר כן נחלט ללוקח: וביבל יצא, כשדה אחוזה אם לא נגאל יוצא ביובל חנם, כן בתי החצרים. לא כבית עיר חומה שאין לו גאולת יובל. ומקרא זה ראוי לבאר שפרשנו למעלה (פסוק ל'). ורש"י ז"ל פי' גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה. ובזה יפה כחו מכח שדות, שהשדות אינן נגאלות עד שתי שנים. וביובל יצא חנם, והוא מברייתא דת"כ. שאחר שהושוה דינו לשדה ידענו שנוהגין בו שתי הגאולות. לכן אמרו שבא הכתוב ליפות כחן מכח השדות, ולהשוותן לבתי ערי חומה שזמן גאולתן מתחיל מיד, אלא שאמרו אחר שנתת לו כח יפה שבשדות, וכח יפה שבבתי עיר חומה, יכול לא יצא ביובל, ת"ל וביובל יצא: (לב) וערי הלוים. מ"ח עיר שנתנו להם לשון רש"י ז"ל, כלומר הערים שנתנו להם על פי ה' הם הנקראים כאן ערי הלוים, והבתים שבהן נקראים כאן בתי ערי אחוזתם, כי הערים הללו אחוזתם הם כמפורש לפנינו, ולכן בתיהן ועריהן דין שדה אחוזה להם, אבל בתי לוים שבערי ישראל, או שבנו עיר במדבר נחלת איזו שבט, אין לעיר ההיא דין ערי לוים: גאלת עולם תהיה ללוים. כפי פשטי מקראות הללו יראה בעיני שנתן להם הקב"ה כל מיני גאולות המפורשות למעלה בשדה אחוזה ובבתי עיר חומה ובבתי החצרי' ועוד יותר מהן, והכתו' הולך ומונה הגאולות בקצרה. ואמר תחלה גאלת עולם תהיה ללוים, לא כבתי ערי חומה שאינן נגאלין רק עד תום שנת ממכרם, ואלה נגאלין לעולם עד היום, וכן לא כשדה אחוזה שאינו נגאלת בשתי שנים הראשונים, ואלה נגאלין מיד. וכן שנו בת"כ: (לג) ואשר יגאל מן הלוים, ואף גם זאת כל הרוצה ליגאל מן הלוים יבוא ויגאל. לא כשדה אחוזה שאינה נגאלת

גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ (לג) וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לד) וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר

ת"א עולם סס נ"ב, ג': ואשר יגאל סס סס: ויצא סס ע"ח: כי בתי סס ע"ג, ג': ושדה סס סס:

תרגום אשכנזי

איינלאָזונגסרעכט האבען. (לג) ווען יעמאנד פֿאָן דען לוים זעלבסט עטוואס איינלאָזט, זאָ ווירד דאז פֿערקויפֿטע הויז, אונד דיא אייגענטהומס־שטאדט אים יובעל ווידער פֿרייא; דען דיא הייזער אין דען שטעדטען דער לוים זינד איהר אייגענטהום אונטער דען קינדערן ישראל'ס. (לד) איין פֿעלד דאז אין דער נעהע אן איהרען שטעדטען ליגט, זאָלל גאר ניכט פֿערקויפֿט ווער־

רש"י

אם מכרו בית בעיר חומה גואלין עולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם ויצא ביובל אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. ד"א לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחר' ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלק לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא הופקע נחלתם מהם: (לד) ושדה מגרש

תרגום אונקלוס

פּוּרְקַן עָלַם תְּהֵי לְלֵוָאֵי׃ (לג) וְדִי יִפְרוֹק מִן לֵוָאֵי וְיִפְקוּן זְבִינֵי בֵיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָתֵּי קִרְוֵי לֵוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לד) וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן

באור

אלא בגואל הקרוב אליו או השיגה ידו ונאלה. ואלה נגאלין מכל משפחת הלוי, כל הרוצה יבוא ויגאל, ושעור הכתוב וכן אשר יגאל מן הלוים יגאלנה, מי שירצה יגאל, וגם בגואל לוי נוהג דין זה, ולא תאמר לא נאמרו דברים אלו אלא בבן לוי שמכר ביתו לישראל, שלא יופקע מיד הלוים, אבל אם אחד מן הלוים יגאל הבית מיד הישראל, לא תצא מידו, אלא יוחלט כשאר בתי ערי חומה, לפי שנשאר ביד לוי, אלא גם אם יגאל אחד מן הלוים, ולא יגאלנה הלוי המוכר מידו, ויצא ממכר בית, לא כבתי ערי חומה שאינן יוצאין ביובל, אלא אם לא נגאל הבית, מיד הישראל או מיד הלוי, ויצא ממכר בית הלוי מיד הקונה ביובל. וכן עיר אחוזתו, אם נמכרה ולא נגאלה מן הלוים, או שמכרו רחוב באחת מעריהם לתשמיש הקונה ולא נגאל, תצא גם היא מיד הקונה ביובל כשדה אחוזה, זהו פשט המקרא הסתום הזה לפי דעתי, ורשב"ם ז"ל אמר ואשר יגאל מן הלוים, שירצה לגאול, ואין לו במה לגאול, ויצא ממכר בית וגו'. כלומר תשוב לו בחנם ביובל, ולפרושו הוא כדרך ואם לא תמצא ידו וגו' ויצא ביובל ושב לאחוזתו, אבל הפי' זה דחוק בלשון הכתוב, היה לו לומר ואם לא יגאל ויצא ממכר בית. ורש"י ז"ל פי' ואשר יגאל מן הלוים, אשר יקנה בית או עיר מהם ויצא ביובל אותו ממכר בית או עיר וכו'. וגאולה זו לשון מכירה, ד"א יכול אין זה אלא בישראל שקנה מלוי, אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט. ת"ל ואשר יגאל מן הלוים, אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם, ויצא ממכר בית מצוה אחרת, אם לא גאלה יוצאת ביובל, והפי' השני שנוי בת"כ. ומסכים לפרושנו שהכתוב מדבר בשני דברים. ולרמב"ן ז"ל פרושים בזה קחם מספרו, [א"ה, הנראה בכוונת הכתוב, לפי שאמר למעלה גאולת עולם תהיה ללוים, יכול ששדה הלוי הנגאלת מלוי אחר תהי' ביד הגואל לעולם, ולא תצא ביובל, לפי שלשון גאולת עולם סובל גם הפי' הזה, לכך אמר ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית וגו', שאין הכוונה במה שאמר גאולת עולם, אלא שיכול לגאול לעולם. אבל השדה הנגאלת תצא ביובל]: כי בתי וגו'. לא היו להם נחלת שדות וכרמים, אלא ערים לשבת ומגרשיהם, לפיכך הם להם במקום שדות, ויש להם גאולה כשדות, כדי שלא יופקעו

כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס
(לה) וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃

דען קאָננען, זאָנדערן איהר עוויגעס איינגענטהום בליי־בען. (לה) ווען דיין ברודער נעבען דיר אבקאָממט, אונד זיינע האנד זינקען לעסט; זאָ זאָללסט דוא איהן אונטערשטיטצען, דאס אויך דער פרעמדע

ת״א אחוזת עולם זח כ״ח, א׳, ונ״ד א׳: וכי ימוך קדושין כ׳, א׳. מציעא ס״א, א׳, וקי״ד א׳. ערכין ל׳, ב׳:

תרגום אונקלוס

אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן: (לה) וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וּתְמוּט

רש״י

עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד [ויקרא כ״ז] אבל בן לוי גואל לעולם: (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהי׳ קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר

באור

נחלתם מהם, מפי׳ רש״י ז״ל: (לד) ושדה מגרש עריהם, כמפורש בפרשת אלה מסעי: לא ימכר, מכר גזבר, שאם הקדיש בן לוי שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר, אינה יוצאה לכהנים ביובל, כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד, אבל בן לוי גואל לעולם. לשון רש״י ז״ל, וכן הוא בת״כ ואמרו או לא ימכר מכר עולם, כלומר שלא ימכר לצמיתות, ת״ל כי אחוזת עולם הוא להם, כלומר אם האזהרה על מכר עולם, מה צורך לומר שהיא להם אחוזת עולם, וכבר אמר (פסוק ל״ב) שהיא אחוזתם, ועוד יאמר סתם כי היא אחוזתם, וידענו שדין שדיהם כדין שדה אחוזת ישראל, שנאמר עליהן למעלה והארץ לא תמכר לצמיתות. ועל כרחך במכר גזבר מדבר, שכיוצא בזה באחוזת ישראל אינה יוצאה ביובל למקדיש. אלא היא כשדה החרם לכהנים, ואמר בלוים שלא ימכרנה הגזבר מטעם כי אחוזת עולם הוא להם, שתהיה אחוזתם לעולם. אפילו הקדישה גואלה לעולם, ומטעם זה עצמו אין לפרש הכתוב כפשוטו ושדה מגרש עריהם לא ימכר, כשדה אחוזת ישראל אפילו במספר שני תבואות, והכתוב שאמר גאלת עולם תהיה ללוים מדבר בבתים וערים. שאם כן מה טעם לומר כי אחוזת עולם הוא להם, ואין המכר לשדה האחוזה עצמו אלא לשני תבואות. אלא ערי הלוים האמור למעלה כולל גם שדה מגרש עריהם, שגם הם בכלל העיר, ודיניהן כדין הבית. ומה הוצרך להוסיף בשדה מגרש דין מכר גזבר לפי שבאחוזת ישראל אינו יוצא ביובל לבעל האחוזה המקדיש אותה, ובלוים נגאל לעולם, ובפרושנו זה נסתלקה תמיהת רמב״ן ז״ל על דברי הברייתא, והתישב פשוטו של מקרא: אחזת עולם. שלא תצא מידם לעולם אפי׳ אם הקדישה. לא כאחוזת ישראל שאינה לעולם, שהרי אם הקדישה ומכרה גזבר יוצאת מתחת ידי המקדיש: (לה) וכי ימוך, פרשתיו (פסוק כ״ה). ומטה ידו עמך, המשיל העושר והנכסים אל היד בעל׳ הנעלמה והכח, ולשון הנכסים להתמוטטות היד, ועליו המשל והחזקת בו. כאדם שרגליו מטו׳ וקרוב לנפול, וחברו מחזיק בו ומונעו מלנפול, כן הלואת כסף למטה ידו כמחזיק בו. שאם תניחהו לנפול יקשה עליך אחרי כן להקימו, וזהו שאמרו בת״כ ומטה ידו עמך. אל תניחהו שירד, הא למה זה דומה למשא שעל גבי החמור, עודנו במקומו אחד תופס בו ומעמידו. נפל לארץ חמשה אין מעמידים אותו: עמך, אצלך וקרוב לך, שאתה יודע מהו לו: והחזקת בו, בו שב על אחיך לא על ידו, וכל שרש חזק בבנין הנוסף על התופס בכחו באיזו דבר שלא ימוט: גר ותושב, לפי הפשט גר מארץ נכריה והוא תושב, כמו גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ״ג ד׳), והוא גר שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז ואוכל נבלות, או גר מארץ נכריה שמתגורר בארץ, ואינו עובד ע״ז, ותושב מבני התושבים בארץ, ולפי שסביבן שוין, אמרו בת״כ גר זה גר צדק, ותושב גר אוכל נבלות: וחי עמך, אם אין לו להחיות עצמו, חזקהו להחיותו, ואם כן מלת והחזקת על אחיך שלפניו ועל גר ותושב שלאחריו, ולכן בעל הטעמים הפסיק במלת עמך, מלת את אחיך אתה מחזיק כשימוך ומטה ידו, שלא יבוא לכלל מחסור, אבל גר תושב כשהגיע למחסור אתה מצווה להחיותו, ולדעת רבותינו ז״ל שגר זה גר צדק כל הנזכרים בפסוק שוין להחזיקם

(לו) אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃
(לז) אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ

ת"א אל תקח קדושין כ', א'. ב"ק קי"ב, א'. ב"מ ס"א, ב', וע"א ב', וע"ה ב'. ערכין ל', ב': ויראת ב"מ ע"א א'. תמורה ו', ב': וחי נדרים ס"ה. ב"מ ס"ב, א', וס"ג ב'. תמורה ו', ב': את כספך ב"מ סס וע"ה ב':

אונד גערולדעטע בייא דיר לעבען מאָגע. (לו) דוא זאָללסט וועדער צינז נאָך איבערשוס פאָן איהם נעהמען, זאָנדערן דיך פאָר דיינעם גאָטטע פירכטען, אונד דיינען ברודער נעבען דיר לעבען לאססען. (לז) גיב איהם דיין געלד ניכט אויף צינז, אונד

תרגום אונקלוס

יְדִיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵיף בֵּיהּ יְדוּר וְיִתּוֹתַב וְיֵחֵי עִמָּךְ׃ (לו) לָא תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וִיחֵי אֲחוּךְ עִמָּךְ׃ (לז) יָת כַּסְפָּךְ לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃

רש"י

ותושב. אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: (לו) (נשך ותרבית. חד שויכהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין:) ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התול' מעותיו בנכרי להלוות' לישראל ברבית [ב"מ ס"א] הרי זה

באור

כשיתוכו ומטה ידם, וענין וחי עמך מצות עשה על פקוח נפש, ודעת רמ"בן ז"ל בספר המצות מצוה י"ח שבגר הנאמר כאן על גר אוכל נבלות: (לו) אל תקח מאתו נשך ותרבית, לפי פשוטו מקרא זה מדבר שהלוהו סתם כסף או פירות, ולא התנה עמו שיתן לו נשך או תרבית, וכשפור' הלוה ורוצה ליתן לו מרצונו נשך או תרבית, הזהיר שלא יקחהו ממנו, והכתוב הסמוך מדבר שלא יתן לו כספו בנשך, שלא יתנה כך עמו, ואם התנה עובר בלאו, אע"פי בלא פרע לו כלום ויש מחלוקת בין גדולי המורים בענין נשך ורבית מאוחרת בין נותן סתם, או שאמר בשביל מעותי שהיו בטלות אצלך. ואם הוא רבית קצוצה שאסור מן התורה או לא, ואם לפרושנו בפסוק זה כשנותן לו בדרך רבית אסור מן התורה. אין לסמוך על דברינו, כי לפרש פשוטו של מקרא באתי לא להורות הלכה: נשך ותרבית, חד שויה רבנן ולעבור עליו בשני לאוין, לשון רש"י ז"ל, אבל רמ"בן ז"ל אמר שלפי פשוטו נשך הוא המלוה מנה שיתן לו כל שנה ושנה חמשה שקלים רבית, ולפי שמתבזבז ועולה נקרא נשך כי אחריתו כנחש ישך. ותרבית הוא על שנה אחר, וזה אינו נושך, שלא יעלה יותר מן השך ההוא, אבל הוא מרבית, ובסמוך אפרש בעז"ה: ויראת מאלהיך, לפי שלא הלוהו על מנת שיתן לו רבית, אלא מטוב לבבו, יורה לעצמו היתר לקחת אותו בשעת תשלומים, כשיתן לו הלוה הרבית מרצונו ודעתו, ולא יירא אדם שיגנהו בשביל זה, אמר ויראת מאלהיך שיפרע ממך אם תעשה כן, ורש"י ז"ל פי' לפי שהאדם מורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו. הוצרך לומר ויראת מאלהיך. או התול' מעותיו בנכרי להלותם לישראל ברבית, הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו, לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: וחי אחיך עמך, לחזק ולהזהיר, ומדרשו אהדר ליה ריבית דליחי עמך, לוה בהחזרת ריבית קצוצה, כענין שאמר בגזל והשיב את הגזלה אשר גזל, הפי' רמ"בן ז"ל. ולפי פשוטו אם אתה מלוה לו בלי רבית אז וחי אחיך עמך, אבל כשיתן לך רבית חייו אינן חיים. כי ירא ללוות מפני הנשך: (לז) את כספך, פרשנוהו (פסוק ל"ו), ואולי יש הבדל בין נשך לתרבית. נשך נקרא כמשלם מאה וחמשה בעבור מאה, שנושך מכספו ומפסיד. ותרבית אפשר בלי נשיכה, כגון שהלוהו מאה כורים חטים על מנת שישלם לו מאה וחמשה. והוזלו החטים וקנה מאה וחמשה בפחות ממה שהיו שוין מאה בשעת ההלואה. וזהו תרבית בלי נשך, ולכן אצל כסף נאמר נשך, ואצל אוכל תרבית שגם זה אסיר. ולפעמים יש נשך גם באוכל, וזהו נשך כסף נשך אוכל, וכל שכן הוא מתרבית. ורמ"בן ז"ל אמר לפי דרכו (בפסוק ל"ו) שהמנהג להלוות את הכסף בנשך, בכל שנה יתן כך. והאוכל ילוהו עד הקציר. ואז יפרענו מגרנו בתוספות קצוב. אבל בגמרא (ב"מ דף ס"ב ע"ב), הוכיחו שנשך ותרבית אחד הוא: (לח) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו', פי' רא"בע ז"ל שאמר כן בעבור גר ותושב וחי עמך, כי אני

וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ: (לח) אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: ס ששי רביעי
(לט) וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ

דיינען מונדפאָרראטה ניכט אויף איבערשוס. (לח) איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער איך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט, אייך דאז לאנד כנען איינצוגעבען, אונד אייער גאָטט צו זיין. (לט) ווען דיין ברודער נעבען דיר פֿערארמט אונד זיך דיר פֿערקויפֿט; זאָ זאָללסט דוא איהן ניכט,

ת"א לתת וכו' כתובות ק"י, ב': וכי ימוך קדושין כ', א', ב"מ ע"א, א'. ערכין ל'. ב':

תרגום אונקלוס

(לח) אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמִתַּן לְכוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא: (לט) וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן

רש"י

דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: (לה) אשר הוצאתי וגו'. הבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעו' לישראל בריבית ואומר של נכרי הם. ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"א [ת"כ]: (לט) עבודת עבד.

באור

ה' הוצאתי אתכם מא"מ שהייתם שם גרים ונתתי לכם אחוזה, אבל רבותינו ז"ל אמרו בת"כ על תנאי זה הוצאתי אתכם מא"מ שתקבלו את מצות ריבית, שכל המודה במצות ריבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות ריבית כאילו כופר ביציאת מצרים, וטעם דבריהם שמצות ריבית נגד דעת האדם תמידנו, שמעותיו בטלות והלוה מתעסק ומרויח בהן, ולמה לא יהיה יתרון גם למלוה. אלא שהוא חוק מחוקי התורה הנעלם משקול דעת האדם, שנצטוו בהן ישראל שהוציא השם אותם מארץ מצרים באותות ובמופתים. ועל כן צריכין לקבל חקי אלהים כמו שפרשנו (פרשה י"ט ל"ו), ולכן המודה במצות ריבית שהיא ישרה מודה ביציאת מצרים, שהשם עושה אותות ומופתים, ועל כן יצוה על חקי קדש, והכופר במצות ריבית כאילו כופר ביציאת מצרים: לתת לכם את ארץ כנען. אשר בחר לשבתו מכל הארצות: להיות לכם לאלהים לתת מקדשו בתוככם ולהשכין ביניכם שכינתו, ואין זה רק בארץ כנען אשר בחר בה אלהים, מקום המקדש והנבואה והאותות והמופתים. שאני נודע לכם על ידיהן לאלהים אלהי ישראל, שאתם נבדלין לי מכל האומות, ואין כן כשאתם גולים ממנה, שאין חזון ואין אות ומופת בארץ העמי', ונדמה כאילו איני אלהיכם. שהרי אין יתרון שלכם על העמי' נראה שם, ולכן צויתי לכם המצות התלויו' בארץ כגון שמט' ויובל, וראוי לכם לקיימם שלא תגלו מן הארץ, וכן בפרשת המילה שסמך מתנת הארץ עם היות להם לאלהים שנאמר ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים. ובפרושנו שם הרחבנו בזה. וזהו ששנו בת"כ לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים מיכן אמרו כל בן ישראל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"א. וכן בדוד הוא אומר ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כ"ו י"ט), וכי עלתה על דעתנו שדוד המלך עובד ע"ז, אלא שהיה דורש ואומר כל היושב בא"י מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז: וכי ימוך וגומר ונמכר לך, אמרו רבותינו ז"ל שלא ימכור עצמו אלא מפני הדחק, לא שימכור עצמו להניח המעות בכיסו, או לקחת בו דבר: לך, בין מוכר עצמו בין מכרוהו בית דין לא ימכר אלא לך. מברייתא דתורת כהנים: לא תעבד בו עבדת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בו כעבד, שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול מנעליו. מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ. ולפי שהתורה קוראו אחיך, וקוראו עבד. אמרו שם אתה תנהג בו כאח. והוא ינהג בעצמו כעבד. וזה ענין נאות לפשט הכתוב, וכן דרשו בו. בו אי אתה נוהג כעבד, אבל עובד אתה בבן חורין עבודת עבד,

לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ (מ) כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ (מא) וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־

תולדות אהרן עד שנת. קדושין טס. ערכין כ"ט א': ויצא קדושין כ"ג, א': ושב סס ע"ו, א', וכ"א ב'. ב"ת ע"א, א'. מכות י"ב, א':

וויא איינען לייבאייגנען ארבייטען לאססען. (מ) וויא איין טאגלאהנער, איין געדולדעטער הייזלינג, מאג ער בייא דיר זיין, אונד ביז צום יובעליאהר דיענען. (מא) אלסדאן אבער ציהט ער מיט זיינען קינדערן פאן דיר וועג; קעהרט צו זיינעם געשלעכטע צוריק, אונד

תרגום אונקלוס

אָחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִּין׃ (מ) כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵא עִמָּךְ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ׃ (מא) וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ וּלְאַחֲסָנַת אֲבָהָתוֹהִי

רש"י

עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו: (מ) כשכיר כתושב, עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים תנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: (מא) ובניו עמו. אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו

באור

כלומר בן חורין שאינו נמכר לעבודת רבו, והשכיר עצמו לשרת ולהוליך כליו לבית המרחץ מותר להשתמש בו, שלא הקפידה תורה אלא בנמכר לכל דבר מפני דוחקו שאין דעתו להתבזות בעבודות בזויות, אבל אם נמכר מדעתו לכך, אין לבו דוי על בזיונו. גם בן חורין עושה לרבו הכנס כן מפני כבודו, ואינו בזיון לו: (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך, אע"פי שמכר עצמו לך בכסף שקבל, והרי הוא מכור לך לכל עבודתך, ולא יפטר ממך קודם זמנו, ותוכל לכופו לעשות כאשר תצוה עליו, תנהג עמו כשכיר שנשכר לך לעבודה ידועה, ולפי שאין השכירות משתלמת אלא לבסוף, אם תכבד עבודתך עליו יניח עבודתך וילך לו, או כתושב היושב בביתך והוא מאוכלי לחמך, שמדרכו לעבוד לבעל הבית, חלף טובותיו. וכן תושב הארץ מדרכו לעבוד לאדוני הארץ, וכשתכביד על התושב יעזבך וילך לו מביתך או מארצך, ומדרך בני האדם שינהגו עם שכיר ותושב בדרך כבוד ולא יכבידו עליהן. כן יהיה העבד עמך: עד שנת היבל, כבר נאמר למעל' שהעבדים יוצאים ביובל, ואמרו רבותינו ז"ל שבא ללמד אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו, בין מוכר עצמו בין מכרוהו ב"ד. בין נרצע קודם שש לרציעתו בין לאחר שש. ולפי פשוטו יאמר שלבד לענין זה אינו דומה לשכיר ותושב, שהוא חייב לעבוד עמך עד היובל, שאם מכר עצמו לשנים רבות, או נרצע שעובד עד היובל, אין לו רשות לצאת מתחת ידך עד שנת היובל, ולענין זה הוא כעבד גמור שקנית מן הגוים, ואז חייב אתה לשלחו חנם: (מא) ויצא מעמך הוא ובניו עמו, אמר ר' שמעון אם הוא נמכר, בניו מי מכרן, אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו, מפי' רש"י ז"ל, ולפי פשוטו לא יאמר לו רבו אתה נמכרת לי ואני חייב לשלחך חפשי ביובל, הנח לי בניך שכלכלתים עד היום, ואכלכלם מכאן ואילך שיעבדוני במקומך שהרי הם לא נמכרו לי, אלא חייב לשלח אותו ואת בניו עמו ביובל: ושב אל משפחתו, כאמור למעל' ואיש אל משפחתו תשובו (פסוק י'). ואמרו רבותינו ז"ל שהמקרא הזה בא לרבות על מכרוהו ב"ד שתים או שלש שנים לפני היובל שהיובל מוציאו: ואל אחזת אבתיו ישוב, לפי פשוטו אם היה לו אחזה, ומכר אותה בעניו, ואח"כ העני יותר ומכר עצמו, כשיוצא ביובל ישוב אל משפחתו להיות חפשי כמוהם, גם אחוזתו היוצאת מיד הקונה ביובל ישוב אליה, שלא נאמר לפי שזלזל בעצמו ונמכר לעבד אינו ראוי עוד שתהיה לו אחוזה בארץ כשר ואדון, אלא גם לאחוזת אבותיו הנכבדים ישוב, ובת"כ שנו למה שהוחזקו משפחתו הוא שב דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר למשפחתו ולאחוזתו הוא שב, ואינו שב לשררה שהיה בו, וכן בגולה, פי' כך נחלקו בגולה לעיר מקלט ושב, וזה קשה לענין שאמרנו, שהכתוב מרבה שישוב אל משפחתו ואל אחוזתו ולא יגרע ממשפחתו בעבור שנמכר לעבד, ולא נחלקו רק אם גם לשררתו ישוב אם לא, ולכן רש"י ז"ל שפי' אל אחוזת אבותיו ואל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך, אחוזה חזקה,

אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ (מב) כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ (מג) לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ (מד) וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ

געלאנגט ווירער צום איי-גענטהום זיינער עלטערן. (מב) דען זיא זינד מיינע קנעכטע, דא איך זיא אויס מצרים געפיהרט האבע, זיא מיססען ניכט וויא שקלאפען פערקויפט ווערדען. (מג) דוא מוסט ניכט מיט הערטע איבער איהן הערשען, אונד דיך פאר דיינעם גאטטע פירכ-טען. (מד) קנעכט אונד מאגד, דיא פאלליג דיר לייבאייגען, קאננסט דוא פאן דען פאלקערן, דיא

תולדות אהרן לא ימכרו סנהדרין פ"ו, א'. עקדה שער ח':

תרגום אונקלוס

יְתוּב׃ (מב) אֲרֵי עַבְדַי אִינוּן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִּין׃ (מג) לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ׃ (מד) וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּי בְסַחְרָנֵיכוֹן

רש"י

מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבותיו. אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך [ת"כ מכו' י"ג]: אחזת. חזקת: כי עבדי הם. שטרי קודם [ת"כ]: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת אם כן במה אשתמש בעבדי

באור

נחלת ר' מאיר היא, אלא שהוציא מלת אחוזה מפשוטו, ואפשר שגם רבותינו ז"ל הניחו הפשט במקומו, וכמו שאמרנו, ונראה שדרשו כן גם למעלה (פסוק י') ושם אין יתור בכתוב: (מב) כי עבדי הם, מאז הם וזרעם עבדים לי, מטעם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שעל ידי הטובה הגדולה הזאת שעשיתי עמהם. לפדות גוי מקרב גוי באותות ובמופתים, נעשו לי עבדים, כמו שבארנו הענין הנכבד הזה בפי' רוח חן (פרש' ע"ו א'). ואיך יעבוד בהם זולתי כדרך שעובדים בעבדים, אלא הנמכר מהם לאח' הן ע"י גנבה או מעצמו מדוחק השעה, אע"פי שיעבוד לקונה אותו, לא יהיה בעיניו כעבד להעבידו בבזיון, או להחזיק בו לדורות, כי לא ימכרו ממכרת עבד לעבדים כאלה, אלא כשכיר כתושב יהיה בו. וביובל יצא לחפשי וישוב להיות אדון. זהו פשוטו של מקרא, וזהו ששנו בת"כ כי עבדי הם שטרי קדם עליהם ראשון, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שלא ימכרו ממכרת עבד. ואמרו עוד דבר אחר לא ימכרו ממכרת עבד, שלא יעמידנו בסימטא ועל אבן הלקח. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח, כמו שפי' רש"י ז"ל. כלומר המכירה עצמה תהיה בדרך כבוד, ולא תדמה למכירת עבד מעמים אחרים: (מג) לא תרדה בו בפרך, כמו וירדו בדגת הים (בראשית א' כ"ו), שנופל על הכבישה בכח במקל וברצועה. וכן הרודים בעם שעושים במלאכה (מלכים א' ה' ל'), ובדרך שמכריחים את הבהמות. ומלת בפרך על הקושי, וכן ת"א בקשיו המשברת את הגוף, כמו ויעבידו מצרים את ב"י בפרך (שמות א' י"ג), על דרך שמשעבדין בעבדים כנענים, כמו שאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו (שם כ"א א'), ואין כן מעשה שיהיה בזוי ולא תתכן בבהמה שאין בה דעת. לא כראב"ע ז"ל שפי' תרדה בו כטעם ממשלה, אבל רבותינו ז"ל בת"כ שנו לא תרדה בו בפרך שלא תאמר לו תן לי את הכוס הזה והוא אינו צריך לו וכו' עדור תחת הגפן עד שאבא, וכן פי' רש"י ז"ל מלאכה שלא לצורך כדי לענותו, הוסיפו גם עבודות קלות כשהן שלא לצורך רק לענות הגוף ולשבר הלב, לא שהוציאו המקרא מפשוטו: ויראת מאלהיך, אם הוא עבד כנען ואינך ירא ממנו, ירא מאלהיך כי יריב את ריבו. ולשטת רבותינו ז"ל שנו שמא תאמר לצורך עצמי אני עושה, הרי הדבר מסור ללב, ולכך נאמר בו ויראת מאלהיך: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, לפי שעל הישראלי אמר כי עבדי הם,

מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ (מה) וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ (מו) וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם

ת"א וגם וכו' יבמות מ"ו, א', וע"ח ב'. סוטה ג', ב', קדושין ס"ו ב': הולידו יבמות ע"ח, ב'. סוטה ג'. ב': והתנחלתם מגלה ס"ב ב'. כתובות מ"ג. א', נזיר ס"א. ב'. גיטין נ"ט, א', קדושין י', ע"א, ודף כ"ב, ב'. ב"ב ק"י, ב':

תרגום אשכנזי

אום אייך הערום וואָהנען, אוים איהנען קאננסט דוא קנעכט אונד מאגד קויפֿען. (מה) אויך אויס דען קינדערן דער געדולדעטען, דיא זיך בייא אייך אויפֿהאלטען, אוים איהנען קאֶננט איהר קויפֿען, אונד אויס איהרעם געשלעכטע, דאז בייא אייך איזט, דאס זיא נעמליך אין איירעם לאנדע געצייגט האבען, דיזע קאֶננען אייער אייגענטהום ווערדען. (מו) איהר קאֶננט זיא אויך אייערן קינדערן אלס איין

תרגום אונקלוס

מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן׃ (מה) וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעִיַּתְהוֹן דִּי עִמְּכוֹן דִּי אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃ (מו) וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן

רש"י

איני מושל באומות איני יכול שהרי הזהרתני [דברים כ'] לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני. מאת הגוים הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשי' בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד [קדושין ס"ז]: מהם תקנו. אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחל' לצורך בניכם

באור

שלא יהיו לך לעבדים, אמר ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, כלומר אותן שיהיו עבדים לעבדך, תקנה מאת הגוים וגו'. ורש"י ז"ל פי' אם תאמר אם כן במה אשתמש, בעבדי איני מושל, באומות איני יכול, שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה, אלא מי ישמשני: מאת הגוים, פי' רש"י ז"ל הם יהיו לך לעבדים, ולא"מ ז"ל נדחק בלשון זה, כי הכתוב אומר מהם תקנו ולדעתי כוונת רש"י ז"ל שאמר הם יהיו לך לעבדים, אם ימכרו את עצמם לכם, כי לא אסרתי רק אלה שבגבול ארצכם, וכן מהם תקנו עבדים שיביאו מארצות רחוקות לסחורה ומלת מהם חסר וי"ו. וא"כ מאת הגוים אשר סביבתיכם, להוציא מאותן שבארץ שהן בכלל לא תחיה כל נשמה, וכמו שפירש"י ז"ל. לא שמתיר לקחת מן הגוים שבסביבותיהם בניהם ובנותיהם בחזקה לעבדים ולשפחות, אלא שמהם תקנו עבד ואמה שיביאו לארצכם ומכרום שם, כי יש סוחרים נפש אדם כנזכר בנבואת צור בס' יחזקאל: (מה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם. כמו שמותר לכם להם תעבד בעכ"ום אשר סביבותיכם, מותרין אתם גם בבני התושבים, והן גרים שקבלו עליהן שלא לעבוד ע"ז, כמו גר תושב האוכל נבלות אע"פי שהם גרים עמכם, אין להם דין ישראל, אלא מהם תקנו, מאותן הבנים תקנו מיד אבותם המוכרים אותם: וממשפחתם אשר עמכם, מאותן בני התושבים שהולידו אותן אבותיהן בארצכם מבנות הכנענים אע"פי שצד האם מכנענים, הואיל ואבותיהם גרים תושבים מארצות אחרות, מותרין אתם לקנות לעבדים: והיו לכם לאחוזה, מלבד שיהיו עבדים להשתעבד בם, גם לא יגאלו ולא יצאו ביובל, אלא דינם כאחוזה שהיא שלך ואין לאחר חלק בו, וכמו שיפרש בכתוב הסמוך: (מו) והתנחלתם אתם וגו', זה פירוש והיו לכם לאחוזה, כשדה אחוזה שאדם מנחיל לבניו אחריו, כן ינחילו עבדיהם לבניהם אחריהם, כי יכופו אותם להיות להם לעבדים, וזהו הרדייה, וזה ענין והתנחלתם, שהקונים ישתעבדו בם ויכניעום. להיות גם עבדים לבניהם אחריהם, וזהו שפי' רש"י ז"ל באמרו החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם. ולא יתכן לפרש הנחילו לבניכם. שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם, והתנחלתם כמו והתחזקתם ויפה פי', אבל אונקלוס ז"ל תרגם

לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס שביעי
(מז) וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ

תולדות אהרן לרשת בכורות י"ג. א': לעלם ברכות מ"ז ב'. סוטה ג'. א'. גיטין ל"ח, ב'. קדושין כ"ב, ב'. נדה מ"ז, א': וכי תשיג קדושין י"ד, ב': לגר שם כ', א'. ב"ק קי"ג. ב'. ב"מ ע"א, ה':

תרגום אונקלוס

בִּתְרֵיכוֹן לְירוּתַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃ (מז) וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עֲרַל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אָחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לַעֲרַל תּוֹתָב

תרגום אשכנזי

ערבגוט הינטערלאססען, אונד אלזאָ אויף עוויג אלס שקלאַפֿען געברויכען, אונ־טער אייערן ברידערן דען קינדערן ישראל'ס אבער, זאָלל איינער איבער דען אנדערן ניכט מיט שטרענ־גע הערדשען. (מז) ווען איין פֿרעמדער אָדער גע־דולדעטער ביא דיר צו פֿערמאָגען קאָממט, דיין ברודער אבער קאָממט אב; אונד פֿערקויפֿט זיך אן דען פֿרעמדען, דער

רש"י

אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכ'. והתנחלת' כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוק׳ עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. זה הגוי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"א עצמה

באור

ותחסנין יתהון: לרשת אחזה, שיירשום אחריו כאחוזת שדה הבאה מאב לבניו: לעלם בהם תעבדו, לפי הפשט בא לומר שאינו יוצא ביובל, אע"פי שאמר למעל' ואיש אל משפחתו תשובו (פסוק י') והעבדים הללו יש להם משפחה בארצכם כאמור בפסוק הקודם לא ישובו אליהן, אלא לעולם בהם תעבודו, ולענין זה שוה לאחוזה הקיימת לעולם, לא שדינה כאחוזה שאין רשאי למכרה לצמיתות, אלא רשאי למוכרו למי שירצה לחלוטין, ורבותינו ז"ל בת"כ, ובגמרא דרשו עליו: ובאחיכם בני ישראל וגו', ואין זה נגד לעולם בהם תעבודו, אלא שיהיה נגאל בשני עבדותו, ושיצא בשש או ביובל, שלא היה צריך להאמ', כי מפורשין הגאולות למעלה בפרשה, וכן האזהרה לא תרדה בם בפרך כבר נאמר למעלה, לכן פי' רש"י ז"ל ובאחיכם וגו' איש באחיו. להביא נשיא בעמו, ומלך במשרתיו שלא לרדותם בפרך. והוא ענין נאה, כמו שהעבדים העברים הנמכרים לנו אין רשאי לנו לרדות בם כמו בעבדים, כן הדין נוהג בעבדי המלך ומשרתיו, אע"פי שחייבין לשמוע לנשיאם ולעבוד למלכם. אינו רשאי להחשיבם כעבדים ולכוף אותם למלאכות קשות, לרדות בם בפרך. אלא יהיו בעיניו כאחים, וינהיגם לאט ולא יכביד עולו עליהם. אבל באחדים הותר לו לרדות, וכמו שמצינו בגמרא שלא שם גם אחד מישראל לחוצב ובהר ונושא סבל כי אם הגרים והנותר ממשפחות הכנעני, ויפה תוספ על ענין הפרש' כלה: (מז) וכי תשיג יד וגו', כמו והשיגה ידו ומצא (פסוק כ"ו), וכן זה שהשיגה ידו למצוא און: גר ותושב עמך, גר מארץ נכריה שנעשה תושב בארצך. כמו שפרשנו למעלה (פסוק ל"ה), וכן אמר רש"י ז"ל גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב. וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: עמך, טפל לך: ומך אחיך עמו. שישפל בערכו ויטפל לו: לעקר, פי' רשב"ם ז"ל שנעקר מזה המלכות רחוק מארצכם לא תושב ולא גר ולא גוי ואזרח, ואיני מבין דבריו, שאם נעקר והוא רחוק מן המדינה איך נאמר ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו (פסוק כ"ד). ורש"י ז"ל פירש משפחת גר, זה העכ"ום. כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ז עצמה להיות לה שמש, ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים, והוא מת"כ, וכתב רמב"ן ז"ל שאם כן יאמר לעקר ומשפחת גר, וקרא ע"ז עקר, לפי שאדם חייב לשרש אחריה

אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃ (מח) אַחֲרֵי
נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו
יִגְאָלֶנּוּ׃ (מט) אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ
יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ
יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃
(נ) וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ

בייא דיר וואָהנט, אָדער אן איינען דער פֿאָן איינער אויסלענדישען פֿאמיליע אבשטאממט; (מח) נאכדעם ער פֿערקויפֿט וואָרדען, פֿינדעט דאז איינלאָזונגסרעכט שטאטט: איינער פֿאָן זיינען ברידערן לאָזט איהן ווידער איין, (מט) אָדער איין פֿאטערסברודער, אָדער פֿאטערברודערסזאָהן, אָדער אויך זאָנסט איין בלוטספֿערוואנדטער אויס זיינעם געשלעכטע קאן איהן איינלאָזען. וויא אויך ווען ער זעלבסט צו פֿערמאָגען קאָממט, זאָ לאָזט ער זיך ווידער איין. (נ) ער רעכנעט אלסדאן מיט דעם קייפֿער, פֿאָן דעם יאהרע

ת"א או לעקר יבמות מ"ו, א', ב"מ שם: אחרי ב"ק קי"ג א'. ערכין ל', א': אחד קדושין כ"א. א': או דדו יבמות נ"ד, ב'. קדושין ע"ו. ב'. ודף כ', ב': ממשפחתו יבמות נ"ד, ב'. קדושין ע"ו ב', וכ"א א': או השיגה שם ע"ו, ב': וחשב שם י"ז ב'. ב"ק קי"ג. ב':

תרגום אונקלוס

עמך או לארמאי מזרעית גיורא: (מח) בתר דיזדבן פורקנא תהא ליה חד מאחוהי יפרקניה: (מט) או אחבוהי או בר אחבוהי יפרקניה או מקריב בשריה מזרעיתיה יפרקניה או דתדבק ידיה ויתפרק: (נ) ויחשב עם זבניה משתא דאזדבן ליה עד שתא

רש"י

וקדושין כ' ב"מ ע"א] להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאולה תהיה לו, מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואע"פ כן לא תבא עליו [ב"ק קי"ג] בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם היה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשה מנים ויתן לו הגוי ט"ו מנים וזהו והי' כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר

באור

ולעקרה, ואנקלוס תרגם לארמאי. והוא הנכון, וזכר הכתוב הנמכר לגר בתושב עמנו, והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא העכו"ם עצמו מלשון עקר שרשוהי (דניאל ד' ב'), ואמר משפחת גר, שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו, התחב' באח שתך עמו שימכר לעקר משפחתו, ואפשר לדעתי לפרש עקר שנעקר יחידי ממשפחותו שהיא בארץ נכריה, ובא אל ארצנו ומסתחר בה, ואיננו תושב היושב בקרבנו, אלא העובדי כו"ם, שאין אנו מניחין לו להיות תושב בשערנו. וכל זמן שהוא בארצנו כמנע מעובד', וזהו משפחת גר, שנעקר ממשפחת גר ונכריה לנו, ונמכר אליו עבדי לשרתו: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו, מיד אל תניחוהו שיטמע עד שנת היובל. שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל. שהרי ביובל יצא, כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל, לשון רש"י ז"ל. והיא מצות עשה לכל ישראל שנגאל אותו ואע"כ נוה בקרובים שהם קודמים וטעם המצות בדור שלא יטמע וילמד ממעשיהם, כי באחד הנמכרים הגאולה בקרובים רשות, לשון הרמב"ן ז"ל: אחד מאחיו יגאלנו. אחד המיוחד שבהם, מכאן שאחיו מאביו קודם לאחיו מאמו בת"כ: (מט) או דדו, זה אחי אביו. בן דודו, זה בן אחי אביו, או משאר בשרו ממשפחתו מלמד שהקרוב קודם, או השיגה ידו. יד עצמו, ונגאל ביד כל אדם, בת"כ וזה כדברי רמב"ן ז"ל שכל אחד מישראל חייב לגאל אותו, אלא שהקרובים קודמים, ונאמר יגאלנו שלשה פעמים, לרבות את כל הגאולות שיהו כסדר הזה. כגון שדה אחוזה ובתי חצרים הנגאלים בקרובים, שיגאלו כסדר האמור פה, ויגאלנו השלישי פרט לאחד

עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ (נא) אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ (נב) וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ (נג) כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ (נד) וְאִם־

תולדות אהרן כימי שכיר קדושין כ'. א'. ערכין ל', א': אם עוד קדושין שם. ערכין שם: מכסף קדושין שם. בכורות י"ג, א'. ערכין שם: כפי קדושין שם. ערכין שם: ישיב קדושין ח', א', וט"ז א': ואם לא וכו' קדושין שם:

תרגום אשכנזי ר"י

און, דא ער איהם פֿערקױפֿט װאָרדען, ביז צום יובל; אונד דאז קױפֿגעלד טהײלט ער נאך אנצאהל דער יאהרע איין, אלס װען ער אלס איין טאגלאָהנער זאָ לאנגע העטטע בײא איהם זײן זאָללען. (נא) זינד נון נאָך פֿילע יאהרע ביז דאהין, זאָ מוס ער אין עבען דעם פֿערהעלטניססע פֿאָן זײנעם קױפֿגעלדע, אלס איין לאָזעגעלד צוריק געבען. (נב) זינד אבער נור װעניג יאהרע נאָך איבריג ביז צום יובל, זא װירד עס אין רעכנונג געבראכט; נאך דען יאהרען, גיבט ער איהם לאָזעגעלד. (נג) װיא איין דיענסטבאָטע, דען מאן אויף יאהרע מיטהעט, זאָלל ער אנגעזעהען װערדען; דוא מוסט ניכט צוגעבען, דאס ער איהן פֿאָר דײנען אויגען מיט שטרענגע בעהערדשע. (נד) װירד ער אויף

תרגום אונקלוס

דְּיוֹבְלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ׃ (נא) אִם עוֹד סַגִּיאוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֶן יָתֵיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ (נב) וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא דְיוֹבְלָא וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתֵיב יָת פּוּרְקָנֵיהּ׃ (נג) כַּאֲגִיר שְׁנָה בִּשְׁנָה יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ (נד) וְאִם לָא

רש"י

עמו כל שנה בשנה ויוכה לו: (נא) ואם עוד רבות בשנים. עד היובל: (נב) לפיהן. הכל כמו שפירשתי: לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה: (נד) הוא ובניו עמו.(הגר"

באור

שהוא הנמכר לישראל מברייתא דת"כ: (נ) וחשב, פרשנוהו (פסוק כ"ז): קנהו. ואינו מחשב עם היורשים, שקונה עצמו במיתת האדון: עד שנת היובל, ביובל יוצא, אבל אינו יוצא בשש: והיה כסף ממכרו במספר שנים, יחשב כסף ממכרו שנתן לו בתוך מספר שנים שהן משנת המכר עד היובל, ע"ד משל אם היה עשרים שנה משנמכר עד היובל, וקנאו בעשרים מנה, מגיע לכל שנה מנה, ואם שהה אצלו חמש שנים, מנכה לו חמשה מנים, ומחזיר לו ט"ו מנים, ורבו לא יוכל לומר לא קניתיך לשנים, אלא שתעבוד אצלי עד היובל, ואילו רצית להמכר לי על ה' שנים לא הייתי קונה אותך, שעד הנה נטפלתי עמך ללמדך סדר עבודתך, להנות ממך בשנים הבאות, ואין ה' מנים מגיעים לה' שנים לראשונים, אלא כימי שכיר יהיה עמו, לא כעבד הנמכר לישראל שצריך לעבוד מספר שנים, רק כימי שכיר לשנה: (נא) אם עוד רבות בשנים, עד היובל, כגון זה שאמרנו שעבד ה' שנים, ועוד ט"ו שנים עד היובל: לפיהן, כפי מספרם המגיע לכל שנה: ישיב, לאדוניו כסף גאולתו, האיש הגואל אותו: מכסף מקנתו, מסכום הכסף שנתן לו כאשר קנהו, וכמו שפרשנו: (נב) וחשב לו, הגואל ישלם לו השנים המעטים הנותרים, ואל יאמר עבדת בו ט"ו שנים עודנו בחור, ועתה הזקין ובמה יחשבו מעט מן השנים הנותרים מה יוכל לעבוד בהן, אלא ישלם לו וישיב את גאולתו, את כסף גאולתו: (נג) כשכיר שנה בשנה יהיה עמו, אע"פ שנמכר לו על שנים רבים, לא יחשב אלא כשכיר משנה לשנה, שכל שנה סוף עבודתו, וכן זה: לא ירדנו בפרך לעיניך, גם טרם יגאל, לא תניח את העכו"ם שירדנו בפרך לעיניך, אלא כשכיר וכתושב

לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ מפטיר (נה) כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

כו (א) לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל

ת"א כי לי וכו' שם כ"ג, ב'. ב"ק קט"ז, ב'. ב"ה י'. ב"ב ו', א':

קיינע פאָן דיזען ארטען אויסגעלאָזט: זאָ געהט ער אים יובליאהר אויס דעם דיענסט: ער אונד זיינע קינדער מיט איהם. (נה) דען דיא קינדער ישראל'ס זינד מיר לייב־אייגען, מיינע לייבאייגנע זינד זיא, דא איך זיא אויס מצרים געפיהרט האבע. איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט!

כו (א) מאכט אייך קיינע גאָטצען, עררִיכטעט אייך קיין בילד, קיין דענקמאל, אונד דולדעט אין אייערעס

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (נה) אֲרֵי דִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִּין עַבְדַּי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

כו (א) לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סְגִידָא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא

רש"י

חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה:

כו (א) לא תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות

באור

יהיה עמו, וכדרך שנאמר בנמכר לישראל, ושם באַרנוהו (פסוק מ'): לעיניך, אמרו בת"כ יכול יכנס בביתו לידע מה הוא עושה לו ת"ל לעיניך, אין אתה מצוה אלא לעיניך, ופי' בפרך תבואר למעל' (פסוק מ"ג): (נד) ואם לא יגאל באלה, הדרכים האמורים למעל' על ידי קרוביו או על ידי עצמו, ונעזב בעבדותו ואין מושיע, לא לעולם יעבוד כעבד כנעני, אלא שעל כל פנים יוצא בשנת היובל, ויב"ע פי' באלה על השנים כי אמר ואין לא יתפרק באלין שניא, כלומר באותן מספר השנים שמכר עצמו לעבד, אם יפגע בהן היובל יצא לחירות, ורבותינו ז"ל אמרו באלה הוא נגאל (כלומר באלה הקרובים), ואינו נגאל בשש, וגם זה כפשוטו. שהרי אומר ויצא ביובל, ולא זכר שיצא בשביעית, ועוד שאם יוצא בשש, איך אמר וחשב עם קונהו משנת המכרו לו עד שנת היובל. ואם שביעית למכירה קודמת ליובל, הרי צריך לחשב עד השביעית: הוא ובניו עמו, פרשנו למעל' (פסוק מ"א). ובת"כ שנו אמר ר' שמעון מניין שגזל העכו"ם גזל וכו'. שנאמר וחשב עם קונהו, ידקדק עמו. שנא' אינו מדבר אלא בעכו"ם שאינו תחת ידך ומה תוכל לעשות לו. כשהוא אומר ויצא בשנת יובל הוא ובניו עמו, הא בעכו"ם שתחת ידיך הכתוב מדבר, אם כן דברה תורה בעכו"ם שתחת ידיך, עאכ"ו בעכו"ם שאינו תחת ידיך. א"כ החמירה תורה על גזלו של עכו"ם. ק"ו על גזלו של ישראל: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. כבר נאמר למעלה (פסוק מ"ב), בנמכר לישראל שלא יעבוד עבודת עבד, ושיצא ביובל, וחזר לאמרו כאן בנמכר לעכו"ם, לפי שצוה שיגאל ע"י קרוביו או אחד או ע"י עצמו, לפי שהעכו"ם עובד בו עבודת עבד, שהרי לא הזהיר אלא לא ירדנו בפרך לעיניך, אבל על עבודה של גנאי שניכר בה שהוא עבד לא הזהיר, על כן צוה שיגאל. שאיך יהיה כעבד ולי בני ישראל עבדים. והמקרא עצמו פרשנו למעל' (שם), ורמב"ן ז"ל כתב אע"פי שאין הגר תושב והעכו"ם חייבין במצות היובל, לא יקנו את עבדי כהם לעבדים: אני ה' אלהיכם, כל המשעבדן למטה כאילו משעבדן למעל', מפי' רש"י ז"ל:

כו (א) לא תעשו לכם אלילים, מלת אלילים פרשנוהו (פרש' י"ט ד'), שנופל על ע"ז ועל כל עניני הבל שאינן כפי דעת האדם, ואחשוב שגם במקום הזה אינו מדבר בע"ז

וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ

תולדות אהרן משכית תגלה כ"ג, ג':

לאנדע קיינען שטיין מיט בילדערשריפט צור פערעהרונג; דען איך, בין דער עוויגע, אייער גאָטט!

תרגום אונקלום

יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (ג) יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן

רש"י

אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"א אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו [ת"כ] ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעי' סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו'. דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לנכרי: ואבן משכית. לשון כסוי כמו ושכותי כפי [פתוח ל"ג] שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחות עליה. אפי' לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלים

באור

נמורה, שאינו ענין לכאן, ועוד כמה אזהרות יש בתורה על עשיית ע"ז ועל עבודתה, ולכן נאמר אלילים שכולל כל מיני מעשה הצלים ודמיונות של עובדי כ"ום, אף על פי שאינן ע"ז. כגון הצורות הדמיונות שהיו נוהגין לעשות כמו התרפים וכיוצא: ופסל, שרשו פסל, וענינו על צורה הנפסלת מעץ או מאבן, כמו פסל לך (שמות ל"ד א'). ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה' ל"ב); וגם זה אינו לע"ז לעבדו, אלא פסל של מלך וכיוצא. כדרך שעושין הגוים בארצותם לזכרון ולנוי. וכן מצבה שהיא אבן אחת. כמו וישם אותה מצבה (בראשית כ"ח י"ח), וכאמרו לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך (דברים ט"ז כ"ב), כלומר אפילו לשמים, ואם בימי האבות היתה אהובה, אחרי כן עשו אותה הכנענים חוק לע"ז, ונעשה שנואה להשם ב"ה, וכן פסל גם אם נעשה לכבוד השם אסור. ע"ד משל לפסול מאבן תבנית משה רבינו עם הלחות בידו ותבנית אהרן וקטרת בידו. לפא' בפסילים כאלה דהוצות העיירות ודרכי הרבים, כדרך שעושין האומות בארצותם, כל זה אסור לנו לעשות בארצנו: ואבן משכית, אסורה גם היא לתת אותה בארצנו להשתחות עליה אפי' לשמים. לפי שהיה חוק לע"ז שהיו נותנין לפניה אבן משכית להשתחות עליה. על כן נאסרה מכל וכל. [א"ה, הרד"ק בשרש שכה כתב שהוא מענין ציור, מלשון הבטה שהדבר המצוי' יביט בו האדם. ויתכן שהוא האבן אשר עליו חרטו צורות משוכות, נקראות (הירָאָגליפען, בילדערשריפט). וזכרתי ענינם אצל חרטומי מצרים, והיו הצורות ההם לכהניהם ולחכמיהם כמו מכתב, דשמו על ידם הענינים אשר רצו להעלימם מיתר העם, וכדי לכבדם בעיני ההמון אמרו עליהם שהן צורות נשגבות ראוי להשתחות להן ולעבדם, ונשתיירו מן האבנים ההם עד היום הזה. והשם אוסר לנו לקיים הצורות האלה בארצנו, אף לנוי או לזכר בלבד, והטעם כמו שיזכור הרב המבאר]. לפי שהמעשים הללו מרגילין מחשבות הבל ומהרבין לע"ז, ולכן נסמך לכאן שלא יקימו הדברים הללו בארץ הקדושה. לפי שהפרש' כלה מדברת בקדושת הארץ שתנהוג בה שביעית ויובל, ושלא תמכ' לצמיתות כי לי הארץ, חתם הענין באזהרות הללו שמדרך הגוים לפאר בהן עירותם ועריהם שלא יעשו בן ישראל בארצם. זהו לפי פשוטו, וכן הלכה שפסילי צורת אדם ודמות משמשי מרום אפילו לנוי אסורין בלא תעשה כמ"ש בגמרא (ר"ה דף כ"ד ע"א), וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל (הלכות ע"ז פ"ג) ולמדוהו מן לא תעשון אתי, שאלה הצורות לבד אסורים, וכאן ידבר עם הב"ד ושרי הארץ. וכל שכן שהאזהרות האלו על אליליה ממש. ועל פסל הנעבד, כי בת"כ שנו אלילים, זה א' מן השמות המגונים שכתבנו בהן עכ"ום לשם מעשיה, ופסל ומצבה לא תקימו, אלו המרקולים שעל גבי הדרכים, ורשב"ג אומר אילו החמנים שבראשי הגגות, עוד אמרו שם כנגד זה הנמכר לעכ"ום הכתוב מדבר, שלא יאמר הואיל ורבי עובד כ"ום אף אני אעבוד כ"ום, הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות, הואיל ורבי מחלל שבתות אף אני אחלל שבתות. ת"ל לא תעשו לכם אלילים. וכן דרך רש"י ורמב"ן ז"ל: אני ה' אלהיכם, ולריכין אתם לקבל גזרותי, לא הזהרתי' לכל גוי: (ב) את שבתתי תשמרו. כבר נאמר למעלה, (פ' י"ט ל'), ומאותו הטעם שאמרנוהו שם.

תרגום אשכנזי

(ב) בעאָבאכטעט מיינע פֿייערצייטען, אונד האבט עהרפֿורכט פֿאָר מיינעם הייליגטהומע. איך, דער עוויגע! (ג) ווען איהר נאָך מיינען געזעטצען וואנדעלט; מיינע געבאָטע בעאָבאכטעט, אונד זיא האלטעט. (ד) זאָ ווילל איך אימּמער דען רעגען צור רעכטען צייט געבען: דער באָדען זאָלל זיין געוועכס, אונד דער

כי אני יהוה אלהיכם: (ב) את־שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יהוה: פ פ פ

(ג) אם־בחקתי תלכו ואת־מצותי תשמרו ועשיתם אתם: (ד) ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה

ת"א אם בחקתי קדושין ס"ח, ב'. ב"ב פ"ח, ב'. ע"ז ה', א':

תרגום אונקלוס

דחלין אנא יי: (ג) אם בקימי תהכון וית פקודי תטרון ותעבדון יתהון: (ד) ואתן מטריכון בעדנהון ותתן ארעא עללתה ואילן

רש"י

היא ואסור הורה לעשו' כך חוץ מן המקד': (ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר:

השלמת פרשת בהר:

(ג) אם בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיו' המצו' אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם [דברים ה']: (ד) בעתם. בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בליל רביעית. רש"י

באור

ובכתב כאן שישמרו בלב שבתות ה' שהן אות כי אני ה' מקדשכם, שאתם קדש לה' מכל העמים, ולכן נתן לכם את יום השבת, ובהיותכם קדש חייבין אתם לקבל עליכם חוקותי ומשפטי שהן בדרך הקדש, וכן את מקדשי תיראו יראת רוממות, לדעת כי אני ה' שוכן בו, ולכן לא תעשו דבר הגורם חלול הארץ שמקדשי בתוכה, כמו אלה הנזכרים בפסוק הקודם וכן חלול הארץ בבטול השמטה ויובל, וגם הם בכלל את שבתותי תשמורו. ויפה נסמך מקרא זה כאן, כמו שיפה נסמך לענין הנזכר שמה: אני ה', דעו מי המצוה על זאת: (ג) אם בחקתי תלכו. שתלכו במעגלותיכם כפי החקים שחקקתי לכם, ולא תהיו נלוזים מהן, כדרך חקות השמים שכל כוכב הולך כפי חקו הקבוע לו, ומלת חוק בארנוהו (פרש' ג' י"ז): ואת מצותי, כלל המצות שאינן חקים, כמו שבארנו (שם): תשמרו ועשיתם אתם, שב על החקים והמצות. ולשון שמירה ועשייה פרשנוס (פרש' י"ח ד'), ורבותינו ז"ל בת"כ לפי דרכו שנאמר שמירה ועשייה, דרשו תלכו על למוד התורה וכן פי' רש"י ז"ל, שלשון הליכה נופל על המחשבות. כמו ויתהלך חנוך (בראשית ה' כ"ד): (ד) ונתתי גשמיכם בעתם, אומר אני שהסדר שנהג הכתוב בברכות ובקללות נכון מאד. ועל כן החל בברכת ונתתי גשמיכם בעתם וגו' ולא בענין אחר וכמ"ש, אבל רמב"ן ז"ל האריך בזה. ותוכן דבריו שהקדים דבר הגשמים, שאם באים בעתם יהיה האויר זך וטוב. והמעיינות והנהרות טובים, ועי"כ יוסיפו הגופים בריאות וחיים: אדם ובהמה יחדו. והפירות ירבו ויתברכו בהן, ועל זה אמר ונתנה הארץ יבולה, מלת הארץ בכתוב זה על כדור התחתון כלו. כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א' א'). הללו את ה' מן הארץ וגו' (תהלים קמ"ח ו'). וכל התולדות שבתחתונים יבול הארץ היא, למחים ומעלי נפש התבוא' כלם. ועל כן היא הגדולה שבברכות. ואני תמה לדבריו ז"ל, א"כ הכל בכלל ונתנה הארץ יבולה. ומה טעם לפרט ועץ השדה יתן פריו? ועוד שבריאות האדם וחייו נאמר למטה בענין ופניתי אליכם והפריתי אתכם וגו'? ועל דרך כלל אין פרושו כפי פשט המקרא. והאמת הברור שכל מיני ברכות וקללות שהן תחת השמש. ושעל ידיהן משלם הקב"ה שכר טוב לבני אדם הצדיקים בכל הארץ ונפרע על ידיהן מעובריו, מתחלקים לארבעה ראשי סדרים המפורשים בנבואת יחזקאל, שהן רעב, חיה רעה, חרב, ודבר, והפוכיהן הן הברכות. שובע, בטחון, שלום, וחיים. שנא' ארץ כי תחטא לי וגו' ושברתי לה מטה לחם והשלחתי

וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ: (ה) וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע

בוים אויף דעם פֿעלדע זיינע פֿרוכט הערגעבען. (ה) אייערע דרעשצייט זאָלל ביז אן דיא וויינלעזע,

תרגום אונקלוס

חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ: (ה) וִיעָרַע לְכוֹן דַּיְשָׁא לְקִטָפָא וְקִטָפָא יְעָרַע

רש"י

כגון) בלילי שבתות [ת"כ תענית כ"ג]: ועץ השדה. הן אילני סרק ועתידין לעשו' פירות [ת"כ]: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש

באור

זה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה וגו' (יחזקאל י"ד י"ג), או חיה רעה מעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה וגו' (שם שם ט"ו), או חרב אביא על הארץ ההיא וגו' והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם שם י"ז), או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה (שם שם י"ט), הרי מפורשין ארבעה סדרי המשפטים, שלעומתן ד' סדרי ברכות, וארבעה ראשי המשפטים הללו כוללים כל השפטים הרעים והצרות הרבות המגיעים בתבל ארצה, וכמו שיתבאר בעז"ה (פסוק ט"ז). וכן ראשי הברכות שלעומתן. כוללים כל השכר הטוב והעונג שמגיעים לאדם בעה"ז. וכמו שיתבאר (שם שם), וכן הם סדורים בפרש' זו, ארבעה סדרי ברכות בראשונה, ואח"כ ארבעה סדרי השפטים הרעים כמו שנבאר לפנינו. ודע כי נוסף על ד' סדרי ברכות וקללות הללו הנוהגים בישראל ובאומות כלם, יש סדר חמישי של ברכות שאינו נוהג אלא בישראל, שהוא השראת השכינה בהן, ומקדשו אשר בתוכם, והנבוא' ור"הק וכיוצא ענינים נשגבים נעלים לאין חקר ממיני הברכות האחרים, ולעומתה סדר קללה הפוך ממנה. שהוא סלוק שכינה וחרבן המקדש וכיוצא, וכן הם נזכרים בענין באחרונה. ועוד תדע שגם הברכות שבד' סדרים הראשונים כשהן חלים על ישראל מתחלפי' ברוב טובה מאותן הברכות בעצמן כשחלים על שאר העמים. שעל ישראל באים בהפלגה גדולה בארח פלא, כמו שמבטיח בפרש' זו וכן הוא בקלל', לולי רחמי השם והבטחתו הטובה שלא יאכלנו ולא ישחיתנו לעולם: ונתתי גשמיכם בעתם, זהו הסדר הראשון לעמת משפט רעב, והבטיח בברכה על השובע, שבכללו הון ועושר וכל מיני הצלחה בבית ובשדה, ועיקר הכל בגשמים, שאם יעצור השמים אין מחיה לאדם ואין חציר לבהמה. ויכרתו שניהן, וימכרו כל אשר להם להחיות את נפשם ויהיה עוני וריש כמו שיתבאר בקללות. ומלבד שהבטיח על הגשמי'. הוסיף שירדו בעתם יורה ומלקוש. שאם יורדים שלא בזמנן סימן קללה הם, ורבותינו ז"ל הוסיפו שאפילו בעתם כשיבואו ירדו בשעה שבני אדם ישנים שלא יצטערו. ומשכימים בבקר ונעשה הכל גריד: ונתנה הארץ יבולה, שרשו יבל, כמו מן ידע יודיעו ומן ילך יוליכו, כן יאמר מן יבל יובילו שי למורא (תהלים ע"ו י"ב). וכן דעת רד"ק ז"ל בס' השרשים. אבל ראב"ע ז"ל אמר יבולה, מן כי בול הרים ישאו לו, ולא נדע אם היו"ד שרש או אינו שרש כמלת יקום, ובפי' ס' בראשית הוכחנו כי בול ויבול שתי ענינים, אבל בול ומבול שני שמות מענין אחד, וכופל שם יבול על תבואת השדה. שתוביל כל מיני צמחים הגבעולים עם הזרע שבתוכן, וזוהי ברכת הארץ שתתן כחה, שאם האדמה חלושה, כגון שזרעוה שנה אחר שנה. תחלש ולא יועילו גם הגשמים. כדרך שש שנים תזרע ארצך, שלא תצטרך לנוח כל שש השנים: ועץ השדה יתן פריו, העץ העומד בשדה משנה לשנה, יתן פריו. כמו שבארנו (פרש' כ"ה י"ט), שלשון יבול על זרעוני הארץ, ולשון פרי על העצים. וכן והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו (יחזקאל ל"ד כ"ו). ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה וגו' (שם שם כ"ז), ומכל מקום יבול כולל גם פרי העץ, כי העץ יוביל פריו, כמו ואין יבול בגפנים (חבקוק ג' י"ז). וכן פרי כולל גם זרע הארץ: (ה) והשיג לכם דיש את בציר, דישת התבואה הנקצרת בסיון, תשיג זמן בצירת הכרם שהוא בסוף הקיץ, שכל כך תרבה הארץ תבואתה, שתהיו עסוקין בדישתה עד זמן שתבצרו כרמיכם, ושעור הכתוב והשיג דיש את בציר לכם, כלומר לכם עמי השומרים תורתי ישיג דיש שלכם את בצירכם, וזוהי הבטחה שבעת לקיחת התבואות, לא יקרו לה שדפון וירקון וברד, ולא תאכלנה התולעת וכיוצא במכות המכלות את הצמחים. אבל ימלאו כמה שערים, ויאמר ראב"ע ז"ל התבאר באספך את מעשיך מן השדה ומן הכרם. ויפה דבר: ובציר, כנגד ועץ השדה יתן פריו. שיהו פרי האילן כל כך מרובות, שהבציר שהוא בסוף הקיץ ישיג ויגיע

תרגום אשכנזי

אונד דיא וויינלעזע, ביז אן דיא אויסזאאט רייכען; איהר ווערדעט לעבענס־מיטטעל צור גענוגע צו עססען האבען, אונד זיכער אין אייערעם לאנדע וואָהנען. (ו) איך ווערדע נעמליך אייערעם לאנדע פֿרידען געבען, זאָ, דאס איהר ליגט, אונד ניאמאנד אייך שטאָרע: דא

ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם׃ שני (ו) ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי

תולדות אהרן ונתתי תענית כ"ג, א': שלום וכו' שם שם:

רש"י

מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. אוכל קמעא והוא מתברך במעיו [ת"כ]: (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי

תרגום אונקלוס

לאפוקי בר זרעא ותיכלון לחמכון למשבע ותיתבון לרוחצן בארעכון׃ (ו) ואתן שלמא בארעא ותשרון ולית דמניד ואבטל

באור

עד זמן הזרע שהוא בחורף: ואכלתם לחמכם לשבע, פעמים שהתבואות רבות, גם אספום אל הבית בלי מקרה רע, וכשיאכלום יאכלום ברעבון ולא יהנו, ויבקשו דברים רבים אחרים שאין ידם משגת אותם וילעטוהו. על כן הבטיח שיאכלו לחמם לשובע, שתשבע נפשם בשמחה וברוב כל ולא תבקש עוד דבר, וכמו שפרשנו (פרש' כ"ה י"ט); וכן זקן ושבע (בראשית ל"ה ל') שהשיג הכל, ולא אמרה נפשו הלואי זכיתי להשיג דבר זה בחיי, ולהפך נאמר אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע, וזה פי' האגדה (ברכות דף כ' ע"ב) איך לא אשא פנים לישראל, אני כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת, והן מדקדקין על עצמם עד כזית וכביצה, כלומר שנפשם שבעה באכילה מועטת, שהיא מדת הצדיקים: וישבתם לבטח בארצכם, שלא תצטרכו לעקו' דירתכם, ללכת אל ארץ אחרת מפני הרעב, כמו אלימלך בימי השופטים, או מפני מחסו' כל דבר, כי בברכת הארץ גם הון גם עושר תשיגו, בהיות המרעה רב לבהמה, ויביאו אליכם של הגוים לקנות תבואות ובהמות בארצכם, ואתם תשבו בה לבטח, ובזה השלים סדר הברכה שהיא לעמת קללת הרעב: (ו) ונתתי שלום בארץ, זוהי שני סדרי הברכות השניות שהן לעמת חיה רעה וחרב, שאין הכתוב מדבר על שלום יושבי הארץ זה עם זה, שהרי החל אם בחקותי תלכו וגו'. ואם אין שלום ביניהם, ואיש את אחיו ישנאו, איכן הולכים בחוקות השם, אלא מדבר על השלום עם החיות הרעות וזוחלי עפר ועם העמים הצודדים אותם, שכל אלו מצירים וגורמים מהמיות לב, ועליהן אמר ונתתי שלום בארץ, וכדרך וחית הארץ השלמה לך (איוב ה' כ"ג), כי החיות מעונותיהם בארץ. גם מקצתן שאינן טורפי טרף הם מכלים התבוא' וכיוצא, כמו שועלים המחבלים כרמים ודומיהן. ואין צריך לומר חיות רעות וזוחלי עפר: ושכבתם ואין מחריד, כל כך תהיו בטוחים מחיה רעה, ומכל שכן מאדם הפוגע באדם, שתשכבו בכל המקומות בשדות וביערים, ואין מחריד לומר מדוע אתה עושה כן. פן יפגיעו בך חית השדה, או שלא יהיה מהן מחריד אתכם. וכן מקרא מלא וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ. וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים (יחזקאל ל"ד כ"ה), הבטיחם שבמדבר מעון אריות ישבו לבטח, וביערים ששם מרעה החיות ישכבו וישנו ואין מחריד, וכן כאן אמר על זה ושכבתם ואין מחריד, וכן תשכבו שלא תפחדו מחרב לבד שיפול בארצכם כי הכל שלום ואין מחריד: והשבתי חיה רעה מן הארץ, עתה יפרש ראשית הכתוב, שיהיה שלום מן החיה ומן החרב. ולכן תשכבו לבטח מפחד שתיהן, ולא אמר וחיה רעה לא תבוא בארצכם, אלא והשבתי חיה רעה מן הארץ ועניינו אע"פ שיהיה בארץ, אשבית חמתם וטרפם, שכל השבתה לשון הפסק. ובטול, כשהוא בקל עניינו על בטול ברצון לפי שעה, כמו תשבתו שבתכם (פרש' כ"ג י"ב), שאם רוצה יש בידו לעשות מלאכה, ובבנין הכבד הוא בטול ממש, שאע"פ שהדבר מצוי מבטלו מכל וכל. כמו חמץ בפסח שאמר עליו תשביתו שאור מבתיכם (שמות י"ב ט"ו). אין צריך שיבערנו מן העולם, אבל מבטל בלבו ומפקירו שאינו עוד שלו, וכן והשבתי חיה רעה מן הארץ, שתהיה בארץ, אבל לא תהיה חיה רעה, וכן כתוב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי (ישעי' י"א ט'), וזוהי דעת רבי שמעון בברייתא דת"כ, שנו שם ר' יהודה אומר מעבירם מן העולם, ר' שמעון אומר משביתן שלא יזיקו. אמר ר' שמעון אימתי הוא שבחו של

חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ (ז) וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ (ח) וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם

רייסענדע געווילד, וויל איך אויס אייערעם לאנדע אויסראָטטען, אונד קיין קריגסשווערדט דורך אייער לאנד ציהען לאססען. (ז) אייערן פיינדען ווערדעט איהר פילמעהר נאכזעטצען, אונד זיא זאָללען פאָר אייערעם שווערדטע הינפאללען. (ח) פינף פאָן אייך זאָללען איהרער הונדערט, אונד הונדערט פאָן אייך צעהנטויזענד אין דיא פלוכט טרייבען;

תרגום אונקלוס

חֵיוָתָא בִּישְׁתָּא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן׃ (ז) וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃ (ח) וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא לְמְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוּתָא יַעֲרְקוּן

רש"י

מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא כו' אני ה' עושה כל אלה [ישעיה מ"ה]: וחרב לא תעבור בארצכם. אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפי' לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה [ת"כ]: (ז) לפניכם לחרב. איש בחרב רעהו [ת"כ]: (ח) ורדפו מכם. מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם [ת"כ]: חמשה מאה ומאה רבבה. וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואריכות וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל. וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשי' ותשובתם בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שגם כן כפל וע"ש תשובה וכאן נראה לפרש לתורי הגאון המופלג מהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב"פ פירוש א' עשרת אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופירוש ב' רבב' מספר מרובה על שם רבוי וזה הפירוש פילל רש"י באומרו והלא לא היה צ"ל וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושי' את התור' למרובין העושין את התורה [ת"כ]: ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו

באור

מקום בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים ואינן מזיקים, אמור בזמן שיש מזיקים ואינן מזיקים, ומביא ראיות על זה מן הכתובים, ועם זה השלים הברכות שהן לעמת קללת חיה רעה: וחרב לא תעבור בארצכם, זוהי הברכה השלישית, שאע"פי שיתקנאו בכם העמים, ויהיו לכם לאויבים, לא תעבור חרב בארצכם, ומלת תעבור כמו ויעבור אברם בארץ (בראשית י"ב ו'), שהלך במדינה ממקום למקום, והנוהג שבעולם כשאויבים באים, עוברים במדינה, עד המקום שיפגעו בם יושבי הארץ ושם ילחמו אתם, ובארצכם לא תעבור חרב, כי כאשר יאספו עליכם לא יצליחו לבוא בגבולכם, אלא טרם יכנסו בגבולכם יפלו לפניכם, כמבואר בסמוך: (ז) ורדפתם את אייביכם, כשתשמעו שנאספים עליכם, לא תגורו מהם, לבוא מפניהם במצור, או להניחם על איזו זמן ללכת, עד תאספו חיילותיכם לבוא עליהם, אלא תהיו בטוחים להצליח ולהתגבר עליהם, ולכן מיד תרדפו את אויביכם, ולא יקומו בפניכם, אלא ונפלו לפניכם לחרב ביום מלחמה, אבל רש"י ז"ל שפי' וחרב לא תעבור בארצכם, אז"ל שלא יבואו למלחמה, אלא אפי' לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה, הוצרך לפרש ונפלו לפניכם לחרב, איש בחרב רעהו וכן הוא בת"כ: (ח) ורדפו, לפי שאמר ורדפתם את אויביכם, טרם יעברו בארצכם, שמא תאמרו צריך זמן לאסוף חיל להלחם עמהם, ובין כך יעברו בארץ וישחיתו כאשר ימצאו, לכן הוסיף שלא תצטרכו לאסוף חיל, כי אם יבואו מאה, ירדפום חמשה, ואם יהיו רבבה, ומחנה גדולה כזו צריכה זמן להתקבץ ולעבור במדינה, כי צריכה למחיה, מה נקל שיתאספו מכם מאה אנשים והם ירדפו המחנה כלה: ונפלו, לא שיפול חתת אלהים עליהם וינוסו, ואם היו עומדים למלחמה, אי אפשר שיגברו חמשה על מאה, וכל שכן מאה על רבבה, אלא אתם כשתלחמו עמהם יפלו לפניכם לחרב, ועם זה השלים הברכות שהן לעמת

לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב: (ט) וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם: שלישי

זאָ זאָללען אייערע פֿיינדע פֿאָר אייערעם שווערדטע הינפֿאללען! (ט) איך ווערדע מיך צו אייך ווענ־דען, אייך פֿרוכטבאר מאכען, אייך פֿערמעה־

תרגום אונקלוס

וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא: (ט) וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאוֹטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ יָתְכוֹן וְאַסְגֵּי יָתְכוֹן וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן:

רש"י

נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ: (ט) ופניתי אליכם. אפנ' מכל עסקי לשלם שכרכם משל למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בת"כ: והפריתי אתכם. בפריה ורביה [ת"כ]: והרבתי אתכם. בקומה זקופה [ת"כ]: והקימותי את בריתי אתכם. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר [ת"כ] שנאמר וכרתי את בית

באור

החרב והדבר: (ט) ופניתי אליכם. כמו אל תפן אל מנחתם (במדבר ט"ז ט"ו), כי שלשה סדרי ברכות שזכר למעלה הן בדברים שחוצה להם, כמו ברכת הארץ והעושר, השבתת חיה רעה, ומניעת החרב והדבר. אבל הסדר הרביעי הזה שהוא הבריאות והחיים וברכת אדם ובהמה. שהן לעומת קללת הדבר הדבק בגוף, המחליא והממית וממעיט אדם ובהמה, אמר ופניתי אליכם, כלומר כמו שאברך כל אשר מחוצה לכם, ואמנע מכם כל המזיק לכם, עוד אפנה אליכם, ואתן לכם חיים כח ועצמה שתפרו ותרבו מאד מאד: והפריתי אתכם, שרשו פרה, ונופל על דבר המוליד בכחו דבר אחר. כמו שרש פרה ראש ולענה (דברים כ"ט י"ז), שורש המוליד ראש ולענה, וכן האדם המוליד בנים נקרא מפרה או פורה. והשם פרי שנופל על הדבר שהוליד, כמו ועץ השדה יתן פריו (פסוק ד'), וכן הבנים פרי האדם, כמו פרי בטנך (דברים ז' י"ג). והבטיח שיתן כח בתולדתם להפרות בנים. שלא יהיו בהם עקר ועקרה, ולא חלשים ואומללים, אבל יהיו בריאים וחזקים להוליד: והרביתי אתכם, אם האדם יוליד רק בן אחד או בת אחת הרי הוא פורה, ועוד גם אם יוליד מאה, אפשר שימותו הנולדים בנעוריהם, לכן הוסיף והרביתי אתכם, שיולידו הרבה, וילדיהן יגדלון ויהיו לאנשים, ויהיו עם רב מאד, וכן תמצא בכל מקום נזכר תחלה הפריה ואחריו הרביה. כמו פרו ורבו ומלאו את הארץ (בראשית א' כ"ח). ואמנם פרו ורבו ודומיהן, לבד בשתי המקומות שהולך להקדים רביה לפריה. ובס' בראשית באחרונה: והקימתי את בריתי אתכם, עכשיו שמדבר על ברכת האדם עצמו, סמך אליו והקימותי את בריתי אתכם, שאקים בריתי אשר כרתי עמכם, שהוא ברית ההבטחו' הגדולות, ובהיותכם שומרי תורתי, אקימנה לעולם. ותמצאנו והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה וגו' (שם ו' י"ח), ולא מצינו שכרת עדיין עם נח ברית שיאמר עליו והקמותי את בריתי אתך, ופרשנוהו בפי' לס' בראשית, שהברית הזאת היא ברית שכרת השם בימי בראשית עם המינין שברא שיתקיימו, וכמו שבארנו (פרשה ב' י"ג), ולפי שעל ידי המבול מחה את כל היקום, אמר לנח שיקים הברית הזאת עמו, שינצל בתיבה עם משפחתו ועם שנים ושבע' שבעה מכל המינין, ועל ידי כן יהיה לעולם שארית, וכן כאן נאמר על ברית עולם של יום השבת, שהוא הברית שישרה שכינה בתחתונים. ויתקדשו ויתברכו בקדושתו ובנפלאותיו, ואמר שיקים בריתו זאת עם ישראל, וכמו שיפרש בסמוך, ודומה לו מאת בני ישראל ברית עולם (פרשה כ"ד ח'), וגם באורנוהו ורבותינו ז"ל בת"כ אמרו אפנה מכל עסקי לשלם שכרכ', כמו שפי' רש"י ז"ל, וזה כולל הברית הנפלא שאמרנו, שעליו אמר דוד רבות עשית אתה ה' אלהי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהלי' מ' ו'), כלומ' עשית רבות בשמים ובארץ, כמו מה רבו מעשיך ה' וגו' (שם ק"ד כ"ד), והן החקים שיסד במעשה שמים וארץ אם לחסד אם לשבט שבהן נוהג כל עתי הארצות, אבל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, שברית הקדושות והנפלאות הן לישראל לבד. והבן: בריתי, רד"ק ז"ל בס' השרשים אמר ששרשו ברת, אבל רא"בע ז"ל אמר שהוא על משקל שבית, ובנותיו בשבית (במדבר כ"א כ"ט) ויהיה שרשו ברה מנחי למ"ד ה"א. כמו ברו לכם איש (שמואל א' י"ז ח'). וכן נכון ומשרש זה להברות ובריה שהן על המזון, ושרש אחד בר. כמו בר ולחם (בראשית מ"ה כ"ג), שהוא

חמישי (י) וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃ (יא) וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי

ת"א ואכלתם ב"ב נ"ח, ב': ונתתי ערכין כ'. ח'. שבועות י"ז ב':

דען; אונד מיינען בונד מיט אייך האלטען. (י) איהר ווערדעט אלסדאן דען איבערפֿלוס פֿאָן פֿילען יאהריגען גענוססען, אונד דאז אלטע אימּמער פֿאָר דעם נייען וועגצוריימען האבען. (יא) איך וויל מיינע רעזידענץ אונטער

תרגום אונקלוס

(י) וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוּן׃ (יא) וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יַתְכוֹן׃ (יב) וְאַשְׁרֵי

רש"י

ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' [ירמיה ל"א]: (י) ואכלתם ישן נושן. הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד [ת"כ]: וישן מפני חדש תוציאו. שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: (יא) ונתתי משכני. זה

באור

על התבואה, ועוד שרש ברר מן הכפולים, כמו ודעת שפתי ברור מללו (איוב ל"ג ג'), ואומר אני שכלן קרויים בענין והוראותיהן על דברים נקיים מפסולת. כל אחד כפי ענינו, התבואה שנקייה מתוך ותבן נקראת בר, כמו מה לתבן את הבר (ירמיה כ"ג כ"ח), והמזון העולה על השלחן שהוא נקי ויפה נקרא בריה ולהברות, והמאמרים הנקיים מכל שבוש וטעות נקראים ברורים, והאנשים הנבחרים מכל העדה בלי מחלוקת שאין לערער עליהם נאמר ברו לכם, וכן על התנאים המיוסדים בין שני צדדים, הטהורים מכל ערעור וטענה נקראים ברית, כמו כל כורתי ברית. שכל אחד מחייב עצמו לחברו לעשות לו כך וכך, אם הוא יעשה כך וכך, וקבעו התנאים הללו ברצון שניהם בלי חולק ומערער עליהן, זהו ברית. ובריתות הברית הוא סימן הקיום וההבטחה, והיה מדרכם לכרות בקר וצאן לשנים, ובעלי הברית עוברין בין בתריהם, וכן התנאים שהתנה השם ב"ה עם מעשה בראשית, הם ברים וקיימים לעד לעולם:
(י) ואכלתם ישן נושן, שיהיו התבואות מרובות מאד, שתשארנה מהאסף של שתי שנים שלפניהן וזהו ישן נושן, ושתהיה טובת טעם, משתמרת וטובה להתיישן שלא תקולקל בהיות' בת שלש שנים, וישן מפני חדש תוציאו, גם בשנה השלישית לא תאכל כלה, אלא יהיו הגרנות מלאות חדש. והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר, לתת החדש בתוכן, וברבות התבואה יתירה ממה שצריך למאכל יושבי הארץ, תהיה למקנה ולקנין, ותתעשרו בה, ולפי שהמקרא הזה אינו ענין לכאן, כי מקומו למעלה כשדבר על השובע, אחשוב כי לפי שאמר והפריתי אתכם והרביתי אתכם, שלא יאמרו אם נהיה לעם רב מאד לא תספיק נחלתנו להכיל אותנו לכלכלנו; חזר והבטיח שמלבד שתוציא הארץ זרע לעם רב כזה, אלא שתוסיף תבואתה, עד שיאכלו ישן נושן, ועוד לפי שאמר והקימותי את בריתי אתכם, שהן הנפלאות והברכות העליונות שהן למעלה מן הטבע, חזר ורמז על ההבטחה וצויתי את ברכתי לכם ועשת את התבואה לשלש השנים (פרש' כ"ה כ"א). שהן שנת השמטה והיובל והתשיעי' שלאחריה, ואמר שם עד בוא תבואתה תאכלו ישן, ועליו אומר כאן ואכלתם ישן נושן והוסיף וישן מפני חדש תוציאו, שגם באסיפת תבואת התשיעית יהיה עוד באוצרות מתבואת הששית, ותצטרכו להוציאם לתת במקומן חדש של תשיעית: (יא) ונתתי משכני בתוככם, שרש שכן בלה"ק אינו על היושב קרוב לחברו, שהרי נאמר ולקח הוא ושכנו הקרוב אליו (שמות י"ב ד'), טוב שכן קרוב מאח רחוק (משלי כ"ז י'). שמענו שיש שכן שאינו קרוב, אבל נופל על מי שמתעס' עמו ורוצה בדבריו ובמעשיו, אפי' הוא במדינה אחרת, ומתעסק עמו באגרות ובמ"ומ ודברי ריעים, וזהו ההבדל בין יושב בעיר או שוכן בעיר, יושב כמו והוא יושב בסדום (בראשית י"ד י"ב), שם ישב אבל לא התעסק עם רשעי המקו', אבל והוא שוכן באלוני ממרא (שם שם י"ג), שהיה לו עסקים וריעות עמהם, כי היו בעלי ברית אברם, וכן ונתתי משכני בתוכב', שאתעס' עמכם ואהיה קרוב לכם, כי השם שוכן בישראל, ולכוונה זו צוה שיעשו לו מקדש, כביכול כאילו דר ביניהם, וביתו בעירם. שם ישחרו פניו בעבודה ובתפלה, והוא יענם באור הנבואה ורוח אלהים, כדרך השכן עם שכנו, שכפי האמת אמר שלמה כי האמנם ישב אלהים על הארץ, הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מלכים א' ח' כ"ו). על כן אמר ועשו לי מקדש ושכנתי

תרגום אשכנזי

אייך אויפשלאגען, אונד מיין וועזען זאלל אן אייך קיין מיספאללען האבען. (יב) איך ווערדע אונטער

בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ (יב) וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם

רש"י

בס"ת: ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים [שמואל ב' א'] לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: (יב) והתהלכתי

תרגום אונקלוס

שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם׃

באור

בתוכם (שמות כ"ה ח'), וכן כל המתבודד לתורה ולתפלה, כביכול השם מתעסק עמו, יאר פניו אליו וילמדהו דעת ודרך תבונות, וימלטהו מכל רעה, וכן אמרו (אבות פ"ב משנה ב') שנים שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהן, כי העולם התחתון נברא בשביל האדם לבדו, שבו נשמת חיים יודעת כבוד האל, ולמענו יש קשר בין השם ובין הארץ, כי בלכתו בארחו' חיים, ישמח השם כביכול בעולמו והעיקר הם ישראל עם קרובו, שעוסקי' בדברי קדש ובמעשים קדושים, ועל ידיהן עיקר שכינה בתחתונים, כמו שאמרו רז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, כלומר ששם משכנו. והבן: ולא תגעל נפשי אתכם. לא תמאן נפשי אתכם, ואל תיראו שאחרי רוב דורות אקוץ בכם. ואבחר באומה אחרת לתתה עליון עליכם, כי אני ה' לא שניתי, אם אתם תעשו את שלכם ללכת בחוקותי, תהיה משכני בתוככם לעולם, ויאמר רא"בע ז"ל איככי כבן אדם שיגעל נפשו לשבת במקום אחד, ויפה פי', ולשון גיעול פי' רש"י ז"ל לשון פליטה, דבר הבלוע בדבר, כלומר שלא תפליט נפשי אתכם וגם זה קרוב לדברינו, ורמב"ן ז"ל מסכים לפירושו, אבל תמה איך יעלה כן על הדעת שתגעל נפשו שומרי תורה, ועל עוברי תורה נאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים. וא"כ מה צורך להבטחה זו, ולא השיב הרב בדרך הפשט כלום. ואני תמה עליו לדעתו גם המקראות עצמן סותרים זה את זה, שהרי אמר וגעלה נפשי אתכם (פסוק ל')? והאמת שהגיעול על דרכים רבים, האחד כמו שאמרנו שיגעל נפשו לשכון תמיד עמהם, ועל זה הבטיח ולא תגעל נפשי אתכם, כי אני ה' לא שניתי, ויש גיעול בעבור פשעים ואז יסלק שכינתו מהם וישפטם ימים רבים עד ירצו עונם, וישוב לשוש עליהם לטובה, ועל זה אמר וגעלה נפשי אתכם. ויש גיעול שלישי גיעול החלטי, או שיעבידם מן הארץ. או שיפר בריתו אתם לעולמי עד, ועל זה הבטיח בסוף התוכחה ואף גם זאת וגו' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם וגו', וכמו שאפרש שם, וזה ברור: נפשי. תרגם אונקלוס ז"ל מימרי. וכן תרגמו יב"ע, לסלק ממנו ית' לשונות של הגשמה ומליצו ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י' י"ד), וזה הוקשה מאד על הרב רבי' משה ז"ל בס' המורה, ופי' מה שפי', ולדעתי המליצה הזאת נוסדת על הכלל שאמרנו (פרק ב' א') שנקראת נשמת האדם נפש בעבור שפועלת תחת השמש על ידי כלי הגוף, וכן ע"ד משל כח השם הפועל בעולם הזה בכל הנמצאים והבריות. והשכנות שיש לו עם נבראי מטה וגם בשמים, יתארו בשם נפש, וכשיסליק דבר מהם מעל פניו יאמרו שגעלה נפשו בו. ואין לו עוד עסק עמו. וזה טעם ותקצ' נפשו בעמל ישראל, כביכול כאדם שיקצרו עמל בכל מעשיו, תקצ' נפשו, ותמאס לעסוק בשום דבר. כמו ותקצר נפש העם בדרך, כן כביכול לפי שישראל תכלית העולם התחתון, ובעבורם הקשר בינו ובין הארץ, כשחטאו לפניו ומשלו בם שונאיהם, נאמר ותקצ' נפשו, משל כאילו לא חפץ עוד בעול' זה. ואין לו עוד שכנות עמו: (יב) והתהלכתי בתוככם, יפרש ענין השכנות שלפניו. שאהבתי אתכ' אתהלך בתוככם, וענין ההתהלכו' אפרש בקצרה, כי פעמים רבות סמוך לאדם. כמו ויתהלך חנוך (בראשית ה' כ"ד) התהלך נח (שם ו' ט'), התהלך לפני (שם י"ז א'), התהלכתי לפניו (שם כ"ד מ'), שיש הבדל בין הולך למתהלך, אותן שבבנין הקל הוראתן על החפץ ללכת למקום ידוע. כמו ויעקב הלך לדרכו (שם ל"ב ב'), וילך חרנה (שם כ"ח י'). וכן כלם, ומתהלך אינו מכוון למקום ידוע רק לטייל, פעם כה ופעם כה, כמו אם יקום והתהלך בחוץ (שמות כ"א י"ט). והוא הטיול הנה והנה, וכן ויתהלך על גג (ש"ב י"א ב'). וכן כלם, וכך הוא בהליכת מחשבת הלב, מי שמכוון לעמוד על דבר שחפץ לדעתו, נקרא הולך, אבל החושב על דבר נחמד ללבו, ואינו מכוון להשיג ענין

לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּֽהְיוּ־לִי לְעָם׃
(יג) אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם

תרגום אשכנזי

אייך הערוס וואנדעלן, אייער גאטט זיין, אונד איהר זאללט מיינע נאציאָן זיין. (יג) איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער אייך אויס דעם לאנדע

תרגום אונקלוס

(יג) אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִּין וְתַבְרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יָתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃

רש"י

בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני

באור

נסתר שבו, אלא חושב פעם כה ופעם כה מאהבתו את הדבר ההוא נקרא מתהלך, וכמו מי שהולך למקום ידוע, אינו נותן לב על שדות יערים כפרים ועדים שפוגע בדרכו, רק מגמתו לבוא אל מחוז חפצו, אבל המתהלך נהנה מהליכתו, וכל מה שהוא רואה נותן לבו עליו ונהנה ממנו כן הולך במחשבותיו אינו נהנה עד שהשיג חפצו ועמד על מה שרצה לעמוד עליו, אבל מתהלך במחשבותיו מאהבת הדבר, כל מחשבה ומחשבה משמחת לבו, גם כשחושב בפרטי הדבר הנודעים לו, יש לו קורת רוח, וזהו ההתהלכות שנזכר אצל הצדיקים, שכל כך היו אוהבים את המקום ב"ה, שהיו שמחים תמיד לחשוב ביראת ה', ומתענגים בזכרון נוראותיו ונפלאותיו, כדרך לשמך ולזכרך תאות נפש (ישעיה כ"ו ח') · וכן כביכול בהיות השם אוהב את ישראל ושוכן בתוכם, כל מחשבותיו אליהם כי מתהלך בתוכם, רואה מעשה כל איש ואיש, וכל מה שהוא רואה יש בו נחת רוח לפניו, זה יושב ומתבונן בתורתו, וזה קוצר שדהו ומניח פאה, וזה מניח ציצית בטליתו, וזה מלוה סלע לעני בשעת דחקו, וכיוצא לאלפים ענינים ומעשים שעולי' לרצון לפני כסא כבודו, והיא ההתהלכות, כי הוא קרוב אליהם, ומשגיח על הכל, והבן: והייתי לכם לאלהים. בהיותי מתהלך בתוככם אברך אתכם בברכות עליונות, ואעשה למענכ' אותות לטובה, ומופתים ונפלאות לא נראו בארץ, שבעבור כן נקרא השם אלהי ישראל, אע"פי שהוא אלהי כל הארץ וכל הגוים, וההבטחה הזאת היא הגדולה שבכלן, שכוללת כל ההצלחות הנשגבו' לאין חקר, ואין ערוך אליהן בכל טובות העה"ז, וכבר רמזנו קצת למעלה (פרשה כ"ה ל"ח), וזה הבטיח השם ב"ה לאבינו אברהם ע"ה כל הטובה הצפונה לו ולזרעו מתומי בנית קדש, כאמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (בראשי' י"ז ז'), ואמר והייתי להם לאלהים (שם שם ח'), ובפרושנו לשם בראשי' באדכוהו, וגם בעל הטעמים חבר שני המאמרי' בנגינה: ואתם תהיו לי לעם. שתקראו עם ה', ובגוי' לא תתחשבו: (יג) אני ה' אלהיכם, כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה, שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים, ועשיתי לכם נסים גדולים, כן פירש"י ז"ל, ונכון הוא, ובכלל זה דעו מי המבטיח כל אלה. אני ה' העושה כל, אני הוא אלהיכם, וכבר ראיתם שאני אוהב אתכם. ומשגיח עליכם גם בשפלותיכם, שהרי הוצאתי אתכם מא"מ מהיות להם עבדים, לא כמלך ב"ו הנלחם במלך אחר, ומוצי' עמו ועבדיו מעבדותו, כדי שמעת' יעבדוהו באותן העבודות שעבדו למלכם, אלא בהוציאי אתכם שברתי מטות עלכם, עשיתי אתכ' בני חורין וממלכת כהנים, ואולך אתכם קוממיות כשרים הולכים בקומה זקופ', וכן מכאן ואילך אם תלכו בחקתי, אתהלך בתוככם והייתי לכם לאלהים, וארוממכם מעלה מעלה: מטת עלכם, שם נאמר ופרקת עולו מעל צואריך (בראשית כ"ז מ'), והעול קיים, ולעת אחר אפשר שיותן עליו, וכאן אמר ואשבור מטת עלכם, שברתים מהיות עוד, כי אם תלכו בחוקותי תהיו עליון למלכי ארץ לדור דור, ומלת מטת פירש"י ז"ל כמין יתד בשני ראשי העול, המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר, כמו עשה לך מוסרות, [ומוטות קניל"יא בלע"ז (והוא קאווילע, או טעווילע, בל"א טטיפט, נאגעל)], ורש"בם ז"ל פי' מטת עלכם, כדכתיב עשה לך מוסרות, היא הרצועה שקושרין בה העול של עץ הקרוי מטת, לפי שמטה ומרכין את צואר השור, וכפי הנראה מפרש שהמוסירה איננה מטות העול, אבל רד"ק ז"ל אמר בשרש מוט בפי' ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה וישברהו, אע"פי שהמוטה לשון נקבה אמר וישברהו כנגד העול, כי המוטה היא העול, או נקראת מוטה הרצועה שנקשר בה העול ואני

עֲבָדִ֑ים וָאֶשְׁבֹּר֙ מֹטֹ֣ת עֻלְּכֶ֔ם וָאוֹלֵ֥ךְ אֶתְכֶ֖ם קֽוֹמְמִיּֽוּת׃ פ

(יד) וְאִם־לֹ֖א תִשְׁמְע֣וּ לִ֑י וְלֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ אֵ֥ת כָּל־הַמִּצְוֺ֖ת הָאֵֽלֶּה׃ (טו) וְאִם־בְּחֻקֹּתַ֣י תִּמְאָ֔סוּ וְאִ֥ם אֶת־מִשְׁפָּטַ֖י

תולדות אהרן ואולך ב"ב פ"ה, ח', ופ"ח ג'. סנהדרין ק'. א': ואם בחקתי קדושין פ"א, ב'. ב"ב סס:

תרגום אשכנזי

מצוים געפיהרט, ניכט לענגער איהרע קנעכטע צו זיין; דער דיא שטאנגען איירעכ יאָכעם צערברָאכן, אונד געמאכט האט, דאס איהר אויפרעכט געהען קאָננט. (יד) ווען איהר מיר אבער ניכט געהאָרכט, אונד האלטעט אללע דיזע געבאָטע ניכט. (טו) ווען איהר מיינע געזעטצע פעראכטעט אונד אן מיי־

תרגום אונקלוס

(יד) וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוּדַיָּא הָאִלֵּין׃ (טו) וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יָת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן

רש"י

יכול לעשות כל אלה שהרי הולאתי אתכ' מארן מלרים ועשיתי לכם נסים גדולים:

מוטות. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסר' שלא תלא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז) קביליי"א בלע"ז Keville *Chiville* (איין הָאלצערנער נאגעל, איין פלאָק), קוממיו'. בקומה זקופה: (יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המלות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מלות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' [בראשית י'] שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד [שם י"ג] מכירים את רבונם ומתכונים למרוד בו: ולא תעשו. משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות [ת"כ]: (טו) ואם

באור

תמה עליו שמביא סמוך לו פסוק מטות עץ שבר' (ירמיה כ"ח י"ג), שמענו שהמוטה עץ לא רלועה. גם על מוסר' יפול ל' נתיק', כמו נתקתי מוסרותיך (שם ב' כ'), ושבירה נופל על עץ. לכן הנכון כפירש"י ז"ל, קוממיות, שרשו קום, והש' קומ', כמו ואכל' קומת ארזיו (ישעיה ל"ז כ"ד), ורמי הקומה גבועים, ומן קומ' ומתקוממי' השם קוממיו'. קוממים בגוף, קוממי' בשכל ובבינ'. קוממי' בגבורה, כי השם הגדיל את ישראל והקימם על ככל נפלאותיו, וכל דבר חלש יקרא נופל, כמו אל יפול לב אדם עליו (ש"א י"ז ל"ב), שהוא על האומן. לא נופל אנכי מכם (איוב י"ב ג'), שהוא על החכמה והבינה, והנה הפך הנפילות היא קוממיות: (יד) ואם לא תשמעו לי, כבר באֵרנו (פרשה ה' א'), שמלת שמיעה בל"הק ענינו קבלת הדבר, וראוי לאדם לקבל חקי אלהיו, גם דברים שאינן מתבררים לשכלו, שהרי מן המושכלות הראשונות הוא כי השם לבדו יודע האמת, ולכן אמר ואם לא תשמעו לי. מלת לי כולל מה שאמרנו, וזה קרוב למה שפי' רש"י ז"ל בשעת מדרש חכמים מה ת"ל לי. אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו, וזה כדברנו יודע רבונו שהוא המלמד לאדם דעת ומי יחלוק עליו, ומורד בו. שאין דברי תורתו מתקבלין על דעתו: ולא תעשו וגו', לם אינן ערבים עליו ולא יתבונן בהם בבר לב לא יעשה את המלות, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, ואפילו מלות שדעת האדם מכרעתן לא יעשה: (טו) ואם בחקתי תמאסו. מלת חוק באַרנו (פרשה ב' י"ז), ולפי שאין נודעין ומתבררין לדעת האדם, ימאסו בהן, וזה גרוע מן המלות כי נודעים בטעמם, ולא יתכן לומר שימאסו אותם: משפטי, המשפטים הנוסדים על דרכי החקים שהן דרכי הלדק: תגעל נפשכם. מבואר למעלה (פסוק י"א): לבלתי עשות, המיאום והגיעול יהיו עד תכליתן, כענין שבארנו שם. ומפרש מהו תכלית הגיעול, ואמר להפרכם את בריתי, שתכוונו להפר ולבטל את בריתי שכרתי עמכם, ואין רע מזה, ולכן בפסוק ראשון אמר ולא תעשו, שמדבר על בטול המלוה מתאוה ופריקת עול, ובפסוק זה שאמר ימאסו ויגעלו החקים והמשפטים, למען הפר הברית כלו. אמר לבלתי עשות כלומר שעל כן לא יעשו המלות, לפי שחפלם להפר הברית ללאת מתחת יד אלהי ישראל ולהיות כגויי הארלות. ואמר להפרכם כפי מחשבתם, כי

תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃ (טז) אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־

תולדות אהרן והפקדתי שמות ל"ג, ג':

נען רעכטע אײנען זאָלכען ווידערווילען האבט, דאס איהר אללע מיינע געבאָטע ניכט האלטעט, אונד דען בונד מיט מיר ברעכט: (טז) זאָ ווילל איך אויך זאָלכעס געגען אייך טהון, אונד מיט ענטזעטצען איבער אייך בעשטעל-

תרגום אונקלוס

בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוּדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יָת קְיָמִי׃ (טז) אַף אֲנָא אַעְבֵּיד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּיָהוּלְתָא שַׁחֶפְתָּא

רש"י

בחקותי תמאסו. מואס באחרים העושים: משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: מבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצו' כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפו"ליש בלע"ז Enfle (געשוואָללען, אויפגע-

באור

איך יאמר ותפרו את בריתי, שאין זה בידם, שעכ"פ יעמוד הברית לעד כמפורש בס' יחזקאל על אותן שאמרו נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן (יחזקאל כ' ל"ב), ואמר חי אני נאם ה' וגו' אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם וגו' (שם ל"ג). ועוד אפרש בעז"ה (פסוק מ"ד): (טז) אף אני, כבר פרשנו למעלה (פסוק ד'), שסדרי הברכות ארבע', וכנגדן ארבעה ראשי קללות. שהן רעב, חיה רעה, חרב ודבר. והיסוד הזה נאמן, וכן ארבעתן בשירת האזינו. תחלה רעב, שנאמר מזי רעב (דברים ל"ב כ"ד), ואחריו דבר, ולחומי רשף וקטב מרירי (שם שם). ואחריו חיה רעה ושן בהמו' אשלח בם עם חמת זוחלי עפר (שם שם). ואחריהן חרב, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה וגו' (שם כ"ה). וכן מכות מצרים הנחלקים לארבעה סדרים, כמו שבארנו בפרושנו לס' ח"ש (פרשה י"ב), ראשי הסדרים כך הן. הראשון דם הוא מכת רעב וצמא, שנחשב נוי הכבד אין זרע ואין קציר גם למאון. השני ערוב, הוא מכת חיה רעה, השלישי ברד, הוא מכת חרב, מה לי הורג בחרב בחן באבן או בברד, הרביעי מכת בכורות, הוא מכת דבר. אלא שבמצרים באו ארבעתן שלא כמנהגו של עולם, ובארבעה משפטים הללו כלולים כל הצרות והרעות המתחדשים תחת השמש, כל מיני עוני ודלו' ומחסור כלול במכת רעב. כל מיני צער המגיע מבע"ח והנזקים האדמיים כליל במכת חיה רעה, כל מיני פצעים על ידי עצים ואבנים ומתכות, פצעים וחבורות ונגיפות, בין מאליהן בין ע"י בר ואויב, כלולים במכת חרב. כל מיני התחלואים והמכאובות בגוף, כליליי במכת דבר, וזה נכון ומיושר מאד, וא"כ ראשיהן רעב וחיה רעה חרב ודבר שכולן ממיתים, וכל הצרות בין ממיתין בין אינן ממיתין קלות וקשות, כלם תולדותיהן הן, וכן הם סדורין כאן בפרשה תחלה רעב, אחריה חיה רעה, אחריה חרב, ואחריה דבר. אלא קודם שזכר הסדרים הללו, הקדים תוכחה הכוללת תולדותיהן של חרב והרעב ודבר והן קלות ובאות להבהילם שיזכרו עונותיהם וישובו, ואם לא ישובו יבואו ד' ראשי הפורעניות הקשות. ואחריהן הסדר החמישי של קללות הללו המיוחד לישראל שתכליתן חרבן המקדש וגיעול נפש שהוא סילוק שכינה וגלות הארץ, כנגד הסדר' החמישי שבברכות, זהו לדעתי סדר הפרשה הזאת כפי הפשט מסכמת עם דברי הנבואות, ועתה אפרש המקראות: אעשה זאת לכם, [א"ה. יתכן שהוא מוסב על סוף פסו' הקודם, והטעו' אף אני אפר את בריתי עמהם], כתב רמב"ן ז"ל דיקו מזה אמרו כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת. רק נאמרו הברכות כלל, ונאמרו בקללות פרטים, לירוא ולהפחיד השומעי', ויותר מזה אני אומר שהברכות רבות מהקללות ואם תשים לבבך לדברנו בענין מחלוק' הברכות והקללות תבין מרבוי הקללות חסדי ה' ורחמיו על עמו, שהרי בברכות הבטיח שאם ילכו

הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם׃ (יז) וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם

לען, אויסצעהרענדעס פיבער אונד היטציגע קראנקהייט, וועלכע דיא אויגען נאך גענעזונג שמאכטען לאססען, אונד דאז געמיטה בעטריבען. איהר ווערדעט פערגעבליך איירען זאאמען זאען, דען איירע פיינדע ווערדען דען גענוס האבען. (יז) איך

רש"י

בלאזין) דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי [דברים ל"ב]: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו, כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם. כמשמעו ישלטו בכם. אגדת ת"כ מפרשה זו: אף אני אעשה זאת. איני מדבר אלא

תרגום אונקלוס

וְקַדַּחְתָּא מְחַשְּׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרִיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ (יז) וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְּרוּן קֳדָם

באור

בחוקתיו. ישיגום מיד סדרי הברכות כלם עד בלי די. וא"כ אם ימאסו בחוקתיו להפר בריתו, היה ראוי שיחולו עליהם מיד הקללות הקשות כלם, ומן הכתובים אנו לומדין שגם אם ימאסום ויפרום לא ישיגום הקללות כאחת, אבל בראשונה יענום בתולדות קלות להחרידם אולי ישובו, ואם לא ישובו ישלח בם רק סדר אחד, ואם עדן לא ישובו ישפטם בסדר השני, ואם יעמדו במרדם ישיגום הסדר הג' והד', ואם בכל זאת לא ישובו. אז תשיגם הקללה הגדולה עד לאין מרפא, וכמה שיתבאר: והפקדתי, אצוה עליכם לרדות לכם. כמו ויפקד פקידים (בראשי' מ"א ל"ד), וכן אמר רא"בע ז"ל כאדם פקיד על אחד יעשה חפצו בו: בהלה, מכה המבהלת את הנפש, כמו ונפשי נבהלה מאד (תהלים ו' ד'). שאינה מניחה השקט ללב, אלא כל מחשבותיו בלי סדר ומבולבלים וכמו שיפרש, וזה על כל האמור בענין. [א"ה. אחרי שלא אמר את הבהל', כמו שאמר את השחפת ואת הקדחת. נראה שתיבת בהלה תאר הפעל, והוא כמו פתאום. באופן המבהיל. וכן מתורגם בל"א]: את השחפת ואת הקדחת, הם חליי הגוף המבלבלים דעת האדם, והן תולדות של דבר כמש"ל. שחפת, פי' רש"י ז"ל שמשחף את הבשר אנפול"יש בלע"ז, (והוא ענפלע, געשוואללען, אויפגעדונסען בל"א), דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה. וקדחת, חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו. כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים, פי' רש"י ז"ל העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וימות וידאבו הנפשות של המשפחה במותו, כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויין כליון עינים, ואפשר שבתיהן נאמרו על החולה. שעיניו כלות כל היום אל רפואתו, ונפשו עליו תדאב ותתעצב על צרתו. ובהיות עיניו כלות כל היום, אין מחשבת שמחה בלבו. ורא"בע ז"ל אמר שאלה החליים יחשיכו עינים וידאבו הנפש. ומלת מדיבות חסר אל"ף. כמו שקד מזין (משלי י"ז ד'): וזרעתם לריק זרעכם. תזרעו ויצמח, אבל יהיה לריק ולחנם כל עמלכם, כי האויבים יאכלו יבול הארץ, וגם זו מכת בהלה המבלבל הדעת, שפתאום יבוא האויב וישחית הכל. חרדה ומחתה, וי"ו של ואכלוהו משמש כמו כי, ורש"י ז"ל פי' תזרעו ולא תצמח. ואם תצמח ואכלוהו אויביכם, וזוהי תולדות רעב, אבל קלה, כי לא יקח האויב כל יבול הארץ, אלא במקום שיעול שם יאכל יבולם, כמו והיה אם זרע ישראל וגו' ויחנו עליהם ישחיתו את יבול הארץ (שופטים ו' ג' ד'): (יז) ונתתי פני בכם. פרשנוהו (פרשה י"ז י'), אע"פי שהאויבים שוללים אתכם, לא אנקם מהם. אלא אתן פני בכם, שאם תעלו עליהם להציל ארצכם מידם, תנגפו לפני אויביכ'. וזוהי תולדת חרב, אבל קלה, כדרך הנלחמים שהמחנה האחת גוברת על השניה, והאויבים המצליחים יקחו השלל וילכו להם. וגם זה בהלה ובלבול הדעת חרדה ומהומה: ורדו בכם שנאיכם, זהו ענין אחר, וכולל שנאת החיה, והיא תולדת משפט חיה רעה, וכן הוא כמו כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מלכים א' ד' כ"ד), שהיתה ממשלת שלמה מוטלת עליהם, והלוה עליהם מסים וארנוניות, וכן אמר שהמלכיות שהם שונאיכם, כמו אדום עמון ומואב וכיוצא

ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם׃
(יח) ואם עד אלה לא תשמעו לי
ויספתי ליסרה אתכם שבע על־

ווילל מיינען צארן ווידער אייך ריכטען, דאס איהר געשלאגען ווערדעט פאן אייערן פיינדען: אייערע האססער ווערדען איבער אייך געוואלט אויסאיבען, איהר ווערדעט פליהען, דא אייך ניאמאנד פערפאלגט. (יח) ווערדעט איהר מיר אלסדאן נאך ניכט געהארכען, זא ווערדע איך פארטפאהרען

תרגום אונקלוס

בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון ותערקון ולית דרדיף יתכון׃ (יח) ואם עד אלין לא תקבלון למימרי ואוסיף למרדי יתכון

רש"י

בלא וכן אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדו' אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם תבוא אחרת ותסמכנה לה: בהלה. מכה המבהלה את הבריות ואיזו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתי' שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה תלמוד לומר מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורע ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שנייה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבוא' אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאת' עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם [איכה ב']: ונתתי פני בכם. כמו פנאי בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה. ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ [ת"כ]: ורדו בכם שונאכם. שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם [ת"כ] שבשעה שאומות העולם ע"א עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליה' וישחיתו את יבול הארץ [שפטים ו'] אבל בשע' שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' [מיכה ג']: ונסתם. מפני אימה: ואין רודף אתכם. מבלי כח: (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד יסורין אחרים:

באור

שהן שונאי ישראל ותורתם. תהיה ממשלתם עליכם, ואתם כבושים תחתם, והם מצוים עליכם כרצונם. וכמו שהיה בימי השופטים בין שופט לשופט, וזהו ההבדל שבין אויב לשונא. אויב נופל על המכוין להשחית ולהמית, ונכתב כאן על המלחמה, אבל שונא נופל גם על הבוזה חברו ואינו אהוב לו כמו שפרשנו (פרשה י"ט י"ז), ולכן הפסיק בעל הטעמים בנגינה תחת אויביכם, וזהי גם תולדת הסדר החמישי שהוא סלוק שכינה וגלות, שאין אלהים מושיע אותם, כאילו אינו שוכן בישראל, אבל קלה, שבצרתם יצעקו אל ה' ויקם להם מושיע. וכמו שקרה פינס אחד פעם בימים ההם: ונסתם, כל כך תהיה אימת שונאכם עליכם, שאם ישלחו אנשים לארצכם, תנוסו מפניהם, ואם אין בלבם להרע עמנם. וזהו ואין רודף אתכם, וכל האמורים הם בהלו' המשבשות הדעת, ולא ראשי משפטים קשים שיזכרם אח"כ, רק להחרידם שישובו אל ה', וכמו שמצינו בס' שופטים. (יח) ואם עד אלה, כמו עד כאן אחר שבאו עליכם כל אלה האמורים למעלה עדיין לא תשמעו לי: ויספתי ליסרה אתכם. מלבד המכות האמורות אוסיף משפט קשה מארבעת שפטי הרעים, ליסרה אתכם, ובספרנו מעין גנים בארנו שרש יסר, ואמרנו שיש שרש קרוב לו שהוא אסר והוכחנו מאותן שהן באל"ף הן על מאסר הגוף, אם יאסרוהו במשמר שלא יצא מחוץ לגבול, כמו ויאסור אותו לעיניהם (בראשית מ"ב כ"ד). הסוס אסור (מלכים ב' ז' י'), ואותן שהן ביו"ד הן על האסר כחות הנפש שפרצו גבולי החכמה

חַטֹּאתֵיכֶם׃ (יט) וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל

תולדות אהרן ושברתי גיטין נ"ז. א':

איך, וועגען אייערער זינדען, זיבענפאך צו ציכטיגען; (יט) ביז איך ענדליך אײַערן טראָציגען האָכמוטה געבראָכען. דען

תרגום אונקלוס

שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ (יט) וְאֶתְבַּר יַת יְקַר תּוֹקְפֵיכוֹן וְאֶתֵּן יַת שְׁמַיָּא דְּעִלָּוֵיכוֹן תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְּאַחֲתָא מִטְרָא וְאַרְעָא

רש"י

שבע על חטאתיכם. שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה: [ת"כ]:

(יט) ושברתי את גאון עוזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם [יחזקאל כ"ד]: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה ששם הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחושת [דברים כ"ח] וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיע' כדרך שהנחשת

באור

וחוקותיה, ומוסר הנפש על שתי דרכים, האחד בדברים שיודיעוהו דברי יראת ה', עליו נאמר לקחת מוסר השכל (משלי א' ג'), יראת ה' מוסר חכמה (שם ט"ו ל"ג), והשני מוסר עונש ומתוך זה ויספתי ליסרה אתכם, להשיב כחות נפשיכם אל הגבולים שגבלתי להן ע"י יסורין המחלישים יצר הלב, והדברים רחבים שם: שבע על חטאתיכם, לפי שהארבעה משפטים שזוכר עתה קשים מאד, אמר כל פעם שבע על חטאתיכם. על רוב הצרה, כאילו היא כפולה ומכופלת מכובד החטאת שחטאו, ובפי' רשב"ם ז"ל כלומר הרבה מכות על חטאתיכם. כמו שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), ואור החמה יהיה שבעתים (ישעיה ל' כ"ו), והחזיקו שבע נשים (ישעיה ד' א'): (יט) ושברתי את גאון עוזכם, זוהי משפט רעב, וכנגד גאותם הוא מדבר שהן בוטחים על ארצם הטובה, והרקיע שעל ראשם שהוא זך ובריא לגויות ומוריד טללים וגשמים בעתם. ואמר שישבר את גאון עוזם, כי יתן השמים כברזל והארץ כנחשה: עזכם, מלת עוז פרשנוהו בס' מגדל הלבנון, שכל עוז בחו"לם על הכח הנפלא שלא יכולה. על כן כתוב על הנפלאות העליונות, כמו בזרוע עוזך עזרת אויביך (תהלים פ"ט י"א), ה' עוזי ומעוזי (ירמיה ט"ז י"ט). ועל הרוח הקדש כמו יסדת עוז (תהלים ח' ג'), תרהיבני בנפשי עוז (שם קל"ח ג'), ומה שבוטחים עליו עובדי אלילים, או מגדלים שבוטחים בם בני אדם, הם עוזם בכנוי, שהצורים שהנשגב בהם ימלט, ואינו עוז באמת, ולכן אמר אליהם מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי י"ח י'). ועל השקר כתיב ומצבות עוזך לארץ תרד (יחזקאל כ"ו י"א). וכן כאן גאון עוזכם בכנוי, אני אשבר גאון עוזכם. הגאון שיש לכם על עוזכם, כי אין לכם עוז רק אם תלכו בחוקתי. אבל כשתחטאו אתן שמיכם הזכים כברזל, לעמת ונתתי גשמיכם בעתם, ואת ארצכם הטובה אתן כנחשה, לעמת ונתנה הארץ יבולה וגו'. וכדוגמתו מצינו גאון על רוב טובה שנאמר זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם, וכן פי' רשב"ם ז"ל ושברתי את גאון עוזכם, כדכתיב בשברי לכם מטה לחם (פסוק כ"ו), וכדכתיב גאון שבעת לחם היה לה, ומדרש אגדה שהוא בית המקדש, (וכן פירש"י ז"ל), כדכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם. ולפי הפשט כמו שפרשתי, שכך מוכיח סוף המקרא ונתתי את שמיכם וגו', ואף ע"פ שדבריו נראין נכונים. שהרי חרבן מקדש נזכר בסוף (פסוק ל"א), שהוא תחלת הפורענויות כלה. וכמו שהיא ג"כ חמשית בברכות, כמו שפרשנו (פסוק ג'). מ"מ לפי שעיקר מעוזן של ישראל הוא המקדש לפי שהשם שוכן בו. וכאמרו כי תפארת עוזמו אתה וברצונך תרום קרננו (תהלים פ"ט י"ח), על כן כשהחל להזכיר על סדר ד' המשפטים, הקדים התכלית ושברתי את גאון עוזכם. והולך ומודיע איך תבא צרה על צרה עד תכלית צרת וגעלה נפשי אתכם וגו' והשמותי את מקדשיכם וגו' ואל זה כוונו רבותינו ז"ל, והוא ענין נאות בכתוב. [א"ה, לי נראה שהוא מוסב על הפסוק הקודם, והשעור עד אשר אשבר את גאון עוזכם, כי עוז ישמש על אומץ הלב לנצח את כל המתנגדים הקמים לנגדו. ואם יעבור את גבולו יקרא גאון, מעתה אם לא יוסרו בקללות שזכר, ויתאמצו בכל אלה לילך בשרירות לבם, בגאוה וגאון, יוסיף ליסר

וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה: (כ) וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ: (כא) וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי

הימּמעל ווערדע איך אייך וויא אייזען, אונד דיא ערדע וויא ערץ זיין לאססען. (כ) איירע קראפט זאָלל פערגעבענס פערשווענ־דעט ווערדען; דען אייער באָדען זאָלל זיין געוועכס, אונד דער בוים דעם לאנ־דעס זיינע פרוכט ניכט הערגעבען. (כא) וואנדעלט איהר מיר צווידער אונד וואָללט מיר ניכט

תרגום אונקלוס

דִתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא כִּנְחָשָׁא מִלְמֶעְבַּד פֵּירִין: (כ) וִיסוּף לְרֵיקָנוּ חֵילְכוֹן וְלָא תִתֵּן אַרְעֲכוֹן יָת עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן אַרְעָא לָא יִתֵּן אִבֵּיהּ: (כא) וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוֹן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף

רש"י

מזיע והיא מאבד' פירותיה: (כ) ותם לריק כחכם. הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלק' אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שניו של זה קהות [ת"כ]: ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע [ת"כ]: ועץ הארץ. אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה [ת"כ]: לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפריח משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך [משלי כ"ה] וכן יקר רוח [משלי י"ז] וקרוב לשון זה לתרגומו של אנקלוס לשון קושי שמקשין לבם לימנע מהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות

באור

אחרות שבע על חטאתם, עד אשר ישבור ויכניע את הגאון ההוא. ועל הדרך הזה מתורגם בל"א]: (כ) ותם לריק כחכם, למעלה אמר וזרעתם לריק זרעכם. שהוא על הזרע שאמח לריק, כי האויב יאכלהו, וכאן, מדבר על חלי רעב באין גשם, ותאפס תת האדמה כחה, אחר שיחרשו ויזרעו ויעמלו מאד בכל עבודת שדה וכרם, אבל יתם כחם לריק, בכל הארצות יהיה שרב והאדמה הטובה לא תתן את יבולה שבכחה לתת, וכן עץ הארץ הזאת לא יתן פריו, מטעם האמור בפסוק הקודם, ומלת ותם, כמו ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ופרשנוהו (פרשה א' ב'), ומלת כחכם כמו ואמרת כחי ועוצם ידי וגו' (דברים ח' י"ז), שהוא כח האדם וטבעו בעבודת האדמה, כלומר שיהיה עמלם ויגיעם לריק, כך נראה לי, ובפי' רא"בע ז"ל ותם לריק כחכם, שיגעתם בעבודת האדמה, וזה מסכים לפרושנו במלת כחכם. אבל רשב"ם ז"ל שפירוש כחכם, כח האדמה לא תוסף תת את כחה לכם אינו כפי הפשט, גם סוף הכתוב לא יתכן לפי' זה: (כא) ואם תלכו עמי קרי, רבותינו ז"ל אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים. כן תלכו עראי במצות, כן פי' רש"י ז"ל, וכן פירשו רשב"ם ז"ל, אבל מנחם פירשו לשון מניעה, כמו הוקר רגלך (משלי כ"ה י"ז), ואמר רשב"ם ז"ל שאינו כן כי הוקר מגזרת יקר כמו מן ישב הושב את אביך (בראשית מ"ז ו'), וקרי מן קרה מגזרת אקרה כה (במדבר כ"ג ט"ו). וכן תלאכו מן שבה וישב ממנו שבי (שם כ"א א'), ורא"בע ז"ל אמר רבים פרשוה גבורה וגאות, כאיש שיחזק לבו ולא יפחד. למען שלא יבהל, ואין דיע לו, ויש אומרים שטעמו כמו שאמרו הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא (שמואל א' ו' ט'), וקרי חסר בי"ת, כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות ל"א י"ז), כמו בששת, ואפשר לדעתי כי קרי שם המקרה, וכל הקורו' הם באים בגזרת השם, ופלשתים שאמרו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא, כדרך הרשעים דברו, או שאמרו מקרה הוא ככל קורות העולם. לא בעבור ארון עוזו, וכן כאן אין פרושו שיאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל זאת, כי אם כן מה טעם והלכתי אף אני עמכם בקרי (פסוק כ"ד). אבל ענינו אם תלכו עמי קרי. שגם במקרה הרעה הזאת שקרה לכם, תלכו עמי כמו שהלכת' עמי קודם לכן. וזהו שפי' ולא תאבו לשמוע לי, ועוד אפרשנו (פסוק כ"ג וכ"ד). ולדעתי שעל טעם זה תרגם אונקלוס ז"ל בקשיו, שהקשו לבבם ללכת בעצתם הרעה גם בשיעבור עליהן

וְיָסַפְתִּ֤י עֲלֵיכֶם֙ מַכָּ֔ה שֶׁ֖בַע כְּחַטֹּאתֵיכֶֽם׃ (כג) וְהִשְׁלַחְתִּ֨י בָכֶ֜ם אֶת־חַיַּ֤ת הַשָּׂדֶה֙ וְשִׁכְּלָ֣ה אֶתְכֶ֔ם וְהִכְרִ֙יתָה֙ אֶת־בְּהֶמְתְּכֶ֔ם וְהִמְעִ֖יטָה

ת"א והשלחתי שם ל"ג ח':

תרגום אשכנזי

געהאָרכען, זאָ לעגע איך אייך איממער מעהר זיע-
בענפאַך פלאגע אויף, אום אייער זינדען וויללען.
(כג) דיא ווילדען טהירע לאססע איך איבער אייך לאָז, דיא זאָללען אייך קינדערלאָז מאכען, אייער פיה אויפפרעססען, אונד

רש"י

אחרים במספר שבע כחטאתיכ': (כב) והשלחתי לשון גירוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מנין ת"ל ושן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב) הרי שתים ומנין שתהא ממיתה בנשיכתה ת"ל עם חמת זוחלי עפר [שם] מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שני' בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד

תרגום אונקלוס

לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מָחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן: (כג) וְאֶגְרֵי בְכוֹן יַת חֵיוַת בָּרָא וְתַחְבֵּיל יָתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יַת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יָתְכוֹן וְיִצְדְּיָן

באור

מקרה קשה כזו. ועד כאן לא אמר שילכו בקרי, לפי שאינו מזכיר לשון זה, אלא על אחת מארבעה שפטים הרעים, אבל הראשונות תולדות השפטים היו כמ"ש (פסוק ט"ז). ועתה שהביא עליהם רעב, ועודם עומדים במרדם אמר ואם תלכו עמי קרי, [א"ה, על דעתי שרש קרה הונח על ההולך לקראת האדם, ובא לו מנגד פניו, והאל"ף בתיבת לקראת תמורת ה"א השורש, שאינה נחה באמצע התיבה, כאמר אשר קרך בדרך (דברים כ"ה י"ח) בא לקראתך, ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ"ג ח'). (ענטגעגען קאָממען), והכבד כי הקרה ה' (בראשי' כ"ז כ') (האט ענטגעגען קאָממען לאססען), שבא לו לעומת פניו ממולו, והנה קרי הוא השם המופשט מהמתואר, ובא בלא שמוש, כי הוא תואר הפעל. וכן דינו כמו שזכרנו פעמים רבות. והטעם שההליכה תהיה הליכת קרי. לעומתו וממולו (ענטגעגען), וידוע שהדרכים על דרך המשלה הם הפעולות והמעשים אשר על ידם יגיע העושה לתכלית נרצה ממנו, והתכלית ההוא אשר אליו יכונו הדרכים ההם, הוא מגמת פני העושה. ועל האדם העושה כמעשיו וחפץ בתכלית ההוא הנרצה ומבוקש ממנו, יאמר שהוא הולך בדרכיו, או הולך אחריו, וזהו ענין ההליכה בדרכי ה' או אחרי ה', שישים מגמת פניו אל התכלית הנרצה להשם ב"ה, ומתנהג במדותיו, והמעלה היותר נכבדת היא ההתהלכות את ה' או עם ה' כידוע. מעתה על הממרה את פי ה' ומתכוין לעשות נגד רצונו, יאמר שהולך עמו קרי (וואנדעלט איהם ענטגעגע-גען, צווידער). שהם מגמת פניו הפך התכלית הנרצה להשם ב"ה, ומתנהג בדרכים ההולכים ממולו, ולכן הוא אומר להלן והלכתי אף אני עמכם בקרי. הכוונה שתהיה רצוני ותכלית מעשי הפך ומתנגד לרצונכם ותכלית מעשיכם. ואתנגד לכם בכל דרכיכם, וכן מתורגם בל"א (צווידער וואנדעלן)] : ולא תאבו. לשון זה נופל על מי שנגעלה נפשו באיזו דבר ואינו חפץ בו, אע"פי ששכלו יכריחהו להטות אזן, ולשון מאן הוראתו שנפשו חפצה בו, אבל שכלו מנגד לו, ולכן לפי שנשפטו במכה הגדולה הזאת, והיה ראוי להם מצד הדעת לשוב אל ה', קרא סרבנות' ולא תאבו וכן הממרד בדבר לחברו בתוספת, ואע"פכ אינו רוצה לקבל, נופל עליו לשון לא אבה, והוא ותוכחתי לא אביתם (משלי א' כ"ה): ויספתי עליכם מכה, על מכת רעב האמורה אוסיף מכה שניה של ארבעת משפטי הרעים, שהיא משלחת חיה רעה: כחטאתיכם, שלא אביתם שמוע. כאילו אין דעת בכם, גם אני אוסיף ליסר אתכ' בחיו' השד' אין דעת בה: (כב) והשלחתי בכם, לשון גרוי, כמו הנני משליח בך (שמות ח' י"ז). חית. לשון יחיד, וכן ושכלה והכריתה והמעיטה. כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב ה'), ושב על כל מיני החיות: ושכלה, כמו למה אשכל גם שניכם (שם כ"ז מ"ה), וכן דוב שכול (משלי י"ז י"ב), שממית בני אדם בפגיעתו: והכריתה, כמו זאבי ערב המכלים עדרי הבהמות כלם, שאין יודעים להנצל: והמעיטה אתכם, שיכלו ארצם ותבואתם וכלי ביתם, ורש"י ז"ל פי' ושכלה אתכם. אלו הקטנים והכרית' את בהמתכם מבחוץ, והמעיטה אתכם מבפנים, ורמב"ן ז"ל פי' ושכלה אתכם, בהריגת

אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם׃ (כג) וְאִם־
בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי
קֶרִי׃ (כד) וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם
בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע
עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ (כה) וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם
חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם
אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם

תולדות אהרן ואם סס סס: והבאתי סס סס. סנהדרין נ"ג, ג':

אייך זעלבסט אויפרייבען; דאס איירע העערשטראסען אֶדע ווערדען. (כג) ווען איהר דאדורך נאָך ניכט געציכטיגט ווערדעט, אונד מיר אימער נאָך צווידער וואנדעלט; (כד) זאָ ווערדע אויך איך פֿאָרטפֿאהרען אייך צווידער צו וואנדעלן, אויך איך פֿאָרטפֿאהרען אייך, וועגען איירער זינדען, זיבענפֿאך צו פלאגען. (כה) איך ווערדע דאז ראכעשווערדט איבער אייך ברינגען, דאז דען בונד רעכען זאָלל, זאָ דאס איהר ווערדעט אין דיא פֿעסטען פלעטצע ציהען מיססען, דאזעלבסט ווערדע איך דיא פעסט אונטער אייך זענדען, דאס איהר איירען פֿיינדען דענ-

תרגום אונקלוס

אוֹרְחָתְכוֹן: (כג) וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ: (כד) וְאֵהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן: (כה) וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפַּרְעוּן מִנְּכוֹן פּוּרְעָנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל אוֹרָיְתָא וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סָנְאָה:

רש"י

נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשוב אלי: (כד) נקם ברית.. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של

באור

קטנים והמעיטה אתכם, בהריגת הגדולים. ואולי גם בשלחת זו מדלגות מלך הרחמי', תחלה תשכל אחד הנה וא' הנה, וכשתקשו לבבכם, אביא מספר רב ויכריתו בהמתכ'. ואם גם זה לא יועיל, אשליחם גם עליכם והמעיטה אתכם, שיהרגו מספר רב מכם: ונשמו דרכיכם, שרשו שמם, כמו מן סבב, נסבו על הבית (בראשית י"ט ד') בנפעל. כן הנפעל מן שמם נשמו, כלומר מפחד החיה. יהיו דרכי המדינה שוממין, אין עובר ושב, ולא יוכלו ללכת לבקש לרכם, ולא יצוא אליהן איש לעזרם: (כג) ואם, רמזנו על שרש יסר (פסוק י"ח), שענינו מאסר כחות הנפש, ויש מוסר של הכלמ' ויש מוסר של אולת, כי המכריח כח החפץ, לבלתי יתבונן בתורה. הוא יותר כח נפשו באול' עליו כאמר ומוסר אוילים אולת (משלי ט"ז כ"ב), ופרשנוהו בס' מעין גנים, וזהו ואם עד אלה לא תוסרו לי, כלומר למעני לשמוע אלי, לא שתיסרו באולתכם כח הפחד והמורא שבכם, ותתאמצו לבלתי ירוא ממשפטי ודיני: והלכתם, לפי שאמר תחלה לא תוסרו לי, ידענו שפי' והלכתם עמי קרי, שעודכם תלכו עמי. גם נעבור עליכם המקרה הרעה הזאת, כאשר הלכתם עמי קודם לכן: (כד) והלכתי אף אני עמכם בקרי, אתנהג גם אני עמכם במקרים כאלה כאשר נהגתי עמכם עד עתה לא תחוס עיני ולא תחמול עליכם, ונזכר זה כאן לפי שכבר הוכיחם שלשה פעמים מדרך חמלה, תחלה בתולדות המשפטים, ושני' במשפ' הרעב, ושלישית במשפט החיה, ולא נוסרו לו, עכשיו ינהג גם הוא עמהם בקרי, להביא עליהם אחרית כל משפטיו הרעים שחסרו עד הנה, שהן חרב ודבר, שיזכור שתיהן בפע' הזא': והכיתי, עד הנה אמר ליסרה אתכם לא תוסרו לי, ועכשיו שלא אבו לקחת מוסר, ינקם מהם להכות אותם מכה רבה, ולכן אמר והכיתי: (כה) והבאתי עליכם חרב, כל הבאת חרב שבמקרא, היא מלחמת חיילות אויבים כפירש"י ז"ל, וענין חרב במקרא זה לא כחרב הנזכר

וּנְתַתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃ (כו) בְּשִׁבְרִי לָכֶם
מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם
בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל
וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס (כז) וְאִם־
בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי

תולדות אהרן בשברי שבת נ״ב, א׳: ואפו פסחים ל״ז, ב׳:

נאָך אין דיא חענדע פֿאל־לען מיססעט. (כו) ווערדע איך איירען בראָדשטאב צערברעכען (דאז הייסט: הונגערסנאָטה אונטער אייך זענדען). זאָ זאָללען צעהן ווייבער אייער בראָד אין איינעם אָפֿען באקקען, אונד דאז בראָד נאָך דעם געוויכטע היים ברינגען. אונד איהר ווערדעט עססען אונד ניכט זאטט ווערדען. (כז) געהאָרכט איהר מיר דעננאָך ניכט, אונד וואנדעלט מיר צווידער.

רש״י

צדקיהו. ד״א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנים ביד אויב: (כו) מטה לחם. לשון משען כמו מטה עז: בשברי לכם מטה לחם.

תרגום אונקלוס

(כו) בִּדְאִתְבַּר לְכוֹן סְעֵיד מֵיכְלָא וְיֵפְיָן עֲשַׂר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חַד וִיתִיבָן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן׃ (כז) וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃

באור

למעלה (פסוק י״ז) ונגפתם לפני אויביכם, שהיא תולדת משפט החרב, שנלחמים עם אויביהם ונגפים לפניהם, אלא אני אביא עליכם חרב של חיילות גדולות. לנקו׳ מכם נקם ברי׳ שעברת׳: ונאספתם אל עריכם, לא תוכלו לעמוד בשדה להלחם עם חיילות כאלו, ותאספו אל ערי המבצר להשגב שם מפחד החרב המשכלת בחוץ: ושלחתי דבר בתוככם, בהיותכם במצור אסופים בערים, אשלח דבר בתוככם ונתתם ביד אויב. על ידי הדבר ימעטו אנשי המלחמה ורפו ידיהן, ויהיה נקל לאויבים הצרים עליכם לכבוש המבצרים, ואז תנתנו ביד אויב, ויעשה עמכם כרצונו: (כו) בשברי לכם מטה לחם, בעבור שאני הולך עמכם הפעם בקרי, אשלח עליכם מקרים רבים, תשפטו גם בחלי רעב, כי בעת שיבואו עליכם האויבים אשבו׳ לכם מטה לחם, שלא יהיו לכם תבואות באוצרות, ובשתאספו אל הערים לא תספיק התבואה לכלכל האנשים הרבים שבכל עיר ועיר, ויקדו אתכם באחת חרב דבר ורעב, ורעב זה קשה מרעב האמור למעלה, שבהיו׳ הרעב מעוצ׳ שמי׳ אפשר להביא תבואו׳ מחוץ למדינ׳, או לפזר רגליו ללכת חוצה לארץ, ורעב זה רעב של מהומה, שהאויבים בחוץ ואין יוצא ואין בא בעיר: מטה לחם, כמו המטה שהאדם חסר כח נשען עליו, כן הלחם משען לאדם להשיב נפשו אליו, וכן נאמר כל משען לחם וכל משען מים (ישעיה ג׳ א׳) ולפי שהמשיל החסרון הזה לשבר אחד מטה. כי המטה שהאדם נשען עליו אם ישבר יפול הנשען עליו: עשר נשים, כלומר הרבה. כמו זה עשר פעמים תכלימוני (איוב י״ט ג׳), וכן עשרת מונים (בראשית ל״א ז׳): בתנור אחד, פירש״י ז״ל מחוסר עצים, ורשב״ם ז״ל פי׳ לפי שהאשה האחת לא תוכל למלא את התנור פת, כלומר שאין לכל אחת כי אם מעט: והשיבו לחמכם במשקל, כל כך יהיה חוסר לחם, שכל אחד יקפיד גם על דבר מועט, וכשיחלקו באומד יירא שלא יצא חלקו לידו. ויצטרכו להשיבו במשקל, ובשנת שובע אין אדם מקפיד עליו ויחלקו באומד, כך נראה לי. ורשב״ם ז״ל מפרש במשקל הביאוהו אל התנור, ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים במשקל ובצמצו׳ לחם צר ומים לחץ. כדכתיב בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה (יחזקאל ד׳ ט״ז), וכפי הנראה אין הענינים דומים: ואכלתם ולא תשבעו, הפך ממה שנאמר בברכה ואכלתם לחמכם לשובע (פסוק ה׳), ופרשוהו שם, וכאן אמר שלא ישבעו, מפחד לב ומתהומה, שלא תהנה נפשם ממנו. ורשב״ם ז״ל פי׳ לפי שבמשקל ובצמצום יאכלוהו ואם כן מקרא שאינו צריך הוא, ופירוש עוד גם אם יאכל ממנו הרבה לא ישביע, כי מארה תבוא בו, וכן פירש״י ז״ל: (כז) ואם, עתה יזכיר מין משפט חמשי המיוחד לישראל, כנגד

בְּקֶרִי׃ (כח) וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־
קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע
עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ (כט) וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר
בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃
(ל) וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי
אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם

(כח) זאָ וויל איך איך אים צאָרן ענטגעגענוואַנ־רעלן; איך וויל אייך ציכטיגען, זיבענפאַך, וועגען אייערער זינדען. (כט) איהר זאָללט דאז פלייש אייער זאָהנע פערצעהרען, אונד דאז פלייש אייער טאָכטער פערצעהרען. (ל) איך ווערדע אייערע גאָטצענ־חאָהן פערטילגען, איי־רע זאָנגענבילדער אויסראָטטען, אונד איירע עזער אויף דיא עזער איירער קאָטגאָטצען ווערפען,

תרגום אונקלוס

(כח) וְאֵיהַךְ עִמְּכוֹן בִּתְקוֹף רְגַז וְאַיְדֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ (כט) וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן תֵּיכְלוּן׃ (ל) וְאַשֵּׁיצֵי יָת בָּמָתְכוֹן וַאֲקַצֵּץ יָת חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת פִּגְרֵיכוֹן

רש"י

אשביר לכם כל משען אוכל והם חלי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצי': והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומתפררת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברי' לחלק' ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מכות דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפול' מארה במעי' ונתת' אינה מן המנין היא החר': (ל) במותכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע"א שמעמידין על הגגות ונע"ש

באור

מין ברכה חמשית שזכר למעלה לישראל, והודיע שאם גם אחרי עבור עליהם ארבעה משפטיו הרעים, לא ישמעו לו, ומלת בזאת כמו בזאת יבוא אהרן (ויקרא ט"ז ג'), בזאת יכפר עון יעקב (ישעיה כ"ז ט'), כלו' בדברים נזכרים בענין. וכן כאן ואם בזאת כל הנזכר בענין שלמעל', והן ד' המשפטים הרעים שעברו עליהן לא ישמעו לקול ה': והלכתם עמי. גם עתה במקרים הרעים האלו. כמו שהלכתם עמי קודם לכן: (כח) בחמת קרי, בחמה שיש במקרים הללו. כלומר תכלית הרעה המגעת במקרים אלו, כמו אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהלים ע"ה ח') וכן פ' כוס החמה בנבואת ירמיה: ויסרתי אתכם, הבטיח שגם יסורין הקשים הללו שיזכור שאין למעלה מהן. אינן חלילה מנקמה מוחלטת. ושכלה, אלא מדרך מוסר לכפר על עונותיהם ולהשיבם למוטב, שעל ידי אלו יתכפרו עונותיהם ולבסוף ישובו אל ה', כאמור למטה או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (פסוק מ"א). וכמו שיתבאר בעז"ה: (כט) ואכלתם בשר בניכם, גם זה משפט רעב, אבל תכלית רעבון הוא בחמה גדולה והענין מוסב על הרעב הנזכר לפניו, שאחרי שהבאתי חרב נוקמת נקם ברית בארצכם, ונאספתם אל העירים, ונוסרתם שם ברעב ובדבר, ולא תזעקו אלי לשוב מעונותיכם, אז תגיעו לתכלית חמת המוסר, ויגדל הרעב בעריכם, ותאכלו בשר בניכם, ועוד הקללות האמורות אחריהן. וכמו שקרה בן בירושלים, כאשר הביא השם בארצנו חרב נוקמת של הכשדים, והיו נאספים בעריהם, והכשדים צרים עליהם, והיה חרב רעב ודבר בירושלים, ואעפ"כ לא שמעו לקול הנביא, ולא הסירו אלהי הנכר אשר עבדו להם, עד שגלו מארצם בחמה שפוכה, ונתקיימו התוכחות כלן. והנה שלשה מיני רעב האמורים בענין, הם השנויין באבות. רעב של בצורת, ונתתי שמיכם כברזל וגו' ולא תתן ארצכם יבולה, והיא קלה מכלן שיש להביא תבואות מארצות אחרות, או לנסוע למדינה אחרת, רעב של מהומה, בשברי לכם מטה לחם וגו', שהן מסוגרי' בערים אין יוצא ואין בא, רעב של כליה, ואכלתם בשר בניכם וגו': ובשר בנתיכם תאכלו, כי הבנים דרכן להלחם ולנפול בחרב מלחמה, ומכובד גדל הרעב יאכלום האבות, אבל הבנות אינן אלא מתות או נהרגות להיות מאכל: (ל) והשמדתי את במתיכם, אתם פקדתם עול מלכותי מעליכם, ועבדתם אלהים אחרים, ואני שלחתי עליכם ארבעת משפטי הרעים ליסרכם

עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ (לא) וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ (לב) וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי

תולדות אהרן ונתתי חגת ל"ג, א'. סנהדרין ס"ב, ב'ו ול"ד א': והשמותי סנת פס. מגלה כ"ח, א':

תרגום אשכנזי

אונד מיין וועזען ווירד עקעל אן אייך האבען. (לא) איך ווערדע אײַרע שטעדטע וויסטע מאכען, אײַרע הייליגטהימער צערשטערען. אונד אײַרע ליבליכען גערוכע ניכט ריכען (דאז הייסט: ניכט אננעהמען. (לב) יא איך וויל דאז לאנד דער-

תרגום אונקלוס

עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן וִירַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן׃ (לא) וְאֶתֵּן יָת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָּא וְאַצְדֵּי יָת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִישָׁתְכוֹן׃ (לב) וְאַצְדֵּי אֲנָא יָת אַרְעָא וְיִצְדּוּן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְּיָתְבִין

רש"י

שמעמידין בחמה קרויין חמני': ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם. זה סילוק שכינ' [ת"כ]: (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשימותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיי' והשימותי את מקדשיכ' מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות והשמדת במות הרי שתים. כריתות חמנים אין כאן פורעניות אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו. ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש. סלוק שכינה ארבע. חרבן ערים חמש. שממון מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשימותי אני את הארץ. זו

באור

ולהשיבכם אלי, ולא שבתם עדי. עכשיו אני בעצמי אשמיד את במותיכם שהעמדתם עליהם יראתכם, והכרתי את חמניכם ולא תאמרו כשאגיל מכם הע"ז, אקרב אתכם אלי, אלא ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם, אשמיד הנעבדים עם עובדיהם. ואז תתמלאה סאתכם, וגעלה נפשי אתכם, שאסלק שכינתי מכם, ולא אתהלך עוד בתוככם, ועוד שאר הקללות האמורות לפניכו שאין למעלה מהן, וכל זה נתקיים בנו, שכאשר נתמלאה סאתנו בבית ראשון. ולא שבנו מעון ע"ז, באו עלינו כל האלות והקללות הכתובים בתורה, ומאז ואילך השמיד השם במותנו והכרית והאביד ע"ז מעמו ישראל, כי מיום לכתם בגלות בבל עד היום לא מצינו שעבדו ישראל עוד ע"ז, אבל געלה נפשו בנו, והיינו לחרפה ולשמה בגוים, וכמו שיתבאר. חמניכם, פירש"י ז"ל מין ע"ז שמעמידין על הגגות. ועל שם שמעמידין אותן בחמה קרויין חמנים, ולפרושו כשישמדו הבמות שבהן המגדלים יכרתו מאליהן החמנים. ורא"בע ז"ל פירוש חמניכם, מגזרת חמה, בתים העשויים להשתחוות לשמש. והנו"ן נוסף כנו"ן נשים לחמניות. ונראין דבריו כי הבמות יקימו עליהן הפסילים, ובחמנים יעבדו לשמש. וראיה עוד לא יקומו אשרים וחמנים, וסביב המזבח היו עובדים לע"ז, וכן בחמנים: פגריכם. גופותיכם, כמו פגר מותם. מפי' רא"בע ז"ל, ולדעתי שם גוף מת פגר, מלשון אשר פגרו ללכת אתו (שמואל א' ל' כ"א), שהיא הבטלה, וכן יומא דמפגרי ביה רבנן, שהיו מבטלים מהדרש, וכן גוף האדם בחייו יעבוד ויעמול, וכשמת הוא פגר ובטל מכל מלאכה ומעשה, וכן על פגרי גלוליכם, שכאשר ישמדו ויכרתו, יהיו פגרים בטלים מהעבד ומהכבד, וזה על דרך משל: גלוליכם. שם גנאי לע"ז, מגזרת כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד י'), מפי' רא"בע ז"ל: (לא) ונתתי, כאשר תגעל נפשי אתכם, תאבדו כל הטובות לטובה שהנחלתי אתכם, הארץ אשר בחרתי בה, והמקדש אשר שכנתי בו, ועבודת הקרבנות שהיו ריח ניחח לפני לכפר עליכם, ועל זה אמר ונתתי את עריכם חרבה, שיהיו הערים הרבות נהרסות והבתים אין יושב בהן, והשמותי את מקדשיכם המקומות המקודשים אשים שוממים, כמו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה' י"ח), ולא אריח בריח ניחחכם, אם תעלו לי עולה ומנחה לעשות לי נחת רוח, לא אריח בריח קרבנכם, כי לא לרצון יהיה, וזה ע"ד משל כמו וירח ה' את ריח הניחח (בראשית ח' כ"א),

אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם
הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ (לג) וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה
בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה
אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃
(לד) אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ

ת"א ואתכם שבת סס: אז וכו' סס סט. עקדה שער ס"ט:

געשטאלט צערשטארען. דאס איירע פיינדע זעלבסט, דיא עס בעזיטצען ווערדען, זיך דאריבער ענטזעטצען זאללען. (לג) אייך אבער וויל איך אונטער דיא פאלקער צערשטרייען, אונד דאז שווערדט הינטער אייך אויסציהען. ווען דאן אייער לאנד ווירד וויסטע, אונד איירע שטעדטע אָדע זיין; (לד) זאָ ווירד דאז לאנד זיינע פייערצייטען ערשטאטטען: זאָ לאנגע עס

תרגום אונקלוס

בַּהּ׃ (לג) וְיָתְכוֹן אֵיבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאֶגְרֵי בָתְרֵיכוֹן דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִרְוֵיכוֹן יְהֶוְיָן חָרְבָּא׃ (לד) בְּכֵן

רש"י

מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצכם שתהא שוממה מיושביה: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפ' ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקותי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכ' ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאד' גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבי' כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס

באור

ופרשנוהו (פרשה א' ט'), וכל זה פי' וגעלה נפשי אתכם. כי לא תהיה משכני עוד בתוככם, ועל כן אמר מקדשיכם, שבהסתלק הכבוד מעל הכפרת, איננו עוד מקדש ה' אלא מקדשיכם, וכן אמר רא"בע ז"ל ונשמו המקדשים שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי: (לב) והשמתי אני את הארץ, כשתגלו ממנה לא תשאר הארץ אחריכם בטובה וברכה. אלא כמו שברכתי' כשישבת' עליה, כן עתה אשים אני את הארץ, עד שתהיה חרפה לכל הארצות. ושממו עליה אויביכם היושבים בה, שימצאו בה מחסור כל דבר כל נגע וכל מחלה, להיות לאות לבני מרי, לדעת כי בגלל עונותיכם, היתה זאת לה, כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' (דברים כ"ט כ"ב), ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו' (שם כ"ג), ואמרו על אשר עזבו את ה' וגו' (שם כ"ד), ותהיה זאת לכם לחרפה ולמשל בגוים: (לג) ואתכם אזרה בגוים, כמו ויזר על פני המים (בראשית ל"ב כ'), מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה ל"א י'), שהוא הפזור מעט בגוי זה, ומעט בגוי אחר. שתהיו נפוצים בכל הארצות: והריקתי אחריכם חרב, כשתבואו בגוים גולים ואומללים לא ירחמו עליכם, כמנהג בני אדם שלא יקנאו במדוכאי' ויחמלו עליהם. אלא אריק אחריכם חרב, תמיד תהיה חרב שלופה מתערה הולכת אחריכם, שבכל מקום שתבואו יעלילו עליכם ויהרגו אתכם: והיתה ארצכם שממה. כבר נאמר כן למעלה. ופירש"י ז"ל ע"פ מדרש ת"כ כך שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה, נראות לכם חרבות, שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור, כאילו אין כרמו וביתו חרבים, וכפי הפשט למעלה שאמר ונתתי את עריכם חרבה, הייתי סובר שהאויבים והגייסות כשיגלוס יחריבו עריהם, כמנהג הצרים והמחריבים על כן הוסיף והשמותי אני את הארץ, שילו עליה השם חרבן ושממון, כמ"ש בפרשת נצבים. עד שישוממו עליה האויבים היושבים בה, ועדיין הייתי סובר שכל זה לפי שעה להודיע לכל העמים כי קנאת ה' עשתה זאת. אבל לאחר דורות רבים שכבר יהיו בגלות. תשוב הארץ לקדמותה ותתן יבולה לאויביהם. ויבנו ערים וישבו בהן, לכן הוסיף שגם אחר שיהיו בגוים, תהיה הארץ שממה, וממילא יהיו עריכ' חרבה. שלא ישבו בהן שונאיכם, בעבור שממות הארץ שלא ימצאו מה לאכול, וטעם הדבר יפר' הכתוב הסמוך, ורא"בע ז"ל פי' כי והיתה ארצכם וגו' דבק עם הפסוק הבא אחריו, והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ: (לד) אז תרצה הארץ, פי' רא"בע ז"ל מלת תרצה

כָּל יְמֵי הָשַּׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ (לה) כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם

ת"א כל ימי שנה ס"ב. ודף ל"ג, ג':

נעמליך וויסטע זיין ווירד, אונד איהר אייך אין דעם לאנדע אייערער פיינדע אויפהאלטען ווערדעט. דא ווירד דאז לאנד פייער, אונד זיינע פייערצייטע ערשטאטטען. (לה) זא לאנגע עס פערוויסטעט ליגען ווירד, ווירד עס פייערן; דאפיר, דאס עס איירע פייערצייטען ניכט געהאלטען האט, זא לאנגע איהר דארין געוואהנט.

תרגום אונקלוס

תַּרְעֵי אַרְעָא יַת שְׁמִיטָהָא כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת וְאַתּוּן בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּכֵן תַּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי יַת שְׁמִיטָהָא׃ (לה) כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת תַּשְׁמֵט יַת דִּי לָא שְׁמַטַּת בִּשְׁמִיטֵיכוֹן כַּד הֲוֵיתוֹן

רש"י

המקו' שכעס על שמטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: (כל ימי השמה. לשון הפעלות ומ"כ דגש במקום כפל שממה): (לה) את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד שבעים שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצ' לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ' שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית ובומר וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה [יחזקאל ד'] ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש וא"ת שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו לא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם והם שש עשרה למאה י"ד שמיטין וב' יובלות הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע. לשלשים ושש שנה חמש שמיטות. הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמיטה השלמת לשבעים (כ"א ואותו יובל שגלו שלא נגמר בעונם נחשב להם). ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים ב' ל"ו עד רצתה הארץ את שבתותי' למלא' שבעים שנה:

באור

כמו תשלים. וכן עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד ו'), כי נרצה עונה (ישעיה מ' ב'). ולדעתי כלם לשון רצון, הנופל תמיד על מי שהיה בכעס. ואח"כ נתפייס, כמו שפרשנו (פרשה ס' ד'). והנמשל כאילו הארץ תכעס על יושביה שבטלו שבתותיה. שהיו רוצין לשבות בהן בעבור קדושת', וכשתהיה שממה מאין יושב. אין זרע ואין קציר, תתפייס מכעוס עוד. והפיוס על ידי שני דברים, האחד שיושביה שחללו קדושתה ישחו ממנה, והשני שלא תתן יבולה לגוים שבתישבו בה. על השני אמר כל ימי השמה תשבות, ועל הראשון אמר ואתם בארץ אויביכם. וחזר ופירש שעל ידי השמה: אז תשבות הארץ, תהיה בטלה מעבודת האדמה, ועל ידי שאתם בארץ אויביכם, תרצה את שבתותיה, את כעסה על שבתותיה שבטלו בשבתם עליה, וכל זה משל, כאילו הארץ קוצפת על ישראל שבטלו שבתותיה, ולא תנחם לרצות עד תשבו, ותתן יבולה וישראל גולים. ורש"י ז"ל פי' אז תרצה, תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה. והרצת למלך את שבתותיה, וגם זה משל, כאילו הארץ בחרבנה תרצה את כעס המקום ב"ה, ומלת והרצת תבנין הכבד הנוסף, לפרושנו והרצת הארץ לישראל את שבתותיה שבטלו, ותחזור לקבל אותם ברצון. ואמרו רבותינו ז"ל ששבעים שנה של גלות בבל היו כנגד שבעים שנות שמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל באהלם לפני המקום ב"ה, וכמו שבא בפירש"י ז"ל. וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה וגו' למלאת שבעים שנה (ד"ה ב' ל"ו כ"א), [א"ה, כל לשון תשלומין מענין שלום רצוי ופיוס, שהאדם המשלם לחבירו מה שהוא חייב לו משלים עמו ומרצה אותו מדין ודברים שהיה לו עליו, וכן הלועז יאמר (בעצאהלען, ערשטאטטען, בעפריעדיגען, גע־ניגע לייסטען, גענוגטהואונג). והכל מענין רצוי, ויהיה א"כ באור מלת תרצה הארץ (געסני־טהון, בעצאהלען, ערזעטצען), וכן ירצו את עונם, האמור להלן]. (לה) כל ימי השמה

בשבתכם עליה: (לו) והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת־חרב ונפלו ואין רדף: (לז) וכשלו איש־באחיו כמפני־חרב ורדף אין ולא־תהיה לכם תקומה

ת"א וכשלו סנהדרין כ"ז. ב'. שבועות ל"ט, א':

תרגום אשכנזי

(לו) וואס דיאיעניגען בעטריפט, דיא פאן אייך איבעריבלייבען, זא וויל איך איהנען פייגהייט אין דאז הערץ לעגען, אין דען לענדערן איהרער פיינדע. דיא שטיממע איינעס רוישענדען בלאטטעס ווירד זיא פערפאלגען אונד זיא ווערדען פליהען, וויא מאן דאז שווערדט פליהט, אונד פאללען, דא זיא ניאמאנד פערפאלגט. (לז) איינער זאלל איבער דען אנדערן שטירצען, אלס ווען דאז שווערדט הינטער איהם ווערע, דא דאך ניאמאנד נאכזעטצט. איהר ווערדעט קיין אויפקאממען האבען פאר איי־

תרגום אונקלוס

יתבין עלה: (לו) ודישתארין בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דסנאיהון ויירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כמערוק מן קדם דקטלין בחרבא ויפלון ולית דרדיף: (לז) ויתקלון גבר באחוהי כמקדם דקטלין בחרבא ורדיף לית ולא תהי לכון

רש"י

(לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאלו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוליך קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון חבטה שדופות קדים שקופים קידום לשון משקוף מקום חבט הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי: (לז) וכשלו

באור

תשבת, נראה שהכתוב הזה מדבר על שבעים שנה של גלות בבל, שהיו כנגד שבעים שנות השמטה והיובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל באדמם לפני המקום ב"ה, וכמו שכתב רש"י ז"ל בפרושו, ואפילו היו שנים בימי גלותם מכל העבודות שבידם, היו צריכין להיות גולים והאדמה שממה, בעבור תכפר שמטין ויובלות שבטלו, ולכן קודם שמלאו ע' שנה של גלות בבל לא התפלל דניאל על הישועה, עד שמלאו לפי חשבונו. אז התפלל שיסלח להם על כל עונותיהם ויושיעם: (לו) והנשארים בכם, שלא יפלו בחרב אויביהם, לא ישבו בארצות הגוים בהשקט. אלא יהיו כגוים אשר הם יושבים ביניהם אלא: והבאתי מרך בלבבם, לפי שהדבור עם כל ישראל ידבר לנכח, ושהזכיר יחידים הנשארים מן החרב והדבר והרעב, ידבר עליהם בל' נסתר: מרך, פירש"י ז"ל פחד ורך לבב, מ"ם של מורך יסוד נופל הוא, כמו מ"ם של מועד ושל מוקש, וכן אמר רא"בע ז"ל שהוא מבעלי הכפל, אבל לא מצינו משקל שם כזה בכפולי', ונרא' כפי' רשב"ם ז"ל שאמר אינו ל' רך הלבב, כי המ"ם של מרך עיקר שהרי הנגן במ"ם. כמו אבל, אבל בכסף (דברים ב' כ"ט), וקראת לשבת עונג, ואין חבר כי אם בתלמוד בשחיטת חולין נתמרך באלו טרפות, וכן נראה שמורך יותר מרכות לב, לכן לא אמר ירך לבבם, אלא והבאתי, ושלא נחשוב ששב על הנשארים מן הגרים באדמם קודם שיגלו, אמר שהמורך הזה יביא בלב אלו הנשארים בארצות אויביהם: ורדף אתם, כאילו ירדוף אותם, אחר שינוסו מקולו: קול עלה נדף, שדשו נדף, כמו כמץ אשר תדפנו רוח (תהלים א' ד'). ונדף הנפעל, שהעלה נדף מן הרוח, וכשמתגלגל מדעים ונותן קול, ורש"י ז"ל פי' שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוליא קול, ואמר שזהו דעת המתרגם קל טרפא דשקיף לשון חבטה, שדופות קדים שקיפין קדים, ואפשר שקיף כמו נדף בנפעל והוא על העלה עצמו לא על עלה אחר שהוא מכה בו, שכן אמר על שדופים שקיפין: ונסו מנסת חרב, ינוסו להמלט על נפשם, כדרך שבני אדם נסים להנצל מחרב אויביהם: ונפלו, כדרך הנסים מפחד לב: ואין רדף, כל זה בשביל ונתתי מורך בלבבם: (לז) וכשלו איש באחיו, כל כך ינוסו בחפזון להמלט

לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם: (לח) וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם: (לט) וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם

רען פיינדען. (לח) אונ־טער דען פֿאלקערן ווער־דעט איהר אומקאממען; דאז לאנד אייערער פיינדע ווירד אייך פערצעהרען. (לט) דיא איבריגען פֿאן אייך ווערדען צום טהייל

תולדות אהרן ואבדתם מכות ע"ד, ח': ואכלה שם שם:

תרגום אונקלוס

תְּקוּמָה קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: (לח) וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: (לט) וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמַסּוֹן

רש"י

איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם [ת"כ]: ומדרשו וכשלו איש באחיו זה בכשלונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונת אבותם אתם.

באור

על נפשם, שכל אחד יחשוב רק על הצלת נפשו, ולא יפנה איש אל אחיו. עד שיכשלו איש באחיו שבמרוצתם יפיל זה את זה ויכשל: כמפני חרב, כדרך הנסים מפני חרב. שלא יפנו אבות אל בנים מרפיון ידים: ולא תהיה לכם תקומה, עם הכלל ידבר. כאומר דעו שגם אם התחברו כלכם להתקומם על אויביכם, כשיבואו עליכם יבא מרך בלבבכם, ולא תהיה לכם תקומה לפניהם, ומלת תקומה במשקל תבונה תמורה. ושרשו מנחו העי"ן: (לח) ואבדתם בגוים, אחר שיעבר על החרב שתורק מתערה אחריהם, אמר שגם הדבר והחלאים ידביקו שם, והחל ואבדתם בגוים. ופי' רש"י ז"ל כשתהיו פזורים תהיו אבודין זו מזו. ולמעלה (פרש' כ"ג ל') פרשנו, שיש אבדן שחוזר ונמצא, וכן ואבדתם בגוים. ועניינו שתפוצו מהלאה לארצכם לממלכות הרחוקות מכם מאד, לא תדעו שם דבר מארצכם וממשפחותיכם, ומשפחות אחרות שנפוצו לרוח שני, לא שמעו מכם דבר. יהיו אתם כאבודים ולאיה ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים (ישעיה כ"ז י"ג), כי לפי שמלכות אשור מתפשטת מאד למזרח העולם ולצפונו, רחוק מאד מהר הקדש. קרא לבאים שם אובדים, ובת"כ שנוי ואבדתם בגוים, ר"ע אומר אילו עשרת השבטי' שגלו למדי, כנוי לממלכה רחוקה מאד, אחרים אומרי' אין אובדן אלא גולה וכו'. וזה כדברנו: ואכלה אתכם ארץ איביכם. פי' רש"י ז"ל אלו המתים בגולה, ופי' רא"בע ז"ל מנהג כל הגולים למקום אחר שימותו רובם בהשתנות עליהם האויר והמים, ומלבד זה ידאה שהוא קללה שתשיגם בארצות ההם צרות ומחסור והדבר שימותו רבים מהם: (לט) והנשארים בכם. פליטי רעב ודבר: ימקו בעונם, פי' רא"בע ז"ל שהוא על משקל יסבו, ושתיהן מבעלי הכפל. מגזרת המק בשרו (זכריה י"ד י"ב). שרשם כמק יהיה (ישעיה ה' כ"ד), וכן כתב רד"ק ז"ל והוסיף שכן בל' חכמים. מקק של ספרים, שהוא מה שנרקב מהם, וזהו שנאמר כאן שהנשארים בחיי'. ימקו ביסורין בעבור עונם. וכן בס' יחזקאל כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (יחזקאל ל"ג י'), וכמו שהספרים ושאר הדברים מבעלי' מקק ורקבון, כן בני אדם מעלים רקבון וחלאים בעמדם בעונם ובחטאת': ואף בעונת אבתם אתם ימקו, שנו רבותינו ז"ל והלא כבר הבטיח המקום לישראל שאינו דן האבות ע"י בנים ולא בנים ע"י אבות, שנאמר לא יומתו אבות על בנים וגו' (דברים כ"ד ט"ז), אלא בזמן שהן תפוסים מעשה אבותם דור אחר דור הן נדונין על ידיהן. כלומר מלבד שנדונין על מעשיהן נדונין גם על מעשה אבותם, וכן פירש"י ז"ל כשעונות אבותיהם אתם כשאוחזין מעש' אבותיה' בידיהם. וסוף סוף על עון אבותם עדיין קשה וכתיב לא יומתו בנים על אבות, על מעשה אבות, ולפי הפשט אחשוב, שהם נענשים על עונם, וגם על עון אבותם שלא עשו לפי שלא בא לידיהם. והבוחן לבות רואה שהם תופסים מעשה אבותיהם בידיהם, כלומר שנפשם חפצ' בהן. ואילו בא מעשה לידיהם היו חוטאין כאבותיהם, שהרי אבותינו לא שמעו לקול הנביאים ששלח השם אליהם, גם בהיותם במלוך ובמלוכי, הקשו ערפם ולא שבו אל ה'. ולא הסירו גלולי ע"ז מעל פניהם. גם בטלו שמטין ויובלות, וכיוצא בעונות החמורות שאין הבנים יכולים לעשות. ונענשים עליהן דור ודור, שהרי המקדש חרב, וגלה כבוד מן הבנים שלא חטאו באלה כהו

בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו: (מ) והתודו את־עונם ואת־עון אבתם במעלם אשר מעלו־

דורך אייגענע זינדע הינ־שווינדען, אין דעם לאנדע איירער פיינדע, זא וויא אויך צום טהייל דורך דיא זינדע איהרער עלטערן, מיט איהנען הינשווינדען.

(מ) אלסדאן ווערדען זיא איהרע אונד איהרער עלטערן זינדע בעקעננען, דאס זיא טרייאלאזען מיר

תרגום אונקלוס

בחוביהון בארעתא בעלי דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא באחידין בידיהון יתמסון: (מ) ויודון ית חוביהון וית חובי

רש"י

בעונות אבותם אתם. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם [ת"כ]: ימקו.

באור

שנענשו אבותיהם שחטאו, לפי שגלוי לפניו שאם יקרה בימיהם כאלה יחטאו כאבותם וזהו לרוב הגלות, כי יש בכל דור חסידי עליון, הצדיקים בה' בכל לבבם. אבל רבים מעם הארץ שעלילותיה' נשחתות מאד, וימי הזעם מאריכים עד ימוד אל חיקם כפעל'. ואח"כ יגאלם, וכמ"ש (פסוק מ"ג), והענין כלול, ועל זה אמר שימקו גם בעונות אבותיהם שבדורות הראשונים שעונות שגרמו החרבן והגלות, ורז"ל שאמרו מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, כוונתם לבד על המחשבה, כי אם יבוא מעשה לידו יחדל וימנע מעשותו, לא על ההסכמה הגמורה והלב הרע שאם יבוא מעשה לידו יעשנה, שה"א העלה. כמו שרמזנו (פרשה ג' ד'), ונחלק ב' מספרנו בן כעול הבדלנו בין לשונות של עלה ללשונות של מחשבה, ושם בארנוהו, [א"ה, חלילה לאל לחשוב לאדם עון אשר לא חטא כאילו חטא, והנה אונקלוס תרגם כשטת רש"י ז"ל ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידן בידיהון, ואין כן דעת מניח הטעמים שחבר מלת אתם עם ימקו, וכפי פירש"י היה לו לחברו עם הקודם, ואני אגיד לך את דעתי בזה. יש עונש נסי, והן הרעות שלא יחולו על ראש האדם, כי אם על דרך פלא למעלה מגדר התולדות, ואולם אחרי בואו והיותו, ידבק הרע באדם, ויתמיד לבניו אחריו על דרך הטבע, ולא יסור מזרעו, כי אם חפץ גם השם להסירו מהם על דרך נסי, ד"מ גלות ישראל מעל אדמם, לא היתה בדרך התולדות, כי אם ברצון השם גזירה. ואולם אחרי אשר גלינו, הנה הבנים הנולדים לנו גם הם סובלים עול הגלות על דרך טבעי, וכן היות בארץ ישראל שמים כברזל וארץ כנחשה, הוא דרך נסי, שאין מתולדות הארץ הנבחרת להיות כך. ואולם כאשר תבא הרעה הזאת בעון ישראל אזי מדרך הטבע שימותו בני אדם ברעב, וימותו גם הבנים הקטנים אשר לא חטאו ולא ידעו בין ימינם לשמאלם. לולי יחמול השם בקיומם על דרך פלא. מעתה הרעות האלו תחלת' עונש נסי, לא יביאם השם כי אם על פשעים עצומים, וסופם עונש טבעי, לא יסירם השם מן בני הנענש וזרעו אחריו, כי אם בהיות' ראוי' לכך ביחוד. והב' הבטיח השם את ישראל שלא יענוש את הבנים עונש נסי בעון אבתם. וזהו שנאמר לא יומתו אבות וגו' ואע"פי כן יתכן לומר אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ד' כ"ט), כי אין הזכות אשר בידינו כדאי שיגאלנו השם על דרך פלא, ואנחנו מרודים בגלות המר בחטאת אבותינו. וזהו ג"כ שעוד בכתוב כאן ואף בעונות אבותם אתם ימקו. ומדוקדק לשון אתם וחבירו עם ימקו, שהם נענשים עם האבות וסובלים עמהם ועל ידם, שהעונש נמשך ובא להם ממילא]: (מ) והתודו את עונם, לדעתי אין פי' הכתוב שישובו מדעתם ויתודו, כי מה טעם לומר אחריו אף אני אלך עמם בקרי? גם היה ראוי לומר אז יתודו. אבל לפי שאמר שימקו בעונם ובעון אבותם מטעם שבארנו שבניהם גם הם לבבם למרע לעשות כן כשיבוא לידם. על כן צוה ליחידים המתפללים אל ה' בארץ אויביהם בעד שארית ישראל, שיתודו את עונם ואת עון אבותם, כל מה שמעלו בו. וגם אשר הלכו עמו בקרי בימים ההם, כמפורש למעלה בפורעניות, כל אלה יזכרו לפני ה', ויודו כי חטאו עוו ופשעו המה ואבותיהם בכל החטאים האלו, ויכללו עצמן בכלל מעשה אבותיהם כאילו היו הם העושים. ומזה למד דניאל לסדר תפלתו כשהתפלל בגלות בבל שזכר עונות ישראל שהן בגלות ועונות אבותיהם מלכיהם שריהם ואבותיהם, ואמר על החיים ועל המתים אשר חטאנו לך (דניאל ט' ח'). ושלא שמעו לקול הנביאים שהזהירו אותם, ואמר במעלם אשר מעלו בך (שם שם ז'), כלשון הנאמר במקרא שלפנינו, וכשבוא עליה' הרעו'

בִּ֣י וְאַ֕ף אֲשֶׁר־הָלְכ֥וּ עִמִּ֖י בְּקֶֽרִי׃ (מא) אַף־אֲנִ֗י אֵלֵ֤ךְ עִמָּם֙ בְּקֶ֔רִי וְהֵבֵאתִ֣י אֹתָ֔ם בְּאֶ֖רֶץ אֹֽיְבֵיהֶ֑ם אוֹ־אָ֣ז יִכָּנַ֗ע לְבָבָם֙ הֶֽעָרֵ֔ל וְאָ֖ז יִרְצ֥וּ אֶת־עֲוֺנָֽם׃ (מב) וְזָכַרְתִּ֖י אֶת־בְּרִיתִ֣י יַעֲק֑וֹב וְאַף֩ אֶת־בְּרִיתִ֨י יִצְחָ֜ק וְאַ֨ף אֶת־בְּרִיתִ֧י

מלא ו'

תולדות אהרן ואף סנהדרין כ"ז, נ':

תרגום אונקלוס

אֲבָהָתְהוֹן בְּשִׁקְרֵיהוֹן דְּשַׁקַּרוּ בְמֵימְרִי וְאַף דִּי הֲלִיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ (מח) אַף אֲנָא אֵיהַךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַעֵיל יָתְהוֹן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אוֹ בְכֵן יִתְּבַר לִבְּהוֹן טַפְּשָׁא וּבְכֵן יִרְעוּן יַת חוֹבֵיהוֹן׃ (מג) וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי דְּעִם יַעֲקוֹב וְאַף יַת קְיָמִי דְּעִם

תרגום אשכנזי

געהאנדעלט, אונד מיר צווידער געוואנדעלט האבען. (מא) וויען איך אלסדאן אויך איהנען צו־ווידער וואנדעלן, אונד זיא אין פיינדעס לאנד ברינגען ווערדע; זא ווירד איהר פערשטאָקטעס הערץ שאָן געדעמיטהיגט ווערדען, אונד זיא פיר איהרע זינדע גענוגטהון. (מב) איך אבער ווערדע אן מיינען בונד מיט יעקב,

רש"י

לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן [זכריה י"ד] נמקו חבורותי [תהלים ל"ח]: (מא) והבאתי אותם. בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי [ת"כ] שנא' והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו' [יחזקאל כ']: או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא [שמות כ"ב]

באור

והשפטים הגדולים, הלכו בקרי ולא אבו שמוע לשוב מעונותיהם. כמו שנאמר כאן וגם אשר הלכו עמי בקרי, שהיא חלק מן הוידוי, והכתובים מלמדים זה על זה. והוא ענין נאות לאנשי דור דור בגלותינו בענין הוידוי והתפלה, ונחמה גדולה לישראל שבכל ימי זעם, שגם בהיותנו בארצות אויבינו, הקב"ה מתאוה לתפלתנו, ושומע ברחמים ווידויינו ואנחתנו, לולי זאת לא היה מניענו על סדר ווידוי איך תהיה: והתודו, כמו והתודה אשר חטא עליה (פרשה ה' ה'), שהוא מלוה ושם באורנוהו, וכן והתודו האמור כאן: במעלם. כמו נפש כי תמעל מעל (שם ט"ו), ובארנוהו שם: ואף, גם על זאת יתודו: אשר הלכו עמי, במעלם בקרי בא' כבוא עליהם המקרים הקשים, וכמו שבארנו (פסוק כ"א): (מא) אף אני, אומר אני עוד שמן פסוק והתודו את עונם ואילך עד סוף התוכחה כלם מקראות של נחמה הן. כמו והתודו המתמרדנו שחפץ השם בתפלתנו גם בימי גלותינו ושמא יאמרו ישראל אם עוד חפץ בנו. מדוע נותן אותנו למשסה בארצות אויבינו, ואם לשלם לנו מדה כנגד מדה, א"כ כמו שהלכנו עמו בקרי, גם כבוא עלינו כל השפטים הרעים. כן הוא בכל השפטים הרעים שמביא עלינו תמיד המאס אותנו יותר, ושוב אין מקום לוידוי ולתפלה, לכן אמר שאע"פי שגם אני הולך עמהם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם, שהוא תכלית הקללה, אין כונת שבינו טוב, כי אתם השבת' להפר הברית שביני וביניכם, ולכן הלכתם עמי קרי, ותסבלו כל הרעות, רק לבלתי שמוע אלי. ואני הולך עמכם בקרי, להכניע לבבכם הערל שתשובו אלי, כי אהבתי אתכם והלואי שיגעו הצרות אל לבבכם, ותכנעו מפני, אז אסלח לכל אשר חטאו פשעו ועוו נגדי וירצה עונם: או אז. כדרך בן אדם שאומר כל זאת אעשה לך אולי אז תתרצה לי, ורש"י ז"ל פי' כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), אם נודע, וכן אם אז יכנע, לשון אחר אולי, שמא אז יכנע לבבם וגו'. והלשון השני כפרושנו: ואז ירצו את עונם, לשון רצון, הוא העון שגרם כעס לפני, ירצו במעשיהם הטובים כשישובו אלי, ובעונש יקבלו, וקרוב לזה פי' רש"י ז"ל יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב, מיד שיכנע לבב' הערל וישובו אלי, הנני מוכן לקבל תפלתם ברצון. לזכור את הברית שכרתי עם האבות וגם הארץ אזכור.

תרגום אשכנזי רכר

אונד אן מיינען בונד מיט יצחק, אונד אן מיינען בונד מיט אברהם דענקען, אונד דאז לאנד בעדענקען. (מג) דען דאז לאנד ווירד פאן איהנען פערלאססען זיין, דאמיט עס פיר דיא פייערצייטען גענוגטהוע, זא לאנגע זיא עס וויסטע ליגען לאססען, אונד דאמיט זיא זעלבסט פיר איהרע זינדען גענוגטהון, אללדיאוויל אונד אין זא פערן זיא מיינע רעכטע פערוואָרפען האבען, אונד מיינער געזעטצע איבער־

אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ (מג) וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ

ת"א ותרץ עקדה שער ס"ט: יען בית ל"ג, ח':

תרגום אונקלוס

יִצְחָק וְאַף יָת קְיָמִי דְּעִם אַבְרָהָם אֲנָא דְּכִיר וְאַרְעָא אֲנָא דְּכִיר: (מג) וְאַרְעָא תִּתְרְטֵישׁ מִנְּהוֹן וְתַרְעֵי יָת שְׁמִיטָהָא בִּדְצְדִיאַת מִנְּהוֹן וְאִינּוּן יִרְעוּן יָת חוֹבֵיהוֹן לְוָטִין חֲלָף בִּרְכָן אִיתֵי עֲלֵיהוֹן

רש"י

אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם:

(מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בה' מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: (מג) יען

באור

הארץ אשר בחרתי לשבתי, שהיא כל ימי הגלות חרבה ושוממה אזכרנה עתה, וכבר רמזנו (פרשה ב' ב'), על לשון זכירה הסמוך אל השם, כי אין שכחה לפני כסא כבודו, אבל לפי שאלהי משפט ה'. ונוהג הכל בצדק, יקרה פעמים כפי ארחות משפטיו הנעלמים מאתנו, שיגיע לצדיק כמעשה הרשעים, ולרשעים כמעשה הצדיקים, והימים שהצדיק נגוע ומעונה, נדמה לנו כאלו אין זכרונו בא לפני השם. וכן להפך בשלות הרשעים, אבל כבוא יום הגמול לטוב ולרע, יראה לכל כי השם זוכר מעשה כל איש ואיש, והכל היה שמור לפניו עד יום המועד. ולכן על יום הגמול נספוך תמיד אצל השם לשון זכיר'. כמו וישמע אלהים את נאקת' ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד). שכתב על יום הגמול. וכן ויזכרה ה' (ש"א א' י"ט), ויזכור אלהים את נח וגו' (בראשית ח' א'), יזכור כל מנחותיך וגו' (תהלי' כ' ד'), המנחות שהבאתי לו יזכור עתה לגמול לך טוב, וכן כאן לפי שזרע אוהביו שרוין בצר', וכל העמים יושבים שלוים. הארץ אשר בחר בה חרבה ושוממה וכל האומו' בנויות. שנדמה לנו שמעשה אלו ואלו שכוחי' מלפני חלילה. כדרך ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד), עכשיו שיבוא יום הגמול, ידעו כלם כי זוכר אני בריתי עם האבות, ובריתי עם הארץ, ואמלא כל מה שהבטחתי להם: בריתי, פרשתיו למעלה (פסוק ט'): (מג) והארץ תעזב מהם, לדעתי כך פרושו. כמו שאמר למעלה שאע"פי שהולך עם ישראל בקרי, אין זה משנאתו אותם. אלא להשיבם אליו אולי יכנע לבבם הערל. וירצו עונם, ואז יזכור ברית אבות וגם הארץ יזכור, כן חזר לפרש. שאל יפחדו אם לא יכנע לבבם הערל. שמא עד נצח לא ישובו, אלא על ידי שממות הארץ תרצה את שבתותיה, ועל ידי גלות ישראל ירצו את עונם. ואע"פ שלא ישובו. כמפורש בנבואה שהדבר תלוי בזמן, שנאמר דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעיה מ' ב'). ודניאל אמר וזמנא מטא ומלכותא החסינו קדישין (דניאל ז' כ"ב), וזהו שאמר והארץ תעזב מהם. וע"כ תרץ את שבתותיה בהשמה מהם, ואז אזכרנה, והם בהיותם בארץ אויביהם וקרו אותם צרות רבות ורעות ירצו את עונם, ובכלות הצרות אזכור ברית אבותיהם: יען וביען, כי אע"פי שחסדי לא תמוש מאתם לעולם אייסר' בכל הפורעניות הללו. לגמול להם מדה במדה כי הם במשפטי מאסו. ואת חקתי געלה נפשם, כאמור בראש הענין (פסוק ט"ו), ואמרנו שם שהם געלה נפשם בחקות השם עד תכליתה, שבקשו לפרוק עול ולהפר בריתו להיות כגויי הארץ,

ואת־חקתי געלה נפשם׃ (מד) ואף־גם־זאת בהיותם בארץ איביהם לא־מאסתים ולא־געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני יהוה אלהיהם׃ (מה) וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי־אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם

ת"א געלה ב"ג פ"ז, ע"ב: לא מאסתים מגלה י"א, א':

תרגום אשכנזי

דריססיג ווארדען זינד. (מד) אלליין אויך אלסדאן, ווען זיא זיך שאן אים לאנדע איהרער פיינדע אויפהאלטען; ווערדע איך זיא דעססוועגען ניכט פערווערפען, אויך איהרער ניכט איבערדריססיג ווערדען, זיא אויפצורייבען, מיינען בונד מיט איהנען פאלליג אויפצוהעבען, דען איך בלייבע דער עוויגע, איהר גאטט. (מה) דאהער ווערדע איך דען פריינדשאפטסבונד מיט איהרען פארפאהרען אללעצייט געדענקען, זא וויא איך זיא פאר דעם אנגעזיכטע דער פאלקער אויס מצרים געפיהרט האבע, אום איהר גאטט צו זיין, איך, דער עוויגע!

רש"י

וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענו' אשר אמרתי בהיות' בארץ

תרגום אונקלוס

דבדיני קצו וית קימי רחקת נפשיהון: (מד) ואף ברם בדא במהויהון בארע בעלי דבביהון לא ארטשינון ולא ארחיקינון לשיציותהון לאשנאה קימי עמהון ארי אנא יי אלההון: (מה) ודכירנא להון קים קדמאי די אפקית יתהון מארעא

באור

כאמרו להפרכם את בריתי, ולכן ראוין לכל הפרעניות הללו, אבל דעו כי לא כעונותיכם אגמול עליכם, אונס ראיתם להפר ברית, ואני בכל היסורין שאביא עליכם, איני רוצה להפר בריתי אתכם, [א"ה, יען וביען אינו כפל לשון כמו שיחשבו קצת המפרשים, כי יען הוא כתיבת טעם, (אלדיוויל), שיבאו עליהם הרעות האלה בעבור חטאם, וביען ענינו שלא יתמיד העונש הבא, כי אם כל זמן שיעמדו במרדם ויתמידו בחטאם, ואחרי אשר ירצו את עונ' יזכרם השם וירחמם. וזהו שמוש בי"ת וביען (אין זא פערן). ... מתורגם בל"א, וכוונת אונקלוס המתרגם כסברא תמני]: (מד) ואף גם זאת, אע"פי שגם זאת עשיתם, שגלית' להפר בריתי: בהיותם בארץ איביהם, בתכלית הגיעול, כאמרו וגעלה נפשי אתכם (פסוק ל'), ששם אין שום גדולה וכבוד לישראל, וכלם רואים כי מאס ה' בם וגעלם, לא מאסתי אתכם ולא געלתי אתכם לכלותכם מעל פני האדמה, או להניח אתכם על האדמה. ולהפר בריתי אתכם, שלא תהיו לי עוד לעם אחד בארץ, אלא תמיד יעמוד זרעכם ושמכם, כמו שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה וגו' (ירמיה מ"ו כ"ח), וכן תמיד תהיו לי לעם שומר בריתי ברית מילה וברית תורה: כי אני ה' אלהיהם, ואני ה' לא שניתי, ואחר שכרתי ברית עם אבותיכם להיות להם ולזרעם לאלהים לעולם, לא אפר בריתי בזמן מן הזמני', וכמו שנתקיים זה בגלותנו, שאע"פי שימים רבים ישבנו בגלות עד היום, ועברו עלינו כל האלות והקללות הכתובות כאן ובמשנה תורה, עד היום העמידנו אלהינו בחיים, ואנחנו ואבותינו שומרים בריתו ותופשים תורתו, כמו אם שכחנו שם אלהינו וגו' (תהלים מ"ד כ"א), וכל הענין שם: (מה) וזכרתי להם ברית ראשנים, בכלות הצרות, אחר שיקחו מיד ה' כרות גמול פשעיהם, אז אזכור להם ברית ראשונים, כמו שאמרנו (פסוק מ"ג) שלקץ הימין על כל פנים ישוב אפו מהם, ויזכור להם ברית ראשונים, ואין זה כמו וזכרתי את בריתי יעקב וגו', שהרי אמר אשר הוצאתי אותם מא"מ, והאבות לא יצאו משם כי אם בניהם, וזה טעם ספי' רשב"ם ז"ל אשר למענם הוצאתי אותם, ואני אומר כפשוטו תחלה הבטיח שלא יפר בריתו אתם בגלו', שאע"פי שאין נביא ואותותינו לא ראינו, ולא נשתייר לנו דבר מכל ההבטחות הנכללות בברית

לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ (מו) אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי ששי

(מו) דיזעס זינד דיא געזעטצע, רעכטע אונד לעהרען, דיא דער עוויגע, אויף דעם בערגע סיני, דורך משה נעגעבען, אלס איינען בונד צווישען איהם אונד דען קינדערן ישרא'ל.

תרגום אונקלוס

דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֵאלָהּ אֲנָא יְיָ׃ (מו) אִלֵּין קְיָמַיָא וְדִינַיָא וְאוֹרָיְתָא דִי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

רש"י

אויביהם. לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית ראשונים. של שבטים: (מו) והתורות. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני:

באור

שכרת השם עם האבות, לא הפר בריתו, כי הפרת ברית הוא בטולו לעולמים, וחלילה לו יתב' לעשות כן, כי לקץ זמם ישוב ירחמנו, ועל זה אמר כאן בחתימת הענין, שלסוף וזכרתי להם ברית ראשונים, כלומר כמו שזכרתי ברית אבות לראשונים, כן אזכרנו לאחרונים, ופירש הכתוב מי הם הראשונים הללו שזכר להם בריתו, ומה פעל עמהם? ואמר אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים, והם הראשונים שהיו בגלות מצרים בקושי השעבוד, שנאמר בהם וישמע אלהים את נאקתם ויזכור להם את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד), וכשזכר להם בריתו הוציאם מארץ מצרים לעיני הגוים ביד חזקה ובזרוע נטויה, וראו הגויים כלם כי ה' הוא אלהי ישראל, כן באחרית הימים אזכור בריתי לאחרוני', ואז אוציאם מכל המקומות אשר נפוצו שם לעיני הגוים באותות ובמופתים וידעו הגוים כלם כי אני אלהיהם. בראותם את כל אשר אני עושה למענם, לא כן בהיותם בארץ אויביהם, אע"פי שלא הפרתי בריתי אתם, ומבטיח עליהם מסתר קדשי להעמיד כשבה בין זאבים רבים. אינני אלהיה' לעיני הגוים, כי אין תאר ואין הדר לישראל בגלות, אין חזון ואין אות ולא מופת. להודיע על ידיהן שאני אלהיהם, זהו פשוטו של מקרא, ורש"י ז"ל פי' ברית ראשונים, של שבטים, ויש לקרב פי' זה לדברנו: אני ה', העושה כל ולא יפלא ממנו דבר, מבטיח כל אלה. [א"ה, על דעתי המשך הכתובים מן והתודו את עונם (פסוק מ') עד סוף פסוק מ"ה כך הוא, אמר (מ') שיתודו את עונם לשוב מרעתם, ויאשמו ויתנו אל לב שהם ואבותם חטאו לאלהיהם והלכו עמו קרי, וכאשר (מ"א) אף אני אלך עמם בקרי. והבאתי אותם בארץ אויביהם, עד אשר יכנע לבבם הערל, אז ישלמו את חובותיהם וירצו את עונם בתשובתם אל ה', (מ"ב) ואני אזכור את בריתי יעקב וגו', ואזכור גם את הארץ שלא תהיה עוד שוממה ויושביה נדים ונעים בארץ לא להם, (מ"ג) כי היתה הארץ נעזבת מהם, כדי שתרצה את שבתותיה והם ירצו את עונם, כל עוד שגאלו במשפטי ובחקתי געלה נפשם, ואולם עם כל זה (מ"ד) אף בהיותם בארץ אויביהם אני לא אמאסם ולא אגעל אותם, ואם הפרו את בריתי אני לא אפר את בריתי אתם, כי אני ה' אלהיהם קיים ונאמן בבריתי. ולזה (מ"ה) אזכור להם ברית ראשונים, והן אבות שזכר כאשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים, להיות להם לאלהים: אני ה', היה הוה ויהיה ונאמן לדורשיו בכל נדותם]: (מו) אלה החקים, שב על כל האמור מפרשת ויקרא ואילך, שהן חקים ומשפטים, חוקי אלהים, ומשפטיו הבנויין על החקים האלו, והתורת, כמו תורת העולה וכל הקרבנות, תורת נגע הצרעת ודומיהן: אשר נתן ה' בינו, הם תנאי הברית שנתן בינו ובין בני ישראל, שהם ישמרו החקים והמשפטים האלה, ואם ישמרום יהיה הוא להם לאלהים לעשות עמהם ככל נפלאותיו: בהר סיני, כשכרת הקב"ה ברי' עם ישראל כאמרו ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם וגו' ויקח משה את הדם וגו' ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה (שמות כ"ד ז' ח'). היה הברית על החקים והמשפטים האלה שהיו ביד משה, שלמדום כלם בנבואה בכח נשמת משה המיוחדת מכל הנשמות שלפניו ושלאחריו לקבל אור התורה בנבואה, כמו שפרשנו (פרשה א' א'). ואז נאמרו לו גם התוכחות האלה, ועל הכל נכרת ברית:

תרגום אשכנזי

כז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב)רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד איין בעזאָנדרעס געליבדעטהוט, דיא שעטצונג געווישסער פערזאָנען, דעם עוויגען צו עהרען, פֿאָן זיינעם פערמאָגען אויסצחעטצען: (ג) בעטריפֿט דיא שעטצונג איינע מאננזפערזאָן פֿאָם צוואנציגסטען ביז צום זעכציגסטען יאהרע; זא ווירד דיא שעטצונג

כז (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ
נְפָשֹׁת לַיהוָה׃ (ג) וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים
שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף

ת"א רבר נזיר ס"ח, א'. ערכין ח', ב': איש וכו' נזיר סב, תרה ב', ב'. גו'. חגיגה י', א': נדר נזיר ס"ב, א'. בכורות כ"א, ב': בערכך ערכין ב', א', וד' א': והיה וכו' ערכין ד', א'. נדה כ"ו, ב'. שבת קכ"ו, ב'. בכורות מ"ב, ב':

רש"י

כז (ב) כי יפליא. יפריש בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: (ג) והיה ערכך וגומר. אין ערך זה

תרגום אונקלוס

כז (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵשׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ: (ג) וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וְעַד בַּר שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא:

באור

כז (ב) איש, גם אשה בכלל: כי יפלא, פירש"י ז"ל יפריש בפיו, גם רא"בע ז"ל פי' יפליא, יפריש ויבאר, וכן אמר רשב"ם ז"ל יבדיל כמו לשון מפרש. שהנודר צריך לפרש באיזו ענין יהא נודר, וכמה הוא נודר, וכבר גלינו דעתנו בפי' לפלא נדר או נדבה (פרשה כ"ב כ"א), כי מה טעם לומר שיפרש בדיו, וכל נודר ונודב מפרש, אבל נכתב על המפליג לנדור מל' הפלאה וזרות, וגם כתוב על הנודר עולה ושלמי תודה ומנחת. והוא בפעל, וכאן בבנין הכבד הנוסף בעבור הפלאת הנדר וזרותו, שנודר ערך נפשות, כי מנהג הנודרים שידרו עולה ושלמים, או ממון לבדק הבית, וכן נאמר בנזיר כי יפליא לנדור נדר נזיר (במדבר ו' ב'), שיש בו זרות שמזיר עצמו מן היין, ודומה להן והפלא ה' את מכותך וגו' (דברים כ"ח נ"ט), בעבור הפלגת המכה וזרותה, וכן כאן כי יפליא נדר, שאין הפלאת הנדר ערב לפני השם ב"ה, שהרי אמרו רבותינו ז"ל שנזיר חוטא הוא שצער עצמו מן היין. וכן המפליא נדר נפשות, שאם רוצה לתת דבר לבדק הבית, ראוי לו שידור כסף או זהב לא ערך נפשות, ולכן ישרו בעיני דברי הרמב"ם ז"ל שאמר בהשגותיו (הלכות ערכין וחרמין פ"ג ע') שהערכין הם כעין קנס, כשלשים כסף של עבד, וכמו שנדבר עוד בזה: נדר, הערכין הם נדרים גמורים, שיתחייב עליהן משום לא יחל דברו, ולא תאחר לשלמו, ומשום כל היוצא מפיו יעשה: בערכך נפשות לה', מה היא ההפלאה והזרות שנודר לתת לה' ערך נפשות, ומלת בערכך. פי' רש"י ז"ל כמו ערך, וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזו לשון הוא, ורשב"ם ז"ל אמר שני הכפי"ן כפל היא, כמו שתאמר מן אדם אדמימות, ומן לבן לבנונית, ואין הנדון דומה לראיה, ששם מורה על הטפלגה, וכמו שפרשנו (פרשה י"ג י"ט) וגם כלם, ולא יתכן לומר כן על בערכך, ורא"בע ז"ל כתב י"א כי הכ"ף לנכח הכהן, וכב' כתבנו על פי' מלה זו (פרשה ה' ט"ו) שהוא לנכח הב"ד והנשיא, שהמטבע מיוסד על פיהן, ויותר נראה בעיני שהיא מלה מורכבת מן ערך ומן כה או ככה, או כשמוש כ"ף הדמיון, כמו אין כאל (דברים ל"ג כ"ו), וענינו לפי שכל ערך עורך דבר אל דבר אחר, שאומר הרי עלי ערך פלוני, ודעתו לתת כערכו כסף או זהב לבית ה', משמשת המלה הזאת על הענין כלו ערך כך, וכמו שהולך ומפרש: (ג) והיה ערכך, אם יהיה נדר של הנודר הזה על זכר שהוא מבן עשרים שנה עד זכר שהוא בן ששים שנה, שאמר עליו יהא ערכו עלי לשלם ככה, או

בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ (ד) וְאִם־נְקֵבָה הִוא
וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ (ה) וְאִם
מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים
שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים
שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃
(ו) וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ
שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה
שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת
שְׁקָלִים כָּסֶף׃ (ז) וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים
שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ

ת"א ואם נקבה שבת קל"ו, ב'. בכורות שם. ערכין ד', א'. נדה שם: ואם וכו' ערכין י"ח, א': ואם מבן שם ע"ב: ומעלה שם ע"א, ב'. ב"ב קכ"א, ב'. בכורות מ"ט, א':

אויף פינפציג שקל זילבער געזעטצט, נאך דעם שקל דעם היילינגטהומס. (ד) איזט עס אבער איינע פרויענספערזאן, זא ווירד דיא שעטצונג אויף דרייסיג שקל געזעטצט. (ה) ווען דיא פערזאן צווישען פינף יאהרען אונד צוואנציג יאהרען אלט איזט: זא ווירד דיא שעטצונג דער מאנספערזאן אויף צוואנציג שקלים, אונד דער פרויענספערזאן אויף צעהן שקלים געזעטצט. (ו) איזט זיא אבער פאן איינעם מאנאט ביז פינף יאהרען, זא ווירד דיא שעטצונג דער מאנספערזאן אויף פינף שקלים זילבער, דיא שעטצונג דער פרויענספערזאן אבער אויף דריא שקלים געזעטצט. (ז) איזט דיא פערזאן פאן זעכציג יאהרען אדער דאריבער, זא ווירד דיא שעטצונג

תרגום אונקלוס

(ד) ואם נוקבתא היא ויהי פורסנה תלתין סלעין: (ה) ואם מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי פורסניה דדיכרא עשרין סלעין ולנוקבתא עשר סלעין: (ו) ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהא פורסניה דדכרא חמש סלעין דכסף ולנוקבתא פורסנה תלת סלעין דכסף: (ז) ואם מבר שתין שנין ולעילא אם דכורא ויהי פורסניה חמש עשרי סלעין ולנוקבתא

רש"י

לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול. כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא: (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: ואם מבן ששים שנה וגומר. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו

באור

בערכו לבית ה': והיה ערכך וגו'. ערך כך שנדר זה האיש, יהיה חמשים שקל כסף בשקל הקדש. ואל תאמר ערך נפש אדם לא יערך אם כל הון ביתו יתן, אלא כפי המפורש בענין, והטעם לפי שאי אפשר לשלם דמים בערך נפש אדם, ולכן אין הקצבה המפורשת בענין ערך דמים ממש, אלא כמו שכתבנו בשם הרמב"ן ז"ל שהוא כעין קנס כמו שלשים שקלים של עבד, ואינו דומה לאומר דמיו עלי, שהכונה מה שאדם רוצים ליתן לקנותו לעבד, ושמין אותו כעבד הנמכר בשוק, וכן צריך לשלם, אם שוה אלף שקלים צריך לשלם אלף, ואם הוא מנוול ומוכה שחין שאין לו דמים הנודר פטור, אבל האומר ערכו עלי אין שמין אותו, וכן אמר רש"י ז"ל אין ערך זה לשון דמים, אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול, כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: (ד) ואם נקבה היא, שנדר ערכה לה': (ה) ואם מבן חמש, לא שיהא הנודר קטן, שאין בדברי קטן כלום, אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי, מפי' רש"י ז"ל: (ז) ואם מבן ששים שנה, כשמגיע לימי הזקנה, האשה קרובה להחשב כאיש, לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו, והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכ',

חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃ (ח) וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס (ט) וְאִם־בְּהֵמָה

ת"א ואם מך תענית ז', ב'. מגלה י"א א' · ב"מ קי"ד, א'. ערכין י"ז, ב', וכ"ד א': והעמידו ערכין ס"א, ב': והעריך שם ע"א וע"ב: תשיג שם ז', ב', וי"ז א': ואם בהמה התורה נ"ג, ב':

איינער מאננזפערזאָן אויף פינפצעהן שקל, אונד איינע ר פרויענספערזאָן אויף צעהן שקלים געזעטצט. (ח) איזט ער אבער צו אונפערמאָגענד, דיזע שעטצונג צו בעצאהלען; זא שטעללע מאן דיא פערזאָן פאָר דען פריסטער, דאס זיא דער פריסטער שעטצע, נאך דעם פערמאָגען דעם געלאבענדען, זאלל דער פריסטער שעטצען. (ט) איזט עס איין פיה, וועלכעס מאן דעם עוויגען צו עהרען אָפפערן דארף;

תרגום אונקלוס

עֲשַׂר סַלְעִין׃ (ח) וְאִם מְסֵכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִינֵּיהּ קֳדָם כָּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כָּהֲנָא עַל מֵימַר דִּי תַדְבֵּיק יַת נָדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ כָּהֲנָא׃ (ט) וְאִם בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם

רש"י

והאשה אינו פוחתת אלא שליש בערכ' דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא [ערכין ט']: (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני כהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר

באור

דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא, סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא, לשון רש"י ז"ל: (ח) ואם מך הוא מערכך, שרשו מכך ובארנוהו למעלה (פרשה כ"ה כ"ה), שענינו שפלות, פעמים נאמר על היורד ומשתפל ממעמדו הראשון, כמו כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו (שם) שאיננו רש וריק מכל, כי יש לו עדיין אחוזתו, ומוכר רק מקצתו, ולכן תאמר זה יסמן לענין אחר. מאיזו דבר הוא שפל, ולכן גם כאן נאמר ואם מך הוא מערכך, שמאמצו שכל מערך כך שנדר, כגון שאמר על בן כ' ערכו עלי, ואין בידו חמשים שקלים, וכן בכל הערכים, ואילו אמר ואם דל הוא, היה צריך לומר ואין ידו משגת, שאם אמר ערך בן חדש עלי, ויש בידו ג' שקלים, דל הוא אבל ידו משגת לערך קטן כזה, עכשיו שאמר ואם מך הוא מערכך, פירש הענין כלו, ורש"י ז"ל פי' וגם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: ומדברנו התבאר: והעמידו, כאלו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן. כאשר פרשתי על ויצק על כף הכהן השמאלי' (פרשה י"ד ע"ו). ויהיה דרך לאות, או יהיה והעמידו, שיעמיד הנודר נפשו. מפי' רמב"נ ז"ל, ושם דברנו על זה, וכאן אין כנוי והעמידו על הנודר אלא על הנידר, ונוכל לפר' שהנודר יעמיד את הנידר לפני הכהן שיעריכנו כפי השג ידו: והעמידו לפני הכהן, יעמיד הנערך לפני הכהן, שיעריכנו כפי השגת ידו של מעריך, כי לפי שאין בערכין יותר מחמשים שקלים, והוא חוק התורה כמו שפרשנו (פסוק ג'), למדה תורה עתה שאין הקצבה האמורה בפרשה אלא במעריך עשיר, אבל מעריך עני אינו נותן אלא כפי השג ידו. ושלא להקל בהקדש, צריך העמד' לפני הכהן, שעליו מוטלין עניני ההקדשות, והכהן יעריך את הנערך כפי השגת יד המעריך, שלא יהיה הערך תלוי על פי הדיוט, אלא כפי דעת התורה על פי הכהן: על פי וגו', לפי מה שיש לו יסדרנו, וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות. אם היה חמר משאיר לו חמורו. מפירש"י ז"ל. ואם אין לו רק שקל אחד דיו, ונחשב לתשלומים, שאפי' העשיר אינו צריך לשלם יותר, אבל אמר דמי פלוני עלי צריך לשלם דמיו כפי מה שהוא שוה אם נמכר בשוק, ואם המקדיש עני, נותן מה שיש לו, ועל הנשאר נעשה בעל חוב להקדש. ואם העשיר צריך לשלם: (ט) ואם בהמה, לפי הפשט יאמר הכתוב, אע"פ שהנודר ערך נפשות משלם דמים, וכן המקדיש בית ושדה וכיוצא נגאל מן ההקדש בדמים והמוקדש יוצא לחולין, אין הדין כן במקדיש

אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה
כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַיהוָה יִהְיֶה־
קֹּדֶשׁ׃ (י) לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא־יָמִיר

ת"א קרבן שם י"ח, ב' וי"ב: כל אשר וכו' חולין ס"ט, ב'. ערכין ד', ב'. תמורה י"ח, ב': לא יחליפנו ב"מ מ"ג, א'. חולין ב'. ב'. בכורות י"ד, ב'. תמורה ב'. א', וה' ב', וט' א', וי"ב א':

תרגום אונקלוס

יְיָ כֹּל דִּי יִתֵּן מִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ יְהֵי קוּדְשָׁא: (י) לָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וְלָא

וא זאלל דאזיעניגע שטיק, וועלכעס ער דעם עוויגען צו עהרען היננעגעבען, זעלבסט הייליג זיין. (י) ער דארף עס ניכט פערוועכסעלן אדער פערטוישען: ווערער דאז גוטע מיט איינעם שלעכטען, נאך דאז שלעכטע

רש"י

יתן ממנו. אמר רגלה של זו עול' דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע. תם בבעל מום או רע בטוב.

באור

בהמות הראוין להקריב על גבי המזבח, אלא אם הקדישן סתם, וסתם הקדש לבדק הבית, או שפי' לבדק הבית, כל אשר יתן ממנו לה' להקדש יהיה קדש ולא יצא לחולין בגאולת דמים, אלא יפדה אותה מן ההקדש ישלם דמיה להקדש, והיא תקרב על גבי המזבח, אם זכר תקרב עולה, ואם נקבה זבחי שלמי'. וכן פסק הרמב"ם ז"ל (ערכין וחרמין פ"ה ז'), המקדיש את בהמתו סתם או שהקדיש את נכסיו סתם, רואין כל בהמה תמימה הראויה להקרב על גבי מזבח זכרי' ימכרו לצרכי עולו' וכו' והדמי' יפלו לבדק הבית, שסתם הקדשות לבדק הבית. ועל זה נאמר ואם בהמה אשר יקריבו ממנו קרבן לה' וגו', כלומר כל הראוי לקרבן על גבי המזבח יקרב. והנה אסור להקדיש תמימין לבדק הבית. וכמ"ש שם (הלכה ו') אלא שאם הקדישן ימכרו ויפלו דמיהן להקדש, והם יקרבו על המזבח וזהו שאמר הכתוב יהיה קדש, שלא יצאו לחולין כשאר הקדשות שנפדו ורשב"ם ז"ל פי' כל אשר יתן ממנו לה', אם הקדישו סתם יהיה קדש קרבן ולא בדק הבית. אבל (תמורה פ"ז א') שנינו סתם הקדשות לבדק הבית, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל, אלא שהוא מחלוקת ר"א ור"י, ואולי כונ' הרשב"ם ז"ל שאע"פי שהקדישו סתם והוא לבדק הבי', יהיה קדש קרבן וכמו שאמרו, ולא לבדק הבית להוציא שלא לחולין בדמים: ממנו, בהמה זה כלל לכל הקרב, כמו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן (פרשה א' ב') ושם מפורש. וא"כ מלת ממנו על מין תמנה היא בקר או כשב או עז: (י) לא יחליפנו, לפי הפשט חליפין הוא על דבר אחר, שיתן חלף העולה ממון או כלי כסף וזהב לקדש, אע"פי שחליפתו טוב יותר ממנו, ולא ימיר הוא שנותן דבר זה עצמו תמורתו, בקר בבקר עז בעז או כשב בכשב, אבל בהמה על כסף וכיוצא אינו נופל עליו אלא ל' חליפין. והכתוב הבדיל בין חליפין לתמורה. שאם מחליף קרבן בכסף או זהב, אע"פי שעובר על ל"ת, אין מעשיו כלום, שאין הדבר נתפס כלל להיות קדש. אבל הממיר בהמה בבהמה, כגון בקר בשה ועז בזה, והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. ולכן חזר ואמר, ואם המר ימיר בהמ' בבהמה. ולא חזר לומר ואם החליף שאין החליפין קדש. ואם כן הממיר אינו עובר רק בלאו אחד. וזהו ששנינו (תמורה דף א' א') אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעי', ולא אמר שסופג שמונים, אבל בגמר' דרשו (שם דף ט' ע"א) לא יחליפנו בשל אחרי', ולא ימיר בשל עצמו [א"ה נראה שהחליפין באינו דומה, כמו בהמה בחפץ, או שלו בשל חבירו שאין הדברי' דומי' אף לפי כוונת מחליפ'. והתמורה בדומי', כגון שלו בשלו, בהמה בבהמה, בבחינת דמיונ', כפי כוונת הממיר]: טוב ברע, בהמה טובה ובריאה, בבהמה רעה ורזה, כמו את שבע הפרו' יפות מראה והבריאות (בראשית מ"א ד'), ושבע הפרות הרקו' והרעות וגו' (שם כ"ז), כך נראה לפי פשוט. אבל רבותינו ז"ל דרשו והביאו רש"י ז"ל בפירושו טוב ברע, תם בבעל מום, או בעל מום בתם, וגם זה פשט המלה. כמו שאמרו בת"כ מניין לרע שהוא בעל מום (כלומר מנין שבלשון הכתוב קורא גם בעל מום רע), ת"ל לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע. ומעתה אנו למדין שאם הזהירה תורה על רע בטוב, כל שכן טוב בטוב ורע ברע, ואם תאמר אם אסרה רע בטוב כל שכן טוב ברע, הוצרך להכתב בעבור ואם המר ימיר וגו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, שתחול הקדושה בבעל מום אפילו מום קבוע. אע"פי שהמקדיש

אֹתוֹ טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע בְּטוֹב וְאִם־הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ (יא) וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־

קמץ בטפחא

ת"א ואם המר זבחים ט', א'. מנחות ל"ג, א'. ערכין ב', א'. תמורה ב', א', וע"ב ב' וה': בהמה שם ט', א', וי"ח ב': והיה וכו' זבחים ע', א'. בכורות י"ד, ב'. ול"ח ב'. תמורה א', ב', וט' א', וי"ג א', וי"ז א': ואם מנחות ק"א, א'. בכורות ל"ז, ב'. תמורה י"ג א', ול"ג ב', ול"ב ב':

מיט איינעם גוטען. ווען ער אבער איין שטיק פיה מיט דעם אנדערן פערטוישט, זא זאלל עס זעלבסט נייבסט דעם דאפיר געגעבענען שטיקע היילג זיין. (יא) איזט עס אבער איין שטיק אונריינעם פיה, דאז מאן דעם וועגען צו עהרען ניכט צום אפפער ברינגען דארף, זא זאלל מאן דאז פיה פאר

תרגום אונקלוס

יְעַבַּר יָתֵיהּ טַב בְּבִישׁ אוֹ בִישׁ בְּטָב וְאִם חַלָּפָא יְחַלֵּיף בְּעִירָא בִּבְעִירָא וִיהֵא הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵא קוּדְשָׁא: (יא) וְאִם כָּל בְּעִירָא מְסָאֲבָא דִּי לָא יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים יָת בְּעִירָא

רש"י

[ת"כ תמור' ט'] וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: (יא) כל בהמה טמאה. בבעל' מום הכתוב מדבר [ת"כ תמורה ל"ג] שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין

באור

בעל מום קבוע אינו קדוש: בהמה בבהמה, בהמה כולל בקר כשבים ועזים, ללמדך שממירין בקר בכשב או כשב בעז, ואין תמורה בעופות ובמנחות: והיה הוא וגו', לאות הלשון הוא, לפי שהקרבן קדוש קדושת הגוף, ואם החליפו או המירו לא עשה כלום, כי אי אפשר שיצא מקדושתו, לא יתכן לאמר עליו יהיה קדש, כי הוא קדוש ועומד, אבל על התמור' שהיא חולין ועתה נעשית קדש, עליה נכון לומר יהיה קדש, לכן אמר והיה הוא ותמורתו, שהקרבן כשאר קדש כמו שהיה וגם תמורתו, ולפי שהתמורה היתה תחלה חולין, אמר יהיה קדש שבעתיד יהיה הכל קדש. [א"ה, אין הנגינה סובלת הפירוש הזה, כי מלת ותמורתו נבדלת בטעם מפסיק, ועוד שאלו מלת יהיה על התמור' לבדה, היה לו לומר תהיה, אלא שכן דרך הל' ונאותה, מלת והי' היא סימן לתשובת התנאי, ומלת תהיה הוא דבור המליצות, וכמוה (במדבר כ"א ח') והיה כל הנשוך וראה אותו וחי. וכן (שופטי' ז' ד') והי' אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך, וכן (שם י"א ל"א) והי' היוצא וגו' והי' לה', ורבי' ככה]: (יא) ואם כל בהמה טמאה. לא טמאה ממש לאכילה. כל' הנאמר בפרשת שמיני, שהרי אומר אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', ורבי' שאין מקריבין להן למזבח, כמו איל וצבי ויחמור וטהור לאכילה, ועל כרחך תפרש טמאין לקרבן בין טמאין לאכילה או לא, א"כ למה אמר טמאה, יאמר ואם מן הבהמה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'. ועל כרחך שהכתוב מדבר במיני' הקרבין למזבח אלא שהן טמאין למזבח מחמת מום, וזהו שהכתוב מפרש אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', כל' שגורם טומאתה, שאירע בה אחד מן הדברים שלא יקריבו ממנה קרבן לה', כלומר שנפל בה מום קבוע. וכן הלכה, כמו ששנו בת"כ יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר, כשהוא אומר ואם בבהמ' הטמאה ופדה, הרי בהמה טמאה אמורה, הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשי' שיפדו. יכול יפדו על מום עובר, ת"ל אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'. יצא מום עובר שהוא כשר לקרב למחר, וכן פירש"י ז"ל בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה, ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימי' יוצאין לחולין בפדיון אלא א"כ הומתו. ועיקר מה שבא ללמד שיוצאין בפדיון לחולין כשהומתו, אבל שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון מפורש בשני כתובים שלפני זה וכמו שפרשנו, אבל יותר נראה בפשט הכתוב שמדבר על שתי דברי' ואם כל בהמה טמאה כפשוטו, ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'. גם כל שאינן מקריבין ממנו לה' אפי' טהורה לאכילה גם מן הכשרה להקרבה, אלא שלא יקריבו אותה לה' בעבור מום וכל דבר רע שאירע בה, כל אלה

הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן׃ (יב) וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה׃ (יג) וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־עֶרְכֶּךָ׃ (יד) וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם׃

דען פריסטער בריינגען. (יב) דער פריסטער זאָלל עס שעטצען, וויא גוט אָדער שלעכט עס זייא; בייא דער שעטצונג דעס פריסטערס זאָלל עס בלייבען. (יג) ווילל ער עס אלסדאַן לאָזקויפען; זאָ מוס ער צו דער שעטצונג דען פינפטען טהייל היניצולעגען. (יד) ווען יעמאנד זיין הויז אלס איין הייליגטהום דעם עוויגען צו עהרען, ווידמעט, זאָ זאָלל עס דער פריסטער שעטצען, וויא גוט אָדער שלעכט עס זייא; וויא דער

תולדות אהרן והעריך בכורות י"ג, ב'. תמורה ל"ב, א': כערכך ערכין י"ח, א': ואיש וכו' ב"ק ס"ח, ב'. ע"ז ס"ג, א': חולין ק"ל, א'. ערכין כ"ח, ב'. תמורה ט', א', וכ"ט ב':

תרגום אונקלוס

קֳדָם כַּהֲנָא׃ (יב) וִיפָרֵיס כַּהֲנָא יָתַהּ בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּפֻורְסָן כַּהֲנָא כֵּן יְהֵי׃ (יג) וְאִם מִפְרַק יִפְרְקִינַהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עַל פֻּרְסָנֵיהּ׃ (יד) וּגְבַר אֲרֵי יַקְדִּישׁ יָת בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וִיפָרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּמָא דִיפָרֵיס יָתֵיהּ כַּהֲנָא כֵּן

רש"י

בפדיון אלא אם כן הומתו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש [ת"כ] וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר

באור

בפדיון מן ההקדש ויוצאין לחולין, וכפי הנראה כן דעת רמב"ן ז"ל (פסוק כ"ז) ושם יתבאר עוד בעז"ה: והעמיד, המקדיש אותה. יעמידנה לפני הכהן שיעריך אותה: (יב) והעריך הכהן אתה, כמה היא שוה להמכר לצורך חולין והקונה נותן הדמי' הללו להקדש והיא יוצאת לחולין: בין טוב ובין רע, בין טובה לאכילה או למלאכה, כמו בריאות וטובות (בראשית מ"א ה'), ובין רעה כחושה ורעת תאר, שאי אפשר לומר לענין מום, שהרי בבעלת מום הכתוב מדבר: כערכך, כערך כך של ממון שיאמר הכהן, כן יהיה כסף מקנתה לכל הבא לקנות אותה מיד ההקדש, ואפי' סוחרי בהמות אומרי' שהיא שוה יותר, נמכר על פי ערך הכהן, וכן אין לגרוע מערכו, וגזרת הכתוב הוא: (יב) ואם גאל יגאלנה. למעלה דבר בשאר כל אדם, שמשלמי' מה שהעריך הכהן וכאן מדבר במקדיש, וכן פירש"י ז"ל בבעלי' הכתוב מדבר להוסיף חומש, וכן במקדיש בית, וכן במקדיש שדה, וכן בפדיון מעשר שני, הבעלי' מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם, כל' שאז התחשוב שהמקרא הזה מדבר בכל אדם, מי שיגאלנה צריך להוסיף עוד חומש על ערכת הכהן, והכתוב שלמעל' מלמד שאין לשנות ממקח שגזר הכהן, לכן הוסיף לבאר הדבר במה שאמרו בבית ובשדה ובמעשר שני שמפורש בהם בכתוב שהבעלי' הם המוסיפי' חומש, ומלת יגאלנה מורה על זה, שאינו אלא בבעל כמ"ש (פסוק ט"ו): חמישתו, חמשית הכסף: על ערכך, על ערך כך של כסף שהעריך אותה הכהן הנזכר בפסוק שלפניו: (יד) ביתו, וכל נכסיו בכלל, כשמקדיש ביתו או מה שיש לו ורוצה לגאל מוסיף חומש. כמו ששנו בת"כ, ואחשוב שפרט ביתו, ללמדנו ששוה דין בית לדין כל הנכסי', כי למטה בענין מלמד דין שדה אחוזה, שאם לא נגאלה מן המקדיש הוא חרם לכהנים ואינה יוצאת ביובל, ולפי שדין בתי החצרי' היא כשדה הארץ, היינו אומרי' שהמקדיש ביתו ומכרה הגזבר לאיש אחר, יהיה ביובל קדש לכהן, לכן פרט דין הבית להשוותו לכל ההקדשות שנגאלין לעולם ונמכרין לעולם, ויוצאין ביובל, ובמשנה (ערכין פ"ט ז') שנו בתי חצרים וכו' ויוצאין ביובל, וזה מפורש וביובל יצא (פרשה כ"ה ל"א),

(טו) וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ
וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה
לוֹ׃ חמישי שביעי
(טז) וְאִם ׀ מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ
לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע
חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כָּסֶף׃
(יז) אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ

ת"א המקדיש ב"מ ל"ד, ב'. תמורה ט', ב': משדה קדושין ס"ח, א'. ערכין י"ד, א', וכ"מ ה': זרע קדושין ס"ח, א'. ב"ב ק"ג, א': ערכין ה', א', ות' ב', וי"ד א', וכ"מ: משנת ערכין כ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

פריסטער עס שעטצט, זאָ זאָלל עס בלייבען. (טו) ווילל דער הייליגענדע זיין הויז לאָזקויפֿען, זאָ מוס ער דען פֿינפֿטען טהייל דער שעטצונג נאָך הינצו לעגען, אלסדאן איזט עס ווידער זיין. (טז) ווען יעמאנד פֿאָן זיינעם ערבאייגענטהימליכען פֿעלדע איין שטיק דעם עוויגען צו יעהרען הייליגט, זאָ ריכטעט זיך דיא שעטצונג נאך דער אויסזאאט: דיא אויסזאאט פֿאָן איינעם המר גיערסטען פֿיר פֿינפֿציג שקל זילבער. (יז) האט ער זיין פֿעלד גלייך נאך דעם יובליאהר געהייליגט, זאָ בלייבט עס בייא דיזער שעטצונג.

תרגום אונקלוס

יְקוּם: (טו) וְאִם דְּאַקְדֵּישׁ יִפְרוֹק יָת בֵּיתֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמֵשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי לֵיהּ: (טז) וְאִם מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ גְּבַר קֳדָם יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ לְפוּם זַרְעֵיהּ בֵּית זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף: (יז) אִם מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ

רש"י

כל אדם: (טו) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלי' כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחל' היובל ואם בא לגאל באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכר' בדמי' הללו לאחר ועומד' ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורו' וכשהיא יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלק' ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (טז) אם משנת היובל יקדיש וגומר. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה

באור

ושם פרשנוהו ע"פ ברייתא דת"כ כפי פשוטו, אבל בגמרא אמרו אחר שהוקשו לשדה אחוזה מקרא שאינו צריך הוא, ואמרו לא נצרכה אלא למקדיש וגאלה אחר מיד הקדש. הגיע יובל ולא נגאל, חוזר לבעלי' ביובל, וזהו עצמו מה שחדשנו כאן בפשט הכתוב: קדש לה', לבדק הבית: כן יקום, יהיה לו תקומה לקונ' אותו, שיהיה שלו: (טו) יגאל את ביתו, ירצה שבבעלים נופל ל' גאולה, ובשאר כל אדם ל' קנייה. כי מלת גאולה נופל על דבר שהיה ברשות בעליו, ובא לרשות אדון אחר, כשיוצא מיד האדון ושב לבעליו, נגאל מיד שהיה תפוס בו. אבל כשאינו שב לבעליו אינו גאולה, שהרי הוא עדיין ברשות אחר לא בידו ולא ביד קודנו: והיה לו, לקנין, והרי הוא שלו, ובשדה אמר וקם לו (פסוק י"ט), אולי שבעל שדה יתכן לבון וקם, שהוא לדור דור, אבל בית אפשר שיפח ויחרב לא נאמר עליו ל' תקומה: (טז) ואם משדה אחזתו, שירש מאביו או מאמו, והיה ערכך לפי זרעו, לא כפי שווייה, אחת שדה טובה אחת שדה רעה. פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלי', כך גזרת הכתוב. מפי' רש"י ז"ל: חמר שערים. מקום שיוכל לזרוע עליו חומר שעורי' וכ' רא"ב"ע ז"ל כתוב כי עשרת הבתי' חומר (יחזקאל מ"ה י"ד), ושם כתוב האיפה והבת (שם שם י"א), והוא זרע איפת שעורי' בחמש' שקלי', וזו גזרת המלך כדמי הערך: (יז) אם משנת היבל. זה שאמרתי בחמשי' שקל כסף, אין זה אלא אם משנ' היובל ואילך יקדיש שדהו, מיד אחר שעברה שנת היובל הקדיש שדהו. ומכרה הגזבר על מ"ט שנים על היובל הבא, אז יתן הקונה כערך האמור חמשים שקל כסף בעד זרע חומר שעורים. וזה כערכך יקום, כלומר אם יתן כערך כך מעות, יקום השדה לקונה

כערכך יקום: (יח) ואם־אחר היבל יקדיש שדהו וחשב־לו הכהן את־הכסף על־פי השנים הנותרת עד שנת היבל ונגרע מערכך: (יט) ואם־גאל יגאל את־השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף־ערכך עליו

ת"א אחר שם שם: וחשב ערכין י"ד, ב', וכ"מ ה': ונגרע שבת ע"ז, ב'. ערכין כ"ה, א': ויסף ברכות מ"ט, א'. שבת קכ"ח, א'. ערכין נ"א, ב'. פסחים ל"ה, ב'. קדושין א'. א', וי"א ב', ונ"ד ב'. ב"מ נ"ד, בכורות י"א, א', ונ' ב'. ערכין ל"ג, א':

תרגום אשכנזי

(יח) האט ער עס שפעטער נאך דעם יובעליאהר געהייליגט, זא רעכנעט דער פריסטער דאז געלד נאך דען יאהרען, דיא נאך ביז צום יובליאהר איבריגזינד, אונד אלזא געהט פאן דער שעטצונג עטוואס אב. (יט) ווען נון דעריעניגע דער דאז פעלד געהייליגט האט, עס ווידער איינלאזען וויל, זא מוס ער דען פינפטען טהייל דער שעטצונג נאך הינצוטהון, אלסדאן

תרגום אונקלוס

כפורסניה יקום: (יח) ואם בתר יובלא יקדיש חקליה ויחשב ליה כהנא ית כספא על פום שניא דאשתארא עד שתא דיובלא ויתמנע מפורסניה: (יט) ואם מפרק יפרוק ית חקלא דאקדיש יתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויקום ליה:

רש"י

ובא זה לגאול מיד: כערכך יקום. כערך הזה האמור יהיה. חמשי' כסף יתן: (יח) ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהת ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון: (יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא

באור

אותו עד היובל, כמו וקם לו (פסוק י"ט), אבל רש"י ז"ל פי' כערכך יקום, כערך זה האמור יהיה, חמשים כסף יתן, תרגם יקום על משפט הערך, שקיים הערך האמור בענין, ולרב"ע ז"ל אמר ואם משנת היובל, בעצם השנה, פי' כן בעבור הכתוב הסמוך ואם אחר היובל ואינו כן כמו שנבאר, ולדבריו יותר נכון לומר אם בשנת היובל: (יח) ואם אחר היבל. אחר שעברו מספר שנים אחר היובל, לא בשנה דסמוך שאחר היובל, אלא מופלג משנת היובל. ולמד מעניינו שאמר על פי השנים הנותרות, ואם הקדיש מיד אחר היובל, כל השנים שלמים, גם שנת היובל עצמו איננו מהמספר השנים הבאות, אבל רש"י ז"ל פי' אם הקדישה משנת היובל, ונשתהה ביד הגזבר ובא זה לגאלה אחר היובל, ואע"פי שדבריו ישרי' שאין חלוק בין אם הקדיש' מיד או אחרי כן, אלא הכל תלוי בזמן במכיר', פשט הכתוב הוא שהקדישו אחר היובל ומופלג ממנו, וידענו שגם אם מכרה הגזבר מיד יש גרעון לשנים שעברו: את הכסף. שנותן בעד השדה: על פי השנים, כפי חשבון, כיצד הרי קצב דמיה של מ"ט שנים חמשי' שקל, הרי שקל לכל שנה, ושקל יתר על כלם, והשקל מ"ח פונדיונין שקל ופונדיון לשנה, אלא שחסר פונדיון אחד לכלן, ואמרו רבותינו ז"ל שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט, והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשני' הנותרו' עד שנת היובל, לשון רש"י ז"ל: ונגרע מערכך, מנין השני' שמשנת היובל עד שנת הפדיון מפי' רש"י ז"ל, ואין לך לומר שהוא מקרא שאינו צריך, שהרי אמר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות עד שנת היובל, שהיה אפשר לטעות בענין הכתובי' שתשלם תמיד חמשים שקלים, אם משנת היובל, או אם אחר היובל ישלם הערך האמור בעבור השני' הנותרו', גם אם מעט יהיו, לכן הוסיף ונגרע מערכך, בעבור השנים שעברו משנת היובל עד שנת הפדיון והודיע הכתוב שבשדה לפעמים נגרע מערכך, ולפעמים יוסיף עליו אם יגאלנו המקדיש כמבואר בפסוק הסמוך: (יט) ואם גאל, למעלה דבר במכירה שהוא לאיש אחר, ועתה

וְקָם לוֹ׃ (כ) וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר לֹא־יִגָּאֵל עוֹד׃ (כא) וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ ששי (כב) וְאִם אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃

ת"א ואם לא שם כ"ה, ב': מכר שם כ"ו, א': לא יגאל שם ע"א, א': והיה וכו' שם י"ד, ב', יכ"ח ב', וכ"ט א', ול"ג, א': ביובל שם כ"ה, ב': כשדה סנהדרין פ"א, א' ערכין כ"ט, ול"ד א': לכהן ב"ק ק"ט, ב'. ערכין כ"ה, ב'. וס"א ב': שדה וכו' גיטין מ"א, א'. ב"ב ע"ב ב', ערכין ס"ד, א', וכ"ו ב':

תרגום אשכנזי

בלייבט עס איהם. (כ) לאזט ער עס אבער ניכט איין, אדער מאן פערקויפט דאז פעלד אן איינעז אנדערן, זא קאן עס ניכט מעהר איינגעלאזט ווערדען. (כא) ווען אלזא דאז פעלד אים יובליאהר ווידער פרייא ווירד, זא איזט עס דעם עוויגען הייליג, וויא איין פעלד דער פערבאננונג (נעמליך וויא איין פעלד דאז מאן פאלליג הינגעגעבען האט, וואפאן וייטער פארקאממען ווירד); דעם פריסטער זאלל דיזעס אלז זיין אייגענטהום צופאללען. (כב) האט ער אבער דעם עוויגען צו

תרגום אונקלוס

(כ) וְאִם לָא יִפְרוֹק יָת חַקְלָא וְאִם זַבִּין יָת חַקְלָא לִגְבַר אוֹחֳרָן לָא יִתְפְּרֵיק עוֹד׃ (כא) וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ בְּיוֹבְלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כַּחֲקַל חֶרְמָא לְכַהֲנָא תְּהֵי אַחְסַנְתֵּיהּ׃ (כב) וְאִם יָת חֲקַל זְבִינוֹהִי דְּלָא מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃ (כג) וִיחַשֵּׁב

רש"י

יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה [במדב' י"ח] אף זו תתחל' לכהני' של אותו משמר שיוה"כ של יובל פוג' בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'.

באור

מלמד על משפט הגאולה, ונגאלה בבעלי' כמ"ש (פסוק י"ג), וכאמרו המקדיש אותו, שחוזרת לרשותו, ואינו חוזרת עוד ביובל לרשות הקדש, אבל אחר הקונה מיד ההקדש אוכל פירות עד היובל, וכשמגיע היובל חוזרת לרשות הקדש. כמפורש בפסוק הסמוך: ויסף, יוסיף חומש על הקצבה הזאת, ל' רש"י ז"ל, כלומר לא בלבד כשגואל משנת היובל בלי גרעון שמוסיף חומש גם כשגואל אחר היובל, ונותן על פי השנים הנותרות, כפי הדמים שהוא משלם. כן מוסיף החומש, וכסף ערכך כולל חמשים שקלים, שקל ופונדיון לשנה שנה: (כ) ואם לא יגאל, המקדיש את השדה קודם שנת היובל: ואם מכר, הגזבר את השדה לאיש אחר, לא יגאל עוד, כלומר לא תבוא עוד ברשות הבעלים, וכמו שאמרנו שלשון גאולה נופל על חזרת הדבר למשפטו הראשון, כי אם לא נגאלה ולא נמכרה, כבוא היובל ועדיין היא בידי ההקדש דינה כדין שדה החרם, לא תגאל עוד, ואם מכרה בין יובל ליובל, ותצא בשנת היובל מיד הקונה כדין כל שדה אחוזה היוצאת ביובל, לא תשוב לרשות בעליה. אלא והיה השדה בצאתו וגו': (כא) והיה השדה בצאתו ביבל, מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהן ביובל לשון רש"י ז"ל וכמו שפרשנו (פסוק כ'): קדש לה', לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר, אלא כשדה החרם הנתן לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח י"ד), אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: תהיה אחזתו, מה שהיה אחוזתו של מקדיש, יהיה עתה לכהן לנחלה, וכן פי' רמב"ן ז"ל תהיה אחוזתו, של מקדיש: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו' חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה, ששדה מקנה אינו מתחלק לכהנים ביובל, לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל, שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים,

(כג) וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃
(כד) בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ אֲחֻזַּת

ת"א וחשב שם י"ד, ב': במכסת שם שם: ונתן חולין קל"ט, א': בשנת ערכין כ"ו, א': לאשר ערכין כ"ו א':

עהרען איין פעלד געהייליגט, דאז ער געקויפט האט, אונד ניכט זיין ערב-אייגענטהום איזט; (כג) זא רעכנעט איהם דער פריסטער דיא זוממע דער שעטצונג ביז צום יובל-יאהר, אונד ער גיבט דיזע שעטצונג אלזא גלייך, אלס איין הייליגטהום, דעם עוויגען צו עהרען. (כד) אים יובליאהר אבער פעללט דאז פעלד ווידער דעמיעניגען צו, פאן וועלכעם ער עס געקויפט האט, נעמליך דיעססען אייגענ-

תרגום אונקלוס

לֵיהּ כָּהֲנָא יָת נְסִיב פּוּרְסָנֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יָת פּוּרְסָנֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ (כד) בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יְתוּב חַקְלָא

רש"י

חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישו אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה. ואם לא יגאל וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדיש ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות

באור

תפי רש"י ז"ל: אשר לא משדה אחזתו, אין זה יתור לשון, שלפעמים יהיה שדה מקנתו, וגם יהיה לו לאחוזה, כגון שקנה השדה מאביו או מאחד ממורישיו והקדיש' בחיי המוריש, והייתי אומר שהוא שדה מקנה ויצא ביובל, לכן אמר אשר לא משדה אחוזתו, שקנה אותו ממי שאינו יורשו, פרט אם קנהו מאחד ממורישיו. שראוי להיות לו לאחוזה, דינו כדין שדה אחוזה שהוא לכהן, וכן שנינו בערכין (פ"ז ה'): (כג) וחשב לו הכהן. לענין הגאולה והמכירה דינה כדין מקדיש שדה אחוזה שאמר למעלה (פסוק ט"ז), והיה ערכך לפי זרעו זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף. אם טובה ואם רעה. וכן נגאלת כפי השנים שאם הקדישה אחר היובל יגרע מערך זה כפי השנים שעברו כמבואר, (פסוק י"ח), ככה מקדיש שדה מקנתו וחשב לו הכהן, כלו' על פי השני' הנותרות עד שנת היובל וזהו שאמר את מכסת הערכך עד שנת היובל, כי לדעתי מלת מכסת כמו חלק, חלק הערך של חמשים שקל כסף, המגיע לשנים הנותרות, שקל ופונדיון לכל שנה, וכן במכסת נפשות וגו' תכוסו על השה (שמות י"ב ד'), כפי חלק המגיע למאכל הנפשות תחליקו על השה, וכן כל ל' מכס חלק, כמו בפרשת מלחמת מדין: הערכך, כמו הערך, והוא הערך האמור למעלה והיה ערכך וגו' בחמשים שקל כסף, ועל כן באה ה"א הידיעה, ויפה תתפרש לפרושנו על מלת ערכך (פסוק ג'), שהכ"ף כמו כך או ככה, שאילו הכף כנוי לא תתכן ה"א ידיעה עם הכנוי. וא"כ בשתי מלות מכסת הערכך כולל הכתוב כל האמור למעלה בגאולת שדה אחוזה, וכן אמר רש"י ז"ל אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובי' לשדה אחוזה: ונתן, לדעתי בא על שדה אחוזה ועל שדה מקנה, לפי שאמר בשדה אחוזה שהיא ביובל כשדה החרם לכהן, שמא תאמר שגם כסף הערך כשגואל את השדה יהיה לכהן שהרי בשדה אחוזה לא אמר הכתוב לה' יתן מעות הערך, לכן זכר בסוף שיתן כסף הערך קדש לה', שיהי' לגזבר להקדש בדק הבית לא לכהן: ביום ההוא, שיתננו, בין שנותן ערך שלם בין שגואל אחר היובל ונגרע מערכו, תמיד הוא קדש לה': (כד) בשנת היבל, בין שפדה המקדיש, ובין שמכר הגזבר את השדה לאחר, ובין שבבוא היובל היא ביד ההקדש, ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אינו מתחלקת לכהנים, וכן אינו לאחוזה לקונה מיד ההקדש, ולא תאמר שהדיוט הקונה מהדיוט מספר שני תבואות הוא מוכר, והשדה יוצא ביובל כמבואר בפרשת בהר סיני אבל הקונה מיד ההקדש הוא לו לחלוטין, אלא השדה ישוב לאשר קנהו מאתו, ולפי שלפעמים קונהו מיד קונה

הָאָֽרֶץ׃ (כה) וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּֽׁקֶל׃ (כו) אַךְ־בְּכוֹר אֲשֶׁר יְבֻכַּר לַֽיהוָה בִּבְהֵמָה לֹֽא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־

ת"א וכל ערכך בכורות י', ב'. ערכין ד', א', וז' ב': אך בכור בכורות ט"ו, ב': לא יקדיש ערכין כ"ט, א'. תמורה כ"ה, א':

טהימליכעס גרונדשטיק עם איזט. (כה) אללע שעטצונגען געשעהען נאך דעם שקל דעם הייליג־טהומס: צוואנציג גרה אויף יעדען שקל גערעכ־נעט. (כו) דאז ערסטגע־באָרנע שטיק, וועלכעס דורך דיא ערסטגעבורטה דעם עוויגען געווידמעט

תרגום אונקלוס

לִדְזַבְנֵיהּ מִנֵּיהּ לְדִי לֵיהּ אַחְסָנַת אַרְעָא׃ (כה) וְכָל פּוּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין יְהֵי סִלְעָא׃ (כו) בְּרַם בּוּכְרָא דִּי יִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדִּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם תּוֹר אִם אִמַּר

רש"י

וזהו בעלים הראשונים שמכרו למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב אל הבכור

באור

אחר, ושמא תאמר שגזרת הכתוב הוא שישוב לאשר קנהו מאתו, הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ, שאין זה אלא אם הוא אחוזת האיש שקנהו מאתו, אבל קנה מיד קונה ישוב לבעליו הראשונים שהוא אחוזתו, אבל רש"י ז"ל פי' פן תאמר לאשר קנהו זה הלוקח האחרון מאתו, וזהו הנזכר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש, כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש, לשון רש"י ז"ל. הוצרך לזה לפי שהערכין שמעריך הכהן. כגון והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע (פסוק י"ב), וכן והעריכו הכהן בין טוב ובין רע (פסוק י"ד), הרי מה שקוצב הכהן צריך לתת, ומה צורך לומר מקרא זה, לכן פי' שמוסב על הערכין שקצבה התורה במספר שקלים, כגון ערך נפשות וערך שדות, שהשקלים הללו הן שקל הקדש, שכל שקל מהן הוא עשרים גרה, וכמו שפי' להלן במחצית השקל, ובפדיון בכור, וכאותן שקלי הקדש כן שקלי הערכין. ורא"ם ז"ל לא פי' כן: עשרים גרה, שם מטבע קטנה, אולי שבעב' כן נקראת גרה מלשון מגוררות במגרה (מלכי' א' ז' ט'), וכמו מעלת גרה (פרשה י"א ג'), שהיא הכסיפה, אבל שקל הוא מלשון משקל. ואינו מלואם, וכמה מיני שקלים יש הוצרך לומר שהשקלים האמורים בערכין הכונה על שקל הקדש שיש בו עשרים גרה: (כו) אך בכור, לפי הפשט אני אומר בעבור שכל הפרשה הזאת מדברת מהקדשות לבדק הבית, וקראן בלשון הקדש קדש לה', כמו ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה' (פסוק י"ד), ואם משדה אחוזתו יקדיש איש לה' (פסוק ט"ז), ועדיין לא נאמר שהבכור קרב למזבח, כי להלן כתוב קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שמות י"ג ב'). ואפשר שיקדישנו לבדק הבית, לכן אמר בפרשה זו אך בכור אשר יבכר לה' בבהמה כמו שצויתיך, לא יקדיש איש אותו, כמו בית ושדה אחוזה, כי אם שור אם שה הוא הראוי למזבח, לה' הוא קרבן לה' הוא. ולבד בבכור הוצרך לומר כן שאילו שאר הקרבנות שהם שקדשום בפיו לעולה לחטאת לאשם או לשלמים, כבר אמר למעלה ואם בהמה אשר יקריבו ממנו קרבן לה' וגו'. אבל בכור שאינו אלא קדוש מרחם. בא ללמדנו שאין קדושתו לבדק הבית, ובמשנה תורה באר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך תקדיש לה' אלהיך לא תעבוד בבכור שורך (דברים ט"ו י"ט), כפי הפשט בא ללמד שיקדישנו בצאתו מרחם להיות בכור ושיקרב על המזבח בקדושת בכור. לא שימתין וישתמש בו, ואח"כ יקדישנו, אלא לא תעבוד בבכור שורך וגו', כי תקדישנו מיד בפיך, וכן דעת ר' עקיבא דתניא מניין לנולד בכור בעדרו שמצוה להקדישו שנאמר הזכר תקדיש. כן נראה לי. אבל רש"י ז"ל פי' לא יקדיש איש אותו, לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו, וכן אמר רמב"ם ז"ל לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר, כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור. והוא כדעת ר' ישמעאל בברייתא כתוב א' אומר לא תקדיש, וכתוב א' אומר תקדיש, הא כיצד אמור מעת' מקדישו

שׁוֹר אִם־שֶׂה לַיהוָה הוּא׃ (כז) וְאִם בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה בְעֶרְכֶּךָ וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃ (כח) אַךְ כָּל־חֵרֶם

תולדות אהרן אם שור זבחים ס"ח. ב': ואם בבהמה מנחות ק"א, א', א': ואם לא בכורות י"ב, א': אך כל ערכין כח, ול"ג א':

איזט, קאַן ניאמאנד היילינגען: עס זייא רינד אָדער קליינעס פֿיה, זאָ געהאָרט עס אָהנעהין דעם עוויגען. (כז) איזט עס איין אונריינעס פֿיה, זאָ ווירד עס אום דען שעטצונגספרייז לאָזגעקויפֿט: מאַן לעגט אבער דען פֿינפֿטען טהייל דאצו; ווירד עס אבער ניכט איינגעלאֶזט, זאָ קאַן מאַן עס פֿיר דען שעטצונגספרייז פֿערקויפֿען. (כח) אללעס פֿערבאננטע אבער, וועל-

תרגום אונקלוס

דַיְיָ הוּא׃ (כז) וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ׃ (כח) בְּרַם

רש"י

שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל. על ידי בעלים [ת"כ]: ונמכר בערכך. לאחרים: (כח) אך כל חרם וגו'. נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני

באור

אתה הקדש עליו ואי אתה מקדישו הקדש מזבח. ואין הדרשה כנגד פשט הכתוב, שגם מסדרא שוה הבכור לכל הקרבנות, שאי אפשר לשנותן מקרבן לקרבן, והרמב"ן ז"ל כתב על דברי רש"י ז"ל והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו, כי אם הוא שור או שה לה' הוא מעצמו והנה הוא כמו שלילות, ובמשנה תורה שנאמר תקדיש לה' אלהיך, ענינו שיהא קדש ותנהוג בו קדושה. ולא ידעתי מאין הפשיטות הזה שאין צורך להקדיש אותו. אם רבותינו אמרו שמצוה להקדישו וכן משמע מלשון קדש לי כל בכור, גם דבריו בפשטי הכתובים הללו אינן מתוקנים: יבכר לה'. אשר יולד ראשון שהוא לה'. כמו שפירש להלן קדש לי כל בכור פטר כל רחם וגו', ומלת יבכר מבנין פועל, ומן הפעל מנאמו לחדשיו יבכר (יחזקאל מ"ז י"ב), יוצא בכורי פרותיו, וכן יבכר שנולד ראשון, ואמרו רבותינו ז"ל שבא ללמד שאינו בכור עד אשר יבכר, כשנבכר יצא מרחם אמו, אבל קודם שיצא מרחם יכול להקדיש העובר אם זכר יהיה לעולה או לשלמים שנדר להביא מכאן אמרו מערימין על הבכור להפקיעו מכהן לשלם בו חובתו: (כז) ואם בבהמה הטמאה, אין המקרא הזה מוסב על הבכור, שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך, וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה, והוא מתנה לכהן ואינה להקדש, אלא הכתוב מוסב על ההקדש, שהכתוב שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה, וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית, לשון רש"י ז"ל אבל לפי פשוטו של כתוב מוסב על מקרא שלפניו, ומדבר בפטר חמור, שכן מצינו במקום אחר, ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (במדבר י"ח ט"ו), ואינו אלא פטר חמור, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (בכורים פי"ב ב' וג'), וכן כאן ואם בבהמה הטמאה שהוא החמור שראוי לו לפדותו בשה ולתת אותו לכהן, והחמו' מותר לבעליו, ואם אינו פודהו בשה כאמר וערפתו (שמות י"ג י"ג), שיהרגהו בקופיץ, ואם לא פדהו בשה, אלא הקדישו לבדק הב"ה, קדושת הקדש חל עליו, וצריך שיפדנו כפי שוויו בערכך ויוסיף חומש, ואם לא יגאלנו ה"א עצמו ימכר לאחרים, וצריך שיתן גם לכהן שה פדיונו ולא תאמר אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, שהרי גוף החמור שלו הוא, ואין לכהן עליו אלא שה, וכשנותן לו השה יהיה החמור לבעליו. כך נדמה לי, ולא מצאתי בהלכות סתירת דבר זה, גם לדעת רמב"ן ז"ל סמוך למקרא שלפניו, שאם הקדיש פטר חמור ופדה בערכך, ומקרא שלמעלה מדבר בבהמה טמאה ממש, גם מטהורה בעל מום אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', וכמ"ש (פסוק י"א): ואם לא יגאל, ע"י הבעלים: ונמכר בערכך, לאחרים בלי תוספות חומש על הערך: (כח) אך כל חרם, נחלקו רבותינו בדבר, יש אומרים סתם חרמים להקדש, ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח י"ד), בחרמי כהנים, שפירש ואמר הרי זה לכהן, ויש שאמרו סתם חרמים לכהן;

אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָֹה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָֹה׃ שביעי (כט) כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן־הָאָדָם

ת"א מכל וכו' שם ע"א, ב': בהמה שם שם: לא ימכר וכו' זבחים ט', א'. בכורות ל"ג, ה'. תמורה ה', א', ב"מ מ"ג א'. בכורות ל"ה ב': לה' קדושין כ"ג, ב': כל חרם סנהדרין פ"ח, א'. בכורות ל"ג, א'. ערכין כ"ח, ב' וכ"ט. תמורה שם, ול"ג א':

כעם יעמאנד דעם עוויגען צו עהרען אן מענשען, פיה אדער אייגענטהימליכעס גרונדשטיק אלס פער־באננטעט גוט ווידמעט, זאלל וועדער פערקויפט נאך איינגעלאזט ווערדען: אללעס פערבאננטע איזט איין היילגטהום דער ערסטען קלאססע, אונד איזט דעם עוויגען. (כט) איין יעדער מענש, דער אלס איין פערבאננ־טער פעראורטהיילט

תרגום אונקלוס

כָּל חֶרְמָא דִּי יַחְרֵים גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דִּי לֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרִק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ (כט) כָּל חֶרְמָא דִּי יִתַּחְרַם מִן אֱנָשָׁא לָא

רש"י

מקיים כל חרם בישראל לך יהיה [במדבר י"ח] בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן [ת"כ]: לא ימכר ולא יגאל. אלא ינתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים [ערכין כ"ט] שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה: מאדם. כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים [ערכין כ"ח שם]: (כט) כל חרם אשר

באור

לא ימכר ולא יגאל, אלא ינתן לכהן, לדברי האומר סתם חרמים לכהנים. מפרש מקרא זה לסתם חרמים, והאומר סתם חרמים לבדק הבית, מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן, וחרמי גבוה נפדים, כל זה מפי' רש"י ז"ל ודבריו מפורשים במשנה ובברייתא, ואם כן מקדיש לבדק הבית או מחרים לבדק הבית דין אחד להם ואע"פי שמלת חרם, הוא על גוף הדבר, שזהו ענינו לשון גזרה, הואיל ואין שייך לבדק הבית כי אם מעות, על דעת זה החרים שיפלו המעות לבדק הבית, אבל חרמי כהנים שהן חרם בגוף שמדבר מתנו בפסוק זה, גוף הדבר מוחרם לא ימכר ולא יגאל, אלא לכהן הוא לעשות בו כחפצו, ומשבא ליד כהן הרי הוא כחולין: כל חרם קדש קדשים הוא לה', לפיכך החמי' הכתוב בחרם, אע"פי שהוא לכהן, כי המחרים לשמים, ואפילו למי שאמר שאין החרם לכהנים עד שיפרש לכהן, כוונת המחרים להוציא דבר זה מרשות חול להיות קדש לה' ולמשרתי ביתו, נעשה הדבר קדש קדשים כעולה וכחטאת, ולכן כל זמן שהוא תחת יד המחרים, אסור בו כמו בדבר שהוא ק"ק, אלא שהוא ב"ה נתן את החרמים ומתנה לאהרן, כמו שאמר כל חרם בישראל לך יהיה, כמו שנתן להם משלחנו בשר הקדשים וכן התרומה, וביד הכהנים נעשה כשלהם ויוצא להולין. ויוכל המחרים לקנותו מידם, ואולי גם המחרים לבדק הבית, המועל בו קודם פדיון עונשו קשה מן המועל בשאר הקדש, ולכן בכל הפרשה לגבי ההקדשות אמר קדש לה'. ואצל החרם אמר קדש קדשים הוא לה', אבל חז"ל למדו מזה שחרם חל על קדשי קדשים ועל ק"ק, כמו ששנינו (ערכין פ"ח ו'): מכל אשר לו, דבר שקנוי לו קנין הגוף, כמו מטלטלין ושדות ובהמה ועבדו ושפחתו הכנענים, שהן כלם קנין כספו, וכמ"ש בפי' וכהן כי יקנה נפש קנין כספו (פרשה כ"ב י"א), ועליהן אמר כאן מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו. ולפי שהן ככסף חל עליה קדושת דמים, ולכן כשהחרימם להקדש נפדין ונמכרין, וכשהחרימן סתם או לכהנים, משבאו ליד הכהן הן כספו של כהן וחולין גמורים, ויוכל לקנותן מיד הכהן, אבל

לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ (ל) וְכָל־מַעְשַׂר

וואָרדען, קאן ניכט לאָז־געקויפט ווערדען, זאָנדערן מוס שטערבען. (ל) אללע צעהנטען דעס לאנדעס, פאָן זאאט אונד בוימפריכטען זינד דעם עוויגען:

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרֵיק אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ (ל) וְכָל מַעְשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא

רש"י

יחרם וגו'. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום [ת"כ]: מות יומת. הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך: (ל) וכל

באור

אין אדם מחרים דבר שאינו שלו, כגון שהחרים בנו ובתו ועבדיו ושפחתו העברים או שדה מקנתו. שאין גופן שלו, אם החרים לא אמר כלום: (כט) כל חרם, לפי הפשט בפסוק שלפניו דבר אם יחרים איש מכל אשר לו, וכאן לא אמר מכל אשר לו, אלא אשר יחרם מן האדם שהוחרם גוף האדם, לא בעבור שהוא מקנת כסף, אלא שההרימוהו אותן שהכח בידם להחרים גוף האדם לשמים וזהו חרם מלך וב"ד הגדול שמצוה לשמוע אליהן, ונאמר כל איש אשר ימרה את פיך יומת (יהושע א' י"ח), וכן והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן וגו' ומת האיש ההוא (דברי' י"ז י"ב), ואם המלך וב"ד הגדול הסכימו שמי ומי העושה זאת יחרם לה', חל החרם על גוף העושה ואין לו פדיון דמים. אלא מות יומת, וכן מצינו שצוה יהושע ביריחו והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה' רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית וגו' (יהושע ו' י"ז), לכן אפילו הבהמות בה מעמים אחרים שאין עליהן גזרת לא תחי' כל נשמה חרם הם ומות יומתו, ואמר וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבוא (שם שם י"ט), וכן וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א ב'), ונאמר וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם (שם שם ג'), הרי שהמלך והעדה יכלת בידם להחרים גוף האדם לשמים אין לו תקנה ואין פדיון, אלא מות יומת. אבל כסף וזהב שהם מחרימים יבוא לאוצר בית ה', ועל זה אמר כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, ונאמר וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (עזרא י' ח'), החרימו לבד הרכוש לא בעליהן, שאם החרימו גם האדם היו חייבין מיתה, אבל נוו שיבדל מקהל הגולה, וזה היה הענין בשאול ויהונתן ביום מלחמה אמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאויבי (שמואל א' י"ד כ"ו), שהיה זה חרם בעצת המלך והשרים, וכאשר שגג יהונתן ואכל היה נהרג, לפי שאין פדיון לחרם אשר יחרם מן האדם, לולי שהצילוהו העם ואמר ויפדו העם את יונתן ולא מת, (שם שם מ"ט). ועיקר דבר זה למדתי מפי' רמ"בן ז"ל, וזהו גם דעתו בפשט הכתוב הזה, והוסיף לומר שאנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה, והוכו כלם לפי חרב כנזכר בכתוב, אין הסברא נותנת שעשו כל עדת ישראל רעה גדולה כזו להמית אנשים רבים מישראל שאינן חייבים מיתה, ופנחס היה שם, ועל פיו נעשה הכל, אבל שבועת העדה היא החרם. שאמר עליו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, וכן מצא הרב ז"ל באגדה בילמדנו תניא ר' יעקיבא אומר החרם הוא השבועה, והשבועה היא החרם, אנשי יבש גלעד עברו על החרם, ונתחייבו מיתה. ואמר הרב ז"ל נגוד שזה היה טעותו של יפתח, כי חשב כמו שנגיד ישראל יוכל להחרים והעובר על חרמו יומת, כן בידו לדור לעשות מאיש או אשה עולה או זבח לה' ויחול הנדר, וטעה טעות גדולה, כי החרם יהיה על המורדים לכלותם או על העובר תקנתם וגזרתם, שתקנו ושגזרו לכבוד השם, לא חלילה לעולה או לזבח, כי תועבת ה' היא, וכמו שבארנו (פרשה כ' י"ג), לכך אמרו בת"ר שאפי' הקדש דמים לא היה חייב, והדברים ברורים. ורש"י ז"ל פי' כל חרם אשר יחרם. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום, כי מות יומת, הרי הולך למות לפיכך לא יפדה, אין לו לא דמים ולא ערך, ואמר רמ"בן ז"ל שרבותינו נחלקו בדבר. יש דורשים כן, ויש מהם אומרים שהיא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כפר לפטרן, ושיתכן לדעתם ז"ל שהכתוב כולל דברים רבים. כמו לא תאכלו על הדם (פרשה י"ט כ"ו), וכמו שבארנו שם, וכמו לא יומתו אבות על בנים וגו' (דברים כ"ד ט"ז), שדורשים אותו בפיסול עדות הקרובים, ומפורש בכתוב עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות (ד"ה ב' כ"ה ד'), וכן מקרא כל חרם וגו' יכלול דין המעריך מחויב מיתה, ודין חרם מלך וב"ד

הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ (לא) וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ מפטיר
(לב) וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־

אלס איין הייליגטהום, דעם עוויגען צו עהרען. (לא) וויל יעמאנד פֿאָן זיינעם צעהנטען עטוואס לאָזקויפֿען, זאָ מוס ער דען פֿינפֿטען טהייל דינצו־זעצען. (לב) דיא צעהנטען פֿאָם רינדפֿיה, אונד קליינפֿיה, זאָ וויא עס אונטער דעם שטאבע דורכגעהט: זאָלל דאז צעהנטע שטיק דעם עווי־

ת"א הארץ שס ע"א, ב': ואם וכו' קדושין כ', ב'. ב"ק ס"ט, ב'. זבחים ו', א'. ערכין ל', ב': ואיש וכו' קדושין כ"ד, א'. ב"ק כ"ט, ב'. ב"מ כ"ב, ב': וכל מעשר בכורות נ"ג, א', ונ"ד ב', וס' ב': יעבור זבחים ט', א', ול"ז ב'. מנחות ו', א'. בכורות כ"א, ב', וכ"ז א', ומ"ח ב', ונ"ט ב'. תמורה כ"ט, א'. מעילה י"ג, א': **תחת** בכורות י"ב, א', ול"ד ב', ונ"ח, א': **העשירי** ב"מ ז', א', זבחים ט', א'. חולין קל"ו, ב', בכורות נ"ד, ב', ונ"ה ב', ונ"ט א':

רש"י

מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ. דגן: מפרי העץ. תירוש וילהר: לה' הוא. קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגומר [דברים י"ד]: (לא) ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר ונתת בכסף וגו' [שם י"ד]: (לב) תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה

תרגום אונקלוס

דְאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַיְיָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ (לא) וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְבַר מִמַּעְשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי׃ (לב) וְכָל מַעֲשַׂר תּוֹרִין וְעָאן כֹּל דִּי יַעֲבַר תְּחוֹת חוּטְרָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי

באור

הגדול: (ל) וכל מעשר הארץ מזרע הארץ, במעשר שני הכתוב מדבר. שנקרא קדש לה', שצריך לאכול אותו או כסף פדיונו בירושלים. אבל מעשר ראשון שניתן לבן לוי אחר שנטלה הימנו תרומת מעשר, הרי הוא חולין גמורין, כמו שכתוב ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במדבר י"ח כ"ז): מזרע הארץ, דגן: מפרי העץ, כמו ומפרי העץ, שהוא התירוש והיצהר: לה' הוא. קנאו השם, ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים, כמו שנאמ' ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך תירושך וגו' (דברים י"ד כ"ג). לשון רש"י ז"ל, כלומר שאינו לה' ממש כהקדשות ושיאסור עליך, אלא שהוא נתן אותו לך שתאכלנו בשמחה בעיר הקודש בירושלים, ואילו שעל כן הוסיף קדש לה' לפרש אמרו לה' הוא שאיננו לה' ממש לאסור לזרים, אלא שאין דינו כחולין הנאכלין בכל מקום, אך קדש לה' להאכל לפנים מן החומה: (לא) ואם גאל יגאל איש ממעשרו, ולא ממעשר חברו. הפודה מעשר של חברו אינו מוסיף חומש, ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים, כמו שנאמ' ונתתה בכסף (שם שם כ"ה), מפי' רש"י ז"ל, וא"כ מה שחסר להלן במשנה תורה נאמר כאן שכשיפדהו צריך שיוסיף חומש, ונזכר בפרשה זו לפי שמדברת בהקדשות שהגואל לעצמו צריך שיוסיף חומש, שכן הדין במעשר לפי שהוא קדש לה', כשהתרתי להלן ברחוק מקום לפדותו בכסף, צריך הוספת חומש: (לב) וכל מעשר בקר וצאן, לא מצינו בתורה מצוה מפורשת לעשר מעשר בהמה שנה שנה, כמו שפי' במעשר התבואות עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה (שם שם כ"ב), ובברייתא דת"כ אמרו מניין שמעשר בהמה באמור עשר שנאמ' העשירי יהיה קדש ור"י הגלילי לומד ממה שנאמר בבכור והעברת כל פטר רחם, וכאן נאמר כל אשר יעבור תחת השבט, ור' למדו מן אלה המצות הסמוך לו. ור' עקיבא למד עשר תעשר בשני מעשרות מדבר מעשר תבואות ומעשר בהמה, ולאחשוב שטעת ר' עקיבא היא פשט המקרא שאמ'

קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ (לג) לֹא יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא

תולדות אהרן קדש בכורות נ"ג, ב': לא יבקר שם י"ד, ב'. וכ"ו ב', וכ"ב ב' תמורה י"ג, א': המר שם שם:

גען געהייליגט זיין. (לג) מאן זאָלל קיינען אונ-טערשיד מאכען, צווישען גוטעם אונד שלעכטעם, אונד ניכטס אומטוישען: טוישט מאן עס אבער אום, זאָ מוס עס זעלבסט, אונד דאז דאפיר געטוישטע

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: (לג) לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וִיהֵא הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא

רש"י

אחד זה והעשירי וגו' בשבט לצובעו בסיקרא להיו' ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר

באור

עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. (שם שם כ"א), לדעתי נוה במקרא זה על שתי המעשרות, כי מלת זרעך על זרע הארץ, ועל זרע הבהמה, וכן מלת תבואת על שתיהן כי הדגן והבהמות תבואותיו של אדם הן, שמביאין לו הון ועושר, כמו להוסיף לכם תבואתו (פרשה י"ט כ"ה). ועל שתיהן אמר היוצא השדה שנה שנה שאם על זרע השדה יאמר היוצא משדך. או אשר תוציא שדך, אבל היוצא השדה ענינו כל היוצא על פני השדה למראה עיני האדם מדי שנה בשנה. זרעים שצמחו מחדש יוצאים על פני השדה. וכן וולדי הבהמות שנולדו מחדש יוצאין על פני השדה. ואחריו פי' דין שתיהן, על זרע הארץ אמר ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך תירושך ויצהרך, ועל מעשר בהמה אמר ובכורות בקרך וצאנך. שאין זה על בכורי פטר רחם לבד שהרי הבכור נאכל לכהנים, אבל כולל בכור ומעשר, וקרא גם למעשר בכור לפי שהוא החשוב מכל העדר. שנעשה קודש לה', כדרך אף אני בכור אתנהו (תהלים פ"ח כ"ח). וכן (פרש' י"ב י"ז) לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך וגו', סמך שתי המעשרות מעשר זרע הארץ ומעשר הבהמה הנאכלין לכל אדם. ועוד הוצרך לקראן בכורות לפי שמדבר על המובחרים שבמעשר, שהן להקרבה והבשר נאכל לבעלים, כי לפי שהמעשר חל על תם ובעל מום ומזוהם וכיוצא שפסולין למזבח כמ"ש (פסוק ל"ג), לכן כאן שמדבר על ההקרבה הוצרך לקרוא אותן ובכורות בקרך וצאנך. כך נ"ל: כל אשר יעבר תחת השבט. אע"פי שקראתים בכורות בקרך וצאנך. אל תאמר שהמעשר צריך להיות מובחר העדר, אלא יהיה בכל אשר יעבור תחת השבט בין שהוא בין רזה בין תם בין בעל מום. תמיד העשירי יהיה קדש לה' ולא נקראו בכורות הבקר והצאן. רק לפי שנעשו קדש תחת השבט. כמו ששנינו בבכורות (דף נ"ח ע"ב), כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן, כדי שלא יהיו שנים יכולים לצאת כאחד, ומונה בשבט א' ב' ג' ד' ה' ו' ז' ח' ט', והיוצא עשירי סוקרו בסקרא ואומר הרי זה מעשר, לא סקרו בסקרא ולא מנאום בשבט, או שמנאום רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים, היה לו מאה ונטל עשרה, עשרה ונטל אחד אין זה מעשר, ר' יוסי בר' יהודה אומר הרי זה מעשר, ובכתוב הסמוך אפרש בעז"ה: יהיה קדש לה', לקרב למזבח דמו ואמוריו, והבש' נאכל לבעלים, שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה, ולא מצינו שיהא בשרו נתן לכהנים, לשון רש"י ז"ל. וכפי מה שפרשנו למעלה מפורש בכתוב שגם' המעשר נאכל לבעלים בירושלים כשאמר ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' ובכורות בקרך וצאנך, וכן ממקרא לא תוכל לאכול בשעריך וגו': (לג) לא יבקר, לפי שנאמר כל מבחר נדריכם (פרשה י"ב י"א), יכול יהא כודר מוציא את היפה. ת"ל לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה, ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור לגזוז ולעבוד. לשון רש"י ז"ל. ואפשר לומר שסב על מקרא שלפניו שאמר כל אשר יעבור תחת השבט. מי שלא עשירי יהא קדש. לא יכנס לדיר לבקר עדרו להפריש המובחרים למעשר, ואם עושה כן אינו קדוש בקדושת מעשר, ולפי שאמר העשירי, סוברים חכמים שאין זה אלא על ידי מנין, או תחת

תרגום אשכנזי

שטיק היילינ בלייבען, אונד ניכט לאָז געקויפט ווערדען. (לד) דיזעס זינד דיא געבאָטע, וועלכע דער עוויגע אם בערגע סיני דעם משה פיר דיא קינדער ישראל'ס אויפגעטראגען.

יִגָּאֵל׃ (לד) אֵלֶּה הַמִּצְוֺת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃ חזק

ת"א יגאל ב"ק י"ג, ח'. בכורות נ"ג, ח': אלה וכו' שבת ק"ד, ח'. יומא י"ו, ח', מגלה ב', ב'. תמורה ט"ז, ח'. עקרים פי"ג:

רש"י

ונ'מר. לפי שנאמר כל מבחר נדריכם [שם י"ב] יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד:

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרֵיק׃ (לד) אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי׃

חסלת ספר ויקרא:

באור

השבט או שמנאם רבוצים או עומדים, אבל בעל י' וממאה אי א' מעשרה ולא מנה אינו קודש עליו העשירי. ור"י בר' יהודה סובר שלא הקפיד הכתוב רק שלא יבקר בין טוב לרע. אבל אם בעל י' ממאה או א' מעשרה באומר איזו שיגיעו לידו הרי זה מעשר: ולא ימירנו. לפי שמעש' בלי בקור אפשר שיהיה העשירי חולה או בעל מום, ויחשבו בשה טוב. על כן הזהיר ולא ימירנו: ואם המר ימירנו. יהיו שניהן קדש אחת ליקרב, ובעלת המום שתאכל בתורת מעשר. אבל על לא יבקר לא אמר דבר, לפי שאין המעשר חל עליו כלל וצריך לחזור ולעשר כהלכה: והיה הוא, פרשנו למעלה (פסוק י'): לא יגאל, וכן לא יגאל שלא תאמר אם יצא בעל מום, הבעלים יגאלו אותו מיד הקדש בתוספות חומש, שהרי אין עליו אלא קדושת דמים, ויכניסו הבהמות פעם שנית לדיר להעבירן תחת השבט, אלא שזה שיצא עשירי הוא המעשר בין תם בין בעל מום, ונפטרו אותן שיצאו מן המעשר: (לד) אלה המצות, מצות ה' הם אלה אשר נצטוו לישראל ביד משה, לא אחרות, וכמ"ש רבותינו ז"ל אלה המצות, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: אשר צוה וגו', שלא קם נביא כמוהו לקבל חקים ומשפטים עם כל הלכותיהן ופרטיהן באו' כצואתו: אל בני ישראל, הקדושים לקבל חקי אלהים ותורותיו: בהר סיני. כלן נאמרו לו בסיני כשהיה עם ה' לחם לא אכל ומים לא שתה. והוד בא"ת ולוהו בל' שיאמר כל מצוה לישראל. ובלשון שיכתבנה בתורה, וכמ"ש (פרשה ז' ל"ח) וה' יאיר עינינו באור תורתו ויראנו בישועתו אמן:

חזק

סכום פסוקי ספר ויקרא שמנה מאות וחמשים ותשעה נטף סימן; וחציו והנגע בבשר חוב. ופרשיותיו עשרה. בא גד סימן: וסדריו כ"ג. ובתורתו יהגה יומם ולילה סימן: ופרקיו כ"ז. ואהיה עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות שתים וחמשים והסתומות שש וארבעים. הכל שמנה ותשעים פרשיות. דודי צח ואדום סימן:

סדר

הפטרת

לספר ויקרא

והפטרות! שבת ראש חדש, ומחר: חודש, ולארבע פרשיות, ואצל כל אחד פ' מפטיר מה שקורין בתורה בשבתות אלו, וגם הפטרת שבת הגדול

עם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה.

S. SCHUDMAK
MÖBELHÄNDLER
KRAKAU
RING.

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ. תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סדר הפטרת

לספר ויקרא.

הפטרת מחר חדש (שמואל א׳ כ׳ י״ח — מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃
(יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי
שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח
אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀
מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי יְהוָה׃ (כב) וְאִם־
כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃
(כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־
עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם
לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב
הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃
(כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא
בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־
יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל
נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא
כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת

עַל כִּ

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

הפטרת מחר חדש ופרשת מפטיר לשבת ראש חדש

הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃
(לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה
וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן
יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃
(לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה
הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן
בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד
כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר
עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה
חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃
(לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃
(מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא
הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה
וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ
שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי
וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ורא"ש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס׃

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־
עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם
וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

התצי' כ' תבי"ת פתוחה

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם
חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן
זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת
אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה
יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ (ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ
בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם
וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן
שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר
קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה
בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה
גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה
אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ
וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃
(יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם
מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם
תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא

כנ"א חֶבֶל

תְּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־
הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ
וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־
בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת
אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ
נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת
וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת
תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ
אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם
מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים
וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח
לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ (כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם
וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא
כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי
הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה
וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר
לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

פרשת מפטיר לשבת זכור סוף פרשת כי תצא

(יז) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃
(יח) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ
וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ (יט) וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀
לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה
לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

הפטרת פרשת זכור (בשמואל א' סי' ט"ו עד פ' ל"ה):
כאן מתחילין הספרדים:

טו (א) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־

פתח באתנח אחר כ'

עמו על־ישראל ועתה שמע לקול דברי יהוה: כאן מתחילין האשכנזים
(ב) כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה עמלק לישראל
אשר־שם לו בדרך בעלתו ממצרים: (ג) עתה לך והכיתה את־
עמלק והחרמתם את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש
עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל ועד־חמור:
(ד) וישמע שאול את־העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי
ועשרת אלפים את־איש יהודה: (ה) ויבא שאול עד־עיר עמלק
וירב בנחל: (ו) ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי
פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם־כל־בני ישראל בעלותם
ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק: (ז) ויך שאול את־עמלק מחוילה
בואך שור אשר על־פני מצרים: (ח) ויתפש את־אגג מלך־עמלק
חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב: (ט) ויחמל שאול והעם על־
אגג ועל־מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־
הטוב ולא אבו החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו:
(י) ויהי דבר־יהוה אל־שמואל לאמר: (יא) נחמתי כי־המלכתי
את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־דברי לא הקים ויחר לשמואל
ויזעק אל־יהוה כל־הלילה: (יב) וישכם שמואל לקראת שאול
בבקר ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה מציב לו יד
ויסב ויעבר וירד הגלגל: (יג) ויבא שמואל אל־שאול ויאמר לו
שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר יהוה: (יד) ויאמר
שמואל ומה קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע:
(טו) ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן
והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו: (טז) ויאמר
שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה
ויאמר לו דבר: (יז) ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה בעיניך
ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על־ישראל:
(יח) וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־
עמלק ונלחמת בו עד־כלותם אתם: (יט) ולמה לא־שמעת בקול
יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני יהוה: (כ) ויאמר שאול
אל־שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני

פתח בס"פ ויאמרו כתיב

הפטרה לשבת זכור ופ"מ לשבת פרה

יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ (כא) וַיִּקַּח
הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃
(כב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה
הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ (כג) כִּי חַטַּאת־קֶסֶם
מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃
(כד) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה
וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ (כה) וְעַתָּה שָׂא
נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ (כו) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה
מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ (כז) וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־
מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת
יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ (כט) וְגַם נֵצַח
יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ (ל) וַיֹּאמֶר
חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי
וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (לא) וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ
שָׁאוּל לַיהוָה׃ (לב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק
וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ (לג) וַיֹּאמֶר
שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף
שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ (לד) וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה
וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

פרשת מפטיר לשבת פרה בבמדבר

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ
פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃
(ג) וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ (ד) וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה
אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ (ה) וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה
לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ (ו) וְלָקַח
הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃

פתח בס"פ

(ז) וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה
וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ (ח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה
וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת
לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ (י) וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־
בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם
לְחֻקַּת עוֹלָם׃ (יא) הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃
(יב) הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא
יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ (יג) כָּל־הַנֹּגֵעַ
בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה
עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ (יד) זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא
אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ (טו) וְכֹל כְּלִי
פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (טז) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע
עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא
שִׁבְעַת יָמִים׃ (יז) וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו
מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ (יח) וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה
עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ
בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ (יט) וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ (כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־
זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (כא) וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כב) וְכֹל אֲשֶׁר־
יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פ' פרה ביחזקאל סימן ל"ו ט"ז עד סוף הסי':

(טז) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יז) בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים
עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה
הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ (יח) וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־
שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ (יט) וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ

בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ (כ) וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־
בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה
וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ (כא) וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ (כב) לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר
חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ (כג) וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל
הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ (כד) וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם
וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃
(כה) וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־
גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ (כו) וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן
בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃
(כז) וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי
תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ (כח) וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם
וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ (כט) וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם
מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם
רָעָב׃ (ל) וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר
לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ (לא) וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים
וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל־
תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ (לב) לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה יִוָּדַע לָכֶם
בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ (לג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ
הֶחֳרָבוֹת׃ (לד) וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי
כָּל־עוֹבֵר׃ (לה) וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים
הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ (לו) וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה
אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ כאן מסיימים הספרדים: (לז) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם
כַּצֹּאן אָדָם׃ (לח) כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה
הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת* מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

הר' בצרי הר' בצרי

יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃
(ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי
הַשָּׁנָה׃ (ג) דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ (ד) וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת
מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת
אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ (ה) שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה
לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ (ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד
אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל
בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (ז) וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף
עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ (ח) וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה
הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ (ט) אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא
וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃
(י) וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃
(יא) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם
בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ (יב) וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־
מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהָיָה הַדָּם
לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי
עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם
חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ (טו) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ (טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה
לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃
(יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־
צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת
עוֹלָם׃ (יח) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת
עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ (יט) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא
יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת

יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ (כ) כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃

הפטרת פרשת החדש

ביחזקאל סימן מ״ה פ׳ ז עד סוף וסי׳ מ״ו עד פ׳ י״ט:

(כאן מתחילין האשכנזים)

(טז) כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃
(יז) וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים
וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־
הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

(כאן מתחילין הספרדים)

(יח) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר
תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ (יט) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת
וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת
שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ (כ) וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה
וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ (כא) בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ (כב) וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא
בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ (כג) וְשִׁבְעַת יְמֵי־
הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהֹוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם
שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ (כד) וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר
וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (כה) בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה
וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

מו (א) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנָה קָדִים
יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם
הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ (ב) וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־
מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־
מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ (ג) וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־
הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהֹוָה׃ (ד) וְהָעֹלָה
אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהֹוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל

תָּמִים׃ (ה) וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן
הִין לָאֵיפָה׃ (ו) וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים
וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ (ז) וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה
וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (ח) וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא
דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ (ט) וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי
יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב
וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר
אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵא׃ (י) וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא
וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ (יא) וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר
וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (יב) וְכִי־יַעֲשֶׂה
הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר
הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ (יג) וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ
תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (יד) וּמִנְחָה
תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס
אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ (טו) יַעֲשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ
וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

(כאן מסיימין הספרדים)

(טז) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ
הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ (יז) וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה
מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא
אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ (יח) וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם
לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ
עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

יצאו כתיב   ועשו כתיב

(מנהג ספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש):

(בישעיה סימן מ"ג כ"א. עד מ"ד. כ"ד.):

(כא) עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ: (כב) וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל: (כג) לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה: (כד) לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ: (כה) אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: (כו) הַזְכִּירֵנִי

תרגום אשכנזי

(כא) יענעס פאָלק, דאז איך מיר געבילדעט, אויף דאס עס מיינען רוהם פערקינדע. (כב) דואָאבער, אָ יעקב, ריפעסט מיך ניכט אן, יא דוא צייגטעסט דיך זאָגאר מיינער איבערדריסיג, אָ ישראל. (כג) דוא בראַכטעסט מיר ניכט דיינע לעממער צו גאנצאָפפער, עהרטעסט מיך מיט דיינען אָפפערן ניכט, איך בעשווערטע דיך ניכט מיט גאבען, אונד פיל דיך דעם ווייהראויכ'ס וויללען ניכט צור לאסט. (כד) ניכט קויפטעסט דוא מיר אום זילבער געווירצראָהר, נאָך זעטטיגטעסט דוא מיך מיט דעם פעטטע דיינער אָפפער: וואָהל אבער בעלעסטיגטעסט דוא מיך מיט דיינען איבערטרעטונגען, פילעסט מיר מיט דיינען זינדען צור לאסט. (כה) איך, איך זעלבסט ווילל דיינע שולדען מיינעטהאלבען טילגען, דיינער פערגעהונגען ווילל איך ניכט געדענקען. (כו) פיהרע מיר צוריק אינס

רש"י

(כא) עם זו יצרתי לי, למען תהלתי יספרו: (כב) ולא אותי קראת. ואתה לא אותו קבלת בפנותך אחרי עכו"ם: כי יגעת בי. כלאית מהר בעבודתי: (כג) לא הבאת לי שה עולותיך. כי אם לעכו"ם: לא העבדתיך. עבודה רבה: במנחה. קומץ מעט סולת לבונה וגם הוא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: (כד) לא קנית לי בכסף קנה. לקטורת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר ר' אבא קינמונית היתה גדיל' בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים. במדרש אגדה: העבדתני בחטאותיך. אתם גרמת' לי להיות שמש לעובדי פסילים כיון שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהית' אוחזת מרכבת השכינה הבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: (כה) אנכי אנכי. אני הוא שמחייתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני. ולא בזכותן ולא בצדקת אבותיך: (כו) הזכירני. כל תגמול שיש לך

באור

(כא) עם זו יצרתי לי, חוזר למעלה, להשקות עמי בחירי, העם אשר ילדתי לי למען יספרו תהלתי. זו, כמו אשר. (כב) ולא אותי קראת יעקב. עכשו מְדַבֵּר עם העולים מן הגולה, ומוכיחם כי אף על פי שגאלם לא נאמנו לו, כי לקחו נשים נכריות, ולא העמידו העבודה על מכונה בבית המקדש, כי ראינו כי נחמיה (יו"ד) הוצרך להביא את העם בשבועה ללכת בתורת משה ולהספיק מעות לצורך העבודה, ולתת התרומות והמעשרות והבכורות והבכורים. והמפרשים פירשו על ע"ז שעבדו קודם החורבן, או בימי אחז; ואמנם אין כאן שום רמז על עבודת אלילים; ורלב"ע (ואחריו געז') אמר לא אותי קראת בגלות בבל, וכבר תְּפָשׂוֹ דון יצחק כי מה טעם וזבחיך לא כבדתני, ואיך יזבחו זבחים בבבל? יגעת בי, עשית עצמך כאלו יגעת וכלאית בשוא עבודתי: (כג) לא העבדתיך במנחה אין הכוונה לא צויתיך להביא לי מנחה, אלא לא הייתי אני סבה שתשתעבד להביא לפני מנחות הרבה, כי לא הבאת אותן לי; וכן לא הוגעתיך, לא הייתי סבה שתתיגע בשבילי, כי לא הבאת לי לבונה, וכמו שמפרש למעלה ולמטה; ואולי בחר במלילה זו העבדתיך והוגעתיך, כדי לומר אחר כן בלשון מתנגד העבדתני והוגעתני. (כד) לא קנית — קָנֶה, לשון הנופל על הלשון (געז'). (כה) אנכי אנכי הוא, אתה חטאת לי, גם לא הבאת לי זבחים ומנחה לכפר על חטאיך, ואע"פי כן אני רוצה למחותם למעני ולכבוד שמי. (כו) הזכירני, מה שעבר, כי באמת לא עשית צדקות אלא חטאות, וכבר אמרתי כי חטאתיך

נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ (כז) אָבִיךָ
הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ (כח) וַאֲחַלֵּל
שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
לְגִדּוּפִים׃ מד (א) וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל
בָּחַרְתִּי בוֹ׃ (ב) כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ
מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן
בָּחַרְתִּי בוֹ׃ (ג) כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים
עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־
צֶאֱצָאֶיךָ׃ (ד) וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־

געדעכטנים (דאז פֿערגאנ־
גענע), רעכטען וויר מיט
איינאנדער;ערצעהלע דוא,
דאמיט דוא רעכט האבען
קאָננעסט. (כז) דיין פֿאָר־
ציגליכסטער פֿאטער זינ־
דיגטע, אונד דיינע פֿער־
טרעטער האבען זיך ווידער
מיך פֿערגאנגען. (כח) איך
זאָללטע דאהער דיא היי־
ליגען פֿירסטען ענטווייהט
נעננען, יעקב דער צער־
שטערונג אונד ישראל דער
בעשימפֿפונג פרייז געבען.
מד (א) נון אבער, הערע
א יעקב, מיין דיענער, דוא ישראל דען איך ערקאָרען. (ב) אלזאָ שפריכט דער הערר דיין שאָפֿפֿער, דער
דיך נעבילדעט פֿאָם מוטטערלייבע אן, אונ'דער דיר הילפֿרייך איזט; פֿירכטע ניכט, מיין דיענער יעקב
ישרון דען איך ערקאָרען. (ג) זאָ וויא איך וואססער שיטטע אויף דורסטיגען באָדען, אונד ריזעלנדעס
וואססער אויף טראָקנעס לאנד; זאָ ווערדע איך מיינען גייסט אויף דיינע קינדער שיטטען,
אונד מיינען זעגען אויף דיינע נאכקאָממען. (ד) זיא ווערדען וואכסען וויא דאז גראז,

רש"י

ולאבותיך עלי: נשפטה יחד. כנא למשפט: (כז) אביך הראשון חטא. באומרו במה אדע [בראשית ט"ו]: ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליציך שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את עשו: (כח) ואחלל שרי קדש. בשביל עונותיכם: מד (א) ועתה שמע. לסוף לתורתי יעקב עבדי: (ג) כי אצק מים על צמא. כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: (ד) וצמחו בבין חציר. בתוך אדום על ידי גרים שיתוספו עליהם. בין חציר הוא אדום שנאמר והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה [לעיל ל"ד]: (ה) זה יאמר לה' אני. אלו צדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים: וזה יכתוב ידו לה'. אלו בעלי תשובה: ובשם ישראל יכנה. אלו הגרים כך שנויה באבות דרבי נתן:

באור

לא אזכור, ואתה אני מַרְשֶׁה אותך להזכירני אם אולי גם לצדקותיך שכחתי. (כז) אביך הראשון, יש אומרים אדם הראשון, ויש אומרים אברהם, וי"א ירבעם, וי"א שאול, וכל אלה רחוקים מענין הפרשה, ורמז פירש החשובים שבעם והכהנים. וגבו' פירש קדמוניך. ולי נראה שהכוונה על הגדול באומה בימי שובם מהגלות, אותו שהיה ראוי להקרא אב לישראל וראשון להם במעלה והוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. והוא שנאמר עליו ראה העברתי מעליך עונך, וקצת מבניו לקחו נשים נכריות (עזרא י' י"ח): ומליציך, הם שאר הכהנים המכפרים בעד כל קהל ישראל, ורבים מהם נשאו נשים נכריות; והעד על אביך, שאומר אחר כן ואחלל שרי קדש. (כח) ואחלל, איננו עבר, כי הוי"ו פתוחה לא קמוצה (רד"ק), והפתח עומד במקום שוא, בעבור החטף שאחריו, והנה היא וי"ו החבור, ולא וי"ו ההפוך, והכוונה ראוי היה לי שאחלל שרי קדש, הם הכהן הגדול ובניו, אלא שאני מוחה פשעיך למעני. ובדברי הימים א' כ"ד ה' נקראו ראשי משמרות כהונה בשם שרי קדש. (ב) ויוצרך מבטן, אשר כונן אותך משעה שיצאת לאויר העולם, כלומר משעה שהיית לעם: יעזרך, הרגיל לעזור אותך. (ג) כי אצוק, כמו שאני יוצק, וכן כי יבעל בחור בתולה (למטה ס"ב ה'). על צמא, על קרקע או על שדה צמא, רוחי השגחתי וברכתי. (ד) בבין חציר. כאילו היו בתוך חציר, כאילו היו זרועים באדמה בין החציר, בי"ת בבין כבי"ת בתוך. הע"פי שהמנהג לומר בין בלא בי"ת, וכף הדמיון חסרה; ויש ספרים שכתוב בהן כבין. (ה) זה יאמר לה' אני, רש"י וגבו' פירשו על שאר האומות שיתחברו לישראל לעבוד את ה', ואין זה מענין הפרשה, כי אמר וברכתי על צאצאיך, ולדעתי הכוונה על השבועה שנשבעו בימי נחמיה בכתב

יִבְלֵי־מָיִם: (ה) זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה: (ו) כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים: (ז) וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ: (ח) אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא

וויא וויידען אן וואססער־בעכען. (ה) דער איינע ווירד זאגען: איך געהערע דעם העררן אן, דער אנ־דערע ווירד זיך מיט יעקב'ס נאמען בענעננען; דיזער שרייבט זיך דעם העררן צו, אונר ווירד זיך דען נאמען ישראל ביילעגען. (ו) אלזאָ שפּריכט דער העדר, ישראל'ס קאָניג: אונד זיין בעפרייער, דער העדר צבאורת: איך בין דער ערסטע אונד בין דער לעטצטע, אונד אויסער מיר איזט קיין גאָטט. (ז) אונד ווער איזט עס דער וויא איך עטוואס פאָרהער זאגע; אונד וועו ע־'ס טהוט, צייגע ער מיר'ס אן אונד שטעללע מיר'ס דאר; — זייט דעם איין פאָלק פאָן מיר איינגעזעטצט, פאָם פריהעס־טען אלטערטהומע אן בעשטעהט; אונד דער איהם דיא צוקינפטיגען דינגע, נאהע אונד ענטפערנטע, אנצייגע. (ח) זייד אָהנע פורכט. אונד אָהנע אנגסט; זייט לאנגער צייט שאָן

רש"י

(ז) ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עול' ועד עתה: עם עולם. כל בריות: ואותיות. דברי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: (ח) ואל תרהו. אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את

באור

ידם (נחמיה י') ללכת בתורת ה', וטעם וזה יקרא בשם יעקב ובשם ישראל יכנה. על הרחוקים הנשים הנכריות וְהַבְּדָלָם על ידי זה מן העמים. ותלמידי משה אליהו קוניאן אומר כי כשיברך

ה' את ישראל וירא עלמם מצליחים בברכתו, אז יתפארו במה שהם עם ה', והיותם בני יעקב וישראל יהיה להם לכבוד ולתפארת תפארה: יכנה, כמו יקרא, כמו למטה אכנך ולא ידעתני: (ו) אני ראשון ואני אחרון, נראה לי שאין הכוונה במליצה הזאת על הנצחיות, אלא על היחידות (ומבלעדי אין אלהים), שהוא הראשון בין האלהים, והוא ב"כ האחרון, כלומר שאין אלוה זולתו, וכן על כיוצא בזה אומרים בלעז il primo e l' ultimo. (ז) ומי כמוני יקרא ומי הוא האלוה שיקרא העתידות כמו שאני עושה: יקרא, כמו קורא הדורות מראש: ויגידה ויערכה לי, כענין מאמר מוסגר, אם יש אלוה שיקרא העתידות, יבא ויגיד ויערוך לפני נבואתו (בעז'): משמי עם עולם, מי כמוני אלוה שיקרא העתידות מאז יש בעולם עַם קדמון, כלומר

גם אצל הגוים היותר קדמונים מי הוא האל אשר כמוני יקרא. ואמר משומי: כי אין עם בארץ בלתי אם ה' עשהו ויכוננהו; ואחר שאין אומה בלתי אם אני כוננתיה לפיכך אין בלעדי שיוכל לדעת ולהגיד מה שעתיד לבא על האומות. ובעז' פירש על ישראל, מטעה שנבחר אברהם אמנם אין ענין לזה במקום הזה, גם היה לו לומר משומי עַמִי מעולם: ואותיות ואשר תבאנה,

לדעת רד"ק ורא"ז העתידות לבא בזמן קרוב או בזמן רחוק, ותלמידי החכם יח"ף ז"ל בסוף פירושו למיכה כתב כי שרש אתה מורה נסיעת דבר ממקומו, או הליכתו להגיע אל מקום אחר, ושרש בוא מורה ההגעה אל המקום ההוא; ולפי זה יהיה הענין בהפך, האותיות הן העתידות הרחוקות, שהן כאלו עדיין אינן בדרך, ואשר תבאנה הן הקרובות שכבר הן בדרך, ואינן מחוסרות אלא להגיע אלינו, והנה אמר שיקומו ויגידו העתידות הרחוקות, או לפחות יגידו הקרובות. ונראה לי כי אין צורך שיהיו שני השרשים האלה נבדלים בהוראתם בכל מקום, כי נראה לי כי שרש בוא הוא עברי, ושרש אתה הוא ארמי, ומשתמשים בו בשירים ובנבואות לתפארת המליצה; אבל כשהן סמוכים זה לזה, כמו כאן ובמיכה ד' ח', צריך שיהיה קצת הבדל בהוראתם: יגידו למו. מי הם האלהים מזמן שיש עם, שיגידו לעם את העתידות: (ח) אל

מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ
מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃ (ט) יֹצְרֵי־פֶסֶל
כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם
הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ (י) מִי־
יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ (יא) הֵן
כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ
כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ (יב) חָרַשׁ בַּרְזֶל

נקוד על המה

ליס איך דיר זאגען, אונד פֿערקינדיגטע עס, אונד איהר זייד מיינע צייגען: גיבט עס אַלזאָ איינען גאָטט אויסער מיר? (ניין) עס גיבט אויך קיינען מעכטיגען דען איך ניכט קעננע. (ט) דיא גאָטצענבילדער פֿאָרמער זינד אַללע אייטעל; אונד איהרע ליבסטען דינגע ניטצען ניכטס; זיא זעלבסט זינד דאפֿאָן צייגען, דאס זיא ווערער זיננע נאָך פֿערשטאנד האבען; זאָ דאס זיא זיך שעמען זאָללטען. (י) ווער ווירד איינען גאָטט פֿאָרמען, איינען גאָטצען בילדען וואָללען, אום גאר קיינען פֿאָרטהייל דאפֿאָן צו ציהען? (יא) אללע זיינע גענאָססען זאָללטען זיך שעמען — זיא זינד איבריגענס קינסטלער אויס דעם געמיינען פֿאָלקע. זיא מאָגען זיך פֿערזאממלען, זיך הינשטעללען, אללע זאממט פֿירכטען אונד ערראָטהען. (יב) דער אייזענשמיד פֿערפֿערטיגט דיא אקסט, ארבייטעט מיט

רש"י

שמי לבין האומות: הלא מאז השמעתיך. מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. ת"י ולית דתקיף אלהין דמן קדמי מתיהב ליה תקוף: בל ידעתי. לשון ואדעך בשם [שמות ל"ג] אני ידעתיך במדבר [הושע י"ג] ידע לכתך [דברים ב']: (ט) ועדיהם המה. הפסילים הם הם העדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינן רואין ולא יודעין והיו עובדין להם: למען יבושו. העובדים להם: (י) נסך. לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נסך ושל נגף: (יא) הן כל חבריו. של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו: וחרשים המה. אותם יוצרים ונוסכים ומבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל: (יב) חרש ברזל. חרש של ברזל:

באור

תפחדו, אומר לישראל אל תפחדו שמא ימצא אצל הגוים אלוה כמוני מגיד העתידות, או שיוכלו להכזיבני באיזה דבר שיהיה, באופן שיוכלו להרשיעני בְּהִשָּׁפְטִי עמהם. כי אתם יודעים כי אני מאז השמעתי אתכם העתידות ואתם עדי, ועוד היש אלוה מבלעדי? הלא הדבר ברור לכם שאיננו כמלא. ואין צור שלא ידעתיו, כתרגומו. מאחר שכל תקיף קבל כחו ממני, אי אפשר שימצא צור ותקיף שלא ידעתיו: תרהו, לפי ענינו לשון פחד, וכן בערבי וזה הפתואם מפחד (רמ"ז ובעז'): היש אלוה מבלעדי. השאלה עומדת במקום שלילה, על כן אחריה שלילה, וכיוצא בזה למטה (מ"ח י"א) כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן, וקרוב לזה מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי (מלכים א' י"ב ט"ז): (ט) וחמודיהם, הפסילים החביבים להם: ועדיהם המה, היוצרים עדים שהפסילים לא יראו ולא ידעו, באופן שהיה להם ליוצריהם להכלם. ועדיהם המה, הוא בטעם רביע שהוא מפסיק פחות מן הטפחא שתחת ידעו, והנה דעת בעל הטעמים הוא כמו שפירשתי, וטעה מי שכתב כי לפי הטעמים בל יראו ובל ידעו חוזר למעלה. ועדיהם המה, כנגד ואתם עדי: (י) מי יצר אל ופסל נסך. שתי שאלות הן, הראשונה היתכן שיהיה אדם יוצר אלוהו? כטעם היעשה לו אדם אלהים (ירמיה ט"ז כ'), והשנית מי הוא העושה פסל? מאחר שלא יועיל עצמו בזה מאומה: (יא) הן כל חבריו, של היוצר פסל: וחרשים המה מאדם, כענין מאמר מוסגר, והוא לעג על עושי הפסל, כי הם חרשים מהמון העם; אדם שהוא שם כולל כל המין האנושי, נאמר ביחוד על ההמון. ושם איש המורה מתחלתו איש אחד מהמין, נאמר על איש נכבד הנבדל מהמון מינו, כמו גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון. ורמ"ז ובעז' פירשו אדם הנכון למיתה, ולפ"ז היה לו לומר אדם. אבל מאדם ענינו מהמון: יתקבצו כלם, לריב עמי: יפחדו, כנגד אל תפחדו ואל תרהו:

מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ
בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם
וַיִּיעָף׃ (יג) חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד
יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ
כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃
(יד) לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־

תרגום אשכנזי

דער קאָהלען, ערטהיילט איהר דיא פֿאָרם מיט דעם האממער, ארבייטעט זיא מיט ריסטיגעם ארמע, ביז ער פֿאָר הונגער קיינע קראפֿט מעהר האט, אונד דא ער קיין וואססער טרינקט, מידע ווירד. (יג) דער ציממערמאַן שטרעקקעט דען פֿאדען, צייכנעט דיא פֿאָרם מיט דעם שרד ארבייטעט מיט דען האָבעלן, אונד בעצייכנעט דיא טהיילע מיט דעם צירקעל; ער מאכט זיא פֿאָן מענשליכער געשטאלט, אין פֿאָרם איינער שטאטט־ליכען פערזאָן, דאמיט זיא אים הויזע שטעהע. (יד) ער פֿעללט צעדערן, נימּמט איינע פּיכטע אָדער איינע אייכע, ער בעפֿעסטיגעט זיך (זיין גאָטצענבילד) מיט האָלץ פֿאָם וואלדע. ער פפֿלאנצעט

רש"י

מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים: ופעל. הפסל: בפחם. קרבו"ן בלע"ז Charbon (קאָהלען): ובמקבות. מרטי"ל בלע"ז Martel: marteau, (דער האממער): יצרהו. ל' ציור: ויפעלהו. בזרוע כחו גם רעב וגו'. גם הוא היולד חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאלהי ק"ו שפעולתו אין בה תועל' לעזור: (יג) חרש עצים. ואם בא לעשותו של עץ דחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו. כדרך הנגרים ועל פי הקו יתארהו בשרד מייסר אותו במטור שקורין דאלאור"א בלע"ז Doloire (איינע האָבעל): יתארהו. ייפהו: יעשהו במקצועות. ומחליק בדהיטני ואזמל. מקצועות תרגם יונתן איזמלא: ובמחוגה יתארהו. לשון ותאר הגבול [יהושע ט"ו] אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסבב אותו במחוגה קונפ"ש בלע"ז Compas (דער צירקעל): כתפארת אדם. כמו איש: (יד) חרזה ואלון. מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער. עושה לו חיזוקים בין לבני במיני עצים המפורים זה מזה במראיהן: נטע אורן. כשמולא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו. אורן

באור

(יב) הרש ברזל מעצד, חרש הברזל עושה המעצד לצורך חרש העצים. והמעצד הוא כמין גרזן לכרות עצים (רד"ק ראב' וגבע'): גם רעב ואין כח, כל כך הוא מתיגע בפעולת המעצד שהוא רעב ואיכו זז משם עד השלימו מלאכתו. שאם יניחנה ויאכל יתקרר הברזל (ראב') וגם איננו שותה מים, כי יזיקו לו, להיות גופו חם, ועל ידי כן הוא יעף: (יג) יתארהו בשרד, רוב הקדמונים פירשו חוט של סיקרא. כבע אדום שהנגר מסמן בו את העץ כדי שיכרות אותו ביושר, וקצת מן האחרונים ועמהם גבע' מפרשים על פי לשון בגדי השרד, ואומרים שהכוונה כמין מחט שהנגר עושה בו סימן בשרטוט. וגבע' אומר כי מזה שרטוט. יתארהו בשרד, ענין סבוב, יגביל גבוליו, סביב סביב, מלשון וְתָאַר הגבול, אלא ששם הוא קל והוא עומד, וכאן הוא פִּעֵל והוא יוצא: במקצועות, כלי או כלים לכרות או להחליק העצים. מלשון ואת הבית יקציע מבית: יתארהו. השני נתחלף בו החטף פתח לחטף קמץ. לשבת בית, לענ הוא, הוא עושה את הפסל בצורת אדם, אך הפסל לא ידמה לאדם, כי ממקומו לא ימיש, רק יֵשֵׁב תמיד בבית אשר ישימוהו שם; וקרובים לזה דברי ר' יוסף קמחי. ויונתן תרגם כתושבחת אתתא יתבת ביתא. אולי נתכוון להשמיע דבר מוסר לנשים שתהיה תפארתן לשבת בביתן, ולא להיות ילאניות. ובספר בעל כנפים כ"י (חבור רס) מצאתי: יש אומרים כמו אשה. ויתכן שידבר דרך שחוק, שהפסל הוא כמלכים המעונגים שתפארתם לשבת בית, ונכנסים אללו כל חכמיו ושריו, והוא דרך ליצנות, כנאום אליהו ע"ה כי שיח וכי שיג לו: (יד) לכרת, מקור במקום עתיד, ואחר שהשלים מעשה הפסל חוזר לכריתת העצים, ואחר שֶׁדִּבֵּר על כריתת העצים חוזר להגיד נטיעתם, הכל כדי להראות רוב הטרח שטורחים באליליהם, ובכל משך הפעולות האלה לא

לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ (טו) וְהָיָה
לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה
לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל
וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ (טז) חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ
בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר
הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ (יז) וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל
עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו
וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ (יח) לֹא יָדְעוּ
וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל
לִבֹּתָם׃ (יט) וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת

ו׳ זעירא קמץ בז״ק יתיר ו׳

איינע עשע, דיא דער רע־
געזגראָס ציהעט. (טו) היר־
אויפֿ דיענעט זיא דעם מענ־
שען צור פֿייערונג, דער איין
בינדעל דאפֿאָן נימט זיך
צו ווערמע; הייצעט דען
אָפֿען אונד באקעט בראָד;
ער בילדעט דאראוס איך
איינען גאָטט, אונד ביקט
זיך פֿאָר איהם, מאכט איי־
נען גאָטצען דארויס אונד
קניעט דאפֿאָר. (טז) דיא
העלפֿטע פֿערברעננעט ער,
מיט דיזער העלפֿטע נעמ־
ליך געניסעט ער דאז פֿלייש,
ריכטעט זיך דען בראטען
צו אום זיך צו זעטטיגען;
ער ערווערמט זיך אויך אונד רופֿט: יוכהייא! איך ערווערמע מיך, זעהע איין שאָנעם פֿייער. (יז) אויס דעם איבריגען דאָ מאכט ער איינען גאָטט; ער מאכט נעמליך זיינען גאָטצען דאר־אויס, ביקט זיך פֿאָר איהם אונד קניעט דאפֿאָר, בעטעט צו איהם אונד שפריכט: אָ רעטטע מיך, דען דוא ביזט מיין גאָטט. (יח) זיא האבען קיינען פֿערשטאנד, קיינע איינזיכט; איהרע אויגען זינד איבער טינכט זאָ דאס זיא ניכט זעהען, איהר הערץ איבערטינכט זאָ דאס זיא ניכט איבערלע־גען. (יט) ער האט קיינע איבערלעגונג, קיינען פֿערשטאנד, קיינע איינזיכט, דאס ער זאגטע: דיא העלפֿ־

רש״י

לשון נטע יונק פרכלו״ן בלע״ז פלנצו״ן נ״ל Plançon (דער זעטצלינג): (טו) והיה לאדם לבער: והיה אותו עץ מקצתו לצרכי אדם לבער: ויקח. מן העצים ויחם גופו לנגדם: אף ישיק. מחם תנור. ואפה לחם אף יפעל אל. מן הנותר ולא ישיב אל לבו חציו שרפתי במו אש. (יט) ולא דעת ולא תבונה. בו לאמר זאת: לבול עץ. לרקבון עץ: (כ) רעה אפר לב

באור

יתנו לבם להבין כי הבל מעשיהם: תרזה, תרז בערבי קָשֶׁה: ויאמץ לו בעצי יער, רלז׳ ובעז׳ פירשו יבחר לו. כמו ע״ל בן אמצת לך, ונראה לי כי אמצת לך איננו יוצא ממשמעותו חִזקת לך. וכאן ויאמץ לו הוא עושה לו פסל אמיץ וחזק על ידי עצי יער שעושה אותו מהם: (טו) אף ישיק, לשון מסיקין את התנור, ואש נִשקה ביעקב, ועיקרו ל׳ עלייה, כמו אם אסק שמים שם אתה (תהלים קל״ט ח׳). שהאש עולה למעלה, כטעם בהעלותך את הנרות, וכטעם עולה, וְהֶעֱלָה עולות: ויסגד למו, סגד תרגום של השתחוה: למו, לשון רבים, דרך כבוד כי אלהים ל״ר, וכן למעלה למסכה אתם אלהינו, וכן אלה אלהיך ישראל: (טז) חציו שרף במו אש על חציו בשר יאכל. הכל מחצית אחת, כי השרפה היא לצלות הבשר וגם להתחמם, והחצי האחר הוא שאריתו הנזכר אח״כ (געז׳), וכן הוא אומר אח״כ חציו שרפתי במו אש ויתרו לתועבה אעשה, לא הזכיר רק חצי אחד. והחצי האחר קראו יתרו: חמותי, אלרע, וכמהו שַׁנּוֹתִי (דברים ל״ב מ״א), דַּלּוֹתִי (תהלים קי״ו ו׳), כלם עבר מבנין הקל מן הכפולים: (יז) לאל עשה לפסלו, לאל עשה, כלומר לפסלו: (יח) כי טח מראות עיניהם, טַח בפתח משרש טחח והוא עומד, וּטָח בקמץ מן טוח והוא יוצא, וכאן בא הפעל הקודם לַשֵּׁם בלשון יחיד, אע״פי שהשם לשון רבים, וכמהו רבים: (יט) לתועבה אעשה, לדבר קדוש. תועבה כמו sacer בלשון רומי ענינו הקדש וחרם. דבר מופרש מליהנות בו בני אדם, לפעמים יהיה זה מצד קדושה שמייחסים לאותו דבר, ולפעמים יהיה מוקצה מחמת מיאוס ושנאה. ומה

וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף
אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל
וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃
(כ) רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־
נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא־שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ (כא) זְכָר־
אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ
עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ (כב) מָחִיתִי
כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי
גְאַלְתִּיךָ׃ (כג) רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ
תַּחְתִּיּוֹת אֶרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ
כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃

קמץ בז"ק.

טע דאפאן האבע איך פערבראננט, אונד אויף דעססען גלוט האבע איך ברויט געבאקקען אונד פלייש געבראטען, דאז איך דאן פערצעהרט; זאלל איך נון אויס דעם רעסטע דאפאן איינען געגענשטאנד דער אנבעטונג פארמען, זאלל איך מיך פאר איינעם ערצייגניססע פאן האלץ ביקען?
(כ) ער נעהרעט זיך פאן אשע, איין אלבערנער זין לייטעט איהן אירדע, אונד ער קאן זיך פאן זיינעם אירדטהומע ניכט רעטטען אונד שפריכט ניכט: איזט עס ניכט איין טריגליך ווערזען, דאז איך אין מיינער רעכטען האלטע? (כא) זייא דעססען איינגעדענק אָ יעקב, דוא אָ ישראל! ווייל דוא מיין דיענער ביזט; איך האבע דיך ערשאפפען, מיין דיענער ביזט דוא, ישראל, פערגיס מיין ניכט. (כב) איך מאכע דיינע פערגעהונגען וויא איינע וואלקע שווינדען, דעס געוואלקע גלייך דיינע זינדען: קעהרע צוריק צו מיר, דען איך ווילל דיך בעפרייען (כג) זינגעט איהר הימmעל, דען דער הערר ווילל'ס פאללברינגען; טאָנעט לויט, איהר ערדען טיפען; שטיממעט אן איהר געבירגע, אונד איהר וועלדער, אונד אללע ביימע דערזעלבען; דען דער הערר בעפרייעט יעקב, צייגט זיך פערהערדליכעט אין ישראל.

רש"י

הותל הטהו. לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר הדמות שנשרף חציו ויעשה אפר השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס. דבר אחר רועה אפר לשון ריעות עובד עבודת אחרים ומחבר אליו את עבודת אחרים שהיא אפר ולא יציל הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: (כא) לא תנשני. לא תהיה שכוח מידאוני: (כב) מחיתי כעב פשעיך. כעננים וכמדבר גם עתה שובה אלי: (כג) פצחו. לשון פתחון פה:

באור

נפלא התיתול הזה שהנביא מתה' בעושה הפסל, שאחר שנהנה מן העץ בכל מיני הנאה, שצלה על גחליו בשר ואכל, וגם נתחמם כנגד המדורה, הוא עושה מן השארית פסל, שהוא דבר קדוש ואסור בהנאה: לבול עץ, כמו יבול, מה שיוצא מן העץ, ורמ"ז אומר כי בול בלשון ארמית חתיכה, וממה שמובא בערוך נראה לי שאינה אלא מלה רומית (bolus), ולא תפול על חתיכת עץ, אלא על דבר המאכל: (כ) רועה אפר, כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים (הושע י"ב ב') ענין מִרְעֶה, משל לקוח ממרעה הבהמות, כאלו תהיה הבהמה רועה במקום שאין שם עשב אלא אפר, ורמ"ז וגעז' מפרשים כי רעא בארמית כמו רצה: לב הותל, מלשון מהתלות, והתי"ו פתוחה כי התלה מן הכפולים (תלל, ע' למעלה ל' י'), ואין צורך לעשותו עבר, לב אשר הותל: הלא שקר בימיני, מה שאני מחזיק בו הלא שקר הוא: (כא) לא תנשני, לפי הנקוד הוא נפעל מש' נשה. ופירשוהו רמב"ע רד"ק וגעז' לא תהיה נשכח לי, לא אשכחך, ויפה אמר רמ"ז כי לפי הענין יצדק יותר לפרש לא תשכחני, כי הנה כן תחלת המקרא זכר אלה יעקב, ובפסוק שאחריו שובה אלי כי גאלתיך; ואמר רמ"ז כי יתכן שתהיה השכחה נאמרת, בלשון נפעל, כמו שאומרים בל' ארמי אִתְנְשִׁי, וכן בלשון יוני ורומי בצורת נפעל, וכן תרגם יונתן, וכן פירשו רש"י ורבי יצחק, ולזה דעתי נוטה, ואני היה נראה לי לומר כי הנכון לקרוא תְּנַשֵּׁנִי מבנין הקל,

(בירמיה סי' ז' כ"א עד ח' ד' ט' כ"ב כ"ד.)

(כא) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ (כב) כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי* אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ (כג) כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃

* הוציא כתיב.

(כא) אלזאָ שפריכט גאָטט דער העדר צבאות, דער גאָטט ישראל'ס: איהר קאָננעט אייערע גאנצאָפּפּער צו אייערען איבריגען אָפּפּערן פּיגען אונד דאז פּלייש דאפּאָן עססען. (כב) דען איך האבע מיט אייערען פּעטערן ניכט גערעדעט אונד האבע איהנען ניכט בעפּאָהלען, אלס איך זיא אויס דעם לאנדע מצרים געפּיהרט, וועדער פּאָן גאנצנאָך פּאָן שלאכטאָפּפּערן. (כג) זאָנדערן דאז האבע איך איהנען בעפּאָהלען: געהאָרכעט מיר, אונד איך ווערדע אייער שוטצגאָטט זיין, אונד איהר ווערדעט מיין פּאָלק זיין; וואנדעלט גאנץ אויף דעם וועגע דען איך אייך געביעטען ווער-

רש"י

ז (כא) עולותיכם. שאת' מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום: (כב) ביום הוציאי אותם. תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי

באור

ואחר כן ראיתי כי יתכן שאמר הנביא תְּבַשֵּׁנִי בנפעל, לתפארת הלשון, כדי שתהיה המלה על דרך לשון ארמית, אתנסי:

(כא) עולותיכם ספו. הבאים לבית המקדש היו מקריבים עולות כליל לה', וזבחי שלמים שהיה בשרם נאכל. וירמיה אומר אותן הבהמות שאתם מעלים עולה לה', תוכלו לעשותן זבחי שלמים, ולאכול את בשרם, כי עולותיכם לא לרצון: ספו. משרש יסף, כמו רדו, או משרש ספה, מן ספות חטאת על חטאת (רד"ק ורא"ז): (כב) כי לא דברתי וגו', אינני כאלהי העמים אשר לפי מחשבת עובדיהם אינם מבקשים רק כבוד עצמם, עולות וזבחים וביוצא בהם. אך אני מבקש מבני אדם שיעשו רצוני לטוב להם, וישמרו מצותי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, על כן לא היתה תחלת מְצַוָּתִי לאבותיכם על דברי עולה וזבח, אלא תחלה צויתים עשרת הדברות ואחר כך המשפטים בין איש ובין רעהו, לתקון החברה, ואח"כ אמרתי שיעשו לי מקדש ויקריבו לי קרבנות, והנה כשאתכם עוזבים משפטי גם זבחיכם לא לרצון. ודון יצחק אמר כי לא צוה על הקרבנות אלא אחר שעשו העגל, וזה שקר, כי אמנם מיד אחר מתן תורה בארבעים יום ראשונים שהיה משה בהר נאמרו לו פרשת תרומה ותצוה הכוללות מעשה המשכן והמזבח ועולות התמידין (שמות כ"ט ל"ח), ומעשה העגל לא היה סבה לשיצטוו על אלה, אבל בהפך הוא גרם עיכוב ואיחור לעשיית המשכן, כי בהיותם כנזופים למקום לא היה ה' רוצה לשכן שכינתו בקרבם, ולא צוה אותם על מעשה המשכן עד שנתפייס להם, עיין רש"י שמות ל"ג י"א, ויש שם טעות סופר כי כתוב שם: ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן, ועשאוהו וכו', מלת לצוותו משובשת בלא ספק. וצריך לומר לצוות או לצוותם. אחר כן חפשתי ושאלתי ביד ידידי המשכיל והנבון הר"י אלמנצי רש"י דפוס ישן נושן בלי מקום וזמן, ושם כתוב והתחיל לצוותן בנו"ן. והרמ"בן בהביאו לשון רש"י כתב התחיל לצוות בלא וי"ו ובלא נו"ן, ורש"י בפרשת עקב (דברים ט' כ"ה) כתב וז"ל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן עכ"ל. ואמנם גם דון יצחק מודה בזה כי פרשת תרומה ותצוה עם פסוק וזה אשר תעשה על המזבח נאמרו קודם מעשה העגל, אך בפירושו לפסוק וזה אשר תעשה על המזבח כתב שהקב"ה

(כד) וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת אָזְנָם וַיֵּלְכוּ
בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא
לְפָנִים׃ (כה) לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם
אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃
(כו) וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ
אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ (כז) וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם
אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ
וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ (כח) וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה

דע, אויף דאס איהר גליק־ליך זייעט. (כד) אבער זיא געהאָרכטען ניכט, זיא נייג־טען ניכט איהר אָהר: זיא פֿאָלגטען אנדערן ראטה־שליססען, נעמליך דעם געליסטע איהרעס באָזוויללינגען הערצענס, אונד צייגטען ווידערוויללען אנשטאטט־זיך מיר צו נע־הערן. (כה) פֿאָם טאגע אן אלס איירע פֿעטער אוים דעם לאנדע מצרים געצאָגען ביז אויף דען הייטיגען טאג שיקע איך אייך בעשטענדיג אללע פראָפֿעטען, מיינע דיענער. (כו) אללײן זיא האָרטען ניכט אויף מיך אונד נייגטען מיר קײן אָהר, זיא בליבען האַרטנעקקיג, טהאטען מעהר באָזעס אלס איהרע פֿעטער. (כז) אונד דא ווירדסט איהנען אללעס דיזעס זאגען, זיא ווערדען דיר אבער קײן געהאָר געבען; דוא ווירדסט איהנען צו רופֿען זיא ווערדען דיר אבער ניכט אנטוואָרטען. (כח) זאגע איהנען אלזאָ דוא אָ נאַציאָן, דיא דוא דעם הערדן דיינעס גאָטטעס ניכט געהאָרכען, קײנע צורעכטווייזונג אננעהמען וויללסט, אונד פֿאָן דעססען מונדע דיא וואהרהייט פֿערוויזען,

רש"י

סגולה [שם י"ט]: (כד) בשרירות לבם. במראה לבם לשון אשורנו [במדבר כ"ד]: (כה) יום

באור

לא לוה בקרבנות אלא אחר מעשה העגל, כשראה את העם כי בדע הוא ומוכן לחטוא אז נתן לפניהם התרופה לרפאת מחלתם בעת הצורך בקרבנות, ומפני זה אמר וזה אשר תעשה על המזבח, להגיד שהתכלית הנכסף במעשה המזבח ועבודת הכהנים אינו לכפרת העונות, אבל להקריב בו התמידין בבקר ובערב, שהם לא היו לכפרת עונות, כי אם תודה לאלוה ית' על כל הטובה שהטיב לעמו עכ"ל. והגני משיב א' כי אין הקרבנות לכפר על העונות, אלא על השגגות, ב' כי גם בלעדי מעשה העגל ידוע היה לאל ולכל אדם כי העם עלולים לחטוא, ובפרט בשגגה, ג' כי ירמיה לא הזכיר כאן חטאת ואשם, אלא עולה וזבח, ולא פירש היות כוונתו על קרבנות הבאים על חטא, אלא על קרבנות סתם, והנה גם דון יצחק מודה כי התמידין נצטוו קודם מעשה העגל: (כד) ויהיו לאחור, כמו הירדן יסב לאחור, היו הולכים ומתרחקים ממני ולא מתקרבים אלי: (כה) יום, כל יום: השכם ושלוח, השליחה היתה בכל בקר, כלומר בתמידות: (כו) ולא שמעו, כאלו האל הופך פניו מהם, ואומר אל הנביא אעפ"כ לא שמעו אלי, ואחר כן ממשיך דבורו עם הנביא: (כז) ודברת אלהם, וכמו שלא ישמעו לשאר הנביאים, כן לא ישמעו גם אליך: (כח) ואמרת אליהם, אם כן אין ראוי שתוכיחם עוד, אלא הגד להם הרעה העתידה לבא עליהם: זה הגוי, מלת זה נאמרת פעמים רבות להורות על המקום הזה. פה. כאן, והיא בזה לרוב מיותרת ודרך צחות. כמו מי זה. מה זה, והנה זה מלאך (מלכים א' י"ט ה'), אף כאן היא להוראת מלת פה, והיא מיותרת, והטעם כאלו אמר גם פה אתה הגוי, והנה זה הגוי כמו אתה הגוי, וכיוצא בזה זה סיני (שופטים ה' ה' ותהלים ס"ח ט') נראה לי ענינו אתה סיני: שמעו, צריך להיות בטעם רביע (העומד במקום פסוק, כשיצטרכו שלשה פסוקין לבא זה אחר זה, כמו אבל שרה אשתך יולדת לך בן, וכן הוא בדפוס רע"ח: אבדה האמונה ונכרתה מפיהם, נראה לי כלו מאמר אחד, האמונה אבדה מפיהם ונכרתה מפיהם. (כט) גזי, לשון קרחה, כמו ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגז את ראשו, ואמר גזי בלשון נקבה, כנגד הגוי שהוא זכר, כי הוא ממשיל העם

וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃ (כט) גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ (ל) כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ (לא) וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ (לב) לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃ (לג) וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף

פערשוואונדען איזט: (כט) שערע אב דיין הויפטהאאר אונד ווירף עס וועג, אונד ערהעבע קלאגעגעשרייא אויף דען בערגען. דען דער הערר פערווירפט אונד פערלעסט דאז געשלעכט, דאז זיינען צארן אויפגערעגט האט. (ל) דען דיא זאהנע יהודה האבען געטהאן וואס מיר מיספעלליג איזט, שפריכט דער הערר; זיא האבען איהרע גאטצענבילדער אין דען טעמפעל געשטעללט דער מיינעם נאמען געווייהעט איזט, זא דאס זיא איהן ענטווייהעט האבען. (לא) אונד האבען דיא אלטערע דעס תפת ווידער ערבויעט, אים טהאלע דעס זאהנעס פאן הנום, אום דאזעלבסט איהרע זאהנע אונד טאכטער צו פערברעננען; וואס איך ניא בעפאהלען, אונד מיר ניא אין דען זין געקאממען איזט. (לב) דאהער ווירד איינע צייט קאממען, שפריכט דער הערר, דאס יענער ארט ניכט מעהר תפת, נאך טהאל דעס זאהנעס דעס הנום, זאנדערן דאז ווירגעטהאל הייסען ווירד, אונד מאן ווירד צו תפת בעגראבען אוים מאנגעל אן רוים. (לג) אונד דער לייכנאם דיזעס פאלקעס ווירד דען פאגעלן דער לופט אונד דען טהירען דעס פעלדעס

רש"י

השכם ושלח. מידי יום ביום השכם ושלוח: (כט) גזי נזרך. תלשי שערך כמו ויגז שלוים (שם י"ט] ויגז את ראשו [איוב א'] ל"א נזרך כתרך לשון גדולה וכן תירגם יונתן רברבך וכן חברו מנחם: ויטוש. ויעזוב: (לא) במות התפת. הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ומסיקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין בתופי' שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו: תופת. על שם התוף: הנום. על שם נהמת הבן: לא צויתי. במצוה שיקריבו בנים לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים כשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחטו אלא להודיע צדקו: (לג) ואין מחריד. את העופות

באור

לאפה. כמו שבארנו במקומות הרבה; והנה הפסוק הזה הוא תשלום ענין הפסוק הקודם: נזרך. גדול השער נקרא כן על שם שהנזיר מגדל שערו (רד"ק). כי מאס ה' ויטוש את דור עברתו, הפסיק הענין והסב פניו מהעם ואמר מה טעם אמרתי אליהם גזי נזרך וגו', מפני שמאס ה' ויטוש את דור עברתו, ודור עברתו כמו על עם עברתו (ישעיה י' ו), והוא כנוי לאנשי הדור ההוא: (לא) ובנו במות התופת, נראה לי כי אחר שהרס אותן יאשיהו וטמא אותן על ידי עצמות אדם, חזרו ובנו אותן בימי יהויקים, וזה טעם ובנו: התפת. עיין פירושי לישעיה ל' ל"ג: בגיא בן הנום, כך היה נקרא הגיא ההוא (והוא סמוך לירושלים) על שם בעליו מקדם, ומכאן נגזר שם גיהנם, למקום פורענות ואש, כי כן בגיא בן הנום היו הבנים נשרפים: אשר לא צויתי, לעשות דבר כזה לכבודי, והם עשו זה לאלהי נכר (ון יאחן): (לב) לכן הנה ימים באים וגו', הנה יאשיהו טמא אתו התפת על ידי שהשליך שם עצמות אדם, ועשה זה כדי שלא יוסיפו לעבוד שם ע"ז, כי לא היו עובדים אותה במקום טמא, וכל זה לא הועיל, כי חזרו ובנו במות התפת, על כן ירמיה אומר, אחר שזה לא הועיל, הנה ה' מטמא את התפת על דרך אחרת שתועיל יותר, והוא שירבו החללים סביבות ירושלים, עד שיהיה המקום ההוא נקרא גיא ההרגה לרבוי האנשים אשר יהיו נהרגים שם, ומרוב

הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃
(לד) וְהִשְׁבַּתִּי ׀ מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם
קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה
כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃ ח (א) בָּעֵת הַהִיא
נְאֻם־יְהוָה יוֹצִיאוּ אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה
וְאֶת־עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת ׀
עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלִָם
מִקִּבְרֵיהֶם׃ (ב) וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל ׀
צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם
וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר
הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־
פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ (ג) וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל
הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת
בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם

ויוציאו כתיב. המץ בטפחא.

צור שפייזע דיענען, אָהנע דאס זיא יעמאנד שטערע. (לד) אונד איך ווערדע אין דען שטעדטען יהודה'ס אונד אין דען שטראסםען ירושלים'ס אויפהערען לאססען יעדען טאָן דער פריידע אונד דער פראֶהליכקייט, שטיממע דעס ברייטיגאמס אונד שטיממע דער ברויט: דען דאז לאנד ווירד צור וויסטע ווערדען. ח (א) אלםדאן, שפריכט דער הערר, ווירד מאן אוים איהרען גרעבערן ציהען דיא געביינע דער קאֶניגע פאָן יהודה, דיא געביינע דער פירסטען, דיא געביינע דער פריסטער, דיא געביינע דער פראָפעטען אונד דיא געביינע דער בעוואָהנער ירושלים'ס. (ב) אונד זיא ווערדען געגען דיא זאָננע, דען מאָנד אונד דאז גאנצע הימּמעלסהעער אויסגעברייטעט ווערדען, דיא זיא געליבט אונד פערעהרט האבען, אונד דענען זיא נאכגעגאנגען זינד, דיא זיא געזוכט האבען אונד פאָר דענען זיא זיך צו ביקען פפלעגטען; זיא ווערדען ווערער געזאממעלט נאָך בעגראבען ווערדען, זאָנדערן זיא ווערדען וויא דער קאָטה אויף דער אָבערפלעכע דער ערדע בלייבען. (ג) אונד דער טאָד ווירד ערווינשטער זיין אלס דאז לעבען פיר דען גאנצען איבערעסט דער פאָן יענער באֶזען פאמיליע איבריג בלייבען ווירד; דיא אן אללען אָרטען איבריג זיין ווערדען, וואָהין איך זיא פער־

רש"י

מעל הפגרים: ח (ב) ושטחום לשמש. והכשדים יסכנו לנוד על העיר דקדרי השרי' שהיו נאים כפלטין: לדומן. לזבל: (ג) ונבחר מות מהיים. אע"פ שהם רואים את המתים כתוכין בבזיון

באור

המתים יצטרכו גם כן לקברם שם בתפת; כלומר אחר שאין הרפואה מועלת לכם, תועיל לכם המכה: (לג) והיתה נבלת, כל כך ירבו החללים, כי גם התפת לא יספיק להם, או לא יהיו להם קוברים: (לד) קול ששון וקול שמחה, קול מזמרים ומנגנים בשעת שמחה, ופירש כבין בשמחת חתן וכלה: ח (א) בעת ההיא וגו', גם זה קשור בענין שלמעלה, כי יאשיהו לקח עצמות אדם מן הקברים וישרף על מזבחות ע"ז כדי לטמא אותם (מלכים ב' כ"ג ט"ז), וכל זה לא הועיל להפסיק העם מעבודת האלילים, על כן ירמיהו מתנבא כי עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים וכל העם עובדי האלילים יהיו מוצאים מקבריהם. ואמנם איך יהיה הדבר הזה, אמר היירונימוס כי האויבים יעשו זה, כדי לשלול את המתים שהיו נקברים בעדי עדיים, ואפשר גם כן כי בהאריך המצור קודם שתבקע העיר האויבים הצרים עליה ישפכו חמתם על המתים. ואולי (כדעת תלמידי מוה"רר יהודה אוסימו) האויבים יעשו כן כדי להפחיד ולצער אנשי העיר, למען ימהרו לפתוח להם דלתים: בעת ההיא ויוציאו, הכתיב הוא על דרך בזוס הסליסי וישא אברהם את עיניו: (ג) בכל המקומות הנשארים, כמו הסוף,

נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: ט (כב) כֹּה | אָמַר יְהוָה
אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר
בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ: (כג) כִּי
אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ
אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה:

הפטרת שמיני

(בשמואל ב׳ סימן ו׳ א׳ עד ז׳ י״ח.):

(א) וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל
שְׁלֹשִׁים אָלֶף: (ב) וַיָּקָם | וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה

שטאָסען ווערדע, שפריכט דער חערר, גאטט צבאות. ט (כב) זאָ שפריכט דער הערר: עס ריהמע זיך דער ווייזע ניכט זיינער ווייזהייט, נאָך ריהמע דער טאפּפערע זיך זיינער טאפּפערקייט, נאָך ריהמע זיך דער רייכע זיינעס רייכטהומעס. (כג) אבער דאמיט מאג מאן זיך וואָהל ריהמען: איינזיכטספאָלל צו זיין אונד מיך צו ערקענען; (צו וויססען נעמליך) דאס איך דער הערר, בארמהערציגקייט, גערעכטיגטיגקייט אונד מילדע איבע; דען דיזעס זינד דיא דינגע וואָראן איך וואָהלגעפאַללען האבע, שפריכט דער הערר. (א) דוד פערזאממעלטע אבערמאל אללע אויסערלעזענען פאָן ישראל, דרייסיג טויזענד מאן. (ב) מאכטע זיך אויף אונד גינג זאממט אללען פאָלקע דאז בייא איהם וואר, נאך בעלי אין יהודה, אום פאָן דאננען דיא לאדע גאָטטעס הערויף צוהאָהלען, וועלכע נאך דעם נאמען גענענט ווירד, נעמליך דעם נאמען דעם עווי-

רש״י

לדת החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות: ט (כב) על יתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה להם לא השכלת׳ וידעתם אותי אל תתהללו בחכמתכם: (כג) השכל. כמו הכבד [ישעיה י׳] אנטילייי״ט בלע״ז Intelligeant, (פערשטענדיג, קלוג, ערפאהרען זיין):

(א) ויוסף עוד דוד. לאסוף את כל הבחור בישראל שלשים אלף. לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף עוד: (ב) מבעלי יהודה. היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים [יהושע ט״ו ט׳] וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים [ד״ה א׳ י״ג ו׳] ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד וגו׳ מבעלי יהודה. שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו׳: אשר נקרא

באור

הגשמים בכל המקומות (רד״ק), והנכון שמלת הגשמים מיותרת: ט (כב) כה אמר ה׳, סיום התוכחה, להודיע שאין להם תקנה אלא בהיטיבם מעלליהם, ובלעדי זאת אין דבר שיעמוד להם בעת צרתם: (כג) השכל וידוע אותי, להיות משכיל המבין דבר לאשורו, ועל ידי כן ידע אותי ידיעה נכונה ואמתית, וידע כי אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ. כי באלה חפצתי. אלו הם המעשים שאני חפץ שיהיו בני אדם עושים, לפיכך אני אומר בזאת יתהלל המתהלל כשידע כי אני עושה אלה, כי אז יתעורר לעשות גם הוא המעשים האלה. ועיין מה שכתבתי בבה״ע תקפ״ט עמוד ק״כ וקכ״א:

(א) ויוסף. משרש אסף בחסרון א׳ פ״א הפעל, כמו ויוחל מן המועד (לקמן כ׳ ה׳), ואחרים, והם ע״ת ארמית שהאי״תן בגזרת נחפ״א בא בקמ״ץ. וטעם עוד כתב רש״י, לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון, וזו היתה אסיפה שניה: בחור, המובחרים והחשובים (ר״י גאון). אמנם (בד״הי א׳ י״ג) נאמר ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת: (ב) מבעלי יהודה. מ״ם זו איננה יחס הגבול שממנו, אלא במקום הגבול שאליו, ודומה לו

צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ (ג) וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃
(ד) וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃
(ה) וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֱלִים׃
(ו) וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּא אֶל־אֲרוֹן

גען דער אונטער דען כרובים דארויף וואָהנט. (ג) זיא לעגטען דיא לאדע גאָטטעס אין איינען נייען וואגען, נאכדעם זיא דיאזעלבע גענאָממען אוים דעם הויזע אבינדב'ס צו גבעה, עזא אונד אחיו, דיא זאָהנע אבינדב'ס לייטעטען דען נייען וואגען. (ד) אונד דא זיא איהן פיהרטען אוים דעם הויזע אבינדב'ס צו גבעה מיט דער לאדע גאָטטעס, אונד אחיו פאָר דער לאדע הערגינג. (ה) זאָ שפילטען דוד אונד דאז גאנצע הויז ישראל פאָר דעם עוויגען מיט (אללערלייא זאיטענשפיל) פאָן טאננענהאָלץ, מיט האַרפֿען אונד ציטהערן, מיט פויקען, שעללען אונד צימבעלן. (ו) אלס זיא ביז גרן נכון קאמען, גריף עזה נאך דער לאדע גאָטטעס, ער פאסטע זיא,

רש"י

שם. אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שיהיה שם ה' צבאות עליו: (ג) אל עגלה חדשה. טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליה' בכתף ישאו [במדבר ז' ט'] ולפי שאמר זמירות היו לי חקיך בבית מגורי [תהלים קי"ט נ"ד] נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד האדומי הביאוהו בכתף שנאמר [בדברי הימים א' ט"ו י"ב] ויאמר להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: (ד) עם ארון האלהים. הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון אלהים: (ה) בכל עצי ברושים. שמתקנים מהם כלי זמר: (ו) כי שמטו הבקר. כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם

באור

ויסע לוט מקדם (בראשית י"ג י"א), ושעורו לבעלה אשר ליהודה, (כי גם בחלק שמעון היתה עיר נקראת בעלה), והיא קרית יערים, וכן מפורש הכל בד"הי שנא' ויעל דוד בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה, ולזה מסכים ת"י מקרויא דבית יהודה, וי"מ מבעלי יהודה כמשמעו מאדוני יהודה (אוים דען בירגערן יהודה'ס ובתרגומי' נטיתי אחר רוב מפרשים כדרכי; אולם זה נראה לי יותר לפי פשוטו של מקרא: אשר נקרא שם, מלת עליו הנכתב בסוף עומדת במקום שנים, ושיעור הפסוק אשר נקרא שם עליו, הוא שם ה' צבאות היושב עליו בין הכרובים, והוא הפשוט אחרי שמצאנו כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח י') ורבים מזה הלשון, וכן מתורגם: שם שם ה' צבאות. השם הנכבד נקרא שם בסתם, ואח"כ פירש שם ה' צבאות וכן על ים בים סוף (רד"ק). וכן פירש"י. וכן ת"י לאסקא מתמן ית ארונא די"י דאתקרא שמא די"י צבאות דשכנתיה שריא בין כרוביא עלוהי: (ג) אשר בגבעה, עיין בבאור (ש"א ז' א'): (ד) עם ארון האלהים. נלאו המפרשים לדייק לבאר הפסוק הזה באופן שלא יהיה נמלט מזרות, והנכון לפי פשוטו שהוא מדובק לפסוק שלאחריו ושיעורו כאשר נהגו העגלה החדשה מבית אבינדב ואחיו הולך לפניו אז משחקים דוד וגו' וכן מתורגם, ואולי כוונתו שרק אחיו הלך לפני הארון אבל עזא הלך מצדו להשגיח על העגלה והבקר, ולזה הרגיש הוא אשר שמטו הבקר ואחיו לא הרגיש וקרה מה שקרה והוא הקדמה למה שנאמר אחריו. ומה שנכתב וישאוהו בכנוי זכר לעגלה שהיא נקבה אין זה מן הזרות שלא נמצא עוד כמוהו במקרא: (ה) עצי ברושים, שעורו בכלי זמר הנעשים מעצי ברושים, וענין הכלים תמצא מבואר היטב בהקדמה לספר זמירות ישראל: (ו) גרן נכון, ובד"הי גרן כידון, ושני שמות היו לו (רד"ק): שמטו הבקר, פעל עומד ענין נטיה. ות"י מרגוהי יולא. (זיא ריקטען איהן וועג): (ז) על השל, על המעשה שעשה בשגגה ושכח שארון ה' הוא לשלוח ידו ולנגוע בו ונהג בו מנהג הקלות ראש

הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ (ז) וַיִּחַר־
אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל
וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ (ח) וַיִּחַר לְדָוִד
עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם
הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ט) וַיִּרָא דָוִד
אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי
אֲרוֹן יְהוָה׃ (י) וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית
עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ (יא) וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית
עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה
אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃ (יב) וַיֻּגַּד
לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד
אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד
אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ (יג) וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ
נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר
וּמְרִיא׃ (יד) וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה
וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ (טו) וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל

פתח באתנח.

תרגום אשכנזי רמז

דען דיא רינדער ריסען זיך לאָז. (ז) דא ענטבראננטע דער צאָרן דעס עוויגען איבער עזה, אונד גאָטט שלוג איהן דאזעלבסט וועגען דעם פֿערגעהענס, אונד ער שטארב דאזעלבסט בייא דער לאדע גאָטטעס, (ח) עס גרעמטע דעם דוד, דאס דער עוויגע דען עזה זאָ וועג ריס, אונד ער נאננטע דען אָרט פרץ עזה (וועגרייסונג דעם עזה) ביז אויף דיזען טאג (ווירד ער זאָ גענאננט). (ט) אונד דוד פֿירכטעטע זיך פֿאָר דעם עוויגען אן רעמזועלבען טאגע, אונד שפראך: וויא זאָלל דיא לאדע דעס עוויגען צו מיר קאָממען? (י) אונד דוד וואָללטע ניכט דאס דיא לאדע דעם עוויגען צו זיך אין דיא שטאדט דוד'ס געשאפֿפֿט ווערדע. ער לענקטע זיא היין נאך דעם הויזע עובד אדמ'ס דעס גתיטערס, (זיא דאָרט אבצוזעטצען).

(יא) עס בליב דיא לאדע דעס עוויגען אים הויזע עבד אדמ'ס דרייא מאָנאטע, אונד דער עוויגע זעגנעטע עבד אדם אונד זיין גאנצעס הויז. (יב) עס וואַרד דעם קאָניגע דוד בעריכטעט וויא פֿאָלגט: דער עוויגע האט דאז הויז עבד אדמ'ס אונד אללעס וואס זיין איזט, געזעגנעט אום דער לאדע גאָטטעס וויללען, דא צאָג דוד היין, אונד בראכטע דיא לאדע גאָטטעס אויס דעם הויזע עבד אדמ'ס אין דיא שטאדט דוד'ס הינאויף, מיט (פֿעסטליכער) פֿריידע. (יג) זאָ אָפֿט דיא טרעגער דער בונדעסלאדע דעם עוויגען זעכס שריטטע פֿאָרט געשריטטען, אָפֿפֿערטע מאן אייגען אָכסען אונד איין מאסטפֿיה. (יד) אונד דוד טאנצטע אויס אללען קרעפֿטען פֿאָר דעם עוויגען הער, אונד וואר אומגירטעט מיט איינען ליינענען לייבראָק. (טו) אלזאָ בראכטע דוד

רש"י

ונדחה ידו בגרזן [דברים י"ט ד'] ותתמריג ידיה בגרזנא: (ז) על השל. על השגגה. שהיה לו לדרוש קל וחומר בנשאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן: (י) עובד אדום. לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה: (יא) ויברך ה' וגו'. אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס א' שנאמר ופעולתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום [דברי הימים א' כ"ו ה']: (יד) מכרכר.

באור

ורש"י פי' על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כ"ש והוא מדברי חז"ל. ועוד שגג על שאחז בו ולא הי' משפט לוי (מרד"ק): (י) לְהָסִיר. ההפעיל מן כי סר לראות (שמות ג') וענינו לקרב: ויטהו. הטה אותו מדרך עיר דוד אל בית עובד אדם וכן מתורגם· (יג) ומריא. מין ממיני בקר הגדולים ובלע"ז בופ"אלו (רד"ק) ר"ל (ביפפעל).

מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול שופר:
(טז) והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל
בת־שאול נשקפה | בעד החלון ותרא את־
המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו
בלבה: (יז) ויבאו את־ארון יהוה ויצגו אתו
במקומו בתוך האהל אשר נטה־לו דוד ויעל
דוד עלות לפני יהוה ושלמים: (יח) ויכל דוד
מהעלות העולה והשלמים ויברך את־העם
בשם יהוה צבאות: (יט) ויחלק לכל־העם לכל־
המון ישראל למאיש ועד־אשה לאיש חלת
לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך
כל־העם איש לביתו:

(כאן מסיימים הספרדים)

(כ) וישב דוד לברך את־ביתו* ותצא מיכל בת־
שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד היום

פסקא באמצע פסוק

אונד דאז גאנצע הויז ישראל'ס דיא לאדע דעם עוויגען הינויף, מיט יויכצען אונד פאָזוינענ־שאלל, (טז) דא נון דיא לאדע דעם עוויגען אין דיא שטאדט דוד'ס קאם, שויעטע מיכל דיא טאָכ־טער שאול'ס דורך דאז פֿענסטער, אונד אלס זיא דען קאָניג דוד היפּפֿענד אונד טאנצענד פֿאָר דעם עוויגען זאה, פֿעראכטעטע זיא איהן אין איהרעם הערצען. (יז) מאן אונ־טערבראכטע דיא לאדע דעם עוויגען, אונד שטעללטע זיא אן איה־רען אָרט אין דעם צעלטע וועלכעם דוד פֿיר זיא אויפֿגעשלאגען. אונד דוד בראכטע גאנץ־ אונד פֿריידענאָפּפֿער פֿאָר דעם עוויגען דאר. (יח) נאכ־דעם דוד פֿאָללענדעט דיא גאנץ־אונד פֿריידענאָפּפֿער דארצוברינגען, זעגנעטע ער דאז פֿאָלק אים נאמען דעם עוויגען צבאות: (יט) אונד פֿערטהיילטע דעם גאנצען פֿאָלקע, דער גאנצען מענגע ישראל'ס זאָוואָהל מאן אלס ווייב איינעם יעגליכען איינען בראָדקוכען איינע פאָרטיאָן פֿלייש, אונד איינע פֿלאשע מיט וויין, אונד עס גינג אללעם פֿאָלק איין יעגליכער נאך הויזע. (כ) אלס דוד צוריקקעהרטע זיין הויז צו גריסען, גינג איהם מיכל דיא טאָכטער שאול'ס ענטגעגען, אונד שפראך: וויא עהרווירדיג

רש"י

מלקד: אפוד בד. מעיל קטן פורלייג"ט בלע"ז *Fourre linte*: fourreau de lin, (איין ליינע־נעם אָבערקלייד, דער איבערוואורף), לאט: linteus adj. (אויס לייכוואנד, לייכען) ויונתן תירג' כרדוט וכן תירגום יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין [לקמן י"ב י"ח]: (יט) ואשפר אחד מששה בפר: ואשישה אחת. גרבא דחמרא: (כ) אחד הריקים. הד

באור

וי"א המפוטמים שנשחטות יקרא מריאים וכן מתורגם: (יד) אפוד בד, עיין (ש"א ב'): (טז) מפזז, ענין מהירות תנועות האברים בכלל ופה על מהירות הריקוד ודוגמתו עידא פזיזא (שבת פ"ח) (היפפענדעם בּהָקפען): ותבז לו, כי חשבה שאין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי' לפני הארון (רד"ק): (יז) במקומו, במקום אשר הוכן לו: (יט) ואשפר, מנה יפה בשר מענין שֶׁפֶר והאל"ף נוספת כדאש, והחכם (געזעניוס) פתרו מלשון כושי (עטיאָפּיס) מדת הלח (מאאס) וחלק (פּאָרציאָן בעפערגעטרענקס): ואשישה, כלי עם יין כדכתיב אשישי ענבים, שמכוני באשישות (ר"י גאון). ות"י גרבא דחמרא, והחכם הנ"ל הביא בספר התלים שלו שהוא כדף בענין עם אֲשִׁישׁ שהוראתו חזוק ויסוד הבנין והושאל על עוגת ענבים לפי שהיא מקובצת מענבים רבים ודבוקה יחד כמו דבלת תאנים ולזה נמצא אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים (הושע ג' א') (ראָזינענקוכען). ותרגום יונתן צַפִּיחַת (שמות ט"ז ל"א) אֲשִׁישִׁין (קוכען) וכן

מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת
עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים׃ (כא) וַיֹּאמֶר
דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ
וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־
יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה׃ (כב) וּנְקַלֹּתִי עוֹד
מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר
אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה׃ (כג) וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל
לֹא־הָיָה לָהּ וָלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ׃ ז (א) וַיְהִי כִּי־

ילד כתיב

וואר הייטע דאָך דער קאָניג ישראל'ס דא ער זיך הייטע זאָ ענטבלאָסטע פֿאָר דען מעגדען זיינער קנעכטע, וויא זיך נור טויגעניכטסזע ענטבלאָסען. (כא) דא שפראך דוד צו מיכל: פֿאָר דעם עוויגען הער, דער מיך ערקאָהרען מעהר אלס דיינען פֿאטער אונד אלס זיין הויז, אונד מיך געזעטצט צום רעגענטען איבער ראז פֿאָלק דעם עוויגען, איבער ישראל, פֿאָר דעם עוויגען הער האבע איך זאָ געיובעלט. (כב) אונד העטטע איך נאָך גערינגער דען זאָ געטהאן, אונד ווערע נידריגער נאָך אין מיינען אויגען, אונד בייא דען מעגדען, וויא דוא שפריכסט, געוועזען, זאָ ווירדע איך בייא איהנען געעהרט זיין. (כג) מיכל דיא טאָכטער שאול'ס האטטע קיין קינד ביז אן איהרען טאָד. ז (א) אונד עס געשאה,

רש"י

מן פריקיא: (כב) ונקלותי עוד. לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה. איננה מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: (כג) לא היה לה ולד. מאותו היום והלאה: ז (א) ויהוה הניח לו. אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל

באור

הביכו במשנה (פסחים ל"ו ע"ב) וא"כ ראוי לתרגם פה (אייגען ראָזיגנקופֿען): (כ) מה נכבד, נפעל עבר כי הוא פתוח. ואמירה זאת על דרך לעג והתול, כמליצה הנקראת בל"הע (אירא֒ניא), כי היא חשבה שלא יאות למלך לעשות כמעשה המון עם, שהוא כנד כבודו: נגלה, המלך בעיני העם נעלה ונשגב ממעלת אדם, ולזה יכבדוהו ויכשאוהו מבין אחיו, ולכן מן הראוי שיהיה דרכו ומנהגו נעלה על מנהג המון עם, כי זה יכסה בעדו; אמנם אם ירד ממעלתו ויתערב בין העם ויעשה כמעשיהם, אז ישלח את מעטה תפארתו ונגלה לעיניהם שגם הוא אדם כמוהם ויקל בעיניהם: כהגלות נגלות, שניהם מקור מנפעל האחד שלם כמו נשאל נשאל דוד והאחד חסר נו"ן כמנהג, ובא כפלים לרוב התגלותו בשחוק (רד"ק): הרקים, המועלים מדעת, ופחותי המדות אשר לא ינלחו לשום דבר הגון וכשר, ות"י סריקיא לענין זה ועד"ז מתורגם: (כא) אשר בחר וגו', הכאיב לבם בזה כי זה הגמול היה ראוי לה על שהטיחה דברים כנגד דוד (רלב"ג): וישחקתי, פעל עבר אע"פ שהנגינה מלרע, וכתרגם יונתן ושביחית, ומחובר הוא אל לפני ה' הנאמר בראש הפסוק. והשעור לפני ה' שחקתי, אלא לפי שהפסיק בין לפני ה' ובין שחקתי והאריך בדברים הנאותים אל הענין לפיכך חזר ואמר לפני ה', וזה מנהג הלשון. והוא כאלו נאמר לפני ה' הזה שחקתי וכדמתורגם: (כב) ונקלותי וגו', נפעל מפעלי הכפולים. והוא מבנין התנאי והספק וכן פעל והייתי הבא אחריו. והכוונה ואם הייתי עושה מעשה קלות יעוד יותר ממה שעשיתי. ואם הייתי עוד שפל בעיני להקל בכבודי להכניע את עצמי, לפני ה' לכבוד שמו הגדול, ואפילו לפני האמהות, עמם אכבדה עם מעשים האלה העשויים לכבוד אדון אלהים הייתי מכובד בעיניהם: ועם האמהות וגו', אצל האמהות עצמן אכבד אשר בלעגי שפה דברת מהן, וזה טעם כפל מלות עם. כלומר עם אותן אשר אמרת אהי' לבוז, עם אותן בעצמן אכבדה. והנה השיב דוד בזה ואמר, עשיתי היטב והטוב בכל צד ואופן. א' מחויב אני להודות לה' ולכבדו בכל עוז אשר בחר בי ולוה אותי לנגיד על עמו. וב' אשר יראת שיגיע לי נזק ע"י זה, אל תיראי, אין הדבר כן, אדרבה עוד יכבדוני העם אף אם אנקל עוד מזאת ואהי' קטן בעיני, כי לכבוד ה' עשיתי והוא יכבד את מכבדו: (כג) ולמיכל. כאילו אמר שזה היה סבה להמנע ממנה פרי בטן, כי לא אהב אותה דוד כמו קודם זה (רלב"ג). אמנם לדעת חז"ל הי' זה לה לעונש: ז (א) וה' הניח לו וגו',

הפטרת שמיני

יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַיהוָה הֵנִיחַ־לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל־
אֹיְבָיו׃ (ב) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה
נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים
יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה׃ (ג) וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־הַמֶּלֶךְ
כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לֵךְ עֲשֵׂה כִּי יְהוָה עִמָּךְ׃
(ד) וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא* וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־
נָתָן לֵאמֹר׃ (ה) לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־עַבְדִּי אֶל־דָּוִד
כֹּה אָמַר יְהוָה הַאַתָּה תִּבְנֶה־לִּי בַיִת לְשִׁבְתִּי׃
(ו) כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה
מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן׃ (ז) בְּכֹל אֲשֶׁר־
הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי
אֶת־אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת
אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָמָּה לֹא־בְנִיתֶם

* פסקא באמצע פסוק

תרגום אשכנזי

אלס דער קאֶניג אין זייּנעם הויזע וואָהנטע, אונד דער עוויגע איהם רינגסאום פאָר זיינען פיינדען רוהע פערשאפפטע, (ב) דא שפראך דער קאֶניג צו נתן דעם פראָפעטען: זיהע דאָך, איך וואָהנע אין איינעם הויזע פאָן צעדערן, אונד דיא לאדע גאָטטעס וואָהנט אין דען טעפפיכען. (ג) אונד נתן שפראך צום קאֶניגע: אללעס, וואס דיר אים זיננע איזט, געהע היין טהוע, דען דער עוויגע איזט מיט דיר. (ד) עס וואר אין דערזעלבען נאכט אבער, דא קאם דאז וואָרט דעם עוויגען צו נתן וויא פאָלגט: (ה) געהע אונד שפריך צו מיינעם דיענער צו דוד: זאָ שפריכט דער עוויגע: דוא וויללסט מיר איין הויז בויען צו מיינער וואָהנונג? (ו) האבע איך דאָך אין קיינעם הויזע געוואָהנט, זייט דעם טאגע, דא איך דיא קינדער ישראל העריף פיהרטע אויס מצרים ביז אויף דיזען טאג אונד איך וואנדערטע אומהער אין צעלט אונד וואָהנונג, (ז) וויא איך אויך הערוּם וואנדערטע מיט אללען קינדערן ישראל'ס, האב איך יע איין וואָרט געראָדעט מיט אירגענד איינעם דער ריכטער ישראל'ס, דעם איך געבאָטה מיין פאָלק ישראל צו ווייַדען, אונד געשפראָ-

רש"י

אויביכם וגו' [דברים י"ב י'] מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו' מעתה עליכם לבנות בית הבחירה: (ד) ויהי בלילה ההוא. אמר ר' חנינא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית רבי סימן אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי [תהלים קל"ב ג'] שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כך ונמצאת מפסידו: (ו) באהל ובמשכן. משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן: (ז) הדבר דברתי. לשון תמיהה הוא

באור

הדי נתקיים והניח לנס מכל אויביכם (דברים י"ב) מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר מעתה עליכם לבנות בית הבחירה (רש"י): יושב וכו', הקדים זאת לפי שאמר דוד אנכי יושב בבית ארזים וכו': (ב) בתוך היריעה, הוא האוהל האמור למעלה ור"ל וכי זו הבית הראוי לארון אלהים: (ה) האתה תבנה, פה נאמר זה על דרך שאלה ובד"הי (א' י"ז) על דרך שלילה לא אתה תבנה וכו' והמובן אחד: (ו) בכל. ר"ל אף שהתהלכתי ממקום למקום כמו בכל זאת בדב"א, וכן מתורגם, והרצון בזה אחרי שלא שאלתי, עוד לבנות לי בית, נשמע מזה שאין עוד רצוני בכך, וא"כ למה תחפוץ אתה בכך טרם דברתי אליך לעשות כן: שבטי ישראל, שופטי ישראל, מענין לא יסור שבט מיהודה, וכן בד"הי את אחד שופטי ישראל (מרד"ק), ולדעתי את אחד שבטי ישראל עניינו המיוחד שבשבטים ולאוי לתרגם (מיט איינעם אויסגעזייכ-

לִי בֵּית אֲרָזִים: (ח) וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי
לְדָוִד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־
הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי עַל־
יִשְׂרָאֵל: (ט) וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ
וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם
גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: (י) וְשַׂמְתִּי
מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא
יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר
בָּרִאשׁוֹנָה: (יא) וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים
עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד
לְךָ יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה: (יב) כִּי־יִמְלְאוּ

כען: ווארום בויעט איהר
מיר ניכט איין הויז פֿאָן
צעדערן? (ח) אונד נון
שפריך זאָ צו מיינעם
דיענער צו דוד: זאָ שפריכט
דער עוויגע צבאות: איך
האבע דיך פֿאָן דער היר־
דע גענאָממען פֿאָן דער
שאפֿהערדע וועג, אום
רעגענט איבער מיין פֿאָלק
איבער ישראל צו זיין.
(ט) איך וואר מיט דיר
וואָהין דוא גינגסט, אונד
ראָטטעטע אללע דיינע
פֿיינדע אויס פֿאָר דיר,
אונד איך האבע דיר
איינען גראָסען נאמען
געמאכט, גלייך וויא דער
נאמע דער גראָסען אויף ערדען, (י) שאפֿפֿטע מיינעם פֿאָלקע ישראל איינען אָרט, אונד וויל
עס זאָ איינפֿפלאנצען, דאס עס אן זיינער שטעטטע וואָהנע, ניכט מעהר בעאונרוהיגעט ווערדע,
אונד דיא זאָהנע דעס אונרעכטס עס ניכט אונטערדריקקען, וויא צופֿאָר. (יא) אונד זייט דער צייט
דאס איך ריכטער אָרדנעטע איבער מיין פֿאָלק ישראל, אונד איך שאפֿפֿטע דיר רוהע פֿאָן אללען
דיינען פֿיינדען, אונד דער עוויגע פֿערקינדעט דיר, דאס ער דיר איין הויז ערריכטען ווירד, (יב) ווען

רש"י

לכך הוא נקוד ה"א חטף פת"ח והדל"ת רפי: (ח) מן הנוה. דור הרועים כמו נות כרות רועים [צפניה ב' ו']: (ט) ואכריתה את כל אויביך. ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה: כשם הגדולים. זהו שאומרים מגן דוד: (י) ושמתי מקום. עוד לבי חפץ להשקיע שילא שקט ושליו את עמי בימי בנך: (יא) ולמן היום אשר צויתי. מחובר על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן: והניחותי לך. יותר ויותר עד שתנוח מכל אויביך: והגיד לך ה'. היום ע"י כי בית יעשה

באור

נעטען דער סטעמע ישראל'ס), והענין אחד: (ח) ועתה כה תאמר וגו', כלומר לפי שעלה על לב עבדי דוד לבנות לי בית, ראיתי הכרח להגיד לו מה שבלבבי, ולכן תאמר לו עוד אני לקחתיך וגו', ומונה והולך מה שעשה לו בעבורו וסיים בפסוק י"א והניחותי לך וגו' כלו' כל זה עשיתי בימיך, הניחותי לך מכל אויביך, והרמותי כל מכשול מדרך, עד שמעתה בלעת אין עיכוב עוד לבנות בית הבחירה, אבל אגיד לך חדשות מה בלבבי שיהיה עד טרם יבנה, כי אעשה לך בית ובנך שילא ממעיך הוא יבנה אותו. את זה ראיתי להקדים. לפי שהבנתי מאיזה מפרשים, כי נבוכו בענין זה עד שנוהם רוצים לומר, שהשם דבר קשות לדוד על שחפץ בגדולות ודוחקים את עצמם מאוד בפי' פסוק י"א: הנוה. בדרת לאן נקרא נוה, כמו שנאמר נות כרות רועי' וגדרות לאן (צפניה ב' ו'): (י) מקום, פי' מקום מנוח: ונטעתיו. עתיד עוד אני חפץ להשכין אותו שיהיה לו קיום ולא יחרד לנוע ממנה. ורש"י פי' כל הכתוב על העתיד להבטחה: (יא) ולמן היום, מחובר עם העליון, ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים. וכאשר עשו מימי השופטים. (רש"י). וכן מתורגם: והגיד וגו', גם זה מתאמר השם, ופירושו כמו שבארתי בפסו' ח' וזה טעם שאמר והגיד, לפי שמעתה בא הגדה חדשה, מדבר אשר עתיד להעשות לו, אשר רצה להודיע אליו. ואל תתמה שאמר כי בית יעשה בלשון נסתר, כי כן דרך הלשון, כמו כה יעשה לאבנר וחבריו: בית. טעמו כמו בית נאמן (ש"א כ"ה) ועניינו בית מלכות, ות"י בית מלכו יקים לך שיתקיים לך ולזרעך אחריך ולא תפסוק

יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ׃ (יג) הוּא יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם׃ (יד) אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי אָדָם׃ (טו) וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ׃ (טז) וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ (יז) כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃

הפטרת תזריע

(במלכים ב׳ סי׳ ד׳ מ״ב עד ה׳ כ׳):

(מב) וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם

תרגום אשכנזי

נון דיינע טאגע פֿאָללצעהליג זיין ווערדען, אונד דוא בייא דיינען פֿעטערן ליגען ווירסט, זאָ ווילל איך דיינען זאאמען נאך דיר, דער אויס דיינען איינגעווייַדען הערפֿאָרגעהען ווירד, אויפֿריכטען, אונד ווילל דיין קאָניגטהום בעפֿעסטיגען. (יג) דערזעלבע זאָלל מיינעם נאמען איין הויז בויען, אונד איך ווילל דען טהראָן זיינעם קאָניגטהומס בעפֿעסטיגען אין עוויגקייט. (יד) איך ווילל איהם פֿאטער זיין, אונד ער זאָלל מיר זאָהן זיין, זאָ דאס ווען ער ווידערשפענסטיג איזט, איך איהן ציכטיגע מיט מענשענרוטהען אונד מיט דען שלעגען דער מענשענקינדער. (טו) יעדאָך מיינע גנאדע זאָלל ניכט וויכען פֿאָן איהם, זאָ וויא איך זיא דעם שאול ענטצאָג, דען איך וועג געטהאן פֿאָר דיר, (טז) בעשטעהען זאָלל דיין הויז אונד דיין קאָניגטהום אין עוויגקייט פֿאָר דיר, דיין טהראָן זאָלל פֿעסט זיין אין עוויגקייט, (יז) פֿאָלליג וויא דיזע וואָרטע, אונד גאנץ וויא דיזע אָפֿפֿענבארונג, רעדעטע נתן צו דוד.

(מב) אונד עס קאם איין מאן אויס בעל שלשה, אונד בראכטע דעם מאננע גאָטטעס ערסטלינגסבראָד, (נעמליך) צוואנציג גערסטען בראָדע אונד גרינע אעהרען, אין זיינער זייטענ־

רש״י

לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית המלכות והוא יבנה הבית: (יד) בשבט אנשים. זה הדד ורזון בן אלידע: ובנגעי בני אדם. זה אשמדי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפי׳ אדם מאשתו בנות השד היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו:

ד (מב) מבעל שלישה, שם מדינה. ויונתן תירגם מארעא דרומא. בעל לשון מישור ובקעה

באור

המלוכה מביתך, וכן מתורגם: (טז) ונאמן, נפעל עבר כמו נִתְקַיָּם, מן ותקעתיו יתד במקו׳ נאמן (ישעיה כ״ב) (רד״ק). וכן ת״י וְקַיָּם. ולדעתו פירוש הכתוב שביתך מחוזק ומקוים כבר ועוד יהיה לעתיד נכון עד עולם. אמנם לפי הפשוט הוא עבר המהופך לעתיד בוי״ו המהפכת ות״י וְקַיָּם הוא בינוני או תואר ר״ל מתקיים עתה ועוד יהיה לעתיד כן והרד״ק שהביא ראיה לדבריו שהוא עבר טעה כי אם יהיה עבר ראוי להיות קם או קָאם: (יז) ככל הדברים, ענין וכיוון הדברים. כי לא יתכן לפרש שדבר את הדברים אלה במלה כמו שהם לפנינו, לפי שגם בד״הי נאמר פסוק זה, ובאמת נמצאו שם שנויים וחלופים:

(מב) מבעל שלישה. שם מקום בארץ שלשה הנזכר בספר (ש״א ט׳ ד׳) והוזכר בתלמוד (סנהדרין י״ב א׳) אין לך קלה בארץ ישראל לבכר פירותיה יותר מבעל שלישה. ויונתן

וְיֹאכֵלוּ׃ (מג) וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי
מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר
יְהוָה אָכֹל וְהוֹתֵר׃ (מד) וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ
וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה׃ ה (א) וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא
מֶלֶךְ־אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא
פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ
הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃ (ב) וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים
וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי לִפְנֵי
אֵשֶׁת נַעֲמָן׃ (ג) וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי

טאשע, אונד ער שפראך: גיב עס דעם פֿאָלק, דאס זיא עס עססען. (מג) אונד זיין דיענער שפראך: וויא זאָללטע איך דיס הונדערט מאן פֿאָרזעטצען? אונד ער שפראך: גיבס דעם פֿאָלקע דאס זיא עססען; דען זאָ שפריכט דער עוויגע: מאן ווירד עססען, אונד איבריג לאססען! (מד) דא זעטצטע ער עס איהנען פֿאָר, זיא אסען אונד ליסען איבריג נאך דעם וואָרטע דעם עוויגען. ה (א) נעמן דער העערפֿיהרער דעם קאָניגס פֿאָן ארם (זיריען), וואר האָכגעאכטעט פֿאָר זיינעם העררן אונד אנגעזעהען, דען דורך איהן גאב דער עוויגע זיעג ארם (דען זירערן), אונד דער מאן איין טאפֿפֿערער קריעגער, וואר אויסזעטציג. (ב) אונד עס צאָגען פֿאָן ארם (דען זירערן) שאארען אויס, אונד פֿיהרטען אויס דעם לאנדע ישראל געפֿאנגען איין קליינעס מעדכען, דאז וואר (אים דיענסטע) בייא דעם ווייבע נעמן'ס. (ג) אונד זיא שפראך צו איהרער געביעטערין:

רש"י

נמקרא: לחם בכורים. בפסח שהתבואה מבכרת: בצקלונו. בלבושיה: לעם. לתלמידי שהוא זן: (מג) מה אתן זה. כל לחם ולחם: ה (א) ונעמן שר צבא. נסים שנעשו ע"י אלישע מסדר והולך: תשועה לארם. הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב: (ב) יצאו גדודים. כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלל כאשר ימצאו הוא קרוי גדוד: נערה קטנה. ריבה קטנה מעיר נערה: ותהי לפני. והות משמשא קדם איתת נעמן: (ג) אחלי אדני לפני

באור

תרגם אדע דרומא, ומי יתן ואדע טעם התרגום הזה: לחם בכורים, הוא מקריב השעורים כי היה בכורים בראשונה (רלב"ג): כרמל, נקראת כן השבולת כשהיא רכה והיא לחה עדיין ומלאה (רד"ק). והחכם במזנביים כתב שזה לא ישרה בעיניו ופתרו כמו ת"י ות"א פירוכי (גערשטעמעלע, געריבענע קאָרנער, פֿילייכט איינע ארט גריטצע): בצקלונו, ת"י בלבושיה. ורלב"ג פירשו בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים, ורד"ק פתרו בקליפתיה כלומר הגרעינים בעודם בקליפתם (נאָך אין דען היזען), זה נראה לי יותר נכון מכל אלו הפתרונים. כי לפיהם, מה יודיע לנו בזה? ומה תועלת יש לנו אם נדע שהביא בכלי ובכפיפה או בשק? אבל בזה שאמר שהיו עוד בקליפתן יש תועלת מה לדעת איכות המנחה. ואולי אמר בזאת שהיו מעט, עד שיוכל לשאת אותם בחיק בגדו ומפני זה אמר משרתו על הכל מה אתן וכו' והחכם במזנביים פותרו מלשון ערבי לקל בהוראתו (זייטע, זייטענטאַשע) וכן תרגמתי, ולדעתי גם דעת יונתן כן בלבושיה בחיק בגדו (ראָקטאַשע) ולא כמו שהבין הרד"ק בקליפתו: ה (א) ונעמן, נסים שנעשו ע"י אלישע מסדר והולך (רש"י): גדול לפני, חשוב לפניו ומלת לפני יורה על זה: כי בו וכו', ת"י ארי על ידיה עבד ד' נצחנא לאנש ארם. והרלב"ג כתב דמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב ע"כ. וכן דרשו רז"ל בזה: היה גבור חיל, שיעורו, והאיש גבור היה מצורע. וענין המאמר בהיותו גבור חיל, חשק בכל עת לצאת למלחמה ומשום שהיה מצורע נתעכב ולא יכול לרדת והיה מצטער על זה, והוא הקדמה למה שיסופר אחרי"ע: (ב) וארם וכו', ר"ל שמבני ארם יצאו גדודים (רלב"ג), ונקראו לפעמים גדודים. כשהולכין מעצמן מתי מספר אך לשלול שלל ולבוז בז באשר ימצאו (שטרייפפארטייען): נערה קטנה, גם קטנה תקרא נערה. וכן ונער קטן נוהג בם (ישעיה י"א ו'). ותהי לפני, היתה משמשת לפני אשת נעמן. ות"י והות משמשא: (ג) אחלי אדני, מלת הקריאה לבקשה,

אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף אֹתוֹ
מִצָּרַעְתּוֹ: (ד) וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו לֵאמֹר כָּזֹאת
וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:
(ה) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־אֲרָם לֶךְ־בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר
אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־
כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר חֲלִיפוֹת בְּגָדִים:
(ו) וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה
כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ

אך! מאָכטע דאָך מיין
הערר בייא דעם פראָ-
פֿעטען צו שמרון (זא-
מאריען) זיין, דא: ווירדע
ער איהן פֿאָן זיינעם אויס-
זאטצע בעפֿרייען. (ד) דא
גינג ער (נעמן) היין, אונד
זאגטע עס זיינעם הערן,
אונד שפראך: זאָ אונד
זאָ האט דאז מעדכען
אויס דעם לאנדע ישראל
געשפראָכען: (ה) אונד
דער קאָניג פֿאָן ארם
(זיריען) שפראך: אויף! ציהע היין, איך ווילל איינען בריף זענדען אן דען קאָניג פֿאָן ישראל
אונד ער צאָג היין, אונד נאהם מיט זיך צעהן ככר (טאלענטע) זילבער, אונד זעכס טויזענד גאָלד-
שטיקקע, אונד צעהן פֿייערקליידער. (ו) אונד ער בראכטע דען בריף אן דען קאָניג פֿאָן ישראל,
וועלכער לויטעטע אלזא: ווען דיזער בריף צו דיר קאָממט, זיהע! זאָ זענדע איך צו דיר נעמן מיינען

רש"י

הנביא. לשון ויחל משה [שמות ל"ב י"א] בקשו' כל המתפללים עליו יהיו שיבא הנה לפני הנביא. אחלי סוהייד"מנט בלע"ז, souhait, *Souhaidement:* (דער וואונש) souhaiter *souhaidtler* (ווינשען) כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה: (ד) ויבא. נעמן: ויגד לאדוניו. למלך ארם: (ה) ויקח בידו. מנחה לנביא: וששת אלפים זהב. זהובים: (ו) לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו'. הספר אמר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו': ואספתו מצרעתו. אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדילין הימנו:

באור

(וואונשפארטיקעל, וואָללטע גאָטט!) ת"א טובי (עס ווערע גוט, הייל אהם!) והנה לפי דעת רוב המפרשים הוא מגזרת אלה. וענינו תפלה ובקשה, וכן אחלי יכונו (תהלים קי"ט ה'), והרד"ק אמר שהוא שם מענין זה, בפלס אשרי. אולם דעת מנחם בן סרוק איננה כן, ואעתיק לפניך מה שכתב במחברתו אשר בידי בכתב יד וז"ל: אחלי אדוני אחלי יכונו, שניהם שוים בפתרון ואין להם דמיונות ולא נודע יסודתם, אבל הפתרון לפי עניינם, אחלי אדוני לפני הנביא, חפצי אדוני ורצונו לפני הנביא, וכן פתרון אחלי יכונו. ופותרים ואומרים מלה זאת גזרתה היא וַיְחַל משה, ומשני צדי המלה לא יתכן זה. הצד האחד על הבאת האל"ף במלה. והצד השני על כי לא יתכן ללשון עברית מלה זאת לבדה. ולא תמצאנה כי עם פְּנֵי, כאלה ויחל משה את פני, וחלו נא פני אל וכו' כלם נמצאו במשפט הזה עכ"ד. ונכונים דבריו, ולדעתי המלה הזאת כענין פתיחה לדברי המתחנן והמבקש דבר מה לשאלת סליחה שידבר כן לפניו (אום פערצייהונג! מעכטע דאך מיין הערר זיין א. ז. וו.): יאסוף אותו מצרעתו, כתרגומו יסי' יתיה. ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם (רד"ק). וכן דעת החכם געזעניוס, ולדעת בעל אוצר השרשים הוא ענין הסרה כמו אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל' כ"ג), וכן פה יסיר הצרעת ממנו. ובאמת ענין קבוץ והסרה נרדפים במושגם. כי המקבץ דבר אליו, יסיר אותו ממקום שהיה מקודם: (ה) זהב, כת"י דנרין דדהב: חליפות בגדים. כן נקראו הבגדים מפני שמתחלפים בלבוש (קליידער צום אבוועכסלען), ויהיה ג"כ ענינו, בגדים המשובחים והנאים ללבשם בעת הצורך כמו בחגים ומועדים עיין הבאור (בראשית מ"ה כ"ב), ות"י אצטלון דלבושא, הוא מלה רומית Stola והאל"ף נוספת כדרכו, ובמשנה (יומא פ"ז מ"א) קורא באצטלית לבן משלו: (ו) כבוא וגו', זה היה דברי הספר, כלומר עם הספר הזה שיבוא מאתי אליך. יבוא נעמן עבדי שתאסף אותו מצרעתו: ואספתו, כונת מלך ארם שיצוה לנביא לרפאות נעמן מצרעתו: (ז) ויאמר,

אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ (ז) וַיְהִי
כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו
וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה
שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־
נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי׃ (ח) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ ׀
אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ
בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃
(ט) וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־
הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע׃ (י) וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ
לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב
בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר׃ (יא) וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר
הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי ׀ יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־
יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף

בְּסוּסָו כ׳

דיענער, דאס דוא איהן פאָן זיינעם אויס־זאטצע בעפרייעסט. (ז) דא נון דער קאָניג פאָן ישראל דען בריף גע־לעזען, צעררים ער זיינע קליידער אונד שפראך: בין איך איין גאָטט, דער טאָדטען אונד לעבענדיג מאכען קאַן. דאס דיזער צו מיר זענדעט, דיזן מאן פאָן זיינעם אויס־זאטצע צו בעפרייען? אבער נייו! — זאָ מערקעט דאָך אונד זעהעט, דאס ער זוכעט געלעגענ־הייט אן מיר! (מיר עט־וואס אנצוהאבען). (ח) דא אלישע דער מאן גאָטטעס הארטע, דאס דער קאָניג פאָן ישראל זיינע קליידער צעררים׳סען, זאנדטע ער צום קאָניגע אונד ליס איהם זאגען: ווארום האסט דוא דיינע קליידער צעררים׳סען? לאס איהן צו מיר קאָממען, דאס ער ערפאהרע, דאס איין פראָפעט אין ישראל איזט. (ט) אליזאָ קאם נעמן מיט זיינען ראָססען אונד וואגען, אונד הילט פאָר דער טהירע דעס הויזעס אלישע׳ס. (י) אלישע זאנדטע איי־נען באָטען צו איהם (הינויס) אונד ליס זאגען: געהע היו, אונד באדע דיך זיבען מאהל אים ירדן, זאָ ווירד דיין פלייש דיר ווידער קאָממען, (וויא פאָרדעם) אונד דוא ווירסט ריין זיין. (יא) דא ערצירנטע נעמן אונד צאָג וועג, אונד שפראך: איך דאכטע ער ווירד הערויסקאָממען צו מיר, אונד הינטרעטען, אונד דען נאמען דעס עווינען זיינעס גאָטטעס, אנריפען אונד ער ווירד מיט זיי־נער האנד איבער דיא שטעללע דעס (אויסזאטצעס) פאהרען, אונד אליזאָ דען אויסזעטציגען

רש״י

(ז) האלהים אני. ה״א נקוד פת״ח ללמד שהוא בל׳ תמיה: מתאנה. מבקש תואנה להתגולל בי. מתאנה לשון עלילות [דברים כ״ב י״ד]: (יא) הנה אמרתי. סבור הייתי אלי יצא הנביא

באור

אל עצמו. בקורא דברים מתוך חרדה ומתפעל מן הענין והנעדר: כי וכו׳. ב׳ פעמים כי בכתוב הזה הראשון לנתינת טעם. השני כמו אמנם. והשלשי לסבת השליחות. ודרך המקרא להכפיל לפעמים מלות אלה לחזוק הענין שיצטרך להתעורר לב השומעים עליו. כאשר הודעתי כבר בבאורי: כי אך. מלות הקריאה פה, לרמוז כי לא כן הדבר שרוצה להיות נרפא ע״י מצרעתו, אך עלילה מבקש, ובאופן זה מתורגם אשכנזית: מתאנה וכו׳. מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה עמו (רד״ק). והשם ממנו תואנה הוא מבקש (שופטים י״ד ד׳) עיין הבאור שם. ות״י פה אמרי תוסקפא דין בעי לאנדאה בי (ער זוכט העדעל מיט מיר אנצופאנגען): (ט) ויעמוד וכו׳. יתכן שמפני שהמצורעים היו מובדלים ומופרשים בעת ההיא מחברת האדם כנודע. לא היה יכול לבוא נעמן לבית אלישע: (י) וישב בשרך. החולי הצרעת משמן הבשר ירזה, ומראה העור נשתנה ומעתה ישוב הכל כמקדם ויתרפא, וכמוהו והנה שבה כבשרו (שמות ד׳ ז׳): וטהר, ת״י ותתכי, עתיד במקום צווי כלימד ותטהר וכן מתורגם פה. ורפואתו היא טהרתו: (יא) אלי יצא, ויראה את החלי:

המצורע: (יג) הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: (יג) ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר: (יד) וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: (טו) וישב אל איש האלהים הוא וכל מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך:

אבנה כתיב

(דאפאן) בעפרייען. (יב) זינד דאך אמנה אונד פרפר, דיזע פליססע פאן דמשק, בעססער אלס אללע נעוועססער ישראל'ס, איך קאננטע מיך יא אין דיזען באדען אונד איך ווירדע ריין װערדען? אונד גינג וועג אין צארן. (יג) דא טראטען זיינע דיענער הינצו, אונד רעדעטען צו איהם אונד שפראכען: מיין פאטער! העטטע דער פראפעט דיר עטוואה גראססעס געהייסען, ווירדעסט דוא עס יא טהון, וויא פיעל מעהר דא ער צו דיר שפראך: באדע דיך, זא ווירסט דוא ריין. (יד) אלזא גינג ער הינאב, אונד טויכטע זיך אונטער אים ירדן זיבענמאהל, נאך דעם געהייסע דעס מאננעס גאטטעס, אונד זיין פלייש װארד װידער, וויא דאז פלייש איינעס קליינען קנאבען, אונד ער װארד ריין. (טו) נון קעהרטע ער צוריק צו דעם מאננע גאטטעס, ער אונד זיין גאנצער צוג, אונד קאם, אונד שטעללטע זיך פאר איהן הין, אונד שפראך: זיהע! איך וויים נון, דאס איין גאטט איזט אויף דער גאנצען ערדע, אויסער

רש"י

וידבר עמי וירפא את החולי והניף ידו אל המקום הצרעת: (יג) אבי. כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח: ואף כי. ק"ו שאמר לך דבר קל רחץ וטהר:

באור

והניף ידו אל המקום. יעבור עם ידו על מקום הצרעת להשפיע שם רפואה ע"ד נסי, כי לא היה מאמין שירפא מן הצרעת בטבילת הירדן ורק ע"י דבר פלאי: יאסף המצורע, חסר מצרעתו, המובן בגלות המקום שהוזכר לפניו, כלומר מקום הצרעת. וכן מתורגם באשכנזית: ות"י וירים ידה על אתר בית מחתא. ותתטי סגירותא. כלומר לרעת המצורע (אונד דער אויסזאטץ ווירד געהיילט װערדען), והרלב"ג פירש והניף ידו אל המקום, ר"ל אל המקום אשר הוא עובד הש"ית. אך זה רחוק: (יב) אבנה, כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם, ובספר אוצר השרשים עם תקונים והוספות מידי כתבתי יותר מזה: וטהרתי. בתמיה, וכי אני טהור בעבור זה? (רד"ק ורלב"ג). והנראה שהוא לקיים ר"ל כמו שיועיל לי הירדן בטבילה בעצות, כן יועילו לי נהרות אלו שאטהר אם ארחץ בהם, וזה ראיה כי אין ממש בדבריו: (יג) אבי, ת"י רבי (מיין הערר), ובתלבושי המלה כמשמעו. דרך חבה וחכמה: דבר גדול וכו', ת"י אלו פתגמא רבא נביא מליל לך, אם דבר גדול היה אומר לך הנביא לעשות בכדי שתטהר, הלא בודאי תעשה בלי איחור, ולפי מחשבתך שילטרך לדבר נסי, עכשיו שאמר לך דבר קל רחץ וטבל ראוי לך לעשות, כי לא הפסדת בזה. ודבר הנביא יקום בגדולה וקטנה. זה המובן מן הפסוק, וכן מתורגם באשכנזית. ולדעתי הפעל דבר אין פה בבנין התנאי כי אם בהודעה וקיום, וכוונתם בודאי שהנביא דבר גדול דבר אליך, כי הוא נביא אמת ודבר ה' בפיהו, וראוי לך לעשות ואף נוסף לזה, כי הוא דבר קל אשר אין לך לטורח ולמשא, ויתורגם (געוויס דער פראפעט האט דיר גראססעס געהייסען! דוח זאללטעסט עס אויך טהון, נודעם האט ער נור זו דיר געשפראכען ה. ז. ש.) (טו) אין אלהים, ת"י לית דחלא קיים: ברכה, ת"י תקרובתא, ענין מנחה. דרך כבוד כמו לבנים:

(טז) ויאמר חי־יהוה אשר־עמדתי לפניו אם־
אקח ויפצר־בו לקחת וימאן: (יז) ויאמר נעמן
ולא יתן־נא לעבדך משא צמד־פרדים
אדמה כי לוא־יעשה עוד עבדך עלה וזבח
לאלהים אחרים כי אם־ליהוה: (יח) לדבר
הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית־רמון
להשתחות שמה והוא ׀ נשען על־ידי
והשתחויתי בית רמן בהשתחויתי בית רמן
יסלח־־־* יהוה לעבדך בדבר הזה:
(יט) ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו
כברת ארץ:

נא כתיב ולא קרי.

אין ישראל; זא נים דאך איין געשענק פאן דיינעם קנעכטע. (טז) אונד ער שפראך: זא וואהר דער עוויגע לעבט, דעם איך דיענע! איך נעהמע עס ניכט. אונד יענער דראנג אין איהן, עס צו נעהמען אבער ער וויגערטע זיך. (יז) דא שפראך נעמן: וואָ ניכט, זאָ מאָכטע דיינעם קנעכטע דיא לאסט צווייער מוילטהירע ערדע געגעבען ווערדען (מיטצונעהמען)! דען ניכט מעהר ווירד דיין קנעכט גאנצאָפּפער אָדער שלאכטאָפּפער אנדערן גאָטטערן בערייטען, זאָנדערן נור דעם עוויגען. (יח) נור אין דיזעם פאללע מאָגע דער עוויגע דיינעם קנעכטע פערגעבען, וועןמיין העררער אין דאז הויז רמון׳ס ערשיינט, אום דאזעלבסט אנצובעטען, אונד ער זיך אויף מיך שטיטצט, אונד איך (אונווילקיהרליך) אויך אנבעטע אים הויזע רמון׳ס, דיזער מיינער אנבעטונג אים הויזע רמון׳ם מאָגע דער עוויגע אין דיזעם פאללע פערגעבען. (יט) אונד ער (אלישע) שפראך צו איהם: ציהע היין אין פרידען! אונד ער צאָג פאָרט איינע שטרעקקע לאנדעס.

רש״י

(טו) ברכה. מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום הרב שלוד״י בלע״ז (דער גרוס) *Salut:* saluto, (טז) אם אקח. שדמי עבו״ם מעדנין בו: (יז) ולא. לשון בקשה ל׳ הלואי: ויתן נא. אדמה זו מא״י שהיא קדושה משא שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח: (יח) בית רמון. שם עבו״ם: והשתחויתי. על כרחי כששוחה אדוני והוא נשען על ידי: (יט) כברת ארץ. שם מדה של קרקע כמו למדי כרם ארפי״נט בלע״ז (דער מאָרגען, דאז פעלדמאס) *Arpent:* arpent,:

באור

(יז) ולא יתן, באה על מלת לא הוי״ו הקמוצה וענינה כמו אם לא ודוגמתו ולא ילך אתנו אמנון (ש״ב י״ג כ״ו) עיין בבאורנו שם. ופירושו אם לא תעשה לי הטובה לקחת מנחתי, עשה לי את לטובה ולוה שיותן לעבדך וכו׳: אדמה, אדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה ואעשה אותה מזבח (רש״י): (יח) והשתחויתי, על כרחי, כי המלך נשען על ידי: בהשתחויתי, שם, והכפל השתחויה, ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש (רד״ק), והשם הזה הוא ע״ד המקור בארמית. וכמוהו כל משקלי הַפְעָלָה כמו אַזְכָּרָה הַצָּוָה הַנָּהָה וגם וַהַפְעָלוֹת כמו הַשְׁמָעוּת, כלם במשקל ארמית, כמו שהודעתי בחבורי ספר לשון חכמים אשר יודפס בקרב ימים אי״ה: בדבר הזה, באופן הזה והכפל הדברים לחזק ענין הצטרכותי שהוא אופן מוכרח והכרח לא יגונה: (יט) לך לשלום. קצר הכתוב. והמותן ממנו שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את הש״ית (רלב״ג): כברת ארץ. מדת קרקע (רש״י), ורד״ק כתב שיעור מיל (חיינע מייל) ורצה דברי המבאר לכת״הם על הפסוק כברת ארץ (בראשית ל״ה ע״ז). והחכם גזעניוס תפס בזה דעת האומר שענינו כמו כַּבִּיר, וטעמו מהלך רב (גראָסע, לענגע, וויטע), ואמר עוד שכן דרך לשון עברי לכתוב רבוי כמות המדה והמשקל, בלי שיעור וקצב ולכן עשו השיעור הקצוב במדה במשקל, כמו יָמִים (יאהר) מְעַט (הייגע בעסטיממטע אינלצ).

(מלכים ב׳ ז׳ ג׳ עד סי׳ ח׳):

(ג) וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח
הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ: (ד) אִם־אָמַרְנוּ
נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־
יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־מַחֲנֵה
אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ:
(ה) וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ
עַד־קְצֵה מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ:
(ו) וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב
וְקוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו
הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי
הַחִתִּים וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ:
(ז) וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם

(ג) עס וואָרען פֿיער איס־עמציגע מעננער בייא דעם איינגאנגע דעס טהאָרעס, דיא שפּראכען איינער צו דעם אנדערן: וואס וואָללען וויר היר בלייבען ביז וויר שטערבען. (ד) ווען וויר גלייך געדעכטען: וויר וואָללען אין דיא שטאדט קאָממען, זאָ איזט יא הונגערסנאָטה אין דער שטאדט אונד וויר מיסטען דאָזעלבסט שטערבען; אונד ווען וויר היר בלייבען, זאָ שטערבען וויר אויך: וואָהלאן דען! וויר געהען אונד לויפֿען צום לאגער ארם׳ס (דער זירער) איבער, לאססען זיא אונז לעבען זאָ לעבען וויר, (וויר האָבען מיטמיטעל צום לעבענס אונטערהאלטע), אונד טאָדטען זיא אונז, זאָ זינד וויר טאָדט. (ה) אונד זיא מאכטען זיך אין דער דעממערונג אויף, אום צום לאגער ארם׳ס (דער זירער) צו קאָממען, אונד אלס זיא אן דען אנפֿאנג דעס לאגערס ארם׳ס (דער זירער) קאמען, זיהע, דא וואר נימאנד דאָרט. (ו) דען דער עוויגע האטטע דאז העער ארם׳ס (דער זירער) איין געטאָזע פֿאָן וואגען אונד ראָססע הערען לאססען, איין געטאָזע איינער גראָסען מאכט. אונד זיא שפּראכען איינער צום אנדערן: זיהע! עס האט דער קאָניג פֿאָן ישראל דיא קאָניגע דער חתיטער אונד דיא קאָניגע פֿאָן מצרים ווידער אונז געדונגען, דאס זיא איבער אונז קאָממען יאָללען. (ז) אונד זיא מאכטען זיך אלזאָ

רש״י

ז (ג) וארבעה אנשים. גיחזי ובניו: פתח השער. כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו [ויקרא י״ד מ״ו]: (ו) השמיע את מחנה ארם. נדמה להם כאלו שומעין: (ט) ומצאנו

באור

שֶׁקֶל (וויא געוויססעם געוויכט). סְאָה (איין געוויססעס מאאס). וכן באדמית ע״ן (לענגערע לייט אונד יאהר) ובסורי שָׁאַע (איינע קורצע צייט, סטונדע), וכן כבדת (לענגע, איינע אייל). ויפה העיר החכם הזה ודפ״חח:

ז (ג) פתח השער, כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב (ויקרא י״ג מ״ו) מחוץ למחנה מושבו (רד״ק): (ד) ונפלה. כמו ואת הנפלים אשר נפלו על מלך בבל (להלן כ״ה י״א). ות״י ונשתמע למשרית ארם (וויר וואָללען אונז אונטערוואערפֿען): נחיה. כי שם נמצא לחם להחיות את נפשותינו: ומתנו. טוב מותנו ע״י הריגה ממיתת הרעב, וכאומר מה בכך אם נמות, הלא מ״מ אנו מעומדים למיתה: (ד) עד קצה, עיין הבילור (שופטים ז׳ י״א). ות״י שם סטר (זייטע). ויפה פָּיֵי (ענדע), כי ההתחלה והסוף במקום, הם מושגי ההצטרפו׳.

ומתיחסים לפי מעמד העצם המתקרב אליו, ופאת כל דבר הוא ראש וסוף בהצטרפות החלק המקביל לו, והעומד לימין המקום יהיה השמאל קצהו והעומד לשמאל המקום יהיה הימין קצהו: (ו) וד׳ השמיע. הרא״ו לסנה ר״ל באה מלאו שם איש כי השמיע וכו׳, כלומ׳ נדמה להם כאלו שומעין כפירוש רש״י: (ז) בנשף. בין השמשות. ות״י בקבלא ענין חשך, עיין

וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר
הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ (ח) וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים
הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים
וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר
וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ (ט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־
בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר
הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה
בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ (י) וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר הָעִיר
וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה
אֵין־שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר
וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃ (יא) וַיִּקְרָא

אויף אונד פֿלאָהען אין דער דעממערונג, אונד ליסען איהרע צעלטע, איהרע ראָססע אונד איהרע עזעל, דאז (גאנצע) לאגער וויא עס וואר, צוריק, אונד פֿלאָהען איהר לעבען צו רעטטען. (ח) אלס נון יענע אויסזעטציגען אן דען אנפֿאנג דעם לאגערס קאמען, גינגען זיא אין איין צעלט אונד אסען אונד טראנקען, אונד נאהמען פֿאָן דאננען זילבער, גאָלד אונד קליידער, אונד גינגען היין אונד פֿערבארגען עס; אונד קאמען ווידער, אונד גינגען אין איין אנדערעס צעלט, אונד נאהמען פֿאָן דאננען אונד גינגען היין, אונד פֿערבארגען עס. (ט) אונד זיא שפראכען איינער צום אנדערן: וויר טהון ניכט רעכט! דיזער טאג איזט איין טאג גוטער באָטהשאפֿט, אונד שווייגען וויר אונד הארדעין ביז צום אנברוך דעם מאָרגענס, זאָ טריפֿפֿט אונז שטראפֿע: זאָ לאסט אונז נון הינגעהען אונד קאָממען, אונד עס בעריכטען אים הויזע דעם קאָניגס. (י) זיא קאמען אונד ריפֿען דען שטאָדטפֿאָרטנער, אונד בעריכטעטען איהנען וויא פֿאָלגט: וויר זינד צום לאגער ארם'ס (דער זירער) געקאָממען, אונד דא וואר נימאנד דאָרט, נאָך איינע מענשענשטיממע (צו הערען), זאָנדערן ראָס אונד עזעל אנגעבונדען, אונד צעלטע וויא זיא געוועזען: (יא) דיזער (שטאדטפֿאָרטנער) ריעף דיא טהאָרוועכטער, דיזע בע־

רש"י

עון. מתחייבין אנו למלכות. (י) כאשר המה. כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מה

באור

באורנו (ש"א ל"ו י"ז), ובאותו הזמן הלכו גם המצורעים מן העיר, ויבואו על המחנה בלילה ולא מצאו שם איש. כן נראה משמעות הכתובים הבאים: המחנה כאשר היא, הכל בשלימות כאשר היתה היא בעוד שהיו שם: אל נפשם. להציל חיותם ולא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליהם (רד"ק). וכן וילך אל נפשו (מ"א י"ט ג') עיין באורנו שם. ות"י פה וערקו לשיזבא נפשהון: (ט) יום בשורה. עיין באורנו (ש"ב י"ח כ"א). וענין הפסוק אין אנחנו עושים דבר ראוי, היום הזה ראוי לבשר טוב ואם אנחנו שותקין וממתין עד אור הבקר. ידעו זה המלך וישראל ע"י אחרים ואשם בעיניו ויעונישנו על אשר לא מהרנו לבשר בלילה: (י) שוער העיר. בא לשון יחיד על רבים ר"ל אל כל שוער והם היו רבים, כמו שנאמר להם והוא דרך קצרה, וכן ויקרא השוערים וכן ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו (ויקרא כ"ב י"א) או פירושו קרא אל שוער אחד מן הש עדים וקמו כלם והגידו להם זה הדבר (רד"ק בספר השרשים ובפירושו). ות"י נטרי תרע קרתא בל"ר כדרכו. ולדעתי שוער העיר נבדל בענינו מן שוער סתם, ר"ל שוער העיר הוא המשגיח על במידת העיר בכללה וצריך לשום עינו על היוצאים ובאים, ולשאול על עסקם בבואם ובצאתם, ואי זה מקום אשר ילאו משם, ולאיזה מקום אשר ילכו לשם, ולדרוש ולחקור אחר שמותם וכדומה. והוא הממונה על השוערים, הם אנשי צבא שהם תחת ידו העומדים על השמירה בשער לראות מי הוא היוצא ובא. מזומנים לפקודתו נשעת הצורך להם, ואמר הכתוב שהמצורעים קראו בתחלה אל שוער העיר, ומאליו נשמע

הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ (יב) וַיָּקָם
הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא
לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים
אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בַשָּׂדֶה
לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־
הָעִיר נָבֹא׃ (יג) וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־
נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־
בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֶהָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ
הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה
וְנִרְאֶה׃ (יד) וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח
הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃
(טו) וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ

בְּהַשָּׂדֶה כתיב   הֶהָמוֹן כתיב

ריכטעטען עס דריננען אים הויזע דעס קאָניגס. (יב) דער קאָניג שטאנד דעס נאכטס אויף, אונד שפּראך צו זיינען דיענערן: איך ווילל אייך זאגען, וואס ארם (דיא זירער) געגען אונז געטהאן: זיא וויססען, דאס וויר הונגעריג זינד, אונד זינד אויס דעם לאגער געגאנגען, אום זיך אויף דעם פֿעלדע צו פֿערשטעקקען, דען זיא דענקען: ווען זיא הערויסגעהען אויס דער שטאדט, זאָ וואָללען וויר זיא לעבענדיג ערגרייפֿען, אונד אין דיא שטאדט איינדרינגען. (יג) דא האָב איינער פֿאָן זיינען דיענערן אן, אונד שפּראך: מאן ניעהמע דאָך פֿינף פֿאָן דען איבריגען ראָססען דיא איבערגעבליבען אין דער שטאדט, (זיא זינד יא דאָך וויא דיא גאנצע מעננע ישראל'ס דיא איבערגעבליבען אין דער שטאדט (ווען זיא עטווא אומקאָממען זאָללטען), אָ זינד זיא וויא דיא גאנצע מעננע ישראל, דיא דאהין איזט)! דיא לאססעט אונז זענדען אונד וויר וואָללען זעהען, (וואס אן דיזער קונדע איזט). (יד) דא נאהמען זיא צווייא וואגען מיט ראָססען (אונד דען רייטערן דארויף) אונד דער קאָניג זאנדטע זיא הינטער דעם העערע ארם'ס (דער זיריער) העער, אונד שפּראך: געהעט הין אונד זעהעט! (וואס דאָרט פֿאָרגעגאנגען). (טו) אלזאָ צאָגען זיא איהנען נאך

רש"י

שבתוכם: (יב) כי רעבים אנחנו. ותאוים לצאת אל השלל ואל המזון: (יג) אשר נשארו בה. בתוך העיר שלא מתו ברעב: הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה. אם יאמרו

באור

שהשוערים היו ג"כ שם ויגידו להם וכו' ואח"כ אמר שהשוער העיר קרא את השוערים וצוה להם שיגידו זאת לבית המלך, וכן עשו. ובאופן זה מתורגם אשכנזית: (יב) את אשר עשו, הערמה והתחבולה אשר עשו: כי יצאו, למצוא מה לאכול ומגודל הרעבון לא ימתינו עדי יחקרו על הדבר: (יג) מן הסוסים. עם המרכבה והרוכבים: הנם וכו', ת"י הא אנון ככל המונא ישראל דאשתארו בה. אם יבדק, הא אנון ככל המונא דישראל דספו. ולפיהו פירש"י אשר נשארו בה בתוך העיר שלא מתו ברעב, ואם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגם אדם, הרי הם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשארו בה, ואם ימותו הם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב. זהו שיעור הכתוב לפי הפשט וכן מתורגם אשכנזית: ונראה, מה יהיה עם הדבר הזה שבשרו לנו האנשים המצורעים: (יד) שני רכב סוסים, ת"י תרין רוכבי סוסון. והרד"ק פי' שנים סוסים ורוכבים עליהם. וכן מתורגם אשכנזית. וענין הכתוב שמן החמשה בחרו להם שנים הטובים שבהם, או שעכ"ז לא רצה המלך להכניס בסכנה יותר מן שנים ודעתי לומר שהיועץ אמר לקחת סוסים לבד, ולשלחם למחנה שעל ידם יתודע אם אמת הבשורה שנסו ארם, כי בודאי אם יתחבאו מעלמה ויראו סוסים יצאו ממחבואיהם ויפלו עליהם ויקחו ולא ישובו, או שיוכלו הצופים לראות זאת מרחוק. וע"ז אמר כי הנם ר"ל הסוסים כחושים מרעב כמו ישראל, ואם יהיו לשלל האויב, הנה אין ההפסד שוה בגוף ישראל אשר תמו, והמלך לקח שני רכב סוסים ושלחם עם אנשים שרואים למרחוק מה נעשה בהם. כך עלה על דעתי לפרש

מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם
בְּחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ (טז) וַיֵּצֵא
הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת
בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃
(יז) וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר נִשְׁעָן
עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת
הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ (יח) וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים
אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל
וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר
שֹׁמְרוֹן׃ (יט) וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים
וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם
הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ
וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ (כ) וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ
הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

בְּהֶחָפְזָם כתיב

תרגום אשכנזי רנד

ביז אן דען ירדן, אונד זיהע! דער גאנצע וועג וואר פֿאָלל פֿאָן קליידערן אונד געריטהען, וועלכע ארם (דיא זירער) וועגגעוואָרפֿען אויף איהרער איילינען פֿלוכט, אונד דיא באָטהען קעהרטען צוריק, אונד בעריכטעטען עס דעם קאֶניגע. (טז) דא צאָג דאז פֿאָלק הינויס, אונד פלינדערט דאז לאגער ארם'ס (דער זירער), אונד עס גאלט איין סאה פֿיינעס מעהל איינען שקל, אונד צווייא סאה גערסטע איינען שקל, נאך דעם וואָרטע דעם עוויגען. (יז) דער קאֶניג האטטע דען הויפטמאן, אויף דעססען האנד ער זיך שטיטצטע (דער איהן בענלייטעטע) איבער דאז טהאָר (אלס איפֿזעהער) בעשטעללט, דא צערטראט איהן דאז פֿאָלק אים טהאָרע, אונד שטארב, זאָ וויא דער מאן גאָטטעס פֿערהייסען אונד געשפראָכען, אלס דער קאָניג צו איהם הינאב קאם. (יח) נעמליך אלס דער מאן גאָטטעס צום קאֶניגע רעדעטע אונד שפראך; צווייא סאה גערסטען ווערדען איינען שקל, אונד איין סאה פֿיינעס מעהל איינען שקל געלטען, מאָרגען אום דיזע צייט אים טהאָרע פֿאָן שמרון (זאמאריען). (יט) זאָ אנטוואָרטעטע דער הויפטמאן דעם מאננע גאָטטעס, אונד שפראך: זיהע, ווען דער עוויגע פֿענסטער מאכטע אים הימעל, קאֶננטע דעם גלייכען ניכט געשעהען! אונד יענער שפראך: דוא ווירסט עס מיט דיינען אויגען זעהען, אונד ניכטס דאפֿאָן געניסען. (כ) אונד עס געשאה איהם אלזאָ, דאז פֿאָלק צערטראט איהן אים טהאָרע, דאס ער שטארב.

רש"י

מסוכנין הם שלא יהרגם אדם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כאשר כל המון ישראל אשר נשארו בה ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב: (טו) בחפזם. בבהלם לנוס: (יז) אשר נשען על ידו. אתמול כשבא לבית אלישע:

באור

הפסוקים לפי תולדם, ואם רחוק הוא בעיניך אל תקרבהו: (טו) וילכו אחריהם, אחר הארמיים. ואולי פירושו השלוחים שהלכו עם הסוסים מרחוק הלכו אחרי הסוסים עד הירדן, והם המלאכים ששבו והגידו למלך: בחפזם, במהרה לנוס כמתורגם: (יז) והמלך הפקיד וכו', מנה אותו כשר להיות פקיד על שמירת השער. ולדעתי הוא שומר העיר הנזכר (לעיל פסוק י') ומסכים לפירושנו שם: וירמסהו העם, כי נלאו כנחל שוטף ולא היה בו כח לעמוד נגדם, ובנחיצתם לרוץ נפל לארץ והעם דרסוהו ברגלם: כאשר דבר, כלל: אשר דבר, פרט לקביעות הזמן שדבר: (יח) ויהי וגו', כלל שאחרי פרט, כמו ביום דבר ה' (ו' כ"ח), כלומר למה תאר הכתוב כן לפי שכאשר דבר איש האלהים וכו'. ויען שהפסיק בכתוב בספור ארוך,

כשאחרי וקדשים נפרדים. ביחזקאל סי' כ"ב א' עד י"ז.

(א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) וְאַתָּה
בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר
הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃
(ג) וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם
בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ
לְטָמְאָה׃ (ד) בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ
וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ
וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם
וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ (ה) הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת
מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃
(ו) הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ
לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ (ז) אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר
עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃

(א) דעם העררן וואָרט װאַרד מיר וויא פאָלגט: (ב) מיַנשענזאָהן, װיללסט דוא מיט דער בלוטיגען שטאַדט רעכטען, וויללסט דוא מיט איהר רעכטען אונד איהר אללע איהרע שאנדטהאטען צו ערקענ־נען געבען? (ג) שפריך: אַלזאָ שפריכט גאָטט דער העדר: אָ שטאדט דיא דוא אין איהרער מיטטע זאָ פיעל בלוט פערגיסט, זאָ דאס איה־רע צייט נעקאָממען איזט; דיא זאָ פילע גרייעל פער־איבניע דאס זיא זיא בע־דעקקען, אונד זיא דא־דורך פעאונרייניגעט ווער־דע: (ד) דורך דאז בלוט דאז דוא פערגאָססען, האסט דוא דיך פערשול־דעט; אונד דורך דיא גע־רייעל דיא דוא פעראיבט ביזט דוא אונריין געוואָרדען, זאָ דאס דוא דיינע (לעטצטען) טאגע גענעהערט האסט אונד אז דאי ענדע דיינער יאהרע געלאנגט ביזט: דעסהאלב מאכטע איך דיך צום שפאָטטע דער פאָלקער אונד צום האָהנע אללער לענדער. (ה) דיא נאהען (לענדער) אונד דיא פאַן דיר ענטפערנט זינד ווערדען דיך פערהאָהנען, אָ דוא דערען נאמען געשענדעט, דיא דוא פאָללער פערווירדונג ביזט. (ו) זיהע ישראל'ס פירסטען זינד אין דיינער מיטטע בע־דאכט איהרע איבערמאכט אנצוווענדען, בעדאכט בלוט צו פערגיסען. (ז) אין דיר ווער־דען פאטער אונד מוטטער פעראכטונגספאָלל בעהאנדעלט: אין דיינער מיטטע ווירד דעם פרעמדלינג מיט מרוג בעגעגנעט; אין דיר ווירד דיא וואיזע אונד דיא וויטווע בעדריקט.

רש"י

כב (ב) התשפוט את עיר הדמים. ירושלים: והודעתה. מפיק ה"א והודע' אותה: (ג) עיר שופכת דם בתוכה לבוא עתה. הרי מקרא מסורס וזהו פי' עיר שופכת דם בתוכה אמר ה' אלהי' לבוא עתה: ועשה גלולים. כמו ואשר עשתה גלולים וגו': (ד) עד שנותיך. בזרת ונושנתם [דברים ד'] בגי' שאמר משה: וקלסה. דבה שהכל כדברים בה פרלרי"ן בלעז: Parleriz parlerie, (דאז גערעדע): (ה) יתקלסו בך. ומה היא הקלסות טמאת השם זו היא שטמאת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בנים ליולדם ונרמו עצמם להקדות עם טמא שפתים [ישעי' ו']. (ו) איש לזרועו. כל דאלים גבר: (ז) אב ואם הקלו בך. כל התועבות שבפרשת קדושים

באור

העלה הכותב דברי הנביא על זכרון הקודא כדרך המקרא לרוב. בפרט בסוף הפרשה להיות הראש והסוף אחוזים יחד באחדות הספור הכללי:

כב (ג) עיר שופכת דם בתוכה, עיר דרך קריאה, כאלו אמר הוי עיר, ואמר בתוכה לשון נסתר על דרך מה שפירשתי (ישעיה א' ד'): לבוא עתה, באופן שבא עת פקודתך: עליה, כנגד בתוכה. בתוכה שופכת דם, ותועבותיה עליה, על דרך כי עונותי עברו ראשי. ולדעת תלמידי מוהר"ר אברהם חי ציינסטעער אנשי העיר עשו גלולים עליה. כאלו היא מזבח להקריב עליו לאלילים. ועל ידי כן נטמאה: (ד) אשמת, נעשית חייבת עונש: ותקריבי ימיך, ימי הפקודה, כמו למטה (פסוק י"ד) לימים אשר אני עושה אותך: ותבוא, משפטו ותבואי, כמו

(ח) קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ (ט) אַנְשֵׁי
רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים
אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ (י) עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־
בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ (יא) וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא
בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃
(יב) שֹׁחַד לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית
לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ (יג) וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ
אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃
(יד) הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר
אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃
(טו) וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת
וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ (טז) וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי
גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

תרגום אשכנזי רנה

(ח) מיינע הייליגטהימער זעטצטעסט דוא העראב, ענטווייהעטעסט מיינע רוהעטאגע (ט) היני טערברינגער בעפאנדען זיך אין דיינער מיטטע, דיא אויף בלוט פערגיסען אבזעהען, אין דיר וואַרד אויף דען בערגען געגעססען; אונצוכט ווארד אין דיינער מיטטע געטריבען. (י) דאזעלטערליכע עהעבעטט ווארד אין דיינער מיטטע ענטווייהעט, דיא דורך דען פעריאָדישען בלוטפלוס פעראונרייניגטע, ווארד אין דיר פערלעטצט. (יא) שאנדטהאטען ווארדען מיט דעם נעכסטען וויבע בעגאנגען, דיא אייגענע שוויגערטאָכטער ווארדע דורך וואָללוסט פעראונרייניגט, אונד דיא שוועסטער דעם אייגענען פאטערס טאָכטער ווארדע אין דיר געשענדעט. (יב) אין דיר נאהמען ריכטער בעשטעכונג אן, אום בלוט צו פערגיסען, וואוכער אונד צינזען נאהמעסט דוא, אונד טהיילטעסט מיט דיינען פריינדען אונגערעכטעס גוט, אונד מיינער האסט דוא גאנץ פערגעססען, שפריכט גאָטט דער העררֿ. (יג) דעסהאלב שלאגע איך דיא הענדע צוזאממען וועגען דעם רויבעס דען דוא בעגאנגען, אונד וועגען דעם מענשענבלוטעס דאז אין דיינער מיטטע וואר. (יד) ווירד דיין מוטה וואָהל שטאנד האַלטען בלייבען, ווערדען דיינע ארמע קרעפטיג זיין אן דען טאגען דיא איך פיר דיך בערייטע? איך דער העררֿ רעדע אונד פאָללציהע. (טו) איך ווערדע דיך אונטער נאציאָנען צערשטרייען, דיך אין דען לענדערן אומהערווערפען, אונד ווערדע בעווירקען, דאס אין דיינער מיטטע דיינע אונרייניגקייט אויפהערע. (טז) אונד דוא ווירסט דורך דיך זעלבסט פאָר דען אויגען דער פאָלקער ענטווייהעט זיין. אונד דוא ווירסט ערקעננען, דאס איך דער העררֿ בין.

רש"י

תהיו שהתהלו עליהם כמנו כאן: (ח) קדשי בזית. ולא כמו שאמרתי לדורותם תזנחו. [ויקר' י"ט]: (ט) ואל ההרים אכלו בך. ובעבודה זרה פלחו ביך לטעוותא: זמה עשו. עצות של רשעה: (יב) ותבצעי רעיך בעושק. העשרת את אוהביך בעושק שעשקת מן העניים לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ ה' [תהלים י'] וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק: (יג) הכיתי כפי. צעקתי ווי וקינה: אל בצעך. כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נחתם גזר דין: (יד) אשר אני עושה אותך. פועל לך כפעלך: (טו) והתימותי. וכליתי: (טז) ונחלת בך. תתחללי בעצמך על מה שעשית:

באור

(בסוף הפרשה הקודמת) תהיה במקום תהיי: ותבוא עד שנותיך, עד שנות פקודתך: (יב) ותבצעי, עיין רש"י ורד"ק: (יג) הכיתי כפי, כמו למעלה ו' י"א: ועל דמך אשר היו, היה משפטו דמיך אשר היו, או דמך אשר היה, ולדעת תלמידי יצחק פארדו בא כאן דם על דרך שם כולל, כמו ועמי תלואים: (טו) והתמותי טמאתך ממך, העיר תטהר מטומאתה

הפטרת קדשים

כמנהג הספרדים (ביחזקאל סי' כ' ב' עד כ"א)

(ב) וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ (ג) בֶּן־אָדָ֗ם
דַּבֵּ֞ר אֶת־זִקְנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם
כֹּ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יְהוִ֑ה הֲלִדְרֹ֥שׁ אֹתִ֖י אַתֶּ֣ם בָּאִ֑ים
חַי־אָ֙נִי֙ אִם־אִדָּרֵ֣שׁ לָכֶ֔ם נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃
(ד) הֲתִשְׁפֹּ֣ט אֹתָ֔ם הֲתִשְׁפּ֖וֹט בֶּן־אָדָ֑ם אֶת־
תּוֹעֲבֹ֥ת אֲבוֹתָ֖ם הוֹדִיעֵֽם׃ (ה) וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵיהֶ֗ם
כֹּֽה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יְהוִה֒ בְּיוֹם֙ בָּחֳרִ֣י בְיִשְׂרָאֵ֔ל וָאֶשָּׂ֣א
יָדִ֗י לְזֶ֙רַע֙ בֵּ֣ית יַעֲקֹ֔ב וָאִוָּדַ֥ע לָהֶ֖ם בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם
וָאֶשָּׂ֨א יָדִ֤י לָהֶם֙ לֵאמֹ֔ר אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃
(ו) בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא נָשָׂ֤אתִי יָדִי֙ לָהֶ֔ם לְהוֹצִיאָ֖ם
מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֶל־אֶ֜רֶץ אֲשֶׁר־תַּ֣רְתִּי לָהֶ֗ם זָבַ֤ת
חָלָב֙ וּדְבַ֔שׁ צְבִ֥י הִ֖יא לְכָל־הָאֲרָצֽוֹת׃ (ז) וָאֹמַ֣ר
אֲלֵהֶ֗ם אִ֣ישׁ שִׁקּוּצֵ֤י עֵינָיו֙ הַשְׁלִ֔יכוּ וּבְגִלּוּלֵ֥י מִצְרַ֖יִם
אַל־תִּטַּמָּ֑אוּ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ (ח) וַיַּמְרוּ־בִ֗י

תרגום אשכנזי

(ב) דעם העררן וואָרט ווארד מיר וויא פֿאָלגט: (ג) מענשענזאָהן, רעדע מיט דען עלטעסטען ישראל'ס אונד זאגע איהנען: זאָ שפריכט גאָטט דער העררי: קאָממעט איהר אלזאָ מיך צו בעפֿראגען? זאָ וואהר איך אונשטערבליך בין, שפריכט גאָטט דער הערר, איך ווערדע מיך אויך ניכט וויללפֿעהריג צייגען. (ד) וויללסט דוא, אָ מענשענזאָהן, וויללסט דוא מיט איהנען רעכטען? זאָ, מאכע איהנען דיא גרייעל איהרער פֿאָרפֿאהרען בעקאננט. (ה) אונד שפריך צו איהנען: אלזאָ שפריכט דער הערר: אלס איך ישראל אויסערוועהלטע, אונד דען נאכקאָממען דעם הויזעס יעקב שוואור, וועהרענד איך מיך איהנען אים לאנדע מצרים צו ערקעננען גאב אונד איהנען שוואור וויא פֿאָלגט: איך דער הערר בין אייער גאָטט. (ו) אלסדאן שוואור איך איהנען זיא אויס דעם לאנדע מצרים צו פֿיהרען אין יענעם לאנד, דאז איך פֿיר זיא אויסערזעהען, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט, דאז פֿאָרציגליכסטע אונטער אללען לענדערן. (ז) אונד איך זאגטע איהנען: עס ווערפֿע יעדער פֿאָן אייך דיא גרייעל וועג, דענען איירע אויגען נאכהענגען אונד פֿעראונרייניגעט אייך ניכט אן דען אבשייליכען געֶטצען מצרים'ס איך בין דער הערר אייער גאָטט. (ח) אבער זיא ווארען מיר אונגעהאָרזאם, זיא ווארפֿען ניכט פֿאָן זיך דיא גרייעל

רש"י

(ג) אם אדרש לכם, בבקשתכם ובסוף הספר הזה הוא אומר לדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות המלמדים אותנו שהקב"ה חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בזה הוא אמר ולא יעשה [במדבר כ"ג] מדרש תנחומא. (ד) התשפוט אותם, לשון ויכוח: (ה) ביום בחרי בישראל. הרי שהיתה שנאה זו כבושה לפני המקום קרוב לת' מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם וע"י שהיו עתה מרדים לפשוע נתעוררה וע"ז נאמ' שנאה תעורר מדנים וגו' [משלי י']: (ז) ואומר אליהם. אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה אל משה בסנה וזהו שנאמר [שמואל א' ב'] לעלי הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו': (ח) וימרו בי. הם הרשעים רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמ' וחמושים עלו בני ישראל וגו' [שמות י"ג] אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמשה מאות:

באור

בגלות ממנה יושביה אשר היו מטמאים אותה במעשיהם הרעים: (טז) ונחלת, לשון חלול קלון, תהיי לבזה לעיני גוים: בך, את תהיי סבת קלונך, שמוש הבי"ת על דרך ואכבדה בפרעה. ותימה על יונתן שתרגם ואיתקדש ביך, אך מצאתי כי גם התרגום האלכסנדרי (השבעי') וסומכוס ותיאודוציאון והיירונימוס תרגמו המלה כאלו היא למדבר בעדו, אם כן אולי גם יונתן היה קורא וְנִחַלְתִּי, ודרך תקון תרגם ונקדשתי:

וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם
לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר
לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ט) וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל
לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי
אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(י) וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃
(יא) וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי
אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם׃
(יב) וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת לְאוֹת
בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃
(יג) וַיַּמְרוּ־בִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־
הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם
הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד וָאֹמַר
לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃
(יד) וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים לְעֵינֵיהֶם׃ (טו) וְגַם־אֲנִי

דענען איהרע אויגען נאכהינגען, נאך פֿערליסען זיא דיא אבשייליכען געטצען מצרים'ס: דעסהאלב וואר איך געזאננען מיינען צארן איבער זיא אויסצושיטטען אונד מיינען אונוויללען איבער זיא אויסצולאססען אים לאנדע מצרים. (ט) אללייןאיך טהאט אום מיינעס נאמענס וויללען (אויף דאס ער ניכט ענטווייהעט ווערדע פֿאר דען אויגען דער פֿאלקער אונטער דענען זיא לעבטען, אין דערען געגענווארט איך מיך איהנען צו ערקעננען גאב), אונד פֿיהרטע זיא אויס דעם לאנדע מצרים. (י) איך פֿיהרטע זיא אלזא אויס דעם לאנדע מצרים אונד בראכטע זיא אין דיא וויסטע. (יא) אונד גאב איהנען מיינע געזעטצע אונד מאכטע איהנען מיינע רעכטע בעקאננט דערען אויסאיבונג דעם מענשען דאז לעבען (דיא גליקזעליגקייט) פֿערשאפֿפֿעט. (יב) איך גאב איהנען אויך מיינע רוהעטאגע, אויף דאס זיא צום צייכען (דעם בונדעס) דיענען צווישען מיר אונד איהנען, דאמיט מאן וויססע דאס איך דער העררעס בין דער זיא הייליגעט. (יג) אללייןדאז הויז ישראל וואר מיר אין דער וויסטע אונגעהארזאם, זיא פֿאלגטען ניכט מיינען געזעטצען, פֿעראכטעטען מיינע רעכטע, דערען אויסאיבונג דעם מענשען דאז לעבען פֿערשאפֿפֿעט, אונד מיינע רוהעטאגע ענטווייהעטען זיא זעהר; דעסהאלב וואר איך געזאננען מיינען צארן איבער זיא אויסצושיטטען, אונד זיא אין דער וויסטע צו פֿערטילגען. (יד) איך טהאט יעדאך אום מיינעס נאמענס וויללען, אויף דאס ער ניכט ענטהייליגעט ווערדע אים אנגעזיכטע דער נאציאנען, אין דערען געגענווארט איך זיא (אויס מצרים) געפֿיהרט האבע. (טו) דאגעגען

רש"י

(ט) לבלתי החל. שלא יתחלל שמי מאחר שהודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי משחיתם היו אומרים אויביהם מבלתי יכולת בידי להוציאם: (יב) להיות לאות. אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי: (יג) בחקתי לא הלכו. נסו אותו בעגל וברפידים מלקבל התורה והותירו מן המן: ואת שבתתי חללו. יצאו מן העם ללקוט מן:

באור

(ט) אשר נודעתי אליהם לעיניהם, חוזר למעלה. ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם) להוציאם מארץ מצרים (רמזענא ז-ער), אף על פי שהוא נגד הטעמים, וטעם אשר נודעתי אליהם לעיניהם, שהשגחת האל

הפטרת קדשים

נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל-הארץ אשר-נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל-הארצות. (טז) יען במשפטי מאסו ואת-חקותי לא-הלכו בהם ואת-שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: (יז) ותחס עיני עליהם משחתם ולא-עשיתי אותם כלה במדבר: (יח) ואמר אל-בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל-תלכו ואת-משפטיהם אל-תשמרו ובגלוליהם אל-תטמאו: (יט) אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת-משפטי שמרו ועשו אותם: (כ) ואת-שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם:

כאשר העלה הלבוש סי' תצ"ג ואף כשאחרי וקדושים מחוברין מפטירין אותה — בתרי עשר בעמוס כי' ט' ז' עד סוף הספר.

ויש מהפכין וקורין כשאחרי וקדושים נפרדין ואתה בן אדם התשפוט כו' לפ' אחרי, ולפ' קדושים קורין הלא כבני כשיים כו'.*)

(ז) הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם-יהוה הלוא את-ישראל

תרגום אשכנזי

שוואור איך איהנען אין דער וויסטע זיא ניכט אינס פערהייסענע לאנד צו פיהרען, וואָ מילך אונד האָניג פליסט, אינס פאָרציגליכסטע פאָן אללען לענדערן. (טז) וייל זיא מיינע רעכטע פערווארפען, אונד מיינע געזעטצע ניכט בעפאָלגטען אונד מיינע רוהעטאגע ענטווייהעטען, אונד איהר הערץ בלאָס איהרען פעראבשייאונגווערטהען גאָטצען נאכהינג. (יז) דעססען אונגעאכטעט האטטע איך מיטלייד מיט איהנען זיא ניכט צו פערטילגען, אונד ריב זיא ניכט אויף אין דער וויסטע. (יח) אונד שפראך צו איהרען קינדערן אין דער וויסטע: בעאכטעט ניכט דיא זיטטען אייערער פעטער, בעפאָלגעט איהרע געזעטצע ניכט, אונד פערונרייניגעט אייך ניכט אן איהרען אבשייליכען גאָטצען. (יט) איך דער הערר בין אייער גאָטט, בעפאָלגעט מיינע אייגריכטונגען אונד איבעט מיינע געזעצע. (כ) אונד הייליגעט מיינע רוהעטאגע, אויפדאס זיא איין צייכען (דעס בונדעס) זוישען מיר אונד אייך, זאָ דאס מאן ערקעננע, דאס איך דער הערר אייער גאָטט בין.

(ז) זייד איהר מיר דאָך גלייך וויא דיא זאָהנע דער כושיים (אעטיאָפּיער) איהר קינדער ישראל'ס! שפריכט דער עוויגע, האבע איך ישראל אוים מצרים הערויסגעפיהרט, אונד דאָך אויך דיא

רש"י

(ז) הלא כבני כשיים אתם לי. למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא

באור

נראתה גבורתי לעיני המצרים, וזה על ידי מה שפרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד, ורש"י ז"ל ושאר המפרשים פירשו אשר נודעתי אליהם והבטחתים להוציאם. אבל אין מלת לעיניהם מתייסדת על ההבטחה, אלא על נסים ונפלאות, ותלמידי יצחק פארדו מפרש ואעש למען שמי מה שעשיתי שנודעתי להם לעיניהם והוצאתים מארץ מצרים:

ט (ז) הלא כבני, אחרי שנבא עמוס בכל המאמרים הקודמים על השמדת מלכות ישראל וכי השע

*) הטעם שבחרו בנבואה זו להפטיר בפרשת קדושים (אחרי כי נמשכו תמיד אחר התדמות הענין בזו ובזו) הוא בעבור שכתוב בה הנה עיני ה' אלהים בממלכה החטאה והשמדתי אותה, וזה דומה אל הנאמר בסוף פ' קדושים ולא תקיא אתכם הארץ וגו', ולפי שאף בסוף פ' אחרי מות יש מאמר דומה לזה, לכן יש מפטירין בה בפרשת אחרי מות, אמנם קצת קהלות נהגו בשבת אחרי מות להפטיר ביחזקאל כ"ב יען כתוב גם שם עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה, שהוא דומה ג"כ אל הכתוב בסוף הפרשה, והנה כל זה פשוט מאד, ואין צורך לפלפול ארוך וכבר שהביא בעל לבוש אורח סי' תצ"ג על ענין קט וקל כזה:

הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר
וַאֲרָם מִקִּיר׃ (ח) הִנֵּה עֵינֵי ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה בַּמַּמְלָכָה
הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב
נְאֻם־יְהֹוָה׃ (ט) כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי
בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ
בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ (י) בַּחֶרֶב יָמוּתוּ
כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים
בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ (יא) בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־

פלשתים אויס כפתור אונד ארם (זירער) אויס קיר! (ח) זיהע, דיא אויגען דעס העררן, דעס עוויגען, זינד אויף דאז זינדיגע רייך געריכטעט, אונד איך טילגע עס וועג פֿאָן דעםערדבאָדען; נור דאס איך ניכט גענצליך דאז הויז יעקב'ס פֿערטילגע, שפריכט דער עוויגע. (ט) יא, זיהע איך בעפֿעהלע, אונד שיטטעלע אונטער אללען פֿאָלקערן דאז הויז ישראל זאָ וויא מאן (עטוואס) אים זיעבע שיטטעלט, אונד ניכט איינע שראָללע צור ערדע פֿעללט. (י) דורך'ס שווערט זאָללען זיא אומקאָממען דיא זינדער מיינעס פֿאָלקעס, דיא דא שפרעכען: אונס נאהעט ניכט דאז אונגליק אונד איבערפֿעללט אונס ניכט. (יא) צו דערזעלבען צייט ריכטע איך דיא פֿערפֿאל־

רש"י

מן בן כח באתם כשאר אומות כושים אשר נדמיתם להם כענין שנאמר [ירמיה י"ג] היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב: הלא וגו'. בטובתי תחלת בוחרי בהם היא הוצא' שהוצאתי אתכם מארץ מצרים למה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר [דברים ב'] והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' כבשו גם בגי עזה. ושאר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים מידם ואעפ"כ לא עשיתם לי כעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצאו: (ח) והשמדתי אתה. הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: (ט) כי הנה אנכי מצוה. להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שכוברין בכבר' לאח' שכפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו: יגרע, על ידי אחד ולא יתכן לקדות ינוע שהוא דבר הנע מאליו: (י) לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא. (יא) ביום ההוא. אחרי בא

באור

גלה יגלה מעל אדמתו, אמר עתה בסיום נבואותיו כי זאת הרעה איננה התכלית האחרון המכוון מאתו ית'. ולא רק אליה עיני הנביא תלפינה. אלא החרבן והגלות הם רק אמצעי ביד ה' לטהר וללבן העם מכל עושי רשעה בלתי עלולים עוד אל התיקון, והנשארים אחרי שנצרפו בכור העוני ישובו להיטיב ויזכו להצלחה גדולה, כי יקבצם האל מארצות אויביהם ויטעם שנית על אדמתם וישבו בה בשלום ובבטחה תחת מושל אחד מזרע דוד אשר יחבר שתי הממלכות יחד; אמנם לבא אל הרעיון התכליתי הזה הולך הנביא להקדים ולומר, כי אין לתמוה אם עתה יבשר להם שילכו שבי לפני צר ויגלו למדינות רחוקות, שהרי כך גזרה החכמה העליונה אף על עמים אחרים שיעזבו מושבותם וירחיקו נדוד לבקש משכנות לא להם, פעם יורישו אומה ממקומה וישבו תחתיה, ופעם יתגברו הם עליהם מארץ אחוזתם ויצא עם אחר במקומם, והכל ברצון המשגיח העליון המחדש עתים לטובה או לרעה, כן לאיש ואיש כן לגוי ולממלכה כן לכל בני עולם בכללם, ותמיד בערך אל התכלית היקר להועיל המין האנושי לאט לאט אל השלמות האחרונה המכוונת חמדת עוזו. ולהוכיח זה הזכיר ד' אומות שנעתקו ממקומן והלכו להתישב בארץ לא להם בגזירת האל, והם כושיים ישראל פלשתים וארם, והתחיל בכושיים יען הם עברו ביותר מן הערב לאפריקא. וכאילו יאמר: הלא אתם רואים בעיניכם כי הכושיים יוצאים עתה מארץ ערב המאושרה ובאים אל אביסיניען. והלא ידעתם כי גם את אבותיכם העליתי מארץ מצרים לתת להם את ארץ כנען. והלא שמעתם כי בשנים קדמוניות הוצאתי מאי כפתור (לדעת הרוב היא Creta ויש אומרים שהיא Cipro) עם אחד שבא להתישב על חוף

סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו
אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ (יב) לְמַעַן יִירְשׁוּ
אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא
שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃ (יג) הִנֵּה
יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ
עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־
הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ (יד) וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת

סגול באתנחתא

לענע היטטע דוד'ס אויף, אונד פערציינע איהרע ריססע, אונד זיין איינגע־שטירצטעם שטעללע איך ווידער הער, אונד בויע זיא, גלייך דען טאגען דער אורצייט. (יב) זאָ דאס זיא דען איבעררעסט אדום'ס אונד אללע פאָל־קער אין בעזיטץ נעהמען, דא מיין נאמע אויף זיא (דען ישראליטען) גע־נעננט ווירד, שפריכט דער עוויגע, דער דיזעס טהוט: (יג) זיהע עס קאָממען טאגע, שפריכט דער עוויגע, דא נאהעט דער פפליגער דעם שניטטער, (ד.ה. דאס מאן צו גלייכער צייט אקקערן אונד זעען ווירד) אונד דער טרויבען קעלטערער דעם זעמאן (ד. ה. מאן ווירד צוגלייך קעלטערן אונד זעען) אונד עס פליסען דיא בערגע פאָן מאָסט איבער, אונד אלי־לע היגעלן צערגעהען (פאָר איבערפלוס אן מילך דער דארויף ווייענדען העערדען): (יד) אונד איך פיהרע צוריק דיא געפאנגענשאפט מיינעס פאָלקעס ישראל, ארנד זיא בויען

רש"י

עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ותו אקים סכת דוד הנופלת ית מלכותא דבית דוד: (יב) למען יירשו. ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם: אשר. כמו כי: (יג) ונגש חורש בקוצר. והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע [ויקרא כ"ו] לא

באור

מעברי דרומי של ארץ ישראל ונקראו אחרי כן פלשתים, והתורה הודיעה (דברים ב' כ"ג) שקודם לכן היו נקראים כפתורים, גם ירמיה (מ"ז ד') קרא לפלשתים שארית אי כפתור, והלא ידעתם ג"כ כי בני ארם יצאו מארץ קיר הנקראת כן בשם הנהר קור אשר שם, א"כ כמו שהגליתי עמים אחרים וגם אתכם מלפנים, כן אגלה אתכם אף עתה, כי אתם לי עתה כבני כוש הגולים לעיניכם מארצם: (ח) הנה עיני ה', נמשך לענין שלמעלה, לכן תדעו בבירור כי עיני ה' משגיחות על הממלכה החטאה הזאת, היינו מלכות אפרים, וישמיד אותה מעל פני האדמה, כלו' ישבית אותה מהיותה מלכות בפני עצמה שלא תבא עוד במספר הממלכות, אכן לא אשמיד את בית יעקב, אלא ההשמדה תהיה על המלכות לא על העם, ובסמוך יגיד מה שיגזור על יושביה: (ט) כי הנה אנכי. אחר כי יעשה חילוק בין העם. הרשעים אשר השתקעו בכל התועבות ימותו בחרב, ושאר החוטאים ילכו בגולה לסבול ענשם, ושם ייחלו לתשועת ה', והביא על זה משל נפלא. כמו המניע חטים בכברה להפריד מהם קש וקולים ועפר ע"י מהירות התנועה, שאז יצא מהם הפסולת ורוח עברה בו ואיננו, אך גרעיני הדגן לא יפול אחד מהם ארצה רק יתנועעו אנה ואנה בכברה, כן הש"ת יניע את בית ישראל בכברה, ואז הרשעים הגמורים שהם כפסולת יפלו חוצה והיו לאבדון, ושאר העם שחטאו אבל לא באותו שיעור יניעם האל בכל הגוים, ופי' בכל כמו בין כל, והכונה שיפוץ אותם ביניהם בלי מושב תמידי וקיים, אלא כאשר ינועו החטים בכברה פעם כה ופעם כה כן הם יתגוררו בארצות אויביהם, אך לא יפול אחד מהם ארצה, היינו לא ילך לאבדון, ומלת צרור כמו תרמוז אל הדגן לא אל אבן קטנה שאף היא בכלל הפסולת, ועל זה יודה כל מי שיעריך המשל על הנמשל, והאמת כי שורש צרר יורה גם על דבר מדובק היטב בחלקיו, וכן הוא הדגן בערך אל הקש: (י) בחרב ימותו, הוא ביאור אל המשל הקודם כמו שביארנו, והודיע כי הרשעים הנגזרים למיתה הם כת המורדים המתלוצצים כנגד דברי הנביא ומתברכים בלבבם לאמר שלום יהיה לנו והרעה שהוא מתנבא לא תגיע אלינו ולא תקדים בעדנו, ומלת תקדים לקוחה ממשל איש הרודף אחר חברו וממהר במרוצתו יותר ממרוצת הנרדף עד שלא לבד ידביקהו אלא גם יקדים לעבור ממנו והלאה, כן הם אומרים הרעה לא תדביקנו וכ"ש שלא תקדים: (יא) ביום ההוא, יתנבא עתה על חזרת המלכות בתקפה והצלחתה ובחיבור כל חלקיה כמו שהיתה בימי דוד. כי אל אחדות זו יסקיפו

הפטרת קדשים

תרגום אשכנזי רנח

עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ (טו) וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

פערוויסטעטע שטעדטע, אונד בעזעטצען זיך דאר־אי׳, אונד זיא פפלאנצען ווייבבערגע אונד טרינקען איהרען וויין, אונד לעגען גערטען אן, אונד עססען איהרע פריכטע. (טו) אונד איך פפלאנצע זיא (פעסט) אין איהרעם לאנדע, אונד זיא זאללען ניכט מעהר אויסגעריססען ווערדען אויס איהרעם לאנדע, דאז איך איהנען געגעבען, שפריכט דער עוויגע, דיין גאָטט.

רש״י

יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע: התמוגגנה. תירגם יונתן יתפלחן קרקע עבודה מתמוגגה בלא גשמים: עסים. יין טוב ומתוק: בהיותם פושעים בה'. בתי בזית בניתם ולא תשבו בם וגו': (טו) ונטעתים על אדמתם. כיתד הנטוע במקום נאמן אשר לא ימוט. והנה כבר העלנו במקום אחר כי דברי הנבואה לרוב על תנאי נאמרו אם לא ישובו למעלליהם הרעים. ולדעת קצת רמז על הגאולה העתידה. ואשרי המחכה ויגיע לקץ:

באור

כל הנביאים כנודע, וענין סכת דוד ידוע בדברי הנביאים לרוב, והמשל רגיל ופשוט מאד, כי כמו שהמלך נקרא רועה והעם צאנו, כן המלכות וכל עריה ובפרט עיר המלוכה נמשלה אל סוכת שומר הצאן, א״כ הקמת הסוכה היא הקמת הערים על תלן; והנה הכנוי פרציהן שב על ערי המלכות אף שלא נזכרו, והכנוי והריסותיו מוסב על ישראל. והכנוי ובניתיה על סכת דוד, ויש כמהו פסוקים הרבה משוני הכנויים: (יב) למען יירשו. מאמר והולך מה שימשך מן הכבוד ההוא. ואמר שישובו לכבוש כל המדינות שהחזיקו בהן מקדם בימי דוד, ותחלה כל ארץ אדום שהיתה כולה משועבדת לדוד (ש״ב ח׳ י״ד) ואחרי המרד בימי יהורם בן יהושפט (מ״ב ח׳ כ׳) שב אמציה לכבוש קצת ממנה (מ״ב י״ד ז׳), ועתה יירשו גם השארית; אחר זה גם ארצות שאר הגוים שהיו מלפנים תחת יד ישראל. ומלילת אשר נקרא שמי עליהם חסר המאמר שהיא מוסבת אל נושא המאמר. ואמר שהמקרא מסורס לפי שהיה קשה בעיניו שתאמר מליצה זו על הגוים. אך אין צורך לזה, כי המליצה מפורש היטב כמו פן אלכוד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש״ב י״ב כ״ח), שהמדינה נקראת על שם הלוכד אותה וכן הגוי, לכן העמים שנכבשו ע״י ישראל בעזר האל היה נקרא עליהם שם ישראל וגם שם ה׳ שהצליחם במלחמה: (יג) הנה ימים באים, למעלה שהתנבא על הקמת סוכת דוד יפה אמר ביום ההוא בלשון יחיד, לפי שהוא מקרה פרטי שיתחדש בזמן אחד, וכאן שיודיע מצב ההצלחה שיתמיד זמן הרבה יתכן יותר לומר עליו הנה ימים באים בלשון רבים. והנה בשר להם הנביא שתרבה התבואה רבה כל כך עד שסוף הקציר יגיע אל תחלת החריש וסוף הבציר אל תחלת הזריעה. דומה אל הנאמר בברכות בחקתי. וזה דרך הפלגה, גם אמר שמרוב היין הגדל בהרים יטיף העסיס מהם והגבעות תהיינה כמוגות מרוב חלב הצאן הרועות שמה, וזה דרך גוזמא: (יד) ושבתי את שבות. מלת שבות כמו שביה, אנשים אשר הלכו שבי, והם אשר הגלה קודם לכן חזאל מלך ארם ככתוב (מ״ב י״ג ג׳), והנה אין ספק כי פועל שוב הוא עומד, לכן כשיש אצלו את שבות אז בא הקל במקום ההפעיל. והרי הוא כאילו כתוב והשיבותי את שבות, וכן תמצאנו כי אשיב את שבותם (ירמיה ל״ב מ״ד), אשיב את שבות בני עמון (שם מ״ט ו׳), אשיב את שבות יהודה (יואל ד׳ א׳): ועשו גנות. פועל עשה נופל גם על התיקון כנודע: (טו) ונטעתים. משל לקוח מן העץ, והכונה כי יכו שורש בארצם ולא ינתקו עוד ממנה. והנה למי שישאל אם תרמוז נבואה זו אל שוב העם אחרי חרבן בית ראשון או אל הגאולה העתידה לא נצריך עצמנו לתת מענה, כי כן היה מקום לשאול על כל הנבואות. ושאלה שאלות של הבל אחרי שהוסכם כי כל העתידות לא נאמרו אלא דרך כלל בלי קביעת זמן, וכל הנביאים השלמים אנשי הרוח ידעו נאמנה כי אחרית טוב יהיה לישראל. אך לא שתו זמן פרטי למערכת נבואותיהם. לכן גם אנחנו נתעודד בה׳ אלהינו אשר הבטיח לשוב לרחם על בית יעקב ולא יכחס:

(ביחזקאל סי׳ מ״ד ט״ו עד סי׳ מ״ה)

(טו) וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ
אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי
וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהוִֹה׃ (טז) הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה
יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־
מִשְׁמַרְתִּי׃ (יז) וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר
הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה
עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית
וָבָיְתָה׃ (יח) פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם
וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ
בַּיָּזַע׃ (יט) וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־

תרגום אשכנזי

(טו) אבער דיא פריסטער, דיא לעוויטען דיא זאָהנע צדוק׳ס, וועלכע דען דיענסט מיינעס הייליגטהומס פֿערזעהען האבען, אלס דיא קינדער ישראל פֿאָן מיר אַבּ־אירדטען, זעלבע זאָללען זיך מיר נאהען אונד פֿאָר מיר שטעהען, אום מיר פֿעטט אונד בלוט דארצובריגגען, שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (טז) זעלבע זאָללען אין מיין הייליגטהום קאָממען, אונד זעלבע זאָללען זיך מיינעם טישע נאהען מיר צו דיענען, אונד זאָללען מיינען דיענסט פֿערזעהען. (יז) אונד ווען זיא איינגעהען אין דיא טהאָרע דעס איננערן פֿאָרהאָפֿעס, זאָללען זיא לייגענע קליידער אנציהען, אונד ניכטס פֿאָן וואָללע זאָלל אן זיא קאָממען, וועהרענד זיא דיענען אין דען טהאָרען דעס איננערן האָפֿעס אונד אים הויזע. (ד) ליינענע שמוקקאָפּפֿבינדען זאָללען אויף איהרעם הויפטע אונד ליינענע ביינקליידער זאָללען אן איהרען לענדען זיין, זיא זאָללען זיך ניכט גירטען אים שווייסע. (יט) אונד ווען זיא אין

רש״י

מד (טו) והכהנים והלוים. משבט לוי: בני צדוק. לפי שהיה כ״ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: בתעות. קנאונשא״ר בלע״ז errer, errare, (הערום אירדען,) איט. égarer, (אירדע פיהרען), qund ils (אלס זיא): (יז) אל שערי החצר הפנימית. לפני ולפנים בי״ה: ולא יעלה עליהם צמר. תכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשו בי״ה בעבוד׳ פנים: וביתה. ולפנים: (יח) פארי. קאייפייל״ש בלע״ז Chapel: chapeaux, (קאָפּפֿ־בעדעקונג, קאפפען, איטלען א. ד. ג.): לא יחגרו ביזע. שהיו בגדייתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם שהוא מקום זיע׳ אנאאשויי״לא בלע״ז En la sueur (אים טווייסע, ווא דער שווייס איזט). ל״א אסרה התורה לכהנים מלבושי הצמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר [ספ״א]: (יט) אל ההצר החיצונה. לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפנים וקרא׳ חצר הפנימית ואצלם יש לו לקרות עז״י חצר החיצונה לכך הוצרך לכפול ב׳ פעמים לומר שעל עז״כ הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין: והניחו אותם בשלכות

באור

מד (טז) שלחני, זו סדר לחם הפנים שעל השלחן כת״י לפתורא דלחם אפיא: (יז) והיה, ביום הכפורים כשיבוא כה״ג אל שער חצר הפנימית, והוא ההיכל ולעומת ק״ק נקרא חצר, ולפי שהיו בהיכל שער גדול ושני פשפשין מזה ומזה, כמ״ש למעלה, אמר שערי: בגדי פשתים. בגדי בד שמשמש הכ״הג בהן ביוה״כ עבודת פנים: ולא יעלה עליהם צמר, כי בפנים לא יעשו עבודה בשמונה בגדים שיש בהן צמר: וביתה, ובפנים בחלל הבית בין בהיכל בין בבית קה״ק: (יח) פארי, מגבעות עיין (לעיל כ״ד י״ז): ביזע, הם בשקל נֶגַע כי היו״ד שרש ומפני ההפסק נקמצה היו״ד וטעמו במקום הזיעה (רד״ק) ות״י ולא ייסרון על חרציהון על לבהן ייסרון כאמרם ז״ל, לא יחגרו במקום שמזיעין כשהם חוגרין אין חוגרין למטה ממתניהם ולא למעלה ממתניהן אלא כנגד אצילי ידים, כי במקום שהבשר כפול ושוכב קלתו על קלתו, רב הזיעה ומלכלכים בגדי כהונה, והם יהיו תמיד לבנים ונקיים: (יט) יקדשו, מענין כל אשר

הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם
אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת
הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ
אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ (כ) וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ
וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃
(כא) וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר
הַפְּנִימִית׃ (כב) וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ
לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל
וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃
(כג) וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא
לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ (כד) וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ
לְמִשְׁפָּט בְּמִשְׁפָּטַי יִשְׁפְּטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־
חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי

לשפט כ׳ וישפטהו כ׳

דען אייסערן פֿאָרהאָף הינויס־געהען, אין דען אייסערן פֿאָרהאָף צום פֿאָלקע, זאָ זאָללען זיא דיא קליידער וואָרין זיא (מיר) דיענען אויסציהען, אונד זיא אין דיא צעללען דעם הייליגטהומס לעגען, אונד אנדערע קליידער אנ־ציהען, דאס זיא ניכט דאז פֿאָלק מיט איהרען קליידערן הייליגען. (כ) איהר הויפט זאָללען זיא ניכט בעשעערען, אונד איהר האאר ניכט פֿריא וואַכסען לאססען, פֿערשניידען זאָללען זיא (דיא האארע) איהרעס הויפּטעס. (כא) אונד ווײן זאָלל קיין פריסטער טרינקען, ווען זיא היניינגעהען אין דען איננערן פֿאָרהאָף.

(כב) אונד איינע וויטווע אונד פֿערשטאָססענע זאָללען זיא ניכט צו ווייבערן נעהמען, זאָנדערן יונגפֿרויען איים דעם זאאמען דעם הויזעס ישראלס; אבער דיא איינעם פריסטערס וויטווע איזט, דיא זאָללען זיא נעהמען. (כג) אונד זיא זאָללען לעהרען (דען אונטערשיעד) צווישען דעם הייליגען אונד דעם געמיינען, אונד צווישען דעם רײנען אונד דעם אונרײנען זאָללען זיא איהנען זאָלכעז קונד טהון. (כד) אונד אין שטרייטזאכען זאָללען זיא שטעהען צו געריכט: נאך מיינען רעכטען זאָללען זיא זיא בעאורטהיילען, אונד מיינע פֿאָרשריפֿטען אונד מיינע געזעטצע זאָללען זיא בייא אללען מיינען פֿעסטען בעאָבאכטען אונד מיינע רוהעטאגע

רש"י

הקודש. כמ"ש מרע"ה [ויקרא ט"ז] ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם: ולא יקדשו את העם. ת"י ולא יתערבו עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורין אצל בגדי הקודש: (כ) וראשם לא יגלחו. להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו. גידול שער לא ירבו: כסום יכסמו. ככוסמת הזו שסדורין בשבולת ראשו של זה לצד עיקרו של זה כך שמעתי משמו של ר' מנחם ז"ל ויתכן לפרשו ל' מדת דבר השוה לא בזוי ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה אמולי"ר בלע"ז *Amouler*: diminuer, (פֿערמינדערן, קליינער מאכען, ד. ה. בעשניידען): (כא) בבואם אל החצר הפנימית. אל ההיכל: (כב) כי אם בתולות יקחו. הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין

באור

יגע בהם יקדש (ויקרא ו' י"א): (כ) לא יגלחו. להעביר את כל השער (רש"י): ופרע, ענין גדול השער ברבוי בלי גלוח כלל, ובלי שום תיקון ועשיה כדמתורגם אשכנזית. והחכם נעזעניוס מעתיק (הויפטהאאר): כסם יכסמו. כן נקרא חתוך השער לסדרו על הראש הפך גלוח והפך פרע, וי"ת ופרוע לא ירבון, ספרא יספרון ית שער רישיהון. ועד"ז מתורגם אשכנזית: (כא) כל כהן, בין כה"ג ובין כהן הדיוט: (כב) ואלמנה. זו בכהני' גדולי' שאסורי' גם באלמנה: אלמנה מכהן יקחו, אם ירצו לקחת אלמנה לא יקחו כ"א אלמנה מכהנים כי אותן לא תעו ובחזקות כשרות הן (רד"ק בספר השרשים) וכן מתורגם אשכנזית ובפירושו: יש מן הכהנים שיקחו והם כהנים הדיוטים שמותרין באלמנה. וכן אמר התרגום שאר כהניא יסבון וכן פירשו רז"ל. ועם זה תסכים הנגינה המפסקת במלת אלמנה: (כד) ישפטוהו, תוסב על

יְקַדֵּשׁוּ׃ (כה) וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה
כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת
אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ׃ (כו) וְאַחֲרֵי
טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ (כז) וּבְיוֹם
בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃
(כח) וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה
לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃
(כט) הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם
וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃ (ל) וְרֵאשִׁית
כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם
לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן
לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ (לא) כָּל־נְבֵלָה

היילינען. (כה) אונד צו קיינעם טאדטען מענשען זאלל איינער קאממען, זיך צו פערונרייניגען, זאנדערן נור בייא פאטער, מוטטער, זאהן, טאכטער, ברודער אונד שוועסטער דיא נאך קיינעם מאננעס (עהע וייב) איזט, דירפען זיא זיך פערונרייניגען. (כו) אונד נאך זיינער רייניגונג זאלל מאן איהם זיבען טאגע צעהלען. (כז) אונד אם טאגע, ווא ער ווידער אין דאז היילינגטהום איינגעהעט, אין דען אינגערן פארהאף, אום צו דיענען אים היילינגטהומע, זאלל ער זיין זינדאפפער דארברינגען, שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (כח) דאז ערבטהייל דאז זיא האבען זאללען, זייא: דאס איך איהר ערבטהייל בין; איין אייגענטהום זאללט איהר איהנען ניכט געבען אין ישראל, איך בין איהר אייגענטהום. (כט) דאז שפייזאפפער, דאז זינדאפפער, דאז שולדאפפער זאללען זיא עססען, אונד אללעס פערבאננטע אין ישראל זאלל איהנען געהערען. (ל) אונד דיא ערסטלינגע אללער פריהגעוויכסע: פריכטע, אונד אללע העבע פאן אלל איירען העבען זאללען דען פריסטערן געהערען, אונד דיא ערסטלינגע איירעס טייגעס זאללט איהר דעם פריסטער געבען, אום זעגען אין דיינעם הויזע רוהען צו לאססען. (לא) אללעס אאס אונד

רש"י

וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה. מנאתי: אשר תהיה אלמנה. גמודה פרט לגרושה וחלולה אע"פ שפנויה היא אסורה אף להדיוט: (כו) ואחרי טהרתו. אחר פרישתו מן המת כך שנויה במ"ק: (כז) וביום בואו. תחלה אל הקדש להתחנך לעבוד יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במ"ק שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר [שם] זה קרבן אהרן ובניו וגו' וכמו שמפורש במסכת מנחות. (כח) והיתה להם. הכהונה לנחלה: (כט) חרם. ל' קדש וכן כל ל' חרמה שהוא על הקדש: (ל) להניח. אפוזי"ר בלע"ז A posèr (אונד לו זעגען, רוהען לו לאססען) כמו [שמות י'] וינח בכל גבול מצרים: (לא) כל נבלה וטרפה וגו'. לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפ' הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות כך פירשו רבותינו:

באור

הריב: יקדשו. בדברים שנהוגים לקדושה ובפרט בקרבנות הבאות חובה ליום: (כו) ואחרי טהרתו, אחרי פרישתו מן המת כן אמרו רז"ל: יספרו לו. אחיו הכהנים ולא יניחוהו ליכנס במקדש עד אחר שבעת ימים ויטהר: (כז) חטאתו. עשירית האיפה (ויקרא ה'): (כח) והיתה וגו', הנחלה שתהיה להם היא שאני נחלתם: (ל) כל בכורי, פרי המבושל כל גרנו יקרא בכור: וכל תרומת כל. יין דגן ויין תירוש ויצהר: מכל תרומותיכם. מכל הדברים שאתם חייבים להפרים מהם הדומה: וראשית עריסותיכם, חלק לאשון מעיסה והיא החלה: להניח וגו', כי זה תהיה סבה להשרות ברכה תמידית בביתך ולא יחסר העושר, כי עוד יוסיף: (לא) כל נבלה, פירשו רז"ל לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך

וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא־יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

הפטרת בהר

בירמיה סימן ל"ב ו' עד כ"ח :

(ו) וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ (ז) הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם
דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־
שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה
לִקְנוֹת׃ (ח) וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר
יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא
אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר ׀ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין
כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ
וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ (ט) וָאֶקְנֶה אֶת־
הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת
וָאֶשְׁקְלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף שִׁבְעָה שְׁקָלִים
וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃ (י) וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם

הבית בקמץ

צערריססענעס פאָן פאָגעלן אונד פיה, זאָללען דיא פריסטער ניכט עססען.

(ו) ירמיה שפראך: דעם העררן וואָרט ווארד מיר וויא פאָלגט: (ז) זיה, חנמאל זאָהן דיינעס אָהיימס שלום ווירד צו דיר קאָממען אום דיר צו זאגען: קויפע דיר מיין אין ענתות געלעגענעס פעלד, דען דיר געהאָרט דאז רעכט דער אויסלאָזונג, דאסזעלבע נעמליך צו ערווערבען (אים פאללע עס פאָן מיר אן איינען אנדערן פערקויפט ווירדע) (ח) דא קאם צו מיר חנמאל מיינעס אָהיימס זאָהן, וויא דער הערר מיר געזאגט האטטע אין דען האָף דעס געפענגניסעס אונד שפראך צו מיר: קויפע דאָך מיין אין ענתות אים לאנדע בנימין געלעגענעס פעלד, דען דיר געביהרט דאז ערבשאפטרעכט אונד דיר קאָממט דיא אויסלאָזונג צו; קויפע עס אלזאָ פיר דיך. דא ערקאננטע איך דאס עס דעם הערדן וויללע זייא. (ט) אונד איך קויפטע דאז פעלד פאָן חנמאל מיינעם אָהיימס זאָהנע, דאז אין ענתות געלעגען, וואָג איהם דאז זילבער צו, זיבען שקלים אונד צעהן זילבערשטיקע. (י) איך שריב אויף דאז פאפיר, פערזיגעלטע עס, בעשטעללטע צייגען, אונד

רש"י

לב (ו) ויאמר ירמיהו וגו'. לא לצדקיהו אמר כן אלא פי' הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו: (ז) בא אליך. על פי הדבור: (יא) את ספר

באור

להזהירם על אכל נבלות וטרפות שלא יחשבו שבה"ה חולין הותר להם, וכן הטעם באזהרה התורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה (ויקרא כ"ב ח') עיין הבאור:

(ו) ויאמר ירמיהו. אל היהודים אשר היו בחצר המטרה, הנזכרים בפסוק ב': (ז) כי לך משפט הגאולה לקנות. אם תרצה, היה לך משפט הגאולה לקנותו מיד הקונה אותו, שנאמר או דודו או בן דודו יגאלנו. עכשו קודם שאמכרנו לאחרים. קנהו לך, כי לך יאתה (רד"ק): (ט) ואקנה את השדה, גרא"ליוס הבי' כאן מה שספר Florus (Lib. II. Cap. 6.) שאירע כשהיה האניבאל צר על רומי, שהיה מי שקנה השדה שהיה בו האויב, וזה אמנם היה להראות שאינם יראים ממנו, וכאן היה להבטיח את העם על גאולת בבל: שבעה שקלים וגו', רד"ק ואחרים פירשו שבעה עשר שקל כסף, אך לא מצאנו שבעה ועשרה במקום שבעה עשר, ויונתן פירש שבעה מנים ועשרה סלעים, וזה רחוק שיהיה המנה נקרא שקל. ולי נראה שבעה שקלים כמשמעו, ועשרה כסף הם חלקים מן השקל, גרה וכיוצא: (י) ואשקול הכסף.

וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃
(יא) וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם
הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי׃ (יב) וָאֶתֵּן אֶת־
הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה
לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים
בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה לְעֵינֵי כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים
בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃ (יג) וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ לְעֵינֵיהֶם
לֵאמֹר׃ (יד) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר
הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי
הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים
רַבִּים׃ (טו) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ
הַזֹּאת׃ (טז) וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי תִתִּי

וואָג דאז געלד מיט דען וואגשאלען. (יא) אונד נאהם דען קויפבריעף, נעמליך דען פערזיגעלטען. דער דען ביפעהל אונד דיא געזעטצע ענטהילט, אונד דען אָפפענען. (יב) אונד גאב דען קויפבריעף דעם ברוך זאָהנע נריה'ס מחסיה'ס זאָהן, אין געגענווארט מיינעס אָהיימ'ס חנמאל, אין געגענווארט דער צייגען, דיא אויפדעם קויפבריעפע געשריבען אונד אין געגענווארט אללער יהודים דיא אים האָפע דעם געפענגניססעס שטאנדען. (יג) אונד איך פעראָרדנעטע דעם ברוך אין איהרער געגענווארט ווי פאָלגט: (יד) אלזאָ שפריכט דער העדר גאָטט צבאות, גאָטט ישראל'ס: נים דיזע שריפטען, נעמליך דיזען קויפבריעף אונד דען פערזיגעלטען אונד דיזען אָפפענען בריעף, אונד לעגע זיא אין איין אירדענעס געפעס אויף דאס זיא לאנגע צייט ערהאלטען ווערדען. (טו) דען אלזאָ שפריכט גאָטט דער העדר צבאות ישראל'ס גאָטט: נאָך ווערדען הייזער פעלדער אונד וויינגערטען אין דיזעם לאנדע געקויפט ווערדען. (טז) אונד איך פלע־

רש"י

המקנה. שטר המכירה: את החתום וגו'. עם חתימו כשהוא חתום כדת ודין: ואת הגלוי. שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינין אשרתא דדייני הוא קיום השטרות לעשות הדבר גלוי ומפורסם פן ימותו העדים. ורבותינו פרשו לענין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא: (יב) לעיני חנמאל דודי. ועד עכשיו קראו בן דודי שמא שניהם היו ואם אין זאת לא ידעתי מהו. ויש נוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמי' כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו יואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו ליואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אח אביו של יואל, ואיכה היא המדה שלא מצינו בכל המקרא את האח קרוי דוד: (יד) כה אמר וגו'. אל תאמר לחנם אני מכניע' שהרי הכל גולים: (טו) כי כה אמר ה'.

באור

למעלה אמר דרך כלל, וכאן פירש דרך פרט: (יא) ואקח את ספר המקנה, נראה כדברי החכם Gatacker שלא היו אלא שני ספרים (שטרות), אחד חתום, ואחד גלוי ופתוח. ובחתום היו כתובים תנאי המכירה. והם הנקראים המצוה והחקים. ולודוויקוס de Dien פירש המצוה הכתובה בתורה בדיני הגאולה (ויקרא כ"ה), ורא"ז פירש כתרגום יונתן כמצוה והחקים. כלומר שהיה חתום כמשפט התורה, ואינני רואה מקום למצוה בענין חתימת השטר: (יב) חנמאל דודי, נראה שחסרה מלת בן, והיא נמצאת בקצת נסחאות, ונסחת יונתן כנסחת ספרינו, כי תרגם אחבי, (כמו אח־אבי). אלא שאין זו ראיה, כי אפשר שהיה כתוב בתרגום בר אחבי, והסופרים השמיטו מלת בר מפני שלא מצאוה בעברי. ויש מפרשים דודי, ידידי. ודע כי בשני תרגומים כ"י מצאתי בר דודי, אע"פ שלמעלה כתוב בהם אח אבי ואח אבוך: הכותבים, שכתבו שמם. והבינוני מורה כאן על מה שעבר, כמו המוציא אתכם. ובהרבה ספרים ובדפוס בריש"א כתוב הכתובים, וכן תרגם יונתן. ונסח שלנו נראה לי עקר: (יד) ואת החתום, לא היו אלא

אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר׃
(יז) אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ
הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ (יח) עֹשֶׂה
חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל־חֵיק
בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ (יט) גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה
אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם
לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו׃ (כ) אֲשֶׁר
שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם
הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם
הַזֶּה׃ (כא) וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ
נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל׃ (כב) וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת

העטע צום הערדן נאכ־
דעם איך דען קויפֿבריעף
דעם ברוך זאָהן נריה׳ס
איבערגעבען האטטע,
וויא פֿאָלגט: (יז) אך
הערר, אָ גאָטט! דוא
ביזט עס דאָך דער דען
הימעל אונד דיא ערדע
מיט דיינער גראָסען מאכט
ערשאַפֿפֿען אונד מיט דיי־
נעם געשטרעקטען ארמע
פֿיר דיך גיבט עס ניכטס
שוויריגעס. (יח) (דוא
ביזט דאָך אויך דעריעני־
גע) דער וואָהלוואָללען
איבעט אינס טויזענדסטע
געשלעכט, אונד דער
פֿעטער זינדען אין איה־
רער נאכקאָממלינגע
שאָאָס בעצאהלעט; גראָ־
סער אונד מעכטיגער
גאָטט דעססען נאמע
איזט: הערר גאָטט צבאות.
(יט) דעססען ראטה־
שליססע גראָס אונד דעססען ווערקע ערהאבען זינד, דעססען אויגען אויף דען וואנדעל
אללער מענשען געריכטעט זינד אום יעדעם נאך זיינעם פֿערהאלטען צו בעצאהלען אונד נאך
דער פֿרוכט זיינער האנדלונגען. (כ) דוא דער דוא צייכען אונד וואונדער טהאטעסט אין
מצרים (וואָפֿאָן דאז געדעכטניס געבליבען) ביז אויף דען היטיגען טאג זאָוואָהל אין ישראל אלס
אם גאנצען מענשענגעשלעכטע, אונד דיר רוהם ערווארבעסט וויא נאָך הייטיגען טאגעס צו
זעהען. (כא) אונד דיין פֿאלק ישראל אויס דעם לאנדע מצרים פֿיהרטעסט מיט צייכען אונד
וואונדערן מיט שטארקער האנד אונד דראָהענדעם ארמע אונד מיט גראָססעם שרעקקען.
(כב) אונד איהנען דיזעס לאנד גאבסט, דאז דוא איהרען פֿעטערן איהנען צו געבען געשוואָרען, איין

רש"י

סופן לקנות בתים: (יז) לא יפלא. לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות
שדה: (יח) ומשלם עון אבות אל חיק. הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה:
הגדול הגבור. ולא אמר והנורא אמר גוים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו בעשכת יומא:
(כ) ובאדם. בשאר אנשים. ד"א אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים ויהי הענן והחשך ויאר

באור

שנים, והו"ו לפירוש, ולרד"ק ודון יצחק היה שלשה ספרים: (יז) לא יפלא, לא יקשה ויִמָנַע
(רמ"ז). ובתחלה הייתי דוחה הפירוש הזה והייתי בוחר בפירוש יונתן רש"י ורד"ק ודון יצחק,
שפירשו לא יתכסה ויֵעָלֵם, כי היה נראה לי שאיננו מענין המאורע לומר כי הכל ביכלת האל,
אלא לומר כי הכל גלוי לפניו. ולמה אם כן צוהו להשליך כספו אחר שהעיר עתידה לנפול
ביד האויב. ותלמידי מוה"רר דוד חי אשכנזי דחה טענתי ואמר כי ירמיה איננו נכנס מיד לדבר
מעניינו של יום, אבל האריך בספור גדולת האל בפסוק זה ובפסוקים שאחריו. ואם כן נכון
הוא שיהיה לא יפלא כאומר על עוצם יכולת האל: (יח) אל חיק, מליצה לקוחה מן הכסף
שהיו נושאים אותו בחיקם, כטעם ושחד בחיק חמה עזה: (כ) אשר שמת, לשון שימה אלוי

לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ (כג) וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ
אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבְתוֹרָתְךָ לֹא־הָלָכוּ
אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ
וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ (כד) הִנֵּה
הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד
הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב
וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה׃
(כה) וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יֱהוִה קְנֵה־לְךָ
הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד
הַכַּשְׂדִּים׃ (כו) וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ
לֵאמֹר׃ (כז) הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר
הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר׃

הפטרת בחקתי

בירמיה סימן ט"ז י"ט עד י"ז ט"ו.

(יט) יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ
גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ וְיֹאמְרוּ
אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל׃

יתיר ו קמץ בז"ק

לאנד וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט: (כג) אלס זיא אבער דאהין קאמען אונד בעזיטץ דאפֿאָן נאהמען געהאָרכטען זיא דיר ניכט, אונד בעטרוגען זיך ניכט דיינעם געזעטצע געמעס, אללעס וואס דוא איהנען צו טהון בעפֿאָהלען, טהאטען זיא ניכט, אונד דוא ליסעסט איבער זיא אלל דיזעס אונגליק הערֿאנקאָממען. (כד) זיה דיא שליידערמאשינען זינד פֿאָר דיא שטאדט געקאָממען אום זיא איינצונעהמען אונד שאָן זאָלל דיא שטאדט אין דיא הענדע דער כשדים פֿאללען דיא זיא בעלאגערן, דורך דאז שווערט דורך הונגער אונד דיא פעסט, אונד וואס דוא פֿערקינדיגעט איזט ערפֿאָלגט, אונד דוא זיהעסט עס: (כה) אונד דוא זאגטעסט מיר אָ הערר גאָטט: קויפֿע דיר דאז פֿעלד פֿיר געלד אונד נים צייגען וועהרענד דאָך דיא שטאדט אין דיא הענדע דער כשדים איבערליפֿערט ווערדען זאָלל! (כו) אונד דעם הערדן וואָרט וואַרד דעם ירמיה וויא פֿאָלגט. (כז) זיה איך בין דער הערר, דער גאָטט יעדעס שטערבליכען: זאָללטע עס פֿיר מיך אירגענד עטוואס שוויריגעס געבען?—

(יט) אָ הערר מיינע שטערקע, מיינע שוטצוועהר אונד מיינע צופֿלוכט אין דער צייט דער נאָטה, צו דיר ווערדען דיא נאציאָנען פֿאָן דען ענטפֿערנטעסטען געגענדען קאָממען אונד ווערדען זאגען: געוויס פֿאלשעס האבען אונזערע פֿעטער געערבט, אייטלע דינגע דיא

רש"י

את הלילה [שמות י"ד] אותו מזל ששמש חשך למצרים שימש אור לישראל. מדרש אגדה ויונתן תירגם ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא: (כג) ותקרא אותם. הקרית אותם לשון מקרה: (כד) ואשר דברת: רעה עליהם היה ובא: (כה) והעיר נתנה. ולמה לי שדה, (כז) הממני יפלא. וכי העתידות עלומות ממני:

טז (יט) ה' עוזי ומעוזי ומנוסי. אנטפיוימא"ט בלע"ז (*En te fuie mos (ma fuite)* דוא ביוס

באור

באותות ובמופתים, וכן למען שתי אותותי אלה בקרבו: ובישראל ובאדם. גם בישראל גם באותות, והבי"ת חוזרת לפעל שַׂמְתָּ, כמו ואת אותותי אשר שמתי בם: (כג) ותקרא אותם, לשון מקרה ופגע, כמו וקראת אתכם הרעה, את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, ואם היה לשון קריאה, היה לו לומר ותקרא אליהם או עליהם: (כד) הסוללות. כפירוש רד"ק, ועיין

(כ) הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים:
(כא) לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם
אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה:
יז (א) חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן
שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת
מִזְבְּחוֹתֵיכֶם: (ב) כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם
וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת:
(ג) הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן

צו ניכטס ניטצען קאָננען. (כ) קאָננטע אויך איין מענש זיך גאָטטער מאַכען? ניין, דאז זינד קיינע גאָטטער. (כא) נון וויל איך עס איהנען קונד מאַכען; דיזעס מאהל וויל איך איהנען מיינע מאכט אונד מיינע קראַפט צו ערקעננען געבען, אונד זיא ווערדען ערקעננען, דאס איך עס בין דעם דער נאמע העררי צוקאָממט. (א) יהודה'ס זינדע איזט מיט איינעם אייזערנען גריפפעל מיט איינער דיאמאנטענען שפיטצע געשריבען; זיא איזט איינגעגראבען אויף דער טאַפעל איהרעס הערצענס אונד אויף דען הערפאָרגעהענדען ווינקעלן איהרער אלטערע. (ב) זיא געדענקען וויא איהרער אייגענען קינדער איהרער אלטערע, איהרער בילדזייהלען וועלכע בייא דען בעלויבטען ביימען שטעהען אונד אויף דען האָהען היגעלן. (ג) דוא זָ ווילדער בעוואָהנער דער געבירגע! דיינע גיטער, אללע דיי־

רש"י

איינע לופלוטא) ומנחם חברו לשון פלא כמו נתת ליריאך נס להתנוסס [תהלים ס'] וכן ה' נסי [שמות ז']. ודוכ' פתר אותו לשון מנוס ממש: אליך גוים יבאו. סוף האומות לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ועמך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים: מאפסי. כמו מקלה, נחלו. לשון נחלה: מועיל. לשון תועלת: (כא) כי שמי ה'. כמשמעו מושל ושליט לקיים גזרתי: יז (א) בעט ברזל. משל הוא כלומר חקוק' בשיקוע ואין כוחה לימחק: ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר ע"י ירמיה שנקרא עמוד ברזל וע"י יחזקאל שנאמר לו [שם ג'] כשמיר חזק מצור נתתי מצחך: חרושה. חקוקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם. שאינם שוכחין ע"א שלהם: (ב) כזכיר בניהם מזבחותם. כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחות' כאדם שיש לו געגועין על בנו: ואשריהם אשר על עץ רענן. על עץ כמו אצל וכת"י תחות כל אילן ענוף: (ג) הררי בשדה. ירושלים היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה

באור

בישעיה ל"ז כ"ב: (כז) הממני יפלא כל דבר, לא יקשה לי לקיים כל דבר אשר יצא מפי. וזה דבק עם סוף הנבואה הבני מהבנס מכל הארצות, ונקנה השדה בארץ הזאת. שדות בכסף יקנו:

(יט) ה' עזי. תשובת ירמיה להשיב חרון אף ה' מעל עמו: אליך גוים יבאו וגו'. אל יחר אפך על אלה שחללו את ארצך, כי הלא הנה יום בא מכל יושבי תבל אליך יבאו ויכירו אלהותך, ומה לך אם אלה עוזבים אותך: עזי ומעזי, העת היא הכח והגבורה, והמעוז הוא מקום מבצר: (כ) היעשה לו, המשך דברי הגוים לעתיד לבא: והמה לא אלהים, השאלה ההבלאית יש במשמעה תשובה בהפך מלשון השאלה, והנה הטעם היעשה לו אדם אלהים? לא כן. ואותם אלהים שיעשה, באמת אינם אלהים: (כא) לכן, תשובת האל, כי לא יאבה לסלוח. והנה אמר הגוים שלא גליתי להם הם עתידים לבא אלי ולהכיר טעותם, וישראל שנתעתי להם מכתה דורות, אינם רוצים להכיר ייחודי, לכן הנני מודיעם: יז (א) חטאת יהודה. פירש הטעם למה לא יוכל לסלוח להם, כי חטאתם, והיא ע"ז שלהם, חקוקה על לוח לבם, ולא יסורו ממנה: שמיר. הדיאמאנט נקרא בערבי סאמור, וכן תרגם היידוניאוס: חרושה, כמו חרות על הלוחות באליף שי"ן בתי"ו, ואולי חרת כנגד מן חרש. כי גם החרישה חקיקה בקרקע. ולקרנות מזבחותיכם. בהרב' ספרים כ"י כתוב מזבחותיהם, ונראה לי הכוונה כי במזבחות העשויים לשם ה' היו חוקקים אותם ע"ז: (ב) כזכור בניהם, כמו שהם זוכרים בניהם, כך הם זוכרים מזבחותם ואשריהם שהם אצל עץ רענן וגו' (רש"י רד"ק ודון יצחק): (ג) הררי בשדה, אחר שהזכיר מזבחותם ואשריהם על גבעות הגבוהות, קרא דרך לעג לכל

בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ (ד) וְשָׁמַטְתָּה
וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־
אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם
בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ (ה) כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה
אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ
וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ (ו) וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה
וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר
אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ (ז) בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר

נע שעטצע ווערדע איך דער בערויבונג פרייז געבען, זאָ וויא זעלבסט דיינע אלטערע ווענעז דער פֿערגעהונגען דיא אין אללען דיינען געביעטען פֿעראיבט ווארדען. (ד) אלסדאן ווירסט דוא אונטערלאססען דיא שולד איינצופֿאָדערן פֿאָם לאנדע דאז איך דיר צום ערבגוט געגעבען, אונד איך ווערדע דיך דיינען פֿיינדען דיענסטבאר מאכען, אין איינעם לאנדע דאז דוא ניכט קאננטעסט דען איין פֿייער האבעט איהר אין מיר אנגעפֿאכט וועלכעס איממער ברעננען ווירד. (ה) אלזאָ שפריכט דער הערר: וועה דעמיעניגען דער אויף מענשען פֿערטרויט אונד זיינע שטיטצע אויף דען שטערבליכען בויעט, אונד דעססען הערץ פֿאָם הערדן זיך אבווענדעט. (ו) ער ווירד זיין וויא איינע נאקטע פֿלאנצע אין דער וויסטע דיא זיך דער ערשיינונג דעס גוטען ניכט פֿרייעט, זאָנדערן אין דער דירדען וויסטע בלייבט, אין איינעם זאלציגען אונד אונבעוואָהנבארען לאנדע: (ז) הייל

רש"י

ולשון הררי כמו ערבי [ישעי' י"ג] על שם שיושב בערב' אינטיינד"ש בלע"ז ובל' אמסטרד' מונטייני"ש ול"ל מונטייכרד"ש Montagnards, (בערגבעוואָהנער) יושבי ההר: חילך. כמו ממונך: במתיך בחטאת. במותיך עשוית בחטא להם ע"א בכל גבוליך: (ד) ושמטתה. על כרחך תשמט ארצך את אשר לא שבתה בשבתותיכם שאמרתי לכם ושבתה הארץ [ויקרא כ"ה]: ובך. אנקם החמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה. ד"א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי. יקדתם בנחירי: (ה) אשר יבטח באדם. בחריסו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרועו. כמו עזרו וכן ת"י דוחלניה: ומן ה' יסור לבו שהבטיחו וצויתי את ברכתי לכם [שם] כך שמעתי: (ו) כערער. כען יחידי לשון ערירי [בראשית ט"ו].

באור

אנשי יהודה בכנוי הררי בשדה, יושב ההר. ואיש שדה, רחוק מן הישוב, כטעם חית השדה, איש יודע ציד איש שדה: במותיך בחטאת וגו', במותיך אתן לבז מפני החטאת אשר בכל גבוליך (תלמידי מוה"רר שלמה חפן), וכן נראה דעת בעל הטעמים: (ד) ושמטתה ובך, מלת ובך קשה מאד, ראיתי ושמעתי וחדשתי בה פירושים הרבה, ולא נתקררה דעתי באחד מהם, ויש שהגיהו במקום ובך ידך, תשמוט ידך מנחלתך, ואחרים תנתק ותתרחק מארצך, כטעם כי שמטו הבקר (שמואל ב' ו' ו'), ואולי יתכן שה"א היתרה שבסוף ושמטתה היתה מתחלתה חי"ת, ושמטת חובך, והוא מל' שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו ב') וחוב כמלא ביחזקאל (שהיה בזמן ירמיה) חבולתו חוב ישיב (יחזקאל י"ח ז'), והכוונה (כפירוש רש"י). כטעם אז תרצה הארץ את שבתותיה. כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה (ויקרא כ"ו ל"ד ול"ה), והנה בעל הקרקע הוא כמו בעל חוב הנושה בו והקרקע חייב לשלם לו תבואה בכל שנה ושנה, והתורה צותה שישמוט ידו מאותם שאנו נושים בהם בשנת השמטה, וגם מן האדמה נצטוינו לשמוט ידנו בשנה ההיא, והם לא עשו כן, והנביא מודיעם כי יגלו מעל אדמתם, ואז בעל כרחם ישמטו חובם מנחלתם, ואדמתם לא תוכל עוד לתת להם כחה, ובהפך הם עצמם בגלותם אל ארץ אחרת יוכרחו לעבוד את אויביהם אשר לא יתנו להם מנוחה ומרגוע בשום זמן: (ה) ארור הגבר אשר יבטח באדם. רד"ק דון יצחק ורא"ז פירשו שהיו ישראל בוטחים על מצרים. וכן ישעיה אומר ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר (ל"א ג'), ארור הפך ברוך, שעניינו בלתי מצליחים, כמו ואשר תאר יואר: זרועו, חזקו ומבטחו, כמו שהזרוע חוזק הגוף: (ו) והיה כערער, לשון עריה וערום, וכן ערירי, וכאן ענינו נטע ערום בלא עלה ופרי, וכן פנה אל תפלת הערער, אדם ערום

יִבְטַח בַּיהוָֹה וְהָיָה יְהוָֹה מִבְטַחוֹ: (ח) וְהָיָה
כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו
וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת
בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי:
(ט) עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ:
(י) אֲנִי יְהוָֹה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ
כִּדְרָכָיו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו: (יא) קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד
עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָיו יַעַזְבֶנּוּ
וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל: (יב) כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם

ירא כ' קמץ בז"ק כדרכו כ' ימו כ'

דעמיעניגען דער אויף דען העררן פֿערטרויט, דער הערר ווירד זיין שוטץ זיין. (ח) ער ווירד זיין, גלייך איינעם אם וואססער געפֿלאנצטען בוימע דער בייא איינעם באכע וואורצעל טרייבט; דער ניכט עמפֿפינדעט ווען היטצע קאָממט, זאָנדערן זיינע בלעטטער פֿריש ערהעלט; אונד אין איינעם יאהר דער דירדע ניכט פֿירכטעט, אונד ניכט אונטערלעסט פֿריכטע צו טראגען.

(ט) פֿאָן טריגערישעם הערצען איזט ער מעהר אלס יעדער אנדערע, אונד אונהיילבאר: ווער פֿערמאג איהן צו קעננען? (י) איך דער הערר בין דעריעניגע דער דאז הערץ ערפֿאָרשעט אונד דאז אינגערע פריפֿעט, אונד איך ווילל דעם מענשען נאך זיינעם וואנדעל נאך דען פֿריכטען זיינער האנדלונגען פֿערגעלטען. (יא) ער גלייכעט דעם רעבהוהן, דאז אייער בריטעט דיא עס ניכט געוואָרפֿען, דעריעניגע דער רייכטהימער זאממעלט אונגערעכטער ווייזע; אין דער העלפֿטע זיינעם לעבענס ווערדען זיא איהם פֿערלאססען, אונד אם ענדע ווירד ער אין דער שמאך בלייבען.
(יב) איין מאיעסטעטישער טהראָן, ערהאבענער אלס דער ערסטע, איזט דער אָרט אונזע-

רש"י

ויש לומר דגאשטי"ה בלע"ז (דיא פֿערוויסטונג) *Degastie:* devastation, ומנחם פי' שם ען מעלי היער ועלער שמו וכן פי' כערער במדבר ען אחד מעלי היער. בערבה לשון מישור: חררים. יובש כמו חרב מני חורב [איוב ל']: ארץ מלחה. ארץ שהיא מלחה ולא תהא מיושבת: (ח) ולא יראה. העץ כי יבא חם: בצורת. לשון רעב פאמנ"א בלע"ז *Fames* לאט. famine, (הונגערסנאָטה) faim, (הונגער): ל"א בצורת לשון מבצר וכן חברו מנחם: לא ידאג. לא יפחד: (ט) עקוב הלב. מלא תוחלה ועקובה מכל רעה: ואנוש. לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו. הוא סבור מי ידענו. אני ה' חוקרו: (יא) קורא דגר. קוק"ו גלוגלנ"ט בלע"ז Coucon, (דער גוקוג) gloussant, (גלוקסענד): דגר. הוא ליפלוף שמלפל' העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו ואלו שהקור' דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינה מינו כך עוש' עושר ולא במשפט: ולא ילד. הקורא הזה מושך אחריו אפרוחים שלא ילד: יהיה נבל. מתקרי רשיעא: (יב) כסא

באור

מכל טוב (רא"ז): כערער בערבה, כמו הערער של הערבה, כמו חיתו יער, הרי בגלבוע, הררי בשדה, וכן חררים במדבר, מקומות שרופים ויבשים של מדבר: (ח) ולא יראה כי יבא חם, כתיב ולא ירא. ואפשר לקרוא יָרֵא. כלומר יִירָא. וכן תרגמו האלכסנדרי והסורי והיירונימוס.

ויש סיוע ממלילת ולא ידאג שאחריו, ובעלי הנקוד רבו להשוותו עם ולא יראה כי יבא טוב וכן היה קורא יונתן: (ט) עקב הלב מכל, מדבר על שלום בן יאשיהו (עיין למטה כ"ב י"א), ואומר שהיה לבו מלא מרמה יותר מכל אדם, והוא אנוש ואין לו רפואה, כן השכיל לפרש יוחן דוד מיכאעלים, ובפירוש זה בחר ר' שלום הכהן ז"ל בפירושו לירמיה הנדפס בפיורדא בשנת התק"ע, לתשלום פירוש ר' דוד אטענזאססער שפירש עד סי' י"א, ואח"כ חלה את עיניו: (י) אני ה' חוקר לב. אל יחשוב מי ידענו, כי אני ה' וגו': ולתת, ואני לתת, אני עתיד וקרוב לתת, כמו שומר תבונה למצוא טוב (משלי י"ט ח'), וכמו שפירשתי למהר שלל (ישעיה ח' א'): (יא) קורא דגר וגו', כתרגום יונתן ופירוש רד"ק, ונאמר על שלום בן יאשיהו וכן אמר למטה (כ"ב י"ג) הוי בונה ביתו בלא צדק וגו'. יהיה נבל, נבזה כנבלה: (יב) כסא

תרגום אשכנזי

דעם הייליגטהימעס.
(טז) דוא האָפנונג
ישראל'ס, אָ העדר! אל־
לע דיא דיך פערלאססען
ווערדען צושאנדען ווער־
דען; אונד אללע דיא
זיך פאָן מיר ענטפערנען
ווערדען דענקווירדיג זיין
אויף דער ערדע, דען
זיא האבען דיא קוועללען
פרישען וואססערס, דען
העררן פערלאססען.
(יז) היילע מיך, אָ העדר,
זאָ דאס איך געזונד ביי־
בע; רעטטע מיך, זאָ
דאס איך וואהרהאפט
גערעטטעט זייא: דען
מיין רוהם ביזט דוא.

מראשון מקום מקדשנו: (יג) מקוה ישראל
יהוה כל־עזביך יבשו וסורי בארץ יכתבו כי
עזבו מקור מים־חיים את־יהוה: (יד) רפאני יהוה
וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה:

בשבת הגדול

והוא דווקא אם חל ערב פסח בשבת מפטירין הפטר זו בתרי עשר
במלאכי סימן ג׳ ד׳ עד סוף הסי׳.

(ד) וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי
עולם וכשנים קדמניות: (ה) וקרבתי
אליכם למשפט והייתי | עד ממהר במכשפים

יסירי כ׳

(ד) דאן ווירד דעם עוויגען דיא אָפפערגאבע יהודה'ס אונד ירושלים'ס אנגענעהם זיין וויא אין
אוראלטען טאגען, אונד וויא אין דען יאהרען דער פאָרצייט. (ה) אונד איך נאהע מיך אייך צום גע־

רש״י

כבוד וגו׳. לפי בא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסאך כבוד ומרו׳ מראשית בריאת עולם ומכון כנגד מקדשנו: (יג) מקוה ישראל ה׳. יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו. אותם שסרים מדברי שאינם שומעים שליחותי בקברות תחתיות ארץ יכתבו: (יד) כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי תהלתי ווגטנ״ט בלע״ז Vantanée: (דאז ריהמען):

באור

כבוד מרום מראשון וגו׳. הם דברי ירמיהו, והנה כל המפרשים פירשו מרום מראשון כענין נכון כסאך מאז אמנם לא מצאנו מראשון על ההודאה הזאת, מלבד כי נכון כסאך מאז אבל איננו אמור על בית המקדש כמו הכסא הנזכר כאן שהוא מקום מקדשנו, כלומר המקום שהוא מקדש אלהנו, ונראה לי לפרשו כמשמעו, מרום יותר מן הראשון, כטעם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. והנה ירמיה התחיל דבורו בשבחו של הקב״ה ובזכרון ימות המשיח, כמו שאמר למעלה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ וגו׳. אף כאן אמר ידעתי ה׳ כי בדוך הגבר אשר יבטח בך. כי גם ימים יבאו שיבנה בית המקדש שני או שלישי, שיהיה מרום לכבוד ולתפארת מן הראשון: (יג) מקוה ישראל וגו׳. גם זה כהקדמה, ידעתי כי בך ראוי לקוות, וכל עוזביך יבושו, וידעתי כי הסרים ממני והמאנים לשמוע אל דברי אשר אדבר בשמך, דעה תבא אליהם, כי בעזבם דברי הנביא, הנם עוזבים מקור מים חיים, כלומר עוזבים אותך: בארץ יכתבו. בראשונים ואחריו שנורדער ורא״ז פירשו יהיו נכתבים בעפר, כלומר ימחה שמם באלו הוא כתוב בעפר, אך לפי זה בעפר היה לו לומר, ונראה לי בהפך שיהיו נכתבים בארץ החיים, כלומר ישארו למזכרת עולם, שהכל יאמרו: פלוני ופלוני שעזבו את ה׳ כך וכך אירע להם: וסורי, הסורים מעלי, כמו קמי הקמים עלי, וסוד בינוני פעול, כמו מולים, שובי מלחמה:

(יד) רפאני וגו׳, אחר מה שהקדים בשבח האל, ערך לפניו תפלתו, שירפאהו באופן שיהיה נרפא באמת, ויושיעהו תשועה שלמה, והכוונה שיצילהו מרודפיו שלא יזיקוהו, וכמו שמפרש והולך:

(ד) וערבה לה׳. אז תהיה מנחת יהודה לרצון לפניה׳ כביאות קדם בימי משה ושלמה:
(ה) וקרבתי. אז אקרב אליכם לעשות שפטים ולשלם גמול מעשה איש רשע, והייתי עד וכו׳, ענין המליצה ר״ל לא יתעכב הדין בשביל בניית עדות כי אני בעצמי אהיה דיין ועד ממהר

וּבַֽמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־
שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ו) כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם
בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם׃ (ז) לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם
סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה
אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב׃
(ח) הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי
וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה׃
(ט) בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי

ריכט, אונד ווערדע איין שנעללער צייגע זיין גע־גען צויבערער, עהעברע־כער אונד דיא פֿאלש־שוואָרער, דיא וועלכע דען לאָהן דעם טאגלאָה־נערס אונטערשלאגען, וויטווי אונד וואיזע בע־דריקקען אונד פֿרעמדלינגע ערנידריגען אונד מיך ניכט פֿירכטען, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען). (ו) דען איך דער עוויגע פֿערענ־דערע מיך ניכט, אונד זאָ זייד איהר זאָהנע יעקב׳ס ניכט אונטערגעגאנגען. (ז) זייט דען טאגען אייערער פֿעטער וויכעט איהר פֿאָן מיינען געזעטצען אונד בעאָבאכטעט (זיא) ניכט: קעהרעט צו מיר אונד איך ווערדע מיך צו אייך קעהרען שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען): איהר שפרע־כעט: וואָמיט זאָללען וויר אונז בעקעהרען״? (ח) ציממט׳ס דאס דער מענש גאָטט בעפֿאָרטהיילט, וויא איהר מיך בעפֿאָרטהיילט? איהר שפרעכעט: וואָמיט בעפֿאָרטהיילען וויר דיך? מיט דעם צעהנטען אונד דער העבע. (ט) מיט דעם פֿלוכע זייד איהר פֿערווינשט, אונד איהר

רש"י

ג (ו) כי אני ה' לא שניתי. אע"פ שאני מאריך אפי לא שינה דעתי עלי מכראשונה לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב: ואתם בני יעקב. אע"פ שמתי' אתם ברעתכם ולא כליתי מן הרשעים בחיים: לא כליתם. אינכם כלים מלפני והנחתי לי הנפשות לגבות מהם דיני בגיהנ' וכן ת"י ואתון בית יעקב מדמן דמאן דמיאת בעלמא הדין דיניה פסיק כלומר אתם סבורים לומר דיני בעל שאין עוד לפרע ממנו. ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה ואני כלים ואתם אינכם כלים: (ח) היקבע אדם. רבותי' פירשו ל' גזילה ול' ארמי הוא: המעשר והתרומה. שאתם גחלים מן הכהנים ומן הלוים הוא גזלתי: (ט) במארה אתם נארים. על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואע"פכ

באור

לענות במכשפים וכו' ובעושקי שכר ומעני אלמנה ויתום ופעל עושקי עומד במקום שנים: ומטי גר, ת"י מסטן דין גילא (דאז רעכט דער פֿרעמדלינגע פֿערדרעהען). (וכן פי' רד"ק) ויהיה עקל חסר משפט הגר ולדעתי הוא מענין נטיה לארץ יהודה והשפלה (ערנידריגען אונ־טערדריקקען, הינטאנזעטצען), וכמוהו ישיתו לנטות בארץ (תהלים י"ז) ובזה השיב להם נגל אמרו איה אלהי משפט: (ו) לא שניתי, לא אשנה דעתי תועבה לרעה ואין בי תמורה וחלוף בהתחשבה לאהוב עתה את הרע אשר מאז שנאתי ולשנוא את הטוב אשר מאז אהבתי, ולא אפר את דברי לבלתי נתון אתכם לכליון גמור ולכן לא כליתם אתם בני יעקב, ות"י אנא לא אשנתי קיימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון מדמן דמן דמאית בעלמא הדין דיניה פסוק (איך פֿער־ענדערע איין וועזען ניכט, איהר אבער מיינט, ווער היניידען שטירבט דעססען רעכט האָט איין ענדע), ר"ל אם פה בעולם הזה לא ישפט, כי ימות והולך לעולמו, שם יבוא במשפט

לקבל שכר על הטוב ועונש על הרע, וגם זה תשובה על תלונתם איה אלהי המשפט, והבן כי עמוק הוא: (ז) במה נשוב, לא ידענו מה חטאנו, ומה נשוב לעזוב החטא הנעלם מידיעתנו? (ח) היקבע. ענין סתר וכסוי והעלמה בלשון ערבי (זיך פֿערבערגען, פֿערשטעק־קען), ומזה עשית דבר שלא כהוגן בהסתר (הייאמליך פֿערשטעקט האנדעלן), ונופל על אונות ממון בהעלמה והסרת דבר מזולתו מה שראוי לו בסתר בלי ידיעתו (יעמאנדען הייאמליך בעפֿאָר־טהיילען, עטוואס פֿאָרענטהאלטען). ועטם הכתוב האם הבון לאדם שיונה את אלהים באונא'

כֻּלּוֹ: (י) הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי: (יא) וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (יב) וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה

נ"א וַהֲרִקֹתִי

בעפֿאָרטהיילט מיך (נאָך אימנוער) זאו גאנצע פֿאָלק! (י) ברינגעט אללע צעהנטען אינס פֿאָראטהסהויז, דאס נאהרונג אין מיינעם הויזע זייא, אונד פריפֿעט מיך דאמיט, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען) אָב איך אייך ניכט דיא פֿענסטער דעס הימּמעלס אֶפֿפֿנע, אונד זעגען איבער אייך אויסשיטטע, מעהר אלם גענוג (אים איבערפֿלוס). (יא) אונד איך וועהרע אייך דען אבפֿרעססער (היישרעק אונד דערגלייכען טהירע) דאס ער אייך ניכט דיא פֿרוכט דער ערדע פֿערניכטע, אונד דער וויינשטאָק אים פֿעלדע ניכט אונפֿרוכט ברינגענד זייא, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העעשאארען): (יב) דאן ווערדען אללע פֿאָלקער אייך גליקליך פרייזען, דען איהר זאָללט איין ווינשענסוועהטהעס לאנד (גליקליכע בעוואָהנער דיזעס לאנדעס) זיין, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער

רש"י

אותי אתם קובעים: (י) ויהי טרף. יהי מזון מצוי לשמשי: (יא) וגערתי לכם באוכל.

באור

דבר. ויש לו ממני מה שראוי לו? ות"י הירגז גבר קדם דַיָּנָא כמא דאתון מרגזין קדמי (ערלירנט איין מענש זיינען ריכטער, זאָ וויא איהר מיך ערלירנט?): המעשר והתרומה, שאתם גוזלים מן הכהנים והלוים הוא גזלתי (רש"י): (ט) במארה אתם נארים, לדעת רבי יהודה מעקר נאר מקדשו (איכה ב'), ולולא האלף היה דגוש עה"פ כמו נִגָּשִׁים ובא הצרי תמורת הדגש, והוא ענין הרחקה והשלכה מן הלב (פערוואָרפען) ולדעת רבי יונה שרשו ארר והראוי נְאָרים בשוא הנון בפלס נְמַקִּים והריש רפויה והנע"ו הנון בצרי מפני האלף ושני הפני' נכוני' בו (רד"ק) ות"י מִתְלָטִין מענין קללה והוא מן הפעלים שהשם הבא עליו הוא מקרה הפעולה ותרגומי סובל שתי הוראות אלה: ואותי וכו', שעודו אף שאתם עמוסים בקללה עכ"ז אתם מרמים אותי כלכם יחד, אין אחד בכם עושה היושר בדבר הזה: (י) האוצר, העשוי לכך בבהמ"ק כמ"ש בנחמיה: טרף, כתרגומו פַּרְנוּס לפי שפרנסת החיות ע"י טרף אמר ג"כ לפרנסת האדם טרף (רד"ק). בביתי, לצורך אנשי ביתי הם הכהנים והלוים כת"י דמשמשין בבית מקדש: ובחנוני, במצוה אחת כזאת אם אני משלם גמולה: אם לא, י"מ לשון שבועה כמו אם לא בתים (ישעיה ה') ר"ל הריני נשבע שאפתח וכו' אך אין צורך כי על לשון בחינה יבוא אם לא על ענין תנאי ידוע וכדמתורגם אשכנזית: והריקותי, ענין הזלה ושפיכה ברבוי כמו הגשם וכמיהו על הארץ יריקו (קהלת י"א): עד בלי די. שלא יספיקו לכם אוצרות (ביז ניכט גענוג רוים דא איזט) רד"ק. והאמת שהוא הגזמה בלשון כלומר עד שלא תפול עליו לאמור די, כי הוא יותר מראוי וכענין זה ת"י עד דתימרון מיסת (ביז איהר זעלבסט זאגעט עס איזט איין דער פילע דא!): (יא) באוכל, בארבה האוכל בתבואה ות"י במחבלא (פערדערבער): תשכל, ענין חסור בנים באשה והושאל על חסרון פרי: (יב) ואשרו, ענין הלול ושבח על מרבית הטובה והברכה, כדמתורגם אשכנזית ות"י וישבחון: ארץ חפץ, י"א חסר בית השמוש באמר חפץ וי"ת אתון יתבין וכעיתי אחריו בתרגומי וענין חפץ י"א רצון שכלם רוצים לשבת בה, וי"א שם לדבר יקר ונחמד וַחֲפָצֶיךָ (משלי ג') אמנם הנפרד מזה חָפֵץ או חֵפֶץ שהרבוי ממנו חֲפָצִים

צְבָאוֹת׃ (יג) חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה
וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ׃ (יד) אֲמַרְתֶּם שָׁוְא
עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי
הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת׃ (טו) וְעַתָּה
אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם
בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃ (טז) אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן
קמץ בז"ק

העערשאארען): (יג) איי־
רע רעדען וואָרען שטרענג
געגען מיך, שפּריכט
דער עוויגע, איהר שפּרע־
כעט: וואס האבען וויר
גערעדעט ווידער דיך?
(יד) איהר שפּרעכעט:
פֿערגעבליך איזט געדינט
דיענען זאונד וועלכען געווין
ברינגט עס, דאס וויר
זיינע פֿאָרשריפֿט בעאָב־
אכטען אונד דאס וויר
אין דעמוטה איינהערגעהען פֿאָר דעם עוויגען (דער העערשאארען), (טו) זאָנאך פרייזען וויר
דיא איבערמיטהיגען גליקליך; פֿעסט שטעהען דיא פֿרעפֿעלאיבענדען; זיא פֿערזוכען גאָטט
אונד ענטריננען (יעדעס אונפֿאלל). (טז) אלסדאן האבען דיא דען עוויגען פֿירכטען זיך אונ־
טערעדעט, איין יעגליכער מיט דעם אנדערן; אונד דער עוויגע מערקטע אויף אונד הארכטע,
אונד איין דענקבוך ווירד פֿאר איהם געשריבען, פֿיר דיא, דיא דען עוויגען פֿירכטען

רש"י

נחסיל ובנזם האוכל לכם את תנוא' השד' והגפן: (יב) ארץ חפץ. ארץ שחפצי בה: (יד) שוא עבוד אלהים. על חנם נעבדנו כי לא נקבל שכר: קדורנית. בשפל רוח: (טו) ועתה אנחנו מאשרים וגו'. הכחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואים אנו הרשעים מצליחים עד כי מחשרים אנו אותם על מעשה רשעה גם בחנו אלהים לומר נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נכשלו: (טז) אז נדברו וגו'. אמי משיב על דבריכם אז בעשות הרשעים רשעה

באור

כמו מן דָּבָר דְּבָרִים או מן חֶסֶד חֲסָדִים ואם יהיה הנפרד חפץ בחטף נקודות הרבוי וְחֶפְצִי־ךָ
אתכם כאלמו אבני חֵפֶץ (ישעיה ד') לענין זה, ויש לדמותו עם ארץ הַצְּבִי כי צבי כולל שני
עניינים הדר ותפארת וגם חפץ ורצון כי צבה בארמית רצון ותרגומי במלה זאת כולל ענין
שניהם, ות"י בארע בית שכנתי ועבדין בה רעותי מענין רצון. אך לבונה אחרת: (יג) חזקו,
ת"י תקיפו קדמי פתגמיכון חזקים וקשים עלי דבריכם, ובד"ז כתורגם אשכנזית: מה נדברנו,
הנפעל נופל על שיחת דברים שבין איש לרעהו בשאלה ותשובה (זיך בעספרעכען, אונטעררעד־
דען), ובלשון הרד"ק נקראה התמדת הדבור שהפועל שב להיות פעיל, כי הדובר הוא גם
הנדבר ע"י ענייה ומענה, ות"י אתבניאנא למללא מענין רבוי ועתרת דברים מכוון גם לזה והבן;
(יד) משמרתו, המצוה נקראת כן לפי שמוטל על האדם לשמור לעשות אותה ות"י מיהדיה
נבוכה זאת: קדורנית, תא"הפ או שם ענין הכנעה ופירוש רש"י בשפל רוח לפי ת"י במכינות
רוח, ותוכן תשובתם או ה' אין משגיח בשפלים או איננו משלם גמול המעשה: (טו) ועתה וכו',
ר"ל בהיות הדבר כן שאין תועלת בכל בשמירת דברי המקום ראוי לנו לשבח האנשים העושים
רע בזדון: גם נבנו, חזקים וקיימים הם כענין כת"י אתקיימו וכן הוא בתרגומי ותאלמו ונבנו
בתוך עמי (ירמיהו י"ב ט"ו) לכונה זאת, והחכם גזעניוס מעתיק (זאָ געדייהען זיא): גם
בחנו, נסו את אלהים לדעת אם יכול לתת עונש על עון. והנה נמלטו מן העונש ולא השיגם
איד ופגע, והמה שלוים ושקטים וחייש בטובה ובנעימות ועמדו על החקירה: (טז) אז נדברו,
בזה יביע על אמריהם כלומר דעו! כי אז כששמעו יראי ה' דברי הרשעים ההם המכחישים
ומכוררים ספיקות ותלונות על מעשי ה' נדברו גם הם כנושאים ונותנים בדברים האלה עד
שהעלו בדעתם כי ישרים דרכי ה' כל מעשיו בצדק אל אמונה ואין עול וה' הטה אוזן להקשיב
אמריהם ושמעם ויכתבם על ספר להיות לזכרון לפניו ליראיו ולאותם החושבים רוממות שמו
למען ישונם גבם כמעשיהם וכמ"ש ובעת ההיא ימלט עמך כל הכתוב בספר (דניאל י' ב') עיין
באורנו שם וענין המליצה בכתיבת הספר הכל הש"ית שהוא רק למשל כפי השגתנו קרוליי מחוש';

לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ (יז) וְהָיוּ לִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה
וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד
אֹתוֹ׃ (יח) וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין
עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ (יט) כִּי הִנֵּה הַיּוֹם
בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה
קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

נ״א פּר

תרגום אשכנזי

אונד דיא זיינעס נאמענס
גערענקען. (יז) אונד
זיא זאָללען מיר, שפּריכט
דער עוויגע צבאות (דער
הערשאארען) אן דעם
טאגע דען איך שאַפפע
איין אייגענטהום זיין,
אונד איך שאָהנע איה־
רער וויא איין מאן זיינען
זאָהן דער איהם דיענעט,
שאָהנעט, (יח) דאן
ווערדעט איהר אייך בע־
קעהרען אונד איינזעהען
(דען אונטערשיד) צווישען דעם פֿראָממען אונד דעם גאָטטלאָזען, צווישען דעם, דער גאָטט
דיענעט, אונד דעם דער איהם ניכט דיענעט. (יט) דען זיהע, דער טאג (דעס עוויגען)
קאָממט, ברעננענד וויא איין אָפֿען; זאָדאן ווערדען אללע איבערמיטהיגען אונד פֿרעפֿעל איבענ־
דען שטאָפפעל זיין, דיא דער קאָממענדע טאג ענטצינדעט, שפּריכט דער עוויגע צבאות (דער

רש״י

והטועים הלכו קדורנית מפני כדבו ירלאי ה׳ שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא כשכחו דבריהם
מלפני ואע״פ שאיני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו
לי דבריהם מקויימים: (יז) ליום אשר אני עושה סגולה. אשר אצרתי והנחתי לשלם בו גמולו
וסם אוצר אתכם מה בין לדיק לרשע. סגולה אוצר אייסטוויי״ר בלע״ז, *Estuyinr* (דער קאס־
טען, אונד יעדער אויפבעוואהרונגסאָרט) *estuuyer*, (פֿערסאָיסען אין איין פֿוטעראָל זעגען):
(יט) כי הנה היום בא. יום זה ל׳ שמש הוא שכך אמרו חכמים אין גיהנם לע״ל אלא הקב״ה
מוליא חמה מנרתקה ירשעים נדונים בה ולדיקים מתרפאין בה וז״ש וזרחה לכם יראי וגו׳:

באור

ולחשבי, פי׳ הרד״ק ענין חשיבות (דיא אויף זיינען נאמען אכטען). ולדעתי ענין מחשבה כמו
שבארתי וכן תרגמתי. ות״י למדחשבין ליקרא דיי׳ מסכים לזה: (יז) והיו לי וכו׳, ליום וכו׳,
המשפט שאני עושה דין ברשעים יהיו לי סגולה (רד״ק) ולפיהו תרגמתי כן באופן שמלת סגול׳
שב על והיו לי. אמנם טעם עושה לדעתי מוסב על היום שייעדו אותה ה׳ לזמן מועד ועד״ז
מתורגם אשכנזי, ורש״י ז״ל פי׳ לפי ת״י ליומא דאני עתיד למעבד סגולתא ליום שאני עושה
סגולה. אך רש״י הבין סגולה אולר, ואינו כן כי ענין סגולה אף שהוא לפעמים אולר
כמו וסגולת מלכים (קהלת ב׳) הוא מלה כוללת כל דבר מובדל ומיוחד בתכונתו ובתעודתו
(אויסגעלייכנעט דורך זיינע אייגענהייט אונד בעסטיממונג) והושאל פה על היום שיעשה ה׳
לשלם גמול הלדיקים והרשעים והוא מובדל ומיוחד בזה משאר ימים ודאי לתרגם הפסוק הזה
(אונד זיא געהערען מיר אָ. ז. וו. אן דעם טאגע דען איך לו אייגענן אויסגעלייכנעטען מאכע),
וגם זה כוונת ת״י וגכון הפירוש הזה בעיני, ובכ״ז הלכתי בתרגומי בעקבות רוב המפרשים
כדרכי: והמלתי עליהם, להלילם מן הלרות ההתרגשות לבוא בעולם על הרשעים: העובד
אותו, הנזהר בעבודתו וחכר זאת בעבור שאמר למטה בין עובד וכו׳: (יח) ושבתם, ותשובו
מדרכיכם הרעים ועיניכם תראינה ההבדל בין לדיק לרשע בבחינת הגמול: (יט) כי הנה, ביש
ספרים סיום הפרשה בפסוק י״ז ופה מתחלת פרשה ד׳ ולהיות שמצאתי ברוב הספרים
המדויקים כמו שהוא לפנינו בלי הפסק הפרשה עד סוף הספר הנחתיהו כן, והוא כראה
יותר נכון לפי שהפסוק י״ט מחובר עם הענין שלפניו בפסוק י״ח בנתינת טעם כאשר אבאר:
כי הנה בוער, כי יום המשפט הנזכר יבער כתנור אש את הרשעים ויעשה בהם כליה:
קש, יהיו נוחים להשרף באש כקש יבש שבהדיחו אש יכלה מהר: ולהט, ולהבת אש תלהיבם:
שרש וענף, ת״י בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף, ודוגמתו למעל׳
ער ועונה (מלאכי ב׳) עיין שם: (כ) וזרחה וכו׳, אמר שבאותו היום עלנו יהיה ישע ללדיקי׳
ובזה תכירו ההפרש בין עובד לאלהים ובין אינכו עובדו: שמש צדקה. שמש כל חנינה וחסד

אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף: (כ) וְזָרְחָה לָכֶם
יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם
וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק: (כא) וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־
יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר־אֲנִי
עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (כב) זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה
עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים: (כג) הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם
אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל
נ״א אֲשֶׁר ז׳ רבתי

הערשאארען), דער איה־נען ווערער ווארצעל נאך אסט איבערלעסט. (כ) אבער אייך, דיא מיינען נאמען פירכטען, זאלל דיא זאננע דער מילדע איפגעהען, היילונג אין איהרען פיטטיגען, אונד איהר געהעט אללענטהאלבען הינויס אונד נעהמעט צו, וויא דיא מאסט־קעלבער. (כא) אונד איהר ווערדעט דיא נאטטלאזען אונטער־טרעטען, דען זיא ווערדען וויא אשע אונטער איירען פוססאהלען זיין, אם טאגע דען איך שאפפע שפריכט דער עוויגע צבאות (דער הערשאארען): (כב) געדענקעט דער געזעטצלעהרע מיינעס קנעכטעס משה, דיא איך איהם אויף חורב פיר גאנץ ישראל (צו האלטען) געבאטה, (אונד) דער געזעטצע אונד דער רעכטע! (כג) זיהע, איך זענדע אייך דען פראפעטען אליה,

רש״י

שרש וענף. בנא ובר בנא: (כ) ופשתם. ל׳ שומן כמו [ירמיה נ׳] כי תפושו כעגלי דשה: כעגלי מרבק. הנכנסים לרבקה לפטם קופיל״א בלע״ז Couple, (חייגענטליך: פערחייניגונג, היר דער חָרט פיר דיא לו מעססענדען קעלבער): (כא) ועסותם. וכבשתם ל׳ מיעוך ודומה לו

באור

כענין ולך תהיה לדקה (דברים כ״ד) ר״ל שתחול עליהם טובה וברכה בשפע רב, והוא משל להפך מן תנור בוער, שהאש אשר תוקד בו אף שהוא ג״כ עצם זך ובהיר מאיר ומחמם, היה בכ״ז בטבעה לשרוף ולכלות כל אשר סביבה, וכל הקרב אליה נזק, אבל השמש בחמתה תשפיע חסד לכל העולם באורה ילכו כל הולכי רגלים. מחמה גנה זרועיה תצמיח והאדמה תתן יבולה. ממנה מקורי חיים בריאים נובעים, בצל כנפיה יחסוין חולה ונגוע ולהלם תתן כח ועלה, ולזה נקראה פה שמש לדקה שתזרח על ראש יראי ה׳ ביום שיכלו הרשעים יספו יתמו מן בלהות אש בוערת כתנור, השמש תגין עליהם החוסים בה׳ וינצלו מכל רע, ויתענגו על רוב שלום והאושר, והבן נועם המליצה בציוריה מן הטבע מתנגדים זה לזה בפעל אף שהם שווים בכח: ומרפא בכנפיה. הם קרני אור הפרושות על הארץ ככנפים וכן ואצרותי׳ (תהלים ס״ח) וענינו בזריחתה תעלה להם ארוכה ומזור לגוף ולנפש: ויצאתם, בכל מקום תלאו ותבואו תתענגו בטוב ובנעימות: ופשתם. שרשו פוש, והראוי בפתח כמו קַמְתֶּם ובא בחירק מקום הפתח כמו וִירִשְׁתֶּם (דברים ד׳) והראוי בתשלומו וּפִישְׁתֶּם היו״ד בחירק ונכפול העי״ן הנופלה תנועתה על פא״הפ והוא ענין דבוי כמו ופשו פרשיו (חבקוק א׳) (רד״ק) וכן מתורגם אשכנזית (זונעהאען און קראפט אונד שטערקע) ות״י וְתַפְלוּן ענין גשילות ודומהות (זיך ער־העבען): מרבק. ענינו מבואר (שמואל א׳ כ״ח כ״ד): (כא) ועסותם, שרשו עסה ענין הדריסה והכתישה וקרוב ללשון עָשָׂה בסין (צערטרעטען, צערדריקקען). ת״י ותדושון דמיסה תחתיו ברגלים וכן תרגמתיו (אונטערטרעטען): (כב) זכרו, ובלבד שתזכרו תורת משה ותשמרו חקותיה ומשפטיה כי היא יסוד אמונה והמעשה הוא העקר: חקים ומשפטים, ר״ל זכרו גם חקים ומשפטים והויו עומד במקום שנים וי״ת פקידית לאלפא יתהון קיאין ודינין ותרגומי באופן שסובל גם זה: (כג) הנה אנכי, חוזר על הענין הראשון בהתחלת הפרשה כי המלאך האמור שם הוא אליהו הנביא, הוא המלאך הברית, הוא השופט המצרף והמטהר והוא המבשר טוב לבית ישראל והישע לצדיקים וכן דרך המקרא לסיים במה דפותח להיות הראש והסוף אחוזי׳

תרגום אשכנזי

בײַפֿאָר דער טאג דעס עוויגען קאָממט, דער גראָסע אונד פֿורכטבארע! (כד) דער ווירד דאז הערץ דער פֿעטער זאממט (יענעם) דער קינדער, אונד דאז הערץ דער קינדער זאממט (יענעם) דער פֿעטער ביזקעהרען, דאס איך ניכט קאָממע, אונד דאז לאנדמיט פֿערדערבונג שלאגע.

הפטרת שבת הגדול

וְהַנּוֹרָא׃ (כד) וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃
הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃

רש״י

ושם עשו דדי בתוליה [יחזקאל כ״ג]: (כד) והשיב לב אבות. להקב״ה: על בנים. ע״י בנים יאמר לאבות דרך אהבה ורצון לכו ודבקו אל אביכם ללכת בדרכי הקב״ה וכן ולב בנים על אבותם כך שמעתי משמו של רבי מנחם ור״ד במס׳ עדיות לשום שלום בעולם:

באור

באחדות הכללי כאשר העידותי ע״ז בביאור לספרים הקודמים: הגדול והנורא, מוסב על היום יבא לומר על יום הגמול שהוזכר בפסוק י״ז שייעד ה׳: (כד) והשיב, הכוונה ישובו שהאבות גם הבנים יחדיו ישובו אל ה׳ בלב שלם ותמים וטעם מלת על כמו עם כמלא פעמים רבות במקרא. וכן תרגמתיו לפי דעת רוב המפרשים ויותר נראה לי פירוש הראב״ע ז״ל והשיב כדרך יהיה לי עליכם לבב אחד לשוב אל ה׳ אבות ובנים ע״כ וכן לדעתי טעם מלת על כמו אל וטעם הפסוק השיב לב האבות אשר היה סר מבניהם ע״י פרוד המחשבות ושנוי הדעות אל הבנים וכן לב הבנים שהיה סר מאבותיהם ע״י זה ישוב אל אביהם ויהיו לב אחד ובהסכמה אחת באמונות ודעות ע״י הכרת האמת בהגלות אלהות ותמלא הארץ דעת בתורה ויתורגם (ער ווירד דער פֿעטער הערץ צו דען זאֶהנען ווענדען, אונד דער זאֶהנע הערץ צו איהרען פֿעטערן), ולפירוש הזה יתישב יותר כפל הענין, לאמור לב אבות על בנים ולב בנים על אבות, כהוגן לשון עברי ברצותו להעריך יחס שני דברים זה לזה בשווי והפך גמור משני צדדים, ובא לרמוז שבימים הללו האבות והבנים לבם היו נפרדים ורחוקים זה מזה ועתה בסבת פעולת הנביא יתקרבו ויהיו לב אחד ומחשבה אחת והבן, וכן נראה דעת יונתן בתרגומו. ולזה כוונו רז״ל באמר׳ שאין אליהו בא אלא לעשות שלום בעולם שנאמר הנה אנכי שולח וגו׳, והשיב לב וגו׳ (עדיות ח׳ ז׳) והבן: פן אבוא. ר״ל לזה אשלח את אליהו לפני בא יום וגו׳ כי פן כשאבא אני ביום הגמול ההוא ועדיין לא שבו הוצרכתי להכותם בגלות לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי ע״י עשית שלום והדבקות לבות נפרדות ולזה ת״י דלמא אתגלי ואשכח כל ארעא בחובה׳ ואמחי׳ גמירא. וה׳ יפרוש סכות שלומו עלינו וברחמיו יחיש את גאולתו וימהר קץ ישועתו. שלום והשקט יהיה בארץ ומלאה כל תבל תבונה, לעשות הצדק והישר בחכמה ודעת למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

מגלת שיר השירים

עם

תרגום אשכנזי

מאת הרב

רבנו משה בן מנחם זצ"ל

ונלוה אליו

באור המלות

מאת

אהרן בן וואלף ומרעהו יואל ברי"ל

ונוסף לזה

פי' רש"י.

הקדמה לרש"י על שיר השירים.

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי: מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואע"פ שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה. וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעה כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

מבוא

מהחכמים המבארים הספר הזה הלא המה המושלם ר'

אהרן האללי וחבירו ר' יואל בריל.

כבר נודע לכל איש הורני דעת חכמי התלמוד ממגלה הזאת נאמרה בכמה מקומות שיר השירים קודש קדשים הוא, ואמרו (מס' ידים פ"ג משנה ה') כל העולם כלו אינו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים וכו'. ולהירות אמרו לנו זאת לבלתי עלות על לב הקורא לאמור: דברים האלה כמשמען, דברי חשק ושיר עגביה כאשר ידבר בחור אל בתולה והאהוב אל אהובתו, אלא לתכלית עמוק וסתום ולכוונה נסתרת אשר יסודתה בקודש נעשה השיר הזה. ובעבור זאת רבו כמו רבו עליה פרושים שונים, וכל אחד מהמפרשים סוקל המסילה לפנות בו דרך לעצמו, כפי השגתו וכפי מסת שכלו: זה בא בדיבי תלמודים או בדברי מוסר ותוכחה, בדברי רצוי ופיוס בין המקום ב"ה ובין כנסת ישראל לאמור כי הוא זה אשר יורה עליו השיר, וזה גם בסתרי תורה בצירופי שמות ובדברי קבלה הנעלמים מעיני המון, וידועים רק לאחד בעיר ושנים במשפחה; וכמו שכתב הר"י ערמאה בהקדמתו למגלה הזאת, ואמר: בה יתהלל החכם בחכמתו, המקובל בקבלתו, האלהי באלהותו, והפילוסוף בפלוסופו כמו שנתפרסם מן פרושיהם עכ"ל, וחדשים מקרוב באו ויאמרו כי נרמז בה חכמות עיוניות ומעשיות כמו מלאכת ההגיון ודומיה. ואולם מן המפורסמות הוא, שאי אפשר להקורא לחקור על הנמשל והרמז מהדבר, אם לא ידע מקודם טעם התרגום ובאור מלות המשל: כמו מפתח אשר בו יפתח הדלת לבוא אל בית פנימה, ובלעדו יהיה הבית סגור, כן הדבר הזה, אחר התבוננות בתרגום המליצה והמשל, וידיעת גלגול והמשך הדברים, יעלה החוקר מעלה מעלה בשכלו עד כי נגלה לפניו תעלומת ומצפונת הדבר, ולכוונה הזאת כתב מאור הגולה רש"י ז"ל בהקדמתו לשיר השירים וז"ל: וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו, ואע"פ שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא, צריך ליישב הדוגמא על אפניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וכו'. גם השלם הר"א בן עזרא כתב לכוונה הזאת ג' פרושים בפנים שונים, ויפרש בפעם השנית כל המגלה על דרך משל כמו שכתב הוא בעצמו וז"ל: לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק עכ"ל. ועיין מה שכתב הרמ"בן ז"ל בהקדמת באורו לס' קהלת. אמנם לגודל קושי תרגום בשיר הזה, ומפאת חסרון ידיעת לשון אשכנזי בתוך עמינו. היתה המגלה הזאת עד עתה כספר חתום באין מבין לתרגם פרשה אחת על מכונה ועל תכונתה הנאותה לה: ולהסיר המכשול הזה

השאיר לנו איש האלהים רבנו משה בן מנחם (לזכר עולם יהיה צדיק) אחריו ברכת תרגום אשכנזי על המגלה הזאת בלשון צח וערב, במליצה נאה וסדורה, כדרכי שירים וחדשים, יגיל הקורא בו וישמח השומע, כי דבש וחלב תחת לשונו וארשת שפתיו ברור מללו. ועל התרגום הזה כשיר דבר טוב משירת ידידו הרב המליץ המפואר החכם מוה' הירץ וויזל נר"ו על תרגום התורה *) ובעל הגמולות ישלם לו בעולם שכולו טוב כבעל כל טוב אשר גמלנו בתרגימיו הברורים והישרים. ואנחנו קמנו ונתעודד להוציא התרגום הזה לבית הדפוס לזכות בו את הרבים, ויען כי רבו היום המפרשים על המגלה הזאת כאשר כתבנו למעלה. ואנחנו לא נדע איזה מהם יכשר יותר להחליט עליו ולאמר זה הדרך הטוב' והפירוש הנכון אשר תלכו בה, הידוע נדע מה שיכשר בעינינו הייטב בעיני הקורא? אולי את אשר קרבנו רחוק הוא בעיניו, ואת אשר רחקנו קרוב הוא אליו, ומי יודע אולי כולם כאחד טובים. לכך משכנו ידנו בלל מן הפרושים האלה, ונלוה התרגום הזה רק בבאור קצר ומספיק להודיע טעם תרגום המלה, דקדוקה בלשון העברי, ושאר דברים הנאותים וצריכים לפשטות הענין, וכל מי אשר ישאו לבו לתאו' תשוקתו בפירוש על המגלה הזאת, יעיין בהספרים המפרשים אשר קדמונו כמו רש"י, רא"בע, ובעל עקדה, ודומיהם וימצא מרגוע לנפשו.

עוד ראינו להקדים הקדמה אחת בסבות ואיכות המגלה הזאת, טרם נבוא אל הבאור, והיא:

לדעת רוב מפרשי הפשט כל המגלה הזאת שיר אחד הוא, המתחיל מן פסוק ישקני ומסיים בפסוק ברח דודי וכו' על הרי בשמים. כאשר האריכו בזה בספריהם ובפרושיה'. ובאמת לדעת הזאת עצמו מספר המבוכות והספקות הנופלים בשיר הזה. הן בעבור גודל קושי חבור המאמרים והמליצות בגלגולם וסדרם, כגון חבור המאמר קול דודי וכו' עם מה שלפניו, ומאמר אחזו לנו שועלים, ומאמר אחות לנו קטנה, ומאמר כרם היה לשלמה וכו' ודומיהם, ובכל הפרושים והדחוקים אשר נמצאו בספריהם. לא נוכל למצא מענה נכונה מתרת כל הספקות האלו, ולשוא חפשנו בתוכם סדור נאה ומתוקן הכולל כל דברי השיר הזה מראשיתו עד תכליתו, כי רוב המפרשים שמו עין עיונם רק על הכלל מהשיר, ולא על פרטיו לבדד ולבנן כל חלקיו בדרך הפשט כאשר החלו לעשות; וכן בעבור כפילת המליצות פעמים ושלשה כמו מאמר השבעתי אתכם, מאמר שמאלו תחת וכו' מאמר מי זאת עולה ושאר מליצות כפולות, ובודאי לא לחנם נכתבו רק לכוונה מיוחדת ונאותה לדרכי השיר. והחכם ר"א בן עזרא הוא החל לחלק המגלה הזאת לחלקים שונים. ולא כאשר נחלקה ע"י פרשיות אשר לפנינו כמו שכתב הוא ז"ל פעמים ושלש בפירושו בשלמה זאת הפרשה (עיין פרשה ב' פסוק ז' בפעם השנית); אבל בכל זאת לא יצא ידי חובתו מכל וכל. כי עוד נשארו בה מליצות קשות ואינם נאותים ליופי החבור. אשר לא פורש מה יעשה בהם, עוד נגששה בה כעוורי' אנה ואנה מבלי מצוא דרך הנכון, המוליך אותנו למקום חפצינו.. והנה אחר החפישה בספרים מצאנו מאמר אחד מחכמי התלמוד והובא במדרש רבה ובילקוט וז"ל: שיר השירים ר' אייבו אמר שיר חד שירים תרין הא תלתא וכו' מזה נראה שגם דעת התנא הזה הוא להפריד בין הדבקים במגלה הזאת, ולכן הנראה בענין הזה כמו שנאמר עתה: הנה ידענו ששלמה המלך ע"ה חבר שירים רבים ושונים. כמו שנאמר (מלכים א' ד') וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ואמרו חז"ל במדרש רבה ובילקוט, והובא בירושלמי ס' זרעים. ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים וגומר; אך ברבות העיתים והימים נאבדו הרבה מהם, ונשארו רק מעט מזעיר כמו שכתב הרד"ק (שם במלכים); ולאחר ימים רבים עלה על רוח חזקיה מלך יהודה וסיעתו לקבוץ על יד משלי שלמה ושיריו הנשארים עוד בקרב ישראל ומפוזרים הנה והנה ביד איש ואיש, להיות לאחדים ולעשות מהם ספר אחד, כמו שמצאנו (במשלי כ"ה א') גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקי' וכו', וכאשר עשו עם משליו כן עשו עם שיריו הנשארים וכמו כן אמרו (מס' ב"ב י"ד) חזקיה וסיעתו כתבו שיר

---

*) לא בא בבושם תוה רק הפעם
לך לב מבין גם לך אוזן שומעת
לך פור השכל לך מצרף הדעת
כי לך אומר לכל חסרתי טעם.

מבוא

השירים. ואין מזאת סתיר' לדברי חז"ל אשר אמרו שיר השירי' קדש קדשים הוא, כי אף אם נאמר בחלק השיר הזה לחלקים רבים ויכלול שירים שונים, היגרע מהם בעבור זאת לרמז על סודות נפלאות ותמימות, הלא המה יחד שירי שלמה, ולא אחד בראש, לכן כאיש כאחיו כולם קדושים ואין בהם נפתל, כולם רומזים על חכמות נשגבות הנעלמות ממנו ומכוון אחד לכולם:

ועתה לפי המבואר שיכלול הספר שירים רבים ושונים יתורץ בזה מה שהקשינו לשאול עליו על קושי חבור המאמרים והמליצות אשר בתוכו. ולכן נראה ג"כ נכון השתנות שיר אחד מאחיו, פעם יהיה המשל או הכוונה הראשונה כאלו תשיר נערה רועה לגדה ותהלל אהובה הרועה, ופעם ישיר הרועה ויהלל אהובתו הרועה, ופעם יהיה השיר לענות (וועטטוועכסעל-געזאנג); פעם לא יהיה המשל כלל מן אהבת ותשוקת רועה ורועה, רק מן בת שרים ומלך, כמו שנאמר מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב וגו', ופעם לא ישיר כלל מן אהבה ותשוקה רק מדברים אחרים כמו השיר אחזו לנו שועלים קטנים וגו' והדומה. ולהפריד השירים איש מעל אחיו, שמנו בתוך המגלה ציונים כזה — לאמור זה שיר חדש הוא, ולא יכלול עם הראשון אשר לפניו; ואולם אם יהיה השיר בעצמו נחלק לחלקים קטנים שמנו בין חלק וחלק ציונים כזה * ועוד יבואר בהם בפרטות אצל כל שיר ושיר בתוך הבאור.

ואולם אל תבהל על פיך לאמר בסדור מעורב ובלתי נאה מבלי כוונה מיוחדת אלה השירים מסודרים. לא כן! כי אם נתבונן בהם נראה שהמאסף יסד השירים זה אחר זה על היסוד המסכים מאוד לכוונה הראשונה או למשל מזה הספר. מתחיל בשיר הראשון אשר ישיר מאהבה בעודנה נאהבה, טרם החלה לגלה פארותיה בלב האוהבים. ומסיים בשיר האחרון אשר ישיר ממנה כאשר כבר תלין לין ותפרח פרח. וכזאת תמצא במגלה הזאת פעמים ושלש, אם תשים עינך עליה, ופעמי' נסמך שיר אחד אל אחיו ובא בתוך הדבקים בעבור ההתדמו' מה, כאשר יבואר הכל במקומו בתוך הבאור.

עוד זאת להודיע באף כי מקרוב חדשות שמענו תלונות איזה אנשים חכמים בעיניהם, אשר לא ידעו ולא יבינו במקרא מפורש. כי אינם יודעים לדבר צחות לא בלשון הקודש ולא בשאר לשונות. והנה מחברים ספרים בלשון עלגים, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה, להפך דברי אלהים חיים, ומאמרי חז"ל הטהורים והנקיים, לדברי תהפוכות וסרה ולקללות כתרלית על המעתיקים לכבוד ה' ולכבוד תורתו הקדושה ללמד ולהבין אמרי ספר; ולא זו בלבד אלא שאף מחללים שם שמים בפרהסיא לעיני העמים והשרים האוהבים אל ישראל ובזוי מאוד שאין לו לא כתב ולא לשון (כנודע מקרוב פעמים) תחת אשר יאהבו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (ואין לך רעה גדולה מזו שבדרך הזאת אשר האנשים האלה הולכים בה לא טובה היא בעיני ה'), אין זאת כי אם הקנאה והשנאה הרבולה בלבותם נגד איש זך וטהור אשר עשה ה' לו כשם הגדולים אשר בארץ, ושמעו הולך בכל המדינות, כמאמר ר' עקיבא כשהייתי עם הארץ וגו'. בכל זאת לא נסוג אחור מלכת בעקבותיו אשר היא הדרך להגדיל תורה ולהאדירה, יקללו המה ואתה ה' תברך, שלח אורך לנחותם דרך האמת. יבקשו אמת וישיגו שלום.

בערלין. בחדש אדר שני תקמ"ח לפ"ק.

אהרן האללי. יואל ברי"ל.

מבוא שני

מאת

יהודה ליב בן זאב ז״ל.

א) תכן עניני הספר וכוונתו.

אין ספר בכל ספרי הקדש, אשר עינינו שונה מחזיונו ותבניתו הפך חיצונו כספר היקר הזה, כי חיצון הספר שיר ידידות ודברי דודים בין רועה ורעיה. אבל כבודה בת מלך פנימה, כבוד אלהים הסתר דבר בסתר מדרגת המשל הלא הוא כמוס במליצתה חתום באוצרותיה; כאשר העיד עליו התנא (ידי׳ פ״ג): אר״ע אין כל העולם כלו כדאי כיום שנתן בו שיר השירים לישראל. שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים. אל תביט אל מראהו כי אין בקליפתו החיצונה כל עיקר דבר הגונה או מוסר. כי אם בקרביו יקדש קדוש ישראל כמ״ש רש״י: אמר ר׳ אלעזר ב״ע משל למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום וא״ל הוציא לי כך וכך סלת כך וכך סובין כך וכך מורסין, וסלית מתוכה גלוסקא אחת מנופה ומעולה, כך כל הכתובים קדש ושה״ש קדש קדשים, שכלו יראת שמים וקבול עול מלכותו. ואל יפלא בעיניך כי לא נמצא בכל הספר שם משמות הקדש, כי כלו שמות קדשים, כמו שכתב רש״י ב״כ כל שלמה האמור בשה״ש קדש מלך שהשלום שלו. ואם לא נביא ולא בן נביא כתב אותו, וגם לא סדרו אותו בין ספרי הנביאים, בכל זאת יש בו נבואות יקרות לעתיד ולאחרית הימים. כמ״ש הראב״ע בהקדמתו שם וז״ל: אחר שהעיד המקרא שהשם נראה לשלמה פעמים מה תמה יש בו שיתנבא על דבר העתיד ע״כ.

אמנם אמת הדבר כי תוך הספר הזה סתום וחתום מאד, על כן רבו כמו רבו הפותרים והמבארים והמפרשים מיום הוסדו ועד עתה. ואין ב׳ מפרשים מכוונים לענין אחד. כי כאשר לא יורה המאמר מה שיגיד הנגלה ממנו, אין תמה שיתחלף כוונתו כרצון איש ואיש, וכל אחד ישים לו פנים על פי דרכו. כמ״ש הר״י עראמה בהקדמתו. וז״ל: בה יתהלל החכם בחכמתו המקובל בקבלתו, האלהי באלהותו והפילוסוף בהתפלספותו, כמו שנתפרסם מן פירושיהם ע״כ. כי למה שדברי המשל מיוסדים על דברים שבין רועה ורעיה או אוהב ואהובתו, אלה יפתרו המשל על ווכוח שבין שכינה לכ״י. ואלה על ווכוח הגוף והנפש. ולא יפסידו עלינו רבוי פתרונים שונים. כאשר הם הולכים על מסילות המדע. להפיק בם רצון דעת תבונה למוד או מוסר, כי זה כח המשל, כל עוד שאין הנמשל הנגלה מפרש בו, רחבות לשום בו תוך לכוונו אל דבר מועיל ונעים. אבל באו עליו עקשי לב, וישימו לו פנים משחת מראהו לא תאר ולא הדר לו, והורידו את עדיו מעליו והופכים לעגבה מתק מליצותיו, ולא בבני ישראל לבד רבו הקופצים להריק סודותיו, כי גם העמים אשר קימו וקבלו עליהם כתבי הקדש בקדושתם ישימו פתרונים לדברי הספר הזה ככל העולה על רוחם.

ועל כל פנים עלינו לשבח לחכמינו הראשונים מאנשי כנה״ג ומסדרי המשנה, אשר העידו עינינו בכוונת הספר בכלל, כי יקראוהו קדש ואם לא גלו לנו סודו בפרט. ולולא פקחו עינינו על מעלתו וערכו, מי יודע אם לעת כזאת הגיע לידינו, הן ספר משלי שכלו מחמדי מליצות חכמה ומוסר, בקשו לגנוז מפני שדבריו סותרין זה את זה (שבת דף ל׳), לולא עיינו ואשכחו טעמא. ספר קהלת בקשו לגנוז מפני שדבריו נוטים לדברי מינות (עיין מבוא לקהלת) לולא תחלתו וסופו דברי תורה, אף כי הספר הזה, אשר לפי מראה עיניו אין יש מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד

עליו יסדו, לולא סגולתו הנפלאה הטמונה בו. משל למה״ד: ציור מלאכת מעשה ידי אמן מלאו חסר לב, והיה בעיניו תבנית עגב נבזה באש ישרף, -בא מבין וחקרו כי לא יחשב פעל חכם יעמל עמל רב בעביר פסל אליל מעשה תעתועים, וחוה לו דעת כי בכל קו ושרד מציור הזה, רמז ענין נכבד, כמנהג הקדמונים בכתב החרטמים (בילדערשריפט) עיין באור כתיבות השלום (שמות ז׳ י״א) ותנח דעתו עליו, כן מה לחכם מכל אדם לצייר עגבי עגבים, ומה לשיר ידידות בין כתבי הקדש. אם לא תכלית אחרת נגלה בו• ואל תאמר מה הטוב אשר עשו לנו כי הנחילו לנו הספר הזה אחריהם ברכה, אם לא ידענו את התוך מה הוא. אך הפרח אשר נחמד למראה וטוב להריח, לא יגרע מערכו, אף כי לא נדע דרכו לרקחות ולטבחות, או טבעו וסגולתו במלאכת הרפואה, ויספיק לנו מה שידענו ומה שנכירנו ממנו אף שסגלתו הטבעית נעלמת היא בעינינו.

ב) מי בעל הספר ומי כתבו.

אף כי פתיחת הספר יעיד על שם מחברו. שיר השירים אשר לשלמה. יש מטילים ספק בו אם הוא לשלמה ואם אין, כי לפי פתרון המפרשים אף שהם שונים באיכות, הם כמה אחת להם כי שם שלמה משאל, ולא שמו המיוחד. א״כ נטלה העדות, ומה יורה לנו דעה מי מחברו. ואף כי לדברי רש״י ז״ל שהבאתי שכל שלמה האמור בש״ה השאל לשם השם הקדוש. יותר רחוק שיהיה שלמה מחברו כי לא נאוה לחכם כמוהו להעלות שם הנכבד בשמו, מי איכא חברותא כלפי שמיא:

והן לו יהי כדברי האומר שהכתוב הראשון כמשמעו הלא יעוררו ספקות עליו מפנים אחרים. א) סגנון הלשון מורה שלא כתבו שלמה, ולא איש בימיו, כי בימי שלמה הלשון עודנו בצבא לא קטף. ובמליצות הספר הזה היתה כאלה נובלת עליה, כי נמצא בו מלות ארמיות, כמו רהיטנו ברתים (ש״ה א׳ י״ז) מן רהט. אחד מתלינו (שם ד׳ ט׳) שהוא ג״כ מלה נמצא בארמית, וכן שם פרדס (שם ד׳ י״ג) מלה יונית (עיין מבוא לקהלת). אשר הוא מנהג הספרים הנכתבים בגלות שיש מלות האומה לבוא (עיין במבוא לירמי׳ וליחזקאל), ומנהג שמוש ש״ן במקום אשר נמצא ג״כ רק בספרים המאוחרים זמן רב לשלמה. ב) מה שנאמר (שם ו׳ ד׳) יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלים, הנה תרצה כפל לשון של ירושלם, זה מגיד שמורה שהיתה תרצה עיר ממלכה כירושלם. והנה בימי שלמה לא היתה אפשר זאת, כי רק אחרי התחלק הממלכה נעשתה תרצה עיר מלוכת מלך ישראל בימי אחאב:

ומן התלמוד אין להכריע בתקים הזה אחד מב׳ חלקי הסותר, למה שלא החליטו יותר (בב״ב י״ד) כי אם חזקיהו וסיעתו כתבו שיר השירים זולתי על פסוק (מ״א ה׳ י״ב) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף סמכו לומר שיר השירים חבר שלמה:

ואנכי אבוא אחריהם ואלאתי את דבריהם. ואומר כי אין טענת סגנון הלשון טענה חזקה לשלול בעבודה מלאכת הספר משלמה. כי למה שהזרות הזה מתערובת מלות ארמיות איננו הזדמנות קרה לספר הזה לבד, כי אם לכל שלשת הספרים המיוחסים לו. והזרות איננו זרות רק בהיותו פרטי יוצא מן הכלל אבל מה שהוא כללי חדל להיות זרות. וסבת השתמש במלות ארמיות במליצות כאלה כתבתי במבוא לקהלת. וגם הטענה השנית איננה חזקה לסתור מאמר מסכם, כי מי יכריחני לאמר כי תרצה נעשתה עיר יפה ומפארה אחרי היותה עיר מלוכה, אולי נבחרה בעבור זאת לעיר מקדש מלך מפני היותה עיר יפה מאד, ולכן תפס אותה המשורר לדוגמא ביופי כמו ירושלים:

ג) מה הסדור הנמצא בשירי הספר.

בכל שלשת הספרים המיוחסים לשלמה ע״ה. אין לבקש אף אין למצוא בהם חבור המשך וסדור. אמנם למה שקיימו וקבלו חכמי התל׳ (ב״ב שם) כי כל שלשת ספריו לא היה הוא הכותב כי אם חזקיהו וסיעתו, באופן הזה לא יהיה מעדר הסדור טענה, כי בספר שאין בעליו בעצמו כותבו אין לבקש בו סדר, כאשר שניתי ושלשתי זה כמה פעמים בחבור הזה, במבוא לישעי׳ ולירמי׳ וכו׳. ובליתי אוזן בל הודא בתל׳ פלוני כתב ספר פלוני, מה כוונתם, שלא על סגנון הלשון ידברו, כי אם על לקוטו מאמריו המפוזרים, ובעבור זאת יחסר הסדור המלוקט ע״י אחר. והמקרה הזה בעצמו קרה לשלשת ספרי שלמה, למה שלא מלאו. אחד מהם מסודר ומסודר במגלתו, כי

אלא זאת לא ידעתי מה איפוא הביאם לגזור אמר על כל שלשת ספריו, כי חזקיהו וסיעתו כתבום, ואם בס' משלי הלאו מקרא מלא (משלי כ"ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו'. אבל בשאר ספרים מנא להו:

אפס בשנים ספרים האחרים משלי וקהלת, אין העדר הסדור ראיה למה שאמרתי. למה שחמר ענינם בעצמו לא יסבול סגור המשך וסדור, ספר משלי אשר כל מקרא ומקרא מאמר בפני עצמו, לימוד בפ"ע, במוסר או בדרכי הנפש או בהנהגת האדם. מה זה איפוא התלות וחבור יהיה בין למוד ללמוד הסמוך לו, וכן בקהלת, למה שענינו לדבר מבחינות העולם והנהגתו, והיה רושם את הדברים, כפי הזדמנות הבחינות ושוטטות הרעיונים אנה ואנה. והמחקר או המתבונן בענינים האלה לא ישגיח אל סידור או על קדימה ואיחור במחקריו, כמבואר בבאור לקהלת ע"ש. אמנם הספר הזה, למה שבתוך אשר הוא עקר הענין הנגלה בו. הוא דבר שנעלם מאתנו. ובבחינה הזאת אין לשפוט על מציאות סדור בו ואם אין. ואנחנו רק על מה שיורה גלויו כדבר, וכאשר נשקיף אותו בבחינה הזאת יחסר לנו בו סדור וחבור והמשך:

וכדי לברר הענין הזה שאמרתי, הנה כשנשוטט בו מראשו ועד סופו נמצאנו, שאיננו שיר אחד קשור ומחובר מראש ועד סוף, אבל הוא כולל פרקים פרקים, לפי מה שיורה הפסק ענין שלם, ופתיחת ענין אחר אחריו, שאין לו דבקות אל מה שלפניו. ויש מן המלילות כפולות בו שתים ושלש פעמים. והפרקים האלה, (לא לפי מחלקות הפרשיות כאשר הם לפנינו, כי אם) לפי מה שתגלה אותם הבחינה בהתבוננות ועיון מצד הבדל עניניהם הם חמשה במספר:

הפרק הראשון תחלתו ישקני מנשיקות פיהו וגו' עד פרשה ב' ח' החותם בשיר תנומה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה וגו':

הפרק השני תחלתו קול דודי הנה זה בא וגו' פרשה ב' ו' עד פרשה ג' ה' החותם ג"כ בשיר תנומה הנזכר:

הפרק השלישי תחלתו מי זאת עולה מן המדבר וגו' פרשה ג' ו' עד פרשה ה' ב' החותם בקול קריאה, אכלו רעים שתו ושכרו דודים:

הפרק הרביעי תחלתו מי זאת הנשקפה וגו' פרשה ה' ג' עד פרשה ח' ד' החותם ג"כ בשיר תנומה הנזכר:

הפרק החמישי תחלתו מי זאת עולה מן המדבר וגו' פרשה ח' ה' עד סופו. והנה הפרקים האלה כל פרק בפני עצמו רבם מסודרי המאמרים והדרגת הרעיונים. תחלתו ראיה, והראיה מעוררת תשוקה, והתשוקה עולה לאהבה. וכן הוא מוסיף והולך, ועל המעט שיבוא מאמר בין הדבקים איננו הולם לכלל הענין. אך השנות המאמרים השלמים כמה פעמים. והעדר הסדור והחבור והמשך ביניהם הוא מה שיצוקו עליהם סבה וטעם ולא נמצא. זולתו מה שכבר חכמים הגידו ולא כחדו המשכילים המבארים הספר הזה, על התרגום האשכנזי בהקדמה לבאורם שם עיין בדבריהם, שאר ענינים הנדרשים עוד למבוא הספר הזה, והיו לה דבריהם למשיבת נפש:

א (א) ליד דער לידער שלמה'ס.
(ב) ער קיססע מיך, קיססע זיינעס מונדעס: דיינע ליבע איזט קאסטליכער אלס ויין. (ג) וויא ליבליך דופטען דיינע זאלבען! דיין נאמע, וויא באלזאם אויסגעשיטטעט, דארום ליבען מעדכען דיך. (ד) ציהע מיך דיר נאך! א לאס אונז איילען!

א (א) שִׁ֥יר הַשִּׁירִ֖ים אֲשֶׁ֥ר לִשְׁלֹמֹֽה׃ (ב) יִשָּׁקֵ֙נִי֙ מִנְּשִׁיק֣וֹת פִּ֔יהוּ כִּֽי־טוֹבִ֥ים דֹּדֶ֖יךָ מִיָּֽיִן׃ (ג) לְרֵ֙יחַ֙ שְׁמָנֶ֣יךָ טוֹבִ֔ים שֶׁ֖מֶן תּוּרַ֣ק שְׁמֶ֑ךָ עַל־כֵּ֖ן עֲלָמ֥וֹת אֲהֵבֽוּךָ׃ (ד) מָשְׁכֵ֖נִי

ש' רבתי

רש"י

א (א) שיר השירים אשר לשלמה. שנו רבותינו כל שלמה (דק' לרז"ל למה לא מיחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקדוש ברוך הוא מאת עדתו ועמו כנסת ישראל. אמר ר' עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז בפיהו (כן נראה לי להגיה. ורש"י קשה ליה מנשיקות פיהו יתר'. אלא ר"ל מנשיקות פיהו הרגיל מאז ודוק). לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר [אסתר ז']. בשיר לא ישתו יין [ישעיה כ"ד]. והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם [שם ה'] זהו בזכור משמעו. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: (ג) לריח שמניך וגו'. שם טוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובים. שהריחו גוים אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שהוא יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בכלוחי' חתומה אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. זה יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה כי שמענו אשר הוביש וגו' [יהושע ב']. ועל ידי כן כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו': עלמות. בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור באהבתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: (ד) משכני- אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנו לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך:

באור

א (ב) ישקני, שיר הזה מסיים בפסוק ה', והמשל בו נערה אחת הדבר עם נפשה והאבל אהובה, ובאהבתה אותו מתאוה שישק אותה ולהיות תמיד עמו ותדבר אז באהבה הנועצת בקרבה, ושיא סבורת מתשיקה, תדמה בעיניה פעם היא רחוק' ממנו ופעם קרובה אליו, פעם תדבר לנפשה, ופעם תדבר עמו כאלו עומד לפניה, כאשר תראה בשיר הזה שהוא מעורב מלשון נסתר ונוכח: דודיך. אהבתיך יותר ישמחו מהיין (רמב"ע). וכתב רש"י ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין: (ג) לריח, טעם המקרא שמניך טובים לריח וכמו שכתב רש"י, שם טוב נקרא על שם שמן טוב: תורק, הוא"ו מתפעל ובא בלשון נקבה על שמן אף שאחרים בלשון זכר כמו כשמן הטוב וגו' (תהלים קל"ג) ויש לו הרבה רעים במקרא כמו בית רוח פתח ודומיהם, ואפשר שהוא שם התואר ובא בשורק תחת החולם בשלם תושב (הר"ס בן מלך), ושיעור הכתוב כשמן אשר הורק מכלי אל כלי שריחו נודף וערב, כן שמך ושמעך טוב ונעים: (ד) נרוצה, אני ואתה, והכונה שחברה מלת אחריך לנרוצה, דעתם הו כמו שכתב הרמב"ע שמוסב על כל אחת מהעלמות, שכל אחת מהחום להיות עמו, או כמו שכתב הרד"ק בא בלשון רבים ליחיד להפארת וכן נגילה, נזכירה וכו': הביאני, וגם היום הזה עודנו לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך (רש"י), והמלך הנזכר פה יש אומרי' שהוא אהובה, ויש אומרי' שפרושו

אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה
וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים
אֲהֵבוּךָ׃ (ה) שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם
כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ (ו) אַל־תִּרְאוּנִי
שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי
נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי
לֹא נָטָרְתִּי׃ (ז) הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי

דער קאָניג פֿיהרט אין
זיינע צימֿמער מיך! זאָ
פֿראָה אונד פֿריידיג זינד
וויר דיין! געדענקען דיי־
נער ליבע, ליבליכער
אלס וויין, וואָהלגעזיננ־
טע ליבען דיך!
(ה) שווארץ בין איך,
דאָך נידליך, איהר טאָכ־
טער ירושלים'ס! וויא
דיא היטטען קדר'ס, וויא
שלמה'ס טעפפיכע.

(ו) שיעט מיך ניכט אן דאס איך זאָ שווערצליך בין; מיך האט דיא זאָננע זאָ פֿערבראננט.
מיינער מוטטער זאָהנע צירנטען מיט מיר, זעטצטען מיך צור ווייןבערג היטערין, אונד מיינען
ווייןבערג, מיינען האבע איך ניכט געהיטעט: (ז) אָ זאגע מיר, דען מיינע זעעלע ליבט:
וואָ ווידעסט דוא? וואָ רוהעסט דוא אם מיטטאג? וואס זאלל איך שמאכ־

רש"י

נזכירה דודיך. גם היום בגלותנו חיות תמיד נזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה:
מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורמיה (לשון הפסוק והיה העקוב
למישור והרכסים לבקעה. ישעיה מ') אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו: לפי
ענינו ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר בארץ
ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא
מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הכניסם לתוך חדרו היקף ענניו בזו עודם היום גילי'
ושמחים בו אף לפי ענייי' ויגון' והשתעשעים בתורה ובם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו:
(ה) שחורה אני ונאוה וגומו. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני
שחרות שבי כי שחורה אני ע"י שזיפת השמש ונאוה אני בחיתוך איברים נאים. אם אני שחורה
כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרושים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות
כיריעות שלמה. דוגמא ויש זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאוה אני
במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה
וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנא' יחזקאל
ונתתי אתהן לך לבנות [יחזקאל ט"ז] כמו עקרון ובנותיה [יהושע ט"ו]: (ו) אל תראוני.
אל תסתכלו בי לבזיון [כמו כי דאו נבזון ה' שמואל מ"ו]: שאני שחרחורת. לפי שאין שחרותי
ושחורי מתולדתי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי
נחרו בי. הם בני המצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתויים עד
שמוני נוטרה את הכרמים ושם שזפתני השמש והושחרתי. כלומר כתנוני עובד אלהים אחרים
וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי. תלינו פרנסיה נקראי' במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי
לה את כרמיה משם [הושע ב'] ומתרגמינן ואתני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמים
[איוב כ"ד]: (ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותן לצאן החביבה

באור

אף אם חפץ בי המלך והביאני בחדריו לא אגיל ואשמח רק בך, כל כך תשוקתי אליך: מישרים, שם
התואר אנשי יושר אוהביך כלומר לא לבד אנחנו הנבזי' אוהך אלא גם כל איש ישר אוהב אותך, גם
יתכן פי' המקרא, שמלת נזכירה מושכת אחרת עמה, ושעורו נזכירה משרים אהבוך, כלומר נזכירה
דודיך וגם נזכירה כל המשרים אשר אהבוך ויהי' לפ"ז נאמר השיר הזה מיוסדים על שלש תיבות בכל
חרוז וחרוז: (ה) שחורה, כבר נתח הרמב"מן ז"ל השיר הזה לנתחיו בנחורו לפ' בשלא ויאמר כי
שחורה אני מוסב על כאהלי קדר, ונאוה מוסב על כיריעות שלמה, ושעורו אף אם אני שחורה כאהלי
קדר, הם אנשי ערביים שוכנים תמיד באהלים ונוסעים ממקום למקום אשר ימצאו שם מרעה ויקראו
(נאָמאדען) ואהליה' שחורות משערות עזים, מ"מ הני נחמדת כיריעות שלמה המרוקמות בכסף ובזהב
ובכל מעשה רוקם ומאוד הנה לעינים, וטעמה אומרת היא בעלמה במקרא הסני: (ו) אל תראוני,
בעין קלון, כי זה השחרות לא נולדתי בי רק הוא מקרה (רמב"מ): ששזפתני, לשון ראיה והבט' כמו

אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃ (ח) אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים׃ (ט) לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי׃ (י) נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים׃

טען, הין אונד הער בייא דען העערדען דיינער גע־זעללען? (ח) ווייסט דוא דאז ניכט, אָ דוא דער פֿרויען שאָנסטע! זאָ פֿאָלגע נור דער שאאפֿע טריטטע אונד ווידע דיי־נע ציגליין נור, בייא דער הירטען צעלטען. (ט) מיט ראָס אן פרעה'ס פראכט געשפאן, פֿערגלייך איך דיך מיין ליבכען! (י) שאָן זינד אין קעטטליין דיינע וואנגען, דיין האלז אין

רש"י

על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה. ואם תאמר מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך אתה יפה בנשים שחדל לו הרוע' מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טראצי"ש בלע"ז Traces (פוסטאפ־פען). וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו [תהלים ע"ז] נחמסו עקביך [ירמיה י"ג] והוא יגוד עקב [בראשית מ"ט] ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסיותי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות בניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה ונומר [ירמיה ל"א]: (ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. למ"ד זו כמו למ"ד לקול תתו המון מים [שם יו"ד] וכמו למ"ד לריח שמניך לקבילת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך [חבקוק ג'] סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מצעקתך שנאמר ואתם תחרישון [שמות י"ד] זאת ראיתי בספרי אגדה. ד"א דגיתיך רעיתי שם דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את: לסוסתי. קבוצת סוסים ובלשון לעז קבליי"אה, Chval, chveaux, *Keval, Kevaus, Kevias* (איין פפערד, פפערדע, היער קאָללעקטיף: איינע מענגע פפערדע): דמיתיך. אדישמ"א בלע"ז נ"ל אפיינשי"מנט *Appensement* (דאז דענקען, בעדאכט זיין) וכן לועז [שופטים כ' ה'] אותי דימו להרוג, אפיינשי"מנט, ורבה שם העתקה. כמו אותי דימו להרוג [שופטים כ'] כי שם קשטתיך בקשוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומלחת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב

באור

לא שמרתי עין היא (איוב כ"ה ט'): נחרו מלשון ויחר אפו: כרמי שלי, כפילת השנויים להורות על הסוף הענין, כלומר כרמיהם נטרתי, אבל כרמי לא נטרתי, ורמזתה על מראה פניה, כי בעבור היותה בשך לשחור, נסתרה מאתם השמש, ותכנה מראיה בשם כרם: (ז) שאהבה. אתה אשר נפשי אוהבת אותו הגד לי אנה תרעה, ומלת איכה כמו איפוא, אנה תרבץ צאנך כי תרבץ פעל יוצא, ולא תזכירנו בכ"ת על בן אדם, והרב המתרגם תרגם פה לפי הכוונה: שלמה, השי"ן במקו' כי, וכן שמושה על הרוב בזה הספר ובא בפתח תחת סגול: כעוטיה, כמו ויעט העם (ש"א י"ד), ופי' ר' ישעיה שם נתפזרו הנה והנה, וכן מתורגם פה, גם יתכן לפרשו כמו על שפם יעטה (ויקרא י"ג) מעוטה בעבור הנער לבלי דעתה איה מקום מנוחתו, וטעם על עדרי אצל כמו ועליו מטה מנשה: (ח) אם לא. תשובת הרועה אם לא תדעי להיכן תלכי את היפה בנשים, הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים נכרים טרא"ציש בלע"ז והוא טראסע, (פוסטאפפען בל"א) מרש"י: (ט) לססתי, נקבת הסוס תקרא סוסה, והיו"ד נוספת, ודמה אהובתו לסוסה ברכבי פרעה, כי כל רכבי מצרים נקראים בשם פרעה, ונודע שהסוסים במצרים המה טובים נאים ומשובחים מכל שארי סוסים במדינות אחרות, ויאמר כי נאוה היא בנזמים ובענקי צוארה כסוסה נרכבת אשר עדיה עליה: (י) בתורים, שורות נזמי אוזן (רש"י) ודומה לו

(יא) תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃
(יב) עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃
(יג) צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ (יד) אֶשְׁכֹּל
הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ (טו) הִנָּךְ יָפָה

שנירען שאָן: (יא) גילדנע שפאנגען מאכען וויר פיר דיך, געשפרענגט מיט זילבער פינקטכען: (יב) ביז אין דעם קאָניגס האָפגעפרעננע, גאב מיינע נארדע איהרען דופט.

(יג) מיין פריינד איזט מיר איין מירדען־בישעל, האנגענד צווישען מיינען בריסטען; (יד) מיין פריינד איזט מיר איין באליאם קנאָספכען, אוים דעם גארטען עין גדי. (טו) שאָן

רש"י

ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של בזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. כמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו והחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שאר גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקדות הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה בזת הים מביזת מצרים: נקדות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסיבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו: נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל. ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה: (יג) צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו וא"ל הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אע"פי שנתעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושים פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה דוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להם הקב"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצוייה לומר סלחתי כדבריך [במדבר י"ד] והרי את יפה ויפ': עיניך יונים. כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. צדיקים יש בך שדבקו בי כיונה זו שמשכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר. כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל. ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה [שמו' ל"ט] הרי מקלסם על כך: (טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי. וזוהי קילוס של

באור

טור בטי"ת: בחרוזים, אבנים יקרות ומרגליות החרוזות בפתילים, ויש מדמים אותה לחרוטים, כלומר מרגליות נקובות, והבוחר יבחר: (יא) תורי, אחרי שנאוה את בתורים ובחרוזים. לכן נעשה לך תורי זהב וגו'. וטעם נקודות הכסף כמו נקוד וטלוא (בראשי' ל'): (יב) עד שהמלך, הסירוס הנכון במקרא הזה שנחסר מלת מקום ושעורו נרדי נתן ריחו עד המקום אשר שם המלך במסבו. פי' עם שריו ועבדיו הסובבים אותו. או טעמו כלשון המורגל בפי חז"ל והוא מיסב על השולחן וכמו הסבו לשתות וכו' והוא המקום שיש בו משתה לשתות. והשיר הזה הוא רק חלק משיר שלפניו וכולל תשובת האהובה על דודה המלך, ובאור המשל הוא, שמעלות ותשמחת על כי המלך חפץ בה ומהללה, ולכן אמרה שנרדה (כנוי ליפיה) נודף כל כך עד שהגיע משפל מקומה אל המלך ומצאה חן בעיניו: (יג) צרור המור, מור ונרד המה מיני בשמים, וטעם צרור כמו אגודות, ואמרה כצרור המור אשר בין שדי תמיד ילין (כי כן היו דרכן לשאת בין השדים מיני בושם הדומות מעט אל הנהוג בימינו מאגודת הפרחים) כן אתה דודי לי, כי שויתיך לנגדי תמיד, וכבר מבואר במקו' אחר ששרש לן לא נאמר רק על לינת לילה לבד אבל הושאל גם על התמידות והרב בזה טענת המפרשי' אשר הקשו איך יתכן לאמר בין שדי ילין על המור. הלא ידוע שהמור נשמר בלילה בכלים. ובלעדי זאת יאבד ריחו: (יד) אשכול הכופר, לדעת קצת הוא הנקרא (היננא, והנכון כדעת הרמב"ם שכתב פרושו דקל. וכן הוא בלשון ישמעאל כי הוא כמו אשכלות עכ"ל, וכן שמו עד היום בלשון ערבי, וטעם בכרמי כמו שכתב ר"ש בן מלך שאינו אומר על כרם גפנים, אלא על אלנות רבים נטועים יחד, וכן תרגומו בל"א: עין גדי, כי שם נמצאו נטועים תמרים רבים וטובים, והוא המקום אשר נקרא לפנים חצצון תמר כמו שנאמר בד"הי בחצצון תמר היא עין גדי, וכתב חכם אחד לכן היה

רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ (טז) הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ (יז) קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃

ב (א) אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ (ב) כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ (ג) כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ (ד) הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ (ה) סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת

רהיטנו קרי קמוץ בז"ק

תרגום אשכנזי

ביזט דוא מיינע שעפֿערין; שאָן ביזט דוא; דיינע אויגען טייבכען. (טז) „שאָן ביזט דוא מיין ליבער; וויא האָלד ביזט דוא! אונזער בעטט איזט פֿרישעס גרין." (יז) צעדערן אונזערעס הויזעס באלקען, ציפּרעססען אונזערע לאטטען —:

ב (א) איך בין דיא ליליע שרון׳ס, דיא ראָזע אים בלומען־טהאל. (ב) וויא דיא ראָזע אונטער דאָרנען, זאָ אינטער מעדכען מיינע שעפֿערין: (ג) וויא אינטער ווילדעם געהאָלצע איין אפּפֿעלבוים זאָ, אונטער יינגלינגען, מיין ליבער; מיר בעהאגטס אין זיינעם שאטטען, דא זיטצע איך נידער אונד זים איזט זיינעם גוימען זיינע פֿרוכט. (ד) אינ׳ס ווייןהויז בראכטע ער מיך, אונד זיין פאניר איזט איבער מיך, דיא ליבע. (ה) אָ שטערקעט מיך מיט רעבענזאַפֿט! לאבט מיך מיט עפּפֿעלמאכט; דען

רש"י

ירידת האש וירא כל העם וירונו [פרשת שמיני]: אף ערשנו רעננה. על ידי נעימותיך הנה רעננה ערשנו בנינו ובנותינו שהם כולם נקהלים אליך פה במדבר ותקהל העדה וגו' [פרשת קרח]: המשכן קרוי ג"כ מטה שנאמר' הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש בחדר המטות אשר בבית ה' [מלכים ב' י"א] על שהם פריין ורביין של ישראל: (יז) קורות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון נסרים כך ידעתי שאף בלשון המשנה שנינו רהיטי ביתו של אדם בן מעיין בו:

ב (א) חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולטת שם: (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ובאדמימותה' כן רעיתי בין הבנות המפתות אותה לזנות אחריהם כזונות להתעות אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים נשבח בין אילני סרק הוא הנאה מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין האלהות' והדוגמא כך הקב"ה נשבח הוא מכל האלהים נבחר, לפיכך בצלו חמדתי וישבתי. ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה בשעה שבא לתת תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: (ד) אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה ודקדוקיה של תורה: ודגלו עלי אהבה. וקבוצתו שדגלני אליו אהבה היא עלי עונשו זוכרת אהבתו ודגלו סטריי"ט בלע"ז Attrait, attraire, (דער רייץ, וואס אונס איין מייכע אנגענעהמע ארט אן זיך ציהט). (אן זיך ציהען): (ה) סמכוני. עתה כמות החולים באשישי ענבים או באשישות כלת נקייה:

באור

נקרא אלון תמר על שם שהיו קוללים וכורתים שם התמרים כי אלון לשון כריתה הוא: (טז) הנך, השיר הזה הוא שיר עגבות בין האהוב והאהובה: ערשנו, המטה כמו הנה ערשו ערש ברזל (דברי' ג'), ורעננה הוא תואר לנקבה ולכן לא מלרע כדינו: (יז) רהיטנו, אין למלה הזאת דוגמתה במקרא לפי עניינה, ורמב"ע דמה אותה כמו ברהטים בשקתות המים וכו'. וטעם ברותים מין אילן ואמר המבל אהבתנו תמיד באהבה ורעננה, לא תקטף ולא תבול נטעה אף שורשה כארזים וברותים:

ב (א) השרון, ארץ מישור ומקום דשן, כמו שנאמר והיה השרון כערבה (ישעיה ל"ג). ולהרב המתרגם יתחיל הפסוק הזה שיר חדש. וגם יתכן לאמור שמוסב עוד למעלה אחר שאמרה קורות הבתים לארזים וכו' אמרה ואני בתוכם פורחת כשושנה וכחבצלת, ואמר לה דודה כמו שושנה בין החוחים והוא מיני קוצים, כן את נחשבת בין הבנות כי נעלית על כולם: (ג) כתפוח, תשובתה אליו כאשר נבחר אילן התפוח באילני סרק בשם עצי היער כן אתה נבחר מכל הבנים, ואחר שהמשילה אותו לתפוח אמרה ע"ד משל בצלו חמדתי וישבתי כלומר אחסה תחת כנפיו: (ד) בית היין, בית

רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃
(ו) שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃
(ז) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם בִּצְבָאוֹת
אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ
אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ (ח) קוֹל דּוֹדִי
הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־
הַגְּבָעוֹת׃ (ט) דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר

איך בין ליבעס קראנק, (ו) אונטער מיינעם הויפטע זיינע לינקע, זיינע רעכטע אומפאסט מיך. (ז) בייא דען רעהען, בייא דען הינדען דיזער פלור, בעשווארע איך אייך, טאכטער ירושלים'ס! וועקט זיא ניכט, רעגט דיא ליבע ניכט ביז עס איהר געפעללט! — (ח) שטימע מיינעס ליבען! אה זיה! ער קאממט! איבער בערגע שפרינגענד; איבער היגעל היפפענד: (ט) איינעם רעהע איזט מיין ליבער, איינעם יונגען הירשכען גלייך. ** רא שטעהט ער שאן היני-

רש"י

רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים. כי חולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי. רפידה לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט [איוב מ"א]: (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך שלשת ימים נוסע לתור להם מנוח' ובמקום המנוח' מוריד להם מן ושליו כל זה אני זוכר' עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שאיני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות לאחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי: עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסבו בעוד שהמלך במסיבו: אם תעירו. אם תשיאו כמו ויהי ערך [שמואל א' כ"ח] ופשרה לערך [דניאל ד']: ואם תעוררו. כמו העורר על השדה קלנ"ייר בלע"ז *Clainer*, (קלאגען פאָר געריכט) *Clain*, (איין אנטפר. פראָצעס) יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שכתבה שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה ועל המשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביא' בית שני וחורבנו: קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיבה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תום ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות: (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האיילים. עופר איל בחור: הנה

באור

העונג והשמחה כמו שכתבנו למעלה: ודגלו, אשר הקים עלי הוא האהבה: (ה) באשישות, המה אלבינות שישימו בהן היין כמו ואשישה אחת (שמואל ב' ו'): רפדוני, חזקוני במין התפוחים או כמו שכתב רש"י שהוא לשון מצע כמו ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מ"א). כלומר רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב: (ו) שמאלו, בחור המשל כאשר כתב הר"י ערמאה ז"ל: אחרי שתדמה בלבה עונג ושמחה מאהובה כמו שאמרה הביאני אל בית היין, דמתה ברעיונה שישים שמאלו תחת לראשה וכו' והוא המצב הקרוב לשכיבה ואחר שהיתה בדמיונה על זה האופן מהנאה, היתה משבעת בנות ירושלים וכו' עכ"ל, וגם יתכן שדברי המשורר המה אחר שכלה לשיר שירי האהבה מראשיתם עד סופה השביעה בנות ירושלים לבלתי תתגרינה ויואילו לעורר אהבה ותשוקה בקרבם נגד איש כי רבים חללים הפילה האהבה, רק תשקוטנה עד שתחפץ האהבה מעצמה לעלות. ואחרונים אמרו דהיינו השבעתי אתכם וכו' נמצאים עוד בזה הספר, ובכל פעם אחר שהיתה בדמיונה על האופן הנ"ל: (ז) בצבאות, לפי שהשיר הזה מן רועה ורועה אשר המה תמיד על פני השדה, לכן גם השבועה היתה בצבאות ובאילות השדה ופה נשלם סדור אחד מהשירים כאשר כתבנו במ"הס כי התחיל מן ישקני וגו' כאשר האהבה תחלה כנצן גין ולפרות פרח, וסיים פה כאשר גדלו ועשתה פרי: (ח) קול דודי, השיר הזה כולו מאמרים ומשל בו כאלו הוא שיר האביב וכמו שכתב רש"י ז"ל: כל הענין הזה כפי פשוטו לשון חבה ופתוי שבחור מרצה ארוסתו לילך אחריו עכ"ל, והאהובה שומעת מרחוק קול דודה ושמחה לקראתו, וטעם מקפץ כמו מדלג כי תרגום לנתר בהון, לקפצא בהון (רמב"ע): (ט) לצבי, לקלות מרוצתו דומה הוא לצבי, או לאיל הקטן, כי טעם עופר קטן. ועד כה שמעה קולו מרחוק, ועתה

הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ
מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ (י) עָנָה דוֹדִי
וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃
(יא) כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃
(יב) הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ
וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ (יג) הַתְּאֵנָה
חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי

הסתיו קרי

טיגר אונזערער וואנד, שויעט דורכ'ס געלענדער, בלינקט דורכ'ס גיטטער. (י) ער רופט, מיין ליבער, שפריכט צו מיר: אויף! מיינע שעפערין! מיינע שאָנע, אויף! אה קאָממע: (יא) דער ווינטער איזט אייבער, דער רעגען וועג אונד דאהין! (יב) בלומען שויעט מאן אם באָדען; דיא צייט דער לידער איזט דא! דער טורטעלטויבע שטיממע הערט מאן אויף דער פלור; (יג) דער פייגענבוים ווירצט זיינע פריכטליין; דעם וויינשטאָקס יונגע טרויבען פערברייטען

רש"י

זה עומד וגו'. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי [שמות ג']: (י) ענה. לשון ענייה ולשון צעקת קול רם וזה בנין אב לכלם וענו הלוים (פרשת כי תבוא): ואמר לי. ע"י משה: קומי לך. העלה אתכם מעוני מצרים [פ' שמות]: (יא) הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו חורף תרגם סיתוא: (יב) הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגין לראות: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות לציו' משוררי' ומצפצפין בימי ניסן: (יג) התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: [י] ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך וישאלו איש מאת רעהו [שמות י"א]: [יא] כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למכותם משבול' יצחק: הגשם. שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר פ"ו שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים בקשו המצרי' שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים ע"ש שמוררים: [יב] הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. ד"א קול התור שהגיע זמן יציאתכ' ממצרי': [יג] התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. ד"א כשרים שבכם חנטו והגלו לפני מעשים טובי' והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו

באור

דהתה אותו וזו היא שאמרה הנה זה עומד וכו'. ולכן נחלק אחרות הזה ממה שלפניו, כחלק מן הכלל: משגיח, ענינו הבטה בהתבוננות, וכבר מורגל לשון השגחה בפי כל: מציץ, מגלה עצמו ונראה ונשקף, וי"ת מענין ויקחני בציצית ראשי (מרד"ק), וטעם החרכים, אשנב כי תרגום בעד האשנב נשקפתי (משלי ז'), ומן תרכין וכו': (יא) הסתיו, הוא החורף כי תרגום קיץ וחורף, קיטא וסתוא: חלף, כמו ואלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים, שרשו נון והדגש בצד"י התורת הנח לדעת הרד"ק, והוא מבואר בספר נת"הש (בראשית מ'): הזמיר, שם וענינו שיר ושבח (מרד"ק) וכן אמר רש"י דרך העופות להיות משוררים ומזמרים בימי ניסן ויש אומרים שהוא שם לעוף מה אשר יתן קולו בזמר בהגיע ימי האביב, וכמו שנאמר למטה וקול התור וכו': (יג) חנטה, המתיקה וי"א כי עשתה כדמות חנק מן ויחנטו הרופאים וכו' (מרחנ"ע) ומורגל המלה הזאת מאוד בפי חכמי התלמוד: פגיה, הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל, ושרשו פגג ולפיכך נדגשה הגימ"ל: סמדר, כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר (מרש"י), והשעור והגפנים בפני סמדר, או שהענין הפוך וסמדר הגפנים: (יד) בחגוי, בנקיק הסלע והוא לשון סגר ודומה לו והיתה אדמת ירושלים לחגא וכשחן רבים קורין חגוי וכן קלה קלוי' (מרש"י) ולדע' רד"ק הוא על ראש הסלע. כי כן תרגם יונתן שוכני בחגוי הסלע. בשיני כיפה: המדרגה, חיסקלו"רוש בלע"ז עסקאליע, סטיגע, טרעפפע, (מרש"י) ותרגום לה תעלה

לְכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ (יד) יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה׃ (טו) אֶחֱזוּ־לָנוּ שׁוּעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ (טז) דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ (יז) עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃

לך קרי יתיר י'

תרגום אשכנזי רעד

וואָהלגערוך. אויף מיינע שעפערין! מיינע שאָנע, אויף! אונד קאָממע! (יד) מיין טייבכען! דאָרט אים פעלזענריטצע, דאָרט אין דער קלופט דער שטייגע לאס מיך זעהען דיין אנגעזיכט! לאס מיך הערען דיינע שטיממע! זיס איזט דיינע שטיממע, שאָן דיין אנגעזיכט! (טו) פאַהעט אונז דיא פיכסע, פאַהעט דיא קליינען פיכסע, דיא וויינבערגס פערדערבער! אונזער וויינבערג קנאָספט. (טז) מיין פריינד איזט מיין, אונד איך בין זיין, דער אונטער ראָזען ווייdet. (יז) ביז דער טאג זיך קיהלט, ביז דיא שאטטען וויכען, קעהר אום, אָ ליבער! גלייך דעם מונטערן רעהע, גלייך דעם יונגען הירשכען, איבער שיידעבערגע!

רש"י

כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם אותם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות לצדדין מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה: השמיעיני את קולך. ויצעקו בני ישראל אל ה' [שם י"ד]: בחגוי. בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו [תהלים ק"ז] והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא [ישעי' י"ט] ושבר רדים קורא לבן חגוי וכן קלה קלוי וכן ויכרות את מדויהם [שמואל ב' י']: המדרגה. אישקל"יש בלע"ז, *Escalles* (אין אויפראגל. שטאפפעלן, סטופען) כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכין העפר למעלה לצדדי' התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בה חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: (טו) אחזו לנו שועלים. שמע הקב"ה את קולם נוה את הים ושטפום וזהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשים את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכים אותו ליאור ולמה קורא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני ישראל [פ' בשלח]: שעלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום [כמ"ש בישעיה מ']: (טז) דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא לזה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי הימנו ולא מאלהים אחרים: הרועה. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוה ויפה: (יז) עד שיפוח היום. מוסב למקרא שלמעלה הימנו

באור

במעלות לא תיסק בדרגון. ולפי שדמה אותה ליונה אמר ג"כ בסתר המדרגה חגוי סלע, שהם מקום מנוחת היונים, ובאור המשל אמר לה הנה הגיע ימי האביב ונוכל לשמוח, לכן אל תעצלי ואל תסתירי עוד ובואי נא עמי, ופה נשלם השיר הא' מסדור השני: (טו) אחזו, השיר הזה אינו מחובר עם מה שלפניו ומתאסף סדר אותו פה לפי שהמשל בו ג"כ מימי האביב כמו שאמר וכרמינו סמדר, ולכן נסמך עם הראשון. ולדעת אחד מן חבריא הטעם שהם אוכלים הענבים ומגלים הסוכה אשר הוא נסתר שם עם אהובתו השועלים האלה ידועים שהם נקראים (שאקאלס) או (גאָלדוואָלף) ושהם הולכים תמיד לגנות ולנאות ומחבלים השדות ופרצות הכרמים: (טז) דודי לי, ירא' שהוא שיר הקיץ ואמרה לכה עתה ממני והמתן עד שיפוח היום, והוא כמו הפיחו גני, שיבוא הרוח ויקרר האויר, ועד שינוסו הצללים וזה הוא לעת ערב, כי בעת סר

ג (א) עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ (ב) אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ (ג) מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ (ד) כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ (ה) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־

א' נחה

ג (א) נאכטס אויף מיינער לאַגערשטעטטע זוכטע איך דען מיינע זעעלע ליבט, איך זוכטע, פֿאנד איהן ניכט. (ב) וואָהלאַן! זאָ וויל איך אויפשטעהען, אומהער געהען אין דער שטאדט, אין דען שטראססען, אין דען גאססען, זוכען דען מיינע זעעלע ליבט, איך זוכטע, פֿאנד איהן ניכט. (ג) עס פֿאנדען מיך דיא וועכטער דיא אין דער שטאדט אומגעהען. "האבט איהר איהן געזעהען, דען מיינע זעעלע ליבט?" (ד) קוים בין איך וועג פֿאָן איהנען, דא פֿינדע איך, דען מיינע זעעלע ליבט, איך האלט' איהן, לאס איהן ניכט, ביז איך איהן ברינגע אין מיינער מוטטער הויז, אין מיינער געבאָהרערין ציממער: (ה) אייך בעשוואָרע איך ירושלים'ס טאָכטער בייא דען רעהען, בייא דען הינדען דיזער פֿלור,

רש"י

דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון והזפתני השמש כחום היום וגבר השרב: ונסו הצללים. חטאנו בעגל חטאנו במרגלים: ונסו הצללים. זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סוב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר לשון חלוקה והפלגה:
ג (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. כי אינני בקרבכם. כי לא אעלה בקרבך: (ב) אקומה נא ואבקשה. ויחל משה. מעלה אל ה' [פ' כי תשא]: (ג) מצאוני השומרים. הם משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה אמרתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת

באור

השמש גם הצללים אין, ואז בוא אלי מהרה במהרולה, כאשר ידלג האיל ויזנק הצבי. וטעם בתר כמו ויבתר אותם. על שני הסלעים והאיל מדלג בקלות משן לשן:
ג (א) על משכבי בלילות, אמר חד מן חבריא טעם המשך, לפי שאמרה לדודה שישוב מתוך כחום היום ויתמהמה עד הערב ואז יבוא אליה להתענג עמה באהבים, ובשהיתה על משכבה בלילות והוא עדיין לא בא בקשתהו ברחובות וגו': (ב) אקומה נא, כן אמרה בלבה לקום ולסובב בעיר אולי תמצאנו, ולכן בא בל' עתיד: בשוקים, הם החוצות והנפרד שוק ובא בקבוץ בתוספת וי"ו הפעל כמו שנאמר מן שור שְׁוָרִים והדומה: (ג) את שאהבה, לשון שאלה הוא, ששאלה זאת את השומרים, ומרוב תאוה לבקש אותו, לא המתינה על תשובתם והלכה לדרכה: (ד) כמעט, דקדוק המלולה הזאת כך היה שמוש הכ"ף מן כמעט הוא ככ"ף השעור, ופרושו הזמן או המקום מן עברי מהשומרים עד פגישתי באהובי היה כמו מעט, כלומר מיד מצאתיהו. ומזה תבין הטעם של מלת עד, ודע זאת: הורתי, אמי, וכפל הכוונה במלילת שונות הוא ליופי השיר: (ה) השבעתי, אחר שנשלם הספור שהיא מצאתהו והוליכה אותו לחדרה, סדר המאסף עוד פעם השבועה כפעם הראשון, תטעם שכתבנו למעלה בשם הר"י ערמאה. ובזה נשלם סדור השני מהשירים: (ו) מי זאת, אחר שהביא המאסף שיר מצייר מקרי הלילה כמה שקורין בל"א (איין נאַכטשטיק) בבית אהוב ואהובה השמחים בחלקם והם במדרגה קטנה במדרגת הקבוץ, יביא גם שיר אחד מצייר מקרי לילה בבית המלך העליון במדרגה, וחקירת המשכיל יעמוד על השתנות שבין השיר האחד לחבירו. וטעם השיר הב' אמר חד מן

תְעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ (ו) מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ (ז) הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ (ט) אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ (י) עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ

וועקט זיא ניכט, רעגט דיא ליבע ניכט, ביז עס איהר געפֿעללט: (ו) ווער איזט דיא אוים דער וויס-טען דאָרט שטייגט עמ-פאָר? וויא זיילען גראָ-דער רויך עמפאָר? וואָהל-גערוך פֿאָן מירדען אונד וויירויך, דופֿטענדער אלס קרעמערווירצע. (ז) זעהט שלמה זיין בעטט! זעכציג שטארקען שטעהען אומהער, אוים דען שטארקען ישראל'ס: (ח) אללע תאנד אם שווערט! אללע קריגסגעלעהרט! יעדער אן דער היפֿטע זיין שווערט, פֿאָר מיטטערנעכטליך גרויען: (ט) קאָניג שלמה ליס זיך איין פראכט-בעטט מאכען אוים לבנון'ס געהאָלצע: (י) דיא זייולען מאכט ער זילבערן, דען היממעל פֿאָן גאָלד

רש"י

דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפים הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו': כתמרות עשן. גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מור. על שם ענן הקטרת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. ע"ש שכותשין אותם ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדב': ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא מלבד הפחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלומדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים השומרים אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתה: איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסורה שלא תשכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבאו עליהם צרות וכן הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך [תהלים ב']: (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת שפר לכבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב: מרכבו ארגמן. זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף. סדור בזלפת אהבה ארון וכפרת וכרובים

באור

חבריא שהוא שיר אפריון (חיר"ן ברויטליד), כאשר נראה לאחר מפסוק צאינה וראינה וכו', ומיוסד על יום חתונת ושמחת לב שלמה המלך עם בת פרעה מלך מצרים כאשר מצאנו בתהלים שיר אחד מיוסד ע"ז: מן המדבר, לדעת חד מן חבריא הטעם על בית יער הלבנון שהיה לשלמה, ושם דרה בת פרעה טרם כלה ביתה שבנה לה המלך, כנזכר בספר מלכים: כתמרות, לשון עמוד כמו ותמרות דמלכים, ונראה שנקראו כן להיותם מצוירים מעלי תמרים הבנויים, ודמה אותה לעמוד ענן של קטורת המתאבך למעלה מיושר ובלי עקום, והיא גם היא ריחה נודף מכל תמרוקי הנשים וגבוה מאוד והולכת זקופה. וטעם המ"ם מכל, מ"ם היתרון, כלומר ריחה נודף יותר מן כל מיני בושם של רוכל והוא הסוחר עם בשמים. וטעם אבקת כמו שכתב רש"י על שם שכותשין הבשמים ועושין אותם דק כאבק: (ז) הנה מטתו, יצוה המשורר עם הרעים האהובים פניתה ויסיר עתה גם ההוד וההדר של מטת אהובה, כי ששים גבורים שומרים ראש המלך עומדים סביבה, וכולם אוחזים בחרב כדרך אנשי מלחמה לשמור המלך: (ח) אחזי, הפעול בו כדרך חגור כלי מלחמה לבוש בדים (רד"ק), ולפ"ז יהיה הטעם שהם חגורי חרב, אבל זהו שאמר אח"כ איש חרבו על ירכו. ולדעת הר"את הכוונה שהם אוחזים בחרבם התלויה על ירכם, כדי להיות מוכן מיד נגד הסכנה. ואחד מן חבריא אמר, הטעם שהם נאחזים מהחרב כלומר שכבר היה החרב אוחז בהם ופועל אותה במלחמה (פערזוכטע קריגער) וזה טעם מלומדי מלחמה כלומר מנוסים במלחמה: מפחד, מ"ם הסבה הגורמת: (ט) אפריון, שרשו פרה ואות א' נוספת וכן נקרא בלשון חז"ל מטה פוריא על שם שפרין ורבין עליה וכו' (מרד"ק), ויתכן ג"כ לפ"ז לפרשו (ברוס-בעטט), והנה אחר שקלס למעלה המטה בהוד והדר, החליפה לקלסם כ"כ בספר ובדימוי ויאמר שעמודיו עשה כסף וכו': (י) רפידתו, ענינו יציע והוא למעלה, ובל"א (דער היממעל): רצוף, כמו

אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָֽם׃
(יא) צְאֶינָה ׀ וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּֽוֹ׃

ד (א) הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר

דען וויטץ פאָן פורפור: דיא מיטטע געפפלא־סטערט מיט ליבע צו דען טאָכטערן יוּשלים'ס: (יא) געהט היין איהר טאָכטער ציון'ס; שויעט שלמה דען קאָניג אין דער קראָנע, וואָמיט אם טאגע זיינער האָכצייט, אם טאגע זיינער הערצענספריידע, איהן זיינע מוטטער קראָנטע.
ד (א) שאָן ביזט דוא מיינע שעפערין! שאָן ביזט־דוא! דיינע אויגען טייבכען, צוי־

רש"י

גלוחות: מבנות ירושלים. אלו ישראל יראים ושלמים [ירושלים הוא ירא שלם] להקב"ה: (יא) בנות ציון. בנים המצויינים לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני. אמר רבי יצחק שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר בר"י אי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי [תהלים מ"ה] לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו [ישעיה נ"א] ולאמי כתיב. עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו': ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו. זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר:

ד (א) הנך יפה רעיתי. קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם: עד שיפוח היום. שחטאו לפניו בימי חפני ופנחס: עיניך יונים. גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשמושכין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן מבחוץ לקישוריך שערך נאה ומבהיק כלובן ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק. והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך זו היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם. ד"א כאותן שנלחמו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים. מבעד הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין כנגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום [איוב ט'] הארץ בריחיה בעדי [יונה ב'] הבעד ערפל [איוב כ"ב] ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד. צמתך לשון דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורין. ולא יתכן לפרש צמתך לשון נומת שתהא המ"ם מודגשת בתיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהיא נותנה לנקבה היא נדגשת כמו חגה חדשה ושבתה [הושע ב'] וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחנו באה במקום ה"א ויסוד שם

באור

על רצפת בהט ושש שעניני תולעת אבנים דקרקע, ושם היתה רצופה באהבה (מרד"ק): (יא) בעטרה, אין זאת עטרת של זהב לסוד המלוכה, כי אם עטרת של פרחים (איין בלומען קראנץ) לסוד האהבה: ביום חתנתו, כלומר ביום חופתו שהוא יום שנעשה חתן (מרד"ק). ובזה נשלם שיר הראשון מספורו אבי', אחר שקלס ומפאר את שלמה בג' דברים בנוי צבא ובעושר: צבא ממה שנאמר למעל' ששים גבורים וגו', בעושר ממה שנאמר עמודיו עשה כסף וגו', ובנוי ממה שנאמר צאינה וראינה' וכו'. כלומר ראינה יופי המלך ביום חתונתו ובקשוטו:

ד (א) עיניך יונים, שהם דומים ברכותם ונקיותם ליונים (צארט אונד אונשולדיג), ואחד מן חבריא המפרשים מבאון לא תוגו ותרגומו בל"א (פערפיהרערים), וזה שם עין על השכל זכר כמו עיני יחזו: מבעד, הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר, ומבעד הוא דבר שמבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד לצמתך, לשון דבר המצמצם השער שלא יפריחו לצאת וזו היא השבכה והקשורים (מדברי רש"י) ולדעת ר' יונה פירושו מסוה (שלייער), תמה הרד"ק

הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ (ב) שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ (ג) כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ

שען דיינען לאָקקען; דיין האאר וויא געמזען הערדע, האנגענר פאָן דעם בערגע גלעד: (ב) דיינע צעהנע לעממער הערדע, אין רייהען וואהל געאָרדנעט, אויס דער שוועממע שטייגענד, אללע צוויללינג טרעכטיג, קיינעס דערזעלבען פעהלט: (ג) וויא ראָזענפאַרבען דיינע ליפפען, דיא

רש"י

הקיטור נאה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתו אמתה עדה עדותו עדותה וכן זה נאה נאתו נאתה נאתי נאתך: שגלשו. שנקרחו בנה מתורגם גלוש כשהבהמו' יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח ומגולה מהם: (ב) שיניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון נוי אשה שיניך דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר ושער עדר הרחלים הברורות מאחר הצאן בקצב ובמנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרן שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכולם מתאימות. לשון מתום אין מתום בבשרי [תהלים ל"ח] כלומר תמימות אינטרי"ן בלע"ז: enterin: Entier. Enterein, (גאנץ, אונפערלעטצט) (וכן פי' רש"י תהלי' ל"ח, ד'): ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם סביבותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שבאו על מדין בקצב ובמנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר ולא נפקד ממנו איש [פ' מטות] ואף על הזהב הבז הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' [שם] ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד: (ג) כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו מרגלים לרחב הזונה שאמר לה את תקות חוט השני וגומר [יהושע ב'] ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת הנדברים בך אצל הקירות [יחזקאל ל"ג] אז נדברו יראי ה' [מלאכי ג'] פרלר"ין בלע"ז: Parleriz: Parlerie, (דאָז גערעדע): רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומי"לש בלע"ז, Pommels, (אפפעלפֿאַרביג, היר דיא רונדען וואנגען), אצל העינים. ובלשון גמרא קורים אותו לומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון מבחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמ' פירשו רבותינו

באור

כתב שפירושו ציצית השער שמכינה אשה על פניה, וכן הוא מתורגם בל"א (לאָקקען) ונופל עליהם לשון מבעד לפי שהם מגינים משני צדי הפנים, וכן הוא אומר בתהלים (ס"ט ה') עצמו מצמיתי אויבי שקר, והכפל רבו משערות ראשי אויבי חנם: שערך כעדר העזים, יש מן עז השוכנת בהרים ובסלעים, ומכונה בל"א (בערג-ציגע, געמזע) ושערותיהם שחורות תלתלים, ודרכם שיתלו בקרניהם החזקים בסבכי האילנות העומדות שם על ההרים והולכים בעלים, גם משליכים את עצמם ע"ז משן סלע אחד לשן אחר וזה שתרגם הרב שגלשו (האנגענד). ומתיב' שגלשו מבוארת על פי מקומה כי אין לה ריע במקרא, ומי שרוצה בספרים ידועים ליורדי התלתלים מימים הראשונים ההם, יעמוד על יופי המשל ההוא: (ב) שניך כעדר הקצובות, ריעו יגיד עליו שהטעם עדר רחלים (לקמן ו' ה') ובא התואר בלי המתואר כדרך המליצה, וטעם הקצובות שיש לכל שורה ושורה שם קצוב ואין האחת ארוכה או קצרה מחברתה, וכן שניה שוות כלן במקומתן ומדתן וזה יופי גדול, גם לבנות הם מאוד, כרחלים האלו שעלו מן הרחצה אשר שם התטהרו מצואתם, והלבינו שערותם. ומלת רחצה שם ויקרא בל"א (דיא שוועממע): מתאימות, מבנין הפעיל והוא יולד שילדו תאומים ואין אחת בהן שכלה, כלומר כל כך המה שוות, ויתכן עוד שטעמו כמו ויהיו תואמים מלמטה אצל הקרסים, ומוסב התואר על השנים בגזרה שאין הפסק בין אחת לחברתה, וגם זה יופי גדול מאוד, וטעם שכולה על שן רועה שחלקיה נופלים אחת אחת: (ג) השני, מין צבע אדום, ועיין ביאור הרב המתרגם בס' נתיבות השלום בפ' תרומה, וכאן תרגום לפי יופי המליצה בל"א: ומדברך, שם בתוספת מ"ם והוא לדעת מפרשים כמו דבורך שדבריך נעים, ולדעת הרא"ת הוא שם לכלי המבטא, ומ"ם האמנ"תיו קלת לעד ושעורו מקום הדבור, והטעם שיכולה לחתוך המלות היטב ולדבר בשפה ברורה: כפלח, לשון בקיעה כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א), ורמון פרי ידוע ומראהו אדמדמת: רקתך, לדעת רד"ק ורמב"ע פירושו מה שקורין בל"א (שלעף) ונקראת רקה על מעוט הבשר שבה, כמו רקות בשר (בראשית מ"א) וכמו כן פירש"י בשופטים ד', ובאן כתב רש"י הוא גובה הפנים שקורין פומילש (פאַקקע), והוא חלק העליון מהלחי, והאדמימות בלחי הוא נוי ויופי באדם:

וּמִדְבָּרֵךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד
לְצַמָּתֵךְ׃ (ד) כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת
אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים׃
(ה) שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה
הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ (ו) עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ
הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת

שפראכגלידמאסען ליבליך; וויא אם גראנאט דער ריטץ, זא דיינע וואנגען אם לאָקקען האאר: (ד) דיין האלז וויא דוד'ס טהורם, געבויעט צור וואפפענבורג טויזענד שילדע העגנען דאראן, אללער העלדען שילדע: (ה) דיינער בריסטע פאאר, איין יונגעס רעהע פאאר, צוויללינגע איינער מוטטער ווידענד אונטער ראָזען. (ו) ביז דער טאג זיך קיהלט, ביז דיא שאטטען וויכען, וויל איך צום מירדען בערגע צום

רש"י

ריקנים שביך מלאים מצות כרימון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: (ד) כמגדל דוד צוארך. קומה זקופה כוי בנאה והדומה' כמגדל דוד הוא מצודת ציון [שמואל ב' ה'] שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא לואדך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורתו וכוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת תלפנו מבהמות ארץ [איוב ל"ה] והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית [ירמיה י"ד]: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי. אשפות שנותנין בהן חצים וכן הברו החצים מלאו השלטים [שם נ"א] דומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאת שהתורה מגן לישראל. ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף ע"ש דבר צוה לאלף דור [תהלים ק"ה]: כל שלטי הגבורים. מצינו שהתלמידים נקראים ע"ש חצים ושלטים כענין שנא' כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם [שם קכ"ז]: (ה) שני שדיך. המניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדות תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. ד"א שני שדיך ע"ש הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור. אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר ע"א דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים [יחזקאל ט"ז]. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע על שקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכו' אותו בדרך נוחה וישרה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים. הוא עת שרב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי: היום. הוא השמש וכן לרוח היום [בראשית ג'] וכן כי הנה היום בא בוער כתנור [מלאכי ג'] ומשיפוח

באור

(ד) לתלפיות, מחובר מן תל בלירי ומן פיות שהוא לשון חרבות כלומר שהוא בנוי לתלי' בתוכו החרבות מן אנשי מלחמה והוא מה שקורין, (ארזענאל, וואפפען-בורג) ואחד מן חבריא אמר תל מן תלה כלומר בנוי לתלות שם הפיות, והענין אחד, ודמה צוארה למגדל כלומר שהוא עגול וחזוק ובקומה זקופה כמגדל הזה, וגם צוארה מקושט בחרוזים, כמגדל המקושט במגינים ובשלטים: שלטי, מיני מגנים וכן והשלטים ענינו כמו מגינים (ראב"ע) וכן מתורגם בל"א, אבל רש"י פי' שלטי אשפות שנותנין בהם חצים. ומה שאמר בתחלה אלף המגן ואח"כ כל שלטי, יתכן שאמר אלף תחת סכום מיוחד, כמו שנאמר לפעמים שבעה או שלשה, או נאמר כי מלת כל מוסב למעלה, כלומר כל האלף היו שלטי הגבורים, ויתורגם (וויטער שילדע דער העלדען), והראשון יותר נכון: (ה) תאומי צביה, כן שניהם שקולים ושווים זה כזה (רש"י) ונעתיק פה דברי הר"י ערמאה ז"ל ולפי שהיתה עדיין ארוסה אליו לא קלסה בה כי אם בשמנה תארים כולם נראים מבחוץ בכל הבתולות, העינים השער השנים אחר אותם בנקיות ולובנותם ובלי חסרון, השפתים שהם אדומים, כלי הדבור, הרקה, הצואר, והשדים לפי שהבלי שווי בהן חסרון. ועל הצניעות אמר הרועים בשושנים כי העפרים הרועים בשושנים אם יראה האדם לקחתם יבואו מאוחים בכפו ויעיבם, כמו כן היה מקפדת עליהן. והנה היה מרוב צניעותה לא רצתה שיקלס אותם עוד פן תכלם ולכן הסיחה אותו לדבר אחר ואמרה עד שיפוח היום כדלעיל, ואפשר שכונה בזה לעת מועד לכשתהיה מותרת לו, כדי לכלות מעט תאותו ולא תגבר יותר מדאי, אבל הוא לא ימנע עי"ז כי אם יוסיף לספרה כלך יפה וגומר: (ח) אתי, כלומר אל תלכי אל הר המור רק אתי תלכי מלבנון: תשורי, תסתכלי כמו

הַלְּבוֹנָה׃ (ז) כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ׃ (ח) אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי ׀ מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃ (ט) לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ (י) מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים׃ (יא) נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב

באחת קרי

ווייהרויך היגעל געהען. (ז) גאנץ ביזט דוא שאָן, אָ מיינע שעפֿערין! קיין פֿעהלער איזט אן דיר! (ח) מיט מיר, פֿאָם לבנון, קאם מיינע ברויט! מיט מיר, פֿאָם לבנון: שויא פֿאָן דער האָהע אמנה, פֿאָן שניר אונד חרמון ווייט אומהער, פֿאָן דער לאָוועננוואָהנונג, פֿאָם לעאָפּאַרדען געביר-גע. (ט) דוא רויבסט מיין הערץ, אָ שוועסטער! ליבע ברויט! דוא רויבסט מיין הערץ, מיט דייניר בליקקע איינעם, מיט דיינער שנירע אם האל-זע איינער. (י) וויא האָלד איזט דיינע ליבע, שוועסטער, ליבע ברויט! וויא זיסער דיינע ליבע אלס ווין! דיינער זאלבען-דופֿט, אלס אללע ווירצע! (יא) האָניג טריפֿט פֿאָן דיינען ליפּפּען,

רש"י

היום אלך לי להר המוריה בבית עולמי' ושם כולך יפה ומום אין בך ואדלה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשבו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבואי ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו: תשורי מראש אמנה. בקבצי את נדחיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשי' האמונ' שהאמנת בי לכתך אחרי במדבר [ירמי' ב'] ותסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ותלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר [פרש' מסעי] וכשהגליו' כקבלות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרי' הודייה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחד מעיניך. הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה בך אלא אחד מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצוורניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי תלות שישראל מצויינין בהם. דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד [יחזקאל ל"ג] וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דודיך. כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני בגלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבצלי מנוחה ושאר ויעודים [בזולד יום לאמן דפסח] מנוחה אירושלים ושאר ויעודים מקום שנתועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא) נופת. מתוק: תטופנה שפתותיך. טעמי תורה: וריח שלמותיך. מצות הגונות הנוהגות

באור

אשורנו ולא קרוב: מראש, מהר אמנה, ואיכות ההר הזה כבר פרש ובאר אדונינו הרמב"מן ז"ל בפרשת מסעי, וגם שניר ידוע מתורת משה כמו שנאמר והאמורי יקראו לו שניר (דברים ג' ט'), וההר הזה הוא חלק מהרי לבנון, וזה יעיד קצת על מה שהעירנו לעיל מבית יער הלבנון, ונודע לנו מכותבי המסעות שהאויר היה לעינים מאוד לראות מראשי ההרים הזה למרחוק, כי העמקים שבינם מלאים דשאים ופרחים, ועל ששם נחלי ומעיני מים נוזלים מן ההרים הגבוהים. עד כי לא תשבע עין מראות, אך מה שאמר מראש שניר וחרמון משמע ששני הרים היו, וכאשר מצאנו בספר דברים נראה כי הר אחד הוא, ואפשר שגם כאן טעמו מראש הר הנקרא שניר וחרמון: (ט) לבבתני, לקחת לבי, כי זאת משקולת הפיעל לשמש לפעמים בנין ושתירה, כמו לדשנו, פרושו להסיר הדשן אף כאן לבבתני הסירות את לבבי: מעיניך, שם עין אינו נופל לבד על עצם הכלי (דאם אויגע) כי אם גם על חלקי הראיה (דיא בליקקע) ואמר כאן באחד מעיניך כלומר בעת שראית אותו אף בסקירת עין אחת משכת את לבי מתני להיות לך כמו שנאמר בל"ח (דוא האסט איך היגעריססען). ויתכן ג"כ לאמר שהשיר הזה תוסף עוד למעלה, וטעם לבבתני כמשמעו נתת לי לב (דוא מאכסט איר הערץ) לפי שאמר לעיל תשורי ממעונות אריות וכו' אמר עתה כי לא אירא מהם אם את תהיה עמדי לפי שבאחד מעיניך לבבתני שלא אחת ולא אירא: (יא) נפת, ענינו

תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃ (יב) גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃ (יג) שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃ * (יד) נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ (טו) מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן׃ (טז) עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃

חצי הספר

ברויט! אונטער דיינער צונגע, מילך אונד האָניג; אונד דיינע קליידער דופטען, וויא לבנון דופטעט. (יב) איין וואהלפערוואהרטער גארטען ביזט דוא שוועסטער ברויט! פערשלאָססענער קוועלל ביזט דוא. ברוננען זיגעל בעוואהרט. (יג) דיינע געוועכזע איין פאראדיס, פאָן גראנאטען, מיט קאָסטליכער פרוכט, מיט ציפערן אונד נארדען; (יד) נארדוס אונד קראָקוס, קאננא אונד צינאַמאָן, ווייהרויך-שטוידען אללערלייא; אלאָע אונד מירדען, אונד אללע עדלען ווירצע; (טו) וויא גארטענברוננען, קוועלל לעבענדיגען וואססערס, דיא ריזעלן פאָן לבנון.— (טז) אויף, נאָרדווינד! זידווינד קאָממע, דורכוועהע מיינען גארטען, דאס זיינע ווירצע פליסען! זאָ געהע דען מיין פריינד אין זיינען גארטען, אונד עססע זיינע קאָסטליכע פרוכט.

רש"י

בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות של בנות ישראל שאין פרוצות בעריות: גן נעול. יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות [יהושע ט"ו] ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי במגלת טרוקי גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרוי בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס היבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מלאים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחייך ומקלסן כמעין המשק' אותם והדוגמא ע"ש טבילת טוהר שבנות ישראל טובלו': ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות שאין עכירת טיט: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך ונוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחיך הטוב למרחוק והדוגמ' על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו. אם אתה שם הכל שם:

באור

ההזאה והנטיפה כלומר המתוק אשר יזל מדבר פה, ושרשו נוף בשלם בושת שהרשו ביש: (יב) גן נעול, את דומה לגן סגור שיש לו ריח טוב מבחוץ ולא יכול אדם להכנס שם (ראב"ע) כלומר לנועה את: גל. לשון מעין כמו גולת עליות (רש"י), ונקרא המעין גל בעבור סבובו מלשון וגללו את האבן (רד"ק). ואחר שם זו לדמות אותה לגן, השלים המשל, כולה בפסוקים הבאים ויאמר: (יג) שלחיך, הסעיפים הפארות וכל הפירות נקראים שלחים, והוא נגזר מן שלח כלומר האילן שלח אותם החוצה, וכן מתורגם בל"א (געוועקסע): פרדס, כן שרשו והוא גן נאה, ומהודר וכן שמו בשאר לשונות (פאראדיס): כפרים. הקבוץ מן כופר הנאמר למעלה וכן נרדים הקבוץ מן נרד, וטעם מגדים כמו ממגד ארץ ומלואה (דברים ל"ג) לשון מעדנים, המשובחים בפירות: (יד) וכרכום, הוא מה שקורין בערבי (זעפראן) (מרד"ק) והוא (זאפראן) ובלשון רומי (קראקוס) וכן מתורגם בל"א: קנה, הוא קנה בושם וכן כתב המתרגם הארמי. וקנה בוסמא וכו' (געווירץ-ראהר) ובלשון רומי ג"כ (קאננא) וי"א שהוא (קאלמוס) בל"א: וקנמון, כן שמו ג"כ בלשון רומי אלא שנחלף הקו"ף לצדי"ק כדרכו כמו קיסר לעסאר, אף כאן קנמון (ציננאמאן) והוא בל"א (צימעט אדער קאנעל) והוא קליפה הפנימית מעץ ידוע ויגדל בחלק אזיא ואמעריקא, וריחו נודף טוב מאוד כנודע, ובאור עצי לבונה עיין בפ' כי תשא בבאור הרמב"מן ז"ל: ואהלות, מין בושם כמו כאהלים נטע ה' (תרגו"ע) והוא הנקרא (אלאע), והרד"ק כתב שהוא הבושם הנקרא סנדל, ויהי' לפ"ז מין ממיני התמרים כי כן נקרא בלשון רומי (זאנדאלידעם דאטטעלבוים). וטעם ראשי בשמים, מובחרים בבשמים, כמו ואתה קח לך בשמים ראש (שמות ל'): (טז) עורי, אחר שדמה אותה לגן אמר רוח צפון בואי והפיחי בגני שיזלו בשמיו, ושיתענג בהם. ולפי שגם היא אמרה שיתתין למלאות תאותו עד שיפוח

ה (א) באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי
עם־בשמי אכלתי יערי עם־
דבשי שתיתי ייני עם־חלבי אכלו רעים שתו
ושכרו דודים: (ב) אני ישנה ולבי ער קול
דודי דופק פתחי־לי אחתי רעיתי יונתי תמתי
שראשי נמלא־טל קוצותי רסיסי לילה:

ר' בדגש

ה (א) איך קאם אין מיינען גארטע' שוועסטער, ליבע ברויט, אונד בראך פאן מיינען מירדען, פאן מיינען וויר־צען אב; איך אס פאן מיינעם ייימע, זאממט מיינעם האניג, אונד טראנק פאן מיינעם ווייי־נע זאממט מיינער מילך. עסט מיינע געליבטען, טרינקט איהר מיינע פריינדע, אונד ווערדעט בערוישט! (ב) איך שלאפע, אלליין עס וואכט מיין הערץ, שטיממע מיינעס ליבען! ער קלאפפט אן! טהוע מיר אויף שוועסטער! מיינע שע־פערין! מיין טייבכען! מיינע פראממע! מיר איזט דאז הויפט פאלל טהויעס, נאכטסטראפ־

רש"י

ה (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה בפדק המוכר את הספינה כמלא אדה וסלו ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך [תהלים פ'] ונאמר על שם הקטרת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש [שמואל א' י"ד] יערת הוא לשון קנה כמו ותשם בסוף [שמות ב'] ושויתיה ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה אם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטורת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקו ולחו מחלב: אכלו רעים. באוהל מועד אהרן ובניו ובנית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון כואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא. ולבי ער. הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי [תהלים ע"ג] ער לשמרני ולהוטב לי: קול דודי דופק, משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בליל' בעת הטל או הגשם והדוגמ' שראשי כמלא על שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שעדבו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכית ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבילות מיני פורענות ליפרע מעוזבי ומתכאלי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב ובדסיסי מלקושא. קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוי"לט בלע"ז (האארביטעל, דיא האארלאקקען) Flochet, ולפי שאחז המקרא בל' טל ומטר אחז בל' ראש וקווצות שדרך טל ומטר לאחוז בשער ובקווצות. ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניה' לטוב' שכר מצות קלות הנחות ליעשות כטל ושכר מצות חמורות

באור

הוים, לכן בקש מהרות סיבות מהרה. ולדעת חד מן חבריא תאמר עורי צפון וגו', הם הם דברי האהובה: יבוא דודי לגנו, תשובת האהובה אחר סיפות הויס כענין משל דוד', והר"י ערמאה ז"ל בעל עקידה כתב שטעם יבוא לגנו כטעם בן נעול דלעיל, והרחב לדבר שם בעניינים כאלה כאשר ירא' הקורא בספרו:
ה (א) אריתי, לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך, ואכלתי יערי, זה חלות הדבש ובל"א (האניג־ זיים וואבע), כלומר שבע אני מכל טוב ולא חסר לי מאומה מהתענוג ומרב שמחתו הזמין לסעודתו ריעיו ואוהביו, לאכול ולשתות, כאשר אמר אכלו ריעים! שתו ושכו דודים! ובזה נשלם הסדור הב', אשר החל מעת שנתארסה כמו שכתבנו למעלה מי זאת עולה וגו' וסיים אחר נשואתם לבעלה:
(ב) אני ישנה, השיר הזה כולו מהנ...דים, ואין בכל השירים הנכתבים פה שיר שלם כמוהו. ואמרו ולבי ער באורו שחשבתי והגיתי באהובי, כי גם בסעיפים ובחזיונות לילה, גם בחלום אדבר בו. וטעם דופק לשון הכות על הדלת כמו מתדפקים על הדלת (שופטים י"ט), ואמר אהובה נא פתחי לי הדלת: תמתי, הספרד תמה והוא לי תמים תהיה שהיא אוהבת אותו לבד מכל שאר הנערים ובלב שלם. ואחר טעמו כי לא אוכל עוד לעמוד בחוץ מחמת הקרה והקרירה, כי ראשי מלא מטל המקרר אותי ובא רי"ש

(ג) פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ (ד) דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ (ה) קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ (ו) פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי׃ (ז) מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃

תרגום אשכנזי

פֿען פֿאלל דיא לאקקען. (ג) מיין קלייד איזט אויסגעצאגען, וויא זאלל איכ'ס ווידער אנציהען? מיינע פֿיסע ריין געוואשען, זאלל איך זיא ווידער בעזודעלן?" (ד) מיין ליבער שטרעקטע דורכ'ס גיטטער זיינע האנד, מיין הערץ שלוג מיטליידספֿאלל; (ה) דא שטאנד איך אויף, דעם ליבען אויף צו טהון: מיינע הענדע טראפֿען מירדע, נאססע מירדע מיינע פֿינגער, איבער דיא ריגעל אם שלאס; (ו) איך טהאט איהם אויף דעם ליבען, מיין ליבער וואר ענטוויכען, וואר חין: ענטגאנגען וואר מיר מיינע זעעלע, אלס ער זא צו מיר שפראך, נון זוכטע איך איהן, אונד פֿאנד איהן ניכט; איך ריף איהם צו, קיינע אנטווארט קאם צוריק. (ז) מיך פֿאנדען דיא היטער דיא אין דער שטאדט אומגעהען דיא שלוגען מיך, פֿערי

רש"י

הקשות כטורח רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים וגומר [ירמי' מ"ד] שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. רוח עובר ומתפשט לכל צד: (ו) ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע"ש שהירך נסתר וכן עד מתי תתחמקין [שם ל"א] תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: (ז) מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע ל' מכת כלי זיין הוא בנרודי"א בלע"ז: *Navrure:* (אייגע וואונדע) מלה נושנת. ומבואר ג"כ [בראשית ד' כ"ג]:

באור

שראשי נדגש לחסרון רי"ש חסר, והוא דרך זר ונמסר עליו במסורה. וטעם קווצותי, הם בלוקי שערות הראש המדובקים יחד בסופן, בדרך הטל והאדים לאחוז בהן ולנוח עליהן. וטעם רסיסי עניינו זילופי לילה כי תרגום וכרביבים וכרסיסי, והם האדים העולים בלילה. וכתב הר"י ערמאה שהזהיר לפייס אותה לפתוח הדלת ד' מיני אהבה והם, אחותי האחוה, שהיא אהבה טבעית, רעיתי אהבת התועלת שהיא הריעות, יונתי אהבת זוגתי, תמתי אהבת טוב ושלימות. ועל כולם שנה הכראית שראשי וגו' עכ"ל; (ג) אטנפם, לשון נגול הוא בדברי חז"ל והמקרא הזה תשובת האהובה הוא: (ד) מן החור. הנקב שיש בדלת סמוך אצל המנעול, לפתוח בעצמו הדלת או לבקשה כדרך המתחננים שפושטים ידיהם, ובראיתי ידו, ונהפכו עלי המון מעי לרחם עליו: (ה) נטפו מור, רש"י כתב כלומר בלב שלם ובנפש חפצה כמתקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב. וי"א לכן נטפו מור לפי שהיה מנהגם בימים ההם שהיה גם אצל אנשי יון לחסות דלת בית אשר שם האהובה בשמן הטוב, ולכן אמרה כאשר רציתי לפתוח הדלת ידי נטפו מהמור אשר היה על כפות המנעול: עובר, המור יחלק לשני מינים, יבש ולח, והאחרת היא מור עובר שהוא עובר על ידי דהיינו מור לח: (ו) חמק עבר, נחסר וי"ו החבור וכן שמש ירח, וטעם חמק שבו תמנו כמו חמוקי ירכיך סביבי ירכיך: נפשי יצאה, רש"י פירש שאמר לא אבוא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח, ויותר נראה נכון כמו שכתב הר"י ערמאה, שפירושו חיות נפשה והרגשה יצאה ממנה כשדבר אליה דברי רצויים ותחנונים: (ז) פצעוני וגו', תשובת שומרי החומות לזונה ושכורה, כי אין מדרך הצנועות לצאת בראשון לילה, וכל זה חשבתי לבלום מרוב אהבתי

(ח) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ (ט) מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ (י) דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם

וואונדעטען מיך; מיינען שלייער נאהמען דיא היטער אויף דען מויערן. (ח) איך בעשווערע אייך טאָכטער ירושלים'ס וועןאיהר מיינען ליבען פינדעט, אה! וואס ווערדעט איהר איהם זאגען? דאס איך קראנק פאָר ליבע בין. (ט) וואז איזט דיין פריינד פאָר אנדערן פריינדען, אָ דוא דער פרויען שאָנסטע! וואס איזט דיין פריינד פאָר אנדערן פריינדען, דאס דוא אונז זאָ בעשוואָרסט? (י) מיין פריינד איזט וויים אונד ראָטה, פאָן פילען

רש"י

רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"א שבחרתי בה: [ד] שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישב ממנו שבי' גדול' וגו' [ד"ה ב' כ"ח] ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך [מלכים ב' כ"ג] כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: [ו] פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא אל אשר בביתך וגו' [שם כ'] ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה. מישאל ועזריה ואף ביאשיהו ע"י חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל מקום הזה ועל יושביה וגו' [שם כ"ב] ואמר וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת [שם כ"ג]: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיהו. וא"ת והלא ירמי' עומד ומתנבא בימי יהויקים ולדקיה שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשוב' מן הגולה כנוטעם מאין נתישה ולבנות' מאין הורס: [ז] מצאוני השומרים. נבוכדנצר וחיילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר על חומותיך ירושלים וגו' [ישעי' ס"ב] הם הציתו בו את האור כענין שנאמר ממרום שלח אש וגו' [איכ' א']: (ח) השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרי' עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבוא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנא' יתנו עדיהן ויצדקו [ישעי' מ"ג]: מה תגידו לו. שתעידו עלי בשביל אהבתו חליתי בייסורין קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו לחו מחלב [איכה ד']: ואדום. אפרש תחילה כל הענין לפי פשוטו בקילום כוי בחור שהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך [יחזקאל ט"ז]:

באור

אותו: רדידי. בלשון ישמעאל בעיף (רמב"ע): (ח) השבעתי, לרוב דאבתה על פרידתה אמרה בנות ירושלים, אני משביע אתכן, באם שתמצאו דודי, שתגידו לו שחולה אני מחמת אהבתי אליו, כי היא יראה פן יחשוב בעבור מניעת פתיחת הדלת שונאה אחריו: (ט) מה, שאלת בנות ירושלים אליה כי היא לזר בעיניהן בקשתה המופלגת ושאלו מה דודך יותר טוב משאר דודים, מה טבעו ומה תכונתו שככה השבעתנו: השבעתנו. בקמ"ץ התי"ו שלא כמנהג כי הראוי להיות בחירק לנקבה: (י) צח, לבן כמו לחו מחלב, וקלוס כוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמונית (רש"י): דגול, כמו הדגל הוא בין חביריו (רמב"ע), כלומר כמו שהדגל הולך למעלה מראש רבבות עם הצבא והוא נראה וניכר לבד מתוך כולם,

דָּגוּל מֵרְבָבָה׃ (יא) רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוּצּוֹתָיו
תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃ (יב) עֵינָיו כְּיוֹנִים
עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־
מִלֵּאת׃ (יג) לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת
מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר׃
(יד) יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו

טויזענדען ערקאָהרען; (יא) זיין הויפט דאז פיינסטע גאָלד, זיינע לאָקקען קרויז אונד וואללענד, וויא ראבענשווארץ; (יב) זיינע אויגען וויא דיא טייבכען, אן וואססערקוועללען אין מילך געבאדעט, שטעהען אין דער פיללע; (יג) זיינע וואנגען ווירצבעעטליין, שפעצעררייען - קעסטכען; זיינע ליפפען זינד וויא ראָזען, טריפֿען פליססענדע מירדע; (יד) זיינע הענדע גילדנע וואלצען, בעזעטצט מיט טירקיסען; זיין לייב וויא ריי-

רש״י

(יא) ראשו. מבהיק ככתם פז: כתם. הוא לשון סגולת מלכים שמשימין בבית גנזיה' וכן ישנא הכתם הטוב [איכה ד']. וכן לכתם אמרתי מבטחי [איוב ל"א] וכן וחלי כתם [משלי כ"ה]: קווצותיו תלתלים. לשון תלויי' פנדלו"ש בלע"ז: (וואס הערהב הענגט) אויס Pendants, Pandoles, pendevole. שחורות כעורב. כל אלה נוי לבחור: (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים. כמות כעיני יונים אפיקי מים עדינים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: רוחצות. עיני דודי בחלב: יושבות על מלאת. כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם והענין לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאות גומא העשויה לו למושב כמו אבני מלואים. ומלאת בו מלואת אבן [פ' תצוה]: (יג) לחייו כערוגת הבושם. אשר שם בשמים ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים. מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) גלילי זהב. כאופני זהב: ממולאים בתרשיש. כל ל' מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת. לשון שמנו עשתו [ירמי' ה'] קבוץ עב קרוי עשת משטי"שה בלע"ז Masse, (דיא מאססע, דער קלומפען): שן. עצמות פיל: מעולפת ספירים. מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף [פ' וישב] דמתרגמי' ואיתקנת: (טו) שוקיו. כעמודי שש המיוסדי' על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש וחבירו [במגילת אסתר] על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין הבנים כארז

באור

כן דודי הוא למעלה מרוב אחיו ונבדל מהם במעלותיו: (יא) כתם פז, הוא הזהב הטוב וסמך אותו לפז לחשיבותו כמו זהב מופז (רד"ק) ולדעת רש"י ורחב"ע כתם לשון סגולה כמו מכתם, ודמתה ראשו לכתם לדעת רש"י שהוא מבהיק, ולדעת קצת כוונתם על התכריך אשר בראשו (טורבאן) מרוקם בזהב מופז; ולפי שאמרה לעיל דגול מרבבה, הוסיפה לבאר שהוא מעוטר בתכריך נאה ומהודר אשר יורה על חשיבותו: תלתלים, הוא מענין תל והוא בהתאסף הקוצות בסופן (רד"ק), ורש"י אמר לשון תלויים פנדלו"ש בלעז (צריך להיות פאנדעלאָקע, וואס הערונטער הענגט): (יב) עיניו כיונים, על אפיקי מים אשר נרחצו שם, והם זכים ונקיים מאוד ונחמדים למראה, כן בבת עיניו בתוך הלובן. אלא שאלו רוחצות בחלב, וזה קלוס אל הלובן שבעין, שהוא לח וברור כלבן: יושבות על מלאת, לא בולטות ולא שוקעת, רק כאבן הטוב היושב על נכון במשבצות, כטעם אבני מלואים (מרש"י): (יג) בערוגת, מחיצת מקום בגן (רחב"ע) והוא רבוע בפי חז"ל ובל"א (איין גארטען בעעט): מגדלות, כמו מגדלות שמרקחים נשמרים בתוכם וריחם נודף למרחוק, ולפי שהכלים אשר בו המרקחת עשויה כעין מגדול נקראים מגדלות (הר"י ערמאמה), וכן מתורגם בל"א: (יד) גלילי, כמו גלילי והוא ענין סבוב; ושעורו ידיו נאים ועגולים המה, ומהודרים בטבעות ובצמידים, כגלילי זהב הממולאים בתרשיש והוא אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה, ולא נחסר כ"ף הדמיון כי אם לאפליג, וכאלו אמר זה אינו דומה לזה כי אם זה הוא זה באמת: מעיו, אומר על הבטן ולפי שהמעים לפנים מבטן קראו לו מעים, וכן תרגום בבטנה במעהא (ר"ש בן מלך): עשת, מתיכה עבה וחזקה מהדברים שעושין למלאכה מה בל"א (איין באַרען) וכן ברזל עשות (יחזקאל כ"ז), וכן שמנו עשתו (ירמיה ה') כלומר שנתעבה כריסם, וי"א שהוא לשון נחות וזכות וכן הוא מתורגם בל"א, ואפשר שמתיכה מתכת בזאת שזכרנו נקראת כן, בעבור שהיא כלה טהורה ואין בה סוג מתכת אחר: מעלפת, מקושטת ומתקנת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואתקנת (מרש"י): (טו) עמדי שש, כמו שיש, וחבירו במגלת אסתר: מראהו, אחר שקלסה חלקי גופו אחלה לקלסו על דרך כללי, ואמר מראהו כאשר בנבון גדול

עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ (טו) שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃ (טז) חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃

נעם עלפֿענביין. גיגישמיקט מיט זאַפֿירען; (טו) זיינע שענקעל מארמאָרזיילען, אויף גילדענען פֿיסען פֿעסט; זיין אנזעהען, וויא דער לבנון וויא צעדערן אויסערלעזען; (טז) זיין גוימען זיסיגקייטען, גאנץ ער ליבליכקייטען, דאָ איזט מיין ליבער, דאָ איזט מיין פֿריינד, טאָכטער ירושלים'ס!

רש"י

בין שאר עלים: (טז) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות ריעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו והדוגמא כלפי הקב"ה כך הוא דודי צח ולבן להלבין עונותי צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי [דניאל ז']: [י] ואדום. לפרע משונאיו כענין שנאמר מדוע אדום ללבושך [ישעיה ס"ג]: דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפים אותו: [יא] ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דבריך יאיר [תהלים קי"ט] פתח אנכי ה' אלהיך הראה תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואח"כ גזר עליהם גזירותיו: קווצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: [יב] עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם יוצאים התורה המשולה למים: רוחצות בחלב. כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמיתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת. על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ [זכריה ד'] צופות טובים ורעים [משלי ט"ו]. דבר אחר תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עיניים להאיר לעולם כשם שהעיניים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראם עיניים והעין לשון נקבה היא רוחצות ל' נקבה הם מלחלחין עצמן בחלב של תור' ומלבנים סתריה וסתומותיה: יושבות על מלאת. מיישבים דבריהם על אופניהם. ד"א עיניו עניניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהן נאים בהליכתן: על אפיקי מים. בבתי מדרשות: רוחצות בחלב. מלוחלחות כחלב כמו שפרשתי: [יג] לחייו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שבדבר באהל מועד שהם לרצוי ולכפרה ולריח ניחוח תורת חטאת ואשם ומנחה ועול' ושלמים: [יד] ידיו. הלוחות שנתנו מימינו מעשה ידיו המה: גלילי זהב. אלו הדברות שבהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של ספירינון היו והיו נגללין. ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי"ב מצות: מעיו עשת שן. זו תורת כהנים הניתן באמצע החמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים. כאילו חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: [טו] מיוסדים על אדני פז. א"ר אלעזר הקפר העמו' הזה יש להם כותר' למעלן ובסיס למטן א"ר שמואל בר גדא פרשיו' שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון יפקוד ה' איש על העדה. צו את קרבני לחמי וגו' שאמר מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולבלבים כיער זה שמלבלב כך ד"ת ההוגה בהם תמיד מוצא בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: [טז] חכו ממתקים. דבריו ערבים. ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם אני ה' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק

באור

למראה, והוא נבחר בין הבנים כארז בעצי היער: (טו) חכו, דבריו עריבים לשומעים: וכלו, ע"ד הכלל כלומר הכל כאשר הוא, ממתקים, ואחר שהשלימה נקלסו, אמרה אל הבנות אשר שאלו אותה

ו (א) אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ: (ב) דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים: (ג) אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרוֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: (ד) יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלִָם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת: (ה) הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ

ו (א) וואָ גינג ער היִן, דיין ליבער ? אָ דוא דער פֿרויען שאָנ־סטע! וואָ וואנדטע זיך דיין ליבער היִן? וויר זוכען איהן מיט דיר. (ב) מיין ליבער גינג היני־אב אין זיינען גארטען צו זיינעם ווירצבעעטליין ווייִדעט אין זיינען גאר־טען זיך, אונד זאממעלט ראָזען איין. (ג) מיין פֿריינד, איך בין זיין, מיין פֿריינד, ער איזט מיין, דער זיך אונטער ראָזען ווייִדעט. (ד) שאָן ביזט דוא שעפֿערין! וויא תרצה שאָן, ליבליך וויא ירושלים, פֿורכטבאר וויא איין קריגסהעער. (ה) ווענדע דיינע אויגען וועג פֿאָן מיר; זיא איבערוועלטיגען מיך. דיין האאר וויא געמזען־

רש"י

מזה אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר. ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה [יחזקאל ל"ג] עונות נחשבו לו לזכיות יש מיך מתוק מזה:

ו (א) אנה הלך דודך. תאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והשרה זיוו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם אחר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגומר ויגשו אל זרובבל וגומר נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגומר [עזרא ד'] ובוותם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבין: (ב) דודי ירד לגנו. צוה לנו לבנות היכלו והיה שם עמנו: לערוגת הבשם. מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה אשר שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים. שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר אז נדברו יראי ה' וגומר [מלאכי ג']. ומה שאתם אומרים נבקשנו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לי ולא תבנו עמנו כענין שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו [עזרא ד'] ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים [נחמיה ב']: (ג) הרועה בשושנים. הרועה צאנו במרעה נוח וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקב"ה מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלים: איומה כנדגלות. חיילי מלכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסיבי עיניך מנגדי כי בראותי אותם לבי משתחץ ומתגאה עלי ורוחי גסה בי ואיני יכול להתאפק: הרהיבוני. הגביהו לבי כמו ורהבם עמל ואון [תהלים צ'] רהב הם שבת [ישעיה ל'] אפש"מויר בלע"ז:

באור

מה דודך וכו' זה דודי וזה ריעי כלומר כמו שספרתי לכם ממנו, ומעתה אל תאשימוני עבור לאתי מתחילת הגניעות לחזור אחר אהובי ולבקשו בבקשה המופלגת (מדברי הר"י ערמאה):

ו (א) אנה הלך, שאלת הבנות אחר ששמעו ממנה יקרו ותפארתו הודו לה ואמרו הגידי לנו לאיזה צד פנה, ונלכה אלך, כדי שנוכל לבקשו עמך, והשיבה דודי ירד לגנו וכו' לומר כי לא נפרד ממנה לגמרי רק שהלך לטייל ללקוט שושנים ולהביאם אליה, כי לא רצתה להגיד האמת מה שקרה לה עמו כדי שלא תבוייש בעיני רעותיה (מהר"י ערמאה): (ג) אני, יתכן כאשר הלכה עם רעותיה לבקשו ראתה אותו מרחוק, ותאמר אני לדודי הוא הרועה בשושנים, וגם הוא לי כאהבתי אז כן עתה: (ד) יפה, זה השיר חלק מהשיר הנ"ל ונראה שאחר שבאתה אליו והכיר תום לבה, התחיל לקלס אותה תמורת קלותו ממנה: כתרצה, יש אומרים שהוא שם חן ויופי, מן רצה (גראציע) בלע"ז: ויותר נכון שהוא שם עיר, אשר יעיד על זה הכפל, וכן מצינו שהיתה תרצה עיר מלוכה של איזה מלכי ישראל כמו שעיר ירושלים היתה הבירה של מלכי יהודה: איומה, לשון אימה שיש לכל רואיה אותה כאשר יש מפני מחנות אנשי חיל. וכמו שזכר הטעם שהיות תכנוס הכל בעיני' ויקראו מחנות ודגלי' על שם הדגלים: (ה) הרהיבוני, חזקו ממני (רמב"ע), כלומר אין בי כח לסבול ראותך אותי בעינין

כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד׃ (ו) שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ (ז) כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ (ח) שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר׃ (ט) אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ (י) מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃

העערדע, העראב פֿאָם בערגע גלעד האנגענד. (ו) דיינע צעהנע וויא לעממער־העערדע. אויפֿשטייגענד אויס דער שוועממע! אללע צוויללינגע טרעכטיג, קיינעס דערזועלבען פֿעהלט. (ז) וויא אם גראנאט איין ריטץ, זאָ דיינע וואנגע אם לאָקקען־האאר; (ח) זעכציג זינד דער קאָניגינגען, דער נעבענפֿרויען אכטציג, יונגפֿרויען אָהנע צאהל; (ט) איינע, דיא איזט מיינע טויבע, מיינע פֿראָממע, איינע, איהרער מוטטער ליבסטע, איהרער געבערערין טהייערסטע; דיא מעדכען זאהען זיא, פרייזטען זיא זעליג; זיא לאָבטען קאָניגינגען אונד נעבענפֿרויען. * * (י) ווער איזט דיא, דיא הערפֿאָרבליקט וויא מאָרגענראָטה? ליבליך וויא דער מאָנד, לויטער וויא דיא זאננע פֿורכטבאר וויא קריגס־

רש"י

(אין פֿערוואונדערונג, אין ערסטוינען זעטצען, פֿער־ווירדט מאכען) *Esmayer*: Emerveiller, embarasser, והדוגמ' כך הוא אומר הקב"ה במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. דקטנים ורכים ודקים שבך יש שבח הרבה: (ו) שיניך. קציניך וגבוריך שביך כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכנורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום: (ח) ששים המה מלכות. אברהם ותולדותיו בני קטורה שש עשרה ישמעאל ובניו שלש עשרה יצחק ובניו שלשה בני יעקב שנים עשר בני עשו שש עשרה [בדברי הימים] הרי ששים. ואם תאמר לא מהם תמנע שהיא אחת. אברהם מן המנין: ושמנים פילגשים. נח ובניו עד אברהם כל תולדות יוצאי התיבה שמנים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי ירכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו. ואומר אל עמק שוה וגו' [פרשת לך לך] השוו כולם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמו' אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכלם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסיותה הרבה מחלוקת בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה [פרשת ויחי]: ראוה בנות. את ישראל בגדולתה ויאשרוה ומה היא קילוסן: (י) מי זאת הנשקפה. עלינו ממקום בגבוה לנמוך קרוי השקפה כך היא בית המקדש גבוה מכל הארצות: כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדי' לפרס וליון ואחר כך נלחמו בית חשמונאי ונעשו מלכים: איומה כנדגלות. איומה בגבורים

באור

פן תאכלני האש הגדולה אשר בקרבן, ואני אהבתך ופליאותי. (ח) ששים המה מלכות, אמרו שבשעת חבור זה השיר לא היו כי אם ס' נשים וס' פלגשים בבית המלך שלמה, ולא היה לו ז' מאות נשים וג' מאות פלגשים כי אם לעת זקנותו, ויש אמרו שטעם ששים ושמונים כטעם שבעתים יוקם קין ושעור הכתוב אף שיש מלכות ופילגשות רבות, ועלמות לאין מספר, את יונתי תמתי עולה על כולנה, כי את מיוחדת בכל הבנות בהלול ואושר, ואין כמותך. וטעם ברה, תואר לנקבה, כטעם ואחר מברורים. (דברי הימים ח' ו'), כלומר שנבררה מכל הבנות: (י) מי זאת, להרב"א השיר הזה הוא שיר חדש ואינו מוסב למעלה וכן שמו לפניו הגליון המבדיל, אך יתכן לפרש שהוא שייך למעלה, כי

(יא) אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל
לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ (יב) לֹא
יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי־נָדִיב׃
ז (א) שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי
וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית
כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ (ב) מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים
בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי

שאר. (יא) צום נוס־גארטען שטיג איך הער־אב, דאז געשטרייך אים טהאל צו שויען, אב דער וויינשטאָק טרייבט אָב גראנאטען בליהען;
(יב) אונד וואוסטע ניכט, דאס מיינע זעעלע מיך געזעצט, צום קריגס־וואגען מיינעס עדלען פֿאָלקעס. —
ז (א) קעהר אום, קעהר אום, אָ שולמית! קעהר אום! קעהר אום, דאס וויר דיך שויען. וואס וואָללט איהר שויען אן שולמית? וויא רייהענטאנץ דער קריגסשאארען. (ב) וויא שאָן זינד אין דען שוהען פירסטענטאָכטער דיינע טריטטע! דיינער היפֿטען שווינגונגען, וויא קעטטענווערק פֿאָן מיי־

רש"י

כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין עד כאן: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים הראה בך: הפרחה הגפן. אם הפריחו לפני תלמידי חכמים וסופרים ושונים: הנצו הרמונים. מקיימי מצות מליאים זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואינו ניכר מה בתוכו פולעו ומוצאו מלא מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענותנין במעשיהם ואין תלמידים שבהם נכרים ואין מתפארי' להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה. ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולים לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהן נמאסין: (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי ובגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר בהלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהביא מציא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נכריות שאר אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של שכני סנה [פ' וזאת הברכה] גנובתי יום [פרשת ויצא] רבתי עם [איכה א']: נפשי שמתני. אני בעצמי הניחותי עלי כענין שנאמר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש [ירמיה י"ג]:

ז (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימה באמונתך עמו שובו שובו אלינו: ונחזה בך. נבחר מתך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם [יתרו] כך דרש רבי תנחומא. ד"א ונחזה בך נתבונן עליך מה גדולה נתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא-שוה לגדולתי אפי' לגדולת דגלי מחנו' מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה חפצים אנו

באור

בפסוק שלפניו אמר שאמרו ראוה בנות ויאשרוה וכו', ובאר עתה ההלול מהמלכות והפלגשות אשר תאמרנ' עליה והוא, מי זאת הנשקפה על דרך קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה, ואחריו רבות בנות עשו וכו' (משלי ל"א) וכמו כן פי' רש"י הפסוק הזה לפי כוונה השניה: (יא) באבי, הדגש לחסרון הבית הכפול' ושרשו אבב ופרושו בעלי הנחל (וכן מתורגם בל"א). וקרוב אני לומר שענין זה מענין אב המצטרף אל שבן, ואם אינם שוים בשרשם ענינם אחד כי הענף כמו האב המוליד הענפים, ולפיכך יקרא ג"כ הענף בן. כמו בן פורת יוסף (מדברי ר"ש בן מלך), וי"א שפרושו פרי והדגש לחסרון נו"ן, ושרשו אנב, כמו ואנביה שגיא (דניאל ד'). הנצו, העלו נצים ועניינו לשון פרח: (יב) מרכבות, הנה לדעת הרמנ"מן יהיה השיר הזה שיר לענות הוא אומר מי זאת וכו' והיא השיבה אל גנת וכו' עד עמי נדיב, ולפי שהמשיל אותה לעיל לנדגלות אמרה היא מרכבות, והטעם כמו רכב ישראל ופרשיו (מלכים ב' ב'), כי הרכב יורה על גדולה ויקר ומתנשא על כל, ולכן המשיל אלישע את אליהו בזה, וגם פה אמרה לא ידעתי מקדם שאהיה מרכבות וכו' כלומר שאגיע לגדולה ולהצלחה כזאת ואהיה נבחרת אל שאלך. וטעם נפשי שמתני, דודי שמני, וקראה אותו בזה השם מענין ונפשו קשורה בנפשו: עמי נדיב, לדעת קצתם

אָמֵן׃ (ג) שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג
בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ (ד) שְׁנֵי
שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ (ה) צַוָּארֵךְ
כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר

סטעהר האנד; (ג) דיין נאבעל וויא איין רונדער בעכער, דעם נימממער מאס געבריכט, דיין בויך איין ווייטצען-היגעל אומשטעקט מיט ראָזען! (ד) דיינער בריסטע פאאר איין יונגעס רעהע פאאר צווילינגע איינער מוטטער; (ה) דיין האלז איין טהורם פאָן עלפענ-

רש״י

שתלבשי בהן בשביל נוי וחשיבות שראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבוצות עדיי זהב קרוי חלי כתם [משלי כ״ה] א״ל חלי״י בל׳ ערבי. ורבותינו דרשוהו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשה ידי אמן. ידי הקב״ה במסכת סוכה אמן כמו אומן קילוסו של הקב״ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן עליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו: (ג) שררך אגן הסהר. טבורך כאגן של מים לצולין שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלס׳ וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ [יחזקאל ל״ח]: אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה דולה לומר לא יכלה ולא יפסיק משם שום דבר הוראה: בטנך ערמת חטים. שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים. גדור׳ ומסויימת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעות לחופה ולחבת חתוניו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו. הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות ד״א מלך וכהן גדול: (ה) צוארך. ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמייך כשהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קוי״רש בלע״ז: Couver, (בריטען) couveé, (דיא ברוט: היר חינך פוורא: דיא יונגען טויבען), אפך כמגדל הלבנון. אי אפשר לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קלוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים

באור

היו״ד נוספת, ולדעת קצתם הענין עמי עם נדיב, וכן הוא לדעת הרמ״ת, וטעם נדיב לשון חשיבות והיא החשובה שבחשובים:

ז (א) שובי, השיר הזה הוא ע״ד המשל כשיר המחולות, ולהקת המכרכרים אומרים לשולמית, והיא שם אשה או נערה, שובי שובי, ושאלו לחול, למען שנחזה בך. והשיבה מה תחזו בי? ואומרי׳ להקת הנ״ל, כמחולת המחנים, ויוסיפו לפרט בקלוס מה יפו וגו׳: (ב) חמוקי, סבובי ירכיך, כמו שעושין במחולות, ושעור ירכיך סובבים והולכים על הכף במהירות ובנוי, כמו החלאים אשר נעשו מידי אומן וחושב, והם שרשרות זהב עגולות העשויים לנוי וסובבים הטבעות זו בזו בלי חדוד ובלי שום עכוב וכן תנועותיה במחולת וכתרגום הרב: חלאים, הרבוי מן וחלי כתם כמו מן צבי נאמר צביים כן מן חלי נאמר חלאים: אמן, המופלג במלאכה מה נקרא אמן (אייטער): (ג) שררך, הוא הטבור, ואגן שם כלי מה, לפי שתבניתו עגול כתבנית הסהר, שהוא ירח, כי תרגום ירח סיהרא (מר״ם בן מלך): המזג, לשון מורגל בפי חכמי התלמוד והוא מסוך, וראב״ע כתב שפירושו כפי מקומו ואין לו ריע: סוגה, נגדרת ונגבלת בשושנים, והוא מלשון חז״ל עשו סיג לתורה, רצונם גדר: (ה) בריכות, חריצין בנויין באבנים ובסיד ומכניסין שם מים. וחשבון שם עיר: בת רבים, כן היה שם השער, ויש אומרים ששם אצל הברכות בנות הגדולים בעם יוצאות לטייל, וטעם רבים, כמו רבי המלך: אפך, רש״י פירש אפך על המצח שהיא עיקר הכרת פנים, ולדעת ראב״ע כמשמעו על החוטם שאין בו עוות ועקום, רק

בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי
דַמָּשֶׂק׃ (ו) רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ
כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ (ז) מַה־יָּפִית
וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ (ח) זֹאת קוֹמָתֵךְ
דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ (ט) אָמַרְתִּי
אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ

ביין; דיינע אויגען טייכע צו חשבון, אם טהאָר דער גראָסען טאָכטער, דיינע נאזע וויא אויף לבנון דער טהורם, דער גען דמשק שויעט; (ו) דיין הויפט שטעהט אויף דיר וויא דער כרמל: דיינעס הויפטעס לאָקקען, וויא דער פורפור אם קאָניגס בונדע שאָן געשלונגען. (ז) וויא שאָן ביזט דוא, וויא זאָ ליבליך ביזט דוא, אָ ליבע! אונטער דען ליסטען! (ח) דיזע דיינע האָהע גלייכט דעם פאלמענבוים, דען טרויבען, דיינע ברוסטע. (ט) איך שפראך: לאס מיך קלימען אויף דען פאלמענבוים, ערגרייפען זיינע צווייגע; לאס דיינע

רש"י

וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפייך שעל המצח הוא מדבר שהוא עקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם [ישעי' ג'] ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לעמת נגד כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון [מלכים א'] שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. ד"א פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנא' בהן וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך [כי תבוא] והרי הוא חזקן ומוראן כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערך נזיריך נאה במצות כקליעות ארגמן: ודלת ראשך. על שם שהקליע' מודלות על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בנזיריים שנאמר נזר אלהיו על ראשו [פ' נשא]: רהטים. קורנ"ן בלע"ז: נ"ל קורני"טן Cornets: Cornettes, (איינע לאנגע אונד בריטע בינדע פאן טאפעט, וועלכע פריהער דיא פראנצאזישען פרויענצימער בייא אפפענטליכען פייערליכ-קייטען אום דען האלז טרוגען): וכן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות, ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה המובנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עמדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכלות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות משפיעות משק' כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם. עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות: (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו. ואני אוחז ואדבק בכם. סנסנים. ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה האמתי את דברי

באור

סוף כמגדל הלבנון: (ו) ככרמל, שם הר, ופירושו ראשך נאה ומהודר על גופך מבלי שחות וכפוף, ככרמל הזה בין ההרים הגבוהים: ודלת, קליעת שערך על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש (מרש"י), רמב"ע כתב בלשון ישמעאל דלת קלא השער: ברהטים, קורנ"ן בלע"ז (רש"י) והוא קארנע"ע (איינע בינדע וועלכע אבריגקייטליכע פערזאנען פֿארהער איין פֿראנקרייך טרוגען)· ופירוש הכתוב דלת ראשך נאה ומקולע מאוד, כקליעות הארגמן של מלך, אשר אסור בהתכריך של הראש: (ז) מה יפית, אין בעולם תענוג ונועם לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק (הרמב"ע). ומלת אהבה איננה תואר לאהובתו, רק שם המקרה היא וכאלו מדבר עם תענוג ואהבה בעצמה וכן מתורגם בל"א: (ח) זאת קומתך, יראה שדמה קומתה לתמר מטעם שאמרו חז"ל התמר הזה אין בו פסולת· תמרים לאכול וכו', כן היא לא נמצא בה שום דופי, כי לשון קומה איננו מוסב לבד על הגובה, רק על כל הגוף (דער וואוכס): לאשכלות, הם אשכלות הגפן שנלוה עם אילן התמר (רמב"ע) כי כן מדרך הגפן שנוטעים אותו אצל אילן אחר כדי שיסתרגו שריגיו סביב האילן, לפי שאין עצו חזק כל כך שיוכל לעמוד בפני עצמו: בסנסניו, אין לו דומה ועניינו ענפים, ופירושו כמו שכתב הרמב"ע ואחוז בשדה ויריח ריח אפה

כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ (י) וְחִכֵּךְ
כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי
יְשֵׁנִים׃ (יא) אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ׃ (יב) לְכָה
דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים׃ (יג) נַשְׁכִּימָה
לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר
הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דּוֹדַי לָךְ׃
(יד) הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־

בריסטע זיין, וויא אם
ווײנשט אָק טרויבען; דיי־
נער נאזע חויך, וויא
עפּפעלדופט! (י) דיין
גוימען, וויא דער עדלע
וויין — דער מיינעם
פריינדע זאנפט איינ־
שלייכט, אונד שוואטצ־
האפט מאכט, דער
שלומערנדען ליפפען.
(יא) איך בין מיינעם לי־
בען, אונד ער זעהנט זיך
נאך מיר. (יב) קאָם מיין ליבער! לאס אונז אויף'ס לאנד הינאוים! לאס אונז אויף דאָרפערן
בלייבען! (יג) פריה אין דיא וויינבערגע געהען, שויען, אָב דער ווײנשטאָק אויסשלעגט?
אָב ער טרייבליין אנזעטצט? אָב דיא גראנאטען בליהען? דא שענק איך דיר אללע מיינע ליבע!
(יד) דודאים דופטען שאָן, אונד איבער אונזער טהיר, עדלע פריכטע אללערלייא, הייריגע אונד

רש"י

שלא תתפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שבך עומדים באמונתם להשיב דברים
למפתים אותם שילמדו מהם הקטנים שבהם: (י) וחכך. יהיה כיין הטוב האהרי בתשובתיך שיהיו
כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב לכם שאעמוד באמונתי שיהא חכי
הולך לפני דודי לאהב' מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב. שהוא דובב
שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרוטי"ר בלע"ז: נ"ל
פרוני"ר Próner, (איינע רעדע האלטען, טוועטלען), ויסודו ל' דבור וכך הוא התשובה אני
לדודי וגם הוא משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה
כנסת ישראל לבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכין שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם
בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני
נכר שהשפעת להם טובה וכופרים בך: (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.
נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים נכרים הוא
פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו
הרמונים. כשהם גמורים והכן שסביבותיהן נופל: הנצו. נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן
בחכמה גמורה ולאויין להורות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי:
(יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר הראני ה' והנה שני

באור

שהיא כתפוחים עכ"ל: (י) כיין הטוב, היין נסמך אל התואר עליתו כמו מי המרים, במכלול כתב
רד"ק בא בתוכרת על דרך הסמיכות (מדברי ר"ש בן מלך), ופירשו המפרשים שהיין הטוב הנזכר פה
הוא דבש התמרים המלוי במאוד בארצות המזרח, ויקר ערך הוא, ועוד היום הזה שותים אותו המשקה
שם ביום אפריון ובמשתה גדול, וכאשר ראתה האהובה והבינה מדבריו המשק אשר בוער בקרבו עליה.
הנה מרוב צניעותה לא המתינה עד כי כלה לדבר, רק בתוך אמריו פיה פתחה בחכמה ותאמר אמרים
כדלקמן: למשרים, שם, כי היין הטוב ייטב ויערב לאדם מאוד (מרד"ק). וטעם דובב לשון דבור
כלומר היין ירחים את הישן, ואמרה עת ישנת שמעתי מתוך רחשיך כי אני לך ותשוקתך אלי,
ובזאת ידעתי כי אהבתך אלי באמת ובתמים, כי גם בסעיפים ובחזיונות לילה תמונתי לנגד עיניך,
ובחלום תדבר בי, והוסיפה לדבר, אם אמנם שאני לך ותשוקתך לי, לכה נא אתי אל מקום שדות
וכרמים מקום המסוגל להתעלם שם באהבים, שמה נוכל להתעדן במראה הפרחים ונטעי שעשועים,
שמה נוכל להתעדן בריח השדה והצמחים, ושם אתן דודי לך לשגית באהבתי: (יב) בכפרים,
תרגום העיר ובנותיה וכפרנהא, והם בתים חוץ לעיר לעובדי אדמה לכורמים וליוגבים: (יג) פתח
הסמדר, כשהפרח נופל והענבים נכרים, הוא פתוח הסמדר (מרש"י), ודקדוק המלה קשה, כי על
מרוב שורש פתח בבנין הכבד הוא יוצא וכאן ע"כ פרושו כאלו הוא עומד. ואיזה מהמדקדקים אמרו
שבא חירק תחת שורק והראוי פֻּתַּח וכן מלינו לדעתם דוגמתו וַיִּישֶׂם בארון תחת וַיּוּשַׂם: דודי
בפתח הדלית והטעם ידידותי ואהבתי: (יד) הדודאים, כבר מבואר בספר נתיבות השלום להרמב"ן ז"ל
(בראשית ל') טעם ובאור השם הזה, כי רבו כמו רבב עליו ברושים שונים, ומהם אמרו שהוא שורש

מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃
ח (א) מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ
בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבֻזוּ לִי׃
(ב) אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי
אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃ (ג) שְׂמֹאלוֹ
תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ (ד) הִשְׁבַּעְתִּי
אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ
אֶת־הָאַהֲבָה עַד־שֶׁתֶּחְפָּץ׃ (ה) מִי זֹאת עֹלָה

פֿערניגע, פֿיר דיך, מיין ליבער! אויפֿבעהאלטען.״
ח (א) ווער גיבט דיך מיר, צום ברו־דער מיר? דער מיינער מוטטער ברוסט געזאָגען, איך פֿענדע דרויסען דיך, אינד קיסטע דיך, אונד ניאמאנד דירפֿטע עס האָהנען. (ב) איך פֿיהר־טע דיך, איך ברעכטע דיך, אין מיינער מוט־טער הויז, דא זאָללטעסט דוא מיך לעהרען. איך, טרענקטע דיך מיט וואָהל געווירצטעם ווינע, מיט זיסעם מאָסט פֿאָן מיינען גראנאטען. — (ג) אונטער מיינעם הויפטע זיינע לינקע, זיינע רעכטע, אומפֿאסט מיך. (ד) אייך בעשוואָרע איך טאָכטער ירושלים׳ס! וואס וועקט איהר זיא, וואס רעגט איהר אויף דיא ליבע, בעפֿאָר עס איהר געפֿעללט? (ה) ווער איזט זיא, דיא דאָרט

רש״י

דודאי תאנים ונאמר הדוד האחד תאנים טובות וגו׳ והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה [ירמי׳ כ״ד] אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתי בלבי. ד״א צפנתי להראות לך שקיימתים:

ח (א) מי יתנך כאח לי. שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאים מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזור אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח. נסכים: מעסים. יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי: (ד) השבעתי אתכם. עכשו כנסת ישראל מסבבת בגולה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת׳ דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת.

באור

עשב אשר יועיל להריון או לעורר התאוה והחשק, גם אמרו ש״ין פריחתם בעת הזמיר והוא זמן האהבה, וזה טעם שם דודאים בתוספות אל״ף מלשון דודי שזוכר עתה, ולכן העתיק גם חכם אחד השם הזה בל״א (דיא בלומען דער ליבע): ועל פתחינו, פתח אהלינו בכפרים: צפנתי, אספתי כל מגדים, הן משנה זו והן משנה שעברה ואלפנה, למען אתם לך עתה:

ח (א) מי יתנך, מרוב חשקה ותשוקתה עליו, לא תלאה מנוח בישיבת כפרים לבד, כי גם שם צריכה להסתיר אהבתה לפני הרואים, ולכן הוסיפה לדבר מי יתן שתהיה לי לאח, ואז אוכל להתנהג בגלוי ולא בסתר, ואראה לעין כל אהבתי אליך, כי אז לא יבוזו לי, כי מי יבוז לאהבת אחות? כל הפעלים מן אמצאך עד אשקך הם׳ מבנין התנאי (קאָניונקטיף) וכן מתורגם בל״א (איך פֿענדע וגו׳): (ב) תלמדני, לדעת הרמב״ע התי״ו מוסב על האם הנזכרת היא תלמד אותי איך אשקך מיין וכו׳ ולדעת קצת מוסב על האהוב והתי״ו סי׳ לנוכח. ופירושו אתה תלמד אותי דרכי האהבה: מיין הרקח, תואר ליין שעורב מיין הרקוח (מדברי רד״ק) או שטעמו מיין יין הרקח: מעסים, המשק׳ המתוק היוצא מן הפרי ע״י סחיטה׳ וכתישה (מרד״ק), והיו״ד מן רמוני כנוי המדברת, וכן מתורגם אשכנזית: (ג) שמאלו, טעם המשך כי אחר תענוג השתיה יתרבה תענוג האהבה ואז יתן דודיו לו, וכאשר ראתה אותם במצב הזה אמרה השבעתי מטעם שכתבנו למעלה. אמנם בעבור שנוי הלשון מתיבת אל לתיבת מה אמר חד מן חבריא שהיא כמזהרת רעותיה, למה תעוררו את האהבה בדברים אחרים טרם שתחפץ, וכמו הדרך שזכרה היא עתה. פה נשלם סדר הד׳ מהשירים, ומכאן ולהלן שירים קטנים אספם המאסף יחד וסדרם פה בסוף הספר: (ה) מי זאת, התחלת השיר הם דברי המשורר הרואה אותם מרחוק מתחברת ומשענת על דודה, מטלת זרועו על צוארו כדרך האהובים, וזה טעם מתרפקת, ומכאן ואילך יספר דברי האהובה אשר תדבר אליו מרוב אהבתה וחשקה לו, ובעבור זאת נבדל המאמר תחת התפוח וגו׳ ממה שלפניו בציון המבדיל החלק מן הכלל: תחת התפוח וגו׳, מאמר אהובה אל דודה, וטעם השיר הזה נראה שהיא מזכרת לפניו ימים

מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ
עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה
יְלָדַתְךָ׃ (ו) שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם
עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל
קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ (ז) מַיִם
רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת

מלה חדא

אויפשטייגט אויס דער וויסטע הער, געלעהנט אויף איהרען פריינד?

* * *

אונטערם אפפעלבוימע, וועקטע איך דיך, וואָ דיינע מוטטער דיך געבאר, דיך געבאר דיינע ערצייגערין. (ו) אה! זעטצע מיך, וויא איין זיגעל אויף דיין הערץ! וויא איין זיגעל אויף דיינען ארם! שטארק איזט דיא ליבע, וויא דער טאָד; איהר אייפער, וויא דיא העללע פעסט; איהרע גלוט, דער בליטצע גלוט, פלאממע דעם העררן. (ז) שטארקע פלוטהען לאָשען ניכט דיא ליבע, שטראָמע פיהרען זיא ניכט פאָרט; אונד געבע

רש"י

הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת שנתעלת' מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ודבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי רפקתא חבורה: תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה חבת דודה. תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני הנעשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב [איוב ל"ג] מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך אמך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהייתה לך לאם. חבלתך לשון חבלי יולדה [הושע י"ג]: הבלתך, באו לה חבלים ממך כמו בני יצאוני [ירמיה י'] יצאו ממני: (ו) שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה: כי עזה כמות אהבה. האהבה שאהבתך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגה עליך: קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ונתגרו בי האומות בשבילך, קנא' בכל מקום אנפורט"מנט בלע"ז: Emtportement, (דיא ערהייפערונג), לשון אחיזת הלב לנקום נקם: איש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הנא' מנח שלהבת של גהינם. טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. על שכינה בלשון

באור

תקדם עת נתחדשה האהבה ביניהם והנה נתחדשה כדרך האוהבים אשר ימלאו נועם לנפשם בדברם מן אהבתם ומזכירים כל דבר קטן אשר אירע להם בה, ואח"כ הוסיפה לדבר, אך זאת אבקש ממך אל נא תשכחני ותעזבני רק שמני תמיד נגדך, כי אהבתי אליך גדולה מאוד, ואל יפתה בסתר לבך לאחרת כי אז הקנאה קשה כשאול, שלא תשקט ולא תנוח עד אלליס הפילה, זה טעם הכלל וטעם הפרט כמו שנאמר: עוררתיך, עוררתי השגחתך ואהבתך אלי. אולי ראה אותה בראשונה כשהיה שוכב תחת עץ תפוח אשר עמד סמוך לבית אמו, ושם החלה האהבה, שמה, עוררתיך במקום אשר חבלתך אמך: חבלתך, הטעם על תחלת ההריון באשה דכתיב הנה יחבל והרה וילד, או שהכונה על הלידה מטעם חבלי יולדה (מדברי רשב"ע): (ו) שימני, שעורו שימני על לבך שיהיה חזקה ועלומה כחותם על אגרת שלא יזח זכרי ולא ינוד משם, וכן שימני על זרועך שלא תעזבני בפועל בעבור אחרת, וזה אשר תוכל להבטיחני אם אהבתך אלי היא תמימה וישרה, כי האהבה האמתית היא: עזה כמות, כמות הזה אשר לא ינוצח מכל, כי מי האיש אשר חי לעולם, כן האהבה האמתית לא תנוצח משום דבר, רק היא תנצחת כל המניעות, (וזה טעם שורש עזה כפי שבאר הרב השלם מוה' הירץ וויזל נר"ו בספרו בן נעול). וטעם אחר שלא תעזבני כי: קשה כשאול קנאה, נראה הדמיון הזה על פי מה שנאמר (משלי ל') שלש הנה לא תשבענה שאול וגו', ושעורו כשאול אשר לא תשבע כן הקנאה מהאשה על צרתה לא תשבע מהנקם, או שהמשל מטעם כל באיה לא ישובון, וכמוהו רוח הקנאה כשכבר עבר על אחד מהאוהבים לא יבטל עוד עד כי מרה תהיה באחרונה: רשפיה, גחליה. איני יודע אם רשפי האהבה או רשפי הקנאה, כיון שהוא אומר מים רבים וגו', יש למדנו שהטעם על האהבה: שלהבת יה, כבר העירו המפרשים שכל דבר שרוצה להפליג סומך אותו אל יה או אלהים, ולדעת הר"את הטעם על אש הברקים היורדים מן השמים, והענין כמו שכתב הרד"ק בשורש שלהב שהוא להב כי תרגום ופני להבים אפי שלהובין, ואם היא מלה אחת ענינה כשתי מלות. וכן מאפליה: (ז) מים רבים וגו', הוסיף לשיר מתוקף האהבה וגבורתה, שאי אפשר לאנוס אותה ולכפותה בשום

ישטפוה אם־יתן איש את־כל־הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו: (ח) אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה־נעשה לאחותנו ביום שידבר־בה: (ט) אם־חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם־דלת היא נצור עליה לוח ארז: (י) אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת

איינער אללעס גוט אין זיינעם הויזע, אום דיא ליבע, זיא פערשמע- העז, פעראכטען איהן. (ח) אונזערע שוועסטער איזט נאך קליין, איהר בוזען נאך ניכט רייף, וואס טהון וויר אונזערער שוועסטער ווען יעמאנד אום זיא ווירבט? (ט) איזט זיא איינע מויער, זא בויען וויר אויף איהר זילבערנען פאללאסט; איזט זיא איינע פפארטע זא מאכען וויר זיא פעסט, מיט באללענצעדערנהאלץ. — (י) איינע מויער בין איך נון, אונד מיינע בריסטע טהירמע; יעטצט בין איך אין זיינען אויגען אלס העטטע איך פרידע גע-

רש"י

רשפים כופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. האומות: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. ע"י חוזק ואימה ואף ע"י פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה עתה: (ח) אחות לנו. תחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנ' את עצמה מכל האומות כענין שנא' לא מרובכם ונומר [בפ' ואתחנן] שהם מקטינים עצמם. אחות. לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים שדים נכונו [יחזקאל ט"ז] בהגיע את הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה. כשהאומו' מתלחשי' עליה להכחידה כענין שנאמר לכו ונכחידם מגוי [תהלים פ"ג]: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה ובדיאתה להיות כנגדם כחומת נחושת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבת על צירה ובהקיש עליה נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נציר עליה לוח ארז. נסים בדלתיה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן וכנסת ישראל אומרת: (י) אני חומה. חזקה באהבת דודי: ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה המצאת שלימה

באור

אופן, הן נבעלה מן לעוררה, כי אם פעם אחת בתחילה לבעור בלב איש מים רבים לא יוכלו לכבותה. אבל להיפך אם שלא באה מאליה אי אפשר להכניסה בלב מי על כרחה, ואם גם יתן איש את כל הון ביתו בעבור האהבה לא תבוא בגורלו כי אם בוז יבוזו לו ב"ל זה, הם שרלה לעורר האהבה:
(ח) אחות וגו', שיר מספר דבור בין איש ואחיו על אחותם ותשובתם אליהם, האח האחד אומר אל השני הנה נא לנו עתה אחות קטנה אבל אם תגדל מה נעשה ביום שידובר בה להנשא? ויען האח השני:
(ט) אם חומה היא, אם נראה שהיא שמרה את עצמה, וראוי לסמוך עליה כעל חומה בצורה, אז נבנה עליה. כלומר נשים על החומה ארמון של כסף להיות לה לכבוד ולתפארת, דהיינו שיסתדלו להשיאה אל בעל יקר ונכבד, אבל אם היא פרוצה ולא שמרה בתוליה והיא כדלת שכבר נפתחה, נשיאנה במצור ובסגר עליה, או פירושו נשיאנה לבעל אשר ישים עינו עליה וירדנה בפרך, ועל זה תשיבה:
(י) אני חומה, ושמרתי בתולותי, אע"פ ששדי כמגדלות כלומר שכבר גדלו ונכונו, אולי תשובתם זאת אחר שגדלה כבר, ויש תמהון על גודל השדים כמגדלות, ואמר רמב"ע שהוא נכון משאת המשל כי המגדלות נגד החומה כהשדים נגד הגוף, ואחד מן חבריא אמר שהוא כטעם כמגדלות מרקחים דלעיל: אז, זהו שמדברת הנערה בינה לבין עצמה או כמספרת לרעותיה, אז בדברי זה הדבר הייתי בעיני כל אחד מאחי: כמוצאת שלום, ולא נחרו בי עוד כבתחלה (מרמב"ע). והיותר נכון כמו שאמר רש"י ז"ל ככלה הנמצאת שלמה ומוצאת שלום בבית בעלה ע"כ. כלומר שהאמינו לדברי והייתי בעיניהם כאלו כבר נשאתי לאיש ונמצאת שלמה וגו', וכן תרגום הרב. ואחד מן חבריא אמר לפי שהאחים שנים וטעם עיניו לשון יחיד יהיה מוסב על הבעל, ופעל הייתי מבנין התפעל כלומר אלו הייתי נשאת לאיש, אז כבר הייתי בעיניו כמוצאת שלום, והוא א"כ חלק מתשובתה אל האחים: (יא) כרם היה לשלמה, יש מפרשים השיר הזה. כחלק מהשיר הקודם, ודבריו המה דברי הנערה על פי משל, להראות כי טוב

שָׁלוֹם׃ (יא) כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן
נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף
כָּסֶף׃ (יב) כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה
וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ (יג) הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים
חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ (יד) בְּרַח
דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל
הָרֵי בְשָׂמִים׃

פֿונדען. (יא) איין וויינבערג וואר דעם שלמה, צו בעל המון, ער גאב דען וויינבערג היטערן אויז, דאס יעדער טויזענד זילבערלינגע איהם פֿיר דיא פֿריכטע ברינגע. — (יב) מיין רעבענהיגעל ליגע פֿאָר מיר, דיין זינד, אָ שלמה! דיא טויזענדע, צווייא הונדערט בלייבען נאָך פֿיר דיא היטער זיינער פֿרוכט. (יג) דיא דוא וואָהנסט אין דען גערטען, לאס מיך האָרען דיינע שטיממע! דיא געשפילען האָרכען דאראויף. (יד) "פֿלייך מיין געליבטער! גלייך איינעם רעהע, איינעם יונגען הירשכען גלייך אויף ווירצגעבירגען. —"

רש"י

ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל [ישעיה ה']: בבעל המון. בירושלים שהיא רבת עם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו בעל גד בבקעת הלבנון [יהושע י"א]: נתן את הכרם לנוטרים. מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום. במדרש שיר השירים מצאתי מקרא סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות: איש יביא בפריו. כל מה שיוכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אע"פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור לך: ומאתים לנוטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתון להם לראשיהם חכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב [ישעי' ס'], לנוטרים את פריו. אלו ת"ח ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור [שם כ"ג]. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חבריך בני האלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואח"כ יקדישו הם שנאמר ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל [איוב ל"ח] ואח"כ ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך: על הרי בשמים. הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

באור

יותר לנקבה אם היא בעלמה תשמור כבודה, מכל השומרים זולתה, כי אף אם תסתר במסתרים גם שם אם תרצה לא תשקוט ולא תנוח עד כי השליתה את אשר יזמה לעשות, כמאמר חז"ל אין אפוטרופס לעריות, והביאה ראיה לדברים בדרך משל, ראו כרם היה לשלמה ונתנו לאיזה שומרים וצוה שיביאו לו כל אחד אלף כסף בעבור פרי הגפן שימכרו, הנה כרמי שלי לא אתן ביד אחרים, כי אם יהיה מונח לפני ואנכי אטור אותי לבדי, כי אם גם האלף לך שלמה, בכל זה רמון הנוטרים, כי שמה לקחו עוד כל אחד מאתים בפני עצמו, ולכן אין טוב כי אם שאשמור את עצמי, ולא יוכל איש לרמתני. אבל לדעת אחרים השיר הזה הוא שיר חדש בפני עצמו, ואמרו שטעמו סתום, או שאולי הוא חלק משיר אחר שנחסר השאר ממנו, והבוחר יבחר: בבעל המון. שם מקום שם כרמים רבים (רחב"ע). וכפי מפות הארץ אשר בידינו נמצא עוד מקום אחד חרבות עליהן בשם (האמאא) קרוב להרי הלבנון בממשלת אלעפפא; (יג) היושבת בגנים, גם על השיר הקטן הזה אמרו שהוא חלק משיר גדול הנאבד עתה, והנראה מהכתובים הנשארים היא, שקלס את אהובתו נגד חבריו על קולה כי ערב, והם באים אתו עד אהלה לשמוע קולה, והוא מבקש מאתה וקורא לה דרך החלון או דרך הפתח שתשמיע את קולה ושחבריו מקשיבים לזה, אבל היא מצניעותה לא רצתה לשיר נגד להקת נערים, ואמרה עליו עתה ברח לך דודי מאתי ואם החבריה יסורו מאתך, אזי שוב אלי ואעשה לך כרצונך. ואפשר שנחסר כאן מאמר עד סיפור היום כדלעיל (פרשה ג'). וטעם סימן סתימות הכונה להרמ"ת, לפי שעדיין לא נגמר השיר, וכמו שזכרנו:

חזק

סכום פסוקי דשיר השירים מאה ושבעה עשר. וסימנו וחכך כיין הטוב הולך לדודי. ופרקיו שמנה.
והרמז נגילה ונשמחה בו. וחציו נרד וכרכום.

לוח ההפטרת

למחר חדש בשמואל א׳ סי׳ כ׳ פ׳ מ״ג. העתקה אשכנזית ופי׳ רש״י, תמצא אצל ספר במדבר.

לשבת ור״ח בישעיה סי׳ ס״ו עד סוף הס׳. העתקה אשכנזית ופי׳ רש״י, ג״כ שם.

לשבת פ׳ זכור בשמואל א׳ סי׳ ט״ו עד פ׳ ל״ה.

לשבת פ׳ פרה ביחזקאל סי׳ ל״ו פ׳ ט״ז עד סוף הסי׳.

לשבת פ׳ החדש ביחזקאל סי׳ מ״ה פ׳ ט״ז עד סי׳ מ״ו פ׳ י״ט.

לפ׳ ויקרא בישעיה סי׳ מ״ג פ׳ כ״א עד סי׳ מ״ד פ׳ כ״ד. העתקה אשכנזית ובאור, מאת ש״ד״ל.

לפ׳ צו בירמיה סי׳ ז׳ פ׳ כ״א עד סי׳ ח׳ פ׳ ד׳ ומסיימין עם שני הפסוקים כ״ב וכ״ג מסי׳ ט׳. העתקה אשכנזית ובאור, ג״כ מהנ״ל.

לפ׳ שמיני בשמואל ב׳ סי׳ ו׳ עד סי׳ ז׳ פ׳ י״ה. העתקה אשכנזית ובאור, כאשר היה מקודם בחומשים הנדפסים עד עתה.

לפ׳ תזריע במלכים ב׳ סי׳ ד׳ פ׳ מ״ב עד סי׳ ח׳ פ׳ כ׳. העתקה אשכנזית ובאור, ג״כ כמקודם

לפ׳ מצורע במלכים ב׳ סי׳ ז׳ פ׳ ג׳ עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, ג״כ כמקודם.

לפ׳ אחרי ביחזקאל סי׳ כ״ב פ׳ א׳ עד פ׳ י״ז. העתקה אשכנזית מאת ש״ד״ל, ובאור מאת משה הלוי עהרענרייך נ״י.

לפ׳ קדושים כמנהג ספרדים וליש מנהגי ספרדי היא הפטרת **אחרי**. ביחזקאל סי׳ כ׳ פ׳ ב׳ עד פ׳ כ״א. העתקה אשכנזית ובאור, מאת משה הלוי עהרענרייך נ״י.

לפ׳ קדושים כפי מנהג האשכנזים, בתרי עשר עמוס סי׳ ט׳ פ׳ ז׳ עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, מאת י״ש״ריגייו.

לפ׳ אמור ביחזקאל סי׳ מ״ד פ׳ ט״ו עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, כאשר היה מקודם

לפ׳ בהר בירמיה סי׳ ל״ב פ׳ ו׳ עד פ׳ כ״ה. העתקה אשכנזית מאת ש״ד״ל, ובאור מאת משה הלוי עהרענרייך.

לפ׳ בחקתי בירמיה סי׳ ט״ז פ׳ י״ט עד סי׳ י״ז פ׳ ט״ו. העתקה אשכנזית ובאור, מהנ״ל.

לשבת הגדול בתרי עשר מלאכי סי׳ ג׳ פ׳ ד׳ עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, כמקודם.

מודעה

בספר הדברים אצל הפטרת וילך נרשמים שמות כבוד המעתיקים והמבארים בטעות. אבל כך הוא הנכון: שובה ישראל עד מי אל כמוך, נעתק ללש״א ומבואר מאת משה הלוי עהרענרייך, והפסוקים מי אל כמוך, עד סוף, העתקה ובאור כמקודם.

מזמורי תהלים שנוהגים לומר בכל שבת מעין הפרשיות:

ויקרא. אל אלהים ה׳ סי׳ נ׳. **צו.** הודו לה׳ סי׳ ק״ז. **שמיני.** הודו לה׳ סי׳ ק״ה.

תזריע. מי ימלל סי׳ ק״ו. **מצורע.** הודו לה׳ סי׳ קי״ז.

אחרי קדושים אמור בהר בחקתי

כל אלפא ביתא נחלק לשבתות שבין פסח לשבועות:

המשתדל
לספר ויקרא

ויקרא

א (א) **ויקרא אל משה**, לענין האל"ף הזעירה עיין מה שכתבתי על קצתי בחיי (בראשית כ"ז מ"ו): (ב) **מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם**, כל זה מאמר מוסגר, ואדם כי יקריב דבק למטה אם עולה קרבנו וכו'. וכאן ראיתי לחוות דעתי בקצרה על ענייני הקרבנות. הקרבנות לא היתה תחלתם בצווי אלהי, אלא ברצון אנושי, כי התנדבו בני אדם לתת תודה לאל על חסדיו עמהם, או להביא לפניו מנחה לשכך חמתו, ולרצותו למען ימלא שאלותם. כי לא יתכן לאדם להתנהג עם אלהיו כי אם על דרך שהוא מתנהג עם מלך בשר ודם, והנה בבואם להביא מנחה לאלהים לא מצאו מתנה אלא שישרפוה באש, כי בשרפתה היו מוציאים אותה מרשותם ומרשות שאר בני אדם, ומרשות הבהמות והחיות והעופות, וגם בהיותה נשרפת ועשנה עולה למרום, היה נראה להם כאלו עלה אל האלהים. והדבר הנשרף לכבוד האל קראו לו **קֹדֶשׁ**, מן **יְקוֹד אֵשׁ**, ואחר כך הושאל לשון קדושה לעניינים אחרים:

התורה האלהית אשר אין מגמתה ללמד את העם חכמה ודעת, אלא להדריכם במעגלי צדק, לא ביטלה מנהג הקרבנות, לא שלא היה זה בכחה, אלא מפני שאין המנהג הזה רע מצד עצמו, ולא מזיק לבני אדם ולתקון מדותם, אבל הוא מועיל להם. שאם היתה התורה מודיעה את העם שאין חפץ לה' בעולות וזבחים, מחר יאמרו מה חפץ לה' כי נצדק ומה בצע כי נתם דרכינו? ולהיות אחד מיסודות התורה, האמונה שהאל משגיח על מעשי בני אדם, ואוהב עושי הטוב ושונא את הרעים, היה מן ההכרח שלא יצוייר האל בתכלית הרוממות כפי מדרגתו האמיתית, אלא כביכול תושפל מעלתו מעט, ויצוייר במחשבת בני אדם כמלך גדול המעיין אל כל מעשיהם ושומע צעקתם, ומקבל מנחותם. וההכרח הזה לא היה בדור ההוא בלבד, אבל הוא בכל דור ודור בשוה. ואם במקום הקרבנות היה האל מצוה על התפלה והזמירות וקריאת התורה והשמעת דברי מוסר, ולא היה מצוה על הקרבנות, לא היתה גדולת האל ויראתו נרשמת בלב ההמון, כי היה נראה להם שאלהי העמים שעובדיהם מקריבים לפניהם כמה זבחים, הם גדולים ונכבדים מאלהינו שאין עבודתו אלא בדברים בעלמא. כי כן היא מדת ההמון בכל דור ודור, ולא המון העם בלבד, אלא רוב בני אדם כך היא מדתם, איזהו מכובד אצלם? המכבד את עצמו, ומגדיל מעלתו; ואמנם מי שהוא מעביר על מדותיו ואינו מבקש גדולה לעצמו אינגו חשוב בעיניהם. ואלהי האמת אף על פי שאינו צריך לכבוד בשר ודם, הנה לתועלתנו ולטובתנו הוצרך להביא יראתו בלבנו לבלתי נחטא; ואחר שבימים ההם לא היה אפשר שתבא יראתו בלב העם בזולת קרבנות, צוה עליהם. והנה פרי הקרבנות שהיה הצבור מקריב במקדש היה זה, שהיה מתרשם בלב ההמון כי אלוה ומלך גדול שוכן בקרבם, ושהם אביונים אליו, וצוה להם עבודות הרצויות לפניו, ושהם בעשותם העבודות ההן במצותו, הם מתרצים אליו יום יום, וממשיכים עליהם תמיד אהבתו:

ורצתה התורה שלא יהיה כל אחד בונה במה לעצמו, אך כל העדה יקריבו את קרבניהם במקום מיוחד אשר יבחר בו ה'; ולא היה זה חלילה כדי למעט מעשה הקרבנות (כדעת הרמב"ם במורה חלק

ב' ס' ל"ב), אך היה לטובת האומה והצלחתה, ולתקון המדות, ולשמירת הרעליגיאן, כי בהיות לכל העם מקדש אחד, יתקבצו כלם למקום אחד, ויתקשרו לבותם בקשר האחוה, ויהיו תמיד לאגודה אחת, ולא יהיה כל שבט וכל משפחה לעם בפני עצמו. ואם היה כל אחד בונה במה לעצמו, היה מספיק לכל אחד שיהיה אל מרוצה לו ומקבל זבחיו, ולא היה לבו דואג כלל לשאר בני אומתו, תחת שרצון התורה הוא שיהיה הגבול כולו לאומה, וכל ישראל ערבים זה לזה. גם היה אפשר שתתקלקל העבודה אצל משפחה או שבט, וימירו את חקותיה, ומעט מעט ילכו בחקות הגוים, ויקבעו להם מנהגים נתעבים לפניו ית', וגם את בניהם ואת בנותיהם יזבחו; ובהיות העבודה רק במקום אחד, הקלקול יותר רחוק, כי תצטרך לזה הסכמת האומה כלה (ועיין מה שכתבתי במדבר ט"ו ט"ו):

והנה הקרבנות הנזכר הם כדי שיהיה לישראל משכן ומקדש לעבודת האל, כדי שיתרשם בלבם כי ה' בקרבם, והוא מלכם ומנהיגם, המשגיח על מעשיהם והגומל אותם כדרכם וכעלילותם, ולא יתרשם זה בלב ההמון בלי ענין מוחש שירמוז אליו. לפיכך הוצרך שיהיה המקדש כתבנית היכל מלך, והוצרך שיהיה בו שלחן ומנורה, ועל השלחן מערכת לחם, והכלים השייכים לשלחן, קערותיו וכפותיו. ואחר שהיה המנהג להקריב לאלהים מנחה מן הדברים הנאכלים, היה מן הראוי שנביא לפני מלכנו מיני אכילה ושתיה, והנה הזבחים כנגד האכילה, והנסכים כנגד השתיה. והוצרך שיהיו למלך משרתים העובדים בביתו ועומדים לפניו, והם הכהנים, ואחד מהם רואה פני המלך היושב ראשונה במלכות, והוא הכהן הגדול. והוצרך שיהיו המקדש וכליו והכהנים ובגדיהם מפוארים בהוד והדר לכבוד ולתפארת, למען תתרשם בלב העם גדולת המלך השוכן בבית, ותהיה יראתו על פניהם לבלתי יחטאו. ואם בתחלה כשהיה כל אחד בונה במה לעצמו, היתה העבודה מסורה לכל אדם או לבכורות, עכשו שאין מקריבים רק במקום אחד, הוצרך שתהיה העבודה ביד משפחה אחת המסורת בשם האומה כלה. והמשפחה הזאת המקודשת לעבודת האל ראוי שתהיה פנויה משאר מלאכות ועבודות; ולהיות עבודתה בבית ה' בשם האומה כלה ראוי שתהיה פרנסתה מזומנת לה מאת העם. ואמנם לא היה ראוי שיהיה כל כהן וכל לוי מקבל פרנסה קבועה, והיה כצדיק כרשע; אבל הניחה התורה ברשות כל איש ואיש מישראל לתת מתנותיו לכל כהן ולכל לוי שירצה, ומתוך כך ישתדלו הכהנים והלוים להיות מרוצים לקהל בכשרון דרכיהם וביושר מעלליהם:

ואמנם קרבנות היחיד כלם לתועלת היחיד, בכל העתים אשר יעבור עליו. אם תבואהו טובה, יתן תודה לה' ויקריב קרבנו, ובזה יתרשם בלבו כי מאת ה' היתה לו הטובה, ויבטח בו ויתקן מעשיו, כדי להמשיך עליו תמיד אהבתו וחמלתו. אם יהיה בצרה יתפלל לאל וידור נדר שאם יחלצהו יקריב לפניו קרבן, וכאשר רוח והצלה יעמוד לו ישלם נדרו, ויתרשם בלבו כי ה' הצילו. ואם יחטא בשגגה יביא קרבן, ויתרשם בלבו כי אלהיו סלח לו והוא רצוי לפניו כבתחלה. ואם לא היתה כפרה לשוגג, היה החוטא אומר בלבו מי יצילני מיד האל הקשה הזה? כי הנה עתה בבלי דעת חטאתי, וחרה אפו בי וישליכני מלפניו, ואין לי תקוה להשיב חמתו; אם כן למה אשתמר עוד מחטוא מזיד ושלאה? ואמנם החוטא בזדון לא היה מביא קרבן, כדי שלא יתרשם בלבו כמחשבת הגוים הקדמונים, שהאל לוקח שוחד מן החוטאים וסולח להם פשעיהם:

ועוד תועלת אחרת היתה בקרבנות היחיד, והוא כי מלבד החלק המגיע מהם לכהנים, הנה גם מה שנשאר לבעלים היו הבעלים מוכרחים לאכלו בחברה עם זולתם, כי לא היו רשאים להשאיר ממנו עד המחרת או עד היום השלישי, ואף לא למלות בשר הזבח ולהביאו לביתם חוץ לירושלם ולאכלו עם בני ביתם; והנה המשלם נדרו לה' על חסד אשר עשה לו היה מוכרח לשמח עמו גם אחרים, ועל ידי זה היה מתקשר בקשר האהבה עם אנשים אשר לא ידע מתמול שלשום, או לפחות היה מהנה מסעודתו העניים והאביונים, ועיין למטה י"ט ה': (ד) **ונרצה לו לכפר עליו**, אין קרבן מכפר על עון, אלא על שגגה או קרוב לשגגה, והעולה (אשר בה הכתוב הזה מדבר) איננה על חטא מיוחד, אך היא **בְּמַתָּנָה** שאדם מביא לאדוניו להתרצות לפניו, לכפר עליו, כלומר למען יכסה על מומיו שהאדם עצמו אינו יודע בהם, או לבקש ממנו חסד, והוא ירא שמא יגרום החטא הבלתי ידוע, למנוע שאלתו: (ט) **וקרבו וכרעיו ירחץ במים**, להסיר לכלוכם לכבוד גבוה (דון יצחק): (יב) **ונתח אותו לנתחיו ואת ראשו ואת פדרו**, לא היה מנתח הראש ולא החלבים, אבל היה כורת הראש (כי בשחיטה אין הראש מתפרד מן הגוף) והיה עושה ממנו נתח אחד, והיה חותך החלבים בסכין והיה עושה מהם נתח אחד,

לפיכך כריתת הראש וחתיכת החלבים נכללת בפעל וְנִתַּח: (טו) **ונמצה דמו על קיר המזבח**, לפי שדם העוף הוא מועט, ואין בו די לקבלו בכלי ולזרקו על המזבח סביב, לכך צוה ונמצה דמו על קיר המזבח; וגם בחטאת העוף שנאמר (ה' ט') והזה מדם החטאת, לא היה מקובל בכלי, ומזה הטעם לא היתה המליקה אלא בראש המזבח, כדי שלא יאבד מהדם כלל (דון יצחק). **ונמצה דמו**, קודם שיקטיר, ואף על פי כן אין צורך לפרש וכבר נאמר, אלא תחלה הזכיר ההקטרה, שהיא העקר, ואח"כ חזר להזהיר שבשעת המליקה ימצה הדם על קיר המזבח: (טז) **את מראתו**, יתכן ששרשו **מרא**, חסר ממנו מְרִיא, שהוא שם לבהמה מפוטמת, וכן הזפק הוא המקום שמכניסין שם המאכל:

ב (ב) **את אזכרתה**, שרש **זכר** תחלה הנחתו על הריח (זכרו כיין לבנון, וכן יזכר כל מנחותיך, ענינו יריח), ואח"כ הושאל על הזכרון, כי זכירת מה שאיננו עוד לפנינו הוא דומה להרגשת הריח שנשארת אחרי עבור הדבר מנגד פנינו. ורמבמ"ן כתב בהפך, כי הריח נקרא זֵכֶר מפני שהוא דומה לזכרון השומר רשמי הדברים אחר העלמם מן החושים; והוא לא זכר כי כל המלות המורות על פעולות הנפש ועל כל מה שאינו מורגש בחוש, כלן מלות מושאלות, והונחו מתחלתן על ענינים מורגשים, והמלה המורה על הריח קדמה בהכרח למלה המורה על הזכרון:

ד (ב) **כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' ועשה מאחת מהנה**, המית"ין האלה נ"ל ענינן כמו בֶּגֶד (כי תחטא בשגגה נגד מצות ה' ועשה נגד אחת מהנה), ודוגמתן וחטאה בשגגה מקדשי ה', ואת אשר חטא מן הקדש ישלם, ולא רשעתי מאלהי, וקרוב לזה והייתם נקיים מה' ומישראל: (ג) **לחטאת**, הקרבן הבא על חטא נקרא **אשם**, אבל הוא נקרא **חטאת** כשמזין מדמו על קרנות המזבח, כי ההזאה נקראת חטוי, כמו תחטאני באזוב. וכן אנקלוס (למטה ו' י"ט) תרגם הכהן המחטא אותה, כהנא דמכפר בדמה, הזכיר הדם שבו היו ההזאות. ורק בקרבן עו"י ויורד כשהעני מביא עשירית האיפה סלת לחטאת, אין שם חטוי כי אין שם דם, ומכל מקום נקראת חטאת מפני שהיא באה תמורת הכבשה או בני היונה: (יג) **ואם כל עדת ישראל ישגו**, כמשמעו, כל הקהל; וזה אמנם לא יהיה רק בשגגת המנהיגים והשופטים, אבל הכתוב לא הזכיר הסנהדרין, ולא הזכיר כלל הוראת בית דין, כי כוונת התורה על שגגת הקהל, יהיה זה בכל דרך שיהיה, אם שתהיה השגגה מפני הוראת בית דין, או הוראת הכהן הגדול, או גזרת המלך, או שתהיה בלא כהן ובלא תורה:

ה (א) **ושמעה קול אלה**, ענינו שנשבע לשקר, ואמר ושמעה, מפני שכן היה המנהג שלא לבטא האלה והקללה בפיו, רק אחרים היו משביעים אותו, והוא עונה אמן, כמו שהיה הענין בסוטה; כי אמנם הרבה היו הקדמונים נזהרים שלא לפתוח פיהם בדבר רע, ומכאן נמשכה מליצת **אם ואם לא** בשבועות, גם מליצת כה יעשה לי אלהים, בלי שיפרשו מה יעשה, ומזה כל לשונות של כנוי כגון כי נאץ נאצת את אויבי ה' (שמואל ב' י"ב י"ד), ושונאיהם של ישראל. אבל שבועה שאין עמה אלה וקללה היה הנשבע מוציאה מפיו, ונקראת שבועת בטוי, כי היה הנשבע מבטא אותה בפיו, והיא להרע או להיטיב לעצמו. והנה המקרא הזה מדבר במי שראה וידע ויכול להעיד בשביל חברו ולהציל ממונו מיד חברו המכחש בו, והכתוב אומר שאם ישביעהו חברו למען יגיד והוא לא יגיד, ישא עונו. והנה החוטא הזה מזיד הוא, ואין כאן העלם דבר, כמו שיש בשלשה מקראות שאחר זה, ולמה נבדל המזיד הזה להיות עונו מתכפר בקרבן, ככל השגגות? אומר אני כי מי שראה ולא יגיד הוא כשוגג, כי הוא אומר בלבו: מה לי להתעבר על ריב לא לי? ומי נתן כח לפלוני זה להשביעני, ולהכריחני שאגיד מה שאין רצוני להגיד? — ובאמת כמה בני אדם ישרים ותמימים הם נמנעים מלהעיד, מיראתם להזיק לשום אדם, או מיראתם לקנות להם שנאה ואויב. לפיכך הוצרכה תורה להודיענו בפירוש אם לא יגיד ונשא עונו, ואף על פי שהודיעה התורה כי הנמנע מלהעיד הוא חוטא, עדיין חסה עליו, ועשתה אותו כשוגג. ויש עוד שנים מזידים הקרובים לשוגגים ומתכפרים בקרבן, עיין למטה פסוק כ"ה וסימן ט"ז פסוק ט"ז ול' וסימן י"ט פסוק כ': (יז) **ואם נפש כי תחטא**, לדעת הקדמונים זה אשם תלוי, שהוא המסופק ואינו יודע אם חטא אם לא חטא, אך משמעות הכתוב אינו כן, כי אמר ואם נפש כי תחטא ועשתה, וכן בפסוק שאחר זה

כתוב על שגגתו אשר שגג, הרי כי ודאי חטא ושגג. ותלמידי מוה"רר אברהם חי מייענסטער אומר כי הפרשה הקודמת (סימן ד') מדברת בשגגת מעשה (ignorantia facti), כגון שלא ידע שזה חֵלֶב ושאשה זו נדה; וכאן מדבר בהעלם האיסור (ignorantia juris). ואולי כן היה דעת ראב"ע שכתב ולא ידע אם הוא אסור: (כא) ומעלה מעל בה', הכוונה על שנשבע לשקר: (כה) ואת אשמו יביא לה', גם הקרבן הזה בא לכפר על זדון, על השבועה שנשבע לשקר; אלא שגם החוטא הזה מורה קולא לעצמו, כי יאמר בלבו: אם נשבעתי לשקר, לא עשיתי אלא בשביל הממון, ועכשו שחזרתי בתשובה בלי שום הכרח חיצוני, והחזרתי הממון גם הוספתי החומש, הנה אנכי ולא עון לי; לפיכך עשתה אותו התורה כשוגג, ונתנה לו כפרה בקרבן, כדי לפתוח פתח לבעלי תשובה:

צו

ו (ב) **צו את אהרן ואת בניו**, בתחלת הספר אמר דבר אל בני ישראל, וכאן אמר צו את אהרן ואת בניו, וכתב הרמב"ן כי שם ילוה בהבאת הקרבנות, וישראל הם המביאים אותם, וכאן אומר צו את אהרן כי ידבר במעשה הקרבנות, והכהנים הם שיעשו אותם; ותלמידי מוהר"ר יהודה אריה אוסימו מוסיף כי עקר המכוון בפרשת ויקרא הוא להגיד מעניני הקרבנות מה שנוגע לבעלים, ודרך עראי מגיד קצת מזה שנוגע לכהנים, ובפרשת צו העקר הוא להגיד מה שנוגע לכהנים, הן מה שמוטל עליהם לעשות, הן מה שהוא חק להם לקבל חלף עבודתם, גם מה שמוטל עליהם להורות כגון לכמה זמן הזבחים נאכלים ואיסור אכילתם בטומאה, ואיסור החלב והדם: **זאת תורת העולה**, היא שם הקרבן; היא העולה, הוא כינוי, והכוונה: היא היא הנשרפת על המוקד, מלשון בהעלותך את הנרות, על שם שהשלהבת עולה, וכן שרש **דלק** מן על ההרים דלקונו, ומדלג על ההרים, וכן **נסק** (ואש נסקה ביעקב, מסיקין את התנור) מן אם אסק שמים שם אתה, לשון עלייה: **היא העולה על מוקדה וכו' עד הבקר**, העקר כאן הוא לצוות על תרומת הדשן והוצאת הדשן, לכך אמר שהעולה תהיה נשרפת והולכת (כל היום וגם) כל הלילה עד הבקר, ולא אח"כ, כי בבקר ירימו את הדשן (מוה"רר יהודה אריה הנ"ל): (יד) **על מחבת**, בתואם עם תרגום כ"י על קלף שבידי נכתב קודם שנת קע"ח, על מחבת במרכא (עַל־מַחֲבַת בזמן), וכן נכון, כי לא יבאו רביע ותביר בלא משרת או מתג ביניהם: (יט) **הכהן המחטא אותה יאכלנה** (וכיוצא בזה למטה סימן ז' פסוק ז' וח' וט'), כך היה הענין מימות משה עד דוד, ואז התקינו כ"ד משמרות כהונה, וכל העובדים ביום אחד (והם הנקראים בית אב) חולקים בבשר החטאת והאשם המובאים ביום ההוא; וכדי שלא יהיה הכתוב בטל לגמרי הוצרכו חכמים לפרש הכהן המחטא אותה, הראוי לעבודה ולא מי שהיה טמא באותה שעה (עיין רש"י). ומתי יפקחו עיניהם המחזיקים באולת ואומרים שהתורה נכתבה בזמן המלכים? (כ) **ואשר יזה**, מבנין הקל, הכוונה אם יקפוץ מדמה על הבגד; ובהפעיל ענינו זרק המשקה באופן שיקפוץ ממקום למקום; ובלשון מושאל אמרו כן יזה גוים רבים (ישעיה נ"ב ט"ו), יגרום לגוים רבים שיקפצו מרוב התמהון (וזה אחד מן הפירושים שגנב ממני געזעניוס בספר Thesaurus): (כב) **כל זכר בכהנים יאכל אותה**, הכוונה (כמו שכתב גם רנה"ו למעלה פסוק י"ט) שהכהן המחטא אותה רשאי לתת מבשרה למי שירצה, ובלבד שיהיה כהן וזכר:

ז (יח) **ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי**, אם המקריב יותיר מבשר הזבח עד היום השלישי ולא ישרפנו, אבל יאכל ממנו או יאכיל לאחרים, או יניח לאחרים שיאכלו ממנו ביום השלישי, אז לא יהיה קרבנו נחשב לו, אך פגול יהיה, וכל מי שיאכל מבשרו אפילו בתוך הזמן (ביום הראשון והשני) עונו ישא. זה הוא משמעות הכתוב, אבל זו באמת חומרא גדולה, שמי שאכל מבשר הזבח בתוך הזמן ישא עונו כאלו אכל פגול, מפני שאחר כן לא נשרף הנותר יהיה כמי שאכל ממנו ביום השלישי; ועל זה תמה ר' אליעזר (זבחים כ"ט) אחר שהוא כשר יחזור ויפסל? לפיכך הוצרכו חכמים להוציא הכתוב מפשוטו, ולפרש שאין הקרבן נפסל באכילת יום שלישי, אלא אם כן בשעת הקרבתו היתה כוונת הבעלים לאכלו בשלישי, ולכך דרשו המקריב: אותו לא יחשב לו, אזהרה לבעלים שלא יחשבו בשעת הקרבה לאכול מבשרו ביום השלישי, והנפש האוכלת ממנו (אם קודם אכילה ידעה מחשבת הבעלים) עונה תשא. אחרי כמה שנים שהייתי מתמיה על רז"ל, למה (כדברי רשב"ם) עקרו הכתוב הזה מפשוטו, היום (פורים, תר"ז)

זכיתי להבין מה ראו על ככה. וכן בכל מקום שנטו רז"ל משפט הכתובים, כשאין הדבר דעת יחיד, אבל הוא דבר מוסכם בלי חולק, איננו טעות שטעו, אבל הוא תקנה שתקנו, לפי צורך הדורות, ומי כמוהם ריפורמאטור? אבל תקנותיהם היו בחכמה עמוקה, וביראת ה' ואהבת האדם, לא להנאת עצמם או לכבודם, ולא למצוא חן בעיני בשר ודם: (כד) **וחלב נבלה וחלב טרפה וגו'**, זה נאמר על דור המדבר שלא היו אוכלים בשר אלא שלמים, ולא היה להם חלב מותר בהנאה אלא חלב של נבלה וטרפה (ולפיכך אמר אח"כ בדם: בכל מושבותיכם, כלומר בין בדור הזה ובין בבואכם אל הארץ); והואיל והזכיר שהוא מותר למלאכה, הזכיר איסור אכילתו, אע"פ שלא היה צריך (וכן הוא ג"כ דעת התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, עיין במבאר). וגם המקרא הזה הוא ראיה שנכתבה התורה בדור המדבר:

שמיני

ט (א) **ויהי ביום השמיני**, למלואים ולניסן, כדעת ראב"ע, ועיין רמב"ן בשמות מ' פסוק ב' שמביא לשון ר' אליה מזרחי שמביא מלשון הספרי ראיה שכן היתה ג"כ דעת ר' עקיבא, אלא שלפי נסח הדפוס אינו כן. ועיין למטה על ואת שעיר החטאת (י' ט"ז): (ד) **כי היום ה' נראה אליכם**, הכוונה על ירידת האש מן השמים לאכול הקרבנות, כדעת רשב"ם וראב"ע, על דרך ובקר וראיתם את כבוד ה', שאין המכוון בו אלא ירידת המן. והנה מלת נראה היא בינוני המורה על עתיד קרוב, אלא שהיה משפטו **בְּרָאֶה** בסגול, כי בקמץ הוא לשון נקבה; ואולי נקדוהו כך, כדי שיובן **אש ה'**. לא האל עצמו, והאש לשון נקבה: (ה) **ויקחו את וכו' אל פני אהל מועד**, מקרא קצר, על דרך קחם נא אלי, לקחו והביאו אל פני אהל מועד:

י (א) **ויקריבו לפני ה' אש זרה**, לא היתה כוונתם להקטיר קטרת של שחר (כדעת רשב"ם וכמו שהאמנתי גם אני זה עשרים שנה, עיין בכורי העתים תקפ"ח עמוד קמ"ה). שאם כן מה מקום לשתי מחתות (ועיין במבאר עוד ראיות אחרות), אבל הקריבו קטרת שלא צוה ה', והיה חטאם מפני גאוה, כי לא הספיק להם להיות משרתים לאביהם, ככתוב וימציאו בני אהרן את הדם אליו, ובקשו להראות שגם הם כהני ה' כאהרן, והואיל משה לא צוה אותם לעשות שום עבודה פרטית, בחרו הם לעצמם עבודה יקרה, והקריבו לפני ה' אש זרה. ולא אמר קטרת זרה, כי באמת לא היתה הקטרת זרה (עיין במבאר), אבל האש היתה זרה, ואם היתה הקטרה הבאה במצות משה, היה משה מודיעם שלא יקחו אש, כי מאת ה' תבא האש, כמו שבאה לאכול העולה; אבל הם עשו מדעת עצמם, ובהיותם בלתי בטוחים שתצא אש ה' לאכול את הקטרת אשר לא צוה, הוצרכו להביא אש זרה: (ב) **ותצא אש**, אש אחרת, לא האש שאכלה העולה (כדעת רשב"ם), שאם כדבריו ותצא האש היה לו לומר, ועיין רמב"ן בפסוק הקודם: (ג) **הוא אשר דבר ה'**, אין צורך לבקש היכן דבר, כי כמהו ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה', והכוונה: דע כי כך גזרה חכמתו ית', להתקדש ולהראות קדושתו וגדולתו בהעניש את בחיריו הקרובים אליו, וזה למען כל העם ישמעו ויראו, וידינו ק"ו בעצמם (עיין רש"י); והנני מבטל מה שכתבתי על המקרא הזה בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קנ"ה: (ט) **יין ושכר אל תשת**, לא שנדב ואביהוא חטאו מפני שכרות, כי לא יאומן ששתו יין בבקר השכם ביום חנוכת הבית; אבל מפני שמתו על שהוסיפו דבר אשר לא צוה אותם ה', רצה ה' לזרז את אהרן ואת בניו שיהיו זהירים בעניני העבודה, שלא להחליף אפי' דבר קטון, והנה הוא כאלו אמר ידעתי כי מהיום והלאה לא תזידו עוד לעשות דבר מדעתכם, אך אנכי מזהיר אתכם שתזהרו גם מן השגגה, ולפיכך לא תשתו יין ושכר בבואכם אל אהל מועד, שמא תבאו לשנות שום דבר, ולא לבד תזהרו בזה במעשה העבודה, אבל גם כשתורו הוראה לאחרים בעניני קדש וחול, טמא וטהור, או בשאר חקי ה', תזהרו שלא לשתות פן תטעו בהוראה ותחטאו בה: (טז) **ואת שעיר החטאת**, משמע שלא היה שם אלא שעיר אחד (והוא הנזכר למעלה ט' ג'), אם כן לא היה ראש חדש, ויום השמיני הוא שמיני בחדש, כי באחד לחדש הוקם המשכן, וקודם יום השמיני ישבו שבעת ימים פתח אהל מועד, אם כן היה המשכן על עמדו; וגם לא היה שם שעיר הנשיא, אם כן הנשיאים התחילו להקריב קרבנותיהם אחר יום השמיני, וביום כלות משה להקים את המשכן לאו דווקא באותו היום, אלא לאחר המלואים, וכן כתוב שם חנוכת המזבח ביום המשח אותו, ואחר כן כתוב אחרי המשח אותו.

ורז"ל אמרו (עיין רש"י) שהיו שם שלשה שעירים, אבל שנים מהם אכלו אותם מפני שהיו קדשי שעה, ורק שעיר ראש חדש שרפו אותו מפני שהיה קדשי דורות; אך לפי הפשט נראה שהיה לו לפרש אזה שעיר דרש, ובאמרו סתם ואת שעיר החטאת, משמע שלא היה שם אלא שעיר אחד: (יז) **מדוע לא אכלתם.** אע"פ שאתם אוננים היה לכם לאכול החטאת כי כבר אמרתי לכם ראשיכם אל תפרעו וגו' ומפתח אהל מועד לא תצאו, כלומר שאין לכם לחוש כלל למה שאירע לכם: (יט) **הן היום הקריבו.** אני עם ארבעה בני הקרבנו את חטאתנו ואת עולתנו, לכפר בעדנו, ואף על פי כן קרו אותי כאלה, שמתו שני בני, אם כן הרי אין אנחנו היום רצוים לפני המקום, ואם כן אם אכילת החטאת היא כאשר אמרת לכפר על העדה, היתכן שנכפר אנחנו על העדה בהיותנו אנחנו נזופים למקום? ואם בכל זאת היינו אוכלים אותה והיינו מתנהגים בלבנו שעדיין הרי אנו רצויים לפניו, והרי אנו כדאי לכפר על העם, הייטב בעיני ה'? הלא יותר תבער בנו חמתו על זדון לבנו זה:

יא (ב) **זאת החיה אשר תאכלו,** איסורי אכילה אינם לשמירת הבריאות, כי הנה התורה אסרה אכילת הגמל, וידוע כי הישמעאלים אוכלים את בשרו, והוא להם מאכל טוב, ובלתי מזיק כלל. אבל איסורי אכילה הם איסורי קדושה, כדי שיהיו ישראל ממלכת כהנים וגוי קדש, כי כמו שהכהנים אצל שאר האומות היו מובדלים ומופרשים בחקים מיוחדים ובאיסורים פרטיים, כן יהיה כל אחד ואחד מישראל מובדל בחקים ותורות מן האומות העובדות אלילים, ומתוך כך תתרומם נפש כל אחד ואחד מישראל ולא ילמד ממעשה האומות, וידבק תמיד באלהי אבותיו, ובדרכיו הישרים והקדושים, ולא ימיר כבודו בגלולי הגוים ההם. הטעם הזה הוא נזכר בתורה (למטה מ"ד) באמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. אך מלבד הטעם הזה התלוי בזמנים ובמקומות (שאם היו כל אנשי העולם מאמינים באל יחיד ושומרים משפטים ישרים, לא היתה ההפרשה הזאת צריכה), הנה רבוי המצות והחקים הוא מועיל בכל מקום ובכל זמן לתקן המדות, וזה משני צדדים. האחד כי המצות האלהיות שאדם שומר הרי הן מזכירות אותו בכל שעה את האל אשר צוה המצות ההן. וזכרון האל וזכרון השגחתו וזכרון השכר והעונש, כל זה מתג ורסן העוצר ומונע התאוות מהתגבר על האדם, וקובע בלבו יראת האלהים לבלתי יחטא. והצד השני הוא כי אין תחבולה לאדם להתגבר על יצרו ולמשול ברוחו, אלא בהרגילו את עצמו לפרוש מן ההנאות ולסבול הצער והדוחק, וכטעם טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, והפילוסוף Epictetus אמר: אם ישים אדם על לבו שתי מלות אלה, בטוח הוא שלא יחטא, ויהיו כל ימיו בשלום; ואלו הן **סְבוֹל וּפְרוֹשׁ** (sastine et abstine), כלומר סבול הצער, ופרוש מן התענוג. והנה רבוי המצות והחקים מרגיל האדם למשול ברוחו ולסבול ולפרוש:

תזריע

יב (ב) **וטמאה שבעת ימים,** כאן ראיתי לחוות דעתי בקצרה על כל עניני טומאה וטהרה, ואומר כי עניני הטומאות נחלקים לשני מינים: טומאות שיש בטהרתן הבאת קרבן, וטומאות שאין בטהרתן הבאת קרבן. ונתחיל מטומאת הצרעת שהיא היותר חמורה בטומאות המין הראשון. והנה כבר חשבו רבים כי הרחקת המצורע היא מפני שהחולי ההוא מתדבק בטבע, ונראה לי שאם חששה התורה להדבקות החולי, כמה חליים אחרים יש המתדבקים, ולא התקינה התורה בהם שום תקנה, ואיך לא צותה דבר על **דְבַר הַדֶּבֶר**? ונראה לי כי שנוי מראה העור היה לפי מחשבת הקדמונים סימן בערת האל, והצרוע היה לדעתם נגוע מוכה אלהים לענש איזה עון חמור שיש בו, ולפיכך היו בדלים ממנו כמו מאדם הנזוף למקום; וכן שנוי המראה בבגד ובבית היו אצלם סימן בערת האל, וכאילו הבגד והבית המנוגעים הם שנואים למקום לסיבת איזה חטא גדול שנעשה בהם. ולהיות כל זה מסייע לאמונת ההשגחה והשכר והעונש מאת האלהים, קיימה התורה האמונה הזאת, וצותה הרחקת המצורע ושרפת הבגד ונתיצת הבית אשר בהם הנגע, והזאות וחטוי הבית, וצותה שיהיה הנרפא מן הצרעת מביא קרבן, כדי שמיד שתסור ממנו בערת האל ונזיפתו שהיתה מרחקת אותו מהתראות לפניו, יבא לבית ה' ויכנע לפניו, ויודה לו על שהזר וקירב אותו, גם יבקש ממנו שלא ישוב עוד לבעור בו ולהרחיקו מעליו; וזה טעם וכפר הכהן על המטהר לפני ה', שעל ידי הקרבן, האל מתפייס לו ויומשך עליו חסדו. ואמנם ענין שתי הצפורים ועץ

הארז והאזוב ושני התולעת והצפורים נראה שהכל סימן ורמז לכפרת העון, להודיע שאין המצורע נזוף עוד למקום. והנה תולעת השני הוא רמז לעון. כי היו מציירים העונות באדמימות, ככתוב אם יהיו חטאיכם כשנים, על שם שפיכות דמים, שהיא עון שאין למעלה ממנו. והארז והאזוב הם רמז לגדול ולקטון, על דרך מן הארז אשר בלבנון, עד האזוב אשר יוצא בקיר. והנה עץ ארז ואזוב ושני תולעת רומזים לעון גדול וקטן. ואמנם דם הצפור השחוטה הוא רמז לנקוי גדול כלומר לנקוי מחטא גדול, כי הדם הוא בנפש יכפר; והמים החיים הם סימן לנקיי קטן, כלומר לנקיי מחטא קל. והנה שתי הצפורים הן כפרת המצורע וחליפתו. ואחת מהן נשחטת ודמה בנפש יכפר, והאחרת חיה ומחברין אותה עם העונות (עץ ארז ואזוב ושני תולעת) ומטבילין אותה בדם ובמים, ומזין בה על המצורע, וזה רמז שכבר נתכפרו עונותיו וחזר לטהרתו; ואחר כן משלחין את הצפור החיה על פני השדה, וזה סימן שהמצורע איננו עוד מוסגר חוץ למחנה, אבל הוא יוצא מהסגרו ונכנס בכל מקום שירצה:

וקרוב לענין המצורע ענין הנדה והזב והזבה והיולדת, כי כל אלה כמנודים למקום, כי יציאת הדם או הזרע (שלא ברצון) היא התחלת מיתה, והוא רמז שהאיש או האשה האלה בני מות הם, ולפיכך נצטוינו להבדל מהם ולהזהר ממגעם, ולפיכך כשהם נטהרים מביאים קרבן, וכיפר עליהם הכהן כמו על המצורע. ואמנם הנדה לא נתחייבה בקרבן, כי חסה התורה על בנות ישראל, ולא הטריחה אותן לנסוע ממקומן ולבא אל בית ה' בכל חדש. ואין לומר כי לכך לא נתחייבה בקרבן, מפני שלא יתכן שתבקש מהאל שלא תשוב עוד נדה; כי אמנם יתכן שתבקש שבשובה לנדתה לא תמשך טומאתה יותר מהראוי ותהיה זבה. וכן היולדת היתה צריכה כפרה לא כדי לבקש שלא תלד עוד, אלא כדי לבקש שלא תמות בשעת לדתה, כי הדם היוצא מן היולדת סימן מיתה הוא, וכל יולדת בסכנה עומדת:

ואמנם הטומאות שאין בטבילתן הבאת קרבן הן טומאת מת וטומאת נבלה וטומאת שכבת זרע בלא חולי; והלא אין בהם כפרה, מפני שאינן דבר היורד מן השמים, אך הם ענינים תלויים ברצון האדם, רצה מיטמא, לא רצה אינו מיטמא (ולמיעוטא לא חיישינן), לכך לא בא צווי פרטי לאיש אשר ימות מת עליו בפתע פתאום, וכיוצא בו), באופן שלא יתכן לחשוב על הטמאים האלה היותם נזופים מאת למקום. ואמנם היו המת והנבלה מטמאים, כי המיתה היא גזרת האל שאין למעלה ממנה, ואם המצורע והזב מטמאים את הנוגע בהם להיותם נזופים למקום, כל שכן וקל וחומר המת. ולחומר טומאת המת היא אף הנוגע בו נזוף ז' ימים, וצריך הזאה במי חטאת. אבל הבהמה השחוטה איננה מטמאה, כי לא היתה מיתתה בידי שמים ודרך גזרה, אלא בידי אדם ולתועלת בני אדם. אבל החלל אע"פ שהוא הרוג בידי אדם, הוא מטמא, כי האדם מושגח ובעל שכר ועונש, לא הבהמה, לפיכך האדם המת, אף על פי שבידי אדם מת, ראוי לחשוב עליו שהיתה מיתתו בגזרת האל ובגערתו; ואין לחשוב כזאת על הבהמה השחוטה או ההרוגה. ואמנם טומאת שכבת זרע היא לכבוד בית המקדש, כדי שלא יבא אדם לבית ה' ולא יאכל בשר קדש ביום שעסק בהנאה גופנית (בלתי הכרחית כאכילה ושתיה), והוא על דרך שלום קודם מתן תורה היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה; והאיסור הזה ירומם וינשא במחשבת כל הקהל הדר כבוד המקדש וקדשיו, וירומם וינשא במחשבת הכהנים יקר תפארת העבודה אשר הם עובדים; וכל זה יועיל הרבה להגדיל יראת האל בלב הכהנים ובלב העם. ואמנם הזאת מי חטאת היא רמז להסרת החטא: הפרה האדומה היתה באדמימותה רמז לעון, וכן עץ ארז ואזוב ושני תולעת הם רמז לעון גדול וקטן, ובהשרפם יחדו כאלו העון מתבטל, והאפר הנשאר הוא סימן לבטול העון; על כן הזאתו מטהרת מטומאת מת שהיא טומאה חמורה. ואמנם אף על פי שהעון נשרף, לא נתבטל לגמרי, כי האפר הנשאר ממנו יש בו עדיין משהו מן העון, לכך הוא מביא טומאה קלה על הנוגע בו, ואותה טומאה קלה עוברת בטבילה. והנה אין להתמה איך הפרה מטהרת הטמאים, ומטמאה הטהורים, כי היא מעבירה טומאה חמורה, והיא מביאה טומאה קלה. משל למה הדבר דומה, לכלי נחשת שממרקין אותו תחלה בחול, והמירוק הוא מעביר ממנו מה שלא תספיק הרחיצה במים להעביר ממנו; ולבסוף צריך להדיחו במים להעביר ממנו החול הנדבק בו, וכן בכתוב (ויקרא ו כ"א) ומורק ושטף במים; וגם הממרק אותו צריך לשטוף ידיו, מפני הזוהמא שנדבקה בהן. כך אפר הפרה עושה מירוק חזק ומעביר הטומאה החמורה, ואחר המירוק צריך עוד טבילה גם לעוסקים במי הנדה וגם למי שהזו עליו: (ג) **וביום השמיני ימול,** המקרא הזה אשר בהשקפה ראשונה אין לו קשר עם מה שלפניו ושלאחריו, ה"א מלמדנו למה היתה רצות

המילה דוקא ביום ח', לא ביום ז' או ביום י' שהם מספרים נהוגים במלות התורה; כי אמנם לכן נקבעה המילה ביום ח', מפני שבשבעת הימים הראשונים האם טמאה טומאה חמורה כטומאת הנדה, ורצה נותן התורה ית' שלא יהיה הילד נימול עד שתהיה אמו טהורה. וזה אמנם לאחד משלשה טעמים: הראשון הוא דעת ר' שמעון בן יוחאי (נדה ל"א) שלא יהו הכל שמחין ואביו ואמו עצבין, כי ביום השמיני תהיה היולדת טהורה לבעלה. השני הוא דעת ר' עובדיה ספורנו כי הולד נזון במעי אמו מדם הנדות, ובמשך ז' ימים יתעכל הדם ההוא, וביום השמיני יהיה הילד טהור להכנס בברית קדש. ועל אלה אני מוסיף טעם שלישי, והוא כי הערלה נחשבת בקרב ישראל כעין טומאה, כמה שכתוב (ישעיה נ"ב א') כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא, והנה רצתה התורה שביום שתטהר היולדת מטומאתה יטהר גם הילד על ידי המילה:

מצורע

טו (טז) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע מלת שִׁכְבַת יש לה שתי הוראות מתחלפות. האחת לשון שטיחה, כטעם שכבת הטל, שהטל היה שטוח כאדם השוכב, ובהוראה הזאת נקרא הזרע (בפסוק זה ושלאחריו) שכבת זרע, כלומר זרע שטוח על פני הבגד. וההוראה השנית היא מעשה השכיבה והמשגל, ובהוראה זאת כתוב (פסוק י"ח) אשר ישכב איש אותה שכבת זרע:

אחרי מות

טז (ב) ואל יבא בכל עת אל הקדש, טעמי המקרא הזה זרים מאד, כי היה האתנח ראוי תחת ולא ימות (וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת); ואולי דעת בעה"ט כר' יהודה (מנחות כ"ז) מבית לפרכת באזהרה, אל פני הכפרת במיתה. ואפשר עוד לומר כי אולי בבית שני היה מי שהיה אומר עכשו שאין ארון ואין כפרת ראוי שיהיה מותר להכנס לבית קדש הקדשים; לפיכך ראו חכמים לחלק מאמר הכתוב כאלו הוא שני מאמרות, ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת (אף אם אין שם ארון וכפרת, אסור לבוא שם, ואמנם) אל פני הכפרת אשר על הארן (אל יבא בכל עת) ולא ימות, בזמן שיש ארון יש מיתה, ובזמן שאין ארון מיתה ליכא, אזהרה מיהא איכא. ובעלי הטעמים (שהיו אחרי חתימת התלמוד) ציינו הטעמים על פי הקריאה שהיתה מקובלת בעל פה מחכמי בית שני: **(ח) וגורל אחד לעזאזל**, נראין דברי האומרים שעזאזל שם מלאך רע, או אליל הפועל הרע, אך אין הכוונה כלל שיהיה השעיר קרבן לאל אחר, חלילה, אך נראה לי כי השם הזה שהיה אצל קצת האומות שם מלאך רע או אליל רע, נשאר אצל מאמיני היחוד להוראת הרע בכלל והאבדון, על דרך שאנו אומרים עתה מלת שטן, ובלשונות העמים Teufel, Diable, להורות על האבדון בלבד, בלי שום השקפה לעקר הוראת המלה, שהיא מלאך רע; וכן השעיר הזה היה משתלח לאבדון במדבר שיתום ברעב. והנה הכהן בדבורו היה נותן כל עונות העם על השעיר, ואחר כן היה משלח השעיר ועמו העונות כלם, אל ארץ גזרה, וזה לסימן כי העם היה נשאר נקי מכל עונותם, על דרך ותשליך במצולות ים כל חטאתם. והנה בזמן שהיתה הארץ רחבת ידים לישראל היה אפשר למצוא בתוך גבולם ארץ גזרה ורחבה, שיתעה בה השעיר וימות; אבל אחר זמן, כשרבתה האומה ונתיישבה הארץ, ולא היתה שם ארץ גזרה, הוצרכו חכמים לתקן שיהיה השעיר נדחף מעל הר גבוה, שאם לא כן היה נכנס לעיר נושבת: **(טז) וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל ומפשעיהם**, ההזיות מטהרות המקדש מן הטמאות אשר אולי טמאוהו ישראל אם בשוגג ואם במזיד, אבל אין הכפרה מועילה למי שטמאו, כי הוא עונו ישא; והנה המכוון בכפרה הזאת הוא שאם אולי אחד העם יבא לבית המקדש בטומאה, אל יחשבו העם שהמקדש נטמא וכל העבודות הנעשות בו לא לרצון תהיינה, אך יחשבו שכבר חזר לטהרתו וקדושתו על ידי הזיות הכהן הגדול: **(ל) מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו**, הכוונה על עונות הנשכחים או נעלמים ממי שעשה אותם:

יח (ו) איש איש אל כל שאר בשרו, איסורי ביאה אין המכוון בהם כדעת הרמב"ם (מורה חלק ג' פרק מ"ט) למעט המשגל, כי לא אסרה תורה רבוי הנשים (אלא למלך), ולא רבוי המשגל באשה

אחת; ואמנם כלם לתועלת החברה. והנה אשת איש טעמה מבואר, והוא להרחיק החמס והמריבות והבליעות הבאות בעקבות הניאוף; ואף אם יהיה אדם שיתרצה בזה, ויפקיר אשתו לאיש עשיר, הדבר אסור מפני ההסכמה אשר תצא מזה לכלל האומה בקלקול המדות. ואיסור הזכר והבהמה הוא מפני שהם מעשים נגד הטבע, ואם היו מותרים תהיה לקיחת נשים מתמעטת. ואמנם העריות אשר הן שאר בשר אסורות בעבור הצלחת הבית ותקון המדות והצלחת המדינה. כי הנה לקיחת האם ואשת האב ואחות האב ואשת אחי האב הוא דבר המתנגד לכבוד אב ואם, והזלזול בכבוד האב והאם גורם קלקול המדות והפסד הנהגת הבית; וכן אשת הבן הרי היא במדרגת בת לחמיה ולחמותה, ואם יקחנה חמיה יתמשך מזה זלזול בכבוד האם והאחות והאב והאם. וכן לקיחת אשה ובתה מביאה שווי ביניהן, וגורמת זלזול בכבוד האם. ואסור אשה ואחותה הוא מפורש בתורה לצרור, והוא שלא להטיל קנאה בין שתי אחיות לעשותן צרות ושונאות זו את זו, תחת שמשפטן לאהוב זו את זו, וידוע כי השנאה בין הקרובים קשה מהשנאה בין הזרים, כי כתוקף האהבה הקודמת, כן חוזק השנאה הבאה אחריה, וזה יגרום קלקול המדות והפסד גדול בהצלחת הבית. וכן לקיחת אשת האח תביא קנאה ושנאה בין האחים; ואפילו אחר מיתת אחיו אם יש לו בנים, ויקח האח את יבמתו זה יגרום שנאה בינו ובני אחיו, וכן בין בניו ובני אחיו, וזה סבה לקלקול המדות והפסד הצלחת הבית. לא כן אם מת האח וזרע אין לו. ואמנם איסור האחות נראה שהוא להצלחת המדינה, שאם היתה האחות מותרת היו רוב בני אדם נושאים אחותם, והיתה כל משפחה כעם בפני עצמו, ולא היו המשפחות מתחתנות ומתערבות זו בזו, ולא היתה האומה כעם אחד אלא כעמים רבים בלתי קרובים זה לזה ובלתי אוהבים זה את זה: **לא תקרבו לגלות ערוה**, גלוי מקום הבושה, והוא לשון נקיה וכנוי לתשמיש; ומלת ערום קרובה לשרש **ערם**, ועניינה דבר שדרכו להיות מכוסה, ובגלויו מביא לידי בושה, ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קס"ז. וגלוי ערוה אינו דוקא בלקיחת קבע, אבל גם בשכיבת עראי, שנאמר ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב לגלות ערותה. וכשנכתב גלוי ערוה אצל הזכר כגון ערות אביך, ערות אחיך, הכוונה גלוי ערות אשתו, כי איש ואשתו נחשבים כבשר אחד; ובפסוק יו"ד האיש וזרעו נחשבים גם כן כבשר אחד. ודע כי הכתוב תלה תמיד האזהרה בזכר, לפי שהוא הפועל, ואם הבעילה אסורה לזכר לא יתכן שתהיה מותרת לנקבה (ולפיכך לא פרט האיסור כנגד הנקבה אלא בנרבעת, כי שם האשה היא הפועלת, שהיא מביאה את הבהמה עליה). אמנם אין ללמוד מכאן כי כל מה שנאסר לזכר יהיה דוגמתו אסור לנקבה, אלא היכא דגלי גלי, היכא דלא גלי לא גלי; כגון אחות האב נאסרה, אך אחי האב מותר בבת אחיו. ואם תאמר אם כן כמו שהזכיר ערות כלתך, למה לא הזכיר איסור החתן בחותנתו? זה כבר נכלל באיסור אשה ובתה. ואם תאמר אם כן כמו שהזכיר ערות בת בנך למה לא הזכיר איסור הנכד בזקנתו אם אביו או אם אמו? נראה לי כי דבר הכתוב בהווה, כי קרוב הוא שיתאוה הזקן לבת בתו, ורחוק הוא מאד שיתאוה הבחור לשכב עם אם אביו או אם אמו, אשר היא זקנה ממנו כל כך: (ז) **ערות אביך וערות אמך**, הנכון כדעת הרמב"ן שהפסוק הזה אינו אלא אזהרה על שכיבת האם, שהיא אסורה מצד עצמה ומצד בעלה, והנה אם תגלה ערותה אתה מגלה ערות אביך (כמו שפירשתי למעלה כי גלוי ערוה האמור אצל הזכר, מורה על גלוי ערות אשתו) וגם ערות אמך; אך לפירוש רש"י לא יובן איך אמר אחר כן אמך היא: (ט) **מולדת בית או מולדת חוץ**, היה נראה לי לומר שזה פירוש הקודם, אחותך בת אביך היא מולדת בית, שנולדה עמך בבית אחד, ואחותך בת אמך היא מולדת חוץ, שנולדה מאיש אחר ומשפחה בבית אחר; אך לפי זה יקשה מה הוסיף אחר כך באמרו (פסוק י"א) ערות בת אשת אביך מולדת אביך אחותך היא? ותלמידי מוהר"ר אברהם אחי מיינסטער אומר כי האחות שאינה מן האם לא נזכרה כלל בפסוק ט', אלא כך פירושו: ערות אחותך (בת אמך, כי כן סתם אח ואחות הם מאם אחת. ככתוב כי יסיתך אחיך בן אמך. מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי), בין שהיא גם כן בת אביך בין שאינה אלא בת אמך, כלומר בין שהיא מולדת בית, בין שהיא מולדת חוץ, כמו שפירשתי: (יד) **ערות אחי אביך**, ולא הזכיר ערות אחי אמך, והנה אשת אחי האם איננה בכלל העריות, אלא מן השניות האסורות מדברי סופרים, וטעם החלוק הזה, כי אחי האב הוא ממשפחה אחת עמנו, ולא כן אחי האם, כי ממשפחה אחרת היא, ואין לקיחת אשתו (כשנתאלמנה או נתגרשה) מתועבת, ואם תאמר אף

אחות האם ממשפחה אחרת היא — אין זו טענה. כי אחות האם היא שאר אמך, מה שאין כן אשת אחי האם שאין לה שום קורבה טבעית עמנו: (כה) ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה, הנה זו מליצה שיריית, מרוב עונות יושביה נהיתה הארץ כמו טמאה (על דרך ותשחת הארץ לפני האלהים, וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו), ואני פקדתי עליה עונה ואמרתי לה מה זאת עשית, והיא כדי להצטדק ולהסיר חמתי מעליה, הקיאה את יושביה המטמאים אותה. או כדעת תלמידי אליעזר אליה איגל פקדתי עונה בעונשים ומכות כגון רעב ודבר, והארץ בראותה כי יושביה גורמים לה מכות ועונשים, הקיאה אותם:

קדושים

יט (ט) לא תכלה פאת שדך, הזכיר כאן איסור אכילת הזבח אחר המחרת, וסמך לו פאת הקציר, כי אמנם לכך צוה שתהיה אכילת הזבח ביום אחד או בשנים, כדי שיצטרך לקרוא לזבחו אנשים אחרים שיאכלו עמו, שאם היה מותר לאכול בשר הזבח ולשמרו ימים וחדשים, יאכלהו הוא לבדו ואנשי ביתו, ועכשו שנאסרה אכילתו אחר המחרת, הנה הוא מוכרח להאכיל ממנו לזולתו, וזה מביא למעשה צדקה וחסד, דומה להנחת הפאה בשדה. וכן מצאנו אצל הנביאים קריאת אנשים לאכול, כמו כי הכין ה' זבח הקדיש קרואיו (צפניה א' ז'), וקראת לישי בזבח (שמואל א' ט"ז ג'), זבחי שלמים עלי על כן יצאתי לקראתך (משלי ז' י"ד): (יח) ואהבת לרעך כמוך, כל שאר עברות שבין אדם לחבירו הם נתעבות מצד עצמן, חוץ מן הנקמה שהיא נראית כמשפט צדק, לפיכך אמר בה ואהבת לרעך כמוך, כמו שאתה לא תחפוץ שאחרים ינקמו ממך, כן לא תקח נקמה מרעך, אף על פי שבדין היתה נקמתך; וכן בכל ענין תאהב לרעך מה שתאהב לעצמך. ורמב"ן פירש האהב את רעך בכל דרכי האהבה שאתה אוהב את עצמך, והשווי יהיה באיכות האהבה ולא בכמותה, במקום שאין התנגדות בין שני הדברים הנאהבים — וזה אמנם קרוב למדת סדום (שלי שלי ושלך שלך), כי היך איטיב לחברי בלי שיבואני הפסד או טורח קל או כבד? כי בהכרח יש תמיד התנגדות בין הנאתי להנאת זולתי, ואי אפשר לי לתת פרוטה לחברי בלי שתחסר הפרוטה ההיא מכיסי: (כא) והביא את אשמו לה', האדון הזה משתמש בשפחתו כשפחה וגם למשכב, ואין כן רצון בעל התורה ית', אלא ישחררנה ויקחנה כמשפט הבנות, ואם לא ישחררנה הרי היא בקרת כלומר הפקר (כפי' וש רמב"ן), ואם ישכב איש אותה אין עליו משפט נואף, הואיל ולא חפשה, כי אין אשת איש אלא בת חורין, וכמו שמצאנו באשת יפת תאר לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (דברים כ"א י"ד). והנה האשה הזאת מצד אחד היא מיוחדת לאדוניה אשר קנה אותה ומזונותיה עליו, ואין ראוי לה שתפקיר עצמה לאחרים, ואין ראוי לאחרים שינהגו בה מנהג הפקר, לפיכך השוכב עמה חוטא; ומצד אחר היא הפקר, כי התורה ענשה את האדון שלא תהיה לו כאשת איש, כל זמן שלא הוציאה לחרות; לפיכך השוכב עמה יש לו צד היתר, ומתכפר בקרבן: (כז) לא תקיפו פאת ראשכם וגו', וסמוך לו ושרט לנפש. השחתת הפאה נזכרת אצל איסור השריטה על המת, וכן בכהנים (אמור כ"א ה') לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת, הכל על מת (עיין דברי ראב"ע שם); והנה לפי הפשט כל ישראל אסורים להקיף פאה ולהשחית זקן מפני אבלות, ולכהנים נאסר אפילו הגלוח (שלא בדרך השחתה) גם הוא לאבלות: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה, אחר שהזהיר על כתבת קעקע שהוא סימן שעבוד לעבודה זרה, אמר שלא יקדיש בתו לע"ז להזנותה לכבוד ע"ז, ולפי שאותן הנשים היו נקראות קדשות לשון קדושה, הזכיר בה לשון חלול, אל תחלל, להודיע כי מעשה כזה איננו קדושה אלא חלול. ומי לא יצחק על ראב"ע שפירש שאחר שאסר השריטה הזכיר שלא תשרוט הנערה בבשרה, כי זה יביא אותה לבלות בשרה, וקול באשה ערוה וקל וחומר בשריטה: (לד) ואהבת לו כמוך, הגויים הקדמונים שלא היו יודעים אחדות האל ואחדות המין האנושי (היותנו כלנו בני אדם אחד), לא היו אוהבים רק בני עמם, ולא היתה אונאת הנכרים נתעבת בעיניהם, לפיכך אמר כאן ואהבת לו כמוך, התנהג עמו כמו שתחפוץ שינהגו אחרים עמך אם היית גר. והוא על דרך מה שכתבתי למעלה (פסוק י"ח) על ואהבת לרעך כמוך:

כ (ג) ואני אתן את פני, אם לא נודע הדבר (ראב"ע). למען טמא את מקדשי ולחלל את שם

קדשי, במקדש ה' היו זובחים שור או כשב או עז, ולכבוד המולך היו זובחים את בניהם ואת בנותיהם, והרי זה כאלו שלחן ה' נבזה הוא, שאינו ראוי אלא לדם בהמות, והמולך גדול ונכבד ממנו וראוי לדם בני אדם, ואיך לא חלול השם גדול מזה (דון יצחק אברבנאל); ופירוש למען טמא את מקדשי, באופן שהוא מחשיב וגורם לאחרים שיחשיבו את מקדשי כדבר טמא, שהוא פחות ממזבחו של מולך: (ד) ואם העלם יעלימו. אם הדבר נודע ואף על פי כן מעלימים עיניהם ממנו: דמיו בו. מה שכתוב ברש"י כמו דמו בנפשו, טעות סופר הוא, וצריך לומר כמו דמו בראשו (יהושע ב' י"ט); אבל דמו בנפשו אינו נמצא אלא למעלה (י"ג י"ד), והכוונה שם רחוקה מאד מענין דמיו בו: (יד) באש ישרפו אתו ואתהן, שיובן כמשמעו, שאם הראשונה יודעת שלקח השניה ועם כל זה היא אוהב אתו ונבעלת לו, היא גם היא חיינת מיתה (תלמידי מוהר"ר שמואל שלמה אלפער): (טז) והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם בם. כאן אמר דמיהם גם על הבהמה, ולא כן בפסוק הקודם, כי כאן הבהמה היא הפועלת, ולמעלה לא היתה אלא נפעלת, ולא יתכן לייחס לה עונש (תלמידי יצחק פארדו); ולפיכך למעלה הבדיל האדם מן הבהמה ואמר מות יומת ואת הבהמה תהרגו, וכאן הזכירם ביחד והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו וגו', כי שניהם חייבים בשוה, האשה להיותה מבוררת, והבהמה להיותה הפועלת. הן אמת כי אין בבהמה דעת טוב ורע, ולא יצדק לומר עליה דמיה בה, אבל התורה אמרה כן כדי שיתרשם יותר בלבות בני אדם כי כל עושה מעשה נתעב יקבל ענשו. וכמו שאמרה בשפיכת דם האדם מיד כל חיה אדרשנו: (יט) וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה, צריך עיון למה בפרשה זו שהיא פרשת עונשין בא פסוק זה דרך אזהרה (לא תגלה) ולא דרך עונש (ואיש אשר ישכב); גם צריך עיון על חלוף הסדר שנסדרו העריות בפרשת אחרי מות ובפרשה זו; ואולי יתכן לומר כי פסוק זה ושנים שאחריו מכוון בהם ענין פרטי ומשונה מענין שאר העריות, כי כשהזכיר בפסוק י"ח שכיבת הנדה השלים ענין העריות שאדם דבק בהן לתיאבון, ועכשו בא להזהיר על מי שאין לו בנים ולוקח אשה להעמיד ממנה בנים, על כן התחיל בלשון אזהרה ואמר לא תגלה, כלומר אל תחשוב כי מה שהזהרתיך, בפרשה שלמעלה אינו אלא בעושה לתיאבון, ולא במי שעושה להעמיד זרע ולהקים את שמו; כי היבום להקים שם אחיו היה דבר נוהג אצלם, ואולי גם בשאר עריות היו לפעמים נוהגים היתר כשהיתה הכוונה לשם שמים. והנה אסר אחות האם ואחות האב ואשת הדוד ואשת האח, ובכלן העונש הוא להיות בלא בנים, חלף מה שהיתה כוונת הלוקח להעמיד זרע. והנה הלוקח אשה לשום בנים אין ספק שיבחר אשה שכבר ילדה זרע, לפיכך לא הוצרך להזכיר כאן היתר היבום, כי היבום הוא כשאין שם זרע, ואם מת האח בלא בנים ונשתמא גם אשת המת לא ילדה (וכבר אפשר שילדה לאיש אחר קודם שתנשא לזה, אבל הכתוב מדבר בהווה, שנישאת בתולה ולא אלמנה), והאח אחי המבקש אשה להעמיד תולדות לא יבחר באלמנת אחיו שמת בלא בנים. ומה שאמרתי כי בכלן העונש הוא למות בלא בנים. הוא מפורש בשני מקראות שאחר זה, אבל בפסוק זה (י"ט) לא נתפרש העונש, רק אמר עונם ישאו, ויתכן להאמין שהכונה כמו בשני המקראות שלאחריו שכתוב בהם חטאם ישאו ערירים ימותו, ערירים יהיו. וכל זה שכתבתי על המקרא הזה ושנים שאחריו אינו אלא השערה בעלמא. עוד יש לשאול למה הקדים אחות אם לאחות אב? ותלמידי יוסף שבתי באזיני אומר כי להיות שהבן יש לו בעבועין עם אמו יותר מעם אביו, קרוב יותר שתחשוק נפשו באחות אמו ולא באחות אביו:

אמור

כא (ז) ואשה גרושה מאישה. דע כי מה שהביא רמבמ"ן בהקדמתו אור לנתיבה: התפוח נאכל מראובן, איננו מדרך לה"ק ורעותיה, אבל כשהמדבר יודע מי הוא האוכל יאמר ראובן אכל את התפוח, ואם לא ידע מי הוא האוכל אז יאמר התפוח נאכל (בבנין מורה על קבלת הפעולה) בלי זכרון הפועל, ולפיכך הבניינים המורים על קבלת הפעולה נקראים בנין שלא נזכר שם פועלו, כי המדקדקים הקדמונים יודעים היו שאין דרך לה"ק ורעותיה להזכיר הפועל באבלאטיף, ויודעים היו שאם יאמר אדם (כרם חמד ז' ק') אהוב ממני אחד, יהיה המובן מדבריו: אהוב יותר ממני אחד, ולא יובן כלל שהוא

חביב לו מאד. אך ידוע כי מלת **מן** נאמרת על הסבה הגורמת, כמו מחטאת נביאיה, ועל הדרך הזה אמרו ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול (בראשית ט׳ י״א) והכוונה מפני מי המבול. ועל הדרך הזה אמרו נבלעו מן היין (ישעיה כ״ח ז׳) והכוונה בסבת היין, לא שהיין הוא הפועל, והראיה מה שכתוב אחריו תעו מן השכר, שבהכרח פירושו: בסבת השכר, כי תעו איננו פאסיף, וכן מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ (שם כ״ב ג׳) ענינו שהם כמו אסורים מפחד הקשת, לא שהקשת אוסרת אותם, כי הקשת מכה ומהרג, ולא תאסור. וגיזעניוס בחבורו (עמוד 803), הביא שני המקראות האלה מישעיה להוכיח מציאות האבלאטיף אחר הפאסיף, ואינו אלא טעות. ועוד הביא לראיה כגבור מתרונן מיין (תהלים ע״ח ס״ה) שהוא מפרש שהיין התגבר עליו (victus a vino), ואף אם יונח כדבריו ששרש **רנן** בא כאן להורות התגברות כמו בלשון ערבי, לא יתכן לשום בעל הלשון ולשום אדם אשר אזנו תבחן הדבור העברי, להבין ממלות מתרונן מיין שהיין התגבר עליו, אבל בהפך ראוי להבין: כגבור המתגבר יותר מן היין, כלומר המתגבר על היין. ועוד הביא החכם הנ״ל עת נשברת מימים במעמקי מים (יחזקאל כ״ז ל״ד), ואמת הוא שהוא מקרא קשה, אבל מכל מקום רחוק הוא עד מאד שיאמר שהים שבר את העיר. והנה למעלה (פסוק כ״ו) כי רוח הקדים שבר אותה בלב ימים, לא שהימים שברו אותה; ועוד מה טעם לומר שנשברה מימים במעמקי מים? לכן אומר אני כי המקרא הזה סתום ואין ללמוד ממנו. עוד מצאנו כמו חללים שכבי קבר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו (תהלים פ״ח ו׳) אך אין הכוונה כלל שידך גזרה אותם (e che dalla tua man furon troncati), אבל יגיד עליו רעו (שם ל״א כ״ג) נגזרתי מנגד עיניך, וכן כי נגזר מארץ חיים (ישעיה נ״ג ח׳), כי נגזר מבית ה׳ (דברי הימים ב׳ כ״ו כ״א), כלם ענין הפרשה וריחוק, ומ״ם מידך היא כמ״ם מנגד עיניך ומארץ חיים ומבית ה׳, והוראתה על המקום אשר ממנו יהיה הריחוק, והכוונה כתרגום רמבמ״ן וכפירוש ר׳ יואל בריל שלא ירגישו מכותיך וידך החזקה, או כפירוש גיזעניוס שהם רחוקים מעזרתך, וקרוב לזה תרגם הארמי מאפי שכינתך אתפלגון. ודע כי **גזר**, **גרז** ו**גרש** אחים הם. ומצאנו (יונה ב׳ ה׳) נגרשתי מנגד עיניך בשי״ן, וכן כאן גרושה מאישה, אין המ״ם קושרת הפעול עם הפֹעַל, אבל היא להורות על המקום אשר ממנו יהיה הריחוק, כלומר אשה מופרשת ורחוקה מאישה. עוד מצאנו הנשכחים מני רגל (איוב כ״ח ד׳), אך לא הרגל היא השוכחת, אבל הכוונה כפירוש ראב״ע שהם נשכחים מפני הרגל, מרוב שדרכו בהם בני אדם, כלומר הנחל יחרב ויבש וידרכו בו בני אדם, עד שלא יוודע מקומו. ואמנם מצאנו מה׳ מצעדי גבר כוננו (תהלים ל״ז כ״ג), כמו הרועה אחד (קהלת י״ב י״א). ומצאנו בלשון ארמית בדניאל ובעזרא מני שים טעם, עד מני טעמא יתשם; ונראה לי כי כל אלו הם דרך כבוד וגדולה, ולא היתה כוונת המדברים במקראות האלה להבחין בשם הקשור במ״ם בחינת פֹעַל ממש. ואין הכוונה ממש לומר שהמלך ישים הדת והחק, ושהאל יכונן מצעדי גבר, אבל כוונת המדברים לומר כי מלפניו יצא הדבר, על דרך מה׳ יצא הדבר (בראשית כ״ד נ׳), מלפניך משפטי יצא (תהלים י״ז ב׳), יצא דבר מלכות מלפניו (אסתר א׳ י״ט), מן קדמי שים טעם (דניאל ו׳ כ״ז); ולעולם היא כשאין הכוונה לדבר דרך גדולה וכבוד לא יתכן בלה״ק לקשור הפעול עם הפֹעַל במ״ם, ועיין למטה על והארץ תעזב מהם (כ״ו מ״ג), כל חרם אשר יחרם מן האדם (כ״ז כ״ט). והואיל ובא לידנו פסוק מה׳ מצעדי גבר כוננו אחוה דעתי בו, כי לדעתי ענינו פשוט מאד, והמפרשים הלכו בדרך רחוקה. והנה אחשוב שהמקרא הזה ענינו שוה ממש למה שכתוב במשלי (ט״ז ט׳) לב אדם יחשב דרכו וה׳ יכין צעדו, מה שכתוב כאן ודרכו יחפץ הוא כנגד לב אדם יחשב דרכו, ולא חסרה הבי״ת כדעת ראב״ע, אבל הכוונה שהאדם הוא בעל בחירה ורצון, והוא החפץ ובוחר דרכו ומחשב בלבו מה שיעשה, אבל השלמת המעשה איננה תלויה בידו, הלא בידי שמים, כי מה׳ מצעדי גבר כוננו, ואם לא יושר בעיני האלהים הדרך אשר הוא רוצה, אז לא יכונו מצעדיו, ולא יוכל להשלים דרכו ולהקים עצתו:

כב (טו) **ולא יחללו את קדשי בני ישראל**, ינהגו בקדשים מנהג כבוד ומורא, ויודיעו לכל הנוגע בהם כי קדש הם, כדי שלא יגש בהם זר לאכלם בשגגה, ואל ינהגו בהם דרך חול באופן שכל החפץ יאכל מהם, שאם יעשו כן ישיאו את בני ישראל עון אשמה. כלומר הרי הכהנים הם המחטיאים את הזרים האוכלים קדש בשגגה: (כב) עַוֶּרֶת, היא הנקבה לא מן עִוֵּר, אלא מן עַוֵּר הנוהג בלשון

ארמי, ואמלה בפלס צַדֶּקֶת מן צַדִּיק; ורש"י שפירש עורת שם דבר, הרגיש שאם כדבריו היה לו לומר אחר כן שֶׁבֶר, ודחק לפרש: עורת (שם דבר) לא יהא בו, ושבור (שם התאר לא יהיה: **(כח) ושור או שה**, לשון שֶׂה ושִׂיתָא לא מצאנו בלשון ארמי ואף לא בלשון סורי, אלא בלה"ק ובלשון ערבי, והכוונה (כמו שכתבתי על פסוק שור שה כשבים ושה עזים, דברים י"ד ד') על איש אחד מן הצאן, בין מן הכשבים בין מן העזים, ובלשון ארמי אין שום מלה המאמרת על איש אחד, יהיה מהכשבים או מהעזים, אשר על כן בפסוק הנ"ל הוכרח אונקלוס לשַׁנות בתרגומו, ותרגם שה כשבים אמרין דרחלין, ושה עזים גדיין דעזין. ובפסוק שלפנינו לא תרגם רחילא כדי שלא יובן שאין העזים בכלל, לפיכך בחר במלת תורתא אע"פ שאינה ארמית, אבל היא נאותה בענין, מפני שהיא כוללת שני המינים. ואני בזמן שכתבתי ס' אוהב גר לא הבנתי דבר זה, כמו שלא הבינו בעל ספר יא"ר, והבאתי תמיהתו על אונקלוס, ושמעבר תפש אותי ואמר כי אונקלוס לא תרגם רחילא כי הוא לשון נקבה בלבד, אבל בחר במלת תורתא הכוללת הזכר והנקבה, כדי להשוות תרגומו עם עקר הדין — וזה שבוש גדול, כי מלת בְּנֵי כוללת הבן והבת, אבל מלת אתו וכן מלות שור או שה, המכוון בהן האם לבדה, לא האב, ולפיכך שנה אונקלוס ותרגם תורתא לשון נקבה, ומי יאמר כי תורתא כולל הזכר והנקבה? ואולם שרצה אונקלוס לכלול שה כשבים ושה עזים (כאשר היא דעתי עכשו) אמת הוא שהיה לו לתרגם רחילא, שהוא שם הנקבה: **(כט) לרצנכם תזבחו**, ומתי יהיה לרצון? כשתאכיל ממנו לאכורים, באופן שלא יוֹתַר ממנו עד בקר:

כג (ב) מועדי ה', מה שכתוב ברש"י עשה מועדות שיהיו ישראל מלמדין בהן, נראה לי טעות סופר, וצריך לומר שיהיו ישראל נועדין בהן, עיין תורת כהנים. ולענין פירוש הכתוב, נראה לי (נגד הנבינה) שאין מקראי קדש דבק עם אשר תקראו אותם, אלא עם אלה מועדי ה'; כלומר: מועדי ה' (ימי קבוץ לשם ה') מקראי קדש (ימי קבוץ לקדושה) אשר תקראו (תקבעו ותכריזו) אותם; וכן משמע למטה (פסוק ה') אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם:

כד (י) ויצא בן אשה ישראלית, אחר שהשלים המצות שהן בעבור כבוד שמו ית' (הקרבנות והחגים ומשפטי הכהנים) סיים בעונש המקלל את השם, שהוא הקלה האחרון המתנגד לכל המִצְוֹת עד כאן. והנה עד כאן לא בא שום צווי על זה (כי אלהים לא תקלל הוא על הדיינים), כי אין להעלות על הדעת שאיש מישראל יקלל את השם, ומעולם לא היתה התורה מזהרת על זה אלמלא המקרה שקרה כי בן איש מצרי עשה התועבה הזאת. ואחר שקרה המקרה, בא עליו האזהרה, ונכתבה כאן לסיים כל המתיחם לקדושת השם:

בהר סיני

כה (ב) ושבתה הארץ שבת לה', מצות שנת השמטה דומה למצות השבת, כי כמו שמצות השבת היא לחזק בלב העם אמונת היותם גוי קדוש, כן מצות השמטה תביא בלבם האמונה כי גם אדמתם אדמת קדש, אחרי שהיא שובתת בשנה הזו כשביתת האדם ביום השביעי (ועיין דברי דין יצחק בנחלת אבות פרק ה' משנת גלות בא לעולם, כי נעמו), וכמו שבמדבר היה ה' נותן להם ביום הששי לחם יומים, כן בהיותם על אדמתם היה מצוה להם את ברכתו בשנה הששית, שתהיה תבואתה מספקת גם לשנת השמטה. ואמנם קדושת הארץ היתה סבה חזקה להרחיק את העם מלטמאה ומלחללה במעשים התועבים. וגם בזכרם כשתשבות האדמה ינוחו קצת מעבודתם גם העבדים והבהמות, וזה דומה למנוחת העבד והבהמה ביום השבת. והיות תבואת השנה ההיא הפקר הוא חמלה על העניים, והוא משוה העשיר והעני, ומשפיל גאות העשיר, ומזכיר אותו כי כל בני אדם שוים הם. וכן שמטת הכספים היא חמלה וחנינה לעניים:

וכמו שהעם מלבד שבתתם ביום השביעי, ניתנו להם חגים אחרים לשבות בהם ולשמוח לשם ה', ככה אדמת הקדש מלבד שנת השמטה ניתן לה שנת היובל. והיובל משוה העשיר לעני כמו השמטה וכמו

שבת, מלבד השביעית מעבודת האדמה, ומלבד הפקר התבואות; ונוסף בו חזרת הקרקעות לבעליהם, ויציאת העבדים חפשי, והיא חמלה גדולה על העניים, וחיזוק גדול לשווי בני המדינה. והתבונן כי כמו שהיובל הוא אחד לשבע שמטות, כן המועדים הם אחד משבעה במספר שבתות השנה, כי שבתות השנה הם יותר מארבעים ותשע, אך לא יגיעו לשש וחמשים, ומקראי קדש הם שבעה ימים, והם יום ראשון ושביעי של פסח, יום אחד של שבועות, אחד של ר"ה, אחד של יוה"כ, ראשון של סכות, ושמיני חג עצרת, הרי שבעה ימים: (לה) **גר ותושב וחי עמך**, באותו גר פירשתי כדעת המתרגם וכדעת בעלי הטעמים, ידור ויתיתב ויחי עמך, יהי גר ויהי תושב ויחי עמך, ועתה הפירוש הזה קשה בעיני, כי גר ותושב שמות הם ולא פעלים, ונראה לי לפרש גר ותושב, בין שהוא גר (שיש לו אשה ובנים) בין שהוא תושב (שהוא בגפו) יחי עמך; ועיין שמות י"ב מ"ח: (נה) **כי לי בני ישראל עבדים**, ברש"י כתוב כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה, אבל בתורת כהנים כתוב מעלין עליו כאלו משתעבד למעלה, ופירש בעל קרבן אהרן כאלו משעבד בו ית':

בחקותי

כו (טז) והפקדתי עליכם בהלה, יפה העיר רמבמ"ן שלא אמר הבהלה, ולדעתו בהלה תאר הפעל, ולפי דעתי הוא שם, אבל איננו קללה פרטית, אלא כלל של קללות, לכן נכתב בלא ה"א, וטעם בהלה כמו ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהלים ע"ח ל"ג) לא ייגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישעיה ס"ה כ"ג), **בהלה** ענינו דמו הבל וריק, כשאדם יגע ועמל בתקות תועלת, ותהיה תוחלתו נכזבת, יאמר עליו שיגע לבהלה. וכן כאן אמר דרך כלל והפקדתי עליכם בהלה, שיגזור עליהם מכות המפסידות יגיעם ומכזיבות תוחלתם בעבדם את האדמה, ואחר כן פירש המכות האלה. והן השחפת והקדחת, והן מכות בתבואה; לפיכך אמר עליהן מכלות עינים ומדיבות נפש, שעובד האדמה מצפה שיצמח את שזרע, ויגדל ויצליח, ועיניו כלות לראות תבואתו מצלחת, ובדאבון נפשו יראה תבואתו שדופה וקדורה. על כן אמר וזרעתם לריק זרעכם. ואחר כן הוסיף שגם את שישאר נקי מן השחפת והקדחת, יאכלוהו האויבים: **(כא) ואם תלכו עמי קרי**, כתרגומו בקשיו, עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד פ"ט: **(מג) והארץ תעזב מהם**, המתרגמים שתהיה נעזבת מהם, כלומר שהם יעזבוה, אין לזה חן לטעם הדבור העברי; אבל כח המ"ם הזאת הוא להורות על הפירוד והריחוק, והכוונה כי אחר שיגלו ישראל מארצם, לא יצליח עליה שום גוי, ולא תהיה ארצם מיושבת כמו שהיתה, אבל תהיה נעזבת, אחרי הפרדה מהם. ותרצה את שבתותיה; וכן בהשמה מהם אין ענינו שהם יעשו אותה שממה, אבל שהיא תשאר שממה אחרי הפרדה מהם. **בָּהְשַׁמָּה**, הרי זה אחד ממשפטי אותיות אה"ע, שלפעמים יבא בהן השוא הראוי לבא לפניהן, ותבא לפניהן התנועה הראויה לבא בהן, כמו **לַעְשֵׂר** (דברים כ"ו י"ב) במקום **לְעַשֵּׂר**, **בַּעְשֵׂר** (נחמיה י' ל"ט) במקום **בְּעַשֵּׂר**, **מַעְזְרִים** (דברי הימים ב' כ"ח כ"ג), **מַחְלְמִים** (ירמיה כ"ט ח'), **מַהְלְכִין** (דניאל ד' ל"ד) במקום **מְעַזְּרִים**, **מְחַלְּמִים**, **מְהַלְּכִין**:

כז (ז) ואם מבן ששים שנה, מה שכתב רש"י האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכה, כך צריך להבינו: האיש בהזדקנו יורד עד למטה משליש בערכו, איננו שוה אפילו שליש ממה שהיה שוה, (שבתחלה היה שוה 50 ועכשו 15), והאשה איננה יורדת אלא עד שליש בערכה (בתחלה 30 ועכשו 10), ובש"ס (ערכין י"ט) אמרו נקבה קימא אתילתא, זכר לא קאי אתילתא: (י) **לא יחליפנו ולא ימיר אותו**, לפי הטעמים יחליפנו רע בטוב, וימיר אותו טוב ברע; והמקראות הרבה מסייעים החלוק הזה, ופסוק והחליף את משכרתי נראה כמתנגד, ואיננו כן, אבל יעקב מדבר בבחינת תועלתו של לבן, שהיה מבקש תמיד להחליף התנאים מרע לטוב: **(יב) והעריך הכהן אותה וכו'**, כערכך הכהן כן יהיה, פירש רש"י לשאר בני אדם, הבא לקנותה מיד ההקדש, ואם גאל יגאלנה (פסוק י"ג) בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש, וכן במקדיש בית (פסוק י"ד), וכן במקדיש שדה (ע"ש), וכל זה קשה לפי הפשט, כי התורה לא הזכירה כלל ענין הנודר שמוכר את

ההקדשות לפי שיווין, ומשמע הכתובים שאינו אלא שהמקדיש דבר שאינו קרב על גבי המזבח, תכף
שהקדיש משלם הערך, ואחר כן אם בא לגאול מוסיף עוד חמישיתו. ואמנם כשלא היה גואל למה
היה נותן הערך? והלא היה מוסר להקדש גוף הדבר — לפיכך נ"ל כי המקדיש לא היה מוסר גוף
הדבר שהקדיש, אבל היה מעכבו אצלו. והוא היה נזהר בו ונוהג בו מנהג קדושה בלתי ידועים לנו;
ודוגמא לזה מעשר שני שנקרא קדש (למטה פסוק ל' ול"א) והיה נאכל לבעלים בירושלים. והנה לא
רצתה תורה שיהיה אדם מקדיש דבר שאינו קרב על גבי המזבח בלתי שתמשך מזה שום תועלת לזולתו,
כי אין רצון התורה שיחשוב אדם שעשה מעשה קדוש ורצוי לאלהיו (חוץ מהקרבנות, כגון שיתנדב
עולה), אך אם אין מעש״ו מוליד שום תועלת לזולתו, על כן צותה תורה שמיד כשהוא מקדיש דבר
יתן לבית ה' ולכהנים את כסף מחירו, ואחר כן ישאר הדבר בידו בתורת קדושה. ואם אחרי כן ירצה
להוציאו לחולין, אז יתן עוד חמישיתו ויגאלנו, וישתמש בו כרצונו: (כ) **ואם לא יגאל את
השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר**, גם כאן פירשו ואם מכר הגזבר, אבל גזבר מאן דכר
שמיה? ועוד קשה שהיה מן הראוי שתקבע התורה זמן עד מתי יצטרך הגזבר להמתין קודם שימכור,
שאם לא כן לא הניחה מקום כלל לגאולה, כי תכף שיקדיש אדם שדהו ימהר הגזבר וימכרנו, ושוב לא
יוכל המקדיש לגאול אותו. ולפי דעתי כוונת המקרא הזה שאם המקדיש לא גאל את שדהו. כלומר
שלא נתן החומש, ועם כל זה רצה להוציאו לחולין, לבלתי יצטרך לנהוג בו מנהג קדושה, ונכוונה זו
מכר את השדה, לאיש אחר, אז קנסה אותו התורה שלא יוכל לגאול אותו מיד הקונה אותו, אלא
יהיה ביד הקונה עד היובל, ואחר כן והיה השדה בצאתו ביובל קדש לה', לא ישוב ליד המוכר אלא
יצא ליד ההקדש. ויהיה לאחוזת עולם לכהנים; ואם לא היה מוכרו, אז בבוא שנת היובל היה השדה
יוצא מקדושתו והיה בעליו נהנה בו כשאר אחוזתו (וכן משמע מפסוק י"ז י"ח), שאם לא כן למה
יהיה הכסף על פי השנים שעד היובל), ועכשו שמעל ומכר יפסיד לעולם מן היובל והלאה: (כז) **ואם
בבהמה הטמאה**, מדבר במקדיש פטר חמור (כדעת ראב"ע ורנ"הו), ולפי דעתי ופדה בערכך ענינו
שיתן הערך ככל שאר מקדיש, וכאן הוא צריך להוסיף חמישיתו עליו בלי שתהיה זו גאולה המוציאה
אותו לחולין, כי החומש הזה אינו אלא להפקיע ממנו הקדושה שהוסיף עליו בשעה שהקדישו, ועל
ידי נתינת הערך והחומש פקעה ממנו אותה קדושה שניה, וחזר לקדושתו הראשונה, שהיא קדושת
בכור, ואז אם לא יגאל, אם לא יפדהו בשה, אז ונמכר בערכך, הכהנים ימכרוהו לאחרים, והוא יפסיד
ממונו, על דרך ואם לא תפדה וערפתו. ועדיין קשה לומר ואם לא יגאל, כי סתם גאולה אינו אלא
בכסף, והנותן שה פודה יקרא ולא גואל; ואולי בדין זה הוא מליץ לגאול אותו לא בשה, אלא
בהוספת החומש פעם שנית, ואם לא יגאל בחומש שני אז ונמכר בערכך:

והנה כל זה אמרתי שהיה ההקדש נשאר ביד המקדיש, והוא היה נוהג בו מנהגי קדושה, זה
היה בבהמה הטמאה ובבית ובשדה, אבל בבהמה טהורה היתה קרבה על גבי המזבח, והאדם שהקדישוהו
ונתנו את ערכו, נראה שלא היה עליו דין קדושה כלל, כי אין א"ס משועבד לאדם, עד שיוכל ראובן
להביא על שמעון חיוב מאיזה מין שיהיה, בלתי הסכמתו: (כט) **כל חרם אשר יחרם מן האדם**.
זה ענין אחר, ואיננו חרם לגבוה, כי לא נאמר בו לה', אבל הוא להשמיד ולהרוג, ואיננו דבר התלוי
ביד איש ואיש, כי לא נאמר בו אשר יחרים איש. רק אשר יחרם, והוא דבר המסור לכללות האומה
או למנהיגיה לגזור ולגומר בהוראת שעה (אף אם לא יהיה הדין כך) העושה כך וכך יחרם, וכפירוש
רמב"ן ורנ"הו. ורוזענמילער פירש אשר יחרם מן האדם כענין אשר יחרים איש, כאלו כל אחד
מישראל יהיה רשאי להחרים בניו ובני ביתו; וזה שבוש גדול, נמשך מזה שחשבו שהעברי יאמר והתפעל
נאכל מראובן (עיין למעלה כ"ח ז'). והנה מן האדם איננו נאמר על הפועל אלא על הפעול מי שיהיה מן
האדם, שיחרם), והפיעל לא נזכר, כי איננו איש פרטי, אבל הוא מי שהרשות בידו. והוא כלל האומה,
או המלך והשופט. אבל שיהיה מותר לאחד מן העם להחרים בניו ובני ביתו, זה מתנגד לדרכי תורת משה,
כי הנה ראינו בכמה מקומות שהתורה מוחה על תועבות הגוים הזובחים את בניהם, וראינו שמסרה
משפט בן סורר ומורה לבית דין, גם ראינו וכי יכה איש את עבדו ומת תחת ידו נקום ינקם. ברוך
שהבדילנו מן התועים ונתן לנו את תורתו תורת אמת, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום:

התנצלות ביצר עוללות

קורא הנעים!

אם יש את נפשך להשים עין על ספר בוצר עוללות שהצגתי לפניך בשני ספרים שיצאו לאור בעז"ה ר"ל על חומש חפקדים ועל משנה תורה, תראה כי כל מגמתי וכל עמלי לא להתגדל ולא להתפאר או להפיץ שמי הקטן בתוך אלפי ישראל — כי מי אנכי כי אתראה בקהל עדת ישורון, ובפרט בזמננו זה אשר כל נוצת עוף בידי כל אנוש תרעיש עולם וכנשר תדאה עד קוצי ארץ. — אף לא בצע כסף תאותי, כי קוני ספרי תורה נתמעטו בעו"ה בדור הזה — ואולם אהבת האמת ואהבת התורה והשקפתי על מעמד שבטי ישורן בקצת מדינות, אשר פוסעים שם על שתי סעיפים, או שישליכו תורת משה רבנו ע"ה אחרי גום, או שיבוזו לכל הדעות והידיעות המכשירות להבנת התורה; זאת ההבחנה וההשקפה חסבו את לבי לאסוף דעות האחרונים היותר מעולות ולכתבם על ספר בלשון הקידושה, שהיא האחת אשר יבינו בה בני עמנו המפוזרים בכל אפסי ארץ, להראות איך יתאחדו דברי התורה עם שאר הידיעות, ואיך כל ההקירות בספרים החיצונים תביאנה רק לידי כבוד התורה, למען ישכילו הסכלים והאוילים, כי רק מרוע לב או מחסרון ידיעה בוז יבוזו למצות השי"ת, כי הן הנה אשר יעשה אותם האדם וחי בהן. והנה תביאנה לידי שלמות וקנין הכשרון לזכות בזכות עה"ב — ועכ"ז לא חדשתי כי אם דברים מעט מזער, ונער יכתבם, ואע"פיכ הוצרכתי לשקידה רבה, רק לאסוף ולאגור המועיל והכשר, כי יש תבן רב תחת הבר, ואבק זהב באבק חול טמון, ועל כל אלה נדחקתי לכתוב כל זה בקצור, כי אחורי הספר יכתבו דברי והמגלה קצרה מאוד, וחקירות כאלה עמוקות וארוכות. — ויהי כאשר הניעו מסבות רבות את המדפיס למהר להעלות ספר תורת כהנים על מובח הדפוס, ויפצר בי מאוד ויאמר: קום שלם את נדרך, כי נוקעת באמרי פיך, ואתה אמרת לבאר את כל התורה. — ואמת כי אני אמרתי בחפזי כן, ואולם כאשר הרביתי לחקור ולדרוש, כן מצאתי בכל יום ויום כי המלאכה מרובה עד מאוד, ומלבד כי רבו טרדותי למצוא טרף לנפשי ולשבוע בלחם חוקי, עוד חבורים אחרים העמסתי על שכמי, והעת קצר, ולו כנפים, התעוף עיניך בו ואיננו — ולכן אודה ולא אבוש כי עד עתה לא זכיתי להשלים באורי על ספר ויקרא, ולזאת יסלח נא, הקורא הנעים, ואל יאשימני כאיש נבהל ימהר כצפור אל פח ונלכד באמרי פיו, אשר יאמר אעשה לי כנפים וארכב על במתי עב, ומשם יפול ארצה לבשתו ולבישת בינתו — כי הלא טוב אם אזכה את ארחי, כיאות לנער כמוני, ולהסיר כל אבן נגף וכל מכשול מלהיות מגלה פנים בתורה שלא כהלכה — כי אם אמת שכתבתי באורי על ספר ויקרא, וגם אספתי פירושים הנה והנה, אך לא בחנתי עוד בין טוב לרע, ואיך אציגם לפני הקורא המבקר והמדקדק, ואיך אפיצם בישראל? אולי ראש ולענה בתוכם? —

ואם אכחיד תחת לשוני כמה דברים, אפשר שראויים המה וכשדים, או קצת דברי אמת בתוכם צומחות, ואיך אכחש וחטאתי לאלהי? ומי יימר דציית להני ציית להני? ואם גם אמת תדבר שעם כל החקירות ועל כל השקידה יוכל להיות כי יעלו באושים תמורת גפני היין; אכנם אז עשיתי כפי כחי ויכלתי וכפי החוב המוטל עלי. והאלהים אנה לידי, והוא מאס בי מלהיות נוטר ברמו ובוצר עוללות בשדי תרומות התורה, והוא הסגיר בעדי והולכני במחשכים ולא עלי תלונותיכם, כי אנכי מה כי תלינו עלי: —

הנה כל זה נתתי אל לבי, ואתיעץ להמתין עוד ולדרוש ולחקור עוד היטב, ולהכניס פירושי על ספר ויקרא בבאורי לספר שמות. אשר יצא לאור בעז"ה בעת לאכביר, ואקוה כי כל דורשי תורה לשמה יאמרו כי טוב עשיתי להיות מתון מתון בדבר הזה. ואם אמצא חן בעיני הקורא, לא ימנע טובו ממני גם לאחר כמה ימים, ואם אין פעולתי רצויה. מה לה אם תצא לאור ראשונה או אחרונה. כי המצחקים עלי, די להם אם ילעגו כעת על שני ספרים הקודמים, ויש להם עת שחוק עוד לאחר זמן, כי יש בין מבקרי ספרים בזמננו לצים רבים ששחוק שלהם הוא גובה מכאן ולהבא. וא"כ מה אם יהיה באורי כחמץ שעבר עליו חפסח? כי אהרי המועד הבע"ל חג הפסח הזה אשים את דברי לפני הקורא! — ולכן אל תאמרו נוא"ש, אחת המצחקים! עוד נתן יתן לכם ענין לשפוך בוז עליו, ואולם אנשי אמת ואנשי חיל, אשר רק מאהבת האמת ידברו דבר המה יסלחו לי, ויאמרו טוב עשיתי לתקן את דרכי קודם. —

והנה יש כמה מצות בספר ויקרא שכבר נאמרו בספר שמות. ויש שנתחדשו כאן, ומהענין האחרון הנה מצות הקרבנות ופרטי דיני המועדים (אף שגם המועדים כבר נאמרו בשמות), דין ערלה, וחלה, ומאכלות אסורות, ואוב וידעוני, וכדומה. ולזה חברתי שני מאמרים האחד בשם קרבן נותר והשני בשם מקראי קדש ובאלה אבאר כל הדינים שנאמרו בויקרא. ולא הוזכרו עוד בשמות, והנשארים דרך משל מכה אביו ואמו, דיני שמטה ויובל, מצות להעלות נר תמיד וכדומיהם שכבר גשנו בספר שמות אבאר במקומם. —

והא לך לוח כל הפסוקים והסימנים מספר ויקרא, וממולם לוח כל המקומות אשר שם תמצא באורידם בספר שמות. — וזאת לדעת כי ראשי אבות ק"נ הנה קרבן נותר ר"ל אשר יש לעיין במאמר קרבן נותר; וראשי תבות מ"ק הנה מקראי קדש שהוא המאמר שקראתי שם זה:

ספר ויקרא		יעוין	בוצר עוללות לספר שמות
סימן			סימן
א	. . . .	—	יג פס' י"ב ובמאמר ק"נ
ב	. . . .	—	קנ
ג	. . . .	—	יג פס' י"ב ובמאמר ק"נ
ד עד סי' ט'	.	—	קנ
ט	. . . .	—	כה מ"א וכל סימן כ"ט:

ספר ויקרא	יעיין	בוצר עוללות לספר שמות
סימן		סימן
י פס' א' עד ח' .	—	ל פס' ט'
י פס' ח' עד י"ב .	—	קנ
י פס' י"ב עד כ' .	—	קנ
יא . . .	—	יט פס' וי"ו
יב עד ט"ו . .	—	קנ
טז . . .	—	מקראי קדש
יז עד י"ט . .	—	קנ
יט פס' א' עד ט' .	—	כ פס' י"ג
יט פס' ט' עד י"א .	—	כב פס' כ' וגומר
יט פס' י"א עד י"ד	—	כג פס' י"ג
יט פס' י"ד . .	—	כג פס' כ"ב
יט פס' ט"ו .	—	כג פס' ג'
יט פס' ט"ז עד י"ט	—	כג פס' א' עד ד'
יט פס' י"ט . .	—	קנ
יט פס' כ' . .	—	כא פס' ד'
יט פס' כ"ג עד סופו	—	קנ
כ פס' י' עד ט' .	—	קנ
כ פס' ט' . .	—	כא פס' י"ז
כ פס' י' עד סופו .	—	כ פס' י"ג וגם בק"נ
כא עד סי' כ"ג .	—	קנ
כג . . .	—	מקראי קדש
כד פס' א' עד ה' .	—	כז פס' כ'
כד פס' ה' עד ט"ו	—	כ פס' ח'
כד פס' ט"ו . .	—	כג פס' כ"ז
כד פס' י"ז עד סופו	—	כא פס' כ'
כה . . .	—	כג פס' י'
כו פס' א' עד ג' .	—	כ פס' כ'
כו פס' ג' עד סופו .	—	קנ
כז . . .	—	קנ

ועתה קח נא מנחתי ותודתי, קורא הנעים, אם השגחת על באורי שיצא כבר לאור, ואם שגיתי, ואתה בינות בשגיאות. מנסתרות לי נקני, ויהי אלהים עמך, ותהא יפרוש סכת שלומו עליך ועל כל בני ישראל אחינו הקרובים והרחוקים, והוא יהיה בעזרנו ויאמצנו ויחזקנו להגות בתורתו ולבוא עד נבכי ים חקותיו ומשפטיו, ויאיר את שכלנו באור האמת והמשפט, שלום שלום על ישראל אמן. —

אלה דברי המתנצל, המשתחוה אפים ארצה, בעל בוצר עוללות

שמעון סאנטא.

פה וויען יום ט״ו אדר שנת **וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך** היהודים לפ״ק.

הכורם לספר ויקרא

ויקרא

א (ג) תמים, נכוחים דברי המתרגם בבאור לנת"הש, והולם את שאמר לבסוף, ועל הבג יאמר שהוא תמים כאשר ימלאו בו כל המדות והחכמות בלי עודף ובלי חסרון, כ"א במזג ושעור המביא אל התכלית שהוא אשרי האדם וחיי הנצחיים, איננו נראה, שלדעתנו על שעור ומזג הנכון בכל מדות והכונות הנפש יאמר שלם (פאללקאממען), וכן שמאו המעתיקים כולם במלת שלמות ולא במלת תמימות, שהתמימות איננו מורה רק על תכונה אחת בלבד, והיא אמו[illegible] רוח (אויפריכטיגקייט), והפכו הערמה. לפי שהלב נחלק לשתי דעות שהאדם הערום מראה לאחרים דעת אחרת מאה שיש בלבו, וזהו בלב ולב ידברו (תהלים י"ב, ג'), ובלע"ז (דאפפעלזין). והולם התמים אין לו כ"א דעה אחת, איננו מדבר כ"א מה שחושב ומחשבותיו ודבריו ומעשיו מסכימים יחד אלה עם אלה, ועיין מה שכתבנו מזה בפ' נח (ו' ט'). והנה התמים יודע להערים ואיננו מערים, אבל התם נאמר ג"כ על מי שאיננו יודע להערים, ומזה הענין מאמרם, תם מה הוא אומר? (ז) ונתנו בני אהרן הכהן, הרב בעל המחבר ספר מגוח הלשון יפה העירני וז"ל: אל בעל הכורם! הנה ונתנו בני אהרן הכהן מתורגם (דיא זאהנע אהרן'ס, דיא פריסטער) כאלו כתוב בקרא הכהנים בלשון רבים המוסב על בני אהרן, כמו שהוא בשארי כתובים ה', ח', אבל זהו נגד פשוטו של מקרא ודקדוק הלשון, וגם נגד דרשת חכמינו ז"ל, והוא בפירש"י במקומו, וז"ל, הכהן כשהוא בכהונו, הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה עכ"ל. והוא בקיצור מאמרים מפי הת"כ המובא בילקוט שמעוני וז"ל, ונתנו בני אהרן את ת"ל הכהן? מתשמע שנאמר אהרן איני יודע שהוא כהן מה ת"ל הכהן? בכהונו, לימד על כהן גדול שעבד בבגדי כהן הדיוט שעבדתו פסולה וכו'. הרי הראה שמדכתיב הכהן בה"א הידיעה לימד שקאי על הכהן הגדול היודע לשמש בבגד כהונה גדולה. ולא לבד מתיבה מיותרת. וכן דקדקו רבותינו ז"ל על כל אות ואות מתורתנו הקדושה ודרשו על כל קוץ וקוץ דברים הנאהדים מפז. עיין בש"ס עירובין ובזבחים בדרשת הכתובים שנאמר הכהן, הכהנים, הבאים על מיעוט חללים ושאר פסולי הכהונה, והאריך בזה הכתוב הגאון בעל המזרחי, ודבריו אמתיים וערבים, ולא במרד ובמעל חלילה התנגד המעתיק נגד דרשת חכמינו ז"ל, כי אם הלך בעקבות תרגום הארמית כמו שנדפס ברוב חומשים כָּהֲנַיָא, שהוא ל"ר בארמית, וראוי להיות כָּהֲנָא בל"י כאשר הוא בי"ע, וראוי להיות (דיא זאהנע דעם פריסטערס אהרן).

ומאוד יפלא על המבאר שלא הרגיש בזה, ולא הניח את דרשת הת"כ וי"ע כמנהגו בכ"מ, — והכורם כרם ישראל יעזק ויסקל מתוך כרמו את אבני טעיות האלה למען האמת והתושיה אם ילדקו בעיניו, עכ"ל, ויען אשר לדקו דבריו הנאותים הנה לכבוד התורה ולכבוד הרב המעיר היקר בעיני:

ב (א) ונפש, דברי המבאר לנת"הש הם רחוקים, כי ראשית הוראת הנפש הוא על עלם שיש בו רוח חיים ונושב תמיד (אטהמען). ונפש הוא מענין נשפת ברוחך (שמות ט"ו י') שנפש ונשף הם כמו כבש וכשב. ולכן נאמר וינפש בן אמתך והגר (שמות כ"ג י"ב), כי מי שיגע במלאכה ושובת ממנה ונוח, הוא מאריך נשימתו לשאוב הרוח (אטהעמ האָלען), וכן מי שעולה על הר גבוה כשהוא נוח מפסיעתו, שואב הרוח יותר עמוק ומאריך בנשימתו. ומזה שואל גם על השם, ונאמר שבת וינפש (שמות ל"א י"ז). וכן נמלא בדברי רז"ל אמרם בנשימה אחת:

ד (יג) כל עדת ישראל, אלו סנהדרין (המבאר לנת"הש) ובאורו ע"פ הדרש בת"כ עיין שם, וכן הרגמו אונקלוס ונעלם דבר מעיני הקהל, ויהי מכסה פתגמא ופתגם לא נאמר כי אם על דין ופסק המורים והשופטים כמו ונשמע פתגם המלך (אסתר א' כ'), אבל הרמב"מן תרגמו כדרכו ע"פ הפשט את כל עדת ישראל ישגו, וראיה לדבריו שנאמר בסוף חטאת הקהל הוא (להלן כ"א), א"כ על כל ישראל ידבר. ומה שאמר שם המבאר הוא. לפי שהב"ד הורו בשגגה והעם עשה על פיהם, הוצרך לומר ששתיהן לריכין להתכפר בפר זה וזהו הקהל, כי קהל כולל עדה ולבור, איננו עולה יפה, שא"כ הדבר, היה ראוי שיביאו שתי קרבנות, את' בעד הסנהדרין שהחטיאו, והב' בעד קהל ישראל שחטאו שאי.ו דומה החוטא למחטיא ואם הוא בשוגג שהי' ראוי לב"ד לדקדק היטב קודם שיפסקו ההוראה ויכשילו כל ישראל, ובאמת ישראל לא חטאו כלום לפי שעשו ע"פי הוראת ב"ד כמו הילד איננו חוטא אם אביו ואמו אומרים לו עשה זאת. ועוד לפי פירוש המבאר על פסוק וסמכו זקני העדה (פסוק ט"ו) שעל המיוחדין שבסנהדרין נאמרו, וגם זהו ע"פי הדרש בת"כ, הי' ראוי שיסמכו חוץ מן המיוחדין שבסנהדרין גם זקני ישראל על קרבן חטאת אחרי שהקרבן משותף לשניהם לסנהדרין ולקהל ישראל, והנה בכל מרבית ראיותיו שהביא ממלת עדה איננו מדבר כלום, שישראל נקראים עדה מיום שכולם אחר, נעשה ונשמע ונועדים סביב הר סיני לשמוע את ידבר ה' ולהאמין ולהחזיק בו ובתורתו: (כא) חטאת הקהל הוא, לא נאמר במשיח פר המשיח הוא, ולא בנשיא ולא בהדיוט, לבד בפר העדה, לפי שאין הדבר הלוי שיחטאו כל הקהל יחדיו, וכדי שלא יחשבו שכל יחיד ויחיד חייב להביא קרבן על שגגתו הוצרך לומר שהחטאת הביא מספקת לכל הקהל:

ה (ד) לבטא בשפתים, שכל זמן שהשבועה איננה עוברת על שפתיו היא מחשבה בעלמא ואיננה מעשה, וכן אמר דוד המלך ע"ה לרפתני בל תמלא (עון בי) זמתי בל יעבר פי (תהלים י' ג') כלומר אע"פי שהיתה לפעמים מחשבתי לרעה הנה לא הולאתי אותה מפי ואיננה נחשבת לעון: (כג) כי יחטא יאשם,

שמפרשים לאשם שהוא כפל לשון כאילו לפרש ואשם שיאשם עצמו, והרמב"מן תרגמו (ווען ער נון געזינ- דיגעט האט, אונד זיינע שולד ערקעננט) ע"פי דעת רש"י שכתב כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם, ואולם אין שייך לומר לדעת, הלא תשעה ראשונ' שגזל או כחש בפקדון היה יודע שהוא חוטא, וכן מה צורך להודות? ובפני מי יודה? הלא די לו להשיב את הפקדון או את הגזלה ולהביא קרבן אשם ונסלח לו. והנראה לנו שיחטא ואשם אינו כפל לשון, אבל הם שני ענינים, שהמכחש בפקדון, הגוזל או העושק חוטא נגד עמיתו וחבירו שמביאו לידי היזק רב או מעט. ואשם לה' שעובר על מצותיו שאמר לא תגזול, לא תעשוק וגו'. וע"כ שעור הכתוב כך הוא והיה כי יחטא ואשם אם הדבר כן שהוא חטא נגד עמיתו ואשם לה' והשיב את הגזלה וגומר תחלה לפייס ולרצות את הניזק על ידו, ואח"כ ואת אשמו יביא לה', לכפר על אשמתו נגד ה':

שמיני

ט (כב) ויברכם, לדעת הרמב"ן ברכם אהרן, כמו שברך שלמה את העם אחרי חנכו את הבית, ולפיכך לא זכר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן. וכן נראה, ואין מקום לטענת המבאר לנת"הם עליו, (עיין שם), כי במה נחשב הוא, אם שהי' נשיאות ידים לשמים או אל העם, והרי נאמר ויברך אותם משה (שמות ל"ט מ"ג) ולא נשא את ידיו כלל. והעיקר הוא משה ברך אותם בכלות המלאכה, ואהרן ברך אותם בחנוך המשכן, שע"י יגיעתם ומלאכתם ונדבותם הגיע לעבוד את עבודת ה'. ואח"כ נתחבר לו משה וברכו שניהם את העם בלי נשיאות כפים כמו שנאמר בפסוק הסמוך, ויצאו ויברכו את העם, ואם בנשיאות ידים סגולה רבה היתה, למה לא נשא משה את כפיו בשעת הברכה? (כד) וירנו ויפלו על פניהם, כתב המבאר לנת"הם ז"ל, מרוב שמחה היו מרננים בקול רנה להודות לה' חסדו וגומר וכן העתיק הרב המעתיק (זיא מאכטען איין פריידענגעשרייא) עכ"ד, והנה לא מצאנו במקרא לא רננה ולא הודיה לה'. ועוד למה נפלו על פניהם? גם לא דקדק היטב בהעתקת הרמב"מן, שאילו היה דעתו שהעם מרוב שמחה היו מרננים להודות לה' היה לו לתרגמו (זיא זאנגען). ולכן הנראה באותו הרגע שראו אש יוצאה מן השמים ותאכל את העולה ואת החלבים פתאום גיל ורעדה שהמראה התעורר בקרבם חדוה ורעדה יחד, והוציאו מפיהם קול בילה מעצמו להוד המראה. ואין אומר ואין דברים זולתי קול, כמו שיוצא קול חדוה מפי הרואה פעם ראשון דבר יפה ומבהיל, וכמעט יצא הקול נפלו על פניהם לאימת וחרדת המראה. וזהו כוונת הרמב"מן (זיא מאכטען איין פריידענגעשרייא) קול שמחה בריחא בלי בטוי שפתים:

י (א) אש זרה, המבאר לנת"הם האריך מאד להוציא המקרא מידי פשוטו לגמרי ולבדר שהאש הנאמר כאן אינו אש ממש, אלא כמו אשה ריח ניחוח שענינו מאכל אש והוא הקטורת, וא"כ עונש נדב ואביהוא לא הי' כ"א בעבור הקטורת ולא בשביל האש. והרי נראה לעינים שמשמעות הכתוב שבאש חטאו ובאש נדונו, ואולם הקושיא העצומה למה הביאו גדולי ישראל כאלה אש זרה אשר לא צוה משה על זה נייישב ע"פי ההקדמה הבאה, והיא שהבדל גדול יש בין אש היוצאת מלפני ה' ובין אש הדיוט. שהאש השמימיות אינה שורפת הבשם מכל וכל עד שנעשה אפר, כמו אש האדמיית, אבל היא מוכלת את כל הלחיות שבו עד ששב לאבן דומם והראיה מן הסנה שנאמר בו והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג' ב'), ועוד לך ראיה שהרי יצאה אש מלפני ה' ותאכל אותם (להלן ז') דהיינו נדב ואביהוא ועכ"ז כתיב ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למחנה (שם ה') מלמד שלא נשרפו אפילו בגדיהם, ואולי כוונו רז"ל לדברינו שאמרו כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם, שהאש שלמעלה אינה שורפת אלא מייבשת את הבשם, וכענין שנאמר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א' י"ח ל"ח) ועוד לך ראיה שעל אש השמימיות לא תמצא בכתוב לשון שריפה כ"א בער ואכל, ולכן לא נאמר והסנה איננו שרף. וכן בכאן נמצא שתי פעמים מלת ותאכל, וכן ותבער אש בם ותאכל בקצה המחנה (במדבר י"א א'), אש אוכלה הוא (דברים ד' כ"ז), ותאכל את העולה ואת העלים (מ"א י"ח ל"ח) וכלם מורים שאין טבעו כטבעו האש שלמטה, ועיין עוד מזה בחבורנו (להלן במדבר ט"ז ל"ה). והנה נדב ואביהו שלא הכירו טבע אש השמימיות כמו משה בידעו מן הסנה, וראו שהעולה הזאת אינה מעלה עשן. והבשר והחלבים אינם מקטירים, כטבעם אם נשרפו באש הארציית, חשבו שהעולה אינה נקרבת כהוגן ולא תהי' לרצון לפני ה', ולכן הביאו אש זרה ושמו עליה קטורת, כדי שתהי' תמרות עשן וריח ניחוח ושהבשר והחלבים ישרפו מכל וכל, וחטאו בזה שעשו מה שלא צוה אותם משה, אבל כוונתם לא הי' למרות את פי משה והביאו את האש לתקוני ולא לעוותי: (ו) יבכו את השרפה, כתב המבאר לנתיבות השלום וזה לשונו: שמא תצטערו שאני מצוה אתכם לנהוג כן וכו' יעיין שם והנה לפי דבריו יבכו הוא מווי לבכות וכן תרגמו הרמב"מן (דאז געזאמטע הויז ישראלס זאָללען דען בראנד בעוויינען). ואולם אי אפשר לצוות על הבכייה, שהבכייה והשחוק אינם נתונים תחת הבחירה, ואם תאמר שכוונת הבכייה היא ההספד הנעשה בגלוי ובקהל עם, הרי לא נמצא בכתוב שישראל הספידו עליהם כמו שהספידו על אהרן ומשה שנאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל! (במדבר כ' כ"ט). וכן ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום (דברים ל"ד ח'). גם אין הדעת סובלתו, שיצוה לבכות עליהם, והם בחטאם מתו. ועוד יקשה מאד, שמשה אמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם אל תפרמו ולא תמותו ועל כל העדה יקצוף, מדוע יקצוף ה' על העדה אם אבי ואחי המתים פורעים ראשם וקורעים בגדיהם? מה חטאו הם? ומה שמפרש המבאר לנת"הם ז"ל ולא תוסף גם על זה, ולא על כל העדה יקצוף, כי אתם תכפרו בעדם, ואם אתם תחטאו ויקצוף עליכם, על כל העדה יקצוף, אין לו שחר. שאם ימותו אהרן ובניו יבחר ה' בכהנים אחרים לכפר עליהם, מלבד שפרושו יוצא מפשטות הכתוב, שלא מן חטאת העם העתידה מדבר אלא על ההווה,

והנראה לנו בבאור הכתוב הוא, שלמעלה נאמר ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד (לעיל פסוק ג') ופירש"י ועל פני כל העם אכבד, כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס, אם כן בצדיקים כל שכן ברשעים, וכן אמר הרא"בע כאשר אראה בקרובי קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד ויראו ממנו, והמבאר לנת"הש הוסיף לאמר ועל פני כל העם אכבד כשאני עושה דין בכל, עם ועם אכבד וכו' יעוי' שם, ולא ידענו מה ענין עונש נדב ואביהוא לדין שעושה השם בכל עם ועם? וכן הרש"י והרא"בע לא פירשו הכתוב כל הצורך; שאם העם ילמדו קל וחומר אם כן בצדיקים כל שכן ברשעים למה ועל מה יתן העם בשביל זה כבוד להשם? ויתכן שאהרן כאשר ראה שני בניו גדולי הדור וכהנים משוחים מתו שניהם כאחד מיתה פתאומית לצעק ובכה בקול גדול, והראיה וידום אהרן, ואמר הרמב"ן שהי' בוכה בקול ואז שתק. אחר שאמר משה בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, והוא, אינך רשאי לבכות ולהתאבל שתראה כמתרעם על משפט וגזירת השם, והוא אומר בקרבי אקדש, זהו קדושתי׳ שאין אני חס על קרובי ובחירי ואני מעניש אותם כאחד העם: ועל פני כל העם אכבד, שגדול כבוד הדיין שאינו נושא פנים, וכל העם מכבדים אותו, בעבור שהם בוטחים בו, שלא ישא פני הגדולים שבהם לעוות הדין בשביל חשיבותם, וכהיום אני אראה לכל העם שאינני נושא פנים לבני אהרן ועושה אני דין עמהם כאילו היו מדלת עם הארץ, ואז הבין אהרן שאם יבכה עוד על אבדון בניו נראה כמתרעם על גזרת ה' שהי' ראוי לחוס עליהם מפני כבודו וכבוד משה, ועי"ז יפגע בכבוד השם לעיני העם, שתק והבליע את צערו, ולכן נטל שכר על שתיקתו כאמרם רז"ל. ומעתה שעור הכתוב כך הוא, ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו, לא תתנהגו עצמיכם כדרך המתאוננים, פורעים ראשם קורעים בגדיה' וצורחי בקול מר, למה תתראו כמתרעמים על השם וקובלים על דינו הצדק, לא תעשו כזאת ולא תמותו ולא על כל העדה יקצוף, שאם אתם צועקים ובוכים ומיילילי' גם אחיכם בית ישראל יבכו שבטבע האדם כאשר שומע קול יללת בכי, ורואה האונן שמתרע שערו מראשו וקורע בגדו מתחיל גם הוא לבכות, ויקצוף ה' גם על העדה שיהיה גם היא כמתאוננת על יושר וצדק השם, ולכן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם אל תפרמו הצדיקו עליכם את הדין ולא תמותו ולא על כל העדה יקצוף ואחיכם כל בית ישראל לא יבכו, ולפי באורנו ראוי לתרגם יבכו: (זיא מאֶכטען וויינען) אולי יבכו, ועי"ז יהיה קצף ה' עליהם: (יט) הייטב בעיני ה', אם כבשתי את צערי ולא בכיתי עוד כדי להצדיק דין שמים ברבים. הייטב בעיני ה' לאכול את בשר החטאת מתוך שמחה ונחת ובלבי אלא יגון ועצב, ובשר קדשים ראוי לאכול בשמחה ולא כלחם העצבים זהו עומק פשוטו:

אחרי מות

טז (א) **בקרבתם**. כתרגום אונקלוס בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם ה' ומיתו, מסכים לזה שאמרנו למעלה (י' א') שעון בני אהרן היה שהקריבו אש זרה, ולא כמו שכתב המבאר לנת"הש שהלשון בדרכו לבאר פעם שהאשה הי' בשביל מהנת אש זרה והוא הקטורת ששמו על המחתה, ופעם שהאשה היה בעבור שנכנסו לפנים עיי"ש: (ב) **ואל יבא**, הוי"ו של ואל הלחין את המבאר לנת"הש ללכת בדרך רחוק ולומר שלוה השם את משה שיספר לאהרן טעם מיתת בניו ויבין כי נורא המקום מאד, ואל יבוא בכל עת אל הקודש (עיין שם) ומה היה צריך לפרש לאהרן ולהבינותו כי נורא המקום, והלא כל אחד מבין מעצמו שהמקום אשר כבוד ה' נראה וענן ה' שוכן עליו תמיד ושהשם נועד ומדבר מבין שני הכרובי' קדוש ונורא הוא עד מאוד? והנה המתרגם ללשון אשכנזי אומר, וז"ל: שמוש הוי"ו כמו השי"ן, דבר אל אהרן אחיך שאל יבא, כמו דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות י"ד ט"ו) עכ"ד. ואולם מלאכו שמשמש כמו השי"ן על החיוב בלבד ולא על השלילה, ששם נאמר על החיוב שיסעו, וכאן כתיב אל יבוא, שהוא השלילה והמניעה, ולא תפול בה הוי"ו. ולדעתנו שהוי"ו היא וי"ו החבור והמאמר הזה נסמך אל מה שלוה למעלה יין ושכר אל תשת (י' ט'), ואמר השם וגם אל יבוא בכל עת אל הקודש, והראיה שהוא נסמך אל שלמעלה, שהרי אומר וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן משמע שאמר לו זאת מיד אחרי מיתת בני אהרן, ואם הכתוב הפסיק בענין מדיני מראה הנגע' והזיבה אין בכך כלום, שכזה נמצא בהרבה מקומות. ואל תטעון שכאן כתיב ויאמר ה' אל משה ולעיל נאמר וידבר ה' אל אהרן, שגם זה פשוטו שהדבור הי' למשה לאמר לאהרן כפירוש השני של הראב"ע וכמו שהמבאר לנת"הש עיין שם: (ל) **מכל חטאתיכם**. לדעתנו שעור הכתוב אימתי יכפר עליכם לטהר אתכם, אם מכל חטאתיכם לפני ה', הרצון כמו שכתבנו בספרנו אחרי שפר (סי' קל"ח): אם לבבכם טהור מגאות ובזון מכל מחשבות נקמה ושנאת רעהו ומכל חמדה ותאוה ברועה, ואם כפיכם אשר אתם פורשים לשמים הם טהורים ונקיים מכל עול ותרמית מעושק ותרבית ואונאה, אז גם הוא יכפר עליכם לטהר אתכם ביום הזה, ע"כ. וכן דרש רבי אליעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, והוא לא למד כן מתפלות לפני ה' כדעת המבאר לנת"הש, כי מה צורך בתפלה אם הדבר נאמר בפירוש, אבל למד זה ממה שאמר הכתוב והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה וגו' ושלם אתו בראשו וחמשיתו יסף עליו וכו' ואח"כ ואת אשמו יביא לה' וגו' וכפר עליו הכהן (לעיל ה' כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו) והקדים בפירוש חוב התשלומין להבאת הקרבן, ללמדך שאין הכהן מכפר ואין קרבן אשמתו כפרה אם לא השיב בתחלה את הגזלה או את הפקדון ושלם עוד חמישית הקרן לרצות את חבירו, ותרגום תטהרו א"כ הוא: (מיסט איהר שאָן גערייניגט זיין):

יח (יג) **כמעשה ארץ מצרים**. לפי עומק פשוטו של מקרא יתכן שהוא מוסב על התועבות הנאמרות להלן מגילוי עריות, מניאוף עם אשת חבירו, מעברת בנים למולך, ממשכב זכר, והזקוק לבהמ

שאנשי מצרים ואנשי כנען וגם שאר האומות לא בלבד שהיו שטופים בזמה, ופרוצים בעריות, אבל ילאו מכל גבולי הטבע והשחיתו את דרכם לתעב עליהם במשכב זכר ובבהמות, ואילו להרחיק את ישראל מכל ערבוב מין בשאינו מינו אסר הכתוב גם כלאי זרעים וכלאי בגדים צמר ופשתים, וכל הרכבה מן בבעלי חיים והן בצמחים, לשמרם שלא ילאו מגדר הטבע בענין תאות המשגל, וא״כ אסור לבושת שעטנז אינו כל כך רחוק מן השכל אבל הוא משמרת למשמרת כענין שאסרו חכמינו ז״ל שניות לעריות:

קדושים

יט (ג) איש אמו ואביו תיראו, כל המפרשים יגיעים למצוא טעם סמיכות את שבתותי תשמורו לאיש אמו ואביו תיראו. ולפי דעתנו הם משתתפים בענין החיוב להכיר טובת מי שגומל חסד עמנו ולכבדו ולתת לו תודה בכל לב ונפש. והנה כמו שחייב כל אדם להכיר טובת אבותיו ליראם ולכבדם לאהבם ולשרתם, וביחוד להכיר טובת האם, שטרחתה וצערה בגדול הבנים גדולים יותר מאותן של האב, ולכן הקדים הכתוב אם לאב, כן חייב כל איש מישראל לשמור השבתות והמועדים, לפנות עצמו מכל עסק ומלאכה ולא לעשות דבר רק להודות לה׳ ולהללו במקהלות על כל הטובה אשר עשה לנו ע״י השבת, שכלה כל מלאכתו והכין את האדם להיות נוחל שתי עולמות אם ירצה, וע״י מועדים שהם זכרון ליציאת מצרים ומתן תורה, ואין לך טובות גדולות לאומה הישראלית יותר משתי אלה: (יח) ואהבת לרעך, שאהבה היא נטיות לב האדם אל זולתו, אהבתי את אדני את אשתי ואת בני (שמות כ״א ה׳) והנטייה הזאת בלא תחלה ואינה בחירית לאדם, ואיך אפשר לצוות עליה שתבוא. ואולי מסבה הזאת בא הילל הזקן ופירש מאמר ואהבת לרעך מה דסני לך לחברך לא תעביד, וזהו ביד כל אדם שלא לעשות לחבירו מה ששנאוי לו, ואמנם אחרי שכבר אמרה התורה כי תפגע שור איבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו. כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו (שמות כ״ג ד׳ ה׳). ואם כן בשנאיו כל שכן בשאר בני אדם. ואין זה שלילת ומניעת דבר המזיק או המכעיס בלבד. אבל הוא חיוב עשות הטוב והמועיל לזולתו אף אם הוא שונא לו. ובעכ״פ מצות ואהבת לרעך רחבה יותר מאוד מן הגבולים שהגדירה בה הילל הזקן, ולכן נאמר אף שאהבה בעצמה היא בלתי בחירות לאדם ואינה נופלת תחת הציווי, עכ״ז יכול לצוות לעשות בזולתו סימני ואותות האהבה, אף אם אין נפשו קשורה בנפשו. ומענין הזה ואהבת את ה׳ אלהיך (דברים ו׳ ה׳). וכבר באנו הדבר הזה היטב בספרנו אמרי שפר (ח״ר ק״ט ק״י) ואמרנו: אין אהבתנו אל השם כאהבת בשר ודם, שדרך האוהבים לחבק ולנשק לאכול ולשתות ולשמוח לשבת וללכת יחדיו, כל הענינים האלו הם בלתי אפשרים בין אדם למקום. אבל אהבתנו אליו להשגיח על כל אורחותיו ומעשיו, ולהיישיר דרכנו על ידן, כמו אוהב נאמן מתדמה במנהגיו, בדעות ומדות אל אוהבו ולעשות כל אשר לו לרצון, כן כל אוהב ה׳ באמונה מתנשא בנפשו להדמות לו, אמת ושלום נמצאו בשפתיו תמיד, עובר על מדותיו ונרצה אף למכעיסיו. עושה טובה עם משפחתו ואנשי בריתו, עוזר עניים ואביונים כפי אשר תשיג ידו, יתום ואלמנה בו יחסיו ובניעם נחמתו כל נכה רוח יגביה, וזהו כוונת הכתוב לאהבה את ה׳ אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו (דברים י״א כ״ב) כמו שבארו החכמים הרוצה להדבק בש״ית ידבק במדותיו, מה הוא רחום אף אתה רחום. מה הוא חנון אף אתה חנון וגומר האוהב משבח את אהובו ומספר את מעלותיו וטובותיו ברבים למען יכבדוהו גם אחרים ויאהבוהו כמוהו, ולכן חובה עלינו לפאר ולרומם שמו הנקדש ולספר גבורתו גדלו וטובו במקהלות עם וגו׳ עיי״ש. ובכלל שצריך לשמור ולעשות את כל הסימנים והאותות שהאוהב נותן אל אהובו. וכן בהפך נאמר על השם ואהב גר (דברים י״ד י״ח) ומהו האהבה? ואומר לתת לו לחם ושמלה (הם שם שם) והוא שעוזר אותו ועושה לו כל צרכיו לנחת רוחו וזהו בעצמו ענין ואהבת לרעך, לא בלבד שאינך רשאי לעשות לו דבר ששנאוי לך, אבל לא וראה מה חסר לו יעזור אותו ועשה רצונו כפי מה שתוכל, ובכלל תפעיל בו פעולות האהבה: כמוך, אינו הוראתו על שיווי הגמור, כי חייך קודמין לחיי חברך, אבל על הדמיון, כמו כי כמוך כפרעה (בראשית מ״ד י״ח) שאינו מורה על השווי הגמור והרי הכסא הגדיל את פרעה מיוסף, אבל על צד הדמיון שמשוב אתה כמעט כפרעה, והנה לאהבת מקליר לא הביאנו דברי המבאר לנת״הם ולסתור את טענותיו בארוכה. גם דברי המתרגם הכותיים מאוד מגונו במקומם אף שהם עוד ארוכים בחור היטב, ואנו אין לנו כ״א להפין אור על המצוה הזאת ואהבת לרעך כמוך, שהיא יתד שהכל תלויבו כמאמר חז״ל ומאליו יתברר לך הכוונ׳ הנכונ׳: (לד) ואהבת לו כמוך, אהוב אותו לתת לו לחם ושמלה כמו שהשם אוהב את הגר וכמוך על צד הדמיון. ומכאן ראיה שמלת כמוך אין פירושו לפי שהוא כמוך, כלומר לפי שהוא שוה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם אלהים. כדעת המבאר לנת״הם (לעיל בפסוק י״ח), שהרי הכתוב נותן טעם אחר ואומר כי גרים הייתם בארץ מצרים ולפי הפשט יתכן שצריך לצות על אהבת הגר לפי שאינו נכנס בכלל ואהבת לרעך, שבני מדינה בלבד הרויים רעים זה לזה שהם דומים בלשון, בחקים, בנמוסים והנהגות ולא הגר שבא מארץ אחרת והורגל על לשון וחקים ומנהגים אחרים:

אמור

כג (מ) פרי עץ הדר. האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלה״ק הדר, כי פירוש אתרוג חמדה כמתרגמינן ונחמד למראה, דמרגג למחזי, לא תחמוד, לא תרוג, ולשון חמדה והדר שווין בטעם. ונקרא העץ והפרי בשם אחד, כי כן המנהג ברוב כמו תמרה אגוז ורמון (מדברי הרמב״ן), וכן תרגמתי הרמב״מן. וטען עליו המבאר לנה״חם (עיין שם) ותמהנו עליו לפי דבריו מה יענה בודל לא

תהדר בריבו (שמות כ"ג ג'). כי מה יתרון יש לדל, אם לא שיאמן עצמו לומר שגם המחסור הוא יתרון. והנראה לדעתנו בגדר מלת הדר הוא, אדם או ענין, שנמצא בו דבר מה שמושך על עצמו עין הרואה, והעין שוהה עליו אם מצד התענוג או מצד הבחינה או מצד התהלה, ועי"ז הגדר יתבארו לך הכל. מצד התענוג: הדור בלבושו (ישעיה ס"ג א'), והראיה שאומר מי זה בא מאדום (שם) להתעורר ולהמשיך עין שומעיו אליו ושתשהה בו, וכן ברב עם הדרת מלך (משלי י"ד כ"ח) כי ברוב עם ירבו הרואים אותו ועיניהם תלויות בו לחזות המלך ביפיו. ובהפכו לא תאר לו ולא הדר (ישעיה נ"ג ב'), שאין מושך עיני האדם עליו, והעין אשר רואהו אינו שוהה על צורתו. והאילן נקרא עץ הדר, לפי שמושך עין הרואים על יופי גדולו, ענפיו, עליו, ופירותיו. ומזה לא תהדר פני גדול, כלומר אל תשהה עינך על גדולתו, עשרו או חכמתו, אבל תביט אותו כאילו הוא אחד העם. מצד הבחינה: שיש בו דבר מה לבחון עליו, משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו (תהלים קמ"ט ט') שעין השכל שוהה עליו ומתבונן על המשפט הנפלא מאת השם לאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל, וכן השתחוו לה' בהדרת קדש (תהלים כ"ט ב') שתשימו עין השכל והבחינה על קדושת מי שתתנו לו כבוד ועוז. ומצד התהלה: שנמצא באדם דבר שמושך אליו העין מצד חסרונו, או הזקנה וחולשת כחותיו, וזהו והדרת פני זקן, שתחמול עליו לעזרו, ככלות כחו אל תעזבנו. ואין בהוראת והדרת מענין כבוד, שהרי כבר אמר מפני שיבה תקום, אבל שעורו שתשים עין החמלה עליו ולא תעבור על פניו כעבור על פני אדם אחר והפכו ודל לא תהדר בריבו, כל זמן שהוא עומד לפניך במשפט אל תשים עינך על רוע מראהו ועל בגדיו המטולאים ולא יחם לבבך עליו כדי שתגזור הדין בצדק. זהו הנראה לנו בגדר הוראת מלת הדר ונכון:

כד (י) בתוך בני ישראל וגו', וינצו במחנה, (עיין בבאור לנת"הם מה שאמר על זה). ויוכל לומר, אולי תבע בן המצרי מן הישראלי את כלי כסף וכלי זהב ושמלות אשר שאל מקרוביו ולקח עמו שלא כדין, והישראלי ענה שעשה זאת על פי הרשיון מאת השם, ועל זה חרף בן המצרי את השם ואמר שאין תמים פעלו וכדומה, ואולם מכל זה לא נמצא שום רמז במקרא? ולדעתנו בתוך בני ישראל מוסב על ויצא בתחלת הפסוק, כלומר שיצא מאהלו ובא בתוך בני ישראל, ואמר במחנה, לפי שעקר עונו הי' שנקב את השם הנכבד ברבים במחנה לאזני בני ישראל כמו שנפרש להלן: (יא) ויקב, יב"ע תרגם ופריש ואחרף. וכן נראה, שגם ונקב שם ה' האמור בסמוך (בפסוק ט"ז) הוא נקיבת השם בחרוף. ומה שאמר כאן ויקלל אין הענין כפול אבל ענינו שע"י נקיבת השם בחרוף הקלה בכבוד השם ברבים, ואילו הי' נוקב השם באהלו לא הי' עונו גדול כל כך אבל ויקלל לעיני כל לפי שנקב השם וחרפו במחנה: (יד) כל השומעים, אולי ע"י חרופיו וגדופיו נתעוררו בלבבם רעיונות לא טובות נטות מן מורא וכבוד השם, לכן וסמכו את ידיהם על ראש המקלל, לומר אשמתנו תחול על ראשך. כענין סמיכת ידי הכ"הג על ראש השעיר המשתלח שנותן עליו את עון בית ישראל: (טו) כי יקלל אלהיו, אין זה נדבק היטב עם ונקב שם ה' יומת, שכאן כתיב ונשא חטאו, משמע שאינו נענש בידי אדם ואח"כ אמר רגם ירגמו בו כל העדה, ולפיכך אמרו רבותינו כי יקלל בכנוי ונשא חטאו, הרי הוא בכרת, נאמר כאן ונשא חטאו ונאמר להלן חטאו ישא האיש ההוא, מה להלן כרת אף כאן כרת, אבל נקב שם ה' שהוא שם המיוחד חייב מיתה וזהו לפי הדרש ועל הפשט יתכן שאמר מי שמקלל אלהיו הוא השופט, כמו שנאמר והגישו אדוניו אל האלהים (שמות כ"א ו'), הוא נושא חטאו עליו, לפי שהזהרתי כבר אלהים לא תקלל (שם כ"ב כ"ז), ואין אלהים אלא שופטים, שהרי נאמר הללו ונשיא בעמך לא תאור, שהמקלל בכבוד השופטים ומחרף אותם בפרהסיא הורס את הסדר הנהוג והנכון בחברה המדינית, שבכבוד השופטים תולה משמעת העם, ואלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, ואולם הנקב שם ה' מות יומת, שהמקלל בכבוד השם ומגדפו בפרהסיא הורס א', האמונה ועוקר את שרשיה, ולא בלבד שמוציא את האדם מן העולם הזה, אבל נוטל ממנו גם את חיי העוה"ב:

בהר

כה (י) איש אל אחוזתו, ענין היובל הוא, כדי שלא ירבה העשיר בנכסיו ויוסיף נחלה על נחלת אבותיו, ועבדיו לא יעבדוהו כל ימי חייהם, שאז שנכסיו מרובים ועבדיו משועבדים תחת ידו עד יום מותם, סופו להשיל באחיו בני ישראל, להשתרר עליהם ולהכניעם כדרך הפחות והסגנים. ולמען ישמרו השווי האפשרי בבחינת אחוזתם ונחלת אבותם, שלא להרבות עליהם ולא לגרוע מהם, ולא יהיו באומה עשירים מופלגים ועניים נכאים ומרודים, שדרך זה מביא כמה תקלות לקבוץ המדיני, ולמען לא תכבה אש החופש והחרות מלב דלת עם הארץ, צוה השם ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו והעברת השופר וקריאת הדרור בכל הארץ, כדי שיתנו אל לבם ויזכרו שכל אחד מישראל הוא עבד השם ולא עבד עבדים ויסוב אל אומנו הראשון להחזיק בנחלת אבותיו, ועי"ז תבין מה שדרשו רז"ל על לכל יושביה, מכאן שאין היובל נוהג אלא כל זמן שהשבטים כולם יושבים בה כל אחד בנחלתו, והוא אמת, שאח"כ כיון שבטלו חקות השבטים נתבטלה הכוונה הראשונה מאליה והארכנו בזה הענין במחברת הדבוקה אל ספריו בן יקירו, דרוש אותו משם: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת, תרגם הרמב"מנ ו(גרונדשטיקע זאללען ניכט אויף עוויג פערקויפט ווערדען), שלא יתכרו הקרקעות לחלוטין לעולם. וכתב רש"י ליתן לאו על חזרת שדות לבעלי' ביובל שלא יהא הלוקח כובשה. אבל לדעת הרמב"ן אין הכתוב אזהרה, אלא טעם, תנהגו ביובל ואל יקשה בעיניכם, כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות. והנה מה טעם אמרו כי גרים ותושבים אתם עמדי ולא נתתי לכם כ"א זכות הפירות והתבואות בידכם למכור הפירות, אבל אינכם בעלי הקרקעות, ולכן לא תוכלו למכור דבר שאינכם בעלי' עליו ואינו שלכם. ולפ"ז ראוי לתרגמו (גרונדשטיקע אבער קאננען ניכט אויף עוויג פערקויפט ווערדען): (כט) בית מושב עיר חומה, שסביה הגנה בעיר חומה לא לשוא

עמלו בוניו בו. אבל שחייבו ביגיעה רבה להעמידו ולחזקו כדי שיקום לאורך ימים. וע"י היגיעה ידעת הבונה עליו שיקום בחזקו נעשה בעליו, ויכול למכור אותו לחלוטין והבית אינו יוצא ביובל, ואינו כמו גוף הקרקע שלא טרח ויגע בו, ולפיכך אמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ (לעיל כ"ג) אבל הפירות והתבואות שבאולאתם עמלי החורשים והזורעים ועובדי הגנים הם נמכרים. ואולם בתי החצרים אשר אין להם חומה סביב על שדה הארץ יחשב (להלן פסוק ל"א), שהם בנין ערתי ולא עמלו בוניו בם, ואינם חזקי' ונופלים מהר, שאינם עשוים מאבנים המדובקים היטב, אבל מטיט ותבן כבתי הכפרים, ואין דעת הבונים שיקומו ימים רבים, אבל הם לצורך שעה, א"כ אינם בעלים עליהם והבתים הללו כשדה הארץ נחשבים, ויש להם גאולה ויוצאים ביובל, לפי שאינם נמכרים לצמיתות, זהו הנראה לנו בטעם ההבדל שיש בין בתי ערי חומה ובין בתי ערי הפרזות: (לו) נשך ותרבית, אמר הרמב"ן שלפי פשוטו נשך הוא המלוה מנה שיתן לו כל שנה ושנה ה' שקלים רבית, ולפי שמבלבל ועולה נקרא נשך כי אחריתו כנחש ישך, ותרבית הוא על שנה אחת, מה אינו נושך. שלא יעלה יותר מן הכסף ההוא אבל הוא מרבית, עכ"ד. ואולם בכתוב לא נמצא שום רמז מן משך זמן ההלואה, ותמהני עליו שלא ראה הכתוב בעצמו מפרש ההבדל בין נשך לתרבית, ואומר את כספך לא תתן לו בנשך ומרבית לא תתן אכלך, וא"כ נשך קאי על הלואת כסף ומרבית על התבואה או שאר מיני מאכלים, והטעם שקרא אבל האוכל תרבית ואבל הכסף נשך. הוא, שמי שהלוה מאה כורים של חטים לשלם מאה וחמשה אינו מרגיש החמשה כורים שנותן יותר, לפי שנשאר לו תבואה רבה לו ולביתו ולזרוע השדות ואינו צריך לאותן החמשה, לפיכך הוא תרבית ואינו נשך שאינו נושך אותו, כלומר שאינו מרגיש חסרונו, אבל החמשה כסף שנותן יותר הוא מרגיש מאוד ונושך אותו, שבארץ ישראל שכולם החיו את עצמם מעבודת שדה וכרם ומהמרעה צאן ובקר, ולא היה להם מסחר רב, והיה הכסף יקר מאוד וקשה להלוות אותו. ואם תטעון הרי מצינו נשך אכל (דברים כ"ג כ'), נשיב לך שאם תרבית התבואה גדולה כל כך עד שאינו נשאר לו כדי סיפוקו בריוח להחיות את ביתו ולזרוע את שדותיו, אז מרגיש מאוד את הפחת ונושך אותו כמו רבית כסף: (מב) כי עבדי הם, כמו כי לי הארץ, (לעיל כ"ג), וכמו שאמרנו למעלה, לכן לא ימכרו ממכרת עבד, אינם רשאים למכור עצמם ממכר עבד עולם ולצמיתות אף אם רוצים בו, ואתם אין ביכלתכם לקנות אותם קנין עולם להיות לכם לאחוזה, ולהורישם ולהנחילם לבניכם אחריכם שהם אחוזתי ואתם אדונים להם לזכות בפרי עבודתם זמן מה עד היובל, אבל אינכם בעליהם למשול בגופם, ונתרגם גם כאן כמו והארץ לא תמכר, לא ימכרו (זיא קאננען ניכט וויא שקלאפען פערקויפט ווערדען), ולא כמו שתרגם הרמב"מן (זיא איססען ניכט):

בחקותי

כו (ד) ונתתי גשמיכם, שיש גשמים שאינן לצורך האדם, ורוב הגשמים מזיק לפעמים אל התבואה. (ה) ואכלתם לחמכם לשובע. כשתשבו לאכול תהיו כמעט שבעים. כי ברבות הטובה תשבע העין ודי לאדם באכילה מועטת, כאמרם אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו: וישבתם לבטח בארצכם. (עיין בבאור שמפרש כוונת הכתוב), שלא תצטרכו לעקור דירתכם, ללכת אל ארץ אחרת מפני הרעב וגו', ואין זה נכון שהיה די לו לומר וישבתם בארצכם שלא תצטרכו ללכת אל ארץ אחרת, לבטח למה לי? ומהו ענין הבטח? ועוד אחרי שאמר ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו והשיג לכם דיש את בציר וגו' שהוא ברכה מרובה איך יאמר לבסוף שלא תצטרכו ללכת אל ארץ אחרת מפני הרעב והרי הוא מחליש כח ברכתו, שיש ארצות שאין בם שובע גדול ועכ"ז אין אנשיהם עוקרים דירה ונודדים אל ארץ אחרת. ומה שאומר מפני מחסור כל דבר גם בשביל זה אין עוזבים ארץ מולדתם, ואם חסר דבר מה ילכו הסוחרים להביאו מארץ אחרת. ונראה שוישבתם לבטח בארצכם נמשך ממה שאמר למעלה, והוא שבמדינה שיש מחסור אף שאין שם רעב המחסור והעוני מביאים לידי חמס וריב בעיר, ושם מצויים גנבים וגזלנים ושודדי לילה, וא"כ אין יושביה שלוים שקטים ובטוחים, כי ביום ובלילה יראו מפני הגנבים והחומסים, אבל במדינה שלכל אחד ואחד יש לחם ויין ופירות בשפע, ומלאו הבתים בר והיקבים תירוש ויצהר, לא יחמוד איש את נכסי אחיו שאין מחסור לו בהם ולא ישלח ידו במלאכת רעהו, ואז כל אחד יושב לבטח, ויכול לשכב בלילה על מטתו וביתו פתוח, וזהו טעם וישבתם לבטח בארצכם, בהשקט ובטחה מפני אנשי המדינה בעצמה, והוסיף ואמר ונתתי שלום בארץ, שתהא לכם גם השקט ובטחה מפני הגרים בארצות אחרות סביבותיכם, ושכבתם ואין מחריד: (ו) והשבתי חיה רעה, המבאר לנת"ים מפרש כוונת הכתוב על דרך דרש כדעת ר' שמעון בברייתא דתורת כהנים (עי' שם), אבל לפי פשוטו של מקרא הי' לו לומר והשבתי את הרוע מן חית הארץ, ולא והשבתי חיה רעה, שמשמעותו שלא תמצא חיה רעה בכל גבולי הארץ. ועוד מה לשבית חיה רעה עם ונתתי שלום בארץ? ותמהנו על ראייתו שהביא מנבואת ישעיה שהיא על הימים העתידים, ולא ירעו ולא ישחיתו, ויהיה על דרך הנס כשתשתנה טבע החיות, או שהיא הפלגה בדרך מליצי. שאם המבאר הטוב חשב בדעתו שבכל זמן שישראל היו שרוים על אדמתם החיות רעות לא הרעו ולא השחיתו כנבואת ישעיה. יהיה צריך א"כ להאמין שגם בימים ההם גר זאב עם כבש ונמר עם גדי ועגל וכפיר ומריא יחדיו רבצו ונער קטן נהג בם, ופרה ודב ירעו יחדיו ירבצו ילדיהן, ואריה כבקר אכל תבן, ויונק שעשע על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה. ואנו אין לנו לזוז מדרך הפשט, ונאמר שאם אין שלום בארץ ויושביה מוכרחים לצאת ולעזוב את מקומות מושבותם, אז הארץ תהיה שממה מאין יושב, ותהיה לפליטת חיות רעות הבאות מיערות וארצות אחרות ויתרבו שם כי לא גורשו, לפי ששוכני הכפרים והאכרים הלכו למרחוק מנגד מאויב, ואין מי להשמידם, אבל אם יש השקט שלום ובטחון בארץ, וכל איש עובד את שדהו ואת אדמתו אין מחסה לחיות קטנות עם גדולות שלא יתגוש אנשי האר

למוס בו ולגעת אליהם, וא"כ נדבק היטב עם ונתתי שלום בארץ: (יא) נפשי, רצוני כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג ח') והוא רצונכם, והטעם שתהיו לי לרצון ולא יואס בכם רצוני. ועתה אין צורך להרחיק ההגזמה, ולדברי המבאר לנת"הש (עיין שם), שאין ברצון השם ענין גשמות. ומן הראוי לתרגמו (איך ווערדע געגען אייך קיינען ווידערווילען האבען). ואין תמיהה על הרמבמ"ן, שהוא בעצמו תרגם להלן (בפסוק ט"ו) ואם את משפטי תגעל נפשכם (אונד אין אייערער רעכטען אייגען אבלען ווידערווילען האבט) ולמה שינה כאן לומר (אונד מיין ווענען זאלל אן אייך קיין מיספאללען האבען) מה נשתנה שאלת (מיספאללען) חלושה בהוראתה מן (ווידערווילען) ואינה מקובלת היטב לגעילת הנפש: (טו) לבלתי עשות, התיאום והבעול יהיו עד תכליתן, ומפרש מהו תכלית הגיעול? ואמר להפרכם את בריתי שתכוונו להפר ולבטל את בריתי שכרתי עמכם ואין רע מזה וכו' (המבאר לנת"הש). ולדעתי הם שני דברים שונים. ולא שהאחד מפרש את חבירו, ולבלתי עשות את כל מצותי על מצות עשה נאמר, שתעברו על מצות כבד את אביך, זכור את יום השבת וכדומה מן המצות שצונו ה' לעשות אותם. ולהפרכם את בריתי, לעבור על מצות לא תעשה. שתעשו את אשר הזהיר השם אתכם מעשות, כמו לא יהיה לך אלהים אחרים, לא תשא את שם ה' לשוא, לא תנאף לא תגנוב, לא תרצח. לא תענה ברעך עד שקר וכדומה להם שכרתי עמכם ברית באזהרה לחדול מעשות אותם: (טז) מכלות עינים. כתרגם אונקלום מחשכן עינין ומפחן נפש. שהן פעולות החליים הנזכרים שמכלים ומחליסים כח הראייה ומתלאים הנפש ביגון וצער עמיק (שוואנכזוכט, טריבזין), וכן דעת הראב"ע, ולא ידענו מדוע תרגם הרמבמ"ן (וועלכע דיא אויגען נאך געגענוואנג שמאכטען לאססען, אונד דאז געמיטה בעטריבען). כלומר שהעינים צופות וכלות לרפואה ונפשו עליו תדאב, והרי ענין זה נמצא בכל מיני התחלואים ואם קלים הם, ואינם מיוחדים לשחפת וקדחת וכד': (יט) גאון עוזכם, כמו עוז גאונכם וכן רבים הפוכים במקרא. וזהו דעת הרמבמ"ן בתרגומו: (לט) בעונת אבותם אתם, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (רש"י). ופירושו אמת וכמו שבארנו במאמר הזה למעלה (שמות כ' ה') בפסוק פוקד עון אבות, אם אוחזים ומחזיקים את החמס או התרמית של אבותם בידיהם ואין מחזירים אותם לבעליהן. וזהו דקדק מלת אתם, כלומר שעונות אבותם נשארו אתם ואז ימקו גם בעונות אבותם הללו ומעתה אין צורך לכל הלחץ של המבאר לנת"הש. ואף דברי הרמבמ"ן מן עונש בני שסופו להיות טבעי אינם מסכימים היטב עם צדקת ה' וישרו, וראה מה שאמרנו בענין זה על פסוק הנסתרות לה' אלהינו (דברים כ"ט כ"ח), ועכ"פ הם רחוקים מן הפשט: (מ) ואת עון אבותם. איך יתודה אדם על עון אשר לא עשה והוא לא חטא? מכאן ראיה למה שאמרנו למעלה, שהענין הוא שמחזיקים מעשה החמס או התרמית של אבותם בידיהם. לכן צריך שיתודו על העונות הללו כמו על העונות שעשו הם בעצמם:

כז (ח) והעמידו. עיין בבאור לנת"הש מה שהביא מפירוש הראב"ע ז"ל ומה שהוא אומר מעצמו ושקשה אצלי מה צורך בהעמדת הנידר לפני הכהן, שהרי ערכו קצוב לפי שנותיו. ולפיכך לא נמצא העמדה בכל האופנים שנכתבו, מבן עשרים שנה, או מבן חמש שנים, או מבן חדש ומעלה. ולכן צריך לבארו, ואם אך הוא הנידר והעמידו המעמיד, והכוונה על הנידר שיעריך אותו הכהן מה בכחו יש לתת כמו שהולך ואומר. וכן תרגמו הרמבמ"ן (יא שטעללע מאן דיא פערזאן פאר דען פריסטער, דאס זיא דער פריסטער שאטצע, נאך דעם פערמאגען דעם געלאבענדען זאלל דער פריסטער שאטצען): (י) לא יחליפנו ולא ימיר, בכתוב הזה נפלו כמה קושיות, הא' כל המאמר לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב הוא מיותר, שדי לו אם אומר ואם המר ימיר יהיה הוא ותמורתו יהיה קדש ואם תאמר שנכתב לעבור עליו בלאו, זהו אמת אבל הוא על דרך דרש, ואנחנו על הפשט נשים עינינו. והב' מה בין ענין חליפין לתמורה? וכבר הבדילו המבאר לנת"הש והרמבמ"ן לפרש ההבדל הזה ולא נתקררה דעתנו בדבריהם. (עיין שם) והג' מי שנותן בהמה רזה וכחושה חלף שנהיתה בריאה ושמנת בשר שנדר, ראוי להעניש, שהוא כילי ומקלקל בנדרו. ולפי הדין נותן שתהיינה שתי הבהמות קדושות לה', אבל אם נדר בהמה כחושה וניתן תחתיה בהמה שמנה, מדוע יענש שיתן שתיהן? והד' למה לא אמר ואם חלף יחלוף כמו שאמר ואם המר ימיר? וליישב הספקות הללו נאמר, שההבדל בין חליפין לתמורה הוא, שכל המחליף מחליף רע בטוב, והראיה ויחלף שמלותיו (בראשית מ"א י"ד) שפשט מעליו בגדי הכליאים ולבש בגדים נאים ראוי לעמוד בהם לפני המלך וכן וקווי ה' יחליפו כח (ישעיה מ' ל"א). שיחליפו חלשת האנוש בכח חזק; והממיר ממיר טוב ברע, ולכן אמרו בתלמוד מומר לע"ז, וכן מי שהמיר דתו, שעוזב את הטוב ובחר ברע, ולא תמצא שיאמר עליו מחליף לע"ז או מי שהחליף דתו. שהחליפין הם רע בטוב. ומעתה שעור הכתוב כך היא, לא יחליפנו ולא ימיר אותו, ומפרש דבריו ובזה סיים פתח ואומר, לא טוב ברע, שהוא ענין התמורה, ולא רע בטוב. מוסב על ולא יחליפנו, והזהיר הכתוב שלא להחליף רע בטוב אף שהוא מוסיף על נדרו ולא יעשה כזאת, שאם הותר החילוף בנקל יבוא לידי תמורה. והוא א"כ גדר וסיג שלא ימירנו, ומסיים ואם המר ימיר בהמה בבהמה, דהיינו שרוצה לתת כחושה תחת שמנה, אז תהיינה שתיהן קודש. דראוי להעניש אותו בעבור הכילות וקלקלו בכבוד השם, זהו הנראה לנו בפשט הכתוב, והמדרש' תדרש: (לג) לא יבקר, לפי שנאמר בפ' ראה (דברים י"ב י"א) וכל מבחר נדריכם יכול יבא נודר ומוציא את היפה ת"ל לא יבקר בין טוב לרע וגו' (רש"י), ואולם למה לא נאמר בין רע לטוב שהבקור הוא על המיטב שברצונו להוציא? ועוד רוב בני אדם דרכן לתת את הרע בכדי להפטר מחובת תרומה ומעשר, ועוד אם הבקור הוא להוציא את היפה למה יענש אם המר ימירנו ויתן שניהן? ולכן נראה לדעתנו שהבקור הוא להוציא את הרע, והתמורה הוא תמיד רע בטוב כמו שאמרנו. ולכן ראוי הוא להענש. לפי שאינו נותן המעשר בטוב לב ובחפץ נפש, אבל כדי להתפרק מן עול חיוב המעשר הוא בורר הבהמה היותר גרועה שבעדרו:

תפלת שחרית

קודם שיכנס לבה"כ ישהה מעט בעזרת בה"כ ויאמר:

וַאֲנִי בְּרוֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:

ואז ילך בנחת ולא בפתע פתאום ויאמר:

בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ:

כשיכנס לבה"כ יאמר:

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי־יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי קְרָאתִיךָ כִי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל־מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף. לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל־נוֹצָר. יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל־אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד. נָבִיא וּמַבִּיט אֶת־תְּמוּנָתוֹ:

תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל. עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר. דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ. מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא. לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל: לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל־לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר. הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב

וְאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא) אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא: כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְּקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי נָכְרִי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים.
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִּי כָּל־צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת

יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה
עַל־הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבוֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרוּם. וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים. אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים קַבֵּץ קוֶֹיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַייָ: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר:

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָֹה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָֹה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה:

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ

וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

שחרית

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים: בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְיָ לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת דַּקָּה מִן הַדַּקָּה: וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִין הָיוּ בָהּ וְאֵלּוּ הֵן. הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. וְהַחֶלְבְּנָה. וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר. וּקְצִיעָה. שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ. וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר. שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקַּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה: יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן מִפְּנֵי שֶׁהִיא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִי מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק. אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק. מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים: פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה. לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמָעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל. אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין. וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין: וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא. אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ. מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ:

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא. וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְּדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת. וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר

שְׁנֵי גִּזְרֵי עֵצִים. וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי. וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לְהַטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת. וְהַטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד. וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לְהַטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת. וְהַטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת. וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים. וְאֵבָרִים קוֹדְמִין לְמִנְחָה. וּמִנְחָה קוֹדֶמֶת לַחֲבִיתִין. וַחֲבִיתִין קוֹדְמִין לִנְסָכִין. וּנְסָכִין קוֹדְמִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין קוֹדְמִין לְבָזִיכִין. וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים. עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם:

יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

תפלת רבי נחוניא בן הקנה:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה.	אבג״יתץ
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא.	קרע״שטן
נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם.	נגד״יכש
בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם.	בטר״צתג
חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ.	חקב״טנע
יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ.	יגל״פזק
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת	שקו״צית

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים. אַתָּה צִוִּיתָנוּ לְהַקְרִיב קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ. וְלִהְיוֹת כֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדָתָם. וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם. וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם. וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבָטַל הַתָּמִיד. וְאֵין לָנוּ לֹא כֹהֵן בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְלֹא לֵוִי בְּדוּכָנוֹ. וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדוֹ. וְאַתָּה אָמַרְתָּ וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: לָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיְּהֵא שִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ חָשׁוּב וּמְקֻבָּל וּמְרוּצֶה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וְעָמַדְנוּ עַל מַעֲמָדוֹ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. וְנֶאֱמַר וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ: וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנֶאֱמַר זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה. לַמִּנְחָה. וְלַחַטָּאת. וְלָאָשָׁם. וְלַמִּלּוּאִים. וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

בראש חדש אומרים זה:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה

בְּשֶׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב׃ פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן. חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת׃ כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד־חֲצוֹת׃ הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים׃ זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃ הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבַד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם וְנֶאֱכָלִים בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי׃

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת׃ מִקַּל וָחוֹמֶר. וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. מִכְּלָל וּפְרָט. וּמִפְּרָט וּכְלָל. כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא

צָרִיךְ לִכְלָל. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ. דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ: וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

בודקין הטלית ומתעטפים מעומד, ומברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִת:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר ד׳ פסוקים אלו:

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ שְׁמוֹ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר

כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל
בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם
מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל
עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ
בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַיְיָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל
יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל
יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֱלִילִים וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ
לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ
מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל
הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ
בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז
יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי
טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ
מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ:
רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר
עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ
לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ
יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ
וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז
וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא
שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ
סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי
אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת
עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה
לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:
יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן
לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי

הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי:

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו
מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין
אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה
תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ
יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם
וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה
מַחְכִּימַת פֶּתִי. פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת
עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו:
הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ
נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם
מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ
לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ:
אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּיְיָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ
עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ
וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ:
זֶה עָנִי קָרָא וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב
לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ
אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ
לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי
הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע
וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ:
עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית
מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי
לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר
כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשׂנְאֵי
צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

צ תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר

וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

צא יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת. בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי. יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: א״י

קלה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח

אותת ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדר ודר: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בוטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שכן ירושלם הללויה:

קלו הודו ליי כי טוב | כי לעולם חסדו:
הודו לאלהי האלהים | כי לעולם חסדו:
הודו לאדני האדנים | כי לעולם חסדו:
לעשה נפלאות גדלות לבדו | כל"ח:
לעשה השמים בתבונה | כל"ח:
לרוקע הארץ על־המים | כל"ח:
לעשה אורים גדלים | כל"ח:
את השמש לממשלת ביום | כל"ח:
את הירח וכוכבים לממשלות בלילה | כל"ח:
למכה מצרים בבכוריהם | כל"ח:
ויוצא ישראל מתוכם | כל"ח:
ביד חזקה ובזרוע נטויה | כל"ח:
לגזר ים סוף לגזרים | כל"ח:
והעביר ישראל בתוכו | כל"ח:
ונער פרעה וחילו בים סוף | כל"ח:
למוליך עמו במדבר | כל"ח:
למכה מלכים גדלים | כל"ח:
ויהרוג מלכים אדירים | כל"ח:
לסיחון מלך האמרי | כל"ח:
ולעוג מלך הבשן | כל"ח:
ונתן ארצם לנחלה | כל"ח:

נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כְּל״חַ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כְּל״חַ:
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כְּל״חַ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כְּל״חַ:

לג רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נוֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

צב מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ. וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ. וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד. וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ. וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ. וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ. וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ. וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ. חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ. אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ. וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו. וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים. וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים. וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ. וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו. וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו. לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו. וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים

יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קמו הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קמז הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

קמח הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי

אֶרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

קמט הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם. לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

קנ הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ"ה ת"י"ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ:

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן

אתות וּמוֹפְתִים. בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהֹוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהֹוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהֹוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהֹוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהֹוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהֹוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהֹוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהֹוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהֹוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהֹוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהֹוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהֹוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהֹוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם את מי הים. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת הַמְּהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְּעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה. כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ. עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה: וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ: הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ
בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה
וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה
עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת
וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל
הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר.
זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ
בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ
אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ
וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא
בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בע״ת ולְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא
דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

ק״וח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ
עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ
בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן
וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת
בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל כָּל
בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם
וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

ווען מאן יוצר זאגט, זאגט מאן דיס אויך.
אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

היר זאגט מאן יוצר.
הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל
יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי
מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן
שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר

לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ. וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ. וּמִי דוֹמֶה־לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ: וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁלַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ. שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה

רצון קונם וכלם פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה. ומברכים ומשבחים. ומפארים ומעריצים. ומקדישים וממליכים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא: וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה. להקדיש ליוצרם בנחת רוח. בשפה ברורה ובנעימה. קדשה כלם כאחד עונים. ואומרים ביראה:

קדוש ׀ קדוש קדוש יי צבאות מלא כל־הארץ כבודו:

והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:

כשאומרים אופן אומרים זה:

והחיות ישוררו וכרבים יפארו ושרפים ירנו ואראלים יברכו פני כל חיה ואופן וכרוב לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים:

ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו. למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות עשה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית: כאמור לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו: אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמד וללמד לשמר ולעשות ולקים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו: כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן: ונזה אשלים מנין רמ״ח:

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

צריך לומר ק״ש בניגון הטעמים:

ואהבת את יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך ובכל־מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על־לבבך: ושננתם לבניך

וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוֶּה | אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב | בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם | אֱלֹהִים | אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה | אַף־יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם | מְהֵרָה | מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם | אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם | אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין | עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם | אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם | אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם | אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם | אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם | מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר: וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חַיִּים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

כשאומרים זולת אומרים זה:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אָתָּה. לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֳלֵנוּ כִּגְאֻלַּת אֶת אֲבוֹתֵינוּ. אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ. מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ. אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו. תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד
כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

עשי״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

בש"ץ נַקְדִּישׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי. וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

ר"ח אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת.

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בס"ש וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ

בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בע״ס בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: ע״כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.

סדר הלל

בר״ח וחנוכה וסח״המ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

ק״ג הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

קי״ד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה ובשבת חוה״מ של סוכות אומרים לא לנו:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:

סדר הלל

ברוכים אתם ליי עשה שמים וארץ: השמים שמים ליי והארץ נתן לבני אדם: לא המתים יהללויה ולא כל ירדי דומה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

בשבת חנוכה ובשבת חוה״מ של סוכות אומרים אהבתי:

מה אשיב ליי כל תגמולוהי עלי: כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יי המותה לחסידיו: אנה יי כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי: לך אזבח זבח תודה ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יי בתוככי ירושלם הללויה:

קיז הללו את יי כל גוים שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו ואמת יי לעולם הללויה:

צריך לשמוע יאמר נא וכו' מפי הש״ץ ואם לא שמע לא יצא וטוב שיאמר בעצמו בנחת:

קיח הודו ליי כי טוב — כי לעולם חסדו:
יאמר נא ישראל — כי לעולם חסדו:
יאמרו נא בית אהרן — כי לעולם חסדו:
יאמרו נא יראי יי — כי לעולם חסדו:

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה: יי לי לא אירא מה יעשה לי אדם: יי לי בעזרי ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביי מבטח באדם טוב לחסות ביי מבטח בנדיבים: כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני גם סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם יי כי אמילם: דחה דחיתני לנפל ויי עזרני: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יי עשה חיל: ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל: לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה: יסר יסרני יה ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה: זה השער ליי צדיקים יבאו בו:

אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: — אודך
אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: — אבן
מאת יי היתה זאת היא נפלאת בעינינו: — מאת
זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו: — זה

אנא יי הושיעה נא: — אנא יי הושיעה נא:
אנא יי הצליחה נא: — אנא יי הצליחה נא:

ברוך הבא בשם יי ברכנוכם מבית יי. — ברוך
אל יי ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח: — אל

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃ אלי
הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת׃ קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר׃ יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם׃ כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים׃

סדר הוצאת ספר תורה

בפתיחת הארון הקודש יאמר:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם׃

בשעת הוצאת ס״ת מן ההיכל יאמר:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ׃

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִבוּתָא. וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן׃ לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי. וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם׃ אמן׃

הש״ץ נוטל הס״ת ביד ימין ועומד לפני ההיכל ואומר בקול רם שמע ישראל ואחריו הקהל חוזר, וכן אחד:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד׃
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ׃

הש״ץ אומר: גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃

סדר קריאת התורה

קהל לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדוֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

מגביה הס"ת בידו למעלה והולך עמו למגדל שקוראין בו וכדרך הליכתו אומרים:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

העולה לתורה יאמר: בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין: בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

וגם הוא יאמר ברוך ה' המ"ו כדי שיכלול עצמו עם הקהל ואחר כך יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אחר קריאת התורה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

ברכת הגומל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוֹב:

ועונין אחריו: מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב סֶלָה:

מי שנעשה בנו בר מצוה דהיינו שהוא בן י"ג שנים ויום א' אומר בשעה שקורא לבנו לס"ת או בשעה שמתפלל בנו בציבור:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה:

המגביה ספר תורה צריך להראות הכתב לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחוריו שמצוה לכל האנשים והנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם משֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד משֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה אומרים יקום פורקן.

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל. לְרֵאשֵׁי כַלָּה וּלְרֵאשֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵאשֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא: לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן: וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

כשיחיד מתפלל בביתו אין אומר יקום פורקן זה ולא מי שבירך וכו':

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין. רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא. טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן. וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ. אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים הַפּוֹצֶה אֶת דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה. הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה. הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וִיגַדֵּל וִינַשֵּׂא לְמַעְלָה אֶת אֲדוֹנֵינוּ (פלוני) יָרוּם הוֹדוֹ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים

שחרית

ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון. ונאמר אמן:

כשמברכין החודש בשבת שהש״ץ מכוון מי שעשה הקהל אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהיה בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שימלאו משאלות לבנו לטוב בזכות תפלת רבים אמן סלה:

בשבת שמברכין החדש יאמר החזן זה: נכון לידע המולד קודם שמקדשים החדש:

מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב. ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חדש (פלוני) יהי׳ ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה:

קהל וחזן יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל. לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

בימי הספירה ובין המצרים אומרים א״ה רק כשחל ר״ח אייר או ר״ח אב בשבת א״א אותו. ובפולין אומרים אותו בכל שבת חוץ כשת״הח ובר״ח וי״ט וחנוכה ופורים.

אב הרחמים שוכן מרומים. ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים. החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו. ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה. עם שאר צדיקי עולם. וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים. הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר: ונקיתי דמם לא נקיתי. ויי שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר. למה יאמרו הגוים איה אלהיהם. יודע בגוים לעינינו. נקמת דם־עבדיך השפוך: ואומר כי־דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות. מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה. על כן ירים ראש: אשרי וכו׳ תמצא לעיל:

---

*) הנכון לומר בזכות תפלת רב, כי היא צלותיה דרב כד סיים צלותיה ברכות ט״ז. ב. בשם קרבן החכם הכולל מ׳ ר״ב סיף זל״הה.

כשמחזירין הס"ת מן הבימה אל ההיכל אומר הש"ץ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

והקהל עונים: הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָֹה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָֹה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָֹה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָֹה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָֹה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָֹה עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְהוָֹה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָֹה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָֹה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָֹה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְהוָֹה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָֹה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָֹה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָֹה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָֹה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָֹה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָֹה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָֹה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

בשעת הכנסת ספר תורה בהיכל יאמר:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָֹה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְהוָֹה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָֹה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

סדר תפלת מוסף

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ס זָכְרֵנוּ לַחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ס מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

הש"ץ חוזר ג' ברכות ראשונות ובחזה"ש אומר זה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:
בש"ס (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ)

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ, וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בש"ס (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

לשבת

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ. וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ

לר"ח

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה. וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה

לשבת

שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לר״ח

וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

(זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:)

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן ובשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מודים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת.

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם: ע"כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה לײ מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. קדיש שלם.

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ. בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹור וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבוֹא. לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם: שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל תִּקְרָא בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ. שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם. וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב

בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ: וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

שיר היחוד ליום השבת

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ. יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ:
וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה. וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:
בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:
כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ. רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:
וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ. לְהוֹדִיעַ, כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:
עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָּהֶם. שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:
בְּבִקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ. יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּרְאוּ:
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ. שֵׁם וְתִפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:
וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם. וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר. בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר:
תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם. וְכַעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:
תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים. וַיִּירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:
בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:
וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן. וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן:
בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:
וַתֹּאמַר פֹּה אֵשֵׁב לְאוֹרֶךְ. יָמִים צְדָקָה בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק. אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:
וּבֵית הַלֵּוִי בִּנְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ. לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ:

גית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ. יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הֲטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים. כֵּן תֵּטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵטִיב. וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵטִיב:
יְיָ תִּבָּנֶה עִירְךָ מְהֵרָה. כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ. וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה. וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ. הַבֶּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה. וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבֹרַךְ. כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ:
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בּוֹרְאִי. וַאֲבָרְכֶנּוּ כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם. וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שיר הכבוד

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶיךָ. לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ. הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

שיר הכבוד

חִ'מְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת. הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:
וַיְחַזּוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:
זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב. כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא. קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי. וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:
כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ. וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה. אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:
מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחוּרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:
נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:
סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:
פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:
צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם. פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:
קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:
רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:
רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ. דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:
שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:
תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:
תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ. כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:
בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר. מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:
וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ. וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:
יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ. כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל
בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:

Preßburg, 1846. Gedrukt bei Franz Edlen von Schmid u. J. J. Busch.

יוצר להפסקה ראשונה

מיוסד ע"ס א"ב וסס המחבר כפול מנחם ברבי מכיר:

אוֹר זָרוּעַ זוֹרֵחַ כְּבוֹדוֹ. אָצַר וְנָצַר לַאֲשֶׁר עֲבָדוֹ. אֱהֵבוּ זֶבֶד טוֹב זְבָדוֹ: בָּן כְּיוֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה מֵרֵאשִׁית. בְּטֶרֶם יָרָה פִּנָּה וּבָרָא שִׁית. מְצוּקֵי אֶרֶץ עֲלֵיהֶם תֵּבֵל הֵשִׁית: גִּלָּה סוֹדוֹ לִישָׁרָיו וְלִירֵאָיו. לָחֹג מוֹעֲדָיו קְרֹא מִקְרָאָיו. בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו: ה׳ מֵנִיחַ מִבְּרָכָיו בְּיוֹם קָדְשׁוֹ. מְכַבֵּד יְרוּשַּׁת עַם קְדוֹשׁוֹ. שָׁמוֹר שַׁבַּתּוֹ וּמוֹרָא מִקְדָּשׁוֹ. קָדוֹשׁ: דַּעַת לַמֵּד חִבֵּר אֶת־הָעָם. וְאִזֵּן וְתִקֵּן לִקְרוֹת בְּכָל־פַּעַם. לִשְׁאוֹל וְלִדְרוֹשׁ בְּעִנְיָן טַעַם: הוֹסִיפוּ לֶקַח שֶׁבֶרֶת תַּחְכְּמוֹנִים. וְהִתְקִינוּ לְהַקְדִּים שְׁלֹשִׁים נְמָנִים. לִהְיוֹת שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת זְמַנִּים: וּבַשַּׁבָּת שְׁלוּחִים יוֹצְאִים בָּעֵדִים. עַל נִיסָן וְעַל תִּשְׁרֵי יְהוּ נוֹעָדִים. שֶׁבָּהֶם מְתַקְּנִים אֶת־הַמּוֹעֲדִים: זִכְרוֹן סֵפֶר נִדְבָּרִים לְהִכָּתֵב וּלְהֵחָתֵם. הָאֻמָּה אִתָּם לְשַׁתֵּק חוֹלֵק וּלְסַתֵּם. מוֹעֲדֵי יְיָ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם אַתֶּם: חָכְמוּ לִקְבּוֹעַ רִאשׁוֹן וְלַיְסְּדוֹ. בְּאַגַּה"ז לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ. זֶכֶר לַדָּבָר הוּא לְבַדּוֹ לֹא בְּדו"ו: טָרַד וְגָעַר שׂוֹטֵן בְּאֵיתָן הַהוּא אָצַל. בַּעֲבוּר אד"ו וְיַגִּיעַ בַּגְּהַ"ז אֶל אָצַל. סָמַךְ מִקְרָא הֲלֹא זֶה אוּר מֻצָּל: יָסְפוּ לְהַצִּיב צִיּוּנִים לָשׂוּם תַּמְרוּרִים. לֵיל הַלֵּל וִילֵל בְּשָׁוֶה נִגְדָּרִים. יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים: כּוֹנְנוּ יוֹם חִנּוּךְ וְיוֹם בִּכּוּר לָאוֹר. כְּסִדְרָן וַחֲסֵרִין וְלֹא שְׁלֵמִין לְבָאוֹר. כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר: לְאַרְבַּעַת זְמַנִּים צוֹרַף רֶצֶף מִלְּסוֹר. אַתְּ בַּ"שׁ גַּ"ר דַּ"ק הַ"ע זֶה לָזֶה אָסוּר. מִפְּנֵי כִּפּוּר וַעֲרָבָה חֹק זֶה מָסוּר: מַשְׂכִּילִים בִּשְׁמוֹר חֹדֶשׁ הָאָבִיב רִאשׁוֹנָה. וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה כְּחֻקָּה יְשָׁנָה. מֵרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה: נִמְסַר בְּיָדָם לְמַלְּאוֹת וּלְחַסֵּר פְּעָמִים. לִקְבּוֹעַ וְלִדְחוֹת וְלִפְשׁוֹט וּלְעַבֵּר מְטַעֲמִים. כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים: סֵדֶר יְסוֹד עוֹלָם לְבָרְרָה וּלְלַבְּנָה. מוֹנִים אֱמוּנִים יוֹדְעֵי לָעִתִּים בִּינָה תְּקוּפוֹת מִנִּיסָן לַחַמָּה וְשָׁנִים מִתִּשְׁרֵי לַלְּבָנָה: עֵרֶךְ פָּרָשִׁיּוֹת הוֹרוּ יְשִׁישֵׁי עִקָּרִים: שְׁתַּיִם לִפְנֵי מְגִלָּה וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ קוֹרִים. לַעֲלוֹת זְכִירָה לַעֲשִׂיָּה לְעַם יְקָרִים: פּוֹתְחִים שַׁבָּת רִאשׁוֹנָה בַּשְּׁקָלִים. וּבַשְּׁנִיָּה זָכוֹר מְחִיַּת מְקַלְקְלִים. לְהַקְדִּים וּלְהַכְרִיעַ בֶּקַע לְמֵאָה זוּזִים קַלִּים: צִוּוּי פָּרָה בַּשְּׁלִישִׁית לְהִתְרַגֵּל. וּבָרְבִיעִית הַחֹדֶשׁ לְהִתְחַבֵּר עִם סֶגֶל. בְּזֵרוּז קְדֻשָּׁה וְטָהֳרָה לָרֶגֶל: קָבוּעַ אֲדָר הַסָּמוּךְ לְנִיסָן. זַכְּרוּ סִימָן מְזֻמָּן וּמְחֻסָּן. לִסְמוֹךְ גְּאֻלָּה לִגְאֻלָּה בְּמִצְוֹת יִתְחַסָּן: רָאוּי לָבֹא בְּשַׁבָּת רֹאשׁ מִנְיָנוֹ. וּבִשְׁמֹנָה בוֹ בְּפָרָשַׁת עִנְיָנוֹ. וּמַפְסִיקִין אַחַר

יוצר להפסקה ראשונה

מגלה זט"ו סימנו: שני חל בו מקדימין לשעבר. ומפסיקין לשבת הבאה סימן בו ידבר. והשלש רצופות ענינם יחבר: תר לבא ברביעי מקדימין. ומפסיקין לשבת הבאה מסורת ד"ד מסמין. והשלש משלבות זו אחר זו משלימין: מדי בא בששי שתי הפסקות יהיו. למחר ולאחר הפורים בציון וכ"ו. והשניות לבר כמשפטן לחבר יבעיו: נדיבים משמיעים על השקלים מראש חדש. חדשים וגם ישנים לתרום בהתחדש. מצוה להביא קרבן מתרומה חדשה בקדש: ברית עולם ישמרנה ויגבירנה. בעתה יחיש כל מוטה ישברנה. ייטיב ציון יחזיר שלם ברנה: מתי להתראות פנים בקדש יקהלו. כימי עולם מנחתם יובילו וינהלו. רנו ליעקב שמחה יצהלו: הנה צופות עיני למועדי עדני. ימים על ימים אחכה בסור סודני. רנו שמים כי עשה יי: מנחיל חמדת יום מימים. ברית שם בינו לבדולי מעמים. מי כמוך ירוא חי העולמים. קדוש: הכל יודוך וכו׳.

אופן מלאכי צבאות בעלצון. מחן שנאן גרודיך: מאזרי זיקורת חלצון מראה בזק כידודיך: נגידי פנים וחיצון. נצוח עז ידידיך: נועדים לשער קיצון. נועם שיר סודיך: ואני תפלתי לך יי עת רצון. אלהים ברב חסדך: חלים וזעים כלם. חרדים מבלי עקוב: חילים מזיעים בחילם. חלוצים חושים מלעקוב: מחשים וממללים בקולם. מבקיעים רקיעים לקוב: מזכירים תם בסלסולם. מברכים בשמו לנקוב: ואני אגיד לעולם אזמרה לאלהי יעקב: ברוך זכרה אמתי. ברוך דברה וחותמך: רבבות המוני וכתי. רצוא ושוב בטעמך: כגבורה ולא בשתי. באים להקדיש שמך: יחד כל עתי. יצפור ידיע לרוממך: ואני אליך יי שועתי. ובבקר תפלתי תקדמך: מרצים כדורון מביא. מרננים בקולם: מכסים פנים להחביא. מפחדך מסתתר ונעלם: כמו חזה נביא. כבוד גלגלים ואראלם: כרוב נשר ולביא. ובן אדם למולם: ואני בתמי תמכת בי. ותציבני לפניך לעולם: יהדון בני עליתי. יחדו חיל משרתך: ידמו למו תהלתי. יחלו אלי קדשתך: רועשים אז לעמתי. רחמים דרוש וחמלתך: רווי רבוי רנתי. רצון היות לקראתך: ואני בחסדך בטחתי. יגל לבי בישועתך: והחיות וכו׳.

זולת מיוסד ע"ס א"ב כפול:

אחור וקדם צרתה. ארחי ורבעי זריתה. בלעתי כמעט בצרתה. לולי יי עזרתה: גאלתני מראש ממסתוללי. גדעת שבט משתוללי. דכית תכין מהתלי. הייתה עזרתה לי: הציר הגברתו כאריה. הודעתו עתה אהיה. ובשעבוד מלכיות אהיה. ועזר מצריו תהיה: זולתך בעלונו ארני. זרים עורוני מעדני. חזיר כרסם מעדני. עזרי מעם יי: טוב לכל יצוריך. טוב ומטיב למאמיריך. יערף טובך כאמרך. כי בי בעזרך: כרתי בריתך בגזר. כאזור למתנים אזר. לך הדבקתם מלהנזר. הנה אלהים עוזר: מרימי על ליסדם. משובי בחבלים

לאסרם. נרתקים בעבותות שזורם. בטחו ביי עזרם: סוקר בעינו ליצירו. סב כצבי בחזרו. עד וישן מנצרו. שאל יעקב בעזרו: פונה לדל לראותו. פלל בהכינו לקראתו. צעקתו ישמע בקריאתו. מלך עוזר אותו: קמים כאפר פזר. קרושים הענד בנזר. רבבם בשלוש זר. יי היה עוזר: שוקקה נפשי תוהי. שואלים בחסדך משתהי. תפן לפנות מבלהי. עזרני יי אלהי: מרודים בעוטי בעט. נחרת סוסים ושעט. מלתעות כפירים ולעט. יעזרו עזר מעט: בריתך עריבה כחשה. בקשה קשה כנחשה. יקוד להבה הכחישה. אילותי לעזרתי חושה: מהר ישעך תבשרני. כתם התם מבסרני. ירושלים נוך החזירני. תהי ידך לעזרני: חזיון צופיך שחרתיך קראתיך בשם בחרתיך. ובימין צדקי תמכתיך. אמצתיך אף עזרתיך: אמונת ברית הנכרתה. שגב בעזך כנחרתה. להשיב מבשן וממפרתה. הבה לנו עזרתה: עזרת וכו׳.

יוצר לפרשת זכור.

מיוסד ע"ס א"ב.

זכור את אשר עשה. ויהי לבז ולמשסה. וגזעו יעקר בכעיסה. ביטה אל וחטאו אל תשא. כי קהלך עסה. בכל צרה ודריסה. גם בך לא חסה. ובעזות הדליל עמוסה. בתוך אבן מעמסה: אתה זוכר נשכחים. זכור אום לך משבחים. וקדשה לך מפציחים. קדוש: זכור דבר עתק בכל ערך. על חמוקי ירך. לדרורי מפרך. הקדים ויצא בדרך. לזנב כל ברך. לדוש בגאות ולהדרך. וכבודך צץ מחרך. בכל רחב וארך. ועמך בטובך להארך: זכור זמורה שהשליך למעלה. ואהוביך אץ לחללה. עשותם כמעי מפלה. חזק לשיתם כלה. אותם להפילה. בהכנעה ובהשפלה. טוב שומע תפלה. הפלתו בבהלה. ואחריתו לקללה: זכור יהיר רשע. כי למאד פשע. והציק בן משעשע. כבד חטא ורשע. ואזניו הכבד ועיניו השע. וליראתך לא שע. למענך צדיק ונושע. חיש לנושעים ישע. עובר על פשע: זכור מלולו למולך. ומאס בפעלך. לבחורי קהלך: נא זכור יום זבולך. וישלם לו משלך. גמול רע מחילך. סערהו בשצף עלך. וכל פה יהללך. על פלא מפעלך: זכור עמך ונחלתך. אשר הם באהבתך. ומקוים לישועתך. פנה בתהלתך: ורחם על עדתך. הוגי בשעשוע דתך. צהלם ביראתך. ותטעם בקריתך. ושם תצמצם שכינתך: זכור קרית חנה. ועדת מי מנה. המפזרת בכל פנה. רוממה בחנינה. כי גאה עונה. ועת לחננה.

יוצר לפרשת זכור

שַׁכַּח שֵׁם עֲדִינָה. מִכָּל צַד וּמִכָּל פִּנָּה. וְהַמַּלְכוּת לִבְעָלֶיהָ הָשֵׁב נָא: תִּפְקוֹד עַתָּה בְּרַחֲמִים. וְתוֹפִיעַ מִמְּרוֹמִים. לְהוֹשִׁיעַ מְעַטֵּי עַמִּים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן. כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם בְּפִי כָּל הַנְּשָׁמָה. וְיַשְׁמִיעַ לְמַקְדִּישָׁיו הַמַּקְדִּישִׁים שְׁמוֹ בִּנְעִימָה. וְיִתְפָּאֵר לְהִתְרוֹמְמָה. בְּמַעְלָה וּבְמַטָּה שֹׁכֵן רוּמָה: והחיות וכו׳.

זולת. אַתָּה מָלֵא רַחֲמִים. בְּרַחֲמֶיךָ שַׂמַּח עֲגוּמִים. גְּאָלֵם כִּי הֵם יְתוֹמִים. דָּתְךָ בְּהֶגְיוֹן נוֹאֲמִים. הֵם מֻבְדָּלִים מֵעַמִּים. וְאוֹתְךָ בְּהֶתְמֵד מְרוֹמְמִים. זְכוֹר שְׁלֹשֶׁת קְדוּמִים. חֲפוֹף בְּבָנוּי כְּמוֹ רָמִים: טוֹב זְכוֹר יְדִידֶיךָ. יַחַד שַׂמְּחֵם כְּרוֹב חֲסָדֶיךָ. כִּי הֵם עֲבָדֶיךָ. לְמוֹדִים לְעָבְדֶךָ. מְהֵרָה קוֹמֵם נְגִידֶךָ. נַהֲלֵם בְּחוֹזֶק יָדֶיךָ. סַמְּכֵם בְּשֵׁם יִחוּדֶךָ. עַנְּדֵם בִּמְאֹדֶךָ. פְּדֵה תְּפֻדָּה מַזְכִּירֶיךָ. צוֹעֲקִים בְּכָל לֵב לְשַׁחֲרֶיךָ. קַיֵּם עָלֵימוֹ דְּבָרֶיךָ. רַבְּצֵם בְּבֵית בְּחִירֶךָ. שׁוֹבְבֵם לַחֲדָרֶיךָ. שַׁכְּנֵם בְּעִירֶךָ. תִּשְׁתַּבַּח בַּהֲדָרֶיךָ. תְּפַדֵּם כִּבְקְרִיעַת פֶּלֶג עֲדָרֶיךָ: עזרת

שמונה עשרה והחזן חוזר ברוך אתה עד ומושיע ומגן.

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

מיוסד ע״ס א״ב.

אַזְכִּיר סֶלָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים. בַּיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים. גָּחוֹן גָּח מֵבִין עֲכָסִים. דְּרָאוּנוּ לְהַזְכִּיר לְרֶקֶב בְּעָסִים: הַחוֹחַ הֵנֵץ מִגַּלְגַּל וְדַרְדַּר. וּמִדּוֹר לְדוֹר גִּלְגֵּל וְדִרְדֵּר. זֵכֶר עֲוֹן אֲבוֹתָיו הִקְדַּר. חַטַּאת אִמּוֹ בְּלִי לְהֵעָדֵר: טָרַף אַף וַיְשַׁחֵת רַחַם. יְחוּמָתוֹ מִקְּלוֹט בְּהֵרָיוֹן יַחַם. כְּהֻפְקַד לְשָׁלִישׁוֹ חֵט נוֹחַם. לְבַט לְהִלָּחֵם בְּלוֹחֲמֵי לָחַם: מַהֲלַךְ אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה. נָע וָנָד מִכְמֹרֶת לִפְרָסָה. סָע מִשֵּׂעִיר וְהִכְמִין פְּרוּסָה. עָיֵף וְיָגֵעַ מְבוּשָׁיו לְסָרְסָה: פּוֹעֵל שְׁטִימַת בְּכוֹרָה לַעֲכוֹר. צְמִיתוּת צֹאן קָדָשִׁים לִמְכּוֹר. קְלוֹנוֹ הֶחֱרַט בְּעֵט לִזְכּוֹר. רֵאשִׁית גּוֹיִם לְגַלַּע בִּזְכוֹר: שַׁדַּי זָכַר לַיְלָה חוֹלֵק. שֹׁרֶשׁ וְעָנָף בְּחַלְקְלַק לְהַחֲלֵק. חזן תָּמוּר כִּי חֲשָׁלָיו הִמְלֵק. תָּבַע לְהִזָּכֵר מַעַשׂ עֲמָלֵק:

לָאַחֲרוֹנָה יִסְעוּ שִׁבְּם שָׁלַט. כִּי הֶעָנָן מַטָּם פָּלַט. חזן לְעֵת יִמָּחֶה לֹא יִמָּלֵט. יְגוֹנֵן עַם גָּנוֹן וּמְפַלֵּט:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים,

מיוסד על סדר תשר״ק.

תְּמִימִים בְּעוֹדָם בְּסִין רְפוּדִים. שִׁבּוּץ עֲדִי עֲדָיִם אֲפוּדִים. רָצוּ שְׁלוֹל מַתַּן לַפִּידִים. קָפְצוּ יָדַיִם רָפוּת בִּרְפִידִים: צוֹרֵר אִסֵּף כָּל אֲסַפְסוּף. פּוֹשֵׁעַ סְבִיבוֹת מַחֲנָם אָסוּף. עָלוֹת פַּעֲמֵימוֹ מִמְּצוּלוֹת סוּף. סָבַר לְקָמְלָם כְּקָנֶה וָסוּף: נָדַר וַיָּעַף שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. מְחַזֵּר בְּנִינֵי חֲמִשָּׁה עֲמָמִים. לֵץ הִכָּה וּפְתִי הֶעֱמִים. כָּלַל לְהִתְיַחֵס נְדִיבֵי עַמִּים: יָהִיר לֵץ וְהֶעֱמִיד מְסִלָּה. טִכּוּס בַּחוּרֵי בְּזָמָּה סֶלָה. חַמּוּקֵי יְרֵיכֵי בָּם לְפַסְּלָה. זֶרַע לְהַרְבִּיעַ לְהַתְעִיב סְגֻלָּה: וַיִּשְׁטוֹם שְׁטִימַת יְשִׁישׁוּ הַמַּחֲבָא. הֵחֵל לָבֹא מֵרֹאשׁ בְּמַחֲבָא. דָּגַר שֵׁנִית בְּחֶרֶב לְהוּבָה. גָּשׁ בְּשְׁלִישִׁי בַּעֲלִיל חוֹבָה: בְּמָשְׁלוֹ שֶׁשִּׁכְּבִי בְּאוֹם מוֹשְׁלִים. בְּפֶרֶק עָמַד מְסוֹר נְשׁוּלִים. חזן אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִיד כִּכְשָׁלִים. אָז מֵאָז זִנֵּב כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים:

שׂוֹנְאֶיךָ הֵם יִלְבְּשׁוּ בּוֹשֶׁת. כְּמוֹ בְצַלְעֵי שָׂמְחוּ בַּיִּבֶּשֶׁת. חזן בַּעֲטוֹתְךָ עֲשֶׂרֶת עֲדָיֵי תִלְבּוֹשֶׁת. לְהַגְשִׁים תְּחִי לְצוֹלַעַת וּתְחַבּוֹשֶׁת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

מיוסד ע״ס א״ת ב״ש:

אֲצִילֵי מֵרֵעֵי בֶּגֶד שֵׂעִיר. תּוֹלְדוֹת אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר. בַּקָּשָׁם אָצוּ אִשֵּׁי לְהַבְעִיר. שְׁאוֹנָם חָרְשׁוּ כְּשָׂדֶה עִיר: גּוֹי גָּדוֹל שֶׁלֹּא נִזְכַּרְתָּ. רִשְׁיוֹנוֹתָיו לָמָּה אָז זָכַרְתָּ. דְּגָלִים בְּלֹא הוֹן מָכַרְתָּ. קְרוֹשִׁים בַּזּוֹנָה וּבַיַּיִן הַמִּכְרַתְּ: הַזֵּכֶר לָאֲדוֹמִים נָוֶה נֵאֲרוּ. צָרִים אֲשֶׁר חוֹמוֹת עַרְעֲרוּ. וְעַד הַיְסוֹד עָרוּ עָרוּ. פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת וּפָעֲרוּ: זֶה אֵין לְפָנֶיךָ שִׁכְחָה. עֶבְרָתָם שְׁמָרָה נֶצַח מִלְּשַׁכְּחָה. חֵלֶף לֹא יָדְעוּ עֲשׂוֹת נְכוֹחָה. סִפְרָם חָתוּם לְיוֹם תּוֹכֵחָה: טַעַם חֹק בְּרִית מוּכָח. נִזְכַּר כִּי לֹא תִשָּׁכַח חזן יוֹם בּוֹא עִמָּם לְהִתְוַכַּח. מִכָּאן צִוִּיתָ לְעַמְּךָ לֹא תִשְׁכָּח:

יָקֹשׁ לֵץ לְחָרֵף צְבָאוֹת. הַחִתּוּמֵי בְּרִית בְּצָבָא וָאוֹת. וְהִפְקַד מִדָּה בְּמִדָּה לְתוֹצָאוֹת. חזן דַּעַת כִּי לְעֵת הַמְּצִיאוֹת. הוּא יִפָּקֵד בְּשֵׁם יְיָ צְבָאוֹת:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אֵל נָא בְּלָשׁוֹן אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּ לְזוֹכְרֶיךָ זָכוֹר. בּוֹ בְלָשׁוֹן הַזְכִּירוּךָ נָא אַתָּה זְכוֹר. וְאִם הֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְּרִית מִלִּזְכּוֹר. וְאַתָּה אֵל וְלֹא אִישׁ לָמָּה לֹא תִזְכּוֹר. בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי יֵשׁ לְךָ לִזְכּוֹר. אֲבָל תָּשׁוּחַ נַפְשִׁי עַד זָכוֹר תִּזְכּוֹר. מַה כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל לְקֵץ זָכוֹר. וּמַה

יוצר לפרשת זכור

קְצֵי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי עַד שֶׁתִּזְכּוֹר. אִם לֹא לְמַעֲנִי תִּזְכּוֹר. לְמַעַנְךָ וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַיִם זְכוֹר. חוֹק כִּי לֹא תִשָּׁכַח עֵדוּת זָכוֹר. וְאֹמֶר אִם אֶשְׁכָּחֵךְ עַתָּה לָהּ זְכוֹר: וְתִפְקוֹד וְתִזְכּוֹר. כְּאֵב צַר לַעֲכוֹר. פִּיהוּ לִסְכּוֹר. לָנוּעַ כְּשִׁכּוֹר. וְעוֹד כָּל תִּמְכּוֹר. נְקוּבֵי בֶּן בְּכוֹר. חזן נְכוּרֵי בִּלְתְּךָ וְכוֹר. וּפְאֵרְךָ אֶזְכּוֹר. וְאַרְצְךָ לִזְכּוֹר. בְּפָרָשַׁת זָכוֹר:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבל אלעזר ברבי קליר.

אָז קוֹצֵץ. בֶּן קוֹצֵץ. קְצוּצֵי לְקַצֵּץ. בְּדִבּוּר מְפוֹצֵץ. רְצוּצֵי לְרַצֵּץ. לֵץ בְּבוֹא לְלוֹצֵץ. פְּלֵץ וְנִתְלוֹצֵץ. כְּעֵץ מְחַצְּצִים לְחַצֵּץ. כְּגֵץ עַל צִפּוֹר לְנַצֵּץ: עָב בְּקַע מֵרֹאשׁ. יְחִידִים מְנוּ גְרוּשׁ. חָל וַיֵּלֶךְ וַיִּפְרוֹשׁ. וַיֵּשֶׁב עַל גַּבֵּי חָרוּשׁ. זְמַן וְהִנְקַב לְרֹאשׁ. רֵאשִׁית גּוֹיִם לְרַע לִדְרוֹשׁ. הֱיוֹת לְכָל בּוֹגְדִים רֹאשׁ. וְצִפְּעוֹ תְּלוּת בְּמִבְחַר בְּרוֹשׁ: רַץ וְהִקְרָה בַּדֶּרֶךְ עֵיפֵי מַרְחוֹרֵת דֶּרֶךְ. וּפַץ לֹא זוּ הַדֶּרֶךְ. תָּעוּ בַּמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ. בְּנָחָשׁ עֲלֵי דֶרֶךְ. שָׁלַח יָד בְּחַמּוּקֵי יָרֵךְ. וְעַל כָּל רֹאשׁ דֶּרֶךְ. זִנֵּב כָּל עוֹבְרֵי דֶרֶךְ: יָעֵף וְעָף וְחָשׁ. וּמֵחוֹר פֶּתֶן רָחַשׁ. וְנוֹדַע כִּי הוּחַשׁ. מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ. רָגַשׁ וְלָחַשׁ. וְעֵת לֵידָתוֹ כִּחֵשׁ. וּבְכִשְׁפָיו הִכְחִישׁ. וּבְחֶלֶשׁ נֶחֱלַשׁ וְלֹא חָשׁ: בִּכְשָׁפָיו הִלְלוֹ. וּבִקְסָמָיו חִלְּלוֹ. יוֹם הֶעֱמִיד וְחִלְּלוֹ. שֶׁמֶשׁ הַדָּמִים וְזִלְזְלוֹ. יָגַע וְלֹא הוּנַח לוֹ. וְלַחֲרָפוֹת גִּחֲלוֹ. עַד בָּא הַשֶּׁמֶשׁ הִזְחִילוֹ. לְהִמָּחוֹת הוּא וְכָל חֵילוֹ: קַט וְשֵׁן חָרַק. נְאָצוֹת שָׁרַק. זְמוֹרָה בְּאַפּוֹ הֵרַק. וְתַרְבּוּ הִבְרַק. לַמִּילָה פָּרַק. וּכְלַפֵּי מַעְלָה זָרַק. לְשֵׁם שֶׁמֶן תּוּרַק. בְּעַוּוֹת יָרֹק יָרַק: יָהּ אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר. צִוָּה אֶל מְשׁוֹל עוֹפֶר. זִכְרוֹן מִשְׁלֵי אֵפֶר. כְּתוֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר. רָשׁוּם בְּזֶה סֵפֶר. בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים לְהֵחָפֵר. לְהִמָּחוֹת מִסֵּפֶר. וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל הַכָּתוּב לַחַיִּים בַּסֵּפֶר:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

ת״וק וּמַח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ. וְנִמַּח זְכוּרוֹ. מִלְּהַזְכִּירוֹ. בְּזִכָּרוֹן קָדוֹשׁ:

ת״וק יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר. וְנֶחְשַׁב כְּנָכְרִי. מִלְּהִזָּכֵר. בְּזִכָּרוֹן קָדוֹשׁ:

מיוסד ע״ס א״ב וזה סדרו אב״ג בג״ד וכן כולו.

זָכוֹר אִישׁ אֲשֶׁר הִגְוִיעַ אָב לְלֹא עִתּוֹ. בְּרָצוֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף בְּעִתּוֹ. גֶּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמְּחִיָּתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד. גּוֹעֵל אָח עֵשׂ לְזִקְנוֹ חֶסֶד. דּוֹמֶה לָמַס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצוֹאַת שָׂדֶה. דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה. הָפַךְ לֵב אָח שָׁח בַּשָּׂדֶה: זָכוֹר דָּחוּי בְּאֹזֶן הָעֲרֵלָה. הַבּוֹזֶה בְּכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּפֵרַק מֶנּוּ עֹל וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַפַּכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. וְהִכְהָה מְאוֹר אָב בְּעָשַׁן עֲבוֹדַת זָר. וָמַס בְּלֵב הֱיוֹת לְאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע כְּאִשָּׁה. וְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בָּאִשָּׁה. חַתּוּ גִּבּוֹרָיו הֱיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה: זָכוֹר זֶרַע מֵרֵעִים נִתְעָב וְנֶאֱלָח. חָלָק לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח. טָמְנוּ גֵאִים פַּח לְחַבֵּל אָח: זָכוֹר חָנַט מֶנּוּ עֲמָלֵקִי. טָס כַּיֶּלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי. יָרוֹעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוֹקְקִי: זָכוֹר טָפַשׁ מֵהָעֲרִימָה. יָרַד וְכִתֵּת עַמִּי עַד חָרְמָה. כְּמוֹ כֵן חַיָּב לְהַחֲרִימָה: זָכוֹר יוֹשֵׁב נֶגֶב בְּלִי עֹל כְּעָרָד. כְּסוּת וְלָשׁוֹן שִׁנָּה הֱיוֹת מֶלֶךְ עֲרָד. לִשְׁבּוֹת שְׁבִי מָרַד וְחָרָד: זָכוֹר כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ. לְתַעֲרוּבַת מִדְיָן בַּעֲלוֹתוֹ. מִהֵר יִרְבֶּשֶׁת וְגִלָּה נַבְלוּתוֹ: זָכוֹר לְקַעְקַע בִּצָּתוֹ מִשֹּׁרֶשׁ. מִלַּעֲזוֹב לוֹ עָנָף וְגַם שֹׁרֶשׁ. נֶעֱנַשׁ קִישִׁי כִּי הִשְׁאִיר לוֹ שֹׁרֶשׁ. זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲגַג מַעֲדַנּוֹת. נָשִׁים כְּשִׁכְּלָה חַרְבּוֹ לְעַנּוֹת. סַרִּים שְׁאֵרוֹ לְשַׁסּוֹף יְעֵנוֹת: זָכוֹר נָגִיד לְחָמְלוֹ הִסְכִּים. סָר מִמְּלוּכָה מִבֵּין נְסִיכִים. עוֹלֵל הַנּוֹתָר עָמַד לְשֹׁכִים: זָכוֹר סַבֵּב צִקְלַג וָנֶגֶב. עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. פִּגְרוֹ טוֹב רֹאִי מְנַשֵּׁף בְּעוּגָב: זָכוֹר עָרִיץ בְּעַמּוֹנִים נֶחְבָּא. פֶּרֶץ כַּרְמֵי עֵין גֶּדִי כְּהוֹבָא. צָרְבוּ אִישׁ בְּאָחִיו בְּחֶרֶב לְהוֹבָה: זָכוֹר פְּלֵטִים אֲשֶׁר בְּאַף הַסְּעִיר. צְבָאֵי בְּלֶכְתָּם אֶל הַר שֵׂעִיר. קִנֵּא לִנְקוֹם עֲיָרוֹת שֵׂעִיר: זָכוֹר צָג בְּפֶרֶק לְהַסְגִּיר שְׂרִידַי. קָם בְּרֹאשׁ דְּרָכִים לִסְעוֹד אֶת רוֹדַי. וְרָדַף וּמָסַר בְּיָדָם פְּרוּדַי רְפוּדַי: זָכוֹר קָפַץ לְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם. רָעַשׁ וְשָׁאַג מִי לִי בַּשָּׁמַיִם. שָׁלַט וַיִּגְדַּל עַד לַשָּׁמַיִם: זָכוֹר רָד אֶל חָנֵף לְהַחֲנִיף מַמְלֶכֶת. שִׁמְשַׁי אֲשֶׁר שִׁמְשׁוֹ מְאַמֶּשֶׁת וְהוֹלֶכֶת. תַּמָּה הִלְשִׁין לְרַפּוֹתָהּ מִמְּלָאכֶת: זָכוֹר שָׁקַל אֲלָפִים עֲשָׂרָה. שְׁתִילִים מֵאָה הֶחֱנִיט לְסַבְּרָה. שְׁעַר מֵהֶם עֲשָׂרָה לְשָׂרְרָה: זָכוֹר תָּבַע לְהָפֵר חֲמִשִּׁים. תְּמִימָה קָצַב לְבַלּוֹת חֲמִשִּׁים. תַּכְלִית שִׁבְעִים נִתְלָה עַל חֲמִשִּׁים:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לָךְ. כְּקוֹל מַיִם רַבִּים נִשְׁמַע קוֹלָךְ. מַשְׁמִיעַ

יוצר לפרשת זכור

ומצוה לעמך בקנין פעלך. זכור את אשר עשה לך. אשר קרך ויחשילך. והיה בהניח יי אלהיך לך. תמחה זכרו מכל גבולך. והם ישיבו ויאמרו לך. וממשלך עוד יתנו לך. אנא הקם את דבר מלולך. עד שאתה מצונו הזכר לך. אתה זכור את אשר עשו לך. זכור יי את יום זבולך. המתגאים ונואמים פה מה לך. השולחים זמורות באפך לחללך. זכור כסא כבוד גדלך. אשר מגרו ונאצו למולך. ושלחו באש היכלך. וישימו כל גבולך. ושדדו ונתקו אהלך. אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אמרו לכו ונכחידם מגוי בגללך. ולא יזכר שם הלולך. עליך יעזוב חילך. יותר מאשר עשו לנו עשו לך: אותנו במדבר נלחמו. ואותך בישוב נתלחמו. אותנו חוץ למחנה המו ואותך בקרב המחנה נהמו. אותנו פליטי ענן זממו. ואותך כפורת ענן גממו. אותנו לחשולי עב דמו. ואותך עלות על במות עב דממו. אותנו חוץ ממחיצה קמו. ואותך לפני ולפנים קדמו: אותנו ברחוק מקום אשמו. ואותך בקרב מקומך שממו. אותנו חוץ מישיבתנו רמו. ואותך במכון שבתך החרימו: אותנו אות ברית משאר הרימו. ואותך עשרת אבירי ברית החרימו. אותנו בהנחת ידי עניו הרימו. ואותך תלות יד למולך הרימו. אותנו נתיעצו וסוד הערימו. ואותך כרובי סודך לחרפות הגרימו: ואתה יי לעולם תשב. והוא נגדך במטה יושב. תפוש מדבר וכל הישוב. אני ואפסי עוד בלב מתחשב. אם לא עתה תקום ותקשב. בשלש עשרה קימות נקמות לחשב. בפחד ופחת ופח לפקוד על היושב. ואם אין כגר תחשב. וכל המונה וסופר וחושב. קץ הפלאות להבין ולחשב. נשתה גבורתו ממחשב. ולא ימצא מענה להשיב. ויחשה דומיה מהקשב. ובאמונה כסליו יישב. וזאת על לבו ישב. ויאמר עד ישקיף וירא ויקשב: ונחשבתי כעד זומם. כל היום מדמם. ונפשי נבהלה מאד ומשתומם. ואתה יי עד מתי רואה ודומם. זכור בית מקדשך השמם. וכל עובר עליו משתומם. מתי תתנשא ותתרומם. וזכר אמר פיך קומם. בשלש עתות עמלק להקמם. בשלש מיתות זכרם להדמם. בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם. בשבעה ימי עברה להרשימם. בעשרת מיני שמד להאשימם: וכמו מעשרה דברים עקבו עם מענות. ומשבע מצות המישנות. כן בעשר ושבע ישכרו לענות. ובת קול תצא

מְמְעוֹנוֹת. וּתְפוֹצֵץ בְּכָל הַמַּחֲנוֹת. זִכְרוֹן דְּבָרִים לְהַגִּיד וְלַעֲנוֹת. אַל תִּזְכְּרוּ רִאשׁוֹנוֹת. בִּינוּ יְשׁוּעוֹת אַחֲרוֹנוֹת. וְהַזְכִּירוּ זֵכֶר רְנָנוֹת. עֲמָלֵק אֲשֶׁר בָּא וְעִוֵּת מַחֲנוֹת. וְהִקֵּר אֶתְכֶם בִּפְנֵי בָנוֹת. וַיֵּצֵא לוֹ שֵׁם בְּכָל הַמְּדִינוֹת. רְאוּ עַתָּה לְתַנּוֹת. אֵיךְ נִמְחָה בְּחֶתֶף בְּכָל פִּנּוֹת. וּצְבָא הַמָּרוֹם אֲשֶׁר בִּמְעוֹנוֹת. אֲשֶׁר הִסְמַךְ עֲלֵיהֶם בְּמַשְׁעֵנוֹת. יִפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת הָעֲוֹנוֹת. לְרוֹב יָמִים לְהִמָּנוֹת. לַחֲשׁוֹב עֲלֵיהֶם חֶשְׁבּוֹנוֹת. לְהַפִּילָם לְתֹפֶת דֵּרָאוֹנוֹת. וַהֲמוֹן לְאֻמִּים וְכָל הַלְּשׁוֹנוֹת. עַל עוֹזֵר וְעָזוּר יִשְּׂאוּ קִינוֹת. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזוּר מְקוֹנְנוֹת: וְיֵדַע כָּל פּוֹעֵל כִּי לֹא שָׁכַחְתָּ. וְיָבִין כָּל יְצִיר כִּי שְׁמָם שִׁכַּחְתָּ. וְשֵׂעִיר וְשָׂרָיו אָז נִכְחֲתָּ. וַעֲמָלֵק וְטַפְסְרָיו הוֹכַחְתָּ. וְאִתָּם בְּמִשְׁפָּט נִתְוַכַּחְתָּ. וְיִזָּכְרוּ עַם אֲשֶׁר זָכַרְתָּ. כִּי לְטוֹבָה אוֹתָם זָכַרְתָּ. וּבְזִכְרוֹן טוֹב אִתָּם נִזְכַּרְתָּ: חזן וְהַמַּזְכִּירִים אֶת יְיָ. יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְיָ. וְיֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְיָ. כֵּן יֹאבְדוּ כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ. וְהָעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ. וְהַבּוֹטְחִים בַּיְיָ. וְהַשְּׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ. יֶחֱזוּ בְּנוֹעַם יְיָ. וְיַגִּידוּ כִּי אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ. אַשְׁרֵי כָּל יְרֵא יְיָ. טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ. לַחֲסוֹת בַּיְיָ. רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ. קוֹל אוֹמְרִים הוֹדוּ אֶת יְיָ. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ. כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ. שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיְיָ: ע״כ וְאִם כָּל הַמּוֹעֲדִים יִהְיוּ בְּטֵלִים. יְמֵי הַפּוּרִים לֹא נִבְטָלִים. וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִנְּטָלִים. וְיִזָּכְרוּ לָעַד גְּאוּלִים. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה גִילִים. מִפְּעָלוֹת אֱלֹהִים מְגַלִּים. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו מַגְדִּילִים. וְשָׁרִים כְּחוֹלְלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי עִשּׂוּר מְסַלְסְלִים. בְּכִנּוֹרוֹת וּבִנְבָלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי הַלֵּל מְהַלְּלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שִׂמְחָה צוֹהֲלִים. וְשַׂרְפֵי הַקֹּדֶשׁ הַמַּעֲלִים. כְּתַלְמִיד לָרַב יִהְיוּ לָמוֹ שׁוֹאֲלִים. מַה פָּעַל אֵל אֵלִים: כִּי אֵלֶּה יְהוּ מִבִּפְנִים. וְאֵלֶּה מִלִּפְנֵיהֶם מְפַנִּים. וְאֵלֶּה חוּצָה פּוֹנִים. וְאֵלֶּה לִפְנַי וְלִפְנִים. בְּצֵל שַׁדַּי מִתְלוֹנְנִים. וּבַחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת הַצְּפוּנִים. קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה מַצְפִּינִים. בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים צְפוּנִים. הַהוֹגִים בְּיִקְרַת מִפְּנִינִים. וְקִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נוֹגְנִים. לָדַעַת אֵיךְ הֵם מְנַגְּנִים. בְּגַאֲוַת אֲפִיקֵי מָגִנִּים. בְּצַלְמָם הֱיוֹת גְּנוּנִים. וּבְאֶבְרָתָם מִתְגּוֹנְנִים. וְעַל חוֹמוֹתָם מִתְמַנִּים. לַשּׁוֹעֲרִים וְלַשּׁוֹמְרִים מְמַנִּים. כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה מְזֻמָּנִים. לְהַזְכִּיר קְדֻשַּׁת נוֹצֵר אֱמוּנִים. לְהַעֲרִיץ וְכִירַת גּוֹי שׁוֹמֵר אֱמוּנִים. וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתְכַּנִּים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מִתְכַּוְּנִים. שְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בָּנִים מַשְׁכִּינִים. וְאַחַת בְּרֹאשׁ מַלְכָּם מַתְקִינִים. וּבְשִׁלְשְׁתָּם הֱיוֹת נְכוֹנִים. כִּסֵּא שָׁלֵם וְשֵׁם שָׁלֵם

יוצר להפסקה שנייה

מְבִינִים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה עֲנוּת כָּאוּ מְבִינִים. קָרוֹא זֶה אֶל זֶה מְכַוְּנִים. וּבְכִנּוּי שֵׁם קָדוֹשׁ קוֹרְאִים וּמְכַוְּנִים: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו':

יוצר לחפסקה שניה

מיוסד ע"ס א"ב משולש ושם המחבר מאיד.

אֶת פְּנֵי מֶלֶךְ אֶתְיַצְּבָה בְּוַעַד מַקְהֵלוֹת. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו לְסַפֵּר בְּמַעַרְכֵי תְהִלּוֹת. אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדוֹלוֹת: אָז בְּטֶרֶם נִמְתָּחוּ וְאַבְנֵי פִּנּוֹתֶיךָ יָסַדְתָּ. כֵּס יְשִׁיבָתְךָ עָלָה בְּמַחֲשֶׁבֶת חָשַׁבְתָּ. נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: בָּנִים חֲבִיבִים בְּחִבָּה יְתֵרָה וְנוֹדַעַת. עָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לְהַשְׂכִּילָם עֵצָה מוֹדַעַת. אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעוֹת חָכְמַת וָדָעַת: מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם הִשְׁמִיעַ הִכּוֹנוּ דַרְכֵיכֶם. בָּנַי חָסוּ בְצִלִּי וְזַכּוּ בְּמִקְחֲכֶם. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם. קָדוֹשׁ: גְּמִילוּת חֶסֶד תָּמִיד אַבִּיעָה וְאַזְכִּירָה. אֱלֹהַי זְבָדַנִי בְּלֶקַח טוֹב לְהִתְפָּאֲרָה. חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה: מַרְפֵּא וְשִׁקּוּי לְמַחֲזִיקֵיהֶם וּמְיַמִּינֵיהֶם. חַיֵּי נֶצַח הִנְחִיל יֵשׁ לְמוֹצְאֵיהֶם. יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם: דְּבָרָיו נֶחֱמָדִים מִפָּז וּמִדְּבַשׁ מְתוּקִים. לִוְיַת חֵן וַעֲטֶרֶת לְגָרוֹן מַעֲנִיקִים. אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִים: הוֹרוּנוּ יְשִׁישַׁי לֶכֶת נְתִיבוֹ. זוֹ הַדֶּרֶךְ לְכוּ בָהּ עִם קְרוֹבוֹ. הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבוֹאוּ בוֹ: וְהִתְבּוֹנְנוּ קְבוֹעַ שָׁנִים וּלְתַקְּנָם בְּמֶרֶץ. אֱלֹהֵיכֶם הַמַּשְׂכִּילְכֶם לַחְסֵר וּלְעַבֵּר בְּתֶרֶץ. רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ: הִתְחַזְּקוּ וְהִזָּהֲרוּ בְּמִנְהַג אֲבוֹתֵיכֶם בִּידֵיכֶם. לִדְחוֹת וְלִקְבּוֹעַ כְּמָסֹרֶת מְסוּרָה לָכֶם. הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם: זִהֲרוּ לִדְחוֹת פֶּסַח מִבַּד"וּ וּמֵאַד"וּ רֹאשׁ הַשָּׁנָה. לִקְבּוֹעַ פֶּסַח בְּאַגְהַ"ז וּבְגַהַ"ז כֶּסֶה לְתַקְּנָה. כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה: יָמִים יֻצָּרוּ וְהָבְחֲרוּ זַכְּרוּ סִימָנֵיהֶם. אֲדָר הַסָּמוּךְ לְנִיסָן קְבוֹעַ בָּהֶם. לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם: חַכְמֵי לֵבָב חָכְמוּ קָבוֹעַ וּלְתַקְּנָה. אַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת תָּמִיד לִקְרוֹת בִּרְנָנָה. לְעִתִּים מְזֻמָּנִים שָׁנָה בְשָׁנָה: טְהוֹרִים בְּאֶחָד בַּאֲדָר מַשְׁמִיעִים עַל הַשְּׁקָלִים בְּרִנָּה. בְּנִיסָן לְהָבִיא קָרְבָּן מִתְּרוּמָה חֲדָשָׁה כְּתַקָּנָה. רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: מַתְכִּיפִים אַחֲרֶיהָ מְחִיַּת שׂוֹטֵן לְהַשְׁמִיעָה. שְׁקָלֵינוּ לְהַקְדִּים גְּאוֹן קָמֵינוּ לְהַכְנִיעָה. אָמַר עִם הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה: יַשְׁמִיעוּ בַּשְּׁלִישִׁי עַל טָהֳרַת הָרֶגֶל בִּקְרִיאָתָם. לְהִזָּהֵר בְּהַזָּיוֹת וּבִטְבִילוֹת טָהֳרָתָם. וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם: כְּבוֹד הָרֶגֶל לְהַשְׁמִיעַ לִדְרוֹשׁ וְלִשְׁאוֹל. הִלְכוֹת חֻקּוֹתָיו בְּשִׂמְחָה וּמָחוֹל. וְאֶת עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל: בָּרְבִיעִית עִנְיַן הַחֹדֶשׁ לְבָאֵר כַּצָּהֳרָיִם. נִסֵּי נִפְלְאוֹתָיו לְהַגִּיד אִתּוֹ נַהֲרַיִם. תִּזְכּוֹר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: לִמְּדוּ פְּעָמִים לְהַקְדִּים וּפְעָמִים לְהַפְסִיק קְרִיאָתָם. זַט"וּ וּכ"וּ וַה"ד וּבִי"וּ נְתִיבָתָם. חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם: מִפִּי חַל אָרָךְ

כְּכוֹשֶׁר מִצְוָה· קוֹרְאִים פָּרָשַׁת שְׁקָלִים בְּשַׁבַּתּוֹ בְּאַחְוָה. אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה: בִּשְׁמוֹנָה בּוֹ פָּרָשַׁת זָכוֹר לְהַשְׁמִיעַ וּלְהַזְכִּירָה· לְהַשְׁמִיעֵנוּ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה גִּילָה וְאוֹרָה· וְאָזְנֵי כָּל הָעָם אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה: נִמְנִין מַפְסִיקִין בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ מִקְרָאֵיהֶם: וּפָרָה וְהַחֹדֶשׁ בִּשְׁתֵּי שַׁבָּתוֹת יְצָרְפוּ קוֹרְאֵיהֶם. חוֹבְרוֹת אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ בְּכַנְפֵיהֶם: סְפִירָתוֹ כְּהִקָּבַע בַּשֵּׁנִי מִפִּי רָאשֵׁי. נַקְדִּים קְרִיאָתֵנוּ לְפָנָיו וְלֹא נֶחֱשֶׁה. בַּיּוֹם הַהוּא בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה: בְּשִׁשָּׁה בּוֹ מַפְסִיקִין פָּרָשַׁת וְכִירוֹתֵיהֶם· לִסְמוֹךְ גְּאֻלָּה לִגְאֻלָּה יְמֵי מַחֲמַדֵּיהֶם. אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם: עָבַר יוֹם פּוּר קוֹרְאִים כָּל אַחַת בְּשַׁבַּתָּהּ. פָּרָה וְהַחֹדֶשׁ אַחַת וְאַחַת בִּקְרִיאָתָהּ· חוֹבְרוֹת אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ: פּוּרוּ בִּנְפוֹל לְקָבְעוֹ בָּרְבִיעִי בְּחָכְמָה וְהַשְׂכֵּל· קְרִיאַת שִׁקְלֵנוּ בּוֹ נַקְדִּים בְּרוּחַ נְדִיבָה וְשֵׂכֶל. תּוֹרַת אֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל: בְּאַרְבָּעָה בּוֹ מַפְסִיקִין מְחִירַת שׂוֹטְנֵיהֶם· לְצָרֵף יַחַד גְּאֻלָּתָם וּלְהַשְׁמִיעָם נִסֵּי אֱלֹהֵיהֶם הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: צֵרוּף פָּרָה וְהַחֹדֶשׁ הַשְׁמִיעוּ בִּקְרִיאַתְכֶם· טָהֳרַת הָרֶגֶל וְחֶדְוַת יְיָ הִיא מָעֻזְּכֶם· בְּנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּייָ אֱלֹהֵיכֶם: קְבוּעוֹ כְּחַל בַּשִּׁשִּׁי מִפִּי חֲכָמִים נִרְמָזוֹת. לְהַקְדִּים קְרִיאַת שְׁקָלִים בְּחֶרְוָה וּבַעֲלִיזוֹת· שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת: שְׁתֵּי הַפְּסָקוֹת קָבְעוּ נְבוֹנִים וּתְמִימִים. אַחַת בַּשֵּׁנִי בּוֹ וְאַחַת בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר מַתְאִימִים. כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים: רֵעִים סִבְּבוּ לְטָהֳרַת הָרֶגֶל לְקָרְבֵהוּ· וְעִנְיַן הַחֹדֶשׁ בְּיוֹם קִדּוּשׁוֹ לְזָכְרֵהוּ. וְקִדֵּשׁ אֶת רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: שְׁוִינוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תָּמִיד לְנֶגְדֵּנוּ· עֲבוֹדָתְךָ לַעֲבוֹר בְּמִבְטָא שְׂפָתֵינוּ וְהֶגְיוֹנֵנוּ. אֲמָרֵינוּ הַאֲזִינָה יְיָ בִּינָה הֲגִיגֵנוּ: צָמְאָה נַפְשֵׁנוּ לְהִסְתּוֹפֵף בְּכוֹתְלֵי בֵיתֶךָ. חֲרָשֶׁיךָ לְקַדֵּשׁ בְּוַעַד זְקֵנֶיךָ וּמְשָׁרְתֶיךָ· יְיָ צְבָאוֹת מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ: תְּמִימֶיךָ לְבוּשִׁים בַּעֲרִי עֲדָיִם נְגוֹהִים. מְקַבְּלִים עֵדוּת הַחֹדֶשׁ דּוֹמִים כְּמַלְאָכִים תְּמוּהִים· מָתַי אָבֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים: מִשְׂגָּב שֵׁם הַגָּדוֹל צִדְקָתוֹ כְּהַרְרֵי אֵל· חֶסֶד זְכִירַת קְדוֹשָׁיו אֹמֶץ לְיִשְׁרֵי אֵל· שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל. קָדוֹשׁ:

אופן — הכל יודוך וכו׳.

שִׁמְךָ לָעַד. כְּפִי מוֹעֵד. וְאֶקּוֹד לְךָ אַפַּיִם: וְגַם אֶדְרוֹשׁ· לְךָ אֶפְרוֹשׂ· הֲגוּת שִׁידֵי מְצִלְתַּיִם: וְרֹאשׁ אַחֲרִית. וְהִיא הַבְּרִית. כְּרוּתָה שְׂפָתַיִם: הַגּוֹרֶת חַסְדֶּךָ· וְדוֹב תּוֹדֶךָ· תְּצַלֶּלְנָה אָזְנַיִם: אָכֵן כֹּל וּבְפִי כֹל. מְקֻדָּשׁ הוּא בְּמַחֲנַיִם: יְהַלְלוּיָהּ. בְּהַבְטָחָהּ· בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתַיִם: לְבֵית מַעֲלוֹת. בְּהֵיכָלוֹת. וְגַלְגַּלֵּי כְּרוּב חָנָה: וְהָאוֹפָן· לְצַד בְּאֹפֶן· וְהַחַיּוֹת אַרְבַּעְתָּנָה: וְהֵן נִרְאֹת· כְּמוֹ נְשֹׂאת· מְקוֹם כִּסֵּא וְתַחְתֶּנָה: וְהָאָמְנָם. הֲלֹא יֶשְׁנָם. בְּכֹחוֹ רַב וְתִרְעֶינָה: קְצוֹת תֵּבֵל. וְהוּא סוֹבֵל. וּבִזְרוֹעוֹ תְּעוֹפֶפְנָה: וְעֵת צוֹפֵי. בִּצְפְצוּפֵי. אֲזַי יִשְׂאוּ לְךָ רִנָּה: וְאָז יַעֲנוּ. וְיִדְּנוּ. וּבְכַנְפֵיהֶם תְּרַפֶּינָה: חֲמִשִּׁים הֵם· בְּגַבֵּיהֶם. וְהַשִּׁשָּׁה וּמָאתָיִם: יהללויה. וְהוּא נוֹשֵׂא. לְכָל מַעֲשֶׂה. יְמֵי בְרֵאשִׁית אֲשֶׁר בָּרָא: הוּא גוֹמֵר. כֹּל בְּאֹמֶר.

יוצר להפסקה שניה

מְעוֹנוֹ שָׁת בְּתוֹךְ סִתְרָה: בָּעֲרָפֶל. מְקוֹם אֹפֶל. הֲלֹא יַכְפִּיל לְהָאִירָה: בִּסְבִיבוֹ. בְּתוֹךְ רְכוּבוֹ. יְקַר נֹגַהּ לְהַצְהִירָה: יְגוּרֵהוּ. בְּמַחֲנֵהוּ. מְכוֹן צֶדֶק לְהִתְאַזְּרָה: וְהָרְקִיעַ. וְהִבְקִיעַ. פֶּלֶג מֵיּוֹת לְהִשָּׁבְרָה: וּמַחֲצִיתָם. בְּדַרְכָּם. יְאַדְּרוּ שֵׁם בְּתִפְאָרָה: וּבִמְרוֹמוֹ. מִמְּקוֹמוֹ. בְּקוֹל יַעֲנוּ בְּנֵי זִמְרָה: יְהִי בָרוּךְ. בְּשִׁיר עָרוּךְ. שׁוֹכֵן בְּרָמָתַיִם: יהללויה. מִי יִדְמֶה לָךְ. וּבַמֶּה נְקַדֵּם. אֶת פְּנֵי אֵימָתָן: מִכְּלִי כֹל. וְאֵין אֶשְׁכֹּל. בְּרֹאשׁ נוֹפֵי זְמוֹרָתָן: וְנִפְזַרְתִּי. וְנוֹתַרְתִּי. כְּמוֹ תֹרֶן בְּהַר אֵיתָן: וְאֵין קָרְבָּן. וְהַקָּרְבָּן. מְאֹד גָּבַר לְהַכְרִיתָן: וְרַק לָהּ זֹאת. בַּעֲלִיזוּת. וְהִיא בָּאָה לְתוֹחַלְתָּן: אֲשֶׁר דָּרְשׁוּ: וְסוֹד פֵּרְשׁוּ. הֱיוֹת קוֹרְאִים בְּתוֹרָתָן: וְסוֹד שֶׁקֶל. מֹחֶה עֵגֶל. וְגַם פָּרָה לְטָהֳרָתָן: וְאַחֲרוֹנָה. בְּחַדְשָׁנָה. סְמוּכָה לִגְאֻלָּתָן: הַאֵם פִּסּוֹ. וְגַם אָפְסוֹ. נִיחוֹחִים בְּתִמְרָתָן: וְשִׁית סִפּוּר. מְקוֹם כִּפּוּר. וְתֵרָצֶה בִּרְכָּתָן: וְתַנְפִּישֵׁם. וְתַחְפִּישֵׁם. וְהֵטִיבָה לְאַחֲרִיתָן: אֱזַי אֶקּוֹד. בְּעֵת אֶפְקוֹד. וְאֶכְרַע לָךְ בִּרְכַּיִם: יְהַלְלוּיָהּ. בְּהַבְטָיָה. בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם: והחיות וכו׳.

זולת

יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אַתָּה הַחִלּוֹתָ. הַרְאוֹת כֹּחֲךָ וַחֲסָדֶיךָ לְעַם זוּ יָצַרְתָּ. בִּימִין יֶשַׁע וּגְבוּרָה בְּעֻזְּךָ נִתְאַזַּרְתָּ. וְהוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֲבִישׁוֹתָ. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמְּךָ וְלוֹחֲצֵיהֶם הִכִּיתָ. שְׂפָתֶיךָ כְּדוֹר מִלֵּלוּ בְּחָזוֹן דִּבַּרְתָּ. דְּבָרְךָ הַטּוֹב לֹא נָפַל כְּמֵאָז הִבְטַחְתָּ. וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ: הֲבֵאתָנוּ בִּמְצוּדָה נְתוּנִים בְּיַד אוֹיְבִי. וַיְגָרֵשׁ בְּחָצָץ שִׁנַּי לְהַעֲבִיר כָּל טוּבִי. וּמִדֵּי יוֹם בְּיוֹם מְהַדְּסִי וּמַחֲרִיבִי. וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: זֶרַע מְרֵעִים וְעַם לֹא בִינוֹת. עָרוּ יְסוֹדוֹתֶיךָ וְהָרְסוּ כָּל פִּנּוֹת. חָרְשׁוּ וְעָקְרוּ נוֹיוֹתֶיךָ וְנִבְעוּ מַצְפּוּנוֹת. וְגַם כֶּסֶף וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת: טִבְעֲךָ יָצָא בָּעוֹלָם לְהַכְחִיד כָּל צוֹרְרֶיךָ. שְׁאוֹן קָמֶיךָ תְּהוֹמֵם לְנַעֵר כָּל צָרֶיךָ. יוֹם בְּשׂוֹרָה וּשְׁנַת גְּאוּלִים גַּלֵּה לִבְחִירֶיךָ. שַׁלְמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ: כַּבִּיר פְּדֵה יַקִּירְךָ מִיַּד מַעֲבִידוֹ. זֶה כַּמָּה שָׁנִים לוֹחֲצוֹ וּמַרְעִידוֹ. לוֹ תְּשׁוּבָה נָשִׁיב כִּי יִרְאוּ עֵינָיו כִּידוֹ. הֵן הֶרְאָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ: מִכּוּר תַּבַּרְזֶל יְדִידֶיךָ הָחִישָׁה לְנַחֲמָם. רָבֵּי פְּלֵט תְּסוֹבֵב לְנַהֲלָם וּלְרַחֲמָם. נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם לְשַׂמְּחָם וּלְרוֹמְמָם. מַלְכוּתָם הָקֵם וְגַדֵּל אֶת שְׁמָם: סֵבֶר תּוֹחַלְתֵּנוּ הַרְאֵנוּ אֶת פָּנֶיךָ נְעִימוֹת. צִיּוֹן הֵטִיבָה בִּרְצוֹנְךָ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת. עֲבָדֶיךָ רָצוּ אֲבָנֶיהָ מְפִיקִים לָךְ רוֹמֵמוֹת. תְּחַלֵּק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת: פְּדֵה וְהַצֵּל לְקוֹחֶיךָ וְיָרֹנּוּ פְלָאֶיךָ. יִפֹּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ בּוֹגְדֶיךָ וּמְקַנְאֶיךָ. צַמְּתֵם וְהַצְמִיתֵם וְרַבֵּה עֲלֵיהֶם צְבָאֶיךָ. כִּי תְנֵה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ: קַנָּא אֵל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל קוּמָה וְהָחֵל רָשׁ. אוֹיְבֶיךָ דִּירָתְךָ הֶחֱרִיבוּ וּמְעוֹנְךָ נֶחֱרַשׁ. רֵעֶיךָ יִרְשׁוּ בְּנַחֲלָתְךָ יַחַד עִיר וּמִגְרָשׁ. יוֹרִישׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אֹתוֹ נִירָשׁ: שִׁמְךָ יְקֻדַּשׁ בְּעוֹלָמְךָ מוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל. מְפֹרָשׁ שֵׁם הַנִּכְבָּד צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל. תָּמִיד חֹסֶן זְכִירַת קְדֻשָּׁתְךָ יַזְכִּירוּ יִשְׁרֵי אֵל. חַי יְיָ הַמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל: עזרת וכו׳.

יוצר לפרשת פרה

מיוסד ע"ס א"ב:

אום אשר בך דבוקה. חפצת ורצית לצדקה. להנחילה מדבש מתוקה. באור ארכה ועמקה· בהם באהב לחשקה. כרביד לצואר לחבקה: גם היא במאד מחוזקה. בתקף ובתנאי נחקקה· מעמו בלי לסלקה: אשרי מי זאת. בהתחזקם בתורה זאת. בפתחי מזוזות· קדוש:

דרש בעד נוטרה· ונם להביא פרה. בעדם עבור לכפרה: הלא כחטאו בבן פרה. חרת עליהם גזרה· והנם באמירה סוררה: וזה המקבל עתירה· חשך מהם עברה. וכל צוקה וצרה: זכרון פרה אדמה· כפי יונה תמה. לעד בלי לעלמה: חסר דת תמימה. יעטו בה להתרוממה· לפני יוצר נשמה: טועמיה בטוב נעימה. בלי היות לשמה. בהושיבה הארץ הנשמה: זאת חקת התורה. ערוכה בכל ושמורה. בה להקדיש לנורא· קדוש:

יקרה והרבה תמימה. מכל מום שלמה· ובנקיות ובטהרה מסימה: כתב חקוק רשומה. לשמח נפש עגומה· למעלה לזקוף ולרוממה: לטהר חטא ואשמה. ולמחול עון וזעומה· עוד בלי להאשימה: מטהרת גוי אחד. לרצות שם המיוחד· אשר בכל פה מתיחד: נפשם תחשך מפחד· והגיונם כל יתכחד· בהתפללם בלב אחד: שונאיהם יודשו כאחד. כפחת ופח ופחד· בעברם לצור שכם אחד: על יד כהן נתינתה. לכבודו מתנתה. דקדק בכל פנתה: פעלתה והקרבתה· הוא יקריב אותה. והוא יוציא אותה: צופים הכל בטובתה· ומתנים את ברכתה· כל קהל רעיתה: קדושה ולא פסולה. בלא מום ועולה· כקרבן כליל ועולה: רם אותה עלה· בחפץ ולא בגעילה. קהלו בה להועילה: שומריה ינצרו מחלחלה. מכל נגע ומחלה· בשוררים שיר ותהלה: תפן בכלם ברורים. אשר שמך מזכירים. וזרוק עלימו מים טהורים. קדוש: הכל יודוך וכו'.

אופן

כבודו יתרומם ויתהדר. והוא בערבות דר· עטוי הוד והדר. והכל יגדלוהו בתמיד ובתדר: והחיות וכו'.

זולת מיוסד ע"ס א"ב:

אשרי כל חוסי בך· באהב יאהבך. גוי אשר אהבך. דבקתם בך· הלא אתה תריב ריבך· ותיסר את נוך· זכור בנך ואהובך. חתומי על לבך: טהרם מכל טמאותם. יה כפר נא אשמתם. כושר תהא אחריתם· לעד יתקיים שמותם· מהר עתה תשועתם. נאור כי אתה תקותם. שמחם בשובע שמחתם. ענך תפאר אותם: פנה אותם לצדקם. צמחי צמח לחבקם· קדוש מכל עון נקם· רם בטוב חזקם. שמרם ובצלך דבקם. שכנם וכאזור תדביקם. תאמר בדתך להמתיקם. כקריעת ים סוף וכמכת בכורים שונאיך להבקיקם:

עזרת וכו': ש"ע והחזן חוזר עד ומגן. מסוד חכמים ונבונים וכו';

יוצר לפרשת פרה

מיוסד ע"ס א"ב.

אֲצוּלַת אֹמֶן בִּצְרוּף זְקוּקָה. בְּנִבְכֶיהָ זֹאת בַּלָּט פְּקוּקָה. גְּלוּמָה עֲלוּמָה וּנְקוּקָה. דְּבוּרָה עַל אוֹפָן חֲקוּקָה. הַמְסֻקָּלָה וְהַמְעֻנָּקָה. וְדִשּׁוּנָהּ דִּשּׁוּן לְמִשְׁמֶר חֻקָּה. זֵר שִׁבְעָתַיִם מְזֻקָּקָה. חֹק טָהוֹר מְטַמֵּא מְחֻנָּקָה. טְבוּעָה בְּלֹא רְחוּקָה וְהִיא רְחוּקָה. יְחוּסָה אֲטוּרָה וּדְחוּקָה. חזן כְּתַמַּת חֲמוּקָה בָּהּ מְחוּקָה. לְטָהֳרַת חֲשׁוּקָה. נֶחֱקְקָה זֹאת חֻקָּה: מְקוֹמָהּ יִגָּלֶה. מַעֲמַקֶּיהָ יִדְלֶה. חזן לְעֵת יִגָּלֶה. גְּנוּנָיו יַעֲלֶה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

מִמָּרָה חֻקָּה גֹּעַר. מִגַּבְנוּן אִמְרָהּ נִגְזַר. נֶאֱמָן לְאָזְנָהּ נִתְאַזָּר. נֶצַח עֲדֵי כֵן בִּנְזָרָהּ נָזָר. סְלוּל צְפוּנֶיהָ חֶלֶץ אָזַר. סֵקֶר בְּאֶבְיָהּ וְנֶחְשַׁב לְמוֹ זָר. עָרַךְ בָּהּ חֹק לְעַם מְפֻזָּר. עֲבוּר מִלְּפַתֵּל עִקֵּשׁ כְּמִין וָזָר. פְּאֵר בִּקּוּרֶיהָ כְּאֶגֶד מְשֻׁזָּר. פְּעֻלָּתָהּ בְּסֶגֶן בַּעֲדֵי מָשְׁזָר: חזן צְפוּנָה לְטָהֳרַת עַם אֵל עָזַר. צִוָּה צוּר לְצִיר צוּר צְרוּרָה לְאֶלְעָזָר: עוֹלָם וּמְלֹאוֹ שֶׁלָּךְ. חָפַצְתָּ לְהַצְדִּיק קְהָלָךְ. חזן עַל כֵּן אוֹחִיל לָךְ. לְהַגְשִׁים תְּחִי אֲטוּמֵי פָעֳלָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִפָּאוֹן חֹק אֲלֻפַּת הַיְקָר. לוּטָה בְּאוֹר יָקָר. חָשׂוּף לְעַם מְיֻקָּר לַעֲמוֹד עַל עִקָּר: רְעֵבִים לְפַעֲנֵחַ דָּתֶיהָ. פַּעֲנֵחַ מִדּוֹתֶיהָ. צְמֵאִים גְּמוּת חִידוֹתֶיהָ. גִּלָּה עֵדוּתֶיהָ: שֶׁמֶץ דְּגָלִים טָהֵר. מְצָרֵף וּמְטַהֵר הֶרֶב לְכַבֵּס תְּמַהֵר. מְעֻוָּיִם אוֹתָם לְטַהֵר: תִּקְרָא כֹהֵן. בְּחַטְאָךְ בְּאֵזוֹב מִתְכַּהֵן: חזן טְהוֹרִים זְרוֹק כִּמְכַהֵן. תְּמוּר דַּם מַקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה. שָׂח אִיתִיאֵל עֲדֵי זֹאת חֻקָּה. בְּלֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה. זֹאת פְּלִיאָה הִיא וּמְרֻחָקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֻקָּה. וּמֵאַחֲרֶיהָ תּוֹרָה וְחֻקָּה. בְּחָרוּת חֲקוּקָה. וּבְלוּחַ לֵב מְחֻקָּה. מְדוּק תְּלוּלָה וּמִשְּׁאוֹל עֲמֻקָּה. מִדְּרֵי אַרְקָא. מְסִלָּתָהּ חֲמוּקָה. בְּכֵן אֵין לַעֲמוֹד בְּסוֹדָהּ. וְאֵין לְהַגִּיעַ יְסוֹדָהּ. וְאֵין לַחֲקוֹר חֻקָּהּ. וְאֵין לְהַחֲלִישׁ חֶלְקָהּ. וְאֵין לֵידַע עֶרְכָּהּ. וְאֵין לְהָבִין דַּרְכָּהּ. אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אֲצוּרָה וּמְפֹרָשָׁה. עֲצוּרָה וְלֹא מְפֹרָשָׁה. זֹאת חֻקַּת הַפָּרָשָׁה. בְּכָל שָׁנָה מִתְפָּרְשָׁה: לְבַעֲלֵי אֲסֻפּוֹת. חִידוֹתֶיהָ חֲסוּפוֹת. וְכָל־צְרוּרוֹת כְּסוּפוֹת. דִּקְדוּקֶיהָ סְפוּת: עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה. קְצוּבָה וּגְמוּרָה. דְּרוּשָׁה וַאֲמוּרָה. בְּקַלָּה וַחֲמוּרָה: זְיָנָהּ לְעָנָו. בִּפְנִינֵי מְעוֹנָיו. וְהִגִּיהַּ עֵינָיו. בְּפוּךְ מַעְיָנָיו: רָעַד כְּהִסְכִּית טַעַם תְּחִלַּת מִשְׁנָתָהּ. פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ. בִּצָּר צִיר תַּחַן כְּקָשַׁב שְׁמוּעָתָהּ. נָא מְנֵי יִפְרֶה מוֹרֵה הֲלָכָה לִשְׁעָתָהּ: יָדְעוּ בָהּ הֲלִיכוֹת. וְשִׁנּוּן הֲלָכוֹת. אֵלֶּה הַנֶּעֱרָכוֹת. וְאֵלֶּה הַמִּתְהַלְּכוֹת. רְאִיָּתָהּ אֵיךְ לַחֲווֹת דָּמָהּ אֵיךְ לְהַזּוֹת. בְּאוּרָהּ מִלְּהִבְזוֹת. לְחַוּוֹת לְמִי זֹאת: בְּדִבּוּר אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים שִׁנָּה עֹז פָּנָיו. שָׁב וַיַּעֲרֹךְ זֹאת לְפָנָיו. וְהֵאִיר עֵינָיו: יַעַן כְּנֶאֱמַר לוֹ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא. פִּלְּצוּת בְּעָתַתּוּ וְשָׂח מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא: קוֹשֶׁט אִמְרֵי פָרָה. כָּל־טָהוֹר מְטַמְּאָה. וְאֵיךְ הִיא תַּעֲבִיר רוּחַ הַטֻּמְאָה: לוֹ הִגִּיד יְיָ חֻקָּה חִקּוֹתִי. וּמַה תִּיגַע לֵידַע. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע: יָבֹא אֵפֶר פָּרָה. לְהַלְבִּין טִנּוּף בֶּן פָּרָה. הֱיוֹת כַּפָּרָה. לְסוֹרֵרָה כְּפָרָה. חזן רָמַז בְּוְיִקְחוּ אֵלֶיךָ הֱיוֹת פָּרָתוֹ מִתְמֶדֶת. שֶׁכָּל הַפָּרוֹת כָּלוֹת וְשֶׁלְּךָ לָעַד עוֹמֶדֶת:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

ק"וה לְטַהֵר טְמֵאִים לְטַמֵּא טְהוֹרִים. בְּאֹמֶר קָדוֹשׁ:

מיוסד ע"ס א"ב.

אִמְרָה סְגוּנָה וּצְרוּפָה. בְּרוּלָה בְּדָתָהּ מְעֻרוּפָה. גְּדֵלָה כְּרַעֲנָן לִתְרוּפָה. דְּרוּשָׁה בְּזִקּוּק שִׁבְעָה מִשִּׁבְעָה. הַזָּיוֹת טְבִילוֹת וְכִבּוּסִים שִׁבְעָה. וּפָרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּטְמֵאִים שִׁבְעָה. זִקְנֵי גָזִית תְּמִימִים מִמּוּם. חֲבוּאֶיהָ יְבַקְּרוּ לְבַל הֱיוֹת בָּהּ מוּם. טְהוֹרָה תִּהְיֶה לָאַדְמַת מִמּוּם: יֵעָשֶׂה מְהוֹן כֹּהֵן כֶּבֶשׂ פָּרָה. כַּפָּרָה מוּל אֹטֶם בְּהוֹד תִּפְאָרָה. לְהוֹצִיא בָהּ תְּמִימָה חֵטְא תַּמָּה מְפֵירָה: מְסַעֲדָיו אִתּוֹ יָצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה. נָחַץ טְבוֹל שֵׁנִית עֲבוּר כּוֹרָה שׁוּחָה. סִדֵּר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁהָה: עָמַד מִקֶּדֶם וּפָנָיו לְמַעֲרָב. פָּרָה שָׁחַט וְדָם לֹא עָרַב. צַת בָּהּ חֲרָיוֹת וּמוֹקְדָהּ הֶרֶב: קָם מוּל שַׁעַר אֵיתוֹן וְדַם שֶׁבַע יַזֶּה. רַעֲנָן אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנֵי יֶחֱזֶה. שִׁמַּע לְכָל עֵץ אֶרֶז זֶה וְאֵזוֹב זֶה: תִּרְגְּלָהּ וְחִלְּקָהּ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים. כָּל־מִשְׁמָרוֹת שְׁלֹשָׁה מְחַלְּקִים. תְּבוּנָה לְמִשְׁמֶרֶת עַד נְקוּקִים יְקִים:

יוצר לפרשת פרה

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֵין לְשׂוֹחֵחַ עוֹצֶם נִפְלְאוֹתֶיךָ. אֵין לְהַגִּיד חֵקֶר דָּתוֹתֶיךָ. אֵין לְהָבִין תֹּקֶף מִפְעֲלוֹתֶיךָ. אֵין לְפַעֲנֵחַ עוֹמֶק פְּלָאוֹתֶיךָ. וְאֵין לַעֲמוֹד עַל סֵפֶן מְדוֹרוֹתֶיךָ. אֵין לַחֲקוֹר סוֹד חִידוֹתֶיךָ. וְאֵין לְהַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלּוֹתֶיךָ. אֵין לְגַלּוֹת סוֹד עֵדוֹתֶיךָ: הַמְפֹרָשׁוֹת סְתוּמוֹת. הַגְּלוּיוֹת עֲלוּמוֹת. הַמְבֹאָרוֹת חֲתוּמוֹת. הַמְשֻׁנָּנוֹת עֲצוּמוֹת. הַחֲקוּקוֹת רְשׁוּמוֹת. הַחֲסֵרוֹת מְיֻתָּרוֹת. הָאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. הַשְּׁחוֹרוֹת צְחוֹרוֹת. הַחֲשׂוּפוֹת אֲטוּרוֹת. הַפְּרוּטוֹת אֲצוּרוֹת. הַכְּלוּלוֹת עֲצוּרוֹת. הַקַּלּוֹת חֲמוּרוֹת. מוֹצִיא מְגֻלּוֹת יְקָרוֹת. מַתִּיר מֵאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. נוֹתֵן מִטְּמֵאוֹת טְהוֹרוֹת: מִן הַחֵלֶב שׁוּמַן הַלֵּב. וּמִן הַדָּם טְחוֹל הַדָּם. וּמְבָשָׂר בְּחָלָב כְּחַל הֶחָלָב. מִכִּלְאֵי בְגָדִים תְּכֵלֶת בְּסָדִין. מֵאֵשֶׁת אָח יִבּוּם הָאָח. מֵאֵשֶׁת אִישׁ יְפַת תֹּאַר לָאִישׁ. מִטְּמְאַת נִדָּה טָהֳרַת בְּתוּלֵי אִשָּׁה: מֵהֶתֵּר אִסּוּר. וּמֵאִסּוּר הֶתֵּר. מִטָּמֵא טָהוֹר. וּמִטָּהוֹר טָמֵא. בַּהֶרֶת מְמֻעָט תְּטַמֵּא. פָּרְחָה בְּכֻלּוֹ עוֹד בַּל תְּטַמֵּא. הַמֵּת בַּבַּיִת אֵינוֹ טָמֵא. יָצָא מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ מְטַמֵּא. שְׂעִיר יוֹם כִּפּוּר מְכַפֵּר עַל כָּל טָמֵא. וְכָל מַעְסִיקָיו בְּגָדִים מְטַמֵּא. פָּרָה אֲדֻמָּה עוֹשֶׂיהָ מְטַמְּאָה. וְהִיא עֲשׂוּיָה לְטַהֵר כָּל טְמְאָה. וְאֶפְרָהּ נַעֲשָׂה אַב הַטֻּמְאָה. וְהִיא מְטַהֶרֶת אֲבִי אֲבוֹת הַטֻּמְאָה: בְּכֵן אֵין לְהָבִין סוֹד תּוֹרָתֶךָ. וְלֹא זָקוּק אִמְרוֹתֶיךָ. וְלֹא צָרוּף גְּזֵרוֹתֶיךָ: בְּכֵן אֵין לְהָמִיר וְלֹא לְהִתְמִיר. אֵין לְהַרְהֵר וְלֹא לְחַרְחֵר. אֵין לֵידַע וְלֹא לְיַדֵּעַ. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע. נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: זוֹ בַּאֲמִירָה וְזוֹ בִּגְזֵרָה. זוֹ בַּאֲסִיפָה וְזוֹ בַּחֲסִיפָה. זוֹ בִּנְשִׁיקָה וְזוֹ בִּתְשׁוּקָה. זוֹ בִּכְבִישָׁה וְזוֹ בְּהַפְרָשָׁה. זוֹ בִּדְרִישָׁה וְזוֹ בַּחֲרִישָׁה. וְכָל אִמְרָה הֶחָקוּק בָּהּ חֻקָּה. אֵין לְהַרְהֵר וְלוֹמַר עַל מַה נֶּחֱקְקָה. שֶׁכַּךְ נִתְּנָה בִּנְשִׁיקָה: וְכֻלָּם נְכוֹחִים לַמֵּבִין. וְכָל הַמַּשְׂכִּיל יָבִין. חוּץ מִטַּעֲמֵי פָּרָה שֶׁאֵין לְהָבִין. וְכָל חֲכַם לֵב יָדַל מִבִּין. חֲפָצֶיהָ אֵין לְהָבִין: וּבִשְׁמוֹת תְּעוּדָה הִיא נְקוּבָה. לְכָל קָרְבַּן שַׂי לֹא שָׁוָה. שֶׁהֵם זְכָרִים וְהִיא נְקֵבָה. לְטַהֵר שִׁמְצַת עֵגֶל תּוֹעֵבָה: הֵם הֵמִירוּ כְּבוֹדָם בְּבֶן פָּרָה. וְסָרְרוּ בוֹ כְּפָרָה. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא פָּרָה. וּתְהִיֶה לָעָם כַּפָּרָה: הֵם הֶאְדִּימוּ בוֹ פָּנִים. וְאָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא אֲדֻמַּת פָּנִים. וּבָהּ צַח וְאָדוֹם יִשָּׂא פָנִים: הֵם חֲרָטוּהוּ הֱיוֹת צָג כְּתָמִים. וּבָהּ חָיְבוּ מִהְיוֹת תְּמִימִים. תָּבֹא אִמּוֹ תְּמִימַת תְּמִימִים. וּבָהּ יְטַהֵר תַּמָּה

הַצּוּר תָּמִים: הֵם שֶׁחֲתוּ לְפֶסֶל כָּל מוּם. וְנֶעֶנְשׁוּ בּוֹ הֱיוֹת בַּעֲלֵי מוּם. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם. לְהַדִּיחַ דְּמֵי יָפָה וְאֵין בָּהּ מוּם: הֵם זָמְמוּ בְּעֵגֶל לִמְעוֹל. וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיִּפְרְקוּ עֹל. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל. וְתִנָּתֵן עַל שִׁכְמָם כְּעֹל: הֵם נִקְהֲלוּ עֲבוּרוֹ אֶל כֹּהֵן. וְאָנַף בְּהַשְׁמֵד אִישׁ מְכַהֵן. תָּבֹא אִמּוֹ וְתִנָּתֵן לַכֹּהֵן. וִיכַפֵּר בָּהּ עֲוֹן כֹּהֵן: וּכְמוֹ בָּאֵשׁ נִשְׂרָף. כֵּן בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: וּכְמוֹ טָחַן וְהֵדַק עַד עָפָר. כֵּן תֵּדַק וְתֵעָשֶׂה עָפָר: וּכְמוֹ הֻשְׁלַךְ עֲפָרוֹ אֶל הַמָּיִם. כֵּן תֻּשְׁלַךְ אֶפְרָהּ אֶל הַמָּיִם: וּכְמוֹ נָפְלוּ בוֹ שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי יוֹשֶׁר. כֵּן יִפְּלוּ בָהּ שְׁלֹשֶׁת מִינֵי כוֹשֶׁר: וּכְמוֹ טִנֵּף עַם טָהוֹר. כֵּן תְּטַמֵּא בְּמַגַּע כָּל טָהוֹר: וּכְמוֹ טִהֵר עַם בּוֹ נִטְמָא. כֵּן תְּטַהֵר אִישׁ אֲשֶׁר נִטְמָא: וּכְמוֹ פּוּר פִּשְׁעוֹ לְכָל דּוֹר שָׁמוּר לְחַטָּאת. כֵּן תְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי חַטָּאת: לְהַדִּיחַ דָּמִים. לְכַבֵּס כְּתָמִים. לְנַקּוֹת טִנּוּפִים: לְהַרְחִיץ צוֹאִים. לְהַלְבִּין חֲטָאִים. לְטַהֵר טְמֵאִים: לְקַדֵּשׁ קְדוֹשִׁים. לְהַצְדִּיק עֲמוּסִים: בְּעֵץ אֶרֶז. לַעֲנוּפִים כְּאֶרֶז: בְּאֵזוֹב. לְנִדְכָּאִים כְּאֵזוֹב: בְּשָׁנִי. לְשִׂפְתוֹתֶיהָ כַּשָּׁנִי: בְּתוֹלַעַת. לְאַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת: לְבַל יִתְגָּאֶה מִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז. שֶׁאִם לֹא יָמַךְ כְּאֵזוֹב וְיֵחָשֵׁב כְּתוֹלַעַת. לֹא יִטַּהֵר בְּאֵזוֹב וּבִשְׁנִי תוֹלַעַת: וְאִם לֹא יִשְׁפּוֹךְ לֵב כַּמַּיִם. לֹא יִטְהַר בִּזְרִיקַת מַיִם: וּמַה יִּתְגָּאֶה חָצִיר יָבֵשׁ. נוֹכַח אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ: וּמַה יָּעוֹז צִיץ נָאֶה. נוֹכַח אֵל גָּאֹה גָּאָה. וְהוּא רוֹכֵב שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה: גֵּאֶה עַל גֵּאִים. מִתְנַשֵּׂא עַל נִשָּׂאִים. וּמִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז עַל מִתְגָּאִים. וְעָנָו כְּאֵזוֹב עַל נִדְכָּאִים. וְצָר בְּעוֹלָמוֹ חֲמִשָּׁה מִינֵי גֵאִים: שׁוֹר בַּבְּהֵמָה. אַרְיֵה בַּחַיָּה. נֶשֶׁר בִּמְעוֹפְפִים. אֶרֶז בָּעֵצִים. וְאָדָם בְּכֻלָּם. וּמֶלֶךְ מִתְגָּאֶה עַל כֻּלָּם. לָבֵשׁ גֵּאוּת מִכֻּלָּם: חֲקָקָם בְּכֵס שְׁבִיבֵי אֵשׁ. אַרְבָּעָה בְּכֵס מַעְלָה. וְאֶחָד בְּכֵס מַטָּה. כִּי כֵס מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כֵּס מַטָּה. וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ בְּמַעְלָה יֵשׁ בְּמַטָּה. כִּסֵּא מוּל כִּסֵּא. הֵיכָל מוּל הֵיכָל. מִקְדָּשׁ מוּל מִקְדָּשׁ. זְבוּל מוּל זְבוּל. מִזְבֵּחַ מוּל מִזְבֵּחַ. בָּנִים מוּל בָּנִים. עֲבָדִים מוּל עֲבָדִים. מַלְאָכִים מוּל מַלְאָכִים. מְשָׁרְתִים מוּל מְשָׁרְתִים. צְבָאוֹת מוּל צְבָאוֹת. כְּרוּבִים מוּל כְּרוּבִים. אֲלָפִים מוּל אֲלָפִים. רְבָבוֹת מוּל רְבָבוֹת. קְדוֹשִׁים מוּל קְדוֹשִׁים. מַחֲנוֹת מוּל מַחֲנוֹת. מַעֲרִיצִים מוּל מַעֲרִיצִים. מַקְדִּישִׁים מוּל מַקְדִּישִׁים. וּקְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מְשַׁלְּשִׁים: ככתוב על יד נביאך וקרא וגו'

יוצר לפרשת החדש

מיוסד ע"ס א"ב:

אות זֶה הַחֹדֶשׁ. אַצְּתָ מִכֹּל לְקַדֵּשׁ. וּבוֹ יֶשַׁע לְחַדֵּשׁ: בּוֹחֲרֶיךָ תּוֹבְעִים אוֹתְךָ לְקַדֵּשׁ. וְאַתָּה אוֹתָם מְקַדֵּשׁ. אֵל נַעֲרָץ בְּקֹדֶשׁ: גְּאֻלָּתָם עַתָּה תְּחַדֵּשׁ. וְצוֹרְרֵיהֶם פִּתְאוֹם לְהַרֵשׁ. וְכָל פֶּה יְרוֹמֵם וִיקַדֵּשׁ: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם. בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם. נַחֲלָה בְּכָל קְהִלָּתְכֶם: קָדוֹשׁ: דְּרַשְׁתּוֹ מִכָּל חֳדָשִׁים. וְהִנְחַלְתּוֹ לִקְדוֹשִׁים. הֱיוֹת בּוֹ מְקֻדָּשִׁים: הִזְמַנְתּוֹ לַשָּׁלִישִׁים. לְאֶפְרָתִים מְגֻלָּשִׁים. לִמְנוֹת בּוֹ עַד שְׁלֹשִׁים: וּבוֹ תַּפִּיל קְרֵשִׁים. וְתַחֲמוֹל עַל צֹאן קָדָשִׁים. בְּבֵירַת קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: זִכְרוֹן שְׁבוּעַת בְּרוּכִים. הַנְחָלַתְּ לִמְבֹרָכִים. לְהוֹשִׁיעָם מִיַּד מַפְרִיכִים: חוֹנֵן דַּלִּים וְרַכִּים. חֶמְלָתְּ עַל נְמוּכִים. אֲשֶׁר אַחֲרֶיךָ מְשׁוּכִים: טוּב טַעַם מַאֲרִיכִים. וּלְפָנֶיךָ לֵב שׁוֹפְכִים. בְּרֹאשׁ יֶרַח מַמְלִיכִים. יְקַבְּצוּ עַתָּה מַקְהֵלִים. בְּיוֹפִי תֹּאַר מִכְלוּלִים. וְשָׁם תִּשְׁמַע פִּלּוּלִים: כְּבוֹד שִׁמְךָ מְעַלִּים. בְּשִׁיר וּבְרַתְחַן מִתְפַּלְּלִים. בְּחֶשְׁבּוֹן רֹאשׁ רְגָלִים. לְפָנֶיךָ יָהּ מְסַגְּלִים. כָּל גְּזָעֵי דְגָלִים. מְשׁוֹרְרִים וּמְהַלְּלִים: מַה גָּדְלוּ מַעֲשִׂים. לְעוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת וְנִסִּים. לְבָנִים אֲהוּבִים וַעֲמוּסִים: נִצְּלוּ מִיַּד פַּתְרוּסִים אֲשֶׁר אוֹתָם מְעַשִּׂים. וְהֶעֱמַתּוּ הֱיוֹת שָׂשִׂים: שׂוֹנְאֵיהֶם בַּיָּם דּוֹרְסִים. וְכַגַּת רָאשֵׁימוֹ רוֹפְסִים. כִּי בְגוֹחָם הָיוּ חוֹסִים: עוֹלְצֵי בְשְׂמָחוֹת: יָשִׂישׂוּ בְּרֹב הַצְלָחוֹת. וְיִתְמַלְּטוּ מִכָּל אֲנָחוֹת: פּוֹרֶה אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת. הַמְעֻלֶּה בְּכָל שְׁבָחוֹת. יַטֶּה אֹזֶן לַשִּׂיחוֹת: צוֹרְרֵיהֶם תַּפִּיל בְּשׁוּחוֹת. וְנַפְשׁוֹתָם תִּהְיֶינָה שְׁחוֹת. בְּכָל רַע מוּכָחוֹת: קָרוֹשׁ יְקַבֵּץ עֲדָרִים. וְיִזְכּוֹר בְּרִית אַבִּירִים. אֲשֶׁר לְפָנָיו הָיוּ בְדוֹרִים: רָצָה בְּבָנִים מִבְחָרִים. מִכָּל צַד וַעֲבָרִים. לְפָנָיו הֱיוֹת מִשְׁמָרִים: שָׁקַד עֲלֵיהֶם בְּלֵיל שִׁמֻּרִים. וְקָטַל לְמַעֲנָם בְּכוֹרִים. וְהוֹצִיאָם בִּפְדוּת מוֹרְדָרִים: חזן תֶּפֶן בְּאָנִי יְשֵׁנָה. וְתַצִּילֶנָּה מְעֻדָּנָה. בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'.

אופן כְּבוֹדוֹ מְשַׁבְּחִים בְּכָל הָעוֹלָם. וְהוּא מֵעִין כָּל נֶעְלָם. וּבָאוּ בְּפִתְחֵי אוּלָם. וְהַכֹּל יְרוֹמְמוּהוּ כָּאוֹפַנִּים לְעוֹלָם:

ואם הוא ר"ח אומרים אופן של ר"ח לעיל דף קנ"ד. והחיות וכו'.

זולת   מיוסד ע"ס א"ב:

אֵל עוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת. בַּעֲבוּרָם עָשִׂיתָ נוֹרָאוֹת. גִּלִּיתָ בְּרִבְבֵי צְבָאוֹת. דְּגָלֵימוֹ לְהוֹצִיא מִתְּלָאוֹת. הֵם כִּנְשָׁרִים נְשׂוּאוֹת. וּמִשְׁאֲרוֹתָם נוֹשְׂאוֹת. זֶבֶד טוֹב מְלֵאוֹת. חֶסֶד בְּעֵינֵיהֶם רוֹאוֹת: טוֹב בָּנִים כֻּלָּם. יוֹרֵעַ פְּרִי מַעֲלָלָם. כָּל הַדֶּרֶךְ נִהֲלָם. לִפְנֵי כָּל הִתְלִילָם. מִלֵּא כָּל מִשְׁאֲלָם. נוֹאֲמֵי דַעְתָּם הִפִּילָם. שָׂבַע מִן הָאֱכִילָם. עַל כָּל אוֹם עִלָּם: פָּצוּ פֶה בְּשִׁירָה. צִדְּקוּ לְאָיוֹם וְנוֹרָא. קוֹל תּוֹדָה וְזִמְרָה. רִנְּנוּ לְשׁוֹרְרָה. שֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. שִׁבְחוּ לְהָעִיד בְּמוֹרָא. תָּקְפוּ כֻלָּם לְהִתְאַזְּרָה. תְּנוּת בִּקְרִיעַת יַם סוּף וּבְמַכַּת בְּכוֹרִים לְהַגְבִּירָה:

עזרת וכו'. שמונה עשרה:

יוצר לפרשת החדש

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו'.

מיוסד ע"ס א"ב.

אֲתִיַּת עֵת דּוֹדִים כְּנָגְעָה. בְּאַחַת וְעֶשֶׂר פּוּט נִגְּעָה. גִּישַׁת צִקּוּן מִכְּפֵל כְּפָגְעָה. דִּלֵּג פַּעַם וְזֹאת רָגְעָה: הִשְׁגִּיחַ עוֹבֵר מֵחֶרֶךְ אֲרֻבּוֹת. וְחִתֵּל אֶרֶךְ בְּחֶבֶס תַּעֲרֻבוֹת. זְמַן קֵפֶץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת. חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת: טֵס נִידָּא וְעִדָּן שָׁנָה. יָקֵץ כְּיָשֵׁן וְעֵר כְּמִשְׁנָה. חזן כֶּסֶף וְדָפַק בְּפִתְחֵי יְשֵׁנָה. לְחַפְּשָׂהּ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: קהל לִי עוֹד תִּגְנוֹן. בְּפָסוֹחַ וְגָנוֹן. חזן בְּגוֹנְנָךְ לְבָנוֹן. בְּמָגִנֵּי יִכּוֹן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מְרִימֵי עַל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת. מִכְּאֵב הַגְּתָּה לְהַרְאוֹת אוֹת. נְאָקָה הֶחִישָׁה קֵץ הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת: שֶׂה הַמְסֻבָּךְ לְעֵקֶד צוּר. סָיִם זְכָרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר. עֲמוּסִים כְּאֶתָיו לְעֵרַת בָּצוּר. עֲדֵימוֹ לְשַׁי יְהֵא עָצוּר: פֶּלֶא עֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פֵּץ מִבַּעֲשׁוּר לְאָסְרוֹ בַּעֲבוֹת. חזן צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְוֹת. צְפִיַּת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת: לָךְ עוֹד נַקְשִׁיבָה. מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאָבָה. חזן שְׂשׂוֹן יִשְׁעֲךָ לָנוּ הָשִׁיבָה. וּבִתְחִיַּת גֶּשֶׁם נֶחְשְׁבָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִיחַת עֲלִיַּת עֶקֶד. הִיא נִצְּבָה בְּפֶקֶד. תְּוִיבַת בְּתְרֵי שֶׁקֶד. רִשְׁפָּהּ לוּד לְיֵקֶד: רַחַשׁ יְשֵׁנִים כְּעֶרֶב. דַּם תְּבוּסָה כְּעָרֵב. קֵץ חָשׁ וְקָרַב. לְעוֹרֵר בְּתַנִּין קְרָב: שְׁמַע מִכְסַת פְּסָחִים. אֲשֶׁר כֵּסוּ פְּסוּחִים. הִיא צִמְּתָה כַּסְּלוּחִים. לְהַצִּיתָם כְּקוֹצִים כְּסוּחִים: תְּרָפִים כְּדֵי לְמְעַט. מְכוּיֵי מְתֵי מְעַט: חזן תֹּקֶף הַדְרַת מֶלֶךְ מִלְּהַמְעַט. הֻרְשַׁם לְהִמָּנוֹת בְּוֹאֵם יִמְעַט:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר. בְּסֻכָּם אֲסוּפֵי הַר מוֹר. חזן וְאוֹתָם אַל יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר:

הַדָּשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֵת קָדְשׁוֹ. חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הֲדוֹם מִגַּר נְזִיד עֶדֶשׁ. כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחַדֵּשׁ בְּגֶדֶשׁ. חזן וְנוֹבִיל שַׁי בְּקֹדֶשׁ. בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחָשַׁבְתָּ וְסָפַרְתָּ. מִפְּעֻלּוֹתֶיךָ פְּעוֹל בְּסַהַר סָבַרְתָּ.

יוצר לפרשת החדש

לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֻבְּלוֹ שִׁפְרַתְּ. לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צְפַרְתְּ. לְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה זְמַנּוֹ בֵּאַרְתְּ. וּבִתְשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עֲדָיו עִבַּרְתְּ. וְהַיּוֹם הוֹרֵיתָ לְעַם אֲשֶׁר בָּחַרְתְּ. לָכֵן עַל כָּל חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ הִגְבַּרְתְּ. סִפְרוֹ בְּקָרְתְּ. קִצְבוֹ חָקַרְתְּ. גִּלּוֹ הִקְרַתְּ. פִּלְאוֹ סָקַרְתְּ. מוֹעֲדוֹ יָקַרְתְּ. וּבוֹ יָקַרְתְּ וְנִתְיַקַּרְתְּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אֲבִי כָּל חוֹזֶה. חָל בּוֹ בַּמַּחֲזֶה. כְּנֶאֱמַר לוֹ חֲזֵה. תַּבְנִית הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לְהָבִין קֵצֶב מוֹלַדְתּוֹ. מִתְּחִלָּתוֹ וְאֹרֶךְ מְלַאתוֹ. עַד תַּכְלִיתוֹ: עִמְּתוֹ לְהַרְאֵהוּ. וְלֹא הִכִּיר מַרְאֵהוּ. עַד בְּאֶצְבַּע הֶרְאָהוּ. אָז בָּן וְרָאָהוּ: זֹהַר לְשָׁעוֹת שֵׁשׁ. תָּאֳרוֹ לְהִתְאוֹשֵׁשׁ. פְּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל־עַיִן יְעַשֵּׁשׁ: רוֹאָיו לְבַקֵּר. עֵדָיו לַחֲקֹר. מַאֲמִירָיו לְיַקֵּר. מְמִירָיו לְעַקֵּר: בְּמֶדֶד לוֹ שִׁעֵר. עָבְיוֹ אֵיךְ לְשַׁעֵר. עַד שְׁטִיפַת שֵׂעָר. יְקַבְּלוּ יוֹשְׁבֵי שָׁעַר: יִדְעוּ תְּבוּנָה. לְחַוּוֹת לְאוֹם נְכוֹנָה. לְהוֹרוֹת לְיוֹדְעֵי בִינָה. עֵרֶךְ לְבָנָה: רְגָלִים לְיַשֵּׁב. זְמַנִּים לְחַשֵּׁב. בְּעִבּוּר אֵיךְ לְיַשֵּׁב. וְסוֹד מַה לְהַקְשֵׁב: בְּפָנָיו צִגּוּ אֵילֵי קֹדֶשׁ. לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ. וְאַל נִתְעַטֵּף בַּקֹּדֶשׁ. כִּמְקַדְּשֵׁי חֹדֶשׁ: יָהּ בְּדָקָם לְעֵינוֹ. וְעֵדוּתָם דִּקְדֵּק בְּמַחֲנוֹ. וְהַכֹּל צָוְחוּ בְּמַעֲנוֹ. מְקֻדָּשׁ הַחֹדֶשׁ בִּזְמַנּוֹ: קֵץ מוֹלַדְתּוֹ חָל לְהַקְצוֹת. בְּיוֹם רְבִיעִי כַּחֲצוֹת. וְעַד שְׁלֹשִׁים מְרוּצוֹת. לֹא נִכַּר בַּחוּצוֹת: לְאָרָה צִיר וּפָחַד. וְתַר מֵעֵת לְעֵת סִפּוּר אֶחָד. וְצוּר לוֹ פֵּץ נִיחַד. מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב מְנוֹת אֶחָד: יַלְדוּת חֶרֶס וְסַהַר בּוֹ בְּיוֹם חֶשְׁבּוֹן מִצּוּ. כִּתְחִלַּת בְּרִיָּתָם בְּחִלּוּן אֶחָד נִמְצְאוּ. רֵעִים כְּנִתַּן לָמוֹ מְסוֹרֶת אִמְּצוּ. לַחְשֹׁב לְעַבֵּר וּלְקַדֵּשׁ סְפוּרוֹת כְּמָצְאוּ:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשָּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ: רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

ח"וק רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם. לִפְסוֹחַ עֲלֵיכֶם. לְהִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹכְכֶם. קָדוֹשׁ:

ח"וק לָכֶם הוּא רִאשׁוֹן. נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן. לְהַעֲרִיץ לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן. קָדוֹשׁ:

מיוסד ע"ס א"ב.

אָדוֹן מִקֶּדֶם תִּכֵּנוֹ רֹאשׁ. בִּינוֹ לֹא גָל בְּסֵפֶר תּוֹלְדוֹת רֹאשׁ.

גִּלָּהוּ תְּחִלָּה לָכֶם לִדְרוֹשׁ: דָּרוֹשׁ לְהַשְׁווֹת בּוֹ גִּיהַּ וְאִישׁוֹן. הִפְלָא מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְלֹא הָמְסַר לְאָדָם הָרִאשׁוֹן: זְמַן עֶדְנָה בּוֹ בְּשָׂרָה. חָנוּט לְקִצּוֹ עָקוּד לְמוֹסֵרָה. טִפֵּיהָ בְּכֵן בִּשְּׂרוֹ בְּשׂוֹרָה: יֶרַח אֲשֶׁר לֹא פִּעְנַח לָרִאשׁוֹנִים. כָּמוּס לִצְפּוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. לְרֹאשׁ הוּשַׂם לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: מוֹעֲדִים מְזֻמָּן לִנְדָגָלִים. נוֹעָדִים בּוֹ עֲיָנֵימוֹ צִירֵי רוֹגְלִים. סִפּוּר הוּא לִמְלָכִים וְלִרְגָלִים: עִבּוּר מְעַבְּרִים לְשָׁמְרוֹ בְּמוֹעֲדוֹ. פֶּרַח וְאָבִיב תְּקוּפָה בָּם לְוָעֲדוֹ. צִיּוּן שְׁלָשְׁתָּם יִצְרְפוּ לְסַעֲדוֹ: קָדֵשׁ בְּרֹאשׁוֹ וּשְׁלִישׁוֹ חֶצְיוֹ וְרֻבּוֹ לִשְׁמוֹר. לְקַדֵּשׁ לָקַחַת לְחֶגֶג לִקְצוֹר וְלִגְמוֹר. רָשָׁם בְּכָל־דּוֹר שָׁמוּר הוּא לְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר: חזן שְׁמִירַת שְׁלִישׁוֹ כַּיַּרְדֵּן עָמְדָה. שַׁלְהֶבֶת חֶצְיוֹ שְׁאוֹן פּוּל הִשְׁמִידָה. תְּשׁוּעַת קְצִירוֹ יְמִינִי הֶעֱמִידָה:

ראשון הוא לכם וכו׳.

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

הוּא נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנוּאֲמוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וּמוֹעֲדוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאִוּוּיוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנוֹחֲלָיו נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאוֹיְבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאוֹהֲבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְגוֹאֲלָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. הִנֵּה הָעִתִּי יָבֹא בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. בְּקֵץ אֲשֶׁר הוּא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לַעֲבוּר בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְכוֹנֵן נָכוֹן בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאִתּוֹ נוֹצַר בְּרוּחַ רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְקַעֲקֵעַ שְׂרִידֵי אַדְמַת רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְעוֹרֵר צוּרִים הַחֲצוּבִים בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לִפְעוֹל חֲדָשׁוֹת בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְרַצּוֹת חִדּוּשׁ תְּשׁוּרַת רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְהוֹבִיל בּוֹ שַׁי לְרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן: וְעוֹד בַּל יִזָּכְרוּ רִאשׁוֹנִים. כִּי יְחַדְּשׁוּ חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. פְּלָאִים מִפְּלָאִים מְשַׁנִּים. וְיָקִיצוּ כָּל יְשֵׁנִים. שִׁירִים מְשִׁירִים מְשַׁנְּנִים: וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד אֲשֶׁר הֶעֱלָה בְּנָבִיא. כִּי אִם חַי יְיָ אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא. וְאָז אֵל יִשְׁאַג כְּלָבִיא. לַעֲרוֹךְ קְרָבִי. חֲדָשׁוֹת לְהָבִיא. בְּיַד אִישׁ נָבִיא. מִשֵּׁבֶט לֵוִי. לְהָשִׁיב לְבָבִי. לְחַדֵּשׁ קִרְבִּי: וַיַּצְמִיחַ צֶמַח נָקוּב שִׁבְעָה. וְאִתּוֹ יִהוּ רוֹעִים שִׁבְעָה. וְיִתְחַדְּשׁוּ לְאוֹם דְּבָרִים שִׁבְעָה. וְיִתְכַּסֶּה מֵהֶם שָׁבְעִים שִׁבְעָה: וְיָשׁוּב וְיִגָּלֶה לְעַם קְדוֹשִׁים. אֲשֶׁר עִמּוֹ יִהוּ מְקֻדָּשִׁים. וְלֹא לְעֶדְרֵי צֹאן קֳדָשִׁים. עַד קֵץ שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים. עַד בֹּא רִאשׁוֹן לְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים. וְאָז יֵרָאֶה לַעֲדַת קְדוֹשִׁים. הַנִּשְׁאָרִים מֵעַל קֳדָשִׁים. וְיֵרָאֶה לָמוֹ אוֹתוֹת חֲדָשִׁים. לְחַדֵּשׁ שָׁמַיִם הַחֲדָשִׁים. לִמְשׁוֹחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. לִפְתּוֹחַ דֶּלֶת לִקְדוֹשִׁים.

יוצר לפרשת החדש

בְּשַׁבָּתוֹת וּבְחֳדָשִׁים: וְאָז יְצַוֶּה חִדּוּשׁ עֲבוֹדַת חֹדֶשׁ. מַה לְּהַעֲלוֹת בְּרֹאשׁ כָּל־חֹדֶשׁ. וַעֲבוֹדַת רִאשׁוֹן חֹדֶשׁ. הִיא תַּקְדִּים תְּחִלָּה לְכָל־חֹדֶשׁ. כִּי כְּמוֹ הָיָה רֹאשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ. כֵּן יִהְיֶה רֹאשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ: וְתֵעָשֶׂה בּוֹ חֲדָשָׁה. לִבְרֹאת אֶרֶץ חֲדָשָׁה. לְהִנָּתֵן דָּת חֲדָשָׁה. לִכְרוֹת בְּרִית חֲדָשָׁה. לְהִבָּרְאוֹת בְּרִיָּה חֲדָשָׁה: לְהִתְחַדֵּשׁ רוּחַ חֲדָשָׁה. לְהוֹבִיל בּוֹ שַׁי מִנְחָה חֲדָשָׁה: וְחַמָּה וּלְבָנָה תִּתְחַדֵּשׁ. וְאוֹרָם שִׁבְעָתַיִם יְחֻדָּשׁ. שְׁתַּיִם בְּשָׁנָה יִתְחַדֵּשׁ. וִיצַמְצֵם שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹךְ שַׁעַר הֶחָדָשׁ. וְיִקָּרֵא לוֹ שֵׁם חָדָשׁ. כְּשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם הַמְקֻדָּשׁ. וְיִנָּתֵן לָעָם לֵב חָדָשׁ. לְשׁוֹרֵר בְּפִיהֶם שִׁיר חָדָשׁ. שִׁיר מְפֹאָר וּמְחֻדָּשׁ. עַל כָּל־שִׁיר מְהֻלָּל וּמְקֻדָּשׁ: כִּי שִׁירֵי אֶרְאֵלִּים. אֲשֶׁר שִׁיר וְתִשְׁבָּחוֹת מְהַלְּלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא חָלִים: וְנִצּוּחַ אֵילִים. אֲשֶׁר קוֹל הַמּוּלָּה צוֹהֲלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְמַלְּלִים: וְרֶגֶן גַּלְגַּלִּים. אֲשֶׁר הֵם הוֹרְשׁוּ כָּל־גּוֹלְלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא כוֹלְלִים: וְאֵימַת כְּרוּבִים. אֲשֶׁר הֵם צָגִים כְּמוֹ רוֹבִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַרְבִּים: וְהַדְרַת אוֹפַנִּים. אֲשֶׁר הֵם מְרֻבְּעֵי פָנִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא סוֹפְנִים: וַהֲמוֹן גְּדוּדִים. אֲשֶׁר הֵם הוֹד אֵל מַגִּידִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא נֶאֱגָדִים: וְסוֹד עִירִין. אֲשֶׁר כְּעֵין קָלָל בּוֹעֲרִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְפָאֲרִים: וְרֶגֶשׁ קַדִּישִׁין. אֲשֶׁר לַבְּקָרִים מִתְחַדְּשִׁים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַקְדִּישִׁים: וְנַהַם שִׁנְאַנִּים. אֲשֶׁר טַעְמָם לֹא מְשַׁנִּים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְשַׁגְּנִים: וּפַחַד שְׂרָפִים. אֲשֶׁר בְּרֶגַע כֹּל שׂוֹרְפִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא רוֹפְפִים: כִּי כָּל־מַחֲנוֹת קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתִים. מְשָׁרְתָיו יְהוּ מַקְדִּישִׁים: וְגַם הֲמוֹן צְבָא מַלְאָכִים. מַנְעִימִים יְהוּ מַמְלִיכִים. וּמְרוּצוֹת חֵיל זִקִּים. כֹּחָם יְהוּ מְחַזְּקִים. וְזִיו מִשְׁלַחַת בְּרָקִים. פְּנֵיהֶם יְהוּ מַבְרִיקִים. וְחוּצָה לָמוֹ חוֹזִים. מִתְעַלְּסִים בְּאֳהָבִים. וְעַד מְחִיצָתָם לֹא בָּאִים. בְּאֵשׁ נִלְהָבִים. בְּנַחֲלָתָם נִכְוִים. וּבִפְאֵרָם הֵם נֶאֱלָמִים: וְעֵת כִּי יַתְחִילוּ יָחִישׁוּ. וְעֵת כִּי יַתְכִּילוּ יָחִילוּ. וְעֵת כִּי יִגְמוֹרוּ יַעֲרִיצוּ. וְעֵת כִּי יָחִישׁוּ יַקְדִּישׁוּ. וְעֵת כִּי יִשְׁתּוֹקוּ יְשַׁלֵּשׁוּ. קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו׳:

מוסף לפרשת החדש.

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן.

מיוסד על סדר א״ב כפול אלא שהקדים דלאש כל פסקא תיבה אחת מפסוק ראשון לציון וגו׳:

רִאשׁוֹן אִמַּצְתָּ לְפֶרַח שׁוֹשַׁנִּים. אָמוּץ לְעוֹרֵר מִרְדֵּם יְשֵׁנִים.

בְּזָכְרָךְ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בִּצְפוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. גִּלּוּתוֹ בְּדָת שְׁנוּנִים. גָּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים. אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בְּמַחֲזֶה. בְּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. לְגוֹנְנֵמוֹ בְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

לְצִיּוֹן דְּרוֹר חֲשַׁתָּה בּוֹ קְפוֹת. דְּבַר אוֹר יְקָרוֹת לִקְפּוֹת. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר יְשׁוּעוֹת בּוֹ מַקִּיפוֹת. הַחוֹסִים בּוֹ מַתְקִיפוֹת. וּמֶנּוּ מַתְחִילוֹת וְתוֹקְפוֹת. וַוַּעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: אַרְבַּע תְּקוּפוֹת בַּשָּׁנָה. תְּחַדֵּשׁ אוֹרָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נעריצך עד וקדוש אתה:

הִנֵּה זֶה בָּא לִפְרָקִים. זְמַן לִגְאוֹל רְצוּצִים מֵאֲרָקִים. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חַשְׁרַת מַיִם לְמַלְאוֹת רֵקִים. טִיעוֹת לְרַוּוֹת יְרָקִים. טְלָאִים בּוֹ לְהָקִים. בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים: אַרְבָּעָה פְּרָקִים כְּבַמַּחֲזֶה. בְּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. וְנַעֲרִיצָךְ קָדוֹשׁ בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: תכנת שבת. בר"ח חדש אתה יצרת:

הִנָּם יָמִים הַמְּבֹרָכִים. יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּאִבָּם פּוֹרְכִים. כֹּחַ תֵּת בַּאֲבִיבִים רַכִּים. כַּרְמֶל לְהַקְלִי אָבִיב פְּרוּכִים. לְשַׁגֵּן מִפַּעֲלוֹת מֵצִיץ מֶחֲרַכִּים. לְפָנָיו קוֹרְאִים עִנְיַן אַרְבָּעָה עֲרָכִים: אַרְבָּעָה עֲרָכִים אֲשַׁנְּנָה. סִפּוּר מִסּוֹת פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנָּה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. לְעַנְּגֵנוּ בְּנֶפֶשׁ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים): רצה עד לציון ברחמים:

וְלִירוּשָׁלַיִם מוֹפֵת הוּחַק בּוֹ כַּסּוֹת. מְעַיֵּן כָּל־חַי לְהִתְכַּסּוֹת. נְקָמוֹת אֲשֶׁר בְּלֵב מְכֻסּוֹת. נִתְכְּנוּ בְּמוֹעֵד זֶה הֱיוֹת טְכוּסוֹת. שֶׂה לְבֵית אָבוֹת מְנוֹת בְּמִכְסוֹת. סַבּוֹת עָלָיו עָסִיס אַרְבַּע כּוֹסוֹת: אַרְבַּע כּוֹסוֹת כְּבַמַּחֲזֶה. בְּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. רְצֵנוּ כְּשֵׁי בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד עזרתנו סלה:

מְבַשֵּׂר עַם זְכִיּוֹת. עֲצוּרִים לְהַעֲלוֹת מִצּוּל דְּכִיּוֹת. פְּדוּיִם חִוָּה בְּמַשְׂכִּיּוֹת. פּוֹצֵחַ שִׁירִים תְּמוּר בְּכִיּוֹת. צִתְבָּאוּ כָּל־חֶמְדַּת שְׂכִיּוֹת. צֹאנָן יָצִיץ לְרוֹשֵׁשׁ אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת: אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת נָדוּשׁ נָא. בְּמִדּוֹתָךְ

מוסף לפרשת החדש

פְּעֻלָּתָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. וְתֵטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: אלהינו וכו׳. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך.

אֶתֵּן קוֹל כְּשׁוֹרְרוּ רָאשִׁים. קְרוֹא בְּגָרוֹן בְּגֵיא הַחֲרָשִׁים. רָאשֵׁי תַגִּינִים אֲשֶׁר עַל גַּבֵּי חוֹרְשִׁים. רְאוּתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ מְגָרְשִׁים. שִׁיר חָדָשׁ וְהֶגֶה מִדְּרָשִׁים. תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי בְּשׁוּרִי אַרְבָּעָה חֲרָשִׁים: אַרְבָּעָה חֲרָשִׁים כְּבַמַּחֲזֶה. בַּאֲרַתְּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. בָּרְכֵנוּ בַשָּׁלוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

ק״ש׳ אין כאלהינו, עלינו ק״י, יגדל.

יוצר לשבת הגדול

מיוסד על סדר א״ב:

אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה מֵרֹאשׁ אֲמָנָה תָּשׁוּרִי. בְּטֹהַר עֲדָיַי לְבוּשׁ הִתְכַּהֲנִי וְהִתְפָּאֲרִי. כְּבֹשֶׂם רְקוּחַ הִתְבַּשְּׂמִי מוֹר וּלְבוֹנָה הִתְקַטְּרִי. כִּי בָא עֵת וְהִגִּיעַ שָׁעָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ תְּשׁוּרִי: חזן בֵּין שָׁדַי יָלִין אֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר. מְצַפְצֶפֶת וְנוֹאֶמֶת כַּלָּה בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. בְּנֵי מְכוֹן זְבוּלוֹ רוֹחֲשִׁים בְּלִי חֵפֶר. חֹק זֶכֶר קְדֻשָּׁתוֹ בַּעֲרִיץ וְנִסְפַּר. בְּמַעְלָה יִתְקַדָּשׁ וּבְמַטָּה יְסַלְסֵל תָּמִיד לֵיל וָצֶפֶר. קָדוֹשׁ: גַּן בָּעוּל קְרָאַנִי דוֹדִי. חָמַק עָבַר וְשׁוֹמְרִים נָשְׂאוּ רְדִידִי. דָּלְפָה עֵינִי וְגָרְסָה בְּזֵכֶר עָנְיִי וּמְרוּדִי. דְּוּוּי אַהֲבַת חֵסֶר תַּאֲוַת דוֹדִי: הֵן כְּלֹא לֵב וָלֵב וְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה. חָתָן מִתְנַדֵּב וְכַלָּה רוֹצָה. וְעַל מַה זֶּה מִתְאַחֵר דִּין הָעֲלִיצָה. שְׁלוּחִים הִרְצוּ לָזֶה וָלָזוּ בִּמְרוּצָה: זָכַר בָּהּ בְּרִית וּשְׁבוּעַת אָלָה. אֲשֶׁר בִּשְׁעַת אֵרוּסֶיהָ כָּרַתִּי לִמְהֻלָּלָה. חֶפְצִי וּרְצוֹנִי לְקַיֵּם בִּבְהָלָה. הֵשִׁיב חָתָן לִשְׁלוּחֵי כַלָּה: טְעָנָה סְגֻלָּה אַף הִיא יוֹשֶׁר אֲמָרִים. נְכוֹנָה אֲנִי וּמְקַיֶּמֶת בְּהֵן הֵן הַדְּבָרִים. יִגְמוֹל רַק עִמִּי חֶסֶד וְיִזְכּוֹר אַהֲבַת נְעוּרִים. וִימַהֵר לִפְדוּתִי מִבֵּית הָאֲסוּרִים: כְּצִירֵי מַרְפֵּא וּשְׁלוּחֵי אֱמוּנִים. נִתְמַצְּעוּ תְּאוֹמִים בְּזִוּוּג חֲתָנִים. לְדַבֵּר עַל לֵב כַּלָּה דְּבָרִים הֲגוּנִים. וּלְהַבְעִיר לֵב חָתָן בְּקִנְאַת מְגִנִּים: מְלוּכָה כְּהִתְבַּשְּׂרָה כַּלָּה בְּתַמְרוּקֶיהָ מְאֹד הִשְׁבִּיחָה. רִמּוֹנֶיהָ הֵנֵצוּ וּסְמָדָרָהּ פִּתֵּחָה. נָכוֹנוּ שָׁדֶיהָ וּשְׂעָרָהּ צִמֵּחָה. וַתִּתְנַוֶּה לַכֶּתֶר וְלַמַּלְכוּת הִצְלִיחָה: סוֹא מַפְרִיכָהּ בִּרְאוֹתָהּ תְּמֵהָה בְּעֵינֶיהָ. הֲלֹא זֹאת הַנִּמְבְּזָה וְהַנִּקְלָה הֵשִׁיבָה לִסְגָנֶיהָ. עַל זֹאת שָׁלְחָה וְקָרְאָה לְאִסְטַגְנִינֶיהָ. עָלֶיהָ חוֹשֶׁבֶת וְחוֹרֶקֶת שִׁנֶּיהָ: פְּרִיץ חַיּוֹת נוֹהֵם וְלִבּוֹ מַכְבֵּד. כַּלָּה לְעַנּוֹת בְּקוֹשִׁי לְשַׁעְבֵּד. צְעָרָהּ בְּפֶרֶךְ וּבְעֹל כָּבֵד. אוּלַי תִּתְגַּנֶּה וְתִהְיֶה כִּכְלִי אוֹבֵד: קָרָא עָלַי מוֹעֵד בַּחוּרָיו לִשְׁבּוֹר. צְפַרְדֵּעַ חֲנָמַל וְכִנִּים חֲמָרִים חֲמָרִים לִצְבּוֹר. רֶשֶׁף וְדֶבֶר וּבָרָד לְפָנָיו לַעֲבוֹר. וְרֵאשִׁית כָּל אוֹנִים בְּאָהֳלֵי חָם

לִקְבּוֹר: שְׁלֵחָה פְּרוּכָה בְּעַל כָּרְחָהּ מִמְּסֻתּוֹלֵל. וַתֵּצֶאנָה כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֹף לְחוֹלֵל. תַּבּוֹת לָאֵל זֶמֶר וְהוֹדָיוֹת וְשֶׁבַח וְהַלֵּל. שֶׁבָּכָה אוֹתוֹת כַּבִּדִּים מִסֵּפֶר וְקוֹסְמִים יְהוֹלֵל: חזן בֵּין שָׁדַי יָלִין אֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר. מְצַפְצֶפֶת וְנוֹאֶמֶרֶת כַּלָּה בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. בְּנֵי מְכוֹן זְבוּלוֹ רוֹחֲשִׁים בְּלִי חֵפֶר. חֹק זֵכֶר קְדֻשָּׁתוֹ בְּעָרִיץ וְנִסְפַּר. בְּמַעְלָה יִתְקַדָּשׁ וּבְמַטָּה יִסְתַּלְסֵל תָּמִיד לֵיל וָצֶפֶר. קָדוֹשׁ:

הכל יודוך וכו':

בקצת מקומות אומרים יוצר זה:

אַאֲמִיר מִסְתַּתֵּר בִּמְעוֹן חֶבְיוֹן. אֶעֶרְכָה פְּלָאוֹתָיו זוּ לָזוּ בְּהִגָּיוֹן. אֲזַמְּרָה שֵׁם אֱלֹהִים עֶלְיוֹן: בְּאוֹר פְּלָאָיו אַטִּיף בְּמַעַן. בַּעֲשׂוֹת נוֹרָאוֹת לְרָווּי לַעַן. בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׂדֵה צֹעַן. גֵּאֶה הֶרְאָה נוֹרְאוֹתָיו. וְלֶעָתִיד כֵּן יֵרָאֶה מִפְּעָלוֹתָיו. זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו: יָזַם וְהֶרְאָה גְּבוּרוֹת מָעֻזּוֹ. סִדֵּר פְּלָאָיו זוּ לְעֻמַּת זוּ. בִּימִינוֹ וּזְרוֹעַ עֻזּוֹ. קָדוֹשׁ: דִּלָּה בָּרִאשׁוֹן זְרוֹעַ מַחְצֶבֶת. נְטוֹת יְרִיעוֹתָיו כְּעָלָה בְּמַחֲשֶׁבֶת. וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת: הֲדוּרִים בְּצֵאתָם מֵעַם מְסֻכְסָךְ. מַחֲסֶה מֵעֲלֵיהֶם לֹא נֶחֱשָׂךְ. פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ: וְלֶעָתִיד בְּהִשָּׁמַע קוֹל הַתּוֹר. קְנוֹרַת פְּזוּרָיו מִפְּלֶשֶׁת וְכַפְתּוֹר. בְּסֻכָּה יְסוֹכְכֵם לְמַחֲסֶה וּלְמִסְתּוֹר: זָךְ בַּשֵּׁנִי חָצָה מְצוּלוֹתָיו. חֲצָיִם בַּתְּהוֹם וַחֲצָיִם בְּמַעֲלוֹתָיו. הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו: חֲמֻשִׁים בַּעֲלוֹתָם בְּיוֹם קְרָב. בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם בְּעֻזּוֹ הָרָב. וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיֶּחֱרָב: וְלֶעָתִיד טְרוּפִים בִּהְיוֹתָם פְּרוּיִם. בְּאָסוֹף נִדָּחֵימוֹ מִכָּל אִיִּים. בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם חַיִּים: יָהּ בַּשְּׁלִישִׁי הִטְרִיחַ בְּרִי. הִדְשִׁיא דְשָׁאִים וְהִפְרִיא. עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי: כִּמְהִים בְּבֹא עִתָּם עֵת דּוֹדִים. הֵצִיץ לְבוֹנָה וּפְרִי מְגָדִים. כְּפָרִים עִם נְרָדִים: וְלֶעָתִיד לְהִגָּאֵל כָּל יוּכָל. בְּצֵאת נַחַל מִמִּפְתַּן הֵיכָל. וְעַל שְׂפָתוֹ יַעֲלֶה מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל עֵץ מַאֲכָל: מָרוֹם בָּרְבִיעִי הִזְרִיחַ מוֹשְׁלִים. לְאוֹר יוֹם וָלַיְלָה בְּרוּם זְבוּלִים. אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים: נָאוֹר דְּמוּתָם לְעַם זוּ הִתְאִיר. וַיַּנְחֵם יוֹמָם בֶּעָנָן מַבְעִיר. וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר: וְלֶעָתִיד סְגוּלִים בְּהִגָּאֵל כִּימֵי עוֹלָם. קוּמִי אוֹרִי יַשְׁמִיעֵם גּוֹאֲלָם. וְהָיָה לָךְ יְיָ לְאוֹר עוֹלָם: עֶלְיוֹן בַּחֲמִישִׁי הִשְׁרִיץ בְּמֶרֶץ. דְּגַת הַיָּם מַשְׁרִיצֵי שֶׁרֶץ. וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ: פְּרוּיִם עֵרַת הִתְאַוּוּ בְּמַאֲוַיִּם. וַיִּתֵּן שְׁאֵלָתָם אֵל חַי וְקַיָּם. וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן הַיָּם: וְלֶעָתִיד הַכֹּתֶל יוֹצֵא יִפְרוֹץ. בִּדְגַת הַיָּם יִפְרֹץ בְּמֵרוֹץ. וְהָיָה כָל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִשְׁרוֹץ. קָדוֹשׁ: בַּשִּׁשִּׁי הִשְׁלִים בְּתֶרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ. בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ אֶרֶץ: רָקַם יָצִיר בְּעֹז נְאֻמוֹ וְהִבְדִּילוֹ מִכָּל בְּרוּאֵי עוֹלָמוֹ. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ: שַׁדַּי בֵּן מִשִּׁבְעִים עֲמָמִים. חָשַׁק וְהִבְדִּיל מֵעַמֵּי עַמִּים. כְּנָם וָאַבְדִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים: תַּקִּיף כְּחֹשׁ תְּנוּפַת יָמְנִית. קְנוֹרַת פְּזוּרָיו מִמַּאֲרִיכֵי מַעֲנִית. כֵּן יוֹסִיף יְיָ יָדוֹ שֵׁנִית: תְּמִימֵי לֵב הַמְיַחֲלִים לְגָדְלוֹ. בְּרִנָּה יְנַהֲלֵם לִמְעוֹן הֵיכָלוֹ. וְשָׁם יַעַבְדוּהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלּוֹ: תָּרוּם יָד

יוצר לשבת הגדול

מְפֻלָּאָה. לְשַׂמֵּחַ אוֹם נַהֲלָאָה. בִּירוּשָׁלַיִם לְשָׁנָה הַבָּאָה: קוּמָה יְיָ וְחַדֵּשׁ גְּבוּרוֹת מִפְעָלֶיהָ. הַמִּזְרַחַת נְגוֹהוֹת וְרַבּוּ תְעָלֶיהָ. הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ. קָדוֹשׁ:

הכל יודוך וכו׳:

אופן

בְּלוּלֵי אֵשׁ וּמֵימוֹת. גִּבּוֹרֵי עִיר מְרוֹמוֹת. נִצָּבִים כְּחוֹמוֹת. בְּרִתְתִים יְאֵימוֹת. מַרְבִּים תַּעֲצֻמוֹת. לָאֵל יוֹסֵד הֲרוֹמוֹת. וַאֲנִי אוֹם מֵאֻמּוֹת. בְּחֵיךְ וְגָרוֹן רוֹמֵמוֹת: נוֹהֵם מִיכָאֵל. וְגוֹעֶה גַּבְרִיאֵל. זוֹעֵק אוּרִיאֵל. וְגוֹעֵשׁ רְפָאֵל. וּמְהַדֵּר הֲדַרְנִיאֵל. הוֹד לְיָהּ אַכְתְּרִיאֵל. וַאֲנִי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל. מְעִידָה כִּי אֵין כָּאֵל: יְרוֹצְצוּ כִּבְרָקִים. חֵיל זְוָעוֹת וְזִקִּים. לַפִּידִים דּוֹלְקִים. וְכַבָּזָק כּוֹזְקִים. תִּשְׁבָּחוֹת מְפִיקִים. וְשִׁעוּר רוֹן מְדַקְדְּקִים. וַאֲנִי שׁוֹשַׁנַּת עֲמָקִים. עֲסוּקָה בְּמִצְוֹת וְחֻקִּים: מְאַת אַלְפֵי אֲלָפִים רְבָבוֹת. מַרְכְּבוֹת אֵשׁ וְשַׁלְהֲבוֹת. מַקִּיפוֹת וְסוֹבְבוֹת. עֲלוּגֵי כֵּס עֲרָבוֹת. שָׁלֹשׁ קְדֻשּׁוֹת דּוֹבְבוֹת. וְקוֹל דְּמָמָה מַקְשִׁיבוֹת. וַאֲנִי בַּת שְׁלֹשֶׁת אָבוֹת. תָּמִיד תְּפִלּוֹתַי עֲרֵבוֹת: נַהֲרֵי אֵימָה וְחִילָה. זַעַת חַיּוֹת מַגְדִּילָה. וְעַל אַרְבַּעְתָּן מִלְּמַעְלָה. חַיָּה חֲמִישִׁית גְּדוֹלָה. לְסַלְסֵל הִיא מַתְחִילָה. וְאַחֲרֶיהָ פַּמַלְיָא כֻלָּהּ. וַאֲנִי כְּבֵית הַתְּפִלָּה. תַּכְעֲנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה: והחיות וכו׳.

זולת

אָז כְּאֵרַסְתָּ בְּתוּלָה בְּמֹהַר וְקִדּוּשִׁים. בְּאֶרֶץ פַּתְרוֹס הֻגְדָּה בֵּין קְדֵשִׁים. בְּהַגִּיעַ זְמַן חֻפָּה בְּרִאשׁוֹן לֶחֳדָשִׁים. בַּעֲדָהּ שָׁתָה שַׂרְבָנִים יְשָׁרִים וּקְדוֹשִׁים: גְּשׁוּ אִי כַּפְתּוֹר כְּהִפָּקְדוּ יְדִידִים. גַּם הֵרֵצוּ דְּבָרִים לְמִסְתּוֹלֵל וּגְדוּדִים. דְּעוּ כִּי עַלְמָה בְּבָתֵּיכֶם שׁוֹדְדִים. דְּרוּשָׁה לְנִשּׂוּאִין וְעַתָּה עֵת דּוֹדִים: הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ כְּמוֹ קִדְּשָׁהּ בַּחֲתוּנָה. הַרְבֵּה סִבְלוֹנוֹת שִׁגֵּר לָהּ בְּמַתָּנָה. וְנִשְׁבַּע לָהּ לְהַכְנִיסָהּ כְּשֶׁתַּעֲמוֹר בְּאֵיתָנָהּ. וּמֵאָז וְעַד עַתָּה לְרוֹדָהּ הִמְתִּינָה: זָדוֹן לִבְּכֶם הִשִּׁיאֲכֶם הַמַּלְכָּה לִכְבּוֹשׁ. זְמַנָּהּ לְהַעֲבִיר וּלְעַכְּבָהּ עַד בּוֹשׁ. חוּשׁוּ נָא וְהֵחָלְצוּ מַכָּתָהּ לַחֲבוֹשׁ. חָתָן פֶּן יַעֲבוֹר נָקָם יַעַט לִלְבּוֹשׁ: טָף אֱוִיל וְהֵשִׁיב דִּבְרֵי מִרְמָה. טוֹבַת חֵן שֶׁאֲמַרְתֶּם מְצָאתִיהָ עֲרוּמָּה. יְרוּדָה עַד עָפָר פְּרוּעָה וּפְרוּמָה. יְדִיָּה אֲסוּרוֹת אֲבָל חָכְמָה בְּעָרְמָה: כְּנַסְתִּיהָ בְּהֵיכָלִי כְּעֵין פַּרְתְּמִים וּפֶחָה. כִּלְכַּלְתִּיהָ בְּרַעֲבוֹן פֶּן נַפְשָׁהּ נָפֵחָה. לְעֵת חָזוּתִי כִּי גָדְלָה מִשְׁפָּחָה. לְקַחְתִּיהָ בְּעַד כַּסְפִּי הֱיוֹת לִי לְשִׁפְחָה: מַה יִּקָּחֲךָ לִבְּךָ תוֹאֲנִים כַּהֲשִׁיבָךְ. מָוֶת קְרָאתֶם כִּבְלוֹרַת כָּל תְּנוּבָךְ, נִצַּלְתֶּם בְּחָכְמָתָהּ וּפִיךָ עָנָה בָךְ. נָדַרְתָּ בִּרְצוֹנְךָ לְהוֹרִישָׁהּ כָּל טוּבָךְ: סֵפֶר מַתָּנָה הַפְרַע לָהּ בִּנְחִיצָה. סֹב הַיְצֵא כַּלָּה מֵאַרְצָךְ חוּצָה. עֲמָלָהּ תְּשַׁלֵּם אִם תִּשְׁמַע לְעֵצָה. עַד לֹא תִתְחַבֵּל בְּכָלָה וְנֶחֱרָצָה: פִּשְׁפַּשְׁתִּי בְּבֵירַת גִּנְזֵי פִּנְקָסִים וּסְפָרִים. פֶּן אֶמְצָא הֶחָתָן שֶׁאַתֶּם מְסַפְּרִים. צָבָא הֲיֵשׁ לוֹ וַעֲיָרִים וּכְפָרִים. צָפִיתִי וְאֵין שְׁעוּ לָכֶם עֲפָרִים: קָפַצְתָּ בְּנַבְלוּת פֶּה וּקְלוֹנְךָ נִתְגַּלָּה. קְדוֹשֵׁנוּ רַב חֵילוֹ וּמְפֹאָר בַּעֲגָלָה. רִיב כְּהִתְגַּלַּע נוֹדַע לְמִי הַסְּגֻלָּה. רָדַתָּךְ לְסוֹף בְּעָצְמָךְ לְהִשְׁתַּחֲווֹת לְרַגְלָהּ: שֹׁרֶשׁ נָחָשׁ בְּשָׁמְעוֹ מַאֲמַר פֵּרוּשָׁם. שָׁב וְהִתְעַבֵּר

וְצִוָּה חוּצָה לְגָרְשָׁם. תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עֲלֵי כַלָּה כְּהֻרְשָׁם. תְּאוֹמִים סִפְּרוּ מַעֲשֵׂה לְהוֹלֵךְ בְּרֹאשָׁם: יָרַד וְהֵמְאִיר חֲנִירַת מַסָּע וְשִׁרְיָה. וַיְשַׁלַּח חִצָּיו לַהֲפוֹךְ עִיר וְקִרְיָה. סְבָבוּם עֲשָׂרָה עֵדִים בְּמַכָּה טְרִיָּה. פָּצוּ צָאֵי כַלָּה עֲנֵפָה וּפוֹרִיָּה: בִּמְחוֹל מְשַׂחֲקִים אָז יָצְתָה אֲהוּבָה. נוֹתֶנֶת לְרִקְמוֹת עִם כַּסְפָּהּ וּזְהָבָהּ. שׁוֹדְדִים בַּחֲזוֹתָם בְּעֵרָה בָם לֶהָבָה. מִהֲרוּ לִרְדּוֹף כִּי שָׁבְתָה מַרְהֵבָה: וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיִּדְרְכוּ בְּנֶעְלָם. אוֹיְבִים הִטְבִּיעַ וְהִמְצִיאָם כְּפִי פָעֳלָם. לָכֵן שׁוֹרְרוּ יְדִידִים לְמֶלֶךְ בְּעֵלָם. עוֹזֵר אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם: עזרת וכו׳. ש״ע:

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו׳:

אֱלֹהִים בִּצְעָדְךָ הַכּוֹת פַּתְרוֹס. בְּתָקְעֲךָ חֵילָם מִבִּצְרֵיהֶם לַהֲרוֹס. גָּאַלְתָּ עַמְּךָ בְּנֵבֶל קַתְרוֹס. דְּרַרְתָּם וְהִבְרַרְתָּם כְּסֹלֶת לָרוֹס: הִגַּרְתָּ לְגֵיא הָמוֹן פִּיבֶסֶת. וְנָקְתָה לָאָרֶץ בִּטְרִיָּה נֶחְבֶּסֶת. זְנוּחָה זָרְחָה בְּדַם מִתְבּוֹסֶסֶת. חָלְצָה וְנֶנְהָצָה בִּרְחִיצָה וְתִכְבֶּסֶת: טֶרֶם מָרוֹר מִמְּעֻנִּים יֻשְׁבַּת. יְשׁוּעָה צָמְחָה לִנְצוּרֵי כֶּבֶבֶת. חזן כִּתַּרְתָּ כְּלִיל לְנֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. לְשֶׁעָבַר קִדַּמְתָּ מַתַּן שַׁבָּת: סֶלָה אֲרוֹמִמְךָ מוֹשִׁיעַ וְשַׁלִּיט. מוֹצִיאִי לַחָפְשִׁי מִבֵּית מַעֲלִיט. חזן סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי לְהַשְׁאִיר פָּלִיט. גָּנוֹן וְהַצִּיל פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

מִמַּסְגֵּר אַסִּיר בְּצֵאת לַחֹפֶשׁ. נִתְנוֹסֵס נֵס בְּטִבְעַת רֶפֶשׁ. סִבַּבְתָּם חֹק מַרְגּוֹעַ וְנֹפֶשׁ. עֲרוֹךְ תְּחִלָּה לִמְשִׁיבַת נֶפֶשׁ: פֵּרוּשׁוֹ וְטַעְמוֹ צִוִּיתָ בְּמָרָה. צַחְצוּחַ דָּתוֹ לְהָבִין וּלְגָמְרָה. קְבִיעַת קָדְשָׁתוֹ בִּזְכִירָה וּשְׁמִירָה. רוֹן לְהָפִיק בְּתוֹדָה וְזִמְרָה: שְׁפָטִים גְּדוֹלִים עָשִׂיתָ בְּצֹעַן. שְׁפַרְרַתְּ אֹהֶל כָּל יִצְעָן. חזן תְּעוּבִים כִּסּוּ בְּאַף לְהַכְנִיעַן. תְּקָפָה חֲרָדָה בֶּאֱדוֹם וּכְנָעַן: לִבְּךָ וְעֵינֶיךָ לְהֵיכָלְךָ תְּשׁוֹבֵב. דָּשֵׁן וְשָׁמֵן לְעַמְּךָ יְנוֹבֵב. חזן תְּכוֹנֵן אֻלָּמְךָ מִזְבֵּחַ וְסוֹבֵב. לְהַגִּישִׁים תְּחִי יְשֵׁנִים דּוֹבֵב:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי. וְנִצָּב לָרִיב עַל אוֹנְסִי. סוֹכְכִי בְּאֶבְרָתוֹ יְיָ נִסִּי. פּוֹרֵעַ וְגוֹבֶה דִּין קְנָסִי: בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי. רָכַב עַל עָב קַל מְעֻנּוֹי לְגָרְשִׁי. שַׁחַת מִבְּצָר מַחֲלִישִׁי וְחוֹרְשִׁי. מָלוֹן קִצּוֹ נְחַנִּי דוֹרְשִׁי: וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ חָבַשׁ כְּאֵבִי. אָדוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה הִשְׁאִיבִי. חזן לִמְדַנִּי לָנוּחַ בַּשַּׁבָּת מְהַדְאִיבִי. לְהַאֲכִילֵנִי נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִי:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

כֶּרֶם חֶמֶד נֶטַע שַׁעֲשׁוּעִים. בְּלוּסָה וּמְכֻסֶּסֶת שְׁנֵי רְשָׁעִים. וְנִגְלֵיתָ לְחַלְּצָהּ מִבֵּין טוֹשְׁעִים. בְּחֵיל אֲלָפִים רִבְבוֹת תִּשְׁעִים. וּבְצֶדֶק נִפְקַד

יוצר לשבת הגדול

לתשע ותשעים. העמסה משאוי פרדים תשעים. פנית לפניה מלכים ושועים. שלחה קציריה ועלו מושיעים. ולחלקה נטלה שבעה משבעים: שעשור נכסים לבנות קבועים. ובישימון דרך הלכו ארבעים. מעדני מלך אוכלים ושבעים. קדשתו מתנים ורנן מביעים:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

ירדת להציל עמך. להודיעם ארח נעמך. למשואות תרים בעמיך. להכניע רודים בזעמך: וכהתם המון שדדים. כלו שרים וגרודים. והגיע עת דודים. צמחה ישועה לידידים: סוד כיצא בהגניה. צאת עגומים לרויה. נחצו צירים לשביה. שני תואמי צביה: פרוס כרה של מלך. ארעהו לשר פלך. כל חבא למלך. אשכר לפניו מהלך: בשער בת בסלוח. נצבים מלאכי שלוח. גסתכלו קוטפי מלוח. באין קמץ וקלוח: רחב לבב גנה. ללגיוניו קפץ ומנה. יכנם הבא במנה. ואלה לבד האחרונה: שאל פתן חרש. מי נדרש והדורש. השיבוהו הפוך משרש. כלה גרש יגרש: מרד זד בעקולו. מה לי ולקולו. ולא הרצני בשקלו. כנשען על מקלו: ואז צפה באלילים. היש ידיו גלילים. צגו עליו בפלילים. אין פנות כחללים: אויל מוכן לעברות. מה לכהן בקברות. הלא בתבל הדברות. נודע בעל גבורות: לובש צדק נאזר. להשיב גמול לאכזר. הפך דרך איש וזר. עמלו בראשו חזר: חזן חנמל ברד ורשפים. זלעף בעלי כשפים. כרעו קרסו כשופים. עפר ארץ שאפים:

אל נא לעולם תערץ. ולעולם תקדש. ולעולמי עולמים. תמלוך ותתנשא: האל מלך נורא מרום וקדוש. כי אתה הוא מלך מלכי המלכים. מלכותו נצח. נוראותיו שיחו. ספרו עזו. פארוהו צבאיו. קדשוהו רוממוהו. רון שיר ושבח. תקף תהלות תפארתו:

יוצאי חפזון. ספקם מזון. לשובע ולא לרזון. קדוש:

אמנה גדולה היתה בעם. בלי להתלונן זאת הפעם. גוע לומר מה נטעם: יוצאי דרך שלשה נלך במדבר. הגיד מאז מנהיג ודבר. ולא כחד מהם דבר: יוצאי זריזים חשו להקדיש קרואיו. חסו במטריף כל ברואיו. טוב אין מחסור ליראיו: יוצאי יחיד שמרה למדה שרועה. כלולותיך אזכור חסד לפרעה. לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: יוצאי מקום צפעונים נחש שרף ועקרב. נסעו קדושים לשמש ושרב. סב ועולל ומקנה רב: יוצאי עדרים השכילו מדע להתחכמם. פסרת משארות נשאו בהשכימם. צרורות בשמלותם על שכמם: יוצאי

קִטּוּף הָעִסָּה בַּחֲרָרָה קְמוּצָה. רְצוּפָה בְּרָאשֵׁיהֶם שֶׁלֹּא חָמָצָה. שֶׁמֶשׁ שְׁזָפַתָּה וְאָכְלוּהָ מַצָּה: יוצאי תּוּפִינֵי שִׁשִּׁים וְאַחַת בְּמִשְׁטָר. טָעֲמוּ וְאָרְחוּ בְּשִׁיּוּר הַמִּנְטָר. עַד לֶחֶם מִשָּׁמַיִם הָמְטָר: יוצאי וכו׳.

וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה:
בְּרֹאשׁ אַשְׁמוּרוֹת זֶה הַלַּיְלָה:
גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחֱלַק לוֹ לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה:
הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה:
וַיִּשְׂרָאֵל יָשַׂר לָאֵל וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

זֶרַע בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:
חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה:
טִיסַת נְגִיד חֲרוֹשֶׁת סִלִּיתָ בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְגָרָיו בַּלַּיְלָה:
כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה:
לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה:
נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרָיוֹת פּוֹתֵר בִּעוּתֵי לַיְלָה:
שִׂנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה

עוֹרַרְתָּ נִצְחֲךָ עָלָיו בְּנֶדֶד שְׁנַת לַיְלָה:
פּוּרָה תִדְרוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה מִּלַּיְלָה:
צָרַח כַּשּׁוֹמֵר וְשָׂח אָתָא בֹקֶר וְגַם לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

קָרֵב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה:
רָם הוֹדַע כִּי לְךָ הַיּוֹם אַף לְךָ לַיְלָה:
שׁוֹמְרִים הַפְקֵד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה:
תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֶשְׁכַת לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

יוצר לשבת הגדול

וּבְכֵן כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ:

אָבֹא בְּחִיל לְהִתְיַצְּבָה. בְּמַעֲמַד פְּנֵי תֵיבָה. גַּשְׁתִּי לְרוֹמֵם וּלְשַׂגְּבָה. מֵרְשׁוּת דָּגוּל מֵרְבָבָה. הִלּוּל קוֹנִי אַקְשִׁיבָה. וּבְחֵקֶר דָּתוֹ אֶתְיַשְּׁבָה. זֹאת לָדַעַת אֲחַשְּׁבָה. מִטַּעַם חַכְמֵי יְשִׁיבָה: טוֹעֵן עוֹלָם אַמְלִיכָה. יְהָבִי עָלָיו אַשְׁלִיכָה. כֹּרֶשׁ לְפָנָיו אֶתְהַלְּכָה. לִפְתּוֹחַ כְּדָבָר הֲלָכָה: מִלַּת פִּי גְּדוּשָׁה. נוֹצֵר חֶסֶד אַקְדִּישָׁה. סַלְסֵל כְּדַת חֲדָשָׁה. מֵרְשׁוּת עֵדָה הַקְּדוֹשָׁה: פְּנֵי יְשָׁרִים דּוֹבֵר. צַחְצוּחַ אֲמָרִים אֲגַבֵּר. קִדַּמְתִּי לְטוּל בִּסְבָר. רְשׁוּת מֵרַב וְחָבֵר: שַׁדַּי חֵילִי תְּאַמֵּץ. תַּעְדִיף קָט וְקֹמֶץ. לְבָאֵר בְּלִי שֶׁמֶץ. הִלְכוֹת בִּעוּר חָמֵץ:

אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר. חֹק לְעַמּוֹ מָסַר. וְהִזְהִירָם בִּכְתַב מוּסָר. לִבְדּוֹק חָמֵץ אוֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר: בְּשָׁעָה שֶׁאֵין בְּנֵי אָדָם מְצוּיִן בְּשׁוּקָה. וְאוֹר הַנֵּר יָפֶה לִבְדִיקָה: אֵין בּוֹדְקִין לֹא לְאוֹר הַחַמָּה וְלֹא לְאוֹר הַלְּבָנָה וְלֹא לְאוֹר הָאֲבוּקָה. וְצָרִיךְ לְבָרֵךְ עַל בִּעוּר חָמֵץ כְּחֻקָּה: גָּמַר מְנַטְרֵיהּ עַד דְּבַתְרָא. וּמִיַּד צָרִיךְ לְבַטֵּל הַשְּׂאֹר בַּאֲמִירָה. וְלֵימָא הָכִי כָּל חֲמִירָא. דְּאִיכָּא בְּהָדָא דִירָא. דְּלָא חֲמִתֵיהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּיהּ לִבְטִיל וְלֶהֱוֵי כְּעַפְרָא: דְּאִי מִשְׁתַּכַּח לְאַחַר אוֹתָהּ שָׁעָה. אֵינוֹ חַיָּב בְּבַל יֵרָאֶה וּבְבַל יִמָּצֵא לְפוֹשְׁעָה. וְהָרוֹצֶה אַחַר בְּדִיקָתוֹ לֶאֱכוֹל חָמֵץ וְלִשְׂבְעָה. מַה שֶּׁמְּשַׁיֵּר יַנִּיחֶנּוּ בְּצִנְעָה: הֵיכָא דְבָדֵק בְּחוֹרֵי בֵיתָא. וְהִנִּיחַ אַרְבַּע אוֹ חָמֵשׁ רִפְתָּא. וְאַשְׁכַּח דְּחָדָא מִנַּיְהוּ פַּחֲתָא. לִבְדּוֹק מֵרֵישָׁא שֶׁמָּא חוּלְדָּה לְקָחַתָּה: וְכֵן תָּנוּ רַבָּנָן בְּפִרְקִין. דְּחוֹרֵי בֵיתָא וּנְקִיקִין. עִלָּאֵי וְתַתָּאֵי אֵינָן נִבְדָּקִין. וְאֶמְצָעִים זְקוּקִין: זָהֲרוּ גַג הַיָּצִיעַ וְגַג מִגְדָּלִין. וְרֶפֶת בָּקָר וּמַתְבֵּן וְלוּלִין. וְאוֹצְרוֹת יַיִן וְשֶׁמֶן הַנִּנְעוּלִין. לִבְדּוֹק חָמֵץ בְּלִי עוֹלִין: חוֹר שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. זֶה וָזֶה בּוֹדֵק עַד שֶׁמַּגִּיעַ וּמְבַטֵּל שְׂאֹרוֹ. וְכֵן בֵּין יְהוּדִי וְאַרְמָאִי חַיָּב לְבַעֲרוֹ. פְּלִימוֹ מֵקַל שֶׁמָּא יֹאמַר הַגּוֹי כְּשָׁפוֹ וַחֲבָרוֹ. טְעָנוּ הַמְפָרֵשׁ וְהַיּוֹצֵא בְּשַׁיָּרָא. וְאֵין דַּעְתּוֹ קוֹדֶם פֶּסַח לַחֲזָרָה. תּוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם בָּעֵי לְבָעֵר חֲמִירָא. לִפְנֵי שְׁלֹשִׁים יוֹם אֵין זָקוּק לְבָעֲרָה. יִשְׂרָאֵל דְּחָמֵץ אִתְפְּקֵד לֵיהּ. וְלֵיתֵיהּ לְמָרֵיהּ לְמִשְׁקְלֵיהּ. נַטְרֵיהּ עַד אַרְבַּע דְּחָזֵי לְאָכְלֵיהּ. שָׁלֵים אַרְבַּע וְלָא אָתָא. לְגוֹיִם מְזַבֵּן לֵיהּ: כְּשֶׁנָּפְלָה מַפֹּלֶת עַל חָמֵץ בְּעַרְבֵי פְּסָחִים. וְכֶלֶב אֵין יָכוֹל לְחַפֵּשׂ אַחֲרָיו בְּטוּחִים. הֲרֵי הוּא כִּמְבֹעָר לְרֵעִים פִּקְחִים. וְכַמָּה חֲפִישַׂת הַכֶּלֶב שְׁלֹשָׁה טְפָחִים: לִמְּדוּ בֵּי מִלְחֵי וּבֵי קִירֵי נְקוּבִים. וּבֵי תְּמָרִים וְצִיבִים. לִבְדּוֹק אוֹתָם חַיָּבִים. וְחָצֵר פְּטוּרָה מִפְּנֵי הָעוֹרְבִים: מוֹצֵא חָמֵץ בַּפֶּסַח בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. כּוֹפֶה עָלָיו כְּלִי בְּלִי רְאוּתוֹ. וְאִם שֶׁל הֶקְדֵּשׁ הוּא אֵין צָרִיךְ לְכַסּוֹתוֹ. לְפִי שֶׁבְּדֵלִין מֵאִתּוֹ:

נפי ופטילי ויורה דאשתמש בהו חמין חמירא. צריך לגעלינהו
ויניח בגו רבא זעירא. ולרבא ליעבד גדנפא ולרתחיה בנורא: סכיני
דאשתמש בהו חמירא לארוחין. אי אפשר לעשותן חדשים הם
משבחין. ואי לא מגעילן ברותחין. ובכלי ראשון הם מצחצחין. ועץ
פרור מגעילו ברותחין: עגדו אגני וצעי דקוניא ופחרא. אף על גב
דמפליט להו שפיר לאשתמושי בהו אסירא. ואף על גב דרויחן יאכא
למימר דשליט בהו אוירא. אפילו הכי קימא אסורא: פחר קדרות
אין צריך לפלחה. אבל משהי ליה עד בתר פסחא. וקערות טתרות
כי שקיל מדורה עליהו לאנחה. ובורמי דגללא שרין בהדחה: צעי
דמשהי בהו חמירא בשאר יומי. כבית שאור שחמוצו קשה דמי. ואי
אקראי אותיביה. ולא אשתהי עמיה. לאשתמושי בהו שפיר דמי:
קטוף ביין ושמן עבידין. מלמילש בהו לילי קמאי קפדין. ואמחן
דלא טבילין ועבדין. דלא למילש בהו הוא הדין: רקיקי מצות
עושין זכר לעגון. ולשמן צריך לשמרן מחמוץ כהגון. וחרש שוטה
וקטן אין לשין דלמא ישגון. אף על גב דאפיה ישראל בר דעה לא
ינהגון: שנו שאין לשין בבת אחת למעלה. מחמשת רבעים קמח
וכן לחלה. והן בצים כמנין חלה. והעמר מוכח לה. והאשה לא
תלוש אלא במים שלנו הלילה: תמימים שנו במשנה המהללה. מי
תשמישו של נחתום ישפכו מפני שמחמיצין סלה. ואמרינן שדי להו
במקום מודרן דלא ליתי בהו לידי תקלה. תמו הלכות בעור והגעלה:
יין כי יתאדם. למצוה הוא מקדם. לצאת בו חובת ידי אדם. אם
אין קונדיטין ומבשל נגדם: ארבע כוסות חללו. צריך שיהא בהן
כדי רביעית בלי יקלו. אחד אנשים ואחד נשים אלו כאלו. ומחלקין
לתינוקות קליות ואגוזין כדי שישאלו: סחו שהנשים צריכות לאמצה.
בכל מלי דפסחא בלי שמצה. אף על גב דמצות עשה שהזמן גרמא
בם לא נמצא. שכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה:
פרשו בשפה נדיבה. מצה ויין צריך הסבה. מרור אין בו כן חובה.
ומבעי ליה לכסכוסי טובא: הסבת ימין הסבה אינה. ולא עוד אלא
שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. פרקדן לא מן חשבנא.
ואשה אינה צריכה ואם חשובה היא נדונה: קמי אב מסב הבן בדיצה.
תלמיד בפני רבו אינו ראוי לפרצה. אבל בשוליא דנגרי צריך להסב
במרוצה. והשמש שאכל כזית מצה כשהוא מסב יצא: טענו לחטוף
מצה בלילי פסחים. כדי שלא ישנו הפרחים. וחיבין ברגל להיות
שמחים. במקדש בבשר והשתא ביין רקחים: נשים חיבות לשמוח

וּלְהַרְגִּין. כְּבָבֶל בְּבִגְדֵי צִבְעוֹנִין. בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּבִגְדֵי פִּשְׁתָּן הַמְלֻבָּנִין. וְהָאֲנָשִׁים בְּיַיִן מִתְעַדְּנִין: בְּעֶרֶב הַפֶּסַח סָמוּךְ לְמִנְחַת רִאשׁוֹן. לֹא יֹאכַל אָדָם עַד הָאִישׁוֹן. וּבְבֹאוּ מִבֵּית רַחֲשׁוֹן. מוֹזְגִין לוֹ כּוֹס רִאשׁוֹן: רִאשׁוֹן מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן. וְאַחַר כַּךְ קִדּוּשׁ וּזְמַן וְאֵינוֹ אוֹמֵר גַּם עֲדַיִן. שֶׁצָּרִיךְ לְאָמְרוֹ בְּאַגָּדָה וְרָאוּי לְכָפְלוֹ אַיִן. וְשֵׁנִי וּמְשֵׁי יְדֵיהּ וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם: שָׁקִיל גַּרְגְּרָא אוֹ כַּרְפְּסָא אוֹ כּוּסְבַּרְתָּא אוֹ חַסָּא וְיִטְבּוֹל בַּחֲרוֹסֶת וִיבָרֵךְ בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה. וְכַד אָכִיל יֶחֱצֶה אַחַת מִשָּׁלֹשׁ מַצּוֹת וְאֵין בְּרָכָה עִמָּהּ. מֶחֱצָה בִּקְעָרָה וּמֶחֱצָה בְּשֻׁלְחָן לְהָשִׂימָהּ. וּמוֹשֵׁךְ מֵהַקְּעָרָה שְׁנֵי תַבְשִׁילֵי. דְּאִינּוּן בִּשְׂרָא וְבֵיעָא צְלִילֵי. אִי נַמִּי גַּרְמָא וּבִשּׁוּלֵי. וּמַגְבִּיהַּ קְעָרָה וְלֵימָא הָא לַחְמָא עַנְיָא כֻּלֵּיהּ: וּמוֹזְגִין לוֹ כּוֹס שֵׁנִי מֵאַרְבַּעַת הָאֵל. וְכָאן הַבֵּן מֵאָבִיו שׁוֹאֵל. מַה נִּשְׁתַּנָּה מִלֵּילוֹת זֶה לֵיל. וְגוֹמֵר הָאַגָּדָה עַד גָּאַל יִשְׂרָאֵל: אַחַר דְּשָׁתֵי מָשֵׁי יְדֵיהּ וּמְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם לְחוּדֵיהּ. וְשָׁרֵי הַמּוֹצִיא עַל הַשְּׁלֵמָה דְּעִלָּוֵי תַּרְתֵּי דִידֵיהּ. וְלָא אָכִיל מִנֵּיהּ אַכַּתִּי מִדֵּי: לוֹקֵחַ פְּרוּסָה וּמְבָרֵךְ לֶאֱכוֹל מַצָּה בְּמֶלֶל. וּבַהֲדֵי דְהַהִיא דְהַמּוֹצִיא אוֹכֵל וְכוֹלֵל. וּמְבָרֵךְ בַּחֲזֶרֶת לֶאֱכוֹל בְּמָרוֹר וְטוֹבֵל וּבוֹלֵל. וְהָדַר אָכִיל מַצָּה וּמָרוֹר בְּלֹא בְּרָכָה וְכוֹרְכָן בְּבַת אַחַת כְּהִלֵּל: חָלַף לְכַבָּה בָּתֵּי וְעָבִיד כִּי הַאי גַּוְנָא עַד הָכָא. וְאַחַר כַּךְ עוֹשִׂין סְעוּדָתָן כָּל צָרְכָּהּ. וּכְזַיִת מַצָּה בָּאַחֲרוֹנָה צְרִיכִין לְכוֹרְכָהּ. וְנוֹטְלִין וְלָא מְבָרְכִין שֶׁמַּיִם אַחֲרוֹנִים חוֹבָה וְאֵין טְעוּנִין בְּרָכָה: זוֹכֵר בַּשְּׁלִישִׁי בִּרְכַּת מְזוֹנוֹ. וְלִשְׁאָר הַבָּתִּים תְּחִלָּה וְטוֹעֵם הַכּוֹס עַד מִשֶּׁלּוֹ אֵינוֹ. וּבָרְבִיעִי הַלֵּל מִצְרִי לְתַנּוֹ. בַּל יִטְעוֹם כְּלוּם בְּאִישׁוֹנוֹ: קַמְעָא לִשְׁתּוֹת מַיִם יִכְנֵס. אִם חוֹלֶה הוּא אוֹ אִסְטְנִיס. וּבָעֵי לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא מִשּׁוּם אוֹנֵס. לוֹמַר בַּחֲמִישִׁי הַלֵּל הַגָּדוֹל יִשְׁתַּנֵּס:

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה. כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֵין עֲרוֹךְ אֵלֶיךָ לְהַגִּיד וּלְדַבֵּר. חֵקֶר פִּלְאֵי נִסֶּיךָ לְהָבִין וּלְסַפֵּר. מַה יָּקָר חַסְדְּךָ מִכֵּן מִצְעֲדֵי גָבֶר. מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתֶיךָ נוֹתֵן תַּעֲצוּמוֹת וָעֹז לְהִתְגַּבֵּר. וּבְנֵי אָדָם בְּצִלְּךָ יֶחֱסָיוּן אֶרֶךְ הָאֵבֶר. הִרְבֵּיתָ הַגּוֹי וְהִגְדַּלְתָּ שִׂמְחָה לִבְנֵי עֵבֶר. בְּמָשָׁל רָשָׁע עַל עַם דַּל לִישׁוּעָתְךָ סוֹבֵר. וְנִתְאַזַּרְתָּ בַּחֲכִינוּתֶיךָ מְפַזֵּר וּמְפָרֵד לְכַנֵּס וּלְחַבֵּר. וְעוֹרַרְתָּ אַהֲבַת יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן שֶׁבְּגֵי קֶבֶר. וְדַנְתָּ דִּינֵי קְנָסוֹת וַחֲבָלוֹת עַל חוֹבְרֵי חָבֶר. וְהִכְנַעְתָּם

כִּנָּם וּצְפַרְדְּעִים וְכִנִּים עָרוֹב וְדֶבֶר. וְשִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּין עַל רִיב לֹא לוֹ מִתְעַבֵּר. כִּי לִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ וְגָאוֹן לִפְנֵי שֶׁבֶר. וּמַה יָּעוֹז צִיץ הַשָּׂדֶה וְיָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר. לְגָבוֹהַּ עַל גָּבוֹהַּ מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר. וְהוּא בַּעַל נְקָמוֹת אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט מֵישָׁרִים דּוֹבֵר. וּמַצְמִיחַ יֶשַׁע לְקוָֹיו וְעַמִּים תַּחְתֵּיהֶם יַדְבֵּר: וְעָלֵינוּ הִפְלִיא חֲסָדָיו וְנָשָׂא נֵס. וְנָקַם נִקְמָתֵנוּ מִכָּל בַּעֲלֵי אוֹנֵס. וְהִכְנִיעָם בְּזַעַם וְצָרָה בַּחוּרֵי אָוֶן וְחָנֵס. וּמִלּוּשׁ בָּצֵק עַד חֻמְצָתוֹ דָּנָם בְּאוֹנִים לְהִתְקַנֵּס. וְאָזוֹר חֲלָצָיו חִזֵּק וְאִמֵּץ לְהִשְׁתַּנֵּס. בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם וְכַנֵּד נוֹזְלִים כִּנֵּס. וּבְאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה אוֹתָם כִּלְכֵּל וּפִרְנֵס. לָכֵן לָנוּ לְהוֹדוֹת עַל כָּל נֵס וָנֵס: לָמָּה פֶּסַח מִן הַצֹּאן. שֶׁפָּסַח וְחָמַל עַל קְרוּאֵי צֹאן. וּכְרוֹעֶה מְקַבֵּץ טְלָאִים מִשְּׁבָם וּגְאָלָם מִבַּעֲלֵי לָצוֹן: וְלָמָּה לְקִיחָתוֹ קוֹדֶם לִשְׁחִיטָתוֹ יָמִים אַרְבָּעָה. וְנִתַּן לַמּוּלִים וְלַעֲרֵלִים נִפְסַל בְּהַהִיא הַשָּׁעָה. כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ בְּיָדָם מִצְוֹת מְצוּיוֹת לְהִשְׁתַּעְשְׁעָה. שֶׁכְּבָר בָּא עֵת דּוֹדִים וּזְמַן שְׁבוּעָה. וְהָיוּ מִתְבּוֹסְסִים בִּשְׁנֵי דָמִים שֶׁתַּצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְלָמָּה נְתִינַת דָּמוֹ עַל הַמַּשְׁקוֹף וּשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת. שֶׁהֵן שָׁלֹשׁ מִזְבְּחוֹת בִּמְקוֹם רָאִים אוֹתָם לַחֲזוֹת. זֵכֶר שָׁלֹשׁ מִזְבְּחוֹת שֶׁל אַב הֲמוֹן נִרְמָזוֹת. שֶׁבְּדָן וּבֵית אֵל וְאֵלוֹן מוֹרֶה נֶחֱרָזוֹת: וְלָמָּה אֲכִילַת חָמֵץ לְשֵׁשׁ שָׁעוֹת. זֵכֶר לְחִפָּזוֹן שְׁכִינָה לְהַעֲבִיר גְּזֵרוֹת רָעוֹת. מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: וְלָמָּה אֲכִילַת מַצָּה לֶחֶם עֹנִי. שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בָּצֵק לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְאָלָם מֵעֹנִי: וְלָמָּה בְּמָרוֹר שֶׁתְּחִלָּתוֹ רַךְ וְסוֹפוֹ קָשֶׁה. שֶׁנִּמְרְרוּ תְּחִלָּה בְּפֶה רַךְ וּלְבַסּוֹף בְּעֹל קָשֶׁה: וְלָמָּה טִבּוּלוֹ בַּחֲרֹסֶת. זֵכֶר לְטִיט שֶׁאִשָּׁה וּבַעְלָהּ דּוֹרֶסֶת: וְלָמָּה תַּבְלִין בְּתוֹכוֹ מְגַבְּלִין כְּמוֹ מַלְבֵּן. זֵכֶר לְנִפּוּץ עַם לְקוֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: וְלָמָּה שְׁנֵי מִינֵי בָשָׂר בְּצַד עֻגָּה. אֶחָד זֵכֶר לַפֶּסַח וְאֶחָד זֵכֶר לַחֲגִיגָה: וְלָמָּה מַגְבִּיהִין קְעָרָה קוֹדֶם זְמַנָּהּ. כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה תִּינוֹק וְיִשְׁאַל מַה נִּשְׁתַּנָּה: וְלָמָּה שְׁאַר יְרָקוֹת בְּאֵין תְּחִלָּה. לִפְטוֹר חֲזֶרֶת שֶׁל מִצְוָה בְּרָכָה רְאוּיָה לָהּ. וְשֶׁאֵין לוֹמַר שְׁתֵּי בְרָכוֹת כְּאַחַת שְׁתִיָּה אוֹ אֲכִילָה. וְאִי אֶפְשָׁר לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת כְּאַחַת בְּשֶׁכְּבָר כְּרֵסוֹ מְלֵאָה. וְכֵן בִּשְׁתֵּי מַצּוֹת פּוֹטְרִין מֵחַלָּה לְחַלָּה: עַל כִּי אֵין לִשְׁנוֹת בִּשְׁתֵּי בְרָכוֹת. מְבָרֵךְ עַל זוֹ וְעַל זוֹ וְאֵינוֹ אוֹכֵל עַד שֶׁיִּגְמוֹר שְׁתֵּי בְּרָכוֹת: וְלָמָּה אַרְבַּע כּוֹסוֹת מִצְוָתָן בְּזֶה הַלַּיְלָה. זֵכֶר לְאַרְבַּע גְּאֻלּוֹת שֶׁנִּתְבַּשְּׂרוּ בָּהֶם עַם סְגֻלָּה. יְצִיאָה וְהַצָּלָה לְקִיחָה וּגְאֻלָּה. וּלְהוֹדוֹת בָּהֶם וְלִתֵּן בָּם תְּהִלָּה. לְחוֹבַת אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יְפֵיפִיָּה עֶגְלָה. וּכְדֵי לְשַׁבֵּר אֻמּוֹת עֲמָלֵק מְשַׁקְּצוֹת בִּגְעִילָה. בְּאַרְבַּע כּוֹסוֹת הַכְּתוּבִים בָּם שֶׁהֵן כּוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּכְנֶגְדָּם לְהַשְׁקוֹתֵנוּ אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל חֶמְלָה: וְלָמָּה מְסִבִּין בְּמִטָּה כְבוּדָה וּכְלוּלָה. זֵכֶר לְחֵרוּת

יוצר לשבת הגדול

וְרִבּוּץ עֲנָנֵי כָבוֹד פַּחְתוּלָה. שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ בְּנֵי מְלָכִים לְנַהוֹג כָּבוֹד וּלְסַלְסְלָה. שֶׁעִטְּרָנוּ קָדוֹשׁ יַעֲקֹב עֲטֶרֶת מְלוּכָה וּתְהִלָּה. וּבֵרֵר לְהוֹדִיעַ עַם מַרְעִיתוֹ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה. כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה: נַעֲלָה בִּקְדֻשָּׁתוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים הוּא בְּכָל מִינֵי קְדֻשָּׁה: דַּרְכּוֹ בִּקְדֻשָּׁה. וְהִלּוּכוֹ בִּקְדֻשָּׁה. דִּבּוּרוֹ בִּקְדֻשָּׁה. יְשִׁיבָתוֹ בִּקְדֻשָּׁה. חֲשִׂיפַת זְרוֹעוֹ בִּקְדֻשָּׁה. נָאֶה וְאַדִּיר בִּקְדֻשָּׁה: הוּא קָדוֹשׁ וְעַמּוֹ קָדוֹשׁ. וְכָל מְשָׁרְתָיו קְדוֹשִׁים. אֵין כִּקְדֻשָּׁתוֹ וְאֵין דּוֹמֶה לוֹ: מֻקְדָּשׁ בִּקְרוֹבָיו. וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו. וְנַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים. נִשְׂגָּב בְּרִבְבוֹת אֶרְאֶלִּים. אֵילֵי קֹדֶשׁ מְשׁוֹרְרִים וּמְהַלְּלִים: בְּשִׁיר קֹדֶשׁ עִירִין וְקַדִּישִׁין. רוֹעֲשִׁים וּמַרְעִישִׁים. בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים. עִתִּים חָשִׁים. וְעִתִּים מְמַלְּלִים וְלַבְּקָרִים מִתְחַדְּשִׁים: מַקִּיפִין כֵּס הַמֶּרְכָּבָה וּקְדֻשַּׁת הַשֵּׁם מְפָרְשִׁים. וְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ וְנוֹרָא מַקְדִּישִׁים: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קדוש קדוש קדוש וכו':

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

שם המחבר מאיר ברבי יצחק:

וַיּוֹשַׁע אוֹר יִשְׂרָאֵל אֲיֻמָּתוֹ מִיַּד כּוֹבְשִׁים. מִכּוּר הַבַּרְזֶל שְׁמָטָהּ מֵאֲדוֹנִים קָשִׁים. כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים: בַּעֲבוּר זֹאת רָאֲתָה עָלוּף כּוֹבְשָׁהּ. אֲמָנָה מֵהַקְטִין וְתוֹרֵי זָהָב חֲבוּשָׁה. וְתֵרֶא אוֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה· וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל גֻּדְלַת גְּלִילִים. מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים נִמְנִים· יְקַר רוּחַ הַקֹּדֶשׁ הִלְבִּשׁוּ בְּחֶזְיוֹנִים· גּוֹי צַדִּיק שׁוֹמֵר אֱמוּנִים: ת' מֵרֹאשׁ אֲמָנָה יָרַשׁ יֵשׁ נַחֲלָתוֹ. בְּרִבְּיוֹנֵי צֶאֱצָאָיו חִתְּמוּ קְדוֹשׁ מַעֲלָתוֹ. וַיַּאֲמִינוּ בִּדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ. קָדוֹשׁ: אָז יָשִׁיר דּוּגְמַת תְּחִי וְעַל הַשְּׁמִינִית הוֹדוֹת· רְאוּיוֹת לְנָאֶה וּמְשֻׁבָּח מְדוֹתָיו חֲמוּדוֹת· בְּמָשָׁל פִּי אַבִּיעָה חִידוֹת: הָדוּר גֵּאָנִי וְגֵאִיתִיו שֶׁבַח בְּעֶדֶף. בְּמִתְגָּאִים נִתְגָּאָה וְעָתִיד שָׁרָם בְּהֶדֶף. וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת נִרְדָּף: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ הֶאֱמַרְתִּיו מַלְכוּת וְתִפְאֶרֶת מְרֻבָּה· קְרָתִיו וְהִכַּרְתִּיו בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה· דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה: ת' מִדַּת שֶׁבַח שִׁוִּיתִיו בְּמִצְוֹתָיו נִוֵּיתִיו. אַרְסָנֵי כֶּבֶת מְלָכִים נָוֵהוּ לְוִיתִיו· וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד שֶׁהֲבֵאתִיו. קָדוֹשׁ: יְיָ זַיִן עָטָה כְּגָאָה גֵּוְתָן גְּגִדוֹ. לֹא שֶׁצָּרִיךְ כָּתוּב תְּשׁוּבָתוֹ בְּצִדּוֹ· כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ: חִבַּת יִשְׂרָאֵל גָּרְמָה עִנְיַן הַדְּמוּיוֹת. וְהַשֵּׁם מוֹכִיחַ מִלְּהַרְהֵר בִּשְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת. מְשׁוּמִי עַם עוֹלָם וְאוֹתִיּוֹת: טַכְסִיסֵי גְבוּרוֹתָיו נֵצַח בְּמִדּוֹת נָאוֹת· בְּמִלְחָמָה גֵּאוּת מְזַיֵּן וּמַסְפִּיק אַפְסְנַיְאוֹת. שֵׁם יְיָ צְבָאוֹת: ת' מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת אֵל שַׁדַּי· אֵין הָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ לֶאֱלָהוּתוֹ כְּדַי. בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי· קָדוֹשׁ: מַרְכְּבוֹת יוֹקֶשׁ מוֹטוֹת וּמִשְׁתַּמְּטוֹת מִלַּהַב מֵרוּץ· סְגֻנְיוֹת עָרֵב כִּשְׂרֵבַב טְעוּנוֹת לָרוּץ· הוֹן אָדָם יְקַר חָרוּץ: תְּהוֹמוֹת כִּסּוּ בִּכְנֻנְסוּ טָרֶקֶת כַּפֵּי גַּלֶּיךָ· רִיתָ חֵץ בְּנֶגַע הֶחָזֵר גַּלְגַּלֶּיךָ. צִנּוֹרֶיךָ וְכָל מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ: יְמִינְךָ לְבָאֵי עוֹלָם

פשוטה בחסדי אופניך. ארכה תת עשות רצונך צפוניך. ימינך וזרועך ואור פניך: ח׳ לבשי עז זרוע מחוללת תנין בקצח. האויב תרעץ ותעטר אדיר בפצח. הגדלה והגבורה והתפארת והנצח. קדוש: וברב גאונך תהרוס מול בניך מתגברים. כאלו לנגדך כביכול לעזרתם מתחברים. באו לעזרת יי בגבורים: נמשלו כארזים כחיות יער עולים. יהרסו בבא מהבנות כקש בעלעולים. ידי חרב מנת שועלים: וברוח סוף הרתיח מעלפים ערמומית נלקחה. ולעדת קדושים לריחני בשמים נפקחה. מצולה ים ישים כמרקחה: ח׳ לב ים כלב האבן עשה. מלבב תוכן לב בגאלתם יתנשא. דכו שמים כי עשה. קדוש: אמר אויב עומד אחרי פלטין נאצות להרבות. בן המלך לתפוס להמיתו בקרבות. הנה יביעון בפיהם חרבות: פיו לכרו בשפתיו כסיל ונעלם. עשרו וכבודו להוריש עמך כלם. רוחך הטובה נתת להשכילם: בשפת צורר בגאון וחרון מימיניו לנקשה. מחמש חמש בסאסאה בשלחה לעקשה. תריבנה הגה ברוחו הקשה: ח׳ מלך אדיר לאדיריו נגלה מסים. ירה אדירים רמה בצול דכים. רבים אדירים משברי ים. קדוש: מי כמוך קרוביך קלסוך רחקיך כפרו בהבלם. ולעתיר בראותך בעלבון בניך מהתעלם. אלהים יורוך עמים כלם: רב מחולל כל במדות נוראות. רבות עשית לאבות ולבנים למלאות. מארץ מצרים אראנו נפלאות: נטית שביל דין משמים ארץ יראה. פרוע לחיבים שבר שיחה נאה. קצוי ארץ צדק מלאה: ח׳ מגערת אלהי יעקב חיל ועזוז. רכב וסוס נרדם אגדם מלזוז. מלך הכבוד יי עזוז. קדוש: נחית תמכת עולמך בחסד ועז מלוה. על העבודה מתי יתבסס בשוה. עיניך תחזינה ירושלים נוה: שמעו מלכים הגבהת קרן עמך ונרעמים. וברוממך קרנות צדיקים לעד נזעמים. יי מלך ירגזו עמים: אז ארום דפתה אחזתה בהל וחתית. כתית כנשברת כתית השירה עתית. למנצח מזמור על הגתית: ח׳ מפני אנינות לוטי לטוי נמעד. יאחזמו רעד ונמסו עמנו כנתועד. רם ונשא שוכן עד. קדוש: תפל יראה ופחד כח צרים להעדיר. ברנה חסידים שבחך להסדיר. יי אדוננו מה אדיר: תביאמו ותטעמו מפאת ים וקדמה כשורות כרמים. ולא ינתשו עוד מהר נחלת מרומים. לך מכון לשבתך עולמים: חבת ידידות זכור ידיד לידידיך. קול מהיכל יקטרג מחריביו מורדיך. מקדש אדני כוננו ידיך: ח׳ מאחת יסוד עולם נקבע במרץ. רומם מקדש בתוספת שנית לתרץ. מלך על כל הארץ. קדוש: יי ימלך בהיכלך פשטה בידים תתפש. במלא גויות שם תשב ותחפש. אבירים בעגל עמים מתרפס: אז מלכות שמים בגבורה תועד. יצדקו ויתהללו בך מיחליך להעד. יי ימלך לעולם ועד: רומם במלכותך זרע אברהם באמנך. בני יצחק יחידך ויעקב מאמינך. וכנה אשר נטעה ימינך: ח׳ מפרש יחוד רז שמך לבאור. הטוב והמטיב יתיחד אדיר ונאור. חיים באורך נראה אור. קדוש: הכל יודוך וכו׳:

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

אופן.

אֲרוּגֵי עוֹז. בְּקוֹל מָעוֹז. לְנַעֲרָץ בִּצְבָא הַמַּעְלָה: בּוֹטִים רוֹן. בְּחֵיךְ וְגָרוֹן. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה: גְּזוּרֵי אֵשׁ. אֲזוּרֵי אֵשׁ. עֲטוּר עוֹז וּתְהִלָּה: דְּמְיוֹנָם וְחֶזְיוֹנָם. כְּזוֹהַר סוֹבְבֵי חִילָה: הֲגוּרֵת בְּאֵימָה. וּבִנְעִימָה. בְּקוֹל עָרֵב וְקוֹל מִלָּה: וְיַעֲנִידוּן. וְיָעִידוּן. וְיַגִּידוּן אֲמִתֶּךָ. אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ: זָהֳרֵי גֵו. מִחוּץ וּמִגֵּיו. יְקוּדֵי לַהֲבֵי רְשָׁפִים: חֲקוּקֵי הוֹד. בְּלֵב וּמְאוֹד. תְּהִלָּתְךָ מַטִּיפִים: טוֹפְפֵי שִׁיר. לוֹ לְהָשִׁיר. בִּשְׁחָרִים וּבִנְשָׁפִים: יִרְהָטוּן. יִלְהָטוּן. לָכֵן נִקְרְאוּ שְׂרָפִים: כּוֹפְפִים רֹאשׁ. בְּחִיל לִדְרוֹשׁ. רְאוֹת הוֹדוֹ לֹא זוֹקְפִים: לְבַל יְלִיזוּן. וְלֹא יֶחֱזוּן. כְּבוֹדְךָ בְּלֶכְתֶּךָ: אין קדוש כיי וגו': מַלְאָכִים. נֶעֱרָכִים. לְהוֹדוֹת לְךָ נִצָּבִים: נֶאֱזָרִים וְנִגְזָרִים. מִגַּחַל נֶחֱצָבִים: סִלְסוּלָם. וְצִלְצוּלָם. עֲנוֹת שִׁירוֹת נִקְצָבִים: עֲנוּדֵי חֵן. וְלִוְיַת חֵן. שְׂמֵחִים וְלֹא נֶעֱצָבִים: פְּאֵר פּוֹצְחִים. וּמְנַצְּחִים. סְבִיב מְכוֹן לְשִׁבְתֶּךָ: אין קדוש כיי וגו'. והחיות וכו'.

אופן זה אומרים בפיהם.

אֶרְאֶלִּים. וְחַשְׁמַלִּים. יִתְּנוּ שִׁיר לְשֵׁם הָאֵל: בְּטוּב הִגָּיוֹן. לְצוּר עֶלְיוֹן. הַפּוֹדֶה וְהַגּוֹאֵל: וְכֵן יַחַד. גּוֹי אֶחָד. בְּרֹב שֶׁבַח וּבְרֹב הַלֵּל: יַקְדִּישׁוּן וִישַׁלְּשׁוּן. קְדֻשָּׁתְךָ בְּכָל יוֹם וָלֵיל: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: גְּדוּדֵי רוּם. יַכְתִּירוּם. לְךָ זֶמֶר וְתִפְאָרָה: דְּמוּת פְּנֵיהֶם. וּמַרְאֵיהֶם. כְּמַרְאֵה אֵשׁ בּוֹעֵרָה: הֲמוֹן קוֹלָם. בְּסִלְסוּלָם. לְךָ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה: וְשִׁיר פּוֹצְחִים. וּלְךָ שׁוֹחֲחִים. וְאוֹמְרִים כִּי אֵין כָּאֵל: ואתה. זָהֳרֵי אוֹר. כְּעֵין מָאוֹר. פְּנֵי נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּם: חֲצוּבֵי אֵשׁ. יְצוּקֵי אֵשׁ. וְסוּסֵי אֵשׁ מֶרְכְּבוֹתָם: שִׁמְךָ יְבָרְכוּן. בְּעֵת יֵלְכוּן. לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם: סוֹד מְבַקְשִׁים. בְּעֵת רוֹחֲשִׁים. אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹד הָאֵל: ואתה. טְכוּסֵי הוֹד. לְךָ סְהוֹד יְסַהֲדוּן. כִּי אַתָּה צוּרָם: יְהוֹדוּךָ. וְיוֹדוּךָ. בְּמַהְלָלָם וְטוּב שִׁירָם: כְּגַבְרִיאֵל. קָדוֹשׁ הָאֵל. וְסַנְדַּלְפוֹן מְפַסְּרָם: פְּאֵר קוֹשֶׁר. בְּתֹם וְיוֹשֶׁר. עִם הַשַּׂר מִיכָאֵל. ואתה. לְךָ יַחַד. גּוֹי אֶחָד. תְּהִלָּתְךָ יַעֲרִיצוּן: מַחֲנוֹתָם. אַרְבַּעְתָּם. לְמוּל כִּסְאֲךָ יִתְחַצְּצוּן: נוֹרָאִים וְנִשָּׂאִים. כְּעֵין קָלָל יִתְנוֹצְצוּן: זֶה יַעֲרִיץ. וְזֶה יַמְרִיץ. וְזֶה יְהַלֵּל. וְזֶה יְסַלְסֵל: ואתה. סְגֻלָּתְךָ. וְנַחֲלָתְךָ. לְךָ תָּמִיד יְשׁוֹרְרוּ: עֲבָדֶיךָ. מְעִידֶיךָ. כְּבוֹד זִכְרְךָ יְזַמֵּרוּ: שְׂרָפִים. בְּשֵׁשׁ עָפִים. בְּרוּם אֶרֶץ יְפָאֲרוּ: בְּקוֹל הָדָר. לְצוּר נֶאְדָּר. אֲשֶׁר אֵילוֹת יְחוֹלֵל: ואתה. פְּתוּכֵי אֵשׁ. טָסִים בְּשֵׁשׁ כְּנָפַיִם. בְּרוּם זְבוּלְךָ: צָהֳלָתָם. וְרִנָּתָם.

עוֹרְכִים תָּדִיר לְמוֹלְךָ: וְעַם נוֹשַׁע. שָׁב פֶּשַׁע. יַקְדִּישׁוּ כְּבוֹד גָּדְלָךְ: אֲדוֹן הַכֹּל. כֹּל יָכוֹל. גְּבוּרָתְךָ מִי יְמַלֵּל: ואתה. קְדוֹשִׁים. כְּתַרְשִׁישִׁים. קְרוּאִים מַלְאֲכֵי הָאֵל: רוֹן רוֹחֲשִׁים. בְּעֵת רוֹגְשִׁים. וְאוֹמְרִים יָהּ אַכְתְּרִיאֵל: וְעַם נְדָבוֹת. בְּנֵי אָבוֹת. קוֹרְאֵי שְׁמַע יִשְׂרָאֵל: רְצֵה נִיבָם. מְחַל חוֹבָם. מַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לֵיל: ואתה. שִׁנְאַנִּים. וְאוֹפַנִּים. סוֹבְבִים כֵּס מֶרְכַּבְתֶּךָ: תְּהִלָּתְךָ. וְחִלָּתְךָ. מַעֲרִיצִים תִּפְאַרְתֶּךָ. וְגוֹי קָדוֹשׁ. לְךָ שָׁלוֹשׁ. יְשַׁלְּשׁוּן אֶת קְדֻשָּׁתֶךָ: הֲמוֹנֶיךָ. וּבָנֶיךָ. נִצָּבִים כְּדַל שׁוֹאֵל: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. והחיות וכו׳.

אהבה סס המחבר יוסף.

אֱלֹהַי יְמֵי שְׁנוֹתַי כָּלוּ בְּאֶרֶץ גָּלוּתִי. כָּלָא וְלֹא אֵצֵא מִצַּר לְרַוְחָתִי. עָזוּב וְלֹא עָזוּר וְאֵין בִּי עֶזְרָתִי. גּוֹלֶה וְאֵין גּוֹלֶה סוֹד קֵץ תְּשׁוּעָתִי. מְנוּדָד בְּלִי מוֹעֵד מְאַסֵּף חֶרְפָּתִי. דִּבַּת עַם אֶשְׁמַע וּמוּסַר כְּלִמָּתִי. בֶּאֱמוֹר לִי אַיֵּה אֵפוֹא תִקְוָתִי. אָכֵן כָּל הַיּוֹם זֹאת הִיא שִׂיחָתִי. חֶלְקִי וְצוּר לְבָבִי וְתוֹרָתִי מְנָתִי. אֲיַחֵל וְלֹא אֲחֵל דְּבָרוֹ עַד הֱיוֹתִי. אֲצַפֶּה וְלֹא אַרְפֶּה וְלָאֵל צִפִּיתִי. אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי: אלהי. עַמִּי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתִּי בְּיַד עוֹבְרֵי רְצוֹנִי. בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב זֹאת אָמַר צוּר קוֹנִי. לִי צַר וַתִּקְצַר רוּחִי לְעַם עָנִי. קַלְּנִי מֵרֹאשִׁי וּמִזְּרֹעִי קַלְּנִי. וְאָנִיעַ בְּרֹאשִׁי אוֹ לִי מֵעֲוֹנִי. וְאֶנָּקְמָה מֵאֹיְבַי וְאַבְרִיתֵם בְּיַד יְמִינִי. אָפִיר עֲצַת גּוֹיִם וּמַחְשְׁבוֹתָם אָנִיא. יָזְמוּ וְהֶעֱרִימוּ עֵצָה וְלֹא מִנִּי. נוֹטֵעַ אֹזֶן הֲלֹא קוֹל שָׁמְעָה אָזְנִי. יוֹצֵר עַיִן הֵן כֹּל רָאֲתָה עֵינִי. רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי: אלהי. סִבְרֵי בְּךָ שַׁתִּי וּמָתַי מִתַּאֲוַת נַפְשִׁי. וְאֵין דּוֹרְשִׁי. וּבִלְבָבִי מִכְוַת אֵשׁ. עַל הַר קָדְשִׁי שֶׁשָּׁמֵם וּנְוַת בַּיִת. קֵן אֵין לָהּ אֻמְלְלָה דָּוַת. לִי זָרִים אֹמְרִים בְּגֹדֶל וּבְגַאֲוַת רוּחַ. עַל רוּחַ תִּבְטְחִי וַתּוֹתְרִי בַּשְּׁבִי כַּצְּבִי מֻדָּח וּמַה תִּקְוַת עִם נַעֲנָה. אֶעֱנֶה עַל דְּבַר אֱמֶת וְעַנְוַת צֶדֶק. וְעַל עִקַּר דָּת וְכָל יְקַר שָׁוַת. אַל תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ אֵלַי בְּנֵי נַעֲוַת. סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוַת אֱלֹהָי: עַמִּי פָּנִיתִי עָנִיתִי אֶל תְּפִלַּת הָעַרְעָר. נְאֻם יְיָ לְיִשְׂרָאֵל אֲהַבְתִּי נַעַר. וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא אִם מִזְּכוּת נוֹעַר. אֵדַע כִּי יִכְבַּד וְאָבִין כִּי יִצְעַר. עֵינַי בְּכָל עוֹיְנָיו וּמַסְטִינָיו אֶגְעַר. בְּהַר שֵׂעִיר אַסְעִיר וְעַרְעֵר יִתְעַרְעָר. לֹא לְךָ חֲזִיר יַעַר. כְּבוֹד בֵּית הַיַּעַר. צֵא אִישׁ הַדָּמִים מֵעַמִּים נִבְעָר. לַחֲרָפוֹת עוֹלָם לְחֵמָה וּלְצַעַר. וְאַל תָּבֹא בְּשַׁעַר עַמִּי: וקרבתנו וכו׳.

זולת. ע״ס א״ב ונסוף חתום יצחק חזק.

אֵין כָּמוֹךָ בָּאֵלִמִים. דּוֹמֵם וְשׁוֹתֵק לְמַעֲגִימִים. צָרֵינוּ רַבִּים קָמִים

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

בהוסדם יחד לנדפנו. איה מלככם חרפונו. לא שכחנו ולא שקרנו.
אל דמי לך: גרושים מן גו גאו. ועמך בפרך דכאו. משנאיך ראש
נשאו. דורשי אובות ואלילים. יאמרו אויבנו פלילים. מה היהודים
האמללים: אל דמי לך. הבו לכם עצה. פן תהיו לשמצה. הן לריב
ומצה: ואם תהיו כמונו. לנצר נתעב תפנו. לעם אחד והיינו: אל
דמי לך. זעקו לוקים ויענו. לא נשוב ולא נעבדנו. שקץ תשקצנו
ותעב תתעבנו: חי וקים גאלנו. אותו נעבוד ונחטבנו. בעת צרה
ישועתנו: אל דמי לך. טבוח ילדים הכינו. ברכת הזבח כונו. שמע
ישראל יי אלהינו: יי אחד וניחדנו. ועל קדוש שמו הרגנו. לנפול
בחרב נשינו וטפנו: אל דמי לך. כהנים לזבח עולתם. עקדו ילדים
ואמותם. ושרפו באש את עורותם: לזרוק דמי אחיות ואחים.
ולקטר אמורי ניחוחים. את הראש ואת הנתחים: אל דמי לך. מעדנה
גדושה שזופה. כבירה לא קטומה וגרופה. וכל בית ישראל יבכו
את השרפה: נופלים לרשפי שלהבת יה. נועדים למחיצת בני
עליה. חנניה מישאל ועזריה: אל דמי לך. סחי שמו תורת משה.
ותלמוד רבינא ורב אשי. העל אלה תתאפק ותחשה: עמודים
וגוילים לאבחות. ואתיות קדושות פורחות. מכתב אלהים חרות
על הלחות: אל דמי לך. פסע אויב בדין. ואבד טובי ושם לאין.
ויהרוג כל מחמדי עין: ציון לפרט וארשת. צרה אל אחותה נגשת.
הכינו לפעמי רשת: אל דמי לך. קץ קדוש נחשון. נגע צר באישון.
בעשרים לחדש הראשון: רטשו דורשי חמורות. וקלות ושורות
גזרות. החקים והמשפטים והתורות: אל דמי לך. שדי קנא לתודתך.
לבש נקמתך וקנאתך. ועוררה את גבורתך: תגער חית נובר.
בכליון שוד ושבר. אותו ואת עמו בדבר: אל דמי לך. ימינך רהב
מחצבת. חרץ גלגלת במקבת. ואת עדינה היושבת: צח ואדם
משעיר: נסיכה בכליון תסעיר. כאיש מלחמות קנאה תעיר: אל
דמי לך. קנה שנית שרידנו. ברבים נסיך תראנו. שלום תשפות
לנו: חמול זרועיך קדושנו. ורוח נדיבה תסמכנו. קומה עזרתה
לנו ופדנו: אל דמי לך. עזרת וכו'.

גאולה — סס המחבר שלמה.

שביה עניה. בארץ נכריה. לקוחה לאמה. לאמה מצריה.
מיום עזבתה. לך היא צופיה. השב שבותה. רב העליליה. ואום

עֲשִׂירִיָּה. תְּהִי שְׁלִישִׁיָּה. וְחִישׁ קַל מְהֵרָה. וּבַשְּׂרָהּ בְּאֵלִיָּה: רָנִּי בַּת צִיּוֹן. הִנֵּה מְשִׁיחֵנוּ. לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ. יְיָ חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ. יְיָ מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ: לְכָל תִּכְלָה יֵשׁ קֵץ. וְאֵין קֵץ לְפִרְצִי. כָּלוּ שְׁנוֹתַי. וְאֵין מְתוֹם לְמַחְצִי. שָׁכַנְתִּי בְּגָלוּת. טְבוּעָה בְּבִצִּי. וְאֵין תּוֹפֵשׂ מָשׁוֹט. אָנִיָּה לְהוֹצִיא. עַד אָנָה יְיָ. תַּאֲרִיךְ קִצִּי. מָתַי קוֹל הַתּוֹר. יִשָּׁמַע בְּאַרְצִי. שִׁמְךָ בָּנוּ נִקְרָא. אַל תַּנִּיחֵנוּ: למה לנצח. מְחוּצִים לְחוּצִים. סוֹבְלֵי מַעֲמָס. בְּזוּזִים גְּזוּזִים. נְתוּנִים לְמִרְמָס. עַד אָנָה יְיָ. אֶזְעַק חָמָס. זֶה כַּמָּה שָׁנִים. עוֹבְדִים לָמַס. יִשְׁמָעֵאל כְּאַרְיֵה. וְעֵשָׂו כְּתַחְמָס. זֶה יַנִּיחֵנוּ וְזֶה יִקָּחֵנוּ: למה לנצח. הַקּוֹל זֶה הַקּוֹל גּוֹלַת אֲרִיאֵל. עִמְדִי וְצַהֲלִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל. לְעֵת הָרָשׁוּם. בְּסֵפֶר דָּנִיֵּאל. וּבָעֵת הַהִיא. יַעֲמוֹד מִיכָאֵל. וְיִקְרָא עַל הָהָר. וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל. אָמֵן וְאָמֵן. כֵּן יַעֲשֶׂה יְיָ הָאֵל. כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ כֵּן תְּשַׂמְּחֵנוּ: למה לנצח וכו'. בגלל אבות וכו'.

יוצר לשבת שניה אחר פסח.

ע"ס א"ב וחתום בו יוסף בר שמואל.

אֲרַנֵּן חַסְדְּךָ לַבֹּקֶר. אַמִּיץ כְּלָיוֹת חוֹקֵר. בְּכָל קַצְוֵי אֶרֶץ מְשׁוֹטֵט וְסוֹקֵר. בִּדְבּוּרוֹ מְפָרֵק הָרִים סְלָעִים וְעוֹקֵר. גְּבוּרוֹתָיו אֲשַׁנֵּן בְּלִי שְׂפַת שֶׁקֶר. גָּבְהֵי דוֹק מָתַח וְרָקַע תֵּבֵל לְהִתְיַקֵּר. עוֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר: ה' יוֹקֶר סַפִּירוֹ בְּרָקִים. שׁוֹכֵן מוֹשָׁבוֹ אֲרָקִים. לְיָמִים שָׂם חֻקִּים. גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים. קָדוֹשׁ: דָּגוּל אֵל נֶעְלָם. דְּבָרוֹ נִצָּב לְעוֹלָם. הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם. הֵכִין וּפָעַל יְסוֹדֵי עוֹלָם. אֵמֶץ וְחִזֵּק בְּרִיחָם וּמַנְעוּלָם. וְהִקְרִישׁ מְצוּקִים כְּתִקּוּן מִפְעָלָם. חֶסֶד יְיָ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: יוקר ספירו. זִמֵּן מְשָׁרְתָיו בִּמְרוֹמִים. זוֹהַר נוֹגַהּ בַּהֲדוֹמִים. חֲשֵׁכָה וְגַם אוֹרָה יַחְדָּיו מְתֹאָמִים. חֶלְקָם לְמִשְׁמְרוֹתָם וּגְזֵרָה מְקַיְּמִים. טַח אֹפֶל לְאַשְׁמַנִּים וּנְגוֹהוֹת לְיָמִים. טוּב הַצְפִּין לִישָׁרִים הוֹלְכֵי תָמִים. חשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים: יוקר ספירו. יָמִים הִקְוָה כֻּלָּם. יַבָּשָׁה לְהֵרָאוֹת הִשְׂכִּילָם. כִּוֵּן בְּשָׁעֳלוֹ מִדַּת מִשְׁקָלָם. כִּנֵּס חֶצְיָם לְמַעְלָה וְחֶצְיָם שִׁקַּע בְּמַעֲקוּלָם. לְמַר בְּכוּ תַחְתּוֹנִים לְיָהּ כִּי קִלָּם. לָרוֹן תְּחִלָּה הִתְנָה תְּמוּרַת קִלְקוּלָם. נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם: יוקר ספירו. מֶלֶךְ רַב מַגָּרָה. מֵאֶרֶץ דְּשָׁאִים לְהַזְמִינָהּ. נִצָּנִים וּדְשָׁאִים הִצְמִיחַ מִמֶּנָּה. נְשׂוֹא קַל וָחֹמֶר וְגַם בִּתְנוּב לְמִינָהּ. סֶמֶל בְּרִיָּה צֵאת בְּעַרְבּוּבְיָא. לַאו כָּל הַיְמָנָה.

יוצר לשבת שניה אחר פסח.

שׁוֹרֵק מִשְׁמָר בַּעֲנָבָיו צָר מֵהֶם לְהַטְמִינָה. כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: יוקר ספסירו. עָרַךְ מְאוֹרֵי מוֹפְתוֹ. עֶשְׁשִׁיּוֹת זוֹהֲרוֹת בְּעֶפְתּוֹ. פָּעַר הָאֶחָד לְרַגְל בְּרֵעוֹ בְּשָׁפְתּוֹ. פָּעֳלוֹ הוֹשֵׁב בְּרֹאשׁוֹ וְלֹא רַעֲנָנָה כִּפָּתוֹ. צֵאת כְּמִין שׁוֹפָר נִגְזַר בּוֹ לְחֶרְפָּתוֹ. צַדִּיקִים נִקְרָאִים בּוֹ וְגַם כַּחֲבֵירוֹ לְיָפוּתוֹ. וְהוּא כְּחָתָן יוֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ: יוקר ספסירו. קִנְיַן וְדָגִים וַאֲנָקָה. קֶרֶץ וְהִשְׁרִיץ עֲלֵי אַרְקָא. רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה גַּסָּה וְגַם דַּקָּה. רוֹבֵץ בְּהַרְרֵי אֶלֶף הִטְרִיפוּ חֻקָּה. שַׁת נָחָשׁ בָּרִיחַ בִּמְצוּלָה עֲמוּקָה. שָׁמוּר עַד יִפְקְדֶנּוּ מְדַבֵּר בִּצְדָקָה. בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה הַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה: יוקר ספסירו. תְּמוּנָה גֶּבֶל מְשֻׁבָּחָה. תַּבְנִית אֱנוֹשׁ בְּטִפִּיחָה. יְצָרוֹ בְּכַפּוֹ הֱיוֹת דְּרָכוֹ צְלֵחָה. וְהִמְשִׁיל יָדוֹ בַּכֹּל מַעֲרָבָה וּמִזְרָחָה. סָח לֹא טוֹב הֱיוֹתוֹ לְבַדּוֹ בִּמְנוּחָה. פֵּרַשׁ לוֹ מִצַּלְעוֹ הֱיוֹת גֶּפֶן פֹּרֵחָה. לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקָּחָה: יוקר ספסירו. בְּשִׁשָּׁה שִׁכְלֵל כֹּל הַמְּגוּר. רָם אִתּוֹ אֵין זָר. שֵׁם קָדְשׁוֹ יְבָרֵךְ שֶׁבּוֹ נֶאֱזָר. מְאוּמָה מִדְּבָרוֹ אָחוֹר לֹא חָזָר. וְיוֹם מְנוּחָה הִנְחִיל לְעַם מְפֻזָּר. אֲשֶׁר בּוֹ בִּצַּע אִמְרָתוֹ שֶׁנִּגְזַר. לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר: יוקר ספסירו. הכל יודוך וכו׳.

אופן זה אומרים בפיהם ובגלין. סס המחבר יעקב.

יְחִיד עֶרֶץ. יָסַד אֶרֶץ. בְּרֹב חָכְמָה וְתוּשִׁיָּה. עַנְוָתוֹ. וּגְדֻלָּתוֹ. מְפֻרְסֶמֶת וּגְלוּיָה: נוֹרְאוֹתָיו. וְנִפְלְאוֹתָיו. יְהַדּוּן דָּרֵי נְשִׁיָּה: מַלְאָכִים נֶעֱרָכִים. לְהַקְדִּישׁוֹ בְּרוּם עֲלִיָּה: יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ: עֶלְיוֹנִים. וְתַחְתּוֹנִים. שְׁמוֹ לָעַד יְזַמֵּרוּ: וְאוֹפַנִּים. בִּרְנָנִים. כְּבוֹד זִכְרוֹ יְפָאֵרוּ: מִמְּעוֹנוֹ. וְחֶבְיוֹנוֹ. בְּחִיל זֶה לָזֶה יְדַבֵּרוּ: וּבִנְעִימוֹת. וּבִתְמִימוּת. תְּהִלָּתוֹ יְסַפֵּרוּ: וְאֵין בָּהֶם. וּבֵינֵיהֶם. לְשׁוֹן שֶׁקֶר וּרְמִיָּה: יי אלהי. קַדִּישִׁין. רוֹן רוֹחֲשִׁים. עִם כְּרוּבִים וּשְׂרָפִים: וְהֵם עוֹמְדִים. וּמְסַלְּדִים. וְכִסֵּא אֵל מַקִּיפִים: בְּמֶרְכָּבוֹת. לְרִבְבוֹת. לַמָּאוֹת וְלָאֲלָפִים: וְרַגְלֵיהֶם. בְּכַנְפֵיהֶם. מַסְתִּירִים וּבָם עָפִים: יַקְדִּישׁוּן. וִישַׁלְּשׁוּן. קְדוּשַּׁת רַב עֲלִילִיָּה: יי אלהי. בְּעֵת לֶכְתָּם. לְאַרְבַּעְתָּם. וְאוֹפַנֵּיהֶם אֶצְלָם: וּבְעָמְדָם בְּמַעֲמָדָם. יְקוֹמְמוּן הֵמָּה לַמּוֹלֵךְ: וְשֵׁם יְרִימוּן. וְיַעֲצִימוּן. אֲדוֹנֵיהֶם בְּרוּם עוֹלָם: בִּקְדֻשָּׁה. מְשֻׁלָּשָׁה. כְּבוֹד הָאֵל מָלֵא עוֹלָם: קָדוֹשׁ יַעֲנוּ. קָדוֹשׁ יִשְׁנוּ. קָדוֹשׁ יְשַׁלְּשׁוּ שְׁלִישִׁיָּה: יי אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. והחיות וכו׳.

מאורה סס המחבר שמואל כהן.

אֵימָתַי שִׂמְחִי וְעֶלְזִי כִּי בָא עֵת הֲדָרֵךְ. קָרוֹב יוֹם יִשְׁעֵךְ וּפְעֻלַּת

שְׁבָרֵךְ. הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבֹא אֶל שְׁעָרֵךְ. הִתְפַּתְּחִי צִיּוֹן מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ. אִיֻּמָּתִי: אֱיָלוּתִי שִׂמְחָתִי עָרְבָה וְגָלָה מְקוֹם מִקְדָּשִׁי. שָׁבַת מְשׂוֹשׂ חַגֵּי שַׁבְּתִּי וְחָדְשִׁי. וְסָתַם רַחְשִׁי וּפַס קָרְבַּן אִשִּׁי. אוֹיֵב דִּלְקַנִי וַיָּקָם בִּי כַחְשִׁי. רָאִית וְדוֹמַמְתָּ מַלְכִּי וּקְדוֹשִׁי. וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי: אילותי. אֲיֻמָּתִי מַזָּרוֹת וְשַׁמָּשִׁים וְכָל שׁטְרֵי מִזְרָח. עֲבוּרֵךְ קָבַעְתִּי עוֹלָם בְּלִי נִקְרָח. אִם לֹא בְרִיתִי כָּתוּב הוּא וְנֶאֱרַח. הֶחֱשֵׁתִי מֵעוֹלָם לָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר סָרַח. עֵת בָּא אֶתְוֵי נְהָרַיִם אֲשֶׁר זָרַח מִמִּזְרָח. הֶעֱלַט בְּאֹפֶל וּבְעָשׁוֹר נִטְרַח. וּכְבוֹד יְיָ עָלַיִךְ זָרַח. איומתי: אילותי. מִן הַמֵּצַר קְרָאתִיךָ בְּשִׁכּוּנִי. דִּלַּגְתָּ קֵץ וְהוֹשַׁעְתָּ הֲמוֹנִי. אַף כִּי עָמְדָה לִי זְכוּת אֵיתָנִי. וְעַתָּה נְטַשְׁתַּנִי וְכָלוּ חֶשְׁבּוֹנִי. אָפְסוּ עִתּוֹתַי וְגַם עָבְרוּ זְמַנִּי. וְכַצֹּאן לַטֶּבַח נִתַּתִּי בְּיַד מְעַנִּי. הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְיָ: אילותי: איומתי. וְעוֹד אֵיךְ אַנִּיחֵךְ תַּחַת יַד מוֹנַי. כִּי עָלַיִךְ הִשְׁתַּחֲווּ וְהִטְבְּעוּ אֲדָנַי. פָּעַלְתִּי לְמַעֲנֵךְ רַב טוּב מַצְפּוּנַי. שְׂמֹאל בְּגָלוּתֵךְ אֲחַזְתִּיךְ בִּימִינִי. יְדַעְתִּיךְ בַּצַּר לְצַמְצֵם שָׁם שְׁכִינָי: בְּסֵפֶר תַּנְחוּמַיִךְ הַעֲדוֹתִי נֶאֱמָנַי. יוֹם נָקָם בְּלִבִּי בָּאָה שְׁנַת פְּדִיוֹנַי. וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְיָ: איומתי: אילותי. אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי חַסְדְּךָ גָּבַר. אָכֵן הָיִיתִי בוּזָה בְּכָל מַעֲבָר. וְאֶל מִי אֶשְׁוֶה וְאוּכַל לְהִתְחַבֵּר. אִם לְקָנוּי וְנִרְצָע דִּינָם נִגְדַּע וְנִשְׁבַּר. כָּלוּ כַּמֶּה שְׁמָטִים וְעֻלִּי לֹא נִשְׁבַּר הוֹדִיעֵנִי קִצִּי מָתַי אֶתְגַּבָּר. קוּם וַעֲשֵׂה כִּי עָלֶיךָ הַדָּבָר: אילותי: איומתי. לִבְשִׁי עֻזֵּךְ וְצַהֲלִי פְּאֵר רִקְמָה אֶחְבֹּשֵׁךְ. מַהֵר אַשְׁמִיעֵךְ שׁוּבִי שׁוּבִי לְנַפְשֵׁךְ. מְהֵרָה קַל יָבֹא מְבַשֵּׂר טוֹב לְחַפְּשֵׁךְ. מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם תְּשׁוּעַת קְדוֹשֵׁךְ. גֹּאֲלֵךְ כִּי חִזֵּק מְלוֹן בֵּית מִקְדָּשֵׁךְ. הִשְׁתַּחֲוִי לְבוֹרְאֵךְ. בְּשַׁבַּתֵּךְ וְחָדְשֵׁךְ. לֹא יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ: איומתי: אילותי. לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה וְגַלֵּה קֵץ פְּדִעִי. עֶזְרָה בַּצָּרוֹת נִמְצֵאתָ רֵעִי. הִנֵּה הָעֵת יָאֲתָה לְךָ לְהוֹשִׁיעִי. אֹיְבַי חֵרְפַנִי שׁוּבִי לְתַעְתּוּעִי. כְּרִיתוּת שִׁלּוּחֵךְ עוֹד בְּכָל תְּוֻשְׁעִי. לָהֶם אָשִׁיב תְּשׁוּבַת מַדּוּעִי. וַאֲנִי בַּיְיָ אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי: אילותי: איומתי. כָּמוּס יוֹם נָקָם צָרִיךְ לְהַרְעִילָם. כִּנְבוּאוֹת כֹּהֲנֵי בְּחֵמָה לְהוֹבִילָם. הֵן שְׁבוּעָה לְנֶגְדִּי עַל יָרֵךְ לְשַׁכְּלָם. הָעֵת כִּי תָבֹא אָשִׁיב לָהֶם גְּמוּלָם. נִדָּחַיִךְ אֲקַבֵּץ אָסִיף שֵׁנִית לְגָאֳלָם. נֵר מְשִׁיחִי יָאִיר עֲמוּסַי לְהַנְחִילָם. וְהָיָה לָךְ יְיָ לְאוֹר עוֹלָם: איומתי.

אור חדש וכו׳.

זולת ע״ס א״ב.

אֵל אֵל חַי אֲרַנֵּן. בְּלֵב וּבְשָׂר אֶתְחַנֵּן: שַׁדַּי דֵּעָה חוֹנֵן: בְּעָמָל

יוצר לשבת שניה אחר פסח

יְגוֹנַי הַבֵּט. כִּי כְּקֶצַח אֻחְבָּט. הָסֵר מֵעָלַי שֵׁבֶט. אַל דֳּמִי לָךְ: גְּבִרָה עָלַי גָּלוּת. בְּחוֹסֶר כֹּל וְדַלּוּת. בְּרֹאתִי כְּרוּם זֻלּוּת: דִּכְאוּנִי עֶרֶב וָבֹקֶר. וְזִכְרֵךְ מִפִּי לְעַקֵּר. בְּהֵיכָלֵךְ בְּלִי לְבַקֵּר: אל דמי לך הוֹנוּנִי מוֹנַי בִּתְלָאָה. וְטִנְּפוּנִי בְּרַבַּת חֶלְאָה. וְאָמְרוּ הִנֵּה מַתְּלָאָה: וּמַה לָּכֶם לְהֵעָלֵב. עַל עִסְקֵי עָוֹן נִצְלָב. נִשְׁכַּחְתֶּם כְּמֵת מִלֵּב: אל דמי לך. זָנַחְתִּי עֶדְנֵי תַעֲנוּגִם. מִשְׁתֵּיהֶם וּפַת בַּגָּם. וְכָל מוֹעֲדֵי חַגָּם: חַי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ. וְכִכְלֵי רִיק הֻצַּגְנוּ. נֶפֶשׁ עָלֶיךָ עָרַגְנוּ: אל דמי לך. טָמְנוּ לָנוּ פַּח וּמוֹקֵשׁ. יָשׁוּר כְּשַׁךְ יוֹקֵשׁ. עֲבוּר מִמֵּךְ לְהֵעָקֵשׁ: יְעוֹלְלוּ עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע. בְּלִי עָוֹן וָפֶשַׁע. מִמֵּךְ נוֹחִיל יֶשַׁע: אל דמי לך. כָּל שִׂמְחָה עָרְבָה. אֱלֵי גִיל בְּלִי לְקָרְבָה. רָעָתֵנוּ כִּי רַבָּה: לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדֶיךָ. תַּחֲרִישׁ כְּבַלְּעָם יְדִידֶיךָ. בְּהִתְאַפֵּק הֲמוֹן חֲסָדֶיךָ: אל דמי לך. מֵעֵת הֵיכָלִי שָׁמֵם. בָּדָד יָשַׁבְתִּי וְדוֹמֵם. כָּל הַיּוֹם מִשְׁתּוֹמֵם: נָטְלוּ זְבָחִים וְעוֹלוֹת. וּבָטְלוּ עוֹנֶג הֵיכָלוֹת. וַעֲטָרוֹת חֲתָנִים וְכַלּוֹת: אל דמי לך. סוֹד סַנְהֶדְרֵי עָרְעָר. זְקֵנִים שָׁבְתוּ מִשַּׁעַר. מִבֵּית לְבָנוֹן יַעַר: עֵדֶן נֶהְפַּךְ לְעִגֵּן. וּבָטְלוּ שִׁירֵי נַגֵּן. מִבֵּית מִשְׁתָּאוֹת מְנַגֵּן: אל דמי לך. פְּקוֹד גֶּפֶן וְכַנָּתֶךָ. גּוֹרַל חֶבֶל מְנָתֶךָ. כֶּרֶם חֶמֶד גַּנָּתֶךָ: צוּר יִשְׁעֵךְ תְּמַהֲרֶנָּה. גִּיהַּ אוֹרֵךְ תְּנַהֲרֶנָּה. לַיְלָה וְיוֹם תִּנְצְרֶנָּה: אל דמי לך. קִרְיַת מְשׂוֹשֵׂךְ בְּנֵה. גְּעַר חַיַּת קָנֶה. שְׂנִירַת עַמֵּךְ תִּקְנֶה: רַבָּה כְּחוֹל צְבָאֶיהָ. וְקַיֵּם חֲזוֹן נְבִיאֶיהָ. חֻפַּת כָּבוֹד וּמִקְרָאֶיהָ: אל דמי לך. שִׁית פְּאֵרָהּ כְּחָתָן. לְהוֹשִׁיבָהּ בִּנְוֵה אֵיתָן. בְּרִבּוּי מֹהַר וּמַתָּן: תָּשִׁיב מְלוּכָה לִבְעָלֶיהָ. וְצִלְּךָ תִּפְרוֹס עָלֶיהָ. וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: אל דמי לך. שְׁלַח מֵעִמְּךָ פְּדוּת. וְנָשִׁיר שִׁיר יְדִידוּת. כְּאָז בְּצֵאתִי מֵעַבְדוּת: בַּיָּם רַעְיָתֵךְ בִּגְזוּת. יָצְאָה חָפְשִׁי בַּעֲלִיזוּת. קָדוֹשׁ שִׁבְּחָה עַל זֹאת: אל דמי לך. עזרת וכו׳

נאולה סס המחבר שלמה חזק.

שְׁכוּנוֹתֵינוּ סָפוּ בְּדַלּוּת וּבְקַלּוּת. לָאוֹר נְקַוֶּה וְהִנֵּה בּוּז וּשְׁפָלוּת. מָשְׁלוּ בָנוּ עֲבָדִים וַאֲנַחְנוּ בְּגָלוּת. הוֹשִׁיעָה יְיָ כִּי בְךָ אֱיָלוּת. לְמַעַן שִׁמְךָ יְיָ עֲשֵׂה לְטוֹבָה אוֹת. יְיָ עַד מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת: לְקָחוּנִי זֵדִים לְנַחֲלַת אֲחֻזָּה. אוֹלַת יָדַי וְיָדָם עַזָּה. הָיִיתִי לְבִזָּה לְשַׁמָּה וּלְמְזָה. נֶאֱלַמְתִּי כְּרָחֵל לִפְנֵי גוֹזְזָהּ. עַד יַשְׁקִיף וְיֵרָא יְיָ צְבָאוֹת: יי עד מתי. מָשַׁל בִּי שֵׁשַׁךְ עַד אֲשֶׁר קָרַס. לְבַדֵּנִי שְׂעִיר וְיָוָן וּפָרַס. הֱפִיצוּנִי בְּעִילָם מֶשֶׁךְ וְתִירָס. וְגַם עוֹד יִשְׁמָעֵאל הָרַס וְגָרַס. הֲרֵי שִׁשִּׁים

וְאַחַת וְאַרְבַּע מֵאוֹת: יי עד מתי. הֵן כָּל אֵלֶּה אִם מָשְׁלוּ בִי. מִמְּךָ אֱלֹהַי לֹא נוֹאַשׁ לִבִּי. יַעַן כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי אָבִי. תָּשׁוּב תְּרַחֵם וּתְרַפֵּא כְּאֵבִי. שִׂכְחוּנִי יְשׁוּעוֹת צָרוֹת הַבָּאוֹת: יי עד מתי. חֶשְׁבּוֹן קֵץ רִאשׁוֹן לְאַב הָמוֹן נִכְתָּר. וּמַן קֵץ שֵׁנִי לְיִרְמְיָה נִפְתָּר. קֵץ הַשְּׁלִישִׁי לְדָנִיֵּאל נֶעְטָר. וְקֵץ הָרְבִיעִי מִכָּל עַיִן נִסְתָּר. יְשׁוֹטֵט כָּל דּוֹרֵשׁ וְיַחְסוֹם כָּל תָּר. וְנֶעְלַם הֶחָזוֹן וְנֶעְדְּרוּ הַמַּרְאוֹת: יי עד מתי וכו׳. בגלל אבות וכו׳

יוצר לשבת שלישי אחר פסח.

ע״ס א״ב כפול. וחתום בו שלמה הקטן חזק.

אוֹמֶץ דָּר חֲזָקִים. אֲבָאֵר לְפִי סִפּוּקִים. בְּתוֹךְ קְהַל וַעַד שׁוֹמְרֵי חֻקִּים. בְּחִיל וְזִיעָה אַבִּיעָה מַעֲשָׂיו הַחֲקוּקִים. גְּבֹהִים הִרְקִיעַ וְנָטָם וּמַרְאָם תָּמִיד נִתְרָקִים. גַּם יָדוֹ יָסְדָה יְסוֹדוֹת אֲרָקִים. דֹּלֵק וְזָרַח אוֹרָה לַיְשָׁרִים וְלַצַּדִּיקִים: ה׳ שְׁפַר אוֹמֵר יָבְטָא. לָעֶלְיוֹנִים כַּדּוֹק נָטָה. מֵבִין בְּחָכְמָה מָטָה. הָאוֹר כַּשַּׂלְמָה עָטָה. קָדוֹשׁ: הַמַּיִם עוֹלָם מִלְּמָחוֹת. הֵכִין רָקִיעַ מְתוּהוֹת. וּבְתָוֶךְ שָׂמָהוּ חֲצָיִם בְּמֵי רוּם לְהִשְׁחוֹת. וְחֶצְיָם בַּיָּם הֱיוֹתָם מִלְּתִיחוֹת. רָגְנוּ וְנִשְׁבַּע לְקַבֵּל מֵהֶם שְׁבָחוֹת: זְמַן נַעֲשִׂים רוּחוֹת. בְּלֶכְתָּם בְּמִשְׁלָחוֹת. זֶרֶם מַיִם מִתְחַלְּפִים בְּשָׁרְתָם לֵאלֹהֵי הָרוּחוֹת. חִשּׁוּם וְקֶרַח עֲרָךְ לְמַכְעִיסָיו בְּמִפְלָחוֹת: שִׁכֵּן בָּם אַכְזָר. לְיַסֵּר עוֹבְדֵי זָר. מְחַלְלָיו שְׁאוֹל לְהַחֲזָר. הֱיוֹתָם חֶלְקוֹ נִגְזָר. קָדוֹשׁ: טוֹב כְּרָאוֹת נִסִּים. טְבוּעוֹת אֶדֶן מְכַסִּים. יְשׂוּם בְּגַעַר בְּמַעֲמַקִּים וְגִלְגְּלָם בִּמְכֻנָּסִים. יָהֳרוּ עוֹלָם לְהֵצִיפָה וּגְבוּלָם חוֹל הֵשִׂים. כְּלַל פְּנֵי הָאָרֶץ אִלָּנוֹת וּפַרְדֵּסִים. כְּגַן בְּעֵדֶן וּמַאֲכַל עֲסִיסִים. לְהַנְחִיל אוֹהֲבָיו יֵשׁ לְנִיגֵי אָב עֲמוּסִים: שְׁאוֹנוֹ כְּחוֹל נִגְרָרִים. לְנֶאֱמָן עֵדוּתוֹ מְאַדְּרִים. מִשְׁבְּרֵי יָם מְהַדְּרִים. הַמְשַׁבֵּחַ שְׁאוֹן אַדִּירִים. קָדוֹשׁ: מְאוֹרוֹת וְכוֹכְבֵי רְנָנִים. מַזָּרוֹת וּנְחִיַּת בָּנִים. נָפַח בְּרוּחַ פִּיו וְהִכְנִיסָם בָּעֶלְיוֹנִים. נִסְתָּר אֵין מֵחַמָּתוֹ וּמְחַתֵּל עֲנָנִים. סִדְּרָם בָּרָקִיעַ לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְשָׁנִים. סֶלָה לִמְשֹׁל וּלְהָאִיר יָמִים וְאִישׁוֹנִים. עֶלְיוֹנָם לָכֵן מַשְׁקִיעָם עֲבוּר עוֹשֵׂי כַוָּנִים: שְׁמוֹ לְהַלֵּל בְּרָאָם. לְכֻלָּם שֵׁמוֹת קְרָאָם. מְסַדֵּר מוֹצָאָם וּמוֹבָאָם. הַמּוֹצִיא בְּמִסְפָּר צְבָאָם. קָדוֹשׁ. פָּקַד מַיִם לְהַשְׁרִיצָה. פּוֹרְשֵׂי אֶבְרָה וְנוֹצָה. צָפָה אָרְחוֹת יַמִּים לְהַרְבּוֹת וּלְהַפְרִיצָה. צָד מֵהֶם וּמֵהֶם לְעָתִיד דִּיצָה. קְרָאוֹ זִיז בִּמְעוֹפְפִים לְעוֹנֶג נִמְצָא. קַשׁ חוֹשֵׁב תּוֹתָח בְּמַתְנָיו שְׁחִיצָה. רֵעִים

כְּרוּת עָלָיו וּבֵינֵיהֶם לְהִתְחַצָּה: שְׁאוֹן גֹּדֶל תַּנִּינִים. לְתוֹךְ פִּיו נִתָּנִים. מְדוֹרוֹ בַּמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים. הֱכִינוֹ לְיוֹם חִתּוּנִים. קָדוֹשׁ: שַׁדַּי לְנֶפֶשׁ תַּאֲוָה. שִׁכֵּן שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה. תֵּבֵל עָשָׂה בְּכֹחוֹ לְהוֹצִיא צִוָּה. שֶׁפַע נֶפֶשׁ חַיָּה זִמֵּן לְיוֹם חֶדְוָה. לְעֵת שׁוּב לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה. מְטִיל בַּרְזֶל גְּרָמָיו דָּמָה וְהִשְׁוָה. הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי אֵל הֻכְתַּב וְהִתְוָה: שְׁמָרוֹ לֶעָתִיד לָבֹא. לְיִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ. מֵרֵעֵהוּ אֶלֶף מִסָּבוֹ. הָעוֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ. קָדוֹשׁ: הֵכִין קָרוּץ מֵחוֹמֶר. קְדוּמָה הִכְנִיסוֹ לְשׁוֹמֵר. טִכּוּס עֶשֶׂר חֻפּוֹת טְלָלוֹ מְגַלֶּה טֹמֶר. נָאוֹר צִוָּהוּ וְעָבַר וְנִתְחַיֵּב לְהִגָּמֵר. חִנֵּן בַּעֲדוֹ שְׁבִיעִי לִמְקַיֵּם אוֹמֶר. וּמִן מִיַּד לָאֵל שִׁיר וָזֶמֶר. קִדֵּשׁ לָכֵן שַׁבָּת לְהִזָּכֵר וּלְהִשָּׁמֵר: ה׳ שׁוֹמֵר שַׁבָּת מְחַלְּלוֹ. לַעֲוֹנוֹתָיו מָחוּל לוֹ. מוּטָב וְנוֹחַ לוֹ. הָעוֹלָם הַבָּא לְהַנְחִילוֹ. קָדוֹשׁ:

הכל יודוך וכו׳.

אופן. סס המחבר בנימן.

לְבַעַל הַתִּפְאֶרֶת. נִיתַּקֵּן רוּם בַּזֶּרֶת. מַעֲצִימִים אַדֶּרֶת. מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. נוֹתְנִים לוֹ לִתְשְׁחֹרֶת. כַּהֲלָכָה וּמָסוֹרֶת. וַאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת. תְּהִלָּה בְּפִי סוֹדֶרֶת: לְנִקְרָא רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן. מֶלֶךְ אַדִּירִירוֹן. מַבִּיעִים סֶלֶד וָרוֹן. בְּיוֹשֶׁר וּבְכִשְׁרוֹן. וְאִתָּם מְטַטְרוֹן. פִּסְקוֹן אִטְמוֹן וְסִגְרוֹן. וַאֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. מִשְׁתַּחֲוָה פְּנֵי אָרוֹן: לְיָהּ חוֹצֵב לֶהָבָה. נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה. וְעִירֵי מֶרְכָּבָה. וְקַדִּישֵׁי שַׁלְהֶבָה. מִתְגַּבְּרִים לְהַקְשִׁיבָה. קְדֻשָּׁה כְּאַחַת חֲשִׁיבָה. וַאֲנִי חוֹלַת אַהֲבָה. בְּיוֹשֶׁר עֲרֵבָה: לְמַפְלִיא פְלָאוֹת. אֲדוֹן כָּל הַנִּפְלָאוֹת. כִּתִּים וְתִלּוֹת. בְּחַדְרֵי הֵיכָלוֹת. רוֹעֲשִׁים בְּקוֹלוֹת. נוֹעָדִים בְּמַקְהֵלוֹת. וַאֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כְּמִגְדָּלוֹת. תִּשְׁבָּחוֹת וּתְהִלּוֹת: לְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ. וְקַיָּם בִּשְׁבוּעָתוֹ. מִתְנַטְּלִים מֵאֵימָתוֹ. מַגִּידִים אֱלָהוּתוֹ. חַשְׁמַלֵּי שָׁרוּתוֹ. מִתְבַּהֲלִים מִשְּׂאֵתוֹ. וַאֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ. בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: והחיות ישוררו וכו׳.

אהבת סס המחבר משלם.

סְגֻלָּתִי. מְלוּכָה אֲזַרְתִּיךָ. וְלִמְאוֹד לִבַּבְתִּיךָ. רַחֵם רִחַמְתִּיךָ. עַל כָּף חַקּוֹתִיךָ. מִכּוּר הִצַּלְתִּיךָ. וְאַחֲרֵי הִמְשַׁכְתִּיךָ. אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךָ. סגולתי. דוֹדִי. שִׁמְךָ עוֹז בָּנַי. וְזִכְרְךָ אוֹר פָּנַי. וּמִלַּחַץ מוֹנַי. לְךָ רַב תַּחֲנוּנַי. וְכָל יָמַי וְשָׁנַי. לְךָ אַרְבֶּה רְנָנַי. אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת עֵינַי. דוֹדִי: סגולתי. לְקַחְתִּיךָ לִי בְּשֶׁפֶר. וְחִבַּלְךָ לִי שֶׁפֶר. וּמַחֲשַׁב צַר הוּפַר. אֲשֶׁר בִּשְׁמִי כָּפַר. וְהוֹצֵאתִיךָ מִכְּפַר. וְצִירַי לְךָ סִפֵּר. הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר. סגולתי. דוֹדִי. מְנוּסִי בְּעֵת צָרָה. לְךָ אָנוּס לְעֶזְרָה. מְאוֹד נַפְשִׁי קָצְרָה. בְּכָל אוֹם נִפְזָרָה. וְקוֹרְאִים לִי מָרָה. אָוֶן וַעֲצָרָה. וְלֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט

הָהָרָה. דודי: סגולתי · בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. בֶּאֱמֶת וּבְתֻמִּים. אֲקַבֵּץ מֵעַמִּים. וְאֶשְׁבֹּר עַל קָמִים. וְשָׁבִים וַעֲלָמִים. יוֹדוּן לְעוֹלָמִים. לִפְנֵי כָּל הַיָּמִים. סגולתי: דודי: רְצוֹנְךָ תִּתֵּן לִי. אֵלִי וְגַם גּוֹאֲלִי. וְשׁוֹבֵב אֶת קְהָלִי. מְהֵרָה לִגְבוּלִי. וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלִי. בְּךָ שִׂמְחַת גִּילִי. יְיָ אוֹר לִי. דודי: סגולתי. הֵן אָזְנֵי קַשֻּׁבָה. תְּפִלָּתֵךְ הָעֲרֵבָה. עַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה. כְּנַהַרַת וּבְשׁוּבָה. וְכָל מִינֵי מוּבְרָה. לְשִׁיתֵךְ לִרְבָבָה. מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה: סגולתי: וקרבתנו וכו':

זולת. ע"ס א"ב ובסוף חתום יוסף בר שמואל טוב עלם.

אֲרָיוֹת הִדִּיחוּ פְּזוּרָה. מִבֵּית לִשְׁכּוֹת וַעֲזָרָה. מֵאַיִן אֲבַקֵּשׁ עֶזְרָה: בָּאוּ כֻלָּם בִּבְרִית. נוֹעֲצִים לֵב לְהַכְרִית. מִבְּלִי תֵת שְׁאֵרִית. חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי: גֶּבֶר חֵטְא וְאַשְׁמָה. אוֹיֵב מַקִּיף לְנַשְׁמָה. שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה: דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת נָהֲמוּ. חֲפִיצֵי קִרְבָתֵךְ חָמוּ. מֵעַי כַּיָּם יֶהֱמוּ. חושה לעזרתי. הָרְסוּ מְרוֹם הָרִים. אַרְצִי בָּזְאוּ נְהָרִים. לִשְׁפּוֹךְ דָּם מְמַהֲרִים: וְתָמִיד בְּתוֹךְ לְבָאוֹת. יִחַלְתִּי לֵאלֹהֵי הַצְּבָאוֹת. הַרְאֵנוּ לְטוֹבָה אוֹת. חושה לעזרתי. זֵדִים מְאוֹד הֱלִיצוּנִי. כְּעֶצֶב נִבְזֶה הֱפִיצוּנִי. מַה תְּחַכֶּה נְאָצוּנִי: חָלַף זְמַן וְעִדָּן. נִגְרַע עוֹנֶג וּמַעֲדָן. אָרְכוּ קִצִּים וּמוֹעֲדָן. חושה לעזרתי. טֻמְּנוּ פַּח לְנַשְׁכָה. גָּלוּת מְאוֹד נִמְשְׁכָה. הִנֵּה אֵימָה וַחֲשֵׁכָה: יְדִידוּת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יָרְשׁוּ. בָּנִים מִגֵּו גֹּרְשׁוּ. עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ. חושה לעזרתי. כְּזָכְרִי בֵּית מְנוּחָה. מְקוֹם זֶבַח וּמִנְחָה. מָלֵאתִי יָגוֹן וַאֲנָחָה: לְאֵבֶל נֶהְפַּךְ כִּנּוֹרִי. מָתַי אֶגַּע בְּצִנּוֹרִי. וְאַתָּה תָּאִיר נֵרִי. חושה לעזרתי. מֶלֶךְ עוֹזֵר מְפוֹרָשׁ. רוֹאֶה עָנִי וָרָשׁ. אֵיכָה תַּבִּיט וְתֶחֱרָשׁ: נָאֵץ שִׁמְךָ מִתְאַגְּדִים. לִבּוֹל עֵץ סוֹגְדִים. לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים. חושה לעזרתי. סָמַר בְּשָׂרִי מִפַּחַד. הוֹדִי נֶהְפַּךְ וְנִכְחַד. בְּהִוָּסְדָם עָלַי יָחַד: עֹרֶף מְאֹד מַקְשִׁים. לְהָנִיא יְהוּדָה מְבַקְשִׁים. יְסַפְּרוּ לְטְמוֹן מוֹקְשִׁים: חושה לעזרתי. פֵּרְשׂוּ מִכְמֹרֶת מְצָרִים. אוֹיֵב לוֹחֵץ עֲצוּרִים. יֵשֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים: צוּר אֱלֹהֵי עוֹלָם. לָמָּה תֶחֱשֶׁה וְתִתְעַלָּם. תֵּן לָהֶם כְּפָעֳלָם: חושה לעזרתי. קִבְּצוּ עָלַי גִּיעוּלִים. בִּמְרִירוּת אוֹתִי מַרְעִילִים. אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים: רַבָּתִי עָם דְּמוּמָה. מְקַוֶּה יִשְׁעֲךָ שׁוֹמֵמָה. יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה: חושה לעזרתי. שִׁירוֹת הֵיכָל גְּנוּזִים. פַּסּוּ נְבִיאִים וְחוֹזִים. שָׁבַת גְּאוֹן עַלִּיזִים: תָּמִיד נִשְׁמְעָה צְוָחָה. נַפְשִׁי לֶעָפָר שָׁחָה. עָרְבָה כָּל שִׂמְחָה: חושה לעזרתי. יְרִיבַי בּוֹסְסִים בְּפֶרֶךְ. וְרוּחִי נִבְקָה מִמֹּרֶךְ. סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ: פּוֹנָה לְצוּר מִבְטָחָה. בְּשֶׁבֶט אֱנוֹשׁ נֶחְבָּטָה. רְאֵה יְיָ וְהַבִּיטָה: חושה לעזרתי. שׁוֹאֲגִים בְּקוֹל שַׁוְעָה. מְחַכִּים בְּרִית וּשְׁבוּעָה. וְהִנֵּה רַק זְוָעָה: אָנָּא חִישׁ עֲלִיצוּתָם. לְהַאֲזִין חִין מְלִיצָתָם. כְּאָז מִנּוֹף

יוצר לשבת שלישי אחר פסח

בצאתם: חושה לעזרתי. טוב סוכך באברה. ונותן מלוכה ומעבירה. בידך כח וגבורה: עדריך השב למאוים. למענך חי וקים. מושל בגאות הים: חושה לעזרתי: עזרת וכו'.

סי' המחבר שלמה

גאולה.

שדודים נדודים לציון תקבץ. מכורים בלא הון תשובב למרבץ. השב עבודת לבושי תשבץ. תרעת שמעת משפחות יעבץ. להודות ולזמר לשמך עליון. אתה תקום תרחם ציון. חיש קל מהרה ארח פדותנו. למה לנצח תשכחנו. יי חננו לך קוינו. יי מלכנו הוא יושיענו: לגויי הארצות תחיש שאת נס. ינון תגבר ומתניו תשנס. עדרי תאסוף ופוצי תכנס. תחדש גאולה כטאנס וחנס. חושה והשב ארת שבותנו: למה לנצח. משנאי ידבר עזורת בפני. מבקש לאבד תוחלת אמוני. יריבני עד אן תוחיל לעיני. עניתיו הן כתוב בספר חזיוני. כי לא יזנח לעולם יי. ישוב ירחם ויכבוש עונותינו: למה לנצח. השב גרושה. לנחלת ירושה. ופקוד אנושה. כיד צר ענושה. אכולה בכל פה נתוצה ורטושה. וחדש צדקת אבות שלשה. שמים חדשים וארץ חדשה. ואז נשורר ברננו: ל״ה לנצח וכו'. בגלל אבות וכו'.

ע"ס א"ב וחתום בו אמתי.

אשיחה בדברי נפלאותיך. אספרה כבוד מעשה אצבעותיך. בעמידה ארנן פני יושבי ביתך. בריאת עולם לבאר כי אין כאמנותך. גבלת אש ומים לכם שכינתך. גוש ושלג הקפאתה לדור בריותך. דליקת נר ערכת מהוד שלמותיך: אזכור זאת ואנהים. מי אל גדול כאלהים. תומך תקרת גבוהים. יסד הדום וגהים. קדוש: הקרשת מעזיבת בנינים. הבדל עליונים מתחתונים. ולא אבו ברציונים. לפיכך נקראו זדונים. וממעל הורדו בבערת עשנים. זמנת בו ביום עלוס כנף רננים. זריבת תפתה הכנת משני דינים. חדשים שנים עשר הכוות כל סרבנים: אמנם על שם שא מים. מיוחם שמו שמים. תקיף קולו על המים. יחיד ומיחד פעמים. קדוש: טבם חול לרהבים. טרוד אותם ברביבים. יען אלולי הוא עולם מחריבים. ימן תדשא הארץ אלנות ועשבים. כונו רמז למינהו בלי צאת מערבבים. כי טוב פעמים בפרשה כתובים. להודיע כי נבראת גן לבני שלשת אהובים: אל אמיץ ותמים. מקולו מים הומים. תהלתו לעד נואמים. יה אדיר במרומים. קדוש: מנה חמה ולבנה. מראה אדם להנה. נתינתם ברביעי ובריתם מראש נתמנה. נמשל משל

לכונה. בית מיד מדליק בוצינא. סיום יהי מאורות למאורות נשתנה. סדר מעמדות לפיכך מתענות בתחנה. על אסכרת תינוקות וגמולי שנה: אין כשליחותם. מי ראה כמותם. תדירים במלאכותם. יודעי מועדי ביאתם. קדוש: פץ השרץ אדירים. פורהים שחים טמאים וטהורים. צפים התיר בשנים בקשקשת וסנפירים. צפורים הכשיר בשלשה זפק וקרקבן ואצבע מיתרים. קים מאלה ומאלה לעתיד שמורים. קהל בסעודתם חבורת חברים. רמז רמוז באיוב יכרו עליו חברים: אדון אל שדי. מקדים לעולם די. תמך חלק לידידי. ירתיח צול וזיז שדי. קדוש: שמע עוד לאדמה. שרוץ חיה ובהמה. שפר אזן בשריריו ונתיעץ בחכמה. תאר גלם ביפיו הכהות גלגל חמה. תרדמה חטפתו תבנית מצלעו לרקמה. תיום מצוה אחרת לא יכלו לקימה. תחת כן גרמו ליום תולעה ורמה: אדם בל ילין ביקר. מגן גרש והפקר. תמור כי מעקר. גנב ויען כי שקר. קדוש: אמץ יום מימים. אחד אותו לתמימים. מעין עולם הבא עניניו מסימים. מכפל בלחמו וענשו ואזהרתו ושיריו הנעימים. תבלו בתבל משנה בכבוד מטעמים. תענוג בלבוש משי ומנוח לעגומים. יהי לנו מורשה לעולמי עולמים: אספר קצת פעלותיו ארבע רשיותיו. שתים שהן ארבע יציאותיו. שלשים ושש אזהרותיו. ארבעים חסר אחת אבות מלאכותיו. להודיע לכל בריותיו. שקול ככל מדותיו. קדוש: הכל יודוך וכו׳

אופן סס המחבר יעקב.

ידודון ידודון. שנאני שלהבת: עם פתכים ותוכים. מהסק צרבת: קרניהם. וזיו פניהם. כזיו זיקת שלהבת: יקדישון. וישלשון. עם אופני מרכבת: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: עטופים. וצעופים. לאחד שש כנפים: בם מכסים. ובם טסים. בפתעחוג שמים: וגופותם. ונבותם. הם מלאות עינים: שבח עוזרים. לצור צורים. תת תהלה מחטבת: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: קביעתם. במשמרתם. תמיד לילה ויומם: לבל יליזון. לבל יזיזון. עדי עד ממקומם: כי צורם. שם סדרם. על מעמדם קימם: מיכאל. וגבריאל. סביב כסאו שם שמם: וצר חיות. שם היות. שכינתו מוסבת. מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: ברעישה. ובגעישה. כבוד זכרו יפארו: ועבדיו. בני ידידיו. למטה הם יספרו: בקול קדוש. קדוש קדוש יי צבאות יזמרו. וגם יהגון. בקול הגון. ובדעת מישבת: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: והחיות ישוררו וכו׳.

יוצר לשבת רביעי אחר פסח

אהבה

סְגֻלָּתִי אֲיֻמָּה נָשָׂאתִי. וַעֲרִיָּה כִּסִּיתִי. חַדְרֵי חֲבִיאוֹתִי. לְבָנוֹן הוֹשַׁבְתִּי. וְאֶשְׁכּוֹל עָשִׂיתִי. וְיוֹשְׁבָיו הֵמַסְתִּי. וַעֲתִידוֹתֵיהֶם שׁוֹסֵתִּי. סגולתי: דודי. עֲזַבְתִּי נְטוּשָׁה. כְּאִשָּׁה מְגֹרָשָׁה. חֲלוּשָׁה וַאֲנוּשָׁה. בְּיַד נוֹגֵשׂ עֲנוּשָׁה. זְמַן יִשְׁעִי חוּשָׁה. וְאֶקְרָא דְּרוּשָׁה. וְתֵרֶא אוֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה. דודי: סגולתי. רְאִיתִיךְ בִּכְבָלַיִךְ. בְּצַעַר עָלַיִךְ. פְּשׁוּטָה מְעִילַיִךְ. פְּרוּעָה קְדָלַיִךְ. וּפַעֲמוֹנֵי זָהָב עֲלֵי תַלְתַּלַּיִךְ. מֵעַי הָמוּ לָךְ וְאָבֹא אֵלַיִךְ. וְאֶפְרוֹשׂ כְּנָפַי עָלַיִךְ. סגולתי: דודי. בָּאתִי בִּמְצוּדָה. כְּרֶשֶׁת צַר לְכוּדָה. בְּיַד בָּבֶל כְּבוּדָה. בְּיַד פָּרַס נְדוּדָה. בְּיַד יָוָן שְׁדוּדָה. בֶּאֱדוֹם גַּלְמוּדָה. שִׂימֵנִי כַּחוֹתָם כְּקֶדֶם מְיֻסָּדָה. וְתָגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה. דודי: סגולתי. רַחֵם אֲרַחֲמֵךְ. וְגַם זָכוֹר אֶזְכְּרֵךְ. חַסְתִּי עַל נְעוּרֵךְ. וְרָאִיתִי מְגוּרֵךְ. עוֹד אֲפָאֵר תָּאֳרֵךְ. וְאַצְהִיר מְאֹד זָהֳרֵךְ. וְיָבֹא לָךְ צוּרֵךְ. וַיַּחְבּוֹשׁ אֶת שִׁבְרֵךְ. הִתְפַּתְּחִי צִיּוֹן מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ. סגולתי: דודי. אֲכָלוּנִי שִׁנֵּי דֻבִּים וַאֲרָיוֹת. וְשָׂמוּ בֵּית קָדְשִׁי לִמְעוֹן פְּרִיץ חַיּוֹת. מוֹאָב וַעֲמָלֵק קֵדָר וּנְבָיוֹת. תִּקְרָא שְׁנַת גְּאֻלָּה לְשֵׁיוֹת הַשְּׁבוּיוֹת. וְקֵרַבְנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ כְּמַעַר אִישׁ וְלוֹיוֹת. דודי: סגולתי. נְחִיתִיךְ בַּשִּׁבְיָה. בְּבֶבֶל צַר כְּלוּיָה. נְפוּצָה וּזְרוּיָה. בְּאֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה. וּנְוָתִי שְׁבוּיָה. תָּשׁוּב לְעָלוּיָה. כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ. סגולתי: וקרבתנו וכו׳.

זולת סס המחבר רבינו אפרים ברבי יצחק חזק.

אֱלֹהַי בְּךָ אֶחְבֵּק. כְּמוֹבֵעַ לְגָמֵל יֵאָבֵק. אָמַר טוֹב לְדֶבֶק: בְּשִׁמְךָ תָּמִיד חִלַּלְתִּי. אַף כִּי עָלֶיךָ נִקְטַלְתִּי. נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי. אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי: גַּרְתִּי עִם מֶשֶׁךְ וְתוּבָל. נִמְשַׁכְתִּי בְּיַד שׁוֹבָל. כְּשֶׂה לַטֶּבַח יוּבָל: דָּבַקְתִּי מְאוֹד בְּעֵדוֹתֶיךָ. הִסְתּוֹפֵף בִּכְנַף מְדוֹתֶיךָ. קְצִיעוֹת כָּל בִּגְדוֹתֶיךָ. אל תרחק ממני: הִרְחַקְתִּי נְדוֹד מִמֶּךָּ. וְלִבִּי קָרוֹב לְשִׁמְךָ. וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ: וְצֹאן יָדְךָ נְמוֹגָה. וְאָחוֹר לֹא נְסוֹגָה. רְעֵה אֶת צֹאן הַהֲרֵגָה. אל תרחק ממני: זְכוֹר הֶרֶג רַב. עָלֶיךָ נַפְשִׁי נִקְרַב. וְנָפַל מִמֶּנִּי רָב: חֲסִידֶךָ וּמְיַחֲדֶיךָ מִקֶּרֶב. בֹּקֶר וְצָהֳרַיִם וָעֶרֶב. עִם שְׂרִידֵי חָרֶב. אל תרחק ממני: טָחֵי תָפֵל וּמַדּוּחִים. אֱלֵי גִּיל חַשְׂמָחִים. וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים: יְרֵאֶיךָ נִסְקָלִים וְנֶחֱנָקִים. וְאֵלּוּ הֵן הַלּוֹקִים. כִּי הַדְּבֵקִים. אל תרחק ממני: כּוֹרֵעַ לְתָלוּי בְּמָגוֹד. יְעָצֵנִי בְּךָ לִבְגוֹד. לִבּוּל עֵץ לִסְגוֹד: לֹא אָצְתִי לִרְעוּת אַחֲרָיו נִמְתִּי יֵבוֹשׁוּ כָּל חֲבֵרָיו. רַע יֵרוֹעַ כִּי עָרַב. אל תרחק ממני: מֵחֲמַת עָפָר זוֹחֵל. לְיַרְחֵי שָׁוְא אֲנִי נוֹחֵל. וּמַה כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל: נַפְשִׁי בְּךָ דְבֵקָה. כְּיוֹנֵק נִכְנַס לִרְבֵקָה. הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה. אל תרחק ממני: שׂוֹנְאֶיךָ בְּלַבּוֹת זְהוּהִים. לְשׁוֹנָם מְדַבֶּרֶת

גְּבוֹהִים. שָׁוְא עֲבוֹד אֱלֹהִים: עַמְּךָ בַּעֲצָתָם לֹא יָשַׁב. וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב. הַשּׁוֹמְרִים הַבְלֵי שָׁוְא. אל תרחק ממני: פְּלִיאָה בְּעֵינַי נִשְׂגָּבָה. לַמַּדְהֵבָה הֵיֵשׁ קִצְבָה. הִנֵּה קָמָה וְגַם נִצָּבָה: צוֹעֶקֶת הָבָא מְדוֹד. אוֹמֶרֶת לִי מַה לָּךְ נְדוֹד. וּמַה דּוֹדֵךְ מִדּוֹד. אל תרחק ממני: קוֹמָה לָצֵאת כְּפַעַם בְּפַעַם. תְּרוֹעֵם בְּשֵׁבֶט רַעַם. הָעָם אֲשֶׁר זָעַם: רוֹדֵף אַחֲרֵי בְּלֵב יַחַם. תָּמִיד כִּי מִתְרַגֵּז וּמִתְלַחֵם. אָכְלוּ עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם. אל תרחק ממני: שׁוֹפֵךְ דָּמוֹ לֹא כִסָּה. נָתַן יַעֲקֹב לִמְשִׁסָּה. וְאוֹכְלָיו עֲוֹנוֹ יִשָּׂא: תּוֹעֵי רוּחַ כֻּלּוֹ. רַעְיָתֵךְ בְּהִלּוֹ וְשִׂכְלוֹ. וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ. אל תרחק ממני: אֱלִי גוֹאֲלִי דְּמֵי דּוֹרֵשׁ. לֹא יַעֲזוֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ. כָּלָה גָרֵשׁ יְגָרֵשׁ: פְּנֵה חַיַּת קָנֶה. מַלְכוּתָהּ תְּקַל מְנֵא מְנֵא. תּוֹצִיא אוֹתָהּ אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה. אל תרחק ממני: רוֹמָה יַחַד תְּצִיתֶנָּה. לְיַרְכְּתֵי בוֹר תִּשְׁפְּתֶנָּה. עַוָּה עַוָּה תְּשִׁיתֶנָּה: יַעַן מְשָׁכַתְנִי בַּעֲבֹדוֹת. נִשְׁפַּטְתִּי בְּכָל מִינֵי מְרָדוֹת. הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדְךָ מִפְּדוֹת. אל תרחק ממני: מְשַׁכְּבֵי בְּעָלוּ הִשְׁתַּטֵּחַ. לְתַבְנִית כָּל בּוֹטֵחַ. מוֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ: בְּרַבִּים רַחֲמֶיךָ שׁוּב. לְנִשְׁכַּח כְּמֵת מִלֵּב חָשׁוּב. אֶל אֲחֻזַּת אֲבוֹתָיו יָשׁוּב. אל תרחק ממני: יָדַעְתִּי כִּי לֹא לִצְמִיתוּת. נִמְכַּר עַמְּךָ לַחֲלִיטוּת. וְאַיֵּה סֵפֶר כְּרִיתוּת: צֵא וְהֵשׁוּב עִם קוֹנָם. מַה מִּכְרָם וּמַה קִנְיָנָם. כִּי לֻקַּח עַמִּי חִנָּם. אל תרחק ממני: חוֹשָׁה לְהַסְעִיר בְּשֵׂעִיר. בִּרְכַּת אָב תָּעִיר. וְרַב יַעֲבוֹד צָעִיר: קֶרֶן עַמְּךָ תָּרִים. תְּקַפּוֹץ קֵץ וְתַעֲרִים. מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים. אל תרחק ממני: חִשַּׁבְתִּי עִדָּן עִדָּנִים. עֵינַי כָּלוֹת לִזְמַנִּים. לְפִי רוֹב הַשָּׁנִים: דִּמּוּתִי לְקֵץ זֶה אֵין חֵקֶר. אַךְ לְעֵת עֶרֶב יִהְיֶה בֹּקֶר. נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר. אל תרחק ממני: קִוִּיתִי לוֹ אֵצֵא בַּיּוֹבֵל. וְיָסֵר שִׁכְמִי מִסֵּבֶל. וְהָיְתָה צִיצַת נוֹבֵל: קֶרֶן נוֹגַהּ כְּאוֹר צָהֳרָיִם. לְנִדְחֵי יְהוּדָה וְאֶפְרָיִם. כְּיוֹם עֲלוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: אל תרחק ממני: עזרת וכו׳.

גאולה. בר״הח שלמה. כסחולקי׳ בהר ובחקתי אומרים יקוש בעניו מן סבת חמישי.

שְׁכוּלָה אֲכוּלָה לָמָּה תִבְכִּי. הֲנוֹאָשׁ לִבֵּךְ מֵאֲשֶׁר תְּחַכִּי. קִצִּי נִמְשַׁךְ וְאָרַךְ חֶשְׁכִּי: הוֹחִילִי עֲנִיָּה. כִּי עוֹד מְעַט כִּי אֶשְׁלַח מַלְאָךְ לְפַנּוֹת דַּרְכִּי. וְעַל הַר צִיּוֹן אֶסּוֹךְ מַלְכִּי: יְיָ מֶלֶךְ. יְיָ מָלָךְ. אִמְרוּ לְצִיּוֹן יְיָ יִמְלוֹךְ. הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבֹא לָךְ: לְאֵל אֵלִי כַּמָּה אֲיַחֵל. וְעַד אָן תִּמְשׁוֹךְ גָּלוּת הַחֵל. וּבְנֵי רָחֵל גְּזוּזִים כְּרָחֵל. וַאֲנִי בְּכָל זֹאת תָּמִיד אֲיַחֵל. הוֹחִילִי עֲנִיָּה לְפוֹקֵד וּמוֹחֵל. כִּי לֹא לְעוֹלָם בָּךְ אֲנִי בוֹחֵל. עוֹד מְעַט וְהָיִית לִי וַאֲנִי לָךְ: יי מלך: מָתַי יִקְרַב וְיַגִּיעַ הַתּוֹר. סָתוּם וְחָתוּם מָתַי תִּפָּתוֹר. אַרְמוֹן זָרִים מָתַי תִּסְתּוֹר. הוֹחִילִי עֲנִיָּה לְמַחֲסֶה וּמִסְתּוֹר. כִּי עוֹד יֵשׁ לָךְ מַרְפֵּא וּמַעְתּוֹר. וְיִפְרַח עוֹד כַּפְתּוֹר כְּיוֹם אִי כַּפְתּוֹר.

יוצר לשבת רביעי אחר פסח

ויציץ במצחך ציץ אשר נשלך: יי מלך. חמוני לפנים באחת נטבע. מנוף ובבל בקרוב נתבע. היות אני עוד כעיט נצבע. נקבצו עלי מלכיות ארבע. ואכל בשרי ועוד לא נשבע. הוחילי ענירה לצור אשר נשבע. כי בא יבא דוד אשר הלך: יי מלך וכו'. בגלל אבות וכו'

יוצר לשבת חמישי אחר פסח

ע"ס א"ב וחתום בסוף אליה:

אגורה באהליך עולמים. אחסה בסתר כנפיך לילות וימים. בחכמה יסדת הרומים. ובתבונה כוננת מרומים. בנית רקמת אמצת שרשת יפית תמכת חשבת בקיומים. גמרת הכל בשש אותיות המסימים. גנזתם ששתם בטבעת אהיה חתומים. דרוש אותם הדורש על כן הם סתומים: אלו שש מדות. למעשה ידי אמן נמדדות. יען כי נוערות. התחיל בספר תעודות. קדוש: הצבת גבולות אדמה. השרות שכינתך בהמה. ושם העיר מיום יי שמה. ואחר כן נתעלה וישב בחכמה. זרח אורה לישרים גנוז לתעלומה; זמן כפת רקיע הבדיל שליש המימה. חפצם להשתמש אלו לאלו במהומה: ארון אין בלתך. לא יעברון אדירים גזרותיך. ינוסון מגערתך. המקרה במים עליותיך. קדוש: טבע ערוך מקדמונים טירתו מהלך אלפים ומאה שנים. יחסו שבע שמורות ובתוכו חמשה בתי דינים. יחד כלם נגלו לבן אמוץ בחזיונים. כוון תשעים ושנים אלף לארבעה מכונים. כנס למקום אחד כל מים התחתונים. ליבשה קרא ארץ וימים למקוה זדונים. אתה מושל בהם. לדכאות כחלל רהביהם. יהמו ויחמרו מימיהם. השבחת שאון גליהם. קדוש: מגיא הדשיא זרעונים. מטע נטעי נעמנים. נטע כל עץ מאכל וכל מיני ערונים. נבראו לקומתם ומאליהם פרי טעונים. סדורים לקיץ שלחן לחבורת רבנים. שש בעל המלאכה בצאת הכל בעניינים. עשות חפצו ורצונו כלם נכונים. אל מלא רחמים. לפי מעשיו העצומים. יתהלל בצדקו בתמים. המתקן מזון לכל יקומים. קדוש: פקד בשמי זבולים. פאר שני מאורות הגדולים. צו למשול ביום כחלון כל גבולים. צוה אור בעריפים. בגדודי חילים. קשט ממשלתו מהיות שקולים. קשקשת ומעופפים שרצו נוזלים. רשש תכין ליום נחמה לסעודות משכילים: אין מי ימשול בו. לשום אליו ארכו. יצוק כפלח לבו. העושו יגש חרבו. קדוש: שכלל עוד במאמרות. שקצים ורמשים וחיות ובהמות טמאות וטהורות. שלשה מיני בהמה לקרבן נבחרות. תכלית כלם ברא מושל כל יצירות. תכן כל צבאיו על עבודתן סדורות. תלל מלאך בראש כלם וגבריאל בראש שורות. וכל שבחות בגרונם ובפיהם טעמי שירות: אין ערכו ואין זולתו. לא ימצא ציר במותו. יגיד

עָלָיו אֳמָנוּתוֹ. הַכֹּל יָפֶה בְּעִתּוֹ. קָדוֹשׁ: אִפֵּד אַפִּרְיוֹן אֳהָלָיו. אַבְנֵי יְקָרָה מְסוּכָתוֹ וַעֲצֵי פְּרִי גְּבוּלָיו. לְבָנָה וְאֵלוֹנִים לְפָרוֹת מֵאֵלָיו. לְבַד מֵעֵץ הַדַּעַת שֶׁלֹּא הִגְרִיל בְּגוֹרָלָיו. יְעוּדָתוֹ הִשִּׁיאַתּוּ בְּאֹהֶל כָּל יְצַעַן וְנִתְּקוּ חֲבָלָיו. יוֹם מְנוּחָה בָּאָה לְצָרָה נוֹלַד וְחָשַׁךְ מֵרֶשֶׁת מַעְגָּלָיו. לָבֵן שָׁר לָנוּחַ בּוֹ שִׁבְטֵי דְגָלָיו: אָדוֹן אָיוֹם וְנוֹרָא. לְעַמּוֹ חָקַק עֹנֶשׁ וְאַזְהָרָה. יַחַד לְקַדְּשׁוֹ בִּזְכִירָה וּשְׁמִירָה. הֱיוֹת חֶצְיוֹ לְעֹנֶג וְחֶצְיוֹ לִשְׁמִירָה. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן ס״הטח חתום נר״הח יעקב.

יְקוּדֵי אֵשׁ. כִּידוּדֵי אֵשׁ. יְצוּרֵי צוּר כְּרוּבִים דַּר: עֵינֵיהֶם וּמַרְאֵיהֶם. כְּעֵין סוֹחֶרֶת וּכְעֵין דַּר: קוֹל יְנוֹפְפוּן. וְיִתְעוֹפְפוּן. עֲשׂוֹת חֵפֶץ אֵל נֶאְדָּר: בְּטוּב שִׁירָה בְּרוֹן זִמְרָה. יְשׁוֹרְרוּן אִישׁ בְּלִי נֶעְדָּר: קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: עַצְבֹתָם וְקוֹמָתָם. זְקוּפָה בְּקוֹמַת תָּמָר: לֵיל וְיוֹם. לְמוּל אָיוֹם. מְטִיבִים שֶׁבַח וְזֶמֶר: הֲמוּלוֹת. מְחִילוֹת. וּמַחֲנוֹת כְּיֶלֶק סָמָר: מַצָּבָם. וּמוֹשָׁבָם. מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר: כִּי קוֹנָם. הִתְקִינָם. וּמַעַרְכוֹתָם סֶדֶר: קול יי בכח קול יי בהדר: קוֹל יָרִימוּן. וְיַעֲצִימוּן, לְאֵל כַּבִּיר מִמְּקוֹמוֹ: וְעַל מְעוֹנוֹ. וְחֶבְיוֹנוֹ. זֶה יִשְׁאַל כִּנְאֻמוֹ: וְהֵם עוֹמְדִים. וַחֲרֵדִים. מִפַּחְדוֹ וּמֵאֵימוֹ: יַעֲרִיצוּן. וְיַקְדִּישׁוּן. כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: כִּי סְכּוֹ. מַכֶּה וּמַכֶּה. בְּסוּפָה וְסַעַר לְגֹדֶר: קול יי בכח קול יי בהדר: וְנֶשֶׁר וְצִיר. וְשׁוֹר וּכְפִיר. מוּכָנִים בְּמֶרְכַּבְתּוֹ: וְהַחֲנוֹתָם. וּמַחֲנוֹתָם. סְבִיבוֹת תְּכוּנוֹת שִׁבְתּוֹ: לִפְנֵיהֶם. אוֹפַנֵּיהֶם. סוֹבְלֵי כֵּס תִּפְאַרְתּוֹ: לְשָׁרֵת פְּנֵי הַמַּחֲנֶה. וְהַסֵּדֶר הַנִּסְדָּר: קול יי בכח קול יי בהדר: בִּימִינוֹ. עַל שִׁכְנוֹ. שָׁת מַחֲנֶה מִיכָאֵל. וְלִשְׂמֹאלוֹ. וּמִמּוּלוֹ. גַּבְרִיאֵל וְאוּרִיאֵל: וּמֵאַחֲרָיו. בְּמִשְׁמָרָיו. הֵכִין מַחֲנֵה רְפָאֵל. יַקְדִּישׁוּן. וִישַׁלְּשׁוּן. קְדֻשָּׁה בְּעַתּוֹרַת הָאֵל: לְדַר חֶבְיוֹן. לְאֵל עֶלְיוֹן. שְׁמוֹ מְרוֹמָם וּמְהֻדָּר: קול יי בכח קול יי בהדר: והחיות

אהבה ס״הטח חתום נרלסי החרוזים מנחם חזק:

סְגֻלָּתִי מְשַׁכְתִּיךְ חֶסֶד עֲטֶרֶת הַלְּאוּמִּים. הִתְכַּלְלִי בְּשֶׁלָּךְ שְׁתַּיִם מְתָאֳמִים. וְגַם שְׁתַּיִם שֶׁלִּי בִּכְתֵרֵךְ מְשֻׁלָּמִים. בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. סגלתי: דוֹדִי. נִשְׁבַּעְתָּ וּבֵארְתָּ בִּבְרִית כָּרַתָּה. וְאוֹתִי בֵּאלָהָךְ אִתָּךְ הֶעֱבַרְתָּ. לְבַל תְּמִירֵנִי וְלֹא אֱמִירֵךְ גָּזַרְתָּ. כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. דוֹדִי: סגלתי. חַקּוֹתִיךְ עַל כַּף כְּנֶסֶת מִי מְנָה. אֲנִי אִם אֶשְׁכָּחֵךְ תִּשְׁכַּח מִימִינָה. חֲטִיבָה מוּל חֲטִיבָה. גְּמַלְתִּיךְ־לִי לְמָנָה. וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה. סגלתי: דוֹדִי. מְצָאתִי חִנְּךָ הֱיוֹת אֲמָתֶךָ. וּמִי אָנֹכִי לְמוּל עֹז אֵימָתֶךָ. לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ וְעַל אֲמִתֶּךָ. וּפָרַשְׂתָּ כְּנָפֶיךָ עַל אֲמָתֶךָ. דוֹדִי: סגלתי. חֲזַקְתִּיךְ בְּדֶבֶק וּבְאַהֲבָה כְּסִכֵּן. וּבְדִבּוּר עַל לֵב וּבְחֵשֶׁק לְהַסְכֵּן. אַרְבַּעַת אֵלֶּה וְכָאֵלֶּה כְּתוֹכֵן. אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ עַל כֵּן: סגולתי: וקרבתנו וכו׳.

יוצר לשבת חמישי אחר פסח

זולת ע"ס א"ב וחתום בסופו אפרים ברבי יצחק:

אֱלֹהִים לֹא אֵדַע זוּלָתְךָ. מוֹשִׁיעַ אֵין בִּלְתְּךָ. גְּאַל לְךָ אֶת גְּאֻלָּתְךָ: בֵּיתְךָ
קֹדֶשׁ נָאוָה. הָיָה לְאֵשׁ וְלֶהָבָה. הַר הָאֱלֹהִים חוֹרְבָה. עַד מָתַי יְיָ: גַּם כִּי אֶזְעַק
וַאֲשַׁוֵּעַ. מִיַּד נַפְשִׁי קוֹבֵעַ. וַאֲנִי עָנִי וְגוֹוֵעַ. דָּחְקְךָ לְהַעֲבִיד בְּקֹשִׁי. דּוֹר פְּתַלְתּוֹל
וְעִקֵּשׁ. זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ. עַד מָתַי יְיָ: הָיִיתִי כְּנִתָּק לְרָעְיָה. כְּנוֹס לְכַפָּה לְדַחְיָה.
הָיִיתִי כְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: וַאֲהִי נָגוּעַ בְּתוֹכָחוֹת. מִפְּנֵי שֶׁקֶר טוֹחוֹת. חָרוּת עַל
הַלֻּחוֹת. עַד מָתַי יְיָ: זֵדִים עוֹרְכִים לְךָ דְּמוּת. כְּטַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת. הַכְּמוּרֶת
בְּכָל יָמוּת: חַי רוֹכֵב עַל עָב קַל. הֵמִירוּ בְּאִישׁ נִסְכָּל. וְלוֹ פָּנִים קִלְקַל. עַד
מָתַי יְיָ: טוֹפְלֵי שֶׁקֶר כֻּלָּם. הַמַּכְעִיסִים בְּהֶבְלָם. שֵׁם יְיָ עוֹלָם. יִרְצְצוּ כָּל
קְדוֹשִׁים. לְנַפְשָׁם עוֹלִים לָאִשִּׁים. עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים. עַד מָתַי יְיָ: כַּמָּה
עָלַי יַעֲבוֹר. אֵהָרֵג וְלֹא אֶעֱבוֹר. חֹק עוֹלָם וְלֹא יַעֲבוֹר: לְנַפְשִׁי הִגִּיעוּ זֵדוֹנִים.
עָרְכוּ עָלַי כִּידוֹנִים. בְּעָלוּנוּ זוּלָתְךָ אֲדוֹנִים. עַד מָתַי יְיָ: מְשׁוּלִים תּוֹרְךָ וְיוֹנְךָ.
בָּנֶיךָ בְּנֵי בְחוּנֶיךָ. שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ: נָא הַבֵּט מִמְּעוֹנֶיךָ. טָבְחָה טִבְחָהּ
סְגֻלָּתֶךָ. הִתְיַצֵּב עַל עוֹלָתֶךָ. עַד מָתַי יְיָ: שָׂנֵאתִי מַעֲשֵׂה תַּעְתּוּעִים. וְהַדָּמִים
מוֹדִיעִים. לַבְּקָרִים וְלִרְגָעִים: עָלֶיךָ פִּרְחֵי נִמְלָקִים. קוֹל דְּמֵיהֶם צוֹעֲקִים. וְהִנֵּה
עֲבָדֶיךָ מֻכִּים. עַד מָתַי יְיָ: פְּתַח שַׁעַר אֶנְךָ. מוֹנֵי כַּלֵּה בַּחֲרוֹנָךְ. מִתְקוֹמְמִים
בִּימִינָךְ: צָרוֹר אֶת מְחַלְלֶיךָ. וְעַל כָּל הַקָּמִים עָלֶיךָ. שָׂא נָא רַגְלֶיךָ. עַד מָתַי יְיָ:
קַנָּא בְּעָרִיץ בַּעַר. מִתְעָרָה כְּרַעֲנָן יַעַר. וּמַדּוּעַ לֹא יִבָּעֵר: רוֹדֵף פְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת.
הַשְׁכֵּם לוֹ כְּבַמַּחְתֶּרֶת. וְעָשִׂיתָ לוֹ מִסְגֶּרֶת. עַד מָתַי יְיָ: שַׁלַּח בְּרֶשֶׁת רַגְלָיו.
שַׁלֵּם כְּרוֹעַ מַעֲלָלָיו. וַחֲמִישִׁיתוֹ יוֹסֵף עָלָיו: תְּבַעֵר מֵאַרְצִי קָמִים. וְרָשָׁע מְהֵרֵי
בְשָׁמַיִם. כִּי אָרְכוּ לוֹ שָׁם הַיָּמִים. עַד מָתַי יְיָ: אָהֳלֵי שֹׁחַד אָכְלוּ. יְגִיעַ כַּפַּי
כִּלּוּ. בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר נִכְּלוּ: פָּעֲרוּ לְבַלְּעֵנִי חִכָּם. חָרְקוּ עָלַי שִׁנָּם. תְּנָה עָוֹן
עַל עֲוֹנָם. עַד מָתַי יְיָ: רָאֹה תִּרְאֶה בְּעָנְיִי. דָּלְפָה לְךָ עֵינִי. אַךְ אִם אַתָּה לֹא
שְׁמַעְתָּנִי: יְמִינְךָ מְחִיקָה כַּלֵּה. וְתַגְדִּיל לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה. אַתָּה הָאֵל עוֹשֵׂה
פֶלֶא. עַד מָתַי יְיָ: מַה אָרַךְ עָלַי פֶּרֶךְ. כָּבְשׁוּ עָלַי דֶּרֶךְ. וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאָרֶךְ:
הַקּוֹל עָלָה נִרְדָּף. הָיִיתִי תָּמִיד נֶהְדָּף. וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת נִרְדָּף. עַד מָתַי יְיָ:
רָאִיתִי קֵץ לְכָל תִּכְלָה. וְאֵין קֵץ לְיוֹשֶׁבֶת בַּגּוֹלָה. חָפְשָׁה לֹא נִתַּן לָהּ: רַחֲמֶיךָ
מִיּוֹם לְיוֹם צוֹפָה. לְמָתַי תַּעֲלֶה תְּרוּפָה. עוֹשֶׂה שַׁחַר עֵיפָה. עַד מָתַי יְיָ: בְּיָדוֹ
לִפְדּוֹת עַם קְרוֹבוֹ. וְעַד מָתַי אֲצַפֶּה לְיוֹם שׁוּבוֹ. וְלֹא אֵץ לָבֹא: יְעָרֶה מִמָּרוֹם
רוּחוֹ. וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ. הָשֵׁב הַמֶּלֶךְ אֶת נִדָּחוֹ. עַד מָתַי יְיָ: צַוֵּה יְשׁוּעוֹת
עַמְּךָ. עֶזְרָתִי הָיְתָה מֵעִמְּךָ. אֵין גּוֹאֵל קָרוֹב מִמְּךָ: חַי גּוֹאֲלִי חִכִּיתָה. נַפְשִׁי לְךָ
כָּלְתָה. כִּי גּוֹאֵל אָתָּה. עַד מָתַי יְיָ: קַיֵּם קוֹל צוֹפֶיךָ. עַד תַּעֲבוֹרְנָה אֲלָפֶיךָ.
וּפָרַשְׂתָּ עָלַי כְּנָפֶיךָ: קָרֵב שְׁנַת הַגְּאֻלָּה. הָסֵר מֵעָלַי כְּלִי גוֹלָה. כִּי לְךָ מִשְׁפַּט
הַיְרֻשָּׁה וְהַגְּאֻלָּה. וְעַתָּה יְיָ: עוזרת וכו'.

אם בחר ובחקותי חלוקים אומרים כאן שכולת מן שבת רביעי:

גאולה — דר"הח יצחק:

יָקוּשׁ בְּעָנְיוֹ. וְלָכוּד בְּפַח חֶבְלוֹ. וּצְבִי עֶדְיוֹ. הוּרַד וַעֲגִילוֹ. וּפְאֵר חֲלָיוֹ. הֻפְשַׁט וּמְעִילוֹ. וְנִתְחַיֵּב עַל מֶרְיוֹ. וְנִשְׁבָּה עַל מַעֲלוֹ. מָתַי מִשִּׁבְיוֹ תַּעֲלֵהוּ עָלֹה. אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לּוֹ: צַוָּאר עֲבָדִים בְּפֶרֶךְ אֵין פָּתוּת. לְקוֹנָם כִּי לֹא נִמְכְּרוּ לִצְמִיתוּת. כִּי בַּשְּׁבִיעִית יֵצְאוּ מִשְׁחִיתוּת. אוֹ בִּשְׁנַת יוֹבֵל חָפְשִׁי לַחֲלִיטוּת. וַעֲדַת עַם קֹדֶשׁ לָעַד בְּתוֹךְ עַבְדוּת. וּמָעוּךְ וְכָרוּת וְנָתוּק וְכָתוּת. אָפְסוּ שַׁבָּתָיו וּבָטֵל יוֹבְלוֹ. אחרי נמכר גאולה תהיה לו: חֹק שַׂמְתָּ לְמִסְכֵּן בְּעָנְיוֹ וּמְרוּדוֹ. וַחֲנַנְתּוֹ בְּמָכְרוֹ שְׂדֵה אֲחֻזַּת יוֹלְדוֹ. גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לּוֹ אִם מָצְאָה יָדוֹ. אוֹ בַּיּוֹבֵל יָשׁוּב לְיָדוֹ וַעֲבָדוֹ. וְאִם לְעֵקֶר נִמְכַּר בְּאֶפֶס כָּל מְאֹדוֹ. אָז קְרוֹבוֹ פְּדוֹ. דּוֹדוֹ אוֹ בֶן דּוֹדוֹ. וְזֶה כַּמָּה שָׁנִים לֹא רָמָה יָדוֹ. נְטוּשָׁה בְּיַד בּוֹגְדוֹ. נַחֲלָתוֹ וְחֶבְלוֹ. אחרי נמכר גאולה תהיה לו: קְרֹבַי אִם אָפְסוּ הֵן אַתָּה נוֹתַרְתָּ. גֹּאֲלַי אִם פַּסּוּ הֵן אַתָּה נִשְׁאַרְתָּ. וּמִי יַחֲמוֹל אִם לֹא חָמַלְתָּ. אִם לְזָדוֹן שַׁרְתָּ. וְעָוֹן שָׁמַרְתָּ. אֵי בְּרִית כָּרַתָּ. וְחֶסֶד נִשְׁבַּעְתָּ. הֲלֹא מֶלֶךְ אַתָּה. צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ. אחרי נמכר גאולה תהיה לו: בגלל אבות וכו׳.

סגול = פתח קטן
צרי = קמץ קטן
חירק = חירק גדול או קצר

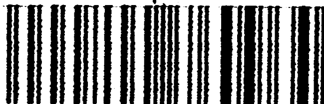

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן-מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

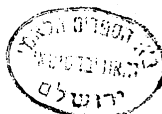

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר במדבר

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und I. I. Busch.

22 V

4/138 1V

copy 2

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה':

א (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (ב) שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃

תולדות אהרן וידבר פסחים דף ו', ע"ב: למשפחתם נזיר ת"ט א'. קדושין ס"ט, א'. ב"ב ק"ט, ב'. בכורות מ"ו, א':

תרגום אשכנזי

א

(א) אם ערשטען טאגע דעם צווייטען מאָנאטס, אים צווייטען יאהרע איהרעס אויסצוגס אוים מצרים, רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דער וויסטע סיני, אים שטיפטסגעצעלטע, אונד שפראך: (ב) נעהמעט דיא זוממא דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס אויף, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, אללעס מענ=

תרגום אונקלוס

א (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ (ב) קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגוּלְגְּלָתְהוֹן׃

רש"י

א (א) וידבר, במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרים מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים, כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: (ב) למשפחותם.

באור

א (א) במדבר סיני באהל מועד, בעבור שהפסיק במלות השמיטה והיובל שאמר שהי' בהר סיני (כי על המצוה הזאת הזהירם ביום מתן תורה בכלות כרית את ישראל כאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' ועמ"ש בבאור משפטי' ופ' תשא) חזר ואמר שהי' הדבור הזה במדבר סיני באה"מ ככל הדברו' אשר הזכיר בס' ויקרא וכן יהיו כלם מכאן ואילך באה"מ כי מעת שהוקם המשכן ויקרא אליו השם מאהל מועד לא נדבר לו אלא משם (הרמב"ן) וכן כתב הראב"ע, להודיע כי לא עלה משה על הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד, ע"כ. וכן נראה מלשון הפסוק שהדבור הי' תמיד מאה"מ, שאמר ובבא משה אל אה"מ וגו' וישמע את הקול וגו' וידבר אליו (להלן ז' ט'): באחד לחדש השני, לפי שעתה הוצרכו להיות נכונים למסעיהם לפי שהרי בעשרים לחדש הזה נעלה הענן ויסעו למסעיהם ממדבר סיני לכן צוה למנותם באחד לחדש הזה, ושלא ימנו כ"א מבני עשרים ומעלה הראוים לצאת בצבא המלחמה, ואח"ז צוהו לסדרם על סדר הדגלים שיהי' לכל שבט ושבט מקום קבוע בנסעו ובחנותו: (ב) שאו, ת"א ויב"ע קבילו וכן תרגום בל"א (אויפנעהמען): את ראש, מספר הכללי, ומבאר שלא ימנם אחד אחד לדעת מספר הכללי לבד כ"א למשפחותם לבית אבותם, ר"ל שכ"א יתיחס למשפחתו והמשפחות לשבט ועי"ז ידעו גם מספר הפרטי של כל שבט ושבט, ויתכן שבעבור זה צוה השם שיקחו אתם את נשיאי השבטים שיהי' כל נשיא מונה פרטי שבטו ואח"כ ימסר כ"א המנין למשה: לגלגלותם, נקרא ראש האדם כן לפי שהוא כגלגל ושרשו גלל ונכפלה הפ"א והלמ"ד כמו מן קדד קדקד שער, ונמצא המשקל הזה בחל"ס וסג"ל עומד לַגֻּלְגֹּלֶת בקע לַגֻּלְגֹּלֶת וממנו נאמר בכנויו בק"ח במקום החל"ס גֻּלְגָּלְתּוֹ כמו מן קְטֹרֶת קְטָרְתּוֹ, וממה שמצאנו ותרץ גֻּלְגָּלְתּוֹ (שופטים ט' נ"ג), ואת גֻּלְגָּלְתּוֹ תקעו (ד"ה א' י' י"ד). נוכל לומר מדרך סברא שהנפרד ממנו גֻּלְגֹּלֶת שהסג"ל הראשון ישתנה לפת"ח בכנוי, כמו מן מִשְׁמֶרֶת מִשְׁמַרְתּוֹ ואין ענין הכתוב שימנום

(ג) מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא
צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם
אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ (ד) וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ
לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃
(ה) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ
אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
(ו) לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
(ז) לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃
(ח) לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃
(ט) לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ (י) לִבְנֵי
יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד
לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
(יא) לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ (יב) לְדָן
אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ (יג) לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל
בֶּן־עָכְרָן׃ (יד) לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃

תרגום אשכנזי

ליכע, הויפט פיר הויפט: (ג) פאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן אין ישראל, זאָללט איהר מוסטערן, דוא אונד אהרן, נאך איהרען העערען. (ד) פאָן יעדעם שטאממע זאָלל אייך איין מאן אין דיזעם געשעפטע בייאשטעהען: איין מאן, דער דאז הויפט זיינער פאמיליע איזט: (ה) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער, דיא אייך בייאשטעהען זאָללען פאָם שטאממע ראובן: אליצור זאָהן שדיאור; (ו) פאָם שטאממע שמעון: שלמיאל זאָהן צורישדי; (ז) פאָם שטאממע יהודה: נחשון זאָהן עמינדב; (ח) פאָם שטאממע יששכר: נתנאל זאָהן צוער; (ט) פאָם שטאממע זבולן: אליאב זאָהן חלן; (י) פאָן דען קינדערן יוסף'ס, פאָן אפרים: אלישמע זאָהן עמיהוד; פאָן מנשה: גמליאל זאָהן פדהצור; (יא) פאָם שטאממע בנימן: אבידן זאָהן גדעוני; (יב) פאָם שטאממע דן: אחיעזר זאָהן עמישדי; (יג) פאָם שטאממע אשר: פגעיאל זאָהן עכרן; (יד) פאָם שטאממע גד: אליסף זאהן

תרגום אונקלוס

(ג) מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוּן יַתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן: (ד) וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הוּא: (ה) וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר: (ו) לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי: (ז) לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: (ח) לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: (ט) לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן: (י) לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר: (יא) לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי: (יב) לְדָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי: (יג) לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן: (יד) לְגָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: (טו) לְנַפְתָּלִי

רש"י

דע מנין כל שבט ושבט: לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחד יקום על שבט אביו: לגלגלותם. על ידי שקלים בקע לגלגולת: (ג) כל יוצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט:

באור

בראשם כ"א ע"י שקלים, בקע לגלגלת שהרי כבר הוזהר שלא ימנם כ"א ע"י כופר נפש': (ג) כל יוצא צבא, יתכן שמלת צבא תואר הפעל היא לכך לא נאמר בצבא בשמוש הבי"ת, והשעור יוצא לצבא: תפקדו לשון פקידה במקום הזה והדומים אליו ענינו ההשקפה על סדר מערכת

(טו) לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ (טז) אֵלֶּה קְרִיאֵי° הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ (יז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ (יח) וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ (יט) כַּאֲשֶׁר צִוָּה

° קרואי ק'

ת"א ויקח סנהדרין נ"ז, ח': לבני יהודה סנהדרין סס:

דעואל; (טו) פֿאָם שטאממע נפתלי: אחירע זאָהן עינן. (טז) דיזעס זינד דיא פֿעראָרדנעטען דער געמיינדע, דיא פֿירשטען איהרער פֿעטערליכען שטעממע; זיא ווארען דיא הייפטער דער נאציאָן. (יז) משה אונד אהרן נאהמען אלזאָ דיא מעננער, דיא מיט נאמען היר גענאננט וואָרדען, צו הילפֿע. (יח) ליסען דיא גאנצע געמיינע, אם ערשטען טאגע דעם צווייטען מאָנאטס צוזאממען קאָממען, דאס זיא זיך אנגעבען, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פֿאמיליען; מיט אנצייגע איהרער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, הויפט פֿיר הויפט: (יט) זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בע=

תרגום אונקלוס

אֲחִירַע בַּר עֵינָן: (טז) אִלֵּין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן: (יז) וּדְבַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְפָּרַשׁוּ בִּשְׁמָהָן: (יח) וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנַשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא וְאִתְיַחֲסוּ עַל זַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְגוּלְגְּלָתְהוֹן: (יט) כְּמָא דְפַקֵּיד

רש"י

(טז) אלה קרואי העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: (יז) האנשים האלה. את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: (יח) ויתילדו על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועידי חזקת לידתם כל א' וא' להתיחס על השבט:

באור

העם ומספרו ותקון לאתו ובואו ובל"א (אוסטערן): (טז) אלה קריאי העדה, הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה. כאשר אמר נשיאי מטות אבותם, (רש"י ולאב"ע): ראשי אלפי ישראל, כי היו בכל שבט כמה שרי אלפים והנשיא הי' ראש לכל אלפי שבטו: (יז) אשר נקבו, מענין נקבה שמך, לשון פרישה, ולפי שבגזרת חפ"ן העבר בבנין נפעל ופעל הוא על תמונה אחת ופן יטעה החושב שהנו"ן במלת נקבו מן השרש ודגש הקו"ף לסימן בנין פעל, ושב הפעל על משה ואהרן שהם הפועלים, לכן הוסיף רש"י לבאר אשר נקבו (לו כאן) בשמות ר"ל שהדבור הוא מהנפעלי' כי הנו"ן לסימן הנפעל והדגש לחסרון נו"ן השרש: ויקח משה ואהרן, כשיקדים הפעל לפועל אז איננו שומר לא את המין ולא את המספר, וכן אשר פקד משה ואהרן ונשיאי (להלן מ"ד), כי היו דאוי ויקחו, אשר פקדו: (יח) הקהילו באחד לחדש, יזכיר זריזות משרע"ה במלות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאים והקהיל את העדה והתחיל לפקוד אתם, אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני, להודיע שהי' המנין במקום ההוא לא ביום ההוא (הרמב"ן): ויתילדו הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם להתיחס על השבט. (רש"י), וכן ת"א ויב"ע אתיחסו, ואין הכונה שהיה צריכין להביא שטר ועדים על זה כמו שהבין הרמב"ן ז"ל מלשון רש"י והשיג עליו, אלא שכל אחד חקר לדעת יחוסו אם ע"פ ספר או ע"י עדים ולאיות, וזהו ענין ההתפעל, ויתילדו, כתנו לב לדעת תולדתם, ולריך לדעת שבעתיד מבנין נפעל וכל בנין התפעל מגזרה זו ישתנה לפעמים פ"א הפעל יו"ד לוי"ו כמו בהולד לו, מאה שנה יולד, והתודו את עונם, ועם ישראל יתנבח,

יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר
סִינָי׃ ס שני (כ) וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר
יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־
זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא
צָבָא׃ (כא) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן
שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ פ
(כב) לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת
לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (כג) פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ
(כד) לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃

תרגום אשכנזי

פֿאָהלען האטטע—אלזאָ מוסטערטע ער זיא אין דער וויסטע סיני. (כ) דא ווארען דיא נאכקאָממען ראובן, דעם ערשטגעבאָרנען ישראל'ס, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, הויפט פֿיר הויפט, אללעס מעננליכע פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסטע טהון קאן; (כא) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע ראובן: זעכס אונד פֿירציג טויזענד פֿינף הונדערט. (כב) פֿאָן דען נאכקאָממען שמעון, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, דיא געמוסטערטען מיט אנצייגע דער נאמען, הויפט פֿיר הויפט, אללעס מעננליכע פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסטע טהון קאן; (כג) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע שמעון: ניין אונד פֿינפֿציג טויזענד דרייא הונדערט. (כד) פֿאָן דען נאכקאממען גד, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען

תרגום אונקלוס

יְיָ יָת מֹשֶׁה וּמְנָנוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (כ) וַהֲווֹ בְנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגוּלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (כא) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁיתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כב) לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (כג) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ (כד) לִבְנֵי גָד תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין

באור

ופעמים תשאר היו"ד, כמו ירה יִיָּרֶה, מעמי הארץ מתיהדים וכן ויתילדו:

(יט) ויפקדם, הוי"ו המהפכת במלה הזאת היא להמשך המאמר וחבור הקודם עם הנמשך ועניינה כאשר צוהו השם כן פקדם, וכן מתורגם בל"א, ולא אמר ויפקדום לפי שבא על משה לבד שהוא העקר:

(כא) פקדיהם, כנוי הרבים שב על פרטי השבט ולהלן אצל בני שמעון אמר ופקדיו בכנוי היחיד על השבט בכלל והמובן אחד:

(כה) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ
(כו) לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
(כז) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ פ
(כח) לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
(כט) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ
(ל) לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
(לא) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ
(לב) לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר

אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאָן; (כה) דיא געמוסטערטן פֿאָם שטאממע גד: פֿינף אונד פֿירציג טויזענד זעכס הונדערט אונד פֿינפֿציג. (כו) פֿאָן דען נאכקאָממען יהודה, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאָן; (כז) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע יהודה: פֿיער אונד זיבענציג טויזענד זעכס הונדערט. (כח) פֿאָן דען נאכקאָממען יששכר, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאָן; (כט) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע יששכר: פֿיער אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט. (ל) פֿאָן דען נאכקאָממען זבולן, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמאן פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאָן; (לא) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע זבולן: זיבען אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט. (לב) פֿאָן דען נאכ=

תּרגום אונקלוס

שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (כה) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ (כו) לִבְנֵי יְהוּדָה תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (כז) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ (כח) לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (כט) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (ל) לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לא) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (לב) לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין

שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (לג) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ
(לד) לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
(לה) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ
(לו) לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
(לז) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ
(לח) לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
(לט) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים
אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ (מ) לִבְנֵי אָשֵׁר
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם

קאָממען יוסף'ס: פֿאָן דען קינדערן אפרים, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לג) דיא געמוסטערטען פֿאם שטאממע אפרים: פֿירציג טויזענד פֿינף הונדערט. (לד) פֿאָן דען נאכקאָממען מנשה, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לה) דיא געמוסטערטען פֿאם שטאממע מנשה: צווייא אונד דרייסיג טויזענד צווייא הונדערט. (לו) פֿאָן דען נאכקאָממען בנימן, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לז) דיא געמוסטערטען פֿאם שטאממע בנימן: פֿינף אונד דרייסיג טויזענד פֿיער הונדערט. (לח) פֿאָן דען נאכקאָממען דן, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לט) דיא געמוסטערטען פֿאם שטאממע דן: צווייא אונד זעכציג טויזענד זיבען הונדערט: (מ) פֿאָן דען נאכ־

תרגום אונקלוס

שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לג) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרָיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (לד) לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לה) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ (לו) לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לז) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (לח) לִבְנֵי דָן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לט) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ (מ) לִבְנֵי אָשֵׁר תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃

בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (מא) פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ (מב) בְּנֵי נַפְתָּלִי
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם
בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (מג) פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ (מד) אֵלֶּה הַפְּקֻדִים
אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל
שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־
אֲבֹתָיו הָיוּ׃ (מה) וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃
(מו) וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת

קאָממען אשר, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן. (מא) דיא געמוסטערטען פאָם שטאממע אשר: איין אונד פירציג טויזענד פינף הונדערט. (מב) פאָן דען נאכקאָממען נפתלי, נאך איהרער הערקונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסטע טהון קאן; (מג) דיא געמוסטערטען פאָם שטאממע נפתלי: דרייא אונד פינפציג טויזעד פיער הונדערט. (מד) דיזעס זינד דיא מוסטערונגען, דיא משה אונד אהרן נעבסט דען צוועלף פירשטען ישראל'ס, פאָן יעדער פאמיליע איינער, פאָרגענאָממען. (מה) אלזאָ וואָרען אללע געמוסטערטען דער קינדער ישראל'ס, נאך איהרען פאמיליען, פאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס אין ישראל דינסט צו טהון טויגט: (מו) אללע דיזע געמוסטערטען צוזאממען וואָרען זעכס הונדערט אונד דרייא טויזענד פינף הונדערט אונד פינפציג.

תרגום אונקלוס

(מא) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (מב) בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (מג) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי חַמְשִׁין וּתְלָת אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (מד) אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ (מה) וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה

באור

(מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל, יודיע שלא היה בכל אלה כ"א מבני עשרים ומעלה: (מו) ויהיו כל הפקדים, עתה יודיע חשבון כלם בכלל, וכ"כ הראב"ע, ויהיה לפ"ז פסוק מ"ה מאמר לבדו ומלות מבן עשרים שנה וגו' הן כסוף המאמר, ויתכן שתהיינה כמו מאמר מוסגר לכך הועמדו בסופן בטעם מפסיק יותר מבתחלתן כדינו תמיד, ובעבור שהפסיק הענין, שב לומר שנית ויהיו כל הפקדים וגו', ואין בזה א"כ כ"א מאמר אחד וכן מתורגם בל"א: שש מאות אלף, ובמנין הראשון כאשר נוסף על מלאכת המשכן היו ג"כ במספר הזה, ובפ' כי תשא הוקשה לרש"י איך אפשר שבשני המנינים ברחוק זמן ז' חדשים להיות

וַחֲמִשִּׁים׃ (מז) וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם
לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ
(מח) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(מט) אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד
וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (נ) וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם
עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב
לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ (נא) וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן
יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן
יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃

ת״א והזר מכות כ״ד, ח׳:

תרגום אשכנזי

(מז) דיא לוים אבער נאך איהרען פֿאמיליען, זינד אונטער איהנען ניכט מיט געמוסטערט וואָרדען. (מח) דען דער עוויגע האטטע צו משה געזאגט, וויא פֿאָלגט: (מט) דען שטאם לוי אלליין זאָללסט דוא ניכט מוסטערן אונד איהרע אנצאהל ניכט אויפֿנעהמען אונטער דען קינדערן ישראל׳ס. (נ) דוא זאָללסט הינגעגען דען לוים דאז אמט אויפֿטראגען איבער דיא וואהנונג דעם צייגניססעס, איבער אללע גערעטהע דערזעלבען, אונד אללעס, וואס דאצו געהערט; זיא זאָללען דיא וואָהנונג אונד אללעס דאצו געהאָריגע גערעטהע טראגען, איהרע דינסטע פֿעררינכטען אונד זיך אום דיא וואָהנונג לאגערן. (נא) ווען דיא וואָהנונג פֿאָרטגעבראכט ווירד, זאָללען דיא לוים זיא אויסאיינאנדער נעהמען, אונד ווען זיא אירגענד וואָ בלייבען זאָלל, מיססען דיא לוים זיא אויפֿשלאגען; איין גע=

רש״י

(מט) אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא. כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר צפה הקב״ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל [במדבר ר׳ כ״ג קכ״א]: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים [אסתר ב׳]: (נא) יורידו

תרגום אונקלוס

וְחַמְשִׁין: (מז) וְלֵיוָאֵי לְשִׁבְטָא דַאֲבָהַתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן: (מח) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (מט) בְּרַם יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיָת חוּשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּיל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (נ) וְאַתְּ מַנִּי יָת לֵיוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִּי לֵיהּ אִנּוּן יִטְּלוּן יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשׁוּנֵּיהּ וּסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן: (נא) וּבְמִיטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וּבְמִישְׁרֵי מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵיל:

באור

מספרם שוה, ובצאור שמות (ל״ח כ״ו) יש ישוב נכון על קושיתו יע״ש: (מז) לא התפקדו, מורכב מבנין הפעל והתפעל. והב׳ הרב המחבר ספר יין לבנון נתן טעם ראוי להרכבת הבניינים ע״ש. ויתכן לומר לפי שכל שבט ושבט מנה את מספר אנשיו, ולפ״ז היה ראוי שיאמר בבנין התפעל לבד, התפקדו בחיר״ק ה״א הבנין, ואולם הייתי יכולים לומר שנלטוו להתפקד ולא עשו כאשר נלטוו, לכך הרכיב עליו בנין הפעל לומר שלא נלטוו על כך, וכח ההרכבה הזאת כאומר בל״א (זינד ניכט פֿערזאַמלט וואָרדען זיך צו מוסטערן): (נ) ואתה הפקד את הלוים, עתה יבאר הסבה על שנוה שלא למנות את הלוים בתוך בני ישראל כי הם לא יהיו בכלל אנשי הצבא, אבל עבודתם תהיה במשכן וכל אשר לו: הפקד, הוראת שרש הזה בבנין הפעיל לשון מנוי על איזה שירות ומתורגם בל״א (אמט אויפֿטראגען): (נא) ובנסע המשכן, יבאר מה שאמר בפסוק

(נב) וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ
וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ (נג) וְהַלְוִיִּם
יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה
קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ
הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃
(נד) וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ שלישי
ב (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר׃ (ב) אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת

מיינער, דער הינצו טריט, זאָלל דעם טאָדעס זיין. (נב) דיא קינדער ישראל'ס זאָללען זיך לאגערן, יעדערמאן בייא זיינער טרופפע אונד בייא זיינער פאהנע נאך איהרען העערען. (נג) דיא לוים אבער זאָללען זיך אום דיא וואָהנונג דעם צייגניססעס הערום לאגערן, דאמיט קיין צאָרן אויף דיא קינדער ישראל'ס קאָממע; דיא לוים זאָללען דיא געשעפטע בייא דער וואָהנונג דעם צייגניססעס צו פערזאָרגען האבען. (נד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אלזאָ, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען האטטע, זאָ טהאטען זיא.
ב (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (ב) יעדערמאן פאָן דינן

תרגום אונקלוס

(נב) וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל מַשְׁרוֹהִי וּגְבַר עַל טִיקְסֵיהּ לְחֵילֵיהוֹן׃ (נג) וְלֵיוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא עַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵיוָאֵי יַת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (נד) וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ׃
ב (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) גְּבַר עַל טִיקְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

אותו. כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכן שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודת' זו: יומת. בידי שמים: (נב) איש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו' [במדבר י"ז]:
ב (ב) באותות. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו. צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד

באור

הקודש המה ישאו את המשכן והם ישרתוהו, אמר שהמשא הזה יהי' בנסוע המשכן ויורידו אתו הלוים והם אהרן ובניו (כי על הלוים אמר להלן (דף ט"ו) ולא יגעו אל הקודש עד כלות אהרן ובניו להורידו ולכסותו) ואז ישאוהו הלוים על סדר החלוקה לשלשה בתי אבותם: והזר, מבני לוי. ואם הוא ישראל: (נב) וחנו בני ישראל, יבאר על מה שאמר למעלה וסביב למשכן יחנו. אמר כי בני ישראל יחנו איש על מחנהו כמפורש בפרשה הסמוכה. ואולם הלוים יחנו בתוך המחנות קרוב למשכן העדות וישמרו שלא יקרבו זרים אל המשכן ולא יהי' קצף על העדה. ואחר שבאר הטעם שלא נמנו הלוים בתוך בני ישראל חוזר לענינו הראשון לדבר ממספר בני ישראל שיחנו כל שבט ושבט על מקומו על סדר הדגלים, ואח"ז נוהו על מנין הלוים מבן חדש שיפדו את הבכורו' ומנין השני מבן שלשים שנה הראוים לעבודת משא והודיעו סדר חניתם סביב למשכן ועבודת כ"א משלשה בתי אבותם, ואחר שנסדרו ונקבעו המחנות צוהו השם על קדושתן ולשלח הטמאים מן המחנות:
ב (ב) על דגלו באתת, כל דגל יהיה בו מפה צבועה תלויה בו, צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כעין אבנו הקבועה בחשן (רש"י) וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת

לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד
סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ (ג) וְהַחֹנִים
קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה
לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן
בֶּן־עַמִּינָדָב׃ (ד) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃
(ה) וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא
לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃
(ו) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (ז) מַטֵּה זְבוּלֻן
וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

קינדערן ישראל'ס, זאָלל זיך בייא זיינער פֿאהנע נאך דעם צייכען זיינער פֿאמיליע האלטען; אין איינינער ענטפֿערנונג זאָללען זיא זיך אום דאז שטיפֿטסצעלט הערום לאגערן. (ג) געגען מאָרגען אונד זאָננענאויפֿגאנג לאגערן זיך דיא צור פֿאהנע דעם לאגערס יהודה געהאֶרען, נאך איהרען העערען. אונד דער שטאממפֿירשט דער קינדער יהודה, נחשון זאָהן עמינדב. (ד) זיין העער, נעמליך זיינע געמוסטערטען, ווארען אן דער צאהל: פֿיער אונד זיבענציג טויזענד זעכס הונדערט. (ה) נעבען איהם ליגען דיא צום שטאממע יששכר'ס געהאֶרען, דער שטאממפֿירשט דער קינדער יששכר'ס, נתנאל זאָהן צוער. (ו) זיין העער, נעהמליך זיינע געמוסטערטען, אן דער צאהל: פֿיער אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט. (ז) זאָדאן דער שטאם זבולן, דער שטאממפֿירשט דער קינדער זבולן, אליאב זאָהן

תרגום אונקלוס

מִלָּקֳבֵיל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃ (ג) וְדִישְׁרוֹן קִידוּמָא מַדִינְחָא טֵיקַס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ (ד) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ (ה) וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ (ו) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (ז) שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב

רש"י

כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום [בראשית נ'] יהודה ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח ורואבן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו: מנגד. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע [ג'] אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוים החונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים

באור

אדם, ומלוידים עליו דודאים, ובדגל יהודה צורת ארי' כי בו המשילו יעקב, ובדגל אפרים צורת שור, מטעם בכור שורו, ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא. (רמב"ע): מנגד מרחוק וביהושע פירש שיעור ההרחקה אך רחוק יהיה בניכם וביניו כאלפים אמה (יהושע ג' ד'): (ג) קדמה מזרחה, הוראת מלת קדם על הרוב היא נגד מזרח והכפל לתוספת באור, כן כתב (הרד"ק בשרש קדם) ורמב"ע פי' תחלת מזרח כי צבא יהודה נוסע תחילה ואחריו מטה יששכר ואחריו מטה זבולן והיה יהודה תחלת שלשת השבטים המזרחים: לצבאתם, הכנוי שב על החונים. ואמר לצבאתם מן הנפרד לצבאות ל"ר כי כל שבט ושבט צבא גדול הוא: (ד) וצבאו. של הנשיא הנזכר: ופקדיהם, כתב הרמב"ע ופקדיהם או ופקדיו (האמור במטה יששכר וזבולן) אין הפרש ביניהם, ופירשו המפרשים כי ופקודיהם שב על החנים ופקדיו שב על הדגל, ע"כ. ויותר נכון כמו שאמר המתרגם האשכנזי שמלת ופקדיהם שב על הצבא, כי צבא שם כללי הוא ויתכן לומר עליו בלשון רבים ובלשון יחיד כמו במלת עם לפעמים יאמר בלשון יחיד, ופעמים

(ח) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (ט) כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים
אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס (י) דֶּגֶל
מַחֲנֵה רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא
לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
(יא) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (יב) וְהַחוֹנִים עָלָיו מַטֵּה
שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל
בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ (יג) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃
(יד) וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף
בֶּן־רְעוּאֵל׃ (טו) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת

חלן. (ח) זיין העער, נעהמליך זיינע געמוסטערטען, אן דער צאהל: זיבען אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט: (ט) אללע געמוסטערטען דעם לאגערס יהודה, אודער צאהל: הונדערט זעכס אונד אכציג טויזענד פֿיער הונדערט, נאך איהרען העערען, דיא זאָללען בייס ציגע דיא ערשטען זיין. (י) דיא פֿאהנע דעם לאגערס ראובן לאגערט געגען מיטטאג, נאך איהרען העערען; דער שטאממפֿירשט דער קינדער ראובן, אליצור זאָהן שדיאור. (יא) זיין העער, נעהמליך זיינע געמוסטערטען, אן דער צאהל: זעכס אונד פֿירציג טויזענד, פֿינף הונדערט. (יב) נעבען איהם לאגערן זיך: דער שטאם שמעון; דער שטאממפֿירשט דער קינדער שמעון, שלמיאל זאָהן צורישדי. (יג) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען אן דער צאהל: ניין אונד פֿינפֿציג טויזענד דרייא הונדערט. (יד) אונד דער שטאם גד; דער שטאממפֿירשט דער קינדער גד, אליסף זאָהן רעואל. (טו) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעם=

תרגום אונקלוס

בַּר חֵילוֹן: (ח) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: (ט) כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה וּתְמָנַן וְשִׁתָּא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה לְחֵילֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא נַטְלִין: (י) טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן דָּרוֹמָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר: (יא) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: (יב) וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי: (יג) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלַת מְאָה: (יד) וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל: (טו) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית

רש"י

הקרויה קדם ואיזו זו רוח מזרחי׳ והמערב קרוי אחור: (ט) ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלויים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון:

באור

בלשון רבים העם ההולכים (ישעיה ט׳ א׳): (ה) והחנם עליו, ת״א דסמיכין ליה, וכן מתורגם בל״א: (ט) ראשונה יסעו, ולא אמר בראשונה כי הוא תואר הפעל ר״ל בנסיעת הראשונה יסעו: (י) תימנה, מגזרת ימין והוא נגד דרום: (יד) בן רעואל, הוא דעואל הנזכר למעלה ונתחלפו

וַחֲמִשִּׁים׃ (טז) כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה
רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם
וּשְׁנִיִּם יִסָּעוּ׃ ס (יז) וְנָסַע אֹהֶל־מוֹעֵד
מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר
יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם׃ ס
(יח) דֶּגֶל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה
וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־

ת״א ונסע זבחים ס״ח, ח׳, וקט״ז ב׳. מנחות צ״ה, א׳: כאשר יחנו שם ב׳:

זעלבען, אן דער צאהל: פֿינף אונד פֿירציג טויזענד זעכס הונדערט אונד פֿינפֿציג. (טז) אללע געמוסטערטען דעם לאגערס ראובן, אן דער צאהל: הונדערט איין אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט אונד פֿינפֿציג, נאך איהרען העערען; זיא זאָללען ביים צוגע דיא צווייטען זיין. (יז) הירויף ציהע דאז שטיפֿטסצעלט, דאז לאגער דער לוים מיטטען אין דען לאגערן: זאָ וויא זיא לאגערן, זאָ זאָללע זיא ציהען, יעדער אן זיינעם אָרטע, אונטער איהרען פֿאהנען. (יח) דיא פֿאהנע דעם לאגערס אפרים, נאך איהרען העערען, לאגערט זיך געגען אבענד; דער שטאממפֿירשט דער קינדער אפרים אלישמע זאָהן עמיהוד.

רש״י

(יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו

תרגום אונקלוס

מְאָה וְחַמְשִׁין: (טז) כָּל מִנְיָנַיָא לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִּין וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן בְּתִנְיֵיתָא נַטְּלִין: (יז) וְנַטֵּיל מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵיוָאֵי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דְשָׁרַן כֵּן נַטְּלִין גְּבַר עַל אַתְרֵיהּ לְטִיקְסֵיהוֹן: (יח) טֵיקַס מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד:

באור

האותיות הדומות במכתב, או שהי׳ לו אלה שני שמות: (טז) ושנים יסעו, הוא תואר הנוסעי׳ וכן ושלשים יסעו. ובל״א (צווייטען דריטען): (יז) ונסע אהל מועד מחנה הלוים, פירושו אהל מועד שהוא מחנה הלוים: בתוך המחנות, לאחר שני הדגלים הללו. (רש״י), על כרחנו לומר שכוונת הרב ז״ל על הקהתי׳ נושאי המקדש. כי הם נסעו לאחר מסע שני דגלים, אחרי שבני גרשון ומררי נשאי המשכן נסעו אחר נסיעת יהודה קודם נסיעת ראובן וכן הוא בפ׳ בהעלתך ויסע דגל מחנה יהודה וגו׳ והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי, ואח״ז אמר ונסע דגל מחנה ראובן ואז נסעו הקהתים קודם דגל אפרים. וכן פירש״י ז״ל בעצמו בפ׳ בהעלתך ע״ש. ורא״ע פי׳ בתוך המחנו׳ הנזכרות דהיינו בין מחנה יהודה למחנה ראובן, והכוונה א״כ על בני גרשון ובני מררי נושאי המשכן, וכן פי׳ הרמב״ן ועמ״ש בפ׳ בהעלתך בענין הזה: כאשר יחנו כן יסעו, שב על המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים שהרי חנית בני גרשון במערב הי׳ וחנית מררי בצפון כמ״ש (להלן ג׳), ועכ״ז היו בני גרשון ובני מררי יחדיו בנסיעתם אחר דגל יהודה, הרי שלא הי׳ סדר נסיעת הלוים כסדר חניתם. (רא״ע), והנה כל זה לשטת האומר כקודה היו מהלכין, והיה א״כ סדר הליכתן על הדרך הזה מחנה יהודה, בני גרשון ומררי, מחנ׳ ראובן, בני קהת, מחנה אפרים, מחנה דן, שכן כתוב בפ׳ בהעלתך, וא״כ מטה לוי מקצתן בין יהודה לראובן, ומקצתן בין ראובן לאפרים, אבל למ״ד כתיבה היו מהלכין שעור הכתוב כפשוטו, ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות, כלומר כאשר יסעו ממקום למקום שאר המחנות יהיו תמיד סביב למחנה הלוים. יהודה מפנים ואפרים מאחור. ראובן מימין דן משמאל, כאשר יחנו כן יסעו. השעור שגם בדרך הליכתן שמרו הסדר הזה, ותמיד יסע מחנה הלוים באמצע המחנות, וכן איתא בירושלמי מאן דאמר כתיבה מפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו, שכן משמעות פשטות הכתוב, ובפ׳ בהעלתך אדבר מן הסדר הזמנים שהם שומרים

עֲמִיהוּד׃ (יט) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (כ) וְעָלָיו מַטֵּה
מְנַשֶּׁה וְנָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן
פְּדָהצוּר׃ (כא) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ (כב) וּמַטֵּה
בִּנְיָמִן וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן
גִּדְעֹנִי׃ (כג) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (כד) כָּל־
הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף
וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם
וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ׃ ס (כה) דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן
צָפֹנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי דָן
אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ (כו) וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע
מֵאוֹת׃ (כז) וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר

תולדות אהרן ועליו מנחות ו׳, דף נ״ה, ג׳, נ״ו, ח׳:

(יט) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: פֿירציג טויזענד, פֿינף הונדערט. (כ) נעבען איהם דער שטאם מנשה; דער שטאממפֿירשט. דער קינדער מנשה, גמליאל זאָהן פדהצור. (כא) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: צווייא אונד דרייסיג טויזענד צווייא הונדערט. (כב) אונד דער שטאם בנימן, דער שטאממפֿירשט דער קינדער בנימן, אבידן זאָהן גדעוני. (כג) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: פֿינף אונד דרייסיג טויזענד, פֿיער הונדערט. (כד) אללע געמוסטערטען דעם לאגערס אפרים: הונדערט אונד אכט טויזענד איין הונדערט, נאך איהרען העערען; דיזע זינד ביים צוגע דיא דריטטען. (כה) דיא פֿאהנע דעם לאגערס דן, לאגערט זיך געגען מיטטערנאכט נאך איהרען העערען, דער שטאממפֿירשט דער קינדער דן, אחיעזר זאָהן עמישדי (כו) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: צווייא אונד זעכציג טויזענד זיבען הונדערט. (כז) נעבען איהם לאגערן זיך: דער שטאם אשר; דע:

תרגום אונקלוס

(יט) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כ) וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ (כא) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ (כב) וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְרַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעֹנִי׃ (כג) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (כד) כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית אֶפְרַיִם מְאָה וְתַמְנֵי אַלְפִין וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן בִּתְלִיתֵיתָא נַטְלִין׃ (כה) טֵיקַס מַשְׁרִית דָּן צִיפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ (כו) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ (כז) וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וְרַבָּא

רש״י

דוח של לדו קלוי על ידו הסמוכה לו לכל הושעת ידו איכ״שון אי״שא בלעז: cote טשאטט aisse [An (en) son — aisse איהם נור זייטע. איזט אוט־פראנגלאַיזט.] (כ) ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי:

באור

נעקילתס ממקום החנייה, שכאשר יתחילו לעקור ממקומס ולהתנועע, יהודה הראשון בזמן ואחריו גרשון ומררי, ואח״כ ראובן ואח״כ קהת וכו׳ שס מתורגם בל״א (אויפֿברעכען), וכאן מתורג׳ (ליהען : על ידו, על מקומו, ואין לשון ידו ממשמעו דוח של לדו קלוי על ידו הסמוכה לו לכל הושעת ידו, איכשי״ן אי״שא בלע״ז. (רש״י), והוא

וְנָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
(כח) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (כט) וּמַטֵּה נַפְתָּלִי
וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃
(ל) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (לא) כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ
לְדִגְלֵיהֶם׃ פ (לב) אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי
הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים׃ (לג) וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ (לד) וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה

שטאממפֿירשט דער קינ־דער אשר, פגעיאל זאָהן עכרן. (לח) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: איין אונד פֿירציג טויזענד פֿינף הונדערט. (כט) אונד דער שטאם נפתלי, דער שטאממפֿירשט דער קינדער נפתלי, אחירע זאָהן עינן. (ל) זיין העער, נעהמליך דיא גע־מוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: דרייא אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט. (לא) אללע גע־מוסטערטען דעם לאגערס דן, אן דער צאהל: הונדערט זיבען אונד פֿינפֿציג טוי־זענד זעכס הונדערט; דיזע זינד ביים צוגע אונטער איהרען פֿאהנען דיא לעצ־טען. (לב) דיזעס זינד דיא מוסטערונגען דער קינדער ישראל נאך איהרען פֿא־מיליען; אללע געמוסטער־טען דער לאגער נאך איה־רען הערען, צוזאממען אן דער צאהל: זעכס הונ־דערט אונד דרייא טוי־זענד פֿינף הונדערט אונד פֿינפֿציג. (לג) דיא לוים זינד ניכט מיט געמוסטערט וואָרדען, אונטער דען קינדערן ישראל'ס, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען האטטע. (לד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אללעס וויא

תרגום אונקלוס

לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ (כח) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין
וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כט) וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי
אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (ל) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין
וְאַרְבַּע מְאָה׃ (לא) כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָּן מְאָה וְחַמְשִׁין וְשַׁבְעָא
אַלְפִין וְשִׁית מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נַטְּלִין לְטִיקְסֵיהוֹן׃ (לב) אִלֵּין מִנְיָנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן כָּל מִנְיָנֵי מַשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן שִׁית
מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ (לג) וְלֵיוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ
בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (לד) וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

אנגסא"ן עז"י, ובל"א (וואָהין ער רייכען קאָן): (ל: לא) וצבאו ופקדיהם וגו'. כל הפקודים וגו', הם דברי השם אל משה כמשך אל וידבר ה' אל משה ואל אהרן (שבתחלת זאת הפרשה, ובאורו כל פקודי המחנות שהיו במספר תר"ג אלף תק"נ יחנו איש על דגלו) כי לא תמנאום עתה פעם אחרת. (רמב"ן) וכתב עוד והזכיר כל זה להודיע שמיום המנין (שהיה באחד לחדש) עד שנתקנו המחנות וחנו כן לדגליהם וכן נסעו (שהי' בעשרים יום לחדש) לא נפקד מהם איש, וזה מעשה נס שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה תוך זמן עשרים יום, עכ"ל, וכן כתב הראב"ע:

כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ
לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו: פ רביעי
ג (א) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם
דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי:
(ב) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀ נָדָב
וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר: (ג) אֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים
אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן: (ד) וַיָּמָת נָדָב
וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה בְּהַקְרִבָם אֵשׁ
זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים
לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר

תולדות אהרן ואלה וכו' סנהדרין י"ט ב': שמות שם. זבחים י"ב, א': ובנים יבמות ס"ד, א':

דער עווינע דעם משה בעפאָהלען האטטע ; זאָ לאַגערטען זיא זיך אונטער איהרען פאַהנען, אונד זאָ צאָגען זיא איס, יעדער נאך זיינעם געשלעכטע אונד בייא זיינער פאַמיליע:

ג (א) פאָלגענדעס זינד דיא געשלעכטסרעגיסטער פאָן אהרן אונד משה, צו דער צייט, דא דער עוויגע מיט משה רעדעטע איף דעם בערגע סיני. (ב) דיזעס זינד דיא נאמען דער זאָהנע אהרן: דער ערשטגעבאָרענע נדב, זאָדאן אביהוא, אלעזר אונד איתמר. (ג) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער אהרן, דיא צו פריסטערן געזאלבט וואַרען, דיא ער נעמליך צום פריסטעראמטע איינגעזעטצט. (ד) עס שטארבען אבער נדב אונד אביהוא פאָר דעם עוויגען, אלס זיא פאָר איהן אין דער וויסטע סיני געמיינעם פייַ=

תרגום אונקלוס

כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן שָׁרַן לְטִיקְסֵיהוֹן וְכֵן נַטְלִין גְּבַר לְזַרְעִיתֵיהּ עַל בֵּית אֲבָהָתוֹהִי:

ג (א) וְאִלֵּין תּוֹלְדַת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי: (ב) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן בּוּכְרָא נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר: (ג) אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא דְּאִתְרַבִּיאוּ דְּאִתְקָרַב קוּרְבַּנְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא: (ד) וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא קֳדָם יְיָ בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי וּבְנִין לָא הֲווֹ לְהוֹן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל אַפֵּי אַהֲרֹן אֲבוּהוֹן:

רש"י

ג (א) ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה' את משה. נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבור': (ד) על

באור

ג (א) ואלה תולדת אהרן ומשה, תחלה מנה תולדת ישראל ואח"כ תולדת הלוים, אלא שהם חלוקים במנינם כמו שנחלקו בקדושתן כי אהרן ובניו נמשחו לכהונה ומשה וזרעו וכל אנשי שבטו לשרת את הכהנים במקדש כמ"ש ושרתו אותו (להלן ו'), ומנה כאן רק תולדת אהרן לבד ואח"ז במנין הלוים מונה גם בני משה כי אמר שם משפח' העמרמי (להלן כ"ז), ודאי הכונה על בני משה כי בני אהרן כבר הוזכרו לבדם ולא היה לעמרם בנים רק אהרן ומשה, וכן הוא בד"ה (א' כ"ג י"ג), בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו הוא ובניו וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן. ויהיה לפ"ז הפסוק ואלה תולדת אהרן ומשה שב גם על פרשת מנין הלוים הסמוכה ששם נמנו גם תולדת משה: ביום דבר ה' את משה בהר סיני, שזהו קודם שהוקם המשכן אז היו ארבעה אבל בשנה שניה כשהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כ"א שנים, וכן כל מקום שנאמר בהר סיני זהו קודם שהוקם המשכן, אבל משנבנ' אהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני. (רשב"ם): (ג) הכהנים המשחים, בשמן המשחה להיות כהנים גדולים: (ד) על פני אהרן אביהם, כתב הרמב"ן ואין הענין להגיד

עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם׃ פ (ה) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ו) הַקְרֵב אֶת־
מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ׃ (ז) וְשָׁמְרוּ אֶת־
מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת
הַמִּשְׁכָּן׃ (ח) וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד
אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ (ט) וְנָתַתָּה אֶת־

ער בראכטען, אונד הינ= טערליסען קיינע קינדער; אלעזר אונד איתמר פער= וואלטעטען אלזא דאז פרי= סטעראמט אונטער איה= רעם פאטער אהרן. (ה) נון רעדעטע דער עוויגע מיט משה אונד שפראך: (ו) לאס דען שטאם לוי הערצוטרעטען, אונד שטעללע איהן פאר אהרן דען פריסטער, דאס זיא איהם דינען. (ז) זיא זאל= לען זיין געשעפט אונד דאז געשעפט דער גאנצען גע= מיינע פאר דעם שטיפטס= צעלטע פערריכטען, אונד דען דינסט בייא דער וואה= נונג פערזעהען. (ח) אללעס גערעטהע דעם שטיפטסצעלטס אין אבאכט נעהמען אונד אן דער שטעללע דער קינדער ישראל'ס דאז געשעפט איבערנעהמען, דען דינסט בייא דער וואהנונג צו פער= זעהען. (ט) דיא לוים זאללסט דוא דעם אהרן אונד זיינען זאהנען צואָרדנען; זיא זאללען איהם פאן

רש"י

פני אהרן אביהם. בחייו: (ו) ושרתו אותו. ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי ששמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש [במדבר י"ח] והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: (ז) ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש [מס' מגילה] והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה: (ח) ואת משמרת בני ישראל. שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחות' לפיכך לוקחים

תרגום אונקלוס

(ה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ו) קָרֵיב יַת שִׁבְטָא דְלֵוִי וּתְקִים יָתֵיהּ קֳדָם אַהֲרֹן כַּהֲנָא וִישַׁמְּשׁוּן יָתֵיהּ׃ (ז) וְיִטְּרוּן יַת מַטַּרְתֵּיהּ וְיַת מַטְּרַת כָּל כְּנִשְׁתָּא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא׃ (ח) וְיִטְּרוּן יַת כָּל מָנֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת מַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא׃ (ט) וְתִתֵּן יַת לֵיוָאֵי לְאַהֲרֹן

באור

שכהנו בחיי אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהני' יכהן בחיי אביו רק בעבור שאמר הכהני' המשחי' שהיו גם הם ככהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו ולא יעשה כן לדורות. וכתב עוד ז"ל הנכון כי על פני יחזור על הרחיק וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם, וכן הוא (בד"ה א' כ"ד ב') וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם וגו' ויכהן אלעזר ואיתמר וגו' עכ"ל. אך לפי דבריו יהיה ההפסק היותר גדול במלת ואיתמר והיה ראוי תחתיה האתנח: (ו) והעמדת אתו. שבט הוא שם כללי ויתכן לומר עליו בלשון יחיד ובלשון רבים לכך אמר ושרתו לשון רבים על השבט. וי"ו ושרתו היא כטעם הסי"ן המשמשת וביאורו שענין העמידה תהיה שישרתו אתו, כענין חי ה' אשר עמדתי לפניו (מ"א י"ז א'), וכן הועתק בל"א: (ז) ושמרו את משמרתו. התעסקות בענין המוטל על אדם להתעסק בו קרוי משמרת (געשעפט), ואמר שהלוים יהיו לעזר אהרן במשמרתו במכשירי העבודות להגיף את הדלתות ולשיר על הקרבנות: ואת משמרת כל העדה, שכלן היו זקוקים לצרכי המקדש אלא שהלוי' באים תחתיהם בשליחותם: (ח) ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל. בפסוק הקודם מדבר במכשירי עבודת הקרבנות המוטלים על ישראל ולכן אמר לפני אהל מועד וכאן הוא מדבר משמירת המשכן והכלים המוטלת על ישראל כל אלה יעשו הלוים במקומם. ולהב"ע פי' משמרת בני ישראל

הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ
(יא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יב) וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ (יג) כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר

תולדות אהרן · כל בכור בכורות ג׳ ח׳: · פטר שם ת״ז, ח׳:

דען קינדערן ישראל׳ס אלס געשענק צוגעאָרדנעט זיין. (י) אהרן אונד זיינען זאָהנען אבער זאָללסט דוא דאז אמט אויפטראגען, דאס זיא דאז פריסטערטהום וואהרנעמען; איין געמיינער, דער הינצו טריטט, זאָלל דעם טאָדעס זיין. (יא) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאָלגט: (יב) מיינערזייט׳ס האבע איך דיא לוים אויס דען קינדערן ישראל׳ס גענאָממען, אנשטאטט אללעם ערשט געבאָרנען, דער ערשטען לייבספרוכט, אונטער דען קינדערן ישראל׳ס; זאָ דאס דיא לוים מיר געהאָרען. (יג) דען מיר געהאָרט אללעס ערשטגעבאָרנע; אלס איך אים לאנדע מצרים

תרגום אונקלוס

וְלִבְנוֹהִי מְסִירִין יְהִיבִין אִינּוּן לֵיהּ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְּרוּן יָת כְּהֻנַּתְהוֹן וְחִילּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ (יא) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (יב) וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא פָּתַח וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי׃ (יג) אֲרֵי דִי לִי כָּל בּוּכְרָא בְּיוֹמָא דִּקְטָלִית

רש״י

מהם המעשרות בשכרן שנ׳ כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם [שם י״ח]: (ט) נתונים המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתונים וגומר [שם ח׳]: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקוד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם

באור

שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן ואין כן משמעות סמיכות מלת משמרת אל בני ישראל אבל משמעותו המוטלת על ישראל לעשות וכן הועתק בל״א: (ט) מאת בני ישראל, כמו מתוך ב״י כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים (להלן ח׳ י״ט). (רש״י). ירלה בזה שאין הכונה במלת מאת שהעם הם הנותנים ברלונם אלא שהת״ס תורה על החלק מן הכל ר״ל שהמקום נתן לאהרן חלק מישראל והם הלוים, לכך מביא ראיה מן הפסוק ואתנה וגו׳ שהמקום הוא הנותן ולא ישראל: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד, מלאכו שזה השרש יורה על מנוי לאיזה שירות אף בבנין הקל כמו ויפקוד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ׳ ד׳), וכן כאן לשון מנוי שיהיו ממונים על כהונתם כמו שמבאר והולך: ושמרו את כהנתם, קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים. (רש״י), ולפי׳ הראב״ע שישמרו את כהונתם שלא יבאו לידי פסלות אינו מתישב יפה המשך הכתוב והזר הקרב יומת; אבל לפירש״י כנון הוא שהכהנים ישמרו עבודתם שלא יקרב זר אליה: (יב) ואני הנה לקחתי, דבק עם הפרשה שלמעלה ושיעורו מה שאמרתי שיהיו הלוים נתונים לאהרן מהיכן זכיתי בהם כי אני לקחתי אותם לי תחת כל בכור בבני ישראל: והיה לי הלוים, שיהיו לי הלוים כאשר מבואר פעמים רבים שטעם הוי״ו כטעם השי״ן על הרוב: (יג) כי לי כל בכור, וסבת קדושת הבכורים מזמן הכותי כל בכור בארץ מצרים: ביום הכתי, אין הוראת׳ יום ממש כי באמת מכת

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר
בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ
אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי
(יד) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי
לֵאמֹר׃ (טו) פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית
אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם׃ (טז) וַיִּפְקֹד אֹתָם
מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה׃
(יז) וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן
וּקְהָת וּמְרָרִי׃ (יח) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃
(יט) וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם וְיִצְהָר
חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ (כ) וּבְנֵי מְרָרִי

תולדות אהרן בישראל בכורות ג' א': לי יהיו סס ה', א':
מבן חדש סס מ"ט. ערכין י"א ב',

תרגום אשכנזי

אללעס ערשטגעבארנע שלוג, האבע איך מיר אללעס ערשטגעבארנע אין ישראל, פאם מענשען ביז צום פיה, געהייליגט; זיא זינד אלזא מיין, איך דער עוויגע. (יד) ווייטער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דער וויסטע סיני, אונד שפראך: (טו) מוסטערע דיא קינדער לוי נאך איהרען פאמיליען אונד געשלעכטערן, אללע מעננליכען פאן איינעם מאנאטה אן אונד דאריבער, זאללסט דוא מוסטערן. (טז) משה מוסטערטע זיא אויף דען בעפעהל דעם עוויגען, וויא איהם געבאטען ווארדען. (יז) דיזעס ווארען דיא קינדער לוי מיט נאמען: גרשון קהת אונד מררי. (יח) דיא נאמען דער קינדער גרשון נאך איהרען געשלעכטערן ווארען: לבני אונד שמעי. (יט) דיא נאמען דער קינדער קהת נאך איהרען געשלעכטערן ווארען: עמרם, יצהר, חברון אונד עזיאל. (כ) דיא קינדער מררי נאך איהרען געשלעכטערן: מחלי אונד מושי; דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעם

תרגום אונקלוס

כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא דִּי לִי יְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ (יד) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ (טו) מְנֵי יָת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא תִּמְנִינוּן׃ (טז) וּמְנָא יָתְהוֹן מֹשֶׁה עַל מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דְּאִתְפַּקַּד׃ (יז) וַהֲווֹ אִלֵּין בְּנֵי לֵוִי בִּשְׁמָהַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ (יח) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃ (יט) וּבְנֵי קְהָת לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ (כ) וּבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין

רש"י

לפי שהיתה העבודה בבכורו' וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"א נבחרו תחתיהם: (טו) מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש. א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים [סס כ"ו] עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין: (טז) על פי ה'. אמר משה לפני

באור

בכורות היתה בלילה אבל הוראתה על הזמן וכן רבים: לי יהיו, עבור האתנח במלת עד בהמה כראה שכונת הכתוב שהמאמר לי יהיו חוזר על הלוים שבכפסוק הקודם ובאורו ומטעם זה הדין שיהיו לי הלוים. וכן הועתק בל"א: (טו) מבן חודש ומעלה, כי טעם המנין הזה שיפטרו את הבכורות לפיכך ימנו מיד שיצאו מכלל נפלים, אבל במנין השני כשימנו אל עבודתם ואל משאם

למשפחתם מחלי ומושי אלה הם
משפחת הלוי לבית אבתם:
(כא) לגרשון משפחת הלבני ומשפחת
השמעי אלה הם משפחת הגרשני:
(כב) פקדיהם במספר כל־זכר מבן־
חדש ומעלה פקדיהם שבעת אלפים
וחמש מאות: (כג) משפחת הגרשני
אחרי המשכן יחנו ימה: (כד) ונשיא
בית־אב לגרשני אליסף בן־לאל:
(כה) ומשמרת בני־גרשון באהל מועד
המשכן והאהל מכסהו ומסך פתח

תרגום אשכנזי

שטאממעס לוי, נאך איה־רען פֿאמיליען. (כֹא) פֿאָן גרשון קאם דאז לבנישע אונד שמעישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא גרשונישען געשלעכטער. (כב) זיא וואורדען געמוסטערט נאך דער צאהל, נעהמליך: אל־לעס מענגליכע פֿאָן איי־נעם מאָנאטה אן אונד דא־ריבער; אונד דער געמו־סטערטען ווארען זיבען טויזענד אונד פֿינף הונ־דערט. (כג) דיא גרשונישען געשלעכטער לאגערן זיך הינטער דער וואָהנונג, גע־גען אבענד. (כד) דאז פֿא־מיליענהויפט דער גרשו־נער וואר: אליסף זאָהן לאל. (כה) איהרע הוט בייא דעם שטיפֿטסצעלטע וואר: דיא טעפפיכע דער וואָהנונג אונד דעם צעלטעס, דיא דעקקען דעסזעלבען אונד דער פֿאָרהאנג

תרגום אונקלוס

אינון זרעית ליואי לבית אבהתהון: (כא) לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אלין אינון זרעית גרשון: (כב) מניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא מניניהון שבעא אלפין וחמש מאה: (כג) זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא: (כד) ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר לאל: (כה) ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאיה ופרסא דתרע משכן

רש״י

הקב״ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א״ל הקב״ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינ' מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך: (כה) המשכן. יריעות התחתונות:

באור

לא ימנו כ״א מבן שלשים שנה הראוים לעבודה: (כא) לגרשון משפחת הלבני, דבק אל הפסוק שלמטה ויאמרו שתי משפחות גרשון שהם משפחת הלבני ומשפחת השמעי היו פקודיהם במספר כל זכר שבעת אלפים וחמש מאות: הלבני השמעי, וכן כלם בה״א הדעת מה שאין משפט הלשון שתבא על שם עצם, אבל כל אלה הם שמות היחס, והראוי לבניי שמעיי בב' יודי״ן אחת לעצם ואחת ליחס אלא שהוקלו ונפל יו״ד העצם והכתוב' היא ליחס, ואמר פקדיהם בכנוי הנסתרים על המשפחות ולא אמר פקודיהן, לפני שהכנוי שב על פרטי המנוים שהיו זכרי': (כג) אחרי המשכן. נקרא המזרח והמערב בשם פנים ואחור כי פני האדם אל זריחת השמש ועל סדר זה נקרא דרום ימין וצפון שמאל ופי' אחרי כמו אחורי המשכן, ויקרא פאת מערב ימה בעבור הים הגדול של צדו, ויהיה בכאן תוספות ביאור אחרי המשכן שהוא ימה: (כד) ונשיא בית אב, כי היה נשיא לכל אחד משלשה בתי אבות שהם גרשון קהת ומררי, והנה למעלה לא הזכיר כ״א ע״ד כלל שהלוים יחנו סביב למשכן ועתה מודיע סדר חנייתם בפרט, גרשון למערב קהת לדרום ומררי לצפון המשכן ולפני המשכן משה אהרן ובניו: (כה) ומשמרת בני גרשון, אין כוונת הפרש' הזאת להודיע סדר עבודתם כי המנין הזה היה מבן חדש בעבור פדיון הבכורו', אבל מפני שהזכיר שלשת בתי האבות וחנייתם מודיע ג״כ משמרת כל אחד ע״ד כלל, ולהלן (ד'

אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כו) וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ ס (כז) וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ (כח) בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ (כט) מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃ (ל) וּנְשִׂיא בֵית־אָב

תולדות אהרן וקלעי זבחים נ"ט ב':

פָֿאָר דעם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס; (כו) דיא אומהענגע דעם פֿאָר־האָפֿס אונד דיא דעקע אם איינגאנגע דעם פֿאר־האָפֿס, דער דיא וואָהנונג אונד דען אלטאר איינ־שליסט, נעבסט אללען שטריקען, דיא צו זיינעם דינסטע געהאֶרען. (כז) פֿאָן קהת קאם דאז עמרמישע, יצהרישע, חברונישע אונד עזיאלישע געשלעכט; דיעזעם זינד דיא קהתישען גע־שלעכטער: (כח) אללעם מענליכע, פֿאָן איינעם מאָנאט אן אונד דארי־בער: אכט טויזענד אונד זעכס הונדערט, דיא ביים הייליגטהום דען דינסט פֿערזאהען. (כט) דיא גע־שלעכטער דער קינדער קהת לאגערן זיך אן דער זייטע דער וואָהנונג געגען מיטטאג. (ל) דאז פֿאמיליענהויפט דער קהתישען געשלעכטער וואר:

רש"י

והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים והתחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: (כו) ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם

תרגום אונקלוס

זִמְנָא: (כו) וּסְרָדֵי דְדַרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דִּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אַטּוּנוֹהִי לְכֹל פֻּלְחָנֵיהּ: (כז) וְלִקְהָת זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִינּוּן זַרְעֲיָת קְהָת: (כח) בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא תְּמַנְיָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה נָטְרֵי מַטַּרְתָּא דְקוּדְשָׁא: (כט) זַרְעֲיָת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן עַל צִידָּא דְמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא: (ל) וְרַב בֵּית אַבָּא

באור

א') במנין השני יזכיר עבודתם ומשאם ע"ד פרט: המשכן, הם היריעות התחתונות הנראות במשכן: והאהל, הם יריעות העזים שנעשו לאהל עליהם: מכסהו, נכללים בו מכסה עורות אילים ומכסה התחש וכל זה מפורש להלן בכתוב: ומסך פתח אוהל מועד, הוא הוילון שבמזרח המקדש שלא היו שם קרשים: (כו) ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח, פירושו אשר על המשכן שהוא בפנים החצר, ועל המזבח שהוא חוץ למשכן. (ראב"ע), ובפ' נשא (ד' כ"ו) פירש"י ז"ל כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל המזבח הנחשת סביב עכ"ל: ואת מיתריו, של משכן והאהל ולא של חצר. (רש"י), ואין בזה סתירה לפירושו בפ' נשא על פסוק ועמודי החצר וגו' ויתדותם ומיתריהם (להלן ד' ל"ב), שפי' שם שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היה ע"ש וכאן פי' ולא של חצר, לפי שכאן דבר הכתוב בכנוי היחיד, לכן פירש"י שכנוי היחיד שב רק על המשכן ולא על החצר כי על קלעי החצר צ"ל מיתריהם ומ"ש בפ' נשא שב גם על קלעי החצר, אבל אין דעת רש"י ז"ל שמיתרי הקלעים לא היה במשא בני גרשון כמו שהבין הרא"ם ז"ל מדברי רש"י, ויהיו לפ"ד דברי רש"י סותרין זה את זה: (כז) ולקהת משפחת העמרמי, הם בני משה כי לא היו לעמרם רק משה אהרן והם לא חנו בתוך הקהתים בצד דרום כ"א קדמה מזרחה ולא נשאר א"כ למשפחת קהת

לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל׃
(לא) וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה
וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ
בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ (לב) וּנְשִׂיא
נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃
(לג) לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת
הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃
(לד) וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־
חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃
(לה) וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי
צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן
יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ (לו) וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי
מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו

תולדות אהרן והמנורה חגיגה כ"ו, א':

תרגום אשכנזי יא

אליצפן זאָהן עזיאל: (לא) איהרער הוט ווירד אנפֿערטרויעט: דיא לאדע, דער טיש, דער לייכטער, דיא אלטערע אונד דיא הייליגען גערעטהע, דיא צום דינסט געברויכט ווערדען, דער אינגערע פֿאָרהאנג אונד וואס דאצו געברויכט ווירד. (לב) דאז אָבערהויפט אללער פֿאמיליענהייפטער דעם שטאממעס לוי וואר: אלעזר, זאָהן דעם פריסטער אהרן; איבער דיאיעניגען, וועלכע דען דינסט ביים הייליגטהומע צו פֿערזעהען פֿעראָרדנעט ווארען. (לג) פֿאָן מררי קאָמט דאז מחלישע אונד דאז מושישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא מררישען געשלעכטער; (לד) איהרע מוסטערונג, אללעם מעננליכע, פֿאָן איינעם מאָנאט אן אונד דאריבער, אן דער צאהל: זעכס טויזענד אונד צוויא הונדערט. (לה) דאז פֿאמיליענהויפט דער מררישן געשלעכטער: צוריאל, זאָהן אביחיל; זיא לאגערן זיך אן דער זייטע דער וואָהנונג, געגען מיטטערנאכט. (לו) דאז אמט אונד דיא הוט דער קינדער מררי וואר: דיא ברעטטער

תרגום אונקלוס

לזרעית קהת אליצפן בר עזיאל: (לא) ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחא ומני קודשא די ישמשון בהון ופרסא וכל פולחניה: (לב) ואמרכלא דממנא על רברבי ליואי אלעזר בר אהרן כהנא דמתחות ידוהי ממנן נטרי מטרת קודשא: (לג) למררי זרעית מחלי וזרעית מושי אלין אינין זרעית מררי: (לד) ומניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעילא שתא אלפין ומאתן: (לה) ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל על צדא דמשכנא ישרון ציפונא: (לו) ודמסיר למטר בני מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל מנוהי וכל פולחניה:

רש"י

דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע אוי לשכנו לפיכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם: (לא) והמסך. היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כלם. ועל מה היא נשיאותו פקודת שומר

באור

כי אם בני משה לבד, ועמ"ש למעלה (ג' א'): (לא) והמזבחות, מזבח העלה ומזבח הקטרת: והמסך, היא הפרכת המבדילה בין הקדש ובין קדש הקדשים ולהלן היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי, הממונה על כל ג' הנשיאים של שלשה בתי האבות הנזכרים היה אלעזר: פקדת שמרי וגו', פירושו שיהיה נשיא נשיאי הלוי ונשיא פקדת השומרים ר"ל לנותם על עבודתם ועל משאם, וכן הועתק בל"א ולאז"ע פי' שמלת נשיאי מושכת עצמה ואחרת עמה

וְאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃
(לז) וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם
וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ (לח) וְהַחֹנִים לִפְנֵי
הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד ׀
מִזְרָחָה מֹשֶׁה ׀ וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים
מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ (לט) כָּל־
פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־
חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ ס
ששי (מ) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־

נקוד

ת"א והחנים ערכין י"ח, ב'. תמיד כ"ו, א': פקד בכורות ד', ב':

תרגום אשכנזי

דער וואָהנונג, דיא ריגעל, זיילען, פֿיסע אונד איברי־גען גערעטהע, אונד וואס צו זיינעם דינסט געהאָרט; (לז) דיא זיילען דעם פֿאָר־האָפֿס אומהער, דיא פֿיסע, נעגעל, שטריקע. (לח) פֿאָר דער וואָהנונג, נעמליך אן דער מאָרגענזייטע דעם שטיפֿטסצעלטעס, לאגערן משה, אהרן אונד זיינע זאָהנע, וועלכע דאז אמט דעם היילינטהומס צו פֿערוואַלטען האטטען, אים נאמען דער קינדער ישראל'ס; איין געמיינער, דער הינצוטריטט, זאָלל דעם טאָדעס זיין. (לט) אל־לע מוסטרונגען דער לוים, דיא משה אונד אהרן אויף בעפֿעהל דעם עוויגען גע־מוסטערט האטטען, אל־לעם מעננליכע, פֿאָן איי־נעם מאָנאט אן אונד דאריבער, וואָרען: צווייא אונד צוואנציג טויזענד. (מ) דער עוויגע שפּראך צו משה: מוסטערע אללעם ערשטגעבאָרנע, מעננליכען געשלעכטס, בייא דען קינדערן ישראל'ס, פֿאָן

רש"י

משמרת על ידו היא פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחוני' עליו יששכר וזבולון טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכיניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי [תהלים ס' ק"ח] ומבני יששכר יודעי בינה [ד"ה א' י"ב] וגו' מאתים ראשי סנהדראות [במדבר ל'] ומזבולן מושכים בשבט סופר [שופטים ה']: (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא יהיה במנין הלוים [בכורות ד']: שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות. בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת [בכורות ה'] אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: (מ) פקד כל בכור זכר

תרגום אונקלוס

(לז) וְעַמּוּדֵי דְּדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן׃ (לח) וְדִישְׁרוֹן קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִידוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי נַטְרִין מַטְּרַת מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ (לט) כָּל מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ (מ) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנֵי כָּל בּוּכְרָא דִּכְרַיָּא

באור

ור"ל שהיה נשיא של נשיאי פקדת שומרי וגו': (לח) והחנים לפני המשכן, ומבאר איזה הלד נקרא פני המשכן, קדמה לפני אהל מועד מזרחה ר"ל במזרחה של אהל מועד: למשמרת בני ישראל, שיהיה אהרן ובניו על המשמרת המוטלת על ישראל לעשות: (לט) שנים ועשרים אלף, ובפרטן כמלאו שהיו כ"ב אלף וג' מאות, ואמרו חז"ל בבכורות (ה' ע"א) שאותן ג' מאות לוים בכורות היו ודים שיפקיעו את עצמן, ויהיה פי' כל פקודי הלוים שיוכלו לפדות את הבכורות היו כ"ב אלף: (מ) פקד כל בכור זכר, לדעת כמה הם אשר יוכלו להפדות מקדושתן;

בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃
(מא) וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה
תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת
בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מב) וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (מג) וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר
בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה
לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה
וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ (מד) וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (מה) קַח אֶת־הַלְוִיִּם
תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי

תולדות אהרן   קח בכורות ד׳, ח׳:

איינעם מאָנאטע אן אונד דאריבער, אונד נים אנצאהל אונד נאמען אויף, (מא) אונד זאָנדרע מיר, דעם עוויגען, דיא לוים אוים, שטאטט אללעם ערשטגעבאָרנען בייא דען קינדערן ישראל׳ס, אונד דאז פֿיה דער לוים שטאטט אללעם ערשטגעבאָרנען ביים פֿיה דער קינדער ישראל׳ס. (מב) משה מוסטערטע, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען, אללעם ערשטגעבאָרנע בייא דען קינדערן ישר׳ל׳ס. (מג) דא וואר אללעם ערשטגעבאָרנען מעננליכען געשלעכטס, מיט אנצייגונג דער נאמען, פֿאָן איינעם מאָנאט אן אונד דאריבער, אן דער צאהל: צווייא אונד צוואנציג טויזענד, צווייא הונדערט דרייא אונד זיבענציג. (מד) דא רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (מה) נים דיא לוים שטאטט אללעם ערשטגעבאָרנען בייא דען קינדערן ישראל׳ס אונד דאז פֿיה דער לוים שטאטט איהרעם פֿיהעם, אונד לאס דיא לוים מיר

תרגום אונקלוס

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא וְקַבֵּיל יָת מִנְיַן שְׁמָהָתְהוֹן׃ (מא) וּתְקָרֵיב יָת לֵיוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מב) וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מג) וַהֲווֹ כָל בּוּכְרַיָּא דְכוּרַיָּא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא׃ (מד) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (מה) קָרֵיב יָת לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי

רש״י

מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלי׳: (מא) ואת בהמת הלוים וגו׳. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה

באור

(מה) קח את הלוים, פעם אחרת להודיעו משפט פדיון העודפים וביאורו כאשר תקח את הלוים ותמצא שיהיו הבכורים עודפים עליהם ולקחת חמשת וגו׳. כ״כ הרלב״ע ויותר נראה פי׳ מהר״י אברבנאל, שלמעלה לא היה כי אם הודעה למשה לורך מנין הבכורי׳, כתן לו סבה ואמר שיקח את הלוים תחת בכורי ישראל, ולכך לא נאמר למעלה בלשון לווי מוחלט, וקח את הלוים, אח״כ את הלוים תחת בכורי ישראל, ולכך לא נאמר לו הפס בלווי מוחלט, שעפ״ז כי אם ולקחת, ואחרי שמנאם משה ודאה שהבכורים עודפים אמר לו הפס בלווי מוחלט, שעפ״ז

הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ (מו) וְאֵת פְּדוּיֵי
הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם
הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (מז) וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת
שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח
עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל׃ (מח) וְנָתַתָּה
הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים
בָּהֶם׃ (מט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף
הַפִּדְיוֹם מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי
הַלְוִיִּם׃ (נ) מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לָקַח אֶת־הַכֶּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ

קמץ בז״ק

ת״א ואת בכורות ד׳ ג׳: והיו סס סס׳ ולקחת סנהדרין י״ז, ח׳:

איינען זיין; איך, דער עווי־גע. (מו) צום לאָזעגעלד דער צווייא הונדערט דרייא אונד זיבעצניג ערשטגעבאָרנען בייא דען קינדערן ישראל׳ס, דיא מעהר זינד אלס דיא לוים, (מז) נים פיר יעדעם הויפט פינף שקלים, נאך דעם געוויכטע דעם הייליג־טהומ׳ס, דען שקל צו צוואנציג גרה: (מח) דיזעם געלד גיבסט דוא דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען, אלס איין לאָזעגעלד פיר דיא איבערצעהליגען אונ־טער יענען. (מט) משה נאהם דאז זילבער צום לאָזעגעלד פאָן דען איבער־צעהליגען, איבער דיא דורך דיא לוים אויסגעלאָסטען. (נ) פאָן דען ערשטגעבאָר־נען דער קינדער ישראל׳ס נאהם ער דאז זילבער, נעמליך: טויזענד דרייא הונדערט פינף אונד זעכציג שקל, נאך דעם גע־

תרגום אונקלוס

לֵיוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ (מו) וְיָת פּוּרְקָן מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְּיַתִּירִין עַל לֵיוָאֵי מִבּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מז) וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עַשְׂרִין מָעִין סִלְעָא׃ (מח) וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פּוּרְקָן דְּיַתִּירִין בְּהוֹן׃ (מט) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פּוּרְקָנְהוֹן מִן דְּיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵיוָאֵי׃ (נ) מִן בּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסֵיב יָת כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ

רש״י

העודפי׳ בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגומר. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתריך על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: (מט) העודפים על פדויי הליים. על אותן שפדו הלוים בגופן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל. לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלש בכורות חמשה עשר שקל. [במדב׳

באור

יקח את הלוים, והאיך יעשה בעודפים: (מו) פדויי השלשה וגו׳, סמיכות מלת פדויי קשה מאוד בדקדוק, ולאב״ע פי׳ שנסמכה מלת פדויי על המספר וכמוהו רבים ע״כ. ואיננו נכון כי איך יאמר בסמיכות פדויי העודפים שאיננה נסמכת אל המספר, ועוד איך יאמר על העודפים פדויים, והם אינן פדויים. והנכון כדעת הרד״ק שהנפרד פדויי איננו פעול, אבל הוא שם על כסף הפדיון בל״א (דיא לאָזעגעלדער). והוא כמו פִּדְיוֹם אלא שאינו על משקלו, והיחיד ממנו פְּדוּי ע״מ כְּסוּי עור תחש, וכן הועתק בל״א. וכן דעת אונקלוס שתרגם מלת פדויי בפסוק הזה ובפסוק מ״ח פורקן ועל מלת פדויי הלוים פסוק מ״ט תרגם פריקי שהוא פעול ולא שם: (מט) הפדיום, שם תאר על הכסף כמו שפירשתי והמ״ם נוספ׳ כדרך השמות הנגזרי׳ מן הפעלים שתבא בהם אותיות האמנתי״ו נוספות, ותמלא בנו״ן נוספת כמו פדיון נפשו: העדפים על פדויי הלוים, שהיו מרובים על אותן הבכורות שנפדו על ידי הלוים עצמן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף, כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת לרע״ג בכורות,

מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ (נא) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־כֶּסֶף הַפְּדֻיִם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שביעי

ד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ (ג) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (ד) זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ (ה) וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו

הפדוים ק'

תולדות אהרן מבן חולין כ"ד, א':

וויכטע דעם הייליגטומס. (נא) דיזעס זילבער, דאז איין לאָזעגעלד וואר, גאב משה דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען, אויף בעפעהל דעם עוויגען, וויא דער עוויגע דעם משה געבאָטען האטטע.

ד (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (ב) נעהמעט דיא אנצאהל דער קינדער קהת אונטער דען קינדערן לוי בעזאָנדערס אויף, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליען. (ג) פאָן דרייסיג יאהרען אן אונד דאריבער, ביז צום פינפציגסטען יאהרע, ווער צום דינסט טיכטיג איזט ביים שטיפטסצעלטע איינע פערריכטונג צו האבען. (ד) דעם דינסטע דער קינדער קהת ביים שטיפטסצעלט, זאָלל דאז אללערהייליגסטע אנפערטרויעט ווערדען. (ה) אהרן אונד זיינע זאָהנע קאָממען,

תרגום אונקלוס

סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ (נא) וִיהַב מֹשֶׁה יַת כְּסַף פֻּרְקָנָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃

ד (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) קַבִּילוּ יַת חוּשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ (ג) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ד) דֵּין פּוּלְחַן בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ (ה) וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא

רש"י

ר' סנב' י"ז] אמר כילד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהם ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: ד (ב) נשא את ראש וגו'. מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכניסו כל כלי

באור

אמר משה כילד אעשה בכור שאומר לו תן ה' שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא כ"ב אלף פתקין וכתב עליהן בן לוי ורע"ג פתקין כתב עליהן ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכן לפי הגורל. (רש"י):

ד (ב) נשא, מקור במקום צווי: (ג) מבן שלשים שנה, בעבור שהמנין הזה על אותן הלוים לעבוד ולמשא לכן לא ימנו כי אם מבן שלשים שאז נתמלא כחם ולא למעלה מבן חמשים שאז יחלש כחם: קדש הקדשים, המקודש שבכלם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי שרת, (רש"י): (ה) ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה, אחר נסיעת דגל יהודה קודם

בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת אֲרֹן הָעֵדֻת׃ (ו) וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו׃ (ז) וְעַל ׀ שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה׃ (ח) וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ

תולדות אהרן   קשות סנהדרין פ"ח, ז': ולחם מנחות נ"ה, ח':

ווען דאז לאגער אויפברעכען וויל, נעהמען דען איננערן פֿאָרהאנג אב, בעדעקען דאמיט דיא לאדע דעם צייגניססעס; (ו) שלאגען זיא פֿערנער איין, אין איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, בריישען אָבען דאריבער נאָך איין טוך פֿאָן דונקעלבלויער וואָללע, אונד לעגען דיא שטאנגען אן. (ז) איבער דען טיש צודען שויאבראָדען ברייטען זיא איין טוך פֿאָן דונקעלבלויער וואָללע; לעגען דיא שיססעלן, שאהלען, שטיטצען אונד בעדעקנדען האלטראָהרען דארויף, דאז טעגליכע בראָט אבער זאָלל אויף דעם טישע ליגען. (ח) בריישען דאריבער איין דונקעלראָטהעס טוך, שלאגען עס אין איינע דעקע פֿאָן תחשפֿעלל איין, אונד לעגען דיא

תרגום אונקלוס

וִיפָרְקוּן יַת פְּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יַת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (ו) וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְּעֵילָא וִישַׁוּוּן אֲרִיחוֹהִי׃ (ז) וְעַל פָּתוֹרָא דִלְחֵם אַפַּיָּא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יַת מַגִּיסַיָּא וְיַת בָּזִיכַיָּא וְיַת מְכִילָתָא וְיַת קְסָוַת נִיסוּכָא וּלְחֵם תְּדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי׃ (ח) וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא

רש"י

וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה. כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות וקשות ומנקיות. כבר פירשתים במלאכת המשכן: הנסך.

באור

כנסיעת דגל ראובן, וכן מבואר בפרשת בהעלתך ועמ"ש שם: והורידו את פרכת המסך, הפרכת המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים יורידוה מן הקרסים שהיתה תלויה בהם וכסו בה את הארון: (ו) ונתנו עליו, כנוי לזכר נסתר שב אל הארון: כסוי, שם כמו מכסה ואינו פועל סמוך: בגד כליל תכלת, בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש, אבל היו מכסים אותו בפרכת שהיא המסך לו ומכסים את שניהם בכסוי עור תחש מפני הגשמים ופורשי' על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר, אבל בכל שאר הכלים היה נראה עליהם כסוי עור תחש מלמעלה. (רמב"ן), ורלב"ע פי' ופרשו וכבר פרשו על פרכת המסך, ירצה בזה שהיה כסוי עור תחש ממעל לבגד כליל תכלת: ושמו בדיו, יתקנו הבדים שיהיו יוצאים מהטבעות כשעור ראוי לשאת על כתפיהם, כי לא סרו הבדי' מהטבעות כמ"ש בטבעות הארון יהיו הבדים וגו': (ז) ועל שלחן הפנים, שיעורו שלחן לחם הפנים: הקערת ואת הכפת וגו', כלם מבוארים בפרשת מלאכת המשכן: ולחם התמיד עליו יהיה, על השלחן עצמו יהיה הלחם ועליה' בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואח"כ יפרשו על הכלים והשלחן בגד תולעת שני כי לכבוד הלח' שהוא מסודר על השלחן כהלכתו יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים. (לשון הרמב"ן): (ח) וכסו אותו, בכנוי היחיד לפי שעל ידי פריסת בגד תולעת שני נכללו כל הכלים בכלל השלחן לפיכך יאמר

אֶת־בַּדָּיו׃ (ט) וְלָקְחוּ ׀ בֶּגֶד תְּכֵלֶת
וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ
וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת
כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃
(י) וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ אֶל־
מִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃
(יא) וְעַל ׀ מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד
תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ
וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ (יב) וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־
כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ
וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם
בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃

ת"א את כל וכו' יומא נ"ד, א'. סנהדרין ס"ז, ב'. שבועות ט"ו. א'.

שטאנגען אן. (ט) נעהמען איין דונקעלבלויעס טוך, וויקעלן דאריין דען לייכ־טער, דיא לאמפען, דיא צאנגען, דיא אשגעפֿעס־ליין אונד אללע אֶהלגע־פֿעסע, דיא דאצו געברויכט ווערדען. (י) טהון דען לייכטער אונד אללעס גע־רעטהע דעסזעלבען אין איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, אונד לעגען עס אויף איינע טראגע. (יא) אי־בער דען גאָלדנען אלטאר בּרייטען זיא איין דונקעל־בלויעס טוך, וויקעלן איהן אין איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, אונד לעגען דיא שטאנגען אן. (יב) נעה־מען אללעס דינסטגערע־טע וואָמיט מאן אים היי־ליגטהום דען דינסט פֿער־זיהט, לעגען עס אין איין דונקעלבלויעס טוך, ווי־קעלן זאָלכעס איין אין איינע דעקע פֿאָן תחשפֿעללן, אונד לעגען עס אויף איינע טראגע.

תרגום אונקלוס

וִישַׁוּוֹן יַת אֲרִיחוֹהִי׃ (ט) וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יַת מְנַרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיַת בּוֹצִינָהָא וְיַת צִיבְתָהָא וְיַת מַחְתְּיָתָהָא וְיַת כָּל מָנֵי מִשְׁחָא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ בְּהוֹן׃ (י) וְיִתְּנוּן יָתַהּ וְיַת כָּל מָנָהָא לַחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחַיָּא׃ (יא) וְעַל מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא יִפְרְשׂוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וִישַׁוּוֹן יַת אֲרִיחוֹהִי׃ (יב) וְיִסְּבוּן יַת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן בְּקוּדְשָׁא וְיִתְּנוּן לִלְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתְהוֹן בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ

רש"י

הכסוי לשון מסך כדכתיב אשר יוסך בהן: (ט) מלקחיה. כמין לבת שמושך בה את הפתילה לכל לד שירלה: מחתותיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלים ואין לה מחילה לפניה אלא מלדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה. לוני"ש בלעז [לאמפען Lunes] שנותנים בהן השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. כמין מרלוף [כלים פ"ב מ"א]: (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת

באור

אתו על השלחן וכל הכלים בכלל. אבל בפריסת בגד תולעת שני אמר ופרשו עליה' בכנוי הרבים כי אז היה השלחן עם הלחם לבד והכלי' לבד על ידי הבדל בגד תכלת כמו שבארתי בשם הרמב"ן: (ט) ואת נרותיה, כתב רש"י לוני"ש בלע"ז בל"א (לאמפע) שנותנין בהן השמן והפתילות: ואת כל כלי שמנה, תרגם אונקלוס וית כל מני משחא, ובעיני יפלא מה דאה על ככה בפי' זה, אם לא שהוקשה לו חבור המאמר בנמשך אשר ישרתו לה בהם: (י) אל מכסה עור תחש, כמין מרלוף (כלים פ"ב מ"א). (רש"י), ובאיתו מדלא אמר וכסו אתם, או ופרשו עליהם, ולשון ונתנו אל מכס' משמע שהיה מתוקן לכך כמין נרתק: ונתנו על המוט. כי לא היו טבעות בכלי מנורה שינשאו על ידי בדים: (יב) ולקחו את כל כלי השרת, כלי הקטרת שמשרתים בהם

תרגום אשכנזי

(יג) אלסדאן זאָללען זיא דיא אשע פֿאָם אלטאר פֿעגען, אונד איין פורפורפֿארבענעס טוך דאריבער בריטען. (יד) אללע זיינע געפֿעסע דארויף לעגען, מיט וועלכען מאן אויף דעמזעלבען דען דינסט פֿערריכטעט: פֿפֿאננען, גאבעלן, שויפֿעלן, בעקען, אללעס גערעטהע דעס אלטארס; איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל דאריבער בריטען, אונד דיא שטאנגען אנלעגען. (טו) ווען דאז לאגער אויפֿברעכען זאָלל, זאָ מוס אהרן אונד זיינע זאֶהנע ערשט דאז איינוויקעלן דעם הייליגטהומס אונד אללער הייליגען גערעטהע געענדיגט האבען, הערנאך זאָללען דיא קינדער קהת הערבייא קאָממען, אום צו טראגען; דאמיט זיא דאז הייליגטהום ניכט אונמיטטעלבאר אנריהרען אונד שטערבען; דיזעס איזט דאז טראגגעשעפֿט דער

(יג) וְדִשְּׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ (יד) וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ (טו) וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃

תרגום אונקלוס

סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחַיָּא׃ (יג) וְיִסְפּוֹן יָת קִטְמָא דְמַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי לְבוּשׁ אַרְגְּוָן׃ (יד) וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת כָּל מָנוֹהִי דִּי יְשַׁמְּשׁוּן עֲלוֹהִי בְּהוֹן יָת מַחְתְּיָתָא וְיָת צִינוֹרְיָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא כֹּל מָנֵי מַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי׃ (טו) וִישֵׁיצֵי אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי לְכַסָּאָה יָת קוּדְשָׁא וְיָת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא בְּמִיטַּל מַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן בְּנֵי קְהָת לְמִיטַּל וְלָא יִקְרְבוּן לְקוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן אִלֵּין מַטּוֹל

רש"י

שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח הנחשת: דשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות [יומא כ"א] ואינו שורפו שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת [עירובין ק"ז]: (יד) מחתות. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ולפניה שואבת את הגחלים: מזלגות. צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלעז וודי"ל [מויפֿעל Padelle, *pelle*] והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקדש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין

באור

במזבח הפנימי לכך נאמר אשר ישרתו בם בקודש, ר"ל בתוך המשכן: (יג) ודשנו את המזבח, הסרת הדשן מעל המזבח, כי דרך בנין פעל להורות לפעמים על הפך הפעלה, את סוסיהם תְּעַקֵּר, לא תשאיר להם עקר וכן רבים: את המזבח, למעלה (פסוק י"א) אמר ועל מזבח הזהב, שהוא מזבח הפנימי ועתה ידבר ממזבח החיצון שהוא מזבח הנחשת ואין צורך לפרש מלת נחשת: (יד) ושמו בדיו, טבעותיו: (טו) וכלה אהרן ובניו וגו' בנסע המחנה. אחר נסיעת מחנה יהודה, כמ"ש בפרשת בהעלתך, ועמש"ל (ב' י"ז): וכלה, מורכב מעבר ועתיד, ר"ל שיהיה עבר בעתיד, וכן הועתק בל"א: לכסות את הקדש, הארון והמזבחות: ואת כל כלי הקדש, המנורה וכל כלי השרת: ולא יגעו, כדי שלא יגעו הקהתים אל הקדש עצמו טרם יכסוהו ויבאו עי"ז לחיוב מיתה לכן הזהירם שלא יקרבו לשאת עד אחר שכלה אהרן ובניו

(טז) וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכֵלָיו׃ פ מפטיר (יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (יח) אַל־תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי

קינדער קהת ביים שטיפטסצעלטע (טז) עלעזר זאָהן דעס פריסטערס אהרן האטטע דיא אויפ־זיכט איבער דאז אֶהל צום לייכטען, דאז רייכערווערק, דאז טעגליכע אָפפער אונד דאז זאַלבאֶהל; אויסער דער אָבעראויפזיכט איבער דיא גאנצע וואָהנונג אונד וואס דארינגען איזט, דאז הייליגטהום אונד זיינע גע־רעטהע. (יז) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (יח) לאסט דען שטאם דער קהתישען געשלעכטער אונטער דען

תרגום אונקלוס

בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (טז) וְדִמְסִיר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא מְשַׁח דְאַנְהָרוּתָא וּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וּמִנְחָתָא תְדִירָא וּמְשַׁח רְבוּתָא מַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בֵיהּ בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹהִי׃ (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר׃ (יח) לָא תְשֵׁיצוֹן יָת

רש"י

מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם שמן וקטרת ושמן המשחה. ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז להקריב בעת חנייתן: פקודת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו

באור

לכתפים: (טז) ופקדת אלעזר, ביאורו המנוי שהיה אלעזר ממונה עליהן הם המבוארים בסמוך: שמן המאור, לדעת רש"י שהי' ממונה עליהם לשאת אותם, ודעת הראב"ע והרמב"ן שהיה אלעזר פקיד עליהן ונותן אותן ליד בני קהת אשר יבחר בהם בזריזות וחסידות והם ישאו אתם, ובהקים את המשכן יחזירום לידו, כי לא הזכיר באלעזר ונשא כמו בלוים: פקדת כל המשכן וגו', ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הסדורים למעלה בפרשה זו, אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמ"ש בפרשת נשא. (רש"י), והלא כדעת הראב"ע וז"ל כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת' אלעזר היה הוא פקיד על השמן והקטרת והמנחה לבדו ע"כ, יראה שדעתו שאלעזר השתתף עם איתמר, גם בפקודת משא בני גרשון ומררי, ולכן תפס עליו הרמב"ן ז"ל ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר (לבד, ואין לאלעזר עמו שום פקידות במשמרת בני גרשון ומררי) ופי' בכאן בקדש ובכליו, וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שמרי משמרת הקדש, כלומר נשיא פקדת משמרת הקדש שהם רק הכלים הנתוני' ביד בני קהת, לכן דעת הרמב"ן כי בקדש ובכליו הוא ביאור על פקודת כל המשכן, וביאור הכתוב כך הוא, כי פקודת שמן המאור והקטרת והמנחה ושמן ופקודת כל המשכן, דהיינו בקדש ובכליו ר"ל בדברי' המקודשי' יותר והם הכלי' הנתונים ביד בני קהת, את כל זאת היתה תחת משמרת אלעזר, כמו שאיתמר לבדו היה גוזר על בני גרשון ומררי למסור לכל אחד כליו בנסוע משכן, ובחנותו יחזיר כל אחד כליו לידו, אלא שמלבד שהיה אלעזר גוזר על בני קהת היה גם כן נשיא על כל שלשה בתי אבות הלוים, ע"כ, וכן הוא דעת רש"י בפירוש סוף המקרא הזה, כי בפירוש תחלת הכתוב בענין פקודת שמן המאור ימאן הרמב"ן בפרש"י. כאשר הבאתי דבריהם למעלה: (יח) אל תכריתו, הנוכחים הם משה ואהרן וצוה להם שלא יגרמו מיתה לבני קהת כמו שיבאר בסמוך, ולא הוצרך לזרזם גם על בני גרשון ומררי לפי שלא היתה עבודתם בדברים

מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃ (יט) וְזֹאת ׀ עֲשׂוּ לָהֶם
וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ
אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־
מַשָּׂאוֹ׃ (כ) וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע
אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ
(כא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(כב) נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם
לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ (כג) מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים

תרגום אשכנזי

לוים ניכט פֿערדערבען.
(יט) טהועט דיזעם מיט
איהנען, דאמיט זיא ער=
האלטען ווערדען, אונד
ניכט שטערבען, ווען זיא
דעם אללערהייליגסטען
זיך נאהען; אהרן אונד זיי=
נע זֶהנע זאָללען צוערשט
היניינגעהען, אונד איינעם
יעדען זיינע פֿערריכטונג
אונד זיינע לאסט אנוויי=
זען. (כ) זיא אבער לאסט
ניכט היניינגעהען, צו שויען
ווען דאז הייליגטהום איינ=
געהיללט ווירד, זיא וויר=
דען דעם טאָדעס זיין.
(כא) פֿערנער רעדעטע
דער עוויגע מיט
משה, אונד שפראך:
(כב) נים אויך דיא אנצאהל דער קינדער גרשון אויף, נאך איהרען פֿאמיליען אונד געשלעכטערן.
(כג) פֿאָן דרייסיג יאהרען אן אונד דאריבער, ביז צום פֿינפֿציגסטען יאהרע, זאָללסט דוא זיא

תרגום אונקלוס

שבטא זרעית קהת מגו ליואי׃ (יט) ודא עיבידו להון וייחון
ולא ימותון במיקרבהון לקודש קודשיא אהרן ובנוהי יעלון
וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה׃ (כ) ולא יעלון
למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון׃
(כא) ומליל יי עם משה למימר׃ (כב) קביל ית חושבן בני גרשון
אף אינון לבית אבהתהון לזרעיתהון׃ (כג) מבר תלתין
שנין ולעילא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחילא

רש"י

להם שימותו: (כ) ולא
יבאו לראות כבלע את
הקדש. לתוך נרתק שלו
כמו שפירשתי למעל' בפרשה
זו ופרשו עליו בגד פלוני
וכסה אותו במכסה פלונית
ובלוע שלו הוא כסויו:
חסלת פ' במדבר סיני:
(כב) נשא את ראש בני

באור

המקודשים כל כך ולא יתחייבו מיתה על הנגיעה כמו במשא בני קהת: (יט) וחיו, יוסיפו חיים: ולא ימתו, בכרת, והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו. (רמב"ן) ולפי פשוטו יתכן שהיא כפילת ענין לתוספת ביאור: אהרן ובניו יבאו ושמו אותם וגו', הם יתעסקו בהורדת המשכן והכלי' ולכסו' כל אחד ואחד עם הבגדי' והמכסאות כמבואר בפרש' שלמעל'. וכאשר תשלם המלאכ' הזאת ואז ישאום הקהתים: (כ) ולא יבאו לראות כבלע וגו', רש"י ורמב"ן בסוף דבריו פירשו מלת כבלע לשון כסוי, וכן תרגם אונקלוס. ופירושו שלא יבאו הקהתי' לראות את הקדש בעת שנותני' הקודש וכליו אל הכסוי שהוא נבלע בתוכו, וכן פירש הרד"ק בשרשים, וכן הועתק בל"א. והרשב"ם פי' שהוא לשון סתיר' כשסותרין את ההיכל ה' נגלה ואם יראו ימותו, כמו שמצינו באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (שמואל א' ו' י"ט), כמו בלע ה' (איכ' ב' ב'), ודרך אורחותיך בלעו (ישעיה ג' י"ב) עכ"ד. וכן פי' הראב"ע בתחלת דבריו, אמנם כל לשון סתירה והסרה שבהוראת השרש הזה הם כלם לשון השחתה מה שאין כן הכונה בסתירת המשכן בנסעו שלא היתה כאן כונת השחתה, אבל הכונה לחזור ולהקימו במקום חנותו, לכן היותר נכון בזה כמו שפירשתי:

(כב) נשא את את ראש בני גרשון גם הם, לפי שהפסיק למעלה בפרשת אל תכריתו הוצרך עתה לצוות גם על בני גרשון שימנה גם אותם, משא"כ בבני מררי האמור בסמוך בלי הפסק ביניהם לא הוצרך עוד לכפול הצווי ולומר נשא את ראש בני מררי: נשא, המקור

שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא
צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
(כד) זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי
לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא׃ (כה) וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת
הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד מִכְסֵהוּ
וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְמָעְלָה
וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כו) וְאֵת
קַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ ׀ פֶּתַח ׀ שַׁעַר
הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי
עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה לָהֶם
וְעָבָדוּ׃ (כז) עַל־פִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו תִּהְיֶה

ת"א ונשאו סנת כ"ח ' ח': המשכן סס נ"ג, ח':

מוסטערן; אללעס וואס צום דינסטע טיכטיג איזט אונד ארבייט פֿערריכטען קאן, בײם שטיפֿטסצעלט. (כד) דיזעס איזט דיא ארבייט דער גרשונישען געשלעכטער, וואס זיא נעמליך צו טהון אונד צו טראגען האבען. (כה) זיא טראגען דיא טעפּפּיכע דער וואָהנונג אונד דעם שטיפֿטסצעלטס, דען איבערצוג אונד דיא אָבערסטע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, אונד דען פֿאָרהאנג פֿאָר דעם אײנגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס. (כו) דיא אומהענגע דעם פֿאָרהאָפֿס, דען פֿאָרהאנג פֿאָר דעם אײנגאנגע אם טהאָרע דעם פֿאָרהאָפֿס, וועלכער דיא וואָהנונג אונד דען אלטאר אומגיבט, דיא שטריקע אונד אללעס געראַעטה דאז דאצו געברויכט ווירד; וואס דאבײא צו טהון איזט, זאָללען זיא פֿערריכטען. (כז) נאך דעם

תרגום אונקלוס

חֵילָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כד) דֵּין פּוּלְחַן זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן לְמִפְלַח וּלְמִטַּל׃ (כה) וְיִטְלוּן יָת יְרִיעַת מַשְׁכְּנָא וְיָת מַשְׁכַּן זִמְנָא חוֹפָאֵיהּ וְחוֹפָאָה דְּסַסְגוֹנָא דִּי עֲלוֹהִי מִלְּעֵילָא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כו) וְיָת סְרָדֵי דַּרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דְמַעֲלָנָא דִתְרַע דַּרְתָּא דִּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא כְּחוֹר סְחוֹר וְיָת אֲטוּנֵיהוֹן וְיָת כָּל מָנֵי פּוּלְחָנְהוֹן וְיָת כָּל דְּיִתְמְסַר לְהוֹן וְיִפְלְחוּן׃ (כז) עַל

רש"י

גרשון גם הם. כמו שלויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: (כה) את יריעות המשכן. עשר תחתונות: ואת אהל מועד. יריעו' עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אלים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי: (כו) אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: (כז) על

באור

(כג) לצבא צבא, להתאסף בצבא הלוים לעבוד עבודה והיא במקום לווי כמו זכור ושמור: (כה) את יריעת המשכן, כאן מבאר מה שאמר למעלה (ג' כ"ה) המשכן שהוא יריעות המשכן והן התחתונות הנראות בתוך המשכן, והאהל, הן יריעות עזים העשויו' לאהל עליהן: ואת מסך פתח וגו', הוא הוילון שבמזרח שלא הי' שם קרשים: (כו) אשר על המשכן ועל המזבח, כלומר הקלעי' והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב. (רש"י). וכונתו שמלת אשר שבה אל הקלעים והמסך שזכר, שהן מגינות על המשכן סביב: ואת כל אשר יעשה להם, ת"א ית כל דיתמסר להון, ודעתו שכנוי להם מוסב על בני גרשון ובאורו ואת כל המעשה המוטלת עליהם יעבודו, כי העסק המוטל על האדם לעשותו נקרא מעשה, כמו ומעשהו בכרמל (ש"א כ"ה ב'), ר"ל עסקיו והיותר נכון שמלת להם מוסבה על המשכן והמזבח הנזכרים בפסוק זה, וכן פירושו ואת כל אשר יעשה לכלי המשכן ולמזבח, כי כלים רבים היו, הכל יהיה בעבודת בני גרשון. (רמב"ן ורלב"ע): (כז) על פי

כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם
וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם
בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מַשָּׂאָם׃ (כח) זֹאת
עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל
מוֹעֵד וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ס (כט) בְּנֵי מְרָרִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד
אֹתָם׃ (ל) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־
הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל
מוֹעֵד׃ (לא) וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם
לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד קַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃
(לב) וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם
וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם וּלְכֹל

בעפֿעהלע אהרן'ס אונד זיינער זֶאהנע זָאלל דיא ארבייט דער גרשונישען קינדער איינגעריכטעט ווערדען, וואס זיא צו·טראגען אונד צו טהון האבען, אונד איהר זָאללט איהנען אללעם וואס זיא צו טראגען האבען, צור הוט אנפֿערטרויען. (כח) דיזעס איזט דיא פֿערריכטונג דער געשלעכטער דער גרשונישען קינדער, ביים שטיפֿטסצעלטע; דיא פֿערוואלטונג שטעהט אונטער דער אויפֿזיכט איתמר זָאהן דעם פריסטערס אהרן. (כט) דיא קינדער מררי זָאללסט דוא מוסטערן נאך איהרען געשלעכטערן אונד פֿאמיליען. (ל) פֿאָן דרייסיג יאהרען אן אונד דאריבער ביז צום פֿינפֿציגסטען יאהרע זָאללסט דוא זיא מוסטערן; וואס צום דינסטע טויגט, דען דינסט דעם שטיפֿטצעלטס צו פֿערריכטען. (לא) דיזעס איזט איהרע פֿערריכטונג, וואס זיא נעהמליך טראגען אָדער זָאנסט ביים שטיפֿטסצעלטע טהון זָאללען: דיא ברעטטער דער וואָהנונג, דיא ריגעל, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע. (לב) דיא זיילען דעם פֿארהאָפֿס אומהער, דיא פֿי־

תרגום אונקלוס

מֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי תְּהֵי כָּל פּוּלְחַן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְכָל מַטּוּלְהוֹן וּלְכֹל פּוּלְחַנְהוֹן וּתְמַנּוּן עֲלֵיהוֹן בְּמַטְּרָא יַת כָּל מַטּוּלְהוֹן׃ (כח) דֵּין פּוּלְחַן זַרְעֲיַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּמַטַּרְתְּהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ (כט) בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ (ל) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנִינוּן כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (לא) וְדָא מַטְּרַת מַטּוּלְהוֹן לְכָל פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ (לב) וְעַמּוּדֵי דְּדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר

רש"י

פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: (לב) ויתדותם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו

באור

אהרן ובניו תהיה, כאלו שכל עבודת משא בני הגרשני תהיה ע"פ מצות אהרן ואלעזר שהי' נשיא על כלם כמ"ש למעלה (ע"ו) שהם יצוו פלוני מבני גרשון ישא כלי פלוני וכן כלם, ואח"ז אמר ומשמרתם ביד איתמר, שהוא היה גזבר עליהם שיעשו כמצות אהרן ואלעזר ובהקים המשכן יחזירו הכלים ליקן, וכן משא בני מררי ועבודתם היתה ג"כ במצות אהרן ואלעזר אלא שאיתמר היה גזבר עליהם: (לב) ויתדותם ומיתריהם, של העמודים כי היתדות ומיתרי הקלעי' במשא

עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־כְּלֵי
מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃ (לג) זֹאת עֲבֹדַת
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם
בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן׃ (לד) וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי
הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי לְמִשְׁפְּחֹתָם
וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ (לה) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא
לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
(לו) וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם
שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ (לז) אֵלֶּה פְקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל
מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס שני (לח) וּפְקוּדֵי
בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית
אֲבֹתָם׃ (לט) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא

סע, נעגעל אונד שטריקע נעבסט אללען גערעטהען, אונד וואס דאראן צו טהון איזט; איהר זאללט איהנען יעדעם נאמענטליך דאז גערעטהע אנווייזען, דאז ער צו בעאבאכטען אונד צו טראגען האט. (לג) דיזעס איזט דיא פערריכטונג דער געשלעכטער דער מרדישען קינדער ביים שטיפטסצעלטע, אונטער דער אויפזיכט דעס איתמר זאהן דעם פריסטער אהרן. (לד) משה, אהרן אונד דיא פירשטען דער געמיינע מוסטערטען דיא קהתישען קינדער, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליע. (לה) פאם דרייסיגסטען יאהרע אן אונד דאריבער ביז צום פינפציגסטען יאהרע, וואס צום דינסטע טויגט, ביים שטיפטסצעלטע עטוואס צו פערריכטען. (לו) דיא אנצאהל דער געמוסטערטען נאך איהרען געשלעכטערן וואר: צווייאטויזענד זיבען הונדערט אונד פינפציג. (לז) זא פיעל וואנען דער געמוסטערטען דער קהתישען געשלעכטער, דיא ביים שטיפטסצעלטע פערריכטונג האטטען, וועלכע משה אונד אהרן, אויף בעפעהל דעס עוויגען דורך משה, געמוסטערט האטטען. (לח) דיא געמוסטערטען דער קינדער גרשון, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליען (לט) פאם דרייסיגסטען יאהרע אן אונד דאריבער

תרגום אונקלוס

וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן לְכָל מָנֵיהוֹן וּלְכֹל פּוּלְחָנְהוֹן וּבִשְׁמָהָן תִּמְנוּן יַת מָנֵי מַטְּרַת מַטּוּלְהוֹן׃ (לג) דֵּין פּוּלְחַן זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל פּוּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ (לד) וּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא יַת בְּנֵי קְהָת לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ (לה) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (לו) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין׃ (לז) אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת קְהָת כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ (לח) וּמִנְיָנֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ (לט) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין

רש"י

לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו שכתוב במלאכת המשכן:

באור

בני גרשון היו והן היו בשפת הקלעי' למטה שלא תגביהם הרוח וכאן הוא מדבר מיתדות ומיתרי העמודים לתלות בהן הקלעים בשפת' העליונה והן היו במשא בני

לִצְבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
(מ) וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃
(מא) אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן
כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ (מב) וּפְקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם׃ (מג) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא
לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (מד) וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
וּמָאתָיִם׃ (מה) אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת
בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ (מו) כָּל־
הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם

תרגום אשכנזי

ביז צום פֿינפֿציגסטען יאהרע, וועהר צום דינסטע טויגט, צור ארבייט ביים שטיפֿטסצעלטע. (מ) דיזע געמוסטערטען, נאך געשלעכטערן אונד פֿאמיליען ווארען אן דער צאהל: צווייא טויזענד זעכס הונדערט אונד דרייסיג. (מא) זאָ פֿיעל ווארען דער געמוסטערטען פֿאָם געשלעכטע דער קינדער גרשון, דיא ביים שטיפֿטסצעלטע פֿערריכטונג האטטען, וועלכע משה אונד אהרן אויף בעפֿעהל דעס עוויגען געמוסטערט. (מב) דיא געמוסטערטען דער געשלעכטער דער מרדישען קינדער נאך געשלעכטערן אונד פֿאמיליען (מג) פֿאָם דרייסיגסטען יאהרע אן אונד דאריבער, ביז צום פֿינפֿציגסטען יאהרע, וועהר צום דינסטע טויגט, ביים שטיפֿטסצעלטע ארבייט צו פֿערריכטען. (מד) דיזע געמוסטערטען נאך איהרען געשלעכטערן ווארען אן דער צאהל: דרייא טויזענד אונד צווייא הונדערט. (מה) זאָ פֿיעל ווארען דער געמוסטערטען דער געשלעכטער דער מרדישען קינדער, וועלכע משה אונד אהרן, אויף בעפֿעהל דעס עוויגען דורך משה, געמוסטערט האטטען. (מו) אללע געמוסטערטען צוזאממען, דיא משה, אהרן אונד דיא פֿירשטען

תרגום אונקלוס

כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: (מ) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין: (מא) אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ: (מב) וּמִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן: (מג) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: (מד) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן: (מה) אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה: (מו) כָּל מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת

באור

מררי. (רש"י): ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם, שיפקד ביד כל איש במספר שמות לגלגלותם כלי משאם יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר איש פלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר, והיתה זאת גם במשא בני גרשון והזכיר בבני מררי בעבור כובד משא' שלא יקל אחד משאו ויטיל על חברו, (הרמב"ן): (מו) כל הפקדים אשר פקד משה ואהרן, הפסוק הזה הוא נושא המאמר להפסוק

וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ (מז) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (מח) וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ (מט) עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי

ה (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ

תולדות אהרן לעבד חולין כ"ד. א'. ערכין י"א, א': וישלחו פסחים ס"ו ב', ול"ה ב'. תענית כ"א ב'. מכות ט"ז, א'. מנחות ל"ה, ב':

ישראל'ס בייא דען לוים געמוסטערט, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמי־ליען: (מז) פאם דרייסיג־סטען יאהרע אן אונד דא־ריבער, ביז צום פינפציג־סטען יאהרע, ווער איינע ארבייט פערריכטען אדער איינע לאסט טראגען קאן ביים שטיפטסצעלטע; (מח) אללע דיזע געמו־סטערטען צוזאממען וואַ־רען אן דער צאהל: אכט טויזענד פינף הונדערט אונד אכטציג. (מט) נאך דעם בעפעהלע דעם עווי־גען דורך משה האטטע מאן יעדעם זיינע ארבייט אונד לאסט אנגעוויזען, אונד דיא מוסטערונגען פערריכטעט, דיא דער עוויגע דעם משה בעפאה־לען האטטע.

ה (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ב) געביעטע דען קינדערן ישראל'ס,

תרגום אונקלוס

לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ (מז) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (מח) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמַנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנָן׃ (מט) עַל מֵימְרָא דַיְיָ מְנָא יַתְהוֹן בִּידָא דְמשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וְעַל מַטוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דִּי פַקֵּד יְיָ יַת משֶׁה׃

ה (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר וְכָל דְּדָאֵב וְכֹל דִּמְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא

רש"י

(מז) עבודת עבודה. היא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחר': ועבדת משא. כמשמעו: (מט) ופקודיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו במנוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים:

ה (ב) צואת בני ישראל

באור

הסמוך אחריו, להודיע שכל הפקודים האלה. לא היו פחות מבן שלשים שנה: (מז) עבדת עבדה, הוא השיר במצלתים וכנורות שהוא עבודה לעבודה אחרת. (רש"י), וגם יתכן לדעתי שהכתו' בא לכלול במנין הזה גם אהרן ובניו, לכן אמר כל הבא לעבוד עבודת עבוד' שהם אהרן ובניו שלא היה להם עבודת משא כי אם להשגיח ולצוות על משא שלשת בתי האבות. ועבוד' משא הם בני גרשון קהת ומררי כלם הם בכלל המספר, ולפ"ז לא הזכיר הכתוב כפילת הלשון הזה בכל אחד משלשה בתי אבות רק במספר הכללי לבד, ועל דרך הפשט איכו סמיכות אמתי, אבל ר"ל איזה עבוד' מן עבודות שתהיה ולפיכך לא אמר עבודת העבוד' בה"א הידיעה. וכן תרגם האשכנזי: (מח) ויהיו פקודיהם, בפסוק הזה מודיע סכום המנין כמה היה, לכן האתנח במלת פקודיהם שהיא הנושא כמ"ש למעלה: (מט) על פי ה' פקד אותם ביד משה, באורו על פי ה' ביד משה פקד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו, ויהיה הוראת פקד בכאן לשון מנוי שמנה כל אחד מהלוים על משאו. ופקדיו. הוא לשון מנין, כמ"ש בפרטי הוראות השרש הזה בספרי' הקודמי', והכתוב מודיע שהן מנוי בני לוי והן המספר והמנין כל שבט ושבט את הכל עשו כאשר צוה ה':

ה (ב) וישלחו מן המחנה, אחר שנסדרו ונקבעו סדר המחנות והניתן צוה לשלח הטמאים מן

מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל
טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ (ג) מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה
תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם
וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי
שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ (ד) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ (ה) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ו) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן וכל זב פסחים ס"ז, ב': מזכר נדה כ"ח א' וב': מחוץ פסחים ל"ה, ב': ולא וכו' פסחים ס"ז, א'. מכות י"ד, ב'. זבחים קי"ז, א': דבר וכו' תמורה ב', א':

תרגום אשכנזי

דאס זיא אויס דעם לאגער שאפפען, יעדען אויסזעטציגען; יעדען, דער מיט דעם באָזען פֿלוס בעהאפטעט איזט, אָדער זיך אן איינער לייכע פֿעראונרייניגעט האט. (ג) עס מאג מאננספערזאָן אָדער פֿרויענספערזאָן זיין, זאָ מיסט איהר זיא פֿאָרטשאַפֿפען, נעמליך אויס דעם לאגער הינויס שיקען; דאמיט זיא ניכט איהרע לאגער פֿעראונרייניגען, אין וועלכען איך אונטער איהנען רעזידענץ האלטע. (ד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אלזאָ, אונד שאפֿטען דערגלייכען פערזאָנען אויס דעם לאגער פֿאָרט, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען, אלזאָ טהאטען דיא קינדער ישראל'ס. (ה) פֿערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (ו) זאגע דען קינדערן ישראל'ס: ווען איין מאן אָדער איינע

רש"י

וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. [פסחים ס"ח] הצרוע נשתלח חוץ לכולן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים. וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. לנוסא

תרגום אונקלוס

דַּאֲנָשָׁא: (ג) מִדְּכַר עַד נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחוּנוּן וְלָא יְסַאֲבוּן יַת מַשְׁרִיתְהוֹן דִּי שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן: (ד) וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ו) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַעְבְּדוּן מִכָּל

באור

המחנות: וישלחו, שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה, חנית הלוים סביב היא מחנה לויה, ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע רוחות היא מחנ' ישראל, הצרוע נשתלח חוץ לכלן, הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן שתים, וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה, והוא מדברי חז"ל במס' פסחים (דף ס"ז ע"א), בדרך ישב מחוץ למחנה, שלא יהיו טמאין אחרים יושבים עמו, יכול יהיו זבין וטמאי מתים משתלחין למחנה אחת, תלמוד לומר ולא יטמאו את מחניהם (היו"ד שלפני הכנוי מורה שהנפרד מחנים לשון רבים) ליתן מחנה לזה ומחנה לזה, ופירש"י והתם תלי מחנות כתיבי וישלחו מן המחנה ומחוץ למחנה תשלחום, והאי מחוץ למחנה האמור במצורע לתת לו מחנה שלישית ע"כ שהרי החמירה התורה במצורע שישב בדד במקום שאין טמאי' אחרים יושבים שם, ובטמא הקילה התור' שיצא תוך מחנה לויה מן ויקח משה את עצמות יוסף עמו (שמות י"ג כ') ולא נשתלח רק ממחנה השכינה, טומאת הזב חמורה ממנה לפי שטומא' יוצאה עליו מגופו, לכן נשתלח מן שני מחנות, ועיין מה שהקשה הרא"ס: (ג) מזכר עד נקבה, שהיתה מלורעת או זבה או טמאת מת או

אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ (ז) וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ (ח) וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה

ת"א איש פסחים מ"ב, א'. סוכה כ"ח, א'. יבמות ע"ד, ב'. קידושין ל"ה, א'. ב"ק ט"ו, א'. תמורה ב', ב'. נדה מ"ח, ב': והשיב ב"ק ק"ו, א': וחמישתו ב"מ נ"ד ב': ונתן פסחים ל"א, א'. כתובות י"ט, א', ופ"ב א'. גיטין ל"ז, א'. קדושין ט"ו, א'. ב"ק מ', ב': ואם אין ב"ק ק"ט, א' וב', וק"י א'. סנהדרין ס"ח, ב': האשם ב"ק, ק"ט, ב': לכהן שם שם. ערכין ע"ח, ב':

פֿרויא זיך אויף אירגענד איינע וויזע אן איהרעם נעבענמענשען פֿערזינדיגט אונד דאדורך איין פֿערברעכען געגען דען עוויגען בעגעהט, דיא פערזאָן אבער ערקעננט איהרע שולד; (ז) זאָ זאָללען זיא דיא זינדע, וועלכע זיא געטהאן אָפֿפֿענטליך בעקעננען; דיא הויפטסוממא דער פֿערשולדונג. ווידערערשטאטטען, נעבסט דעם פֿינפֿטען טהיילע דאריבער, דיזעם מוס ער דעמיעניגען געבען, אן דעם ער זיך פֿערשולדעט האט. (ח) ווען אבער דער מאן קיינען פֿערוואנדטען האט, דעם דאז פֿערשולדעטע איינגעהענדיגט ווערדען קאָננטע, זאָ געהאָרט דאז פֿערשולדעטע גוט, דאז אום דעם עוויגען וויללען ערשטאטטעט ווירד, דעם פריסטער; אונד צוואר אללעס דיזעם אויסער דעם

תרגום אונקלוס

חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וְיֵחוֹב אֱנָשָׁא הַהוּא׃ (ז) וִיוַדּוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן דִּי עֲבָדוּ וְיָתֵיב יָת חוֹבְתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחָב לֵיהּ׃ (ח) וְאִם לֵית לִגְבַר פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא לֵיהּ חוֹבְתָא דְּאִתּוֹתַב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּי יְכַפַּר

רש"י

לטמי כפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והדבה יש בב"ר אדריאנוס שחיק טמיא שחיק עצמות: (ו) למעול מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא (ה') ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר. והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו [ב"ק ק"ח]: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו [כתובות י"ט]: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור

באור

נדה: (ו) כי יעשו מכל חטאת האדם, בה"א הידיעה הן החטאות הכתובים סוף פרשת ויקרא וכחש בעמיתו בפקדון וגו', שהם חטאים שבין אדם לחבירו: למעול מעל בה', ועי"ז הוא מעל גם בה', כמ"ש ונשבע על שקר: ואשמה הנפש ההוא, הוי"ו של ואשמה היא וא"ו התנאי, ובאורו ואם אח"ז יתחרט החוטא ויכיר אשמו לה' ולאדם: (ז) והתודו את חטאתם, הוי"ו הזאת היא תשובת התנאי, ר"ל לא די במה שמתחרט בלבו אבל יתודה בפה לעיני כל: והתודו. לשון רבים, וכן כי יעשו, ובאלו איזה מהם שיהי' איש או אשה הנזכרי' בתחלת הפרש', אשמו בראשו, הוא הקרן כמה היה בשעת הגזל: וחמישתו, חלק אחד מחמשה יוסף עליו: (ח) ואם אין לאיש גאל, אמרו חז"ל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל עד יעקב אלא זה גר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב לה', לכבוד השם אשר מעל בו: לכהן, יהי' לכהן במקום הנגזל: מלבד איל הכפרים, האמור בויקרא שיביא איל תמים מן הצאן, הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל

לַכֹּהֵ֣ן מִלְּבַ֗ד אֵ֚יל הַכִּפֻּרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר יְכַפֶּר־
בּ֖וֹ עָלָֽיו׃ (ט) וְכָל־תְּרוּמָ֞ה לְכָל־קָדְשֵׁ֤י
בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֲשֶׁר־יַקְרִ֣יבוּ לַכֹּהֵ֔ן ל֖וֹ
יִהְיֶֽה׃ (י) וְאִ֥ישׁ אֶת־קֳדָשָׁ֖יו ל֣וֹ יִהְי֑וּ אִ֛ישׁ
אֲשֶׁר־יִתֵּ֥ן לַכֹּהֵ֖ן ל֥וֹ יִהְיֶֽה׃ פ רביעי
(יא) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
(יב) דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם
אִ֥ישׁ אִישׁ֙ כִּֽי־תִשְׂטֶ֣ה אִשְׁתּ֔וֹ וּמָעֲלָ֥ה

תולדות אהרן יכפר ב"ק ק"י, א'. ערכין שם: ואיש וכו' ברכות ס"ג, א'. ב"ק ק"ט, ב'. ערכין ל"ד, א': אשר יתן ברכות שם. ב"ק ק"י, א': דבר סוטה כ"ד, א': כי תשטה ברכות שם. סוטה ב', א', וכ"ג ב', וכ"ד ב', וכ"ו ב'. מעילה י"ח, ב':

תרגום אשכנזי

פערזאהנונגסווידדער, מיט וועלכעם ער פערזאהנט ווירד. (ט) אללע העבע, זא וויא איבערהויפט אל=לע פאן דען קינדערן ישראל'ס געהייליגטענדינ=גע, דיא זיא דעם פרי=סטער געבראכט האבען, זינד זיין. (י) וואס יע=מאנד הייליגט, איזט צוואר נאך דאז זייניגע, וואס ער אבער דעם פריסטער גע=געבען, איזט דעם פרי=סטערס. (יא) פערנער רע=דעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (יב) רעדע מיט דען קינ=דערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד איי=נע פרויא האט, דיא זיך

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ עֲלוֹהִי: (ט) וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּי לֵיהּ יְהֵי: (י) וּגְבַר יָת מַעֲשַׂר קוּדְשׁוֹהִי דִּי לֵיהּ יְהוֹן גְּבַר דִּי יִתֵּן לְכַהֲנָא דִּי לֵיהּ יְהֵי: (יא) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי

רש"י

בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) וכל תרומה וגומר. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך [שמות כ"ג] ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו ניתנין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות

באור

ונשבע על שקר בשביל דבר שנתחדש בה והוא גזל הגר שמת שיותן לכהן: (ט) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל, באומרו כל תרומה זהו תרומות ראשית. וכן כל קדשי בני ישראל אחר שיקריבו אותם לכהן, אז לו יהי' ואין לכהן אחר רשות בהם, כי הוא ממון הכהן הזה אשר נתנום לו. לא ממון השבט בשתוף, ולמ"ד לכל הוא למ"ד הכללי (איבערהויפט): (י) ואיש את קדשיו לו יהיו, כל עוד שהקדשים ברשות ישראל, שנקראים קדשיו אז הם לו. ובידו לתתם לאיזה כהן שירצה, (והנה שמוש מלת את במקום הזה קשה בדקדוק, שהוא סימן הפועל בכל מקום, ובא פה עם רבוי המליאות יהיו, ואין זה מדרכו): איש אשר יתן לכהן, משנתנם לכהן אין עוד רשות הבעלים עליהם לתתם לכהן אחר וכן מתורגם בל"א. ורש"י פירש בשם מדרש אגדה את קדשיו לו יהיו, מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן. לו יהיו המעשרות, סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: ואיש אשר יתן לכהן, מתנות הראויות לו. לו יהיה ממון הרבה, ויתכן שיצא להם הדרש הזה ממלת את שהיא זרה כמ"ש למעלה, ולכך אמרו שהשעור ואיש המעכב את קדשיו, ואינו נותנם: (יב) כי תשטה. לשון נטיה והסרה כמו שטה מעליו (משלי ד' ט"ו), שתסור מדרך הצניעות אל דרך לא טוב המביאה לידי חשד בעיני בעלה:

בּוֹ מָעַל׃ (יג) וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְנֶעְלַם מֵעֵינֵי אִישָׁהּ וְנִסְתְּרָה וְהִיא נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה׃ (יד) וְעָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא נִטְמָאָה אוֹ־עָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִיא

פֿערגעהט אונד געגען איהן טריילאָז האנדעלט; (יג) נעמליך יעמאנד בעשליפֿע זיא, עס בליבע אבער פֿאָר דען אויגען דעם מאננעס פֿערבאָרגען, זיא האבע עס פֿערהיימליכט, זייא אינדעססען ענטעהרט; עס ווערע אבער קיין צייגע ווידער זיא אויפֿצובריננגען, זיא זייא אויך ניכט געוואלטזאמער ווייזע דאצו געבראכט וואָרדען; (יד) דען מאן ערגריפֿע איין גייסט דער אייפֿערזוכט, ענטוועדער דאס ער אייפֿערזיכטיג אויף זיינע פֿרויא ווירד, אונד זיא איזט ווירקליך ענטעהרט; אָדער עס ערגריפֿע איהן איין גייסט דער אייפֿערזוכט, זאָ דאס ער אייפֿערזיכטיג

תולדות אהרן ושכב וכו' יבמות נ"ה, א', וב', וע"ב: ונעלם סוטה כ"ו, א'. שבועות ה', א': ונסתרה סוטה ב', ב', וכ"ז ב': ועד סוטה ב', א' וב"ב, ודף ו', א', ול"א ב': לא נתפשה יבמות נ"ו, ב'. כתובות נ"ט, ב'. סוטה ב', א'. וכ"ו א', ול"א ב'. נדה נ"ב, א': ועבר סוטה ג', א': וקנא סוטה ב', ב', וכ"ו ב' וכ"ח א': או עבר סוטה ג', א', וכ"ב א':

תרגום אונקלוס

תְּסְטֵי אִתְּתֵיהּ וּתְשַׁקַּר בֵּיהּ שְׁקָר׃ (יג) וְיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שְׁכּוּבַת זַרְעָא וִיהֵא מְכַסָּא מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתְּחֲדַת׃ (יד) וְיִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וְהִיא מְסָאֲבָא אוֹ עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת

רש"י

הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ובאיש מלמטה: כי תשטה אשתו. שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו נואף אשה חסר לב (משלי ו'). ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור [משלי ד'] אל ישט אל דרכיה לבך (שם ז'): ומעלה בו מעל. ומהו המעל ושכב איש אותה: (יג) ושכב איש. פרט לקטן ומי שאינו איש [סוטה כ"ח]: אותה שכבת זרע. שביאתה פוסלת אותה ואין שכבת אחותה פוסלת אותה [יבמות נ"ח] כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. פרט לסומא [סוטה כ"ו] הא אם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתלה לטומאת ביאה: ועד אין בה. אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה [דברים כ"ב]: (יד) ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגומר. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם

באור

ומעלה בו מעל, המעילה היא הפך האמונה שלא יהיה לבבה תמים עמו: (יג) ושכב איש אתה, כן היא במחשבת בעלה אך האמת נעלם ממנו: ונסתרה, שלא גלתה היא הדבר. (רמב"ע). ודעתו שמלת ונסתרה איננה נסתרת על האשה אבל ענינו ונסתרה אם היא נטמאה: ועד אין בה, וגם אין עד שזנתה כי אם היה אפילו עד אחד שנטמאה לא היתה שותה להבדק על ידי המים, אבל היתה אסור' לבעלה בהחלט ומכל שכן אם היו שני עדי טומאה שאז היתה במיתה, כמ"ש מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י'): והיא לא נתפשה, לא נאנסה בסתירה זו, שאם הסתירוה באונס פטורה: (יד) ועבר עליו, אמר על הרוח ל' זכר, ולהלן הוא אומר אשר תעבור עליו רוח קנאה לשון נקבה, כי תמצאהו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה כמו ורוח גדולה וחזק: וקנא את אשתו, תיבת קנאה באורה, שהיא מדת הלב להתפעל ולהתרגז כאשר יראה האדם [העברת הכבוד והיתרון מהראוי לבלתי ראוי, אמר שיעבור רוח כזה על לב הבעל

לֹא נִטְמָאָה׃ (טו) וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן׃ (טז) וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן

תולדות אהרן והביא ברכות ס"ג, א'. כתובות פ"ח, א', סוטה ז', א', וכ"ז א': את קרבנה מנחות ס', ב': זכרון סוטה כ', ב'. מנחות ד' א':

תרגום אשכנזי

אויף זיינע פֿרויא ווירד, אונד זיא איזט ווירקליך ניכט ענטעהרט; (טו) זאָ זאָלל דער מאן זיינע פֿרויא צום פריסטער פֿיהרען, אונד איהרעטוועגען צום אָפּפֿער ברינגען: איין צעהנטהייל איפה גערשטענמעהל; ער זאָלל קיין אֶהל דארויף גיסען, נאָך ווייהרויך דארויף טהון, דען עס איזט איין אָפּפֿער דער אייפֿערזוכט, איין ריגעאָפּפֿער דאז מיסעטהאט אין אנדענקען ברינגט. (טז) דער פריסטער זאָלל זיא הערצו פֿיהרען, אונד פֿאָר דען עוויגען שטעל-

תרגום אונקלוס

אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא מְסָאֲבָא׃ (טו) וְיַיְתֵי גַּבְרָא יַת אִתְּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יַת קוּרְבָּנַהּ עֲלַהּ חָד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין קִמְחָא דְסַעֲרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבוֹנְתָא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאָתָא הוּא מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבִין׃ (טז) וִיקָרֵיב יָתַהּ כַּהֲנָא

רש"י

לאו. (טו) קמח. שלא יהא סלת: שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה [סוטה י"ב]: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה [שיר ד'] והיא פירשה מדרכיהן [סוטה ח']: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה. קמח לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום

באור

כשיחשד את אשתו שנתנה את דודיה לאיש אחר, בין שעבר עליו רוח קנאה והיא נטמאה, או שעבר עליו רוח קנאה והיא לא נטמאה. וחז"ל אמרו שהיא לשון התראה ויהיה פי' ועבר שכבר עבר עליו רוח קנאה קודם שנסתרה והיא עבר' על התראתו: (טו) את קרבנה עליה, עמה או בעבורה: קמח, שלא יהיה סלת: שעורים, ולא חטים, אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה, (רש"י ורמב"ע) וכתב הרמב"ע בסוף דבריו וז"ל ומנחת הנדבה היא סלת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם, על כן גרועה להיותם שעורים בלא שמן ובלא לבנה עכ"ל, ויהיה לפ"ז כי מנחת קנאות הוא טעם על האמור למעלה קמח שעורים ולא יצוק וגו' אבל אין פירושו ישר בעיני מניח הטעמים שהניח המפסיק הגדול במלת שעורים. גם לפירוש הרמב"ן כי טעם מנחת קנאות יחזור על ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כאו' במקומה כי מנחת קנאות הוא להזכיר עונה ואינו ראוי שתביאנו היא משלה, אבל הוא יקריב מנחה לשם שינקום את נקמתו ממנה, היה נכון לפ"ז להניח האתנח במלת לבונה, ויבי' מן הזקף שבתיבת עליה עד האתנח מאמר מוסגר. והיותר נראה כי מנחת קנאות הוא טעם רק על היותה בלא שמן ולבונה לא על היותה שעורים, שכן מצינו במנחת דל הדלים לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה (ויקרא ה' י"א). ואמר אח"כ כי חטאת היא ופירש"י שם לפיכך לא יהיה קרבנו מהודר ועכ"ז היתה מנחתו סלת: כי מנחת קנאות הוא, הקמח הזה, קמח לשון זכר. (רש"י). ויתכן שהוא מוסב על הקרבן: (טז) והקריב אתה, המנחה: והעמידה לפני ה'. לפני מזבח ה'. (רמב"ע), אבל אין כן דעת המתרגם אשכנזי שהוא תרגם הפסוק הזה על האשה, וכונתו לפי שלא אמר והניחה לפני ה' כי לא תבא ל' העמדה בדבר שאין בו רוח חיים, והרמב"ע לא רצה לפרש כן בעבור שאמר אח"כ והעמיד הכהן את האשה וגם לרש"י הוקשה ע"ז, אמנם לפי דרכנו יהי' סדר הכתובי' על דרך כלל ואחריו מעשה, ולפי שהחל לומר שיביא את אשתו אל הכהן אמר והעמידה לפני ה' על דרך כלל ולא פירש האיך תהיה

והעמדה לפני יהוה: (יז) ולקח הכהן מים קדשים בכלי־חרש ומן־העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל־המים: (יח) והעמיד הכהן את־האשה לפני יהוה ופרע את־ראש האשה ונתן על־כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וביד הכהן

תולדות אהרן והעמדה נזיר ח"ה, ב': בכלי חרש סוטה ט"ו, ב': והעמיד סוטה ח', א', וכ"ז ב': ופרע כתובות ע"ב, א'. סוטה ה', א': ונתן סוטה כ"ז, ב'. קדושין ל"ו, ב':

תרגום אשכנזי

לען. (יז) פאָרהער זאלל דער פריסטער געהייליגטעס וואססער נעהמען אין איינעם אירדענען געפעס, אונד פאָן דעם שטויבע אויף דעם באָדען דער וואָהנונג נעהמען אונד אין דאז וואססער טהון. (יח) אלסדאן שטעללט ער דיא פרויא פאָר דען עוויגען, בינדעט איהר דאז הויפּטהאאר לאָז, לעגט דאז ריגעאָפּפער, דאז איין אָפּפער דער אייפערזוכט איזט, איהר אויף דיא הענדע, אונד אין זיינער האנד העלט דער פרי־

תרגום אונקלוס

ויקימינה קדם יי: (יז) ויסב כהנא מי כיור במן דחסף ומן עפרא די יהי ביסודא דמשכנא יסב כהנא ויתן למיא: (יח) ויקים כהנא ית אתתא קדם יי ויפרע ית רישא דאתתא ויתן על ידהא ית מנחת דוכרנא מנחת קנאתא היא ובידא דכהנא יהון מיא

רש"י

וקנאת הבעל: (יז) מים קדושים. שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו [כתובות ע"ב]: בכלי חרש. היא השקת את הבועל יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרס [סוטה ז']: (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן [שם י"ד ספרי]: לפני ה' בשער נקנור (ספרי) הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר [יחזקאל כ"ח] ולא יתכן לפרש מים מאורים שהרי קדושים הן ולא מאורים כתב הכתוב אלא

באור

העמידה ומה יעשה בה, ואח"כ יודיעו הכתובים פרטי העמידה, שתהיה אחר שיקח הכהן מים קדושים ושתהי' עומדת פרועת הראש ובידה תהיה המנחה וכל הסדר האמור בפרש': (יז) מים קדשים. שנתקדשו בכיור: ומן העפר אשר יהיה, כי לפעמים לא הי' שם והיו צריכין להביא, וכן היא במסכת סוטה (דף ט"ו ע"ב) ע"ש: (יח) ופרע את ראש האשה, אין לנו כלל מספיק בל"הק מתי יבא שם הפעול ומתי יחובר עם הכנוים, כי היה לו לומר ופרע את ראשה אחר שהזכיר שם הפעול בראש הפסוק הזה, והטעם שיסתור קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן. (ספרי הביאו רש"י), ועיין פרשת תשא הוראת השרש הזה בפסוק כי פרוע הוא: מי המרים, יש מרבותינו ז"ל אמרו שהכהן נותן במים דבר מר, והוא לעורר אותה, ויהי' לפ"ז מי המרים סמיכות אמתי, מי הדברים המרים שנתן לתוכן. וע"ד הפשט בא סמוך במקום תוכרת, ועניינו המי' המרים, ונקראו כן על שם סופן, כמו שאמר למט' ובאו בה המים המאררים למרים להודות שהאלות ישימו המים למרים אחר היות' מתוקים וכן אמרו בספרי נקראו מרים על שם סופם, שמאררים את הגוף ומעררין את העון: המאררים, תואר בינוני מבנין פעל בגזרת הכפולים ע"ד השלמים ע"מ מדברים, וגם נוכל לומר ע"ד מרובע מְאוֹרְרִים ע"מ מְגוֹלָלִים, ונקראו' מאררים ע"ש המארה שמביאין בבטן האשה, אם זינתה, כי המי' עצמ'

יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃ (יט) וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ (כ) וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ (כא) וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה

סטער דיא עקעלהאפטען וואססער דער פערפלוכונג. (יט) אלסדאן בעשווארט זיא דער פריסטער אונד שפריכט צור פרויא: ווען דיך נימאנד בעשלאפען, אונד דוא ניכט אין אונצוכט דיך אן דיינעם עהעמאננע פערגאנגען האסט; זא זאללסט דוא אונבעשעדיגט בלייבען פאן דיזעם עקעלהאפטען פלוכוואססער; (כ) האסט דוא דיך אבער געגען דיינען מאן פערגאנגען, אונד ביזט ענטעהרט ווארדען; ווען נעמליך איין אנדערער מאן, אויסער דיינעם עהעמאן, דיך בעשלאפען האט; (כא) נון בעשווארט דער פריסטער דיא פרויא מיט דעם איידע דער פערפלוכונג, אונד שפריכט

תולדות אהרן והשביע סוטה ה', א': אם לא יומא נ"ו, ב'. סוטה י"ז, א'. גיטין ס', א'. סנהדרין נ"ב, ב': הנקי סוטה י"ז, א'. קדושין ס"ב, א'. שבועות נ"ו, א': ואת וכו' סוטה שם, וכ"ד א'. קדושין כ"ז, ב': מבלעדי יבמות נ"ח, א'. וכ"ד ב'. וכ"ו א': והשביע סוטה שם: ואמר סוטה נ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ (יט) וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם לָא שְׁכִיב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית לְאִסְתָּאָבָא בַּר מִבַּעְלִיךְ הֲוַי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃ (כ) וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתְּאֵבְתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת שְׁכָבְתֵּיהּ בַּר מִבַּעְלִיךְ׃ (כא) וְיוֹמֵי כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא

רש"י

מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטיא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אותה וגו'. ומה השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (ס"א לא תנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שאסור לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: (כ) ואת כי שטית. כי משמש לשון אם: (כא) בשבועת האלה. שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה שיהיו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבועה. שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית [סוטה י"ח שבועות כ"ד] וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי [ישעיה ס"ה] שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו' ואומר בך יברך ישראל לאמר: [בראשית י"א שם כ"ג] את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה

באור

קדושים קראן הכתוב: (יט) אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טומאה, שני התנאים האלה אחד הם, יאמר אם לא שכב איש אתך שלא שטית טומאה תחת אישך הנקי. (הרמב"ן). וכתב עוד ז"ל, ויתכן שיהי' איש חסר ה"א הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אתך (הוא אשר קנא עליו בפירוש) ואם לא שטית טומאה על אחרים בכלל עכ"ל. ולא ידעתי מה יאמר בפסוק הסמוך ואת כי שטית וגו' ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך הגם אמר יאמר שאיש חסר ה"א הידיעה הרי כתוב בגלוי מבלעדי אישך שבכלל יהיה מי שיהי' שאינו בעלה? לפ"ז היותר נכון, כדבריו הראשונים שהוא מאמר אחד: הנקי, תהיי נקי, ולא יזיקוך המים, כי לא שייך לצוות על מה שאין ביד אדם לעשות, וכן ומות בהר כמו ותמות: (כ) כי שטית, אם שטית: שכבתו, הנפרד שְׁכֶבֶת כמו מן קְטֹרֶת קְטָרְתּוֹ בק"ח: (כא) והשביע הכהן, בעבור אריכות התנאים

וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ (כב) וּבָאוּ הַמַּיִם
הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן
וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן ׀ אָמֵן׃
(כג) וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן
בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ (כד) וְהִשְׁקָה
אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים
וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃
(כה) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת

תולדות אהרן יתן סוטה י"ז, א'. שבועות ל"ה, ב': בתת סוטה ט', ב': ובאו סוטה י"ז, א'. וכ"ז ב': לצבות סוטה כ"ח, א': ואמרה שם י"ח, א'. וכ"ז ב'. קדושין כ"ז, ב'. שבועות כ"ט, ב', ול"ו, א': וכתב ברכות ט"ז ב'. סוטה י"ז, ב': בספר שם שם: ומחה ערובין י"ג, א'. סוטה כ', א'. והשקה נדרים ע"ג, א'. סוטה י"ט, ב': ובאו סוטה כ"ז, ב': ולקח מגלה כ', ב'. וכ"ט א'. קדושין ל"ו, ב':

צור פֿרויא: זאָ מאכע דיך דער עוויגע צור פֿערפֿלוּכונגס־ אונד איידעספֿאָרמעל בייא דיינער נאציאָן, אינדעם ער דיינע היפֿטען שווינדען אונד דיינען לייב אויפֿשוועללען לאססע. (כב) דיזעס פֿלוכוואססער קאָממע אין דיינע איינגעוויידע צום אויפֿשוועללען דעס לייבס אונד צום שווינדען דער היפֿטע. דיא פֿרויא שפרעכע: עס זייא אלזאָ, דיזעס געשעהע! (כג) דער פריסטער שרייבט זאָדאן דיזע פֿערפֿלוכונג אויף איינען צעטטעל, וואשט עס אב אין דאז עקעלהאפֿטע וואססער היניין, (כד) אונד גיבט דער פֿרויא דאז עקעלהאפֿטע פֿערפֿלוכונגסוואססער צו טרינקען, דאס אין זיא היניין געהע צום אבשייליכען עקעל. (כה) דער פריסטער נימט פֿאָרהער

תרגום אונקלוס

יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בְּדִיתֵּן יְיָ יַת יַרְכִּיךְ מַסְיָא וְיַת מְעַיְכִי נְפִיחִין׃ (כב) וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְּטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכִּין וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן׃ (כג) וְיִכְתּוֹב יַת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא׃ (כד) וְיַשְׁקֵי יַת אִתְּתָא יַת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְּטַיָּא וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְּטַיָּא לִמְרִירוּ׃ (כה) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יַת מִנְחַת קִנְאָתָא וִירִים

רש"י

תחילה: צבה. כתרגומו נפוחה: (כב) לצבות בטן. כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך [שמות י"ד] לראותכם בדרך אשר תלכו בה [דברי' א'] וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך. בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת. כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה: (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה ת"ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים. להיות לה רעים ומרים: והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: (כה) והקריב אותה. זו היא הגשתה

באור

חזר ואמר פעם אחרת והשביע: יתן ה' אותך לאלה, שיהיו הכל מקללים בך יבואך כדרך שבא לפלונית. (רש"י), צבה, שם מגזרת נחי למ"ד ה"א והה"א ה"א נקבה וה"א השרש נפלה: (כב) לצבות, הראוי להצבות ע"מ להראות, לכן הלמ"ד פתוחה וטעמו ל' נפיחה, וכן ולנפיל הראוי להפיל: (כד) והשקה את האשה, ולהלן אומר ואחר ישקה את המים לכן נראה שאין

הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה
וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (כו) וְקָמַץ
הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־
הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ (כז) וְהִשְׁקָהּ אֶת־
הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל
מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם
הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ
וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה
בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃ (כח) וְאִם־לֹא נִטְמְאָה
הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה

תולדות אהרן והניף סוטה י"ט, א'. קדושין סס. זבחים קי"ט, ב': והקריב מנחות ה', ב': ואחר סוטה י"ט, א': וצבתה סוטה ט'. א' וב', וכ"ח א': ונקתה ברכות ל"א, ב'. סוטה כ', ב', וכ"ה ב':

תרגום אשכנזי

דער פֿרויא דאז אייפֿערזוכטסאָפּפֿער אויס דער האנד, מאכט דאמיט איינע ווענדונג פֿאָר דעם עוויגען, אונד ברינגט עס צום אלטארע. (כו) נימט פֿאָן דעם מעהלאָפּפֿער איינע האנדפֿאָלל צום פֿערדופֿטען, לעסט עס אויף דעם אלטארע אין רויך אויפֿגעהען, אונד הערנאך גיבט ער דער פֿרויא דאז וואססער צו טרינקען. (כז) ווען ער איהר דאז וואססער צו טרינקען געגעבען, זאָ ווירד דער ערפֿאָלג דיזער זיין: האט זיא זיך פֿעראונערט, אונד איזט איהרעם מאננע אונטרייא געוועזען; זאָ געהט דאז פֿלוכוואססער אין זיא צום אבשייליכען עקעל היניין, איהר לייב ווירד אויפֿשוועללען, איהרע היפֿטע שווינדען, אונד דיא פֿרויא ווירד צור פֿערפֿלוכונגספֿאָרמעל אונטער איהרער נאציאָן ווערדען. (כח) האט זיא זיך אבער ניכט פֿער-

תרגום אונקלוס

יָת מִנְחֲתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא׃ (כו) וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחֲתָא יָת אַדְכָּרְתַהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא׃ (כז) וְיַשְׁקֵינַהּ יָת מַיָּא וּתְהֵא אִם אִסְתְּאָבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְּטַיָּא לִמְרִירוּ וְיִפְּחוּן מְעַהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָטָא בְּגוֹ עַמַּהּ׃ (כח) וְאִם לָא אִסְתְּאָבַת

רש"י

בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמילה כשאר מנחות: (כו) אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: (כז) והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה. אלא אם כן אמרה טמאה אני [סוטה כ"ז]: וצבתה בטנה וגומר. אף על פי שבקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיה האשה לאלה. כמו שפירש' שהיו הכל אלין בה: בקרב עמה. הפרש יש בין אדם המתגנה במקום שניכר לאדם המתגנה במקום שאינו ניכר: (כח) ואם לא נטמאה האשה. בסתירה זו: וטהורה היא. ממקום אחר: ונקתה. ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרע'

באור

זה סדר המעשה רק לפי שהכתוב מדבר מענין המים שיכתוב את האלות וימחה אל המים, אמר שתכליתן יהי' להשקות בהם האשה, ושיבאו בה למרים, כיצד? תחלה יקח הכהן את המנחה מידה ויקטירה. אחרי כן ישקה אותה, וככלותו להשקותה כך יהי' אם נטמא' יהי' כך, ואם לא נטמא' וגו' זהו המשך הכתוב וסדור המאמרים על נכון: (כז) והשקה את המים, באומרו וכאשר יכלה להשקות' יהי' תכלית ההשקאה שאם נטמאה וצבתה וגו'. וכן תרגם המתרגם האשכנזי: ובאו בה וגו', אחרי השתי' בבואם אל קרבה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המקולקלים שימררו השותים אותם מאוד, אח"כ תצבה בטנה ותפול ירכה. (רמב"ן): (כח) ונקתה. מבנין נפעל והדגש לחסרון נו"ן הפעל והנו"ן שבראשה לסי' הבנין: ונזרעה זרע, שיתן לה

זָרַע׃ (כט) זֹאת תּוֹרַת הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ וְנִטְמָאָה׃ (ל) אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ (לא) וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֺן וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ פ

ת"א זאת וכו' סוטה י"ח, ב'. כריתות ט', ב': ועשה מגלה כ'. ב'. סוטה ז', ב', וי"ז ב', וכ' ב': ונקה יבמות כ"ח, א'. סוטה כ"ח, א'. וכ"ז, ב'. קדושין כ"ז, ב'. שבועות ה', א':

אונעהרט אונד איזט ריין; זאָ ווירד עס איהר ניכט שאדען, אונד זיא ווירד פֿילמעהר פֿרוכטבארער דארויף ווערדען. (כט) דיזעס איזט דיא פֿאָרשריפֿט פֿיר דיא אייפֿערזוכט, ווען איינע פֿרויא זיך געגען איהרען מאן פֿערגעהט אונד פֿעראונעהרט ווירד. (ל) אָדער ווען דער גייסט דער אייפֿערזוכט איינען עהעמאן ערגרייפֿט, דאס ער אייפֿערזיכטיג אויף זיינע פֿרויא ווירד; זאָ בריגנט ער דיא פֿרויא פֿאָר דען עוויגען, אונד דער פריסטער האנדעלט מיט איהר נאך דיזער פֿאָרשריפֿט. (לא) אלזדאן איזט דער מאן פֿרייא פֿאָן אללער שולד; דיא פֿרויא אבער ווירד איהרע שולד צו ביסען האבען.

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא וְרַבְיָא הִיא וְתִפּוֹק זַכָּאָה וְתַעְדֵּי עִדּוּי׃ (כט) דָּא אוֹרָיְתָא דְּקִנְאָתָא דִּי תִסְטֵי אִתְּתָא בַּר מִבַּעְלַהּ וְתִסְתָּאַב׃ (ל) אוֹ גְּבַר דִּי תְעִיבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵיהּ וִיקִים יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּיד לַהּ כַּהֲנָא יָת כָּל אוֹרָיְתָא הָדָא׃ (לא) וִיהֵי זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבִין וְאִתְּתָא הַהִיא תְּקַבֵּיל יָת חוֹבַהּ׃

רש"י

זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים [סוטה כ"ו:] (ל) או איש. כמו או נודע [שמות כ"א] כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: (לא) ונקה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש. דבר אחר משישקנה תהא אלנו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה [ספרי]:

באור

הפס זרע בשכר הקלון שאירע לה, וחז"ל דרשו שאם היתה עקרה נפקדת ואם הית' יולדת בצער יולדת בריוח ואם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: (לא) ונקה האיש מעון, אם בדקוה המים אל ידאג במיתתה נקי הוא מעונש. (רש"י), וכן דעת הרשב"ם בראש דבריו, ויהי' פירוש והאשה ההיא וגו', כלו' שאין על האיש עון במיתתה אבל הוא לבדה גרמה מיתתה, ובסוף דבריו כתב הרשב"ם ת"ל ולי נראה ונקה האיש מעון שלא סבל אשתו להיות מזנה תחתיו ואלו שתק לא היה מנוקה מעון שהי' אסורה לו, אלא היא תשא את עונה שהרי זנתה ולפיכך קבלה פורענותה, וכתב הרמב"ן וז"ל, והנה אין כל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא ונס קבוע שיעשה בישראל בהיות' רובם עושים רצונו של מקום כי חפץ למען צדקו ליסר הנשים שלא תעשינה כזמת כיתר העמים ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראוים להשרות שכינה בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה משנתקלקלו ישראל בעבירות כמ"ש משרבו המנאפים פסקו מי סוטה, שנא' לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם לא יבין ילבט (הושע ד' י"ד) ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מעון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם בהיותם עם קדוש והם לא יבינו בטובה זאת ולא יחפצו בה וזהו שאמר ועם לא יבין ילבט, כלומר ילכד בסכלותו, וכן ואויל שפתים ילבט (משלי ע' י'), תרגם מתרגם ירושלמי וסכלא בספוותיה מתאחד, וזה טעם מה שאמרו ורק' האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו

ו (א) וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר
נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָֹה׃ (ג) מִיַּיִן וְשֵׁכָר
יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה
וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים
לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ (ד) כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ

תולדות אהרן דבר נזיר ס"ח, א'. מנחות ע"ג, ב': כי יפלא חגיגה י', א'. נדרים ג', א', וט' א'. נזיר ס"ב א' נדה מ"ו, א': נדר נדרים טס. נזיר ד', ב': להזיר נדרים טס, וי"ח א'. נזיר ה', א': מיין נזיר ג', ב', ול"ד ב' ומ"ד א'. כריתות י"ג, ב': משרת פסחים מ"ג, ב'. נזיר ל"ה, ב'; לא ישתה נדרים ג', ב': וענבים נזיר י"ד, ב': לא יאכל נדרים ג', ב': כל וכו' נזיר י"ד' ב':

תרגום אשכנזי

ו (א) דער עוויגע רעדעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפראך: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען איין מאן אָדער איינע פֿרויא זיך דורך איין געליבדע דער ענטהאלטזאמקייט הערפֿאָר טהוט, דעם עוויגען צו עהרען, נעמליך זיך מאנכער דינגע צו ענטהאלטען געלאָבט; (ג) זאָ מוס ער זיך דעם וויינס אונד אנדערער שטארקען געטרענקע ענטהאלטען; קיינען עססיג פֿאָן ווין אָדער אנדערם שטארקען געטרענקע טרינקען, אויך קיין אנדערעס נאס פֿאָן טרויבען טרינקען, אונד ווערער ווייבעערע נאָך ראָזינען עססען. (ד) דיא גאנצע צייט זיינער ענט=

רש"י

ו (ב) כי יפליא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף [סוטה ב']: נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת. לשון נביעה

תרגום אונקלוס

ו (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַפְרֵישׁ לְמִדַּר נְדַר נְזִירָא לְמִיזַּר קֳדָם יְיָ׃ (ג) מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יְזַר חַל דַּחֲמַר חֲדַת וְחַל דַּחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל מַתְרוּת עִנְבִין לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְבִין רַטִּיבִין וִיבֵישִׁין לָא יֵיכוֹל׃ (ד) כָּל יוֹמֵי נְזִירֵיהּ מִכֹּל דְּיִתְעֲבֵיד מִגֻּפְנָא

באור

אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה, ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו, אין המים בודקין אותה, והעולה מן ההלכה שאפילו היו בניו ובנותיו נואפים ולא כהה בהם לא היו בודקין, והכלל שהוא נס וכבוד לישראל ע"כ לשונו, ומה מתוק מדבריו אלה:

ו (ב) כי יפלא, יפרוש ויסגיר את עצמו מרוב העם הנמשכים אחר תאות גופם: לנדר נדר נזיר, שידור להיות נזיר, כי נזיר הוא תואר השם ונקרא כן לפי שמתרחק מן המותרות והוא מגזרת וינזרו שהוא ל' רחוק: להזיר לה', מקור מבנין הפעיל והוא יוצא וענינו להזיר את עצמו מן המותרות לכבוד ה' ועבודתו: (ג) מיין ושכר יזיר. אם נדר להיות קדוש אז מחויב הוא להתרחק מן היין ומן השכר שהוא יין ישן המשכר, ת"א מחמר חדת ועתיק, ואחרים אמרו שכר ממש, כל דבר שישתכר האדם ממנו (הרא"בע), וכן מתורגם בל"א: וכל משרת ענבים, הנפרד משרה והתי"ו לסמיכות כמו מִקְנַת כסף, מִצְוַת ה' והוראת השרש הזה לפי ענין הפרש' לא מצאנו במקר' כ"א בלשון משנ' נזיר ששרה פתו ביין והוא לשון מסיסה, והשם ממנו מרחיקין את הירק ואת המשרה, ובאורו כל משקה ששרו בהן ענבים עד שנמוחו ונמסו, ובל"א (אייגעוויכט): לחים, הנפרד מזה השרש על ההורא' הזאת לא מצאנו, כ"א ולא נס לֵחֹה מן הנפרד לַח, ע"מ בין איש ובין גֵּרוֹ, והיה לאוי הרבוי ממנו לַחִים, ובא בפת"ח ע"מ הכפולים שלא

מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל׃ (ה) כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ עַד־מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר־יַזִּיר לַיהוָה קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ׃ (ו) כָּל־יְמֵי הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא׃ (ז) לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם

תולדות אהרן מכל אשר פסחים מ"ה, א'. נזיר ג', ב' וט' א', ול"ד ב', ול"ז ב' מחרצנים פסחים כ"ג, א'. נזיר ל"ד, ב': כל ימי וכו' נזיר י"ד, ב'. פסחים שם: תער יבמות ה', א', נזיר נ"ט, ב', ומ' א' ומ"ד א' וס' א': עד נזיר ו', ב', וט"ז א': קדש תענית י"ח א', וי"ז ה' וב', מ"ק י"ח, ב'. סנהדרין כ"ב, ב'. נזיר ב', א', וס' א', ול"ט ב'. קדושין כ"ז, ב': גדל פסחים כ"ג, א'. מ"ק י"ח, ב'׳ סנהדרין כ"ב, ב': כל ימי נזיר י"ד, ב', ומ"ח א': לא יבא נזיר מ"ב, ב': לאביו נזיר מ"ח, ב', וס"ח א'. סנהדרין נ"ה, א': לא יטמא נזיר מ"ב, ב'. ומ"ט, א'.

תרגום אשכנזי כד

האלטונג זאָלל ער ניכטס געניסען, דאז פֿאָם וויינ־שטאָקע, פֿאָן קערן בזי הילזען, פֿערפֿערטיגט ווירד. (ה) זאָ לאנגע דאז געליבדע דער ענטהאלטזאמקייט דויערט, זאָלל קיין שעער־מעססער איבער זיין הויפט פֿאהרען, ער זאָלל הייליג זיין, אונד דאז הויפטהאאר פֿרייא וואכסען לאססען ביז דיא צייט אוים איזט, דיא ער דעם עוויגען צו עהרען, צור ענטהאלטונג בעשטיממט. (ו) דיא גאנצע צייט הינדורך זאָלל ער אויך צו קיינער לייכע געהען; (ז) זיך אן פֿאַ־טער, מוטטער, ברודער, שוועסטער, ווען זיא טאָדט זינד ניכט פֿעראונ־רייניגען; וויל ער דיא גאָטטליכע קראָנע דער ענטהאלטזאמקייט אויף

תרגום אונקלוס

דַחֲמְרָא מִפּוּרְצָנִין וְעַד עִיצוּרִין לָא יֵיכוֹל׃ (ה) כָּל יוֹמֵי נְדַר נְזָרֵיהּ מַסְפַּר לָא יִעִיבַּר עַל רֵישֵׁיהּ עַד מִשְׁלַם יוֹמַיָּא דִּיְנַזַּר קֳדָם יְיָ קַדִּישׁ יְהֵי מְרַבֵּי פְּרוּעַ שְׂעַר רֵישֵׁיהּ׃ (ו) כָּל יוֹמִין דִּיְנַזַּר קֳדָם יְיָ עַל נַפְשָׁא דְמִיתָא לָא יֵיעוֹל׃ (ז) לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לַאֲחוּהִי וּלְאַחָתֵיהּ

רש"י

במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין בו וסמנים נזיר שסלה פתו ביין: (ד) חרצנים. הם הגרעינין [נזיר ל"ד]: זג. הם קליפו' שמבחוץ שהחרצני' בתוכן כענבל בזוג: (ה) קדוש יהיה. השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו [ספרי]: פרע. נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן

באור

כדין: (ד) מחרצנים, הם הגרעינים שבתוך הענבים. ועד זג, הן הקליפות שמבחוץ, ולדעת מניח הטעמים שהניח במלת היין מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת ועד זג, נראה כי מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה. כלומר מכל אשר יעשה מחרצנים ועד זגים לא יאכל, אף שהם דברים שאין שום אדם תאב להם יהיה נזהר; בהם הנזיר שלא יבא ע"י זאת לאכול הענבים עצמם וכן דעת הרמב"ע, וכן מתורגם בלשון אשכנז: (ה) גדל פרע שער ראשו, המקור במקום עתיד כלומר גדל יגדל שער ראשו, וכונתו במלת פרע שלא יגדלם על איזה סדר מכוון כי אם בדול חפשי בדרך הטבע. ויהיה פרע תואר הפעל לתיבת גדל. והענין שיהיה קדוש לגדל שער ראשו באופן שיהי' פרע בלי סדר וקליעה וסלסול, וכן כיון המתרגם בל"א: שְׂעַר מהכפדד שָׂעָר

ומתנו כאמר את כל שְׂעָרוֹ. (ו) על נפש מת לא יבא, כתב הרמב"ע תאר לנפש או יחסר מלת גוף, על דעתו שמלת נפש תמיד לשון נקבה והראוי נפש מתה, אבל מצאנו נפש בל' זכר כמו אחד נפש: (ז) לאביו ולאמו, וק"ו לשאר קרובים: כי נזר אלהיו, כתב הרמב"ע ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמתי שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי

במתם כי נזר אלהיו על־ראשו: (ח) כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: (ט) וכי־ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: (י) וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה אל־הכהן אל־פתח אהל מועד: (יא) ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על־הנפש וקדש את־

ת"א וכי ימות פסחים ע', ב', ופ"ח ב'. נזיר ס"ג, א'. זבחים כ"ג, ב'. כריתות ט', א': וטמא נזיר ט"ו, א', וי"ח א', ומ"ד א': ביום נזיר מ"ב, א': וביום שם מ"ד, ב': וכפר תענית י"א, א'. נדרים י'. א'. נזיר י"ט, א', וכ"ב א'. ב"ק צ"א, ב': וקדש נזיר י"ח, י"א':

זיינעם הויפטע טרעגט. (ח) דיא גאנצע צייט זייגער ענטהאלטונג איזט ער דעם עוויגען געהייליגט. (ט) ווען יעמאנד פאר איהם אונפערזעהענס פלאֶטצליך שטירבט, אונד דאז הויפט זיינער ענטהאלטונג פעראונרייניגט; זאָ זאָלל ער אם טאגע זיינער רייניגונג זיין הויפט בעשעערען, אם זיבענטען טאגע נעמליך זאָלל ער עס בעשעערען. (י) אם אכטען טאגע אבער ברינגט ער צווייא טורטעלטויבען אָדער צווייא יונגע טויבען, צום פריסטער פאָר דען איינגאנג דעס שטיפטסצעלטס. (יא) דער פריסטער מאכט איינס צור זינדאָפפער אונד איינס צום גאנצאָפפער, פערזאָהנט איהן, דאס ער זיך אן איינער לייכע פערזינדיגט, אונ׳ הייליגט אלזאָ זיין הויפט ווידערום

תרגום אונקלוס

לא יסתאב להון במותהון ארי נזרא דאלהיה על רישיה: (ח) כל יומי נזריה קדיש הוא קדם יי: (ט) וארי ימות מיתא עלוהי בתכיף שלו ויסאיב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותיה ביומא שביעאה יגלחיניה: (י) וביומא תמינאה ייתי תרתין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: (יא) ויעביד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב

רש"י

את ראשו לא יפרע [ויקרא כ"א] ואין קרוי פרע פחות מל' יום: (ח) כל ימי נזרו קדוש הוא. זו קדושת הגוף מליטמא למתים: (ט) פתע. זה אונס: פתאום. זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזאתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תורים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבין מה קרבן הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה: (יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו:

ר"ל לקרבנו

באור

שמפסיק מן התאוות: (ט) עליו, באהל שהוא בו: בפתע פתאם, שני שרשים וענינו אחד על מהירות ביאת דבר בהיסח הדעת, ולהגדיל המהירות יצמדו שניהם, ויתכן שענין פתע בלא כוונ', כמ"ש ואם בפתע בלא איבה (במדבר ל"ה כ"ב), ופתאום בלי שהרגיש בו קודם היותו (אונפערזעהענס אונד פלאֶטצליך): וטמא ראש נזרו, בבנין הזה הוא יוצא לשני, המת יטמאהו: ביום טהרתו, ומבאר שהוא ביום השביעי כי טמא מת הוא וצריך הזאת שלישי ושביעי לטהרתו: (יא) מאשר חטא על הנפש, על נפש מת. (הרלב"ע) וכן מתורגם בל"א, והטעם שהי' לו להזהר בקדושתו שלא יטמא ויש חז"ל אמרו על שחטא בנפשו שצער עצמו מן היין (נדרים דף י' ע"א);

ראשו ביום ההוא: (יב) והזיר ליהוה
את־ימי נזרו והביא כבש בן־שנתו
לאשם והימים הראשנים יפלו כי טמא
נזרו: (יג) וזאת תורת הנזיר ביום מלאת
ימי נזרו יביא אתו אל־פתח אהל מועד:
(יד) והקריב את־קרבנו ליהוה כבש
בן־שנתו תמים אחד לעלה וכבשה
אחת בת־שנתה תמימה לחטאת
ואיל־אחד תמים לשלמים: (טו) וסל
מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי

ת"א והזיר שם י"ט, א': והביא שם שם: והימים שם ג', א', ומ"ד א'. נדה ס"א, ב': כי טמא נזיר י"ט, ב': וזאת וכו' נזיר ו', ב': והקריב זבחים ל"ה,

פאן נייעס. (יב) נון מוס ער דעם עוויגען צו עהרען זיינע ענטהאלטונגסטאגע ווי־דערום אנפאנגען, אונד צו דעם ענדע איין יעהריגעס לאם צום שולדאפפער ברינגען, דיא פאריגען טא־גע אבער זאללען ניכט גע־רעכנעט ווערדען, וויל דיא ענטהאלטונג דורך אונרייניגקייט אונטער־בראכען ווארדען. (יג) די־זעס איזט דיא פארשריפט פיר דען ענטהאלטזאמען, ווען דיא צייט זיינער ענט־האלטונג אויס איזט, ברינגע מאן איהן פאר דען איינגאנג דעם שטיפטס־צעלטעס. (יד) דא זאלל ער, דעם עוויגען צו עהרען, צום אפפער ברינגען: איין יעהריגעס לאם אהנע פעהלער צום גאנצענא־פפער, איין יעהריגעס שאף אהנע פעהלער צום זינדענאפפער, אונד איינען ווידדער אהנע פעה־לער צום פריידענאפפער; (טו) פערנער איינען קארב מיט אונגעזייערטען קוכען, פאם פיינסטען מעה־

תרגום אונקלוס

על מיתא ויקדיש ית רישיה ביומא ההוא: (יב) ויזיר קדם יי ית יומי נזריה וייתי אימר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: (יג) ודא אוריתא דנזירא ביום משלם יומי נזריה ייתי יתיה לתרע משכן זמנא: (יד) ויקריב ית קורבניה קדם יי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואימרתא חדא בת שתא שלימתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא: (טו) וסל פטיר סולתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין

רש"י

(יב) והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור ויתנה נזירותו כבתחילה: והימי' הראשוני' יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אותו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתי' שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה [ויקרא כ"ב] את עצמם כיוצא בו ויקבור אותו בגיא [דברים ל"ד] הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטעינו נסכים

באור

וקדש את ראשו, שמיום טהרתו תחל הנזירות מחדש: (יב) והימים הראשונים יפלו, לא יהיו במנין: כי טמא נזרו, כי כונת הנזירות היתה שתהיה בלי הפסק: טָמֵא' עבר מבנין הקל על גזרת פָּעֵל והוא פעל עומד: (יג) ביום מלאת, מקור מבנין הקל מנחי למ"ד א' ובא ע"מ מקור מנחי ל"ה, וכן לבלתי קראת לנו (שופטים ח' א'): יביא אתו, את עצמו כמו וירעו הרועי' אותם (יחזקאל ל"ד ח'), וזה אחד משלשה אתים שהי' רבי ישמעאל דורש כן וכיוצא בו והשיאו אתם את עון אשמה את עצמם וכיוצא בו ויקבור אתו בגיא קבר את עצמו. (רש"י), וכן תרגם יב"ע ומעי ית גרמיה, או יביא הכהן אותו בע"כ להקריב את קרבנו (הרא"ב"ע): (יד) כבש. זכר כמשפט העולה: וכבשה, נקבה כמשפט החטאת: לשלמים, שלמי שמחה שהשלי' מה שנדר: (טו) וסל מצות, ענינו וסל מלא מן עם מצות, ומליצו הרבה בלשון שנסמך

מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם: (טז) והקריב הכהן לפני יהוה ועשה את־חטאתו ואת־עלתו: (יז) ואת־האיל יעשה זבח שלמים ליהוה על סל המצות ועשה הכהן את־מנחתו ואת־נסכו: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד את־ראש נזרו ולקח את־שער ראש נזרו ונתן על־האש

ת"א ומנחתם זבחים ח', א'. מנחות נ"א, ב': והקריב זבחים ח', א': ואת האיל שם ד', ב'. מנחות מ"ו, ב', ות"ז א', ודף נ"א, ב': ועשה זבחים א', א': וגלה נזיר מ"ה, א': ונתן שם מ"ז, א'. מנחות נ"א, ב':

לע מיט אהל איינגעריהרט אונד אונגעזייערטען, מיט אהל בעשטריכנען פלאדען, נעבסט איהרעם געוואהנליכען אפפערמעהל אונד אפפערוויין. (טז) דער פריסטער ברינגט דיס דאר פאר דעם עוויגען, אונד פעררינכטעט דאז זינדעאפפער אונד דאז גאנצאפפער. (יז) דען ווידדער אבער מאכט ער צום פריידענאפפער דעם עוויגען צו עהרען, זאממט דעם קארב מיט אונגעזייערטעם בראד; ברינגט אויך דאז מעהל- אונד וויינאפפער. (יח) דער ענטהאלטזאמע זאלל זיך פאר דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטס זיין געווייהטעס הויפטהאאר אבשערען לאססען, זאלל דיזעס זיין געווייהטעס הויפטהאאר נעהמען אונד

רש"י

כדין עולה ושלמים: חלות מצות רקיקי מצות. עשר מכל מין. [מנחות ע"ז]: (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד [ויקרא ג] ספרי: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול

תרגום אונקלוס

דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון: (טז) ויקריב כהנא קדם יי ויעביד ית חטאתיה וית עלתיה: (יז) וית דכרא יעביד נכסת קודשיא קדם יי על סלא דפטיריא ויעביד כהנא ית מנחתיה וית נסכיה: (יח) ויגלח נזירא בתרע משכן זמנא ית ריש נזריה ויסב ית שער ריש נזריה ויתן על אשתא די תחות דודא דנכסת

באור

הכלי אל מה שיש בו, ואני' עקר הכוונה על הכלי, כי אם על מה שבתוכו, והכלי הוא כדמות מדה ושעור למה שיש בו, לכך נסמך אליו כאשר יסמך המדה והמשקל והמנין לדבר המדוד והשקול והנמנה. יאמר ככר הכסף, איפת הקליא (שמואל א' י"ז י"ז), שלשת הימים: חלת וגו' ורקיקי וגו', עשר מכל מין ומין, ומנחתם ונסכיהם, של עולה ושלמים לפי שהיו' בכלל ויצאו לדון בדבר החדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטעינו נסכים כדין עולה ושלמים. (רש"י), וכן כיון המתרגם בל"א דהוסיף מלת (געוואהנליכען): (טז) והקריב הכהן, אל המזבח, חסר הפעול והוא מלת אתם ר"ל הדברים הנזכרים, וכן מתורגם בל"א: ועשה את חטאתו, בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון. (הרא"ע), ולדעת חז"ל חטאת קדמה לעולה להקרב' בכל מקום ומה שלמעלה הזכיר העולה תחלה היינו כמו שתירץ רבא (זבחים דף צ') למקראה הקדימ' הכתוב היינו שתבי' בעולה נקראת בענין תחלה. עיין מ"ש בבאור (ויקרא ה' י"א), וכן הביאו רש"י בפסוק והקריבו (שם י"ב ז'): (יז) על סל המצות, פירושו עם סל המצות, כמו ויבואו האנשים על הנשים ר"ל עם הנשים: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד, יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא יגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד. (רש"י), ובמס' נזיר (דף מ"ה ע"א) מביא הוכחות רבות מן המקראות שאין משמעות הפסוק פתח אהל מועד ממש ע"ש, ות"א תרגמו לפי פשוטו. וכן

אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ (יט) וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ (כ) וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָֹה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃

תולדות אהרן אשר נזיר מ"ה, ב': ולקח זבחים נ"ה, א'. חולין נ"ח, א': על כפי נזיר מ"ו, א': אחר וכו' נזיר מ"ו, א': ואחר שם שם:

אויף דאז פייער לעגען, דאז אונטער דעם פֿריידענאָפּפֿער איזט. (יט) דער פּריסטער נימט דען בוג. ווען ער געקאָכט איזט, פֿאָם ווידדער אב, דאצו איינען אונגעזייערטען קוכען אויס דעם קאָרבע, אונד איינען אונגעזייערטען פֿלאדען, אונד לעגט עס דעם ענטהאלטזאמען אויף דיא הענדע, נאכדעם ער זיך דיא קראָנע דער ענטהאלטונג האט אבשעערען לאססען. (כ) דער פּריסטער מאכט דאמיט איינע וועגדונג פֿאָר דעם עוויגען; עס איזט איין הייליגטהום, דאז דעם פּריסטער געהאָרט, אויסער דער וועגדונגסברוסט אונד דער העבעשולטער, הערנאך קאן דער ענטהאלט=

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָא׃ (יט) וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת דְּרָעָא בְּשִׁילָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן סַלָּא וְאֶסְפּוֹג פַּטִּיר חָד וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח יָת נִזְרֵיהּ׃ (כ) וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר

רש"י

הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הז' לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הולך להחזירן לכללן לידה אף בחזה ושוק:

באור

מתורגם בל"א: אשר תחת זבח השלמים, תחת הדוד שהוא מבשלין בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך לטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרע בשלה, פירש"י לאחר שנתבשל', ולאב"ע פירש והיא בשלה, וכונת שניהם אחת היא, לפי שמטבע הל' אם תהי' בשם העצם ה"א הידיעה לאיזה הוראה מן הוראות ואחריו שם או שמות תוארים לו וכלם חלקי הנושא לבד. אזי תהי' ה"א הידיעה גם בתוארי'. כמו הַכָּר הַטוב הזה, כי נושא המאמר הוא מלת והוראה הקדוש בפסוק, אבל אם הוא מאמר חותך, ר"ל שהתואר הוא כשוא להעצם הנושא, אז לא תבוא ה"א הידיעה בתואר, כמו עוד היום גדול, [ועיין מה שכתבנו בפסוק והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב')], ולפ"ז אם היתה מלת בשלה תואר העצם היתה ראוי להיות בה"א הידיעה מטעם שזכרתי, לכן פירשו ז"ל שמלת בשלה תואר הפעל שיקח הכהן את הזרוע מן האיל לאחר שנתבשלה עמו, ויתכן שיהי' ביכוני מבנין הקל לגזרת פָּעֵל כמו מן חָפֵץ חֲפֵצָה, וכן אמר רז"ל אין בשלה אלא שנתבשלה עם האיל, וכן הועתק בל"א: (כ)

קדש הוא לכהן, הזרוע כי הוא עקר, ותיבת זרוע פעם זכר ופעם נקבה, ותלאנו ויפוזו זרועי ידיו (בראשית מ"ט כ"ד) זרועות רשעים תשברנה (תהלים ל"ז י"ז), או ישוב על המוסף כלו שהם החלה והרקיק והזרוע: על חזה, מלבד חזה התנופה ושוק הימין שהם לכהן בכל השלמים יהי' גם זה לכהן: ואחר ישתה הנזיר יין, אחר כל המעשים האמורים בפרשה שהיא הקרבן ותגלחת, זו דברי ר' אליעזר, ולדעת החכמים אחר מעשה יחידי שהוא אחר הקרבן אף

(כא) זֹ֣את תּוֹרַ֣ת הַנָּזִיר֮ אֲשֶׁ֣ר יִדֹּר֒ קָרְבָּנ֤וֹ לַֽיהוָה֙ עַל־נִזְר֔וֹ מִלְּבַ֖ד אֲשֶׁר־תַּשִּׂ֣יג יָד֑וֹ כְּפִ֤י נִדְרוֹ֙ אֲשֶׁ֣ר יִדֹּ֔ר כֵּ֣ן יַעֲשֶׂ֔ה עַ֖ל תּוֹרַ֥ת נִזְרֽוֹ׃ פ

(כב) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (כג) דַּבֵּ֤ר אֶֽל־אַהֲרֹן֙ וְאֶל־בָּנָ֣יו לֵאמֹ֔ר כֹּ֥ה תְבָרְכ֖וּ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אָמ֖וֹר לָהֶֽם׃ ס

ת"א זאת וכו׳ שם כ"ב, א׳. ות"ו ב׳: קרבנו תמורה י׳, א׳: כן יעשה מנחות י"ט, א׳, וכ"ז א׳: כה וכו׳ סוטה ל"ג, ב׳, ול"ח א׳. חולין מ"ט, א׳, כל הפרשה עקרים פ׳ אחרון. שם ענין ברכת כהנים מ"ד פי"ט עקדה שער כ"ה: אמור סוטה ל"ח, א׳:

תרגום אשכנזי

זאמע ווידער ווין טרינקען. (כא) דיזעס איזט דיא לעהרע פיר איינען דער ענטהאלטונג געלאָבט; זיין אָפפער דעם עוויגען צו עהרען, וועגען זיינער ענטהאלטונג, אויסער דעם, וואס ער עטווא זאָנסט נאך זיינעם פערמאָגען אנגעלאָבט האט; וואס ער געלאָבט האט, מוס ער האלטען, אויסער דער פאָרשריפט פיר דיא ענטהאלטונג. (כב) דער עוויגע רעדעטע פערנער מיט משה, אונד שפראך: (כג) רעדע מיט אהרן אונד זיינען זאָהנען, אונד זאגע איהנען: אויף פאָלגענדע וויזע זאָללט איהר דיא קינדער ישראל'ס זעגנען, מיט דיזען ווארטען זאָללט איהר זיא אנרעדען:

רש"י

(כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור כן יעשה מוסף על תורת נזרו: על תורת הנזיר. יוסיף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג׳ בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: (כג) אמור להם. כמו זכור שמור בלעז דיס"נט: [זאָגענד, disant] אמור להם. שיהיו כולם שומעים [ספרי]: אמור. מלא לא

תרגום אונקלוס

כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃ (כא) דָּא אוֹרַיְתָא דִנְזִירָא דִּי יִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל נִזְרֵיהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דִּי יִדַּר כֵּן יַעְבֵּיד עַל אוֹרַיְתָא דִנְזְרֵיהּ׃ (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (כג) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יָת בְּנֵי

באור

שלא התגלח (נזיר דף מ"א ע"א): (כא) מלבד אשר תשיג ידו, שאם אמר הריני נזיר על מנת שאגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים: כן יעש׳ על תורת נזרו, יכול להוסיף על המפורש בתורת הנזיר, אבל לא יחסר אם אמר הריני נזיר חמש נזירות על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה. (רש"י), והנה אם תדקדק בסדר הנחת הטעמים תדע שלדעת מניחם שעור הכתוב כך הוא, זאת תורת הנזיר אשר ידור (כדר נזיר לה׳, וזאת תורת) קרבנו לה׳ על נזרו (אם נדר בסתם הריני נזיר, ותהיה מלת זאת מושכת עצמה ואחרת עמה) מלבד אשר תשיג ידו (אם הי׳ עשיר ורצה להרבות בקרבנות, או שנדר תחלה על מנת להרבות בהם, יביאם כלם ביום מלאת, ולא ישתה יין עד הקריבו את כלם, ואח"כ כלל ואמר) כפי נדרו אשר ידור (בין עשיר בין עני) כן יעשה (הכל ביום מלאת ימי נזרו) על תורת נזרו (כי כלם בכלל תורת נזרו). (עיין רמב"ן), ותבין מזה ערך הסגולה והתועלת בהנחת הטעמים ששם אותם בפסוק הזה על מקומם הראוי להם: (כג) כה תברכו את בני ישראל, כלומר לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבוא לראש פלוני כך וכך אלא אלי תתפללו שאברכם אני כמו שמפרש יברכך ה׳, ואני אשמע קולכם כאשר תאמרו ואברכם לישראל כמו שמפרש ושמו את שמי וגו׳, כשיברכו הכהנים את ישראל בשמי ולא בשמם אני אברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים ואומרים יברכך ה׳ ישא ה׳ פניו. בכתיב ופניתי אליכם והרבתי אתכם וגו׳. (הרשב"ם): אמור להם, המקור

(כד) יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס (כה) יָאֵר
יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס (כו) יִשָּׂא
יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס
(כז) וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי
אֲבָרְכֵם׃ ס חמישי
ז (א) וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים

תולדות אהרן וישמרך פסחים ק"י, א': ויחנך פסחים ק"י, א': ישא ברכות כ', ב', נדה ע', ב'. ר"ה י"ז, ב'. מגלה כ"ה, ב': וישם שסשס: ושמו מגלה י"ח, א'. סוטה ל"ח, א'. עקרים מ"ב, פכ"ח: ואני וכו' חולין מ"ט, א':

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן לְהוֹן׃ (כד) יְבָרְכִינָךְ יְיָ וְיִטְּרִינָךְ׃ (כה) יַנְהַר יְיָ שְׁכִנְתֵּיהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ׃ (כו) יִסַּב יְיָ אַפֵּיהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ (כז) וִישַׁווּן יָת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִינוּן׃
ז (א) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יָת מַשְׁכְּנָא וְרַבֵּי יָתֵיהּ

תרגום אשכנזי

(כד) דער עוויגע זעגנע דיך אונד בעהיטע דיך! (כה) דער עוויגע לאססע זיין אנטליטץ דיר לייכטען, אונד זייא דיר גנעדיג! (כו) דער עוויגע ווענדע זיין אנטליטץ דיר צו אונד געבע דיר גליקזעליגקייט! (כז) זאָ זאָללען זיא מיינען נאמען איבער דיא קינדער ישראל'ס אויספּרעכען, אונד איך ווערדע זיא זעגנען.
ז (א) אלס משה דיא אויפריכטונג דיזר וואָהנונג פאָללענדעט, אונד

רש"י

תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם [במדב' רבה]: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. יתן לך חן [ספרי]: (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש ספרי: ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים. ד"א ואני אברכם לכהנים:
ז (א) ויהי ביום כלות משה. כלות כתיב (ר"ל בפתח ולא כלות בשבא ודו"ק) יום הקמת המשכן היו

באור

במקום נוי, כמו זכור שמור בלע"ז דישנ"ט (רש"י): (כד) יברכך ה', שיתן לך תוספת חיים ועושר וגדולות: וישמרך, שלא תאנה אליך רעה, המאבדת את טובתו. כי אם תהיה לך הנא' מהשפעתו: (כה) יאר ה' פניו אליך, פניו המביטים בך ומשגיחים עליך ועל מעשיך יהיו פני' שוחקות פנים צהובות, כי באור פני מלך חיים: ויחנך, יתן לך חן וימלא משאלותיך, כטעם חנוני אתם, אשר חנן אלהים, מגזרת חנן. ודגש הכ"ף במלת ויחנך היא לתפארת כמו הדגש במלת מִקְּדָשׁ: (כו) ישא ה' פניו אליך, אף אם יכעוס עליך כי חטאת לו יכבוש כעסו ושב ונחם על הרעה להיטיב לך, וכן דעת רש"י, ולאב"ע פי' שהוא הפך אעלים עיני מכם והטעם בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות עליך, וכן ת"א יקבל ה' שכינתיה לותך: וישם לך שלום, הוראת מלת שלום ידועה שהיא הפך המלחמה והריב ובל"א (פרידע) ופעמי' תורה על ההצלחה כמו השלום לאישך השלום לילד (מלכים ב' ד' כ"ו), ובאמורה בל"א (גליקזעליג־קייט) הכוללת כל עניני ההצלחה, ולפי שהיא כאן סיום הברכות כלן נראה שתורה על ענין היותר כולל, וכן מתורגם בל"א: (כז) ושמו את שמי. כמו שזכרתי למעלה בשם הרשב"ם כשיברכום בשמי ולא בשמם אני אסכים עמהם ואברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים. והנרא' שצוה השם ליחד הברכה אליו כי לא ידע האד' מה טוב לו בחיים ולפעמים יתאוה לאיזה טובה ויקוה אליה וכשישיגנה ישמח בה ואחריתה רעה רבה, וכן להיפך, לכן צוה להסב את הברכות אליו והוא יברך את ישראל כפי ידיעתו איזה היא טובה מדומה או אמתית, ויש לפרש שמ"ש אברכם סימן על הכהנים המברכים, והטעם שהם יברכו את ישראל ואני אברך את הכהנים. (רש"י והראב"ע):
ז (א) ויהי ביום כלות משה להקים, ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל ז' ימי המלואים היה

אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ (ב) וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ (ג) וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם

תולדות אהרן וימשחם סנהדרין ט"ז, ב'. שבועות ט"ו, א'. מנחות כ"ז ב':

תרגום אשכנזי

זיא געזאלבט אונד געהייליגט, וויא אויך דען אלטאר מיט זיינען געראטהען צו שטאנדע געבראכט; אלס ער דיזעס אללעס געזאלבט אונד געהייליגט האטטע, (ב) דא בראכטען דיא פירשטען ישרא'ס נעמליך דיא פאמיליענהייפטער, אדער דיא שטאממפירשטען, וועלכע דען מוסטערונגען בייאגעוואהנט האבען: (ג) דיזע בראכטען איהרע גאבע

תרגום אונקלוס

וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְרַבִּינוּן וְקַדִּישׁ יָתְהוֹן: (ב) וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִינּוּן רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִינּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא: (ג) וְאַיְתִיאוּ יָת קוּרְבָּנְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי

רש"י

ישראל ככלה הנכנסת לחופ' [במדב' רבה]: כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא' זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגומר [תהלים קל"ב] לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד [מלכים א' י"ב]: כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו ולאש חדש ניסן היה [גיטין ס'] בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: (ב) הם נשיאי המטות. שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם [ספרי] שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' [שמות ה']: הם העומדים

באור

משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך אמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו. (רש"י), וכתב הרמב"ן ז"ל לשון רש"י כדברי חז"ל, אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד, אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אתו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאים את קרבנם כשנעשה כל זה ומכל מקום ביום השמיני הי'. ועוד האריך שם. אך לפי דעתו אין נכון בכפילת הלשון של וימשחם ויקדש אותם, אחר שכותב וימשח אותו ויקדש אותו היא גם על המזבח וכל כליו בעבור האתנח במלת כליו, אמנם לפירש"י ז"ל יהי' באור הכתוב כך, ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (אז) וימשח אתו ויקדש אותו ואת כל כליו וגם את המזבח ואת כל כליו (משח ויקדש) כי כאשר צוהו השם על הקמת המשכן של יום השמיני צוהו גם כן על המשיחה למשכן וכליו ולמזבח (שמות מ' ט'), ובעשיתו לא הוזכר המשיחה (שם י"ז), והודיע כאן שעשה הכל ביום השמיני כאשר צוה השם להקים ולמשוח, ומה שכתוב (ויקרא ח' י') ויקח משה משמן המשחה וגו' זהו הית' מעשה שבעת ימי המלואי'. וכאן הודיע מעשה יום השמיני כאשר כלו הקמותיו: וימשחם ויקדש אתם, פירושו וכאשר משחם וקדשם אז ויקריבו נשיאי ישראל וגו' והמתרגם האשכנזי בחר בשיטת הרמב"ן, ולדעתו אין מכפל הלשון ראיה כ"כ. שכן דרך הכתוב לכלול אחרי שפרט. וכן הטעי' הכוונה בתרגומו: וימשחם, בשמן המשחה: ויקדש אתם. בדם. (הרא"ב"ע), והשיג עליו הרמב"ן כי גם במשכן נאמר ויקדש אתו והמשכן לא נתקדש בדם, אבל פירושו וימשחם לקדש אתם (ר"ל במשיחת השמן): (ב) ויקריבו נשיאי ישראל, בתחלה אמר דרך כלל על כל הנדבות שהקריבו, ואח"כ מפרש איכותן שהן העגלות והבקר ומה שהקריבו על המזבח איש איש יומו: הם העמדים על הפקדים, שעמדו עם משה ואהרן בשעת מנין ישראל כמ"ש ואתכם יהיו איש איש למטה:

לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר
בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר
לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃
(ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶ-ל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ה) קַח
מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל
מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ
כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־
הַלְוִיִּם׃ (ז) אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת
אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי

פָֿאָר דען עוויגען, זעכס בעדעקטע וואגען, אונד צוועלף רינדער, יעדע צווייא פֿירשטען איינען וואגען אונד יעדער איינען אָכסען; דיזע בראכטען זיא פֿאָר דיא וואָהנונג. (ד) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט. (ה) נים זאָלכעס פֿאָן איהנען אן, עס זאָלל צום דינסטע בייא דעם שטיפֿטסצעלטע געברויכט ווערדען, אונד דוא זאָללסט עס דען לוים איבערגעבען, יעדעם נאך זיינעם דינסטע. (ו) משה נאהם דיא וואגען אונד דיא רינדער אן אונד גאב זיא דען לוים; (ז) נעמליך צווייא וואגען אונד פֿיער רינדער גאב ער דען קינדערן גרשון נאך איהרעם דינסטע,

תרגום אונקלוס

עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יַתְהוֹן לְקֳדָם מַשְׁכְּנָא׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה לְמֵימָר׃ (ה) קַבֵּיל מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יַתְהוֹן לְלֵיוָאֵי גְּבַר כְּמִיסַת פּוּלְחָנֵיהּ׃ (ו) וּנְסֵיב משֶׁה יַת עֶגְלָתָא וְיַת תּוֹרִין וִיהַב יַתְהוֹן לְלֵיוָאֵי׃ (ז) יַת תַּרְתֵּין עֶגְלָן וְיַת אַרְבְּעָא תוֹרִין יְהַב לִבְנֵי

רש"י

על הפקדים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתם יהיו וגו': (ג) שש עגלות צב. אין צב אלא מחופים וכן בצבים ובפרדים [ישעיה ס"ו] עגלות מכוסו' קרויות צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דיים [שמות ל"ו] אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו אבני

באור

(ג) שש עגלות צב. אין צב אלא מחופים וכן בצבים ובפרדים (ישעי' ס"ו כ'), עגלות מכוסות קרויות צבים. (רש"י וכן תרגם אונקלוס ויב"ע) ועגלות דבוק, עגלות של צב, עגלות של מכסה, ותרגום ירושלמי סית עגלן מזוונן, כלומר שכל עגלה הי' לה זוג בקר המושכין אותה, בל"א (גווייאשפענניג) והרב"ע פי' שהוא מין ממיני השוורים המושכים את העגלות, ואולם כנראה מהכתוב הביאו את שנים עשר הבקר לצורך המשיכה, ועוד אם היו אלו לבד מן הבקר מדוע לא זכר מספרם, כאשר זכר מספר הבקר, ושרש צב נראה שהוא מהכפולים כי מלאנו ברבוי בְּצַבִּים דגש הלמ"ד לחסרון עי"ן הפעל: על שני הנשיאים, לכל שני הנשיאים: ויקריבו אותם לפני המשכן, כי לא ידעו אם הוא רצון השם לשאת קדשי המשכן על העגלות עד שאמר ה' למשה קח מאתם וגו', וז"ל הרמב"ן ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב. שש עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והי' העגלות והבקר שאינן לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואח"כ לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו' חושבים להקריב הכל בו ביום, אחר שהורשו להקריבם לו והשם צוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם, ודרך הלשון לומר עגלות על דרך המלוי שבהן כמו אוכלי שלחן איזבל (פירושו אוכלי לחם שלחן איזבל) ויהי' שש עגלות צב שש עגלות

עֲבֹדָתָֽם׃ (ח) וְאֵ֣ת ׀ אַרְבַּ֣ע הָעֲגָלֹ֗ת
וְאֵת֙ שְׁמֹנַ֣ת הַבָּקָ֔ר נָתַ֖ן לִבְנֵ֣י מְרָרִ֑י כְּפִי֙
עֲבֹ֣דָתָ֔ם בְּיַד֙ אִֽיתָמָ֔ר בֶּֽן־אַהֲרֹ֖ן הַכֹּהֵֽן׃
(ט) וְלִבְנֵ֥י קְהָ֖ת לֹ֣א נָתָ֑ן כִּֽי־עֲבֹדַ֤ת
הַקֹּ֙דֶשׁ֙ עֲלֵהֶ֔ם בַּכָּתֵ֖ף יִשָּֽׂאוּ׃ (י) וַיַּקְרִ֣יבוּ
הַנְּשִׂאִ֗ים אֵ֚ת חֲנֻכַּ֣ת הַמִּזְבֵּ֔חַ בְּי֖וֹם
הִמָּשַׁ֣ח אֹת֑וֹ וַיַּקְרִ֧יבוּ הַנְּשִׂיאִ֛ם אֶת־
קָרְבָּנָ֖ם לִפְנֵ֥י הַמִּזְבֵּֽחַ׃ (יא) וַיֹּ֖אמֶר יְהוָ֣ה
אֶל־מֹשֶׁ֑ה נָשִׂ֨יא אֶחָ֜ד לַיּ֗וֹם נָשִׂ֤יא אֶחָד֙
לַיּ֔וֹם יַקְרִ֙יבוּ֙ אֶת־קָרְבָּנָ֔ם לַחֲנֻכַּ֖ת

תולדות אהרן ולבני סוטה ל"ה, א'. ערכין י"א, א': נשיא קדושין מ"ג, א':

תרגום אשכנזי

(ח) אונד פיער וואגען נעבסט אכט רינדערן גאב ער דען קינדערן מררי, נאך איהרעם דינסטע, אונטער דער אויפזיכט איתמר, זאהנעם דעס פריסטערס אהרן. (ט) דען קינדערן קהת אבער גאב ער ניכטס, דען זיא האטטען איהרען דינסט בייס הייליגטהומע, אונד מוססטען עס אויף דען שולטערן טראגען. (י) דיא שטאמםפירשטען בראכטען בייא דער זאלבונד דעס אלטארס דאז איינווייהונגסאפפער. אלס זיא, דיא שטאממפירשטען נעמליך, איהרע גאבען צום אלטארע בראכטען, (יא) זאגטע דער עוויגע צו משה: יעדער פירשט זאלל אן איינעם טאגע דיא גאבע ברינגען, צור איינווייהונג דעס אלטארס.

רש"י

השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ח) כפי עבודתם. שהיה משא בני גרשון קל ממשא מררי שהיו נושאים הקרשי' והעמודי' והאדנים: (ט) כי עבודת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגומר לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. ועדין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו [זבחים כ"א]:

תרגום אונקלוס

גֵרְשׁוֹן כְּמֵיסַת פּוּלְחָנְהוֹן: (ח) וְיָת אַרְבַּע עֶגְלָן וְיָת תְּמַנְיָא תוֹרִין יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמֵיסַת פּוּלְחָנְהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: (ט) וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פוּלְחַן קוּדְשָׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נָטְלִין: (י) וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּי יָתֵיהּ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת קוּרְבָּנְהוֹן לִקְדָם מַדְבְּחָא: (יא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה רַבָּא חַד לְיוֹמָא רַבָּא חַד לְיוֹמָא יְקָרְבוּן יָת קוּרְבָּנְהוֹן לַחֲנֻכַּת

באור

של אלוי (ויהי' לדעתו לב מגזרת ללבות בטן מנחי לא"ד ה"א. כמו מן ידה אבה יד אבב) ומלאין הי' מקרבנות החנוכה אשר יפרש, ע"כ: (ח) כפי עבודתם. לפי שמשאת בני מררי היתה כבדה משל בני גרשון הולרכו לארבע עגלות: ביד איתמר. מוסב גם על כפי עבדתם בפסוק שלמעלה, ר"ל שחלק את העגלות לבני גרשון ולבני מררי כפי עבודתם שהיתה על ידי איתמר: (ט) כי עבודת הקדש עלהם, שהיו נושאים הארון והשלחן והמנורה, לכן אין דרך כבוד לשאת אותם בעגלות כי אם בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח, מלבד העגלות והבקר הביאו עוד נדבות מדברים הנקרבים לחנכת המזבח. ולפיר' הרמב"ן שהעגלות והבקר לא היו לקרבן כי אם לשאת את קרבנם, יהי' פי' ויקרבו הנשיאים כמו שזכרתי למעלה אחר שלוה השם לקחת את העגלות ואת הבקר לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבום לפני המזבח כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום עד שאמר ה' למשה נשיא אחד ליום וגו': ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח, באורו וכאשר הקריבום לפני המזבח אז אמר ה' אל משה

הַמִּזְבֵּחַ׃ ס (יב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן אֶת־קׇרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב
לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ (יג) וְקׇרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (יד) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה
זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (טו) פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה׃ (טז) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
(יז) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם

תולדות אהרן ביום וכו' ת"ק ט', א'. קרבנות הנשיאים כלם עקדה שער כ"ז: שניהם זבחים פ"ח, א'. מנחות א', ב', וי"ט ב': כף אחת פסחים י"ע, א'. חגיגה כ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא׃ (יב) וַהֲוָה דִּמְקָרֵיב בְּיוֹמָא קַדְמָאָה יָת קוּרְבָּנֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לְשִׁבְטָא דִּיהוּדָה׃ (יג) וְקוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (יד) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (טו) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (טז) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (יז) וּלְנִכְסַת

(יב) דער אם ערשטען טאגע זיינע גאבע דארבראכטע: וואר נחשון, זאָהן עמינדב, פֿאָם שטאממע יהודה; (יג) אונד זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער; איינע זילבערנע שאלע זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס,ביידע פֿאָלל דעם פֿיינסטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפּפֿער. (יד) איין גאָלדנער לאָפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכווערקס. (טו) איין שטיר, נעמליך איין יונגעם רינד, איין ווידדער אונד איין יעהריגעם לאם צום גאנצאָפּפֿער, (טז) איין ציגענבאָק צום זינדעןאָפּפֿער (יז) צום פֿריידענאָפּפֿער

רש"י

(יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סולת. למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו: (טז) שעיר עזים אחד

באור

נשיא אחד ליום שלא יקריבו כלם ביום אחד אבל יתחלקו לימים: (יג) וקרבנו, בעבור שהזכיר כבר שם המקריב שהוא נחשון אמר וקרבנו והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו. (רמב"ע), ויתכן שהוא מוסב על תיבת ויהי שבפסוק הקודם, והטעם ויהי המקריב וגו' ויהי קרבנו וגו' וכסדר שנסעו לדגליהם הביאו קרבנותיהם, דגל יהודה, דגל ראובן ואח"כ דגל אפרים ואח"כ דגל דן: שלשים ומאה משקלה, במורו שלשים ומאה שקל משקלה, כמ"ש במזרק שבעים שקל בשקל הקדש: מלאים סולת, למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב, ת"א מתקל עשר סלעין היא דדהב, וכוונתו שמלת זהב לא תורה על משקל הכף כ"א על איכותה כאלו כתוב עשרה שקל ושל זהב היתה' ובסוף הפרשה מפורש כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת עשרה הכף בשקל הקדש, וכן אמרו רז"ל בספרי היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף: מלאה קטרת, לא מצינו קטרת ליחיד ולא על המזבח החיצון אלא זו בלבד, והוראת שעה היתה'. (רש"י) והוא מגמ' דמנחות (דף נ' ע"א וע"ב, עיין רא"ס דפשתא ט לי' הגמרא הזאת): (יז) בקר שנים, בקר

חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ (יח) בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ (יט) הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (כ) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (כא) פַּר אֶחָד בֶּן־

צווייא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע אונד פֿינף יעהריגע לעמוער; דיזעס וואר דיא גאבע נחשון'ס, זאָהן עמינדב. (יח) אם צווייטען טאגע בראכטע דאר נתנאל זאָהן צוער, פֿירשט דעס שטאמןמעס יששכר. (יט) דיזער בראכטע צור גאבע: איינע זילבערנע שיססעל הונדערט אונד דרייסיג שקל שוועך; איינע זילבערנע שאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס, בײדע פֿאָלל דעם פֿיינסטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט צום מעהלאָפפֿער. (כ) איינע גאָלדנען לאָפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכווערקס. (כא) איינען שטיר, נעמליך איין יונגעם

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ (יח) בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא קָרֵיב נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר רַבָּא שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר׃ (יט) קָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקַלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (כ) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (כא) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי

רש"י

להטאת. לכפר על קבר התהום (עיין ברא"ס] טומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צואר. הקריב את קרבנו. מה ת"ל הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים. שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים [דברי הימים א' י"ב] ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ובישודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימט' תת"קל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם כשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק"ל שנה היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד וגומר [בראשית ה']: מזרק אחד כסף. בגי' תק"ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה ועל שם עשרים שנה שנגזר' גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירש' אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה [שם ו'] לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקער' לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בד"לת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר אחד. כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר: [בראשית

באור

כולל זכרים ונקבות, ואלו השלמים היו מן הזכרים כמו שמפורש בסוף הפרשה עשרים וארבעה פרים: (יח) הקריב נתנאל, ואמר אח"ז הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא לכפול כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שאלכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר

בָּקָ֔ר אַ֥יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ (כב) שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ (כג) וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַיִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן נְתַנְאֵ֖ל בֶּן־צוּעָֽר׃ פ (כד) בַּיּוֹם֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י נָשִׂ֖יא לִבְנֵ֣י זְבוּלֻ֑ן אֱלִיאָ֖ב בֶּן־חֵלֹֽן׃ (כה) קָרְבָּנ֞וֹ קַֽעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ (כו) כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ (כז) פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־

רינד, איינען ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצאָפּפֿער, (כב) איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער. (כג) צום פֿריידענאָפּפֿער צווייא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע, פֿינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע נתנאל'ס זאָהן צוער. (כד) אם דריטטען טאגע דער פֿירשט דער קינדער זבולון, אליאב זאָהן חלן. (כה) זיינע גאבע וואר איינע זילבערנע שיסעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער; איינע זילבערנע שאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס,ביידע פֿאָלל דעם פֿיינסטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפּפֿער. (כו) איין גאָלדנער לאָפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכווערקס. (כז) איין

תרגום אונקלוס

דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (כב) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (כג) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ (כד) בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃ (כה) קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (כו) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (כז) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד

רש"י

י"ח]: איל אחד. כנגד יצחק ויקח את האיל וגומר [שם כ"ב]: כבש אחד. כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב [שם ל']: (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים [שם ל"ז]: (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים ועתודים. ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד וחמשת הכתובים על השני עד כאן ביסודו של רבי משה הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגומר. ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקריבו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני:

אילים ה'
עתודי' ה'
כבשים ה'

באור

לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כלל כי אחז דרך קצרה, וכן לגלגלת' במספר לראובן ושמעון לגד' וכן רבים: (כד) ביום השלישי נשיא. ענינו ביום השלישי הי' המקריב נשיא לבני זבולון וכן כלם:

אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (כח) שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת׃ (כט) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ פ (ל) בַּיּוֹם
הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר
בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ (לא) קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף
אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ (לב) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (לג) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר
אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
(לד) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
(לה) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־
שְׁדֵיאוּר׃ פ (לו) בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא
לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃

תולדות אהרן שלמיאל סנהדרין ע"ג. ח':

שטיר, נעמליך איין יונ=
געס רינד, איין ווידדער,
איין יעהריגעס לאם, צום
גאנצאָפּפֿער. (כח) איין
ציגענבאָק צום זינדענ=
אָפּפֿער. (כט) צום פֿריי=
דענאָפּפֿער צווייא רינדער,
פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע,
פֿינף יעהריגע לעממער;
דיזעס וואר דיא גאבע
אליאב'ס זאָהן חלן. (ל) אם
פֿירטען טאגע דער פֿירשט
דער קינדער ראובן, אליצור
זאָהן שדיאור. (לא) זיינע
גאבע וואר: איינע זילבער=
נע שיסעל, הונדערט אונד
דרייסיג שקל שווער, איינע
זילבערנע שאלע, זיבענציג
שקל שווער נאך דעם שקל
דעם הייליגטהומס; ביידע
פֿאָלל דעם פֿיינסטען
מעהלס, מיט אֶהל איינגע=
ריהרט, צום מעהלאָפּפֿער,
(לב) איין גאָלדנער לאֶפֿעל,
צעהן שקל שווער, פֿאָלל
רויכווערקס. (לג) איין
שטיר, נעמליך איין יונ=
געס רינד, איין ווידדער,
איין יעהריגעס לאם צום
גאנצאָפּפֿער. (לד) איין
ציגענבאָק צום זינדענ=
אָפּפֿער. (לה) צום פֿריי=
דענאָפּפֿער צווייא רינ=
דער, פֿינף ווידדער, פֿינף
באָקע, פֿינף יעהריגע לעמ=
מער, דיזעס וואר דיא גא=
בע אליצור'ס זאָהן שדיאור. (לו) אם פֿינפֿטען טאגע דער פֿירשט דער קינדער שמעון, שלמיאל, זאָהן

תרגום אונקלוס

בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (כח) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (כט) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין
חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃ (ל) בְּיוֹמָא רְבִיעָאָה
רַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ (לא) קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין
סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן
סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (לב) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ (לג) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (לד) צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ (לה) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ (לו) בְּיוֹמָא חֲמִישָׁאָה רַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל

(לז) קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
(לח) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
(לט) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־
אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (מ) שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת׃ (מא) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ פ ששי
(מב) בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף
בֶּן־דְּעוּאֵל׃ (מג) קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף
אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ (מד) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (מה) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר

צורישדי. (לז) זיינע גאבע
וואר: איינע זילבערנע שי-
סעל, הונדערט אונד דריי-
סיג שקל שווער; איינע זיל-
בערנע שאלע, זיבענציג
שקל שווער, נאך דעם
שקל דעם הייליגטהומס,
ביידע פאלל דעם פיינסטען
מעהלס מיט אהל איינגע-
ריהרט, צום מעהלאפפער.
(לח) איין גאלדנער לאפעל,
צעהן שקל שווער, פאלל
רויכווערקס. (לט) איין
שטיר, נעמליך איין יונ-
געם רינד, איין ווידדער,
איין יעהריגעס לאם צום
גאנצאפפער. (מ) איין
ציגענבאק צום זינדענ-
אפפער. (מא) צום פריי-
דענאפפער צוויא רינ-
דער, פינף ווידדער, פינף
באקע, פינף יעהריגע לעמ-
מער; דיזעס וואר דיא גא-
בע שלמיאלס זאהן צורישדי.
(מב) אם זעכסטען טאגע
דער פירשט דער קינדער
גד, אליסף, זאהן דעואל.
(מג) זיינע גאבע וואר: איי-
נע זילבערנע שיססעל, הונ-
דערט אונד דרייסיג שקל
שווער; איינע זילבערנע
שאלע, זיבענציג שקל
שווער, נאך דעם שקל דעם
הייליגטהומס; ביידע פאלל
דעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער. (מד) איין גאלדענער
לאפעל, צעהן שקל שווער, פאלל רויכווערקס. (מה) איין שטיר, נעמליך איין יונגעם רינד,

תרגום אונקלוס

בר צורישדי: (לז) קורבניה מנסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: (לח) בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא: (לט) תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: (מ) צפיר בר עזין חד לחטאתא: (מא) ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אימרין בני שנא חמשא דין קורבן שלמיאל בר צורישדי: (מב) ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל: (מג) קורבניה מנסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: (מד) בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמיא: (מה) תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא:

בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (פ) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (פא) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (פב) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ (פג) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ (פד) זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ (פה) שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם

שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס,ביידע פֿאָלל דעם פֿיינ־סטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהל־אָפּפֿער. (פ) איין גאָלד־נער לאֶפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכווערקס. (פא) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצאָפּפֿער. (פב) איין ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער. (פג) צום פֿריידענאָפּפֿער צוויא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע, פֿינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע אחירע זאָהן עינן. (פד) אלזאָ וואר דאז איינ־וויהונגסגעשענק דעם אל־טארס, צור צייט, דא ער געזאלבט וואָרדען, פֿאָן דען שטאממפֿירשטען ישראֵל, צוואֶלף זילבערנע שיסעלן, צוואֶלף זילבערנע שאלען, צוואֶלף גאָלדנע לאֶפֿעל. (פה) יעדע שיסעל הונדערט אונד דרייסיג, אונד יעדע שאלע זיבענציג שקל שווער; אלזאָ דאז זילבער דער געפֿעסע צוזאממען: צווייא טויזענד אונד

תרגום אונקלוס

מְנַסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סַלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (פ) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא׃ (פא) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (פב) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (פג) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵין קוּרְבַּן אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (פד) דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְרַבִּיאוּ יָתֵיהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל מָגִיסֵי כַסְפָּא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מִזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי׃ (פה) מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דִמְנַסְתָּא חֲדָא דְּבִכְסַפָּא וְשַׁבְעִין דְּמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָא תְּרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע

רש"י

(פד) ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו [ויקרא ו] למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב [ספרי]: קערות כסף שתים עשרה. הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול [מדרש רבה]: (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגומר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן

באור

תיבת יום: (פד) ביום המשח אתו, התחילו לחנכו כמו שכתוב בפרשה זו. (הרשב"ם), אבל לא הקריבו כלם ביום המשחו כי החנוכה נמשכ' שנים עשר יום, ואפשר לפרש ביום

וארבע־מאות בשקל הקדש: (פו) כפות
זהב שתים־עשרה מלאת קטרת
עשרה עשרה הכף בשקל הקדש
כל־זהב הכפות עשרים ומאה: מפטיר
(פז) כל־הבקר לעלה שנים עשר פרים
אילם שנים־עשר כבשים בני־שנה
שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים
שנים עשר לחטאת: (פח) וכל בקר |
זבח השלמים עשרים וארבעה פרים
אילם ששים עתדים ששים כבשים
בני־שנה ששים זאת חנכת המזבח
אחרי המשח אתו: (פט) ובבא משה
אל־אהל מועד לדבר אתו וישמע

פיער הונדערט שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס. (פו) צוועלף גאלדנע לעפפעל פאלל רויכווערקס, יעדער צעהן שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס; אלזא דאז גאלד דער לעפפעל צוזאממען: הונדערט אונד צוואנציג שקלים. (פז) אללע רינדער צום גאנצאפפער צוזאממען: צוועלף ווידדער, צוועלף יעהריגע לעממער, נעבסט איהרעם אפפערמעהלע, אונד צוועלף ציגענבאקען צו זינדענאפפערן. (פח) אללע רינדער צו פרידענאפפערן צוזאממען: פיער אונד צוואנציג שטירע, זעכציג ווידדער, זעכציג באקע, זעכציג יעהריגע לעממער; הירמיט ווארד דער אלטאר איינגעווייהט, נאכדעם ער געזאלבט ווארדען. (פט) ווען משה אין דאז שטיפטסצעלט קאם, מיט איהם צו רעדען, זא הארטע ער דיא

תרגום אונקלוס

מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: (פו) בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מַלְיָן קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוֵי מַתְקְלָא דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בָּזִיכַיָּא מְאָה וְעֶשְׂרִין: (פז) כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא תְּרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין דִּכְרִין תְּרֵי עֲשַׂר אִימְרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵי עֲשַׂר וּמִנְחַתְהוֹן וּצְפִירֵי בַּר עִזֵּי תְּרֵי עֲשַׂר לְחַטָּאתָא: (פח) וְכֹל תּוֹרֵי לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה תּוֹרִין דִּכְרִין שִׁתִּין גַּדְיָן שִׁתִּין אִימְרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁתִּין דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בָּתַר דְּרַבִּיאוּ יָתֵיהּ: (פט) וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ וּשְׁמַע יַת קָלָא

רש"י

כלן כאחת לא רבה ולא מעט [ספרי]: (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו [ספרי]: (פט) ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד [ויקרא א] והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת [שמות

באור

המשח כמו ביום הכותי כל בכור ר"ל בעת המשח אתו וכן מתורגם בלשון אשכנזי: (פח) אחרי המשח אתו. אין זאת סתירה למה שאמר למעלה ביום המשח אתו, כי באמת התחילו לחנוך ביום המשח שהוא ביום השמיני להקמותיו, אבל אחר המשחם כמ"ש למעלה וימשחם ויקדש אתם ויקריבו וגו', ולסוף שנים עשר יום אחר המשיחה עלה החשבון כך וכך: (פט) ובבא משה, אחר שנשלם הקמת המשכן ומשיחתו וחנכתו הי' הדבור אליו מן המשכן ולא מהר סיני, לכן ישמיענו הפסוק ענין הדבור עם משה ואמר שמשה לא בא רק אל אהל מועד ושם שמע את הקול היוצא מעל הכפרת מבין שני הכרבים: מדבר אליו, בינוני מבנין התפעל ודגש הדל"ת

אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ

ח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ (ג) וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־

תולדות אהרן הקול יומא ד׳, ב׳: אל מול מנחות צ"ח, ב׳. עקדה שער ע"ט:

תרגום אשכנזי

שטיממע, פאָם דעקעל דער לאדע דעס צייגניססעס, צווישען דען ביידען כרובים, הערונטער, זיך מיט איהם אונטעררעדען, אונד זאָ ווארד איהם בעפעהל ערטהיילט.

ח (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ב) רעדע מיט אהרן, אונד שפריך: ווען דוא דיא לאמפען אנציגדעסט, זאָ לאססע אללע זיבען לאמפען פאָררווערטס, דעם לייכטער געגענאיבער, איהר ליכט ווערפען. (ג) אהרן טהאט אויך אלזאָ: געגען דיא פאָרדערזייטע דעם לייכטערס ליס ער דיא לאמפען ברעננען,

תרגום אונקלוס

דְּמִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ׃

ח (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵיהּ בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָּא יְהוֹן מְנַהֲרִין שִׁבְעָא בוֹצִינַיָּא׃ (ג) וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָּא

רש"י

ב"ח] בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות [ספרי]: וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל [במדבר רבה]:

ח (ב) בהעלותך. למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו כשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות: בהעלותך. בהדלקתך על שם שהלהב עולה כתוב לשון עלייה. ד"א שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: (ג) ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שינה

באור

לחסרון תי"ו והראוי מתדבר, וטעם הבנין הזה בעבור שלא הי' הקול יוצא באמצעו' הכלים כמו באדם המדבר שהקול יוצא מהריאה ונחתך אחר זה על ידי כלי המבטא משא"כ בדבור אלהי שהקול נברא לשעה ולא הי' בעזר שום כלים המוחשים, ויתכן לומר לפי פשוטו שעל גוף המוציא את קול הדבור שייך לומר מדבר, שהוא הפועל. על הקול היוצא ראוי לומר מתדבר שהוא הפעול והפועל יחד, וזהו בכח בנין התפעל: וידבר אליו, ובענין הזה הי' תמיד הדבור אליו לצותו על בני ישראל:

ח (ב) בהעלתך את הנרת, הנה נחלקו רז"ל במנחות (פ"ח ע"ב) אם היו הנרות מקשה ומחוברות בגוף המנורה, ולדעת זאת יהי' הפי' בהעלתך כמו שתרגם אונקלוס

מֹשֶׁה׃ (ד) וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ
(ה) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ו) קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ (ז) וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת

ת"א וזה מעשה מנחות כ"ח, ח'. וכ"ט א'. עקדה שער כ"ה: עד ירכה מנחות פ"ט, א': מקשה שם כ"ח, א': וכה שם שם:

וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען האטטע. (ד) דער לייכטער אבער וואר פֿאָלגענדער גע־שטאלט געארבייטעט: ער וואר פֿאָן גאָלדע, אויס איינעם שטיקע געטריבען, פֿאָן שאפֿט ביז בלומע וואר ער אויס איינעם שטיקע; וויא דאז מאָדעלל, וועלכעס דער עוויגע דעם משה געצייגט, זאָ האט ער דען לייכטער פֿערפֿער־טיגען לאססען. (ה) פֿער־נער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (ו) נים דיא לוים אויס דען קינדערן ישראל'ס אונד רייניגע זיא. (ז) דיזעס אבער זאָללסט דוא מיט איהנען פֿאָרנעהמען, אום זיא צו רייניגען: בעשפרענ־גע זיא מיט ענטזינדיגונגסוואססער, (צופֿאָר אבער) לאס זיא מיט איינעם שעערמעססער זיך איבער

תרגום אונקלוס

אַדְלֵיק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (ד) וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָּא נְגִידָא דְהַב עַד שִׁדַּהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֵיזוּ דִי אַחֲזֵי יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יַת מְנָרְתָּא׃ (ה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ו) קָרֵב יַת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְדַכֵּי יַתְהוֹן׃ (ז) וּכְדֵין תַּעֲבֵיד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדֵּי עֲלֵיהוֹן מַיָּא דְחַטָּאתָא וְיַעְבְּרוּן מַסְפַּר עַל

רש"י

[ספרי]: (ד) וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה [שם]: מקש'. בעד"ין [Battiz; *Battu*,] געטלאגען, געהאממערט בלע"ז לשון דא לדא נקשן [דניאל ה] עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השיד' שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול עד פרחה שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך ארץ לשמש בלשון זה כמו מגדים ועד קמה ועד כרם זית [שופטים ט"ו]: כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה בתבניתם וגומר [שמות כ"ה]: כן עשה את המנורה. מי שעשאה. ומ"א על ידי הקב"ה נעשית מאליה: (ו) קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום: (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו

באור

באלקותך על שם שהלהב עולה כמו שפירש"י, ולדעת האומר שהנרות היו עשויות בפני עצמן יתכן לפרש לשון העלאה בהעלות הכהן את הנרות על הקנים, ועיין מה שכתבתי בבאור פרשת תרומה: אל מול פני המנורה, הי' מטה ראשי הפתילות של כל שבעת הנרות להאיר על השלחן, (רשב"ם). ומן פי' בפ' תרומה על פסוק והאיר על עבר פניה ועיין מה שכתבתי בבאור פרשת תרומה כי הרחיב שם המתרגם בביאורו: (ד) מקשה, בעדי"ן בלע"ז בל"א (גע־טלאגען), לשון דא לדא נקשן (דניאל ה' ו'), עשת של ככר זהב היתה, ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט אבריה כתקנן, ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור. (רש"י): עד ירכה עד פרחה, באורו ממעשה גדול עד המעשה דק שבה הכל עשה מקשה, ודרך המקרא לדבר בענין כזה בלשון עד, כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית: (ו) קח את הלוים. הבדילם משאר ישרא' שיהיו לעזר לכהנים בעבודת השם: (ז) הזה עליהם מי חטאת, אין זה התחלת סדר טהרתם כי אז הי' ראוי האתנח במלת לטהרם, אבל התחלת סדר הטהרה היא מן והעבירו תער וגו',

וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטֶּהָרוּ׃ (ח) וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃ (ט) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם

תולדות אהרן והעבירו נזיר מ׳, ח׳: ופר שני הוריות ה׳, ג׳. זבחים פ״ט, ב׳. פרה מ׳, ח׳:

תרגום אשכנזי

איהרען · גאנצען לייב אבשערען, אונד איהרע קליידער וואשען, זאָ זינד זיא ריין. (ח) זיא נעהמען פֿערנער איין שטירקאלב נעבסט דעם דאצו געהאָריגען מעהלאָפפֿער פֿאָם פֿיינסטען וויטצענמעהלע, מיט אֶהל איינגעריהרט, אונד נאָךְ איין צווייטעם שטירקאלב צום זינדענאָפפֿער (ט) אונד לאסם אלסדאן דיא לוים הינטרעטען פֿאָר דאז שטיפֿטסצעלט, אונד דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל׳ס זיך פֿערזאממעלן. (י) ווען נון דיא לוים הינקאָממען פֿאָר דען עוויגען, זאָ לעגען דיא קינדער

תרגום אונקלוס

כָּל בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְכּוֹן׃ (ח) וְיִסְּבוּן תּוֹר בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵיהּ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא׃ (ט) וּתְקָרֵיב יָת לֵיוָאֵי קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִכְנוֹשׁ יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וּתְקָרֵיב יָת לֵיוָאֵי קֳדָם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש״י

תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע״ז והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים: (ח) ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע״ז: ופר שני. מה ת״ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטא׳ לא נאכלת [ת״כ] [ע״כ דבדירת״ה] ובזו יש סמך לדבריו בת״כ ואומר אני שהודאת שע׳ הית׳ שהעיד היה להם להביא לחטאת ע״ז עם פר העולה: (ט) והקהלת

באור

וביארו כה תעשה להם לטהרם ולהזות עליהם מי חטאת, אם הקדימו העברת התער וכבוס הבגדים ואח״ז תהי׳ הזיה במי חטאת · ואז והטהרו: מי חטאת, מי פרה אדומה הנקראת חטאת, או גם המים נקראים כך על שם הנקיון והסרת החטא הבא על ידם: והעבירו, וי״ו מהפך לעתיד, ואם הי׳ בוי לרבים הית׳ ה״א ההפעיל בפת״ח, כמו הַעְתִּירוּ אל ה׳, ואף שמצאנו גם בעבר מזה הבנין אם פ״פ שלו אות הגרון שישתנה חיר״ק הה״א לפת״ח או לסג״ל להרחיב אות הגרון, כמו וְהַעֲמַדְתָּ את הלוים, וְהַעְתַּרְתִּי אל ה׳ וְהַעֲבַרְתֶּם את נחלתו, הֶעֱלִיתָ בכחך, איך זה כי אם בגוף הנוכח והמ״ב שאין לטעות בהם שהם בוי. אבל בנסתרים הם תמיד בסג״ל ולא בפתח, אשר הֶאֱרִיכוּ ימים, אשר הֶעֱלוּ בני ישראל, וכן הנסתרת לא תהי׳ כי אם בסג״ל שלא לטעות בה שהיא בוי ליחי׳ בתוספת ה״א, הַאֲזִינָה עדי, וכן וְהֶעֱבִירוּ היא עבר המהופך לעתיד כי הדבור הי׳ אל משה שיעשו כן הלוים: והטהרו, מבנין התפעל ודגש הטי״ת לחסרון תי״ו הבנין וסג״ל הטי״ת בעבור קמ״ץ הה״א לס״פ כסבת הסג״ל במלת הסעיר החי, והיא עבר מהופך לעתיד ובאורו שיתטהרו אחר כל אלה במי חטאת, (הרמב״ע). ולדעת המתרג׳ היא סבה על כל סדר הטהרה הנזכר ור״ל אם יעשו כל אלה יהיו טהורים: (ח) ולקחו, יקחו עמם: פר בן בקר, קטן לעולה, כמ״ש למטה ואת האחד עולה: ומנחתו סלת. שלשה עשרוני׳ כמשפט: בן בקר תקח לחטאת. אתה תלוים שהם יקחו עמם: (ט) והקרבת את הלוים, באורו כאשר תקריב אותם לפני ה׳ כמ״ש בפסוק הקודם, יסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים, וכן דעת המתרגם אשכנזי להרחיק הכפלת המאמר. וכן דעת הרמב״ע אל שנפל טעות בדפוס לרשום התחלת דברו בפסוק י״א ור״ל בפסוק י׳, וגם לשונו משובש בדפוס וזהו תקונו: (י) הלוים

לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ (יא) וְהֵנִיף
אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת יְהוָה׃ (יב) וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ
אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד
עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃
(יג) וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן
וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה

תולדות אהרן ועשה הוריות ה׳, ב׳. זבחים פ״ט, ב׳:

תרגום אונקלוס

ית ידיהון על ליואי׃ (יא) וירים אהרן ית ליואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פולחנא דיי׃ (יב) וליואי יסמכון ית ידיהון על ריש תוריא ויעביד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על ליואי׃ (יג) ותקים ית ליואי קדם אהרן

ישראל׳ס איהרע הענדע אויף זיא. (יא) אונד נאכדעם אהרן דיא לוים, צום צייכען, דאס זיא פֿאָן דען קינדערן ישראל׳ס אבגעזאָנדערט זיין זאָללען, פֿאָר דעם עוויגען דיא וועגדונג מאכען לעסט, זאָללען זיא דעם דינסט דעם עוויגען געווידמעט זיין. (יב) דיא לוים לעגען נעמליך איהרע הענדע אויף דען קאָפף דער שטירע; אונד מאן ברינגט דעם עוויגען צו עהרען איינען צום זינדעאָפפֿער אונד איינען צום גאנצאָפפֿער, אום דיא לוים צו פֿערזאָהנען. (יג) דוא שטעללסט דיא לוים פֿאָר אהרן אונד פֿאָר

רש״י

את כל עדת. לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו ידיהם עליהם: (יא) והניף אהרן את הלוים תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי. שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בה והיו לעבוד את עבודת ה׳ [במדבר ד׳] לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו׳. השניי׳ לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה׳ שאף עליהם היתה עבודת הקודש יריעות וקרסי׳ (נ״ל

באור

לפני ה׳, הטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני ישראל את ידיהם על ראשם: (יא) והניף אהרן את הלוים, שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד עבודת ה׳ לפי שעבודת הקודש עליהם והוא הארון והשלחן וגו׳, השניה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופ׳ לה׳ שאף עליהם הית׳ עבודת הקדש היריעות והקרסים, והשלישית לבני מררי. (רש״י), והדרש תדרש, ולפי פשט המקראות על הסדר נרא׳ לפרש כדעת המתרגם בל״א, על דרך כלל שאחריו מעשה כמו שהוזכר כמה פעמים בבאורנו, ויהי׳ פסוק והניף אהרן וגו׳ רק הודעה כללית שלא יהיו הלוים ראוים לעבוד את עבודת ה׳ כי אם אחר שיניפם אהרן ואז והיו לעבוד וגו׳, ואינו בווי על התנופ׳ כי אם אחר הפסוקי׳ הבאי׳ המודיעי׳ סדר המעשי׳ שיעשו קודם התנופ׳ אז באה הצווי גם על התנופה, ועתה אבאר המקראות על הסדר, ויובן מזה כונת המתרג׳ בתרגומים שונים על שלש תנופות האמורות בענין הזה: והניף אהרן וגו׳ מאת בני ישראל, אינו צווי כמו שזכרתי ופירושו כאשר יניף אותם אהרן שתהי׳ התנופ׳ הזאת לאות על הבדלם מאת בני ישראל: והיו לעבד וגו׳, ואז יהיו מוכנים ומפורשי׳ לעבוד את עבודת ה׳: (יב) והלוים יסמכו את ידיהם, בפסוק הזה מתחיל להודיע סדר המעשים עד התנופה, ר״ל קודם התנופ׳ יסמכו הלוים את ידיהם על הפרים ועשה את האחד חטאת וגו׳: על ראש הפרים, אחד מהפרים ודים כן, ע״כ: ועשה את האחד, תצוה לעשות על ידי הכהנים והעד הנאמן שהרי אמר לכפר על הלוים וכתיב ויכפר עליהם אהרן, וכן פי׳ והנפת תצוה על אהרן שיניפם: (יג) והעמדת את הלוים, בפסוק הזה הוא צווי על התנופה שיעמידם לפני אהרן שיניף אותם

לַיהוָה׃ (יד) וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ (טו) וְאַחֲרֵי־
כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וְטִהַרְתָּ אֹתָם וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה׃
(טז) כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם
בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אֹתָם
לִי׃ (יז) כִּי לִי כָל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־

תולדות אהרן   כי לי זבחות ד׳, ג׳:

זיינע זאָהנע, אונד לאססעסט זיא איינע ווענדונג מאכען, זיך דעם עוויגען צו ווידמען; (יד) דאדורך ווערדען דיאלוים פֿאָן דען קינדערן ישראל׳ס אבגעזאָנדערט, אונד זינד מיין איינען. (טו) דיאלוים זאָללען הערנאָך אין דאז שטיפֿטסצעלט געהען, איהרען דינסט אנצוטרעטען, זאָבאלד דוא זיא האסט רייניגען אונד מיט איהנען איינע ווענדונג מאכען לאססען. (טז) דען זיא זינד מיר געשענקט, אוים דען קינדערן ישראל׳ס מיר געשענקט, אונד איך האבע זיא היינגענאָממען פֿיר אללע ערשטל נגע דעם מוטטערלייבס, פֿיר אללעס ערשטגעבאָרנע אונטער דען קינדערן ישראל׳ס; (יז) דען אללעס ערשטגעבאָרנע אונטער דען קינדערן ישראל׳ס,

רש״י

וקדשים דאלו קדשים ציד משא בני מררי) הכלאו׳ בצית קדש הקדשים.והשלישי׳ לבני מררי: (טז) נתונים נתונים. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: (יז) כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות

תרגום אונקלוס

וִקָדָם בְּנוֹהִי וּתְרֵים יַתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ (יד) וְתַפְרֵישׁ יַת לֵיוָאֵי מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי׃ (טו) וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּא יַתְהוֹן וּתְרֵים יַתְהוֹן אֲרָמָא׃ (טז) אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין אִינוּן לִי מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף פְּתַח כָּל וַלְדָּא בּוּכְרָא כוּלָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵיבִית יַתְהוֹן קֳדָמַי׃ (יז) אֲרֵי דִי לִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא

באור

אחר עשית הקרבנות: (יד) והבדלת את, על ידי זה הם מובדלים מתוך בני ישראל להיות מיוחדים לעבודתי: (טו) ואחרי כן וגו׳ וטהרת אתם והנפת אותם, בפסוק הזה חוזר וכולל כל סדר הטהרה, וענינו אחרי שתטהר אותם ותנוה להניפם אז יבואו לעבוד, וכן מתורגם בא״ח: (טז) נתנים המה לי, לעבודתי מתוך יתר עמי ישראל: תחת פטרת, הוא מאמר בפני עצמו מוסב על מלת לקחתי שלמטה ואמרו בעבור זה לקחתים לי שיהיו תחת פטרת כל רחם שהיו לי מן הדין מעת הכותי כל בכור בארץ מצרים ועתה לקחתי אתם תחת הבכורים: בכור כל בבני ישראל, שעורו כל בכור מבני ישראל, ומלת תחת שבה גם על בכור, וענינו תחת פטרת כל רחם מבני ישראל ותחת כל בכור מבני ישראל והכפלה היא לתוספת באור. ויתכן עוד לפרש שתחסר מלת איש ומלת בכור היא סמוכה כאלו כתוב בכור כל איש מבני ישראל: פטרת, הנפרד הוא בספק אם הוא פִּטְרָה ע״מ שִׂמְלָה מן שִׂמְלַת או ע״מ צְדָקָה מן צִדְקַת, ולפי מה

שהנחתי כלל בנטיית השמות והוא שתמיד יהי׳ נקוד הפ״א בשם הנקבה כנקוד הפ״א בכנוי הזכר יחיד, ד״מ חָכְמָה, לְבָנָה, מן חָכָם, לָבָן, שבכנויים נאמר חֲכָמוֹ, לְבָנוֹ, וכן כִּבְשָׂה, וְכִשְׂבָּה, מן כֶּבֶשׂ, כֶּשֶׂב, שבכנוי היחיד תהי׳ הפ״א בחיר״ק, כמו איש ממנו את קִבְרוֹ (בראשי׳ כ״ג ו׳), או בפת״ח הפ״א כמו את קַשְׁתִּי (שם ט׳ י״ג), וכן מן מֶלֶךְ, מַלְכָּה, וכן עָרְלָה, לְחָרְבָּה, תהי׳ הארץ, מן הנפרד עֹרֶל, חֹרֶב, שבאל׳ הוא ק״ח תחת הפ״א בכנוי היחיד והקש על אלה,

בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם
לִי׃ (יח) וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־
בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שני (יט) וָאֶתְּנָה אֶת־
הַלְוִיִּם נְתֻנִים ׀ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף
בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ׃ (כ) וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(כא) וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם

תולדות אהרן   ואתנה ערכין י"א· ח׳:

פֿאָן מענשען אונד פֿיה, געהאָרט מירצו; אלס איך אים לאנדע מצרים אללעס ערשטגעבאָרנע שטערבען ליס, האבע איך זיא מיר געהייליגט. (יח) נון נעהמע איך דיא לוים אן, פֿיראללעם ערשטגעבאָרנע אונטער דען קינדערן ישרא׳ל, (יט) אונד געבע דיזע לוים ווידרום דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען צום געשענק אוים דען קינדערן ישרא׳ל, דאס זיא אנשטאטט דער קינדער ישרא׳ל דען דינסט ביים שטיפֿטצעלטע פֿערזעהען, אונד אלס איין לאָזעגעלד פֿיר זיא זיין מאָגען; דאמיט דיא קינדער ישראל׳ס זיך קיינע שטראָפֿע צוציהען, ווען זיא זיך דעם הייליגטהומע נעהערטען. (כ) משה, אהרן אונד דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל׳ס נאהמען דיזעס מיט דען לוים פֿאָר, וויא דער עוויגע דעם משה אין אנזעהונג דער לוים בעפֿאָהלען, זאָ טהאטען איהנען דיא קינדער ישראל׳ס. (כא) דיא לוים

תרגום אונקלוס

דִּקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית יָתְהוֹן קֳדָמָי׃ (יח) וְקָרֵיבִית יָת לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יט) וִיהָבִית יָת לֵיוָאֵי מְסִירִין לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בְּמִקְרַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוּדְשָׁא׃ (כ) וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְלֵיוָאֵי כֵּן עֲבָדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וְאִדַּכִּיאוּ לֵיוָאֵי

רש"י

בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מלרים: לקחתי אותם לי. עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים: (יט) ואתנה וגו׳. חמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תור׳ וכן לאיתי בב"ר: ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש

באור

וכן כאן נאמר לפי שלא נמלא הזכר מזה השרש כ"א ע"מ פֶּעֶל, וגם לא מלאנו ממנו הנפרד לנקבה ע"מ צְדָקָה, שהנפרד ממנה פִּטְרָה על משקלה המצורד, ויהי׳ לפ"ז שו"א העי"ן שו"א נח כמשפטו אחרי ת"ק גמורה: (יט) ואתנה את הלוים, אחר שבמה לי בקו הדין הנני נותנם לאהרן ולבניו: את עבדת בני ישראל, העבודה הראוי להעשות על ידי בני ישראל יעשו הלוים תחתם: ולכפר על בני ישראל, להיות כפר נפשות בני ישראל. (רמב"ע), וכן מתורגם בל"א: (כ) ויעש משה ואהרן וגו׳, משה העמיקן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם (רש"י): והרמב"ע פי׳ משה בלווי ואהרן שהניפן וישראל שסמכו את ידיהם, כי משה לא עשה כלום רק שהי׳ מצוה לכל אחד ואחד על מעשהו והתורה ייחסה אליו כל המעשים האלה כמ"ש ועשה את האחד וגו׳ והנפת וגו׳ בעבור שהית׳ על פיו: (כא) ויתחטאו הלוים, כמ"ש הזה עליהם מי

וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם׃ (כב) וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם׃ ס (כג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כד) זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה

תולדות אהרן זאת אשר חולין כ"ד, א': מבן סס סס:

תרגום אשכנזי

ענטזינדיגטען זיך, אונד וואושען איהרע קליידער; אהרן ליס זיא פֿאָר דעם עוויגען זיך ווענדען, אויך פֿערזאֶהנטע זיא אהרן צו איהרער פֿאֶלליגען רייני־גונג. (כב) הערנאך גינגען דיא לוים הין, איהר אמט אין דעם שטיפֿטסצעלטע אנצוטרעטען, אין געגענ־ווארט אהרן'ס אונד זיינער זאֶהנע, וויא דער עוויגע דעם משה אין אנזעהונג דער לוים בעפֿאָהלען האטטע, זאָ ווארד מיט איהנען פֿאָרגענאָממען. (כג) דער עוויגע רעדעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפראך: (כד) דיזעס איזט אין אנזעהונג דער לוים נאָך צו בע־אָבאכטען, ווער פֿינף אונד צוואנציג יאהר אלט איזט, דער איזט טיכטיג צום דינסט בייא דער

רש"י

משה ואהרן וכל עדת וגומר. משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהם לא עכב: (כד) זאת אשר ללוים. שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם: מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל' עובד

תרגום אונקלוס

וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן: (כב) וּבָתַר כֵּן עָלוּ לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יָת פּוּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה עַל לֵיוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן: (כג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כד) דָּא דִי לְלֵיוָאֵי מִבַּר חֲמֵשׁ וְעַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא

באור

חטאת: ויכבסו בגדיהם. וכבר כבסו בגדיהם קודם הזיה: וינף אהרן וגו' ויכפר עליהם, וכבר כפר עליהם קודם התנופה: (כב) כאשר צוה וגו' על הלוים. אודות הלוים. וכן מתורגם בל"א: (כד) מבן חמש ועשרים שנה, ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד ה' שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה. (רש"י), והרשב"ם פירש שאין כאן הכחשה בין שני המקראות כי למעלה נזה השם למנותם מבן שלשים לעבוד ולמשא לשאת את המשכן. וכאן נוה על עבודת משמרת המשכן שתהיה חמש שנים לפני השלשים. שאז אינו ראוי למשא יהי' ראוי לשמירת המשכן, וזה שעור הכתוב מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבודת אהל מועד זו מלאכת השמירה, כמו שמפרש לפנינו ושרת את אחיו לשמור משמרת, ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה של משא, הנזכרת בפרשיות שלמעלה, שבכן הוא עוסק עד היותו בן חמשים. עתה ישוב מצבא ההיא ולא יעבוד עוד, כי אם ושרת את אחיו וגו' והוא מוסב על שניהם בן חמש ועשרים עד בן שלשים, ומבן חמשים ומעלה שניהם כפסלו לעבודת משא, והוכשרו לעבודת שמירה, וכן דעת הראב"ע, ודעת הרמב"ן ז"ל על דרך הפשט שהכמנים ביד משה ואהרן היו מבן שלשים שנים ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו, אבל כאן נוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל חמש ועשרים שנה יהי' כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה. אבל לא יהי' פקיד נגיד על עבודה ידועה עכ"ל, ויתכן שעל עבודת סיוע כזו אמרו חז"ל שביא ללמוד הלכת עבודה, כלומר שהרגילו את עצמם בעמדם ליד הבקיאי' בעבודה, ומסייעי' אותם, עד היותם בן ל' שנה:

יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃
(כה) וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא
הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד׃ (כו) וְשֵׁרֵת
אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר
מִשְׁמֶרֶת וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה
תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם בְּמִשְׁמְרֹתָם׃ פ שלישי
ט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־
סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר׃
(ב) וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח*
בְּמוֹעֲדוֹ׃ (ג) בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם

קמץ בטפחא

ת"א וידבר פסחים ו', ב': יומא מ"ו, א': את הפסח פסחים שם. יומא שם, וס"ו א', וע"ז א'. מנחות ע"ב, ב':

ארבייט דעם שטיפטס־צעלטס. (כה) זאבאלד ער פינפציג יאהר אלט איזט, געהט ער אב פאם דינסטע דער ארבייט, אונד פערריכטעט זאלכע ניכט מעהר. (כו) ער הילפט צוואר נאך זיינען ברידערן,ביים שטיפטצעלטע דיא אויפזיכט צו האבען, ארבייט אבער פערריכטעט ער ניכט מעהר. זא זאללסט דוא עס אין אנזעהונג דער לוים האלטען, בייא איהרעם אמטע.

ט (א) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אין דער וויסטע סיני, אים ערשטען מאנאט דעם צווייטען יאהרס נאך איהרעם איסגאנגע אוים דעם לאנדע מצרים, אונד שפראך: (ב) דיא קינדער ישראל'ס זאללען דאז פסח פעררייכטען, צור געזעצטען צייט. (ג) אם פירצעהנטען טאגע דיזעס מאנאטס צווישעןביידען אבענדען זאללט איהר עס פעררייכ־

תרגום אונקלוס

בְּפוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כה) וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב מֵחֵיל פּוּלְחָנָא וְלָא יִפְלַח עוֹד׃ (כו) וִישַׁמֵּשׁ עִם אֲחוֹהִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִטַּר מַטְּרָא וּפוּלְחָנָא לָא יִפְלַח כְּדֵין תַּעְבֵּיד לְלֵיוָאֵי בְּמַטְּרַתְהוֹן׃
ט (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה לְמֵימַר׃ (ב) וְיַעְבְּדוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת פִּסְחָא בִּזְמַנֵּיהּ׃ (ג) בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בְּיַרְחָא

רש"י

מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה [חולין כ"ד]: (כה) ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלו' וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: (כו) לשמור משמרת. לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות:
ט (א) בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה [פסחים פ"ק ספרי] ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד: (ב) במועדו. אף בשבת במועדו אף בטומאה

באור

ט (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח, לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר הקרבנות הפסח ע"כ כשנבנה המשכן הוצרך לצוות שיעשוהו כעקר מצותו לדורות ולא כפסח מצרים. (הרשב"ם). והרמב"ן פירש ז"ל, ויתכן שהוצרך למצוה הזאת בעבור שלא נצטוו מתחלה בעשיית פסח דורות, אלא בארץ דכתיב והי' כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת (שמות י"ב כ"ה), עוד נאמר שם והי' כי יביאך וגו' ועבדת את העבודה הזאת, ועכשיו צוה הקב"ה וצוה שיעשו אותו כדי שתהי' זכר גאולתם והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם לדור אחרון, והנה אמר בתחלה והי' כי תבואו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת בח"ל לדורות ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר,

בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ
בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו
תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ (ד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח׃ (ה) וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן
עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) וַיְהִי אֲנָשִׁים
אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־
יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ

ת"א ויהי פסחים ו', ב'. סוכה כ"ה, א': ולא יכלו סוכה שם:

תרגום אשכנזי

טען; צור בעשטימטען צייט, נאך אללען געזעטצען אונד פֿאָרשריפֿטען דעסזעלבען מיסט איהר עס פֿעררּיכטען. (ד) משה בעפֿאהל דען קינדערן ישראל'ס, דאז פסח צו פֿעררּיכטען. (ה) אונד זיא טהאטען עס, אם פֿירצעהנטען טאגע דעם ערשטען מאָנאטס, צווישען ביידען אבענדען אין דער וויסטע סיני, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלע, זאָ מאכטען עס דיא קינדער ישראל'ס. (ו) נון ווארען אייניגע לייטע אונטער איהנען, דיא זיך אן איינעם לייכנאמע פֿעראונרייניגעט האטטען אונד אן דעמזעלבען טאגע דאז פסח ניכט מיט פֿעררּיכטען קאָננטען, דיזע מעננער טראטען אן דעמ=

תרגום אונקלוס

הָדֵין בֵּין שִׁמְשַׁיָא תַּעַבְדוּן יָתֵיהּ בִּזְמְנֵיהּ כְּכָל גְּזֵירָתֵיהּ וּכְכָל דִּחְזֵי לֵיהּ תַּעַבְדוּן יָתֵיהּ: (ד) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד פִּסְחָא: (ה) וַעֲבַדוּ יַת פִּסְחָא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָא בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ו) וַהֲווֹ גּוּבְרַיָא דִּי הֲווֹ מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וְלָא יְכִילוּ לְמֶעְבַּד פִּסְחָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְקָרִיבוּ קֳדָם

רש"י

[שם]: (ג) ככל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ. (ס"א מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו. צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו. מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגומר מה ת"ל והלא נאמר וידבר משה את מועדי ה' [ויקרא כ"ג] אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה [ספרי]: (ו) לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבית המדרש

באור

ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו לבד שלא היו יכולים לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהי' להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות עכ"ל, וכן פירש הראב"ע: (ד) לעשות הפסח. כל דבור שאין אחריו מלת לאמר, אין כוונת הכתוב להודיע באיזה הלשון דבר עם ישראל, רק יודיע שתכלית דבר משה עמהם הי' בענין עשיית הפסח, לכן לא נאמר עשו על דרך הלוי: (ה) ויעשו את הפסח וגו', כתב הרמב"ן בשם הספרי, וז"ל בגנותן של ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד. וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה (עמוס ה' כ"ה), ודרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון וגו' במדבר סיני, כי המקרא מיותר ודי במה שאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה וגו', אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אות' במדבר רק בזו' הזה והו' גנותן, ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא נשבה להם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים, או שתהי' הבריתא הזאת כדברי האומר אין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו והם נתעצלו והוא גנות גדול, והלשון הוא יותר נכון בעיני כי הי' משה מכריחם ולא הי' מניחם בחיוב כרת, אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שכן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום עכ"ל: (ו) ויהי אנשים, ויהיו לשון רבים

לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהֹוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהֹוָה לָכֶם׃ פ
(ט) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (י) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה

נקוד על ה'

תולדות אהרן איש איש פסחים ס"ו, ב', ול' ב', ול"ב ב'. זבחים כ"ט, ב'. בכורות נ"ג, א': בדרך פסחים פ"א, ב'. נזיר ס"ג, א':

זעלבען טאגע פֿאָר משה אונד אהרן, (ז) אונד שפראכען צו איהם: וויר זינד יעטצט דורך איינען לייכנאם פֿעראונרייניגעט; ווארום זאָללען וויר אבער דעסוועגען גערינגער זיין אונד דאז אָפּפֿער דעס עוויגען ניכט צור געזעצ־טען צייט מיט דען איבריגען קינדערן ישראל'ס ברינגען קאָננען? (ח) משה אנטוואָרטעטע איהנען: הארדעט! איך וויל פֿערנעהמען, וואס דער עוויגע אייערטוועגען געביעטען ווירד. (ט) דער עוויגע אבער שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד פֿאָן אייך, יעטצט אָדער אין קינפֿטיגען צייטען, דורך בעריהרונג איינער לייכע אונריין גע־

תרגום אונקלוס

משֶׁה וּקְדָם אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ (ז) וַאֲמָרוּ גּוּבְרַיָּא הָאִינוּן לֵיהּ אֲנַחְנָא מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא לְמָא נִתְמְנַע בְּדִיל דְּלָא לְקָרָבָא יַת קוּרְבָּנָא דַיְיָ בִּזְמְנֵיהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וַאֲמַר לְהוֹן משֶׁה אוֹרִיכוּ עַד דְּאֶשְׁמַע מַה דְּיִתְפַּקַּד מִן קֳדָם יְיָ עַל דִּילְכוֹן׃ (ט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (י) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי מְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְאוֹרַח רְחִיקָא

רש"י

בזו ובאלו ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו [ספרי]: (ז) למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים (ס"א לטהורים כ"ג לא"ס) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה [שם] ולאויה היתה פרשה זו ליאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי (סנהדרין פ"ק) (י) או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהי' חוץ לאסקופת העזרה

באור

הי' צריך לומר, אלא. כשתקדם מלת הפעל אזי פעמים איכה שומרת את המין ואת המספר: לנפש אדם, לא יתכן שיהי' מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום. (הרא"בע). ובדרז"ל נחלקו מי היו האנשים ההם רבי יוסי הגלילי אומר נושאי ארונו של יוסף היו, ולדברי רבי עקיבא מישאל ואלצפן היו שהתעסקו עם נדב ואביהו (סוכה דף כ"ה ע"א): (ז) למה נגרע, עתיד מבנין נפעל, והודאתה למה נהי' גרועים וקלים מערך כל עדת ישראל שלא להקריב את קרבן ה' בזמנו המצווה מפי ה': (ח) עמדו ואשמעה, הרא"בע מפרש לשון עמידה ממש ופירושו עמדו פתח אהל מועד, אך לא יתכן שהשם יצוה רק לשואלים אלה בדבר שהוא מצוי להיות גם לאחרים מישראל ולדורות עולם, ולמה א"כ יצוה מש' שהם לבדם יעמדו פתח אהל מועד? לכן היותר נכון שהוא לשון עכבה והמתנה', ובאורו עמדו עד אשר אשמע וגו', וכן ת"א אוריכו עד דאשמע, וכן מתורגם בל"א (הארדעט): מה יצוה ה' לכם. ענינו מה יצוה ה' על המקרה בזאת אשר קרה לכם או אשר יקרה לדורות הבאים, וכן ת"א על דלכון, ויתכן שהשעור מה יצוה ה' לכם על ידי: (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו לומר לא שרחוק' ודאי אלא שהי' חוץ לאסקופת

לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה׃
(יא) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין
הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים
יֹאכְלֻהוּ׃ (יב) לֹא־יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר
וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח
יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ (יג) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר
וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי
קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ

תולדות אהרן בחדש זבחים כ"ב, ב': על מצות פסחים ל', א', וכ"ה א', וקט"ו א', וק"כ א'. קדושין ל"ז, ב': לא ישאירו פסחים כ"ה, א': ועצם שם פ"ה, א': ככל וכו' שם צ"ה, ב'. וכ"ה א'. יומא נ"א. א'. זבחים ע"ט. א': והאיש פסחים צ"ג, ב'. וכ"ג א': וחדל שם, כ"ג, ב': ונכרתה שם צ"ה, ב': חטאו שם שם. כריתות ז', א':

תרגום אשכנזי

ווארדען, אדער אויפאיינער ווייטען רייזע איזט, אונד דעם עוויגען צו עהרען דאז פסח פערריכטען מאכטע; (יא) זא זאלל מאן עס אים צווייטען מאנאטע אם פירצעהנטען טאגע, צווי־שען דעןביידען אבענדען, פערריכטען, אונד מיט אונגעזייערטעם בראדע אונד ביטטערן קרייטערן עססען; מאן זאלל ניכטס דאפא ביז צום אנדערן מארגען שטעהען לאססען, אויך קיין ביין דאראן צער־ברעכען, נאך אללען גע־זעטצען דעם פסח זאלל מאן דאמיט פערפאהרען. (יג) איזט אבער יעמאנד ריין, אויך ניכט אויף דער רייזע, אונד אונטערלעסט דעננאך דאז פסח צו מא־כען, זא זאלל דיאזעלבע פערזאן אויס איהרער נא־ציאן אויסגעראטטעט ווערדען, ווייל זיא דאז אפפער דעם עוויגען ניכט צור געזעטצטען צייט דאר־

רש"י

כל זמן שחיטה. פסח שני מלה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ

תרגום אונקלוס

לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן וְיַעֲבֵד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ (יא) בְּיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַעַבְדוּן יָתֵיהּ עַל פַּטִּיר וּמְרָרִין יֵיכְלוּנֵּיהּ׃ (יב) לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יְתַבְּרוּן בֵּיהּ כְּכָל גְּזֵירַת פִּסְחָא יַעַבְדוּן יָתֵיהּ׃ (יג) וְגַבְרָא דְהוּא דְכֵי וּבְאוֹרַח לָא הֲוָה וְיִתְמְנַע לְמֶעְבַּד פִּסְחָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ אֲרֵי קוּרְבָּנָא דַיְיָ לָא קָרֵיב בִּזְמְנֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל גַּבְרָא

באור

העזר' כל זמן שחיטת הפסח. (רש"י) ופלוגתא היא במסכ' פסחים (דף צ"ג ע"ב) איזהו דרך רחוק' ר' אליעזר אומר כל שהוא חוץ לאסקופת העזר' כל זמן השחיט'. ר' עקיבא אומר מן המודיעים ולחוץ' והנה תפס רש"י בשיטת ר"א, ויפה תפס עליו הרמב"ן ז"ל, והנכון לתפוס בשיטת ר"ע, וכן דעת האמוראים בגמ' דאמר עולא כל שאינו יכול לכנוס בשעת שחיטה, והדעת הזאת היא פשוטו של מקרא כי העומד בתחלת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בשעת שחיט' דרך רחוק' היא לו ורמז הנקוד אף שאינו רחוק' ממש אלא שדרך רחוק' לו בעשיית הפסח, ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוק' ע"כ: לכם או לדרתיכם, כתב הראב"ע לכם לטמא נפש, או לדרתיכם בטמא נפש ודרך רחוק'. [* א"ה, ולא ידעתי מה הכריחו לפרש כן, שהרי לא לשואלים לבד בא הצווי, כי אם לכל בני ישראל' ויתכן שהיו מהם אנשים רחוקים מעל משכן העדות, ולא זכר הכתוב כ"א הטמאי'. שהם הבאי' לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא, ואפשר שיצאו הרחוקים ממחרת וישאלו גם הם למה נגרע*]: ועשה פסח לה', וילנה לעשות קרבן ה' בזמנו. וכן מתורגם בל"א; (יב) ככל חקת הפסח, כמשפט הפסח הראשון באזהרת שבירת העצם והנותר ואכילת מלה ומרור עמו, אבל אין השבתת חמץ מביתו בפסח שני: (יג) והאיש אשר וגו' ובדרך לא היה, או בדרך, וכן ומכה אביו אמו (הראב"ע), רבים טעו בפירושו לחשוב שדעת הראב"ע שהוי"ו במלת ובדרך היא וי"ו מחלקת ודאיתו כמו הוי"ו במלת ואמו שפירושו או אמו' ואין זה אמת. אבל דעתו בזה להורות קריאת וי"ו החבור לפני אות שוא"ת

יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃ (יד) וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם
גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח
וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה
לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ ס רביעי
(טו) וּבְיוֹם הָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן
אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב
יִהְיֶה עַל־הַמִּשְׁכָּן כְּמַרְאֵה־אֵשׁ עַד־
בֹּקֶר׃ (טז) כֵּן יִהְיֶה תָמִיד הֶעָנָן יְכַסֶּנּוּ

תולדות אהרן וביום הקים שבועות ט״ו, ב׳:

תרגום אשכנזי

געבראכט האט, דערזעלבע מאן האט פֿיר זיינע זינדע צו ביסען. (יד) ווען איין רעליגיאָנספֿערוואנדטער זיך בייא אייך אויפֿהעלט, אונד דאז פסח מיט מאכען וויללַ, זאָ מוס ער עס נאך דעם געזעטצע אונד דער פֿאָרשריפֿט דעס פסח האלטען, איהר האבט איינערלייא געזעטץ פֿיר רעליגיאָנספֿערוואנדטע אונד איינגעבאָרנע דעס לאנדעס. (טו) אלס דיא וואָהנונג אויפֿגעריכטעט ווארד, בעדעקטע דיא וואָלקע דיא וואָהנונג, איבער דעם צעלטע דעס צייגניססעס, אונד אבענדס וואר עס איבער דער וואָהנונג וויא פֿייערסגלוט, ביז דעם מאָרגענס. (טז) זאָ וואר עס בעשטענדיג, דיא וואָלקע בעדעקטע זיא,

תרגום אונקלוס

הַהוּא׃ (יד) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעֲבֵיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ כִּגְזֵירַת
פִּסְחָא וְכִדְחָזֵי לֵיהּ כֵּן יַעֲבֵיד קְיָמָא חַד יְהֵא לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְיַצִּיבַיָּא
דְּאַרְעָא׃ (טו) וּבְיוֹמָא דְּאִתָּקַם יַת מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנָנָא יַת מַשְׁכְּנָא
לְמַשְׁכְּנָא דְּסַהֲדוּתָא וּבְרַמְשָׁא הֲוָה עַל מַשְׁכְּנָא כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא עַד
צַפְרָא׃ (טז) כֵּן הֲוָה תְדִירָא עֲנָנָא חָפֵי לֵיהּ וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃

רש״י

אלא עמו באכילתו: (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת״ל חק׳ אחת וגומר אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא לעשות פסח עם חביריו כחקה וכמשפט יעשה [פסחים צ״ג ספרי]: (טו) המשכן לאהל העדות. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות

באור

או לפני אות בומ״ף, כי דינה תמיד להיות בשו״א, כמו לאובן ושמעון, גד ואשר, ובמקומות שהזכרתי היא בשורק גדול ונקראת באל״ף גנובה כאלו כתוב אוּבדרך ולאיתו מן הוי״ו שבמלת ומכה, וכ״כ הראב״ע בעצמו בפ׳ שמות (פסוק ב׳) ואם האות המשרת וי״ו בקריאת אל״ף כמו וזבולן, כי המלה תראה בקריא׳ אל״ף או זבולן עכ״ל שם: (יד) וכי יגור אתכם גר, זה גר צדק ולא גר שער: ועשה פסח, וירצה לעשות פסח עם כל ישראל כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה, והנה מצות הגרים בפסח ככל האמרה בפרשת בא וכי יגור אתך גר ועשה פסח וגו׳, [* א״ה, ויתכן שבפסח שני הכתוב מדבר, שהגר שנתגייר קודם הפסח והאכס ולא עשה את הפסח במועדו, שגם הוא יעשה פסח שני ככל משפטיו, וכ״כ הראב״ע, וכן מצאתי בספרי רבי שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני תלמוד לומר כאזרח מה אזרח שלא עשה את הראשון יעשה את השני אף גר כך, כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני, הרי שמפרש ג״כ על פסח שני *]. והרמב״ן ז״ל כתב שבפרשת בא על פסח מצרים נאמר והי׳ במשמע רק על הגרים שנתגיירו בארצם ממצרים שאף הם היו בתוכו הכם ובכלל ואותנו הוציא משם וכאן צוה אף על הגרים שנתגיירו במדבר או בארץ לחייבם בפסח דורות: (טו) וביום הקים את המשכן, עתה יחזור לספר בעניני הנסיע׳ והמצות שנצטוו בה, כגון החצוצרות להיותן למקרא העדה ולמסע את המחנות. (הרמב״ן): כסה הענן את המשכן, לפי שהחל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעו יסעו. (הראב״ע): לאהל העדת, המשכן העשוי להיות אהל ללחות העדות. (רש״י), הכוונה שלא כסה הענן את כל המשכן, כי אם המשכן העשוי לאהל על

וּמַרְאֵה־אֵשׁ לָיְלָה׃ (יז) וּלְפִי הֵעָלֹת הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי כֵן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכָּן־שָׁם הֶעָנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) עַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ (יט) וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא יִסָּעוּ׃

תרגום אשכנזי

אונד דעם נאכטס וואר פֿייערסגלוט; (יז) זאָ וויא זיך דיא וואָלקע פֿאָן דעם געצעלטע ערהאָב, בראַכען דיא קינדער ישראל'ס אויף, אונד וואָ זיך דיא וואָלקע נידערליס, דא רוהטען זיא אויך. (יח) אויף בעפֿעהל דעם עוויגען בראַכען דיא קינדער ישראל'ס אויף, אונד אויף בעפֿעהל דעם עוויגען רוהטען זיא; זאָ לאנגע נעמליך דיא וואָלקע איבער דער וואָהנונג בליב, לאגען זיא שטילע. (יט) בליב דיא וואָלקע לאנגע צייט איבער דער וואָהנונג, זאָ ריכטעטען

תולדות אהרן　על פי שבת ל"א, ב'. ערובין נ"ה, ב':

תרגום אונקלוס

(יז) וּלְפוּם אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִילָוֵי מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרָא דְּשָׁרֵי תַּמָּן עֲנָנָא תַּמָּן שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) עַל מֵימְרָא דַיְיָ נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן כָּל יוֹמִין דְּשָׁרֵי עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא שָׁרַן׃ (יט) וּבְאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא נָטְלִין׃

רש"י

העדות: יהיה על המשכן. כמו היה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה כמו הנה עב קטנה ככף איש עולה מים [מלכים א י"ח]: (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל

באור

העדות, שהוא אהל מועד, לא חצר המשכן, וכן כתב הרמב"ן ז"ל והנה מניח הטעמים העתיד תיבת המשכן בטעם זקף, ולדברי רש"י ז"ל הי' לו לחברה עם לאהל העדות, ויתכן כמ"ש הראב"ע לאהל העדות, על אהל ורבים כן, ויהי' שעור הכתוב כסה הענן את המשכן, דהיינו אוהל העדות. ובא אם כן טעם מפסיק על מקומו, וליב"ע דרך אחר בזה: ובערב יהיה, וכן יכסנו, יסעו, יחנו. כלם בלשון עתיד והם במקום בינונים כדרך הכתוב לדבר בלשון עתיד בדבר התמידי או שהוא זמן רב: (יז) ולפי העלות. לשיעור, העלות הענן מעל האהל, כמו איש לפי אכלו לשיעור אכלו: ואחרי כן יסעו, וי"ו זו יתירה כוי"ו ותשב תמר ושוממה (שמואל ב' י"ג כ'): (יח) על פי ה' יסעו, כי הענן כסה את המשכן ברצון ה' וברצונו נעלה: כל ימי אשר ישכן, בא בסמיכות במקום מוכרת כי הרבוי כל הימים, וכן מצינו פעמים רבות: (יט) ובהאריך הענן, בפסוק הזה ובפסוק הבא אחריו ויש אשר יהי' הענן ימים מספר ע"ד כלל הוא אומר בין שיהי' הענן על המשכן זמן רב או זמן מועט יסעו ויחנו תמיד על פי ה', ובפסוקים הבאי' אומר דרך פרט והחל מזמן המועט שהוא מערב עד בקר או יומם ולילה או יומים או חדש או ימים שהוא שנה כמו ימים תהיה גאלתו, ואח"ז חזר וכלל בהאריך הענן על המשכן וגו', וכתב הרמב"ן ז"ל, וטעם ובהאריך הענן, לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם יהיו חפצים ומתאוים מאוד לנסוע מן המקום, אף על פי כן לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו, כי מילאת השם ומשמר' משמרת מצותו לא יסעו, וכן אם יהי' הענן ימים מספר בשנים או ג' ימים והיו העם יגעים מאוד וענה בדרך

(כ) וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃ (כא) וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ׃ (כב) אוֹ־יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים בְּהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃ (כג) עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

זיך דיא קינדער ישראל'ס נאך דעם אנדייטען דעם עוויגען, אונד צאָגען ניכט וויטער. (כ) צוואווייילען בליב דיא וואָלקע נור וועניגע טאגע איבער דער וואָהנונג; זאָ וויא זיא אויף בעפֿעהל דעם עוויגען רוהעטען, זאָ בראכען זיא אויך אויף דעססען בעפֿעהל ווידער אויף. (כא) יא צואווייילען בליב דיא וואָלקע נור פֿאָן אבענר ביז צום מאָרגען אן איינער שטעלע. זאָ וויא זיא זיך דעם מאָרגענס ערהאָב, זאָ בראכען זיא אויף; אָדער זיא בליב טאג אונד נאכט, אלסדאן ערהאָב זיא זיך אונד זיא בראכען אויף; (כב) אָדער צווייא טאגע, אָדער איינען מאָנאט, אָדער אויך איין גאנצעס יאהר, זאָ לאנגע דיא וואָלקע פֿאָרטפֿוהר איבער דער וואָהנונג צו רוהען, לאגען דיא קינדער ישראל'ס שטיללע אונד צאָגען ניכט וויטער; אונד זאָבאלד זיא זיך ערהאָב, בראכען זיא אויף. (כג) אויף בעפֿעהל דעם עוויגען לאגען זיא שטיללע, אונד אויף בעפֿעהל דעססעלבען זעטצטען זיא איהרען צוג פֿארט, זיא ריכטעטען זיך פֿאָלליג נאך דעם אנדייטען דעם עוויגען, וויא דערזעלבע דורך משה פֿעראָרדנעט האטטע.

תרגום אונקלוס

(כ) וְאִית דַּהֲוָה עֲנָנָא יוֹמִין דְּמִנְיָן עַל מַשְׁכְּנָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ נַטְּלִין׃ (כא) וְאִית דַּהֲוָה עֲנָנָא מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא וּמִסְתַּלֵּיק עֲנָנָא בְּצַפְרָא וְנַטְּלִין אוֹ יוֹמָם וְלֵילֵי וּמִסְתַּלֵּיק עֲנָנָא וְנַטְּלִין׃ (כב) אוֹ תְרֵין יוֹמִין אוֹ יַרְחָא אוֹ עִידָן בְּעִידָן בְּאוֹרְכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא לְמִשְׁרֵי עֲלוֹהִי שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא נַטְּלִין וּבְאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ נַטְּלִין׃ (כג) עַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ נַטְּלִין יַת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ נַטְּרִין עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

רש"י

מחנה יהודה זו בספרי. (כ) על פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה: (כא) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו [ויקרא כ"ה]:

ascends

באור

כאם יעשו רצון השם ללכת אחרי ענן, וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבוקר אע"פ שהוא טורח גדול להם, ולפעמי' יעמוד הענן יומם ולילה, כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר וינוח הענן שם כל היום וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו, והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והניחו משאם כמנהג הבאים מן הדרך, ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה, ויתכן שאירע להם במסעות שעשו כמסופר בכאן ולא בענין אחד כי עמד הענן מערב עד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה, ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבים כאשר הזכיר תחלה כגון בקדש, שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, עכ"ל:

י (א) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף
מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא
הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ (ג) וְתָקְעוּ
בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ד) וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ
וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ
הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ (ו) וּתְקַעְתֶּם
תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים

ת"א עשה יומא ג', ב'. ר"ה כ"ז, א'. מנחות כ"ח, ב'. עקדה שער ע"ז; כסף מנחות שם, א': והיו שם שם: ותקעתם ר"ה ל"ד, א'. ערכין י'. א'. סוכה נ"ג. ב': תרועה סוכה שם. ערכין י', א':

תרגום אשכנזי

י (א) דער עוויגע רעדעטע פערנער מיט משה, אונד שפראך: (ב) לאס דיר צווייא זילבערנע טראמפעטען מאכען, פאן געטריבנער ארבייט זאללסט דוא זיא פערפערטיגען לאססען; דיזע זאללען דיר דינען ביים צוזאממענבערופען דער געמיינדע אונד ביים אויפברוכע דער לאגער. (ג) ווען אין ביידע געשטאססען ווירד, זא פערזאממעלט זיך דיא גאנצע געמיינדע בייא דיר פאר דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטס. (ד) ווירד נור אין איינע געשטאססען, זא קאממען דיא פירסטען, דיא אבערסטען פעלדהערדן ישראל'ס בייא דיר צוזאממען. (ה) ווען לערם געבלאזען ווירד, ברעכען דיא לאגער אויף, דיא געגען מארגען ליגען. (ו) ווען צום צווייטען

תרגום אונקלוס

י (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר: (ב) עֲבֵיד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרָן
דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהֶן וִיהֶוְיָן לָךְ לְאַרְעָא כְּנִשְׁתָּא וּלְאַטָּלָא
יַת מַשְׁרִיָתָא: (ג) וְיִתְקְעוּן בְּהוֹן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ד) וְאִם בַּחֲדָא יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ רַבְרְבַיָּא
רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל: (ה) וְתִתְקְעוּן יַבָּבְתָּא וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא
דְּשָׁרַן קִידוּמָא: (ו) וְתִתְקְעוּן יַבָּבְתָּא תִּנְיָנוּת וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא

רש"י

י (ב) עשה לך. שיהיו תוקעין לפניך כמלך כמ"ש ויהי בישורון מלך: עשה לך. אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר): למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקרא' לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעי' על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי החצוצרות: מקשה. מהעשת תעשה'. בהקשת הקורנס: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: (ד) ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: (ה) ותקעתם

באור

י (ב) למקרא העדה. בא שם במקום מקור, וכן ולמסע והראוי לקרוא את העדה ולהסיע את המחנות: ולמסע. בא בסמיכות במקום מוכרת והראוי בקמ"ץ תחת הסמ"ך: למקרא העדה, כשתרצה לדבר עם העד' תאספם אליך על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות, ע"י תקיעת החצוצרות יהי' סימן למסע המחנה: (ג) ותקעו בהן, ולא הזכיר עדיין מי הם התוקעים עד סוף הפרשה: בהן, בשתיהן: ונועדו אליך, כשיתקעו בשתיהן יהי' סימן שיועדו אליך כל העדה עם הנשיאים: (ד) ונועדו אליך הנשיאים, ואם רק באחת יתקעו הוא סימן רק לאסיפת הנשיאים ולא העדה: (ה) ותקעתם תרועה, ואם יתקעו תרועה יהי' סימן למסע המחנות: ונסעו המחנות. לשון רבים כי לכל דגל היו שלשה שבטים: החנים, ולא אמר החונות לפי שמלאכו שם מחנה בין ביחיד ובין ברבוי פעמים ל"ז ופעמים ל"נ כמו לשני מחנות, וכן המחנ' האחת והכהו: (ו) ונסעו המחנות החנים תימנה, לשון הרמב"ן פי' הכתוב כי שתי

תְּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃
(ז) וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא
תָרִיעוּ׃ (ח) וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ
בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (ט) וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה
בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם
וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃

צ' פתוחה

תולדות אהרן ובהקהיל סוכה שם. ר"ה ל"ד, א'. ערכין י', א':
ובני אהרן סוכה שם א':

מאלע לערם געבלאזען ווירד, זאָ ברעכען דיא לאגער אויף, דיא געגען זידען ליגען, בייא דעם אויפּברוכע ווירד אללע־צייט לערם געבלאזען. (ז) ווען אביער איינע פֿער־זאממלונג צוזאממען בע־רופֿען ווערדען זאָלל, זאָ ווירד אין איינעם טאָנע פֿאָרט, אבער ניכט לערם געבלאזען. (ח) דיא פּרי־סטער, אהרן'ס זאָהנע, זאָללען דיא טראָמפּעטען בלאזען, אונד דיזעם אויף אידע נאכקאָממען אין בעשטענדיגעם געזעטץ בלייבען. (ט) ווען איהר אין אייערעם לאנדע ווידער איינען טיראננען, דער אייך דריקט, צו פֿעלדע ציהט, זאָ זאָללט איהר מיט דען טראָמפּעטען לערם בלאזען; דאדורך ווערדעט איהר פֿאָר דעם עוויגען, אייערם גאָטטע, אין אנדענקען קאָממען,

תרגום אונקלוס

דְּשָׁרַן דָּרוֹמָא יַבֶּבָא יִתְקְעוּן לְמַטְלָנֵיהוֹן׃ (ז) וּבְמִכְנַשׁ יַת קְהָלָא תִּתְקְעוּן וְלָא תְיַבְּבוּן׃ (ח) וּבְנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וִיהוֹן לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ (ט) וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעֲכוֹן עַל מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין לְכוֹן וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וְיֵיעוֹל

רש"י

תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות [ר"ה ל"ד]: (ז) ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב' כהנים ובשתיהם שנאמר ותקעו בהן ונועדו אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעת' אין חילוק בין מקרא העדה למסע את המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגומר לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת זו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן יתקעו. במקראות ובמסעות הללו:

באור

תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום, ואמר תרוע' יתקעו למסעיהם שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפ"ע כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים ונסע דגל מחנה בני דן, וכך היא שנויה בברייתא דמלאכת המשכן, אבל בספרי שנו או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון תלמוד לומר תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח ע"כ, וכן הוא פשוטו של מקרא באחת שיתקעו לכל רוח ורוח כמו שפרשתי עכ"ל: ותקעתם תרועה, ולא נאמר והרעותם תרוע' לפי שבכל תרועה צריך שתהי' תקיעה לפניה ותקיע' לאחריה וכך הוא נדרש בספרי: (ז) ובהקהיל את וגו' ולא תריעו, הרי סימן לשלשתם מקרא העד' בשתים ומקרא הנשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים ועל ידי תרוע' ותקיע': (ח) והיה לכם לחקת עולם, לתקוע במסע המחנות להלחם על ארץ אויביכם או כי יצא אויב בארצכם ותבאו למלחמ' עמו כמו שאמר בפסוק הסמוך: (ט) וכי תבאו מלחמה, חסר למ"ד השמוש כמו ויבאו ירושלים (מלכים א' ב' ט"ו), ועניינו למלחמה, ויתכן שהוא תואר הפעל שדינו לבא בלא שמוש: ונזכרתם לפני ה', כי עשיתם

(י) וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ חמישי

(יא) וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: (יב) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן

תולדות אהרן ובראשי שם נ"ה, א': ותקעתם שם נ"ד, א'. ר"ה כ"ח, ב'. זבחים נ"ח א'. ערכין ג', א'. וי"ג, ב': והיו לכם ר"ה ל"ב, א': אני ה' שם שם: ויהי שם ג', א'. תענית כ"ט, א':

תרגום אשכנזי

אונד בייאשטאנד ערהאלטען ווידער אייערן פיינד. (י) אן פריידענטאגען, פעסטען, אונד נייאמאנדען זאללט איהר מיט דען טראמפעטען בלאזען, בייא אייערן גאנצאפפערן אונד בייא אייערן פריידענאפפערן, זא זאללען זיא אייך צום אנדענקען זיין פאר אייערעם גאטטע, איך דער עוויגע, אייער גאטט. (יא) עס וואר אים צווייטען יאהרע, אם צוואנציגסטען דעם צווייטען מאנאטס, אלס זיך דיא וואלקע פאן דער וואהנונג דעם צייגניססעס ערהאב. (יב) דיא קינדער ישראל'ס בראכען הירויף אין פערשידענען ציגען פאן דער וויסטע סיני אויף, אונד דיא וואלקע ליס זיך אין דער וויסטע פארן ווי־

תרגום אונקלום

דוכרניכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון: (י) וביום חדותכון ובמועדיכון ובנישי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהון לכון לדוכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון: (יא) והוה בשתא תניתא בירחא תנינא בעשרין לירחא אסתלק עננא מעלוי משכנא דסהדותא: (יב) ונטלו בני

רש"י

(י) על עולותיכם. בקרבן צבור הכתוב מדבר [ספרי ערכין י"א]: אני ה' אלהיכ'. מכאן למדו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם זו שופרות לזכרון זו זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות וכולי: (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש

באור

מה שלוה לכם: (י) וביום שמחתכם, ששבתם מארץ אויב או נלחתם האויב הבא עליכ' וקבעת' יום שמחה כימי פורים וחנוכה. (הארב"ע), ולפי דעתו זאת מה שאמר על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, הכוונה שתדבו ביום שמחתכם, אמנם בספרי דרשו וביום שמחתכם אלו שבתות, ר' נתן אומר אלו תמידים ע"כ, והכלל שבקרבן צבור הכתוב מדבר, כי אין אומרים שירה אלא על קרבנות צבור שקבוע להם זמן בתורה, כמ"ש חז"ל (ערכין י"א): (יא) בעשרים לחדש נעלה הענן, זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו במדבר סיני קרוב משנ' שהרי באחד לחדש השלישי הוא סיון באו אל מדבר סיני: (יב) למסעיהם, לפי שממדבר סיני עד מדבר פארן לא היתה נסיעה אחת כמו שנראה כאן בכתוב שנסעו ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן אבל היו ביניהם כמה נסיעות וחניות, ועמ"ש על פסוק וישכן הענן, ולכך אמר למסעיהם ביו"ד הרבוי, וכן כוונת המתרג' (פערשידענע ציגען) : וישכן הענן במדבר פארן, ובפרשת אלה מסעי בני ישראל אמר ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברות התאוה, לכן פירש"י כאן שקברות התאוה במדבר פארן הי' ושם חנו ממסע זה, והנראה שמדבר פארן איננו שם פרטי של מקום ממקומות הנסיעה הנזכרות בפרשת אלה מסעי אבל הוא שם כללי לכל המדבר הגדול עד מדבר צין, וכל המקומות שהוזכרו בפרשת אלה מסעי עד שבאו מדבר צין כלם במדבר פארן היו, וכן מדבר צין הוא גם כן שם כללי וכל המקומות שהוזכרו ממדבר צין עד החניה האחרונה שהיא ערבות מואב כלם בכלל מדבר צין היו אמנם בפרשה שלפנינו וכן בכל הפרשיות עד אלה מסעי לא בא

בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ (יג) וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־
פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ (יד) וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה
בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־
צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ (טו) וְעַל־צְבָא
מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃
(טז) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־
חֵלֹן׃ (יז) וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־
גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃
(יח) וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם
וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
(יט) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ (כ) וְעַל־צְבָא
מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃

תולדות אהרן במדבר שנת פ"ט, ח':

דער נידער. (יג) דיזעס וואר דאס ערסטע מאל, דאס זיא, נאך פֿעראָרדנונג דעם עוויגען דורך משה, אויפֿגעבראָכען זינד. (יד) צוערסט בראך דיא פֿאהנע דעם לאגערס דער קינדער יהודה אויף, מיט איהרען הערען, דער הערפֿיהרער דיזעס שטאממעס וואר נחשון, זאָהן עמינדב. (טו) דער העערפֿיהרער דעם שטאממעס דער קינדער יששכר וואר נתנאל, זאָהן צוער. (טז) אונד דער העערפֿיהרער דעם שטאממעס דער קינדער זבולון אליאב, זאָהן חלן. (יז) אינצווישען וואַרד דיא וואָהנונג אויזאיינאנדער גענאָממען, אונד דיא קינדער גרשון אונד מררי, דיא זיא טרוגען, בראכען אלזדאן אויף. (יח) הערנאך בראך דיא פֿאהנע דעם שטאממעס ראובן אויף, מיט איהרען הערען; דער העערפֿיהרער דעם שטאממאס וואר אליצור, זאָהן שדיאור. (יט) דער העערפֿירער דעם שטאממעס דער קינדער שמעון וואר שלמיאל, זאָהן צורישדי. (כ) אונד דער

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְמַטְלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרָא עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן׃
(יג) וּנְטַלוּ בְּקַדְמֵיתָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ (יד) וּנְטַל
טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן
בַּר עַמִּינָדָב׃ (טו) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר
צוּעָר׃ (טז) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן׃
(יז) וּמִתְפָּרַק מַשְׁכְּנָא וְנָטְלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא׃
(יח) וְנָטֵיל טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִיצוּר בַּר
שְׁדֵיאוּר׃ (יט) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר
צוּרִישַׁדָּי׃ (כ) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃

רש"י

למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה [במדבר ד'] ובני גרשון ובני מררי פורקין

באור

להודיע פרטי המסעות כלם ומקומות חניתם, רק דרך כלל שממדבר סיני באו אל מדבר פארן וממנו אל מדבר צין, ומשם לערבות מואב, והמקומות שביניהם לא יזכיר כ"א מעטים כמו בפרשה זו ובפרשת חקת להודיע המעשים שנעשו להם במקומות האלה, כמו חצרות בעבור צרעת מרים, קדש, להודיע מעשה הבאר, וכן הר ההר בעבור מיתת אהרן וכן כלם, ובפרשת אלה מסעי יזכיר כל פרטי מקומות חניתם, ולא הוזכר עוד שם מדבר פארן: (יג) ויסעו בראשונה, זאת היתה הנסיעה הראשונה על סדר הדגלים כאשר צוה ה' את משה: (יד) ועל צבאו נחשון, ועל צבאו הי' נחשון שר הצבא וכן כלם: (יז) והורד המשכן, אחר נסיעת דגל יהוד' החלו להוריד

(כא) ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את־המשכן עד־באם: (כב) ונסע דגל מחנה בני־אפרים לצבאתם ועל־צבאו אלישמע בן־עמיהוד: (כג) ועל־צבא מטה בני מנשה גמליאל בן־פדהצור: (כד) ועל־צבא מטה בני בנימן אבידן בן־גדעוני: (כה) ונסע דגל מחנה בני־דן מאסף לכל־המחנת לצבאתם ועל־צבאו אחיעזר בן־עמישדי: (כו) ועל־

ת"א ונסעו ערכין כ', א'. שבועות ט"ז, ב'. מנחות ל"ח, ב':

תרגום אשכנזי

הערפֿיהרער דעם שטאממעס דער קינדער גד איסף, זאָהן דעואל. (כא) נונמעהר בראכען דיא קהתים אויף, דיא דאז היילגטהום טרוגען, דאמיט יענע דיא וואָהנונג ווידער אויפֿשלאגען קאָנטען, בעפֿאָר דיזע אנקאמען. (כב) זאָדאן בראך דיא פֿאהנע דעם לאגערס דער קינדער אפֿרים אויף, נאך איהרען העערען; דער הערפֿיהרער דיזעס שטאממעס וואר אלישמע, זאָהן עמיהוד. (כג) דער הערפֿיהרער דעם שטאממעס דער קינדער מנשה וואר גמליאל, זאָהן פדהצור. (כד) אונד דער הערפֿיהרער דעם שטאממעס דער קינדער בנימן אבידן, זאָהן גדעוני. (כה) צולעטצט בראך דיא פֿאהנע דער קינדער דן אויף, אונד מאכטען מיט איהרען העערען דען נאכטראב דער פֿעלדלאגער אויס; דער הערפֿיהרער דיזעס שטאממעס וואר אחיעזר, זאָהן עמישדי. (כו) דער הערפֿיהרער

תרגום אונקלוס

(כא) ונטלין בני קהת נטלי מקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון: (כב) ונטיל טיקס משרית בני אפרים לחיליהון ועל חיליה אלישמע בר עמיהוד: (כג) ועל חילא שבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור: (כד) ועל חילא שבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני: (כה) ונטיל טיקס משרית בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חיליה אחיעזר בר עמישדי: (כו) ועל

רש"י

המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: (כא) נושאי המקדש. נושאי דברים המוקדשים: והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים יהיו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: (כה) מאסף לכל המחנות. תלמוד

באור

את המשכן ובא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך וכסו בה הארון וכלי הקודש שהי' משא בני קהת ואחר הכסוי נסעו בני גרשון ובני מררי ועמהם העגלות טעונות בקרשי המשכן, והארון וכלי הקודש עמדו מכוסי' עד שנסע דגל ראובן ואז נסעו הקהתי', כן נרא' ממשמעו' הכתובי' וכן פי' הרמב"ן ורש"י ורלב"ע: (כא) נשאי המקדש, דברים המקודשי' והוא הארון: והקימו, שב על בני גרשון ומררי שזכר למעל', אבל עד בואם חוזר על הקהתים, וזה הוא טעם על נסיעת בני גרשון ומררי אחר נסיעת דגל יהודה ובני קהת יעמדו עד אחר נסיעת דגל ראובן כדי שבעת חניתן יקימו בני גרשון ובני מררי את המשכן טרם בוא הקהתים ובבואם יכניסו מיד את הארון אל מקומו והשלחן והמזבחו' אל מקומ', וכן כונת המתרגם בל"א: (כה) מאסף לכל המחנת, לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה, (הרלב"ע), וכונתו לפי שאמר לכל המחנות לפיכך נקרא דן מאסף שדגלו הי' אחרון של כל הדגלים, אבל לפי השבטים הי' נפתלי האחרון שבהם: מאסף, למאן דאמר כקורה היו מהלכין נקרא דן שהוא אחרון בשורה מאסף לכל המחנות, על שם שהאחרון מקבץ את כל הנחשלים אחרי

צְבָ֕א מַטֵּ֖ה בְּנֵ֣י אָשֵׁ֑ר פַּגְעִיאֵ֖ל בֶּן־עָכְרָֽן׃ (כז) וְעַ֨ל־צְבָ֔א מַטֵּ֖ה בְּנֵ֣י נַפְתָּלִ֑י אֲחִירַ֖ע בֶּן־עֵינָֽן׃ (כח) אֵ֛לֶּה מַסְעֵ֥י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לְצִבְאֹתָ֑ם וַיִּסָּֽעוּ׃ ס ששי (כט) וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה לְ֠חֹבָב בֶּן־רְעוּאֵ֣ל הַמִּדְיָנִי֮ חֹתֵ֣ן מֹשֶׁה֒ נֹסְעִ֣ים׀ אֲנַ֗חְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר

דער קינדער אשר פגעיאל, זאָהן עכרן. (כז) אונד דער העערפֿיהרער דער קינדער נפתלי אחירע, זאָהן עינן. (כח) אין דיזער אָרדנונג בראבען דיא העערע דער קינדער ישראל׳ס אויף, אונד זאָ זעטצען זיא איהרען צוג פֿאָרט. (כט) צו זיינעם שוויגערפֿאטער (אנדערע זעטצען: שוואגער) חבב, דעם זאָהנע דעם מדינירס רעואל, שפראך משה: יעטצט ציהען וויר אן דען אָרט, פֿאָן דעם דער עוויגע געשפּראָכען, איך וויל איהן אייך איינגעבען: קאָממע מיט אונס, וויר וואָללען דיר וואָהלטהון, דען דער

תרגום אונקלוס

חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ (כז) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (כח) אִלֵּין מַטְלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֵילֵיהוֹן וּנְטָלוּ׃ (כט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְחוֹבָב בַּר רְעוּאֵל מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ יָתֵיהּ אֶתֵּן לְכוֹן

רש"י

ירושלמי לפי שהיה שבט של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו [במדבר ב']. ולית דאמר כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: (כט) חובב. הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה [שופטים ד'] ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן [שמות ב'] מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא [ספרי] ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו': נוסעים אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ [ספרי] שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים

באור

הראשונים מטורח הדרך, ומאסף את כל הנאבד מהם, וכן איתא בירושלמי מאן דאמר כקורה מפיק לה מן מאסף לכל המחנות, ולמאן דאמר כתיבה והי' דן בצפון התיבה נ"ל שהוא מלשון כניסה אל הבדל (בעשליסען), כי מפני שהיו האחרונים בזמן הנסיעה ממקום למקום, הכניסו את כל הקודמים בגבול המחנה, וכל מה שהי' חוצה להם, נקרא חוץ למחנה: (כח) ויסעו, הוא מאמר בפני עצמו, אחר שהודיע סדר הדגלים חוזר ואומר וכסדר הזה היו נוסעים כל ימי הנסיעה: (כט) לחובב בן רעואל, מצאנו שצפרה בת רעואל, כמו שנאמר ויתן את צפורה בתו למשה (שמות ב' כ"א), והנה חובב שהוא בן רעואל הי' אחי צפורה וקראו הכתוב כאן חתן משה, וכן מבני חובב חתן משה (שופטים ד' י"א), כי דרך המקרא לקרוא לאבי הנערה ואחיה חותן, וכן לפי שקול הדעת שחובב הוא יתרו בעבור שאמר כי על כן ידעת חנותנו במדבר, וקראו הכתוב חתן משה גם כן על הדרך הזה.(מדברי לאב"ע). ורש"י פי' הביאו ג"כ הראב"ע בסוף דבריו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל הי' זקנה, ומה שאמר אל רעואל אביהן כמו שאמר יעקב אלהי אבי אברהם, ואמר הכתוב כמו שאמר על בלשצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו. [* א"ה, וכבר זכרנו בתחלת פרשת יתרו שיש פה מקום ספק, שכפי משמעות הכתובים בא יתרו קודם מתן תורה, ונאמר שם וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, וכאן משמע שהי' עמו אף בשנה השנית, ונחלקו מפרשי התור' בהתרת הספק הזה כמו שזכרנו שם (שמות י"ח א', י"ג) לדעת הרמב"ן הלך לו ובא אליו שנית, ולדעת רש"י לא נאמרה הפרשה הכתובה שם עד שנה שנייה, ולולי דברי חז"ל שאמרו שבע שמות יש לו ליתרו, הייתי אומר שרעואל הי' אבי צפורה, ולה שני אחים שם האחד יתרו ושם השני חובב, ושלשתן נקראו חותני משה, שכל קרובי האדם מחמת חתון נקראים כך כמו שכתב הראב"ע, ויתרו חתן משה בא קודם מתן תורה ושב אל ארצו מתחלת בואו, וחובב חותן משה בא גם הוא אליו והלך עמו, ואל החתן הזה אמר משה

אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ
וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־
יִשְׂרָאֵל׃ (ל) וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי
אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃
(לא) וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי עַל־כֵּן
יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ
לְעֵינָיִם׃ (לב) וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה
הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ

תרגום אשכנזי

עוויגע האט דער נאציאָן פֿיל גוטעס פֿערהייסען. (ל) ער אבער אנטוואָרטעטע: איך ווערדע ניכט מיטגעהען, זאָנדערן אין מיין לאנד צו מיינער פֿערוואנדטשאַפֿט צוריק קעהרען. (לא) יענער שפראך: פֿערלאס אונס דאָך ניכט! דוא ווייסט דיא געלעגענהייט אין דער וויסטע, וואָ וויר ליגען ווערדען, אונד קאנסט אונס שטאַטט דער אויגען דיענען (פֿאָן אללעס גוטע נאכריכט געבען.) (לב) ווען דוא מיט אונס ציהסט, זאָ וואָללען וויר דיך אללעס גוטע, דאז אונס דער עוויגע ערצייגען ווירד, מיטגעניסען לאס־

תרגום אונקלוס

אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ (ל) וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזֵיל אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזֵיל׃ (לא) וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יְדַעְתָּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לָנָא חֲזֵיתָא בְעֵינָךְ׃ (לב) וִיהֵי אֲרֵי תֵיזֵיל עִמָּנָא

רש"י

ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: (ל) אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי [ספרי]: (לא) אל נא תעזוב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחב' סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנותינו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותינו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני [בראשית ל״ח]. כי על כן באו [שם י״ט]. כי על כן ראיתי פניך [שם ל״ג]: והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר [דברים י']: (לב) והיה הטוב ההוא. מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת״ק אמה על ת״ק אמה והניחוהו

באור

פה לכה אתנו, ומאמר שאמר כי על כן ידעת חנותנו במדבר אין ראיה שחובב הוא יתרו, כמו שנפרש שם, לפי משמעות פשטות הכתוב, ועוד שחובב גם הוא אפשר שידע חנותם ונתן לב לדעת דרכיהם, והותרו לפי זה רוב הספקות שנפלו בענין זה בלי דוחק כלל *]: כי ה' דבר טוב, דבר להביא עליהם כל טוב, וכן ת״א ואשכנזי: (לא) על נא תעזב, לשון בקשה וכפירש״י, וכן מתורגם בל״א: כי על כן ידעת, כמו כי על כן באו, ופירושם על אשר וכאלו על אשר ידעת את המדבר הזה הסמוך לארץ ותדע לבקש לנו מקומות חנייתנו: והיית לנו לעינים, ותהי' לעזר לנו ולמורה דרך כעינים לאדם זהו היותר נכון לפי פשוטו של מקרא. ומלת ידעת היא בינוני בתמונת העבר, ומלת והיית היא עבר המהופכת לעתיד, וכן פירש״י בלשון שני, וכן תרגם האשכנזי, והרשב״ם שפי' כי על כן אשר ידעת ונתת לב על דרכינו בחנותנו במדבר, וגם היית לנו לעינים לתת לנו עצה טוב' כדכתיב וישמע יתרו, דוגמת עינים הייתי לעור, וכן רש״י שפיר' בלשון הראשון כדעת ת״א שמלת והיית היא עבר, כי לדעתם מלת ידעת היא עבר, ולפי שאמרו המדקדקים בבוא עבר עם וי״ו שואי״ת אחר פעל עבר אזי היא וי״ו החבור ולא מהפך, כמו מי פעל ועש' (ישעי' מ״א ד'), לכן פירשו מלת והיית בטעם עבר, אבל הנכון כמו שכתבתי למעל': (לב) והיה הטוב ההוא, כתב הרמב״ן ז״ל, והנה משה חלה פניו ללכת עמהם אמר לו סתם והטבנו לך, והוא חשב שיתנו לו מן השלל

וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ (לג) וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה׃ (לד) וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ׆ ס (לה) וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀ יְהוָה

נון הפוכה

ת"א ויסעו שבת קי"ז, א'. תענית כ"ט, א': ויהי שבת קט"ו. ב' ע"ז. כ"ד, ב'. ידים פ"ג. ג'. עקרים ת"ב, פכ"ג:

תרגום אשכנזי

סען. (לג) זיא בראכען אויף פאָן דעם בערגע דעם עוויגען, אונד מאכטען דרייא טאגערייזען, אונד אויף דיזען דרייען טאגע־רייזען צאָג דיא בונדעס־לאדע דעם עוויגען פאָר איהנען הער, איהנען צו צייגען, וואָ זיא רוהען זאָללטען. (לד) דיא וואָל־קע דעם עוויגען וואר אימ־מער דעם טאגעס איבער איהנען, ווען זיא אויס דעם לאגער צאָגען. (לה) ווען דיא לאדע צאָג, שפראך משה: אויף, אָ עוויגער! לאס דיינע פיינדע צערשטרייט, אונד דיא דיך האססען, פאָר דיר פליכ־

תרגום אונקלוס

וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִּי יוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ׃ (לג) וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ נָטֵל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָאָה לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי׃ (לד) וַעֲנַן יְקָרָא דַּייָ עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא׃ (לה) וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלִי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ

רש"י

מלחלוק אמרו מי שיזכה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב (שנא' ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו'): (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה [ספרי ב"ב י"ד]: (לד) וענן ה' עליהם יומם. שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: (מן המחנה. ממקום חנייתן): (לה) ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב

באור

כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא תהי' לו נחלה בתוכם ועל כן לא הי' חפץ וענה כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך, כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד, אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורנו הדרך אשר נעלה בה ומכל הטוב אשר ייטיב ה' לנו והטבנו לך רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ, ועל דעתי כי נתרצה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי שם (עמ"ש בפרשת בלק בפסוק וירא את הקיני), וכן אמרו בירושלמי בני קיני חותן משה מזילין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך עכ"ל הרמב"ן: (לג) דרך שלשת ימים, מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד כי חפץ ה' להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים, זה הארון היוצא עמם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה, כל זה מלשון רש"י והראב"ע פירש שמסע הראשון לבדו לא הי' כשאר המסעות כי בכלן הי' הארון נוסע אחר שני דגלים הראשונים. כמ"ש ונסעו הקהתים נושאי המקדש וגו' אך במסע הזה הי' הארון נוסע לפניהם כל שלשת ימים הראשונים, ואין הכונה שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד אלא כמו וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם, ולפי' זה כוון המתרגם ת"א: דרך שלשת ימים, לפי' הראב"ע שזכרתי תחסר ה"א הידיעה והראוי שלשת הימים כי שב על אלו שלשה ימים הראשונים: (לד) המחנה, ממקום חנייתן. (רש"י). (לה) ויהי בנסע הארן, אמרו רז"ל עשה לו סימן מלפניו ולאחריו, לומר שאין זה מקומו, ולמה נכתב כאן, כדי להפסיק בין פורענות לפורענות (שבת קט"ו). ולפ"ז אין הענין הזה מיוחד

וְיָפֻ֙צוּ֙ אֹֽיְבֶ֔יךָ וְיָנֻ֥סוּ מְשַׂנְאֶ֖יךָ מִפָּנֶֽיךָ׃
(לו) וּבְנֻחֹ֖ה יֹאמַ֑ר שׁוּבָ֣ה יְהוָ֔ה רִֽבְב֖וֹת אַלְפֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ׆ פ
יא (א) וַיְהִ֤י הָעָם֙ כְּמִתְאֹ֣נְנִ֔ים רַ֖ע בְּאָזְנֵ֣י

ובנחו קרי   נון הפוכה

תולדות אהרן ובנחה יבמות ס"ב, ב'. ב"ק פ"ג, א': ויהי העם שבת קי"ב, א':

תרגום אונקלוס

וְיִתְבַּדְּרוּן סָנְאָךְ וְיִעְרְקוּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ׃ (לו) וּבְמַשְׁרוֹהִי אָמַר תּוּב יְיָ שְׁרֵי בִיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְבָן אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

יא (א) וַהֲוָה עַמָּא כַּד מִסְתַּקְּפִין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּדְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי

תרגום אשכנזי

טיג ווערדען. (לו) אונד ווען זיא נידערגעזעטצט וואַרד, שפּראך ער: רוהע נונמעהר, אָ עוויגער! אונטער דער מענגע דער טויזענדע ישראל'ס.

יא (א) דאז פֿאָלק וואר אבער מיספֿערגניגט, אונד בעקלאגטע זיך, אויף איינע דעם עוויגען מיספֿעלליגע ווייזע; דער עוויגע

רש"י

כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש [שבת קט"ו]: קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר. תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו הרודפים: משנאך. אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש [תהלים פ"ג] ומי הם על עמך יערימו סוד: (לו) שובה ה'. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון [ישעי' ל']: רבבות אלפי ישראל: מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ושתי רבבות:

יא (א) ויהי העם כמתאננים. אין העם אלא רשעים [ספרי] וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה [שמות י"ז] ואומר העם הזה הרע [ירמי' י"ג] וכשהם כשרים קרואים

באור

למסע הראשון, כי אם בכל מסע ומסע והנייה היה כך, שכאשר נסע הארון אמר משה קומה וגו', וכאשר נח אמר שובה וגו': ויאמר משה, כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם שהוא כמו נשא וכן כאן כמו אמר משה: קומה ה', כדרך בני אדם לעמוד להלחם: ויפצו איביך, כשיראו שקמת לעשות מלחמה מיד ויפלו איביך (הרא"בע). או ר"ל שהוי"ו במקום שי"ן, ובאורו קומה ה' שיפלו איביך: ויפצו וינסו, מנחי עי"ן בבנין קל והיו ראוים להיות פתח"ס בשורק גדול ובאו בקבוץ תולדתם ולפיכך האותיות שאחרי הקבוץ רפויות, והנה מדרך המליצה לכפול הענין במלות שונות וכן אמר דוד יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו (תהלים ס"ח), (א"ה על דעתי דבר דוד המע"ה את המזמור ההוא שישירו בו, כאשר יעלו ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית, ולכך התחיל במאמר יקום אלהים, כמו שאמר משה בנסוע הארון): (לו) ובנחה, המקור עם כנוי נסתר שב על הארון והה"א במקום וי"ו כמו אהלה, כי פרעה אהרן: שובה ה', רש"י פי' בשם מנחם שהוא לשון מרגוע, וכן פי' הרא"בע בשם ר"י המדקדק הראשון כמו בשובה ונחת תושעון והוסיף לבאר כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא עומד ואינו יוצא בבנין הקל רק כשהוא מענין שלוה והשקט וכן כאן, שובה ה' הוא יוצא, ובאורו שובה ה' רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויביהם, וגם שלמה המע"ה אמר בנוח הארון, קומה ה' אלהים לנוחך, אתה וארון עזך וגו' (ד"ה ב' ו' מ"א): רבבות אלפי ישראל, כתב הרא"בע ודע כי רבבה מגזרת רב, והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך, ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי עכ"ל, וכונתו שמלת רבבות איננה שם פרטי הונח על מספר מכוון של עשרת אלפים רק הונח על רבוי אלפים יהי' כמה שיהי', ולפי זה תתכן הסמיכות רבוי של אלפי ישראל, וכן מתורגם בל"א:

יא (א) ויהי העם כמתאוננים, מגזרת און וכן מחשבות אונך, וטעם וישמע ה' שדברו דברי און. (הרא"בע), וכתב עליו הרמב"ן, ואינו נכון בעיני כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו כאשר עשה בכל המקומות. והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה

יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־
בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה׃
(ב) וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ׃ (ג) וַיִּקְרָא שֵׁם־
הַמָּקוֹם הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם
אֵשׁ יְהוָה׃ (ד) וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ

תולדות אהרן והאספסף תענית כ"ט, א', ערכין ט"ו, ב':

פֿערנאהם עס, זיין צאָרן ערגרימmטע, דאז פֿייער דעם עוויגען ענטצינדעטע זיך אונטער איהנען, אונד פֿערצעהרטע שאָן דאז ענדע דעם לאגערס. (ב) דאז פֿאָלק שריא צו משה, דיזער בעטעטע צום עוויגען, אונד דאז פֿייער פֿערשוואנד. (ג) מאן נאננטע דענזעלבען אָרט תבערה, וויל דאז פֿייער דעם עוויגען זיך אונטער איהנען ענטצינדעט האטטע. (ד) דאז פֿרעמדע געזינדעל אונטער איהנען האטטע מאנכערלייא לי־

תרגום אונקלוס

מַשְׁרִיתָא׃ (ב) וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּקַעַת אֶשָּׁתָא׃ (ג) וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא דְּלֵיקְתָּא אֲרֵי דְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ׃ (ד) וְעַרְבְרְבִין דִּי בֵינֵיהוֹן שְׁאִילוּ שְׁאֶלְתָּא

רש"י

עמי שנאמר שלח עמי [שמות ה'] עמי מה עשיתי לך [מיכה ו]: כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש [שופטים י"ד]: רע באזני ה'. תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזנו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקציני' שבהם ובגדולים: (ב) ויצעק העם אל משה. משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו לך ובקש עלי מאבא [ספרי]: ותשקע האש. שקעה במקומה בארץ [שם] שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: (ד) והאספסוף. אלו ערב רב שנאספו

באור

קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמור מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ונשתה ואיך נסבול העמל והענוי ומתי נצא ממנו, מלשון מה יתאונן אדם חי שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו, וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבד הזכיר וספר החטא ואמר כמתאוננים (בכ"ף הדמיון) כי היו מדברים במר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ומוכרחים מתאוננים ומתרעמים על ענינם עכ"ל, ולפירושו זה כיון גם המתרגם אשכנזי (מיספערגניגט) וגם כוונת רש"י לרויה שפירש שהיו מבקשים עלילה האיך לפרוש מאחרי המקום, כי באמת מי שרוחו סר וזעף ומתאונן על ענינו מבקש עלילות שונות ישים מתוק למר ומר למתוק, אך מה שפירש"י שמלת מתאוננים היא לשון תואנה רחוק היא בעיני, לפי שהי' לו לכתוב כמִתְאַנִּים כדרך בנין התפעל מנחי ל"ה: וישמע ה', הבין מחשבתם וענינם: ותאכל בקצ' המחנה, ת"א ושיציאת בסיפי משריתא שהחלה לאכול בקצהו, וכן תרגום אשכנזי: (ב) ויצעק העם אל משה, בקשו ממנו שיתפלל עליהם, ותשקע האש, ותכבה ולא נראתה עוד: (ג) תבערה, למקום אשר ירדה בו האש בקצה המחנה קרא כן. ולא נסעו מן המחנה עד אחר שהתאוו תאוה ויקראו שם המקום ההוא קברות התאוה. (הרמב"ן): (ד) והאספסף, הם שהתאספו עם ישראל בצאתם ממצרים ואינם מהם, ושרש המלה אסף וכפולה העי"ן והלמ"ד כמו סחרחר: התאוו תאוה, לא היה די להם במוכן לפניהם כדי צרכם, אבל התאוו אל המותרות מה שא"א להשיג כי אם בארץ ישוב: וישבו ויבכו גם בני ישראל, אחר שהחלו הערב רב להתאוות שבו גם בני ישראל לבכות ולהתאונן לאמר מי יאכילנו בשר: מי יאכילנו בשר, לשון הרמב"ן, כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אף על פי שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקנתם מקנה יאכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות

הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר׃
(ה) זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל
בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת
הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים

ת"א זכרנו יומא ע"ה, א': את הקשאים ע"ז כ"ט, א':

תרגום אשכנזי

שטערנע בעגירדען. דא־דורך פינגען דיא קינדער ישראל'ס איך ווידער אן צו וויינען, אונד שפראַכען: ווער אונז דאָך פלייש צו עססען געבע! (ה) וויר דענקען נאָך אן דיא פישע, דיא וויר אין מצרים אומזאָנסט געגעססען האבען; דיא גורקען (קירביסע) מעלאָנען, לויך, צוויבעלן

תרגום אונקלוס

וְתָבוּ וּבְכוֹ אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ מַן יוֹכְלִינָנָא בִּשְׂרָא׃ (ה) דְּכִירִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָּא דַּהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יַת בּוֹצִינַיָּא וְיַת

רש"י

עליהם בצאתם ממצרים: וישובו. גם בני ישראל ויבכו עמהם [שם]: מי יאכילנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר [שמות י"ב] וגומר ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגומר [במדבר ל"ב] אלא שמבקשים עלילה: (ה) אשר נאכל במצרים חנם. א"ת שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם [שמות ה'] אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות [ספרי]: את הקישואים. אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי: הקשואים. הם קוקו"מברוש בלע"ז: concombres, גורקען אבטיחים. בודי"קש: באָרדעטש, Bouvrache איין קיכענ־געוואַכס: החציר. כרישין פורלי"ש [והא פאָירע לויך, poirreau כתרגומו ית בוצינא וכו':

באור

היוקר, אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה כזוכר השכחות כי לא אכלו דגים מיום צאתם ממצרים ועד הנה, וטעם אשר נאכל במצרים חנם כפי פשוטו כי היה הדייגי' המצריי' מעבידים אותם למשוך הדגים שנאחזים במצודה והיו נותנים להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת, והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאד כי היא כגן הירק וכאשר היו חופרים להן בגנות, ובכל עבודה בשדה היו אוכלים מן הירקות, או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו כפולי' בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כאשר פירשתי בספר ואלה שמות ואחר תלונות בני ישראל לא תלונות האספסף, והמה היו מתלוננים על משה וצועקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה כאשר יזכיר עכ"ל. והנה לפי דבריו כבר סרה תמיהת רש"י ז"ל וכי לא היה להם בשר וכו', ולראב"ע פירש חנם, שהיה כל כך בזול כאילו היא חנם: (ה) זכרנו. עבר במקום בינוני והי' ראוי לומר זוכרים אנחנו, וכן תרגם אונקלוס דכירין אנחנא: את הדגה, שם המין: אשר נאכל, עתיד במקום עבר: את הקשאים, שרשו קשה כי מאכלו כמלונה במקשה ובא באל"ף במקום ה"א, ורד"ק כתב שעקרו אל"ף ובא שמה בה"א מקום אל"ף, וכן בדברי חז"ל כמלא תמיד באל"ף, קשואים, מקשאות, ורש"י כתב הקשואים, קוקומבר"ש בלע"ז והם בל"א (גורקען): האבטחים, בודק"ש. (רש"י), והוא בורראשי, ובל"א באָרעטש או (אָכסענצונגענ־קרויט), ויש פותרין אותו כמ"ש המתרגם (מעלאָנען), וכן שמע המתרגם מאדם נכבד ונשוא פנים מק"ק לפת יע"א, שהי' סועד אצלו, שכאשר הביאו (מעלאָנע) על השלחן, אמר שהמין הזה מצוי עד מאד במצרים וקוראין לו (באטי"ח) בלשונם: והנה כפי ספורי בעלי המסעות כל המינים הללו (קירביסען, גורקען, מעלאָנען, וואַסערמעלאָנען ודומיהם) מרובים בארץ ההיא, והם טובים למאכל, ודלת העם ניזונין מהם כשלשת או ארבעת חדשים בשנה, וגם העף אוכל מהם בלי בישול ובלי קליפה ואינו נזוק: החציר, כרישין, פורלים, (רש"י), וברש"י כ"י פוררי"ש, והוא פאָירע או פאָירא ובל"א (לויך), והוסיף רש"י ז"ל ית בוציניא וכו', הכוונה שאמר הוא

וְאֶת־הַשּׁוּמִים: (ו) וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ
יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ:
(ז) וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין
הַבְּדֹלַח: (ח) שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ
בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ

תולדות אהרן ועתה נפשנו יומא שם ע"ב: והמן שם ע"א: שטו וכו' שם ע"ב, ב':

אונד קנאָבלויך. (ו) יעטצט מיססען וויר דארבען, אונד אן אללעם מאנגעל ליידען; בלאָס צום מן איזט אונזרע צופֿערזיכט. (ז) דאז מן וואר וויא קאָריאנדער זאמען, אונד אן פֿארבע גליך עס דעם ערץ בדלח. (ח) דיא לייטע שווייפֿטען הערום, זאממעלטען עס, צערמאלטען עס אין האנדמיהלען, אָדער צערשטיסען עס אין מאָרזערן, קאָכטען עס אין טאָפּפֿען, אָדער מאכטען אשקוכען דאפֿאָן, אונד עס

תרגום אונקלוס

אֲבַטִּיחַיָּא וּכְרָתֵי וּבוּצְלֵי וְתוּמֵי: (ו) וּכְעַן נַפְשָׁנָא תְּאִיבָא לֵית כָּל מְדַעַם אֱלָהֵין לְמַנָּא עֵינָנָא: (ז) וּמַנָּא כְּבַר זְרַע גִּידָא הוּא וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ בְדוּלְחָא: (ח) שַׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבֵי טָחִין בְּרֵיחַיָּא אוֹ דְּצָבֵי דָאִיךְ בִּמְדוֹכְתָּא וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן

רש"י

(ו) אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: (ז) והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגומר כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגידא זרע קול"יינדרו: אייכע ארט קערנער קאריאנדער Cenriandre, בדולח. שם אבן טובה קרי"סטל: (ח) שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנ"ייר זיך לערשטרייען, הערומשווייפען Esbanoyer בלא עמל: וטחנו ברחים וגומר. לא ירד ברחים ולא בקדיר' ולא במדוכ' אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו ונהפך לשדי בחרבוני קיץ [תהלים ל"ב] והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פירשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשד השמן לשון וישמן ישורון [דברים ל"ב] שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת הש"ין לשון שמן הוא והש"ין הנקוד' בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופ' בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרבא דליש במשחא נוט' לפתרונו של דונש שהעיסה הנלוש' בשמן לחלוחית שמן יש

באור

בו המין, ולכך בא בל"י: (ו) ועתה נפשינו יבשה, אין לה מה שיוליד ליחות בגוף וישיב הנפש הזה: יבשה. בינוני לנקבה נגזרת פָּעֵל: בלתי אל המן עינינו. אפילו המזון שאנו חיים בו אינכו בידינו שתהי' נפשנו דשנה ושבע' בו, אבל נתאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת אולי יבא לנו: (ז) והמן כזרע גד הוא. וספר במעלות המן וחסרון המתאוים כי היה עגול בתמונתו כזרע גד והי' קל ללקוט, כזרע גד אינו מן הנפרד זֶרַע כי המשקל הזה לא ישתנה בסמיכות. או שהוא ממשקל הזה ובא על דרך זרות, כמו נֶטַע שעשועיו, ובחֵדר משכבך: גד. פירש"י קולי"נדר"י בלע"ז, והוא בל"א (קאָריאנדער): בעין הבדלח, כמראהו, ומראה הבדלח נחמד למראה עיני האדם: (ח) שטו העם. אין שייט אלא לשון טיול שלקטוהו בלא עמל, אישבנויי"ר בלע"ז, (רש"י) ובדפ"י כ"י אישפנ"ייר בלע"ז, והוא מלשון (שפאצירען) בל"א: וטחנו ברחיים, כשרצו טחנוהו ברחים של יד: או דכו, ואם רצו כתשוהו במדוכה של אבן או של עץ: ובשלו בפרור, בקדרה או בזורה: רחים, מהשמות הבאים על משקל שנים ולא ימצא ממנו היחיד: כטעם לשד השמן, למ"ד לשד מן השרש. כי מצאנו נהפך לשדי בחרבוני ועניינו ליחות הפוך היובש, ועתה מפרש טעם של חרון אף שהם אמרו ונפשנו יבשה, כאדם האוכל חטים יבשים, ובאמת כאשר יטחנו ברחים או דכו במדוכה מתחלף טעמו, ונעשה שמן, ואין מאכלם יבש, כאן כתיב והיה טעמו שנתחלף טעמו הראשון ונעשה שמן, אבל בפרשת בשלח כתיב וטעמו כצפיחית בדבש שזהו טעמו קודם שיולד בו טעם שמן. (מדברי הרשב"ם);

בפרור ועשו אתו עגות והיה טעמו
כטעם לשד השמן: (ט) וברדת הטל
על־המחנה לילה ירד המן עליו:
(י) וישמע משה את־העם בכה
למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר־
אף יהוה מאד ובעיני משה רע:
(יא) ויאמר משה אל־יהוה למה הרעת
לעבדך ולמה לא־מצתי חן בעיניך
לשום את־משא כל־העם הזה עלי:
(יב) האנכי הריתי את כל־העם הזה אם־
אנכי ילדתיהו כי־תאמר אלי שאהו

מצאתי חסר א'

תולדות אהרן וישמע שבת ק"ל, א', יומא ע"ה, א':

תרגום אשכנזי

שמעקטע וויא דער בעסטע אהלקוכען. (ט) וויא דעם נאכטס דער טהויא אויף דאז לאגער פיל, זא פיל דאז מן אבען דארויף. (י) משה הערטע דאז פאלק, נאך זיינען געשלעכטערן, יעדען אם איינגאנגע זיינעס צעלטעס זא וויינען; דער צארן דעם עוויגען ענטבראננטע זעהר, אונד משה ווארד בעטריבט. (יא) ער שפראך צום עוויגען: ווארום האסט דוא דיינעם קנעכטע דיזעס צו לידע געטהאן, אונד ווארום האבע איך ניכט גנאדע פאן דיינען אויגען געפונדען, דאז דוא מיר דיא לאסט דיזעס גאנצען פאלקעס אויפגעלעגט האסט? (יב) האבע איך דען אללעס דיזעס פאלק עמפפאנגען, אדער געבארען, דאס דוא צו מיר שפריכסט, טראגע עס אויף דיינען ארמען,

רש"י

בה: (י) בוכה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תלונותן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחו' על עריות הנאסרו' להם [ספרי]: (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם [שמות ל"ב] ואומר ויצום אל בני ישראל

תרגום אונקלוס

והוה טעמיה כטעם דליש במשחא: (ט) וכד נחית טלא על משריתא ליליא נחית מנא עלוהי: (י) ושמע משה ית עמא בכן לזרעיתהון גבר בתרע משכניה ותקיף רוגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: (יא) ואמר משה קדם יי למא אבאשתא לעבדך ולמא לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: (יב) האב אנא לכל עמא הדין אם בני אינון דאמרת לי

באור

(ט) וברדת הטל, יודיע שהיה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום (הרמב"ע), ועוד באלו המפרשים כוונה אחרת בשני הפסוקים האלו שהם כנגד תלונותם, אמר שטו העם יודיע שגם המן היה להם חנם רק שלקטוהו ולא במחיר, וטחנו או דכו ובשלו וגו' כנגד התלונה שהי' להם במצרים מאכלים שונים יודיע שגם המן לפי שנוי תקונו היה מתחלף טעמו לטוב. ועל מה שאמרו ונפשנו יבשה, אמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ילחלח הגוף להיות רוה. וכנגד מה שאמרו בלתי אל המן עינינו שעינינו מסופקים אנחנו אם יבא או לא. אמר כאן וברדת הטל ר"ל בהיותם ישנים היה יורד ובקומם מצאו לחמם כבר מוכן ומקוה אליהם שילקטוהו: (י) בכה למשפחותיו, היו מתאספים משפחות משפחות ובוכים לפרסם תרעומתם בגלוי: ובעיני משה רע, הוא תאר מנחי ע"ו וחסר המתואר והי' ראוי לכתוב ובעיני משה היה הדבר רע. ויתכן שהוא פעל עבר: (יא) למה הרעת לעבדך, במה ששמת הנהגתם עלי כמ"ש בסמוך לשום את משא כל וגו': ולמה לא מצאתי חן, כשאמרתי שלח נא ביד תשלח: מצתי, הא' חסרה במכתב, ובא ע"ד נחי ל"ה כדרכם על הרוב שיבואו האחד במקום חברו: (יב) האנכי הריתי וגו', האני אמם: ילדתיהו, או אני אביהם כמו ולד את שלח. (הרמב"ע),

בְּחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃
(יג) מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה
כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר
וְנֹאכֵלָה׃ (יד) לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי
לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד
מִמֶּנִּי׃ (טו) וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי
הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃ פ

תולדות אהרן כאשר ישא סנהדרין ח', א':

וויא דער ווערטער דען זיינלינג טרעגט אונד ברינגע עס אין דאז לאנד, דאז דוא זיינען עלטערן צוגעשווארען? (יג) וואהער זאלל איך פלייש נעהמען, עס דיזעם גאנצען פאלקע צו געבען, דאז אום מיך הערוויינט אונד שפריכט: גיב אונס פלייש, דאס וויר עססען! (יד) איך אלליין פערמאג עס ניכט, דיזע גאנצע נאציאן צו ערטראגען; עס פעללט מיר צו שווער. (טו) האסט דוא דיזעם איבער מיך פערהענגט, זא ברינגע מיך ליבער אום, ווען איך גנאדע

תרגום אונקלוס

סוֹבַרְהִי בְּתוּקְפָךְ כְּמָה דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת יַנְקָא עַל אַרְעָא דְקַיֵּימְתָּא לַאֲבָהָתוֹהִי׃ (יג) מְנַן לִי בִּשְׂרָא לְמִתַּן לְכָל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר הַב לָנָא בִשְׂרָא וְנֵיכוּל׃ (יד) לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי׃ (טו) וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵיד לִי קְטוֹלְנִי כְעַן קְטוֹל אִם אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְלָא

רש"י

[שמות ו'] על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו: אתה אומר לי לשאתם בחקי: (טו) ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה

באור

וכוונתו שמאמרו ענין לידה גם בבנין הקל שיורה לשני, ואונקלוס תרגם האנכי אני לכל עמא הדין אם בני אינון, ובאר הרמב"ן את דברי ת"א וכתב שעל דעתו הוא מלשון על דברות הורי כי האב יקרא הורה מפני שכותן ומזמין ההריון, יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם: וכתב עוד שם, ולדעתי הכל מלידה אחת על האם וטעמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו. והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול הבנים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון ע"כ: יְלִדְתִּיהוּ, חיר"ק העי"ן במקום פת"ח והראוי יְלַדְתִּיהוּ או יְלַדְתִּיו, כמו מן יְצַרְתִּי נאמר יְצַרְתִּיו (ישעיה מ"ג ז'): כי תאמר אלי, שאתה אומר אלי, והעתיד במקום בינוני: שאהו בחיקך, עד בואו אל האדמה. (הראב"ע) וכוונתו שהמאמר שאהו בחיקך דבק עם המאמר אל האדמה שבסוף הפסוק: (יד) לא אוכל אנכי לבדי, לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי מאין להם ועוד אפי' בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה שהוציא' ממצרים כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים, אבל חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים. ישככו חמתם וידברו על לבם בתלונתם, ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם אל משה וישאלו תאותם גם מהם. (הרמב"ן): כי כבד ממני, היא מ"ם היתרון ובאורו כבד הוא יותר ממה שאוכל לשאת בכחי: כָּבֵד, הוא תואר וחסר המתואר והראוי כי דבר כבד הוא ממני, או הוא פעל עבר: (טו) ואם ככה את עשה לי, בא על דרך הזכות, כמו וְאַתְּ תדבר (דברים ה' כ"ד), אַתְּ כרוב ממשח (יחזקאל כ"ח י"ד), ויתכן שהוא מלשון ארמי, כמו אַנְתְּ מלכא שמת טעם (דניאל ג' יו"ד),

(טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ׃
(יז) וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי

תולדות אהרן אספה יומא כ"ח, ב'. קדושין ל"ב, ב'. סנהדרין ב', א', וי"ז א': והתיצבו קדושין ע"ו, ב'. סנהדרין ט"ז, ב', ול"ו ב': וירדתי עקדים מ"ג, פי"ח:

תרגום אשכנזי

פאַר דיינען אויגען געפונדען, נור לאס מיך ניכט זאָ מיין אונגליק זעהען. (טז) דער עוויגע שפראך צו משה: לאס מיר דיא זיבענציג עלטעסטען דער נאציאָן צוזאממען קאָממען, פאָן דענען דיר בעקאננט איסט, דאס זיא דיא עלטעסטען דעס פאָלקס אונד דעססען בעאמטען זיין קאָננען; פיהרע זיא פאָר דאז שטיפטסצעלט, אונד לאס זיא אללדא נעבען דיר שטעהען. (יז) איך ווערדע מיך דאזעלבסט הערראבלאססען, מיט דיר

תרגום אונקלוס

אֶחֱזֵי בְּבִשְׁתִּי: (טז) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וּתְדַבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ: (יז) וְאִתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּיל

רש"י

לכינוי ולתקון לשון: (טז) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי. והזקני' הראשוני' היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל [שמות ג'] אלא באש תבערה מתו וראוים היו לכך מסיני דכתיב ויחזו את האלהים [שמות כ"ד] שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו [שם] ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגומר. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל [שמות ה'] עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אותם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה: (יז) וירדתי. זו אחד מעשר ירידות הכתובות

באור

ובחסרון הנו"ן נאמר את גם לזכרים: הרגני כמו המיתני, שענין הריגה אינו נופל על הרוגי חרב בידי אדם לבד, אבל הוא נופל ג"כ על מיתה טבעית כמו ופחי בהרוגים האלה: ואל אראה ברעתי, רק לא אלאה ברעה שאני בה, ולפי פשט זה אין צורך לתקון סופרים ושעור הכתוב כך הוא, אם רצונך שאני לבדי אשא את כל המשא הזה ואסבול טרחם ותלונותם, תאותם ובכיתם, ואין בידי לתת להם את שאלתם, אתחנן לפניך, אם מצאתי חן בעיניך, המיתני, ואל אחי' חיי הצער הללו, לראות את הרעה הגדולה, אשר אני בה, ועל הדרך הזה מתורגם בל"א: (טז) אספה לי, על שאמרת לא אוכל לבדי, אעשה לך עזר כמ"ש בפסוק הסמוך ונשאו אתך וגו' ולא תשא אתה לבדך: אספה, הוא צווי ליחיד בה"א נוספת והי' ראוי אִסְפָה בחיר"ק הפ"א, כמו שִׁלְחָה הנער אתי, ובעבור אות הגרון הורחבה להיות בסג"ל, כמו עֶרְכָה לפני התיצבה (איוב ל"ג ה'). ונקוד המלה מתנגד לכלל המונח אצל המדקדקים שבכל הצווים שהם ליחיד על גזרת פָּעוֹל הם בק"ח כשיבואו בה"א נוספת וכל שהם על גזרת פְּעַל הם בחיר"ק בה"א נוספת, ומצאנו הצווי מזה השרש אֱסֹף את העם, והיה ראוי להיות אָסְפָה, בק"ח, כמו מן שְׁמוֹר, זְכוֹר, נאמר שָׁמְרָה נפשי, זָכְרָה לי אלהי, ובאה בסג"ל שהוא תחת חיר"ק, כמו מן שְׁכַב, שְׁלַח, שִׁכְבָה עמי, שִׁלְחָה הנער, ועמ"ש בספר מכלול יופי בפרשת תולדות על פסוק מכרה כיום: אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו, אשר ידעת והכרת בהם שהם זקנים באים בימים וראוים להיות שוטרים על העם יודעים להנהיגם בחכמה: (יז) ודברתי עמך שם,

מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ (יח) וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃ (יט) לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים

ת״א ונשאו קדושין ע״ו, ב׳. סנהדרין י״ז, א׳. ול״ו ב׳:

רעדען, אונד עטוואס פאָן דעם גייסטע נעהמען, דער אויף דיר איזט, אונד אויף זיא לעגען, דאמיט זיא דיר דיא לאסט דעם פאָלקעס טראגען העלפען, אונד דוא ניכט אללעס אלליין צו טראגען האבעסט. (יח) דעם פאָלקע אבער מאכע דיזעס בעקאננט: האלטעט אייך אויף מארגען בערייט, איהר זאָללט פלייש צו עססען בעקאָממען, דא איהר נאָך געוויינט, דאס עס דער עוויגע פערנאָממען: ווען אונז דאָך יעמאנד פלייש געבע, וויד האטטען עס אין מצרים בעססער! זאָ ווירד נון אייך דער עוויגע פלייש צו עססען געבען. (יט) ניכט נור אויף איינען טאג זאָללט איהר זאָלכעס צו עססען האבען, אויך ניכט עטווא אויף צווייא, פינף,

תרגום אונקלוס

עִמָּךְ תַּמָּן וְאַרְבֵּי מִן רוּחָא דִּי עֲלָךְ וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמַטּוּל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ׃ (יח) וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּשְׂרָא אֲרֵי בְּכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מַאן יֵיכְלִנַּנָא בִּשְׂרָא אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּשְׂרָא וְתֵיכְלוּן׃ (יט) לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא

רש״י

בתורה. ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו וארבי כמו ואל אצילי בני ישראל [שמות כ״ד]: ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך. הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי [ספרי]: (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר והקדישם ליום הריגה [ירמיה י״ב]:

באור

באהל מועד הנזכר, כמ״ש והתיצבו שם עמך כדי שישמעו גם הם בדברי עמך: ואצלתי מן הרוח, פירש הרמב״ן כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו, כמו ולא אצלת לי ברכה, הלא עכבת אצלך עוד ברכה בעבורי. וכן אצילי בני ישראל הם הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שהכל באים אצלם, וכן כאן ואצלתי מן הרוח שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם. והרד״ק בשרשים פירש ג״כ מלשון אצל ובסוף דבריו הביא פי׳ אחר מלשון הפרשה, ויתכן ששניהם מענין אחד. שכן הלועז יאמר על המפריש חלק מדבר ואינו כוללו עמו (בייזייטע לעגען), מלשון אצל. וכתב עוד הרמב״ן ז״ל, וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה יהיה האצילות ומתנו הוא, וכן אמר במעשה וירד ה׳ בענן וידבר אליו ולא פי׳ הכתוב הדבור הזה מה הי׳ כאשר הוא כתוב בכל התורה שיבאר אח״כ מה אמר ומה דבר ה׳ כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם ויתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום. אבל השם מדבר עם משה ומאצילות רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא, וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעצמם. אבל בנבואה שאמר השם למשה זה לבדה התנבאו והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים נעשה להם כן שידעו בכל אשר יצוה השם לישראל ביד משה בלבבי שעתם. והמקרים אשר יצא להם במדבר, וזה טעם ונשאו אתך במשא העם, כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ואלופו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם עכ״ל: (יח) התקדשו למחר, לשון הזמנה והכנה לדבר: (יט) ולא ימים, שני ימים, ובאורו לא יום אחד ולא יומים ולא

וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃
(כ) עַד חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם
וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־מְאַסְתֶּם אֶת־
יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו
לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃

תולדות אהרן עד חדש יומא ע"ה, ב'. תענית כ"ט, א'. מגלה א', א'. כתובות כ"ז, ב', נזיר ה', א':

תרגום אשכנזי

צעהן אָדער צוואנציג טאגע (כ) זאָנדערן אויף איינען גאנצען מאָנאט, ביז עס אייך ווידער צור נאזע הערויסגעהען אונד צום עקעל ווערדען ווירד, דען איהר האבט דען עוויגען פֿערשמעהט, דער אונטער אייך איזט, אונד פֿאָר איהם ווייגענד דיא וואָרטע אויסגעשטאָסען: ווארום זינד וויר דאָך אויס מצרים גע-

תרגום אונקלוס

עַשְׂרָא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרִין יוֹמִין׃ (כ) עַד יְרַח יוֹמִין עַד דִּי תְקוּצוּן בֵּיהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן יָת מֵימְרָא דַּיְיָ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא דְנַן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם׃

רש"י

(כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם' [ספרי] ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא. את י"י אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים

באור

חמשה וגו' ולא עשרים יום בלבד תאכלון: (כ) עד חדש ימים, חדש שלם כי לא ישלם החדש כי אם ביום שלם לא במקצת היום: עד אשר יצא מאפכם, שיתן לכם בשר הרבה שתוכלו לאכול עד אשר יצא דרך האף, ולפי הכונה הזאת ת"א עד דתקוצון ביה: והיה לכם לזרא, שתרחיקוהו מאתכם כדבר הנתעב וזר שאינו נאכל. כן פירש"י ורא"בע ורמב"ן, ולדעתם ששרשו זור וה"א לנקבה, כמו מן צור, קום, רוע, נאמר צָרָה, קָמָה, רָעָה, ואפשר שהוא משרש זרה מענין זרה הלאה, כי אין הבדל בנפרד שם הנקבה מזה המשקל בין נע"ו ובין נחי ל"ה, כמו מנה שפה, אכן בנטיתם יש הבדל כי מאותן שהן נחי ל"ה נאמר בסמיכות בשו"א תחת פ"א הפעל, כמו מְנַת, שְׂפַת, רעהו, ואותן שהן נע"ו לא ישתנה בהן הקמ"ץ לעולם, ונאמר רָעַת המן, צָרַת נפשו, קָמַת רעיך, לפי שבנח הקמ"ץ ההוא תומשך אות עי"ן הפעל הנחה, ולפי שלא נמצא זה המשקל בשרש הזה בסמיכות רק בנפרד לא נוכל לגזור מאיזה שרש הוא: למה זה יצאנו ממצרים, שאמרתם זכרנו וגו' אשר נאכל במצרים, ולפי שאתם כפויי טובה תלקו, ואלו הייתם מתאוים בשר ולא נתרעמתם על יציאת מצרים לא הייתם לוקים כ"כ כמו בשאר תלונות שיש עונש שלא לקו. (הרשב"ם), ונראה לפרש לדעתו כי מה שמצאנו בפ' בשלח שהתרעמו על יציאת מצרים בבואם לים סוף ואמרו כי טוב לנו עבוד וגו' וכן במדבר סין באמרם כי הוצאתם אתנו וגו' וברפידים כשלא הי' להם מים לשתות אמרו למה זה העליתנו ממצרים ועכ"ז ויתן ה' את שאלתם במן ושלו ומים ולא נחשב להם לעון ומרי, הוא מפני שאז עדין לא ידעו את מעשה ה' ויכלתו להכין שאר במדבר וגם לחם שבע תם, והיתה עליהם יראת מות ברעב ובצמא במדבר הגדול והנורא ההוא, או מיתת חרב ע"י רודפיהם. ולכן בכל אחת מהתרעומות האלה הזכירו סבת תלונתם באמרם לקחתנו למות במדבר, להמית את כל הקהל הזה ברעב, להמית אותי ואת מקני בצמא, ולפ"ז לא היה בהם משפט כפויי טובה. אבל עתה כבר ראו את מעשה ה' להצילם מיד רודפיהם והאכילם לחם והשקם מי באר, ורק בעבור תאות

(כא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים׃ (כב) הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׃ פ

תולדות אהרן ויאמר סוטה י"ג, ג': הצאן חולין י"ז, א', ונ"ז ג':

תרגום אונקלוס

(כא) וַאֲמַר מֹשֶׁה שֵׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִיגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּשְׂרָא אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין׃ (כב) הֲעָאן וְתוֹרִין יִתְנַכְסוּן לְהוֹן הַיִסְפְּקוּן לְהוֹן אִם יָת כָּל נוּנֵי

גאנגען? (כא) משה שפראך: דאז פאלק, ווארונטער איך בין, איזט זעכס מאל הונדערט טויזענד מאן פוספאלקס, אונד דוא שפריכסט, איך זאלל איהנען פלייש צו עססען געבען, אויף איינען גאנצען מאנאט. (כב) זאלל מאן שאפע אונד רינדער שלאכטען, דאס זיא גענוג האבען? אדער זאללען אללע פישע אום דער זעע הער־

רש"י

הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. זה אחד מארבעה דברים שהי' רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו [ויקרא כ"ה] ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים [במדבר כ'] אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריב' היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך. מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא [שם י"ב] יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי ונומר ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומ' גדול' כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכיל' זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הק"בה ואם לא אתן יאמרו שקצר' ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה

באור

המתאוות נתרעמו על יציאת מצרים אין לך כפוי טובה יותר מזה: (כא) שש מאות אלף, לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים: (כב) הצאן ובקר ישחט להם, זה אחד מארבעה דברים שהי' ר' עקיבא דורש ואין ר"ש דורש כמותו שהיה ר"ע אומר שדברי הפסוק הזה הן כמשמעם אלא שלא נענש על עון זה בעבור שלא הי' ברבים כחטא מי המריבה, מפירש"י, וכתב הרמב"ן ז"ל, ומדרשו של ר' עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אונקלוס אבל הענין בעצמו תמה. כמו שאמר ר' שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם, ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו וגם מה שכתב הרמב"ע על זה הכתוב אינו נכון בעיני, והנכון אצלי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים בישראל חסד המה מאתו וכולן לטוב להם כי טוב ה' לכל וגו', זולתי כאשר יבא הקצף על עוברי רצונו שיעשה עמהם באף ובמדת הדין לרעה במורה. והנה אין בנסים רק טובה שלת' או נקמה במדת הדין, אבל עתה כשאמר שיתן להם בשר אשר שאלו והיה להם לזרא, ידע משרע"ה שלא יהיה אות מאת השם לברכת להם בשר. כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאחז"ל אין דבר רע יורד מן השמים, ועוד כי כל הנסים ידיעם למשה הנני ממטיר וגו', הנני עומד לפניך וגו', אבל כאן אמר ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיע, הבין משה שלא יהי' זה בנס מאתו ית"ש, וע"כ שאל בתמי' מה יעשה להם כדרך כל הארץ? אם ישחט להם הבהמות מכל סביבותיהם ואם יאסף להם כל דגי הים במקום הקרוב להם לא יספיק להם. והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך מקרים וזה טעם היקרך דברי. ואמר היד ה' תקצר כלשון ויין מלכות רב כיד המלך ולא אמר השם היפלא ממני כי לא יעשה זאת במופת, וכן

(כג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־לֹא׃ (כד) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ (כה) וַיֵּרֶד יְהוָה ׀ בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן־

תרגום אשכנזי

בייאגעשאפט ווערדען, דאס זיא גענוג האבען? (כג) אבער דער עוויגע שפראך צו משה: זאללטע דיא האנד דעם עוויגען צו קורץ זיין (זיינע מאכט צו גערינג זיין?) דוא זאללסט באלד זעהען, אב מיין ווארט דיר נאך וואונש איינטרעפפען ווירד, אדער ניכט. (כד) משה גינג הערויס אונד מאכטע דער נאציאן דיא ווארטע דעם עוויגען בעקאננט, ליס זיבענציג מעננער פאן דען עלטעסטען דעם פאלקעס צוזאממען קאממען, אונד שטעללטע זיא אום דאז צעלט הערום. (כה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואלקע הערוב, רעדעטע מיט איהם, נאהם עטוואס פאן דעם גייסטע, דער אויף

רש"י

לפניהם אפילו שעה אחת [ספרי]: (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם את' נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דק' בקשנו ואם אתה נותן להם דק' יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצר' ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתינו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגומר: (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו

תרגום אונקלוס

עַמָּא יִתְכַּנְּשׁוּן לְהוֹן הֲיִסְפְּקוּן לְהוֹן: (כג) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה הֲמֵימְרָא דַּייָ יִתְעַכַּב כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעַרְעִינָךְ פִּתְגָּמִי אִם לָא: (כד) וּנְפַק משֶׁה וּמַלֵּיל עִם עַמָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ וּכְנַשׁ שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי עַמָּא וַאֲקִים יָתְהוֹן סַחֲרָנוּת מַשְׁכְּנָא: (כה) וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ

כ״ד

באור

היה שנשע רוח מאת ה' כמנהגו של עולם לא רוח יש חזק מאד ולא רוח קדים עזה כאשר יזכיר במופתים, אבל רוח סתם כנהוגים, ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר חדוש מטבעו של עולם, ועוד שכבר הי' להם כן ולא חדש עתה רק שיהי' שלוים רבי' מאד, עכ"ל: ומצא להם, ויספק להם כמו ומלא כדי גאלתו, וכן מתורגם בל"א: (כג) היד ה' תקצר, עניינו כחו ויכלתו, ולפי שכח האדם ימצא על הרוב בידיו לכן תפס הכתוב בלשון יד, היקרך דברי, עקר הוראת כנויי הפעלים הוא לסימן הנפעלים המקבלים פעולת הפועל, וכאלו תלת את כתובה אחרי הפעל, ד"מ יִשְׁמָרְךָ במקום ישמור אותך, והכנוי הוא תשובת

השואל את מי ישמור? וכן כלם, ובל"א נקראים סימן (אקוזאטיף), משא"כ הוראת הכנוי במלת היקרך, כי משה לא הי' מקבל הפעולה, ותהיה הוראתו במלה הזאת כאלו למ"ד השמוש כתובה אחרי הפעל, ר"ל היקרה לך, שלא כמנהג חבורי כנוי הפעלים (ובל"א) היא הוראת סימן (דאטי"ף) והוא תשובת השואל למי? וכן מתורגם בל"א: (כד) ויצא משה, מאהל מועד אשר דבר אתו שם אלהים לדבר אל העם ונראה שאחר דברו אל העם שב אל אהל מועד לשמוע דבר ה': (כה) ויאצל מן הרוח, רבו הדעות בבנין המלה הזאת, כי הרלב"ע פי' שהיא מהפעיל והראוי וַיַּאְצֵל ונתחלפו התנועות ועוד דעות שונות, והנראה לפי שבדבור השם אל משה כאמר

ואצלתי מבנין הקל, ככן הוא שגם הזאת מהקל והראוי ויאצֹל ע"מ ויאמֶר ונתחלף החול"ם

בקמ"ץ: כנוח עליהם הרוח ויתנבאו, שעודו התנבאו והוי"ו לתשובת התנאי, כאשר נח עליה' הרוח אז התנבאו: ולא יספו, ת"א ולא פסקין, אבל לפי הוראת השרש הזה בכל מקום, באורו

הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים
אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ
וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃ (כו) וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־
אֲנָשִׁים ׀ בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד ׀ אֶלְדָּד
וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ
וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה
וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ (כז) וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד
לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים
בַּמַּחֲנֶה׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת
מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה

ת"א ויתנבאו סנהדרין י, א׳ וישארו שם שם: מתנבאים שם שם:
ויען ערובין ס"ג, א׳. סנהדרין י"ז, א׳:

איהם וואר, אונד לעגטע עס אויף דיא זיבענציג על־טעסטען מעננער; זאָבאלד דער גייסט אויף איהנען רוהטע, ווייסזאגטען זיא, יעדאָךניכט מעהר אלס די־זעס מאל. (כו) צוויא מעננער פֿאָן איהנען בלי־בען אים לאגער צוריק, דער איינע היס אלדד, דער אנדערע מידד, אויך אויף דיזען רוהטע דער גייסט, דען זיא ווארען מיט אויפֿגעצייכנעט, זינד אבער ניכט מיט הינוים גע־גאנגען פֿאָר דאז געצעלט, זיא ווייזזאגטען אלזאָ אים לאגער. (כז) איין קנאבע ליף, דיזעס דעם משה צו בעריכטען, אונד שפראך: אלדד אונד מידד וויי־זאגען אים לאגער.
(כו) יהושע זאָהן נון, פֿאָן יוגענד אויף טרייער דינער דעם משה, פֿינג אן אונד שפראך: משה מיין

תרגום אונקלוס

ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאין ולא פסקין: (כו) ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואינון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ומתנבאין במשריתא: (כז) ורהט עולימא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא: (כח) ואתיב יהושע בר נון

רש"י

היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסק׳ נבוא׳ מהם: (כו) וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו [ספרי]: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמש׳ חמש׳ אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובדר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק א"ל המקום לא חפץ בך: (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה: (כח) כלאם. הטל עליהם

באור

כמו שהביא רש"י בשם ספרי שלא התנבאו רק אותו היום לבדו, וכן דעת כל המפרשים, ולדעת הרמב"ן שהזכרתי למעלה נראה ג"כ שכן הוא כונת המלה, רק שהוא הרחיב הענין לדעתו שלא יספו להתנבאות מעצמן: (כו) והמה בכתבים, מן המבוררין לסנהדרין כמשחז"ל שלקח משה ששה מכל שבט שהם ע"ב במספר וכתב משה על שבעים פתקין זקן ושני פתקין הניח חלק הניח׳ בקלפי ואמר להם טלו פתקיכם מי שעלה בידו זקן נתקדש ומי שעלה בידו חלק א"ל המקום לא חפץ בך. ולא יצאו האהלה, כשהעמיד אותם משה סביבות האהל לא יצאו מן המחנה לעמוד סביבות אהל מועד, ופרש"י כדעת ר׳ שמעון בפסיקתא שנשתיירו מפני הענוה שאמרו אין אנו כדאי לגדולה: (כז) וירץ הנער, בה"א הידיעה להודיע לשרת את משה חוץ מיהושע כי שירות יהושע איננו כשירות כל נער. (הרמב"ע) וכן פירש"י שאין זה יהושע כ"א גרשום בן משה היה: (כח) מבחריו, פי׳ הרשב"ם מנעוריו ור"ל שהנפרד ממנה איננו תאר, אבל הוא שם המקרה

תרגום אשכנזי

הערד, פֿערוועהרע עס איהנען! (כט) משה אבער אנטוואָרטעטע איהם: ביסט דוא פֿיר מיך איי־פֿערזיכטיג? איך וויִנשטע, דאס דאז גאנצע פֿאָלק דעם עווינען ליטער פראפֿעטען ווירדען, דאס דער עוויגע נעמליך זיינען גייסט אויף זיא לעג־

כְּלָאֵם׃ (כט) וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃ שביעי

תולדות אהרן ומי יתן ערכין ס"ג, א'. סנהדרין י"ז, א':

רש"י

צרכי צבור והם כלים מאליה' [סנהדרין ו']. ד"א תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ [ספרי]: (כט) המקנא אתה לי. הקנאי אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפר"מנט [Emportement, דיא ערהייפערונג] בלעז. אוחז בעובי המשא:

תרגום אונלוס

מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ דְמשֶׁה מֵעוּלֵימוֹהִי וַאֲמַר רִבּוֹנִי משֶׁה אֱסָרִינוּן׃ (כט) וַאֲמַר לֵיהּ משֶׁה הֲקַנְאָתִי אַתְּ מְקַנֵּי לִי רְעֵינָא פוֹן דִּיהוֹן כָּל

באור

לימי הנעורים והכנוי שב על יהושע שהיה מנעוריו משרת משה. והראב"ע פי' שהוא תאר והכנוי שב על משה ור"ל שהיה מן משרתים המובחרים, כי היה לו משרתים רבים עכ"ל. אמנם דעת מניח הטעמים מסכמת לפי' הרשב"ם, כי כאשר נסתכל בניתוח המאמר לדעת הראב"ע יהיה בפסוק הזה מאמר מוסגר בתוך מוסגר, כי עקר הפסוק הזה, ויען יהושע בן נון (משרת משה מבחריו) ויאמר, והמלות המוסגרות הן רק תוספות באור, לכן הונח הטפחא במלת מבחריו שהוא מפסיק יותר מן הרביע שבמלת בן־נון. וכן מלת משרת משה עד מלת מבחריו הן ג"כ מוסגרות, ויובן הפסוק כזה ויען יהושע בן־נון (משרת משה) מבחריו, שהכנוי במלת מבחריו מובן גם בלא משרת משה שלפניו, כי שב על מלת משה שבפסוק הקודם, והיה לפ"ז להניח במלת משה ג"כ טעם מפסיק יותר מהמפסיק במלת בן נון שלפניו. אבל לדעת הרשב"ם שהכנוי במלת מבחריו שב אל יהושע יהי' המלות משרת משה מבחריו מאמר אחד מוסגר לבד. כי לא יובן הכנוי במלת מבחריו בלתי המלות משרת משה שלפניה לכן יצדק בעל הטעמים שלא הגדיל ההפסק רק במלת מבחריו יותר מהפסק מלת בן־נון כדין מאמר מוסגר׳ ולא במלת משה, וכן תרגם אנקלוס מעולימוהי, וכן מתורגם בל"א: כלאם. הוראת שרש הזה היא לשון עצירה ומניעה כמו לא תכלא רחמיך, ולזאת נקרא בית האסורי' בית הכלא על שם שהנתון שם יושב עצור ונמנע מלכת לאשר יחפוץ. וכן כאן פירש"י ורשב"ם שיתנם אל בית הכלא, וכן ת"א אסרינון, ובתרגום המיוחס ליב"ע תרגם וכלי מנהון רוח נבואתא, דעתו שהוא לשון מניעה, וכן הועתק בל"א. וכתב הרמב"ן ז"ל. והטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ליתן על המתיצבים עמו באהל מועד, והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושין עצמן מכלל הנאצלי' כמתרי' בדבריו, ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם, והנה צריכי' לשום' בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעלי ומי יתן ויהי' זה בכל העם. ע"כ: כלאם, הראוי בק"ח תחת הפ"א והעי"ן בשו"א ע"מ קָשְׁרֵם פָּתְחֵם, רק בעבור למ"ד פעל אות הגרון מתחלפות הנקודות ובא השו"א תחת הפ"א והעי"ן בק"ג תחת ק"ח כמו שְׁמָעֵנוּ, הראוי שָׁמְעֵנוּ: (כט) המקנא אתה לי, בעבורי, וכן הועתק בל"א. ודין ה"א השאלה והתימה להיות בחטף פת"ח, וכאן מפני פגישת שני שואין בראש המלה באה בפת"ח, ואין לטעות שהה"א לידיעה אחרי שאין אחרי' דגש כמשפט. כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפורט מנ"ט בלע"ז, ובל"א (אייפער) (רש"י): מי יתן, המלות האלה הם סימני הכרזה לתאוה וחפץ, כאדם המתאוה לדבר ושואל מי יתן לי תאותי, וכ"כ מי יתן תבא שאלתי (איוב ו' ח') וכן מתורגם בל"א:

(ל) וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לא) וְרוּחַ נָסַע ׀ מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ׃ (לב) וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים

ת"א ורוח ב"מ פ"ו, ב': ויאספו חולין כ"ז, ב': השליו ק'

טע. (ל) חירויף גינג משה נעבסט דען על־טעסטען דער געמיינדע אין דאז לאגער צוריק. (לא) איין ווינד פוהר אויס פאן דעם עוויגען, יאגטע וואכטעלן פאם אופער דעם מעערעס, אונד שטרייעטע זיא אום דאז לאגער, איינע טאגרייזע לאנג אויף יעדער זייטע, אונד אום דאז לאגער הער; וואהל צווייא עללען האך איבער דער ערדע. (לב) דאז פאלק מאכטע זיך אויף, דענזעלבען גאנצען טאג, דיא גאנצע נאכט אונד דען פאלגענדען טאג, אונד זאממעלטע וואכטעלן, דער אם וועניגסטען האטטע, בראכטע דאך צעהן חמר

תרגום אונקלוס

עַמָּא דַייָ נְבִיאִין אֲרֵי יִתֵּן יְיָ יַת רוּחַ נְבִיאוּתֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃ (ל) וְאִתְכְּנִישׁ מֹשֶׁה לְמַשְׁרִיתָא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לא) וְרוּחָא נְטַל מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְרַח שְׂלָיו מִן יַמָּא וּרְמָא עַל מַשְׁרִיתָא כְּמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּכְרוּם תַּרְתֵּין אַמִּין עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (לב) וְקָם עַמָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא וְכָל יוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּכְנַשׁוּ יַת שְׂלָיו דְּאַזְעַר כְּנַשׁ עַשְׂרָא דְגוֹרִין וּשְׁטַחוּ לְהוֹן

רש"י

(ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך [דברים כ"ב] ואז לכלם יעבור ולא ידע מי אוספם [תהלים ל"ט] תלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו [ספרי]: (לא) ויגז. ויפריח וכן כי גז חיש [תהלים צ'] וכן נגוזו ועבר [נחום א']: ויטוש. ויפשט כמו והנם נטושים על פני כל הארץ [שמואל א' ל'] ונטשתיך המדברה [יחזקאל כ"ט]: וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגבי' ולא לשחות [ספרי]. (לב) הממעיט. מי

באור

(ל) ויאסף משה, מענין ואספתו אל תוך ביתך, ר"ל שנכנסו מפתח אהל מועד איש אל אהלו: (לא) ויגז שלוים. העתיד מבנין הקל עם וי"ו המהפך בגזרת כע"ו ובגזרת הכפולים הוא תמונ' אחת, כי כמו שנאמר מן יקום ישוב וַיֵּשֶׁב וַיָּקָם, כן נאמר מן יָחוֹם יָחוֹן שהם מהכופלים וַיִּחַם בשר הילד וַיָּחָן ה' אתם, אף כאן במלת וַיָּגָז פי' הראב"ע שהוא מהכפלים, וענינו ויכרות, כמו בזי כורך, גז לאנך, כי הי' בשפת הים רבים כחול ויכרות מהם. והרד"ק הביא את המלה הזאת בשרש גוז והוא לשון פריחה והעבר ממנו כי גז חיש. שהפ"א בקמ"ץ כמשפט בעלי כע"ו, ואם שהם הוא עומד וכאן הוא יוצא כי מצאנו שרשים שפעמים יוצאים ופעמים עומדים, וכן פירש"י ות"א, וכן מתורגם בל"א (יאגטע): ויטש אל המחנה. כמו ויפרוש, וכן והנה נטושים על פני כל הארץ (ש"א ל' ט"ז), רש"י, ומלת נטש הוא כאן פעל עומד, כי שבה על השלו, ונאמר בל"י על כלל המין, כמו ותעל הצפרדע, ומצאנוה ג"כ יוצא בבנין הזה, כמו ודמיו עליו יטוש (הושע י"ב ט"ו), כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א י"ב כ"ב): כדרך יום כה, ענינו כמו הנה ובאורו שנתפשטו מכל צדי המחנ' כדרך יום: וכאמתים על פני הארץ. על דרך הפשט שהיו כ"כ מרובים ונוכרים זה על גב זה בגובה שתי אמות ורש"י פירש שהיו פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם שלא היה טורח באסיפת' לא להגביה ולא לשחות: (לב) הממעיט אסף עשרה חמרים, כ"כ היו מרובים עד שאפי' הממעיט באסיפתו מחמת

וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה׃
(לג) הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם
יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה
בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד׃ (לד) וַיִּקְרָא אֶת־
שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה
כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃
(לה) מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת
וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת׃ פ

יב (א) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־

ת"א וישטחו יומא ע"ה, ב'; הבשר שם שם:

תרגום אשכנזי

צוזאממען; דיזע ברייטעטען זיא אויס אום דאז לאגער הערום. (לג) דאז פלייש וואר נאך צווישען איהרען צעהנען, בעפאר עס פערצעהרט וואר; בראך שאן דער צארן דעס עוויגען איבער דאז פאלק אויס, אונד דער עוויגע שלוג דאז פאלק מיט איינער ענטזעטצליכען פלאגע. (לד) מאן נאננטע דאהער דען ארט דיא גרעבער דער ליסטערנהייט, וייל מאן דאזעלבסט דאז ליסטערנע פאלק בעגראבען. (לה) פאן דען גרעבערן דער ליסטערנהייט צאג דיא נאציאן נאך חצרות, אונד בליב איינינע צייט צו חצרות.

יב (א) מרים אונד אהרן רעדעטען נאכטהייליג פאן משה וועגען דער פרויא אויס כוש, דיא ער

רש"י

שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף י' חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה:

תרגום אונקלוס

משטיחין סחור סחור למשריתא: (לג) בסרא עד כען בין שיניהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא: (לד) וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו: (לה) מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות:

יב (א) ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא

יב (א) ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה [ספרי] וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות [בראשית מ"ב] ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו [שם י"ט] ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים

באור

עצלה או חסרון בריאות גופו אסף עשר' חמרים: וישטחו. ויפרשו כמו שטחתי אליך כפי שהוא ענין פרישת כפים באדם המתפלל: (לג) טרם יכרת, טרם נפסק מפיהם והוא טרם שנאכל: ואף ה' חרה בעם, כתב הרמב"ן ז"ל, ועל דרך הפשט כן היה כי ביום ראשון הוכו מכה רבה ומתו העם המתאוים תחלה והם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל הנזכרים תחלה שאמרו מי יאכלנו בשר. ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו אכלו ממנו חדש ימים, ע"כ: (לד) ויקרא, הקורא או משה: קברות התאוה, שם קבורת סמוך אל התאוה שהוא שם המקרה ולא אמר קבורת המתאוים לפי שממשלת התאוה עליהם היתה סבה לקבורת האלה ומתרגם אשכנזי תרגם ג"כ בשם המקרה: כי שם קברו, הקוברים, כמו ויאמר ליוסף, וכן רבים: (לה) נסעו העם חצרות, דרך קצרה והראוי לחצרות: ויהיו בחצרות, נתעכבו שם עד האסף מרים, כאשר יזכור בפרש' הבאה:

יב (א) ותדבר. דבור עם בי"ת נמצא לגנאי, כמו וידבר העם באלהים, גם ימצא לשבח כמו רוח ה' דבר בי (ויתכן ששם הוא בי"ת הכלי, דבר בי כמו על ידי, וכן במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר, כאשר נפרש שם, ובכל מקום שהבי"ת לגנאי הוא בי"ת התכלית): ל' הרשב"ע

אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח

געהייראטעט ; דען ער האטטע איינע כושית צור

תרגום אונקלוס

דִּנְסֵיב אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דִּנְסֵיב רְחִיק: (3) וַאֲמָרוּ

רש"י

ואהרן. היא פתחה בדיבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה. ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו [ספרי]: האשה הכושית. מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי [שם]: כושית. בגמטריא יפת מראה: על אודות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח. מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת

באור

היא דברה גם אהרן השכים או החריש ע"כ נענש, עכ"ל. ובאמת לא נמצא בפסוק עונש על אהרן רק על מרים שנצטרעה כמ"ש בענין, אבל כוונתו שהעונש היה במה שחרה אף ה' גם עליו כמ"ש ויחר אף ה' בם. ומה שכתוב ותדבר בסימן הנסתרות כי מטבע הלשון כשיבא פעל על שני מינים או על שני מספרים יהי' הפעל בסימן המין והמספרים הסמוך למלת הפעל לפניו או לאחריו, כמו ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי (אסתר ט' ל'), וכן הנה אפי וחמתי נתכת (ירמי' ז' כ'), וכן וסמך אהרן ובניו נאמר בלשון יחיד דבק אל אהרן, וכן כלם: על אודת האשה הכשית, פירש"י על צפורה שנקראת כן לפי שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי והי' הדבור בו על שגרשה. וכן ת"א לפי כוונת הכתוב ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק, ולפי דבריהם עיקר הספור חסר ולא הוזכר בכתוב שהי' מדברים על ההרחקה, גם הראב"ע בחר בדעת זאת לבאר על צפורה, אלא שהוא מפרש שהיתה באמת שחורה בטבעה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים, וכן כתוב ירגזון ידועות ארץ מדין (חבקוק ג' ז'), ומפרש כי אשה כשית לקח, זהו דברי מרים שחשדוהו שלא נמנע ממנה רק בעבור שאינה יפה עכ"ל. וכוונתו שדבריהם היו על שנמנע עתה ממנה כי כבר ידע שאינה יפה מאז לקחה לו לאשה. הנה מלבד שגם לפי דבריו העקר חסר כי לא הוזכר בכתוב המנעו ממנה, אלא שהוא הוסיף להעמיס דחוקים רבים, כי מה שהביא ראיה שהמדינים דרים באהלים, כמו הישמעאלים בעבור שכתוב ירגזון יריעות ארץ מדין, אינה ראיה כלל, כי הנביא אמר זאת על מלחמת גדעון על מחנה מדין ועמלק ובני קדם שהיו חונים אז בעמק יזרעאל (שופטים ו' ל"ג). וזהו מדרך המחנות הנאספים למלחמ' לשכון בשדות בתוך יריעות ואוהלים, וגם אם נודה בזה שהמדיני' יתיחסו עם הישמעאלי' (עם שהם אומות שונות), בעבור שהם כלם בני אברהם. ומזרע שם, הנה יקשה לחבר עמהם הכושים שהם מבני חם ורחוקי' המה מארץ מדין הרבה. ורחוק עוד מזה לכנות את המדינים בשם כושים בעבור יחוס הנהגה אחת, הנה כמו כן נוכל לכנות הספרדי בשם יוני והאשכנזי בשם צרפת, בעבור שגם המה יש להם יחס בהנהגה אחת, וזה לא יחשב. אבל היותר אמתי לפי פשוטו של מקרא הוא פי' הרשב"ם, שמשה מלך ארבעים שנה בארץ כוש ולקח מלכה אחת, ולא שכב עמה והם לא ידעו כשדברו בו שלא נזקק לה, (והוא ספור ארוך בדברי הימים של משה, אף שהראב"ע הבדיל את הס' הזה בפירושו לפ' שמות, וכתב שכל ספר שלא כתבוהו הנביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו, הנה דבריו לא יתכנו כ"א בדברים הסותרים אל דברי התורה או קבלת חז"ל או שהם מתנגדים אל השכל, אבל לא מטעם שלא נכתבה בתורה כי התורה קצרה בספורים שאין להם התלות בהוראת דרכי ה' ומצותיו לעמו, אבל אין ספק שאירעו למשה דברים רבים מאז ברחו מפני פרעה עד היותו בן שמונים שנה כאשר שלחו ה' להוציא את ב"י ממצרים ולא נכתבו בתורה מפני שאין צורך להם בכונת התורה הכללית, וגם התרגום המיוחס ליב"ע יסד פירושו ע"פ הספור הזה, ועם שאינו מיב"ע, עכ"ז מחברו הי' קדמון יותר מהראב"ע כי בעל הערוך מביאו), והיתה תרעומתם על שנשא הכושית, כי אבותי' היו נזהרים בזה מאז להתחתן בעמי ארצות כאשר הקפיד על זה אברהם יצחק ויעקב: כי אשה כשית לקח, לפי שאמר האשה הכשית בה"א הידיע', ובאמת לא נזכר עדין ולא נודע מזה דבר, לכן בא לספר עתה כי

כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃ (ב) וַיֹּאמְרוּ הֲרַק
אַךְ־בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִבֵּר
וַיִּשְׁמַע יְהוָה׃ (ג) וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו* מְאֹד
מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס
(ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם׃ (ה) וַיֵּרֶד

* עניו קרי

תולדות אהרן והאיש ברכות נ״ד, ב׳. יומא ע״ה, ב׳. נדרים ל״ח, א׳: פתאם כריתות ט׳, א׳:

פֿריא גענאָממען. (ב) זיא שפּראכען אונטער אנדערן: האט דער עוויגע עטווא מיט משה נור אלליין גערעדעט? האט ער ניכט פֿילמעהר אויך מיט אונז גערעדעט? דיזעס פֿערנאהם דער עוויגע. (ג) דען משה זעלבסט וואר איין זעהר געדולדיגער מאן, מעהר אלס איר גענד איין מענש אויף דעם ערדבאָדען. (ד) פּלאָטצליך שפּראך דער עוויגע צו משה, אהרן אונד מריב: געהט אללע דרייא היניוס אין דאז שטיפֿטסצעלט! זיא גינגען אללע דרייא היניוס. (ה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואָלקענזיילע הערנידער

רש״י

כאה בכל: ד״א האשה הכושית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח. ועתה גרשה: (ב) הרק אך. עמו לבדו דבר ה׳: הלא גם בנו דבר, ולא פירשנו מדרך ארץ: (ג) עניו. שפל וסבלן: (ד) פתאום. נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים. להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור: צאו

תרגום אונקלוס

הֲלְחוֹד בְּרַם עִם מֹשֶׁה מַלֵּיל יְיָ הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלֵּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ: (ג) וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל אֱנָשָׁא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: (ד) וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵּיף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ תְּלָתֵיהוֹן: (ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא

באור

אשה כשית לקח, (ב) ויאמרו, עוד זאת אמרו על משה במה יכול להתפאר עלינו הלא גם בנו דבר לישראל, בנו על ידינו. לשון הרשב״ם, וכן מתורגם בל״א: הרק אך, האחד יספיק והכפל דרך צחות, כמו המצלי אין קברים, או להפליג המיעוט, וא״ת הלחוד ברם, וכן מתורגם בל״א: (ג) והאיש משה ענו מאד, לשון הראב״ע שלא בקש גדולה על אחיו, וכונתו שאין ספק שדברו עליו על לא חמס ועול בכפו ולא הי׳ להם מעולם סבה לדבר על צדיק זה תועה, ולפ״ז ראוי לתרגמו בל״א (דעמיטהיג), והרמב״ן פי׳ להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע, וזהו בל״א (געלאססען), וכן מתורגם, ורש״י שפי׳ שפל וסבלן ירצה בכפילות לשונו לדעת שניהם הנזכרים, [א״ה, ובאמת המדות הללו הן קרובות בענין, המתגאה כוח להתקצף ושפל הרוח ע״פ הרוב סבלן, אבל הקנאה שתיבת ענוה הוכחה יותר על מדת הסבלנות, ובה אפשר מיושבת הסבלן את עצמו]: עָנָו שרשו ענה כמו מן שָׁלָה כאמר שָׁלֵו הייתי בחלוף הה״א בוי״ו: (ד) פתאם, ת״א בתכיף וכן הסכים הרשב״ם שפירש בשעה שהיה מדברים במשה ועוד הדבר בפיהם נאמר להם צאו שלשתכם, ויהי׳ לדעתם פתאום לשון מהירות. והראב״ע פי׳ דבר שלא עלה על לב, וכן מתורגם בל״א (פלעטצליך) וכן לשון הרמב״ן, וטעם פתאום שלא היו בעת ההיא נותנים לבם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר, כי פתאום לדעת המפרשים דבר שלא עלה על לב והוא מגזרת פתי (והאל״ף במקום ה״א השרש והמ״ם נוסף), ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים לבד, כי משה היה ראוי לנבוא׳ בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה, ע״כ: צאו שלשתכם, מאהלכם אל אהל מועד, ואח״כ קרא אהרן ומרים שיצאו שניהם מן האהל לשמוע דברו, וכתב הרמב״ן כי רלה

יהוה בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם׃ (ו) ויאמר שמעו־נא דברי אם־יהיה נביאכם יהוה במראה אליו אתודע בחלום אדבר־בו׃ (ז) לא־כן עבדי משה בכל־ביתי נאמן הוא׃ (ח) פה אל־פה

ת״א במראה עקרים פ״ט ופי״ע: בחלום ברכות נ״ה, ב׳. חגיגה ה׳, ב׳: בכל ביתי ב״ב ט״ו, א׳: פה שבת פ״ד, א׳. עקרים ת״ג, פ״ח, ופ״ט, ופי״ז. ופי״ח:

שטאנד אים איינגאנגע דעט צעלטעס אונד ריף: אהרן אונד מרים! זיא גינגעןביידע הערויס. (ו) ער שפראך: הערט מיינע ווארטע! איינעם פראפעטען אייערס גליי־כען געבע איך, דער עוויגע, מיך אין איינעם געזיכטע צו ערקעננען, רעדע מיט איהם אים טרוימע. (ז) ניכט אלזא מיין קנעכט משה; ער איזט מיין טרייער פערוואלטער אין מיינעם גאנצען הויזע. (ח) מונד צו מונד רעדע איך מיט איהם, מיט פאלליגער דייטליכקייט, ניכט אין רעטהזעל, אונד ער שויעט

תרגום אונקלוס

וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים ונפקו תרויהון׃ (ו) ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי בחזון אנא מתגלי להון בחלמין אנא ממליל עמהון׃ (ז) לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא׃ (ח) ממלל עם ממלל מלילנא עמיה

רש״י

שלשתכם. מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שא״א לפה לומר ולאזן לשמוע: (ה) בעמוד ענן. יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסים וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב״ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה׳ איש מלחמה [שמות ט״ו] ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן [תהלים ס״ח] [ספרי]: ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים [בראשית ז׳] ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני [שם]. ד״א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: (ו) שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים: ה׳ במראה אליו אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: (ח) פה אל פה. אמרתי לו (הוכרח לפרש כן דאילו

באור

שיהי׳ משה שם ויקנא׳ בקנאת השם לכבודו ויהי׳ מצוי להם שלא ימחול להם השם רק על ידו כאשר יתחננו אליו ויתפלל להם, ואח״כ אמר ויקרא אהרן ומרים (לבד), שיאמר שבחו שלא בפניו: (ו) ויאמר שמעו נא, ת״א שמעו כען, וכן לשון הראב״ע כמו עתה: אם יהיה נביאכם ה׳, לפי הנחת הטעם במלות האלו׳ שמלת נביאכם בז״ק המפסיק יותר מן הרביע שבמלת ה׳ נרא׳ כפי׳ ת״א שאמר אם יהון לכון נביאין, אנא ה׳ בחזון אנא מתגלי להון. וכן דעת רש״י, אבל להראב״ע שפי׳ שחסר הנסמך ופירושו נביאכם נביא ה׳, הי׳ ראוי להיות מפסיק יותר במלת ה׳ ממלת נביאכם, ורשב״ם פי׳ נביאכם, נבואתכם, כוונתו שהוא שם המקור׳, והשעור אם יהי׳ אדם בעל נבואה כמו נבואתכם, [א״ה, ופירושו מסכים יותר עם הנגינות במלת נביאכם. ועם כוונת השם יתעל׳ להוכיחם על מה שאמרו הרק אך במשה דבר ה׳. הלא גם בנו דבר, אמר אליהם אין נבואתכם דומה לנבואת משה, כי אם יהי׳ אדם בעל נבואה כמו נבואתכם, אני ה׳ במראה וגו׳, לא כן עבדי משה וגו׳, וכן מתורגם בל״א]: במראה אליו אתודע, במראות הלילה, כמ״ש בסמוך בחלום אדבר בו שהוא בביטול הרגשת החושים, (ז) לא כן עבדי משה, להתגלות אליו בחלום: בכל ביתי נאמן הוא, כאדם הנאמן בבית חברו ויכול לכנוס כל עת אשר יחפוץ כן הוא משה מדבר לפניו לפני בכל עת: (ח) פה אל פה אדבר בו. בלא ביטול הרגשת חושיו: ומראה ולא בחידות, כי ענין החיד׳ שאין הכונה בנגלהו רק בענין הנסתר בו וסתום בתוכו, לכן אמר שמה שלא׳ משה לאה על בוריו והבין על נכון כי לא הי׳ המדא׳ אליו על דרך חידה. לשון רש״י ז״ל,

תרגום אשכנזי

דיא געשטאלט דעם (ער־שיינענדען) עוויגען. וויא האבט איהר אייך דען ניכט געפירכטעט ווידער מיינען קנעכט, ווידער משה נאכטהייליגע רעדען צו פיהרען? (ט) רער צארן דעם עוויגען ענטברא־אננטע איבער זיא, אונד ער וואנדטע זיך וועג. (י) דיא וואלקע וויך פאן דעם געצעלטע, אונד מרים וואר פאם אויסזאטצע וויים, וויא דער שנעע; אהרן וואנדטע זיך צו מרים, אונד זאה , דאס זיא אויסזעטציג וואר. (יא) דא שפראך אהרן צו משה: איך ביטטע הערר! רעכנע

אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת
יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר
בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה׃ (ט) וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם
וַיֵּלַךְ׃ (י) וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה
מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־
מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃ (יא) וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן
אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ

ת"א ותמונת ברכות ז', ב': ויחר וכו' שבת צ"ז, א': ויפן שם שם;

רש"י

כפשוטו. שפא"פ הנזכר לשנה דא"כ היה לו פא"פ ממש כפשוטו. וזה א"א. דהא כתיב בסוף כשא מדבר אליו וע"ש ברש"י. אלא פא"פ פירושו א"ל לפרוש כו' ופא"פ לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודוק) לפרוש מן האשה [ספרי] והיכן אמרתי לו בסיני. לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמד עמדי [דברים ה']: ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגומר [יחזקאל י"ז]. יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות את פני [שמות ל"ג]: ותמונת ה' יביט. זו מראה אחורים כענין שנאמר וראית את אחורי [שם]: בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה [ספרי תנחומא]: (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חברו עד שיודיענו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו. כתרגומו לשון

תרגום אונקלוס

בְּחֵיזוּ וְלָא בְחִידָן וּבִדְמוּת יְקָרָא דַייָ מִסְתַּכַּל וּמָא דֵין לָא דְחֵילְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה: (ט) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק: (י) וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם חִוָּרָא כְּתַלְגָּא וְאִתְפְּנִי אַהֲרֹן לְמִרְיָם וְהָא סְגִירָא: (יא) וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּבָעוּ

באור

ומראה, זה מרא' דבור, שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו, ואיני סותמו לו בחדות, כענין שאמר ליחזקאל חוד חידה וגו' (יחזקאל י"ז ב'), יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות פני (שמות ל"ג כ') והוא מספרי: בְּמַרְאֶה וכן וּמַרְאֶה הן שמות מנחי ל"ה רק שהראשון בה"א הנקב' וה"א השרש נשמטה בראיית הקמ"ץ שלפני' והשני בה"א השרש, והוראתן לשון מחזה, אלא שכל אחד נלמד מעניינו הסמוך לו שם יתואר' (ערשיינונג, או טרוימגעזיכט), וכאן פתרונו (מיט דייטליכקייט): ותמונת ה' יביט, ת"א ודמות יקרא דה' מסתכל, הכוונה על הכבוד הנברא, כי האל ית' נעלה ומרומם מכל תמונה, וכן כתוב כי לא ראיתם כל תמונה: בעבדי במשה, הכפל לתוספת באור כי יספיק בעבדי משה, ואמר איך לא יראתם לפעור פה ולחשדו באשה הכושית שלקחה לאשתו ולא דנתוהו לכף זכות, וגם האיך אתם מדמים אליו ואין מדרגתכם כמדרגתו: (ט) וילך, הכבוד, כמ"ש בסמוך והענן סר: (י) והנה מצורעת, תחסר מלת היא כמו כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם הראוי אשר הי' לפניכם: (יא) תשת, תשים ושרשו שות: אשר נואלנו, אשר הסכלנו, והוא נפעל מנחי פ"י ע"מ נולדנו, והוראת השרש הזה

חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃ (יב) אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃ (יג) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃ פ

ת"א אשר נואלנו ברכות ס"ג, ב'. תענית ז', א'. מכות י', א': אל נא סנהדרין מ"ז, א'. ע"ז ה', א'. חולין א'. ב': אל נא ברכות נ"ד, א': וכ"ו א':

תרגום אונקלוס

רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָא דְאִטְּפַּשְׁנָא וְדִסְרַחְנָא׃ (יב) לָא כְעַן תִּתְרְחַק דָּא מִבֵּינָנָא אֲרֵי אֲחָתָנָא הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּשְׂרָא מִיתָא הָדֵין דְּבַהּ וְיִתְּסֵי׃ (יג) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא

עס אונז ניכט צור זינדע, דאס וויר זאָ טהאָריכט געוועזען, אונד אונס זאָ פֿערגאנגען האבען. (יב) לאס זיא דאָך ניכט וויא איינע טאָדטע געבורט זיין, דיא קוים אויס מוטטערלייבע קאָממט, אונד שאָן האלב פֿערוועזט איזט. (יג) אונד משה שריא צו דעם עווי־

רש"י

אויל: (יב) אל נא תהי. אחותינו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכינה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכינה הכתוב. מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא [בראשית ל"ז] ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצאה זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה מי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם [ספרי]. וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחבירו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כן יבקש שאלותיו: לאמר. מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגומר רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר וגומר [שמות ו'] מה ת"ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר [במדבר כ"ז] השיבו קח לך. כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר [דברים ג'] השיבו רב לך [ספרי]: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (ד"א שלא

באור

בבנין נפעל איננה כהוראתו בבנין הקל וההפעיל כי בהם יורה לשון רצון כמו ויואל משה (שמות ב' כ"א), ולו הואלנו ונשב (יהושע ז' ו'), ופעמים יורה לשון התחלה. הנה נא הואלתי (בראשית י"ח ל"א), גם תרגומו שבבנין הפעיל הוא מל' שבוע ויואל שאול את העם (ש"א י"ד כ"ד): (יב) אל נא תהי כמת, רבו המפרשים על הפסוק הזה, והיותר נכון לפי באור המלות והענין הוא באור התרגום המיוחס ליב"ע, וכדי להקל על הקורא את דברי התרגום אעתיקהו ללה"ק, וזאת כוונתו, בי אדוני, לא תהי' מרים אחותנו מצורעת ומטמאה באהל כמת ודמתה לולד ששלמו לו תשעת החדשים במעי אמו, וכאשר הגיע זמנו לצאת לאויר העולם ויאכל חצי בשרו בעת שאמו יושבת על המשבר וימות הולד, והמילדת מוציאתו מתוך איברים, כן כאשר היינו בארץ מצרים, דאתה מרים אחותנו אותנו בגלותנו ובטלטולנו ובעבדותנו, וכאשר הגיע העת לצאת ולרשת את ארץ ישראל הנה היא נלקחת ממנו, בי אדוני התפלל נא בעדה, ולא נאבד זכותה מתוך הקהל, כ"ה ל' התרגו' המועתק אות באות ללה"ק וע"פ הבאור הזה מתורגם בל"א: (יג) לאמר, מלת לאמר הורה בכל מקום שמספר דברי האומר בלי שינוי לשון, ובאורו שתפלתו לא היתה רק חמש מלות האלה: אל נא, השם הזה מורה על תקפו ויכלתו, ואמר אתה שהכח והיכלת בידך רפא נא לה, נא הראשון לשון בקשה, והשני לשון עתה, וכן ת"א בבעו אסי כען יתה, ובאורו בבקשה ממך שתרפא אותה עתה שלא נצטרך לגייסה להוציאה חוץ

מפטיר (יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאָבִיהָ
יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת
יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְאַחַר תֵּאָסֵף׃ (טו) וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע
עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם׃ (טז) וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם
מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ פ

ת"א ואביה מ"ק י"ז, א'. ב"ק כ"ה, א'. ב"ב קי"ח, א'. זבחים ס"ט, ב': תסגר ב"ק כ"ה, א': ואחר נדרים ל"ז, ב': ותסגר תענית כ"ט, א'. ב"ק כ"ה, א': והעם סוטה ט', ב':

געון אונד שפראך: אך גאָטט! לאס זיא דאָך ווידער גענעזען. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: ווען איהר פֿאטער איהר אין דאז אנגעזיכט געשפיען העטטע, זאָללטע זיא זיך ניכט ווענינסטענס זיבען טאגע שעמען? זיבען טאגע זאָלל זיא אויסער דעם לאגער איינגעשפּערדט בלייבען, הערנאך זאָלל זיא ווידער אויפֿגענאָממען ווערדען! (טו) מרים ווארד אלזאָ זיבען טאגע אויסער דעם לאגער איינגעזפּערדט, אונד דאז פֿאָלק בראך ניכט עהער אויף, ביז מרים ווידער אויפֿגענאָממען וואָרדען: (טז) הערנאך בראך דאז פֿאָלק פֿאָן חצרות אויף, אונד רוהטע אין דער וויסטע פארן:

רש"י

ילמדו בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק ירק בפני'. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון [ב"ק כ"ה] לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: (טו) והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור [סוטה י"א] שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגומר [שמות ב']:

תרגום אונקלוס

בְּבָעוּ אַפֵּי כְעַן יָתַהּ: (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וְאִלּוּ אֲבוּהָא מִנְזָף נְזַף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלֵם שִׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר שִׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ: (טו) וְאִסְתְּגַרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְעַמָּא לָא נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֵשַׁת מִרְיָם: (טז) וּבָתַר כֵּן נְטָלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְּפָארָן:

באור

למחנה: רפא נא לה, רפה נא אותה: (יד) ואביה ירק ירק, ת"א ואלו אבוהא מנזף נזף בה, יפרש הכונה ולא המלה, והמתרגם האשכנזי תרגם המלה כפי הוראתה, והכונה אחת היא, כי היריקה בפני האדם הוא מעניני הנזיפה, כמ"ש ומפני לא חשכו רוק, (איוב ל' י') ויהיו ירק ורוק שני שרשים ועניינם אחד, כי רוק מהכפולים ע"מ עוז, חוק וכן נאמר ממנו בפעלים, וכי ירוק הזב (ויקרא ט"ו ח'), כמו שנאמר מן עזז יעוז בהותו (תהלים כ"ב ט'): הלא תכלם, הלא מצד הדין להתבייש ז' ימים, כן תסגר מדים מחוץ למחנה ז' ימים שתתבייש, ובאה זאת התשובה על שהתפלל לרפאותה עתה: ואחר תאסף, לשון רש"י אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעי' על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתוב בו אסיפה לשון הכנסה ע"כ, ונראה שדעת רש"י על כל לשון אסיפה האמורה במצורעי' ואפי' במצורעי האומות שלא נצטוו על שלוח המחנות, מ"מ זה דרכם היה מעולם להרחיק המצורעים מחברת בני אדם, לכן נאמר בנעמן ואסף המצורע (מלכים ב' ה' ג'), אז יאסוף אותו מצרעתו (שם): (טו) והעם לא נסע, לשון ר"ע ספורנו אע"פי שהענן סר מעל האהל וכתיב ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם, מ"מ לא נסעו שהבינו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת עכ"ל, ואולי נוכל לומר מה שכתוב והענן סר מעל האהל איננו הענן אשר על המשכן יומם ולילה כ"א הענן אשר בו נגלה ה' לדבר עמהם: (טז) ואחר נסעו העם מחצרות

יג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־
אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו
תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ (ג) וַיִּשְׁלַח אֹתָם

ת״א· שלח סוטה ל״ד, ב׳:

תרגום אשכנזי

יג (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) דוא קאננסט לייטע שיקקען, דאז לאנד כנען, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבען וויל, אויזצוקונדשאפטען, אונד יעדעם פאמיליענשטאממע קעננט איהר איינען אבשיקקען, אונד צוואר איינע אנזעהנליכע פערזאן אונטער איהנען. (ג) משה זענדעטע זיא פאן דער וויסטע פארן אוים, אויף ערלויב-

תרגום אונקלוס

יג (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) שְׁלַח לָךְ גּוּבְרִין וִיאַלְּלוּן יַת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהִיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי תְּשַׁלְּחוּן כֹּל רַבָּא דִבְהוֹן׃ (ג) וּשְׁלַח

רש״י

יג (ב) שלח לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחי' ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר [במדבר רבה]: שלח לך. לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו [דברים א'] כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגומר [שם]. ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגומר [שמות ג'] חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים

באור

ויחנו במדבר פארן, לומר כי כאשר נסעו מחצרות לא נסעו ממדבר זה אל מדבר אחר, אבל נסעו מחצרות שהוא במדבר פארן וחנו במקום אחר במדבר ההוא עצמו והוא קדש ברנע, כי משם נשתלחו המרגלים, וכן כתוב ונבוא עד קדש ברנע ותקרבון אלי ותאמרו נשלחה אנשים וגו', וזה שלא אמר ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע, כי אולי מסעות הרבה ביניהם שאין עתה מקום להזכירם. אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן לא קדש אשר במדבר צין, שהיה שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים. (הרמב״ן). ור״ע ספורנו פי' שהמחנה הביא שאמר ויחנו במדבר היתה באיזה מקום מהמדבר שלא היה לו שם, אבל היה קרוב לקדש ברנע כדי לסדר ענייניהם שם, שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו דרך, כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואמר לכם באתם עד הר האמורי וגו' עלה רש (דברים א' כ'), וקרא אותו המקום רתמה, כמבואר באלה מסעי עכ״ל, ולפי דבריו יתישב מה שלא הזכיר גם חנית קדש ברנע בין שאר החניות בפ' אלה מסעי, לפי שלא חנו בקדש עצמו רק סמוך לו, ובפ' מסעי הזכיר שם המקום הזה רתמה, שנאמר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה:
יג (ב) שלח לך, לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח, לפי שישראל בקשו ממנו לשלוח כמו שמפורש ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א' כ״ב) לכן אמר לו הקב״ה אני נותן לך, רשות לשלוח אם תרצה, כן פי' רש״י, והוא מדברי רז״ל ברבה ובסוטה (דף ל״ו), ועמ״ש בפ' לך לך בדקדוק מלת לך: ויתרו, ענין חקירה וחפוש, ושרשו תור והיה ראוי ויתורו בוי״ו נחה שהיא עי״ן הפעל, אלא שהיא חסרה ע״פ המסרה ובא שורק קטן במקו' שורק גדול ורבים כן: כל נשיא בהם, א״ת כל רבא דבהון, ומפרש כאלו תחסר מלת אשר, וענינו כל נשיא אשר בהם, ואולם נגינת הטעם מחברת מלת נשיא עם בהם. ודעת הראב״ע שיש להוסיף מלת אחד, והשעור כל אחד הוא נשיא בהם, והנה בנשיאים הללו אין בהם אחד מאותם הנשיאים שמנו את ישראל, ושהקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח, ופי' הרשב״ם שמלת נשיא כאן מן אשר נשא לבו, והכונה שהשם לא נקבם בשמותם, כמו שעשה בנשיאים שמנו את ישראל ובנשיאים שהנחילום את הארץ, רק צוה שיכריז משה מי ומי יתנדב ללכת לרגל את הארץ, כי רבי הלבב לא ילכו בארץ נכריה להתחזק לקחת מפרי הארץ, ומכל המתנדבים ללכת תבחר י״ב אנשים שבהם, כ״פ הרשב״ם ז״ל והוא רחוק, ודעת המתרגם האשכנזי שאין השם נשיא מיוחד ליוצא ובא לפני מערכת ישראל, כי אם לכל אדם נכבד וגדול והשעור שאלה המרגלים היו כל אחד מהם המעולה

מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם
אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃
(ד) וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ
בֶּן־זַכּוּר׃ (ה) לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־
חוֹרִי׃ (ו) לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃
(ז) לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃
(ח) לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃
(ט) לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃
(י) לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃
(יא) לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־
סוּסִי׃ (יב) לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃
(יג) לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃
(יד) לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃
(טו) לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ (טז) אֵלֶּה
שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה

קמ"ץ בטפחא

ת"א בן יפנה סס י"ח, ח': סתור סס נ"ד, ג': נחבי סס סס:

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן מֹשֶׁה מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ כּוּלְּהוֹן גּוּבְרִין רֵישֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן׃ (ד) וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר זַכּוּר׃ (ה) לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי׃ (ו) לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃ (ז) לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף׃ (ח) לְשִׁבְטָא דְאֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ (ט) לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין פַּלְטִי בַּר רָפוּא׃ (י) לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי׃ (יא) לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי׃ (יב) לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר גְּמַלִּי׃ (יג) לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר מִיכָאֵל׃ (יד) לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר וָפְסִי׃ (טו) לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר מָכִי׃ (טז) אִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּקְרָא

תרגום אשכנזי

נים דעם עוויגען, לויטער מעננער, וועלכע הייפטער רער קינדער ישראל'ס וואַרען. (ד) דיזעם זינד איהרע נאמען: פֿאָם שטאממע ראובן, שמוע זאָהן זכור. (ה) פֿאָם שטאממע שמעון שפט, זאָהן חורי. (ו) פֿאָם שטאממע יהודה כלב, זאָהן יפנה. (ז) פֿאָם שטאממע יששכר יגאל, זאָהן יוסף. (ח) פֿאָם שטאממע אפרים הושע, זאָהן נון. (ט) פֿאָם שטאממע בנימן פלטי, זאָהן רפוא. (י) פֿאָם שטאממע זבולן גדיאל, זאָהן סודי. (יא) פֿאָם שטאממע יוסף, נעמליך פֿאָם שטאממע מנשה גדי, זאָהן סוסי. (יב) פֿאָם שטאממע דן עמיאל, זאָהן גמלי. (יג) פֿאָם שטאממע אשר, סתור, זאָהן מיכאל. (יד) פֿאָם שטאממע נפתלי נחבי, זאָהן ופסי. (טו) פֿאָם שטאממע גד גאואל, זאָהן מכי. (טז) דיזעם זינד דיא נאמען דער מעננער, וועלכע משה אבגעשיקט האט,

רש"י

למען לא יכשלו [במדבר רבה סוטה ל"ו]: (ג) על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקר' לשון חשיבו'. ואותה שעה כשרים היו:

באור

שבשבטו, וכ"כ רע"ם: (ג) על פי ה', פירש"י ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים, גבורים ואנשי חיל כמו וחזקת והיית לאיש (מ"א ב' ב'): (ד) ואלה שמותם, מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם ולא לתולדותם, ונראה שמנה אתם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שוה, אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה, כי למעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען (בפ' מסעי) הזכירם כפי

לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ (יז) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר׃ (יח) וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ (יט) וּמָה הָאָרֶץ

תולדות אהרן ויקרא שם שם. סנהדרין ק"ז, א':

דאז לאנד אויסצוקונד־שאפטען. דעם הושע, זאהן נון, גאב משה דען נאמען יהושע. (יז) אלס זיא משה אבפערטיגטע, דאז לאנד כנען אויסצוקונד־שאפטען, שפראך ער צו איהנען: בערייזעט היר דיא מיטטעגליכע זייטע, אונד געהעט דען בערג הינ־אויף. (יח) בעזעהט דאז לאנד, וויא עס בעשאפפען זייא; דאז פאלק, דאז אין דעמזעלבען וואהנט, אב עס שטארק אדער שוואך, געריננג אדער צאהלרייך איזט. (יט) וואס עס פיר איין לאנד זייא, אין וועלכעם זיא וואהנען? אב

תרגום אונקלוס

משֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ (יז) וּשְׁלַח יָתְהוֹן משֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲמַר לְהוֹן סַקוּ דָא בְּדָרוֹמָא וְתִסְקוּן לְטוּרָא׃ (יח) וְתֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא מָה הִיא וְיָת עַמָּא דְּיָתֵיב עֲלַהּ הֲתַקִּיף הוּא אִם חַלָּשׁ הַזְעֵיר הוּא אִם סַגִּי׃ (יט) וּמָה אַרְעָא דִּי הוּא יָתֵיב בַּהּ

רש"י

(טז) ויקרא משה להושע וגומר. התפלל עליו יה יושיעך מעלת מרגלים [במדבר רבה]: (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א"י שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואח"כ מראים את השבח: (יח) את הארץ מה היא. יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין [במ"ר]: החזק

באור

המעלה לא לתולדותם. הרמב"ן: (טז) ויקרא משה, תמצאנו שגם קודם שלוח מרגלים נקרא יהושע, ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים (שמות י"ז ט'), וכן פעמים רבים כמצא בתורה שם יהושע קודם מעשה מרגלים, ואולם השעור וכבר קרא, ורבים כמוהו, והודיע הדבר כאן לפי שזכרו למעלה בשם הושע, כמ"ש הרשב"ם. וכך פירושו. הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותו שקרא משה יהושע. כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו. שכך היה מנהגם כמו שקרא פרעה ליוסף צפנת פענח (בראשית מ"א מ"ה), וישם לדניאל בלטשאצר (דניאל א' ז') עכ"ל. ורז"ל אמרו שמשה קרא לו זה השם לרמוז לו תפלתו שהתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים ב"ר: (יז) עלו זה בנגב, שעורו עלו זה הדרך בנגב, לשון הראב"ע ז"ל, וידוע כי מצרים הוא נגב א"י, כאשר פירשתי בספר דניאל, והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות, ורוחב ירושלים שלשים ושלש, ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים (נ"ל בצפון ארץ מצרים שהרי מדבר פארן בין מצרים לארץ ישראל), והנה פי' בנגב איננו נגב המחנה, רק פירושו בנגב של ארץ כנען, והעד בחברון שהוא ליהודה, והכתוב אומר יהודה יעמוד על גבולו מנגב: (יח) וראיתם את הארץ מה הוא, כבר הוזכר פעמים רבים שרוב ספורי התורה הם על דרך כלל ופרט או שתפרוט בראשונה ותכלול באחרונה, והנה גם בזה הענין דברה התורה ע"ז הדרך כי מדרך הנלחמים המשלחים לתור איזה ארץ לחקרה ולחפשה הוא על שני דברים ראשיים, הא' לדעת מהות הארץ ההיא, והב' לדעת מהות וכמות העם אשר בה, אמנם החקירה הא' היא גם כן תחלק לשתים, הא' לדעת מהות הבניינים אם הם בפרזים או במבצרים יושבים, ועי"ז ידעו גם הם להכין כליהם ולבנות דיק ולשפוך סוללה, הב' לחקור על מהות המדינה והשדות אם מגדלים פירות ותבואות לרוב שיהיה להם ולמחניהם לאכול ולשבוע, והנה אמר להם בתחלה דרך כלל וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה, ולפי שפרטי החקירה הראשונה הם רבים, לכן פרט השניה בתחלה ואמר החזק הוא הרפה שידאו כמות גודל העם הזה וערך איבריהם אם הם גבורים למלחמה אם לא: המעט הוא אם רב. בכמות המספר: (יט) ומה הארץ, עתה שב לפרט ענין החקירה הראשונה,

תרגום אשכנזי

אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים: (כ) וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים: שני (כא) וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־

ת"א הי"ש ג"ג ט"ו, ח': ויעלו סוטה ל"ד, ג':

עס גוט אָדער שלעכט איזט? וויא דיא שטעדטע בעשאפפען, אין וועלכען זיא וואָהנען? אָב אין אָפפנען אָדער פעסטען אָרטערן? (כ) וואס עס פיר איין באָדען זייא? אָב ער פעטט אָדער מאגער איזט? אָב פרוכטביימע דארין פאָרטקאָממען אָדער ניכט? וואגט עס אויך, איינִיגע פריכטע דעס לאנדעס מיטצונעהמען. עס וואר עבען אום דיא צייט דער ערשטען וויינטרויבען.

(כא) זיא צאָגען הינויף, ערקונדעטען דאז לאנד, פאָן דער וויסטע צין ביז רחב, אויף דעם וועגע נאך

רש"י

הוא הרפה. סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שבוטחין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם [במד' רבה]: (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה. הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים: היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור: (כא) ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות

תרגום אונקלוס

הֲטָבָא הִיא אִם בִּישָׁא וּמָה קִרְוַיָּא דִּי הוּא יָתֵיב בְּהוֹן הַבְּפַצְחִין אִם בִּכְרַכִּין: (כ) וּמָה אַרְעָא הַעֲתִירָא הִיא אִם מִסְכֵּינָא הַאִית בַּהּ אִילָנִין אִם לָא וְתִתְקְפוּן וְתִסְּבוּן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וְיוֹמַיָּא יוֹמֵי בִּכּוּרֵי עִנְבִין: (כא) וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יַת אַרְעָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין עַד רְחוֹב

באור

ובתחלה אמר דרך כלל הטובה היא אם רעה ואח"כ יפרט ענין הטובה והרעה על החלוקה שהזכרתי הא' על מהות הבניים זהו שאמר הבמחנים וגו': הבמחנים, ת"א הבפצחין, והם ערים פתוחים מאין חומה סביב. (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ודלא כרלב"ג שפירש הבמחנים כמו הקדריים שחונים באהלים, ודעתו לפי שהנפרד ממנו מחנה, שהוא שם מורה על קבוץ בני אדם אשר על פני השדה חונים, אמנם המאמר הזה הוא שב על ומה הערים, ושם עיר לא תכון כ"א על עיר הבנויה: הבמחנים, הה"א היא לשאלה והיא ראויה להיות בשו"א ופת"ח, אבל מפני פגישת שני שואין בתחלת התיבה היא בפת"ח לבד, הבי"ת היה ראויה להיות רפויה, כמו הברכה אחת היא ובאה דגושה במקום שאין לטעות שהיא ה"א הידיעה, לפי שה"א הידיעה תמיד אחר אותיות כל"ב: (כ) ומה הארץ, עתה יפרט ההודעה השניה שיחקרו על חלק הארץ המגדל צמחים ואמר השמנה היא אם רזה אם היא מרובה בתבואות ובפירות ובכלל זה אם היא רבת המעינות': היש בה עץ, אילני מאכל ואילני סרק כי גם אילני סרק נצרכי' לחיל הגדים על העיר לבנות מצור ודיק, ועל הדרך הזה ראוי לתרגם (אָב פיעל געהאָלץ דארינגנען איזט), והתרגום המיוחס ליב"ע פי' האית בה אילנין דמיכל, נראה שכונתו לחקור רק על אילני מאכל, וכן נראה מענין הכתוב הסמוך לפניו שצוה אותם לחקור השמנה היא אם רזה שהיא שבח הארץ בשדי תבואות ואח"ז צוה לחקור בשבח הארץ בשדי האילנות, ואמר שיביאו לו מפרים, וכן מתורגם בל"א: רזה, תואר לנקבה מנחי ע"ו והוא ענין כחוש: והתחזקתם, יעזב נא לבבם לקחת גם מפרי הארץ: והימים ימי בכורי ענבים, הכתוב מגיד זה מפני אשכול ענבים שנטלו. (רשב"ם):

צִן עַד־רְחֹב לְבֹא חֲמָת׃ (כב) וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ (כג) וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ

ת"א ושם יומא י', א' סוטה שם: וחברון כתובות קי"ב, א'. סוטה שם: וישאהו סוטה שם ע"א:

חמת. (כב) זיא בערייזטען דען מיטטעגליכען טהייל דעם לאנדעס, קאמען ביז חברון, אלווא אחימן ששי אונד תלמי, דיא זאהנע דעס ריזען ענק וואָרען. חברון איזט זיבען יאהרע עהער גרבויעט וואָרדען, אלס צען אין מצרים. (כג) אלס זיא אין דאז טהאל אשכול קאמען. שניטטען זיא איינע רעבע אב נעבסט איינער וויינ־

תרגום אונקלוס

לְמֵטֵי חֲמָת: (כב) וּסְלִיקוּ בְדָרוֹמָא וַאֲתָא עַד חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי בְּנֵי גִבָּרַיָּא וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין אִתְבְּנִיאַת קֳדָם טָנֵיס דְּמִצְרָיִם: (כג) וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְאַתְכָּלָא וּקְצוֹ מִתַּמָּן עוּבַרְתָּא

רש"י

הארץ בפרשת אלה מסעי: (כב) ויבא עד חברון. כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם [סוטה ל"ד] וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה [דברים א'] וכתיב ויתנו לכלב את חברון [שופטים א']: שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקבורת מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר כגן ה' כארץ מצרים [בראשית י"ג] וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר כי היו בצוען שריו [ישעיה ל'] והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים [סוטה ל"ד]: (כג) זמורה. שוכת גפן ואשכול של ענבים

באור

(כב) ויבא עד חברון, רז"ל אמרו על כלב לבד, בעבור שכתוב ולו אתן את הארץ אשר דרך בה (דברים א' ל"ו) ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון, אבל עיקר פשוטו ויבא כל אחד ואחד עד חברון ועד בכתוב נאמן שכלם היו בחברון. שאמר וגם בני ענקים ראינו שם, וגם ילידי הענק ראינו שם, הרי שראו כלם את הענקים אשר בחברון, (הרשב"ם): וחברון שבע שנים נבנתה, לפי פשוטו נבנתה לפני צוען, וגם כן חשובה יותר עיר הישנה מעיר החדשה, ולפי שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען הוצרך לומר כי ערי ישראל חשובים יותר, וגם מתוך יושנה היה בה ענקים שהם תולדות הראשונים. (הרשב"ם). וז"ל הרמב"ן. והנראה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה ע"כ נקרא' על שמו, והוא שנאמר ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא (יהושע י"ד ט"ו), וזה האיש הוליד בן וקרא את שמו ענק ועל שמו נקראו ענקים, ולכך יאמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק, וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אותה ארבע לבנו ענק שבע שנים לפני הבנות צוען מצרים שהיא קדמונית להגיד הפלגת חיי האנשים האלה, כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביהם נבנתה חברון לפני צוען מצרים שנתקפלו בה כמה דורות מאז ועד עתה ע"כ. ועוד האריך שם, ולפי דבריו שענק הוא שם עצם לאיש פרטי נוכרח ג"כ לומר שנעשה אח"ז שם כללי לכל זרעם אחריהם, ולכן תדקדק בו ה"א הידיעה ילידי הענק, ובקבוץ הענקים, ולפי דרש חז"ל שאמרו ענק שמעניקים חומה בקומתן, תהיה מלת הענקים או הענק עם ה"א הידיע' שם התואר על גובה קומתם, ובלא ה"א הידיעה שם פרטי: צען מצרים, שם מקום בארץ מצרים, ותחסר בי"ת השמוש, כמו מבית לחם יהודה (רות א' א'), ענינו מבית לחם אשר בארץ יהודה. וכן ת"א ויב"ע קדם טאניס דמצרים: (כג) עד נחל אשכל, אף שעודנו לא היה שמו כן, אבל משה כתב בשמו שנקרא

בַּמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־
הַתְּאֵנִים׃ (כד) לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל
אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־
כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כה) וַיָּשֻׁבוּ
מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם׃
(כו) וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן
קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־
הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃
(כז) וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ

תולדות אהרן וישבו שם׃ ויספרו שם נ״ה, ח׳:

תרגום אשכנזי

טרויבע, ליסען זיא פאָן צווייען אויף איינער באהרע טראגען; נאהמען אויך עטוואס פאָן גראנאטעפפעלן אונד פייגען מיט. (כד) דיזען אָרט נענגט מאן נחל אשכול (דאז טהאל דער טרויבע,) וועגען דער טרויבע, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס דאזעלבסט אבגעשניטטען. (כה) נאך פירציג טאגען קעהרטען זיא פאָן ערקונגונג דעס לאנדעס צוריק. (כו) רייזטען אונד לאנגטען בייא משה, אהרן אונד דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, צו קדש, אין דער וויסטע פארן אן; שטאטטעטען איהנען אונד דער גאנצען געמיינרע בעריכט אב, אונד צייגטען איהנען דיא פרוכט דעס לאנדעס. (כז) ער=

רש"י

תלוי בה: וישאוהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה. ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם לא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה איננו אלא שליש משאוי כמשאוי שמסייעין אותו להרים [שם]: (כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן

תרגום אונקלוס

וְאַתְכַּל עִנְבִין חַד וּנְטַלוּהִי בַּאֲרִיחָיָא בִּתְרֵין וּמִן רִמּוֹנַיָּא וּמִן תְּאֵנַיָּא׃ (כד) לְאַתְרָא הַהוּא קְרָא נַחְלָא דְּאַתְכָּלָא עַל עֵיסַק אַתְכָּלָא דִּי קְצוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כה) וְתָבוּ מִלְּאַלָּלָא יַת אַרְעָא מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין׃ (כו) וַאֲזַלוּ וַאֲתוֹ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְּפָארָן לְרְקָם וַאֲתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָּמָא וְיַת כָּל כְּנִשְׁתָּא וְאַחֲזִיאוּנוּן יַת אִבָּא דְּאַרְעָא׃ (כז) וְאִשְׁתָּעִיאוּ לֵיהּ וַאֲמַרוּ אֲתֵינָא לְאַרְעָא דִּי שְׁלַחְתָּנָא וְאַף

באור

המקום ההוא אח"ז ע"י אותו המעשה: זמורה, שוכת גפן: ואשכל ענבים אחד, מלאכו זמורה בלשון זכר, אף שבא בה"א הנקבה, כדכתיב הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזקאל ט"ו ב'). אלא שאף עפ"כ מלת אחד שבה על אשכול, ולא על מלת זמורה המובדלת בטעם, והבאור שכרתו זמורה שלא היה בו כי אם אשכול אחד: בשנים, לפי פשוטו בשני אנשים, וכן מתורגם בתרגום יב"ע, וכן מתורגם בל"א, ודרז"ל בשנים בשני מוטות, ושמנה נשאוהו: ומן הרימונים ומן התאנים, תיב"ע וכן מן רומניא וכן מן תיניא, שגם מהם לקחו קצת, וכן מתורגם בל"א: (כד) קרא נחל אשכול, הקולא, ודנים כמוהו. (כה) מקץ ארבעים יום, בתחלת היום האחרון של ארבעים יום, כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה, שפירושו בתחלת השנה השביעית, אף כאן ביום הארבעים עצמו, לפי דעת חז"ל שבאו ביום ט' באב: (כו) אל מדבר פארן

אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ (כח) אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם׃ (כט) עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן׃ (ל) וַיַּהַס

תולדות אהרן אפס סס סס: ויהס וכו' סס סס:

צעהלטען איהם אונד שפראכען: וויר זינד אין דאז לאנד געקאָממען, דאהין דוא אונס זאנדטעסט; עס איזט איין לאנד, דאז פאָן מילך אונד האָניג פליסט, אונד דיזעס איזט זיינע פרוכט. (כח) יעדאָך דאז פאָלק, וועלכעס דארין וואָהנט, איזט מעכטיג, דיא שטעטדע זינד זעהר פעסט אונד גראָס, אונד וויר האבען אויך פאָן דער נאכקונפט ענק דאזעלבסט אנגעטראָפפען. (כט) עמלק וואָהנט געגען מיטטאג, דער חתי יבוסי אונד אמרי וואָהנט אויף דעם געבירגע, אונד דער כנעני אם מעערע אונד אם ירדן. (ל) כלב שטיללטע־צוואר דיא נאציאָן געגען משה

תרגום אונקלוס

עֲבִדָא חֲלַב וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין אִבַּהּ׃ (כח) לְחוֹד אֲרֵי תַקִּיף עַמָּא דְיָתֵיב בְּאַרְעָא וְקִרְוַיָּא כְּרִיכָן רַבְרְבָן לַחֲדָא וְאַף בְּנֵי גִבָּרַיָּא חֲזֵינָא תַמָּן׃ (כט) עֲמַלְקָאָה יָתֵיב בַּאֲרַע דָּרוֹמָא וְחִתָּאָה וִיבוּסָאָה וֶאֱמוֹרָאָה יָתֵיב בְּטוּרָא וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב עַל יַמָּא וְעַל כֵּיף יַרְדְּנָא׃ (ל) וַאֲצֵית

רש"י

מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה [סוטה לה]: וישיבו אותם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש היא. כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו [במדבר רבה]: (כח) בצורות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי עגול כריך: (ל) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק

באור

קדשה, חלק המדבר שהיה סמוך לקדש ברנע (רע"ס), וכן הוזכר בפ' בהעלתך: וישיבו אתם, את משה ואת אהרן, וכן ויראום את פרי הארץ: (כז) ויספרו לו, התשובה על שליחותה היתה למשה לבד, כי הוא שלחם כאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו: וגם זבת חלב ודבש היא, בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לו שהיא שמנה: וגם זבת חלב ודבש היא' באמרו שבאנו אל הארץ אשר שלחתנו. וגם חקרנוה כאשר צויתנו ומצאנוהו שהיא טובה: וזה פריה. היא תשובה על היש בה עץ. (הרמב"ן): (כח) אפס כי עז העם. תשובה על שאלת החזק הוא הרפה: והערים בצרות, תשובה על שאלת הבמחנים אם במבצרים. והפסיק הכתוב בענין תשובת' על שאלת המעט היא אם רב, והולך ומספר איך שמוציאי הדבה האריכו לדבר ולהרחיב בגבורת העם היושב בה, והעמים שוכני גבוליה להניא את לב העם ולהודיע פחדם ויראתם ולערם, אתה תראה שקצרו לשונם בענין שבח הארץ וטובה, לא אמרו רק וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה, והרחיבו כשאול פיהם בענין גנותה, באמרם אפס כי עז העם וגו' והערים בצרות וגו' וגם ילידי הענק וגו' והחתי והאמורי וגו' והכנעני יושב על הים וכאשר ראה כלב את כונתם, התחכם להשתיקם, להחדילם מדעתם ולהחזיק את לב העם, ואמר להם לא תפחדו מפני הספור הזה, כי עלה נעלה וגו'. ואולם האנשים ההם סתרו את דבריו ואמרו אין הדבר כן, לא נוכל וגו', ואח"כ חזרו אל הענין הראשון להשיב על שאלת המעט היא, באמרם ארץ אוכלת יושביה, הכוונה שהם באמת מעט, אלא שרוע הארץ גרמה להם, וכל זה כדי להניא את לב אחיהם. זהו המשך הכתובים ושעורם על דעתי: (כט) עמלק יושב בארץ הנגב, פירש"י לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו כדי ליראם, ויתכן כפי' הרמב"ן ז"ל, לאמר שאין שם רוח לבא בארץ מהם כי כלם גבורים, כי עמלק בדרום והכנעני (ובכלל כל שבעת הגוים שאינם נזכרים פה) במערב ובמזרח והאמורי בהר ע"כ, והתחילו ברוח דרום, כי שם חנו בעת ההיא, והשמיטו רוח צפון כי רחוק הוא מהם: (ל) ויהס, שרשו הסה, ויען

כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה
נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃
(לא) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא
נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק הוּא
מִמֶּנּוּ׃ (לב) וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ
אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר
עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת

ת"א כי חזק מנחות נ"ג, ב'. ערכין ט"ו, א': ארץ סוטה ל"ה, א':

תרגום אשכנזי

אונד שפראך: וויר קאֶננ־נען אימםער הינויף ציהען אונד דאז לאנד איינעה־מען, וויר ווערדען אונז דעססען שאָן בעמעכטי־גען. (לא) אללײן דיא מעננער, וועלכע מיט איהם געריזט ווארען, שפראכען: וויר קאֶננען עס ניכט וואגען, געגען דיזע נאציאָן הינויף צו ציהען, דען זיא איזט שטערקער אלס וויר. (לב) איבער־בראכטען דען קינדערן ישראל'ס, פאָן דעם לאנדע, דאס זיא אויזגעקונדשאפטעט, פאלשען אונד ווידריגען בעריכט; באלד שפראכען זיא דאז לאנד,

תרגום אונקלוס

כָּלֵב יָת עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַר מִסַּק נִסַּק וְנֵירַת יָתַהּ אֲרֵי מֵיכַל נֵיכוֹל לַהּ׃ (לא) וְגֻבְרַיָּא דִּי סְלִיקוּ עִמֵּיהּ אֲמָרוּ לָא נֵיכוֹל לְמִסַּק לְוָת עַמָּא אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנַּנָא׃ (לב) וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְּאַלִּילוּ יָתַהּ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא

רש"י

בכל הזכירוהו מרגלים כדי לייראם: עליך הירדן. יד כמשמעו אבל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו [במדבר רבה]: עלה נעלה. אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן הס כל בשר [זכריה ב'] הס כי לא להזכיר [עמוס ו'] כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ט (ס"א הס): (לא) חזק הוא ממנו. כביכול כלפי מעלה אמרו [במדבר ר']: (לב) אוכלת יושביה. בכל

באור

שבכל העתידים מגזרת ל"ה תחסר לפעמים ה"א למ"ד הפעל כמו מן שרש רבה נאמר בבנין הקל יִרְבֶּה, ובחסרון הה"א יֶרֶב באלף, ובעתיד מבנין הפעיל נאמר יַרְבֶּה, בחסרון הה"א וַיֶּרֶב בבת יהודה, אבל אם פ"א הפעל מאותיות הגרון אזי בין עם הה"א ובין אם תחסר הה"א אין הבדל בתמונת בנין הקל לבנין הפעיל כי בשניהם כלו פת"ח, כמו יַעֲשֶׂה, יַעֲנֶה, יַעֲלֶה, ובחסרון וַיַּעַשׂ, וַיַּעַן, אבל לפעמי' ההבדל מבואר בענין, כי וַיַּעַל משה אל ההר הוא מבנין הקל לפי שהיא עומד אבל וַיַּעַל פר ואיל במזבח הוא מבנין הפעיל לפי שהוא יוצא, וכן במלת ויהס הדעת נוטה שהיא מהפעיל לפי שהוא יוצא, והוראתה שהשתיק את העם שישמעו אל משה, וכן מתורגם בל"א: עלה נעלה, נוכל לעלות אף שהם חזקים ועריהם בצורות: כי יכול נוכל לה, יהיה לנו כח ויכלת לעמוד כנגדה, ומלת לה שבה על הארץ או על המלחמה: (לא) והאנשים וגו' לא נוכל, אין אנו נכנסים בסכנת נפשנו לעלות אליהם, וכן מתורגם בל"א: כי חזק הוא ממנו, לפי פשוטו הוא למדברים בעדם, וכן ת"א מננא, ודרז"ל ידוע (ערכין ט"ו ע"א): (לב) ויוציאו דבת וגו' אל בני ישראל, כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים להם באהליהם כי היא ארץ אוכלת יושביה, כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה ואהרן שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יכול נוכל לה היו העם פוסחים, מהם בוטחים בכחם ובגבורתם ומהם בעזרת השם בגבורים. אז הוציאו להם דבה בפני עצמם לאמר הארץ אשר עברנו בה וגו', עד שילינו כל העדה, וזה הטעם שאמר וישובו וילינו עליו את כל

יֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ (לג) וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃

יד (א) וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־

תולדות אחרן ונהי סס סס: ותשא וכו׳ ־תענית כ״ט, א׳. סוטה ל״ה, א׳. סנהדרין ק״ד, ב׳:

וועלכעס וויר דורכרייזט זינד, עס צו ערקונדען, פֿערצעהרט זיינע איינוואָהנער, באלד אללע לייטע, וועלכע וויר דארין געזעהען, זינד פֿאָן גראָססער שטאטור. (לג) וויר האבען אויך ריזען דאזעלבסט געזעהען, קינדער ענק׳ס, פֿאָן דעם ריזענגעשלעכטע; וויר קאמען אונז זעלבסט וויא היישרעקען געגען זיא פֿאָר, אונד האבען איהנען אויך זאָ פֿאָרקאָממען מיססען. יד (א) דיא גאנצע געמיינדע פֿוהר אויף אונד שריא, אונד דאס פֿאָלק

תרגום אונקלוס

יָתַהּ אַרְעָא מְקַטְּלָא יָתְבָהָא הִיא וְכָל עַמָּא דִי חֲזֵינָא בְגַוַּהּ אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן׃ (לג) וְתַמָּן חֲזֵינָא יַת גִּבָּרַיָּא בְּנֵי עֲנָק מִן גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא בְעֵינֵי נַפְשָׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן הֲוֵינָא בְעֵינֵיהוֹן׃

יד (א) וַאֲרֵימַת כָּל כְּנִשְׁתָּא וִיהָבוּ יַת קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַמָּא בְּלֵילְיָא

רש״י

מקום שעברנו מצאנו קוברי מתים והקב״ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת [שמואל א׳ י״ז] וכן איש מדון [שמואל ב׳ כ״א] איש מדה: (לג) הנפילים. ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש [יומא ס״ז]: וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים [דא״ס ובס״א חגבים] יש בכרמים כאנשים [סוטה ל״ה]: ענק. שמעניקים חמה בקומתן: יד (א) כל העדה. ראשי סנהדראות:

באור

העדה להוציא דבת שקר על הארץ לבטל עלייתם על כל פנים. ודע כי המציא אמת יקרא מביא דבה, כמו ויבא יוסף את דבתם (בראשית ל״ז ב׳), ואשר יאמר שקר הוא נקרא מוציא דבה. (הרמב״ן): אנשי מדות. אנשי מדות גדולות הם, כמו אנשי לבב שמעו לי (איוב ל״ד י׳), כל איש יש לו לבב, אבל פירושו אנשי לב משכיל יותר משאר העם, וכן כאן פי׳ מדות מיוחדות וגדולות ממדות שאר אנשים: (לג) ושם ראינו את הנפילים. כוונת הפסוק הזה וגם הפסוק שלפניו באר הרמב״ן ז״ל, ארץ כשהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ משכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשים דלים וכפוחים שפלי קומה חסרי כח, אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ ההיא חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים, זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עצומים בגבהם וקומתם, ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר בני אדם כלם כמנהג במאכלים הגסים, (והי׳ לפי דבריו שעור הכתוב), ארץ אוכלת יושביה (לבעלי מזג בינוני), וכל העם אשר ראינו בתוכה (לפי שהם) אנשי מדות (גדולים וחזקים בטבע לסבול כבדת טבע הארץ ההיא), ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים. כי מתחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם, ועכשיו הפליגו בהם לקרא אותם נפילים ואמרו לעם ושם ראינו את הנפילים בני הענק מן הנפילים (בה״א הידיעה) הקדמונים אשר שמעת׳ עליהם כי המה הגבורים, ולפי שהיה ענין הנפילים שבדורות כח נודע בעולם, הזכירו להם שאלו בני הענק מהם כדי לירשם ולבהלם, ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, (כל זה ל׳ הרמב״ן): ונהי בעינינו כחגבים, לפי מראה עינינו בערך גבה׳ וקומת׳ נחשבנו בערך קטנותנו ושפלת קומתנו כחגבים, ודרך המקרא לדבר במליצה זו בענין יחס ערך גבוה מעל גבוה עם ערך נמוך הנמוכים, כמו היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים (ישעיה מ׳ כ״ב): וכן היינו בעיניהם, אין ספק שגם המה חשבונו לחגבים, ועי״ז היה להם לדבר נבזה לשלוח ידם בנו:

יד (א) את קולם, פעול למלת ותשא ולמלת ויתנו, כ״ב הראב״ע, והוא רחוק שאין יתכן

קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃
(ב) וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־
מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה
לוּ־מָתְנוּ׃ (ג) וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא אֹתָנוּ
אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ
וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב
מִצְרָיְמָה׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו
נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ (ה) וַיִּפֹּל

תולדות אהרן ויפל תענית י״ד, ג׳:

תרגום אשכנזי

וויינטע דיאזעלבע נאכט. (ב)אללע קינדער ישראל'ס מורדטען איבער משה אונד אהרן, אונד דיא געמיינדע שפראך צו איהנען: ווערען וויר דאך ליבער אין מצרים געשטארבען, אדער שטירבען נאך אין דיזער וויסטע! (ג) ווארום פיהרט אונז דער עוויגע אין יענעס לאנד, אין װעלכעם וויר דורך דאז שווערט אומקאממען ווערדען? אונזערע ווייבער אונד קינדער ווערדען צור בייטע ווערדען; איזט עס ניכט בעססער פיר אונס, וויר קעהרען נאך מצרים צוריק? (ד) זיא שפראכען שאן ווירקליך איינער צום אנדערן: וויר וואללען איין אבערהויפט וועהלען, אונד נאך מצרים צוריקקעהרען. (ה) משה אונד אהרן פילען איף איהר אנגעזיכט, פאר דער גאנצען פער־

רש״י

(ב) לו מתנו. הלואי ומתנו: (ד) נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע״ז:

תרגום אונקלוס

הַהוּא: (ב) וְאִתְרַעֲמוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא לְוַי דְּמִיתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אוֹ בְּמַדְבְּרָא הָדֵין לְוַי דְּמִיתְנָא: (ג) וּלְמָא יְיָ מָעֵיל יָתָנָא לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל בְּחַרְבָּא נְשָׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְבִיזָא הֲלָא טַב לָנָא דְּנְתוּב לְמִצְרָיִם: (ד) וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב לְמִצְרָיִם: (ה) וּנְפַל

באור

לומר ותשא כל העדה את קולם, ויצא כנוי הרבים על פעל יחידה, ודעת המתרגם האשכנזי שאינו שב כי אם על פעל ויתנו, ושעור הכתוב כך הוא. ותשא כל העדה את עצמה (כמו ויקח קרח ע״ש), ויתנו הנותנים את קולם: (ב) לו מתנו. הלואי ומתנו: (ג) ולמה ה׳ וגו׳ לנפל בחרב, ר״ע ספורנו כתב כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו מפני שנאתו אותם בשביל גלוליהם במצרים או לסבה אחרת עכ״ל, ותלונה כזאת מפורשת בתוכחת משה, ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה׳ אותנו הוציאנו מארץ מצרי׳ לתת אותנו ביד האמרי להשמידנו (דברים א׳ כ״ז), ואולם אי אפשר לכוון עם הבאור הזה שאלת למה. כי איך ישאלו למה ה׳ מביא אותנו וגו׳ ובמאמר ההוא בעצמו יודיעו סבת ההבאה שהיא להפילם בחרב? לכן נראה שלא הגיעו בדבריהם האלה עדיין אל המדי העון הזה ליחס להשם ב״ה כונה רעה הזאת, ואולם היו כמתמיהי׳ ושואלי׳, למה ה׳ מביא אותנו אל הארץ הזאת אשר שם סופנו לנפול בחרב, והעד שאמר לנפול לא להפיל, ותהי׳ הלמ״ד פה להוראת אחרית הדבר וסופו לא הוראת הסבה, וכן מתורגם בל״א: שוב מצרימה. כאשר יהיה המקור נושא המאמר, ענינו כענין שם המקרה, כמו שמוע מזבח טוב (שמואל א׳ ט״ו כ״ב), וכבר זכרנו זה. אף כאן שוב הוא כמו שם המקרה (דאז צוריקקעהרען), ושעורו השיבה למצרים טוב לנו: (ד) נתנה ראש. נשים עלינו ראש. (ה) ויפל משה ואהרן, הרמב״ן כתב שהיה זה דרך תחנונים ובקשה מאת קהל עדת ישראל, שראו הצדיקים האלו שהיו נועלים לשוב מצרימה. ומצאנו שנפילת אפים תורה על ענין הפיוס והתחינה, כמו וילכו גם אחיו ויפלו לפניו (בראשית נ׳ י״ח), ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים (שמואל א׳ כ׳ מ״א), ואולם יתכן לפי פשוטו שמדות הנעלה והיגון, בראותם עם ה׳

משה ואהרן על־פניהם לפני כל־קהל
עדת בני ישראל׃ (ו) ויהושע בן־נון
וכלב בן־יפנה מן־התרים את־הארץ
קרעו בגדיהם׃ (ז) ויאמרו אל־כל־עדת
בני־ישראל לאמר הארץ אשר עברנו
בה לתור אתה טובה הארץ מאד
מאד׃ שלישי (ח) אם־חפץ בנו יהוה
והביא אתנו אל־הארץ הזאת ונתנה
לנו ארץ אשר־הוא זבת חלב ודבש׃
(ט) אך ביהוה אל־תמרדו ואתם אל־
תיראו את־עם הארץ כי לחמנו הם

ת"א ויהושע סס סס: לחמנו עקדה שער ת"ח:

זאמלונג דער געמיינדע דער קינדער ישראל'ס. (ו) יהושע, זאהן נון אונד כלב, זאהן יפנה, דיא מיט אונטער דען קונדשאפטערן רעס לאנדעס געוועזען, צערריסען איהרע קליידער. (ז) אונד שפראכען צור געזאממטען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, וויא פאלגט: דאז לאנד, וועלכעס וויר דורכרייזט זינד, עס צו ערקונדען, דיזעס לאנד איזט זעהר פארטרעפליך. (ח) ווען דער עוויגע געפאללען אן אונס האט, זא ווירד ער אונס אין דיזעס לאנד ברינגען, אונד אונס זאלכעס איינגעבען, איין לאנד, ווא מילך אונד האניג פליסט. (ט) זייד נור ניכט ווידערשפענסטיג געגען דען עוויגען, זא דירפט איהר אייך פאר דעם פאלקע דיזעס לאנדעס ניכט פירכטען, וויר ווערדען זיא וויא בראד פערצעהרען. איהר שאטטען איזט פאן איהנען געוויכען (זיא האבען נעמ־

תרגום אונקלוס

משה ואהרן על אפיהון קדם כל קהל כנשתא דבני ישראל: (ו) ויהושע בר נון וכלב בר יפנה מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון: (ז) ואמרו לכל כנשתא דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: (ח) אם רעוא בנא קדם יי ויעיל יתנא לארעא הדא ויתנינה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש: (ט) ברם במימרא דיי לא תמרדון

רש"י

(ט) אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלים כלחם: סר צלם. מגינם וחוזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם [סוטה ל"ה]. ד"א צלו של המקום סר

באור

פלוע, לא קם עוד רוח בהם ונפלו על פניהם: (ו) ויהושע בן נון וגו', הכתוב הזה הוא בעל מאמר אחד, לכן הונח האתנח בגבול הנושא כאשר הזכרתי פעמים רבות: (ז) הארץ אשר עברנו וגו' טובה הארץ, הראוי ע"פ טבע הלשון לומר טוב היא. אבל לפי' ר"ע ספורנו יבואר יתור המלה הזאת עם באור הפסוקים הסמוכים באופן זה, כי כונת שלוח המרגלים היתה לשני דברים כללים לראות טובת הארץ בטבעה, וגם אם יושביה גבורים או חלשים, והמרגלים השיבו על שניהם לרעה, כי בענין הארץ אמרו אוכלת יושביה היא, ועל ענין יושביה אמרו אפס כי עז העם וגו', ולעמת זה השיבו יהושע וכלב בטובת שני הענינים הללו ואמרו, הארץ אשר עברנו וגו' טובה הארץ מאד מאד, ר"ל בענין הארץ עצמה, ועל ענין העם השיבו בפסוק שאחריו, אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ וגו': מאד מאד, הכפל לחזק ההפלגה: (ח) אם חפץ בנו ה' והביא וגו'. מלת והביא איננה עוד מתנאי המאמר, כי אז יחסר הנמשך אבל מאמר והביא הוא הנמשך, ובאורו אם יחפוץ בנו ה' אז והביא וגו', וכן מתורגם בל"א: (ט) אך בה' אל תמרדו. לשון הרמב"ן, כי יראתכם לחזק העם היושב בה הוא מרד בשם הנכבד כי לא בכחכם יצאתם ממצרים, כי יד ה' עשתה עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיורישם

סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־
תִּירָאֻם׃ (י) וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם
אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה
בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
(יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה
יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־
יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי
בְּקִרְבּוֹ׃ (יב) אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ
וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃
(יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם

תולדות אהרן ויאמרו וכו׳ סוטה ל״ה, א׳: עד אנה מגלה ל״א. ב׳: ושמעו עקרים מ״ד, פמ״ז:

ליך קיינען שוטץ מעהר, אונד מיט אונס איזט דער עוויגע, איהר האבט זיא ניכט צו פֿירכטען. (י) אבער דיא גאנצע געמיינדע שפּראך: מאן זאָללטע זיא שטייניגען, אינדעם ער־שיען דיא הערדליכקייט דעס עוויגען אין דעם שטיפֿטסצעלטע אללען קינ־דערן ישראל׳ס. (יא) אונד דער עוויגע שפּראך צו משה: וויא לאנג זאָלל מיך דיזעס פֿאָלק נאָך ערציר־נען? וויא לאנג נאָך וואָל־לען זיא ניכט אן מיך גלוי־בען, בייא אללען וואונ־דערצייכען, דיא איך אונטער איהם געטהאן? (יב) מיט דער פעסט וויל איך עס שלאגען, אונד פֿער־טילגען; דיך תינגעגען צו איינעם גראָסערן אונד מעכטיגערן פֿאָלקע מאכען, אלס דיזעס איזט. (יג) משה אבער שפּראך

רש״י

מעליהם: (י) לרגום אותם. את יהושע וכלב: וכבוד ה׳. הענן ירד שם [במדבר רבה]: (יא) עד אנה. עד היכן: ינאצוני: ירגיזוני: בכל האותות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורישנו. כתרגומו לשון תרוכין וא״ת מה אעשה לשבועת אבות [שמות ו׳] ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם [במדבר רבה]: (יג יד) ושמעו מצרים. ושמעו את

תרגום אונקלוס

ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אינון עדא תוקפיהון מנהון ומימרא דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון: (י) ואמרו כל כנשתא למרגם יתהון באבניא ויקרא דיי איתגלי במשכן זמנא לכל בני ישראל: (יח) ואמר יי למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי לא יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון: (יב) אמחינון במותא ואשיצינון ואעביד יתך לעם רב ותקיף מנהון: (יג) ואמר משה קדם יי וישמעון

באור

מפניהם אם כן האמינו ותצליחו עכ״ל, ורש״י פי׳ אך בה׳ אל תמרדו ושוב ואתם אל תיראו, ותהי׳ לפ״ד מלת ואתם הנמשך מתנאי הקוד׳, וכן מתורגם בל״א: כי לחמנו הם, נאכלם כלחם על דרך אוכלי עמי אוכלי לחם: סר צלם, הוא מגן וצנה אשר הם לו על הנלחמים, יאמרו כי נפל פחדנו עליהם ולא יקחו מגן וצנה להלחם כנגדנו. (הרמב״ן), והיא מליצה שגורה בל״הק, יאמר על היושב בטח מפחד אויב, שהוא מתלונן בצל, או מסתתר בצל, וא״כ כאשר יסור צלו מעליו, ישוב הפחד: (י) אתם, את יהושע וכלב אשר דברו על לב העם: וכבוד ה׳ נראה, עודם מדברים כך והנה כבוד ה׳ נראה. ר״ל שהענן ירד שם: (יא) עד אנה, שתי המלות האלה יש לנו הוראות נבדלות, כי מלת עד תורה על גבול מקום או גבול זמן, כמו עד הגלגל. עד יום בואי, ומלת אנה תורה על שאלת המקום, אנה אנחנו עולים. ובהתחבר המלות האלה הוראתן על שאלת משך הזמן, כמו עד אנה תסתיר פניך, וכן כאן: בכל האתות, עם כל הנסים שעשיתי להם שהיו אותות על יכלתי לקיים הבטחתי ועכ״ז אינם מאמינים בי. וכן מתורג׳ בל״א: (יב) ואורשנו, ל׳ גירוש ושלוח, וכן ת״א ואשיצינון, וכן מתורג׳ בל״א: (יג) ושמעו

כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה
מִקִּרְבּוֹ׃ (יד) וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ
הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בְּקֶרֶב
הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה ׀ אַתָּה
יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן
אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ
לָיְלָה׃ (טו) וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה

ת"א והמתה עקדה שער נ"ד:

צום עוויגען: אונד וועןדיא מצרים, אוים דערען מיטטע דוא דיזעס פָאלק זאָ מעכטיג אויסגעפיהרט האסט, דיזעס הָערען! (יד) וואס ווערדען זיא צו דעם איינוואָהנער דיזעס לאנדעס זאגען: זיא האָ־רען, דאס דוא, עוויגער, אונטער דיזעם פָאלקע ביזט! דאס דוא דען אוי־גען זיכטבאר ערשיינסט, אָ עוויגער! דאס דיינע וואָלקע איבער איהנען שטעהט, אונד דאס דוא אין איינער וואָלקענזיילע דעס טאגס, אונד אין איינער פייערזיילע דעס נאכטס פָאָר איהנען הערגעהסט. (טו) וועןדוא נון דיזעס פָאלק, וויא איינען מאן טאָדטעסט,

תרגום אונקלוס

מִצְרָאֵי אֲרֵי אַסֵּיקְתָּא בְחֵילָךְ יָת עַמָּא הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן׃ (יד) וְיֵימְרוּן לְיָתֵיב אַרְעָא הָדָא דִּשְׁמָעוּ אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִּי בְעֵינֵיהוֹן חֲזַן שְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ וַעֲנָנָךְ מַטֵּיל עֲלֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃ (טו) וּתְקַטֵּיל יָת עַמָּא הָדֵין כִּגְבַר חַד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָּא

רש"י

אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך

באור

מצרים. כשישמעו שתהרגם כמ"ש אכנו בדבר ואורישנו. והרלב"ע פי' ושמעו שבה על מה שאמר למטה בענין ובפסוק הבא חוזר ואמר שמעו לפרש ושמעו הראשון, אבל הנכון כפי' רש"י, וכן מתורגם בל"א: כי העלית, מלת כי במקום אשר, והענין כשישמעו המצרים אשר מקרבם הוצאת את ישראל בכחך הגדול, ומתוך זה ראו והכירו אהבתך הנפלאה על ישראל וכחך הגדול וזרועך הנטויה לעשות נפלאות כאלה. ועתה אתה אומר להרוג אותם יסבו כלם הכליון הזה אל חסרון יכלתך וזהו תכלי' המאמר ואמרו וגו' מבלתי יכולת ה': (יד) ואמרו אל יושב הארץ, האמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' וישחטם במדבר, והמאמרים שביניהם הן הקדמות נוספות על אהבת ה' לישראל אהבה בלתי סרה, ועכ"ז אמר להשמידם ועי"ז יחזקו טעותם להתלות המיתה בחסרון יכלת ה': אל יושב הארץ, רש"י ורשב"ם פי' מלת אל, כמו על יושב הארץ שהם שלשים ואחד מלכים וכנגדם אין יכלת ה' להלחם, והמת"א תרגם מלת אל כפשוטו כמו שתרגום אנקלוס: שמעו, הפסיק באמצע המאמר לפרש ולבאר סבת טעותם, וכאלו יאמר למה יאמרו זאת, מפני ששמעו המצרים כי אתה ה' בקרב העם הזה: אשר עין בעין וגו', ר"ל שלא סרה עדין השגחתך מהם מרוב אהבתם: אשר עין בעין, על מראה כבוד לעיני בני ישראל: נִרְאָה אתה ה', מלת נראה היא עבר ליחיד נסתר או בינוני לנקבה וכאן הוא עבר ולא בינוני, אף שמלות הגופי' כמו אני, אתה, לא יתפרדו מתיבת הפעל בעבר ובעתיד רק בבינוני והיה ראוי נראית, אבל מצאנו ונשאר אני, (יחזקאל ט' ח') במקום ונשארתי כי הוא עבר, כן דעת הרלב"ע. ולדעת הרד"ק הוא עבר נסתר והוא הכבוד שלא הזכירו הכתוב, וענינו נראה כבודך אתה ה', וכן ת"א שכינת יקרך ה', והמ"א תרגמו בלשון בינוני, לפי ענין כל המאמר הזה שאמר וענגך עומד, אתה הולך, ודרך הכתוב על הרוב לדבר על עבר או עתיד בלשון הוה:

תרגום אשכנזי

זאָ ווערדען דיא פֿאָלקער, דיא דיזע נאכריכט פֿאָן דיר הערען, זאגען: (טז) וויל דער עוויגע ניכט פֿערמאָגענד וואר, דיזעס פֿאָלק אין דאז לאנד צו פֿיהרען, דאז ער איהנען צוגעשוואָרען, שלאכטעטע ער זיא אין דער וויסטע. (יז) לאס דאך אָ הערר! דיא גראָסע דיינער קראפֿט זיך צייגען, וויא דוא געשפּראָכען האסט, נעמליך: (יח) דער עוויגע איזט לאנגמיטהיג פֿאָן אונענדליכער גנאדע, פֿערגיבט מיסעטהאט אונד אבפֿאלל, לעסט אבער

כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ
אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃ (טז) מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת
יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃
(יז) וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר׃ (יח) יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם

י' רבתי

ת"א ועתה שבת פ"ט, א'. סנהדרין קי"א. ב'. עקדה שער ל"ד:

תרגום אונקלוס

די שמעו ית שמע גבורתך למימר: (טז) מדלית יוכלא קדם יי
לאעלא ית עמא הדין לארעא דקיים להון וקטלינון במדברא:
(יז) וכען סגי כען חילא מן קדם יי כמא די מלילתא למימר:
(יח) יי מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון ושביק לעוין

רש"י

שנתקה אהבתך מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו': (טז) מבלתי יכולת וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם [ברכות ל"ב]: יכולת. שם דבר הוא: (יז) כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה

באור

(טו) והמתה, וכאשר תמיתם כאיש אחד, ר"ל פתאום: והמתה, הה"א שבסוף נוספת ללא ענין, ודגש התי"ו מורה על חסרון תי"ו השרש, כי היא לאוי הַמַּתְּתָּ, או הֲמִיתוֹתָ, כדרך בעלי כע"ו בבנין הפעיל: ואמרו הגוים, הן מצרים האמורים למעלה. והראב"ע פי' מצרים גם הכנעניים גם אחרים: אשר שמעו, שהמתם אותם: (טז) מבלתי יכלת. לפי שיושבי הארץ חזיקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים, זאת יאמרו על יושב הארץ הזאת מבלתי יכלת מתוך שלא היה יכלת בידו להביאם שחטם ע"כ לשון רש"י, וכתב עליו הרמב"ן וז"ל, אם כן יהיה אל יושב כמו על יושב וכן רבים, ולפי דעתי אין כונת מרע"ה בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה, כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם בנגע והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה' להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים, אבל כונתו בתפלה זאת יאמר יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך, כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת את העם הזה מקרבו ולא יכלת לעשות כן בכנען ובאלהיהם, והנה יהיה בזה חלול השם ויחזקו ידי עובדי ע"ז וא"כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ כפשוטו שיאמרו המצרים ליושבי ארץ כנען מבלתי יכלת וגו' כי בכם אל ואפם אלהים עכ"ל: יְכֹלֶת, מקור בתוספות תי"ו שלא כדרך חבריו, כי מדרכי המקור מנחי פ"י עם תוס' תי"ו שתחסר היו"ד והנקוד ע"מ פֶּעֶל, כמו שֶׁבֶת, רֶדֶת, וזה בא שלם עם תי"ו נוספת ונקודו ע"מ פֹּעֶל, לכן הנכון כי היא שם המקור ע"מ קְטֹרֶת, נְחֹשֶׁת, וכן יְבֹשֶׁת המים (בראשית ח' ז'), ויהי' איך שיהיה היא סמוכה אל השם, מבלתי יכלת של השם: וישחטם, ענינו ויהרגם, ואמר וישחטם כי המשילם לצאן דרך המליצה כמ"ש למטה ובניכם יהיו רועים במדבר, וז"ל הראב"ע, ואמר וישחטם בעבור כי שם ידעו הצאן עכ"ל, וטעות אירע בדפוס כי צ"ל בעבור המדבר כי שם ידעו הצאן: (יז) ועתה יגדל נא כח ה', ביאורו אתה ה' הלא' לא עתה גודל כחך לכבוש כעסך,

וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֹן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ (יט) סְלַח־נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה׃

תרגום אונקלוס

ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתיה ודלא תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: (יט) שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די

ניכטס אָהנע אהנונג, זאָנדערן זוכט דיא מיסעטהאט דער עלטערן היים אן קינדערן, ענקעלן אונד אורענקעלן. (יט) זאָ פֿערצייהע דאָך דיא מיסעטהאט דיזעס פֿאָלקעס נאך דיינער גראָסען גנאדע, אונד וויא דוא פֿאָן מצרים

רש"י

משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים [סנהדרין קי"א]: (יז) יגדל נא כח ה'. לעשות דבורך: (יח) ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים:

באור

וזהו אריכות אפים אשר יזכיר בפסוק הבא, והנה מלת נא מחוברת בטעם עם השם, ויש בכחה סמיכות קריאה, כאלו אמר יגדל נא כחך, אתה ה'! וכן תשמע מת"א ויב"ע, וכן מתורגם בל"א: (יח) ה' ארך אפים. לשון הרמב"ן והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת, כי במדת אמת יהיו חייבין, ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים, כי לא בזכות אבות התפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה זאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל, והטעם בעבור שהארץ נתנה לאבות ומהם ירשו' והם מורדים באבותם לא היו חפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאוד, והאיך יאמר אשר נשבעת להם בך כל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם אומרים אי אפשנו במתנה זו. ולא הזכיר וחטאה בעבור שאלו מזידים ופושעים, ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון, (א"ה נראה שאין רחמים כי אם על השב ומתחרט, לא על המצבע בעונה, ואומר אין לי חפץ בה), אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם, וכן לא בקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כלאן במדבר שימותו במגפה. ולפי שלא בקש עתה אלא אריכות אפים אמר לו סלחתי כדבריך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד, והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם ירצה שלא למחול עונם יפקד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם, ומזה היתה הגזרה לקבוע להם בכי' לדורות בלילה הזה כי פקד עונם על זרעם, ואמר ר"א כי בעבור שמלאכו אם ירצו את הארץ אחר סלחתי כדבריך, ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף, וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה. והנכון בעיני כי סליחה הנחת העונש כדברי אונקלוס, והקדבנות מעלים עונש השוגג מעליו וכן עוב וסלח, ואמר סלחתי כדבריך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ, אבל יסלח להם שירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה. ובזו שיתמו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בבוא יומו, והנה במשנה תורה הזכיר משה במעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם, ואמר ואתנפל לפני ה' כראשונה וגו', ופירש שם תפלתו ואתפלל אל ה' ואומר והזכיר גם תפלתו על אהרן ולא הזכיר להם במרגלים שהתפלל עליהם כלל, וכל זה מן הטעם שהזכרתי, כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שישא להם ויאריך אפו ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלימה עליהם, ועל כן לא הזכירה להם כי היו יכולין לטעון עליו ע"כ: (יט) כגדל חסדך, לפי גודל חסדך ואף שהם אינם ראוים לסלוח להם: וכאשר נשאת לעם הזה, את עונו: ועד הנה, בפ' לך לך (בראשית ט"ו ט"ז) כתבנו שכל הנה עם מלת עד יורה על הזמן, ולפ"ז הכוונה פה מיום שיצאו ממצרים עד היום הזה, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ואולם נראה שאין לדבר הכרע, כי מצאנו בכתוב עד הנה על המקום, קרב עד הנה (ש"ב כ' ט"ז), ולפ"ז בפסוק שלפנינו יש לפרשו על המקום, ממצרים עד המקום הזה והענין אחד:

(כ) וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ׃
(כא) וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה
אֶת־כָּל־הָאָרֶץ׃ רביעי (כב) כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים
הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־
עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי
זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃
(כג) אִם־יִרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לַאֲבֹתָם וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃
(כד) וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת

ת"א סלחתי ברכות ל"ג, א': וינסו אבות פ"ה, מ"ד. ערכין ט"ו. א': ועבדי סוטה ל"ד, ב':

תרגום אשכנזי

אוים ביז יעטצט שאָן זאָ אָפֿט נאכזיכט מיט דיזער נאציאָן געהאבט. (כ) דער עוויגע שפראך: איך פֿערציהע, וויא דוא געזאגט האסט. (כא) יעדאָך, זאָ וואהר איך לעבע אונד דיא גאנצע ערדע פֿאָן דער הערדליכקייט דעס עוויגען פֿאָלל איזט. (כב) זאָ וואהר זאָללען אללע דיא מענגער, דיא מיינע הערדליכקייט אונד דיא צייכען געזעהען, דיא איך אין מצרים אונד אין דער וויסטע געצייגט, אונד דיא מיך שאָן צעהן מאל אויף דיא פראָבע געשטעללט האבען, אונד מיר ניכט געהאָרכען וואָללען. (כג) דאז לאנד ניכט זעהען, דאז איך איהרען עלטערן צוגעשוואָרען האבע; אללע דיא מיך ערצירנט האבען, זאָללען עס ניכט זעהען! (כד) מיינען קנעכט כלב אבער, וויל איין אנדערער גייסט אין

רש"י

(כ) כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה': (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגומר: (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו כולי כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: אם יראו. לא יראו: ס"א לא יראוה. לא יראו את הארץ: (כד) רוח אחרת. שתי רוחות אחת

תרגום אונקלוס

שְׁבַקְתְּ לְעַמָּא הָדֵין מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן: (כ) וַאֲמַר יְיָ שְׁבַקִית כְּפִתְגָּמָךְ: (כא) וּבְרַם קַיָּים אֲנָא וּמַלְיָא יְקָרָא דַייָ יָת כָּל אַרְעָא: (כב) אֲרֵי כָל גֻּבְרַיָּא דַחֲזוֹ יָת יְקָרִי וְיָת אָתְוָתַי דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ קֳדָמַי דְּנַן עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרִי: (כג) אִם יֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן וְכָל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמַי לָא יֶחֱזוּנַהּ: (כד) וְעַבְדִּי כָּלֵב חֲלַף דַּהֲוָה רוּחָא אוֹחֲרִי עִמֵּיהּ

באור

(כ) סלחתי, סולח אני, כמו נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג), שפירושו אני נותן: כדברך, שלא אכנו בדבר בפעם אחת אלא אאריך להם ארבעים שנה. (הרשב"ם). וכן כונת הרמב"ן כאשר הבאתי דבריו למעלה: (כא) ואולם חי אני, לשון שבועה, כמו שאני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא כבוד ה' את כל הארץ, לשון בינוני הוא, ושייך אל השבועה שאמר למעלה ובאורו כמו שאני חי, וכמו שכבודי מלא את כל הארץ כן אקיים את דברי, וכבר הזכר בבאור פ' ואלה שפעל מלא בין בבנין הקל ובבנין נפעל נשתמש על הדבר הממלא ולא הדבר המתמלא, כאמר וימלא את החכמה (מלכים א' ז' י"ד). הנה החכמה ממלא' וחירם מתמלא, וכן פה כאמר וימלא על הכבוד שהוא ממלא כל הארץ: (כב) זה עשר פעמים, הרבה פעמים, כמו עשרת מונים (בראשית ל"א מ"א), ואפו עשר נשים (ויקרא כ"ו כ"ו), הראב"ע והרשב"ם, ובמס' ערכין (דף ט"ו ע"א) מנו חז"ל עשרה נסיונות: (כג) אם יראו את הארץ, כל לשון אם שאין התנאי כפול אחריו ענינו שלילת הדבר והפכו, כמו אם אקח מכל אשר לך (בראשית

עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃ (כה) וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ (כו) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

איהם וואר, אונד ער מיר טרייאליך נאכגעפאָלגט איזט, ווילל איך ווידער אין דאז לאנד בריינגען, אין ועלכעס ער געוועזען איזט, זיינע נאכקאָממען זאָללען עס איינגעהמען. (כה) דער עמלקי אונד דער כנעני וואָהנען דאָרד אים גרונ־דע! מאָרגען וועגדעט איך, אונד געהט ווידער אין דיא וויסטע, געגען דיא בינזענזעע צוריק! (כו) דער עוויגע

תרגום אונקלוס

וְאַשְׁלֵים בָּתַר דַּחְלְתִּי וְאָעֵילִינֵיהּ לְאַרְעָא דִּי עַל לְתַמָּן וּבְנוֹהִי יֵירְתוּנַהּ׃ (כה) וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב בְּמֵישְׁרָא מְחַר אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף׃ (כו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה

רש"י

בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם [במד' י"ג] זהו שנאמר (יהושע י"ד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי. וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. תרגומו יתרכנה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם

באור

י"ד כ"ג), ענינו שלא אקח, חי ה' אם יומת (ש"א י"ט ו'), אף כאן פי' שלא יראו: (כד) ועבדי כלב, לא הזכיר יהושע, כי פיר' לכלב שכרו שיורש הארץ אשר בא שמה, ושכר יהושע אינו ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה. (הרמב"ן), והראב"ע כתב שהזכירו לבדו בעבור ויהס: רוח אחרת, ענינו הרצון והחפץ: וימלא אחרי, חסר הפעול, וענינו ומלא את לבו אחרי או מלא והשלים רצוני ללכת אחרי, כמ"ש הרד"ק בשרשיו: וזרעו יורשנה, כתרגומו יתרכינה, יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום ירשנה. (רש"י) וכוונתו כי מה שהוא מההפעיל משרש זה על ההוראה הזאת הוא תמיד יורה לשלישי והוא המוריש והדבר הירוש והיורש אותו, מה שאי אפשר לכוין במלת יורישנה, לכן גזר רש"י שהוראת המלה ההיא לשון גירוש וכנוי הנסתרת שב על הארץ על דרך ויורש את ההר שפירושו את יושבי ההר אף כאן וזרעו יוריש את יושבי הארץ שהפעול הם היושבים בה ולא הארץ, אמנם בנוסח ת"א שלפנינו מתורגם יירתונה לשון ירושה, לכן נראה כפי' הרד"ק כי תחסר הלמ"ד ושעורו ולזרעו יורשנה, ושבה הפעולה על כלב שהוא יוריש את הארץ לזרעו, וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים (ש"ב ט"ו ל"א), פירש ולדוד וכן רבים, או תאמר וזרעו ירשנה כמו ואת זרעו יורשנה: (כה) והעמלקי והכנעני יושב בעמק, אם תלכו שם יהרגו אתכם כי אינני עמכם: (רש"י): מחר פנו וסעו, פנו לאחוריכם וסעו וגו'. והנה אמר והעמלקי והכנעני יושב בעמק, ולהלן (פסוק מ"ה) אמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההיא, ובתוכחת משה (דברים א' מ"ד), אמר ויצא האמרי היושב בהר ולא הוזכר שם כנעני ועמלקי, ולמעלה (י"ג כ') אמר עמלק יושב בארץ הנגב (ולא הוזכר בהר או בעמק), והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן, וכדי להוציא המקראות האלה מכול הסתירות והמבוכות, נראה כי מלת כנעני היא שם פרטי לאומה אחת גם לפעמים תכלול כל ז' אומות או מקצתן, אבל לא תכלול העמלקי בשם כנעני כי לא היה מבני כנען רק מבני שם, והנה מה שאמר והעמלקי והכנעני יושב בעמק והיא ארץ הנגב שהזכיר למעלה עמלק יושב בארץ הנגב, אמנם הכנעני שהוא כולל כל יושבי הר והוא החתי והיבוסי והאמרי, יתכן שהתאחדו עם העמלקי מפני פחד המרגלים להעמיד חילם בהר ובעמק בכל הגבולים אשר יוכלו בני ישראל לבא בארצם. ולהלן אמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר, כי אחר שראו כי בני ישראל עולים עליהם מצד ההר. כמו שאמר ויעפילו לעלות אל ראש ההר, אמנם משה בתוכחתו הזכיר רק את האמרי היושב בהר לפי שהוא

וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (כז) עַד־מָתַי לָעֵדָה
הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי
אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה
מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃ (כח) אֱמֹר אֲלֵהֶם
חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃
(כט) בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־

ת"א עד מתי מגלה כ"ג, ב', ול"א ב'. גיטין מ"ו, א'. סנהדרין ב', א': במדבר ב"ב קכ"א, ב':

דערעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (כז) וויא לאנגע ווירד עס דיזער באָזען ראָטטע נאָך זאָ הינגעהען, דאס זיא ווידער מיך זאָלכעס מורען ערעגען? דיא קלאגען דער קינדער ישראל'ס, דיא זיא ווידער מיך אויפֿגעבראכט האָבען, האבע איך גאר וואָהל פֿערנאָממען. (כח) זאגע איהנען: זאָ וואהר איך לעבע, שפריכט דער עוויגע, וויא איהר אין מיינען אָהרען געשפראָכען, זאָ ווילל איך אייך טהון. (כט) אין דיזער וויסטע זאָללען אייערע קאָרפער פֿערפֿאללען, זאָ

תרגום אונקלוס

ולאהרן למימר: (כז) עד אימתי לכנשתא בשתא הדא די אינון מתרעמין עלי ית תורעמת בני ישראל די אינון מתרעמין עלי שמיע קדמי: (כח) אמר להון קיים אנא אמר יי אם לא כמא די מלילתון קדמי כן אעביד לכון: (כט) במדברא הדין יפלו פגריכון וכל מניניכון לכל חושבנכון מבר עשרין שנין ולעילא די

רש"י

מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגומר: (כז) לעדה הרעה וגו'. אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה. אשר חמה מלינים. את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: (כח) חי אני. לשון שבועה אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: (כט) וכל פקודיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולצא לצבא ולתת שקלי' כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה וגו' להוציא שבטו של

באור

היה העקר והגבור שבהם, כמו שהעיד הכתוב (עמוס ב' ט') ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים: (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת, מקרא קצר עד מתי אחריש אתאפק לעדה הרעה הזאת, שהם המרגלים, כמו שפירש"י ז"ל מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים עלי, אשר המרגלים מלינים את ישראל עלי, כן פירש רש"י ז"ל, והוא על פי הכלל שכתב בפרשת בשלח על פסוק וילונו, עיין באורנו שם, וקרוב לזה פי' ר"ע ספורנו ז"ל, עד מתי לעדה הרעה הזאת, אע"פ שסלחתי כדבריך להאריך להם שלא להמיתם תכף ולאכלם יחדיו, מ"מ לא סלחתי לעדת המרגלים, אשר הם מלינים עלי, שהם המחטיאים וחטא הרבים תלוי בהם ולא אאריך להם כלל, ועם זה את תלונות ב"י אשר המה המרגלים מלינים עלי שמעתי ואשים פני לענשם, לפיכך אמור וגו' עכ"ל: (כח) חי אני, לשון שבועה: אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה, כבר הזכרתי למעלה שאם לא יוכפל התנאי בין אם מלת לא בלבד או היא לבדה תהיה הוראת מלת אם שבועה או הבטחה לקיום ההפך, וכן כאן אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה, כי האמת כן אעשה, וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה (ישעיה י"ד כ"ד), כי באמת כן היתה וכן כלם: כאשר דברתם, כי בקשתם או במדבר הזה לו מתנו, וכן אעשה לכם שתמותו במדבר הזה כאשר תבאר בפסוק הבא במדבר הזה יפלו פגריכם וגו': באזני. נקוד באתנח, וצריך לפרש לפי כוונת בעל הטעמים שאמר כן אעשה לכם איננו נמשך למעלה, והשעור אם לא יהיה כאשר דברתם באזני, ובזה הפסיק המאמר, ואח"כ אמר כן אעשה לכם הכונה כמ"ש בפסוקים הבאים: (כט) פגריכם. הגופות בלא רוח. וכל פקדיכם. הוי"ו יתירה, או יתכן שהוי"ו היא לביאור הענין, כאלו אמר והנופלים יהיו

פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃
(ל) אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי
אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃
(לא) וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה
וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
מְאַסְתֶּם בָּהּ׃ (לב) וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ
בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃ (לג) וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים
בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־
זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃

פֿיל דער געמוסטערטען אונטער אייך זינד, אין אייערער פֿאָללען אנצאהל: פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, דיא איהר ווידער מיך קלאגען ערעגט האבט. (ל) איהר זאָללט וואהרליך ניכט אין דאז לאנד קאָממען, וועלכעס איך אייך צור וואָהנונג איינצוגעבען מיינע האנד עמפּאָרגעהאָבען; כלב, זאָהן יפנה, אונד יהושע, זאָהן נן, אויסגענאָממען. (לא) וואס אייערע קינדער בעטריפֿט, פֿאָן דענען איהר געזאגט האבט, זיא ווערדען צור בייטע ווערדען: דיזע וויל איך היניין ברינגען, דאס זיא דאז לאנד קעננען לערנען, דאז איהר זאָ פֿערווארפֿט. (לב) אייערע קאָרפּער אבער זאָללען אין דיזער וויסטע פֿערפֿאללען. (לג) אונד אייערע קינדער זאָללען פֿירציג יאהר אין דער וויסטע הערום וואנדערן, אונד דיא שטראפֿע אייערער טרייאלאָזיגקייט טראגען, ביז אייערע קאָרפּער אין דער וויסטע אללע דאהין

תרגום אונקלוס

אִתְרַעֲמְתּוּן עֲלָי׃ (ל) אִם אַתּוּן תֵּיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי
לְאַשְׁרָאָה יַתְכוֹן בַּהּ אֱלָהֵין כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃
(לא) וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִיזָּא יְהֵי וְאָעֵיל יַתְהוֹן וְיִדְּעוּן יַת
אַרְעָא דִּי קַצְתּוּן בַּהּ׃ (לב) וּפִגְרֵיכוֹן דִּילְכוֹן יִפְּלוּן בְּמַדְבְּרָא הָדֵין׃
(לג) וּבְנֵיכוֹן יְהוֹן מְאַחֲרִין בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיקַבְּלוּן יַת

רש"י

לוי שאין פקודיהם מבן עשרים: (לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (דילכון) לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם:
(לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנא' וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם [שמות ל"ב] ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו

באור

כל פקדיכם לכל מספרכ' מבן עשרים וגו' להוציא שבט לוי שנמנו מבן חדש עיין פירש"י: (ל) אם אתם תבאו, גם כאן פירושו שלא תבאו: אשר נשאתי את ידי. לשון שבועה כאדם הנושא ידיו אל השמים ודברה תורה בשם ית' כלשון בני אדם: (לא) והביאתי אתם. אל הארץ, ומקרא קצר וסמך על הפסוק שלמעלה: (לב) ופגריכם אתם, ת"א דלכון, והוא כפול כי מלת ופגריכם ענינה פגרים שלכם, אבל כן דרך הלשון בכל מקום כאשר זכרנו בהקדמה ובכמה מקומות מהבאור, שכפילת הכנוי לחזק או להוראת ההפך, וכן במקום הזה לפי שדבר על בניהם שיביאו לא"י יאמר, אבל אתם פגריכם יפלו במדבר הזה וכפירש"י, וכן מתורגם בל"א (אייערע קערפער אבער), ובא הכפל על משקל ישר, אף שהכנוי הראשון על משקל נוטה, כי כן משפטו כמ"ש פעמים רבות: (לג) ובניכם יהיו רעים, ענינו שלא יעמדו במקום אחד, אבל יטלטלו במדבר הנה והנה, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: ונשאו את זנותיכם, הם ישאו את העונש על

(לד) בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־תְּנוּאָתִי׃ (לה) אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃ (לו) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּלִּונוּ עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃

ת״א במספר חגיגה ה׳, ע״ב: יתמו סנהדרין ק״ח, ח׳. וק״י ג׳:

זינד. (לד) נאך אנצאהל דער טאגע, אין װעלכען איהר דאז לאנד ערקונדשאפֿטעט, נעמליך פֿירציג טאגע, אויף יעדען טאג איין יאהר גערעכנעט, אלזאָ פֿירציג יאהר זאָללט איהר פֿיר אייערע מיסעטהאט ביסען, אונד ערפֿאהרען, וואס עס זייא, ווען איך מיינע האנד אבציהע. (לה) איך דער עוויגע, האבע דיזעס געשפּראָכען; אונד וואהרליך, איך װערדע עס אויך אן דיזער גאנצען באָזען ראָטטע, דיא זיך װידער מיך עמפּאָרען, אויזאיבען; אין דיזער וויסטע זאָללען זיא אויפֿגעריבען ווערדען, אונד דאזעלבסט שטערבען. (לו) דיא מעננער, װעלכע משה געזענדעט האטטע, דאז לאנד אויסצוקונדשאפֿטען, אונד דיא בייא איהרער צוריקקונפֿט װידריגע נאכריכטען פֿאָן דעם לאנדע אויסגעשטרייעט, אונד דיא גאנצע געמיינדע װידער משה

רש״י

לסנת ששים מתו אותם כל בני עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו יקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה. לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה [במדבר ל׳]: (לו) וישיבו וילינו עליו. וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה אותם אנשים וימותו. כל הוצאת דבה לשון חיבוך דברים שמלקיחים לטובה לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי

תרגום אונקלוס

חוביכון עד דיסופון פִּגְרֵיכוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ (לד) בְּמִנְיַן יוֹמַיָּא דִּי אַלֵּילְתּוּן יַת אַרְעָא אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תְּקַבְּלוּן יַת חוֹבֵיכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין וְתִידְעוּן יַת דְּאִתְרַעֲמְתּוּן עָלָי׃ (לה) אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא דָא אַעְבֵּיד לְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּישְׁתָּא הָדָא דְּאִזְדַּמָּנוּ עָלַי בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יְסוּפוּן וְתַמָּן יְמוּתוּן׃ (לו) וְגֻבְרַיָּא דִּי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְתָבוּ וְאַרְעִימוּ

באור

אשר זניתם וסלתם מאחרי: (לד) במספר הימים, לפי מספר הימים: אשר תרתם. אשר תרו על פיכם, ושעורו במספר הימים אשר תרתם את הארץ שהוא מספר ארבעים, וכן מתורגם בל״א: יום לשנה. כל יום מהארבעים לשנה יחשב לכם לענין העונש: תשאו את עונתיכם, את עונש עונותיכם, וכן מתורגם בל״א: את תנואתי, לשון הסרה, ואמרו ואז תרגישו כשאסיר השגחתי מכם, וכן מתורגם בל״א, ורש״י פי׳ את תנואתי שהניאותם את לבבכם מאחרי והוא דחוק בלשון, שהיה לו לומר את תנואתכם: (לה) אני ה׳ דברתי, עד הנה דבר מעונש כל הדור ההוא, ועתה מתחיל לדבר מעונש עשרה המרגלים אשר עליהם התחיל דבורו ואמר עד מתי לעדה הרעה הזאת: אם לא זאת אעשה, שעורו כחבריו, וכאשר באמרו הוצאת מלת אם בלי כפל התנאי: הנועדים עלי, הנועדים למרות דברי, ולשון הראב״ע שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד השם: יתמו, לשון כליון, וכן ת״א ומתרגם אשכנזי: (לו) והאנשים וגו׳. כל הפסוק הזה הוא נושא המאמר לפסוק שלאחריו, ושעורו האנשים אשר שלח משה וגו׳, ובעת שובם הוציאו דבת הארץ רעה אשר על פיהם נהיתה התלונה בכל העדה, אותן האנשים מתו במגפה, כן פירש״י ורשב״ם: וישובו וילונו וגו׳ להוציא דבה על הארץ, הנה הוצאת

(לז) וַיָּמֻ֙תוּ֙ הָֽאֲנָשִׁ֔ים מוֹצִאֵ֥י דִבַּת־הָאָ֖רֶץ
רָעָ֑ה בַּמַּגֵּפָ֖ה לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ (לח) וִיהוֹשֻׁ֣עַ
בִּן־נ֔וּן וְכָלֵ֖ב בֶּן־יְפֻנֶּ֑ה חָיוּ֙ מִן־הָאֲנָשִׁ֣ים
הָהֵ֔ם הַהֹלְכִ֖ים לָת֥וּר אֶת־הָאָֽרֶץ׃
(לט) וַיְדַבֵּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה
אֶל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּתְאַבְּל֥וּ הָעָ֖ם
מְאֹֽד׃ (מ) וַיַּשְׁכִּ֣מוּ בַבֹּ֔קֶר וַיַּעֲל֥וּ אֶל־
רֹאשׁ־הָהָ֖ר לֵאמֹ֑ר הִנֶּ֗נּוּ וְעָלִ֛ינוּ אֶל־
הַמָּק֛וֹם אֲשֶׁר־אָמַ֥ר יְהוָ֖ה כִּ֥י חָטָֽאנוּ׃
(מא) וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה לָ֥מָּה זֶּ֖ה אַתֶּ֣ם עֹבְרִ֑ים

ת"א וימתו סוטה ל"ה, א'. סנהדרין ק"ח, א'. ערכין ט"ו, א': ויהושע ב"ב קי"ח, ב':

אויפגעבראכט; (לז) אללע מעננער, דיא זאָלכע באָזע נאכריכט פֿעלשליך אויסגעבראכט האטטען, שטארבען אויך ווירקליך דורך איינע פלאגע, דיא דער עוויגע איבער זיא פֿערהינג. (לח) נור יהושע זאָהן נון, אונד כלב, זאָהן יפנה, בליבען פֿאָן אללען דען לייטען, דיא געגאנגען וואַרען, דאז לאנד צו ערקונדשאַפֿטען, אם לעבען. (לט) אלס משה אללע דיזע וואָרטע דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרטרוג, טרויערטען דיא לייטע זעהר; (מ) מאכטען זיך דעם מאָרגענס אויף, דיא האָהע דעס געבירגס צו בעשטייגען, אונד שפראכען: וויר זינד בערייט, אן דען אָרט הינויף צו ציהען, דאפֿאָן דער עוויגע געשפראָכען האט, דען וויר טרקענגען, דאס וויר געזינדיגט האבען. (מא) משה אבער שפראך: ווארום וואָללט איהר שאָן ווידער דען בע־

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי יַת כָּל כְּנִשְׁתָּא לְאַפָּקָא שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא׃ (לז) וּמִיתוּ
גֻּבְרַיָּא דְּאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא בְּמוֹתָנָא קֳדָם יְיָ׃ (לח) וִיהוֹשֻׁעַ
בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה אִתְקַיַּמוּ מִן גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן דַּאֲזָלוּ לְאַלָּלָא
יַת אַרְעָא׃ (לט) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאִתְאַבָּלוּ עַמָּא לַחֲדָא׃ (מ) וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרֵישׁ טוּרָא
לְמֵימַר הָא אֲנַחְנָא סָלְקִין לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי חַבְנָא׃
(מא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְמָה דְּנַן אַתּוּן עָבְרִין עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ

רש"י

ישנים [ספרי ז'] וישנה לטובה וישנה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה יש דבה שהיא טובה: דבה. פרליר"ש בלע"ז [גשוואַטץ, Parlerie] (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה. וזהו לפני ה'. באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו. מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים [ב"ב קי"ז]: (מ) אל ראש ההר. היא

באור

דבה לא נכתבה אלא מהמרגלים ולא מאחר העדה, לכן צריך לפרש המקרא, וישובו (ר"ל וכשחזרו המרגלים ודברו דברים שהם) להוציא דבה על הארץ, וילינו (בזה) את כל העדה, וכן כונת המתרגם אשכנזי: (לז) וימתו האנשים מוצאי וגו', הואיל והפסיק בספור הדברים חזר לבאר ואמר מוצאי דבת וגו': מוצאי דבת הארץ רעה, כבר העתקתי דברי הרמב"ן, כי המגיד אמת יקרא מביא דבה והאומר שקר יקרא מוציא דבה, כי מה שאמרו ארץ אוכלת יושביה שקר גמור הוא שהיא היתה מלאה עמים רבים, כמ"ש ביהושע (י"א ד') עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב וגו', וכן ונשל גוים רבים מפניך וגו' שבעה גוים רבים ועצומים (דברים ז' א'): במגפה, מתו כלם יחד: לפני ה', במיתה הנגזרת עליהם לפני ה': (לח) ויהושע בן נון, הזכיר משה את יהושע תחלה בעבור מעלת יהושע בחכמה: (מ) ויעלו אל ראש ההר, הוא

אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא תִצְלָח׃ (מב) אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ (מג) כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם׃ (מד) וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה׃

תולדות אהרן ויעפלו סבת נ״ו, ח׳.

פֿעהל דעם עוויגען איבערטרעטען? עס ווירד ניכט געלינגען! (מב) ציהעט ניכט הינאויף, דען דער עוויגע איזט ניכט אונטער אייך, דאמיט איהר ניכט פֿאָן אייערן פֿיינדען געשלאגען ווערדעט. (מג) איהר פֿינדעט דאָרט דען עמלקי אונד דען כנעני פֿאָר אייך, אונד ווערדעט אין דאז שווערט פֿאללען, דען וייל איהר פֿאָן דעם עוויגען אבגעוויכען זייד, זאָ ווירד ער ניכט מיט אייך זיין. (מד) אבער זיא בעשטאנדען בלינדלינגס דארויף, דיא האָהע דעם געבירגס צו בעשטייגען; אינדעססען וויכען דיא בונדעסלאדע

רש״י

הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה׳. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה: (מא) והיא לא תצלח. זו שאתם עושין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגומר: (מד) ויעפילו. לשון חוזק וכן הנה עפלה [חבקוק ב׳] אינ״ריש בלע״ז [אונגעטטיק Engrès: *impètueux*] לשון עזות וכן עופל בת ציון [מיכה ד׳] עופל ובחן

תרגום אונקלוס

וְהִיא לָא תַצְלַח׃ (מב) לָא תִסְקוּן אֲרֵי לֵית שְׁכִנְתָּא דַייָ בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ (מג) אֲרֵי עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה תַמָּן קֳדָמֵיכוֹן וְתִפְּלוּן בְּחַרְבָּא אֲרֵי עַל כֵּן תַּבְתּוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ וְלָא יְהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּכוֹן׃ (מד) וְאַרְשַׁעוּ לְמִסַּק לְרֵישׁ טוּרָא

באור

הדרך לעלות אל א״י ממקום שחנו ישראל בעת ההיא, כמ״ש להם משה ועליתם את ההר: הננו וגו׳ אשר אמר ה׳, מזומנים אנחנו לעלות אל הארץ אשר אמר ה׳ לתתה לנו: כי חטאנו, כי מכירים אנחנו שחטאנו לה׳ כי שמענו לדברי המרגלים, וכן מתורגם בל״א: (מא) למה זה אתם עברים את פי ה׳, איננו נגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר, אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה׳, כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל, וכאן קצר הכתוב ולא הודיע הצווי הזה, אבל במשנה תורה אמר, ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה׳ אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם: והיא לא תצלח, זו שאתם עושין לא תצלח. (רש״י), וכבר זכרנו פעמים רבות שבמקום שלא הוברר המין, יבא על משקל נקבה: (מב) ולא תנגפו, למען לא תנגפו: (מג) והכנעני שם לפניכם, מזומנים שם לפניכם, וכן תיב״ע, או יתכן כי שם תמצאום לפניכם, וכן מתורגם בל״א: כי על כן שבתם, הואיל ושבתם, כמו כי על כן עברתם (בראשית י״ח ה׳), כי על כן באו (שם י״ט ח׳), ורשב״ם כת׳ שתחסר מלת אשר, כי על כן אשר שבתם, כמו וכל יש לו נתן בידו (שם ל״ט ד׳): ולא יהיה ה׳ עמכם, וי״ו ההמשך בעבור ששבתם, לכן לא יהי׳ ה׳ עמכם, וכן תיב״ע בגין כן וגו׳: (מד) ויעפלו, הרלב״ע פי׳ הוראת השרש הזה בכל מקום לשון הר, ופירושו שעלו אל העופל, ורש״י פי׳ לשון חוזק ותגבר והוא מליצה על שחזקו את לבם לעלות, וכתב רש״י אינגרי״ש בלע״ז, והוא בל״א (זיך אנמאסען, ערדרייסטען), ובסוף דבריו הביא בשם התנחומא שהוא לשון אופל בחלוף אותיות אהח״ע, והמליצה שהלכו חשכים כאדם ההולך בחשך שהוא מוכן לכל צור מכשול ואבן נגף, ועל הכונה הזאת מתורגם בל״א (בלינדלינגס): לא משו, לא סרו והוא עומד, וימצא גם בקל יוצא, כמו

(מה) וַיֵּ֤רֶד הָֽעֲמָלֵקִי֙ וְהַֽכְּנַעֲנִ֔י הַיֹּשֵׁ֖ב בָּהָ֣ר הַה֑וּא וַיַּכּ֥וּם וַֽיַּכְּת֖וּם עַד־הַֽחָרְמָֽה׃ פ

טו (א) וַיְדַבֵּ֥ר יְהֹוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (ב) דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֣י תָבֹ֗אוּ אֶל־אֶ֙רֶץ֙ מֽוֹשְׁבֹ֣תֵיכֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר אֲנִ֖י נֹתֵ֥ן לָכֶֽם׃ (ג) וַעֲשִׂיתֶ֨ם אִשֶּׁ֤ה לַֽיהֹוָה֙ עֹלָ֣ה אוֹ־זֶ֔בַח לְפַלֵּא־

ת"א כי תבאו זבחים קי"א, ב': ועשיתם מנחות ל', ב', ונ"א א': עלה שם נ"א, ב' לפלא שם ל', ב', ונ"א, א':

דעם עוויגען אונד משה ניכט אויס דעם לאגער. (מה) דער עמלקי אונד דער כנעני, דיא אויף דעם געבירגע וואָהנטען, קאַמען הערוב, שלוגען זיא, אונד פערפאָלגטען זיא ביז געגן חרמה.

טו (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד אייערער וואָהנונג קאָממט, דאז איך אייך איינגעבען וויל; (ג) אונד וואָללט דעם עוויגען צו עהרען איין פייעראָפּפער ברינגען, עס זייא איין גאנצאָפּפער, אָדער איין מאהלאָפּפער צום בעזאָנדערן געליבדע, אָדער אלס פרייאוויללינע גאבע, אָדער אויך איין פעסטאָפּפער, אום דעם עוויגען

תרגום אונקלוס

וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וּמשֶׁה לָא עֲדוֹ מִגוֹ מַשְׁרִיתָא: (מה) וּנְחַת עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה דְיָתִיב בְּטוּרָא הַהוּא וּמְחוֹנוּן וּטְרָדִינוּן עַד חָרְמָה:

טו (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לַאֲרַע. מוֹתְבָנֵיכוֹן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן: (ג) וְתַעַבְדוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָא לְאַפְרָשָׁא נִדְרָא אוֹ בִנְדַבְתָּא אוֹ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן לְמֶעְבַּד לְאִתְקַבָּלָא

רש"י

[ישעיה ל"ג]: ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: (מה) ויכתום. כמו ואכות אותו טחון [דברים ט'] מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע:

טו (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם

באור

ומשתי את עון (זכריה ג' ט'): (מה) וַיַּכְּתוּם, דקדוק המלה זאת קשה מאוד. וכבר נבוכו כל המדקדקים זה אומר בכה וזה אומר בכה, ועכ"ז איננה כמלעת הזרות. והיא לשון דליגה ושבר, כמו שפירש"י מכה אחר מכה, וכן מתורגם בל"א אמנם היותר נכון כדעת רד"ק שעשה כתת והוראתה כתזיריהם כמו ומעוך וכתות (ויקרא כ"ב כ"ד), וְכַתּוֹתִי מפניו צריו (תהלים פ"ט כ"ד), והי' ראוי וַיַּכְּתֵם, כי הנפרד הוא תבנין הפעיל יָבֵית אָבֵת, ע"מ היום הזה אָחֵל תת (דברים ב' כ"ה), ובכנוי ישתנה קמץ האית"ן לשו"א ופ"א הפעל בחיר"ק ע"מ וַיַּשְׁמֵּם (ש"א ה' ו'), אלא שהוסב הדגש בפ"א הפעל, ואל יקשה זה בעיניך, כי מצאנו הרבה כזאת, כמו וַיִּתְּמוּ יִדְּמוּ הלאוים יִתַּמּוּ יִדַּמּוּ: עד החרמה, שם מקום, כן ת"א וכן פירש"י והראב"ע וכתב עוד וי"א עד שהחרימום ע"כ, ונראה שכונת הי"א לפי שבאה ה"א הידיעה על שם הפעלי לכן דעתם שהוא מקור בתוספת ה"א, כמו לאהבה את ה' (דברים י"ע ט'), ליראה אותי (שם ד' י'), וכ"כ יב"ע עד שליו:

טו (ג) ועשיתם אשה, אין זה צווי אלא כשתעלו על לבבכם לעשות אשה לה' בארץ מושבותיכ': או זבח, שלמים: לפלא, לשון הפרשה והבדלה: וכן והפלה ה' (שמות ט' ד'), אף

נֶ֤דֶר א֣וֹ בִנְדָבָ֔ה א֖וֹ בְּמֹעֲדֵיכֶ֑ם לַעֲשׂ֞וֹת
רֵ֤יחַ נִיחֹ֙חַ֙ לַֽיהוָ֔ה מִן־הַבָּקָ֖ר א֥וֹ מִן־
הַצֹּֽאן׃ (ד) וְהִקְרִ֛יב הַמַּקְרִ֥יב קָרְבָּנ֖וֹ
לַֽיהוָ֑ה מִנְחָה֙ סֹ֣לֶת עִשָּׂר֔וֹן בָּל֕וּל
בִּרְבִעִ֥ית הַהִ֖ין שָֽׁמֶן׃ (ה) וְיַ֤יִן לַנֶּ֙סֶךְ֙
רְבִיעִ֣ית הַהִ֔ין תַּעֲשֶׂ֥ה עַל־הָעֹלָ֖ה א֣וֹ
לַזָּ֑בַח לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָֽד׃ (ו) א֤וֹ לָאַ֙יִל֙
תַּעֲשֶׂ֣ה מִנְחָ֔ה סֹ֖לֶת שְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֑ים
בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן שְׁלִשִׁ֥ית הַהִֽין׃ (ז) וְיַ֥יִן
לַנֶּ֖סֶךְ שְׁלִשִׁ֣ית הַהִ֑ין תַּקְרִ֥יב רֵֽיחַ־נִיחֹ֖חַ
לַיהוָֽה׃ חמישי (ח) וְכִֽי־תַעֲשֶׂ֥ה בֶן־בָּקָ֖ר

תולדות אהרן והקריב זבחים מ"ז, א': ויין לנסך שם ל', ב'; ונ"א א': לכבש מנחות ל"א, ב': לאיל שם ל"א, א'. חולין כ"ב, א': וכי תעשה מנחות ל', ב':

צו עהרען, פאָם רינדע אדער פאָם קליינען פיה, איינען אנגענעהמען גערוך אויפשטייגען צו לאססען. (ד) זאָ זאָלל דערינע, וועלכער איין זאָלכעס אָפפער דעם עוויגען צו עהרען דארבריגגט, אויך איין מעהלאָפפער, נעמליך איין צעהנטהייל פיינעם מעהל, מיט איינעם פירטעל הין אֶהל איינגעריהרט, דאצו בריגגען. (ה) אויך ויין צום טראנקאָפפער איין פירטעל הין, צו יעדעם גאנצאָפפער אדער מאהלאָפפער נעמליך אויף יעדעם לאם. (ו) ווירד אבער איין ווידדער דארגעבראכט, זאָ ווירד צום מעהלאָפפער גענאָממען צוויא צעהנטהייל פיינעם מעהלס, איינגעריהרט מיט איינעם דריטטהייל הין אֶהל. (ז) נעבסט איינעם דריטטעל הין וויין צום טראנקאָפפער זאָלל דיזעס אים ליבליכען גערוך דעם עוויגען צו עהרען, אויפשטייגען. (ח) ברינגסט דוא אבער איין יונגעס ריך

תרגום אונקלוס

בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי אוֹ מִן עָנָא׃ (ד) וִיקָרֵיב דִּמְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנְחֲתָא סוּלְתָּא עִשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בִּרְבָעוּת הִינָא מִשְׁחָא׃ (ה) וְחַמְרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעֲבֵיד עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִימְּרָא חַד׃ (ו) אוֹ לְדִכְרָא תַּעֲבֵיד מִנְחֲתָא סוּלְתָּא תְּרֵין עִשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח תַּלְתוּת הִינָא׃ (ז) וְחַמְרָא לְנִסְכָּא תַּלְתוּת הִינָא תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ח) וַאֲרֵי תַעֲבֵיד בַּר תּוֹרֵי עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ נִכְסַת

רש"י

לעשות אשה לה': לריח ניחח. נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו [במס' סוכה דף מ"ח]. (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל הוא.

באור

שהיא בה"א כי אותיות אה"וי מתחלפות: או במעדיכם, או כשתעשו האשה לחובת מועדיכ' שצויתיכ' לעשות במועד: (ד) והקריב וגו'. אז תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה כמ"ש בסמוך: מנחה סלת וגו' בלול וגו', השמן נבלל עם הסלת וכלו כליל על המזבח: (ה) ויין לנסך, היין איננו נתון על האש רק שופכין אותו לספלי' שעל המזבח קבועין ומשם יורד לשיתין והם נקבים שבמזבח יורדים עד הקרקע וגם בקרקע עמוקה בעומק: על העלה, בשביל העלה: או לזבח, או בשביל זבח השלמים: לכבש האחד, אם הקרבן הוא כבש, וחוזר על כל האמור בפסוק שלפניו על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל, או אם הקרבן יהי' איל תהיה מנחתו

עֹלָה אוֹ־זֶבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה׃ (ט) וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין׃ (י) וְיַיִן תַּקְרִיב לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (יא) כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים׃ (יב) כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד כְּמִסְפָּרָם׃ (יג) כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (יד) וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־

ת"א ככה זבחים מ"ה ב'. מנחות צ"א, ב': כל האזרח זבחים מ"ה, ב', וצ"א ב'. מנחות ע"ג, ב'. וק"ד א', וק"ו א'. תמורה ג', א':

צום גאנצאָפּפֿער, אָדער צום מאהלאָפּפֿער, אלס איין בעזאָנדערעס געליבדע אָדער פֿריידענאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען; (ט) זאָ ברינגט מאן צום יונגען רינדע איין מעהלאָפּפֿער פֿאָן דרייא צעהנטהייל פֿיינעס מעהלס, איינגעריהרט מיט איינעם האלבען הין אָהל. (י) נעבסט איינעם האלבען הין ווייןצום טראנקאָפּפֿער, זייא עס איין פֿייעראָפּפֿער ליבליכען גערוכס דעם עוויגען צו עהרען. (יא) אלזאָ זאָלל געשעהען בייא יעדעם אָכסען, ווידדער, אָדער שאף פֿאָן לעממערן אָדער ציגען. (יב) נאך אנצאהל דער שטיקקע, דיא איהר דארברינגט, מוס איינעם יעדעם דאז פֿעראָרדנעטע הינצוגעפֿיגט ווערדען. (יג) יעדער איינהיימישע, דער דעם עוויגען צו עהרען איין פֿייעראָפּפֿער ליבליכעם גערוכס דארברינגען וויל, האט זיך נאך דיזער פֿאָרשריפֿט צו ריכטען. (יד) אונד ווען אין פֿרעמדער זיך בייא אייך נידערלעסט, אָדער בייא אייערן נאכקאָממען זיך אונטער

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ: (ט) וִיקָרֵיב עַל בַּר תּוֹרֵי מִנְחָתָא סוּלְתָּא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין דְּפִיל בִּמְשַׁח פַּלְגוּת הִינָא: (י) וַחֲמְרָא תְּקָרֵיב לְנִסְכָּא פַּלְגוּת הִינָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: (יא) כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְתוֹרָא חַד אוֹ לְדִכְרָא חַד אוֹ לְאִימַּר בְּאִמְּרַיָּא אוֹ בְּעִזַּיָּא: (יב) כְּמִנְיָן דִּי תַעַבְדוּן כְּדֵין תַּעַבְדוּן לְחַד כְּמִנְיַנְהוֹן: (יג) כָּל יַצִּיבָא יַעֲבֵיד כְּדֵין יָת אִלֵּין לְקָרָבָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: (יד) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דִּי בֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן וְיַעֲבֵיד

רש"י

ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל (מנחות צ"א. פרה פ"א): (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרוים בתוך שנתם: איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר

agnello
che ha
13 mesi

באור

שני עשרונים ויין שלישית ההין: (י) אשה ריח ניחח, אינו מוסב אלא על המנחה והשמן, אבל היין אינו אשה שאינו נתן על האש: (יא) או לשה וגו', בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים, כבש ושה קרוים בתוך שנתם, איל בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו, כמספר הבהמות אשר תקריבו ככה תעשו לכל אחד מהם נסכים: כמספרם, של בהמות מספרם של נסכים, (רש"י), וכיון בזה לבאר תיבת כמספרם שהיא לכאורה מיותרת, ואמר כמספרם של בהמות כך מספר הנסכים, שאלו הי' אומר ככה תעשו לאחד לבד היה במשמע שלכל אחת מהבהמות יעשה נסכים כמספר כל הבהמות כלם, לכך הוסיף באור לאמר שמספר הבהמות ומספר הנסכים שוה, ומעתה אין עוד מקום לטעות: (יג) כל האזרח יעשה וגו', פירושו כל האזרח אשר יקריב ריח ניחח לה' יעשה ככה את אלה, וכן מתורגם בל"א: (יד) וכי יגור

בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־
נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה׃
(טו) הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר
חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה
לִפְנֵי יְהוָה׃ (טז) תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט
אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם׃ פ
ששי (יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יח) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא
אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ (יט) וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם

תולדות אהרן לה' תמורה שם: וכי יגור כריתות ח', ב': כאשר וכו' שם ח', ב': הקהל קדושין ע"ג, א': ככם כריתות שם: יהיה מנחות ק"ז, א': בבאכם כתובות כ"ה, א'. נדה מ"ז, א': באכלכם וכו' סוכה ל"ה, ב'. פסחים ל"ח, א'. מנחות ע', ב':

תרגום אשכנזי

אייך אויפהעלט, אונד דעם עוויגען צו עהרען, איין פייעראפפער ליבליכען גערוכס דארברינגען וויל, זא מוס ער עס עבען זא מאכען, וויא איהר. (טו) אייך, פערזאממלונג דעם פאלקעס! איזט איינערלייא געזעטץ פארגעשריבען פיר אייך אונד פיר דען פרעמדען, רעד זיך נידערלעסט; איינע עוויגע זאטצונג זייא דיזעם אייערן נאצקאממען, דאס איהר אונד דער פרעמדע פאר דעם עוויגען גלייך זייד. (טז) איינערלייא לעהרע אונד איינערלייא רעכט האבט איהר אונד דער פרעמדע, דער בייא אייך וואהנט. (יז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (יח) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד קאממט, דאהין איך אייך ברינגען ווילל. (יט) אונד עסט פאן דעם בראדטע דעם לאנדעס, זא מיסט איהר דעם עוויגען איינע העבע ברינגען.

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי תַעַבְדוּן כֵּן יַעֲבֵיד (טו) קְהָלָא קְיָמָא חַד לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיְּרוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיּוֹרָא יְהֵי קֳדָם יְיָ׃ (טז) אוֹרַיְתָא חֲדָא וְדִינָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן עִמְּכוֹן׃ (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (יח) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ (יט) וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דְאַרְעָא

רש"י

הבהמות אשר תקריבו ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם. כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים: ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים כן ארץ מצרים

באור

אתכם גר, בין שהוא אתכם היום: או אשר בתוככם לדרתיכם, או כשיהי' בתוככם לדורות הבאי': ועשה אישה, ורצה לעשות אז יעשה כמו שצויתי אתכם: (טו) הקהל, הרמב"ע כתב שהה"א היא ה"א הידיעה, כי לדעתו אין סימן קריאה בלה"ק, אבל הרד"ק כ' שהיא לקריאה, כמו הדור אתם (ירמיה ב' ל"א), וכן מתורגם בל"א: ככם כגר, כפילת הכ"ף מורה על השווי משני צדדים, הראשון כשני, והשני כראשון וכן כאן אתם כגר וגר ככם: לפני ה', בעיני השם: (יט) באכלכם מלחם, כשתרצו לאכול תרימו קודם לכן תרומה לה': אֲכָלְכֶם, הנפרד אֱכוֹל מקור מבנין הקל ובכנויים תמיד הפ"א בק"ח כמו וּמִשָּׁמְרוּ את השבועה (דברים ז' ח'), וביום פָּקְדִי (שמות ל"ב ל"ד), על עזבם את תורתי (ירמי' ט' י"ב), ולפי שכנוי המקור הם מן פְּקוֹד ולא מן פִּקוֹד לכן הק"ח תנועה קלה היא והשו"א שאחריה הוא נע בראיות רפיון בג"ד כפ"ת שאחריו, חוץ מכנויי הנוכח לזכר ונוכחים לז"וג אזי הפ"א בשו"א והעי"ן בקמ"ץ שלא יהיו שני

הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה׃ (כ) רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃ (כא) מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ס (כב) וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־

ת"א ראשית ערובין ס"ג, א'. פסחים ל"ח, א'. סוכה ל"ה, ב'. מנחות ס"ז, א'. וע', ב'. חולין קל"ה, ב', מעילה ט"ו, ב': מראשית מנחות ס"ו, א': לדרתיכם בכורות י"ב, ב': וכי תשגו שבת ס"ט, א'. הוריות ח', א':

תרגום אונקלוס

תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: (כ) רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן חַלְּתָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא כְּמָא דְּמַפְרְשִׁין מִן אִדְּרָא כֵּן תַּפְרְשׁוּן יָתַהּ: (כא) מֵרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן: (כב) וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא תַעַבְדוּן יַת כָּל פִּקּוּדַיָּא הָאִלֵּין דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה: (כג) יַת

תרגום אשכנזי

(כ) נעמליך אלס אייערעס טייגעס ערסטלינג זאָללט איהר איין שטיק שפייזע־טייג צור העבע ברינגען, וויא דיא העבע פאָן דער שיינע, זאָ זאָלל אויך דיזע געבראכט ווערדען. (כא) פאָן אייערם טייגעס ערסטלינג מיסט איהר צו אללען צייטען דעם עוויגען איינע העבע ברינגען. (כב) ווען איהר אויס אירטהום (איין הויפטפּערברעכען בעגעהט,) אונד ווידער אללע דיזע געבאָטע האנדעלט, וועלכע דער

רש"י

כמוני כמוך כעמי כעמך: (יח) בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: (כ) ראשית עריסותיכם. כשתלושו כדי עיסותיכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא ויומדו בעומר עומר לגלגלת [שמות י"ח] (ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה חלה אחת תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל בלע"ז: (tourte, tourteau; דער פלאדען, קוכען): כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים וארבעה ולנחתום אחד מארבעים ושמנה: (כא) מראשית עריסותיכם. למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם [שם י"ח] שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה [ספרי]: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע"א היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) וכי תשגו וגו',

באור

שולי"ן נעים לגופים. לכן נתהפכו התנועות, שהפ"א בשו"א והעי"ן בק"ח: (כ) ערסתכם, בנק: חלה, יתכן ששרשו חלל והדגש מורה על חסרון אות הכפל והה"א לנקבה, וגם אפשר שהיא מנחי ל"ה וה"א שרשית נפלה וה"א הכתובה היא לנקבה, והדגש לסימן שהיא ממשקל השמות הכבדים והראוי בתשלומו חַלָּהָה ע"מ בַּקָּשָׁה, ובסמיכות תשתנה הה"א לתי"ו והקמ"ץ לפת"ח חַלַּת מלה. כמו בַּקָּשַׁת: כתרומת גרן, שהיא לראשית דגנך, אף זו מראשית ערסתיכם, ויתכן שיהיה הכונה על הנתינה שתהי' לכהן כמו תרומה, כי בפ' מתנות כהונה לא נאמר שם מתנת חלה רק תרומה ובא ולמד כאן שגם חלה תנתן לכהן כתרומה: (כב) וכי תשגו, כבר נאמר פרשת העלם דבר בויקרא שהצבור מביאין פר, אלא שבא ולמד כאן על שגגת ע"ז שמביאין פר לעולה ושעיר עזים לחטאת. לפי שבשם נאמר על שגגת שאר עבירה שהיא בכרת לכן הוא אומר אחת מכל מצות ה', וכאן הוא אומר את כל המצות האלה הוי אומר זה שגגת ע"ז שע"י שגגתה, יצא מכלל כל המצות אחר שיחוד השם ב"ה הוא עקר ויסוד לכלם, וכן אחז"ל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כלה, כך למדו חז"ל בספרי ובהוריות (דף ח' ע"א) ויהיה שִׂעוּר

דבר יהוה אל־משה: (כג) את כל־אשר צוה יהוה אליכם ביד־משה מן־היום אשר צוה יהוה והלאה לדרתיכם: (כד) והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל־העדה פר

תולדות אהרן אשר צוה הוריות שם: כן היום קדושין כ"ט. א', הוריות ח', ב': והיה תענית כ"ד, א'. ב"ב י"ד, א'. הוריות ה' א':

תרגום אשכנזי

עוויגע צו משה גערעדעט האט. (כג) עס בעטריפט נעמליך איבערהויפט אללעס, וואס דער עוויגע אייך דורך משה געבאָטען, פאָן דעם טאגע אן, דא דער עוויגע זאָלכעס געבאָטען, אונד אין דער פאָלגע בייא אייערן נאכקאָממען; (כד) זאָ זאָלל עס פאָלגענדער געשטאלט געהאלטען זיין, איזט זאָלבעס דען אויגען דער געמיינדע אויס אירטהום ווידערפאהרען; זאָ בריגגט דיא גאנצע געמיינדע איין יונגעם רינד צום גאנצאָפּפער, צום ליבליכען גערוכס דעם עוויגען צו עהרען, נעבסט דעם דאצו געהאָריגען מאהל- אונד

רש"י

בע"א הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות [כריתות ז'] פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו ע"א [ספרי]: אשר דבר ה' אל משה. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום [הוריות ח'] כדכתיב אחת דבר אלהים שתים זו שמענו [תהלים ס"ב]: (כג) את כל אשר צוה וגו'. מגיד שכל המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנא' למן היום אשר צוה ה' והלאה [ספרי]: (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך: לחטת. חסר א' שאינו כשאר חטאות שבכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר ואת השני יעשה עולה [ויקרא ה'] וזו עולה קודמת לחטאת

תרגום אונקלוס

כל די פקיד יי לותכון בידא דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא לדריכון: (כד) ויהי אם מעיני כנשתא אתעבידת לשלו ויעבדון כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי

באור

הכתוב כך, וכי תשגו (שגגת ע"ז) ולא תעשו (וע"ז לא תעשו דבר) מכל מצות ה', כי המודה בה כבר בטל אצלו כל מה שצוה השם הנכבד, ופי' כל המצות שום מצוה. כמו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב (תהלים ל"ד) שום טוב, וכן מתורגם בל"א: (כג) את כל אשר צוה וגו', הוא תוספת באור על הכתוב שלמעלה: מן היום אשר צוה ה' והלאה. על המצות כלן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשונות. (הרשב"ם), אבל באמת קצתם נצטוו קודם מתן תורה, וכן הוא בהוריות (דף ח' ע"ב) והאמר עשר מצות נצטוו ישראל במרה וכו' עי"ש, אמנם לפי פשוטו יהיה שעור הכתוב כך מן היום אשר צוה ה' (הוא היום אשר צוה הפרשה הזאת) והלאה לדורותיכם והוא שב על תחלת הכתוב שלפניו וכי תשגו, כאלו אמר וכי תשגו מהיום ההוא והלאה לדורותיכם, ולא תעשו את כל המצוה האלה, לומר שתהי' המצוה הזאת נוהגת לדורו' כמו בפרשת חלה הקודמת שצוה לנהוג כן לדורות וכן במצות רבות, וכן מתורגם בל"א: (כד) והיה אם מעיני העדה, שטעו כל העדה והורו על אחת מהעבודות שהיא מותרת לעבוד ע"ז בכך רש"י. ודעת הרמב"ן לפרש הענין הזה על פי פשוטו שהוא קרבן הכופר בכל התורה בשוגג. כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל, ויהי' כל זה בשוגג כגון שיהיה ביחיד כתינוק שנשבה לבין הכותים, ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם, או שיאמרו כמו שזכר בספרי מפני מה אמר המקו' לא שנעשה ונטל שכר אנו לא עושין ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל שנאמר ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני (יחזקאל י"ב כ"ד), אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו, וכו', או שישכחו את התורה וכבר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים. כגון

בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת׃ (כה) וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שִׁגְגָתָם׃ (כו) וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה׃ ס שביעי (כז) וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה

לחטת חסר א'

ת"א כמשפט הוריות י"ג, א'. זבחים נ', ב': לחטאת הוריות י"ג, א'. זבחים נ', ב': הביאו זבחים מ"א, א': כי לכל הוריות ה', א': ואם וכו' יבמות ט', א':

תרגום אונקלוס

וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא׃ (כה) וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא הִיא וְאִנּוּן אַיְתִיאוּ יָת קוּרְבַּנְהוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְחוֹבַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל שָׁלוּתְהוֹן׃ (כו) וְיִשְׁתְּבֵיק לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אֲרֵי לְכָל עַמָּא בְּשָׁלוּתָא׃ (כז) וְאִם

טראנקאָפּפֿער נאד פֿאָרשריפֿט, אונד איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער. (כה) דער פריסטער פֿערזאָהנט דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, וואָמיט איהנען פֿערגעבען זיין זאָלל; דען עס איזט איין אירטהום, אונד זיא האבען וועגען דיזעס אירטהומס דעם עוויגען צו עהרען, איהר פֿייעראָפּפֿער, וויא אויך איהר זינדענאָפּפֿער דארגעבראכט. (כו) דער גאנצען געמיינדע זאָוואָהל, אלס דעם פֿרעמדען, דער זיך אונטער איהנען אויפֿהעלט, זאָלל דאדורך פֿערגעבען זיין, דען דער אירטהום ווירד דער גאנצען געמיינדע צוגערעכנעט. (כז) זינדיגט איינע

רש"י

[הוריות י"ג זבחים נ']: (כה) הביאו את קרבנם לפני ה'. זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה' [ספרי יבמות ט']: וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בע"א: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וזו קבע לה שעירה:

באור

ידעתם שכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי וכאשר בא כן בספר עזרא באנשי בית שני, ע"כ: לחטת, חסר א' שאינו כשאר חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאות קודמות לעולות: שנאמר ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת. (רש"י). וכן הוא בזבחים (דף נ' ע"ב): (כה) הביאו את קרבנם, זה פר העולה שנאמר אשה לה': וחטאתם, זה השעיר. ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך. (הראב"ע), ונראה שטעות נפל בדפוס והנכון צ"ל והעתוד הפך. ור"ל שם שעיר כשהוא סמוך אל עזים יורה על היותו קטן, והפך בעתוד (מן עתודים העולים) והוא הצפיר, כשהוא נסמך אל עזים הוא הגדול שבעזים, כמו והצפיר העזים הגדיל עד מאוד (דניאל ח' ח'): ואמר טעם שהחטא גדול מאד עכ"ז ונסלח להם כי שגגה היא ולא ביד רמה עשו וגם בקשו עליו סליחה בהביאם את קרבנם: (כו) ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה. כבר אמר כי שגגה היא וכפל כאן בהוספה מלות לכל העם לומר אף שהיתה ע"י שגגת הזקנים בהוראתם כמו שפירשתי למעלה. עכ"ז אמר אח"ז ועשו כל העדה פר וגו' וכפר הכהן על כל עדת ישראל וגו' ונסלח לכל עדת וגו' ולגר הגר בתוכם ובאמת לא חטאו הקהל כי סמכו על הוראת ב"ד, לכן אמר כי לכל העם בשגגה לכלם השוגג יחשב, כי העושה את אשר לא תעשה מאיזה סבה שתהיה מ"מ שוגג הוא וצריך סליחה וכפרה, וכן כונת המתרגם לל"ת: (כז) ואם נפש אחת תחטא, במעט ע"ז הנזכר בפרשה הקודמת: עז בת

וְהִקְרִיבָה עֵז בַּת־שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת׃
(כח) וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת
בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר
עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ׃ (כט) הָאֶזְרָח בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה
אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה׃
(ל) וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה ׀ בְּיָד רָמָה מִן־
הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃

תולדות אהרן וכפר הוריות ז׳, ב׳. מנחות ע״ד, א׳. וק״ט א׳: תורה שבת ס״ח, ב׳, וקל״ג ב׳. יבמות ט׳, ב׳. הוריות ח׳, א׳. כריתות ג׳, א׳: והנפש שבת ס״ח, ב׳, וקי״ג ב׳. יבמות ט׳, א׳. סנהדרין ל״ט, ב׳. כריתות ג׳, א׳. הוריות ח׳, א׳: את ה׳ סנהדרין ל׳, ב׳. כריתות ו׳. ב׳: ונכרתה סנהדרין ס״ד, ב׳:

תרגום אשכנזי

איינצעלנע פערזאָן אויס אירטהום, זאָ ברינגט זיא איינע יעהריגע ציגע צום זינדענאָפּפֿער. (כח) דער פריסטער פֿערזאֶהנט דיא פערזאָן, דיא זיך אויס אירדטהום פֿערגאנגען, פֿאָר דעם עוויגען, דאָ־מיט זיא פֿערזאֶהנט זייא, אונד איהר פֿערגעבען ווערדע. (כט) איינערלייא לעהרע זאָללט איהר האָבען פֿיר דען, דער זיך אויס אירדטהום פֿערגעהט; ער זייא איין איינהיימישער אונטער דען קינדערן ישראלס, אָדער איין פֿרעמ־דער, דער אונטער איהנען וואָהנט. (ל) ווען אבער איינע פערזאָן, עס זייא איינהיימישער אָדער פֿרעמדער, זיך אויס פֿרע־פֿעל פֿערגעהט, זאָ האט זיא דען עוויגען געלעסטערט, אונד דיזעלבע פערזאָן זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט

רש״י

(ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה [יחזקאל ה׳] אשר גדפו נערי מלך אשור [ישעיה ל״ו] ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת [סנהדרין

תרגום אונקלוס

אֱנַשׁ חַד יְחוֹב בְּשָׁלוּ וִיקָרֵיב עִיזָא בַּת שַׁתַּהּ לְחַטָּאתָא: (כח) וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל אֱנַשׁ דְּאִשְׁתְּלִי בְּמֶחֱבֵיהּ בְּשָׁלוּ קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: (כט) יַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּירוּן בֵּינֵיהוֹן אוֹרַיְתָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן לִדְיַעְבֵּיד בְּשָׁלוּ: (ל) וֶאֱנַשׁ דְּיַעְבֵּיד בְּרֵישׁ גְּלֵי מִן יַצִּיבַיָּא וּמִן גִּיּוֹרַיָּא קֳדָם יְיָ הוּא

באור

שנתה, על שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה ובע״ז קבע הכתוב שעירה: (כח) בחטאה, המקור מבנין הקל והה״א לכנוי נסתרת על הנפש. ורפיון הה״א הוא ע״פ מסורה, והיה ראוי בְּחֶטְאָהּ הפ״א בק״ח רק שפעמים יבוא המקור בכנויו בחירק הפ״א, כמו בְּפִתְחִי את קברותכם (יחזקאל ל״ז י״ג). בְּבִגְדוֹ בה (שמות כ״א ח׳) ובעבור שהפ״א אות גרונית הורחבה ע״י סג״ל: וכפר הכהן על הנפש וגו׳ לפני ה׳, הטפחא שבתיבת בשגגה הוא מפסיק יותר מן התביר שבתיבת השגגת, ולפ״ז תהיינה מלת בחטאה בשגגה מאמר מוסגר, ושעורו וכפר הכהן על הנפש השגגת לפני ה׳, ואח״ז הוסיף לבאר בחטאה בשגגה על דרך שאמר למעלה כי שגגה היא, וכן מתורגם בל״א: (כט) האזרח בבני ישראל וגו׳. יתכן שהלמ״ד במלת ולגר מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו יש למ״ד גם במלת האזרח ושעורו כך, תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה לאזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם, כמ״ש המתרגם בל״א: (ל) אשר תעשה ביד רמה, פירש״י במזיד. ויותר מכוון למשמעות המלה כמו שפירש הרמב״ע, ביד רמה להראות הכל שאיננו ירא מהשם עכ״ל, כי גם העושה במזיד יכול להסתר בכדי שלא יהיה כ״כ חלול השם, וכאן אמר את ה׳ הוא מגדף, ר״ל שמחלל השם להראות שהוא עושה מה שלבו חפץ כאלו אין יודע ואין רואהו. מגדף, מחרף כמו אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעיה ל״ז ו׳), והיתה חרפה וגדופה (יחזקאל ה׳ ט״ו), ולפי פשוטו שב על ע״ז שדבר למעלה, ורבותינו

(לא) כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָה בָהּ׃ פ (לב) וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר

ת"א כי דבר וכו' ברכות כ"ד, ב'. סנהדרין צ"ט, א'. שבועות י"ג, א': הכרת יומא פ"ו, א', סנהדרין ס"ד, ב', וצ', ב': בה כריתות כ"ה ב': ויהיו וכו' שבת צ"ו, ב'.

תרגום אונקלוס

מַרְגִּיז וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ (לא) אֲרֵי פִּתְגָּמָא דַיְיָ בְּסַר וְיַת פִּקּוֹדוֹהִי אַשְׁנֵי אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא חוֹבֵיהּ בֵּיהּ׃ (לב) וַהֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁכָּחוּ גַּבְרָא כַּד מְגַבֵּב

ווערדען. (לא) דען זיא האט אויס פֿעראכטונג פֿאָר דעם עוויגען וואָרט, זיין געבאָט איבערטרעטען, איינע זאָלכע פֿערזאָן ווערדע אויסגעראָטטעט, דיא שולד ליגע אין איהר. (לב) אלז דיא קינדער ישראל'ס אין דער

רש"י

נ'): (לא) דבר ה'. אזהרת ע"א מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: (לב) ויהיו במדבר וימצאו בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה [כריתות ז']:

באור

דרשו מכאן למגדף את השם שהוא בכרת: (לא) כי דבר ה' בזה וגו', השעור הפר את מצות ה' בעבור בזותו את דברו, וכן מתורגם בל"א: הכרת תכרת הנפש ההיא, הרוצה לדעת ענין כרת הנפש ומה הכרתה זה לדעת רז"ל ולדעת גדולי ישראל הבאים אחריהם, יעיין ברמב"ם (הלכות תשובה פרק ח'), וברמב"ן בשער הגמול: (א"ה ואנחנו לא נעיר כי אם על הוראת התיבה ושאלתה לבד. על פי הדרך אשר דרך בה הרב המבאר ס' ויקרא, בתחלת פ' אמור ע"ש, המתבונן בדרכי הנפש ומדותיה ידע שאין בתענוג הנפשות למעלה מן האהבה, והיא תשוקת הריעות והחברה והדבקות עם נפשות אחרות, וכל מאויי האדם אל האהבה הזאת יכונו, כי היא פרי ותכלית כלם: פעמים שתמשך להדבק עם הפחות והקטן ממנו, ויקרא חנינה וחסד, ופעמים תהיה עם הדומים לנו, ויקרא אחוה וריעות, ויש שישתוקק האדם להדבק בעלם ככבד ומרומם ממנו. ואז אינו אלא קורבה, ע"ד שאמר ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג): וזהו הקשר האמין והנשגב אשר בעולם הנפשות, כפי האפשר לשוכן בגוף להשיג ממנו, כי אין נפש קשורה בנפש כי אם בחבלי האהבה: והטוב האמתי, וההצלחה שאין למעלה ממנה היא להיות דבוק ונאחז ונלמד בחברת הנפשות העליונות ולהתעלס באהבים: והפוכו שהוא התבודדות הנפש והיותה עזובה, גלמודה, ושכולה מכל אהבה ואחוה וריעות, היא תכלית כל הרעות, ואין נגע וצער למטה ממנו, והוא עונש אבדן הנפש, כפי האפשר לנו להבין ממנו: ומזה תבין ענין האסיפה אל עמיו, או אל אבותיו הנזכר במיתת הצדיקים, וענין כרת הנפש לע"הב, שהוא עונש העושה ביד רמה, הכוונה שינתקו מיתרי האהבה והדבקות, ולא יהיה לנפש הממרה אחיזה בעולם הנפשות, לא תאסף ולא תקבץ בקהלם, ולא תתעדן בתענוגים הרוחניים, לא בחנינה ולא בריעות ולא בקורבה, כי אם תשאר בדודה ושוממה, ויהיה זה לו מדה כנגד מדה, תחת אשר בזה להקריב אל השם, ואת מצותיו, שכלם אהבה ואחוה, הפר. ולזה הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה): עונה בה, כמו דמו בראשו ר"ל שהוא עצמו גרם לו העונש. ויהיה עונה לשון עונש, כמו תנה עון על עונם (שם ס"ט כ"ח), פי' תנה עונש על עונם, וכן מתורגם בל"א. והנה בפרשה הזאת יש שנוים רבים בשמוש הפעולות, כי אמר תחטא, והקריבה, בל"נ, בזה הפר, בל"ז, תכרת, עונה, בל"נ, והענין כך הוא, כי כבר הוזכר שמלת נפש פעם יאמר על הגוף ואז תשמש בל"ז, כמו אחד נפש (במדבר ל"א כ"ח), נפש שנים (בראשית מ"ו כ"ז), ופעמים על הנפש ואז תשמש בל"נ, ופעמים תכלול שניהם ואז תשמש בל"ז ובל"נ, ובענין החטא תכלול שניהם כי הרצון ייוחס אל הנפש והמעשה אל הגוף, לכן הפעולות המתאמות אליה ישתמשו בל"ז ובל"נ, אמנם תיב"ע תרגם מלת נפש בר נש שהוא ל"ז, לכן תרגם כל הענין בל"ז, והמתרגם אשכנזי תרגם המלה (פערזאָן) שהיא ל"נ, לכן תרגם כל הפעולות שבענין ג"כ בלשון נקבה: (לב) ויהיו בני ישראל במדבר, לשון

וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת׃ (לג) וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ
מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
וְאֶל כָּל־הָעֵדָה׃ (לד) וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר
כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס (לה) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם
אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה׃ (לו) וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה
אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ
בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ מפטיר
(לז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(לח) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

תולדות אהרן המוצאים סנהדרין מ"א, א': כי לא וכו' שם ע"א, ב': דבר וכו' ברכות י"ד, ב'. מנחות מ"ג, א':

תרגום אשכנזי

וויסטע ווארע, פֿאנדען זיא איינען מאן, דער אם שבת האָלץ זאממעלטע. (לג) דיא איהן האָלץ זאמ־מעלן פֿאנדען, בראכטען איהן פֿאָר משה, אהרן אונד דיא גאנצע געמיינדע. (לד) מאן טהאט איהן אין פֿערהאפֿט; דען עס וואר ניכט דייטליך ענטשירען, וואס איהם געשעהען זאָללטע. (לה) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: דער מאן זאָלל געטאָדטעט ווערדען, דיא גאנצע גע־מיינדע זאָלל איהן אויסער־האלב דעם לאגערס שטיי־ניגען. (לו) דיא געמיינדע פֿיהרטע איהן דארויף צום לאגער היגאוס, אונד מאן ווארף איהן מיט שטיינען צו טאָדע, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (לז) פֿערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פֿאָלגט: (לח) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד

תרגום אונקלוס

אַעִין בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא׃ (לג) וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ דְּאַשְׁכָּחוּ יָתֵיהּ כַּד מְנַבֵּב עָאִין לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (לד) וַאֲסָרוּ יָתֵיהּ בְּבֵית מַטְּרָא אֲרֵי לָא אִתְפָּרַשׁ לְהוֹן מַה דְּיַעַבְדוּן לֵיהּ׃ (לה) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַּבְרָא רְגוֹמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ (לו) וְאַפִּיקוּ יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא וּמִית כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (לז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (לח) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

(לג) המוצאים אותו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משראוהו והתרו בו [ספרי]: (לד) כי לא פורש מה יעשה לו. (לא היו יודעים) באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שמחלל שבת במיתה [ספרי סנהדרין ע"ח]: (לה) רגום. לפיד"נט בלע"ז (שטייניגענד Lapidant) וכן הלוך, אלנ"ט (געהענד Allant) וכן זכור ושמור: (לו) ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד [סנהדרין מ"ב]: (לז) רגום.

באור

הרא"ע, לפי דעתי שהוא מדבר סיני. אמנם יותר נכון לפי פשוטו דעת הרמב"ן ז"ל, ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש, כי היה בזמן הזה אחד מעשה המרגלים על דרך הפשט וזה עשה ויהיו ב"י במדבר. כי בהתאחר שם העם בגזרה הנזכרת היה המאורע הזה ואח"כ צוה במצות ציצית שיזכרו בו המצות כלן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות עכ"ל: מקושש, בינוני מבנין המרובע בגזרת הכפולי', וענינו לקיטת הדברים הדקי' כקש ועצים: (לד) במשמר, בפתחות הבי"ת כי היה מקום ידוע לבית האסורים: מה יעשה לו, יודעין היו שהמחלל שבת במיתה, אבל לא היו יודעין באיזו מיתה. (רש"י והרא"ע): (לה) רגום, פירש"י פשנ"ט בלע"ז (פיעטאנד. בל"א שטייניגענד), וכן הלוך אלנ"ט (בל"א געהענד), וכן זכור ושמור עכ"ל,

אֱלֹהֵיכֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ (לט) וְהָיָה לָכֶם

אהרןתולדות ועשו ברכות י"ב, ב'. סוכה ט'. א'. יבמות ד', ב'. מנחות מ"ג, א'וב': כנפי שם מ"ג, א'. חולין קל"ו, א': הכנף וכו' ברכות ט"ו, ב,. שבת כ"ו, ב'. יבמות ד', ב'. נזיר נ"ח, א' מנחות נ"ח, א', ול"ט א'.

תרגום אונקלוס

וְתֵימַר לְהוֹן וְיַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּרוּסְפְּדִין עַל כַּנְפֵי כְסוּתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל כְּרוּסְפְּדָא דְכַנְפָא חוּטָא דִתְכֶלְתָּא׃ (לט) וִיהוֹן לְכוֹן

זאגע איהנען, זיא זאָללען בייא אללע איהרען נאכ־קאָממען אן דיא עקקען איהרער קליידער שויא־פֿאדען מאכען, אונד אן דיזע שויאפֿאדען איינע שנור פֿאָן דונקעלבלויער וואָללע בעפֿעסטיגען, (לט) דיזע זאָללען אייך צו שויאפֿאדען דינען, דאס

רש"י

פסנ"ט בלע"ז וכן הלוך אלכ"ט וכן זכור ושמור:) (לח) ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלוים בה כמו ויקחני בציצית ראשי [יחזקאל ח'] ד"א ציצית על שם וראיתם

באור

ויהיה מאמר מות יומת האיש על דרך כלל ואחריו פרט, כי על המיתה לא נסתפק משה כמו שפירשתי, אלא שדרך הכתוב לדבר תחלה כלל הענין מות יומת ומפרש שהמיתה תהיה בסקילה: (לח) ועשו להם ציצית, ענף הבגד מה שנשאר מן הארוג שהוא נתלה בו יקרא ציצית, לפיכך קרא החוטין שצוה הכתוב לתלות בכנף הבגד ציצית. ונקרא ציצית על שם הענף הנתלה בו כי רוב חוטי הציצית הם ענף, כמ"ש רז"ל שליש גדיל ושני שלישי ענף. וכן אמרו אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר ויקחני בציצית ראשי (ר"ש בן מלך), וכפירש הרשב"ם והראב"ע, וכן פירש"י בתחלת דבריו וז"ל, על שם הפתילים התלוים בה. כמו ויקחני בציצית ראשי, ד"א ציצית ע"ש וראיתם אותו. כמו מציץ מן החרכים עכ"ל. והמתרגם אשכנזי הרכיב שתי ההוראות האלה ומתרגמינן המלה הזאת (שויפאדען.) ודע כי שם ציצית הוא ל' יחיד, כמו ציץ והיו"ד הנמשכת אחר צ"הפ אף שאינה כתובה והתי"ו נוספת והוא שם כללי לכל החוטין שבכנף אחד: על כנפי, על כל אחד מכנפי הבגד. והנה כאן הזכיר הציצית שהוא הענף שהם החוטין הנפרדים שאחר הקליעה והקשרים, ובמקום אחד (דברים כ"ב י"ב) הזכיר הגדילים והם החלק מהציצית הקלוע ע"י חוט המקיף אותם עם איזה קשרים, וחז"ל נתנו שיעור שליש גדיל ושני שלישים ענף: כַּנְפֵי. מן הנפרד דבוי זכרים כְּנָפִים, או כְּנָפַיִם להוראת הזוג ובסמיכות כַּנְפֵי, ולהלן אומר על ארבע כַּנְפוֹת (שם) מהנפרד דבוי נקבות כְּנָפוֹת ובסמיכות כַּנְפוֹת: על ציצת, עם ציצית וכמוהו רבים: ציצת הכנף, סמוך, כי משקל הזה שוה בנפרד ובסמיכות: תכלת, דומה לרקיע, והוא הצבע הנקרא בל"א דונקעלבלויא: (לט) והיו לכם לציצת, בלשון יחיד וכן וראיתם אותו ל"י כאשר כתבתי שהשם ציצית הוא שם כללי לכל קבוץ הפתילים יחד שבכנף אחד, והנה כל המפרשים לא הסתכלו בשנוי הלשון הנמצא בפרשה זו, שהתחיל בלשון נסתר, ועשו להם, בגדיהם, לדרתם ונתנו, ואח"ז אמר בלשון נכח והיה לכם. וראיתם, וזכרתם עד סוף כל הפרשה. והנלע"ד כי לפי הדין ציצית חובת גברא ולא חובת מנא, ר"ל שאינו חייב בציצית רק בזמן שהוא לבוש בבגד בת ד' כנפות, אבל אם אין לבוש בו אין הבגד חייב בציצית, לכן אם היה אומר ועשיתם לכם ציצית על כנפי בגדיכם היה משמע שהוא צווי על כל פנים אף שאינו לבוש בבגד בת ד' כנפות על גופו רק שמונח בקופסא, כיון שלא נזכר כאן רק כנפי בגדיכם סתם, לכן נאמר הפסוק הראשון בלשון נסתר והוא הקדמה אל הדבור לישראל שבפסוק השני, ושעורו כך, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כשיעשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדרתם, ויתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (ע"פ החיוב המפורש במקום אחר אשר תכסה בה והיינו בזמן שהוא לבוש בה, אז תאמר להם), והיה לכם לציצית וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם (והיינו שאמר להם כי החיוב של הציצית הוא למען תראו אות' ותזכרו עי"ז המצות ותעשו'), ולכן בפ' תצא נאמר בל' נוכח גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (שהוא צווי ממש, לפי שאמר אחריו) אשר תכסה בה שהכוונה בשעה שהוא לבוש בה אז החיוב

לְצִיצִת֒ וּרְאִיתֶ֣ם אֹת֗וֹ וּזְכַרְתֶּם֙ אֶת־כָּל־מִצְוֺ֣ת יְהוָ֔ה וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֹתָ֑ם וְלֹֽא־תָת֜וּרוּ אַחֲרֵ֤י לְבַבְכֶם֙ וְאַחֲרֵ֣י עֵֽינֵיכֶ֔ם

תולדות אהרן וראיתם ברכות י"ב, א', שבת סס. זבחים י"ז, ב', מנחות ל"ח, א', ומ"ג א', ומ"ד, ב': ולא וכו' נדרים כ'. ב'. אחרי ברכות י"ג, א':

תרגום אשכנזי

איהר זיא זעהט אונד איך אללער געבאָטע דעם עווי־גען ערא‌ינגערט, אונד זיא האלטעט; ניכט אבער אי־ערם הערצען אונד אייערן אויגען נאכוואנדעלט, דיא איך אויף אבוועגע פֿער־

תרגום אונקלוס

לִכְרוּסְפְּדִין וְתֶחֱזוֹן יָתֵיהּ וְתִדְכְּרוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָא דַיְיָ וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְטְעוֹן בָּתַר הַרְהוֹר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִי אַתּוּן

רש"י

אותו כמו מציץ מן החרכים [שיר ב']: תכלת. צבע ירוק של חלזון [מנחות מ"ב]:

(לט) וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ. הלב והעינים הם מרגלים לגוף

באור

עליו לעשות בה ציצית: וזכרתם את כל מצות ה', [א"ה מפרשי הפשט ישוטטו לבאר באיזה דרך יזכרו כל המצות ע"י שיראו את הציצית, ואני אעירך על ענין שלא זכרוהו, כבר הודעתיך דרכן של האומות הקדמונים (שלא ידעו עדיין ממלאכת הכתיבה) לחקוק תמונות ופסילים וצורות שונות, כל צורה תורה על ענין שלם אשר ירצו להודיע לבניהם אחריהם, והחכמים הבקיאים בספורי דברי הימים היו יודעין הוראת כל צורה וצורה, וכמ"ש בבאורנו היו מהם חרטמי מצרים וחכמיה, היודעים לפתור הצורות ההם, ולהודיע את הנרצה בהם. והנה בתחלה לא היו הצורות ההן כי אם סימני הכתיבה מורות על ענין, כענין אותיות האלפ"א בית"א והתיבות שאנו משתמשים בהם, שאין בהם הוראה עצמית כי אם הוראה סימנית לבד, ואולם באורך הימים וקלקול הזמנים הטעו האנשים החרטמים הללו את ההמון בדעות משובשות ודברים כזבים, אמרו שיש בצורות ההם הוראה עצמית, ויחסו להן סגולות ופעולות כוזבות, ומשם יצאו טעות האלילים והטלמסאות אשר התעו את רוב בני האדם בדרכים מקולקלים ומעשים מתועבים כנודע, חוץ מן האבות הקדושים ובניהם שהבדילם לו הש"י לעם סגלה ונתן להם תורה ומצות לשמרם מן התועבות ההם. והנה קצת האומות עשו להם סימני הכתיבה ע"י חוטין עם מיני צבעים ובהם קשרים וע"פ הסימנים אשר להם במיני הצבעים ובמספר הקשרי' היו יודעים כל הספורים הקודמים, וכאשר ספרו עוברי ימים מלחי הספינות, עת נכבשו לפניהם כל ארצות עולם החדש הנקרא אמעריקא מצאו בחלק הדרומי הנקרא פערו בחצרות מלכיהם, תיבות מוסגרות מלאות חוטין צבועים עם קשרים מחולפי המספר, ולא ידעו מה המה אלה, אך תושבי המדינה ההיא אמרו, שכלן היו סימנים על ספורי דברי הימים שלהם אשר מצאו אותם מקדם, ולפי מספר הקשרים והגוונין ידעו כל דבר על נכון. והנה השם ב"ה שהבדילנו מן התועים אשר לנו הפסילים והתמונות ההן המבלבלות ומשבשות דעת בני האדם, ונתן לנו תורה ומצות, לטהר את לבנו מטומאת ע"ז ולעורר אותנו תמיד ע"י מעשים ופעולות מיוחדות על פנות האמונה האמתית ויסודותיה, וצוה לנו לעשות אותות וסימני הזכירה על זה בבשרנו ובבתינו ובכל דבר הנראה והנרגש לנו, למען לא יסורו הדברים הנשגבים ההם מנגד עינינו כל הימים, והם מצות מילה, ומצות מזוזה על פתחי בתינו וחצרותינו, וצוה לעשות אות התפלין על ראשנו ועל יד שמאלנו, ומצות ציצית בבגדנו כדי שנזכרהו בכל עת שנסתכל בהם. מעתה הנראה שבמצות ציצית ענין הזכירה ע"פ האופן השני הנזכר, אשר היה נהוג אצל קצת הקדמונים, והוא ע"פ הצבע והגוון, וע"פ חשבון הקשרים והחוטים], וז"ל הברייתא במנחות (דף מ"ג ע"ב) תני' היה ר' מאיר אומר מה נשתנה תכלת (שיחדו הקב"ה למצוה זו) מפני שהתכלת דומה לים (שנעשה בו נסים לישראל) וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד (ומכח התכלת מזכיר היושב על הכסא ועוד נאה לישראל שיהיה כסאו עליהם) שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר (דהיינו רקיע) (שמות כ"ד י'), וכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזקאל א' כ"ו). (ובכסא כתיב ספיר אלמא רקיע כמחזי' כסא ותכלת לים וים לרקיע אנן קחזינן), עכל"ה עם פירש"י, הרי באמרו ז"ל שהסימן הוא הגוון והמראה. והנה

אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ (מ) לְמַעַן
תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי
וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ (מא) אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ

ת"א אני ה' מנחות מ"ד, א': אתכם שם י"ב, ב': אני ה' שם י"ד ב. מנחות מ"ה, א':

פיהרען. (מ) איהר ווערדעט דאדורך מיינער געבאטע אייגעדענק זיין, זיא האלטען, אונד אייערם גאָטטע הייליג זיין. (מא) איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער איך אייך אויס מצרים געפיהרט האבע, אייער גאָטט צו זיין; איך, דער עוויגע, אייער גאָטט!

תרגום אונקלום

טָעַן בָּתְרֵיהוֹן: (מ) בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן: (מא) אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

רש"י

ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר. על כרחכם אני מלככם [שבת ע"ח] וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליהם [יחזקאל כ']. ד"א למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא [ב"ק ס"א]. ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"א לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"א שאף היא שקולה ככל המצות (חולין ה') וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם [נחמיה ט']. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים [שמות י"ט]. על ד' כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש (ר"ל שאין עושין ה' ציצית בה' כנפות אלא ד' בד' כנפות המרוחקות ועיין בטור א"ח סימן י') כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי [שמות ו']: פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים:

באור

רש"י ז"ל פי' וזכרתם את כל מצות ה' שמנין גימטריא של ציצת שש מאות, ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג עכ"ל, הנה כתב בפי' שהסימן הוא מנין החוטין והקשרים, ועל הדרך הזה כל הרמזים שזכרו קדמונינו במעשה הציצת אמת ונכון, כי כל חוט וכל קשר וכל שזירה ממנו יורה על ענין נכבד ומרומם בפנות הדת והתורה, והכלל שהיתה הכוונה האלהית לשמרנו מטעו' העמים וליחד את לבנו בכל דרכי הזכירה והתעוררות המחשבה לעבודתו וירא(ת)ו, כמ"ש: ולא תתורו, ענינו ההליכה לכל רוח מפה ומפה עם החקירה והחפוש על כל דבר נחמד ותגונה: אחרי לבבכם, הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבדות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה העבירה. לכן הוסיף אונקלוס בביאור כונת הכתוב הזה בתר הרהור לבכון ובתר חזו עיניכון: זנים אחריהם, כי מי שילך אחר תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (מ) למען תזכרו. וכבר אמר וזכרתם וגו', אבל שעורו כאן, למען שכשתזכרו ועשיתם את כל מצותי (ומלות את כל מצותי פעול אל פועל הזכירה והעשיה) תהיו קדושים לאלהיכם: (מא) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו', לתכלית זה הוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, וכמו שפירש"י על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו גזרותי: אני ה' אלהיכם,

טז (א) וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ (ב) וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד

ת"א ויקח וכו' סנהדרין, ק"ט, ב': ויקמו שם ק"י, א':

טז (א) איינסט עמפאֶרטע זיך קרח, זאָהן יצהר, זאָהן קהת, זאָהן לוי, זאמט דתן אונד אבירם, זאֶהנע אליאב אונד און, זאָהן פלת, פאָן דען נאכקאָממען ראובן. (ב) זיא טראטען אויף פאָר משה נעבסט צוויי-הונדערט אונד פינפציג מעננערן אויס דען קינדערן ישראל'ס, פירשטען דער געמיינדע, גלידערן דער ראטהספערזאממלונג, מעננערן פאָן אנזעהען

רש"י

טז (א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך [איוב ט"ו] לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן [במדבר כ'] קחו עמכם דברים [הושע י"ד]: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי [בראשית מ"ט] והיכן נזכר שמו של יעקב בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל [ד"ה א'ו] [תנחומא]: ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדיבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו' [שמות ו'] עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השני' לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנ' נשיא את בן אחיו הקטן מכל' הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה [במדבר א'] והלבישן טליתות שכלן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להן חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את

תרגום אונקלוס

טז (א) וְאִתְפְּלִיג קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ (ב) וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתָן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי

באור

לכן גם עתה אני מצוה אתכם את המצוה הזאת, ורש"י פי' אני ה', נאמן לשלם שכר, אלהיכם נאמן לפרע:

טז (א) ויקח קרח, לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה, וזהו שת"א ואתפליג, וכן מה יקחך לבך (איוב ט"ו י"ב), לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. (רש"י), ורמב"ן פי' ז"ל כי הנכון הוא בלשון שיאמר ל' לקיחה בכל עצה ומחשבה שהיא תחלת מעשה, כמו ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת (ש"ב י"ח י"ח) והוא ל' התעוררו' אל המעש' ההוא, וכן אמרו במדרש לא לקח כלום, אלא לבו נטלו, וטעם הכתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ויקומו, ובא פעל ויקח בלשון יחיד לפי שהוא קדם לפועל, ולא יצטרך לשמור המספר, אבל ויקומו שהוא אחריו בא בלשון רבים, ואין צורך לדברי ראב"ע שכתב שתחסר מלת אנשים: בני ראובן, דתן ואבירם ואון בן פלת כלם היו בני ראובן, ואף שלא נמצא מבני ראובן כ"א נמואל ודתן ואבירם בני אליאב בן פלוא, אולי און בן פלת מבני חצרון וכרמי היו: (ב) ואנשים מבני ישראל, שעמדו עם אנשים מבני ישראל שהתאספו עמו היו למספר חמשים ומאתים: קריאי

אנשי־שם: (ג) ויקהלו על־משה ועל־אהרן ויאמרו אלהם רב־לכם כי כל־העדה כלם קדשים ובתוכם יהוה ומדוע תתנשאו על־קהל יהוה: (ד) וישמע משה ויפל על־פניו: (ה) וידבר אל־קרח ואל־כל־עדתו

תולדות אהרן כי כל סס ק"ט, ג': וישמע סס ק"י, ח':

(ג) פערזאממעלטען זיך ווידער משה אונד אהרן, אונד שפראכען צו איהנען: איהר מאסעט אייך צו פיל אן! דיא גאנצע געמיינדע בעשטעהט אויס לויטער היילינען, דען דער עוויגע איזט אונטער איהנען; ווארום ערהעבט איהר אייך איבער דיא פערזאממלונג דעס עוויגען? (ד) אלס משה דיזעס הערטע, פיל ער אויף זיין אנגעזיכט, (ה) שפראך צו קרח אונד צו זיינעם גאנצען אנהאנגע, וויא פאלגט: מארגען ווירד דער עוויגע

תרגום אונקלוס

זמן אנשין דשמא: (ג) ואתכנשו על משה ועל אהרן נאמרו להון סגי לכון ארי כל כנשתא כולהון קדישין וביניהון שריא שכינתא דיי ומא דין אתון מתרברבין על קהלא דיי: (ד) ושמע משה ונפל על אפוהי: (ה) ומליל עם קרח ועם כל כנשתיה

רש"י

עצמה [תנחומא]: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים. כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה [תנחומא]: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: (ד) ויפול על פניו. מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה [שמות ל"ב] במתאוננים ויתפלל משה [במדבר י"א] במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים [שם י"ד] במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני [תנחומא]: (ה) בקר וידע וגו'. עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוון לדחות שמא

באור

מועד, החשובים הנקראים בכל עת התקבץ העדה: (ג) ויקהלו על משה ועל אהרן, לפי דעת רוב המפרשים והיותר נכון ע"פ הפשט נראה שנתקנא קרח בגדולת אהרן, ובעבור זה קנא גם במעלת הלוים אשר החליפם משה תחת הבכורים אף שהי' הוא לוי ואולי היו המתקהלים עמו בכורים ומשכם אליו בתחבולותיו לקנא גם בעבורם, ומהם אשר נקהלו עמו בעבור טענת להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו, כמ"ש הרמב"ן ז"ל, כי בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה. כי גם בדבר עגל שהיה החטא גדול ומפורסם, היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה, והנה היו אוהבים אותו בנפשם ושומעים אליו, ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אתו, ולכן סבל קרח גדולת אהרן וסבלו הבכורים מעלת הלוים וכל מעשיו של משה. אבל בבואם אל מדבר פארן ונשרפו באש תבערה ומתו בקברות התאוה רבים, וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה' ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו, אז היה נפש כל העם מרה והיו אומרים בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלות ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו, ע"כ. והנה היו אלה הנקהלים בעבור קנאת מעלת הלוים תחת הבכורים, ובעבור קדושת אהרן על כלם, ואשר לא היו משבט לוי ולא היו גם בכורים נקהלו בעבור הגזרה שיתמו במדבר, ועל הדרך הזה יובנו המקראות על סדר: רב לכם, חלק רב תפשתם לכם: כלם קדשים, למה תתנשאו על העדה הלא כלם שמעו תורת ה' ומצותיו בהר סיני: (ד) ויפל על פניו, משה לבדו נפל והתפלל לה' ושם נאמר לו מה שיאמר לקרח: (ה) אל קרח ואל כל עדתו, עקר דבורו לקרח כי היה ראש לכל הנקהלים ובכלל כל שבטו שבט לוי, ואח"ז לכל עדתו שהיו מאחר שבטים, והחל משה להשיבם על טענותיהם: את אשר לו, זאת

לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ (ו) זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ (ז) וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן ׀ קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־

תרגום אשכנזי

בעקאננט מאכען, ווער איהם אנגעהאָרט אונד ווער היילינ זאָ זייא, דאס ער איהן פֿאָר זיך קאָממען לאססע, וועז ער ערוועהלט, דען ווירד ער פֿאָר זיך קאָממען לאססען. (ו) טהוט דיזעס! קרח אונד זיינע לייטע, נעהמט רויכפֿאננען! (ז) טהוט פֿייער היניין, אונד לעגט מאָרגען פֿאָר דעם עוויגען רויכווערק דארויף. ווען דער עוויגע אלסדאן ער־

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יַת דְּכָשַׁר לֵיהּ וְיַת דְּקַדִּישׁ וִיקָרֵיב לִקְדָמוֹהִי וְיַת דִּי יִתְרְעֵי בֵיהּ יְקָרֵיב לְשִׁמּוּשֵׁיהּ׃ (ו) דָּא עִיבִידוּ סַבוּ לְכוֹן מַחְתְּיָן קֹרַח וְכָל כְּנִשְׁתֵּיהּ׃ (ז) וְהַבוּ בְהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוּוֹ עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ מְחַר וִיהֵי גַּבְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ הוּא

רש"י

יחזרו בהם [תנחומא]: בקר וידע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו [תנחומא]. והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושי'. ומדרש אגדה בקר א"ל משה גבולו' חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בוקר ויבדל [בראשית א'] כך ויבדל אהרן להקדישו וגו': (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (ס"א ואין כלם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התר' בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין [במדבר ר']: מחתות כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד

באור

היתה תשובה על טענות הבכורים ואמר שיודיע השם אם הבכורים לו יהיה, כמ"ש כי לי כל בכור (לעיל ג' י"ג), או שהחליפם בלוים, כמ"ש והיו לי הלוים (שם י"ב): ואת הקדוש, הם הכהנים המקודשים, כמ"ש ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (ד"ה א' כ"ג י"ג), וזאת היא תשובה על מעלת אהרן. (מדברי הרמב"ן), וכן כונת פירש"י. את אשר לו, לעבודת לויה, ואת הקדוש, לכהונה, והקריב אליו, והקריב אתם אליו, והתרג' מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה. (עכ"ל) וכונתו שאין מלות והקריב יקריב שהקדוש או הנבחר יקריב על המזבח, כי אם שהשם יקריבו לפניו לעבודתו, והוסיף מלת אותם, לפי שפעל והקריב מוסב על אשר לו לעבודת לוים ועל הקדוש לכהונה: וטעם אמרו שנית את אשר יבחר בו וגומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל, שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו מחר שישע אל מנחתו ואל מנחתם לא יפנה, ואת אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו מחר. לומר שיהי' להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם, ע"כ: (ז) ושימו, נוי בבנין הפעיל מנע"ו, ובא בחסרון ה"א הבנין, כמו בינו בוערים (תהלים צ"ד ח'), ליני פה הלילה (לקמן כ"ב ח'): רב לכם בני לוי, כבר הגדיל אלהים אתכם לכבדכ' במעלה רבה על כל העדה ואין לכם לבקש עוד גדולה, ובכתוב הסמוך הוא מבאר

לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ (ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ (ט) הַמְעַט
מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם
מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם
אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה
וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃
(י) וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי
אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה׃ (יא) לָכֵן
אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה
וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלֹּנוּ עָלָיו׃

תלינו קרי

תרגום אשכנזי

וועהלט ווירד, דער זייא געהייליגט! איהר מאסעט אייך צו פֿיל אן, איהר זאֶהנע לוי! (ח) משה זאגטע צו קרח: האֶרט, איהר קינדער לוי! (ט) איזט דיזעם אייך צו וועניג, דאס דער גאָטט ישראל'ס אייך האט פֿאָן דער געמיינדע אויסגעזאָנדערט, אונד פֿאָר זיך קאָממען לאססען, דען דינסט בייא דער וואָהנונג דעס עוויגען צו פֿערזעהען, אונד פֿאָר דיא געמיינדע צו טרעטען אום זיא צו בעדינען? (י) דיך אונד אללע דיינע ברידער, דיא זאָהנע לוי, האט ער בערופֿען, פֿאָר איהן צו קאָממען, אונד איהר שטרעבט נון אויך נאך דעם פריסטערטהומע? (יא) נים דיך אין אכט! דוא אונד דיין גאנצער אנהאנג, דיא איהר אייך ווידער דען עוויגען עמפאָרט! דען וואס איזט אהרן, דאס איהר אייך

תרגום אונקלוס

קַדִּישׁ סַגִּי לְכוֹן בְּנֵי לֵוִי׃ (ח) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח שְׁמָעוּ כְעַן בְּנֵי לֵוִי׃ (ט) הַזְעֵיר לְכוֹן אֲרֵי אַפְרֵישׁ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יָתְכוֹן מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָתְכוֹן לְקֳדָמוֹהִי לְמִפְלַח יָת פֻּלְחַן מַשְׁכְּנָא דַיְיָ וּלְמֵיקַם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן׃ (י) וְקָרֵיב יָתָךְ וְיָת כָּל אֲחָךְ בְּנֵי לֵוִי עִמָּךְ וּבָעַן אַתּוּן בָּעַן אַף כְּהוּנְתָּא רַבְּתָא׃ (יא) בְּכֵן אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ דְּאִזְדַּמַּנְתּוּן עַל יְיָ וְאַהֲרֹן מַה הוּא אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן

רש"י

משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן [ד"ה א' כ"ה] אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזק' ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר הוא הקדוש עמה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו בדברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבט ויאבדו עמו אדבר גם אל כל' התחיל לדבר בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אותך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא

באור

דבריו: (ח) שמעו נא בני לוי, למעלה דבר עם כל הנקהלים בכלל, ועתה ידבר רק עם שבט לוי אשר היו מתקנאים בכהונת אהרן: (ט) המעט מכם. הדבר מועט הוא בעיניכם: את עבדת המשכן, להורידו ולהקימו ולשאת את הדברים המקודשים, מה שלא הותר לשאר השבטים: לפני העדה לשרתם, להיות שלוחי ישראל בהביאתם את קרבניהם: (י) ויקרב אתך, הוי"ו היא וי"ו התנאי, ושעורו וכאשר הקריב אותך ואת כל אחיך, אז גם לבבכם לבקש גם כהונה, וכן פי' רלב"ע, וכן מתורגם בל"א: (יא) לכן, אינו כטעם על כן, כמו שפי' הרלב"ע, כי הי' המאמר חסר הכתוב, והוסיף הרלב"ע מלת קשרתם, על כן קשרתם, וי"א בי ה"א הנועדים נוסף, ודעת המתרגם האשכנזי שהוא כמו שפירש"י לכן כל הורג קין (בראשית

(יב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם
בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃
(יג) הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי
תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם הִשְׂתָּרֵר׃ שני
(יד) אַף לֹא אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה
וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר

תולדות אהרן וישלח מ״ק, ו״ז ח׳: העיני מ״ק סס:

תרגום אשכנזי

איבער איהן בעשווערען זאללטעט? (יב) משה שיקטע הין, אונד ליס דתן אונד אבירם, דיא זאֶהנע אליאב, רופען; זיא שפראַכען אבער, וויר קאָממען ניכט הינאויף. (יג) איזט עס ניכט גענוג, דאס דוא אונס אויס איינעם לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פליסט, הינאויס געפיהרט האסט, אונד אין דער וויסטע אומצובריגגען, דאס דוא נאָך גאר דיר איבער אונז הערשאפט אנמאַסען ווילסט? (יד) דוא האסט אונז דאָך וואָהל ניכט אין איין לאנד געבראַכט, וואָ מילך אונד האָניג פליסט, אונד אונז אקקער אונד וויינבערג צום בעזיטצע געגעבען? ווילסט דוא דיזען לייטען דיא אויגען אויסשטעכען? וויר קאמען ניכט הינאויף.

רש״י

המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה וגו'. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת [סנהדרין ק״י] שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה: (יד) ותתן לנו. הדבר מוסב על לשון האמור למעלה כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו מעל' אתכם מעני מצרים אל ארץ וגומר [שמות ג']. משם הוצאתנו ולא אל ארץ חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם [במדבר י״ד]: העיני האנשים ההם תנקר וגו'. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי׃ (יב) וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְמִקְרֵי לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַאֲמָרוּ לָא נִסַּק׃ (יג) הַזְעֵיר אֲרֵי אַסֵּיקְתָּנָא מֵאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְקַטָּלוּתָנָא בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי אִתְרַבְרַבְתְּ עֲלָנָא אַף אִתְרַבְרָבָא׃ (יד) בְּרַם לָא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אַעֵלְתָּנָא וִיהַבְתְּ לָנָא אַחְסָנַת חַקְלִין וְכַרְמִין הַעֵינֵי גֻּבְרַיָּא הָאִינוּן תְּשַׁלַּח.

באור

ד' ע״ו) שהוא לשון התלאה ואזהרה מבלי להודיע מה יהי' ענשו, (היטע דיך!): (יב) לקרא לדתן ולאבירם, אחר שדבר עם שבט לוי דלה, לדבר גם עם בני ראובן לשמוע מה בפיהם גם הם ועל מה הם מרידים אחרי שאינם משבט לוי. והם גלו את אזנו בתשובתם שטענתם על התקלות שבאו עליהם על ידו ועל הגזרה שיתמו במדבר, כאשר הזכרתי למעלה: לא נעלה, לשון עליה נופל על הליכה לעבודת השם או אל מקום הנבחר, וכן הליכה אל השופטים, כמו ועלתה יבמתו השערה (דברים כ״ה ז'), ויעלו אליה בני ישראל למשפט (שופטים ד' ה'). (רשב״ס ורלב״ע): (יג) המעט כי העליתנו, הדבר קל הוא בעיניך להעלות אותנו מארץ טובה כזאת: כי תשתרר עלינו גם השתרר, שעוד כי גם השתרר תשתרר עלינו, כמו וברכתם גם אותי (שמות י״ב ל״ב). ענינו גם תברכו אותי, ור״ל לא די שהרעות לנו בדבר הזה, אלא שאתה חפץ גם למלוך עלינו: השתרר, מקור בבנין התפעל מגזרת הכפולים ע״ת התברך, והעתיד תִּשְׂתָּרֵר: (יד) ותתן לנו. מלת לא מושכת עצמה ואחרת עמה, ושעורו לא הביאתנו אל ארץ טובה ולא נתת לנו ונומר, ור״ל כי אם הביאתנו אל ארץ טובה כזאת להיות לנו נחלת שדה וכרם, אז היינו סובלים שתתנהג בשררה עלינו, אבל עתה הניעותנו ממקום טוב ולא הביאתנו אל מקום אחר כמוהו, ואיך תוכל לבקש שררה: העיני האנשים ההם תנקר, האם תוכל לנקר עיני האנשים ההם שלא יוכלו לראות, הלא זאת שעשית לנו דבר נראה לעינים הוא:

לֹא נַעֲלֶה: (טו) וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם: (טז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ

תולדות אהרן לא חמור מגלה ט', ב'. נדרים נ"ח, א': ויאמר וכו' מ"ק י"ב, א':

(טו) דא ערגרימטע משה זעהר, אונד שפראך צו דעם עוויגען: זיהע איהרע אָפּפֿערגאבען ניכט גנעדיג אן! ניכט איינעם פֿאָן איהנען האבע איך זיינען עזעל גענאָממען, ניכט איינען פֿאָן איהנען האבע איך בעליידיגט. (טז) משה שפרך צו קרח: דוא אונד דיינע לייטע שטעללט אייך פֿאָר דען עוויגען; דוא

תרגום אונקלוס

לְעֵבְרָא לָא נִסַּק: (טו) וּתְקֵיף לְמשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא תְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנְהוֹן לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְּהוֹן שַׁחֲרִית וְלָא אַבְאֵישִׁית יָת חַד מִנְּהוֹן: (טז) וַאֲמַר משֶׁה לְקֹרַח אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ

רש"י

אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו. ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד: (טו) אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם ומדרש אגדה אומר. יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי

באור

לא נעלה, כלל ופרט וחזר וכלל, תחלה אמרו לא נעלה ואח"ז פרט סבתם, וחזר וכלל לפיכך לא נעלה. (רשב"ם): העיני. הה"א לתימה, ומשפטה בח"פ, ולפני אות גרונית בפת"ח לבד, כמו האוכל בשר אבירי' (תהלים נ' י"ג): (טו) אל תפן אל מנחתם. ז"ל הרמב"ן, אינו נכון בעיני שיהי' על הקטורת (כמו שפירש"י) כי דתן ואבירם לא היו בתוך הנועדים להקטיר קטורת, אבל פשוטו כי בעבור שהיו אלה זולים בכהונה להקריב קרבן, אמר משה אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל התפלה שיתפללו אליך, כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו מנחה בכתוב. וגם אנקלוס תרגם קרבנהון, איזה דבר שיקריבו לפניך ע"כ: תֵּפֶן, עתיד בבנין הקל מגזרת נל"ה, הראוי תִּפְנֶה, ובחסרון ה"א השרש כאמר וַיִּבֶן, וַיִּקֶן, ולפעמים אית"ן בצר"י, וַתֵּכֶל כל עבודת (שמות ל"ט ל"ב), וַיֵּפֶן ונעל (דברים ג' א'): לא חמור אחד מהם, לא חמור של אחד מהם נטלתי. (רש"י), ונכון הוא כי כונת המאמר שלא ימצא גם אחד מישראל שיוכל לענות במשה איזה שמץ עולה כמלא בו, ע"ד שאמר שמואל לכל העם, הנני ענו בי וגו' את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי (ש"א י"ב ג'), וכן ת"א חמרא דחד מנהון. וכן מתורגם בל"א, ודלא כרמב"ן ורשב"ם שפירשו שמלת אחד היא תואר על חמור ובאורו אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם, מה שלא היה כונת המאמר, כי עקר דבריו היו להצטדק מעול וחמס בכלל' יהיה קטן או גדול, גם היה ראוי להיות מלת אחד בטעם מפסיק כזה לא ׀ חֲמוֹר אֶחָד ׀׀ מהם נשאתי ׀׀׀, והוכחת הרשב"ם, שהיה לו לכתוב אחד כלו פת"ח, אינה מכרע' כל כך, (עיין בדקדוק מלת אחד בפ' תולדות בפסוק כמעט שכב אחד העם וגו'): ולא הרעתי את אחד מהם, בשום רעה, וכוון בזה על מה שאמרנו כי תשתרר עלינו, אמר במה אני משתרר עליה', כי מעולם לא לקחתי מהם חמור לעשות לרכבי כי זה משפט המלוכה, כמ"ש ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו (שם ח' ט"ז), ולא הרעתי את אחד מהם לשומו במרכבתי כאשר יאות למלך. (מדברי הרמב"ן): (טז) ויאמר משה אל קרח, כבר אמר לו כן, ושעור הכתוב, וכאשר אמר

הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃
(יז) וּקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם
קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ
מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת
וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ (יח) וַיִּקְחוּ
אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ
עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (יט) וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח
אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס
שלישי (כ) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (כא) הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ
הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃
(כב) וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל

ת"א הבדלו ברכות כ"ח, ב'· מגלה כ"ג, ב'. סנהדרין ע"ד, ב':

תרגום אשכנזי

אונד זיא אונד אהרן מאָרגען. (יז) נעהמט יעדער זיינע רויכפּפאננע, לעגט ווייכערווערק דארויף, אונד ברינגט יעדער זיינע פּפאננע פֿאָר דען עוויגען, צוויא הונדערט אונד פֿינפֿציג פּפאננען; דוא אונד אהרן אויך יעדער זיינע פּפאננע. (יח) זיא נאהמען יעדער זיינע פּפאננע, לעגטען פֿייער היניין, טהאטען ווייכערווערק דארויף, אונד שטעללטען זיך פֿאָר דען איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטס, וויא אויך משה אונד אהרן. (יט) קרח בראכטע דיא גאנצע געמיינדע ווידער זיא צוזאממען פֿאָר דען איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטעס, דארויף ערשין דיא הערליכקייט דעס עוויגען דער גאנצען געמיינדע. (כ) אונד דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (כא) טרעננעט אייך פֿאָן דיזער געמיינדע, דאס איך זיא אויגענבליקליך פֿערטילגע. (כב) זיא פֿילען אויף איהר אנגעזיכט אונד שפראכען: גאָטט! דער

רש"י

[תנחומא]. שחרית לשון אלמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור: (טז) והם. עדתך: (יז) והקרבתם איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל עליהם קרח. בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם [תנחומא]: וירא כבוד ה'. בא בעמוד ענן: (כב) אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם

תרגום אונקלוס

הֲווֹ זְמִינִין לִקְדָם יְיָ אַתְּ וְאִינוּן וְאַהֲרֹן מְחָר׃ (יז) וְסַבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתַן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ׃ (יח) וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (יט) וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ (כ) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (כא) אִתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ (כב) וּנְפָלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמָרוּ אֵל אֱלָהָא רוּחַיָּא לְכָל

באור

משה לקרח היו לפני ה' וגו', כן עשו ולקחו איש מחתתו: (יט) ויקהל עליהם, על משה ואהרן: את כל העדה, גם שאר השבטים נתפתו בדבריו, וכן פירש"י. וירא כבוד ה', עמוד הענן: (כא) כרגע, כשיעור רגע: (כב) אלהי הרוחות, יודע לבות בני האדם! ומכיר מי

אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד
יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס
(כג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(כד) דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ
מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃
(כה) וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם
וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כו) וַיְדַבֵּר
אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי
הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ
בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־
חַטֹּאתָם׃ (כז) וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח
דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם

ת"א ויקם וכו' סנהדרין ק"י, א': סורו שבועות ל"ט, ב':

דוא איין גאָטט ביזט אַל־לער גייסטער, אללעס פלייִשעס; ווען איינער זינדיגט, וואָללטעסט דוא איבער דיא גאנצע געמיינדע צירנען? (כג) וואָרויף דער עוויגע שפראך צו משה: (כד) זאגע צור געמיינדע: ענטפערנט אייך רינגסאומהער פאָן דער וואָהנונג קרח דתן אונד אבירם. (כה) משה שטונד אויף, אונד גינג צו דתן אונד אבירם, אונד דיא עלטעסטען ישראל'ס פאָלגטען איהם נאך. (כו) ער רעדעטע דיא געמיינדע אן, אונד שפראך: ווייכע דאָך פאָן דען געצעלטען דיזער פרעפעלהאפטען מענשען, אונד ריהרט ניכטס פאָן דעם איהריגען אן; איהר קאָננטעט דורך דיא גראָסע איהרער זינדען, מיט אומקאָממען. (כז) זיא ענטפערנטען זיך רינגסאומהער פאָן דער וואָהנונג

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יֶיחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵא רוּגְזָא׃ (כג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (כד) מַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלַּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ (כה) וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזָלוּ בַתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כו) וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּי לְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוּן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ (כז) וְאִסְתַּלַּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְּחוֹר סְחוֹר

רש"י

שסרח' עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכל' אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: (כד) העלו. כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח: (כה) ויקם משה.

באור

הוא אשר חטא לו: האיש אחד יחטא, האיש אחד הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. (רש"י), וכוונתו במה שהוסיף מלת הוא, שהה"א במלת האיש איננה לתימה, כי נקוד ה"א התימה בשו"א ופת"ח ולפני אות גרונית בפת"ח לבד, כאשר הזכרתי למעלה, אבל היא ה"א הידיעה שנקוד שלה בפת"ח ודגש אחריה, ולפני אות גרונית ישתנה לקמ"ץ לתשלום הדגש, ושעורו וכי בשביל איש אחד אשר חטא תקצוף על כל העדה, והתימה מובן מענינו אף בלא ה"א התימה: (כד) העלו מסביב למשכן קרח וגו', הנכון שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים אצל אהלי דתן ואבירם. (מדברי ראב"ע), וכוונתו שקרח עצמו לא נבלע עמם רק האהל וכל אשר בו, כמו שנפרש: (כה) וילך אל דתן ואבירם, אולי יחזרו בתשובה ולא יענשו. (רשב"ם), וגם תיב"ע הוסיף לבאר ואזל לאוכחא לדתן וגו', ויתכן שהלך אליהם לצוות על שכניו שיסורו מעל אהלו כאשר יבאר בכתוב הסמוך: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם,

יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם
וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ (כח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת
תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת
כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃
(כט) אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה
וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא
יְהוָה שְׁלָחָנִי׃ (ל) וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא
יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ
וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם
וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ

ת"א כי ה' עקדה שער פ"ד: אם כמות נדרים ל"ט, ב': ואם בריאה נדרים שם. סנהדרין ק"י, א'.

תרגום אשכנזי

קרח, דתן אונד אבירם; דתן אונד אבירם אבער טראטען פאָר דען איינגאנג איהרער צעלטען, נעבסט איהרען ווייבערן, גראָסען אונד קליינען קינדערן. (כח) משה שפראך: דאראן זאָללט איהר ערקעננען, דאס מיך דער עוויגע געזאנדט האט, אללע דיזע האנדלונגען צו פערריכטען, אונד דאס איך זיא ניכט אוים אייגנעם הערצענסטריבע געטהאן האבע. (כט) ווען דיזע לייטע היר וויא אנדערע מענשען שטערבען, אונד דאז פערהענגניס אללער מענשען איבער זיא פערהענגט איזט, זאָ האט מיך דער עוויגע ניכט געזענדעט. (ל) ווען אבער דער עוויגע עטוואס נייעס הערפאָרברינגט, דאס נעמליך דיא ערדע זיך אויפטהוט, אונד זיא זאממט אלעם איהריגען פערשלינגט, דאס זיא לעבענדיג אין דיא גרופט זינ־

תרגום אונקלוס

וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ קַיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃ (כח) וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִדְעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִי׃ (כט) אִם כְּמוֹתָא דְכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וּסְעָרָא דְכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃ (ל) וְאִם בְּרִיאָה יִבְרֵי יְיָ וּפַתְחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי לְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִידְעוּן אֲרֵי

רש"י

כסבור שיסאו לו פנים ולא נשאו [מדרש רבה]: (כז) יצאו נצבים. בקומה זקופ' לחרף ולגדף [תנחומ'] כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית [שמואל א' י"ז]: ונשיהם ובניהם וטפם. בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב"ד של מעלה עד כ' שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: (כח) לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם

באור

שלא תבאו להציל את ממונם וכל אשר להם: בכל חטאתם, בעבור חטאתם: (כח) את כל המעשים, אין טעם כל המעשים להחליף הבכורים בלוים וכהנת אהרן אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל, וזה טעם לא ה' שלחני להוציאם מארץ מצרים, כי תחלת ביאת הנביא תקרא שליחות, כענין את מי אשלח ומי ילך לנו וכן רבים. (מדברי רמב"ן): (ל) ואם בריאה יברא, כבר הוזכר בבאור בראשית, שהנחה הראשונה של המלה הזאת על ההוצאה מן האפס אל היש, וכן מתורגם בל"א, וכן כתב הרמב"ן, כי אין אצלנו מלה תורה על זה זולתי המלה הזאת, ומה שכתב הראב"ע וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה, איננו ראי' כי ענין בקיעת הארץ איננו מחודש, אבל שתפתח ותסגור מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו, זה הדבר נתחדש ביום ההוא, כי הבקיע' שנעש' פעמים רבים תשאר פתוחה, גם ימלא הבקע מים ע"כ, ובלעדי זאת וכי אין זו בריאה חדשה, שתשמע הארץ בקול אדם לפתו' את פיה כאשר יצוה ובמקו' שיצוה, ותבלע חיים את הקמי' עליו: ופצתה,

הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ (לא) וַיְהִי
כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃
(לב) וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע
אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם
אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ (לג) וַיֵּרְדוּ
הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס
עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃
(לד) וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ
לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃
(לה) וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת
הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי
הַקְּטֹרֶת׃ ס

ת"א ותפתח סנהדרין נ"ו, ב': וירדו ערכין י"ט, א': ותכס סנהדרין ק"ח. א': ואש סנהדרין ק"י, א':

קען, זאָ ווערדעט איהר ערקעננען, דאס דיזע לייטע דען עוויגען ערצירנט האבען. (לא) ער האטטע דיזע וואָרטע קוים אויסגערעדעט, זאָ צעררים דער ערדבאָדען אונטער איהנען. (לב) דיא ערדע עפֿנעטע זיך, אונד פֿערשלאנג זיא זאממט איהרען פֿאמיליען; אללע לייטע, דיא קרח אנגעהאָרטען אונד אללעם גוט. (לג) זיא זאנקען נעמליך זאממט אללעם איהריגען לעבענדיג אין דיא גרופֿט, דיא ערדע בעדעקטע זיא, אונד זיא פֿערשוואנדען אויס דער פֿערזאממלונג. (לד) גאנץ ישראל, דיא אום זיא הער ווארען, פֿלאָהען בייא איהרעם געשרייא, דען זיא דאכטען, דיא ערדע קאָנטע אונז מיט פֿערשלינגען. (לה) אונד איין פֿייער פֿוהר אויס פֿאָן דעם עוויגען, אונד פֿערצעהרטע דיא צווייאהונדערט אונד פֿינפֿציג מאן, דיא דאז רייכערווערק דארגעבראכט האטטען.

תרגום אונקלוס

אַרְגִּיזוּ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃ (לא) וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזַעַת אַרְעָא דִּי תְחוֹתֵיהוֹן׃ (לב) וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּי לְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ (לג) וּנְחָתוּ אִנּוּן וְכָל דִּי לְהוֹן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וַחֲפַת עֲלֵיהוֹן אַרְעָא וַאֲבַדוּ מִגּוֹ קְהָלָא׃ (לד) וְכָל יִשְׂרָאֵל דִּי בְסַחֲרָנֵיהוֹן עֲרַקוּ לְקָלְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ דִּלְמָא תְבְלְעִנַּנָא אַרְעָא׃ (לה) וְאֶשָּׁתָא נְפַקַת מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יָת מָאתָן וְחַמְשִׁין גֻּבְרָא מְקָרְבֵי קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃

רש"י

במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם לה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה' [סנהדרין ק"ו] [ר"ל יברא ה' הפה לכאן]: (לד) נסו לקולם.

באור

ופתחה: וידעתם כי נאצו, אז תדעו שכל המעשים האלה ע"פ ה' עשיתי ולא מלבי. והאנשים האלה נאצו את ה' ולא אותי: (לב) ואת כל האדם. עבדים ושפחות שהיו לקרח, כי אינו רומז על זרעו דכתיב ובני קרח לא מתו כי היה צדיקים וטובים, ולא הי' לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף. (רמב"ן): (לג) וירדו, יתכן שהמאמר הזה הוא ביאור על הכתוב שלמעלה שאמר ותבלע אתם, ומבאר איך היתה ענין הבליעה, שירדו חיים שאולה ואח"ז כסתה עליהם הארץ: (לד) נסו לקולם, בעבור קולם: (לה) את החמשים ומאתים איש, ה"א החמשים מושכת עצמו ואחרת עמה, (ראב"ע), ירצה כאלו כתוב החמשי' והמאתים

יז (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ׃
(ג) אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבֻם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ת"א את מחתות סנהדרין נ"ב, א'. מנחות צ"ט, א':

תרגום אשכנזי

יז (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ב) זאגע דעם אלעזר, זאָהן דעם פריסטערס אהרן, דאס ער דיא פפאננען אויס דעם בראנדע האָלע, אונד דאז פייער הערויס ווערפע, דען זיא זינד איינמאל געהייליגט. (ג) נעמליך דיא פפאננען דיזער זינדער, דיא אן איהרעם אונטערגאנגע זעלבסט שולד זינד; מאן זאָלל זיא צו בלעכען שלאגען, אונד דען אלטאר דאמיט בעלעגען, דען זיא האבען זיא דעם עוויגען דארגעבראכט, אונד אלזאָ זינד זיא הייליג; זיא זאָללען דען קינדערן ישראל'ס צום דענקצייכען דינען.

תרגום אונקלוס

יז (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) אֱמַר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַפְרֵשׁ יָת מַחְתְּיָתָא מִבֵּין יְקִידַיָּא וְיָת אִשָּׁתָא יַרְחֵיק לְהַלָּא אֲרֵי אִתְקַדַּשָׁא: (ג) יָת מַחְתְּיַת חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְחַיַּבוּ בְּנַפְשָׁתְהוֹן וְיַעַבְדוּן יָתְהֵין רִדִּידִין טַסִּין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא אֲרֵי

רש"י

בשביל הקול היוצא על בליעתן:
יז (ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשותם. שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה [יומא ל"ו]: רקעי. רדודין. פחים. טסין מרודדין טינבי"ש בלעז: (אויסגעדעהנט,

באור

אים ויתכן שנחסר ה"א הידיעה בתיבת מאתים, בעבור היות המספר מורכב ממאות ועשרות, ואין להפריד ביניהם, (עיין בפ' נשא), והנה נמצא בענין הזה דעות שונות כי י"א שקרח מהנבלעים הי' והעד ותבלע אותם ואת קרח (להלן כ"ו י') וי"א כי נשרף הי' והעד ואת קרח במות העדה באכול האש (שם), לכן אמרו חז"ל שנשרף ונבלע. וכ' הראב"ע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם, וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטור' ופי' הפסוק ואת קרח איננו דבוק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה, ע"כ. הנה עם שדבריו נראים דברי אמת לפי פשט המקרא שקרח בתוך מקריבי הקטרת היה, כי לא הוזכר בבליעתם רק דתן ואבירם והרכוש אשר לקרח, גם המשורר בתהלתו אמר תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תהלים ק"ו י"ז), אך מה שאמר שמלת ואת קרח דבוקה עם במות העדה איננו לפי כונת מניח הטעמים, כי הטפחא תחת ואת קרח מפסיק יותר מן התביר שבמלות ותבלע אותם, ועוד שהיה הפעול ואת קרח חסר הפעול, ונפלאתי על הרב ז"ל שהביא הכתוב ההוא לעד על דברי האומרים שקרח מן הנשרפים, ואולי יתכן פי' ואת קרח ואת אשר לקרח, ר"ל אנשי ביתו ורכשו:

יז (ב) זרה הלאה, צווי במקום עתיד, כי הדבור היה אל משה שיצוה לאלעזר לעשות כן, וכן אמר וירם בל"ע, וכן ת"א ירחיק להלא וכן מתורגם בל"א: כי קדשו, כי אחר שהקריבום לשם על פי משה, הנם קדושים, וראוי שתהיינה באהל מועד לעולם. (הרמב"ן והראב"ע): (ג) את מחתות החטאים, על שאמר במאמר הקודם וירם את המחתות, הולך ומבאר שהן מחתות החטאים האלה וגו': ועשו אתם, העושים: רקעי פחים, פירש"י טסין מרודדין טינביש בלע"ז והוא טענו"עס ובל"א (דיננע), וכן ת"א, וכן כ' רד"ק שהטסים נקראים פחים שהם פרושים כמו הפח: ויהיו לאות, לזכרון לדורות: (ד) וירקעום, רש"י כ' איטנדי"ש

(ד) וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃ (ה) זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ פ

(ו) וַיִּלֹּנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אַתֶּם

תולדות אהרן   ולא יהיה סנהדרין ק"י, א':

(ד) דער פריסטער אלעזר נאהם דיא פֿפאנגען, וועלכע דיא פֿערבראנטען דארגעבראכט האטטען, אונד שלוג זיא צו בלעכען, דען אלטאר צו בעלעגען. (ה) צום דענקצייכען פֿיר דיא קינדער ישראל'ס, דאמיט קיין געמיינער, דער ניכט פֿאן דען נאכקאממען אהרן'ס איזט, זיך נעהערן מאגע, דעם עוויגען צו עהרען, רייכערווערק צו ברינגען, אונד עס איהם ניכט וויא קרח אונד זיינען אנהענגערן ערגעהע, וויא איהם דער עוויגע דורך משה האט זאגען לאססען. (ו) דעם מארגענס דאראויף מורדטע דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס איבער משה אונד אהרן, אונד שפראכען: איהר האבט דעם עוויגען

תרגום אונקלוס

קָרִיבוּנִין קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדָּשָׁא וִיהוֹן לְאָת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) וּנְסֵיב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת מַחְתְּיָת נְחָשָׁא דִּי קָרִיבוּ יְקִידַיָּא וְרַדִּידוּנִין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא: (ה) דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא יִקְרַב גְּבַר חִלּוֹנַי דִּי לָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן הוּא לְאַסָּקָא קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ וְלָא יְהֵא כְקֹרַח וְכִכְנִשְׁתֵּיהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמשֶׁה לֵיהּ: (ו) וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי

רש"י

(tendis, *etendus*, צפוי למזבח. למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אילטי"דריש בלעז: (זיא דעהנטען אויס (Etendris,E ils éténdirent

(ה) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי

באור

בלע"ז בל"א (דעהנטען אויז): צפוי, שעורו להיות צפוי למזבח: (ה) ולא יהיה כקרח, שלא יענש כקרח ועדתו: כאשר דבר ה' ביד משה לו, פירש"י כמו עליו על אהרן דבר עם משה שיהי' הוא ובניו כהנים, לפיכך לא יקרב איש זר וגו', וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על, ומדברו על קרח ע"כ, עיין מה שכתב המתרגם מענין לי לו ולהם הסמוכים אצל דבור בבאור בראשית (כ"ד ז'), לחזק כללו של רש"י ז"ל, ואולם מלת לו אינו נראה שיהיה שב על אהרן, לפי שעדין לא הוזכר בענין הזה דבר ה' שתהי' הכהונה לאהרן ולבניו. והרשב"ם פי' שהמאמר הזה דבוק עם הפסוק שלמעלה, ויקח אלעזר הכהן את מחתות וגו' כאשר דבר ה' ביד משה לו (על אלעזר), כי כן צוה השם למשה אמור אל אלעזר וירם את המחתות וגו', וכ"כ הרמב"ן ז"ל, ולא הסכים עמהם מניח הטעמים, שחבר מאמר כאשר דבר וגו' עם מאמר ולא יהיה וגו', ונראה לדעתו שעל קרח נאמר, אף שהוא רחוק בעיני הראב"ע: (ו) ממחרת, ממחרת היום שנשרפו החטאים והמאתים איש: אתם המתם, ת"א אתון גרמתון דמית עמא דה', שלא האמינו העם בשריפה הזאת שנבחרו הלוים ונחלפו הבכורים בהם והראי' על זה ממה שאמר אח"כ דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והי' האיש אשר אבחר בו וגו', כי הם חשבו שמשה ואהרן גרמו השריפה, או שהי' העונש בקטרת שהיתה אש זרה אשר לא צוה ה', שהשם לא אמר למשה שיקריבו הקטרת הזאת, וגם משה לא אמר להם בשם ה', וחשבו שמעצמו

הַמִתֶּם אֶת־עַם יְהוָה׃ (ז) וַיְהִי בְּהִקָּהֵל
הָעֵדָה עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן וַיֵּרָא
כְּבוֹד יְהוָה׃ (ח) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־
פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס רביעי (ט) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (י) הֵרֹמּוּ
מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם
כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ (יא) וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־הַמַּחְתָּה
וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים

פאָלק געטאֶדטעט. (ז) אלס זיא איבער משה אונד אהרן צוזאממען ליפֿען, וואנדטען זיא זיך צום שטיפֿטסצעלטע, אונד זיהע! דיא וואָלקע האטטע עס בעדעקט, אונד דיא העררליכקייט דעס עוויגען ערשין. (ח) משה אונד אהרן טראטען פֿאָר דאז שטיפֿטסגעצעלט. (ט) אונד דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (י) ערהעבט אייך אויס דיזער געמיינדע, איך וויל זיא אויגענבליקליך פֿערטילגען, וואָרויף זיא אויף איהר אנגעזיכט פֿיעלען. (יא) משה שפראך אבער צו אהרן: נים דיא פֿפאננע, טהוע פֿייער פֿאָם אלטאר היניין, לעגע רויכווערק דארויף, ברינגע

רש"י

ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדבשו על קרח ומתו ביד משה ולא כתב אל משה למד לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלק' משה בידו שנאמר ויוציאה והנה ידו מצורע' כשלג [שמו' ד'] וע"כ לקה עוזיהו בצרעת: (יא) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר

תרגום אונקלוס

עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן לְמֵימַר אַתּוּן גְּרַמְתּוּן דְּמִית עַמָּא דַייָ׃ (ז) וַהֲוָה בְּאִתְכַּנָּשׁוּת כְּנִשְׁתָּא עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְהָא חֲפָהִי עֲנָנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ׃ (ח) וְעָאל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לָקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ט) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (י) אִתְפָּרְשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן׃ (יא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב יַת מַחְתִּיתָא וְהַב עֲלַהּ אֶשָּׁתָא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא וְשַׁוִּי קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְאוֹבֵיל בִּפְרִיעַ

באור

נתן העונה הזאת אשר מתו בה רבים מישראל, ואהרן לא מת כי קטרתו היתה קטרת הבקר ולכן התלוננו עליהם על העונה הזאת, שהיה להם לתת אות או מופת אחד, במטה או בזולתו: (מדברי הרמב"ן והראב"ע): הֲמִתֶּם, עבר בבנין הפעיל מנע"ו, ודגש התי"ו לתשלום תי"ו השרש, כי הראוי הֲמִתֶּתֶם, או הֲמִיתוֹתֶם: (ו) על משה, כל קהלה שאחריה מלת על היא למריבה: (ח) ויבא משה וגו', לפי שראו כבוד ה' נראה בענן באו אל פני אהל מועד: (י) הרמו, ז"ל הרמב"ן לא הבינותי טעם הכתוב הזה וחברו למעלה הבדלו, כי יש כח באלהים להמית רבים רבים סביב לצדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר הי' בבכורי מצרים, וכן היה בכל המגפות שלשה ושנים בעלית אחד השנים מתים והאמצעי נמלט, ונראה שהקצף יצא להמית גם כל העדה כמיתת החטאים האלה שנמשכו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאות והם מכות כוללות לאויות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה גם שנוי בנמלטים, או שאמר הקב"ה כן לכבוד הצדיקים שכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם. והכונ' באלה וכיוצ' בהם להודיע שהם צריכים בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזדרז לעשות כן מיד, ע"כ: הֵרֹמּוּ, צווי בבנין נפעל מהכפולים, ולדי"י הה"א לתשלום דגש הרי"ש לסי' הבנין: ויפלו על פניהם, בתפלה: (יא) ושים קטרת, ולא אמר הקטרת והמשכיל יבין. (ראב"ע), ופירשו המפרשים

קְטֹרֶת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל־הָעֵדָה וְכַפֵּר
עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה
הֵחֵל הַנָּגֶף׃ (יב) וַיִּקַּח אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀
דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל־תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה
הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־הַקְּטֹרֶת
וַיְכַפֵּר עַל־הָעָם׃ (יג) וַיַּעֲמֹד בֵּין־הַמֵּתִים
וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ (יד) וַיִּהְיוּ
הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף
וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים עַל־דְּבַר־

ת"א ויתן שבת מ"ט, א'. יומא מ"ד, א'. זבחים פ"ח, ב'. ערכין ט"ז, א': ויעמד שבת פ"ט, א':

עס איילענדס צור געמיינ־דע, אונד פערזאָהנע זיא, דען דער צאָרן דעס עוויגען איזט שאָן אויסגעבראָכען, דיא זייכע איזט אנגעגאנ־גען. (יב) אהרן נאהם, וואס איהם משה געזאגט האטטע, ליף אין דיא פער־זאממלונג, אונד זיהע! דאז שטערבען ווארווירקליך אונטער דען לייטען אנגע־גאנגען, ער לעגטע דאז רויכווערק אויף אונד פער־זאָהנטע דאז פאָלק. (יג) נון שטאנד ער צווישען דען טאָדטען אונד דען לעבענ־דיגען, אונד דאז שטער־בען האטטע אויפגע־האָרט. (יד) דיא אנצאהל דער אין דיזער זייכע גע־שטאָרבענען איזט פירצעהן טויזענד אונד זיבען הונדערט, אָהנע דיא בייא דער בעגעבענהייט מיט

תרגום אונקלוס

לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי שרי מותנא׃ (יב) ונסיב אהרן כמא דמליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בוסמיא וכפר על עמא׃ (יג) וקם בין מיתיא ובין חייא ואתכלי מותנא׃ (יד) והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלגותא

רש"י

המגפה [ר"ל כשנתן רשות למשחית אז אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף מדיליה יש תיקון בקטורת אבל מה שגוזר הקב"ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה ובזה מתורץ מ"ש אח"כ שלא הניח המלאך את אהרן לעצור בקטרת והלא הוא מסר רז זה אלא שלא היה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום. ודוק] כדאיתא במסכת שבת [ד' פ"ט]: (יג) ויעמוד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אצל פתח אהל מועד בא עמי ושאל זהו שנאמר וישב אהרן אל משה. ד"א למ' בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר

באור

שרמז בזה שלא היה הקטורת הכתובה בתור', אבל הי' קטרת לעצור המגפה, ולא ידעתי לפ"ז מה הוא כונתו בפסוק ושימו עליהן קטרת שהקריבו ר"ן איש עם אהרן, וכן מצאנו כמה פעמים המלה הזאת בלא ה"א הידיעה, זולתי אם הוזכרה כבר באותו הענין, לכן נראה שאין זאת כונת הכתוב, אבל היא הקטרת שהקריבו תמיד, וכמו שפי' הרשב"ם ז"ל להודיע שהקטרת הממיתה כשאינם כהנים היא הנותנת חיים ביד כהנים לדעת שהם ראוים לעבוד', ופי' ושים קטרת, ושים עליה קטרת ר"ל על האש שעל המחתה: והולך מהרה, חסר הפעול, והוא מוסב על המחתה עם האש והקטרת: וְהוֹלֵךְ, בנוי בבנין הפעיל מנחי פ"י, ע"מ הוֹשֵׁב את

אחיך מן יָשַׁב: (יב) ויתן את הקטרת. אל מקום הראוי: (יג) וישב אהרן אל משה, דבק עם הפרשה הבאה, ובאורו וכאשר שב אהרן אל משה אחרי אשר עצרה המגפה אז דבר השם

קֹרַח׃ (טו) וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ
חמישי (טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יז) דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם
מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־
נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר
מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־
מַטֵּהוּ׃ (יח) וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב
עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ
בֵּית אֲבוֹתָם׃ (יט) וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל
מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם
שָׁמָּה׃ (כ) וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־
בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־
תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם

תולדות אהרן לפני הוריות י"ג, א', כריתות ה', ב':

קרח אומגעקאָממען זינד. (טו) נאכדעם דאז שטרע=בען אויפגעהאָרט האט=טע, קעהרטע אהרן צו משה פאָר דען איינגאנג דעם שטיפטסצעלטס צו=ריק. (טז) אונד דער עווי=גע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (יז) רעדע מים דען קינדערן ישראל'ס, דאס דיר יעדער פאמי=ליענשטאם איינען שטאב בריגנע, נעמליך אללע פירשטען איהרער פאמי=ליענשטעממע אלזאָ צו=זאממען צוועלף שטעבע, אונד שרייבע יעדעם נא=מען אויף זיינען שטאב. (יח) אויף דען שטאב לוי שרייבע אהרן'ס נאמען; דען דיא פאמיליען דעס=זעלבען האבען איין אָבער=הויפט, אונד בעקאָממען נור איינען שטאב. (יט) אונד לעגע זיא אין דאז שטיפטסצעלט פאָר דאז געשטיפטעטע צייגניס, אלוואָ איך בעשטיממט, מיך אייך זעהען צו לאססען. (כ) וועלכען מאן איך ערוועהלען ווערדע, דעססען שטאב זאָלל בליהען, דאדורך וויל איך ענדליך דיא בעשווערדען דער קינדער ישראל'ס שטיללען, דיא זיא איי=

רש"י

מגפה הוא והמטה הוא הממית [מכילתא]: (יח) כי מטה אחד. אף על פי שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: (כ) והשכתי. כמו וישכו המים [בראשי' ח'] וחמת המלך שככה [אסתר ז']:

תרגום אונקלוס

דְקֹרַח׃ (טו) וְתָב אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמוֹתָנָא אִתְכְּלִי׃ (טז) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יז) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְסַב מִנְּהוֹן חוּטְרָא חוּטְרָא לְבֵית אַבָּא מִן כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן תְּרֵי עֲשַׂר חוּטְרִין גְּבַר יַת שְׁמֵיהּ תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרֵיהּ׃ (יח) וְיַת שְׁמָא דְאַהֲרֹן תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרָא דְלֵוִי אֲרֵי חוּטְרָא חַד לְרֵישׁ בֵּית אֲבָהָתְהוֹן׃ (יט) וְתַצְנְעִינוּן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם סַהֲדוּתָא דִּי אֲזַמֵּין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן׃ (כ) וִיהֵי גַּבְרָא דִּי אִתְרְעֵי בֵּיהּ חוּטְרֵיהּ יִנְעֵי וַאֲנִיחַ מִן קֳדָמַי יַת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

אל משה: (יז) מטה לבית אב, ומאמר שלא יקחו מטה ממי שיהיה רק מאת כל נשיאהם: (יח) ואת שם אהרן, עשה את אהרן נשיא לשבט לוי, והוצרך לפרש כי מטה אחד וגו', לומר אע"פ שחלקתים לשתי משפחות. כהונה לבד ולויה לבד, מ"מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם. (הרמב"ן), וכן פי' ראב"ע: (כ) והשכתי, אשתיק מעלי: מלינם עליכם, שיעור הכתוב כן הוא, והשכתי מעלי את תלונות בני ישראל אשר הם מלינים (אלי) עליכם, ר"ל בשבילכם, וכן

עליכם׃ (כא) וידבר משה אל־בני
ישראל ויתנו אליו׀ כל־נשיאיהם
מטה לנשיא אחד מטה לנשיא אחד
לבית אבתם שנים עשר מטות
ומטה אהרן בתוך מטותם׃ (כב) ויקח
משה את־המטת לפני יהוה באהל
העדת׃ (כג) ויהי ממחרת ויבא משה
אל־אהל העדות והנה פרח מטה־
אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ
ויגמל שקדים׃ (כד) ויצא משה את־
כל־המטת מלפני יהוה אל־כל־בני
ישראל ויראו ויקחו איש מטהו׃ פ ששי

ערטוועגען! געגען מיך פיהרען. (כא) משה רעדעטע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד אללע פירשטען איהרער שטאממפאמיליען בראכטען איהם, יעדער שטאמפירסט איינען שטאב, צוזאממען צוואֶלף שטעבע, אונד אהרן'ס שטאב וואר אונטער איהרען שטעבען. (כב) משה לעגטע אללע שטעבע פאָר דעם עוויגען אין דעם צעלטע דעם צייגניסעס נידער. (כג) דעם אנדערן מאָרגענס, אלס משה אין דאז צעלט דעם צייגניסעס קאם, זיהע! דא האטטע דער שטאב אהרן'ס, דער דעם הויזע לוי צוגעהאָרטיג, געבליהט; ער בראכטע נעמליך איינע קנאָספע הערפאר, דיזע בראך אין איינע בלומע אויף, אונד רייפטע צו מאנדעלן. (כד) משה טרוג אללע שטעבע פאָן דעם אָרטע, וואָ דער עוויגע ערשיינט, הערויס צו דען קינדערן ישראל'ס;

תרגום אונקלוס

די אינון מתרעמין עליכון׃ (כא) ומליל משה עם בני ישראל
ויהבו ליה כל רברבניהון חוטרא לרבא חד חוטרא לרבא חד
לבית אבהתהון תרי עשר חוטרין וחוטרא דאהרן בגו חוטריהון׃
(כב) ואצנע משה ית חוטריא קדם יי במשכנא דסהדותא׃
(כג) והוה ביומא דבתרוהי ועל משה למשכנא דסהדותא והא
נעא חוטרא דאהרן לבית לוי ואפיק לבלבין ואניץ נץ וכפית
שיגדין׃ (כד) ואפיק משה ית כל חוטריא מן קדם יי לות כל בני

רש"י

(כא) בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: (כג) ויוצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל [בראשית כ"א] ולשון זה מצוי בפרי האילן

באור

תרגם המתרג' אשכנזי, והשכתי מפעלי הכפל, ודגש הכ"ף על חסרון כ"ף עי"ן הפעל (כא) בתוך מטותם, שעודו שהיה מטה אהרן בכלל מספר שנים עשר, כי ממטה יוסף לא לקח רק מטה אחד: (כג) מטה אהרן לבית לוי. מטה אהרן שהונח לבית לוי: ויצא פרח, וכבר אמר והנה פרח. אלא שהולך ומגדל שבתחלה כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר, ואח"כ ויצץ ציץ לעיני כל ישראל עד שגמלו השקדים. (הרשב"ם): ויגמל, לשון בכור הפרי, [א"ה, נראה ששרש גמל הונח בלשון על היות דבר נראה וניכר בפני עצמו, מבלתי היותו טפל לזולתו. נאמר על עשות הטוב או הרע, אם היה המעשה ההוא בכוונה מיוחדת וניכרת מאת העושה, להטיב או להרע, לא במקרה בעלמא. ונאמר על התינוק העוזב שדי אמו, שהוא עתה ניכר כבריה בפני עצמו, וכן על הפרי אם נראה לעינים שאינו עוד חלק מן העץ, כי אם דבר חשוב לבדו. וזהו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח ה')]: (כד) ויראו ויקחו, שראו כל אחד את

(כה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־
מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת
לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי
וְלֹא יָמֻתוּ׃ (כו) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ
(כז) וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה
לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃

דיזע בעזאהען זיא, אונד יעדער נאהם זיינען שטאב. (כה) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: לעגע דען שטאב אהרן'ס ווידער פֿאָר דאז צייגניס הין, דאס ער דיזען אונגעהאָרזאמען קינדערן צום צייכען אויפֿבעהאלטען ווערדע, דאמיט איהר געמורדע ווידער מיך איין ענדע נעהמע, אונד זיא ניכט אומקאָממען. (כו) משה טהאט דיזעס, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען, אלזאָ טהאט ער. (כז) דיא קינדער ישרא'ס שפראכען צו משה, וויא פֿאָלגט: זיהע! וויר פֿערדערבען, וויר קאָממען אום, וויר אללע קאָממען אום.

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר חוּטְרֵיהּ׃ (כה) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲתֵיב יָת חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לִקְדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפָן תּוּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן׃ (כו) וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃ (כז) וַאֲמָרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנַּנָא קְטָלַת חַרְבָּא הָא מִנַּנָא בְּלָעַת אַרְעָא

רש"י

כמו ובוסר גומל יהיה נצה [ישעיה י"ח] ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו והצרעת זרחה במצחו [ד"ה ב' כ"ו]. תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) למשמרת לאות. לזכרון שזכרתי לאהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה: ותכל תלונותם. כמו ותכלה. תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקב' כמו תלונתם מרמורי"ש בלעז (געמורדע, געמורמעל Murmures), ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם. תלונתם תלונה אחת, תלונותם שם דבר בלשון

באור

מטהו שלא הוחלף כי שמו כתוב עליו ואז ויקחו איש מטהו: (כה) השב, אחר שהוציאו להראות האות הזה לכל ישראל, צוהו להשיבו באהל העדות: לאות לבני מרי, לאות לדורות הבאים אם ילנו למרוד: ותכל תלונתם, פירש"י כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד ל' נקבה. כמו תלונתם מורמורי"ש בלע"ז בל"א (געמורדע), ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם, תלונתם תלונה אחת, תלונותם שם דבר בל' יחיד ואפי' הם תלונות הרבה ע"כ. וכוונת הרב לפרש מדוע בא הפעל בלשון יחיד והשם בל' רבים, ואמר שהכוונה כמו בלע"ז מורמורי"ש ובל"א (געמורדע), שהוא שם הפעל המתמיד ועושה פעולות הרבה, ועל כלם יחד יספר בל' יחיד, וא"כ לפי פי' הרב ז"ל ותכל עומד, לנקבה נסתרת, וכן ת"א, ואולם אחרי שהשרש הזה בבנין פעל הוא תמיד יוצא יתכן שמלת ותכל פה נוכח לזכר, ובאורו שהשם אמר למשה כשתשיב את

מטה אהרן למשמרת אז תכלה אתה את תלונות ב"י מעלי, וכן פי' הרשב"ם, ור"ע ספורנו פי' וזאת המשמרת תכלה את תלונתם שלא יוסיפו עוד להתלונן, עכ"ל: (כז) הן גוענו אבדנו, ת"א ביאר כוונ' כפל הלשון וז"ל. הא מיננא קטלת חרבא הא מיננא בלעת ארעא, ע"כ. נראה לפי שלשון גויעה נופל על מיתה מהרת שאינה בארוכות חולי, לכן ביאר על מיתת החרב, כמ"ש ויעפילו לעלות וגו' וירד העמלקי וגו' (לעיל י"ד מ"ה). ומה שאמרו אבדנו הכוונה על בליעת דתן ואבירם שנא' בהם ויאבדו מתוך הקהל, אך מה שאמר על כלנו אבדנו והא מיתה דמיתו במותנא שירא' שכוונתו על מיתת מוציאי דבה, אינו מתישב על לשון כלנו, ותי"ע פירש הא אנחנו חשיבין כאלו אבדנו כולנא, והיותר נראה שהכפל לחזק הטענה, כדרך כל שופכי שיח,

(כח) כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה
יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס
יח (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה
וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־
עֲוֹן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ
אֶת־עֲוֹן כְּהֻנַּתְכֶם׃ (ב) וְגַם אֶת־אַחֶיךָ
מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ
וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ
אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ (ג) וְשָׁמְרוּ

ת"א כל הקרב סנהדרין פ"ח, ח': וילוו תמיד כ"ו, ג':

תרגום אשכנזי

(כח) ווער זיך דער וואָה־נונג דעם עוויגען אים גע־רינגסטען נאָהט, דער שטירבט; זאָללען וויר דען פאָלליג פערגעהען?

יח (א) אבער דער עוויגע שפראך צו אהרן: דוא, דיינע זאָהנע אונד דיינע גאנצע פאַמיליע מיט דיר, איהר זאָללט דיא שולד דעם הייליגטהומס איבער אייך נעהמען, דוא אונד דיינע זאָהנע, נעמליך איהר זאָללט דיא שולד דעם פריסטערטהומס אי־בערנעהמען. (ב) דיינע ברידער אבער פאָם שטאממע לוי, דיא מיט דיר פאָן איינעם פאַטער אבשטאממען, זאָללסט דוא צו דיר נעהמען, דאס זיא בייא דיר בלייבען אונד דיר דינען, אינדעם דוא נעבסט דיינען זאָהנען פאָר דעם צעלטע דעם צייגניסעס ביזט. (ג) זיא

תרגום אונקלוס

וְהָא מִנַּנָא דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא׃ (כח) כָּל דְּקָרֵב מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַּיְיָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סַיְפִין לִמְמָת׃

יח (א) וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַתְּ וּבְנָךְ וּבֵית אֲבוּךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי מַקְדְּשָׁא וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי כְּהוּנַּתְכוֹן׃ (ב) וְאַף יָת אֲחָךְ שִׁבְטָא דְלֵוִי שִׁבְטָא דַּאֲבוּךְ קָרֵיב לְוָתָךְ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וִישַׁמְּשׁוּנָךְ וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְּסַהֲדוּתָא׃ (ג) וְיִטְּרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא בְּרַם לְמָנֵי

רש"י

יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה:

יח (א) ויאמר ה' אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן [ספרי] להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך.

באור

וכן מתורגם בל"א: (כח) כל הקרב הקרב. כפל הלשון כמו שפירש"י ז"ל, אין אנו יכולין להיות זהירין בכך, כולנו רשאי' ליכנס לחצר אוהל מועד, וכמעט יקרב אחד ממנו יותר מחבירו מבלי שום על לב ויכנס אל האהל, ימות: האם תמנו לגוע. האם כנוע עד תומנו לבלתי היות לנו שארית: תמנו: מגזרת תָּמַם והראוי תַּמֹּנוּ ע"ת בַּזֹּנוּ לנו (דברים ב' ז'), ונפל הדגש:

יח (א) תשאו את עון המקדש, עון ביאת זרי' אל המקדש שהוא מבית לפרוכת מועל עליך ועל כל בית אביך שהם הלוים: את עון כהנתכם, אתם תשמרו ותזהירו את הלוים, שלא יגעו עליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך וגו' וישרתוך, הלוי' יהיו לך לעזר במשמרתך: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות, ז"ל ר"ע ספורנו בפירוש הכתובים האלה לפי פשוטם, והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל לארון אשר בו לחות העדו': (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל, והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשים

מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ
אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ
וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ (ד) וְנִלְווּ
עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד
לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב
אֲלֵיכֶם׃ (ה) וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת
הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־
יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(ו) וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם
הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם
מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת

ת״א ולא ימותו ערכין י״ח, ב׳: ונלוו תמיד שם: וזר זבחים ט״ז. א׳: ושמרתם חגיגה י״ט, ב׳:

תרגום אשכנזי

זאללען דיינען דינסט אב-
ווארטען, אונד דען דינסט
דעס גאנצען צעלטס;
אבער דעם הייליגען גע-
רעטהע אונד דעם אל-
טארע זאללען זיא זיך ניכט
נאהען, דיזעס ווירד איה-
נען זאוואהל, אלס אייך דען
טאד צוציהען, (ד) זאנ-
דערן זאללען בייא דיר זיין,
דאז שטיפטסצעלט בעווא-
כען, אונד אללע ארבייט
דאבייא פֿערריכטען, דא-
מיט קיין געמיינער זיך
אייך נעהערע. (ה) איהר
אבער האבט דאז הייליג-
טהום אונד דען אלטאר
צו בעוואכען, דאמיט פֿער-
נער קיין צארן אויסברע-
כע איבער דיא קינדער
ישראל׳ס. (ו) איך, דער
איך מיר אייערע ברידער,
דיא לוים, אוים דען קינ-
דערן ישראל׳ס גענאממען;
איך איבערגעבע זיא אייך, אלס איין געשענק צום דינסטע דעס עוויגען, דיא ארבייט ביים שטיפטס-

רש״י

בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין [זבחים כ״ז]: (ד) וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף. כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף [במדבר י״ז] [ספרי]: (ו) לכם מתנה נתונים. יכול לעבודתכם של הדיוט ת״ל

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אַף אִינוּן אַף אַתּוּן׃
(ד) וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פּוּלְחַן
מַשְׁכְּנָא וְחִילוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן׃ (ה) וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת
קוּדְשָׁא וְיָת מַטְּרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי עוֹד רוּגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(ו) וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת אֲחֵיכוֹן לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן

באור

ומשמרת כל יתר המשכן וזה חוץ לקדשי המשכן: אך אל כלי הקדש וגו׳, שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: ואל המזבח, החיצון שהוא מזבח העולה אע״פ שהוא חוץ לקדשים: (ד) ושמרו את משמרת אהל מועד, לפנים מן הקלעים והוא כל החצר: (ה) ושמרתם את משמרת הקדש, ואתם הכהנים תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקדשים, ע״כ. וכונתו שהוא על דרך כלל ואחריו מעשה, כי בתחלה אמר ע״ד כלל אתה ובניך ובית אביך תשאו וגו׳ וגם את אחיך וגו׳ וישרתוך, ואח״ז מפרש ע״ד פרט את משמרת הכהנים ושירות הלוים באיזה אופן תהיה, אבל לפי תרגום האשכנזי יהיה המאמר ואתה ובניך אתך דבק עם וישרתוך, ובאורו וישרתוך כשאתה ובניך לפני אהל העדות: (ו) ואני הנה לקחתי, שעורו ואני הוא אשר לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל ועתה הנני נותנם לכם: לכם מתנה נתונים לה׳, לכם יהיו נתונים לעבודת ה׳, וכן פירש״י יכול לעבודתכם של הדיוט ת״ל לה׳, כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין, ע״כ. וכן מתורגם בלשון אשכנזי:

אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ז) וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ
תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר
הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם
עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם
וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ (ח) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי
לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־
קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה
וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃ (ט) זֶה יִהְיֶה לְךָ
מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם

ת"א ואתה וכו' יומא כ"ד, א', וכ"ז א': ולמבית יומא כ"ד, ב': עבדת פסחים ע"ג, א': והזר שבת נ"א, א', סנהדרין ע"ג, א' וב'. ערכין י"א, ב': ואני הנה שבת כ"ה, א'. יבמות ע"ד, א'. בכורות נ"ד, א': למשחה סוטה ע"ו, א'. זבחים כ"א, א', וכ"ח א'. חולין קל"ב, ב': כל קרבנם זבחים מ"ה, א'. מנחות כ"א, א', וע"ג א':

תרגום אשכנזי

צעלטע צו פֿערריכטען. (ז) דוא אונד דיינע זאֶהנע אבער, איהר זאָללט דאז פריסטעראמט פֿערזעהען אין אללען געשעפֿטען דעס אלטארס אונד איננערהאלב דעם פֿאָרהאנגס, דיא איהר צו פֿערריכטען האבט; דאז פריסטערטהום געבע איך אייך אלס איין געשענק צום אמטע, אונד דער געמיינע דער הינצוטריט זאָלל דעם טאָדעם זיין. (ח) פֿערנער שפראך דער עוויגע צו אהרן: איך איבערגעבע דיר אויך דיא אויפֿזיכט איבער מיינע העבעאָפּפֿער, אללע הייליגטהימער דער קינדער ישראל'ס זינד דיר אונד דיינען זאָהנען איבערגעבען, אונד איהר בעקאָמט דאפֿאָן צו אללען צייטען אייערן אנטהייל, אלס הערדשאפֿטליכע געפֿעללע. (ט) דיזעס זאָללסט

תרגום אונקלוס

מַתְּנָה יְהִיבִין קֳדָם יְיָ לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ז) וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תִּטְּרוּן יַת כְּהוּנַתְכוֹן לְכָל פִּתְגָּם מַדְבְּחָא וּלְמִגָּיו לְפָרֻכְתָּא וְתִפְלְחוּן פּוּלְחַן מַתְּנָה אֶתֵּן יַת כְּהוּנַתְכוֹן וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ (ח) וּמַלִּיל יְיָ לְאַהֲרֹן וַאֲנָא הָא יְהָבִית לָךְ יַת מַטְּרַת אַפְרָשׁוּתִי לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן לִרְבוּ וְלִבְנָךְ לִקְיָם עָלַם׃ (ט) דֵּין יְהֵי לָךְ מִקּוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן

רש"י

לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. בשמחה [ספרי] לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו [שמות ד'] משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העל' בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו כ"ד מתנות כהונה [חולין קל"ו] בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה [ספרי]: (ט) מן האש. לאחר הקטרת האישים:

באור

(ז) עבדת מתנה, במתנה נתתיה לכם. (רש"י), וז"ל הרמב"ן, והנכון בעיני שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואיננה עבודת שעבוד, אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה לכבוד ולתפארת, ע"כ: והזר, לעבודת כהנים, ואפי' לוי יקרא זר' לאותו דבר: (ח) את משמרת תרומתי, כבר פירשנו שכל התמנות על איזה דבר המוטל תחת השגחת האדם קרוי. משמרת: לכל קדשי בני ישראל, למ"ד הכללי, כמו שבארנו בכמה מקומות שענינו בל"א (איבערהויפט): לך נתתים למשחה, לגדולה. וכן ת"א לרבו, וענינו שתהי' הנתינה לך כמו שנותנים מס לשרים המתשחים וכן יתמורגם בל"א: (ט) מקדש הקדשים מן האש, הקדשים המוכנים להעלותם על האש והוא

לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־
אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים
לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃ (י) בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ
יִהְיֶה־לָּךְ׃ (יא) וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם
לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים
וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם

ת"א ישיבו מנחות ע"ג, א': בקדש זבחים נ"ו, ג'. מנחות ט' א', וע"ג א':

תרגום אשכנזי

דוא פֿאָן דעם אללערהייליגסטען, דאז דעם פֿייער בעשטיממט איזט, האבען, אללע איהרע גאבען, מעהלאָפפֿער, זינדענאָפפֿער אונד שולדאָפפֿער, דיא זיא מיר צובריגגען, זאָללען אלס איין אללערהייליגסטעס דיר אונד דיינען זאָהנען געהאָרען. (י) אן דעם הייליגסטען אָרטע זאָללט איהר עס פֿערצעהרען, יעדע מאנספערזאָן קאָן דאפֿאָן עססען, עס זאָלל איך הייליג זיין. (יא) דיזעס אבער זאָלל פֿאָן איהרען העבעאָפפֿערן אונד פֿאָן אללען וועגדעגאבען דער קינדער ישראל'ס דיין זיין; נעמליך דיר, נעבסט דיינען זאָהנען אונד טאָכטערן, צו עוויגען צייטען אלס אייער אנטהייל בעשטיממט בלייבען, אונד דאפֿאָן יעדער אין דיינעם הויזע, דער ריין איזט,

רש"י

כל קרבנם. כגון זבחי שלמי לבור. מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי הקדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת מתנם. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל הנזיר: לכל תנופות. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. ולא טמאים. [ספרי] דבר אחר כל טהור לרבות

תרגום אונקלוס

אֶשָּׁתָא כָּל קוּרְבָּנְהוֹן לְכָל מִנְחָתְהוֹן וּלְכָל חַטָּוָתְהוֹן וּלְכָל אֲשָׁמֵיהוֹן דִּי יְתִיבוּן קֳדָמַי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּי לָךְ הוּא וְלִבְנָךְ׃ (י) בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלוּנֵיהּ כָּל דְּכוּרָא יֵיכוּל יָתֵיהּ קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ׃ (יא) וְדֵין לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנַתְהוֹן לְכָל אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלָם כָּל דְּדַכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכוּל יָתֵיהּ׃

באור

כלל לכל הקרבנות, ואח"ז הזכירם דרך פרט לכל מנחתם ולכל חטאתם וגו', וכל הלמדי"ן מפורשים כמו שזכרתי למעלה: (י) בקדש הקדשים תאכלנו, למד על קדשי הקדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה. (רש"י). ואין כונתו שתאכל בקדש הקדשים שהוא לפנים מן הפרכת כמו שהבין הרמב"ן ותפס עליו ז"ל. ולא הבינותי זה כי בקדש הקדשים אין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כ"הג ביום הכפורים, אבל כונת רש"י לתקן הקושיא הזאת ואמר שאינן נאכלין אלא בעזרה שהוא בחצר אהל מועד, וכדברי ת"ק דר"י ב"ב כדתניא בספרי בקדש הקדשים תאכלנו כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדש הקדשים שלא יהיו נאכלין אלא במקום קדוש ומקום קדוש הוא העזרה כדכתיב במקום קדוש תאכל ופירש אחריו בחצר אהל מועד. ויהיה לפ"ז פי' בקדש הקדשים כדרך אכילת ק"הק שהוא העזרה, ור"י ב"ב אמר שהבי"ת בקדש הקדשים תורה כמשמעה במקום ק"הק דהיינו היכל שהוא לפנים מן העזרה ונקרא ק"הק בערך אל העזרה ולאמת בזמן שהקיפו הכותים את העזרה, אבל בשאר זמנים אינן נאכלין אלא בעזרה, וכבר התעורר הרא"ם בזה עי"ש: והראב"ע פי' בקדש הקדשים תאכלנו אפי' בקדש הקדשים שהוא אהל מועד. ונקרא קדש הקדשים כנגד חצר המשכן. והנה דעתו כדברי ר"י ב"ב אלא שהוא לא חלק בין בזמן שהקיפו וגו' או בשאר זמנים: (יא) תרומת מתנם, במסלות תי"ו, כמו מתנתם, והשעור המורם מהשלמים ומהתודה ואיל נזיר, וגם יתכן שהנפרד ממנה מַתָּן ע"ת מַשָּׂא וממנו לכל מַשָּׂאָם: לכל תנופת, שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור בביתך, ולא

כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃ (יב) כֹּל
חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן
רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ
נְתַתִּים׃ (יג) בִּכּוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם
אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה כָּל־
טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃ (יד) כָּל־חֵרֶם
בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃ (טו) כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם
לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ ׀ פָּדֹה תִפְדֶּה
אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר הַבְּהֵמָה
הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ (טז) וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ
תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃
(יז) אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־

ת"א כל חלב בכורות כ"ג, ב'. תמורה ה' א': תירוש סנהדרין ע', א'. תמורה ה', א': ראשיתם בכורות ע"ב, ב'. תמורה ה', א': בכורי מנחות פ"ד, ב'. חולין קל"ז, א': לך יהיה מנחות פ"ד, ב': כל חרם בכורות נ"ב, א'. ערכין כ"ח, א': יהיה לך בכורות כ"ח, א': פדה וכו' קדושין כ"ט, א'. ב"ק י"א, ב'. מנחות נ"ז, ה'. בכורות ד', ב', וי' ב', וי"ב ב'. יומא פ"ט, ב': ופדויו שבת קל"ה, ב'. יומא ס"ט, ב'. קדושין כ"ט, א'. שבועות ד', ב'. חולין ע"ד, ב'. בכורות מ"ט, א', ונ"א א' וב'. ערכין ד', א', וי"ח ב': בערכך בכורות ה', ב', ונ"א א': בכור שור ב"ק ע"א, א'. זבחים נ"ו, א'. בכורות ה', ב'. כריתות ד', א':

תרגום אונקלוס

(יב) כל טוב מְשַׁח וְכָל טוב חֲמַר וְעִבוּר רֵאשִׁיתְהוֹן דִּי יִתְּנוּן קֳדָם
יְיָ לָךְ יְהַבְתִּינוּן׃ (יג) בִּכּוּרֵי כָּל דִּי בְּאַרְעֲהוֹן דִּי יַיְתוּן קֳדָם יְיָ דִּי
לָךְ יְהֵי כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכְלִינֵיהּ׃ (יד) כָּל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל דִּילָךְ
יְהֵי׃ (טו) כָּל פָּתַח וַלְדָּא לְכָל בִּשְׂרָא דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בֶּאֱנָשָׁא
וּבִבְעִירָא יְהֵי לָךְ בְּרַם מִפְרַק תִּפְרוֹק יַת בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְיַת
בּוּכְרָא דִּבְעִירָא מְסַאֲבָא תִּפְרוֹק׃ (טז) וּפוּרְקָנֵיהּ מִבַּר יַרְחָא
תִּפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף חַמְשָׁא סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין
הוּא׃ (יז) בְּרַם בּוּכְרָא דְתוֹרָא אוֹ בוּכְרָא דְאִימְּרָא אוֹ בוּכְרָא

תרגום אשכנזי

עססען דארף: (יב) אללעס בעסטע אֶהל, אללער בעסטע מאָסט אונד אללעס קאָרן; נעמליך דיא ערסטען גאבען, וועלכע זיא דעם עוויגען ווידמען, זאָללען דיר געשענקט זיין. (יג) דיא ערסטען פריכטע איהרעס לאנדעס, דיא זיא דעם עוויגען ברינגען, זאָללען דיין זיין; וואס אין דיינעם הויזע ריין איזט, קאָן דאפאָן עססען. (יד) אללעם פערבאננטע אין ישראל זאָלל דיין זיין. (טו) אללעס ערסטגעבאָרנע אן מענשען אונד פיה, דאז זיא דעם עוויגען ברינגען, זאָלל דיר געהאֶרען; יעדאָךמוסט דוא איינע אויסלאֶזונג געשטאטטען: דיא ערסטגעבורט פאָם מענשען אונד פאָם אונריינען פיה מוסט דוא אויסלאֶזען לאססען. (טז) דיא אויסלאֶזונג געשיהט אלזאָ, ווען עס איינען מאָנאט אלט איזט, זאָ איזט דער פרייז, אום וועלכען עס אויסגעלאֶזט ווירד, פינף שקל זילבער, נאך דעם שקל דעס הייליגטהומס, דער צוואנציג גרה העלט. (יז) היניגעגען דיא ערסטגעבורט

רש"י

אסתו: (יב) ראשיתם. היא תרומה גדולה:

באור

טמאים, ד"א כל לרבות אשתו. (רש"י): (יב) כל חלב יצהר, הנבחר והמיטב בשמן כי יאהר שם על השמן לרוב זכותו: ראשיתם אשר יתנו, כמ"ש ראשית דגנך תירושך ויצהרך: (יג) בכורי כל אשר בארצם, שעולו בכורי כל הפירות אשר בארצם: יהיה, הראוי יהיו, כי הוא מוסב על בכורי: (טו) אך פדה תפדה, תקח פדיונו מיד ישראל הפודה אתו וכן ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טז) ופדויו, כנוי הנסתר מוסב על האדם המוזכר בכתוב שלמעלה, ר"ל

בְּכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־
דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם
תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
(יח) וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה
וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ (יט) כֹּל ׀
תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ
וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית
מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ׃ (כ) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם

תולדות אהרן לא תפדה ב"ק י"ג, א'. זבחים נ"ו, א', בכורות נ"א, ב'. תמורה ה', ב', וח' א': ובשרם זבחים נ"ז, א', וכ"ג א', וק"ב ב'. בכורות כ"ו, ב', ול"ב ב'. תמורה כ"א, ב': לך יהיה זבחים נ"ז, א'. בכורות כ"א, א': ברית מנחות י"ט, ב', וכ"א ב':

תרגום אשכנזי

איינעם אָכסען, איינעם לאַממעס אונד איינער ציגע זאָללסט דוא ניכט אויסלאָזען לאַססען, זאָנדערן איהר בלוט אויף דען אַלטאר שפּרענגען, אונד איהר פֿעטט אין רויך אויפשטייגען לאססען, אַלס איין פֿייעראָפּפֿער, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (יח) דאַז פֿלייש דאַפֿאָן זאָלל דיר געהאָרען, זאָ וויא דיא וועבעברוסט אונד דיא רעכטע שולטער דיר געהאָרט. (יט) אללע הייליגען גאבען, דיא דיא קינדער ישראל'ס דעם עוויגען ווידמען, געבע איך דיר, נעבסט דיינען זאָהנען אונד טאָכטערן, צו אייערם אנטהייל אויף עוויגע צייטען. דיזעס זייא איין עוויגער אונפֿערוועזליכער בונד פֿאָר דעם עוויגען, פֿיר דיך אונד דיינען זאאמען נעבען דיר. (כ) פֿערנער שפּראך דער עוויגע צו אהרן: אין

רש"י

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימי' ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד [זבחים נ"ו]: לך יהיה. בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוי' אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה [ספרי]: (יט) כל תרומות הקדשים. מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן בדבר בריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם. אף

תרגום אונקלוס

דעזא לא תפרוק קודשא אינון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן לאתקבלא ברעוא קדם יי: (יח) ובשריהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשקא דימינא דילך יהי: (יט) כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם קים מלח עלם היא קדם יי לך ולבנך עמך: (כ) ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין וחולק לא יהי

באור

הפדוים של בכורי אדם מבן חודש תפדה, אבל פדיון בכור בהמה טמאה לא הוצרך להזכיר כי כבר מבואר בפ' בא וכל פטר חמור תפדה בשה (שמות י"ג י"ג): (יח) כחזה התנופה וכשוק הימין, כחזה התנופה וכשוק הימין של שלמים שנאכלים לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד, אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד (זבחים דף נ"ו): לך יהיה, בא ר' עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת (כי כבר כתוב ובשרם יהיה לך), שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה (ספרי): (יט) כל תרומת הקדשים, אחר שהזכיר המתנות ע"ד פרט חזר וכלל אותם, וכן פירש"י מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלת' וכללה בסופ' ופרט באמצע: ברית מלח עולם, ברית קיימת שלא תופר כמלח שאינו מסריח לעולם: (כ) בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך, כפל הענין במלת שונות וכן אני חלקך

לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם
אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ס שביעי (כא) וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה
נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה
חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־
עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כב) וְלֹא־יִקְרְבוּ
עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ (כג) וְעָבַד הַלֵּוִי
הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם
יִשְׂאוּ עֲוֺנָם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם
וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃
(כד) כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר

קמץ בז"ק

ת"א את מעשר יבמות פ"ו, א'. בכורות נ"ט, א', תמורה ב', א':

איהרעם לאנדע זאָללסט דוא קיין ערבגוט בעזיטצען, אונד קיינען טהייל אונטער איהנען האבען; איך בין דיין טהייל אונד דיין ערב־גוט אונטער דען קינדערן ישראל'ס. (כא) דען קינ־דערן לוי געבע איך אללע צעהנטען אין ישראל צו איהרעם ערבגוט, פֿיר דען דינסט, דען זיא צו פֿערזאָר־גען האבען ביים שטיפֿטס־צעלטע, (כב) דאמיט דיא קינדער ישראל'ס זיך פֿער־נער ניכט מעהר דעם שטיפֿטסצעלטע נעהערן, אונד דאדורך זינדע אויף זיך לאדען, דיא איהנען דען טאָד צוציהט, (כג) זאָ זאָללען יענע, אינדעם דער לוי דען דינסט ביים שטיפֿטסצעלטע פֿערריכ־טעט, דיא שולד דער קינ־דער ישראל'ס איבערנעה־מען, דיזעס זייא פֿיר אייערע נאכקאָממען איין עוויגעס געזעטץ, אונטער דען קינדערן ישראל'ס אבער זאָללען זיא קיין ערבגוט בעזיטצען. (כד) דען דען צעהנטען, וועלכען דיא קינדער ישראל'ס דעם

תרגום אונקלוס

לָךְ בֵּינֵיהוֹן מַתְּנָן דִּי יְהָבִית לָךְ אִינוּן חוּלָקָךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וְלִבְנֵי לֵוִי הָא יְהָבִית כָּל מַעַשְׂרָא בְּיִשְׂרָאֵל לְאַחֲסָנָא חֲלָף פּוּלְחָנְהוֹן דִּי אִינוּן פָּלְחִין יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כב) וְלָא יִקְרְבוּן עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְקַבָּלָא חוֹבָא לִמְמָת׃ (כג) וְיִפְלְחוּן לֵיוָאֵי אִינוּן יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִינוּן יְקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן וּבְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסְנוּן אַחְסָנָא׃ (כד) אֲרֵי יָת מַעַשְׂרָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ

רש"י

בביזה [ספרי]: (כג) והם. הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. הכתוב

באור

ונחלתך: (כא) הנה נתתי, הנני נותן כמו נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג): כל מעשר בישראל לנחלה, להיות להם במקום נחלה: (כב) ולא יקרבו עוד, שב על הפסוק שלמעלה ושעורו חלף עבודתם אשר הם עובדים את עבודת אהל מועד שלא יקרבו ב"י אל אהל מועד שיבואו עי"ז לשאת חטא משפט מות: (כג) ועבד הלוי הוא. בתיבת ועבד כבר נכלל הוראת הגוף והמין, ואולי כפל מלת הוא לחזק הענין כמו ושמרתם אתם (ויקרא י"ח כ"ו): ועבד הלוי, ל"י על השבט בכלל ולפי ששם שבט הוא שם כללי יתכן לדבר עליו גם ל"ר ולפיכך אמר אחר זה והם ישאו את עונם (א"ה, ויתכן שכך הוא שעור והמשך הכתובים, ולבני לוי הנה נתתי וגו': למען לא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד, ועל ידי כך יחטאו וימותו: לכן צויתי שכל עוד שהלוי בעצמו יעבוד את עבודתו, ישאו בני לוי האחרים את עון ישראל ויזהירו אותם מגשת אל הקודש, (וכן מתורגם בל"א), וגם אונקלוס תרגום ויפלחון לואי אינון ל"ר, ושיעור הכתוב שהלוים יעבדו את עבודת אה"מ והם ישאו עונם של ישראל הנגשים כי עליהם להזהיר הזרים שלא יגשו אל אהל מועד: (כד) אשר ירימו לה' תרומה,

יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם
לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ
(כה) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(כו) וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם
בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת
יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃ (כז) וְנֶחְשַׁב
לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן
וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ (כח) כֵּן תָּרִימוּ גַם־

תולדות אהרן ואל הלוים ר"ה י"ב ב', יבמות פ"ו, ב'.בכורות י"ח, ב': והרמותם ברכות מ"ז, א'. שבת קכ"ז, ב'. ערובין ל"א, ב', פסחים ל"א, ב'. מנחות ע"ז. ב': ונחשב גיטין ל', ב'. מנחות נ"ד, ב': תרומותכם פסחים כ"ג, א'. ביצה י"ג, ב', בכורות כ"א, ב': גם אתם גיטין כ"ג. ב'. קדושין מ"א, ב', ונ"ב א'. ב"מ כ"א, א', וע"א ב':

עוויגען אלס איינע העבע
ווידמען, דיזעם געבע איך
דען לוים צום ערבגוטע;
אונד איך זאגע איהנען
דיזערהאלב אן, דאס זיא
אונטער דען קינדערן
ישראל'ס קיין ערבגוט בע-
זיטצען זאָללען. (כה) דער
עוויגע רעדעטע מיט משה
אונד שפראך: (כו) מיט
דען לוים זאָללסט דוא
שפרעכען, אונד איהנען
זאגען: ווען איהר פֿאָן דען
קינדערן ישראל'ס דען
צעהנטען נעהמט, דען
איך אייך שטאטט אייערס
ערבגוטעס געגעבען, זאָ
מיססעט איהר דאַפֿאָן צור
העבע דעם עוויגען דען
צעהנטען פֿאָן דעם צעהנ-
טען אבזאָנדערן. (כז) איי-
רע העבע ווירד נעמליך
געאכטעט וויא קאָרן אויס
דער שיינע אָדער געמירענ-
קע אויס דער קעלטער.
(כח) אלזאָ מיסט איהר
אויך דיא העבע דעם עווי-

תרגום אונקלוס

אַפְרָשׁוּתָא יְהָבִית לְלֵיוָאֵי לְאַחְסָנָא עַל כֵּן אֲמָרִית לְהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסְנוּן אַחְסָנָא׃ (כה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כו) וּלְלֵיוָאֵי תְּמַלֵּיל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַעַשְׂרָא דִּי יְהָבִית לְכוֹן מִנְּהוֹן בְּאַחְסָנַתְכוֹן וְתַפְרְשׁוּן מִנֵּיהּ אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מַעַשְׂרָא מִן מַעַשְׂרָא׃ (כז) וְתִתְחַשַּׁב לְכוֹן אַפְרָשׁוּתְכוֹן כְּעִבּוּרָא מִן אִדְּרָא וְכִמְלֵאתָא מִן מַעֲצַרְתָּא׃ (כח) כֵּן

רש"י

קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר [ספרי]: (כז) ונחשב לכם תרומתכ' כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך [זכריה י"ד] הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם אתם. כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא

באור

הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר (רש"י): (כז) ונחשב לכם, כבר הזכר פעמים רבות, אם יקדם פעל לפועל איננו שומר את המין ולא את המספר, לכן אמר ונחשב על מלת תרומתכם שהנפרד ממנה תרומה בה"א הנקבה: כדגן מן הגרן, שיהיה המעשר שאתם לוקחים נחשב לכם כדגן מן הגרן שלכם וכמלאה מן היקב שלכם על כן חייבים גם אתם לתת ממנו תרומת ה': וכמלאה, כתב הרד"ק בשרש מלא, שהוא מענין השלמה ופי' מלאתך (שמות כ"ב כ"ח), כשתתמלא התבואה שלך ותתבשל תן ממנה בכורים, וכן היין נקרא מלאה וכמלאה מן היקב, כי אין הענבים נדרכים ביקב עד גמור בשולם ע"כ. ועיין בבאור שמות (שם):

אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ (כט) מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃ מפטיר
(ל) וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ (לא) וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
(לב) וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם

תולדות אהרן ונתתם סנהדרין נ', ב': מכל וכו' ברכות מ"ז, ב'. שבת קכ"ז, ב', ערובין ל"א, ב'. פסחים ל"ה ב'. ביצה י"ג, ב'. תמורה ד', ב': מכל חלבו תמורה ה', א': ואכלתם יבמות כ"ו, א': ולא תשאו יבמות פ"ט, ב'. קדושין פ"ו, ב'. ב"מ כ"ו, א'. ב"ב פ"ד, ב', וקמ"ג א'. תמורה ה', א'. מעילה י"ח, ב':

תרגום אונקלוס

תַּפְרְשׁוּן אַף אַתּוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרָתֵיכוֹן דִּי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנוּן מִנֵּיהּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא: (כט) מִכֹּל מַתְּנָתֵיכוֹן תַּפְרְשׁוּן יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דַּייָ מִכָּל שׁוּפְרֵיהּ יָת מַקְדְּשֵׁיהּ מִנֵּיהּ: (ל) וְתֵימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיִתְחֲשֵׁב לְלֵיוָאֵי כַּעֲלָלַת אִדְּרָא וְכַעֲלָלַת מַעְצַרְתָּא: (לא) וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּכָל אֲתַר אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֲלַף פּוּלְחַנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: (לב) וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי

תרגום אשכנזי

גען פֿאָן אללען צעהנטען, דיא איהר פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס נעהמעט, אבזאָנדערן, אונד זאָלכע דעם פריסטער אהרן בריננגען. (כט) פֿאָן אללעם, וואס אייך געגעבען וויִרד, מיססט איהר דיא העבע דעם עווִיגען אבזאָנדערן; פֿאָן אללעם בעסטען דען געהייליגטען טהייל דאַפֿאָן. (ל) זאגע איהנען אבער אויך: ווען איהר דען בעסטען טהייל דאַפֿאָן אבגעזאָנדערט האבט, זאָ איזט דאס איבריגע וויא דאז איינקאָממען אייערער שיינע אונד אייערער קעלטער אנצוזעהען. (לא) איהר דירפֿט עס עססען, אן אללען אָרטען, איהר אונד אייערע הויזלייטע; דען עס איזט אייער לאָהן פֿיר אייערע דינסטע ביים שטיפֿטסצעלטע. (לב) ווען איהר דאז בעסטע דאפֿאָן אבגעזאָנדערט האבט, זאָ לאדעט איהר קיינע זינדע

רש"י

נחלתכם: (כט) מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומ' גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: (ל) בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום. אפילו בבית הקברות: (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו'. הא אם לא תרימו תשאו חטא [יבמות

באור

(כט) מכל מתנתיכם וגו' מכל חלבו, את הטוב והנבחר שבמעשר אשר תקחו מישראל תתנו את תרומת ה' לאהרן הכהן. ואמר חלבו בכנוי היחיד ולא אמר חלביהן כאשר אמר מכל מתנותיכם ל"ר, כי הכנוי שב על פרטי המינים על הדגן או תירוש ויצהר, וכן אמר מקדשו, ודעת המתרגם שהכנוי שב על תיבת כל שהוא יחיד: (ל) בהרימכם וגו' ונחשב ללוים, לכם הלוים: כתבואת

אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃ פ
יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר׃ (ב) זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר
אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃

ת"א ואת קדשי בכורות כ"ז, ב': זאת חקת יומא ב', א'. ומ"ב א'. זבחים י"ד, ב'. מנחות מ"ו, א'. חולין כ"ד, א': דבר ע"ז כ"ח, א': ויקחו יומא ג', א': פרה מגלה כ"ט, א': אשר וכו' סוטה מ"ו, א': לא עלה שם ב':

תרגום אונקלוס

חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יַת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְחַלּוּן וְלָא תְמוּתוּן׃
יט (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) דָּא גְּזֵירַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֵימַר מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן

תרגום אשכנזי

אויף איך, ענטווייהט איך ניכט דיא הייליג־טהימער דער קינדער ישראל'ס, אלס וואָדורך איהר אייך דען טאָד צוציהען קאָנטעט.
יט (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן אונד שפראך: (ב) דיזעס איזט איינע פֿעראָרדנונג דעס געזעטצעס, דיא דער עוויגע בעפֿיהלט, נעמליך: זאגע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא דיר איינע ראָטהע קוה ברינגען, דיא קיינע פֿלעקקען, אויך קיינען לייבעספֿעהלער האט, אונד אויף

רש"י

פ"ט]: ולא תמותו. הא אם תחללו תמותו [בכורות כ"ו]:
יט (ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן והאומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות

באור

גרן, אחר שהפרשתם ממנו תרומת מעשר יהי' הנשאר לכם כתבואת גרן שלכם ומותר לאכלו בכל מקום: (לב) ולא תשאו עליו חטא, כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא, ובהרימכם את מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם את מקדשו. (הראב"ע):
יט (ב) זאת חקת התורה, בבאור פסוק עקב אשר שמע אברהם בקולי (בראשית כ"ו ה'), הבדיל המתרגם בין חקה ומצוה ותורה יע"ש, סוף דבריו וז"ל ולזה תמצא לפעמים שישתמש בעל הלשון בשמות הללו בלי הבדל וכונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה אין ביניהם הבדל כלל, ופעמים שיכוון אל ההבדל שזכרנו, והוא בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם, פעמים שיקבל להשיג ענין אחד ויקבלו בפאת ענין אחר שיש בו, עכ"ל. והנה גם בפרשה הזאת הוא מדבר בערך אל נותן התורה שאז אין הבדל ביניהם, לכן תבאנה כאן כל השלש המלות האלה יחד על ענין אחד, שאמר זאת חקת התורה אשר צוה וגו', ואף על פי כן עקר השם הוא חקה, משמרת האדון על עבדו, והמושל על העם כמו שאחז"ל, גזירה היא מלפני, אין לך להרהר אחריה: אשר צוה ה', כטעם ואל משה אמר עלה אל ה', או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה'. (רמב"ן): והראשון נראה, שאלו היה המקרא מסורס, היה לו לומר קחו אלי, כמבואר למשכיל בהוראת מלת לאמר, אשר עוררנו עליה פעמים רבות: דבר, אף שדבר השם היה גם אל אהרן, לא היה הצווי לישראל רק ע"פ משה לבדו: ויקחו אליך, יקחו משלהם לתת לך, כמ"ש אצל ויקחו לי תרומה, ובעבור מלת אליך דרשו חז"ל במדבר רבה, לעולם היא נקראת על שמך, פרה שעשה משה במדבר. (רש"י), וז"ל הרמב"ן, וטעם אליך שיעשו כן במדבר לשעתם ואח"כ יצוה שתהיה לחקת עולם, וכן ויקחו אליך שמן זית וגו' ואח"כ חקת עולם לדורותם: שתהא, שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה. (רש"י), ומה שפי' שחורות לאו דוקא אלא

(ג) וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ (ד) וְלָקַח אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח
פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃
(ה) וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ
וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ
יִשְׂרֹף׃ (ו) וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב
וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת

וועלכע נאָך קיין יאָך געקאָממען איזט. (ג) דיזע געבעט דעם פריסטער אלעזר; מאן פֿיהרע זיא צום לאַגער הינאויס, אונד שלאַכטע זיא אין זיינער געגענווארט. (ד) דער פריסטער אלעזר נעהמע מיט זיינעם פֿינגער עטוואס פֿאָן איהרעם בלוטע, אונד שפּרענגע עס געגען דיא פֿאָרדערזייטע דער שטיפֿטסצעלטס זיבענמאל. (ה) מאן פֿערברעננע אלסדאן דיא קוה פֿאָר זיינען אויגען; איהר פֿעלל, פֿלייש, בלוט אונד מיסט זאָלל מאן פֿערברעננען. (ו) דער פּריסטער נעהמע צעדערנהאָלץ, איזאָף אונד איינען האָכראָטהען פֿאַדען, אונד ווערפֿע עס אויף דיא ברעננענדע קוה.

תולדות אהרן ונתתם יומא מ"ב, א'. זבחים י"ד, ב': והוציא יומא מ"ב, ב'. פרה פ"ד, ב': אל מחוץ יומא ס"א, א'. זבחים ק"ה, ב', וקי"ד, קי"ג א': ושחט יומא מ"ב, א'. זבחים קי"ג, א'. חולין י"א, א', וס"ד א', ונ"ב א': ולקח יומא מ"ג, א': אל נכח יומא ב', א'. מנחות כ"ז, ב': ושרף זבחים ל"ג, ב', וקי"ג א'. מנחות א', ו'. חולין י"א, א': על פרשה זבחים קי"ג, א': ולקח יומא מ"ג, א':

תרגום אונקלוס

לָךְ תּוֹרְתָא סִמּוֹקְתָּא שַׁלְמְתָא דִּי לֵית בַּהּ מוּמָא דִּי לָא סְלֵיק עֲלַהּ נִירָא׃ (ג) וְתִתְּנוּן יָתַהּ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיַפֵּיק יָתַהּ לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ קֳדָמוֹהִי׃ (ד) וְיִסַּב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיַדֵּי לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכַּן זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע זִמְנִין׃ (ה) וְיוֹקֵיד יַת תּוֹרְתָא לְעֵינוֹהִי יַת מַשְׁכַּהּ וְיַת בִּשְׂרַהּ וְיַת דְּמַהּ עַל אוּכְלַהּ יוֹקֵיד׃ (ו) וְיִסַּב כַּהֲנָא אָעָא דְאַרְזָא וְאֵזוֹבָא וּצְבַע זְהוֹרִי

רש"י

להרהר אחריה: ויקחו אליך. לעול' היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר אפרה לא כלה [במד' ר']: אדומה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: (ג) אלעזר. מצותה בסגן [ספרי]: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות [יומא ס"ח ספרי]: ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה [יומא]: (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים

באור

כל שאינן אדומות קרי להו שחורות, וכן הוא בפרק שני במס' פרה היו בה שתי שערות שחורות או לבנות פסולה, וכן כוון המתרגם בל"א (קיינע פֿלעקען): אשר אין בה מום. שום מום מהמומין הפוסלין בקרבן, כמפורש בפרשת אמור (ויקרא כ"ב כ"ב): לא עלה עליה על, לא משכה בעול משא ועבודה: (ג) ונתתם. שב גם על אהרן שיהיה גם הוא במסירת העבודה לבנו: אל אלעזר, מצותה בסגן. (רש"י), וכונתו רק על הפרה הזאת בלבד, אבל בשאר הפרות שנעשו לדורות נחלקו בו חז"ל: והוציא אתה, המוציא, ואינו כנוי לאיש מיוחד ובל"א (מאן פֿיהרע זיא), או שב על אלעזר שיצוה להוציאה: ושחט, מי שיהיה ואפי' זר: לפניו, לפני אלעזר שיהיה רואה בשחיטת הזר: (ד) אל נכח פני אהל מועד, נכח הצד שהוא פני אהל מועד והוא צד מזרח, כי דרך הכתוב לומר על מזרח ומערב בלשון פנים ואחור: (ה) ושרף את הפרה לעיניו, איזה כהן שיהיה ישרפנה לעיני אלעזר: על פרשה, עם פרשה והוא הזבל שבכרס הבהמה: (ו) ולקח הכהן, יתכן שהוא אלעזר שהוא הכהן הנודע. ויב"ע תרגם ויסב

הַפָּרָה׃ (ז) וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ (ח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ (י) וְכִבֶּס הָאֹסֵף

(ז) היראייף וואשע דער פריסטער זיינע קליידער, באדע זיינען לייב אין וואססער, אונד קאממע אין דאז לאגער צוריק; ביז אבענד אבער זאלל ער אונריין זיין. (ח) דער דיא קוה פערבראננט האט, זאלל דיא קליידער וואשען, זיינען לייב באדען אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ט) איין רייגער מאן אבער זאלל דיא אשע פאן דער קוה זאממעלן, אונד אויסערהאלב דעם לאגערס אן איינע רייגע שטעטטע אויפשיטטען. דאזעלבסט זאלל זיא פיר דיא געמיינדע דער קינדער ישראל׳ס פערוואהרט ווערדען, צום שפרענגוואססער, עס איזט איין ענטזינדיגונגסאפפער. (י) דער דיא אשע דער

ת״א וכבס שם שם: ואחר זבחים ק״ה, ת׳: ואסף יומא מ״ג, ת׳:

רש״י

ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם [יומא כ״ח]: (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: (ט) והניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות

תרגום אונקלוס

וְיִרְמֵי לְגוֹ יְקִידַת תּוֹרְתָא׃ (ז) וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי כַּהֲנָא וְיַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד רַמְשָׁא׃ (ח) וּדְמוֹקִיד יָתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (ט) וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר דְּכֵי יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא וְיַצְנַע מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא בַּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטָּרָא לְמֵי אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא׃ (י) וִיצַבַּע דְּכָנֵישׁ יָת

באור

כהן מוחרן: (ז) וכבס בגדיו הכהן, המשליך שבפסוק הקודם, והוא אלעזר כמו שפירשתי, ודברי ראב״ע בכאן תמוהים מאד, שפי׳ וכבס בגדיו, הכהן השורף, ע״כ, וכבוס בגדים של השורף נאמר בפסוק הסמוך, והשורף אתה וגו׳: ואחר יבא אל המחנה, לפי פשוטו יורנו הכתוב שאחר שריפת פרה נסתלקה עבודת אלעזר ויוכל לבוא אל המחנה אפי׳ קודם אסיפת האפר, ולכן לא נאמר לעיניו באסיפת האפר, כמו בשחיטת הפרה ושרפתה: וטמא הכהן עד הערב, אך עודנו בטומאתו עד שיעריב שמשו ואז יאכל בקדשים: (ט) והניח, ושעורו ואסף איש טהור והניח את אפר הפרה אל מחוץ למחנה: והיתה, בא בפלס נקבה כדין הטומטום, כמ״ש פעמים רבות (עס זאגן זיין), וכן בפסוק הבא: למי נדה, אפשר שיהיה משרש נדה והדגש לחסרון נו״ן השרש, כי עקרו ננדה בפלס נגלה, או שהוא משרש נדד, והדגש לחסרון אות הכפל, ותהיה מליצה שרש משני אלה הוראתה תמיד לשון רחוק, וכן כתב הרד״ק בשרש נדד ונקראו מי נדה לפי שהיו המים לצורך הרחוק והוא הטמא, וכן פי׳ הראב״ע שהוא לשון רחוק מן מנדיכם (ישעיה ס״ו ה׳), ורש״י פי׳ למי הזיה פירש הכונה, אבל מה שהביא ראיה על פי׳ המלה שהיא לשון זריקה מן וידו אבן (איכה ג׳ נ״ג) ומן לידות את קרנות הגוים (זכריה ב׳ ד׳), לא יתכן כי אלה הם משרש ידה, וכבר הרגיש בזה הרא״ם ז״ל עי״ש: חטאת הוא, לשון הסרת החטא, כמו תחטאני באזוב (תהלים נ״א ט׳) ונקראת הפרה כן לפי שבאפרה מתחטאי׳ הטמאי׳,

אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ (יא) הַנֹּגֵעַ
בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת
יָמִים׃ (יב) הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־
לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ (יג) כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת
בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא
אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק
עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃

ת"א הנוגע נזיר מ"ג, א'. ע"ז ל"ז, ב'. חולין ע"ב, א': הוא קדושין כ"ב, א': את משכן שבועות ט"ז, ב': טמא נזיר מ"ה, א'. מכות א'ו ב'. וי"ד ב'. שבועות ו', ב': עוד זבחים ל"ג, ב':

קוה זאממעלט, וואשע זיינע קליידער, אונד זייא ביז אבענד אונריין. דיזעס זייא פיר דיא קינדער ישראל'ס אונד פיר דיא פרעמדען (רעליגיאָנספערוואנדטען) דיא אונטער איהנען וואָהנען, איין עוויגעס געזעטץ. (יא) ווער דען לייכנאם איינער מענשליכען פערזאָן בעריהרט, איזט זיבען טאגע אונריין. (יב) דיזער זאָלל זיך הירמיט אם דריטטען אונד זיבענדען טאגע ענטזינדיגען, זאָ ווירד ער ווידער ריין; ווען ער זיך אבער ניכט אם דריטטען אונד זיבענטען טאגע ענטזינדיגט, זאָ ווירד ער ניכט ריין. (יג) ווער דען לייכנאם איינער מענשליכען פערזאָן בעריהרט, זיך ניכט ענטזינדיגען לעסט, אונד דיא וואָהנונג דעס עוויגען פערונרייניגט, דיאזעלבע פערזאָן זאָלל אוים איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען; דען זאָ לאנגע ער ניכט מיט שפרענגוואססער בעשפרענגט וואָרדען, איזט ער אימּמער נאָך אונריין, אונד דיא אונ־

תרגום אונקלוס

קִטְמָא דְתוֹרְתָא יַת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיָם עָלָם׃ (יא) דְּיִקְרַב
בְּמִיתָא לְכָל נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין׃ (יב) הוּא
יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִם לָא יַדֵּי
עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לָא יִדְכֵּי׃ (יג) כָּל דְּיִקְרַב
בְּמִיתָא בְּנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא דִּי יְמוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי יַת מַשְׁכְּנָא דַּיְיָ
סָאֵב וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ

רש"י

מקדשין הימנה וזה שנחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת [פרה פ"ז]: למי נדה. למי הזייה כמו וידו אבן בי [איכה ג'] לידות את קרנות הגוים [זכריה ב'] לשון זריקה: חטאת היא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: (יב) הוא יתחטא בו. באפר הזה: (יג) במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה

באור

וכן מתורגם בל"א: (י) ולגר, שקבל עליו דת ישראל: (יא) לכל נפש אדם. יהודי או גוי. (רמב"ע), כי גם מתי גוים מטמאים במגע כמו שאמר בפ' מטות ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הורג נפש וגומר, אלא שאינם מטמאין באהל כמתי ישראל, ולמ"ד לכל הוא למ"ד הכללי: אדם, ולא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאת שלישי ושביעי: וטמא שבעת ימים, יהיה טמאה כי הוא פעל עבר והוי"ו מהפכו לעתיד, ואז היא תשובת התנאי, או שהוא עבר ושייך אל התנאי. כונת הרמב"ע: (יב) הוא יתחטא בו, באפר הנזכר בפסוק הקודם, ופירש יתחטא יסיר חטאו בו והוא הטומאה: (יג) את משכן ה' טמא, אם נכנס למשכן בעודו טמא: לא

(יד) זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל
כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר
בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ (טו) וְכֹל
כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו
טָמֵא הוּא׃ (טז) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־
פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־
בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת

תולדות אהרן זאת התורה ברכות ס"ג, ב'. שבת כ"ח, א', ופ"ב ב'. סוכה כ"א, ב'. יבמות ס"א, א', גיטין נ"ז, ב'. בכורות מ"ה, א': וכל כלי שבת ק"א, ב'. חולין כ"ה, א': אשר יגע נזיר נ"ג, ב'. ע"ז ל"ז, ב'. חולין ב', א': או בעצם נדה, נ"ה, א': בחלל שבת ק"א, ב'. פסחים י"ד, ב', וע"ט א'. חולין ב', ב':

תרגום אשכנזי

ריינינגקייט האפטעט נאָך אן איהם. (יד) ווען יעמאנד אין איינעם צעלטע שטירבט, זאָ איזט פֿאָלגענדעס פֿעראָרדנעט: ווער אין דאז צעלט היניין געהט, אונד אללעם, וואס אים צעלטע איזט, זאָלל זיבען טאגע אונריין זיין. (טו) איין אָפֿפֿנעס געפֿעס, דאראן דער דעקקעל ניכט פֿעסט אנשליסט, איזט אונריין. (טז) ווער אויך איף דעם פֿרייען פֿעלדע איינען ערשלאגענען, אָדער פֿערשטאָרבענען, אָדער איינעם מענשען קנאָכען אָדער גראב געריהרט; זייא זיבען

רש"י

(אלא טומא' שבע') ד"א בנפש זו רביעית דם [חולין ע"ב]: את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזר' אפי' בטביל' בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל: (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: (טו) וכל כלי פתוח. בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור [שם כ"ה]: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהים נפתלתי [בראשית ל'] נתחברתי עם אחותי: (טז) על פני השדה. רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק [חולין ע"ב]

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד סְאוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ׃ (יד) דָּא אוֹרָיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בְמַשְׁכְּנָא יְהֵא מְסָאַב שַׁבְעָא יוֹמִין׃ (טו) וְכֹל מָן דַּחֲסַף פְּתִיחַ דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיִיעַ מַקַּף עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא׃ (טז) וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב

באור

זרק, ל"ז יחיד שב על המים, כמו וכי יתן מים (ויקרא י"א ל"ח), ופעמים מדובר בלשון רבים כמו ויגברו המים (בראשית ז' י"ח): עוד טומאתו בו. עדיין אע"פי שטבל: (יד) אדם כי ימות באהל, דבר הכתוב בהוה וה"ה אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל: כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל הזה, כמ"ש והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם, והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה וצריך הזיה, ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אהלים במדבר ודבר הכתוב בהוה, כי המצוה מיד ולדורות, אבל ה"ה לבית ולכל המאהילים שמביאין את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות, אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעצמו כלל. (רמב"ן): יטמא שבעת ימים, אפילו לא נגע במת עצמו: (טו) אין צמיד פתיל עליו, רש"י פי' פתיל לשון מחובר, אין מגופת צמידתו מחובר עליו יפה, וכן תרגם אונקלוס, ויהיה צמיד שם המגופה, ופתיל תואר חבורו עם הכלי, ולדעת הרד"ק, [וכן כתבנו בפ' וישב (בראשית ל"ח י"ח), ובפ' (תרומה כ"ח ל')] יהיה פתיל שם לחתיכת הבגד שעל הכלי, וצמיד מלשון חבור, והוא תואר והענין אחד, אלא שלפי' הרד"ק יקדם התואר למתואר והוא זר בלשון, ולראב"ע פי' צמיד מלשון צמד הבקר, ויהיה צמיד פתיל שנים פתילים: (טז) אשר יגע על פני השדה, שאין שם דבר המאהיל, אינו מטמא עד שיגע בדבר הטמא עצמו: בחלל חרב, שנעשה חלל על ידי חרב: או במת, בלי מעש' אדם: או בקבר, של אדם;

יָמִים: (יז) וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי: שני (יח) וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר: (יט) וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב:

תולדות אהרן ולקחו יומא מ"ג, א'. סוכה ל"א, ב'. יבמות ע"ג, ב'. סוטה ט"ז, ב'. חולין פ"א, ב'. תמורה י"ב, ב': ונתן פסחים ל"ד, ב'. סוטה א', ב'. תמורה י"ב, ב': ולקח יומא מ"ג, א'. סוכה ל"ז, א'. זבחים כ"ג, ב'. מנחות ז', ב': ועל הנפשות נדה מ"ד, א': ועל וכו' נזיר שם: והזה יומא י"ד, א', ומ"ג ב'. מגלה כ', א'. יבמות ע"ג, א'. נזיר ס"א, ב', קדושין כ"ה, א', וס"ב א', זבחים י"ז, ב':

תרגום אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין: (יז) וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאָב מֵעֲפַר יְקִידַת חַטָּאתָא וְיִתֵּן עֲלוֹהִי מֵי מַבּוּעַ לְמָן: (יח) וְיִסַּב אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא גְּבַר דְּכֵי וְיַדֵּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל כָּל מָנַיָּא וְעַל נַפְשָׁתָא דִּי הֲווֹ תַמָּן וְעַל דִּיקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ בִקְטִילָא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְקִבְרָא: (יט) וְיַדֵּי דַכְיָא עַל מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִידַכֵּינֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי בְרַמְשָׁא:

טאגע אונריין. (יז) פֿיר איינען זאָלכען אונרייניגען נעהמע מאן אשע פֿאָן דער פֿערבראנטען קוה, טהוע פֿליסענד וואססער דאראויף אין איינעם געפֿעסע. (יח) איין ריינער מאן נעהמע איזאָף, טונקע איהן אין דיזעם וואססער, אונד בעשפרענגע דאמיט דאז געצעלט, אונד אללעס גערעטהע אונד אַלע פערזאָנען, דיא דארין געוועזען; אָדער דעניעניגען, דער איינעם טאָדטען קנאָכען, איינען ערשלאגנען, איינען פֿערשטאָרבענען אָדער איין גראב בעריהרט האט. (יט) דער ריינע נעמליך בעשפרענגע דען אונריינען אם דריטטען אונד אם זיבענטען טאגע. ווען ער איהן אם זיבענטען טאגע ענטזינדיגט האט, וואשע ער זיינע קליידער, באדע זיך אין וואססער, אונד איזט אם אבענד ריין.

רש"י

ופשוטו על פני השדה שאי שם אהל מטמא המת שם בנגיעה (יט) וחטאו ביום השביעי. הוא גמר טהרתו

באור

(יז) ולקחו לטמא, לנוכח בטעם הנזכר, ואין הכוונה שיהיו הלוקחים רבים, אבל הוא פעל בלי זכור הגוף הפועל, ובל"אַ (וויאפעריזאָכגאַזע), וכן מתורגם בל"א: מעפר שרפת החטאת, אפר נקרא ג"כ עפר, כמו ונשא את עפרם (מ"ב כ"ג ה'), וישלך את עפרה (שם ו'), שהם כאמר על אפר מקלה: ונתן עליו מים וגו', ז"ל הרמב"ן, אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן המים עליו, שכן שנו רבותינו ז"ל שהנותן אפר תחלה ואח"כ המים פסול, דקדקו מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי, ואולי מפני שלא אמר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אל כלי, ונתן עליו מים חיים. אבל פירושו ונתן על האפר מים חיים שהוא בכלי. לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שיהיו המים נראין עליו עכ"ד: (יח) ולקח אזוב וגו', כשיבואו שני פעלים זה אח"ז על פעול אחד אז יבוא הפועל באחרונה, ושיעור הכתוב שאיש טהור יקח את האזוב ויטבול אותו במים: והזה על האהל וגומר, אם היתה הטומאה על ידי דבר המאהיל: ועל הנגע, או על הנוגע אם הטומא' ע"פ השדה: (יט) והזה הטהר על הטמא, לפי שהפסיק הענין ודבר בכל עניני הטמאי', חזר והתחיל והזה, כי היה די באמרו בפסוק שלמעלה והזה על האהל וגו' ביום השלישי וביום השביעי במאמר אחד: וחטאו ביום השביעי, שעודו כאשר חטאו ביום השביעי אז יכבס בגדיו

(כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל
כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־
זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (כא) וְהָיְתָה לָהֶם
לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס
בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־
הָעָרֶב׃ (כב) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא

תולדות אהרן ואיש נזיר ס"ח, ב'. מכות ח', א'. ערכין ג', א': ונכרתה הוריות ט', ב': את מקדש מכות י"ד, ב'. שבועות י"ז, ב': ומזה יומא י"ד א'. נדה ט', א': והנגע יומא שם. נדה שם: וכל וכו' ע"ז ל"ז, ב':

תרגום אשכנזי

(כ) ווען אבער יעמאנד אונריין ווירד, אונד זיך ניכט ענטזינדיגען לעסט, זאָ זאָלל דיאזעלבע פערזאָן אויס דער פערזאממלונג אויסגעראָטטעט ווערדען, אין זאָ וויט זיא נעמליך דאז היילינטהום דעס עווי=גען פעראונרייניגט האט, דאזיא קיין בעשפרענגונגס=וואססער האט אויף זיך שפרענגען לאססען, אונד אלזאָ אונריין געבליבען איזט. (כא) דיזעס זייא איהנען איין עוויגעס געזעטץ; דער דאז שפרענג=וואססער שפרענגט, זאָלל זיינע קליידער וואשען, אונד ווער דעז שפרענגוואססער אנריהרט, זאָלל ביז אם אבענד אונריין זיין. (כב) וואס איין אונרייניער

רש"י

[ספרי]: (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא [בשבועות ט"ז]: (כא) ומזה מי הנדה. רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציא בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה [נדה ט' יומא י"ד]: והנוגע יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו. הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת. בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם וזהו פירושו לפי משמעו והלכותיו. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה. על שם אם יאדימו כתולע [ישעיה א'] שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר

תרגום אונקלוס

(כ) וּגְבַר דִּי יִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ קְהָלָא אֲרֵי יָת מַקְדְּשָׁא דַּייָ סָאִיב מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאָב הוּא: (כא) וּתְהֵי לְהוֹן לִקְיָם עֲלָם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (כב) וְכֹל דִּי

באור

ורחץ במים וטהר בערב: (כ) ואיש אשר יטמא, למעל' הזהיר על הנוגע במת עצמו ועתה הזהיר אפי' אם נגע בעצם או בקבר או בטומאת אהל אפי' בלא נגיעה: את מקדש ה' טמא, אם נכנס לתוכו בעודו טמא: ובמסכת שבועות דרז"ל אם נאמר מקדש למה נאמר משכן וכו' עי"ש: (כא) ומזה מי הנדה, רז"ל אמרו במסכת נדה (דף י"ט) שהמזה טהור, ונפקא להו מדכתיב והזה הטהור על הטמא משמע אף לאחר ההזאה הוא טהור, וכן מוכח, שהרי אחד והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם, ואם היה המזה טמא, היה צריך כהן לאהל וכהן אחד לכל כלי וכהן אחד לכל נפש אשר היה שם, לכן אדז"ל מאי מזה נושא, ללמד שהנושא מי הנדה טמא טומאה חמורה לטמא הבגדים שעליו, משא"כ בנוגע שאמר יטמא עד הערב ולא נאמר בו כבוס בגדים, ומה שהוציאו בלשון מזה לומר שאין מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה, וזהו דקדוק הכתוב, שאמר ומזה מי הנדה ולא אמר במי הנדה או ממימי הנדה, לפי שהמזה הטובל במי הנדה וזולף מהם הוא טהור, אבל המזה את כל מי הנדה, שהוא נושא שיעור הזאה, טמא טומאת בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו, וכל דבר אשר יגע בו הטמא שנטמא במת או בקבר;

יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־
הָעָרֶב׃ פ
כ (א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה
מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם
בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃
(ב) וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־
מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ (ג) וַיָּרֶב הָעָם עִם־

תולדות אהרן והנפש שם שם: ותמת תענית ט', א'. מ"ק כ"ח, א'. ע"ז כ"ט, ב': ולא היה תענית שם:

בעריהרט, איזט אונריין. אויך איינע פערזאָן, דיא איהן בעריהרט, איזט אונ־ריין ביז אויף דען אבענד.
כ (א) דיא קינדער ישראל'ס קאמען, דיא גאנצע געמיינדע, איים ערסטען מאָנאטע אין דיא וויסטע צין, אונד דאז פֿאָלק לאג בייא קדש; דאזעלבסט שטארב מרים, אונד ווארד אויך אלדא בעגראבען.
(ב) דער געמיינדע פֿעהל־טע עס אן וואססער; דא ליפֿען זיא איבער משה אונד אהרן צוזאממען. (ג) אונד דאז פֿאָלק האדערטע מיט משה אונד זיא שפראכען דיזע וואָרטע:

תרגום אונקלוס

יִקְרַב בֵּיהּ מְסַאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
כ (א) וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִן בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בְּרְקָם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבָרַת תַּמָּן׃ (ב) וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן׃
(ג) וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְּמִתְנָא בְּמוֹתָא

רש"י

עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו'. [שמות ל"ב] וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו כך פרה תטמא כל העוסקין בו וכשם שנטהרו באפרו שנאמר ויזר על פני המים [שם] ונומר כך ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וגו':
כ (א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. למה נסמכה מיתת מרים לפ' פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת לדיקים מכפרת [מ"ק כ"ח]: ותמת שם מרים. אף היא בנשיקה מתה [שם] ומפני מה לא נאמר בה על פי ה', שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר ע"פי ה' באלה מסעי [במדבר ל"ג]: (ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל מ' שנה היה להם הבאר בזכות מרים: (ג) ולו גוענו.

באור

והנפש הנגעת, או נפש אדם אשר תגע בטמא ההוא: תטמא עד הערב, לפי שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם:
כ (א) כל העדה, עדה השלמה שכבר מתו מתי המדבר ואלו פירשו לחיים. (רש"י ורמב"ע):
וישב העם בקדש, בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב. (רמב"ע), כוונתו מה שאמר וישבו ולא אמר ויחנו, בעבור שישבו שם ימים רבים. כי כן כתוב ותשבו בקדש ימים רבים (דברי' א' מ"ו), ותפש עליו הרמב"ן ז"ל, כי מה שאמר הכתוב ותשבו בקדש וגו' היא קדש ברנע שבמדבר פארן שמשם נשתלחו המרגלים, כמבואר שם מעניינו, אבל קדש שבפרשה הזאת היא במדבר צין שבאו שמה בשנת הארבעים, ועמ"ש בבאור בהעלתך על פסוק ואחר נסעו העם מחצרות, ואפשר שגם כונת הראב"ע היא על קדש שבמדבר צין, כי גם שמה התעכבו ימים רבים כמבואר בכתוב, כי שם מתה מרים ואחר זה מריבת המים, ושליחות המלאכים אל מלך אדום וחזירתם:
(ג) וירב העם עם משה, ובפסוק הקודם אמר ויקהלו על משה ועל אהרן, וכן אמרו ולמה

תרגום אשכנזי

מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע
אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ (ד) וְלָמָה הֲבֵאתֶם
אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת
שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ (ה) וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ
מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם
הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה
וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃
(ו) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם
וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ שלישי שני
(ז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ח) קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה

ווערען וויר דאָך ליבער בייםם אונטערגאנג אונ־זערער ברידער פֿאָר דעם עוויגען מיט אומגעקאָמ־מען! (ד) וואס פֿיהרט איהר דאז פֿאָלק דעם עווי־גען אין ריזע וויסטענייא! וואָ וויר זאמט אונזערם פֿיה שטערבען מיססען? (ה) אונד ווארום האבט איהר אונז אוים מצרים געפֿיהרט, אונז אן דיזען עלענדען אָרט צו ברינגען, וואָ מאן ניכט זעען קאן, וואָ ווערער פֿייגענביימע נאָך וויינשטאָקקע, נאָך גראנאטעפפֿעל זינד, ניכט איינמאל וואססער צום טרינקען? (ו) משה אונד אהרן ענטפֿערנטען זיך פֿאָן דער פֿערזאמלונג, צום איינגאנגע דעם שטיפֿטס־צעלטס, פֿילען אויף איהר אנגעזיכט, אונד דיא הערדליכקייט דעם עוויגען ערשיען איהנען. (ז) דער עוויגע רעדע־טע מיט משה אונד שפראך: (ח) נים דען שטאב, פֿערזאמלע דיא געמיינדע, דוא אונד

רש"י

הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר. למד שמיתת למא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בִּגְוֹעַ:

תרגום אונקלוס

דְאִתְחֲנָא קֳדָם יְיָ׃ (ד) וּלְמָא אַעֵילְתּוּן יָת קְהָלָא דַיְיָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמָת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא׃ (ה) וּלְמָא אַסֵּיקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאַיְתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי׃ (ו) וַעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְהוֹן׃ (ז) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ח) סַב

באור

הבאתם, ולמה העליתנו. ואמר עם משה לפי שעקר המריבה היתה רק עם משה לבדו: ולו גוענו, מי יתן וכבר גוענו: בגוע אחינו, בעת אשר גועו אחינו, והוא מקור בפלס כשכב אדוני המלך (מ"א א׳ כ"א), כן דעת הרד"ק בשרשים, ואולם בעבור שלא מצאנו השרש הזה כי אם על משקל פעול, האם תמנו לגוע (במדבר י"ז), כתב רש"י בגוע שם דבר כמו במיתת אחינו: (ד) ולמה הבאתם וגו׳, בתחלה אמרו ע"ד כלל למה הבאתם אתנו אל המדבר, ובפסוק הסמוך אמרו פרטי הרעות הנכללות ברעה ההיא, ואמרו למה העליתנו ממצרים שהיתה ארץ מלאה כל טוב ולא די בצרה זו לצאת משם אלא שהבאתם אתנו אל מדבר שממה לא מקום זרע ותאנה וגו׳: לא מקום זרע, איננה מקום הראוי לזרוע בה: ותאנה וגו׳, שעודו ולא מקום תאנה וגפן ורמון: ומים אין לשתות, אף דבר הכרחי לחיי אדם לא מצאנו: (ו) מפני הקהל, כדמות בורחים (רמב"ע): ויפלו על פניהם, מרוב היגון והפחד לא נותר עוד כח בהם לעמוד על רגליהם, ורמב"ע כתב להתפלל או לדרוש את השם בנבואה, אבל מי שדבר עם ה׳ כאשר ידבר איש אל רעהו, לא היה צריך לפול על פניו לא להתפלל ולא להתנבאות: (ח) קח את המטה, בה"א הדעת ולא אמר מטך, כי הכונה על מטה האלהים המונח לפני העדות, וז"ש בפסוק הסמוך

אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ (ט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃
(י) וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם׃ (יא) וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס

תולדות אהרן והשקית מנחות ע"ו, ג':

דיין ברודער אהרן, אונד רעדעט דען פֿעלזען פֿאָר איהרען אויגען אן, דאס ער וואססער הערגעבע. איף דיזע וויזע ווירסט דוא איהנען וואססער אויס דעם פֿעלזען ברינגען, אונד דיא געמיינדע נעבסט איהרעם פֿיהע טרענקען. (ט) משה נאהם דען שטאב, דער פֿאָר דעם עוויגע, לאג, וויא ער איהם בעפֿאָהלען. (י) זאָדאן ליסען משה אונד אהרן דיא נאציאָן צוזאממען קאָממען פֿאָר דעם פֿעלזען. אונד ער שפראך צו איה= נען: הערט איהר אונגע= גערארזאָמען! ווערדען וויר אייך אויס דיזעם פֿעל= זען וואססער שאַפֿפֿען. (יא) משה הוב זיינע האנד איף אונד שלוג דען פֿעלזען צווייאמאל מיט זיינעם שטאבע, דא קאם פֿיל וואססער הערויס, זאָ

תרגום אונקלוס

יַת חוּטְרָא וְאַכְנֵישׁ יַת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּיק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יַת כְּנִשְׁתָּא וְיַת בְּעִירְהוֹן׃ (ט) וּנְסִיב מֹשֶׁה יַת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקְדֵיהּ׃ (י) וְאַכְנִישׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יַת קְהָלָא לָקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן מַיָּא׃ (יא) וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ וּמְחָא יַת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין

רש"י

(ח) ואת בעירם. מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל [במד' ר']: (י) ויקהילו וגו'. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה [שם]: המן הסלע נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריה' המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין

באור

ויקח משה את המטה מלפני ה': ודברתם אל הסלע, הנמצא סמוך למחנה או אל הסלע שהודעתיך. (רלב"ע): (י) ויקהלו וגו' אל פני הסלע, כי כן צוה לו השם ודברתם אל הסלע לעיניהם: המרים, המחליפים ומשנים רצון המקום, והוא בינוני תואר מבנין הקל משרש מרה: המן הסלע הזה, ז"ל הרמב"ן חלילה שיהיה התימה למניעות, כי משרע"ה הנאמן בכל בית ה' לא יפלא ממנו כל דבר מהם והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחרת בצור בחורב, ואמרו מפרשים שיש תמיהות מתקיימות, כמו הנגלה נגליתי, התשפוט התשפוט. ורלב"ע כתב המן הסלע הזה יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים, ירצה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה, המן החלמיש הזה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים, רק תבינו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה, והוא אשר יפרנס אתכם בו, וזה כטעם שאמר להם במן וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים. ולפי דעתי הה"א הזו לשאלה, המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם

תרגום אשכנזי

דאס דיא געמיינדע נעבסט איהרעם פֿיהע צו טרינקען האטטע. (יב) דער עוויגע אבער שפראך צו משה אונד צו אהרן: וויל איהר ניכט דאז פֿערטרויען צו מיר געהאבט, מיך פֿאָר דען אויגען דער קינדער ישראל'ס צו הייליגען; דארום זאָללט איהר אויך דיזעס פֿאָלק ניכט אין דאז לאנד ברינגען, דאז איך איהנען צו געבען בע=

(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־

תולדות אהרן יען לא וכו' שבת נ"ה, א' ונ"ז א'. יומא פ"ז, א':

תרגום אונקלוס

וּנְפַקוּ מַיָּא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלָף דְּלָא הֵימֵנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יָת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לְהוֹן:

רש"י

לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו אל הסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור [שמות י"ז] ונזדמן להם אותו סלע והכוהו: (יב) יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן. והלא הצאן ובקר ישחט [במדבר י"א] קשה מזו אלא

באור

יפרש בשאלה הן ולאו היש בה עץ אם אין, התשמור מצותיו אם לא ופעם מזכיר ההן לבדו, הזה אחיכם הקטן, הידעתם את לבן בן נחור, אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון, אמר שמעו נא המורים מה תחשבון על ה' המן הסלע החזק הזה נוציא לכם מים היהיה הדבר הזה אם לא? הפליג במרים והגיד כי הם קטני האמנה וכאשר יריבו אליו הוא מפני מחשבתם שלא יעשה השם עמהם להפליא, כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שלחן במדבר הגם לחם יוכל תת, ע"כ: (יב) יען לא האמנתם בי להקדישני. שאלו דברתם אל הסלע הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע מקיים דברו של הקב"ה אנו על אכ"ו. (רש"י), וכתב הרמב"ן ואלה דברי אגדה הם, אבל לא נתחוורו כי מאמר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מפני מה המטה הזה בידו, וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו, ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע. ואין הנס בדבור יותר גדול מהכאה כי הכל שוה אצל הסלע. ועוד למה אמר בזה מעלתם, והנראה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה, צוה שיאמרו והיא שומעת, כי השם יוציא מים מן הסלע הזה, כדרך כי היא שמעה את כל אמרי ה' (יהושע כ"ד כ"ז), וכן עשו כמו שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגומר והסלע שומעת. וטענות רבות למפרשים בחטא הזה כבר סתר הראב"ע דברים רבים מהם, והסוד שרמז בו גם הוא איננו נכון. והאריך שם בדחיותיו על הראב"ע ועל פירש הרמב"ם ז"ל, שכתב מזה הענין בפרק רביעי מהקדמתו לפרקי אבות, וסוף דבריו ז"ל והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים כדרך שאמרו בתת ה' בערב בשר לאכול וגו', וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' עמהם להפליא. ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אותי. ומעמ' הראשון בצור בחורב אמר הנני עומד לפניך שם על הצור והשבעי' הזקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא, אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן, ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי ההנהגה מן ההקדש נקרא מעילה, וכן מריתם פי שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם והטעם שאתקדש לעיניהם, או שניתם דברי מן ותמר את משפטי (יחזקאל ה' ו'), כי לא צויתי שתאמרו ככה. ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל (ר"ל לא הבאתם אמונה בלבם). או הוא לשון חזוק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם, כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעי' כ"ב כ"ג), וכתב

נָתַתִּי לָהֶם׃ (יג) הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה

ת"א המה מי סוטה י"ג, ב'. סנהדרין ק"א, ב', וק"י א':

שלאָססען: (יג) דיזעס זינד דיא האדערוואססער: וויל דיא קינדער ישראל'ס מיט דעם עוויגען האדערטען, אונד ער געהייליגט ווארד

תרגום אונקלוס

(יג) אִנּוּן מֵי מַצּוּתָא דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן׃

רש"י

לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם: להקדישני. שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי [שמואל א' ג'] נשבע בקפיל' שלא ירבו בתפלה כל כך: (יג) המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוק' במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה

באור

עוד ז"ל ועל דעתי טעם ודברתם אל הסלע כמו על הסלע, וכן כה אמר ה' אל העמודים ועל המכונות בבלה יובאו (ירמיה כ"ז כ"א), יצוה שיאמרו לעיני העד' בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשו, ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם, וכן ויאמר חנני' לעיני כל העם לאמר כה אמר ה' ככה אשבור את עול מלך בבל (שם כ"ח ד') וכן רבים, או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיותם נקהלים שם והסלע לעיניהם, כמו שאמר בעשיה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא יאמרו מעינות היו שם, ויתכן שהוא כמסורס. הקהל את העד' ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, וטעם ונתן מימיו שיהיו מיד מים רבים נובעים ממנו, כמ"ש (ויצאו מים רבים), כי הנתינה תאמר על הרבוי, כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקרא כ"ו), כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם (זכרי' ח'), כלם על הרבוי יבטיח' וכן כתוב ונחלים ישטופו (תהלים ע"ח כ'), ואין טעם מימיו כמו תתן יבולה ויתן פריו, שאין בטבע הסלע להיות בו מים, אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו, כי בהפוך השם החלמיש למעינו מים וממנו יצאו, יקראו על שמו מימיו, וכן וברך את לחמך ואת מימך (שמות כ"ג כ"ה), לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמנהג מעינות רבות רק מאמצעו, וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), וחזר ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע שכלם יראו אותם נובעים ממנו. עכ"ל הרמב"ן. [א"ה, אחרי אשר רבו הדעות במשפט המריבה הזאת ומה חטא הקדושים הללו. אגיד אף אני את הנראה לע"ד כפי פשטות הכתובים: מקדושת השם יתעלה שחסידיו ועבדיו יהיו גבורי כח, מתאמצים על כל רגשות הטבע והמיית הנפש. עושים את רצונו באין פחד ובהלה, באין עצב ואין כעס, יקרה להם ממקרי התולדות מה שיקרה, כל עת שהם בעבודת השם יתעלה לא ירגזו בהמיר ארץ ומלואה, וכן אמר משה לאהרן בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' ג'), שע"י זה תקדש השם ברבים. ותראה את כבודו על פני כל העם כשאתה רואה בניך מתים ואינך זז מעבודת השם כרגע, וכן נאמר לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' אלהיך (דברים י"ד א') כי זהו קדושת השם שלא יתאבלו עבדיו יותר מדאי במות להם מת, או אם יקרה אותם מקרה ופגע אחר, וכן צוה על הכהנים הקדושים אליו יותר מבני ישראל למעט באבלם על מת. והנה ראינו שמשה ואהרן פחדו את הנקהלים וברחו מפניהם אל פתח אהל מועד ושם נפלו על פניהם, כי חלף כחם, עד אשר נגלה כבוד השם ואמר שישוב להקהיל את העדה, לכן אמר להם יען לא היתה אמונתכם בי חזקה כל כך להראות קדושתי וכבודי לעיני בני ישראל, לעמוד על מעמדכם בתוך הנקהלים עליכם, בלי פחד ומורך הלב, ויעשה ההמון מה שיעשה, ועבדי ה' לא יראו מהמונם ושאונם, ולא יזוזו ממצבם, הנה אינכם מוכנים לצאת ולבא לפני הקהל הזה, הלחם להם מלחמות גדולות ונוראות, ולסבול טרחם ומשאם, כי צריך

ויקדש בם: ס רביעי (יד) וישלח
משה מלאכים מקדש אל־מלך אדום
כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת
את כל־התלאה אשר מצאתנו:
(טו) וירדו אבתינו מצרימה ונשב
במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים
ולאבתינו: (טז) ונצעק אל־יהוה
וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו
ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר

תרגום אשכנזי

אן איהנען. (יד) פֿאָן קדש אויס זאנדטע משה באָט־שאפֿטער אן דען קאָניג צו אדום, (אונד ליס איהם ענטביעטען): זאָ שפריכט דיין ברודער ישראל: דוא ווייסט, וואס פֿיר מיהזעליגקייט אונז בעטראָפֿפֿען האט: (טו) אונזערע פֿאָרפֿאהרען קאמען נאך מצרים, וויר וואָהנטען לאנגע צייט אין מצרים; אללײן דיא מצרים פֿערפֿוהרען מיט אונז אונד אונזערן פֿאָרפֿאהרען זעהר איבעל. (טז) וויר שריען צום עוויגען, דיזער ערהאָרטע אונזערע שטיממע אונד זאנדטע איינען באָטשאפֿטער, דער אונז אויס מצרים פֿיהרטע; יעצט זינד וויר צו קדש, אין איי־

תרגום אונקלוס

(יד) ושלח משה אזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר אחוך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתנא: (טו) ונחתו אבהתנא למצרים ויתיבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: (טז) וצלינא קדם יי וקביל צלותנא ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דבסטר

רש"י

תשליכוהו [שמות א']: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך [תהלים ס"ח] וכן הוא אומר בקרובי אקדש [ויקרא י']: (יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך [בראשית ט"ו] ועל שנינו היה אותו החוב לפרוע: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו שנא' וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו [שם ל"ו] מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: (טו) וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל: (טז) וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב [בראשית כ"ז] שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים

באור

לזה איש גבור חיל מושל ברוחו ולבו כלב האריה, לא יחת מפני כל, והנה במקום אחד אמר אשר מעלתם בי, ע"ד שאמרו רז"ל הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, כי בערך אל הקדושים ההם הקצור בקדושת השם למעלה יחשב, ואשרי מי שיחשוב לו ה' עון כזה!]: אשר נתתי להם, אשר הבטחתי לתת להם והרי היא כאלו נתתי להם כבר: (יג) ויקדש בם, פי' הראב"ע במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש, ע"כ. ולא ידעתי מה ענין כנוי הנסתרים על משה ואהרן אם לא הוזכרו בפסוק הזה. ויותר נכון כפירוש הרשב"ם שהוקדש במים מכל מקום ואף על פי שלא דברו אל הסלע, ירצה בזה שמלת בם שבה על המים, וכן דעת רש"י שהכנוי שב על המים אלא שהוא מפרש שהקדושה היתה במה שעל ידם מתו משה ואהרן שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות: (יד) כה אמר אחיך, שעודו שנוה את השלוחים שיאמרו כן אל מלך אדום: את כל התלאה, יגיעות, הענינים שיקוץ האדם בהם, ובכתובים הבאים הולך ומבאר התלאות ההן שהיא ירידת אבותינו מצרימה ועי"ז נשתקענו וישב גם אנחנו שם ימים רבים: (טז) וישלח מלאך, שליח והוא משה כי שליח השם נקרא מלאך, וכן כתוב ויאמר חגי

קְצֵה גְבוּלֶךָ׃ (יז) נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ
לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה
מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה
יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃
(יח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־
בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ (יט) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־
מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם
רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה׃ (כ) וַיֹּאמֶר
לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם

תולדות אהרן ואם מימיך עקרים ת"ד, פכ"ס:.

נער שטאדט, דיא אן דיינע גרענצע אנשטאָסט: (יז) לאס אונז דורך דיין לאנד ציהען! וויר וואָללען ניכט דורך עקקער אונד וויינבערגע ציהען, אונד קיין וואססער אויס ציסטערנען טרינקען; וויר וואָללען אויף דער העערשטראסע בלייבען, ווערער רעכטס נאָך לינקס דאפאָן אבווייכען, ביז וויר איבער דיינע גרענצען הינאויס זינד. (יח) אדום אבער ליס איהם זאגען: דוא זאָללסט ניכט דורך מיין לאנד ציהען, אָדער איך געהע דיר מיט דעם שווערטע ענטגעגען. (יט) דיא הינדער ישראל'ס שטעללטען איהם צוואר פאָר: וויר וואָללען אויף געבאהנטעם וועגע בלייבען; וועון איך אָדער מיין פיה פאָן דיינעם וואססער טרינקע, זאָ וויל איך עס בעצאהלען; איך וויל דיר ניכט שאדען, נור צו פוסע מיינען דורכצוג נעהמען. (כ) ער בליב אבער דאבייא, דוא זאָללסט ניכט דורכציהען! יא אדום צאָג איהם ווירקליך מיט

תרגום אונקלוס

תְּחוּמָךְ: (יז) נִעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נֶעִיבַר בַּחֲקַל וּבִכְרַם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב אוֹרַח מַלְכָּא נֵיזֵיל לָא נִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא עַד דְּנֶעִיבַר תְּחוּמָךְ: (יח) וַאֲמַר לֵיהּ אֱדוֹמָאָה לָא תְעִבַּר בִּתְחוּמִי דִּלְמָא בִּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אֶפּוֹק לְקַדָּמוּתָךְ: (יט) וַאֲמַרוּ לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרַח כְּבִישָׁא נִיסַּק וְאִם מַיָּךְ נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי וְאֶתֵּן דְּמֵיהוֹן לְחוֹד לֵית פִּתְגָּם דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעִיבַר: (כ) וַאֲמַר לָא תְעִבַּר וּנְפַק אֱדוֹמָאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא:

רש"י

[ד"ה ב' ל"ו]: (יז) נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. מי בורות היה צ"ל אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו [במד' ר']: דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהוריש לכם אביכם ואומרים ונצעק וישמע קולנו [דברי' כ"ו] ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי ועל חרבך תחיה [בראשית כ"ז]: (יט) רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: (כ) וביד חזקה. בהבטחת זקננו

באור

מלאך ה' (חגי א' י"ג): (יז) לא נעבר בשדה ובכרם, ואין לך לירא שתשחת הזרע ע"י מדרך רגל האדם והבהמה אשר אתי: ולא נשתה מי באר, שלכם כי המים יקרים בארצות באותו הארץ. (רשב"ם): דרך המלך נלך, במסלת עוברי דרכים המיוחדת לכל העולם ברשיון המלך. (רשב"ם), ורע"ס פירש באותו הדרך שילוה המלך שנלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לצבא אנשי שלומו לשלוח עמהם מורה דרך למען לא יזיקו אנשי הצבא בעברם ביושבי הארץ. וכן כוונת הראב"ע בסוף דבריו: עד אשר נעבר גבלך, חוץ לגבלך ולכן לא תבא עם בי"ת השמוש, כמו נעברה בארצך, וכן מתורגם בל"א: (יח) לא תעבר בי, בארצי: פן בחרב, שלא אצא לקראתך בחרב: (יט) במסלה נעלה, בי"ת פתוחה להורות על ה"א הדעת, ור"ל הלא במסל' המיוחדת

כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה׃ (כא) וַיְמָאֵן ׀ אֱדוֹם נְתֹן
אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל
מֵעָלָיו׃ פ חמישי שלישי
(כב) וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר׃ (כג) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־
גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ (כד) יֵאָסֵף
אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־
מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה׃ (כה) קַח
אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל

תרגום אשכנזי

מעכטיגעם פֿאָלקע אונד שטארקער האַנד ענטגעגען: (כא) אלס אדום דעם פֿאָלק ישראל דען דורכצוג ניכט געשטאטטען וואָללטע, וויך ישראל פֿאָן איהם אב. (כב) פֿאָן קדש בראכען זיא אויף, אונד דיא גאנצע געמיינדע קאם צום בערגע הר: (כג) בייא דיזעם געבירגע הר, אן דער גרענצע דעם לאנדעס אדום, שפראך דער עוויגע צו משה אונד אהרן, וויא פֿאָלגט: (כד) אהרן זאָלל צו זיינעם פֿאָלקע איינגעטהאָן ווערדען; דען ער זאָלל אין דאז לאנד דאס איך דען קינדערן ישראל'ס געבע, ניכט קאָממען; וויל איהר מיינעם בעפֿעהלע ניכט נאכגעלעבט, בייא דעם האדערוואססער: (כה) נים אלזאָ אהרן אונד זיינען זאָהן אלעזור,

תרגום אונקלוס

(כא) וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה וְלָא שְׁבַק יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵיהּ׃ (כב) וּנְטַלוּ מֵרְקַם וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהוֹר טוּרָא׃ (כג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּהוֹר טוּרָא עַל תְּחוּם אַרְעָא דֶאֱדוֹם לְמֵימַר׃ (כד) יִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן לְעַמֵּיהּ אֲרֵי לָא יֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל דִּי סְרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרִי לְמֵי מַצּוּתָא׃ (כה) דְּבַר יָת אַהֲרֹן וְיָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַסֵּיק

רש"י

והידים ידי עשו [שם]: (כב) כל העדה. כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום [דברים ד']: הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: (כג) על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנבי' אומר ליהושפט בהתחברך עם אחזי' פרץ ה' את מעשיך [ד"ה ב' כ']: (כה) קח את אהרן. בדברים של ניחומים אמר לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך

באור

לכל עובר בה נעלה ובמה נזיק: ונתתי מכרם, לא בלבד שלא נזיק, אבל גם תועלת יהיה יהיה ליושבי הארץ, כי אם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי דמיהם: מִכְרָם, אינו מהנפרד מֶכֶר שהמ' בו שרשית, אבל הנפרד ממנו מכרה משרש כרה מענין וגם מים תכרו, והמ"ם נוספת כמ"ם מִקְנֶה, מִשְׁנֶה: ובכנוי הנסתרים תפול הה"א השרש: רק אין דבר, ת"א לחוד לית פתגם דביש. וכן פירש"י וכן מתורגם בל"א, ויתכן שמלת רק דבוקה עם ברגלי, ור"ל אין דבר אשר נבקש בארצך רק לעבור ברגלי: (כא) וימאן, שעורו וכאשר מאן אדום נתון את ישראל אז נטה מעליו: (כג) בהר ההר, ת"א בהר טורא, ירצה בזה, שמלת הר הוא שם של ההר ההוא. וכן מתורגם בל"א: (כד) יאסף אהרן, כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר. (ראב"ע), ירצה בזה לפי שלא יתכן הצווי, כי אם בפעל הבחירי שביד האדם לעשותו ושלא לעשותו: אבל פירושו שיתקן עצמו למיתה בעלית ההר והפשט' בגדיו. ויתכן שמלת יאסף הוא

אתם הר ההר׃ (כו) והפשט את־אהרן את־בגדיו והלבשתם את־אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם׃ (כז) ויעש משה כאשר צוה יהוה ויעלו אל־הר ההר לעיני כל־העדה׃ (כח) ויפשט משה את־אהרן את־בגדיו וילבש אתם את־אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן־ההר׃ (כט) ויראו כל־העדה כי גוע אהרן ויבכו את־אהרן שלשים יום כל בית ישראל׃ ס

תולדות אהרן ויראו ר"ה ג', א'. תענית ט', א':

תרגום אשכנזי

אונד פיהרע זיא אויף דאז געבירגע הר: (כו) צייך אהרן זיינע קליידער אוים אונד לעגע זיא זיינעם זאהנע אלעזר אן; אהרן זאלל איינגעטהאן ווערדען אונד דאזעלבסט שטערבען: (כז) משה טהאט וויא דער עוויגע בעפאהלען; זיא גינגען פאר דען אויגען דער גאנצען געמיינדע אויף דאז געבירגע הר: (כח) משה צאג אהרן זיינע קליידער אוים, לעגטע זיא זיינעם זאהנעם אלעזר אן, אהרן שטארב אויף דעם גיפפעל דעם בערגעס: משה אבער אונד אלעזר קאמען הערונטער פאם בערגע: (כט) דיא גאנצע געמיינדע זאהע, דאס אהרן פערשיעדען וואר; דא בעווינטע איהן דאז גאנצע הויז ישראל דרייסיג טאגע.

תרגום אונקלוס

יתהון לחור טורא׃ (כו) ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבישינון ית אלעזר בריה ואהרן יתכניש וימות תמן׃ (כז) ועבד משה כמא די פקיד יי וסליקו לחור טורא לעיני כל כנשתא׃ (כח) ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא׃ (כט) וחזו כל כנשתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין יומין כל בית ישראל׃

רש"י

מה שאין אני זכאי לכך: (כו) את בגדיו. את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך [דברים ל"ב] מיתה שנתאוית לה: (כז) ויעש משה. אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב [במדבר רבה]: (כט) ויראו כל העדה. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו [שם]: כל בית ישראל. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו דא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו [ר"ה הכ"ה ג'] ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא נתינת טעם למה

באור

עתיד במות, ור"ל שאמר השם למשה יען שגזירה היא מלפני שיאסף אהרן וימות על ההר הזה, לכן קח את ונומר: למי מריבה, הלמ"ד במקום בי"ת, ועניינה בעבור מי מריבה: (כו) והפשט, יוצא לשני פעולים שהוא אהרן והבגדי', וכן והלבשת', כי הכונה והלבשת את הבגדים את אלעזר: ואהרן יאסף, אחר שתעשה זאת ימות: (כט) ויראו כל העדה, שעודו כאשר ראו שגוע אהרן אז ויבכו אותו שלשים יום:

כא (א) וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ ׀ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃

ת"א וישמע ר"ה שם ג'· תענית שם: וישב גיטין ל"ח, א'.

תרגום אשכנזי

כא (א) דער כנענישע קאֶניג ערד, דער נעגען מיטטאג וואָהנט, ערפוהר,דאם ישראל הער־אן צאָג דורך דען וועג דער קונדשאפטער; גריף ישר׳ אן, אונד מאכטע אייניגע

תרגום אונקלוס

כא (א) וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵיב דָרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אוֹרַח מְאַלְלַיָא וַאֲגַח קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא

רש"י

שלמעלה היכנו למה וילאו לפי שהרי מת אהרן אבל עם תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אם שאינו אם משמש בלשון אשר כמו ואם מדוע לא תקצר רוחי [איוב כ"א] והרבה מפורשים מזה הלשון אם חרוצים ימיו [שם י"ד]:
כא (א) וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כולי כדאיתא בראש השנה (ד"ג) ועמלק מעולם רצועות מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב [במדבר י"ג] ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב [שם]. דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה [שם י']: וישב ממנו

באור

כא (א) וישמע הכנעני מלך ערד, ז"ל הרמב"ן והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה (כי מלאנו בכבושי יהושע מלך ערד אחד) בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהוא בנגב, ושמע מרחוק כבא בני ישראל דרך האתרים, ובא אל ערבות מואב להלחם בהם שם. וזה טעם וישמע. ולכך ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען, כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל, ונדרו ישראל נדר שאם יתן אותם בידם יחרימו כל אשר להם לה'. וספר הכתוב כי שמע ה' את תפלתם ונדרו נדר לה' ושלמו אותו, כי הרגו אותם עתה בימי משה, כמו שצוה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. ונתנו כל שללם לאוצר בית ה'. והשלים עוד בכאן לספר, כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען, ואחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקרא שם הערים חרמה, והוא מה שנא' בספר שופטים ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד (שופטים א' י"ז), ושם כתיב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה (שם י"ז), ושם נשלם הנדר הזה, אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן. וזה כענין הפרשה שאמרה בדבר המן ויניחהו אהרן למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען (שמות י"ו ל"ד), והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח, וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגומר (לקמן ל"ד י"ז), בנבואה שיהיו חיים וקיימים, כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק. אבל היה ראוי שיצוה ליהושע בעת החלוקה, וכתב עוד וז"ל, גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה, ואחר עברם את הירדן המית יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה בבאם בעריהם החרימו אותם ג"כ וקראו שם הערים חרמה, כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם. ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה ושם כתוב ויקרא שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד כי השלימו נדרם והיה שללם מחרמי בגוה, והנה כל הנזכר כאן היה בעת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהיה לעתיד בבואם בעריהם, ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא אמר אתהם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו ושם יתמו. ולשון הכתוב נאות למה שפירשנו שהיה ראוי לומר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה,

(ב) וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהֹוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ (ג) וַיִּשְׁמַע יְהֹוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ (ד) וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃

ת״א וידה ערובין ס״ד, ב׳:

תרגום אשכנזי

געפאנגענע. (ב) דא טהאט ישראל דעם עווינען איין געליבדע אונד שפראך: ווען דוא מיר דיזעס פאָלק אין מיינע געוואלט גיבסט; זאָ וויל איך זיינע שטעדטע פערבאננען. (ג) דער עוויגע ערהאָרטע דיא שטיממע ישראל׳ס, איבערגאב איהם דען כנעני, אונד ער פערבאנטע זיא זאממט איהרען שטעדטען. מאן נעננטע דען אָרט חרמה: (ד) פאָן דעם געבירגע הר בראכען זיא אויף, וואנדטען זיך יודער אויף דעם וועגע צור בינזען־זעע, אום דאז לאנד אדום הערום צו קאָממען; אללײן דאז פאָלק

תרגום אונקלוס

מְנֵיהּ שִׁבְיָא׃ (ב) וְקַיֵּים יִשְׂרָאֵל קְיָים קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יַת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וַאֲגַמַּר יַת קִרְוֵיהוֹן׃ (ג) וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יַת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַּר יָתְהוֹן וְיַת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא חָרְמָה׃ (ד) וּנְטָלוּ מֵהוֹר טוּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף לְאַקָּפָא יַת אַרְעָא דֶאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא דְעַמָּא בְּאוֹרְחָא׃

רש״י

שבי. אינה אלא שפחה אחת: (ב) והחרמתי. אקדיש שללם לגבוה: (ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם: חרמי גבוה: (ד) דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר וסעו המדברה דרך ים סוף [דברים א׳] וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן [שם י׳] וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם ולא ודוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמנה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך ובלע״ז אנקרוט״לור (Acrout-lour, [lour leur Acrou, chose dégoutante] שטאטט עם עקעלט איהנען) ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותו בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום

באור

אבל חסר הכנוים למות שנתן הכנעני ביד מי שכתנו מישראל. מהם עתה ומהם לעתיד, כי השם שמע את תפלתם והם קימו את נדרם ע״ג. והיותר נכון כפי׳ הראב״ע שהם שני מקומות וזה היה מעבר לירדן מזרחה, ובעבור שהחרימו ישראל אתם ואת עריהם, על כן לא נתן משה מארצם לאחד משבטי ישראל כשחלק להם את ארץ סיחון ועוג, ומה שכתוב בס׳ שופטים שבני יהודה הכום ויקרא שם העיר חרמה, זה היה מלך ערד שבעבר הירדן ימה: דרך האתרים, ת״א אורח מאלליא, ודעתו שהוא מלשון ויתורו שתרגם ויאללין, והאל״ף נוספת, כמו ובאזרוע נטוי׳ (ירמיה ל״ב כ״א), וכן דעת הראב״ע והרד״ק בשרשים, ושעורו שבאו ישראל דרך שהמרגלים הלכו: וישב. כדרך כל״ה שתחסר למ״ד הפעל בעתידים, והסגו״ל שתחת העי״ן הונח תחת פ״א הפעל, כמו מן יִקְנֶה יִקֶן, יִבֶן, גם לפעמים נשמט הסגו״ל לגמרי ויבאו שני שואים נחים רצופים, וַיֵּבְךְּ, וַיֵּשְׁתְּ, וַיֵּרְדְּ מיעקב: (ד) לסבב את ארץ אדום, להקיף את ארצו ללכת דרך מעוקל לצד הים סוף, והם המסעות שהוזכרו בפ׳ אלה מסעי בני ישראל ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה ומשם לפונן וגומר עד שבאו אל ערבות מואב: ותקצר נפש העם בדרך, קצרה נפשם

(ה) וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל: (ו) וישלח יהוה בעם את הנחשים השרפים וינשכו את־

תולדות אהרן וידבר וכו' סס סס: ונפשנו ע"ז ה', ע':

תרגום אשכנזי

ווארד דער בעשווערהלי־כען רייזע איבערדריסיג. (ה) זיא פיהרטען ווידריגע רעדען ווידער גאָטט אונד משה: ווארום האבט איהר אונז אוים מצרים געפיהרט, דאס וויר אין דער וויסטענייא אומקאָממען זאָלען? דא ווערער בראָד נאָך וואססער איזט, אונד אונז פאָר דער עלענדען שפייזע עקעלט. (ו) דער עוויגע אבער זאנדטע גיפטיגע שלאנגען (שרפים גענאננט) אונטער דאז פאָלק,

תרגום אונקלוס

(ה) וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָא אַסֵּיקְתוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עָקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְּמֵיכְלֵיהּ קְלִיל: (ו) וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יַת חִיוָן קָלָן

רש"י

שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם [זכריה י"א] וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל [שופטים י'] וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי [זכריה י"א] גדלה עלי, ויגאה כשחל תצודני [איוב י'] כללו של פירוש כל לשון קצור נפש בדבר. לשון שאין יכול לסבלו הוא. שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו [במ"ר]: למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא [ע"ז ה']: (ו) את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם [במ"ר]: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי

באור

בענוי הדרך [ובלע"ז אנקדוטלור, ענקדוט"לור, בל"א קורץ ווערדען], ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה, שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה, כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל, וכל דבר קשה על האדם נופל בו לשון קצור נפש, כאדם שהטורח בא עליו, ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער. ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם, כגון וגם נפשם בחלה בי, גדלה עלי, ויגאה כשחל תצודני, כללו של פירש כל לשון קצור נפש בדבר, לשון שאין יכול לסבלו הוא. שאין הדעת סובלתו. (רש"י). ולא יכול לסבול עוד לאריכות נסיעת המדבר: (ה) באלהים ובמשה, שמוש הבי"ת הבא עם פעל הדבור, יש שהוראתו כמו עם, לא דבר ה' בי (מלכים א' כ"ב כ"ח), ויש מורה על חומר הדבור לדבר. בם (דברים י"א י"ט), ושם הם הדברים בעצמן, ואם יורה על הענין, אשר ממנו הדבור, הוראתו הוצאת דברים על הדבר ההוא, פעמים לשבחו, ופעמים לגנותו, ומובן מעניינו. כמו וידבר יהונתן בדוד טוב (ש"א י"ט ד'), נכבדות מדבר בך (תהלים פ"ז ג'), תשב באחיך תדבר (שם נ' כ'), ותדבר מרים ואהרן במשה (לעיל י"ב א'), וכן כאן פירושו שהוציאו דברים אשר לא כן על ה' ועל משה: ונפשנו קצה, עבר לנסתרת מנחי ע"ו כי היא מלעיל, ועניינה שנפשם מאסה במאכל הזה מרוב התמדתו זמן רב, והם לא הכירו טובת ה' וחסדיו להשביע נפשם יום יום בלא עמל ויגיע' כי התאוו על השכר' ותענוגי המותרות': הקלקל, שרשו קלל ונכפלה הפ"א והלמ"ד, ועניינו כמו לחם הקל לשון בזיון, ורש"י פירש לפי שהמן נבלע באברים קראוהו קלקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא, ולפ"ד שקראוהו קלקל לפי שהוא קל להתעכל, וכן דעת ת"א שתרגם בתוספת מלה דמיכליה קליל: (ו) הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם, (רש"י), ויהיה השרפים תואר על הנחשים, וכן דעת הרד"ק

הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ (ט) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃

קמץ בטפחא

ת"א עשה וכו' ר"ה כ"ט, א'. ע"ז מ"ד, א': ויעש סס סס:

דיא דאז פֿאָלק ביססען: זאָ דאס פֿילע לייטע פֿאָן ישראל שטארבען. (ז) דא קאם דאז פֿאָלק צו משה אונד זיא שפראכען, וויר האבען געזינדיגט, דאס וויר ווידער דען עוויגען אונד דיך גערעדעט האבען; ביטטע דען עוויגען, דאס ער דיא שלאנגען פֿאָן אינז אבווענדע! משה באט פֿיר דאז פֿאָלק. (ח) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: מאכע איינען שרף, זעטצע איהן אויף איינע שטאנגע צום צייכען, ווער געביססען וואָרדען, זעהע דיזען אן, זאָ זאָלל ער ביים לעבען בלייבען. (ט) משה מאכטע איינע קופּפֿערנע שלאנגע, ריכטעטע זיא אויף איינע שטאנגע צום צייכען; ווען יעמאנד פֿאָן איינער שלאנגע געביססען וואַרד, שויאַמע ער היגאויף צור קופּפֿערנען שלאנגע, אונד

תרגום אונקלוס

ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל: (ז) ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית חויא וצלי משה על עמא: (ח) ואמר יי למשה עביד לך קליא ושוי יתיה על את ויהי כל דיתנכית ויחזי יתיה ויתקים: (ט) ועבד משה חויא דנחשא ושוייה על את והוי כד נכית חויא ית גברא ומסתכיל לחויא דנחשא ומתקים:

רש"י

טובה שדבר אחד מטעמים להם לכמה מטעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהא אכזרי מלמחול: (ח) על נס. על כלונס שקורין פירטי"קא בלע"ז (איינע שטאנגע (Pertica. ital. וכן כנס על הגבעה [ישעיה ל'] ארים נסי [שם מ"ט] שאו נס [שם י"ג] ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: כל הנשוך. אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונ' והולך [במדב"ר] אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית. לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשך הנחש להתרפות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים: (ר"ה כ"ט): (ט) נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש

באור

בשרפים: (ח) עשה לך שרף, כדמות נחש שרף מנחשת, כי כן כתוב. (רמב"ע), ועל נס על כלונס שקורין פירק"א בלע"ז (כ"מ ברש"י כ"י) בל"א (שטאנגע), וכן וכנס על הגבעה (ישעי' ל' ט"ו), ארים נסי (שם מ'), שאו נס (שם י"ג). ולפי שהוא גבוה לאות ולראי' קוראו נס. (רש"י). ורמב"ע כתב ודברים השתבשו אמרו כי זאת הצורה לקבל כח העליונים, וחלילה חלילה כי הדבר נעשה במצוי השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש. ואם לא כן ידאגו היש עץ שימתיק המים המרים, אפילו הדבש לא ימתיקם, ומה טעם לשום דבלת התאנים על השחין, ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין, והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון עכ"ל: על נס. שיהיה על

פי' ותתחלג [illegible] [illegible] והולדע' ערוך

ששי (י) ויסעו בני ישראל ויחנו באבת׃
(יא) ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים
במדבר אשר על־פני מואב ממזרח
השמש׃ (יב) משם נסעו ויחנו בנחל
זרד׃ (יג) משם נסעו ויחנו מעבר
ארנון אשר במדבר היצא מגבל
האמרי כי ארנון גבול מואב בין
מואב ובין האמרי׃ (יד) על־כן יאמר
בספר מלחמת יהוה את־והב בסופה

ת״א יאמר ברכות נ״ד, ח׳, וג״א ח׳: את והב קדושין ל׳, ג׳:

תרגום אשכנזי

בליב אם לעבען: (י) דיא קינדער ישראל׳ס בראכען אויף אונד לאגערטען זיך צו אבת, (יא) פאן אבת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער אונבעוואהנטען געגענד צו עברים, אין דער וויסטע, דיא אן דיא מארגענזייטע דעם לאנדעס מואב שטאסט. (יב) פאן דא בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך אים טהאלע זרד. (יג) פאן דא בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך יענזייטס דעם פלוסעס ארנון, דער אין דער וויסטע פליסט, אונד אויס דען גרענצען דעם אמרי הינאויס געהט; דען דער פלוס ארנון איזט דיא גרענצע מואב׳ס, צווישען מואב אונד אמרי. (יד) דאהער

תרגום אונקלוס

(י) ונטלו בני ישראל ושרו באבות: (יא) ונטלו מאבות ושרו במגיזת עבראי במדברא די על אפי מואב ממדנח שמשא: (יב) מתמן נטלו ושרו בנחלא דזרד: (יג) מתמן נטלו ושרו מעיברא דארנון די במדברא דנפיק מתחום אמוראה ארי ארנון תחום מואב בין מואב ובין אמוראה: (יד) על כן יתאמר בספרא

רש״י

ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון [שם]: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאטא במכבדות והעי״ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים כמו ויעה ברד [ישעי׳ כ״ח]: העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: (יג) גבול האמורי. תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב [דברים ג׳] לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב, עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע״פי שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שנאמר ביפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה [שופטים י״א] ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר

באור

מקום גבוה שיוכלו כלם לראותו: (י) ויחנו באבת, ובסדר אלה מסעי יזכיר עוד מסעות רבות בין הר ההר לאבת והם צלמונה ופונן וגומר, אלא שלא בא הכתוב להודיע כאן סדר פרטי המסעות רק דרך כלל עד שבאו אל ארץ סיחון ומשם שלח מלאכים אליו: (יא) בעיי העברים, לשון ארץ חריבה ומלאה מאין יושב, וכמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע״ט ג׳): (יב) ויחנו בנחל זרד, הוא דיבון גד הנזכר באלה מסעי: (יג) מעבר ארנון, מצד השני של נחל ארנון שהוא גבול האמרי: כי ארנון גבול מואב, כי ארנון עצמו כבר היה למואב בהלחם סיחון עמו והיה גבול ארצו, כמ״ש ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון (למעלה כ״ו) ולכן לא הותר לישראל רק מצד השני שהוא גבול האמרי: (יד) בספר מלחמת ה׳, הנראה כדברי הראב״ע שספר בפני עצמו היה ושם כתוב מלחמות ה׳ בעבור יראיו, ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו,

וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ (טו) וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ (טז) וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא

תולדות אהרן ואשד ברכות נ"ד, א':

פינדעט מאן אין דער גע־שיכטע דער קריגע דעס עוויגען: והב צו סופה אונד אונטער דען בעכען ארנון. (טו) אונד דער בעכע אויס־פלוס, דער זיך ווענדעט צום וואָהנפלאטץ ער אונד אן דיא גרענצע מואב שטיצט: (טז) פאָן דא צום ברוננען; יענעם ברוננען וואָ דער עוויגע צו

תרגום אונקלוס

קְרָבִין דִּי עֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲבַד עַל נַחֲלֵי אַרְנוֹן׃ (טו) וּשְׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין לְקָבֵיל לְחַיַּת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב׃ (טז) וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר יְיָ

רש"י

מלחמות ה'. כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שיאמר מן יעב ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בניסי ים סוף כך יש לספר בניסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הניסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב וההר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירת' ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אות' השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: (ס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם

Spaccature

באור

ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל, שירות שלמה ומשליו עכ"ל, וז"ד המתרגם אשכנזי, ואם כן הוא יתכן שכל הכתובים האלו מן את והב עד פני הישמן (פסוק כ'), לקוחי' מדברי הספר ההוא, וכתבם משה בתורתו, לעדות לישראל שלא עברו על מלות השם, ולא נכנסו לגבול מואב, כי שם כתוב גבול מואב, ונזכר נחל ארנון, ובסופו הזכיר שהפסגה אשר בשדה מואב נשקפה על פני הישימן, כלומר שהעומד על ראש הפסגה רואה את המדבר מרחוק, שכן מורה לשון נשקפה, וא"כ המדבר ההוא עצמו איננו בגבול מואב, ולא חנו בני ישראל בארצו, ועל הדרך הזה סרו כל התמיהות הנופלות בענין, עמדו עליהם המפרשים ונלאו להשיב עליהם על דרך הפשט, עד שגם אונקלוס המתרגם נטה מפשטות הכתוב והלך לו בדרך הדרוש הרחוק ממנו הרבה מאוד, כי מה שלא הוזכרו המקומות האלו בפ' ואלה מסעי, אין בו מקום טענה לפי דרכנו, כי לא ידענו מה היתה כוונת כותב הספר ההוא בהזכירו יכל מקומות האלו, אם הם מקומות של מסעות בני ישראל או הוזכרו לכוונה אחרת, ולא בא הכתוב הנה אלא להגיד גבולי מואב הנרשמים שם ועוד שיתכן שבספר מלחמות ההוא נרשמו מקומות של מסעות וחניות דגל אחד מדגלי ישראל או שבט משבטיו, ומשה לא זכר בפ' ואלה מסעי כי אם המקומות שחנה בם הארון, שהוא הלב והעקר לכל המחנות, ויתר השבטים והדגלים חנו במקומות הסמוכים להם, כי אי אפשר שיחנו כל רבבות אלפי ישראל במקום אחד. וכן בענין הבאר שרמז עליו, היא הבאר אשר אמר ה' למשה. אמרו רז"ל שהיא באר של מרים, ולא ידענו למה נכתבה כאן בסוף ארבעים שנה והלא הבאר נתנה להם בתחלת ארבעים שנה וע"פ דרכנו יובן, וכן כל הזרות בלשון שבאו בכתובים האלו והשתנות המליצה ממליצות שאר הכתובים לא יקשה בעיניך, כי כן היה כתוב בספר ההוא: את והב. עיר שמה והב אם הם שתי מלות, או שמה אתוהב אם היא מלה אחת: בסופה, על ים סוף או יהיה גם הוא שם מקום, וכן מתורגם בל"א. והוא מאמר חסר הפעל שלא הביאו הכתוב, או הוא מוסב על יאמר. והכוונה שנאמר ונזכ' את והב בסופה ונחל ארנון בתוך הנחלים: (טו) ואשד הנחלים, הוא לשון משפך

הבאר אשר אמר יהוה למשה אסף
את־העם ואתנה להם מים: ס
(יז) אז ישיר ישראל את־השירה הזאת
עלי באר ענו־לה: (יח) באר חפרוה
שרים כרוה נדיבי העם במחקק
במשענתם וממדבר מתנה:
(יט) וממתנה נחליאל ומנחליאל
במות: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה

ת"א אז ישיר ר"ה ל"א, א': וממדבר נדרים נ"ה, א': וממתנה ערובין נ"ד, א'. נדרים נ"ה, א'. חבות פ"ו, ב': ומנחליאל נדרים שם:

תרגום אונקלוס

למשה כנוש ית עמא ואתן להון מיא: (יז) בכן שבח ישראל ית תושבחתא הדא סקי בירא שבחו לה: (יח) בירא דחפרוה רברביא כרוה רישי עמא ספריא בחוטריהון וממדברא אתיהיבת להון: (יט) ומדאתיהיבת להון נחתא עמהון לנחליא ומנחליא סלקא עמהון לרמתא: (כ) ומרמתא לחיליא די בחקלי מואב

תרגום אשכנזי

משה שפראך: פערזאממלע דאז פאלק, איך וויל איהנען וואססער געבען. (יז) דא זאנג ישראל דיזעס ליעד: קאממע העראויף ברוננען! זינגט איהם דען וועכזעלגעזאנג, (יח) ברוננען, דען פירסטען געגראבען, דיא עדלען דיזס פאלקעס עראפנעט, מיט דעם געזעטצגעבענדען שטאבע!־פאן מדבר גען מתנה. (יט) פאן מתנה גען נחליאל אונד פאן נחליאל גען במות. (כ) פאן במות נאך גיא, דאז אים געפילדע מואב ליגט, צור אנהאהע פסגה,

רש"י

בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו משל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומן והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל ועלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנא' ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים [במ"ר] וכן אז ישיר השירה הזאת נאמרה בס"פ ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו [שבת ל"ה]: (יח) באר חפרוה. זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענותם. במטה: וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם נתבטל הבאר. ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא

באור

והוא מדרון הנחלים לפי שהמים היורדים שם נשפכים למטה דרך המדרון, ודומה לו בל' ארמית שמתרגם שופך דם האדם דייסוד כ"פ הרד"ק, והראב"ע כתב שהוא שם המקום: לשבת. איננו מקור כי אם שם מקרה נסמך למלת ער. ולכן הלמ"ד בשו"א, ולא בקמ"ץ כמשפט המקור: ונשען, השרש הזה לא ימצא בבנין הקל, כי אם בנפעל, והוראתו כהוראת הבנין הקל: (יז) עלי באר ענו לה, לשון ענה נופל על השיר אף על התחלתו, לפי שהשרים במקהלות דרכם לשיר ולענות אלו לקראת אלו, וכן הוא בל"א (וועכזעלגעזאנג), ושיעור הכתוב שירו אל הבאר הזאת ואמרו לה עלי באר לקראתנו: (יח) באר חפרוה שרים, משה ואהרן: במחקק, בינוני מן המרובע מן הכפולים, וענינו נותן החק, והמטה שביד המחקק שהוא משענת המחקק, הוא סימן לגדולה וכבוד, ובו כרו הנדיבים את הבאר, והיא מליצה שירית על הבאר שהעלו בלי עמל ויגיעה, על דרך פלא. והנה ידידיה המכונה פילון בספרו חיי משה כתב שהוליאו מלכי הארץ ההיא ויושביה הלאות רבות לחפור את הבא' ההיא, והיה תוכה רצוף אבנים והוא בנין מפואר ויקר עד מאוד מורה על עושר כבוד המלכים ההם. ויתכן על זה לאמר, דרך מליצת השיר שחפרוה שרים כרוה נדיבי עם במחקק במשענותם, והנה השירה הזאת קצרה מחוברת מדלתות מקבילות, מתדמי המוזן בצלות ומליצות מתחלפות כמשפט השיר שזכרנו בהקדמה לשירת הים: וממדבר מתנה וגומר, כל אלו שמות של מקומות שנזכרו בספר מלחמות השם, כמו שזכרנו:

מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי
הַיְשִׁימֹן׃ פ שביעי רביעי (כא) וַיִּשְׁלַח
יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־
הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ (כב) אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ
לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי
בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־
נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ (כג) וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־
יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־
כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל
הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃

וועלכע אויסזיכט האט צור
וויסטע היין: (כא) ישראל
זאנדטע באָטשאַפטער אן
סיחון, קאֶניג אמרי, אונד ליס
איהם ענטביטען. (כב) לאס
מיך דורך דיין לאנד ציהען!
וויר וואָללען וועדער אין
עקקער, נאָך אין וויינגער-
טען אויסווייכען, אויך קיין
וואססער אויס דער צי-
סטערנע טרינקען; זאָנדערן
אויף דער העערשטראסע
בלייבען ביז וויר איבער
דיינע גרענצע הינאויס
זינד. (כג) סיחון אבער
וואָללטע ישראל ניכט דורך
זיינע גרענצען ציהען לאס-
סען, פֿערזאממעלטע אלל
זיין פֿאָלק, אונד גינג ישראל

תרגום אונקלוס

רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃ (כא) וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל
אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה לְמֵימָר׃ (כב) אִיעְבַּר בְּאַרְעָךְ
לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרַם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוּב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזֵיל
עַד דִּי נִעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ (כג) וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר
בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּנְפַק לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל

רש"י

ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון [דברי' ל"ג]. ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן פסגו ארמנותיה [תהלים מ"ח]. הגביהו ארמנותיה. ונשקפה. אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות [דברים ב'] וכן וישלח משה מלאכי' אל מלך אדום [במדבר כ'] וביפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' [שופטים י"א] הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך [במדבר כ'] א"ל כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרי' כך: ויצא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה

באור

(כ) ונשקפה, עבר לנקבה נסמכת עם וי"ו המהפך. ואלו היה בינוני היה מלרע, וגם הוראת נפעל משרש הזה כהוראת הקל. לפי שהעומד במקום גבוה נשקף למביטים אליו. (הרד"ק): הישימון, המדבר, כמו תעו במדבר בישימון דרך (תהלים ק"ז ד'). עד כאן מדברי ספר מלחמות ה', ומשם ראיה שאין המדבר שחנו בו בני ישראל בגבול מואב, כי אם יוצא מגבולו. וזהו תכלית הכוונה פה ע"כ: (כב) אעברה בארצך. דרך ארצך: עד אשר נעבר גבלך. חוץ לגבולך וכבר פרשתי שיש הבדל בלשון העברה כשבא אחריו בי"ת השמוש ובין בלא בי"ת: (כג) ויבא יהצה,

(כד) וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־
אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן
כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ (כה) וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל
אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל
בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־
בְּנֹתֶיהָ׃ (כו) כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ
הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב
הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ
עַד־אַרְנֹן׃ (כז) עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים

ת"א כי חשבון חולין ס' ב': ויקח ב"ח נ"ז, ב': על כן וכו' ב"ב ע"ח, ב':

תרגום אשכנזי

ענטגעגען, ביז אין דיא וויסטע: אלס ער נאך יהצה קאם, גריף ער ישרא' אן. (כד) אבער ישרא' שלוג איהן מיט דער שערפע דעס שווערטס (אויף ראז הויפט) אונד ערָאבערטע זיין לאנד, פֿאָם ארנון ביז צום יבק, ביז צו דען קינדערן עמון; דען דיא גרענצע דער קינדער עמון וואר פֿעסטע. (כה) ישראל נאהם אלזאָ אללע דיזע שטעדטע איין: אונד ליס זיך אין אללען שטעדטען דעס אמרי נידער, אין חשבון אונד איהרען לאנדשטעדטען. (כו) דען דיא שטאדט חשבון געהערטע דעם סיחן, קֶעניג אמרי. ער האטטע נעמליך מיט דעם פֿאָריגען קֶעניגע פֿאָן מואב קריג געפֿיהרט, אונד איהם זיין לאנד אבגענאָממען, ביז אן דען ארנן. (כז) דארום זאגען דיא דיכטער: קאָממט הין

רש"י

לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אלו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כלם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם וגו': (כה) בנותיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב [דברים ב'] וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) על כן. על אותה

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: (כד) וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וִירֵית יַת אַרְעֵיהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּמָא דִּבְנֵי עַמּוֹן: (כה) וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יַת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרְנָהָא: (כו) אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְּסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אַגִּיחַ קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְּמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יַת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן: (כז) עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל

באור

כמו ליהץ, והה"א מקום למ"ד בתחלתה: (כד) ויירש את ארצו מארנן, מעבר השני של ארנון משם היתה תחלת גבול האמרי, והמקום הראשון שעל שפתו הוא ערער, כמ"ש מערער אשר על שפת נחל ארנון (דברים ב' ל"ו): עד יבק עד בני עמון, כי באמת לקחו ישראל חצי ארץ בני עמון, כמ"ש ויתן משה לגד וגומר ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערער (יהושע י"ג כ"ה), אבל לא נאסר לישראל מארץ עמון ומואב רק הארץ שהיתה בידם בשעת הגואה, ומה שלקה סיחן כבר מהם הותר להם לקחת מסיחן, לכן לא אמר עד בני עמון סתם, כי אם יפרש שהוא עד יבק ומשם הוא תחלת איסור לישראל: (כה) בחשבון ובכל בנתיה, בעבור שחשבון עיר המלוכה נקראים המקומות הקטנים והפרזים בנות בערך העיר הגדולה שביא כאם: (כו) כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא, עתה שבה להיות עיר סיחן מעת אשר נלחם במואב ולכן הותרה לישראל: (כז) המשלים, כל מליצה נשגבה קצובה לדלתות כמשפט שזכרנו בהקדמה לשירת הים כשהיא מיוסדת על כגון תקלא שירה ודלתי

בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ (כח) כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ (כט) אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃ (ל) וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד נֹפַח

תולדות אהרן כי אש ב"ר פס: ונירם שם שם:

נאך חשבון: דיא שטאדט סיחון'ס ווערדע ערבויעט אונד ערריכטעט. (כח) דען פייער גינג אוים חשבון, פלאממען אוים סיחון'ס שטאדט; פערצעהרטע ער דער מואבים, בעזיטצער דער האָהען אם ארנן. (כט) וועהע דיר, מואב! פאָלק דעם גאָטצען כמוש, דוא ביזט פערלאָהרען! זיינע זאָהנע ליס ער פליכטיג ווערדען, זיינע טאָכטער געפאַנגען דעם קאָניג אמרי סיחון צופיהרען. (ל) הין איזט איהרע הערליכקייט, פאָן חשבון ביז דיבן; וויר האבען זיא פערוויסטעט, ביז געגן נפח,

תרגום אונקלוס

קִרְתָּא דְסִיחוֹן׃ (כח) אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַקוּ מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דְשָׁרוֹ בִּלְחַיַת מוֹאָב כּוּמְרַיָּא דְפָלְחִין בֵּית דַּחֲלָא רָמָתָא דְאַרְנוֹן׃ (כט) וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפָלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צִירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן׃ (ל) וּמַלְכוּ פְּסַקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שׁוּלְטַן מִדִּיבוֹן וְצָדִיאוּ עַד נוֹפַח דִּסְמִיךְ עַד מֵידְבָא׃

רש"י

מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים. בלעם שנאמר בו וישא משלו [במדבר כ"ג] המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו' [שם כ"ב]: תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פלטים. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגומר: (ל) ונירם אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהי' למואב

באור

כגון תקרא משל, ובעלי המליצה ההיא יקראו משלים, לפי שדרכם למשול משלים ולדמות דבר אל דבר, והנה גם אלו הכתובים עד סוף פסוק ל' קבועים במשפט המאמר השירי המחובר, ולכן נקרא משל: באו חשבון, בעת מלחמת סיחן על מואב ולכד את כל עריו נשאו משלם ואמרו להאמריים באו חשבון, וכן ת"א עולו לחשבון: תבנה ותכונן עיר סיחן, הכונה שתבנה לבית מלכות ועיר מושב המלך: ותכונן, מבנין התפעל והתי"ו לעתיד ותי"ו הבנין חסרה ונשלמת בדגש הפ"א: (כח) כי אש יצאה מחשבון, הכונה על המלחמה שהיתה מתחלת מעיר חשבון שהיא עיר גדולה ובצורה ואחר שלכד את חשבון לכד גם הערים הפרזות וסביבותיהם. ורמב"ע פי' שהוא רמז על אנשים שקשרו בחשבון על מלכה, ולת"א דרך אחר בזה: להבה מקרית סיחן, שהיא עתה קרית סיחן. וכפל הענין כדרך בעלי השיר: (כט) אבדת עם כמוש, שם הבעל למואב ולעמון היה כמוש, וכן אמר יפתח למלאכי עמון את אשר יורישך כמוש אלהיך (שופטים י"א כ"ד), ושעור הכתוב כך הוא, אתה עם כמוש (הוא מואב), אבדת, נתן בניו פליטים, דרך המשוררים לדבר בענין אחד בגופים שונים כפי אשר תאות המליצה בפיהם: בשבית, שם כמו שביה: (ל) ונירם, הרד"ק הביא המלה הזאת בשרש ירה. והנו"ן לעתיד אלא שהוי"ו מהפכה לעבר, לכן הנו"ן דגושה כמשפט אחר וי"ו המהפך עתיד לעבר, והמ"ם לכנוי הנסתרים ופירושו ונירם אתם ונלחם עמם עד שאבד חשבון עכ"ל. אך לפירושו היה צריך לכתוב ונירם בצר"י לפני מ"ם הכנוי. ויש מי שפירש שהיא משרש ניר לשון מלכות, כמו למען היות ניר לדוד (מ"א י"א

אֲשֶׁר עַד־מֵֽידְבָֽא׃ (לא) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל
בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ (לב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה
לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַֽיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיִּירֶשׁ
אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ (לג) וַיִּפְנוּ
וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶֽלֶךְ־
הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶֽעִי׃ מפטיר (לד) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי
בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־
אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּֽוֹן׃

נקוד על ד' ויורש קרי

תולדות אהרן ויאמר וכו' נדה ס"ח, א':

תרגום אשכנזי

דאז ביז מידבא רייכט. (לא) ישראל ליס זיך אלזאָ אין דעם לאנדע אמרי נידער. (לב) משה זאנדטע לייטע, אום יעזר אויסצוקונדשאפטען. זיא נאהמען דיא לאנדשטעדטע איין, אונד מאן פערטריעב דען אמרי, דער דאזעלבסט וואר. (לג) וואנדטען זיך אונד צאָגען הינאויף, דען וועג נאך בשן צו: אונד עוג, קעניג צו בשן, צאָג איהנען מיט זיינעם גאנצען פאָלקע ענטגעגען, נאך אדרעי, צום קריגע. (לד) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: פירכטע איהן נור ניכט; דען איך געבע איהן, זיין גאנצעס פאָלק אונד זיין לאנד אין דיינע געוואלט: דוא ווירסט איהם טהון, וואס דוא דעם

תרגום אונקלוס

(לא) וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאֲרַע אֱמוֹרָאָה׃ (לב) וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת יַעְזֵיר וּכְבָשׁוּ כַּפְרָנַהָא וְתָרֵיךְ יַת אֱמוֹרָאָה דִּי תַמָּן׃ (לג) וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דִּי עֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃

רש"י

בחשבון אבד חשם וכן עד דיבון תרגו' של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי [מלכים א' י"א]: ונשים. ש"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימונם עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כמרגלים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אותו.

באור

נ"ו), ויהיה לפ"ז הקמ"ץ לפני מ"ם הכנוי כמשפט בכנויי השמות, וכן פי' הראב"ע ואמר שמלת ונירם מושכת עצמה ואחר עמה, וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון. אך גם לפירוש זה יש במלה הזאת ענין זר במה שהוי"ו פתוחה ואחריה דגש להורות ה"א הידיעה החסרה כמשפט אותיות בוכ"ל לפני ה"א הדעת החסרה שתהיינה פתוחות. ואמנם לא תבא ה"א הידיע' במלה המחוברת עם כנויים, לכן כתב שתהיה מלת ונירם, כמו בתוך האהלי (יהושע ז' כ"א). ויען שהמלה הזאת איננה נמלטת מזרות, לכן בחר המתרגם אשכנזי בפי' השני, וכן דעת רש"י: אבד חשבון, שעולו אבד מחשבון עד דיבון: ונשים, דקדוק מלה הזאת קשה מאוד כי דעת הראב"ע והרד"ק שהיא משרש שמם, והיה ראוי להיות אית"ן בקמ"ץ והפ"א בצר"י כמשפט בנין הפעיל מגזרת הכפולים אלא שהיא על משקל וַיַּסֵּב אלהי', וחיר"ק הפ"א תמורת הציר"י, אמנם דעת הריק"ם שהיא משרש ישם, כי מצאנו נחי פ"א יו"ד שהולכים על דרך חסרי פ"א נו"ן, כמו יַצִּיב דלתיה (יהושע ו' כ"ו), וכן אם לא יַשִּׁים, עליהם נוהם (ירמיה מ"ט כ'). ולדעת כלם הוא לשון שממ', והנו"ן למ"ד והמ"ם היא למ"ד הפעל ואיננה לכנוי, ותחסר מלת אותם: (לב) ויירש, בבנין הפעיל הוראתו לשון גירושין, וכן ת"א: (לג) אדרעי, לאדרעי: (לד) נתתי אתו, עבר

(לה) וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ
עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ
אֶת־אַרְצוֹ׃
כב (א) וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת
מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס
(ב) וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־
עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ (ג) וַיָּגָר מוֹאָב
מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב
מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־
זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־

ת"א בלק סנהדרין ק"ה, א':

סיחן קעניג אמרי געטהאן, דער אין חשבון וואהנטע. (לה) זיא שלוגען איהן איך, נעבסט זיינען זאהנען אונד זיינעם גאנצען פאלקע, זא דאס ניכטס פאן איהם איבריג בליב: אונד ערא־בערטען זיין לאנד:

כב (א) דיא קינדער ישראל'ס בראכען אויף, אונד לאגערטען זיך אין דאז געפילדע מואב, אם ירדן, געגען ירחו איבער. (ב) אלס בלק זאהן צפור'ס דיא טהאטען ערפוהר, וועלכע ישראל געגען דען אמרי אויסגעאיבט; (ג) געריטה דער מואב אין העפטיגע פורכט, פאר דער נאציאן, דיא זא גראס וואר: זא, דאס איהם גרויעטע פאר דען קינדערן ישראל'ס. (ד) ער שפראך דאהער צו דען עלטעסטען דעם פאל־

תרגום אונקלוס

(לה) וּמְחוֹ יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזִיב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ׃

כב (א) וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ (ב) וַחֲזָא בָלָק בַּר צִפּוֹר יָת כָּל דִּי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי׃ (ג) וּדְחֵיל מוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַאֲמַר מוֹאָב לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוּן קְהָלָא יָת כָּל סַחְרָנָנָא כְּמָא דִמְלַחֵיךְ תּוֹרָא

רש"י

שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט [בראשית י"ד] הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר והבירו בעשתרות קרנים שנאמר רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים [דברים ג'.] [נדה ס"א]: (לה) ויכו אותו. משה הרגו כדאיתא בברכות [ד' ס"א] בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

כב (ב) וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו גורו לכם [איוב י"ט]: ויקץ מואב. קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי והוא מקרא קצר:) (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב [בראשית ל"ו]

באור

במקום עתיד אתן אתו, ודרך המקראות כן ובפרט במאמרי האל ויעודיו: אשר יושב בחשבון, שעודו אשר היה יושב בחשבון כי כבר לקחה ישראל מידו, וכן מתורגם בל"א: (לה) וירשו את ארצו, בבנין הקל היא לשון ירושה וכן ת"א:

כב (ב) וירא ויגר, ענינו כאשר ראה אז גר כמו שזכרנו רבות: לאמרי, בקמצות הלמ"ד והטעם לידוע, שהם סיחון ועוג, ולא היו במלכי כנען גדולים כאלו. והעד אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב' ט'). (ראב"ע): (ג) ויגר, לשון מורא, כמו גורו לכם. (איוב י"ט כ"ט): ויקץ מואב, בחייו, כמו קצתי בחיי. כ"ת רש"י ורשב"ם, ולדעת הראב"ע ה א כמו וינק מלשון נדה ולוקה, וכן נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעיה ז' ו'), כמו ונליקנה: (ד) זקני מדין, לדעת הראב"ע יתכן שהיו החמשה מלכים (הנזכרים בפ' מטות (ל"א ה') זקנים ולרמב"ן נראה שסיחון מלך האמרי נלחם במלכי מדין, ושם אותם לו לעבדים נושאי מנחה, והשאירם שופטים בארץ

סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ (ה) וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־

תולדות אהרן בן בעור סנהדרין סס:

קעם מדין: דיזער הויפֿע ווירד דיא גאנצע געגענד אומהער אבפֿרעססען, וויא דער אָכס דאז קרויט פֿאָם פֿעלדע אבפֿריסט. בלק זאָהן צפור'ס וואר דאַמאלס קאָניג איבער מואב. (ה) דיזער זאנדטע באָטען אן בלעם, זאָהן בעור, נאך פתור, וועלכעס אם פֿלוססע ליגט, אין דאז לאנד זיינער הײמאטה, אום איהן איינצולאדען; אונד ליס איהם זאגען: עס איזט איין פֿאָלק אויס מצרים געגאנגען, דאז בעדעקט דיא גאנצע ערדע, זאָ וויט מאן

תרגום אונקלוס

יַת יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ (ה) וּשְׁלַח אִזְגַדִּין לְוַת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרָם דְעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּיהּ לְמִקְרֵי לֵיהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא

רש"י

שנאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחי' שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה [במד' ר']: (ה) פתורה. כשולחני זה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום [שם]: ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחילה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות [שם]: לקרא לו. הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה [שם]: עם יצא ממצרים. וא"ת מה מזיקך. הנה כסה את עין הארץ סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו

באור

מדין בעבורו, ונקראו זקני מדין, כדרך השערה אל הזקנים. והביא ראיה לדבריו ממה שכתוב ביהושע (י"ג כ"א) וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון, אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ, וטעם ואת מלכי מדין, אשר היו מלכים תחלה כמו שאמר נסיכי מדין נשיאי מדין, או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכותם בעת ההיא וכל זה רחוק: [א"ה, נפלאתי על הגדולים הללו שהיו יודעים בטיב הנהגת האומות, איך נתקשו בדבר הרגיל בכל הזמנים? כי יתכן שחמשת המלכים הנקובי' בשמות בפ' מטות ובספר יהושע מלכו כל אחד במחוז ופלך מפלכי מדין, והפלך ההוא נהוג על פיו לבד, והמדינה הכוללת שהיא מדין נהוגה בעצת כל המלכים והשרים, אשר יתקבצו למועד קבוע, או לעת הצורך, להשגיח על עניני המדינה וטובת היושבים בה בכלל: והנה בבחינת הממשלה ההיא הכוללת לא יקראו כי אם נשיאים או נסיכים או זקנים, וקראם הכתוב נסיכי סיחון, כי יתכן שהיה סיחון גבוה עליהם ורודה גם בכל ארץ מדין, כדברי הרמב"ן ז"ל, ואולם בבחינת החלקי' מחלקי מדין הנתוני' תחת ממשלתם הפרטית יקראו מלכי מדין]: ילחכו. כלחוך, שניס בניכים, נראה שהונח על המליעה והאסיפה אל החיך, על ידי הלשון, והושאל פה על השחתת התבואה וכל מיני אוכל: בעת ההוא, אמרו רז"ל (במדבר רבה) שלא היה אלא נסיך, ומשנהרג סיחון המליכוהו בעת ההיא, שגרמה לו השעה: למואב, כמו מלך מואב: (ה) פתורה, אל פתור, והוא שם מקום כמ"ש את בלעם בן בעור מפתור (דברים כ"ג ה'). בני עמו, של בלק, משם היה ידע את בלעם ואת נבואתו: לקרוא לו, הקריאה שלו היתה ולהנאתו, שהיה

עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃ (ו) וְעַתָּה
לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־
עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ
וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת
אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃
(ז) וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים
בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
דִּבְרֵי בָלָק׃ (ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה
הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר

תולדות אהרן והוא יושב חולין י"ט, ב': לינו פה שם שם:

זעהען קאן; עס ליגט יעצט געגען מיר איבער. (ו) זאָ קאָממע דאָך, אונד פֿער־פֿלוכע מיר דיזעס פֿאָלק, דען עס איזט מיר צו מעכ־טיג, פֿילליײכט קאן איך עס אלסדאן שלאגען, אונד אויס דעם לאנדע טרייבען; דען איך וויים, ווען דוא זעגנעסט, דער איזט גע־זעגנעט, אונד ווען דוא פֿערפֿלוכסט, דער בלייבט פֿערפֿלוכט. (ז) דיא על־טעסטען פֿאָן מואב אונד דיא עלטעסטען פֿאָן מדין רייזטען צוזאממען, האט־טען צויבערגערעטהשאַפֿט בייא זיך; קאמען צו בלעם, אונד ריכטעטען אויס, וואס בלק געזאגט האטטע. (ח) ער גאב איהנען צור אנטוואָרט: בלייבט דיא נאכט היר, זאָ וויללאיך

תרגום אונקלוס

חֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְקְבְלִי׃ (ו) וּכְעַן אִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנִּי מָאִים אֵיכוֹל לַאֲגָחָא בֵיהּ קְרָב וַאֲתָרְכִינֵיהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יָת דִּי תְבָרֵךְ מְבָרַךְ וְדִי תְלוּט לִיט׃ (ז) וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי מִדְיָן וְקִסְמַיָּא בִידֵיהוֹן וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָמֵי בָלָק׃ (ח) וַאֲמַר

רש"י

עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קלוטים הם להכריתני כמו כי אמילם [תהלים קי"ז]: (ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם: ד"א בלשון משנה מיעוט הוא מנכה לו מן הדמים. לחסר מהם מעט [במדבר רבה]: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם [שם]: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שור'

באור

פוסק לו ממון הרבה. (רש"י), ולכך לא נאמר אותו או עליו: עין הארץ, כתרגומו עין שמשא דארעא, דרך גוזמא שאין מקום לשמש להאיר על הארץ, כי כלה מכוסה מן העם הזה: ממלי, לנגדי, וכן ת"א מלקבלי: (ו) ארה לי, לטוטתי, ודקדוק המלה הזאת שהיא גזרת מבנין הקל מגזרת הכפולי' ודאוי להיות אור, אורו, ובה"א נוספת יהיה הפ"א בק"ח ודגש בעי"ן על חסרון הכפל, ולפי שאין הרי"ש מקבל דגש יבא ק"ג תמורת הק"ח, מש"כ במלת קבה דין זרות נגע בה שהראוי קָבָּה בק"ח תחת הפ"א, כמה שנאמר מן שְׁמוֹר בה"א נוספת שָׁמְרָה, כן מן קוב, קָבָה: נכה בו. הוא שם הפעל (עם נו"ן השרש), ואין טענה בעבור היותו בה"א (ולא אמר לנכות כדרך המקור מנל"ה), כי הנה כמוהו לכלה הפשע. (הרא"בע), וכן ת"א לאגחא ביה קרבא: יואר, הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש, שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב, ולא היה כמוהו מאותו בנין, בעבור אות הגרון כמשפט. (רא"בע): (ז) וקסמים, כל מיני קסמים הביאו עמהם, שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי (במדבר רבה), כענין שכתוב בימינו היה הקסם ירושלים קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד: (ח) וישבו, לשון עכבה, וכן ת"א ואוריכו: שרי מואב, וזקני מדין הלכו להם, שאמרו אין בו תקוה, כן פירש"י, והרמב"ן ז"ל פירש שבאו

יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־מוֹאָב
עִם־בִּלְעָם׃ (ט) וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם
וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃
(י) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־
צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי׃ (יא) הִנֵּה
הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין
הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי
אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו׃ (יב) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם
לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃ שני

ת"א וישבו סס סס: לא תלך סס סכ. מכות י', ג':

תרגום אשכנזי

אייך בעשייד געבען, וויא
דער עוויגע מיר זאגען
ווירד. דיא פֿאָרנעהמען
מואב'ס בליבען אלזאָ בייא
בלעם. (ט) איין גאָטט־
ליכעס וועזען קאם צו
בלעם אונד שפראך: ווער
זינד דיא לייטע, דיא דוא
בייא דיר האסט? (י) אונד
בלעם אנטוואָרטעטע דעם
גאָטטליכען וועזען: בלק
זאָהן צפור'ס, קאָניג צו
מואב, לעסט מיר זאגען.
(יא) דיזעס פֿאָלק דאז אויס
מצרים געגאנגען, בעדעקט
דיא ערדע, זאָ וויט מאן
זעהען קאן; זאָ געהע דאָך
הין אונד פֿערווינשע עס
מיר, פֿילליכט קאן איך עס
אלסדאן בעקריעגען אונד
ווערטרייבען. (יב) דאז
גאָטטליכע וועזען שפראך צו בלעם: געהע ניכט מיט איהנען, פֿערפֿלוכע אויך דאז פֿאָלק ניכט, דען

תרגום אונקלוס

להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון פתגמא כמא די מליל יי
עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: (ט) ואתא מימר מן קדם
יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך: (י) ואמר בלעם
קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: (יא) הא
עמא דנפק ממצרים וחפא ית עין שמשא דארעא כען איתא
לוט לי יתיה מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתריכיניה:
(יב) ואמר יי לבלעם לא תיזיל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך

רש"י

עליו אלא בלילה וכן לכל
נביאי אומות העולם ע"א
וכן לבן בחלום הלילה
שנאמר ויבא אהי' אל לבן
הארמי בחלום הלילה
[בראשית ל"א] כאדם ההולך
אצל פלגשו בהחבא: כאשר
ידבר ה' אלי. אם ימליכני
ללכת עם בני אדם כמותכם
אלך עמכם שמא אין כבודי לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה:
(ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר"ל ישרים דרכי ה' לדיקים ילכו בם ופושעים
יכשלו בם כוונ' הש"י שאמר מי האנשי' היתה לטובה לכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת
בראשית בתיבת איכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי
לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (יא) קבה לי. זו
קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש [במדבר רבה]: וגרשתיו. מן העולם ובלק לא אמר אלא
ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק [שם]:
(יב) לא תלך עמהם. אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו
אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרי' לצרעה (ס"א לדבור) לא

באור

זקני מדין אל בלק להתיעץ עמו בדבר ישראל. ונועצו יחד לשלוח אל בלעם, ושלח בלק את שריו
וחכמיו עם זקני מדין לארץ מדין, כי משם היה דרכם פתוחה אל עיר בלעם, וזקני מדין נשארו
בארצם ולא הלכו אל בלעם, ומ"ש בפסוק הקודם ויבאו אל בלעם וגו' לא שב כי אם על זקני
מואב: (ט) מי האנשים האלה עמך, נכנס עמו בדברים, כענין אי הבל אחיך: (יב) לא תלך
ונומר, לא תלך עמהם, כי לא תוכל לעשות רצון בלק לקלל את העם, כי ברוך הוא, ומה

חמישי (יג) וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר
אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי
מֵאֵן יְהֹוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃
(יד) וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק
וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃
(טו) וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים
וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ (טז) וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם
וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר
אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי׃ (יז) כִּי־
כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר
אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת
הָעָם הַזֶּה׃ (יח) וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־
עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא

תולדות אהרן מאן קדושין ד׳, ח׳:

עס זאָלל געזוועגנעט זיין. (יג) אלס בלעם דעם מאָר-גענס אויפשטאנד, שפראך ער צו דען פֿאָרנעהמען לייטען דעם בלק: רייזט נור ווידער אין אייער לאנד; דענדער עוויגע וויל ניכט צוגעבען, דאס איך מיט אייך רייזע. (יד) דיא פֿאָר-נעהמען מואב׳ס מאכטען זיך אלזאָ אויף, קאמען צו בלק אונד שפראכען: בלעם האט עס אבגעשלאגען, מיט אונז צו רייזען. (טו) דא זאנדטע בלק אבערמאלס מעהרערע אונד פֿאָרנעהמערע אדע-ליכען אלס דיזע. (טז) זיא קאמען צו בלעם אונד שפראכען, בלק זאָהן צפור לעסט דיר ענטביטען, לאס דיך דאָך ניכטס אבהאל-טען, דאס דוא צו מיר קאָממעסט; (יז) דען איך ווערדע דיר גאר פֿיל עהרע ערצייגען, אונד וואס דוא מיר זאגען ווירסט, וויל איך טהון; נור קאָממע אונד פֿערווינשע מיר דיזעם פֿאָלק. (יח) בלעם אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו דען בעדינטען דעם בלק: ווען בלק מיר אויך זיין גאנ-

תרגום אונקלוס

הוא: (יג) וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי בָלָק אִיזִילוּ לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי לֵית רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל עִמְּכוֹן: (יד) וְקָמוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וַאֲתוֹ לְוַת בָּלָק וַאֲמַרוּ סָרֵיב בִּלְעָם לְמֵיתֵי עִמָּנָא: (טו) וְאוֹסִיף עוֹד בָּלָק לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין וְיַקִּירִין מֵאִלֵּין: (טז) וַאֲתוֹ לְוַת בִּלְעָם וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי לְוָתִי: (יז) אֲרֵי יְקָרָא אֲיַקְרִינָךְ לַחֲדָא וְכֹל דִּי תֵימַר לִי אַעֲבֵיד וְאִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין: (יח) וַאֲתֵיב

רש"י

מדושיך ולא מעוקליך [שם]: (יג) להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוה׳ ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפי׳ ויוסף עוד בלק: (טז) בלק בן צפור וגו׳. אע״פ שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: (יז) כי כבד אכבדך. יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר״ל במלחמ׳ סיחון) אני נותן לך [במדבר רבה]: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח

באור

יועיל לכתך עמהם: (יג) לתתי, כמו לתתני וכן יבמי במקום יבמני, כי מדרך הכנוי הזה לבא בנו״ן: להלך עמכם, ולא אמר לא אוכל לקלל את העם כי ברוך הוא, תשכלתו את ישראל ומלות חפצו להרע להם, כמ״ש ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם וגומר (דברים כ״ג ו׳), אמר בלבו אולי יש עוד תקוה: (טו) רבים, כמשמעו, או גדולים, כמו על כל רב ביתו: (יח) מלא ביתו, ביתו מלא, וכבר כתב המתרגם בבאור (שמות ח׳ י״ז), שהשרש הזה בא בשוה לדבר הממלא והמתמלא, ואין הבדל בהוראה בין שנא׳ כסף מלא בית, או בית מלא כסף: קטנה

בֵּיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־
פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ
גְדוֹלָה׃ (יט) וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם־
אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף יְהוָה
דַּבֵּר עִמִּי׃ (כ) וַיָּבֹא אֱלֹהִים ׀ אֶל־בִּלְעָם
לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ
הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־
הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃
שלישי (כא) וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ
אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃
(כב) וַיִּחַר־אַף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא

קמץ בז"ק

ת"א קום סנהדרין ק"ה, ח'. מכות י', ב': ויקם סנהדרין סט ב':

צעם הויז פֿאָלל זילבערס אונד גאָלדעס געבע, זאָ קאֶננטע איך דאָך דען בעפֿעהל דעס עוויגען, מיינעס גאָטטעס, ניכט איבערטרעטען, עטוואס גערינגעס אָדער וויכטיגעס פֿאָרצונעהמען. (יט) אינדעססען בלייבט דיזע נאכט גלייכפֿאלס בייא מיר; זאָ ווערדע איך ערפֿאהרען, וואס דער עוויגע וויטער מיט מיר רעדען ווירד. (כ) דאז גאֶטטליכע וועזען קאם דעם נאכטס צו בלעם, אונד שפראך צו איהם, זינד דיא מעננער געקאָממען, דיך צו רופֿען, זאָ קאנסט דוא מיט איהנען געהען; יעדאָך, וואס איך דיר זאגען ווערדע, מוסט דוא טהון. (כא) בלעם שטונד דעס מאָרגענס אויף, זאטטעלטע זיינע עזעלין, אונד מאכטע זיך מיט דען פֿאָרנעהמען אויס מואב אויף דיא רייזע. (כב) אללײן דער צאָרן דעס גאֶטטליכען וועזענס ענטבראננטע, דאס ער זאָ

רש"י

ואני ולאי כולה: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתונו. מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו [בראשית כ"ב]: עם שרי מואב. לבו כלבם שוה [במדב' רבה]: (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני

תרגום אונקלוס

בִּלְעָם וַאֲמַר לְעַבְדֵּי בָלָק אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָּא אוֹ רַבְּתָא׃ (יט) וּכְעַן אוֹרִיכוּ כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן בְּלֵילְיָא וְאִידַּע מַה יוֹסֵף יְיָ לְמַלָּלָא עִמִּי׃ (כ) וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִם לְמִקְרֵי לָךְ אֲתוֹ גֻבְרַיָּא קוּם אִיזֵיל עִמְּהוֹן וּבְרַם יָת פִּתְגָּמָא דִּי אֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תַּעְבֵּיד׃ (כא) וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת אֲתָנֵיהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבֵי מוֹאָב׃ (כב) וּתְקֵיף

באור

או גדולה, תאר באפס מתואר (גראָסעס, קליינעס), ודרכו לבא אפלס נקבה, כמו שבארנו בכמה מקומות: (כ) אם לקרא לך, לפי מ"ש למעלה אמר לו השם, לא תלך עמהם, כי לא תוכל לעשות את רצון בלק, כי העם ברוך הוא, ועתה הוסיף ה' דבר בו, אם לא באו האנשים כי אם לקרא לך לבד, ויתרצו בך אף אם תאמר שלא תוכל לקללם, כי ברוך הוא, ואפשר שתברכם קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה, ואם אצוה אותך לברך תברכם, ולא תירא מבלק. והנה הי' על בלעם להודיע את כל זה לשלוחי בלק טרם לכתו עמהם, כי היה

ויתיצב מלאך יהוה בדרך לשטן לו והוא רכב על־אתנו ושני נעריו עמו׃
(כג) ותרא האתון את־מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ותט האתון מן־הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את־האתון להטתה הדרך׃
(כד) ויעמד מלאך יהוה במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה׃
(כה) ותרא האתון את־מלאך יהוה ותלחץ אל־הקיר ותלחץ את־רגל בלעם אל־הקיר ויסף להכתה׃

ענטשלאָססען צור רייזע וואר; אונד איין ענגעל דעס עוויגען שטעללטע זיך אויף דען וועג, איהם הינדערליך צו זיין. ער אבער ריטט אויף זיינער עזעלין, אונד צווייא קנאבען וואָרען מיט איהם. (כג) דיא עזעלין זאה דען ענגעל דעס עוויגען! אויף דעם וועגע שטעהען, מיט איינעם בלאָססען שווערטע אין דער האנד, אונד וויך פאָם וועגע אב, אונד גינג אויף דאז אקקערפעלד. בלעם שלוג זיא, אום זיא ווידער אין דען וועג צו לענקען. (כד) דא טראט דער ענגעל דעס עוויגען אויף איינען פפאד צווישען וויינבערגען: דא אויף ביידען זייטען ווענדע וואָרען. (כה) אלס דיא עזעלין דען ענגעל דעס עוויגען! זאה, דרענגטע זיא זיך אן דיא מויער, אונד קלעמטע בלעם'ס פוס אן דיא מויער: וואָריבער ער זיא אבער־

תרגום אונקלוס

רוגזא דיי ארי אזיל הוא ואתעתד מלאכא דיי באורחא לשטן ליה והוא רכיב על אתניה ותרין עולימוהי עמיה: (כג) וחזת אתנא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה שליפא בידיה וסטת אתנא מן אורחא ואזלת בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותה לאורחא: (כד) וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדירא מכא וגדירא מכא: (כה) וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואידחיקת לכתלא ודחיקת ית ריגלא דבלעם לכתלא ואוסיף

רש"י

המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטא שלא יחטא ויאבד [שם]: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב [במדבר ל"א]: (כד) במשעול. כתרגומו בשביל. וכן אם ישפוק עפר שמרון לשעלים [מלכים א' כ']. עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים [ישעי' מ'] ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל

באור

זה לנו הנס, והוא לא עשה כן, ומרוב חפצו ללכת לא הגיד להם מזה דבר, לכן חרה אף ה' כי הולך הוא, (מדברי הרמב"ן ז"ל): (כב) לשטן לו, מלאך של רחמים היה, והיה רוצה למנעו מלחטא. שלא יחטא ויאבד (במדבר רבה), כלומר לכך נאמר לשטן לו, שלא היה שטן כי אם לו, מתנגד לכונתו הרעה: (כג) להטותה הדרך, אל הדרך: (כד) במשעול, כתרגומו בשביל, וכן אם ישפוק עפר שמרון לשועלים (מלכים א' כ'), עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן, וכן מי מדד בשעלו מים (ישעי' מ' י"ב), ברגלו והלוכו. (רש"י): גדר, סתם גדר של אבנים; (כה) ותלחץ,

(כו) וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד
בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת
יָמִין וּשְׂמֹאול׃ (כז) וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־
מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם
וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃
(כח) וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר
לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה
שָׁלֹשׁ רְגָלִים׃ (כט) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם
לָאָתוֹן כִּי הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב
בְּיָדִי כִּי עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ׃ (ל) וַתֹּאמֶר
הָאָתוֹן אֶל־בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ
אֲשֶׁר־רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם
הַזֶּה הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ

קמץ בז"ק קמץ בז"ק

תולדות אהרן הלוא וכו' סנהדרין ק"ה ב'. ע"ז ד', ב'. עקדה שער פ"ח:
ההסכן סנהדרין שם. ע"ז שם:

מאלם שלוג. (כו) דער
ענגעל דעס עוויגען גינג
ווייטער פֿאָראויס, שטעלל-
טע זיך אן איינען זאָ ענגען
אָרט, דא קיין וועג וואר,
רעכטס אָדער לינקס אויס-
צוווייכען. (כז) אלס דיא
עזעלין דען ענגעל דעס
עוויגען זאהע, לעגטע זיא
זיך אונטער בלעם נידער:
בלעם ווארד צאָרניג אונד
שלוג זיא מיט דעם שטאָק-
קע. (כח) דער עוויגע
טהאט דער עזעלין דען
מונד אויף, אונד זיא
שפראך צו בלעם: וואס
האבע איך דיר געטהאן,
דאס דוא מיך שאָן דרייא
מאל געשלאגען האסט?
(כט) בלעם שפראך צור
עזעלין: וויל דוא מיך זאָ
האָהנסט; העטטע איך
איין שווערט, זאָ וואָללטע
איך דיך אומברינגען.
(ל) דיא עזעלין שפראך צו
בלעם, בין איך ניכט דיינע
עזעלין, אויף וועלכער דוא
געריטטען האסט, פֿאָן
יעהער ביז אויף דיזען טאג? בין איך אויך געוואָנט געוועזען, דיר דיזעס צו טהון? ער אנטוואָרטעטע,

תרגום אונקלוס

לְמִמְחַהּ: (כו) וְאוֹסֵיף מַלְאֲכָא דַיְיָ לְמֶעֱבַר וְקָם בַּאֲתַר עָק דִּי
לֵית אוֹרַח לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא: (כז) וַחֲזַת אֲתָנָא יָת
מַלְאֲכָא דַיְיָ וּרְבַעַת תְּחוֹת בִּלְעָם וּתְקֵיף רוּגְזָא דְבִלְעָם וּמְחָא יָת
אֲתָנָא בְּחוּטְרָא: (כח) וּפְתַח יְיָ יָת פּוּמָא דַאֲתָנָא וַאֲמָרַת לְבִלְעָם
מָה עֲבָדִית לָךְ אֲרֵי מְחִיתַנִי דְּנַן תְּלָת זִמְנִין: (כט) וַאֲמַר בִּלְעָם
לַאֲתָנָא אֲרֵי חַיֵּיכְתְּ בִּי אִילוּפוֹן אִית חַרְבָּא בִּידִי אֲרֵי כְעַן
קְטַלְתִּיךְ: (ל) וַאֲמָרַת אֲתָנָא לְבִלְעָם הֲלָא אֲנָא אֲתָנָךְ דִּרְכַבְתְּ
עֲלַי מִדְּאִיתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין הֲמֵילַף אֲלֵיפְנָא לְמֶעְבַּד לָךְ כְּדֵין

רש"י

בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלוך להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם [בראשית ל"ג]. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות הראהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) ההסכן הסכנתי.

באור

היא עצמה. ותלחץ את אחריו, את רגל בלעם: אל הקיר, הוא הגדר: (כז) במקל, כי בתחלה ובשנית הכה אותה בענף קטן או בעוד. (ראב"ע): (כט) התעללת, כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי, גנות גדולה היה לו זה בעיני השרים, להרוג אומה שלימה בפיו הוא הולך, ולאתון זו צריך לכלי זיין. (רש"י): (ל) מעודך, מיום שלכנת: ההסכן הסכנתי, ההרגל

כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ (לא) וַיְגַל יְהֹוָה אֶת־עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהֹוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלֻפָה בְּיָדוֹ וַיִּקֹּד וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו׃ (לב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ יְהֹוָה עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי׃ (לג) וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים אוּלַי נָטְתָה מִפָּנַי כִּי

תולדות אהרן וחרבו סוטה י״ח, א׳: כי ירט שבת ק״ה, א׳. מנחות ס״ו, א׳:

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לָא׃ (לא) וּגְלָא יְיָ יָת עֵינֵי בִלְעָם וַחֲזָא יָת מַלְאֲכָא דַיְיָ מְעַתַּד בְּאוֹרְחָא וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּכְרַע וּסְגִיד לְאַפּוֹהִי׃ (לב) וַאֲמַר לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ עַל מָה מְחֵיתָא יָת אֲתָנָךְ דְּנַן תְּלָת זִמְנִין הָא אֲנָא נְפָקִית לְמִשְׂטַן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ רָעֵי לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָא לְקִבְלִי׃ (לג) וַחֲזַתְנִי אֲתָנָא וּסְטַת מִן קֳדָמַי דְּנַן תְּלָת זִמְנִין אִלּוּפוֹן לָא סְטַת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן אַף יָתָךְ קְטָלִית וְיָתַהּ

תרגום אשכנזי

ניין! (לא) אינדעם עפֿנעטע דער עוויגע דעם בלעם דיא אויגען! אונד ער זאהע דען ענגעל דעם עוויגען אויף דעם וועגע שטעהען, מיט בלאָסעם שווערטע אין דער האנד. ער נייגטע אונד ביקטע זיך מיט זיי-נעם אנגעזיכטע. (לב) דער ענגעל דעם עוויגען שפראך צו איהם, ווארום האסט דוא דיינע עזעלין שאָן דרייא מאל געשלאגען? איך בין אייגענטליך אויס-געגאנגען, צו פֿערהינדערן, דען דיא מיר פֿערהאסטע רייזע וואר צו שליייניג בע-שלאָססען. (לג) דיא עזעלין זאהע מיך, אונד וויך דרייא מאל פֿאָר מיר

רש״י

כתרגומו וכן הלאה יסכן גבר [איוב כ״ב] ורבותינו דרשו מקרא זה בגמרא אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כולי כדאיתא במסכת ע״א דף כ״ד: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה [שבת ק״ד] בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד [שמואל ב׳ י״ג]. לישנא אחרינא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני [איוב ט״ז] מפייס ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולי פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אותכה

באור

הרגלתי, והטעם וכי כך היה חקי: (לב) ירט, לשון עוות, וכן ועל ידי רשעים ירטני (איוב ט״ז), ולולי הרי״ש היה נדגש כמו יתנני, וי״א כי שרש ירטני רטה. (הרד״ק שרש ירט), ולא ימנע זה היותו מענין אחד עם שרש ירט, והכוונה כי אמרתי האיש הזה הולך דרך עקלקלות ובלבו לקלל, וא״ת מלשון רצון, דאת רעי למיזל באורחא לקבלי, וכן פירש״י בלשון השני, וחבר עמו, ועל ידי רשעים ירטני (איוב ט״ז), מפייס ומנחם אותי: לנגדי, לפני, או להקניטני: (לג) ותראני, בא בפת״ח לפני כנוי המדבר, והראוי בצר״י כמו יְגַמְּלֵנִי ה׳, וכן כל כנויי המד״ב בעתידים, ובאה על דרך הזרות, כמו כי לא יראני האדם (שמות ל״ג כ״א), והראוי יִרְאֵנִי:

אולי נטתה, כמו לולי, פעמים שאולי משמש בלשון לולא. (רש״י): גם אתכה הרגתי, כמו גם הרגתי אתך, וכן וברכתם גם אתי (שמות י״ב ל״ב), כמו וגם תברכו אתי והטעם לולי נטתה מפני לא היית נצול בלחיצת רגלך ועכבת הדרך, כי גם הרגתי אותך והיא לא היתה מפסדת, כי אותה החייתי, אחרי שהיא לא חטאה כי אם אתה, והיא לטובתך נטתה מפני, ורז״ל אמרו שמתה האתון אחרי אשר דברה, שלא יהיו האומות אומרים זו היא שדברה ועושים

עַתָּה גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ
הֶחֱיֵיתִי׃ (לד) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ
יְהוָה חָטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה
נִצָּב לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ וְעַתָּה אִם־רַע
בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃ (לה) וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ
יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ עִם־הָאֲנָשִׁים וְאֶפֶס
אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ
תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־שָׂרֵי בָלָק׃
(לו) וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בִלְעָם וַיֵּצֵא
לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־
גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל׃
(לז) וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא שָׁלֹחַ

אוים: ווערע זיא ניכט אויסגעוויכען, זאָ העטטע איך דיך אום דאז לעבען געבראכט, אונד זיא פֿערשאָנט. (לד) בלעם שפראך צו דעם ענגעל דעס עוויגען, איך האבע געזינדיגעט: דען איך וואוסטע ניכט דאס דוא מיר ענטגעגען שטינדעסט, אויף דעם וועגע. נאָך יעצט, ווען עס דיר מיספֿעללט, זאָ וויללע איך אומקעהרען. (לה) דער ענגעל דעס עוויגען אבער שפראך צו בלעם: דוא קאנסט מיט דען לייטען געהען, יעדאָך שפריך נור דאזיעניגע, וואס איך דיר זאגען ווערדע. אלזאָ רייזטע בלעם מיט דען פֿאָרנעהמען דעס בלק. (לו) אלס בלק ערפֿוהר, דאס בלעם קאם; גינג ער איהם ענטגעגען, איןאיינע שטאדט מואב׳ס, וועלכע אם ארנון ליגט, אן דער אייסערסטען גרענצע. (לז) בלק שפראך צו בלעם: האבע איך ניכט צו דיר געשיקט, דיך איינלאדען צו

רש"י

הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם הריגה: ואותה החייתי. ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה. שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה [ויקרא כ'] וכן ואת הבהמה תהרגו [שם] [במ"ר]: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגו' [בראשית כ"ב] ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו [במ"ר]: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. אל מטרפולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור [שם]: (לז) האמנם לא

תרגום אונקלוס

קַיֵּימִית׃ (לד) וַאֲמַר בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַיְיָ חָבֵית אֲרֵי לָא יְדַעִית דְּאַתְּ מְעַתַּד לִקְדָמוּתִי בְּאוֹרְחָא וּכְעַן אִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ אֵיתוּב לִי׃ (לה) וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַיְיָ לְבִלְעָם אִיזֵיל עִם גֻּבְרַיָּא וּלְחוֹד יָת פִּתְגָּמָא דִּי אֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תְּמַלֵּיל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי בָלָק׃ (לו) וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לִקְדָמוּתֵיהּ לְקִרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּם אַרְנוֹן דִּי בִּסְטַר תְּחוּמָא׃ (לז) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלַחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לָא אֲתֵיתָא

באור

אותה ירא׳, ועוד שחס הקב"ה על כבודו של רשע שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה: (לה) ואפס, כמו רק (יעדאָך); (לז) האמנם, הה"א לשאלה או לתימה, ולולא

שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־
הָלַכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃
(לח) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי
אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה
הַדָּבָר אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ
אֲדַבֵּר׃ רביעי ששי (לט) וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם
עִם־בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת׃ (מ) וַיִּזְבַּח
בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם
וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ (מא) וַיְהִי בַבֹּקֶר
וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת
בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃
כג (א) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי
בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה
שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ (ב) וַיַּעַשׂ
בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק

לאססען, ווארום וואָללטעסט דוא ניכט קאָממען? מיינסט דוא עטווא איך קעננטע דיר ניכט עהרע ערצייגען? (לח) בלעם אנטוואָרטעטע דעם בלק: זיהע, איך בין צו דיר געקאָממען; אלליין שטעהט עס דעסוועגען אין מיינעם פֿערמאָגען, וואָס איך שפרעכען ווילל, וואס גאָטט מיר אין דען מונד לעגט, דאז מוס איך שפרעכען. (לט) בלעם גינג מיט בלק: אונד זיא קאמען נאך קרית חצות. (מ) בלק שלאכטעטע גראָסעס אונד קליינעס פֿיה, אונד שיקטע דעם בלעם דאפֿאָן, נעבסט דען פֿאָרנעהמען, דיא בייא איהם וואָרען. (מא) דעם מאָרגענס נאם בלק דען בלעם, פֿיהרטע איהן אויף דיא האָהע בעל: אונד צייגטע איהם פֿאָן דא איינען טהייל דעם פֿאָלקס:
כג (א) בלעם זאגטע צו בלק: בויאע מיר אללהיר זיבען אלטערע, אונד שטעללע מיר הירהער זיבען שטירע, אונד זיבען ווידדער. (ב) בלק טהאט וויא בלעם געשפראָכען; וואָרויף בלק אונד בלעם אויף יעדעם אלטאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער אָפפֿער־

תרגום אונקלום

לְוָתִי הַבְקוּשְׁטָא הֲוֵיתָא אָמַר לֵית אֲנָא יָכִיל לְיַקָּרוּתָךְ׃ (לח) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הָא אֲתֵיתִי לְוָתָךְ כְּעַן הֲמֵיכַל יָכִילְנָא לְמַלָּלָא מִדַּעַם פִּתְגָמָא דִּי יְשַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל׃ (לט) וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וַאֲתוֹ לְקִרְיַת מַחוֹזוֹהִי׃ (מ) וּנְכֵיס בָּלָק תּוֹרִין וְעָאן וְשַׁדַּר לְבִלְעָם וּלְרַבְרְבַיָּא דִּי עִמֵּיהּ׃ (מא) וַהֲוָה בְצַפְרָא וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם וְאַסְקֵיהּ לְרָמַת דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזָא מִתַּמָּן קְצַת מִן עַמָּא׃
כג (א) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שִׁבְעָא תוֹרִין וְשִׁבְעָא דִכְרִין׃ (ב) וַעֲבַד בָּלָק

רש"י

אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית חוצות. עיר מלאה שווקים. אנשים וטף בחוצותיה לומר ראה והבט שלא יעקרו אלו: (מ) בקר וצאן. דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד [שם]: (מא) במות בעל. כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע"א:

באור

המלות הגבוהות שאחריה היתה לאויה בשו"א ובפת"ח. ובאומרו אם אמת הוא שאתה חושב שלא אוכל כבדך: הלכת אלי, באת אלי: (לט) קרית חצות, שם מדינה: (מא) במות בעל, כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע"א. (רש"י):

וּבִלְעָם פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ (ג) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ (ד) וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ (ה) וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ (ו) וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־

תולדות אהרן וילך שפי סוטה י', א'. סנהדרין ק"ה, א': וישם
שם ק"ה, ב':

תרגום אשכנזי

טעז. (ג) בלעם שפראך צו בלק, בלייבע דוא היר בייא דיינען אָפּפֿערן! איך ווילל וועגגעהען, פֿיללייכט פֿערפֿיגט זיך דער עוויגע מיר ענטגעגען. וואס ער מיר צייגען ווירד, וויל איך דיר ווידער בעריכטען: ער גינג אויף איינע בערג־שפיטצע. (ד) דאז גאָטט־ליכע וועזען פֿערפֿיגטע זיך אויך דעם בלעם ענטגעגען, אונד דיזער שפראך: איך האבע זיבען אלטערע ער־ריכטען לאססען אונד אויף יעדעם אלטארע איינען שטיר אונד איינען ווידדער געאָפּפֿערט. (ה) דער עוויגע לעגטע דעם בלעם איינע אנטוואָרט אין דען מונד, אונד שפראך: געהע נון צו בלק צוריק, אונד רעדע אלזאָ. (ו) ער גינג צו איהם צוריק, אונד דיזער שטאנד נאָך בייא זיינעם אָפּפֿער: ער, נעבסט דען

תרגום אונקלוס

כְּמָא דִּי מַלִּיל בִּלְעָם וְאַסֵּיק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ (ג) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ וְאֵיהַךְ מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְקַדָּמוּתִי וּפִתְגָּמָא דְּיַחְזֵינַנִי וְאַחֲוֵי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי׃ (ד) וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר לֵיהּ יָת שִׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדָּרִית וְאַסֵּקִית תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ (ה) וְשַׁוִּי יְיָ פִּתְגָּמָא בְּפוּמָא דְּבִלְעָם וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל׃ (ו) וְתָב לְוָתֵיהּ וְהָא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ הוּא וְכָל רַבְרְבֵי

רש"י

כג (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי. כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיק': (ד) ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא

באור

כג (ב) פר ואיל במזבח, בכל מזבח ומזבח והוא דרך קצרה כאלו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: (ג) ודבר, סמוך אל מה, והשעור והגדתי לך את דבר המראה אשר יראני. וכן מורה סדר הטעמים, כי תיבת לקראתי בטעם ז"ק, ולזה ודבר מה יראני מוסב על והגדתי לך, וכן מתורגם בל"א: שפי, שרשו שפה, ולדעת ר' יהודה הוא מגזרת ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג כ"א), שפירושו נשברו ונכתתו, ותרגום ואכת אתו טחון (דברים ט') ושפית יתי' בשפינא, וכן כאן שהלך ברוח נשברה: ולדעת הרד"ק בשרשים הוא מענין אפתח על שפיים נהרות (ישעיה מ"א י"ח), קול על שפיים (ירמיה ג' כ'), שפירושו מקום גבוה. (ולדעתי גם ושפו עצמותיו שבאיוב הוא מלשון גובה. וכן פירושו, יכל בשרו מראי כלומר שמחמת החולי יכלה הבשר ולא יראה עוד, והעצמות שהיו מכוסים, יתגלו ויראו עתה, ככלות הבשר שעליהם וזהו ושפו עצמותיו לא ראו, פי' אשר לא ראו עד הנה), ובאורו פה שהלך על שפי ותחסר מלת אל, כמו ויצא ירושלים (מלכים א' ב' ל"ו), נסעו העם חצרות (במדבר י"א ל"ה). והנה כבר היה בהר, כמ"ש ויעלהו במות בעל, רק שהלך אל המקום הגבוה שבהר ההוא, כן פי' הרמב"ן: (ד) ויקר, בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה על כן יאמר בו כלשון הזה כי

שְׂדֵי מוֹאָב: (ז) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל: (ח) מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה:

תולדות אהרן מה אקב ברכות ז', א'. סוטה מ"ח, ב'. סנהדרין ל"ו, א', ול"ב א', וק"ה ב'. ע"ז ד', ב':

תרגום אונקלוס

מוֹאָב: (ז) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דַּבְּרַנִי בָלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב מִטּוּרֵי מַדִּינְחָא אִיתָא לוּט לִי יַעֲקֹב וְאִיתָא תָּרֵיךְ לִי יִשְׂרָאֵל: (ח) מָה אֱלוּטֵיהּ דְּלָא לַטְיֵהּ אֵל וּמָה אֲתָרְכֵיהּ דְּלָא

פֿאַרנעהמען הערדען אוים מואב. (ז) יענער הוב זיינע גלייכניסרעדע אַן אונד שפראך: פֿאָן ארם ליס בלק מיך קאָממען, דער קאָניג צו מואב פֿאָם געבירגע דעם איפֿגאנגס: קאָממע! פֿערפֿלוכע מיר יעקב, קאָממע, שילט אויף ישראל! (ח) זאָלל איך פֿערווינשען, דען גאָטט ניכט פֿער־ווינשט? זאָלל איך שעל־

רש"י

את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו [בראשית י"ב] ויעתק משם ההרה וגומר [שם י"ב] ויאהל אברהם וגומר [שם י"ג] ואחד בהר המוריה. ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' [שם כ"ו]. ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח. ואברהם לא העלה אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. בשני שמותיהם א"ל לקללם שמא אחד מהם אינו מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. כשהיו ראוים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו

באור

עתה בא אליו בדבור ה' דרך מקרה, ולכן אמר ג"כ ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה ההיא, וכן ויבא אלהים אל אבימלך (בראשית כ' ג') ויבא אלהים אל לבן (שם ל"א כ"ד). (הרמב"ן): (ז) וישא משלו, נשא בפיו זה המשל: משלו, כל מאמר נעים המקובל על נפש השומע עד שתתפעל בו אל אחת מן ההתפעליות יקרא מליצה, ואם יוליד שחוק והתול יקרא לצון: והמליצה היא מחוברת או בלתי מחוברת (געבונדען אָדער אונגעבונדען), והמחוברת היא הבנוי' על סדר נאה ויחס קבוע בין חלקי המאמר כענין החרוזים הידועים בכל לשון כפי ענינה ומהותה, האריכנו מזה בפ' בשלח בביאור שירת הים, והכרנו ההבדל העצום, שבין לה"ק ליתר הלשונות הנודעות לנו, בבחינת החיבור המסודר הזה: והנה כל מליצה מחוברת הבנוית על נגון תקרא שיר או שירה (געזאנג). וזולת הנגון תקרא משל (געדיכט, גלייכניסרעדען), לפי שהמליץ ישתמש על הרוב במשלים ודמיונות, לעורר המחשבה ולחזקה עד שתתפעל מזה הנפש: מהררי קדם, מזרח, והוא כפל לשון כדרכי השירי', כי כבר אמר בתחלה מן ארם ינחני. וכן כתוב ארם מקדם (ישעיה ט' י'). והשעור עודה גדול מארץ רחוקה ובחנם כי לא יועיל לו: לכה ארה לי, הראוי להיות ואמר לכה. רק כי כן דרכי השירים: זעמה, לפי דעת הרשב"ם הזי"ן בפתח לפי שהוא צווי ואם היה בחול"ם היה בינוני, כמו והיא שופטה את ישראל (שופטים ד' כ"ד). אך בכל הספרים מצאנו בחול"ם. וכתב הרד"ק בשרשי' שרש זעם שהזי"ן בחולם להאריך על העי"ן. ובאור המלה כתב הרד"ק שהוא לשון מאיסה וזעף וכעס: (ח) אקב קבה, ענין קללה, ושרשו קבב, והדגש שבבי"ת הוא לחסרון אות הכפל, ובמלת אקב לא יוכל לבא בבי"ת לפי שאין בה נקודה, והדגש שבקו"ף לדעת קצת מדקדקים יורה על חסרון אות שלאחריו, ולדעת אחרים הוא לתפארת, ואולם לדעתי אין תפארת בתוספ' דגש, לכן נראה שבא להשלים התנועה הקטנה שלפני', כי משפט העתיד הזה בתשלומו אֶקְבוֹב. ע"ת אפקוד, פ"א הפעל בשו"א נח לתשלום הת"ק שבאותיות איתן שלפניה, ובכפולים נשמט עי"ן הפעל, והוטל תנועתו על פ"א הפעל. ולא נשאר א"כ מקום לתשלום הת"ק שבאותיות איתן, לכן על הרוב בשרשי הכפולים החליפו הת"ק ההיא לת"ג, כמו יָסוב אתו (מלכים א' ז' כ"ג). שיו"ד איתן בקמ"ץ, ופעמים שידגישו פ"א הפעל לנוכח השלמ' ההיא. כמו וָאָבֹת אותו:

(ט) כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ (י) מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ

קמץ בפשטא

ת"א ובגוים סנהדרין ל"ט, ב'. עקדה שער ס"ו: מי מנה נדה נ"ח, א': תמות סנהדרין ק"ה, א'. ע"ז ס"ה, א'. עקדה שער ע':

טען, דא דער עוויגע ניכט שילט? (ט) איך זעהע עס פאָם גיפפעל דער פעלזען, בעשויאע עס פאָן היגעלן הערָאב: דאז פאָלק ווירד אבגעזאָנדערט וואָהנען, מאן ווירד עס ניכט צו דען היידען רעכנען: (י) ווער צעהלט דיא מענגע יעקב'ס וויא שטויב, בעשטיממט דען פיערטען טהייל ישראל'ס? אָ! דאס איך שטערבע דער גערעכטען טאָד! דאס מיין ענדע, וויא דאז איהריגע זייא! (יא) דא שפראך בלק צו בלעם, וואס טהוסט דוא מיר דא? איך האבע דיך קאָממען לאססען, מיינע פיינדע צו פערווינשען, אונד דוא זעגנעסט יא!

תרגום אונקלוס

תַרְבֵיהּ יְיָ׃ (ט) אֲרֵי מֵרֵישׁ טוּרַיָא חֲזֵיתֵיהּ וּמֵרָמָתָא סְכֵיתֵיהּ הָא עַמָא בִלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין דְיַחְסְנוּן עַלְמָא וּבְעַמְמַיָא לָא יִתְדָנוּן גְמִירָא׃ (י) מַן יִכּוֹל לְמִמְנֵי דַעְדְקַיָא דְבֵית יַעֲקֹב דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוּן כְּעַפְרָא דְאַרְעָא אוֹ חֲדָא מֵאַרְבַּע מַשְׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמוּת נַפְשִׁי מוֹתָא דְקַשִׁיטוּהִי וּתְהֵי סוֹפִי כְּוָתְהוֹן׃ (יא) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ לִי לְמֵילַט סַנְאַי דְבַרְתָּךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת

רש"י

אפם לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם [בראשית מ"ט]. כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה [שם כ"ז]. במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם [דברי' כ"ז] במקללי' לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא ואלה יעמדו על הקללה. לא רצה להזכיר עליה' שם קללה [במ"ר]: לא זעם ה'. אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכור נא מה יעץ וגו' [מיכה ו'] ומה ענה אותו בלעם וגומר למען דעת צדקות ה' [ברכות ז']: (ט) כי מראש צורים אראנו: אני מסתכל בראשיתם ובתחילת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכון. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' [ירמיה ל'] אינן נמנין עם השאר. ד"א כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר ה' בדד ינחנו [דברים ל"ב] וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב כו'

באור

(דברים ט' כ"א), שרשו כתת ונשאר אל"ף איתן בת"ק, והשלימוה ע"י הדגש שבפ"א הפעל, וכן בתיבת אקוב שלפנינו, והה"א במלת קבה היא במקום וא"ו הכנוי לנסתר ר"ל קב אותו, כמו כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה), ויט אהלה (בראשית י"ב): (ט) כי מראש צרים אראנו. בעבור שהעלהו במות בעל לראותו, אמר מראש צרים ומן הגבעות אני מביט בו, ורואה אותו, כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר, רצה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת המתגברת עליה לעזוב תורתה, כאשר עשו כל האומות: יתחשב, לפי שהמספר תלוי במחשבה אמרו כן בענין המספר: (י) מי מנה עפר יעקב, שהוא רב כעפר הארץ ולא תדבק בהם קללת אויב: ומספר, מקור בפעל שם, ופירושו כמו ולספור, כי הענין מורה עליו שהוא מקור, ועוד ראיה ממלת את שלא תבוא כי אם אחרי הפעלים, ודומה לזה ולמסע את המחנות (במדבר י' ב'): רבע, שם לחלק הרביעית מן הכל. ולפי שנאמר למעלה וירא משם קצה העם,

בָּרֵךְ׃ (יב) וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר׃
חמישי (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם׃
(יד) וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃
(טו) וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־

תרגום אשכנזי

(יב) יענער אנטוואָרטעטע אבער אונד שפראך: מוס איך ניכט דאזיעניגע טריי־ליך נאכרעדען, וואס מיר דער עוויגע אין דען מונד לעגט? (יג) בלק שפראך צו איהם: זאָ קאָממע דען מיט מיר אן איינען אנ־דערן אָרט, דא דוא דאז פאָלק זעהען קאנסט, יעדאָך נור איינען טהייל דאפאָן, אבער ניכט דאס גאנצע ווירסט דוא איבער־זעהען קאֻננען; אונד פֿער־ווינשע מיר עס פֿאָן דא אויס. (יד) ער נאם איהן מיט, אויף דען גיפֿפֿעל דעס בערגעס פסגה, אין דאז געפילדע דער האָכוועכטער; בויעטע זיבען אלטערע, אונד בראכטע אויף יעדען; אל־טאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער. (טו) יענער שפראך צו בלק, בלייבע היר בייא

תרגום אונקלוס

להון: (יב) ואתיב ואמר הלא ית די ישוי יי בפומי יתיה אטר למללא: (יג) ואמר ליה בלק איתא כען עמי לאתר אוחרן דתחזיניה מתמן לחוד קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי ותלוטיה לי מתמן: (יד) ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא: (טו) ואמר לבלק

רש"י

מארבע משרייתא ארבע דגלי'. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר לא תחרוש בשור וחמו' [דברים כ"ב] לא תזרע כלאים [ויקרא י"ט] אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צופים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם ששם מת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה

באור

בז"א פה שאפילו הקלת שאני רואה שהם לערך חלק הרביעית מכלם, מי יוכל לספרם: מות ישרים, ישרים הוא תואר אל אנשי תום ויושר, ובאורו מות של ישרים: ותהי אחריתי כמהו, יתכן שרמז פה על השארת הנפש אחר המות, ולזה התאוה תחלה שמיתתו תהיה כמות הישרים שבהם ואז תהיה גם אחרית התקוה לנפש בעולם הבא כמוהו: (יג) לך נא, שרשו ילך, והוא אחד משלשה מקומות שנכתב הלווי ליחיד בלשון הליכה בלא ה"א ע"פ מסורה: אפס, ענינו כמו ואולם, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (יעדאָך): וקבנו, מלה זרה, כי היה משפטה לבא וְקָבֵנוּ, הקו"ף בפת"ח כמשפט הכפולים הבי"ת בקמץ לחסרון בי"ת ע"פ ובסגול עם שורק הנו"ן לכנוי הנסתר, כמו בדד יַנְחֶנּוּ (דברים ל"ב י"ב): ונחלקו בו המדקדקים הראשונים ר' יהודה חיוג ור' משה הכהן והראב"ע והרד"ק, ובעיני נכונה דעת האומרים שבאה הנו"ן תחת אות הכפל, כאשר מצאנו לשמיד מעזניה (ישעיה כ"ג י') תחת מעזזיה, כי לא תמנו (איכה ג' כ"ב), תחת תמנו, ולכן הקו"ף קמוצה כמשפט הלווי מן השלמים עם הכנוי כמו זָכְרֵנִי, כי בא פה השרש בשלימות, רק שנחלפה למ"ד הפעל לנו"ן, גם הבי"ת בשו"א על דרך השלמים, והנו"ן בחולם כמשפטה לפני וי"ו הכנוי בבואה בלי ה"א או נו"ן לפניה, ואם כי לא מצאנו בלווי וא"ו הכנוי בלי ה"א או נו"ן לפניה, אין בו זרות כ"כ הואיל והלווי יתדמ' לעתיד ובעתיד מצאנו רבים כן, גם יתדמה למקור כמ"ש הרד"ק: (יד) שדה צפים, מקום גבוה

עֹלָתֶךָ וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה׃ (טז) וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ (יז) וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה דִּבֶּר יְהוָה׃ (יח) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשֲׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃ (יט) לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר

קמוץ בז"ק

תולדות אהרן לא איש פסחים קי"ח, א': ולא וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי

דיינען אָפּפֿערן: איך וויל דאָרט איינער ערשיינונג ענטגעגען געהען. (טז) דער עוויגע פֿערפֿיגטע זיך איך צו בלעם, לעגטע איהם דיא אנטוואָרט אין דען מונד, אונד שפּראַך: קעהרע צו בלק צוריק, אונד שפּריך אלזאָ. (יז) אלס ער צו איהם קאם, שטונד ער נאָך בייא זיינעם אָפּפֿער, נעבסט דען פֿאָר־נעהמען אויס מואב. בלק זאגטע צו איהם: וואס האט דער עוויגע געשפּראָ־כען? (יח) ער הוב זיינע גלייכנישרעדע אן אונד שפּראך: וואָהלאן, אָ בלק! מערקע אויף! זאָהן צפור, האָרע מיר צו! (יט) גאָטט איזט קיין מענש, דאס ער טריגע, קיין זאָהן אדם'ס, דאס ער זיך בעדענקע. זאָללטע ער וואָהל שפּרע־

תרגום אונקלוס

אִתְעַתַּד הָכָא עַל עֲלָתָךְ וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד כָּא׃ (טז) וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וְשַׁוִּי פִּתְגָּמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל׃ (יז) וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהוּא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מָה מַלֵּיל יְיָ׃ (יח) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצִית לְמֵימְרִי בַּר צִפּוֹר׃ (יט) לָא כְמִלֵּי בְּנֵי אֱנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְעוֹבָדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דְּאִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְּכִין דְּהוּא

רש"י

שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם ה' דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהי' שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכ' בפיו כאדם הפוקס בהמה ברסן להוליכה אל אשר ירצה א"ל על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך [במ"ר]: (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער [תהלים ק"ד] לחיתו ארץ [שם ע"ט] למעינו מים [שם קי"ד]: (יט) לא איש וגומר. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר

באור

היה שם הצופה עומד ורואה למרחוק: (יח) האזינה עדי, פירוש דברי, וכן ועדיכם אתבונן (איוב ל"ב י"ב), פירוש אתבונן דבריכם, ויתכן שהם מל' עדיו לבלום (תהלים ל"ב ט'), שפירושו פיו ולפיכך יקראו הדברים כן, ואפשר שהם משרש אחד. והחכם רבי יונה פירשו בענין אל כלומר האזינה אלי, וכן אמר כמהו עדיך תאתה (מיכה ד' ח'), כ"כ הרד"ק בשרש עד, וכ"כ שהוא המלה עד עם הכנוי, וכן עדיך כל בשר יבאו (תהלים ס"ה ג') הוא כמו אליך: בנו צפר, הוי"ו נוספת, כמו למעינו מים (שם קי"ד ח'): (יט) לא איש אל ויכזב, שם כזב הונח על נושא הטוב המדומה ובלתי קיים, כמו תוחלתו נכזבה (איוב מ"א ב'), מחזה כזב (ישעיה כ"ח י"ז), אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד' ט"ז), הרצון אל תוליך בלבי

וְלֹא יְקִימֶנָּה׃ (כ) הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃ (כא) לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃

ת"א ה' אלהיו ר"ס נ"ג, ג':

כען, אונד ניכט טהון? ער רעדען, אונד ניכט האלטען? (כ) צום זעגנען האבע איך בעפֿעהל: ער האט געזעגנעט, איך קאן עס ניכט ווענדען. (כא) מאן שיעט קיין אונגליק פֿיר יעקב, מאן זיהט קיין על֗ענד פֿיר ישראל. דער עוויגע, זיין גאָטט, איזט מיט איהם, העלט קאָניגליכע רעזידענץ בייא

תרגום אונקלוס

אמר ועביד וכל מימריה מתקיים: (כ) הא ברכן קבלית ואברכיניה לישראל ולא אתיב ברכתי מניה: (כא) אסתכלית לית פלחי גילולין בדבית יעקב ואף לא עבדי ליאות שקר בישראל מימרא דיי אלההון בסעדהון ושכינת מלכהון ביניהון:

רש"י

וגו'. בלשון תימה ותרגומו ותייבין ומתמלכין חוזרים ונמלכים לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם. (ס"א ברך כמו ברך אלהי'): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו ובירך וכן היא גזרת רי"ש כמו אויב חרף [תהלים ע"ד] כמו חירף וכן ובוצע ברך [שם י'] המהלל ומברך את הגזל ואומרים אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפת"ח קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל היא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'. כתרגומו. ומ"א אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו: עמל. לשון עבירה כמו הרה עמל [שם ז'] כי אתה עמל וכעס תביט [שם י'] לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד [שמואל ב' ט"ו] אוהב דוד ויתנה

באור

תוחלת נכזבה, תקוה לדבר שלא יהיה, כל האדם כזב (תהלים קט"ז י"א), כלומר שאין בו טוב קיים ונאמן כלל: ושם נחמה נופל על השתנות העצה והעתקתה ממדה למדה שכנגדה, כגון מן הרעה אל הטובה. וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב י"ד). או להפך, ונחמתי על הטובה (ירמיה י"ח י') וכן מן היגון אל הדומיה, כמו וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד ס"ז), לנחם כל אבלים (ישעיה ס"א ב'): מעתה יאמר לא איש אל שידבר טוב על גוי ועל ממלכה, ובלבו שלא לעשותו, ולא בן אדם שיועתק מעצה לעצה בהשתנות הרצון, ועל הדבר המוליד תוחלת מדומה. יאמר בל"א (טריגען), ותנודת הלב מעצה לעצה בל"א (זיך אנדערס בעדענקען): ההוא אמר ולא יעשה. לשון תמיה ושב על אל הנזכר. ופירש האם אל יאמר דבר ולא יעשה: (כ) הנה ברך לקחתי, לברך אותם, והוא מקור: וברך, שב על השם שהוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה, וברך הוא פעל עבר: (כא) לא הביט און ביעקב, אינו רוצה לענשן אף כשהן חוטאין. כדכתיב וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א). ולא הביט, הכוונה אינו רוצה להביט. כן פירש"י והרשב"ם. ויותר נראה לפרש און מלשון שבר ואיד ויגיעה, וכן עמל אחיו הוא בענין זה, כמו שכתב הרד"ק בשרשים שרש און, והביא שם ראיה מפסוק ודהבם עמל ואון (תהלים צ' י'), ועפ"ז יחובר הפסוק הזה לשלפניו חיבור נאות, הנה ברך לקחתי ולא אשיבנה, (ולא אוכל לחזור ולהשיב מהם), לא הביט (המביט, והוא הנביא הרואה העתיד כמוני היום), און (שבר ואיד) ביעקב, ולא ראה (הרואה במראות אלהים), עמל (יגיעה ופורענות) בישראל, ה' אלהיו עמו [להצילו מכל רעה כענין שנאמר כי אתך אני להצילך נאם ה' (ירמיה א' ח')], וכן מתורגם בל"א: ותרועת לשון חבה וריעות, כמו ריע דוד (שמואל ב' ט"ו ל"ז), למרעהו אשר רעה לו

(כב) אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ (כג) כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ (כד) הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב

קמץ בפשטא

ת"א אל וכו' ברכות י"ב, ב'. וב"ה א', פסחים קי"א, א', עקרים ח"ג, פ"ב: כי לא נחש נדרים ל"ב, א', עקרים סס: מה פעל פסחים סס:

תרגום אשכנזי

איהם. (כב) דיא מאכט, דיא אוים מצרים זיא געפֿיהרט, האט איי־נעם ראם'ס האָכשטרע־בענדע געוואלט: (כג) ווידער יעקב הילפֿט ניכט צויבערייא, אהנ־דונגסקונסט ניכט ווידער ישראל: יעקב אונד ישראל ערפֿאהרען צור צייט, וואס איהרעטוועגען גאָטט גע־טהאן. (כד) זיהע דאז פֿאָלק! וויא איין לעאָפארד זיך אויפֿמאכט, וויא דער

תרגום אונקלוס

(כב) אֱלָהָא דְאַפְּקִינוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִילֵיהּ׃ (כג) אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָא צָבַן דְיֵיטַב לְדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קָסְמַיָא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִידָן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא׃ (כד) הָא עַמָּא כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד

רש"י

למרעהו [שופטים ט"ו] וגם אונקלוס תרגם ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אומר הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות [איוב כ"ב] לשון מעות המה ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף. המעופף רום וגבוה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפות גובה. ד"א תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים [גיטין ס"ח]: (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשי' וקוסמי': כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגל' חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדי' תורה מפיו ומחיצתן לפני' ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך [ישעיה ל']. ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אינן צריכים למנחש וקוס' כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נמסר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין

באור

(שופטים י"ד כ'), והוא כפל מליצת ה' אלהיו עמו: (כב) אל, הוא קודש, הוא התקיף ובעל היכולת והכחות כלם, ואחרי שכפי הנהגת הראשונה בלשון הוא שם כולל לכל כח, יפה דמהו המשורר לראם, שהוא התקיף והאמיץ בחיות, והוא לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע. אבל כדי להמתיק המליצה בל"א תרגמו המתרגם (דיא מאכט), כי אם תתרגמו (גאָטט), שוב לא יתכן ליחס לו תועפת ראם, כידוע לכל מי שיש לו חיך לטעום נעימת המליצה: ואם תרצה אמור (דער מעכטיגע, דער אויס מצרים זיא געפֿיהרט), אבל אם תרצה לתרגמו (דער אללמעכטיגע), כבר שחת נועם הדברים, כי אחרי שכוללת בנושא המאמר את כל הכחות ואמרת שהוא נשגב על כלם, איך תדמנו בנשוא המאמר עם ראם, שהוא כח אחד מוגבל ובאפס נחשב לנגדו, הנך רואה ההבדל שבין לשון ולשון, ועליך המתרגם לפעמים לשמור הטעם בשנוי המלות קצת: כתועפת, לשון חוזק. ולדעת רש"י אינו זז מלשון תנועה והתעופפות, כי ההתעופפות בגובה היא תוקף רב. וכן מתורגם בל"א: (כג) כי לא נחש, אין נחש ביעקב להרע או להטיב להם, ולא קסם בישראל מזיק או מועיל, כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם, כי חלק ה' עמו אינם בממשלת כוכבי השמים וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגוים, כן פירש הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א: (כד) הן עם כלביא יקום. רמז כי ינצח מלכי כנען, והקרוב אל הדעת כי על הדבר הקרוב ידבר כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב

עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃
(כה) וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא
תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ (כו) וַיַּעַן
בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי
אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ
אֶעֱשֶׂה׃ ששי שביעי (כז) וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־
בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר
אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ לִי

תולדות אהרן ודם חולין ל"ה, ב'. נדה כ"ה, ב':

לאָווע זיך ערהעבט; לעגט זיך ניכט ווידער היןּ, ביז ער רויב פֿערצעהרט, געטרונקען דער ערשלאגענען בלוט. (כה) בלק שפראך צו בלעם, ווען דוא דאז פֿאָלק ניכט פֿערווינשען ווילּלסט, זאָ זעגנע עס וועניגסטענס ניכט. (כו) בלעם אבער אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו בלק: האבע איך דיר ניכט געזאגט: וואס דער עוויגע שפריכט, דאז מוס איך טהון? (כז) בלק זאגטע צו בלעם, קאָממע! איך וויללּ דיך נאָך אן איינען אנדערן אָרט מיטנעהמען; פֿילּלייכט געפֿעללט עס גאָטט, דאס דוא מיר עס פֿאָן דא אויס פֿערוויני־

תרגום אונקלוס

דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָא יֵירַת׃ (כה) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילָט לָא תְלוּטִינוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינוּן׃ (כו) וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּילִית עִמָּךְ לְמֵימַר כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעֲבֵיד׃ (כז) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִינָךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן מָה אִם יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃

רש"י

משכים שחרית הן מתגברי' כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללי'. ד"א הן עם כלביא יקום וגומר. כתרגומו: ודם חללים ישתה נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם [במ"ר] שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוס' הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם [יהושע י"ג]: (כה) גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה [מלכים א'] וכן גם בחור גם בתולה [דברים ל"ב]: (כז) וקבותו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי

באור

בכל היו שלשים ושתים אלף: טרף, ענינו הלקיחה בחטיפה וההכאה בבריתה: (כה) תקבנו, הוקלה הבי"ת מהדגש הראוי לבא בה לחסרון בי"ת ע"פ, והדגש שבקו"ף יורה לדעת קצת מדקדקים על חסרון הבי"ת שלאחריו, וקצתם יאמרו שהוא לתפארת. וכבר הגדתי דעתי בזה למעלה במלת אקב ונראה לי עוד לומר באופן יותר נאות, כי בין במלת אקב ובין במלת תקבנו השרש נקב, ובא הדגש בקו"ף לחסרון הנו"ן פ"פ, ויהיו ב' השרשים נקב וקבב מורים על ענין אחד, או על ענינים קרובים זה לזה, וכן בברכת השם כתיב ונקב וגומר בנקבו שם יומת (ויקרא כ"ד ט"ז) והם משרש נקב, ואף שהם הוא מלשון פרישה, מכל מקום גם הפרישה של שרש זה הוא לגנאי כי אינו חייב עד שיפרש ויקלל, וכן הביא הרד"ק (במכלול ד"ק דף קס"ו ע"א) בשם אביו רבי יוסף קמחי. והוא לא הסכים לדבריו כי לא רצה להרבות שרשים רבים על ענין אחד, אבל מצאנו במקרא שהם נקב בלי ספק על כוונת הקללה, כמו וָאֶקּוֹב נוהו פתאום (איוב ה' ג'), יִקְּבֻהוּ אוררי יום (שם ג' ז'), ונלמד עמהם גם מלות אקוב ותקבנו. ואם יקשה בעיניך לחבר המקור והעתיד יחד מגזרות מתחלפות ולומר קוב (מקור מגזרת הכפולים בשקל סוב) לא תקבנו (עתיד מגזרת חסרי פ"א), גם לחבר מה אקב עם לא קבה שהוא מהכפולים, הנה מצאנו אָסֹף אֲסִיפֵם (ירמיה ח' י"ג), שהמקור מנחי פ"א אל"ף והעתיד מנחי עי"ן חוברו יחדיו, כמ"ש הרד"ק עצמו בשרשים שרש סוף: (כז) וקבתו, מפעלי הפעל מבנין הקל לנכח

מִשָּׁם׃ (כח) וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ
הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃
(כט) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה
שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה
פָּרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ (ל) וַיַּעַשׂ בָּלָק
כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל
בַּמִּזְבֵּחַ׃

כד (א) וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה
לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־
בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־
הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ (ב) וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־

תולדות אהרן וישא ב"ב ט', ח':

שעסט. (כח) בלק פיהר־טע אלזא דען בלעם אויף דיא שפיטצע דעם פעור, ווא מאן דיא אויסזיכט געגען דיא וויסטע צו האט. (כט) בלעם שפראך צו בלק: בויע מיר אללהיר זיבען אלטערע, אונד שטעללע מיר זיבען שטירע אונד זיבען ווידדער הער. (ל) בלק מאכטע עס זא, וויא בלעם געזאגט, אונד בראכטע אויף יעדען אל־טאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער:

כד (א) דא בלעם אבער געוואהר ערקאנ־טע, דאס דער עוויגע גוט פינדע ישראל צו זעגנען, זא גינג ער ניכט מעהר, וויא ביזהער, נאך צויבער־געזיכטען אויס, זאנדערן וואנדטע זיין געזיכט גערארע צו דער וויסטע. (ב) הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאהע ישראל געלא־

תרגום אונקלוס

(כח) וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם רֵישׁ רָמְתָא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃ (כט) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין׃ (ל) וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דִּי אֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃

כד (א) וַחֲזָא בִּלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יָת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלַךְ כִּזְמַן בִּזְמַן לְקַדָּמוּת נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי לָקֳבֵיל (עֶגְלָא דַעֲבַדוּ יִשְׂרָאֵל בְּ)מַדְבְּרָא אַפּוֹהִי׃ (ב) וּזְקַף בִּלְעָם יָת

רש"י

יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלדי"רש בלע"ז (Malediras, *Maudiras*, דוא פֿערפֿלוכסט אויפֿערן): (כח) ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים: כד (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: (ב) וישא בלעם את

באור

עם כנוי הנסתר, ובאורו וקבות אתו, והוא עבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו השואל"ת, ופירושו כמו ותקבנו, ובא במקום הלווי: (כח) הנשקף, ענין השגחה והבטה, ולא נמצא בבנין הקל לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא הרואה והנראה למביטים אליו:

כד (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכוונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה, ועתה כאשר ראה כי לא כחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם, אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם, וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר היה לנביאים, כמו שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם (במדבר י"א כ"ט), ואומר רוח ה' אלהים עלי

עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ (ג) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ (ד) נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ (ה) מַה־

ה' בראש עמוד סימן בי"ה שמו.

תולדות אהרן בנו סנהדרין ק"ה, א': ונאם נדה ה', א': מה טבו סנהדרין סס:

גערט נאך זיינען שטעמ־מען: דא קאם איין גאֶטט־ליכער גייסט אויף איהן. (ג) ער הוב זיינע גלייכ־ניסרעדע אן אונד שפראך: זאָ שפריכט בלעם זאָהן בעור, זאָ שפריכט דער מאן שארפזיכטיגען אוי־געס. (ד) זאָ שפריכט דער האֶרער גאֶטטליכער וואָר־טע, דער ערשיינונג דעס אללמעכטיגען שויעט, הינפאללענד, מיט אָפפנען אויגען. (ה) וויא שאֶן זינד

תרגום אונקלוס

עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ (ג) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ (ד) אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ (ה) מַה טָּבָא אַרְעָךְ

רש"י

עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך ג' מדותיו עין רעה. ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה [אבות פרק ה']: שוכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: (ג) בנו בעור. כמו למעינו מים [תהלים קי"ד] ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיה' בלק בנו לצפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתום העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב [ע"ז ס"ט]. ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם [נדה ל"א] ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: (ד) נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה טובו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנותיך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך. מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין

באור

(ישעיה ס"א א'), ועל כן קרא עצמו עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא. (הרמב"ן): (ב) שכן לשבטיו, ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין: (ג) נאם, לשון דבור ולא מצאנוה, רק אצל נבואה, גם בספר תהלים ב' פעמים ופעם אחת בס' משלי ופעם אחת בדברי הימים, שגם הם חוברו ברוח הקודש: גם לא מצאנוהו רק במשקל זה, חוץ פעם אחת בלשון עתיד וינאמו נאם (ירמיה כ"ג ל"א): ואולי הואיל כי מדרכי המליצה היא לדבר בלשון נופל על לשון, לכן לא אמר וידברו או ויאמרו נאם, והתרעם ירמיה הנביא על נביאי השקר ואמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם כדי להטעות את ישראל שיאמינו כי נבואת אמת בפיהם, בשמעם מהם הלשון המיוחד אצל הנביאים: שתם, בשי"ן ימנית, ולא נמצא עוד במקרא, רק חז"ל השתמשו בו בלשון פתיחה, כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע"ז דף ס"ט ע"א), וכן באורו כאן, פתוח העי"ן לראות מראות אלהים, וכן תרגום אונקלוס דשפיר חזי, וכן מתורגם בל"א: (ד) שמע וגו' יחזה וגו', כל זה דרך הנבואה כמאמר אליפז התימני, תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע (איוב ד' י"ד): נפל וגלוי עינים, ר"ל לא היה בו כח לעמוד בעת קבלת הנבואה כי בטלו ממנו הרגשות הגוף, ועם זה עיני שכלו גלוים לראות במחזה הנבואה, כי כן היה דרך המתנבאים שהיו נופלים לארץ

תרגום אשכנזי

דיינע צעלטע, יעקב! דיינע וואָהנונגען, ישראל! (ו) וויא בעכע, לאנגגע־שטרעקט, וויא גערטען אם פלוססע, וויא אלאָע פאָם עוויגען געפפלאנצט, וויא צעדערן אם געוועס־סער: (ז) אויס זיינען איי־מערן ריזעלט וואססער, זיין זאמען פעללט אין פייכ־טען באָדען; מעכטיגער אלס אגג ווירד זיין קאָניג,

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ (ו) כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ (ז) יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא

תולדות אהרן כנחלים ברכות ט"ז א'. סנהדרין קה ע"ב: כארזים תענית כ', א': יזל וכו' נדרים פ"א, א'. סנהדרין קה:

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל׃ (ו) כִּנְחָלִין דְּמִתְגַּבְּרִין כְּגִינַת שַׁקְיָא דְּעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא׃ (ז) יִסְגֵּי מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגַג

רש"י

בהן קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליכם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו [איכה ד'] ובמה כלה ויצת אש בציון: (ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם כשאמר וישת אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כולי כדאיתא בחלק [סנהדרין ק"ה]: כאהלים. כתרגומו לשון מור ואהלות [תהלי' מ"ה]: נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל. שנאמר וימתחם כאהל לשבת [ישעיה מ']. (ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאהלים אל"ף בחולם): נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו [דניאל י"א]: (ז) מדליו. מדלאותיו. ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון

באור

בבטול ההרגשות והחושים, רק עיניהם היו פתוחים: (ה) טבו, פעל עבר ממשקל פעול, ועל דרך השלמים ראוי להיות טוּבוּ ושובו הוי"ו האחת לשרש שהוא עי"ן הפעל והשנית וי"ו המשך, או כי תחסר לפעמים וי"ו המשך, דראוי להיות טוּבוּ להניע וי"ו עי"ן הפעל בתנועת הקו"ס, ובהעדר העי"ן תבא תנועתה על פ"א הפעל כמנהג, כמו כי ארו עיני (שמואל א' י"ד ל"א): (ו) כנחלים נטיו, לשון פשיטה ומתיחה, כמו נחלים שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק, והוא מבנין נפעל ודגשות הטי"ת לחסרון נו"ן השרש: ולא נחסרה פה ה"א למ"ד הפעל כמשפט נחי למ"ד ה"א, כי בא"ה היו"ד תחתיה, והוא ע"ד השלמים, כמו שרש חסה נאמר כי חָסוּ בו (תהלי' ל"ז ל"ח), ומצאנו ג"כ גוד חָסָיוּ בו (דברים ל"ב ל"ז): עלי נהר, אצל נהר: כאהלים, לדע' הגאון הוא לשון אהל כי מצאנו לשון נטיעה באהל ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א מ"ה), ובא הרבוי ממנו על משקל בֹּקֶר, בשם שהרבים מהם בְּקָרִים, בְּשָׁמִים, אך לא מצאנו בכל המקרא תיבת אהל בכנוי היחיד ובריבויו רק בחול"ם, לכן פי' רש"י ז"ל מלשון מר ואהלות (תהלים מ"ה ט') וכן נראה מהמשך המאמר שלפניו ושלאחריו, כגנות עלי נהר, כארזים עלי מים, שהם מיני נטיעות, וכן פירשוהו הראב"ע והרשב"ם והרד"ק, וכן תרגמו אונקלוס וכן מתורגם בל"א: (ז) יזל מים, ענין הגרה, והוא פעל עומד, ולדעת הראב"ע מלת מים פה הוא לשון יחיד, כמו מי נדה לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג), ועם כי דבריו נכונים בפסוק ההוא, הנה כאן אין צורך לזה כי בבוא הפעל קודם השם, לא ישמור לפעמים לא המין ולא המספר: מדליו, הראב"ע פי' לשון ענפים. גבוהים, כמו בגל דליותיו (יחזקאל י"ז כ"ג), וכן הרד"ק בשרש דלה כתב שאפשר שהוא מענין זה כלומר מתחת ענפיו יזלו מים: אך אין משפט וי"ו תי"ו המורות על הריבוי להשמט: גם כוונת המליצה הזאת נעלמה ע"פ פי' זה, והנכון כדעת הרד"ק ורש"י שהוא מענין כמד מדלי (ישעיה מ' ט"ו), והוא הכלי ששואבין בו מים, ועם כי אינכו על משקלו כי משקל שְׁבִי, כְּלִי, פְּרִי בהסמכם על הכנוים נאמר ושבית שִׁבְיוֹ (דברים כ"א י'), בחירק

מַלְכֻתוֹ׃ (ח) אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ׃ (ט) כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ

תולדות אחרן כתועפות גיטין ס"ח, ב': ועצמותיהם עקדה שער פ"ח: כרע ברכות י"ב, ב'. סנהדרין סס א':

זיין רייך ערהאבען זיין: (ח) דיא מאכט, דיא אויס מצרים איהן געפֿיהרט, האט איינעם ראם'ס האָכ־ראגענדע געוואלט; פֿריסט דיא פֿאָלקער, זיינע פֿער־פֿאָלגער, צערמאלמט איהרע געביינע, זאָ צער־שמעטטערט זיין געשאָס! (ט) ער קניעט, לעגט זיך הין וויא לאָווע אונד לעאָפארד, ווער רייצט איהן אויפֿצושטעהען? געזעגנעט, ווער דיך זעגנעט! פֿערפֿלוכט, ווער דיך פֿער־

תרגום אונקלוס

מַלְכֵּיהּ וְתִתְנַטַּל מַלְכוּתֵיהּ׃ (ח) אֱלָהָא דְּאַפְּקִינוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סַנְאֵיהוֹן וּבְבִזַּת מַלְכֵיהוֹן יִתְפַּנְקוּן וְאַרְעַתְהוֹן יַחְסְנוּן׃ (ט) יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא דְּלֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּיהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן

רש"י

הגלחה הוא כזרע הזורע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמ': (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גרם לו הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צרים: יגרם. מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר [צפניה ג'] וכן את חרסיה תגרמי [יחזקאל כ"ג] ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפני' ומעמיד העצ' על ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלוגתא. (לשון חלוקה וחציה) וכן ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו [שופטים ה'] שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך בדם [תהלים ס"ח] ואיכו זו מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. כתרגומו

באור

פ"פ או בסגו"ל, כמו פֶּרֶיךָ נמצא (הושע י"ד ח'), והכוונה כי ארצו תשבע מים, עד כי הכלים שטואבין בהם מים לא יחרבו, ועל זה תמוה כפילת המליצה וזרעו במים רבים: וירם מאגג מלכו, התנבא על שאול המלך הראשון של ישראל שקודם זה לא היו רק שופטים, והוא ינצח את אגג מלך עמלק. וקראו בשמו טרם הולדו, כאשר מצאנו שהתנבא ישעיה ואמר כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעיה מ"ה א'). והוא היה קרוב לב' מאות שנה קודם כורש, וכן הנה בן נולד לבית דוד יאשיה שמו, שנאמרה נבואה זאת לירבעם כשלש מאות ועשרים שנה טרם הוולדו. והרמב"ן ז"ל כתב ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך אשר שמו עליהם היה שמו כן, ונקראו בניו היושבים על כסאו בשמו, כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופסי המלכות, וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה ההיא כי רחוק הוא שיקרא הכתוב שם הרשע בטרם נולד בבטן. (ואין לתפוש עליו מן כורש, כי מלך כשר היה ולכן קראו ה' משיחי), וכן גוג כל נשיאי המגוג יקראו כן, וכן כל מלכי מצרים נקראים פרעה, ומלכי פלשתים אבימלך, ומלכי ירושלים מלכי צדק, אדוני צדק: ותנשא מלכתו, רמז על דוד המולך אחר שאול שתנשא מלכותו למעלה יותר משאול. וכן בלשון הזה מצאנו כתוב בדוד שאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל (שמואל ב' ה' י"ב). ומלת ותנשא מבנין התפעל בלאיית פתחות הכו"ף ודגשות הסי"ן, ונחסרה תי"ו ההתפעל ונבלעה בדגש שבנו"ן: (ח) יגרם, לשון שבירה, ישבר הגרמים שהם העצמות. והוא מן השרשים המורים על הפך הענין, כמו ובכל תבואתי תשרש (איוב ל"א י"ב), הוא עקירת השרשים. מסעף פארה (ישעיה י' ל"ג), פי' מסיר הסעיפים: וחציו ימחץ. הראב"ע פי' כל חץ מחציו ימחץ וכן וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כ"ח א'), כל אחד מהצדיקים, וכן בנות צעדה (בראשית מ"ט כ"ב), פי' כל אחת מהבנות צעדה, וכן מברכיך ברוך ולא אמר ברוכים, רצונו כל אחד ממברכיך יהי ברוך, וכן ואורריך ארור

בָּרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר׃ (י) וַיִּחַר־אַף
בָּלָק אֶל־בִּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו
וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לָקֹב אֹיְבַי
קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ
פְּעָמִים׃ (יא) וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־
מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה
מְנָעֲךָ יְהוָה מִכָּבוֹד׃ (יב) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם
אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ
אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר׃
(יג) אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף
וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה
לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־
יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ שביעי
(יד) וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה

ת"א הנני סס וק"ו, ח':

פלוכט! (י) דא ענטצינידעטע זיך דער צארן בלק'ס איבער בלעם דערמאסען, דאס ער זיינע הענדע צוזאממען שלוג; אונד בלק שפראך צו בלעם: מיינע פיינדע צו פערווינשען האבע איך דיך קאממען לאססען, אונד דוא האסט נון שאן דרייאמאל געזעגנעט. (יא) נון איילע אונד קעהרע ווידער נאך הויזע. איך דאכטע דיך עהרע צו ערציגען, אלליין דער עוויגע האט דיר עהרע פערווייגערט. (יב) בלעם אבער אנטווארטעטע דעם בלק: האבע איך ניכט גלייך צו דיינען באטען, דיא דוא מיר געשיקט האסט, דיא ווארטע געשפראכען: (יג) ווען בלק מיר זיין גאנצעס הויז פאלל זילבערס אונד גאלדעס געבע, זא קעננטע איך דאך דען בעפעהל דעס עוויגען ניכט איבערטרעטען, אויס אייגנעם זיננע גוטעס אדער באזעס צו טהון; וואס דער עוויגע רעדעט, ווערדע איך אויך רעדען. (יד) יעטצט רייזע איך ווידער צו מיינעם

רש"י

יתישבו באלה בכח ובגבור': (י) ויספוק. הכה זו על זו: (יג) לעבור את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי כמו שנאמר בראשונה לפי שידע שנכנס בהקב"ה ונעדר: (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך. מה לך לעשות ומה היא

תרגום אונקלוס

בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין׃ (י) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְבָלָק בְּבִלְעָם וּשְׁקַפִּינִין לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט סָנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלָת זִמְנִין׃ (יא) וּכְעַן אִיזֵיל לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יְקָרָא אֲיַקְרִינָךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן יְקָר׃ (יב) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדָּךְ דִּי שְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּילִית לְמֵימַר׃ (יג) אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַייָ לְמֶעְבַּד טָבְתָא אוֹ בִישְׁתָא מֵרְעוּתִי דִּי יְמַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל׃ (יד) וּכְעַן הָא אֲנָא אָזֵיל לְעַמִּי אִיתָא אֲמַלְכִינָךְ

באור

עב"ד, והולך לזה לפי הבנתו שמלת ימחץ שבה על החצים שהם המוחצים, וכן מתורגם בל"א. ואולם אפשר לפרש שמלת ימחץ שבה אל האל שהוא המוחץ, כענין שנאמר מחצתי ואני ארפא (דברים ל"ב ל"ט), וכן ידה ליתד תשלחנה וגו' ומחקה ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה' כ"ו), ומחצה שב על יעל ולא על היתד, ושעורו ובחציו ימחץ, וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש מחץ: (י) ויחר אף בלק אל בלעם. כמו בבלעם: ויספק את כפיו. הכה זו על זו כמו ספקו עליך כפים (איכה ב' ט"ו): (יד) לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. דרש חז"ל ידוע שנתן לו עצה להפקיר בנותיהם. וכן מפורש בפסוק הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם

אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ (טו) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ (טז) נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ (יז) אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ

מלרע

תולדות אהרן שתם שם ק"ה, א': וידע ברכות ז', א'. סנהדרין שם ב', ע"ז ד, ב': נופל סנהדרין ק"ה, א':

תרגום אשכנזי

פֿאָלקע צוריק; איך וויל דיר אבער פֿארהער ראטה ערטהיילען, וועגען דעססען, זאָ דיזעס פֿאָלק דעם דייניגען אין קינפֿטיגען צייטען טהון ווירד. (טו) ער הוב זיינע גלייכנ‍יסרעדע אן, אונד שפראך: זאָ שפריכט בלעם זאָהן בעור, זאָ שפריכט דער מאן שארפֿזיכטיגען אויגעס: (טז) זאָ שפריכט דער הערער גאָטטליכער וואָרטע, דער דען זין דעס האָכסטען וויים, דעס אללמעכטיגען ערשיינונג שויעט, הינפֿאללענד, מיט אָפֿפֿנען אויגען. (יז) איך זעהע איהן, נאָך איזט ער ניכט; ערבליקע איהן, אבער ניכט נאהע; איין שטערן אויס

תרגום אונקלוס

מַה דְּתַעְבֵּיד וְאַחְוֵי לָךְ מַה דְּיַעְבֵּיד עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ (טו) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ (טז) אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וִידַע מַדַּע מִן קֳדָם עִילָּאָה חֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שָׁכֵיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ (יז) חָזֵיתֵיהּ וְלָא כְעַן סְכֵיתֵיהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא

רש"י

העלה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק [סנהדרין ק"ה] תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואומר לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים: (טז) וידע דעת עליון. לכוין השעה שכועס בה: (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו לשון דרך קשתו [איכה ב'] שהכוכב עובר כחץ ובלע"ז דישטי"נט (Distint, il s'étendit. ער ברייטעט זיך אויס)

באור

(במדבר ל"א ט"ז), ושעור אשר יעשה, כמו בעבור מה יעשה, וכן מתורגם בל"א: (יז) אראנו ולא עתה, הכוונה שכוללת בזאת הנבואה. רש"י ז"ל פירש' על דוד המלך ע"ה עד וירד מיעקב שפי' ועוד יהיה מושל אחר מיעקב והאביד שריד מעיר המלוכה של אדום ועל מלך המשיח אמר כן עכ"ל, ומשמעות לשונו הוא שעד הפסוק הזה שב על דוד, ויש להפליא עליו שפירש וקרקר כל בני שת כל האומות שכול' יצאו מן שת בנו של אדם הראשון, איך יפורש זה על דוד שלא מצאנו שנלחם עם כל האומות רק עם שכני ארץ ישראל אדום ומואב ועמון ועמלק ופלשתים וארם, אם לא שיפרש גם זה על מלך המשיח, (והיינו לפי דעת המפרשים המעמיסים עליו מלחמות כל העמים אשר לא כן דעתי כאשר אבאר להלן), והדוחק בזה נראה לעין. כי באמת המאמר שב על הכוכב והשבט הנזכר בראש הפסוק שהוא ימחץ פאתי מואב והוא יקרקר כל בני שת. גם יראה שמפרש פסו' והיה אדום ירשה על דוד. ואם שלא כתב כן בפי', לפי שפי' וירד מיעקב ועוד יהיה מושל אחר מיעקב, ונראה כוונתו שעד הנה דבר מן המושל הא' והוא דוד שהתחיל בו, ודוחק גדול לחלק המאמר כ"כ ולפרשו לסרוגין, תחלה על דוד ואח"ז על המשיח ושוב על דוד ואח"ז עוד על המשיח: והרמב"ן פירש הנבוא' הזאת כול' על המלך המשיח וטענתו בזה ממלו' באחרי' הימי', שלפי דעתו אין לפרשו רק על ימות המשיח, וכן כתב בפי' בפ' ויחי שלדעת כולם אחרית הימים הם ימות המשיח, והנה גם בבאור הזה לא בחרתי, כי איך אחר התנבאו על ימות המשיח ישוב לאחור להתנבא על הצלחת מלכות אשור ועל נפילתה ביד מלכות רומי: ולכן נראה לי לבחור בבאור הראב"ע ז"ל שפי' כל הנבואה הזאת על הצלחת ישראל בימי דוד, ולפ"ז יהיה סדר נכון

תרגום אשכנזי

יעקב טריט הערפאר, איין צעפטער ערהעבט זיך אויס ישראל, צערשמע־טערט דיא הייפטער

בלק כד

כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־

רש"י

כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל:

תרגום אונקלוס

מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט

ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קולר העבדי ויקטול וכו': ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגומר [שמואל ב' ח']. וקרקר. לשון כורה כמו אני קרתי [מלכים ב' י"ט] מקבת בור נוקרתם [ישעיה נ"א] יקרוה עורבי נחל פוריי"ר בלע"ז (Fourer, Fouir; גרחבען, ווידהלען): כל בני שת. כל האומות שכלם יצאו מן שת בנו של

באור

לנבואה הזאת, כי מן תחלת הנבואה עד וירא את הקיני שב על הצלחת ישראל בימי דוד חוץ מזה שפי' נבואת מפלת עמלק שהכוונה היא על מפלתו ע"י שאול, והפך הסדר, נוכל לפרשה על נפילתו ביד דוד, כי גם הוא נלחם עמו פעמים ככתוב (שמואל א' כ"ז ול'): ואח"כ על הצלח' מלכות אשור ונפילתה ביד הרומיים. ונפילת מלכות הרומיים שזאת תהיה בלי ספק ע"י המלך המשיח: וטענת הרמב"ן ממלות באחרית הימים איננה טענה, כי לפי כללו שמלילת אחרית הימים לא תורה רק על ימות המשיח, הנה נבואת ירמיה תסתור את הנבואה הזאת כי בא ואמר, ושבתי שבות מואב באחרית הימים נאם ה' (ירמיה מ"ח מ"ז). והנכון כי מליל' באחרית הימים תורה על נבואה אשר היא לזמן רחוק, בין תהיה בימות המשיח או קודם להם. והנה קיום הנבואה הזאת היתה באמת לזמן רחוק אחר בלעם, כי מזמן בלעם עד דוד יש יותר מארבע מאות שנה. וז"ל הראב"ע ז"ל וחסרי דעת יחשבו, כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח, חלילה חלילה, כי המשיח מבואר היטב בנבוא' דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עתיד' מלכי יון וקום החשמונאים ועמידת בית שני ושני המלוך והגלות והישועה זה אחר זה, ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר, ושב ה' אלהיך את שבותך וגומר אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך וגומר (דברים ל' ד'), ושלא נתפזרנו בכל פאה בשום גלות רק בגלות האחרון הזה, ועליו אמר (ושב וקבצך מכל העמים וגומר) עכ"ל עם קצת תוספת באור: אשורנו, ענין הבטה ועיון: דרך כוכב, דימה המלך לרוב גדולתו ומעלתו הרמה לכוכב, ור"ל יקום מזל ליעקב. ואמר בלשון עבר במקום עתיד כדרך הנביאים שיראו הדבר ברוח כאלו הדבר לפניהם: וקם שבט, מלך רודה ומושל: פאתי מואב. קצה כל דבר וסופו יקרא פאה. והנה א"ת רברבי מואב, ויתכן שהוא מחכמת הנהגת המדינה להושיב השרים גבורי החיל על הספר, בגבול וקצה המדינה, כי שם ילחמו עם האויב הקרב אליהם, ולכן נקראו השרים על שם הגבול והפאה, כמו בל"א (מארקגראף), והוא שר הגבול, ותרגמו כפי הכוונה, וכן מתורגם בל"א: וקרקר, שרשו קיר ונחסרה העי"ן ונכפלו הפ"א והלמ"ד, והוא מבנין פִּעֵל, ואין צורך לדגש סימן הבנין, כי בא הרי"ש ושו"א תחתיו במקומו. גם ראוי להיות קו"ף ראשונה בחיר"ק והשניה בציר"י כמשפט פִּעֵל ובאו פתחי"ן תחתיהן, כי מנהג התנועות להשתנות בהרבה מקומות, והוא מענין מקרקר קיר (ישעיה כ"ב ה'), וענינו הריסות הקיר, והוא מהשרשים המורים על הפך הפעולה: כל בני שת. כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון, כן פי' רש"י ז"ל. ויש להפליא עליו לפי פרושו שפי' וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב' ח' ב'), איך תסוב עליו מלילת סוף הפסוק שיחריב כל האומות, ולא מצאנו בדוד שנלחם עם שאר האומות רק עם שכני ארץ ישראל והם עמון ומואב ואדום ועמלק ופלשתים וארם, ואם כי גם הרמב"ן פי' כן, יתכן זה לפי דעתו שכוונת הנבואה הזאת היא על מלך המשיח. אמנם לפי דעתי גם אם כוונתה על מלך המשיח, היכן מצאנו שיהרוס כל בניני המדינות ללא צורך וללא תועלת לנו, כי אין אנו מקוים לרשת על ידו רק ארץ ישראל שהיא ירושה לנו מאבותינו, והיא ארץ שבעת עמים הידוע' בגבוליה. ומגדיה, ועוד נוסף ארץ שלשה עמים אשר הבטיח ה' לאברהם, והם קיני קנזי קדמוני. ולפי קבלת חז"ל המה ארצות אדום עמון ומואב הסמוכות לארץ ישראל, ואף אם יצטרך המשיח להלחם עם יושבי הארץ הזאת לא יתאוה לרשת משכנות לא לו, לילך בארצות

שֵׁת׃ (יח) וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל׃ (יט) וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד

מואב'ס, צערטרימּמערט אללע פֿעסטען מויערן. (יח) אדום ווירד ערֶאבֶּערונג, שעיר זיינער פֿיינדע ערֶאבערונג, אונד ישראל זיגרייך זיין. (יט) אויס

תרגום אונקלוס

בְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ (יח) וִיהֵי אֱדוֹם יָרְתָּא וִיהֵי יָרְתָּא שֵׂעִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסִין׃ (יט) וְיֵיחוֹת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב

רש"י

אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר אויביו. ישראל: (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה (של אדום והוא רומי)

באור

רחוקות להרוס טירותם ולהשחית מבצריהם. ואף כי יחזקאל נתנבא על המלחמה הגדולה והעצומה אשר תהיה לו עם חיל גוג, אשר יאספו אליו המון עמים רבים, הנה המלחמה הזאת לא תהיה רק בארץ ישראל כי יצבאו על ירושלים כמפורש ביחזקאל ושם יפלו כולם, ולמה יצטרך לילך לארצותם להשחית חומותיהם, כאשר יורה מליצת וקרקר כל בני שת שהוא ענין הריסות הקירות והחומות? ואדרבה מצאנו בנבואת ישעיה גודל השלום אשר יהיה אפילו בין האומות בימיו, כמ"ש ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישעיה ב' ד'). ואם האומות לא יתעוררו להלחם זה עם זה, רק יבואו אליו וישאלוהו משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון. הכ"ש שלא יעורר הוא מלחמה עליהם בחנם: והראב"ע כתב בשם היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול, גם אמר שהוא מגזרת ושתופי שת (שם כ' ד'). רמז לבנות לוט וכתב שהוא רחוק בעיניו ע"ש. (ואיננו רש"י ז"ל. כי בנוסח פירוש רש"י שלפנינו לא נמצא הפירוש הזה. גם דרכו להזכירו בשמו הנאה לו ר' שלמה נ"ע, ולא דרך בוז וקלון. רק הוא רבי יצחק הנקר' בן ישוש ספרדי ממדינת טוליטולה הביאו הראב"ע ז"ל והזכיר את חבוריו בהקדמתו לפי' התורה. וכן בהקדמתו לספר מאזנים, ובתחלת פי' דניאל, ובסוף פ' וישלח קראו היצחקי המהביל, וכן בכל מקום שמביא בשתם המהביל, כוונתו עליו), לכן נראה לי לפרש כדעת המפרשים מלת שת, מלשון כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג'), ופי' יסודות החומות (וגם הראב"ע איננו מרחיק הפי' הזה), ותהיה מלת בני לפי דעתי מלשון בנין ופי' שיהרוס הבניינים החזקים עד היסוד בהם, ושב על מואב הנזכר לפני זה, שילחם עליו, בין שיבואר על דוד שמצאנו שנלחם עם מואב ובין על מלך המשיח ילחם עליו. כי לארץ ישראל תחשב ארצו בקבלת חז"ל על קיני קנזי וקדמוני, ואין תימה על באור מלת בני, בנייני, כי כן תרגם אנקלוס על מלת בני אתונו (בראשית מ"ט), יבנון היכלי, מלשון בנין, כי משקלי השמות משתנים מאד ואינם שומרים תמונתם כמשקלי הפעלים. ובפרט במליצות הנבואיות, ועם זה יבואר כוונת כל הפסוק על מואב, וכן מתורגם מלת בני שת בל"א: (יח) ירשה, מל' ירושה, והוא תאר על משקל עמאה. נפש שבעה (משלי כ"ז ז'), והשעור והיה אדום ירושת אויביו, והיה שעיר ירושת אויביו, כמשפט שירים בל"הק, כמו שכתבנו בפ' בשלח, ואויב אדום הוא דוד, כי גברה יד דוד על אדום, ככתוב וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים ויהי כל אדום עבדים לדוד (שמואל ב' ח' י"ד): עשה חיל, לשון חוזק ואומץ: (יט) וירד מיעקב, יקום רודה ומושל מיעקב, ושרשו רדה, ובא במשקל וַיֵּשְׁתְּ בחסרון הה"א, ויו"ד האית"ן בציר"י ואחרי' שני שואי"ן: והאביד

שריד מעיר. כל המפרשים פירשו מעיר מן עיר, רק קצתם פירשו מעיר החשובה שבאדום. והנה לפ"ז תחסר ה"א הידיעה, גם איך תהיה ידועה ועדיין לא נבנית בימיו: וקצתם פירשו מכל עיר, והנה חסר מלת כל, גם לפי דעת כלם כל הפסוק הוא מאמר אחד, וכוונתו יקום רודה מיעקב ויאביד שריד מן העיר של אדום, וא"כ אין הפסוק הזה ראוי לאתנח, רק ראוי להיות וירד מיעקב בפשטא ז"ק. לכן הבאור הנכון הוא שמלת מעיר הוא מלשון התעורר', והוא בינוני מבנין הפעיל מנחי ע"ו, כמו הנני מעיר עליהם את מדי (ישעיה י"ג י"ז), ולפ"ז יהיו בפסוק זה שני מאמרים שונים, וירד מיעקב, שב על המלך דוד שימשול ביעקב (לפי הכוונה

מֵעִיר׃ (כ) וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ (כא) וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן

ת"א וירא בס ק"ו, א': איתן ר"ה י"א, א'. סוטה מ"ו, ב':

תרגום אשכנזי

יעקב ווירד דער הערדשער קאממען; איין רעבער, ברינגט אום וואס איבריג איזט. (כ) אלס ער עמלק ערבליקטע, היב ער זיינע גלייבנישרעדע אן, אונד שפראך: עמלק איזט דער פֿאלקער ערשטעס, זיינע צוקונפֿט אבער איזט אונטערגאנג. (כא) אלס ער דען קיני זאהע, הוב ער זיינע גלייכנישרעדע אן אונד שפראך: פֿעסט איזט

תרגום אונקלוס

וְיוֹבֵיד מְשֵׁיזֵיב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא׃ (כ) וַחֲזָא יָת עֲמַלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמַלְקָאָה וְסוֹפֵיהּ לְעָלְמָא יֵיבַד׃ (כא) וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּירַת

רש"י

ועל מלך המשיח אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים [תהלי' ע"ב] ולא יהיה שריד לבית עשו [עובדיה]: (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענו' של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכן תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק [דברים כ"ה]: (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגומר [שמואל א' ט"ו] אחר הזכירו עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים [ד"ה א' ב']: איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה

באור

הכוללות שפירשתי בתחלת הנבואה הזאת), והאביד שריד מעיר, הוא יואב שהיה שר הצבא, המעיר את אנשי מלחמתו להלחם, וכן כתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מלכים א' י"א ט"ז), ויאות לו התאר הזה (כנודע כי רוב הכינויים המה שמות תוארים). וכן פי' הראב"ע כי והאביד שריד מעיר שב אל יואב, רק שפי' מלת מעיר ככל המון המפרשים: (כ) וירא את עמלק, הנכון כפשוטו וכדעת הרמב"ן שהי' בלעם בראש הפעור הנשקף על פני הישימון והביט כנגד עמלק היושב בהר סמוך למחנה ישראל, ככתוב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא (במדבר י"ד מ"ה): ראשית גוים, הגדול שבהם והחשוב, כי בראש העמים יחשב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה, ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הוצרך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו לחולשתו ובנה מזבח וקרא שמו ה' נסי כי חשבה לנס גדול, וכן וראשית שמנים (עמוס ו' ז'), המשובח שבהם שהוא כמנה ראשונה, וכן ראשית החרם (שמואל א' ט"ו כ"א), לראש ולקצין (שופטים י"א י"א), בשמים ראש (שמות ל' כ"ג), כן פי' הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א: ואחריתו עדי אבד, כמ"ש כי מחה אמחה את זכר עמלק (שם י"ז י"ד), וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן, וגם דוד נלחם עמם פעמיים ונלחם ככתוב (ש"א כ"ז ול'): עדי, כמו עד ובא בתוספת יו"ד, ובאורו לדעת הרד"ק בשרשים שרש עד ואחריתו עד אשר יאבד, והוא דוחק כי הוא מאמר קצר שלא פי' מה תהי' אחריתו והעיקר חסר מן הכתוב. ולפי דעתי הוא מלשון בטחו בה' עדי עד (ישעיה כ"ו ד'), שבאורו עולמית, וכן כאן ואחריתו שיאבד לנצח ולעולמי עד: (כא) וירא את הקיני, רש"י והרמב"ן והראב"ע פירשו הקיני על משפחת יתרו, שנאמר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה (שופטים ד' י"א), לפי שראה את אדום כי עם עמלק היה יושב, כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אסיפך עמו (שמואל א' ט"ו ו'), ולפי דעתי לפי שהי' עומד על ראש הפעור לראו' משם את ישראל. ראה בתוכ' גם את יתרו עם משפחתו, כאשר מלאכו שבא אל משה המדברה ואמר לו משה לכה אתנו והטבנו לך (במדב' י' כ"ט), ואמר לו עוד אל נא תעזב אתנו וגו' ולא השיב לו על זה. ידאה שנתרצה ללכת עמו, עיין מ"ש שם בבאורנו. ופי' עוד הרמב"ן איתן מושבך ושים בסלע קנך, כלומר שים מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתסור ותרד מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים בסלע איתן מושבך עם ישראל, כמו שנאמר ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' (שופטים א' ט"ז), ואמר

בלק כד

מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ: (כב) כִּי

תרגום אשכנזי קיד

דיין זיטץ, דיין נעסט אויף פעלזען אנגעלעגט. (כב) דעננאָך ווירד קין

תרגום אונקלוס

מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ: (כב) אֲרֵי אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה

רש"י

לו [שמות א'] ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נעקר עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טרוד מן

באור

כי אם יהיה לבער קין. כלומר ואל תפחד בבואך בישראל כי אם תהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ מיושב עד מתי אשור תשבך לא ישבה אותך לעולם כי תגאל מידו עם ישראל, ואם תהיה עם עמלק תהיה אחריתך עדי אובד עמהם, וכן עד מה ה' תאנף לנצח (תהלים ע"ט ה'), עד מה כבודי לכלמה (שם ד' ג'), כמו עד מתי או שיבא לגבול דבר, כמו מה אעלה לבתך (יחזקאל י"ו ל'), מה אמך לביא (שם י"ט ב'), כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך איננו נחשב לך כלום כי לא תאבד כאשר הייתי אובד בעמלק, ע"כ דברי הרמב"ן. ונראה לזה הפירש, כי קראו בתחלה קיני ואח"ז קין, כי כן מצאנו לבני יתרו אלו ב' השמות, שנאמר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה (שופטים ד' י"א). אמנם החכם דון יצחק אברבנאל כתב שהקיני הוא אחד מעשרה עממין שנתן הקב"ה לאברהם מאותם שלא כבשו ישראל והם קיני קנזי וקדמוני. ונעזר גם מת"א שתרגם קני הנזכר באברהם ובמקום הזה שניהם בשוה, שלמאה. ואמרו רז"ל שהם עמון ומואב ואדום, ובלעם זכר בנבואתו זאת אדום ומואב והקיני הוא עמון ופירש איתן האם תחשוב שתנצל במקומות החזקים שבהם מושבך כאשר תבא עליך הגזרה האלהית ויהיה לבער קין מן הארץ עד כמה זמן תחשוב שיצערך אשור להוליכך בשבי באמת בימים יגלך וישבך מארצך ע"כ דבריו. ויש להפליא מדוע זכר במואב שמו המפורסם ולא קנזי, ועזב בעמון שמו הנודע ומפורסם ובחר לקרותו בשם קיני. גם שם קין לא מצאנו לו כאשר מצאנו לבני יתרו ב' השמות. גם לפי הכוונה הכוללת אשר פירשתי בתחלת הנבואה הזאת שנתנבא על דוד שיכבוש את ארץ מואב. הנה גם הוא כבש את ארץ בני עמון ויואב צר על רבת בני עמון עיר המלוכה וכבשה. ומדוע התנבא שאשור יחריבה שנראה כוונתו כי עד זמן ההוא ישב בשלוה. ואם כוונתו להתנבא על הגלות אשר יגלם מלך אשור ויוליכם בשבי משא"כ דוד עם שכבשם לעבדים להיות לו למס עובד, הניחם בארצם ולא הגלם משם, הלא גם מואב לא הגלה דוד רק כבשם למס עובד עד בוא מלך אשור והגלם ג"כ: ולכן נראה יותר שבא על משפחת יתרו שישבו בשלוה בין בני יהודה עד בוא מלך אשור והגלם עם עשרת השבטים, ואף שישבו עם בני יהודה אשר (לפי תחלת ההשקפה) לא הגלם מלך אשור. כי חזקיה מלך יהודה עם ב' שבטי יהודה ובנימין נצלו מיד סנחריב, הנה באמת כבר כבש סנחריב, גם כל ערי יהודה, כמפורש בפסוק ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם (מ"ב י"ח י"ג). ולא נשארה רק ירושלים שלא כבשה, ובני הקיני לא היו יושבים בירושלים, ככתוב ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה וגומר (שופטים א' ט"ז). גם משפחה אחת ממשפחות יתרו המה בית הרכבים היו יושבי אהלים סמוך לירושלים, ע"פ צווי יונדב בן רכב אביהם ככתוב ונשב באהלים ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו. ויהי בעלות נבוכדנאצר מלך בבל אל הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלים מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם ונשב בירושלים (ירמיה ל"ה י"א). ואולי גם בימי סנחריב באו אל ירושלים להמלט ממנו לפי שהיו אהליהם קרובים לירושלים היו יכולים להמלט שמה, ונשארו בא"י והיו שם גם בימי ירמיה שהתחיל להתנבאות בשלש עשרה שנה למלך יאשיהו שהיא שנת פ"ה אחר מפלת סנחריב, אבל יתר משפחות הקינים הרחוקים מירושלים ולא יכלו להמלט שמה הגלו עם הגולה אשר הגלתה ע"י סנחריב מלך אשור. ועתה אשוב לבאור המלות: איתן, שם התאר: ושים, מקור: בסלע, כנה המבצר הגבוה לסלע לפי שרובם נבנים על סלע. כ"כ הרד"ק בשרשים שרש סלע, ולי נראה שתפס במליצתו מלת קנך להיותה נופלת על שם קין כדרך המליץ העברי לדבר בלשון נופל על לשון, כמו בלחי החמור חמור חמרתים (שופטים ט"ו ט"ז).

תרגום אשכנזי

אויסגעריימט, וואָהין ווירד אשור דיך טרייבען? (כג) הוב פֿערנער זיינע גלייכנישרעדע אן, אונד שפראך: אך! ווער קאַן זיך ערהאלטען, ווען גאָטט איזס עס צוגעדאַכט. (כד) קריגסשיפֿע פֿאָן דער קיסטע כתים פלאגען אשור, פלאגען עבר; גע-

אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃ (כג) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ (כד) וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־

מלעיל

תולדות אהרן וישא סנהדרין ק"ו, א': וצים שם שם:

רש"י

בעולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: (כג) וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר: אוי מי יחיה משומו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יצאו ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות

תרגום אונקלוס

שַׁלְמָאָה עַד מָה אֲתוּרָאָה יַשְׁבִּינָךְ׃ (כג) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַוי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵחוֹן כַּד יַעֲבֵד אֱלָהָא יָת אִלֵּין׃ (כד) וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מֵרוֹמָאֵי וִיעַנּוּן לְאָתוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לְעֵיבַר פְּרָת וְאַף אִינוּן

באור

ועל זה תשב ג"כ מלת בסלע, כי כן דרך קנת מיני עופות, לפחדם פן יהרסו עוברי דרך קניה', יחקקו' בסלע חזק. וגם עובדיה בהנבאו על מפלת אדום המשיל תקפו וחוזקת מבצריו, בקן הנחקק בסלע, ככתוב זדון לבך השיאך שוכני בחגוי סלע מרום שבתו וגומר ואם בין כוכבים שים קנך וגו' (עובדיה ד' וה'). וכן מתורגם בל"א: (כב) לבער, ענין הכלתה והסרה. וכן ושבה והיתה לבער (ישעיה ו' י"ג), כאשר יבער הגלל (מלכים א' י"ד י'), ובערת הרע (דברי' י"ז כ"א וכ"ב): אשר תשבך, שעודו מחנה אשור או מלכות אשור. ולכן נאמר בלשון נקבה. וכן ותפל שבא ותקחם (איוב א' ט"ו). ותערך ישראל (שמואל א' י"ז כ"א): (כג) אוי מי יחיה משמו אל, אחר שהזכיר תוקף מלכות אשור ונצחונו הנפלא את האומות. נבא גם על מפלתו ואמר מי יוכל להחיות את עצמו ולהנצל מגזרת האל אשר שם עליו. כי גם אשור עם כל תקפו לא ינצל בבוא עתו: (כד) וצים, שרשו ציה, והנפרד צי, בפלס אף ברי יטריח עב (איוב ל"ז י"א). לעי השדה (מיכה א' ו'), והראוי בקבוץ ציים יו"ד הראשונה עי"ן הפעל, ויו"ד השני' לרבים, כמו אשור יסדה לציים (ישעיה כ"ג י"ג), וירושלים עיים תהיה (ירמיה כ"ו י"ח). אלא שהובלעה המלה ונפלה יו"ד השרש ונשארה יו"ד הרבים, כמו הפלירה פים (שמואל א' י"ג כ"א), וענינו ספינות גדולות: מיד כתים, הם הרומיים, והיא החיה הרביעית שראה דניאל. ולא נכללה המלכות הזאת במלכות יון, כי היא השמידה מלכות יון ואף כי כתים הוא מבני יון, אין תימה שנחשב למלכות בפני עצמו, כי הענין הוא כמו בכנען שהיבוסי והאמרי והגרגשי והחוי הם בניו, והם ואביהם יחשבו כל אחד לגוי בפני עצמו, כמו שכתוב החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך (דברים ז' א'). והיה כן בעבור כי כל אחד מאלה הבנים היה לגוי עצום, ושאר בני כנען אשר לא גברו כאחיהם נתייחסו אליו. וכן ארץ מצרים תתייחס למצרים בן חם, ופלשתים וכפתורי' בניו לעמים אחרים, וכן במשפחות הנזכרות בפ' פנחס למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי (במדבר כ"ו כ"ט), וכן רבים, אף כאן בני יון אלישה ותרשיש ודדנים נתייחסו ליון. והם מלכות שלישית. וכתים היה לגוי עצום, ונחשב למלכות הרביעית כל זה מדברי הרמב"ן: ועיין עוד שם שהאריך בדברים נכוחים לסתור דעת הראב"ע שחשב מלכות הרומיים עם היונים למלכות אחת. והיא המלכות השלישית, וחשב מלכות ישמעאל למלכות הרביעית, בראותו תוקף ממשלתם, ונפל פחדם עליו, ולדקו דברי הרמב"ן מדבריו: מיד. ממקום, כמו ועל יד הירדן (שם י"ג ל') ויד תהיה לך (דברים כ"ג י"ג): וגם הוא, כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים, והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים (בראשית י'), שהוא שם עצם אחד. והכוונה שיבואו הרומיים היושבים על יד ים האמצעי (מיטטעללענדישע זעע) בספינו' דרך ים האמצעי עד חוף א"י ומשם ביבשה עד אשור

הוא עֲדֵי אֹבֵד׃ (כה) וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ
כה (א) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב׃
(ב) וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן׃
(ג) וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה

תולדות אחרן וישב סנהדרין ק"ו, א'. בכורות ה'. ב': ותקרא סנהדרין שם. בכורות שם:

תרגום אשכנזי

העך ענדליך זעלבסט צו גרונדע. (כה) הירויף מאכטע זיך בלעם אויף, אונד קעהרטע אן זיינען אָרט צוריק, אונד בלק צאָג אויך זיינעם וועגס.
כה (א) אלס ישראל צו שטים לאג, פינג דאז פאָלק אן מיט דען טאָכטערן מואבס הורעריא צו טרייבען. (ב) דיזע לודען דאז פאָלק איין, צו דען אָפּפערמאלען איהרער גאָטטער: דיא לייטע אסען אונד פערעהרטען איהרע גאָטטער. (ג) ישראל הינג אלזאָ דעם בעל פעור נאך: וואָריבער דער צאָרן דעם עוויגען ווידער ישראל ענטבראַנטע. (ד) דער

תרגום אונקלוס

לְעָלְמָא יֵיבְדוּן׃ (כה) וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ׃
כה (א) וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וּשְׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנָת מוֹאָב׃ (ב) וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן׃ (ג) וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא

רש"י

גדולות על אשור: (כד) וענו עבר. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד. וכן פירש דניאל עד דקטילת חיותא והובד גשמה [דניאל ז']: וצים ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר [ישעיה ל"ג] תרגומו ובורני רבתא:
כה (א) בשטים. כך שמה: לזנות את בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל. שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם.

באור

וענו אותם וענו גם את ישראל שגלו לשם והמה נקראים עבריים ע"ש אברהם ראש יחוסם ואמונתם שהיה מעבר הנהר, ור"ל שיענו המגלים והגולים, עד בו יומו גם הוא ויהיה עדי אבד: (כה) ויקם בלעם, כתב הראב"ע כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו, וכן אמר נופל וגלוי עינים עכ"ל. והנה מה יענה בפסוק ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע (שם כ"ב י"ט) וכן בעשו ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה (שם כ"ה ל"ג), והנכון כי הוא נאמר על האדם המתעורר מן המנוחה ללכת, בין שהיה עומד בין יושב, וכן נמצאת מלה זאת לרוב קודם לשון הליכה:
כה (א) בשטים, כך שמה. וכן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים, והכל בערבות מואב, כי לא זזו משם, וגם יהושע שלח משם מרגלים: ויחל, מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף: לזנות אל בנות מואב. ע"י עצת בלעם, כדאיתא בחלק. (רש"י). ובאמת שהזנות הזה לא היתה מזמת הנשים כי אם בעצת אנשיהם וגדוליהם. אשר נכלו להם על דבר פעור, כי נכלו להם בזמה להדיחם אחרי בעל פעור, ולכן יתכן שהיה בלעם בעצה שהוא גדול עצתם, ודעתו להרע לישראל ועושה בזה כל יכלתו, כמו שנאמר ולא אבה וגו' ולכך הרגוהו בחרב: (הרמב"ן): (ג) ויצמד, לשון חבור, מגזרת צמד בקר: ויחר אף ה' בישראל, שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם, לשפוט את העובדים לפעור (סנהדרין ל"ה)

אל־משה קח את־כל־ראשי העם
והוקע אותם ליהוה נגד השמש
וישב חרון אף־יהוה מישראל׃
(ה) ויאמר משה אל־שפטי ישראל
הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל
פעור׃ (ו) והנה איש מבני ישראל
בא ויקרב אל־אחיו את־המדינית
לעיני משה ולעיני כל־עדת בני־
ישראל והמה בכים פתח אהל מועד׃

ת״א קח סנהדרין ל״ה, א׳: והוקע שם ל״ד, ב׳: ויאמר וכו׳ פ״ב, א׳: הנצמדים שם ס״ד, א׳: בוכים שם שם:

תרגום אשכנזי

עוויגע שפראך צו משה, נים אללע הייפטער דער נאציאָן צוזאממען, אונד לאס דיזע, אם העללען טאגע, דעם עוויגען צור עהרע, אויפהענקען: זאָ ווירד זיך זיין צאָרן פֿאָן ישראל אבוועגדען. (ה) משה שפראך צו דען ריכטערן דער נאציאָן: יעדער ערווירגע זיינע לייטע, דיא זיך אן בעל־פעור געהענגט האבען. (ו) אינדעם קאם איין מאן אויס דען קינדערן ישראל׳ס, אונד פֿיהרטע איינע מדיניטין צו זיינען ברידערן, פֿאָר דען אויגען משה׳ס, אונד דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל׳ס,

תרגום אונקלוס

ודון וקטול דחייב קטול קדם יי לקביל שמשא ויתוב תקוף רוגזא דיי מישראל׃ (ה) ואמר משה לדייני ישראל קטולו גבר גברוהי דאתחברו לבעלא פעור׃ (ו) והא גברא מבני ישראל אתא וקריב לות אחוהי ית מדיניתא לעיני משה ולעיני כל כנשתא

רש״י

לשפוט את העובדים לפעור [סנהדרין ל״ה]: והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה׳ [שמואל ב׳ כ״א] ושם תלייה מפורשת בע״א בסקיל׳ וכל הנסקלי׳ נתלין: נגד השמש. לעין כל. ומ״א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונת רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין: (ו) והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב וכולי כדאיתא באלו הן הנשרפין [בסנהדרין ד׳ פ״ו]: את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך וכולי כדאיתא התם: והמה בוכים. נתעלמה ממנו הלכה (כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו) געו כלם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים ריבוא שנאמר

באור

והוקע, לשון תליה כמו שמצינו בבני שאול, והוקענום לה׳ (שמואל ב׳ כ״א ו׳). ושם תליה מפורשת. (רש״י): אותם, הנצמדים, וכן כתוב ויאמר משה אל שפטי ישראל, והכוונה כדברי המתרגם הארמית, שידונו וימיתו את החייב, ודון וקטול דחייב קטול, ודין ע״א בסקילה, וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש, לעין כל: (ה) הרגו איש את אנשיו, כל ב״ד וב״ד ידין את שבטו ואת אלופו, ואמר הראב״ע. וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב ע״כ, וכן נראה ממ״ש כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה׳ אלהיך מקרבך (דברים ד׳ ג׳). ולדעת רז״ל בסנהדרין היו המתים רבים מאוד יותר מי״ב רבוא, ואמר הרמב״ן ז״ל, שאין כוונת האגדה ההיא, אלא לומר שכפי המצוה יהיו ההרוגים כל כך, כי היו החוטאים רבים, אבל הגין עליהם ענין פינחס, כי ע״י קנאתו השיב את חרון אף ה׳ מישראל, והשם לא צוה להוקע אותם כי אם למען ישוב חרון אפו ותעצר המגפה: ועתה בזכות פינחס נעצרה המגפה וחיו הנצמדים, אבל השמידם השם אח״כ טרם עברם את הירדן, זהו שכתוב כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה׳ אלהיך מקרבך, ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום (שם ד׳ ג׳ וד׳):

מפטיר (ז) וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח
רֹמַח בְּיָדוֹ: (ח) וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־שְׁנֵיהֶם אֵת
אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ
וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
(ט) וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה
וְעֶשְׂרִים אָלֶף: פ
(י) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
(יא) פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־

יוד זעירא

תולדות אהרן וירא שם שם: ויקח סנהדרין שם חולין קל"ד, ב': הקבה חולין שם: ואת האשה שם שם: ויהיו סנהדרין מ"ד, ב', וע"ב ב': פנחס סנהדרין פ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן בָּכַן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ז) וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רוּמְחָא בִּידֵיהּ: (ח) וְעַל בָּתַר גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל לְקוּבְּתָא וּבְזַע יַת תַּרְוֵיהוֹן יַת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְיַת אִתְּתָא לִמְעַהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ט) וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין: (י) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יא) פִּנְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֲתֵיב יַת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדַקְנֵי יַת קִנְאָתִי

תרגום אשכנזי

דיא אין דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס וויינטען. (ז) פינחס זאהן אלעזר, זאהנעס דעם פריסטערס אהרן, זאה דיזעס, שטאנד אויף אויס דער געמיינדע, נאהם איינען שפיס, (ח) גינג דעם מאננע אויס ישראל נאך אין דאז שלאפציממער, אונד דורכשטאדזיא ביידע, זאוואהל דען מאן אויס ישראל, אלס דיא פרויא, דורך איהרען בויך. היר־דורך ווארד דיא זייכע אב־געווענדעט פאן דיען קינ־דערן ישראלס. (ט) דיא אין דיזער זייכע שטארבען, ווארען אן דער צאהל פיער אונד צוואנציג טויזענד. (י) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (יא) פינחס זאהן אלעזר, זאהנעס דעם פריסטערס אהרן, האט דורך זיינען אייפער פיר מיך, מיינען צארן פאן דען קינדערן

רש"י

ויטחן עד אשר דק וגומר וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו [סנהדרין שם]: (ז) וירא פינחס. ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קרייאנא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו' [שם]: (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו הלחיים (ס"א אל הקיבה) והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כולי כדאיתא התם [סנהדרין שם]: חסלת פ' בלק: (יא) פנחס בן אלעזר בן אהרן

באור

(ז) וירא, ויקם, כאשר ראה אז קם: (ח) הקבה, ענין אהל, וקרוב לו בלשון הערבים לחדר קטן עשוי לשכוב שם, חדר המטות. קבה, משרש קבב, והדגש שבלמ"ד על חסרון העי"ן: קבתה בטנה, כמו הקבה, וכן ת"א למעהא: קבתה, ממה שלא נדגש הבי"ת נראה שאינה מהכפולים, אבל היא מנע"ו מענין הזרוע והלחיים והקבה, ואחרי שבשמות מנע"ו לא תשתנה תה"ג שתחת הפ"א לעולם, וכן במשנה קיבת הנכרי וכו' לא תשתנה הקי"ף בסמיכות. נראה שהנפרד במלה הזאת קובה והראוי בכנוי' קובתה ובא בק"ח תמורת החול"ם אצין, ועניינו כמו בליד"י. וכמו שת"א ואשכנזי: (יא) בקנאו את קנאתי, בנקמו את נקמתי, בקצפו את הקצף שהיה לי לקצף,

כִּלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ (יב) לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם׃ (יג) וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יד) וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא

וא"ו קטיעא

ת"א לכן וכו' קדושין פ"ו, ב'. סנהדרין פ"ב, ב'. עקרים פ' אחרון: והיתה יבמות ק', ב'. כתובות י"ג, א'. קדושין פ"ו, ב'. זבחים ק"א, ב': ברית מנחות כ', א': זמרי סנהדרין פ"ב, ב':

ישראל'ס אבגעווענדעט: אונד איזט אורזאך, דאס איך דיא קינדער ישראל'ס אין מיינעם אייפֿער ניכט אויפֿגעריבען האבע. (יב) דארום פֿערמעלדע איהם: איך געבע איהם הירמיט מיינען בונד דער גליקזעליגקייט. (יג) ער אונד זיינע נאכקאָממען זאָללען דען בונד דעם עוויגען פריסטערטהומס צום לאָהנע האבען, וויל ער פֿיר זיינען גאָטט אייפֿער בעצייגט, אונד דיא קינדער ישראל'ס פֿערזאָהנט האט. (יד) דער מאן פֿאָן ישראל, דער מיט דער מדינטין אומקאם חיס זמרי, זאָהן סלו'א; איין פֿאמיליענפֿירשט אויס דעם שטאממע שמעון.

תרגום אונקלוס

בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצֵיתִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ (יב) בְּכֵן אֵימַר הָא אֲנָא גְזַר לֵיהּ יָת קְיָמִי שְׁלָם׃ (יג) וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיָם כְּהוּנַּת עָלַם חֲלַף דִּי קַנֵּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יד) וְשׁוּם גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי אִתְקְטֵיל עִם מִדְיָנֵיתָא

רש"י

הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן [סנהדרין פ"ב סוטה מ"ג]: בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרע"מנט בלע"ז: Emportement, (דיא ערהייפערונג.) (יב) את בריתי שלום. שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו [סנהדרין שם]: (יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי [במדבר י"א] קנאתי לציון [זכריה ח'] בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי:

באור

וכל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר, אנפרי"מט בלע"ז. (רש"י). נ"ל אנפורט"ימנט, ובל"א (אייפער). ובאור הכתוב ע"י שקנא את קנאתי בתוך בני ישראל השיב את חמתי מעליה' עד שלא כליתי אותם בחמתי: בקנאו, כפל הדגש שיהיה לסימן הבנין וכן פעמים רבות אם האות ההיא בשו"א תחסר הדגש וכמו המבקשים (שמות ד' י"ט): (יב) לכן אמר, יב"ע תרגם קולר העבדי, בשבוע איימר ליה, וכן מתורגם בל"א: את בריתי שלום, טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים, ורבים כן. (רמב"ן), ידלה בזה לפי שלא יתכן הכנוי במלה הסמוכה לאחריה לכן אמר שיחסר הנסמך, ויותר נראה שמלת שלום היא תואר הפעל הנזכר פעמי' רבות, ושעורו הנני נותן לו את בריתו בנתינה המשלמת ומאשרת את מקבליה: (יג) והיתה לו, בריתי זאת ברית כהונת עולם. (רש"י), ודעת רמב"ן שהן שתי הבטחות, האחת במה שנתן לו ברית שלום, פירש שלא יגור מאחי זמרי כי היה נשיא בית אב, ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם: אשר קנא לאלהיו, בשביל אלהיו כמו קנאתי לציון (זכריה ח' ב'), וקנאתי לשם קדשי (יחזקאל ל"ט כ"ה): (יד) אשר הכה את המדינית, עם המדינית: נשיא

נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ (טו) וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא׃ פ (טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יז) צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם׃ (יח) כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר פְּעוֹר׃ (יט) וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה׃ * פ

פסקא באמצע פסוק

תולדות אהרן כזבי סס סס: צרור ב"ק ל"ח, ח':

תרגום אונקלוס

זמרי בר סלוא רב בית אבא לבית שמעון: (טו) ושום אתתא דאתקטילת מדיניתא כזבי בת צור ריש אומי בית אבא במדין הוא: (טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) אעיק ית מדינאי ותקטל יתהון: (יח) ארי מעיקין אינון לכון בנכליהון די נכילו לכון על עיסק פעור ועל עיסק כזבי בת רבא דמדין אחתהון דאתקטילת ביומא דמותנא על עיסק פעור: (יט) והוה בתר מותנא:

(טו) אונד דיא מעדיניטישע פֿרויא, דיא אומקאם, היס כזבי, טאָכטער צור, דער אויך איין פֿאמיליענהויפט אונטער דען פֿאלקערשאפֿטען צו מדין וואר. (טז) דער עוויגע רעדעטע הירואיף מיט משה, אינד שפראך: (יז) איבט פֿיינדזעליגקייט געגען דיא מדינים אוים אונד שלאגט זיא. (יח) דען זיא האבען פֿיינדזעליג געגען אייך געהאנדעלט, אינדעם זיא אייך מיט הינטערליסט נאכגעשטעללט האבען, דורך דען אבגאָטט פעור; אונד דורך איהרע שוועסטער כזבי, דיא טאָכטער דעם מדינישען פֿירשטען, דיא אם טאגע דער זייכע וועגען פעורס אומגעקאָמען איזט. (יט) עס וואר נאך דער זייכע;

רש"י

נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאף על פי שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיען הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האשה המוכה וגו'. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות. אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' [במדבר ל"א] והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב. חמשה בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: (יז) צרור. כמו זכור שמור לשון הוה עליכם לאייב אותם: (יח) כי צוררים הם לכם וגומר. על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא [ב"ק ל"ח]: (יט) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה

באור

בית אב. נשיא על אחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון, ונשיא השבט היה ראש על כל בתי האבות, ולכן נקרא ראש לבית אבותיו: (טו) ראש אמות, ראש על משפחה אחת מחמשת המשפחות אשר למדין, כאשר יאמר באמרו בית אב במדין. ונקרא כל אחד מהם בשם מלך, כמ"ש ואת מלכי מדין וגומר את אוי ואת רקם ואת צור וגומר (להלן ל"א ח'): (יז) צרור את המדינים. אחר שנתן שכר טוב לצדיק צוה להפרע מן הרשעים: צרור, מקור במקום צווי, כמו שמור זכור: (יח) בנכליהם, ענינו מחשבה רעה ומרמה, כמו ויתנכלו אותו (בראשית ל"ז י"ח), כי בתחבולו' ערמה בקשו להדיחכם מעל ה' להצמד לבעל פעור, ועל דבר כזבי אחתם:

כו (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ (ב) שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ג) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ (ד) מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שני (ה) רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ

כו (א) אלס דער עוויגע צו משה אונד צו אלעזר, זאָהן דעם פריסטערס אהרן, שפראך וויא פֿאָלגט: (ב) נעהמעט דיא אנצאהל דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס אויף, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן, אונד דאריבער נאך איהרען פֿאַמיליען, זאָ פֿיעל איהרער דינסטע טהון קאָננען, אין ישראל. (ג) משה אונד דער פריסטער אלעזר רעדעטע מיט איהנען דיזערהאלב אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן געגען ירחו, אונד שפראכען: (ד) פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, (זאָלל אללעס געצעהלט ווערדען); וויא דער עוויגע (שאָן עהעדעם) דעם משה אונד דען קינדערן ישראל'ס בעפֿאָהלען האטטע, דיא אוים מצרים געצאָגען ווארען. (ה) ראובן, דער ערשטגעבאָרנע ישראל'ס, דיא

תרגום אונקלוס

כו (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימָר׃ (ב) קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ג) וּמַלֵּיל משֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וַאֲמָרוּ לְמִמְנֵי יָתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימָר׃ (ד) מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת משֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּנְפָקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ה) רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא

רש"י

שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: כו (ב) לבית אבותם. על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אותם. דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם ליתמנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מונים מבן עשרים שנה ומעלה שנא' כל העובר על הפקודים וגו': (ה) משפחת החנוכי.

באור

כו (א) ויאמר ה' אל משה, הפסוק הזה מחובר על ויהי אחרי המגפה, ובאורו שהיה אחרי המגפה כאשר צוה ה' למנות את ישראל, כי על המנויים אלה אמר לאלה תחלק הארץ, לכן היה צריך לדעת מספר הנותרים מהם אחרי המגפה: שאו את ראש, ת"א קבילו ית חושבן, וכן מתורגם בל"א: כל יצא צבא, יתכן שמלת צבא תואר הפועל הוא ופירושו יציאת צבא, וכבר פירשתי למעלה (א' י"ג): (ג) אתם, עמם וכן רבים: על ירדן ירחו, אצל הירדן שהוא נגד עיר ירחו: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה, זה הוא מאמר בפני עצמו מוסב על מלת לאמר שבפסוק הקודם, ר"ל שזה היה דבר משה ואלעזר, עם ישראל שיהיו נמנים מבן עשרים ומעלה: כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל, איננו שב על המצוה שצוה עתה למשה ולאלעזר, אבל מלת צוה היא עבר שכבר נשלם, ובאורו כאשר כבר צוה אל משה ואל בני ישראל היוצאים מארץ מצרים, שימנו אותם מבן עשרים כן עתה לא ימנו פחות מבן עשרים, ועל הכוונה הזאת מתורגם בל"א: (ה) חנוך, חסר למ"ד הקנין והראוי לחנוך משפחת החנכי, הנה יש לשמות

מִשְׁפַּ֖חַת הַֽחֲנֹכִ֑י לְפַלּ֕וּא מִשְׁפַּ֖חַת הַפַּלֻּאִֽי׃ (ו) לְחֶצְרֹ֕ן מִשְׁפַּ֖חַת הַֽחֶצְרוֹנִ֑י לְכַרְמִ֕י מִשְׁפַּ֖חַת הַכַּרְמִֽי׃ (ז) אֵ֖לֶּה מִשְׁפְּחֹ֣ת הָרֻֽאוּבֵנִ֑י וַיִּהְי֣וּ פְקֻדֵיהֶ֗ם שְׁלֹשָׁ֤ה וְאַרְבָּעִים֙ אֶ֔לֶף וּשְׁבַ֣ע מֵא֔וֹת וּשְׁלֹשִֽׁים׃ (ח) וּבְנֵ֥י פַלּ֖וּא אֱלִיאָֽב׃ (ט) וּבְנֵ֣י אֱלִיאָ֔ב נְמוּאֵ֖ל וְדָתָ֣ן וַאֲבִירָ֑ם הֽוּא־דָתָ֨ן וַאֲבִירָ֜ם קְרוּאֵ֣י הָעֵדָ֗ה אֲשֶׁ֨ר הִצּ֜וּ עַל־מֹשֶׁ֤ה וְעַֽל־אַהֲרֹן֙ בַּעֲדַת־קֹ֔רַח בְּהַצֹּתָ֖ם עַל־יְהוָֽה׃

קריאי קרי

תולדות אהרן ובני פלוא ב"ב קמ"ג, ב': היא וכו' מגלה י"ח, א': בהצתם סנהדרין ק"י, א':

קינדער ראובן ווארען חנוך אונד דאז חנוכישע גע־שלעכט, פאָן פלוא דאז פלואישע געשלעכט. (ו) פאָן חצרון דאס חצרונישע געשלעכט, פאָן כרמי דאז כרמישע גע־שלעכט. (ז) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס ראובנישען שטאממעס. אונד דיא געמוסטערטען, דערזעלבען ווארען אן דער צאהל דרייא אונד פירציג טויזענד זיבען הונ־ערט אונד דרייסיג. (ח) דיא זאֶהנע פלוא ווארען אליאב. (ט) דיא זאֶהנע אליאב׳ס נמואל, דתן אונד אבירם. דיזע: דתן אונד אבירם ווארען דיא פעראָרדנעטען דער געמיינדע, דיא זיך ווידער משה אונד אהרן

תרגום אונקלוס

זַרְעִית פַּלּוּא: (ו) לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי: (ז) אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: (ח) וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב: (ט) וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא דָתָן וַאֲבִירָם מְעָרְעֵי כְנִשְׁתָּא דְּאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן עַל יְיָ:

רש"י

לפי שהיו האומות מבזין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיה' לפיכך הטיל הקדו' ברוך הוא שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל [תהלים קכ"ב] השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנוכי הפלואי אבל בִּימְנָה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף: (ט) אשר הצו. את ישראל על משה: בהצותם.

באור

היחס המנלאים בפרשה הזאת נטיות שונות, כי מצד הדקדוק החיר"ק שבסופו עם יו"ד המשך אחריו הוא סימן היחס, כמו חֲנוכי, פַלּוּאִי, זַרְחִי, פַּרְצִי וכן כלם, ובשמות שיש להם ה"א נחה בסוף תפול הה"א והחיר"ק הראוי להיות באות אחרונה ויבא תחתם נו"ן נוספת עם יו"ד המשך אחריו, כמו מן שֵׁלָה שֵׁלָנִי, מן פֻּוָּה פוני שהוא כמו פֻּוָּנִי, אלא שהונח הוי"ו ונעשה שור"ק גדול תחת קבוץ, או שתהיה על דרך השלמים שֵׁלָהִי, פֻּוָּהִי, והיה לפ"ז, דאויה ג"כ מן ימנה ובריעה יִמְנָנִו בְּרִיעָנִי, או יִמְנָהִי בְּרִיעָהִי, והנה בימנה נשארה הה"א כמו בנפרד בלא יו"ד היחס ומן בריעה יאמר בריעי ונפלה הה"א ולא נשלמה בנו"ן, ובשמות שיש להם יו"ד נחה בנפרד, כמו חַגִּי שוני, אָזְנִי, לאויס בנטיתם בשני יודי"ן נחים אחת מהנפרד, והשנית ליחס ותחסר יו"ד הנפרד, והכתובה היא ליחס: (ז) ויהיו פקדיהם, לר"ל לפי שהכנויים אינו שב על המשפחות, אלא על הפרטים שבהן וכם הזכרים: (ט) אשר הצו, מבנין הפעיל מגזרת חפ"נ ונל"ה, כי

(י) וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע
אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל
הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ
וַיִּהְיוּ לְנֵס׃ (יא) וּבְנֵי־קֹרַח לֹא־מֵתוּ׃ ס
(יב) בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל
מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת
הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי׃
(יג) לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל
מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי׃ (יד) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף

ת"א באכל שם שם: ובני קרח מגלה י"ד א'. סנהדרין ק"י, א':

תרגום אשכנזי

אויפלעהנטען, פאָן דעם אנהאנגע דעס קרח, דא זיא זיך ווידער דען עוויגען אויפלעהנטען. (י) דא דען דיא ערדע זיך אויפטהאט, אונד זיא נעבסט קרח פערשלאנג; דא אויך דער איבריגע אנהאנג אומקאם, אינדעם דאז פייער דיא צווייא הונדערט אונד פינפציג מאן פערצעהרטע, דיא דאדורך צום שטראפעקסעמפעל וואורדען. (יא) דיא זאָהנע דעס קרח אבער זינד ניכט אומגעקאָממען. (יב) דיא זאָהנע שמעון נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן נמואל דאז נמואלישע געשלעכט, פאָן ימין דאז ימינישע געשלעכט, פאָן יכין דאז יכינישע געשלעכט. (יג) פאָן זרח דאז זרחישע געשלעכט, פאָן שאול דאז שאולישע געשלעכט. (יד) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס שמעונישען שטאממעס; צוזאמ

תרגום אונקלוס

(י) ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: (יא) ובני קרח לא מיתו: (יב) בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין: (יג) לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול: (יד) אלין זרעית שמעון עשרין

רש"י

את העם על ה': הצו. השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: (י) ויהיו לנס. לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר [במדבר י"ז] לחלוק על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו. הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוק' הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנ' וישבו שם [במ"ר סנהדרין ק"י]: (יג) לזרח. הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש

באור

שרשו נצה. ודגש הצד"י מורה על חסרון נו"ן פ"א הפעל והראוי בתשלומו הנצו ע"מ הזנו. וכן בהצותם הוא מקור מזה הבנין על דרך הזה. וענינו לשון מריבה. ולפי שדתן ואבירם היו סבת מריבת ישראל על משה ואהרן, לכן ישתמש במלה הזאת בבנין הפעיל: (י) ואת קרח במות העדה, פירשתי למעלה בפ' קרח: ויהיו לנס, ענין השרש הזה בכל המקרא לשון התרוממות וגבהות, כמו ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), כי נושא הנס הוא נושאו גבוה שתראה על כל בני הצבא ואחריו ילכו, וכן נקרא וילון הספינה נס, בל פרשו נס (ישעיה ל"ג כ"ג), לפי שמרימין אותו על התורן אל אשר יהי' שמה הרוח להוליך הספינה אחריו תלך, ועל זה הדרך נקראים מעשי ה' וגבורתו אשר ילאה כל משכיל להשיגם בשם נסים, לפי שהם מורים לבני אדם דרכי השם ונפלאותיו בעבור תהי' יראתו על פניהם ואחריו ילכו. וכן אם לשבט ולעונש על המורדים במצותיו שיהי' לאבדן ולמשמרת לדור אחרון ולא יזידון עוד. ועל הדרך הזה אמר גם בבליעת עדת קרח ויהיו לנס ר"ל לזכרון למען אשר לא יקרב איש זר, וכן פירש"י ורמב"ע וכן מתורגם בל"א: (יב) לנמואל, הוא ימואל (בראשית מ"ו י'): (יג) לזרח, הוא צחר (שם) כי הוראת זרח וצחר שתיהן לשון זהר הוא, ומש"כ לזרח משפחת הזרחי האמור בבני יהודה (להלן כ'), שמו העצם הי' זרח, והנה בפ' ויגש (שם) מונ' שש משפחות לשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול, והנה ימואל וצחר הם נמואל וזרח שמונה כאן וכן ימין ויכין, ומשפחת אהד

וּמָאתָיִם׃ ס (טו) בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי מִשְׁפַּחַת
הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי׃
(טז) לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי לְעֵרִי
מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי׃ (יז) לַאֲרוֹד מִשְׁפַּחַת
הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי׃
(יח) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס
(יט) בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר
וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (כ) וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי
לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת

מען צוויא אונד צוואנציג טויזענד אונד צוויא הונדערט. (טו) דיא זאֶהנע גד נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן צפון דאז צפונישע געשלעכט, פאָן חגי דאז חגישע געשלעכט, פאָן שוני דאז שונישע געשלעכט; (טז) פאָן אזני דאז אזנישע געשלעכט, פאָן ערי דאז ערישע געשלעכט; (יז) פאָן ארוד דאז ארודישע געשלעכט, פאָן אראלי דאז אראלישע געשלעכט. (יח) דיא געשלעכטער דער קינדער גד ענטהילטען אן געמוסטערטען: פיערציג טויזענד אונד פינף הונדערט. (יט) דיא זאֶהנע יהודה ער אונד אונן; אלליין ער אונד אונן שטארבען אים לאנדע כנען. (כ) אונד נון וארען נאך דיא זאֶהנע יהודה נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן שלה דאז שלנישע געשלעכט,

תרגום אונקלוס

וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: (טו) בְּנֵי גָד לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית צְפוֹן
לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי: (טז) לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי
זַרְעִית עֵרִי: (יז) לַאֲרוֹד זַרְעִית אֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי זַרְעִית אַרְאֵלִי:
(יח) אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי גָד לְמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה:
(יט) בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (כ) וַהֲווֹ בְּנֵי
יְהוּדָה לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשֵׁלָה זַרְעִית שֵׁלָה לְפֶרֶץ זַרְעִית פֶּרֶץ לְזֶרַח זַרְעִית

רש"י

משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אשכחן לגד הרי שבע משפחות ומצאתי במדרש ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן [דברים י"ב] והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעו' יש למפרע אלא שחזרו לאחוריה' ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחות שמעי ועוזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון: (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על

באור

בעלה, וכן חמש משבט בנימין, כי בפרשת ויגש מונה עשרה בנים לבנימין בבואו למצרים והם בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד, וכאן הוא מונה רק חמשה, והם בלע, אשבל, אחירם, הוא אחי ושפופם, הוא מפים, חופם הוא חפים, ונחסרו בכר, גרא, נעמן וראש וארד, כי מה שהוא מונה (להלן מ') משפחת הארדי ומשפחת הנעמי הם בני בלע בן בן בנימין: וז"ל הרמבן, והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם בפרש' ויגש הם בני הבכור בלע כמו שמפורש כאן, וכן ימנה אתם בדברי הימים (א' ח' ג') ומנהג הכתוב לעשות בני בנים כבנים כמו שכתוב את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה'), והוא היה בן בתואל בן נחור,

הַזַּרְחִי׃ (כא) וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן
מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת
הֶחָמוּלִי׃ (כב) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה
לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ ס (כג) בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם
תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָּה
מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי׃ (כד) לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת
הַיָּשֻׁבִי לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי׃
(כה) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ס
(כו) בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד
מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת
הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי׃
(כז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם
שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס

פָֿאָן פרץ דאז פרצישע גע־שלעכט, פָֿאָן זרח דאז זרחישע געשלעכט. (כא) דיא זאָהנע דעס פרץ וואַרען פָֿאָן חצרן דאז חצרנישע געשלעכט, פָֿאָן חמול דאז חמולישע גע־שלעכט. (כב) דיזע גע־שלעכטער יהודה'ס ענט־הילטען אן געמוסטערטען: זעכס אונד זיבענציג טויזענד פֿינף הונדערט. (כג) דיא זאָהנע יששכר נאַך איהרען געשלעכ־טערן, תולע נעבסט דעם תולעישען געשלעכטע: פָֿאָן פוה דאז פונישע גע־שלעכט. (כד) פָֿאָן ישוב דאז ישובישע געשלעכט, פָֿאָן שמרון דאז שמרונישע געשלעכט: (כה) דיזע גע־שלעכטער דעס יששכר ענטהילטען אן געמו־סטערטען. פֿיער אונד זעכציג טויזענד אונד דרייא הונדערט: (כו) דיא זאָהנע זבולן נאך איהרען גע־שלעכטערן: פָֿאָן סרד דאז סרדישע געשלעכט, פָֿאָן אלון דאז אלונישע געשלעכט, פָֿאָן יחלאל דאז יחלאלישע געשלעכט: (כז) דיזע געשלעכטער דעס זבולנישען שטאַמעס ענטהילטען אן געמוסטערטען: זעכציג טויזענד אונד פֿינף הונדערט.

תרגום אונקלוס

זָרַח׃ (כא) וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְחָמוּל זַרְעִית חָמוּל׃ (כב) אִלֵּין זַרְעֲיַת יְהוּדָה לְמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כג) בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן תּוֹלָע זַרְעִית תּוֹלָע לְפֻוָּה זַרְעִית פּוּנִי׃ (כד) לְיָשׁוּב זַרְעִית יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן זַרְעִית שִׁמְרוֹן׃ (כה) אִלֵּין זַרְעֲיַת יִשָּׂשכָר לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ (כו) בְּנֵי זְבוּלֻן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְסֶרֶד זַרְעִית סֶרֶד לְאֵלוֹן זַרְעִית אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל זַרְעִית יַחְלְאֵל׃ (כז) אִלֵּין זַרְעֲיַת

רש"י

שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי

באור

וכתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש (ד"ה א' א' י"ח), והנה אלה ארבעתם האחרונים בני בניו, אע"פ שלא עשה כן בבני פרץ ובני בריעה אולם נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו. כדרך ואלה תולדת אהרן ומשה ע"כ, וכן פירש"י (להלן). כ' ומשפחת אזבון לגד כתב רש"י כאן ע"פ התנחומא שגם היא בטלה, ולהלן (בפסוק ע"ז), כ' שהוא משפחת אזני שלא הוזכר' בפרשת ויגש: (כא) החמולי, ה"א הדעת בסגו"ל כדינה לפני אות גרונית הקמוצה: (כד) לישוב, הוא יוב האמור ביורדי מצרים בפ' ויגש, ונשתנה שמו כמו בבני

(כח) בְּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה
וְאֶפְרָיִם׃ (כט) בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר
מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־
גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי׃
(ל) אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת
הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי׃
(לא) וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׂרְאֵלִי
וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי׃ (לב) וּשְׁמִידָע
מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת
הַחֶפְרִי׃ (לג) וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר לֹא־
הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם
בְּנוֹת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה
מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ (לד) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים

(כח) דיא זאָהנע יוסף נאך איהרען געשלעכטערן: מנשה אונד אפרים. (כט) דיא זאָהנע מנשה: פֿאָן מכיר דאז מכירישע געשלעכט, מכיר צייגטע גלעד; פֿאָן גלעד קאם דאז גלעדישע געשלעכט. (ל) דיא זאָהנע גלעד, איעזר מיט דעם איעזרי־שען געשלעכט; פֿאָן חלק דאז חלקישע געשלעכט; (לא) פֿאָן אשריאל דאז אשריאלישע געשלעכט: פֿאָן שכם דאז שכמישע געשלעכט: (לב) פֿאָן שמידע דאז שמידעישע געשלעכט, פֿאָן חפר דאז חפרישע געשלעכט: (לג) צלפחד זאָהן חפרס האטטע; קיינע זאָהנע, זאָנדערן טאָכטער. דיא טאָכטער צלפחדס היסען מחלה, נעה, חגלה, מלכה אונד תרצה: (לד) דיא גע־שלעכטער דעם מנשה

תרגום אונקלוס

זְבוּלֻן לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כח) בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיַתְהוֹן מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ (כט) בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר זַרְעִית מָכִיר וּמָכִיר אוֹלִיד יָת גִּלְעָד לְגִלְעָד זַרְעִית גִּלְעָד׃ (ל) אִלֵּין בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר זַרְעִית אִיעֶזֶר לְחֵלֶק זַרְעִית חֵלֶק׃ (לא) וְאַשְׂרִיאֵל זַרְעִית אַשְׂרִיאֵל וְשֶׁכֶם זַרְעִית שֶׁכֶם׃ (לב) וּשְׁמִידָע זַרְעִית שְׁמִידָע וְחֵפֶר זַרְעִית חֵפֶר׃ (לג) וּצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵין בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ (לד) אִלֵּין זַרְעֲיַת מְנַשֶּׁה וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃

רש"י

ביסודו של דבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחלדון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשני' הללו אחד וכינמן יצאה מכל

באור

בניתין שהזכרתי למעלה (י"ב) שנתחלפו שמותם בחסיד או יתירה אות אחת: (כט) בני מנשה, בעבור בני בניו אמר בני ל"ר, כי לא נולד לו רק מכיר לבדו: (ל) לחלק משפחת החלקי, השתנות שם העצם פרטי לשם היחס כהשתנות שם כללי או שם המקרה בנטיותיהם כי מן סֵפֶר יאמר סִפְרוֹ, סִפְרְךָ וגו', ואם הפ"א אות הגרון כמו מן עֵגֶל חֵלֶב נאמר עֶגְלוֹ, חֶלְבּוֹ וכן מן חֵפֶר נאמר משפחת החֶפְרִי: (לא) ושכם משפחת השכמי, להלן אומר לבכר משפחת הבַּכְרִי הפ"א בפת"ח, וכן לבלע משפחת הבלעי, לפי שנטית משקל פֶּעֶל על שני דרכים אם שהפ"א בחיר"ק כמו מן בֶּגֶד בִּגְדוֹ, או בפת"ח הפ"א, כמו מן מֶלֶךְ, מַלְכִּי׳ מַלְכְּךָ: (לג) וצלפחד בן

אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ ס (לה) אֵלֶּה
בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח
מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי לְבֶכֶר מִשְׁפַּחַת
הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי׃
(לו) וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת
הָעֵרָנִי׃ (לז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם
לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ס
(לח) בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע
מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת
הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת
הָאֲחִירָמִי׃ (לט) לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי׃
(מ) וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן

ענטהילטען אן געמוסטערטען צווייא אונד פינפציג טויזענד זיבען הונדערט. (לה) פאלגענדעס זינד דיא זאהנע אפרים נאך איהרען געשלעכטערן: פאן שותלח דאז שותלחישע געשלעכט, פאן בכר דאז בכרישע געשלעכט, פאן תחן דאז תחנישע געשלעכט; (לו) אונד דיזעס זינד דיא זאהנע דעם שותלח: פאן ערן דאז ערנישע געשלעכט. (לז) דיא געשלעכטער דער זאהנע אפרים ענטהילטען אן געמוסטערטען, צווייא אונד דרייסיג טויזענד פינף הונדערט; דיזעס זינד דיא זאהנע יוסף, נאך איהרען געשלעכטערן. (לח) דיא זאהנע בנימן נאך איהרען געשלעכטערן פאן בלע דאז בלעישע געשלעכט, פאן אשבל דאז אשבלישע געשלעכט, פאן אחירם דאז אחירמישע געשלעכט: (לט) פאן שפופם דאז שופמשי געשלעכט, פאן חופם דאז חופמישע געשלעכט; (מ) דיא זאהנע דעס בלע ווארען ארד אונד נעמן: פאן דיזען קאם דאז

רש"י

אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אניותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגומר. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות לא וחסור ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש והוא שנאמר כי אתם המעט וגומר [דברים ז'] ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ודם ממנו נקרא אחירם: (לט) שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף

תרגום אונקלוס

(לה) אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִית שׁוּתַלַח לְבֶכֶר זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תַּחַן: (לו) וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן: (לז) אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אֶפְרַיִם לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִּין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן: (לח) בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם: (לט) לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית

באור

חפר, הזכיר הכתוב בנותיו בעבור שיאמר שקרבו לפני משה לתבוע חלק ירושתן כי הן בכלל

מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת
הַֽנַּעֲמִי׃ (מא) אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן
לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ס
(מב) אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם
מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ (מג) כָּל־מִשְׁפְּחֹת
הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס (מד) בְּנֵי אָשֵׁר
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה
לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה
מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי׃ (מה) לִבְנֵי בְרִיעָה
לְחֵבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל
מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי׃ (מו) וְשֵׁם בַּת־
אָשֵׁר שָׂרַח׃ (מז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־
אָשֵׁר לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים

ארדישע אונד דאז נעמישע געשלעכט. (מא) דיזעם זינד דיא קינדער בנימן נאך איהרען געשלעכטערן; איהרע געמוסטערטען וואַרען אן דער צאהל פֿינף אונד פֿיערציג טויזענד אונד זעכס הונדערט. (מב) פֿאָלגענדעס זינד דיא זאָהנע דן, נאך איהרען גע-שלעכטערן: פֿאָן שוחם דאז שוחמישע געשלעכט: דיזעם זינד דיא געשלעכ-טער דעם דן, פֿאָן דענען הערנאך מעהרערע גע-שלעכטער הערקאמען. (מג) אללע געשלעכטער, דיא פֿאָן שוחם הערקא-מען, ענטהילטען אן גע-מוסטערטען פֿיער אונד זעכציג טויזענד אונד פֿיער הונדערט. (מד) דיא זאָהנע אשר נאך איהרען גע-שלעכטערן: פֿאָן ימנה דאז ימנהשע געשלעכט, פֿאָן ישוי דאז ישוישע גע-שלעכט, פֿאָן בריעה דאז בריעישע געשלעכט. (מה) פֿאָן דען זאָהנען בריעה קאם: פֿאָן חבר דאז חברישע געשלעכט: פֿאָן מלכיאל דאז מלכיאלישע געשלעכט. (מו) אשר'ס טאָכטער היס שרה. (מז) דיא געשלעכ-טער דער זאָהנע אשר ענטהילטען אן געמוסטערטען: דרייא אונד פֿינפֿציג טויזענד אונד

תרגום אונקלוס

חוּפָם׃ (מ) וַהֲווֹ בְּנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמִי׃ (מא) אִלֵּין בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ (מב) אִלֵּין בְּנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם אִלֵּין זַרְעֲיַת דָּן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ (מג) כָּל זַרְעֲיַת שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (מד) בְּנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיִמְנָה זַרְעִית יִמְנָה לְיִשְׁוִי זַרְעִית יִשְׁוִי לִבְרִיעָה זַרְעִית בְּרִיעָה׃ (מה) לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֵבֶר זַרְעִית חֶבֶר לְמַלְכִּיאֵל זַרְעִית מַלְכִּיאֵל׃ (מו) וְשׁוּם בַּת אָשֵׁר שָׂרַח׃ (מז) אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אָשֵׁר

רש"י

שפוף בין האומות:
(מב) לשוחם. הוא חושים:
(מו) ושם בת אשר סרח. לפי שהיתה קיימת בחיים

באור

לאלה תחלק הארץ: (מב) לשוחם, הוא חושים האמור בפרשת ויגש: אלה משפחת דן, כי חושים נחלק למשפחות רבות. (רא"ע): (מד) בני אשר, נחסר משפחות ישוה שמונה בפ' ויגש ארבעה בני אשר: (מו) ושם בת אשר שרח, לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן. (רש"י), ז"ל הרמב"ן ות"א ושום בת אחת אשר סרח (ובת"א שלפנינו איננה הנוסחא הזאת) נתכון בזה לומר שהיתה בת יולדת אביה, ולכן הזכירה כאשר יזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל

אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס (מח) בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי׃ (מט) לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי׃ (נ) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (נא) אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ פ שלישי

(נב) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (נג) לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ (נד) לָרַב תַּרְבֶּה

תולדות. אהרן לאלה ב"ב קי"ז, א': לרב טס טס:

פֿיער הונדערט. (מח) דיא זֶאהנע נפתלי נאך איהרען געשלעכטערן: פֿאָן יחצאל דאז יחצאלישע געשלעכט, פֿאָן גוני דאז גונישע געשלעכט, (מט) פֿאָן יצר דאז יצרישע געשלעכט, פֿאָן שלם דאז שלמישע געשלעכט. (נ) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס נפתלי, נאך איהרען פֿערשידענען אבטהיילונגען. איהרע גמוסטערטען וואָרען אן דער צאהל פֿינף אונד פֿיערציג טויזענד אונד פֿיער הונדערט, (נא) אללע געמוסטערטען דער קינדער ישראל'ס וואָרען אן דער צאהל: זעכס מאהל הונדערט אונד איין טויזענד זיבען הונדערט אונד דרייסיג. (נב) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (נג) דיזען זאָלל דאז לאנד, נאך אנצאהל דער נאמען, צום ערבגוטע, אויזגעטהיילט ווערדען; (נד) דיא צאהלרייכע פֿאמיליע בעקאָממט איין גראָסערעם ערבגוט, אונד

רש"י

מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן עשרים אע"פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו

תרגום אונקלוס

לְמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (מח) בְּנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיַחְצְאֵל זַרְעִית יַחְצְאֵל לְגוּנִי זַרְעִית גּוּנִי׃ (מט) לְיֵצֶר זַרְעִית יֵצֶר לְשִׁלֵּם זַרְעִית שִׁלֵּם׃ (נ) אִלֵּין זַרְעֲיַת נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (נא) אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁית מְאָה וְחַד אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין׃ (נב) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (נג) לְאִלֵּין תִּתְפְּלֵיג אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן׃ (נד) לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן אַחֲסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן

באור

לאלה תחלק הארץ, כי היתה בת אשר מאיש אחר ולא הי' לו בן והיתה נחלתו לבתו, לכך אמר ושם בת אשר ולא אמר ובת אשר שרח, כי היתה שמה בת אשר ונקראת שרח, ואם היתה בחיים כדברי רש"י, הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחתה נטלה בעבורה, ועל דרך הפשט הי' לה משפחה גדולה תקרא על שמה, ותכנס בכלל אלה משפחות בני אשר, אבל לא ידלג הכתוב ליחסם אל האשה שיאמר לשרח משפחת השרחי וקצר הענין ע"כ: (נג) לאלה תחלק הארץ, לאותן הפקודים הנזכרים, לכן הפסיק במאמר הזה טרם הזכיר פקודי הלוי, כי הלוים לא יהיו בכלל חלוקת הארץ. ורש"י פי' לאלה ולא לפחותים מבן עשרים, אעפ"י שבאו לכלל עשרים טרם חלוק הארץ, כי שבע שנים ושבע שנים חלקו מ"מ לא נטלו כ"א אותם שש מאות אלף ואלף, ואם הי' לאחד ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו, ופי' הרמב"ן בענין הזה, וז"ל: לאלה תחלק הארץ במספר שמות, שיתנו לכל זכר לגלגלותם חלקו: (נד) לרב

נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ (נה) אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ (נו) עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃ ס

תולדות אהרן אך בגורל שם קכ"ב, א'. סנהדרין מ"ג ב': לשמות ב"ב קי"ז, א': על פי שם קכ"ב, א': בין רב שם שם:

דיא שוועכערע פאמיליע איין קלייןנערעס ערבגוט. יעדעם ווירד נאך דער אנצאהל זיינער געמוסטערטען איין ערבגוט געגעבען. (נה) יעדאך זאלל דאז לאנד דורך דאז לאאז פערטהיילט ווערדען; עס זאלל איהנען נאך דען נאהמען איהרער פעטערליכען שטעממע איהר ערבע אנגעוויזען ווערדען. (נו) דורך דאז לאאז זאלל יעדעם זיין ערבגוט צוגעטהיילט ווערדען; נאך דעם דיא פאמיליע

תרגום אונקלוס

גְּבַר לְפוּם מִנְיָנוֹהִי תִּתְיְהֵב אַחֲסַנְתֵּיהּ׃ (נה) בְּרַם בְּעַדְבָא תִּתְפְּלֵיג יָת אַרְעָא לִשְׁמָהָן שִׁבְטֵי אֲבָהַתְהוֹן יַחְסְנוּן׃ (נו) עַל פּוּם עַדְבָא

רש"י

חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי דמי השבח חלקו החלקים לא עשו אלא ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש [בבבא בתרא ד' קי"ח]. אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטי' היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכו ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבותם. אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלש' נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואילו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבע חלקים: מטות אבותם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו שפירשתי מגיד שנתחלקה ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה': אך בגורל. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה [שופטים א'] ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל

באור

תרבה, שיחלקו ארץ רחבה לארבעה חלקים, למשפחת החנוכי המרוב' ע"ד משל תרב' נחלתו, ולמשפחת הפלאי המועטת תמעיט. כי איש לפי פקודי המשפח' יותן נחלתו: (נה) אך בגורל יחלק, לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחלו אותם, וחזר ואמר ע"פ הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט, כי גם בין המשפחות יטילו גורל ויהי' חלק החנוכי ברוח אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלאי ברוח אשר יעלה לו הגורל, אך נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות, וזהו שנאמר בפ' אלה מסעי ב"י והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו וגו' אל אשר יצא וגו' למטות אבותיכם תתנחלו, הנה שתפי' הנחל' למשפחות בגורל ואל הרוח אשר יצא לו הגורל שם נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות, ואמר שתפי' למטות אבותם כלומר שתים עשרה מטות, ע"כ מדברי הרמב"ן ז"ל, והנה בענין חלוקת הארץ יש מחלוקת בין חז"ל ביש נוחלין (דף קי"ז) למי נתחלקה אם ליוצאי מצרים או לבאי הארץ ובבאור הכתובים כ"א לפי דרכו, והאריכו בזה המפרשים הקדמונים רש"י ורמב"ן ורא"ם בפרש' ויחי ובמקום הזה, האיך היתה החלוקה בגורל ואעפ"כ הרבו לרב והמעיטו למועט, ומה טוענו בני יוסף אל יהושע כנזכר בכתוב (יהושע י"ז י"ד), ואנחנו לפרש פשוטו של מקרא באנו: יחלק את הארץ, את הוא סימן הפעול, ולכן בבנייני התולדה יבוא עם הנושא, כמ"ש פ' בראשית

(נז) וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ (נח) אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם׃ (נט) וְשֵׁם ׀ אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ (ס) וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ (סא) וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם

תולדות אהרן אשר ילדה סוטה י"ב, א'. ב"ב קכ"ג, ב':

תרגום אשכנזי

צאהלרייך אָדער שוואך איזט. (נז) פָאלגענדעס זינד דיא געמוסטערטען דעם שטאממעס לוי, נאך איהרען געשלעכטערן: פָאן גרשון דאז גרשונישע געשלעכט, פָאן קהת דאז קהתישע געשלעכט, פָאן מררי דאז מרדישע גע־שלעכט. (נח) פָאלגענדעס זינד דיא געשלעכטער דעם שטאממעס לוי דער לבנישע שטאם, דער חברונישע שטאם, דער מחלישע שטאם, דער מושישע שטאם, דער קרחישע שטאם. קהת צייגטע עמרם: (נט) עמרם'ס פרויא היס יוכבד, טאָכטער לוי, דיא איהם אין מצרים געבאָרען וואָרדען; דיזע געבאהר דעם עמרם אהרן, משה, אונד איהרע שוועסטער מרים. (ס) דעם אהרן וואורד געבאָרען נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר. (סא) נדב אונד

תרגום אונקלוס

תִּתְפְּלֵיג אַחֲסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי׃ (נז) וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי׃ (נח) אִלֵּין זַרְעֲיָת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית קֹרַח וּקְהָת אוֹלִיד יָת עַמְרָם׃ (נט) וְשׁוּם אִתַּת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי דִּילֵידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה וְיָת מִרְיָם אֲחָתְהוֹן׃ (ס) וְאִתְיְלִיד לְאַהֲרֹן יָת נָדָב וְיָת אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר וְיָת אִיתָמָר׃ (סא) וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ׃

רש"י

[יהושע י"ג]: (נח) אלה משפחות לוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: (נט) אשר ילדה אותה ללוי. אשר ילדתה במצרים ולא הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים

באור

פסוק א', שבהם נושא המאמר הוא הפעול: (נז) ואלה פקודי הלוי, יזכיר שלשה בתי אבות בכלל שהם גרשון קהת ומררי, ואח"ז יפרטם למשפחותם: (נח) משפחת הלבני, זהו משפחת הגרשוני וחסר כאן משפחת שמעי: משפחת החברני, זהו משפחת הקהתי ומשפחת יצהר בנו יזכיר באמרו משפחת הקרחי, ואח"כ משפחת העמרמי, וחסרה משפחת העזיאלי. ודעת הראב"ע שאותם החסרים לא היו להם בנים או היו להם ומתו בלא בנים: משפחת המחלי משפחת המושי, הם משפחות מררי: משפחת הקרחי, יזכירו בעבור משפחת יצהר בן קהת וחסרה משפחות נפג וזכרי ליצהר: (נט) ושם אשת עמרם, יזכיר בעבור כבוד בניה, (ראב"ע): אשר ילדה אתה, לא הזכיר שם יולדת' דרך קצר'. וכן אשריאל אשר ילדה (ד"ה א' ז' י"ד):

אֲשֶׁר־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ (סב) וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי ׀ לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (סג) אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ (סד) וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ (סה) כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם

תולדות אהרן ולא נותר ב"ב קי"ח, ח', וקכ"ח ב':

אביהוא קאמען אום, אלס זיא פֿאָר דען עוויגען געמייענעם פֿייער בראכטען. (סב) איהרע געמוסטערטען, נעמליך אללע מאנספערזאָנען, פֿאָן איינעם מאָנאט אן אונד דאריבער, בעליפֿען זיך אויף דרייא אונד צוואנציג טויזענד; דען אונטער דען קינדערן ישראל'ס זינד זיא ניכט מיט געמוסטערט וואָרדען, וויל זיא קיין ערבגוט אונטער דען קינדערן ישראל'ס בעקאמען. (סג) דיזעס זינד אלזאָ דיא מוסטערונגען, וועלכע משה אונד דער פריסטער אלעזר אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן געגען יריחו, מיט דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרגענאָממען. (סד) אונטער דיזען וואר קיין מאן, פֿאָן דער פֿאָריגען מוסטערונג, וועלכע משה אונד דער פריסטער אהרן אין דער וויסטע סיני, מיט דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרגענאָממען; (סה) דען דער עוויגע האטטע איבער זיא דען אויזשפרוך געטהאָן, זיא זאָללטען אין דער וויסטע שטערבען. עס בליב אלזאָ קיין מאן פֿאָן איה־

תרגום אונקלוס

(סב) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְלָתָא אַלְפִין כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא אֲרֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן אַחְסָנָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (סג) אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵשְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ (סד) וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (סה) אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן מֵימָת יְמוּתוּן

רש"י

ותשע [סוטה י"ב]: (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה כאחד איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגומר. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה [במדבר י"ד] והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן:

באור

(סב) כי לא התפקדו, כבר מבואר ענין הרכבת המלה הזאת בפ' במדבר ע"ש: כי לא נתן להם נחלה, טעם על שלא נכללו במנין כל ישראל כי על אלה הפקודים נאמר איש לפי פקדיו יותן נחלתו והלוים לא לקחו חלק בארץ: (סג) אלה פקודי משה ואלעזר, על פקודי ישראל הוא אומר לא על פקודי הלוים, כי עליהם לא יאמר ובאלה לא היה איש וגו' כי לא נגזר גזרת מ' שנה על הלוים, והעד שהי' אלעזר ופנחס עודם חיים, וכן פי' רמב"ן ורשב"ע: (סד) ובאלה לא היה איש מפקודי משה, כי יהושע וכלב אף שהיו מפקודי משה לא נמנו עתה כי היו מבן ששים ומעלה ומה שאמר ולא נותר מהם איש כ"א כלב וגו' ר"ל שנשארו ולא מתו כשאר הפקודים. מדברי הרמב"ן:

אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן: ס

כז (א) וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה: (ב) וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לֵאמֹר: (ג) אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנּוֹעָדִים

תולדות אהרן ותעמ־נה סנה צ"ו, ז', ב"ב קי"ט, ז': אבינו וכו' ב"ב קי"ח. שבת סס:

נען איבריג, אויסער כלב זאָהן יפונה, אונד יהושע זאָהן נון.

כז (א) דיא טאָכטער צלפחד, זאָהנס חפר, זאָהנס גלעד, זאָהנס מכיר, זאָהנס מנשה, פֿאָן דען שטעממען מנשה, זאָהנס יוסף: דיזע זיינע טאָכטער, וועלכע מחלה, נעה, חגלה, מלכה אונד תרצה היסען, קאמען הערצו, (ב) טראַטען אויף פֿאָר משה, פֿאָר דעם פריסטער אלעזר, נעבסט אללען פירשטען אונד דער גאנצען געמיינדע, פֿאָר דעם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטעס, אונד שפראכען: (ג) אונזער פֿאטער איזט אין דער וויסטע געשטאָרבען; ער איזט אבער ניכט אונטער דעם אנהאנגע דעם קרח געוועזען, דיא זיך ווידער דען עוויגען עמפּאָרט האבען, זאָנדערן שטארב אין זיינער זינדע, אונד האט

תרגום אונקלוס

במדברא ולא אשתאר מנהון אנש אלהין כלב בר יפנה ויהושע בר נון:

כז (א) וקריבא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואלין שמהת בנתיה מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה: (ב) וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנשתא בתרע משכן זמנא למימר: (ג) אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא

רש"י

כז (א) למשפחות מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגומר [בראשית נ'] ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע [מלכי' ב' כ"ה] בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה ונועה וגומר. ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה [במדבר ל"ו] מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה. אבא חנן משום רבי אלעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם [ב"ב קי"ב ספרי]: (ג) והוא לא היה וגו'.

באור

כז (ג) והוא לא היה. הוצרכו לאמר זאת כי חשבו שלא יירשו בני הנועדים על ה' חלק בארץ. (ראב"ע), ודעת הרמב"ן שאמרו ככה בעבור שחשבו שמשה ע"ה הי' שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו וכפרו בכל מעשיו וחשבו אולי בשנאתו אתם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם אל ה' על כן הודיעוהו כי לא הי' מהם, ורמזו עוד שאינו במתי המגפה אבל במדבר מת על מעתו, וטעם כי בחטאו מת, אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה לכנס לארץ, או כדברי הלוי המשורר ז"ל שפי' שהוא דבק

עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת
וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ (ד) לָמָּה יִגָּרַע
שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין
לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי
אָבִינוּ׃ (ה) וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן
לִפְנֵי יְהוָה׃ פ רביעי
(ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ז) כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן
לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם
וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃

ן׳ רבתי

תולדות אהרן למה יגרע ב"ב קי', ב': ויקרב שם קי"ט, ב'. סנהדרין ח', א': נתן וכו' ב"ב קי"ח, ב': והעברת שם שם:

תרגום אונקלוס

דְּאִזְדַּמַּנוּ עַל יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח אֲרֵי בְּחוֹבֵיהּ מִית וּבְנִין לָא הֲווֹ לֵיהּ׃ (ד) לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ בַּר הַב לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּנָא׃ (ה) וְקָרֵב מֹשֶׁה יָת דִּינְהֶן קֳדָם יְיָ׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ז) יָאוּת בְּנַת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן מִתַּן תִּתֵּן לְהוֹן אֲחוּדַת אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעֲבַר יָת

קיינע זאָהנע הינטערלאססען: (ד) ווארום זאָלל דער נאמע אונזערס פאטערס, וויל ער קיינען זאָהן האט, אין דעם געשלעכטסרעגיסטער אויזגעהען? גיב אונז פילמעהר איין אייגענטהום, אונטער דען ברידערן אונזערס פאטערס. (ה) משה בראכטע איהרע רעכטסזאכע פאָר דען עוויגען. (ו) אונד דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגט: (ז) דיא טאָכטער צלפחד האבען רעכט גערעדט; דוא זאָללסט איהנען איין אייגענטהימליכעס ערבגוט איינריימען אונטער איהרעם פאטערס ברידערן, אונד אלזאָ דאז ערבגוט איהרעם פאטערס

רש"י

לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו [שם ספרי] רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה [שבת צ"ו]: (ד) למה יגרע שם אבינו. אנו במקו' בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם [ב"ב קי"ט]: כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: (ה) ויקרב משה את משפטן. נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי [דברים א']. ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן [סנהדרין ח']: (ז) כן בנות צלפחד דוברות. כתרגומו יאות כך כתובה פרשה

באור

עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום. לפלוני אירע כך וכך בעונות עכ"ל הרמב"ן ז"ל. [א"ה. ואין הטעם מסכים עם דברי ר' יהודה המסודר, כי מלת מת מעומדת בטעם זקף, והנכון בדרך הפשט ע"פ מאמר רז"ל אין מיתה בלא חטא, כלומר אין לך מיתה שלא תבא לכפר על החטא, שלכך נגזרה מיתה על האדם]: (ד) כי אין לו בן, באורו וכי מפני שאין לו בן יגרע שם אבינו מתוך משפחתו, וטעם כי כטעם בעבור, וחז"ל אמרו שבנות צלפחד חכמניות ודרשניות היו, תחלה אמרו למה יגרע שם אבינו וגו' כונו בזה על יבום אמן, ע"ד ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), ואח"ז אמרו תנה לנו אחזה. כונו בלשונם מה שהיה בדעת' לומר אם אנו כזרע נחשבות תנה לנו אחוזה לרשת במקום בן: (ז) כן בנות צלפחד דברת. כן הוא תאר הפעל. כתרגומו יאות: בתוך אחי אביהם. המ"ם במקום נו"ן כמו עשיתם עם המתים (רות א' ח'), פי' עשיתן: והעברת. מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן. (רא"בע), וכן משמע מדברי רז"ל (ב"ב דף ק"ט ע"א), שדרשו לשון והעברתם על העברה מראוי ליקח לאינו

(ח) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ (ט) וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃
(י) וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ (יא) וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

ת״א איש וכו׳ שם ק״ח, ב׳, וק״י וקי״ח: והעברתם שם ק״ט, ב׳. וקל״ח א׳, וקמ״א א׳: ונתתם ב״ב קמ״ז, א׳: ואם אין ב״ב ק״ט, א׳: את נחלתו שם קי״א, ב׳: לשארו שם ק״ט, א׳: וירש ב״ק מ״ב, ב׳. ב״ב ק״י, ב׳: והיתה אס ק״יג, ב׳. סנהדרין ל״ד, ב׳:

תרגום אשכנזי

אן זיא ברינגען. (ח) דען קינדערן ישראל׳ס אבער מאכע פֿאָלגענדעס בע־קאננט: ווען יעמאנד שטירבט, אונד קיינען זאהן הינטערלעסט, זאָ זאָללט איהר זיין ערבע אן זיינע טאָכטער ברינגען. (ט) האט ער קיינע טאָכ־טער, זאָ זאָללט איהר זיין ערבע זיינען ברידערן איינ־געבען. (י) האט ער קיינע ברידער, זאָ איבערגעבט זיין ערבגוט זיינעס פֿאטערס ברידערן; (יא) ווען אבער אויך דער פֿאטער קיינע ברידער האט, זאָ איבער־געבט זייןערבגוט דעםנעכ־סטען אנפֿערוואנדטען אוים זיינעם געשלעכטע, דאס דיזער עס בעזיטצע. דיזעם זאָלל דען קינדערן ישראל׳ס איינע רעכטס־פֿעראָרדנונג זיין, וויא דער

תרגום אונקלוס

אַחֲסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן׃ (ח) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת וּבַר לֵית לֵיהּ וְתַעְבְּרוּן יָת אַחֲסַנְתֵּיהּ לִבְרַתֵּיהּ׃ (ט) וְאִם לֵית לֵיהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יָת אַחֲסַנְתֵּיהּ לַאֲחוֹהִי׃ (י) וְאִם לֵית לֵיהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יָת אַחֲסַנְתֵּיהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי׃ (יא) וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יָת אַחֲסַנְתֵּיהּ לְקָרִיבֵי דְּקָרִיב לֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ וְיֵרַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵרַת דִּין כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת

רש״י

זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות. יפה תבעו אשרי אדם שהקב״ה מודה לדבריו: נתן תתן. שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר [ב״ב קי״ח]: והעברת. לשון העברה (ס״א עבר׳) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. ד״א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נצטוו אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. ואין משפחה קרויה אלא מצד האב [ספרי

באור

דלפי: ולדעת רש״י ז״ל בלשונו האחרון (והוא ע״פ תנחומא) נאמר בבת לשון העברה. על שם שהיא מעברת את הנחלה משבט לשבט, שבנה ובעלה יורשין אותה. שלא נאמר ולא תסוב נחלה אלא לאותו הדור בלבד, והפרשה הזאת היא מצוה לדורות, כמו שאמר להלן. והיתה לבני ישראל לחקת משפט (פסוק י״א): (ח) ובן אין לו. הא אם יש לו בן הוא קודם לירושה בנחלת אביו, וכן יליף לה בפרק יש נוחלין (דף ק״י): (ט) לאחיו. מן האב או מן האם. (ראב״ע), ולא כן אמרו חז״ל שהאחין מן האם לא נוחלין ולא מנחילין, שאין משפח׳ האם קרוי׳ משפחה: וכפי קבלתם ז״ל האב קודם לאחים לירש את בנו, וכתב הרמב״ן ז״ל והכתוב לא הזכיר זה. והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל, כי הקורבה שוה, וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן (ודבריו תמוהי׳ שהרי שנינו במשנה (שם דף ק״ח), שיש מנחילין ולא נוחלין, כגון האשה את בניה והאשה את בעלה ואחי האם, ואיך יאמר הרב ז״ל שכל מנחיל

(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יג) וְרָאִיתָה אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃ (יד) כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן בִּמְרִיבַת הָעֵדָה

עוויגע דעם משה בעפֿאָה־לען. (יב) פֿערנער שפּראד דער עוויגע צו משה: שטייגע איף דיזען בערג עברים, אונד בעזיעה פֿאָן דא דאז לאנד, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל׳ס איינגעבע; (יג) ווען דוא עס בעזעהען האסט, זאָ זאָללסט אויך דוא צו דיינעם פֿאָלקע איינגעטהאן ווערדען, וויא שאָן דיין ברודער אהרן איינגעטהאן וואָרדען; (יד) וויל איהר מיר צווידער געהאנדעלט, אין דער וויסטע צין, ביים האדער דער געמיינדע, דא איהר מיך בייא געלעגענהייט דעם וואססערס

תרגום אונקלוס

משֶׁה: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וְתֶחֱזֵי יָתַהּ וְתִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ אַף אַתְּ כְּמָא דְאִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן אֲחוּךְ: (יד) כְּמָא דִי סְרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרִי בְּמַדְבְּרָא דְצִין בְּמַצּוּת כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּשׁוּתִי בְּמַיָּא

רש״י

ב״ב ק״ט]: (יב) עלה אל הר העברים. למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב״ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותר׳ הנדרה ואכנס לארץ אמר לו הקב״ה גזרתי במקומה עומדת [במדב׳ רבה]. ד״א כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס [ספרי]: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן. ד״א אין אתה טוב ממנו [דברים רבה]: על אשר לא קדשתם. הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר. בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו׳ אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד [יומא פ״ח]: (יז) הם מי

באור

נוחל, ועוד שאף אם הדבר ברור שהאב יורש את הבן, כיון שאחי האב יורשים את הבן, שהוא בקורבה קודם להם, מ״מ הי׳ לו להזכיר שהאב קודם לאחי הבן, כמו שקבלו רז״ל, כי יתכן שלא ינחול האב אלא במקום שאין לבן אח׳): ועוד כי הירושה בשלשלת הזרע ביוצאי חלציו לא בלבדין, אם כן ונתתם את נחלתו לאחיו משמוע נחלה, שהאב יורש בקבר, וממנו תבא לאחים, אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו, כי דרך ברכה ידבר ולא בנכלמים, (ר״ל שכל היורש הנזכר בכתוב הוא יורש דרך ברכה, ואולם האב הנוחל את בנו אין זו ברכה לנוחל): ואולי לא הי׳ זה בבאי הארץ שינחול האב את הבן עכ״ל: ר״ל שלא היה בכל באי הארץ איש שמת בלא בן ובלא בת. ולכך לא הזכיר הכתוב הענין הזה בפירוש. ורז״ל דרשו קדימת האב לאחים מלישנא דקרא (שם ק״ט ע״ב): (יב) הר העברים הזה, שם ההר הזה הר נבו, כאשר פירש בסדר האזינו ובזאת הברכה, וקראו אותו הר העברים מפני שהוא על מעברות הירדן, ומהם יעברו אל ארץ כנען, כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו, ושם עברו את הירדן: ואיננה מצוה שיצונו הקב״ה לעלות עתה על ההר, כי אם הודעה שהוא יעלה אל הר העברים ויראה את הארץ, בעבור שצוהו על חלוקת הארץ הודיעו כי לא על ידו תחלק וכן קח לך את יהושע איננו מצוה שיעשה כן מיד, כי אם בבוא יומך תקח את יהושע והשלים הכתוב לספר שעשה כן משה לזמנו בלב שלם, שהוא העשייה אשר יזכיר בעת פטירת משה. (מלשון הרמב״ן ז״ל): (יג) וראיתה אתה, וכאשר תראה אותה, אז ונאספת אל עמיך: כאשר נאסף אהרן, הזכיר מיתת אהרן לפי שיזכיר החטא שנכשלו בו שניהם: (יד) כאשר מריתם פי, כבר מפורש בפ׳

לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ ס (טו) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ (טז) יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה׃ (יז) אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן׃

הייליגט פֿאָר איהרען אויגען הייליגען זאָללען. דיזעס זינד דיא האדער־וואססער צו קדש אין דער וויסטע צין. (טו) משה אבער שפראך צים עוויגען: (טז) דער עוויגע, גאָטט אַללער גייסטער, אללעס פֿליישעס, גערוהע איינען מאן איבער דיא געמיינדע צו זעטצען, (יז) דער פֿאָר איהנען הער אויס־אונד איינגעהע, אונד זיא אויס אונד איינפֿיהרע:

תרגום אונקלוס

לְעֵינֵיהוֹן אִינוּן מֵי מַצּוּת רְקָם מַדְבְּרָא דְצִין׃ (טו) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ (טז) יְמַנֵּי יְיָ אֱלָהָא רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא עַל כְּנִשְׁתָּא׃ (יז) דִּי יִפּוֹק קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יֵעוֹל קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יַפֵּיקִינּוּן וְדִי יָעֵילִינּוּן וְלָא תְהֵי כְּנִשְׁתָּא דַיְיָ כְּעָנָא דִּי לֵית לְהוֹן רָעֵי׃

רש"י

מריבת קדש. הם לבדם אין בהם עון אחר. ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדב' צין: (טו) וידבר משה אל ה' וגו'. להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העול' מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור. לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) יפקוד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל [במ"ר] וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה [משלי כ"ז]: אלהי הרוחות. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אשר יצא לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את

באור

חקת באר היטב: (טז) יפקד ה'. לשון מנוי אף בבנין הקל. כמו ויפקד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ' ד'), ואמר בלשון נסתר יפקוד אף שהיה מדבר לפני ה', דרך כבוד, כמו אדוני שאל את עבדיו (שם מ"ד י"ט), יאמר נא אדוננו (שמואל א' ט"ז) ובאור הכתוב יזמין ה' פקיד על העדה, כי הוא אלהי הרוחות ויודע מחשבות בני האדם מי הוא הראוי להנהיג את עמך, ומאמר אלהי הרוחות לכל בשר הוא מאמר מוסגר, וכן תסכים הנגינה: ויפה נדרש המקרא הזה במדרש תנחומא, כשם שאין פרצופותיהן של בני אדם שוין זה לזה, כך אין דעתם שוין זה לזה, אבל יש לכל אחד דעה בפני עצמו. וכן הוא אומר לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה, כל בריה ובריה יש לה דעה בפני עצמה אמר משה לפני הקב"ה אתה אלהי הרוחות לכל בשר. גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד. ואין בכל בניך דומה זה לזה, בבקשה ממך אם בקשת למנות עליהם מנהיג. מנה עליהם איש אשר רוח אלהים בו, שיהיה סובל לכל אחד לפי דעתו: ובאור הפרשיות כך הוא נדרש שם. ובספרי, כיון ששמע משה נתן תתן להם, הי' סבור שנתרצה לו הקב"ה. אמר הריני נכנס את ישראל, אמר לו הקב"ה גזירתי במקומה עומדת, עלה אל הר העברים וגו', אין אתה יפה מאחיך. שוב אמר משה הרי השעה שאתבע את צרכי, אם הבנות יורשות בדין הוא שירשו בני את כבודי, אמר לו הקב"ה נוצר תאנה יאכל פרי'. בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה, יהושע ששמש בדין הוא שישמש את ישראל, ע"כ: (יז) אשר יצא לפניהם, למלחמה, לא כדרך מלכי האומות שיושבין בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם אלא כמו שעשיתי אני, שנלחמתי בסיחון ועוג, שנאמר אל תירא אותו (במדבר כ"א ל"ד), וכדרך שעשה יהושע, וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם (ש"א י"ח), יוצא בראש ונכנס בראש. (רש"י): ולא תהיה שלא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה ואמר עדת ה' בשם

אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃ (יח) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו׃ (יט) וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ (כ) וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן

תולדות אהרן קח לך ברכות ל"ד, ב'. יומא ע"ה, ב'. עקרים מ"ד, פי"ט: וסמכת ב"ק ל"ג, ב': ונתתה חגיגה ט"ז, א'. ב"ב ע"ה, א': ולפני ערובין ס"ג, א'. סנהדרין ט"ז, א':

דאמיט דיא געמיינדע דעם עוויגען ניכט וויא שאפע אהנע הירטען בלייבע מאגע. (יח) דער עוויגע שפראך צו משה: נים יהושע זאהן נון צו דיר, איינען מאן, דער גייסט האט, אונד לעגע דיינע האנד אויף איהן; (יט) שטעללע איהן זאדאן פאר דען פריסטער אלעזור, אונד פאר דיא גאנצע געמיינדע, אונד ערטהיילע איהם בעפעהלע פאר איהרען אויגען. (כ) לעגע איינען טהייל פאן דיינער מאיעסטעט אויף איהן, דאס איהם דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס געהארכע. (כא) ער זאלל פאר דען פריסטער אלעזר טרעטען, אונד איהן

תרגום אונקלוס

(יח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר לָךְ יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה בֵיהּ וְתִסְמוֹךְ יָת יְדָךְ עֲלוֹהִי׃ (יט) וּתְקִים יָתֵיהּ לִקְדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְלִקְדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וּתְפַקֵּיד יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ (כ) וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּיקַבְּלוּן מִנֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וְלִקְדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵיהּ בְּדִין אוּרַיָּא קֳדָם יְיָ עַל

רש"י

חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו [במדבר כ"א] וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' [יהושע ה']. וכי בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם [שמואל א' י"ח] יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם. בזכיותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ. (יח) קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך. את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו מתורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (יט) וצויתה אותו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר

באור

במקום הכנוי, כמשפט לה"ק בכמה מקומות, ועוד שבא לחזק הכוונה, העדה המיוחסת אל השם הנכבד לא תהיה כצאן בלא רועה: (יח) קח לך, קחנו בדברים, אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך, את שבדוק לך, את זה אתה מכיר: אשר רוח בו, כאשר שאלת, שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד. (רש"י): וסמכת את ידך, להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך. (ראב"ע): (יט) וצויתה אתו לעיניהם. וצוית אתו על ישראל, דע שהם סרבנין וטרחנין על מנת שתקבל עליך. (רש"י) ואינו נכון בעיני הרמב"ן כי מדרך המוסר שיזהיר להם בפני עצמן בהיותם עוד טרחנין וסרבנין, אבל וצויתה אתו לעיניהם שיצונו במצות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירנו להשתדל מאד בעניינם ולהיות נלחם מלחמות ה' ולהזהר בדבר משפט, וזה ראוי להיות לעיניהם כדי שיבטיחו בו וישמעו אליו, וכן כונת המתרגם האשכנזי: (כ) ונתתה מהודך, שתכבד אותו לעיניהם ויהיו דבריך עמו כאשר ידבר עם איש גדול ונכבד למלוכה. ועי"ז יכבדוהו גם הם, וזה טעם למען ישמעו בני ישראל: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד. הרי שאלתך, שאין הכבוד הזה זז מבית אביך, שאף יהושע

יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים
לִפְנֵי יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו
יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ
וְכָל־הָעֵדָה׃ (כב) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי
כָּל־הָעֵדָה׃ (כג) וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו
וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

חמישי

כח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם

תולדות אחרן ישאל וכו' יומא ע"ג, א'. יבמות ע"ג, ב': ויסמך סנהדרין י"ג, ב', וק"ח ב'. מנחות צ"ג, ב': צו תענית כ"ו, א'. מגלה כ"ח, ב', וכ"ט ב'. מנחות נ"ב, א':

תרגום אשכנזי

אום דען אויסשפרוך דער אורים בעפראגען, פאר דעם עוויגען; נאך דעססען בעשיידע זאלל ער אונד אללע קינדער ישראל'ס מיט איהם, זא וויא דיא גאנצע געמיינדע אוים אונד איינגעהען. (כב) משה טהאט, וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען; נאם יהושע, שטעללטע איהן פאר דען פריסטער אלעזר אונד פאר דיא גאנצע געמיינדע; (כג) לעגטע זיינע האנד אויף איהן, אונד ערטהיילטע איהם בעפעהלע: וויא דער עוויגע דורך משה פעראָרדנעט.

כח (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) געביטע דען קינדערן ישראל'ס אונד שפריך צו איהנען: מיין אָפפער; נעמליך מיינע

תרגום אונקלוס

מֵימְרֵיהּ יְהוֹן נָפְקִין וְעַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן עָאלִין הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ וְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ (כב) וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ וּדְבַר יַת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲקִימֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (כג) וּסְמַךְ יַת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וּפַקְדֵיהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

כח (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יַת קוּרְבָּנִי לְחֵם סִדּוּר לְקוּרְבָּנִי לְאִתְקַבָּלָא

רש"י

הכהן יעמוד. הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה בו (ס"א מוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין [יומא ע"ג]: (כב) ויקח את יהושע. לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא [ספרי]: (כג) ויסמוך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטווה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו:

כח (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקב"ה עד שאתה מצוני על

באור

יהא צריך לאלעזר כענין שאמרתי לך ולא תסוב נחלה ממטה למטה (תנחומא): ושאל לו, יתכן לומר שענינו אלעזר ישאל בעבורו, אבל מת"א ויב"ע משמע שהכונה על יהושע, והוא כמו ושאל אותו, ומלאנו שאלה עם למ"ד: על פיו יצאו, על פיו של אלעזר כאשר ישאל במשפט האורים: וכל העדה, סנהדרין. (רש"י), וכן פי' הראב"ע בדבר שהי' פרט לעדה והם הנועדים באהל מועד, כי הזכיר כבר וכל בני ישראל: (כב) ויקח את יהושע, לקחו בדברים, והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעה"ב: (כג) ויצוהו, במלות הנגיד והשופט שיהי' הוא המוציא והמביא אותם, כאשר פירשתי למעלה על ונויתה אותם בשם רמב"ן:

כח (ב) צו את בני ישראל, אחר שאמר לאלה תחלק הארץ נוה להשלים תורת הקרבנות שיעשה כן בארץ התמידין והמוספין. (מדברי רמב"ן): את קרבני לחמי, השעור ואמרת

אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ (ג) וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ (ד) אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (ה) וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃

ת"א תשמרו פסחים נ"ו, א'. מנחות ת"ע, ב', וס"ה א'. ערכין י"ג, ב'. תמורה כ"ט, א': במועדו פסחים ס"ו, א': שנים יומא ס"ב, ב': את הכבש פסחים נ"ח, א'. יומא ס"ב, ב', זבחים י"ב, א'. מנחות כ"ה, א': השני מנחות נ"ו, ע"א:

שפייזע דיא מיין פייער פערצעהרט, מיר צום אנ-גענעהמען גערוכע, מיסט איהר זארגפעלטיג זיין יעדעם צו זיינער צייט דארצובריגנען. (ג) זאגע איהנען אלזא: דיזעס איזט דאז פייעראפפער, דאז איהר דעם עוויגען צו ברינ-גען האבט: יעהריגע לעמ-מער, אהנע לייבעספעה-לער, יעדען טאג צווייא, צום גאנצאפפער, אונד דיזעס בעשטענדיג. (ד) דאז איינע לאם ברינגסט דוא דעם מארגענס אונד דאז אנדערע צווישען ביידען אבענדען: (ה) דאצו איין צעהנטהייל איפה פיינעם מעהל צום מעהלאפפער: איינגעריהרט מיט איינעם פירטעל הין געשטאססע-

תרגום אונקלוס

בְּרַעֲוָא תִּטְּרוּן לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּזִמְנֵיהּ: (ג) וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין קוּרְבָּנָא דִּי תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין לְיוֹמָא עֲלָתָא תְּדִירָא: (ד) יָת אִימְּרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא וְיָת אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: (ה) וְחַד מִן עַשְׂרָא בִּתְלַת סְאִין

רש"י

בני לוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאית בספרי: קרבני. זה הדם [ספרי]: לחמי. אלו אמורין וכן הוא אומר והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה [ויקרא ג']: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו [ספרי] מכאן למדו ותקנו מעמדות [תענית כ"ז]: במועדו. בכל יום הוא מועד התמידים: (ג) ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים ליום. כפשוטו. ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות [יומא ס"ב]: (ד) את הכבש האחד. אע"פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: (ה) סלת

באור

אליהם כה אמר ה' את קרבני לחמי. ובאורו את קרבני שהוא לחמי דהיינו המיוחד להיות נאכל לאשי, ולהיות לי לריח ניחח, אותו תשמרו להקריב לי במועדו של כל קרבן וקרבן, ומועד התמיד הוא בכל יום: (ג) תמימם. שלא יהי' בהם מום הפוסל בקרבן: שנים ליום, לכל יום ויום: עלה תמיד. חסר דגש המלאות, יהיו עולה תמיד. או שמלת תקריבו מושכת אחרת עמה, והשעור תקריבו עולה תמיד, ומלת תמיד תואר הפעל כדינו לבא כתבנית שם המקרה בלי שמוש: את הכבש אחד, לשון רש"י ז"ל, אע"פ שכבר נאמר בפ' תצוה וזה אשר תעשה וגו' (שמות כ"ח ל"ח), היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: וכתב עליו הרמב"ן ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם. ואולם אין זה טענה, כי אין במאמר עולת תמיד לדורותיכם מצות עשה כי אם הודעה בלבד, כמו שאמר כאן עולת תמיד העשויה בהר סיני, שם הודיע שיצוה כן לדורות, ופה אמר שהוא הקרבן שהקריבו כבר בימי המלואים. ודעת הרמב"ן ז"ל שנשנית המצוה כאן, להיות הכל סדור בפרשה אחת: הכבש אחד, הי' ראוי להיות

(ו) עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: (ז) ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה: (ח) ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: פ

(ט) וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: (י) עלת

תולדות אהרן עולת תמיד חגיגה ו', ב': ונסכו יומא נ"ד א': לכבש שם שם: בקדש סוכה מ"ט, א'. תענית ג', א. מעילה י"א, ב'. כמנחת יומא נ"ד, א': יבמים מגלה פ"א, א': עולת שבת שבת כ"ד ב', וקי"ד א'. פסחים נ"ט, ב', ב', וס"ו א', ופ"ג ב':

נען בוימאהלס: (ו) דאז טעגליכע אָפּפֿער, וויא עז בערייטס אם בערגע סיני געבראכט, אונד דעם עווי=גען צו עהרען, צום אנגע=נעהמען גערוך פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט ווארד. (ז) צו יעדעם לאממע געהאֶרט איין פֿירטעל היין טראנק=אָפּפֿער, אויף דאז הייליגע זאָלל דער אונפֿערמישטע אָפּפֿערוויין, דעם עוויגען צו עהרען, אויסגעגאָס=סען ווערדען. (ח) דאז אנ=דערע לאם ברינגסט דוא צווישעןביידען אבענדען, מיט עבען דעם מעהלאָפּ=פֿער אונד טראנקאָפּפֿער: וויא דעם מאָרגענס, דעם פֿייער בעשטימזט, איין אנגענעהמער גערוך, דעם עוויגען צו עהרען; (ט) אם שבת טאגע צווייא יעהרי=גע לעממער אָהנע פֿעה=לער, אונד צום מעהל=אָפּפֿער צווייא צעהנטהייל פֿיינעס מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט, נעבסט דעם טראנקאָפּפֿער דאצו. (י) דיזעס איזט דאז גאנצאָפּפֿער פֿיר יעדען שבת: אויסער דעם טעגליכען גאנצ=

רש"י

למנחה. מנחת נסכים: (ו) העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים. ד"א העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה וישם באגנות [שמות כ"ד] מלמד שטעונה כלי: (ו) ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יתנסכו [ספרי]: נסך שכר. יין המשכר פרט ליין מגתו [ב"ב צ"ז]: (ח) ריח ניחח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת. הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו

תרגום אונקלוס

סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא: (ו) עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (ז) ונסכיה רבעות הינא לאמרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר קדם יי: (ח) וית אימרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קורבן דמתקביל ברעוא קדם יי: (ט) וביומא דשבתא תרין אימרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין כולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה: (י) עלת שבתא

באור

הכבש האחד, ועיין בבאור פ' תצוה (שם): (ו) העשיה בהר סיני, כאותן שנעשו בימי המלואים, כי במדבר לא הקריבו המוספים, וכן לא נתחייבו בנסכים: (ז) ונסכו יין, הכנוי שב על אשה, שהוא לשון זכר: בקדש הסך, על המזבח תנסכו. (ספרי): נסך שכר, נסך יין המשכר, והוא החי, כמו שאמרו בספרי, חי אתה מנסך ואי אתה מנסך המזוג: ורש"י פי' פרט ליין מגתו, ע"פ גמרא דב"ב (דף צ"ז), ועיין רמב"ן שאינו אלא מעלה דרבנן, שאם הביא כשר: (ח) וכנסכו, שב על הבקר, וזהו מה שנדפס בבאור לראב"ע בפ' תצוה שייך לכאן: (י) בשבתו, בא שבת בלשון זכר, וכמוהו כל שומר שבת מחללו (ישעיה נ"ו ו') והראב"ע כתב שהוא שב על

שַׁבַּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ עַל־עֹלַ֥ת הַתָּמִ֖יד
וְנִסְכָּֽהּ׃ פ (יא) וּבְרָאשֵׁי֙ חָדְשֵׁיכֶ֔ם
תַּקְרִ֥יבוּ עֹלָ֖ה לַֽיהוָ֑ה פָּרִ֨ים בְּנֵֽי־בָקָ֤ר
שְׁנַ֙יִם֙ וְאַ֣יִל אֶחָ֔ד כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵי־שָׁנָ֛ה
שִׁבְעָ֖ה תְּמִימִֽם׃ (יב) וּשְׁלֹשָׁ֣ה עֶשְׂרֹנִ֗ים
סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַפָּ֖ר
הָאֶחָ֑ד וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙
בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לָאַ֖יִל הָאֶחָֽד׃ (יג) וְעִשָּׂרֹ֣ן
עִשָּׂר֗וֹן סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן
לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָ֑ד עֹלָה֙ רֵ֣יחַ נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה

הב' פתיחה

ת"א ובראשי מנ"ה כ"ג, ג', וג' ג'. ועשרון מנחות נ"ח. ח':

אָפּפֿער, נעבסט דעם ווייןאָפּפֿער, דאצו. (יא) אן דען ערשטען טאגעי דער מאָנאטע ברינגט איהר צום גאנצאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען: צווייא יונגע שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער אָהנע פֿעהלער. (יב) צו יעדעם שטירע געהערט איין מעהלאָפּפֿער פֿאָן דרייא צעהנטהייל פֿיינעם מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט; אונד צו יעדעם ווידדער איין מעהלאָפּפֿער פֿאָן צווייא צעהנטהייל פֿיינעם מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט. (יג) צו יעדעם לאממע איין צעהנטהייל פֿיינעם מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפּפֿער. דיזעס איזט איין גאנצאָפּפֿער, זיסען גערוכעס, דאס דעם עוויגען צו עהרען פֿאָם פֿייער

תרגום אונקלוס

דְּתִתְעֲבִיד בְּשַׁבַּתָּא עַל עֲלָתָא תְדִירָא וְנִסְכַּהּ: (יא) וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן תְּקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין: (יב) וּתְלָתָא עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְתוֹרָא חַד וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְדִכְרָא חָד: (יג) וְעֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְאִמְּרָא חַד עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא

רש"י

מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין [ספרי] וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה:

באור

יום השבת, והטעם בכל שבת ושבת, כמו יום ביומו, חדש בחדשו: על עלת התמיד, לבד אותם שני כבשים, של עלת תמיד: (יא) ובראשי חדשיכם. ז"ל הראב"ע, אמר ר' משה הכהן הספרדי נ"ע שפירושו חדש ניסן, כי כן כתוב ראשון הוא לכם. ואח"כ אמר זאת עולת חדש בחדשו, שיעשו כן בכל חדש, על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא. ואע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם (ר"ל שהי' ראוי לומר ובראש חדשיכם, שניסן הוא ראש חדשים, ואם על ניסן של כל שנה מדבר. מדוע לא עשה כן בשאר המועדים), רק בעבור שמלאכו הנה חדש תחר ישר בדורו, ע"כ: ואין הדברים ברורים כי לפ"ד משמע שאין בהוראת מלת חדש לבד, כי אם היום הראשון, ואיך יפרש בכתוב הבא ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש, שהוא כדמות סתירה? וכן מה טעם לומר ובחדש השביעי באחד לחדש, והי' די שיאמר בחדש השביעי? והנכון כי מלת חדש תאמר בשוה על יום הראשון של חדש, ועל כל השלשים יום, כמ"ש הרד"ק שרש חדש והביא ראיות מהכתוב, וכן כאן נאמר זאת עולת חדש בחדשו על היום הראשון, ואח"כ ובחדש הראשון, ובחדש השביעי, על כל שלשים היום. ולזה התחיל ובראשי חדשיכם, לבדר דבריו שביו' הראשון הוא מדבר. ומה שאמר לסוף לחדשי השנה, הוא מוסב למה שנאמר אחריו בחדש הראשון ובחדש השביעי, והלת"ד הוא למ"ד הכללי, כלומר כן הדבר בכל חדשי השנה, ומה שילווה אח"כ אינו כולל לכל החדשים, כי אם במועד שיזכור: (יב) ושלשה

ליהוה: (יד) ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: (טו) ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על־עלת התמיד יעשה ונסכו: ס ששי

(טז) ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה: (יז) ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: (יח) ביום הראשון מקרא־קדש כל־מלאכת עבדה לא

תולדות אהרן ונסכיהם שם פ"ו, א': זאת עולת יומא ס"ח, ב'. ר"ה ז', א'. מגלה כ"ט, ב': ושעיר יומא ס"ה, א'. שבועות ט', ע'. חולין ס', ב'. בכורות י"ז, א':

תרגום אשכנזי

פערצעהרט ווירד. (יד) דיא דאצו געהאָריגען טראנקאָפּפֿער זינד צו יעדעם שטיר איין האלב הין, צו יעדעם ווידדער איין דריטטעל הין אונד צו יעדעם לאממע איין פֿירטעל הין ווין. דיזעס איזט דאז גאנצאָפּפֿער, אין יעדעם נייאמאָנאט, פֿיר אללע מאָנאטע דעס יאהרס, (טו) דאבייא נאָך איין ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען. אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט זיינעם טראנקאָפּפֿער, זאָלל דיזעס אללעס געבראכט ווערדען. (טז) אם פֿיערצעהנטען טאגע דעס ערשטען מאָנאטס ווירד דאז פסח געבראכט, דעם עוויגען צו עהרען. (יז) אם פֿינפֿצעהנטען טאגע דיזעס מאָנאטס איזט פֿעסט, אונד ווירד זיבען טאגע אונגעזייערטעס בראָד געגעססען. (יח) אם ערשטען טאגע איזט הייליגע פֿערקינדיגונג, אונד דא זאללט איהר קיינע קונסטארבייט

תרגום אונקלוס

קדם יי: (יד) ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאימרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותיה כן לכל רישי ירחי שתא: (טו) וצפיר בר עזין חד לחטאתא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה: (טז) ובירחא קדמאה בארבעת עשרא יומא לירחא פסחא קדם יי: (יז) ובחמשת עשרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכיל: (יח) ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון:

רש"י

ושלשה עשרונים. כמשפט נסכי פר שכן הן קבועין בפרשת נסכים: (יד) זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגו'. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש [במסכ' שבועות דף ט'] ונשתנה שעיר ר"ח שנאמר בו לה' תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירים למדין ממנו ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח [חולין ס']: על עולת התמיד. יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: (יח) כל מלאכת עבודה. אפי' מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של

באור

עשרנים. כמשפט נסכי הפר, שכן הן קבועין בפרשת נסכים. (רש"י): (טו) לחטאת לה'. פשוטו של מקרא כמו שת"א קדם ה'. וכמוהו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. ולכן מלת לחטאת מובדלת בטעם, כי איננה דבוקה לתיבת לה', ודרך מדרש אגדה לבדו: על עלת התמיד יעשה ונסכו. לבד מעולת התמיד יעשה כל הקרבן הזה ונסכו, שאין ונסכו מוסב על השעיר, כי אין נסכים לחטאת, אבל הוא מוסב על התמיד: (טז) פסח. יום הקרבת הפסח: (יח) כל מלאכת עבודה, אפי' מלאכה הצריכה לכם, כגון דבר האבד, המותר בחולו של מועד.

תַּעֲשׂוּ׃ (יט) וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה
לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל
אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה
תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ (כ) וּמִנְחָתָם סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר
וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ (כא) עִשָּׂרוֹן
עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת
הַכְּבָשִׂים׃ (כב) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד
לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (כג) מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר
אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־
אֵלֶּה׃ (כד) כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת
יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה
עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃
(כה) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס

ת"א מלבד יומא י"ג, א'. וע' ב', ב"ק קי"א. א'. הוריות י"ג. א'. זבחים פ"ט. א'. מגלה כ"א. ב'. ול' ב'. עקדה שער נ"ז: כאלה זבחים שם:

פערריכטען; (יט) אונד דעם עווינען צו עהרען, צום גאנצאָפּפער דעם פייער צו פערצעהרען דאר־ברינגען: צוויא יונגע שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער, דיא אייך אללע אָהנע פעהלער זיין מיססען. (כ) איהר מעהלאָפּפער זייא פאָן פיינעם מעהלע מיט אֶהל איינגעריהרט: דרייא צעהנטהייל צו יעדעם שטירע, צוויא צעהנטהייל צו יעדעם ווידדער; (כא) איין צעהנטהייל צו יעדעם לאממע, אונד זאָ צו אללען זיבען לעממערן; (כב) פערנער איינען באָק צום זינדענאָפּפער: אייך צור פערזאֶהנונג. (כג) דיזעם אללעם מיסט איהר ברינגען אויסער דעם מאָרגענאָפּפער, וועלכעם אלס איין טעגליכעם גאנצ־אָפּפער געבראכט ווירד. (כד) יעדען טאג פאָן דען זיבען טאגען האבט איהר דיזע אָפּפער צו מאכען, אונד דעם עווינען צו עהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם פייער צור שפייזע צו איבערגעבען; אונד צוואר אויסער דעם טעגליכען גאנצ־אָפּפער, נעבסט זיינעם טראנקאָפּפער. (כה) אם זיבענטען טאגע האבט איהר אבער־

תרגום אונקלוס

(יט) ותקרבון קורבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אימרין בני שנא שלמין יהון לכון: (כ) ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא ותרין עשרונין לדכרא תעבדון: (כא) עשרונא עשרונא תעביד לאימרא חד כן לשבעא אימרין: (כב) וצפירא דחטאתא חד לכפרא עליכון: (כג) בר מעלת צפרא דהיא עלת תדירא תעבדון ית אלין: (כד) כאלין תעבדון ליומא שבעא יומין לחם קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה: (כה) וביומא שביעאה

רש"י

מועד אסורה בי"ט: (יט) פרים. כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם [בראשית י"ח]: אילים. כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב שנא' והכשבים הפריד יעקב [בראשית ל'] ביסודו של ר' משה הדרשן ראיתי זאת: (כד) כאלה תעשה ליום. שלא יהיו

באור

אסורה בי"ט. (רש"י): ועיין מה שכתב בזה הרב המבאר ס' ויקרא. (שם כ"ג ז'): (כד) כאלה תעשו ליום שבעת ימים, שעורו כאלה תעשו שבעת ימים בכל יום ויום, כי אין תלת ליום

(כו) וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ (כז) וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃ (כח) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ (כט) עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ (ל) שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (לא) מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד

ת"א בהקרבכם מנחות ת"ו. ב'. ופ"ד ג': עשרון. סס פ"ו

תרגום אשכנזי

מאלס היילינע פֿערקינדיגונג, אונד זאָללט קיינע קונסטארבייט פֿערריכטען. (כו) אם טאגע דער ערשטלינגע, ווען איהר דעם עוויגען צו עהרען איין נייעס מעהלאָפּפֿער דארבריננט, נעמליך ווען אייערע וואָכען צו ענדע זינד, זאָלל אייך היילינע פֿערקינדיגונג זיין, אונד איהר דירפֿט קיינע קונסטארבייט פֿערריכטען. (כז) זאביא האבט איהר דעם עוויגען צו עהרען, אלס איין גאנצאָפּפֿער, צום אנגענעהמען גערוך דארצובריננען: צווייא שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער; (כח) צום מעהלאָפּפֿער דאצו פֿאָם פֿיינסטען מעהלע, מיט אָהל איינגעריהרט: דרייא צעהנטעל אויף יעדען שטיר, צווייא צעהנטעל אויף יעדען ווידדער. (כט) איין צעהנטעל צו יעדעם לאממע: פֿאָן דען זיבען לעממערן; (ל) דאצו איינען ציגענבאָק, אייך צו פֿערזאָהנען. (לא) דיזעס בריננט איהר

רש"י

פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הביכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנח' חטים הבאים מן החדש: (לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שיין שהעלה קמחין פסול לנסכים [מנחות פ"ז]:

תרגום אונקלוס

מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן: (כו) וּבְיוֹמָא דְבִכּוּרַיָּא בְּקָרוֹבֵיכוֹן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ בַּעֲצְרָתֵיכוֹן מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן: (כז) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין דְּכַר חָד שִׁבְעָא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא: (כח) וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חָד תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חָד: (כט) עִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חָד לְשִׁבְעָא אִימְּרִין: (ל) צְפִיר בַּר עִזִּין חָד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: (לא) בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתֵיהּ תַּעַבְדוּן שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן:

באור

סמוכה, שלא יסמך הנודע. והכוונה שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הבכורים, חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים, על שם שתי הלחם, שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש. (רש"י), ולא הזכיר בו החדש, לפי שאין למועד הזה יום קבוע בחדש, כי אם יום החמשים מתנופת העומר, והוא פעמים חמשה, פעמים ששה, פעמים שבעה, כמו שאמרו רז"ל: מנחה חדשה, מבואר בספר ויקרא (כ"ג ט"ז): בשבעתיכם, לא נשתנה בקמץ ובכנוי להבדיל בינו ובין שבעה שבעות (יחזקאל כ"א כ"ח), שהוא מענין אחד (מ"י): (כז) והקרבתם וגו', הקרבן הנזכר בפ' אמור הוא בא על הלחם, כמבואר שם, שאינו חובת היום, כי אם חובת הלחם, כי שם בפרשת המועדים לא פרט הקרבנות שהם חובת היום, ולא הזכיר בחג המצות והסכות ור"ה ויום העשור כי אם דרך כלל והקרבתם אשה לה', מבלי לפרט מספרם

וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם
וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ
כט (א) וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה
לָכֶם׃ (ב) וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהֹוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃
(ג) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃
(ד) וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת
הַכְּבָשִׂים׃ (ה) וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (ו) מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ
וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ

תולדות אהרן ובחדש ר"ה ל"ג, א': כל מלאכת שבת קל"ח, ב': יום תרועה שבת סס. ר"ה כ"ט. ול"ג ד'. תגלה ג'. ערכין י'. ג': ועשרון אחד מנחות ס"ז, ב':

אויסער דעם טעגליכען גאנצ-אָפּפֿער; אללעם מוכ אָהנע פֿעהלער זיין, אונד דאצו דאז געהעֶריגע טראנקאָפּפֿער.

כט (א) אם ערשטען טאגע דעם זיבענטען מאָנאטס זאָללט איהר היילִיגע פֿערקינדיגונג האלטען אונד קיינע קונסטארבייט פֿערריכטען. דיזעס זאָלל אייך איין טאג דעם לערמבלאזענס זיין. (ב) איהר האבט דעם עווי-גען צו עהרען, אלס איין גאנצ-אָפּפֿער צום אנגע-נעהמען גערוך, דארצו-בדינגען: איינען שטיר, איינען ווידדער, זיבען יעה-ריגע לעממער, אָהנע לייבעספֿעהלער. (ג) דאצו איהר מעהלאָפּפֿער פֿאָם פֿיינסטען מעהלע מיט אָהל איינגעריהרט: דרייא צעהנטעל צוכ שטירע, צווייא צעהנטעל צום ווידדער; (ד) איין צעהנ-טעל צו איינעם לאממע, אונד זאָ צו אללען זיבען לעממערן. (ה) איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער, אייך צו פֿערזאָהנען. (ו) אויסער דעם נייאמאָנאטליכען גאנצ-אָפּפֿער נעבסט זיינעם מעהלאָפּפֿער, וויא אויך דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער נעבסט זיינעם מעהלאָפּפֿער, אונד דעם צו ביידען געהעֶריגען טראנקאָפּפֿער נאך איהרער פֿאָרשריפֿט: ווירד

תרגום אונקלוס

כט (א) וּבְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן
כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן, יוֹם יַבָּבָא יְהֵי לְכוֹן:
(ב) וְתַעְבְּדוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר בַּר תּוֹרֵי
חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁבְעָא שַׁלְמִין: (ג) וּמִנְחַתְהוֹן
סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין
לְדִכְרָא: (ד) וְעֶשְׂרוֹנָא חַד לְאִמְּרָא חַד לְשִׁבְעָא אִמְּרִין:
(ה) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: (ו) בַּר מֵעֲלַת
יַרְחָא וּמִנְחָתַהּ וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן

רש"י

כט (ו) מלבד עולת החדש. מוספי ראש חדש שהוא ביום ר"ה:

באור

ועניכס. רק בעלת שלחס התנופ' הוא עקר המועד, זכר גס את הקרבן הבא בשביל הלחס, והוא שבעה כבשים ופר בן בקר ושני אילם לעולה, ושני כבשים לשלמים, ושעיר לחטאת, וכאן הזכיר המוספין שהן חובת היום:
כט (ו) מלבד עלת ההדש, מוספי ר"ח שהוא ביום ר"ה, והי' במשמע שמה שאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו' יהי' בשאר החדשי' כלם, אבל בחדש השביעי יהי' כל קרבנו הקרבן הזה שחדש בו, ע"כ הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה, וממילא ידענו שכל הנזכר בקרבנות

ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה
ליהוה: ס (ז) ובעשור לחדש השביעי
הזה מקרא־קדש יהיה לכם ועניתם
את־נפשתיכם כל־מלאכה לא־
תעשו: (ח) והקרבתם עלה ליהוה
ריח ניחח פר בן־בקר אחד איל
אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם
יהיו לכם: (ט) ומנחתם סלת בלולה
בשמן שלשה עשרנים לפר שני
עשרנים לאיל האחד: (י) עשרון
עשרון לכבש האחד לשבעת
הכבשים: (יא) שעיר־עזים אחד חטאת
מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד
ומנחתה ונסכיהם: ס שביעי

תולדות אהרן ובעשור יומא ע"ו, א'. סוטה מ' ב': כל מלאכה שבת קי"ד ב': תמימים מנחות פ"ז, א': שעיר עזים יומא ע'. ב'. שבועות י', א':

דיזעם, דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען געריך, דעם פייער צו פער־צעהרען געגעבען. (ז) אם צעהנטען טאגע דיזעם זי־בענטען מאנאטס זאללט איהר היילינע פערקינדי־גונג האלטען, אונד אייך קאסטייען: אויך קיינער־לייא קונסטפערריכטונג פערנעהמען: (ח) אונד דעם עוויגען צו עהרען, איין גאנצאפפער צום אנגע־נעמען געריך ברינגען, נעמליך: איינען יונגען שטיר, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער, אללע מיססען אהנע פעה־לער זיין. (ט) צום שפייזע־אפפער דאצו פאם פיינ־סטען מעהלע מיט אהל איינגעריהרט: צום שטירע דרייא צעהנטעל, אונד צום ווידדער צווייא צעהנ־טעל: (י) צו יעדעם לאממע איין צעהנטעל, אונד זא צו אללען זיבען לעממערן; (יא) איינען ציגענבאק אלס זינדענאפ־פער אויסער דעם זינדענ־אפפער דעם פערזאהנונגספעסטעס, אויסער דעם טעגליכען אפפער, נעבסט זיינעם מעהלאפ־

תרגום אונקלוס

לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (ז) ובעשרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון: (ח) ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אימרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: (ט) ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא חד: (י) עשרונא עשרונא לאימרא חד לשבעא אימרין: (יא) צפיר בר עזין חד חטאתא בר מחטאת דכפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון:

רש"י

(יא) מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיה'. מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון ציווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם

באור

ד"א נוהג גם בר"ה, ולא הולך לומר מלבד עולת החדש וחטאתו: (יא) חטאת הכפורים שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות, שגם הוא חטאת, אבל הוא חטאת הכפורים לכפר על הקודש מטמאות בני ישראל, וזה חטאת אמונה כשאר חטאות הבאים עם המוספים, וכן העולה הנזכרת כאן הי' מלבד העולה שבוא שם. כי אינם שוים, שהרי לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה, ופה נוה לעולת המוספין פר ואיל ושבעה כבשים, א"כ תמיל' ידענו שאלו

(יב) וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה
שִׁבְעַת יָמִים׃ (יג) וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה
רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר
שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃
(יד) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן

ת"א וחגתם בילה י"ט. ח', וכ' ג': פרים סוכה מ"ז, ח':

פער, אונד דעם דאצו געהאריגען טראנקאָפפער. (יב) אם פינפצעהנטען טאגע דיזעס זיבענטען מאָנאטס זאָללט איהר היילינע פערקינדיגונג האלטען, אונד קיינע קונסטארבייט פערריכטען; זיבען טאגע האבט איהר דעם עוויגען צו עהרען איין פעסט צו פייערן. (יג) אונד זאָללט אן דיזעם ערשטען דערזעלבען, דעם עוויגען צו עהרען, איין גאנצאָפפער צום אנגענעהמען גערוך דעם פייער איבערגעבען, נעמליך דרייצעהן יונגע שטירע, צוויא ווידדער, פירצעהן יעהריגע לעממער, דיא אָהנע פעהלער זיין מיססען, (יד) צום מעהלאָפפער דאצו פיינעס מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט; צו יעדעם שטירע

תרגום אונקלוס

(יב) ובחמשת עשרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין: (יג) ותקרבון עלתא קורבן דמתקביל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלת עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעת עשר שלמין יהון: (יד) ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא

רש"י

וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל הקרבנו' החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון ניווי שהרי נסכיהם של

באור

העולות מלבד הנזכר שם (עדברי הרמב"ן): ועולת התמיד, ומלבד עולת התמיד, תעשו העולות הללו: ונסכיהם, מוסב על המוספין הכתובים, ועל תעשו שהוא לשון צווי, מלבד עלת התמיד ומנחתה, תעשו את אלה ונסכיהם, וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות, חוץ משל קרבנות החג, שכל ונסכה נסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד, ואינן לשון צווי, שהרי נסכיהן של מוספין כתובים לעצמן בכל יום ויום. (רש"י): כוונת הרב ז"ל שמלת ונסכיהם בכבשי הרגים, הנאמר פה בעשור לחדש, ע"כ אינו שב על חטאת הכפורים ועולת התמיד, שאין לחטאת נסכים, ולזה פי שהוא מוסב על המוספין, ואם כן גם כל נסכיהם האמורים בכל המועדות כן, ואולם בקרבנות החג אי אפשר לומר ונסכיהם על המוספים, שהרי נסכיהם כתובין לעצמן וע"כ לומר דמוסב על התמיד, ומה שאמר ביום השני ונסכיהם בכבשי הרגים, פירש רש"י להלן שעל שני תמידי היום הוא אומר כן, ולא שנה הלשון אלא לדרשה כמו שאמרז"ל מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן מים, רמז לנסוך המים מן התורה: כל זה נראה מכוונת הרב ז"ל, ואולם רחוק הוא בלשון, ומתנגד לסדר הטעמי', שתהיה מלת ונסכיהם שבה על המוספין הנזכרים כבר, ותחסרנה המלות תעשו את אלה, כמ"ש הרב בעצמו, כי לווי והקרבתם לחזקה ממלה ונסכיהם עד מאד, ואין להשיבה עליו. ומדוע לא תהיה הוראת המלה זוה בכל המאמרים, כי הנה בשבת וראש חדש שנזכרו נסכיהם, תשוב מלת ונסכה ונסכו האמורה בהם על עולת התמיד, ובכל יתר המועדות יהיה לשון צווי, חוץ מימי החג שבהן ישובו על התמיד. והנה בשני כ"י שבידי כל הדבור הזה אינו, וכן בדברי רש"י דלהלן לא הוזכר שם שיהיה ונסכיהם הנאמר בשני על שני תמידי היום, שגם הוא דוחק גדול. והנראה לפי פשוטו שכבשי הרגים ונסכיהם שב על התמיד והמנחה וכן ביום השבת מלאנו שייחס הכתוב הנסכים אל סולת המנחה, סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו, וממה שאמר ונסכיה' בכבשי המ"ס, והעולה ומנחתה הם ל"כ, אין ראיה כל כך, כמו שזכרנו פעמים רבות, שיבא המ"ם תחת הנו"ן:

שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ (טו) וְעִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ (טז) וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס (יז) וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (יח) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (יט) וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס (כ) וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (כא) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם

נקוד על ו'

ת"א וביום סוכה מ"ו, א': ומנחתם תענית ג'. ב' זבחים א', א', ופ"ד א'. מנחות מ"ד, ב', וכ"ב א'. תמורה י"ד, א': ונסכיהם שבת ק"ג. ב'. תענית ג'. ב'. כמשפט מנחות מ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

דרייא צעהנטעל, אונד זאָ צו אללען דרייצעהן שטי־רען; צווייא צעהנטעל צו איינעם ווידדער, אונד זאָ צו ביידען ווידדערן; (טו) איין צעהנטעל צו איינעם לאממע, אונד זאָ צו אללען פֿיערצעהן לעמ־מערן; (טז) איינען ציגענ־באָק צום זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט זיינעם מעהל־ אונד טראנקאָפּ־פֿער: (יז) אם צווייטען טאגע צוואָלף יונגע שטי־רע, צווייא ווידדער, פֿיער־צעהן יעהריגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (יח) דא־צו דאז מעהל־ אונד דיא טראנקאָפּפֿער: נאך אנ־צאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיטבריננגעט; (יט) אויך איינען ציגענ־באָק אלס זינדענאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער נעבסט דעם מעהל־ אונד דען טראנק־אָפּפֿערן דאצו. (כ) אם דריטטען טאגע איילף שטירע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יעהריגע לעמ־מער, אָהנע פֿעהלער; (כא) דאצו דאז מעהל־ אונד דיא טראנקאָפּפֿער, נאך אנצאהל דער שטירע,

תרגום אונקלוס

עִשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חַד לִתְלָתָא עֲשַׂר תּוֹרִין תְּרֵין עִשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃ (טו) וְעִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא לְאִימְּרָא חַד לְאַרְבְּעַת עֲשַׂר אִימְּרִין׃ (טז) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (יז) וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵי עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (יח) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיַנְהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (יט) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ (כ) וּבְיוֹמָא תְלִיתָאָה תּוֹרִין חַד עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (כא) וּמִנְחַתְהוֹן

רש"י

מוספף יתוזין לעלמן בכל יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות שמתמעטים והולכי' סימן כליה להם [סוכה נ"ה] ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו שה פזורה [ירמיה נ'] והם קבועים ומניינס

כְּמִשְׁפָּט׃ (כב) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס (כג) וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים
עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (כד) מִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (כה) וּשְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס (כו) וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי
פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
(כז) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם
וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
(כח) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס (כט) וּבַיּוֹם
הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר

ווידדער, לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיט ברינגט; (כב) אויך איינען ציגענבאָק אלס זינדנאָפּפֿער, איבער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל = אונד טראנקאָפּפֿער דאצו: (כג) אם פֿיערטען טאגע צעהן שטירע, צוייא ווידדער, פֿיערצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (כד) דאצו דאז מעהל = אונד דיא טראנקאָפּפֿער: נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיט ברינגט; (כה) אויך איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצ = אָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל = אונד טראנקאָפּפֿער דאצו. (כו) אם פֿינפֿטען טאגע ניין שטירע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (כז) דאצו דאז מעהל = אונד דיא טראנקאָפּפֿער נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיט ברינגט; (כח) אויך איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל = אונד טראנקאָפּפֿער דאצו: (כט) אם זעכסטען טאגע אכט שטירע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יונגע

תרגום אונקלוס

וְנִסְכֵּהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (כב) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (כג) וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַשְׂרָא דִכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (כד) מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (כה) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (כו) וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תִּשְׁעָא דִכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (כז) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (כח) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (כט) וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא דִכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה

רש"י

תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה. בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג:

תְּמִימִם׃ (ל) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים
לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
(לא) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃ ס (לב) וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ (לג) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם*
לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כְּמִשְׁפָּטָם׃ (לד) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס
מפטיר (לה) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה
לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃
(לו) וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים

חסר י'

ת"א ונסכיה שבת ק"ג, ב'. זבחים ק"י, ב'. תעילה י"ג, ז': כמשפטם שבת ק"ג, ב'. סוכה מ"ו, א'. תענית ג, ב'. מנחות מ"ד, ב': ביום וכו' פסחים כ"ח, ב'. ביצה ט"ו, ב'. חגיגה ט', א': פר אחד סוכה מ"ז, א':

תרגום אשכנזי

לעממער, אָהנע פֿעהלער; (ל) דאצו דאז מעהל-אונד דיא טראנקאָפּפֿער, נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיטברינגט; (לא) איך איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהלאָפּפֿער אונד דען טראנקאָפּפֿערן דאצו. (לב) אם זיבענטען טאגע זיבען שטירע, צוויא ווידדער, פֿיערצעהן יונגע לעממער, אָהגע פֿעהלער. (לג) דאצו דאז מעהל-אונד דיא טראנקאָפּפֿעד, נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיטברינגט; (לד) איך איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל-אונד טראנקאָפּפֿער דאצו. (לה) אם אכטען טאגע זאָללט איהר דאז בעשלוספֿעסט פֿייערן, אונד קיינע קונסטארבייט פֿעררִיכטען. (לו) צום גאנצאָפּפֿער געבט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם פֿייער צו פֿערצעהרען; איינען

תרגום אונקלוס

עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (ל) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (לא) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהָא׃ (לב) וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שַׁבְעָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (לג) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן׃ (לד) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (לה) בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ (לו) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ

רש"י

(לה) עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיית מלאכה: דבר אחר עצרת עצרו מללכת מלמד שטעון לינה [ספרי]. ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פר אחד איל אחד. איל כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר

באור

(לה) עצרת, מבואר בפ' אמור (ויקרא כ"ג י"ח): (לט) אלה תעשו ליהוה במועדיכם, דבר

בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ (לז) מִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (לח) וּשְׂעִיר חַטָּאת
אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ (לט) אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָֹה
בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם
לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם
וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃

ל (א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

ת"א כמשפט סס סס: אלה תעשו פסחים ע"ז, ח': ר"ה ד', ג'. סבועות י', ח'. מנחות ע"ג, ג'. תמור י"ד, ג': לעלתיכם מנחות ק"ד, ג': ולנסכיכם תמורה י"ד, ח':

שטיר, איין ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (לז) דאצו דאז מעהל- אונד טראנקאָפּפֿער צום שטיר ז, צום ווידדער, אונד נאך אנצאהל דער לעממער, וויא פֿאָרגעשריבען; (לח) אוֹך איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט זיינעם מעהל- אונד טראנקאָפּפֿער. (לט) דיזע אָפּפֿער זאָללט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, אן דען בעשטיממטען פֿעסטטאגען ברינגען; אויסער איערען געליבדען אונד מילדען גאבען: אן גאנצאָפּפֿערן, נעבסט דאצו געהאֶריגען מעהל- אונד טראנקאָפּפֿערן, וויא אויך פֿריידענאָפּפֿערן.

ל (א) משה זאגטע דען קינדערן ישראל'ס אללעס, זאָ וויא עס איהם דער עוויגע אויפֿגעטראגען

תרגום אונקלוס

תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין׃ (לז) מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (לח) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (לט) אִלֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבְתֵיכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחָתְכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃

ל (א) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃

רש"י

להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעוד' כולי כדאיתא במסכת סוטה ובמדר' רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטנית למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקבוע לחובה: לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל מנו' היא בידיכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר:

ל (א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הולך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל

באור

הקבוע לחובה: לבד מנדריכם, אם באתם לדור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם, או נדרים ונדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל, שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקרי' נדריו, ונמצא עובר בבל תאחר. (רש"י): לעלתיכם. וגו' למ"ד הכללי, כאומר בל"א (וואס איבערהויפט אנלאנגט):

ל (א) ויאמר משה, להפסיק הענין, דברי ר' ישמעאל, לפי שעד כאן דבריו של מקום, ופרשת נדרים מתחלת מדבורו של משה, הולך להפסיק תחלה, ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל, שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו, אלא בפ' נדרים התחיל דבריו. (רש"י)

(ב) וַיְדַבֵּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־רָאשֵׁ֣י הַמַּטּ֔וֹת לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר זֶ֣ה הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֖ר צִוָּ֥ה יְהוָֽה׃ (ג) אִישׁ֩ כִּֽי־יִדֹּ֨ר נֶ֜דֶר לַֽיהוָ֗ה אֽוֹ־הִשָּׁ֤בַע שְׁבֻעָה֙ לֶאְסֹ֣ר

ת"א ראשי נדרים ע"ח, ב'. ב"ב ק"כ, א': זה וכו' נדרים ע"ז, ב'. ב"ב ק"כ, ב', נדה מ"ח, ב': כי ידר נדרים י"ב א', א': וט"ז ב'. שבועות כ', ב'. נזיר ד', ב': או השבע נדרים ט"ז, ב'. לאסר נדרים שם. נזיר ס"א, א':

געץ. (ב) משה רעדעטע פֿערנער מיט דען שטאמ= הייפטערן דער קינדער ישראל, אונד שפראך: דיזעס האט דער עוויגע בעפֿאָהלען: (ג) ווען איין מאן דעם עוויגען עטוואס אנגעלאָבט, אָדער שוואָרט איינען אייד, וואָדורך ער זיך עטוואס פֿערזאגט; זאָ זאָלל ער זיין וואָרט ניכט געריננ אכטען, זאָנדערן זאָ

תרגום אונקלוס

(ב) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ: (ג) גְּבַר אֲרֵי יִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵּים קְיָם לְמֵיסַר אֱסָּר עַל נַפְשֵׁיהּ לָא יְבַטֵּיל פִּתְגָּמֵיהּ כְּכָל דְּיִפּוֹק

רש"י

דבריו: חסלת פ' פנחס: (ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל ומנין שאף שאר הדברות כן ת"ל וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל [שמות ל"ד]. ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומח' מפר בשלשה הדיוטות או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמן כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר [ויקרא י"ז] מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגומר אף זו נאמרה לכולן [ב"ב ק"ב]: זה הדבר. משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה [שמות י"א] והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנתנב' בלשון זה הדבר [ספרי] ד"א זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר [ספרי נדרים ע"ז]: (ג) נדר האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קודא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר איסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו

באור

(ב) אל ראשי המטות לבני ישראל. באורו כאלו אמר ראשי מטות בני ישראל, לפי שאמר המטות בה"א הדעת שלא תתכן להסמך, לכן הוכרח לומר לבני בלמ"ד השמוש ובאורו של בני ישראל: ורש"י פירש ראשי המטות חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה, ע"כ. יתכן מפני שהזקף במלת המטו' מפסי' יותר מהטפחא שבמלת ישראל יורה שפירושו אל ראשי המטות ולבני ישראל. וזה לשון הרמב"ן וטעם אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל תורת הנדרים, ואולי צריך להעלים אלה החקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים. אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם למד המשפט. וידמה עוד למדרש רבותינו ז"ל כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר משאר העם שיחיד מומחה מתיר הנדר. והנ' התר נדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הל"מ. ותלאו הכתוב בחוט השערה כמו שאמרו התרת נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו, אלא שרמז לו הכתוב לא יחל דברו, כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל נוה שלא יחלל דברו שלא יעשה בנדר חלול, כי בבאו לב"ד ויתנאו לו פתח ונחם עליו והם יתחלו לו איננו מחלל אותו, והטעם בזה כאשר אמרתי שעשה התר נדרים והשבועה כסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראוים להם ויכתבו ברמיזה. ע"כ: זה הדבר אשר צוה ה', לדעת רלב"ע היתה זאת הפרש' אחר מלחמות מדין שבאו בני גד אל משה ודברו דבריהם ואמר משה להם והיוצא מפיכם תעשו (לקמן ל"ב כ"ב) ע"כ כתב וידבר משה אל ראשי המטות וגו' ככל היוצא מפיו יעשה. ודעת הרמב"ן לפי שהזכיר למעלה נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם, ואמר כאן יש עוד נדרי הדיוט וכל היוצא מפי האדם חייב לקיים ולעשות: (ג) השבע, מקור במקום עתיד: לאסר אסר על נפשו. הוראת השרש הזה היא ענין סגירה או קשירה, ואסרנוהו לענותו (שופטים ט"ז), ויאסרו אסוריו (שם ע"ו) והם היתדים שנאסר בהם, ולכן נקרא בית הכלא בית האסור (ירמיה

אָסַר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ (ד) וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית

ת"א לא יחל ברכות ל"ב, ב'. חגיגה י', א'. נדרים ב', א' וב', י"ד ב' וס"ח ב, ול' א'. נזיר ל"ח, ב'. שבועות כ', א', וכ"ו א' נדה מ"ו, א': ככל היוצא נדרים ג', ב':

טהון, וויא אויס זיינעם מונדע געגאנגען איזט. (ד) ווען אבער איינע פרויענספערזאָן דעם עוויגען עטוואס אנגעלאָבט; אָדער זיך איינע אבלאָבונג אויפערלעגט, אונד איזט נאָך אין איהרעם פאטערס הויז (אונפערהייראטעט), אין

תרגום אונקלוס

מפומיה יַעֲבֵיד׃ (ד) וְאִתְּתָא אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְתֵיסַר אֱסָר

רש"י

לא יעשה דברו חולין: (ד) בבית אביה. ברשות אביה ואפילו איננה בביתו [ספרי]: בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר

באור

ל"ז ט"ו) לפי שהבית הזה סגור ומסוגר שלא יצאו היושבים ואמר מי יאסור המלחמה (מ"א כ' י"ד), הוא ענין קשיר' הרכב והושאל על רצון האדם שהוא חפשי בטבעו לעשות ושלא לעשות, כאשר תמנעהו מלוה או אזהרה מעשות דבר, והוא הנמנע מלד היראה והמוסר, כאלו הדבר נקשר ונסגר, ואין ביכולת האדם להשיגו, או כאלו הרשיון קשר בחבלי המוסר והאזהרה שלא לרצות בו. וזהו ענין לאסר אסר על נפשו, שיקשור את נפשו בדבריו וימנע מעשות דבר ביכלתו לעשות. וכן שמשו חז"ל בכל אסורי התורה יד"ס בלשון הזה. ובהפך אמרו מותר, מותרת, שהוא ענין התרת הקשר כמו ה' מתיר אסורים (תהילים קמ"ו ז'). ואמרו בספרי לאסר אסר על נפשו. לאסור את המותר ולא להתיר את האסור. שאם נשבע לאכול נבלות וטרפות אין השבועה חלה. והנה אם תדקדק בעומק פשוטו של מקרא תראה שכל נדר הנחתו הראשונה על קבלת החיוב לעשו', והאסר שלא לעשו'. לזה תראה בכל הפרשה שיחבר הנדרים והאסורים, יאמר נדריה ואסריה, ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה וכן תמיד, ענינו שיחייב האדם את עצמו לעשות או שלא לעשות, והנדר לעשות הוא לה' שיחייב את עצמו לתת לגבוה מנכסיו, כגון אם אמר הרי עלי עולה או שלמים, (עיין רמב"ן מה שהשיב בזה על רש"י ז"ל), וע"י זה פעמים יהי' תכלית הנדר שלא לעשות כגון אם יאמר אם אעשה כך אתן כך וכך לגבוה או או אתענה. או אם יאמר בלשון קונם ושאר לשונות הנדר שהזכיר חז"ל. שע"י כך הרי הוא כאלו הקדיש הדבר לשמים, ואסר על נפשו שלא לחללו, ותבין מזה אמרו כי ידור נדר לה' או השבע וגו'. והרמב"ן ז"ל כתב כל נדר הוא לה' וכל שבועה בה' כי בכל לשון שבועה יאמר ובשמו תשבע ואשבעך בה', ומה שאמר אשר נשבע לה' ענינו כמו וישבע לו, שנשבע אליו לנדרו, ע"ש ההבדל שבין לה' לבה': ולפי' פשוטו כל לה' הוא למ"ד התכלית, לצורך גבוה, וכל בה' הוא בית הכלי, שיחזק דבריו ויקבל על עצמו לעשותם, ע"י השם ופחדו ומוראו, שיענוש אותו אם יעבור, שזהו ענין השבועה: לא יחל. לא יעשה דברו חולין. (רש"י ורלב"ע), ושרשו חלל, והלמ"ד עתיד בבנין הפעיל להיות אית"ן בקמץ, אמנם מעטים נמצאים גם בפתח האית"ן, ולא אַחֵל את שם קדשי (יחזקאל ל"ט ז'), וַיַּסֵּב אלהים (שמות י"ג י"ח). ולא כרשב"ם שפי' וז"ל והמפרש לשון חלול לפי הפשט טעות הוא בידו. אבל הוא לשון עכוב ואיחור, כלומר לא יאחר את נדרו עד לאחר הרגלים, ומפרש לא יחל כמו ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה), ויחל עוד שבעת ימים (בראשית ח' י"ב), ובאמת כל אלה הן מנע"ו והי' ראוי לומר לא יָחִיל דברו. ומה שהביא ראי' מן יַחֵל ישראל אל ה' (תהלים קל"א ג'), שלפי דעתו גם שם האית"ן בפת"ח, הוא דבר תימה כי שם הוא מקור או צווי מבנין פִּעֵל מנחי פ"י והיו"ד שרשית שהעב' ממנו וְיִחֲלוּ לקים דב' (יחזקאל י"ג ו') כאשר יחלנו לך (תהלים ל"ג כ"ב), והעתיד ולא יְיַחֵל לבני אדם (מיכ' ה' ו'), אבל הנכון כמו שפירשתי שהוא לשון חלול. ר"ל שיהיו דבריו היוצאים מפיו כהקדש שאם לא יעשה כן יחללם: (ד) ואסרה, או אסרה. (רלב"ע): בבית אביה,

אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ (ה) וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ (ו) וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ (ז) וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה

ת"א ואם היו שם ס"ז, א'. וע' א'. שבועות כ' א':

איהרען מעדכעניאהרען, (ה) דער פֿאטער הערט דאז געליבדע אָדער דיא אבלאָבונג, דיא זיא זיך אויפֿערליעגט האט, אונד שווייגט דאצו; זאָ זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד דיא אבלאָבונג דיא זיא איבערנאָמּמען, מוס בלייבען. (ו) ווען אבער דער פֿאטער, דעם טאגעס דא ער עס פֿערנאָממען, איהר פֿערוועהרט האט, זאָ זינד אללע איהרע גע־ליבדע אונד דיא אבלאָ־בונגען, דיא זיא זיך אויפֿער־לעגט האט, ניכט גילטיג; דער עוויגע ווירד איהר פֿערצייהען, דען איהר פֿאטער האט איהר פֿער־וועהרט: (ז) ווען זיא איי־נען מאן נימּמט, אונד האט געליבדע אויף זיך; אָדער וואס איהרען ליפפען ענטפֿאהרען איזט, וואָדורך

רש"י

והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדרים ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה לשם מי הקדיש' נדרה נדר בת י"ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: (ו) ואם הניא אביה אותה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון [במדבר ל"ב] וכן שמן ראש אל יניא ראשי [תהלי' קמ"א] וכן וידעתם את תנואתי [במדבר י"ד] את אשר סרתם מעלי: וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעל' והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע"פי שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה ק"ו לשאינן מופרים [ספרי]: (ז) ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית

תרגום אונקלוס

בְּבֵית אֲבוּהָא בְּרַבְיוּתְהָא׃ (ה) וְיִשְׁמַע אֲבוּהָא יַת נִדְרַהּ וְאֶסָּרַהּ דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אֲבוּהָא וִיקוּמוּן כָּל נִדְרָהָא וְכָל אֱסָרֵי דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ (ו) וְאִם אַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע כָּל נִדְרָהָא וְאֶסָּרָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ אֲרֵי אַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ׃ (ז) וְאִם מֶהֱוָה תֶהֱוֵי לִגְבַר וְנִדְרָהָא עֲלַהּ אוֹ פֵּירוּשׁ סִפְוָתְהָא דִּי אֲסָרַת

באור

ברשות אביה ואפי' אינה בביתו. (ספרי): בנעריה, ולא קטנה ולא בוגרת, שהקטנה אין נדרה נדר, והבוגרת אינה ברשות האב להפר נדרה: (ה) ואסרה ואסריה, אינן מהנפרד אסר. כי בשמות הדגושים לא תשתנה תנועת הפ"א לשו"א, אבל הן ממשקל פָּעָל בבני קמצי"ן, כמו מן דָּבָר נאמר דְּבָרָהּ, דְּבָרֶיהָ וכו': והחריש לה אביה, גלה דעתו שרצונו בנדרה לפיכך וקמו כל נדריה, וי"ו וקמו לתשובת התנאי: (ו) ואם הניא, מנחי ע"ו ול"א והוראתו לשון מניעה והסרה, ועי' מ"ש במאור וידעתם את תנואתי (לעיל י"ד ל"ד): וה' יסלח לה, ומבאר הטעם כי הניא אביה אותה, ומובן מכללו אם עברה על נדרה קודם לכן אף אם הפיר אביה אח"כ את נדרה, לא יסלח לה ה' ועונה תשא: (ז) ונדריה עליה. על דרך הפשט הכתוב מדבר

עַל־נַפְשָׁהּ׃ (ח) וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם
שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ
וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ
יָקֻמוּ׃ (ט) וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא
אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ
וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ (י) וְנֵדֶר
אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה
עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ (יא) וְאִם־בֵּית
אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־

ת"א ושמע נדרים ע"ג וע"ב א': ונדר וכו' כתובות ע"ט, א'. נדרים פ"א, ב'. ופ"ע א'. ואם בית נדרים ס"ז, א. שבועות שם: או אסרה שם שם:

זיא עטוואס אבגעלאָבט האט; (ח) דער מאן פֿערנימט זאָלכעס איינעס טאגס אונד שוויגט איהר דאצו; זאָ זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד איהרע אבלאָבונגען מיססען בלייבען. (ט) האט אבער דער מאן, דעס טאגס, דא ער עס פֿערנאָממען, איהר פֿערוועהרט; זאָ האט ער דיא געליבדע דיא זיא אויף זיך האט, אָדער וואס איהרען ליפפען ענטפֿאהרען, וואָדורך זיא עטוואס אבגעלאָבט האט, אויפֿגעהאָבען; אונד דער עוויגע ווירד איהר פֿערצייהען. (י) דאז געליבדע איינער וויטווע אָדער געשידענען פֿרויא, אויך אללעס וואס זיא אבגעלאָבט האט, איזט אויף איהר גילטיג.
(יא) ווען זיא אבער אין איהרעס מאננעס הויז איין געליבדע טהוט, אָדער דורך איינען אייד זיך עט-

תרגום אונקלוס

עַל נַפְשַׁהּ׃ (ח) וְיִשְׁמַע בַּעְלַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע וְיִשְׁתּוֹק לַהּ וִיקוּמוּן נִדְרַהָא וֶאֱסָרַהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ (ט) וְאִם בְּיוֹמָא דִשְׁמַע בַּעְלַהּ אַעְדִּי יָתַהּ וִיבַטֵּיל יָת נִדְרַהָא דִּי עֲלַהּ וְיָת פֵּירוּשׁ שִׂפְוָתַהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ׃ (י) וּנְדַר אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא כֹּל דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּם עֲלַהּ׃ (יא) וְאִם

רש"י

אשה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם [נדרים ס"ז]: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: (ח) שמע אישה וגו'. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: (ט) והפר את נדרה. יכול אפילו לא הפר האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה הוא [קידושין י"ג]: (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב: (יא) ואם בית אשה

באור

בנדרים שנדרה בעודה בבית אביה ולא הניא אותה אביה ואח"כ נשאת יניא אותה בעל, וכן פי' רשב"ם שפסוק הזה מדבר בנדרים הקודמים קודם שנשאת, ומשמע לפי הפשט שהבעל מפיר בקודמין. וקבלת חז"ל שבארוסה קטנה הכתוב מדבר שאביה ובעלה מפירין נדריה, הפר אחד מהם אינו מופר, ואין צריך לומר אם קים אחד מהם (נדרים ריש פרק יו"ד), ופירש"י שם מדכתיב לעיל מהאי קרא כי הניא אביה אותה, וכתיב ואם היו תהיה לאיש, וי"ו מוסיף על ענין ראשון, וכי היכי דאב מבטל נדרי בתו בזמן שהיא ברשותו ה"נ מבטל עם הבעל כל זמן שהיא ארוסה דעדין היא ברשותו: (י) ונדר אלמנה וגרושה, שאין לה מי שיפיר את נדרה כי אינה עוד ברשות האב, ובאלמנה מן הנשואין הכתו' מדבר, אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל חזרה לרשות האב. (רש"י): (יא) ואם בית אשה נדרה, לפי הפשט שהזכרתי למעל' (פסוק ז') הרי דיני נדרי הנשואה מפורשים בנדרים הקודמים, ועתה ידבר בנדרים שלאחר

נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃ (יב) וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ (יג) וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀ אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ (יד) כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ (טו) וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־

ת"א אישה נזיר כ"ג, א'. קדושין פ"א, ב': כל נדר נדרים פ', ב'. שבועות כ', ב': יקימנו: נדרים ע"ב, ב'. וע"ו ב'. נזיר י"ב, ב'. גיטין ס"ה, א'. ב"ת כ"ו, א': ואם וכו' נדרים ע"ט. א':

וואס פֿערזאגט: (יב) דער מאן פֿערנימט עס אונד שוויגט דאצו, פֿערוועהרט איהר ניכטס; זאָ זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד וואס זיא אבגעלאָבט האט, מוס בלייבען. (יג) האט זיא אבער דער מאן, דעם טאגס, דא ער עס פֿערנאָממען, אויפֿגעהאָבען; זאָ גילט ניכטס וואס אויס איהרען ליפפען געגאנגען, וואָדורך זיא עטוואס אנגעלאָבט, אָדער זיך אונטערזאגט האט; איהר עהעמאן האט זאָלכעם אויפֿגעהאָבען, אונד דער עוויגע ווירד איהר פֿערצייהען: (יד) אללע געליבדע אונד אײדליכע אבלאָבונגען, דיא דען לייב קאַסטייען, קאן דער עהעמאן בעקרעפֿטיגען אָדער אויפֿהעבען. (טו) שוויגט איהר אבער דער עהעמאן דאצו פֿאָן איינעם טאגע צום אנדערן; זאָ האט ער איהרע געליבדע אָדער

תרגום אונקלוס

בית בעלה נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיום: (יב) וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתה ויקומון כל נדרהא וכל אסר די אסרת על נפשה יקום: (יג) ואם בטלא יבטיל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאסר נפשה לא יקומון בעלה בטילינון ומן קדם יי ישתביק לה: (יד) כל נדר וכל קיומת אסר לסגפא נפש בעלה יקימינון ובעלה יבטלינון: (טו) ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית כל נדרהא או ית כל אסרהא די עלה קיים יתהון ארי שתיק לה

רש"י

נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: (יד) כל נדר וכל שבועת אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשי' במס' [נדרים ע"ט]: (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר

באור

בנשואין, (רשב"ם), לשון הראב"ע. ואם בית אישה נדרה, האלמנה בימים הקדמונים (בחיי הבעל) והביא אותה לא תקיים נדרה בזמן אלמנותה, וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם הגעת הזמן. ע"כ, כונתו לפי שנדרי נשואה כבר מפורשים, לכן אמר שהכתוב הזה מוסב על נדר אלמנה שאמר למעלה כל אסר אסרה יקום, היינו שנדרה כשהיא אלמנה אבל אם נדרה בחיי הבעל, שאמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום והביא אותה הבעל, וקודם שלשים יום מת הבעל לא תקיים נדרה, אף שמת קודם הגעת הזמן שיחול נדרה. וכן הוא במשנה (בנדרים פ"ט), ופירש"י שם דבתר אמירה אזלינן יע"ש: (יד) לענת נפש, אפי' לענות נפש והוא הצום. (ראב"ע), ולדעת חז"ל אינו מפיר כ"א נדרי ענוי נפש בלבד. ופי' הר"ן והרא"ש וה"ה לאב, כדדים בספרי בין איש לאשתו בין אב לבתו, מה בעל אינו מפיר אלא נדרי ענוי נפש אף אב אינו מפיר אלא נדרי ענוי נפש (נדרים ע"ט): (טו) מיום אל יום, מיום שמעו עד יום אחר: והקים, הוי"ו היא לתשובת התנאי, ומבאר אח"כ סבת הקימו, כי החריש לה ביום שמעו:

אֲסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ׃ (טז) וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ (יז) אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ׃ פ שני

לא (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ (ג) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ

ת"א כי החריש שם שם: בין איש שם פ"א, א': בנעריה כתובות מ', א'. ות"ו א'. נדרים ע', א'. קדושין ב', ב': החלצו יבמות ק"ב, א':

אבלאָבונגען, דיא זיא אויף זיך האט, בעקרעפֿטיגעט; וייל ער דעם טאגס, דא ער זיא ערפֿאהרען, דאצו געשוויגען האט: (טז) ווילל ער זיא נאך דער צייט זיינעם פֿערנעהמענס דענאָך איפֿהעבען; זאָ זאָלל ער דיא שולד זיינער פֿרויא טראגען. (יז) דיזעס זינד דיא פֿעראָרדנונגען, דיא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען, צווישען מאן אונד פֿרויא; וויא אויך צווישען פֿאטער אונד טאָכטער, זאָ לאנגע זיא אין איהרען מעדכעניאהרען, אין איהרעס פֿאטערס הויזע (אונפֿערהייראטעט) איזט:

לא (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) רעכע דיא קינדער ישראל'ס אן דען מדינים, הערנאך זאָללסט דוא צו דיינעם פֿאָלקע איינגעטהאן ווערדען: (ג) משה שפראך אלזאָ צום פֿאָלקע: ריסטעט אונטער אייך מענ=

תרגום אונקלוס

בְּיוֹמָא דִשְׁמַע: (טז) וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּיל יָתְהוֹן בָּתַר דִּשְׁמַע וִיקַבֵּיל יָת חוֹבָהּ: (יז) אִלֵּין קְיָמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בֵּין גַּבְרָא לְאִתְּתֵיהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּיהּ בִּרְבִיוּתְהָא בֵּית אֲבוּהָא:

לא (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ: (ג) וּמַלֵּיל

רש"י

מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום. ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין:

לא (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה [דברים ב'] אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. ד"א מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואבי' ונעמה אשת שלמה המלך (ולאו דווקא. שנעמה עמונית היתה [ב"ק ל"ח] כדאיתא בפ' שור שנגח ד' וה' בתוספתא העמונית): (ג) וידבר משה

באור

(טז) אחרי שמעו, אחרי יום שמעו: ונשא את עונה, אחרי שלא הפיר ביום שמעו, כבר הקים אותם. ועליה אין עון כלל כי היא סבורה שלא שמע הבעל עד עתה. וכן פי' רשב"ם, ודבר הכתוב בבעל וה"ה באב, אלא שדבר הכתוב בהוה, כי האב ישתמר מזה מאהבת בתו, והבעל אולי ישנא אותה וחושב לתת עליה אשם. (מדברי הרמב"ן), ולדעת הראב"ע אף שידעה שבבר שמע והחריש אין עליה עון כי היא ברשותו: (יז) בנעריה בית אביה, שב על בין אב לבתו הדבוק בטעם, כי האב אינו מפיר את נדרי בתו הבוגרת,

לא (ב) אחר תאסף, ואחר כן תאסף: (ג) החלצו, גזרת מבנין נפעל והוראתה כטעם

עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהֹוָה בְּמִדְיָן׃ (ד) אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ (ה) וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ (ו) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת

תולדות אהרן וישלח סוטה מ"ג, א':

נער צום העערע אוים, דיא ווידער דיא מדינים אויסציהען זאָללען, אום פיר דען עוויגען ראכע אן איהנען אויסצואיבען! (ד) אויס יעדעם שטאממע טויזענד, אונד זאָ אויס אללען שטעממען ישראל'ס, מיסט איהר אינם העערזענדען: (ה) דא ווארדען אויס אללען טרופפען ישראל'ס, אויס יעדעם שטאממע טויזענד, אויסגעהאָבען; צוזאממען צוועלף טויזענד צום העערע גערימטעט. (ו) משה זאנדטע דיזע טויזענד אויס יעדעם שטאממע אין דאז פעלד; זיא נעבסט פינחס, זאָהן דעם פריסטערס אלעזרס, דער דאז הייליגע גערע־

תרגום אונקלוס

משה עם עמא למימר זריזו מנכון גברין לחילא ויהון על מדין למתן פורענות דין עמא דיי במדין: (ד) אלפא לשבטא אלפא לשבטא לכל שבטיא דישראל תשלחון לחילא: (ה) ואתבחרו מאלפיא דישראל אלפא לשבטא תרי עשר אלפין מזרזי חילא: (ו) ושלח יתהון משה אלפא לשבטא לחילא יתהון וית פינחס בר אלעזר כהנא לחילא ומני קודשא וחצוצרת יבבתא בידיה:

רש"י

וגומר. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר [ספרי]: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים. צדיקים וכן בחר לנו אנשים [שמות י"ז] וכל אנשים חכמים וידועים [דברים א']: נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה: (ד) לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי [ספרי]: (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני [שמות י"ז] ומששמעו שמית' משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: (ו) אותם ואת פינחס. מגיד שהיה פינחס שקול כנגד כולם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקדוש

באור

התפעל [אמרו רז"ל בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה, ישלוף ישזיב, יזיין, יניח, ישלוף וחלצה נעלו (דברים כ"ה ט'), ישזיב, חלצני ה' (תהלים קמ"ג ב'), יזיין, חלוצים תעברו (דברים ג' י"ח), יניח, ועצמותיך יחליץ (ישעיה נ"ח י"א), האיך מה דאת אמר רבה והחליצנו, והנה לכל הלשונות הללו הוראה משותפת, והיא ענין ההסרה והפרוד, וחלצה נעלו, הטעם תשלוף את נעלו ותסירהו מעל רגלו, וכן נקראו חליפות הבגדים מחלצות. או חליצותיו לפי שלובשם אלו בהסרת אלו, וכן חלצני ה' הכוונה הפרידני מצרה. כענין צדיק מצרה נחלץ (משלי י"א ח'). וכמוהו ועצמותיך יחליץ. הטעם מכל רעה, ועל הגבורים הנבדלים מיתר העם לצאת לצבא יאמר שהם חלוצים מבנין נפעל, וזהו ענין החלצו מאתכם אנשים לצבא, שיבדלו מהם הגבורים ויהיו על מדין, ואולי יקראו המתנים על שם כך חלצים, ששם יאזרו ויחגרו חלוצי הצבא. כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב ל"ח ג'), מחלציך יצאו (בראשית ל"ה י"א)]: נקמת ה'. על אשר נכלו לבני ישראל בדבר פעור והיא נקמת ה': (ה) וימסרו, נמסרו ע"י ראשי העם ושוטריו תחת יד פקודי החיל. כי הוראת השרש הזה על נתינת דבר מרשותו לרשות אחר. ומ"א להודיע שבחן של רועי ישראל עד שלא שמעו מיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני, ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו בע"כ. (רש"י): (ו) וכלי הקדש. הארון והציץ: וחצצרות התרועה, שיזכרו לפני ה' להושיעם מאויביהם, כמ"ש וכי תבואו

הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃ (ז) וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ
כָּל־זָכָר׃ (ח) וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ
עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־
צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי
מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ
בֶּחָרֶב׃ (ט) וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־
בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־
חֵילָם בָּזָזוּ׃ (י) וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם
בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם שָׂרְפוּ

תולדות אהרן ואת מלכי סנהדרין ק"ו, א':

טהע אונד דיא פאזוינען צום לערמבלאזען בייא זיך האטטע: (ז) זיא צאָגען ווידער מדין אויס, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען, אונד ערשלוגען אללעס מעננליכע. (ח) אונטער דען ערשלאגענען בראכטען זיא אויך דיא קאָניגע פֿאָן מדין אום, דיא פֿינף קאָניגע פֿאָן מדין, אוי, רקם, צור, חור אונד רבע; אויך בלעם זאָהן בעור טאָדטעטען זיא מיט דעם שווערטע. (ט) דיא קינדער ישראל'ס נאהמען דיא ווייבער פֿאָן מדין, אונד איהרע קינדער געפֿאנגען; נאהמען אלל איהר פֿיה, איהרע זעמטליכען העערדען, אונד איהר איבריגעס פֿערמאָגען צור בייטע הין. (י) פֿערבראננטען אללע איהרע וואָהנאָרטע, אונד איהרע פאללעסטע; (יא) נאה-

תרגום אונקלוס

(ז) וְאִתְחַיָּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטָּלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ (ח) וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטָלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קְטָלוּ בְּחַרְבָּא׃ (ט) וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירְהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בְּזוֹ׃ (י) וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְנוּרָא׃

רש"י

ברוך הוא מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור. ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו [בראשית ל"ז] ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל [שמות ו'] מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"א ומזרע יוסף שפטפט ביצרו [סוטה מ']. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליהם [בספר יהושע סי' י"ג]: בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו [במדבר כ"א]: (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כלם בעצה והשוו כלם בפורענות ובלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו [ספרי]: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקלל בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנו' האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה [בראשית כ"ז]: (י) טירותם. מקום פלטרין שלהם

באור

מלחמה וגו' והדעות בחלוקות (למעלה י' ט'): בידו. ברשותו. וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו): (ז) ויצבאו. יצאו לקראתם לצבא. ודעת תיב"ע שצרו עליהם: ויהרגו כל זכר. הגדולים ולא הטף: (ח) על חלליהם. בתוך חלליהם והולך ומבאר אותם על דרך פרט,

באש: (יא) ויקחו את־כל־השלל
ואת כל־המלקוח באדם ובבהמה:
(יב) ויבאו אל־משה ואל־אלעזר
הכהן ואל־עדת בני־ישראל את־
השבי ואת־המלקוח ואת־השלל
אל־המחנה אל־ערבת מואב אשר
על־ירדן ירחו: ס שלישי שני
(יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל־
נשיאי העדה לקראתם אל־מחוץ
למחנה: (יד) ויקצף משה על פקודי
החיל שרי האלפים ושרי המאות
הבאים מצבא המלחמה: (טו) ויאמר

ת"א ויקצף שבת ס"ד, א'. פסחים ס"ו, ב':

תרגום אשכנזי

מענשללע בייטע, אונד וואס זיא וועגברינגען קאָננטען, אן מענשען אונד פֿיה; (יב) בראכטען עס פֿאָר משה, דען פריסטער אלעזר אונד דיא געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, זאָוואָהל דיא געפֿאנגענען, אלס וואס זיא אן פֿיה מיט־גענאָממען, אָדער זאָנסט ערבייטעט האטטען, אין דאז לאגער; אויף דעם געפֿילדע מואב'ס, אם ירדן, געגען ירחו. (יג) משה, דער פריסטער אלעזר אונד אללע פֿירשטען דער גע־מיינדע, גינגען איהנען פֿאָר דאז לאגער הינאויס ענטגעגען. (יד) משה וואַרד צאָרניג איבער דיא בעפֿעהלסהאבער דעס העערס, דיא אָבערסטען איבער טויזענדע אונד הונ־דערטע, דיא פֿאָם פֿעלד־צוגע צוריק קאמען; (טו) אונד שפראך צו איהנען: האבט איהר אללע פֿרויענספערזאָנען אם לע־

רש"י

שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי: (יא) ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל ונאמר ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגומר [שיר ו'] אף אנשי המלחמה שניך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין שאינם תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצוף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם

תרגום אונקלוס

(יא) ושבו ית כל עדאה וית כל דברתא באנשא ובבעירא: (יב) ואיתיאו לות משה ולות אלעזר כהנא ולות כנשתא דבני ישראל ית שביא וית דברתא וית עדאה למשריתא למישריא דמואב די על ירדנא דיריחו: (יג) ונפקו משה ואלעזר כהנא וכל רברבי כנשתא לקדמותהון למברא למשריתא: (יד) ורגיז משה על דממנן על חילא רבני אלפין ורבני מאותא דאתו מחיל קרבא: (טו) ואמר להון משה הקימתון כל נוקבא:

באור

שהם אוי ורקם וגומר: (ט) ואת כל חילם. כלל על בגדים וכלים: (יא) את כל השלל ואת כל המלקוח. מצאנו שם שלל ושם מלקוח לפעמים כוללי' כל דבר אשר ישלול המנצח במלחמה ויקחנו מאת המנוצח המשולל ממנו בחזקה, כאמר זה שלל דוד (ש"א ל' כ') על האדם והבהמה וכן וחלית את המלקוח, נאמר על האדם ועל הבהמה. אמנם אם יבאו שניהם יחד אזי יאמר שלל על בגדים וכלים, ומלקוח על הבהמה, ואם תתחבר עמהם מלת שבי, אז שבי שם פרטי על האדם, ומלקוח על הבהמה ושלל על בגדים וכלים: (יד) פקודי החיל, שנתמנו לראשי החיל, וכן מתורגם בל"א: החייתם כל נקבה, אף הגדולות היודעות איש: החייתם,

אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃
(טז) הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר
בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר־
פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת יְהוָה׃
(יז) וְעַתָּה הִרְגוּ כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־
אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ׃
(יח) וְכֹל הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם׃ (יט) וְאַתֶּם
חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים כֹּל
הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם

ת"א וכל אשה יבמות ס'. ב': וכל הטף שם שם: קדושין ע"ח, א' כל הורג יבמות ס"א, א':

בען געלאססען? (טז) דיזע זינד עס יא געוועזען, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס, אויף אנראטהען דעס בלעם, וועגען פעור'ס, צור טריילאָזיגקייט געגען דען עוויגען פערפיהרט האבען; וואָרויס דאז שטערבען בייא דער געמיינדע דעס עוויגען ענטשטאנדען איזט. (יז) טאָדטעט אלזאָ אללע קינדער מענליכען געשלעכטעס; טאָדטעט יעדע פרויא, דיא איינען מאן צום ביישלאף ערקאנט האט. (יח) קינדער וויבליכען געשלעכטס אבער, דיא קיינער מאנספערזאָן בייאגעוואָהנט האבען, קאָננט איהר פיר אייך ערהאלטען. (יט) בלייבט איבריגענס זיבען טאגע אויסערהאלב דעם לאגערס. ווער איינען מענשען אומגעבראכט, אָדער איינען ערשלאגענען בעריהרט האט, פאָן אייך זאָ אָהל אלס פאָן אייערען געפאנגענען, זאָלל אם דריטטען אונד אם זיבענטען טאגע זיך ענטזינדיגען.

תרגום אונקלוס

(טז) הָא אִינוּן הֲוָאָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲצַת בִּלְעָם לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק פְּעוֹר וַהֲוָת מוֹתָנָא בִּכְנִשְׁתָּא דַייָ: (יז) וּכְעַן קְטוּלוּ כָּל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכַּב דְּכוּרָא קְטוּלוּ: (יח) וְכָל טַפְלָא בִנְשַׁיָּא דִּי לָא יְדָעוּ מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קַיִּימוּ לְכוֹן: (יט) וְאַתּוּן שְׁרוּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין כָּל דִּיקְטַל נַפְשָׁא וְכָל דִּיקְרַב בִּקְטִילָא תַּדּוּן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא

רש"י

למחות: (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפי' אתם מכניסים כל המונות (ס"א אומות) שבעולם אין אתם יכולי' להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור וכו' ושיאכם עלה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה: (יז) וכל אשה יודעת איש. ראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות [יבמות ס']: הרגו. למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי ר' ישמעאל [ספרי] שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו: (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש. ר' מאיר אומר בהורג בדבר המקבל

באור

הה"א לתימא ובפת"ח מפני אות הגרון: (טז הן הנה, מלת הן היא לקריאה, כמו הן נוגח (שמות א' כ"ב), וכן ת"א הא אינון הואה וגו' ומלת הנה היא לנסתרות: (יז) הרגו כל זכר בטף, גם הטף להכרית את שמם מתחת השמים: וכל אשה יודעת איש, כי על ידן נכשלו ישראל להתפתות לאלהיהן: (יח) החיו לכם, לצורך עבדתכם, וכן מתורגם בל"א: (יט) ואתם חנו וגו' שבעת ימים, עד אשר יטהרו מטומאתם בהזאת שלישי ושביעי׳ וטעם מחוץ למחנה על מחנה השכינה כי אין טמא מת נשתלח חוץ לפנים האחרים: כל הרג נפש, בכלי המקבל

וּשְׁבִיכֶם׃ (כ) וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטָּאוּ׃ ס (כא) וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (כב) אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת אֶת־

תולדות אהרן וכל בגד שבת ס"ג, ב'. חולין כ"ה, ב': ויאמר וכו' ערובין ס"ג, א'. פסחים ס"ו, ב': אך את וכו' שבת י"ז, ב':

תרגום אשכנזי

(כ) אויך מיסט איהר אללעס געוואנד, לעדערנע גערעטהע, אללעס וואס פאָן ציגענהאר פערפערטיגעט ווירד, אונד האָלצערנעס געשירר, ענטזינגען, (כא) דער פריסטער אלעזר שפראך צו דען קריגסלייטען, דיא מיט צו פעלדע געוועזען זינד דיזעם איזט איינע פעראָרדנונג דעם געזעטצעס, וועלכעס דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען האט; (כב) אונד צוואר: גאָלד, זילבער, קופּפער, אייזען, צין אונד

תרגום אונקלוס

תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון: (כ) וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דאע תדון עלוהי: (כא) ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת אוריתא די פקיד יי ית משה: (כב) ברם ית דהבא וית כספא ית

רש"י

טומאה הכתוב מדבר [ספרי] ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורין אף הורג על ידי חבורין: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומרים קברי נכרים אינן מטמאין באהל שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם [יחזקאל ל"ד] אתם קרויים אדם מודה הוא שהנכרים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם. אלא אצל טומאת אהלות שנאמר אדם כי ימות באהל [במדבר י"ט]: אתם ושביכם. לא שהנכרים מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים. להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות [ת"כ]: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגומר. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמה ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למילואים שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר [ויקרא י'] בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים [במדבר כ'] ויך את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה' וגו'. תלה ההוראה ברבו [ספרי]: (כב) אך את הזהב וגו'. אף על פי שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות

באור

טומאה, שהכלי מטמא אדם בחבורי המת, כאלו נגע במת עצמו: וכל נגע בחלל, בחלל עצמו: אתם ושביכם, שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל כדין ישראל שלא יטמאו את העם בבגדיהם וכליהם. (רמב"ן): (כ) וכל מעשה עזים. בגדים עשוים מצמר העזים: תתחטאו. במי נדה, ואמר תתחטאו על הכלים אף שהוא יוצא כי הכלים הם הנפעלים, וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו). והתנחלתם את הארץ (למטה ל"ג נ"ד), כלם יוצאים בבנין התפעל. ורלב"ע פי' ועמכם כל בגד וכל כלי עור וגומר עד שתתחטאו, ויתכן שטעם הוי"ו הזאת כטע' עם, כמו ויוסף היה במצרים פי' עם יוסף שהיה במצרים, [וכן נראה מכוונת בעל הטעמי', שאלו היתה מלת תתחטאו יוצאת, לא היה הכתוב הזה ראוי לאתנח כלל]: (כא) ויאמר אלעזר הכהן, כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו על דרך כלל ואלעזר פירש להם. (רלב"ע): זאת חקת התורה, מבואר בבאור פ' חקת עי"ש: (כב) אך את הזהב. אע"פ שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות געול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטי' אתם מלהשתמש בכלים אפי' לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסו' נבלות. ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה

הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־הָעֹפָרֶת׃ (כג) כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃ (כד) וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס

רביעי (כה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

ת"א כל דבר שבת ל"ז, ב'. נזיר ל"ז, ב'. סנהדרין ל"ט, א', ע"ז ע"ה, ב': במי נדה ע"ז ס: וכבסתם ב"ק כ"ה. ב':

בלייא, (כג) אללעס, וואס אם פֿייער געברויכט ווירד, ברינגט איהר אין דאז פֿייער, זאָ איזט עס ריין; יעדאָך מוס עס דורך שפרענגוואססער ענטזינדיגעט ווערדען; וואס אבער ניכט אם פֿייער געברויכט ווירד, ברינגט איהר אין דאז וואססער. (כד) אם זיבענטען טאגע וואשט איהר אייערע קליידער אונד זייד ריין; אלסדאן קאָננט איהר אין דאז לאגער קאָממען. (כה) דער עוויגע שפּראך צו משה,

תרגום אונקלוס

נְחָשָׁא יָת פַּרְזְלָא יָת אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא׃ (כג) כָּל מִדַּעַם דְּמִתָּעַל בְּנוּרָא תַּעֲבְרוּנֵיהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי וְכֹל דִּי לָא מִתָּעַל בְּנוּרָא תַּעֲבְרוּנֵיהּ בְּמַיָּא׃ (כד) וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוּן וּבָתַר כֵּן תֵּעֲלוּן לְמַשְׁרִיתָא׃ (כה) וַאֲמַר

רש"י

גיעול ואף לשון מעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אף את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו מה שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין ומה שתשמישו על ידי צלי השפוד והאסכלה ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו מטוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויים לטבול בהם נדה וכמה הם מ' סאה. וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילו ודוקא כלי מתכות: (כד) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה

באור

שלו קוד' שיגעילנו, וזהו לשון אך שלא יהיה שם חלודה אך המתכות יהיה כמות שהוא. (רש"י): (כג) כל דבר אשר יבא באש, שתשמישו על ידי אש אם ע"י המים או ע"י אור עצמו: תעבירו באש, כן הכשרן יגעילנו בחמין או ילבנו באור: אך במי נדה. זהו אפר הפרה לטהרן מטומאת מת: וכל אשר לא יבא באש. שאין תשמישו ע"י אור רק בצונן ולא בלעו אסור: תעבירו במים, מטבילו ודיו. (רש"י). ולדעת הרמב"ן אין לשון תעבירו על הטבילה כי היה לו לומר במים תביאו, אבל פי' תעבירו במים לכבסם ולשפשפם במי' יפה עד שתסור החלודה שנדבק בהן מן האסור שזהו הכשרן מן האסור. כי כדרך תשמישן הכשרן. ומה שהזהירם על הגעלת כלי מדין ולא הזהירם על כלי סיחון ועוג. הטעם כי ארץ סיחון ועוג נחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב, ואחז"ל כתלי דחזירי אשתרו להו. אבל מדין לא היה משלהם רק לנקום מהם הדגוש ולקחו שללם ולכן נהג אסור בכליהם, וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ואתם חנו ונומר כי במלחמת סיחון ועוג היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור. ועל דרך הפשט שיהיו מחוץ למחנה שבעת ימים ויתחטאו כדי שלא יטמאו את העם אבל שם כלם היו שוים בדבר. (רמב"ן): (כד) וכבסתם בגדיכם. באורו וכאשר תכבסו בגדיכם ביום השביעי אז תטהרו: ואחר תבאו אל המחנה, זה מחנה שכינה כמו שפירשתי:

(כו) שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ (כז) וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־הָעֵדָה׃ (כח) וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ

תרגום אשכנזי

וויא פֿאָלגט: (כו) דוא אונד דער פריסטער אלעזר אונד דיא פֿאמיליענהייפטער דער געמיינדע, איהר זאָללט דיא זוממא דער בייטע אונד ז ער געפֿאנגענען אן מענשען אונד פֿיה אויפֿנעהמען. (כז) זאָדאן טהיילע דיא בייטע צו גלייכען טהיילען, צווישען דען קריגערן, דיא אין דאז פֿעלד געצאָגען זינד, אונד דער איבריגען געמיינדע. (כח) נים אבער אויך איינען טריבוט דאפֿאָן, דעם עוויגען צו עהרען, פֿאָן דען קריגסלייטען, דיא אין דאז פֿעלד געצאָגען זינד, פֿאָן

רש"י

וממחנה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את החשבון: (כז) וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו'. חציו לאלו וחציו לאלו:

תרגום אונקלוס

יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כו) קַבֵּיל יָת חוּשְׁבַּן דִּבְרַת שִׁבְיָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא אַתְּ וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרֵישֵׁי אֲבָהַת כְּנִשְׁתָּא׃ (כז) וּתְפַלֵּיג יָת דִּבַרְתָּא בֵּין גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפָקוּ לְחֵילָא וּבֵין כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (כח) וְתַפְרֵישׁ נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפָקוּ לְחֵילָא

באור

(כו) שא את ראש, תקבל סכום מנין: מלקוח השבי, באורו ראש מלקוח וראש השבי, או שתחסר הוי"ו וענינו ראש מלקוח והשבי: באדם ובבהמה, הוא באור על מלקוח והשבי, כמו שפירשתי (למעלה פסוק י"א). ולכן דין מאמר מוסגר נגע ביה במה שהונח האתנח במלת ובבהמה שהוא מפסיק יותר מהזק"ף שבמלת השבי: (כז) וחצית את המלקוח, כאן הוא שם כללי לאדם ולבהמה: בין תפשי המלחמה, הם שנים עשר אלף: (כח) והרמת מכס לה', לכבוד השם. לשון הרמב"ן, גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם, אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים ולוים מהם כלום, אבל הזהירו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפי' בבזה, ע"כ: מכס. שרשו כסס מענין תכסו על השה, והמ"ם נוספת כמו וממר ליולדתו (משלי י"ז כ"ה) שרשו מרר, וכן כתב הראב"ע, והרד"ק בשרשים שרש כסס כ' שהמ"ם מכס נוספת, ובשרש מרר כתב וז"ל ומ"מ וממר ליולדתו בפלס מכס, ע"כ. ולדעתי לפי הכלל המונח, שבשמות הכפולים אם יתחברו בתנועות תהיה בהם תמיד הלמ"ד דגושה להשלים חסרון העי"ן, כמו מן חַג., לֵב, כאמר חלב חַגִּי (שמות כ"ג י"ח), ויאמר ה' אל לִבּוֹ (בראשית ח' כ"א), וכן בתוספת מ"ם בראש. כמו מָגֵן, כאמר מָגִנִּי על אלהים (תהלים ז' י"א) כמו כן היה ראוי לאמר מן מכס מִכְסָּם הדגש בסמ"ך להורות על חסרון אות הכפל; לכן הנרא' לפ"ד שהמ"ם שרשית ויהיה מכס וכסס שני שרשים וענין אחד, לכן המ"ם בחיר"ק במלת מכסם כדרך מנויי משקל פעל. ועל הדרך הזה יהיה הנפרד מן במכסת נפשות (שמות י"ב ג'), ומן מכסת הערכך (ויקרא כ"ז כ"ג), מִכְסָה כמו מן כֶּשֶׂב כִּשְׂבָּה, ועמ"ש בפ' בהעלותך בפסוק פטרת כל רחם, ואלו היו מן כסס והמ"ם נוספת, היו ראויים בנפרד מִכְסָּה ע"מ מְגִלָּה, ובסמיכות מִכְסַּת נפשות, מִכְסַּת הערכך. ותימא על החכמים האלה שהביאו ראיה מן וּמֶמֶר ליולדתו, ולדעתי יהיה יותר נכון כפי הבנת הכתוב שהוא מענין מרי ושרשו מרה, כמו מן עלה נאמר מַעַל, מִמַּעַל לו (ישעיה ו' ב'), שהמ"ם נוספת וה"א למ"ד הפעל חסרה: אחד נפש, [נפש לשון נקבה, וכאשר יורה על מספר בעלי חיים המנינים, יבא לפעמים בל"ז, כמו נפש שנים (בראשית

הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־
הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ (כט) מִמַּחֲצִיתָם
תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת
יְהוָה׃ (ל) וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־
הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־
הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם
לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃
(לא) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (לב) וַיְהִי
הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבַּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם
הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ (לג) וּבָקָר שְׁנַיִם
וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ (לד) וַחֲמֹרִים אֶחָד

פינף הונדערטען איינס; אן מענשען, רינדערן, עזעלן אונד אן קליינעם פיהע. (כט) דיזעס זאָללט איהר פאָן איהרער העלפטע נעהמען, אונד דעם פריסטער אלעזר געבען, אלס איינע העבע פיר דען עוויגען. (ל) פאָן דער העלפטע דער קינדער ישראל'ס אבער נים פאָן פינפציגען איינעם וויא עס געגריפפען ווירד, פאָן מענשען, רינד, עזעלן אונד קליינעם פיה, אללער ארט, אונד גיב זאָלכעס דען לוים, דיא דער וואָהנונג דעם עוויגען צו ווארטען האבען. (לא) משה אונד דער פריסטער אלעזר טהאטען וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (לב) דיא אויסבייטע, וואס נעמליך פאָן דער פלינדערונג דער קריגסלייטע איבריג וואר, בעטרוג אן קליינעם פיה זעכס מאל הונדערט פינף אונד זיבענציג טויזענד; (לג) אן רינדערן צווייא אונד זיבענציג טויזענד; (לד) אן עזעלן איין

תרגום אונקלוס

חַד נַפְשָׁא מֵחֲמֵשׁ מְאָה מִן אֱנָשָׁא וּמִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא׃
(כט) מִפַּלְגוּתְהוֹן תִּסְּבוּן וְתִתֵּן לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃
(ל) וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּסַּב חַד דְּאִתַּחַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא
מִן תּוֹרֵי מִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא מִכָּל בְּעִירָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי
נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַּיְיָ׃ (לא) וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא
דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (לב) וַהֲוָה דְּבַרְתָּא שְׁאַר בִּזָּא דִּי בָזוּ עַמָּא
דִּנְפָקוּ לְחֵילָא עָנָא שִׁית מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין׃
(לג) וְתוֹרֵי שַׁבְעִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ (לד) וַחֲמָרֵי שִׁתִּין וְחַד אַלְפִין׃

רש"י

(לב) ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגומר:

באור

ת״ז כ״ז) כל נפש ארבעה עשר, וכן כאן, ותהיה לאוי נפש אחד, כדין התואר לבא אחר המתואר, ואולי הוא סמוך, ועניינו עצם אחד בעל נפש, ולכך בא בלשון זכר, וכן אין הראיה שזכרנו מכרעת כל כך, שיבא נפש בלשון זכר]: מן האדם וגו׳, הוא ביאור שהמכס אחד נפש מחמש המאות יהי׳ שוה באדם ובבהמה: (כט) ממחציתם, של אנשי הצבא: (ל) אחד אחז, ענינו לפי דעתי, גוף אחד, כפי אשר יאחזו המאחז. כדמות גורל שלא יבקר בין טוב לרע, וכמוהו אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר (ד״ה א׳ כ״ד ו׳) שיבא בגורל לאלעזר ולאיתמר: (לב) יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין לכן אמר ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה, ולכלל מכס שהיה עודף על ביזת המטלטלין אשר בזזו אנשי הצבא איש לו שלא בא לכלל חלוקה

וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ (לה) וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־
הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר
כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃
(לו) וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא
מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ (לז) וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־
הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃
(לח) וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף
וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים׃
(לט) וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃
(מ) וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף
וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃
(מא) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה
לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ חמישי (מב) וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי

ת״א ותהי וכו׳ נ״ג כ׳, ח׳: ונפש אדם יבמות ס״ח, ח,. כריתות י׳ ג׳

תרגום אשכנזי

אונד זעכציג טויזענד; (לה) אן מענשען, נעמליך אן ווייבערן, דיא קיינען מאן דורך בייאוואָהנונג ערקאננט האטטען; צוויא אונד דרייסיג טויזענד. (לו) אלזאָ בעטרוג דיא העלפטע, נעמליך דער אנטהייל דעריעניגען, דיא אינס פעלד געצאָגען וואָרען אן קליינעם פיה: דרייא מאל הונדערט זיבען אונד דרייסיג טויזענד פינף הונדערט שטיק; (לז) דאָפאָן דער טריבוט, דעם עוויגען צו עהרען, זעכס הונדערט אונד פינף אונד זיבענציג שטיק; (לח) אן רינדערן זעכס אונד דרייסיג טויזענד שטיק, אונד דער טריבוט דאפאָן, דעם עוויגען צו עהרען, צווייא אונד זיבענציג שטיק. (לט) אן עזעלן דרייסיג טויזענד אונד פינף הונדערט, אונד דער טריבוט דאפאָן, דעם עוויגען צו עהרען, איין אונד זעכציג שטיק. (מ) אן מענשען, זעכצעהן טויזענד, אונד דער טריבוט דאפאָן דעם עוויגען צו עהרען, צווייא אונד דרייסיג פערזאָנען: (מא) דיזען טריבוט, דער דיא העבע דעם עוויגען, גאב משה דעם פריסטער אלעזר, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען.
(מב) פאָן דער העלפטע דער קינדער ישראל׳ס אבער, דענען משה נעמליך פאָן דעניעניגען דיא צו

רש״י

(מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה.

תרגום אונקלוס

(לה) ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעא משכבי דכורא כל נפשתא תלתין ותרין אלפין: (לו) והות פלגותא חולק גבריא דנפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבע אלפין וחמש מאה: (לז) והוה נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש: (לח) ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ותרין: (לט) וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שתין וחד: (מ) ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשין: (מא) ויהב משה ית נסיב אפרשותא קדם יי לאלעזר כהנא כמא די פקד יי ית משה: (מב) ומפלגות בני

באור

מספר הצאן וגו׳, (רש״י), ורלב״ג פירש יתר הבז, כותר מן הבז, חוץ מאשר אכלו אנשי הצבא: (לה) כל נפש, בעבור שהפסיק לבאר איזה מנפש האדם, צין הנושא לנשוא, לכן חזר והזכיר הנושא: (לז) שש

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים
הַצֹּבְאִים׃ (מג) וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־
הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים
אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
(מד) וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃
(מה) וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ (מו) וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר
אָלֶף׃ (מז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים
מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם
לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
(מח) וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר
לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי
הַמֵּאוֹת׃ (מט) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ
נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה

פֿעלדע וואָרען דיא העלפֿטע אבגעגעבען לים; (מג) דיא אלזאָ אויף איהרער העלפֿטע בעקאָממען: אן קליינעם פֿיה, דרייא מאל הונדערט זיבען אונד דרייסיג טויזענד פֿינף הונדערט; (מד) אן רינדערן זעכס אונד דרייסיג טויזענד; (מה) אן עזעלען דרייסיג טויזענד פֿינף הונדערט; (מו) אונד אן מענשען, זעכצעהן טויזענד: (מז) פֿאָן דיזער העלפֿטע דער קינדער ישראל'ס ליס משה יע איין שטיק פֿאָן פֿינפֿציג גרייפֿען, אן מענשען אונד פֿיה, אונד גאב זאָלכעם דען לוים, דיא דער וואָהנונג דעם עוויגען צו װאַרטען האטטען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (מח) דיא הויפּטלייטע דער פֿערשידענען טרופּפּען דעם קריגספֿאָלקעס, נעמליך דיא איבער טויזענד אונד דיא איבער הונדערטע געזעטצט וואָרען, טראַטען פֿאָר משה, (מט) אונד שפראכען צו איהם: וויר, דיינע קנעכטע, האבען דיא צאהל דער אונס אנפֿערטרויטען קריגסמעננער אויפֿגע-

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל דִּי פַלַג מֹשֶׁה מִן גֻּבְרַיָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא׃ (מג) וַהֲוַת פַּלְגּוּת כְּנִשְׁתָּא מִן עָנָא תְּלָת מְאָה וּתְלָתִין וְשִׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (מד) וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין׃ (מה) וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (מו) וְנַפְשָׁא דַּאֲנָשָׁא שִׁתַּת עֲשַׂר אַלְפִין׃ (מז) וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִפַּלְגּוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּאִתְּאַחַד חַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַּיְיָ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (מח) וְקָרִיבוּ לְוָת מֹשֶׁה דִּמְמַנַּן דִּי לְאַלְפֵי חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ (מט) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה

רש"י

לעדה והוליאם להם מן האנשי' הנוצאי': (מג) ותהי מחצת העדה. כך וכך: (מז) ויקח משה וגומר. הפקודים הממונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר ותרגום לא שגא אף הוא בלשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה [בראשית ל"א] תרגומו דהות שגיא ממנייך.

באור

מאות חמש ושבעים, לפי חשבון אחד מחמש מאות האמור למעלה (פסוק כ"ה): (מז) ויקח משה וגו', ויתן אתם ללוים, לא הוצרך שוב לבאר מספר המכס של מחצת העדה אחרי שבאר קצב מכסם אחד מן החמשים, ידענו שהי' מכסם עשר פעמים כפול על מכס מחצ' אנשי הצבא: (מח) הפקדים, מענין פקדי החיל והוא לשון מנוי, וכן מתורגם בל"א: (מט) נשאו את

אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃ (נ) וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ (נא) וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃ (נב) וַיְהִי ׀ כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃

תולדות אהרן ולא נפקד שבת ס"ד, א'. יבמות ס"א א': ונקרב שבת שם: זבחים קי"ב, ב'. תמורה י"ב, א';

נאָמזמען, אונד עס פֿעהלט פֿאָן אונס ניכט איינער; (נ) דארום ברינגען וויר דעם עוויגען איין געשענק, וואס יעדער אן גאָלדענעם געשמיידע בעקאָממען האט: פֿוסבענדער, האנדשלאָססער, רינגע, קוגעלן אונד ארמקנאָפּפֿע (אָדער שאמשלאָססער), אום פֿאָר דעם עוויגען אויף אוניערן פערזאָנען צו פֿערזאָהנען: (נא) משה אונד דער פריסטער אלעזר, נאהמען דאז גאָלד פֿאָן איהנען, אללערלייא פֿערפֿערטיגטעס געשמיידע. (נב) דיא גאנצע העבע, דיא זיא דעם עוויגען צו עהרען הערגעגעבען, בעטרוג אן גאָלדע, זעכצעהן טויזענד זיבען הונדערט אונד פֿינפֿציג שקלים, אונד צוואר פֿאָן דען הויפטלייטען איבער טויזענדע אונד איבער הונדערטע.

רש"י

וכן כי יפקד מושבך [שמואל א' כ'] יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד [שם] נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) (אצעדה. אלו צמידים של רגל: וצמיד. של יד): עגיל. נזמי אזן:

תרגום אונקלוס

עבדך קבילו ית חושבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אינש: (נ) וקריבנא ית קורבנא דיי גבר דאשכח מאן דדהב שירין ושבבין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי: (נא) ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא: (נב) והוה כל דהב אפרשותא דאפרשו קדם יי שתת עשר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן

באור

ראש, קבלו שכום מנינם: אשר בידנו, אשר נמסרו ברשותנו שיעשו כמצות פינו: ולא נפקד, ולא נחסר, וזהו אחת מהוראות השרש הזה: (נ) ונקרב את קרבן ה', שכדרכו לפני החשבון שמניינו כדי שלא ישלוט בנו נגף, לפיכך צוה הקב"ה לתתו על עבודת אה"מ, שכן אמרו בכי תשא וגו' ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם, ולקחת את כסף הכפורי' וגו' ונתתה אותו על עבודת אה"מ והיו לב"י לזכרון וגו', אף כאן ויביאו אותו אל אה"מ לזכרון לפני ה'. (רשב"ם בשם אביו הרב רבי מאיר): [אצעדה, תכשיט הרגל, שכן משמע ל' צעד וכן ת"י הפארי' והצעדות (ישעיה ג' כ'). ושירי רגליא, ואולם מדכתיב ואצעדה אשר על זרועו (שמואל ב' א' י'), משמע שיש גם חלי הזרוע הנקרא כן, אולי בעבור שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל: צמיד, של יד: עגיל, באזנים, שכן כתוב ועגילים על אזניך (יחזקאל ט"ז י"א) אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז, כפי מה שכתב הראב"ע בפרשת ויקהל הוא בזרוע, ורז"ל אמרו שהוא דפוס של בית הרחם. לשון נוטריקון כאן מקום זמה, ויב"ע תרגמו מחוכא מבית חדייהון, ובת"י מעוכיא מבית חדיהון, והוא אם כן תכשיט הדדין הנקראים כך בלשון ארמי, ואונקלוס תרגמו ומחוך, כנראה שגם הוא מענין ומעוכיא או מחוכיא שזכרו חבידיו, וכן והמטפחות והחריטים (ישעיה ג' כ"ב), מתורגם בורנקיא ומחכיא, ואין הכרע בשמות התכשיט, אם נקראו כך על שם תכונתם, או ע"ש תשמישם]: (נא) כל כלי מעשה, באורו כל אלה היו כלי מעשה

(נג) אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃ (נד) וַיִּקַּח
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת
שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי
יְהוָה׃ פ ששי שלישי
לב (א) וּמִקְנֶה ׀ רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן
וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־
אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה
הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה׃ (ב) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד
וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה
לֵאמֹר׃ (ג) עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה
וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן׃
(ד) הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי עֲדַת
יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא וְלַעֲבָדֶיךָ

ת"א ומקנה וכו' בכורות ד', ג': עטרות וכו' ברכות ד', ג':

(נג) דיא געמיינען קריגער אבער, האטטען יעדער פיר זיך געפלינדערט. (נד) משה אונד דער פריסטער אלעזר נאהמען פאן דען היופטלייטען איבער טויזענדע אונד איבער הונדרטע דאז גאלד אן, אונד בראכטען עס אין דאז שטיפטסצעלט, איין אנדענקען דער קינדער ישראל'ס פאר דעם עוויגען:
לב (א) דיא זאהנע ראובן אונד דיא זאהנע גד האטטען איבעראויס שטארקע העערדען. דיזע זאהען דאז לאנד יעזר אונד דאז לאנד גלעד, אונד פאנדען דיא פלעטצע צור פיהצוכט בעקוועם. (ב) דא קאמען זיא, נעמליך דיא זאהנע גד אונד דיא זאהנע ראובן, אונד טהאטען פאר משה, דעם פריסטער אלעזר אונד דען פירשטען דער געמיינדע פאלגענדען אנטראג: (ג) עטרות, דיבן, יעזר, נמרה, חשבון, אלעלה, שבם, נבו אונד בען; (ד) דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע פאר דער געמיינדע ישראל'ס געשלאגען האט, איזט צור פיהצוכט בעקוועם, אונד

תרגום אונקלוס

דִּבְנֵי מְאָוָתָא׃ (נג) גַּבְרֵי דְּחֵילָא בָּזוּ גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ׃ (נד) וּנְסֵיב
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמְאָוָתָא וְאַיְתִיאוּ
יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃
לב (א) וּבְעִיר סַגִּי הֲוָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד תַּקִּיף לַחֲדָא וַחֲזוֹ
יָת אֲרַע יַעְזֵר וְיָת אֲרַע גִּלְעָד וְהָא אַתְרָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית
בְּעִיר׃ (ב) וַאֲתוֹ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר
כַּהֲנָא וּלְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְמֵימָר׃ (ג) מַכְלֵילְתָא וּמַלְבְּשְׁתָּא
וְכוּמְרִין וּבֵית נִמְרֵי וּבֵית חוּשְׁבָּנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָא וְסִימָא בֵּית
קְבוּרְתָּא דְמֹשֶׁה וּבְעוֹן׃ (ד) אַרְעָא דִּי מְחָא יְיָ יָת יָתְבָהָא קֳדָם
כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲרַע כְּשַׁר לְבֵית בְּעִיר הִיא וּלְעַבְדָּךְ אִית

רש"י

וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין:
לב (ג) עטרות ודיבון וגו'. ארץ סיחון ועוג

באור

ולא היו שבורים, וכן כונת הרמב"ן ע': (נג) בזזו איש לו. הזהב וכלי מעשה וכל המטלטלין שבזז כל אחד מהם, היה לו, ולא בא לכלל חלוק ותרומ' מכם וקרבן ה':
לב (א) רב, ל"י על המקנה כי הוא שם המין וכן אמר עלוס: מקום מקנה. מקום מדעה טוב וסמן לנהוג שם המקנה: (ג) עטרת ודיבן וגו', והפסוק הסמוך מבאר שהן המקומות

מִקְנֶה: ס (ה) וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ
חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־
הַיַּרְדֵּן: (ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד
וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה
וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה: (ז) וְלָמָּה תְנוּאוּן
אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה: (ח) כֹּה עָשׂוּ
אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ
לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ: (ט) וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל
אֶשְׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת־
לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה: (י) וַיִּחַר־אַף
יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר:

תניאון קרי

דיינע קנעכטע האבען
העערדעז. (ה) ווען וויר
אלזא אין דיינען אויגען
גנאדע געפונדען, פוהרען
זיא פארט, זא מאג דיזעס
לאנד דיינען קנעכטען צום
אייגענטהומע איבערגע-
בען ווערדען; פיהרע אונס
אלזא ניכט איבער דען
ירדן. (ו) משה שפראך צו
דען זאהנען גד אונד דען
זאהנען ראובן: אייערע
ברידער זאללען אין דען
קריג געהן, אונד איהר
וואללט היר בלייבען?
(ז) ווארום וואללט איהר
דאז געמיטה דער קינדער
ישראל'ס אבוועגדיג מאכען,
דאס זיא ניכט אין דאז לאנד
ציהען זאללען, דאז דער
עוויגע איהנען איינגעגע-
בען? (ח) צבען אלזא הא-
בען עס אייערע עלטערן
געמאכט; אלס איך זיא
פאן קדש ברנע אויסזאנד-
טע, דאז לאנד צו בעזע-
הען; (ט) זיא צאגען היני-
אויף ביז אין דאז טהאל
אשכול, בעזאהען דאז לאנד, אונד מאכטען דאז געמיטה דער קינדער ישראל'ס
אבוועגדיג, דאס זיא ניכט אין דאז לאנד קאממען מאכטען, דאז איהנען דער עווי-
גע איינגעגעבען; (י) דאמאלס ענטבראננטע דער צארן דעס עוויגען, אונד ער

תרגום אינקלוס

בְּעִיר: (ה) וַאֲמָרוּ אִם אַשְׁכַּחְנָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ תִּתְיְהֵב יָת אַרְעָא
הָדָא לְעַבְדָּךְ לְאַחְסָנָא לָא תַעַבְרִינָנָא יָת יַרְדְּנָא: (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה
לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכוֹן יֵיתוֹן לִקְרָבָא וְאַתּוּן תֵּתְבוּן הָכָא:
(ז) וּלְמָא תוֹנוּן יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמֶעְבַּר לְאַרְעָא דִּי יְהַב
לְהוֹן יְיָ: (ח) כְּדֵין עֲבַדוּ אֲבָהָתְכוֹן כַּד שְׁלָחִית יָתְהוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה
לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא: (ט) וּסְלִיקוּ עַד נַחֲלָא דְאַתְכָּלָא וַחֲזוֹ יָת אַרְעָא
וְאוֹנִיאוּ יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא דִּי יְהַב
לְהוֹן יְיָ: (י) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּיוֹמָא הַהוּא וְקַיֵּים לְמֵימַר:

רש"י

היו: (ו) האחיכם. לשון תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע. כך שמה ושתי קדש היו:

באור

אשר הכה ה' לפני עדת ישראל, והיא ארץ סיחון ועוג: (ה) ויאמרו, בעבור שארכו הדברים חזר לאמר ויאמרו פעם שנית, וכן דרך הלשון: יתן את הארץ, מלת את במקום הזה היא לסימן [נאָמינאטיף]. וכבר הוזכר בבאור הספרים הקודמים. ואמר יתן ל"ז כמו יחלק הארץ (למעלה כ"ו כ"ה). כעתם ארץ (ישעיה ט' י"ט) כדרך הפעל שקדם לפועל שלא ישמור את מינו, ועל הדרך הזה מלאכתו זכר ונקבה כאחד, אבל אומללה ארץ (שם ל"ג ט'): (ו) האחיכם, ה"א התימה: (ז) ולמה תניאון, כבר מבואר שהוא לשון הסרה: (יא) לא מלאו אחרי, לא עשו

(יא) אם יראו האנשים העלים ממצרים
מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה
אשר נשבעתי לאברהם ליצחק
וליעקב כי לא־מלאו אחרי:
(יב) בלתי כלב בן־יפנה הקנזי ויהושע
בן־נון כי מלאו אחרי יהוה: (יג) ויחר־
אף־יהוה בישראל ויניעם במדבר
ארבעים שנה עד־תם כל־הדור
העשה הרע בעיני יהוה: (יד) והנה
קמתם תחת אבתיכם תרבות
אנשים חטאים לספות עוד על חרון
אף־יהוה אל־ישראל: (טו) כי תשובן
מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר

שוואור אלזאָ. (יא) זאָ זאָללען אויך אללע דיא מיענער, דיא פֿאָן מצרים הערויף געקאָממען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, דאז לאנד ניכט צו זעהען בעקאָממען, דאז איך איהרען עלטערן אברהם יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען האבע! דארום, דאס זיא מיר ניכט פֿרייאליך נאכגעפֿאָלגט זינד. (יב) אויסגענאָממען כלב זאָהן יפנה, דער קנזי, אונד יהושע זאָהן נון; דען דיזע זינד דעם עוויגען פֿרייאליך נאכגעפֿאָלגט. (יג) אלזאָ ענטבראננטע דער צאָרן דעם עוויגען איבער ישראל אונד ער פֿיהרטע זיא פֿיערציג יאהרע אין דער וויסטע הערום, ביז דאז גאנצע געשלעכט פֿערגאנגען וואר, וועלכעס דאז באָזע אין דען אויגען דעם עוויגען געטהאן האטטע. (יד) נון פֿרעטעט איהר, צוכט זינדיגער מענער! אן אייערער פֿעטער שטעללע אויף, אונד וואָללט דען צאָרן דעם עוויגען איבער ישראל פֿערמעהרען: (טו) ווען איהר אייך פֿאָן איהם אבוועגדעט; זאָ ווירד ער זיא נאָך לענגער אין דיזער ווי־

תרגום אונקלוס

(יא) אם יחזון גבריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעילא ית ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר דחלתי: (יב) אלהן כלב בר יפנה קנזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי: (יג) ותקיף רוגזא דיי בישראל ואחרינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם יי: (יד) והא קמתון חלף אבהתכון תלמידי גבריא חיביא לאספא עוד על תקוף רוגזא דיי לישראל: (טו) ארי תתובון מבתר דחלתיה ויוסיף עוד לאחרותהון במדברא ותחבלון לכל

רש"י

(יב) הקניזי. חורגו של קנז היה וילדה אמו של כלב את עתניאל [סוטה י"א]: (יג) ויניעם. ויטלטלם. מן נע ונד: (ס"א ויטלטלם בנע ונד): (יד) לספות. כמו ספו שנה על שנה [ישעיה כ"ט] עולותיכם ספו וגו' [ירמיה ז']. לשון תוספת:

באור

לוני: (יג) ויניעם, מענין התנודה ממקום למקום, כי היו במדבר יושבי אהלים ועיר מושב לא מצאו: (יד) תרבות, שרשו רבה והתי"ו נוספת, והוא מענין גדול, כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב' כ"ב), וביאורו והנה אתם גדולי אנשים חטאי' קמתם תחת וגו', ואונקלוס תרגם תלמידי גבריא חייביא, לפי שהתלמיד גדולי הרב הוא, וכן מתורגם בל"א: לספות. מקור מנחי ל"ה, כמו למען ספות הרוה (דברים כ"ט י"ח), והוא מענין רבוי והוספה: (טו) כי תשובן מאחריו, ועתה אם גם אתם תשובו מאחרי ה' ויסף עוד להניחם ולעזבם במדבר הנה על ידכם תשחת כללות העם הזה. שלא יבואו אל ארצם: ושחתם, הראוי ושחתתם, ונעדר למ"ד הפעל תי"ו כשתבא עליה עוד תי"ו השמוש תחסר תי"ו השרש, וזה הוא בעברים,

וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה׃ ס (טז) וַיִּגְּשׁוּ
אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ
פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ׃ (יז) וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ
חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־
הֲבִיאֹנֻם אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי
הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ (יח) לֹא
נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד הִתְנַחֵל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ׃ (יט) כִּי לֹא נִנְחַל
אִתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה
נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן

נ״א ש דגושה

סטעלאססען, אונד איהר ברינגט דיזעם גאנצען פֿאָלקע פֿערדערבען. (טז) זיא טראטען נעהער אונד שפּראכען: וויר וואָללען נור פֿיר אונזערע העערדען שאפֿהירדען אללהיר בויען, אונד שטעדטע פֿיר אונזערע קינדער; (יז) וויר אבער ציהען אונגעזיימט פֿאָר דען קינדערן ישראל'ס איינהער, ביז וויר זיא אן איהרע שטעללע געבראכט האבען; אונטערדעססען מאָגען אונזערע קינדער אין פֿעסטען שטעדטען וואָהנען, אום פֿאָר דען איינוואָהנערן דעס לאנדעס זיכער צו זיין: (יח) וויר וואָללען ניכט עהער צו אונזערען הייזערן צוריק קעהרען, ביז דיא קינדער ישראל'ס יעדעס זיין ערבגוט אין בעזיטץ גענאָממען. (יט) דען וויר פֿערלאנגען קיינען אנטהייל יענזייטס דעס ירדן'ס נאך־

רש״י

(טז) נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם:

(יז) ואנחנו נחלץ חושים. נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז [ישעיה ח׳] ימהר יחישה [שם ה׳]: לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד [דברים ל״ג] ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגומר [שם ג׳] חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל [שם] וביריחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם [יהושע ו׳] זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפינו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה עכשיו: (יט) מעבר לירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתינו. כבר קבלנוה בעבר

תרגום אונקלוס

עַמָּא הָדֵין׃ (טז) וְקָרִיבוּ לְוָתֵיהּ וַאֲמָרוּ חַטְרִין דְּעָן נִבְנֵי לִבְעִירָנָא הָכָא וְקִרְוִין לְטַפְלָנָא׃ (יז) וַאֲנַחְנָא נִזְדָּרֵיז מַבְעִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דְּנַעֲלִינּוּן לְאַתְרְהוֹן וְיִתְּבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן מִן קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא׃ (יח) לָא נְתוּב לְבָתַּנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחֲסַנְתֵּיהּ׃ (יט) אֲרֵי לָא נַחְסִין עִמְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְהָלְאָה אֲרֵי קַבֵּלְנָא אַחֲסַנְתָּנָא לָנָא מֵעִבְרָא דְיַרְדְּנָא

באור

מכל הבזזות ובכל הבנינים: (טו) גדרת צאן, מענין גדר, והוא כותל שאינו בנין חזק רק לסגירה למרבץ הצאן: (יז) נחלץ, פירשתי למעלה בפסוק החלצו: חשים, מהירים ושרשו חוש, כמו מן מול, כאמר, כי מלים היו (יהושע ה׳ ה׳), ובשניהם יצא שור״ק קטן תמורת שור״ק גדול וכן פעמים רבות: הביאנם, הביאוני אותם, והוא עבר בעתיד, וכן מתורגם בל״א: (יט) מעבר לירדן והלאה. לצד השני של הירדן שהוא לצד מערב. ומלת הלאה תורה על כל מרחק הרחוק יותר מן הגבול, ואם יהיה הגבול זמני, תורה על רחוק זמן, מיום השמיני והלאה (ויקרא כ״ב כ״ז), והלאה לדרתיכם (למעלה ט״ו כ״ג), ואם יהיה הגבול מקומי תורה על רחוק מקום, הלאי ממך והלאה (ש״א כ׳ ל״ז): כי באה נחלתנו, כבר קבלנוה בעבור המזרחי (רש״י), ותפש עליו הרמב״ן, שאינו הגון לדבר כן לפני משה בדבר התלוי ברצונו עד שינחילנה הוא להם, אבל אמרו זאת דרך בקשה, וטעם כי באה אלינו שהיא ראויה לנו יותר

מִזְרָחָה׃ פ שביעי רביעי (כ) וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יְהוָה
לַמִּלְחָמָה׃ (כא) וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ
אֶת־הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוֹ
אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו׃ (כב) וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ
לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם
נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ
הַזֹּאת לָכֶם לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה׃
(כג) וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם
לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא

ת"א ועבר וכו' סוטה ג'. ס': ונכבשה סס סס: נקים וכו' פסחים י"ג, א'. שקלים ד', ד'. יומא ל"ח. א':

דעם אינז צור מאָרגענזייטע דעם ירדן'ס אונזער ערבגוט ווירד צוגעפֿאללען זיין. (כ) משה אנטוואָרטעטע איהנען היראויף: ווען איהר דיזעס טהוט, ווען איהר אייך פֿאָר דעם עוויגען צום קריגע רי־סטעט, (כא) אונד ווער געריסטעט אונטער אייך איזט, איבער דען ירדן פֿאָר דעם עוויגען צו פֿעלדע ציהט, ביז דיזער זיינע פֿיינדע פֿאָר איהם אויסגעטריבען האבע, (כב) אונד דאז לאנד פֿאָר דעם עוויגען גענצליך עראָבערט זיין ווירד, הערנאך אבער ערשט אומקעהרט, אונד אייך אלזאָ אייערער שולדיגקייט ענטלעדיגעט, געגען דען עוויגען אונד געגען ישראל: זאָ זאָלל אייך דיזעס לאנד צום אייגענטהומע בלייבען, פֿאָר דעם עוויגען. (כג) טהוט איהר אבער דיזעס ניכט, זאָ זינדיגעט איהר דעם עווי־

תרגום אונקלוס

מדנחא: (כ) ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזדרזון קדם עמא דיי לקרבא: (כא) ויעבר לכון כל דמזרז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתרך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי: (כב) ותתכביש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין מן קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי: (כג) ואם לא תעבדון כן הא חבתון קדם יי ותדעון

באור

מאמר שבטי' לפי שארץ מקנה היא וגם מקנה רב יותר מכל השבטים, או הטעם שאמרנו דולים בה ואין שאר השבטים חפצים בארץ הזאת. ע"כ מדבריו. ועל דרך שהזכר פעמים רבות אין צורך לזה, כי הוא עבר בעתיד. ובאורו אם תנחילונו את הארץ הזאת אז תהיה כבר באה אלינו מעבר הירדן מזרחה, ולא ננחל עוד אתם מעבר הירדן והלאה, וכן מתורגם בל"א: (כ) אם תעשון את הדבר הזה. על דרך כלל, ומבאר אם תחלצו וגו': לפני ה'. אנקלוס ויב"ע תרגמו קדם עמא דה' כדי להרחיק כל ענין מקומי מהשם הנכבד, ויתכן שהוא על הארון שנקרא על שם השוכן בין הכרובים, וכבר נאמר פעמים רבות בכתוב לפני ה' על הדרך הזה, והכוונ' שיהיו הם הראשונים וילכו לפני הארון לצבא: (כא) ועבר לכם כל חלוץ, ענינו כל חלוץ שלכם: (כב) ונכבשה וגו' ואחר תשבו והייתם נקים, כל זה הוא מדברי התנאי וענינו אם לא תשובו כי אם אחר שתהי' הארץ נכבשת. למען תהיו נקים מה' ומישראל, שלא תגרמו להם המרות רצון ה' ולהוסיף חרון אפו עליהם: והיתה הארץ הזאת, זהו תשובת התנאי אז תהיה הארץ הזאת לכם לאחזה: (כג) הנה חטאתם לה', הוא הפך על והייתם נקים וגו': חטאתכם אשר תמצא אתכם. [העונש הבא על חטא ועון יקרא גם הוא עון וחטאת, כי הוא כרוך אחרי החטא ושוכב עקביו. נכון וממהר לבא כשיעבור החטא, (עיין בראשית ד' י"ג, ת"ש שם על גדול עוני מנשוא): ולזה החוטא אחרי אשר חטא, משתדל להעלים את החטא, או להסתיר את עצמו ממנו, מיראת העונש הדבוק אחריו. ותבין מזה ענין מליצה הנאמרת בחטא להודאת

אֶתְכֶם׃ (כד) בְּנוּ־לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ׃ (כה) וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה׃ (כו) טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד׃ (כז) וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי דֹּבֵר׃ (כח) וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כט) וַיֹּאמֶר

ת"א ויאמר קדושין ס"א. א':

גען;אונד ווערדעט ערפֿאה־רען,וואס אויף דיזער זינדע פֿאָלגען ווירד. (כד) בויעט אייך שטעדטע פֿיר אייערע קינדער אונד הירדען פֿיר אייער קליינעס פֿיה, אונד האלטעט אייער פֿער־שפרעכען. (כה) דיא זאָהנע גד אונד דיא זאָהנע ראובן שפראכען צו משה וויא פֿאָלגט: דיינע קנעכטע ווערדען זאָ טהון, וויא דער היֵרר בעפֿיהלט. (כו) זונ־זערע קינדער, ווייבער, העערדען אונד אלל אונזער פֿיה (דיא) זאָללען אין דען שטעדטען גלעד בלייבען; (כז) דיינע קנעכטע אבער וואָללען גערישטעט צום שטרייטע פֿאָר דעם עוויגען אין דען קריג געהען, וויא דער הערר שפריכט. (כח) משה גאב דעם פריסטער אלעזר, דעם יהושע זאָהן נון אונד דען פֿאמיליענהייפטערן דער קינדער

רש"י

המזרחי: (כד) לצאנכם. תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם [תהלים ח'] שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לנדי"ק ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא. מיסודו של ר' משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: (כה) ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד: (כח) ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מינה אלעזר ויהושע כמו

תרגום אונקלוס

חוֹבַתְכוֹן דִּי תַשְׁכַּח יַתְכוֹן׃ (כד) בְּנוֹ לְכוֹן קִרְוִין לְטַפְלְכוֹן וְחַטְרִין לְעָנְכוֹן וּדְיִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן תַּעְבְּדוּן׃ (כה) וַאֲמָרוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֹשֶׁה לְמֵימַר עַבְדָּךְ יַעְבְּדוּן כְּמָא דִי רִבּוֹנִי מְפַקֵּיד׃ (כו) טַפְלָנָא נְשָׁנָא גֵּיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גִלְעָד׃ (כז) וְעַבְדָּךְ יַעְבְּרוּן כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לִקְרָבָא כְּמָא דִי רִבּוֹנִי מְמַלֵּיל׃ (כח) וּפַקֵּיד לְהוֹן מֹשֶׁה יָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְיָת רֵישֵׁי אֲבָהָת שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן

באור

הנקמה, פעמים יאמר שיִמָצא החטא, כגון האלהים מצא את עון עבדיך (שם מ"ד ט"ז), ופעמים יאמר על החטא שימצא את החוטא, והענין אחד]: (כד) לצנאכם, הראוי לצאנכם, אלא שאל"ף עי"ן הפעל נמשך בכח החול"ם, והאל"ף שאחר הנו"ן נוסף. או שהוא תמורת הה"א הנוספת שבמלת צנה (תהלים ח' ח'), כן דעת רש"י והרד"ק בשרשים: (כח) ויצו להם משה את אלעזר וגו', צוה אתם איך יתנהגו עם בני גד ובני ראובן במחלוקת הארץ, כי משה כבר ידע שהוא לא יעבירם את הירדן ולא ינחילם את הארץ, לכן הודיע לאלעזר ויהושע ולראשי אבות המטות שכך התנה עמהם ועליהם לעשות ככל היוצא מפיה', ומלת להם שבה על בני גד ובני ראובן, והטעם לצרכם: (כט) ויאמר משה אליהם, אל אלעזר ויהושע ולראשי האבות הנזכרים בפסוק שלפניו: ונתתם להם את ארץ הגלעד, כי עדין לא לקחו כי אם איזה ערים לבנות מגדרים לעפם ולא כל ארץ הגלעד, ולכך צוה ליהושע והנשיאים שאם

מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־
רְאוּבֵן ׀ אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ
לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ
לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת־אֶרֶץ
הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה׃ (ל) וְאִם־לֹא יַעַבְרוּ
חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (לא) וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי
רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ (לב) נַחְנוּ נַעֲבֹר
חֲלוּצִים לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ
אֲחֻזַּת נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ (לג) וַיִּתֵּן
לָהֶם ׀ מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן

ת"א ואם לא סס סס: ונאחזו סס ס"ח, ח', וע"ג, ג':

ישראל'ס אירעטהאלבען פֿערהאלטונגסבעפֿעהלע; (כט) משה שפראך נעמליך צו איהנען: ווען דיא זאֶהנע גד אונד דיא זאֶהנע ראובן מיט אייך ווערדע; איבער דען ירדן, אונד פֿאָר דעם עוויגען גערישטעט, אינס פֿעלד ציהען, אונד איהר ווערדעט דאז לאנד האבען אונטערטעניג געמאכט; זאָ זאָללט איהר איהנען דאז לאנד גלעד צום אייגענטהומע איינגעבען. (ל) ווען זיא אבער ניכט גערישטעט מיט אייך ציהען, זאָ מאָגען זיא איהר אייגענטהום אונטער אייך אים לאנדע כנען ערווערבען. (לא) דיא זאָהנע גד אונד דיא זאָהנע ראובן אנטוואָרטעטען, אונד שפראכען: וויא דער עוויגע צו דיינען קנעכטען גערעדעט האט, זאָ וואָללען וויר טהון. (לב) וויר וואָללען גערישטעט פֿאָר דעם עוויגען אין דאז לאנד כנען היניבער ציהען, אומער אייגענטהימליכעס ערבגוט אבער בלייבט אונס דיסזייטס דעם ירדנס. (לג) משה איבערגאב אלזאָ דען זאָהנען גד, דען זאָהנען ראובן אונד דעם

תרגום אונקלוס

אִם יַעַבְרוּן בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְּכוֹן יַת יַרְדְּנָא כָּל דִּמְזָרֵיז לִקְרָבָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן לְהוֹן יַת אַרְעָא דְגִלְעָד לְאַחְסָנָא: (ל) וְאִם לָא יַעַבְרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (לא) וַאֲתִיבוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֵימַר יַת דִּי מַלֵּיל יְיָ לְעַבְדָּךְ כֵּן נַעְבֵּיד: (לב) נַחְנָא נֶעְבַּר מְזָרְזִין קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לְאַרְעָא דִכְנָעַן וְעִמָּנָא אֲחוּדַת אַחֲסַנְתָּנָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא: (לג) וִיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וּלְפַלְגּוּת

רש"י

ה' ילחם לכם [שמות י"ד]: (לב) ואתנו אחז' נחלתנו. כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר

באור

יעברו יתנו להם כל הארץ לאחזת עולם. (רמב"ן): (ל) ונאחזו בתככם, חלק להם כנוד, כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו, או אם יתנחמו. (הראב"ע). [ולא ידעתי מה הכריחו לכך, כי הכוונה לפי פשוטה שישאר להם אחוזה על כל פנים בארץ כנען, ועליהם להוריש את יושביה ולהאחז שם, כי זהו הוראת שרש אחז בבנין נפעל, וכן מתורגם בל"א]: ונאחזו, הראוי וְנֶאֶחֱזוּ כמשפט אם הפ"א אות גרונית. ובא בחול"ם הנו"ן על דרך נחי פ"י, ע"מ נולדו. כי אותיות אהו"י מתחלפות: (לא) ויענו בני גד, אחר שענו למשה לבד חזרו לענות גם לפני אלעזר ויהושע ולאשי האבות, למען ישמעו גם הם ויקבלו עליהם לקים התנאי: (לב) ארץ כנען, לארץ כנען, ותחסר הלמ"ד, וכן ת"א: ואתנו אחזת נחלתנו, כלומר בידינו וברשותנו תהי' אחזת נחלתנו מעבר הזה. (רש"י): (לג) ויתן להם משה, נתן להם עתה על תנאי: ולחצי שבט מנשה, מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה. אבל כאשר נתחלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה יותר מהראוי להם, ובקש מי

וּלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט ׀ מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־
מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־
מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ
בִּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב׃ (לד) וַיִּבְנוּ
בְנֵי־גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֵת
עֲרֹעֵר׃ (לה) וְאֶת־עַטְרֹת שׁוֹפָן וְאֶת־
יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ (לו) וְאֶת־בֵּית נִמְרָה
וְאֶת־בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃
(לז) וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־
אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ (לח) וְאֶת־נְבוֹ
וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־
שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת

ת"א חשבון סוטה י"ג. ג': ואת נבו שם שם:

תרגום אשכנזי

האלבען שטאממע מנשה זאהן יוסף, דאז רייך סיחן, קאניגס צו אמרי, דאז רייך עוג, קאניגס צו בשן : דאז לאנד נעבסט דען שטעדטען, דיא אין איהרען גרענצען לאגען, אללע לאנדשטעדטע אין דעם בעצירקע אומהער. (לד) דיא זאהנע גד בויעטען דיבן, עטרות, אונד ערער; (לה) עטרת שופן, יעזר אונד יגבהה; (לו) בית נמרה אונד בית חרן; לעגטען פעסטע שטעדטע אונד שאפהירדען אן. (לז) דיא זאהנע ראובן בויטען חשבון אלעלא אונד קריתים; (לח) אויך נבו אונד בעל מעון, דערען נאמען פערענדערט ווארדען, אונד שבמה; אונד גאבען דען שטעדטען, דיא זיא בויטען, דיא אלטען

תרגום אונקלוס

שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה בַר יוֹסֵף יַת מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה וְיַת מַלְכוּת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אַרְעָא לְקִרְוָהָא בִּתְחוּמִין קִרְוֵי אַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר: (לד) וּבְנוֹ בְנֵי גָד יַת דִּיבוֹן וְיַת עֲטָרוֹת וְיַת עֲרוֹעֵר: (לה) וְיַת עַטְרוֹת שׁוֹפָן וְיַת יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה: (לו) וְיַת בֵּית נִמְרָה וְיַת בֵּית הָרָן קִרְוִין כְּרִיכָן וְחַטְרִין דְּעָן: (לז) וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוֹ יַת חֶשְׁבּוֹן וְיַת אֶלְעָלֵא וְיַת קִרְיָתָיִם: (לח) וְיַת נְבוֹ וְיַת בְּעֵל מְעוֹן מְקַפַּן

רש"י

הזה; (לו) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם. נבו ובעל מעון שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם ע"ז שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה. בנו שבמה והיא

באור

שירצה להתנחל עמם והיו אנשים משבט מנשה שרצו בזה, אולי אנשי מקנה היו נתן להם חלקם. וטעם ולחצי חלק אחד מהם, כי היו למנשה שמנה בתי אבות ככתוב בפרשת הפקודים ושש מהם עברו את הירדן. (מדברי הרמב"ן): לעריה בגבלת, כל הערים אשר בגבולות הארץ והוסיף לאמר ערי הארץ סביב, כל הערים אשר בסביבו' הארץ: (לד) ויבנו בני גד. לא בנו עתה כי אם הערים המוזכרו' בכתוב לערי מבצר לטפ' וגדרות. כמו שמבאר בכתוב הסמוך, ולא כל הערים אשר בארץ ההיא וכן פירש"י ערי מבצר וגדרות צאן, זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים האלה להיות ערי מבצ' וגדרות צאן. ויהיו שמו' הערים אשר יזכיר כמאמר מוסגר: (לח) מוסבת שם, שבני ראובן הסבו את שם נבו ובעל מעון לשם אחר. (רש"י), ויהיה לפ"ז המאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו (שלפי פשוטו קראום בשמותם אשר היו להם מימי קדם) על כל הערים חוץ מנבו ובעל מעון. ותמה עליו הרמב"ן למה לא יזכיר הכתוב את שמות האחרים אשר חדשו בני ראובן כדרך בכל מוסבות שם, כמו ויקרא שם העיר דן כשם דן אביהם (שופטים י"ח כ"ט), וכן במקומות רבות? והקרוב אלי כי

הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ (לט) וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מפטיר (מ) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ (מא) וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ (מב) וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־

נאמען ווידער. (לט) דיא זאָהנע מכיר זאָהן מנשה גינגען נאך גלעד, נאהמען עס איין אונד פֿערטריבען דען אמרי, דער דארין וואר. (מ) דא איבערגאב משה דיא לאנדשאַפֿט גלעד דעם מכיר זאָהן מנשה, אונד דיזער בע־זעטצטע זיך דאזעלבסט. (מא) יאיר זאָהן מנשה גינג הין, נאהם איהרע דאָרפֿער איין, אונד נאננטע זיא דיא דאָרפֿער יאיר'ס. (מב) נבח

תרגום אונקלוס

שְׁמָהָן וְיָת שִׂבְמָה וּקְרוֹ בִשְׁמָהָן יָת שְׁמָהַת קִרְוַיָּא דִּי בְנוֹ׃ (לט) וַאֲזַלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרִיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דִּי בַהּ׃ (מ) וִיהַב מֹשֶׁה יָת גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה וִיתֵיב בַּהּ׃ (מא) וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יָת כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יַתְהֵין כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ (מב) וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת קְנָת וְיָת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לַהּ נֹבַח בִּשְׁמֵיהּ׃

רש"י

שבם האמורה למעלה: (לט) ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת ירש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: (מא) חותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חוות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של ר'

באור

אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב, וכאשר כבש אותם סיחון מלך האמורי הסב את שמם לשם אחר. והיה כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם, כי כן מצינו בספר ירמיהו כאשר לכד נבוכדנצר את ערי מואב החכרו בשמות הללו חשבון ואלעלא וגו'. לכן נראה כי פי' מוסבות שם שאלו הערים כלן היו מוסבות שם שהסב סיחן את שמם הראשון, וזה היה שמם הראשון כאשר היו ביד מואב, ובני ראובן קראו להם בשמותם הראשונים אשר היו להם מתחלה ולפיכך לא אמר הכתוב ויקרא שמות לערים אשר בנו אלא ויקראו בשמות, כ"כ מדבריו, וכן מתורג' בל"א: ואת שבמה, בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה. (רש"י), כוונתו שאינה דבוקו אל מוסבות שם. רק עם ובני ראובן בנו. וביאורו ובני ראובן בנו את חשבון וגו' ואת נבו ובעל מעון (שהיו מוסבות שם) ואת שבמה, וכן כוון המתרגם אשכנזי. ולא כראב"ע שפי' מוסבות שם, אלה הערים הוסבו שמות' וכן שבמה, ודעתו שגם שבמה הוסב' שמה, מה שלא יתכן לפי הנחת הטע' שהונח הטפחא במלת שם המפסיק יותר מן התביר שבמלת בעל מעון, כדין מאמר מוסגר, והנכון כמו שכתבתי: (לט) ויורש את האמרי, אף שאמר בני מכיר יתכן לומר ויורש ל"י על שם אביהם שהוא מכיר, וכן בכתוב הסמוך ויתן משה את הגלעד למכיר, עניינו לבני מכיר, ודרך המקרא לדבר על השבט או משפחה בשם הפרטי שממנו ייוחס השבט או המשפחה ההיא: (מא) ויאיר בן מנשה, הוא היה ממשפחת יהודה כי כן כתוב ואחר בא חצרון (שהוא בן פרץ בן יהודה) אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששי' שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד (ד"ה א' ב' כ"א), ונקרא בן מנשה בעבור אמו שהית' ממשפחת מנשה. וכתב הראב"ע ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר? כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמרי שהיא מעבר לירדן מזרחה. כי יש אמרי בארץ כנען והוא הי' תקיף מכל שבעה גוים. עכ"ד: חות, ת"א כפרני והם הפרזות אשר על פני השדה, באין חומה ובריח, למשכן האכרים ועובדי האדמה, ושרשו חיי, כמו ויאספו פלשתי' לחיה (שמואל ב' כ"ג י"א), והוא יו"ד למ"ד הפעל בוי"ו, ודגש הוי"ו על חסרון יו"ד עי"ן הפעל: (מב) ונבח הלך, לא הוזכר בכתוב

קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח
בִּשְׁמוֹ׃ פ
לג (א) אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (ב) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־
מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה
וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם׃ (ג) וַיִּסְעוּ
מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת

ה' רפא

תולדות אהרן ממחרת ברכות ט', ח':

גינג היִן אונד נאהם קנת
איין, נעבסט דען דאצו גע-
הֶעריגען פלעטצען, אונד
נאננטע זיא, נאך זיינעם
נאמען, נבח:
לג (א) דיזעס זינד דיא
רייזען דער קינדער
ישראל'ס, וועלכע אויס
מצרים געצאָגען זינד, דורך
משה אונד אהרן, נאך איה-
רען פערשידענען העע-
רעסציגען. (ב) משה פער-
צייכנעטע, אויף בעפעהל
דעם עוויגען איהרען
אויסצוג, נאך אָרדנונג
דער רייזען; אונד דיזע גע-
שאהען וויא פֿאָלגט:
(ג) פאָן רעמסס בראכען
זיא אויף אם פינפ-
צעהנטען טאגע דעם ער-
שטען מאָנאטס, דען טאג נאך דעם פסח צאָגען דיא קינדער ישראל'ס אָפֿפֿענטליך, פֿאָר דען אויגען

תרגום אונקלוס

לג (א) אִלֵּין מַטְלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְחֵילֵיהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (ב) וּכְתַב מֹשֶׁה יַת
מַפְּקָנֵיהוֹן לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וְאִלֵּין מַטְלָנֵיהוֹן לְמַפְּקָנֵיהוֹן׃
(ג) וּנְטַלוּ מֵרַעְמְסֵס בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
קַדְמָאָה מִבָּתַר יוֹמָא דְפִסְחָא נְפַקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֵישׁ גְּלֵי לְעֵינֵי

רש"י

משה הדרשן לפי שלא
נתקיים לה שם זה לפיכך
הוא רפה שמשמע מדרשו
כמו לא ותמהני מה ידרוש
בשתי תיבות הדומות לה
ויאמר לה בעז [רות ב']
לבנות לה בית [זכריה ה']:
לג (א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאע"פי שגזר
עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים

באור

מאיזה משפחה היה. אך ממה שכתוב ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה
ששים עיר (ד"ה א' ב' כ"ג), נראה שנבח אשר לכד את קנת ובנותיה בן יאיר היה ולכן נקראו
ג"כ חות יאיר. (רמב"ן): ויקרא לה'. ה"א הכנוי רפוי' וכן הרב' במקרא:
לג אלה מסעי בני ישראל, אחרי נקמת ה' במדין שאמר לו הקב"ה למשה אחר תאסף אל
עמיך, אחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות
ונתכוון בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם, שאף שגזר עליהם להניעם במדבר לא היו
מטולטלים תמיד בלא מנוחה, אבל בכל הזמן הגדול הזה לא הלכו רק אלה מסעות. (רמב"ן),
וכן כתב רש"יז"ל בשם ר' משה הדרשן: (ב) את מוצאיהם, את כל המקומו' שיצאו משם לנסוע אל מקו'
אחר, כמו שמבאר למסעיהם ר"ל את מוצאיהם לצורך מסעיהם: על פי ה', לדעת הראב"ע הוא דבק,
עם למסעיהם, ויאורו למסעיהם שהיו על פי ה', על דרך שאמר על פי ה' יסעו. אבל אין
פירושו מסכים, למה שהונח הטפחא במלת למסעיהם שהוא מפסיק יותר מן האזלא שבמלת
משה, שנראה שהוא מאמר מוסגר, ועל פי' ה' דבק עם ויכתב משה, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל.
והנה מכתב המסעות מלות השם היא, מן הטעמים שהזכיר הרב במורה הנבוכים או מזולתן
ענין לא נתגלה לנו סודו. ויתכן להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן
שהיו ראוים להכנס לארץ, (רע"ס): (ג) ממחרת הפסח, ביאורו בחמשה עשר יום שהוא
ממחרת הפסח, כי ארבעה עשר הוא יום הקרבת הפסח, וכן ת"א מבתר יומא דפסחא: ביד

הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה
לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם׃ (ד) וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים
אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר
וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃
(ה) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ
בְּסֻכֹּת׃ (ו) וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם
אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ (ז) וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם
וַיָּשָׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל׃ (ח) וַיִּסְעוּ
מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה׃ (ט) וַיִּסְעוּ
מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים

פֿאָן גאנץ מצרים, אוים. (ד) דיא מצרים בעגרובען אינדעססען דיא ערשט־געבאָרנען אונטער איהנען, דיא דער עוויגע אללע געשלאגען האטטע; זעלבסט אן איהרען געָטטערן האטטע דער עוויגע געריכטע אויסגעאיבט. (ה) זיא בראכען פֿאָן רעמסס אויף, אונד לאגערטען זיך צו סכות. (ו) פֿאָן סכות בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו אתם, וואָ דיא וויסטע זיך אנפֿענגט. (ז) פֿאָן אתם בראכען זיא אויף, ווענדעטען זיך געגען פי החירות, וועלכעם פֿאָר בעל צפון ליגט; אונד לאגערטען זיך פֿאָר מגדול. (ח) פֿאָן פי החירות בראכען זיא אויף, גינגען דורך דאז מעער אין דיא וויסטע, מאכטען אין דער וויסטע אתם דרייא טאגרייזען, אונד לאגערטען זיך צו מרה. (ט) פֿאָן מרה בראכען זיא אויף אינד קאמען נאך אילם, צו אילם ווארען צוועלף קוועללען אונד זיבענציג פאלמביימע, דאזועלבסט לאגערטען זיא

תרגום אונקלוס

כָּל מִצְרָאֵי: (ד) וּמִצְרָאֵי מְקַבְּרִין יָת דִּי קְטַל יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוּכְרָא וּבְטַעֲוָתְהוֹן עֲבַד יְיָ דִּינִין: (ה) וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וּשְׁרוֹ בְּסֻכֹּת: (ו) וּנְטַלוּ מִסֻּכֹּת וּשְׁרוֹ בְּאֵיתָם דִּי בִּסְטַר מַדְבְּרָא: (ז) וּנְטַלוּ מֵאֵיתָם וְתַב עַל פּוּם חִירָתָא דִּי קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן וּשְׁרוֹ קֳדָם מִגְדּוֹל: (ח) וּנְטַלוּ מִן פּוּם חִירָתָא וַעֲבַרוּ בְגוֹ יַמָּא לְמַדְבְּרָא וַאֲזַלוּ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא דְאֵיתָם וּשְׁרוֹ בְּמָרָה: (ט) וּנְטַלוּ מִמָּרָה וַאֲתוֹ לְאֵילִים וּבְאֵילִים תַּרְתֵּי עֲשַׂר מַבּוּעִין דְּמַיִין

רש"י

שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות לא מהם י"ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו' [במדבר י"א] שלח לך אנשים וגו' [שם י"ג] וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבו' מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמנה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקו' רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו' [במ"ר]: (ד) ומצרים מקברים. טרודים באבלם:

באור

רמה, תואר בינוני לנקבה מנע"ו, ולכן הנגינה מלרע. וענינו כבר מפורש בבאור פ' בשלח: (ד) ומצרים מקברים, אלו הולכים ביד רמה, ואלו טרודים בקבורת מתיהם: (ה) ויסעו בני ישראל מרעמסס, בעבור שהפסיק בנתים עד שאלכו הדברים חזר לאמר ויסעו וגו': (ז) וישב, ולא אמר וישובו כמו ויסעו, ויחנו, כי שב על העם שיתכן עליו ל"ר ול"י: (ח) מפני החירת,

עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים
וַיַּחֲנוּ שָׁם׃ (י) וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ
עַל־יַם־סוּף׃ שני (יא) וַיִּסְעוּ מִיַּם־
סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃ (יב) וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ (יג) וַיִּסְעוּ
מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאָלוּשׁ׃ (יד) וַיִּסְעוּ
מֵאָלוּשׁ וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה
שָׁם מַיִם לָעָם לִשְׁתּוֹת׃ (טו) וַיִּסְעוּ
מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי׃ (טז) וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃
(יז) וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה וַיַּחֲנוּ
בַּחֲצֵרֹת׃ (יח) וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ
בְּרִתְמָה׃ (יט) וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ
בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ (כ) וַיִּסְעוּ מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ
בְּלִבְנָה׃ (כא) וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ
בְּרִסָּה׃ (כב) וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ
בִּקְהֵלָתָה׃ (כג) וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ

זיך. (י) פֿאָן אילם בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אם שילפֿמעערע. (יא) פֿאָם שילפֿמעערע בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער ווי־סטע סין. (יב) פֿאָן דער וויסטע סין בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו דפקה. (יג) פֿאָן דפקה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו אלוש. (יד) פֿאָן אלוש בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו רפידים, אללוואָ דאז פֿאלק קיין וואססער צו טרינקען האטטע. (טו) פֿאָן רפידים בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער וויסטע סיני. (טז) פֿאָן דער וויסטע סיני בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו קברות התאוה. (יז) פֿאָן קברות התאוה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו חצרות. (יח) פֿאָן חצרות בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו רתמה. (יט) פֿאָן רתמה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו רמון פרץ. (כ) פֿאָן רמון פרץ בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו לבנה. (כא) פֿאָן לבנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו רסה. (כב) פֿאָן רסה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו קהלתה. (כג) פֿאָן קהלתה בראכען

תרגום אונקלוס

וְשִׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן׃ (י) וּנְטַלוּ מֵאֵילִים וּשְׁרוֹ עַל יַמָּא דְסוּף׃ (יא) וּנְטַלוּ מִיַּמָּא דְסוּף וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִין׃ (יב) וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִין וּשְׁרוֹ בְּדָפְקָה׃ (יג) וּנְטַלוּ מִדָּפְקָה וּשְׁרוֹ בְּאָלוּשׁ׃ (יד) וּנְטַלוּ מֵאָלוּשׁ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלָא הֲוָה תַמָּן מַיָּא לְעַמָּא לְמִשְׁתֵּי׃ (טו) וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (טז) וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּקִבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי׃ (יז) וּנְטַלוּ מִקִּבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי וּשְׁרוֹ בַּחֲצֵרוֹת׃ (יח) וּנְטַלוּ מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּרִתְמָה׃ (יט) וּנְטַלוּ מֵרִתְמָה וּשְׁרוֹ בְּרִמּוֹן פָּרֶץ׃ (כ) וּנְטַלוּ מֵרִמּוֹן פָּרֶץ וּשְׁרוֹ בְּלִבְנָה׃ (כא) וּנְטַלוּ מִלִּבְנָה וּשְׁרוֹ בְּרִסָּה׃ (כב) וּנְטַלוּ מֵרִסָּה וּשְׁרוֹ בִּקְהֵלָתָה׃ (כג) וּנְטַלוּ מִקְּהֵלָתָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרָא דְשָׁפֶר׃ (כד) וּנְטַלוּ

רש״י

(יט) ויחנו ברתמה. ע״ש לשון הרע של מרגלים שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים [תהלים

באור

הוא פי החירות האמור למעלה ושפה דפני׳: ויעברו בתוך הים המדברה, עניינו שעברו בתוך הים ללכת המדברה: (יד) ולא היה שם מים, ולא הזכיר

בְּהַר־שָׁפֶר׃ (כד) וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר וַיַּחֲנוּ
בַּחֲרָדָה׃ (כה) וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ
בְּמַקְהֵלֹת׃ (כו) וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ
בְּתָחַת׃ (כז) וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח׃
(כח) וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ בְּמִתְקָה׃
(כט) וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמֹנָה׃
(ל) וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת׃
(לא) וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃
(לב) וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃
(לג) וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה׃
(לד) וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃
(לה) וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃
(לו) וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן
הִוא קָדֵשׁ׃ (לז) וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ
בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם׃ (לח) וַיַּעַל
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה

ת״א ויעל וכו׳ ר״ס ג׳, ג׳: על פי ב״ב י״ז, א׳:

זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו הר שפר. (כד) פאן הר שפר בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו חרדה. (כה) פאן חרדה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו מקהלת. (כו) פאן מקהלת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו תחת. (כז) פאן תחת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו תרח. (כח) פאן תרח בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו מתקה. (כט) פאן מתקה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו חשמנה. (ל) פאן חשמנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו מסרות. (לא) פאן מסרות בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו בני יעקן. (לב) פאן בני יעקן בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו חר הגדגד. (לג) פאן חר הגדגד בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו יטבתה. (לד) פאן יטבתה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עברנה. (לה) פאן עברנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עצין גבר. (לו) פאן עצין גבר בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער וויסטע צין, אדער קדש. (לז) פאן קדש בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אם גע־בירגע הר, אן דער אנפאנגסגרענצע דעס לאנדעס אדום. (לח) חיר גינג דער פריסטער אהרן,

תרגום אונקלוס

מטורא דשפר ושרו בחרדה׃ (כה) ונטלו מחרדה ושרו במקהלות׃
(כו) ונטלו ממקהלות ושרו בתחת׃ (כז) ונטלו מתחת ושרו בתרח׃
(כח) ונטלו מתרח ושרו במתקה׃ (כט) ונטלו ממתקה ושרו
בחשמונה׃ (ל) ונטלו מחשמונה ושרו במוסרות׃ (לא) ונטלו
ממוסרות ושרו בבני יעקן׃ (לב) ונטלו מבני יעקן ושרו בחור
הגדגד׃ (לג) ונטלו מחור הגדגד ושרו ביטבתה׃ (לד) ונטלו
מיטבתה ושרו בעברונה׃ (לה) ונטלו מעברונה ושרו בעציון
גבר׃ (לו) ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא דצין היא רקם׃
(לז) ונטלו מרקם ושרו בהור טורא בסיפי ארעא דאדום׃
(לח) וסליק אהרן כהנא להור טורא על מימרא דיי ומית תמן

רש״י

ק״כ: (לח) על פי ה׳. מלמד שמת בנשיקה:

באור

ענין המים במדה ולא ענין המן במדבר סין, לפי שזה הענין דבר גדול היה שנסו את ה׳ ונקדש לעיניהם להוציא להם מים מן הסלע, ונקרא בשם מסה ומריבה, ואמ״ז בלא עליהם שם מלחמת עמלק, ולכן הזכירו

וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ
הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ׃ (לט) וְאַהֲרֹן
בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ
בְּהֹר הָהָר׃ ס (מ) וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי
מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מא) וַיִּסְעוּ
מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה׃ (מב) וַיִּסְעוּ
מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן׃ (מג) וַיִּסְעוּ
מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ (מד) וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת
וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בִּגְבוּל מוֹאָב׃
(מה) וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד׃
(מו) וַיִּסְעוּ מִדִּיבֹן גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן

תרגום אשכנזי

אויף בעפֿעהל דעס עווי־גען, אויף דען בערג הר, אונד שטארב דאזעלבסט. דיזעס געשאהע אים פֿירציגסטען יאהרע דעס אויסצוגס דער קינדער ישראל׳ס אויס מצרים, אם ערשטען טאגע דעס פֿינפֿטען מאָנאטס. (לט) אהרן וואר הונדערט אונד דרייא אונד צוואנציג יאהרע אלט, אלס ער אויף דעם געבירגע הר שטארב. (מ) אום עבען דיזע צייט ערפֿוהר דער כנעני, קאָניג צו ערד, דער אן דער מיטטאגסזייטע דעס לאנדעס כנען וואָהנטע, דען אנצוג דער קינדער ישראל׳ס. (מא) פֿאָן דעם געבירגע הר בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו צלמנה. (מב) פֿאָן צלמנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו פונן. (מג) פֿאָן פונן בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו אבת. (מד) פֿאָן אבת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עיי העברים, אן דער גרענצע מואב׳ס. (מה) פֿאָן עיים בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו דיבן גד. (מו) פֿאָן דיבן גד בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עלמן

תרגום אונקלוס

בִּשְׁנַת אַרְבְּעִין לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה בְּחַד לְיַרְחָא׃ (לט) וְאַהֲרֹן בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין וּתְלָת שְׁנִין כַּד מִית בְּהוֹר טוּרָא׃ (מ) וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד וְהוּא יָתֵיב בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מא) וּנְטַלוּ מֵהוֹר טוּרָא וּשְׁרוֹ בְּצַלְמוֹנָה׃ (מב) וּנְטַלוּ מִצַּלְמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּפוּנוֹן׃ (מג) וּנְטַלוּ מִפּוּנוֹן וּשְׁרוֹ בְּאוֹבוֹת׃ (מד) וּנְטַלוּ מֵאוֹבוֹת וּשְׁרוֹ בְּמְגִיזַת עִבְרָאֵי בִּתְחוּם מוֹאָב׃ (מה) וּנְטַלוּ מִמְּגִיזָתָא וּשְׁרוֹ בְּדִיבוֹן גָּד׃ (מו) וּנְטַלוּ מִדִּיבוֹן גָּד וּשְׁרוֹ בְּעַלְמוֹן דִּבְלָתָיְמָה׃

רש״י

(מ) וישמע הכנעני. ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה [מיכה א׳] שמו את ירושלים לעיים [תהלים ע״ט]:

באור

בקברה ולא היה שם מים כי הוא המקום הניכר והנודע בו. (רמב״ן): (מ) וישמע הכנעני מלך ערד, דבק עם סוף הכתוב ויאמרו ששמע בבוא בני ישראל, וע״ז יעיד האתנח במלת כנען שהוא מפסיק יותר מהזקף שבמלת ערד, כדין מאמר מוסגר. ולא הזכיר מה אירע להם בדבר הזה, אבל יזכיר בקברה מה שאירע להם אחר מיתת אהרן, כי הענין הזה כבר מפורש בפרשת חקת: (מו) ויחנו בעלמן דבלתימה. יתכן שהיו שני מקומות נקראים עלמן, והזכירו הכתוב כאן בהבדלו שהוא העלמן הסמוך לדבלתים, ולכן הוצרך ה״א בסופה שהוא במקום למ״ד בתחלתה כי מצאנו שם המקום ההוא בלא ה״א. ועל דיבן ועל נבו ועל בית דבלתים (ירמיה מ״ח כ״ב):

דִּבְלָתָֽיְמָה׃ (מז) וַיִּסְע֖וּ מֵֽעַלְמֹ֣ן דִּבְלָתָ֑יְמָה וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּהָרֵ֥י הָֽעֲבָרִ֖ים לִפְנֵ֥י נְבֽוֹ׃ (מח) וַיִּסְע֖וּ מֵהָרֵ֣י הָֽעֲבָרִ֑ים וַֽיַּחֲנוּ֙ בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃ (מט) וַיַּחֲנ֤וּ עַל־הַיַּרְדֵּן֙ מִבֵּ֣ית הַיְשִׁמֹ֔ת עַ֖ד אָבֵ֣ל הַשִּׁטִּ֑ים בְּעַֽרְבֹ֖ת מוֹאָֽב׃ ס

שלישי חמישי (נ) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֑ה בְּעַֽרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַל־יַרְדֵּ֥ן יְרֵח֖וֹ לֵאמֹֽר׃ (נא) דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֥י אַתֶּ֛ם עֹבְרִ֥ים אֶת־הַיַּרְדֵּ֖ן אֶל־אֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃ (נב) וְהוֹרַשְׁתֶּ֜ם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֗רֶץ מִפְּנֵיכֶם֒ וְאִ֨בַּדְתֶּ֔ם

תולדות אהרן דבלתימה יבמות ס', ב': ויחנו ערובין נ"ה, ב'. יומא ע"ה. ב': כי אתם בכורות כ"ה. א': והורשתם סוטה ל"ד. א':

דבלתימה. (מז) פָֿאָן עלמן דבלתימה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אם געבירגע עברים, געגען נבו איבער. (מח) פָֿאָן דען געבירגען עברים בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן, געגען ירחו איבער. (מט) איהר לאגער ערשטרעקטע זיך אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן, פָֿאָן בית הישימת ביז נאך אבל השטים הין. (נ) אין דיזען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן, ירחו געגען איבער, רעדעטע דער עוויגע מיט משה אונד שפראך: (נא) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען, איהר ווערדעט נון איבער דען ירדן געהען, אונד אין דאז לאנד כנען קאָממען; (נג) דאַ זעלבסט זאָללט איהר אללע איינוואָהנער דעם לאנ־

תרגום אונקלוס

(מז) וּנְטַלוּ מֵעַלְמוֹן דִּבְלָתָיְמָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרֵי דַעֲבָרָאֵי קֳדָם נְבוֹ׃ (מח) וּנְטַלוּ מִטּוּרֵי דַעֲבָרָאֵי וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃ (מט) וּשְׁרוֹ עַל יַרְדְּנָא מִבֵּית יְשִׁימוֹת עַד מֵישַׁר שִׁטִּין בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב׃ (נ) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ לְמֵימַר׃ (נא) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (נב) וּתְתָרְכוּן יָת כָּל

רש"י

(מט) מבית הישמות עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כולי: אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. והורשתם וגו'. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר יהושע בעודם בירדן: (נב) והורשתם. וגרשתם: משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפשוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן

באור

(מט) מבית הישמת, הת"ס לשעור המקום, ר"ל שהיה המחנה נטושה כ"כ מן בית הישימת עד אבל השטים: (נב) והורשתם. לשון גרושין והעד מלת מפניכם: משכיתם, כמו אבן משכית (ויקרא כ"ו א'), וענינו מבואר שם: ורש"י ז"ל כתב משכיתם כתרגומו בית סגדתהון, על שם שהיו מסככים את הקרקע ברצפה של שיש להשתחוות עליה בפשוט ידים ורגלים, כדכתיב (שם) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוו' עליה ע"כ, ועד היום נשארו מן אבני שיש ההם ובהן צורות כלות ומחודות, חרותות ומשובצות בחתיכות קטנות מאבן שיש, הצבועות בכל מיני צבע ותחובות שמה זו בצד זו עד שיחשוב הרואה שהיא מלאכת המצייר במיני צבעים, והמלאכה ההיא חשובה בעיני גדולי האומות עד שישקלו זהב מחירה, ונקראת בלשונם (מאזאיק),

אֶת כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כָּל־צַלְמֵי
מַסֵּכֹתָם תְּאַבֵּדוּ וְאֵת כָּל־בָּמוֹתָם
תַּשְׁמִידוּ׃ (נג) וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת־
הָאָרֶץ לָרֶשֶׁת אֹתָהּ׃ (נד) וְהִתְנַחַלְתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם
לָרַב תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט
אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה
הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם
תִּתְנֶחָלוּ׃ (נה) וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר
תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם

ת"א ואם לא מגלה י"ח. ח':

דעם אויסטרייבען, דיא שויאבילדער איהרער געטצען צערשטארען, איהרע געגאססענען בילד־זיילען צערשטארען, אונד איהרע אפפערהאהען פערניכטען. (נג) ווען איהר אויף דיזע ווייזע דיא איינוואהנער אויסגעטרי־בען, זא בעזעטצט איך דאזעלבסט; דען איך איבערגעבע אייך דיזעס לאנד, עס איינצונעהמען. (נד) דורך דאז לאאז זאללט איהר דאז לאנד, נאך דען פאמיליען פערטהיילען, דיא שטערקערע פאמיליע בעקאמט מעהר, אונד דיא שוועכערע וועניגער לאנד. אן דעריעניגען שטעללע, וואהין איהר לאז אויס־געפאללע', דא ווירד איהר זאלכעס אנגעוויזען: דאך זא, דאס דיא פאמיליען־שטעממע צוזאממען בלייבען. (נה) ווען איהר אבער דיא איינוואהנער דעס לאנדעס ניכט אויס־טרייבט, זא ווערדען דיאיעניגען, דיא איהר איבריג לאסט, אייך דארנען אין דען אוי־גען, אונד שטאכעלן אין דער זייטע ווערדען: אונד אייך אין דעם לאנדע, אין וועלכעם

תרגום אונקלוס

יתבי ארעא מן קדמיכון ותבדון ית כל בית סגדתהון וית כל
צלמי מתכתהון תבדון וית כל במתהון תשיצון: (נג) ותתרכון
ית יתבי ארעא ותתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת
יתה: (נד) ותחסנון ית ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון
ית אחסנתהון ולזעירי תזעירון ית אחסנתהון לדי יפוק ליה תמן
עדבא דליה יהא לשבטי אבהתכון תחסנון: (נה) ואם לא תתרכון
ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי די תשארון מנהון לסיען נטלן

רש"י

משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה [ויקרא כ"ו]: מסכיתם. כתרגומו מתכתהון: (נג) והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: (נד) אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים. ד"א בי"ב גבולין כמנין השבטים: (נה) והיה אשר תותירו מהם.

באור

לא ידעו המתרגמים את מוצא התיבה הזאת, אולי היא מקולקלת מן משכית, והדבר ידוע שכל הציורים ההם נעשו לצורך עבודתם: ואת כל במותם, מקומות הגבוהים אשר עליהן יזבחו לאלהיהן, וכן מתורגם בלשון אשכנז: (נג) והורשתם, ענינו וכאשר תורישו את יושבי הארץ על כל האופנים אשר הזהרתיך אז וישבתם בה, ובפסוק נ"ה יכפול התנאי ואם לא תורישו וגו': והורשתם את הארץ, כבר הזכר פעמים רבות שבבנין הזה הוראתו לשון גירושין, וטעם את הארץ, את יושבי הארץ, וכן רבים, וכן תרגם אונקלוס ואשכנזי: (נד) והתנחלתם, מעטים נמצאים בבנין התפעל שהוא יוצא כי הארץ הוא הפעול ובן והתאוית' לכם: לרב תרבו, המקר' הזה פירשתי בפרשת פינחס בענין חלוקת הארץ בשם הרמב"ן ע"ש: (נה) ואם לא תורישו.

וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ׃ (נו) וְהָיָה
כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה
לָכֶם׃ פ
לד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה
אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ (ג) וְהָיָה לָכֶם

תולדות אהרן ארץ כנען סנהדרין נ״ח, א׳:

איהר וואהנט, אימּמער פיינדזעליג בעהאנדעלן.
(נו) אלסדאן ווערדע איך אייך געשעהען לאססען, וואס איך בעשלאססען האטטע איהנען צו טהון.
לד (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפּראך: (ב) געביטע דען קינדערן ישרא׳ל, אונד זאגע צו איהנען: דא איהר יעצט אין דאז לאנד כנען קאממט; זא בעמערקט דאז לאנד, דאז אייך אלס איין ערבגוט צופאללען זאלל, דאז לאנד כנען נאך זיינען גרענצען:
(ג) די עקקע געגען מיט־

תרגום אונקלוס

זיין לקבליכון ולמשירין מקפנכון ויעיקון להון על ארעא די אתון יתבין בה: (נו) ויהי כמא די חשיבית למעבד להון אעבד לכון:
לד (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עלין לארעא דכנען דא ארעא די תתפליג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא: (ג) ויהי

רש״י

יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינים. פותרין בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכ׳. כתרגומו:

לד (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם וגו׳. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומ״א אומר על ידי שהפיל הקב״ה שריהם של שבעה אומו׳ מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין.

באור

כפילת התנאי שבפסוק כ״ג: לשכים, מצאנו הנני שך את דרכך (הושע ב׳ ח׳). בקמ״ץ הפ״א, והשם ממנו כמשוכת חדק (משלי ט״ו י״ט), ירצה שדרכו סוך. ויהי׳ הדגש במלת לשכים תמורת הנח כמו שמצא פעמים רבות וענינו לשון קוצים ודרבנים, ולכן נקרא גם גדר הכרמים והגנות משוכה, לפי שנעשה מן הקוצים: ולצנינם, ענינו כמו לשכים, ושרשו צנן ופעמים תהיה בחסרון אות הכפל ויושלם ע״י הדגש, כמו צנים (משלי כ״ב ה׳), וענין המליצה הזאת שהגוים הנותרים יצערו ויכאיבו את ישראל. כמו הקיסם שבעין או הקוץ החד התחוב בבשר האדם, שכל עוד שלא יסירו משם יזיק ויכאיב באין מרפא, כן יציקו ויצררו האומות את ישראל, כמ״ש וצררו אתכם וגו׳. והמתרגם הארמי תרגם לשכים בעיניכם, לסיען קטלין זיין לקבלכון, וכן תרגם ולשוטט בצדיכן (יהושע כ״ג י״ג) לסיען קטלין זיין. ולצנינים בצדיכם תרגם ולמשירין מקפנכון:
(נו) כאשר דמיתי, כאשר חשבתי, וכן ת״א:
לד (ב) זאת הארץ, לפי שהרבה מצות נוהגת בארץ ואינן נוהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב, לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות, (רש״י). תפול לכם, על שם שנתחלקה בגורל נקרא חלוקה לשון נפילה, וכן ת״א דתתפלג, וכן הלועז יעתיק בהשאלה הזאת (צופאללען):(ג) פאת נגב, מתחיל במקצוע דרומית

תרגום אשכנזי

טאג איזט אן דער וויסטע
צן, בייא אדום. דיא זיד=
ליכע גרענצע זאָלל זיך
פֿאָם ענדעדעם זאלצמעע=
רעס אנפֿאנגען, נעמליך
צור מאָרגענזייטע דעס=
זעלבען: (ד) פֿאָן דא ווענ=
דעט זיא זיך צור מיטטעג=
ליכען זייטע דער האָהע
עקרבים, נאך צן, ווייכט
אוים צור מיטטעגליכען
זייטע פֿאָן קדש ברנע,

פְּאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי אֱדוֹם
וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם־
הַמֶּלַח קֵדְמָה׃ (ד) וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל
מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה
וְהָיָה תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ
וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃

והיו קרי

תרגום אונקלוס

לְכוֹן רוּחַ דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִן עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא דְמִלְחָא קִידוּמָא׃ (ד) וְיִסְחַר לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא לְמַסְּקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעִיבַר לְצִן וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא לְרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר אַדָּר וְיִעִיבַר לְעַצְמוֹן׃

רש"י

אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבו' בדרומ' של א"י זו אצל זו קצת ארץ מצרי' וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרי' והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים [יהושע י"ג] ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים [שמות י"ג] שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים [צפניה ב'] ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל [פ' כ'] מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה [שופטים י"א] והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב [שם] וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה מצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפוני של עולם באלכסון למערב ועובר המצר דרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומ' של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב

באור

מזרחית, וסובב והולך אל המערב, ומשם אל הצפון. ואל המזרח עד שישוב למקום שהתחיל בו: על ידי אדום, סמוך לאדום, כי אדום בדרומו של ארץ ישראל, וים המלח מתחיל בקצה הדרום, ונמשך לצד מזרח, ומדבר צין למערבו של ים המלח: מקצה ים המלח קדמה, גבול הארץ יהיה למזרחו של ים המלח, והים לפנים מן הגבול: (ד) ונסב לכם, שם הגבול בולט ועובר בדרומו של מעלה עקרבים, נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה, אל צין, כמו מצרימה: תוצאתיו, קצותיו בדרומו של קדש ברנע, ומשם נמשך הגבול לצד מערב אל חצר

(ה) וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ (ו) וּגְבוּל יָם

ת"א וגבול וכו' גיטין ע', ח:

נאך חצר אדר, פֿאָן דיא נאך עצמן; (ה) פֿאָן עצמן ווענדעט זיך דיא גרענצע נאך דעם באך נאך מצרים, אונד רייכט ביז אן דאז מעער. (ו) זאָדאן דיא

תרגום אונקלוס

(ה) וְיַסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרָיִם וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא׃
(ו) וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמֵיהּ דֵּין יְהֵי לְכוֹן

רש"י

האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (ה) והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול ים. ומצר מערבי מהו:

באור

צדד ומשם עקרבים, שהם במקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל: (ה) נחלה מצרים, כמו אל נחל מצרים, והנה יב"ע תרגמו נילוס דמצראי, ומפרשים אמרו שאינו הנילוס, כי הוא נקרא יאור, וגם שאין מזה הכרע, כי ידוע שנהר נילוס עולה ומשקה את ארץ מצרים, ומימיו מתכנסים בחפירות וצנורות עשויות לכך בבנין להשקות את השדות, ויתכן שבמקום שהמים מכונסין נקראו יאורים, ובמקום שהם נמשכין והולכין אל הים הגדול נקראו יאר או נחל, מ"מ משמע כדבריהם, שאין הנילוס העובר בארץ מצרים מגבולי הארץ, ונחל מצרים הוא השיחור השופך לים במקצוע דרומי מערבי של ארץ ישראל, וכן כתב רש"י ז"ל בסוף ספר (יחזקאל מ"ח כ"ח), (ובדברי הימים ט"ו ב') כתיב ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים עד לבא חמת, שהוא ממערב ארץ ישראל למזרחה, ובמקום אחר נקרא נחל הערבה, שכן כתוב ולחצו אתכם מלבא חמת עד נחל הערבה, ופירש"י ז"ל עד נחל הערבה נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית עד כאן: ובספר כפתור ופרח [מר' יצחק הכהן בן ר' משה הפרחי, שהיה ממגורשי ספרד בשנת ס"ו לאלף הששי, כמו שכתב הוא בעצמו בפרק כ"א מחבורו הנדפס בוויניציא, על כל הדינים הנוהגים בארץ ישראל, ומדבר מבנין ירושלים והמקדש והעיירות שבארץ ישראל, ומשעור המדות והמטבעות, והרבה טרח הרב ההוא ועבר על אדמת ישראל, עלה הרים וירד בקעות לדעת ענייניה, והחבור ההוא יקר עד מאוד, לא ראיתיו כי אם בבית הספר של מורי הגאון מהור"ר צבי הירש כ"י אב"ד דקהלת ברלין יע"א, ונמצא ממנו כ"י בביבליאטעקא של מהר"ר אֻפפענהייאער המפורסמת. הובא שכן דעת רב סעדיה גאון, כי תרגם נחלה מצרים (ואד אל עריש). וכתב ז"ל, בלכתך מעזה למצרים תמצא זה לכמו שלשת ימים או פחות מזה, תחתוך סמוך לכניסתו לים כמטחוי קשת ותלך, וכן קורין לו העם עד הים (ואד אל עריש) כלומר נחל סכות, ומסתברא שהיא שוכה, שנאמר עליו (יהושע ט"ו מ"ח) ובהר שמיר ויתיר ושוכה, האמנם יש לדרום חברון כמו יום. עיר ששמה שוכה וסמיך לה יתיר שקורין (עתיר), וכתיב (שם פסוק מ"ז) אשדוד ובנותיה וחצריה עזה ובנותיה וחצריה עד נחל מצרים והים גדול וגבול, ואחר כך כתוב ובהר וגו'. ודע כי ההרים למזרח סמוכים לים כאלף אמה במקום ההוא, ועוד היו' מקובל אצל הכל שמה שמפסיק בין ארץ כנען, שקורין לו (בלד אל שיאם) ובין ארץ מצרים הוא זה הנחל עכ"ל המחבר ההוא]: והנה במפו' ארץ צבי שבידינו שמו נחל מצרים לבדו בגבול חלקו של יהודה עד עזה ושם הוא שופך אל הים האמצעי, ונחל שיחור לבדו הולך נוכח נחל מצרים במדבר בארץ אדום ושופך גם הוא אל הים הגדול, אלא שאין לסמוך על המפות הללו, כי משמעות הכתובים שנחל מצרים והשיחור ונחל הערבה הכל אחד: והנה מה שאמר ונסב הגבול, הכוונה שמעצמון יתקצר הגבול המערבי ויטה מעט לצד מזרח עד בואו אל הנחל ושם יהי' הנחל הגבול עד הים הגדול, שהוא הים האמצעי למערבה של ארץ ישראל: הימה, אונקלוס תרגמו לימא, וכן משמע מה"א הידיע', שעל הרוח המערבי לא תתכן הידיע', ואולם יב"ע תרגמו למערבא וכ"כ רש"י והרשב"ם, אל מצר המערב, שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול יום, ומצר מערבי מהו? הים הגדול הוא הגבול בעצמו לצד

וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ (ז) וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ

תרגום אשכנזי

גרענצע געגען אבענד: היר זאָלל דאז גראָסע מעער אייערע גרענצע זיין. דיזעם אללײן זייא צור אבענד= זייטע אייערע גרענצע. (ז) צור מיטטערנאכטזײ=

תרגום אונקלוס

תְּחוּם מַעַרְבָא׃ (ז) וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא

רש"י

והיה לכם הים הגדול. למצר וגבול. הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איזל"ש (*Iles*, Isles אינזעלן): (ז) גבול צפון. מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר: תתאו. לשון סיבה כמו אל תא הרצים [ד"ה ב' י"ב] ותאי השער [יחזקאל מ'] היליע שקורין אפנדי"ץ (Apendeiz, apentis,) איין זייטענגעבײדע, זייטענליאנער, אייגע

באור

מערב: וגבול, חכמים פירשו לרבות נסין שבים, שאף הם מגבול א"י, והם האיים שקורין (איזל"ש). (רש"י), ובל"א (אינזעלן): (ז) גבול צפון, מצר צפון: תתאו, אונקלוס תרגומו תכוונון, מלשון כוונה, [אייער אויגענמערק האבען], קרוב לענין תאוה, ויהיה א"כ משרשו. ורש"י פי' מלשון סיבה, כמו אל תא הרצים (ד"ה ב' י"ב י"א), ותאי השער (יחזקאל מ' י'), שקורין אפנדי"ץ, (וברש"י כ"י אפנטיי"ץ, בל"א אבשיסיג), שהוא מוסב ומשופע, וענינו תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר. ולדעת הרשב"ם והראב"ע והרד"ק הוא מלשון גבול, וכמוהו עד תאות גבעות עולם (בראשית מ"ט כ"ו) ויתכן לדעתם שיהיה גם והתוית תו (יחזקאל ט' ד') מענינו, ושרשם תאה או תוה, ויתחלפו האל"ף והוי"ו כדרכם בכמה מקומות, וענינו הכולל עשות הסימן והזכר, בפרט סימני הגבול והמצר, וכאשר יתחלף האל"ף עם החי"ת יקרא תחום הרגיל בדברי רז"ל לענין הזה. הר ההר, אינו הר ההר שמת בו אהרן, וכמו שכתב רש"י ז"ל. (בציור תחומי הארץ שבסוף הספר) שההר ההוא בחוצה לארץ מזרחי דרומי לארץ ישראל וזה ההר מקצתו בארץ. נקרא בלשון חז"ל (גיטין דף ח') טורי אמנה, או טורי אמנוס, ואמרו עליו משפועו לדרום ארץ, משפועו לצפון חוצה לארץ: והנה אונקלוס תרג' שניהם הר טורא, משמע שהר הוא שם פרטי לשני הרים הללו, ויב"ע תרגם שניהם טוורוס או מנוס: ובספר כפתור ופרח הנזכר כתב וז"ל: לדעת זה ההר איזה הוא ואנה הוא מקומו, טרחתי זמן מרובה יגעתי ומצאתי ע"ל. דע כי מן ההר המפורסם הסמוך לעכו והוא הר הכרמל ואל הצפון ימצאו קצת ראשים בים יצאו. והם בשטח הארץ כמו צור וצידון ובירות וראש קורין לו בערבי (וגאל הבגל) כלומר פני האבן, וסמוך לו ראש אל באסיע, וסמוך לו הר גבוה מאוד מאוד ושמו בלשון ערבי (גבל אל מוקדע), כלומר הר החלק, וזה ההר הוא יחידי ונכנס חרטומו בים, ועליו עצי ארזים גבוהים עד לב השמים ועצי בטנים, ושם מעיינות מים וכפרים ליתרון ברכתו והוא מקיף כמו יום או יומים, ואל דרומו כחצי יום עיר הנזכרת במסכת שבת פרק כל כתבי ומסכת מנחות וזולתם, ושמה לודקיא וקורין לה לאדקיא, והנוצרים (אל לאגא) ובין העיר הזאת וההר הזה הוא הר קטן קורין לו (אל הוריאדה), וכן ביניהם עיר ושמה קבותיא רחוקה מן הים כחצי שעה, ואומר אני כי זה ההר הוא ההר המבוקש, כי אלו הראשים אינם הרים, ועוד שהעיירות הנזכרו' לגבולי השבטים נמצאים עד המקום הזה, והוא מכוון כנגד חמת זה במזרח וזה במערב וביניהם כשלשה ימים ברוחב. וזה שהדי עמה שהוא לשבט אשר (יהושע י"ט ל'), הי' היום אל מזרח זה ההר כחצי יום, וכמעט שהיא צפונית לו, וקורין לו היום עים, ורחוב (שם כ"ח) וקורין לו רחב, וכן חמון (שם) וקורין לו חמם, וכן קבותי' שזכרנו וכו' ואל דרום זה ההר על שפת הים לכמו שני ימים היא עיר גדולה ושמה בלשון תורה סין, (טראבלוס אל שם), וכן סמוך לה ערקא לא שנו שמה, ועל שניהם אמר הכתוב ואת הערקי ואת הסיני, ואל דרום סין זה כמו שני ימים על חוף הים גם כן עיר שמה היום בורותא, ולפי דעתי היא העיר שנאמר עליה בסוף יחזקאל (מ"ז ט"ז), וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה, חמת ברותה סברים וגו' ואף על פי שיש מרחב ביני' ובין חמת וסברי' כי סברי' לדעתי

לָכֶם הֹר הָהָר׃ (ח) מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ (ט) וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃ (י) וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה׃ (יא) וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעַיִן וְיָרַד

טע האבט איהר פאָלגענ-דע גרענצע : פאָם גראָסען מעערע אן ציהט איהר אײנע גרענצליניע נאך דעם בערגע הר ; (ח) פאָם בערגע הר ציהט איהר דיא גרענצליניע נאך חמת; פאָן דא געהט דיא גרענצע הינאויז נאך צדד ; (ט) פאָן דא ווייכט זיא אויס נאך זפרן אונד ציהט זיך ביז חצר עינן ; דיזעם זייא אײערע גרענצע צור מיטטער-נאכטזייטע . (י) צור גרענצע אויף דער מאָרגענזייטע, ציהט איהר אײנע ליניע; פאָן חצר עינן נאך שפם (יא) פאָן דא געהט דיא גרענצע הינאב אויף דער מאָרגענזייטע דער שטאדט עין, ביז

תרגום אונקלוס

תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְהוֹר טוּרָא׃ (ח) מֵהוֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֵטֵי חֲמָת וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לִצְדָד׃ (ט) וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לְזִפְרוֹן וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי לַחֲצַר עֵינָן דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא׃ (י) וּתְכַוְּנוּן לְכוֹן לִתְחוּם קִידוּמָא מֵחֲצַר עֵינָן לִשְׁפָם׃ (יא) וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא

רש"י

טיעפע ריכטונג.) שהוא מוסב ומשופע: (ח) מהר ההר. תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול. סופי הגבול כל מקום שנא' תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות שבם כלה אותה מדה: (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחי' ומשם והתאוית' לכם אל מצר המזרחי: (י) והתאויתם. לשון סיבה ונטיה כמו תתאו: שפמה. במצר המזרחי ומשם הרבל': (יא) מקדם

באור

היא העיר שקורין לה מייזאר סמוך לחמת כחצי יום למערב וכו'. ע"כ: (ח) תתאו לבא חמת, א"ת תכוונון למטי חמת, שיטה הגבול מהר ההר לצד חמת, והוא דרך שלשה ימים מהר ההר (כפתור ופרח): והיו תוצאת הגבל צדדה. שם כלה מדת הגבול ההוא, כי משם ואילך יצא ויתפשט יותר באלכסון. כמה שיאמר בפסוק הבא׳ שמשם יצא הגבול זפרונה: (ט) תוצאתיו, סופי הגבול ההוא חצר עינן, כי היא במקצוע צפונית מזרחית, ומשם ואילך התחלת גבול המזרח, וכתוב בספר כפתור ופרח, כפי מה שאנו רואים חצר עינן הוא למערב חמת יום נוטה לדרום, וקורין לו (חצר אל אקאדע), והוא על הר ציבוני, ודמשק הוא לדרום חמת ביושר כמהלך ארבעה ימים, ולמען דעת דקות הכותב יתעל' שמו אגיד לך גם בפעם הזא' המקצועות שהם לצפון, שהדרומית ידעתם; מהר ההר עד חמת תוציא קו ישר, ויהיה ראשו המערבי נוטה לצפון וראשו המזרחי נוטה לדרום, אחר תוציא קו מחמת אל חצר עינן, ואחר מחצר עינן אל דן שהוא פמס, ויהיה אורך זה הקו כמהלך ארבעה ימים, ואלו השני קוים הם על זוית נלחצת, וכל מה שהוא למזרח דרום זה המרובע הוא סוריא, ושם בעל ביק ודמשק וזולתם, ואם כן יהיה פי' חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת (הנאמר ביחזקאל מ"ח א'), כלומר דן יטול מקצה צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהוא בגבול דמשק, ע"כ: (י) שפמה, במצר המזרחי, ומשם הרבלה, ומסתברא שאין זה רבלה הנזכרת בספר ירמיהו בענין שכתוב על צדקי' ויקחו אתו ויעלוהו אל נבוכדנצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת (ירמיה ל"ט ה'), וכתב רש"י ז"ל רבלתה הי' אנטוכיא ורבלה הנזכרת בתורה היה לדרום שפם, וארץ חמת הוא לצפון שפם מזרחית (כפתור ופרח): ויתכן שארץ חמת שם כולל לכל הפלך ההוא, ובתוכו שפם ועיר חמת הנקראת כמו כן ביחוד, כמו ארץ מצרים ועיר מצרים וכן רבים: (יא) מקדם לעין, שם מקום,

הגבל ומחה על־כתף ים־כנרת
קדמה׃ (יב) וירד הגבול הירדנה והיו
תוצאתיו ים המלח זאת תהיה לכם
הארץ לגבלתיה סביב׃ (יג) ויצו משה
את־בני־ישראל לאמר זאת הארץ
אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה
יהוה לתת לתשעת המטות וחצי
המטה׃ (יד) כי לקחו מטה בני הראובני
לבית אבתם ומטה בני־הגדי לבית
אבתם וחצי מטה מנשה לקחו
נחלתם׃ (טו) שני המטות וחצי המטה

ת"א זאת תהיה בכורות נ"ה, א': מעבר סס סס:

תרגום אשכנזי

נאך רבלה אונד נאך ווייטער הינונטער, בעריהרט דען זעע כנרת אן זיינער קיסטע צור מארגענזייטע; (יב) ציהט זיך הינאב נאך דען ירדן, אונד ענדעט זיך בייס זאלצמעערע. דיזעס זייא דער אומפאנג אייערעס לאנדעס נאך זיינען גרענצען אומהער: (יג) משה גאב דען קינדערן ישראל'ס פאלגענדען בעפעהל: דיזעס איזט דאז לאנד וועלכעס איהר אונטער אייך דורך דאז לאז פערטהיילען זאללט, וועלכעס נעמליך דער עוויגע בעפאהלען ניין שטעממען אונד איינעם האלבען שטאממע איינצוגעבען; (יד) דען דער שטאם דער קינדער ראובן, נאך איהרען פאמיליען, דער שטאם דער קינדער גד נאך איהרען פאמיליען, אונד דער האלבע מנשהישע שטאם האבען איהרען אנטהייל שאן בעקאממען. (טו) דיזע דריטטהאלב שטעממע

תרגום אונקלוס

משפם לרבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים
גניסר קידומא׃ (יב) ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי לימא
דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור סחור׃ (יג) ופקיד
משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תתחסנון יתה בעדבא
די פקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא׃ (יד) ארי קבילו
שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית
אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון׃ (טו) תרין

רש"י

לעין. שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומי' מזרחית הרי סובבת

באור

והמצר הולך במזרחו, נמצא עין לפנים מן המצר, והוא מארץ ישראל: וירד הגבול, כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה, מלשון הכאה, כמו ימחאו כף (ישעיה נ"ה י"ב), הנגיעה בדוחק תכונה בלשון הכאה: והכוונה שהגבול יורד משפם ובא עד כתף ים כנרת, ושם כתף הים הוא הגבול: קדמה. לשון רש"י ז"ל, שיהיה ים כנרת תוך לגבול במערב, והגבול במזרח ים כנרת ומשם יורד אל הירדן, והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום, באלכסון נוטה לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת, עד שנופל בים המלח (כן הנוסחא בכ"י שבידי, וברש"י שבידינו בדפוס נתוספו דברים למותר), ושם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח, שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית, הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה עכ"ל: נמצא מן ים כנרת עד ים המלח גבול ארץ ישראל הוא שפת הירדן למזרחו, והירדן לפנים מן הגבול: (יד) הראובני, תואר בהעדר המתואר, ושעורו בני השבט או המטה הראובני ובן הגדי:

לְקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה׃ פ רביעי ששי
(טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יז) אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃
(יח) וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ׃
(יט) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה

האבען איהרען אנטהייל הינגענאָממען דיסזייטס דעם ירדנס, געגען ירחו איבער, נעמליך אויף דער מאָרגענזייטע. (טז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (יז) דיזעם זינד דיא נאמען דער מעננער, וועלכע פֿיר אייך דאז לאנד אין בעזיטץ נעהמען זאללען: דער פרי־סטער אלעזר, אונד יהושע זאָהן נון; (יח) אונד פֿאָן יעדעם שטאממע זאָללט איהר איינען שטאמפֿיר־שטען הינצוטהון, דאז לאנד אין בעזיטץ צו נעהמען. (יט) דיזעם זינד דיא נאמען דער מעננער: פֿאָם שטאממע יהודה, כלב

תרגום אונקלוס

שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דירחו קידומא מדינחא: (טז) ומליל יי עם משה למימר: (יז) אלין שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: (יח) ורבא חד רבא חד משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: (יט) ואלין שמהת גבריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה:

רש"י

אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבי' קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם. בשבילכם. כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ונחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם [שמות י"ד]: (יח) לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה

באור

(טו) קדמה מזרחה, אל פני העולם, שהם במזרח השמש: (יז) ינחלו לכם את הארץ, לשון הראב"ע, פעל יוצא לשני פעולים וכן ונחלתנו ע"כ. ולדעתי שמלת לכם כטעם בעבורכם, וכן פירש"י כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו, ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהי' עשוי כאלו עשאום שלוחים ולא יתכן לפר' לכם זה ככל לכם שבמקר' שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם, ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם, כמו ה' ילחם לכם (שמו' י"ד י"ד) עכ"ל, וכן נראה שאלו היה יוצא לשני פעולים היה לו לומר אתכם, ויצטרך הראב"ע לומר שלכם במקום אתכם: ובאמת אין ראיה שימצא פעל נחל בבנין הקל יוצא לשני פעולים, ומלת ונחלתנו שהביא הראב"ע אין הכרע כי פירושו ונחלת אותנו. ע"ד כי יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב ט'). עיין מ"ש בבאורו (שמו' ל"ד ט') וכן ונחל ה' את יהוד' חלקו וגו' (זכריה ב' ט"ז), פירושו ונחל ה' את יהודה שיהיה חלקו, וכן בפסוק הסמוך לנחול את הארץ, ולא נמצא הפעל הזה בבנין הקל שהוא יוצא לשני פעולים או שיהיה האדם הנוחל הפועל כ"א בבנין פִּעֵל, אשר נִחַל משה בערבות מואב (יהושע י"ג ל"ב) אשר נחלו אלעזר הכהן (שם י"ט נ"א), וכן בסוף הפרשה, אלה אשר צוה ה' לְנַחֵל את בני ישראל. ובבנין הפעיל ביום הנחילו את בניו (דברים כ"א ט"ז), כי אתה תנחיל את העם הזה (יהושע א' ו'), וכ"כ הרד"ק בשרשים: (יח) נשיא אחד ממטה. והיו לפ"ז עשרה נשיאים, תשעה של תשעת המטות ואחד לחצי שבט מנשה, ונשיאי ראובן וגד לא יזכיר כי הם לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרחה:

יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ (כ) וּלְמַטֵּה בְּנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ (כא) לְמַטֵּה
בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃ (כב) וּלְמַטֵּה
בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־יָגְלִי׃ (כג) לִבְנֵי
יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל
בֶּן־אֵפֹד׃ (כד) וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם
נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃ (כה) וּלְמַטֵּה
בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃
(כו) וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל
בֶּן־עַזָּן׃ (כז) וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא
אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃ (כח) וּלְמַטֵּה בְנֵי
נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃
(כט) אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ חמישי
לה (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת
מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ (ב) צַו

זאָהן יפונה; (כ) פֿאָם שטאממע דער קינדער שמעון, שמואל זאָהן עמיהוד; (כא) פֿאָם שטאממע בנימן, אלידד זאָהן כסלון; (כב) פֿאָם שטאממע דער קינדער דן דער שטאממפֿירשט בקי, זאָהן יגלי; (כג) פֿאָן דען נאכקאָממען יוספֿס, פֿאָם שטאממע דער קינדער מנשה, דער שטאממפֿירשט חניאל זאָהן אפד; (כד) אונד פֿאָם שטאממע דער קינדער אפרים, דער שטאממפֿירשט קמואל זאָהן שפטן; (כה) פֿאָם שטאממע דער קינדער זבולן, דער שטאממפֿירשט אליצפן זאָהן פרנך; (כו) פֿאָם שטאממע דער קינדער יששכר, דער שטאממפֿירשט פלטיאל, זאָהן עזן; (כז) פֿאָם שטאממע דער קינדער אשר, דער שטאממפֿירשט אחיהוד זאָהן שלמי; (כח) פֿאָם שטאממע דער קינדער נפתלי, דער שטאממפֿירשט פדהאל זאָהן עמיהוד. (כט) דיזע זינד עס, דענען דער עוויגע אויפֿגעטראגען, דען קינדערן ישראל'ס איהר ערבע איינצוגעבען אים לאנדע כנען.

לה (א) פֿערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן גגענן ירחו איבער, אונד שפראך: (ב) געביטע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא דען

רש"י

במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה:

לה (ב) ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע

תרגום אונקלוס

(כ) וּלְשִׁבְטָא דִּבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בַּר עַמִּיהוּד׃ (כא) לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן אֱלִידָד בַּר כִּסְלוֹן׃ (כב) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן רַבָּא בֻּקִּי בַּר יָגְלִי׃ (כג) לִבְנֵי יוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה רַבָּא חַנִּיאֵל בַּר אֵפוֹד׃ (כד) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם רַבָּא קְמוּאֵל בַּר שִׁפְטָן׃ (כה) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן רַבָּא אֱלִיצָפָן בַּר פַּרְנָךְ׃ (כו) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר רַבָּא פַּלְטִיאֵל בַּר עַזָּן׃ (כז) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר רַבָּא אֲחִיהוּד בַּר שְׁלוֹמִי׃ (כח) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי רַבָּא פְּדַהְאֵל בַּר עַמִּיהוּד׃ (כט) אִלֵּין דִּי פַקֵּיד יְיָ לְאַחְסָנָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃

לה (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ לְמֵימַר׃ (ב) פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מֵאַחְסָנַת

באור

לה (ב) ומגרש. הוא ריוח מקום חלק מחוץ לעיר סביב להיות לנוי העיר. ואין רשאין לבנות

אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת
אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים
סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ (ג) וְהָיוּ
הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ
לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם׃
(ד) וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם
מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃
(ה) וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־
קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב
אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם ׀ אַלְפַּיִם
בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה

תולדות אהרן ומגרשיהם נדרים פ"ח, א'. מכות י"ב. ב': מקיר ערוכין ל"ח א'. ונ"ב'. סוטה כ"ז, ב: ומדתם ערוכין נ"ח. נדרים ל"ו. ב'. סוטה כ"ז ב':

לוים פאן איהרעם אייגענטהימליכען ערבגוטע שטעדטע אבגעבען צור וואהנונג; דאצו איינען פרייען פלאטץ אום דיא שטעדטע הערום. (ג) דיא שטעדטע זאללען איהנען צור וואהנונג דיהנען; דיא פרייען פלעטצע אבער צו איהרעם פיהע, צו איהרעם הויזוועזען, אונד אנדערן לעבענסנאטהווענדיגקייטען. (ד) דיזע פרייען פלעטצע פאר דען שטעדטען, דיא איהר דען לוים איינרייםט, זאללען, אויסערהאלב דער שטאדטמויער, אויף אללען זייטען טויזענד עללען האלטען. (ה) פערנער מעסט איהר אויסערהאלב דער שטאדט דיא מארגענזייטע צוויא טויזענד עללען, דיא מיטטעגליכע זייטע צוויא טויזענד עללען, דיא אבענדזייטע צוויא טויזענד עללען, דיא מיטטערנעכטליכע זייטע צוויא טויזענד עללען: אונד דיא

תרגום אונקלום

אַחוּדַתְהוֹן קִרְוִין לְמִתַּב וְרֵוַח לְקִרְוַיָּא סַחֲרָנֵהוֹן תִּתְּנוּן לְלֵיוָאֵי׃ (ג) וִיהוֹן קִרְוַיָּא לְהוֹן לְמִתַּב וְרָוְחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכָל חֵיוַתְהוֹן׃ (ד) וּרְוָחֵי קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מִכּוֹתֵל קַרְתָּא וּלְבָרָא אֲלַף אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃ (ה) וְתִמְשְׁחוּן מִבָּרָא לְקַרְתָּא יָת רוּחַ קִידוּמָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ דָּרוֹמָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ מַעַרְבָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ צִיפּוּנָא תְּרֵין

רש"י

זריעה: ולכל חיתם. (לכל חיותם). לכל צרכיהם: (ד) אלף אמה סביב. ולאחריו הוא אומר אלפים אמה הא כילד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים [ערוכין

באור

שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה. (רש"י), והוא במסכת ערכין (דף ל"ג) אין עושין שדה (של ערי הלוים) מגרש, משום דמחריב ישוב ארץ ישראל, ולא מגרש (שלהם) שדה משום דמחריב נוי העיר, ע"ש: (ג) ולכל חיתם, לכל צרכי מחיתם: (ד) אלף אמה סביב, ולאחריו הוא אומר אלפים אמה הא כילד. אלפים הוא נותן להם סביב, ומהם אלף הפנימיים למגרש והחיצונים לשדות ולכרמים. (רש"י ורשב"ם), והוא מדברי רבותינו ז"ל. ודעת הרמב"ן בזה לפי פשוטו של מקרא שימדדו את פאת מזרח (מן קרן מזרחית דרומית עד קרן מזרחית צפונית) אלפים באמה וכן את כל ארבע הפאות עד שיהיה מרובע של אלפים על אלפים אמה, והעיר בתוך, וכן נאה לעיר שתהיה לה אחוזה מרובעת, לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא תהיה להם, אלא שימדדו את הצדדים, והוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשעור הראש שכנגד העיר עד שנמצא כשתשאיל לעיר מגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר צוה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע, ונכון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע, והאלף אשר הוסיף להם בכתוב השני בארבע הפאות לשדות

וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי
הֶעָרִים׃ (ו) וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ
לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר
תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם
תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר׃ (ז) כָּל־
הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים
וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃
(ח) וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט
תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחָלוּ
יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם׃ פ ששי שביעי
(ט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(י) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן

ת"א זה יהיה ערכין נ"ח, ח': ועליהם מכות ט', ב'. וי"ב, ח':

שטאדט אין דער מיטטע: דיזעס זאָללען איהרע פֿרייע פלעטצע אום דיא שטעדטע העררום זיין. (ו) דיא שטעדטע דיא איהר דען לוים איינגעבען זאָללט, זינד דיא זעכס פֿרייא־שטעדטע, דיא איהר הערגעבען מיסט: דאס איינער, דער איינען טאָדשלאג בעגאנגען, דאהין פֿליהע; אונד איבערדיס נאָך צווייא אונד פֿירציג שטעדטע: (ז) אלזאָ צוזאממען אכט אונד פֿירציג שטעדטע, דיא איהר דען לוים איינצוריימען האבט; זיא, נעבסט איהרען פֿרייען פֿאָרפלעטצען. (ח) צו דען שטעדטען, דיא פֿאָן דעם בעזיטצע דער קינדער ישראל'ס אבגעגעבען ווערדען, זאָלל דער שטאם דער פֿיעל לאנד בעזיטצט, מעהר, אונד דעריעניגע דער וועניג לאנד בעזיטצט, וועניגער הערגעבען; נאָך פֿערהעלטניס דעס ערבגוטס, דאז יעדעס בעקאָממט, מוס עס פֿאָן זיינען שטעדטען דען לוים אבגעבען. (ט) פֿערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אונד שפראך: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל אונד זאגע איה־

תרגום אונקלוס

אַלְפִין בְּאַמִּין וְקַרְתָּא בִּמְצִיעָא דֵּין יְהֵי לְהוֹן רְוָחֵי קִרְוַיָּא׃ (ו) וְיָת
קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי יָת שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא דִּי תִתְּנוּן לְמֵיעְרָק
תַּמָּן קָטוֹלָא וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבְּעִין וְתַרְתֵּין קִרְוִין׃ (ז) כָּל קִרְוַיָּא
דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי קִרְוִין יָתְהֶן וְיָת רְוָחֵיהֶן׃ (ח) וְקִרְוַיָּא
דִּי תִתְּנוּן מֵאֲחוּדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן סַגִּיאֵי תַּסְגּוּן וּמִן זְעִירֵי תַּזְעֲרוּן
גְּבַר כְּפוּם אַחְסַנְתֵּיהּ דִּי יַחְסְנוּן יִתֵּן מִקִּרְווֹהִי לְלֵיוָאֵי׃ (ט) וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (י) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי

באור

ולכרמים, כמו שקבלו רבותינו, אבל שם הכל מגרש אלא שזה יעבד ויזרע וזה לא יעבד ולא יזרע ולכן הפרישן זה מזה. ע"כ מדבריו: (ו) ואת הערים אשר תתנו, יתכן שהוא מוסב על צו את בני ישראל האמור למעלה, שיצוה את הערים אשר יתנו ללוים, דהיינו את שש ערי המקלט ועוד ארבעים ושתים עיר, כמו שהולך ומבאר: את שש ערי המקלט, שלש שהבדיל משה בעבר הירדן מזרחה, ומעבר לירדן ימה הבדיל יהושע עוד שלש ערים כמ"ש ויקדישו את קדש בגליל וגו' (יהושע כ' ז'): (ח) מאת הרב תרבו, מאת בתי האבות שנחלו הרבה יקחו הרבה, אבל השבטים היו שוים בנחלה (ועמ"ש בפרשת פינחס על פסוק לרב תרבה). ואף על פי שתמצא בספר יהושע שאין מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם, שהרי נתנו מיהודה ושמעון ובנימין ערים שלשה עשר, וממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה שלשה עשר. ואלו מרובים על הראשונים במנינם וכן ממטה אפרים ערים ארבעה, וממטה דן ערים ארבעה, והיו בני דן כפלים כבני

ארצה כנען: (יא) והקריתם לכם
ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס
שמה רצח מכה־נפש בשגגה:
(יב) והיו לכם הערים למקלט מגאל
ולא ימות הרצח עד־עמדו לפני
העדה למשפט: (יג) והערים אשר
תתנו שש־ערי מקלט תהיינה לכם:
(יד) את ׀ שלש הערים תתנו מעבר
לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ

תולדות אהרן ונס וכו' מכות י"א, ב': והיו שם ט', א': עד שם י"ב, א': לבני שם כ"א, א': שש וכו' שם שם: את שלש שם ט', א':

נען: ווען איהר איבער דען ירדן אין דאז לאנד כנען קאממט, (יא) מיסט איהר בעקוועמע שטעדטע איסזוכען, דיא אייך צו פריישטעדטע דינען זאללען: דאהין איינער, דער אונפערזעהענס איינען טאדשלאג בעגאנגען, פליהען קאננע. (יב) דיזע שטעדטע זאללען צום שוטץ דינען פאר דעם בלוטרעכער: דאמיט דער טאדשלעגער ניכט אומקאממע, בעפאר ער פאר דער געמיינדע, צום געריכט געשטאנדען. (יג) דיא שטעדטע, דיא איהר זאלל-בערגעשטאלט צו פריישטעדטען בעשטיממט, זאללען זעכס אן דערצאהל זיין: (יד) דרייא שטעדטע דיסזייטס דעם ירדנס, אונד דרייא שטעדטע געבט איהר אים לאנדע כנען;

תרגום אונקלוס

אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: (יא) ותזמנון לכון קרוין קרוי שיזבותא יהוין לכון ויערוק לתמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: (יב) ויהון לכון קרויא לשיזבא מגאל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: (יג) וקרויא די תתנון שית קרוי שיזבותא יהוין לכון: (יד) ית תלת קרויא תתנון מעברא

רש"י

(יא) והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה ה' אלהיך לפני [בראשית כ"ג]: (יב) מגואל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט. מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען [ספרי מכות ה']: (יד) את שלש הערים וגו'. אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים

באור

אפרים? זאת היתה מפני שנוי הערים שהיו חשובות זו מזו כי בשומא נתחלקה הארץ. ע"כ מרמב"ן: (יא) והקריתם, מענין תיקון הקורות ומכסה הבית, בצל קורתי (בראשית י"ט ח'), לקרות את שערי הבירה (נחמיה ב' ח'), ולכן נקרא העיר קריה, תעלוץ קריה (משלי י"א י') על שם הבתים המקורים שבה. ועל הדרך הזה אמר והקריתם ר"ל תתקנו לכם קריות כך הוא דעת הראב"ע שפי' מגזרת קריה, ע"כ. ולדעת שאר מפרשים יהיה הפעל הזה מענין הקרה נא לפני (בראשית כ"ד י"ב), פירושו הזמין, וכן והקריתם ר"ל הזמינו לכם ערים, כן ת"א ופירש"י ורשב"ם. וכן תרגם המתרגם אשכנזי: מקלט, ענינו כניסת הדבר בין חלקי מקבלו. ויהיה אחוז ומדובק עמו, עד שלא יורגש השנוי בין חלקיהם, ולא יבדל ממנו כי אם בדוחק. אמר, ושור ושה שרוע וקלוט (ויקרא כ"ב כ"ג). ענינו שחלקי רגלו האחת נמשכות וקלוטות יחד. עד שלא יורגש שום שנוי או הבדל ביניהם. וכן לרז"ל שפירשו שפרסותיו קלוטות כרגלי הסוס והחמור, וכן במשנה כדי שיקלוט את העין, שיכנס הצבע בין חלקי הבגד ויאחז שמה. ועל הדרך הזה נקראות ערי מקלט. לפי שהרוצחים השוגגים נאחזים בין חומותיהם מיראת נפשם, ולא יצאו מחוץ לעיר מקלטם. עד מות הכהן הגדול, ושם הם יושבים בטח באין הבדל ושנוי ביניהם ובין יתר יושבי הערים ההם, כי הם קלוטים בתוכם: (יב) מגאל, קרוב ממשפחת הנרצח: עד עמדו, ענינו שלא ימות הרוצח טרם עמדו לפני העדה למשפט: (יד) תתנו

כְּנַעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃ (טו) לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה
שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס
שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃
(טז) וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת
רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ (יז) וְאִם
בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת
רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ (יח) אוֹ
בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ

ת"א בשגגה סס ז', א': מות יומת ב"מ ל"א, ב'. סנהדרין ט"ו, ב' ומ"ס ב', וכ"ב א', וע"ב ב', וע"ז א':

תרגום אשכנזי

דיזע זאָללען פֿרייאשטעדטע זיין. (טו) דען קינדערן ישראל'ס זאָוואָהל אלס דען פֿרעמדען אונד אנגעזעסנען אונטער אייך זאָללען דיזע זעכס שטעדטע צום שוטצע דינען: דאס יעדער, דער איינע פערזאָן אונפֿערזעהענס אומגעבראכט, דאהין פֿליהען קאָננע. (טז) האט ער איינען מיט איינעם אייזערנען געפֿעסע געשלאגען, דאס ער געשטאָרבען; זאָ איזט ער איין מאָרדער: דער מאָרדער זאָלל אומגעבראכט ווערדען. (יז) ווער איינען שטיין, מיט וועלכעם מאן אומגעבראכט ווערדען קאן, אין דיא האנד נימט, אונד יעמאנדען שלעגט, דאס ער שטירבט; דער איזט איין מאָרדער: דער מאָרדער מוס געטאָדטעט ווערדען; (יח) אָדער ער נימט איין האָלץ אין דיא האנד, מיט

רש"י

וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם [הושע ו'] [מכו' ט']: (טז) ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגומר למד על האמורי' למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. שיש בה מלא יד [ספרי]: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן [שמות כ"א] ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר וכי יכה איש

תרגום אונקלוס

לְיַרְדְּנָא יָת תְּלָת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן בְּאַרְעָא דִכְנַעַן קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יֶהֶוְיָן׃ (טו) לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְתוֹתָבַיָּא דְּבֵינֵיהוֹן יֶהֶוְיָן שִׁית קִרְוַיָּא הָאִלֵּין לְשֵׁיזָבָא לְמֵעֲרַק לְתַמָּן כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ׃ (טז) וְאִם בְּמָאן דְּפַרְזְלָא מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא׃ (יז) וְאִם בְּאַבְנָא דְמִתְנַסְבָא בִידָא דְהִיא כְמִיסַת דִּי יְמוּת בַּהּ מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא׃ (יח) אוֹ בְּמָאן דְּאָע דְּמִתְנְסֵיב בִּידָא דְהִיא כְמִיסַת דִּי

באור

מעבר לירדן, אותן הבדיל משה בחייו. כמ"ש אז יבדיל משה שלש ערים (דברים ד' מ"א): (טז) ואם בכלי ברזל. עתה יפרש איזה הוא הנקרא שוגג שינוס אל ערי המקלט ואיזה הוא הנקרא מזיד אשר יומת. והולך ומבאר אם הכהו בכלי ברזל רוצח הוא, ר"ל רוצח במזיד הוא, כי היה יודע שיכול להמית בו. לכן מות יומת הרוצח: (יז) ואם באבן יד, מלת אבן סמוכה למלת יד שהיא מוסב לה, ר"ל באבן הנלקח ביד, וכן ת"א: אשר ימות בה, שהיה האבן גדול כ"כ שיש בו שיעור להמית. לפיכך מזיד הוא, מות יומת. ומה שלא נאמר בכלי ברזל אשר ימות בה, לפי שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט, לכן לא נתנה בו תורה שעור. (רש"י): (יח) או בכלי עץ יד, כלי עץ הנלקח ביד: (יט) בפגעו בו. בכל מקום אשר ימצא את הרוצח,

וימת רצח הוא מות יומת הרצח:
(יט) גאל הדם הוא ימית את־הרצח
בפגעו־בו הוא ימתנו: (כ) ואם־
בשנאה יהדפנו או־השליך עליו
בצדיה וימת: (כא) או באיבה הכהו
בידו וימת מות־יומת המכה רצח
הוא גאל הדם ימית את־הרצח
בפגעו־בו: (כב) ואם־בפתע בלא־
איבה הדפו או־השליך עליו כל־כלי
בלא צדיה: (כג) או בכל־אבן אשר־

תולדות אהרן או באיבה סנהדרין ע"ו ופ"ד ב': מית יכ' סנהדרין ל"ג, ב': גואל שם ח"ה ב': ואם בפתע שם שם. כריתות ט', ח':

וועלכעם מאן אומגעבראכט ווערדען קאן, אונד שלעגט יעמאנדען, דאס ער שטירבט; דער איזט איין מאָרדער: דער מאָרדער מוס געטאָדטעט ווערדען. (יט) דער בלוטרעכער קאן דען מאָרדער אומברינגען; וואָ ער איהן אנטריפט, קאן ער איהן אומברינגען. (כ) שטאָסט יעמאנד דען אנדערן אויס האס, אָדער ווירפט מיט נאכשטעללונג (העמישער ווייזע) עטוואס איף איהן, דאס ער שטירבט; (כא) אָדער שלעגט איהן אויס פיינדשאפט מיט דער האנד, דאס ער שטירבט: זאָ מוס דער שלעגער געטאָדטעט ווערדען; ער איזט איין מאָרדער: דער בלוטרעכער קאן דען מאָרדער, וואָ ער איהן אנטריפט, ווידער אומברינגען. (כב) האט ער איהן אבער פאָן אונגעפעהר, אָהנע פיינדשאפט, געשטאָסען, אָדער עטוואס איף איהן געוואָרפען אָהנע נאכשטעללונג; (כג) אָדער האט, אָהנע

תרגום אונקלוס

ימות ביה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: (יט) גאיל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא הוא יקטליניה: (כ) ואם בסנאה דחהי או רמא עלוהי בכמנא וקטליה: (כא) או בדבבו מחהי בידיה וקטליה אתקטלא יתקטיל מחיא קטולא הוא גאיל דמא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא: (כב) ואם בתכיף בלא דבבו דחהי או רמא עלוהי כל מאן בלא כמן ליה: (כג) או בכל אבנא דהיא כמיסת די ימות

רש"י

את עבדו או את אמתו בשבט [שמות כ"א] יכול כל שהוא לכך נאמר באבן אשר ימות בה שיהא בה כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות.

באור

וכן פירש"י אפילו בתוך ערי המקלט. ואונקלוס תרגם כד אתחיב ליה מן דינא, כנראה שדעתו במלת בפגעו מענין סוב אתה ופגע (שמואל א' כ"ב י"ח), שהוא לשון הכאת מיתה, וביאור הכתוב בפגעו בו. בזמן הפגיעה להמיתו, והוא אחר שנתחייב בבית דין: בפגעו. הראוי בקמ"ץ הפ"א כדין המקור בכנוי, ובא בחיר"ק, כמו בבגדו בה (שמות כ"א ח'), בשברי לכם (ויקרא כ"ו כ"ו): ימתנו, בחיר"ק קטן תחת המ"ם תחת חיר"ק גדול, והראוי ימיתנו: (כ) יהדפנו, בגופו: או השליך עליו, ממקום גבוה: בצדיה, כמ"ש המתרגם האשכנזי (מיט נאכשטעללונג), כמעשה הציד המתנכל וצודה לקחת את נפש לכדו: (כא) הכהו בידו, בידו עצמו בלא שום כלי, הרי באר כאן אופני המזיד, אם בכלי יכנו שיש בו שעור להמית, או בגופו מתוך שנאה ואיבה או ישליך עליו בצדיה, ועתה יבאר אופני השוגג, והוא אם הדפו בלא איבה או ישליך עליו בלא צדיה, או בכל אבן בלא ראות, ויזכיר אבן וה"ה לכלי ברזל או עץ בלא ראות: (כב) בפתע, בלא כוונה: (כג) בלא ראות, מקור בבנין הקל בתי"ו נוספת, וענינו בלא ראות אותו. וכן

יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ׃ (כד) וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה׃ (כה) וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר־

ת"א בלא ראות נדרים ע"ז, ב'. ופ"ח א'. ב"ק פ"ו, ב'. מכות ט', ב': וימות מכות ז', ב': לא אויב סנהדרין כ"ט, א': ושפטו וכו' פסחים י"ב, א'. ר"ה כ"ו, א'. סנהדרין ב', ב', וס"ט א'. ב"ק ס"ז, א': והצילו פסחים י"ב, א'. ר"ה כ"ו, א'. סנהדרין ב', א', וס"ט א'. מכות י', ב': והשיבו שם ט', ב', וי' ב': וישב סנהדרין י"ח, ב', מכות י"א, ב':

תרגום אשכנזי

איהן צו זעהען, איינען שטיין, מיט וועלכעם מאן צו טאָדע געוואָרפֿען ווערדען קאַן, אויף איהן פֿאַללען לאססען, דאפֿאָן יענער שטירבט, אָהנע דאס ער זיין פֿיינד געוועזען, אָדער איהם צו שאדען פֿערלאַנגט העטטע; (כד) זאָ זאָלל דיא געמיינע צווישען דעם טאָדשלעגער אונד דעם בלוטרעכער נאך דיזען געזעטצען, דען אויסשפרוך טהון: (כה) דען טאָדשלעגער פֿאָן דער האנד דעם בלוטרעכערס ערדעטטען, אונד איהן ווידער אין דיא פֿריישטאדט צוריקברינגען לאססען, וואָהין ער געפֿלאָהען וואר; דאזעלבסט זאָלל ער בלייבען, ביז דער האָהע פריסטער שטירבט,

תרגום אונקלוס

בַּהּ בְּלָא חָזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵּיהּ׃ (כד) וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין גָּאֵיל דְּמָא עַל דִּינַיָּא הָאִלֵּין׃ (כה) וִישֵׁזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יָת קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵיהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן וְיִתֵּיב בַּהּ עַד

רש"י

שלא לאוהו: ויפל עליו. מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה [מכות י"א]: (כה) עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. ורבותינו דרשוהו במסכת מכות [דף י"ב] לראיית דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת הכהן גדול ומינו אחר תחתיו ולאחר מיכן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או

באור

מתורגם בל"א: (כד) ושפטו העדה, ומה יהיה המשפט, שיצילו את המכה מיד גואל הדם כמ"ש בסמוך, וכ"ת בל"א: (כה) והשיבו אתו העדה, אחר שנס שמה תחילת גואל הדם וב"ד לקחוהו משם לעמוד לפניהם למשפט, ואחר שראו שהי' שוגג ישיבוהו למקומו אל אחת מהערים אשר נס שמה: עד מות הכהן הגדל, כי היות רוצח בשגגה גולה הוא להשקיט נפש גואל הדם. שלא יראה לנגד עיניו מי שבאה התקלה הזאת על ידו, כי יחם לבבו ויתקצף על מות קרובו ומתוך רתיחת נפשו וברגשת כעסו לא יתבונן להבדיל בין שוגג למזיד, ויבא לשפוך דם נקי ותלה חזרתו במות האיש אשר הוא הנכבד שבבני אדם והאהוב לכל ישראל, שבזה תנוח דעת הגואל אשר נהרג קרובו שזה ענין טבעי לנפש האדם, המקרה החדש משכח את הישן, צער גדול משקיט את הקטן, היגון מכניע את הלב ומשכך את הקצף, ובצרות הכלל תתנחם הנפש על צרותיה הפרטיות, ועתה מות הכהן הגדול הוא מקרה חדש, וצער גדול ויגון קרה לכל האומה, על ידו תשכך חמת הגואל. ושכח את אשר נעשה לו, או יתן אל לבו להבחין בין שוגג למזיד. (מדברי הרמב"ם פרק ארבעים חלק שלישי), ורש"י פירש לפי שהוא בא להשרות שכינה

מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ (כו) וְאִם־יָצֹא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ (כז) וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם׃ (כח) כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃ (כט) וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ (ל) כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ

תולדות אהרן ואם יצא מכות י"ג, א': ורצח וכו' שם שם: כי בעיר שם י"א, ב', וי"ב ב' זבחים קי"ז, א': ואחרי וכו' מכות י"א, א': ישוב שם ב' וי"ג, א': והיו וכו' יבמות ו', ב'. סנהדרין נ"ח, ב'. מכות ז', א': כל מכה סנהדרין ס"ד, ב':

דען מאן מיט דעם הייליגען אֶהלע געזאלבט האט. (כו) געהט אבער דער טאָדשלעגער איבער דיא גרענצע דער פֿרייאשטאדט הינויס, דאהין ער געפֿלאָהען: (כז) דער בלוטרעכער פֿינדעט איהן אויסערהאלב דער גרענצע זיינער פֿרייאשטאדט, אונד ברינגט דען טאָדשלעגער אום; זאָ האט ער קיינע בלוטשולד אויף זיך. (כח) דען ער זאָלל אין זיינער פֿרייאשטאדט בלייבען, ביז דער האָהע פריסטער שטירבט; נאך דעם טאָדע דעם האָהען פריסטערס מאג דער טאָדשלעגער צוריקקעהרען אין דאז לאנד זיינער בעזיטצונג. (כט) דיזעס זאָלל דיא פֿעראָרדנונג אייערעס רעכטעס זיין בייא אייערען נאכקאָממען, אין אללען אייערען וואָהנזיטצען. (ל) ווען יעמאנד איינען אומברינגט, זאָ זאָלל מאן, נאך אויסזאגע דער

תרגום אונקלוס

דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִּי רַבִּי יָתֵיהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא׃ (כו) וְאִם מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יַת תְּחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן׃ (כז) וְיַשְׁכַּח יָתֵיהּ גָּאֵיל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵיל דְּמָא יַת קָטוֹלָא לֵית לֵיהּ דְּמָא׃ (כח) אֲרֵי בְּקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ יְתֵיב עַד דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסַנְתֵּיהּ׃ (כט) וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵירַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ (ל) כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סַהֲדִין יִקְטֵל יַת קָטוֹלָא

רש"י

הכהן משח אותו אלא להביא את המשוח בימיו שמחזירו במיתתו: (כז) אין לו דם. הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם [מכות ז']: (כט) בכל מושבותיכם. למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: (ל) כל מכה נפש וגו'. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד

באור

בישראל ולהאריך ימיהם. והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהיה לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן הגדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל, ע"כ: אשר משח אתו, ענינו המושח, שלא החכר, והיא דוגמת מה שנקרא בל"א (איינפעריזאָכאזע), וכן מתורגם בל"א: (כו) את גבול, מן גבול כמו כלאתי את העיר. (הרא"ב"ע), ויש בזה הבדל בטבע הלשון, כי אלו אמר מן גבול היה ראוי להוסיף בחינת המקום שהלך לשם ולומר מן גבול העיר וחוצה או דומה לו, אבל באמרו את גבול אין צורך לזה: (כז) אין לו דם, אין להגואל הזה משפט שפיכת דם, כאשר יבאר בכתוב הסמוך, וכן תיב"ע לית ליה סדרין דקטול: (כט) והיו אלה לכם, המשפטים האלה שזכר (למעלה כ"ד), משפטי הרוצחים המזידים והשוגגי' המבוארים בפרשה זו: (ל) כל מכה נפש, הבא להרגו על שהכה את הנפש. (רש"י), לפי שאמר למעלה דין רוצח במזיד דרך כלל. אם בכלי ברזל או כלי עץ וגו' מות יומת המכה רוצח הוא, אמר שאין דנין את הרוצח לפי אומד דעת בית דין אלא לפי עדים שיענו בו שהכהו

לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד
לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ (לא) וְלֹא־
תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא
רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת׃ (לב) וְלֹא־
תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ
לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן׃

ת״א ועד אחד שם ל״ג, ב׳, ול״ד א׳: ולא תקחו כתובות ל״ו, ב׳, ב״ק כ״ח, א׳, ופ״ג ב׳. סנהדרין ט״ו, ב׳: אשר הוא כתובות ל״ה, א׳. ב״ק ת״ג, ב׳. סנהדרין י׳, א׳, ול״ג ב׳, מכות ה׳, א׳: לנוס כתובות ל״ז, ב׳: לשוב מכות י״א, א׳ וב׳:

ציינען, דען מאֶרדער ווידער אומברינגען. איין צייגע אלליין קאן ניכט ווידער איינע פערזאָן צייגען, דאס זיא צום טאָדע פֿעראורטהיילט ווערדע. (לא) פֿיר דיא פערזאָן איינעם מאֶרדערס, דער צום טאָדע פֿעראורטהיילט וואָרדען, זאָללט איהר קיין לאֶזעגעלד אננעהמען; זאָנדערן דאז טאָדעסאורטהייל מוס אן איהם פֿאָללצאָגען ווערדען. (לב) אויך זאָללט איהר קיין לאֶזעגעלד אננעהמען פֿיר דאז פֿליהען אין דיא פֿרייאשטאדט: דאס איהר עטווא ערלויבט נאך הויזע צו קאָממען, בעפֿאָר דער האָהע־

תרגום אונקלוס

וְסָהִיד חַד לָא יַסְהִיד בֶּאֱנָשׁ לְמִקְטָל׃ (לא) וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנָשׁ קָטוֹל דִּי הוּא חַיָּב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ (לב) וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵעֲרוֹק לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ לִמְתוּב לְמִתַּב

רש״י

ונשתדלה הלגו: ולא תקחו כופר. לא יפטר בממון [כתובות ל״ז]: (לב) ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלו׳ בממון ליתן כפר לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו לנס (בשב״א ובקמ״ץ) כמו שובי מלחמה [מיכה ב׳] ששבו מן המלחמה. וכן נוגי מועד [צפניה ג׳] כי מולים היו [יהושע ה׳] כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס כבר וקורהו נוס כלומר מוברח וא״ת לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי

באור

במזיד: ועד אחד לא יענה בנפש, שעל ידי עדותו תהיה הנפש ההיא במיתה כמו שהולך ומבאר במלת למות: (לב) ולא תקחו כפר לנוס. בפסוק הקודם הזהיר שלא יקחו כפר מנפש המזידה שיפטר ממיתה, וכאן יזהיר שלא יקחו כפר גם מן השוגג: לנוס אל עיר מקלטו, למי שנס אל עיר מקלט, שהרג בשוגג, אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר: לנוס, כמו לנס (בשב״א וקמ״ץ) וכמו שובי מלחמה (מיכה ב׳). ששבו מן המלחמה, וכן נוגי ממועד (צפניה ג׳), כי מולים היו (יהושע ה׳), כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר, כן תאמר לנוס על מי שנס כבר, וקורהו נוס כלומר מוברח, ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח, לפטרו מן הגלות. לא ידעתי האיך יאמר לשוב לשבת בארץ, הרי עדיין לא נס, ומהיכן ישוב. לשון רש״י וכן תרגמו יב״ע לדעתו. ויתכן שיהיה נוס מקור, ובא תחת שם המקרה, והוא כמו ניסה, כי כן דרך הלשון כמו שזכרנו פעמים רבות, ויהיה השעור כאלו אמר כפר הניסה והבריחה אל עיר מקלטו, שיהיה הממון כפר הניסה. וכן למעלה כפר לנפש רצח, שיהיה הממון כפר לנפש, ולכך בא פעל תקחו עם למ״ד שלא כדרכו, ואם יקשה לך, מהיכן ישוב? הרי עדיין לא נס? הנה משמעות הכתובים שכל רוצח ינוס אל אחת מערי מקלט טרם עמדו למשפט, ומשם יביאו אותו אל הב״ד הגדול לשפטו, ואם הוא שוגג יצילו אותו העדה מיד הגואל וישיבו אותו אל עיר מקלטו. וכן אמרז״ל (מכות דף ט׳). וכן כתוב (פסוק כ״ה) והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה הרי כבר נס טרם עמדו לפני העדה; ולזה אמר פה שלא יקחו ממון כפר הבריחה, ויתנו לו רשות שלא לשוב ממקום העדה אל עיר מקלטו, כי אם לשוב לשבת בארץ. כך נראה עומק פשוטו של מקרא. וכן ת״א למעדק: עד מות, ר״ל טרם מות הכהן הגדול, ומלאכו מלת עד כטעם טרם. עד בואי אליך (בראשית מ״ח ה׳), וכן רבים. וכן

(לג) וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ׃ (לד) וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי

לו (א) וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי

ת"א ולא תחניפו שבת ל"ג, א': ולארץ כתובות ל"ז, ב'. סוטה מ"ז, ב'. כריתות כ"ו. א': ולא וכו' שבת ל"ג, א'. שבועות ו', ב':

פריסטער שטירבט. (לג) איהר זאללט דאז לאנד ניכט שענדען, אין וועלכעם איהר וואהנט; דען בלוט שענדעט איין לאנד: אונד דאז לאנד קאן, וועגען דארין פערגאססענען בלוטס, ניכט אנדערס פיינזאהנט ווערדען, אלס דורך דאז בלוט דעססען, דער עס פערגאססען האט. (לד) פערונרייניגעט אייער לאנד ניכט, אין וועלכעם איהר וואהנט, אין וועלכעם איך רעזידענץ האלטע; דען איך, דער עוויגע, רעזידירע אונטער דען קינדערן ישראל'ס.

לו (א) דיא פאמיליענהייפטער אויס דעם געשלעכטע דעם גלעד, זאהנס מכיר, זאהנס מנשה, פאן דען געשלעכטערן דער קינדער יוסף, טראטען אויף אונד רעדעטען פאר משה, דען פירשטען

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא עַד דִּימוּת כַּהֲנָא׃ (לג) וְלָא תְחַיְבוּן יַת אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יַת אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא מִתְכַּפַּר עַל דַּם זַכַּאי דִּי אִתְאֲשַׁד בַּהּ אֱלָהֵין בִּדַם אַשְׁדֵיהּ׃ (לד) וְלָא תְסַאֲבוּן יַת אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בְגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִּשְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

לו (א) וְקְרִיבוּ רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה מִזַּרְעֲיַת בְּנֵי יוֹסֵף וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וּקֳדָם

רש"י

עדיין לא נס ומהיכן ישוב: (לג) לא תחניפו. לא תרשיעו כתרגומו לא תחייבון: (לד) אשר אני שוכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם:

באור

מתורגם בל"א: (לג) ולא תחניפו את הארץ, הוראת השרש הזה בכל מקום הוא להראות לעינים הפך האמת, אמר כי גם נביא גם כהן חנפו (ירמיה כ"ג י"א). שהראו פנים לעם שכל מעשיהם ומעלליהם טובים בעיני ה' ולא הוכיחום, ואמר והארץ חנפה תחת יושביה (ישעיה כ"ד ה'), כאומר שהראתה להם פנים שתהיה לטובתם והוא הפך האמת כמו שמבאר, אבל תירוש אמללה גפן (שם ז'). ועל הדרך הזה אמר ולא תחניפו את הארץ, כבנין הכבד. ר"ל שלא תגרמו במעשיכם שתחנף הארץ. והכתוב הוא דבק אל שלמעלה, שלא תקחו כפר ממי שהוא רשע למות, כי בעון שפיכות דמים תחנף הארץ כמו שבאר כי הדם הוא יחניף וגו': ולארץ לא יכפר. וליושבי הארץ: כי אם בדם שפכו. שופך אותו, כמו מן גואל כאמר בכנויו ובא גואלו (ויקרא כ"ה כ"ו): (לד) ולא תטמא את הארץ, אמר תטמא ל"י ואח"ז יאמר אשר אתם יושבים בה. לכן ת"א ויב"ע הרגישו בזה ותקנו בתרגומם ולא תסתאבון ל"ר, וכן מתורגם בל"א. ודעת הראב"ע שמלת תטמא היא נסתרת לנקבה שבא על החנופה שהיא תטמא את הארץ: כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל, חוזר לבאר כי מה שאני שוכן בתוכה הוא לכבוד ישראל. (ראב"ע):

מֹשֶׁה וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנִי
צִוָּה יְהוָה לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה
בְּגוֹרָל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאדֹנִי צֻוָּה
בַיהוָה לָתֵת אֶת־נַחֲלַת צְלָפְחָד אָחִינוּ
לִבְנֹתָיו׃ (ג) וְהָיוּ לְאֶחָד מִבְּנֵי שִׁבְטֵי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן
מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת
הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֹּרַל
נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרֵעַ׃ (ד) וְאִם־יִהְיֶה הַיֹּבֵל
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה נַחֲלָתָן עַל
נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם
וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתֵינוּ יִגָּרַע נַחֲלָתָן׃

תרגום אשכנזי

אונד פאמיליענהייפטערן דער קינדער ישראל'ס; (3) שפראכען נעמליך: מיינעם הערדן האט דער עוויגע בעפאהלען, דאז לאנד דורך דאז לאָז דען קינדערן ישרא'ל'ס צום ערבגוטע איינגעבען צו לאססען; צוגלייך אבער איזט מיינעם הערדן פאָן דעם עוויגען בעפאהלען, דאז ערבגוט אונזערס ברודערס צלפחד זיינען טאָכטערן צו געבען. (ג) ווען דיזע נון איינען אויס דען איבריגען שטעממען דער קינדער ישראל'ס הייראטהען, זאָ געהט איהר גוט פאָן דעם ערבגוטע אונזערער פעטער אב, אונד קאָמט צו דעם ערבגוטע דעסיעניגען שטאממעס הינצו, אין וועלכען זיא הייראטהען; אלזאָ ווירד דאז לאָז אונזערעם ערבגוטעם פערריגערט. (ד) ווען אויך דיא קינדער ישראל'ס איין יובליאהר האבען, זאָבלייבט דיזעס ערבגוט אימּמער נאָך בייא דעם שטאממע, אין וועלכען זיא הייראטהען, אונד דעם ערבגוט אונזערס פעטער־

תרגום אונקלוס

רַבְרְבַיָא רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (3) וַאֲמָרוּ יָת רִבּוֹנִי פַּקִּיד יְיָ לְמִתַּן יָת אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּעַדְבָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְרִבּוֹנִי אִתְפַּקַּד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמִתַּן יָת אַחְסָנַת צְלָפְחָד אֲחוּנָא לִבְנָתֵיהּ׃ (ג) וִיהֶוְיָן לְחַד מִבְּנֵי שִׁבְטַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִנְשִׁין וְתִתְמְנַע אַחְסַנְתְּהוֹן מֵאַחְסָנַת אֲבָהָתָנָא וְתִתּוֹסַף עַל אַחְסָנַת שִׁבְטַיָא דִי יֶהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵעֲדַב אַחֲסַנְתָּנָא יִתְמְנַע׃ (ד) וְאִם יְהֵי יוֹבֵלָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתּוֹסַף אַחְסַנְתְּהוֹן עַל אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִי יֶהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵאַחְסָנַת

רש"י

לו (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה ר' יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכיר' שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה

באור

לו (ג) והיו לאחד מבני וגו'. באורו ואם יהיה לנשים לאחד מאשר שבטי בני ישראל. אז ונגרעה וגו' וכן מתורגם בל"א: ונוסף על נחלת המטה. כי בניהן יירשו אותן והם יחשבו לשבט אביהם: ונוסף. נפעל עבר מנפ"י ע"ה נודע, ויהי' לו לומר ונוספה בל"נ על נחלה כמ"ש ונגרעה, ויתכן שחסר מלת דבר או חלק. והמשך דבריהם כך הוא: כאשר יהיו לאחד מבני שבטי ישראל לנשים, תגרע נחלתן מנחלת אבותינו. וע"י זה יוסף דבר או חלק על נחלת המטה ההוא. ואין עינינו לרה בברכת המטה ההוא. כי אם על גרעון נחלת מטה אבותינו אשר יגרע ע"י כך: (ד) ואם יהיה היבל, הוסיפו ואמרו. אין זה דומה למכר. כי המכירה חוזרת ביובל, אבל הירושה אינה חוזרת, ואין לנו תקוה לשוב אל הנחלה עוד, אף אם תהי'

(ה) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר כֵּן מַטֵּה בְנֵי־יוֹסֵף דֹּבְרִים׃ (ו) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לִבְנוֹת צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים׃ (ז) וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל־מַטֶּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וְכָל־בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד

ת"א　כן מטה עקדם סער ע"ד: זה הדבר תענית ל', ב'. ב"ב ק"ב, א'. וק"כ ב': וכל בת וכו' ב"ב ק"י, ב', וקט"ו א', וקט"ז א': ממטות ב"ב קי"א, א':

ליכען שטאממעס ענטצאָגען. (ה) משה געבאָט דען קינדערן ישראל'ס, אויף בעפֿעהל דעס עוויגען, אונד שפראך: דער שטאם דער זאָהנע יוסף רעדעט רעכט. (ו) דער עוויגע פֿעראָרדנעט אלזאָ דען טאָכטערן צלפחד, אונד שפריכט: זיא קאָננען פֿרייען, ווען זיא וואָללען; יעדאָך מיססען זיא אונטער דעם געשלעכטע איהרעס פֿעטערליכען שטאממעס פֿרייען: (ז) דאמיט קיין ערבגוט דער קינדער ישראל'ם אוים איינעם שטאממע אין דען אנדערן איבערגעהע, זאָנדערן יעדער פֿאָן דען קינדערן ישרא'ס דעם ערבגוטע זיינעם פֿעטערליכען שטאממעס אנהאנגע. (ח) איינע יעדע טאָכטער, דיא ערבפֿעהיג איזט, אונטער דען שטעממען דער קינדער ישראל'ס,

תרגום אונקלוס

שִׁבְטָא דַאֲבָהָתְהָא יִתְמְנַע אַחְסַנְתְּהוֹן: (ה) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר יָאוּת שִׁבְטָא דִבְנֵי יוֹסֵף מְמַלְּלִין: (ו) דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לִבְנַת צְלָפְחָד לְמֵימַר לְדִתְקִין בְּעֵינֵיהוֹן יֶהֶוְיָן לִנְשִׁין בְּרַם לְזַרְעִית שִׁבְטָא דַאֲבוּהֶן יֶהֶוְיָן לִנְשִׁין: (ז) וְלָא תִסְחַר אַחְסָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסָנַת שִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי יִדְבְּקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ח) וְכָל בְּרַתָּא יָרְתַת אַחְסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעִית שִׁבְטָא דַאֲבוּהָא

רש"י

להם: (ח) וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה:

באור

שנת היובל: (ו) לבנות צלפחד, תיב"ע הוסיף בתרגומו של פסוק זה, וז"ל לא לדריא דעתידין למיקם בתר פילוג ארעא אלהן לבנת צלפחד וגו'. והוא מדברי חז"ל שלמדו מן זה הדבר שלא נצטוו אלא אותו הדור (ב"ב ק"כ): לטוב בעיניהם, ר"ל בשבע אביהן תבחרנה את הטוב והישר בעיניהן כמ"ש אך למשפחת מטה אביהם: לטוב, דגש הטי"ת על חסרון ה"א הדעת ועניינו להטוב: (ז) ולא תסוב נחלה, לדעת הרמב"ן הן שתי מצות, נוה ביורשות נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם, ונוה בנשואות כבר (שלא היו יורשות נחלה) ואחרי היותן לאיש מתו אחיהן בחיי האב, לא תסוב הנחלה למטה אחר, ולא יירשו אותן בניהן ולא בעליהן כ"א אחד מקרוביהן, והזהיר מתחלה בבנות צלפחד ואח"כ בכל בת יורשת נחלה, ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוזהרות אם יעברו על המצוה ירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבוקים וקשורים בנחלת אבותם. ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה, ע"כ. ולפי הפשט יתכן שבכתו' הזה תבאר הטעם אל שלוה למעלה על בנות צלפחד שתהיינה למטה אביהן, כדי שלא תוסב נחלה ממטה אל מטה אחר כי יבא אח"כ האיש לקחת נחלה גם ממטה אחר ויתערבו נחלות השבטי' וכן מתורגם בל"א: נחלה לבני ישראל, באורו נחלה שהיא לבני ישראל: (ח) וכל בת ירשת נחלה, כבר הזכרתי למעלה שהזהיר מתחלה על בנות צלפחד ועתה ידבר בכל בת יורשת נחלה בבני ישראל שתהי' לאשה לאחד ממשפחת מטה אביה. ודלא כראב"ע שכתב שבכתוב הזה ידבר על אחד כיחול הארץ ולכן אמר ולא תסוב נחלה פעם שניה, כי האמת כמו שקבלו חז"ל שדבר הזה לא הי' נוהג רק בדור הבוא שהי' קודם חלוקת

מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה
לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת
אֲבֹתָיו׃ (ט) וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה
לְמַטֶּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ
מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מפטיר (י) כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנוֹת
צְלָפְחָד׃ (יא) וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה
וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד
לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים׃ (יב) מִמִּשְׁפְּחֹת
בְּנֵי־מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים
וַתְּהִי נַחֲלָתָן עַל־מַטֵּה מִשְׁפַּחַת
אֲבִיהֶן׃ (יג) אֵלֶּה הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

תולדות אהרן ולא תסוב ב"ב שם ב', וקי"ג א': ידבקו שם ע"א, ב', וקי"ד ב', וקט"ו ב'. ותהיינה שם ק"כ, א':

מ:ס איינען אויס איהרעם פֿעטערליכען שטאממע פֿרייען; דאמיט דיא קינדער ישרא'ל יעדער זיין פֿעטערליכעס גוט ערבע, (ט) אונד קיין ערבגוט פֿאָן איינעם שטאממע צום אנדערן איבערגעהע; זאָנדערן דיא שטעממע דער קינדער ישראל'ס יעדער זיינעם ערבגוטע אנהאנגע. (י) וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען, אלזאָ טהאטען דיא טאָכטער צלפחד. (יא) מחלה, תרצה, חגלה, מלכה אונד נעה, דיא טאָכטער צלפחד, פֿרייטען דיא קינדער איהרער פֿעטטערן; (יב) פֿרייטען אלזאָ אויס דען געשלעכטערן דער זאָהנע מנשה, זאָהנס יוסף; אונד דאדורך בליב איהר ערבגוט בייא דעם שטאממע איהרעם פֿעטערליכען געשלעכטס. (יג) דיזעס זינד דיא געבאָטע אונד פֿעראָרדנונגען, וועלכע דער עוויגע דען קינדערן ישראל'ס דורך משה אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן געגען ירחו איבער, בעפֿאָהלען האט.

רש"י

(יא) מחלה תרצה וגו'. כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו [ב"ב ק"כ]:

תרגום אונקלוס

תְּהֵי לְאִנְתּוּ בְּדִיל דְּיֵרְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי׃ (ט) וְלָא תַסְחַר אַחְסָנָא מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אוּחֲרָנָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנָת צְלָפְחָד׃ (יא) וַהֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנוֹעָה בְּנָת צְלָפְחָד לִבְנֵי אֲחֵי אֲבוּהֶן לִנְשִׁין׃ (יב) מִזַּרְעַיַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַר יוֹסֵף הֲוָאָה לִנְשִׁין וַהֲוַת אַחְסַנְתְּהֶן עַל שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן׃ (יג) אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃

באור

האלו כמ"ש הרמב"ן כדי שלא יצא האיש ההוא לקחת נחל' גם ממט' אחר ויתערבו שבטים זה עם זה בנחלה: (יב) ותהי נחלתן, ע"י שהיו ממשפחת אביהן לנשים היתה גם נחלתן על מטה משפחת אביהן: (יג) אלה המצות והמשפטים, דיני הנחלה והנדר ומשפט הרוצחים, ומצות כל בת יורשת שלא תוסב נחלה: בערבת מואב, הוא המסע האחרון שהיה להם בימי משה, ושם צוה למנות את ישראל ומסר להם עוד חקים ומשפטים ישרים, והוכיחם על מרים קודם מותו, ושם נאמר לו שיעלה על הר נבו למות שם על פי ה'. והאל יזכנו להשיג תעלומות תורתו ולא נחדל מהגות בה כל ימי חיינו:

חזק

ס ד ר

ה פ ט ר ו ת

מספר במדבר

והפטרות שבת ראש חדש, ומחר חודש, ומה שקורין בתורה בשבת ראש חדש

עם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ. תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמנה. **ארפח** סימן: וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח: ופרשיותיו עשרה. **" בדד** ינחנו סימן: וסדריו ל"ב, **לב** טהור ברא לי אלהים סימן: ופרקיו ל"ו. **לו** חכמו ישכילו זאת סימן: מניין הפתוחות **שתים ותשעים** והסתומות **ששים ושש.** הכל **מאה וחמשים ושמנה פרשיות.** אני **חלקך** ונחלתך סימן:

*) הפטרת מחר חדש

(שמואל א' כ' י"ח — מ"ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי
יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ: (יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד
מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם
הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל. (כ) וַאֲנִי
שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה:
(כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־
הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ
וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־
יְהוָֹה: (כב) וְאִם־כֹּה־אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים
מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָֹה: (כג) וְהַדָּבָר
אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָֹה בֵּינִי וּבֵינְךָ
עַד־עוֹלָם: (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה' לפני עם הקדוש.

(יח) אונד יהונתן שפראך צו איהם: מאָרגען איזט נייאמאָנד, דא ווירסט דוא פערמיססעט ווערדען, וויל דיין זיטץ פעהלען ווירד. (יט) דרייא טאגע געהע אימּמער טיפער הינאב, ביז דוא קאָממסט אן דען אָרט, וואָ דוא פערבאָרגען ווארסט אם ווערקטאגע, דא בלייבע בייא דעם שטיינע אזל. (כ) אונד איך ווילל דרייא פפיילע אן דיינע זייטע שיסען, אלס ווען איך שאָסע נאך דעם ציעלע. (כא) אונד זיהע! איך ווילל דען בורשען שיקען: „געהע, האָלע דיא פפיילע"! ווען איך נון צום בורשען שפרעכע: זיהע! דיא פפיילע זינד דיסזייטס פאָן דיר: זאָ נים איהן אונד קאָממע; דען עס שטעהט פרידליך אום דיך, אונד עס איזט ניכטס; זאָ וואהר גאָטט לעבט! (כב) ווען איך אלזאָ שפרעכע צו דעם קנאבען: זיהע! דיא פפיילע זינד דאָרטווערטס; זאָ געהע, דען דער עוויגע שיקט דיך פאָרט. (כג) דיא זאכע דיא וויר, איך אונד דוא פעראבערעדעט האבען, זיהע! דער עוויגע איזט צווישען מיר אונד דיר עוויגליך (צייגע). (כד) אלזאָ פערבארג זיך דוד אויף יענעם פעלדע, אונד דא עס נייאמאָנד וואר, זעטצטע זיך דער קאָניג צו טישע אום צו

רש"י

(יח) מחר חדש. ותדך כל אוכלי שלחן המלך לבא ביום מועד אל השלחן: ונפקדת. אזי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר' שאתה יושב בו וכן פירש יונתן ותתבעי ארי יהא מלוח בית אסחרותך ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: (יט) ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאוד כלומר כשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסת' בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תורגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהוא אות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירגם יונתן אבן אתא אבן האות: (כ) צדה אורה. לא מפיק ה"א ופתרון לצדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה בצד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לניחס אם אתה צריך לברוח: (כא) והנה אשלח וגו'. ודרך המבקש חץ הידוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו פעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפש והניחס הזה יהיה לך: אם אמור אומר לנער וגו' קחנו ובואה. לא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב"ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה: (כב) ואם כה אומר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט: (כג) והדבר אשר דברנו. ברית שכרתנו יחד הנה ה' ביני ובינך עד על אותו דבר: (כד) אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו שדרכן היה לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שישב אבנר נגד שאול ואח"כ ישב יהונתן

וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב
הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב
הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל
וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ (כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה
בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר
הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל
גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־
שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃
(כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ
בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן
לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף
שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת
הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ
וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר
בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה
וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת

על כי

עססען. (כה) אלס דער קאֶניג זיך זעטצטע אן זיינען זיטץ, וויא יעדעסמאל, אן דיא וואנד, שטאנד יהונתן אויף, אבנר אבער זעטצטע זיך אן דיא זייטע שאול'ס, אונד זאָ וואר דוד'ס פלאטץ אונבעזעטצט. (כו) אונד שאול רערעטע אן דיזעם טאגע ניכטס דאפאָן, דען ער דאכטע: עס איזט איין בלאָסער צופאללי, ער ווירד ניכט ריין זיין; געוויס, ער איזט ניכט ריין! (כז) אבער אם אנדערן טאגע, דעם צווייטען דעם נייאמאָנדס, אלס דוד'ס פלאטץ אבערמאלס אונבעזעטצט וואר, דא שפראך שאול צו זיינעם זאָהנע יהונתן: ווארום איזט ישׁ'ס זאָהן ניכט צור מאהלצייט געקאָממען, זאָוואָהל געסטערן אלס הייטע? (כח) אונד יהונתן אנטוואָרטעטע דעם שאול: דוד ערבאט זיך'ס פאָן מיר, נאך בית לחם (צו געהען), (כט) אונד שפראך: לאס מיך געהען, דען וויר האבען איין פאמיליענפעסט אין דער שטאדט, אונד מיין ברודער געבאָט מיר דיזעס; האבע איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען, זאָ מאָכטע איך מיך פאָרטמאכען, אונד זאָ מיינע ברידער זעהען. דארום איזט ער ניכט געקאָממען צור טאפעל דעם קאֶניגס. (ל) דא ענטבראננטע שאול'ס צאָרן איבער יהונתן, אונד ער שפראך צו איהם: פערקעהרטער, ווידערשפענסטיגער זאָהן! איך וויים וואָהל, דאס דוא דען זאָהן ישׁ'ס ערוועהלטעסט צו דיינער שאנדע, אונד צור שאנדע דיינעס מוטטערלייבעס. (לא) דען זאָ לאנגע דער זאָהן ישׁי'ס לעבט אויף ערדען, ווירסט דוא אונד דיין קאֶניגטהום ניכט בעשטעהען, זאָ זענדע נון היין, אונד לאס איהן האָלען, דען ער איזט איין קינד דעם טאָדעס.

רש"י

מלך אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: (כה) מקרה הוא. קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: (כו) ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: (כח) והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה. איסקמפי"ר בלע"ז *Escamper:* Escamper, (פליהען, ענטרינגען). אלך יום אחד ואבא: (כט) נעות המרדות. לשון נוע אשה נעה ונדה יונאכית כאשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והתי"ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות. המרדות שהיא ראויה לרדות וליסר. ד"א כשחטפו בני בנימן מבנות שילו שילאו לחול בכרמים היה שאול בייסן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה

הוא: (לב) ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר
אליו למה יומת מה עשה: (לג) ויטל שאול את־
החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא
מעם אביו להמית את־דוד: (לד) ויקם יהונתן
מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש
השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו:
(לה) ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד
דוד ונער קטן עמו: (לו) ויאמר לנערו רץ מצא־
נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ
והוא־ירה החצי להעברו: (לז) ויבא הנער
עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן
אחרי הנער ויאמר הלא החצי ממך והלאה:
(לח) ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה
אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים
ויבא אל־אדניו: (לט) והנער לא־ידע מאומה
אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: (מ) ויתן
יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר
לו לך הביא העיר: (מא) הנער בא ודוד קם
מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש
פעמים וישקו | איש את־רעהו ויבכו איש את־

החצי כי

(לב) יהונתן אנטוואָרטעטע זיינעם פאָטער שאול, אונד שפראך צו איהם: ווארום זאָלל ער געטאָדטעט ווערדען? וואס האט ער געטהאָן? (לג) דא ווארף שאול דען שפיס נאך איהם, איהן צו דורכבאָרען, אונד יהונתן וואוסטע נון, דאס עס פאָן זיינעם פאָטער בעשלאָססען זייא, דוד צו טאָדטען. (לד) אונד יהונתן שטאנד אויף פאָם טישע זיינעם פאָטערס, מיט ענטבראננטעם צאָרן, אונד אס ניכט אם צווייטען טאגע דעס נייאמאָנדעס; דען ער בעטריבטע זיך אום דוד, אונד וויל זיין פאָטער איהן געשמעהט. (לה) אם מאָרגען גינג יהונתן הינויס אויף דאז פעלד, צום בעשטיממטען אָרטע דוד'ס, אונד איין קליינער בורשע מיט איהם. (לו) אונד ער שפראך צו זיינעם בורשען: לויף, אונד זוכע מיר דיא פפיילע, דיא איך אבשיסע. אונד דא דער בורשע ליף, שאָס ער דען פפייל איבער איהן הין. (לז) אלס דער בורשע אן דען אָרט דעס פפיילעס, וואָהין יהונתן איהן געשאָססען, קאם, דא ריף יהונתן דעם קנאבען נאך, אונד שפראך: דער פפייל איזט דאָרטווערטס פאָן דיר. (לח) יהונתן ריף פערנער דעם בורשען נאך: איילע האסטיג! שטעהע ניכט שטילל. אונד דער בורשע יהונתן'ס לאז דיא פפיילע אויף, אונד קאם צו זיינעם העררן. (לט) דער בורשע האטטע ניכטס געמערקט, נור יהונתן אונד דוד וואוסטען אום דיא זאכע. (מ) יהונתן גאב זיינעם בורשען זיינע וואפפען אונד זאגטע צו איהם: געהע! טראגע זיא נאך דער שטאדט. (מא) דער בורשע גינג, אונד דוד קאם פאָן דער מיטטאגסזייטע הערפאָר, אונד פיעל אויף זיין אנטליטץ צור ערדע אונד ביקטע זיך דרייאמאל, אונד זיא קיסטען איינער דען אנדערן, אונד וויינטען איינער מיט דעם אנדערן, דוד אבער אם שטערק־

רש"י

ודלפה אחריו: נעות. על שם הכלמים והוא גם כמו נעוה אדתמו יעופון נעווהי דחמר ולא מן השם: (לג) נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד: (לד) למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: (לה) להעבירו. החלי עבר את הנער: (מ) מאצל הנגב. מאצל אותו דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: (מא) לך לשלום. והשבועה אשר נשבענו ה' יהיה עד עליה עד עולם:

רֵעֵ֔הוּ עַד־דָּוִ֖ד הִגְדִּֽיל׃ (מב) וַיֹּ֧אמֶר יְהוֹנָתָ֛ן לְדָוִ֖ד לֵ֣ךְ לְשָׁל֑וֹם אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֜עְנוּ שְׁנֵ֣ינוּ אֲנַ֗חְנוּ בְּשֵׁ֤ם יְהוָה֙ לֵאמֹ֔ר יְהוָ֞ה יִהְיֶ֣ה ׀ בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֗ךָ וּבֵ֥ין זַרְעִ֛י וּבֵ֥ין זַרְעֲךָ֖ עַד־עוֹלָֽם׃

סטען. (מב) אונד יהונתן שפראך צו דוד: געהע אין פרידען. וויר האבען יא ביידע געשווארען אים נאמען דעם עוויגען, נעמליך: דער עוויגע זייא צווישען מיר אונד צווישען דיר אונד צווישען מיינעם זאאמען, אונד צווישען דיינעם זאאמען, אין עוויגקייט.

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור"ח מוליאין שני ספרים בראשון קורין שבעה בגדי בפרשת השבוע וקדיש לעילא.
ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס:

וּבְיוֹם֙ הַשַּׁבָּ֔ת שְׁנֵֽי־כְבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה תְּמִימִ֑ם וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֛לֶת מִנְחָ֛ה בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן וְנִסְכּֽוֹ׃ עֹלַ֥ת שַׁבַּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ עַל־עֹלַ֥ת הַתָּמִ֖יד וְנִסְכָּֽהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי֙ חָדְשֵׁיכֶ֔ם תַּקְרִ֥יבוּ עֹלָ֖ה לַיהוָ֑ה פָּרִ֨ים בְּנֵֽי־בָקָ֤ר שְׁנַ֙יִם֙ וְאַ֣יִל אֶחָ֔ד כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֛ה שִׁבְעָ֖ה תְּמִימִֽם׃ וּשְׁלֹשָׁ֣ה עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַפָּ֖ר הָאֶחָ֑ד וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לָאַ֖יִל הָאֶחָֽד׃ וְעִשָּׂרֹ֣ן עִשָּׂר֗וֹן סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָ֑ד עֹלָה֙ רֵ֣יחַ נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ וְנִסְכֵּיהֶ֗ם חֲצִ֣י הַהִין֩ יִהְיֶ֨ה לַפָּ֜ר וּשְׁלִישִׁ֧ת הַהִ֣ין לָאַ֗יִל וּרְבִיעִ֥ת הַהִ֛ין לַכֶּ֖בֶשׂ יָ֑יִן זֹ֣את עֹלַ֥ת חֹ֙דֶשׁ֙ בְּחָדְשׁ֔וֹ לְחָדְשֵׁ֖י הַשָּׁנָֽה׃ וּשְׂעִ֨יר עִזִּ֥ים אֶחָ֛ד לְחַטָּ֖את לַיהוָ֑ה עַל־עֹלַ֤ת הַתָּמִיד֙ יֵעָשֶׂ֖ה וְנִסְכּֽוֹ׃

הבית פתוחה

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו עד סוף הספר)

(א) כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה הַשָּׁמַ֣יִם כִּסְאִ֔י וְהָאָ֖רֶץ הֲדֹ֣ם רַגְלָ֑י אֵי־זֶ֥ה בַ֙יִת֙ אֲשֶׁ֣ר תִּבְנוּ־לִ֔י וְאֵי־זֶ֥ה מָק֖וֹם מְנוּחָתִֽי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵ֙לֶּה֙ יָדִ֣י

(א) זא שפריכט דער העָר: דער הימּמעל איזט מיין טהראָן אונד דיא ערדע מיינער פיסע שעמעל, ווא איזט איין הויז, דאז איהר מיר בויען קאָננטעט? אונד ווא איינע שטעטטע צו מיינער רוהע? (ב) האט דאָך דיזעם אללעם מיינע האנד גע־

רש"י

(א) השמים כסאי. איכי לריך לבית המקדש שלכם: איזה בית. אשר הוא כדאי לשכינתי:
(ב) ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר ליתלמתי שכינתי בתוככ' בהיותכם כשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ בכם שבדי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב

עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה
אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי:
(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה
מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם
וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה: (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי
וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי
וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ: (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה
בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ: (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר
קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו:
(ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ

בנ"א חֵבֶל

מאכט, אונד דיזעס אללעס איזט געוואָרדען, שפריכט דער הערר: אבער אויך אויף דיזען שויע איך, אויף דען ליידענדען אונד נידערגע־שלאגענען, דער מיין וואָרט פירכטעט. (ג) דער איין רינד שלאכטעט, — שלעגט איינען מאן; דער איין שאף אָפּפערט — בריכט איינעם הונדע דאז גענִיק; דער שפייזעאָפּפער דארברינגט, ברינגט זויאבלוט; דער וויירויך אנצינדעט — בע־טעט געצען אן. האבען זיא איהרע לוסט אן איה־רען וועגען, אונד האט אן איהרען גריילען, איהרע זעעלע וואָהלגעפאללען: (ד) זאָ האב' אויך איך לוסט אן איהרער פער־האָהנונג, אונד וואס זיא פירכטען, לאסס' איך אי־בער זיא קאָממען, דיאוויל איך ריף, אונד ניאמאנד אנטוואָרטעטע, איך רעדעטע, אונד זיא ניכט האָרטען, אונד טהאטען, וואס באָזע איזט אין מיינען אויגען, אונד וואס איך ניכט וויל, ערוועהלטען. (ה) האָרט דאז וואָרט דעם הערדן, דיא איהר זיין וואָרט פירכטעט! עס שפרעכען איירע ברידער, דיא אייך האססען אונד אויסשטאָססען: „אום מיינעס נאמענס וויללען פערהעררליכע זיך דער הערר, דאס וויר איי־רע פריידע זעהען"! אבער זיא ווערדען צו שאנדען. (ו) עס ערשאללט איין געטאָזע פאָן דער שטאדט הער: ערשאללט פאָם טעמפעל הער! דעם הערדן שטיממע, דער זיינען פיינדען פערגילט. (ז) עהע זיא קרייזעט, געבאָהרט זיא, עהע זיא וועהען בעקאָממען, איזט

רש"י

והמעלה את המנחה הרי הוא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרת' והיתה ללחם לאזכרה: (ג) מברך און. מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשורת שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וצאו אלי: גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמר מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא יזוזו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם. בהתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו ושובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: (ה) החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי. ד"א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה'. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: (ז) בטרם תחיל. ציון חיל היולד' ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכה: והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי

וְהִמְלִיטָה זָכָר: (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי
פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ:
(ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהֹוָה אִם־
אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ: (י) שִׂמְחוּ
אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ
מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: (יא) לְמַעַן
תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ
וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: (יב) כִּי־כֹה | אָמַר
יְהֹוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל
שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־
בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ: (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ
תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ:
(יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא
תִפְרַחְנָה* וְנוֹדְעָה יַד־יְהֹוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם
אֶת־אֹיְבָיו: (טו) כִּי־הִנֵּה יְהֹוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ

פתח באתנח

תרגום אשכנזי

זיא איינעם קנאבען גע-
נעזען. (ח) ווער האט
זאָלכעס געהאֶרט, ווער
דערגלייכען געזעהען?
ווארד איין לאנד געצייגט
אן איינעם טאגע? ווירד
איין פאָלק צור וועלט גע-
בראכט אויף איין מאל?
דאס ציון קרייזטע אונד
גלייך איהרע קינדער גע-
באר? (ט) זאָללט' איך צור
געבורט ברינגען אונד ניכט
געבערען לאססען?
שפריכט דער הערר:
זאָללט' איך, דער איך
צייגטע, דיא געבורט העמ-
מען? שפריכט דיין גאָטט.
(י) פרייעט אייך מיט יע-
רוזאלעם אונד פראָהלאָקט
איבער זיא, אללע דיא
איהר זיא ליבט; טהיילט
מיט איהר דיא וואָננע,
אללע, דיא איהר אום זיא
טרויערטעט. (יא) דאמיט
איהר זויגט אונד זאטט
ווערדעט אן דער ברוסט
איהרעס טראָסטעס, דאס
איהר זויגט אונד אייך
פערגניגט אן דעם גלאנצע
איהרעס רייכטהומס. (יב) דען זאָ שפריכט דער הערר: איך לייטע איהר, וויא איינען
שטראָם, הייל צו, אונד וויא איינען איבערשטראָמענדען באך, דער פאָלקער רייכטהום,
דאס איהר זויגט. אויף דעם ארמע ווערדעט איהר געטראגען ווערדען, אונד אויף דען קניען
געליבקאָזט. (יג) וויא איין מאן, דען זיינע מוטטער טראָסטעט, זאָ וויל איך אייך טראָסטען,
אונד אין יערוזאלעם זאָללט איהר געטראָסטעט ווערדען. (יד) איהר שויעט עס, אונד
אייער הערץ פרייעט זיך, אייערע געביינע שפראָססען, וויא יונגעס גרין; עס ווירד קונד
דעם הערדן מאכט זיינען קנעכטען, אבער ער ערגריממט געגען זיינע פיינדע. (טו) דען זיהע!
דער הערר קאָממט אין פייער, אונד וויא דער שטורמווינד זינד זיינע וואָגען, אין גלוט אויסצו-

רש"י

המלטה. והמליטה אישקומפיי"ר בלע"ז Escamper, (ענטקאָמען). וכן ס"א כ'
כ"ט: (ח) היוחל ארץ ביום אחד. היצא חיל ליולד לילד' אלא ארץ בנים ביום אחד: (ט) האני.
אביא את אשה על המשבר ולא אפתח רחמ' להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל
לגמור והלא אני המוליד את כל היולדת ועכשיו שמא עצרתי בתמיה: (יא) משד. לשון שדים:
תמוצו. תולייי"ר בלע"ז Succer, (אויסזויגען): מזיז כבודה. מכבוד גדול הזז וממשמש לבא
לגו. זיז אישמובי"מנט בלע"ז Esmouvcment, (דיא בעוועגונג, דאז רעגען): (יב) וכנחל
שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על ידי אומניכם. על ברכים: תשעשעו. תהיו
משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבניי"ר בלע"ז Esbanoyer, (זיך אונטערהאלטען, בע-
לוסטיגען, ערגאָטצען). משבנ"יר אלה נוסכת: (יד) ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו וגדולותיו
ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: (טו) באש יבא. בחמת אש יבא על הרשעים: להשיב. לגליו

בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ
אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים
וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי
בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־
יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה
לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ
אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי
מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד
מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר
לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי
וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־
אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים
וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר
קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃

אחד כי

לאססען זיינען צאָרן, אונד זיינען פֿלוך אין פֿייערס־פֿלאממען. (טז) יא, מיט פֿייער ריכטעט דערהערר, אונד דורך זיין שווערדט מיט אללעם פֿלייש; אונד פֿיל ווערדען דער ערשלאגענען דעם הערדן זיין. (יז) דיא זיך הייליגען אונד רייניגען אין רען (גאָטצען־) גערטען, איינער נאך דעם אנדערן אין דער מיטטע, דיא שוויינפֿלייש עססען אונד גרייעל אונד מייזע, זיא נעהען אונטער איינס־געזאממט, שפריכט דער הערר. (יח) איך (קעננע) איהרע האנדלונגען אונד איהרע געדאנקען. עס קאָממט (דיא צייט) צו פֿערזאממעלן אללע פֿאָלקער אונד צונגען, אונד זיא זאָללען קאָממען אונד שויען מיינע הערדליכקייט. (יט) איך מאכע אן איהנען איין צייכען, אונד זענדע פֿאָן איהנען געֿרעטטעטע אן דיא פֿאָלקער, נאך תרשיש, צו פול אונד לוד, דען באָגענ־שיטצען, תובל אונד יון, דען פֿערנען איינלאנדען, דיא ניא פֿאָן מיר געהאָרט, אונד ניכט גע־זעהען מיינע הערדליכקייט. זיא זאָללען דען פֿאָלקערן מיינע הערדליכקייט פֿערקינדיגען, (כ) אונד זאָללען אללע איירע ברידער ברינגען אויס אללען פֿאָלקערן, צור גאבע פֿיר דען הערדן, אויף ראָססען אונד אויף וואגען, איז זענפֿטען אונד אויף מוילטהירען אונד אויף דראָמעדארען, אויף מיינען הייליגען בערגע יערוזאלעם, שפריכט דער הערר. זאָ וויא דיא זאָהנע איזראעלס איהרע גאבען דארברינגען אין דיינען געפֿעסע אין דאז הויזע דעם הערדן.

רש"י

בחית' את אפו: (טז) כי באש. אל גיהנם ה' נשפט עם כלם ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למצוא עונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו. הנני נשפט אותך לשון ויכוח הוא דרושיי"ר בלע"ז Deresnier : Plaider, (איינע רעכטסזאכע מינדליך פֿאָר גע־ריכט פֿיהרען). ופשוטו כי באש ה' והרבו נשפט כל בשר וכן רבים מסורסי' במקרא: (יז) המתקדשי'. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע"ז פלונית: אל הגנות. בזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע"א: אחר אחת. כמה שתילים יוכתן סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כך היה דרכם להעמיד': (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם וגו'. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים: וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו: (יט) ושמתי בהם אות וגו'. פליטים ימלטו מן המלחמה ואני אשלחם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשי' אחת מן האותות שיגידו חבריהם בהם כדי להודיע לרחוקי' במגפה זו נגפו הבאים על ירושלים: (כ) ובצבים. הם עגלות מכוסות במחילות אהל ודומה לו שש עגלות צב: ובכרכרות. ובשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר. עריפי"ר

(כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃
(כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־
יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־
חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־
בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ
וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם
לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־
בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ
יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

(כא) אונד אויך פֿאָן איהנען ווילל איך נעהמען צו פּריסטערן אונד לעוויטען, שפּריכט דער דהערר. (כב) דען זאָ וויא דער נייע הימּמעל אונד דיא נייע ערדע, דיא איך שאפֿפֿע, פֿאָר מיר בעשטעהען, שפּריכט דער הערר: זאָ בעשטעהע אויך אייערע נאכקאָממענשאפֿט אונד אייער נאמע. (כג) עס געשיהט פֿאָן נייאמאָנד צו נייאמאָנד, אונד פֿאָן רוהעטאג צו רוהעטאג, דאס אללעס פֿלייש קאָממט, אום פֿאָר מירזיך נידערצווערפֿען, שפּריכט דער הערר. (כד) דאן ווערדען זיא הערויסגעהען, אונד שויען דיא לייכנאמע דער מענשען, דיא פֿאָן מיר אבגעפֿאללען; דען איהר ווארם שטירבט ניכט, אונד איהר פֿייער ערלישט ניכט, זיא זינד איין אבשייא אללעס פֿלישע. (עס געשיהט פֿאָן נייאמאָנד צו נייאמאָנד, אונד פֿאָן רוהעטאג צו רוהעטאג, דאס אללעס פֿלייש קאָממט, אום פֿאָר מיר זיך נידערצווערפֿען, שפּריכט דער הערד).

הפטרת במדבר

(בתרי עשר בהושע סימן ב')

(א) וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם
אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה
בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר

(א) דיא צאהל דער קינדער ישראל'ס ווירד זיין וויא זאנד דעס מעערעס, דער וועדער געמעססען נאָך געצעהלט ווערדען קאן. אונד אנשטאטט, דאס עס פֿאָן איהנען הייסט: „ניכט מיין פֿאָלק זייד איהר"! ווירד

רש"י

בלע"ז (trèpigner .איט tripudiare) *Triper*, *triputlier* שטאמפפענד אויף דיא ערדע טאנצען. ומנחם פירשו לשון כתש כמו שלחו כר מושל ארץ: כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: (כא) וגם מהם אקח לכהנים והלוים. מן הגוים המביאים אקח כהנים ולוים שמטומעים עתה בגוים מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואבדיל אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו כך מפורש באגדת תלים: (כד) תולעתם. רמה האוכלת את בשרם: ואשם. בגיהנם: דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די לאייה עד דיימרון עליהון צדיקיא מיסת חזינא:

(א) והיה מספר. מה ענין פורענו' ונחמ' סמוכין בדבור אחד. ורבותינו פי' בפסחי' בהגי' הושע בעצמו שחטא על שאמר החליפם עמד ובקש עליהם רחמים. ובספרי דבי רב פרשת וישב ישראל בשטי' שכינו רבי אומר יש פרשיו' סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח

באור

(א) והיה מספר וגו'. אין הדבור הזה המשך הקודם, כמו שפירשו רד"ק וראבן עזרא ואחרים רבים, אלא הוא תחלת מה שהגיד הושע בקהל עם; כי אמנם מי לא ידאה כי הסימן

לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ (ג) וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ

איהנען גענזאגט ווערדען: „קינדער דעם לעבענדיגען גאָטטעס.“ (3) אונד דיא קינדער יהודה'ס אונד דיא קינדער ישראל'ס ווערדען זיך מיט איינאנדער פֿעראייניגע, זיא ווערדען זיך איין הויפט וועהלען, אונד

רש"י

ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אלא זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר וכתב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך איפשר יצא הסופר מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותוהה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהי' לכם אלא עכשיו כאלו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה (דברים ל') והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' אף כאן ונקבצו בני יהוד' ובני ישראל יחדו וגו': (ב) ראש אחד.

באור

הראשון כלו איננו אלא ספור מעשה שהיה. והוא מופת לב"י. ובדבורו הראשון, שהוא כל סימן ב' מתחלתו ועד סופו הנביא רומז על המעשה המופתי הזה (כגון בפסוק א' ב' ג' ד' ה' וגם כל המשל עד פסוק כ' הוא לקוח מן המופת הנ"ל, וכן גם בפסוק כ"ד וכ"ה). וכולל אזהרה לאנשי ישראל שישובו מדרכיהם הרעים כדי שלא תבא עליהם הרעה אשר גזר עליהם ה', ולא יאמרו נואש, כי ה' אל רחום וחנון, ועובר על פשע, ויש תקוה לאחריתם אם יחזרו אל ה' אלהיהם באמונה ובלבב שלם: (ב) ונקבצו בני יהודה וגו'. יפה העיר ר' משה ארנבוואלד כי לא תתכן דעת רד"ק (ואחריו ראָזענמיללער) שהנבואה הזאת על גאולת בית שלישי וימי המלך המשיח, כי איך יתכן שהנביא אשר היה לפני גלות ראשונה ישתוק מגאולת בית שני הקדושה וירחיק יעודיו על גאולת בית שלישי, והוא אומר שכוונת הנביא על יעוד בית שני; ואמנם גם זה לא יתכן לפי דעתי, כי הושע אמר הנבואה הזאת בלי ספק עדיין בימי ירבעם או מעט אחר מותו, שבימי' ההם מלך מלכות יהודה היה טוב, וגם הנביאים היו מתנבאים עליה ימי טובה והצלחה תחת מלך צדיק וישר והוא חזקיהו. ושהוא יציל את הארץ מיד מלכי אשור אשר מלכות בית ישראל לא יכלה לעמוד נגדה; ג"כ מי יאמין שהושע יתנבא על גאולת בית שני גם עדיין רחוקה כל כך גלות יהודה, והלא הושע עצמו הבטיח כי ה' ירחם את בית יהודה אפילו אחר שישבור את קשת ישראל בעמק יזרעאל! אשר על כן נ"ל כי כל היעודים הנזכרים בנבואה הזאת הם על דרך תנאי; אם יסירו הבעלים מן הארץ וייטיבו דרכיהם הרעים ויתחברו עם מלכות יהודה ויהיו לאחד תחת מלך מבית דוד ויעבדו יחד את ה' בבית אשר שכן את שמו שם, אז יחיו ויצליחו. ואם יוסיפו להקשו' את ערפם ויבטחו באלילים וגויי הארץ יפלו ביד אויביהם ויגלו מן הארץ, ואז בארץ אויביהם יראו כי שקר מבטם ושוא מבטחם וישובו אל ה' אלהיהם. ויבקשו וידרשו אותו ויפחדו אליו ואל דוד מלכם. ויש על זה ראיה מן הכתוב לפנינו ומנביאים אחרים, הראיה מן הכתוב לפנינו היא שכל חלקי הסימן הזה מחוברים היטב זה עם זה אף על פי שתחלתו נחמה ואמצעיתו תוכחה וסופו יחזור לנחמה, עד כי מאד יש לתמוה על מחלקי הפרשיות וקצת מהם חברו תחלת הסימן הב' עד סוף פסוק ג' עם סימן א', ואחרים הוסיפו עליהם עוד פסוק ב' מסימן ב', ולדעתם יתחיל הסימן השני מפסוק ד' אמנם מי שיש לו עינים לראות ולב להבין יכיר בבירור כי טוב מכולם הוא חלוק הפרשיות כמו שהן לפנינו, כי ספור המופת לחוד ופירוש המופת בדבור לפני העם לחוד. ועוד איך נפסיק הפרשה בין פסוק ב' ופסוק ג', אם בפסוק ב' נזכר יזרעאל (כנגד שם בן ראשון של הושע) ובפסוק ג' נזכרו עמי ורוחמה (כנגד שם בת הנביא ובנו השני), וברור א"כ שהכל ענין אחד הוא. וכן לא תתכן דעת מי שמפסיק הפרשה בין פסוק ג' וד'; כי המעיין יראה כי אחרי דברו על האחים והאחיות עלה בלבו לדבר ג"כ על האם, וא"כ גם כאן הפסוקים דבקים יחד, ואין כאן מקום ראוי לפסוק הפרשה. אמנם אם תבין שכל הסימן הזה ענין אחד הוא, יצא מזה, שאי אפשר שתחלתו ידבר על גאולת בבלי כי מה הועיל הנביא בתוכחתו אם בכל זה לא ינצל העם מן הפורענות כי גאולה לא תחשב אם לא תקדם לה גלות. ואם הגלות כבר נגזרת ואין להשיב למה לי כל התוכחות אשר נאמרו כאן על פי הושע באזני העם, כי יאמרו העם: מה לנו ולתשובה,

כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל: (ג) אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי

אויס דעם לאנדע ציהען. יא! גראָס איזט דער טאג פֿאָן יזרעאל! (ג) נעננעט

רש"י

דוד מלכם: כי גדול יום. קבוץ גלייתם: (ג) אמרו לאחיכם עמי. כתרגומו תובו לאורייתי

באור

אלא כבר נגזרנו! ויוסיפו לחטוא. אמנם עקר המכוון בנבואה בפרט בפני אנשים רעים וחטאי' ועוזבי ה', כאשר היו ישראל בימי הושע, איננו להגיד מראשית אחרית וכל מה שיהיה בודאי, אלא הוא כדי להזהיר הפושעים לשוב מדרכם ולהטיב את מעשיהם; וזה אמנם על ידי הראות להם שכר טוב והצלחה אם יעשו הטוב והישר. וע"י הודעת גודל הרע אם לא ישובו מדרכם הרעה, אבל תשובה ומעשים טובים מעבירים את רוע הגזרה, וכמו שראינו בירמיה (י"ח ז') רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש וכו': ושב הגוי ההוא מרעתו וכו' ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו; ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני וכו' ונחמתי על הטובה וכו'. והנה אחרי הגידו הטובות והנחמות על ישראל הנביא מזכיר "את עמי ואת רחמה" לריב באמם (שהיא כנסת ישראל), כי היא אשר בזנוניה מנעה כל הטובות אשר דבר ה' על בניה, שאם לא תסיר את זנוניה לא יבא הטוב אשר דבר לה אלא בהפך ירבה לה ולא ירחם עליה ועל בניה; ומוסיף עכ"ז שאם אחר הרעות שתבאנה עליה תכיר את חטאתה ותעזוב נאפופיה ותשוב אל בעלה הראשון באהבה ובאמונה, עוד יְשַׁמַּע לה אישה ויחדש עמה ברית נאמנת

כימי נעוריה, אשר לא תופר עוד: — והנה לא הושע בלבד נבא על התחברות ישראל עם יהוד', כי גם ישעיה גם מיכה שהיו בימיו, בדברם על הצלחת יהודה תחת חזקיהו הזכירו גם ענין זה בתוך דבריהם. ישעיה אמר (י"א י"ב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ; ומיכה גם הוא אמר (ה' ב') ויתר אחיו ישובון על בני ישראל, והטעם על שארית הפלטה ביהודה וירושלים אחר שינגפו תחת יד צריהם שהם ישובו אל ה' בלב שלם ויתחברו בימים ההם עם בני ישראל אשר גם הם יראו וידעו כי טוב להם ללכת בדרכי ה'. ואולי גם עמוס כיון לזה באמרו (ט' ח' וי"א) כי לא ישמיד ה' את הממלכה החטאה (מלכות ישראל) עד לכלה, ויקים את סכת דוד הנופלת (תחת חזקיהו המלך); וזאת ראו חז"ל באמרם בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח. והנה אחר שחזו הנביאים הקדושים הדבר הזה ודברו עליו אל העם ברוח הקדש, אין ספק כי אחרי מות ירבעם הבינו קצת אנשים מזקני העם יראי אלהים בלבבם ודורשים טוב לעמם, כי לא תעלה ארוכה לבית ישראל אלא אם כן ישובו להיות לאומה אחת עם בית יהודה תחת מלך מזרע דוד, וזאת אולי הסבה שהמתינו הזקנים עד כ"ד שנה (או לפי חשבון אחר עד י"ב שנה) אחרי מות המלך ירבעם, ולא המליכו את זכריה בנו, כי בתיעצו כי זה היה זמן ראוי להתחברות הזאת, ואפילו אם תאמר כי היתה נסבה מאת ה' שהמליכו הם את זכריה כדי לקיים דברו אל יהוא לאמר כי בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל (מ"ב י' ל') הנה גם אחר שנהרג זכריה היו יכולים לקיים עצת הזקנים שיעצו על דבר ההתחברות עם יהודה, עדיין היו יכולים להיות לגוי אחד תחת חזקיה והיו באות עליהם כל הטובות אשר דבר עליהם ה' על ידי נביאיו הקדושים. אמנם בני ישראל הקשו את ערפם ולא שמעו אל דברי נביאיהם, והוסיפו שנה על שנה בעונותם ובפשעיהם ולא זכו שיקויימו עליהם השלום וההצלחה שהיתה מיועדת להם אם היו שומרים את דברי מוכיחיהם ומאשריהם נביאי האמת והצדק, אלא נתקיימו עליהם הרעות אשר איימו עליהם אותם הנביאים עצמם ונפלו ביד מלכי אשור והגלום מארצם. ועכ"פ מצאנו כי כבר היו בימי חזקיה אנשים מאשר ומנשה ומזבולון אשר הבינו כי טוב להם לעבוד את ה' ולהתקרב אל יהודה ובית דוד, ונכנעו ובאו ירושלים בעבור הרגלים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון (ד"ה ב' ל' י"א). כי גדול וכו'. כי לחזוק: ושמו להם ראש אחד. מבית דוד: ועלו מן הארץ. מארצם, ללכת לחסות תחת צל יהודה: יום יזרעאל. כן הוא דרך הלשון לכנות יום תשועה גדולה או מגפה נוראה בשם המקום או העם אשר אירע להם הדבר הגדול ההוא, וכן (ישעיה ט' ד') החתות כיום מדין. והיתה חלחלה בהם כיום מצרים (יחזקאל ל' ט'), ונקרא בשם יזרעאל לרמוז על שם בנו הגדול אשר הוליד בתחלת נבואתו, והכוונה על ישראל, או משום שיזרעאל היתה עיר מושב מלכי ישראל, או על שם הוראת מלת יזרעאל, שהאל יזרעם וישלימם בקרב הארץ: (ג) אמרו לאחיכם עמי. לווי במקום עתיד, והכוונה אז כשיקבצו בני

וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ (ד) רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־
הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ
מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ (ה) פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה
עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ
כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃
(ו) וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃
(ז) כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה
אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי

ב"א וְשַׁתִּיהָ

איירע ברידער עמי (מיין פֿאָלק) אונד איירע שוועסטערן רוחמה (בעמיטליידעטע). (ד) רעכטעט מיט איירער מוטטער, רעכטעט; דען זיא איזט ניכט מיין ווייב, זאָ וויא איך ניכט איהר מאן, אויף דאס זיא איהרע בוהלערישען מינען אבלעגע, אונד איהרע עהעברעכערישען געליסטע פֿאָן איהרען בריסטען ענטפֿערנע. (ה) אויף דאס איך זיא ניכט נאקט אויסציהע אונד זיא הינשטעללע, וויא אם טאגע איהרער געבורט, זיא פֿערזעטצע וויא איינע וויסטע, וויא אין איין אֶדעס לאנד, אונד זיא אומברינגע פֿאָר דורשט. (ו) אונד מיט איהרען קינדערן ווערדע איך קיין מיטלייד האבען, דען זיא זינד קינדער דער בוהלערייא; (ז) דען איהרע מוטטער האט געבוהלט, איהרע געבערערין זאָללטע זיך שעמען, דען זיא שפראך: איך וויל מיינען בוהלערן נאכגעהען, דיא מיר בראָט אונד וואססער געבען. וואָללע אונד לייגען, אֶהל

רש"י

ועל כניסתכון אמרו: (ד) ריבו באמכם. בכנסייה שלכם: מבין שדיה. דרך הנואפות שמתעדנין להם בין דדיהם. ויונתן תירגם ופולחן טעוותא מבין קירווהא: (ה) כיום הולדה. כיום שמצאתיה במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל ט"ז) ומולדתיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין (שם): כמדבר. בגזירות שגזרתי עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו (במדבר י"ד): והמתיה. ואיקטלינה: אמם. כנסיה שלהם: הובישה הורתם. בהיתו מלפיהון החכמים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרים להם לא תגנובו והם גונבים לא תלוו ברבית והם מלוים: אחרי מאהבי. בדרכי העובדי

באור

ישראל ובני יהודה יחדו, אז תאמרו לאחיכם עמי וכו'. וכן פירש מורי ורבי היקר החכם הגדול שד"ל אמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג' י') אז תודו ותכירו כי טוב לצדיק. אחותיכם. לשון רבים. ע"ד אחותיך הגדולה ממך (יחזקאל ט"ז כ"א): (ד) ריבו באמכם ריבו. כנסת ישראל היא הנמשלת לאשת זנונים, והנולדים בדור ודור ילדי זנונים. אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם, והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה (רד"ק). והנה אחר שהזכיר האחים והאחיות דבר ג"כ על האם, ומוסיף במשל הנרמז גם במופת (ב' א'), ואומר שכל הטובות המיועדות לבית ישראל אינן אלא על תנאי שישובו מדרכם ויחזרו אל עבודת ה' ולשמור חקותיו, שאל"כ לא טובה תבא אליהם אלא רעה. והזנונים והנאפופי' הוא משל על עבודת אלהים אחרים ונסוג אחור מהי"ת: ותסר. כדי שתסיר: (ה) אפשיטנה ערמה. אפשיט בגדיה אשר הגדילו את יפיה ואעשנה עלומה: כיום הולדה. במקום כביום הולדה, כמו ואלדוף כבור סיניך, שענינו כבבור. וכן ושמתיה כמדבר, ושתיה כארץ ציה, ענינם ושמתיה כבמדבר ושתיה כבארץ ציה; והטעם שאם לא תשוב האומה מעבוד אלהים אחרים ומבטוח על הגוים כגון אשור ומצרים אשר הבל וריק יעזורו, אסיר חסדי מעליה, ואתננה ביד אויביה, ואין מושיע ואין מציל מידם. ויום הולדה רומז על ימי היות בני ישראל בארץ מצרים בבית עבדים, וכמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך לא כרת שרך וכו' לא חסה עליך עין וכו'. וזה אמנם למען ידעו בני ישראל צדקות ה' ויזכרו כל הטובות אשר עשה הי"ת עם אבותיהם עד היום ההוא: (ז) כי זנתה. בניה בני זנונים כי זנתה אמם: הובישה הורתם. יש לה להכלם ממעשיה וממאהבי' שבטחה בהם (רד"ק), והטעם כי אנשי ישראל חשבו כי בכרתם ברית את מצרי' ואשור תתחזק מלכותם: ושקויי. כל מיני מַשְׁקֶה,

ופשתי שמני ושקויי: (ח) לכן הנני־שך את־
דרכך בסירים וגדרתי את־גדרה ונתיבותיה
לא תמצא: (ט) ורדפה את־מאהביה ולא־
תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא ואמרה
אלכה ואשובה אל־אישי הראשון כי טוב לי
אז מעתה: (י) והיא לא ידעה כי אנכי נתתי
לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה
וזהב עשו לבעל: (יא) לכן אשוב ולקחתי דגני
בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי
לכסות את־ערותה: (יב) ועתה אגלה את־
נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא־יצילנה

אונד געטרענקע. (ח) פֿירוואהר, זיהע, איך פֿערלעגע דיינען וועג מיט דאָרנען, אומגעבע איהן מיט איינעם צוינע, זאָ דאס זיא איהרע שטראססע ניכט פֿינדען קאן; (ט) זיא ווירד איהרען בוהלען נאכלויפֿען, זיא אבער ניכט עררייכען; זיא ווירד זיא אויפֿזוכען, אונד ניכט פֿינדען; דאן ווירד זיא שפרעכען: איך וויל געהען אונד צו מיינעם ערשטען מאננע צוריקקעהרען; דען דאמאלס גינג מיר'ס בעססער אלס יעצט. (י) זיא האטטע ניכט ערקאננט, דאס איך עס וואר, דער איהר געטריידע, מאָסט אונד אֶהל געגעבען; איך זילבער אין איבערפֿלוס האבע איך איהר פֿערשאפֿפֿט, אונד גאָלד, דאס זיא צום בעל פֿערווענדעטען. (יא) דעסהאלב וויל איך מיין געטריידע צור ערנטעצייט אונד מיינען מאָסט צור וויינלעזע זווידער נעהמען, אונד מיינע וואָללע אונד ליינען וואָמיט זיא איהרע שאם בעדעקקען זאָללטע, וועגריימען. (יב) אונד דאן ווערדע איך איהרע שמאך פֿאָר דען אויגען איהרער בוהלען ענטבלאָסען, אונד נימאנד זאָלל זיא פֿאָן מיינער געוואלט עררעטטען.

רש״י

כוכבים ומזלות: (ח) הנני שך. לשון סגירה כמו הסר משוכתו (ישעיה ה׳) כמשוכת חדק (משלי ט״ו): את דרכך. דרכים ושבילים שאת הולכת בהם: (ט) ורדפה. משקלות ל׳ כבד הוא זה כמו (שם י״ב) ומרדף ריקים פורקצ״ייר בלע״ז *Pourchacer, pourchassier*, (מיט אייפֿער נאך עטוואס יאגען, אום עס צו ערלאנגען) כלומר תחזור אחריה׳ ולא תשיגם: את מאהביה. מצרים ואשור ולא תוכלו לבקש מהם עזרה: ובקשתם. ובקשה אותם: (י) לא ידעה. לא שמה אל לבה והראת׳ עצמה כלא יודעת: וכסף הרביתי לה וזהב. והם עשאוהו לבעל: (יא) בעתו. בעת גמר בישול הפירות: והצלתי. ממנה: צמרי ופשתי. אשר היה לכסות את ערותה כל הצלה שבמקרא לשון התלושה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית ל״א) כי כל העושר אשר הציל (שם): (יב) ואיש לא יצילנה מידי. אף

באור

כמו ושקוי לצמאותיך: (ח) הנני שך. מפני שאמרה האומה לבטוח באשור ומצרים ולא בטחה בה׳ אלהיה. אמר ה״ית כי שקר יהיה בטחונה, כי לא יצלח ולא תוכל להגיע אל מחוז חפצה: (ט) ורדפה וכו׳, ולא תשיג וכו׳. היא תבטח באלהים אחרים ובעמים אשר סביבותיה אשור ומצרים, ותבקש מהם תשועה, אבל המה לא ישמעו אליה ולא יחמלו לה. אלא להפך יהיו לה לאויבים, ואז בעת צרתם יבינו כי טוב להם לשוב אל ה׳ אשר בו בטחו בימי קדם ונושעו: אז. כאשר הייתי תחת אישי: (י) והיא לא ידעה. ולעבר בעת הצלחה לא הבינה כי ממני באו לה כל הטובות אשר היא אמרה שאלהים אחרים נתנו לה, ולא הבינה כי גם מה שעשו לבעל מידי היה לה. והנה עשו לבעל הוא לשון רבים, והוא מן הנמשל: (יא) אשוב ולקחתי. אקח בחזקה; והכוונה אסיר חסדי ואסבתי מעליה, וגם אוהביה ואנשי בריתה לא יושיעוה, כי איש לא יצילנה מידי, כי מה שגזרתי עליה יבא לה כי תפול ביד אויביה ולא יוסיפו יקראו לה עיר וממלכה: (יב) נבלותה. שם מפעל מן נבל כמו נבלה; ונבלה הוא דבר מגונה הנעשה על ידי נבל, ונבלות היא תכונת נפש הנבל, וכאן הושאל על הערוה, כמו חרפה, והוא לשון נקיה:

מִיָּדִי׃ (יג) וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ
וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ (יד) וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ
וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר
נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת
הַשָּׂדֶה׃ (טו) וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים
אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ
אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃
(טז) לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר

(יג) אללע איהרע פֿריידען ווערדע איך איינשטעללען, איהרע פֿעסטע, נייאמאָנדע אונד רוהעטאגע אונד אללע איהרע פֿייערטאגע. (יד) איהרע וויינשטאָקע אונד פֿייגענביימע וויל איך פֿערהעערען, פֿאָן דענען זיא זאגטע: איך האבע זיא אלס בוהלענלאָהן, דען מיר מיינע בוהלען גערייכט; איך וויל זיא צום וואלדע מאכען, אונד דאז ווילד דעס פֿעלדעס זאָלל זיא פֿערצעהרען. (טו) אונד ווערדע דיא בעל'ס טאגע אן איהר אהנען, אן דענען זיא דעם בעל וואָהלגעריכע בראננטע, אלס זיא מיט איהרען זאננענרינגען געצירט איהרען בוהלען נאכגינג, אונד מיינער גאנץ פֿערגאס, שפריכט דער העררֿ. (טז) דעסהאלב וויל איך זיא בערעדען אונד אין דיא וויסטע פֿיהרען, אונד איהר דא צו הערצען רע־

רש"י

זכות אבותם תמה: (יד) והשימתי. לשון שממה. אתנה. כמו אתנן: ושמתים ליער. שהחיות מהלכות שם ואוכלות הפירות: (טו) ופקדתי עליה. שכר פורעניות: ימי הבעלים אשר תקטיר. תמיד להם ולא הווה הוא: ותעד נזמה וחליתה. ל' עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים. וחליתה. ל' עדי, הוא קישוט: (טז) לכן הנה אנכי מפתיה. משדלה להמשיך אחרי לוזאנ"גייר בלע"ז *Losanzisr* : lusingaro, (טאייבעלן, אבטאייבעלן, ליבקאָזען). ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר וציה ושם תשיב אל לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני

באור

(יג) והשבתי. הנה מכאן מעט הנביא מניח המשל ועובר אל הנמשל, כי חגים וחדשים שבתות ומועדים יותר יתכנו על האומה, ויפה העיר רא"ז כי חגיגת ימי מועד בימי הצלחת האומה היתה לשמחה גדולה לכלל האומה בהתאסף העם להודות ולהלל יחד את ה', ואמר הנביא כי בגלות העם מעל ארצם אל ארץ אויביהם לא ישמחו עוד בימי המועד, וכמו שיקונן המקונן על החרבן, דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד (ועיין למטה ס' ה'): (יד) אתנה המה לי וכו'. הטעם שהפושעים בישראל היו אומרים כל טובנו והצלחתיו הם שכר בטחוננו אל האלילים ועקב בריתנו את הגוים. וכמו שהשיבו אנשי יהודה אל ירמיה (מ"ד כ"ה) לקטר למלכת השמים וכו' כאשר עשינו אנחנו ואבותינו מלכינו ושרינו.... ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו: (טו) את ימי הבעלים וכו'. הטעם אפקוד עליה כל הימים אשר הקטירה בהם לבעלים ועדת' נזמה וחילתה וכו': חליתה. ל' עדי הוא ומין קשוט (רש"י ורא"ז): (טז) והולכתיה המדבר. אחר שייעד הגלות אם לא ישובו אל הדרך הטובה הנביא מוסיף ואומר כי גם הפורענות עצמה אינה אלא לייסר את המאמינים לקחת מוסר ותוכחה לטובתם, כי הם בראותם כי נגעה בהם יד ה' ישובו מרעתם ויבקשו לעבוד את ה'. וזה אמרם ענין והולכתיה המדבר ודברתי על לבה, כי והולכתיה המדבר הוא רמז על הארבעים שנה אשר הלכו בני ישראל במדבר אחר יציאת מצרי', מקום ציה ושממה, אבל שם קבלו גם כן את התורה, וחקים ומשפטים אשר על ידיהם נעשו לעם חכם ונבון; וכן עתה בהיותם בגלות יראו וידעו כי על עזבם את ה' ומשפטיו וחקותיו באו עליהם כל הרעות והצרות האלה, וישובו אל ה' בכל לבבם ולא יוסיפו לעבוד עוד אלהים אחרי' על פניו, ומזה ימשך כי יגאלם ה' ויחזירם אל אדמתם וישבו לבטח בארצם איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד. ויהיה כאלו באו להם כרמיהם (כלומר כל הטובות וההצלחה אשר ישיגו אחרי שובם לארצם) מן המדבר שהוא משל על הגלות. וזה ג"כ ענין עמק עכור לפתח תקוה. כי במעשה שאירע לב"י בעמק עכור נתייסרו על אשר מעל אחד מהם בחרם, ומזה נמשך כי נזהרו העם מאז ולהבא מלמעול בחרם, ולא אירע עוד שום פגע רע שימנע אותם מבוא לרשת

וְדִבַּרְתִּ֖י עַל־לִבָּֽהּ׃ (יז) וְנָתַ֨תִּי לָ֤הּ אֶת־כְּרָמֶ֙יהָ֙
מִשָּׁ֔ם וְאֶת־עֵ֥מֶק עָכ֖וֹר לְפֶ֣תַח תִּקְוָ֑ה וְעָ֤נְתָה
שָּׁ֙מָּה֙ כִּימֵ֣י נְעוּרֶ֔יהָ וּכְי֖וֹם עֲלוֹתָ֥הּ מֵאֶֽרֶץ־
מִצְרָֽיִם׃ (יח) וְהָיָ֤ה בַיּוֹם־הַהוּא֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה
תִּקְרְאִ֖י אִישִׁ֑י וְלֹֽא־תִקְרְאִי־לִ֥י ע֖וֹד בַּעְלִֽי׃
(יט) וַהֲסִרֹתִ֛י אֶת־שְׁמ֥וֹת הַבְּעָלִ֖ים מִפִּ֑יהָ וְלֹֽא־
יִזָּכְר֥וּ ע֖וֹד בִּשְׁמָֽם׃ (כ) וְכָרַתִּ֨י לָהֶ֤ם בְּרִית֙ בַּיּ֣וֹם
הַה֔וּא עִם־חַיַּ֤ת הַשָּׂדֶה֙ וְעִם־ע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וְרֶ֖מֶשׂ
הָאֲדָמָ֑ה וְקֶ֨שֶׁת וְחֶ֤רֶב וּמִלְחָמָה֙ אֶשְׁבּ֣וֹר מִן

בנ"א וְנָתַתִּי. בנ"א וּכְיוֹם תָּ'' בנ"א לִי

דען.(יז)אונד ווערדע איהר פֿאָן דאָרטהער איהרע וויינגערטען ווידער געבען, אונד דאז טהאל דער בעטריבניס איהר צום איינגאנג דער האָפֿפֿנונג מאכען: אלסדאן ווירד זיא איהרע געזעננע אנשטימען, וויא אין איהרען יוגענדליכען טאגען, וויא אם טאגע נעמליך איהרעם אויסצוגעס אויס דעם לאנדע מצרים. (יח) אן יענעם טאגע, שפריכט דער העדר, ווירסט דוא מיך "מיין מאן" נעננען; ניכט לענגער ווירסט דוא מיך "מיין העדר (בעל)" נעננען. (יט) אונד ווערדע דיא נאמען דער בעלים אויס איהרעם מונדע וועגשאפֿפֿען, זאָ דאס דיזע גיכט מעהר בייא איהרעם נאמען ערוועהנט ווערדען. (כ) אונד ווערדע אן יענעם טאגע מאכען, דאס דאז ווילד דעם פֿעלדעס אונד דאז געפֿליגעל דער לופֿט אונד דאז געווירם דער ערדע מיט איהנען אים בונדע זינד; אונד באָגען אונד שווערט אונד קריג ווערדע איך צערברעכען אונד פֿאָם לאנדע פֿערנע

רש"י

מכשמדברה בי: (יז) את כרמיה. ת"י לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כ"ד) וכן כרמי שלי לא נטרתי (שיר"ה א'). ד"א והולכתי' המדבר למדבר סיחון ועוג ותשנאם זה נתנבא (יחזקאל כ') שנאמ' והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסור' הברית וברותי מכם המורדים וגו' והכשדים אקיים ואתן את כרמיה: ואת עמק עכור. עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה (תחלת) תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי: וענת' שמה. ל' דירה כמו מעון אריות (נחו' ב'): כימי נעוריה. שישב' במצרי' ימים רבים: וכיום עלותה וגו'. שנעקה אלי ממצרי' מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה: (יח) תקראי אשי וגו'. תעבדיני מאהבה ולא מיראה אישי אישות וחיבת נעורים: בעלי. ל' אדנות ומורא. ורבותינו פירשו ככלה בבית חמי' ולא ככלה בבית אביה: (יט) ולא יזכרו עוד בשמם. ישראל בשמם של בעלים או לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם אלהות להם או לא יזכרו שם הבעלים עוד כד"א (ישעיה ב') והאלילים כליל יחלוף: (כ) עם חית השדה. שאשבית מזיקין מן העולם וכה"א (שם י"א) לא ירעו ולא ישחיתו וגו': בצדק ובמשפט. שתתנהגו בהם: ובחסד וברחמים. שיבא לך

באור

את הארץ: מפתיה. לשון יחיד, על דרך והיה מחניך קדוש, ירעה מקניך, וזה מרעיהם: (יז) וענתה שמה. ואז כשיראו כי שב ה' את שבותם וישובו לארצם, יענו שירות ותשבחות להודות לה' כי לעולם חסדו כמו ששרו השירה בצאתם מארץ מצרים. והנה גם כאן ערבוב דברים, כי כימי נעוריה הוא עדיין מן המשל, וכיום עליתה מארץ מצרים מן הנמשל. כימי נעוריה. כיום עלותה, כאלו כתוב כבימי, כביום: וכיום עלותה. וי"ו וכיום וי"ו הפירוש, ועניינו כלומר (נעמליך), וכן ואת בני בניכם אריב (ירמיה ב' ט'): (יח) אישי. בעלי. פירושו בפסוק שאחריו, כלומר אחר שאגאל את האומה מן הגלות לא יהיו עוד שמות הבעלים על פיה ולא יזכרו עוד בשמם, כי כשתצטרך לעזרה או לתשועה מרעות וצרות לא תדרוש עוד לאלהים אחרים אלא אל ה' לבדו ותהיה דבקות כנסת ישראל בה' אלהיה כדבקות אשה אל אישה; ולענין המשל נראה כדעת רש"י, כי אישי לשון אהבה וחבה ובעל לשון אדנות ומורא, כלומר תעבוד את ה' מאהבה ולא מיראה כעבוד הגוים את אליליהם: (כ) וכרתי להם. הכנוי חוזר לבני ישראל: להם. לטובתם ולהנאתם. והפסוק הזה הוא ציור הצלחת האומה בימים ההם, דומה למה

הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ (כא) וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ (כב) וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃

האלטען, אונד זיכערע רוהע פֿערשאפֿפֿען. (כא) איך ווערדע דיך מיר עוויג פֿערלאָבען, דיך מיר מיט גערעכטיגקייט אונד רעכט, מיט גנאדע אונד בארמהערציגקייט פֿערלאָבען. (כב) איך ווערדע דיך מיר מיט טרייע פֿערלאָבען, אונד דוא ווירסט דען הערדן קעננען.

הפטרת נשא

בשופטים י"ג:

(ב) וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה׃

(ג) וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ (ד) וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר

(ב) דא וואר איין מאן אויס צרעה, אויס דעם שטאממע דן, אונד זיין נאמע וואר מנוח, אונד זיין ווייב וואר אונפֿרוכט־באר אונד געבאר ניכט. (ג) דא ערשין איין ענגעל גאָטטעס דעם ווייבע, אונד שפראך צו איהר: זיהע דאָך! דוא ביזט אונפֿרוכטבאר אונד האסט ניע געבאָרען, אבער דוא ווירסט שוואנגער ווערדען, אונד ווירסט איינען זאָהן געבערען. (ד) אונד נון נים דיך אין אכט אונד טרינ־

רש"י

מאתי על ידיהם באברהם אבינו כתיב (בראשי' י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדק' ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמי' אמרת הקב"ה שנ' (דברי' י"ג) ונתן לך רחמים ואמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד (שם ז') פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמוס ה') אף הקב"ה אסף מהם החסד והרחמים שנאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים (ירמיה ט"ז) וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט נאמר ציון במשפט תפדה וגו' [ישעיה א'] והקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרת לאצבעתן ומוסיפן בראשן: (כב) וארשתיך לי באמונה. בשכר האמונה שהאמנתה בגולה להבטחות שעל ידי נביאי:

(ג) יין ושכר. חמר חדת ועתיק: (ד) ומורה. תער על שם שמורה ומשליך את השער:

באור

שאמר ישעיה (ב' ד') ומיכה (ד' ג') וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות: אשבור מן הארץ. אשברם ואסירם מן הארץ, והוא מקרא קצר, על דרך נגדעת לארץ (ישעיה י"ד י"ב), נגדעת והשלכת לארץ: (כא) וארשתיך. חוזר למשל: בצדק ובמשפט וכו'. מורה על קיומם והתמדת הברית אשר יכרות הקב"ה עם כנסת ישראל אחר שישובו לארצם כי תהיה באהבה רבה מצדו ית' ולא תופר לעולם:

(ב) מצרעה. עיר בשבט יהודה כמוכח מיהוש' ט"ו ל"ג ולדעת המפרשים נתנה אחרי כן לשבט דן כי היה צר מספרו ומחוזו צר מאוד ולכן נמצא ג"כ עיר צרעה בנחלת דן כמו יה' י"ט מ"א והוא חנה בגבול מזרחי של ארץ פלשתים וצרעה כעשרה מילין מעיר הידועה בשם עלייטהע־ראָפּאָליס: ממשפחת. היינו שבט, כי שבט ומשפחה אינם נבדלים היטב בשמותם כאשר העירונו ע"ז בגולר עוללות (במדבר א'). עקרה. מצאנו הרבה פעמים במקרא, כי נולד איש אשר רוח אלהים בקרבו מאשה עקרה כשרה וחנה, להודיעך נסי הש"ית: הדני. הפלשתים היו צוררים את שבט דן יותר מכל השבטים, כי על גבולם היה שוכן: (ג) מלאך. כמשמעו ולא נביא, כי כן משמע לבו"א פ' י"ח: (ד) השמרי נא. כלל מאחריו פרט: טמא. כפי' חז"ל דברים

ואל־תאכלי כל־טמא: (ה) כי הנך הרה
וילדת בן ומורה לא־יעלה על־ראשו כי־נזיר
אלהים יהיה הנער מן־הבטן והוא יחל
להושיע את־ישראל מיד פלשתים: (ו) ותבא
האשה ותאמר לאישה לאמר איש האלהים
בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים
נורא מאד ולא שאלתיהו אי־מזה הוא ואת־
שמו לא־הגיד לי: (ז) ויאמר לי הנך הרה
וילדת בן ועתה אל־תשתי ׀ יין ושכר ואל־
תאכלי כל־טמאה כי־נזיר אלהים יהיה הנער
מן־הבטן עד־יום מותו: (ח) ויעתר מנוח אל־
יהוה ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר
שלחת יבוא־נא עוד אלינו ויורנו מה־נעשה
לנער היולד: (ט) וישמע האלהים בקול מנוח
ויבא מלאך האלהים עוד אל־האשה והיא
יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה:
(י) ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה ותאמר
אליו הנה נראה אלי האיש אשר־בא ביום
אלי: (יא) ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא

הלמ"ד בדג'.

קע ניכט וויין אונד בערוישענדעס, אונד אים ניכטס אונריינעס. (ה) דען דוא ווירסט שוואנגער אונד געביערסט איינען זאָהן, איבער דעססען הויפט דארף קיין שעערמעססער קאָממען; דען איין גאָטט־איינגענער זאָלל דער קנאבע זיין פֿאָם מוטטערלייבע אן, אונד ער ווירד בעגיננען, איזראעל צו רעטטען אוים דער האנד דער פלשתים. (ו) אונד דא קאם דאז וייב, אונד שפראך צו איהרעם מאננע אלזאָ: איין גאָטטעסמאן איזט נעקאָממען צו מיר, אונד זיינע געשטאלט וואר וויא דיא געשטאלט איינעס גאָטטעס באָטהען, גאר פֿורכטבאר, אונד איך פֿראגטע איהן ניכט, וואָהער ער זייא, אונד זיינען נאמען האט ער מיר ניכט קונד געטהאן. (ז) אונד ער שפראך צו מיר: דוא ווירסט שוואנגער ווערדען אונד איינען זאָהן געבערען, דארום טרינקע נון ניכט וויין אונד בערוישענדעס, אונד אים ניכטס אונריינעס, דען איין גאָטטאייגענער ווירד דער קנאבע זיין פֿאָם מוטטערלייבע אן ביז צו זיינעם שטערבעטאגע. (ח) דא בעטעטע מנוח צום עווינען, אונד שפראך: איך ביטטע אָ העדר! עס מאכטע דער גאָטטעסמאן, דען דוא געזאנדט, ווידער קאָממען, דאס ער אונס לעהרע, וויא וויר פֿערפֿאהרען מיט דעם קנאבען, דער געבאָרען ווערדען זאָלל. (ט) דא הערטע גאָטט דיא שטיממע מנוח'ס אונד דער גאָטטעסבאָטהע קאם, ווידער צו דעם וייבע, דא זיא אויף דעם פֿעלדע זאס, אונד איהר גאטטע מנוח ניכט בייא איהר וואר. (י) דא ליף דאז וייב איילענדס, אונד קינדעטע עס איהרעם גאטטען, אונד שפראך צו דיזעם: זיהע! ערשינען איזט מיר דער מאן, דער אן יענעם טאגע צו מיר געקאָממען. (יא) דא מאכטע זיך מנוח אויף אונד פֿאָלגטע זיינעם

רש"י

(ו) ואל תאכלי כל טמא. דברים האסורים לנזיר: (ז) לנער היולד. העתיד להולד:

באור

האסורים לנזיר: (ה) הנך הרה. אם תהיה הרה ותלדי בן לא יעלה וכו'. וענין נזירות פירשנוהו בפרשה: והוא יחל. אבל לא יגמור את התשועה: וילדת בן. מורכב מעבר ובינוני מן יולדת ויָלַדְתְּ: (ו) נורא. המון בני אדם חושבים כן (רד"ק): לא הגיד לי. זה סימן כי מלאך הוא וכן (בבראשית ל"ב ל'): (ח) היולד. ר"ל העתיד להולד: (י) ביום. לחנם. נדחקו המפרשים

אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־
דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ (יב) וַיֹּאמֶר
מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט הַנַּעַר
וּמַעֲשֵׂהוּ׃ (יג) וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ
מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ (יד) מִכֹּל
אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־
תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־
צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ (טו) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ
יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי
עִזִּים׃ (טז) וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־
תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה
לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ
יְהוָה הוּא׃ (יז) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה
מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרֶיךָ* וְכִבַּדְנוּךָ׃ (יח) וַיֹּאמֶר

* יתיר י׳.

ווייבע, אונד קאם צו דעם מאננע אונד שפראך צו איהם: ביזט דוא דער מאן, דער גערעדעט האט צו דעם ווייבע? אונד ער שפראך: איך בין עס. (יב) דא שפראך מנוח: ווען נון דיין וואָרט איינטריפט, וואס זאָלל דיא פֿאָרשריפֿט זיין וועגען דעם קנאבען, אונד וואס זאלל מיט איהם געשעהען? (יג) דא שפראך דער גאָט־טעס באָטע צו מנוח: פֿאָר אללעם, וואס איך זאגטע צו דעם ווייבע זאָלל זיא זיך אין אכט נעהמיען. (יד) פֿאָן אללעם, וואס פֿאָם ווייַנשטאָקע קאָממט, זאָלל זיא ניכט עססען, אונד וויין אונד בערוישענ־דעם זאָלל זיא ניכט טרינ־קען, אונד אונריינעס זאָלל זיא ניכט עססען; וואס איך איהר געבאָטען זאָלל זיא אין אכט נעהמען. (טו) דא שפראך מנוח צום גאָטטעסבאָטען: לאס אונס דיך אויפֿהאלטען, דאס וויר דיר איין ציגענבאָקכען צוריכטען. (טז) דא שפראך דער גאָטטעסבאָטע: ווען דוא מיך אויך אויפֿהעלטסט, שפייזע איך ניכט פֿאָן דיינער שפייזע; ווען דוא אבער צוריכטען וויללסט, זאָ ריכטע עס אלס אָפּפֿער צו פֿיר דען עוויגען, (דע מנוח וואוסטע ניכט, דאס עס איין גאָטטעסבאָטע זייא). (יז) דא שפראך מנוח צו דעם גאָטטעסבאָטען! וויא איזט דיין נאמע? ווען דיין וואָרט איינטריפֿפֿט, זאָ וואָללען וויר דיך עהרען. (יח) דא שרפאך דער גאָטטעסבאָטע: ווארום פֿראגסט דוא דען נאך

רש"י

(יא) אחרי אשתו. אחר עצתה: (יב) מה יהיה משפט הנער ומעשהו. מה חזי למעבד לעולימ' ומה נעביד ליה: (טו) נעצרה נא אותך. נאסוף אותך אל הבית: (יז) כי יבא דבריך. אשר יבא לנו בשורות דבר מאתך משכדע ונכיר את שמך ונכבדנוך ונעשה מה שתשלח לנו: (יח) והוא

באור

כתיב ביום הזה, אלא טעמו ביום ההוא, ונשמע מלה זאת וכן הרבה פעמים במקרא: (יב) עתה יבא דבריך. אם יבא דבריך ר"ל אם יולד הנער ואחרים אמרו שטעמו יבוא נא דבריך כאומר תגיד לנו משפט הנער ולפי"ז יתורגם: לאם אונז דיין וואָרט צוקאָממען: משפט הנער. יותר נ"ל כדעת המפרשים שפירשו מה נעביד ליה כמו ומשפט הכהנים את העם וכן תרגמתי ואחרים פי' מה יהיה משפט ר"ל מדת הנער אשר לפיהו נגדלהו ולפי"ז יתורגם: ווחס ווירד דעם קנאבען זוייזע אונד טהון זיין: (טו) נעצרה. וכן עשו אברהם וגדעון כי לא ידעו כי מלאך ה' הוא, וחשבו כי הוא נביא כמשמע מדברי אשת מנוח פ' ו' והיה דעתם לכבד את האורח כמנהג בני קדם: (טז) ואם תעשה. נלענ"ד שפי' ואם תעשה גדי עזים תעשנה עולה לה' וכפי דעת מניח הטעמים ר"ל אם תרצה לעשות עולה צריך שתעשנה לה': כי לא ידע. מאמר מוסגר הוא: (יז) מי שמך. מי תמר' מה וכן מי לך כל המחנה (בראשית ל"ג) וכן מי שבם (לעיל ע' כ"ח) וזה מדרכי הכתוב ואין צורך למה שפי' הרד"ק שדק כפי מעלת המלאך אמר מי ולא מה: וכבדנוך. במתנות. וכן פי' היוסיפון. וטעם כי יבא דבריך. שיולד לנו הנער ורש"י פי' כי יבוא שליחות

לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־
פֶלִי*׃ (יט) וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־
הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת
וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃ (כ) וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב
מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה
בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־
פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ (כא) וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה
לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ
כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ (כב) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־
אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃
(כג) וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ
לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־
כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ (כד) וַתֵּלֶד
הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל
הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ (כה) וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה
לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

פלאי כ'.

תרגום אשכנזי

מיינעם נאמען, ער איזט אונבעגרייפליך. (יט) דא נאהם מנוח דאז ציגענבאָקכען אונד דאז אָפּפֿער אונד בראכטע עס אויף דעם פֿעלזען דעם עוויגען דאר; יענער אבער טהאט איין וואונדער, אונד מנוח אונד זיין ווייב זאהען עס. (כ) אלס נעמליך דיא פֿלאממע פֿאָם אלטאר גגען הימעל שטיג, דא שטיג דער גאָטטעסבאָטע אויף אין דער פֿלאממע דעם אלטארס, אונד אלס עס מנוח אונד זיין ווייב זאהען, דא פֿילען זיא אויף איהר אנגעזיכט צור ערדע. (כא) אונד דער גאָטטעסבאָטע ערשין ניכט מעהר דעם מנוח אונד זיינעם ווייבע, אונד דא מערקטע מנוח, דאס עס איין גאָטטעסבאָטע זייא. (כב) דא שפראך מנוח צו זיינעם ווייבע: וויר מיססען שטערבען, דען וויר שויטען איין גאָטטליכעס וועזען. (כג) דא שפראך זיין ווייב צו איהם: זאָ אונס גאָטט טאָדטען וואָללטע, העטטע ער ניכט אפּפֿער אונד געשענק אנגענאָממען פֿאָן אונזערער האנד אונד העטטע אונס דיס אללעס ניכט שויען לאססען, אונד העטטע אונס צור צייט ניכט דיזעס פֿערקינדעט. (כד) דאז ווייב געבאר איינען זאָהן, אונד נאנטע איהן שמשון, אונד דער עוויגע זעגנעטע איהן. (כה) אונד עס בעגאן איהן דער גייסט גאָטטעס צו טרייבען אין מחנה דן צווישען צרעה אונד אשתאל.

רש"י

פלי. מכוסה תמיד הוא משתנה ואיני יודע למה משתנה היום: (כג) וכעת הזאת. לא השמיעני כזאת. לא היה משמיענו בשורה זו אם ראוים אנו לזאת: (כה) לפעמו. לבא בקרבו לפעמים:

באור

מאתך שנדע ונכיר אותך ולפי"ז יתורגם: ווען אונז דיין אויפטראג צוקאממען זאללטע, דאס וויר דיך עהרען קאננטען (דורך פֿאָללציעהונג): (יח) פלי. נעלם מהידיעה: (יט) ומפליא לעשות. ר"ל לעלות בלהב כמו שמפרש והולך, ולא יסף עוד לשוב וי"מ כי הוציא אש מן הצור כמעשה גדעון ומפשוטו של כתוב לא משמע כן. והרי"א פי' ומתעלם בל"א ער טהאט געהיימניספֿאָלל: (כג) לא השמיענו כזאת. ר"ל לא הגיד לנו כי יולד בן: (כה) לפעמו. שרש פעם הוראתו כתישה ודקילה דער גייסט פֿינג איהן אן צו שטעבען וזה התחלת כל פעולת הרוח כנודד משבת כנע ממנוחה והבן: מחנה דן. הייגו בית אביו והוא אחרי קרית יערים בנחלת יהודה לקמן י"ח י"ב ואשתאל עיין יהושע ט"ו ל"ג:

בתרי עשר בזכריה סימן ב' ג' ד':

(יד) רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי
בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ (טו) וְנִלְווּ גוֹיִם
רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם
וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי
אֵלָיִךְ׃ (טז) וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל
אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃ (יז) הַס
כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃
ג (א) וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד
לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ
לְשִׂטְנוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה
בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם

(יד) יובלע אונד פֿרייע דיך טאָכטער ציון! דען זיהע, איך קאָמזמע אונד טהראָנע אין דיינער מיטטע, שפריכט דער עוויגע. (טו) אונד עס שליסען זיך פֿילע פֿעלקער דעם עוויגען אן אם זעלביגען טאגע, אונד זאָללען מיר אללע איין פֿאָלק זיין, אונד איך טהראָנע אין דיינער מיטטע, אויף דאס דוא ערקעננעסט, דאס דער עוויגע דער העערע מיך צו דיר געזענדעט. (טז) אינד עס נימממט צום ערבטהייל דער עוויגע זיך יהודה אלס זיינען טהייל, אויף דעם הייליגען באָדען, אונד ער ערוועהלט ווידערום ירושלים. (יז) עס שווייגע אללעס פֿלייש פֿאָר דעם עוויגען, זאָ ער זיך רעגעט אויס זיינעם הייליגטהום'ס וואָהנזיטץ:

ג (א) אונד ער צייגטע מיר דען יהושע דען האָהען פריסטער, וויא ער שטאנד פֿאָר דעם גאָטטעסבאָטען, אונד דער קלעגער שטאנד איהם צור רעכטען, אום איהן אנצוקלאגען. (ב) אונד עס שפראך דער (באָטע) גאָטטעס צום אנקלעגער: עס שעלטע דיך דער עוויגע, אָ אנקלעגער, עס שעלטע דיך דער עוויגע, דער זיך ערוועהלט האט ירושלים. איזט דיזער ניכט

רש"י

(טו) ונלוו. ונתחברו: (טז) ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: (יז) הס כל בשר. כל שאר האומות: כי נעור. ל' הערה והקמה: (א) לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואות נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק: (ב) יגער ה' בך השטן. יגער הקב"ה בך אתה השטן (וחזר ואמר יגער ה' בך

באור

(יד) רני. אחר שנבא על הגוים אשר זרו את יהודה והמה ארבע הקרנות אשר זכר כאמר כי החרשים ידו אותם, וירושלים לבטח תשב כי ה' לה חומת אש סביב. מסיים הנבואה במקראו אל בני ציון כי ישמחו וישישו ע"ז כי ה' ישכן בתוכם: (טו) ונלוו. כל לוה ענינו חבור והתקשרות ומטעם זה נקרא האיש אשר אתה נשה בו לוה, כי עבד לוה לאיש מלוה, ופה פירושו כענין ונלוה הגר וכן ידענו מיוסיפון לרומיים כי בימי בית שני הלכו עמים רבים לבקש פני ה' צבאות: (יז) הס. בחוזק נבואתו קורא כן, כי ראה בחזיונו ה' בא ממעון קדשו, ולכן ידום כל בשר כדרך הרים נזלו מפניו בדרכו מסיני: והס מלת הקריאה נשאל מהברת המשתיק: (א) ויראני. תחלת סי' ג' כנרא' מתוכן והמשך הנבואה היו מקטריגים את כהן הגדול אצל מלך פרס, ובלתי ספק היו רודפים אחריו ונתבע לדין, ודרך המשפט בימים ההם היה שהמקטרג עומד לימין הנרשע ולדעת הרד"ק אינו אלא משל לסנבלט וחביריו, שהיו משטינים את ישראל בבנין המקדש, ועכ"פ ידבר הנביא אל לב יהושע ואומר: לפני דין אמת וצדק בב"ד של מעלה אשר לפניו לא תקום עולה כצדק כהן הגדול, ואם הוא ית' שמו יצדיק מי ירשיע? וזה דבר החזיון עד פס' ה' ומשם ואילך מבטיח לו הנביא כי ה' יהיה בעזרו תמיד, ויביא משיח צדקנו ויבנה בית הבחירה, כי בנין בית המקדש עיקר נבואת זכריה בכל הספר: והשטן. זה מנמוסי המשפט שיעמוד התובע לימין הנתבע, ואין לחשוב כי שטן זה מלאך המות: (ב) ויאמר. יש נוסחאות שכתוב בהן מלאך ה' וכן תרגמנו אכן יש לפרש ב"כ על אופן זה כנוסחא שלפנינו כי כן מצאנו הרבה פעמים שם ד' תמורת שליחו:

הפטרת בהעלתך

הלוא זה אוד מצל מאש: (ג) ויהושע היה
לבוש בגדים צואים ועמד לפני המלאך:
(ד) ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר
הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו
ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך
מחלצות: (ה) ואמר ישימו צניף טהור על־
ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו
וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: (ו) ויעד
מלאך יהוה ביהושע לאמר: (ז) כה־אמר
יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־
משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם־

תרגום אשכנזי

איין בראנד אויס דעם
פֿייער געצאָגען? (ג) יהושע
אבער ווער נאָך בעקליי־
דעט מיט שמוטציגען
קליידערן, אונד שטאנד
פֿאָר דעם ענגעל. (ד) אונד
ער הוב אן אונד שפראך צו
דען פֿאָר איהם שטעהענ־
דען אלזאָ: נעהמט איהם
אב דיא שמוטציגען קליי־
דער! אונד צו איהם שפראך
ער: זיהע! איך לאס־
סע אבנעהמען פֿאָן דיר דיא
זינדע, אונד לעגע דיר
פֿעסטקליידער אן.
(ה) אונד איך שפראך:
מאן זעטצע איינען ריינען
בונד אויף זיין הויפט;
אונד מאן זעטצטע דען ריינען בונד אויף זיין הויפט אונד מאן לעגטע איהם קליידער אן, אונד
דער ענגעל גאָטטעס שטאנד אויף; (ו) דא ערמאהנטע דער ענגעל גאָטטעס דען יהושע אלזאָ:
(ז) זאָ שפריכט דער עוויגע דער העערע: זאָ דוא אויף מיינען וועגען וואנדעלסט, אונד מיינע
פֿאָרשריפֿט בעאָבאכטעסט; זאָ ווירסט דוא אויך מיין הויז פֿערוואלטען, אונד ווירסט וואה־

רש״י

הבוחר וגו' מהר״ז) ויגער בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מצל מאש. מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: (ג) לבוש בגדים צואים. כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: (ד) הסירו הבגדים הצואי' מעליו. יבדילו בניו מאת נשותיהם וימחל לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות. לפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכות למחלצות בגדים נאים ולבנים: (ה) ואמר. אני כריה: ישימו צניף טהור וגו'. בקשתי רחמים עליו: (ו) ויעד. לשון התראה כמו ואעידה בם את השמים וגו' [דברים ל״א]: (ז) אם בדרכי תלך. וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מתיא אחייך ואתן לך דיגלין דמהלכין בין שרפיא האלין ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד:

באור

יגער ה'. פי' הצדיק במרומיו לא יתן לשחת נפש חסידיו, כי זה יהושע הוא אוד המוסר מאש השרפה ר״ל מאש הגלות ירושלים מוצל, ומה לך השטן לענות בו: אוד. פי' כעולל עוללות בפסוק אחד יעלה: (ג) בגדים צואים. כי כן היה דרך בימים הקדמונים כי הנדון היה לבוש בבגדים המכוערים בעמדו לפני המשפט עד אשר נגמר דינו ולכן אמר הסירו מעליו כי נקי הוא, ולדעת חז״ל הוו ליה בנין דנסבין להן נשין דלא כשרן לכהונתא וזה טעם בגדים הצואים: (ד) אל העומדים לפניו. כפי פשוטו נראה שהמה הכהנים ההדיוטים וזה נ״כ מנימוסי הימים ההם שהיו מסבבים את הנדון כל יושבי תחת שבטו (קוויענטען). וכן נפרש לקמן י״א: עונך. הצדקתיך: והלבש אותך. מקור ועניינו שמעתה נאות הוא ללבש בגדי הוד. ועניין מחלצות כטעם חליפות ר״ל בגדי כבוד אשר מחליפים אותם בבגדי חול וכן דרך בני קדם אם יחפוץ המלך את אחד מעבדיו לשרתו ילבישהו בגדי תפארת: (ה) ואמר. בתרגום השבעים ולדעת המפרשים תמורת ויאמר וכן תרגמתי וכן נ״ל בפסוק קול אומר קרא ואמר מה אקרא תמו' ויאמר לו הקול ההוא מה אקרא ר״ל כל חציר וכו' וכן כאן. וי״מ פה מלת ואמר כך השבתי בלבי מה נאה אם ישימו צניף טהור ואינו נ״ל: ומלאך ה' עומד. נ״ל שקם מכסא המשפט ועמד לקרוא בשם ה' ולהעיד ביהושע ללכת בדרכי ה': (ז) וגם אתה תדין. תרגמתי כפי' רש״י שזה תשובת התנאי

תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין
הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ (ח) שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי
מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃
(ט) כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ
עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ
נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא
בְּיוֹם אֶחָד׃ (י) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת

רען מיינען האָף, אונד איך געבע דיר פרייע געגנע צווישען דען היר שטעהענדען. (ח) העֶרע דאָך יהושע, האָהער פריסטער! דוא אונד דיינע גענאָססען, דיא פאָר דיר זיטצען, דען זיא זינד מאָננער דעם פאָרצייכענס, דאס איך מיינען קנעכט, צמח (שפרעסלינג) ברינגע; (ט) דען זיהע! דער שטיין, דען איך געלעגט פאָר יהושע, מיט דען זיבען אויגען אויף דעם איינען שטיינע, איך ווערדע איהם דיא אינשריפט אויך איינגראבען, שפריכט דער עוויגע דער העערע, אונד איך ווערדע שייכען אללע שולד דיזעס לאנדעס אן איינעם טאגע. (י) אן דעם זעלביגען טאגע, שפריכט דער עוויגע דער העערע, ווערדעט איהר איינלאדען, איינער דען

רש"י

העומדים. שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: (ח) אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמרינן בסנהדרין: (ט) כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עינים. סופו להרחיב על אחד ז' וכן ת"י על אבנא חדא ז' עינין אחזיאן ליה ולשון עינין ל' מראית ולי נראה ז' עינין על שם עיני הב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו הנבואה זו ולאו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה

באור

כי כן נ"ל יותר ר"ל אם תלך בדרך הישר אז תדין את ביתי: מהלכים. ע"מ מַסְמְרִים ולפי

פשוטו נראה פי' שיוכל לבאת ולבוא חפשי בין העומדים האלה לפניך שהמה יושבים תחת שבטו כמו שאמרתי בפ' ח' ולא יתבע אותך איש לדין וכן תרגמתי וי"מ שהבטיח לו בזה על השארת הנפש וקיומה: (ח) שמע נא. וזה שני שהבטיח לו המלאך שיבוא משיח לדקנו: היושבים לפניך. ר"ל העומדים פה לפניך בדין או יושבים לפניך בעצת העדה והקהל: אנשי מופת. הנה מלת מופת לדעת האחרונים כגזר מפאות ושרשו יפה וכל דבר היוצא מגבולו נראה כדבר היפה שישליך קדמיו הנה והנה ובל"א גאָנלענד ואות ומופת יורו על סימן הנס אשר יבוא לעתיד וכן נ"ל כאן אנשי מופת המה כי המה יעידו על ההבטחה ששמעו עתה וכמו שמצאנו שלקח הנביא השמים וארץ למופת ר"ל כאשר המה עומדים-פה כן יקום דבר ה'. וכן מצאנו (ישעיה ח') והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים ובל"א: מאָננער, דיא אַלס פאָרבילדער קינפטיגער בעגעבענהייטען דיענען: עבדי צמח. עבדי הנקרא צמח כמה שנאמר הנה איש צמח שמו והוא לשון קלרה ועל דרך חוטר מגזע ישי: (ט) הנה האבן. לדעתי כך פירוש הכתוב: האבן הפנה או אבן הבדיל ביד זרובבל אשר מתנה נאמר לקמן ד' י' שבעה אלה עיני ד' משוטטות בכל הארץ ונראה שעל האבן היו מחוקקים שבעה עינים להורות על השגחת הש"ית שעינו על יראיו ובעם שבעה כמו שבעה יפול צדיק ועניני כי על האבן האחת ישגיח ה' הרבה בהשגחתו הפרטית כאדם הרואה בשבעה עינים והש"ית מפתח פתחה כפתוחי חותם. וכאשר היה אז המנהג לפתח על אבן הראשה דבר מליצי והש"ית יפתח בה שבעה עינים להורות על רב טובו וחסדו: ומשתי את העון. לפי שעיני ה' פקוחות על האבן ימיש העון מבית ישראל: (י) תקראו איש אל רעהו. לשמחה ולעונג: תחת גפן. ר"ל בבטח ובשלוה וכמה שנאמר איש תחת גפנו ותחת תאנתו;

תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת
תְּאֵנָה׃ ד (א) וַיָּשָׁב* הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי
כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה
אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר* רָאִיתִי וְהִנֵּה־מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ
וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה
וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃
(ג) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד
עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ (ד) וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ
הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ (ה) וַיַּעַן
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־
הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ (ו) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר
אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר
לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה

בנ"א וַיָּשָׁב ויאמר כתיב

אנדערן, אונטער דען ווײנשטאָק אונד אונטער דען פֿײגענבוים.
ד (א) אונד ווידער וואנדטע זיך דער ענגעל, דער מיט מיר רעדעטע, אונד ערוועקטע מיך, וויא אײנען מאן, דער ערוועקט ווירד אוים זײנעם שלאפֿע. (ב) אונד ער שפראך צו מיר: וואס זיהסט דוא? אונד איך שפראך: איך זעהע אײגען לײכטער, דער איזט גאנץ אוים גאָלד, אונד אײן אֶהלקרוג אָבען דארויף, אונד נאָך זיבען לאמפען דאבײא, אונד יע זיבען אונד זיבען רֶאהרען פֿיר דיא לאמפען אָבען דארויף. (ג) אונד צווײא אֶהלבײמע דראַן, אײנען רעכטס פֿאָם אֶהלקרוגע אונד אײנען צו זײנער לינקען. (ד) אונד איך הוב אן אונד שפראך צו דעם ענגעל, דער מיט מיר רעדעטע אלזאָ: וואס בעדײטען דען דיזע, מײן העררי? (ה) דא הוב דער ענגעל אן, דער מיט מיר רעדעטע, אונד שפראך: ווײסט דוא ניכט, וואס דיזע בעדײטען? אונד איך שפראך: נײן, מײן העררי! (ו) דא הוב ער אן אונד שפראך: דאז איזט דאז גאָטטעסוואָרט אן זרובבל, אלזאָ: ניכט דורך העער אונד ניכט דורך לײבעס=

רש"י

משוטטים. אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו: הנני מפתח פתוחה. מתיר קשוריה מפיל עלת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום: (ב) וגלה על ראשה. כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוקצות. לכל נר ונר באין ז' צנורות קטנים שהשמן בא מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: (ג) ושנים זתים עליה. אלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם. אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה וגו'. וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבות ועבטים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתים נחבטים מאליהם לתוך הצנתרות ומתחממות במעטן. ונעצרי' שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרו' לתוך הגול' ומהגול' אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקות והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: (ד) מה אלה אדוני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: (ו) זה דבר ה' אל

באור

(א) וישב. הנבואה הזאת בסי' ד' מכוון אל זרובבל ואומר: המלאך אשר דבר הנבואה הקודמת חזר לדבר ויעיר אותו מהתבודדות להראות לו מראה נפלאת: (ב) וגלה. המפיק בה"א שלא לצורך כי גלה שם כלי שמן. ספ' גדול עגול: ושבעה נרותה. רמז לשבעה עיניה כמו שפירשנו לעיל י"ג: ונרות. מין בזיכין שנותנים הפתילה בתוכה: ושבעה מוצקות. צנורות קטנים אשר מהם יזוב השמן מן הגלה לכל נר ונר מבלתי ספק לקח הנביא המשל הזה ממנורת המקדש: (ג) שנים זיתים. שני ראשים בישראל: (ד) אלה. ר"ל הזיתים כי לא שאל על המנורה שהשיג שרומזה על ישועת ישראל כי אור רמז לתשועה: (ו) לא בחיל ולא בכח. שמות נרדפים

הפטרת בהעלתך שלח

צְבָאוֹת: (ז) מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל
לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת
חֵן חֵן לָהּ:

בנ״א הָרֹאשָׁה או שָׁה

קראפֿט, זאנדערן דורך מיינען גייסט, שפריכט דער עוויגע דער העערע. (ז) ווער דוא איך זייעסט, האהער בערג! פֿאר זרובבל (ווירסט דוא) צור עבענע, ביז ער הערפֿארגעבראכט דען גיבעל־שטיין אונטער דעם געיויכצע: גנאדע, גנאדע פֿיר איהן!

הפטרת שלח

ביהושע סימן ב':

(א) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם
אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ
רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־
אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה:

(א) דא שיקטע יהושע דער זאהן נון'ס פֿאן שטים אוים, הײמליך צווייא מעננער אלס קונד־שאפֿטער אב, אונר שפראך: געהעט אונד בעשויעט דאז לאנד, פֿארנעמליך יריחו; דא גינגען זיא אונד קאמען אין דאז הויז איינעס בוהלווייבעס, איהר נאמען וואר רחב, אונד זיא לעג־

רש"י

זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל צרכיו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש וילוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבניין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועלים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: (ז) מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנותיהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיו' אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי ע"י אבן המשקולת הזאת. תשואות חן. כמו תשואות כוי וכמו תשואות מלאה עיר הומיה (ישעי' כ"ב) קול שאון מעיר (שם ס"ו) כלם לשון השמעת קול הם:

(א) וישלח יהושע וגו'. ע"כ אני צ"ל שבתוך ימי אבל משה שלחם שהרי לסוף ג' ימים שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בז' אדר כשאתה מונה ל"ג למפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון וע"כ משנשתלחו המרגלים לא עברו את

באור

לבנין אחד ואני תרגמתי מלשון שר החיל: כי אם ברוחי. ר"ל תִוָשעו ורמז בזה בנרות הדולקות מעצמן ולא יקוו לאיש: (ז) מי אתה. ר"ל יהיה מי שיהי' כל הר יהי' למישור ע"ד הר וגבעה ישפלו: תשאות. שרשו שוא ועניינו המון וקול המון ופירושו הוא יוציא את האבן בתוך קול שאון הקוראים חן חן לאבן וחסד לה מאת ה' עד עולם:

(א) וישלח יהושע אין מוקדם ומאוחר במקרא כי הרי לעיל א' י"א אמר כבר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים וכו' והמרגלים לא שבו מתור את הארץ עד אחר שלשת ימים ומיד אחר ההכנה עברו את הירדן וא"כ אין ספק שמקודם לכן שלח את המרגלים והיה ראוי להכתב פרשה זאת קודם פסוק י' בסימן הקודם וזה מצאנו הרבה פעמים במקרא וי"א כי בו ביום שבו המרגלים חזה נגד פשוטו של כתוב שאומר ונחבאתם שם שלשת ימים להדי' לקמן ע"ז. שטים נגזר מן שטה והוא שם מין עץ הצומח שם ונקרא אקאציע ובזיוסיפון כתוב שהעיר הזאת כא' ואלפי מיל ממזרח הירדן והיא מחנה האחרון שהכו בו ישראל: חרש בלט ובסתר והיינו לא כמו שאמרו קצת המפרשים שעלו כן בסתר מפני יושבי ירחו, כי פשיטא, מי פתי יסור הנה, להגיד ליושב הארץ אשר בא להלחם עליה כי ישלח מרגלים לראות את ערות הארץ אלא שמפני בני

(ב) ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו
הנה הלילה מבני ישראל לחפר את־הארץ:
(ג) וישלח מלך יריחו אל־רחב לאמר הוציאי
האנשים הבאים אליך אשר־באו לביתך כי
לחפר את־כל־הארץ באו: (ד) ותקח האשה
את־שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי

טען זיך דאזעלבסט נידער. (ב) דא ווארדע דעם קאָניגע פֿאָן ירחו געזאגט: עס זינד מעננער היהער־געקאָממען; דיזע נאכט, פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס, צו ערשפעהען דאז לאנד. (ג) דא זאנדטע דער קאָניג ירחו'ס צו רחב אונד שפראך: גיב הערויס דיא לייטע דיא צו דיר געקאָממען, דיא איינגעקעהרט זינד אין דיין הויז, דען אום צו ערשפעהען דאז לאנד זינד זיא געקאָממען. (ד) דיא פֿרויא האטטע אבער דיא ביידען מעננער גענאָממען אונד פֿערבאָרגען, אונד שפראך: וואָהל זינד צו מיר געקאָממען מעננער, איך ווייס אבער

רש"י

בירדן עד יום החמישי שנאמר וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים בו בלילה ויעברו ויבואו אל יהושע בן נון ויספר יהושע בבקר ויסעו מהשטים הרי יום ד' וילינו שם טרם יעברו כמלא שלא עברו עד יום ה': חרש. בלט. כך ת"י אמר להם עשו עצמכם כחרשים כדי שלא יסתירו דבריהם מפניכם. ד"א חרס. חרס הטעינו עצמכם קדרות כדי שתהיו נראין כקדרין: ראו את הארץ ואת יריחו. והלא יריחו בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה קשה כנגד כלם לפי שהית' יושבת על הספר וכיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל. והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולם כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה. והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה מחובבה כנגד כולם וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן כך שנוייה בספרי: אשה זונה. ת"י פונדקיתא ומוכרת מיני מזון: (ב) לחפור. לרגל וכן משם חפר אוכל [איוב ל"ט]: (ד) ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שמיהרה בהטמנת' ובמקום צר כאלו היה יחידי. ומ"א רבי תנחומא יש. פינחס וכלב היו ופינחס עומד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. ד"א ותצפנו כל אחד ואחד

באור

ישראל החדיש שליחות המרגלים שלא ימס לבבם כמו שהיה בימי מרע"ה וגם לא שלח מכל שבט ושבט כאשר עשה משה, אלא רק שנים: ואת יריחו ר"ל בפרט ירחו כי היתה עיר גדולה וכששים סטחדיען מירדן וכמאה וחמשים מירושלים ושמה צומחים תמרים כי ארץ זבת דבש היא וגם הצרי נוטף שם מן העץ (באלזאם) וע"ש הריח הנודף נקרא העיר ירחו (כן תמצא בספרי המסעות) זונה תרגומו פונדקיתא ומזה חשבו קצת המפרשים כי מוכרת מזון היתה, אך זה איננו כי הא' נקראה זונה מתם פונדקיתא בלשון ארמית כמו שאבאר בהפטרת חקת פס' א' וגם אין לומר שהיתה מוכרת מזון מטעמים שונים כי הא' לא שמענו מעולם שהיו פונדקאות ואושפיזאות בארץ ישראל והב' זו משונה מאוד בארצות האלה עד היום הזה ומכ"ש שאשה לא תמכור מזון, וגם מדברי רחב לא משמע כן שהנה היא לא בקשה חסד כ"א על אביה ואמה וקרוביה ולא על אישה והג' זה רחוק מאוד שהמרגלים היו לנים במקום עוברים ושבים שנקל להכירם. אך אבל זונה חסרת לב יותר אפשר שתמכור את ארצה ואת מולדתה לזרים, ולא תסגירם אל יד המלך, ולא עוד שהיה ג"כ ביתה בסתר בחומת העיר ושמה יכלו להחבא וגם לברוח בנקל, ולכן יותר נראה כדברי רש"י ורד"ק שזונה היתה שמוכרת את גופה וגויתה וכן שמענו מבעלי מסעות כי בארצות האלה האנשים פרוצים בזנות מאוד מאוד ורמז בזה הכתוב כי ע"י זונה נחרבה העיר ונמסרו ביד אויביהם. והדבר אשר בו היה להם למכשול כי בתועבות הגוים האלה ד' מורישם וכן מספרים היונים מעשים כאלה כי ע"י נשים זונות אשר הסגירו מפתח השער נחרבו ארצות (אפראָזיטע פארנעע) ואין ספק כי רחב תשובה עשתה ולכן יתכן להיות שהיתה אם נביאים כמאמר חז"ל וזה איננו מתנגד כלל, כי גדולה תשובה שבמקום שבעלי תשובה עומדים וכו': (ב) הלילה, טרם נסגר השער, ובלי ספק הגד לו כי בבית רחב המה. (ו) לחפור. היינו לחתור אחרי סתרי המדינה וזה הוראת שרש חפר (גראבען). (ד) ותצפנו, כל אחד ואחד ולכן בא לשון יחיד תמו' רבים או שטעמו ותקח ותצפון את האנשים וו"ו דתצפנו נוספ' כמו ויכו האחד את האחד ושעור

הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה: (ה) וַיְהִי
הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא
יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר
אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם: (ו) וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה
וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג:
(ז) וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל
הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ
הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם: (ח) וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן
וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג: (ט) וַתֹּאמֶר
אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־
הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ
כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם: (י) כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת
אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם
בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר
הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם: (יא) וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ

ניכט, וואָהער זיא זינד.
(ה) אלס אבער דאז
טהאָר געשפּערדט ווערדען
זאָללטע אים דונקלען, דא
גינגען דיא מעננער הי=
נויס, איך וויס ניכט,
וואָהין זיא געגאנגען,
פאָלגעט איהנען איילענדס
נאך, פיללייכט האָלעט
איהר זיא איין. (ו) זיא
אבער האטטע יענע אויף
דאז דאך געפיהרט אונד
אונטער דען פלאכסשטענ=
געלן פערבאָרגען, דיא זיא
אויפגעשיכטעט האטטע
אויף דעם דאכע. (ז) דיא
מעננער פערפאָלגטען זיא
דען וועג דעם ירדן'ס ביא
דען פוהרטען, דאז טהאָר
אבער שלאָס מאן באלד
נאכדעם דיא פערפאָלגער
איהנען נאכגעזעטצט
האטטען. (ח) אלס זיך
יענע נאָך ניכט נידער=
געלעגט האטטען, דא
קאם זיא צו איהנען אויף

דאז דאך. (ט) אונד זיא שפראך צו דען לייטען: איך וויס דאס דער עוויגע אייך געגעבען
דאז לאנד, דאס אייער שרעקקען אויף אונס געפאללען, אונד דאס אללע איינוואָהנער דעם
לאנדעס פאָר אייך פערצאגט זינד; (י) דען וויר האבען געהאָרט, וויא דער עוויגע דיא וואס=
סער דעס שילפמעערעס פאָר אייך אויסגעטראָקנעט, דא איהר אוס מצרים גינגעט, אונד
וואס איהר געטהאן אן דעןביידען קאָניגען פאָן אמורי, יענזייטס דעם ירדן'ס, אן סיחון אונד אן עוג
דיא איהר פערבאננט האבט. (יא) וויר האבען עס געהאָרט, אונד עס שמאָלץ אונזער הערץ

רש"י

בפני עצמו ודוגמתו מצינו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: (ו) בפשתי העץ. בגבעוליהן: (ז) על המעברות. מקום מעבר המים שהיו סבורין שחזרו לאחוריהם אל עברות מואב והירדן מפסיק בנתים: והשער סגרו. השוערים: (יא) ולא קמה עוד רוח באיש. אפי' לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל

באור

הכתוב כבר לקחה אותם ותצפנם טרם באו האנשים מן המלך וכן תרגמנו. (ה) כי תשיגום, אפשר תשיגו אותם. (ו) והיא העלתם. י"מ שהוא חוזר ומפרש מה שאמר למעלה ותצפנו והרב דון יצחק ז"ל אמר כי במקום אחר הביאתם למען יהיו יותר נטמנים. (ז) הגגה, ידוע כי גגותיהם אינם משופעות כשלנו כ"א משוטחות ומעקה סביבותם לבל יפול הנופל ולכודות יסובבו את הגג למען יזוב שמה מי הגשם אלנה ועל הגג מתהלכים שם ישכבו בקיץ ומיבשים פשתים ופירות ומשטחים בגדים מכובסים למען יחרבו: פשתי העץ י"מ שזה הנקרא אצלנו בויאוואללע אך זה לא יתכן כי לא מצאנו שהיו מגדלים למדי עץ בימים ההם ואחרים אומרים שהוא שם לצמח הנקרא פלאכס שצומח שם הרבה בקומת שלש אמות ואמר הרד"ק שפשתי העץ תמו' על פשתים כמו שמצאנו שני תולעת ותולעת שני וכן כ"ל. (ז) מעברות, כמה מעברות היו בירדן כידוע: אחרי לשון תכף. (ח) עליהם, כמו אליהם וכן וילך אלקנה וכו' על ביתו. (יב) אות

וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־
הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ (יב) וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי
בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־
אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת׃
(יג) וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי
וְאֶת־אַחְיוֹתַי וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם
אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת׃ (יד) וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים
נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־
דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ (טו) וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל
בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה
הִיא יוֹשָׁבֶת׃ (טז) וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ
פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת
יָמִים עַד שֹׁב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם׃
(יז) וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים נְקִיִּם אֲנַחְנוּ
מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ (יח) הִנֵּה

אחותי כ'

אונד אין קיינעם מאננע בליב דער מוטה מעהר פֿאר אייך, דען דער עוויגע אייער גאטט, איזט דער גאטט אָבען אים הימעל וויא אונטען אויף דער ערדע. (יב) אונד נון שוואָרעט מיר בייא דעם עוויגען, דא איך אייך גיטע ערוויעזען, דאס אויך איהר מיינער פֿאמיליע גיטע ערוויעזען וואָללט, אונד געבעט מיר איין צייכען דער וואהרהאַפֿטיגקייט. (יג) דאס איהר לעבען לאססעט מיינען פֿאטער, מיינע מוטטער, מיינע ברידער אונד מיינע שוועסטערן אונד איהרע אנגעהאָריגען, אויף דאס איהר רעטטעט אונזער לעבען פֿאָן דעם טאָדע. (יד) דא שפראכען צו איהר דיא מעננער: זאָ זייא אונזער לעבען אן אייער שטאטט דעם טאָדע, ווען איהר נור דיעס אונזער צייכען ניכט אויסזאגעט, אונד זאָ אונס דער עוויגע דאז לאנד איינגיבט, זאָ וואָללען וויר דיר גיטע אונד טרייע איבען. (טו) דא ליעס זיא דיעזע הינונטער אן איינעם זיילע דורך דאז פֿענסטער, דען איהר הויז וואר אין דער וואנד דער שטאדטמויער, זאָ דאס זיא אן דער שטאדטמויער וואָהנטע. (טז) אונד זיא שפראך צו איהנען: געהט נאך דעם געבירגע אויף, דאס אייך ניכט בעגעגנען דיא פֿערפֿאָלגער, אונד בלייבט דאָרט דרייא טאָגע פֿערבאָרגען, ביז דיא פֿערפֿאָלגער צוריקקעהרען, דאן קעננט איהר אייערעס וועגעס געהן. (יז) דא שפראכען צו איהר דיא מעננער: וויר ווערען ענטבונדען דעם איידעס דען דוא אונז בעשוואָרען, (יח) ווען וויר אין דאז לאנד קאָממען, דאן בינדע דאז זייל מיט דעם ראָטהען פֿאדען אן

רש"י

ממצרים וזנתה כל מ' שנה: (יב) אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני: (טו) ותורידם בחבל בעד החלון. באותו החבל ובחלון היו הנואפים עולים אליה אמרה רבש"ע באלו חטאתי באלו תמחול לי: (טז) עד שוב הרודפים. נגלה בה רוח הקודש שישובו לסוף שלשת ימים: (יז) נקים אנחנו. הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות

באור

אמת, אות נכון שאינו נקל להתחלף באחר כדי שתכירו אותי ותחיוני. או שיש לומר שבקשה אות על השבועה כי כן היה המנהג בכרות ברית לתת אות על השבוע' כמו שבע הכבשות לאברהם וזה היה כמו שטר הברית: (יד) נפשנו תחתיכם, לשון שבועה כמו חי נפשנו: את דברינו ר"ל האות הזה למען לא יעשו אחרים כמו כן להנצל. (טז) ההרה. לצד מערבי בין ירחו ועי שהיו שם הרים גבוהים ושוממים, כי בין ירחו וירדן לא נמצא שום הר — והנה כל הדבור הזה. עד עד פסוק כ"א נדברו יחד טרם. הורידה אותם בעד החלון. (יז) הזה, לשון זכר כאלו כתב

אֲנַחְנוּ בָּאִים בָּאָרֶץ אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה
תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ
וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיךְ
תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃ (יט) וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־
יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ
נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ
אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ (כ) וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ
זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃
(כא) וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם
וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃
(כב) וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת
יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־
הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ׃ (כג) וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים
וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃
(כד) וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ
אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
מִפָּנֵינוּ׃

דאז פֿענסטער, דורך דאז דוא אונז הינונטער געלאססען האבען ווירסט; אונד דיינען פֿאטער אונד דיינע מוטטער אונד דיינע ברידער אונד דיינע גאנצע פֿאמיליע פֿערזאממלע דוא צו דיר איינס הויז. (יט) ווער אבער געהן ווירד אויס דער טהירע דיינעס הויזעס אויף דיא שטראססע, דעססען בלוט איזט אויף זיינעם הויפטע, וויר אבער זינד שולדלאָז; ווער אבער בייא דיר בלייבט, אין דיינעם הויזע, דעססען בלוט קאָממע אויף אונזער הויפט, זאָ איינע האנד ווידער איהן איזט. (כ) זאָ דוא אבער אויסזאגסט דיעזע אונזרע פֿעראברעדונג, זאָ זינד וויר ענטבונדען דיינעס איידעס, דען דוא אונס בעשוואָרען. (כא) אונד זיא שפראך: וויא איהר געשפראָכען זאָ זייא עס, אונד זיא ענטליעס זיא, אונד זיא גינגען, אונד זיא באנד דען ראָטהען פֿאדען אן דאז פֿענסטער. (כב) אונד זיא גינגען אונד קאמען אינס געבירגע, אונד בליבען דאָרט דרייא טאגע, ביז דיא פֿערפֿאָלגער היימקעהרטען. דיא פֿערפֿאָלגער האטטען אויף דעם גאַנצען וועגע געזוכט אונד ניכטס געפֿונדען. (כג) אונד דיאביידען מעננער קעהרטען צוריק, אונד גינגען פֿאָם געבירגע הינאב אונד גינגען היניבער וואָ זיא קאמען צו יהושע, דעם זאָהנע נון'ס, אונד ערצעהלטען דיעזעם, וואס איהנען בעגעגנעט. (כד) אונד זיא שפראכען צו יהושע: עס האט אונס אין דיא האנד געגעבען דער עוויגע דאז גאנצע לאנד, אויך זינד אללע איינוואָהנער אין אנגסט פֿאָר אונז.

רש"י

הזה: (יח) את תקות חוט השני. לשון קו וחבל: (יט) דמו בראשו. עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא גרם מיתתו: דמו בראשינו. עון הריגתו תהא עלינו: (כג) ויעברו. את הירדן:

באור

מדבר שבועתך וטעם נקיים אנחנו בתנאי אשר נגיד לך. (יח) תקות חוט השני, כאלגוהו במעשה משכן: הורדתנו בו, בו שב על החלון ולא על תקות חוט: (יט) דמו בראשו, הוא גרם לו המיתה: (כב) כי נתן. לאחר שספרו כל הקורות וכל המוצאות אותם סיימו בזה:

(שמואל א' י"א י"ד עד י"ב כ"ב)

(יד) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה
הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה׃
(טו) וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־
שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים
שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־
אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃ יב (א) וַיֹּאמֶר
שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם
לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃
(ב) וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי
זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי
לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ג) הִנְנִי עֲנוּ בִי
נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר ׀ מִי לָקַחְתִּי
וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי
רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ

(יד) אונד שמואל שפראך צום פאָלקע: קאָממט לאָסט אונס געהן נאך גלגל, דאס וויר דאָרט דיא הולדיגונג ערנייען.
(טו) דא גינג דאז גאנצע פאָלק נאך גלגל אונד הולדיגטע דאָרט דעם שאול פאָר דעם עוויגען אין גלגל, אונד שלאכטעטע דאזעלבסט פריעדאָפּפער פאָר דעם עוויגען, אונד עס פרייעטען זיך שאול אונד אַללע מעננער ישראל'ס גאר זעהר.
יב (א) דא שפראך שמואל צו גאנץ ישראל: זעהט איך האבע אייערער שטיממע געהארכט אין אללעם, וואס איהר צו מיר געשפראָכען, אונד איך האבע איבער אייך איינען קאָניג געזעטצט.
(ב) אונד נון יעטצט געהט דער קאָניג פאָר אייך הער, איך בין פרייליך שאָן אלט אונד גרויא, אבער מיינע זאָהנע זינד אונטער אייך, איך אבער בין פאָר אייך הערגעגאנגען פאָן מיינער יוגענד אן ביז אויף דען היטיגען טאג. (ג) היער בין איך! צייגעט געגען מיך פאָר גאָטט אונד זיינעם געזאלבטען, וועם האבע איך איין רינד גענאָממען? וועם האבע איך איינען עזעל גענאָממען? וועם האבע עטוואס פאָרענטהאלטען? ווען האבע איך בעדריקט? אויס וועססען האנד האבע איך איין לעזעגעלד יע גענאָממען, דאס איך מיין אויגע פאָן איהם אבווענדעטע? איך ווילל עס אייך ערשטאט-

רש"י

(יד) ויאמר שמואל וגו' ונחדש שם המלוכה. לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כלם: (ב) ואני זקנתי ושבתי. אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במסכת תענית: (ג) את שור מי לקחתי. לעבודתי: והמור מי לקחתי. כשהייתי הולך מעיר לעיר

באור

(יד) הגלגל. בגלגל חנו בני ישראל מעת בואם אל ארץ כנען ושם ארון ברית ה' לכן היא המקום הכשר לדבר קדושה: ונחדש. כי בפעם הראשון לא נתרצו כלם: (א) שמעתי בקולכם. ר"ל על פי ה' אשר צוה אותו כן: (ד) ועתה. נלענ"ד כי לחנם נדחקו המפרשים בפסוק הזה. אמת כי ברגשון נפשו דבר הנביא ותפס לשון קצרה ובלתי מחוברת היטב, כי חרה לו מאוד על דבר אשר מאסו אותו ממלוך עליהם. וגם בניו היו לו יועלי ידכו, ואולם ע"פי מצות ה' המליך עליהם מלך אחר, ועתה הלא יפרד מעמם והוא היה אוהב את העם בכל לבבו ופרוד אוהבים הלא יסבב מכאובים והוא אדם כאדם אשר לו לב רך ונפשו ענוה מאוד ואומר במרת רוחו ומוכיח על פניהם אתם אומרים כי אני זקנתי אע"פי שהתהלכתי עמכם עד היום הזה, ואני הנה נתתי לכם מלך אע"פי שבני עוד עמכם אכן לבל יאמר הדור האחרון כי אני הסבותי לו כל אלה, לכן ענו בי בטרם אעזוב ממלכתי מה עשיתי לכם. והדברים האלה דברים הגונים בפי נביא ה' ונשגב כל המאמר הזה ורק חסר לב יהרהר לרוע: (ג) נגד ה'. היינו ארון ברית ה'. משיחו. שאול: ואעלים עיני. לא לקחתי שחד להצדיק את הרשע ואעלים תמו' למתן אשר

וְאָשִׁיב לָכֶם׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא
רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃
(ה) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהֹוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ
הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר
עֵד׃ (ו) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהֹוָה אֲשֶׁר
עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־
אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ז) וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ
וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהֹוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת
יְהֹוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃
(ח) כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם
אֶל־יְהֹוָה וַיִּשְׁלַח יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן
וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם
בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ (ט) וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם
וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־
פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃

ויאמרו סביר

טען. (ד) אונד זיא שפראַכען: דוא האסט אונז ניכטס פֿאָרענטהאַלטען, דוא האסט אונס ניכט בעדריקט, דוא האסט פֿאָן קיינעם מענשען האנד דאז גערינגסטע גענאָממען. (ה) אונד ער שפראך צו איהנען: דא זייא דער עוויגע צייגע געגען אייך, אונד צייגע זייא זיין געזאלבטער אם הייטיגען טאגע, דאס איהר ניכט דאז גערינגסטע ווידער מיך געפֿונדען האבט, אונד מאן שפראך: ער זייא צייגע. (ו) דא שפראך שמואל צום גאַנצען פֿאָלקע: דער עוויגע איזט עס דער אייך בעשטעללט האט דען משה אונד אהרן, אונד דער אייערע פֿעטער געפֿיהרט האט אויס דעם לאנדע מצרים. (ז) אונד נון שטעללט אייך הער, איך וויל רעכטען מיט אייך פֿאָר דעם עוויגען וועגען אללער וואָהלטהאַטען דעם עוויגען, דיא ער אייך אונד אייערן פֿעטערן ערוויעזען. (ח) אלס יעקב נאך עגיפטען קאם, דאַ זייפֿצטען אייערע פֿעטער פֿאָר דעם עוויגען, אונד דא שיקטע דער עוויגע דען משה אונד אהרן, אונד זיא פֿיהרטען איירע פֿעטער אויס מצרים אונד בראַכטען זיא אן דיעזען אָרט. (ט) זיא אַבער פֿערגאַסען דעם עוויגען, איהרעס גאָטטעס, דא איבערליפֿערטע ער זיא דער האנד סיסרא׳ס, דעם פֿעלדהעררן פֿאָן חצור, אונד דער האנד דער פלשתים אונד דער האנד דעם קאָניג׳ס פֿאָן מואב

רש"י

לשפוט אותם על עסקי בניהם הייתי הולך על החמור שלי והיה לי ליטול משלהם: את מי רצותי. כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצץ: ואעלים עיני בו. כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם. כל מה שתאמרו: (ה) ויאמר עד. בת קול יוצאת ואומרת עד וזה אחד משלשה מקומות שהופיעה רוח הקודש בבית דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: (ו) אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: (ז) ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם: (יא) ירובעל. זה גדעון:

באור

מעלים: (ה) ויאמר. י"מ שאול אמר כן כי שמואל השביע אותו לעיל ועד משיחו והפשוט שהוא תמו' ויאמרו והיינו פעל שלא נזכר שם פועלו וכן תרגמתי: (ו) ה' אשר. י"מ שזה כלשון אמן ר"ל כן יהיה עד ה' אשר עשה וכו' וא"כ נמשך עוד לפסוק הקודם והפשוט כי הוא נסמך לפסוק, הבא אחריו: עשה. הזמין ותקן: (ז) ואשפטה. כמו לכו נא ונוכחה והטעם אגיד לכם את כל צדקות ה' למען תדעו אותם: (ח) באשר. הנה מספר מעשי אבות ומקצר ומדלג לפעמי' הסוד ד"מ איננו מספר מה שאירע בין ביאת יעקב למצרים עד שעבדו בהם מצרים עבדת פרך וכן אמר ויושיבום במקום הזה אע"פי שמשה ואהרן לא עברו את הירדן, כיון שעשו העיקר ובכל המאמר כוונתו להראות להם כי לא ע"י מלך ולא ע"י משיח נושעו בכל עת מכף אויביהם כי הקב"ה בעצמו ובכבודו מלך עליהם והוא היה מגנם ב"ה ואם נמסרו ביד שונאיהם לא מפני

(י) וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ
אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־
הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ:
(יא) וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־
יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם
מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח: (יב) וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ
בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ
יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם: (יג) וְעַתָּה
הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה
נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: (יד) אִם־תִּירְאוּ אֶת־
יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְלֹא
תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
(טו) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־

ויאמר כי

תרגום אשכנזי

אונד זיא ביזקעמפפטען זיא. (י) דא זייפצטען זיא פֿאָר דעם עוויגען אונד שפראכען: וויר האבען געזינדיגט, דאס וויר פֿערלאססען האבען דען עוויגען אונד געדיהנט דען בעלים אונד דען עשתרות, אבער נון רעטטע אונס דאָך אויס דער געוואלט אונזרער פֿיינדע, וויר וואָללען דיר דיענען. (יא) דא זענדעטע דער עוויגע דען ירבעל אונד בדן אונד יפתח אונד שמואל, אונד ערדעטטעטע אייך אויס דער געוואלט איירער פֿיינדע רינגסאומהער, אונד איהר וואָהנטעט אין זיכערהייט. (יב) דא איהר נון זאהעט, דאס נחש דער קאָניג דער קינדער עמון'ס איבער אייך קאַממע, דא שפראכט איהר צו מיר: ניין! נור איין קאָניג זאָלל איבער אונס הערשען, אונד דאָך איזט דער עוויגע, אייער גאָטט, אייער קאָניג. (יג) אונד נון היער איזט דער קאָניג, דען איהר ערקאָהרען, דען איהר פֿערלאַנגט האבט, אונד זיעהע דער עוויגע האט איבער אייך איינען קאָניג געזעטצט. (יד) דאָך נור, זאָ איהר פֿירכטעט דען עוויגען אונד איהם דיהנעט אונד געהאָרכעט זיינער שטיממע, אונד ניכט איבערטרעטעט דען בעפֿעהל דעם עוויגען, אונד זאָוואָהל איהר אלס דער קאָניג, דען ער איבער אייך געזעטצט דעם עוויגען, איירעם גאָטטע, פֿאָלגט. (טו) זאָ איהר אבער ניכט געהאָרכעט דער שטיממע דעם עוויגען אונד איבערטרעטעט דען בעפֿעהל

רש"י

בדן. זה שמשון שמשבט דן: ואת יפתח. הרי שלשה קלי עולם עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאלו הוא אביר שבאבירים: (יד) והייתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך: (טו) והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. כלומר והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם. ורבותינו

באור

מסלות מלך נהיה הדבר כי אם בעד פשעם וחטאתם: (יג) ירבעל. זה גדעון: בדן. י"מ שזה ברק. וכן נאמר בתרגום השבעים והסורי והערבי והז"ל אמרו שזה שמשון שהיה משבט דן והפשוט שהיה שופט, שלא נזכר עדין כי בלתי ספק עוד שופטים אחרים היו שלא נזכרו בכתוב וכן משמע (לעיל ה' ו') ואין בזה להאריך וגם אין לתמוה למה לא זכר שמואל את ברק או את שמשון כי הלא גם את יהושע עבד משה עזב אלא שתפס בלשון קצרה: ואת שמואל. שם במקום הכנוי וזה מדרכי הנביאים כידוע וכן ויאמר ה' אל משה בכל התורה ועיין בהקדמת נתה"ש להחכם רמ"ד בבראשית: (יב) ותראו. נותן הטעם למה רצו בני ישראל לתת מלך עליהם ותזכיר פה את הטעם הזה שלא נזכר לעיל: (יג) אם תיראו. לפי' הרד"ק זה נמשך למעלה ר"ל ה' נתן לכם מלך אם תיראו את ה' ואחרים פי' שזה מקרא קצר וחסר' תשובת התנאי ורק מכלל לאו אנו שומעים הן ועוד מפרשים שמלות והיתם וכו' המה תשובת התנאי וא"כ פי' והיתם תקיימו ולא תאבדו אך זה אינו עולה יפה עם לשון אחר ה' אלהיכם: (טו) ובאבותיכם. וי"ו השמוש

הפטרת קרח

פי יהוה והיתה יד־יהוה בכם ובאבתיכם:
(טז) גם־עתה התיצבו וראו את־הדבר הגדול
הזה אשר יהוה עשה לעיניכם: (יז) הלוא
קציר־חטים היום אקרא אל־יהוה ויתן קלות
ומטר ודעו וראו כי־רעתכם רבה אשר
עשיתם בעיני יהוה לשאול לכם מלך:
(יח) ויקרא שמואל אל־יהוה ויתן יהוה קלות
ומטר ביום ההוא ויירא כל־העם מאד את־
יהוה ואת־שמואל: (יט) ויאמרו כל־העם אל־
שמואל התפלל בעד־עבדיך אל־יהוה אלהיך
ואל־נמות כי־יספנו על־כל־חטאתינו רעה
לשאל לנו מלך: (כ) ויאמר שמואל אל־העם
אל־תיראו אתם עשיתם את כל־הרעה הזאת
אך אל־תסורו מאחרי יהוה ועבדתם את־
יהוה בכל־לבבכם: (כא) ולא תסורו כי ׀ אחרי
התהו אשר לא־יועילו ולא יצילו כי־תהו
המה: (כב) כי לא־יטש יהוה את־עמו בעבור

דעם עוויגען, זאָ ווירד דיא
האנד דעם עוויגען ווידער
אייך זיין, וויא זיא געגען
איירע פֿעטער וואר.
(טז) אבער אויך איצט נאָך
שטעללט אייך הער, אונד
זעהעט דיא גראָסע זאכע,
דיא דער עוויגע טהוט פֿאָר
איירען אויגען. (יז) זעהעט
יעטצט איזט דיא ווייצען־
ערנטע, זאָ איך רופֿע צו
דעם עוויגען, זאָ ווירד ער
דאָננער אונד רעגען געבען,
דאַן ערקעננעט אונד
שויעט, דאס איירע זינדע
גראָס זייא, דיא איהר גע־
טהאן פֿאָר דען אויגען דעם
עוויגען, צו פֿערלאנגען
איינען קאָניג איבער אייך.
(יח) דא ריעף שמואל צום
עוויגען אונד דא גאב דער
עוויגע דאָננער אונד רעגען
אן דעם זעלביגען טאגע,
אונד דאז גאנצע פֿאָלק
פֿירכטעט דען עוויגען אונד
דען שמואל. (יט) אונד
דא שפראך דאז פֿאָלק צו
שמואל: בעטע דאָך פֿיר
דיינע קנעכטע צום עוויגען, דיינעם גאָטטע, אויף דאס וויר ניכט שטערבען; דען וויר האבען אונ־
זרע זינדען דורך דאז איבעל פֿערמעהרט, אונס איינען קאָניג צו פֿערלאנגען. (כ) דא שפראך
שמואל צום פֿאָלקע: פֿירכטעט אייך ניכט, איהר האבט נון איינמאל אלל דאז באָזע גע־
טהאן, ווייכעט נור יעצט ניכט פֿאָם עוויגען אב, אונד דיהנעט דעם עוויגען מיט איירעם גאנצען
הערצען. (כא) אונד ווייכעט ניא, דען איהר ווירדעט נור נאכגעהן דען ניכטיגען, דיא ניכט העל־

רש"י

אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי קברי והיא מכת בזיון על המתים: (טז) התיצבו וראו וגו'. וכמו
שעל ידי תפלתי אנכי יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפלתי
לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך בחיי ואע"פ שאני זקן: (יז) הלא קציר
חטים היום. והגשמים סימן קללה וקשה בעיני הקב"ה להביא פורענות חנם אעפ"כ יש די כח
ולקרא אל ה' ויתן ומטר: ודעו וראו. כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולזלזל בי: (כב) בעבור

באור

אינו וי"ו החבור אלא הוראתו כאן כב"ף הדמיון ר"ל כבאבותיכם ובתרגום הע' כתוב ובמלכיכם
זה הפך והיתם גם אתם וגם המלך האמור בפסוק הקודם ואנחנו תרגמנו כפי' הלשון:
(טז) גם עתה. אע"פ שנתן לכם מלך אל תחשבו לצאת מרשותו יתברך: (יז) קציר חטים.
בימי הקציר לא היה מעולם גשם בא"י ולכן חרדו מאוד כי זה ע"פ נס היה ולכן יראו כי יהיה
להם לקללה: (יח) אתם עשיתם. פי' כבר עשיתם ואין להשיב אך מעתה אל תסורו מאחרי
ה': (כ) כי אחרי התהו. פי' אם תסורו מן ה' אחרי מי תסורו? אחרי תהו אלהי נכר הבל
ושוא: (כב) בעבור שמו. לא יטש אתכם ולא בזכותיכם: כי הואיל. רצה וחפץ כן ורצונו
קיים לעד כי לא איש אל ויתנחם לכן אל תיראו:

פֿען אונד ניכט רעטטען קעננען, וויל זיא ניכטיג זינד. (כב) דען דער עוויגע פֿערלעסט ניכט זיין פֿאָלק אום זיינעס גראָסען נאמען'ס וויללען, דען דער עוויגע וואָללטע אייך צו זיינעם פֿאָלקע מאכען.

שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃

הפטרת חקת

(בשופטים סימן י"א):

(א) וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃
(ב) וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃
(ג) וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃
(ד) וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃
(ה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ

(א) אונד יפתח, דער גלעדי, וואר איין טאפּפֿערער העלד; ער וואר אבער דער זאָהן איי־נער בוהלערין, אונד גלעד האטטע געצייגט דען יפתח. (ב) אונד אלס דאז וייב גלעד'ס איהם זאָהנע געבאר, אונד דיא זאָהנע דעס וייבעס גראָס וואורדען, פֿערטריבען זיא יפתח אונד שפּראכען צו איהם: דוא זאָללסט ניכט ערבען אים הויזע אונזערעס פֿאטערס, דען דער זאָהן איינעס אנדערן וייבעס ביזט דוא. (ג) דא פֿלאָה יפתח פֿאָר זיינען ברידערן אונד וואָהנטע אים לאנדע טוב. אונד עס זאממעלטען זיך צו יפתח לייטע, דיא ניכטס האטטען, אונד צאָגען אוים מיט איהם. (ד) אונד נאך איינער צייט שטריטטען דיא זאָהנע עמון מיט ישראל. (ה) אלס דיא זאָהנע עמון שטריטטען מיט ישראל, דא גינגען דיא עלטעסטען פֿאָן גלעד, דען יפתה צו האָלען אוים דעם לאנדע טוב.

רש"י

שמו הגדול. אשר יצא שמו עליכם שהוא מושיעכם ולמען לא יתמעט שם גדלו: הואיל ה'. רצה כמו ויואל שאול את העם (שמואל י"ד כ"ה):

באור

(א) הגלעדי. גלעד ידוע בעבר הירדן ונקרא כן על שם הר גלעד כנאמר בבראשית ועוד תמצאו עד היום הזה בעלי המסעות עיר ששמה דשעבעל דשעלעאד ובתחלה מחוז סביב להר הזה בשם גלעד ואחר זמן נקראה כל המדינה מיבוק עד ארנון בשם גלעד והוא גבול לראובן וגד ובצפונו הר הבשן: אשה זונה. פלגש היתה לו משבט אחר ונקראה זונה ובתוספ' מצאנו כד הות איתתא דרחמא גברא דלא משבטה וכו' והוה אינשי קרין ליה פונדקיתא ע"כ ומזה נראה להדיא כי בלשון ארמית זונה נקרא פונדקיתא ומזה ראיה למה שאמרתי לעיל בהפטרת שלח בתרגו' מלת זונה ע"ש: גלעד. נרא' כי איננו שם איש אחד כי אם פירושו איש מגלעד או אפשר ארץ גלעד והיינו לפי שחשבוהו לבן זונה לא נזכר שם אביו כאלו ארץ גלעד הולידו וכן משמע לקמן פסוק ט' כי יפתח לא הוכיח את בית אביו בלבד כי אם את כל זקני גלעד בכלל: (ב) ויגרשו. כמנהג בימים ההם לגרש בן פלגש: (ג) טוב. שם מדינה בארם בנגב הארץ והוא בנגב מזרחי ארץ בני עמון על פני המדבר וזה עולה יפה עם המשך הכתובים: ריקים. ר"ל בעלי חמס ושוד ואין להתפלא על זה כי כן המנהג שם עד היום הזה כי ראש חברת השודדים יעשה גבורות במלחמה וקונה לו שם איש חיל וזה לו לתפארת בתוך עמו: (ד) מימים. מתוך המעשה נראה שפירושו כמו ימים תהיה גאולתו ר"ל שנה: (ה) וילחמו. לבני עמון לא היתה שם טענה נגד

טוב: (ו) ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו
לקצין ונלחמה בבני עמון: (ז) ויאמר יפתח
לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי
ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה
כאשר צר לכם: (ח) ויאמרו זקני גלעד אל־
יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו
ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל
ישבי גלעד: (ט) ויאמר יפתח אל־זקני גלעד
אם־משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון
ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם
לראש: (י) ויאמרו זקני־גלעד אל־יפתח
יהוה יהיה שמע בינותינו אם־לא כדברך כן
נעשה: (יא) וילך יפתח עם־זקני גלעד וישימו
העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח
את־כל־דבריו לפני יהוה במצפה: (יב) וישלח
יפתח מלאכים אל־מלך בני־עמון לאמר מה־
לי ולך כי־באת אלי להלחם בארצי:

(ו) אונד זיא שפראכען צו יפתח: קאָם אונד זייא אונזער אנפֿיהרער, דאס וויר שטרייטען ווידער דיא זאֶהנע עמון! (ז) אונד יפתח שפראך צו דען עלטעסטען פֿאָן גלעד: האבט איהר מיך ניכט געהאסט אונד פֿערטריבען אויס דעם הויזע מיינעם פֿאטערס? אונד ווארום קאָממט איהר צו מיר יעטצט, דא איך באנגע איזט? (ח) אונד דיא עלטע־סטען פֿאָן גלעד שפראכען צו יפתח: דעסהאלב זינד וויר עבען צוריקגע־קעהרט צו דיר, ציהע דען מיט אונס, שטרייטע ווידער דיא זאֶהנע עמון'ס, אונד דוא זאָללסט אונס איין אָבער־הויפט זיין, אללען בעוואָה־נערן פֿאָן גלעד. (ט) אונד יפתח שפראך צו דען על־טעסטען פֿאָן גלעד: ווען איהר מיך צוריקפֿיהרט צו שטרייטען ווידער דיא זאֶהנע עמון, אונד דער עוויגע זיא פֿאָר מיר (פרייז) גיבט, ווערדע איך אייער אָבערהויפט זיין? (י) אונד דיא עלטעסטען פֿאָן גלעד שפראכען צו יפתח: דער עוויגע האֶרע, וואס צווישען אונס פֿאָרגעהט! פֿירוואהר נאך דיינעם וואָרטע וואָללען וויר טהון. (יא) דא גינג יפתח מיט דען עלטעסטען פֿאָן גלעד, אונד דאז פֿאָלק זעטצטע איהן איבער זיך צום אָבערהויפטע אונד צום אנפֿיהרער, אונד יפתח רעדעטע אללע זיינע וואָרטע פֿאָר דעם עוויגען צו מצפה. (יב) אונד יפתח זאנדטע באָטען אן דען קאֶניג דער זאֶהנע עמון, שפרעכענד: וואס האסט דוא געגען

רש"י

(ד) וילחמו בני עמון. היא האמורה למעלה: (יא) את כל דבריו. התנאי שביניהם:

באור

בני ישראל וגם אין טעם וסבה להלחם כי כל מה שטענו יפה סתר יפתח לקמן והיה רק פתחון פה כי תואנה הם מבקשים וזה כי כאשר ירד מואב מטה מטה ובני עמון התגברו בכל יום ויבקשו להתפשט מגבול ארנם עד גבול ישראל: (ז) זקני גלעד. עיין פסוק א': (ח) לכן. ר"ל לפי שעשינו עמך רעה לכן שבנו מטעותנו וניטיב עמך עתה וזה ג"כ טעם מלת שבנו שאולי זאת מה ענין שבנו שייך אצל זקני גלעד? הם לא הלכו מיפתח כי אם הוא הלך מעמם אך העיקר כמו שאמרנו: (י) אם לא. לשון שבועה: (יא) במצפה. עיר בגלעד ונקרא' היום סאלט והיא קרובה לנחל יבק בצפון מערבי לעיר רבה (פֿילאדעלפֿיא) ואין להחליף עם מצפה בגבול יהודה (יהושע ט"ו ל"ח) ועוד מצפה אחרת היתה בגבול בנימן [שם י"ח כ"ו] ומצפה הנאמר כאן הוא רמת בגלעד או רמת מצפה ובהושע מצאנו גלעד תמו מצפה וכ"ל לפי"ז לומר על פסוק ויקבר יפתח בערי גלעד [לקמן י"ב פסוק ז'] שלא נאמר היכן הוא נקבר כאשר דרשו ג"כ חז"ל בזה וכ"ל לפרש בערי גלעד כמו בעירו גלעד והיינו מצפה והנה במצפה מזבח היה

(יג) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח
כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם
מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה
אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ (יד) וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן׃ (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ
כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ
מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ (טז) כִּי בַּעֲלוֹתָם
מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף
וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ (יז) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים ׀
אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ
וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב
שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃
(יח) וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־
אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב
וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי
אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃ (יט) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל
מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן

מיך, דאס דוא צו מיר גע-
קאָממען, ווידער מיין לאנד
צו שטרייטען ?
(יג) אונד
דער קאָניג דער זאָהנע
עמון שפראך צו דען באָטען
יפתח'ס: וויל ישראל מיין
לאנד גענאָממען, אלס עס
הערויפצאָג אויס מצרים,
פאָם ארנון אן ביז צום יבק
אונד צום ירדן; אונד נון
גיב עס צוריק אין פרידען!
(יד) דא זאנדטע יפתח
אבערמאלס באטען אן דען
קאָניג דער זאָהנע עמון,
(טו) אונד ליעס איהם
זאגען: זאָ שפריכט יפתח:
ישראל האט ווערער דאז
לאנד מואב נאָך דאז לאנד
דער זאָהנע עמון גענאָמ-
מען;
(טז) דען אלס זיא
הערויפצאָגען אויס
מצרים, וואנדערטע ישרא'
דורך דיא וויסטע ביז אן
דאז שילפמעער אונד קאם
נאך קדש.
(יז) דא זאנדטע
ישראל באָטען אן דען
קאָניג פאָן אדום, שפרע-
כענד: לאס מיך דאָך דורך
דיין לאנד ציהען! אבער דער קאָניג פאָן אדום הארטע ניכט; אויך אן דען קאָניג פאָן מואב
זאנדטע עס, אונד ער וואָללטע ניכט. אונד זאָ בליב ישרא' צו קדש.
(יח) אונד עס וואנדערטע
דורך דיא וויסטע, אונד אומגינג דאז לאנד אדום אונד דאז לאנד מואב, אונד קאם פאָן
זאָננענאויפגאנג אן דאז לאנד מואב, אונד זיא לאגערטען יענזייטס דעס ארנן, אונד קאמען
ניכט אין דאז געביטה מואב'ס, דען דער ארנון איזט דיא גרענצע מואב'ס.
(יט) דא זאנד-
טע ישראל באָטען אן סיחון, קאָניג דעס אמרי, קאָניג צו חשבון, אונד ישרא' ליעס

רש"י

לפני ה' במצפה. במקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב צבור: (טז) עד ים סוף. בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען: (יז) אעברה נא בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של א"י: ולא אבה. משה למדה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבי' היושבים בער כשם שאדום לא נתנום לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: (יח) וילך במדבר. מן המערב למזרח בהילך בדרומי של אדום ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה: ואת ארץ

באור

ובית מקודש לתפלה ומקום מיוחד לקבץ כל ישראל: (יג) מארנון. ארץ עמון במזרח הירדן ובנגב מעמון הוא ארץ סיחון האמורי אשר לקחה סיחון מבני מואב, וארץ מואב בנגב לארץ אמורי והנה נאסר לבני ישראל בעת בואם לארץ ישראל את כל אשר בידי עמון ומואב, אך הארץ אשר היתה ביד סיחון בעת ההיא הותר להם לקחת ועתה הנה שולח מלך בני עמון להשיב לו את ארצו אשר לקחו מיד סיחון: (טו) וע"ז היתה תשובת יפתח כן: אמת שהארץ אשר אתה מבקש מהארנון עד היבוק היתה בתחלה תחת ממשלת מואב, אך אנחנו לא לקחנוהו מאתו כי

וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְּאַרְצְךָ עַד־
מְקוֹמִי׃ (כ) וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל
עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ
בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַיִּתֵּן יְהוָה
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד
יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ
הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃ (כב) וַיִּירְשׁוּ אֵת
כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־
הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ (כג) וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ (כד) הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ
כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ׃
(כה) וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר
מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם
נִלְחַם בָּם׃ (כו) בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן
וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים

איהם זאגען: לאס מיך
דאָך דורך דיין לאנד ציהען
ביז אן מיינען אָרט.
(כ) אבער סיחון טרויעטע
ישראל ניכט, עס ציהען
צו לאססען דורך זיין
געביט, סיחון פערזאמ-
מעלטע זיין גאנצעס פאָלק,
אונד זיא לאגערטען צו
יהצה; אונד ער שטריטט
מיט ישראל. (כא) אונד
דער עוויגע, דער
גאָטט ישראל'ס, גאב
סיחון אונד זיין גאנצעס
פאָלק אין דיא האנד
ישראל'ס, אונד זיא שלוגען
זיא, אונד ישראל נאהם
איין דאז גאנצע לאנד
דער אמרים, וועלכע אין
יענעם לאנדע וואָהנטען.
(כב) אונד זיא נאהמען
איין דאז גאנצע געביט
דער אמרים פאָם ארנון
ביזן צום יבק, אונד פאָן
דער וויסטע ביז צום ירדן.
(כג) אונד זאָ האט נון דער
עוויגע, דער גאָטט
ישראל'ס, דען אמרי פער-
טריבען פאָר זיינעם פאָלקע ישראל אונד דוא ווילסט עס פערטרייבען? (כד) ניכט וואהר? וואס
דיר כמוש, דיין גאָטט, צום בעזיטצע געגעבען, דאז בעזיטצעסט דוא, אונד וואס דער עוויגע,
אונזער גאָטט, אונס צום בעזיטצע געגעבען, דאז וואָללען וויר בעזיטצען. (כה) אונד נון,
ביזט דוא דען בעססער אלס בלק, זאָהן צפור'ס, קאָניג פאָן מואב? האט ער גערעכטעט
מיט ישראל? האט ער געשטריטטען ווידער זיא? (כו) דא ישראל וואָהנטע אין חשבון אונד
אין איהרען דאָרפערן, אין ערעור אונד אין איהרען דאָרפערן אונד אין אללען דען שטעדטען,
דיא אם אופער דעס ארנון ליגען, דרייא הונדערט יאהרע: ווארום האבט איהר עס

רש"י

מואב. כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרח:
ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנו בעבר ארנון. לסוף מזרחה של ארץ מואב ושם התחיל'
ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ויעברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך
המזרח: (כב) ויירשו וגו' מארנון ועד היבוק. שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה:
ומן המדבר ועד הירדן. מדברות היו שם לפני הירדן: (כו) על ידי ארנון. אבל ארנון שהיו
ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי מסיחון כבשום שלקחם ממלך מואב: שלש
מאות שנה. משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים
עד הנה אם שני השעבוד של כל עכו"ם נמנים בתוך ימי השופט אם לאו. שהיכן בסדר עולם
יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה ואין לי מקרא ממי ללמוד עתניאל מ' שנה ושני שעבוד של כושן

באור

אם סיחון מלך האמורי לקח ואנחנו הורשנו את סיחון ולא עמון ולא מואב וזה נכון: (כד) כמוש.
אליל מואב ומולך אליל בני עמון היה ואמר כאן כמוש לפי שבני עמון דנו לקחת ארץ מואב:

הפטרת חקת

אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ
לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ (כז) וְאָנֹכִי לֹא־
חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם
בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃ (כח) וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן
אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו׃ (כט) וַתְּהִי
עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־
מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד
עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ (ל) וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה
וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃
(לא) וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי
לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה
וְהַעֲלִיתִהוּ עוֹלָה׃ (לב) וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי
עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ׃ (לג) וַיַּכֵּם
מֵעֲרֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל
כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן
מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום אשכנזי

ניכט ענטריסען צור זעלבען צייט? (כז) איך, איך האבע מיך ניכט פֿערזינדיגט געגען דיך, אבער דוא טהוסט איבעל אן מיר, דאס דוא ווידער מיך שטרייטעסט. עס ריכטע דער עוויגע, דער ריכטער, הייטע צווישען דען זאָהנען ישראל'ס אונד דען זאָהנען עמון'ס! (כח) אבער דער קאָניג דער זאָהנע עמון האָרטע ניכט אויף דיא וואָרטע יפתח'ס, וועלכע ער איהם ענטבאָט. (כט) דא קאם אויף יפתח דער גייסט דעס עוויגען, אונד ער צאָג דורך גלעד אונד מנשה, צאָג נאך מצפה אין גלעד, אונד פֿאָן מצפה אין גלעד צאָג ער ווידער דיא זאָהנע עמון'ס. (ל) אונד יפתח טהאט איין געליבדע דעם עוויגען, אונד שפראך: ווען דוא דיא זאָהנע עמון אין מיינע האנד גיבסט: (לא) זא זאָלל דאז, וואס הערויסגעהט אויס דען טהירען מיינעס הויזעס מיר ענטגעגען, ווען איך צוריקקעהרע אין פֿריעדען פֿאָן דען זאהנען עמון, דעם עוויגען געווייהט זיין, (אָדער) איך ווילל עס דארברינגען צום בראנדאָפּפֿער. (לב) אונד זאָ צאָג יפתח געגען דיא זאָהנע עמון צו שטרייטען ווידער זיא, אונד דער עוויגע גאב זיא אין זיינע האנד. (לג) אונד ער שלוג זיא פֿאָן ערוער ביז נאך מנית הין, צוואנציג שטעדטע, אונד ביז אבל כרמים, עס וואר איינע זעהר גראָסע נידערלאגע. אונד דיא זאָהנע עמון וואורדען געדעמיטהיגט פֿאָר דען קינדערן ישראל.

רש"י

דשעתים בכללם אחריו אהוד פ' שנה וי"ח שנים שיעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה ארבעים שנה ושני שיעבוד יבין בתוכם הרי מאה ושמונים ושמנה אחריו שבע שנים של שיעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי רל"ח שנים אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות: (כט) עבר בני עמון. אל בני עמון: (לג) אבל כרמים. מישור כרמים:

באור

(כז) ערעור · או ערער בשפת צפונית לנחל ארנון מלא אחד מבעלי המסעות חרבה מעיר בזאת: (ל) וידר. ידוע שהיונים קבלו ספורים מבני קדם ובפרט מיושבי כנען והמה שבשו את המעשה כמו אשר עלה על רעיוניהם והארכתי בענין זה בפ' בראשית ונראה כי איש אחד ספר להם מעשה יפתח ואח"כ נשתבש המעשה בפיהם ויפתח היינו יפי ובת יפתח היינו Ifigenie וידוע משירי הומירוס המעשה הזה וכן מעשה אידומעניאס (חיפינעניע): (לג) אחד מבעלי המסעו' מלא ד' מילין בין חשבון ובין רבה וששה מילין מרבה מקום ששמו נטעי כרמי' עד היום הזה:

הפטרת בלק

(מיכה ה' ו' עד ו' ח')

(ו) וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים
כְּטַל מֵאֵת יְהֹוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־
עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי
אָדָם׃ (ז) וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב
עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר
בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין
מַצִּיל׃ (ח) תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ
יִכָּרֵתוּ׃ (ט) וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהֹוָה
וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃
(י) וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃
(יא) וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־
לָךְ׃ (יב) וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ
וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ (יג) וְנָתַשְׁתִּי

בנ"א ביום

תרגו' אשכנזי קעט

(ו) אונד יעקב'ס איבער־רעסטע ווירד׳ אין פיעלער פאלקער מיטטע דעם טהויא פאן דעם העררן גלייכען, אונד דעם רעגעננוס אויף האהעם גראזע, וועלכע פאן קיינעם מענשען האפפט, אין שטערבליכע קיינע צוּפערזיכט זעטצען. (ז) אונד יעקב'ס איבערעסט אינטער נאציאנע, אין פיעלער פעלקער מיטטע, ווירד דעם לעווען אונטער דעם וואלדעם ווילדען בעוואהנערן גלייכען, דעם יונגען לייען אונטער שאפהערדען, דער אים דורבייאגינגה צערשטאמפפט, צערייסט, אהנע דאס יעמאנד צו רעטטען וואגטע. (ח) דיינע האנד ווירד איבער דיינע פיינדע זיך ערהעבען, אונד אללע דיינע ווידערזאכער ווערדען ציגרונדע געהי׳. (ט) אין יענען טאגען, שפריכט דער העררר, שאפפע איך דיינע ראססע אוים דיינער מיטטע אונד פערניכטע דיינע קריגסוואגען. (י) איך צערשטארע דיינעס לאנדעס פעסטונגסשטעדטע, אונד שלייפע אללע דיינע בורגען. (יא) אויך צויבערייא ענטפערנע איך פאן דיינער האנד, אונד פרעמדע וויסזאגערקינסטע ווערדען זיך ניכט מעהר בייא דיר פינדען. (יב) איך שאפפע פערנער דיינע גאטצענבילדער אונד שטאטוען אוים דיינער מיטטע, אונד דוא ווירסט ניכט מעהר פאר דיינער הענדעוערק דיך ביקקען. (יג) אויך דער אסטארטע זיילען וויל איך אוים דיינער מיטטע פערניכטען

רש"י

(ו) כטל מאת ה'. שאין בא לעולם ע"י אדם ולא יבקשו בני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כ"א בה': (ז) כאריה בבהמת יער. כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף. רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף. למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו: (ט) והכרתי סוסיך. הוא עזרת מצרים שאתה נשענים עליהם להמליאכ' סוסים: (י) והכרתי ערי ארצך. ולא תצטרך לערי מבצר: (יג) והשמדתי עריך. ואפילו בעלי

באור

(ו) כטל מאת ה' וגו'. שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו, כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם בה' (רש"י): (ב) כאריה בבהמות יער. הארי הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים, והכפיר הוא הקטן במין האריה, ואין לו כח אלא בעדרי צאן (מלד"ק והון ילחק): (ט) ביום ההוא. כאשר יושיעך ה' מיד לריך לא תצטרך עוד לכלי מלחמה, כי יהיה לך שלום בכל סביביך: (י) ערי ארצך. ולא תצטרך עוד לערי מבצר (רש"י): (יא) והכרתי כשפים. כשלא תצטרכו לעזרת האומות לא תלמדו דרכיהם ולא יהיה לך מעונן ומנחש ומכשף ולא יהיה לך פסל ומצבה. והנה מיכה מזכיר שלשה דברים שהיו ישראל לוקחים מן הגוים והם סוסים ומרכבות, כשפים ומעוננים. ופסל ומסכה, כשהיו סרים מאחרי ה', ושלשתם נזכרו גם (בישעיה ב' ו' ז' ח') כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים, ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבותיו, ותמלא ארצו אלילים (שד"ל) ודומה לזה

אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ (יד) וְעָשִׂיתִי
בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃
ו (א) שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם
רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃
(ב) שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים
מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־
יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ (ג) עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה
הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ (ד) כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ
אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ (ה) עַמִּי זְכָר־נָא מַה־

אונד דיינע ווידערזאכער פֿערטילגען. (יד) אונד מיט צאָרן אונד גרים וויללל איך אן דען פֿאָלקערן דיא ניכט הערען וואָללטען, אונערהאָרטע ראכע ניהמען.
ו (א) הערעט נון וואס דער הערר שפריכט: אויף! רעכטע מיט דען בערגען, אונד לאססע דיא היגעל דיינע שטיממע פֿערנעהמען. (ב) זאָ הערעט איהר בערגע דעם העררן שטרייט, אונד איהר, אָ געוואלטיגען גרונדפֿעסטען דער ערדע: דען עס איזט איין שטרייט דעם העררן מיט זיינעם פֿאָלקע, ישראל איזט'ם מיט דעם ער רעכטעט. (ג) "וואס האבע איך דיר, מיין פֿאָלק, געטהאן? אונד וואָמיט האבע איך דיך בעלעסטיגעט? זאָ צייגע ווידער מיך. (ד) נאכדעם איך דיך אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט, אויס דעם שקלאפֿענהויזע ערלאָזט, אונד משה אונד אהרן אונד מרים פֿאָר דיר הערגעשיקט האטטע. (ה) גערענקע מיין פֿאָלק, אויך דעססען וואס בלק, מואב'ס קאָניג, איבער דיך בעשלאָס, אונד וואס בלעם

רש"י

דבנך וכן ומלאו פני תבל ערים [ישעיה י"ד] וכן ויהי עריך [ש"א כ"ח]: (א) את ההרים. את אבות: הגבעות. האמהות: (יג) מה עשיתי לך. תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאתיך. בעבודתי: ענה בי. העד בי: (יד) כי העלתיך. אע"פי שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים: את משה אהרן ומרים. ת"י משה לאלפת מסירת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאודהא לנשיא: (ה) ומה ענה אתו בלעם בן בעור.

באור

(הושע י"ד ד') אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו: (יג) אשיריך. אשרה עץ לעבודת האליל עשתורת ע"י הקדשים והקדשות בזנות וזמה. ולדעת שפענגלערוס, זעלדענוס ואחריהם געזעניוס הוא מין פסילים לעשתורת והיא אליל ההצלחה והאושר והיא כבב נגה: עריך. יע"ע רש"י ורד"ק פירשו מל' ויהי ערך (ש"א כ"ח ט"ז) ולאז' תרגמו כמו ועדי אלהך. וי' ד' מיכאעליס העיר שמלת ער בערבי ענינה עץ דענן: (יד) אשר לא שמעו. פירשו כתרגום יונתן דלא קבילו אולפן אוריתא. והנכון כי מלת אשר חוזרת לנקם, כי באמת לא שמענו שיוכיח ה' ויעניש את אומות העולם על אשר לא שמעו בקולו; וכן נראה דעת בעל הטעמים: (א) קום ריב את ההרים. אמת הוא שאין הריב עם ההרים ממש אלא עם ישראל, ואע"פי כן אין להוציא המלה ממשמעה ואין לפרש כרד"ק כאלו כתוב אל ההרים ושתהיה הכוונה ערוך הריב לפניהם; אבל דרך מליצת השיר האל אומר לנביא שיקרא בגרון וישא קול בדבורו עם ההרים כאלו הוא מתוכח עמהם, ואח"כ הולך ומפרש שלא יריב עמהם, אלא ישמיעם את ריב ה' עם עמו (שד"ל): (ב) שמעו. כך תאמר להם: והאיתנים. עקר הוראת שרש איתן על דבר קיים ובלתי משתנה (שד"ל בפירושו על שמות י"ד כ"ז): (ג) עמי וגו': הנה בהעלותו על לבבו הטובות שעשה עמהם בימי קדם מעיו יהמו באהבתם והוא מדבר עמם דרך חבה, ואומר להם עמי, והרי זה כאב המוכיח את בנו וכבעל המוכיח את אשת נעוריו, ומזכיר להם חסדיו אשר גמלם ואהבתו אשר אהבם, ומתוך כך הוא כמוכרח לדבר עמהם דרך חבה (שד"ל): ענה בי. ענין עדות, כמו לא תענה ברעך עד שקר: (ד) כי העליתיך. מה הלאיתיך ומה המשא אשר העמסתי עליך אחר שהעליתיך מארץ מצרים, ובמה הטרחתיך בשכר

יָעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־
בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת
צִדְקוֹת יְהוָה׃ (ו) בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף
לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי
שָׁנָה׃ (ז) הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת
נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי
חַטַּאת נַפְשִׁי׃ (ח) הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב
וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט
וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

בעור'ס זאָהן, איחם ערווידערן מוסטע, דעססען וואס פאָן שטים ביז גלגל זיך דיר צוגעטראגען, דוא ווירסט דאן דעם הערן וואָהלטהאטען איינגעשטעהן מיססען." (ו) וואָמיט זאָלל איך פאָר דעם הערן ערשיינען? פאָר דעם גאָטטע דעם הימ־מעלם מיך בייגען? זאָלל איך עטווא מיט גאנצאָפפערן, מיט איינעהריגע קעלבערן פאָר איהן טרעטען? (ז) ווירד דער הערר זיך דורך טויזענדע פאָן ווידדערן, דורך מיריאדען שטראָמע פאָן פעטט בעזענפטיגען לאססען? אָדער זאָלל איך מיינע ערשטגעבאָרנע צור זיהנונג מיינעס פערגעהענס, מיינעס לייבעס פרוכט צור ביסונג מיינער זעעלענזינדען הערגעבען?" (ח) "האט מאן דיר ניכט בערייטס פערקינדעט אָ מענש! וואס גוט איזט? אונד וואס פאָדערט דער הערר אנדערעס פאָן דיר, אלס רעכט האנדעלן? דיא וואָהלטהעטיגקייט ליבען אונד דעמיטהיג פאָר דיינעם גאָטטע וואנדעלן.

רש"י

מה אזעם לא זעם ה' [במדבר ל"ג] שלא כעסתי כל אותן הימים: מן השטים. שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ: (ו) אכף. אהיה כפוף: (ז) נחלי שמן. למנחות: האתן בכורי. קרבן לפשעי: (ח) הגיד. הקב"ה: לך אדם מה טוב. לך לעשות: והצנע לכת. והוי צנוע למיהך בדחלתא דאלהך. ד"א והצנע לכת לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מביים את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבא פלוני ופלוני שביזיתני לפניהם אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו:

באור

הטובות הגדולות שגמלתיך (שד"ל): (ה) מן השטים וגו'. אע"פי שהעם חטאו בשטים חטאה גדולה, כי מיד אחרי שעשה ה' להם חסד גדול בדבר בלעם בן בעור, שכחו אותו מהר, סרו מן הדרך אשר צום. ויצמד ישראל לבעל פעור, ועכ"ז לא שלח ידו בהם בחרון אפו, ולא כלה אותם אלא קיים את דברו אתם, והעבירם את הירדן בחרבה סמוך לגלגל לבא לרשת את ארץ כנען. והנה לא הזכיר הנביא כמה וכמה טובות אשר עשה ה' עם ישראל מיום היותו לו לעם עד היום ההוא, מפני שנ"ל כי מיד לקחו העם מוסר ומודים בצדקות ה' ובחסדיו: (ו) במה אקדם. בפסוק זה ושלאחריו הנביא מצייר את העם כנחם על רעתו ומכיר חסדי ה' ומודים שהיו כפויי טובה ושחטאתם כבדה מאד, וצריכה כפרה גדולה. וע"כ שואלים מה יעשו להשיב חרון אף ה' מהם. וכלפי מה שרמז למעלה באמרו מה הלאיתיך אומר עתה במה אקדם וכו' מצייר כאלו הם מודים שהי"ת רוצה שיפייסוהו ברבוי קרבנות, וכל זה לא יספיק, אבל היה רוצה שיקריבו לפניו בניהם ובכוריהם, ואח"כ הוא משיב כי לא באלה חפץ ה', ואיננו דורש מהם כי אם עשות משפט וגו' (שד"ל): אקדם. אבא לפניו, כמו ולא יקדמנה מגן (ישעיה ל"ז ל"ג), יקדמוני ביום אידי: אכף. מלת במה חוזרת גם כן לאכף (רד"ק): (ז) הירצה. המשך דברי העם: הירצה. היתפייס (שד"ל): נחלי שמן. לדעת שד"ל שמן ענינו כאן חלב כמו ובשרי כחש משמן (תהלים ק"ט כ"ד): פשעי. בעבור פשעי: חטאת נפשי. בעבור חטאת נפשי (רד"ק): (ח) הגיד לך אדם. תשובת הנביא, והוא דרך שאלה. וכן דעת יונתן, והכוונה ההגיד לך שום אדם מה טוב, כלומר הלא ידעת אם לא שמעת מה הוא הטוב? הנני מגיד לך שמענה ואתה דע לך. ומה ה' דורש ממך כי אם וגו' (שד"ל): אדם. כמו בלשון אשכנז מאן: עשות משפט. כלומר להתנהג עם כל איש ואיש בצדק ובאמונה: חסד. מה שעושה אדם לחברו לפנים משורת הדין: הצנע. מקור במקום תאר הפעל. והטעם שההליכה עם האלהים תהיה בצניעות ולא ליהורא. והכוונה שיהיה אדם ירא שמים בסתר:

(מו) אונד דיא קראפט
דעם עוויגען ווארד
דעם אליהו, ער גירטעטע
זיינע לענדען, אונד ליעף
אחאב פאראוים ביז נאך
יזרעאל.
יט (א) אונד אחאב בע-
ריכטעטע איזבל
אללעס, וואס אליהו גע-
טהאן, דאס ער אללע
פראפעטען מיט דעם
שווערטע אומגעבראכט.
(ב) דא זאנדטע איזבל
איינען באטען צו אליהו,
אונד ליס זאגען: דיא
גאטטער טוהען מיר זא
יעטצט אונד אין דער פאל-
גע, זא איך ניכט מארגען
אום דיזע צייט מיט דיינעם
לעבען זא פערפאהרען
ווילל, וויא דעם לעבען איינעם יעגליכען פאן איהנע' (געשעהען). (ג) דא ער, (אליהו) ראז זאה,
מאכטע ער זיך אויף אונד גינג, אום זיין לעבען צו רעטטען, אונד קאם נאך באר שבעאין יהודה,
אונד ליעס זיינען יינגער דאזעלבסט. (ד) ער זעלבסט אבער גינג אין דיא וויסטע איינע

(אם מטות ומסעי מחוברים קורין לפנחס דברי ירמיה לקמן)

(מלכים א' י"ח מ"ו עד סי' כ')

(מו) ויד יהוה היתה אל־אליהו וישנס מתניו
וירץ לפני אחאב עד־באכה
יזרעאלה: יט (א) ויגד אחאב לאיזבל את
כל־אשר עשה אליהו ואת כל־אשר הרג
את־כל־הנביאים בחרב: (ב) ותשלח איזבל
מלאך אל־אליהו לאמר כה־יעשון אלהים
וכה יוספון כי־כעת מחר אשים את־נפשך
כנפש אחד מהם: (ג) וירא ויקם וילך אל־
נפשו ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את־
נערו שם: (ד) והוא־הלך במדבר דרך יום

רש"י

(מו) ויד ה'. ורוח גבורה מן קדם ה' נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו שלא ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו. כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז כזרז כגבור: (ב) כה יעשון אלהים. כמו שעשית לנביאי הבעל: (ד) רותם.

באור

(מו) ויד. רוח גבורה נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו, (כת"י רוח גבורא הזה מן קדם ה') וטעם וישנס ויאזור, ואין לו דמיון במקרא. (רש"י): וירץ. רץ ברגלי לפני מרכבת אחאב, ועשה זאת לחלוק כבוד למלכות: (א) את כל אשר עשה. בהורדת האש והגשם: (ב) כה יעשון וגו'. ענין השבועה הזאת בארנו כבר בספר שמואל. וכתב הרלב"ג ואמרה זה בלשון רבים לרבוי אלהות אשר עבדו להם. ות"י כדין יעבדון דחלתא וכדין יוספון אלהין בלשון רבים כנוסח האמתי שלפנינו. והנה דחלתא טעמו ע"ז בכבל מקום. אך לא ידעתי למה שנה לשונו ותרגם בשני אלהין? ואולי במלות שונות ליופי המליצה: (ג) וירא. ראה עצמו בסכנה והלך ונמלט על נפשו. (רד"ק). ות"י לשיזבא נפשיה וכן מתורגם אשכנזית, וי"מ אל נפשו כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג ח') כלומר רצון, והענין שהלך למקום שהיה רוצה ללכת (וואהין ער וואללטע), אך זה רחוק בעיני: אשר ליהודה. לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב ג"כ בנחלת בני יהודה, וכבר פרשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנאו אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון, ואמר שילא לו מתחת רשות אחאב (רד"ק): (ג) והוא. אפילו בארץ יהודה לא בטח, כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו, ויצא מן הישוב והלך לו למדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו, או ירצה אליו דבר ה' מה יעשה, (מהר"ל): תחת רתם אחת. שם אילן שפל שבגלתו חמה מאד, וי"מ שהוא שלועזים אותו ייניס"תא (איטאליעניש Ginestra) (רד"ק ורלב"ג) פפריעמטרויך, וועלכעס אין דען וויסטען געגענדען אראביענס הייפיג וואכסט, מיט געלב-ליכען בליטהען אונד ביטטערן ווארצלען), וכן נקרא בשפת אשכנזית (גינסטערשטרויך) כדמתורגם פה, ולדעת רש"י פתרונו בלשון אשכנזי (וואכהאלדערבוים), והחכם געזעניוס, הביא

וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ
לָמוּת וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי לֹא־
טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ (ה) וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת
רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ
קוּם אֱכוֹל׃ (ו) וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת
רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃
(ז) וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר
קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ (ח) וַיָּקָם וַיֹּאכַל
וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃
(ט) וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה
דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃
(י) וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת
כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ
הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי

אחת כתיב   פתח בז״ק

טאגרייזע (וויטט), אונד קאם אונד זעטצטע זיך אונטער איינעם גינסטער־שטרויך, אונד זעהנטע זיך נאך דעם טאָדע, אונד שפראך: גענוג נון, עוויגער! נים מיין לעבען, דען איך בין ניכט בעססער דען מיינע פֿעטער! (ה) אונד ער לעגטע זיך אונד שליף איין אונטער דעם גינ־סטערשטרויך. אונד זיהע! דא ריהרעטע איהן איין ענגעל אן, אונד שפראך צו איהם: שטעהע אויף, איס! (ו) ער שויעטע אום זיך, אונד זיהע! צו זיינעם הויפטע (לאג) איין אויף קאָהלען געבאקקע־נער קוכען, אונד איינע פֿלאשע וואססער; ער אס אונד טראנק אונד לעגטע זיך ווירער ניעדער. (ז) אונד דער ענגעל דעם עוויגען קאם ווידער צום צווייטען מאהל אונד ריהרעטע איהן אן, אונד שפראך: שטעהע אויף, איס; דען דוא האסט איינען וויטען וועג פֿאָר דיר. (ח) ער שטאנד אויף, אס אונד טראנק אונד גינג, דורך דיא קראַפֿט דערזעלבען שפייזע, פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע ביז אן דען בערג גאָטטעס, ביז חורב. (ט) ער קאם דאזעלבסט אין איינע האָהלע, אונד איבערנאכטעטע דאזעלבסט. אונד זיהע! עס ווארד איהם דאז וואָרט דעם עוויגען, אונד שפראך צו איהם: וואס האסט דוא היר פֿאָר, אליהו? (י) אונד ער שפראך: איך האבע געאייפֿערט פֿיר דען עוויגען, דען גאָטט צבאות, דען דיא קינדער ישראל'ס האבען דיינען בונד פֿערלאססען; דיינע אלטערע האבען זיא אומגעריססען, אונד דיינע פראָפֿהעטען מיט דעם שווערטע אומגעבראכט, אונד איך בין אַלליין איבריג געבליבען, אונד

רש״י

ייני״ברא בלע״ז: ויאמר רב. סגי לי מרכא עד אימתי אנא מטרף כדין: (ו) רצפים. פחמים וכן ובידו רצפה [ישעיה ו' ו']: (ט) אל המערה. הוא נקרת צור שעמד בה משה [שמות ל״ג כ״ג]: (י) את מזבחותיך הרסו. במות יחיד הנעשות לשם שמים שהרי מזבח בית הבחירה

באור

עוד דעתו רֹתֶם כגזל מן הפעל רָתַם ענין אסר וקשירה (פֿאָסן בינדען, וויא דאז דייאטע בינדען)' וכן תמצאתי בא״ז' ספרי הסדשי' הכתקת מלת גינעסטרא, ומלת גענעם בלשון לרפת (בואו. ביאזען). רב. די במה שחייתי כי לא טוב אנכי שאזכה לאורך ימים הכפלא (רלב״ג). ות״י סגי לי מרכא עד אימתי אנא מטרף כדין (איך האבע לאנגע גענוג געלעבט, וויא לאנגע כאָך זאָלל איך זאָ ליידען)? (ו) רצפים. אפויה בגחלים, והחכם געזעניוס פתרו בענין אחר ר״ל שהוא אבן המתלהב מאש שעל הכיור ועליו אופין העוגה (הייסער שטיין), וכדומ' לו רצפת (אסתר א' ו') (שטיינפפֿלאסטער), ולדעת בעל אוצר השרשים רצפה כמו רשפה. ות״י מעפפא ולא ידעתי לכונו מה היא: (ט) ויאמר לו, מוסב על ה' שאמר לאליהו. וכן להלן פ' י״א ולכן מתורגם (ער שפראך): מה לך. טעם השאלה להתחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם, כמו מה זה בידך, ואע״פי שהוא

לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר
צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר
וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים
לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ
לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ (יב) וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא
בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃
(יג) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ
וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל
וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ (יד) וַיֹּאמֶר קַנֹּא
קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ
הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־
נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ (טו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב
לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ (טז) וְאֵת יֵהוּא בֶן־

הבית בפתח

תרגום אשכנזי

זיא טראכטען אויך מיר נאך דעם לעבען, עס צו נעהמען. (יא) אונד ער שפראך: געהע הינויס, אונד שטעללע דיך אויף דען בערג פאָר דעם עוויגען. אונד זיהע! דער עוויגע גינג פאָראיבער, אונד איין גראָסער שטארקער ווינד, בערגע צערייסענד אונד פעלזען צערשמעטטערנד (גינג) פאָר דעם עוויגען הער; אבער דער עוויגע וואר ניכט אים ווינדע, אונד נאך דעם ווינדע וואר איין ערדבעבען, אבער דער עוויגע וואר ניכט אים ערדבעבען; (יב) אונד נאך דעם ערדבעבען וואר פייער, אבער דער עוויגע וואר ניכט אים פייער; אונד נאך דעם פייער וואר איין לייזעס, זאנפטעס זייזעלן. (יג) דא דאז אליהו הערטע, פערהיללעטע ער זיין אנגעזיכט מיט זיינעם מאנטעל אונד גינג הינויס אונד שטעללטע זיך אן דען איינגאנג דער האָהלע; אונד זיהע! עס ווארד איהם איינע שטיממע, אונד שפראך: וואס האסט דוא היר פאָר, אליהו? (יד) ער שפראך: איך האבע געאייפערט פיר דען עוויגען, דען גאָטט צבאות, דען דיא קינדער ישראל'ס האבען דיינען בונד פערלאססען, דיינע אלטערע האבען זיא איינגעריססען אונד דיינע פראָפהעטען מיט דעם שווערטע אומגעבראכט, אונד איך בין אלליין איבריג געבליבען, אונד זיא טראכטען אויך מיר נאך דעם לעבען, עס צו נעהמען. (טו) אונד דער עוויגע שפראך צו איהם: געהע דיינעס וועגעס אונד קעהרע אום, נאך דער וויסטע פאָן דמשק; אונד ווען דוא הינקאָממסט, זאָ זאלבע חזאל צום קאָניגע איבער ארם (זיריען), (טז) אונד

רש"י

בירושלים היה: (יא) ורוח גדולה. משריית מלאכי רוחא: ברעש. משריית מלאכי זיעא: (יב) אש. משריית מלאכי אשא: קול דממה דקה. קל דמשבחין בחשאי אבל בנביאי הבעל אומר דממה וקול אשמע [איוב ד' ט"ז] דממה היתה לשבח. ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה ריזונעיסמנ"ט בלע"ז ואין שומעין הקול ממש: (יג) וילט פניו. וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוטה בשמלה [שמואל א' כ"א ט']: (טז) תמשח לנביא תחתיך. אי אפשי בנביאותיך מאחר

באור

יודע לב בני אדם. וכן כאן למה עזבת מקומך ומה יש לך פה? (רד"ק): (יא) צא ועמדת בהר. נראה כי פתח ההר היה בשפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה (רד"ק). והנה ה' עובר וכו'. פי' כבוד ה' כמו במשה רבינו ע"ה ויעבור ה' על פניו: (טו) לך שוב. הרד"ק אמר הלא ממדבר דמשק לא היה דרכו? אלא כך אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך מדבר דמשק וכן מתורגם אשכנזית. מִדְבָּרָה, הבי"ת בפת"ח אע"פי שאחריו נח, ובא כן לפי שהוא סמוך, וכן מִדְבָּרָה בית און (יהושע י"ח י"ב)

נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע
בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא
תַּחְתֶּיךָ׃ (יז) וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית
יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית
אֱלִישָׁע׃ (יח) וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת
אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל
וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃ (יט) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם
וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ
שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר
וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃
(כ) וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר
אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ
וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃
(כא) וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר

מלרע השי"ן בח"ק

יהוא, דען זאָהן נמשי'ס, זאלבע צום קאָניגע איבער ישראל, אונד אלישע, דען זאָהן שפט'ס, פֿאָן אבל מהולה, זאלבע צום פראָפֿהעטען אן דיינער שטעללע. (יז) אונד עס זאָלל געשעהען, ווער ענטרינּנעט דעם שווערטע הזאל'ס, דען זאָלל יהוא טאָדטען, אונד ווער ענט־רינּנעט פֿאָם שווערטע יהוא'ס, דען זאָלל אלישע טאָדטען. (יח) דען איך ווילל אין ישראל נור זיבען טויזענד איבריג לאססען: אללע דערען קניע זיך ניכט געבייגט פֿאָר דעם בעל, אונד אללע, דערען מונד איהן ניכט געקיסט. (יט) אלזאָ גינג ער פֿאָן דאננען, אונד פֿאנד אלישע, דען זאָהן שפט'ס, אלס ער פּפֿליגטע; צוואָלף רינדער געשפאננע גינגען פֿאָר איהם הער, אונד ער וואר בייא דעם צוואָלפֿטען; דא גינג אליהו צו איהם הין. אונד ווארף זיינען מאנטעל אויף איהן. (כ) דיזער פֿערליעס דיא רינדער אונד ליעף אליהו נאך אונד שפראך: איך מאָכטע נור נאָך מיינען פֿאטער אונד מיינע מוטטער קיססען, אונד דאן ווילל איך דיר פֿאָלגען. אונד (אליהו) שפראך צו איהם: געהע ווידער צוריק, דען וואס האבע איך דיר געטהאן? (כא) דא גינג ער צוריק פֿאָן איהם אונד נאהם איין געשפאן

רש"י

שאתה מלמד קטיגוריא על בני: (יז) ימית אלישע. לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים ביריחו [מלכים ב' ב' כ"ה]: (כ) לך שוב. מאחרי: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי: (כא) בשלם הבשר. בישל להם את הבשר כך פירושו דונ"ש ומנחם וכן תירגמו

באור

(רד"ק): ובאת. כשתבא אל דמשק: (טז) תחתיך. אחר שתעלה בסערה השמים: (יז) ימית יהוא. כי יהרוג כל בית אחאב וכל עובדי הבעל, ואף שיהוא הרגם טרם מלוך חזאל, עכ"ז אמר לשון נמלט, כי אלו לא המיתם יהוא היו נמלטים מחרב חזאל על כי המה אין מדרכם לרדת במלחמה. להיותם הם נהרגים ביד חזאל: ימית אלישע. פה אין לנו רק להסתייע בדברי חז"ל שהם הנערים המנוערים מן המצות שהרגם בקללתו. כי כל דברי המפרשים רחוקי' ורחוקים מן האמת: (יח) וכל הפה. כאשר נודע היתה עבודת הבעל גם בזאת, דהיינו לנשק לו: (יט) והוא חורש וכו'. ר"ל שהיו שם שנים עשר חורשים, והיה לכל אחד מהם צמד בקר, ואלישע היה חורש כי הוא היה אחד מהשנים עשר חורשים. צמדים. זוג הבהמות נקרא כן מפני החבור (רד"ק). ות"י פדנין דתורא למידין: והוא בשנים העשר. חורש בצמד הבקר האחרון דהיינו בשנים העשר. ות"י בחד מתרי עשרא. אמנם הר"א בעזר יורה שהוא מספר סדורי כפירושנו: וישלך אדרתו אליו. כמו עליו, וכן ת"י עלוהי, והשלכת האדרת עליו רמז לו שיהיה נביא לה' וילבש גם הוא אדרת כמנהג הנביאים, וכמ"ש ולא ילבשו אדרת וכו' (זכריה י"ג ד): (כ) אשקה נא וכו'. כדרך השואלים רשות מאבותיהם ונפטרים ללכת מאתם: לך שוב. מאחרי: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי? (רש"י). וי"מ לך לשוק אביך ואמך ושוב

וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

רינדער אונד שלאכטעטע עס, אונד מיט דעם גע־שירר דער רינדער קאָכטע ער דאז פלייש, אונד גאב'ס דען לייטען, אונד זיא אסען. ער מאכטע זיך אויף, אונד פאָלגטע אליהו נאך, אונד בעדיהנטע איהן.

הפטרת מטות

(ירמיהו א' א' עד ב' ד'.)

וכשהן מחוברין פרשת מטות עם פ' מסעי אז קורין זאת ההפטרה בפרשת פינחס וקורין שמעו דבר יי במטות ומסעי:

(א) דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃

(א) דיא וואָרטע דעם ירמיהו, דעם זאָהנעס חלקיהו'ס, איינעם דער פריסטער צו ענתות אים

רש"י

יונתן כשתי תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השורים את הבשר שלהם שהלמד אין פחות משנים: ויתן לעם. מרוב שמחה עשה משתה:

(א) דברי ירמיהו. מן הכהנים. ליתי בר קלקלתא דתקנן עובדיה (ירמיה שבא מרחב הזונה) ולוכח בר מתקנת' דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר:

באור

ושוב אלי כי מה עשיתי הנסים והנפלאות מה שעשיתי היו לך כלומר בעבורך (געהע אונד קעהרע וויעדער צוריק, דען וואז איך געטהאן, וואר פיר דיך); אך פירוש רש"י קרוב יותר לאמת, ועל פיהו תרגמתי: (כא) ובכלי הבקר. שהמה מעצים: בשלם הבשר. פירוש בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו. ומ"ם בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני. נתת לי, וכן ת"י בשיל להון. (קאָכטע ער פיר זיא). ולאמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם, וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם (רד"ק). והעם הזה היה לדעת קצת העבדי' החורשים, ולדעת רד"ק באו אנשים ללוותו אחרי שובו מלנשק את אביו ואת אמו, ולהם בשל הבשר. וספר הכתוב שבשל בכלי הבקר, להראות חפזון ומהירות אלישע, כי מרוב חשקו ללכת אחר אליהו, לא המתין לחטוב עצים לבשל כמנהג, רק לקח כלי המחרישה ועשה זאת לגודל השמחה:

(א) דברי. כולל כל ענין, דברי נבואה כמו כאן, וכן דברי עמוס; ודברי חכמה וסברה, כמו דברי קהלת. ומה שכתב רד"ק כי לכך אמר דברי ירמיהו ומפני שנכלל בספר הזה גם ספור מה שקרה לו בעניני עצמו, הוא מתישב בירמיה, ואיננו מתישב יפה בעמוס ובקהלת. למיעוט מה שספר בספריהם ממה שקרה להם; מלבד כי לפי זה יותר היה ראוי לומר דברי יונה. והנכון כי כל אחד מהנביאים קרא לספרו השם אשר ישר בעיניו, ומכאן ראיה כי הנביאים כתבו וסדרו ספריהם, ולא אחרים לקטו נבואותיהם, כדעת קצת מהחוקרים האחרונים, שאם כן היו המאספים קוראים בשם אחד לכולם, ולא היו משנים וכותבים חזון ישעיהו, דברי ירמיהו, דבר ה' אשר היה אל הושע, אל יואל. אל יונה. אל מיכה, אל צפניה. חזון עובדיה. חזון נחום, המשא אשר חזה חבקוק, משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. הן אמת כי אין כל דברי הנביאים מסודרים לפי סדר הזמנים, ובפרט דברי ירמיהו, אשר על כן אמרו כי אחרים לקטו וסדרו דבריהם; אמנם אף אם אמת היה הדבר הזה שאין ספרי הנביאים מסודרים בידינו באותו הסדר עצמו שסדרום הם ע"ה, אלא אחרים סדרו דבריהם, לא יצא מזה, כדעת אותם החוקרים שהמסדרים והמאספים גרעו והוסיפו ותקנו הלשון כאשר ישר בעיניהם. אלא לשון הנבואות, ושם הספרים, הם אתנו היום כאשר כתבום הנביאים ע"ה. בן חלקיהו, דעת ר' יוסף קמחי שזה חלקיהו בן שפן הכהן הגדול בימי יאשיהו, רחוקה מאוד, כי למה לא יזכירהו בשם הכהן הגדול, או בשם בן שפן? ענתות, מערי הלוים, ממטה בנימן (יהושע כ"א י"ח). רחוקה

(ב) אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ
בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לְמָלְכוֹ׃ (ג) וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ
בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלָםִ
בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ (ד) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ (ה) בְּטֶרֶם אֶצּוֹרְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ
וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם
נְתַתִּיךָ׃ (ו) וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־
יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה

יתיר ו'

לאנדע בנימן, (ב) וועלכעם דאז וואָרט דעם הערךן ווארד אין דען צייטען יאשיהו'ס זאָהנעם דעם אמון, דעם קאֶניגעם פֿאָן יהודה, אין זיינעם דריי־צעהנטענרעגירונגסיאהרע. (ג) אונד דאן פֿערנער צו דען צייטען דעם יהויקים זאָהנעם דעם יאשיהו, קאֶניגעם פֿאָן יהודה, ביז אנס ענדע דער איילף יאה־רע צדקיהו'ס זאָהנעם דעם יאשיהו דעם קאֶניגם פֿאָן יהודה, דאז איזט ביז דיא אייוואָהנער ירושלים'ס אים פֿינפֿטען מאָנאטע אין געפֿאנגענשאפֿט געפֿיהרט וואָרדען. (ד) דאז וואָרט דעם הערד, ווארד מיר וויא פֿאָלגט: (ה) בעפֿאָר איך דיך אים מוטטערלייבע געבילדעט, האטטע איך דיך ערקאננט, אונד עהע דוא אויס דעם מוטטערלייבע געגאנגען, האטטע איך דיך געוויהעט; צום פראָפֿעטען דער נאציאָנען האבע איך דיך בע־שטיממט. (ו) איך שפראך: אך גאָטט, מיין הערר! זיה דאָך, איך ווייס יא ניכט צו רעדען, איך בין נאך יונג. (ז) דער הערר שפראך צו מיר: זאגע ניכט, איך בין יונג; זאָנדערן געהע איבעראלל,

רש"י

(ב) אשר היה דבר ה' אליו וגו'. אשר התחילה שכינה לשרות עליו באותו הזמן: (ג) ויהי בימי יהויקים. ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיה בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלים בחדש החמישי: (ה) בטרם אצרך בבטן וגו'. מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו. אצרך לשון צורה: ידעתיך. קוניש"טוי בלע"ז כמו לא נודעתי להם [שמות ו']: הקדשתיך. זמנתיך לכך: נביא לגוים. לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים כך נדרש בספרי נביא מקרבך וגו' [דברים י"ח] יקום לך ולא למכחישי תורה הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך בנוהגים מנהגי גוים ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוים להשקותם כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמו שנאמר קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים [לקמן כ"ה]. ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך [דברים י"ח] זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה: (ו) אהה. לשון יילל קונפל"ייט בלע"ז: כי נער אנכי. איני כדאי להוכיח משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעשה להם הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה

באור

מירושלים שלשה מילין כדברי היידוניאוס, או עשרים ריס (stadia) כדברי יוסף פלאוויוס: (ב) אשר היה דבר ה' אליו. מודיע כאן זמן התחלת שליחותו, כמפורש למטה כ"ה ג': (ג) ויהי בימי יהויקים. רש"י ואחריו ק' ב' מיכאעליס פירשו ויהי נביא, ורד"ק ודון יצחק ואחריהם י' ד' מיכאעליס ודאזענמיללער פירשו ויהי דבר ה' אליו; וכל זה לא יתכן, כי הנה ירמיה נבא גם אחר הגלות (סימן מ"ג-מ"ב ומ"ד), לפיכך נ"ל טעם ויהי כמשמעו, שהאריך ימים עד הגלות. להגיד שראה בחייו קיום נבואתו. והנה נבא ירמיהו קודם הגלות קרוב לארבעים שנה, ואחר כך לא ידענו כמה: (ה) בטרם אצרך. אמר זה לירמיהו מפני שידע שיסרב ללכת בשליחותו. לפיכך הודיעו שהוא מוכן לנבואה מן הבטן (רד"ק), ולמשה לא היה אפשר לומר כן, הואיל ולא היה בטבעו מוכן לכך, כמו שאמר לא איש דברים אנכי, ואז לא היה נער, אלא זקן וישיש: נביא לגוים, לישראל ולאומות; לא שילך וידבר אל האומות, אלא

אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר
אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃
(ח) אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ
נְאֻם־יְהוָה׃ (ט) וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־
פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃
(י) רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ ׀ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־
הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס
לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ (יא) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה
אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃
(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד

וואָהין איך דיך זענדע, אונד רעדע אללעס, וואס איך דיר בעפֿעהלען ווערדע: (ח) פֿירכטעדיך ניכט פֿאָר איהנען, דען איך בין מיט דיר דיךצו רעטטען — שפּריכט דער הערר. — (ט) דעי הערר שטרעקטע זיינע האנד אויס, אונד מאכטע דאס זיא מיינען מונד בעריהרע, אונד שפּראך צו מיר: זיהע! איך לעגע דיר מיינע וואָרטע אין דען מונד. (י) זיהע, איך זעטצע דיך הייטע איבער נאציאָנען אונד רייכע, אום אומצורייסען, אונד איינצושטירצען, צו פֿערטילגען אונד צו פֿערדערבען, צו ערבויען אונד צו פֿפֿלאנצען. (יא) היראויף ווארד מיר דעם הערדן וואָרט וויא פֿאָלגט: וואס זיהסט דוא ירמיהו? אונד איך שפּראך: „איינען שטאב פֿאָן מאנדעלבויםהאָלץ זעהע איך". (יב) דער הערר שפּראך צו מיר: דוא האסט גוט געזעהען; דען איך בין אים בעגריפֿפֿע זאָרגפֿעלטיג אויף

רש"י

העלה את הבאר אני בתחלה שליחותי אני בא להוכיח: (ז) על כל אשר אשלחך. אל האומות: את כל אשר אצוך. לישראל תדבר: (ט) וישלח ה' את ידו. כל שליחות שהוא אלא יד לשון הושטה ל"א כתרגם ושלח ה' ית פתגמי נביאותיה: הפקדתיך. מיניתך על הגוים: לנתוש ולנתוץ. דיספליי"ר בלע"ז ועל ישראל לבנות ולנטוע אם ישמעו כך תרגם יונתן: (יא) מקל שקד. מנדולי"ר בלע"ז: (יב) היטבת לראות. השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי ויונתן תירגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאש'. ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים

באור

בדברו לישראל יזכיר מה שיארע לקצת האומות: (ז) על כל אשר אשלחך. אל כל מקום שאשלחך, כמו ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע (מלכים א' י"ח י"ב), והטעם (כדברי רד"ק) כי בענתות באה לו הנבואה בתחלה, והיה רצון האל לשלחו לירושלים להוכיח גם המלך והשרים: (ח) מפניהם. מפני אנשי יהודה, ואע"פי שלא הזכירם עדיין, הדבר למד מעניינו, וכן למטה (פסוק ט"ז) ודברתי משפטי אותם, ועדיין לא פירש על מי הוא מדבר, ולבסוף פירש למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: (ט) ויגע על פי. הפעיל, הגיע ידו, עשה שתגע ידו על פיו, ואמר לו הנה עתה נתתי דברי בפיך, והכל במראה הנבואה, לחזק את לבו לדבר אל העם: (י) הפקדתיך על הגוים. כמו ויפקידהו על ביתו, נתינת רשות על דבר לעשות בו כרצונו. והטעם, אחר שנתתי דברי בפיך, הנה כל מה שתדבר יתקיים, הן לטוב הן לרע, והרי זה (דרך משל) כאילו נתתיך שליט בגוים ובממלכות לעשות בהם כחפצך: לנתוש. משל לקוח מעקיר' הנטיעות, כמו ולנטוע על נטיעתן, וכן למטה (מ"ב י') ונטעתי אתכם ולא אתוש; ולנתוץ הוא על הבניינים, והוא הפך לבנות: (יא) מקל שקד אני רואה. הכירו בעליו ובפרחיו, כדברי דאזענמיללער, ולא כדעת רד"ק שלא היה בו עלה ובכל זאת הכירו, ועל כן אמר לו היטבת לראות, כי אין היטבת לראות שבח לו על שהבחין והכיר המקל, אלא כאומר יפה הראיתיך מקל שקד כי כן יהיה שאשקוד על דברי, והנה דבר הגון ומדוק ראית: (יב) כי שוקד אני. לשון הנופל על הלשון, ואין הכוונה כי ממהר אני לקיים דברי, כמו השקד שממהר להוציא פרח, שאם כן היה לו לומר כי ממהר אני, כי אמנם אין שורש שקד מורה על העשייה מהר, כי אם על ההשגחה על הדבר בלא התרשלות ובלא שכחה. וגם הענין הזה לחזק את לבו, שלא

אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ (יג) וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה׀
אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר
נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ (יד) וַיֹּאמֶר
יְהֹוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ׃ (טו) כִּי׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת
מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהֹוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ
כִּסְאוֹ פֶּתַח׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ
סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ (טז) וְדִבַּרְתִּי
מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי
וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי
יְדֵיהֶם׃ (יז) וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ

דיא ערפּיללונג דעססען צו זעהען, וואס איך רעדען ווערדע. (יג) דאז וואָרט דעס העררן וואַרד מיר אבערמאלס וויא פֿאָלגט: וואס זיהסט דוא?" אונד איך שפראך: איינען זידענדען טאָפּף זעהע איך, מיט דער פֿאָרדערזייטע דעם נאָרדען צוגעווענדעט, (יד) אונד דער העדר שפראך צו מיר: פֿאָם נאָרדען ווירד דאז איבעל לאָזברעכען איבער אללע בעוואָהנער דעס לאַנדעס. (טו) דען איך בין אים בעגריפֿפֿע אללע פֿאמיליען דער נאָרדליכען רייכע צו בערופֿען, שפריכט דער העדר, אונד זיא ווערדען קאָממען, אונד יעדער ווירד זיינען טהראָן שטעללען אם איינגאנגע דער טהאָרע ירושלם'ס אונד אויף אללע זיינע מויערן אומהער אונד בייא אללען שטעדטען יהודה'ס. — (טז) אונד איך ווערדע רעכענשאַפֿט פֿאָן איהנען פֿאָרדערן וועגען אלל איהרער באָזהייט, דאס זיא מיך פֿערלאססען, אונד אנדערן גאָטטערן געררייכערט, אונד זיך פֿאָר איהרער הענדעווערק געבייגט האבען. (יז) דוא אבער

רש"י

שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית: (יג) סיר נפוח. רותח בוילנ"ט בלע"ז: ופניו. רתיחותיו אישיסאונדי"ש בלע"ז: (יד) מצפון תפתח הרעה. בבל לצפונה של ארץ ישראל היא: (טז) ודברתי משפטי אותם. אתווכח עמם עם יהודה

באור

יירא מלדבר אל העם, כי לא יעוש ה' את הדברים אשר ישים בפיו לעשותם: (יג) סיר נפוח. מעלה עשן ברתיחתו, ודוגמתו מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח (איוב מ"א י"ב), והסיר הוא משל לעיר הבאה במצור. על דרך היא הסיר ואנחנו הבשר (יחזקאל י"א ג'): ופניו מפני צפונה. מלת מפני לא תתפרש בדיוק. לפיכך נ"ל שהיה כתוב מפני', כלומר מְפֻנִּים, כמו מדרך שער העליון אשר מָפְנֶה צפונה (יחזקאל ט' ב'). ולענין פירוש המליצה נ"ל כפירוש ר' יוסף קמחי, כי הצד שהיו מכניסים בו האש תחת הסיר היה לצד צפון, וזה היה סימן שהמבעיר אש המלחמ' והרעה יצא מצד צפון. והנה כששאל לו מה אתה רואה, לא שאל לאיזה צד הוא פונה, ולא היה לו לירמיהו להשיב על זה; אמנם להיות שהכל היה במראה הנבואה, גם תשובת ירמיה היתה כרצון האל: (יד) מצפון. מבבל, והנה בבל איננה לצפון ארץ ישראל, כי אם למזרחה, וכתב החכם בושאדנו כי הבאים מבבל לא"י היו צריכים ללכת אליה דרך צפון, דרך רבלה וחמת שהן לצפון א"י וזה מפני המדבר שבין בבל לא"י. ועדיין קשה מה שכתוב אחר זה הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה, כי זה לא נאמר בבחינת דרך בואם, אלא בבחינת מקום מושבם; לפיכך נ"ל כי אנשי יהודה בראותם שהבאים מבבל באים עליהם מדרך צפון, חשבו כי באמת תכונת ארצם צפונית לא"י, והכתוב הולך לדבר כלשון העם, שאם היה אומר להם ממזרח לא היו מבינים שהכוונה על בבל: (טו) ובאו ונתנו איש כסאו. דרך משל, כאלו האל קורא לאנשי צפון לשפוט בינו ובין איש יהודה והם יכינו מושבם בשער העיר כמשפט השופטים (וכן מצאתי אח"כ שכתב י' ד' מיכאעליס): (טז) ודברתי משפטי אותם. אריב עם אנשי יהודה, ואוכיחם על מה שחטאו לי, ואח"כ אנשי צפון יגזרו עליהם את הדין, ויעשו בהם משפט כתוב: (יז) אל תחת. פן אחתך, לשון הנופל על הלשון, הראשון ענין יראה ופחד, והשני ענין שבר

אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת
מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ (יח) וַאֲנִי הִנֵּה
נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת
נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ
לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ (יט) וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ
וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה
לְהַצִּילֶךָ׃ ב (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
(ב) הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר
יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ
לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃

גירטע דיינע לענדען אונד מאכע דיך אויף אללעס צו רעדען וואס איך דיר אויפטראגען ווערדע. צאגע ניכט פֿאָר איהנען, אויף דאס איך דיך ניכט פֿאָר איהנען ציטטערן מאכע. (יח) אונד זיהע איך מאכע דיך הייטע איינער פֿעסטען שטאדט, איינער אייזערנען זיילע, איינער עהערנען מויער גלייך ריקזיכטליך דעם גאנצען לאנדעס; פֿיר דיא קאָניגע פֿאָן יהודה, פֿיר זיינע פֿירשטען אונד פריסטער אונד פֿיר אללעס פֿאָלק אים לאנדע. (יט) זיא ווערדען ווידער דיך שטרייטען, דיך אבער ניכט בעזיגען; דען איך בין מיט דיר, שפריכט דער העררר, דיך צו עררעטטען.

ב (א) דעם העררן וואָרט וואַרד מיר, וויא פֿאָלגט: (ב) געהע אונד פֿערקינדיגע לויט אין ירושלם, וויא פֿאָלגט: זאָ שפריכט דער העררר: „איך געדענקע נאָך דעם וואָהלוואָללענס דאז איך פֿיר דיך אין דיינער יוגענדצייט האטטע, דער ליבע צו דיר אין דיינעם ברויטשטאנדע,

רש"י

ירושלים: (יז) תאזור מתניך. ל' זירוז כאיסי חלצון: (יח) למלכי יהודה. כנגד מלכי יהודה. (יט) ונלחמו אליך. ויהון דיינון ומגיחין לקבלך למיסתר פתגמי נביאותך: (ב) זכרתי לך: אם הייתם שבים אלי תאותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעוריך ואהבת כלולות חופתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנסה הוא: כלולתיך. נולי"ש בלע"ז: ומה הוא חסד נעוריך לכתך

באור

כתרגומו וכן בתרגום סורי (סעבאסטיאנוס שמיד ואזענמיללער): את כל אשר אנכי אצוך. אנכי נראה כמיותר, ובא לחזק את לבו, כלומר התבונן מי הוא המצוה, כי אנכי הוא: (ב) זכרתי לך חסד נעוריך. החסד הוא באוהב, והחן הוא בנאהב (עיין פירושי בבראשי' ל"ט כ"א ובירמי' ע"ז י"ג), וכאן הכוונה זכרתי לך החסד והדבקות שהייתי דבק בך בימי נעוריך, ולפיכך אף אם אעניש הנה חסדי מאתך לא ימוש וקדש ישראל לה' וגו', ומכל מקום הנני מוכרח להוכיח אתכם על פניכם ולומר לכם מה מצאו אבותיכם בי עול וכו'. ויונתן ורש"י ובנזעניוס ואחרים פירשו חסד נעוריך דבקותך בי בימי נעוריך, וצ"ל כי דבקות האדם באל לא תקרא חסד, ואע"פי שהאוהב את ה' נקרא חסידו (לאיש חסידך, אספו לי חסידי, כי טוב נגד חסידיך, וזולתם), מכל מקום לשון חֶסֶד לא נמצא רק בין אדם לאדם, או מהאל לאדם, ורק בדורות האחרונים

(בנחמיה ודברי הימים) אולי נקראו מעשי חסידות שבין אדם למקום בשם חֲסָדִים. ובגזעניוס

הביא כי חסד חפצתי (הושע ו' ו') להוראת החסידות והוא שבוש, והנכון כפירוש רד"ק. והנה הנביאים היו מלמדים את העם כי חסד יחפץ האל ולא זבח, ושדעת אלהים איננה אלא לדעת כי הוא עושה חסד משפט וצדקה בארץ, ושבאלה הוא חפץ, כי דרך ה' (בראשית י"ח י"ט) איננה אלא לעשות צדקה ומשפט; ונראה כי כשבטלו הנביאים נפלו המון ישראל בטעות גדולה, וקראו חסד וחסידות למעשים שבין אדם למקום — והנה קודם שיתחיל להוכיחם ולאיים עליהם, רצה להודיעם שאם יעניִשם לא יהיה זה משנאתו אותם, כי עדיין חביבים הם בעיניו: לכתך. זכרתי לך לכתך אחרי במדבר, כלומר זכרתי מה שאהבתיך כשהוצאתיך ממצרים, וגם מה שאת היית דבקה בי והולכת אחרי במדבר. ולדעת תלמידי אליעזר אליה איגל מלבוב גם זה חסד האל עם

(ג) קֹ֤דֶשׁ יִשְׂרָאֵל֙ לַֽיהוָ֔ה רֵאשִׁ֖ית תְּבוּאָתֹ֑ה כָּל־
אֹכְלָ֣יו יֶאְשָׁ֔מוּ רָעָ֛ה תָּבֹ֥א אֲלֵיהֶ֖ם נְאֻם־יְהוָֽה׃

וויא דוא מיר אין דער וויסטע נאכגינגעסט, אין אונבעזאָטעם לאנד. (ג) ישראל איזט דעם העררן געהייליגעט, דיא ערשטלינגע זיינער פֿריכטע; ביסען זאָלל דעריעניגע דער דאפֿאן געניסט, איבלעם ווירד זיא טרעפֿפֿען, שפריכט דער העדר.

הפטרת מסעי

(ירמיה ב' ד' ער כ"ט)

(ד) שִׁמְע֥וּ דְבַר־יְהוָ֖ה בֵּ֣ית יַעֲקֹ֑ב וְכָל־
מִשְׁפְּח֖וֹת בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃ (ה) כֹּ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה
מַה־מָּצְא֨וּ אֲבוֹתֵיכֶ֥ם בִּי֙ עָ֔וֶל כִּ֥י רָחֲק֖וּ מֵעָלָ֑י
וַיֵּֽלְכ֛וּ אַחֲרֵ֥י הַהֶ֖בֶל וַיֶּהְבָּֽלוּ׃ (ו) וְלֹ֣א אָֽמְר֔וּ
אַיֵּ֣ה יְהוָ֔ה הַמַּעֲלֶ֥ה אֹתָ֖נוּ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם
הַמּוֹלִ֨יךְ אֹתָ֜נוּ בַּמִּדְבָּ֗ר בְּאֶ֨רֶץ עֲרָבָ֤ה וְשׁוּחָה֙
בְּאֶ֨רֶץ צִיָּ֣ה וְצַלְמָ֔וֶת בְּאֶ֕רֶץ לֹֽא־עָ֤בַר בָּהּ֙ אִ֔ישׁ

(ד) הערעט דאז וואָרט דעם העררן, אָ איהר פֿאָם הויזע יעקב'ס, איהר פֿאמיליען דעם הויזעס ישראל. (ה) זאָ שפריכט דער הערר: וואס פֿיר איין אונרעכט ענטדעקטען איירע פֿאָרפֿאהרען אן מיר, דאס זיא זיך פֿאָן מיר ענטפֿערנט האבען, אייטלען דינגען נאכגינגען אונד זיך דעם וואהנע ערגאבען? (ו) דאס זיא ניכט שפראכען: וואָ לאססעז וויר דען הערדן, דער אונז אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט דורך דיא וויסטע, דורך איין אָדעס אונד טאָדטעס לאנד, דורך איינע דירדע אונד פֿורכטבארע געגענד, דורך איינע געגענד וואָ נימאנד דורכרייזט, אונד דיא פֿאָן

רש"י

אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין לה לדרך כי האמנתם בי: (ב) קדש ישראל. כתרומה: ראשית תבואתה. כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן תירגם יונתן:
(ד) ולא אמרו איה ה'. כי נלך אחרי אלהיך אחרים: ערבה. פלנור"א בלע"ז: ושוחה

באור

ישראל, כלומר זכרתי מה שהייתי מוליך אותך במדבר, באופן שהיית הולכת אחרי במדבר:
(כב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו. ישראל הם לה' כקדש וכתרומה, שאוכליה חייבים עליה מיתה; כאלו ה' הוא בעל השדה, וכל הגוים הם תבואת שדהו. וישראל הם התרומה וראשית התבואה, ואם יבא אדם ויאכל משאר תבואתו יש לו תשלומין, ואם יאכל מן התרומה הוא חייב מיתה: יאשמו. עיין (בראשית מ"ב כ"א). ורמזנמיללער פירש הפסוק הזה לשעבר, קדש היה ישראל לה' בדור המדבר; אך באמרו בסוף הפסוק נאם ה', משמע כי גם עתה הדבר כן הוא, וכל זה לא יתכנן למה שהוא עתיד להוכיחם ולאיים עליהם. כי הכוונה שלא ידע להם אדם מבלעדי גזרת האל, ורק בשיעור אשר תגזור מדת דינו, ולא ימאסם ולא יגעלם לכלותם:
(ה) מה מצאו. כאן תחלת התוכחה, ותלה הקללה באבותם הקדמונים שהתחילו לזנות מאחרי ה', ומהם נמשך אח"כ להוכיח את בני דורו. עול. הפך אמונה. כמו אל אמונה ואין עול, וכן לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: וילכו אחרי ההבל. זו רעה אחרת, ולמעה מפרש כי שתים רעות עשה עמי: (ו) איה ה'. אנה עזבנוהו, כלומר השליכוהו אחרי גום ולא זכרוהו: בארץ ערבה ושוחה. ראזענמיללער פירש שיש בה שוחות וגומות, ואם כן היה לו לומר בלשון רבים; ונ"ל ארץ שוחה, ארץ קבר, שאול, ארץ שהיושב בה כאלו הוא בקבר ובמקו' אשר לא יחיה שם אדם. והנה הזכיר תחלה ערבה שהוא כמשמעו, ואח"כ שוחה שהוא לשון מושאל, וכן אח"כ הזכיר תחלה ארץ ציה כמשמעו, ואח"כ צלמות שהוא לשון מושאל, שעינינו

וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ (ז) וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־
אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ
וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃
(ח) הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי
הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִיאִים
נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ (ט) לָכֵן
עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם
אָרִיב׃ (י) כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר
שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃

נימאנדען בעוואָהנט איזט? (ז) יא, איך בראכטע איך אין איין קאָסטליכעס לאנד, דעססען פֿרוכט אונד גיטער צו געניסען, אונד איהר קאמעט הער־ אונד פֿעראונרייניגטעט מיין לאנד, אונד מיין בע־ זיצטהום האבעט איהר צור גרייעל שטעטטע גע־ מאכט. (ח) דיא פריסטער שפראכען ניכט: וואָ לאס־ סען וויר דען הערדן? דיא דער רעליגיאָזען בע־ לעהרונג געווידמעטען וואָללטען מיך ניכט קעננען, דיא הירטען וואורדען מיר ווידערשפענסטיג, דיא פֿאָלקס־ רעדנער שפראַכען פֿיר דען בעל, אונד גינגען גאָטטערן נאך דיא ניכטס פֿראָממען קאָננען.
(ט) דעסהאלב ווירד איינע צייט קאָממען, דאס איך רעכענשאפֿט פֿאָן אייך פֿאָדערן ווערדע, שפריכט דער הערר, פֿאָן אייערן קינדעס קינדערן ווערדע איך רעכענשאפֿט אבפֿאָדערן.
(י) דען געהט היניבער צו דען אינזעלן דער כתיים אונד זעהט; שיקעט לייטע נאך קדר

רש"י

טויה איכפוטיא"ה בלע"ז: ציה. דיגסטי"ה בלע"ז: צלמות. לשון חשך הוא: (ה) אל ארץ הכרמל. לארעא דישראל דהוות מנצבא ככרמלא פי נטועה כיער: (ו) תופשי התורה. סנהדרין: והרועים. המלכים: נבאו בבעל. בשם הבעל: (ז) עוד אריב. טרם אביא עליכם רעה אתווכח עמכם עוד ע"י נביאי אע"פי שרבתי עמכם כבר ימים רבים: (ח) איי כתיים. לאיי כתיים: איי איטל"יא בלע"ז: וקדר שלחו. ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד. ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן. כמו אם. אם המיר גוי מהם את אלהיו ואע"פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד וכתיי' וקדריי' יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעי' והולכים ומטלטלין ממרעה למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך תירגם יונתן. ורבותינו אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פי שיודעים שהמים מכבין את האש לא הניחו

באור

חסד גדול, והושאל על כל מקום נורא ומפחיד: (ז) ואביא אתכם. היה לו לומר המביא אותנו אל ארץ הכרמל, והפסיק הענין, כדי להתחיל בתוכחה, ושם הדבור בפי האל: ואביא אתכם. עם האבות שבכר מתו מִדְבָּר, ותחלה הזכירם בלשון נסתר (מה מצאו אבותיכם וגו'), ועתה מדבר עמה' לנכח: ארץ הכרמל. כל ארץ טובה נקראת כן. על שם הכרמל, שהיה הר טוב ונחמד, ורא"ז וגעז' אומרים כי כרמל היה מתחלתו שם כללי, נגזר מן כֶּרֶם, והיה ענינו ארץ טובה. ואח"כ הונח ביחוד להר הכרמל, ואני אומר כי כרמל נגזר מן כֶּרֶם אֵל, ויש אומרים מן כַּר מָלֵא: (ח) ותופשי התורה. אנשי התורה, כמו תופשי המלחמה (במדבר ל"א כ"ז), שנקראו גם כן אנשי המלחמה (שם כ"ח), הדבקים במלאכה מיוחדת נקראו תופשים אותה (שנודער ור"אז'): לא ידעוני. לא שמו לב עלי. כאלו מעולם לא ידעוני, כטעם האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע: והרועים. המלכים והשרים: והנביאים. המוכיחי' והמדברים אל העם, ואין תחלת שורש נבא הגדת העתיד, כי אם (כדעת רש"י) דבור אל העם: (ט) לכן עוד אריב אתכם. אפקוד עליכם עונכם, כמו הוא יריב את ריבם אתך (משלי כ"ג י"א), וכן תרגם יונתן: ואת בני בניכם אריב. המפרשים פירשו על העתידים להולד כי ידע ברוח הקודש שגם הם יקטאו, וזה רחוק במי שמתחיל להנבא, שיאמר אל העם ידעתי כי לא

(יא) הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי
הֵמִיר כְּבוֹדִי בְּלוֹא יוֹעִיל׃ (יב) שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־
זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהֹוָה׃ (יג) כִּי־
שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם
חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים
אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃ (יד) הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־
יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ (טו) עָלָיו
יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה
פתה בס"פ

אונד פריפֿעט אויפֿמערקזאם אונד זעהט, אָב יע זאָ עטוואס געשעהען איזט? (יא) האט יע איינע נאציאָן גאָטטער געוועכסעלט, — אונד דאָך זינד יענע קיינע וואהרען גאָטטער! אונד מיין פֿאָלק האט דען גאָטט געוועכסעלט, דער דעססען רוהם איסמאכט, געגען עטוואס דאז ניכטס ניטצען קאן. (יב) ערשטוינע אָ הימעל דאריבער, פֿערוואונדערט אונד ענטזעטצט אייך איבער דיא מאססען, שפריכט דער העדר. (יג) דען איין צווייאַפאכעס איבעל האט מיין פֿאָלק בעגאנגען; מיך האבען זיא פֿערלאססען, דיא קוועללע דעס עוויגען וואססערס, אום זיך ציסטערנען צו גראבען, אונד צוואר לאָכעריגע ציסטערנען, וועלכע קיין וואססער האלטען. (יד) איזט ישראל איין קנעכט, איזט ער אין דער שקלאַפֿעריי געבאָרען? וויא קאָממט עס דאס ער צור בייטע ווארדע? (טו) ווידער איהן בריללטען יונגע לאָווען, ערהאָבען איהרע שטימען, אונד מאכטען זיין לאנד צור איינאָדע, זיינע שטעדטע ווארדען צו רו-

רש"י

את אלהיהם: (ט) בלא יועיל. בע"ז שאין בה תועלת: (י) שמו שמים. לשון תמהון. שמו השתוממו והוא לשון צווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו [שמואל א' י"ד]: ושערו. לשון סער: חרבו מאד. כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב: (י) שתים רעות. אם המירו יראתי בכיוצא בה יש כאן רעה א' ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע"ז שהם כבורות של מים מכונסין ונשברין ונסדקין והמימיהם נבלעים בסדקיהם: אשר לא יכלו. טינדלוג"ע בלע"ז: את מימיהם שהמים מטשטשין את שפתם וכתליהם והם נופלין: לחצוב. לחפור: (יב) יליד בית. בן האמה: (יג) ישאגו. שואגו' ל' הווה: כפירים. מלכים: נצתו.

באור

תשמעו לי, ואין הענין כן במשה, שאמר קודם למותו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון. ויונתן תרגם אם יעשו כמעשיכם, וא"כ יהיה המאמר אך למותר וכ"ל כי באמרו עוד אריב אתכם, עם האבות שכבר מתו דבר, ולהם אמר ואת בני בניכם אריב, והכוונה על אותם העומדי' בימי ירמיה. וי"ו ואת בני בניכם איננה לחבור, אלא לפירוש, וכמוה הרבה: (יא) איי כתים. אי קפרוס ושאר האיים אשר למערב א"י: וקדר. שם משפחה ממשפחות הערביים, למזרח א"י: הן היתה כזאת. ההיתה כזאת. מלת הן שגורה בלשון ארמית להוראת אם (וכן הן על מלכא טב יתבקר בבית גנזיא, עזרא ה' י"ז), וגם להוראת הֵן (הן איתי די מן כדם מלכא שם שם), וכן בעברית והן לא יאמינו לי. הן נזבח את תועבת מצרים. ותלמידי שמשון ייבטילומו ע"ה אמר כי אולי היה כתוב הֲנִהְיְתָה כזאת, כמו הנהיה כדבר הגדול הזה. ובאמרו כי עברו איי כתיים

ולאו וגומר איננו מדבר לישראל, אלא למי שיהיה, כטעם חזקו ידים רפות (ישעיה ל"ה ג') וחבריו (עיין שם רד"ק), ועל ישראל מדבר בלשון נסתר, ועמי המיר כבודו, כי שתים רעות עשה עמי וגו': (יב) ושערו. לשון סערה: חרבו. לשון חרבה, ומורה ג"כ תמיהה, כחבריו שמם, שאה, עיין פירושי (בראשית א' ב'): (יג) בורות. לקבל מי המטר, והם עשוים בבנין, ואם הכותל נשבר, המים נבלעים בקרקע: (יד) העבד ישראל. וכי ישראל עבד הוא או בן השפחה שנולד בעבדות, והלא בן חורין הוא, ואיך היה לבז? וכ"ל שאמר זה על מה שהיה בימי מנשה שבאו שרי הצבא אשר למלך אשור והבלו את מנשה (דברי הימים ב' ל"ג י"א): (טו) עליו ישאגו כפירים. הם שרי הצבא הנ"ל: וישיתו ארצו לשמה. זה לא נזכר בדברי הימים, אבל רחוק הוא שיאספו את המלך בנחשתים ויוליכוהו בשבי, בלי שתהיה שם מלחמה ושבר גדול בעם,

עָרָיו נִצְּתוּ מִבְּלִי יֹשֵׁב: (טז) גַּם־בְּנֵי־נֹף
וְתַחְפַּנְחֵס יִרְעוּךְ קָדְקֹד: (יז) הֲלוֹא־זֹאת
תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ
בַּדָּרֶךְ: (יח) וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם
לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר

נצתה כ' ותחפנס כ'

אינען אָהנע בעוואָהנער. (טז) אויך דיא זאָהנע פֿאָן נף אונד תחפנחס ווערדען דיר דאז הויפט אבוויי־דען. (יז) דאז ברינגט דיר, דאס דוא דען העררן, דיינען גאָטט, פֿערלאססען האסט, וועהרענד ער דיך אויף דעם רעכטען וועגע פֿיהרטע. (יח) וואס פֿיר פֿערזנלאססונג האסט דוא אלזאָ דיך אויף דען וועג נאך מצרים צו בעגעבען אום דאז שחור־וואססער צו טרינקען? אונד וואס פֿיר איינע פֿעראנלאססונג האטטעסט דוא, דיך אויף דען וועג נאך

רש"י

כלתו בלה: (יד) גם בני נוף ותחפנחס. הם מצרים שאתם בוטחים עליהם לעזרה: ירעוך קדקד. ירצצו גלגלתכם ירעוך לשון רצוצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: (טו) הלא זאת תעשה לך. הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרו' לך האשמה והעון אשר עזבת את ה' אלהיך: בעת מוליכך בדרך. שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: (טז) מה לך לדרך מצרים. למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שיחור. שטבעו זכוריכם בנילוס. שיחור הוא נילוס כמה שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים [בספר יהושע י"ג]: ומה לך. למחוד

באור

עריו נצתו ענין חרבה. והמלה משרש נצת ומענין שרש נצה, כמו עריך תצינה (ירמיה ד' ז'), להשאות גלים נצים (ישעיה ל"ז כ"ו). ורמז' אומר כי לפי הכתיב נצתה הוא על משפטו משרש נצה. ובא הפועל בלשון יחיד אחר שם רבים נקבה, כמו בנות צעדה עלי שור, גם בהמות שדה תערוג אליך, וחטאותינו ענתה בנו, שאל נא בהמות ותורך, ואחרים. וכן המנהג בלשון ערבי; וכל זה איננו שוה. כי מצאנו למטה כי נצתו מבלי איש עובר (ט' ט'), והוא כתוב בוי"ו, א"כ כ"ל שאין מנוס מהודות כי אמרו לפעמים שרש נצת להוראת שרש נצה. ורש"י ובעזעניוס פירשו ענין שרפה, אך העדר מלת באש, וסמיכות מלילת מבלי יושב, מורים שהוא לשון שממה, כתרגומו: (טז) נף. היא Memphis תחפנס Daphne שתיהן במצרים: ירעוך קדקד. ירעו על קדקדיך. ולדעת קאָקאיוס פירשו יכריחוך למרוט שער ראשך, ולדעת רמז' ואחרים ישימו אותך קֵרֵחָה.

ולי נראה דרך מליצה, כמו על גבי חרשו חורשים, כך ירעוך קדקד. ירמסו אותך תחת כפות רגליהם, כאלו קדקדך יהיה להם מקום מרעה. והמפרשים פירשו ענין רציצה. אך לפי זה היה ראוי להנקד יְרֹעוּךְ, כמו תרעם בשבט ברזל משרש רעע. ועוד אין רציצת הקדקד מסכים עם יתר המאמר שהו' דרך משל ומליצה. וטעם הכתוב הזה, כמו שמפורש בסוף הסימן גם ממצרים תבושי כאשר בושת מאשור. וצריך לומר שהיו קצת מן העם חפצים לכרות ברית עם מלך מצרים ולבטוח בו שיושיעם בעת צרתם: (יז) הלא זאת תעשה לך. תעשה לשון נקבה חוזר לעזבך שהוא מקור, כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך (רד"ק ורמז'), אלא שאין הנדון דומה ממש לראיה, כי שם הכוונה: הדבר נקל הוא התחתן במלך? ובא התאר בלשון נקבה, כמו קטנה או גדולה, שענינו דבר קטן או גדול, ואפשר לייש' כי גם פה הכוונה הלא זאת תעשה לך הדבר הזה שאת עושה, כלומר עזבך את ה': בעת מוליכך בדרך. בעת שהוא מוליך אותך תמיד בדרך הטובה והישרה, ואת עזבת אותו ללכת בדרכים אחרים, למצרים ולאשור, וכמו שמפרש:
(יח) ועתה מה לך לדרך מצרים. כ"ל מה צורך לך לנטות מעל ה' ולשים בטחונך בבשר ודם? מה צורך לך ללכת בדרך מצרים לכרות עמם ברית, לשתות מי נילוס, כלומר לקבל תועלת מהם; ומה צורך היה לך לשעבר ללכת בדרך אשור לכרות ברית עמם, לשתות מי הנהר הגדול שהוא פרת, כלומר לקבל תועלת מהם. והנה הזכיר התחברותם עם מלך אשור, לרמוז כי כמו שאבותיהם כרתו ברית עם מלך אשור, ובטחו עליו שיושיעם, ואח"כ נהפך להם לאויב, כן יקרה להם עתה בבטחם במצרים. וגראָציוס ורמז' ואחרים פירשו דרך על עבודה זרה, וסוף הסימן כי מאס ה' במבטחיך מסייע לפירושי: שיחור. כן נקרא נהר נילוס. וכן בלשון יוני נקרא

לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר: (יט) תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ
תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה
צְבָאוֹת: (כ) כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי
מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹר כִּי עַל־כָּל־
גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה:
(כא) וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ

אעבוד כ'

אשור צו בעגעבען, אום דאז וואססער דעס איי־פראט צו טרינקען? (יט) דיינע אייגענע באָזהייט זאָללטע דיך צוּרעכטוויזען, אונד דיינע האדטנעקקיגקייט זאָללטע דיך איבערפיהרען. ערקעננע איינמאל אונד זיהע איין, דאז עס שעדליך איזט אונד ביטטער פיר דיך, דען חערן, דיינען גאָטט, צו פערלאססען אונד קיינע פורכט פאָר מיר צו האבען, שפריכט דער חערר, גאָטט צבאות. (כ) דען שאָן פאָן אלטערס חער, האבע איך דיין יאָך צערבראָכען, דיינע באנדע צעררישען; אונד דוא שפראכסט: איך ווילל ניכט פאָראיבערגעהן; זאָנדערן אויף יעדעם ערהאבענען היגעל אונד אונטער יעדעם בעלויבטען בוימע, בייגטעסט דוא דיך בוהלעריש. (כא) אונר איך האטטע דיך צו איינעם עדלען

רש"י

בי למען תגלי לדרך אשור למעבר הנהר פרת: (יז) תיסרך רעתך. סוף שרעתך תביא עליך יסורין: ומשבותיך. ל' בנים שובבים [לקמן ג']: תוכחך. לשון מוסר: ולא פחדתי. פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: (יח) שברתי עולך. העול של עץ נופל בו ל' שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן ל' נתיקה: מוסרותיך. הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור. על דבריך: כי על כל גבעה. אך אתה לא שמרת הבטחתך ועל כל גבעה את צועה לשון משכב ומצע. כי משמש לשון אלא: (יט) נטעתיך שורק. שורק הוא זמורת גפן טוב כלומר בני אבות

באור

מעלאם שענינו שחור, על שם עכירות מימיו (פאסיום ואחרים). והנה גם מימי נילוס גם מימי פרת עכורים מאד, ואינם ראוים לשתיה אם לא יסננו אותם היטב, ולפיכך אמר כאן דרך לעג לשתות מי שיחור, לשתות מי נהר; והכל כנגד אותי עזבו מקור מים חיים: (יט) תיסרך רעתך. כ"ל הלא ממה שראית שבטחונך באשור היה לרע לך, היה ראוי שרעתך עצמה תיסרך, שתקחי מוסר ממה שגרמה לך רעתך, וכמו שמפרש אח"כ ודעי וראי וגו': (כ) כי מעולם שברתי עלך. כשהוצאתיך ממצרים, כדי שתהיו עבדים לי, כענין שכתוב כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ועם כל זה לא אבית לשמוע לי, ותאמרי לא אעבוד, כלומר אחר שנגאלתי משעבוד מצרים, אין רצוני לעבור משעבוד זה לשעבוד אחר, רק אהיה חפשי. וכתיב לא אעבד, והענין אחד. והמפרשים פירשו לא אעבור עוד על דבריך אך אשמע בקולך. אמנם אין זה נקשר יפה עם סוף הפסוק. ורא"ז והאחרי' לפניו פירשו שברתי ונתקתי כאלו היו"ד יתרה (כמו למטה פסוק ל"ג למדתי את דרכיך. וכן ד' י"ט שמעתי נפשי. וזולתם), והכוונה את שברת עלך, ונתקת מוסרותיך. ותאמרי לא אעבוד (בדל"ת); ונ"ל כי לפי זה היה לו לומר שברת על נתקת מוסרות, בלא כנוי, כמו למטה אך המה יחדו שברו על נתקו מוסרות (ה' ה'), או שברת עלי נתקת מוסרותי, כמו ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו; אך שברתי עלך נתקתי מוסרותיך היא מליצה כמליצת ואשבר מוטות עלכם (ויקרא כ"ו י"ג), ומוסרותיך אנתק (ירמיה ל' ח') ומוסרותַיִךְ אנתק (נחום א' י"ג), יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיה' ינתק (תהלי' ק"ז י"ד), שענין כלם הוצאת אחרים משעבוד. ותלמידי אהוב לא־לי מוסיף כי לא יתכן שהכניא עצמו בדברו בשם הא־ל יקרא עבודת הא־ל בשם על ומוסרות: את צועה זונה. יפה פירש שרש צעה כ' ג' שרעדער על פי לשון ערבי, שענייננו נטייה, כריעה וכפיפת הגוף, וכאן אמר לשון כריעה במשל על הזנות, ובנמשל על עבודת האלילים: (כא) כלו זרע אמת. כלם אשר כלו זרע טוב, אשר כל יודעו יחשוב שלא יתכן שילמחו בו באושים. כשהנטיע' עושה כתקות הזורע והנוטע, אז נקראת זרע אמת וכשהענין בהפך נקראת מכחשת, כמו כחש מעשה זית, ותירוש יכחש בה: סורי הגפן נכריה. רד"ק ודון יצחק פירשו סורי ענפים ובדים

נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ (כב) כִּי אִם־
תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ
לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ (כג) אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא
נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ
בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת
דְּרָכֶיהָ׃ (כד) פֶּרֶה ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁהּ
שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ

נפשו כי

ווײנבערגע געפפלאנצט, זעממטליך אונפעהלבארע אויסזאאט; אונד וויא דען פערוואנדעלטעסט דוא דיך מיר אין הערלינגע, אין איינען ווילדען וויינשטאָק? (כב) ווירדעסט דוא דיך אויך מיט לויגע וואשען, אונד זייפע אין מענגע געברויכען, דיינע זינדע האט איינען פלעק פאַר מירגעמאכט, שפריכט גאָטט דער הערר. (כג) וויא קאָננטעסט דוא אויך זאגען „איך האבע מיך ניכט פערואונרייניגעט, בין דען בעלים ניכט נאכגעגאנגען״? זיהע דיין בעטראגען אים טהאלע, ערקעננע וואס דוא געטהאן, דוא אָ לייכטעס הין־ אונד הערשווייפענדעס יונגעס קאמעל. (כד) אָ דוא יענעם וואלדעזעל גלייך, דער אין דיא וויסטע געוואָהנט איזט, דער אין זיינער בעגירדע נאך ווינד שנויבט, אונד

רש"י

כשדים ולדיקים ומדלסו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות בני נח שש מאות ושש מצות: סורי. דישטורלטור"ש בלע"ז: גפן נכריה. הלוקחת זיערים: (כ) בנתר. מין אדמה שחופין ושפין בה את הבגדים: בורית. נקיות כמו ובר לבב [תהלים כ"ד] ויש לועזים בורית סאבו"ן בלע"ז: נכתם עונך. הא כדרש כתמא דלא דכי כן סגיאו חובך קדמי: כתם טאקא בלע"ז: עונך על עון העגל כאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם [שמות ל"ב] כל פקידות הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם: (כא) ראי דרכך בגיא. מה עשית מול בית פעור ועוד עתה מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכת דרכיה. בכרה גמלה נקבה בחורה בסנהדרין כפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני: משרכת. מחזקת בדרכי נעוריה לשון משריך שריך ויש לחברו עם שרוך הנעל [בראשית י"ד] קושרת דרכי נעורות' בלבה: (כב) פרה. שלווטי"קו בלע"ז ויש לועזין קולי"ן בלע"ז: למוד מדבר. הלמוד להיות במדברו'

באור

שמשילין אותם להיותם רעים, ובלז' פירש שם משפט (degenerationes), וי' ד' מיכאעלים הגיה סוריה גפן נכריה, ודמה ללשון ערבי שַׁרְיָה, שהוא מין נטיעה בלתי ידועה בשמוש. והגהתו קרובה בעיני. אך נ"ל לפרש סוּרִיָּה מלשון ארמית סְרָא. סְרִי, שהוא תרגום של בָּאַשׁ, והנה סוריה היא גפן באושים, אלא שהענבים נקראים באושים, והגפן עצמה נקראת סוריה: (כב) בנתר. הוא הנקרא בערבי נַטְרוֹן, והוא מין Alcali Fossile, ונמצא לרוב בארץ ואשור ומגלים, ופליניום ושאר הקדמונים קראו לו Nitrum, ועושין ממנו בורית לכבס הבגדי' (י' ד' מיכאעלים ובלז' ובגנז'): בורית. י' ד' מיכאעלים ובגנז' אומרים שהיא Potassa, והיירונימוס אומר שהוא מין עשב, וכן בתרגום המיוחס לשבעים זקנים מתורגם מין עשב: נכתם. מלשון כֶּתֶם בארמית ובלשון חכמים, עונך עומד לפני ככתם קשה ובלתי עובר בכביסה. והנה המקרא קצר, אם תכבסי בנתר לא יועיל לך, כי נכתם עונך לפני. וענין הפסוק הזה איננו כלל (כדעת רד"ק וכדעת המדרש שהביא) אם תטהרי עצמך בתשובה, לא יועיל לך — חלילה לאל מזה! אך הכוונה כפירוש דון יצחק, אם תחשבי להנקות מבחוץ, ולהסתיר ממני עוניך, לא יועיל לך, כי הנה הם נגד עיני, וכמו שאמר איך תאמרי לא נטמאתי: (כג) ראי דרכך בגיא. בגיא בן הנום, שהיו שורפי' שם את בניהם למולך (בלז' ובגנז'. וכן נראה כוונת התרגום המיוחס לשבעים): בכרה. גמל נקבה צעירה לימים: משרכת דרכיה. התועה כה וכה מפני תאותה לזכר: משרכת. שרש שרך קרוב לשרש שרג. וממנו שריגים וישתרגו, ענין סבוך; והטעם שאינה הולכת בדרך ישרה, אלא לכאן ולכאן, והנה דרכיה נסבכים זה בזה: (כד) פרה למוד מדבר. אחר שהמשיל ישראל לבכרה קלה המשרכת דרכיה ותועה כה וכה, המשילם לפרא, הוא

לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ (כה) מִנְעִי
רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ
לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃
(כו) כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הוֹבִישׁוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם
וּנְבִיאֵיהֶם׃ (כז) אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן
אַתְּ יְלִדְתָּנוּ כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת

וגורנך כ׳ ילדתני כ׳

ווער קאן זיין אונגעשטים דעמפפען? ווער איהן איפזוכט ברויכט זיך ניכט צו ערמידען; אין זיינעם מאָנאטע פינדעט מאן איהן. (כה) (איך זאגטע דיר) מאכע דאָך דאס דיינע פיסע ניכט נאקט זייען, דיינע קעהלע ניכט פאָם דורשטע ליידע, אונד דוא שפראכסט: פערגעבענס! ניין, איך ליבע דיא פרעמדען, אונד וויל איהנען נאכגעהן. (כו) וויא איין דיב דער זיך שעמט, ווען ער ערטאפפט ווירד, זאָ זאָללטע זיך דאז הויז ישראל שעמען, זיא, איהרע קאָניגע, איהרע פירשטען, איהרע פריסטער, אונד איהרע פראָפעטען. (כז) זיא זאגען צו איינעם בלאָקע: דוא ביזט מיין פאטער, אונד

רש״י

כן מוהבת לנוע: שאפה רוח. פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו: תאנתה מי ישיבנה. אותה מדת תכיני׳ שיש בה כי גם התבין שואף רוח כמה שנאמר שאפו רוח כתנים [ירמיה י״ד] מי ישיבנה מאותה מדה כן אתם מי יוכל להשיבכם מדרכיכם הרעים: כל מבקשיה לא ייעפו. כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימלאוכה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד (הוא אב) הוכן לכם כבר מימות המרגלים שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו: תאנתה. שו״ן דגוכימנ״ט בלע״ז וכן ת״י כידודא. ד״א לשון יללה כמו תאניה ואניה [איכה ב׳] ד״א שאקונטר״יאה בלע״ז כמו תאנת שילה [יהושע ט״ז]: (כג) מנעי רגלך מיחף. זו היא מדתך כפרא המוהב לנוע נביאי אומרים ליך מנעי עצמך מע״א שלא תלכי יחף בגולה ומנע גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם. נואש נוקליי״ר בלע״ז: (כד) ימצא. בתחלה כשהוא נמלא גנב והוא היה מוחזק נאמן כך תידגמו יוכתן: (כה) ובעת רעתם יאמרו. אלי קומה והושיענו

באור

חמור הבר, וכאן הכוונה על הנקבה, והנה הפרא הוא רגיל לשכון רחוק מן הישוב, פרא בודד (הושע ח׳ ט׳), אבל כשיגיע החדש שהוא עת יַחַס שלו, הוא יוצא ממלפוניו לבקש בת זוגו, וכן תצא הנקבה לבקש בן זוגה, וכעין מה שאמר ווירגילוס על נקבות הסוס בעת יחס: Superaut montes et Flaumina trauaut. (Georg. III. 250) זה טעם כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה, כי בצאתו חדש תצא ממצפוניה ותתעה כה וכה, ואז נקל ללכדה. באות נפשה. בעת תאותה למשגל: שאפה רוח. לקרר החמימות שבקרבה, וכיוצא בזה אמר ווירגילוס:

Ore omures sersae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantpue leves auras.

תאנתה. לשון חמימות, משרש אֲנִי בערבי (כ׳ ג׳ שרעדער): (כה) מנעי רגליך מיחף: רש״י

ודון יצחק פירשו מנעי עצמך מעבודת האלילים, שלא תלכי יחף בגלות; ורד״ק פירש מנעי עצמך מִלֶּכֶת בדרכים רחוקים להעזר מן האומות; ורמב״ן ולפניו אווירוליוס פירשו שהוא לשון נקיה.
כלומר אל תזני עוד, אל תגלי ערותך, וכל זה רחוק מהמשך המשל. ולי נראה כי אחר שהמשיל את ישראל לבהמה וחיה התועה כה וכה, אמר עתה: אני אמרתי לך אל תתעי כה וכה, באופן שתתיחף רגלך ויצמא גרונך מרוב הדרך, אך הַרְגְּעִי ושקוטי, וְדִבְקִי בי. וזאת נראית כוונת יונתן:

ותאמרי נואש. לשון ייאוש, אין תועלת בכל מה שתאמר אלי: (כו) כן הובישו. היה ראוי להם שיבושו, כמו הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו (למטה ו׳ ט״ו וח׳ י״ב) ומלת הובישו משרש יבש, ומענין שרש בוש: (כז) ילדתני. קרי ילדתנו, להשוותו עם תחלת הכתוב וסופו שהוא לשון רבים, אך אין ספק שכוונת הנביא לומר ילדתני לשון יחיד, כי אמר אבי אתה, ולא

רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ (כח) וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃

כאן מסיימין ההפטרה בקצת קהלות אבל הספרדים מדלגים ואומרים אלו הפסוקים:

ד (א) אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃
(ב) וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃

והאשכנזים מדלגים ואומרים זה הפסוק:

ג (ד) הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי* לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃

*יתיר י׳

צו איינעם שטיינע: דוא האסט אונז געצייגט! זיא ווענדען מיר דען נאקען צו, ניכט אבער דאז געזיכט; אלליין אין איהרער בע־דרענגניס זאגען זיא: אויף! הילף אונז! (כח) וואָ זינד דען דיינע גאָטטער דיא דוא דיר געמאכט? זיא מאָגען זיך נון אויפמאכען, ווען זיא דיר אין דיינער בעדרענגניס העלפען קאָנ־נען! דא דאָך נאך דער צאהל דיינער שטעדטע דיינע גאָטטער זינד, אָ יהודה!

ד (א) זאָ דוא, ישראל, דיך בעקעהרעסט, שפריכט גאָטט, אונד קעהרעסט צו מיר צוריק; אונד זאָ דוא פֿאָרטשאפֿ־פֿעסט אללע דיינע גרייעל פֿאָר מיינעם אנגעזיכטע אונד נימּמער שוואנקעסט, (ב) ווען דוא שוואָרעסט ביים לעבענדיגען גאָטטע אין וואהרהאפֿטיגקייט, אין רעכטליכקייט, אין אויפֿ־ריכטיגקייט: זאָ ווערדען מיט איהם זיך זעגנען דיא פֿאָלקער אונד זיך זיינער ריהמען.

ג (ד) נון אבער, ניכט וואהר? נעננסטדוא מיך "מיין פֿאטער, מיין ערשטער יוגענדפֿריינד".

רש״י

וכן ת״י ובעידן דבשת׳ אתיא עלייהון כפרין בטעותהון ומודין קדמי ואמרין רחי׳ עלנא ופרוקנא. (כו) כי מספר עריך היו אלהיך. בכל עיר ועיר אלוה אחד: (ד) הלא מעתה. הלואי שבת מלעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כך היטוב לך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו:

באור

אמר אביכו אתה, וקמץ התי״ו הוא זר (כי היה ראוי חירק או צירי), וכמהו משבועתך אשר השבעתנו: ובעת רעתם יאמרו. אֵלַי, וזה הוא מה שהיה ראוי להם להיות בושים: (כח) יקומו אם יושיעוך. אם יש יכלת בידם להושיעך, אמור להם שיקומו: (ד) הלא מעתה. ועתה אחר כל מה שעשית, את חושבת לפתותני, כמעשה אשה מנאפת שעושה בצנועין לבעלה. והנה את אומרת לי אבי ואלוף נעורי, ותחשבי לכפר פני בדברי שקר; והכוונה על בואם אל בית ה׳ בלב ולב ובלא תשובה שלמה ובלא עזיבת החטאים: אבי. הוא לשון כבוד וחבה כאחד. וכן אומרי׳ לכל מי שמכבדים אותו וגם אוהבים אותו. כי שתים אלה בלב; וכאן האשה המנאפת המבקשת לפייס את בעלה, אומרת לו אדוני אהובי. אלוף. מודע ורֵע, כמו אלופי ומיודעי. והוא מלשון אֶלֶף שענינו למוד והרגל. וכן בלשון ערבי אַלֶף ענינו היות רגיל. וַאֲלִיף ענינו חבר ומודע, שהוא רגיל עמו:

מגלת רות

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת

אהרן בן־וואלף

ונוסף לזה

פי' רש"י.

מבוא הספר

כל קורא משכיל. הקורא בספרי הכתובים וסופרים ספורים ודברי הימים. את הקורות אשר הקרה ה' למדינה ומדינה, לעם ועם, יתבונן לחקור על שלשה דברים: (א) על שם המחבר, מי הוא או היה: (ב) על זמן המעשה מתי נעשה: (ג) על התועלת היוצא לנו בידיעת המעשה או הספור ההוא. ואם כן הוא בדברי הימים ובספורים. אף כי בספרי נביאינו, אשר יסודתם בקודש, ולכן אמרתי לחקור על שלש אלה במגילה הזאת, ולחוות דעי בזה, ואומר:

שם המחבר והכותב הוא לדעת חז"ל, שמואל הנביא כאמרם בב"ב ה'. שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות, והנה כונתו היתה בזה להקדים אל ספרו (המכונה ספר שמואל) אשר בו ידבר ממעשי תוקף וגבורת דוד המלך. המגילה הזאת להודיע לנו שלשלת ויחוס המלך, ולהראות שגם אבותיו היו אנשים ישרים כנראה מהטוב שעשה בועז, ואיך הפליא ה' לעשות עם משפחתו, כי הקרה לאביו בועז, נערה נכריה מארץ מואב, והיא תחת מסיבות רבות היתה לו לאשה וממנה הושתל בית המלך. והתחיל לספר מבועז ולא מאבותיו הראשונים, כי היה כבר נודעים לנו מתורת משה איש האלהים, כמו מעשי יהודה ותמר, לידת פרץ וחצרון וכו' ומנחשון אנחנו יודעים שהיה נשיא לשבט יהודה. ולא התחיל לספר משלמון, כי עמו לא אירע דבר חדוש כמו עם בועז:

והזמן המעשה הזה, אומר אני שהוא סתום מאוד ונעלם מעיני החקירה. כי יש מרז"ל אומרים אבצן זה בועז, ולדעתם זמנו ידוע, כי היה התחלת המעשה בימי יפתח, או מעט שנים לפניו, כאשר עברו בני עמון להלח' ביהוד' ובבנימן. אך כאשר אבאר בבאורי, יהיה לדעת הזאת לידת עובד בדרך פלא. כי מן לידת שלמון עד עובד הוא כמו שלש מאות שנים, ואיך יוליד בועז, או שלמון, בני מאה וחמשים שנה? ולדעת יוסיפון שהיה המעשה אחרי מות שמשון יפלא יותר, כי יהי' מלידת שלמון עד עובד עוד יותר מג' מאות שנים. ולדעת רז"ל האומרים אבצן איננו בועז, נוכל להמליץ כפי מה שחשב הראב"ע שהולידו בן נ"א שנה. אך גם זה רחוק מאוד. ראה בימים הראשונים צחקה שרה, ואמרה הלבן מאה שנה יולד, אף בדורות אשר שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה. ומה שאמר הראב"ע שנחשון היה פחות מי"ח שנים בצאתו ממצרים, וא"כ הוליד כל אחד בן פ"ד שנים, איננו נכון בעיני, לומר שיהיה נשיא בישראל קטן ורך בשנים מאוד. וגם אם נודה לראב"ע שנחשון היה פחות מי"ח, יתפלא ההפרש מהדורות בעין כל משכיל, כי מפרץ עד דוד המה עשרה דורות, ומלידת פרץ עד נחשון, שהם חמשה דורות הראשונים, יהי' לכל היותר כמו רי"ד שנים. כי אף אם נודה שפרץ נולד מיד אחר מכירת יוסף, לא וחשוב, כ"ב שנים ממכירת יוסף עד ביאת יעקב למצרים, ומביאתו עד יציאת בני ישראל רד"ו שנים. ליחד רל"ב. קח מהם י"ח דנחשון, נשאר רי"ד שנים, ומן נחשון עד דוד, שהמה ג"כ חמשה דורות יהי' תכ"ד. כי מיציאת מצרים עד שנת הרביעית למלכות שלמה הוא ת"פ שנים כמו שמצינו במקרא. קח מהם ד' שנים ממלכות שלמה, וע' שנים מדוד. (כי דוד חי ע' שנים), נשאר ת"ו שנים, וצרף לזה י"ח מנחשון, יהי' יחד תכ"ד. ראה עתה ההפרש בין רי"ד ובין תכ"ד! והנה חד מן חבריא אמר לי, כי באמת היו מן נחשון עד דוד יותר מחמשה דורות, והכותב לא ספר פה רק חמשה מפני שהמה היו אנשים ידועים אנשי שם, ולא ספר השאר, מפני שאין לנו צורך בידיעתם. והשבותי לו, לא לבד שדבריך המה נגד קבלת חז"ל, כי אם גם מבלעדי זאת לא יתכן לומר כן, אחרי שמצינו בדברי הימים תולדות פרץ עד דוד כמו שנכתב פה, ובוודאי היה דעת הכותב ספר דברי הימים, להודיע לנו איש אחר איש בלי להעלים איש אחד, כאשר נראה בהודעת שארי האנשים אשר נכתבו שמה, אשר התחיל מאדם הראשון וספר כל הדורות ממנו. סוף דבר זמן המעשה לא ידעתי לכוונו, ונעלם ממני:

והתועלת היוצא לנו מספור הזה, מהם תורניות והוא (א) מה שנלמד בעסקי גיירות מנעמי, כי ראינו איך דחתה שתי כלותיה, ודברה על לבם לשוב אל עמם, ולרות אמרה שבה יבמתך אל עמה ומ' ולא החליקה אליהן בלשונה, לפתותן לחסות תחת כנפי דתה ואמונתה. כי מה יוסיף לנו בדתנו אם רבים מעמי הארץ מתיהדים להיות עמנו עם אחד? ילכו העמים בשם אלהיהם, ואנחנו נלכה בשם אלהים חיים! וגם חז"ל הזהרו ע"ז במס' יבמות ד' מ"ז, גר הבא להתגייר אומרין לו מה ראית וכו' וכן איתא במדרש, ג' פעמים דוחין את הגר, ולמדו זה ממיאור תשובת רות אל נעמי באמרה באשר תלכי וכו', וכוונתם בזה מיוסד על אדני צדק, כי תמצא שתי סבות יעזוב אדם דת נעוריו וימיר אותה באמונת עם אחר, אם מסבות גופניות (פיזישע אורזאכען) שידמה שיהי' טוב לו באמונה זו מלפנים. או בעבור הרחקת היגון והצער, או בעבור הבריחה מן היזק ובזיון. או בעבור רדיפת אחרי הכבוד הרווח והשלום ודומיהם רבים. ואם מסבות מדותיות (מאָראלישע אורזאכען) והוא שלבבו יבין ושכלו השכיל, כי דת נעוריו הבל הוא, וע"כ רוצה לעבוד אלהי האמת. והנה מבחינה הראשונה מחויבי' אנחנו לרחק ולדחות איש כזה, כי מה יועיל לנו שיסתפחו בנחלתנו אנשים כאלה אשר אין יראת אלהים בלבבם, וכל מזמותם רק בעבור אושר זמניי לא בעבור אושר נצחיי. ואולם מבחינה השנית מחויבים אנחנו לקרבו ולחסותו, כי איככה נוכל לראות בצרת נפשו שיעבוד את האלהים ולכבדו בשפתיו ולבו רחק ממנו? הלא כהמס דונג מפני אש לבו ימס בקרבו? ובעבור זאת אמרו בגר הבא להתגייר לבחנו מאיזה סבה שיתגייר, מודיעים לו מעמד ומצב עדתנו בזמן הזה. ומזאת הטעם אמרה נעמי לכלותיה מאמריה העוד לי בנים וגו', רק לבחנן. ובאמת ראינו כי ערפה שבה לאלהיה:

(ב) מה שנלמד ממנהגם בעסקי יבום קרובים, וזה החסד אשר עשו עם אשת המת טוב מאוד, להקים שמו על נחלתו, וגם לולא הטעם הזה, היה רב טוב לאשת המת, ולמשיבת נפשה לבלתי היות עניה סוערה שכולה וגלמודה. ואתה הקורא ראה איך הבדילו עם ישראל עצמם ממנהגם שארי העמים, כי כאשר נודע להקורא בספרי המסעות (רייזעבעשרייבונגען) לפנים היה המנהג במדינ' הודו מזרחית (אָסטאינדיען) ובמדינת (גראָסע טארטאריי) ובפרטות אצל היושבים על נהר אינדוס (אָדער הינדוס) במות איש אחד ולא השאיר בנים אחריו, או שהשאיר, רק שהמה כבר גדולים, ששרפו את אשת המת עלי מערכת עצים (טייטערהויפען) ומהם שקברו את עצמן חיים בתחתית הארץ אחר מות בעלן, ומהם שהרגו את עצמן. ואף גם עתה בזמנינו נוהגים איזה ככה, כי יש שם מדינות רבות אשר לא הוכבשו תחת יד מלכי זמנינו, ולא נודעים לנו, והעם הידוע יותר מהעמים האלו הם הנקראים (בראמינען) וע"י המנהג הזה נכרת לפעמים שם איש משבטו, ולפעמים נכרת משפחה שלימה. ואולי גם העמים סביבות בני ישראל היו נוהגים כן, ואחרי שהובדלו בני ישראל מן היום אשר בא אלהים לקחתם לו לעם מכל העמים, הבדילו את עצמם גם בזה והתקינו להחיות אשת המת ולקחתה אחד מן הקרובים, ולא יכרת שם מישראל, אך אם השאיר המת אחריו בנים, לא היו צריכים לתקון הזה כי כבר נשאר שמו:

(ג) מה שלמדו מענין גאולה ותמורה כאשר הארכנו בזה בכמה מקומות. וגם נלמד איזה תועליות מדותיות והוא (א) מה שנלמוד מהתנהגות האשה רות. כי כל מה שנעיין במדותיה בטבעה, נראה שהיתה אשת חיל, הן מצד אהבתה האמתית לבעלה, הן לחמותה. וראה איך ה' משלם לאיש כגמול ידיו וכפרי מעלליו. ועם חסיד יתחסד, כי האשה הזאת היתה במדריגה התחתונה, עזובה מאב ואם, ורחוקה מארץ מולדתה, גלמודה מבעל נעוריה. ובביתה אין כל להחיות את נפשה, והיתה אח"כ אשת בועז, אשר הי' גבור חיל, קצין עם, ממשפחת רמים. ועל כולם ראה ממנה הושתל בית המלך הגדול המשמח אלקים בנעים זמירותיו. ראה והבן מאמרם אל תהי בז לכל אדם וכו'! (ב) מה שנלמד אהבת אנושי מהאיש בועז כי הלא הוא היה איש נכבד, והשפיל את עצמו נגד נערה נכריה מדלת העם, להאכילה ולדבר על לבה, וכל זאת עשה עמה בעבור חסדה אשר עשתה לחמותה כמאמרו הוגד הוגד לי וכו'. ולאהבת החסד והאמת לקח אותה לו לאשה:

אלה הדברים אשר ראיתי להקדים להקורא במגילה הזאת. ושאר פרטי הדברים אשר מצאתי להעיר עליהם, יעוין תוך הספר. והנה אם ימצאו דברי חן בעיני עמי, ויהיה זה שכרי.

בערלין בחודש טבת תקמ"ח לפ"ק.

אהרן בן לא"א הרופא הרבני מוה' וואָלף ז"ל מהאללי.

מבוא שני

חברו

החכם מו"ה יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) כוונת הספר בכלל.

הספר הזה כלו ספור מעשה אחד ממשפחה אחת משבט יהודה, וחותם בשלשלת יחס דוד ראש הגזע למלכי יהודה, ולזה ישוב להזכיר הדורות מן פרץ בן יהודה, והולך ומונה התולדות עד דוד, ובזה גלה הסופר כוונת ספרו להודיע יחס בית דוד, וכי שרש בית ישי גזע קדשים הם. כי בספור המעשה הזה, בעז איש חיל נקי כפים ובר לבב, ורות טובת טעם ויראת אל. ונצר משתילים כאלה כמוהם יהיה. וגם למה שיש לספור מעשה בעז ורות לדמיון מה למעשה יהודה, בשניהם היו הנשים צדקניות, כסתה הצניעות פניהם. ותחת מסבות מתהפכות, אנה השם לעשות חדשות בארץ, נקבה תסובב גבר. וזה מורה על השגחה מיוחדת בנטע שעשועים האלה, אשר היה לנס עמים. מלבד מדות החמודות וענות צדק ומוסר, יורנו המעשה הזה, בימי תם האלה, אשר אין הון נפרץ, ואהבת בצע ורכוש לא גברו עוד בארץ, ולא העריכו האנשים לפי כובד זהב וכבד כסף, כי אם לפי ישרו ומדותיו, על כן לא בוש בעז הגביר קרוב עמו ממשפחת רם, לפרש כנפיו על ענייה דלה עזובה גלמודה, אשר לקטה שבלים אחר הקוצרים בשדהו, להיות לו לאשה, ולא לקלון יחשב בעיני הסופר. כי מדלי העם כאלה נבנה בית מלך רב. כי לא הנולדים מן המסולאים בפז והאמונים עלי תולע כתמו יקר לבעליהם, ויוקיר שאר נין ונכד לשם ולתהלה, כי אם אבות ישרים תמימי דרך מרבים כבוד בית אב:

אמנם מספר הדורות המנויים כאן מפרץ ועד דוד הוא מה שצריך עיון, כי נמנע הוא שלא יהיו דורות יותר מאלה הנזכרים באורך זמן רב כזה, כי נחשון בן עמינדב הנזכר בזה הוא הנשיא הראשון ליהודה במדבר בימי משה. ובתחלת בנין הבית בשנת ד' לשלמה נאמר (מלכים א' ו') (ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת ב"י וגו'), כל שנותיו של דוד ע' שנים, צא ע' לדוד וד' לשלמה מת"פ שנה, הרי ת"ו מי"מ עד לידת דוד, וא"כ איך איפשר שבין נחשון ובין דוד לא היו יותר מד' דורות והם שלמון, בעז, עובד, ישי. הגע עצמך מלידת פרץ עד נחשון חצי מספר השנים מונה ה' דורות, ומנחשון עד דוד בכפל מספר השנים מונה רק ד' דורות. הא כיצד מכירת יוסף היתה כ"ב שנים לפני רדת ב"י למצרים ופרץ נולד תכף אחר מכירת יוסף, רד"ו שנים ישבו במצרים הרי רל"ב שנים, צא מהם ל' שנים לנחשון. כי לפחות יהי' בן ל' שנים בהיותו נשיא שבט בישראל הרי ר"ב שנים. וגם ראיתי את הלחץ ואת הדחק אשר נדחק הראב"ע ליישב מספר הדורות ע"פי חשבון השנים. כי ע"פי דרכו נחשון נער מי"ח שנים בצאתו ממצרים, וכל אחד בן פ"ד שנים היה בהולידו בנים. הנה יגע לריק וילד רוח והיה נכזב בצדתו את החשבון הזה. מדוע עצור עצר בעד כל רחם לבית הישרים האלה. הלא צדיקים האלה כתמר יפרחו כארז בלבנון ישגו בבקר יזרעו זרעם עודם באבם זרעם נכון לפניהם ולא אחרי בלותם תהיה להם עדנה:

והנה באמת אין כאן דבר תמה כלל, כי מנהג הסופרים הקדמונים, במנותם יחס הדורות, להזכיר רק האנשים המפורסמים במעלה. ולהשמיט בני בלי שם שבתוכם, כאשר עוררתי ע"ז והוכחתי אמתתו בכמה מקומות מחבור הזה. ויתכן א"כ שהיו הרבה דורות בינתים אשר לא הזכיר הסופר להיותם בלתי מפורסמים. והחכם השלם מהרלא"ז בהקדמתו לתרגומו וביאורו על רות, כאשר הגיד לו חד מן חבריא הייסוד הזה. דחה אותו בשתי ידים, האחד אמר כי זה

יהיה כנגד קבלת חז"ל. ובשני אלו היו דורות יותר מאלה, לא היה עזרא הסופר חס מלהזכיר אותם ביחס דברי הימים (א' ב' י') למה שכוונתו להודיע לאנשי איש ואיש בלי להעלים. ומה מאד חלושים וקלושים הדחיות האלה. והדחוי מעיקרא לאו דחוי הוא, כי מה שאמר שהוא נגד קבלת חז"ל הלא כנגד מלתא אמורה, כי בעניני אגדה אין כאן קבלה כלל, כי אם דרוש, ורש"י בעצמו נגד דעתם בד"ה שם בטענות חזקות שא"א להיות אבצן בועז. ואל תהי צדיק הרבה מרש"י ז"ל. ומה שלא מצא עזרא יותר דורות בד"ה, הזה לפלא יחשב, אם רבי לא שנא ר' חייא מנא ליה, אם שמואל סופר הזה לא הגיד יותר מספר דורות מפרץ עד דוד מאין יבוא עזרא וימנה יותר. ואיזה דרך עבר רוח ה' לדבר אתו להודיעו ימות עולם ושנות דור ודור. כי עזרא לא כתב כי אם כספרים ספרים אשר מצא. עיין במבוא לד"ה. ואנכי אשוב אתפלא על החכם הנזכר, מדוע בהקדמתו לספר אסתר קים וקבל הסברא הזאת אשר מאן לקבל במקום הזה. על פסוק מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש. כאשר ראו כן תמהו ג"כ איך איפשר שלא יהיה ממרדכי ועד קיש יותר מד' דורות, אמר יאמר בעצמו, באמת היו יותר והכתוב לא ספר לנו רק החשובים והנודעים כדרכו תמיד". וכאן טוב לו להביא הדבר בתימה ממה שיקבל הסברא הזאת:

ב) זמן המעשה הנזכר בספר ומי כותבו.

אף שיש מפורש במקרא בראשו שהמעשה הזה היה בימי שפוט השופטים, לפני מלך מלך בישראל. אבל לא פרש לנו בזמן איזה שופט היה הדבר הזה. זולתי חכמי התלמוד פירשו אבצן זה בועז. והנה רש"י בד"ה טוען ע"ז כי לפי חשבונם ולפי הנחתם שאין בין נחשון לבין דוד יותר מד' דורות יצא החשבון שבועז לבן שלש מאות שנה יולד. כי כך שנו בס"ע (פי"ב) נחשון מת בשנה השנית לצאת ב"י מארץ מצרים שלמון היה מבאי הארץ ומת אחר יהושע ואלימלך אחיו של שלמון היה ע"כ נמצא לפי דבריהם היה אלימלך בן נחשון. וא"כ ממיתת נחשון עד שפוט יפתח הם ג' מאות ול"ט שנים ו' של יפתח וז' של אבצן הם שנ"ב שנים. וישוה החשבון הזה מי שירצה. אנכי לא ידעתי לכוין אותו, וגם לפי ההנחה ברבוי דורות יותר ממה שנזכר במקרא, יהיה הזרות, כי מה שנזכר בשופטים לא נזכר כאן ומה שנזכר כאן לא נזכר בשופטים. שם נאמר כי היה לאבצן שלשים בנים ושלשים בנות, ושם הבן הזה לא נזכר, וכאן לא מזכיר כי אם בן עובד, ושאר בניו ובנותיו אין זכר מהם, ולאיש אשר לו בנים רבים כאלה מדוע לא ברכוהו העם בבנין הבית כבית פרץ, רק בתולדת רות. אכן לדעת יוסיפון לרומיים היה המעשה הזה אחר שמשון ואבצן איננו בועז. ובכל דרושים כאלה ראוי לתפוש המתישב לזמן ולענין ולא להכנס בדחוקים למען רבות מופתים חנם, כי עקר הנס היותו מאדי ובפרט הנסים אינם נסים:

אמנם כותב המעשה הזה באה הסכמה עליו בתלמוד (ב"ב י"ד) שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות. ואף שנראה כי בזמן כתיבת הספר הזה, כבר נמחה ממלכת בית דוד לשם ולתהלה, כי קודם שנודע דוד ויקר שמו, לא ידעתי מה הביא את הסופר לספר יחס דוד, יותר מאחד העם, לולא כבוד מלכים חקור דבר יחסם ותולדותם, ודוד לא מלך כי אם זמן רב אחרי מות שמואל. אך זה אין טענה לסתור בה כתיבת הספר משמואל, כי נביא היה והוא משח דוד למלך, וידע כי אשר עבן לא היה עתיד להיות. ולא יבצר מאומה מכל אשר יזם לעשות, ע"כ הקדים לספר תולדות בן ישי, לא להזכיר ספר היחס כי אין חוששין לזרע האם, ועקר היחס הוא יחס הזכרים. כאשר חתם ספרו אלה תולדות פרץ, אבל המעשה הזה, להודיע ערוגת מטעי הבית היקר הזה, כי טובים וישרים היו ולצאצאיהם כמותם. ויפה נוף פרי טוב ישוה לו:

א (א) וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו׃ (ב) וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו ׀ מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי־מוֹאָב וַיִּהְיוּ־שָׁם׃ (ג) וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ׃ (ד) וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת

א (א) צו דער צייט, דא דיא ריכטער נאָך רעגירטען, דא וואר הונגער אים לאנדע, אונד עז רייזטע איין מאַן אויס בית לחם יהודה, אום זיך אים געפֿילדע מואב׳ס אויפֿצוהאלטען, ער, זיינע פֿרויא אונד זיינע צווייא זאֶהנע. (ב) דער מאן היס אלימלך, זיינע פֿרויא נעמי, אונד זיינע צווייא זאֶהנע מחלון אונד כליון, בירגער צו אפרת, דאז אויך בית לחם יהודה הייסט. זיא קאמען אויך ווירקליך אין דאז געפֿילדע מואב׳ס אן אונד בליבען דאזעלבסט. (ג) אלימלך נעמי׳ס מאן אבערשטארב, דא בליב נאָך דיא פֿרויא צוריק מיט איהרען צווייא זאֶהנען. (ד) דיזע נאמען זיך מואביטישע פֿרויען,

רש״י

א (א) ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים. חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי [שמואל א׳ א׳] אצגינוס. רבה חשיבותם שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. ד״א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא

באור

א (א) ויהי בימי שפוט השופטים, לפני מלך מלך בישראל, ובימי אבצן היה שאמרו חז״ל אבצן זה בועז, מפירש״י, ורלב״ג כתב בס׳ שופטים טעם לדבריהם, לפי שמצינו שבועז היה מבית לחם, ומענינו נראה שהיה שופט את ישראל ולא מצינו בכל השופטים שהיה איש מבית לחם זולת אבצן, לכך אמרו אבצן זה בועז, והנראה לי מה שאמרו בימי אבצן היה אין פרושו שהיה תחלת המעשה בימיו, כי אם נעיין בשנות שפיטת אבצן שהיה ז׳ שנים כאשר נאמר בשופטים י״ב, וכבר אמר הכתוב פה שישבו מחלון וכליון כעשר שנים בארץ מואב וא״כ איך יוכל אבצן להיות שופט בעת הליכת אלימלך וגם אח״כ בשוב נעמי לארצה, אלא פרושו שהיה גוף המעשה בימי אבצן. ואולם בספר יוסיפון לרומיים כתוב, כי היה המעשה הזה אחר מיתת שמשון, וא״כ אבצן אינו בועז: שפוט, אמרו חז״ל דור ששופטים את שופטיו אומרים לו טול קיסם וכו׳, ירצה שדרשו מיתור מלת שפוט, אף כי כן דרך הכתוב, כמו לפני מלך מלך בישראל, כי שניהם שם הפועל: מבית לחם, נראה כי בית לחם אחר היה לכך הוא סומך בית לחם ליהודה, מרד״ק, וכן מצאנוהו בערי זבולן, דכתיב ושמרון וידאלה ובית לחם (יהושע י״ט ט״ו): לגור, לא היה בתחלה דעתם להשתקע רק לגור שם עד כלות ימי הרעב, ואח״כ ישובו לארצם: (ב) אפרתים, חשובים, ד״א בית לחם נקרא אפרת, מרש״י, והוא מדברי חז״ל, ובאמת מצינו מלת אפרת על ג׳ דברים, אם הוא משבט אפרים כמו האפרתי אתה, אם הוא גר בהר אפרים כמו בן תחו בן צוף אפרתי, אם הוא מבית לחם יהודה הנקרא אפרת, כמו ודוד בן איש אפרתי. והנה לפי קבלת חז״ל שהיה אלימלך ממשפחת יהודה, לא נוכל לפרש פה רק שהיה מעיר אפרת, ומאמר הכתוב אפרתים, להודיע כי תושבים היו שם, וכן מתורג׳ בל״א [בירגער,] ובעבור שאמר אפרתים כפל מבית לחם פעם אחרת כדרכם לבוא יחד. וכתב ראב״ע ורד״ק כי נקרא שם המקום אפרת על שם אפרת אשת כלב, ואינו נכון, כי בכל מקום שמצינו שתי שמות עם ביניהם מלת היא או הוא, אז השם הנכתב באחרונה נתחדש אחר הראשון, כמו אברם הוא אברהם, בלע היא צוער, ודומיהם ואחד יוצא מן הכלל והוא ויעכם ירובעל הוא גדעון (שופטים ז׳ א׳) אף שנוכל לומר לכך קראו הכתוב בתחלה בשם ירובעל לפי שהוא נעשה אח״כ עיקר על המעשה הגדול אשר עשה להרוס מזבחות הבעל, וראוי׳ לזאת, כי מצינו ולא עשו חסד עם בית ירובעל גדעון, הלא זוכר המקרא בב״פ ירובעל תחלה, כי שם גדעון נעשה טפל לו, ולדבריהם תחת שמצינו בדרך אפרת היא בית לחם, היה לו לומר בבית לחם היא אפרת, ע״כ אומר אני, מתחלה היתה נקראת שם העיר אפרת, ואח״כ נתחדש לה בית לחם לסבה מה הנעלמה ממנו, ומה לנו לחקור אחרי שמות בני אדם או מדינות אשר הונחו מרלון איש ואיש? אמנם רש״י כתב בשמואל א׳ י״ז י״ב בית לחם יושבת בארץ אפרת, וא״כ נוכל לומר גם פה אפרתים שהיו ממדינת אפרת דהיינו מעיר בית לחם, ולא הוכפל הענין: (ג) ותשאר האשה, הזכיר זאת בעבור הפסוק שלאחריו, ושעודו אחר מות בעלה, לא חזרה לארצה, רק היתה יושבת פה עם שני בניה, והמה נשאו להם נשים.

עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר
שָׁנִים׃ (ה) וַיָּמֻתוּ גַם־שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן
וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ׃
(ו) וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי
שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־עַמּוֹ
לָתֵת לָהֶם לָחֶם׃ (ז) וַתֵּצֵא מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
הָיְתָה־שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ וַתֵּלַכְנָה בַדֶּרֶךְ
לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה׃ (ח) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי
לִשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ
יַעַשׂ יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם־
הַמֵּתִים וְעִמָּדִי׃ (ט) יִתֵּן יְהוָה לָכֶם וּמְצֶאןָ
מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁהּ וַתִּשַּׁק לָהֶן וַתִּשֶּׂאנָה

נ"א שָׁמָּה יעשה כתיב

דיא איינע היס ערפה, דיא אנדערע רות. נאכ־דעם זיא נון דאזעלבסט אונגעפֿעהר צעהן יאהרע וואָהנטען, (ה) שטארבען אויך דיזעביידע, מחלון אונד כליון, אונד דיא פֿרויא בליב נור נאָך אלליין איבריג, פֿאָן איהרען ביי־דען זאָהנען אונד איהרעם מאננע. (ו) ענדליך מאכ־טע זיא זיך ווידער אויף, אונד איהרע שוויגערטאָכ־טער מיט איהר, פֿאָן דעם געפֿילדע מואב'ס אבצו־רייזען, דען זיא האטטע דאזעלבסט פֿערנאָממען, דאס דער עוויגע זיין פֿאָלק ווידער בעדאכט, אונד איהנען בראָד געגעבען האבע. (ז) זיא צאָג אלזאָ הינווענ פֿאָן דעם אָרטע, וואָרין זיא ביז יעצט וואר, אונד איהרע צווייא שנירע מיט איהר, אלס זיא נון אויף דעם וועגע ווארען נאך דעם לאנדע יהודה צו, (ח) שפראך נעמי צו איהרעןביידען שנירען: קעהרט דאָך אום אונד געהט צוריק, יעדע אין דאז הויז איהרער מוטטער. דער עוויגע ערצייגע אייך זאָ פֿיל גיטע, אלס איהר דען פֿערשטאָרבענען אונד מיר ערצייגט האבט. (ט) דער עוויגע געבע, דאס איהר ווידער רוהע פֿינדעט, יעדע אים הויזע איהרעס קינפֿטיגען עהעמאננעס! נעמי קיסטע זיא; זיא אבער ערהאָבען איהרע שטיממע אונד וויינטען,

רש"י

לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לכך פגעה בו מדת הדין ולא בה): (ה) גם שניהם. מתו גם בתחלה לקו בממון ומתו גמליה' ומקניהם ואחר כך מתו גם הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרה ועושה רושם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע

באור

ודרך המקרא כאשר יחובר פעל אחד אל שני נושאי המאמר, יאמר הפעל על מין הנושא הדבק בו, לכך הוא אומר ותשאר בלשון נקבה ולא וישארו, ורבים ככה: (ה) ותשאר, שעורו ותשאר האשה לבדה, הראב"ע: (ו) ותקם, שורש קום יאמר גם על הזרוז לעשות דבר מה ובל"א [איך אויפמאכען]: ותשב. במחשבת', הראב"ע, והוא כמו לשוב, ובפסוק שאחר זה אומר ותצא שיצאה בפועל. ולרש"י דרך אחרת בזה. ולפי הכלל אשר הניח אדונינו הרמב"ן בתרגומו על התורה, לפרש המקרא בכלל ובפרט, נוכל לומר גם פה בדרך כלל ופרט, בתחלה אמר הכתוב ותשב, ואח"כ מפרש פרטי הדברים, משובה ותהליכתה לארץ יהודה. ואם יקשה האומר אם לא רצתה נעמי בהליכת שתי כלותיה, מדוע לא מחתה בהן מיד קודם יציאתן מהמקום? התשובה ע"ז, אולי לא ידעה נעמי מקודם שדעת כלותיה לשוב עמה לארץ יהודה, רק הולכות ללותה עוד כברת ארץ ומדויק בכתוב באמרו ותלכנה בדרך וכו', פירש כאשר הבינה נעמי שדעתן ללכת אל ארץ יהודה, אז אמרה למה תלכנה עמי? ולפי מה שכתבתי בהקדמה שדעת נעמי היתה רק לבחון מאיזה טעם שתתגיירנה, אבל לא להרחיקן, לא יוקשה כלל, כי אין קפידא בדבר אם היא עתה אמריה תאמר אם לאחר זמן: (ז) ותלכנה שני וו"ין מן ותלכנה ומן ותאמר מחברים המאמר, פירושו כאשר הלכה אז אמרה: (ח) אשה לבית אמה, ע"ד הכתוב ותגד לבית אמה (בראשית כ"ד): המתים, שעורו הטובה אשר עשיתן עם המתים בעודם חיים: (ט) יתן ה' לכם, יחסר פעול הנתינ', ורא"ב"ע פירש בעל, ויונתן תרגם יהב ה' לכון אגר שלים, ולכולם חסר העיקר, ולדעת הר"י ערמאה שעורו יתן ה' לכם אשה, בית אישה, ואז תמצאנה מנוחה. ולדבריו בית אישה הוא פעול הנתינה, ויהיה ומצאן מנוחה כמו מאמר מוסגר, ואין הנגינה מסכים לפרושו, כי כלל מונח בכל מאמר מוסגר יבוא המפסיק היותר בסופו, ופה

קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה׃ (י) וַתֹּאמַרְנָה־לָּהּ כִּי־אִתָּךְ
נָשׁוּב לְעַמֵּךְ׃ (יא) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי
לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעוֹד־לִי בָנִים בְּמֵעַי וְהָיוּ
לָכֶם לַאֲנָשִׁים׃ (יב) שֹׁבְנָה בְנֹתַי לֵכְןָ כִּי זָקַנְתִּי
מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ־לִי תִקְוָה גַּם הָיִיתִי
הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִים׃ (יג) הֲלָהֵן ׀
תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי
הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־

(י) אונד שפראכען צו איהר: ניין! וויר וואָללען מיט דיר צו דיינעם פֿאָלקע צוריקקעהרען. (יא) יענע שפראך: קעהרט דאָך צוריק מיינע טאָכטער! וואָצו וואָללט איהר מיט מיר רייזען? האבע איך דען נאָך זאָהנע אין מיינעם לייבע, דאס זיא איינסט אייערע מעננער ווערדען קאָננטען? (יב) קעהרט דאָך אום, מיינע טאָכטער! געהעט! איך בין וואהרליך שאָן צו אלט פֿיר איינען מאן; אונד ווען איך אויך זאגען וואָללטע: מיר בלייבט נאָך האָפֿפֿנונג, יא איך וואָרע שאָן דיזע נאכט איינעם מאננעס, געבאָהרטע זאָגאר שאָן זאָהנע: (יג) וואָללט איהר דען זאָ לאנגע אויף זיא האררען, ביז דאס זיא גראָס ווערדען? וואָללט איהר אייך איהרעטוועגען ענטזאגען, איינעם אנדערן מאננעס צו ווערדען? ניכט דאָך, מיינע טאָכטער! עס ווירדע מיר אייערטוועגען ערשט זעהר שמערצהאפֿט זיין, דאס דיא האנד

רש"י

[בראשית כ"ח]: (יב) כי זקנתי מהיות לאיש. שאכנס לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורות להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הם באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: גם הייתי הלילה לאיש. ויותר מכן אפי' הריתי הלילה זכרים: וגם ילדתי בנים. או אפילו כבר ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון שברו על ה' אלהיו [תהלים קמ"ו]: תעגנה. לשון אסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה. ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן: כי יצאה בי יד ה'. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה'

באור

המפסיק היותר במלת לכם כידוע למדקדקים, ולכן אומר אני שפעול הנתינה הוא, ותמצאן מנוחה אשה בית אישה, והוי"ו מן ותמצאן משמש במקום שי"ן, ושעורו ה' יתן שתמצאנה מנוחה, כמו מי יתן והיה, (דברים ה' כ"ו), שפירושו מי יתן שיהיה. ויבוא המפסיק הגדול על מקומו על נכון בסוף מאמר הראשון: לכם, מ"ם תחת נו"ן, וכן עשיתם, עמכם, במקרא שלפניו: בית אישה, כמו בבית אישה, וכן בית אישה נדרה, ורבים כן: ותשאנה, בנות האל"ף והשי"ן בסגול, הרד"ק, ובפעמים נראית האל"ף ע"י סגול, והשי"ן בשוא: (יב) לכן, נגרע ה"א הנקבה מהמכתב, וכן לעיל ותלכן: כי אמרתי, שעורו, אף אם אני אומר לכם, שיהיה לי תקוה שישא איש אותי, ויותר מזה אם ישא אותי הלילה, או אפילו שכבר ילדתי בנים זכרים, בכל זאת מה יועיל לכם ללכת עמי? כי הלהן תשברנה? (יג) הלהן תשברנה, הנו"ן מן הלהן תחת המ"ם, ומלת תשברנה דבוק עם אות למ"ד או עם מלת אל, הראב"ע, וגם מצינו דבוק עם מלת על. כמו שברו על ה' (תהלים קמ"ו), ולכן הלהן הראשון פירושו עליהן, והשני בעבורן, וכן תרגם יונתן, דלמא להון, ואח"כ פירש הבדילהון וכו': תעגנה, לשון איסור ויש פותרין לשון עיגון, ולא יתכן, שא"כ היה לו לנקד הנו"ן בדגש, או לכתוב שני נונין, רש"י, ולדעתו שרשו עגה, אך לפ"ז הי' לנקד הגימל בסגול כמו תְּעַשֶּׂינָה, ולכן הרחיק הרד"ק זאת בשרשיו, ויאמר כי שרשו עגן, ובא הנח תמורת הדגש להקל על הלשון,

וענינו איחור ועכוב, ואולם אחר שמצינו בגזרת נל"ה שיבואו אחר עי"ן הפעל על הרוב יו"ד, נוכל לומר שבא פה הצירי המוסף יו"ד, תחת סגול ואחריו יו"ד, וא"כ שרשו עגה: אל בנותי, אל תלכנה עמי: כי מר לי. יונתן תרגם. ארום מרור לי מנכון וכו', ואינו מיושב חבור ומשך הפסוק. והנכון כי מר הוא עבר מפעלי הכפל, ובהשלומו מרר, ויתורגם בל"א כבנין התפעל (עס ווירד וכו') ומ"ם מכם הסבה הגורמת, כמו משוד עניים עתה אקום, כלומר בעבורכם, ומאד אהבתי אתכם, וטעם הכתוב לדעת ידידי האהוב ר' יואל ברי"ל כזה, אתן חשבתן אם תלכו עמי תהיה לי לנחמה, והקל מעלי יד ה', לא כן! כי אם תלכנה עמי, ותהיינה עמדי בצרה, אז תהיה לי יד ה' מר מאוד מלפנים, כי איככה אוכל לראות ברעה אשר יקרא אתכן, ועוד לי שאסבול לבד, ואתן עלינה לביתכן ותתענגנה על רוב שלום, וכן תרגמתי:

יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ (יד) וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה
עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה־בָּהּ׃
(טו) וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־
אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ (טז) וַתֹּאמֶר רוּת
אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־
אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי
וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ (יז) בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם
אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת

חסר א'

דעס עוויגען מיך געטראָפֿפֿען. (יד) זיא ערהובען זעממטליך איהרע שטיממע אונד וויינטען אבערמאלס. דארויף קיסטע ערפה איהרע שווינערמוטטער (צום אבשידע), רות אבער וויך ניכט פֿאָן איהר. (טו) דא שפראך נעמי: זיהע! דיינע שוועגערין רייזט ווידער צו איהרעם פֿאָלקע אונד איהרען גאָטטערן צוריק, געהע איהר דאָך נאך. (טז) רות אנטוואָרטעטע; דרינגע דאָך ניכט זאָ זעהר אין מיך, דאס איך דיךפֿערלאססען אונד פֿאָן דיר רייזען זאָלל; דען ניר וואָ דוא הינרייזעסט, ווערדע איך איך רייזען, אונד וואָ דוא בלייבסט, דא בלייבע איך אויך; דיינע נאציאָן איזט נון אויך מיינע נאציאָן אונד דיין גאָטט אויך מיין גאָטט! (יז) וואָ דוא שטערבען וויךסט, וויל איך אויך שטערבען, אונד דאָרט בעגראבען ווערדען. דער עוויגע שטראָפֿע מיך אונאויפֿהאָרליך, ווען זעלבסט דער טאָד מיך

רש"י

מכת דבר היא ובניו אף לכולם הנה יד ה' הויה [שמות ט']: (טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא ל' עבר ונבקד היא שבה [אסתר ב'] טעמו למטה בבי"ת לפי שה:א לשון הוה וכן כל כיוצא בהם: (טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דברים של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת אמרה לה באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצו' עמך עמי. אסור לנו עבודת אלילים אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר: (יז) כה יעשה ה' לי. כאשר התחיל להרע שילאה בי ידו להמית אישי ולידד מנכסי: וכה יוסיף. אם יפריד ביני וביניך כי אם

באור

יד ה', מכה, כמו הנה יד ה', הויה וכו': (יד) ותבכינה עוד, כתרגומו עוד זמנא אחרינא: ותשק ערפה, הוא נשיקת הפרוד, אם יפרד איש מרעהו, ואשה מרעותה: (טו) יבמתך, הנפרד יְבֶמֶת ולא יְבָמָה ברחית דגשות התי"ו: אל עמה, לעד שנתגיירו, הרא"ע, ויפה תפש אותו הר"י ערמאה כי איך יתכן שנעמי תסית אותם לשוב מאחרי ה' ולעבוד אלהים אחרים, הלא כדבר אחת הנבלות תדבר, אלא בוודאי לא התגיירו עדיין, ומה שאמרה אלת שבה, הוא מוסב על בחינת הדרך שהלכה ולא על אלהיה, כאשר חשב הרא"ע: (טז) אל תפגעי בי, אל תפצרי בי, רש"י, והוא לשון תחנה ובקשה בהתאמצות מה, ובזה יתדמה בדמיון, עם הוראותיו האחרים וכמו ויפגע במקום, פן יפגענו בדבר, וכן הוא בל"א [יעמאנד אום עטוואס ביטטען, אדער אנגעהען, אָדער אין איהן דרינגען]: ובאשר תליני, לא כל לינה לינת לילה בלבד כהנחה הראשונה מזאת התיבה, כי אם הושאל אח"כ גם על ישיבה תדירה, לפי שעקר המנוחה בלילה, ובזום יתנועע אנה ואנה, והרא' על זה בהמרותם תלן עיני (איוב י"ז) אתי תלין משוגתי (שם י"ט) על לוחרו ילין עז (שם מ"א) וכן כאן על מקום המנוחה שבונה לו, וכן הוא מתורגם [בלייבען]: (יז) באשר תמותי אמות, כלומר אין לי עוד חלק ונחלה בארץ מולדתי, ואין בדעתי לחזור מכל וכל, כי אף אם תמותי ואשאר לבד לא אשוב שמה, כי אם אמות ג"כ בארצך: ושם אקבר, ובזה לא נפרד אף אחר מותנו אבל יהיה תמיד חלקי עמך, כטעם ושכבתי עם אבותי וקברתני בקבורתם, ועיין גם מה שכתוב בספר נתיבות השלום להרמב"מן על מאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו ט"ו) ועל מאמר ויאסף אל עמיו (שם כ"ה ח'): וכה יוסיף, הוא לשון שבועה, ומנהג לה"ק לאמור כן, כאשר מלאנו הרבה פעמים במקרא והוא לחזק הדבר ולקיימו. ולפי פשוטו פרושו יעשה ה' לי דבר מה מעונש, ואולם ר' ישעי' פי' על כה יעשה ה' לאבנר, (שמואל ב' ג' ט') כה יעשה לי טובה, ויש לי לאפרים בגיהם כי על הרוב מלינו אחריהם מלת אם או מלת שלילה, ואז פרושו לשון עונש, כמו כה יעשה ה' לאויבי דוד

יפריד ביני ובינך: (יח) ותרא כי־מתאמצת
היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה:
(יט) ותלכנה שתיהם עד־בואנה בית לחם
ויהי כבאנה בית לחם ותהם כל־העיר עליהן
ותאמרנה הזאת נעמי: (כ) ותאמר אליהן אל־
תקראנה לי נעמי קראן לי מרא כי־המר שדי

נ"א לי א' במקום ה'

פֿאָן דיר טרעננען זאָלל! (יח) אלס נון נעמי זאה, דאס זיא זאָ פֿעסט ענטשלאָססען וואר, מיט איהר צו רייזען, הערטע זיא איוף, מעהר מיט איהר דאפֿאָן צו שפרעכען. (יט) אונד זיא רייזטען אלזאָ צוזאממען, ביז נאך בית לחם. אלס זיא דאזעלבסט אנקאמען, שטוינטען אללע שטאדטלייטע איבער זיא, אונד מאן שפראך: דיזעס זאָלל נעמי זיין? (כ) זיא אבער אנטוואָרטעטע איהנען: אָ נעננעט מיך ניכט מעהר נעמי (דיא פֿערגניגטע), נעננעט מיך פֿילמעהר מרה (דיא בעטריבטע), דען דער אללמאֶכטיגע האט מיך זעה־ר בעטריבט.

רש"י

שמות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהן. אמר ר' אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעת' להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה"א נקודה חטף מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בצבים ובפרדים חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ:

באור

אם אשאיר' (שמואל א' כ"ה כ"ב) ופרושו, ה' יענוש אותי, אם אשאיר! ואם תהי' אחריהם מלת כי, הנה או שהוא במקום אם [אָב ווען] כדרכו בהרבה מקומות, ואז טעמו ג"כ על העונש, או שהוא במקום כן [דאס] ואז פירושו שבועת טובה, ותרגומו בל"א [זאָ וואהר זאָלל איר גאָטט העלפען]. והנה גם לדעת רש"י יהי' טעם כה יעשה לי אלהים להגיע אף שטעם כי יפריד מפן השני' כי אע"פ שפירש אם יפריד ביני ובינך כי אם המות, מ"מ דעתו בהכרח למלא את החסר כזה, כה יעשה לי אלהים כי רק המות יפריד. אמנם הנראה יותר נכון הוא שטעם כי מפן הראשון ולשלילת המאמר דהיינו כה יעשה לי אלהים אם המות יפריד ביני ובינך כי גם הוא לא יפריד, וכמו שזכרנו וכן הוא מתורגם: (יח) מתאמצת, הוא התחזקות לעשות דבר מה, הן במחשבה והן בפועל, אשר לא יעזור, ובל"א [פֿעסט פֿאָרגענאָממען, פֿעסט ענטשלאָססען]: לדבר אליה, שעורו לדבר אליה עוד מדבר הזה: (יט) בֹּאָנה, מקור עם כנויי הרבות, והה"א נוספת, כמו לבדנה קרבנה, הראוי לבדן, קרבן: ותהום, לדעת הראב"ע הוא מפעלי הכפל, ושרשו המם כמו והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ"ח), ורד"ק הביאו בשרשיו בשורש הום, והשם ממנו מהומה גדולה (דברים ז'), מהומת מות (שמואל א' ה) ולדעת כולם הוא מבנין נפעל. ולידי התי"ו לתשלום הדגש על חסרון נון הנפעל, ופי' רד"ק ענינו המיה ושאון, ובל"א [אין ערשטוינען געזעצט]. ובשמות י"ד פירש"י על ויהם את מחנה מצרים (עטורדים"נט בלע"ז) והוא [בעטייבט, בעשטירצט]. וגם יאמר שהוא מחסרי פ"נ ושרשו נהם, והוא מקל ולידי התי"ו תחת הדגש על חסרון פ"א הפעל, ויהי' פרושו שצעקו כולם ויאמרו הזאת נעמי? אם לא שנאמנו על הרוב יבוא חפ"נ על דרך השלימים, אם תהי' ע"פ אחת מאותיות הגרון ונפרע עם וי"ו המהפך כמו וינאץ, וינעלו, וינהג, ותנחת, ודומיהם. ובאמת לנבון נקל לראות כי כולם דהיינו שורש המה, הום, המם, נהם, המסתעפים מסעיף אחד ומתדמים זה לזה, ואין כאן מקומו לבאר בפרטים: ותאמרנה, יראה שנחסר מהכתוב מלת נשים, והראוי ותאמרנה הנשים וכו'. ויש אומרים הטעם בעבור שלא הוזכר המין, וכתרגומו [מאן שפראך], כי אז דרך לה"ק לשמש בנקבה כאשר העיר ע"ז הרמב"מן ז"ל: הזאת נעמי, הה"א נקודה בח"טף מפני שהיא תמיהה, הזאת נעמי רגילה לצאת בצבים ובפרדים? חזיתם מה עלתה לה וכו' מפירש"י: (כ) קראן, אלף נחה, ומלאכה בראית האלף כמו קְרֶאןָ לו ויאכל לחם (שמות ב' כ'): קראן לי מרה, דע שבכל מקום מצינו שמתוק הוא הפוך המר כמו שמים מר למתוק ומתוק למר (ישעיה ה' כ') ולא יכלו לשתות המים כי מרים הם, ואח"כ נאמר וימתקו המים (שמות ט"ו כ"ג וכ"ה), מ"מ מלת מר הוא ג"כ הפוך הנועם, וכמו שכתב הראב"ע וז"ל, הנועם דבר תענוג, והמר הוא הפוך התענוג, והנועם הוא המאכל המתוק. ואנחנו נוכל לתרגם מלת מר' ונועם על כמה פנים. נועם [זיס, אנגענעהם, ליבליך, פֿערגניגט, גליקליך וכו'], מר [ביטטער, אומפֿערגניגט, בעטריבט, פֿערדרוס, יאמער, קוואַער, טאַערן] ודומיהם רבים. ואף שלפי עומק הענין יש הפרש דק בין המלות האלה ובין הוראותיהם בל"א, מ"מ אחרי שאין בידינו משפת העברי רק מעט מזעיר, הרשות נתונה לתרגם כל אחד לפי ענינו, ובלבד שיהי' התרגום נאה לפשטות הכתוב ולפי עומק

לִי מְאֹד׃ (כא) אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע־לִי׃ (כב) וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃
ב (א) וּלְנָעֳמִי מוֹדַע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ

נ"א לִי נ"א וּלְנָ" מידע כתיב

(כא) פֿאָלל גינג איך פֿאָן היר וועג, אונד לעער בראכטע דער עוויגע מיך צוריק, וויא קאָננט איהר מיך נאָך נעמי נעננען, דא דער עוויגע מיר זאָ פֿיל עלענד, דא דער אללמאָכטיגע מיר זאָ פֿיל אונגליק צוגעשיקט האט? — (כב) אלזאָ וואר נעמי מיט איהרער שוויגערטאָכטער, דיא מואביטערין רות, פֿאָן דעם געפֿילדע מואב'ס ווידער צוריקגעקעהרט; אונד זיא לאַנגטען צו בית לחם אן, עבען אלס דיא גערשטענערנטע אנגינג.
ב (א) אונד נעמי האטטע איינען פֿריינד פֿאָן איהרעם מאננע, איינען עדלען בידערמאן, אויס

רש"י

(כא) מלאה הלכתי. בעושר ובנים. דבר אחר שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל [הושע ה']: (כב) בתחלה קציר שעורים. בקצירת העומר הכתוב מדבר:

ב (א) מודע. קרוב. בן אחיו של אלימלך היה. אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועיל להם זכות אבותם

באור

העניין. ועיין בהקדמת הרמב"מן לס' נתיבות השלום מענין התרגומים: (כא) מלאה הלכתי, מלאה בבנים, מלאה בעושר ובכבוד, ועתה ריקם השיבני ה' מכל וכל, כי לעד שעניה היתה, שהרי הספקה מלקוטי רות כלתה: וה' ענה בי, העיד עלי שהרשעתי לפניו. רש"י, הראב"ע והרד"ק, כי לדעתם שורש ענה בקל הוא רק לשון תענה או עדות. ולי נראה כי אף שהוא מהקל הוא לשון עוני, ובכפל הלשון, ופי' ענה הביא עלי עוני [עלענד] והרע הביא עלי רעה [אונגליק]. ומצאתי און לי מפירוש אדונינו הרמב"מן על הפסוק אודך כי עניתני (תהלים קי"ח כ"א): (כב) ותשב נעמי, הוא בדרך כלל שלפניו פרט, ופירושו אחר שספר המקרא כל דבר קטן שאירע לה בהליכתה ובשובה, חזר וכולל פעם אחרת את עיקר המעשה, והוא תשובתה משדי מואב, וטעמו כמו שכתב הראב"ע לדבק הזמן שבאו בתחלת ימי הקציר. בעבור לקוטי רות: השבה, פעל עבר בה"א הידיעה, והוא זר בלשון, וחבריו ב' השבה הנמצאו פה, ועל ענין המלה הנראה כפול, אמר אחד מן חבריא שעור הכתוב, ותשב נעמי, ורות המואביה כלתה השבה עמה, משדי מואב:

ב (א) מודע, הוא משרש ידע לפי שהקרובים יודעים זה את זה יותר מאחרים. מרד"ק, ומצאנו לו ריע בבנין אחר, אלופי ומיודעי, ומזה הבנין ג"כ הכתוב שלפנינו: גבור חיל, התואר הזה מליצו על שני פנים, (א') שיוסמך לחיל מלת גבור, כמו גבורי החיל, ויתורגם [טאפפערער קריגסמאן], ויתאר בזה אנשי המלחמה היודעי' בטיב ומהות התנהגות המלחמה, וגם אין להם מורך בלבבם לנוס מפני האויב. (ב') שיוסמך לחיל מלת איש או אשת, ואז יתורגם [רעכטשאפפען, בידער] ויתואר בזה אנשים שלמים וטובים, עיין מזה בפ' יתרו בביאור על התורה מהרמב"מן ז"ל. וא"כ צריך שיתורגם פה ג"כ [איין קריגס־העלד] ויאות לבועז השם הזה לפי קבלת חז"ל שהי' שופט את ישראל ובוודאי הי' איש מלחמה, אך לפי עומק ויופי המליצה לא נכון לתרגם כן, כי למה תועלת יודיע לנו הכותב המגילה הזאת במעשי רות אם הי' בועז איש מלחמה אם לאו? מה יתן ומה יוסיף לנו אם אנחנו יודעים זאת? אמנם אם יתורגם [בידערמאן] יהי' ההודעה הזאת ממדותיו הנעימות כמו הקדמה לספור שלאחריו, וכי אחרי שהי' איש תם וישר, עושה משפט וצדקה, לכן רחם מיד על הנערה אשר בארץ נכריה ואין לה אב ואם, וידבר על לבה, וכן המנהג בכל הכותבים והסופרים ספרים ודברי הימים. לכן אומר אני מלת גִּבּוֹר, לא הונחה לבד על בעל כח וגבורה טבעית, או על הכובש יצרו הרע, רק הונח שם התואר הזה, על האיש אשר יש לו יתר שאת [פֿאָרצוג] על שארי אחיו, הן ע"י כחו ועוצם ידו, הן ע"י מעלליו הטובים, או ע"י עשרו וכבודו, והושאל השם הזה מן גבר שמראה את עצמו ביתרון המעלה כמו שיש לאיש יתרון המעלה מאשה, וכן הלועז אומר [ער לייגט זיך אלס איין מאן] וא"כ יתורגם בכל פעם מלת גבור לפי עניינו, אם היה לו יתרון במלחמה, או יתרון בצידת חיות ועופות, כמו הוא היה גבור ציד, (בראשית יו"ד ט') ושם חַיִל הוא שם דבר לקבוצת כח ואומץ לפעול פעולות רבות, עיין בביאור הנ"ל, ומלת גִּבּוֹר הוא סמוך, כי הפועלים על משקל פָּקוֹד לא ישתנו בסמיכות ובכנויים, ופירושו שהיה לו יתר שאת בדבר חיל, ותרגמתי [עדלער] כי גם זאת המלה

בֹּעַז׃ (ב) וַתֹּאמֶר ר֨וּת הַמּוֹאֲבִיָּ֜ה אֶֽל־נָעֳמִ֗י
אֵֽלְכָה־נָּ֤א הַשָּׂדֶה֙ וַאֲלַקֳטָ֣ה בַשִׁבֳּלִ֔ים אַחַ֕ר
אֲשֶׁ֥ר אֶמְצָא־חֵ֖ן בְּעֵינָ֑יו וַתֹּ֥אמֶר לָ֖הּ לְכִ֥י בִתִּֽי׃
(ג) וַתֵּ֤לֶךְ וַתָּבוֹא֙ וַתְּלַקֵּ֣ט בַּשָּׂדֶ֔ה אַחֲרֵ֖י הַקֹּצְרִ֑ים
וַיִּ֣קֶר מִקְרֶ֔הָ חֶלְקַ֤ת הַשָּׂדֶה֙ לְבֹ֔עַז אֲשֶׁ֖ר
מִמִּשְׁפַּ֥חַת אֱלִימֶֽלֶךְ׃ (ד) וְהִנֵּה־בֹ֗עַז בָּ֚א מִבֵּ֣ית
לֶ֔חֶם וַיֹּ֥אמֶר לַקּוֹצְרִ֖ים יְהוָ֣ה עִמָּכֶ֑ם וַיֹּ֥אמְרוּ ל֖וֹ
יְבָרֶכְךָ֥ יְהוָֽה׃ (ה) וַיֹּ֤אמֶר בֹּ֙עַז֙ לְנַעֲר֔וֹ הַנִּצָּ֖ב עַל־
הַקּוֹצְרִ֑ים לְמִ֖י הַנַּעֲרָ֥ה הַזֹּֽאת׃ (ו) וַיַּ֗עַן הַנַּ֛עַר
הַנִּצָּ֥ב עַל־הַקּוֹצְרִ֖ים וַיֹּאמַ֑ר נַעֲרָ֤ה מֽוֹאֲבִיָּה֙ הִ֔יא

דער פֿאמיליע אלימלך׳ס, דעססען נאמען בועז וואר. (ב) איינסט שפראך דיא מואביטערין, רות, צו נעמי: ערלויבע מיר, דאס איך אויף׳ס פֿעלד געהע אונד עהרען אויפֿלאָזע הינטער איינעם הער, בייא וועלכעם איך גונסט פֿינדען ווערדע; יענע אנטוואָרטעטע: געהע נור, מיינע טאָכטער! (ג) זיא גינג אלזאָ הינוועג, קאם אויף איין פֿעלד, אונד זוכטע אויף, וואס הינטער דען שניטטערן אבפֿיל, דא טראָף עס זיך, דאס זיא אין איין שטיק אקקערפֿעלד געראטהען וואר, וועלכעס דעם בועז, אויס דער פֿאמיליע אלימלך׳ס געהאָרטע. (ד) אונד זיהע! בועז קאם אויס בית לחם, ער שפראך צו דען שניטטערן: דער עוויגע זייא מיט אייך! זיא ערווידערטען איהם: גאָטט זעגנע דיך! (ה) בועז פֿראגטע דען דינער, דער איבער דיא שניטטער געזעטצט וואר: וועם געהאָרט יענעס מעדכען אן? (ו) דער דינער, דער איבער דיא שניטטער געזעטצט וואר, אנטוואָרטעטע: עס איזט דאז מואָבי־טישע פֿרויענצימער וועלכעס מיט נעמי פֿאָם געפֿילדע מואב׳ס צוריק געקאָממען.

רש״י

בצאתם מהארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה. לאחד מהשדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו. אחר מי אשר אמצא חן בעיניו: (ג) ותלך ותבא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילם ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדת מעומד ושוכבת מיושב כדי שלא תשחה: (ו) השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון

באור

מורה בל״א על יתרון המעלה, אשר מתנה הושאל לאחר שרים גדולים בשם [אדען]. ויש לו עוד דברים בזה, אמנם אין להאריך: (ב) אלכה נא השדה, לאחד מהשדות: אחר אשר אמצא חן בעיניו, שלא יגער בי, רש״י ואם יקשה למה תפחד שיגערו בה, והלא מחויבים המה לעזוב לעני ולגר ללקוט? נאמר אולי בעבור שהיתה רות מארץ אחרת לא ידעה עדיין מהחיוב הזה, וחשבה שהלקט הוא מפאת החסד מבעל השדה, ולכל אשר יחפוץ יתן: (ג) ותלך ותבוא, אמרו במדרש עד שלא הלכה אתה, שהוא אומר ותבוא ואחר ותלקט אלא וכו׳ מפי׳ רש״י, ואינו מוכרח, כי מלת בשדה מוסב גם על הפעל ותבוא כדרך ל״הק, ושעור הכתוב ותלך מעם חמותה ותבוא בשדה אחר ותלקט, ויקר שהי׳ אותו השדה שדה של בועז: אחרי הקוצרים, הלקט מה שנופל בשעת הקצירה ונשאר אחר הקוצרים: ויקר, שהי׳ מקרה, פי׳ המקום אשר קרה לה ללקוט שם, חלקת השדה וכו׳: חלקת, בבחינת השדות של אנשי העיר כלם, נקראת השדה של אחד מהם חלקה, לפי שהוא חלק מן הכלל: לבועז, כמו של בועז כי הלמ״ד תשמש לפעמים בל״הק במקום יחס המצערף (געניטיף): (ד) והנה, יאמר והנה כמתמיה, ראה איך קרה שגם בועז בא לשדהו בהיות רות שם! ה׳ עמכם, הוא שאלת שלום איש לרעהו, טרם ידבר עמו מצרכיו: (ה) לנערו, שעמו משרתו, כמו ובחזי נערו, ודומיהם. הנצב, כתרגומו דאתמני רב על חצודיא, וכן תרגמתי: למי הנערה, וכי דרכו של בועז לשאול בנשים? (ויותר תמוה הלא עת הקציר היה ובכל יום ויום נערות רבות יוצאות ללקוט, ומדוע שאל על זאת)? אלא דבר צניעות וכו׳, במדרש ורש״י, ורהב״ע פי׳ אולי הי׳ לבושה משונה כלבוש אדלה והכיר שהיא נכריה, ולפי דעתי הוא לפי מה שאכתוב להלן בשם הרמב״ע, שישבה בסוכה לנוח בבוא בועז השדה, ואולי לא הורשה זאת לאחרות להסתפח שם, כי הסוכה היתה רק לנעריו ונערותיו, וגם לקוצרים, ע״כ תמה למי הנערה? (ו) נערה מואביה, אולי ידע הנער מקורבה של בועז עם נעמי, ואמר אליו

הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב: (ז) וַתֹּאמֶר אֲלַקֳּטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט: (ח) וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא־תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם־

(ז) זיא האטטע (צו מיר) געזאגט: ליבער! לאס מיך דאך בייא דען גארבען אויפזוכען, אונד זאממעלן, וואס הינטער דען שניטטערן ליגען בלייבט. אונד זא קאם זיא דען הער, אונד שטונד היר פאן דעם טאגעס אנברוך אן ביז יעטצט; זיא רוהט איצט נור איין וועניג אין דעם הויזע אויס.

(ח) דא שפראך בועז צו רות: האסט דוא געהארט, מיינע טאכטער? געהע יא ניכט אויף איין אנדערס פעלד עהרען אופצוזוכען, דוא ברויכסט אויך גאר ניכט פאן היר

רש"י

עבד ואינה לשון פועלת: (ז) ותאמר. בלבה: אלקטה נא. לקט השבלים: ואספתי בעמרים.

באור

השבה עם נעמי בעבור זאת, ושם נערה יתכן שהוא נופל על כל אשה הצעירה לימים: (ז) ותאמר, פי' רש"י בלבה, והנכון בעיני שנחסר מלת אלי, כי באמת אמרה זאת אל הנער שיתן לה רשיון ללקוט בשדה, ואף שסתם הכתוב ולא פי', מה בכך? כי אין מהצורך לכתוב כל דבר קטן, אשר אין בו תועלת להקורא, וגם אשר איננו מדבק ומחבר ספור המעשה. והכתוב סומך על המבין שיבין מעצמו, ופי' ותאמר, וכבר אמרה: אלקטה נא, לקט השבלים, ואספתי שכחה של עמרים, מרש"י, והנה הרד"ק בשרשים הפריש בין שורש קבץ ואסף, ואמר אסף נאמר אף על שאינו מפוזר, וקבץ נאמר רק על המפוזר. והנה שורש לקט יאמר ג"כ על המפוזר, והמפרש ביניהם, שורש קבץ יאמר בבחינת שני דברים המפוזרים לאספם יחדיו ובל"א [צוזאממען ברינגען] כמו ויקבץ את כל אוכל, (בראשית מ"א מ"ח). ולקט יאמר אף על דבר אחד בבחינת התפיסה לתכונת דבר מה ולקחתו ובל"א [אויפזולען], ואם תעיין במקרא תמצא בכל פעם על אסיפת השבלים יאמר מלת לקט בבנין פִּעֵל (ואחד יוצא מן הכלל אל תלכי ללקוט בפסוק שלאחר זה, אף שגם פה נוכל לדחוק ולפרשו) וזה יורה על חוזק הפעולה ללקט השבלים המפוזרים הנה והנה שהוא טורח רב. ואולם בפ' בשלח אצל המן נאמר לקט בבנין הקל לִקְטו ולקטו לחם, וילקטו יום וכו', כי שם היה בלי טורח לאסוף כי כסה המן את עין הארץ ונפל לאין מספר, וכמאמר חז"ל שטו העם אין שט אלא טיול בלי עמל וכו'. ולכך פי' רש"י פה אלקטה הוא לקט השבלים, הנופלים בשעת הקצירה כי המה מפוזרים, ואספתי הוא שכחה, כי הוא דבר המכונס. אך לפי פשטות הענין נאמר כי מלת בעמרים מוסב על שני הפעלים על אלקטה ועל ואספתי, ושעורו אלקט אצל העמרים, ומה שלקטתי אאסוף לי להביא הביתה. אמנם לדעת רעי היקר ר' יואל נר"ו זה הפירוש איננו נכון. כי יקשה לו איך יאמר בועז להלן גם בין העמרים תלקט אם הוא דבר מותר לכל, או שלכל הפחות כבר הרשו אותה לה, אבל טעם הכתוב ששאלה רות מהנער רשות ללקוט שבלים ולאספם אח"כ בעמרים, כדי שיהי' נקל עליה לשאת, והיתה צריכה לקחת רשות לזה כדי שלא יחשדוה שגנבה עמרים שלמים מן השדה, והיא מצאה חן בעיני הנער, ואחר ששאל לשמה וידע כי ממשפחת אדוני' היא, נתן לה רשות לעשות כאות נפשה, אפילו לשבת בתוך בית הנזכר כשתרצה לנוח ממלאכתה, ולזה תמה בועז כשראה יתר השאת לה משאר העניים המלוקטים. ואמר עוד שהנגינה מסייעתו במה שמלת אלקטה נא מוטעם בטעם מפסיק, ואספתי בעמרים במשרת מפסיק. ולו היו ב' הפעלים שייכים לשם בעמרים יהיו שניהם מחוברים בטעם משרת מפסיק, והשם במפסיק יותר, ושגם ליסנא דתרגום נוטה לזה, אמנם כען אכנוש שובלין באלומיה, ויתורגם אח"כ בל"א [לאס איך דאך נאכלעזען, אונד איך אין גארבען אויפבינדען, וואס הינטער דען שניטטערן ליגען בלייבט]: ותבוא, לאחר שהרשתי לה באה, ותעמוד לעסוק במלאכתה מאז הבוקר ועד עתה: זה שבתה הבית, זה ישיבתה בבית אינה כי אם זמן מועט לנוח שם, וטעם בית פירש הראב"ע כמו סוכה פי' שישבה בסוכה העושים בשדה לחסות ולסתור מחום השמש, ואמר הנער אל תכעוס עלי כי היא יושבת פה רק זמן מועט, ומלת זה מוסב על הישיבה, ותיבת זה, אינה סותרת את המין, להיות, שבתה, מקור מנחי פ"י עם כנוי נסתרת מהנפרד שֶׁבֶת, והוא דבר מופשט אשר באמת לא יוכנס תחת מין כלל וכלל:

(ח) הלא שמעת בתי, דרך הלשון לדבר כן בהתחלת הדבור, וכן המנהג לפעמים בל"א, ורד"ק בשרש לא כתב שמתחלה אמר לה בועז שלא תלך ללקוט בשדה אחר, ואח"כ אמר לה, הלא שמעת מה שהזהרתיך? השמרי ללכת לשדה אחר! תעבורי, שורק תחת החולם, וטעמו שלא תצטרך ללכת כלל מזה כל ימי הקציר רק תדבקי עם נערותי, ואפשר שהטעם אף ללון עמהן, וטעם וְכֹה יש אומרים על היותו לפעמים כטעם פה כמו אֵיכֹה שהוא במקום אֵיפֹה, ויש אומרים שהוא מוסב על זה שבתה הקודם כי מדרך השכל שלא

נַעֲרֹתָי׃ (ט) עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ
אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ
וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר
יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ (י) וַתִּפֹּל עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ
אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃ (יא) וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר לָהּ
הֻגֵּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂית אֶת־חֲמוֹתֵךְ
אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ
מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל־עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעַתְּ תְּמוֹל
שִׁלְשׁוֹם׃ (יב) יְשַׁלֵּם יְהוָה פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ
שְׁלֵמָה מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּאת
לַחֲסוֹת תַּחַת־כְּנָפָיו׃ (יג) וַתֹּאמֶר אֶמְצָא־חֵן

הינוועג צו געהען, זאָנדערן קאָננסט דיך נור אימּמער צו מיינען מעגדען האַלטען. (ט) זאָ באלד דוא נור זיהסט, דאס מאן וואָ אויף דעם פֿעלדע שניידעט, זאָ געהסט דוא איהנען נאך. איך האבע שאָן דען דינסטען אנבעפֿאָהלען, דאס מאן דיר ניכטס צו ליידע טהון זאָלל. אונד ווען דוא דורשט האסט זאָ געהע נור פֿרייא צו דען געפֿעסען אונד טרינקע פֿאָן דעם, וואס דיא דינסטען שאָפּפֿען. (י) זיא פֿיל אויף איהר אנגעזיכט ניעדער, וואַרף זיך צור ערדע הין אונד שפּראך: וואָדורך האבע איך דיזע גנאדע פֿערדינט, דאס דוא מיך זאָ גיטיג אויפֿנימּמסט, דא איך היר דאָך פֿרעמד בין? (יא) בועז אנטוואָרטעטע איהר אונד שפּראך: עס איזט מיר שאָן אללעס ערצעהלט וואָרדען, וואס דוא פֿיר דיינע שוויגערמוטטער נאך דיינעס מאננעס טאָדע געטהאן האסט, וויא דוא פֿאטער, מוטטער, אונד דיין גאנצעס פֿאטערלאנד פֿערליסעסט אונד צו איינעם פֿאָלקע איבערגינגסט, דאז דוא פֿאָר הער ניכט געקאננט. (יב) דער עוויגע ווירד דיר דיזע טהאט פֿערגעלטען, פֿאָללשטענדיג ווירד דיין לאָהן זיין פֿאָן איהם, דעם עוויגען, דעם גאָטטע ישראל׳ס, אונטער דעססען פֿליגעלן דוא שוטץ געזוכט האסט. (יג) זיא שפּראך: לאס מיך נור פֿערנער גנאדע פֿינדען

רש״י

שכחה של עמדי׳: (ט) וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות

באור

הלכה לבדה אל הבית, כי אם בחבורת נערות בועז. ולכן אמר כאשר השגת עתה לדבוק עמהן כן תעשי כל ימי הקציר: תדבקין, הנו״ן נוספת, ואמר חד מן חבריא הטעם לאות המבטא, בעבור אחות הגרונית הסמוכה והנקודה ב״כ בחיריק. אשר ע״ז תבולע בין האותיות הסמוכות, ובא הנו״ן להפסיק: (ט) עיניך בשדה, כתרגום יונתן תהא מסתכלא בחקלא וכו׳, וטעם עינים אינו נופל בכל מקום על כלי הראות דווקא [דיא אויגען] כי אם לפעמים גם על חלקי הראיה אשר האחד מהם יקרא כפי המורגל בינינו בשם הרף עין [דיא בליקקע], ואני מאן גבר׳ רבה דקא מסהיד עלוהי בתרגומו לשיר השירים (ד׳ ט׳) ושעור הכתוב לאמור כי ע״י שתדבקי תמיד בנערותי ולא תצטרך לחזור ולשוב, עיניך ישוטטו תמיד בשדה ובכל מקום אשר יקצרו הקוצרים שם תלך אחריהן ללקוט, וכן הוא מתורגם: והלכת אחריהן, אחרי הנערות הנזכרות בפ׳ הקודם, ורגיל בפומיה דרשב״ע לאמור על הדומה לזה, אע״פי שהוא רחוק במקום הוא קרוב בטעם, והנה הנערות מאלמות אלומים מיד שיקצרו הקוצרים וישליכו אחרי גוום והעניים באים אחרי זמן מה ללקוט את השבלים הנשארים מאחריהן, ואמר בועז לרות שהיא תדבק בנערותיו ותלך מיד אחריהן כדי שתקדים לכל אחד לזכות בהלקט: את הנערים, ידוע שאם הכונה על הקבוץ אשר יכלול בו זכרים ונקבות ידבר תמיד בלשון זכר, וכן יתכן כאן שם נערים על כל הפועלים מן העבדים מן השפחות שכלם צוה לבלתי נגוע בה להרע, והראי מאשר ישאבון הנערים, וכן הוא מתורגם. וצמית, ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות, רש״י. וצמית מגזרי ל״א, ובא על משקל נל״ה, ורבים כמוהו: מאשר ישאבון הנערים, מהכלי הגדול אשר הפועלים שואבים ממנו בכלי קטן לשתות: (י) להכירני, לעשות לי כל הטוב הזה כאלו הייתי מכירך, ובאמת אנכי נכריה: (יב) משכרתך, הנפרד מַשְׂכֹּרֶת בפלס מִתְכֹּנֶת ובנוי ישתנה האולם לשורק, והוא שם שכר על תשלום הדבר חלף עבודה מה: אשר באת, שעורו מעם ה׳ אשר תחת כנפיו באת לחסות, כי כן דרכו לשלם לאיש כפי מעללו: (יג) אמצא חן, מי יתן

בְּעֵינֶ֤יךָ אֲדֹנִי֙ כִּ֣י נִֽחַמְתָּ֔נִי וְכִ֥י דִבַּ֖רְתָּ עַל־לֵ֣ב
שִׁפְחָתֶ֑ךָ וְאָֽנֹכִי֙ לֹ֣א אֶֽהְיֶ֔ה כְּאַחַ֖ת שִׁפְחֹתֶֽךָ׃
(יד) וַיֹּאמֶר֩ לָ֨ה בֹ֜עַז לְעֵ֣ת הָאֹ֗כֶל גֹּ֤שִֽׁי הֲלֹם֙
וְאָכַ֣לְתְּ מִן־הַלֶּ֔חֶם וְטָבַ֥לְתְּ פִּתֵּ֖ךְ בַּחֹ֑מֶץ וַתֵּ֙שֶׁב֙
מִצַּ֣ד הַקֹּֽצְרִ֔ים וַיִּצְבָּט־לָ֣הּ קָלִ֔י וַתֹּ֥אכַל וַתִּשְׂבַּ֖ע
וַתֹּתַֽר׃ (טו) וַתָּ֖קָם לְלַקֵּ֑ט וַיְצַו֩ בֹּ֨עַז אֶת־נְעָרָ֜יו
לֵאמֹ֗ר גַּ֣ם בֵּ֧ין הָֽעֳמָרִ֛ים תְּלַקֵּ֖ט וְלֹ֥א תַכְלִימֽוּהָ׃
(טז) וְגַ֛ם שֹׁל־תָּשֹׁ֥לּוּ לָ֖הּ מִן־הַצְּבָתִ֑ים וַעֲזַבְתֶּ֥ם

נ"א לָהּ או לָה ב' טעמים במלה אחת נ"א וַתּוֹתַר

אין דיינען אויגען, מיין הערר! דוא האסט מיר טראָסט, דוא האסט דיי־נער מאגד מוטה איינגע־פלאָסט, מיר, דיא איך ניכט איינמאל איינער דיינער שקלאווינען גלייך בין. (יד) אלס עס צייט צום עססען וואר, שפּראך בועז צו איהר, קאָממע הער־בייא, אונד איס פֿאָן דעם בראָדע, דוא קאננסט אויך דיינען ביססען אין עססיג איינטונקען. זיא זעטצטע זיך נעבען דיא שניטטער הין. מאן לעגטע איהר געראָסטעטעס זאנגען־מעהל פֿאר. זיא אס, ווארדע זאטט, אונד האטטע נאָך איבריג. (טו) נאכדעם זיא ווידער אויפֿגעשטאנדען, אום אויפֿצו־קלויבען, בעפֿאהל בועז זיינען דינערן, אונד שפּראך: לאסט זיא אויך צווישען דען גארבען הערומזוכען, אונד בעשאָמט זיא ניכט דאריבער. (טז) איהר קאָננט אויך איהרעטוועגען, אייך זאָגאר עטוואס פֿאָן דען קליינערן גארבען היר פֿערגעססען מאכען, אונד זיא

רש"י

שלך: (יד) וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחוריים ותוך ובית הבליעה: (טז) וגם של תשלו. שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחי' תרגום של שגגה שלותא וכן על השל [שמואל ב' ו']. ד"א לשון כי ישל זיתך [בפ' כי תצא]: הצבתים. עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה

באור

והתאלה עוד חן בעיניך, ויהי' זה שכרי מעם ה' על החסד אשר עשיתי: ואנכי לא אהיה, אינני ראויה להתדמות אל אחת שפחותיך, וטעם זמן הפעל הוא מורכב מהוה ועתיד, אינני עתה ולא אהי' כל עת כאחת שפחותיך, כאשר העיר על זה רעי הנ"ל בספרו זמירות ישראל: (יד) פתך בחומץ, כי החומץ יפה לשרב, הוא מקרר וממזג הדם: ותשב מצד הקוצרים, אמר חד מן חבריא, דרך עניות קא משמע לן, שלקחה מקומ' מצד הפועלים לא מצד הממונים: ויצבט, אין לו ריע במקרא וענינו הושטה, והטעם אחד מן היושבים אצלה, כתרגומו [אוֹן]. ובא בקמץ קטן תחת החולם בעבור המקף: ותתר, בקמץ האתנ"ח בעבור הסוף פסוק, ובא ג"כ המעמיד בלי הפסק בפתח להרחיב הרי"ש, ואמנם לדעת המכלול הוא נקוד כאן בפתח, אע"כ בלי הפסק בסגול, כי כן דין מפסיק גדול לשנות הסגול לפתח, כמו זכור מלחמה אל תוֹסף (איוב מ' ל"ג) ומן וַיֹּאמַר נאמר בהפסק וַיֹּאמַר, כי אע"פ ששניהם תנועות קטנות הנה בערך

המדרגה ביניהם הפתח ארוכה יותר מהסגל כפי טבע המבטא: (טו) ותקם ללקט, לאחר שקמה מלאכול, צוה בועז את נעריו עליה למען שלא תשמע תכלם, ויתכן שטעם נעריו כאן הממונים על עושי המלאכה: גם בין העמרים, כי לא הורשה לכל המלקטים ללקוט בין העמרים, רק אחרי הקוצרים מה שנפל מהם, ולכן אמר שהיא תלקט, ואתם אל תכלימו אותה, לאמור לה שלא הורשה זאת: (טז) של תשלו, רש"י הביא ב' פרושים, א' מלשון כי ישל זיתך, ויהי' מחסירי פ"נ ושרשו נשל, ולדעת זה כוון המתרגם באמרו ואף אתר תתירון לה וכו', כי ע"י התרת המיתרים נושרים ונושלים השבלים, ובל"א [בינדעט עטוואס פֿאָן דען גארבען אויף וכו'] וכ'. מלשון על השל שפרושו שגגה, כלומר עשו עצמיכם כאלו אתם שוכחים, ויהי' אם כן מנל"ה, כמו לא תשלה אותי. (מלכים ב' ד') והין ניקוד המלה מסכים לב' פרושיו, כנודע. אולם הרד"ק אמר ששרשו שלל ע"מ תְּחֹגּוּ ודומיהם כלומר השמיטוה לה השבלים מן הצבתים, והנה יראה שאמר הכתוב לשון שלל, כי שורש זה מורה על לקיחת הדבר במהירות ובחטיפות בלי סדור, ואמר בועז להם שיקחו עבורה במהירות ובלי סדור, כדי שלא תבינה ותבייש, או אם יונח על השדה בסדור נאה הירא מלקחת כי תאמר בוודאי לכוונה מיוחדת הונחו שם, ויתורגם לפ"ז בל"א [ראפֿפֿט זאָגאר עטוואס אויס דען הויפֿען הערוים, אונד לאסט זיא אויפֿנעהמען]. אך נוכל להמליץ בעד הפירוש השני של רש"י, אחרי שבעל הרוב פעלי הכפל ופעלי נל"ה מתחלפים זה בזה, ויש לאם על הרוב התדמות (דהיינו אם הפ"א וע"ין הפעל מכל אחד דומה לשל חבירו) כמו שגג שגה, מרר מרה, אף כאן שלל שלה: לה, בעבורה, כמו ופגעו לי וכו': מן הצבתים, רש"י פי' עמרים קטנים, ובל"א נקראו' ב"כ [קליינע

וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ׃ (יז) וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה
עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי
כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים׃ (יח) וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר
וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־
לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ (יט) וַתֹּאמֶר
לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי
מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה
עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם
בֹּעַז׃ (כ) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא
לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת
הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ

זאָלכעם אויפזוכען לאס-
סען, דאס זיא יא נימאנד
הארט אנרעדע! (יז) זיא
לאז אלזא אויף דעם פעלדע
אויף, ביז געגן אבענד, אונד
אלס זיא הערנאך אויס-
שלוג, וואס זיא געזאמ-
מעלט האטטע, וואר עס
ביינאהע איינע איפה גער-
שטע, (יח) זיא נאם
עס אויף, גינג דאמיט
אין דיא שטאדט, אונד
איהרע שוויגערמוטטער
בעשויטע, וואס זיא אויפ-
געזוכט האטטע, זיא
צאָג אויך הערפאָר, וואס
זיא, נאכדעם זיא זאטט
געוואָרדען, פאָן איהרעם
עססען איבריג האטטע, אונד גאב עס איהר. (יט) דא שפראך צו איהר איהרע שוויגער-
מוטטער: וואָ האבט דוא דען הייטע אויפגעלעזען? וואָ געזאממעלט? אָ דאס ער געזעגנעט
זייא, דער דיך זאָ פריינדליך אויפגענאָממען! דארויף זאגטע זיא איהרער שוויגערמוטטער,
בייא וועם זיא געזאממעלט, אונד זיא שפראך: דער מאן, בייא וועלכעם איך הייטע
געזאממעלט האבע, הייסט בועז. (כ) דא זאגטע נעמי צו איהרער שוויגערטאָכטער:
געזעגנעט זייא ער פאָם עוויגען, דא ער זיינע גיטע וועדער דען לעבענדיגען, נאָך דען טאָד-
טען ענטציהט. נעמי פוהר פאָרט, אונד שפראך צו איהר: דער מאן געהט אונז נאהע

רש"י

מלאן לבתים או כריכות [בבא מציעא]: (יט) יהי מכירך ברוך. בעל השדה שנשא ונתן לך פנים
ללקט בשדהו: (כ) את החיים ואת המתים. שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצורכי המתי':

באור

גארבען], ורד"ק פי' אגודות, כי תרגום מלקחים אגודי' לפי שהמלקחים לוקחין הדבר ואוגדים אותו.
ולדעתי פירושו, כי זה דרכם לתת בשדה, בתחלה מאלמים אלומים, שלוקחים שבלים הרבה ואוגדים אותם
יחד, וזאת יקרא בל"א [גארבען], אח"כ מניחים כמה עמרים כאלו אל מקום אחד ויצברו אותם אמירים
אמרים, עד אשר יאספו הגורן, וזאת יקרא בלה"ק צבת, ובל"א [הויפען מאנדעל גערבען] והושאל השם
צבת, מן צבת שהונח על כל דבר הנצבה ונקשר כמו וצבתה בטנה: ועזבתם ולקטה, הו"ו מן ולקטה
משמש במקום שי"ן, כלומר עזבו' ללקט, ומוסב ועזבתם על האנשים שיתנו לה הרשיון ללקט, והוא ועזבתם
שלקטה. וכן תרגם יונתן תשבקו למהוי לקטא. ויש מפרשים ועזבתם מוסב על השבלים, פי' תעזבו השבלים
אחריכם כדי שתלקט אותם, ואין הנגינה מסכים לפרושם, וגם לדבריהם יאמר ועזבתם בקמץ הת"יו לא
בסגול הת"יו: (יז) איפה שעורים, מדה הנהוגה בימיהם, והיא שלש סאין: (יח) ותרא חמותה,
הסתכלה במה שלקטה כי רב הוא: משבעה, הש"ט משמש במקום בעבור כמו מאתם אחיך יעקב (עובדי'
א') ופירושו מה שהותירה אחרי כי שבעה: (יט) עשית, לשון קנין ואסיפה, כמו אשר עשו בחרן
(בראשית י"ב), ועל השנות שאלתה פעמים, יאמר ששאלה על שני דברים, על הלקט וגם על המאכל אשר
נתנה לה, או יאמר מרוב תשוקתה לשמוע תשובתה שאלה במהירות ובחפזון פעמים, כדרך בני האדם
המתאוים לשמוע דבר חדש: מכירך, שנשא ונתן לך פנים ללקט בשדהו, רש"י: ותאמר, הוא כמו לאמור.
ושעורו בזה הלשון אמרה: (כ) אשר לא עזב, מוסב על הוא, ר"ל על בועז, החיים, זה נעמי ורות,
הראב"ע, וכתב עוד לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ובניו. כי שופט הי': וטעם בזה, כי כפי מה
שכתבתי לעיל לא הי' בועז שופט בימי אלימלך. ואולם גם אם לא הי' שופט, היכלר מתנו לעשות טובות
המתים, זה אלימלך ומחלון, כי הוא חסד לתת שירחם על אשתו אשר השאיר אחריו, ולדעת רבי ר'
יואל המאמר אשר לא עזב מוסב על לה', שהוא לא יעזוב חסדו את החיים ואת המתים, ועושה חסד
לאלף דור בזכות אבותם, והוא הקרה אותך לאיש אשר הוא מגואלנו, ונתן לך חן בעיניו ויהיה א"כ
תרגומו בל"א כזה [געזעגנעט זייא ער פאָם עוויגען, דער זיינע גיטע וועדער דען לעבענדיגען נאָך
דען טאָדטען ענטציהט]: קרוב לנו האיש, גואל הוא שם המצטרף והונח על כל אחד משני האנשים

מְגֹּאֲלֵנוּ הוּא: (כא) וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם׀
כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין
עַד אִם־כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי:
(כב) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי
תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה
אַחֵר: (כג) וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־
כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב
אֶת־חֲמוֹתָהּ:
ג (א) וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא
אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־
לָךְ: (ב) וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית

אן; ער איזט איינער אונזערער נעכסטען בלוטפריינדע. (כא) דיא מואביטערין רות שפראך: יא ער זאגטע מיר אויך: האלטע דיך נור זא לאנגע בייא מיינען דינסטען, ביז זיא מיט מיינער ערנדטע פֿעֶלליג צו ענדע זינד. (כב) דא שפראך נעמי צו רות, איהרער שוויגערטאָכטער: עס איזט אויך גוט פֿיר דיך, מיינע טאָכטער! ווען דוא אימער מיט זיינען מעדכען אויסגעהסט, דוא קאֶננטעסט אין איינעם אנדערן אקקער איבעל אויפֿגענאָממען ווערדען. (כג) זיא הילט זיך אלזאָ צו דען מעדכען דעס בועז, אום דאָרט אויפֿצוקלויבען, ביז דיא גערשטען־ אונד ווייצען־ ערנדטע פֿאֶלליג צו ענדע וואר. אלסדאן בליב זיא ווידער בייא איהרער שוויגערמוטטער.
ג (א) נון שפראך איהרע שוויגערמוטטער נעמי, צו איהר: מיינע טאָכטער! איך מאֶכטע דיר גערנע איינען רוהעאָרט זוכען, אלוואָ עס דיר וואָהל געהע. (ב) זיהע נון! אונזער

רש"י

ג (ב) מודעתנו. קלוזינו: הנה הוא זורה; המח וונטי"ר בלע"ז: הלילה. שהיה הדור פלח

באור

שהם ממשפחה אחת. ובל"א [פערוואנדטער, בלוטספריינד], ונקרא בשם גואל על שם גאולתו, כי אם ימכר אחד ממשפחתו לעבד הוא יגאלנו, כמאמר הכתוב או משאר בשרו יגאלנו, ואם נרצח האחד הוא יוכל להמית הרוצח בפגעו בו חוץ לערי מקלט ולגאול את הדם השפוך, ואם מת בלי בנים, לפנים בישראל לקחת את אשתו ולגאלה. ובעבור זה שמו אשר קרוב לו גואל, אך בכל שאמרתי הדין הקרוב קרוב קודם. ואל תדמה כי גם שם קרוב הונח על [בלוטספריינדע] כמרגלא בפומי דאנשי, לא כן הדבר, רק תואר קרוב הוא מבדיל ומתאר את המתואר גואל אם הוא יותר קרוב משאר, כמו ובא גואלו הקרוב אליו, ובל"א [דער נעכסטע בלוטספערוואנדטע] וגם מלינו תואר מודע, ובבניני התולדות מיודעי, והונח גם על אנשים אשר אין אחד מהם ממשפחת רעהו, רק המה נודעים ואהובים זה לזה. וגם זאת מהוראות שורש ידע כמו שתרגם המשכיל הרמב"מן (בראשית י"ח י"ט) כי ידעתיו, [אוך האבע איהן לום פריינדע ערוועהלט], ותרגם (תהלים נ"ה י"ד) אלופי ומיודעי, [מיין בוזענפריינד], ואמר שם מיודעי ר' יואל בביאורו וז"ל אוהבי אשר הודעתי לו כל לבי: (כב) עם נערותיו, הרמב"ע פי' לא עם הנערי', כאשר אמרה רות לנעמי, ולפ"ז טוב [קאמפעראטיף] ופרושו [בעססער], אך לפי דרך הלשון צריך להיות אחר [קאמפעראטיף] מ"ם היתרון כמו טוב פריי מחרוץ (משלי ח') טוב תתי אותה לך מתתי (בראשית כ"ט) ודומיהם רבים, ועוד אינו מחובר המשך ולא יפגעו בך וכו', ועוד למה שקרא רות, והרי בועז אמר וכה תדבקין עם נערותי, אך האמת כפי מה שאמרנו לעיל שהוא שם הכלל, וכן גם כאן טעם הדבקות עם כל הפועלים בעת המלאכה, ועם הנערות לבד בעת המנוחה, והוא מוסב על כל המאמר של בועז הלא שמעת וגו', ויהי' לפ"ז טעם טוב, כדי שלא יפגעו בך: יפגעו, אנשים, רד"ק ורמב"ע, ולי נראה שפרושו להרע, כהוראותיו לפעמים, ולא יפגעו הפוגעים: (כג) ללקט, בעבור הלקט דבקה עם הנערות, ולולא זאת לא עזבה את חמותה, ויראה שכל ימי הקציר היתה תמיד אצל הנערות, ולא הלכה לביתה כמאמר בועז לה, וגם לא תעבורי מזה, ולכך אמר ותשב את חמותה, דהיינו אח"כ ישבה עם חמותה כמקדם:

ג (א) אבקש, כבר נודע כי אין חלוק בל"הק בפעלים בין בנין הגזר [אינדיקאטיף], ובין בניני התנאי והבקשה [קאָניונקטיף, אפטאטיף], ופה לא תרגמתי כבנין הגזר, לפי שבאמת לא היה זאת רק עלה הפועלה איך תעשה, כנראה מאמרה והוא יגיד לך, וגם נאות לפשטות וליופי המליצה לתרגמו כבנין הבקשה: מנוח, מקום מנוחה כי מיום שבאה ממואב לא באה אל המנוחה עד עתה: (ב) מודעתנו, מלה זרה והת"יו נוספת, הרמב"ע, ולפי דעתו התי"ו זרה, והראוי מודענו, כי היא תואר לבועז, ורד"ק אמר כי נחסר מ"ם הקמוץ, והראוי ממודעתנו, שפרושו ממשפחתינו, וקמץ הת"ו מקום הצירי,

אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים
הַלָּיְלָה׃ (ג) וְרָחַצְתְּ ׀ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתַיִךְ עָלַיִךְ
וְיָרַדְתְּ הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל
וְלִשְׁתּוֹת׃ (ד) וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתְּ
וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין׃ (ה) וַתֹּאמֶר
אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֵלַי אֶעֱשֶׂה׃ (ו) וַתֵּרֶד
הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃
(ז) וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב
בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו

ושמתי כ׳ וירדתי כ׳ ושכבתי כ׳ אלי חסר בכתיב

פֿערוואנדטער בועז, מיט דעססען מעגדען דוא צוזאממען וואַרסט, דער שווינגט הייטע נאכט גערשטע אין דער טעננע. (ג) וואשע דיך אלזאָ, זאלבע דיך, לעגע דיינע בעסטען קליידער אן אונד געהע הינאב צור טעננע, לאס דיך אבער פֿאָר דעם מאננע ניכט זעהען, ביז ער מיט עססען אונד טרינקען פֿאָללינ פֿערטיג איזט. (ד) ווען ער זיך נון נידערלעגען ווירד: זאָ מערקע דיר דען אָרט, וואָ ער זיך הינלעגט, געהע הערנאך הין, דעקקע איהן צו פֿיסען אויף, אונד לעגע דיך אויף. ער ווירד דיר וואָהל זאגען, וואס דוא צו טהון האסט. (ה) זיא אנטוואָרטעטע איהר: וויא דוא מיר זאגסט, זאָ ווערדע איך טהון. (ו) זיא גינג אלזאָ הערּאב צור טעננע, אונד טהאט אויך אללעס זאָ, וויא דיא שוויגערמוטטער איהר בעפֿאָהלען האטטע. (ז) אלס נון בועז געגעססען אונד געטרונקען האטטע, אונד רעכט פֿערגניגט וואר, גינג ער היניין, אונד לעגטע זיך נעבען איינען גארבענהויפֿען נידער, דא קאם זיא גאנץ

רש״י

בגורן ולן והיה ישן בגורנו לשמור גרנו: (ג) ורחצת. מטנוף עבודת אלילי׳ שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלותיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח״כ קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: (ז) וייטב

באור

ויחסי׳ שם המשפחה מודעת במלת מוֹלֶדֶת אשר ממנו נאמר מולדתנו: זורה, [וונטור בלע״ז] רש״י, ולריך להיות [וואנכער בלע״ז] והוא בל״א [קארן שווינגען, ווערפֿען] שזורה המוץ הקש והפסולת לרוח, וכמו לא לזרות ולא להבר (ירמי׳ ד׳ י״א): גורן, שם המקום שאוספים בו התבואה, ובל״א [טיינע, טעננע]:
(ג) ורחצת וסכת, אף שהמה מבנין הקל פעלים יוצאים המה, ושעורם לרחוץ ולסוך את בשרה: וסכת, בשמן שיש לו ריח טוב, כי כן היו המנהג אצל גדולי ישראל אנשים ונשים׳ רמב״ע, וכן מצינו בתורה, ושמן לא תסוך, על בשר אדם לא ייסך ודומיהם, שמלותיך, הטובות, הרמב״ע: לאיש, בקמץ הלמ״ד כי הוא מוסב על האיש בועז: (ד) וידעת, עשה לך ציונים שתדעי מקום מנוחתו, כי הגורן מקום רחב ידים, ואם לא תדעי כן, ובפרטות בחשכת לילה, לא תמצאנו: מרגלותיו, מקום רגליו, כשם מראשותיו על מקום הראש: אשר תעשין, למצוא מנוח. והנה לא סיפר הכתוב פה כל הדברים אשר אמרה נעמי לכלתה לאמור לבועז, כי הלא רות אמרה ופרשת כנפיך וכו׳, ובוודאי לא מלבה דברה, אם לא יעצה לה חמותה, רק סומך הכתוב על המבין, שיבין זאת מעצמו מאמירת רות, ולא בקש לכפול הדבר ובשלשה:
(ו) ותרד הגורן, היא אמרה לה ורחצת, ואח״כ וירדת והיא לא עשתה, אלא וכו׳ לפיכך ירדה הגורן. ואח״כ קשטה וכו׳ מפי׳ רש״י, ואינו מוכרח כי תאמר ותעש מוסב על אמירת נעמי אל תודעי לאיש וכו׳ ועל וידעת את המקום וכו׳. וגם נאמר שהוא בדרך כלל ואחריו פרט, בתחלה אמר ותעש ככל אשר צותה חמותה, ואח״כ מפרש מה עשתה: צותה, כמו וכעסתה (שמואל א׳ א׳ ו׳) והדגש יורה על חסרון תי״ו הפועלת, ותי״ו הנכתב הוא סימן הפעולה, הבא תחת מלת אותה, ובתשלומו יהי׳ צִוַּתְּתָה,

מרד״ק: (ז) בלט, בנחת, רש״י, ושרשו לאט, כדעת רד״ק, או לוט מנ״ע, ובא פעמים ברחות הא״ל״ף, כמנהג יתו״א המתחלפים, ויש אומרים כי גם מלת בלהטיהם מזה השורש, והה״א תמורת א׳ או וי״ו, וכתב הרד״ק פה, כי מלת בלט הוא מלא א׳ ובמסורה בשופטים נמסר עליו שהוא חסר, וכן הוא בדרב

וַתִּשְׁכָּֽב׃ (ח) וַיְהִי֙ בַּחֲצִ֣י הַלַּ֔יְלָה וַיֶּחֱרַ֥ד הָאִ֖ישׁ וַיִּלָּפֵ֑ת וְהִנֵּ֣ה אִשָּׁ֔ה שֹׁכֶ֖בֶת מַרְגְּלֹתָֽיו׃ (ט) וַיֹּ֖אמֶר מִי־אָ֑תְּ וַתֹּ֗אמֶר אָנֹכִי֙ ר֣וּת אֲמָתֶ֔ךָ וּפָרַשְׂתָּ֤ כְנָפֶ֙ךָ֙ עַל־אֲמָ֣תְךָ֔ כִּ֥י גֹאֵ֖ל אָֽתָּה׃ (י) וַיֹּ֗אמֶר בְּרוּכָ֨ה אַ֤תְּ לַֽיהוָה֙ בִּתִּ֔י הֵיטַ֛בְתְּ חַסְדֵּ֥ךְ הָאַחֲר֖וֹן מִן־הָרִאשׁ֑וֹן לְבִלְתִּי־לֶ֗כֶת אַֽחֲרֵי֙ הַבַּ֣חוּרִ֔ים אִם־

לייזע, דעקטע איהן צו פֿיסען איוף, אונד לעגטע זיך היין. (ח) וויא עס נון מיטטען אין דער נאכט וואר, ערשראק דער מאן זאָ זעהר, דאס ער גאנץ ערשיטטערט ווארד, אלס ער ענדליך מערקטע, דאס עס איין פֿרויענצימער זייא, דאז צו זיינען פֿיסען ליגט. (ט) שפראך ער: ווער ביזט דוא? זיא אנטוואָרטעטע: איך בין דיינע מאגד, רות, דוא זאָללטעסט דיינע פֿליגעל איבער דיינע מאגד אויסברייטען, דא דוא איין בלוטספֿערוואנדטער ביזט (דיס וויל זאָ פֿיל זאגען: נים מיך אלס עהעפֿרויא אין דיינען שוטץ): (י) ער שפראך: אָ מיינע טאָכטער, דוא ביזט איינע געזעגנעטע דעס עוויגען! דיזע דיינע פֿראָממיג־קייט איבערטריפֿט נאָך דיא ערשטערע; דאס דוא נעמליך דען יינגלינגען ניכט נאכגעהען

רש"י

לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת: (ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה: וילפת. ויאחז כמו וילפת שמשון [שופטים ט"ז]: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפיך. כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגומר [ויקרא כ"ה] ואמותי ואני צריכו' למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר עשית עם

באור

הספרים: (ח) בחצי הלילה, ומקודם לכן לא הרגיש מפני חזקת השינה הגוברת על רוב בני אדם בחצי הראשון מהלילה, ובפרטית אחר אכלו ושתו, אשר ע"י כן אדים ועשנים מתגברים ועולים למוח, ויבלבלו חושיו ויפסידו הרגשותיו, ולכך הקדים הכתוב בתחלה, ויאכל בועז וישת וכו': וילפת, מבנין נפעל ושרשו לפת ועניינו לרד"ק נטיה ועוות, וכן פי' הראב"ע דהיינו שנהפך מצד אל צד, ויהי' לפ"ז שורש לפת ושורש פתל ענין אחד ואת' פעלי' הפוכי' כמו שנמצא בשמות שמלה שלמה, כשב כבש, ודומיהם, כי גם בשורש פתל פי' הרד"ק עניינו עוות. והנה רבים פרשוהו שחרד האיש כאשר נהפך מצד אל צד כדרך בני האדם השוכבים על מטותם, כי ע"י כן הרגיש אותה. ולי נראה פירושו שחרד כל כך עד שנלפת ונהפך ע"י החרדה, והוא תנועות ורעדות הגוף הבא לאדם מחרדה פתאומית. ובל"א [בעבען, ערליטטערן, ער־שיטטערט ווערדען], והחרדה היתה, כי חשב שגנבים באים אליו או שודדי לילה, ופי' והנה אשה כתרגומו וחזא אתתא וכו', דהיינו אחר שראה שהיא אשה אשר שוכבת מרגלותיו, נסתלקה החרדה ושאל מי את? וכן כתב הרשב"ם בחומש על כל דבר שלא נדע מקודם יאמר והנה. אכן לדעת רש"י וילפת הוא לשון אחיזה, וכן כתב בספר שופטים על וילפת שמשון (אינברלא בלע"ז), וצריך להיות (אומבראססע בלע"ז), בל"א [אומפֿאססען, אומגעבען] ולפי זה המובן יתורגם בל"א ככה [ערשראק דער מאן, אלס ער זיך אומפֿאססט פֿיהלטע, אונד זיהע! עס וואר איין פֿרויענצימער, דאז צו זיינען פֿיסען לאג], ופירוש לאחר שהרגיש שנאחז מזרועות האשה (כי אולי ע"י השינה נאחזו רגליו תחנה בלי כוונה או שעשתה זאת בכוונה למען הקיץ אותו משינתו כי ראתה שהגיע חצי הלילה והוא לא הרגיש) חרד החרדה, והצגתי לפני הקורא ב' הפרושים והמשכיל יבחר: (ט) ופרשת כנפיך, רמז לנשואין, כי האשה מסתופפת תחת צל בעלה, ואמרה לכך באתי למען שתקח אותי לך לאשה, אחרי שאתה גואל, ולך משפט הגאולה, וכבר באורתי שהי' ביניהם המנהג שהקרובים נושאים אשת המת. והנראה כי לא הי' זאת מצד החיוב, רק רשות, כי לולא זאת למה לא בא הגואל האחר את רות? איך יעיז פניו לאמור לא אוכל לגאול? ולמה החרדה הזאת. למה לא דברה נעמי או רות אל בועז פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו, ולאמר לו ספחני אל ביתך? אלא בוודאי הי' זאת מהקרובים מצד החסד, וכוונת נעמי כמו שכתבו המפרשים, שחשבה אולי לא יעבור בועז בדרך לישא אותה, או עכ"פ יחזיק במעוזיה ולדבר בעבורה עם שארי הגואלים: (י) חסדך האחרון, הוא שאינה רוצה ללכת אחרי הבחורים אשר אינם ממשפחת בעלה, רק הולכת אחר איש זקן מרוב אהבתה לבעלה למאן הקים שמו, וזה הוא מצד החסד ולא מחיוב, כי מי יאמר לא אם תבחר באיש אחר, וכמו שכתב הראב"ע שבוודאי הכל אוהבים אותה בעבור יפיה. ותמיהה מת"י שתרגם על לבלתי לכת וכו', בתר דיבן למעבד זנו עמהון וכו'. כי אם לזאת יקרא חסד, לא ידעתי מה הוא חיוב? ועיין מה שכתב רבי ר' יואל על תיבת חסד בבאורו לס' תהלים (י"ח כ"ו): מן הראשון. אשר עשית עם חמותך רש"י. ויונתן תרגם קדמאה דאתגיירת. גם זאת יפלא, כי לא מתורת חסד נתגיירה, והאמת כמו שכתב הראב"ע שמוסב על החסד, כמו לאה וילדיה אחרונים (בראשית ל"ג ב') או יאמר, האחרון אחר מות בעלך,

דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ (יא) וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּֽירְאִ֔י
כֹּ֛ל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִ֖י אֶֽעֱשֶׂה־לָּ֑ךְ כִּ֤י יוֹדֵ֙עַ֙ כָּל־
שַׁ֣עַר עַמִּ֔י כִּ֛י אֵ֥שֶׁת חַ֖יִל אָֽתְּ׃ (יב) וְעַתָּה֙ כִּ֣י
אָמְנָ֔ם כִּ֥י ‑‑‑ גֹאֵ֖ל אָנֹ֑כִי וְגַ֛ם יֵ֥שׁ גֹּאֵ֖ל קָר֥וֹב
מִמֶּֽנִּי׃ (יג) לִ֣ינִי ׀ הַלַּ֗יְלָה וְהָיָ֤ה בַבֹּ֙קֶר֙ אִם־
יִגְאָלֵ֥ךְ טוֹב֙ יִגְאָ֔ל וְאִם־לֹ֨א יַחְפֹּ֧ץ לְגָֽאֳלֵ֛ךְ
וּגְאַלְתִּ֥יךְ אָנֹ֖כִי חַי־יְהוָ֑ה שִׁכְבִ֖י עַד־הַבֹּֽקֶר׃
(יד) וַתִּשְׁכַּ֤ב מַרְגְּלוֹתָו֙ עַד־הַבֹּ֔קֶר וַתָּ֕קָם בִּטְר֛וֹם
יַכִּ֥יר אִ֖ישׁ אֶת־רֵעֵ֑הוּ וַיֹּ֙אמֶר֙ אַל־יִוָּדַ֔ע כִּי־בָ֥אָה

אם כתיב ל' רבתי קמ"ץ בז"ק מרגלותו כ' יתיר ו'

וויללסט, זיא זייען ארם אָדער רייך. (יא) נון מיינע טאָכטער! לאס דיר ניכט באנגע זיין, איך ווערדע אללעס פיר דיך טהון, וואס דוא פערלאנגסט, דען דאז גאנצע פאָלק וויים עס, דאס דוא איינע בידרע פרויא ביזט. (יב) אינדעם אביצר, אָב עס שאָן וואהר איזט, דאס איך איין פערוואנדטער בין, זאָ איזט דאָך אויך נאָך איינער דא, דער נעהער פערוואנדט איזט אלס איך. (יג) בלייבע דאהער דיזע נאכט היר, אונד מאָרגען זאָלל עס זיך אויסצייגען.—ווירד דיך יענער אלס פערוואנדטער צור עהע נעהמען, זאָ איזט'ס גוט, ער מאג דיך נעהמען; וויללער דיך אבער ניכט עהליכען: זאָ ווערדע איך עס טהון, זאָ וואהר דער עוויגע לעבט! ליגע היר ביז אן דען מאָרגען. (יד) זיא לאג אלזאָ צו זיינען פיסען ביז אן דען מאָרגען, שטאנד אבער שאָן איין, בעפאָר נאָך איינער דען אנדערן ערקעננען קאָננטע (דען ער שפראך: עס זאָלל ניכט בעקאננט ווערדען, דאס דיזעס פרויענצימער אין דיא טעננע געקאָממען.

רש"י

חמותך: (יב) ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני. (ס"א כי משמע ספק והוא ודאי). אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנא' וישמע אברם כי נשבה אחיו [בראשית י"ד] והלא אברם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה'. אמרה לי בדברים אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינה מוציאה בדברים. ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מעדלו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין: (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא בועז לקום כי אמר בלבו אין כבודי

באור

והראשון קודם מות בעלך: (יא) אל תיראי, שלא תמלאי מנוח, או שלא אוליא הדברים מכח אל הפועל. לא כן כל אשר תאמרי אעשה עבורך, וגם לא יהי' לי חרפה, כי נודע בשערים כי אשת חיל את: (יב) ועתה כי, אך אף שאמת הוא שאני גואל, אולם יש גואל אחר שהוא יותר קרוב, והדין הקרוב יותר קודם, לכן דעתי ליני פה וכו': וגם. מוסב על אמנם שענינו אמת. כלומר אמנם כי גואל אנכי, אבל גם זה אמנם כי יש גואל קרוב ממני: (יג) טוב יגאל. יש אומרים כי טוב שם הגואל. ואם כן הוא, למה אמר הכתוב פלוני אלמוני, רק טעמו אם יגאלך, טוב הוא לך וכו' הרמב"ע: לגאלך. שרש גאל גדרו והנחתו, ע] הגלת דבר מה מלחץ אשר דוחק אותו אם הלחץ הוא נפשיי או גופניי, ובל"א [בעפרייען · זאָמאאכענל ואמר הכתוב, וגאלתי אתכם מעבודתכם, מהלחץ אשר מצרים דוחקים אותם. ואם ימכור איש מסדה אחוזתו או ביתו · אז שברון רוחו ולעברו דוחקים אותו לראות את ביתו ביד אחרים. ואם יבוא איש ממשפחתו לגאלו אז שב ורפא לו, ולכך נקרא בשם גאולה, וכן בעבד הנמכר לעקר נאמר לשון גאולה מטעם זה, וכן כי ירצח איש את רעהו נאמר גואל הדם כאלו הדם מהמת נלחץ מחמה וקנאה, עד כי יבוא גאלו ויומית את הרוצח אז תמתו שככה. ומטעם שזכרתי יאמר ג"כ על יבום קרובים גאולה, כאלו הציל המת מלערו ודאגתו ברואתו אשתו תסי' אחולה ויתורגם כל אחד לפי ענינו. [איין בווטספריינד אנפערוואנדטער, אנכעהאער. פערטהיידיגער, פעדטרעטער] · ולהנחה הזאת, יאמר שרש גאל לא לבד על מקח וממכר, אבל גם אם יחליף אדם דבר בדבר, ואח"כ רוצה לשוב ולקחת הראשון, או תמורת השני, או תמורת דמי ערכו. וגם יאמר על החזרת השבוע מהגוש', עת אשר ישלם לו אוזו, ובל"א [איינלעזען. אויסלעזען וכו'] (ואף שאמר הרמב"ן ז"ל (ויקרא כ"ה כ"ד) שכל לשון גאולה מקח וממכר הוא, יתכן שכונתו בלבד לגאולה ולאחת היובל שהוא הנם בלי מחיר פדיון כלל עיין שם): (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על בטרם יכיר וכו' כי אמר בלב אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן, רש"י. ויש מפרשי'

הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן׃ (טו) וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת
אֲשֶׁר־עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי־בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ־
שְׂעֹרִים וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר׃ (טז) וַתָּבוֹא
אֶל־חֲמוֹתָהּ וַתֹּאמֶר מִי־אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד־לָהּ
אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לָהּ הָאִישׁ׃ (יז) וַתֹּאמֶר
שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר אֵלַי אַל־
תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ (יח) וַתֹּאמֶר שְׁבִי
בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא
יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃
ד (א) וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה
הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר־

נ"א וְאָחֳזִי חסר בכתיב

(טו) ער שפראך: האלטע דאז טוך הער, וועלכעס דוא אן דיר האסט, אונד פאססע דאראן. זיא הילט עס הין, ער מאס זעכס מאס גערשטע לעגטע עס איהר אויף, אונד גינג היר־אויף אין דיא שטאדט. (טז) אלס זיא צו איה־רער שוויגערמוטטער קאם, זאגטע דיזע: וויא שטעהט עס מיט דיר, מיינע טאָכטער? דא ער־צעהלטע זיא איהר אל־לעס, וואס דער מאן פיר זיא צו טהון פערשפראָכען האבע. (יז) אונד שפראך פערנער: דיזע זעכס מאס גערשטע גאב ער מיר אויך, דען ער זאגטע צו מיר: דוא זאָללסט ניכט מיט לעערער האנד צו דיינער שוויגער־מוטטער צוריק קאָממען. (יח) דיזע ערווידערטע: זייא נון רוהיג, מיינע טאָכטער, ביזדוא ערפאָהרסט, וויא דיא זאכע אויספעללט, דען דער מאן לעסט געוויס ניכט עהער נאך, ביז ער דיא זאכע נאָך הייטע צו ענדע געבראכט האט.

ד (א) בועז וואר אינדעססען הינויפגעגאנגען אין דאז טהאָר, אונד האטטע זיך דאזעלבסט נידערגעזעטצט, דא גינג עבען דער פערוואנדטע פאָראיבער, פאָן וועלכעם בועז געשפראָ־

רש"י

שיודע כי באה האשה הגורן: (יז) שש שעורים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' [ישעיה י"א]: (יח) כי אם כלה. האיש את הדבר היום:

ד (א) פלוני אלמני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול: פלוני אלמני. מתורגם בנביאים

באור

שאמר לנערו, וכן פי' יונתן ואמר לעולמו ודחוק לאמור. האשה, בה"א הידיעה. מוסב על רות, ולזה אמר אחד מן חבריו שעקר הטעם בעבור הגואל הקרוב שלא יחשדה וימנע עבור זה מלגאלה: (טו) הבי, במסורה נמסר עליו ט' חסר א' בלישנא ביאה, וא"כ יפרש הבי כמו הביאי, ולדעת המדרש נכתב הבה בה"א, ובספרי' שלפנינו נכתב ביו"ד. ואמר הרד"ק שפירושו הבי אותה לאמר שיאחז עמך בה, ונדחק לזה, כי לפעמים ענין הבה רק הזמנה בלבד, כמו הבה נתחכמה ויותר טוב בעיני דעת ידידי ר' יואל ברי"ל בזה, כי אמר שהמטפחת הוא בגד אשר בשתי קצותיו חוגר על האשה. ושתי הקצוות האחרות תלויות למטה, וכעין בגד הנשים שקורין בל"א [שירצע]. וזה שאמר לה הבי המטפחת אשר עליך בהפשט האחת ואחזי עוד בה בשתי הקצוות הנותרות כדי שתהא מוכנת לתת דבר מה לתוכה: וישת עליה, על המטפחת. וגם אוכל לפרש שעניינו כמו שם על שכמה (בראשית כ"א י"ד) ופרושו ששם הבגד עם השעורים עליה, ומוסב עליה על האשה ולא על המטפחת, והבוחר יבחר. ואחזי. בוי"ו לנקבה נוכחת והאל"ף בסגול, כמו אֶהֱבוּ את ה', אֶחֱזוּ לנו (שיר ב'): שש שעורים, שם היפ' שעורי' ומעניינו תבין חסרונו, וכן שם השעורים דלקמן: (טז) מי את, רז"ל אמרו השאלה פנויה או נשואה את ורשב"ע פי' שלא הכירה אותה וכו'. ודעתי כדעת ר' יונה המדקדק. שהוא כמו מה, כלומר מה מעמדך? כי הוא יותר נאה לפשטות הכתוב, וגם נאמר שרז"ל פרשו ג"כ מי כמו מה, מה מעמדך, פנויה או נשואה? ופי' אשר עשה לה, הוא השבועה לגאלה, או לדבר עם הגואל, ויותר נכון לפרשו עבר במקום עתיד, כלומר מה שירצה לעשות:

ד (א) השער, מקום מושב הזקנים הם השופטים, כמו ועלתה יבמתו השערה. וכתב ר"ש בן מלך, נראות כי שופט היה, כי השופטים יושבים בשער, וגם הזקנים סרים למשמעתו, וישבו תיכף כאשר

בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה־פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר
וַיֵּשֵׁב: (ב) וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר
וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ: (ג) וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל
חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ לֶאֱלִימֶלֶךְ מָכְרָה
נָעֳמִי הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב: (ד) וַאֲנִי אָמַרְתִּי
אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד
זִקְנֵי עַמִּי אִם־תִּגְאַל גְּאָל וְאִם־לֹא יִגְאַל
הַגִּידָה לִּי וְאֵדְעָה כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי

מלרע קמץ בז"ק ואדע כתיב

כען האמטע, אונד ער ריף איהם צו: קאָממע הערבייא אונד זעטצע דיך היהער, פלוני אלמוני! (איין נאמע, דעססען מאן זיך בעדינט, ווען דער געהאָריגע נאמע ניכט גע= נעננט ווערדען זאָלל, אָדער קאן.—פלוני הייסט דען איך אונבעקאננט, אלמוני, דען איך אונבע= קאננט לאססע). ער טראט הינצו, אונד זעטצטע זיך. (ב) בועז נאהם הירויף צעהן לייטע פֿאָן דען עלטעסטען דער שטאדט, אונד שפראך: זעטצט אייך היהער! אונד זיא זעטצטען זיך. (ג) אלסדאן שפראך ער צו דעם פֿערוואנדטען: דאז שטיק פֿעלד, וועל= כעם אונזערם פֿעטטער דעם אלימלך געהאָרטע, האטטע נעמי, דיא פֿאָם געפֿילדע מואב'ס צוריקגעקאָממען, פֿערקויפֿט. (ד) איך זאגטע אבער: איך וואָללע דיר'ס קונד טהון, דאס דוא עס אן דיך קויפֿען זאָללסט, פֿאָר דענען דיא היר זיטצען, פֿאָר דען עלטעסטען מיינעס פֿאָלקעס. ווילּסט דוא עס נון איינלאָזען: זאָ טהוע עס יעטצט; וואָ דוא עס אבער ניכט איינ= לאָזען ווילּסט, זאָ זאגע עס נור, דאמיט איך'ס וויססע. דען אויסער דיר איזט נימאנד דא דער עס איינלאָזעט, איך אבער פֿאָלגע גלייך נאך דיר. יענער אנטוואָרטעטע: יא, איך וויללס איינלאָזען.

רש"י

כסי וטמיר [שמואל א' כ"א]: פלוני. מכוסה ונעלם לשון כי יפלא [דברים י"ז] היפלא מה' דבר [בראשי' י"ח]: אלמוני. אלמון מבלי שם. [ס"א אלמוני שהיה אלמן מדברי תורה שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתי]: (ד) ואדעה

באור

זה, וראי' חלושה היא: פלוני אלמוני, מתורגם בנביאים כסי וטמיר, פלוני מכוסה ונעלם, אלמוני אלמון מבלי שם, וא"כ שרשם פלא ואלם, וכן כתב הראב"ע. אך אמר כי אלמוני איננו מאלמון רק מן אֵלֶם, שאין לו שם ידוע, וכן כתב הרד"ק וז"ל האיש המכוסה הוא אבל הזוכר אותו אע"פ שידוע הוא אצלו והוא אינו רוצה לגלותו יאמר עליו פלוני. והנה פה לא רצה לגלותו כמו שכתב רש"י לפי שלא אבה לגאול. וא"כ יתכן לומר שכנויי כי מן פלוני ואלמוני הם על משקל היפר [כאָמיאטיו] ופרושו אני אפליא ואעלים שמו, וכן תרגמתי. ובאמת אגיד, כי תמיה לי מאוד על העלמת שם הזה, הלא כמה וכמה אנשים אשר עשו נבלה בישראל ונתפרסם שמם בתנ"ך, ומה המעשה הגדול הזה אשר עשה? הלא יבום הקרובים הי' רק מנהג בישראל. וחכם א', אמר לי תירוץ אחר, והמשכיל יבחר, ואמר כי כנויי ני פה הוא על משקל נוטה, והוא יאסם מה שאליו או מה שממנו [דאטיו אָדער אָבלאָטיו] ופרושו' נעלם לי או ממני (ואלאחנו לו רעים כמו הנוס למתוני ילאוני, ודומיהם) ושעורו כי הכותב בעצמו לא ידע שם האיש, כי המעשה לא בימיו הי', רק הוא העתיק אותו מספרים אחרים, קבל כך מהזקנים שבדורו, והמה ג"כ קבלו איש מפי איש, וברבות הימים נשתכח שם האיש מישראל, ואין בזה גנאי לשמואל הנביא, אשר הי' מחבר מגילה הזאת, שלא ידע שם האיש, כי כמה וכמה דברים יש המכוסי' מנביאים, כאשר מצינו כמה פעמים בתנ"ך, ומה גם בנדון דידן, אשר אין בו תועלת כלל אם ידע או לא ידע, עכ"ל. וכמה פנים יש לתורה: (ג) מכרה נעמי, אי אפשר לומר שכבר מכרה נעמי את השדה בהחלט כי איך יאמר אז לקנות ביום קנותך את השדה מיד נעמי, ולכן נפרשו מבנין התנאי (זיא העטטע פֿערקויפֿט) היתה מוכרת את השדה כבר, אם לא עכבתי אותה במה שאמרתי לה לגלות אזניך מקודם ואם יוקשה לשון אם תגאל, אחרי שעדיין הוא ביד נעמי? נוכל לומר אחרי שהשדה הי' בתחלה לאלימלך שהוא ממשפחתו, ועתה הוא ביד נעמי שייך שפיר בזה לשון גאולה, דהיינו לגאול אותו מיד נעמי ליד אחד ממשפחת אלימלך, כמו שכתבתי למעלה (ב' י"ב): (ד) ואני אמרתי, כפילת הכנוי יורה על היפך הענין, היא אמרה לי למכור, אבל אני אמרתי לה לגלות לך, כי אתה הגואל היותר קרוב, ותוכל לטעון שהיא מחויבת למכור לך, ועתה אם דעתך לקנות קנה נא עתה: נגד היושבים, דהיינו נגד זקני עמי, כי אף שהי' שם רבים מהעם כדכתיב וכל העם אשר בשער. הנה היושבים לא היו כי אם הזקנים כאמור לעיל (פ' ב'), וכנראה אל המושכל וכן הוא מתורגם. והנה לפי הפסק הטעמים שלפנינו, מלות נגד היושבים יוסבו על קנה וכאשר תרגמתי,

אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל: (ה) וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתָה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ: (ו) וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאָול־לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאֹל: (ז) וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן

קניתי כתיב יתיר ו'

(ה) בועז ערווידערטע: זאָ־באלד דוא דאז פֿעלד פֿאָן דער האנד דער נעמי איבערנימסט: זאָ האסט דוא אויך צוגלייך דיא פפֿליכט איבערנאָממען, דורך דיא מואביטערין, רות, דיא פֿרויא דעס פֿערשטאָרבענען, דען נאמען דעס פֿערשטאָרבענען אויף זיינעם ערבגוטע צו ערהאלטען. (ו) דא שפראך דער פֿערוואנדטע: זאָ קאן איך'ס ניכט איינלאָזען, איך קאָננטע מיינעם אייגענען ערבגוטע ניר דאדורך שאַדען; איבע דוא אלזאָ מיין פֿערוואנדשאַפֿטסרעכט פֿיר דיך דען איך קאן עס ניכט איינלאָזען. (ז) פֿאָר אלטערס אבער וואר דיזעס געברויך אין ישראל: אום איינעם ווידערקויף אָדער טוישהאנדעל, אָדער זאָנסט איינער זאכע בעשטאנד צו געבען, מוסטע דער איינע זיינען האנדשוה אויסציהען, אונד איהן

רש"י

כי אין זולתך. קרוב לגאול. (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. זרעי כמו נחלת ה' בנים [תהלים קכ"ז] לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי [דברים כ"ג] וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאולה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קנין כמו שאנו

באור

אולם לדעת אחד מן אחרונים הוא מוסב על אגלה אזנך, כלומר אני אמרתי אגלה אזנך נגד היושבים ונגד הזקנים לאמור קנה, ויתורגם לפ"ז [איך וואָלטע עס דיר פֿאָר דענען דיא היר צו זיטצען פֿאָלגען, פֿאָר דען עלטעסטען מיינעס פֿאָלקס, קויף טהון, אונד דיר זאָגען, דאס דוא עס אן דיך קויפֿען זאָללסט]: אם תגאל גאל, יש מפרשים שהוא מוסב על קנה וגו', כלומר אם גאול תגאל עשה זאת עתה נגד היושבים, ויהי' לפ"ז גאל שם הפועל, וטעו בזה, כי לעולם לא יבוא המקור בצר"י אם הוא מחובר נפעל, כי אם בקמץ כמו שמעו שָׁמוֹעַ, רק הוא צווי וכאשר תרגמתי: ואם לא יגאל, אמר ר' יונה כי היה ראוי להיות ואם לא תגאל, וכן ובאשת נעוריך אל יבגוד, הראב"ע וכן כתב הרד"ק במכלול בשורש אחה, ואחד מן אחרונים אמר לפי שהתמיהה מן הגאולה הוא דבר שאינו הגון, לכן אם על כבודו לאמרו בלשון נסתר, ויהי' תרגומו [וויללט אהן אבער ניכט איינלאָזען] ואני תרגמתי כפי הענין: ואדעה, רצונך בזה הדבר, ואני צריך לכך: כי אין זולתך לגאול. כמו כי אין לבוא אל שער המלך (אסתר ד') אי אפשר לבוא, וכן כאן אי אפשר לגאול זולת הסכמתך: ואנכי אחריך, במדרגת הקורבה. ובדעתי לגאול: אנכי אגאל, היפך מה שחשבת שלא אגאל, והטעם לחזק אמיתת החיוב במאמר שהוא הפוך השלילה. וכמו שהוא מתורגם [יא! איך וגו']: (ה) ביום קנותך, ידוע שיום יום שהוא לשון עת, ושעורו בעת קנותך השדה מיד נעמי קנית גם לאקים וגו' כי גאולת הנחלה וקיום שם המת עליו הם שני דברים הדבוקים זה בזה כל כך, עד שבעת שיתחיל האחד יתחיל גם השני, ומן הנראה שהגואל לא הי' בקי בדיני ודתי ישראל, עד שחשב לקנות השדה בלי להקים שם המת עליו: ומאת רות המואביה, אמרו שגם לרות הי' חלק בנחלת אלימלך קודם הגאולה, ויקנה הגואל השדה מיד נעמי ומיד רות, אמנם מלבד שאין הנגינה מסכמת לזה הפירוש להיות מקום האתנחתא תחת שם נעמי' הנראה יותר נכון בשעור הכתוב הוא כזה, ביום קנותך השדה מיד נעמי קנית גם (החיוב) להקים שם המת על נחלתו מאת רות המואבי' אשת המת, כשתקחנה לך לאשה, וטעם וי"ו ומאת בעבור הדביקות שזכרנו: (ו) פן אשחית את נחלתי, זרעי כמו נחלת ה' בנים, לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבוא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית וכו' (רש"י) וכבר זכרנו שלא הי' הגואל בקי בדינין, ולדעת הראב"ע נחלתו ממש, וא"כ נאמר שיירא פן יקרא שם המת גם על שארי נחלותיו ויבוטל שמו. ולפי פשוטו לא אמר מה שאמר כי אם להמלט ולהסיר ממנו בקשת בועז, ולא ידע הוא עצמו טעם וכונה מיוחדת במאמר הזה. ולראי' מאמר הכפול כי לא אוכל לגאול בלי תוספת הטעם, לפי שהרגיש בעצמו שהוא אינו אלא דחוי בקש, אמנם הי' ירא ולא ידע מה ירא ולמה ירא, כדרך תמידי אצל אנשי ההמון שמתיראים מפני כל חדש ויתענגו תמיד בהמורגל אצלם: (ז) וזאת, אמר זאת בלשון נקבה בהסתר המין, כאשר העיר על זה הרמב"מן כמה פעמים, והוא הנקר' בלשון העמים [נייטרום]: לפנים, בימים קדמונים שעברו. הראב"ע, והנה כפי דרכי ל"הק יש הבדל בין לפנים ובין מלפנים, כי לפנים יאמר אם

לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ח) וַיֹּאמֶר
הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ (ט) וַיֹּאמֶר
בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם
כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־

דעם אנדערן איבערגעבען;
אונד דיזעס גאלט אלס
פֿאלליגע בעשטעטיגונג
אין ישראל: (ח) זאָבאלד נון
דער פֿערוואנדטע צו בועז
געזאגט האטטע: קויפֿע
עס דיר, צאָג דיזער זאָ-
גלייך זיינען האנדשוה אב, (ט) אונד שפראך צו דען עלטעסטען אונד צו אללעם פֿאָלקע:
איהר זייד יעטצט מיינע צייגען, דאס איך פֿאָן דער האנד דער נעמי אללעס אן מיך גע-

רש"י

קונין בסודר במקום נעל. ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל.

באור

המנהג הי' בימים הקדמונים אבל עתה הוא בטל, ולפנים נאמר אם הוא נמשך מן הזמן ההוא ועד עתה. ואף בזה אם שבאמת קבלו חז"ל מנהג החליפין עליהם ועל זרעם ועל כל הדורות הבאים, מ"מ סדר החליפין נתחלף מחליפת נעל לקנין סודר כמנהגנו עתה, ולכן שייך וזאת לפנים שלף איש נעלו, כל דבר, על הגאולה ועל התמור' פרט, לקיים כל דבר כלל, וכן הוא מתורגם: שלף איש נעלו, קצת מהמפרשים חשבו כי חליפת הנעל דכאן היה כענין חליצה, ויבום בועז כענין יבום המפורש בתורה, ובאמת רחוקים זה מזה מאוד, כי הכתוב אומר ביבום והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת, ופה ראינו כי נקרא שמו עובד לא מחלון, גם לפי הקבלה שלף בועז נעלו ונתן לגואל, ואם היה זאת כענין חליצה, היתה רות צריכה לשלוף נעל הגואל, אחרי שלא אבה יבמה, אבל האמת כאשר כתבתי בהקדמתי כי יבום קרובים הי' מנהג בישראל שקבלו על עצמן לבד מיבום אשת אח המת, ושליפת הנעל היה לקיים הקנין והמקח, שלא ישוב עוד, והליצה לפניך דברי הר"י אברבנאל בפ' כי תצא בקיצור, יש בלשוננו בענין נעל ב' לשונות, של, שלף, חלץ. כי בארץ מצרים ובארץ ישראל נהגו האנשים לשאת ברגליהם מנעל עור קשה, והנעלים ההם אינם קשורים, וכאשר ירצה לעזוב המנעל יניע הרגל והמנעל יפול מאליו, וע"ז נאמר של. ויש מנעלים אחרים אינם כ"כ קלים ורחבים, אבל דבקים יותר ברגלים, והנעל כזה צריך להסירו בידים, וע"ז נאמר שלף. כענין שליפת החרב. ואם המנעל יותר רך ונדבק ברגל ע"י רצועות, וצריך להסיר ע"י התרת הרצועות, כזאת יקרא חלץ, כמו וחלצו האבנים ע"כ. אמנם בתרגום יונתן מצינו על שם נעל נרתק יד ימיניה, והוא הנראה נכון, כי באמת יהי' זה דרך בזיון כן להעושה כן להעומדים עליו לשלוף הנעל מעל רגלו, ולראי' על זה מחליצת הנעל דיבום עצמו, שטעמו בזיון וחרפה כדכתיב וירקה בפניו ונקרא שמו בית חלוץ הנעל, וזה שהוצרך לפרש שם מעל רגלו, וכאן נעלו סתם. גם אינו נגד הקבלה אשר על פיה קונין בכל כליו של קונה ועתה בסודר, ולזה תרגמתי אף אני [האנדשוה], כי גם בל"א שוה שם בית היד לשם בית הרגל. וראוי להזכיר שגם היתה תעודה מימים קדמונים בין שאר האומות, כי יקרא איש את אחיו למלחמה, והוא מלחמת גבר בגבר הנקרא [דועל] יפשוט האחד את נעלו מעל ידו, ויזרקהו לרגלי השונא, לאמר: חרב איש ברעהו, ונראה מי ינצח! וטרם יגביה השני את הנעל לא יקרבו אל מלחמת הנלוחי וא"כ גם בזה היתה שליפת הנעל סימן כי נכון הדבר להעשות, אפס לא נודע מאיפה נתפשט המנהג הזה בימיהם: וזאת התעודה, לשון ועוד, שע"י המעש' הזה יעדו המקנה והקונ' ועוד גמור זה לקנות וזה להקנות. והנה יסדו אבותינו הראשונים המנהג הזה בימיהם, אשר הכתיבה לא היתה רגילה כל כך בימיהם כבימינו, לבלתי קנות באמירת דברים לפי שאינם כי אם הבל פה אשר אין בו ממש ויוכל האחד לאמור שאמירה בעלמא היתה בלי כונה גמורה, אבל אם כבר עשו עשיה שיש בה ממש, יהי מה שיהי' לבד שתהא מיוחדת לקיים דבריהם, ובזה יעידו על עצמם שעשו מה שעשו בלבב שלם ובנפש חפצה, וביותר כי נעשו כל הקניינים בשער מושב הזקנים והעם והיתה שליפת הנעל לעדות לקיים כל דבר ונמכר, וטעם תעודה כולל שניהם, יעוד ועדות, גם אפשר שטעם לקיים כל דבר, לעשות קיום אל הדברים היוצאים מן הפה, ויתורגם בל"א [אום יעדען געשפראָכנען װאָרטע פֿעסטיגקייט צו געבען] וא"כ אינו כלל כי אם מוסב על הגאולה ועל התמורה, ובאמת הי' מן הראוי עתה לקנות בשטר בגידא להיות הכתיבה עצמה עשיה שיש בה ממש, אמנם מנהג אבותינו בידינו, ולכן אנו קונין בשטר ובקנין סודר, כמו שאנו נוהגים לשבות ביום טוב שני של גליות, ואף כי בקיאין אנחנו בקביעא דירחא: (ח) ויאמר הגואל לבועז, אחר הודעת המנהג של שליפת נעל, אשר בעבור זה היה צריך להפסיק הענין, חוזר אל המשך לאמור, מיד כשאמר הגואל לבועז קנה לך, דהיינו במה שאמר גאל לך אתה את גאלתי, שלף בועז את נעלו לקנות. וזה לאות כי היה להוט אחרי הטוב לעשותו, ורצה שיעשה על ידו גמילות החסד הזה. ויונתן תרגם, ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקניא וקני לך, ולפ"ז בזה שתרגם לעיל, שלף איש נעלו ונתן לרעהו, וטלע גבר נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קנין לחבריה, יהי' ואושיט מוסב על יד ימיניה, ויהי' א"כ לדעתו שליפת הנעל רק בעבור הושטת הי: שהיא עקר הקנין, כמה שקורין בל"א [איין האנדשלאג]. והי' ראוי לאמרו אם לא שהוא נגד הקבלה וישלוף נעלו, נחלקו רז"ל (ב"מ דף מ"ז) מי נתן למי, אם הגואל לבועז, או בועז לגואל, והסברא נוטה שבועז הוא נושא מאמר וישלוף, כי שמו הוא הסמוך יותר על הפעל, וכמו שבארנו הכתוב, וכן פסק

אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: (י) וגם את־רות
המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים
שם־המת על־נחלתו ולא־יכרת שם־המת
מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום:
(יא) ויאמרו כל־העם אשר־בשער והזקנים
עדים יתן יהוה את־האשה הבאה אל־ביתך
כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את־בית ישראל
ועשה־חיל באפרתה וקרא־שם בבית לחם:
(יב) ויהי ביתך כבית פרץ אשר־ילדה תמר
ליהודה מן־הזרע אשר יתן יהוה לך מן־הנערה
הזאת: (יג) ויקח בעז את־רות ותהי־לו לאשה
ויבא אליה ויתן יהוה לה הריון ותלד בן:
(יד) ותאמרנה הנשים אל־נעמי ברוך יהוה

קויפט האבע, וואס דעם אלימלך, כליון אונד מחלון צוגעהערט האטטע. (י) אונד דאס איך אויך דיא מואביטערין, רות, מחלון'ס געוועזענע פרויא, מיר הירמיט צום ווייבע ערקויפט האבע, אום דען נאמען דעם פערשטארבענען אויף זיינעם ערבגוטע צו ערהאלטען, אויף דאס ער ניכט פינרלאשע אונטער זיינען פערוואנדטען, אונד אים טהארע זיינעס געבורטסארטס. איהר זייד יעטצט צייגען! (יא) דא שפראכען אללע לייטע, דיא עלטעסטען, אונד דיא צוגעגען ווארען: וויר זינד צייגען. דער עוויגע נעבע, דאס דיזע פרויא, דיא יעטצט אין דיין הויז קאממט, ווערדע וויא רחל אונד לאה, דיא ביידע דאז הויז ישראל ערבויעט האבען; דאס דיינע מאכט צונעהמע אין אפרת, אונד דיין נאמע זיך פערברייטע אין בית לחם! (יב) דיין הויז ווערדע דורך דען זאמען, וועלכען דער עוויגע דיר פאן דיזער יונגען פרויא שענקען ווירד, וויא דאז הויז דעם פרץ דען תמר דעם יהודה געבאהרען, (יג) בועז נאהם אלזא רות, זיא ווארד זיינע פרויא, ער וואהנטע איהר בייא, דער עוויגע פערליה איהר שוואנגערשאפט, אונד זיא געבאר איינען זאהן. (יד) דא שפראכען דיא ווייבער צו נעמי:

רש"י

משפט העדות: (י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אף על פי שהיו משבט יהודה ובני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שיצאתה ממנו:

באור

הלכה (רמב"ם הלכות מכירה פרק ה') בכליו של קונה: (י) ומשער מקומו, יתכן ששם היו נרשמים שמות אנשי העיר על נחלותיהם בעבור הגאולה והחזרה ביובל לדעת למי ישוב, דומה מעט למנהגנו עתה בבית תעלה בלשכת האפותיקי [היפאטעק בלע"ז]: (יא) יתן ה' האשה כרחל וכלאה. שיבנה ביתך על ידה, כאשר הן בנו את בית ישראל, והקדים רחל לפי שהיא היתה תחלה במחשבת יעקב: ועשה חיל, אמר ר' יואל שהוא מקור והכפל לעד וקרא שם, שבהכרח אין טעמו שהוא יקרא, אבל יהי' קרוא בשם, ולכן עניינו קריאת שם וכתרגום יונתן ותהי קרי שמא, ושעור הכתוב יתן ה' את האשה כרחל וכלאה, וגם יתן לך על ידה עשית חיל וקריאת שם, והטעם יגדל כוחך ויגדל שמך ע"י רוב הבנים שתוליד לך, ויש מפרשים שנחסר הנסמך אנשי, אנשי חיל ואנשי שם, כי בהיות אשתך כרחל וכלאה, כן יהי' בנים בבניהן אנשי חיל ואנשי שם, ואמר ועשה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן ועוד יש לפרשו, שאמרו כאשר עשית עתה דבר גדול, כי לקחת את האשה הזאת מפאת צדק, כן תזכה לעשות עוד דבר חיל ויפורסם שמך, והנותר יבאר: וקרא שם, כפילת המאמרים הוא ליופי המליצה ועל דרך שירי: (יב) ויהי ביתך. כתרגומו ויהי מלאת ביתך, ושעור הכתוב ויהי ביתך מן הזרע וגו' כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה: כבית פרץ, אבי כל אנשי המקום: מן הנערה הזאת, כבר הערנו ששם זה נופל על כל אשה הצעירה בימים, לא לבד על בתולה אשר איש לא ידעה, כי אם גם על הבעולה וזה שצריך הכתוב לבאר נערה בתולה, אם הכונה על הפנוי' דוקא: (יג) ויתן ה' לה הריון, יש אומרים נכתב זאת בעבור שהי' בועז זקן בא בימים, והי' זאת פלא בעיני הכותב שיוליד לעת זקנתו, כאשר תמה שרה הלבן מאה שנה יולד, ולכן יחס ההריון לה', דהיינו שהוא הפליא לעשות שתהר ותלד בן, ולא נזירה. כי אם היתה הסברא נוטה למניעות הלידה, לא לקח בועז את רות, אשר כל כונתו רק להקים שם המת על נחלתו, ואין סומכין על הנס.

אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ
בְּיִשְׂרָאֵל׃ (טו) וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל
אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ
אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים׃ (טז) וַתִּקַּח
נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ
לְאֹמֶנֶת׃ (יז) וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר
יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־

נ"א שְׂבָתֵךְ נ"א אֲהֵבָתֶךְ

געלאָבט וויא דער עוויגע, דער דיר'ס נונמעהר ניכט אן איינעם אנגעהמער פעהלען לעסט! זיין נאמע ווערדע בעריהמט אין ישראל. (טו) ער ווירד געווים דיין געבייגטעס געמיטה ווידער ערקוויקען, אונד דיר דיין גרויעס אלטער ערטרעגליך מאכען, דען איהן האט דיינע שווינערטאָכטער געבאָהרען, דיא דיך צערטליך ליבט, אונד דיר אויך בעססער וואר אלס זיבען זאָהנע. (טז) נעמי נאהם דאז קינד, לעגטע עס אין איהרען שאָס, אונד ווארד זיינע ערציהערין. (יז) איהרע נאכבארינען גאבען איהם איינען נאמען, דער זאָ פיל זאגען זאָללטע, דיזער זאָהן ווארד פיר נעמי געבאָהרען. דאהער נאנטע זיא איהן עובד (דינער, פערפלעגער). ער ווארד נאָכמאלס פאטער דעם ישי, וועלכער דוד'ס

באור

אמנם הטעם שהקים ה' מחשבת בועז שלא יכרת שם המת מעל נחלתו: (יד) **אשר לא השבית לך גואל**, שורש שבת הורה על בטול הדבר והפסקו, אשר היה מקדם ואיננו עוד, והפוכו התמדת הדבר שהיה, עליו נאמר שלא ישבותו, אמנם על דבר הבא מחדש לא נוכל לאמור שלא שבת, ולפ"ז יש לעיין קצת על השתמשות בזה השורש כאן בעבור לידת הבן, שיתכן לאמור עליו אשר נתן לך גואל. אמנם לפי מה שאמרו חז"ל מיד אחר שנתעברה רות מת בועז הוא נכון מאוד, כי ע"י מות בועז שבת הגואל לנעמי אם לא השאיר בן זכר אחריו, וכל ימי ההריון הי' זה בספק אם יהי' הולד בן או בת, אבל אחר הלידה נודע שלא השבית ה' לה גואל אחרי שילדה כלתה זכר, וזה שאמר הכתוב, ותלד בן והאמרנה הנשים (הסובבות את רות בלדתה) אל נעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל ע"י שלקח בועז ואיננו. ואפשר שגם זה טעם ויתן ה' לה הריון על שנתעברה מיד, כי לולא זאת לא הוקם שם מחלון על נחלתו, לפי שמת בועז אחרי ימים מועטים: **ויקרא שמו בישראל**, שעודו יגדל ויהי' נחשב בין אחיו, ואז בודאי יהי' לך למשיב נפש אחרי שנולד מן כלתך האוהבת אותך במאוד, כי על הרוב ידמה טבע הבן לטבע הוריו. (טו) **למשיב נפש**, מלולא נאה כאלו עד עתה חסרה נפש אחת לבער והוא ישיבה לה: **ולכלכל**, מטעם ויכלכל יוסף, וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו (הראב"ע) שעורו מי יוכל לשאת אותו, והוא היותר נכון בעבור הפעול את שיבתך, וכן הוא בתרגום אשכנזי: **אֲהֵבָתֶךְ** הת"ו בסגול, מפני שהנגינה מלעיל ולא יבוא נח נראה לעולם אחרי ת"ב שאין בם נגינת טעם והראוי בצרי והנה באה המלה על משקל פָּעֵל, ולכן הה"א בצירי, והבית נקודה קמץ, וכן הוא במכלול, וכן מצאתי ברוב הספרים המדויקים, לא כאשר נדפס במקראות גדולות בפתח הבי"ת: **יְלָדַתּוּ**, **יְלָדַתְהוּ** ונבלעת הה"א ונשלמת בדגש התי"ו, כמו ישמרנו שהוא במקום **יִשְׁמְרֶנְהוּ**: **טובה לך**, פעל עבר, כי הנגינה מלעיל, והטעם כת' יונתן דהיא הוא טבתא ליך בעידן ארמלותיך מסגיאין בנין, כי דבקה בך נחמה ושמחה וכלכלה אותך יותר מאלו הי' בניך עושים: **שבעה בנים**, ידוע שמדרך לה"ק לקחת המספר שבעה או עשרה תחת סכום רב בלתי מיוחד, כמו עד עקרה ילדה שבעה (שמואל א' ב') זה עשר פעמים (במדבר י"ד) ורבים כן, וכן תרגום יונתן מסגיאין בנין: (טז) **ותקח נעמי** וגו', יש אומרים שמזה הכתוב והסמוך עליו ראי' שכבר מת בועז: (יז) **ותקראנה לו**, מצינו ד' מיני קריאה בלשון, (א) קריאה לגשת, (ב) קריאת דברים, (ג) קריאה למשתה, (ד) קריאת שם. והנה הקריאה לגשת יש שתמשך אחריה מלת את, בהיות יקורא הפעול, והוא סמוך כל כך אל הקורא שיאמר אליו בעצמו לגשת [רופען] כמו ויקרא את עשו בנו, ויקרא עלי את שמואל; ויש שתבוא אחריו למ"ד התכלית, כשהקורא רחוק מהקורא והוא שולח אחריו להביאו, [רופען לאססען] כמו ויקרא למשה ולאהרן לילה, שטעמו שלח את עבדיו להביאם לפניו, ורבים כמוהו, ובכתוב וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים, יתכן לפרש טעם ויקרא על השליח ותרגומו בבחינת פרעה [ער ליס רופען] כמו שהוא באמת בתרגום הרמב"מן, וכן וישלח פרעה ויקרא את יוסף. וקריאת דברים, הנקראים מהקורא אל הקרוב אליו לא לגשת, כי אם לעורר את אזניו [צורופען] ימשוך אחריו מלת אל, כמו ויקרא יעקב אל בניו, ויקרא ה' אל משה; ויש שימשך אחריו מלת את לסימן הפעול בבחינת הדברים הנקראי', או בעל פה [אויסרופען] כמו איה האלהים אשר קרא את הדברים האלה, או מעל הספר [לעזען] כמו ויקראת את כל הדברים האלה. וקריאה למשתה, ימשוך אחריו מלת את לסימן הפעול בבחינת הקרואים [איינלאדען] כמו ויקרא את כל אחיו; או למ"ד התכלית בבחינת השליח שזכרנו בפן הב' מהוראה הראשונה [איינלאדען לאססען], כמו ויקרא לכל בני המלך. וקריאת שם ימשוך אחריו מלת את לסימן הפעול או בבחינת הדבר הקרוא בשם, כמו ויקרא אתהן חוות יאיר, או בבחינת השם עצמו שהוא קרוא להיות סימן לדבר מה, כמו ויקרא את שם בנו, אשר מזה הטעם יבוא גם הדבר אשר לו נתן השם למנה ביחס הבגו ל

יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ (יח) וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ פֶּרֶץ
הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ (יט) וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם
וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ (כ) וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד
אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃
(כא) וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־
עוֹבֵד׃ (כב) וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד
אֶת־דָּוִד׃

קמץ בז"ק קמץ בז"ק

פאטער וואר. (יח) פאל־
גענדעס איזט דאז גע־
שלעכטס־רעגיסטער דעס
פרץ: פרץ צייגטע חצרון,
(יט) חצרון צייגטע רם,
אונד רם צייגטע עמינדב,
(כ) עמינדב צייגטע נחשון,
נחשון צייגטע שלמה,
(כא) שלמון צייגטע בועז,
בועז צייגטע עובד.
(כב) עובד צייגטע ישי,
אונד ישי צייגטע דוד.

רש"י

(יח) ואלה תולדת פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

באור

שאביו, כמו ואביו קרא לו בנימין, ויקרא לה נבח; אמנם כל זה אם כונת הכותב להודיע השם הנתון עצמו את הוא, אך אם כונתו להודיע בלבד שנתן לו שם בלי לפרש אותו, אזי תבוא תמיד מלת שם ביחס הפעול, והדבר המכונה ביחס הגדול שאביו, כן ויקרא להן שמות [ער גאב איהנען נאמען, לא שם מיוחד, דען נאמען] כי אח"כ הוא שמפרש שהיו השמות כשמות אשר קרא להן אביו (והרמב"מן תרגם שם כפי הענין): ראיתי להאריך הדבור בזה הענין בעבור שמצאתי כי אבנ ראיטנא ספתו מזה מבארים אנשי שם את דבריהם ונתנו ע"ז מקום לטעות. ועתה נחזור לענייננו לבאר את הכתוב אשר לפנינו, אשר רבים נבוכו בפירושו, כי מלת לאמר יולד הוא קשי ההבנה, ואחד מהמפרשים כתב שקריאת השם הי' יולד בן לנעמי דהיינו שכך הי' שמו, ואחר עוד ותקראנה שמו עובד, שנתנו לו ב' שמות, ואין בכל זה טעם, ומצאתי פירוש נכון בספר תורת חסד, וזהו ותקראנה לו השכנות שם לאמור, כלומר שכונת השם הזה תהי' לאמור, יולד בן לנעמי, להשיב נפשה ולכלכל את שיבתה, ותקראנה שמו בעבור זאת עובד, דהיינו עובד לנעמי ומטיב עמה, וכן הדרך בל"א לאמור (עס דיכעט איר. איזט איר גוט. כיטלייך): (יח) ואלה תולדות פרץ, לפי שייחס דוד על שמה של רות המואבי' חזר וייחסו על שם יהודה (רש"י) ובדברי הימים (א' ב') תמה רש"י על החשבון שעל פיהו יהי' בועז בן ג' מאות שנה בהולידו את עובד, והרא"בע האריך פה בחשבון של לידת בועז, וכתב דרך סברא כי נחשון מת במדבר וכו' ואם אמרנו שהי' שלמון כאשר נכנסו לארץ בן שנה, הנה הם ארבעה שלמון בועז ועובד וישי, והנה כל אחד הוליד והוא בן ל"ח שנים וכו' ע"ש, ויוקשה מאוד לדבריו שכתב לעיל שאבצן זה בועז, וא"כ לא יחשוב, בשופטים י"א נאמר בני יפתח כשבת ישראל בחשבון זה שלש מאות שנה וגו' באלו הולידו שלמון ובועז, ועובד נולד, ואיך יאמר שכל אחד מהם הוליד בן ל"ח שנה? ויחשוב עוד אם עד לידת עובד הי' יותר מג' מאות שנה, א"כ הי' מן לידת עובד עד לידת דוד פחות מע"ו שנה, ואיך הולידו עובד וישי בן ל"ב שנים? וחד מן חבריא אמר כי שלמה אינו שלמון ובימיהם אנשים רבים שלא זכר להיותם פחותי מעלה, וכבר השיבותי לו בהגהות הספר. ששם הארכתי בזה הענין: את שלמה, ת"י הרבה פה דברים אשר לא ידעתי לפרשם כי אמר על שלמה, הוא שלמא מן בית לחם ונטופה האם שכח כי שלמא מבית לחם היה בן כלב בן חור, כמו שנאמר בד"הי א' ב', הרבה שני אנשים קרובים בשמותיהם ורחוקים במשפחתיהם:

סכום פסוקי רות פ"ה. וסימנו סורה שבה פה. וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי:

חזק

לוח ההפטרת.

	פירוש ותרגום מאת
במדבר בהושע סי׳ ב׳ והיה מספר בני ישראל עד וידעת את ה׳:	משה הלוי עהרענרייך.
נשא בשופטים סי׳ י״ג ויהי איש אחד עד ובין אשתאל:	בעל הבוצר.
בהעלתך בזכריה סי׳ ב׳ רני ושמחי עד חן חן לה:	בעל הבוצר.
שלח לך ביהושע סי׳ ב׳ וישלח יהושע עד הארץ מפנינו:	בעל הבוצר.
קרח בשמואל א׳ סי׳ י״א ויאמר שמואל עד אתכם לו לעם:	בעל הבוצר.
חקת בשופטים סי׳ י״א ויפתח הגלעדי עד מפני בני ישראל:	בעל הבוצר:
בלק במיכה סי׳ ה׳ והיה שארית יעקב עד עם אלהיך:	משה הלוי עהרענרייך.
פנחס במלכים א׳ סי׳ י״ח ויד ה׳ היתה עד וישרתהו:	מהביאור הקדום:
מטות בירמיה סי׳ א׳ דברי ירמיהו עד נאם ה׳:	שד״ל.
מסעי בירמיה סי׳ ב׳ שמעו דבר ה׳ עד נער אתה:	שד״ל:

מזמורי תהלים לומר בכל שבת מעין פרשיות

במדבר שמחתי באומרים לי סי׳ קכ״ב.
נשא אלהים יחננו סי׳ ס״ז.
בהעלתך אלהים אלי אתה סי׳ ס״ג.
שלח לך שמע קולי סי׳ ס״ד.
קרח בבוא דואג האדומי סי׳ נ״ב
חקת הללויה הללו עבדי וגו׳ את שם ה׳ סי׳ קל״ה.
בלק נאם פשע לרשע סי׳ ל״ו.
פנחס שמחתי באומרים סי׳ קכ״ב.
מטות אודה ה׳ בכל לבב סי׳ קי״א.
מסעי מכתם לדוד סי׳ ט״ז.

המשתדל.

א (א) **ואתכם יהיו איש איש למטה**. אמר אדוני אבי ז"ל כי כאן היה מן הצורך שיהיו ראשי המטות משגיחין על המנין, מפני שהיה רצון האל שתתחלק הארץ לשבטים ולמשפחות, ואולי יבא אחד וירצה להכניס עצמו בשבט שאינו שלו או במשפחה שאינה שלו, או יהיה אדם מסופק ביחוסו והנשיאים יבררו הדברים ויעמידו איש איש בשבטו ובמשפחתו; אבל בערבות מואב (במדבר כ"ו) לא קרא משה לראשי המטות, כי כבר היו ישראל נחלקים למטותם ולמשפחותם, ולא היו צריכין אלא למנין. (יד) **דעואל**, כאן ולהלן ז' מ"ב ויו"ד כ' הוא בדל"ת, ולמטה ב' י"ד הוא ברי"ש, ובספר תורה של הכותים כלם בדל"ת, ובתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים כלם ברי"ש; ולדעתי לא דעואל היה שמו ולא רעואל היה שמו, אלא **דְּרְעוּאֵל** או **דַּרְעוּאֵל**, משרש **דרע** או **רדע** שענינם בערבי דחייה, ומזה בלשון חכמים קורין למלמד הבקר **מַרְדֵּעַ**; ואח"כ נשתבש שמו בפי העם, ויש שהיו משמיטין הרי"ש ואומרים דעואל, ויש שהיו משמיטין הד"לת ואומרים רעואל; לפיכך נכתב פעמים כך ופעמים כך. וכיוצא בזה **דֹּדָנִים** **ורֹדָנִים**, עקרם **דַּרְדָּנִים**, **מף ונף** עקרם **מְנַף**, כמו שכתבתי בבראשית יו"ד ד'. (יז) **אשר נקבו בשמות**, אשר בירר האל והזכירם בשמם למשה, ודוגמתו ועמהם הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להודות לה' (דברי הימים א' ט"ז מ"א), הכוונה שבירר דוד, וכן בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות (ד"ה ב' ל"א י"ט) הכוונה שנבררו. ואם היה טעמו (כתרגום רמ"במן) האנשים המזכרים כאן, היה לו לכתוב את האנשים אשר נקבו בשמות בלי מלת, **הָאֵלֶּה**, כמו ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות (ד"ה ב' כ"ח ט"ו) שהם עזריהו ברכיהו יחזקיהו ועמשא, הנזכרים שם (פסוק י"ב). (מו) **ויהיו כל הפקודים**, כבר כתבתי בכרם חמד ח' עמוד ע"ב כי כמו שבמנין הזה לא נמנו הלוים, מפני שנבחרו לשרת בקדש, כן במנין הראשון יתכן שלא נמנו הבכורות, כי בזמן המנין הראשון היו עדיין הבכורות כהני ה' ומשרתיו, ובאמת אחר שהיו נתונים לעבודת הקדש בגופם, לא היה ראוי שיתנו בקע לגלגלת לצורך הקמת המשכן. ולפי זה תקרה קרה שנשאר המנין השני שוה לראשון. ויש לתמוה על רלב"ג ואחרים אחריו, שאמרו כי גם במנין הראשון לא נמנו הלוים — והלא עדיין לא נבחרו ולא נבדלו הלוים, ואיך לא יהיו נמנים עם שאר שבטי ישראל? (מז) **לא התפקדו**, ההפעיל משרש פקד אין ענינו מנין, אלא נתינת פקידות לאדם על דבר מה, כגון ויהי מאז הפקיד אותו בביתו (בראשית ל"ט ה') עשה אותו פקיד, על דרך ויפקד פקידים על הארץ (שם מ"א ל"ד), ומלת הפקיד פקדון אינה זרה מהוראה זו, כי המפקיד עושה חברו פקיד להשגיח על פקדונו, אלא שאומרים הפקיד הדבר ביד פלוני, במקום שהיה ראוי לומר הפקיד פלוני על הדבר ההוא, על דרך שאומרים הריק חרבו, במקום הריק תערו (עיין שם ?ש"י); והָתְפָּעֵל אינו אלא תולדת ההפעיל, ומלת הָפְקַד לא יתכן שתבא להורות על המנין, לפיכך לא יתכן לומר שמלת התפקדו מורכבת מהפעל והתפעל. אך ראוי לדעת כי תנועת U ותנועת O משמשות בלשון הקדש (כאשר העיר כבר ר' יהודה חיוג) להורות על קבלת הפעולה מיד אחרים (**פֻּעַל**, **הָפְעַל**, גם **פָּעוּל**), וכן כאן הקמץ החטוף מורה כי לא לבד לא הָתפקדו מעצמם, אלא גם לא נצטוו למנות את עצמם, וכן ובני ישראל הָתפקדו וכלכלו (מלכים א' כ' כ"ז) ענינו שנמנו במצות המלך והשרים, אבל במלחמת בנימין,

שלא היה מלך בישראל, כתוב ויתפקדו בני בנימן, לבד מיושבי הגבעה התפקדו (שופטים כ׳ ט״ו), ואיש ישראל התפקדו (שם שם י״ז), כי ברצונם ובאין אונס מנו את עצמם. ודע כי התבות הללו זרות בנקודן מצד אחר, כי הפ״א קמוצה והקו״ף רפה, ואם היו מבנין התפעל היו בפתח ודגש, **הִתְפַּקְּדוּ, הָתְפַּקְדוּ,** ואף אם הוקלה הקו״ף, היה הפתח ראוי להתקיים, כמו **וַיִּתְיַלְדוּ**; אם כן אין התבות הללו מבנין התפעל הידוע בלה״ק, ועיין מה שכתבתי על מלת **הִוָּסְדָה** (שמות ט׳ י״ח). (נב) **ואיש על דגלו,** כבר כתבתי בכרם חמד ח׳ עמוד ע״ב כי **דגל** אין תחלת הוראתו נס ומפה. אבל הוא כתרגום אונקלוס וכל הקדמונים, חברה מסודרת (טקס. **Ταξις**), ובכל הפרשה הזאת דגל נאמר על בני אדם, לא על נס ומפה, כגון והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה הכוונה חברת מחנה יהודה, ורמב״מן הוצרך להוסיף מלות, ותרגם דיא צור **פאהנע דעס לאגערס** יהודה געהערען, ואין צורך לכל זה, כי דגל מחנה יהודה עניינו חברת מחנה יהודה, אלא שדגל נבדל ממחנה, כי אנשי הדגל הם מסודרים דרך קבע, ומחנה אפשר שיהיה דרך עראי, מאנשים שנתחברו במקרה. אבל מזה שנהגו לנשוא נס שיתקבצו תחתיו אנשי הצבא, וכל גדוד ולגיון יש לו נס מיוחד ונבדל מחבריו, הושאלה מלת דגל להורות על הנס, כמו ודגלו עלי אהבה:

ב (ב) **איש על דגלו באותות לבית אבותם,** רמב״מן תרגם (נגד הטעמים) באותות דבק עם לבית אבותם, והוצרך לכך מפני שחשב כי הדגל הוא הנס. אבל באמת האותות הם המפות והנסים, או שאר סימנים המשמשים לכך, ושיעור הכתוב כך הוא: בני ישראל יחנו לבית אבותם איש איש בלגיון שלו, על ידי אותות וסימנים לכל לגיון ולגיון.

ג (א) **ואלה תולדות אהרן ומשה,** הואיל והוא בא להפקיד את הלוים שיהיו משרתים את הכהנים, הזכיר מי הם הכהנים (תלמידי החכם יעקב חי פארדו ז״ל). ואמר ואלה תולדות אהרן ומשה, ולא הזכיר תולדות משה, להודיע כי גם משה העמיד תולדות, אלא שלא רצה ה׳ להקדישם להיות כהנים, ולא חלק להם שום גדולה, ולהגיד שלא היה משה מבקש גדולה לעצמו. (ט) **נתונים נתונים המה לו,** מצאנו השמות נכפלים להורות על החזוק, כמו מן האדום האדום הזה, רע רע יאמר הקונה, ועמוק עמוק מי ימצאנו, מדהרות דהרות אביריו, וקרובים לאלה גם צדק צדק תרדוף (הצדק, הצדק לבדו תרדוף), בדרך בדרך אלך (בדרך, ותמיד בדרך אלך); ולפעמים **יִכָּפֵל** השם כשהוא בלשון רבים, והכוונה על רבוי דברים המפוזרים כה וכה, כמו בארות בארות חמר, ויצברו אותם חמרים חמרים, עשה הנחל הזה גבים גבים, המונים המונים בעמק החרוץ; גם יכפל השם להורות על החילוק (דיסטריבוציאן), כגון מטה מטה לבית אב, שהכוונה מטה אחד לכל בית אב, וכיוצא בזה שְׁנַיִם שְׁנַיִם, שבעה שבעה, הכוונה שנים מכל מין, שבעה מכל מין; גם יבא השם כפול להוראת מלת **כל**, כמו איש איש (כל איש, כל אחד ואחד), יום יום, שנה שנה, עדר עדר לבדו. וכאן בנתונים נתונים אין מקום לאחת מאלה, ורמב״ע נדחק ואמר: לעולם, או הם ובניהם העומדים תחתם״ אבל גם שאר מלות התורה הן לעולם, ולא בא באחת מהן כפל כזה. ואם היה הדבור עם הלוים עצמם, אולי היה נכון שיכפול המלה לחזוק: נתונים נתונים אתם לאהרן״ כדי שישתעבדו אליו ומוצא שפתיו לא ישנו, אך עכשו שהדבור הוא עם משה, לא יובן כלל למה יאמר לו בלשון חזוק נתונים נתונים המה לו. ואשר אני אחזה לי הוא שאין כאן כפל לשון כלל, אבל אומר אני כי נתונים הראשון הוא שם, והיו נקראים כן גם קודם מתן תורה האנשים שהקדישום אבותיהם (או אחרים) לעבודת האל ומקדשו (כמו שהיה שמואל שאמרה עליו אמו ונתתיו לה׳ כל ימי חייו), ומזה נקראו אח״כ נתינים הגבעונים ושאר נכרים שנתנום בני ישראל לעבודת המקדש; והנה נתונים כמו מוקדשים. ושיעור הכתוב: בתורת האנשים המוקדשים הנקראים נתונים, יהיו הלוים נתונים לאהרן. וכן למטה (ח׳ י״ו) כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל, עניינו הם מופרשים לי בתורת המוקדשים הנקראים נתונים. וקרוב לזה (למטה י״ח ו׳) לכם מתנה נתונים לה׳ לעבוד את עבודת אהל מועד, אין הכוונה שניתנו במתנה לכהנים, אלא שניתנו להם כמתנה שהוקדשה לגבוה, אבל לא להם ממש ניתנו, אלא לה׳, לעבוד את עבודת אהל מועד (עיין שם רש״י). ואחר שקרא הלוים בשם נכבד **מַתָּנָה**, חזר בפסוק שאחריו ואמר עבודת מתנה אתן את כהנתכם, כלומר גם אתם

הכהנים דעו כי עבודתכם היא עבודת קדש, ואין לזרים אתכם; ופירוש עבודת מתנה עבודת הַפְרָשָׁה וְהֶקְדֵּשׁ, שאתם נתונים ומוקדשים לי לעבוד עבודתכם. וגם כשהיו שורפים את בניהם לע"ז, היו הבנים ההם נקראים מתנה, כדברי יחזקאל (כ' ל"א) ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש אתם נטמאים. גם בבהמות, נראה לי שנקראו שתם בשם מתנות, הבכורות הקרבים לגבוה, וזה נ"ל המכוון במלת מתנות בפסוק מלבד שבתות ה' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם וגו' (ויקרא כ"ג ל"ח). **מאת בני ישראל**, מתוך בני ישראל, עיין רש"י והמבאר, וכן נכון, כי האבלאטיף המורה על הפועל איננו נוהג בלה"ק; וכן מפורש למטה (ח' י"ו) כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל; ורמב"מן תרגם מִן, והוא טעות. **(לב) פקדת שומרי. משמרת הקודש**, פְּקֻדָּה הוא שם מופשט, וענינו השגחה, כמו ופקודתך שמרה רוחי, וכן למטה ד' ט"ז; ולפעמים ישמשו בו בהשאלה כאלו הוא שם התאר, וענינו כמו פקיד, כמו והיו במקדשי משרתים פְּקֻדּוֹת אל שערי הבית ומשרתים את הבית (יחזקאל מ"ד י"א), ודוגמתו בלשון אשכנז ראַטה (**עֵצָה ויועץ**), ובשאר לשונות **Magistratus, Podestà, Guardia, Guida**. וכן כאן אלעזר היה נשיא נשיאי הלוי, והיה פקדת שומרי משמרת הקדש, כלומר שהיה פקיד ומשגיח על שומרי משמרת הקדש. וכן ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה, השלום יהיה פקיד עליך, והצדקה תהיה נוגשיך ושלטוניך. **(ג) מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף**, מקרא זה פירוש לשלפניו, כי תחלה אמר ויקח משה את כסף הפדיום מאת העודפים על פדויי הלוים, ואח"כ פירש כי לא לקח מהם המעודפים, כי לא היו שם אנשים שיתכן לומר עליהם שהם עודפים על הלוים, אלא הבכורות בכללם היו יתרים רע"ג על הלוים, לפיכך מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף, לא אמר מאת השלשה ושבעים ומאתים בכור, אלא מאת בכור בני ישראל, כלומר מכללות הבכורות לקח את הכסף. והקדמונים נמנעו מלפרש כן, ונדחקו לומר כי בגורל נבררו מי הם העודפים (מה שאין רמז ממנו בכתוב) מפני מלות מאת העודפים שבפסוק הקודם, שנראה מפשוטן שידוע היה מי ומי העודפים; אך ידוע כי הנראה מפשט המלות איננו תמיד עומק כוונת הכתובים. והנה כבר הבינו קצת מן המתרגמים ומן המפרשים כי מלת פְּדוּיֵי ופדויים שבפרשה זו ענינה כשם דבר פִּדְיוֹן, רק בפסוק מ"ט פירשו פדויי הלוים אותם שנפדו על ידי הלוים; ואני אומר כי גם הוא כחבריו ענינו פדיון הלוים, כי לא היתה שם ברירה לדעת מי פדוי ומי עודף, אבל כל אחד מכ"ב אלף ורע"ג בכורות היו בו (בקירוב) ע"ט חלקים פדויים וחלק אחד עודף על הפדיון, ומשה לקח את הכסף מאותם החלקים העודפים על פדיון הלוים, כלומר לקח את הכסף מאת כל הבכורות יחדו, וכל אחד נתן (בקירוב) אחד משמונים בכסף הפדיון (שהוא אחד מששה עשר בשקל) לפדות אחד משמונים שבו שלא היה פדוי. סוף דבר נ"ל ברור שאם היה כדעת הקדמונים, היה הכתוב אומר מאת השלשה ושבעים ומאתים בכור, ולא מאת בכור בני ישראל.

ד (כ) **לראות כבלע את הקדש**, אם היה פירושו לראות כשמכסין או כשמסתירין את הקדש, היה ראוי בבלע בבי"ת, לא כבלע בכ"ף, מלבד שלא מצאנו דוגמא לזה שיהיה הכסוי או ההסתר נקרא בליעה. ובגעזעניוס פירש לראות אפילו רגע, ומלילת כבלע היא לדעתו כמלילת עד בלעי רקי (איוב ז' י"ט), אך העקר חסר, והוא מלת רק. ולדעתי טעמו לא יבאו לראות כאדם הבולע ואוכל במזון דבר שהוא תאב לו הרבה, לא יבאו לראות אפילו מעט ובחפזון, כאלו הם בולעים את הקדש. שרש בלע בבנין פיעל לא יורה תמיד השחתה, אבל נמצא ג"כ להוראת הבליעה, ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי י"ט כ"ח) שטעמו כטעם איש שותה כמים עולה (איוב ט"ו ט"ז), והפיעל לחזק ולהורות מהירות הבליעה הנעשית בתאוה עזה.

ה (ח) **האשם המושב לה' לכהן**, עדיין לא הזכיר שיהיה האשם ניתן לה', אלא לאיש אשר חטא לו, ואיך יאמר פתאום האשם המושב לה'? ולפרש כראב"ע האשם המושב לה', המושב בעבור יראת ה', הוא רחוק ודחוק. לפיכך הנכון כפירוש רז"ל בספרי (ואחריהם רש"י ז"ל) קנאו ה' ונתנו לכהן, כלומר האשם שהיה ראוי להיות מושב לאיש אשר חטא לו, עכשו שהאיש איננו, וגם גואל אין לו, האשם ההוא הוא לה', כלומר ינתן לכהן. מלת המושב ענינה הראוי להיות מושב, כמו מהלל (שראוי להללו), ונורא (שראוי ליראה אותו), נבחר (שראוי לבחור בו), בת בבל השדודה (שהיא ראויה להיות שדודה),

ולפי זה ראוי שיהיה התדיר תחת המותב, ושאשם ראוי להיות בדרגא; ואני לא אחליט אם נשתבשו הטעמים בשתי תבות אלו בטעות סופרים, או כך ילאו מתחת ידי בעלי הטעמים. (יג) **והיא לא נתפשה**, לדעתי אין הכוונה שלא נאנסה, אלא שלא היה מי שיתפשה ויראה אותה בעשותה הנבלה (זיא וואורדע ניכט אויף דער טהאט ערטאפט), וכן דעת הרא"בע. (יח) **מי המרים**, לא נקראו בשום מקום המים המרים, כי באמת לא היו מרים, ורק אם חטאה אז היו נעשים בקרבה מרים (כלומר מזיקים ואכזריים), כמו שכתוב (פסוק כ"ד) ובאו בה המים המאררים למרים, והיו נקראים מרים על שם סופם (כדברי רז"ל) מפני שאם היתה טמאה היו מרים לה, ואע"פ שאם לא נטמאה לא היו מרים, לא נקראו מתוקי' או מי תרופה וכיוצא בזה, כי באמת אם לא נטמאה לא היו המים מחדשים בה שום דבר (עיין למטה פסוק כ"ח). והנה מי המרים ענינו המים הנקראים מרים, וכיוצא בזה **בְּהַר** פרת, הנהר הנקרא פרת, ואחרים כמהו, וכמו שפירשתי **רְקִיעַ** השמים, הרקיע הנקרא שמים. אבל הסוד שרמז הראב"ע (שהיה הכהן נותן במים סמים ממיתים, אם היה נראה לו שהאשה חטאה), הבל הוא ושגעון, שהרי אם היה זה בדעת המחוקק, היה מוסר הענין לכהנים מפה לאזן, ולא היה כותב בתורה מלולה שתגלה סודו. והנה משה לא נמנע מלכתוב מלולה שיתכן להבין ממנה כי כל מעשיו וכל תורותיו לא היו אלא בכח אנושי, וכן חכמי התלמוד לא נמנעו מלאמור שהכהן היה נותן במים דבר מר, כי כן היה נראה להם משמעות המלות, ולא חששו כלל שמא מזה ישפטו התלמידים שהיה הענין בתחבולה ובלא מעשה נסים; כי מי שהוא נאמן בכל דבריו אין דרכו להיות דואג שמא יחשבוהו שקרן, ולא יעלה על לבו שיהיו דבריו צריכין חזוק — **המאררים**, אם היה ענינו שמביאים קללה ומארה, יקשה מה שכתוב למטה (כ"ד) ובאו בה המים המאררים למרים, שנראה משם כי היותם מאררים לא יזיק לה; והנה בתרגום ירושלמי **בְּדוּקַיָּא**, כלומר המים הבודקים, וכן בתרגום שמרוני **דְּמְבָאֲרִים** (ענין ביאור והודעת הנעלם), וכן בתרגום סורי **בָּחֲרָא** (בוחנים); וזה נכון מאד לפי אמתת הענין, אך איננו מסכים עם משמעות המלה. ואני בכרם חמד א' עמוד ע"ב כתבתי שהוא (בחלוף למ"ד בבי"ת) מלשון **מאלליא**, תרגום של מרגלים; וזה עתה רחוק בעיני. ואחד מתלמידי אמר שיתכן שתהיה המלה מלשון **אור**, ויהיה מאררים כמו מאוררים, מבנין פיעל ולהוראת ההפעיל; וזה ג"כ רחוק. גם היה אפשר לומר כי תחלת הנחת מלת **אָרוּר** היתה להורות מופרש ומובדל, על דרך והבדילו ה' לרעה, ולפי זה יתכן שאמרו מאררים להוראת מבדילים ומפרישים האמת מהבלתי אמתי. ועדיין אין דעתי נוחה. (כא) **את ירכך נופלת**, נראה לי שאין ירך זה כמשמעו, אך הוא כנוי לאיברי ההולדה, על דרך יוצאי ירכו, וכן בלשון חז"ל אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה, ואמנם נפילת הרחם הוא חולי ידוע. ואני לא אדע מה ראה בעזעניוס לומר שהירך האמורה כאן הם העגבות (Nates). ° (כח) **ונקתה**, תשאר נקיה מכל עונש, ותשאר כמו שהיתה; **ונזרעה זרע**, שלא יפול ירכה, ותתעבר כמו שהיתה מתעברת קודם לכן; כי אמנם בהווה ידבר הכתוב, ורוב הנשים אינן עקרות.

אחר זמן מצאתי כן בס' התשבי ערך קבר.

ו (ג) **לחים**, דברי המבאר מתושבים, והאמת כי התבה מן הכפולים, וכמוה מקל לבנה לח (בראשית ל' ל"ז), כל עץ לח (יחזקאל כ"א י'), ואלה שמות התאר, אבל ולא נס **לֵחֹה** הוא שם דבר, ואיננו על משקל **גֵּרוֹ**, אלא בפלס **לֵב**, **שֵׁן**, ולולא החי"ת היה בחירק ודגש. והמעתר תפס את המבאר, כי לא ראה הרד"ק, והוא (המעתר) ראהו, אבל סמך עליו בעינים עצומות, ולא ראה כי פתח הלמ"ד מורה שהתבה מן הכפולים, ושאיננה מנחי העי"ן כדעת רד"ק. (ד) **אשר יעשה מגפן היין**, לשון עשייה נתלה גם להוראת אסיפה וקנין, כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן, ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה, כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וכן כאן כל אשר יעשה מגפן היין, ענינו כל הנלקט מן הגפן, ופירושו בלבו אפילו חרצנים ואפילו זג. **חרצנים** הוא לדעתי שם לענבים שכבר נדרכו ונעשה מהם יין, והוא כולל הקליפה והגרעינים שבתוכה, וכמו שאמרו בירושלמי (דמאי פרק א') בראשונה היו ענבים מרודות ולא היו חרצנים חשובות, ועכשו שאין ענבים מרודות חרצנים חשובות, הכוונה שבזמן רבוי הענבים אז הענבים שכבר נדרכו לא היו חשובות לכלום, כי לא היו קונים אותן לעשות מהן תֶּמֶד (וויער), מאחר שהיין הטוב היה בזול גדול, ובהפך בזמן שלא היו ענבים מרודות היו החרצנים נמכרות לעשות מהן תמד. וכן באמרם (ברכות כ"ג) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, הכוונה הקליפה עם הגרעינין

שבתוכה. הן אמת כי הגרעינין לבדם יש בהם כח מזריע זרע, אבל הבא לזרוע גפן לא יטרח להוציא הגרעינים מן הקליפה, אבל יקח ענבים שכבר נדרכו ויזרעם כמו שהם. ואמנם זג הוא לדעתי שם הגרעינים שבתוך הקליפה, ואמר הכתוב שלא יאכל הנזיר אפילו החרצנים שכבר יצא מהם היין, ואפילו זג אחד, אע"פ שאינו מאכל אדם. פירושי הוא כדעת ר' יהודה (נזיר ל"ד), ותרגום אונקלוס הוא כדעת ר' יוסי (עיין שם ל"ט), והלכו אחריו רוב המפרשים ובעלי ספרי שרשים, גם בעזעניוס; רק תרגום ירושלמי המכונה ליונתן, ותרגום יוני המיוחס לשבעים, ותרגום סורי, מסייעים לי, וגם מנחם בן סרוק והפרחון נוטים לדעתי. והנה תרגום ירושלמי שנעשה בארץ ישראל שמר הוראת המלות האלו על אמתתו כמו שהיתה מפורסמת בא"י גם בדבור ההמון, לא כן תרגום אנקלוס שנעשה בבבל והקדמונים יקראוהו בשם תרגום בבלי (עיין כרם חמד ה' עמוד רכ"ב). ומה שאלינו התנאים ר' יהודה ור' יוסי חולקים בהבנת המלות האלה, אחשוב שכך היה הענין. ר' יהודה פירש המלות לפי מה שהיתה הוראתן גם בימיו, אבל ר' יוסי שהיה מציפורי שהיא בגליל, ואנשי גליל לא הקפידו על לשונם ונשתבש הלשון אצלם, הרגיל עצמו שלא לסמוך על מנהג ההמון, והיה מבקש הוראת המלות בשרשים אשר הולדו מהם, ויען מלא מלת זג המורה על הפעמון, חשב כי גם זג הוא החיצון, ולא הפנימי. וסרו בזה תלונות החכם Gussetius שהרחיב פה בלעקסיקון שלו (במלת זג) ואמר שאין לסמוך כלל על דברי רז"ל בהבנת המלות, כי כבר נשכחה מהם ידיעת הלשון, עד שלא היו יודעים מה הוא חרצן ומה הוא זג. וזה שקר מפורסם, כי מתוך הירושלמי דבאתי ראינו כי בדבורם לא היו מסופקים בהוראת המלות, והמתרגמים הירושלמיים תרגמו כפי משמעות המלות בדבור ההמוני, ורק ר' יוסי שנולד במדינה שלא שמרו יפה את לשונם לא רצה לסמוך על דבור ההמון עם, והתחכם לפרש מדעתו, והלכו אחריו אנשי בבל בתרגומם המיוחס לאנקלוס. (יג) **ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו**, יביא את נזרו אל פתח אהל מועד; פרע שער ראשו נקרא נזרו, ובמלאת ימי נזירותו לא יגלח שערו בביתו, אבל יביא שערו המגודל אל פתח אהל מועד, כביכול להראות לאלהיו כי השלים נדרו, ושם יגלחנו וישרפהו על האש אשר תחת זבח השלמים. ורא"ע אמר שהכהן יביאהו בעל כרחו, ואחריו רמב"מן תרגם ברינגע מאן איהן, וזה הבל כי, הנזירות אינה אלא נדבה, ולולי שנשאו לבו ברוח קדושה לא היה נודר, או לא היה משלים נזירותו, ואחר שהשלים נזירותו איך יתכן שלא יחוש ללכת לבית לבית ה' להקריב קרבנו ולהשלים חובת נדרו? והכתוב ידבר בהווה, ולא באפשרי רחוק.

ח (ז) **הזה עליהם מי חטאת**, עדיין לא נכתבה פרשת הפרה, אך אין ספק כי כשצוה על שלוח הטמאים לנפש (למעלה סימן ה') צוה ג"כ איך יטהרו, שאם לא כן היה כל טמא מת משולח לעולם ועד; והנ' ברור הדבר כי כבר נאמר' וכבר נעשית הפרה, ולא נכתב למעלה, שלא להפסיק הענינים, וכשהשלים ספורי השנה השנית אז כתב חקת הפרה, ואח"כ (למטה סימן כ') התחיל בספורי שנת הארבעים:

ט (יג) **ובדרך לא היה**, שלא היה טמא, וגם לא היה בדרך, אז אם לא יעשה פסח, יכרת. ורא"ע אגב שיטפיה לא דק, ופירש ובדרך, או בדרך. והמבאר הבין כי זה שבוש גדול, ונדחק ליישב דבריו, ואמר שכוונתו ללמדנו קריאת וי"ו שורק בראש תבה (!!). והמעמר ראה והבין כי הבל המה הדברים האלו של המבאר, והתמיה עליו ופירש דברי רא"ע על אמתתם, ולא ראה השבוש היוצא מהם, ולא הבין מה זה ועל מה זה נדחק המבאר לפרש כך. (יד) **ועשה פסח לה'**, אין ספק שאין פירושו אלא כפירוש רש"י, כשיתגייר גר ואח"כ יבא זמן לעשות פסח ויעשה פסח, צריך שיעשהו ככל חקותיו וככל משפטיו (אע"פ שלא יצא ממצרים לא הוא ולא אבותיו), וזה בין לענין פסח ראשון בין לענין פסח שני ומלת וירלה שכתב המבאר, ומלת ווילל שכתב המתרגם, אינן נכונות. (טו) **יהיה על המשכן**, כתב רש"י כמו הווה על המשכן, כוונתו כי פירוש יהיה erat, ולא Fuit, כי לא היה כך פעם אחת בלבד אך הוא ענין שהיה הווה תמיד בכל יום. והמעמר כתב כי הנוסחא הנכונה „כמו היה" ואין זו הגהה, אלא שבוש. (כא) **ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר**, אע"פ שבערב היה על המשכן כמראה אש עד בקר, מכל מקום תמיד היה שם ענן, אלא שבלילה היה בתוכו כמראה אש.

י (ג) **ותקעו בהן**, זו אחר זו; והנה בהקהל העם היה מן ההכרח שיקהלו גם הנשיאים, ובהקהל הנשיאים לא היה מן הצורך שיקהל גם העם, לפיכך צוה תקיעה אחת לנשיאים, ושתים לעדה, כי מיד כשהיה נשמע קול תקיעה היו הנשיאים מכינים עצמם ובהשמע תקיעה שנית היה העם כלו נקהל. הנה די היה בחצוצרת אחת, ושלא להטיל קנאה בין שני האחים אלעזר ואיתמר, צוה שיעשו שתים,

ובהקהיל את הקהל היו תוקעים שניהם זה אחר זה; וכן בכל נסיעת המחנות היה אחד משני האחים מריע תרועה אחת ואחריו אחיו תרועה שנית. (ד) **ואם באחת יתקעו**, התוקע אינו אלא אחד, והרבוי אינו אלא impersonale יהיה מי שיהיה משני האחים. (יד) **ויסע דגל מחנה יהודה בראשונה**, נראה לי בלא ספק כי כקורה היה הדגלים מהלכים (עיין מבואר למעלה ב׳ י״ז) זה אחר זה, ולא כתבה זה בצד זה כמו שהיו עומדים בחנייתם; שאם היו נוסעים כתבה, הי׳ ראוי שיסעו כולם כאחת, לא זה אחר זה כמו שמפורש כאן ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה. ומלבד זה אם היו נוסעים כתבה לא היה להם שום תועלת בנסיעת נושא המשכן אחר דגל ראשון כדי שיכלו להקים את המשכן עד בוא הקהתים (למטה פסוק כ״א), אם הדגל השני לא היה חוצץ בין אלו ואלו, אבל היה מן הצד. א״כ בהכרח זה אחר זה היו הדגלים מהלכים, ומה שכתוב (למעלה ב׳ י״ז) כאשר יחנו כן יסעו, אין ענינו שיהיה מעמדם בנסיעה כמעמדם בחנייה, אכן פירושו בגדו איש על ידו לדגליהם, שאותם השבטים שהיו זה אצל זה בדגל אחד בחנייתם, היו ג״כ זה אצל זה בנסיעתם, שלא היו הדגלים מתפרדים במסעית, אלא כל שבט ושבט היה מכיר את מקומו אצל מי הוא שרוי, ואצלו היה נוסע:
(לא) **כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים**, לא היה מבקש שיהיה להם למנהיג ולמורה דרך, כדברי המבאר, שאם כן היה לו לומר לכתנו במדבר, לא חנתנו; אך הכוונה כי בהיות שלא היתה חנייתם אלא במקומות מדבר, הנה הוא שהיה בקי במקומות ההם יוכל להאיר עיניהם בכמה ענינים פרטיים שיצטרכו להם בחנייתם, לדעת איה מקום מים, ומי הם העמים הקרובים לשם, בלי שיצטרכו תמיד למעשה נסים. ואמנם נ״ל שלא שמע חובב לדברי משה, ולא הלך עמהם, כמו שכתבתי על וישמע יתרו, (לג) **ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים**, ומיד ויהי העם כמתאוננים, והמקראות שבנתים הם מאמר מוסגר, להודיע שהיתה שכינה עמהם, שהארון נוסע לפניה׳ והוא סימן להשגחת ה׳ הפקוחה עליהם, באופן שבנסוע הארון היה משה אומר קומה ה׳ וגו׳, ובנוחו היה אומר שובה ה׳ וגו׳, ועם כל זה היו מתאוננים. וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים, פירושו בכל הדרך ההוא שהלכו בשלשת ימים היה ארון ברית ה׳ נוסע לפניהם. כלומר היה נוסע בתוכם, והיה כמנהיג ההולך לפניהם. ורמב״ע כתב שהמסע הראשון לא היה כשאר המסעות, כי כאן הלך הארון לפניהם ממש; וזה לא יתכן, אחרי מה שכתוב למעלה בפסוקים י״ב וי״ד ומה שאחריהם:

יא (א) **ויהי העם כמתאוננים**, עתה הֵחֵלו להכנס במדבר הגדול, ומיד שהתחילו להתאונן ולהראות בדבריהם שהם בלתי נוחים במעמדם, נשמע הדבר לה׳ וירע בעיניו. הכ״ף במלת כמתאוננים ענינה תכף ומיד שהיה זה היה גם זה, וכמהו ויהי כמשיב ידו והנה ילא אחיו, תכף ומיד שהשיב ידו ילא אחיו, והיא כפורחת עלתה נלה, תכף שפרחה ועלתה נלה, מיד הבשילו אשכלותיה ענבים; אף כאן תכף שהתאוננו, מיד היו דבריהם רעים באזני ה׳, כלומר וישמע ה׳ ויחר אפו, וישמע ה׳ פרט שאחר הכלל. (ד) **וישובו ויבכו**, ענינו ואח״כ בכו גם בני ישראל, וכמהו ושבת וכסית את לאתך שענינו ואח״כ תכסה. (ה) **אשר נאכל במצרים חנם**, חנם ממש, כי המצרים היו מפרנסים את ישראל כדי שיוכלו לעבוד עבודתם. והיו מאכילים אותם דברים המצויים שם בזול מאד, כגון דגי היאור וקשואים וכו׳. וכן מצינו **בהרודוט** (סופר קדמון יוני) כי על פיראמיד אחת אשר במצרים היה כתוב כי המלך אשר הקים אותה הוציא אלף וסט מאות ככרים, בשומים בצלים ובצונות, לפרנסת הפועלים אשר בנו אותה. (יא) **ולמה לא מצאתי חן בעיניך**, הוא כמו מאמר מוסגר, ולשום את משא הוא דבק עם למה הרעות. (כא) **שש מאות אלף רגלי**, אם היה ה׳ אומר לו שיאכילם מזון חדש (כמו שהיה ענין המן) לא היה משה תמה, אבל ה׳ אמר לו שיאכילם בשר, ומשה ראה כי לא היתה בסביבותם ארץ נושבת שיהיו בה בקר ולאן, ולא ים שיהיו בו דגים, גם עופות לא היו נראים שם במדבר הגדול והנורא לפיכך תמה. והנני מבטל פירושי אשר כתבתי בבכורי העתים תקפ״ז עמוד ר״ד ובכרם חמד ב׳ עמוד ר״י. (כה) **ויתנבאו**, דברו אל העם בכח ובגבורה אלהית, להשיב האנשים מדרכיהם הרעים. **ולא יספו**, הרי זו מליצה ממליצות הלשון, ודוגמתה קול גדול ולא יסף, ושם הכוונה לא יסף כמהו קול גדול, מעולם לא היה קול כמהו. וכן כאן הכוונה לא יספו אחרים להתנבא כמוהם, מעולם לא התנבאו אנשים אחרים בכח ובגבורה כמוהם. (כו) **והמה בכתובים ולא יצאו האהלה**, נראה לי כי משה בירר שבעים איש (לא ע״ב), ושנים מהם נקראו ולא רצו לבא, והנה ס״ח לבד עמדו סביבות האהל, והכתוב אמר ויאסוף שבעים איש, כי הוא

כתב שבעים שמות ושלא לקרוא לכלם, ואח"כ ביאר כי שנים לא רצו לבא. ואמנם נבואת אלדד ומידד היתה כדי לפרסם אמתת הרוח האלהי אשר נחה על הזקנים, כי הנה שנים אלה אע"פ שלא היו רוצים בכך ולא יצאו האהלה, נחה עליהם הרוח והתנבאו בעל כרחם.

יב (א) **על אודת האשה הכושית אשר לקח**, אולי חשבו לגנאי מה שלא לקח אשה מבנות ישראל, ועל צפורה לא היה אפשר לגנות אותו, כי במדין לא היה מוצא בת ישראל, אבל במדבר (אולי כי צפורה מתה) אין ספק שהיה מוצא בת ישראל שתנשא לו, אע"פ שהיה זקן, ואולי גם אהרן ומרים היו מבקשים לתת לו מבנותם, והוא לקח לו אשה כושית מאותם שהתחברו לישראל בצאתם ממצרים, וידוע כי מצרים קרובה לכוש, ויתכן שהיו מאנשי כוש מתגוררים במצרים, וראו את אשר עשה ה' בעבור ישראל, ונתחברו עמהם; והנה בהיותם מדברים בגנותו בשביל הגאוה שהיה מיחסים לו, אמרו גם הדבור הזה הרק אך במשה וכו', ורוח הקדש העידה כי מה שעשה משה לא עשה מגאוה, כי היה ענו מאד; ובאמת אנו רואים שלא חלק שום גדולה לבניו. ואולי לכך לא רצה להתחתן עם בת ישראל, כדי שלא יוכלו בניו בעזרת קרוביהם להשתרר על הצבור. (ו) **ה' במראה אליו אתודע**. היה לו לומר אני ה' אתודע, או ה' יתודע, לפיכך נ"ל כראב"ע כי שם ה' דבק למעלה ולא למטה. אם יהיה נביאכם נביא ה', או אם יהיה נביאכם מה', כי הנביא אף אם לא יהיה מנביאי השקר המתפארים במה שאין בם, יתכן שלא יהיה נביא ה', ודי שיהי' מוכיח או משורר בגבורה, ואולי כך היתה מרים הנביאה, ולפיכך אמר להם: אף אם הנביא שלכם יהיה באמת נביא ה', מכל מקום במראה אליו אתודע וגו'. ואמנם חז"ל (התרגום והנגינות) רחקו מן הפירוש הזה, מפני שמליצת נביאכם ה' הוא לשון מתמיה זר, וההמון לא יבינהו ויכשל בו.

יג (ב) **שלח לך אנשים**. בדברים (א' כ"ב) כתוב כי ישראל אמרו נשלחה אנשים לפנינו, וכאן הוא אומר כי ה' דבר אל משה שלח לך אנשים, ונראה כי הם שאלו, וה' הסכים וצוה למשה שיעשו כדבריהם, וכאן לא הזכיר שהם שאלו, כדי שלא יהא נראה שחטאו בשאלתם. ונראה כי הכל היה סבה מאת ה', וכמו שכתב הרמב"ם (מורה ח"ג פל"ב), אלא שהוא אומר שהיה תחכמת ה' לסבב אותם במדבר עד שילמדו גבורה, כמו שנודע שההליכה במדבר ומיעוט הנאות הגוף מרחיצה וכיוצא בהם יולידו הגבורה, ונולדו ג"כ (באותם ארבעים שנים) אנשים שלא הורגלו בשפלות ובעבדות" ואני אומר שלא היתה כוונת האל שיקנו גבורה, כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו, אבל סָבַב שיתעכבו במדבר, למען יעמדו במשך ימים רבים אצל משה, שאם היה משה מביאם אל הארץ, היו מתפזרים איש בנחלתו, ולא היה משה יכול ללמדם דעת, גם לא היו צריכים להתפרנס דרך נס, ולא היתה האמונה בתורת משה נקבעת בלבותם לדורות עולם, כמו שהיה הענין על ידי שישבו ארבעים שנה במדבר, ומשה מנהיגם ומפרנסם באותות ובמופתים, ומלמדם דרכי ה'; והחנוך הזה אשר לא היה כמהו בכל הארץ, שיהיו מאתים רבוא נפשות יושבים אצל מלמדם במשך ארבעים שנה, בלי שיהיו טרודים בבקשת מזונותיהם זה הוא שהעתיק האמונה בלב בני ישראל, באופן **שבתעות** כל יושבי הארץ אחרי האלילים, נשארו תלמידי משה גוי אחד ויחיד בארץ, שומר האמונה הטהורה, וממנו התפשטה ותתפשט לטובת המין האנושי כלו, ומלאה הארץ דעה את ה'. **ויתורו**, שרש **תור** ענינו סבוב, ודומה לו ותאר הגבול (יהושע ט"ו ט') תרגומו ויסחר, ענין סבוב, וכן ובמחוגה יתארהו (כאשר העירו כבר רש"י ורד"ק) הוא לשון סבוב כמו ותאר הגבול, ומזה לדעתי כל לשון **תֹאַר** הם הקוים הסובבים הצורה ומגבילים אותם, וכן **תַּאַר** בערבי ענינו **סָבַב**, ומזה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ענינו לא תשוטטו, לא תלכו כה וכה (רחוק מעבודת ה') אחרי הנהגת **לבבם** ועיניכם. וכן שרש **רָגַל** נגזר מן **רֶגֶל**. ועקר הוראתו לשוטט הנה והנה, ומזה רכיל ורוכל. והנני מבטל מה שכתבתי על שרש **תור** ועל שרש **רגל** בבה"ע תקפ"ו גם הוראת שני השרשים האלה משונות זו מזו בדרך אחר ממה שכתבתי שם, ואין כאן המקום להאריך בזה, ועיין **בית האוצר**, **לשכה א'**. (כח) **אפס כי עז העם**, היה להם לומר והעם היושב בה חזק והערים בצורות, אבל הם הטעו במאמרם מלת **אפס** (כאשר העיר הרמב"ן) ואולי גם במלת **עז**, כי כל זה מורה שהוא מן הנמנע להתגבר עליהם. אלא נראה כי כלב הוצרך לומר עלה נעלה, משמע כי מדברי המרגלים היה מובן שלא היה אפשר לעלות אל העם ההוא, והם עצמם פירשו אח"כ את דבריהם ואמרו לא נוכל לעלות אל העם.

יד (ה) **ויפול משה ואהרן על פניהם**, כשראו משה ואהרן עד היכן גבר פחד הכנענים בלב כל

העדה, הבינו שאם ידברו דבר ישתיקום ולא יטו אזנם לדבריהם, לפיכך נפלו על פניהם לפניהם, והיה זה כבקשת רשות לדבר, כדי שלא ישסיקום, אלא דרך חסד יניחום לדבר, ואח"כ יעשו מה שירצו; וכן עשה משה בעדת קרח, וישמע משה ויפול על פניו וידבר אל קרח. אבל כאן כשראו יהושע וכלב את משה ואת אהרן מפילים מעלתם לפני העם, בערה בקרבם אש ה', וקרעו בגדיהם, ולא הניחו להם שידברו, ודברו הם בשבילם. (יד) **ואמרו אל יושב הארץ הזאת**, המצרים יודעים שאתה אוהב ישראל, כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו, והכנענים יודעים ג"כ שאהבת אותם במדבר, כי שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וכו', והנה המצרים יאמרו אל הכנענים מה שראו בעיניהם (כי העלית בכחך וכו'), ואחרים יגידו להם מה שאהבת אותם במדבר, ואם תהרוג את ישראל, אז אלו ואלו, המצרים והכנענים וגם שאר אומות אשר שמעו את שמעך, יאמרו מבלתי יכלת וגו', כי לא יוכלו לומר שהרגתם בשנאה; כי ראו ושמעו שאתה אוהב אותם, א"כ יאמרו כי מאהבתך אותם הרגתם, כדי שלא יפלו ביד אויביהם, וזה מבלתי יכולת בך להוריש אותם. והנה ואמרו אל יושב הארץ ענינו יאמרו אל הכנענים מה שנזכר קודם לכן, כי העלית וגו'; ושמעו כי אתה ה' חוזר אל יושב הארץ הזאת, הם הכנענים ששמעו השגחת ה' על ישראל במדבר, והושמטה מלת אשר (יושב הארץ הזאת אשר שמעו). **נראה** אתה ה', שיעורו: נראה כי אתה ה' ועננך עומד עליהם. נראה הוא לשון עבר לנסתר, והוא כאן פעל סתמי (impersonale) אשר ביארתי ענינו בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קע"ח; ופירוש נראה מאן האט געזעהען (ona vu), ואחר מלת נראה הושמטה מלת כי, על דרך מדוע ראיתי המה חתים (ירמיה מ"ו ה') שענינו ראיתי כי המה חתים; והוי"ו במלת ועננך איננה לחבור, אלא לפירוש, נראה כי אתה ה', כלומר ועננך, עומד עליהם, עיין מה שכתבתי בראשית י"ג י"ח. (כ) **סלחתי כדברך**, דברי הראב"ע (בפסוק הקודם) שהסליחה היא אריכות אף, וכן ונשא לו הכוונה שהאל יאריך לו עד שיעשה תשובה שלמה, אינם אלא טעות, ואולי האמין כי הקרבנות באים על הזדון, והאמת שאינם באים אלא על השגגה (ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא ה' ב'), והשוגג כשהביא קרבנו כבר הודה שחטא בזה שלא נזהר מחטוא אפילו בשגגה, ולא נזכר בתורה שיתחייב עוד לעשות שום תשובה. והנכון כדברי הרמב"ן כי סלח להם לגמרי שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה את משה לגוי גדול במקומם, כמו שאמר למעלה (פסוק י"ב), אבל ימותו כמות כל האדם איש בבוא יומו, ובניהם יירשו את הארץ. (כא) **ואלם חי אני**, אע"פ שסלחתי ולא אשמידם, הנה לבא לרשת את הארץ אינם ראוים, ויבאו בה בניהם ולא הם. **חי אני וימלא** וגו': לדעת הרמב"ן הכוונה אין אני חי ולא ימלא כבודי את כל הארץ אם יראו האנשים האלה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם. והנה לשונות של שבועה כשאחריהם מלת **אם** משמעותם ענין קללה, כגון כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מלכים ב' ו' ל"א) ענינו כך וכך רעה יעשה לי האל אם אניח אלישע בחיים וכן חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה (שמואל א' י"ד מ"ה) ענינו אין האל חי אם יפול משערת ראשו ארצה, וכן חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ' ג') ענינו אין אני חי אם אדרש לכם. אבל לפעמים אומרים לשונות השבועה בלא מלת **אם** אך במלת **כי**, כגון חי ה' כי בני מות אתם (שמואל א' כ"ו ט"ז), ואז אין שם קללה אלא שבועה, כלומר כמו שהוא אמת שהאל חי, כן הוא אמת כי בני מות אתם, ובקצת מקומות מצאנו שבועה שאחריה **כי** וגם **אם**, כגון ויאמר אלישע חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך (מלכים ב' ג' י"ד), וכן חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי, כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי, אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה (איוב כ"ז ב' ד'), וקרוב לזה בה' נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה (שמואל ב' י"ט ח'), וכן בפסוק שלפנינו חי אני וימלא וגו' כי כל האנשים וגו' אם יראו וגו'. והנה בכתובים האלה אין לפרש חי אני, חי אל, לשון קללה, כי המלה הקרובה היא **כי** שהיא לשבועה ולא לקללה. אבל נראה לי שהמאמרים האלה הם מאמרים מורכבים, תחלתם שבועה וסופם קללה, והקללה היא בכח מלת **אם** שבסופם, כגון: בה' נשבעתי (שבועה גרידא) שאם אינך יוצא, כך וכך יבא אלי (קללה) אם ילין איש אתך הלילה. לפיכך נ"ל כי מלות חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ אין לפרש אותו דרך קללה (לא חי אני ולא ימלא וגו'), אבל הקללה היא נרמזת בסוף המאמר במלת אם יראו, ואולי גם בסוף המאמר אין כאן קללה כלל, כי אחר שנהגו במלת **אם** בשבועה שיש עמה קללה, יתכן שהשתמשו בה גם בשבועה שאין עמה קללה, כידוע בכל הלשונות, שהמלות נאמרות במשך הזמן להוראות רחוקות מהוראתן בתחלת הנחתן, ויהיה אם יראו כמו לא יראו, בלא שום השקפה להוראות הקללה שדרכה להיות נרמזת במלת **אם** — ואמנם מלות וימלא

כבוד ה' את כל הארץ הנוספת כאן אחר חי אני, לא יתכן שיהיה טעמה כפירוש רש"י שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכלת ה', כי זה היה מקומו למעלה (סלחתי כדברך ויומלא כבוד ה' את כל הארץ), לא אבל ואולם חי אני; אבל עומק ענינה כך הוא: אתה אומר שאין ראוי לי להכריתם לבלתי יתחלל שמי, והנני שומע בקולך; אבל אם לא אעניסם כלל, הלא גם בזה יקל כבודי, לכן הנני נשבע חי אני — כי אמנם רואה אני שבזוי יקלו ויקבלו עונשם, ועל ידי כן הנשארים ישמעו וייראו, וימלא כבוד ה' את כל הארץ — כי כל האנשים וכו'. (כז) **עד מתי לעדה**, עד מתי תהיה להם הוייה, על דרך עדיין יש לזה בעולם (שבת נ"ד). **העדה הרעה הזאת**, אינם המרגלים, אלא הקהל, וסוף הענין מוכיח, אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו. **מלינים**, אע"פ שהוא הפעיל אינו אלא פועל עומד כמו למטה (י"ז ד') אשר הם מלינים עליכם, וכן כאן (פסוק כ"ט) אשר הלינותם עלי. (לג) **ובניכם יהיו רועים**, היה לו לומר תועים, ולא אמר כן כי מכל מקום היה להם ה' למנהיג. (לג) **את תנואתי, הניא** ענינו בטול עצת אחרים, כמו ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים, וכן ואם הניא אביה אותה, וכן כאן תנואתי: הפרתם את עצתי בתלונותיכם (כדברי ר"ש פרחון, כלומר על ידי כן תכירו ותדעו מה יקרה למי שיבטל רצוני. ומה שהקשה המבאר שא"כ היה לו לומר תנואתכם, אינו כלום, כי העקר אינו להודיע מי הם המניאים (כי זה ידוע), אלא להודיע את מי הניאו ומי הוא שבטלו רצונו. וידוע כי כמה שמות נאמרים בסמיכות ובכנוים לפעמים כנגד הפועל ולפעמים כנגד מי שהפעולה נעשית לו או עליו, כמו שמוע אשמע צעקתו (שהוא צועק), הכצעקתה הבאה אלי (שאחרים צועקים עליה), ועל קדקדו חמסו ירד (החמס שהיה עושה), מחמס בני יהודה (הנעשה להם).

טו (טו) **בכם כגר יהיה לפני ה'**. אין הכוונה במלות האלה לומר שהם שוים בעיני ה' (כדעת המבאר), אלא לומר שהגר חייב לפני ה' בכל מה שאתם חייבים בו; כי הרבה הקפידה תורה על זה, כדי שהגרים לא יכניסו בקרב ישראל מנהגיהם בעבודת אלהיהם, שמא יביאו ג"כ מנהג שרפת הבנים, וכן כתוב מפורש ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני וכו' כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם. (לא) **ואת מצותו הפר**, אין ענינו כתרגום רמב"מן עבר על המצוה (איבערטרעטען), אבל הוא כמו והפר את נדרה, ה' הפיר עצת גוים, מפר אותות בדים, להפר את האחוה, ענין כלם בטול הדבר, לעשותו כאין וכאפס, וכן כאן אין הענין במי שעובר במקרה או לתיאבון, אלא בעושה להכעיס ובהתמדה, והוא מבטל המצוה בטול גמור ועושה אותה כאלו איננה, ועל כיוצא בזה נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך; ורק בדורות האחרונים אמרו הנשוב להפר מצותיך (עזרא ט' י"ד) על העברות הנעשות במקרה או לתיאבון. וכן כל לשון הפר ברית ענינו לבטל הברית ולעשותה כאלו איננה. והעד הנאמן לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם.

טז (ג) **קרח** ועדתו שראו כל המופתים אשר עשה משה, איך יתכן שלא יאמינו שליחותו? ואם לא האמינו הם שהיה עדי ראיה, הלא זה יביא להטיל ספק במשה, ולומר שמא מעשיו מזוייפים. אבל האמת הוא כי קרח ואנשי עדתו לא כפרו במופתים אשר עשה משה, ולא היו מיחסים אותם לתחבולות אנושיות, שהרי אמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה', הנה הודו כי ה' בקרב ישראל, ושהוא עושה להם אותות ומופתים. אבל קרח ועדתו טעו טעות גדולה מחמת הרגלם בין המצרים עובדי האלילים, ולמדו מהם דעות נפסדות בענין האלהות וההשגחה והנה קרח ועדתו מאמינים היו כי יש אלהים בישראל, ושהאל הזה הנקרא ה' נשבע לאבותם להורישם את הארץ, ושהוא העושה להם אותות ומופתים; אבל היו מאמינים כי האל על ידי עבודה מיוחדת הוא כורת ברית עם כהניו וחכמיו היודעים דרכי עבודתו, ועושה להם רצונם. והנה האמינו כי משה פועל גבורות בכח האל, אבל האמינו ג"כ שהאל מתפתה ושומע למשה בעשותו לפניו העבודות הרצויות לו, וא"כ עכשו שהוקם המשכן ונודעו משפטי הקרבנות ודרכי העבודה הרצויים לפני ה', יוכל כל אדם להיות כהן ונביא מבלעדי אהרן ומשה, והנה קרח היה מתנשא לאמר אני אהיה כהן ונביא, וה' יענה אותי בנסים ונפלאות כאשר ענה את משה ואת אהרן, אחרי אשר אעבוד עבודתו כמצֻוה מפיו; ולמה הרמה את משה ואת אחיו בגדולה, ואני ואחי נהיה להם כנושאי כלים? ומשה ראה את כוונתו, ואמר להם קחו לכם מחתות, ותראו אם העבודה והקטרת היא מקובלת לפניו מצד עצמה, יהיה המקטיר מי שיהיה, או אם רצון האל הוא שיהיה המקטיר איש מיוחד הנבחר והחביב לו. (ג) **רב לכם**, אין ענינו יותר מדי, אלא די, כמו רב לכם שבת בהר הזה, רב לכם סב את ההר הזה, רב עוד יוסף בני חי; והטעם, די לכם שהשתררתם עלינו עד היום, כי עד עתה היינו

לריבים לכם, אך עתה שהוקם המשכן אין לנו לורך בכם, כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה'. (ד) **ויפול על פניו**, דרך בקשה, שיניחוהו לדבר ולא יפסיקוהו, כמו למעלה י"ד ה'. (ה) **וידע ה' את אשר לו**, וידע כתוב בלא וי"ו, לפיכך נ"ל שאיננו הפעיל אלא קל, וקריאתו **וְיָדַע**, כמו עתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר (שמואל ב' כ"ד י"ג), ענינו ענטשיידען (decidere), וכן וידע אלהים (שמות ב' כ"ה), ודע שאם היה הפעיל, היה משפטו ויודיע (עבר מהופך לעתיד) כמו והקריב אליו, לא ויודע (עתיד עם וי"ו החבור), כי העתיד עם וי"ו החבור אין ענינו הגדת העתיד, אך הוא לשון לווי, המורה האות המדבר בלבד, עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ז עמוד קס"ט. (ז) **רב לכם בני לוי**, יספיק לכם זה שאמרתי לכם קחו לכם מחתות, ודעו וראו כי מחשבתכם לא תצלח, שאם לא היה הדבר ברור לי שלא תצליחו לא הייתי אומר לכם זה, ועתה חדלו לכם, למען ייטב לכם. וכשראה שלא היו חוזרים בהם, חזר והוכיחם בלשון קשה, המעט מכם וכו', ופירש להם שהם נועדים על ה' (לא על משה ועל אהרן) והוא בלא ספק יעניהם (עיין המבאר, פסוק י"א). (יג) **כי תשתרר עלינו**, שאתה שואל לנו שנבא אליך, כאלו עבדיך אנחנו. (טו) **אל תפן אל מנחתם**, קודם שיאמר להם שיקחו המחתות ויקטירו הקטרת, התפלל באזני כל העם שלא ירצה ה' את מנחתם, כי אין להם שום טענה להתרעם עליו, כי הוא מעולם לא השתרר עליהם להנאת עצמו. (יח) **ויקחו איש מחתתו**, לא רצו להמתין עד למחר, אלא לקחו מיד. (כא) **הבדלו מתוך העדה הזאת**, הם מקריבי הקטרת, והכוונה שלא יתחבר אהרן עמהם להקטיר גם הוא מחר שלא רצו להמתין עד מחר. ומשה חשב שהיה רצון האל להכרית הקהל כלו (או חלק רב מהעם, שנתפתו אחר קרח), וה' לא פירש לו הענין, רק אמר לו שילך אל קרח דתן ואבירם ויזהיר את העם שיתרחקו משם. ומשה הלך אל דתן ואבירם (ולא הזכיר קרח, כי לא היה באהלו. כי היה עם מקריבי הקטרת), ובתוך כך המאתים וחמשים איש וקרח עמהם הקטירו הקטרת ונשרפו; והנה אין ספק כי קרח היה מן הנשרפים (כדעת ראב"ע), כמו שכתוב (לקמן י"ז ה') למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה' ולא יהיה כקרח וכעדתו, ועדתו הם המאתים וחמשים איש מקריבי הקטרת. ומה שכתוב לקמן (כ"ו י') ותבלע אותם ואת קרח, ענינו אהל קרח וכל אשר לו, על דרך מאמר וירגיליוס: Jam proximus ardet Ucalegon, (כב) **האיש אחד יחטא**, לפי הענין לא יתכן שתהיה הה"א לידיעה, ואין ספק שהיא לתמיהה, ונקדה על דרך ה"א הידיעה, כמו הייטב בעיני ה' (ויקרא י' י"ט), ותרגומו הגברא חד. כמו שכתבתי בחוסב גר. והחכם רמ"ל נ"י תפס אותי במאמר ואמר כי התמיהה איננו נופלת על האחד אשר חטא, כי אם על הקצף על כל העדה; וזה איננו כלום, כי בכמה מקומות בא התמיהה בראש המאמר, אע"פ שעקר התימה איננו אלא בסופו, כמו האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה? האני אשביר ולא אוליד אם אני המוליד ועצרתי? (כח) **בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה**, אין ענינו (כדעת רמב"ן והמבאר) שתדעו שאני שלוח האל, כי זה כבר היו מסכימים בו; אבל טעמו כפירוש רש"י לתת לאהרן כהונה גדולה וכו', וכן לתת הלוים משרתי הכהנים, ובם ליטול העבודה מן הבכורות, כדברי ראב"ע. (כט) **לא ה' שלחני**, אין הכוונה לומר מעולם לא הייתי שליח האל, אבל הדבר למד מענינו, לא שלחני לעשות את כל המעשים האלה. לתת לאהרן כהונה גדולה וכו'. (לד) **נסו לקולם**, בשביל הקול היוצא מבקיעת הארץ ונפילת הבתים (כדעת רש"י), לא מקול זעקתם, כדעת רשב"ם רמב"ן ורוזענמיללער.

י"ז (יח) **כי מטה אחד לראש בית אבותם**, יפה תרגם אונקלוס ארי חוטרא חד, והוא כלל שאחר הפרט, ופירושו כי מטה אחד לריך שיביאו לכל אחד מראשי בית אבותם, לראש, לכל ראש, והמפרשים הלכו בדרך רחוקה. (כד) **ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים**, יש לשאול אם כבר גמל שקדים, איך ראה משה את הפרח? והשיב תלמידי ידידי החכם הרופא מוהר"ר ישראל גדליה קניס נ"ל שהיו בו פרחים ושקדים כאחת, כי קצת מן הפרחים כבר נפתחו וכבר גמלו שקדים, ומהם נצנצו רק ועדיין לא יצא הפרי, ומהם היו עדיין סתומים. (כח) **כל הקרב הקרב**, אין כאן כפל לשון אך הוא על דרך כי יפול הנופל ממנו, וכי ימות מת עליו, ושמע השומע ואמר, והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי, ענין כלם מי שהיה, וכן כאן הכוונה כל הקרב (מי שיהיה) שיקרב אל משכן ה'. ואין להכחיד שאין פירוש זה מסכים עם הנגינות. **האם תמנו לגוע**, וכי עדיין נשלמו מגפותינו? לא, כי עוד רבים ימותו בסבת המשכן. **תמנו לגוע**, ענינו השלמנו פעולת הגויעה, ודגמתו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה

למות (דברים ב׳ ט״ז), כאשר תם כל העם לעבור (יהושע ד׳ י״א). כאשר תמו כל הגוי להמול (שם ה׳ ח׳).

יט (ב) **ויקחו אליך פרה אדומה**, על טומאת מת ועל אפר הפרה כבר הוריתי דעתי בס׳ ויקרא י״ב ב׳.

כ (א) **ויבאו בני ישראל**, בסוף הסימן הזה מצאנו מיתת אהרן, וידוע כי אהרן מת בשנת הארבעים (לקמן ל״ג ל״ח), על כן חשבו הקדמונים כי גם מיתת מרים ושאר ענינים הנזכרים בסימן הזה, כלם היו בשנת הארבעים, באופן שלא נזכר בתורה שום דבר ממה שאירע לישראל במשך ל״ז שנה, כי עד כאן דִּבֵּר בעניני השנה הראשונה והשנית, ומכאן ואילך מאורעות שנת הארבעים, וזה דבר קשה ותמוה, וכל ימי הייתי מצטער עליו. ועתה בשנה הזאת (שנת תר״ו) זכיתי וקניתי ס׳ הרכסים לבקעה, ומצאתי כי המחבר התעורר על התמיהה הזאת, והתקומם נגד סברת הקדמונים, ואמר כי מיתת מרים ושאר מאורעות הכתובות כאן עד מיתת אהרן, גם מעשה בלעם ושטים, לא בשנת הארבעים היו, אלא במשך הל״ז שנים שבינתים. ועכשו אין לי פנאי לעיין כראוי בכל פרטי החקירה הזאת, לפיכך בהיות ס׳ הרכסים לבקעה בלתי מפורסם בעולם הנני מעתיק דבריו, למען יוכלו החכמים להביא אותם במצרף בחינתם, ולהוציא האמת לאור. וזה לשונו: ויבאו בני ישראל, אמרו בהגדה ואחריה כל ישרי לב המפרשים ז״ל כי ביאה זאת בשנת הארבעים היתה, וסמכו על דרוש בני ישראל כל העדה, עדה השלמה, שכבר מתו הרוגנים, ואם קבלה היא אין להשיב (אמר שד״ל כבר העיר הרמב״ן כי מה שכתב כאן רש״י עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר, איננו מן המדרש, כי במדרש במדבר רבה לא באו המלות האלה על פסוק זה, אלא על פסוק כ״ב ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל כל העדה הר ההר, א״כ היות מיתת מרים ומה שכתוב אחריה, הכל בשנת הארבעים, זה אינו מיוסד על דברי אגדה, ומה יענה המחבר על מה שכתוב במגלת תענית שהיתה מיתת מרים בעשרה בניסן? מאיזו אגדה למדו לומר כי דוקא בעשרה בניסן מתה?) ואם לאו תשובות הרבה בדבר: **א׳** הרי גם למטה בבואם להר ההר נאמר בני ישראל כל העדה, וקרוב לעשרים פעמים נאמר כל העדה קודם ביאה זאת (אמר שד״ל טענה זו אינה כלום, אחרי שנתברר כי לא מדרשת כל העדה למדו הענין). **ב׳** אם באו בשנת הארבעים לקדש מדבר צין, ולא נשתהו שם כי אם ד׳ חדשים, כי באחד לחדש החמשי באו להר ההר, מה זה שאמר ותשבו בקדש ימים רבים, ובעל סדר עולם ז״ל כתב, שעל קדש ברנע נאמר, ואין ספק שהוקשה לו מה שאמר הקב״ה למשה בשנה השנית אחר חטא המרגלים, ועתה פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף, ועוד נאמר שם מחר פנו וסעו לכם וגו׳, ומצא שכבר יצאו מקדש ברנע בשנה השנית, לכך כתב הוא ז״ל, שאחר שנסעו משם חזרו שמה, ונשתהו שם י״ט שנה, כדי לקיים הדרוש כימים אשר ישבתם. אך מלבד שכל זה דברי נבואה, שאין מזה רמז בתורה, האיך מיישב דברי משה שאמר והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה, הרי ברור מלל שלא ראו קדש ברנע כל שלשים ושמונה שנה. הכי אמר אשר הלכנו פעם ראשונה. **ג׳**, מה חטאה שנת הארבעים לשאת משא כל הרעות לבדה, מיתת מרים, ומוסר המים, ומכשול הסלע, ומעשה בלעם ושטים, ומיתת הצדיקים, ומכל ל״ח שנים הנותרות, אין זכר בתורה מה היה להם לישראל. **ד׳** נאמר בדברי יפתח למלך בני עמון, ולא שמע מלך אדום, וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש, זה יורה שגם אחר ששלחו למלך אדום ומיאן להעבירם ישבו עוד בקדש ישיבת קבע, ככל וישב וישבו, ולמדרשו לא עשו שם בכלל אלא ד׳ חדשים, והדבר ידוע שהשלוח למלך אדום לבד, ותשובת מיאונו, ושלוח השני לאמר במסלה נעלה, ומיאונו, לא ליום וליומים היה, ומתי ישבו בקדש ישיבת קבע. לכן למען תהיה תורת ה׳ תמימה בלי ערבוב וסתירה, וינוחו כל הכתובים על מנוחתם, מוטב להניח דברי היחיד באגדה, ונלכה בדרך מסלול אחר, הולך דרך ואוילים לא יתעו בו. הדבר ידוע שדרך הכתוב לפעמים לסמוך שני ענינים יחד, והמה מופלגים זה מזה בזמניהם הרבה, כגון וכל הבת תחיון, וילך איש מבית לוי, ולמקנהו עשה סכות ויבא יעקב שלם וגו׳, בימים ההם אין מלך בישראל ויהי איש אחד מן הרמתים וגו׳, וכן עוד אחרים. ועתה ענין הדברים כך הוא, בשנה השנית מיד אחר המעפילים עשה משה כאשר נצטוה, ונסעו מקדש ברנע ופנו להמדבר דרך ים סוף, ונעו ונדו אנה ואנה, כמו שנאמר ויניעם במדבר וגו׳, ועשו חלק מהמסעות שבפרשת אלה מסעי, ובאותן המסעות פעם התרחקו מהר שעיר, פעם התקרבו אליו, על זה נאמר ונסב את הר שעיר ימים רבים, שכל העקום מדרך הישר קרוי נסבה בכתוב, ויסב ה׳ את העם, בת ישוב, ונסב הגבול, וכן הרבה. ואחר שנטלטלו באלה הנדודים בעשר או כט״ע שנים או סמוך

המשתדל

לבן, חזרו ופנו לצד כנען, ועשו יתר המסעות עד מוסרה, ומשם לקדש מדבר צין. ובדעת נוטה שמוסרה זאת, היא ברגלי הר ההר או קרובה לו, כמו שיתבאר למטה. ובתוך אותן השנים אירע מעשה קרח, ובאו לקדש מדבר צין בשנת הארבעים או סמוך לה, ומיתת מרים אף שנסמכה לביאת קדש, אין הכרח שהמעשים תכופים, כמבואר למעלה. וכן חוסר המים אין הכרח לפי פשוטו לומר שהיה סמוך למיתתה, לולא הדרוש הידוע, וגם אין מצוה מחלות התורה לומר שמעשה הסלע בשנת הארבעים דוקא היה, הלא פיהו ית' צוה לאמר לכן לא תביאו בבוא עת ישראל לבוא שמה, ובהגיע התור נסתלקו הצדיקים איש בחדשו, וישבו ישראל בקדש זו של מדבר צין ימים רבים, ובהם שלחו למלך אדום ומלך מואב. וכשמיאנו, ישבו עוד שם ימים רבים כדברי יפתח, וכאשר נסעו מקדש זו, חזרו על עקבם שבע המסעות שמשם עד מוסרה, והוא אצל הר ההר, ומה שנאמר ויחנו בהר ההר, לא שעל גבי ההר חנו, שהרי נאמר והעל את אהרן הר ההר, הרי שלמטה חנו, וכן רב לכם שבת בהר הזה, אצל הר הזה, שהרי לא על גבי הר סיני ישבו, ומה שנאמר למטה ויסעו מקדש ויבואו הר ההר, לא מיד בצאתם מקדש באו להר ההר, אלא אחר שעשו למפרע אותן שבע מסעות שהוזכרו בסדר מסעי. אלא שלא חש הכתוב להזכירם כאן, שאין כאן ספור סדר מסעיהם, ומכל שכן בפרשת אלה מסעי אחר שהזכיר כל המסעות עד קדש. שאין צורך להזכיר פעם שנית אותן שבע האחרונות בדרך חזרתם, שהזכיר עתה כרגע בדרך ביאתם לקדש, וכתב שתם ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר, לפי שאין כוונת הכתוב לא שם ולא כאן אלא להודיע מיתת אהרן בהר ההר. ולפי שבחנייה מוסרה מת אהרן, כתוב במשנה תורה שם מת אהרן, שם סמוך להר ההר, ובכן כל הכתובים על מקומם יבואו שלמים ונאמנים, והדרוש לקבל שכר. ועוד יתבאר במשנה תורה בפסוק ונפן ונסע וגו'. (יב) **יען לא האמנתם בי**. משה רבנו חטא חטא אחד, והמפרשים העמיסו עליו שלשה עשר חטאים ויותר, כי כל אחד מהם בדה מלבו עון חדש, כי הנה דון יצחק אברבנאל הביא עשר דעות והוסיף עוד אחת מדעתו, והרשב"ץ במגן אבות דף ע"ה הוסיף דעת אחרת, ורמב"מן הוסיף עוד אחרת, ואולי עוד כמה דעות אחרות כתבו ואני לא ידעתין; אשר על כן כל ימי נמנעתי מהעמיק החקירה בדבר הזה, מיראה שמא מתוך חקירותי יצא לי פירוש חדש, ונמצאתי גם אני מוסיף עון חדש על משה רבנו, והנה לשעבר נחה שקטה דעתי בדעת רמב"מן, שהיה החטא במה שפחדו מהקהל וברחו מפניהם אל אהל מועד, ובפרט כי מצאתי כמחשבתו כן חשבו שלשה חכמים אחרים, האחד ר' אברהם ביבאגו בספרו דרך אמונה (מאמר ג' סוף שער ו') שכתב וז"ל: עם שאני נפלא למה לא אמרו החושבים שמשה רבנו חטא (אמר שד"ל דעת החכם הזה היא כי משה רבנו ע"ה לא חטא, והיא הדעת העשירית שהביא דון יצחק, גם בעל העקדה הביא דבריו וסתר אותם, ועכשו המחבר מדבר לדעת האומרים שמשה חטא, והוא תמה למה לא אמרו) היות **חטאו** על שלא **קדשו** את הש"י, (כמו שכתוב ויבא) משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד, שיורה קבלתם מהקהל פחד ורעדה, אשר לא היה ראוי אליהם, אבל יבטחו בש"י, ויאמינו בו כי לא יעזוב את חסידיו, וכי הקהל לא יוכלו להזיקם, כי זה דרך מקדש את השם, ולמה שלא קדשו את השם נמנה זה להם למרי ומעל, ונתחייבו מיתה עכ"ל. והשני הוא בעל מנחה בלולה, וז"ל: ואני אומר אחרי בקשת המחילה מכל המפרשים שחטא משה מפורסם בפסוק ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד, כי תמורת שהיה להם להוכיח את ישראל ולעמוד בפרץ באמור להם מדוע תריבו את ה', הידו תקצר, ובאלה רבות, נסתרו אל פתח אהל מועד כמו בורחים; ובזה יתישבו כל הפסוקים, כי אלו עמדו בפרץ היה שם שמים מתקדש; ולפי דעת כל המפרשים יהיה קשה מה היה חטא אהרן, ועל פי דרכנו יהיה מתורץ הכל עכ"ל. והשלישי והוא קדמון מהנזכרים, הוא בעל ס' **אַוַּת נפש** (לא אות נפש, כקריאת וואָלפיוס ודע רָאססי), והוא פירוש על הראב"ע על התורה, ויש מיחסים אותו לרלב"ג, והוא שבוש, והוא נמצא בכ"י ביד ידידי החכם כמ"ר יוסף אלמנצי הי"ו, ולא נזכר בו שם המחבר, והקדמתו מתחלת במלות: אות נפש שואף רוח ורודף קדים. והנה המחבר הזה כשהגיע לפרשת חקת יצא מתחילתו שאינה אלא לבאר דברי הראב"ע, והרחיב פה והאריך לשון עד שלשה דפים, לפרש חטא משה ואהרן, ולהיות הס' יקר המציאות מאד, ראיתי להודיע עיקרו לרבים, וזה לשונו: ואחר אשר פירשתי דעת א"ע בשגגת חטא משה ואהרן ע"ה, נבאר דעתנו בו, כי כל מה שפירשו המפרשים אינו מספיק, כבודם מונח במקומו, לפי הנראה לנו. ותחלה נבאר הספקות והסתירות הנראות בפירוש כל אחד מהם, כי בעברי על זה הספור נתתי לבי לדרוש ולתור מה פשעם ומה חטאתם ועל מה נענשו הגדולים האלה, ועיינתי במה שפירשו בו המפרשים ולא ראיתי בו פירוש מספיק לפי הענין ולפי לשון הפרשה. כי לפי הר"ם אשר פירש כי החטא

(אמר שד"ל כן הוא בכ"י, ולא רציתי להגיה, כי כן מצאתי בהרבה ספרים כ"י, ויהיה זה כדי להבדיל חֵטְא מן חָטָא) היה בעבור הראותו מדת הכעס באמרו שמעו נא המורים, אשר לא היתה אז ראויה במקום ההוא, יקשה למה נענש אהרן, כי משה לבדו אמר; גם יקשה עליו אמרו יען לא האמנתם בי, (וכי) זה מיעוט אמונה וחסרון קדושה, אם כעס עליהם בהקהלם לריב על המים, אחר אשר ראו עיניהם המסות הגדולות והאותות והמופתים אשר עשה להם ה' זה ארבעים שנה במדבר? כי אם בקשו מים בנחת וייסוב ואמרו למשה התפלל בעד עבדיך על המים, בלא קצף ובלא מריבה, היתה השאלה נכונה וראויה, אחר שלצרכם אליהם, כי זה מהדברים ההכרחיים לבני האדם, וכל שכן למחנה גדול כזה; אך אמנם משה ע"ה לא כעס עליהם על השאלה, אך כעס עליהם על איכות ענינה, ר"ל בהקהלם דרך מרי, ושקשרו לריב עמו כדרך המורדים במלכם. ולכן אומר אני כי בדין כעס עליהם להוכיחם ולהשיבם מדרכם הרעה. (ועוד הוא מאריך בקושיות על הרמב"ם ושאר המפרשים, ואח"כ הוא מבאר דעתו ואומר:) ונאמר כי הנביא הוא בעל הבריאה השלמה אשר הכוונה אליו בתכליות השפל, והוא תַּכְלִית המחוייב, יעשה פעולות הראויות, ויסיב הַטְּבָעִים הדוחים, לפי המקומות והענינים, ויגער ויכהה, ויבטיח ויקדים בגמולים טובים או בהפכם, או בהסבת המבוקש, או בבלתי הסבתו, הכל לפי הראוי, לפי הַכִּתּוֹת והדעות, או לפי המבוקש שימשך ממנו קדושת ה', בהראות פעולה נראית בגזרתו, ולא יתרשל וימתין להסיב לפי הענין ההוא, ויבטח בה' לקיים מאמרו, אחר שהוא מן הראוי למען ספר שמו. כי כן מצאנו במשה ע"ה שאמר לפרעה התפאר עלי וגו', בלי הקדמת נבואת ה' אליו בזה, אבל בטח בה' שלא יבישהו, כמו שאמר א"ע, אחר שהתשובה ראויה לפי המבוקש להתפרסם יכלת ה' בעולם השפל, שהיו כופרים בו פרעה ועבדיו. וכן עשה ב"כ בהקבץ קרח וכל עדתו לחלוק על הכהונה, ענה תכף בקר ויודע ה' את אשר לו, וכל הנמשך אחריו, ולא נתרשל להסיב עד בוא דבר ה', אחר שהענין והמקום היה דורש וגוזר התשובה, וגזר והגביל זמן מדעתו, שיוכיח בו ה' למי תַּאֲוַת הכהונה ומי בחר עליה, בוטח כי יהיה כגזרתו. ועל כן התלוננו כל עדת ישראל ממחרת על משה ואהרן, ואמרו אתם המתם את עם ה', ר"ל אתם מדעתכם הגבלתם זמן ההוכחה על ששבט לוי נבחר ואהרן כהן גדול, ובעבור קריבותכם אל ה', ובעבור שלא בְּסָפֵק בתורה הנתונה על ידיכם, שמע ה' לקולכם והמית החולקים עליכם, אבל אין זה מופת חותך שנבחר שבט לוי, ולא אהרן. וזהו שאמר ה' יתעלה דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב, והשכותי מעלי את תלונות בני ישראל וגו', כי כאשר פרח מטה אהרן לבית לוי, היה מופת שהשבט נבחר, ואהרן נבחר לכהן גדול, שהוא היה הראוי שבכל השבט; כי נראה כי עתה לא הריבו עמו רק על חלוף הבכורות שהיו מקריבים קודם שנבחר שבט לוי, ואל זה רמז באמרו כי כל העדה כלם קדושים, ר"ל עדת הבכורות, כמו שפירש א"ע. וכן מצאנו בשמואל הרמתי כשנקבצו ישראל לשאול להם מלך, אשר לא היתה השאלה ההיא ראויה, כאשר היה להם מנהיג נכבד ונביא ה', כי אם בניו לא הלכו בדרכיו, אשר מנה שופטים עליהם, (היה להם) לשאול שישפטם הוא עצמו כבראשונה, או שימנה אחרים יראי אלהים אנשי אמת, והדבר הקשה יביאון אליו, וזהו שחרה בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך, ואמר ה' יתעלה אליו שמע בקול העם כי לא אותך מאסו וגו', ר"ל אחר שנתתי להם דָּבָר טוב ונאמן, והם שאלו להם מלך, לא הַדָּבָר מאסו, רק שתְּמַנֵּה מאסו; ושמואל הזהירם על זה פעמים ושלש, ר"ל שלא ישאלו להם מלך, כאשר תמצא בעת פרסום בחירת שאול במצפה, אמר להם ואתם היום מאסתם את ה' אלהיכם, וישראל חשבו להתגדל בזה אחרי שמצאו בתורה שום תשים עליך מלך, בלי הגבלת זמן, חשבו שיהיה הרשות נתונה להם להקימו כשירצו ויהיה להם לב אחד להקימו, מבלי הבטה לצרכם הדור אם הוא ראוי אם לא, ולכן החזיקו בטעותם, וזהו שאמר להם שמואל בחדשו המלוכה בגלגל ותאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו, ולהשיבם מטעותם ולהודיע להם שחטאו ושיתנו תודה לה' וערפם לא יקשו עוד, כי כפירת העון שתי עונות, אמר להם שמואל בלי מצות ה' אליו, הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר, כי אם נצטווה מה' לומר להם זה, לא היה צריך להתפלל על הקולות והמטר, ובטח בה' שישמע תפלתו, אחר שהיה ראוי להודיע ולפרסם להם רעתם וחטאתם אשר מאסו ה' וּדְבָרוֹ, כי אולי חשבוהו שחרה לו בעבור הסרת הגדולה מבניו, וכאשר ראו ישראל הקולות והמטר בעת הקציר, אשר לא היה משפט הארץ ההיא, כאשר הקדים להם שמואל, שבו אל ה' והודו על חטאתם, באמרם התפלל בעד עבדיך וגו' כי יספנו על כל חטאתינו רעה וגו'. וכן אליהו בהר הכרמל, בהתפקר הדור ההוא לעבודת הבעל, וכחשו בה', אמר להם עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים, ויתנו לנו שנים פרים, והיה

חמשת ד"ל

האלהים אשר יענה באש הוא האלהים ועשה כל הפעולות הנכבדות, ר"ל בנין המזבח, ושתים עשרה אבנים למספר שבטי בני יעקב, ותעלה סביב ללכת המים סביב למזבח, כדי שיתפרסם עולם יכלת ה' ונפלאותיו, לדור הרע ההוא המסופקים ביכלתו ומציאותו ברדת האש ותאכל העולה, והמים אשר בתעלה לחכה, והכל עשה אליהו ע"ה בלי הקדמת צואת ה' אליו, אחר שהיה מן הראוי לעשות כן לפי הזמן והענין. ואחר זאת הקדמה נאמר כי כאשר נקהלו ישראל על משה ואהרן ובקשו המים, אע"פ שלא בקשו אותם בדרך נכונה, אבל בריב ותלונה, היתה התשובה הראויה להם להבטיחם על שאלתם, ולומר להם אל תיראו כי לא ימית אתכם ואת מקניכם בצמא, הלא כלכל אתכם בזמן מ' שנה, והכה צור ויזובו מים ולא חסרתם דבר, לכן בה' אל תמרודו. מכל מקום (היה) ראוי לגעור בהם ולכהות על המריבה, לא שירפו ידיהם ויבהלו להשיב, כי מתנאי הנהגת מדת הגבורה, לא יחת ולא ישוב מפני כל. ושני הנביאים האלו, אשר נשלמו במדות ובשכליות, ורעו את העם מ' שנה במדבר, והם משה ואהרן, לא תמצא שהשיבו להם שום דבר בהקהלם עליהם על דבר המים, אבל רפו ידיהם, ומן המערכה נסו, והלכו אל אהל מועד מפני הקהל, כאמרו ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד, ואמר הא"ע כדמות בורחים. עד כאן לשון בעל אות נפש, ועוד האריך.

ואמנם אע"פ שהסכימו בפירוש זה ארבעה חכמים מזמנים שונים ומארצות רחוקות, בלי שידע אחד מהם מחשבת חברו, ואע"פ שגם אני בפירוש הזה בחרתי במשך ט"ו שנים ושנתתיו לתלמידי, מכל מקום הנני רואה עתה כי אין משמעות הכתובים מסכמת עם הפירוש הזה; כי הנה ה' לא הוכיחם כלל על אשר פחדו ועל אשר לא דברו, והנה העקר חסר מן הספר, ובפרט מלות על אשר מריתם את פי (למטה פסוק כ"ד) לא יתיישבו כלל לפי הדעת הזאת, אלא בדוחק גדול, ואמתת משמעותן איננה אלא שהיה שם צווי שלא קיימוהו, לא שחסרה להם הגבורה הראויה להם. גם מלות ויבא משה ואהרן מפני הקהל אין שום הכרח שהכוונה לומר שהלכו כדמות בורחים (כדברי הראב"ע), כי וינוסו אין כתוב כאן, ומלת מפניהם אין ענינה אלא שהתרחקו מהיות לפניהם, על דרך ויסע עמוד הענן מפניהם (שמות י"ד י"ט). והרב החכם בעל ס' באר שבע, בספרו על התורה הנקרא צדה לדרך הביא דברי בעל מנחה בלולה (בלי להזכיר שמו על הקלקלה), וכתב עליהם: ואני אומר שכל המפרשים לא רצו לפרש כן, כי הוא פירוש משובש, שאינו כדי לדבר היתנו, כלל, שהרי מקרא מלא כתוב על אשר מריתם את פי, שעברו על דברו, ולפי פירושו לא עברו על דברו. אלא שלא הוכיחו את ישראל. ועוד האריך. גם בעל הרכסים לבקעה דחה פירוש רמב"מן. והנני רואה עתה כי משמעות הכתובים איננו אלא כפירוש רש"י וכל הקדמונים, שהיה צווי ה' ית' שידברו אל הסלע ממש וכמו שכתב בעל העקדה שהיה להם לומר אל הסלע: כה אמר ה', הסלע הנה מימיך וישתה העם הזה. וכיוצא בדברים האלה, כאשר ידבר איש על רעהו בעל דעת כמהו. הלא כה עשה אח"כ יהושע, שאמר שמש בגבעון דום. וירח בעמק אילון. הן אמת כי (כדברי הרמב"ן) אין הנס גדול בדבור מבהכאה, כי הכל שוה אצל הסלע, אבל מכל מקום לעיני ההמון הדבור אל הסלע היה מתמיה יותר, והיה שם שמים מתקדש יותר. ומה שאמר הרמב"ן כי מאחר שצוה קח את המטה, יש במשמע שיכה בו, איננו נכון, כי אחר שאמר לו ה' ודברתם אל הסלע, ולא והכיתם, היה להם לדבר ולא להכות, אלא שמשעת הדבור היה להם לנטות ידם במטה על הסלע, בריחוק מקום ובלי לנגוע בו. והנה חטאת משה ואהרן היתה מרי (ככתוב להלן כ"ד), כי לא עשו כאשר צוה ה'; ונקראת ג"כ מעילה (דברים ל"ב נ"א) שענינו חסרון נאמנות (אונטרייע), כי לא נאמנו עמו, בשלא דקדקו לשמור דברו לעשות ממש כאשר צוה; וכאן נקראה חסרון אמונה (לא האמנתם בי) לא שהם לא האמינו באלהים, ושחשבו שיוכל להוציא מים מן הסלע בהכאה ולא יוכל להוציאם בדבור (כי זה דבר שאין הדעת סובלתו); ולא שחשבו שאפילו בהכאה לא יצאו. וכמו שיוכל המתעקש להבין מאומרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים, כי אמנם אם לא האמינו שיצאו המים, למה הקהילו את הקהל אל פני הסלע? הלא אין ספק כי באמרם המן הסלע הזה וגו' לא היתה הכוונה אלא לומר: היתכן בדרך הטבע שמן הסלע יצאו מים? לא; ועתה התיצבו וראו את אשר יעשה ה', כי הוא יוציא לכם מים מצור החלמיש, ולא היה בזה חסרון אמונה כלל. אבל מאמר יען לא האמנתם בי להקדישני: יען לא קדשתם אותי (לדבר אל הסלע, שדבר מתמיה כזה היה גורם קדוש השם גדול מאד בעיני ההמון), וכאלו לא האמנתם בי (שאוכל לעשות כדבר הזה, להוציא מים בדבור). והרי זה דרך מליצה נהוג הרבה, והוא הנקרא Metonymia, ודוגמתו כל משנאי אהבו מות (משלי ח' ל"ו), אין הכוונה שהם ממש אוהבים רעת עצמם, כי זה בלתי אפשר, אבל שמעשיהם הם כאלו היו אוהבים רעתם, וכן חושך שבטו שונא בנו (שם י"ג כ"ד), והלא איננו חושך שבטו אלא להיותו אוהב את בנו, אבל הנמשך ממעשיו הוא כאלו היה שונאו

כי הוא גורם לו שיהיה נעור מטובה ובעל מדות רעות; וכן וימאסו בארץ חמדה (תהלים ק״ו כ״ד), והם לא מאסו בה, כי גם המרגלים אמרו טובה הארץ מאד מאד, רק פחדו מגבורת היושבים בה. ואמרו ולמה ה׳ מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב. ויותר קרוב לענייננו הוא מה שאמר שמואל לשאול (שמואל א׳ ט״ו כ״ו) כי מאסתה את דבר ה׳. והוא באמת לא מאס את דבר ה׳, אבל מרה את דברו מתחלתו על אגג ועל מיטב הצאן והבקר.

אבל איך היה ומאיכן נמשך הדבר הגדול והנורא הזה שקדושי עליון משה ואהרן חטאו ומרו את פי ה׳? נראין הדברים שהכעס הוא שגרם להם, ובפרט כי נצטוו לקחת בידו המטה שהיה בו פרח וציץ ושקדים והונח לפני ה׳ למשמרת לאות לבני מרי, ובהיותו בידו נצטייר בלבו מרי העם הזה, שכמה פעמים התלוננו על ה׳, לפיכך במקום שהיה לו לדבר אל הסלע, דבר אל העם ואמר להם שמעו נא המורים. וכמו שפירש הרשב״ם: שמעו נא המורים, כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים תוכיח, שהוא למשמרת לאות לבני מרי. והנה הכעס הוא שגרם לו למרות את פי ה׳, אך לא על הכעס נענש (כדעת הרמב״ם). אלא על שלא דבר אל הסלע. וכן אמר ר׳ אלעזר בן עזריה בספרי פרשת מטות (והביאו רש״י) בשלשה מקומות בא (משה) לכלל כעס ובא לכלל טעות.

כא (יד) **על כן יאמר בספר מלחמות ה׳**, כתב רמב״ן שמשה מביא כאן מה שהיה כתוב בספר ההוא, להיות זה לעדות לישראל שלא נכנסו בגבול מואב; ולא אמר כלום, שהרי לדעתו הס׳ ההוא היה מלאכת איש יהודי. והיה כתוב בו היא הבאר אשר אמר ה׳ למשה, גם שם הס׳ (ספר מלחמות ה׳) מורה שהוא מלאכת איש יהודי, כי שם בן הארבע אותיות הוא מיוחד לאלהי ישראל, וא״כ מה ראיה מדברי הס׳ ההוא? והנכון שאין זה (כדעת ראב״ע) ספר בפני עצמו, אבל ספר הוא כאן (כדעת רש״י ורשב״ם וקלעריקוס) שם הפעולה, כמו ספור או ספירה (narratio), ומזה נקראו כן הספרים, מפני שהם כוללים ספור דברים, או ספירת דברים. והנה משה אומר כי אחר מלחמת סיחון ועוג, כשהיו ישראל מספרים דרך שיר ומשל ומליצה את מלחמות ה׳, היו מזכירים כי ה׳ עבר בסופה ובסערה את המקום הנקרא והב והנחלים והגיאיות הסמוכות לארנון, הלא הם הנחלים הסמוכים לער, כי הכל לקחו ישראל במלחמה, ונשען ה׳ ועמד בגבול מואב. שלא רצה ה׳ לעבור משם והלאה לכבוש ארץ מואב. השירים היו לשם ולתהלה בקרב ישראל, והתורה חושבת להזכירם בעבור עצמם. ולא לתכלית אחרת, וכן ויאמר למך לנשיו, וכן למטה על כן יאמרו המושלים. (טו) **ומשם בארה**, אין זה מספר מלחמות ה׳, אבל הוא דבק למעלה, משם נסעו. (כד) **כי עז גבול בני עמון**, גבול בני עמון היה עז לסיחון, וסיחון שלכד חלק מארץ מואב לא לכד ארץ בני עמון, כי גבולם היה עז, וישראל לא שלחו ידם בירושת אחיהם מואב ועמון, רק במה שכבר נפל ביד האמורי (כן פירש אדוני אבי ז״ל, וכן מצאתי אח״כ לדון יצחק ואחרים). (כט) **נתן בניו פליטים**, כמוש נתן בניו למלך אמורי סיחון, ואיך נתנם לו? הבנים פליטים, כלומר נסים, והבנות בשביה, והכוונה כי אלו ואלו נתנם לו בשביה, אלא בזכרים הוסיף שלא עצרו כח לעמוד לפניו במלחמה, אבל מן המערכה נסו ואח״כ נשבו. והנשים נשבו בבתיהן כשנלכדה העיר. **פליטים** אין ענינו תמיד אותם שנמלטו. אלא לפעמים ענינו נסים המבקשים להמלט. כגון ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכן התנגשו יחדו פליטי הגוים הנושאים את עץ פסלם (ישעיה מ״ה כ׳), הדבור מוסב אל הגוים הנסים מפחד כורש. ואומר להם: הגידו היש באלהיכם מי שהשמיע זאת מקדם, הלא אם ידעתם אותם בטרם תבא לא הייתם עתה נחפזים לנוס. (ל) **ונירם אבד חשבון**, אין ספק כי הנו״ן במלת נירם נשרש כמו במלת ונשים שאחריה, והמשורר (אשר לפי הנראה היה מאנשי סיחון) משתף עצמו עם הנוצחים, ואומר אנחנו יָרִינוּ את המואבים, והוא מענין או ירה יירה. מלת **עד** המשולשת בכתוב הזה היא לדעתי משולשת בהוראותיה: עד דיבון, דיבון היתה לבז (מן בבקר יאכל עד). עד נפח, כמשמעו, עד מידבא אצל מידבא, כמו ויאהל עד סדום, ויט עד איש עדולמי, ויט אהלו עד אלון בצעננים; וזה דרך צחות בשירי לה״ק. גם בחרו המושלים להזכיר הערים נפח ומידבא, להיות שמותם מלשון מפח נפש ודאבון נפש. והנה השיר הזה חברוהו האמוריים, וישראל שמעוהו מפיהם בימי לכתם במדבר, ומשה נצטוה לכתבו בתורה. והנה זה אחד מן הדברים שראוי שישיתו אליהם לב האנשים האומרים כי לא משה כתב ס׳ התורה, ושנכתבה דורות הרבה אחריו, מימות דוד ואילך. מה ראה האיש שכתב תורתנו לבדות מלבו מה שאמרו המושלים כשלכד סיחון את חשבון ואת דיבון? ואם היה שיפתח בריבו עם מלך בני עמון (שופטים י״א) הביא

המשתדל

ראיה מהשיר הזה, החרשתי; אבל יפתח לא הזכיר כלל דברי המושלים, ומה החלום הזה אשר חלם כותב תורתנו, לחבר שיר בשבח גבורת סיחון ועמו אשר כבר אבדו מן העולם לפני כמה דורות, ולא נשאר מהם שריד ופליט? הלא זה אחד מהנסים והנפלאות שהכופרים מקבלים להאמין, כדי שלא להאמין בנסים ובנפלאות המקובלים בכל ישראל.

כב (ב) **וירא בלק בן צפור**, בלק היה נכרי במואב, והיה ארמי, מארץ בני עמו של בלעם, וראה כי אנשי מואב אחזום רעד מפני בני ישראל, עד שהתחילו לבקש עזרה או עצה ממדין, ונתירא שמא ימרדו בו באמרם מה יושיענו זה, והתחכם להביא להם תשועה ממרחק על ידי איש מבני עמו. הוא בלעם. וכאן יש לשאול: מה ראה הקב"ה להפוך הקללה לברכה? ולמה לא הניח לבלעם שיקלל, והוא יברך? ותשובת השאלה הזאת היא כי לא הותר לישראל להתגרות במואב, ואם היה בלעם מקלל, היו בלעם ובלק מתפארים שהועילה קללתו להציל את מואב, כי לא ידעו כי ה' צוה אל תצר את מואב, ויאמרו כי הקללה הביאה בישראל מורך לבב ואחתה גבורתם; ואולי ג"כ היו המואבים יוצאים לקראתם בעם כבד וביד חזקה, כמו שעשה אדום, והיו ישראל נוטים מעליהם מפני מצות ה', כמו שעשו לאדום, ונמצא שם שמים מתחלל. (ו) **אולי אוכל נכה בו**, אוכל ונכה בו אני ועמי, בו ולא אותו, אלא מכה מועטת. בכדי שיתרחק מעלי. (ח) **כאשר ידבר ה' אלי**, לא שהיה בלעם עובד את ה', אבל יודע היה כי אלהי ישראל כך היה שמו, וכשהיה רוצה לקלל שום אומה היה עובד את אלהיה ומתפלל אליו שיסור מעליה, וקרוב לזה מצאנו שהיה מנהג הרומיים כשהיו צרים על עיר היו משביעים את אלהיה שיסורו מהם, וכשהיו לוכדים העיר היו מביאים אליליה אל רומי והיו מקימים להם היכלות; עיין Macrobius בספרו Saturnaliorum. ספר ג' פרק ט'. ועכשו שהיו מבקשים ממנו שיקלל את ישראל היה מבקש רשות מה' אלהי ישראל. ואח"כ (פסוק י"ח) אמר לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי, עשה עצמו כאלו ה' הוא אלהיו, והיה מקום שעל ידי כן יתפייס לו אלהי ישראל ויתן לו רשות לקללם — ואולי אין צורך לכל זה, אלא התורה הכניסה שם ה' בדברי בלעם, על דרך שהכניסתו בדברי לבן (בא ברוך ה'). (לב) **כי ירט הדרך לנגדי**, שרש ירט עניינו בלשון ערבי ירידה וסכנה ומיתה, וטעם הכתוב לדעתי: הדרך שהוא לנגדי הוא מסוכן, כלומר הדרך הזה אשר אתה הולך נגד רצוני (כמו אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה') ראוי שיהיה מסוכן ובלתי מוצלח. (לג) **אולי נטתה מפני**, אתה שאתה בקי בקסמים, כשראית אותה נוטה מן הדרך לא אחת ולא שתים, היה לך לחשוב אולי ברצון האל נטתה, כי הוא שלח לה איזה מונע שיעכב הליכתה; ועתה שהקשית ערפך ללכת ראוי היה שאהרוג אותך, והיא ראויה לחיות, הפך ממה שאמרת לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך. אולי נטתה, מקרא קצר, היה לך לחשוב אולי נטתה.

כג (כא) **לא הביט און ביעקב**, אין הקב"ה יושב ורואה שאחרים יעשו חמס לישראל, אבל ה' אלהיו הוא תמיד עמו להצילו מכל רע, והוא מקבל בקרב ישראל תרועת מלך, שהם מודים ומשבחים לו כשהוא מצילם מן הצרה, כמו שמריעים בחצוצרות וקול שופר לכבוד המלך כשהוא חוזר בשלום אחרי הכותו את האויב. (כב) **כתועפת ראם לו**, תועפות משרש **יעף**, ועניינו חוזק ותוקף, שייעף אדם להתגבר עליו, וכן תועפות הרים. ומלת **לו** חוזרת לישראל, ה' הוא לישראל כחוזק הראם, וקרוב לזה פירש ראב"ע למטה כ"ד ח'. ודע כי הסופרים שבשו לשון הפסוק המובא שם בראש הדבור. וכתבו אל מוציאם, במקום אל מוציאו, ועשו כן מפני שהוא אומר באותו דבור: ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל מוציאם וחשבו כי אולי כך היה כתוב בספרו של ראב"ע אל מוציאם שם (כ"ד ח') כמו כאן, ואין הדבר כן, אלא כוונת הראב"ע כך הוא: ואל יטעון טוען, אם פירושך מתיישב כאן (כ"ד ח'), אינו מתיישב למעלה (כ"ג כ"ב). כי שם כתוב מוציאם בל' רבים; כי אמנם כן משפט הלשון, כשמדבר על העם מדבר בלשון רבים ולא בל' יחיד אפילו בפסוק אחד, כמו והם תכו (ל' רבים) לרגליך ישא (ל' יחיד) מדברותיך, עד אנה ינאצוני (ל"ר) העם הזה (ל"י). ודע כי בראב"ע כ"י על קלף שבידי משנת קס"ח כתוב בראש הדבור (למטה כ"ד ח') אל מוציאו. (כג) **כי לא נחש ביעקב**, אין נחש וקסם מועיל לדעת מה שעתיד לבא על ישראל, כי ה' גוזר עליהם עניינים למעלה מן הטבע, ולמעלה מידיעת המנחשים והקוסמים, וכמו שמפרש והולך כעת יאמר וגו'. כעת, לשון חזוק (יא), וכן פירשתי כעת הראשון (ישעיה ח' כ"ג). **יאמר ליעקב ולישראל**, אין טעם להזכיר שני השמות זה אחר זה במאמר אחד, אבל לכך הזכיר שניהם מפני שהוא רוצה להוסיף עליהם עוד שם שלישי, כלומר העם הזה שהוא נקרא יעקב וישראל ראוי לקרוא לו ג"כ **מה פעל אל**.

והנה ידוע כי שמות הרבה יש בלה"ק שאין צורתם צורת שם, אלא צורת מאמר שלם, כגון עמנו אל, שאר ישוב, עמי אתה, וכן נתנאל, נתניה, יהונתן, חננאל, חנניה, יוחנן, אין ענינם נָתוּן, חָנוּן מהאל, אלא פירושם: ה' נתן, האל חנן, וכו', וכן חזקיה אין ענינו (כדעת געזעניוס) חוזק האל, אלא האל הוא חזק ותוקף שלי, ורבים כאלה. גם ידוע כי שרש **פעל** נאמר גם על המחשבה והעצה והגזרה וההכנה לעשות דבר מה, כגון מכון לשבתך פעלת ה', הוי חושבי און, פועלי רע על משכבותם, אף בלב עולות תפעלון. והנה **מה פעל אל** פירושו מה גָּדְלוּ הדברים שגזר והכין האל! ובאמרו שראוי לקרוא שם זה לישראל, משמע שהעם הזה מעותד ומזומן לענינים גדולים ונכבדים.

כד (ח) **וחציו ימחץ**, כמו למען תמחץ רגלך בדם, עיין רש"י. והנה אחר שאמר ועצמותיהם יגרם היה בלבו לומר ודמם ישתה, כמו למעלה לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה, אלא ששם מדבר באריה, וכאן מדבר בישראל, ולא רצה לייחס להם שתיית הדם שהוא דבר נתעב ונאסר לישראל, על כן יִחֵס שתיית הדם אל החצים (על דרך אשכיר חצי מדם), ואמר וחציו ימחץ, ילבע חציו בדמם. ובאחת נוטה אני מפירוש רש"י, כי לדעתו יאכל גוים צריו חוזר לאל, ולדעתי הוא חוזר לישראל. (יד) **לכה איעצך**, היועץ מודיע דבר נעלם, וכן כאן הוא אומר להודיעו את שהיה נעלם ממנו, ודוגמתו מה יעצת ללא חכמה (איוב כ"ו ג'), וכן מצאתי אח"כ לר' יוסף קרא (הביאו ר' וואָלף היידענהיים בהבנת המקרא) ולחכם ר' וואָלף מאיר נ"י במאמר. והנה רצה ה' שיגיד בלעם לבלק את אשר יעשה ישראל למואב באחרית הימים, כלומר בימים רחוקים (בזיתי דוד), כדי שידע שאין רצון ה' שיתגברו בו מלחמה אלא אחר כמה דורות, שלא יאמר בלק: עם כל מה שהפך ה' הקללה לברכה, הנה ישראל לא יכלו לי. (יז) **ומחץ פאתי מואב**, נ"ל כמו למעלה (ח') וחציו ימחץ, ילבע פאות מואב בדם. פאתי שתי פאות, כלומר מן הקצה אל הקצה. **כל בני שת**, שת משרש **שאה**, כמו השאת והשבר (איכה ג' מ"ז), ובלא אל"ף מלאו (בענין אחר והוא משרש נשא) משתו יגורו אלים (איוב מ"א י"ז), והנה בני שת ענינו בני שאון, כמו שכתב ירמיה (מ"ח מ"ה) ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון (בעזעניוס ואחרים). וכבר היה מי שחשב שירמיה היה קורא בתורה וקדקד בד"לת, לא וקרקר ברי"ש, ואם באנו לידי כך, יותר היה לנו לומר כי טעות סופרים נפלה בירמיה, ושצריך לקרוא וקרקר בני שאון, כי טעיות אחרות נפלו בירמיה, ואין ספק כי יותר נזהרו הסופרים בהעתקת ס' התורה מבהעתקת ס' ירמיה; אבל אין אנו צריכים לכך, כי ידוע הוא דרכו של ירמיה, שהיה לוקח לשונות מהנביאים אשר היו לפניו, והיה מחליף כה וכה קצת ממלותיהם. (כא) **ושים בסלע, פעול** משרש **שִׂים**, כמו שומה (שמואל ב' י"ג ל"ב) משרש **שׂוּם**, וגם שם כתיב **שימה** משרש **שִׂים**. (כב) **כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך**, הרי אלו שני מאמרים, והראשון מקרא קצר, וזה פירושו: אתה הקיני איתן מושבך, ואשריך שאתה יושב בקרב ישראל, שהרי אם יהיה לבער קין. אז צריך שגם ישראל יגלו מעל אדמתם, כי בלא זה אי אפשר שיגלה הקיני. ומיד התנבא על גלות ישראל, ואמר עד מה, עד מתי אשור תשבך? כלומר גלות ישראל באשור ובבל לא תמשך ימים רבים. והנה יהיה לבער הוא כמו ושבה והיתה לבער (ישעיה ו' י"ג), וקין הוא נושא המאמר ומלת לבער ראויה לטפחא, ודעת בעלי הטעמים נפלאה ממני. (כג) **או ימי יחיה משומו אל**, אוי למי שיחיה אחר שישים האל את אשור בעולם.

כה (א) **ויחל העם לזנות אל בנות מואב**. נראה כי תחלה החלו לזנות בלבד, ומזה נמשך שהנשים קראו אותם לזבחיהם, ואז השתחוו לאלהיהן ונתחברו עמהן בעבודת בעל פעור. והנה בני ישראל החלו לזנות אל בנות מואב, ולא היה בזה שום נכל מלך המואבים, כי הם לא הפקירו את בנותם, רק ישראל זנו עם הבלתי צנועות. ואח"כ כשהחלו להשתחוות לאלהיהן, אז המדינים (בעצת בלעם שהיה אז בקרבם) התנכלו להפקיר את בנותם היותר צנועות והיותר חשובות, כגון כזבי בת נשיא מדין. כדי להטעות את ישראל ולהסיר מעליהם אהבת אלהיהם והשגחתו. (ו) **ויקרב אל אחיו את המדינית**, להתפאר בה ולהראות להם מי האשה אשר מצא לו, שהיא בת נשיא מדין, ואחר שהקריבה לפני אחיו חזר עמה לאחוריו אל הקבה להשתעשע עמה. והנה הקֻבָּה היתה של האשה המדינית, וזה טעם ואת האשה אל קבתה (לדעתי ונגד הטעמים), וספר הכתוב זה להגיד שבחו של פנחס שלא נתירא מבוא בין המדינים להרוג בת

נשיאים. והנה קודם שיתחילו השופטים לדון ולהרוג, בא זמרי ופנחס הרגו, ומיד נעצרה המגפה, והשופטים לא הוצרכו עוד לעשות משפטם, כי לא נאמר קח את כל ראשי העם אלא למען ישוב חרון אף ה' מישראל, וכבר שב על ידי פנחס. (יח) **כי צוררים הם לכם**. הנכון כפירוש הראב"ע, היו צוררים לכם לשעבר בנכליהם אשר נכלו לכם להחטיאכם, ויהיו צוררים לכם לעתיד משנאתם אתכם על דבר כזבי שנהרגה.

כז (יז) **אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם**. יש במשמע אפילו אדם כל שהוא, אשר יותן כתר מלכות בראשו, והוא יוצא ובא בראש הצבא בלי שיהיה כדאי להנהיגם, לפיכך הוסיף ואשר יוציאם ואשר יביאם. (יט) **וצוית אותו לעיניהם**, אין הכוונה כלל שיצוהו שום צווי וילמדהו שום דבר, אבל כל מנוי על שררה נקרא צווי, כמו ויצוהו ה' לנגיד על עמו (שמואל א' י"ג י"ד), וצוך לנגיד על ישראל (שם כ"ה ל'), לצוות אותי נגיד (שמואל ב' ו' כ"א), צויתי שופטים על עמי (שם ז' י"א). (כא) **ושאל לו**, אין ספק שהכוונה שאלעזר ישאל בעבור יהושע, כמו היום החלותי לשאול לו באלהים (שמואל א' כ"ב ט"ו).

ל (ב) **וידבר משה אל ראשי המטות**, הוצרך משה להודיע לראשי המטות שאין להם שלטון בדברים שבין איש לאשתו ובין אב לבתו בענין הנדרים, שאם תבא אשה ותצעק לפניהם שאין בעלה מניחה לקיים נדרה, יאמרו לה הוא רשאי ולא אנחנו, ומזה יש להבין שאם האיש עצמו שנדר יבא לפני הנשיאים, הרשות בידם להתיר לו לפי ראות עיניהם, ומכאן להתרת נדרים מן התורה. כי אמנם בני הבית משועבדים לבעל הבית, ובעל הבית משועבד לנשיאי המטות. (ח) **ושמע אישה ביום שמעו**, ישמע כשישמע, כלומר באיזה יום שיהיה, כמו וביום פקדי ופקדתי. וקמו נדריה, הרביע שבעל נדריה אין ספק שהוא טעות סופרים, והתיבה צריכה זקף, ועדיין לא מצאתי שום דפוס או כ"י המסייע לי.

לא (כג) **כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש**, לפי הפשט אין הכוונה כלל על גיעולי גוים, ואין הפרשה הזאת מדברת אלא בטומאה, שהרי **וטהר** כתיב, ואם לענין געולי גוים מה צורך להזכיר הזהב והכסף, שאין תשמישם על ידי האור, כי אצעדה וצמיד היו להם, לא קדרות כסף וזהב, ועוד מי נדה אין ענינו אלא מי אפר הפרה, וכמו שהבין גם רש"י; לכן נראה שהיתה הוראת שעה להוסיף הרחקה ותיעוב לכלי מדין, חלף מה שחטאו על ידי שהתקרבו אל בנות מדין. (נ) **ונקרב את קרבן ה'**, פקודי החיל בראותם תשועה נפלאה כזו, שלא נפקד מהם איש, התעוררו לתת תודה לה', וכפר לעתיד שלא ישלוט בהם עין הרע; ולא משום כי תשא את ראש, כי איננה מצוה לדורות (עיין מה שכתבתי בשמות ל' י"ב), ואם היתה כוונתם לקיים המצוה ההיא, היה להם להביא בקע לגלגלת דוקא, העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, והם לא עשו כן. והנה ר' מאיר חתנו של רש"י (הביאו רשב"ם בנו) ראה כי יש קצת דמיון בין ענין זה לענין כי תשא, וראה כי אין הדמיון שלם, על כן אמר כי לפני החשבון נדרו לתת כך, ולפיכך נתנו יותר מן המצווה. ולדעתי אין כאן מצוה כלל, והם לא נדרו, אבל אחר שראו שלא נפקד מהם איש, התנדבו ונתנו.

לג (ב) **ויכתוב משה את מוצאיהם**, אין הכוונה מקומות שיצאו משם, אלא מקומות שהגיעו שמה, מקומות החניות, וזה מפני שלא היתה ביאתם אל ארץ נושבת ועדי חומה, אלא למקומות שבמדבר, והנה מצאנו ויצאו אל מדבר שור (שמות ט"ו כ"ב), ולא אמר ויבאו, כי הביאה למקום פתוח יציאה תִקָרֵא, לפיכך נכתב גם כאן מוצאיהם על מקומות הביאה והחניה.

לה (ד' ה') **מקיר העיר וחוצה**, אלף אמה סביב ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו', בתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים כתוב אלפים אמה בפסוק ד' כמו בפסוק ה', וקצת ריקי מוח נפתו אחריו, וחשבו וכתבו כי טעות נפלה בספרינו; אבל כל שאר המתרגמים הקדמונים תרגמו בפסוק ד' אלף אמה, וגם בתורת השמרונים כתוב אלף אמה. והנה כבר הסכימו גדולי המבקרים כי כשימצא בספר קדמון חלוף נסחאות, ותהיה הנסחא האחת נכונה בלשון ומתישבת על הדעת, והאחרת זרה ובלתי מובנת, אין לומר ולשפוט שהזרה היא מוטעית והאחרת היא האמתית. אבל פעמים רבות הדבר הוא בהפך, כי קרוב הדבר שהסופרים שהעתיקו הספר כשראו לשון זר ובלתי מובן תקנוהו, אבל רחוק הוא שאם מתחלה היה הלשון נכון ומובן ישימו במקומו דברים זרים ובלתי מובנים, זה לשון החכם דע רֳאססי בהקדמתו לספרו על חלופי הנסחאות:

Quaelibet lingua et etas suas habet anomalias et enallages; nec omnes, nec semper gramatico seripcrunt sacri auctores. Unde non temere rejicienda lectio anomala. Imo anomala lectio plerumque verior Facillimum namque est anomalis analoga a seribis substitui, analogis anemala difficillimum.

(Var. loct, Canones critici 38. 39).

ובכמה מקומות הראיתי גם אני בספרי אוהב גר כי הנסחאות היותר זרות הן הן לפי כוונת המתרגם, ואותן שנראות יותר ישרות ויותר מסכימות עם לשון הפסוק, אינן אלא תקונים שבקשו לתקן הסופרים האחרונים, שלא הבינו דעת המתרגם ולא הכירו דרכיו ולא הלכו בנתיבותיו והנני שואל לאותן שכתבו (Paris, 1833) שנסחת השבעים היא הנכונה, היכן מלאו מעתיק כל כך חסר לב שיכתוב 1000 במקום 2000, ומיד בפסוק שאחריו יראה באותו ענין בעצמו כתוב ארבע פעמים 2000, ולא יבין שטעה למעלה בכתבו 1000? ואף אם היה בישראל סופר אחד שנשתבש בזה וכתב אלף במקום אלפים, היתכן שכל שאר המעתיקים הלכו אחריו בעינים סתומות, ולא בדקו בשאר ספרים קדמונים, ולא תקנו המעות? ואם נולדה הטעות בימי השופטים או בימי המלכים, החרשתי; אבל נולדה לדעתם בימי בית שני, ספרי בנסח השבעים נשארה לפי דעתם הנסחא הישרה.

והנה בבית שני ידוע בלא ספק שהיה ס' התורה מפורסם באומה, והיו קוראים בו בשבת באזני כל העם. והיו הפרושים והצדוקים ומדקדקים ומפלפלים בהבנת דברי התורה, ואיך יתכן שיתפשט בכל ישראל שבוש גדול כזה בכל הספרים, עם היות שעדיין (לפי דעתם של אלו) היו בעולם קצת ספרים בלתי משובשים, כגון הספר אשר ממנו העתיקו השבעים? ואיך לא יפקחו האנשים האלה את עיניהם ויראו כי נסחת השבעים אינה אלא תקון שתקנו האלכסנדריים מדעתם, בכוונה להסיר הסתירה הנראית בשני המקראות?

בעזוב אפוא תגיעו חנם, ונשית לבנו לסתירת המקראות, והנה כבר הראיתי בבה"ע תקס"ט עמוד קי"ד כי באמת אין שני הכתובים האלה סותרים זה את זה, כי באחד כתוב מקיר העיר וחוצה, ובאחד כתוב מחוץ לעיר, והנה המגרש היה נמשך אלף אמה מחוץ לחומה, אבל מחוץ לעיר כלומר מחוץ לבתים, היה אלפים אמה, כי כמו שהיו מניחין מקום פנוי בלי שדות וכרמים מחוץ לחומה, כן היו מניחין מקום פנוי בלי בתים לפנים מן החומה; והמנהג הזה מלאנוהו אצל הרומיים בתחלת הוייתם, כי **Romulus** בבנותו עיר רומי הניח מקום פנוי (**Pomerium**) קצתו מן הבתים אל החומה אשר לא יבנה בו, וקצתו מקיר העיר וחוצה, אשר לא יעבד בו ולא יזרע. ופירושי זה קרוב לפירוש רש"י, ודבריו הם דברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי לפי גרסת הברייתא המובאת בערובין נ"ו ב'. רק בזאת אין פירושי כדברי ר' אליעזר הגלילי ורש"י, כי לדעתם אלף החיצונים הם לשדות וכרמים, ולדעתי אף החיצונים הם מגרש ואסורים בזריעה ונטיעה, וכמו שהכתוב מסיים זה יהיה להם מגרשי הערים. ויש לתמוה על רש"י שבפסוק ב' פירש מגרש: ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר, ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה; ואח"כ בפסוק ד' כתב והחיצונים לשדות וכרמים. ותסור התמיהה כשנשים אל לבנו כי דבריו בפסוק ב' הם דברי עצמו, ודבריו בפסוק ד' הם דברי ר' אליעזר הגלילי; ולשון הכתוב ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם, משמע שאין המגרש לשדות וכרמים. ואין לטעון ממה שכתוב (ויקרא כ"ה ל"ד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר, כי אמנם שדה איננו תמיד נעבד, אבל כל אדמה פנויה נקראת שדה, כמו שאומרים חית השדה. גם ביחזקאל מ"ח י"ז כתב רש"י: והיה מגרש לעיר, כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי, לא בתים ולא שדה. והרמב"ם (ואחריו ידידי החכם יש"ר נ"י) כתב (הלכות שמטה ויובל פרק י"ג) שהמגרש הוא שלשת אלפים אמה לכל רוח מקיר העיר וחוצה, אלף הראשונים מגרש, ואלפים שמודדין חוץ למגרש לשדות וכרמים. וזה לקח מדברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי לפי מה שהם שנויים במשנה (סוטה כ"ז ב'), אך האמת הוא שרבנו הקדוש במשנתו קיצר דברי ר' אליעזר וסמך על המבינים שיבינוהו כמו שהבינה רש"י, ובברייתא (ערובין נ"ו ב') הדברים מפורשים יותר, וז"ל: תניא אמר ר' אליעזר בר' יוסי תחום ערי לוים אלפים אמה, לא תתן אלף אמה מגרש, והשאר שדות וכרמים. הרי מפורש כי לא שלשת אלפים, אלא אלפים אמה היה המגרש לדעת ר' אליעזר הגלילי. ולענין משמעות הכתוב, הנה אם היו שלשת אלפים אמה מגרש מקיר העיר וחוצה, מה ראה הכתוב לחלק ביניהם, ולהזכיר תחלה אלף אמה, ואח"כ אלפים? ומה שהרמב"ם מחלק בין אלו לאלו, אלו למגרש, ואלו לשדות וכרמים, זה יתכן

המשתדל

בלשון חכמים, אבל בלשון המקרא אין הענין כן, אלא כל מה שהוא מגרש אסור בזריעה ונטיעה, כמו שפירש רש"י ז"ל כאן וביחזקאל מ"ח.

והרמב"ן ז"ל הלך בדרך אחרת, ולדעתו האלפים אמה הנזכרים בפסוק ה' הם מדת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר, והאלף אמה סביב עניינה חמש מאות אמה מכאן וחמש מאות אמה מכאן, והעיר צריך שתהיה אלף אמה על אלף אמה, כזה:

י	ב	א	ט
ז	עיר		ה
ח			ו
י"ב	ד	ג	י"א

הרי כאן מרובע גדול מורכב מששה עשר מרובעים קטנים, וכל אחד מהמרובעים הקטנים מדתו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, נמצא המרובע הגדול אלפים על אלפים, וארבעת המרובעים התיכונים הם העיר, והוא אלף אמה על אלף אמה, המרובעים א' ב' הם המגרש מצד אחד, וכן ג' ד' הוא המגרש מצד אחר, וכן ה' ו', וכן ז' ח', כל אחד מאלה המגרשים הארבעה מדתם חמש מאות אמה על אלף אמה, והנה כל אחד מהם מדתו כחצי מדת העיר והארבעתם יחד מדתם כפלים במדת העיר. ופסוק ומדותם מחוץ לעיר בא להוסיף הקרנות, והם המרובעים ט' י', י"א י"ב, כי באמרו אלף אמה סביב הכוונה חמש מאות אמה לכל רוח כנגד העיר, ולא הזויות, וכשאמר ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה, בא ללמד שיהיה המגרש מרובע שוה מכל צדדיו, ומדתו אלפים באמה, נמצא מוסיף ארבעת המרובעים אשר בזויות. נמצא לפי זה כי העיר היא החלק הרביעי מהכל, כי העיר ד' מרובעים, והכל הוא י"ו. זאת נראית כוונת הרב ז"ל, והארכתי בזה מפני שהמבאר הביא דבריו בקצור, ועשה אותם בלתי מובנים. ומה שאמר שהפסוק השני הוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שכנגד העיר, וכן בסוף הדבור כתב: ונכון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע, והאלף אשר הוסיף בכתוב השני בארבע הפאות, לשדות וכרמים, כוונתו על אורך הקוין החיצונים, לא על המקום. הכלל בזה, כי בתחלה היה המגרש בצורת שתי וערב ומדת כל הקוים החיצונים היא אלף, והפסוק השני מוסיף עוד אלף, ועושה כל הקוים אלפים באמה. — ואמנם הפירוש הזה אין בדעת סובלתו, כי איך יתכן שתהיה כל עיר אלף אמה על אמה, לא פחות ולא יותר? ואם היתה כוונת התורה לדבר חדש וזר כזה, איך לא הזכירה דבר מזה, ולא אמרה שיבקשו בכל ערי הכנענים מ"ח עיר שתהיה מדת אלף אמה על אלף אמה, ואותן יתנו ללוים? והנני שואל היתכן כי חשבון עיר הממלכה לסיחון לא היתה אלא אלף על אלף? והנה היא היתה מערי הלוים (יהושע כ"א ל"ז). וכן עשתרות עיר עוג היתה ללוים (ביהושע כ"א כ"ז כתוב בעשתרה, ובד"ה א' ו' נ"ו כתוב עשתרות), ומי יאמר כי עיר ממלכת עוג לא היה ארכה רק קי"א פעמים באורך ערשו של עוג? גם פירושו על אלף אמה סביב הוא דחוק ורחוק ממשמעות המלות, ולא היה לו לומר אלא חמש מאות אמה סביב. ועוד באמרו סביב כבר נכללו גם הקרנות. גם בפסוק השני מלות מחוץ לעיר יתרות כאשר העיר ר' אליה מזרחי. וקלעריקוס הלך גם הוא בשטת הרמב"ן בפירוש אלפים אמה, שהם מדת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר, אך לא אמר שתהיה העיר אלף על אלף, אבל פירש מקיר העיר וחוצה, מהמרכז העיר, כזה:

2000 — 1000 — 1000 — 2000 — 1000 — 2000 — 1000 — 2000

אבל שתהיה מלת קיר נאמרת על המרכז, הוא דבר שאין לו על מה שיסמוך, והמלה הזאת נמצאת במקרא יותר משבעים פעמים, והוראתו תמיד כותל וחומה, לא מרכז, ואם נתיר לעצמנו להחליף קיר במרכז, נעשה הלשון עיר פרולה אין חומה. ומלבד כל זה, אם תהיה העיר גדולה, לא ישאר לה מגרש אלא מעט, או ולא כלום, או לא יספיקו האלפים אמה למדת העיר בלא שום מגרש. וקלעריקוס הוכרח לומר שלא נתנו ללוים ערים גדולות. והנה כבר ראינו שנתנו ללוים את חשבון ואת עשתרות, ועוד מצאנו שנתנו להם את גבעון (יהושע כ"א י"ז) אשר היתה עיר גדולה (שם י' ב').

ורוזענמיללער ראה כי לא יתכן לפרש קיר על המרכז, ופירש מקיר העיר וחוצה, כמשמעו, מקיר החומה, ואעפ"כ פירש כקלעריקוס שאלפים באמה היא מדת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר. ואלף אמה הם מן העיר עד סוף המגרש, ומן העיר הצלים עינו, כאלו היא נקודה שאין לה מדה. ותמיהה גדולה היא בעיני, ויותר אתמה על אחד מנכבדי חכמי ישראל שהלך אחריו, ונתן שבח ותהלה לפירושו.

ובעל הרכסים לבקעה סקל לפניו מסלה חדשה, ואמר כי הפסוק הראשון נותן ללוים אלף אמה סביב

סביב לעיר מכל עבריה, והפסוק השני אומר שיתחילו עוד שנית למדוד מן העיר וחוצה אלפים אמה, אבל לא סביב סביב, רק נכח העיר, ולא בארבע קרנותיה. כזה:

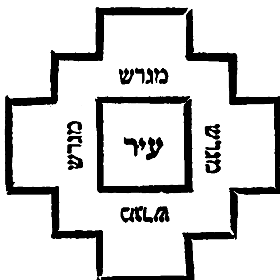

ובמה הוא רחוק שיהיה המגרש עולה ויורד על הדרך הזה! מלבד כי אין בכתוב רמז שיהיה החלק השני מן המגרש דוקא נכח לעיר, ואחר שהחלק הראשון הוא סביב סביב, מסתמא גם השני יהיה סביב סביב.

ואחרי החפוש והחקירה בכל הדעות אשר מצאתי לחכמי ישראל ולחכמי האומות בענין מדת המגרש, הנני מוכרח לאשר ולקיים פירושי אשר כתבתי בבה"ע תקפ"ע. (יט) **למקלט מגואל**, תחלה קראו **גואל** למי שהוא גואל אחוזת קרובו אשר מכר אותה מפני דלותו, ואחר כן קראו **גואל הדם** למי שנוקם נקמת קרובו הנהרג, ואח"כ קראו לו ג"כ **גואל** סתם. והנה בדורות הראשונים, בטרם יהיו העמים מסודרים תחת מלך ושרים ושופטים ושוטרים, היתה כל משפחה נוקמת נקמתה ממשפחה אחרת, והקרוב יותר אל הנהרג היה חייב לנקום מיתתו; והתורה העמידה שופטים ושוטרים, ונטלה הנקמה מיד היחידים, ומסרה אותה לכל העדה. והנה כשהיתה הרציחה בזדון, יתכן להשקיט את הגואל, כי יאמרו לו: הנח להם לשופטים, הם יחקרו הדבר, ואם בן מות הוא ימיתוהו; אבל כשהיתה ההריגה בשגגה, לא היה אפשר להשקיט את הגואל, ולהכריחו לראות מי שהרג את אביו או את אחיו נשאר בלא עונש, כי היה נראה לו ולכל יודעיו ומכיריו כאלו אינו אוהב את אביו ואת אחיו, מאחר שאינו נוקם את נקמתם. והדעת הזאת לא היה אפשר לעקור אותה בבת אחת, וראתה החכמה האלהית שאם יהיה גואל הדם נענש מיתה בנקמו את קרובו הנהרג בשגגה, עדיין לא ימנעו כל הגואלים ולא רובם מעשות נקמת קרוביהם, ועל ידי זה ירבו הנהרגים ללא תועלת, וגם (כאשר העירני תלמידי ר' אליעזר אליה אוגל מלבוב) יגדל הצער והנזק במשפחה אחת, כי אחר שקרה לה המקרה הרע שנהרג אחד מאנשיה בשגגה, עוד יהיה אחד מהם נענש מיתה על שנקם נקמת אחיו; גם אינני רחוק שבטבע שיהיה הגואל יוצא ליהרג, יתקוממו העם על השופטים, וירבו קלקלות באומה. לפיכך מה עשתה התורה? הניחה זכות לגואל לנקום מיתת קרובו, אבל קבעה מקום מקלט לנוס שמה הרוצח, ולא יוכל הגואל לבוא שם ולהרגו. והנה ידוע כי אצל הגוים הקדמונים היו ההיכלות והמזבחות מקום מקלט לעוברי עבירה, והתורה בטלה המנהג הזה, ואמרה מעם מזבחי תקחנו למות (ואולי זה טעם ה' מי יגור באהלך, וכן מי יעלה בהר ה'), ורק השאירה מקלט לעושה בשגגה. והנה לא היה אפשר שיהיה המקלט בבית המקדש, כי אחד היה בכל אדמת ישראל, ויקשה לרוצח לנוס מכל ערי ישראל עד המקום אשר יבחר ה', לכן נבחרו שש ערים מפוזרות כה וכה, באופן שתהיינה מזומנות לכל רוצח (כטעם והקריתם לכם ערים, כפירוש רש"י, ולא כרמב"ע), ונבחרו מתוך ערי הלוים. כי השבט כלו היה קדש, וראוי שתהיינה עריהם למקלט. (יט) **בפגעו בו הוא ימיתנו**, נ"ל שאין זה ענין פגישה ומציאה כפירוש רש"י וכתרגום ורמב"ן, אלא הריגת אדם שאין בידו להתקומם ולהציל עצמו נקראת פגיעה, כמו קום אתה ופגע בנו (שופטים ח' כ"א), לפגוע בכהני ה' (שמואל א' כ"ב י"ז), גם פגע בו (שמואל ב' א' ט"ו), לך פגע בו (מלכים א' ב' כ"ט), אשר פגע בשני אנשים צדיקים (שם שם ל"ב); בפסוק האחרון הזה היתה ההריגה במרמה, ואבנר ועמשא לא היו נשמרים מיואב, וביתר המקראות הנזכרים הנה ההרוגים היו אסורים בזקים, או לא היו בידם כלי זין, וגם אימת המלך היתה עליהם, ויודעים היו כי לשוא יבקשו להציל עצמם, אף כאן נ"ל כי השופטים היו מוסרים את הרוצח בזדון, ביד גואל הדם, אסור בזקים, וזה טעם ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת (דברים י"ט ב'). (כה) **וישב בה עד מות הכהן הגדול**, הכהן מכפר על השגגות על ידי הקרבנות שהוא מקריב, והכהן הגדול מכפר עוד יותר, כי לכך בא לבית ביום הכפורים, ומיתת הכהן הגדול עצמו היא כפרה שאין למעלה ממנה, והיא תכפר על שגגת הרציחה שהיא החמורה מכל השגגות. והנה כשידע הגואל שכבר נתכפר להורג, לא יהרגהו בצאתו מעיר מקלטו, וגם כל העם יאמרו לו שאין לו להרגו מאחר שכבר נתכפר לו. (ל) **כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח**, הרי זה **Nominativus absolutus**, כמו הצור תמים פעלו, וכמהו רבים, וכן עם מלת **כל** מצאנו כל איש זובח זבח ובא נער הכהן (שמואל א' ב' י"ג) כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד (ישעיה י"ט י"ז), וכן כאן שיעורו: יהיה מי שיהיה שיכה נפש (כלומר אם יקרה שאחד, יהיה מי שיהיה, יכה נפש), אז לפי עדים ירצח (הגואל) את הרוצח, ויפה

המשתדל

תרגם רמב"מן. ובלשון רש"י נפלה טעות בספרים, והסופרים חלקו פירושו לשנים ; ואינו אלא דבור אחד : על מכה נפש וגו', הבא להרגו על שהכה את הנפש (רש"י). וזה שבוש. ולענין מלת ירצח יפה העיר בעל הרכסים לבקעה שהיא כנגד מה שנאמר למעלה גואל הדם הוא ימית את הרוצח, ורצח גואל הדם את הרוצח, אבל ביד בית דין לא יצדק לשון רציחה. (לב) **ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו**, הנכון כפירוש רש"י לנוס, למי שכבר נס. נחי העי"ן רובם פעלים עומדים, על כן לא יבא בהם בינוני **פעול**, רק מעט (כמו **מולים** מן **מול**. **שומה** או **שימה** מן **שום** או **שים**), אבל יבא בהם הפעול להוראה אחרת, והוא להורות מי שכבר עשה הפעולה, כגון שובי מלחמה, הוא פעול, ואין ענינו כהוראת הפעול, אך ענינו מי שכבר שב, וכן וסורי בארץ יכתבו (ירמיה י"ז י"ג) אותם שכבר סרו ממני, גולה וסורה (ישעיה מ"ט כ"א) שכבר נתרחקה ממקומה, וכן ותבט עיני בשורי, באותם שלפנים היו מביטים בי, וכן כאן לנוס צורתו צורת פעול, והוראתו מי שכבר נס. וכיוצא בזה שבועי שבועות להם (יחזקאל כ"א כ"ח) שכבר נשבעו, וכן בלשון חכמים אומרים נפולה, והכוונה בהמה שנפלה. וכן אמרו הפייטנים אֲתוּי נהרים, והכוונה האיש אשר בא מארם נהרים; נשבע, נפל, ואתה, כלם פעלים עומדים שאינם מקבלים פעול, ובא הפעול בהם להורות מי שכבר עשה הפעולה ההיא. והנה גם בלשונות אירופא נמצא צורת הפעול משמשת בפעלים העומדים להורות על מי שכבר עשה הפעולה ההיא, כגון דער געליעבטע (l'uomo amato, l'homme aimé) הוא פעול, דער געקאָממענע (l'uomo venuto, l'homme venu), דער געפֿלאָהענע, (l'uomo fuggito, l'homme fui) הם תארים שמורים כי פלוני כבר עשה הפעולה ההיא, כבר בא, כבר נס. אבל מה שהביא רש"י נוגי ממועד, כי מולים היו, טעות היא בידו, כי נוגי הוא נפעל משרש **יגה**, ומולים הוראתו הוראת פעול ממש. כי **מול** הוא פעל יוצא; אבל בעקר הענין דבריו נכונים מאד, ורד"ק במכלול (בבינונים מנחי העי"ן) לא הבין כלל ענין הפעול הזה המורה על העבר, ואמר כי בא השורק תחת חולם. גם בעלי הנקוד נראה שלא הבינו כדעת רש"י, ולפיכך נקדו לנוס בקמץ. על דרך המקור. (לג) **ולא תחניפו את הארץ**. אין ענינו שענדען (כתרגום רמב"מן), ואף לא להראות לעינים הפך האמת (כדברי המבאר), אבל שרש **חָנֵף** ענינו השחתה וקלקול. ותאר **חנף** ענינו בלשון מקרא איש נשחת ורע מעללים, וטעם לא תחניפו את הארץ כי העברות הגדולות גורמות קלקול באדמת הגוי החוטא ומביאות על הגוי כלו רעות ורבות, ובפרט הרעב, כמו שאמר ישעיה (כ"ד ה') והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חק, וירמיה (ג' ב' ג') ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך וימנעו רביבים ומלקוש לא היה, וקודם לכן אמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא, כלומר אם יהיו בני אדם מחליפות נשותיהם זה לזה, אז תתקלקל הארץ ההיא ויבא עליה רעב. והנה שפיכות דמים היא עברה שאין למעלה ממנה, על כן גם היא תקלקל את הארץ, וכן אמר המשורר (ק"ו ל"ח) וישפכו דם נקי וכו' ותחנף הארץ בדמים — ורק בדורות האחרונים נשתנה משמע שרש חנף, ואמרו יחניף בחלקות (דניאל י"א ל"ב), וכן בלשון חכמים חנופה ענינה חלקת לשון, כידוע, אך אין זו הוראת השרש בלשון המקרא. וגעזעניוס אומר כי **חנף** נגזר משרש **טנף**, וקרובים לזה דברי ר"ש פרחון שכתב: כי לא לפניו חנף יבא, והארץ חנפה, לשון טומאה, ואח"כ כתב: ילאה חנופה, לעשות חונף, לשון טנוף. ומנחם בן סרוק פירש יחניף, יחייב. והחכם **Gussetius** בחשבו כי חנף בלשון מקרא אחד הוא עם חנף שבלשון חכמים, חשב כי השרש מורכב משתי מלות **חֵן פֶּה**, וכן חשבתי אני בילדותי, ובאחד משירי שכתבתי זה שלשים שנה אמרתי:

וּבְנֵי הַצֶּדֶק וּבְנֵי תֹם וָיֹשֶׁר
לֹא יַשִּׂיגוּן לָעַד כָּבוֹד וָעֹשֶׁר.
כִּי אֵין בִּשְׂפָתָם חֵן; כִּי מַה הַחֹנֶף?
אֵינֶנּוּ רַק חֵן פֶּה. וְאֵיךְ יִמְצָאוּ
רָצוֹן וָחֵן, אִם הַחֹנֶף יִשְׂנָאוּ?

בוצר עוללות

לספר במדבר

הערות והוספות ותקונים לבאור נתה"ש :כפי חדושי האחרונים
אחר הרמב"מן ז"ל.

מאתנו

יוסף ושמעון בני הגאון חמנות מהו' מאיר סאנטא.

אל הקורא!

חסדי ד' נזכיר, ובקהל רב נבשר תודה ושבח לשמו הגדול והקדוש, כי הצליח בידינו להעלות את מחברתנו זאת על מזבח הדפוס והוא יתעלה ויתרומם בוחן קירות לבבנו כי לא לעשות שם ותפארת בארץ נטה את שכמנו, לאסוף לאגור ולקבץ את כל הפירושים והחקירות והבאורים אשר יצאו לאור זה ששים שנה — וגם יודעים אנחנו את שפלות ערכנו ולא ניחל לעשות פרי באשנו כי כתבי קדש הררי עד אף כי יחצבו מחקרי לשון אלף שנים עוד בל יריקו אותם מלהכיל שפע הגיונים צפונים. ואם הגדולים אשר בארץ אנשי השם יודו עליהם כי עמוקים המה אין קץ מלאי פנינים ואבני חפץ לא שזפתן עין מוקד, אם הנשרים ידאו בגבורתם לפני שחקים ויתענגו בזיו השמש, כן יאמרו, מה יעשו העטלפים אשר אור יקרות לא ראתה עינם לחולשת כחם? ואולם כבר באנו להתנצל לפני הקורא איך יערב לבנו להוציא לאור החבור הזה. והצענו את כל מערכת החבור וסדורו ומשפטו והתועלת אשר כוננים אנחנו בו בהקדמה לס' בראשית ושם הארכנו על מצב ידיעת הלשון ובאור התורה בזמננו. — אכן בהיות מלאכת המדפיס להעלות ספר במדבר תחלה על מזבח הדפוס, יראנו פן יצחקו לנו המבקרים בצאתו לאור ואנחנו לא הצטדקנו לפני הקורא, כי המושלים יאמרו הגם שאול בנביאים? והמקנאים ישאלו: ואַיֵּה ארזי הלבנון אדירי התורה החדל חדלו לתת מגן וסוחרה, כי נבוא לחסות בצל האטד הזה? לכן אמרנו להשיב אמרים בראש ספר במדבר הזה, אך קצת ההתנצלות נאמר כאן ועל דרך כלל, ופרטי הדברים ויסודות באורנו נעריך במבוא הכללי לתורת משה אשר חברנו לספר בראשית. ומה שעלינו להקדים פה הוא:

א) שם הספר יגיד על מהותו, כי לא באנו לגלות פנים בתורה אפילו כהלכה ולא באנו לחדש ולבנות או לסתור מדעתנו כי אם בוצרי עוללות ומלקטי שבלים שבלים אנחנו אשר אספנו ולקטנו אחת הנה ואחת הנה מן הפירושים והחקירות אשר עלו על שדי תלומות החכמה מיום צאת באור כתה"ש להחכם מהו' הרמ"ד ז"ל עד היום הזה, כי ספו גם עברו הזמנים ועתים חלפו ולא כח המפרשים אזי ככחם עתה, וראוי ונכון הוא לבני יהודה אשר לא נסו עוד ללכת בסבך הספרים ללמוד דרך הישר לבאר תורת אלהינו. ומה שחדשו האחרונים בספר במדבר בפרט הנה: א) חקירות בדקדוק הלשון ובהוראות המלות כפי אשר מצאו ויעדו אותם האחרונים מדמיון שאר לשונות בני שם אחיות לשון עבריה. הב') בענין קורות העתים ממנהגי האומות ומדעות העולם הקדמון בימי מתן תורתנו ומנמוסי ארצות קדם להבין דברי התורה פעם באזהרותיה ופעם בחקיה ומשפטיה כי אם נודה ג"כ שיש טעם לכל חק וחק אתו יתברך שמו עכ"פ לא נכחיש כי יש ג"כ טעם נגלה לבשר ודם ובודאי הבינו הטעם הזה בני ישראל בימים ההם וראוי כי משפטים צדיקים וחקים ישרים המה כמה שנאמר כי לא רחוקה היא ממך וכו' לא בשמים ולא מעבר לים. וגם אנחנו נמצא הטעם הנגלה וראוי לנו לחקור עליו כאשר עשה הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל. וזה בהיותנו מציגים מצב ומעמד האומות ונמוסיהם ונדמה את חקות התורה הקדושה עם חקיהם הבל ושוא להבדיל בין טומאה לטהרה ונראה טעמי המצות הנגלים לנו והנסתרים לד' אלהינו. הג') והוא העיקר בספר במדבר חקרנו אחר כל הספורים שספרו לנו בעלי מסעות ממדבר סיני וארץ ופירשנו על פיהם כל מסעי בני ישראל והמקומות אשר נרשמו בתורה וחברנו מאמר מיוחד על זה בסוף הספר והנה היה בדעתנו להוסיף עוד מפה

אחת מציירת ארץ ישראל, והמדבר ומסעי בני ישראל אבן ידאגו פן תגדל מהכיל בספר הזה, ואפשר שתבוא לס' שמות. הד') נביא פירוש האחרונים אשר עולה יפה עם המשך הכתובים ונחקק עפ"י חקירות הקדמונות אשר הצענו לפניך.

הב') מה שצריך שנקדים הוא כי קצר המצע מהשתרע כל זאת בארוכות ולכן נכתוב כל הבאור בקצור נמרץ בלי השחתת הכונה.

הג') המחברים אשר מהם שאבנו כל החקירות וההערות כבר הערכנו לשימתם במבוא לספר בראשית ופה נרשום קצתם ממה שהיו לנו לעזר לפירוש ספר במדבר בפרט:

בענין חקירת הלשון — אוצר לשון הקודש (קאנקארדאנץ) מאת החכם מהו' יוסף פירסט. — מדרש מלים להחכם געזעניוס (האנדווארטערבוך). — אוצר המלים להחכם הנ"ל (טהעזויירוס). — באור על התורה מהחכ' מהו' יצחק ליביזוני'. געזעניוס לעהרגעביידע. ועוד אחרים:
בענין קורות הדורות ומסעות וכן בענין הפירושים: פירוש על התורה להחכם פיליפזאהן. — פירוש על התורה להחכם הערקסהייםער. — הגהות והערות להחכם ראזענמיללער (סחאליען). — קורות העברים להחכם הנ"ל (ביבלישע אלטערטהומער). ראבינזאהן'ס פאלעסטינא, דע לא טאררע. — פירושי מחקרי ארץ מספר שמות ובמדבר Commentaire geographique sur l'Exod. et les Nombres. — רויםער'ס בייטרעגע צור ביבלישען געאגראפיע. — וויענר'ס רעאל-ענציקלאפעדיא. — דיא ענציקלאפעדיא בייא ערש אונד גרובער. — עוואלד'ס געשיכטע דעם יודישען פאלקעס. — ועוד אחרים:

גם על תרגום היוני המיוחס לע' זקנים ועל חלופי הנוסחאות העירונו בכל מקום ומקום:

ועם זה נשלם מה שרצינו להקדים בכאן על דרך כלל טרם בואנו בהקדמה ארוכה לס' בראשית ואם תדוכונו נבקש מעמעלתכם להשגיח על כל הדברים האלה ואם אין פעולתנו שלמה, הלא כונתנו רצויה? ואם אם לא פעלנו כי אם קבוץ דעות שונות ללשון עבר למען יהיו לאחדים, ואם לא הועלנו כי אם להעיר בני עמנו לעשות כמונו למען תקן ולמלאות את אשר יחסר בבאורנו ולבצור עוד עוללות וענבי בודדים בכרם ד'. גם אז נשמח במעשה ידנו כי יש שכר לפעולתנו ולא לשוא כלינו כחנו כי לו יעשו כן אצילי בני ישראל להגות בעמקי תורתנו אם זה החלם לעשות להיות כבוצר, לא יבצר מהם לגדר חומה פרוצה, כי רבים עתה מחבלי כרמים, ואם בוצרים באו עלינו למה יבצור רוח נגידים? ויהי נועם ד' על מעשה ידנו אמן.

אלה דברי המדברים לכבוד תורה ולכבוד ישראל בעלי בוצר עוללות.

פה וויען בחדש מנחם אב תר"ו.

הערה בכל מקום שהבאנו אוצר המלים מהחכם געזעניוס זה ספרו בלשון לאטיין הנקרא Thesaurus ומדרש מלים זה ספרו בלשון גרמנית ונקרא Handwörterbuch.

בוצר עוללות

פרשת במדבר.

א באחד לחדש השני. לפי שעתה הוצרכו להיות נכונים למסעיהם לכן בא כאן הצווי שנית למנותם וזה שעיקר לפי פשוטו של מקרא. ויש מן האחרונים שחשבו כי מנין הפקודים הנאמר כאן הוא אחד עם מה שנאמר בשמות ל׳ י״א, לפי שהחשבון, ר״ל תר״ג אלפים ותק״נ מסכים לגמרי, ובעבור זה פירשו כל הפרשה כאן רק כבאור פרשה ראשונה שחוזרת לתת פרטי החשבונות מכל שבט ושבט ומספר באריכות באיזה אופן יצא סכום המנינים. — אך זה לא יתכן כי כאשר נשא משה את ראש בני ישראל ע״י מחצית השקל, נתן את כסף הפקודים לצורך המשכן, וזה הוקם בא׳ לא׳ והצווי הנאמר כאן בא לו בא׳ לחדש השני וא״כ צריך שיהיה פה מנין חדש, ואם גם ישכימו החשבונות אין בכך כלום, כי אפשר שהלוים נמנו גם המה בתוך בני ישראל בפעם הראשון וכאן לא התפקדו כמאמר הכתוב, ואם גם נאמר כדעת קצת חז״ל שגם בפעם הראשון לא נמנו הלוים (עיין באור נתה״ש לפ׳ כי תשא שם) לא יוכל להיות הפרש המספר בפקודי ישראל כ״כ בזמן קצר כזה (שהוא רק כמה חדשים) וביותר כי הכתוב מונה בכאן רק מספרים הכללים בכל השבטים (חוץ משבט גד) ועזב את פרטי העשרות והאחדים, וכן המנהג עוד בזמננו אם יפקדו שרי צבאות את החיל למלחמה לא ימנו כי אם סך אלפים — ומאות — וזה לא יתכן כי פרו ורבו בני ישראל בכמה חדשים עד כי ישיג העודף גם לאלפים! מה שאין כן לעיל שנמנו ע״י מחצית השקל, והיה החיוב על כל אחד ואחד לתת כפר נפשו. ועיין מה שכתבנו עוד מזה לקמן סי׳ כ״ו. — (ב) **שאו.** שרש נשא ענינו הגבהה וסבל ולקיחה (וסליחה היינו הסרת עון והוא ענין לקיחה) ונשא מספר הוא או מענין הגבהה (עיין בראב״ע שמות ל׳ י״ב) או מענין לקיחה, ונשיא הוא המרומם מכל העם וזה ענין הגבהה. (ואולם מזה שמצאנו נשיא ראש אין לחשוב כי נופל לשון ראש על שם נשיא כי ראש (יחזקאל ל״ח ב׳) הוא שם עם פרטי ממדינת קרוב׳ לארץ רוסיא (ראש=רוס) וטעמו נשיא של ראש משך ותובל) וטעם לשון רבים במלת שאו, לפי שהמצוה היתה על משה ואהרן וראשי בית אבות. **ראש** פי׳ כמו שאמר המבאר ואולם מצאנו ג״כ לשון ראש שענינו לגלגלת כמו ד״ה א׳ י״ב י״ג מספרי ראשי החלוץ. **למשפחותם.** כל שבט נחלק למשפחות וכל משפחה לבית אבות כמבואר במעשה עכן (יהושע ז׳ ט״ז) והשבטים נקראו בשם בני יעקב והמשפחות בשם בני בנים, ובית אבות ע״ש אב הבית ונאנקו לגברים וזה טעם לגלגלתם וראשי השבטים יקראו נשיאים וראשי המשפחות אין להם שם מיוחד במקרא. ואפשר שלא היו רק נשיאים וראשי אבות ומה שמצאנו שמות ו׳ י״ד אלה ראשי בית אבותם חנוך ופלוא וחצר ואמר אלה משפחות היינו בהיות בני ישראל במצרים מתי מעט ולכן חנוך ופלוא בית אבות היו ואח״כ כשפרו וירבו ועצמו, נהיו שמות של משפחות — ובאמת שבט, ומשפחה, ובית אבות אינם נבדלים היטב בשמותם פעם תמצא משפחת יהודה והיינו שבט ופעם בית אב תמור׳ משפחה וכן להיפך ד״ת שמואל א׳ י׳ י״ט משפחת המטרי שלא היה רק בית אב כמשמע שם מהכתוב כי לא מצאנו בן מבני בנימן (אשר עליהם נקראו משפחות בנימן) בשם מטר. — ויש עוד הרחבת דברים בזה הענין אך אין פה המקום להאריך — וברבים מצאנו בית אבות ולא בתי אבות כי בית — אב למלה אחת יחשב — **במספר שמות.** יותר נראה לתרגם כתרגום השבעים (וכן באונקלוס כמנין שמהן) נאך אנצאהל איהרער נאמען והיינו פרטים ר״ל לגלגלתם: (ד) **ראש לבית אבותיו.** אשר בשבט ההוא וכן היה יכול לומר ראש למשפחותיו:

(יד) **אליסף בן דעואל.** ובסי׳ ב׳ י״ד כתוב רעואל ובתרגום השבעים נאמר רעואל בכל מקום ובספרי הכותים דעואל בכל מקום ועיין לקמן בבאור ע״ז) **אלפי** לפי׳ האחרונים אלף ענינו אגודה וחברה ולכן יאמר על מספר רב אלף וכן על כל מספר הכללי ופי׳ מלת אלפי בכאן כמו כמו הנה אלפי הדל במנשה שופטי׳ ו׳ ט״ו וכן התיצבו וכו׳ לאלפיכם (שמואל א׳ י׳ י״ט) ופי׳ כמו משפחה ואין צורך למה שאמר פה המבאר (י״ז) **נקבו** שרש נקב ענינו חלוק וחתוך ולכן יורה בין על הרציעה כמו לצרור נקוב, ובין על ההבדלה וההפרשה והקריאה בשם, שהיא ג״כ ענין הבדלת אדם מחבירו ודומה לשורש זה, הוא שרש פרש שיש לו ג״כ שתי ההוראות האלה ולכן אשר נקבו בשמות כמו אשר נפרשו בשמות (כ) **תולדותם** כמו לתולדותם. (כב) **לבני גד.** בתרגום השבעים נאמרו פקודי בני גד אחר מספר בנימן, ובספרי תורה שלנו נאמרו אצל בני שמעון כי על דגל אחד יחנו ויסעו. (מז) **התפקדו** כמו הטמאה (דברים כ״ד ד׳) ועוד מצאנו כמה פעלים במקרא

שהם על בנין **הִתְפָּעֵל** שהוראתו אחד עם בנין פועל שלו, ולא נוכל לאמר הטעם בכל מקום כטעם בעל יין לבנון שהביא פה המבאר, וכל שרש פקד בכל סעיפיו בארנוהו בס' בראשית: (כג) **משמרת** פי' כל עבודתם במשכן ולא השמירה לבד: (נד) **ויעשו כן בני ישראל** שלא נגעו במשכן (אבן עזרא):

ב (ב) **דגלו**. יש אומרים שדגל היינו גדל בחלוף האותיות כמו כבש וכשב ובתרגום הע' מלאנו *ταγμα* שהוא מלשון חיל, ולנו נראה כדעת החכם געזעניוס והאחרונים שהוראתו הראשונה כסות ומעיל בלשון ערב ויקרא ג"כ הסודר בראש הבדים דגל אשר נושאים אותם לפני העם בלאתו למלחמה כמו כאן והוא לשון סימן ומזה בשם אלהינו נדגל כי דבר הנשא מכל, הוא מסומן ונבדל (וכן סיגנים ואינסיגניס ברומית) — אך גם לשון נסם או נכן הוא ענין זריחה כי דבר הזורח וקרנותיו יוצאות למרחוק ונראה בכברת הארץ ראשם כן הסימן בראשי הבדים או האניות. — ובענין סדר הדגלים אין ספק כי חנותם היתה ע"פי ילידתם מארבע אימהות כי יהודה יששכר וזבולן היו בני לאה, ויהודה גור אריה היה החשוב שבהם ולכן יהודה באמצע המחנה כי הנשארים המה הצעירים. — ומאחר שראובן היה ראשית און יעקב לכן היה באמצע החונים תימנה ועמו אחיו שמעון ונוסף עליהם גד שהיה בן זלפה שפחת לאה, ולוי גם הוא מבני לאה והיה ראוי שיהיה אצל ראובן, לולי ד' בחר בו לשרת בקדש — ובמערב חנו בני רחל יוסף שנחלק לשני שבטים כידוע מנשה ואפרים ומאחר שהאחרון חביב היה באמצע ועליו שבט בנימן אחיו — ונשארו עוד שני בני בלהה שפחת רחל והמה דן ונפתלי ובן זלפה, אָשֵׁר, ודן היה העצום מכלם כמוכח ממספר פקדיו והיה המאסף לכל המחנות וע"כ הוא באמצע — וראוי שתדע כי המשובים שבשבטים היו ג"כ הרבים במספר ועיין מה שכתבתי מזה לקמן ב' כ"ח — ורבותינו ז"ל אמרו שהיו שלש מחנות מחנה שכינה לויה וישראל:

ג ג **המשחים**. משיחה בשמן יאמר על חנכת אדם או כלי לדבר קדושה ע"י רקיחה בשמן אבל סיכה בשמן הוא לכל דבר זר כן אמרו האחרוניםובאמת מלאנו ג"כ משוח בשמן לגבי' מגן שאול. (ד) **על פני**. כתרגומו ובעמר כמו אצל או תחת אביהם ומלאנו ג"כ על פני על הקדימה בזמן כמו וימת הרן על פני תרח אביו וכן על פני כל אחיו נפל פי' בחיי אחיו ואפשר שלזה כיון הרמב"ן בפירושו כאן (עיין בבאור). (ו) **והעמדת** כמו ויעמידהו לפני פרעה כלומר תביא את שבט לוי לפני אהרן. (כג) **אחרי המשכן**. כמו ימה וכל לשון אחר הוראתו המשך והוא הפך הקדם ויש אחר שענינו שני (דברנו מזה בראש' א' ה') ונקרא אחור בהפך אל הפנים ומזה ג"כ לשון איל אחר נאחז וע"ש ולאנס שנו כתבי יד את הנוסחא ולשון מערב הוא ג"כ יש האחרון והיינו ים מערבי לא"י ולפי שיש לתלת אחר ג"כ הוראת הפך הפנים, לכן כפל פה הכתוב בלשונו אחרי המשכן ימה. **כד ונשיא בית אב**. באמת היו נשיאי בית אבות לכל שבטי ישראל אלא שלא נזכרו שמותיהם שלא נצרך אך בשבט לוי לפי שעבדו עבודה במשכן ע"פי יחוס מבית אבותם והיה זה דבר גדול ולכן מזכיר את נשיאיהם בפרט. (כח) **במספר כל זכר**. הנה תראה שבני קהת היו הרבים במספר תחת כל בני הלוים כי היו ח' אלפים ות"ר ולכן חונים ג"כ תימנה והיו גם החשובים כי מגזע קהת יצאו משה ואהרן, והנה בימים ההם בנים רבים היו סימן ברכת ה', והיה מספר רב לחשיבות ולכבוד, כאשר תראה מהרבה מקומות במקרא ולכן השבטים או המשפחות ע"פי מספרם היו נחשבים ונכבדים ועיין לעיל ב' ג'. (לב) **ונשיא נשיאי**. יחס הסמיכות מורה לפעמים על ערך ההפלגה ובפרט אם מתוך ענינו נכר ההפלגה ד"מ מלך מלכים כי מי שימלוך על מלכים בודאי הוא הגדול במלכים וכן עבד עבדים כי מי שנעבד לעבדים הוא היותר שפל בערך וכן שמי השמים כאשר בארנו בראש' א' א' וכן נשיא נשיאים הנאמר כאן כי מי שרם ונשא על הנשיאים הוא הנשוא או הנשיא הגדול כי נשיא ונשוא ענינם כמו משיח ומשוח. **אלעזר** זולת מה שהיה נשיא על כלם היה ג"כ גובר על בני קהת בפרט כמו שכתוב לקמן ד' ט"ז ולכן הזכירו הכתוב פה אצל בני קהת וכמוהו היה איתמר גובר על בני גרשון ומררי, ואולם אלעזר לבדו היה הנשיא על כלם לא כן איתמר. **ופקדת** מלאנו הרבה פעמים ששם המקרה נופל על שם עצם וענין הפעולה או התאר אחד עם הפועל והמתואר ד"מ מודע יש לו הוראות רע ורעות. מעללים יש לו ענין עוללים ויונקים ומעשי עוללים. וכן מרשעת ענינו אשה רשעה או רשעות וכן כאן פקדת תמ' פקיד ויתישב לשון הכתוב ואין צריך לדחוק. **לט ואהרן** בנקוד ומזה דרשו רז"ל שאהרן בעצמו לא היה במנין הלוים. ויש מאחרונים שאמרו שהנקוד יורה השמטת מלה זאת בכתבי יד שאינם ע"פי המסורה. ובאמת לאנס השמיטו כתבי יד את המלה הזאת כי חשבו כי הלוויי היה רק אל משה שיפקוד את בני ישראל אבל האמת כי משה קרא לאהרן להיות לעזר וכן משמע מהדי' לקמן ג' מ"א מ"ה ומ"ו. **שנים ועשרים אלף**. האמת כמו שאמרו חז"ל עיין בבאור והאחרונים משבשים את הכתוב ואומרים בפ' כ"ח צריך להיות שלש תמו' שש ולאנס נטו מע"פי המסורה כי שעור הכתוב כך היא: כל פקדי הלוים שיוכלו לפדות את הבכורים היו כ"ב אלף ויש מקשים איך יתכן שיהיה מספר הבכורים בין בכורי לוים בין בכורי ישראל כך מעט בכמות עד שלא יהיו כ"ח ג' מאות? אך זו אינו קושי' כלל כי הא' שלא נתנו רק הבכורים שנולדו אחר יציאת מצרים מעת נתנה מצות הבכורים והב' לא נתנו רק הזכרים פטר כל רחם ולא הנקבות — ומה שלא פרו ורבו הלוים כשאר השבטים (שהרי מבן חמש ומעלה היו רק כ"ב אלף ומבן שלשים ומעלה רק שמונת אלפים וא"כ לא יגיע מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט ישראל הפחות שבכלם) יוכל להיות כי הש"ית גזר עליהם שלא יתרבו כי ללוי אין לו חלק ונחלה בישראל ומתפרנסים מן המעשרות ולא יספיקו אלה להם ולא הערים לשבת בהם אם יתרבו מאוד. (מא) **ואת בהמות הלוים** אע"פ שאין הבכור עושה תמורה כאן גזרת המלך היתה. (מו) **פדויי**. כתרגום אונקלס וכפי' הרד"ק מביאו הרב המבאר וכן תרגמו השבעים ונקל להבין מדוע אמר הש"ית הבכורים מלשמור משמרת הקדש ובחר תחתם בלוים, כי הבכורים היו מְלֻקָּטִים מכל שבט ושבט, ולא כרוח משפחה אחת רוח משפחה

אחרת, כי כלם מעשי אבות בזדיהם ומנהגיהם ועבעיהם אינם שוים וכל אחד הולך בעקבות אחרות, וממש אי אפשר שיהו כלם כשרים וראוים בערך שוה לעבדת ה' ולא ילאו למלאכת הקדש — לא כן הלוים! כי שבט לוי הקטן והצעיר באלפי ישראל ומבטן אחד יצאו כלם, ובזעם בזע נאמן הי' — לכן בחר בהם הש"ית להיות לו סגלה, ועוד גם זאת כי קנאו קנאת ה' לבאות במעשה העגל, ואחר המעשה הזה הבדילם השם לעמוד לפניו כמבואר בדברים י' ח'.

ד (ג) מבן שלשים שנה בפ' ח' י"ד אמר מבן חמש ועשרים ועל דבר זה. יש ד' דעות בין המפרשים הא' בתרגום השבעים שמשנים את הנוסחא לגמרי שהוא נגד המסורה ואין לנו חלק עמהם כי הם כותבים בכל מקום חמש ועשרים. הב' כפירש"י שמבן חמש ועשרים נמנו רק ללמוד הלכות עבודתם ולהרגילם במלאכת הקדש, וע"ז העיר הרב דון יצחק כי בכל מקום נאמר בעבודת אהל מועד ולכן פי' הוא כפי' הרשב"ם הביאו הרב המבאר וזה פי' הג' — והאחרונים אמרו כדעת הספרי, שבמדבר לא היתה מלאכת המשכן רבה, והי' די אם יבאו לשרת רק מבן שלשים ומעלה, לא כן בא"י כשבאו אל ארץ נחלתם והיתה המלאכה מרובה ולריך שנמנו ב"כ מבן חמש ועשרים, ובאמת בד"ה א' כ"ג עד ל' נאמר ממש הפך הדעת הזאת כי בדברי דוד האחרונים מספר בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה כי אין לשאת ללוים ע"ש היטב.
(ו) ושמו בדיו לדעת הרא"ע כמו ושמו על כתיפם כי הבדים לא סרו מתוך הטבעת שלא יגעו בקדש.
(יד) ונתנו באמת קשה למה לא הזכיר הכתוב מי ישא את הכיור וכנו, ובספר תורה הנכתב לשומרונים (סאמאריטאניטער טעקסט) וכן בתרגום השבעים כתוב כאן בזה הלשון: ויקחו בגד ארגמן ויכסו את הכיור ואת כנו ויכסו אותו במכסה עור תחש ונתנו על המוט — ודשנו פי' יסירו הדשן — ודשן הוראתו הראשונה כמו חלב וגם דשן המזבח היינו האפר הנותר מן חלב ובשר הקרבנות ואינו אחד עם אפר כי אפר הוא העפר הנותר מכל דבר אשר ישרף באש, ודשן הוא רק הנותר מחלבים הנשרפים, וכן אתה מולא דשן אצל פגרי בני אדם ירמי' ל"א מ'. (כ) כבלע יש מן האחרונים אמרו שהוא לשון עד בלעי רקי כי בלשונות בני קדם יאמר על רגע עד בלעי רקי או כבלע וכן תרגמו כאן השבעים ולא יבאו לראות בפתע את הקדש, וטעמו כרגע ובל"א זיא זאללען קיינען אויגענבליק דאס היילינטהום זעהן. —

פרשת נשא

(כב) גם הם פי' באופן שנמנו בני גרשון כדמפרש והולך מבן שלשים. (כד) לעבוד ולמשא לשון עבודה נופל על כל עסק הלוים להוריד המשכן ולהקימו וכולל ג"כ המשא שמוטל עליהם ואם יזכיר הכתוב לעבוד ואחריו ולמשא לריך שיהיה פירוש העבודה כל המעשים זולת המשא וכן כאן שאמר תחלה כלל ואח"כ פורט והולך איזה עבודה ואיזה משא שלהם משא"כ בבני קהת שנאמר להם להקים ולהוריד ולא הי' מוטל עליהם רק המשא, ולכן אמר לעיל רק לעבוד והיינו למשא. (לב) ובשמות תפקדו כפשוטו של כתוב, מלת ובשמות שב על הכלים ולא על האנשים אך הפי' כמו שאמר המבאר, ואין מזה ראי' שכל קרש ועמוד נקרא בשם עלם פרטי כמו שמלאנו מלכים א' ב' כ"א שמות יכין ובעז לעמודי האולם, אלא דרך כלל אמר פלוני ישא קרשים ופלוני העמודים. (מט) ופקדיו נלע"ד פקדיו שב על אהרן ובניו ושיעור הכתוב כך הוא: על פי הש"ית מנה כל אחד מהלוים (ובתוכם גם אהרן ובניו) על עבודתו ר"ל כל העסקים זולת המשא ועל משאו כמשמעו, ופקדיו המה העסקים המוטלים על אהרן ובניו והיינו פקדת אלעזר שמן המאור וכו' ופקדת איתמר שהיה גזבר לבני גרשון ומררי וכן פקדה בשמות הנזכרת לעיל ל"ב.

ה (ב) מצורע וזב. עיין ויקרא י"ג מ"ו ט"ו ז'. (ב) ויעשו כן והוא מלוה נוהגת מיד ולדורות (ו) חטאת. היינו, כאשם בעמיתו הנאמר בויקרא, ובא כאן לחדש, שאם אין לאיש גואל שלריך ליתן קרן וחומש לכהן. מעל בד'. תכחש בעמיתו גם לד' יחטא שאסר לנו גניבה וגזילה. (ח) ואם אין לאיש. לאיש אשר חטא כנגדו ישיב את אשמו, ואם מת יחזיר ליורשים, ואם אין לו גאל וכו' וגאל, ענינו אחד עם לשון דורש דבר ומחזירו ומשיב לאיתנו וזה גאלת נחלה הנאמר בויקרא כ"ה כ"ה וגאל את ממכר אחיו, וכן נקרא הש"ית, אשר הוליאנו מעבדות לחירות גואל ישראל, וגואל הדם הוא ג"כ הדורש דם אחיו מהורגו ובעבור כי הנוקם הי' שאר בשר בשנים קדמוניות כידוע, לכן נקרא כל שאר בשר גואל וכן ענין גאלת יבמה וכן פי' כאן, ושרש גאל שענינו אחד עם געל אינו מענין זה. (י) ואיש את קדשיו פי' אשר יקריב או אשר יקדיש את קדשיו, והשמטת מלה כזאת מלאנו הרבה פעמים במקרא, ואין לשון את נופל על דבור המליאות כמו שחשב המבאר. (יא) וידבר רבו החקים אשר לונו הש"ית לעקור ע"א מן השרש כאשר כבר העיר ע"ז הרב הנשר הגדול רמב"ם ז"ל והנה כל החקים שנאמרו נגד ע"ז המה על ג' פנים הא' שאסר לנו השם לעשות כחוקותיהם לגמרי ואפילו לעבודתו כמו כתובת קעקע, ושרט לנפש ואוב וידעוני וכדומה, ועליהם אמר הכתוב: כי בתועבת הגוים האלה ד' מורישם וכו' והסורים מכל מקום ואפילו לעבודת הש"ית והב' יש ממנהגי הגוים ומעבודתם אשר יעבדו לאלילים והש"ית אסרם רק לעבוד עד"ז לאלהי נכר, אך הכינם ושנה אותם בהלכות ודינים ובמשפטים ישרים וקדושים לעבודתו יתברך כמו ד"מ כל הגוים היו מקריבים קרבן לפסיליהם, אך לנו בני ישראל נאמר: אדם כי יקריב מכם קרבן לריך שיקריבנו לד' וכן ראשית בכורי אדמתנו נביא גם אנחנו כשאר האומות, אך אשרנו מה טוב חלקנו כי נביא אותם בית ד' אלהינו, ועיין מה שכתבנו מזה באריכות בהקדמ' לס' בראשית — היולא לנו מזה הוא (אשר גם הרחבתי בה לבעות שם) כי יש תועלת גדול בזה אם נחקור בקדמוניות על מנהגי הגוים אשר היו בזמן מתן תורתנו להבין טעמי המלות ובאופן זה יתישב לפנינו גם הפרשה הזאת — כי הנה תראה כי אין כל אחד מכל משפטי. התורה דבר תלוי בנס זולת תורת הקנאות שהיא פלא קבוע — ומלאנו בספרי הקורות שהיה המנהג אצל העמים, כשהיו

רולים למרון משפט, אשר יפלא בין דין לדין, בין דם לדם, היו משביעים את הנחשד ע"י מים מיוחדים לכך, אשר נקראו בשם ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ והיינו מי התוכחה וההכרעה שעל ידיהם היו מכריעים, והכמרים כהני האלילים התעו את העם ויטעום שוא, כי כפי המשקה אשר למראה עיניהם ישפוטו, אם נדמה להם שהאיש נקי. לא היו מטילים כלום במים, ואם לאו, היו נותנים לתוכם סם להמיתו, או להכותו באלהים; ואמרו כי האליל יצא הדבר לגלות הפשע, וכן היו מעינות, אשר עליהם אמרו כי מימי ההכרעה מימיהם, ולאחרונה משפט כזאת קראו משפט אלהים (גאָטטעס־געריכט או אָרדאַליא) והמנהג הזה (אך בחלוף אופן ההכרעה) היה עד קרוב לזמנינו אצל הגוים — אך לנו לא כן נתן לנו ד' אלהינו כי הא' לא היה מותר להשקות, כי אם האשה להסיר זנונים מעם קדוש. והב' כי הש"ית בעצמו ובכבודו הכריע ע"פ נס ופלא, לבל יאמרו הגוים ידנו רמה ואלוהי נכר יפעלו כל זאת, ובאמת שקר נפיהם, כי הכמרים עשו כן בערמתם, אך בבית ישראל ד' עושה פלאים, והכהן המשביע לא היה בכחו לעשות כרצונו — והנה יש שיאמרו כי ע"י שהיו מאימין את האשה היו פניה מוריקות ע"י רגשות נפשה, ודוחקים את הכתובים למען בארם עפ"י הטבע — אך לא ישר זה הדרך בעינינו, כי העיקר כמו שאמרנו שהיה ע"פ הנס — ומעתה נבין היטב טעם מלת המאררים, כי באמת קשה אם יהיה מאררים לשון קללה איך יקרא הכתוב המים כן טרם שתשתה האשה כי אפשר תנקה מעון ויהיו המים מים של ברכה ולא של קללה — ולכן אני אומר כדעת תיב"ע שתרגם מיא בדוקיא. והיינו מי ההכרע ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ שהבאתי פה ונקראו המאררים משרש אור כי מאירים לאולכי חשך, ומכריעים ומוכיחים, והוא מבנין פעֵל כמו קומם סורר שובב, ומלאנו עוד הרבה פעמים שלבנין פעֵל הוראה אחד עם בנין הפעיל, וביותר

בגזרת נחי ה"א ולכן יתכן שהיו המים מים מאררים, אף אם נקתה האשה מעון, ועיין עוד לקמן פסוק י"ח — והנה בתרגום השבעים תמצא ג"כ נעתק ὕδωρ τοῦ ἐλεγ. ונחלקו המפרשים על הנוסחא שהי' לפניהם וי"א שקראו מי הַבָּרִים תמו' מָרִים ולפי מה שכתבנו ניחא היטב. (יב) ומעלה לא יתכן

להיות כמו שאמר המבאר כאן כי מה ענין המעונה שייך לעיל פ' ו' אלא האמת כמו שבארתי בס' ויקרא שהוא נגזר ממעיל כמו בוגד מבגד ר"ל כל פשע אשר נעשה בסתר וכמו שיאמר הלועז בעמענטעלן. (יג) ונתפשה ת"א ואתחדת והוא ע"פ פשוטו של מקרא. (יד) קנא הוראתו הראשונה אדום בערבית ע"ש לבע פני האדם אשר יקנא — והנה קנא אם יורה רוגז האדם על יתרון הראוי לעצמו כפי דעתו ונאנק לזולתו בא בשמוש יחס הפעול כמו כאן, או בשמוש ב' כמו ותקנא רחל באחותה (אייפערזוכט) ואם יורה חמדת האדם ותשוקתו ליתרון זולתו ע"ד כלל (נייד) בא בשמוש בית לבד כמו אל תקנא במרעים, ואם יורה התפעלות הנפש בעד דבר מה (אייפער פיר עטוואס) בא בשמוש למ"ד כמו קנוא קנאתי לד' צבאות. (יז) והקריב מלאנו ג"כ לשון הקרבה על בני אדם כמו ח' ט' לקמן. (יז) ומן העפר עפר סימן קללה וחרפה כמו שכתוב בראשית ג' י"ד. (יח) לפני ה' ביוסיפון כתוב לפני שער ההיכל. ופרע את ראשה י"א כי גם שדיה נגלו לקלון פניה, אולי מתוך רגשון נפש תתודה על פשעה (דברי חז"ל). מי המרים מלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם, וא"כ סודו ידוע עכ"ל הראב"ע, וכונתו בזה על מה שאמרו חז"ל אמר אבוה דשמואל צריך שיתן מר לתוך המים מאי טעמא אמר קרא וביד הכהן יהיו מי המרים שמרים כבר — ולפ"ז היה מוכן דבר מר לכך אך לי נראה יותר כדברי המבאר שעל סופן יקראו כן. המאררים עיין לעיל פ' י"א ושרש ארר שהוראתו קללה נראה לי שגם הוא מלשון אור כי באמת עיקר הנאתו על השבועה לענ"ד (ודומה לו ἀρά ביונית) והוא ענין הכרעה כמו שאמרתי לעיל ונקרא הנשבע, אשר עבר על השבועה, ארור, כי בו נתקיימה הקללה, שקללוהו בעת השבועה, ועי' קיום הקללה נתברר ונוכח הדבר, שעבר עליה. ומזה הושאל ארר על הקללה סתם. והא לך ראיה כי בחלוף רי"ש עם למ"ד תמצא אָלָה שהוא לשון שבועה כמו שנאמר בָּאִים באלה ובשבועה ללכת בתור' ה'

לי' וְאָלָה יש לו ג"כ הוראת קללה כמו תשמע את אלתו וכן בשבועת האלה הנאמר כאן וא"כ הרי קללה

ושבועה אחד בעברית וכל זה נמשך יפה לקיים דברי יב"ע שהבאתי לעיל פ' י"א. (כג) והשביע כל שבעה היא ע"פי תואי כפול, הא' תביא ברכה, והב' קללה, וכלם נקראו בשם שבועה, ואולם האחרון נקרא שבועת האלה — ועתה יתיישב לשון הכתובים היטב, ושמורש כך: והשביע אותה הכהן אם לא שכב וכו' ואולם אם נטמאה אז ישביע אותה בשבועת האלה והיינו בקללה. (כא) צבה שרש צב, ולבה, ולבה כלם ענין אחד המה, כמו שבארנו בבראשית א' ויש מן האחרונים אמרו כי צב היינו נפילת בטן והיוסיפון כתב שהוא החולי הנקרא אצל חכמי הרפואה hydrops ovarii ובגמרא שנינו שפניה מוריקות וכו' כידוע וי"א שהוא הפך ונזרעה זרע הנאמר לקמן ור"ל שתהיה עקרה ועיין פ' כ"ח. (כד) המים המאררים למרים פי' אם מטהר ומעלה מעל, אזי יהיו המים המוכיחים למרים, כי יהיו לקללה. וכל הקללה והשבועה, ופריעת ראש היו רק לאיים על האשה ועיין במורה נבוכים ח"ג לחלק ג', אך עיקר ההכרעה היה ע"פ נס כאשר כתבתי. (כח) ונזרעה זרע אינו מוכח שפירושו תוליד בנים כי אפשר רצון הכתוב בזה שמותרת לבעלה, כיון שנאסרה עליו מיד לאחר הקנאה. ונקתה ת"א ותיפוק זכאה וכן פירשו קצת האחרונים.

ו (א) וידבר כל סעיפי שרש זר אם שיהיו מגזר' נחי ה"א או נחי ע' או כפולים כלם מבוע אחד ילאו — והנחתו הראשונה על מושג ההצטרפות, ר"ל מושג החילון, כמו זרה סלחה, ומזה נקרא כל איש או כל דבר החילון זר ונה טעם: ועשית לו זר זהב סביב. — וכל איש נבדל מחברו מה, בין שיהיה נבדל

בוצר עוללות

בבחינת האומה והמשפחה, או בבחינת מעשיו נקרא זר, ונזר הוא ג"כ לשון ההבדלה, וכן הכתר נקרא נזר שמבדיל בין מלך לעם, ונזר בבנין נפעל, חוזר הפעולה, כשיבדיל אדם את עצמו ומפריש את נפשו מדבר מה, כמו וינזרו בני ישראל ומהוראה הזאת נשאל בחלוף האותיות שרש נָדַר שכל נדר הוא הפרשה לה' ; ומעתה

נקרא נזיר הנאמר כאן מג' טעמים הא' שמתבדל משאר בני אדם, והב' שינָזֵר מן היין והג' שידור נדר לה'

ולכן נתכן לתרגם או איין זאָנדערליכר או איין ענטהאַלטזאַמער או איין געלאָבענדער — ועתה אדבר על מנהגי הגוים בענין זה, כמו שהבלעתי הטעם בפר' סוטה — הנה היה המנהג אצלם שהפרישו קצת בני האדם מכל חברה ואגודה וישבו בדד, ויש שאסרו מאכל ומשתה על נפשם, ויש שהקדישו את עצמם לאליליהם ולא גלחו שער ראשם כי גם השער הקדישו והמנהג הזה היה רגיל אצל הבחורים או שאשה הפרישה את בנה מיד בצאתו מרחם, או שהקדישו את עצמם, ולאחר זמן גלחו את ראשם, ונתנו את השער בארגז או בתבה והניחו אותו בבית אליהם או שהקטירוהו לשדים — והנה באמת הש"ית אין לו חפץ בנדרים כאלה כמו שאמרו חז"ל וכן משמע מכתוב שהרי הביא חטאת על זה ולכן החמיר בו הכתוב יותר מבכהן הדיוט, שהרי הנזיר לא ישתה שכר כלל וכלל, אפילו אם לא יצא אל הקדש וגם לא יטמא אפילו לג' קרובים — אך התיר הקב"ה להַזִיר, אבל בתנאים שיהיה נזיר לה' ולעבודת הש"ית. ושער ראשו בל יקטיר לשֵׂעִים

וגם אל יתנהו להיכל כי אם על האש אשר תחת הזבח, ועוד שלא ישתה יין, ככתוב בעמוס ב' ומבחוריכם וכו' והנה לא שהיה רצונו יתברך, שיהיו בני ישראל נזירים כדעת קצת האחרונים להעי' אותם להיות נמנעים משכרון, אלא היה רצונו לעשות סיג וגדר לבל יקטירו שער ראשם לשֵׂעִים, ואדרבה החמיר בנזיר

כמו שאמרנו — ואולם עם כל זה רבו הנזירים בישראל כמשמע מאיכה ד' י"א וכן מצאנו בכתובים האחרונים (אפאָקריפֿען) בס' החשמונאים: ואנחנו מה נעשה לנזירינו כי זרים טמאו את היכלך, ואנם נגלח את שער ראשם ע"כ ע"ש ויש שהיו נזירים מבטן, ע"פ מצות השם כשמשון ושמואל אך אלה לא נלטוו בטומאת המת שהרי נגעו במת (סוטה י"ד שמואל א' ט"ו ל"ג) — ונזירות שהיתה אצל המצרים אינו דומה כלל לנזירות ישראל, כי הנה נזירים שלנו נשאו נשים וישבו בתוך אחיהם ולא בדודי' מכל חברה, ויש מי שאומרים שנזירות אופן תשובה (בוסע) הית'; ואינו כן כי אין זה מדרכי התורה, ולאחר זמן רב נתפשטו מנהגים כאלה מעמים אחרים — והבן כי אין פה המקום להאריך. — (ג) חמץ ושכר שכר הוא תירוש היוצא מתמרים ויש לו חמץ ככל משקה שמשתכר בו האדם. משרת עיין בבאור וכן המנהג עד היום הזה בארץ בני קדם ששורין את הענבים במים יום אחד מעת לעת ואח"כ ישתו את המים. (ד) מחרצנים ועד זג. הרב הרמב"ן תרגם כת"א וכן משמע מפי' המלות שזג הוא מלשון זך (דורכזיכטיג) וחרצן מלשון חרץ חד (שאַרפֿעקיג) ואחרים פי' להפך ועוד י"א שהחרצנים המה ענבים שאינם נבשלים היטב. (יג) לפני אהל מועד בפני קהל ועדה שידעו כי נשלמו ימי נזרו. (יד) לחטאת כי אין חפץ לה' בנדרים כאלה. (טו) וסל מצות עיין בבאור וכן חמור לחם. (כ) ואחר ישתה הנזיר רשות והוא הדין בתגלחת וליטמא למתים, אלא שזכר את היין סימן כל התענוגים כמו קהלת ב' ג'. (כג) כה תברכו דוקא הכהנים אבל משה ושלמה ואחרים יברכו בברכה אחרת ולדעת רש"י ז"ל זאת הברכה אשר ברך אהרן בויקרא ט' כ' ויפה טען עליו הרב דון יצחק. (כד) יברכך כל הברכה בלשון יחיד ועיין מה שכתבתי על פסוק ויהי בנסוע הארון לקמן. יאר הרב דון יצחק כתב שפסוק אחד לכהנים ואח' ללוים ואח' לישראל — והנה כל הדבור הזה ע"ד מליצה ושיר ולא נמצא עוד במקרא דלתות כאלה כי הפסוק האחרון ארוך מכלם, והראשון היותר קצר ואין פה להאריך בזה.

ז (א) ביום כלות ע"פ פשוטו אין זה בשמיני למלואים כי הנשיאים לא נלטוו על הפקודים רק בראשון לחדש אייר וכאן בפסוק ז' נאמר העומדי' על הפקודים אלא ביום כלות משה כולל ב"כ סידור השבטים, כי הקמת המשכן איננה מתוקנת יפה אם לא בהיות הלוים על משמרתם ושבטי ישראל על דגליהם; ואחר שנלטוו על כל עבודתם, אז הקריבו נשיאי העדה את העגלות לצורך הלוים, ולא אמר ביום הקים את המשכן כמו שאמר להלן (ט' ט"ו) כי שם מדבר בענן שכסה את המשכן ביום השמיני למלואים שהוא ביום הקים אותם. (ג) צב רבו הפירושים בענין מלה זאת והנכון כדברי המבאר ואחרים אמרו שהוא מלשון צבא פי' עגלות למלחמה וי"א שהוא מלשון לצבות בטן ר"ל שהיו מלאות כל טוב והחכם, געזעניוס חשב שלשון צב הוא לאט לאט וצב היינו מה שקוראים איינע זענפֿטע. —

פרשת בהעלותך

ח (א) יאירו הפעיל פעם יוצא כמו כי אתה תאיר נרי ופעם עומד כמו כאן — והאיר על עבר פניה בשמות כ"ה ל"ז יתכן להיות יוצא ושב על הדולק. שבעת הנרות אף על האמצעי נוכל לומר שיאיר אל מול פני המנורה כיון שאינו פונה לכל צד. (ה) קח את הלוים כי מעורבים היו (רמב"ע) (ז) הזה עליהם מי חטאת לדעת חז"ל שבא' בניסן נעשתה פרה אדומה כדי לטהר על מי שיש בו טומאת מת, היינו מי חטאת הנאמר כאן, וכן באנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ואח"כ נאמר פרשת פרה שלא במקומה (ועיין לקמן סי' י"ט א'). והעבירו תער תער שרשו ערה והוא ערום נאַקט בלאָס וכן חרב או סכין שיוצא מתערה, וגם כלי שמניחים בו כלי זין נקרא כך ע"פ הכלל שהבענו בבראשית בפסוק נפש חיה, ומזה השרש נגזרו עריה וערוה, ודע שהמנהג היה כן אצל כוהני המצרים, שגלחו כל שער ראשם לעבודת אליליהם וכבסו שמלותם בכל יום שלישי, לבל יהיה דבר טנוף בבגדיהם והש"ית התיר

זה לעבודתו ותנרך כמו שנאמר לעיל בספר' סוטה (ט) והקרבת לפי פשוטו של מקרא המשך הכתובים כך הוא: טרם יבואו הלוים לעבוד עבודה לד' יקריבם משה לפני אהל מועד בחצר המשכן עם כל בני ישראל (עד פ' י') ואח"כ יביא את הלוים באהל מועד ושמה יסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים כי הלוים המה במדרגת הקרבן ושייך בהם סמיכה שמורה שהקדישו אותם לד' (עד פ' י"א) ואח"כ יניף אהרן תנופה, כאשר יניף חזה ושוק להורות על קבלת הקרבן, ר"ל שרצה הקב"ה בקרבן ישראל ולוקח אותם את הלוים (עד י"ב) ואח"כ יסמכו הלוים את ידיהם על שני הפרים כי אלה יתנו כפר נפשם להקריבם ועי"ז יוצאים הלוים ממדרגת קרבן (עד י"ג) ואח"כ יעמיד משה את הלוים, אחר שנכפר עליהם בשני פרים, ויצאו מכלל קרבן, ויניף משה אותם תנופה שניה, להורות כי נתונים המה לבני אהרן כי מאחר שיצאו מכלל קרבן בטלה תנופה ראשונה והוצרך לשניה להורות כי המה מיועדים לעבודת הש"ית — ומעתה תבין את כל המאמר עד פסוק כ"ב כי הכתוב הולך ואומר: והבדלת את הלוים מאחר שהנפת אותם תנופה כי תנופה שייך ג"כ בבני אדם שהיא הולכה והבאה, ואח"כ יבאו הלוים לעבוד, אחר שטהרת והנפת אותם, ועתה נותן הטעם למה כל זה? ואמר כי נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת כל בכור (ע"ז עד י"ח) ואתנה את הלוים לאהרן לעבוד עבודה ולכפר ובפסוק י"ט אומר באריכות כי הלוים המה כפרה על בני ישראל וא"כ המה במדרגת הקרבן ולכן יסמכו בני ישראל את ידיהם, ואהרן יניף תנופה ויקבל את הקרבן, אך תמורתם עשו שני פרים וא"כ יצאו מכלל קרבן, ואולם הלוים יהיו ג"כ לעביד בקדש, ומזה לא נפטרו בשני פרים ולכן יניף משה את התנופה לבני אהרן כי להם נתנים הלוים, ותסיים, שאהרן הניף את התנופה ומשה מתילא עשה כן כאשר צוה ד' ובני ישראל הנאמר בפסוק י' היינו קרואי העדה ובפסוק י"ט אומר את עבודת בני ישראל כי אלו היה נכתב עבודתם, היה אפשר לומר שב על אהרן ובניו. ולכפר על בני ישראל אלו היה אומר לכפר עליהם נוכל לומר שחוזר על הלוים בעצמם. ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אלו היה אומר ולא יהיה בהם נגף בגשתם היה יכול לומר שמזהיר על הלוים, אחר שהובדלו ולכן נאמרו מלות בני ישראל ה' פעמים. —

ט (א) בחדש הראשון הלווי היה קודם מנין העם אלא שנאמר כאן לפי שרוצה לספר בענין פסח שני ועיקר התחלת הפרשה מן ויהי אנשים אשר היו טמאים. (ו) טמאים מחנה ישראל לא היה גדול כל כך, שלא נמצאו כמה אנשים במתים. (ז) אליו אל משה. נגרע שרש גרע מורה גליחה וקליעה וזה טעם זקן גרועה (ישעי' ט"ו ב') ובקרי שם גדועה בדלת והוא בע עם גרב וגרר ובענינו הפעם וזה טעם למה נגרע למה נקטן. (י) ועשה פסח הפי' הנכון והוא מלוה על הפסח ורחוי שיתורגם אונד ער זאָללטע דאָס פּסח פייערן ואחרים פי' כלווי ר"ל הוא יעשה את הפסח ומפרש א"כ להלן מתי יעשה אותו. (יג) ובדרך לא היה מה שהביא פה המבאר לפרש דברי הראב"ע אינו מוכח כל כך, כי מתוך לשון הראב"ע יוכל לבאות כי רצונו בזה: איש אשר יהיה טהור וכו' ונכרת ומכלל הן אתה שומע לאו, ר"ל אם יהיה טמא או בדרך רחוקה וא"כ הוי"ו מחלקת יפה וגם אפשר שתשב שב הפסוק הזה על פסח שני ופירושו: מי שיהיה טהור והיה בדרך רחוקה או שלא היה בדרך רחוקה, והיה טמא בפסח ראשון וחדל לעשות הפסח גם בשני ונכרת. (טו) כסה מה שהיה פה ע"פ נס דוגמתם עשו ג"כ אחר שרי צבא כאלכסנדר המוקדן והפרסיים כשיצאו לפני החיל נור לשאת מחתות אש גדולות לפני העם שיראה הענן ביום והאש בלילה ואפשר ששמעו מנסי ונפלאות המדבר וחשבו לעשות כן ע"פ הטבע. (יח) כל ימי אינו נסמך במקום נפרד כי הענין כך הוא כל סמיכות הוא חבור מלה אחת עם הסמוכה לה ונקצר מלת הנסמך ולכן נמצא נסמך לפעמים עם מלה באותיות היחס וכו' הרי בגלבע, משכימי בבקר, ולפעמים נסמך עם מאמר שלם כמו במקום אשר ישחט את העולה וכן כאן מלות כל ימי סמוכות למאמר הבא. (טז) הענן יכסנו ביום ובתרגום הע' נכתב להדי' יכסנו יומם. (יט) משמרת היינו כמו שאמר המבאר לנתה"ם בשם הרמב"ן ומה שאמרו אחרים כי בהאריך הענן על המשכן היו עובדים עבודה בקדש וזה לדעתם טעם משמרת אינו כן כי מפסוק כ"ג משמע להדי' כי משמרת שב על נסיעתם וחניתם על פי ה'.

י (ב) חצצרות אמר הראב"ע שם הפועל בחסרון הלד"י בקריאה עכ"ל ונראה שכוונתו בזה ע"מ שנמצא בד"ה א' ט"ו כ"ד מחצצרים בכתיב ואולם בקרי שם חסר הלד"י — ואולם נמצא ג"כ מחצררים ד"ה ב' ה' י"ב על משקל קטלל ושרש חצצרות הוא חצר והוא תמו' חצרצרה כמו עזאזל תמו' עזלזל ונקרא חצוצרות שסודר את הקול שזה הוראת מלת חצר בערבית ולדעת החכם עוואלד הוא מלשון צר (עכב שאה) שפי הכלי צר מאוד והחכם געזעניוס כבר השיבו באוצר המלים שלו (טהעזויריום) והוא פי' שנשאל שם זה מקול אשר נשמע ע"י הכלי. וכן tarratantare ברומית וביוסיפון מספר מתמונת החצוצרות ואמר שהיה ארכם כאמה ועביים כרחב החליל והיו תמורת הפעמונים שלנו ובזמן משה לא היו כ"א שתי חצצרות ובימי שלמה מאתיים ועשרים. אותם תמו' אותן. (ג) ונועדו אליך כל העדה בויקרא ח' ב' אמר הראב"ע על פסוק הקהל את העדה ע"ש המה ראשי השבטים והזקנים והבאתי שם ראיה לדבריו כי אין כל העדה יכולה לעמוד בריות שלפני אהל מועד ולכן אומר הכתוב שם להדי' ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל הרי שלא קרא כל העדה, וא"כ לפירושו גם פה פירוש העדה זקני ישראל ועיין עוד לקמן פסוק ז' (ו) תרועה יתקעו למסעיהם לפירוש הראב"ע לא היו תוקעים כ"א למזרח ולדרום כי כבר נסע המשכן. (ז) ובהקהיל לפי מה שבארנו בפסוק ב' אין כאן כפל לשון כלל כי מה שאמר לעיל ונועדו אליך כל העדה היינו רק זקנים וראשים זולת הנשיאים וכן היה אבל

בוצר עוללות

ברומיים. (ח) יאיר לשון רבים כי שב החצרות. (ט) ונזכרתם אלה הם מעשים מציאים לאמתין בגדולתו יתברך וכן המצוה אשר צונו לזעוק אליו בעת צרה כמו והרעותם בחצרות הוא מזה הכל מפני שהיא פעלה שיתחזק בה הדעת האמתי, והוא שהש"ית מטיב עמינו ובידו לתקנם, אם נעבדהו; ולהספידם אם נמרהו ע"כ לשון הרמב"ם בל"ב לב' מספר מ"נ. (י) וביום שמחתכם ע"פ פשוטו י"ל דהיינו בכלל ואחריו פרט ר"ל ובימים שמחתכם היינו ובמועדיכם וכו' או שהוא כפל המליצות עם הכנוי (הענדיאדים) ופי' ובימים שמחת מועדיכם. (יד) בראשונה כמו שאמר המבאר לנתה"ש ותרגומו צום ערשטען אהנע לא כן מלת בראשונה פ' י"ד שנתרגם דער ערשטע לאַנג. (יב) מדבר פארן כבר הביא המבאר לנתה"ש כי אינו שם עצם פרטי כי אם כללי לכל המניות שאינו שם ולכן גם קברות התאוה גם חצרות במדבר הזה ואולם אני אוסיף לך מזה שחקרו בעלי המסעות על המקום הזה, ליישב כל המקראות על מכונם ובאריכות אכתוב מזה בסוף הספר אי"ה ומזה שצריך שתדע עתה, כי פארן היה מקום פרטי כאשר באהרנו בבראשית י"ד וי"ו ובעוד במפת השליטית נמצאה שם עיר ששמה פארן והיא כ"ד מילין מעיר זוען ויושאל אח"כ על כל המדבר הגדול המתפשט עד ארץ אדום ובתוכה מדבר קדש, והא לך ראי' כי הנה משה שלח מרגלים מפארן והמה הולכים ממדבר צן וישובו אל בני ישראל אל מדבר פארן קדשה, וזה קדש שנקרא בדברים קדש ברנע, כאשר עוד נאריך ע"ז, ולא היה כ"א מקום אחד בשם זה ומה שנאמר קדש בצין היתה, אין בכך כלום כי כן משמע מיהושע ט"ו ב' שצין עצמו היה בפארן או סמוך לפארן, וקדש ביניהם, עד שתוכל לומר שקדש בצין וב"כ בפארן והוא במערבי להר האמורי והוא בזוית בין נגב הר יהודה ומערב הר אדום עד ים המלח וזה בגבולו לצפונו הר יהודה וכן למזרחו, וכנרת הארץ שהוא מתפשט מים המלח עד לשון ים סוף המזרחי, עד עיר אילת שממנו נקרא לשון הים (איאאניטישער בוזען) וכל שטח שהוא נקרא נהַר והוא בקעה והיינו פארן ובקצהו קדש בצין והדרך תוך מדבר פארן מוליך בקו ישר אל ארץ ישראל ומתעיין במפת הארץ תמצאהו רַאבּינזאָהן (קלף גדול) ירצה שהוא הנקרא אל— תהיע שם ואל— תהיע היינו תוהו ויסיתן ר"ל מדבר, וכן מלת פארן יש לו הוראה זאת, ובעוד תמצא שם במפה בקלף לצפוני מערבי עמק ששמו פֿיירהאן עד היום הזה — וכל מה שנאמר כאן וישכן הענן במדבר פארן היינו כלל, ואחריו פרט היאך בא למדבר קדש בצין ובפארן ר"ל מקברות התאוה לחצרות וכו' והנה מדבר פארן שמו יגיד עליו כאשר באתי וכן שמו האחד אל— תהיע שהוא מדבר גדול ונורא וכן ספרו ממנו בעלי מסעות ועי' בדעת הש"ית להוליכם בקו ישר לא"י ועיין עוד לקמן סי' י"ד ט"ז ובפרט במאמר אלה מסעי שהבאתי בסוף הספר. (כט) לחובב בן רעואל רבו הפירושים אם זה יתרו הנאמר לעיל או חותן אחר ושני' אם נקרא לו חובב בזה אם לא ולהאומרים שיתרו זה חובב, וגם נקרא למשה בזה. אין להקשות מכתוב וישלח משה את יתרו חותנו וילך לו אל ארצו כאשר פירשנו במקומו שבא לפני מתן תורה וחזר לשוב והבאתי שם ראי' על זה וגם הארכנו שם על שבע שמות שמנים דברו חז"ל ולי נראה ב"כ ששם איש זה היה חובב, ונקרא יתרו על יתרונו שהיה כהן מדין והוא [illegible] בתרגום הע', ויש לי ראי' ע"ז עוד כי הנה בשופטים כתוב א' ט"ז ובני קיני חותן משה ושם ד' י"א אמר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה ומשמע שחתן משה הנאמר בא' ט"ז זה חובב, ושם בתרגום הע' על פסוק בני קיני נאמר כך: ובני יתרו הקיני הרי לך לבדי' שחובב זה יתרו, וגם לדעתי שנקרא חובב למשה כי הרי בניו יושבים בתוך בני ישראל, ועל המעט שהלכו אלה עם בני ישראל ובני קיני אלה היו בני מדין ומדין מזרעו של אברהם מבני קטורה וישבו אח"כ בתוך עמלק כנאמר ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך העמלקי ובני מדין התגברו מאוד, ותהי ראשית ממלכתם על כל אי (האלבאינזעל) סיני והקיניים רועי צאן היו יושבי אהל ואחים ורעים לישראל, כי מגזע אחד יצאו והיה בינם ובין בני ישראל ברית עולם בחסד יתרו אשר חסד רב עשה עם ישראל כמשמע משמואל א' ט"ו ו' ומה שנאמר לקמן לצרור את המדיינים לא נאמר אבני קיני כי המדיינים האלה ישבו ללשון ים סוף המזרחי באילת ושם הרחיבו גבולם עד צפון בשכונת מואב, והמה עיפה ועפר וחנך הנאמרי בבראשי' והמה התחתנו בעמלק והיו שונאי ישראל בכל עת כעמלק ופלשתים, ואולם בני קיני רועי צאן היו יושבי אהל כל ימיהם, תועים ועוברים ושבים ממקום למקום, כמדת שוכני מדבר פעם בשלום, פעם במלחמה, וכל מעשיהם ערומים כערמת יעל אשת חבר, וזה דרכם דרך רועי מדבר עד היום הזה (לא) כי ע"כ ידעת י"א כי ע"כ ידעת כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח) ויהיה פירושו כי כבר בחרת בחנותנו וכן והיית לעינים כבר היית לנו שופט וכל זה רחוק מאוד וי"א והיית לנו לעינים נאהב איתך כבבת עין וזה זר מאוד והנכון כי הקיניים היו שוכני מדבר ויודעים מקומות לחנות ובפרט שהיו רועי צאן ולכן בקש שיראה להם הדרך ואין להקשות הלא ענן ה' עליהם ולמה הוצרכו למנהיג? כי שענן היה מראה להם איזה צד שיפנו אם למערב אם למזרח ואולם האדמה אשר הולכים בה פעם יש בה הרים פעם בורות ומערות ולכן בקשו שהקיניים יוליכום על הארץ למען יוכלו ללכת בלי תלאה אחרי הענן. (לד) ענן ה' לפי' הראב"ע שהביא המבאר שנשתנה המסע הראשון מכל המסעות שארון ה' הלך לפניהם (וכן משמע מיהושע ג' ד' שהיה צריך ללוות שילך הארון לפניהם) ואח"כ ענן ה' עליהם פי' אע"פ שנעלה מעל הארון והמשכן שהקדים לנסוע עתה, חנו בני ישראל בצל הענן. (לו) רבבות רב מנין גדול והושאל אח"כ על מספר ידוע וכן אלף— ורבוא ורביבים (גשמים) ורב (חצים) וארבה (חגב) כלם נקראו כן מהמנינים. שובה לפי פשוטו אינו יוצא ואינו כתרגום הרמב"מן מלשון מרגוע אלא מלשון תשובה, לפי שאמר לעיל וארון ברית ה' לפניהם לכן אמר כאן שובה אל המחנה ומה שנשמט מלת אל מלאתי דוגמתו ד"ה ב' י"ד ויושבו ירושלים — והנה בברכת הכהנים לעיל כולל כל טוב שמתפללים עליו בעת שלום וכאן כולל כל בקשות העם בצאתו למלחמה, ושתי ברכות האלה שמה בשני פרקים רצופים זה אחר זה בתהלים ר"ל סי' ס"ז וס"ח הא' מתחיל אלהים וכו' ויברכנו יאר פניו וסיו' שלאחריו מתחיל יקום אלהים ויפוצו אויביו ונספר שכיון לזה מסדר פרקי תהלים.

יא (א) כמתאוננים שתי ספקות נפלו במלה זאת ועליהן רבו המפרשים הא' אם טעם כף הדמיון כאן והב' בהוראת השרש עצמו — ולענ"ד שהספק הא' אינו כלום כי כבר מצאנו כף האמת תמו' כאשר, ר"ל ויהי כמשיב ידו בראשית ל"ח כ"ט וא"כ פירושו כאן ויהי כאשר התאונן העם וישמע ה' — ועל הוראת המלה בעצמו נסכים לדעת געזעניוס, ואוסיף לך באור על דבריו, שרש און ואין הוראתו שלילה כבכל הלשונות נאָן או אָן, וכדומה להם, ומזה ההוראה נשאל על שקר והבל. כמו דברי און ועל שלילות הכח, ומזה תאנים בהוראת עמל (ודומה לו תלאות משרש לאה) והפך השלילות הוא הישות, וכאשר העירונו בכמה מקומות, מורה שרש אחד על דבר והפוכו ולכן יורה ג"כ על ההון והעוצם והחיל, ומלשון און שהוראתו עמל נקרא קול נהי וצעקה אנן כמו אנק ואנח גם שהעמל ישוַע בכל עת כמו מה יתאונן גבר חי ואין לחשוב שעיקר הוראתו אבלות והושאל אח"כ לצעקה כי הדבר בהפך, ומתאונן פה בהוראת תלונה אורדען אונד אורמען, א"כ נתרגם הכתוב: אלס דאס פאָלק פאָר דעם הערן אורדטע הערטע עס דער הערר וכן הוא בוואולגאטא. רע יש שפירשו על הרע היו מתאוננים אש י"א שהיה ברק וי"א שדֶבר היה ועוד אחרים אומרים כי הוא רוח קדים מלא גפרית ונקרא סאמום ואם קרב יקרב יריחו אותו אדם ובהמה מרחוק, ובנשבו ימות כל חי, אם לא נופלים על פניהם ארצה לאפור אפיהם בחול, ופגרי האנשים המתים ממנו, לבתה בטנם והמה ירקרק ותכלת, ואם תגע בגויתם מיד יפרפר והוא רוח זלעפה הנזכ' בתהלים. (ד) והאספסוף נלענ"ד שהכתוב מפרש ענין המתאוננים עתה והאספסוף המה המתאוננים ויש לי ראיה ג"ז כי לא נאמר תבערה באלה מסעי אך קברות התאוה נזכר וא"כ קברות התאוה היינו תבערה ואין להקשות הלא ע"י התאוה במגפה מתו כי כבר באורתי בפסוק הקודם כי רבים פי' אש ד' היינו מגפה. מי יאכילנו בשר נ"ל שהפסק הזה משנה ראשונה ואין להקשות הלא צאן ובקר הרבה היה להם? כי כבר נכתב כי לא יצאו לשם מאות אלף רגלי העם. (ה) חנם חנם אמש כי בחדש אמת רבו הדגים במצרים כחול על פני הים ככתוב בספרי הירודוט וי"א חנם פי' כמו בשוה ושב על מלת זכרנו פי' לחנם נזכור את הדגה אשר אכלנו והוא דוחק. קשאים בחלוף האותיות ונקראו כן ג"כ ביונית [illegible]. אבטיחים הא' נוסף כמו א' אדרכמון ועיקרו בטח והוא בשל בערבית, ונקרא כן פירות המעלאן וכן ביונית [illegible] הנגזר מן [illegible], בשל, ובמצרים בשלום אמה קומתו ובשתי אמות עבים ומראיהם שחור וירקרק, ויש בהם רוטב קר מאוד (ואמת מה שספר אחים מק"ק לפת עי' בבאור). חציר מין ירק שלא אכלוהו מצרים, בחשבם שהוא אלוהות ואכלוהו בני ישראל. (ו) נפשנו י"א גופנו וי"א החיך. בלתי אל המן מזון אחד בלי חלוף וזה טעם. עינינו, אין אנו רואים כ"א אותו. כזרע גד ובדלח פירשנו בשמות כי מפה ראיה שאין זה המן הנמצא כעת במדבר כי אין עינו כעין הבדלח גם לא יבאיש ואינו מרים תולעים, גם יפול ביום השבת, ומצאתי כי המן הנמצא כיום ונקרא טרפא אצל שוכני ארץ שם הוא רך מאוד ולא יוכל להטחן ברחים גם אינו נמצא במספר רב כל כך אך לפי שדומה המן הזה, למן שהוא לחם אבירים, לכן בראות בני ישראל אותו, חשבו גם המה, שהוא המן, אשר ידעו אותו כבר ויאמרו איש אל אחיו מן הוא ר"ל הוא המן, כי כך שמו במצרית כי לא ידעו מה הוא פי' שלא ידעו שאינו מן כי אם דבר אחר, ויאמר משה אליהם הוא הלחם וכו' ר"ל אינו המן אשר ידעתם, כי זה אחר כי יש לו תארים אחרים כדמפרש ואזיל, כך נראה לי המשך הכתובים בשמות ושם הארכתי בזה. (ח) רחים בערבית שרש רחה יורה טחינה ורחים על משקל זוגי כי היו ב' אבנים העליון נקרא רכב והתחתון פלח תחתית והמה היו רחים בידא ונמצאו ג"כ גדולים שישבו תחתם עבדים ושפחות ובתלמ' רחים של חמור ג"כ. עגות בתרגום הע' נתוסף שם מלת דשן והוא פת שמניחים אותו תחת הדשן, לאחר שלשוהו בשמן, ומחום האפר נאפה. לשד רבו האחרונים בטעם מלה זאת והנכון כדברי המבאר שענינו ליחות וכן בערבית לשד הוראתו ינק וכן משמע בתהלים ל"ב ד' נהפך לשדי ואין להקשות מה ליחות שייך בשמן והלא שמן בעצמו דבר לח? כי שמן יאמר על כל מה שיבוא מזית והוא מורכב משני חלקים ממין גרעונית איינער זעמיגען טהיילע והלחות ההוא והחכם פֿויפֿנאהן כתב איפכא ואמר שלשד היינו גרעונים כדבש שהדבש יש לו דומה לזה ונקרא האָניגזיים, ואולם אין לו שום ראי' כלל מן שרשי לשונות קדם, וגם אין להקשות לדעתנו מפסוק כצפיחת בדבש בשמות ט"ז כי ספרו לנו הנוסעים כי השמן מתוק מאוד בארצות האלה, וטעמו כדבש — והרמב"מן שתרגם עהלקוכען הלך בעקבות השבעים והוואלגאטא והסורי והערבי שחושבים שלשד נגזר מן לוש ואינו כן, ואחד מן האחרונים אמר שלשד השמן כמו לשד — דבש — מן — דבש ר"ל עגה המרוככת בדבש בערבית, אם הפירוש חסר דבש ונופת צוף (איכאעלים) (ט) וברדת הטל אינו כדברי הראב"ע שהביא המבאר שזה מתנגד לדברי הכתוב בשמות ט"ז י"ג שנאמר לאחריו ותעל שכבת הטל וכו' לכן נראה לי שמלת עליו בכאן הוא כמו ויבאו האנשים על הנשים (שם ל"ה) ר"ל כמו עמו. (יב) האומן כתרגומו פדגוגא וכן נקראו העבדים אצל הרומיים, שכל עבודתם היתה לכלכל ולהנהיג את הילדים, ושרש אמן הוראתו משענה. אשר נשבעת בתמי'? גוף נכח נגד מדבר בעדו אתה נשבעת ואני אוליך? (יד) כבד ממני לא חסר מלת דבר כי פי' המשא הוא יותר כבד ממני. (טו) ברעתי בתקון סופרים ברעתם. (טז) שבעים איש לפי פשוטו אינו תחלת הסנהדרין אשר היה בימי בית שני כי כפי הנראה נאספו הזקנים פה, למען הרגיע העם שלא למרוד בד' ובמשה, כי בראותם כי לא משה לבדו המנהיג ונבחרו ג"כ מתוך העדה אנשים אשר אצל מהודו עליהם ישקטו ולא יזידון עוד. (יז) וירדתי שרות הנבואה על קצתנו נקרא ירידה (רמב"ם). ואצלתי עיקר שרש אצל ענינו צד ולכן תמצא אצילי הארץ תמו' ירכתי הארץ וזה טעם מלת היותם אצל ונקרא ג"כ, אצל הברכים והחבור כמו אצילי ידים ואם יבוא בשמוש מ"ם מורה הפך החבור כמו כאן. (יט) ולא עשרים יום כאשר היה בפעם הראשון שפסק השלו מיד וזה

ראויה נכונה כי אינו המעשה שספר למעלה ולא כפל הכתוב לספרו. (כ) לזרא שרש זר באחרונה בפ' נשא וזרה בא"פ לא מצאנו עוד ויש אומרים שהוא החולי הנקרא קאָלערא וכן בתרגום הע' והוא חולי בני מעים שיקיא האדם את מאכלו ויש אומרים שהוא מניעת העכול וזה ג"כ חולי בני מעים. (כא) אתן או שמ"ב ושב על משה או שחסר מלת לאמר אחר מלות ואתה אמרת ושב על הש"ית. (כה) ולא יספו לדברי הרמב"ם במ"נ זה מדרגה שניה ממדרגות הנבואה ולדעתו פי' ולא יספו כדעת הספרי עיין ברש"י וכן בתרגום הע' ואונקלס בחר בדרך אחר. ובספרי הכותים נאמר ולא יאספו והוא נמשך לפסוק כ"ב שנשארו שני אנשים במחנה אך המתנבאים בכאן לא יאספו וזה דוחק — ונביא אינו מורה על נבואת העתידות בלבד כי אם כל אשר ידבר בשם ד' נקרא נביא ועל כל ענין הנבואות והאלילות נדבר במקום אחד מיוחד אם יעזרנו השם. (כח) כלאם כן מתם ביונית κωλυσον וכן Celo וגם occulto ברומית.

(כט) המקנא שרש קנאה בארנו בתורת הקנאות לעיל. (ל) ורוח נסע רוח קדים וכן נאמר בתהלים ע"ח כ"ו. שלוים הוא עוף הנקרא וואכטעל ורבים חשבו כי הוא מין חגב וכן חשב ניעבוהר במסעיו לארץ ערב ואולם אין לו טעם ראוי כלל מהלשון וגם הכתוב אינו מונה שלו בויקרא י"א כי אם חגב

ובתהלים נקרא השלו עוף כנף וזה לא יתכן על החגב והאחרים פירשו שהוא הדג אשר לו כנפים דער פֿליעגענדער פֿיש אשר נמצא בלשון ים ערבי אך הדגים האלה אינם רבים כל כך עד שימלאו לכל העם ולכן נאמר כדעת פֿילון היהודי והשבעים ורוב המפרשים שהוא העוף וואכטעל וכן ספר פֿילון היהודי כי בבוא העוף הזה למצרים יכסה את עין השמש ובאמת ניעבוהר עצמו שמע מלת שלו בהיותו באלכסנדרי' ושאל לאיש ליד מה זה שלו? והוא השיב לו שזה הנקרא אצלנו וואכטעל ובמדבר אשר חנו בני ישראל למזרחו הוא ארץ ערב ושם מצוים במספר ויפה כיון המשורר באמרו כי רוח קדים נסע וכן כתב היוסיפון ויטש על המחנה לענ"ד הוא יוצא פירוש ויפזר אותם הרוח על פני הארץ וכן תרגמו הרמ"ד, והמבאר בחר בדרך אחר ולא ידעתי מה הכריחו לכך, והנה בספורי המסעות מצאנו כי השלוים שפורחים מארץ רחוקה. באים עיפים ויגעים לפעמים למדבר עד שלא יוכלו לעוף ומזה תבין פירוש ויאספו את השלו ובאמתים יש שפירשו שלאחר שספר הרכם ורחבם כדרך יום כה וכה מספר מקומתם והנה לדעת רש"י והוואלגאטא לא היו פירושים ממש על הארץ אלא מרוב יגיעה לא יכלו לפרוח למעלה מאמתים מעל פני הארץ ואין לשון ויטוש מתנגד לזה כי הוא יוצא כמו שפירשתי ושב על הרוח ואחד מהאחרונים כתב שהיה ריוח אמתים בין כל בדוד וגדוד מן השלוים כדי שיוכלו העם להתפשט היטב וללקטם ברחבת ידים.
(לב) חמרים לדעת האומר חומר מתם היא המדה שהוא לעשר איפה עולה יפה לשון עשרה ואולם לא מצאנו שמדדו את העופות במדה ואם נאמר שהוא כטעם חמרים חמרים צריך שיהיה עשרה לשון כללי כמו שבע יפול צדיק — והנה בני ישראל לקטו את השלו ליבשו תחת השמש כמנהג במצרים ובארץ בני קדם עד היום הזה. (לג) טרם יכרת לאחר שפסק השלו והיינו לאחר ל' יום שכן הבטיח להם לא יום אחד וכו' וזה ג"כ נשמע מהמשך הכתובים שהרי ביום כ' לאייר נסעו ממדבר סיני (י"א) וילכו דרך שלשת ימים (שם ל"ג) וא"כ חנו בתבערה ביום כ"ב בו ושם אכלו השלו ל' יום ר"ל עד כ"ב לסיון ובו ביום באו לחצרות ונתעכבו בצרעת מרים ז' ימים וא"כ באו למדבר פארן בכ"ח תמוז ובו ביום שלחו המרגלים והם חזרו בט' באב (מדברי החכם מו"ה יצחק שמואל ריגיו). ויך ד' ר"ל ע"פ ד' נענשו באכילת השלו כי כל מאורע שאירע היה מרצוני יתברך ולא יפול שער משערת ראשם ארצה בלתי ד' הקרה לפניהם וספרו לנו בתבי המסעות השלוים אוכלים לאח העללאבארום שהוא מין סם וממית האוכל את השלו לפעמים, וגם בשר שלוים קשה מאוד להתאכל ואם נאכל בזוללות בתוך המדינות כמו שעשו פה מתאוי תאוה ימות וע"י נתקלקל ג"כ מזג האויר וזה פירוש מלת מגפה. (לה) התאוה תמו' שהתאווים מקרם תמורת שם עלם. ויהיו בחצרות הוא מקום בחר הנקרא האדראה עד היום הזה ועיין במאמר אלה מסעי ואלו שתי המלות יש שמחברים עם הפסוק הבא ועיקר כדברי המבאר.

יב (א) במשה כתב המבאר שדבור עם בית הוא ג"כ לשבח כמו רוח ד' דבר בי וזה אינו ראוי כלל כמו שכתב הוא בעצמו ולכן אביא ראי' יותר נכונה לדבריו שהרי נאמר ואני אדבר בך אל בית אבי שמואל א' י"ט ג'. על אדות האשה י"א שהיא צפורה ולא התרעמה לפי שנפרש משה ממנה אלא שמרים לא ידעה שנשא משה אשה כי בערם נסעו למצרים שלא צפורה אל אביה ועכשיו שבאה עם יתרו התרעמה מרים ואולם אין לשון כושית נופל על צפורה ומלות אשה כשית לקח מורים כי אחרת היתה, ומה שהביא המבאר מספר דברי הימים של משה. שאחריו נמשך תיב"ע הוא כמעשה שהביא היוסיפון שמשה נשא בת מלך כוש באפריקא ותרבים שמה, בברחו מארץ מצרים ואולם כבר כתבנו מזה בשמות שלא יתכן להיות. והיוסיפון החליף כוש אשר באזיא עם כוש באפריקא ומשה עם זעזאָסטרים וע"ד האשה כשית פה לא ידענוה מי היא? (ב) אך במשה גם אנו יודעים רצונו של מקום שרעה בעיניו האשה הכשית. (ג) והאיש משה מצאנו והאיש משה גדול מאוד ג"כ בשמות ולאנס נתפלאו ע"ז רָאזענמיללער וחבריו על שלשון איש נאמר כאן אצל משה. (י) אם יהיה נביאכם אם יהיה נביא לכם וכן ידיהם ולא ימישון בתהלים קט"ו שפי' יד להם. במראה אליו אתודע והוא שיתבטלו חושיו מפעולותיהם וכח הדמיון יפעל בחזק והוא הנקרא עקסטאזיס, וזה טעם נופל וגלוי עינים הנאמר בבלעם, כי הנביא הוא כל שיצלא עליו רוח ה' וכן כל מליץ ומשורר נקרא כך, אם ידבר לדבר קדושה כמו חבל הנביאים בשמואל, ואם המליץ נשגב ברעיוניו ומחשבותיו גברו ממחשבות בני אדם אחרים גם בו נוספה רוח ד'. ואולם הנביא המגיד עתידות הוא ע"ב פנים הא' בחלומות חזיונות לילה נתגלה לו הש"ית כמו באבימלך והב' בהקיץ בכח הדמיון שלו אם שבער בו קנאה לד' לבאות (עקסטאזיע) והב' אם נתבטלו חושיו (פאַראקסיסמוס) ומדבר במשלים ובחידות והיו נביאים כאלה אף בין אומות העולם כבלעם בן פעור — ואולם נביאי השקר שביניהם

היו עושים בערמה כדמיון נביאי אמת, וספרו שאמרו אלוה אשר בדו מלבם · או היו רק מליצים ומשתבעים, למען יאמינו, כי גם המה נופלים וגלוי עינים ואותים חזיונות כאשת הנביאה פיטיא בעיר דעלפי, שדברה בחידות, ואולם נבואת מרע"ה שהיתה בערך הפלגה, עד שלא יכלו נביאי השקר לעשות רק כדמיונה, כי טהורה נשמתו והשיג השם ע"י שכלו, ולא ע"י כח הדמיון, לא דבר נופל וגלוי עינים, לא ספר מחלומות ולא בחידות דבר כי רק דבריו ברורים היטב ולא בלשון דמשתמע לתרי אפי וכלם קבועים נכון ומפורשים היטב. (ח) ומראה ולא בחידות י"א שהוא תמו' ולא במראה ובחידות (עוואנד) ואולם נוכל להבדיל בין מראָה ומַראֶה כמו בין מענֶה ומַענָה מַעֲלֶה ומעלָה והבן. וחידות כולל כל דבר שאינו ברור היטב וכן

נקרא ערמה בשם חידה כמו ומבין חידות דניאל ח' וכן כל נסתר וסתום כמו ביחזקאל י"ז ב'. ותמונת ד' יביט ואמתת השם ישיג (הרמב"ם). (י) מצורעת ספרו כותבי המסעות שהצרעת בא"י הוא ע"ב פנים או שיהיה המצורע כלו לבן וזה אינו נמשך זמן רב ודומה זהרו לזהר השלג ואינו שאת או שהוא לבן ושאת ויש לו שער לבן ומי שנתפס מזה צריך ימים רבים להתרפא והב' קשה לרפאות מאוד מאוד והצרעת הא' היא שאירע למרים פה, ומי שנפלה עליו צרעת כזאת אינו יודע ממנה, ומזה יובן פי' ויפן אהרן אל מרים, כי היא בעצמה לא ידעה, ואמרו הרופאים כי לפעמים תבוא הצרעת תוך כדי דבור בפתע פתאום וביותר בכעסן נפש ד"מ ע"י חרדה ולכן בקש אהרן מחילה כי היא לא ידעה כלום (א) נואלנו יאל ובחלוף האותיות אול עניני סכל. (יב) אל נא תהי כמת שנשחתו איבריו כי כן אמרו הרופאים כי מתוך הצרעת יאבדו האיברים על הכרכשה, ואחרי כן נמקו ולסוף יפלו מן הגוף · (טו) ואחר נסעו לפי העלות הענן כי מה שסר מעל האהל היה רק סימן כי חרה ד' במרים ולא למסע את המחנות. (טז) במדבר פארן ר"ל לקדש בפארן ואינו כדברי המבאר שנסעו לרתמה כאשר אבאר אי"ה.

פרשת שלח

יג (ב) כל נשיא כפי מה שאמרנו לעיל בהוראת שם נשיא אין מקום לקו' כלל כי המרגלים האלה אינם הנשיאים אשר הביאו קרבנם כי אם כמו שמפרש והולך אנשים ראשי בני ישראל ואפשר שהיו ראשי אלפים ובית אבות. (ג) ממדבר פארן ר"ל מקדש. (יא) למטה יוסף יש לתמוה למה זכר מטה יוסף אצל מנשה ולא זכר כן לעיל א' באפרים? (טז) יהושע ברשימות שהיו למשה היה נכתב בשם הושע ומפרש שהושע הוא האיש אשר כבר קראו משה יהושע. כאשר הוא המנהג עד היום הזה, אם יחפוץ המלך ביקר איש, משנה שמו. (יז) בנגב בצפון למחנה ור"ל כי דרום א"י היה נקרא נגב סתם בין שהכותב במזרחו או בצפונו כמו שאנחנו אומרים היום דאס מָארגענלאנד סתם. (יט) ומה הארץ אינו דרך כלל, ופרט, כמו שאמר המבאר כיון שכבר כלל ואמר את הארץ בפ' הקודם אלא שב על האויר והאקלימא. הבמחנים יפה אמר הראב"ע כמו הקדרים השוכנים באהלים, וכן כל המחנים שבמקרא, אינו מורה על ערי הפרזות ? ומה שטען המבאר כי שם עיר אינו נופל על המחנה, אין בדבור כל כך, כי עיר עיקר הוראתו על הדיקה והקבוץ, ונופל על כל מקום קבוץ בני אדם, כמה שנאמר ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ואלו עיר היינו מבצר היה יכול לומר עיר סתם וגם המחנה לפעמים היה מוקף חומה, ולכן יאמר תמנו עיר אף שנראה שעיר אחד עם קיר. (כ) בכורי היינו בתחלת חדש אב. (כא) ממדבר צין עד רחב לבא חמת צין חלק מזרחי למדבר פארן שנמשך עד ארץ ישראל ורחב עיר בצפון א"י קרוב לצידון וב' רחוב היו ושניהם בנחלת אשר (יהושע י"ט כ"ח) ורחב וכו' עד צידון רבה וכן שם ל' ואפק ורחב וכו' וחמת עיר נודעת עד היום הזה בסיריען הצפונית והיונים קראו לה עפיפאניא ומביאה היוסיפון, והיא עיר גדולה כעת ג"כ, ומצפון ארץ כנען עד חמת מוליך דרך צר הנקרא ענגפאסס פָאן חם, וזה פי' לבא חמת ר"ל דרך צר זה עברו המרגלים. (כב) ויבא זה אחר זה כדרך המרגלים וזה טעם לשון יחיד חברון אין להחליף עם חֶבְרָן

והיא עיר בא"י ידועה ושמה לפנים קרית ארבע. הענק רוב המפרשים יסכימו כי ענק יורה על אדם גדול הקומה. ובערבית נקרא ענק, צואר ארוך, ויש שחשבו שהיו שוכני מערות (טראָגלאָדיטען) ואין להם ראיה לזה, וכן מי שאמרו שנשאל מלשון וענקי' לגרגרותיך — וענק שם עצם פרטי הוא, ובא בה"א הידיעה כמו הירדן הלבנון. וכן כתב געזעניוס (לעהרגעביידע) כי שם פרטי מדבר נודע יבא בה"א וכן נמצא קרית הארבע נחמי' י"א כ"ה וארבע הוא האדם הגדול בענקים כמה שנאמר יהושע י"ד ט"ו, ואחד מהאחרונים כתב כי נקרא ארבע תמורת אבי ארבע כמו איעזר (כ"ו ל') שהוא אביעזר (יהושע י"ז ב') ונקרא ארבע ע"ש בנו ענק ושלשה בני בניו אחימן ששי ותלמי, שהיו מפורסמים בשם ענקים אביהם — וענק נקרא מקומתו ועל ידיהם נתפרסם ג"כ ארבע — ואחימן היינו מָן אָחי, מי אחי, כלומר אני ואפסי

עוד וששי ששש אמות קומתו, ותלמי מלשון תלם חרישה ואולם לענ"ד היינו טלמון בטי"ת כמו שמואל א' בד"ה ט' ע"ו שנקראו ב' שוערים אחימן וטלמון, וטלם הוראתו בערבית הצורר ונקרא כך כמו שמצאנו בספורי היונים שספרו גם המה מנפילי הארץ ואחד פראקרוסטעס שנקרא כן על רשעתו — צען מצרים וכן בתהלים ע"ח י"ב נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צען, היא עיר נודעת אצל היונים בשם טאניס והחכם ניעבור כתב שזאת הנקראה מאנזורה אצל המצרים הנכאים, ובתרגום הערבית לה' חומשי תורה נקראה עיר רבה פי' עיר ואם במצרים ובזאת לא נתברר עד עתה בין החוקרים אם בירת המלך במצרים, היתה במוף (מעמפיס) סמוכה לקהירה החדשה, או אם היתה בצען — בין כך וכן היתה עיר מפורסמת הרוסה בארץ גשן ובני ישראל ידעו חשיבתה וסמוך למשפכת הניל נמצאו עוד חרבות ממנה. — (כג) נחל אשכול י"א שהוא במערב לחברון וי"א קרוב לבית לחם. זמורה כל ענף עץ נקרא זמורה ולא לבד מגפן,

בוצר עוללות

ואת לך ראי' שנאמר והנה שולחים את הזמורה אל אפם ביחזקאל ח' ט"ו שזה היה המנהג אצל הפרסים הישנים (פארזען) בהיותם מתפללים אל השמש בבקר היו מריחים לאגדת עץ הנקרא בארזאם. אשכול ספרו תנופעים, כי עד היום הזה ימלאו אשכלות כבדים כו' או י"ב ליטרין. וזה דבר פלא לבני ישראל היה, וביותר כי ישבו עד עתה בארץ מצרים, אשר ענביה קטנים ויקרים מאוד מאוד. הרמונים לוקחים על עץ כעשר אמה קומתו. (כו) אל מדבר פארן קדשה קדש לדעת החכם ראבינזאהן הוא הנקרא היום עין — אל— והיירא ויפה טען עליו החכם עוואלד כי ממשמעות הכתובים היה יותר בצפון הארץ ואמר הוא כי נקרא מדבר קדש מעיר בנגב א"י, כמשמע ביהושע ובבראשית י"ד ז'. והמדבר בצין שהוא בפארן נקרא ג"כ עין משפט בבראשית שם, ואמרו הטעם בזה לפי שרבו שם בתי מריבה ואולם יותר נ"ל שהענין כך הוא: הנה מלאכו שהיה לבני שעיר מזבח ותרפים שם, והיה שואלים את פי האָרקולי במדבר, כמו למצרים

במדבר ליבאי אורקול יופיטר האמון ולכן נקרא קדש שהוא מוקדש לאליל, וזה טעם עין משפט (קוועללע דעם אורקעלס) וכן כתב החכם הנ"ל והנה פה משמע שהיו בקדש קודם מ' שנים שנענשו בם, ולהלן הוא אומר ויסעו מעציון גבר לקדש ומיד מקדש להר ההר ושם מת אהרן והרי אהרן חי קכ"ג שנים והוא היה בן פ"ג שנים בעמדו לפני פרעה, והוסף עליהם מ' שנים הרי קכ"ג וא"כ נראה לבדי' שהיו בקדש אחר מ' שנים? ולכן נאמר כדעת האחרונים ונאמין בזה בסוף הספר שהיו ב' פעמים בקדש כי לאחר החטא חזרו לים סוף ואח"כ שבו לקדש, והנה כל הספור מסי' י"א — י"ד מספר מתאורעות על הדרך מים סוף לקדש קודם מ' שנים וסימן (ט"ו — י"ט), כולל הקורות בתוך מ' שנים, וקדש הנאמר בכ' כ"ב היינו לאחר מ' שנים ששבו לשם וע' במאמר אלה מסעי. (כד) והערים גדולות תרוע לבבם אמרו כך או לפי שעד עתה ישבו באהלים, ונדמו להם הערים כגדולות, אבל באמת אינו כן, כי כ"ד אלפי לוים היו יושבים במ"ח מערים האלה, ואם כן כלנה עיר אחת פחות מאלף אנשים. (כט) עמלק יושב בארץ הנגב אין לקבוע היטב גבול עמלק ואכן כיון שנלחם ברפידים עם ישראל והיה בבריח עמון מואב מדין ופלשתים אין ספק שישכן במדבר צין מצרים לא"י בארץ ערב הסלע (אראביא פעטרעא) וכמנהג רועי צאן שעו הנה והנה, וחכמי ארץ ערב אומרים עליהם שבימי אברהם כבר ישבו בארץ הנגב, וחכמי הנוצרים סבירא להם ראיה מפ' ויכו את כל שדה העמלקי, ואולם אין זה ראיה כלל כי אפשר שבימי אברהם שם אחר היה לו ומשה ראהו בשם המכונה בימיו כדרכו מקראות. החתי עם ישן נושן מכלם זולת הצידונים ושכנו קרוב לחברון והיבוסי בירושלים והאמורי נבאר לקמן כ"ג י"ב שקצתם ישבו סביב לאלון ממר

וקצתם מעבר לירדן ומהראשונים דבר פה הכתוב והכנעני צידון וחת וחוי והאמורי כלם בני כנען המה כמפורש בבראשית י' ט"ו והלכו קצתם לצפון הארץ דהמה *Phoenices* אצל היונים (פעניציער) והנשארים ישבו על ירדן מערבי ואת' כנענים בפרט, שמהם דבר פה הכתוב. (לא) ויהס עיין מה שכתבנו על פרט זה בבאור להפטרת בהעלותך בפסוק הס כל בשר. (לב) דבת אין הבדל בין הבאת דבה להוצאת דבה כאשר בארנו בראשית ל"ז ב' והמשך הכתובים לפי פשוטם כך הוא: בפני משה ואהרן השתיק כלב את העם אך כששב העם ממשה, והלכו הביתה אמרו המרגלים לא נוכל לעלות וילינו את העם על משה. ארץ אכלת לא על מזג האויר אמרו כן שהרי כבר אמרו זבת חלב ודבש היא, אלא טעמו כמו לחמנו הם, וכמה שנאמר ואכלה אתכם ארץ אויביכם, ורצונם בזה, כי כל העמים האלה נפשיהם בכפיהם תמיד כי צריכים להלחם בעד לחמם עם אויבים השוכנים סביב, ומי שירצה לשבת שם צריך להיות גבור מלחמה, ומזה תדין מה שנאמר י"ד ג' שבכה העם ולמה ד' וכו' לנפול בחרב ולא טענו על רוע הארץ. (לג) נפילים בארתי בבראשית שאם הוא מלא יורה על עם ששמו כך, ואם הוא חסר יורה על בעלי קומה ובזה יובן פה הפסוק.

יד (א) ותשא כל העדה נ"ל כדברי הרשב"ע ששב על מלת קולם כדרך שנאמר לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו *). (ט) כי לחמנו הם כדרך יאכל גוים צריו ומצאנו מליצה זאת גם כן אצל היונים ψωμοὺς πολεμίους κατατρώγειν ψωμοὺς סר צלם לא כפי' האברבנאל שאמר כי לחמנו הם שב על המן וטעם סר צלם מעליהם כמה שאמר וחם השמש ונמס פירוש אויבנו יהיו כמן אם חם השמש אלא כדברי המבאר וצל היינו מגן ומחסה. (יג) ושמעו הנכון ששמעו בכל מקום לשון עבר וכן ואמרו בפס' הבא והמשך הכתובים כך הוא כבר שמעו מצרים (ר"ל ראו או שפירושו כמו שאבאר תכף) כי העלית את העם הזה וכבר אמרו את זה אל יושבי הארץ הזאת אשר שמעו כי גם במדבר נחיתם בחסדך ואם תמית את העם הזה ואמרו הגוים בין מצרים ובין יושבי כנען מבלתי יכלת וכו' או שנוכל לומר כי העלית כפירש"י ויתורגם לפי"ז דא נון דיא עגיפטער בערייטס געהערט האבען, דאס דוא געפיהרט האסט או ווען דאז דיא עגיפטער הערען ווערדען אויס דערען מיטטע דוא געפיהרט וכו' אונד דיא עם גענאגט האבען דען איינוואהנערן דיעזעס לאנדעס וועלכע ווידער געהערט האבען וכו'. (טו) מבלתי יכלת שזה טעות הגוים בימים קדמונים שלא ידעו כי מלא הארץ כבוד ה' וכמו שאמרו אלהי הרים ה'. וישחטם אינו דרך מליצה כמו שחשב המבאר לנתה"ם אלא לשון שחיטה נופל ג"כ על הריגה כמו מלכים ב' כ"ה ועיקרו קריעה וכריתה ולכן קריעת בית הצואר נקרא כן וכן זהב שחוט נכרת מסבעו ודומה לו מהול כמו סנאך מהול ולתרגום ,עי' דרך אחר בזה. (כ) כדבריך ר"ל ונקה לא ינקה לא תכנו בדבר אך יצא להם העונש. (כד) וימלא אחרי או חסר הפעול וימלא את לבבו או הפעל וימלא ללכת אחרי. (כה) והעמלקי והכנעני יושב בעמק טעם יושב כטעם אורב כי לא היו שוכנים פה

*) פסוק ה ויפל משה עיי' מה שכתבתי לקמן י"ו ד.

כי אם התפשטו עם מחניהם אחר עד הנגב והכנעני זה האמורי והיה יושב בין אדום למצרים ובמזרח ים המלח ואחר שעיר והיו להם קלוניאות תחת הכנענים ובין הרי אפרים היה הר אחד ששמו הר עמלק ככתוב בשופטים י"ב ט"ו ולכן אין סתירה כלל אם יאמר פעם שהעמלק יושב בעמק ופעם ב' שהוא יושב בהר. (כז) מלינים ההפעיל יש לו לפעמים הוראת הקל וכן בשמות ט"ז י"ח ולכן אינו מוכח שטב פה על המרגלים וכן אין משמע כן מפשוטו של כתוב שהרי העונש בא לכל ישראל ולא לבד למרגלים כי המה מתו במגפה מיד ככתוב בפ' ל"ז. עד מתי בתרגום הוואלנגאטע והסורי עד מתי תלינים. (כט) פגריכם שם פגר הוראתו נופל עיף ויגע. מבן עשרים זה פחות מחלים של כל ישראל שהלוים נמנו מבן חדש ואינם בכלל המתים. (לב) ופגריכם אתם על שמוש מלת הגוף עם הכנוי עיין ועהרגעביידע פאן געזעניוס דף 791. — (לז) ובניכם יהיו רועים לא נמצא רועים בשם תועים כמו שחשב המבאר שהשרש רעה היא כחברו רעה ענין שמירה ופה פירושו רועים ממש רועי צאן כבני ערב יושבי מדבר. (לד) יום לשנה סרס הכתוב שנה ליום ולפי' המבאר העיקר חסר מן הספר. ארבעים שנה אי שמבין בקורות העתים יבין מה נסבבו דרכי אל והחכמה גדולה ועלומה היתה זאת מלפניו שלא להביא את העם עתה לא"י עד לאחר מ' שנים כי מתוך המעשה נראה להדי' שעדיין לא באו ישראל להשגת הש"ית אמתית ולהבנת דרכי אל כי עדיין לא היה להם בטחון ואיך יעבדו למלחמה עם האויב אם ימס לבם בכל עת ויהיו בפחד תמיד וזה נשאר להם מעבדות מצרים אשר עבדו כשלש מאות שנה ולא הסכנו להיות חפשים ולכן הסכים האל בחכמתו העליונה להניחם במדבר זמן רב עד כי יחזקו בתורה ובאמונה ובדעת וגם יתחזקו בגופם ובנפשם כי עוד מאויר מצרים חלשים היו ומתלאות הדרך נתקשו אבריהם ואויר המדבר זך מאוד ועי"ז ר"ל על התורה והאמונה והאמון לבבם וחזוק גופם ונפשם נתכשרו לבוא אל הארץ ולולא ד' בזר עליהם את כל זה הייתי מתמיהים איך יכלו לעלות אל עם עצום וגדול ממנו במעמד שהיו עמדו אז, ולכן פתח כמים חרלו קלת החוקרים משפטם על זמן ארבעים שנה ועי' מזה במאמר אלה מסעי. (מד) ויעפילו כל עפל לשון הר וכן בערבית ופי' פה ויתגברו לעלות ההר וכמו שאמר במקום אחר ותזידו ותעלו. חרמה יש ספיר' עד שהאריואים והיא אמת כי חרמה שם עלם פרטי כאשר נדבר עליו לקמן כ"ג א' והיא בנחלת שמעון כמבואר בשופטים א' י"ב ומקודם לכן נקראה צפת והכתוב הקדים פה לקראה חרמה שנקראה אחר מעשה מלך ערד (לקמן כ"א) כן ורמזיגמאהן במסעיו דף קמ"א — ה"ל בחלק ב' כתב שמלא עוד מקום לר תנגב לערד ששמו כלפת — ובספרי הכותים ובתרגום הע' הוסיף כותב אחד פה מלות: ויסובו אל המחנה.

טו (ד) סלת לא מלאנו עוד קמח אלא קרבנות בהמה. (טו) הקהל יחם שאליו הנקרא דאטיף וכן לקמן כ"ח האזרח תמו' לאזרח ובספרי הכותים נוסף פה כן יעשה הקהל. (לב) במדבר כפשוטו אחר מעשה המרגלים כי ישבו אחר הגזרה במדבר ואירע זה המעשה. (לח) ציצת עיקר הוראתו פרח או ציץ וכל דבר משליך זקים וכן הציץ בראש כהן גדול ונקרא כל דבר שיש לו תמונת פרח בשם זה והוא הנקרא קוואסטע אצלנו וציצת הנאמר כאן הוא האחרון וידוע אצלנו. תכלת לבע בגדי הכהן היה תכלת וישראל ממלכת כהנים תהיה להם לסימ' זה תכלת בבגדיהם לזכרון כי הם עם קדוש ויזכרו כל מצות ד' וכן מלאנו שכל מלך יש לו לבע מיוחד שמורה על תאריו, ותכלת דומה לצבע השמים ונראה לי פי' הכתוב כן הוא: בני ישראל יעשו להם ציציות היינו פרחים (קוואסטע) ונתנו עם הציציות פתיל תכלת, והפתיל זה יהיה להם לציצית פי' לזכרון ומלת ציצת דפסוק ל"ט אין ענינו כמו בפסוקים הקודמים.

פרשת קרח

טז (א) ויקח וכו' שלקח נפשות וי"א שהוא מלשון סורית קהה שהוראתו רגז וכעס ואחד מאחרונים אמר שהיה נכתב ויקה' ר"ל ויקהל. בן יצהר אחי עמרם ולכן קנא באהרן ובמשה ודתן ואבירם בני ראובן הבכור וכעסו כי זכות הבכורים נטלה מהם ונתנה ללוים — ובכלל נפש העם מרה עד מאוד לאחר מעשה המרגלים ולזה התרעמו. (ב) ואנשים מבני ישראל ר"ל עוד בכורים אחרים, שנמאסו מעבוד עבודה נשיאי עדה עיין לעיל י"ג ב'. קריאי מועד י"א הנועדים על משה. (ג) ויקהלו עיקר התרעומת היה ע"ד הכהונה כי בני ישראל אמרו הלא נאמר לנו ממלכת כהנים אנחנו ומה לכם כי תתנשאו וכן התרעמו אהרן ומרים על משה בדבר נבואה ואולם זה טעות בידם כי כל חברת אנשים לא תקום לולי רצון אחד בנפש כלם כי זה מושג החברה שכל האגודה מאחדת ברצון אחד וטעם קהל ה' היינו כאשר הש"ית הוא אחד ומאחר שיש לו רצון אחד וברצונו הוא מושל בכל העולם וכל יקומי הטבע עושי רצונו כך תהיה כל עדת ד' חברת אנשים שכל מגמתם לעשות רצונו יתברך וזה אי אפשר שידעו כלם דעתו ורצונו יתברך אם לא כי איש אחד נבחר מכלם יורה משפטיו ויגלה חוקותיו וזה לא הבינו בעלי המחלוקת ועל דבר זה הארכנו בהקדמה לס' בראשית. רב לכם די לכם ככל מקום וכאן פירושו יש לכם יותר ממה שראוי. (ד) ויפל על פניו משה לבדו נפל והתפלל עכ"ל המבאר לנתה"ש וזה סותר למה שאמר הוא בעצמו לקמן סי' כ' פסוק ו"ו שטען על הראב"ע ועיין מה שכתבתי שם. — (ה) בקר אינו נכון מה שתרגמו הע' [illegible] ר"ל ובקר ד' אלא בקר כמשמעו למחר ופי' הכתוב השם ידע אשר לו ואת הקדוש אשר הקריב אליו ובל"א דען הייליגען דען ער פאר זיך קאממען לעסט ואין צורך למה שהביא המבאר בשם הרמב"ן. (ז) רב לכם לא אני בקשתי יותר מהראוי כי הם אתם. (יא) לכן על כן בכל מקום ר"ל בזה, ועי' כן, שהבקשו יותר מדאי; על ד' ולא על אהרן אתם נועדים. (יב) לא נעלה למשפט או פר"ל כי משה טען עד עתה עם בני לוי ולבני ראובן לא אמר כלום להשיב על טענותיהם ואמר להם רק בלווי שיעלו ממקום זה וישובו, ואם השיבו מה לך כי השתרר אין לנו חלק במשה ולא נחלה בבן עמרם. (יד) העיני האנשים ההם תנקר

דרך תלילי התוכל לשכחים אשר ראינו וי"מ אפילו אם תאים ותפתד אותנו שתנקר עינינו לא נעלה. (טו) לא חמור אחד מהם נשאתי בתרגום הע' ובספרי הכותים לא חמוד אחד ר"ל לא נשאתי חמדה ומדברי שמואל נראה לאדי' כדברי המסורה פי' לא לקחתי מהם מס המלך. (טז) היו לפני ד' כפל הלווי להבדילם מדתן ואבירם. (יז) ונתתם עליהם תמו' עליהן. (יט) כל העדה עיי' מה שכתבנו לעיל י' ג' ועדה הנאמר כאן לא זקני העדה המה כי אלה התפרשו כנאמר בפ' כ"ד ואם נאמר כדעת הבבעים שהיא עדת קרח כאשר חשב אחד מהאחרונים יקשה מפסוק האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף משמע שהעדה לא חטאה ולכן ישוב הכתוב לפשוטו. (כד) העלו זה תשובת הש"ית למשה ששמע תפלתו. (כו) בכל חטאתם בענשם כי חטאת יורה על הפשע ועל תולדתו ר"ל העונש וכן עון. (כח) יצאו נצבים יותר נראה כפירש"י כי מה שתרגם הרמ"ד והמבאר אינו ע"פ דקדוק הלשון ולא מלאנו שמוש בינוני עם פעל ע"ד זה בלשון עבר וגם לפי דרך שאר לשונות ר"ל ויתילבו יולאים כי לאחר שילאו התיצבו ואפשר שנלבים היינו לשון תכף כמו שיאמר הרומי' stante pede שטעהענדען פוסעס פי' ילאו מיד ולהראות שאינם משגיחים בדברי משה. וטפם הלא כבר אמר ובניהם? ומה שאמר אחד מהגוזרים כי טף יורה על הנקבות אינו אמת אדרבה בנים יאמר על כל זרע וכ"ש טף אלא טף נגזר מן טפף ונקרא כן הילד אשר נגמל משדי אמו לפי שירוץ הנה ואנה בחוצות וברחובות וזה הנקרא ג"כ עולל מטעם זה ונבדל מיונק אשר לא יוכל ללכת עוד, וא"כ בנים שב על הגדולים וטפם על הקטנים מזרע דתן ואבירם או שטעמו כטעם לפי הטף בבראשית מ"ו והוראתו אנשי בית. (כח) כי לא מלבי בתרגום הע' נוסף עשיתי זאת. (כט) ופקדת לשון פקדה מלאנו על העונש וכיון שאמר מתחלה כמות כל האדם על מות בכלל לכן פי' פקדת נטל כל אדם אשר מוטל עליו והיינו שמות ודברה תורה כלשון בני אדם שכל מיתה בא מחמת עונש. (ל) ואם בריאה יש נוסחאות שכתוב בהם בריאה חדשה שלא נצורך כי כל בריאה היא חדשה ובתרגום הע' השאילו מלשון ריאה χασμα ותה אינו ופצתה האדמה כל פתיחה היא הפך הסגור ופלה היינו פתיחת פה אשר יוכל להסגר כמו כאן (דברי החכם תהו' יש"ר נר"ו). שאולה כבר הבאנו דעת האחרונים שהוא כמו שעול פי' נבוב וחלול כי חשבו הקדמונים שבטן הארץ הוא חלול והושאל על מקום הרפאים וכך העללע והעהלע בגרמנית וכן κοιλος ביונית coelum ברומית וטעם חיים או שנשארו חיים זמן מה מתחת לארץ או שירדו בלי מחלה לארץ הרפאים. (לב) אותם דתן ואבירם אך קרח לא נבלע. (לג) וירדו אמר הראב"ע וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בם שאולה עכ"ל וא"כ לפי דעתו זה מחקי אל אשר שם בטבע וכן נראה מחז"ל באמרם כי פי הארץ נבראו משבת ימי הבראשית וכן לדעתם כל עשרה דברים שנבראו באופן זה (באבות ה' ט') וא"כ לריך לפרש אם יברא בריאה כטעם אז ישיר משה ר"ל עתיד במקום עבר ואולם אם גם אמת שמענו מבקיעות הארץ כאלה, לפי פשוטו כאן ע"פ נס היה, כי היו פתיחה וסגירה מיד, ועוד שמשה נבא ע"ז ואיך היה יודע מקודם לכן — ויש מחכמים בעיניהם שבקשו גם המה לבאר כל זה עפ"י חקי הטבע והלכו בדרך עקלקלות כל שומע יצחק להם הא' אומר שמשה לוה לחפור את הארץ תחתם ושכח כי שש מאות אלף גברים היו במחנה והיו יודעים את זה והב' אומר שנקברו חיים ומביא ראיה שהקהל אמר למשה ולאהרן אתם המתם ואולם בזה הפסוק פי' אחר כמו שאבאר וכל דוחק ידחק ופשוטו של כתוב יורה על הנס ואין לנו עסק בנסתרות (לה) ואש יצאה פירשתי באחרי מות.

יז (ב) השרפה כמו השרופים ועי' מה שכתבנו לעיל ג' ל"ג אמלת פקדת. כי קדשו אלא הלווי הזה בל"א זיא זאָללען הייליג זיין ולא אלא עלמם או בתורת חרם הם קדושים. (ה) יש כתבי יד שמסיימין פה סימן הקודם ומתחילים סי' י"ז מפסוק וילנו. (ו) אתם המתם אתם גרמתם וכן והשבתם את העם בשיטים ס' כ"ב וכן והורדת' את שיבתו בבראשית מ"ב ל"ח וכן רבים במקרא ואין כאן מקום לקו'. (יא) והולך בספרי הכותים כתיב ולך מהרה ואין לורך לזה ודברי הראב"ע בפסוק זה פירשנו באחרי מות. (כז) ויגמול ידוע כי שרש גמל בעברית יורה על עשית טוב ורע ועל הסרת העולל משדי אמו ועל בכור פירות וע"ז אמר חכם אחד שעיקרי בערבית ששם יורה גמל על השתיה (ווערמען) ולכן בשול פרות ע"י חום השמש נקרא גמול וגם העולל אשר מחמים אותו נקרא כן — אך איך יפרש לשון גמילת חסד? ולכן נאמר שזה שרש אחר שהוראתו עמל וזה יאמר ג"כ על לשון עשה ועיין בזולר המלים להחכם געזעניים (טהעזאורום). (כד) ויצא כתב אחד מחכמי הנולרים כי התנהג בארץ ערב אם ירצו לתת עליהם שר לבא יפילו פור וגורל ע"י מטות אשר יתן כל אחד ואחד מהקרואים, והיה האיש אשר מטהו יבא עפ"י גורל נהיה להם לראש, ומטהו יענדו בצילים ובפרחים ומזה ראה לפרש הכתובים, ואולם אין זכר במקרא שהיה גורל וגם המנהג הזה אצל בני ערב לא ידעתי מניין לו זה.

יח (א) תשאו כאשר ראו בני ישראל מעשה הנורא שספר למעלה יראו פן ימותו ולכן השיב הש"ית שהכהנים יזהירו את העם ועליהם מוטל עון המקדש ר"ל העון בשביל המקדש. (ח) למשחה משח ענינו בערבית מדידה והחלקה (גלעטטען שטרייכען) כרעו משך בעברית ולכן קלת המפרשים אמרו למשחה פה פירושו לחלק ולנחלה וי"א חלף המשחה אלף כי אתם המשוחים זאלבונגסגעביהר ולדברי המבאר לנתה"ש אין סמך כלל. (יב) יצהר נגזר מן להר כדכתיב להאהיל פנים משמן. ראשית קאי אדגן ותירוש ובכורים אפירות. (טו) הטמאה בשמות כתוב פטר חמור לבד ותפס שם הכתוב כמנהגו של עולם כי חמורים הבדילו יותר משאר בהמות טמאות. (יט) ברית מלח ידוע כי עוד היום הזה יקראו בארץ ערב כל ברית אשר יכרתו קאראט — מילחא כי בכרתם ברית יאכלו פת במלח ואלא סימן לקיום כי אינו מבאיש וכן היה אצל הרומי' והיונים כאשר תראה משירי הומירוס בא' תמט' (איליאדע) וכן לא היה סועדים סעודה בלי מלח — ומה שאמר הראב"ע שהמלח מטעים את האוכל לא שייך כאן וכן מה שאמר אחרון אחד כי ברית תמו' ברית ר"ל ברור, זה בעלמו אינו ברור ונכון. (כ) בארצם לא תנחל עפ"י גורל וחלק לא

יהיה לך כגל וכגל. (כא) כל מעשר זה אינו דבר מוטע כי הלוים היו כ"ב אלף וקבלו מעשרות משש מאות אלף בני ישראל עד שללוי אחד היה לו דבן כדגן חמשה איש מישראל ועוד היה להם חלף עבודתם כמה שנאמר בדברים י"ח ד' ועיין מה שכתבתי בפסוק כ"ג (כג) ובתוך בני ישראל לא ינחלו הלוים כי למעלה הזהיר על הכהנים יקב כידוע בזר ששתים בו יין ועניינו נקב. כן תרימו גם אתם היינו מעשר מן המעשר — והנה בחלוקת הארץ היה ראוי לשבט לוי חלק י"ב מכל הארץ ותמורתו נתנו לו בני ישראל מעשר תבואתם וזה יותר מחלק י"ב ולכן נתנו לוים מעשר מן המעשר הרי שלא הרויחו כגל — וכל זה היה שלא יבטלו משמרתם ע"י דאגות ותהיה כל מגמתם להורות את העם ולשפוט משפט צדק. —

פרשת חקת

יט פרשת פרה אדומה נכתבה שלא במקומה וכן דעת חז"ל כמו שהעירונו ע"ז לעיל ח' ז' ואמרו חכמנו ז"ל אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני זו פרשת פרה אדומה, כי כל מצוה אשר נחקור עליה אפשר שנשיג טעמה באופן אחד ואולם אם תשיג טעם למה פרה אדומה מטהר טמאים ד"מ ותאמר אחכמה ויקשה לך למה תטמא טהורים ותראה כי רחוקה היא ממך ולאנס נלאו המפרשים לפרשה מנמוסי העכ"ום ואשבו שגם מצוה זאת נאמרה לעקור ע"ז מן השרש פעם יאמרו כי היה זה נגד חקי המצריים שעבדו לפרה ולכן צוה הש"ית לשחטה אע"פ שבכל הקרבנות צוה להקריב זכר, ופעם יאמרו שלבע אדום יורה להפך לאליל טיפֿון שהיה אדום ואחרים אומרים כי לבע האדום מורה על החטא ע"ד אם יהיה חטאיכם כשנים ופילון היהודי כתב כי אפר זכר לאדם כי הוא עפר ואפר וי"א אפר הוי' טהרה ואולם לא אחד מהם שיכול לפרש את כל הפרשה ולכן אין לנו לעשות כ"א לפרשה ע"פי המלות והנכון שנאבדו ממנו המנהגים שהיו אז ובני ישראל בודאי הבינו את כלה כמה שנאמר לא רחוקה היא וכו'. (ב) חקת שרש חקק ופי' דבר קבוע ואין לשנות. עול אם הוא מלשון עגל בערבית או מלשון קשירה או שעניינו נטל ומשא ע"ז נחלקו המפרשים ובאמתי את דעתם בפסוק ופרקת את עלו ושם הסכמנו לדעת האומרים שהוא לשון משא ואשר לא עלה עליה עול כמו תכלה לעשר את מעשר ר"ל כפל הפעל עם השם וכן ויזעק זעקה — וכן המנהג אצל הרומים שלא לקחו בהמה לקרבן אם עלה עליה עול. (ה) ושרף כדין חטאת וכן הזיה שנאמר' בפסוק הקודם. (ט) נדה בתרגום הע' ובת"א ותיב"ע ובהעתקת הרב סעדי' ובסורי ובפירש"י ורמב"ן היינו מי הזיה ואולם אין להם סמך מן הלשון ולדעת האחרונים שרשו נדה או נדד והיינו ניעה ופקפוק כענין נידה שנת המלך, ראו בחון נדדו ממני, והושאל אח"כ על המפרשה ומזה על הטומאה ודבר מתועב ד"מ הוליא הנדה מן הבית או על טומאת האשה בשעת וסתה והרב החכם מהו' יוסף פירסט בספרו אוצר המלים כתב ששרשו נדה והוא ע"מ הָכָר

והוראתו תעיבה ושנאה; ונדה היינו מתועבת וכן נדוי בתלמוד ומביא ראיה ממאר לשונות כמו בשפת הנדאית ויונית וגרמנית (ניד, ονειδ, ניידען) ועוד פירוש אחר יש לו שם בזה שטעמו חליל ונבוז והעמיק מאוד לדבר בזה הענין דברים נכוחים אך הפי' הראשון מסתבר יותר וכן דעת החכם בעזעניוס חטאת הפך החטא כמו ודשנו הסרת הדשן בפעל לכן כִּפֶּר הסרת העון אם ְכַּפֵר איש ברעהו וכן מְחַטֵּא מסיר החטא. וכן חשבו הרומיים שאפר קרבנם מטהר הטמאים igne eremat vitulos, purget ut ille ciuus (Ovid Fast. 39.) וכן אצל הפרסיים היה המנהג לטהר את הטמאים במי רגלי שור או פרת קרבן והמעיי' בספרי זענד אוועסטא מתורגמים מהחכם קלייקער שם בח"ב רי"א — רי"ט ימלא חקים דומים מאד לחקי פרה האדומה, ופר החטאת ושעיר החטאת בי"הכ שמטמאים ג"כ את הטהור עליהם דברנו בויקרא. (יא) וטמא ז' ימים זה תשובת התנאי ר"ל אז יטמא כי עדיין לא נתפרש טומאת שבעה לטמא מת ורק במלורע לוה כן והיינו אומרים דוקא מלורע החמור לכן בא להשמיענו שאף מת הקל יטמא שבעת ימים. (יד) זאת התורה לפי. ענ"ד נפרד במקום נסמך והראוי זאת תורת אדם כי ימות באהל. (טו) צמיד פתיל בספרי הכותים נאמר למיד ופתיל היינו מגופה מחוברת עם חוטים ולדעת הרא"בע — ב' מגופות הם והאחרונים פי' מכוסה היטב ומהוראת מלות למיד ופתיל אשר באהרנו במקום אחר משמע כדברי רש"י אין מגופת למידתו מחוברת יפה. — (יז) מעפר שרפת החטאת מעפר חטאת השרופה והוא מקרה תמר' בינוני פעול כמו שכתבנו לעיל י"ז ב' והחמיר הכתוב על הנוגע במת שע"י שמירה מן הטומאה שהיתה קשה על הטמא היו זריזים להלוית המת ולקבור את החללים והיה זה ג"כ לתועלת (מלבד שכר המלוה) שלא נתקלקל האויר מנבלות הנסחתות.

כ (א) בחדש הראשון ולא נאמר באיזה שנה באו למדבר צין וע"ז נחלקו המפרשים לדעת יב"ע היה המעשה בחדש הא' בשנת ב' אלפים תס"ח ליצירה ולדברי חז"ל ב' אלפים תנ"ה ואנחנו באהרנו דעת האחרונים בזה שהיה בשנת הארבעים ולא כדברי הרמב"ן שקדש א' בצין ואחד בפארן אלא שב' פעמים היו בקדש ובנאהו ראיה ממיתת אהרן הנאמר' בפרשה שלנו שהכתוב אומר שהיתה אחר מ' שנים, ובהיות בני ישראל נכונים לבא אל א"י כי מקדש קרוב לא"י הולרכו לשוב בחטא המרגלים, ושבו לקדש אחר מ' שנים ולא ספר הכתוב מן המאורעות שאירעו בתוך ל"ב שנים, כי אינם ראוים להספר ומה שכתב כאן הרא"בע אין לו יסוד בכל אופן עיי' בבאור כי אם תאמר כדעת הרמב"ן כי ב' קדש היו א"כ יפה טען עליו הנ"ל, ואם נאמר כדעת האחרונים ישבו בקדש ימים רבים קודם שליחת המרגלים והמעשה בכאן אירע לאחר מ' שנים. (ג) לפני ד' כאשר מתו אחינו בעון המרגלים ובעדת קרח או שסב על ארבעה עשר אלף וז' מאות שנפלו

בוצר עוללות

במגפה לעיל סי׳ י״ז והיינו לפני ד׳. בגוע גוע עניינו התבוללות למיתה והנכון כדברי הרד״ק בשרש גוע שאמר שמורה על מיתה קלה שאינה בארוכות חולי׳ (ו) ויפלו על פניהם זה פעם שלישית שנפלו משה ואהרן על פניהם הא׳ במעשה מרגלים והב׳ במחלוקת קרח והמפרשים אמרו שמפני מורא עשו כבוד לבני ישראל להשתיקם ברגע כעסם וזה לא נ״ל כי כאן נאמר ויבא וכו׳ מפני הקהל שטעמו כטעם מפני מי המבול ר״ל שברחו מפניהם וא״כ איך נפלו על פניהם לפני העדה? אלא בודאי שנפלו באהל מועד על פניהם או להתפלל או להתנבאות כדרך הנביאים ומה שטען המבאר לנתה״ש על הראב״ע כבר הבאתי לעיל י״ו כ׳ שסותר את עצמו בזה. (ח) את המטה לדעת חזקוני זה מטה אהרן שהונח לפני האהל ובאיה ראיה מפסוק ט׳ שנאמר מלפני ד׳ ואפשר שגם מטה משה היה באהל. (י) שמעו נא המורים היותר נכון לחבר כל הפירושים השונים ועלומים מספר בחטא של מרע״ה — כי הנה כל הראשונים והאחרונים יסכימו על זה שמר״עה שענו מכל אדם וקדוש ונאמן בבית ד׳ אשר היה מתאמן על כל רגשות הנפש, כראוי לשליח אלהים, זה משה שאיש הגדול, כעס בכאן, ובדרוב חמתו לא עשה כהוגן. הא׳ שברח מפני העדה כמו שפירשנו בפ׳ ו׳, והב׳ שדבר את בני ישראל קשות ולא בנחת כעד הנה שאמר שמעו נא המורים ואמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים שזה לשון דמשתמע לתרי אפי כי יוכל להיות שעלה בדעתו לומר: ראו בני אי אפשר לבשר ודם להוציא

מים מן הסלע ואם נוציא לכם הלא תראו כי ד׳ שלחני ובכחו יפליא לעשות, והיתה כשגגה מלפני השליט ויצאו מפיו הדברים האלה, כאלו היתה התיבה למניעות וכאלו היה אומר מה נעשה לכם? המן הסלע נוציא לכם מים? כמו שאמר האלהן ובקר ישחט להם? וברוב חמתו לא דקדק היטב כי המרה את רוחו ויבטא בשפתיו וכן הרים את ידו והכה על הסלע פעמים, כאדם מלא חמה שאינו עושה מעשיו כשיעור הראוי ואחר ועושה ואנחנו נאמר כדברי החכם למלך הכוזרי אשרי מי שעונותיו ספורין. (יא) וירם משה י״א המעשה אחד עם מה שנעשה בצור בחרב שמות י״ז ואינו נראה כי הא׳ נקרא שם המקום מסה ומריבה ועוד שינויים אחרים יש כאן, והנכון שמה שאירע לאבות הוא שאירע לבנים ומשה היה יותר מתון בראשונה, וכן במעשה הסלו לעיל שאמר הצאן ובקר ישחט להם ולא אמר כן בפעם הראשון כי בפעם הב׳ אמרו יותר כי ראו כבר תשועת ד׳. — (יב) לא האמנתם שרש אמן עניינו חזק ואמן ומזה המחזיק בדת נקרא מאמין וכן ההולך בדרך אחד ולא ישנה מעשיו פעם בכה ופעם בכה נקרא מאמין ובלשונם קאנזינקווענט והפוכי כזב וכן מים הנובלים תמיד נקראו מים נאמנים והפוכם אשר יכזבו מימיו, ולכן נתרגם פה איהר בלייבט אייך ניכט טריא געגען מיך ששנו את דרכם לעשות בדף אחרי את מעשיהם. (יג) המה מי מריבה ושם מי מריבת קדש בדברים ל״ב כ״א וזה תשובה נכונה להמפרשים שחשבו שאלו מי מריבה הנאמרו בשמות עיין פסוק י״ח. ויקדש בם לאנס נעם המבאר לנתה״ש מדברי הראב״ע כי אדרבה יותר קשה לומר שאלת בם שם על המים, הרק אך במים נקדש הש״ית הלא שאר נסים עשה כבר? ולכן נראה שטב על משה ואהרן וכן משמע מדברי תי״ע ובוא כמו בקרובי אקדש — בספרי הכותים נאמר׳ מכאן ואלאה הפרשות מדברים ב׳ א׳ — ב׳ כ״ב להשלים הספורים. (יד) וישלח משה בדרומי של א״י הוא ארץ אדום ובני ישראל חנו בקדש והוא מדבר חול הנקרא בעת גאחר, ומפריד הר שעיר ממדבר מערבי אל — תהי והר שעיר נקרא בעת אל — שערא ומתחיל מדרום ים המלח עד לשון ים סוף המזרחי באילת והר שעיר שומם ובגוה במערב ונשפל לתזרח על פני מדבר המזרחי והוא ארץ סורים ודרך הקרוב לא״י הוא דרך בהר שעיר ולכן שלח משה מלאכים מפה ועוד אבאר ארץ אדום הנקרא אידומעא אצל היונים בס׳ דברים. (טו) ולאבותנו אשר מתו במדבר ודברי רש״י ע״פ דרש. (טז) עיר קצה גבולך עיר ראשונה בגבול ארצך. (יז) דרך המלך ע״פי פשט זה הפך שדה וכרם והיינו במסלה הנאמר לקמן י״ט וזה דרך המלך באמתו עם אנשי חילו לא ילך בדרכים עקומים כ״א על מסלה ישרה כי הדרך הישר לבוא ממדבר אל א״י מוליך בין עזה ליס המלח, אך משם לא יכלו לעלות ורצו לסבב את הארץ ללכת מצד דרומי מזרחי ואולם שם הרים גבוהים ושוממים ואולם בקעה אחת הנקרא בהאַע יש שם ובזה אפשר לחיל הצבא לבוא אל הארץ וזה דרך המלך הנאמר כאן וכן נ. שעֹם עד היום הזה ממדבר לארץ. (יח) בי בפני ובדרשותי וי״א שהוא לשון שבועה ואין לזה ראי׳. (יט) במסלה סלל כמו תלל עניינו הגבהה וטעמו על לבירת העפר להישיר הדרך. — רק אין דבר י״מ הלא דבר מועט הוא וכן בתרגום הע׳ ולפירש״י ות״א אין שום דבר מזיקך וי״מ לא אשאל ממך דבר רק ברגלי אעבורה וי״מ כמו אל תעשו דבר בבראשית י״ט ח׳ ואחרים אומרי׳ שהוא כמו שלום לך ואין דבר (שמואל א׳ כ׳) ויהיה פי׳ שלים יהיה בינינו. (כא) ויט ישראל כאשר לא אבה מלך אדום העבירם בגבולו בדרך הבקעה שכתבנו לעיל היו מסבבים את הרגו ויסעו לים סוף דרומי של הר שעיר והיה אדום מאחוריהם וכן עושים עד היום הזה הנוסעים מים המלח עד עזה ילכו בדרומי להר שעיר ובלפון — מערבי יפנו לעזה ואחרי׳ פי׳ כי ארץ אדום מוגבלת מאי ויס ערבי ויש שם מדברות ודרכים שאינם שייכים לממשלת אדום ובדרך עקומה זה היו הולכים ופי׳ הא׳ מסתבר יותר. כב) הר ההר אין זה הר ההר הנאמר לקמן ל״ד ז׳ כאשר אבאר והנאמר כאן על גבול ארץ אדום כי כאשר נסעו לדרומי — מזרחי באו להר הזה וכן הנוסעים עתה מים לעזה יבאו על פני ההר הזה והוא הר גדול בדוד משאר סלעים סביבותיו ושם היה בימים קדמונים עיר בירת ארץ אדום הנקראת סלע — פעטרה והיא בעמק הנקרא וואד. — מוזא ובתוכו ילך לשון הר שעיר דרך א׳ ואלי יום מנגב ים המלח ובדרך יותים מלשון ים סוף באילת והר ההר היא תלול ויקשה לעלות בו ויש שמה מעלות אשר חלבו הישמעאלים ונכבד אצל הערבים עד היום הזה וקוראים אותו דשעבל — נאבי — האחרון או סיתי — האחרון וקברו של אהרן כסו בהיכל ושם יקטרו זבחים והנה בתי״ע נקרא הר אומנים ומלאתי בספרי הטבע לפליניוס בוי״ו פ״ת שמלא שם האמנאם וכתבתי מזה בהקדמה לס׳ בראשית. (כח) וימת אהרן שם ובדברים כתוב שמת במוסרה וכתבתי מזה בסוף הספר במאמר אלה מסעי ע״ש שאינו קשה כלל. —

כא (א) מלך ערד מספורי כותבי המסעות משמע כדברי הרמב״ן שהביא המבאר ולא כראב״ע וערד

הוא בארץ כנען שהוא שם כללי לכל ארצות הקדם כמו שהעירונו לעיל בפ' שלח ועבר במערבי מדבר יהודה וככ' מילין מחברון וד' מילין מעיר מעלאטה והחכם ראָבינזאָהן מצא עוד מקום ששמו טעל — ארבד אך לא נמצאו שם חרבות. האתרים בתרגומי' נעתק המלה הזאת באתרא בלשון התלמוד ר"ל במקומות שנכתבו עד כאן, והאחרונים מסכימים עם תרגום הע' שהוא שם עצם פרטי ואיננו מקום הלר בנגב א"י בין הרים בגוהים ומה שפי' המבאר כת"א לא יתכן להיות כי כבר שבו מדרך המרגלים כאשר באַרתי. (ג) חרמה פי' בפרשת שלח שהוא צפת וכן הבאתי שם מהחכם ראָבינזאָהן שמצא המקום הזה ובני ישראל לא הורישו את מלך ערד עד בימי יהושע והקדים הכתוב לקרוא שם המקום חרמה כבמקומות אחרים. (ד) ויסעו משם נסעו מנגבה מלשון ים סוף המזרחי ללכת אל מזרח המדבר והמדבר הזה חם ויבש עד מאוד ולכן קצרה נפש העם. (ו) השרפים י"א שרפים תאר לנחשים וכן משמע מפסוק ח' ובישעי' י"ד כ"ט ונקראו כן מחמת כובע שיש להם בראשם והנחשים האלה יקראו באַזיליסקען ושרף בערבית כמו שר בעברית ומכתר שעל ראשו נקרא כך וכן ספרו הירודוט ודיאָדאָר ממדינות האלה שארס שלהם מזיק מאוד. (ט) והביט אל נחש נחשת כדרכנו נלוע שם לפניך דעות האחרונים בזה אף שאין אנו מסכימים עמהם י"א שהלביש את דמות הנחש למען יכיר אותו כל איש ויהיה נשמר ממנו וזה פירוש והביט אל נחש נחשת וי"א שהיה סימן על ראש הבית אשר הובאו שם הנשוכים להתרפאות ובל"א איין אויסהענגעס־שילד אין פֿעלדלאזארעט וכן היה במצרים נחש סימן המורה על הרפואה כי איסקולאַפ האליל המושל לפי דעתם על הרפואה יצוייר בדמות נחש — וכל זה טוב ויפה והנכון שהיה ע"פי נס — נחשת הוסיף משה מדעתו אע"פ שלא נאמר לו אלא לעשות שרף ואולם השרפים נוצצים כעין נחשת קלל (חזקוני). (י) ויסעו בני ישראל מאבות אבות לא מצאוהו בעלי המסעות והנה בדרך זה ר"ל בנסעם מקדש ללשון ים סוף המזרחי פגעו במקומות אשר באו בם בפעם הראשון והלכו עתה בדרך יותר קצר ר"ל בדרך שעוברים בו עוברי דרך מעזה עד ים גם כיום הזה ולא כפעם הראשון שהלכו לעציון גבר אלא לצפונו הלכו ואדבר מזה בסוף הספר. (יא) עיי העברים לפעמים נקראו עיים סתם ועברים המה הרי עברים והוא שלשול הרים הנקרא כן והוא נמשך עד ים המלח נגד מזרחו כי"ב מילין ומתחיל ממול לירחו והולך אל מדבר המזרחי ויש שם נהרות יוצאות אל ים המלח וא"כ עברים הוא הנקרא קאראַ — טרפונגא ועיים הוא מקום מחנה עד היום הזה ונקרא קאטרנה.

(יב) זרד מנגב לארנון היא שם עמק ושם ג' נהרות ושמם אל — אחזא ואל — קערעק, ולכן מסופקים אי זרד הנאמר כאן הוא העמק או א' מג' נהרות ואם הוא אל — אחזא או אל — קערעק? ולדעת תיב"ע הוא הראשון שהוא אומר עליו נחלא דתרבי חילפי ובלי וסגלי (כך היא הנוסחא המתוקנת ולא המשובשת נחלא דחילפי שאין לו טעם הבנה) דלה לומר חילפי הוא ערבה שצומח שם ובלי הוא מה שנקרא אצלנו ראָהר־מארין וסגלי מין צמח ידוע בשם אלרוין וכל זה שייך אל אל — אחזא ועל העמק שם ואולם כיון שזה כבר נקרא נחל ערבים או נחל ערבה במקרא, ולאל — קערעק אין לו שם במקרא לכן יותר ראוי לומר שזרד הנאמר פה הוא אל — קערעק מלומר שאל — אחזא יש לו ג' שמות. (יג) ויחנו מעבר ארנון מעיים נסעו למזרח הארץ כי הארנון מקורו בהרי ערב ונופל אל ים המלח והוא הולך בגבולת ארץ פוריה הנקרא כעת וואדי מודשעב והמואבים ישבו בכל ארץ המזרח ונקרא כל המחוז ע"י זה ערבות מואב ואולם סיחון האמורי היושב בנגב לקח מהם את כל ארצם עד שלא היה להם כי אם הארץ בנגב לארנון, וארנון בין צפון מואב ונגב אמורי בין שתי כברות הארץ הנקראו' עתה אל — בעלקא וקערעק. (יד) על כן יאמר רבו הפירושים בפסוק זה יש אומרים (וכן מסכים הרד"ק) שמלות ואת והב מחוברות אתוהב ר"ל ד' נראה בסופה ובתרגום הע' נאמר תאו' והב מלת זהב ע"פי דברי הכתוב בדברים א' א' וי"א כי והב שם מלך מואב הוא ופירשו כן: על כן יאמר בספר (אחד ידוע באותו זמן) מלחמות ד' (נלחם ד') את והב בסופה — וי"א כי והב היינו מתנה שנאמר לקמן י"ח ולי נראה כי והב וארנון וסופה כלם שמות נהרות הנה בסופה תרגמו הע' *ἐφλόγισε* מלשון אסיפה נאום ד' והנכון שהוא שם נהר כאשר נפרש בדברים א' א' ואת הנחלים הרבה נחלים נשפכים אל הארנון. (טו) ואשד בתרגום הע' כאלו נכתב ואָשֵׁד ר"ל תקן אותם. וכן בסורי. ער עיר בירה בארץ

מואב מנגב לארנון ועוד נמצאו שם חרבות ונשען לגבול מואב פירשנו לעיל פ' י"ג. (טז) בארה לדעת החכם בעזעניוס הוא באר אלים הנאמר בישעי' ט"ו ח' ולדעת חז"ל הוא באר שמצאו כבר ולרמב"ע ס"א באר אחר ועכ"פ במדבר הזה יבש וחורב אשר אין איש יקוה למים דבר גדול הוא למצוא באר ועוד בזמן הזה לפעמים נמצא מקור מים ממש על פני הארץ או כאמה מתחת לארץ. (יח) במחקק איננו כדעת רש"י שהוא כמו בפי מחקק כי מלת במשענתם משמע שמחקק זה שבט והע' תרגמו כרש"י ותרגום הוואולגאטא אין לו הבנה כלל והרב סעדי' והסורי תרגמו כאלו נכתב וּחֻקִּים. וממדבר מתנה נדבר ע"ז במאמר אלה מסעי והנכון

כדעת חז"ל ות"א וי"א שמתנה הוא הנקרא כיום משענה. (כ) ראש הפסגה תחת ראש הפסגה כי אין נכון שיהיה גיא על ראש ההר. (כא) אל סיחון מלך האמורי אין זה אמורי אשר ישב מעבר לירדן בגבול יהודה כ"א עם אמורי אשר ישב על נהר יבוק ונחלק לשני גזעים הא' תחת שבט סיחון מיבוק עד ארנון בעירם חשבון והב' תחת שבט עוג ועירם בשן ושניהם נלכדו מישראל והיבוק יש לו מקור אחד לנגב — מזרחי והב' לצפון מערבי ועל מקור הב' ישבו בני עמון. (כג) יהצה עיין ביהושע י"ב י"ח ויבק הוא הנקרא היום וואדי — סערקא בצפון ארץ בני עמון. (כד) כי עז ארץ בני עמון הרים סביב לה. השבון כ' מילין מירדן עיר בארץ בעלקא ונמצאו שם חרבות בגבעה אחת ובורות ובארות חצובות מעת ההוא וסביב לה גנות ושדי תרומות. (כו) במלך מואב הראשון בתרגום הע' *τὸ πρότερον* ר"ל מקודם לכן היה נלחם; ובתרגום הסורי והערבי במלך מואב הנאמר לעיל וי"א לפני מלוך מלך בלק. (כו) המשלים המלאכים במואב באו חשבון אם תוכלו. (כט) כמוש אליל מואב ובענין עבודתו נחלקו המפרשים י"א שהוא שנקרא

במגפה לעיל סי' י"ז והיינו לפני ד'. בגוע גוע עניינו התכווצות למיתה והנכון כדברי הרד"ק בשרש גוע שאמר שמורה על מיתה קלה שאינה באריכות חולי. (ו) ויפלו על פניהם זה פעם שלישית שנפלו משה ואהרן על פניהם הא' במעשה מרגלים והב' במחלוקת קרח והמפרשים אמרו שמפני מורא עשו כבוד לבני ישראל להשתיקם ברגע כעסם וזה לא נ"ל כי כאן נאמר ויבא וכו' מפני הקהל שטעמו כטעם מפני מי המבול ר"ל שברחו מפניהם וא"כ איך נפלו על פניהם לפני העדה? אלא בודאי שנפלו באהל מועד על פניהם או להתפלל או להתנבאות כדרך הנביאים ומה שטען המבאר לנתה"ש על הרמב"ע כבר הבאתי לעיל י"ד כ' שסותר את עצמו בזה. (ח) את המטה לדעת תזקוני זה מטה אהרן שמונח לפני האהל והביא ראיה מפסוק ט' שנאמר מלפני ד' ולאפשר שגם מטה משה היה באהל. (י) שמעו נא המורים שיותר נכון לחבר כל הפירושים השונים ועצומים מספר בחטא של מרע"ה — כי הנה כל הראשונים והאחרונים יסכימו על זה שמרע"ה הענו מכל אדם וקדוש ונאמן בבית ד' אשר היה מתאמץ על כל רגשות הנפש, כראוי לאיש אלהים, זה משה איש הגדול, כעס בכאן, ובדרך אמתו לא עשה כהוגן. הא' שברח מפני העדה כמו שפירשנו בפ' ו', והב' שדבר את בני ישראל קשות ולא בנחת כעד הנה שאמר שמעו נא המורים ואמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים שזה לשון דמשתמע לתרי אפי כי יוכל להיות שעלה בדעתו לומר: ראו בני אי אפשר לנו ולכם להוציא

מים מן הסלע ואם נוציא לכם הלא תראו כי ד' שלחני ובכחו יפליא לעשות, ויותר כשנבא מלפני השליט ויצאו מפיו הדברים האלה, כאלו היתה התיבה למניעות וכאלו היה אומר מה נעשה לכם? המן הסלע נוציא לכם מים? כמו שאמר הצאן ובקר ישחט להם? ובדרך אמתו לא דקדק היטב כי המרה את רוחו ויבטא בשפתיו וכן הרים את ידו והכה על הסלע פעמים, כאדם מלא חמה שאינו עושה מעשיו כשיעור הראוי וחוזר ועושה והנחנו נאמר כדברי החכם למלך הכוזרי אשרי מי שעונותיו ספורין. (יא) וירם משה י"א המעשה אחד עם מה שנעשה בצור בחרב שמות י"ז והיינו נראה כי הא' נקרא שם המקום מסה ומריבה ועוד שינויים אחרים יש כאן, והנכון שמה שאירע לאבות הוא שאירע לבנים ומשה היה יותר מתון בראשונה, וכן במעשה השלו לעיל שאמר הצאן ובקר ישחט להם ולא אמר כן בפעם הראשון כי בפעם הב' אמרו יותר כי ראו כבר תשועת ד'. — (יב) לא האמנתם שרש אמן עניינו חזק ואמן ומזה המחזיק בדת נקרא מאמין וכן ההולך בדרך אחד ולא ישנה מעשיו פעם בכה ופעם בכה נקרא מאמין ובלשונם קאנזינקווענט והפוכו כזב וכן מים הנוזלים תמיד נקראו מים נאמנים והפוכם אשר יכזבו מימיו, ולכן נתרגם פה איהר בלייבט אייך ניכט טריאה געגען מיך ששנו את דרכם לעשות בהפך אחרי את מעשיהם. (יג) המה מי מריבה והם מי מריבת קדש בדברים ל"ב נ"א וזה תשובה נכונה להמפרשים שחשבו שאלו מי מריבה שנאמרו בשמות עיין פסוק י"ח. ויקדש בם לחנם נטה המבאר לנתה"ש מדברי הרמב"ע כי אדרבה יותר קשה לומר שאלה גם שם על המים, הרק אך במים נקדש הש"ית הלא שאר נסים עשה כבר? ולכן נראה שבם שב על משה ואהרן וכן משמע מדברי תוי"ע והוא כמו בקרובי אקדש — בספרי הכותים נאמר' מכאן ואילך הפרשות מדברים ב' א' — ג' כ"ב להשלים הספורים. (יד) וישלח משה בדרומי של א"י הוא ארץ אדום ובני ישראל חנו בקדש והוא מדבר חול הנקרא כעת גאָסר, ומפריד הר שעיר ממדבר מערבי אל — תהי והר שעיר נקרא כעת אל — שערא ומתחיל מדרום ים המלח עד לשון ים סוף המזרחי באילת והר שעיר שומם וגבוה במערב ונשפל למזרח על פני מדבר המזרחי והוא ארץ סורים ודרך הקרוב לא"י הוא דרך בהר שעיר ולכן שלח משה מלאכים מפה ועוד הבאר ארץ אדום הנקרא אידומעא אצל היונים בס' דברים. (יו) ולאבותנו אשר מתו במדבר ודברי רש"י ע"פי דרש. (יז) עיר קצה גבולך עיר ראשונה בגבול ארצך. (יז) דרך המלך ע"פי פשט זה הפך שדה וכרם והיינו במסלה הנאמר לקמן י"ט וזה דרך המלך בלאתו עם אנשי חילו לא ילך בדרכים עקומים כ"א על מסלה ישרה כי הדרך הישר לבוא ממדבר אל א"י מוליך בין עזה לים המלח, אך משם לא יכלו לעלות ורצו לסבב את הארץ ללכת מצד דרומי מזרחי ואולם שם הרים גבוהים ושוממים ואולם בקעה אחת הנקרא גהֶאָע יש שם ובזה אפשר לחיל הגבא לבוא אל הארץ וזה דרך המלך הנאמר כאן וכן נ. סעים עד היום הזה ממדבר לארץ. (יח) בי בפני וברשותי וי"א שהוא לשון שבועה ואין לזה ראי'. (יט) במסלה סלל כמו תלל עניינו הגבהה וטעמו על נבירת העפר להישיר הדרך. — רק אין דבר י"מ אלא דבר מועט הוא וכן בתרגום הע' ולפירש"י ות"א אין שום דבר מזיק וי"מ לא אשאל ממך דבר רק ברגלי אעבורה וי"מ כמו אל תעשו דבר בבראשית י"ט ח' והאחרים אומרי' שהוא כמו שלום לך ואין דבר (שמואל א' כ') ויהיה פי' שלום יהיה בינינו. (כא) וימ ישראל כאשר לא אבה מלך אדום העבירם בגבולו בדרך הבקעה שכתבנו לעיל היו מסבבים את הרגל ויסעו לים סוף דרומי של הר שעיר והיה אדום מאחוריהם וכן עושים עד היום הזה הנוסעים מים המלח עד עזה ילכו בדרומי להר שעיר ובצפון — מערבי יפנו לעזה ואחרי' פי' כי ארץ אדום מוגבלת מאד ויש ערבי ויש שם מדברות ודרכים שאינם שייכים לממשלת אדום ובדרך עקומה זה היו הולכים ופי' הא' מסתבר יותר. כב) הר ההר אין זה הר ההר הנאמר לקמן ל"ד ז' כאשר אבאר והנאמר כאן על גבול ארץ אדום כי כאשר נסעו לדרומי — מזרחי באו להר הזה וכן הנוסעים עתה מים לעזה יבאו על פני ההר הזה והוא הר גדול בדוד מאד סלעים סביבותיו ושם היה בימים קדמונים עיר בירת ארץ אדום הנקראת סלע — פעטרא והיא בעמק הנקרא וואד. — מוזא ובתוכו ילך לשון הר שעיר דרך א' ואלי יום מנגב ים המלח ובדרך יומים מלשון ים סוף באילת והר ההר היא תלול ויקשה לעלות בו ויש שמה מעלות אשר חצבו הישמעאלים ונכבד אצל הערבים עד היום הזה וקוראים אותו דשעבל — נאבי — האהרן או סיתי — האהרן וקברו של אהרן כמו בהיכל ושם יקטרו זבחים והנה בתוי"ע נקרא הר אומנום ומצאתי בספרי הטבע לפליניוס בוי"ו פ"ח שמלא שם האָמַאנוֹס וכתבתי מזה בהקדמה לס' בראשית. (כח) וימת אהרן שם ובדברים כתוב שמת במוסרה וכתבתי מזה בסוף הספר במאמר אלה מסעי ע"ש שאינו קשה כלל. —

כא (א) מלך ערד מספורי כותבי המסעות משמע כדברי הרמב"ן שהביא המבאר ולא כרמב"ע וערד

הוא בארץ כנען שהוא שם כללי לכל ארצות הקדם כמו שהעירונו לעיל בפ' שלח וערד במערבי מדבר יהודה וכב' מילין מחברון וד' מילין מעיר מעלאטה והחכם ראבענזאהן מצא עוד מקום ששמו טעל — ארואד אך לא נמצאו שם חרבות. האתרים בתרגומי' נעתק שמלה הזאת באתרא בלשון התלמוד ר"ל במקומות שנכתבו עד כאן, והאחרונים מסכימים עם תרגום הע' שהוא שם עצם פרטי והיינו מקום אשר בנגב א"י בין הרים בצוקים ומה שפי' המבאר כת"א לא יתכן להיות כי כבר שבו מדרך המרגלים כאשר באמרתי. (ג) חרמה פי' בפרשת שלח שהוא צפת וכן הבאתי שם מהחכם ראבינזאהן שמלא המקום הזה ובני ישראל לא הורישו את מלך ערד עד בימי יהושע והקדים הכתוב לקרוא שם המקום חרמה כבמקומות אחרים. (ד) ויסעו משם נסעו הנגבה מלשון ים סוף המזרחי ללכת אל מזרח המדבר והמדבר הזה חם ותהו עד מאוד ולכן קצרה נפש העם. (ו) השרפים י"א שרפים תאר לנחשים וכן משמע מפסוק ח' ובירמי' י"ד כ"ט ונקראו כן מחמת כוויה שיש להם בראשם והנחשים האלה יקראו באזיליסקען ושרף בערבית כמו שר בעברית ומכתר שעל ראשו נקרא כך וכן ספרו הירודוט ודיאָדאר מהמדינות האלה שארס שלהם מזיק מאוד. (ט) והביט אל נחש נחשת כדרכנו נציע פה לפניך דעות האחרונים בזה אף שאין אנו מסכימים עמהם י"א שהביא את דמות הנחש למען יכיר אותו כל איש ויהיה נשמר ממנו וזה פירוש והביט אל נחש נחשת וי"א שהיה סימן על ראש הבית אשר הובאו שם הנשוכים להתרפאות ובל"א איין אויסהענגע - שילד אם פֿעלדלאזארעט וכן היה במצרים נחש סימן המורה על הרפואה כי איסקולאפ האליל המושל לפי דעתם על הרפואה יצוייר בדמות נחש — וכל זה שוא והבל והנכון שהיה ע"פי נס — נחשת הוסיף משה מדעתו אע"פ שלא נאמר לו אלא לעשות שרף ואולם השרפים נוצצים כעין נחשת קלל (חזקוני). (י) ויסעו בני ישראל מאבות אבות לא מצאוהו בעלי המסעות והנה בדרך זה ר"ל בנסעם מקדש ללשון ים סוף המזרחי פגעו במקומות אשר באו גם בפעם הראשון והלכו עתה בדרך יותר קצר ר"ל בדרך שעוברים בו עוברי דרך מעזה עד ים גם כיום הזה ולא כפעם הראשון שהלכו לעציון גבר אלא לצפונו הלכו ואדבר מזה בסוף הספר. (יא) עיי העברים לפעמים נקראו עיים סתם ועברים המה הרי עברים והוא שלשול הרים הנקרא כן והוא נמשך עד ים המלח לצד מזרחו כי"ב מילין ומתחיל ממול לירחו והולך אל מדבר המזרחי ויש שם נהרות יוצאות אל ים המלח וא"כ עברים הוא הנקרא קארזי — טרפונא ועיים הוא מקום מחנה עד היום הזה ונקרא קאטרנה.

(יב) זרד מנגב לארנון היה שם עמק ושם ב' נהרות ושמם אל — אחסא ואל — קערעק ולכן מסופקים אי זרד הנאמר כאן הוא העמק או א' מב' נהרות ואם הוא אל — אחסא או אל — קערעק ? ולדעת תיב"ע הוא הראשון שהוא אומר עליו נחלא דתרבי חילפי וגלי וסגלי (כך היא הנוסחא המתוקנת ולא המשובשת נחלא דמידכי שאין לו שום הבנה) רצה לומר חילפי הוא ערבה שצומח שם וגלי הוא מה שנקרא אצלנו ראָז־מארין וסגלי מין צמח ידוע בשם אלרוין וכל זה שייך לאל — אחסא ועל העמק שם ואולם כיון שזה כבר נקרא נחל ערבים או נחל ערבה במקרא, ונחל — קערעק אין לו שם במקרא לכן יותר ראוי לומר שזרד הנאמר פה הוא אל — קערעק מלומר שאל — אחסא יש לו ב' שמות. (יג) ויחנו מעבר ארנון מעיים נסעו למזרח הארץ כי הארנון מקורו בהרי ערב ונופל אל ים המלח והוא הולך בכברת ארץ פוריה הנקרא כעת וואדי מודשעב והמואבים ישבו בכל ארץ המזרח ונקרא כל המחוז ע"י זה ערבות מואב ואולם סיחון האמורי היושב בנגב לקח מהם את כל ארצם עד שלא היה להם כי אם הארץ בנגב לארנון, והארנון בין צפון מואב ובנגב אמורי בין שתי כברות הארץ הנקראי' עתה אל — בעלקא וקערעק · (יד) על כן יאמר רבו הפירושים בפסוק זה יש אומרים (וכן מסכים הרד"ק) שמלות ואת והב מחוברות אתוהב ר"ל ד' נראה בסופה ובתרגום הע' נאמר תחו' והב מלת זהב ע"פי דברי הכתוב בדברים א' א' וי"א כי והב שם מלך מואב הוא ופירשו כן: על כן יאמר בספר (אחד ידוע באותו זמן) מלחמות ד' (נלחם ד') את והב בסופה — וי"א כי והב היינו מתנה שנאמר לקמן י"ח ולי נראה כי והב וארנון וסופה כלם שמות נהרות הנה בסופה תרגמו הע' εφλογισε מלשון אסיפה נאום ד' והנכון שהוא שם נהר כאשר נפרש בדברים א' א' ואת הנחלים הרבה נחלים נשפכים אל הארנון. (טו) ואשד בתרגום הע' כאלו נכתב וְאֶשֶר ר"ל תקן אותם וכן בסורי. ער עיר בירה בארץ

מואב מנגב לארנון ועוד נמצאו שם חרבות. ונשען לגבול מואב פירשנו לעיל פ' י"ב. (טז) בארה לדעת החכם בעזעניוס הוא באר אלים הנאמר בישעי' ט"ו ח' ולדעת חז"ל הוא באר שמצאו כבר ולראב"ע ה"א באר אחר ועכ"פ במדבר הזה יבש וחורב אשר אין איש יקוה למים דבר גדול הוא למצוא באר ועוד בזמן הזה לפעמים נמצא מקור מים ממש על פני הארץ או כאמה מתחת לארץ. (יח) במחקק אינו כדעת רש"י שהוא כמו בפי מחקק כי מלת במשענתם משמע שמחקק זה שבט והע' תרגמו כרש"י ותרגום הוואולגאטא אין לו הבנה כלל והרב סעדי' והסורי תרגמו כאלו נכתב וְחֻקָּם. וממדבר מתנה נדבר ע"ז במאמר אלה מסעי והנכון

כדעת חז"ל ות"א וי"א שמתנה הוא הנקרא כיום משענה. (כ) ראש הפסגה תחת ראש הפסגה כי אין נכון שיהיה באר על ראש ההר. (כא) אל סיחון מלך האמורי אין זה אמורי אשר ישב מעבר לירדן בגבול יהודה כ"א עם אמורי אשר ישב על נהר יבוק ונחלק לשני גבולים הא' תחת שבט סיחון מיבוק עד ארנון ובעירם חשבון והב' תחת שבט עוג ובעירם בשן ושניהם נלכדו מישראל והיבוק יש לו מקור אחד לנגב — מזרחי והב' לצפון מערבי ועל מקור הב' ישבו בני עמון. (כג) יהצה עיין ביהושע י"ג י"ח ויבק הוא הנקרא היום וואדי — סערקא בצפון ארץ בני עמון. (כד) כי עז ארץ בני עמון הרים סביב לה. השבון כ' מילין מירדן עיר בארץ בעלקא ונמצאו שם חרבות בגבעה אחת ובארות מלובנות מעת ההיא וסביב לה גנות ושדי תבואות · (כו) במלך מואב הראשון בתרגום הע' τὸ πρότερον ר"ל מקודם לכן היה נלחם; ובתרגום הסורי והערבי במלך מואב הנאמר לעיל וי"א לפני מלוך מלך בלק. (כז) המשלים המלחקים במואב באו חשבון אם תוכלו · (כט) כמוש אליל מואב ובעניין עבודתו נחלקו המפרשים י"א שהוא שנקרא

בוצר עוללות

כמוש אלה היוונים אליל המושל על ילדות והשחוק וי"א שכמוש הוראתו גבוה כמו בערבית והוא כבעל— גבוה אלוהי עקרון ובמדרש כתוב שהוא אבן שחור שאליו התפללו ואפשר שחלפו אותו עם אבן קאאבה שעבדוהו בני ערב לפני בוא מחמד מחקקם. (ל) ונירם בתרגו' הע' קראו ונינם ובערבי מלשון נירו לכם ניר והרב סעדי' מלשון דרך והנכון משרש ירה כדברי המבאר וגזעניוס. דיבון הוא דיבון גד עיר גדולה על נחל ארנון ועוד נמצאו חרבות מתנה בשם דיבאן והוא יותר לצד צפון. ונשים עד נפח בתרגו' הע' וְנָשִׁים

ונפח לדעתם מפעל נפח ואולם אין לו הבנה כלל ועיקר ששרשו שמם ונפח וי"א שהיינו נבח עי' לקמ' ל"ב מ"ב. אשר עד מידבא אשר בנקוד להורות על כתבי יד שחסר הרי"ש בהם ונכתב אש כבתרגו' הע' ובספרי הכותים וכן משמע מפשוטו של כתוב ונשארו עוד חרבות מידבא ועל גבעה בצד מערבי חרבות היכל אליל ובורות למקוה מים — והנה עוד הרבה פירושים יש בפסוקים האלה עד שילאה בהם הקורא, והחשובים מהם הבאתי לפניך והשאר אינם כ"א נתוש ודמיון והגיון ספק ופורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו. (לב) יעזר בארץ אמורי. וכעת"ו מילין מחשבון וחרבותיה נקראו עד היום הזה סאר או סור. (לג) בשן בתרגומים בותנן ומתנן ובית שן ובספרי הכותים בתנאן ויוסיפון כתב שהוא באטאניה מעבר לירדן בין יבוק וארנון ושם בקעות למרעה לצאן אחו ונאות דשא וכן מורה מלת בשן בערבית בקעה ואדמה פוריה וחלק הצפוני ממלכת בשן נקרא כיום חורן ונראה כן ג"כ מיחזקא' מ"ז ע"ו וחלק הנגב נקרא בעלאד— ערבאד או בלד— בני— אוביד ולבשן היו ב' בירות אדרעי ועשתרות והראשון נקרא אח"כ אדראה ככ"ה מילין מבאָסטרא או כט' מיל' מאבילה וחכמי ערב יאמרו בג' מילין מדמשק והיום הוא כפר וכן עשתרות כפר הנקרא היום מזאריב ומזה נראה כי משה בא יותר לצפון ארץ ישראל.

פרשת בלק

כב (א) בערבות מואב ע"ל פ"א י"ג שאינם שייכים לממשלת מואב והחכם בורקהארט כתב שהוא העמק בין ארנון ונבו — והנה שם מואב לדעת האחרונים נגזר ממוא שהוראתו נגר ונזל בערבית ומלאכו מו' ממו' מוא בחסרון האלף כמו מי מת' מיא ובי ממו' ביא ומזה תבין מלת בתו שלג איוב ע' ל' ר"ל במי שלג ומואב היינו מו— אב ר"ל זרע אביו לוט, אבי אמו, וממלכתו נגבלת מים המלח וירדן וארנון ונקרא היום אל— קיר ע"ש קיר מואב. (ו) זקני מדין, בני קטורה כאשר כתבנו לעיל י' כ"ט ואינם המדינים שנאמרו בשמות ב' א' ואלה המזכרים פה ישבו, כאשר בארתי לעיל, בצפון הארץ בגבול מואב —ובאמת מואב ומדין היו צוררים זה את זה ויתאחדו רק נגד ישראל כי בשנאת ישראל כלם אחדים כידוע. ילחכו המשל לקוח ממנהגי האומה שהיו כלם רועי צאן ובקר. (ח) בלעם בן בעור תלי תלים של פירו' נאמרו על בלעם והנראה לענ"ד הוא כן בלתי ספק נביא היה כי מלאכו שנגלה הקב"ה אף לנביאי האומות כאשר כתבתי לעיל סי' י"ב לטובת ישראל ואם גם בחלומות ובחידות כבאבימלך ובלבן — ואולם בלעם רשע היה כמאמר חז"ל והא לך ראיה האיש אשר פעם א' יאמר ד' אלהי ויודה באלהות יחיד ומיוחד והוא נלמד מעפי"כ לבעל פעור וא"כ חלק לבו והוא קוסם קסמים ומנחש בישראל ובאמת לריך לפסוע על ב' סעיפים הא' שיודע בעצמו כי ישראל יעשה חיל וכל הגוים יאבדו לפניהם ויודע כי אמת תורת משה ואולם עכ"פ אהבת ארץ מולדתו הנטועה בלב כל אדם נטועה בתוכו ואינו יודע למי ישמע, אם לקול האמת והיושר או לקול אהבתו וזה טעם בלבול ופקפוק וספק בכל מעשיו והעמים שספרו את המעשה הזה לישראל בעצמם לא ידעו טעם התנהגותו כי הם עורים וחסרי לב ומאמתת הדת לא הבינו כלום ונתבלבלו במעשה בלעם והיה בעיניהם כמשוגע ונכתב המעשה הזה בתורתנו כפי אשר ספרוהו אז, להודיעך כי גם נביאי אה"ע התנבאו על גדולת ישראל — ועל פתיחת פה לאתון איך תימה כלל כי מי ששם פה לאדם הוא יפתח פי האתון או שנדמה כן לבלעם בחזיונו כי זה מדרכי הנביאים אשר לא ידברו פה אל פה עם השי"ת שנגלה להם בחזיונות כאלה. פתורה שם מקום ובוואלגאטא ובסורית נכתב פותר ר"ל פותר חלומות ואינו כן שהרי ה' בסוף תמו' לת"ד בתחלתו. על הנהר ארץ בני עמו נהר פרת וכן אמר מן ארם ינחני בלק שהוא ארם נהרים שבין פרת וטיגריס ולא כמה שנכתב בספרי הכותים ותרגום הע' ארץ בני עמון כי עמון מעולם לא ישב על נהר פרת. ממלי י"א משרש מלל שהוראתו שחת ואינו כן. (ו) לך ארה לי כן חשבו הרומים והודים שיש ביד הקוסם להשחית באמרי פיו. (ז) וקסמים מה שבאר בנתה"ם אינו נראה כי מה לורך לכלי תשמיש קסמים ;לכן נאמר כדעת ראָזענמיללער שמלת קסמים כמו בשרה שמואל ב' ד' י' והיינו חלף ושכר בשורה וכן פעולה שיורה על הנפעל ועל שכר הפעולה כמו פעלת שכיר וקסמים היינו שכר הקסמים לרוב הכסף לקחו לשלמו בעד קסמים לויבעראָהן ומלת קסם הוא גורל וחלק כי זה מתחלת כל כשוף לאחרון משפט עפ"י גורל וכן בזרן בדניאל על המכשפים והארכתי בזה בס' ויקרא במקומו. (ט) ויבא אלהים פילון היהודי והרב דון יצחק כתבו כי חוזה כוכבים היה ולכן אמר שימתינו הלילה וי"א שראה בנבואתו שלא יוכל לקלל את ישראל וירא פן ירד מכבודו אם יאמר זה, ולכן נדמה כאלו עוד יראה לו ד' ובבקר אמר שאמת נראה לו ודעתנו בזה אמרנו לעיל פי' ח'. (יד) שרי מואב ולא זכר שרי מדין כי שרי מואב יותר חשובים היו. (יט) ועתה שבו הלא כבר אמר לא אוכל לעבור את פי ד'? אלא שנחלק לבו ואינו שלם לא עם ישראל ולא עם מואב. (כב) ויחר אף למה חרה אף ד' והלא הרשה לו ללכת? כך שאלו המפרשים ותירצו כדרכו והרב סעדי' הוסיף מדעתו אחר מלות כי הולך הוא מלות: מחמדת כסף והנכון כדברי הרמ"בן בבאור וכן משמע מלשון הכתוב: אם רק לקרוא לך באו האנשים אז תלך ומכלל הן אתה שומע לאו ואם מבקשים שתקלל

לא מלך. (כד) **במשעול** לדעת החכם מהר' יוסף פירסט הוא דרך חלל ונבוב בין הרים האָהלוועג, (כח) **ותאמר** לדעת הרמב"ם זה חזיון הנבואה כאשר כתבתי לעיל. (לב) **ירט** י"א שדרכו רעה ולר"ק רוע ורון והאחרונים הסכימו לדעת ר' סעדי' שהוא מערבית ופירושו יורד לשחת פחז כמים והחכם ר' יוסף פירסט אמר שהוא כמו ירד ובספרי וכן בספרי הכותים כמו הרע הדרך לנגדך לנגדי ובסורי ובוואולגאטא נשית על הדרך שהוא לנגדי. (לט) **קרית חצות** עיר בארץ מואב שלא נמצאה עוד וי"א שהיתה בגבול ארץ מואב ואם לשון חנות משרש חנה וכן בוואולגאטא ובתרגום הע' תרגמו εις επαυλεως וכן תרגמו חצרות בבראשית כ"ה ט"ז ומזה נראה שהיה כתוב לפניהם קרית חצרות. (מא) **במות בעל** שחשבו שהוא מקום כשר לכשפים

כג (א) **שבעה מזבחות** מספר שבעה היה קדוש אצל העמים הקדומים וכן אתה מוצא בשירי ווירגיל Nunc grege de intacto septem mactarc juvencos Aen. 6138 וכתב החכם דוקטור פיליפזאָהן שמצא בספרי הקורות וז"ל: אם ירצה מלך הודי ללכת למלחמה יביא קרבן לאליל הנקרא ווערמא — קאלי ומצוה לבנות שבעה מזבחות לפני בית אליליו ואצלם שבעה מזרקות מים ועליהם עצי על מאנגאר ואבתי קאָקום ואצל כל מזבח ומזבח יש בור מלא אש והקרבנות תהיינה או שבע או י"ד או כ"א ויהיו שורים או אילים או תרנגולות ואיש אחד יכה בהכאה אחת את כלם ארצה ואח"כ נשלכים אל בורות האש וקוסמי קסמים והכמרים הולכים אל בית האליל להקטיר קטרת ואחר זמן מה ישובו אל המלך נופלים וגלויי עינים כאלו מתנבאים ואם טוב ידברו אל המלך יקח מאפר הנשרפים וישליכהו אל נכח הצר הצורר אותו ויקלל את אויבו בקללה נמרצת. (ג) **וילך שפי** הוראתו בסורי' מקום משולל וכן בתרגו' הע' וי"א וילך מהר וי"א בדד ולר"ק וילך לשבות והעיקר כתרגום הע'. (ז) **ארם** מעזאָפאָטאמיען והוא ממזרח מואב ומזה הטעם אמר מהררי קדם. (ט) **לבדד** י"א זה סימן בטחון ושלום כי מתלונן בצל שדי אינו ירא מכלום וכן וישכון ישראל בטח בדד וכן נאמר לא דלתים ולא בריח לו בדד ישכון. (י) **ומספר** י"א שהוא כמו מי ספר והיינו כנגד מי מנה ואינו נראה לי כי דלתות השיר אינם מורים לכך וי"א שהוא כמו ולמסע את התחנות ר"ל יחס הסמיכות ולדעת בעזעניוס הוא פעל בעצמו. **רבע** לר"ק מלשון לא תרביע ר"ל זרע ישראל ולא מצאנו שם זה על זרע קדוש חס ושלום. **ישרים** אפשר כמו ישורון ולדעת הערדער ע"ד כבוד נקראו כך. (יד) **שדה צופים** בקעה בראש ההר ושם מתקבצים הצופים כמנהג בימים ההם מפני השודדים והרואים שמסוכן מהם הדרך. (יח) **עדי** בתרגו' הע' כמו עֲדי ר"ל שמע אתה שתהיה לי לעד וי"א האזינה עדותי שאני מעיד והנכון כדברי המבאר. (כא) **לא הביט און** י"א מלשון און ותרפים ר"ל לפי שבני ישראל אינם עובדים ע"ז לכן לא יועיל הכשוף בהם וי"א לא הביט המביט עון בהם כי מנוקים מכל חטא ולר"ק לא הביט שב. על השי"ת שאינו רוצה להביט שיעשה רעה בישראל ובתרגום הע' כדברי הרמב"ן בבאור **ותרועת מלך** בתרגום הע' וכבוד מלך בו והאחרונים אמרו שאלה התרועות שהריעו בני ישראל לפני המקדש וכן בצאתם למלחמה לקבל עול מלכות שמים ואמר לפי שד' הוא המוליך ומביא ואליו יריעו התרועות לכן לא יקום איש כנגדם וזה הפי' עולה יפה. (כב) **ראם** אכתוב לך בקצור דברי החכם בעזעניוס בס' אוצר המלים וז"ל: ריס או ראם הנחתו הראשונה מרומם ונעלה. ועל החיה הנקראת כך יש ד' כתות בין המפרשים את תרגומי התורה מעתיקים ריתנא וכן תרגמו דישון והרב סעדי' לא הוסיף בבאור ע"ז ובפשיטתא משמע שהוא דומה לשור ולדעת חז"ל הוא חיה הנקראת באנעללא בז') תרגומי היונים י"א שהוא חיה שיש לו רק קרן אחד אייכהאָרן וי"א שהוא רהינאָצעראָם ויותר רבים חשבו המפרשים שחיה זאת לא נמצאה עוד בטבע, ואולם מצאו בטיבעט חיה כזאת ואמנם דומה לחמור או לסוס ומצוי רק בארץ הדו ולא בא"י ואם צריך להיות במספר רב בא"י וגם דומה לשור. הג' דעות האחרונים והם בהכרח שאמר שהוא המין הנקרא אנטילאָפע. והד' אחרוני האחרונים שאומרים שהוא מין שור הנקרא ביפעל וזה מסכים עם כל המקראות ומצוי לרוב בא"י כמו שכתב החכם ראָבינזאָהן ולזה נסכים גם אנחנו. **כתועפות** שרשו יעף ובתרגום הע' ענינו הדור וי"א קלות רגלים ולר"ק יעף כמו יפע ר"ל התרוממות. (כג) **כי לא נחש** ר"ל לפרש בני ישראל אינם צריכים לקסמים כי יאמר להם כרגע מה פעל אל. (כח) **הפעור** הר במזרח ים המלח (לקמן כ"ה ב').

כד (ג) **שתם העין** גלוי עינים ובתרגום הע' סתום העין להפך ממש וענין הנבואה כזאת ידוע. (ו) **כנחלים** אינם נחלי מים שאין המשל הזה דומה למחנה ישראל שמתפשט לארכו ולרחבו אלא נחלים בקעה געדעהנט וויא טהעלער, **באהלים** בתרגומים מלשון אהל ואינו כן כי אם מן עץ אַלְוַע ועליו יתנו צל לאורחי דרך ועלו נותן ריח ניחוח. **נטע ד'** או פי' שלוקחים מעצמם ולא בידי אדם כמו ארזי הלבנון אשר נטע או שיחס הנטיעה אל השי"ת מתוך יפים. (ז) **וזרעו במים רבים**, דברי המבאר אינם עולים היטב להמשך הכתובים וגם אין מדרכי הלשון כן, ולכן נפרש כדברי האחרונים וזרעו ירבה כשטף מים רבים וכן מצאנו בתהלים קמ"ד ז'. **וירם מאגג** אגג ענינו בערבית התנשאות ולכן אמרו שכל מלך עמלק נקרא אגג ככל מלך מצרים שנקרא פרעה ולזה כיון הרמב"ן וזכר עמלק לפי שנלחם עתה עם ישראל. (ט) **כרע שכב** עי' בפר' ויחי שבארנוהו שם. (יד) **איעצך** שרש יען כיעט בערבית לדעת בעזעניוס והוראתו התראה ומזה מגיד עתידות נקרא יועץ ומעתה פי' הכתוב כן אם לא הַכָּנעת בכל אלה אגיד לך מה שיעשה העם הזה לעתיד לבוא. (טו) **נבואה** הזאת הוא כללי' ולא פרטית ולאנס נדחקו המפרשים לבאר כל מלה ומלה על הקורות שקרו כי בדרך כלל אמר הנני רואה שישראל יעשה חיל ויגלה על עמים

בוצר עוללות

לבוא ואכן עמים אחרים יקומו אחריו וגם הם יפלו עד בוא הכותים שהמה או הרומיים או היוונים ואולם כתים גם הם יאבדו. (יז) כוכב רמז למתשלה וכן בישעי' י"ד י"ב וכן בשירי הרומי אוויד תמלא המשל הזה ומחץ פאתי מואב ובירמי' כתוב ותאכל פאת מואב מ"ח מ"ה. וקרקר בספרי הכותים נאמר קדקד וא"כ מלת ומחץ מוסב ג"כ למטה וכן משמע מירמי' שם וכן בתרגום הע' וי"א שהוא מלשון קיר והוראתו השחתת הקיר כמו ודשנו. וערפתו וכו' ואולם הנכון שהוראתו הראשונה חפירה ועקירה מן השרש. שת י"א שהיא תמו' שאת והיינו בני שאון שנאמרו בירמי' שם וטעמו בני חיל שהומים בקול רעש והמיה והמה מואב ועמון שהם שת ישן נושן ממלכת מואב. (י"ט — י"ח) נ"ל כי לא על שאול ולא על דוד נבא כ"א דרך כלל כמנהג נביאי אומה"ע שמשלו בחשך ולא דברו בפרטים. (כ) וירא את עמלק ראשית גוים עמלק עם ישן נושן ונכבדים על זה אצל שוכני קדם. עדי אבד בספרי הכותים עד יאבד ובלתי ספק עדי הוא מלת היחס ולא מלשון לעולמי עד וי"א מלשון הורד עדיך (כאשכם פאטער) וזה דוחק גדול. (כב) יהיה לבער כמו ויהי השער לסגור והיה לאכול ורבים כמוהו. עד מה אשור תשבך בספרי הכותים עד מאשור תושבך ר"ל עד שיבוא תושבך מאשור ובתרגום הע' כן כאלו נכתב אם יהיה לבער קן ערמה ואשבו כי בעור הוא שם עצם

פרטי משר חיל הקינים ואמר אם גם בעור הוא מלא ערמה כקן מלא עוף אעפ"כ אשור תשבך כך נ"ל שאשבו פה בפירוש הפסוק ובוואולגאטא אם תהיה המובחר שבקין עד מתי? הלא אשור תשבך — וכל זה דוחק מאוד. (כג) משמו אל י"א שהוא מלשון שמם מי יחיה אם ד' ישוממהו וכן בספרי הכותים ואל י"א שהוא כמו לאנשים האל תמו' אלה כלומר אם יהיה הדברים האלה אשר אדבר וכן משומי עם עולם ישעי' מ"ד ז'. וצים ספינות לדעת געזעניוס לשון צוה בערבית הקמה שמקימים את הספינות בים כנם נשפם

ובתרגום הע' נכתב ויוצאים ובספרי הכותים יוציאם מיד כתים כתים יושבי אי קיפראס לדעת היוסיפון ונקרא כן על שם קולוניא שילאה מצור ובימי הרומיים עוד נמצא שם עיר ששמה Κιττιον ונמצאה עד היום הזה וכתים במקרא על כל איי ים המערבי שהוא ים הגדול ולכן אין לברר היטב אם הרומיים או המוקדונים מובנים פה. בני עבר י"א שיושבים מעבר לנהר פרת. (כה) וילך למקומו ולקמן נאמר שנהרג עם שרי מדין ואפשר שהלך למקומו ושב למדין או שהיה מדרכו ללכת והפצירו בו זקני מדין לשבת עמהם.

כה (א) שטים זה אבל השטים כב' מילין מירדן לדעת היוסיפון ונקרא כן ע"ש העץ הצומח שם — ויחל העם בתרגום הע' חלל את עצמו והנה הזנות היתה עבודת בעל פעור שהוא אליל על רבוי הזרע ולכן עשו תועבת זמה בהיכלו ולכבודו וזנו נשים ועגו בתולות ועל שם פעור י"א שהוא פגור שהוראתו אבר התשמיש בלשונות בני קדם וי"א מלשון פערו פיהם שפותחים פתח בתולות ורש"י כתב בדברי חז"ל ולא מצאתי סמך לדבריו בספורי הקדמונים. (ג) ויצמד י"מ מענין צמידים על ידיה שהיו נושאים כלי תכשיט לכבוד בעל פעור. (ו) ויקרב במרד ובמעל ולא כסתה פניו כלימה מתרע"ה והעם שהיו בוכים. (ח) קבה כדברי המבאר וכן קופפעל אל — קאפע בערבית ולא כל אהל נקרא כך אלא שעושים אותו להענוג ולעדן איין לוסטצעלט. אל קבתה בוואולגאטא נעתק אל חדרי תשמיש.

פרשת פינחס

כה (יב) את בריתי שלום כמו את ברית שלומי. (יז) צרור שע"י כן יתרחקו יותר מן המדינים.

כו (ד) מבן עשרים שנה היה ראוי לכתוב שאו את ראש או כדומה והנה מנין חדש מנה פה טרם נסעם אל ארץ כנען, וגם נפלו רבים במדבר ובבעל פעור והיו נצרך למנותם מחדש, וסכום הפקודים תר"א אלפ' ורס"ל וא"כ היו יותר מב' מאות רבבות נפשות ומתוך כך נראה להבי' שנשתנה טבע המדבר בזמן רב, כי כל הנוסעים מיונאי מלחמה תחת הקיסר נאפאלעאן עד הארץ דזשינגהען יעידו כי לא יכלכל המדבר בעת כ"א כו"ו אלפים ואולם יושבי המדבר עצלים ונרפים מלשדד אדמתם וירב החול ונשתנה לתהו וישימון ועל זה הלא ד' היה המוליא ומביא ואם קלה נפש העם בדרך רק לפי שלא היו שמחים בחלקם והתאוו תאוה כי בזאת היה להם להחיות את נפשם. (ו"ו) שלשה וארבעים אלף ושבע מאות וא"כ נתמעטו בב' אלפים תש"ע כי מתו בעדת קרח ובמגפה. (ח) בני פלוא איחר להזכיר בני פלוא לפי שלא נשאר זרע מבניו. (י) לנס היינו לאות. (יב) נמואל הוא ימואל בבראשית ושם דברנו מזה. (יד) שנים ועשרים נתמעטו בל"ז אלפים וכן שבט גד בה' אלפים וק"נ ואפרים ונפתלי כל אחד בת"ת ואולם שבטי יהודה יששכר זבולן מנשה בנימן דן ואשר נתרבו עד שנהיה סכום כלם שש מאות אלף ואלף ושבע מאות ושלשים וכן בקרוב בשנה הראשונה והיה זה מהשגחתו שלא יתמעטו כי נצריכים הבנים לישוב הארץ וזה באופן יוצא מדרך התולדות. (כה) אך בגורל ר"ל בבחינת המתנה אשר ינתן לכל שבט אם לצפון או לדרום אם בהרים או במישור יהיה הכל ע"פי גורל ואולם לפי הכמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט וטעם איש לפי פקדיו בפסוק הקודם ר"ל מטה לפי פקדיו. (כט) בת לוי הנכון בשבט לוי כי לוי בעצמו היה בן קמ"ה שנה בעת הולדת יוכבד

אשר ילדה אותה בתרגום הע' אותם ושב על משה ואהרן וזה אינו כי המה בני עמרם היו וי"א אותה שם עצם פרטי שם אשת לוי אשר ילדה יוכבד ואינו כן כמו שבארתי, והנכון כי לשון קצרה תפסה.

כז (ג) בחטאו מת ע"פי פשוטו כמות כל אדם ולשון ענוות דברו לפני משה ועי' מה שכתבתי לעיל ע"ז כ"ט (ח) ובן אין לו ואם לו בן, זה ינחל וכן בנמוסי אתיק. (כ) ונתת מהודך ע"י שתלונו בעיני הקהל תתן לו מלכות וממשלה. (כא) ושאל לו כמו היום האילותי לשאל לו באלהים כלומר בעבורו וזה כפי' ה"א שהביא המבאר. —

כח עניני מקראי קדש דברנו עליהם בויקרא. ותמיהים פה בפסוק ל"ט אלה תעשו וכו' ולנסכיהם וזה אינו שב אל ונדבותיכם כי אם על נסכי העולה כי נסכים לבדם אינם באים בנדבה. —

פרשת מטות

ל (א) ואם בית אישה נדרה בכאן טעה לותיר בתרגומו שתרגם: ווען יעמאנדעם געאידע גע־לאבעט ואשר שבית אישה היינו משפחה.

לא (ד) אלף למטה די במעט הפעם כי לא נלחמו עם כל המדינים כ"א עם ה' שרי מדין רועי צאן ואינם מלומדי מלחמה — ובמואב לא נלחמו כי המה ישבו במזרח הארץ וממלכתם גדולה מאוד בעת ההיא ובני ישראל רצו לעלות אל א"י ולא יכלו להתעכב במלחמות רבות ועוד שמואב בן לוט אחי אברהם ואולם מדין מעטים היו ולא היתה עיר מבצר שם, והיו בשנת המגפה ב"כ. (ג) החלצו וכן כלן בערבית לשון פרוד וזה כדעת חז"ל עי' בבאור ויהיו על מדין כמו ונאספו עליה וכן בבראשית ל"ד. (ה) וימסרו הערבי תרגם כפי' הרמ"ד בבאור ותרגום הע' ות"א וסורי חשבו שהוא מלשון בחירה שכן הוא בשפת ערבית. (ו) וכלי הקדש י"א הלוי והארון וי"ת האורים ותמים ולד"ק וי"ו דוחצוצרות כמו ולזרעך עד עולם בבראשית י"ג ט"ו ר"ל כלי הקדש היינו חצוצרות. (ז) ויהרגו כל זכר כמנהג בימים ההם שהרגו כל זכר וישבו הנשים — והם פלא גדול ששנים עשר אלף איש יעצרו כח להלחם ולא נפקד איש מהם. (ח) ואת בלעם עי' לעיל כ"ד כ"ה. (י) טירותם פירשנו בבראשית שכל מקום מוקף חומה לצאן ובקר נקרא כך והושאל על עיר מוקפת חומה. (טז) למסר מעל בת"א לשקול מעל והוראת פעל מסר מצאת מצאנו רק בסורית. (יז) כל זכר בטף שלא יזיקו לישראל אם יגדלו להנקם. (יח) וכל הטף בנשים כן רבה תועבת הזמה אצלם שרק הטף בנשים לא ידעו משכב זכר. (כד) וכבסתם אין להחליף עם כבוס בגדים שהיה מנהג עמים הקדומים בשובם ממלחמה כי טעם נשגב לכל דיני הטהרה האלה בתורתנו כאשר דברנו בויקרא. (כז) בין תופשי המלחמה שעמלו וטרחו בפקדת ולכן ראוי להם חלק גדול. מכס י"א שהוא לשון מס וכן נתרגם בערבית. (נ) ונקרב את קרבן לא כמו שחשב המבאר שלא ישלוט בהם נגף כי אם כן עברו בלאו שהרבו ממחצית השקל אלא קרבן תודה היה כי לא נפקד איש מהם. אצעדה כתרגום הע' ארמיי לא וטבעת שרשו טבע ונקרא כך החותם שנטבע בדבר רך והושאל אח"כ על כל עדי אצבע. וכומז לשון עגיל הוא וכן המנהג עד היום הזה שנותנים כדורי זהב על פתיל כמרגליות אצלנו.

לב יעזר עיר לעיל כ"א ל"ב וגלעד מתפשט עד נהר יבק ויעזר מגבלו וכל אלה ועמהי בשן המה במזרח לירדן וכל המחוז ההוא הנקרא בעלקא נאות דשא מחלב הארץ עד שנקרא למשל בפי שוכני ארץ ההוא: אין מרעה כבעלקא. (ג) עטרות אין להחליף עם עטרות שהיא בגבול אפרים ביהושע ט"ז ב' ודיבון עיין לעיל כ"א ל' ות"א פה תרגם עטרות ודיבון מכללתא ומלבשתא ולקמן ל"ד לא תרגם כלל אם לענ"ד פירוש הש"ס בברכות דף ח' ע"ב לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום אפילו עטרות ודיבון רצונם בזה אפילו שמות עצם פרטי בין שיש להם תרגום בין שאין להם תרגום ולכן נקט עטרות ודיבון שהוא על ב' פנים האלה וע"ש בתוספת. ונמרה היינו בית נמרה כת"א ואפשר שזה נמרים הנאמר בישעי' ט"ו ו' כי מי נמרים משמות יאיר כי כן משמע שם שהיה מקום מרעה וי"א כי זה אחר ואולם נקרא נמרים עד היום הזה ואצל היונים Βηθναβρις ונמר הוראתו נזל בערבית ואלעלה עד היום הזה נמצאו חרבות מחומות ובורות העיר הזאת כמיל אחד מחשבון. שבם או שבמה לקמן ל"ח נבו ת' מילין מחשבון נקרא כן על שם אליל נבו כדכתיב כרע בל קרס נבו ובספרי הכותים נבא. וכיום נקרא Attarus ואפשר שנחלף אחר זמן עם עטרות. (יב) הקנזי מכאן תירוץ לקו' שמקשים מיהושע ט"ו י"ז שנאמר עתניאל בן קנז אחי כלב והרי כלב היה בן יפנה? ואולם קנז אחד מראשי משפחות יהודה ועתניאל נקרא על שמו, שהיה אחי כלב רק מצד האב ולא מצד האם. (יד) לספות עוד תרגם הרמ"ד כשבעים וי"מ משרש ספה ר"ל למות במדבר ד'. (טז) למקננו הקדימו מקנה לטף ומשה הפך הסדר כראוי לקמן כ"ד וים קבלו ממנו לקמן כ"ה. ויאמר כמו ויאמר שרי ספות. (לד) ויבנו תקנו ההרסות וחזקום. (לד) ערער על נחל ארנון ועוד נמצאו חרבות היום בשם ארעיר ועי' בדברים ב' ל"ו. עטרות שופן י"א עטרות לשון הוא הנאמר ביהושע י"ג. (לז) קריתים זה שוה קריתים עמק רפאים דברנו מזה כבר. (מא) חותיהם שרש חוה כמו חיה הוראתו חיל כמו ויאספו פלשתים לחיה ומורים שניהם על קבוץ אנשים והוא בערבית אהל, ואחויה קבוץ אהלים אשר יאספו שם הרועים וזה חות יאיר. (מד) ונבח הקשה הרב מהו' יש"ר שמכאן משמע שנתן משה גלעד למכיר והרי ביהושע כ"ח נאמר שהיה בנחלת בני גד, ועוד שכאן משמע שארץ גלעד ממלכת סיחון ובדברים ג' ל"ו משמע להפך ותירץ הרב הנ"ל כי שם גלעד יאמר על הכלל ר"ל על כל ארץ סיחון, וע"ד פרט על המחוז שבין בשן לערוער ומציאה ראי' נכונה ממלכים ב' י' ל"ג שנאמר מן הירדן מזרח השמש כל ארץ הגלעד (דרך כלל) הגדי והראובני והמנשי וכו' והגלעדי (דרך פרט) ואולם עוד הקשו הרי כאן נקראו חות יאיר בימי משה ובמקום אחר כתוב (בשופטים י' ג') שבימי שופטים היה יאיר ועל שלשים בנים שהיו לו נקראו שלשים עירים חות יאיר? ועל זה נלענ"ד כי יאיר הנאמר כאן הוא אחר וכל ערים אשר נתן לו משה לקחו ממנו גשור וארם והם לכדו ג"כ את קנת ובנותיה ובני יאיר השופט חזרו ולקחום מגשור וארם והא לך ראי' שהרי בד"ה א' ב' כ"ג נאמר שחות יאיר היו כ"ג עירים ובשופטים נאמרו שלשים עירים וכן בד"ה כתוב שלקחו גשור וארם ששים עיר והיינו כ"ג חות

בוצר עוללות

יאיר וקנת ובנותיה (שהיה עיר שם שב על כלם) ולא מצאנו שהשיבום לישראל ועל פסוק זה בד"ה לא השגיחו המפרשים. *) נבח נמצאו עוד חרבות בשם קנת בצפון — מזרחי לסואידא ועי' בשופטי' ח' ולעיל כ"א ל'.

פרשת מסעי

לג (יב) משכיתם י"ת שהם מצבות אבן שהקימו חדות ושנונות והיו בהן צורות שונות כאבעליסקי במצרים ולי נראה תבנית אליל הוא והארכתי בזה בס' ויקרא.

לד לגבולותיה אין להוסיף לדברי המבאר פה כי אם שמעלה עקרבים אינו על לשון ים סוף המזרחי כ"א בקצה דרומי מערבי ים המלח ושם מצא זעטצען עיר בשם זה ונחל מצרים הנאמר כאן הוא נהר קיסון הנקרא ג"כ רינאקאלורא וחצר עינן לד"ק סמוך לדמשק · שפם בספרי הכותים אפם והיינו אפאמעא בארץ סורי. עין יפה כתב החכם יש"ר נרא' שאינו שם עצם פרטי כ"א כנוי למקור הירדן כי ב' מקורות יש לו אשר יתחברו טרם יכנס הירדן אל מי מירום הנקרא Lacus Samoconites ואחד מהם נקרא Daphne וזה עין הנאמר כאן וכן דעת האחרונים ואולם אין להחליף עם עין הנאמר ביהושע ט"ו ל"ב שהוא בגבול דרומי לנחלת יהודה. (כב) ולמטה בני דן נשיא אפשר שנתמנו אלה שזכר פה בשם נשיא עתה לנשיאים והאחרים כבר היו נשיאים והנה אם תראה סדר השבטים בכאן, תמצא שאינו לא על פי ולידתם ולא ע"פי חניתם ולא ע"פי חשיבותם כ"א על סדר גורליהם בא"י מנגב לצפון, כלומר יהודה בדרום ולצפונו שמעון ולצפון שמעון בנימן וכו'.

לה (ב) ומגרש הוראתו מקום מרעה והושאל על הריוח מחוץ לעיר. (ד) אלף אמה ולהלן הוא אומר אלפים? ועי' בבאור ובדברי חז"ל שהביא כתב גם היוסיפון ופילון היהודי בספרו (שכר הכהנים) והרמב"ם בה' שמיטה ויובל פסק כר' יוסי הגלילי שמודדין תחלה אלף אמה מכל צד וזה נקרא מגרש ומן המגרש והלאה אלפים אמה נמצא בין הכל ג' אלפים ובתרגום הע' נאמר בכל מקום ב' אלפים; ואחד מהאחרונים כתב שמודדין אלף אמה מן העיר והלאה מכל צד ולצד לארכו ואלפים אמה לרחבו. (ו) מקלט קלט כמו לקט שנאספו שמה הנרדפים ובערבית ענינו מנוחה ומעון. הרוצח כל ממית נפש אדם נקרא כן, ובערבית מורה רק על הסקילה. (יב) למקלט כאשר היה המנהג אצל עכו"ם הקדומים שמי שברח אל מקום מוקדש נפטר מן המיתה. מגאל בארנוהו לעיל ה' ד' וי"ת שגאל היינו מגועל ר"ל שהיה חושבים שהוא מגועל מדם אחיו שנשפך ואולם באמת הוא פועל ואינו פעול. עד עמדו למשפט לא כאשר עשו העמים שמי שנס אליהם אל ערי המקלט פטור מכל אלא צריך לחקירה ודרישה ואם דמים עליו כבר נאמר מעם מזבחי תקחנו למות. (טז) ואם בכלי ברזל וכן בנמוסי הרומים נאמרו ג' כלים האלו שיש בהם חשש מיתת זדון, ברזל, עץ, ואבן. (לא) ולא תקחו כפר פדיון ממון אם רצח בזדון וזה צדק ויושר ואכן לולא אסרה הש"ית היו עושים כן כי כן המנהג אצלם — לא כן מחמד המחוקק שהעלה על לבו שהוא נביא וכתב באל — קאראן סורה ב' קע"ב: נפש תחת נפש, עבד תחת עבד, אשה תחת אשה, ואם ישלח הגאל לרוצח ונתן כפר נפשו ע"כ. — (ל) ולא תחניפו ולא תחללו כי חניפה לשון חלול הוא ולחנם נדחק המבאר לנתא"ס והנה זה המנהג הרע היה אצל כל העמים הקדומים שיכול שאר בשר לקום על הרוצח להרגו בכל מקום שמוצא אותו וכל נותני דת וחק עשו תחבולות הרבה לבטל את המנהג הזה, ולא עלתה בידם, ומחמד התיר לתת כפר, כאשר בארנו, והיונים גרשו את הרוצח מארץ מולדתו ואולם רק ע"י ערי המקלט היה אפשר להשים גבול לחרון וקצף הגואלים הנוקמים והמה ע"פ חקי היושר ובחכמה עמוקה נתקנו כי היו בכל תפוצות ישראל להקל הבריחה וכל זה ע"י דרישה וחקירה לבל יהיה תועה נשכר, ועוד נכרו חסדי ד' אשר כבודו מלא כל הארץ על כל יושבי תבל כי לא בלבד אזרחי ארץ שכנו בצל משפטים ישרים כי לגר ולאזרח חקה אחת היא. ועוד גם זה כי רק גואל הקרוב יוכל לעשות נקמה ולא כל שאר בשר (משנה ה' ז' דמכות).

לו (א) בני גלעד אינם הנאמרו לעיל שנתן להם משה את הגלעד אלא בני איעזר וחלק ואשריאל וכו' שנאמרו בפרשת פינחס ולקחו נחלתם בימי יהושע. (ב) צלפחד אחינו אחי אבותנו כי אלה בני אחי אביו היו. (ד) תהיינה להם תמו' לו כי שב על המטה ופי' לבני השבט ההוא. (ו) לטוב בעיניהם לא כמו שהיה הדת אצל אנשי אתיקי שצריכות בנות יורשות להנשא לקרוב, אשר היה יורש זולתן אלא די שתנשאו למשפחות אביהן ואינן מוכרחין לבני גלעד דוקא. (ז) ידבקו י"ת מלשון ודבק באשתו ר"ל יתחתנו. וכל בת יורשת היינו הנקרא' אצל בעלי אתיקי επικληρος, (יב) ממשפחות בני מנשה ולא מבני גלעד כמו שכתבתי פ"ו.

ועם זה נשלם חומש הפקודים ואנחנו נביא למלאות את אשר נדרנו לכתוב מאמר מיוחד על כל מסעי בני ישראל מרעמסס עד בואם אל ארץ נושבת: וזה

מאמר אלה מסעי בני ישראל.

---

*) ועוד נכתוב מזה בדברים ב' י"ד ע"ש.

אות א מתחלה נחקור על השאלות והספקות שנפלו בענין המסעות ולעריך בקצור כל מה שהקשו המפרשים — הנה סדר המסעות כרשום בשמות ובמדבר עד פרשת מסעי על זה הסדר: רעמסס סכות איתם פי החירות ים סוף מרה אילם סין ורפידים סיני פארן צין קדש הר ההר אובות עיי העברים נחל זרד ארנון באר מתנה נחליאל במות גיא, ערבות מואב, אבל השטים — ובפרשת מסעי נזכרו עוד בין חצרות למדבר צין י"ח מחנות ואלה הם רתמה, רמון פרץ, לבנה, רסה, קהלתה, הר שפר, חרדה, מקהלות, תחת, תרח, מתקה, חשמונה, מוסרות, בני יעקן, חר הגדגד, יטבתה, עברונה, ועציון גבר, וקשה למה לא הוזכרו אלה בתוך הספר ועוד שנויים אחרים המה בפ' מסעי כי הרי בדברים י' ו' נאמר שהלכו מבני יעקן מוסרה ושם מת אהרן ואח"כ באו להר ההר ובמסעי כתוב שהלכו ממוסרה לבני יעקן וכו' ואח"כ להר ההר ושם מת אהרן — בפרשת חקת נאמר מהר ההר לאובות ובמסעי נאמרו עוד צלמונה ופונן ומשם לאובות ונחל זרד חסר במסעי ובתורתו נאמרו דיבון גד וכו' ועוד שנויים כאלה — הקו' הב' בפ' בהעלותך אמר שבאו מחצרות לפארן ומשם שלח משה מרגלים וישובו אל בני ישראל קדשה בפארן וכן משמע בדברים א' י"ט ובמסעי משמע שבאו לקדש במדבר צין וזה לאחר מ' שנים ודברנו ע"ז למעלה. הקו' הג' שמעשה המרגלים היה בימי בכורי ענבים ואח"כ נסעו מחורב עד קדש כשלשה ירחים ובדברים נאמר שאחד עשר יום מחורב? אך זו איננו קושי' כלל וי"ל כי י"א ימים דרך מחורב עד קדש בקו ישר ובני ישראל הלכו בדרך עקומה ועשו חניות הרבה כרועי צאן וכן נאמרו מחצרות עד עציון גבר י"ו חניות בפ' מסעי אף שאין זה כי אם י"ב מילין. —

אות ב להתיר כל הספקות נחקור תחלה על הדרך שעברו בו בני ישראל בכלל הנה בעלי המסעות יעידו ע"ז כי ג' דרכים מוליכים ממצרים לא"י. — לים סוף יש ב' לשונות כידוע המערבי שנקרא הערֹאָפאליטי והמזרחי שנקרא מאילת ומעציון גבר לשון אילת ובזמן הזה אקאבא וממזרח ללשון ים המערבי מוליך דרך אחד עד אילת זה הדרך ילכו עד היום הזה הנוסעים מקאירא במצרים לאילת ובין שתי לשונות ים סוף יש מדבר גדול אל — תהיע עד הר סיני בה ילכו הנוסעים ובבואם לסיני יפנו לצד דרומי מזרחי — ועוד יש דרך אחר מוליך לצפון ארץ כנען והוא מתפשט בקו הישר מסיני לעזה ועוברי דרך זה יבאו לנגב א"י (עי' במפה היטב) בעמק מלועיר עמק שאל לעלקא אל — עין המבסיר והאדרא — ואולם בני ישראל לא עלו בכל אחד מהדרכים האלה כי דרך ארץ פלשתים לא עלו כידוע כי קרוב הוא, וגם בדרך הב' לא נסעו וא"כ אנה הלכו? אף אתם אומר לך מצפון ים סוף המערבי פנו הנגבה לסיני הדרך שעושים היום ומסיני והלאה בקשו לבוא לנגב ארץ ישראל בין דרך הנ"ל ר"ל המוליך לעזה ובין הבקעה הנקראת כיום בהאָר אשר במערב לארץ אדום וירצו לעבור בגבולו וכאשר לא אבה העבירם בו וישובו מאתו ויבקשו לבוא לעציון גבר וילכו סביב לים אילת ויבואו בדרום מזרחי לא"י — זה דרכם בקצור. —

אות ג ועתה נפרש כל המקומות שנאמרו בפרשת מסעי ע"פ סדר הכתוב. (א) רעמסס לדעת ר' סעדי' הוא עיר העליופאליס ולזה סמך מלשון מצרית כי רע בלשון מצרית שמש ומעסע שדה והוא שדה— שמש ואולם יש ראיות ברורות כי העליאפאליס זה און — ותיז"ע אומר שרעמסס היא פעלוזיום ואינו כן ולכן אמרו האחרונים שהוא כפר הנקרא רעמים כיום הזה והוא בארץ גשן והארכתי בזה בשמות. (ה) סכות לא מצאו מקום זה ואולי לא היתה עיר או כפר כי אם מקום מחנה לרועי צאן ויושבי אהל והחכם ראָבינזאָהן שבקשה מנגב לרעמסס לא עשה כהוגן כנלענ"ד כי ממשמע' הכתוב שאומר וישב על פי החירות (וכן בשמות) משמע שנטו מן הדרך לנגב כי לא עלו דרך ארץ פלשתים וא"כ סכות יותר לצד צפון מזרחי. איתם בתרגום הע' Βουθα והוא כמו איית — יש ר"ל בגבול ים והוא בגבול מצרים הנשקף על פני הים. (ז) פי החירות בתרגום הע' Ειρωθ כתב החכם דע לא נאָרדע שהוא במערבי לים סוף ונקרא כיום אגרות בחלוף א' עם ג' כי מלת פי מלת השמוש (ארטיקעל) במצרית. ומגדול סמוך לפעלוזיום לצפון ים סוף (ראָבינזאָהן ח"א דף נ'). (ח) מרה איננו הנקרא היום עיון — מוסא כאשר חשבו הקדמונים אלא הנקרא האוואראה ט"ז מילין משם ועל דבר העץ שהמתיק את המים כבר דברנו. (ט) אילם הוא הנקרא גירואנדעל י' מילין מזוען ושם תמרים ועינות מים עד היום הזה. (י) ים סוף ידוע. סין כט"ו מאות סטאדיען מעיר סין במצרים בדרומי מזרחי לאילת ונקראו היום וואדי עסייך. (יב) דפקה אלוש ורפידים לא מצאו הנוסעים והראשונים לא נזכרו בשמות ועל האבן שמצאו במדבר ואמרו שזה אבן שישב עליו משה שקר בדו מלבם הערביים ועי' באות ג' לקמן. (טז) סיני ידוע וקברות התאוה לא מצאו האחרונים ודעתי האלושה בזה כתבתי במקומו לעיל. (יז) חצרות באמרנו שהוא באר האדרא בעמק האדרא לצפון מזרחי לסיני, — והנה עד פסוק ל' המה מקומות שלא נזכרו לעיל ולא נמצאו עד היום הזה ונחלקות הדעות על אלה כמו שאפרש אי"ה. (ל) מוסרות או מוסרה תחת שבו הר ההר. בני יעקן או באר בני יעקן רועי צאן באי סיני. וגדגד יטבתה ועברון על אם הדרך מקדש לעציון גבר. (לה) עציון גבר בשכונת אילת אוף שבו נכנסו ספינות הים מים סוף ומצאו עיר בשם עציון שם ומלך אל — גהורי בנה שם עיר ושמה אקאבה ועליה נקרא היום לשון ים המזרחי לשון אקבה. (לו) צין חלק או סמוך למדבר פארן וקדש זה עין משפט כאשר באמרנו בפ' בהעלותך ונראה שהוא יותר בצן מבפארן ופארן שם כללי לכל המדבר וכן מורה שמו בערבית והיום נקרא אל — תיהי ג"כ מזה הענין ר"ל תהו ובקלה לפוני מערבי לסיני היתה עיר פארן שדברנו מזה בפ' בהעלותך ופארן נמשך עד גבול יהודה ולכן בנגב מזרחי ליהודה וקטן ממדבר פארן ומדבר קדש בין צן ופארן אך יותר בצן עד שנגבל בדרומי מזרחי מפארן ונקרא ג"כ קדש ברנע ואפשר שירדה עיר קדש ממעלתה, וברנע היא יותר נחשבה ונקרא בשם זה ואחר זמן מה ירדה גם ברנע ממעלתה ונקרא המחוז הזה רקם או רקם—

בוצר עוללות

ביאה ובתרגום הע' כאן כתוב ויסעו מעציון גבר ויבאו לצן ויסעו מצן ויבאו למדבר פארן הוא קדש — ועל כל פנים לא היו ב' קדש כאשר חשבו הקדמונים שהעלו ע"י זה מבוכות רבות בין המקראות. הר ההר הוא דשעבעל — האחרון. — מוסרת דברנו עליו בס' חקת. (מ) ערד היינו טעל — ארעד בארנו בחקת. (מא) צלמונה בעת מאן או אלם — מאן שיש שם מעינות ושם יחנו הרועים ונהיה ע"י זה לעיר ותושביה מתפרנסים מן עוברי דרך שלנים שם כי גנות וכרמים סביב לה וירק עשב לגמלים. (מב) פונן י"א שהוא טאפילע וי"א שהוא קאלאד — פענון (עי' במפה). אובות אינו ידוע. (מד) עיי העברים בארנו בחקת נחלזרד היינו נחל עברים מכאן ואילך. באים השנויים פה ובפרשת חקת. ועלמון דבלתימה לא מצאו האחרונים ושאר מקומות בארנום בפרשת חקת.

אות ג מאחר שחקרנו על כל מקום ומקום בפרט, נוכל לתרץ כל הקושיות שהבאנו באות א ונחזור לחקור על כל הדרך בכלל כמו שחקרנו באות ב ואולם מאחר שנדע פרטי המקומות נוכל לדבר ע"ז ביתר באור ובהרחבת דברים, כי בענין זה יש ב' דעות בין האחרונים. הדעה הראשונה דעת בעזעניוס וויגער מעטעלען ואחרים, שנוטים זה מזה בפרטי הדברים אך עיקר דעתם הוא כך כל המסעות נחלקו לג' חלקים חלק א' מקריעת ים סוף עד סיני והב' מסיני עד פארן עד מעשה המרגלים והג' מפארן עד שסבבו ארץ אדום ובאו לארץ ישראל — לאחר קריעת ים סוף הלכו ג' ימים במדבר שור אל — דשאהאר ויבואו לה אוואראה (מרה) ומשם לגירענדעל (אילם) ומשם לים סוף והיינו בנחל טאייבי וזה החניה על ים סוף הכתובה במסעי ומשם נסעו לוואדי עשייך (לסין) ושם הר גדול בדוד מכל עבר ונקרא מוקד — סיידנא — מוסא (מושב משה) ומשם נפתח המתוח ונפגדו ההרים והנחל עשייך משופע ועולה לצד נגב ושם היתה מלחמת עמלק ואע"פ שאין שם במבוכות ההרים עמק גדול מוכשר לחיל מלחמה אין צורך לרועי צאן בהלחמם לארץ המישור כי לא בסדר נכון יערכו לבאותם. ולדעת אחרים אינו כן ואמרו כי רפידים אינו בין סיני לסין כי אם נטו בני ישראל מן הדרך להלחם עם עמלק וירדו לצפון מזרחי לסין לוואדי פעיר וזה רפידים לדעתם — בין כך ובין כך מרפידים נסעו לסיני ומסיני עלו לחצרות בכל המקומות שנרשמו באלה מסעי ולא נזכרו שמותיהם בשמות לפי שלא אירע דבר גדול שם והלכו בדרך עקומה לעציון גבר ומשם הלכו לדרום לבקש להם מרעה ויבואו קדשה ושם היה מעשה המרגלים ותעו במדבר אל — תהי מ' שנים עד שבאו להר ההר במדבר אל ארבע לצד הנגב והלכו בעמק הנגב בערבה לר הנקרא בתום לסבוב את הר אדום ובמזרחו נטו לצפון למען בוא במזרח ארץ כנען והחניות אשר חנו מהר ההר עד זרד אם גם נזכרו בפ' מסעי אין בכך כלום כי עזב קצתם בספורי במדבר וקצתם ברשימת פ' מסעי ושמה הלכו לאל — אחסא שזה זרד ומשם לארנון ואחרי כן הפסגה — ולפי הדעה הזאת לא הותרו כל הספקות ובפרט מספר דברים י' וי"ו.

אות ד והדעה השניה הוא דעת החכמים רוימער ודע לא באדע ורענגינזאהן ועל פי הדעה הזאת פירשנו גם אנחנו המקראות ועיקר הדעה הזאת הוא כן — נסכים עם הראשונה בכל המסעות עד סיני ואולם מסיני והלאה נחלק הדרך לג' חלקים הא' מסיני עד קדש והב' מקדש עד שובם לקדש והג' מקדש עד ערבות מואב ועתה אפרש סדר הפרשות — מחורב נסעו בני ישראל במדבר אל — תהי ויסעו לקברות התאוה ולחצרות עד קדש ושם אירע מעשה המרגלים וזה מסופר עד סוף פ' שלח ותעו כארבעים שנה סביב להר בעיר כנאמר בדברים מנגב לא"י עד לשון ים אילת ויבואו שנית לקדש בשנת הארבעים וזה מסופר מפרשת קרח עד סימן כ' ולא אבה אדום העבירם ויסובבו את ארצו עד שסבבו לים סוף וזה נאמר בפ' כ"א ומסי' כ"א מספר כל המאורעות בשנת הארבעים ולא האריך הכתוב לספר מן התלאות בתוך ארבעים שנה כי לא אירע דבר גדול כך המשך הפרשות הקודמות, ובפרשת מסעי מונה כל המקומות מחורב עד חצרות תם סמוך לקדש עד פסוק י"ח ומכאן ואילך מונה החניות שחנו בם בנסעם מקדש פעם ראשון עד שובם לקדש שנית והנה עיקר תכלית פרשת מסעי להזכיר כל המקומות ולא המאורעות ולכן אינו מוזר ושונה קדש ופארן, ואולם תכלית הפרשות הקודמות הוא איפכא לספר את הקורות ולא את המקומות לכן עזב אותן שלא אירע בהן כלום והחכם רוימער כתב כיון שמחורב עד קדש אחד עשר יום שמה לכן י"א חניות מקברות התאוה עד תחת בפ' מסעי הנה החניות שבין חרב וקדש, ותחת היינו קדש אך זו דוחק מאוד אך העיקר כמו שאמרנו — והנה נסעו מרתמה וכו' עד מוסרות ונשאר לנו עוד לבאר ולהתיר הספקות בסתירת מסעי ודברים י' וי"ו. — הנה זה פשוט כי בנסעם מקדש ללשון ים סוף המזרחי לבוא למזרח לא"י הוצרכו לשוב באותם מקומות שהיו בם כבר בנסעם מקדש ומקומות האלה נרשמו בדברים ובאלה מסעי פסוק ל"א ובנסעם מקדש לים סוף כך היה הסדר מוסרות, ובני יעקן חור הגדגד, יטבתה, וכך הם נרשמים בפ' מסעי — ובשובם לקדש עברו בזה הסדר: בארות בני יעקן, מוסרה, גדגדה, יטבתה ואלה נרשמים בדברים י' ואין להקשות למה הקדים פה מוסרה לבני יעקן כי שני מקומות סמוכים זה לזה עד שאין הבדל אם תלך ממוסרה לבני יעקן או איפכא ובפעם הא' הלכו כך ובפעם הב' חלפו הסדר ומה שאמר שם שאהרן מת במוסרה תדע כי מוסרה נקרא המחנה סבב הר ההר, והמחנה היה ידוע היטב, אכן הר ההר אינו מצוין כל כך, לולא שמת שם אהרן נשכח לגמרי וע"י מיתת הצדיק נעשה שם להר הזה, וכן תראה שלא נמנה במסעות בפעם הראשון כי אינו חשוב כל כך ובפעם הב' אחר מ' שנים שמת בו אהרן ונהיה ההר לאות נחשב וכן מוסיף הכתוב בכל מקום בהר ההר בקצה ארץ אדום לסמנו היטב הרי שלא היה חשוב מקודם לכן — והנה לפי"ז נסעו מקדש לדרום — מזרחי לבארות בני יעקן וכו' עד יטבתה וכן הולכים נוסעי דרך עד היום הזה עד שבאו לים אילת אבל לא הלכו בפעם הב' לעציון גבר כמו בפעם הא' אלא טרם שבאו לעציון פנו לצד לצפון וילכו בנחל גתום בוואדי — ארבה ויבאו למדבר המזרחי ומשם נטו לצפון מזרחי ואח"כ לגמרי

לצפון הארץ ובפעם הא' היו בשפלה מתחת לארץ אדום ועתה היו על מישור אחד עם אדום, *) אך נאמר גם להלחם עמהם ויעלו על הרי המזרח לא"י ויבאו לצלמונה ופונן עד שבאו לאבות ועיי העברי' ומה שנאמר בפ' חקת נחל זרד ובמסעי נזכרו עוד דיבון גד ועלמון דבלתים אין בכך כלום כי עוד המקומות הנודעים זולת זה, ואליין אחרים שאינם חשובים כל כך לבל ישכחו — ומעיי העברים נסעו לגבול מואב ובעת ההיא היה ארנון הגבול בין מואב והאמורי כמו שכתבנו בפרשת חקת, וממתנה ונחליאל ובמות לקוחים מספר מלחמות ד' ולא ידענו כוונת הכתוב בהם כמו שאמר המגיד לנתה"ש והא לך ראי' שאינם במסע האחרון כי הרי עלו לפסגה כמאמר הכתובים שם ופסגה בקצה מעבר לארץ סיחון והאיך עברו בכל גבוליו ושבו אח"כ למדבר ושלחו מלאכים אליו הלא כבר עברו בו אלא בהר הוא בהר במדבר וכל השיר ההוא לא ניכל להבין כוונתו — סוף סוף באו לערבות מואב על פני ירחו — והותרו כל הספקות והכתובים ישובו על מכונם.

אות ה והדעה השלישית דעת עוואלד בספרו החדש המכונה קירות עם ישראל בחלק ב' דף קס"ח — רכ"ב והוא טען על ראַבינזאָהן וחבריו והאריך מאוד בזה והעמיק בדבריו ואנכי אכתוב את דעתו בקצור גם הוא אינו מסכים עם הראשונים על הדרך עד מדבר סיני והלכו לפארן שהוא שם כולל גם לדעתו ונמשך מבעבעל — עלית עד סיני ומשם שלח משה מרגלים ועתה נחלק הדרך כן: מקדש עד מוסרה וממוסרה עד מואב והענין כך לפי דעתו — הנה בני ישראל עלו מקדש לאחר חטא המרגלים לא"י להלחם כמה שנאמר ויעפילו לעלות וכו'. ויכום ויכתום עד חרמה הם צפת כמו שבארתי לעיל ואח"כ אם שהכו אותם עד חרמה נראה להדי' שהיו עוד למעלה מחרמה בצפון א"י ואנה היו? הרי רתמה במסעי יתכן להיות וואדי אל — רעטמאט מנגב לאל — אוינע ורמון פרץ היינו רמון בנחלת שמעון הנזכר ביהושע ט"ו ל"ב. ולבנה אלפין לערד בנגב יהודה יהושע י"ב ט"ו. ואשכיונה הוא חשרון יהושע ט"ו כ"ז ועד כאן באו בני ישראל ואח"כ שפיר י"ב חניות עד מוסרה שבפרשת מסעי המה חניות בני ישראל זולת משה ולכן לא נכתבו לעיל, שספר רק המאורעות והחניות שהי' משה והלוים עמהם, והנה מא"י שבו לקדש ששם היה האהרון ומשה שלא זזו ממקומם וקדש הוא עיין — אל — וואהיבע בקצה ארץ אדום במדבר צן ולפי שהיו נגפים לפני אויביהם ישבו ימים רבים בקדש בגלל אדום כי אחיהם הוא והנה אע"פ שאהרון לא זז מקדש, שבו העם אל מקומות סביב לקדש, לתבערה ולמריבת קדש אשר רבו בה בני ישראל ובעבור שהיו מ' שנים במדבר הזה כדי לחנכם בתורה ולעשותם ראוים לבוא אל הארץ ולמדו שם חקי אל לכן שעיר ואדום ופארן וקדש נמשלו בסיני כמה שנאמר ד' מסיני בא, וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן, ואתה מרבבות קדש (שזה לדעתו מריבת קָדֵש וה"ס דמהר פארן נמשך למטה) והנה

הולכים הש"ית סביב להר המלח לבוא בצפון מזרחי של א"י על מעברות הירדן ואולם שם חנו ב' עמים אחרים בנגב מזרחי לים המלח, מואב ממזרחו של ים הנ"ל, ועמון לצפון ממזרח הירדן ומכל אלה בקש משה להעבירו בגבולם ולא אבו והוליך לסבב בעגול לבוא מצפון מעברי לאדום עד צפון מזרחי שלו ונסעו לערבה ולשון ים סוף באילת ובעציון גבר ומקצה הנגב פה נסו לצפון מזרחי לגבול מזרח להר אדום בקצה המדבר הגדול ועד נחל זרד שהוא וואדי אל — אחסא ולא קערעק לדעתו (עיי' בפרשת חקת) והיא נשפך אל ים המלח ואיננו עיי העברים והיינו נחל ערבים בחלוף האותיות ולפיכך לא נשנו החניות בפרשת מסעי כי זה עיי העברים וכל המחוז הזה נקרא עברים ועל הדרך הזה ר"ל מקצה ארץ אדום עד א"י צריך שנעיין בפסוקים שנאמר ויט ישראל מעליו ונאמר ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את הר אדום ונאמר ויחנו באיבות וכו' ומעתה יתישבו הכתובים בפרשת מסעי כך מרתמה עד מסרה המה החניות בא"י כאשר אמרנו ומסרה, בני יעקן והר הגדגד ויטבתה, ועברונה המה מקומות בנסעם על יד מערב להר אדום למעלה עד עציון גבר וכן נאמר ונעבר מאת אחינו וכו' מאילת ומעציון גבר בדברים ב' ח' ומסרות סמוך להר ההר ובזה מסכים עם הדעה השניה ואחר הגדגד היינו וואדי — חודהאגידה שהביא ראַבינזאָהן בחל' א' דף רל"ט וצלמונה פונן ואבות המה במזרח להר שעיר, ומשם באו לגבול דרומי של מואב ואח"כ לדעתו היה צריך שיהיה פסוק ל"ז ויסעו מקדש עד פסוק מ' בין פסוק כ"ט ול"ד וזה נגד המסורה ולכן שבנו מאחריו ומפסוק י"ח עד ל"ח המה מקומות בא"י ומקדש נסעו למוסרות וכו' עד עציון גבר עד בואם לגבול מואב בקצה המדבר הגדול וכן נאמר במדבר אשר על פני מואב ממזרח השמש ונסעו בכל מואב עד שבאו מעבר לארנון במדבר כ' י"ב ובארץ מואב שם בהר ומתנה ונחליאל ובמות (שם פסוק ע"ז) ובהר לדעתו בהר אלים הנזכר בישעיה ט"ו ח' ונחליאל הוא הנקרא וואדי — וואלעה ובמות הוא במות בעל ביהושע י"ג י"ז והיא בין דיבון ובעל מעון, וגי מאול נגב הירדן ושמה ערבות מואב, ובית הישימות (במסעי ה' מ"ט) ולפ"ז מסכים מה שנאמר ומבמות הגי אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון שהוא בית הישמות עם פרשת מסעי ולא הוזכרו מתנה ונחליאל במסעי ותמורתם דיבון גד ועלמון דבלתים כי אינם חשובים ואם נאמר שנחליאל הוא וואדי — וואלעה אח"כ דיבון גד סמוך לו וגבו הוא ג"כ במחוז הזה ולכן אין לספק כי גם עלמון דבלתים על הדרך בין מואב לירדן — ע"כ דעתו בקצור ואנכי לא אוכל להאריך כאן ואבקש מכל קורא הנעים לעיין במפה כל המקומות שזכרתי במלית ערביות כי באלה השמות נרשמו על המפות החדשות

---

*) אלה הם בני עשו היושבים בשעיר שנאמרו בדברים א' ושם האריכנו בזה שבני עשו יראו מפני ישראל כשהיו במישור אחד עמהם לא כן בפעם הראשון ועי' מה שכתבתי מזה בדברים א' פסוק ג' ופסוק כ"ט.

בוצר עוללות

ואז יבין היטב מה שרמזתי בקצור נמרץ ואולם טרם אסיים לא אחשוך מלאמר כי בכל מחקרי ארץ ובכל המסעות לא ירדנו לסוף דעת הכתוב כי ה"א לא נמצאו כל המקומות כי נשתנה שמם באורך הימים ובפ׳ כי רבים מהשמות בתורה נשאלים משם עצם כללי כמו רתמה מרותם וכן אחרים, וה"נ כי נוסעי דרך לא עברו בכל המדבר וביותר בחלק ההוא אשר עברו בו בני ישראל לא חפשו וחקרו היטב כי נורא הוא מאוד, ואולם על זה יעידו כלם כאשר ירבו לחקור כן ירבו לספר בשבחה של תורתנו הקדושה שהיא מלאה פנינים יקרים ואין בה שום דופי וכן ראו החדשים שמהשגחת הש"ית היה להוליך בני ישראל מ׳ שנים במדבר כאשר העירונו על זה וגם בגדל המדבר ההוא לנסוע בו כמ׳ שנים וביותר שבני ישראל הלכו דרך עקומה, ולא כדברי אחד ממשוררי גרמנים (געטהע עסט וועסטליכען דיוואן) שמחסרון ידיעה כתב פחז כמים דברים שאינם ראויים לאיש המבקר והחוקר היטב, ואלו היה מבין במחקרי הארץ כאשר מבינים עתה לא היה כתב דברים כאשר עלו על לבו — ומרבה חכמה מרבה תורה ויפיק רצון מאת ד׳ — וזה היתה כונתנו במאמר הזה להודיע כי החוקרים האחרונים לא העלו על דעתם לעשות פגם בתורה ח"ו כי אם כבוד והדר יתנו לה כראוי לה כי נופת צוף אמריה תטופנה ובצלה נחסה בטח אמן.

הקדמת הכורם

זה שלשים וארבע שנים כהריותי ידי לנגוע בקצה הר האלהים, לבאר את ספר הדברים ואנכי עודני נער, אמרתי אל לבי, היתפאר האזוב אשר בקיר נגד ארזי לבנון? ומה לנר קטן בין אבוקות גדולות המאירות על פני כל חוצות קריה? הלא המה שרי התורה ואבירי החכמה, רש"י, הרמב"ן, הראב"ע, הרשב"ם ורע"ס. ומה כחי כי איחל לתת פרי בעטי ואני עץ שתול על צחיח סלע? כן זמותי למשפט ואשיב ידי אל חקי. גם נודד ממקומי לא אהיה, לולי העירני התורני האמתי, הפילוסף האלהי, מרנא ורבנא משה בן מנחם, אשר כעת מתהלך לפני ה׳ בארצות החיים, ויעודני ויאמר לי: אל תירא בני מרדת אל עמקי דבר ה׳, כי זה שש שנים שבתך אתי בבית והתהלכך עמי ידעתי את ערכך. כי יש לאל ידך לעשות חיל. ועתה קום נא והתעודד ופרש לי את ספר הדברים אשר תרגמתי ללשון מולדתנו. וערוך טעמך לפי פשוטו של מקרא ונכון לדרכי שפת תורתנו הקדושה. ואני כאמן ביתו מכבדו ואוהבו, אשר נפשי קשורה בנפשו, היכול יכולתי לעבור על פקודתו והיא חזקה עלי? לכן התאמצתי בכל כחי לכתוב הבאור הנמצא על ספר חמישי בנתיבות השלום, כי על כן הפציר בי מאוד. ואולם כסיתי את שמי, לבל יאמרו המשלים: הגם שאול בנביאים?

והנה מאת ה׳ היתה זאת כי היטיבו דברי באורי בעיני משה ובעיני כל ישראל, גם איש גם אישון לא קם כנגדם. ואמנה זה ימים כבירים נחמתי את אשר כתבתי ברוב המקומות בעת ההיא, כי לא כחי אז בכחי עתה במשפט הלשון ודעת תהלוכות הנפש ואין ערך המליצה, כי מאז עד עתה הרבתי לחקור ולדרוש על כל מלה ומלה, ומצאתי כי תעיתי עד כמה פעמים מן הדרך הנכון למבאר הענינים על פשוטם וכוונתם הראשונה. ומדי עברי בו שמתי את עיני גם על ארבעה ספרים הראשונים, וגם שם ראיתי כתובים רבים סתומים אשר לא חלו בם ידים, ורבים אשר אין דעתי נוחה בבאורם אשר יצא מתחת יד המפרשים הגדולים והנשאים, ואם אני כחגב בעיניהם וכן אני בעיני. ואם אמרתי אחרש ואשים ידי למו פי הלא חטאתי לאלהים ולמשה עבדו להכחיד תחת לשוני דברים אשר אולי ישרו בעיני שוחרי האמת, והיתה זאת כמונע טובה מעמיתו וה׳ יחשב לי לעון. לכן עשיתי בנפשי עוז לחוות דעתי גם באלה, והיו יחדיו לתוספת באור על כל חמשה ספרי תורתנו הקדושה, אשר קראתיו בשם הכורם, יען כי עבודת כרם ה׳ צבאות אנכי עושה כהיום הזה. ולמי שחננני בדעה והשכל אקוה לעשות ענבים ולא באושים.

ואתה הקורא האהוב אל תשימני כאחד הגאים המתהדרים ומעפילים לעלות אל ראש ההר למען עשות להם שם כאחד הגדולים אשר בארץ, כי לא מעבור עלי רוח גבוה יצאתי לפניך. וזה לך האות: כי מי אשר שלשים וארבע שנים בחושך שמו יכסה הוא נחבא לבדו מפני הכבוד, אשר הרוח ישאנו והרוח יעבירנו. ואינו רודף כ"א צדק ואמת כי הן המה עמודים לעד לעולם.

ויען כי קצרה היריעה מהכיל גם את דברי הכורם, לזה האדון המדפיס לשומם אחר כל ספר ספר.

הערץ האמבערג.

הכורם

ספר במדבר

א (יח) ויתילדו, המבאר השיג בכאן על הרמב"ן עי' בבאור והנראה לנו שיפה הבין הרמב"ן כוונ' הרש"י ונכון הוא שהיו צריכים להביא ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם, שמאחר שצוה השם שאו את ראש כל עדת בני ישראל (לעיל ב') הוציא מן הכלל המצרים וערב רב שיצאו עם ישראל, שלא רצה השם שיתערבו בצבאות בני ישראל. לפי שאין להם חלק בם ואין רוחם נאמנה עם בית ישראל, ואין לך סכנה גדולה יותר מזה שאם ישנם אנשי מרמה במחנה למסור כל הצבא ולהסגירם ביד האויב. לפיכך היו צריכים להביא ספרי יחוסיהם אם הם מזרע ישראל אם לא. ולפי שאפשר שיהיו נערי בני ישראל שעוד לא הגיעו לעשרים שנה ורוצים להכנס בתוך הצבא בתום לבבם לחגור חרב ולתפוש רומח וחנית. ויאמרו שהם בני עשרים שנה, או שיהיו אנשים שכבר עברו עשרים שנה ורוצים להמלט על נפשם מצאת למלחמה, ויאמרו שעוד לא הגיעו לעשרים, לכן היו צריכים להביא עידי חזקת לידתם, אם הממונים ופקידים היו בספק כמה ימי שני חייהם. ולפ"ז תרגום מלת ויתילדו הוא בל"א (דאס זיא איהרע געבורט בעשייניגען): ולא כמו שתרגמו הרמב"מן (דאס זיא זיך אנגעבען). והדבר הזה הפלא ופלא, שלכל משפחה ומשפחה הי' ספר מיוחד לציין ולכתוב בו את כל הנולדים בתוכה בשמותם וזמן לידתם ואולי זהו כוונת המאמר מלמד שהיו מצויינין שם, כדי שלא יתערבו באנשי מצרים, ואם נתערבו ידעו לשוב איש אל משפחתו.

ג (ד) בהקריבם אש זרה, עיין מה שכתבתי (ויקרא י' א'). (ט) נתונים המה לו, אינו די באמרו ונתת את הלוים לאהרן ולבניו, שיכול לחשוב שיהיו שווים בעבודתם כאהרן ובניו, ולכן אומר נתונים המה לו, שהוא יפקיד עליהם מה שיעשו. והענין כך הוא. שלפי שאמר ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור, (בסמוך פסוק י"ב) והנה הבכורים היו קדושים מרחם, ונבחרו לכהנים לעבוד ולהקריב לפני ה'. וא"כ יחשבו הלוים אחרי שהם תחת הבכורים יהיו גם הם כהני ה' להקריב קרבנות ולעשות כל שרות הכהונה ובאמת כל עוד שלא נעשה המשכן לא היתה עבודת ה' על מכונה, שהרי לא נמצא אצל הבכורים לא בגדי כהונה. לא מקום מיוחד להקרבה ולהקטרה, לא כלי שרת, ולא סדר העבודה וכדומה, אבל היתה עבודה נתונה אל המקרה ומזדמן בשנה הראשונה. וכן הבכורים הכהנים היו כולם שווים זה לזה ואינם נתונים תחת כהן גדול או המובחר שבבכורים. והנה אחרי שבכורי ישראל חוץ משבט לוי חטאו במעשה עגל ונפסלו מן הכהונה, או שראה השם אם הבכורים ישארו על עבודתם, כל אחד מישראל ישלח את בן בכורו לעבוד עבודת הקודש, ואי אפשר שלא יהיו בם רבים חסרי המוסר והלמוד ודעת דרכי ה', כי איך ידעו המאמינים להרגיל בניהם ולגדלם על שעור הראוי לעבד ה'. ולכן בחר בשבט אחד לעבודה ההיא ואותו השבט לפי שידע שהוא מעותד תמיד אל השרות במשכן ובמקדש ה', הרגילו את בניהם מנעוריהם ולמדו אותם תורה ומוסר להזמינם אל יעודם היקר, ומאותו השבט עצמו בחר באהרן ובניו להיות כהנים משוחים, ולהפקידם על חלק העבודה היותר נעלה, ושיהיו אחיהם בני לוי, המתעסקים בשאר חלקי העבודה. נתונים תחתיהם וסרים אל משמעתם, ושם אהרן או אחד מבניו אשר ימשח תחתיו לכהן גדול, ראש על הכהנים ועל הלוים הנתונים תחתיהם. (נ) חמשה ושלשים ושלש מאות ואלף, לדעת רש"י ע"ש הביא כ"ב אלף פתקין וכו', והנה משנים ועשרים אלף פתקין היו יכולין להיות חלוקים, והמוציא חלוק פטור מן ה' סלעים. אבל אולי הי' מן הבכורים מי שאמר אינו רוצה להיות פדוי ע"י הלוי ואני אפדה את עצמי בחמשה סלעים, והי' מחליף את פתקו בפתק א' מן העודפים ושלם בעדו. ואם על הפתק לא הי' כתוב בפירוש בן לוי, היו יכולים לתבוע מזה העודף שישלם ה' סלעים אחר שיצא בגורל חייב, והראה את פתקו שהוא נעשה בן לוי אחר הגורל, אבל בפתק חלוק לא הי' יכול לאמת את דבריו. (נא) על פי ה', ואמר כאשר צוה ה' את משה, כדי שלא יאמרו המעוררים על משה, ראו לא נתן כסף הפדיום ללוים, או לצורך עבודת ה' במשכן, אבל לאהרן ולבניו כדי להעשירם, ולהוציאו מן החשד כפל הכתוב ואמר על פי ה' כי לא מלבו עשה את הדבר אבל כאשר צוהו השם.

נשא

ד (כג) מבן שלשים שנה, אין שרותו כמו עבודת היוצא בצבא המלחמה שדי לו בכח זרועו לקום נגד האויב, אם הגיע לעשרים שנה, שאם לבו בקרבו, כאמרם בן עשרים לרדוף, אבל העומד לשרת בקודש צריך שתתקרר רתיחת הבחרות אצלו, שיהא זריז אבל לא יהא נמהר בעבודתו, שהמהירות מביאה לידי תקלה. (כד) לעבד ולמשא, יתכן שמלבד המשא היו ג"כ איזה עבודות שהתעסקו בם, ר"ל לנקות היריעות והמכסות והקלעים והמסכים וכדומה. ועי"ז תבין ההבדל בין עבודת עבודה ועבודת משא האמורים להלן (בפסוק מ"ז) ההבדל שנתעלם מעיני המבאר לנת"הם שם:

ה (ב) כל צרוע וכל זב, הצרעת גלויה, והזיבה נסתרת, וא"כ איך ידעו לשלח הזב או הזבה? אלא הדבר מסור ללב, וכן טמא לנפש שאפשר שהוא נטמא לנפש ואין אחר יודעו. (ו) למעל מעל

בה', עיין ברש"י, והנה כאן כתיב מכל חטאת האדם הכתובים למעלה, ושם לא דבר הכתוב מן הגזל לבד, אבל גם מן ההכחשה בפקדון, או בתשומת יד, או באבדה אשר מצא, או אם עשק את עמיתו, ורש"י לא זכר כ"א גזל הגר, ואולי כוונתו על כולן ואחדא מינייהו נקט. והמבאר לנת"הש כתב, למעל מעל בה', ועי"ז הוא מעל גם בה'. כמ"ש ונשבע על שקר. ולדעתנו אין צורך לזה, שכל החוטא באדם בכל העבירות שבין אדם לחבירו, הוא מועל וחוטא גם בה' אף בלי שבועת שקר, לפי שהוא עושה מה שהשם צוה שלא לעשות. (ז) והתודו, אינו שומר המספר, וכן והשיב אינו שומר המין וכן דרך הכתוב, אם התחיל לדבר משנים חלופי המין כמו כאן איש או אשה אשר יעשו, וכוללם יחד. (יב) ומעלה בו מעל, המעילה הוא הפך האמונה, שלא יהיה לבבה תמים עמו (המבאר לנת"הש). ואין זה אמת, שאם המעילה הוא הפך האמונה, מה יעשה בלמעל מעל בה' לעי' פסוק ו'. וגם מה שאמר שלא יהי' לבבה תמים עמו, אינו מכוון, כי מבגידת מעשה דבר הכתוב, שהיא מנאפת תחת בעלה, כמו שאמר ושכב איש אותה שכבת זרע וגו'. והנראה לדעתנו שמעילה נאמר על כל דבר פשע, והוראתה הראשונה היא, מי על? כמו בליעל, בלי על, הפושע אומר מי על, מי אדון לנו, ומכחש בהשגחת השם. והמתרגם האשכנזי תרגם (אונד געגען איהן טרייאלאז האנדעלט) לפי הכוונה ולא לפי המלה. (יח) ופרע את ראש האשה, הפריעה הוא תחת סלסול השערות המיפה את הראש ועוזר לעורר תשוקת רואיה. (יט) והשביע אתה הכהן, שבועה סתם, ולהלן הוא אומר והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה, ונראה מזה שהשביע אותה, שתי שבועות, וכן היא אומרת אמן אמן, אמן על השבועה הראשונה ואמן על השבועה האחרונה, והענין כך הוא, שהכהן השביע אותה בתחלה שתגיד לו אם זנתה, ואז לא תשתה את המים אבל יפרישום מבעלה, ואם היא נשבעה שלא זנתה ואומרת מאחר שנשבעתי ועד אין כנגדי הרי נאמנת אני בשבועתי, ואמר הכהן אל האשה אם האמת כדבריך, אם לא שכב איש אותך וכו' הנקי ממי המרים המאררים האלה, והלא תוציא עצמך מן החשד ותהי נקייה לעיני כל ע"י המים המאררים שיאמרו בודאי כשרה היא, וכן תרגם אונקלוס הוי זכאה. ומ"ש ממי היא מ"ם הסבה, שהמים המרים ינקוך לעיני כל יודעיך, ומלת הנקי ראוי לתרגם (דוא ווירסט אונשולדיג ערקאננט) ולא (זאָ זאָלסט דוא אונבעשעדיגט בלייבען) שתרגם הרמב"מן. והולך ואומר הכהן, ואם אין האמת כדברך, ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת וגו', אין בשבועתך כלום, לכן צריך אני להשביעך בשבועת האלה. והשביע אותה עוד הפעם בשבועת האלה. (כח) ונקתה, כמו שאמרנו למעלה, וכן תרגם אונקלס. ונזרעה זרע, לפי פשוטו שהיא מותרת לבעלה כי עד עתה נאסרה עליו. (לא) ונקה האיש מעון, בפי' הרשב"ם שמביא כאן המבאר פרושו בדברי הנביא בהושע ד' י"ד על מי סוטה. ואולם לדעתנו אין דברי הנביא מורים כלל על ענין מי סוטה, שהוא אומר בתחלה על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו, כלומר ע"י הזביחה והקטור לע"ז שהם מעורבים אנשים ונשים בחורים ובתולות אוכלים ושותים ומצחקים יחד, אתם בעצמיכם גורמים שבנותיכם תזנינה, ולכן לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה, לפי שאתם מוליכים אותן שם כי הם עם הזונות יפרדו, והם עם לא יבין וילבט ונכשלו, אבל אתם הם החייבים המדיחים אותן לע"ז ולזנות. ועוד שבזונות ומופקרות הושע מדבר, ואין משקים מי סוטה לאשה אפילו אין כאן אלא עד אחד שנטמאה, כמו שכתב רש"י. גם לא כתיב שם נשותיכם אלא בנותיכם, משמע שבנערות פנויות וארוסות ולא בנשואות הכתוב מדבר והנה יש ספק בכוונת החכמים. שאמרו משרבו הנואפים פסקו מי סוטה, אם הכונה בטל, והמים לא פעלו כלום בבטן האשה, או שהכהנים לא השקו עוד את הנשים החשודות מפני שרבו כמו רבו, וגם בעליהן לא הקפידו על הדבר, שהם בעצמם החליפו את נשותיהן, וא"כ בטלה תורת הקנאות. ועל דעתנו הענין כך הי', כל זמן שנסעו ישראל במדבר והיו חונים סביב המשכן, והי' כל אחד שחשד את אשתו בדבר ערוה יכול להביאה מיד אל הכהן שהוא במשכן, ובמדבר לא הי' הניאוף מצוי כל כך, שמזונותיהם לא התעוררו תאות המשגל, ולפיכך לא התאוו תאוה רבה לנשים, ולא נמצא מי שחשד אשתו בדבר ערוה כי אם לפעמים מעטים מאוד, ונתברר הדבר ע"י מים המאררים בדרך נס. ואולם כאשר נחלו ישראל את הארץ, ולא יכלו לדור כולם סביבות בית הבחירה ואי אפשר שמכל גבולות הארץ יביאו האנשים את נשותיהם מרחוק אל ירושלים לבדוק אותן, וגם אחרי שאכלו לחם דשן ושמן מטוב הארץ, אז נתרבה הניאוף, ומשרבו הנואפים הי' מן הצורך שמי סוטה יעשו נסים בכל שעה ובכל רגע, וכבר ידענו שאין חפץ השם להרבות בנסים, לכן פסקו מי סוטה וחזר הדין לסיני. (יפרש הענין לפי דעתו והדבר בטל ומבוטל המגיה)

ו (ב) איש או אשה, הנה הכתוב שומר בכל הפרשה מין הזכר, ואשר יש לאתפלא עליו הוא, למעלה נאמר ופרע את ראש האשה (ה',) שגלוי הראש בנאי וכאן כתיב קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו (למטה פסוק ה'), וא"כ יש קדושה בפריעת השער. ואלו הבדל יש בין פריעת השער הבאה מצד עצמם בטבע הגדול ובין פריעה הנעשית על ידי אדם. (יא) חטא על הנפש עיין ברש"י. ונראין דברי ר' אליעזר, שאיך הי' יכול להזהר מטומאת המת והוא מת עליו בפתע פתאום? ועוד שגם אחרי מלאת ימי נזרו כראוי הי' צריך להביא כבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת (להלן י"ד), ומה חטא שיביא קרבן חטאת? אלא האמת שאין חפץ ה' בנדרו, כי טוב אשר לא תדור (קהלת ה'). (כג) כה תברכו, הא לך נוסח ברכת כהנים, וממנו לא יזוזו, ונוסח הברכה הזאת הנפלאה הוא בפסוקים קצרים ומלים מעטים ועכ"ז כוללים כל הטובות הזמניות וההצלחות הנצחיות, כמו שנבאר. (כד) יברכך, את כלל האומה מברך ואומר יברכך ה' בטובה ובריאות ובנים שלמים מכל מום ושומעים לקול מוריך. וישמרך, מכל חליי הגוף ונפש. (כה) יאר ה' פניו אליך, להאיר באור פניו את נפש ונשמת האומה, שתשלים עצמה במדות ודעות וקנין המושכלות. ויחנך, ע"י שתרבה החכמה בקרבך יתן חנך בעיני כל העמים הקרובים והרחוקים. (כו) ישא ה' פניו אליך, יאהב ויחבב אותך ויראה לך נעימות פנים בכל עת. וישם לך שלום, שלום החוצי ושלום הבית ושלום הפנימי. והנה כל שלשה מיני השלום הללו

בכללו במלת (גליקוואינקיים) שהרבה הרמב"ן, כן הוא הנראה לנו בבאור ברכת כהנים. (כז) ואני אברכם, עיין בבאור. ולדעתנו הנאמרה למעלה הוא כפשוטו אם ישימו את שמי על ישראל בנוסח הברכה הזאת אני אברכם. ואם לאו, אם הכהן יוציא מלים מרוחו אשר לא צויתיו, לא אברכם:

בהעלותך

ח (ז) והעבירו תער, עיין ברש"י. והנה יקשה עלינו להבין ראייתו שהביא מתהלים, והלא שם נאמר ויצמדו לבעל פעור, ועבודת בעל פעור היתה זמן רב אחרי טהרת הלוים, לפי שלא חטאו בבעל פעור כ"א לזמן שישבו בו ישראל בשטים (ולהלן כ"ה, ג' ב'), וכן מה שאומר והמצורע קרוי מת אינו מסייע לדרושו כלום, שאם המצורע קרוי מת אין מת קרוי מצורע, ולפי דעתו נחשבו הבכורות כמתים לפי שאכלו מזבחי מתים, אבל בשביל זה לא היה נחשבים כמצורעים. ועוד למה אמר והעבירו תער על כל בשרם ולא נאמר כל הגלות כמו במצורע והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו, (לעיל י"ד, ט'). הדבר תמוה מאוד, שהלוים שלא חטאו כלום יעברו בשביל הבכורות על ולא תשחית את פאת זקנך (ויקרא י"ט, כ"ז). ומלבד זה יש גם להפליא על המקרא, שבצווי השם הוא אומר והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם, ואצל העשייה לא נאמר כ"א ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם (ולהלן כ"א) ולא זכר שהעבירו תער על בשרם. (יב) לכפר על הלוים, אולי היו צריכים כפרה לפי שהרגו אחר מעשה עגל כשלשת אלפי איש, ואע"פ שעשו הדבר על פי משה (שמות ל"ב, כ"ז כ"ט), ושבח' בעבור זה ואמר האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' (דברים ל"ג, ט') עכ"ז היו מגואלים בדם ישראל וצריכים להתחטא קודם שנקרבו אל עבודת הקודש, ואולי זהו טעם וכבסו בגדיהם, שהי' עליהם דם הנהרגים על דבר העגל. (יט) נתנים לאהרן, באורנו לעיל (ג' ט'). (כ) ויעש משה ואהרן, עיין ברש"י. וטעם סמיכת ידי ישראל על הלוים נראה לדעתנו שעל ידם הודו אבות הבכורות שמרוצים הם להעביר הקדושה מבניהם הבכורים על ראש הלוים, ולפיכך הכפיל הדבר לומר, כן עשו להם בני ישראל:

ט (י) לכם או לדרתיכם, עיין בבאור שהשיב על הראב"ע. ואולי כוונת הראב"ע, שבכל הזמן שהיו במדבר וחנו כלם על דגליהם אין איש מהם הרחיק את עצמו מלעשות הפסח במועדו, גם לא הי' מן הצורך ללכת למרחוק לפי שכל צרכיו היו מזומנים לו, ואנה ילך במדבר, ולאיזה עסק ילך? וא"כ לכם על טמא נפש בלבד נאמר:

י (לא) ידעת חנתנו במדבר, הנראה שאמר לו אל תחשוב שלפי היותנו במדבר אנו נוסעים יום יום מבלי הרגיע ויהי הדרך עליך לטורח ולמשא, הרי ידעת שאנחנו חונים במדבר ואין נסיעתנו בתמידות אבל נוסעים וחונים אנחנו. והיית לנו לעינים, ומן התימה מה היו צריכים למורה דרך? והלא בחנות הענן יחנו ובנסעו יסעו, והי' להם הענן יומם ומראה אש לילה למורה דרך ולעינים? ונראה שהוראת לעינים הוא מראה עינים (אויפזעהען מאכען), הפך של כסות עינים (בראשית כ', ט"ז). והענין כמו שבארנו שם בבראשית. וכן כאן להיפך, כל הרואים אותך ישתוממו שכהן מדין עזב את ארצו ואת מולדתו והולך עמנו, והי' זאת לנו לכבוד ולתפארת. (לה) ויפצו איביך, לא מצאנו שהיו להם אויבים מסביב להלחם בם. ויתכן שעל העתיד הורה להם נוסח התפלה שיאמרו בצאתם למלחמה והארון נוסע לפני המחנה, קומה ה' ויפוצו אויביך וגו' ובעת שובם אל מקום חנייתם, שובה ה' וגו'.

יא (א) כמתאננים, שאמרו למה זה יצאנו ממצרים (ולהלן בפסוק כ'), והכתוב סותם במקום אחד ומפרש במ"א, ותאכל, ולא נאמר ותשרוף מטעם שאמרנו למעלה (ויקרא י', א'). (ה) חנם. לדעתנו מלת חנם מוספת על זכרנו. והכוונ' אך לחנם ולשוא זכרנו את הדגה כמה פעמים זכרנו המאכלים מדגים הטובים שהיו לנו במצרי', אבל מה יועיל לנו, כי לשוא קוינו להמציא אותן לנו. ותהי' הוראת חנם כמו ולא תאירו את מזבחי חנם (מלאכי א' י') כלומר לריק לא יועיל (פערגעבענס). (י) ובעיני משה רע, אם אף ה' חרה מאד איך יאמר שבעיני משה לא היה כ"א רע. ויתכן שלא על בכיית ותלונת העם נאמר שבאמת חרה גם אפו עליהם והקציף בם, אבל ענינו שהי' המעשה רע על עצמו שחשב שחסר לו חכמת המנהיג. שאינו יודע להנהיג האומה כראוי, וזאת היא הסבה שהביאה את ה' לחרות אפו בם. והראיה שאמר לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה וגו':

שלח לך

יג (ב) אנשים, חכמים וחשובים. (ג) אנשים ראשי בני ישראל, לא היו הנשיאים שמנו את ישראל ושהקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח, אבל היו מחשובי העם, ואפשר שהיו מן שרי אלפים, והנה ממטה לוי לא שלח, כי לא הסכימו בעצה לשלוח מרגלים, וכן כתב רש"י על איש אחד לשבט (דברי' א', כ"ג): (טז) ויקרא משה להושע, אמת הדבר שמשה קרא אותו יהושע קודם שלוח מרגלים, אבל לא פרסמו ברבים ששינה את שמו, אבל עכשיו ששלח אותו עם אנשים, החשובים בישראל לרגל את הארץ, כבד אותו ושינה את שמו ברבים, וכבר דברנו (בראשית י"ז ה). על ענין שינוי השם. (יט) הטובה היא, יתכן שעל האויר והמים נאמר אם הם טובים או רעים בה, וכנגד זה אמרו המרגלי' ארץ אוכלת יושביה היא (ולהלן ל"ב), שאוירה ומימיה רעים ואוכלים את יושביה. (כ) השמנה היא, החקירות הללו אינן דומות זו לזו שלמען כבוש הארץ צריך לדעת תחלה אם העם היושב בה חזק הוא הרפה מעט הם רב, ואם הערים שיש בה פתוחים או מבצרים וכדי להזמין עצמו למלחמה ארוכה וכבדה או קצרה וקלה, אבל טיבת הארץ אין צורך לדעתה, שהרי הם מעותדים לנחול אותה ולשבת בה אם שמנה וטובה, או אם רזה ורעה, ועוד השם לא

ויביאם אל ארץ אשר שם יאכלו לחם במסכנות, לכן נראה שוראיתם את הארץ כהתחלת הדבור הוא לשני פנים, על דרך הספק ועל דרך הודאי, ואומר וראיתם ותקרתם את הארץ מה היא, ותראו את העם היושב עליה איך הוא, שהדבר בספק החזק הוא הרפה והמעט וגו׳ וראיתם אם אמת דברתי שהארץ היא טובה ושמנה, שבעיני אין בו ספק כלל, אבל אמר להם זאת כדי להרהיב לאמן ולשמח את לב ישראל בשובם ויספרו מטובת הארץ שהיא כמו שהבטיחם כמה פעמים, וזהו טעם אמרו ולקחתם מפרי הארץ, להראות את בני ישראל שבח ומעלת ארץ ישראל, ולתת בנפשם גיל וחדוה. (לב) ארץ אכלת יושביה, הנה יש סתירה עצומה בדבריהם שאם הארץ אוכלת יושביה, איך יהי׳ כל העם בתוכה אנשי מדות ובני ענק אשר בעיניהם היו כחגבים. וכבר העיר ע״ז הרמב״ן, ועיין בביאור. ואין באורו עולה יפה שאחרי הכתוב אומר ארץ אוכלת יושביה, שמשמע האנשי׳ שיושבים בה ולא בני אדם הבאים לשבת שם. והנראה שהכתוב העמיד כל דבריהם יחד, אבל הם חלקו דבתם, ולבעלי הפחד ורפי הלבב שבישראל אמרו אפס כי עז העם הזה, ולאנשי חיל אמר, ידענו שיש לכם לב כלב הארי אבל מה תעשו לערים שהן בצורות גדולות עד מאוד? ואיך תעפילו לעלות אל מרום החומות הגבוהות והחזקות? לחלושי הבריאות אמרו ארץ אוכלת יושביה ולא תאריכו ימים שם. ולבריאים ובעלי כח אמרו, אם בעלי כח אתם הלא שפלי קומה כמוכם איך תוכלו לעמוד כנגד אנשי מדות והנפלים בני ענק אשר הייתם בעיניהם כחגבים:

יד (ו) קרעו בגדיהם, על נפילת משה ואהרן שהורידו לארץ כבודם, האנשים בחורי ה׳ לארץ יפלו.
(ח) אם חפץ ה׳, נמשך אל אך בה׳ אל תמרדו, והכוונה שהוא חפץ בנו בודאי אם אך בו אל תמרדו.
(טז) מבלתי יכלת, עיין ברש״י. והשיב עליו הרמב״ן, ולפי דעתו כוונתו בתפלה זאת לאמר יושבי מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך וכו׳. ועל דעתנו יכולת האמור כאן אין הוראתה על עוצם וכח. כ״א על סבלנות, מענין גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהלי׳ ק״א ה׳), כלומר לא אסבול, ויאמרו מצרים אלהי ישראל הוא חזק ונורא באמת, אבל חסר לו מדות הסבלנות והאריכות אפים הנאות לאלהות, והנה על הזמן הקצר להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע אינו מאריך אפו, ומפר שבועתו ושחטם במדבר, כדי לקחת נקמתו מהר. אם סבלן הוא יכול לקיים את שבועתו להביאם אל הארץ וישחטם אח״כ ולא במדבר, (יז) יגדל נא כח, כח הסבלנות וכבישת הכעס הוא יותר גדול מכח הדין והנקמה׳ וזהו ה׳ ארך אפים וגו׳. (כד) רוח אחרת, לדעתנו לא על הרצון והחפץ נאמר כ״א על רוח אמונתו שבטח בה׳ להוריש אנשי כנען, וכן אמר ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה׳ אתנו אל תיראם. ומה שכתב רש״י ז״ל ע״ש. תמוה מאד, שאיך לצדיק גדול ככלב ידבר אחד בפה ואחד בלב, גם לא נאמר ויהס כלב את המרגלים אלא את העם, ובאמת אמרו העם לרגום אותו ואת יהושע שדבר עמו באמונים. ומן ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ראיה להפך, שאמר אל תחשבו שדברתי טוב על הארץ לכבוד משה ובלבי הסכמתי׳ עם המרגלים אבל דברתי כאשר אם לבבי:

טו (יח) בבאכם אל הארץ, עם הנערים פחותים מבן עשרים שנה מדבר. (לא) עונה בה, ויתכן שהדברים כהווייתן, ועל העון עצמו נאמר ולא על עונש העון, שלפי דברי הרמב״ן ענין הכרת תכרת הוא כרת הנפש לעה״ב. א״כ אין לנפש ההיא כפרה בעולם הזה ועונשה מתחלת בעה״ב, לכן אמר עונה דבוקה בה עד בואה אל העולם שאחרי המות ולא יכופר לה בעבודה בחייו:

קרח

טז (ג) ומדוע תתנשאו, כן היו דבריו לפני נשיאי העדה קראי מועד, שהחניף להם באמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה׳ ואולם בלבו התאוה הוא בעצמו להתנשאות ולהשתרר. (ד) ויפל על פניו, הטעם כמו שאמרנו למעלה על ויפול משה ואהרן (לעיל י״ד, ה׳). (י) ובקשתם גם כהנה, יתכן שטענו ואמרו הלא על ידינו נפדו הבכורות והם היו כהנים כדכתיב וגם הכהנים הנגשים (שמות י״ט כ״ב), ואם אנחנו במקום הבכורות נהיה כהנים כמוהם, ולא נהיה נתונים נתונים לאהרן ולבניו (לעיל ג׳ ט׳).
(כח) כי לא מלבי, קרח וסיעתו התחיל להכחיש בכל דברי משה ואמר שכל מה שלוה עד הנה לא מפי השם הי׳ אבל בדא הכל מלבו, וזהו דרך הגאות שמביא לידי הכפירה, כענין ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך (דברים ח׳, י״ד). כי גם הם שכחו כל האותות והמופתים הנוראים והטובים שנעשו ע״י משה והלא המן שאכלו יום יום די להזכירם שמשה הוא שליח השם ובכל ביתו נאמן, ואין לחלוק על דבריו.
(לה) החמשים ומאתים איש, וכתב המבאר לנת״הש והנה נמצא בענין הזה דעות שונות, יש אומרים שקרח מן הנבלעים היה, והעד ותבלע אותם ואת קרח (להלן כ״ו, י״ד), וי״א כי נשרף היה, והעד ואת קרח במות העדה באכול האש (שם). לכן אמרו חז״ל שנשרף ונבלע. ויקשה על זה. אם נשרף מה בכך אם אפרו נבלע או נתערב עם עפר הארץ? ועוד האיך הכירו אפרו מאפר של מאתים וחמשים שגם הם נשרפו, ולכן מבוררים דברינו שאמרנו למעלה על פסוק אש זרה (ויקרא יו״ד, א׳), שהאש השמימית אינה שורפת הגשם מכל וכל עד שנעשה אפר כמו אש האדמית, אבל היא מוצצת את כל הלחיות שבו עד ששב לאבן דומם וגו׳ עיי״ש, וכמו נדב ואביהו כן לא אוכלו באש קרח ומאתים וחמשים של סיעתו, אבל שבו לאבן דומם והרי הם מונחים לארץ באהלם ובבגדיהם ואח״כ נבלע קרח. והראי׳ לזה גם פה לא נאמר ותשרף אבל ותאכל, וכן להלן במות העדה באכול האש. ולא נמצא בשום מקום לשון שריפה אבל אש מן השמים:

יז (ז) ויפנו, לא נאמר שמשה ואהרן נפלו על פניהם, ששבתה המרידה, ולא היתה כ״א תלונה:

יח (ג) אך אל כלי הקדש. הנה מחלוקת קרח וסיעתו היתה שבקשו גם כהונה תחת הבכורים

כמו שאמרנו למעלה (ט"ז, יו"ד), ואחר שנשתקה המרידה וחזר הכל לסדר הראשון, הזהיר משה את אהרן ובניו שלא יתנו ללוים שיטלו שום חלק בהקרבה והקטרה ושאר עבודות הכהנים, אבל ישמרו הם את משמרתם למען לא ימותו גם הכהנים גם הלוים: (ד) וזר לא יקרב, יתכן כמו שהלוים דחקו עצמם לעבודת הכהונה, כן רבים מבני ישראל דחקו עצמם ליכנס אל המשכן לפני ולפנים, כנראה מתלונתם שאמרו כל הקרב הקרב על משכן ה' ימות (לעיל י"ז, כ"ח). ואפלים לגעת בכל כלי הקודש כמנהג ההמון, ונשכו על עצמם חרון אף ה' בשביל זה, לכן הזהיר מאד על קריבת הזר אל הכהנים בשעת עבודתם או לצאת חוץ מגבולם ואתם ואמר ולא יהי' עוד קצף על בני ישראל, כענין והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם (שמות י"ט, כ"ד). והבן: (יט) לפני ה'. אין זה מדרך הלשון לומר לפני אל הברית. ונראה שהברית הזאת היא משונה מכל שאר הבריתות שכורתים הצדדים להבטיח אחד לחבירו, ומתחייב לשמור או לעשות דבר מה וכנגד זה מתחייב חבירו לגמול מה וא"כ באים שניהם בקשר החיוב וכורתים עליו ברית. אבל כאן לא הי' החיוב כ"א מצד השם לתת לכהנים חלקם מבשר הקרבנות, מתרומות ותנופות בני ישראל, הבכורים והחרמים, כסף פדיון הבכורים וכדומה, אבל הכהנים לא התחייבו עצמם לשום דבר, כי שרותם בקודש לא היתה כ"א עבודת מתנה, כמ"ש הרמב"ן על ועבדתם עבודת מתנה (לעיל ז') עי"ש:

חקת

כ (ג) ולו גוענו, לא אמרו עוד במדבר הזה לו מתנו (לעיל י"ד, ב') שכבר השיב משה מאמר השם אליהם חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם במדבר הזה יפלו פגריכ' וגו' (שם כ"ח, כ"ט) אבל אמרו לו גוענו במיתה טבעית קלה ע"י אסיפת הכוחות כמו שאמרנו בבאורנו על ויגוע (בראשית כ"ה, ח'), בגוע אחינו במצרים לפני ה' שמיתה טבעית נקראת לפני ה', ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות מיתה מחמת לצמאון שהיא קשה וכבדה מאוד. (ד) אנחנו ובעירנו, ולא זכרו נשינו וטפינו, שהם בכלל אנחנו. ואולי כוונו שכל זמן מבעירם בריא וחזק יכלו לשבר צמאון הנשים והטף ע"י חלב הבהמות. (ח) קח את המטה, המאמר הזה נתן מקום לטעות שאיננו די בדבור אל הסלע אבל צריך ג"כ להכותו, שאל"כ למה יקח את המטה, וכן ממה שאמר השם ודברתם אל הסלע לעיניהם ולא לאזניהם, חשב משה בדעתו שידבר ויכה לעיניהם. ואולם ההכאה לא הי' עיקר החטא כמו שנאמר למטה. (יב) יען לא האמנתם להקדישני, והנה הרמב"ן כתב מאמר נחמד ועיון דק כדרכו. אבל לפי פירושו מאמר יען לא האמנתם בי איננו מבואר היטב שמשמע מקוצר האמונה כעס עליהם. ולא מפני שנתם לבבם בקרבם, ולכן נראה לנו כדברי ר' חננאל שהביא הרמב"ן אבל לא מטעמו, שעולם החטא הי' בעבור שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וענינו שאמרו מאין לנו מים? המן הסלע הזה נוציא לכם מים כאלו היו מסופקים בדברים ומתמיהים ושואלים, וכדומה לזה אמר משה הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (לעיל י"א, כ"ב), ולא כעס השם עליו, אף שגם שם תמה ושאל כמסופק בדבר. ונראים דבריו כקוצר האמונה, לפי שדבר בינו ובין השם שלא בפני העדה. וה' ענהו בנעימות פנים, היד ה' תקצר עתה תראה וגו' (שם שם), אבל כאן שאמרו בלשון תמיה בפני כל העדה והראו כאלו היו גם הם עוד מסופקים בדבר. לכן כעס ואמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, למה הראיתם עצמיכם כמסופקים לעיני בני ישראל. (יז) ולא נשתה מי באר, משראה משה שיכול להוציא מים מן הסלע לא חשש עוד למי באר. (יט) ואם מימיך נשתה, אמר אם אינך מאמין שאין אנו צריכים למי בארותיך, שאדום לא ידע דבר מנס הסלע, ואם נשתה ממימך הלא אתן מכרם. (כט) ויראו כל העדה, איך ראו כל העדה שמת אהרן, והלא מת בראש ההר אין איש עמו זולת משה ואלעזר? אולי פירוש ויראו, הבינו שמת מאחר שלא ירד מן ההר, וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה (דברים י"א, כ"ו) לשון הבנה וידיעה. או פירושו שכבר ראו שגוע אהרן, שאספו כל כחותיו בעלותו אל ההר ושהוא מת בלתי ספק.

כא (ה) בלחם הקלקל, יתכן שענינו הנשחת, כמו הגבעות התקלקלו (ירמיה ד', כ"ד), וכן והוא לא פנים קלקל (קהלת יו"ד, י'). וגם בעלי התלמוד שמשו בלשון קלקול תחת השחתה. והטעם שאמרו לחם המן מתקלקל מהר, שאם נניח ממנו עד בקר תרים תולעים ויבאש, א"כ מפסיד גם הבני מעים שנתמלאו ממנו רמה ותולעים.

בלק

כב (ד) כלחך השור, נראה שהוא מענין ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ"א, י"ח, ל"ח) שאש מוללת את הלחות, וכן השור מולך את הלחות, ואשר נשאר מאכילתו מתייבש מהר, וזהו כוונת רש"י, כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה. (כב) ויחר אף אלהים, בענין הזה ספיקות רבות בדברי ה' עם בלעם ובדבריו עם שלוחי בלק. והעולה על כולם הוא, שהשם בעצמו אמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם (לעיל כ'), ואיך חרה אפו כי הולך הוא? והנראה שהי' לב בלעם לקלל את ישראל כדכתיב ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו' (דברי' כ"ג, ו'), אם משנאתו את ישראל, או מאהבת הבצע, או לפי שאמרו השלוחים בשם בלק כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר רצה ללכת ולקללם כדי שלא ירד מכבודו ולא יתגנה שמו. והנה כאשר באו אליו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם, ויתכן שאותן הזקנים היו קוסמים וכאשר אמר ה' לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא, חשב

הכורם בלק

בדעתו שלפי שהשם שונא קסמים וקוסמים מאן שלא ילך עמהם, ואמר לא תאר את העם ע"י קסמים כי ברוך הוא ואין הקסמים שולטים בם. ולכן השיב בלעם את הזקנים למחרת כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם, ולא אמר הטעם, שחשב בדעתו, כדי שלא לביישם. וע"ז שלח בלק שרים רבים ונכבדים מאלה, לפי שהזקנים לא נתנו טעם לתשובת בלעם דמה בלק בנפשו שלא אבה ללכת עמם בעבור שהם פחותי הערך, גם לא הבטיחוהו שיגיע לכבוד ועושר גדול אם יבוא עמהם. וכאשר באו השרים הנכבדים ואמרו בשם בלק כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה. השיב להם, אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה', ואולם שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי, וחשב בלבו אולי ירשני ללכת עמהם אם לא אעשה מעשה כשוף וקסמים הנתעב בעיני ה', וכאשר אמר האלהים אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה, הסכים בדעתו שלא לעשות מעשה קסמים. אלא מה שיאמר לו המלאך, אבל יקלל את ישראל בדבור בלבד ואולי ישמע ה' אליו, ואם אמר כי ברוך הוא, היינו שאין הקסמים שולטים בו, אבל ע"י הדבור יוכל להזיקם, ועל זה שתפלל בלעם אל השם שישמע את קללתו להשחית את ישראל, והראי' שהכתוב אומר בפירוש ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם וכן ולא אביתי לשמוע לבלעם (יהושע כ"ד, י"ד), משמע שהי' מתפלל שירשהו לקללם. ושתהא קללתו נשמעת, וע"ז חרה אף אלהים כי הולך הוא, לא בעבור הליכתו אלא בעבור כוונת הליכתו, וכאשר הרשהו פעם שנית ללכת אמר לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר, לא אמר אתו תעשה כפעם הראשון, שלא יחשוב לא נאסרה עלי כ"א עשיית הקסמים אבל רשאי אני לקללם ע"פ דבור ואמירה, אבל גם אל תוציא מפיך שום דבר זולת את הדבר אשר אדבר אליך, ודבר זה מדוקדק גם בדברי בלעם, שאל השרים הנכבדים אמר לא אוכל לעבר וגו' לעשות קטנה או גדולה, וכוון על המעשי' אבל בבואו אל בלק אחרי שהזהירו המלאך שנית, אמר היכול אוכל דבר מאומה, לא אוכל לקלל אף ע"י דבור ואמירה והדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר, מוכרח אני לדבר מה שרוצה השם. **לשטן לו**, לו ולא לשני נעריו, אבל באמת לו אינו מיותר שהרי צריך לומר כנגד מי התיצב לשטן. ותמה אני על המבאר לנת"הם שעזב את הפשט ותפס בדרוש שלא כמנהגו. (כג) **ותלך בשדה**, חוץ מן הדרך הנרמס. (לב) **על מה הכית**, איך יכיל לשאול והרי בלעם לא ידע שהמלאך עומד לנגדו לשטן לו, וחשב שבקשיות ערפה לא רצתה אתונו ללכת כמנהגה? ולכן נראה שאינו שאלה, אבל הוא אומר לאנס הכית את אתונך זה שלש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן, שכן הנביא אומר על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישעיה א' ה'), כלומר לאנס תכו. ולא כמו שפירשו הר"ר מאיר אבערביק שם, שעל מה תכו על איזה מקום ונגופכם תכו שהרי כל ראש לחלי וכל לבב דוי, שהוא יוצא מדרך הלשון, שעל מה מורה על הסבה ולא על המקום. **אם רע בעיניך**, לפי פירושנו למעלה (בפסוק כ"ב) על ויחר אף אלהים, לא הי' המלאך מבטל את דברי השם, ויכול ללכת עם שרי בלק, אבל כעס עליו שבעודו בדרך בקש מהשם להרשהו שיקלל את ישראל בדבור, ושתהא קללתו רצוי' ונשמעת:

כג (כב) **אל מוציאם ממצרים**. עיי' בבאור. ואם נודה לדבריו שהמתרגם מן לשון אל לשון, וביחוד המעתיק מלשון קדוש אל לשון חדש צריך מאוד לשמור הטעם וא"ת המלות, שאם יעתיק מלה במלה יהרוס הכוונה ודבריו תפל הם מבלי מלח כנודע, עכ"ז לא נוכל להסכים כאן עם בבאורו, שאם אינו נאות בל"א לייחס אל השם תועפת ראם אחרי שהעתקנו מלת אל (גאטט) או (דער אללמעכטיגע) גם בל"הק לא יתכן הנשוא אל הנושא אחרי שאמר אל שהוראתו כלל הכחות ושהוא נשגב על כולם, איך ימשילהו אל ראם שהוא כח אחד מוגבל ונגדר? והנה האמת שמלת מצרים מורה שאין הפסוק מאמר אחד, ולכן נראה שכולל שני מאמרים, אל מוציאם ממצרים מאמר בפני עצמו, והאל הוא הנושא, ומוציאם ממצרים נשואו, וכתועפת ראם לו מאמר בפני עצמו, וכתועפת ראם הוא נשוא, ולו הוא נושאו, ושני המאמרים נקשרים יחד על דרך הסבה והמסובב ממנה. ושעור הכתוב כך הוא, אל מוציאם ממצרים, כלומר אל תחשוב, שהוא עם בזוי ושפל, עבדים הבורחים מאדוניהם, אבל אל ברב יכלתו ועוזו הוציא אותם, כתועפת ראם לו, מוסב על עם ישראל ולא על השם, ואומר על כן יש כח ואומץ לישראל כתועפת ראם, ואין אנו יכולים לכבשו ולרדות בו או לעשות לו שום דבר רע, כמו שאמר מקודם ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. והנה מלות על כן בקשור המאמרים נבלעת ע"ד השיר כנודע, ולדעתנו ראוי לתרגמו (דער אללמעכטיגע פיהרטע זיא אויס מצרים, (דאז פאלק) עם האט איינעם ראאים האל-שטרעבענדע געוואלט).

כד (א) **לקראת נחשים**, משמע שבפעמים הראשונים הי' מנחש וכן כתב רש"י, וא"כ עבר על מלות השם שאמר לו, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה (לעיל כ"ב, כ'). ולכן בקש מהשם שירשהו לקלל את ישראל, ומטעם זה הרגיזו אותו בני ישראל כדכתיב ואת בלעם בן בעור הרגו בני ישראל (יהושע י"ג, כ"ב). (ח) **יאכל גוים צריו**, לבאורנו (לעיל כ"ג) שכתועפת ראם לו מוסב על עם ישראל, יפה אומר שהוא יאכל ויכלה צריו ורודפיו. וכן ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ, כרע שכב וגו' כולם מוסבים על עם ישראל:

כה (א) **אל בנות מואב**, אל כמו עם: (ג) **לבעל פעור**, אולי הי' אליל הזנות, ושעור הענין ופערה פיה לבלי חק (ישעיה ה', י"ד) שהילדות פערו ופתחו פי הערוה והפקירו עצמן לזנות וזו היא עבודתו ונמצאו אלילי זנות גם בדורות האחרונים. ובאור הזה מסכים יותר עם ענין הפרשה ממה שכתב רש"י: (ו) **איש מבני ישראל**, איש חשוב בבני ישראל, והוא זמרי בן סלוא נשיא בית אב, כאשר יפרש בפרשת פינחס. **והמה בכים**, בעבור המגפה. (ז) **וירא**, הרמב"מן עשה את הכתוב לשני חלקי המאמר, כמובן משתי הנקודות ששם ביניהם, ויפה כוון, שהראי' בזאת אינה ראייה בעצמה, אבל הבחינה על

עזות מלא של זמרי בן סלוא שהוליך את הזונה עמו לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל, ולא התביישו, והקריבה אותו אל אחיו, כלומר עשו כמוני היום ואל תיראו מפני ה' ומפני משה, זאת ראה והתקנא, וזהו כוונת הרמב"מן שתרגם (זאהע דיזעם), ועל כן קם ויקח רמח בידו:

פנחס

(יח) ועל דבר כזבי, יתכן שהמדינים שלחו בראשונה את כזבי בת נשיא מנשיאיהם, והיא תשובה מאוד, לפתות את נשיא תישראל לנאפופיה. ולהדיחו אל עבודת אלילים, וקראו אותם אתתם דרך כבוד וחשיבות, ואחרי שעלתה בידה לקחת לב זמרי בן סלוא בחלקלקות דבריה והוא נפתה אליה, אז ויחל העם לזנות אל בנות מואב:

כו (ד) באשר צוה, עיי' בבאור ואולי כוון המלות ג"כ שיתנו מחלית השקל לגלגלתם כמו שלוה כבר בראש פרשת כי תשא, ולכן לא בא הלווי על זה עתה בפירוש. (סב) כי לא נתן להם נחלה, ולא יצאו בצבא ללחום בעד נחלתם ואחוזתם, כי לא נתן להם נחלה, לכן לא התפקדו בתוך יוצאי הצבא, אבל היו נוצחים על המשכן ועל המקדש ושומרים אותן שזה הי' נחלתם, כדכתיב אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל, (לעיל י"ח, כ'):

כז (ט) ונתתם את נחלתו לאחיו, עיי' מה שכתב הרמ"בן. ודבריו נראים רחוקים, ועל דעתנו לפי שבחלוק הארץ הכתוב מדבר לא היה יכול לומר ונתתם את נחלתו לאביו, שהרי כל האבות מתו במדבר, ואין אחד מהם נכנס לארץ ישראל חוץ מכלב בן יפנה ויהושע בן נון, אבל אפשר שהיו מן מתי מדבר שהניחו אחריהם אחים לעירים מהם ליותים שלא נגזרה עליהם למות במדבר, ושלא ירשו את הארץ, כי לא היו בכלל המונאלים את ה', ועליהם אמר הכתוב ונתתם את נחלתו לאחי אביו. (יג) ונאספת אל עמיך, אין עמיך משפחתך, שהרי משה מת בארץ מואב ונקבר בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו (דברים ל"ד, ה' וו"ו) וא"כ לא נקבר אצל משפחתו, וכן אהרן שמת בראש ההר. ואיך יאמר עליו כאשר נאסף אהרן אחיך? ומכאן ראיה נוצחת להשארת הנפש מן התורה, והטעם ונאספת אל עמיך, שהיא נשמתך נאספת ונחברת עם כל הנפשות הקדושות בארץ החיים חיי עד, שהם עמיך. ועיין מה שכתבנו מזה על פסוק ואתה תבוא אל אבתיך בשלום (בראשית ט"ו, ט"ו). (יט) וצויתה אתו לעיניהם. על דעתנו הלווי מפורש בסמוך, והוא ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' וגו', והענין כך הוא, הנה קרב העת ללחום מלחמות רבות לכבישת הארץ, ואם יהושע ילוה את העם ללאת נגד האויב, אולי ירך לבבם ויפחדו שמדעתו לוה כן, ולא ברצון ה', ואין ה' בקרבם, והרי ראו כאשר העפילו לעלות אל ראש ההר נגד אזהרת משה שאמר אל תעלו כי אין ה' בקרבכם (לעיל י"ד, מ"ב). וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום (שם שם מ"ה), לכן הי' לריך ללוות את יהושע, שלא יעשה שום דבר לצרכי המלחמה, ועל אחת כמה וכמה להוליכם נגד האויב אם לא יעמוד לפני אלעזר הכהן, ושאל לו במשפט האורים, ואם משפט האורים יגזור שילאו למלחמה אז ידעו שה' בקרבם ויצליחו, וזהו טעם על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו, כלומר על פי האורים ולא זולת. (כג) ויצוהו, כמו שפירשתי עתה, שאל יערוך מלחמה אם לא ששאל את משפט האורים תחלה, ושמע אם המלחמה תצלח אם לא, לכן העמידו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה, כדי שישמע אלעזר להיות נשאל בכל עת שידרוש יהושע את האורים, וכדי שישמעו כל העדה, שאין ביד יהושע לערוך מלחמה מלבו ומדעתו, אבל לריך להיות נמלך במשפט האורים תחלה ולשמוע מה יענה ה':

מטות

לא (ח) בלעם בן בעור הרגו, או בשביל שנתן עצה לבלק לשלוח נשים זונות אל מחנה ישראל, או מפני שרלה שהשם ירשהו לקלל את ישראל, ואח"כ הלך שני פעמים לקראת נחשים לעשות מעשה קסמים להרע לבני ישראל, ויהושע באמרו (י"ג, כ"ב) ואת בלעם בן בעור הקסם הרגו, רמז על הטעם השני כמו שאמרנו על פסוק ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (לעיל כ"ד א'). (נ) לכפר על נפשתינו, לכפר על הרהור הלב של בנות מדין (רש"י). של בנות מדין אינו מאוור, ולריך להיות על בנות מדין, כלומר הרהור הלב שלהם שחמדו בבנות מדין. ולפי פשוטו אמרו לכפר על נפשתינו, בעבור שהחיינו כל נקבה, שבשביל זה קלף משה עליהם, כדכתיב ויקלף משה על פקודי החיל וגו' ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה (לעיל י"ד ט"ו).

לב (א) ומקנה רב, יתכן שבני ראובן ובני גד ראו את הארץ כי נעמה וארץ מקנה, לזה בחרו עלמם מן שלל מדין לחלקם בקר ולאן ומאורים, וגמרו בדעתם לשבת פה. והנה יש מן המפרשים האומרים, שאותו מקנה רב הוא אשר הוליאו ממלרים, ואינו נכון, כי אחרי שכל ישראל חוץ משבט לוי עבדו עבודת פרך, ומאין היה לבני ראובן ובני גד מקנה יותר רב משאר שבטים? (יד) והנה קמתם תחת אבותיכם, לפי השקפה הראשונה אינם דומים משום לד לאבותם, שהמרגלים הוליאו דבה על הארץ להניא את לב בני ישראל, אבל הם לא דברו רעה על ארץ ישראל, אבל בחרו לשבת פה בעבור שארץ מקנה היא ולהם מקנה רב. ויתכן שמשה אמר להם הדבר תלוי בספק, אם אתם תשבו פה בעבור שיש לכם מקנה רב, או בחרתם לחלקכם משלל מדין הבהמות להיות לכם אמתלא לשבת פה, כי יגרתם מפני העמים אשר בעבר הירדן' והנה השם לבדו יודע מחשבות בני אדם, ואולם כל ישראל יאמרו הם יראים מפני הגוים אשר בעבר הירדן' ולכן בחרו להם הבהמות להיות להם אמתלא לשבת פה השקט ובטח, ותביאו מורך בלבב ישראל כאשר עשו המרגלים ותניאו אותם מלעבור את הירדן לרשת את ארץ אחוזתם, וזהו טעם והייתם נקיים מה' ומישראל

(למטה כ"ג) שאם תחלצו לפני ה' למלחמה אז תתברר דעתכם שכנים דבריכם, כי לא מאורך לבב או מקוצר האמונה בהבטחת השם רציתם לשבת פה, אבל בעבור שהארץ היא ארץ מקנה. (יז) **חשים לפני בני ישראל**, שני דברים אמרו למשה, למען הראות שכנים דברינו נחלץ חשים במהירות, ולא כמו שיראים ורכי הלבב, המאחרים ללכת, ועוד לפני בני ישראל שהיו ראשונים בחוזק המלחמה. (כה) **כאשר אדני מצוה**, וכן בסמוך כאשר אדני דבר, הוא מדרך הארץ והמוסר, שבאמת לא צוה להם משה דבר אחד מזה שאמרו הם בעצמם, גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו ואנחנו נחלץ חשים וגו'. (מ) **ויתן משה**, ולא נזכר בכתוב אם בני מכיר יעברו את הירדן ויעזרו את ישראל במלחמה, שתנאי בני גד ובני ראובן כבר היה נודע במחנה בני ישראל, כדכתיב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל, ויאמר אליהם משה אם יעברו בני גד ובני ראובן וגו' (לעיל כ"ח, כ"ט):

מסעי

לג (א) **ויכתב משה**, עי' בבאור. ולדעתנו כתיבת המסעות במדבר הכרחית בשביל מצות סוכות, שהרי הכתוב אומר למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וגו' (ויקרא כ"ג, מ"ג), וכבר ידענו שארץ ישראל קרוב מאד לארץ מצרים להנוסעים דרך ארץ פלשתים כדכתיב כי קרוב הוא (שמות י"ג, י"ז), וא"כ הדורות הבאים אם ישמעו שישראל נסעו ממצרים אל ארץ כנען יחשבו שהנסיעה היתה על דרך הפשוט הקרוב מאד, וא"כ מה גדולה עשה אלהים לישראל להושיבם בסוכות על דרך הקצר, לכן צוה השם לכתוב כל המסעות שנסעו במדבר הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב וצמאון, כדי שיזכרו כל הנסים שנעשו להם על מסעיהם. (ד) **ומצרים מקברים**, קוברים לא נאמר אלא מקברים, מגיד שהיו טרודים באבלם. לפי שאבדו מאד לבבם והוא הבכורים ומתוך צער לא יכלו לקבור בעצמם, אבל צוו לאחרים לקבור, וזהו כוונת רש"י שאומר טרודים באבלם, שלולי זאת מה יודיענו. (נב) **ואבדתם את כל משכיתם**, המשך הפסוקים מורה שכך הוא כוונת השם, אם אתם עוברים את הירדן להוריש את כל יושבי הארץ מפניכם, קודם כל מעשיכם תאבדו ותשמידו כל המשכיות והצלמים והבמות, וכאשר יראו אנשי הארץ את השפטים אשר אתם עושים באלהיהם, ואין מי מהם קם מפניכם להציל עצמו מידכם, אז ימס לבבם, כי אין להם משען ומחסה וסר צלם מעליהם, והיה דבר קל להוריש את הארץ ולשבת בה במנוחה. (נה) **והיה אשר תותירו מהם**, עי' ברש"י. ויתכן שכך הוא כוונתו. שלפי שאמר והיה אשר תותירו מהם, והנה הנותרים יהיו כבושים תחת יד ישראל, ואיך יהיו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם, והפוך הוא שישראל יהיו לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם, שירא גוי בא מארץ אחרת מושל עליהם כדרך כל הנותרים מתושבי המדינה להכניע עצמם במר לבב וברוח נכאה תחת שבט עם זר, ועוד איך אמר וצררו אתכם, הלא הם משועבדים לבני ישראל, ולכן אמר רש"י בדרך כלל שיהיו לכם לרעה. והרעה היא שיהיו לשכים בעיניכם, כלומר מי שיש לו קוץ בעיניו רואה ואינו רואה היטב. ומי ששוכב על מטתו ומרגיש סילון בצדו הופך עצמו על צדו השני, כן יטעו אתכם בהבליהם ומשאות שוא ומדוחים, שתראו ולא תראו, ותתהפכו עצמכם מצד אחד אל צד השני ולא יהיה לבבכם תמים ושלם עם ה', אבל תפסחו על שתי סעיפים, ותחזיקו פעם בעבודת השם, ופעם בעבודת אלילים ועי"ז וצררו אתכם לא בצרת הגוף מדבר, שהרי הם נתונים תחת ידכם, אבל כוון על עינוי ומחלת הנפש להדיחה מעל ה' בהזיות כוזבות ועבודת משוקצות, וע"ז הוא אומר והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם:

לה (טו) **ולגר ולתושב**, ארצות רבות היו, ועוד היום מדינות יש, שדיניהם מבדילים בין עונש ההורג אחד מילידי הארץ, לעונש רוצח את הגר או התושב, אבל התורה הקדושה שחסה על דם גרים ותושבים כעל דם ישראל, אמרה לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים למקלט וגו' ואין הבדל ביניהם. (יט) **גאל הדם**, אחד מקרובי הדם הנשפך, ונקרא גואל שיש לו זכות על דם הרוצח ודורש את דמו לפדות על ידו דם הנרצח הנזעקים אליו מן האדמה, שלשון גאולה נאמר על כל מי שתובע זכותו, ומזה וגאל את ממכר אחיו (ויקרא כ"ה, כ"ה). (יט) **גאל הדם הוא ימית**, ואם אמרנו שמן הדין אף הרוצח במזיד לא ימית עד עמדו למשפט, כדכתיב ולא ימות הרוצח (לעיל י"ב) וכמו שבארנוהו, עכ"ז הדין נדחה, ויש ביד גואל הדם להמיתו בפגעו בו. (כה) **עד מות הכהן הגדול**, יתכן שמיתת הכהן הגדול היתה כפרה על כל ישראל, ונקבעה זאת האמונה בלב כל אחד, למחול את מה שהעוה האחר נגדו, ונסרה מרוחו כל מחשבת נקימה ונטירה, והיה ההורג בשגגה יכול לעזוב את עיר מקלטו מבלי פחד מפני גואל הדם, שכבר מחלו לו בלבו, כן נראה לנו בטעם הדבר. (כז) **אין לו דם**, אף על פי שהגולה יצא נקי בדין, עכ"ז הדין נדחה כמו שבארנוהו היטיב למטה בפרשת שופטים:

חסלת ספר במדבר

לזכרון עולם יהיה הזאת

בת זכר' נאווטונשטיין מפיעטרקאוו הי"ו

אמי מורתי מרת הדסה ז"ל נפטרה ונקברה ביום ה' 1857

ער"ח ראש חודש ניסן תרי"ז לפ"ק בעיר באביאק

אבי מורי אהרן שמעיה בן כהרר מאיר הלוי נפטר ונקבר 1838

יום ג' כ"ה סיון בעיר באביאק

Pioterkowo
and
Babiaka

מנוח מולדתם

יהיו נשמתם צרורה בצרור החיים ולמעלה

The above Nativeplaces are in Russian-P

Kap. 24. 15.   Steindr. v. H. Engel in Wien.   Kap. 24. 19.

Marcus B. Levy

ספר

נתיבות השלום

Sefer Netivot ha-Shalom

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

Medasu'a, Mosheh ben Menahem

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן־מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

הנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

הנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר דברים

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und J. J. Busch.

יכיח ד' שוטין פנוית ויתחיל מתחלת שיטה ה':

א (א) אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־

תולדות אהרן אלה הדברים סוטם מ״ה ח׳:

תרגום אשכנזי

א

(א) דיזעס זינד דיא רעדען, וועלכע משה אן גאנץ ישראל געהאלטען, דיסזייטס דעם ירדן'ס: נעמליך אין דער וויסטע, אין דעם געפילדע געגען דעם שילפמעערע איבער,

תרגום אונקלוס

א (א) אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא אוֹכַח יַתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם סוּף בְּפָארָן אִתְפַּלּוּ עַל מַנָּא

רש"י

א (א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל [ספרי]: אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו הייתם שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגומר [שמות ט״ז]: בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים [שם י״ד] וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף [תהלים ק״ו] כדאיתא [בערכין ט״ו]: בין פארן ובין תפל ולבן. אמר ר' יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל [במדבר כ״א] ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות. במחלוקתו של קרח. דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום [ספרי]: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר

באור

א (א) אלה הדברים. יתכן שהוא שב על הספרים הקודמים, כי כל אמרות ה' כעולות ומדובקות ראש ותוך וסוף. ושעור הכתובים א ב ג ד ה כך הוא: אלה המצות והחקים אשר באו בספרים הקודמים) הם הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגומר: באחד עשר יום. (אשר הלכו מחורב (ללכת) דרך הר שעיר (אל ארץ ישראל ולא באו כי אם) עד קדש ברנע (ושם קרה מה שקרה ובגזרה עליהם שלא לכנס לארץ ישראל מיד מקדש ברנע דרך הר שעיר, כי אם לסוב את ההר ימים רבים עד תם כל הדור ההוא: (ויהי בארבעים שנה). בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (פעם שנית) ככל אשר צוה ה' אתו עליהם (והיה זה) אחרי הכתו את סיחון מלך האמרי אשר ישב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי: (בעבר הירדן בארץ). מואב עברו את נחל זרד (כאשר קרבו לגבול ארץ ישראל, וראה משה שכבר בא יומו להאסף אל עמיו ולעזוב את ישראל ביד יהושע, עתה) הואיל משה באר את התורה הזאת (השכים וגמר בדעתו ללמד ולשנן את תורתו, ולהוסיף באור במקום הצורך, טרם מותו): בעבר הירדן, לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן וכן הוא דעת רבי יוסי בן דורמסקי בספרי, והוא נותן סימן בתוך סימן כמו שזכרנו, לפרש היכן נאמרה ההגדה הזאת? בעבר הירדן ולפי שיש לירדן שני עברים, אמר שהוא בעבר הירדן לצד מדבר שהלכו שם ישראל, טרם עברם את הירדן: בערבה, כלומר באיזה מקום במדבר? באותו מדבר שבערבות מואב: מול סוף, שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל, שנאמר ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתים (שמות כ״ג ל״א) כלומר ממזרח עד מערב. הוא ים המלח, שכתוב בגבול קצה מזרחית דרומית באלה מסעי. וגם בפסגת ואתחנן (ד' מ״ט). וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וגומר, והוא ים סוף שאצל ערבות מואב: בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב. כל אלו מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי, או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שניר יש לו ב' שמות ורבים כן;

תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב׃ (ב) אַחַד
עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד
קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ (ג) וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ (ד) אַחֲרֵי
הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן

תולדות אהרן ודי זהב ברכות ל"ב, א': אחד עשר מנחות פ"ה, א': ויהי ר"ה ג', ב': אחרי שם:

תרגום אשכנזי

צווישען פארן, תפל, לבן, חצרות אונד די זהב. (ב) איילף טאגרייזען פאן הורב, איבער דאז געבירגע שעיר, נאך קדש ברנע. (ג) עס וואר אים פיערציגסטען יאהר, אם ערשטען טאגע דעס איילפטען מאנאטס, אלס משה מיט דען קינדערן ישראל'ס רעדעטע, זא וויא דער עוויגע איהם אן זיא אויפגעטראגען. (ד) נאכדעם ער דען סיחון, קאניג אמרי, דער אין חשבון וואהנטע, אונד עוג, קאניג צו בשן, דער אין עשתרות

תרגום אונקלוס

וּבַחֲצֵרוֹת אַרְגִיזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל דַעֲבָדוּ עֵגֶל דִדְהַב: (ב) מַהֲלַךְ חַד עֲשַׂר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵיאָה: (ג) וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲשַׂר יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא מַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִי פַקִיד יְיָ יָתֵיהּ לְוָתְהוֹן: (ד) בָּתַר דִמְחָא יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִי יָתִיב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיָת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן

רש"י

וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל [הושע ב']: (ב) אחד עשר יום מחורב. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגומר [במדבר י'] ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלי' מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכ' לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה [תענית כ"ט]: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השני' הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כולי כדאיתא [בספרי] וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי [שמואל א' י"ב] וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר

באור

(ב) אחד עשר יום מחרב, בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נסעו מחרב, (שהוא הר סיני, לדעת המפרשים, ולדעת הרמב"ן הוא מקום קרוב לו) ובאו לחצרות, ומשם למדבר פארן, ובו קדש ברנע, כדכתיב ויבאו אל משה ואהרן אל מדבר פארן קדשה (במדבר י"ג כ"ו) ולולי חטאו שם בעלת מרגלים היו יכולים ליכנס דרך הר שעיר מיד לארץ ישראל, כי קדש ברנע סמוך לגבול ארץ ישראל, וכן היתה הכוונה הראשונה. וכל המשפטים אשר שם משה לפניהם, וכל המצות והחקים אשר הודיעם אחרי שמעם עשרת הדברים בהר סיני, כל אלה אמר להם באותן אחד עשר יום אשר הלכו מחרב עד קדש ברנע, ללכת דרך קרוב אל ארצם. ואולם קלקלו שם בחטא מרגלים ובגזרה הגזורה עליהם להיות רועים במדבר, ובשביל כך סבבו את הר שעיר ימים רבים והלכו במדבר ארבעי' שנה, ובכל אותן הימים לא חדש להם משה דבר בתורתו, עד עתה לסוף שנת הארבעים: (ג) ככל אשר צוה וגומר, חזר ושנה לבנים כאשר צוה ה'

אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי׃
(ה) בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל
מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃
(ו) יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב
לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה׃

תולדות אהרן הואיל סוטה ל"ה, ח':

וואָהנטע, דיזען נעמליך צו אדרעי, געשלאגען האטטע: (ה) דיסזייטס דעם ירדן'ס, אים לאנדע מואב; פינג משה אן פאָלגענדע לעהרע דייטליך פאָרצוטראגען, אונד שפראך: (ו) דער עוויגע, אונזער גאָטט, האט אם חורב מיט אונס גערעדעט, אונד געשפראָכען: איהר האבט

תרגום אונקלוס

דִּי־יָתֵיב בְּעַשְׁתְּרוֹת בְּאֶדְרֶעִי׃ (ה) בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרִי מֹשֶׁה פָּרִישׁ יָת אוּלְפַן אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֵימָר׃ (ו) יְיָ אֱלָהַנָא מַלֵּיל עִמָּנָא בְּחוֹרֵב לְמֵימַר סַגִּי לְכוֹן דִּי־יתִבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין׃

רש"י

ולאמור עלי' שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון. אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינ' קשה [ספרי]: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זו היא עשתרות קרנים שהיו שם רפאי' שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים [בראשית י"ד] ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט [שם י"ד] ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים [דברים ג']: באדרעי. שם המלכות: (ה) הואיל. התחיל כמו הנה נא הואלתי [בראשית י"ח]: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו. ויש מדרשי אגדה, הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה. עשית' משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם

באור

אותו בשבילם, וכאשר הודיע לאבותם: (ה) הואיל משה, שרש יאל ושרש אלה ושרש אול שלשת' אחד, והוראתם הכוללת גמר העצה והסכמה מוחלטת אל המעשה. אף אם יקשה לעשותו בל"א (זיך ערקיהנען, אונטערפאנגען), כאמר הנה נא הואלתי (בראשית י"ח כ"ח) (איך האבע איך ערקיהנט) וכן ויואל ללכת (שמואל א' י"ז); ויואל משה לשבת (שמות ב' כ"א) (האט בעשלאָססען). והושאל אל ענין השבועה יבטיח הנשבע לעשות דבר מה בלי ספק, ואל ענין הקללה, או העונש אם לא יעשה את המעשה ההוא, ויואל שאול את העם (שמואל א' י"ד) (האט זיא בעשוואָרען, אדער צום פעסטען ענטשלוס בעוואָגען). ואת אלית (שופטים י"ז) וכן אלה ואלות, ונשא בו אלה להאלתו (מלכים א' ח') אלה וכחש (הושע ד') אלות שוא (שם י'). תאלתך להם (איכה ג'). והועתק אל ענין ההסתכנות בלי עצה, (פערוועגענהייט, טהאָרהייט), והוא הסכמה נבערה מדעת, ואל הסכלות והטפשות לעשות המעשה המסוכן והמקולקל, כמו אשר נואלנו (וויר וואָרען פערוועגען, פערמעססען) נואלו שרי צוען (ישעיה י"ט), (טהאָרען) אולת אדם תסלף דרכו (דיא טהאָרהייט, פערוועגענהייט). ובמקום הזה נאמר על גמר ההסכמה והרצון, (פאָרגענאָממען, וואָר ענטשלאָססען): באר, פועל עבר, והוא כמו הואיל משה ובאר, וכמוהו חמק עבר: (ו) ה' אלהינו. הוא כמו פתיח' והתחל' הדבור, כמתנצל ומודיע את ישראל מדוע אחרו כל כך במדבר ולא נכנסו עדיין לא"י, אחר שהיתה הכוונה הראשונה שנכנוס לארץ מיד אחרי מעמד הר סיני, ומעלתכם גרמה לכם זה וזה, ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד השלימו פסוק ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים (דברים ד' מ'), ואז קרא משה את כל ישראל אשר היו לפניו לא קריאת הקבוץ, כי כבר נאספו יחד ומשה דובר אליהם, אבל היא קריאת ההתעוררות, לשום לב על דקדוקי ופרטי הדינים ועל הדינים אשר נתחדשו, והתחיל לבאר להם את התורה הזאת, ולשום לפניהם שנית את העדות והחקים והמשפטים, אשר דבר להם בצאתם ממצרים: שבת. הישיבה בהר רב לכם, כמו שבארנו,

(ז) פְּנוּ | וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת׃
(ח) רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם׃
(ט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת

תולדות אהרן פני נג"ק ס"', ח': הנהר שבועות מ"ז, ג',

תרגום אשכנזי

איך לאנגע גענוג בייא דיזעם געבירגע אויפֿגע־האלטען. (ז) מאכט איך אויף, אונד זעטצט אייערן צוג פֿאָרט; דרינגט אין דאז אמרישע געבירגע אונד דיא בענאכבארטען געגענ־דען איין: אין דאז געפֿילדע, דאז געבירגע, אונד אין דיא גרינדע; אין דאז זידלאנד אונד דיא זעעקיסטע, אין דאז לאנד דעם כנעני אונד אינס לאנד לבנון, ביז אן דען גראָסען שטראָם פרת, (ח) זיהע דא! איך האבע אייך דיזעם לאנד פרייז געגעבען; געהט הין, אונד נעהמט דאז לאנד איין, דאז דער עוויגע איי־ערן פֿעטערן אברהם יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען: איהנען, אונד איהרים זאאמען נאך איהנען, איינצוגעבען: (ט) אום

תרגום אונקלוס

(ז) אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה וּלְכָל מְגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרָא בְטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָּא וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא אֲרַע כְּנַעֲנָאָה וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נְהַר פְּרָת: (ח) חֲזוֹ דִיהָבִית קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן: (ט) וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּעִידָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדַי לְסוֹבָרָא יָתְכוֹן:

רש"י

סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא [בספרי]: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם א"י קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך קרב לגבי דיהבא ואידהן [שבועו' מ"ד]: (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבותיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה. לא אוכל

באור

שאם יהיה הפעל נושא המאמר, הוראתו כהוראת שם המקרה, כמו ענוש לצדיק לא טוב: (ז) פנו. עזבו זה המקום: וסעו לכם. לטובתכם (עיין פרשת לך לך): (ח) אשר נשבע ה'. כמו ואל משה אמר עלה אל ה', וכן דרך לשון הקודש: (ט) בעת ההוא, עיין מה שכתבנו מזה בפ' יתרו (שמות י"ח א' י"ג), שלדעת האומר קודם מתן תורה בא יתרו, וממחרת יען אתו משה לשום שופטים בראשי העם, כמו שנאמר שם (י"ג י"ד). צריכים אנו לומר, אם כדברי רש"י ז"ל שאין הכוונה ממחרת ביאת יתרו, כי אם ממחרת יום הכפורים בשנה השניה אחרי שהלך יתרו עם משה מרפידים לסיני, לקבל התורה. ויהי' א"כ מה שאמר פה בעת ההיא, הכוונה אחרי אשר אמר ה' שיסעו מחורב, טרם הלך יתרו אל ארצו. או כדברי אשר המפרשים שמנוי השופטים היה קודם מ"ת, למחרת ביאת יתרו, ומה שאמר כאן בעת ההיא, הכוונה בשבתנו בחורב, קודם שאמר ה' לנו רב לכם שבת בהר, אבל הזכיר זה בכאן להמשיך הענין

אֶתְכֶם׃ (י) יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה
אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לָרֹב׃ שני בשבת (יא) יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם
יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ
אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ שני בחול
(יב) אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם

ת״א ה׳ אלהי כ״ם כ״ה, ג׳:

תרגום אשכנזי

דיזע צייט זאגטע איך צו אייך: איך אלליין קאן אייך ניכט ערטראגען. (י) דער עוויגע, אייער גאָטט, האט אייך פֿערמעהרט, זאָ דאס איהר יעטצט דען שטערנען אם הימעל אן מענגע גלייך זייד. (יא) (איך ווינשע דאס דער עוויגע, דער גאָטט אייערער פֿעטער, אייערער נאָך טויזענדמאהל זאָ פֿיל ווערדען לאססע, אונד אייך זעגנע, וויא ער אייך פֿערהייססען האט). (יב) אבער אך וויא קאן איך אלליין

תרגום אונקלוס

(י) יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַסגֵי יָתְכוֹן וְהָא אִיתֵיכוֹן יוֹמָא דֵין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָא לְסָגֵי: (יא) יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן יוֹסֵף עֲלֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן אֲלַף זִמְנִין וִיבָרֵךְ יָתְכוֹן כְּמָא דִי מַלִיל לְכוֹן: (יב) אֵיכְדֵין אֲסוֹבַר בִּלְחוֹדַי

רש״י

לבדי וגומר. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה׳ אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה [מלכים א׳ ג׳] אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם [שם ה׳] אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע״א שאם דן והורג ומכה וחונק ומט׳ את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש [משלי כ״ב]: (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס׳ ריבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכתינו כבר הבטיח הקב״ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגומר [בראשית י״ג] אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס״א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב״ה: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה

באור

ולאמר הנה קבלנו את התורה, ושמתי עליכם שופטים להנהיג אתכם, והייתו מזומנים לבא אל הארץ, כעם חכם ונבון אשר לו תורה וחקים ומשפטים ומנהיגים חכמים וידועים, עד שבקשתם מרגלים ונתקלקל הענין. ויתכן עוד לומר שמה שאמר שם (שמות י״ח כ״ד) וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר. אין הכוונה שעשה כן מיד, כי אם שמר עצת חותנו בלבו, ולולם נהגתו את העם כשא עדיין את משאם וטרחם כל השנה ההיא, עד לאחר מ״ת, שהרבה ה׳ אותם שהיו ככוכבי השמים לרב ונתרבו להם המצות והתורות, והיו מוכנים לבא לארץ, ולעשות מלחמות גדולות ונוראות. אז אמר אליהם לא אוכל עוד לבדי שאת אתכם. ובעבור שהזכיר שם עצת יתרו ועצתו במה הענין בדי שלא להפסיק בנתיים ואמר שמשה עשה כאשר אמר לו חותנו, אף שלא היה זה כי אם בשנה השניה, וכן דרך הכתוב, כמו שזכרנו שם (בפסוק כ״ז). וכן משמע ממה שלא הזכיר פה דבר מעצת יתרו, כי אם כמתעורר עתה מלבו, לרוב טורח והמשא זכר את אשר יען לו חותנו כבר ואמר לא אוכל עוד וגומר: (י) והנכם. מלה עם כנוי רבים נוכחים: ככוכבי השמים, דרך משל: (יא) ה׳ אלהי אבותיכם. יתכן שזה הפסוק הוא כמו מאמר מוסגר, לומר אין עיני רעה בהמונכם וברבוי שלכם, כי מי יתן שה׳ אלהי אבותיכ׳ יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ועתה חוזר ואומר אחרי אשר הייתם היום ככוכבי השמים לרוב איכה אשא וגומר, וכן נוטת המתרגם (אבער אך!): (יב) טרחכם, מגזרת היו עלי לטורח ענין הכובד והעמל, לבנין

וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם׃ (יג) הָבוּ לָכֶם
אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים
לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם׃
(יד) וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר
אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃ (טו) וָאֶקַּח אֶת־
רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים

ת"א הבו ערכין ק', ג'. נדרים כ', ג': ואקח ערכין שם שם:

איירע מיהע, לאסט אונד האדער ערטראגען? (יג) שאפפט אייך אויס אללען שטעממען ווייזע, פערשטענדיגע אונד פער-נאננטע מעננער; זאָ וויל איך זיא צו ריכטערן איבער אייך זעטצען. (יד) איהר אנטוואָרטעטעט מיר, אונד שפראכט: וואס דוא פאָרגעשלאגען, לעסט זיך גאר וואָהל טהון. (טו) איך נאהם דאהער דיא פאָרנעהמסטען אויס אייערן שטעממען, לייטער ווייזע אונד וואָהלפערנאננטע מעננער, אונד

תרגום אונקלוס

טוֹרְחֲכוֹן וְעִסְקֵיכוֹן וְדִינְכוֹן׃ (יג) הַבוּ לְכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וְסוּכְלְתָנִין וּמַדְּעִין לְשִׁבְטֵיכוֹן וַאֲמַנֵּינוּן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן׃ (יד) וַאֲתֵבְתּוּן יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ (טו) וּדְבָרִית יָת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וּמַדְּעִין וּמַנֵּיתִי

רש"י

אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מלות וחשבונות) [ר"ה ע"ז סנהדרין ל"ט]: וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: חכמים. כסופים (נ"ע): נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשלחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרי' לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם [סנהדרין שם] שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגומר. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים [ספרי]: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים

באור

אנשים פתאים המלות ודעת ה' (הראב"ע): ומשאכם. היא הדאגה לזונם ולכלכלם על משעיה': וריבכם, היגיעה להכניעם ולהשלים ביניהם ולשפוט את דברי ריבם: (יג) הבו. מלה זרה, והיה הה"א ראוי להיות בשו"א ופת"ח כי שרשו יהב, כמו מן ידע נאמר דעו, וכן ימצא הבוי לנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו). ואולי היה כאן להרחיב אות הגרונית: וידועים לשבטיכם, שהם נכרים להם, שאם בא לפני מעוטף בטליתו, איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אתו (לשון רש"י מספרי), ואם כן יהיה לשבטיכם קשור עם וידועים, אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכ' אנשי' חכמי' וידועי' (הרמב"ן), וכן דעת בעל הטעמי': ואשימם בראשיכם, ואשימם להיות בראשיכם: (יד) ותענו אותי, ואף זאת לא עשיתי בלתי לרצונכם: (טו) ראשים. כלל ואח"כ יפרוט שרי אלפים, שרי מאות וגומר: ושוטרים, הראשים

וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם
שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים
וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃
(טז) וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא
לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם
צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃
(יז) לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן
כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ

ת"א ואצוה סנהדרין ז', ב'. ות' א': ושפטתם יבמות מ"ז, א'. סנהדרין ז', ב': לא תכירו סוטה מ"ז, ב'. סנהדרין ז', ב'. עקדה שער ב': כקטן סנהדרין ח'. א': לא תגורו סוטה מ"ז, ב'. סנהדרין ו', ב'. וט' א':

תרגום אונקלוס

יְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עֲשׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין לְשִׁבְטֵיכוֹן׃ (טז) וּפַקֵּידִית יָת דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר שְׁמָעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן וּתְדוּנוּן קוּשְׁטָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין גִּיּוֹרֵיהּ׃ (יז) לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפִּין בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵירָא כְּרַבָּא תִּשְׁמְעוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן קֳדָם גַּבְרָא אֲרֵי דִינָא

זעטצע זיא איבער אייך: אלס אבערסטען איבער טויזענד, איבער הונדערט, איבער פֿינפֿציג אונד איבער צעהן; אויך בעאמטען בייא אייערן שטעממען. (טז) דיזען אייערן ריכטערן גאב איך דאמאלס פֿערהאלטונגס־בעפֿעהלע, וויא פֿאלגט: הארט וואהל אן, וואס צווישען אייערן ברידערן פֿארגעפֿאללען; אונד אורטהיילט נאך דער גערעכטיגקייט, צווישען יעדערמאן דער מיט זיינעם ברודער אדער מיט זיינעם פֿרעמדלינג שטרייטזאכע האט. (יז) לאסט קיין אנזעהען אים גערינכט געלטען, הארט דען גע־

רש"י

אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים [ספרי]: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשון בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מציתו לנ"ה) ראשון ויוצא אחרון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף. שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין [סנהדרין י"א]: (טז) ואצוה את שופטיכם. אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים [ספרי]: בעת ההיא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור [ספרי]: שמוע. לשון הווה אוד"נט בלע"ז כמו זכור שמור: ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים [ספרי] ד"א ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכיריים [סנהדרין ז']: (יז) לא תכירו פנים

באור

הם הדיינין. והשוטרים אלו הן הכופתין ומכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) בעת ההוא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כשעבר. לשעבר הייתם ברשות עצמכם, ועכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (רש"י): שמוע. אודי"ט בלע"ז ובל"א (הארענד), מקור במקום הצווי, כמו זכור את יום השבת ורבים כמוהו: ושפטתם צדק, צדק הוא תואר הפעל שהוא השפיטה, כלומר שהשפיטה תהיה בצדק, ואיננו שם הפעול, כי לא יתכן לשפוט את הצדק: ובין גרו. ענינו בין איש ובין גרו, גר של בעל הריב. אבל בעיניכם יהיו כל הבאים למשפט כאחיכם, כמו שכתוב שמוע בין אחיכם, ואין הבדל בין ישראל לגר: (יז) לא תכירו פנים. יהיו בעלי דינין בעיניכם כאלו הם זרים ואינכם מכירים אותם וכן אמרו רז"ל (סנהדרין דף ז') ר' יהודה אומר לא תכירהו, ר' אלעזר אומר לא תנכרהו, ויתכן שהוא מענין נשיאת הפנים לכבוד, שלא יהדרו פני שוע, כי על פנים בל"הק מלשון כבוד והדרה: בקטן כגדל, תוארים אל הדבר, דבר קטן, דבר גדול, או אל בעל הריב. ושני כפ"י הדמיון תחת כפילת המלות שראוי לומר קטן כגדול וגדול כקטן,

אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים
אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ (כג) וַיִּיטַב בְּעֵינַי
הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים
אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ (כד) וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ
הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ
אֹתָהּ׃ (כה) וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ
וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ
טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
נֹתֵן לָנוּ׃ (כו) וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת

תולדות אהרן וייטב שם שם:

שאפֿטען: אונד אונז נאכריכט ברינגען, וועלכען וועג וויר צו געהען האבען, אונד אין וואס פֿיר שטעדטע וויר קאממען ווירדען. (כג) דיזער פֿארשלאג געפֿיל מיר: איך נאם אויס אייך צוועלף מעננער, אויס יעדעם שטאממע איינען. (כד) דיזע גינגען אב, בעשטיגען דאז געבירגע, קאמען ביז אן דאז טהאל אשכול, בעזאהען דאז לאנד; (כה) נאהמען פֿאן דען פֿריכטען דעסזעלבען, בראכטען זיא אונז מיט; שטאטטעטען אונז בעריכט אב, אונד שפראכען: דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע, אונזער גאָטט, אונז איינגעבען וויל, איזט פֿאָרטרעפֿליך. (כו) איהר אבער וואָללטעט ניכט הינאויף ציהען, זאָנדערן

תרגום אונקלוס

גֻּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לָנָא יָת אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתָנָא פִּתְגָּמָא יָת אָרְחָא דִּי נִסַּק בַּהּ וְיָת קִרְוַיָּא דִּי נֵיעוֹל לְהֶין׃ (כג) וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָּמָא וּדְבַרִית מִנְּכוֹן תְּרֵין עֲשַׂר גֻּבְרִין גֻּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא׃ (כד) וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְּאַתְכָּלָא וְאַלִּילוּ יָתַהּ׃ (כה) וּנְסִיבוּ בִּידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְּאַרְעָא וַאֲחִיתוּ לָנָא וַאֲתִיבוּ יָתָנָא פִּתְגָּמָא וַאֲמָרוּ טָבָא אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ (כו) וְלָא אֲבֵיתוּן לְמִסַּק וְסָרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

רש"י

אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. באיזה לשון הם מדברים [ספרי]: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש:
(כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחברו מכור לי חמורך זה אמר לו הן. נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן. בהרים ובגבעות אמר לו הן. כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם [שם]: (כד) עד נחל אשכול. מגיד שנקרא על שם סופו [שם]: וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבע' (נ"א) אומנין שתי וערב [שם]: (כה) ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב [שם]: (כו) ותמרו. לשון

באור

בעיני הדבר, בעבור שכולכם הסכמת' על זה (הרמב"ן), ואם היה טוב בעיני משה למה אמרה בתוכחות? משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה, אמר לו הן, נותנו אתה לי לנסיון? אמר לו הן, בהרים ובגבעות? אמר לו הן, כיון שראה שאין מעכבו כלום, אמר הלוקח בלבו, בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום, מיד אמר לו טול מעותיך, איני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדבריכם, שמא תחזרו בכם, כשתראו שאיני מעכב, ואתם לא חזרתם בכם (רש"י): שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם (רש"י): (כה) ויאמרו טובה הארץ, הם יהושע וכלב: (כו) ותמרו את פי ה', לא די שלא אביתם לעלות ותמרו

וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
(כז) וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ
בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי
לְהַשְׁמִידֵנוּ׃ (כח) אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים
אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם
גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת
בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם׃
(כט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־
תִירְאוּן מֵהֶם׃ (ל) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

תולדות אהרן ותרגנו שבועות ח״ו, ג׳: ערים וכו׳ חולין צ׳, ב׳, תמיד כ״ט, א׳:

וואָרט דעם בעפעהלע דעם עוויגען, אייערס גאָטטעס, אונגעהאָרזאם; (כז) מורר־טעט אין אייערן צעל־טען, אונד שפראכט: אויס האס געגען אונס האט אונס דער עוויגע אויס מצרים געפיהרט, אום אונס דעם אמרי אין דיא הענדע צו ליפערן, דער אונס פערטילגען זאָלל. (כח) וואָהין זאָללען וויר דא געהען? אונזערע ברידער האבען אונזערע הערצען פערצאגט גע־מאכט, אונד געזאגט: דאז פאָלק איזט צאהלרייכער אונד פאָן האָהערער שטאטור אלס וויר, דיא שטעדטע זינד גראָס אונד בעפעסטיגט ביז אין דיא וואָלקען; יא וויר האבען אויך זאָהנע דעם ענק׳ס דאזועלבסט אנגעטראָפפען. (כט) איך שפראך צו אייך: זייד ניכט קליינמיטהיג, אונד פירכטעט אייך ניכט פאָר איהנען; (ל) דער עוויגע, אייער

תרגום אונקלוס

(כז) וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן בְּדִסְנֵי יְיָ יָתָנָא אַפְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמִימְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶאֱמוֹרָאָה לְשֵׁיצָיוּתָנָא׃ (כח) לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין אַחָנָא תַּבַּרוּ יַת לִבָּנָא לְמֵימַר עַם רַב וְתַקִּיף מִנָּנָא קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא וְאַף בְּנֵי גִבָּרַיָּא חֲזֵינָא תַמָּן׃ (כט) וַאֲמָרִית לְכוֹן לָא תִתַּבְּרוּן וְלָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ (ל) יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן כְּכֹל

רש״י

התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן דברי נרגן [משלי י״ח] אדם המוציא דבה: בשנאת ה׳ אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמיך מה דבלביה עלך: בשנאת ה׳ אותנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשק׳ אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: (כט) לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ

באור

עה, ולאיזהו המרי? הוא הנאמר בפסוק הסמוך: (כז) ותרגנו, כמו ודונים ילמדו לקח, מבנין נפעל, ועניינו התלונה והתרעומת בחשאי (מורען) וזהו שאמר באהליכם: בשנאת ה׳ אתנו, אין לך מרי גדול מזה, לומר שה׳ שונא בני אדם מאחר ילדיו והוא מקור הטובה והאהבה: (כח) אנה אנחנו עולים, כמו איך אנחנו עולים ואחינו המסו ומעד, וכן ואני אנה אני בא (בראשית ל״ז י״ד) כלומר איך אני בא אל אבי בלא יוסף, ויתכן שהועתק משאלת המקום לשאלת העלה, בעבור שההשגעה אל המקום וההגעה אל המבוקש מתדמים בזה: גדול ורם, גדול במספר, ורם בקומה או בגבורה וכן ת״א: ראינו שם, מוסב גם על עם גדול ועל ערים גדולות. (כט) לא תערצון, כמו לא תפחדון, והוא מגזרת והוא מעריצכם, והטעם שבר הלב בפחד

הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃
(לא) וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־
בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (לב) וּבַדָּבָר
הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
(לג) הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם
מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה
לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ
וּבֶעָנָן יוֹמָם׃ (לד) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־
קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃
(לה) אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה

תרגום אשכנזי

גאָטט, דער פאָר אייך הערגעהט, ווירד פיר אייך שטרייטען: וויא ער אייך מיט מצרים געטהאן האט, פאָר אייערן אויגען. (לא) אין דיזער וויסטע, דיא דוא געזעהן, האט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, געטראגען, וויא איין מאן זיינען זאָהן טרעגט: דיזען גאנצען וועג, דען איהר געררייזט זייד, ביז איהר אן דיזען אָרט געקאָממען; (לב) אללײן איהר האטטעט בייא אללעם דעם קיין פער־טרויען צו דעם עוויגען, אייערעם גאָטט: (לג) דער אויף דער רייזע פאָר אייך הערגעהט, אייך דען אָרט אויסצוזוכען, וואָ איהר אייך לאגערן קאָננט: דעם נאכטס אין איינעם פייער, אייך דען וועג צו צייגען, דען איהר געהט; אונד דעם טאגס אין איינער וואָלקע. (לד) דער עוויגע האָרטע איירע רעדען, ווארד צאָרניג, אונד שוואור. (לה) זאָ זאָלל דאָך אויך ניאמאנד פאָן דיזען לייטען, פאָן דיזעם באָזען געשלעכ־

תרגום אונקלוס

די עבד עמכון במצרים לעיניכון: (לא) ובמדברא די חזיתא די סוברך
יי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא די הליכתון עד
מיתיכון עד אתרא הדין: (לב) ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין
במימרא דיי אלהכון: (לג) דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנאה
לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא
לאחזיותכון באורחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא:
(לד) ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגיז וקיים למימר: (לה) אם

רש"י

כחלים לשכון [איוב ל'] בשבור כחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגומר [שמות י"ד] משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך [שמות י"ג] וכן לשמיע

באור

(הראב"ע), וכן ת"א לא תתברון: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית, מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים, ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגומר (רש"י). ולדעת המתרגם האשכנזי, אשר ראית מוסב על המדבר, כי הוא מודבר בטעם וכן אמר למעלה את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם: (לב) ובדבר הזה, שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו (רש"י). ויתכן שאמר, עם כל הנסים שעשה לכם במצרים ובמדבר אינכם מאמינים, ויהיה ובדבר הזה כמו ועם הדבר הזה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (לג) לראותכם, כמו להראותכם, וכן לנחותם הדרך (שמות י"ג), והנה

הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃
(לו) זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה
וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ
וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃
(לז) גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם
לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃
(לח) יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא
יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי (לט) וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר
אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־

טע דאז פֿאָרטרעפֿליכע
לאנד צו זעהען בעקאָממ-
מען, דאז איך געשוואָרען
איירען פֿעטערן צוגעבען.
(לו) אויסגענאָממען כלב,
זאָהן יפנה: דער זאָלל עס
צו זעהען בעקאָממען;
אונד איהם אונד זיינען
נאכקאָממען וויל איך
דאז לאנד איינגעבען, דאז
ער בערייזעט האט: װייל
ער דעם עוויגען טריא ליך
נאכגעפֿאָלגט איזט. (לז) זאָ
געשאה עס אויך איי-
רעטוועגען, דאס דער
עוויגע איבער מיך צירנטע,
אונד שפראך: אויך דו
זאָללסט ניכט דאהין קאָממ-
מען. (לח) יהושע, זאָהן
נון, דער דיך בעדינט,
זאָלל דאהין קאָממען;
שטערקע זיינען מוטה, דען ער זאָלל דאז לאנד אן ישראל צום בעזיטץ איינגעבען. (לט) וואס
איירע יונגען לייטע בעטריפֿט, פֿאָן דענען איהר זאגטעט, זיא ווירדען צור בייטע ווערדען,
אייערע זאָהנע נעמליך, דיא יעטצט נאָך גוטעס אונד באָזעס ניכט צו אונטערשיידען וויססען;

תרגום אונקלוס

יְחֲזֵי גְּבַר בְּגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין יָת אַרְעָא טָבְתָא
דִּי קַיֵּמִית לְמִתַּן לַאֲבָהָתְכוֹן: (לו) אֱלָהֵין כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה הוּא
יֶחֱזִינַהּ וְלֵיהּ אֶתֵּן יָת אַרְעָא דִּי דְרִיךְ בַּהּ וְלִבְנוֹהִי חֲלַף דִּי אַשְׁלִים
בָּתַר דַּחַלְתָּא דַּיְיָ: (לז) אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן
לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵיעוּל לְתַמָּן: (לח) יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאִים
קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוּל לְתַמָּן יָתֵיהּ תַּקֵּיף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל:
(לט) וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא יָדְעוּ יוֹמָא דֵין
טָב וּבִישׁ אִינּוּן יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתוּנַהּ:

רש"י

בקול תודה [תהלים כ"ו] וכן ללכת לביד ביזרעאל [מלכים ב' ט']: (לו) אשר דרך בה. חברון שנאמר ויבא עד חברון [במדבר י"ג]: (לז) התאנף. נתמלא

באור

בא תחלה תכלית ההליכה לפניהם, והוא לתור לכם מקום לחנותכם, ואח"כ אופן
ההליכה, באש לילה ובענן יומם. לפי שהתכלית קודם במחשבה, אף שהאופן קודם במציאות:
(לה) הדור הרע הזה, כמו מן הדור הרע הזה, או יתכן שהוא קריאה מיוחדת בפני עצמה, ואינו נסמך
אל מלת איש שלפניו, והוא כמו מאמר מוסגר. לא רצה לכנות שם האנשים על הדור הרע: (לו) ולו
אתן את הארץ ונומר ולבניו. כמו ולו ולבניו: אשר דרך בה, חברון. שנאמר ויבא עד חברון
(במדבר י"ג): מלא אחרי ה'. כל מקום שיבא מלא ואחריו אחרי הוא ענין ההסכמה והשלמת
הלב: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם, כי רבו בני ישראל את ה' ונומר, ואירע זה בעבור
מריבתם. אז ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים, ולא עשו כאשר
נצטוו. והכעס הההוא בדבר, והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, שלא
היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם (מדברי הרמב"ן):
(לח) ינחילנה, ינחיל אותה. ובא הכנוי אף שלא נזכר השם בפסוק זה ומוסב על הארץ בפסוק
הקודמים. והמתרגם האשכנזי תרגם השם ולא הכנוי. בעבור שכבר בא מאמר אחר, יהושע
הוא העומד ונומר. ואין מדרך לשון אשכנזי להסב הכנוי אל השם הבא במאמר אחר: (לט) ובניכם
אשר לא ידעו היום טוב ורע. הוא בעבור אל הקודש. וטפכם דהיינו בניכם אשר לא ידעו

ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה
ולהם אתננה והם יירשוה: (מ) ואתם
פנו לכם וסעו המדברה דרך ים־סוף:
(מא) ותענו ותאמרו אלי חטאנו ליהוה
אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר־
צונו יהוה אלהינו ותחגרו איש את־
כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה:
(מב) ויאמר יהוה אלי אמר להם לא
תעלו ולא־תלחמו כי אינני בקרבכם
ולא תנגפו לפני איביכם: (מג) ואדבר
אליכם ולא שמעתם ותמרו את־פי
יהוה ותזדו ותעלו ההרה: (מד) ויצא
האמרי הישב בהר ההוא לקראתכם

דיזע זאללען אין דאז לאנד קאממען: איהנען וויל איך עס איינגעבען, אונד זיי זאללען עס בעזיטצען. (מ) איהר אבער ווענדעט אייך צוריק, אונד רייזעט אין דער וויסטע געגען דיא בינזענזעע צו. (מא) איהר אנטוואָרטעטעט מיר, אונד שפראכט: וויר האבען דעם עוויגען געזינדיגט; וויר וואָללען הינ־אויף ציהען אונד קריגפיהרען, וויא דער עוויגע, אונזער גאָטט, בעפאָהלען האט. איהר לעגטעט יעדער זיינע וואפפען אן, אונד ווארד אים בעגריף דיזן בערג הינאויפצוצוגע־הען; (מב) דער עוויגע שפראך אבער צו מיר: זאגע איהנען: געהט ניכט הינאויף, אונד פאנגט קיינען קריג אן; דען איך בין ניכט אונטער אייך: דאס איהר ניכט געשלאגען ווערדעט פאָר אייערען פיינדען. (מג) איך זאגטע עס אייך צוואר; אלליין איהר וואָללטעט ניכט האָרען, ווארד דעם בעפעהל דעם עוויגען אונגעהאָרזאם: אונד פער־מעססען גענוג, דען בערג הינאויפצוגעהען. (מד) אבער דער אמרי, דער אויף דעמזעל־

רש"י

רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומו של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה תמשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון הננו ועלינו אל המקום [במדבר י"ד] זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת

תרגום אונקלוס

(מ) ואתון אתפנו לכון וטולו למדברא אורח ימא דסוף: (מא) ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק ונגיח קרב ככל די פקדנא יי אלהנא וזריזתון גבר ית מני קרביה ושריתון למיסק לטורא: (מב) ואמר יי לי אמר להון לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי לית שכינתי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: (מג) ומלילית עמכון ולא קבלתון וסרבתון על מימרא דיי וארשעתון וסליקתון לטורא: (מד) ונפק אמוראה

באור

וגומר, וכן בתרגום האשכנזי: (מ) ואתם פנו לכם. לאחוריכם, ותלכו במדבר לצד ים סוף, שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר, עתה תמשכו ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח (רש"י): (מא) ותהינו. לשון הננו ועלינו אל המקום הזה (במדבר י"ד) זה הלשון שאמרתם הן, כלומר הזדמנתם (רש"י), כמו ותאמרו הכנו, והוא פעל נגזר מן מלת הן, והוא רגיל בל"הק: (מב) ולא תנגפו, כדי שלא תנגפו: (מד) כאשר תעשינה הדבורים, כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו (הרמב"ן).

וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה
הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־
חָרְמָה׃ (מה) וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה
וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין
אֲלֵיכֶם׃ (מו) וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים
כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃
ב (א) וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־
סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־
הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ ס חמישי

תולדות אהרן ותשבו מגלה כ"ח, ח':

בען בערגע וואָהנט, גינג אייך ענטגעגען, פֿערפֿאָלגטען אייך, וויא דיא בינענשווערמע, שלוגען אייך צו שעיר ביז געגען חרמה. (מה) אלס איהר צוריקקאמט, וויינטעט איהר פֿאָר דעם עוויגען; אלליין דער עוויגע א כטעטע אייערע שטימע ניכט, אונד גאב אייך קיין געהאָר. (מו) איהר בליבט אלזאָ אין קדש דיא לאנגע צייט, דיא איהר דאזעלבסט האבט פֿערוויילען מיססען.

ב (א) וויר וואנדטען אונס דארויף ווידער צור וויסטע, געגען דיא בינזענמעער צו, וויא דער עוויגע מיר בעפֿאָהלען האטטע, אונד אומצאָגען דאז געבירגע שעיר לאנגע

תרגום אונקלוס

דְּיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא לִקְדָמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ יָתְכוֹן כְּמָא דִי נַתְּזָן דַּבְרִיתָא וּטְרָדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה׃ (מה) וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבִּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אֲצֵית לְמִלֵּיכוֹן׃ (מו) וִיתֵבְתּוּן בִּרְקָם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִּי יְתֵיבְתּוּן׃

ב (א) וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּיפְנָא יַת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין׃

רש"י

כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטולטלי' וחזרו לקדש כמו שנאמר ויבואו במדבר [במדבר ל"ג] כך מצאתי בסדר עולם:

ב (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומה לצפונה ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית

באור

ואונקלס תרגם כמה דנתזן, ואמר המתורגמן שהוא מלשון הסיר התז (ישעיה י"ח) אולם ויתכו כמים (איוב ג') מתורגם ונתזן. ומשמע שהוראתו בל"א (צוזאממען לויפען) והכוונה על הכיסה בערבות ובחפזה כמעשה כחיל דבורים. כאשר יעזבו את הכוורת: ויכתו, מגזרת וכתותי: עד חרמה, מקום וכן ת"א וינ"ע או שם הפעל, כלומר עד החרם אתכם, וכן ת"י עד שיצא: (מה) ותשבו ותבכו, דבוקים בטעם, ופירושו שהוספתם לבכות עוד הפעם, כמו וישבו ויבכו (במדבר י"א ד') והמתרגם האשכנזי, פתר ותשבו שבתם מן המלחמה, ולדעתי נדבקו בטעם לפי שהיבות לפני ה' מוספות על שניהם, כמו ותשבו לפני ה' ותבכו לפני ה': (מו) כימים אשר ישבתם. כלומר כמו שאתם יודעים (הרשב"ם): ולשון הראב"ע כימים אשר ישבתם, נגבול הארץ, ואם יטען הטוען והמרגלים ישבו לבדם (ואיך יאמר אל בני ישראל אשר ישבתם)? הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ ע"כ, והכלל שלוחו של אדם כמותו:

ב (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו, ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר, והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף והדרך יציאתן ממצרים, שהוא במקצוע דרומית מערבית,

(ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (ג) רַב־
לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם
צָפֹנָה: (ד) וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם
עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו
הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם
וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד: (ה) אַל־תִּתְגָּרוּ בָם
כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ
כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־
הַר שֵׂעִיר: (ו) אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם

ת"א בני עשי עקדם סער נ"ו: כי ירשה נזיר פ"ח, א'. קדושין י"ח, א'

תרגום אשכנזי

צייט. (ב) דער עוויגע שפראך ענדליך צו מיר: (ג) איהר האבט דיזעס געבירגע לאנגע גענוג אומצאגען, ווענדעט אייך נון געגען מיטטערנאכט. (ד) דעם פאלקע אבער גיב פאלגענדען בעפעהל: איהר קאממט אן דיא גרענצע איירער ברידער, דער זאהנע עשו, דיא אין שעיר וואהנען; זיא פירכטען זיך פאר אייך: אללייז היטחעט אייך וואהל, (ה) גרייפט זיא ניכט אן! איך ווערדע אייך פאן איהרעם לאנדע ניכט איינען פוסברייט איינעמען לאססען: דען איך האבע דאז געבירגע שעיר דעם עשו צום ערבטהיילע געגעבען. (ו) שפייזע, דיא איהר עססען וואללט, מיסט

תרגום אונקלוס

(ב) וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימָר: (ג) סַגִּי לְכוֹן דְּאַקִּיפְתּוּן יָת טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנוּ לְכוֹן לְצִפּוּנָא: (ד) וְיָת עַמָּא פַּקֵּיד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא: (ה) לָא תִתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רִגְלָא אֲרֵי יְרוּתָא לְעֵשָׂו יְהָבִית יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר: (ו) עֲבוּרָא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף מַיָּא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן

רש"י

משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכים את רוח מזרחי' וזהו שנאמר ויבא ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאוד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומ"א עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' [זכריה י"ד]: ירושה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיה אומר

באור

משם היו הולכים לצד המזרח (רש"י). ונסב את הר שעיר, וכל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה, סבו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון, פניכם לצפון, נמצאו הולכין את רוח מזרחית, וזהו שנאמר ויבואו ממזרח שמש לארץ מואב (שופטים י"א), (רש"י): (ד) אתם עוברים, באשר תהיו עוברים: בגבול אחיכם, לפי שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, לפיכך בני יעקב ובני עשו הם באחוה (מדברי רמב"ן): ונשמרתם מאד, ומהו השמירה? אל תתגרו בם: (ה) אל תתגרו בם, כמו יגרה מדון (משלי כ"ח), וענינו הסכסוך והריב וכן תרגום יונתן וסכסכתי מצרים במצרים, מגרגי במצראי: עד מדרך כף רגל, אפילו חלק קטן מקום דריסת כף רגל לא אתן לכם: ירושה לעשו, מאברהם. וכן כתוב במואב אל תצר את מואב, וכן בבני עמון אל תגורם, וכל האזהרות הללו הולך משה להודיע עכשיו, פן ידך לבבכם לאמר, אם רצון הקב"ה לתת לנו נחלה, ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלא האומות שעברנו דרך עליהם? לכך הודיעם עכשיו שהקב"ה לא חפץ בדבר, שהרי נתנה הקב"ה להם ככתוב בכלם, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, כי לבני לוט נתתיה ירושה, וגם בעמון, כי לבני לוט נתתיה ירושה לכבוד אברהם שקרובים היו (הרשב"ם): (ו) אכל תשברו, לשון קנין, וכן שברו לנו מעט אוכל,

בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם
בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ (ז) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ
אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה | אַרְבָּעִים
שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ
דָּבָר׃ (ח) וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו
הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה
מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר * ס וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר
דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר

פסקא באמצע פסוק

תולדות אהרן אל תצר נזיר כ"ג, ב', ב"ק נ"ח, ב'. הוריות י"א א'. חולין ס', ב':

איהר פֿאָן איהנען אום'ס געלד קויפֿען: אונד וואססער, דאז איהר טרינקען וואָללט, מיט געלדע בעצאהלען: (ז) דען דער עוויגע האט דיך אין אללען ווערקען דיינער הענדע געזעגנעט. אונד בייא דיינעם צוגע דורך דיזע גראָסע וויסטע פֿיר דיך געזאָרגט; דיזע פֿירציג יאהרע לאנג איזט דער עוויגע, דיין גאָטט, מיט דיר געוועזען, דאס דיר ניכטס געמאנגעלט האט. (ח) זויר גינגען אלזאָ אב פֿאָן אונזערן ברידערן, דען זאָהנען עשו, דיא אין שעיר וואהנען, פֿאָן דעם וועגע דורך דיא עבענע, פֿאָן אילת אונד עציון גבר, ווענדעטען אונס אונד צאָגען צור וויסטע מואב'ס. (ע) דער עוויגע שפראך צו מיר: האנדלע ניכט פֿיינדזעליג געגען מואב, אונד גרייפֿע איהן ניכט אן; איך ווערדע

תרגום אונקלוס

בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוֹן: (ז) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ סְפֵיק לָךְ צוֹרְכָךְ בְּמַהָכָךְ יָת מַדְבְּרָא רַבָּא הָדֵין דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ בְּסַעֲדָךְ לָא חֲסַרְתְּ מִדָּעַם: (ח) וַעֲבַרְנָא מִלְוָת אֲחוּנָא בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר מֵאוֹרַח מֵישְׁרָא מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא אוֹרַח מַדְבְּרָא דְמוֹאָב: (ט) וַאֲמַר יְיָ לִי לָא

רש"י

על אשתו אחותי היא עשאו כנגו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן אשר כריתי לי [בראשית נ'] שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל

באור

והטעם אם תתאוו לאכול מפירות ארצם, לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם, וזה טעם אכלתם. וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם (הרמב"ן): תכרו. לשון מקח, וכן בקברי אשר כריתי לי (בראשית נ' ה'). שכן קורין בכרכי הים למכירה כירה (רש"י), וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, והשם ונתתי מכרם (במדבר כ'), רחוק מפרשים מכרה. ואולי יהיה השם משרש מכר. כמו וכל מכר (נחמיה י"ג), ויתכן ג"כ שמכר וכרה ונכר כלם מענין אחד. והרד"ק נוטה כרה באמר את אשר כריתי מענין חפירה וכמו וכי יכרה איש בור. ולבסוף הביא דעת רש"י גם יש מפרשים. ואולי גם כאן מענין חפירה. שתחפרו לכם בארות לשתות המים. אבל מאתם היינו ברצונם ובכסף: (ז) כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך. שנתברך עמם לאנס ומקנה אשר הוציאו ממצרים (וזהו מעשה ידיהם שהיו מטפלין במרעה הבהמות וולדיהן), ויש להם עושר מקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם. כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ. עוד ידע ה' את לכתך: המדבר הגדול הזה, וספק שם כל צרכיך במן והשלו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות (וא"כ אל תרע עינך להוציא מעט מרכושך ומכסיך בעבור אוכל ומים שתקנו מאחיכם בני עשו. כי כמו שלא חסרת דבר כן אל תחסר

בָם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ
יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר
יְרֻשָּׁה׃ (י) הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ
עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כַּעֲנָקִים׃ (יא) רְפָאִים
יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים
יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃ (יב) וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ
הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם

ת״א כי וכו׳ קדושין י״ח. ח׳:

תרגום אשכנזי

דיר פאן זיינעם לאנדע ניכטס צום ערבטהיילע געבען, דען איך האבע עס דען נאכקאממען לוט צום ערבטהייל״ע געגעבען. (י) פארמאלס האטטען דאזעלבסט דיא אמים געוואהנט: איין גראסעס, צאהלרייכעס פאלק, פאן האהער שטאטור, וויא דיא ענקים. (יא) זיא װאורדען איך וויא דיא ענקים אונטער דיא ריזען גערעכנעט, אונד דיא מואבים נאננטען זיא אמים (פורכטבארע לייטע). (יב) אין שעיר וואהנטען פארמאלס דיא חרים; דיא זאהנע עשו אבער טריבע

רש״י

מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם [במדבר כ״ב] שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו׳. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם (יא) רפאים יחשבו וגו׳. רפאים היו נחשבין אותם אימי׳ כענקים הנקראי׳ רפאי׳ ע״ש שכ הרוא׳ אותם ידיו מרפו׳: אימים. ע״ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן בשעיר ישבו החורי ונתתים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים

תרגום אונקלוס

תְּצוּר עַל מוֹאֲבָאֵי וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעֱבַד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן
לָךְ מֵאַרְעֵיהּ יְרוּתָא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהָבִית יָת לְחָיַת יְרוּתָא׃
(י) אֵימְתָנֵי מִלְקַדְמִין יְתִבִין בַּהּ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא
(יא) גִּבָּרִין מִתְחַשְׁבִין אַף אִנּוּן כְּגִבָּרַיָּא וּמוֹאֲבָאֵי קָרַן לְהוֹן
אֵימְתָנֵי׃ (יב) וּבְשֵׂעִיר יְתִיבוּ חוֹרָאֵי מִלְקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו תָּרִיכֻנּ

באור

דבר (הרמב״ן): (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכו פנים להלוך דרך מזרחית (רש״י): (ט) ער שם המדינה, ויתכן שלקח סיחון ער מואב וחזרה למואב באחרונה (הראב״ע): (י) האמים על שם שאימתם מוטלת על הבריות: לפנים ישבו בה. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי ל לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים, אבל לא זו היא, כי אותן רפאים הורש מפני בני לוט והושבתים תחתם (רש״י). ואחרי אשר טען עליו הרמב״ן כמה טענות יפרש הפ דבריו ואמר, בעבור שאמר הקב״ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירוש יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט, ואמר כי הארץ ההיא ישבו ב מעולם עם גדול ורם כענקים, ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו ע רואיהם, והנה השם עשה להם נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם, ולא אין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה׳ להם במעשה נס: גדול, כמשמעו: ורב, בכח ובעול בנין האברים: ורם, בקומה: (יא) יחשבו, לשון חשיבות מעלה, כמו נבזה ולא חשבנוהו, במה נחשב הוא (ישעיה כ״ו), ובלשון חכמים אדם חשוב ואולם המתרגם האשכנזי תרגמו חשיבו מספר, כלומר שהרפאים נמנים בתוך הענקים והיו בכללם, והנה הענין א׳ כי כל דברים משתו במעלה נכנסים תוך כלל אחד בבחינה במעלה ההיא: (יב) ובשעיר ישבו החרים, הרמב״ יפרש כדרכו למעלה ואמר, כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב ימנעם ג״כ בארץ שעיר, מלפנים היתה אף היא מן החורים. ובני עשו שהם זרע לאברהם, ירשו אותם וישבו תחת במעשה נס, שהיו הם עם רב בארץ ובני עשו באו לגור שם ונתחזקו עליהם כאשר עשה ישרא

וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ
אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ (יג) עַתָּה קֻמוּ
וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־
נַחַל זָרֶד׃ (יד) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ ׀
מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־
נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־
תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לָהֶם׃ (טו) וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם
לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃
(טז) וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס

ת"א ויהי תענית ל', ב'. ב"ב קכ"א, ב':

זיא אויס, פֿערטילגטען זיא, אונד וואהנטען אן איהרער שטאטט: וויא ישראל עס מיט דעם ערבלאנדע מאכט, דאז איהם דער עוויגע געגעבען. (יג) ברעכט נון אויף, אונד געהט איבער דען באך זרד; וויר גינגען אלזאָ איבער דען באך זרד. (יד) איבעך דיא רייזע פֿאן קדש ברנע אויס, ביז וויר איבער דען באך זרד גינגען, בראכטען וויר אכט אונד דרייסיג יאהרע צו: ביז אללע קריגסלייטע אויס אונזערעם לאגער אויסגעשטאָרבעןווארען, וויא איהנען דער עוויגע צוגעשוואָרען: (טו) אויך ווארדיא האנד דעם עוויגען וויז ער זיא, זיא אויס דעם לאגער פֿאָרטצושאפֿפֿען, ביז זיא פֿאָלליג דאהין וואַרען. (טז) אלס נון אללע קריגסלייטע אויס דעם

תרגום אונקלוס

וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דִי עֲבַד יִשְׂרָאֵל
לַאֲרַע יְרוּתְּתֵיהּ דִּי יְהַב יְיָ לְהוֹן׃ (יג) כְּעַן קוּמוּ וְעִבָרוּ לְכוֹן יַת
נַחְלָא דְזֶרֶד וַעֲבַרְנָא יַת נַחְלָא דְזֶרֶד׃ (יד) וְיוֹמַיָּא דִּי הַלֵּכְנָא מֵרְקַם
גֵּיאָה עַד דִּי עֲבַרְנָא יַת נַחְלָא דְזֶרֶד תְּלָתִין וּתְמָנֵי שְׁנִין עַד דְּסַף
כָּל דָּרָא גַּבְרָא מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי קַיֵּים יְיָ לְהוֹן׃
(טו) וְאַף מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא
עַד דִּי שְׁלִימוּ׃ (טז) וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא

רש"י

(טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז יז) ויהי כאשר תמו וגו'. וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים ע"כ לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל כנזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדע' ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים

באור

ליתר הבנים של אברהם אשר נתן השם להם בכחו הגדול, והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם. אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור, ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים עכ"ד בקיצר. והנראה מעומק פשטות כתובים שאין אלו דברי השם, אבל ספר כותב התורה איך נחלו מואב את ארץ רפאים ובני עשו את ארץ שעיר סמוך אל מה שאמר הקב"ה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה, ואח"כ חוזר אל דברי השם עתה קומו ועברו בפסוק הסמוך, והפסוקים האמים לפנים, ובשעיר, הם מאמר מוסגר ולזה כוון המתרגם, וכאשר עשה ישראל לארץ ירושתו מוכיח על פירושו, ודלא כמה נלחץ הרמב"ן לפרשו על פי דרכו: (יד) עד תם כל הדור, רוצה מתו מיתה טבעית מחמת זקנה: (טו) וגם יד ה' היתה בם, ו היא מיתת עונש: להמם, מבנין הקל מפעלי הכפל: (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות, תמו למות, כלומר שלא נשאר עוד אחד שימות כי כבר מתו כולם. אנשי המלחמ',

(יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יח) אַתָּה
עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר׃
(יט) וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם
וְאַל־תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ
בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט
נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ (כ) אֶרֶץ־רְפָאִים
תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ
לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃
(כא) עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים
וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ
תַחְתָּם׃ (כב) כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו

ת"א וידבר ב"ב שם: אל תצרם נזיר ס"ג, ב' ב"ק ל"ח, ב'. הוריות י"א, א':

תרגום אשכנזי

פאלקע אויסגעשטארבען וואַרען, (יז) רעדעטע דער עוויגע מיט מיר, אונד שפראך: (יח) דוא געהסט נונמעהר פאר דעם געביעטע מואב'ס, פאר ער, פארבייא, (יט) אונד נאהסט דיך דען זאהנען עמון; בעהאנדלע זיא ניכט פיינדזעליג, אונד גרייפע זיא ניכט אן. פאן דעם לאנדע דער זאהנע עמון זאללסט דוא ניכטס צום ערבטהיילע בעקאממען, דען איך האבע עס דען זאהנען לוט צום ערבטהייל געגעבען. (כ) אויך דיזעס ווירד אונטער דיא לענדער דער ריזען גערעכנעט; פארמאלס האבען אויך ריזען דארין געוואהנט, דיא עמונים נאננטען זיא זמזמים (שלימממע לייטע). (כא) איין פאלק גראס, צאהלרייך אונד פאן האהער שטאטור, וויא דיא ענקים. דער עוויגע אבער פערטילגטע זיא פאר איהנען; זיא פערטריבען זיא, אונד וואהנטען אן איהרער שטאטט: (כב) עבען זא, וויא ער מיט דען זאהנען עשו געטהאן, דיא אין

רש"י

אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. מבן כ' שנה היוצאי' בצבא: (יח יט) אתה עובר היום את גבול מואב וקרבת מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאי' ישבו בה

תרגום אונקלוס

לְמֵמַת מִגוֹ עַמָּא׃ (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ (יח) אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיָת׃ (יט) וְתִתְקְרֵיב לָקֳבֵיל בְּנֵי עַמּוֹן לָא תְצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן מֵאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרוּתָא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהַבִיתַהּ יְרוּתָא׃ (כ) אֲרַע גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ מִלְּקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן חַשְׁבָּנֵי׃ (כא) עַם רַב וְסַגֵּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִינוּן יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרֵיכְנוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרְהוֹן׃ (כב) כְּמָא

באור

מבן כ' שנה היוצאים בצבא. וזה ה"א הידיעה על דבר שבלתי נודע, ולשון הרשב"ם ואני הצעיר אומר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש את כלי מלחמתו, ומשה אמר להם אל תעלו ואל תלחמו. וכן ביהושע הוא אומר כי ארבעי' שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגומר (יהושע ה' ו') ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה. ולא אנשי מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו ע"פ הקב"ה אבל על הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה כי על פי הקב"ה נלחמו, ואותם נכנסו לארץ, כי לא היו בני כ' בעת המלחמה הראשונה בשנה שנייה כשנלחמו המעפילים, עכ"ד: (יז) וידבר ה', דבוק עם למעלה כמו ויהי ככלות משה לכתוב ודומים ככה, והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם אתה עובר וגומר: (יט) וקרבת, פי' ובקרבך: אל תצרם, מפעלי הכפל: ואל תתגר בם. פירשנו למעלה: (כ) ארץ רפאים, נראה שמתחיל גם

הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־
הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (כג) וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים
בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים
מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃
(כד) קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן
רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־
חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ
וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ (כה) הַיּוֹם הַזֶּה
אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי
הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר
יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃
(כו) וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת

סמך דגושה

תולדות אהרן והעוים חולין ס', ב': אחל תענית כ', א'. ע"ז כ"ה, א': ישמעון תענית שם, ע"ז שם: ממדבר שבת פ"ט, א':

שעיר וואָהנען: דא ער דען חרי פֿאָר איהנען אויסגע־ראָטטעט האט, דאס דיזע זיא אויסגעטריבען, אונד אן איהרער שטאטט ביז אויף דיזען טאג וואָהנען. (כג) דיא עוים, דיא אויף דעם פלאטטען לאנדע וואָהנ־טען ביז נאך עזה, ווארדען פֿאָן כפתורים, דיא אויס כפתור קאמען, פֿערטריבען; אונד דיזע וואָהנטען אן איה־רער שטעללע. (כד) מאכט אייך אויף, אונד גערט איבער דען ארנן. איך געבע דיר דען אמרישן קאָניג סיחן צו חשבן, זאממט זיינעם לאנדע, אין דיא הענדע. היר מאכע דען אנפֿאנג דער עראָבערונג, גרייפֿע איהן פֿיינדזעליג אן. (כה) נונמעהר וויל איך אנפֿאנגען אללען פֿעלקערן אונטער דעם הימעל אנגסט אונד פֿורכט פֿאָר דיר איינצוגעבען; דיא נור דיינען רוף הערען, זאָללען ציטטערן אונד בעבען פֿאר דיר. (כו) פֿאָן דער וויסטע קדמות האטטע איך איינע געזאנדשאַפֿט אן סיחן, קאָניג צו חשבון,

תרגום אונקלוס

די עבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכינון ויתיבו באתרהון עד יומא הדין: (כג) ועוָאי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיציאונון ויתיבו באתרהון: (כד) קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ותתגרי למעבד עמיה קרב: (כה) יומא הדין אשרי למתן זועתך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: (כו) ושלחית אזגדין

רש"י

לפניכם אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו'. עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנא' חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים [יהושע י"ג] ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשו אתם מותרים לקחתה מידם [חולין ס']: (כה) תחת כל השמים. למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג [תענית כ' וע"ז כ"ה] (ס"א סיחון). ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר

באור

כאן הכותב התורה לספר כמו למעלה היאך נחלו בני עמון את ארצם, וחוזר בפסוק כ"ד קומו סעו ועברו אל דברי השם, וכן דעת המתרגם האשכנזי: תחשב, חשיבות מספר: (כד) והתגר בו מלחמה, כנגד מה שאמר אבל בני עשו ובני לוט אל תתגר יאמר כאן, לא די שאיני מזהירך מגירוי המלחמה אלא שאני מצוך והתגר בו מלחמה: (כה) ויראתך על פני העמים, הכלא

אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ (כז) אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ (כח) אֹבֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ (כט) כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ (ל) וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ

תולדות אהרן אכל ע"ז נ"ו, ג':

תרגום אשכנזי

מיט דעם פרידליכען אנ־טראגע, אבגעלאססען: (כז) ערלויבע מיר דען דורכצוג דורך דיין לאנד; איך וויל אויף דער העער־שטראסע בלייבען, ווידער רעכטס נאך לינקס דאפאן אבווייכען; (כח) שפייזע, דיא איך עססען וויל, זאללסט דוא מיר אומ'ס געלד פערקויפען: אונד וואססער, דאז איך טרינ־קען וויל, פיר געלד געבען; לאס מיך נור צו פוסע דורכציהען; (כט) (זא וויא מיר דיא זאהנע עשו גע־טהאן, דיא אין שעיר וואהנען, אונד דיא מואבים, דיא אין ער וואהנען): ביז איך איבער דען ירדן אין דאז לאנד געהן ווערדע, דאז דער עוויגע, אונזער גאטט, אונס איינגעבען וויל. (ל) אללין סיחן,

רש"י

קדמות. אף על פי שלא לוני המקום לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשב' הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלו' ואע"פי כן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד

תרגום אונקלוס

מִמַּדְבַּר קְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָמֵי שְׁלָם לְמֵימָר׃ (כז) אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אֵזֵיל לָא אִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃ (כח) עִבוּרָא בְּכַסְפָּא תְזַבֵּין לִי וְאֵיכוֹל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי׃ (כט) כְּמָא דִי עֲבָדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאֲבָאֵי דְיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד דִי אֶעֱבַר יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַי יְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ (ל) וְלָא אָבָה סִיחוֹן

באור

פניהם תענה גם שילאו ממך: אשר ישמעון שמעך, העמים אשר לבד ישמעו מעשיך אף אם לא יראום ורגזו וחלו, וכן בת"א: (כו) דברי שלום, כמו ואשלח דברי שלום, כי ואשלח האמור בתחלה מושך עצמו ואחר עמו: (כז) בדרך בדרך, כפל מלת בדרך מורה על ההתמדה בלי הפסק, כמו וילקטו אותו בבקר בבקר (שמות כ"א), ויבאר אח"כ דהיינו שלא אסור ימין ושמאל: (כח) רק אעברה ברגלי, איני חפץ ממך רק להניחני עבור ברגלי: (כט) עשו לי בני עשו, לא לענין לעבור את ארצם, אלא לענין מכר אוכל ומים (רש"י) ולשון הרמב"ע. יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני, א"כ הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים; והכתוב אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם (וכאן נאמר והמואבים היושבים בער)? והוצרכו לפירוש זה, בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי, ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך אלך כאשר עשו לי בני עשו, שסבבו הר שעיר בדרך בדרך, וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר, רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתם, כי משם היה ארץ כנען קרוב, ולכן עברו על ער. ובדברים אמרו, הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם ע"כ: עד אשר אעבור, מוסב אל רק אעברה ברגלי בפסוק הקודם, וכאשר עשו לי בני עשו הוא מאמר מוסגר וכן כוון המתרגם: (ל) העברנו בו, הניחנו לעבור בו: כי הקשה ה' אלהיך, עיין

חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ
לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי
(לא) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת
לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל
רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ (לב) וַיֵּצֵא סִיחֹן
לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
יָהְצָה׃ (לג) וַיִּתְּנֵהוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ
לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו וְאֶת־כָּל־
עַמּוֹ׃ (לד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת
הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם
וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃

בניו קרי

ת"א כי הקשה עקדת שער נ"ו. עקרים מ"ד, פכ"ה:

קאָניג צו חשבון, וואָללטע אונז דען דורכצוג ניכט גע־שטאַטטען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, פֿער־הערטעטע זיינען זין, אונד שטערקטע זיינען מוטה, אום איהן דיר אין דיא הענדע צו ליפֿערן: וויא יעטצט ווירקליך געשעהען איזט. (לא) דער עוויגע שפראך צו מיר: זיהע! איך מאכע הירמיט דען אנפֿאנג, אונד געבע דיר פרייז סיחן אונד זיין לאנד; מאכע דוא דען אנפֿאנג, זאָלכעס צו עראָבערן. (לב) סיחון ריקטע אונז אויך מיט זיינער גאנצען קריגעסמאכט ענטגעגען, נאך יהץ צור שלאכט; (לג) אונד דער עוויגע, אונ־זער גאָטט, גאב איהן אין אונזערע געוואלט: וויר שלוגען איהן, זיינע זאָהנע אונד זיין גאנצעס פֿאָלק; (לד) נאהמען צו גלייכער צייט אללע זיינע שטעדטע איין, פֿערבאננטען אללעס, וואס אין דיזען

תרגום אונקלוס

מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ אֲרֵי אַקְשֵׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵיהּ וְאַתְקֵף יָת לִבֵּיהּ בְּדִיל לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (לא) וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזִי דְּשָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת סִיחוֹן וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרִי לְתָרְכוּתֵיהּ לְמֵירַת יָת אַרְעֵיהּ׃ (לב) וּנְפַק סִיחוֹן לְקַדְמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃ (לג) וּמַסְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ׃ (לד) וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוֵי

רש"י

אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: (לא) החילותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקלעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו

באור

(שמות ז' ג') בביאור ואני אקשה את לב פרעה: (לא) החילותי, ה"א הבנין בפתח בעבור אות גרונית שלאחריה וכן העירותיהו בצדק (ישעיה מ"ה י"ג) אבל כשאין אות גרונית אחריה יאמר הרימות, הקימות, הטיבות, כלם חטופין. ובא המאמר הזה אחר השם פעם שני לומר מעתה אף לא אבה סיחון להעבירכם בארצו הנה הוא בגזירה מוחלט' אמתי לתת אותו ואת ארצו בידכם שלא תשתנה בשום פנים: (לג) ונך, חסר נו"ן השורש. כי שרשו נכה: (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף, שהיו מן האמורי ונלטוו בכך, שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה, ואעפ"כ פתח להם בשלום שכך היא המצוה, כאשר אפרש בעזה"י, אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום, שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר

(לה) רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים
אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ (לו) מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־
שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל
וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר
שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ (לז) רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־
עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי
הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
ג (א) וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג
מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־
עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ (ב) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ
נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ
וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃

שטעדטען וואר, מעננער, ווייבער, קינדער: ליסען ניכטס איבריג. (לה) בלאָס דאז פיה נאהמען וויר אונז, אונד דיא בייטע דער שטעדטע, דיא וויר איינגענאָממען. (לו) פאָן ערער אן, דאז אם אופער דעם באכעס ארנן ליגט, ביז נאך גלעד וואר אונז קיינע שטאדט צו מעכטיג; דען דער עוויגע, אונזער גאָטט, גאב אונז אללעס פרייז; (לז) נור דאז לאנד דער קינדער עמון בעריהרטעט איהר ניכט: דען גאנצען שטריך אם באכע יבק, דיא שטעדטע אויף דעם געבירגע; אונד אללעס, וואס אונז דער עוויגע, אונזער גאָטט, פערבאָטען.
ג (א) וויר וואנדטען אונז אונד צאָגען הינויף נאך בשן; דא ריקטע אונז עוג, קאָניג צו בשן, מיט זיינער גאנצען מאכט ענטגעגען נאך אדרעי, צור שלאכט. (ב) דער עוויגע אבער שפראך: פירכטע איהן ניכט! איך געבע איהן, זיין גאנצעס פאָלק אונד זיין לאנד אין דיינע געוואלט; דוא זאָללסט

תרגום אונקלוס

גִּבְרַיָא וּנְשַׁיָא וְטַפְלָא לָא אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁיזִיב: (לה) לְחוֹד בְּעִירָא בַּזֶּזְנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָא דִי כְבַשְׁנָא: (לו) מֵעֲרוֹעֵר דִי עַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִי בְנַחְלָא וְעַד גִּלְעָד לָא הֲוָת קַרְתָּא דִי תְקִיפַת מִנַּנָא יָת כּוּלָא מְסַר יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא: (לז) לְחוֹד לְאַרְעָא בְנֵי עַמּוֹן לָא קְרֵיבְתָּא כָּל כֵּיף נַחַל יוּבְקָא וְקִרְוֵי טוּרָא וְכֹל דִי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָנָא:
ג (א) וְאִתְפְּנֵינָא וּסְלֵיקְנָא אוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לִקְדָמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי: (ב) וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דִי עֲבַדְתָּא לְסִיחוֹן מַלְכָּא

רש"י

לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי [בפ' וישב ישראל בשטים במדבר כ"ה]: (לז) כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יביק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו:
ג (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה: (ב) אל תירא אותו. וסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא

באור

שלו כלל (רמב"ן): (לה) ושלל הערים אשר לכדנו, בזזנו לנו: (לז) כל יד, אל כל יד; אל המאמר בדלת מוסף עצמו ואחד עמו: יד, כמו שפת, מקום שאצל הנחל: וכל אשר צוה. כל המקום אשר צוה ה' אלהינו שלא נכבוש, לא כבשנו:
ג (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה (רש"י): (ג) עד בלתי השאיר לו, כל א' מישראל

(ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם
אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ
וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃
(ד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא
לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ
מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב
מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ (ה) כָּל־אֵלֶּה
עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם
וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃
(ו) וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן
מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם
הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ (ז) וְכָל־הַבְּהֵמָה

ת"א ששים מגלה י', א'. שבועות ט"ז, א'. ערכין ל"ג, א': כל אלה מגלה שם. שבועות שם. ערכין שם: לבד מגלה ג', ג':

איהם טהון, וויא דוא דעם סיחן, קאָניג אמרי, גע־טהאן, דער צו חשבון וואָהנט. (ג) אלזאָ גאב דער עוויגע, אונזער גאָטט, אויך דען עוג, קאָניג צו בשן, אונד זיין גאנצעס פֿאָלק אין אונזערע גע־וואלט; וויר שלוגען איהן אויף דאז הויפט, זאָ דאס איהם ניכטס איבריג בליב. (ד) אללע זיינע שטעדטע נאהמען וויר איין; דא בליב קיין אָרט צוריק, דען וויר איהנען ניכט אבנאה־מען; זעכציג שטעדטע, דען גאנצען שטריך ארגב, וועלכעס דאז רייך דעס עוג, קאָניג צו בשן, אויסמאכט. (ה) אללע דיזע שטעדטע וואַרען בעפֿעסטיגט, האטטען האָהע מויערן, טהאָרע אונד ריגעל: אוי־סער דען אָפֿנען פֿלעטצען, דערען זעהר פֿיעל וואַרען. (ו) וויר פֿערבאננטען זיא, עבען זאָ וויא וויר עס דעם סיחן, קאָניג צו חשבון, געטהאָן האטטען; פֿערבאננטען נעמליך אללעס פֿאָלק אין דער שטאדט, וויבער, קינדער; (ז) אונד

תרגום אונקלוס

דַאֲמוֹרָאָה דִי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן: (ג) וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא אַף יַת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְיַת כָּל עַמֵּיהּ וּמְחֵנָהִי עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזִיב: (ד) וּכְבַשְׁנָא יַת כָּל קִרְוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא הֲוַת קַרְתָּא דִי לָא נְסֵיבְנָא מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית פְּלַךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְעוֹג בְּמַתְנָן: (ה) כָּל אִלֵּין קִרְוִין כְּרִיכַן מַקְּפָן שׁוּר רָם דְּלָהֵין דָּשִׁין וְעַבְּרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַּצְחַיָּא דְּסַגִּיאָן לַחֲדָא: (ו) וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא דִי עֲבַדְנָא לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן גַּמַּרְנָא יַת כָּל קִרְוֵי גֻּבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא: (ז) וְכָל בְּעִירָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא בַּזֵּנָא

רש"י

תעמוד לו זכות שסמה לאברה' שנאמר ויבא הפליט [בראשית י"ד] והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא ורואיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין תרכוכין למדתי חבל ארגוב האפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים (ד' ט"ו) אצל היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו לפקחי' בן מנחם למדתי שכך נקראת שם האפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחו' בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלים [זכריה ב']: (ו) החרם. לשון הוה הלוך

באור

שריד. והוא פעל עבר (הרא"ב"ע), ויתכן שעד בלתי השאיר מוסב על ה' אלקינו. ומלת לו על עוג מלך הבשן: (ד) כל חבל ארגב. כתרגומו כל בית פלך טרכונא פי' בעלוך ערך ערך, טרכונא שם מחוז בלשון יוני, וכן פתר המתרגם האשכנזי: (ה) חומה גבהה דלתים ובריח. כמו בחומה גבוהה ובדלתים ובבריח: מערי הפרזי. ערים פתוחות שאין להם חומה ולא מגדל, וכן פרזות תשב ירושלים (זכריה ב'). ומלת פרזי שם: (ו) החרם, מקור במקום עבר לרבים מדברי בעדם. והוא כמו באור אל הקודש, ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחון, דהיינו החרם כל עיר

וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ (ח) וַנִּקַּח
בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל
אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ (ט) צִידֹנִים
יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־
לוֹ שְׂנִיר׃ (י) כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־
הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה
וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃
(יא) כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר
מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ

תולדות אהרן צדנים חולין ס', ב':

דאז פיה, נעבסט אללער בייטע אויס דען שטעדטען, פלינדערטען וויר. (ח) אויף דיזע וייזע עראָבערטען וויר דאמאלס דאז לאנד דער ביידען אמורישען קאָניגע, וועלכעס אויף דיזער זייטע דען ירדן'ס ליגט: פֿאָם באכע ארנן אן, ביז אן דען בערג חרמון: (ט) דיזען בערג חרמון נעננען דיא צידנים שרין, אונד דער אמרי נעננט איהן שניר; (י) אללע שטעדטע אין דער עבנע, גאנץ גלעד, גאנץ בשן, ביז סלכה אונד אדרעי, וועלכע צום רייכע עוג'ס, צו בשן געהאָרען. (יא) דיזער עוג וואר דער איינציגע, דער נאָך פֿאָן דען ריזען איבריג וואר; זיינע בעטטשטאטט פֿאָן אייזען, איזט נאָך צו רבה דער זאָהנע

רש"י

וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגומר. ובמקום אחר הוא אומר ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבע' שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע' מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים

תרגום אונקלוס

לָנָא: (ח) וּנְסַבְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת אַרְעָא מִיַּד תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מִנַּחְלָא דְאַרְנוֹן עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן: (ט) צִידוֹנָאֵי קָרַן לְחֶרְמוֹן שִׂרְיוֹן וֶאֱמוֹרָאֵי קָרַן לֵיהּ טוּר תַּלְגָּא: (י) כֹּל קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל גִּלְעָד וְכָל מַתְנָן עַד סַלְכָא וְאֶדְרֶעִי קִרְוֵי מַלְכוּתֵיהּ דְּעוֹג בְּמַתְנָן: (יא) אֲרֵי לְחוֹד עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן

באור

מתים וגומר, וכן תרגם המתרגם: (ט) צידונים, יקראו לחרמון שריון, ובמקום אחר הוא אומר הר שיאון הוא חרמון (דברים ד') הרי לו ארבעה שמות, למה הוצרכו לכתוב להגיד שבח ארץ ישראל, שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך, זו אומרת על שמי יקרא, וזו אומרת על שמי יקרא (רש"י). ולפי פשוטו ירצה הכתוב לסמן המקום בכל שמותיו כדרכו על הרוב: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש"י). כל המקרא הזה הינו כ"א מאמר מוסגר: (י) כל ערי המישר, מוסב אל ונקח בעת ההיא שלמעלה: (יא) הנה ערשו ערש ברזל, עריסה של קטן כשהיה תינוק בערסאָ בלע"ז ובל"א (וויעגע): ערש ברזל, לפי שכשהיה קטן היה חזק מאוד, ובהשתטחו היה משבר ערס של עץ, לכך עשאוהו של ברזל, כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך לכך: הלא הוא ברבת בני עמון, עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו, לתמהא שהיה גדול בקטנותו כל כך, אבל מטת אדם גדול אין רגילין להצניע במקום אחד, כי בהרבה מקומות יש לו מטות (הרשב"ם). ואין דבריו עולים יפה לומר שהיה בקטנותו גדול כל כך שיצטרך מטה אורך תשע אמות ורוחב ארבע אמות. לכן נראי' דברי הרמב"ן שאמר, ענין הכתוב שבא להגיד כי עוג זה נקרא מלך האמורי בעבור כי מלך עליהם. אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא, ולהגיד על גדלו וגבהו, כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים, אמר כי ערשו ערש ברזל, לא יסבול אותו ערש עצים כשאר בני אדם, והיא בעיר רבה, שהיתה עיר מושבו, וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר נזכר למעלה ונלכדה עירו, נגל הוא לבדו מידם. וזהו שנאמר כי רק

בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ׃ (יב) וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי׃ (יג) וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהִוא

כתיב בהא

עמון צו זעהען: דיא לענגע דערזעלבען האט נייז עללען אונד דיא ברייטע פיער עללען, יעדע זאָ גראָס אלס דער פאָרדעראַרם איינעם מאננעס. (יב) דיזעס לאנד נאהמען וויר דאמאלס אין בעזיטץ: פאָן ערער, דאז אם באכע ארנן ליגט, דאז האלבע געבירגע גלעד, נעבסט אללען שטעדטען, גאב איך דען ראובנשען אונד גדשן שטאממע. (יג) דאז איבריגע גלעד, אונד גאנץ בשן, וואָ עוג רעגירטע, גאב איך דעם האלבען שטאממע מנשה: נעמליך דען גאנצען שטריך ארגב, דער צו בשן געהאָרטע. דיזעס וואר דאז ריזענ־

תרגום אונקלוס

אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְשֵׂיהּ עַרְשָׂא דְפַרְזְלָא הֲלָא הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע אַמִּין אוּרְכַּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיַהּ בְּאַמַּת מְלָךְ׃ (יב) וְיָת אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִידָּנָא הַהִיא מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל נַחְלָא דְאַרְנוֹן וּפַלְגּוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד׃ (יג) וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל מַתְנַן מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית לְפַלְגּוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל בֵּית פְּלַךְ טַרְכוֹנָא לְכָל מַתְנַן הַהוּא

רש"י

והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא

באור

עוג נשאר מיתר הרפאים. והנה נשארה מטתו שמה ברבה, אשר היא עתה לבני עמון, והעמוני' קיימו לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים גזו ממנו מלכותו, וזה טעם הלה כלומר הנה העדות קיימת שהיא ערש ברזל ארוכה ורחבה מאד, וקיימת היא ברבת בני עמון, כי ערשו אשר בעשתרות היתה לשלל ולבזה, ע"כ: באמת איש, באמת כל אדם, והנה הוא כפל (למדוד אמת איש באמת איש). ולא יתכן להיות באמתו (באמת עוג עצמו כמו שפירש רש"י וכמו שתרגם אונקלוס באמת מלך ודלוכו באמת עוג), כי מה בא הכתוב ללמד (כלומר אחרי שלא ידענו מדתו כמה היתה הנה לא נדע אם יאמר באמתו), ועוד שלא יהיה בצלם אדם כלל כי אם היה גוף העוג ארוך תשעה או שמנה פעמים כמו האמה, ע"כ שלא היה לו צלם אדם כלל (מהרנ"ש בקצת תוספת באור): (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו, כמו אשר ירשנו, כלומר ואת הארץ הזאת אשר ירשנו כך הנחלתי: מערוער וגומר נתתי לראובני וגומר, וכן דעת הרמב"ן. ואולם המתרגם האשכנזי שם מאמר ואת הארץ ירשנו בעת ההיא מאמר נבדל. אף שכבר נאמר ונקח בעת ההוא את הארץ, אין זו כפל הדברים כי הנה הלקיחה הוא בנגד התגברות על עם היושב בה ולכידת הערים מהם לא חלוקת הערים הנלכדים ולא הירושה והישיבה וכן תרגם (נאהמען וויר דאמאהלס אין בעזיטץ): (יג) לכל הבשן ההוא יקרא, פי' וכל חבל הארגב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים, כלשון וכל ההקדיש שמואל הרואה ושאול בן קיש (ד"ה א' כ"ו, כ"ח), ההושיבו נשים נכריות (עזרא י' ב') שהה"א בהם כמו אשר ומן רבים: והנה נקרא מכלל ארץ רפאים, על שם עוג המולך בה, או מפני שהיתה בתחלה

יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים׃ (יד) יָאִיר בֶּן־
מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־
גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם
עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֺּת יָאִיר עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ שביעי (טו) וּלְמָכִיר נָתַתִּי
אֶת־הַגִּלְעָד׃ (טז) וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי
נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן
תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל
בְּנֵי עַמּוֹן׃ (יז) וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל
מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח
תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃
(יח) וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי
אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃

תרגום אשכנזי

לאנד נענאננט. (יד) אל-
ליין יאיר, זאָהן מנשה,
נאהם דען גאנצען שטריך
ארגב איין, ביז אן דעם
געביעטע דעם גשורי אונד
מעכתי; אונד נאננטע דאז
גאנצע בשן: יאיר'ם דאָרפ-
שאַפטען, נאך זיינעם נא-
מען; וועלכען נאמען עס
אויך בעהאלטען האט.
(טו) דעם מכיר גאב איך
גלעד; (טז) דעם ראובנשען
אונד גדשן שטאממע
אבער גאב איך איינען
טהייל פאָן גלעד, ביז אָם
באכע ארנן: זאָ דאס דיא
מיטטע דעם ארנן דיא
גרענצע זיין זאָללטע; אונד
ביז אם באכע יבק, דער
גרענצע דער זאָהנע עמון;
(יז) פערנער דיא עבנע,
אונד דען ירדן, דער איהרע
גרענצע זיין זאָלל: פאָן דעם
זעע כנרת, ביז אן דער זעע
אין דער עבנע, אָדער דער
זאלצזעע, אונד ביז אם
פוסע דעם בערגעס פסגה,
נעגען מאָרגען. (יח) איך
גאב אייך דאמאלס פאָל-
גענדען בעפעהל: דער עוויגע, אייער גאָטט, האט אייך נון דיזעס לאנד צום בעזיטצע גע-
געבען; איהר מיסט אבער, אללע שטרייטבארע מעננער אונטער אייך, גערייסטעט

רש"י

יקרא ארץ רפאים. היא
אותה שנתתי לאברהם:
(טז) תוך הנחל וגבול. כל
הנחל ועוד מעבר לשפתו
כלומר עד ועד בכלל ויותר
מכאן: (יז) כנרת. מעבר
הירדן המערבי היה ונחלת
בני גד מעבר הירדן מזרחי
ונפל בגורלם רוחב הירדן
כנגדם ועוד מעבר שפתו עד
כנרת וזהו שנאמר והירדן
וגבול הירדן ומעבר לו:
(יח) ואצו אתכם. לבני ראובן ובני גד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל

תרגום אונקלוס

יִתְקְרֵי אֲרַע גִּבָּרַיָּא׃ (יד) יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה נְסַב יָת כָּל בֵּית פֶּלֶךְ
טַרְכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּקֵירוֹס וּקְרָא יַתְהֵן עַל שְׁמֵיהּ יָת
מַתְנָן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (טו) וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת גִּלְעָד׃
(טז) וּלְשִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחְלָא
דְּאַרְנוֹן גּוֹ נַחְלָא וּתְחוּמָא וְעַד יוּבְקָא דְּנַחְלָא תְּחוּמָא דִּבְנֵי
עַמּוֹן׃ (יז) וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ מִגִּינוֹסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא
יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא מַדִּינְחָא׃ (יח) וּפַקֵּדִית
יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא
לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעְבְּרוּן קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא׃

באור

לרפאים ונשארה לעוג, כי הוא והעם היושב בה מיתר הרפאים (הרמב"ן): (יד) חות יאיר
עיין (במדבר ל"ב מ"א) בבאור: (טו) ולמכיר. עיין (שם שם ל"ט) בבאור: (יח) ואצו אתכם

(יט) רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי
כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ מפטיר (כ) עַד
אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם
וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לָכֶם׃ (כא) וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת
הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי
הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־
הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃
(כב) לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃ ס
(כג) וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא

ת״א ואתחנן ברכות ל', ב'. ול"ב ב'. עקרים מ"ד, פ' כ"ח:

פֿאָר אייערען ברידערן, דען קינדערן ישראל'ס, הערציהען. (יט) בלאָס אייערע וויבער, קינדער אונד פיה, (דען איך וויים, דאס איהר פֿיל פיה האבט); זאָללען איןדען שטעדטען בלייבען, דיא איך אייך געגעבען: (כ) ביז דער עוויגע אייערע ברידער, זאָ וויא אייך, צור רוהע ברינגט, אונד זיא דאז לאנד איינגעהמען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, איהנען אויף יענער זייטע דעס ירדן'ס געבען ווירד. אלסדאן קאָננט איהר יעדער צו זיינער בעזיטצונג, דיא איך איהם געגעבען, צוריקקעהרען. (כא) דעם יהושע גאב איך דאמאלס פֿאָלגענדען בעפֿעהל: דוא האסט נון מיט דיינען אויגען אללעס געזעהען, וואס דער עוויגע, אייער גאָטט, דיזען ביידען קאָניגען געטהאן האט; עבען אלזאָ ווירד דערזעלבע אללען איבריגען רייכען טהון, דאהין דוא קאָממסט. (כב) פירכטעט אייך ניכט פֿאָר איהנען; דען דער עוויגע, אייער גאָטט, איזט עס, דער פיר אייך שטרייטעט. (כג) בעפֿאָר דיזעס געשאה, האטטע איך דען עוויגען געפלעהט אונד

תרגום אונקלוס

(יט) לְחוֹד נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן יְדַעְנָא אֲרֵי בְעִיר סַגִּי לְכוֹן יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן׃ (כ) עַד דִּי יְנִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירוּתְּתֵיהּ דִּי יְהָבִית לְכוֹן׃ (כא) וְיָת יְהוֹשׁוּעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חֲזָאָן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִּי אַתְּ עָבַר לְתַמָּן׃ (כב) לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן׃ (כג) וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר׃

רש"י

למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד [דברים ל"ג]:חסלת פרשת אלה הדברי':(כג)ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא

באור

לבני ראובן וגד ידבר: כל בני חיל. שבכם חלוצים תעברו: (יט) ידעתי כי מקנה רב לכם, הוא מאמר מוסגר, וכן הוא בהעתקה: (כ) ושבתם. אז תשובו: (כא) עיניך הראות, יתכן שתחסר מלת הן, והטעם עיניך הן הראות את כל וגומר והנני מבטיחך שכן יעשה וגומר: (כב) לכם, בשבילכם: (כג) ואתחנן, כל לשון תחנה אינו אלא בקשת החנינה מאת השם לא לגמול על מעשה הטוב, וכן דעת רש"י וטעם ואתחנן וכבר התחננתי, כי כאשר הזכיר יהושע

לֵאמֹר׃ (כד) אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ (כה) אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה

תרגום אשכנזי

געשפראָכען: (כד) העדר! אָ עוויגער! דוא האסט אנגעפֿאנגען דיינעם דינער דיינע גראָסע אונד דיינע אללמאכט צו צייגען: דען וואָ איזט איין גאָטטליכעס וועזען אים הימעל אָדער אויף ערדען, דאז זאָלכע טהאטען אונד וואונדער טהון קאָננטע אלס דוא? (כה) א! לאס מיך איבער דען ירדן ציהן! דאמיט איך דאז פֿאָרטרעפֿפֿליכע

תולדות אהרן החלות ברכות ל"ב, ב'. ע"ז ז', ב': אעברה ברכות סס ח'. ע"סס:

תרגום אונקלוס

(כד) יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שְׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ יָת רְבוּתָךְ וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דְּיַעֲבֵיד כְּעוֹבָדָךְ וּכְגִבְּרְוָתָךְ׃ (כה) אֶעְבַּר כְּעַן

רש"י

מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון [שמות ל"ג] אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הופר הנדר: לאמר. זה אחד מג' מקומות שאמר משה לפני המקו' איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו [ספרי]: (כד) ה' אלהים. רחום בדין: אתה החילות להראות את עבדך. פתח להיות עומד ומתפלל אע"פי שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי [שמות ל"ב] וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו [שם]: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה' [במדבר י"ד]: ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזק': אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החילות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החילותי תת לפניך [דברים ב'] הראני מלחמת ל"א מלכים: (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר

באור

ואמר נויתיו לאמר עיניך הראות ונומר (לעיל כ"א), יאמר הנה אנכי כבר התחננתי אל ה' לעבור את הארץ, אך ה' מנעני מראות את הארץ הטובה לכן נויתי את יהושע (דעת הראב"ע) וכן בתרגום אשכנזי. וטעם בעת ההיא כמו שכתב הרמב"ן, בעת הנזכרת שכבשתי סיחן ועוג והתחלתי להלחם בעממין שנתנו לישראל וחלקתי הארץ לשני השבטים, והיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה (דברים ל"ב מ"ח) כי אז בקש רחמים והתחנן התחנה הזאת, וכאשר לא שמע השם אליו, חזר והתפלל יפקוד ה' אלהי הרוחות איש על העדה (במדבר כ"ז ט"ז), כמו שהזכיר שם וזהו וצו את יהושע הבא בסמוך בפרשה: (כד) את גדלך, זו מדת טובך, וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה' (שם י"ד י"ז): ואת ידך החזקה, היכולת לבלתי תכלית: אשר מי אל בשמים ובארץ, הטועים בשתוף ובדבוי אלהות יאמרו נא איה איפוא הוא האל האחר אשר יעשה וגומר. ואונקלוס נטה מפשוטו של כתוב להרחיק הטעות, דאת הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא. ולית דיעבד כעובדך וכגבורתך. ולשון הראב"ע, אתה החילות. אמר חכם מהחכמים. אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ, במעשים שנוהג העולם בם, ואת ידך החזקה, האותות שנעשו על ידו. עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו, והטעם תקיף בשמים, שהם המלאכים והצבא, ובארץ. שהם בני אדם והחיות. כמעשיך, שהם כלם בחכמה, וכגבורותיך, ביכולת, וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל. ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה ע"כ: (כה) ההר הטוב. כמו ואראה ההר הטוב: ההר הטוב זו ירושלים (רש"י): והלבנון, זה בית המקדש (רש"י), וכן תרגם אונקלוס:

אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃
(כו) וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא
שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ
אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃
(כז) עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ
יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה
בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃
(כח) וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ
כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא

תולדות אהרן ההר ברכות מ"ח, ב': ויאמר סוטה י"ג, ב': אל תוסף ברכות ל"ב, ב': עלה וכו' שם שם: וצו קדושין כ"ט, א'. עקדת שער י"ב:

לאנד צו זעהען בעקאממע, דאז יענזייטס דעס ירדן'ס איזט! זאנדערליך יענען פארטרעפפליכען בערג אונד דען לבנון. (כו) אל-ליין, דער עוויגע וואר אום אייערטוויללען איבער מיך ערצירנט, אונד ערהארטע מיך ניכט; ער שפראך פיל-מעהר צו מיר: לאס גענוג זיין! רעדע מיר פאן די-זער זאכע ניכט מעהר! (כז) שטייגע אויף דיא שפיטצע דעס פסגה; ער-העבע דיינע אויגען געגען אבענד, מיטטערנאכט, מיטטאג אונד מארגען, אונד זיהע דיך הערום, דען איבער דען ירדן זאללסט דוא ניכט געהען. (כח) דעם יהושע ערטהיי-לע בעפעהלע, דאס ער קיהן אונד טאפפער זייא: דען ער זאלל פאר דיזעם פאלקע הערגעהן, אונד איהנען דאז לאנד צום בעזיטץ אויסטהיילען, וועל-

תרגום אונקלוס

וְאֶחֱזֵי יָת אַרְעָא טָבְתָא דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא: (כו) וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבֵּל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא תּוֹסֵף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָמָא הָדֵין: (כז) סַק לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעְרְבָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וַחֲזֵי בְעֵינָךְ אֲרֵי לָא תְעִבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין: (כח) וּפַקֵּד יָת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפֵהִי וְאַלְּמֵהִי אֲרֵי הוּא יְעִבַּר קֳדָם עַמָּא

רש"י

הטוב הזה. זו ירושלים: והלבנון. זה בית המקדש [יומא ל"ט]: (כו) ויתעבר ה'. נתמלא חמה [ספרי]: למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם [תהלים ק"ו]: רב לך. שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן מפציר [ספרי]. ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנא' ויראהו ה' את כל הארץ [דברים ל' ד']: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות. וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' [יהושע ז'] וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך [שם ז'] קם לך כתיב. אתה הוא העומד במקומך ושלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה

באור

(כו) ויתעבר ה' בי למענכם, אתם גרמתם לי, וכן הוא אומר וירע למשה בעבורם (תהלים ק"ו) עיין (דברים א' ל"ז) בבאור: בדבר הזה, בשביל דבר זה: (כז) ראש הפסגה, הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: וישא עיניך וגו' וראה בעיניך, כל מה שתוכל לעשות בעיניך עשה, כאלו אמר עיניך תהיינה בארץ אבל אתה לא תהיה בארץ, כי לא תעבור את הירדן: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות, על המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך, שלא ירך לבו לומר, כשם שנענש רבי עליהם, כך סופי ליענש עליהם, מבטיחו אני כי הוא יעבור

יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ
ד (א) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים
וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד
אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ (ב) לֹא תֹסִפוּ
עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם׃ (ג) עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־
עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ

תולדות אהרן ועתה עקדה שער א': ובאתם עקרים מ"ד, פ"ג: לא תספו ערובין נ"ו, א', ודף ק', א'. ר"ה כ"ח, א'. זבחים פ' א', פ"א א'. מנחות מ', ב'. עקדה שער א': ולא תגרעו ערובין ק', א'. ר"ה כ"ח, ב'. זבחים פ', א':

תרגום אשכנזי

כעם דוא זעהען ווירסט. (כט) וויר לאגען דאמאלס אים טהאלע געגען בית פעור איבער:

ד (א) אלזא ישראל! גע־הארכע דען גע־זעטצען אונד רעכטען, דיא איך אייך לעהרע: דאמיט איהר לעבט, אונד אין דאז לאנד, וועלכעם דער עוויגע, אייער גאטט, אייך אייננגע־בען ווילל, הינקאממט אונד עס איינגעהמט. (ב) טהוט צו דעם, דאז איך אייך געביעטע, ניכטס הינצו, אונד נעהמט ניכטס דאפאן; זאנדערן האלטעט דיא געבאטע דעם עוויגען, אײרעם גאטטעס, זא, וויא איך זיא אייך געביע־טע. (ג) אײרע אויגען האבען געזעהען, וואס דער עוויגע בייא געלעגענהייט דעם בעל פעור געטהאן; וואָ נור איינער דעם בעל פעור נאכגעגאנגען, דען האט דער עוויגע, אייער

רש"י

רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין [ספרי]: (כט) ונשב בגיא וגו'. ונצמדתם לע"א ואע"פכ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי:

ד (ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש

תרגום אונקלוס

הָדֵין וְהוּא יַחְסֵין יָתְהוֹן יָת אַרְעָא דִּי תֶחֱזֵי׃ (כט) וִיתֵיבְנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר׃

ד (א) וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דִּי אֲנָא מַלֵּף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן׃ (ב) לָא תוֹסְפוּן עַל פִּתְגָּמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן׃ (ג) עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יָת דִּי עֲבַד יְיָ בִּפְלָחֵי בַעְלָא פְעוֹר אֲרֵי כָל גַּבְרָא דִּי הַלִּיךְ בָּתַר בַּעְלָא פְעוֹר שֵׁיצְיֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ

באור

והוא ינחיל (רש"י): אשר תראה, על ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא, טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה. כי משם נסעו אל ערבות מואב, והגיא הוא נגד העברים. כי כן מפורש (דברים ל"ד ו'). ועתה החל לדבר על המצות. ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע"ז (הראב"ע). וכן דעת הרשב"ם:

ד (א) מלמד אתכם לעשות, כי עיקר הלמוד לעשות המצוה (הראב"ע): למען תחיו. כי עובדי פעור נשמדו: (ב) לשמור את, דעת המתרגם האשכנזי, כמו לא תוסיפו ולא תגרעו כי אם לשמור. ויתכן שפירושו כדי לשמור, ואמר אל תוסיפו כדי לשמור. כי על הרוב יבוא התוספ עיקר, והעיקר יבטל מכל וכל: (ג) עיניכם הראות, ואשר אמרתי למען תחיו, אין צורך לעדי

אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ (ד) וְאַתֶּם
הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם
הַיּוֹם׃ שני בשבת (ה) רְאֵה ׀ לִמַּדְתִּי
אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי
יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
(ו) וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם
וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן
אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק
עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃
(ז) כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים

תולדות אהרן ואתם וכו' כתובות קי"א, ב'. סנהדרין ס"ד, א', ול' ע"ב, עקרים מ"ד, פ"ב: עקדה שער א': ראה נדרים ל"ז, א'. בכורות כ"ט א': ושמרתם ע"ז ד', ב': חכמתכם שבת ע"ה, א': כי מי ברכות ו', ב'. מגלה י"א, א'. סנהדרין ל"א ס':

תרגום אונקלוס

מִבֵּינָךְ׃ (ד) וְאַתּוּן דְּאַדְבֵּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן קַיָּמִין כּוּלְּכוֹן יוֹמָא דֵּין׃ (ה) חֲזוֹ דְּאַלֵּיפִית יַתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין כְּמָא דִּי פַּקְּדַנִּי יְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד כֵּן בְּגוֹ אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָאלִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (ו) וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן אֲרֵי הִיא חוּכְמַתְכוֹן וְסָכְלְתָנוּתְכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן יַת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסָכְלְתָן עַמָּא רַבָּא הָדֵין׃ (ז) אֲרֵי מַאן עַם רַב דִּי לֵיהּ

תרגום אשכנזי

גאָטט, אוים אייך אויסגע־ ראָטטעט. (ד) דיא איהר אבער דעם עוויגען, איירעם גאָטט, אנהינגט, איהר לעבט אללע דייטיגעם טאגם: (ה) זיהע! איך האבע אייך געזעטצע אונד רעכטע געלעהרט, וויא מיר דער עוויגע, מיינגאָטט, בעפאָהלען: דאס איהר זיא אויסאיבט אין דעם לאנדע, דאהין איהר קאָממט, עס אין בעזיטץ צו נעהמען. (ו) בעאָבאכטעט זיא וואָהל אונד איבט זיא אוים: דען דיזעם ווירד איירע ווייזהייט אונד פערנונפט זיין בייא דען פאָלקערן. ווען זיא דיזע פערשידענע געזעטצע האָ־ רען, זאָ שפרעכען זיא: דיזע גראָסע נאציאָן איזט נור ווייזע אונד פערשטענדיג! (ז) דען וואָ איזט איינע נאציאָן, זיא מאג נאָך זאָ גראָס זיין, צו דער דיא גאָטטער זאָ נאהע זיך

רש"י

ליליות וכן לא תגרעו [שם]: (ו) ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא

באור

כי עיניכ' הראו' (הרא"ב"ע): בבעל פעור, בעבור בעל פעור, ודבים כן: (ה) ראה, קריאת ההתעוררת אל הבחינה וההסתכלות, לכן לא ישמור המספר, וכבר זכרנו זה אלל מלות הנה, הופיהם: למרתי אתכם, לשון הרא"ב"ע וטעם למדתי אתכם, אחרי שאמר אשר אנכי מלמד אתכם בא להוסיף כאשר לוני ה' כי אמת המלות הם מלותיו שתעשו בארץ, שיתן לכם השם לירושה. ועוד כי יש לכם תפארת על כל הגוים, והטעם כי עיקר המלות יבינם המשכיל וידע למה נתנו, ע"כ: (ו) כי היא חכמתכם ובינתכם, בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמי', והכבוד האמתי היא חלק רב מהאושר המדיני הכללי, כמו שהוא חלק רב מאושר האדם הפרטי, ואשרי העם יודעי הכבוד האמתי והמתאוים אליו! רק עם חכם, כמו והיית אך שמח (דברים ט"ז ט"ו) רק ואך יורו על ההפלגה כאלו אמר תשמח כל כך עד שתראה שאין לך תואר אחר כי אם היותך שמח, וכן כאן יאמרו, הגוי הגדול הזה כאלו אין לו תואר אחר, כ"א היותו חכם ונבון ואין כמוהו, וכן מתורגם בל"א: חכם ונבון, ההבדל בין חכמה ובינה מבואר במקום אחר: הגדול, בעבור שהם חכמי לב וידאי השם (הרא"ב"ע): (ז) כי מי גדול, שיש לו אלקים שיהי' קרוב אליו, שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה (הרא"ב"ע), וכוונתו לבאר איך תעיד

קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־
קָרְאֵנוּ אֵלָיו׃ (ח) וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־
לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל
הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם
הַיּוֹם׃ שני בחול (ט) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר
נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ
כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי

ת"א כה' ר"ה י"ח, א'. יבמות מ"ט, ב'. וק"ס ה' י' ומי גוי ברכות ע"ב, א'. עקדה, שער מ"ס: רק וכו' ברכות ל"ג, ב'. שבועות ל"ו, א'. אבות פ"ב, ת"ח. מנחות ל"ה, ב'. עקדה שער כ"ח וכ"ה ופן וכו' אבות פ"ב מ"ח: והודעתם ברכות כ"א, ב': ת"ק ט"ו, א'. קדושין ל', א':

תרגום אשכנזי

טהון, אלם דער עוויגע, אונזער גאָטט, זאָ אָפט וויר איהן אנרופען? (ח) אונד וואָ איזט איינע נאציאָן, זיא מאג נאָך זאָ גראָס זיין, דיא זאָלכע גערעכטע פֿער־אָרדנונגען אונד געזעטצע העטטע, אלם דיזע לעהרע היר, דיא איך אייך יעטצט פֿאָרלעגע? (ט) זאָ היטע דיך דען, אונד נים דיך וואָהל אין אכט, דאס דוא דיא דינגע ניכט פֿערגעסעסט, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, אונד דאס זיא דיר דיין לייבעלאנג ניכט אוים דעם הערצען קאָממען; מאכע זיא דיינען קינדערן אונד קינדעסקינ־

תרגום אונקלוס

אֱלָהָא קָרִיב לֵיהּ לְקַבָּלָא צְלוֹתֵיהּ בְּעִידָן עָקְתֵיהּ כַּיְיָ אֱלָהָנָא בְּכָל עִידָן דַּאֲנַחְנָא מְצַלָּן קֳדָמוֹהִי׃ (ח) וּמַאן עַם רַב דִּי לֵיהּ קְיָמִין וְדִינִין קְשִׁיטִין כְּכֹל אוֹרַיְתָא הָדָא דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין׃ (ט) לְחוֹד אִסְתַּמַּר לָךְ וְטַר נַפְשָׁךְ לַחֲדָא דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יַת פִּתְגָּמַיָּא דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְדִלְמָא יֶעְדוּן מִלִּבָּךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ

רש"י

חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקים. הגונים ומקובלים: (ט) רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים:

באור

ההתקרבות האלהיית על חכמת העם ובינתו. ואמר אחרי שיעגהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה, הנה זה עדות גמורה שהם חכמים ונבונים ומבקשים תמיד בחכמה, לפי שעונה אותם בכל קראם אליו: (ח) ומי גוי גדול, ועוד עדות גדולה על חכמת האומה מצדקת החקים והמשפטים שישמרו בינותם. כי אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל. ויתכן לפי המשך הכתובים שכך שעורם. יאמר שמירת החקים והמשפטים האלה לחכמה ובינה תחשב לכם בעיני העמים, כי יאמרו הנה הגוי הזה גדול ומאושר ומצליח, (כי אושר והצלחה מדינית היא גדלת האומה ותפארתם), ואין זה כי אם יען היותו עם חכם ונבון, כי באשר תשמרו החקי' האלה יהיה השם קרוב אליכם בכל קראכם אליו, ואין הצלחה ואושר למעלה מזו. וכן הנהגת האומה על פי חקים ומשפטים צדיקים וישרים היא הצלחה גדולה. ואשרי העם שככה לו. מעתה אם ידאו הצלחותיכם ואשריכם, ויתבוננו בחקים ומשפטים הגונים ומקובלים אשר אתם שומרים לעשות, יודו על חכמתכם ובינתכם, ויאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה: (ט) רק השמר לך. אז כשלא תשכח אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים, ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים (רש"י). ויבאר מלת רק כלומר שלא תחשבו חכמים באופן אחר. אם תשמרו משכח את הדברים וגומר, וכן דעת המתרגם האשכנזי (זאָ היטע דיך דען). והראב"ע באלה על דרך אחר ואמר: הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני, ע"כ: ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. הטעם השמר שלא יסורו כל ימי חייך מלבבך:

בָנֶיךָ׃ (י) יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהֹוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהֹוָה אֵלַי הַקְהֶל־
לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת־דְּבָרָי
אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־
בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן׃ (יא) וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן
תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב
הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃ (יב) וַיְדַבֵּר
יְהֹוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים
אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים
זוּלָתִי קוֹל׃ (יג) וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ
אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת

תולדות אהרן יום וכו' ברכות סם. ת"ק סם. קדושין סם:

דערן בעקאננט: (י) דען טאג נעמליך, דא דוא פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אם חורב שטונדסט, דא דער עוויגע צו מיר שפראך: פֿערזאממלע מיר דאז פֿאָלק, איך וויל זיא מיינע וואָרטע הערען לאססען: דאמיט זיא לערנען, מיך צייט איהרעס לעבענס אויף ערדען צו פֿירכטען, אונד זאָלכעס אויך איהרע קינדער לעהרען. (יא) איהר טראטעט הינצו אונד שטונדעט אונטען אם בערגע: דער בערג בראננטע, אונד דיא פֿלאממען שלוג ביז מיטטען אן דען הימּמעל; אונטען הערו ר וואר פֿינסטערניס, וואָלקע אונד דיסטערעס געוויטטער. (יב) מיטטען אויס דעם פֿייער רעדעטע דער עוויגע מיט אייך; איהר הערטעט פֿערנעהמליכע וואָרטע, וואורדעט אבער אויסער דעם שאללע קיינע געשטאלט געוואהר. (יג) ער טרוג אייך זעלבסט זיין בינדניס פֿאָר, דאס ער אייך צו האלטען בעפֿאָה־

תרגום אונקלוס

ותהודעינין לבנך ולבני בנך׃ (י) יומא די קמתא קדם יי אלהך
בחורב בדאמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פתגמי
די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא וית
בניהון יאלפון׃ (יא) וקריבתון וקמתון בשיפולי טורא וטורא בער
באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא׃ (יב) ומליל יי
עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן
אלהין קלא׃ (יג) וחוי לכון ית קימיה די פקד יתכון למעבד

רש"י

(י) **יום אשר עמדת.** מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית

באור

(י) **יום אשר עמדת**, מוסב על מקרא שלמעלה ממנו, אשר ראו עיניך, יום אשר עמדת בחורב אשר ראית הקולות ואת הלפידים (רש"י): **באמר ה' אלי הקהל**, כשכבר אמר, והנה יתבאר בראשונה בקולך יום אשר עמדת, ועתה יספר באורך לשנה ולתכלית מה עמדו שם: **ליראה אתי**. יראת הכבוד והתרוממות, כמשפט כל יראה שאחדיה מלת את. וכבר זכרנו זה: **כל הימים אשר הם חיים על האדמה**, כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם (הראב"ע): **ילמדון**, מבנין הקל ילפון לעצמם, **ילמדון** מבנין פעל יאלפון לאחרי'. (יא) **תחת ההר**, כמו בתחתית ההר (שמות י"ט י"ז), וכן תרגם אונקלוס בשיפולי טורא, והיא נעתק שגבר ההר: **בער**, היה בער: **לב השמים**, באמצע כנגד הרואה, וכן בלב ים: **חשך ענן וערפל**, איני יודע היכן היה החשך, אמור שהיה בתחתית ההר. כי ראש ההר היה בוער באש עד לב השמים, וכן דעת המתרגם האשכנזי: (יב) **קול דברים אתם שומעים**, יתכן שהוא מאמר מוסגר, לומר המדבר מתוך האש לא נראה בו שם תמונה אבל קול אתם שומעים, ועתה חזר ולומר מה דבר, ויגד בריתו: **זולתי קול**. אתם שומעים, או הוא כמו וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו): (יג) **עשרת הדברים**, יפרש מהו הברית אשר צוה אתכם לעשות

הַדְּבָרִ֑ים וַֽיִּכְתְּבֵ֔ם עַל־שְׁנֵ֖י לֻח֥וֹת אֲבָנִֽים׃ (יד) וְאֹתִ֞י צִוָּ֤ה יְהוָה֙ בָּעֵ֣ת הַהִ֔וא לְלַמֵּ֣ד אֶתְכֶ֔ם חֻקִּ֖ים וּמִשְׁפָּטִ֑ים לַעֲשֹׂתְכֶ֣ם אֹתָ֔ם בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר אַתֶּ֛ם עֹבְרִ֥ים שָׁ֖מָּה לְרִשְׁתָּֽהּ׃ (טו) וְנִשְׁמַרְתֶּ֥ם מְאֹ֖ד לְנַפְשֹׁתֵיכֶ֑ם כִּ֣י לֹ֤א רְאִיתֶם֙ כָּל־תְּמוּנָ֔ה בְּי֗וֹם דִּבֶּ֨ר יְהוָ֧ה אֲלֵיכֶ֛ם בְּחֹרֵ֖ב מִתּ֥וֹךְ הָאֵֽשׁ׃ (טז) פֶּ֨ן־תַּשְׁחִת֔וּן וַעֲשִׂיתֶ֥ם לָכֶ֛ם פֶּ֖סֶל תְּמוּנַ֣ת כָּל־סָ֑מֶל תַּבְנִ֥ית

תולדות אהרן ואותי נדרים ל"ג, א', ול"ח א'. סנהדרין כ"ט, ב': ונשמרתם ברכות ל"ב, ב'. עקדה שער ע"ח: כי לא וכו' עקדה שער ל"ז: פן וכו' סנהדרין כ"ז, א'. ע"ז כ"ב, ב'. חולין כ"ג, א'. בכורות כ"ז, א'. תמורה כ"ח, א':

לען: נעמליך דיא צעהן געבאָטע, דיא ער נאכהער זעלבסט אויף צווייא שטיי־נערנע טאפֿעלן פֿערצייכ־נעטע. (יד) מיר אבער בעפֿאהל דער עוויגע דא־מאלס, אייך נאָך אנדערע געזעטצע אונד רעכטע צו לעהרען, דיא איהר אין דיעם לאנדע, דאהין איהר געהט, עס איינצונעהמען, אויסאיבען זאָללט. (טו) נעהמעט אייך אין אכט, זאָ ליעב אייך אייער לעבען איזט; איהר האבט גאר קיינע פֿיגור געזעהען, אלס דער עוויגע פֿאָם בערגע חרב, אויס דעם פֿייער, מיט אייך רעדעטע: (טז) דאס איהר אלזאָ ניכט אויף אבוועגע גערארטהעט, אייך איינען גאָטצען צו מאכען, איינע בילדליכע געשטאלט: דיא פֿיגור איינעם מאננעם, אָדער איינעם ווייבעם;

רש"י

את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון לעצמם: ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואותי צוה ה' ללמד אתכם. תורה שבע"פ: (טז) סמל. צורה:

תרגום אונקלוס

עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין וּכְתַבִינוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא: (יד) וְיָתִי פַּקֵּד יְיָ בְּעִידָנָא הַהִיא לְאַלָּפָא יַתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין לְמֶעְבַּדְכוֹן יַתְהוֹן בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: (טו) וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחוֹרֵב מִגּוֹ אֶשָּׁתָא: (טז) דִּלְמָא תְּחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צַלְמָא

באור

הוא עשרת הדברים. וכן בתרגום אשכנזי (געאויך): (יד) ואותי צוה ה'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת בשנת הארבעים (הראב"ע). והטעם, אלה עשרת הדברים שהם עקר התורה הנוהגים בכל מקום ובכל זמן, שמעתם ביום המעמד, מלבד מה שצוני ה' מן החקים והמשפטים שתעשום בארץ אשר אתם עוברים לרשתה: לעשותכם, מקור עם כנוי הנוכחים, ואינו פעול: (טו) ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, עתה שב על מה שאמר פן תשכח את הדברים ופן יסורו מלבבך ותחשוב שראית בעת ההיא תמונת המדבר ותעשו לכם פסל: (טז) פן תשחיתון, מה שראיתם ביום ההוא, והטעם האמת או דרכיכם (הראב"ע): פסל, דבר נחצב, כמו פסל לך (שמות ל"ד א'), ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה' י"ח): תמונת כל סמל, כמו סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח' ג'), ענינו אליל (הרשב"ם), ולשון הרד"ק בשרש סמל, ויתכן להיות צורה מן הצורות או כלל לכל צורות אחר שאמר תמונת כל סמל. ונראה שהשם תמונה הונח בל"הק על רושם הנשאר בנפש מן השגת צורת המוחש החיצוני, ולכן נאמר למעלה ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ונאמר על כל ציור מושכל, ומזה ותמונת ה' יביט, שהשיג דרכי השם בהשגה נעלה מהשגת זולתו. ולפעמים יאמר גם על ציור דמיוני, ציור שחלקיו הם במציאות והרכיבם המדמה כבר באח' מן המוחשים, אבל חבור החלקים ההם והרכבתם אינו במציאות רק בדמיון המצייר. ד"מ סוס בעל כנפים, כלב בעל שלשה ראשים, הוא ציור שחלקיו נמצאים כולם חלק בזולת חלק, סוס לבדו, והכנפים לבדם

זָכָר אוֹ נְקֵבָה׃ (יז) תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה
אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף
אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ (יח) תַּבְנִית כָּל־
רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־
בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ (יט) וּפֶן־תִּשָּׂא
עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ
וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא
הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם
וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃

תולדות אהרן ופן תשא עקדה שער מ"ח: אשר חלק מגלה ט' ג'. ע"ז נ"ב, ח':

(יז) דיא פיגור איינעס פיערפיסיגען טהיערעס אויף דעם ערדבאדען, דיא פיגור איינעס דער פאגעל, דיא אין דער אבערן לופט פליגען; (יח) דיא פיגור איינעס געווירמס, דאז אויף דער ערדע קריכט, דיא פיגור איינעס דער פישע, דיא אונטער דער ערדע אים וואססער זינד. (יט) אדער דאס דוא עטווא דיינע אויגען גען הימעל העבסט: זיהעסט דיא זאננע, דען מאנד, דיא שטערנע, דאז גאנצע העער דעם הימעלס; אונד דיך פערלייטען ליסעסט זיא צו פערעהרען, אונד איהנען גאטטעסדינסט צו ערווייזען: דא דאך דער עוויגע, דיין גאטט, זיא פיר אללע איבריגע פאלקער אונטער דעם גאנצען הימעל צוואר צוגעלאססען האט;

תרגום אונקלוס

דְּמוּת כָּל צוּרָא דְּמוּת דְּכַר אוֹ נוּקְבָא׃ (יז) דְּמוּת כָּל בְּעִירָא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּדְפָּא דִּי פָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָּא׃ (יח) דְּמוּת כָּל רִיחֲשָׁא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל נוּנֵי דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ (יט) וְדִלְמָא תִזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יַת שִׁמְשָׁא וְיַת סִיהֲרָא וְיַת כּוֹכְבַיָּא כֹּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְהוֹן וְתִפְלְחִינוּן דִּי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ יַתְהוֹן לְכֹל עַמְמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃

רש"י

(יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם. להאיר להם. ד"א לאלוהות, לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העול' [מגילה

באור

ואולם לא יחודדו בגוף מן הגופים, והנה הציור מן המצוד הזה והמשוכה ההוא יקרא תמונה כל עת שהוא בכח, ואולם כאשר יצא אל הפועל. ר"ל כאשר יעשה הצורף סוס בעל כנפים מברזל ונחשת או שאר מיני מתכות אז יקרא סמל. כאמר סמל הקנאה על הצליל ביחזקאל. כי רבים מהאלילים הנעבדים היו צורות מחוברות מחלקים שונים שלא יחודדו בגוף מן הגופים כידוע, ומזה אמר כאן, פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (אבן חצוב ומסותת על) תמונת כל סמל (על ציור צורה שאינה במציאות, או תעשו לכם) תבנית זכר או נקבה (צורת בנין זכר או נקבה כמות שהם במציאות): (יז) תעוף בשמים, כתרגומו דפרח באויר שמיא, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (יח) תבנית כל דגה, דגה שם המין, והטעם תבנית כל איש מאישי המין. וכן בתרגום אשכנזי: (יט) כל צבא השמים, בתחלה אמר את השמש ואת הירח וגומר ואח"כ כל צבא השמים פרט ואח"כ כלל, וכן הרבה במקרא: ונדחת, כאדם שידחה מדרך הנכון ויפול או יתעה: אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים, להאיר להם (מגלה ט'). ולפירש עיקר הפשט אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם, כי אינו חושש בהם (ובלבד שיכירו וידעו שהשם ית' הוא סבת כל הסבות המסבבים העליון כי לא נאסר השתוף לבני נח), אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה ולעבדו, והוא יהיה לכם (בלי אמצעי ושתוף כלל) כ"כ הרמב"ם, וכן תרגם

(כ) וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם
מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם
נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (כא) וַיהוָה הִתְאַנֶּף־
בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי
אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה׃ (כב) כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת
אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃
(כג) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־
בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת
עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת

(כ) אייך אבער האט דער עוויגע גענאָממען, אונד אויס דעם אייזענ־אָפֿען, נעמליך אויס מצרים, געפֿיהרט, דאס איהר זיין אייגענטהימליכעס פֿאָלק ווערדען מאָגט, וויא איהר יעטצט ווירקליך זייד. (כא) אויף מיך איזט דער עוויגע איירעטוועגען צאָרניג וואָרדען; אונד האט געשוואָרען, דאס איך ניכט איבער דען ירדן געהען אונד ניכט אין דאז הערר־ליכע לאנד קאָממען זאָלל, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוט געבען וויל; (כב) דאס איך אלזאָ אין דיזעם לאנדע שטערבען, אונד ניכט איבער דען ירדן קאָממען ווערדע. איהר אבער ווערדעט היני־איבערגעהן, אונד יענעם פֿאָרטרעפֿליכע לאנד איננעהמען. (כג) היטעט אייך אלזאָ וואָהל, דאס איהר דען בונד ניכט פֿערגעססעט, דען דער עוויגע, אייער גאָטט, מיט אייך געמאכט: אונד פֿערפֿערטיגט אייך גאָטצענבילדער פֿאָן אירגענד איינער געשטאלט, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר פֿערבאָטען

רש"י

ה'] וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא [תהלים ל"ו]: (כ) מכור. כור הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: (כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגומר. אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל.

תרגום אונקלוס

(כ) ויתכון קריב יי לדחלתיה ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי ליה לעם אחסנא כיומא הדין: (כא) ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעבר ית ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא די יי אלהך יהב לך אחסנא: (כב) ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: (כג) אסתמרו לכון דלמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון די גזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כולא די

באור

המתרגם האשכנזי: (כ) ואתכם, ענינו ואולם אתכם: מכור. כור הוא כלי שמזקקין בו את הזהב: (כא) וה' התאנף בי, בעבור שאמר ויוצא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו, רק אני לא אראה בטובה הזאת (הרמב"ע). ויתכן לומר, שהה' התאנף בי מוסב על ופן תשא עיניך וגומר ונדחת והשתחוית להם ועבדתם. ואומר הלא ידעתם שה' התאנף בי וישבע שלא אעבור את הירדן כי אם אנכי מת בארץ הזאת, ואיני הולך עמכם להזהירכם ולהזכירכם יום יום כאשר אנכי עושה היום. לכן קחו תורה מפי, והשגחו לכם וגו': (כג) השמרו לכם, למעלה אמר ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, ולא פי' בעבור מה ישמרו ומה יעבור עליהם אם לא ישמרו, וכאן פי' ואמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא, ולפי שהפסיק הענין מן כי לא ראיתם כל תמונה עד וירשתם את הארץ הטובה הזאת, לכן הביאו צורך קשור וחבור הענין לחזור ולומר השמרו לכם ונועד ואולי היא כוונת הרמב"ע; אשר צוך. שלא לעשות

כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (כד) כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל
קַנָּא׃ פ
(כה) כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים
וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם
פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃
(כו) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר
מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־

תולדות אהרן כי ה' כתובות קי"א, ב'. סוטה י"ד, א'. ע"ז נ"ד, ב'. ונ"ה א': כי תוליד הגילה נ"א, ב'. גיטין ס"ח א': ונושנתם גיטין שם. סנהדרין נ"ח, א':

האט. (כד) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט איין פֿערצעהרענדעס פֿייער, (ער שטראָפֿט נאך דער שערפֿע). איין אייפֿערפֿאָללער גאָטט, (דער קיינע גאָטצען נעבען זיך דולדעט). (כה) ווען איהר נון איינסט לאנגע אין דעם לאנדע געוואָהנט האבט, צייגט קינדער אונד ענקעל, געראטהעט אלסדאן אויף דען אבוועג, אייך איין גאָטצענבילד, אין אירגענד איינער געשטאלט צו מאכען: אונד אלזאָ דאז טהוט, וואס דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, מיספֿעלליג איזט, איהם צום פֿערדרוססע; (כו) זאָ רופֿע איך יעטצט הימֿמעל אונד ערדע צו צייגען אן, דאס איהר גאר באלד אויס דעם לאנדע ווערדעט צערשטרייעט ווערדען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט. איהר ווערדעט

תרגום אונקלוס

פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (כד) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא׃ (כה) אֲרֵי תְהוֹלְדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ (כו) אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתֵּיצָאָה

רש"י

תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר לוך שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפר ד"מנט בלע"ז מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"א: (כה) ונושנתם. רמז להם שיגלו מננה לסוף שמנה מאות וחמשי' ושתים שנה כמנין ונושנתם [סנהדרין ל"ח] והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי לדיק ה' אלהינו [דניאל ט'] לדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העדותי בכם.

באור

(כד) אש אוכלה הוא, בלי כ"ף הדמות, ועניינו כאש אוכלה הוא (הרמב"ע). ואולי נחסר כ"ף הדמיון לחוזק המאמר, והטעם שמעניש בלדק ואינו מוותר כלום (דעת המתרגם האשכנזי): אל קנא. כאשר רואה שישראל עובדים לאל נכר ומכבדים אותו הוא מתקנא בכבוד אל נכר, לפי שהכבוד והעבודה מישראל ראויים לו ולא לזולתו. ועיין מזה (שמות כ' ה') בבאור מגלת קנא: (כה) כי תוליד בנים, אמר אל קנא ואח"כ באר מה יקרה להם אם יעשו פסל (הרמב"ע): ועשיתם הרע, בשאר מלות כמו לרלוח לגנוב ולנאוף (הרמב"ע), ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים, ובעבור היותכם ישנים בארץ ותשבו לבטח אולי תשכחו את השם. העדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יצליך לכם מאחר שתעבדו עבודה זרה, והפרשה הזו אע"פי שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם. והטעם כי הוא כמתנבא על עניינם וידבר בלשון ישמע בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא, יאמר שיעשו ויהי' להם ככה. ולא יבוא עליה' (הרמב"ן): (כו) העידתי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם (רש"י). וטעם את

הירדן שמה לרשתה לא־תאריכן
ימים עליה כי השמד תשמדון׃
(כז) והפיץ יהוה אתכם בעמים
ונשארתם מתי מספר בגוים אשר
ינהג יהוה אתכם שמה׃ (כח) ועבדתם־
שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן
אשר לא־יראון ולא ישמעון ולא
יאכלון ולא יריחן׃ (כט) ובקשתם משם
את־יהוה אלהיך ומצאת כי תדרשנו
בכל־לבבך ובכל־נפשך׃ (ל) בצר
לך ומצאוך כל הדברים האלה
באחרית הימים ושבת עד־יהוה

תולדות אהרן ושבת עקדה שער ח׳:

תרגום אשכנזי

ניכט לאנגע מעהר דא־רין בלייבען, זאָנדערן פֿערטילגט ווערדען. (כז) דער עוויגע ווירד אייך אונטער אנדערע נאציאָנען צערשטרייען, אונד איהר ווערדעט איןגעריגגער אנצאהל אונטער דען פֿאָלקערן איבריג בלייבען, דאהין אייך דער עוויגע טרייבען ווירד. (כח) דאזעלבסט ווערדעט איהר גאָטטערן דינען, דיא דאז ווערק מענשליכער הענדע זינד: האָלץ אונד שטיין, דאז ניכט זעהען, ניכט האָרען, ניכט עססען, ניכט ריכען קאן. (כט) דא ווערדעט איהר דאן דען עוויגען, אייערן גאָטט, זוכען, אונד אויך ווידער פֿינדען; ווען איהר איהן נעמליך פֿאָן גאנצעם הערצען, אונד פֿאָן גאנצער זעעלע פֿערלאנגען ווערדעט. (ל) ווען דוא אין דער ענגע זיין ווירסט, אונד דיך אללעס דיזעס ווירד בעטראָפֿפֿען האבען: אם ענדע דער טאגע ווירסט דוא ענדליך צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צוריק־

רש"י

הנני מזמינכם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים.

תרגום אונקלוס

תשתיצון: (כז) ויבדר יי יתכון ביני עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די ידבר יי יתכון לתמן: (כח) ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא די לא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין: (כט) ותתבעון מתמן ית דחלתא דיי אלהך ותשכח ארי תבעי מן קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך: (ל) כד ייעוק לך וישכחונך כל פתגמיא האלין בסוף

באור

השמים ואת הארץ. כתב הראב"ע יש אומרים שהם המלאכים ובני אדם, ואחרים אמרו כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה (ויקרא כ"ו י"ט) והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים, כטעם כימי השמים על הארץ (דברים י"א כ"א), וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז), ע"כ: (כח) ועבדתם שם אלהים וכו׳, תרגם אנקלוס ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעוותא, וכן כתב רש"י משאתם עובדים לעובדיהם, כאילו אתם עובדים להם. ונראה שהוצרכו לפרש כן, בעבור שחשבו שעבודת אלהים אחרים הוא עון ולא עונש. וממשמעות הכתוב שיענישם השם. ולדעתי אין עונש גדול מזה. וכל הנגעים וכל היסורים הבאים לו לאדם אינם קשים כנגד החולי הרע ומר הזה שתשקע הנפש במצולת התועבה, וילכד האדם ברשת הטעות עד אשר לא יוכל להמלט, כי אין למעלה ממכאובות הנפש המכרת את עונה ומריה ולא תוכל לעמוד כנגדה מחמת הרגל העבירה, ואין מרפא לנפש ההיא עד שתתאמץ ותתחזק בכל כוחותיה, לנתק ממנה מוסרות ההרגל ההוא בחזקה, וזהו שאמר בסמוך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. והמתרגם האשכנזי תרגם ב"כ על פי פשוטו של מקרא: ולא יאכלון ולא יריחן, הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית, כי היא עבה מכולם, ועוד כי היא שורש חיי הגוף (הראב"ע): (כט) ובקשתם וכו׳ ומצאת, לשון רבים בעבור שהם רבים, ולשון יחיד בעבור שהם גוי אחד, ולפעמים ישמש בכנוי רבים ולפעמים בכנוי יחיד:

אלהיך ושמעת בקלו: (לא) כי אל
רחום יהוה אלהיך לא ירפך ולא
ישחיתך ולא ישכח את ברית אבתיך
אשר נשבע להם: (לב) כי שאל נא
לימים ראשנים אשר היו לפניך
למן היום אשר ברא אלהים | אדם
על הארץ ולמקצה השמים ועד
קצה השמים הנהיה כדבר הגדול
הזה או הנשמע כמהו: (לג) השמע

ת"א כי שאל חגיגה י"א, ב': למן היום שם שם וי"ב, א'. סנהדרין ל"ח, ב': השמע עקרים מ"ד, פי"א:

קעהרען, אונד זיינער שטיממע געהאָרכען: (לא) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט איין בארמהערציגער גאָטט; ער ווירד זיינע האנד ניכט פאָן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט צו גרונדע געהען לאססען, ווירד דעם בונדעס ניכט פערגעססען, דען ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען האט. (לב) ערקונדיגע דיך נור נאך דען אלטען צייטען, דיא פאָר דיר געוועזען זינד: פאָן דעם טאגע אן, דא גאָטט דען מענשען אויף דער ערדע ערשאפפען האט, פאָן איינעם ענדע דעם היממעלס צום אנדערן ענדע; אָב יעמאהלס איינע זאָ גראָסע טהאט געשעהען, אָדער דערגלייכען געהאָרט וואָרדען? (לג) אָב יעמאהלס איינע

תרגום אונקלוס

יומיא ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקבל למימריה: (לא) ארי אלהא רחמנא יי אלהך לא ישבקינך ולא יחבלינך ולא יתנשי ית קימא דאבהתך די קיים להון: (לב) ארי שאל כען ליומיא קדמאי די הוו קדמך למן יומא די ברא יי אדם על ארעא ולמסיפי שמיא ועד סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע דכותיה: (לג) השמע עמא קל מימרא דיי ממליל מגו אשתא כמא ד,

רש"י

כתרגומו משמש עודים לעודיהם כאילו אתם עודים לכם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו [שיר ג'] אלא כנקד ארפנו. כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה [מלכים ב' ד'] תן לה רפיון הרף ממני [דברים ט'] התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים. על ימים ראשונים. ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים [חגיגה י"ב] והוא השיעור עצמו אשר

באור

(ל) באחרית הימים, על צד ההפלגה כלומר בזמן רחוק מאד: (לא) לא ירפך, מלהחזיק בך בידיו. ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא, לא יתן לך רפיון, לא יפריש אותך מאצלו, וכן אחזתיו ולא ארפנו (שיר ג' ד') שלא כנקד ארפנו (בפת"ח הרי"ש). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה (מלכים ב' ד'), תן לה רפיון, הרף ממני (דברים ט' י"ד), התרפה ממני. (רש"י). והנה שני מקראות הללו, בצר לך ומצאוך וגומר כי אל רחום וגומר הם כמו באור למקרא שלמעלה ובקשתם משם וגומר. יאמר מה שאמרתי ובקשתם משם את ה' אלהיכם, זה יהיה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה וגומר. ומה שאמרתי ומצאת הוא כי אל רחום ה' אלהיך וגומר: (לב) לימים ראשונים, על ימים ראשונים: למן היום. הלמ"ד נוסף או הוא דרך צחות (הראב"ע). ואין צורך, כי הוא כמו למ"ד לימים ראשונים, שישאל על הדברים הנעשים בהם: ולמקצה השמים, כמו ולמקצה הארץ ועד קצה הארץ, בעבור שנדמה לעינים, קצה הארץ וסופו, הוא גם קצה השמים, וענינו שאל לכל מי שתמצא ועל כל זמן שתמצא: או הנשמע, לא בלבד שלא נהיה אלא אפי' שלא נשמע, כלומר בעבור זרות הדבר שישמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש דבר לא עלה על לב בן אדם שיבדה פלא כזה מלבו, וגם

עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ (לד) אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ (לה) אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא

ת"א או הנסה ברכות ע"ח, ס': מגלה י"ח, ס': הראת ר"ה ל"ג, ג': כית' שם שם:

תרגום אשכנזי

נאציאָן דיא שטיממע איינער אויס דעם פייער רעדענדען גאָטטהייט פערנאָממען, וויא דוא פערנאָממען האסט, אונד ווערע אם לעבען געבליבען? (לד) אָדער האט איינע גאָטטהייט יע אונטערנאָמען הינצוגעהען, זיך מיטטען אויס איינעם אנדערן פאָלקע איין פאָלק הערויסצונעהמען: דורך פערזוכונגען, צייכען, וואונדער, קריג, מיט שטארקער מאכט אונד אויסגעשטרעקטעם ארמע, אונד דורך אללערלייא פורכטבארע טהאטען: וויא דיאיעניגען, וועלכע דער עוויגע, דיין גאָטט, אן מצרים פאר דיינען אויגען אויסגעאיבט האט? (לה) אללעס דיזעס איזט דיר געצייגט וואָרדען, דאמיט דוא וויססעסט, דאס

רש"י

מקולו של קולה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל ההי"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח ההיה הנשמע הנסה השמע: במסות. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי [שמות ח'] אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך [שם ד]: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנאמר כי ה' נלחם להם [שם י"ח]: (לה) הראת. כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם

תרגום אונקלוס

שְׁמַעְתָּ אַתְּ וְאִתְקַיַּמְתָּ: (לד) אוֹ נִסִּין דַּעֲבַד יְיָ לְאִתְגְּלָאָה לְמִפְרַק לֵיהּ עַם מִגּוֹ עַם בְּנִסִּין בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבִקְרָבָא וּבִידָא תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרַמְמָא וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין כְּכֹל דִּי עֲבַד לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: (לה) אַתְּ אִתְחֲזֵיתָא לְמִידַע אֲרֵי יְיָ הוּא

באור

אם בדא אין מי שישמע אליו. וההי"ן הללו של ההי' הנשמע שאלות הן, כמו שאמר שאל נא. ורש"י כתב שהן ההי"ן התימה. והתימה והשאלה קרובים בענין: (לד) או הנסה אלהים. קודם כן כתב הרמב"ע וכן ת"י. ורש"י כתב, הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת וגו', ולפי דבריו הוא חול, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. וכן נראה מפשוטו של מקרא שהסיים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם. כי מלבד שלדברי הרמב"ע הכנוי במלת אלהיכם הוא למותר, גם המשך המאמר אינו מדוקדק יפה. כי לפי דרכי המליצה ומשפטיה. אלו היה כח המאמר בהתנגדו' תיבת גוי לתיבת לכם. שהאלהים לא עשה כן לגוי אחד כאשר עשה לכם. היה ראוי לומר ככל אשר עשה ה' אלהיכם לכם; אבל אם כוונת המאמר בהתנגדות שום אלוה עם אלהי ישראל. שלא עשה אל אחר לגוי אחד כאשר עשה לכם ה' אלהיכם. אז המאמר נמשך ומסודר כראוי: במסת. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו, כגון התפאר עלי (שמות ח' ה'), אם אוכל לעשות כן, הרי זה נסיון (רש"י): באתת, בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום. כגון מה זה בידך (שמות ד' ב') (רש"י): ובמופתים, הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות (רש"י): ובמלחמה, בים שנאמר כי ה' נלחם להם (שמות י"ד כ"ה) (רש"י): וביד חזקה, שילאו ישראל ביד רמה: ובזרוע נטויה, על טעם בעמוד אש וענן (הרמב"ע): ובמוראים גדלים, הם טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל (הרמב"ע): (לד) אתה הראת, כתרגומו

הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ׃ (לו) מִן־
הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ
וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה
וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (לז) וְתַחַת
כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ
אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל
מִמִּצְרָיִם׃ (לח) לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים
וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־
לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃

תולדות אהרן אין עוד סנהדרין ס״ז, ע״ב. חולין ז׳, ב׳:

דער עוויגע איין וואהרער גאָטט, אונד אויסער איהם קיינער זייא. (לו) פֿאָם הימּמעל העראב האט ער דיך זיינע שטיממע הערען לאססען, דיך צוכט צו לעהרען; אונד אויף דער ערדע האט ער דיר זיין גראָסעס פֿייער געצייגט, אונד דוא האסט זיינע רעדע פֿערנאָממען, מיטטען אויס דעם פֿייער. (לז) דארום, וייל ער דיינע פֿעטער ליבטע, אונד איהרען זאאמען נאך איהנען, ערוועהלטע; האט ער איך מיט זיינער גראָססען קראַפֿט פֿאָר זיך הער אויס מצרים געפֿיהרט: (לח) אום פֿאָלקער פֿאָר איך צו פֿערטרייבען, דיא גראָססער אונד מעכטיגער זינד אלס איהר; אייך אבער הינצופֿיהרען, אונד אייך איהר לאנד צום ערבגוטע איינצוגעבען: וויא זיך יעטצט שאָן

תרגום אונקלוס

אֱלָהִים לֵית עוֹד בַּר מִנֵּיהּ׃ (לו) מִן שְׁמַיָּא אַשְׁמְעָךְ יָת קָל מֵימְרֵיהּ לְאַלָּפוּתָךְ וְעַל אַרְעָא אַחְזְיָךְ יָת אֶשָּׁתֵיהּ רַבְּתָא וּפִתְגָּמוֹהִי שְׁמַעְתָּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ (לז) נְחֲלַף אֲרֵי רְחִים יָת אֲבָהָתָךְ וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן וְאַפְּקָךְ בְּמֵימְרֵיהּ בְּחֵילֵיהּ רַבָּא מִמִּצְרָיִם׃ (לח) לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ מִן קֳדָמָךְ לְאַעָלוּתָךְ

רש״י

שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים ולאו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך וגו׳ וילך מאחריהם [שם י״ד]. ד״א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנאמר נגד אבות׳ עשה פלא [תהלים ע״ח] ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים

באור

ליתמהיתם. והענין שהראך אלהים את כל הנסים והאותות האלה, לדעת כי ה׳ שהוא עלם נצ״ת משביח ובעל היכול׳ (עי׳ שמו׳ ג׳ י״ד ע״ו) הוא האלהי׳ הוא בעל הכחו׳ והיכולת כלם. ואין עוד מלבדו: (לו) ליסרך, אונקלוס תרגם לאלפותך, ללמדך מוסר. להביא בלבך הכניעה מפניו. כן בדברים לא יוסר עבד (משלי כ״ט כ׳), לא ילמוד מוסר. ולכן תרגם האשכנזי (דיך צוכט צו לעהרען). (ויתכן לפתרו דיך צו פֿערבינדען). להביאך במסורת הברית, כענין שאמרנו מלות לאסור אסר (במדבר ל׳ ג׳), כאלו הרלון החפשי בטבעו לנטות הנה והנה, קשור על ידי הברית או השבועה שלא לנטות: (לז) ותחת כי אהב, ולפי שאהב את אבותיך לכן הוליאך: ויוצאך בפניו, כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס״ג ט׳). השעור על ידי פעולות הנאות מפניו. למעלה מן התולדות, והנה הראב״ע ורש״י פירשו שכתוב ותחת כי אהב מוסב למעלה, כלומר מן השמים השמיעך את קולו לייסרך וגם תחת אשר אהב את אבותיך. אבל המעיין יראה שכתוב מן השמים השמיעך וכו׳ ודבריו שמעת מתוך האש מקביל למה שאמר למעלה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש. ומקרא ותחת כי אהב וגומר ויוציאך בפניו הוא כנגד מה שאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת: (לח) להוריש גוים, לכן הוליאך ממצרים: ממך מפניך, הסרס המקרא להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך (מדברי רש״י): לתת לך את ארצם נחלה. ותנו לנחלה, או שהוא תואר פעל הנתינה, והכוונה להנחיל לך את ארצם: ביום הזה. שכבר

(לט) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ
כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם
מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד
(מ) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֹתָיו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ
וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים
עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ שלישי
(מא) אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃ (מב) לָנֻס שָׁמָּה

תולדות אהרן וידעת ר"ה שם: גיטין נ"ז, ב': הוא וכו' פס שם אז יבדיל מכות ט', א': לנוס וכו' סוטה מ"ט, א'. סנהדרי נ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

צו צייגען אנגעפֿאנגען. (לט) ערקעננט אלזאָ אונד נעהמט וואָהל צו הערצען, דאס דער עוויגע, ער אל־ליין, גאָטט זייא: אָבען אים הימעל אונד אונטען אויף דער ערדע; אונד זאָנסט קיינער. (מ) היטע אלזאָ זיינע פֿעראָרדנונגען אונד געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿירלעגע: דאמיט עס דיר אונד דיינען קינ־דערן נאך דיר, וואָהלגעהע, אונד דאמיט דוא לאנגע יאהרע אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, דאזדער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אויף עוויג שענקען ווילל. (מא) דא־מאלס זאָנדערטע משה דרייא שטעדטע אוים, אויף דער מאָרגענזייטע דעם ירדן'ס, (מב) דאס

רש"י

ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן של ארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה [מכות ט']: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף מזרח של שמ

תרגום אונקלום

לְמִתַּן לָךְ יַת אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: (לט) וְתִידַע יוֹמָא דֵין וּתְתוּב לְלִבָּךְ אֲרֵי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית עוֹד בַּר מִנֵּיהּ: (מ) וְתִטַּר יַת קְיָמוֹהִי וְיַת פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין דִּי יֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ כָּל יוֹמַיָּא: (מא) בְּכֵן אַפְרֵישׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא: (מב) לְמֶעֱרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל יַ

באור

התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג (הרשב"ם): (לט) והשבת אל לבבך. הידיעה הזאת תשי אל לבך פעם אחר פעם עד שתשרש בנפשך כי ה' האלהים וגומר ועי"ז ושמרת את חקיו. כלומ כשתהיה הידיעה הזאת חקוקה בלבבך אין ספק שתשמור את חקיו אשר הם לטוב לך: (מא) א יבדיל משה, כתב הרשב"ם למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב ז המעשה בינתים. אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות, האריך ביל את התורה הזאת, והוא צריך לומר בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך א ה' אלהיך נותן לך, ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה, ו שלש ערים שצוה לו הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר שם ולא צוה משה לישרא לכך כתוב כאן כי משה הבדילם. ולכך לא צוה לישראל ע"כ ואמרו יבדיל לשון עתיד כתב רש ז"ל שנתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם, ואע"פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנע שנאמר שש ערי מקלט תהיינה (במדבר ל"ה י"ג), אמר משה מצוה שבאה לידינו נקיים אות בעבר הירדן מזרחה שמש, באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש, לפי שהוא דב נקוד הרי"ש בחטף מזרח של שמש. מקום זריחת השמש (רש"י): (מב) ונם וכו' וחי, כיכו

רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־
דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם
וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃
(מג) אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר
לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי
וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ (מד) וְזֹאת
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (מה) אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ (מו) בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ
סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן

תולדות אהרן   והוא לא מכות ו' ב': ונס שם ח': בצר שם שם
וזאת התורה יומא ע"ב. מנחות כ"ג ב':

איין טאָדשלעגער דאהין זיינע צופלוכט נעהמע; ווער זיינעם נעכסטען אומ־ברינגט אונפֿערזעהענס, אָהנע דאס ער פֿאָרהער זיין פֿיינד געוועזען, דער פֿליהע אין איינע פֿאָן דיזען שטעדטען, אונד ערהאלטע זיין לעבען: (מג) בצר אין דער וויסטע: אין דער עבנע, דיא דעם ראובנ'שען שטאממע; ראמות אין גלעד, דאז דעם גד'שען שטאממע, אונד גולן אין בשן, דאז דעם מנשה'שען שטאממע צוגעהאָרטע. (מד) פֿאָלגענדעס איזט דיא לעהרע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרגע־לעגט האט; (מה) דיזעס זינד דיא צייגניסע, פֿער־אָרדנונגען אונד רעכטע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל'ס, נאך איהרעם אויסגאנגע אויס מצרים, בעקאננט געמאכט האט: (מו) דיסזייטס דעם ירדן'ס, אים טהאלע, בית פעור געגענאיבער אים לאנדע סיחן, קאָניגס אמרי; דער אין חשבון זאס, וועלכען משה אונד דיא קינדער ישראלס

תרגום אונקלוס

חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְיֵעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיָּם׃ (מג) יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא בְּאַרַע מִישְׁרָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְיָת רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא דְגָד וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנַן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ (מד) וְדָא אוֹרַיְתָא דִּי סַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מה) אִלֵּין סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ (מו) בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר בַּאֲרַע סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃

רש"י

מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדות אשר דבר. הן הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהי' במזרח שהעבר השני היה במערב:

באור

ואשר ינוס יחיה: (מד) וזאת התורה, זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו (רש"י): (מה) אלה העדת והחקים והמשפטים, יתכן שכתוב זה הוא מאמר מוסגר. והטעם שבא לומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל בעבר הירדן בבאור והפסיק בנתיים במאמר אלה העדות לומר שהן הן הדברים בעצמם שאמר משה לבני ישראל כבר בצאתם ממצרים אבל הוסיף עד לבאר אותן העדת והחקים כמו שנאמר למעלה (דברים א' ה') בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה, וכמו שמבואר שם. וכ"כ רש"י אלה העדת אשר דבר, והם הם אשר דבר בצאתם ממצרים וחזר ושנאם להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח, שהעבר השני היה במערב: (מו) אשר הכה משה, כמו אחרי הכותו את סיחן מלך האמרי (דברים א' ד') והוא סימן הזמן כמו שבארנו שם:

אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ (מז) וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־
אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח
שָׁמֶשׁ׃ (מח) מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־
נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃
(מט) וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה
וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת
הַפִּסְגָּה׃ פ רביעי
ה (א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם
וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ (ב) יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ (ג) לֹא אֶת־

ת״א ולמדתם יבמות ק״ט, ב׳:

תרגום אשכנזי

אלס זיא אויס מצרים גינ־גען, געשלאגען האבען. (מז) זיא ערָאבערטען זיין לאנד אונד דאז לאנד דעם עוג, קעֶניגס צו בשן; אלזאָ דערביידען קעֶניגע פֿאָן אמרי, דיסזייטס דעם ירדן׳ס געגען מאָרגען. (מח) פֿאָן ערער אן, וועל־כעם אם אופֿער דעם ארנן׳ס ליגט, ביז אן דען בערג שיאן, דער אויך חרמון הייסט; (מט) דאז גאנצע פֿלאכע פֿעלד אויף דער מאָרגענזייטע דעם ירדן׳ס, ביז אן דאז מעער אין דיזעם געפֿילדע, אם פֿוסע דעם בערגעם פסגה.
ה (א) משה ריף דעם געזאממטען פֿאָלקע ישראל צו, אונד שפראך: פֿערנים, אָ ישראל! דיא פֿעראָרדנונגען אונד רעכ־טע, דיא איך יעטצט פֿאָר איירען אָהרען רעדע; בע־גרייפֿט זיא וואָהל, אונד בע־האלטעט זיא, דארנאך צו טהון. (ב) דער עוויגע, אינזער גאָטט, האט איינען בונד מיט אונז געמאכט צו חרב. (ג) ניכט נור מיט אונזערען עלטערן האט דער עוויגע דיזען בונד געמאכט, זאָנדערן מיט אונז

תרגום אונקלוס

(מז) וִירִיתוּ יַת אַרְעֵיהּ וְיַת אֲרַע עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן תְּרֵין מַלְכֵי
אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ (מח) מֵעֲרוֹעֵר דִּ
עַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא דְשִׂיאוֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ (מט) וְכָ
מֵישְׁרָא עִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפְּ
מְרָמְתָא׃
ה (א) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָ
קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵ
וְתִלְּפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ (ב) יְיָ אֱלָהָנָא גְּזַר עִמָּנָא קְ
בְּחוֹרֵב׃ (ג) לָא עִם אֲבָהָתָנָא גְּזַר יְיָ יַת קְיָמָא הָדֵין אֱלָהֵן עִמָּנָ

רש״י

ה (ג) לא את אבותינו. בלבד כרת ה׳ וגומר. כי אתנו. פנים בפנים. א״ר דבריה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך

באור

ה (א) ויקרא משה, אין קריאה זו היא קריאת הקבוץ כ״א קריאת ההתעוררת. (כגלה ממלת אל שהוא סימן דאטיפום. שאם היה קריאת הקבוץ היה ראוי לבא את שהוא סימ
אקוזאטיפום), כי כבר נקבצו והם שומעים במעמד את כל דבריו, אבל לפי שהפסי׳ בהבדלת של
הערים לערי מקלט, ולפי שעתה יבאר פרטי הדינים שלא נאמרו עדיין. לכן קראם להעיר לב
על דקדוקי החקים והמשפטים: אשר אנכי דובר. אשר עתה אדבר, ולכן נאמר בהווה: (ג) ל
את אבותינו. בלבד כרת ה׳ וגו׳ (רש״י). ויתכן שידבר אל אותם האנשים היוצאים ממצרים

אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ (ד) פָּנִים | בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (ה) אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר׃ ס
לציבור (ו) אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

תולדות אהרן פנים עקרים מ"ג פ"ח, ופי"ח:

תרגום אונקלוס

אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא דֵין כּוּלָנָא קַיָמִין: (ד) מְמַלַּל עִם מְמַלַּל מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגוֹ אֶשָׁתָא: (ה) אֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא לְחַוָאָה לְכוֹן יַת פִּתְגָמָא דַיְיָ אֲרֵי דְחֵלְתּוּן מִן קֳדָם אֶשָׁתָא וְלָא סְלֵקְתּוּן בְּטוּרָא כַּד אֲמַר: (ו) אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא:

דיא וויר אללע היר אם לע־בען זינד. (ד) פאָן אנגע־זיכט צו אנגעזיכט האט דער עוויגע אויף דעם בערגע, מיטטען אויס דעם פייער, מיט אייך גע־רעדעט. (ה) (איך שטאנד אלס מיטטעלספערזאָן צווי־שען דעם עוויגען אונד אייך, אום אייך דאז וואָרט דעם עוויגען קונד צו מא־כען; דען איהר פירכטע־טעט אייך פאָר דעם פייער, אונד גינגט ניכט אויף דען בערג) אונד שפראך: (ו) איך בין דער עוויגע, דיין גאָטט, דער איך דיך

רש"י

שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ואנכי עומד בין ה' וביניכם.

באור

כי היו רבים במחנה ששמעו הברית מפי השם, העיד אותם על הדברים אשר ראו ואשר שמעו במעמד הנבחר ההוא, ואמר לא את אבותינו הבלתי חיים עתה כרת ה' את הברית, כי אם אתנו. אנחנו אשר אנו פה היום עודנו חיים זוכרין את הדבר, אנחנו השגנו את המאמר הנכבד שיצא מפי הגבורה בחוש שלם, ולזה השגתנו למעלה מן כל נדנוד ספק, ועתה אנחנו מעידים על זה, ומעתיקים האמונה הזאת לנו ולזרעינו אחרינו. ולשון רש"י כי אתנו, פנים בפנים, א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח, הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: (ד) פנים בפנים, בלא אמצעי, והטעם כאשר ישמע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו (הראב"ע): (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה', כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם עד שדבר ה' עמהם פנים בפנים, וזה רמז על כל מה שנזכר בפרשת בחודש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר ה' אליו לך רד. ורא"בע אמר כי זה אחר מעמד הר סיני היה והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים, ואמתו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם. והנכון בעיני כי ידעת למה שפרשנו שם, כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך. ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שאמר השם, וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבור ודבור. וטעם בין ה' וביניהם כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם כי הם הרחיקו עצמם כאשר פירשתי שם, וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות, על כן הייתי אני ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע, כי רחוק היה ביניכם ובינו, ומשם אני הייתי מגיד הדברות. ע"כ לשון הרמב"ן: לאמר. דבוק עם ה' דבר עמכם, וכתוב אנכי עומד וגומר הוא מאמר מוסגר, כמבאר את דבריו. לפי שאמר מתוך האש משמע שהם היו חוץ לאש, הוסיף לאמר שהיה זה לפי שיראתם מפני האש ולא עליתם. ואני נגשתי לערפל לתוך האש להגיד לכם את דבר ה', ועתה יזכור את הדבור כמות שיצא מפי הגבור, והולך למלת לאמר, כמשפט הלשון: (ו) אנכי ה' אלהיך, הדברות כבר מפורשות (שמות כ' ב' וגו') ועתה אשים ידי על מעטי השנויים שנמצאו בין שני אופני הדברות הללו לבארם כיד ה'

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
(ז) לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־
פָּנָי: (ח) לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל | כָּל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וַאֲשֶׁר
בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם | מִתַּחַת
לָאָרֶץ: (ט) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא
תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל
קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־
שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי: (י) וְעֹשֶׂה
חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי
מִצְוֹתָו*: ס (יא) לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה
אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: ס
(יב) שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ

* מצותי קרי

ת"א לא תעשה עקרים מ"ג, פכ"ו: בשמים ר"ה כ"ד, ב': שמור
ברכות כ'. א'. ר"ה כ"ז, א'. עקרים מ"ג, פכ"ו. שבועות כ', ב':

תרגום אשכנזי

אוים מצרים געפיהרט האבע, אוים דעם הויזע דער שקלאפען. (ז) דוא זאללסט קיינע אנדערע געטטער האבען פאר מיינעם אנגעזיכטע. (ח) דוא זאללסט דיר קיין געצענבילד מאכען: קיינע עהנליכע געשטאלט פאן דעם, וואס אבען אים הימעל, אדער אונטען אויף דער ערדע, אדער אים וואססער אונטער דער ערדע איזט. (ט) דוא זאללסט דיך פאר איהנען ניכט ביקקען, אויך זיא ניכט געטטעסדינסטליך פערעהרען; דען איך, דער עוויגע, דיין גאטט, בין איין אייפערפאללער גאטט, (דער קיינען אנדערן נעבען זיך ליידען קאן), דער דאז פערברעכען דער פעטער אהנדעט אן קינדערן, ענקעלן אונד אורענקעלן: נעמליך בייא דענען, דיא מיך האססען; (י) דער אבער גנאדע ערצייגט ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט דענען, דיא מיך ליבען אונד מיינע געבאטע האלטען. (יא) דוא זאללסט דען נאמען דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס ניכט בייא איינער אונוואהרהייט אויסשפרעכען, (נעמליך אום זיא צו בעקרעפטיגען); דען דער עוויגע ווירד ניכט אונגעשטראפט לאססען דעניעניגען, וועלכער זיינען נאמען בייא איינער אונוואהרהייט אויספריכט. (יב) נים דען רוהעטאג וואחל אין אכט, דאס דוא

רש"י

(ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם והוא כל העולם. ד"א כל זמן שאני קיים: עשרת הדברות' כבר פירשתי': (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו [מכילתא]: כאשר צוך. קודם מתן תורה במרה

תרגום אונקלוס

(ז) לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי: (ח) לָא תַעֲבֵד לָךְ צְלַם כָּל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: (ט) לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי לְסָנְאָי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן: (י) וְעָבֵד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדַי: (יא) לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יַת דִּי יֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא: (יב) טַר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ

באור

הטובה עלי: (יב) שמור את יום השבת לקדשו. ובדברות הראשונות נאמר זכור את יום השב
והענין אחד אלא שהזכירה מורה יותר על העשייה לקדש את השבת בפה בדברים כנגדים קדושי

כַּאֲשֶׁ֥ר צִוְּךָ֖ ׀ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ (יג) שֵׁ֤שֶׁת
יָמִים֙ תַּעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃
(יד) וְיוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת ׀ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ
לֹ֣א תַעֲשֶׂ֣ה כָל־מְלָאכָ֡ה אַתָּ֣ה וּבִנְךָֽ־
וּבִתֶּ֣ךָ וְעַבְדְּךָֽ־וַ֠אֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ֨ וַחֲמֹֽרְךָ֜
וְכָל־בְּהֶמְתֶּ֗ךָ וְגֵֽרְךָ֙ אֲשֶׁ֣ר בִּשְׁעָרֶ֔יךָ
לְמַ֗עַן יָנ֛וּחַ עַבְדְּךָ֥ וַאֲמָתְךָ֖ כָּמֽוֹךָ׃
(טו) וְזָכַרְתָּ֞ כִּ֣י־עֶ֤בֶד הָיִ֣יתָ ׀ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֗יִם
וַיֹּצִאֲךָ֨ יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֨יךָ֙ מִשָּׁם֙ בְּיָ֤ד חֲזָקָה֙

ת"א כאשר צוך שבת פ"ז, ב'. סנהדרין נ"ו. ב': ושורך ב"ק נ"ד,
ב': וגרך יבמות מ"ח, ב': למען וכו' שם שם. ב"ק נ"ד ה':

איהן הייליגסט, וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר בעפאָהלען האט. (יג) זעכס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אונד אללע דיינע געשעפטע פֿערריכטען; (יד) דער זיבענטע טאג אבער איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען. דוא זאָללסט קיין האנדווערק פֿערריכטען, ווערער דוא זעלבסט: נאָך דיין זאָהן, דיינע טאָכטער, דיין שקלאפֿע, דיינע שקלאַפֿין; דיין אָכס, דיין עזעל, אונד אלל דיין פֿיה; וויא אויך דער פֿרעמדע, דער זיך אין דיינען טהאָרען אויפֿהעלט: דאמיט דיין שקלאַפֿע אונד דיינע שקלאַפֿין רוהע, גלייך וויא דוא; (טו) דען דוא מוסט בעדענקען, דאס דוא אויך שקלאַפֿע געוועזען ביזט אין מצרים: אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, האט דיך פֿאָן דא הערויסגעפֿיהרט

תרגום אונקלוס

כְּמָא דִי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (יג) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל
עֲבִידְתָּךְ׃ (יד) וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּד
כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְתוֹרָךְ וּחְמָרָךְ וְכָל
בְּעִירָךְ וְגִיוֹרָךְ דִי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דִינוּחַ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃
(טו) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ

רש"י

[שבת פ"ז]: (טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת

באור

ואלהיים לדבר עם רעים אהובים ועם בני בית על גבורות ונפלאות הבורא ב"ה. כענין שלמדו חז"ל ממלת זכור ברכת הקדוש על היין, כלומר באסיפת וחברת בני בית כטוב לבם, יקדשו את השם ויהללוהו, והראיה שלמעלה לא נאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית כמו שכתוב כאן, לפי שכוון יותר אל הזכירה בפה בשבחים ובהללים והודיות על פלאי היצירה ותמהות השם יתעלה, אף שהוא גם כן על שביתת המלאכות. ואולם השמירה מורה יותר על המנוחה והשביתה והמנע מעשות המלאכות שנאמר בהם לא תעשה, והטעם שישמור את השבת בלתי חללו באחת מן המלאכות, ולפי שכוון כאן יותר אל השביתה לכן הוסיף לומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, ולזה כוונו חז"ל שאמרו זכור בפה ושמור בלב, כי השמירה והמניעה מחלל את יום השבת היא בלב, וכבר הובא זה המאמר בבאור (שמות כ' ח'), ולא פורש עד הנה: כאשר צוך ה' אלהיך. ולא תחשוב שהזכרת שמור היא דבר אחר אשר לא צוה השם, אבל הוא נגלל ביאורי של זכור כי באמת הענין אחד הוא אלא שאני מבאר לכם יותר: (טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, תן מנוחה לעבדך ולאמתך. כדי שעל ידי כך תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, כי זהו העקר והיסוד שעליו נבנה כמעט כל התורה כולה: על כן צוך, לפי שבדינו ידמוז כאן יותר על המנוחה והשביתה ממלאכה, לכן אמר שהטעם הוא וזכרת כי עבד היית על כן צוך לעשות, אבל למעלה ירמוז יותר על התנשאות הנפש לאלהים במחקרים קדושי' ומפוארים אלהיים, אמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. הוסיף בו טובה והקדישו משאר ימי השבוע, לעבודת בלב, ויסוד המחשבה להתבונן בפלאי היצירה, להכיר גבורות ה' ונפלאותיו ולספר כבודו ועזוז נפלאות, והנה הענין השביתה ממלאכה התיחדה בה האומה הישראלית לבדה, ואמרו רז"ל בן נח ששבת חייב מיתה, כי לא נתנה להם המנוחה הזאת אלא בעבור שהיו עבדים בארץ מצרים

וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס
(טז) כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ
וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס (יז) לֹא
תִּרְצָח׃ ס וְלֹא תִּנְאָף׃ ס וְלֹא
תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁוְא׃ ס (יח) וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת
רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ
שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ
וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי

תולדות אהרן למען קדושין ל"ט, ב'. ומ' א'. ב"ק נ"ה, א'. חולין קמ"ב, א':

תרגום אשכנזי

מיט שטארקער האנד אונד אויסגעשטרעקטעם ארמע. דארום געביעטעט דיר דער עוויגע, דיין גאטט, דען רוהעטאג צו האלטען. (טז) עהרע דיינען פֿאטער אונד דיינע מוטטער, וויא דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, בעפֿאהלען האט: דאמיט דוא לאנגע לעבעסט, אונד עס דיר וואָהלגעהע אויף דעם ערדרייכע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט. (יז) דוא זאָללסט ניכט מאָרדען, אונד ניכט עהעברעכען, אונד ניכט שטעהלען; אויך ווידער דיינען נעכסטען ניכט אלס פֿאלשער צייגע אויפֿטרעטען. (יח) דוא זאָללסט דיך ניכט געלי־סטען לאססען דיינעס נעכ־סטען פֿרויא; אונד קיינע בעגירדע האבען צו דיינעס נעכסטען הויז, פֿעלד, שקלאפֿע, צו זיינער שקלאפֿין, זיינעם אָכסען, עזעל: אָדער וואס זאָנסט דיינעם נעכסטען געהאָרט.

רש"י

כן פלאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו [סנהדרין כ"ו]: (טז) כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט [שמות ט"ו]: ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש: (יח) לא תתאוה.

תרגום אונקלוס

מַתְּמַן בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא עַל כֵּן פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ (טז) יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ כְּמָא דִּי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ וּבְדִיל דְּיֵיטַב לָךְ עַל אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ (יז) לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃ וְלָא תְגוּף׃ וְלָא תִגְנוֹב׃ וְלָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ (יח) וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵירוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ

באור

והשם הוציאם משם בכחו הגדול ועשאם לו לעם סגולה, והוא מלכם ומחוקקם, לכן אמר כאן על כן צוך וגו': (טז) כאשר צוך ה' אלהיך. אף שמשקול הדעת חייב האדם בכבוד אביו ואמו כבד אתה את אביך ואת אמך כאשר צוך ה', כדי שתתקבל עוד טובה ושכר על זה: ולמען ייטב לך, כי מה יועילו ימים רבים בלא טובה, והוא כמו באור אל למען יאריכון ימיך הנאמ' בדברות הראשונות: (יז) ולא תענה ברעך, דבר שבעל ידו תהיה עד שוא: עד שוא, ולמעלה אמר עד שקר, ושוא ושקר ענין אחד הוא אלא ששוא כולל יותר שיכלול כל עדות כוזבת, ואע"פי שאינו מחייב את חבירו על זה בב"ד כלום. כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו כי שוא דבר בעל היא, כ"כ הרמב"ן: (יח) לא תחמוד אשת רעך, הוסיף באור שהקדים האשה לבית כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל (הרמב"ן). ודרך הבחורים לאהוב האשה קודם שיחמדו למקנה וקנין (מדברי הראב"ע בסדר וישמע יתרו): ולא תתאוה, ענין התאוה והחמדה והבדל שביניהם מבואר בספר המצות להרמב"ם ז"ל (מצוה רס"ה ורס"ו), והוא שהחומד עושה תחבול' לקנות מה שברשות זולתו ואינו חפץ למכרו. ולשון מכילתא לא תחמוד יכול אפי

(יט) אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף
וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם
אֵלָי׃ (כ) וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל
מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ
וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם
וְזִקְנֵיכֶם׃ (כא) וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־

ת"א את הדברים עקדים ת"ו, פי"ח. ות"ב סס. ופ"ז ופכ"ו: קול גדול סוטה י', ב'. סנהדרין י"ח, ח':

(יט) דיזע ווארטע רעדעטע דער עוויגע צו אײַערער גע־מיינדע אויף דעם בערגע אוים פֿייער, וואָלקען אונד ריסטערעם געוויטטער: מיט לויטער שטיממע, אונד מעהר ניכט. ער שריב זיא אבער אויף צווייא שטיינערנע, טאפֿעלן אונד ריזע גאב ער מיר. (כ) אלם איהר דיזע שטיממע אוים דער דונקעלן וואָלקע, אינ־דעם דער בערג אין פֿייער שטאנד, פֿערנאהמט; קאמט איהר, אללע אײַרע שטאממהייפטער אונד על־טעסטען, צו מיר, (כא) אונד שפראכט: דער עוויגע, אונזער גאָטט, האט אונז

תרגום אונקלוס

וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃ (יט) יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
מַלִּיל יְיָ עִם כָּל קְהַלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא
קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתַבִינּוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהָבִינּוּן לִי׃
(כ) וַהֲוָה כְּמִשְׁמַעֲכוֹן יַת קָלָא מִגּוֹ חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעֵיר בְּאִשָּׁתָא
וְקָרֵבְתּוּן לְוָתִי כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן׃ (כא) וַאֲמַרְתּוּן הָא
אַחְזְיָנָא יְיָ אֱלָהָנָא יַת יְקָרֵיהּ וְיַת רְבוּתֵיהּ וְיַת קָל מֵימְרֵיהּ שְׁמַעְנָא

רש"י

לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה [בראשי' ב'] דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם.

באור

חומד בלבד תלמוד לומר לא תחמוד כסף וזהב מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן שעשה מעשה, ואלו דלא תתאו' ימכעבו אפילו להתאוות בלבבו לבד, ולשון מכילתא נאמר כאן לא תחמוד ונאמר להלן לא תתאוה לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החמוד בפני עצמו, ושם אמרו אם התאוה סופו לחמוד ואם חמד סופו לאנוס ולגזול: (יט) קול, כמו בקול: גדול, רם וחזק: ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק. ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק, ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף.) כי קולו חזק וקיים לעולם, דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי (רש"י). ולשון רשב"ם ולא יסף, שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו, כי כל יסף לשון תוספת עד כאן, וכן כתב הרמב"ן. אבל המתרגם האשכנזי הסב ולא יסף אל דבר ה' אל כל קהלכם, כלומר הדברים אלה לבדם דבר ה' ולא יסף לדבר, כאשר יבאר, כי כאשר שמעתם את הקול הגדול הזה. אמרתם אם יוספים אנחנו וגו' וישמע ה' את קול דבריכם וגו'. וכן משמע שבשם הוא נושא כל הפעלים הבאים בכתוב זה, דבר, ולא יסף, ויכתבם. ולדברי הרשב"ם שהקול הוא נושא פעל ולא יסף. יחסר הפועל בתיב' ויכתבם שאחריו. והנה רש"י ז"ל כשמר מזה ודקדק וכתב לא הוסיף להראות באותו פומבי, ולפ"ז הוא מוסב על השם ולא על הקול. ואולם יחסר הפעל לגמרי, כי היה לאוי לומר ולא יסף להראות. ולדברי המתרגם האשכנזי יהיה פעל דבר ה' מושך אחר עמו, כאלו נכתב ולא יסף לדבר. ומסדר הנחת הטעמים המפסיק בתיבת והערפל אין הכרע גל כך לפירוש הרשב"ם, כי מצאנו דוגמתו בכמה מקומות מהכתוב. והרמב"ן ז"ל בסוף דבריו פי' על דרך האמת כדברי המתרגם האשכנזי: (כא) כבדו. מראה האש: ואת גדלו. קולות

קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה
רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
וָחָי׃ (כב) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ
הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀
אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
עוֹד וָמָתְנוּ׃ (כג) כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר
שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־
הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ (כד) קְרַב אַתָּה וּשְׁמָע
אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ
וְעָשִׂינוּ׃ (כה) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל
דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה

תולדות אהרן היום הזה עקדה שער מ"ד: כי מי וכו' עקרים מ"ב, פי"ח: ואת וכו' עקדה שער מ"ו:

תרגום אשכנזי

נונמעהר זיינע העררליכקייט אונד גראָסע זעהען לאססען, אונד וויר האבען זיינע שטיממע אויס דעם פייער פערנאָממען; וויר זעהען נונמעהר וואָהל איין, דאס גאָטט מיט איינעם מענשען רעדעט אונד דיזער לעבענדיג בלייבט. (כב) אבער וואָרום זאללען וויר ענדליך אומקאָממען, ווען דיזע גראָסע פלאממע אונז ערגרייפט? ווען וויר פאָרטפאהרען דיא שטיממע דעם עוויגען, אונזרעס גאָטטעס, צו הערען, זאָ זינד וויר זיכערליך דעם טאָדעס. (כג) דען וואָ האט יע איין פליישליכעס וועזען דיא שטיממע דעם לעבענדיגען גאָטטעס, אויס דער פלאממע רעדענד, פערנאָממען, וויא וויר: אונד דאז לעבען בעהאלטען? (כד) טריטט דוא הינצו; הערע אללעס, וואס דער עוויגע, אונזער גאָטט, זאגען ווירד; בעריכטע אונס אלסדאַן ווידער אללעס, וואס דער עוויגע, אונזער גאָטט, מיט דיר רעדען ווירד: זאָ וואָללען וויר זאָלכעס אננעהמען, אונד דאַרנאָך טהון. (כה) אלס דער עוויגע דיא וואָרטע פערנאהם, דיא איהר צו מיר שפראכט, זאגטע ער צו

תרגום אונקלוס

מִגּוֹ אֶשָּׁתָא יוֹמָא הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי מְתַמַּלֵּיל מִן קֳדָם יְיָ עִם אֱנָשָׁא וּמִתְקַיַּים׃ (כב) וּכְעַן לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵיכְלִנָּנָא אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא עוֹד מָיְתִין אֲנַחְנָא׃ (כג) אֲרֵי מָאן כָּל בִּשְׂרָא דִּי שְׁמַע קָל מֵימְרָא דַּייָ קַיָּמָא דְּמִתְמַלֵּיל מִגּוֹ אֶשָּׁתָא כְּוָתַנָא וְאִתְקַיַּים׃ (כד) קְרַב אַתְּ וּשְׁמָע יָת כָּל דִּי יֵימַר יְיָ אֱלָהָנָא וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִמָּנָא יָת כָּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָנָא עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעְבֵּיד׃ (כה) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָּמֵיכוֹן בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי וַאֲמַר יְיָ

רש"י

דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני:

באור

ובדקים: ואת קולו, עשרת הדברים או אנכי ולא יהיה: ראינו. הבננו: (כב) אם יספים, כי אם יוספים אנחנו לשמוע עוד פן נמות: (כג) כי מי כל בשר. כבר הוא פלא וגם בדול שנעשה לנו מה שלא נעשה לכל בשר לשמוע קול אלהים חיים ולא יזיקנו, ועתה למה נסכן עצמנו יותר מדאי, קרב אתה ושמע: אלהים חיים, לפעמים יבא התואר בלשון יחיד, לפי שהכוונה שהאל אחד, ולפעמים בלשון רבים כפלא השם שהוא על כל הכוחות כולם. רעיין (בראשית א' א'): (כד) ואת, בלשון נקבה, כמו ואם ככה את עושה (במדבר י"א ט"ו) ובדול

אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם
הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־
אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ (כו) מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם
זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־
כָּל־מִצְוֹתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב
לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ (כז) לֵךְ אֱמֹר
לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ (כח) וְאַתָּה
פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת
כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר

ת"א מי יתן ע"ז ד', ב'. וש' א'. עקדה שער ת"ג. ושער ת"ד: למען וכו' שם ה', א'. לך אמור שבת פ"ז, א'. ביצה ה', א'. מ"ק ז', ב'. וט"ו ב'. יבמות ס"ב, א'. סנהדרין כ"ט, ב'. ע"ז ה', א'. עקרים מ"א, פי"ח. ואתה וכו' שבת שם. מגלה כ"א, ג'. יבמות שם. ב"ב ק"י, א'

מיר: איך האבע דיא ווארטע פערנאממען, דיא דאז פאלק צו דיר געשפראכען האט; זיא האבען וואהל גערעדעט! (כו) ווען דיזער זין נור בייא איהנען בעשטענדיג בליבע, מיך צו פירכטען, אונד אללע מיינע געבאטע יעדערצייט צו האלטען! דאמיט עס איהנען אונד איהרען נאכקאממען בעשטענדיג וואהלגעהען מאגע. (כז) געהע הין, זאגע איהנען: קעהרט נון אין אייערע צעלטע צוריק! (כח) דוא אבער, שטעהע היר פאר מיר; זא וויל איך דיר אללע געבאטע, געזעטצע אונד רעכטע בייאברינגען, דיא דוא זיא לעהרען זאללסט: דאס זיא זאלכע אין דעם לאנדע, דאז איך איהנען איינצונעהמען געבע, אויסאיבען מעגען.

תרגום אונקלוס

לי שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת קָל פִּתְגָּמֵי עַמָּא הָדֵין דִּי מַלִּילוּ עִמָּךְ אַתְקִינוּ כָּל דִּי מַלִּילוּ׃ (כו) לְוַי דִּיהֵי לִבָּא הָדֵין לְהוֹן לְמִדְחַל קֳדָמַי וּלְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדַי כָּל יוֹמַיָּא בְּדִיל דְּיֵיטַב לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן לְעָלַם׃ (כז) אֱזֵיל וְתֵימַר לְהוֹן תּוּבוּ לְכוֹן לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן׃ (כח) וְאַתְּ הָכָא קוּם קֳדָמַי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תַּלְּפִינוּן וְיַעְבְּדוּן בְּאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְהוֹן לְמֵירְתַהּ׃

באור

בא כן בעבור סמיכות שני תוו"ין הדגושים: (כו) מי יתן, כי הבחירה חפשית לאדם, ועיין (שמות ד' ג'), בבאור ואני אקשה: לבבם זה, דעתם זאת: למען ייטב, לא למעני כי אם תצדק מה תפעל לו, אבל למען ייטב. והנה לבב כל ישראל היה במעמד ההוא טהור ודוה נכון בקרבם שהאמינו בה' אחרי אשר שמעו הדברות הקדושות האלה, והיה דעתם ואמונתם זכה וברורה מכל ספק ומכל פקפוק, ולבם בטוח שכל הדברים האלה נובעים ממקור החכמה העליונה', ממקור חיים וחסד עד בלי תכלית. ולכן לא רצו להסתכן עוד, כדרך המאמינים ואינם מאמיני', שלא תתייסב דעתם עד אשר יראו מופתים רבים, כי היה די להם בנס המופלג הזה לשמוע איש קול אלהים ויחי, ולא חקרו עוד, אבל בקשו שידבר משה עמהם ואל תאכלם האש הגדולה. וכתב הרמב"ן ז"ל שבקשו ממשה שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורו עולם, וכן יאמר להם משה נביא מאחיך מקרבך וגו'. וכל הפרשה ההיא, אם כן השאלה ההיא מודות היתה עכ"ל. מסכים למה שפי' למעלה בסוף דבריו על ולא יסף, שלא השיגו כל קהלם אלא הקול ההוא בלבד. וה' הרואה לבות בני אדם ראה וייטב בעיניו, לכן אמר היטיבו את אשר דברו. מי יתן וגו' לך אמור להם וגו'. ואל תתמה שלא מצינו זה המאמר אלא השם למעלה בסדר יתרו, כי כן דרך המקרא יסתום במקום אחד ויפרש במקום אחר: (כח) ואתה פה עמד עמדי, הטע' אחרי שיאמר להם שובו לאהליכ' ישוב, וכן כתוב ואדבר' אליך את כל המצוה החקים והמשפטים. והנה רוב התורה עסיקי נאמרו למשה, רק מעט אמרה במדבר סיני ובאוהל

אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ (כט) וּשְׁמַרְתֶּם
לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל׃
(ל) בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן
וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃
ו (א) וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד
אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ב) לְמַעַן
תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי
חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ (ג) וְשָׁמַעְתָּ
יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב
לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר

ת"א וזאת וכו' ב"ק פ"ג, ח': למען עקדה שער מ"ד:

תרגום אשכנזי

(כט) בעהאלטעטעט אלזאָ, אונד טהוט, וויא דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך בעפֿאָהלען; וויכט דאפֿאָן וועדער צור רעכטען נאך צור לינקען. (ל) ואנדעלט אין אללען וועגען, דיא דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך בעפֿאָהלען: זאָ ווערדעט איהר לעבען, עס ווירד אייך וואָהלגעהן; אונד איהר ווערדעט אין דעם לאנדע, דאז איהר איינ־נעהמען זאָללט, לאנגע יאהרע בלייבען.

ו (א) ד'זעס זינד דיא געבאָטע, געזעטצע אונד רעכטע, דיא דער עוויגע, אייער גאָטט, בעפֿאהלען, אייך צו לעהרען: דאמיט איהר זיא אויס־איבט אין דעם לאנדע, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט; (ב) אויף דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿירכטעסט; אונד זאָוואָהל דוא, אלס דיין זאָהן אונד דיין ענקעל, זאָ לאנגע איהר לעבט, אללע זיינע פֿעראָרדנונגען אונד געבאָטע האלטען, אונד לאנגע יאהרע לעבען מאָגעט. (ג) געהאָרכע אלזאָ, ישראל! אונד בעאָבאכטע וואָהל, זאָלכעס צו טהון; זאָ ווירד עס דיר וואָהלערגעהן,

תרגום אונקלוס

(כט) וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לָא תִסְטוּן לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃ (ל) בְּכָל אָרְחָא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן תְּהָכוּן בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְיֵיטַב לְכוֹן וְתוֹרְכוּן יוֹמִין בְּאַרְעָא דִּי תֵירְתוּן׃
ו (א) וְדָא תַּפְקֵידְתָּא קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַלָּפָא יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃
(ב) בְּדִיל דְּתִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבַר בְּרָךְ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ וּבְדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ׃ (ג) וּתְקַבֵּל יִשְׂרָאֵל וְתִטַּר לְמֶעְבַּד דִּי יֵיטַב לָךְ וְדִי תִסְגּוּן לַחֲדָא כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא

באור

אחד עשר יום שנכנסו משיני (הראב"ע): (כט) ושמרתם לעשות, לכן תשמרו לעשות, וכן תרג' המתרגם האשכנזי:

ו (ב) למען תירא וגו', אם תעשה כן תזכה לירא את ה' אלהיך אתה ובנך ובן בנך, ותאריך ימים בארץ, שהוא נחלת ה'. ויראת האלהים היא תכלית בריאת האדם כדברי קהלת את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: (ג) כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש, מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ותתענגו ברוב טובה:

יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבָשׁ: פ
(ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָֽד׃
(ה) וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃
(ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי

ע' רבתי ד' רבתי

תולדות אהרן שמע ברכות ו', א'. וי"א ב'. וי"ג א'. וט"ו א'. וט"ז ב': שבת ע"ב, ב'. פסחים נ"ו, א' וב'. ר"ה ל"ב, ב'. מגלה ט', ב', וכ' א'. סוטה ל"ב, א'. ומ"א א'. גיטין נ"ז, ב'. סנהדרין ס"נ, ב'. מנחות ל"ד, ב' חולין נ"א, א'. עקרים מ"ב, פ"י ופי"נ: **ואהבת** ברכות נ"ד, א'. וס"ב ב', יומא פ"ו, א': **בבל וכו'** ברכות ט"ו, ב'. יומא פ"ב, א'. סנהדרין ע"ד, א': **והיו** ברכות י"ג, א'. מגלה ט', ב'. וי"ז, ב'. סוטה ל"ב, ב' ול"ב א'. עקדה שער כ"א, ופ' תרומה: **אשר וכו'** ברכות י"ב, ב', ומ' א':

תרגום אשכנזי

אונד דוא ווירסט דיך זעהר פֿערמעהרען: וויא דער עוויגע, דער גאָטט דיינער עלטערן, דיר פֿערהייסען; אים לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט. (ד) האָרע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאָטט, איזט איין איינִיגעס, עוויגעס וועזען. (ה) דוא זאָללסט דען עוויגען, דיינען גאָטט, ליבען פֿאָן גאנצעם הערצען, גאנצער זעעלע אונד גאנצעם פֿערמאָגען. (ו) דיא וואָרטע, דיא איך דיר יעטצט בעפֿעהלע, זאָללען דיר שטעטס אים הערצען

תרגום אונקלוס

עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: (ד) קַבִּיל יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חָד:
(ה) וּתְרַחֵם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ:
(ו) וִיהוֹן פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵּין עַל לִבָּךְ:

רש"י

ו (ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"א הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברור' לקרוא כלם בשם ה' [צפני' ג'] ונא' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד [זכריה י"ד]: (ה) ואהבת. עשה דבריו מאהב' אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו [ספרי]: בכל לבבך. בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום [שם]: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך [ברכות כ"ד]. ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענו' וכן בדוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו' [תהלי' קט"ז] צרה ויגון אמצא וגו' [שם]. ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו: [ספרי]: (ו) אשר אנכי מצוך היום. לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה [שם].

באור

(ד) ה' אלהינו, אשר ממנו נקוה כל טוב וכל חפץ, הוא ה' אחד, ואין לשתף ולצרף עמו אל אחר, כי הוא עלם אחד מיוחד, מקור כל הטובות כלם, בלי אמצעי ושתוף כלל: (ה) ואהבת את ה' אלהיך, תשיש בהכרת שלימותו לאין תכלית, ותתענג באמונתו וייחודו. ולעשות דבר טוב בעיניו, כי כן מדות האהבה: בכל לבבך, לפי שהוא אחד ואין זולתו, תיחד אליו את כל לבך וגו'. והנה לב כנוי למושכלות המביאות אל המעשה. ונפש היא הכח המתאוה, ועתה יאמר כאשר תתבונן שאין תכלית ככבד מאהבת האחד ההוא, תכונן ותיישר אליו לבד את כל מחשבותיך, וכל תאויך. ותשתעשע תמיד לזכור אהבת אדונך: מאדך, מטעם מאוד מאוד, כלומר כל מה שתוכל: (ו) והיו, לשון ספרי, לפי שאמר ואהבת איני יודע כיצד אוהב האדם את המקום, ת"ל והיו הדברים וגו' שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, כלומר ע"י ההתבוננות בדרכיו ועדותיו ופקודיו, תשיג שלימותו טובו וחסדו עליך, ועי"ז תתישב האהבה בלבך ישוב נאמן וקים, ותהיה רודה ומושל בכל רעיוניך ותאות לבך ואדשת שפתיך.

מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ (ז) וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ (ח) וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ (ט) וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס ששי

בלייבען. (ז) דוא זאללסט זיא דיינען קינדערן איינשערפען, אונד אימּמער דאפאָן רעדען: ווען דוא צו הויזע זיטצעסט אָדער אויף רייזען ביסט, ווען דוא דיך נידערלעגסט אונד ווען דוא אויפשטעהסט. (ח) בינדע זיא צום צייכען אן דיינע האנד, טראגע זיא אלס פאָרדערהויפטבינדע צווישען דיינען אויגען, (ט) אונד שרייבע זיא אויף דיא פפאָסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהאָרע.

ת"א על לבבך שם ט"ו, ב', וט"ז ב'. פסחים כ"ו, א'. מגלה כ', א': ושננתם ברכות י"ד, ב'. קדושין ל', א' וב': ודברת ברכות י"ג. ב'. יומא י"ט, ב': בשבתך וכו' ברכות י"א, א', וט"ז א'. סוכה כ"ה א': לאות ברכות י"ד, ב'. גיטין מ"ה, ב', מנחות ל"ב, א'. ול"ה, ב'. ול"ו א', ומ"ג ב'. ערכין ב', ב'. על ידך מנחות ל"ו, א'. ערכין י"ט, ב': לטטפת זבחים ל"ז, ב'. מנחות ל"ד, ב', ול"ו א'. ערכין ב', ב': בין עיניך מנחות ל"ז, א': וכתבתם ברכות י"ד, א', וט"ו ב'. שבת ק"ב, ב'. גיטין מ"ד, ב'. מנחות ל"ב, א', ול"ד א', ומ"ג ב', ומ"ד א': מזוזת מנחות ל"ד, א': ביתך יומא י"א א'. מנחות שם. חולין קל"ה, ב': ובשעריך יומא שם כל הפרשה עקרים מ"ב פכ"ה:

תרגום אונקלוס

(ז) וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֶהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ׃ (ח) וְתִקְטְרִינוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ׃ (ט) וְתִכְתְּבִינוּן עַל מְזוּזְיָן וְתִקְבְּעִינוּן בְּסִפֵּי

רש"י

דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכ' [דברים י"ד] ואומר בני הנביאי' אשר בבית אל [מלכים ב'] וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקרא' בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו [ד"ה ב' כ"ט] וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנא' אבי אבי רכב ישראל וגומר [מלכים ב' ב']: ודברת בם. שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל [ספרי]: ובשכבך. יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפי' עומד בחצי הליל' ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה [שם]: (ח) וקשרתם לאות על ידך.

באור

אנכי מצוך היום, מאמר השליח בשם שולחו: (ז) ושננתם, לשון חדוד, וכבר הודעתיך שלשון שינה נגזר מאלת שין, שע"י ההבדלה בין דבר לדבר. יזדכך הרעיון מכל בלבול וערבוב, ותשיג הנפש את הדברים בהשגה ברורה. והנה הדבר המחודד יפריד בלי עמל בין הדבקים, ויבדילם זה מזה, לכן יכונה פעל התבונה המשיל' בלשון שנון וחדוד. וכן הלועז יאמר (שארפזין, שארפער וויטץ) וכדומה, ומזה הענין למשל ולשנינה (דברים כ"ח), (שארפזינניגע רעדע או וויטליגער איינפאלל). וכן מלת חדיפא הרגיל בלשון חז"ל מלשון הזה. והנה פה הכוונה תלמד אותם לבניך בחדוד השכל, ובדעיות שכליות ומחודדות: ודברת בם. שלא יהיה עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל (ספרי): (ח) וקשרתם, מצות תפילין נזכרה בפרשת בא (שמות י"ג), אלא שהוסיף פה וקשרתם שיהיו מונחים בקשירה, ודמות ב"כ לקשר של תפילין שקבלו חז"ל הלכה למשה מסיני: לטטפת, מבואר בפרשת בא, ושם תרגמו המתרגם האשכנזי (שטירנ־בינדע) כי מקום התחלת עיקרי השער יקרא בל"א (שטירן), ואולם יפה העיר חכם אחד, שאחרי שמקום הנחת תפילין מן התחלת עיקרי השער במצח עד מקום שמוחו של תנוק רופס בקדקוד יותר ראוי לתרגמו (פאָרדערהויפטבינדע) וכן נעשה במקום הזה: (ט) ובשעריך, לרבות שערי

(י) וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּֽלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת
וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ: (יא) וּבָתִּים
מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ
וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ
כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: (יב) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: (יג) אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ

תולדות אהרן ובתים חולין י"ז, א': השמר סוטה ה', א': את ה' עקרים מ"ג, פל"א:

(י) ווען דיך נון דער עוויגע, דיין גאָטט, אין דאז לאנד ברינגט, דאז ער דיר צוגעבען דיינען עלטערן אברהם, יצחק, אונד יעקב צוגעשוואָרען האט: דוא פינדעסט גראָסע אונד פּאָרטרעפפליכע שטעדטע, דיא דוא ניכט ערבויט האסט; (יא) הייזער, אללעס גוטען פאָלל, דיא דוא ניכט אנגעפיללט האסט; אויסגעהויענע ציסטערנען, דיא דוא ניכט אויסגעהויען האסט; וויין- אונד אֶהלבערגע, דיא דוא ניכט אנגעלעגט האסט: אונד געניסעסט דיזעם אללעס אין איבערפלוס; (יב) זאָ נים דיך אין אכט, דאס דוא ניכט דעם עוויגען פערגעססעסט, דער דיך אויס דעם לאנדע מצרים, אויס דעם שקלאַפענהויזע, געפיהרט האט. (יג) דען עוויגען, דיינען גאָטט, זאָללסט דוא פירכטען, איהן גאָט-

תרגום אונקלוס

בֵּיתָךְ וּבְתַרְעָךְ: (י) וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי לָא בְנֵיתָא: (יא) וּבָתִּין מְלַן כָּל טוּב דִּי לָא מַלֵּיתָא וְגוּבִין פְּסִילָן דִּי לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי לָא נְצַבְתָּ וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע: (יב) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: (יג) יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלַח

רש"י

אלו תפילין שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיה' נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזות ביתך. מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לעשות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות [יומא י"א]: (יא) חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו

באור

חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא י"א): (יא) חצובים, לפי שהיו מקום טרשין וסלעי' נופל בו לשון חציבה (רש"י): (יב) מבית עבדים, כתרגומו מבית עבדותא. ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) את ה' אלהיך תירא, יראת הגדולה והכבוד (עהרפורכט), והיא מסכמת עד מאד עם האהבה השלימה שזכר מצותה, כי גם האוהב הנאמן, כאשר יתעורר בלבו רעיון גדולה והכבוד והשלימות אשר לאהוב, ודבקות נפשו עם עצם נכבד כמהו, יירא ויפחד מעשות או מהעלות על רוחו דבר שלא ייטב בעיני האהוב: ואתו תעבד, תכנע לפניו ותעשה רצונו כעבד לפני אדוניו. ולשון ספרי ולעבדו זה תלמוד, ד"א זו תפלה, ובמשנת ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי אמרו מנין לעקר תפלה מצוה? מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד, ואמרו עבדו בתורתו ועבדו במקדשו, ר"ל הכוון אליו להתפלל שם, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (מלשון הרמב"ם בספר המצות מצוה ה'). ולדעת הרב ז"ל התפלה עצמה מן התורה, אלא שזמן התפלה ומנין התפלות ונוסחיהם מדרבנן (שם מצוה י' ובהלכות). ולדעת הרמב"ן ז"ל כל

בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃
(כג) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא
אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ (כד) וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב
לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃
(כה) וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס שביעי
ז (א) כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל
גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי
וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

תולדות אהרן לטוב עקדה שער ת"ד:

תרגום אשכנזי

אן פרעה זעלבסט, אונד אן זיינען בעדיענט'ן, פֿאָר אונזערן אויגען, גראָסע צייכען אונד וואונדער צור שטראַפֿע געטהאן; (כג) אונד אונז פֿאָן דא הינוועג געפֿיהרט, אום אונז הירהער צו ברינגען, אונד אונז דאז לאנד איינ־צוגעבען, דאז ער אונזערן עלטערן צוגעשוואָרען האט. (כד) דא געבאָט אונז דער עוויגע, אונזער גאָטט, אללען דיזען גע־זעטצען נאך צו לעבען; איהן, דען עוויגען, אונזערן גאָטט, צו פֿירכטען: דא־מיט עס אונז צו אללעי צייטען וואָהל געהע, אונד וויר זאָ לעבען מאָגען, וויא יעטצט געשיהט. (כה) אויך ווירד עס אונז דאבייא צור גאָטטזעליגקייט גערעכ־נעט, ווען וויר פֿאָר דעם עוויגען, אונזערם גאָטט, אללע דיא געבאָטע האל־טען, וויא ער זיא אונז פֿאָרגעשריבען האט.

ז (א) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין דאז לאנד ברינגט, דאהין דוא יעטצט געהסט,

תרגום אונקלוס

וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְעֵינָנָא׃ (כג) וְיָתָנָא אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יַת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא׃ (כד) וּפַקְּדָנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יַת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דְּיֵיטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּימוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (כה) וּזְכוּתָא תְּהֵא לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דִּי פַּקְּדָנָא׃

ז (א) אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי

רש"י

ז (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל

באור

דקדקו לכם ולא לו: (כב) לעינינו. הכתוב הדגיש את אותותיו ומופתיו עדים בדבר: (כג) ואותנו וגו', להיות לו לעם סגולה, והוא מלכנו ומחוקקנו: (כד) ויצונו וגו', המחוקק העליון הזה נתן לנו את כל החקים האלה, ועלינו לקבל את עול מלכותו, ולקיים את מצותיו בין שנשיג טעמם וסודם בין שלא נשיגם, כי תכלית כל המצות האלה היא יראת השם הנכבד והנורא: לטוב לנו, ואנו יודעים דרך כלל, שכל החקים האלה אין בהם דבר לרעתינו, כי אם כלם לטוב לנו. המחוקק העליון לא יהוה דבר לטובתו, כי אם צדק מה נפעל לו? ואולם כלם גורמים לנו חיים טובים כהיום הזה: (כה) וצדקה וגומר, מלבד שהמצות האלה בעצמם הם שכר טוב לעושיהם, עוד תחשב כנו לצדקה בעיני השם יתעלה, והוא יגמול לנו גמול טוב ומוסף על צד החסד והחנינה, אם נשמר לעשותם כאשר צונו:

ז (א) ונשל, לשון השלכה והתזה, וכן ונשל הברזל (דברים י"ט, ה'), לשון רש"י. והנה הם

והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים
ממך: (ב) ונתנם יהוה אלהיך לפניך
והכיתם החרם תחרים אתם לא־
תכרת להם ברית ולא תחנם:
(ג) ולא תתחתן בם בתך לא־תתן
לבנו ובתו לא־תקח לבנך: (ד) כי־
יסיר את־בנך מאחרי ועבדו אלהים
אחרים וחרה אף־יהוה בכם
והשמידך מהר: (ה) כי־אם־כה
תעשו להם מזבחתיהם תתצו
ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון

תולדות אהרן ולא תחנם ע"ז כ' א': ולא תתחתן יבמות ע"ז א'. קדושין ס"ח, ב'. ע"ז ל"ו, ב': כי יסיר יבמות כ"ג, א'. קדושין ס"ח, ב'. ע"ז ל"ו, ב': ואשריהם סוטה ס', א'. ע"ז מ"ה, ב':

אום עס איינצונעהמען; אונד גראָסע נאציאָנען פאָר דיר פערטרייבט: דען חתי, גרגשי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי; זיבען נאציאָנען, דיא צאהלרייכער אונד מעכטיגער זינד אלס דוא: (ב) דער עוויגע, דיין גאָטט, גיבט זיא אין דיינע געוואלט, דאס דוא זיא שלעגסט; זאָ זאָללסט דוא זיא פערבאַנען: מאכע קיינען בונד מיט איהנען, אונד לאססע איהנען קיינע גנאדע ווידערפאהרען. (ג) פערשוועגרע דיך ניכט מיט איהנען: גיב דיינע טאָכטער ניכט זיינעם זאָהנע, אונד נים זיינע טאָכטער ניכט פיר דיינען זאָהן; (ד) דען ער ווירדע דיינען זאָהן פאָן מיר אבפיהרען, דאס זיא אנדערן גאָטטערן דיענען: זאָ ווירדע דער צאָרן דעם עוויגען ווידער אייך ענטברענען, אונד דיך גאר באלד אויסראָטטען. (ה) איהר מיסט פילמעהר פאָלגענדער געשטאַלט מיט איהנען פערפאהרען: איהרע אלטערע אומרייסען, איהרע בילדזייולען צערשלאגען, אידרע האינע אומהויען, אונד איהרע געשניטצטע בילדער פער-

תרגום אונקלוס

וכנענאי ופרזאי וחואי ויבוסאי שבעא עממין סגיאין ותקיפין מנך: (ב) וימסרינון יי אלהך קדמך ותמחינון גמרא תגמר יתהון לא תגזר להון קים ולא תרחם עליהון: (ג) ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תסב לברך: (ד) ארי יטעין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקיף רוגזא דיי בכון וישיצינך בפריע: (ה) אלהין כדין תעבדון להון אגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשיריהון תקוצצון וצלמיהון

רש"י

[דברים י"ט]: (ב) לא תחנם. לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה נכרי זה [ע"ז כ"ג]: דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ [יבמות כ']: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך [קידושין ס"ח] אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגומר: (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם. אבן אחת: ואשריהם.

באור

פא עומד וכאן יוצא, והרמב"ן שולם: (ד) את בנך. בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי, למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך, אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי (קדושין ס"ח): (ה) מזבחותיהם, של בנין: ומצבתם אבן אחת: תגדעון, גידוע נופל באילן:

וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ (ו) כִּי עַם
קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה
מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
(ז) לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק
יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט
מִכָּל־הָעַמִּים׃ (ח) כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה
אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם
בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד
פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ (ט) מפטיר וְיָדַעְתָּ
כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל

תולדות אהרן ופסיליהם סנהדרין נ"ג, א', ע"ז נ"ג, א': סגלה עקרים מ"ג, פל"ז: לא מרבכם חולין פ"ט, א'. עקדה שער כ"ו: חשק עקרים מ"ג, פל"ז:

תרגום אשכנזי

ברעננען; (ו) דען דוא ביזט איין, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, געהייליגטעם פֿאָלק; דיך האט דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלט, זיין לייבאייגנעם פֿאָלק צו זיין, אויס אללען פֿאָלקערן, דיא אויף דער ערדע זינד. (ז) ניכט וויל איהר עטווא צאהלרייכער אלס אנדערע פֿאָלקער ווערעט, האט דער עוויגע אייך אנגענאָממען אונד ערוועהלט: דען אין וואהרהייט זייד איהר דיא וועניגסטען אונטער אללען פֿאָלקערן; (ח) זאָנדערן בלאָס, וויל דער עוויגע אייך ליבט, אונד דען אייד האלטען וויללל, דען ער איירען עלטערן צוגעשוואָרען: האט ער אייך מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפֿיהרט, אונד אויס דעם שקלאפֿענהויזע, פֿאָן דער האנד פרעה, קאָניגס צו מצרים, ערדעטטעט. (ט) ערקעננע אלזאָ, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, וואהרער גאָטט

רש"י

אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. פסילים צלמים: (ז) לא מרובכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמיכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר אנכי עפר ואפר [בראשית י"ח] וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה [שמות ט"ז] לא כנבוכדנאצר שאמר אדמה לעליון [ישעיה י"ד] וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות [שם ל"ו] וחירם שאמר אל אני מושב אלהים ישבתי [יחזקאל כ"ח]: כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי

תרגום אונקלוס

תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ (ו) אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (ז) לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא צְבִי יְיָ בְּכוֹן וְאִתְרְעֵי בְּכוֹן אֲרֵי אַתּוּן זְעִירִין מִכָּל עַמְמַיָּא׃ (ח) אֲרֵי מִדְּרָחֵם יְיָ יָתְכוֹן וּמִדְּנָטַר יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהַתְכוֹן אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן בִּידָא תַקִּיפָא וּפַרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא מִידָא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם׃ (ט) וְתִידַע אֲרֵי

באור

ופסיליהם. פסילי עץ: (ו) עם קדוש. נבדל מיתר האומות להיות לגיון של מלך, וזהו להיות לו לעם סגולה, כמלך בשר ודם הבוחר לו נחלה אחת לסגולת מלכותו, ולגא אחד להיות לבירן המיוחד לו, כן בחר ה' בך מכל העמים להיות לו עם נחלה ועם סגולה, ועל כן מהראוי שלא תעבוד אלא לו לבדו. ולא תשתף עמו דבר זולתו, כמעשה שאר האומות שלא נאסר להם השתוף: (ז) לא מרבכם, שיהיו הרבים למלך, כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך: חשק, ענין קשר ודבוק כמבואר למעלה: כי אתם, הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת, הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרבכם אלא מאהבתי אתכם: ומשמרו, שם הפעל. והטעם כדי שישמור: (ט) וידעת, ע"י שהוציאך ביד חזקה מתחת עול אדונים קשה תדע שהוא שיש לו כח והוא יכול

הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו
וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו לְאֶלֶף דּוֹר׃
(י) וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ
לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־
לוֹ׃ (יא) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃ פ
(יב) וְהָיָה ׀ עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים

מצותיו קרי

ת"א ולשמרי סוטה ל"א, א': ומשלם עירובין כ"ב א': לא יאחר שם שם: לעשותם שם שם. ע"ז ג', א', וד' ב':

תרגום אשכנזי

זייא: איין טריטער גאָטט, דער זיינען בונד האַלט, אונד גנאַדע ערצייגט דענען, דיא איהן ליבען אונד זיינע געבאָטע האַלטען, ביז איז דאז טויזענדסטע געשלעכט. (י) זיינען האַססערן אבער פֿערגילט ער פֿאָר איהרען אויגען (אויף דער שטעללע) אונד רייבט זיא אויף. ער טרעגט עס זיינעם האַססער ניכט לאַנגע נאַך, זאָנדערן פֿערגילט איהם פֿאָר זיינעם אנגעזיכטע. (יא) בעאָבאַכטע אלזאָ דאז געבאָט, דיא געזעטצע אונד רעכטע, דיא איך דיר יעטצט צור אויסאיבונג פֿאָרשרייבע. (יב) ווען איהר דיזע רעכטע אננעהמט, זיא בעאָבאכטעט, אונד אין אויסאיבונג

תרגום אונקלוס

יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פקודוהי לאלפי דרין: (י) ומשלם לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון: (יא) ותטר ית תפקדתא וית קימיא וית דיניא די אנא מפקד לך יומא דין למעבדהון: (יב) ויהי חלף די תקבלון ית

רש"י

מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרובכם חשק ה' בכם. אלא מאהבת ה' אתכם. ומשמרו את השבועה. מחמת שמרו את השבועה: (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר לאלפים [דברים ה'] כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שהשכר יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם: חסלת פ' ואתחנן: (יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון. ושמר ה' וגומר.

באור

על כל. ומה שאמרתי שבחר בך בעבור שבועתו, תדע שהוא נאמן בבריתו, ולא ישוב דברו ריקם: לאלף דור, מספר קצוב תחת בלתי קצוב, דרך מליצי, והטעם לאין קץ: (י) ומשלם לשנאיו. לכל אחד משנאיו: אל פניו, בחייו משלם לו גמול הטוב, כדי להאבידו מן העולם הבא, כן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א ויב"ע ומפרשים אחרים פירשו ומשלם לשנאיו פרי חטאתם, אל פניו לו ולבניו עד דור רביעי: לא יאחר. מדור רביעי, כאשר ישמור הברית והחסד לאלף דור, זו היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות. ונראה שכך הוא המשך הכתובים, אמר האל הנאמן שומר בריתו לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור, ואם יהיה אחד מן הדורות האלף ההם דור סורר, לא יפסוק בשביל זה חסד האל מזרעו כי ישלם לרשע על פניו וישמור בריתו לזרעו אחריו. וזהו שאמר לא יאחר לשונאו להיות ענשו שמור לבניו. וילמדו מ"ו זכות אבי אבות השמור להם עד דורות אלף כי אם על פניו ישלם לשונאו, ולכן אם תשמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים, אשר אנכי מצוך היום ומסיים והולך והיה עקב תשמעון וגומר ושמר ה' אלהיך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, כי כן מדותיו של הקב"ה, שומר בריתו וחסדו לדור אלף. שימלא ראוי לכך: (יב) והיה עקב, כמו לעולם עקב, שכר באחרונ' (הרמב"ע). ולזה

הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃
(יג) וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃
(יד) בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה

נ"א ויצהריך

תולדות אהרן ואהבך עקרים מ"ג, פל"ז: וברך ברכות נ"ח, ח': ועשתרות חולין ע"ד ב': לא יהיה בכורות מ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

ברינגט; זאָ ווירד דער ערפֿאָלג זיין, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, אויך דען בונד אונד דיא גנאדע האלטען ווירד, דיא ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען.
(יג) ער ווירד דיך ליבען, זעגנען אונד פֿערמעהרען. ער ווירד אויף דעם ערדרייכע, דאז ער דיר איינצוגעבען דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, דיא פֿריכטע דיינעס לייבעס אונד דיינעס פֿעלדעס: דיין געטריידע, דיינען מאָסט אונד דיין אֶהל, וויא אויך דיינע רינדרצוכט אונד הערדען קליינעס פֿיהעס, זעגנען.
(יד) דוא ווירסט דיא געזעגנעטסטע אונטער אללען נאציאָנען זיין; עס ווירד אונטער דיר קיין אונפֿרוכטבארער אָדער אונפֿרוכטבארע זיין, אויך ניכט אונטער דיינעם

תרגום אונקלוס

דִּינַיָּא אִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יַת קְיָמָא וְיַת חִסְדָּא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ (יג) וִירַחֲמִינָךְ וִיבָרְכִינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וִיבָרֵךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עִבּוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ׃ (יד) בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָּא לָא יְהֵי בָךְ עֲקַר וְעַקְרָא וּבִבְעִירָךְ׃

רש"י

ישמור לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פי' אבירי בשן [תהלים כ"ב] מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים [בראשית י"ד] לשון חוזק ואונקלוס תרגם' ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקר' שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן [חולין פ"ד]: (יד) עקר.

באור

הסכים הרמב"ן ואמר והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית, וכן בשמרם עקב רב (תהלים י"ט י"ב), יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמר השם לך הברית והחסד' ואהבך, והנכון הוא כי יקראו בלשון הקודש תחלת כל דבר בלשון ראש כענין ראש דברך אמת, וכן גדול הדור ראש העם, והדבר המשובח, ראש בשמים. וכן יקרא אחרית כל דבר עקב, כי הלשון יתפוס דמיונו באדם, והראש תחלה והעקב בו אחרי' וסוף. ואונקלוס תרגם עקב חלף, כמו חלף עבודתם (במדבר י"ח כ"א), ענינו לשון סבוב, נגזר מן והיה העקוב למישור (ישעיה מ' ד'). הדבר המעוקל ההולך סביב סביב, יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם, שישמור השם לכם בריתו, ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו, כן כתב הרמב"ן ז"ל. ולדעתו גם עקב הרגל מן הענין ההוא, בעבור היותו מעוגל, כמו שיקרא אמצע היד כף, בשביל דמיונו עם כפות זהב. ולזה מתורגם בל"א (ערפֿאָלג). שהוא המסובב הבא באחרונה: **אשר נשבע לאבותיך**. לתת לזרעם אשר ילכו בדרכיהם: (יג) **ואהבך וברכך והרבך**, כי מסגולת האוהב לשמח בשמחת הנאהב ולהיטיב לו כפי יכלתו. וברכך והרבך כלל, לכן מועמד באתנח, וברך פרי בטנך וגומר פרט: **אלפיך**. כמו אלופינו מסובלי' (תהלים קמ"ד י"ד), ושגר מלשון שלוח, והטעם ולדי בקרך, שהבהמ' משגרת ממעיה: **ועשתרות צאנך**, אמרו רז"ל שהם נקבות הצאן, ואמרו למה נקראו שמן עשתרות, שמעשרו' את בעליהן, שמוכר הסלב

וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ (טו) וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־
חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר
יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־
שֹׂנְאֶיךָ׃ (טז) וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־
תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס
(יז) כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃
(יח) לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת
אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה
וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ (יט) הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת
אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים

ת"א והסיר ב"מ ק"ז, ב'. עקרים מ"ד, פ"ח: ולא תעבד שבת קנ"ז, א': כי תאמר עקדה שער צ':

פיהע. (טו) אללע קראנקהייט ווירד דער עוויגע פאָן דיר אבווענדען; אונד דיא באָזען זייכען פאָן מצרים, דיא איך בעקאננט זינד, דיר ניכט אויפלעגען, אָנדערן אויף דיינע פיינדע קאָממען לאססען. (טז) אויפרייבען זאָללסט דוא אללע פאָלקער, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד; דוא מוסט אידערער ניכט שאָנען: דאס דוא ניכט איהרען געָטטערן דיענעסט, דען דיזעס ווירדע איין פאללשטריק פיר דיך זיין. (יז) דוא ווירסט פיללייכט אין דיינעם הערצען שפרעכען: דיזע פאָלקער זינד גראָסער אלס איך, וויא קאן איך זיא אויסטרייבען? (יח) פירכטע דיך אבער ניכט פאָר איהנען! בעדענקע נור, וואס דער עוויגע, דיין גאָטט, אן פרעה אונד גאנץ מצרים אויסגעאיבט האט; (יט) דיא גראָסען פערזוכונגען, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, דיא צייכען אונד וואונדער, דיא שטארקע האנד אונד דען אויסגעשטרעקטען ארם, מיט וועלכעם דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך הערויסגעפיהרט האט. עבען אלזאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, אללען פאָלקערן

תרגום אונקלוס

(טו) וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ כָּל מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי מִצְרָאֵי בִּישַׁיָּא דִּי יְדַעְתָּ לָא יְשַׁוִּינוּן בָּךְ וְיִתְּנִינוּן בְּכָל סָנְאָךְ׃ (טז) וּתְגַמַּר יָת כָּל עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן וְלָא תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ׃ (יז) דִּלְמָא תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי אֲכְדֵּין אֵכּוּל לְתָרָכוּתְהוֹן׃ (יח) לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן מִדְכַּר תִּדְכַּר יָת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם׃ (יט) נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא

רש"י

שאינו מוליך: (יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דלמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו סוף לא תירא מהם: (יט) המסות.

באור

והגדי והטלאים. והטלאים העשויים על צורתן נקראו גם כן עשתרות על שמן: (טו) והסיר ה' ממך כל חלי, חולי הנהוג לבוא בעולם: וכל מדוי מצרים הרעים, הוא חולי חוץ מן הטבע: ישימם. בקמ"ץ המ"ם תחת היו"ד: (טז) ואכלת את כל העמים. הושאל שם אכילה לכליון השנוא, לפי שהאוכל מכלה המאכל בענין גופני, והשונא מכלה השנוא בענין נפשיי: כי מוקש הוא, כל אחד מאלהיהם (הראב"ע), ויתכן שהוא מוסב על הפעל: לא תחוס וגו' ולא תעבד, לפי שהדבר הזה, כלומר החמלה עליהם הוא לך למוקש, וכן מתורגם בל"א: (יז) כי תאמר, לשון דלמא הוא, שמא תאמר (רש"י): (יט) אשר הוצאך, כמו אשר בה

וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר
הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה
יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ (כ) וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה
יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד
הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ (כא) לֹא
תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ (כב) וְנָשַׁל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ
מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר
פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃
(כג) וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם

תרגום אשכנזי

טהון, פֿאָר דענען דוא דיך פֿירכטעסט. (כ) ער, דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד אויך איין פֿערצעהרענדעס איבעל (איינע ארט גיפֿטיגען אונגעציפֿערס) אונטער זיא שיקקען: דאס אויך דיא אומקאָממען, דיא נאָך איבריג זינד, אונד זיך פֿאָר דיר פֿערבאָרגען האבען. (כא) לאס דיר פֿאָר איהנען ניכט באנגע ווערדען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט אונטער דיר: איין גראָסער אונד פֿורכטבארער גאָטט. (כב) נאך אונד נאך ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיזע פֿאָלקער פֿערשייכען; צו שנעלל קאננסט דוא זיא ניכט אויפֿרייבען: זאָנסט קאָננטען דיא ווילדען טהירע זיך ווידער דיך פֿערמעהרען. (כג) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד דיר זיא אבער פרייז געבען, אונד איינע גראָסע בעשטירצונג אונטער זיא שיקקען, ביז זיא פֿאָלליג אויפֿגעריבען זינד.

תרגום אונקלוס

תקיפא ודרעא מרממא די אפקך יי אלהך כן יעביד יי אלהך לכל עממיא די את דחיל מן קדמיהון: (כ) ואף ית ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד דיבדון דאשתארו ודאטמרו מן קדמך: (כא) לא תתבר מן קדמיהון ארי יי אלהך שכינתיה בינך אלהא רבא ודחילא: (כב) ויתרך יי אלהך ית עממיא האלין מן קדמך זעיר זעיר לא תיכול לשיציותהון בפריע דלמא תסגי עלך חיות ברא: (כג) וימסרינון יי אלהך קדמך וישגישינון שגוש רב עד דישתיצון

רש"י

נסיונות: האותות. כגון ויהי לנחש. ויהי לדם ביבשת [שמו' ד']: המופתים. המכו' המופלאו': היד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורו': (כ) הצרעה. מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם [סוטה ל"ו]: (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקו' אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך [איוב ה'] אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו ולפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל והמם גלגל עגלתו [ישעיה כ"ח] כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כשאר פעל של שלש אותיות:

באור

הוליכך: (כ) הצרעה, חולי בגוף ומגזרת צרעת (הראב"ע). ואולם לא מצאנו שיפול על מכה או חולי לשון שולח שנאמר בכל מקום על בעל חי, לכן נראה שהוא מין שרץ העוף כמו שאמרו (סוטה ל"ו): (כא) תערץ, פעל עומד, ענינו השבר והחתת: (כב) ונשל, כמו כי ישל זיתך (דברים כ"ח מ'), ענינו הפרוד והתלישה מן המחובר: (כג) והמם, נקד קמץ כולו, לפי שאין מ"ם האחרונה מן היסוד (השרש), והרי הוא כמו והם אותם, אבל והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ"ח), כלו יסוד, לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות (רש"י). וכן כתב הרד"ק שמשפטו הימם, ומ"ם האחרון סימן הרבים. והרשב"ם נלחץ להכניסו עם הכפולי'.

מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ (כד) וְנָתַן
מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ
בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ (כה) פְּסִילֵי
אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד
כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן
תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הוּא׃ (כו) וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־
בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀
תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם
הוּא׃ פ

ח (א) כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ

ת״א לא תחמד ע״ז כ״ח, ב׳. תמורה כ״ח, ב׳: ולא תביא פסחים ת״ח, א׳. סוטה ד׳, ב׳. מכות כ״ב, א׳. ע״ז ט״ו, א׳: והיית קדושין כ״ז, א׳. ע״ז כ״ד, ב׳. חולין קט״ז, א׳. תמורה ל׳ ב׳: שקץ שבת פ״ב, ב׳. ע״ז ב׳, ות״ר א׳:

תרגום אשכנזי לד

(כד) איהרע קאֶניגע ווירד ער דיר אין דיא הענדע געבען, אונד דוא ווירסט איהרע נאמען אונטער דעם היממעל פֿערטילגען; נימאנד ווירד דיר ווידערשטאנד טהון קאֶננען, ביז דוא זיא פֿאֶלליג אויסגעראָטטעט האסט. (כה) דיא שניטצבילדער איהרער גאֶטטער מיסט איהר פֿערברעננען; לאס דיך דאז גאָלד אונד זילבער דאראן ניכט געליסטען, עס פֿיר דיך צו בעהאלטען: עס קאֶננטע דיין אונגליק זיין; דען עס איזט איין גריַיעל פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט. (כו) ברינגע קיינען גריַיעל אין דיין הויז; זאָנסט קאָממט דער באן אויף דיך, וויא ער אויף איהם איזט. דוא מוסט אבשייא אונד גריַיעל דאפֿאָר האבען, דען דער באַ רוהט דארויף.

ח (א) אללע געבאָטהע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרשרייבע, מיסט איהר בעאָבאכטען, זיא אויסצו־

תרגום אונקלוס

(כד) וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן בִּידָךְ וְתוֹבֵיד יַת שְׁמְהָן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא יִתְעַתַּד אֱנַשׁ קֳדָמָךְ עַד דְּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ (כה) צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עֲלֵיהוֹן וְתִסַּב לָךְ דִּלְמָא תִתְּקַל בֵּיהּ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ (כו) וְלָא תָעֵיל דִּמְרַחַק לְבֵיתָךְ וּתְהֵי חֶרְמָא כְּוָתֵיהּ שַׁקָּצָא תְּשַׁקְּצִינֵּיהּ וְרַחָקָא תְרַחֲקִינֵּיהּ אֲרֵי חֶרְמָא הוּא׃

ח (א) כָּל תַּפְקֵדְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוֹן וְתִסְגּוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דִּי קַיֵּים

רש״י

ח (א) כל המצוה. כפשוטו ומ״א אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנא׳ ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם [יהושע כ״ד] והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה

באור

ואין דבריו נראים: (כד) השמדך, שם הפעל ואם הוא בחירק, ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד (והוא כמו השמד, השאר, והיא עבר ליחד מבנין הפעול), והעד אותם שהוא הפעול (והגזרה יהיה כ״ף השמידך כנוי הפועל. והשמיד שם הפעל או מקור) (הרא״בע): (כה) עליהם, אשר עליהם: ולקחת לך, ותלה לקחת לך: תוקש בו, בכסף או בזהב, וכן הוא שבסמוך: (כו) והיית חרם כמוהו, שב על הכסף או הזהב, והיא שב על התועבה, כי היא נקבה, והכלל שאסור ליהנות מן כלי עבודת אלילים ומשמשיה ותקרובתה:

ח (א) כל המצוה, הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך (הרא״בע). ואין צורך כי יתכן להיות וי״ו תחיון וי״ו המשור. ועניינו אם תשמרו את המצות ויהשתם את

הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן
וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃
(ב) וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים
שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ
לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר
מִצְוֹתָו אִם־לֹא׃ (ג) וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ
וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ
וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ
כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם
כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה
הָאָדָם׃ (ד) שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ

מצותיו קרי

ת"א ויענך כתובות מ"ז, ב'. סנהדרין נ"ט, ח': לא ידעת עקדה שער מ"ח. עקרים מ"ד, פי"ח:

תרגום אשכנזי

איבען : דאמיט איהר לעבט , אייך פערמעהרט, אונד הינציהט , דאז לאנד איינצונעהמען, דאז דער עוויגע איירען עלטערן צוגעשוואָרען . (ב) דענקע אן דען וועג, דען דיך דער עוויגע , דיין גאָטט, יעטצט פֿיערציג יאהרע לאנג , אין דער וויסטע געפֿיהרט האט : אום דיר ווידער־ווערטיגקייט צוצושיקקען, אונד דיך דאדורך צו פּערזוכען; דאמיט אן דען טאג קאָממע , וואס דוא אים הערצען האסט , אָב דוא זיין געבאָטה האלטען ווילסט , אָדער ניכט . (ג) ער ליס דיך אין ווידער־ווערטיגקייט געראטהען, ליס דיך הונגער ליידען, אונד שפייזטע דיך מיט מן, איינער שפייזע, דיא דיר אונד דיינען עלטערן אונבעקאננט וואר ; דאמיט דוא עדפֿאהרעסט, דאס דער מענש ניכט אליין פֿאָם בראָדטע לעבט , זאָנדערן פֿאָן אללעם, וואס דער עוויגע פֿעראָרדנעט. (ד) דיינע קליידער זינד דיר ניכט פֿעראלטעט אם

תרגום אונקלוס

יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן: (ב) וְתִדְכַּר יָת כָּל אָרְחָא דִּי דַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִידַע יָת דִּי בְלִבָּךְ הֲתִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי אִם לָא: (ג) וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ וְאוֹכְלָךְ יָת מַנָּא דִּי לָא יְדַעְתָּא וְלָא יְדַעוּ אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְהוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי לָא עַל לַחְמָא בִּלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיֵּים אֱנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת מֵימְרָא מִן קֳדָם יְיָ יְחֵי אֱנָשָׁא: (ד) כְּסוּתָךְ לָא אִבְלִיאַת מִנָּךְ וּמְסָאנָךְ לָא

רש"י

ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלי' מגוהצים ואף קטניה' כמו שהיו גדלים

באור

הארץ, וזכרת את כל הדרך ואת כל הקורות וידעת עם לבבך לבסוף, שאע"פי שנראה אז בעיניך רעות ותלאות , אינם נחשבים כלל נגד הטוב המופלג שימשך לכם בירושת וישיבת הארץ , וכמו שנאמר למטה: (ב) למען ענתך , זהו עינוי שאין פת בסלך . והייך תלוים למזון בכל יום . (הרמב"ן): לנסתך לדעת , עיין מה שכתב המתרגם בפרש' והאלהים נסה את אברהם , ותבין על ידו כוונתו גם במקום הזה : התשמר מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו (רש"י): (ג) ויענך , ויתכן לפרש ויענך וירעיבך ויאכילך את המן ענינים שונים , יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעים שנה. כענין ענה בדרך כחי , וירעיבך מתחלה , כמו שאמרו להמית את כל הקהל הזה ברעב , ואח"כ האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא וגו' (הרמב"ן) . וכן תרגם ת"א : הלחם , שאדם תדיר בו : מוצא פי ה' , כמו מה שגזר , כמו הדבר יצא מפי המלך (אסתר ז' ח') (הרלב"ע), וכן ת"א אפקות מימר , וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ד) שמלתך,

וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה׃
(ה) וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר
אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃
(ו) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֹת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ
לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ (ז) כִּי
יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה
אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים
בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ (ח) אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה
וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן

קמץ בז"ק

ת"א כי כאשר ברכות ה', א': כי ה' שם שם. עקדה שער ע"ז: ארץ וכו' שם מ"א, א', ות"ד א'. ערובין ד', ע"א. סוכה ה', ב'. מנחות פ"ד, ב':

לייבע, אונד דיינע פֿיסע זינד ניכט געשוואָללען אין דיזען פֿיערציג יאהרען; (ה) דוא ווירסט דאהער אין דיינעם הערצען ערקעננען, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך ציכטיגט, וויא איין פֿאטער זיין קינד ציכטיגט; (ו) ווירסט אלזאָ דיא געבאָטע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, האלטען, אין זיינען וועגען וואנדעלן, אונד איהן פֿירכטען. (ז) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ברינגט דיך אין איין פֿאָרטרעפֿליכעס לאנד: איין לאנד, אין וועלכעם פֿליסע אנצוטרעפֿפֿען זינד, קוועללען אונד טיפֿען, דיא איהם טהאלע אונד אים געבירגע ענטשפרינגען; (ח) איין לאנד, וועלכעם וויטצען, גערסטע, וויין, פֿייגען, גראנאטעפֿפֿעל: איין לאנד, וועלכעם אָליווען אונד

תרגום אונקלוס

יְחִיפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ (ה) וְתִידַע עִם לִבָּךְ אֲרֵי כְּמָא דִּי מַלֵּיף גְּבַר לִבְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מַלֵּיף לָךְ׃ (ו) וְתִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִדְחַל יָתֵיהּ׃ (ז) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מַעֵילָךְ לְאַרְעָא טַבְתָא אַרְעָא נַגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִן מַבּוּעֵי עֵינָן וּתְהוֹמִין נָפְקִין בְּבִקְעָן וּבְטוּרִין׃ (ח) אַרְעָא חִטִּין וְשַׂעֲרִין וְגוּפְנִין וְתֵאנִין וְרִמּוֹנִין אַרְעָא דְּזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבַשׁ׃

רש"י

היה גדל לבושן כגדלן כלבוש הזה של קטנים שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחו': (ח) זית שמן. זיתים העושים שמן:

באור

יש אומרים דרך אות, ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים. ויתכן שאין בתולדת הגוף להוליד זיעה (הראב"ע) ולא הועיל בזה, כי מצד הזיעה לא יבלו מלבושי האדם ארבעי' שנה בשבתו בביתו ומכל שכן בלכתו בדרך מסעות רחוקות, וכן השיב עליו הרמב"ן, ואולי הוא על דרך מליצה לבד, כלומר שלא הייתם כאשר עוברי אורח. ולא היה חסר לכם כלום שמלתך לא בלתה וגומר: לא בצקה, מגזרת ויאפו את הבצק (שמות י"ב ל"ט), כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו. ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם לאט (הראב"ע): (ה) וידעת עם לבבך. ההתבוננות והחקירה היא שימה על לב, כענין ואין איש שם על לב (ישעיה נ"ז א'), ואמנם אם הידיעה המושכ' מן החקירה ההיא מתרשמת בנפש ושמורה בה עד שהיא לה נוכחת תמיד נאמר שהידיעה היא עם הלב: כי כאשר ייסר. כמו האב האוהב את בנו, פעמים שיצטרך ליסרו, למנוע ממנו טובה, או לגרום לו רעה מועטת, לא מצד השנאה והנקמ', כי אם לטובתו, כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה וכו' (משלי כ' י"ח). כן ה' אלהיך מיסרך ומן מה לטובתך, למען תירא אותו ותשמור מצותיו, ואז תערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה, על כן אמר אחריו, כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגומר: (ז) עינות ותהמות, יש מין המעינו' נוזלים מן הגשמים הנבלעים בהרים, או מן האדים הנוזלים להם, והם שקרא עינות כמו כל מעיני מים, ויש מהם שיוצאים ממקור התהום, והם שקראם תהמות (הרמב"ן): (ח) זית

וּדְבָשׁ׃ (ט) אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת
תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ
אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ
תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃ (י) וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ
וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ
הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ שני (יא) הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃
(יב) פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים
תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃ (יג) וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן
וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ
יִרְבֶּה׃ (יד) וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־

תולדות אהרן במסכנת ברכות ל"ו, סוכה ל"ה, א': אשר אבניה תענית ד', א': ואכלת ברכות כ', ב', ות"ה ב', וכ"א ב' א'. פסחים מ"ע, ב'. סוטה ל"ג, א'. ב"ק קי"ד, א'. ערכין ב', ב': ורם ברכות ל"ב, א'. סוטה ד', ב':

דאטטעלהאניג הערפאר־ברינגט; (ט) איין לאנד, אין וועלכעם דוא ניכט אין ארמוטה בראדט עססען (קיממערליך לעבען) ווירסט, אין וועלכעם אן ניכטס מאנגעל זיין ווירד: איין לאנד, דעססען שטיינע אייזען זינד, אונד אויס דעססען בערגען דוא ערץ הויען ווירסט. (י) ווען דוא נון נעגעססען אונד דיך געזעטטיגעט האבען (אים איבערפלוסע לעבען) ווירסט; זא מוסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטט, דאנקען פיר דאז פארטרעפליכע לאנד, דאז ער דיר געגעבען. (יא) היטע דיך אבער, דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאטט, ניכט אין זא ווייט פערגעססט: דאס דוא דיא געבאטהע, רעכטע אונד געזעטצע ניכט האלטעסט, דיא איך דיר יעטצט פארשרייבע. (יב) עס קאננטע קאממען: ווען דוא צו עססען אים איבערפלוססע האסט, שאנע הייזער בויעסט אונד זיא בעוואהנסט; (יג) פיל גראססעס אונד קליינעס פיה, פיל זילבער אונד גאלד בעזיטצעסט, אונד איבערהויפט אן פערמאגען אללער ארט צונימסט: (יד) דאס דוא איבערמיטהיג ווירדעסט, (דאס דיין הערץ זיך ערהאבע,

תרגום אונקלוס

(ט) אַרְעָא דִּי לָא בְמִסְכֵּינוּ תֵּיכוּל בַּהּ לַחְמָא לָא תֶחְסַר כָּל מִדַּעַם בַּהּ אַרְעָא דִּי אַבְנַהָא פַּרְזְלָא וּמִטּוּרָהָא תִּפְסוֹל נְחָשָׁא׃
(י) וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּתְבָרֵךְ יָת יְיָ אֱלָהָךְ עַל אַרְעָא טַבְתָּא דִּי יְהַב לָךְ׃ (יא) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ (יב) דִּלְמָא תֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּבָתִּין שַׁפִּירִין תִּבְנֵי וְתֵתֵיב׃
(יג) וְתוֹרָךְ וְעָנָךְ יִסְגּוֹן לָךְ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יִסְגֵּי לָךְ וְכֹל דִּי לָךְ יִסְגֵּי׃ (יד) וְיִרִים לִבָּךְ וְתִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפְּקָךְ

באור

שמן, זיתים העושים שמן (רש"י): ודבש, הם התמרים: (ט) ארץ, כפילת מלת ארץ היא להורות המעלה: במסכנת, בדלות ועניות כלומר לא תאכל פת חריבה כדרך עני ומסכן, שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון ותמרים שהם מתוקים ועריבים לחיך (הרשב"ם): אשר אבניה ברזל, הטעם במקום אשר תחשוב שהם אבנים תמצא ברזל כי מעפר יוקח, והטעם כי בארץ ישראל תמצא נחשת וברזל שהוא צורך גדול ליושבי הארץ, ולא תחסר כל בה, אבל מוצא הכסף והזהב איננו חסרון בארץ (הרמב"ן), ואמרו שהברזל ימצא בלי טורח, על פני הארץ, לפי שהו צורך יותר והנחשת יחצב: (י) וברכת, רבותינו קבלו שזו מצות עשה לברך אחר המזון, וי"ו וברכת לתשובת התנאי, כאשר תאכל ותשבע אז תברך: על הארץ הטובה, על כמו בעבור, וכן בתרגום אשכנזי: (יב) ובתים טובים, חזקים ונאים שתקבל מהם כל טוב

יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים
מבית עבדים: (טו) המוליכך במדבר ׀
הגדל והנורא נחש ׀ שרף ועקרב
וצמאון אשר אין־מים המוציא לך
מים מצור החלמיש: (טז) המאכלך
מן במדבר אשר לא־ידעון אבתיך
למען ענתך ולמען נסתך להיטבך
באחריתך: (יז) ואמרת בלבבך כחי
ועצם ידי עשה לי את־החיל הזה:
(יח) וזכרת את־יהוה אלהיך כי הוא
הנתן לך כח לעשות חיל למען
הקים את־בריתו אשר־נשבע
לאבתיך כיום הזה: פ (יט) והיה
אם־שכח תשכח את־יהוה אלהיך

ת"א המוציא ברכות נ"ה, ח': המאכלך יומא ע"ד, ב': נסתך עקרים מ"ד, פי"ב:

אונד דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿערגעססעסט: דער דיך אויס דעם לאנדע מצרים, אויס דעם שקלאַפֿענהויזע, געפֿיהרט. (טו) דער דיך אין דיזער גראָססען, פֿירכטערליכען וויסטע געלייטעט: וואָ גיפֿטיגע שלאנגען, שקאָרפּיאָנען, וואָ אייטעל דירדע, נירגענד וואססער צו פֿינדען איזט; דער אויס דעם הערטעסטען קיזעל דיר וואססער פֿליסען ליס; (טז) דער דיך אין דיזער וויסטע מיט מן שפּייזטע, דאָפֿאָן דיינע עלטערן ניכטס געוואוסט האבען: אום דיך דורך ווידערווערטיגקייט צו פּריזוכען, אונד דיר אם ענדע וואָהל צו־טהון: (יז) אונד שפּרעכעסט עטווא אין דיינעם הערצען: מיינע מאכט אונד טאפּפערקייט האט מיר אללעס דיזעס פֿערמאָגען ערוואָרבען. (יח) אללײן דוא מוסט אן דען עוויגען, דיינען גאָטט, געדענקען; דען ער איזט עס, דער דיר דיא מאכט גיבט דיזעס פֿערמאָגען צו ערווערבען: דאמיט ער זיינען בונד האלטע, דען ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, וויא הייטיגעס טאגס געשיהט. (יט) ווירסט דוא אבער דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿערגעססען, אונד

תרגום אונקלוס

מארעא דמצרים מבית עבדותא: (טו) דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקיפא: (טז) דאוכלך מנא במדברא דלא ידעו אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: (יז) ותימר בלבך חילי ותקוף ידי כנש לי ית נכסיא האלין: (יח) ותדכר ית יי אלהך ארי הוא דיהיב לך עצה למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין: (יט) ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך

באור

לדרכך: (טו) במדבר. מוסב עצמו ואחר עמו, וכן הוא, במדבר הגדול שהוא ארך ורחב, והנורא שהוא מדבר שרף (הראב"ע), ואולם אין שם מדבר נאות להסמך אל נחש. לכן נראה שחסרו מלות מקום אשר שם נחש שלא להפסיק בין הענינים המולאים וזהו לחות המליצה כדי לעורר התפעליות האימה, וכן תרגם אונקלוס אתר דחיון: החלמיש, הצור החזק, כמו חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'): (טז) להיטבך, כבר פירשתיו למעלה (ח' ה'): (יז) ואמרת בלבבך, שב אל ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ואמרת בלבבך. ופסוקים המוליכך המאכילך הם מאמרי השם המתיחסים אל אומה ישראלית ביחוד: החיל הזה, הרכוש והממון, וכן ועזבו לאחרים חילם, יביעם וכחם: (יח) וזכרת, מוסב אל השמר לך שלמעלה, כלומר השמר לך פן תשכח,

וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם
כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ (כ) כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר
יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן
עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ
ט (א) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם
אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים
וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת
בַּשָּׁמָיִם׃ (ב) עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים
אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי
יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ (ג) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם
כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ
אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם

תרגום אשכנזי

אנדערן גאָטטערן נאַכפאָלגע, איהנען גאָטטעס־
דיענסטליכע עהרע ערצייגען אונד זיא אנבעטהען; זאָ בעצייגע איך
הייטע איבער אייך, דאס איהר צו גרונדע געהן
ווערדעט. (כ) זאָ וויא
דיא נאציאָנען, וועלכע דער עוויגע פֿאָר אייך צו
גרונדע ריכטעט, זאָ ווערדעט איהר צו גרונדע
געהן. דיזעס ווירד דער ערפאָלג זיין, וועז איהר דער
שטיממע דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, ניכט
געהאָרזאם זיין ווערדעט.
ט (א) העֶרע ישראל!
דוא ביזט אים
בעגריף איבער דען ירדן
צו געהן, אום דאָרט
נאציאָנען צו בעזיגען, דיא
גראָסער אונד מעכטיגער
זינד אלס דוא, גראָסע
אונד הימעלהאָך בעפעסטיגטע שטעדטע;
(ב) איין צאהלרייכעס
פֿאָלק, פֿאָן האָהער שטאטור דיא זאָהנע דער ענקים, פֿאָן דענען דוא ווייסט, אונד אָפֿט
האָסט זאגען העֶרען: ווער קאן דען קינדערן דעס ענק'ס ווידערשטעהן? (ג) דוא מוסט
אבער בעדענקען, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, דער פֿאָר דיר הערגעהט, וויא איין

רש"י

ט (א) גדולים ועצומים ממך. אתה עזוז והם

תרגום אונקלוס

ויהך בתר טעות עממיא ותפלחינון ותסגוד להון אסהדית בכון
יומא דין ארי מיבד תיבדון׃ (כ) כעממיא די יי מוביד מן
קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבילתון במימרא דיי אלהכון׃
ט (א) שמע ישראל את עבר יומא דין ית יורדנא למיעל
למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן
וכריכן עד צית שמיא׃ (ב) עם רב ותקיף בני גבריא די את
ידעת ואת שמעת מאן יכול למיקם קדם בני גבריא׃ (ג) ותידע
יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא
הוא ישיצינון והוא יתברינון קדמך ותתריכינון ותובדינון

באור

רק זכור: למען הקים. כיום הזה את בריתו אשר וגו': (כ) עקב, כבר פירשתיו בתחלת הסדר, שזהו שכר באחרית אם לטוב אם לרע:
ט (א) אתה עובר, אתה מוכן לעבור, וכן בתרגום אשכנזי: לרשת, מוסב עצמו ואחר עמו, לרשת גוים לרשת ערים: בשמים, ורמים ונראים כאלו גבהו עד שחקים: (ב) עם גדול, מוסב על לרשת: ואתה שמעת, אומרים מי יתיצב לפני בני ענק: (ג) וידעת, לכן דע: אש אכלה, אונקלוס תרגם מימריה אשא אכלא כדרכו להרחיק הגשמות, והמתרגם האשכנזי פתר כאש אכלה: יכניעם, והכשרים שראוי לחוס עליהם יכניעם לפניך: מהר, תאר הפעל, כאילו כתוב במהירות, וכן תרגם אונקלוס בפריע, והכוונה כמו שכתב הרשב"ם שילכתו בלא עורך סוללה ומצור ימים רבים. ומכל מקום לא תוכל לכלות' מהר, פן תרבה עליך חית

לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי
(ד) אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי
הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ (ה) לֹא בְצִדְקָתְךָ

ת"א לא בצדקתך עקרים מ"ב, פל"ז:

פֿערצעהרענדעס פֿייער: זיא צום טהייל פֿערטילגען, צום טהייל אבער זאָ פֿאָר דיר דעמיטהיגען ווירד; דאס דוא זיא גאר לייכט ווירסט בעזיגען אונד אויפֿרייבען קעננען; זאָ וויא דער עוויגע דיר פֿערהייסען האט. (ד) ווען אבער דער עוויגע, דיין גאָטט, זיא ווירד אויסגעשטאָסען האבען פֿאָר דיר, זאָ מוסט דוא ניכט אין דיינעם הערצען דענקען: אום מיינעס רעכטשאפֿפֿענען וואנדעלס ווילען האט מיך דער עוויגע געפֿיהרט, דיזעס לאנד איינצונעהמען; זאָ וויא ער אין דער טהאט דיזע פֿאָלקער אום איהרער רוכלאָזיגקייט ווילען פֿאָר דיר אויסטרייבט. (ה) ניכט אום דיינער רעכטשאפֿפֿענהייט אונד דער אויפֿריכטיגקייט דיינעם הערצענס ווילען

תרגום אונקלוס

בִּפְרִיעַ כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ לָךְ׃ (ד) לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ בְּדִיתְבַּר יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ לְמֵימַר בִּזְכוּתִי אַעֲלַנִי יְיָ לְמֵירַת יָת אַרְעָא הָדָא וּבְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ מְתָרֵיכְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃ (ה) לָא בִזְכוּתָךְ וּבְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ אַתְּ עָלֵיל לְמֵירַת יָת אַרְעֲהוֹן

רש"י

שלומים ממך: (ד) אל תאמר בלבבך. צדקתי וברשעת הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים, הרי כי משמש בלשון אלא:

באור

השדה. כי לא אניח לכם להלחם על כולם בפעם אחת: (ד) אל תאמר בלבבך. כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך, שני דברים גרמו לי לנחול את הארץ הזאת, אלו האומות נתחייבו להגרש ברשעם מן הארץ, ומה שאני זוכה בה יותר מאומ' אחרת, בצדקתי הביאני ה' יותר משאר האומו' הואיל כי ברשעת הגוים האלה מורישם (הרשב"ם): (ה) לא בצדקתך. בעבור צדקתך, והטעם אחד מב' דברים אמת, ברשעתם הפסידו נחלתם, ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך, שהרי זכור אל תשכח את אשר הקצפת וגו', אלא למען הקים את השבועה וגומר (הרשב"ם). ולדעת המתרגם האשכנזי גם תיבות וברשעת הגוים האלה וגומר שבפסוק ד' מדברי משה, וכן נראה ממה שהשיב הדבור מדבר בעדו אל הנוכח ואמר מפניך, ובפסוק ה' כפל המאמר לא בצדקתך וגו' כי אם ברשעת וגו' למען הקים וגו', והשעור עקר הכוונה להוריש את הגוים האלה ברשעת', והואיל שהוא מוריש אותם, הוא נותן את הארץ לך למען הקים וגו', אבל לא בצדקתך. ובפסוק ו' אמר וידעת וגומר והוא נמשך למה שאמר אחריו, כי עם קשה עורף אתה. והשעור מזה תוכל לדעת שלא בצדקתך אתה בא לרשת את הארץ, שהרי עם קשה עורף אתה, עיין התרגום: ולמען הקים את הדבר, שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו ט"ז). כתב הרמב"ן: ויש על ישראל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם (שם ז' ח'), והנה הם אהובים למעלה, והשם לא יאהב רק את הטובים, כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אם כן גם בצדקתם ירשו ארץ, והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכללם. וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר ע"כ. והנה על דעתי אין מקום לשאלה זו, כי שם אמר מאהבת ה' אתכם הוציאך מארץ מצרים, ויתכן שבכל זמן שהיו במצרים טובים היו את ה' ומאמיני' בו ובמשה עבדו, ודאוי' היו להיות אהובים למעל' ולהגאל מבית עבדי'. אמנם אחר כך למן היום אשר יצאו ממצרי' החלו להיות ממרים, ואין צדקה ויושר לבב נמצא בם, ונתמעטה האהבה הקודמת, עד שנשאר להם ברית אבות בלבד. ומה שאמר להלן ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם, אינו סותר לזמן הנרמז כאן, כי יתכן שמשם ואילך יאמר דעתי אתכם ·

וּבְיֹ֙שֶׁר֙ לְבָ֣בְךָ֔ אַתָּ֥ה בָ֖א לָרֶ֣שֶׁת אֶת־
אַרְצָ֑ם כִּ֞י בְּרִשְׁעַ֣ת ׀ הַגּוֹיִ֣ם הָאֵ֗לֶּה
יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ מוֹרִישָׁ֣ם מִפָּנֶ֔יךָ וּלְמַ֜עַן
הָקִ֣ים אֶת־הַדָּבָ֗ר אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֤ע יְהוָה֙
לַאֲבֹתֶ֔יךָ לְאַבְרָהָ֖ם לְיִצְחָ֥ק וּֽלְיַעֲקֹֽב׃
(ו) וְיָדַעְתָּ֗ כִּ֠י לֹ֤א בְצִדְקָֽתְךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ
נֹתֵ֨ן לְךָ֜ אֶת־הָאָ֧רֶץ הַטּוֹבָ֛ה הַזֹּ֖את
לְרִשְׁתָּ֑הּ כִּ֥י עַם־קְשֵׁה־עֹ֖רֶף אָֽתָּה׃
(ז) זְכֹר֙ אַל־תִּשְׁכַּ֔ח אֵ֧ת אֲשֶׁר־הִקְצַ֛פְתָּ
אֶת־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בַּמִּדְבָּ֑ר לְמִן־הַיּ֞וֹם
אֲשֶׁר־יָצָ֣אתָ ׀ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֗יִם עַד־בֹּֽאֲכֶם֙
עַד־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֔ה מַמְרִ֥ים הֱיִיתֶ֖ם עִם־
יְהוָֽה׃ (ח) וּבְחֹרֵ֥ב הִקְצַפְתֶּ֖ם אֶת־יְהוָ֑ה
וַיִּתְאַנַּ֧ף יְהוָ֛ה בָּכֶ֖ם לְהַשְׁמִ֥יד אֶתְכֶֽם׃
(ט) בַּעֲלֹתִ֣י הָהָ֗רָה לָקַ֜חַת לוּחֹ֤ת

תרגום אשכנזי

קאָממסט דוא הין, איהר לאַנד איינצונעהמען; זאָנדערן דא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיזע פאָלקער וועגען איהרער רוכלאָזיגקייט פערטרייבט, זאָ וויל ער צוגלייך דאַז פערשפרעכען האלטען, דאז ער דיינען עלטערן אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען.
(ו) דוא קאננסט לייכט איינזעהן, דאס דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, ניכט אום דיינער רעכטשאַפפענהייט ווילען דיזעס פאָרטרעפליכע לאנד איינצונעהמען גיבט; דען דוא ביזט איין האלזשטאַררינעם פאָלק.
(ז) עראיננרע דיך אונד פערגיס ניא, וויא דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, אין דער וויסטע ערצירנט האסט. זייטדעם דוא אוים מצרים געגאנגען, ביז איהר היהער געקאָממען זייד, האבט איהר איך אלז רעבעללין געגען דען עוויגען בעטראַגען.
(ח) אם געבירגע חרב האבט איהר אויך דען עוויגען ערצירנט; אונד ער ווארד זאָ אויפגעבראכט געגען אייך, דאס ער אייך אויסראָטטען וואָללטע. (ט) איך וואר דאמאהלס

באור

פס׳ה: נתונים ונמסרים אליו לרעות אותם ולהכות בתבונותו, ולפקוד על עניניהם, וזהו ענין הידיעה׳:
(ז) למן היום. למ״ד הכללי, וכן רבים: (ח) ובחרב הקצפתם, קודם שיפתח להם בזאור התורה כלל הוכיח אותם בעונות אשר גרמו להם ולא נמחלו. והזכיר להם ענין המרגלים׳ ומי מריבה, ואח״כ ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד ה׳. והזהירם בענין ע״א זהרות רבות, והזהיר במצות בכללם. ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבוא להם כל הטובה, ועתה בא להתחיל בפרטי המצות. וקודם שיזכור אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיה׳ שעשו מעת שקבלו התורה והלאה, כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו עלים בים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם, כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמהם ברית, ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל (הרמב״ן): ויתאנף ה׳ בכם, עד שעלה על רוחו להשמיד אתכם וכן בתרגום אשכנזי: (ט) בעלתי, וקודם

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיכְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וּבְדִיל לְקַיָּמָא יַת פִּתְגָּמָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: (ו) וְתִידַע אֲרֵי לָא בִזְכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יַת אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא לְמֵירְתַהּ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל אָתְּ: (ז) הֲוֵי דְכִיר לָא תִנְשֵׁי יַת דִּי אַרְגֵּיזְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּמַדְבְּרָא לְמִן יוֹמָא דִּי נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ: (ח) וּבְחוֹרֵב אַרְגֵּיזְתּוּן קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן לְשֵׁיצָאָה יַתְהוֹן: (ט) בְּמִסְּקִי לְטוּרָא

הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת
יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא
אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ (י) וַיִּתֵּן
יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים
כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם
בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃
(יא) וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת
הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ (יב) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי
שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם
סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם
עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה

תולדות אהרן ואשב מגלה י"א, ח': ועליהם סס י"ט, ג'.

אויף דען בערג גענאנגען, אום דיא שטיינערנע טאפעלן : דיא טאפעלן דעם בונדעס , דען דער עוויגע מיט אייך געמאכט , אין עמפפאנג צו נעהמען. איך פערווייל טע פיערציג טאגע אונד פיערציג נעכטע אויף דעם בערגע, אָהנע שפייזע אָדער טראנק צו מיר צו נעהמען. (י) דא גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, מיט דעם פינגער גאָטטעס בעשריבען. אויף דענזעלבען ווארען אללע וואָרטע פערצייכנעט, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אם טאגע דער פערזאממלונג, אויס דעם פייער, מיט אייך גערעדעט האטטע. (יא) אלס נעהמליך פיערציג טאגע אונד פיערציג נעכטע צו ענדע ווארען, גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, דיא טאפעלן דעם בונדעס ; (יב) אונד שפראך צו מיר : אויף! געהע איילענדס פאָן היר הינאב! דען דאז פאָלק, וועלכעס דו אויס מצרים געפיהרט , האט זיך שוועהר פערזינדיגט ; זיא זינד גאר באלד פאָן דעם וועגע געוויכען, דען איך איהנען בעפאָהלען. זיא האבען זיך איין גאָטצענבילד געגאָססען ! (יג)דער

תרגום אונקלוס

לְמִסַּב לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא דִּי גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן וִיתֵיבִית בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא אִשְׁתֵּיתִי׃ (י) וִיהַב יְיָ לִי יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַּייָ וַעֲלֵיהוֹן כְּכָל פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא׃ (יא) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן יְהַב יְיָ לִי יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם חוּת בִּפְרִיעַ מִכָּא אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי אַפֶּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם סְטוֹ בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא דִּי פַקֵּדְתִּינוּן עֲבָדוּ לְהוֹן מַתְּכָא׃ (יג) וַאֲמַר

רש"י

(ט) ואשב בהר. אין ישיבה אלא לשון עכבה [מגילה כ"א]: (י) לוחות. לוחת

באור

לזה כבר הייתי עולה: (י) כתובים, מוסב על עצמו ואחד עמו ועליהם כתובים ככל הדברים אשר וגו', כי בלשון הקדש אין הבדל בין הדבר הנכתב (דאז געשריבענע) ובין הגשם שעליו הכתב (דאז בעשריבענע), שניהם הם כתובים, ואולם בל"אש הבדל יש כמה שראינו, לכן הולך המתרגם האשכנזי לתרגם (ווארען פערצייכנעט): (יא) מקץ, סוף ותחלה, יום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל (הרלב"ג): (יג) ראיתי, התבוננתי על העם הזה. וכ

וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ (יד) הֶרֶף
מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־
עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ (טו) וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־
הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת
הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ (טז) וָאֵרֶא וְהִנֵּה
חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם
לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃
(יז) וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם
מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃
(יח) וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה

ת"א הרף ברכות ז', א', ול"ג א': ואתפש נדרים ל"ח, א': ואשברם פסחים פ"ז, ב':

עווינע פוהר פארט צו מיר צו שפרעכען: איך זעהע וואהל, דאס דיזעס פאלק איין האלשטאררינגעס פאלקאיזט. (יד) האלטע מיך ניכט אב (פלעהע ניכט פיר זיא); איך וויללזיא אויפרייבען אונד איהרען נאהמען אונטער דעם הימעל אויסטילגען, דיך אבער צו איינער מעכטיגער: אונד צאהלרייכערן נאציאן מאכען, וויא זיא זינד. (טו) איך ווענדעטע מיך, גינג הינאב פאן דעם בערגע, דער אבען בראננטע, אונד האטטע דיא ביידען טאפעלן דעם בונדעס אויף מיינען ביידען הענדען. (טז) אלס איך זאה, וויא איהר אייך געגען דען עוויגען, אייערן גאטט, פערזינדיגט. אונד אייך איין געגאססענעס קאלב געמאכט האבט: וויא איהר אלזא גאר באלד פאן דעם וועגע געוויכען זייד, דען אייך דער עוויגע געבאטהען; (יז) דא ערגריף איך ביידע טאפעלן. ווארף זיא פאן מיינען ביידען הענדען, אונד צערבראך זיא פאר אייערן אויגען. (יח) פאר דעם עוויגען אבער ווארף איך מיך נידער: ווירער וויא

רש"י

כתיב ששתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה [שמות ל"ב] באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום ונמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו

תרגום אונקלוס

יְיָ לִי לְמֵימַר גְּלֵי קֳדָמַי יָת עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא׃ (יד) אַנַּח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְאֵשֵׁיצִינוּן וְאֶמְחֵי יָת שְׁמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וְאַעֲבֵיד יָתָךְ לְעַם תַּקִּיף וְסַגִּי מִנְּהוֹן׃ (טו) וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְטוּרָא בָּעֵיר בְּאֶשָּׁתָא וּתְרֵין לוּחֵי קְיָמָא עַל תַּרְתֵּין יְדָי׃ (טז) וַחֲזֵית וְהָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עֵגֶל מַתְּכָא סְטֵיתוּן בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא דִּי פַקֵּד יְיָ יָתְכוֹן׃ (יז) וַאֲחָדִית בִּתְרֵין לוּחַיָּא וּרְמֵיתִינוּן מֵעַל תַּרְתֵּין יְדָי וְתַבַּרְתִּינוּן לְעֵינֵיכוֹן׃ (יח) וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ כִּדְבְקַדְמֵיתָא אַרְבְּעִין יְמָמִין

באור

אותך דאיתי לדיק (ברכות ז' א), וכן בתרגום אשכנזי, ואולם א"ת למעלה חזיתי וכאן גלי קדמי, ולא ידעתי למה: (יד) הרף ממני, אנח בעותך מן קדמי. כן תרגם אונקלוס וכן המתרגם האשכנזי: (טו) ואפן וארד, אם התפלל משה את תפלתו טרם רדתו, או לא. עיין מה שכתבנו בפ' כי תשא (שמות ל"ב י"ג): (יז) ואתפש. בתחלה היו על ידיו. ומתוך כעס תפשם בידיו להפילם: (יח) ואתנפל, שטוח על הארץ ופניו כנגד הקרקע: ואתנפל, שנאמר ועתה אעלה אל ה' (שמות ל"ב ל'): להכעיסו, באו בענין הזה ואילך ארבעה שרשים נרדפים כעס, אף, חמה, קצף וא"ת שלשה מהן, כעס ואף וקצף מלשון רוגזא, וחמה פתד וזימתא. וראוי לעורר פה על ההבדל שביניהם. כל דבר המתנגד להשוקת הנפש ותוכע מצנה תאותה,

אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם
לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל
כָּל־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃ (יט) כִּי
יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף
יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע
יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃ (כ) וּבְאַהֲרֹן
הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ

תולדות אהרן לחם יומא ע"ה, ב': כי יגרתי נדרים נ"ב, א'. ב"ב ט', ב':

פֿאַרהין פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע, אָהנע שפייזע אָדער טראנק צו מיר צו נעהמען; אום אללער איירער זינדען וויללען, דיא איהר בעגאַנגען האבט: דא איהר דעם עוויגען צום פֿערדרוס דאזיעניגע געטהאן, וואס אין זיינען אויגען מיספֿעלליג איזט. (יט) דען מיר וואר באנגע, וועגען דעם צאָרנס אונד דעם גרימּמעס, מיט וועלכעם דער עוויגע איבער אייך אויפֿגעבראכט וואר, דאס ער אייך פֿערטילגען וואללטע; אבער דער עוויגע ערהאָרטע מיך אויך דיזעס מאהל. (כ) אויך איבער אהרן וואר דער עוויגע זעהר צאָרניג, דאס ער

תרגום אונקלוס

וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָא לָא שְׁתֵיתִי עַל כָּל
חוֹבַתְכוֹן דִּי חַבְתּוּן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃
(יט) אֲרֵי דְחֵילִית מִן קֳדָם רוּגְזָא וְחֵימְתָא דִּי רְגַז יְיָ עֲלֵיכוֹן
לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִימְנָא הַהִיא׃ (כ) וְעַל
אַהֲרֹן הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא לְשֵׁיצָיוּתֵיהּ וְצַלֵּיתִי אַף עַל

רש"י

למשה פסל לך שני לוחות [דברים י'] עשה עוד ארבעים יום נמצאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואומר לו למשה סלחתי כדבריך [במדבר י"ד] לכך הוקבע למחילה לסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים [דברים י'] מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים

באור

אולי זה כאב ועצב, ושם ההרגשה היא כעס (פערדרוס, קראַנקונג). ואמר בגוי נבל אכעיסם (דברים ל"ב כ"א), כעס לאביו בן כסיל (משלי י"ז כ"ה), עמל וכעס תביט (תהלים י' י"ד) והוא הפך השמחה והשחוק, כמ"ש טוב כעס משחוק (קהלת ז' ג'). ואם יהיה המתנכל לנפשו בעל עמידה וכח, אז יעורר את רוחו להנקם ממנו ולהשיב לו כגמולו. וכל תשוקה מחממת את גוף האדם ומרתחת את דמו, ובבחינה הזאת תקרא התשוקה להנקם, חרון או חמה (היטצע). ופעמים שמרוב החום תקצר הנשימה, עד שירחיב האדם את חוטמו, ויעלה אף, לתת מקום לרוחו לצאת, ובבחינה הזאת תקרא אף (צאָרן), והעוצר ברוחו ומתגבר על תשוקת הנקמה, יקרא מאריך אף או מחטים. כענין שנאמר למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך (ישעיה מ"ח ט'). ויש שעל ידי רתיחת הדם יצא מפי האדם כקצף על פני המים (הושע י' ז') (שוים), ובבחינה הזאת נשתמש בשרש קצף (שייאַען פאָר צאָרן). הנה רואה שתיבת חימה וקצף ואף וחרון הם משותפים, שהוראת כלם תשוקת הנקמה אשר המתנכל לתאות נפשו. ואינן נבדלות כי אם בחוזק וחולשה, אבל תיבת כעס לא תפול בלשון הקודש כי אם על הרגשת העצב לבדה, בלי תשוקת הנקמה, לכן מתורגם בכל מקום בלשון אשכנזי (פערדרוס, קוומער, קראַנקונג) ומלת רוגז איננה משותפת עמהם כלל, כי הוראתה בלה"ק מענין התנועה והנדנוד (ליטטערן, בעבען), כמו שכתב הרשב"ם בפסוק אל תרגזו בדרך (בראשית מ"ה כ"ד), ובלשון ארמי הושאל גם היא על הקצף, לפי שהמתקצף מדרכו להתנועע ולרגוז בכל איבריו (ליטטערן פאָר צאָרן): (יט) כי יגרתי, לכן התנפלתי: גם בפעם ההוא, מלמד שכמה פעמים התפלל עליהם:

וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא׃
(כא) וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם
אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀
בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד
אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ
אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ (כב) וּבְתַבְעֵרָה
וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים
הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה׃ (כג) וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה
אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ
וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם
וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא
הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃
(כד) מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם
דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ (כה) וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה

מ' קטנה

ת"א חטאתכם ע"ז מ"ב, ג', וכ"ח ח'. עקדה שער כ"ג:

תרגום אשכנזי

איהן פֿערטילגען וואָללטע; אללײן איך לעגטע אויך פֿיר אהרן דאמאהלס איינע פֿירביטטע איין. (כא) אייער זינדענװערק אבער, דאז קאלב, דאז איהר געמאכט האטטעס: נאהם איך, קאלצינירטע עס אין פֿייער, צערשלוג אונד צערמאהלטע עס, ביז עס איין פֿיינער שטויב וואַרד; אונד וואַרף דיזען שטויב אין דען באך, דער פֿאָם בערגע העראב פֿליסט. (כב) צו תבערה, מסה אונד קברת התאוה האבט איהר גלייכפֿאלס דען עוויגען ערצירנט. (כג) אונד אלס אייך דער עוויגע פֿאָן קדש ברנע אויסזאנדטע, אונד שפראך: ציהט הינויף, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז איך אייך געגעבען; וואַרד איהר דעם בעפֿעהלע דעם עוויגען, אייערם גאָטטעס, אונגעהאָרזאם, טרויטעט איהם ניכט אונד וואָללטעט איהם ניכט געהאָרכען. (כד) איהר זייד רעבעללען געגען דען עוויגען געוועזען, זאָ לאנגע איך אייך קעננע. (כה) אלס

רש"י

וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל [עמוס ב']: ואתפלל גם בעד אהרן. והועיל' תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הוה כמו הלוך וכלות מולא"נט בלע"ז. (כה) ואתנפל וגו'. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן בְּעִידָנָא הַהִיא׃ (כא) וְיַת חוֹבַתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן יַת עֶגְלָא נְסֵבִית וְאוֹקֵדִית יָתֵיהּ בְּנוּרָא וְשָׁפִית יָתֵיהּ בְּשׁוֹפִינָא יָאוּת עַד דִּי הֲוָה דְקִיק לְעַפְרָא וּרְמֵית יַת עַפְרֵיהּ לְנַחְלָא דְּנָחֵית מִן טוּרָא׃ (כב) וּבִדְלֵיקְתָּא וּבְנִסֵּיתָא וּבְקִבְרֵי דְּמַשְׁאֲלֵי מַרְגְּזִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ׃ (כג) וְכַד שְׁלַח יְיָ יַתְכוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֵימַר סְקוּ וְאַחְסִינוּ יַת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְכוֹן וְסָרֵיבְתּוּן עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְלָא הֵימַנְתּוּן לֵיהּ וְלָא קַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרֵיהּ׃ (כד) מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ מִיּוֹמָא דִּידַעִית יַתְכוֹן׃ (כה) וְאִשְׁתַּטְחִית קֳדָם יְיָ יַת

באור

(כא) ואת חטאתכם, נקרא העגל חטאת, על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל (הרמב"ע): ואכת אותו טחון, לשון הוה, כמו הלוך וכלות מולא"נט בלע"ז (רש"י). בל"א (מאהלענד), והוא פארטיציפיום, שם הפעל: (כד) מיום דעתי אתכם, עיין מה שכתבנו למעלה פסוק ז': (כה) ואתנפל לפני ה', מי האיש שהכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן כפילת הארבעים יום. ואין דרך המקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שהתנפלתי לפני ה' ארבעים יום כך וכך התפללתי, אפס חכמה גדולה בא להודיע לישראל שמא תאמר והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה

אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים
הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר
יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ (כו) וָאֶתְפַּלֵּל
אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַל־
תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ
בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד
חֲזָקָה׃ (כז) זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי
הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃
(כח) פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ
מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם

ת"א את ארבעים ברכות ל"ד ח': ואתפלל שם ל"ב, ב': אל תפן שם שם: מבלי ברכות שם:

איך מיך דיא פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע פֿאָר דעם עוויגען נידערוואַרף, דיא איך פֿאָר איהם געלעגען, וויל דער עוויגע אייך צו פֿערטילגען דראָהטע; (כו) בעטהעטע איך צו דעם עוויגען אונד שפראך: הערר! אָ עוויגער! פֿערטילגע דיין פֿאָלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאציאָן ניכט, דיא דוא דורך דיינע גראָסע ערלאָזט, דיא דוא מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפֿיהרט האסט; (כז) געדענקע אן דיינע קנעכטע אברהם, יצחק אונד יעקב! זיהע ניכט אויף דאז הארטנעקקיגט, רוכלאָזע וועזען אונד אויף דיא זינדע דיזעס פֿאָלקעס. (כח) מאן דירפֿטע אין דעם לאנדע, אויס וועלכעם דוא אונס געפֿיהרט האסט, שפרעכען:

תרגום אונקלוס

אַרְבְּעִין יְמָמִין וְיָת אַרְבְּעִין לֵילָוָן דִּי אִשְׁתַּטַּחִית אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן: (כו) וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים לָא תְּחַבֵּל עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי פְרַקְתָּא בְּתוּקְפָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא: (כז) אִדְכַּר לְעַבְדָּךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָא תִתְפְּנֵי לְקַשְׁיוּת עַמָּא הָדֵין לְחוֹבֵיהוֹן וּלְחַטָּאֵיהוֹן: (כח) דִּלְמָא יֵימְרוּן דַּיָּרֵי אַרְעָא דִּי אַפֵּיקְתָּנָא מִתַּמָּן מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם יְיָ

רש"י

שכתוב כאן סדר תפלתו שנא' ה' אלהים אל תשחת עמך וגו':

באור

תפלתו של משה וכיללנו, אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים. אמר להם לא יועילו לכם תפלות בארץ ישראל כי עתה נתכפר לכם כדי שלא יתחלל שמו, שהרי כאן התפלל רק זכור לעבדיך וגומר פן יאמרו הארץ וגומר מבלתי יכולת ה', ולכך לא נתחייבתם מיתה, אבל לאחר שיהרוג שלשים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ אז יוליאכם מן הארץ ויגרש אתכם שאין כאן חלול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה', אלא יאמרו הגוים ישראל חטאו לו וגו' (הרשב"ם). ואין זה עומק פשוטו של מקרא, אלא משל לבן מלך שסרח כמה וכמה פעמים לפני אביו, בא אוהבו והתחנן ועלה בעבורו עד שפייסו, וכשנפטר האוהב מוכיח את הבן קודם פרידתו ומסדר לפניו כל סרחונו ומזכיר לו כל מה שטרח בשבילו ואומר לפניו אפילו דבר קטן שהיה בינו לבין אביו, כדי שעל ידי כך יתעורר בלבבו יותר, כי לפעמים ישאר בלבו דבר קטן מה שמשמדו אחרי כך שלא יבוא לידי סרחון, וכן עשה משה אמר להם כל מה שטרח והתנפל והתפלל בשבילם אפילו סדר ולשון התפלה, למען יתקיים בלבבם ומתוך כך יזכרו את עונות הראשונות ולא יוסיפו לחטוא: (כו) אשר פדית בגדלך, ואם תהרגם לא נשאר רושם הגדולה ההיא: (כז) אל תפן אל קשי העם הזה, כן דרך המפייסים להזכיר קלות מן הסרחון ושבת הקצף ולהסב בתוך כך דבור דעת הכועס אל דבר אחר, ואמר העם הזה קשה מאד, אך אל תפן אל קשיים ותפן אלה שיאמרו הארץ: (כח) מבלי יכלת, הכח למלא החפץ: ומשנאתו אותם. ואם תאמר אם אין לו יכולת למה הוציאם ממצרים? משנאתו אותם הוציאם להמיתם, וא"כ וי"ו ומשנאתו הוא וי"ו שלחוד או שהוא וי"ו מחלקת והם שתי סבות מבלי יכולת או משנאתו אותם, וכן תרגם

אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר׃ (כט) וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי

י (א) בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃ (ב) וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־

תולדות אהרן ועשית יומא נ'. ג'. וע"ז ג'. מנחות כ"ח, ג':

תרגום אשכנזי

דער עוויגע האבע דאז פערמאָגען ניכט געהאבט, זיא אין דאז לאנד צו ברינגען, דאז ער איהנען פערהייסען; אָדער ער האבע זיא אויס האס געגען זיא אויסגעפיהרט, אום זיא אין דער וויסטע אומצוברינגען. (כט) גלייכוואָהל זינד זיא דיין פאָלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאציאָן, דיא דוא מיט דיינער גראָסען מאכט, אונד מיט דיינעם אויסגעשטרעקטען ארמע אויסגעפיהרט האסט.

י (א) אום דיאזעלבע צייט שפראך דער עוויגע צו מיר: הויע דיר צווייא שטיינערנע טאפעלן, וויא דיא ערשטען ווארען; קאָממע צו מיר הערויף אויף דען בערג, אונד מאכע דיר איינע לאדע פאָן האָלץ. (ב) אויף דיא טאפעלן ווילל איך דיא וואָרטע שרייבען, דיא אויף דען

רש"י

י (א) בעת ההיא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו

תרגום אונקלוס

לְאַעֲלוּתְהוֹן לְאַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְהוֹן וּמִדְּסָנֵי יַתְהוֹן אַפֵּיקִינוּן לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ (כט) וְאִינוּן עַמָּךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא׃

י (א) בְּעִידָנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ לִי פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּיד לָךְ אֲרוֹנָא דְּאָעָא׃ (ב) וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי

באור

המתרגם האשכנזי ופירוש הראשון נראה עיקר אף שהטעם מסכים יותר לפירוש שני: (כט) אשר הוצאת בכחך הגדול, אף שהדבר ידוע שלא משנאה הוצאתם, כי אז לא טרחת כל כך בשבילם להוציאם בכח גדול, וגם הכח הזה וזרועך הנטויה עדים שיש ביכולתך להביאם אל הארץ. ויתכן שיכוון ג"כ לומר, והם עמך ונחלתך, אשר פדית למען יודע שמך בעולמך, והוצאת אותם בכח גדול להודיע בעמים גבורותך, למען דעת כל עמי הארץ כי יש אלהים משגיח ויכול ושופט צדק בעולם, ועתה יחולל ש"ש על ידם, כי יאמרו העמים להכחיש יכולת השם או מדת טובו וצדקתו:

י (א) בעת ההיא, אחר שהתנפלתי לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה נתגלה אלי שאכתוב לוחות שניות: ועשית לך ארון עץ, ע"ד הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל, וזה כי מתחלה נצטוה משה על המשכן ועל כליו, והיתה המצוה לראשונה שם ועשו ארון עצי שטים, כי הוא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואח"כ עשו את העגל, וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון, צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ, הוא המצוה בו בלוחות הראשונות, והנה הזכיר לו המצו' הראשונה שבענין המשכן, שהכל תלוי בה, ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה, ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שנסמוך שהיו שם לעד לעולם כאשר צוה ה' מתחל' ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי שם ודברתי אתך. והנה בדרתו הביא הלוחו' באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן. כי אילו לא שבר הלוחות הראשונות גם הם באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון (מפי' הרמב"ן), וכן דעת הראב"ע, ורש"י ז"ל בחר בדעת ר' יהודה ברבי אלעאי במס' שקלים שאמר שני ארונות היו לישראל במדבר, אחד עשה משה

הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם
בָּאָרוֹן׃ (ג) וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים
וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃
(ד) וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן
אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל
וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ (ה) וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן
הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃
(ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־

פתח באתנח

ת"א אשר שברת מנחית ל"ט, ז': ושמתם סס ע"ח ח':

פאָריגען טאַפעלן, דיא דוא צערבראָכען האסט, געשטאנדען האבען; אונד דוא זאָללסט זיא אין דיא לאדע לעגען. (ג) איך מאכטע איינע לאדע פאָן שטים-האָלץ, היב צווייא טאַפעלן וויא דיא פאָריגען; גינג אויף דען בערג, אונד האטטעביידע טאַפעלן אין דער האנד. (ד) דא שריב דער עוויגע אויף דיא טאַפעלן וויא דיא ערשטע שריפט: נעמליך דיא צעהן וואָרטע, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אוים דעם פייער, אם טאגע דער פערזאממלונג, צו אייך גערעדעט; אונד דיא טאַפעלן גאב ער מיר. (ה) איך ווענדעטע מיך, גינג פאָם בערגע הינונטער; אונד לעגטע דיא טאַפעלן אין דיא לאדע, דיא איך געמאכט האטטע: אלוואָ זיא בלייבען זאָללען, וויא דער עוויגע מיר בעפאָהלען. (ו) דיא קינדער ישראל בראכען פאָן דען ברונ-

תרגום אונקלוס

חֲבַרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא׃ (ג) וַעֲבָדִית אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי׃ (ד) וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין דִּי מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִּקְהָלָא וִיהָבִינוּן יְיָ לִי׃ (ה) וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַּמָּן כְּמָא דִּי פַקְדַנִי יְיָ׃ (ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

עד לאחר יום הכפורים כי בירדתו מן ההר נוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמ' ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנא' ויסעו ממוסרה

באור

ואחד עשה בצלאל, ואותו של משה יצא למלחמה, ואותו של בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונשבה. וכן הוא במדרש תנחומא. שזה הארון שעשה משה היה יוצא ונכנס עמהם למלחמה, אבל רבנן אמרי אחד היה ופעם אחת יצא ונשבה, וכן דעת רז"ל בכל מקום בתלמוד: (ג) ואעש, צוויי ע"י בצלאל, כמו שאמרנו בשם הרמב"ן: (ד) כמכתב הראשון, דהיינו את עשרת הדברים, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) ויהיו שם כאשר צוני, כבר פירשתיו: (ו) ובני ישראל נסעו. מה ענין זה לכאן? ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממסרות וגו' (במדבר ל"ג ל"א)? ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ולא וחשוב, ותמצא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר? אלא אף זו מן התוכחה. ועד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם מלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן

יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם ויכהן אלעזר בנו תחתיו: (ז) משם נסעו הגדגדה ומן־הגדגדה יטבתה ארץ נחלי־מים: (ח) בעת ההוא הבדיל יהוה את־שבט הלוי

תולדות אהרן בעת ההוא פסחים ע"ד, א'. הוריות י"ג, ג'

נען, דיא צו בני יעקן גע־הארען, אויף נאך מוסרה. אין דערזעלבען געגענד שטארב אהרן; דאזעלבסט ווארד ער בעגראבען, אונד זיין זאהן אלעזר טראט דען פריסטערליכען דיהנסט אן זיינער שטעללע אן. (ז) פאן דא גינג דער צוג נאך גדגד, פאן גדגד נאך יטבה: איין לאנד, דאז אן בעכען קיינען מאנגעל האט. (ח) אום דיאזעלבע צייט זאנדערטע דער עוויגע דען שטאם לוי אויס:

רש"י

וגו' [במדבר ל"ג] ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרה להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנ' מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו עמכם בני לוי והרגו מהם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגומר. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך מיתה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין

תרגום אונקלוס

נטלו מבארות בני יעקן למוסרה תמן מית אהרן ואתקבר תמן ושמש אלעזר בריה תחותוהי: (ז) מתמן נטלו לגדגוד ומן גדגוד ליטבת ארעא נגדא נחלין דמיין: (ח) בעידנא ההוא

באור

ומשם למוסרה וגו' (רש"י), וזהו דעת רבותינו. ואולם לדעת הראב"ע נכנס ענין זה בכאן בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא, שלא יאמרו אם מת מה הועילה תפלתו? לכן אמר כי לא מת רק בשנת הארבעים, ובארות בני יעקן אינם בני יעקן גם מוסרה אינם מוסרו' ורבים כן, והלא תראה הכתוב אמר מדבר סין ובפסוק אחר מדבר איתם. וכן משם נסעו הגדגדה אינם חור הגדגד, רק הוא שם כלל לצלמונה גם פונן, ואובות. ויטבתה הוא המקום הנקרא באר, כי כן כתיב ומשם בארה, וזה טעם ארץ נחלי מים, כי במסעותם כרו הנדיבים ויצאו מים: ויכהן אלעזר, לפי שהזכיר מיתת אהרן וקבורתו, אמר שכהן אלעזר תחתיו. ויתכן שהתחיל כהונתו הגדולה באח' מן המקומות לצלמון ופונן וגו'. ולכן אמר משם נסעו הגדגדה, ובזמן שהבדיל ה' את שבט לוי לעמוד ולשרת וגו'. זהו עומק פשוטו של המקראות הללו לדעת הראב"ע. והרמב"ן מיישבים באופן אחר, ואמר, כי הר ההר גדול שבהרים ואורך פרסאות רבות, ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויקראו לו ההר לגדלו וארכו וכן אמרו רבותינו שהיה הר ע"ג הר, והיה סוף ההר עד גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה, והיה במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן וחר הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר, ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב, כי המחנה הגדול ההוא ביום אחד מהלכים כמו פרסה או פחות מכאן, ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר, שנכנסו בו במקום שפל אשר היה בגבלי ההר, ואז צוה ה' למשה והעל אות' הר ההר שיעלה למעלה על ראשו הוא תחלת ההר. והנה עלו על ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות, ומת אהרן שם, והוא שנאמר וימת שם אהרן בראש ההר, והיה מיתתו במוסרה. ואפשר שהיו מקומות האלה בשמם נחשבים כהר עצמו. ויקרא ראש ההר, ובנגבו במישור מוסרת ושם כל אחד מוסרה, שיאמרו מוסרה אשר בהר ומוסרה אשר בשפלה. והיו במקום אשר נקרא חשמונה בארות בני יעקן שאנשי בני יעקן באים שם להשקות צאנם, ואין זה מקום בני יעקן, ולפיכך ראוי לומר שנסעו מבארות בני יעקן למוסרה ומשם למוסרות ומשם אל מקום בני יעקן. עכ"ד בקוצר, ונראים יותר מדברי הראב"ע.

לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד
לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ט) עַל־כֵּן לֹא־הָיָה
לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה
הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לוֹ׃ (י) וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים
הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם
הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃
(יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע

תולדות אהרן לשרתו תענית כ"ז, ב'. סוטה ל"ח, ב'. זבחים ט"ז, ב'. ערכין י"א, א': עמדתי מגלה כ"א, א': וישמע ברכות ל"ב, ב':

די‍א בונדעסלאדע דעם
עוויגען צו טראגען, פֿאָר
איהם צו שטעהן, איהם
צו דיהנען אונד אין זיינעם
נאמען דען זעגען צו ער-
טהיילען; זאָ וויא עס יעטצט
נאָך איזט. (ט) דארום
בעקאָממט דער שטאם לוי
קיינען טהייל אונד קיין
ערבגוט אונטער זיינען
ברידערן; זיין ערבגוט איזט
דער עוויגע: וויא דער
עוויגע, דיין גאָטט, איהם
פֿערהייסען האט. (י) איך
שטאנד אלזאָ אים געבעטה
פֿאָר דעם עוויגען זאָ
לאנגע אלס פֿאָרהין,
פֿיערציג טאגע אונד פֿיער-
ציג נעכטע; אונד דער
עוויגע ערהאָרטע מיך
אויך דיזעם מאהל, זאָ
דאס ער אייך ניכט אויפֿ-
רייבען וואָללטע. (יא) ער
שפּראך פֿילמעהר צו מיר: אויף! געהע אויף דעם צוגע פֿאָר דעם פֿאָלקע הער, דאס זיא הינגעהן

תרגום אונקלוס

אַפְרֵישׁ יְיָ יַת שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְמֵיקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (ט) עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוּהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִינּוּן אַחֲסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ׃ (י) וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאִים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא אֲבָא יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ׃ (יא) וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אֱזֵיל לְמִטּוּל קֳדָם עַמָּא וְיֵיעֲלוּן וְיֵירְתוּן יַת

רש"י

הלשון: בעת ההיא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והיא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש כמה עמד בעליה אחרונה בא וחזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגומר. אע"פ שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם:

באור

אלא כמו המתרג' האשכנזי: (ח) לעמד לפני ה'. דהיינו לשרתו ולברך בשמו: לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו, הכהנים, והוא נשיאת כפים: (ט) עם אחיו, השבטים: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי, הפסיק הענין בפסול וכתיבת הלוחות, ומיתת אהרן וקבורתו, בכהונת אלעזר והבדלת שבט לוי, ועתה שב לתפלתו שעמד בה ארבעי' יום וארבעים לילה עד ששמע ה' אליו, וכן חבר המתרגם האשכנזי הענין על ידי מלות (אוזאָ) אוסיף: לא אבה, ניחם ממה שאבה בתחלה. והטעם לא די שלא השחיתך אלא שאמר עוד לי קום לך למסע ויבאו את הארץ, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יא) למסע, שם הפעל, כמו

לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ
חמישי (יב) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו
וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃
(יג) לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וְאֶת־
חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב
לָךְ׃ (יד) הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם
וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ׃
(טו) רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה
אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם
מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (טז) וּמַלְתֶּם

ת"א ועתה וכו' שם ל"ג, ב'. שבת ל"א, א'. מגלה כ"ה, א'. סוטה י"ח, א'. מנחות מ"ג, ב'. נדה ע"ז, ב'. עקדה שער ע"ו, וש' מ"ד: ולעבד עקרים מ"ב, פל"א: הן לה' חגיגה י"ב, ב': רק באבותיך עקדה שער כ"ז ומלתם שבת ק"א, א'. סוכה כ"ב, א':

אונד דאז לאנד איננעהמען, דאז איך איהרען עלטערן צוגעשוואָהרען איהנען צו געבען. (יב) אונד נון, ישראל! וואס פֿאָרדערט דער עוויגע פֿאָן דיר, אלס דאס דוא פֿאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, עהרפֿורכט האבען, אין אללען זיינען וועגען וואנדעלן, איהן ליבען אונד איהם דיהנען; (יג) דאז הייסט, דיא געבאָטע דעם עוויגען אונד זיינע געזעטצע, דיא איך דיר יעטצט געבע, האלטען זאָללסט, אונד דיזעס צו דיינעם אייגנען בעסטען? (יד) זיהע! דער הימעל אונד אללער הימעל הימעל, דיא ערדע, אונד אללעס וואס דארויף איזט: דאז איזט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס. (טו) אלליין ער האט איין וואָהלגעפֿאללען אן דיינען עלטערן געהאבט, אונד זיא דערגעשטאלט געליבט, דאס ער אויס אללען נאציאָנען איך, איהרע נאכקאָממען, ערוועהלט; וויא זיך יעטצט צייגט. (טז) איהר מיסט דאהער

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן׃ (יב) וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּכָל אָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִרְחַם יָתֵיהּ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (יג) לְמִטַּר יָת פִּקּוּדַיָּא דַּיְיָ וְיָת קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין דְּיֵיטַב לָךְ׃ (יד) הָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא אַרְעָא וְכָל דִּי בַהּ׃ (טו) לְחוֹד בַּאֲבָהָתָךְ צְבִי יְיָ לְמִרְחַם יַתְהוֹן וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן בָּתְרֵיהוֹן בְּכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (טז) וְתַעְדּוֹן יָת טַפְשׁוּת לִבְּכוֹן וְקָדָלְכוֹן לָא

רש"י

(יב) ועתה ישראל. אע"פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגומר: כי אם ליראה וגומר. רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים [ברכות ל"ג]: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל. ואע"פכ רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת

באור

לנסוע: (יב) ועתה. אחרי כל אלה אינו שואל מכם כי אם ליראה אותו: (יג) לטוב לך. וכו מה שהוא שואל ממך הוא רק לטוב לך, כי אם צדקת מה תתן לו וגו' (איוב ל"ה ז'): (טז) ומלתם

אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ (יז) כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃ (יח) עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃ (יט) וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כ) אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ

קמץ בז"ק

דיא פארהויט אייערעס הערצענס בעשניידען, אונד ניכט מעהר זא הארטנעקיג זיין. (יז) דען דער עוויגע, אייער גאטט, איזט דער גאטט אללער געטטער, אונד דער העדר אללער הערען; דער גראסע, מעכטיגע אונד פורכטבארע גאטט, דער ניכט נאך אנזעהען דער פערזאן ריכטעט, אונד קיינע בעשטעכונג אנ־נימממט; (יח) דער דעם וואיזען אונד דער וויטווע רעכט פערשאפט, אונד דען פרעמדלינג ליבט, איהם שפייזע אונד קליי־דער צו געבען. (יט) איהר מיסט גלייכפאלס דען פרעמדלינג ליבען; דען אים לאנדע מצרים זייד איהר אויך פרעמדלינגע געוועזען. (כ) פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע,

תולדות אהרן כי ה' מגלה ל"א, א': האל וכו' יומא ס"ט, ב'. עקדה תבוא ושער ל"ה: לא ישא ברכות כ' ב'. מגלה ל"א, א'. ר"ה י"ז, ב'. נדה ע', ב': את ה' פסחים כ"ב, ב'. קדושין ל"ג ב'. ב"ק מ"א, א'. סנהדרין נ"ו, א'. מנחות מ"ב, ב'. בכורות ו', ב'. תמורה ד', א': ובו תדבק תמורה ג', א':

תרגום אונקלוס

תַקְשׁוּן עוֹד׃ (יז) אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דַיָּנִין וּמָרֵי מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא וּדְחִילָא דְּלֵית קֳדָמוֹהִי לְמִסַּב אַפִּין וְאַף לָא לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא׃ (יח) עָבֵיד דִּין יִיתַּם וְאַרְמְלָא וְרָחֵים גִּיּוֹרָא לְמִתַּן לֵיהּ מְזוֹן וּכְסוּ׃ (יט) וּתְרַחֲמוּן יָת גִּיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כ) יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלַח

רש"י

לבבכם. אוטם לבבכם וכסויו: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו [מגילה ל"א]: ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש [בראשית כ"ח]: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבדו לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע:

באור

את ערלת לבבכם. זהו מליצה בל"הק, והטעם שיהא לבבכם פתוח לדברי מוסר ותוכחה, וא"ת ותעדון ית טפשות לבכון, תרגם הטעם ולא המלות, לפי שאין זו מליצה נאותה בארמית: (יז) כי ה' אלהיכם. כל מקום שנאמר אלהיך אלהיכם ענינו העצם שאתם יודעים ומכירים שמכירים אותו בשם אלהי': אלהי האלהים ואדני האדנים. שם אל מורה על עצם אשר לו הרשות והממשלה לפעול, ולא יפול כי אם על בעל בחירה ורצון, כי על המוכרח בפעולותיו לא יאמר שהוא רשאי או בלתי רשאי. וכמו שיש ביכולת הכח גבוה מעל גבוה, ועליון על כלם, כן יש ביכולת הרשות והאדנות, והו אלהי האלהים ואדוני האדונים: (יח) עשה משפט יתום ואלמנה. אף על פי שהוא נשגב ומרומם הוא חונן את הנדכאים ועשה משפט יתום ואלמנה, שעל פי הרוב היתום והאלמנה עשוקים לפי שאין להם מי יעמוד לימינם. וכן אוהב את הגר, דבר נכוה שהכל אוהביו ורעיו רחוקים ממנו, ואין לו עוזר: (כ) אתו תעבד, כתב הרמב"ם ז"ל,

תִּשָּׁבֵעַ׃ (כא) הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־
הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
רָאוּ עֵינֶיךָ׃ (כב) בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ
אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃
יא (א) וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תרגום אשכנזי

מוסט דוא עהרפֿורכט
האבע, איהם דיהנען;
איהם מוסט דוא אנהאנ־
גען, אונד בייא זיינעם
נאמען שווֹרען. (כא) ער
איזט דיין רוהם, אונד ער
איזט דיין גאָטט: דער אום
דיינעטוויללען דיזע גראָסע
אונד פֿירכטערליכע דינגע
געטהאן, דיא דוא מיט
אויגען געזעהן האסט.
(כב) מיט זיבענציג פערזאָ־
נען זינד דיינע פֿאָרעלטערן
נאך מצרים געקאָממען;
אונד יעטצט האט דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זאָ פֿיל זיין לאססען, אלס שטערנע אים הימעל זינד.
יא (א) ליבע אלזאָ דען עוויגען, דיינען גאָטט; בעאָבאכטע זיינע פֿאָרשריפֿט, זיינע געזעט־

תרגום אונקלוס

וּלְדַחְלְתֵיהּ תִּתְקְרֵב וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּם׃ (כא) הוּא תוּשְׁבַּחְתָּךְ וְהוּא
אֱלָהָךְ דִּי עֲבַד עִמָּךְ יָת רַבְרְבָתָא וְיָת חֲסִינָתָא הָאִלֵּין דִּי חֲזָאָה
עֵינָךְ׃ (כב) בְּשַׁבְעִין נַפְשָׁן נְחַתוּ אֲבָהָתָךְ לְמִצְרַיִם וּכְעַן שַׁוְיָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְמִסְגֵּי׃
יא (א) וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ וְתִטַּר מַטְּרַת מֵימְרֵיהּ וּקְיָמוֹהִי

באור

המצוה הזאת היא מצוה
כוללת כל התורה, כי עבודת
האל תכלול כל המצות,
ואולם יש לה כמו כן פרט,
והוא שיצונו האל להתפלל
אליו, כמו שאמרו במשכתו
של רבי אליעזר בנו של ר"י
הגלילי, מנין לעקר תפלה מן התורה מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד. ונכפלה זאת המצוה
כמה פעמים: ובו תדבק, פעל דבק הונח בלשונה על ענין מקומי. והוא נגיעת דבר בדבר
והבורו עמו, עד שלא יפרד ממנו כי אם בכח, כאשר ידבק האזור אל מתני איש (ירמיה י"ג
י"א). דבק לשון יונק אל חכו (איכה ד' ד'). והועתק אל הרדיפה בתמידות בלי רפיון אחרי
הנרדף עד אשר יושג. וידביקו אחריו (שופטים כ' מ"ה), והושאל אל ענין דוחי בלתי מיוחס
אל המקום, פן תדבקני הרעה (בראשית י"ט י"ט), דבקה נפשי אחריך (תהלים ס"ג ט'), רק
בחטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק (מלכים ב' ג' ג'). בהיות הענין מצוייר
בנפש וחרות על לוחותיה, עד שלא ירף ממנו ולא יעזבנה, וזהו ענין ודבק באשתו (בראשית
ב' כ"ד), שתהיה נפשו קשורה ואחוזת באהבת'. וביחס אל השם יתעלה כאמר ובו תדבק. שתהיה
גדולתו ורוממתו תמיד על פניך, ולא תסור מלהתבונן בדרכיו. וא"ת ולדחלי' תתקרב, כדרכו
להרחקת הגשמות. ואולם כבר הועתק הענין והושאל בלשון הקודש על דבר שאינו נופל תחת
ענין מקומי. כאשר הראיתיך ורז"ל אמרו וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה? אלא הדבק בתלמידי
חכמים ותלמידיהם כאלו הוא דבק בשכינה, כי הדבק בתלמידי חכמים ישמע מהם תמיד מספרי'
כבוד אל וקדושתו, ועל ידי זה ידבק הענין בלבבו ולא יסור משם כל הימים: ובשמו תשבע.
פעל השבועה לא נמצא בקל כי אם בנפעל. כי אין הנשבע פועל באמת, כי אם מקבל עליו
חובת הלב לעשות ככל היוצא מפיו, והמשביע אותו הוא מכריחו ומחייבו לכך. והוא אם כן הפועל
האמתי. והדבר אשר על ידו יצא רצון הנשבע במסורת החיוב והההכרח לקיים את השבועה,
יבוא עם בי"ת השמוש, נשבעתי בה'. השעור אני מקבל על נפשי חובת השבועה ע"י השם.
וזהו ענין ובשמו תשבע. שתהיו מושבעים על ידו. ובכל עת שתשבעו בשם אלהי' אמת יהיה
רצונכם קשור ונאסר לקיים את השבועה (בייא זיינעם נאמען זאָללט איהר איידליך פֿערבונדען
ווערדען).. זהו עומק פשוטו של מקרא לדעת הרמב"ן ז"ל. שאין השבועה בשמו גם לעת הצורך
מצות עשה כלל, כי אם רשות גמו'. ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא מצות עשה בכל עת שנצטרך
להחזיק ולקיים דבר או להרחיקו: (כא) הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה
עמך נוראות (הרשב"ע):
יא (א) משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו, עיין מה שכתב המתרגם בבאור פסוק וישמרו

ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו
ומצותיו כל־הימים׃ (ב) וידעתם
היום כי לא את־בניכם אשר לא־
ידעו ואשר לא־ראו את־מוסר יהוה
אלהיכם את־גדלו את־ידו החזקה
וזרעו הנטויה׃ ששי (ג) ואת־אתתיו
ואת־מעשיו אשר עשה בתוך
מצרים לפרעה מלך־מצרים ולכל־
ארצו׃ (ד) ואשר עשה לחיל מצרים
לסוסיו ולרכבו אשר הציף את־מי
ים־סוף על־פניהם ברדפם אחריכם
ויאבדם יהוה עד היום הזה׃
(ה) ואשר עשה לכם במדבר עד־

צע, זיינע רעכטע אונד זיינע געבאָטע, צו אללען צייטען. (ב) בערענקט וואָהל, דיא איהר יעטצט פֿאָר מיר שטעהט, דאס איך ניכט צו איירען נאָכקאָממען רעדע, וועלכע דיא צִיכטיגונג דעס עוויגען, איירעס גאָטטעס, ניכט וויססען, נאָך געזעהען האָבען: זיינע גראָסע, זיינע שטארקע האנד, אונד זיינען אויסגעשטרעקטען ארם; (ג) דיא צייכען אונד טהאָטען, דיא ער מיטטען אין מצרים, אן פרעה, קאָניג פֿאָן מצרים, אונד אן זיינעם לאנדע אויסגעאיבט האט; (ד) וואס ער אם העערע פֿאָן מצרים, זיינער רייטעריי אונד זיינען וואגען געטהאן: דא ער דאז וואססער דעס שילפֿמעערס איבער זיא הערשטראָמען ליס, אלס זיא אייך נאָכזעטצטען, אונד זיא זאָ צו גרונדע ריכטעטע, דאס ניאמאנד מעהר פֿאָן איהנען צו זעהען איזט; (ה) וואס ער אייך אין דער וויסטע געטהאן האט, ביז איהר היהער געקאָממ־

תרגום אונקלוס

וקיימוהי ופקודוהי כל יומיא׃ (ב) ותידעון יומא דין ארי לא
ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אולפנא דיי אלהכון
ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא׃ (ג) וית אתותיה
וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל
ארעיה׃ (ד) ודי עבד למשרית מצראי לסוסותהון ולרתיכיהון די
אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדינון יי
עד יומא הדין׃ (ה) ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא

רש"י

יא (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה:

באור

משמרתו חקותיו מצותיו ותורותיו (בראשית כ"ו ה'). משפט ותורה אחת הם, וזאת תורת האדם (שמואל ז' י"ט). בתפלת דוד, כמו וזאת משפט. כמו שנאמר מה משפט הנער (שופטים י"ג י"ב): (ב) כי לא את בניכם. אנכי דובר, וכן תרגום האשכנזי: את מוסר, עונש. והוא דרך כלל, ואחר כך יפרוט את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. ואת אותותיו וגו' שהעניש את מצרים, את ישראל דתן ואבירם. וזה הוא דעת המתרגם האשכנזי. ואולם אונקלוס תרגם ית אולפנא, כמו שתרגם ויסרו אותו אבל בן סורר ומורה ומלפין יתיה, אבל ויסרו אותו אבל מוליא שם רע תרגם וילקון יתיה: (ג) בתוך מצרים. לפי שיאמר אחרי כך ואשר עשה להם על הים לכן הוסיף מלת בתוך. ולא אמר במצרי' לבד: (ד) על פניהם. כמו על ראשם, לפי שהפנים הם עיקר הראש אמר על פניהם: ויאבדם, טעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם (הראב"ע): (ה) ואשר עשה לכם במדבר. דבר המן (הראב"ע), ואין זה דעת הרמב"ן אלא כמו שאמרנו למעלה שהכוונה על העונשים שנענשו ישראל על מרים במדבר, כמו על חטאת העגל והמתאוים וקברות התאוה

בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (ו) וַאֲשֶׁר
עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב
בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־
פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־
אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר
בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (ז) כִּי
עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה
הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (ח) וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ (ט) וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים
עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה

תלודות אהרן היקום פסחים קי"ט, א'. סנהדרין ק"י. א' וכ':

תרגום אשכנזי

מען זייד; (ו) וואס ער פֿערנער אן דתן אונד אבירם, דען זאָהנען אליאב'ס, ראובן'ס זאָהנס, געטהאן האט: דא דיא ערדע זיך אויפֿטהאט, אונד זיא נעבסט איהרען הויזליַיטען, צעלטען, אונד אללעם, וואס איהנען אנגעהאָרטע, מיטטען אין ישראל פֿערשלאנג. (ז) מיט אייך רעדע איך, דיא איהר מיט אייערען אויגען דיא גראָסען טהאטען געזעהן, דיא דער עוויגע געטהאן האט. (ח) בעאָבאכטעט אלזאָ אללע געבאָטע, דיא איך אייך יעטצט געבע: זאָ ווערדעט איהר געשטערקט ווערדען, אונד דאז לאנד ווירקליך איינגעהמען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהען זאָללט; (ט) אונד ווערדעט לאנגע יאהרע בלייבען אויף דעם ערדרייכע, דאז דער עוויגע אייערן עלטערן, איהנען אונד איהרען נאכקאָממען צו

תרגום אונקלוס

חָדֵין: (ו) וְדִי עֲבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בַּר רְאוּבֵן דִּי פְּתָחַת אַרְעָא יַת פּוּמַהּ וּבְלָעֲתִינוּן וְיַת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיַת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיַת כָּל יְקוּמָא דִּי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל׃ (ז) אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יַת כָּל עוֹבָדָא דַּיְיָ רַבָּא דִּי עֲבַד׃ (ח) וְתִטְּרוּן יַת כָּל תַּפְקֵידְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְּתִתַּקְּפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (ט) וּבְדִיל דְּתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן

רש"י

(ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה [במדבר ט"ז] ולא פיותיה אלא מה אני מקיים בקרב כל ישראל אלא שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואות. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם

באור

ודומיהם: (ו) ואשר עשה לדתן ולאבירם, ולא הזכיר קרח בעבור שהוא היה בעל מחלקותו והיה נראה שהוא מתאבד ושמח במפלתו ולכן לא הזכירו רק ברמז ע"י דתן ואבירם שהם לא חלקו על משה לולי נתפתו בחלקלקות דברי קרח ועצתו: ואת בתיהם, נשיה' ובניה' (הרא"בע). וכן ת"א והמתרגם האשכנזי: אשר ברגליהם, תחת ממשלתם ויכולתם: (ז) כי עיניכם הראת, כי אתכם אנכי דובר, אשר עיניכם הם הרואות וכו': (ה) ושמרתם. ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו את מצות השם (הרא"בע). וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ט) ארץ זבת חלב,

לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ס שביעי (י) כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק: (יא) וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ

תולדות אהרן והשקית שבת פ״ט, ח׳:

געבען, געשוואָרען האט: אין דעם לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט. (י) דען דאז לאנד, אין וועלכעס דוא היני־קאָממסט, עס איינצו־נעהמען, איזט ניכט וויא דאז לאנד מצרים, דאפֿאָן איהר אויסגעצאָגען זייד: אלוואָ דוא דיינען זאאמען אויסזועעסט, אונד מיט דיינער פֿיסע ארבייט דאז לאנד אנפֿייכטען מוסט, וויא איינען קאָהלגארטען; (יא) דאז לאנד, דאז איהר איינצונעמען איבער דען ירדן געהט, האט בערגע אונד טהאֶלער, אונד בעקאָממט זיין וואסער דורך

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: (י) אֲרֵי אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִּי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִּי תִזְרַע יָת זַרְעָךְ וּמַשְׁקַת לֵיהּ בְּרִגְלָךְ כְּגִינַּת יַרְקָא: (יא) וְאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן

רש״י

אשר עיניכם הראות וגומר: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל שיאמרו שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כמו. יכול בגנותה הכתוב מדבר וכן אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת״ל וחברון שבע שנים נבנתה לפני וגו' [במדבר י״ג] אדם אחד בנאן אם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח״כ בונה את הכעור (ס״א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים [בראשית י״ג] וצוען שבח מצרים היא שהיא מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואע״פכ הוא יפה מצוען [ספרי]. ובכתובות [קי״ב] דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטון ואח״כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאת משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגומר [בראשית מ״ז] אף היא איננה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמי' תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב״ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין

באור

פיין (ע' ג'): (י) כי הארץ, כן שיטת פרשיות הללו. צריכים אתם לשמור מצות ה', כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו. ורעה מכל הארצות ללא שומרם, כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכין למטר בין טובים ובין חטאים בטובה השקאת שדותיהם יש להם לחם, אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות ה' עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה עד אחרית' (הרשב״ם): והשקית, לפי שהאדמה בולעת המים היא שותה ואשר שופך עליה מים הוא משקה אותה: ברגלך. על ידי שאתה הולך אנה ואנה ומשקה אותה: והשקית ברגלך, ארץ מצרים הייתה צריכ' להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה, כמו שאתה משקה את גן הירק: (יא) הרים ובקעות, משובח ההר מן המישור, שהמישור בבית כור אתה זורע כור, אבל ההר בית כור ממנו חמשה כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו (רש״י), וכן יש דבר שהמישור משובח בהם כידוע, ומעלת הארץ שהיו בה הרים ובקעות: למטר השמים. כמו ממטר:

הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־
מָּיִם׃ (יב) אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית
שָׁנָה׃ ס (יג) וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ
אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־

חסר א'

רעגנען פֿאָם הימעל:
(יב) איין לאנד, אויף וועל־
כעם דער עוויגע, דיין
גאָטט, אכט האט; דיא
פֿאָרזעהונג דעם עוויגען,
דיינעם גאָטטעס, איזט
בעשטענדיג דאראויף גע־
ריכטעט: פֿאָם אנפֿאנגע
דעם יאהרס ביז אן'ס ענ־
דע. (יג) ווערדעט איהר
אלזאָ מיינען געבאָטען גע־
האָרכען, דיא איך אייך
יעטצט געבע: דען עוויגען,
איירען גאָטט, פֿאָן איירעם
גאנצען הערצען אונד
פֿאָן איירער גאנצען זעעלע
צו ליבען, אונד איהם צו

ת"א למטר תענית ט', ב'. ב"ב י"ט, א': תמיד ברכות כ"ס, א'. ר"ה י"ז, ב': מראשית ר"ה ו', א', וח' א' וב', וט' ב', וט"ו ב': והיה וכו' סוכה מ"ו, ב'. סוטה מ"ח, א'. מנחות ל"ד, ב': לאהבה תענית ב', א': בכל לבבכם ברכות ט"ו, ב':

תרגום אונקלוס

לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא׃ (יב) אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא׃ (יג) וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל

רש"י

ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות דורש שנא' להמטיר על ארץ לא איש [איוב ל"ח] אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות פעמים לטובה פעמים לרעה כו' כדאיתא [בר"ה י"ז]: מראשית השנה. מר"ה נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש [סוכה מ"ו] וכן והיה אם שכוח תשכח [ברכות מ'] אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה [ר"ל במגילת חסידים אבל אינו פסוק בכל תנ"ך ובירושלמי הביאו משל לב' בני אדם שנפטרו' זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים וכן המשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום [ספרי]: לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא [שם]: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב זו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא [דניאל ו'] וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה ונומר [שם]. וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך [תהלים קמ"א]: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל

באור

(יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש, ארץ מצרים אין השגחת השם נכרת ונגלו' בה תמיד. לפי שהנילוס עולה ומשקה את הארץ, והאכרים ועובדי האדמה מוליכים את מימיו בנגודות ע"י כלי השאיבה לכל שדה ושדה, ואינם א"כ נושאים עיניהם למרום ומיחלי' למטר, אבל ארץ ישראל היא ארץ הרים ובקעות, ולמטר השמים תשתה מים, וצריכו למטר כל ימי השנה, פעם בהר ופעם בשפלה, והשם דורש אותה ומשגיח על צרכיה מראשית השנה עד אחריתה, ולולי שיפקוד אותה בגשמי רצון לא תזרע ולא תצמיח, ויפרש כל זה בפרשת והיה אם שמוע, כי בארץ ישראל

נַפְשְׁכֶם׃ (יד) וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם
בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ
וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ (טו) וְנָתַתִּי עֵשֶׂב
בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃
(טז) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם
וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ (יז) וְחָרָה אַף־

תולדות אהרן ונתתי וכו' תענית שם: יורה שם ו', א' וב': ואספת ברכות ל"ה, ב' ול"ו א': ונתתי וכו' ברכות מ"ו, ב', ומ"ג א'. גיטין ס"ב, א': ואכלת יומא ע"ט, ב'. גיטין ס"ח, ב': ועבדתם יבמות ע"ח, ב'. סנהדרין קי"ב, א':

דיהנען; (יד) זאָ וויללׂ איך אייערעם לאנדע רעגען גע־בען, צור רעכטען צייט, פריהרעגען אונד שפעט־ריגנען: דאמיט דוא דיין געטריידע, מאָסט אונד אֶהל איינזאממעלסט; (טו) אונד ווילל פיר דיין פיה גראז וואכסען לאס־סען אויף דיינעם פעלדע, דאס דוא צו עססען האָ־בעסט אין איבערפלוסע. (טז) היטעט אייך אבער, דאס אייער הערץ ניכט פערפיהרט ווערדע: דאס איהר עטווא אבווייכט, אונד אנדערן גאָטטערן דיענט, אונד זיא אנבע־טעט; (יז) דער צאָרן דעס עוויגען ווירדע איבער אייך ענטברעננען, ער ווירדע דען הימעל פערשלי־

תרגום אונקלוס

נַפְשְׁכוֹן׃ (יד) וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִידָנֵיהּ בַּכִּיר וְלַקִּישׁ וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ׃ (טו) וְאֶתֵּן עִשְׂבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע׃ (טז) אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוֹן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ (יז) וְיִתְקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ

רש"י

לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי [ספרי]: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם [שם]: יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים [תענית ו']: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבוא' בקשיה [שם] ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והוו לקישיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין. ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר אם אתן דגנך וגומר כי מאספיו יאכלוהו [ישעיה ס"ב] ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל וגומר [שופטים ו']: (טו) ונתתי עשב בשדך, שלא תצטרך להוליכם למדברות [ספרי]. ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשי' יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת [דברים ח']. וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"א וכן דוד אומר. כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגומר [שמואל א' כ"ו] ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו [ספרי] נמצא עשוי לו כנכרי:

באור

ההצלחה המדינית והאושר בעולם הזה תלוים במעשי יושביה: (יד) ונתתי וגו', דבר משה בשם שולחו: בעתו, בעת שהמטר טוב לעולם: יורה, היא הרביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש, רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבוא' בקשיה (רש"י): (טו) ואכלת ושבעת, שב על דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך (הראב"ע). והיותר קרוב הוא לבהמתך, שיאכלו גם מבשר הבקר והצאן, וישמנו את חלבם, והוא א"כ מוסב על כל הקודם: (טז) יפתה, יטה מדרך הטוב והישר לזולתו: (יז) ועצר את השמים, שורש

יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן
אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל
הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃
(יח) וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם
וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת
עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃
(יט) וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר

ת"א ועצר תענית ב', ב', ר' ב'. ות' ב'. סנהדרין שם: ואבדתם ברכות ט"ו ב'. תענית ז', ב': ושמתם ברכות י"ג, ב'. קדושין ל', ב'. מנחות ל"ו ב': לבבכם ברכות ט"ו, ב': וקשרתם שם י"ד, ב': לטטפת זבחים ל"ד, ב': ולמדתם ברכות ט"ו, ב'. קדושין כ"ט ב', ול' א'. ב"ב כ"א, א': לדבר ברכות י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

סען, דאס קיין רעגנען קאָממע; דיא ערדע ווירדע איהר געוועכס ניכט הערפֿאָרברינגען, אונד איהר ווירדעט גאר באלד צו גרונדע געהן, פֿערן פֿאן דעם פֿאָרטרעפֿליכען לאנדע, דאז אייך דער עוויגע געבען ווילל. (יח) פֿאסט אלזאָ דיזע וואָרטע צו הערצען אונד צו געמיטהע, בינדעט זיא אייך צום צייכען אויף דיא האַנד, אונד טראגט זיא אלס פֿאָרדערהויפטבינדע צווישען אייערן אויגען. (יט) לעהרט זיא אייערע זאָהנע, אום בעשטענדיג דאפֿאָן צו שפרעכען: ווען דוא צו הויזע זיטצעסט

תרגום אונקלוס

בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יָת שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יָת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טַבְתָּא דַּייָ יָהֵיב לְכוֹן׃ (יח) וּתְשַׁוּוֹן יָת פִּתְגָּמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן לְאָת עַל יֶדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן׃ (יט) וְתַלְּפוּן

רש"י

(יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעת' הרבה והבא מעט [חגי א']: ואבדתם מהרה. על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא. [ספרי] משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיב' נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. איני נותן לכם ארכא [שם] ואם תאמרו והלא נתנו ארכא לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. אף לאחר שתגלו [ספרי] היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים [ירמיה ל"א]: (יט) לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה

באור

עצר הונח על ההתנגדות וההכלה כנגד הנטייה, כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג ט"ו), שהוא היה נוטה ללכת מהם, והם הפצירו בו להמתין נגד נטייתו, וכן ועצר את השמים, כי דרך השמי' לתת מטר, והשם יכריחם לבלתי נתון מטר. ולפיכך נקרא המושל עוצר. לפי שהוא מכריח לנטיית הנתונים תחת ממשלתו, אם אל חוקת הצדק או אל חפצו בלבד: יבולה, יבול הארץ לצאת ממנה: ואבדתם מהרה. סיבלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה. על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם (הרמב"ע): (יח) על לבבכם, שתתבוננו בהם ותזכרום תמיד: ועל נפשכם, שימשלו בנפש המתאוה, להטותה אל דרך האמת: לאות על ידכם, וכן לטוטפת בין עיניכם אפשר שיקשור האדם כל הדברים האלה על ידו אחת או יתנם בין עיניו או יכתבם על מזוזות ביתו? ולכן קבלו רבותינו שהכוונה רק על ארבע פרשיות, והם לאות, לסימן ולזכרון, ואמר כשתראו את האות תזכרו מיד את הדברים האלה שכבר הבינותם ושמתם על לבב' שתעשו'. כי ראוי לכל משכיל אחרי חקירתו על דבר אשר מצא טוב לפניו לשמרו על ידי אות מה, כדי שלא יצטרך בכל זמן שיקרה לפניו מקרה לעמוד ולחקור עליו אם טוב הוא אם רע: (יט) לדבר בם, שגם הם ידברו בם, או כדי שיהיה לכם מקום לדבר בם, והמתרבם

כם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך
ובשכבך ובקומך: (כ) וכתבתם על־
מזוזות ביתך ובשעריך: (כא) למען
ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה
אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת
להם כימי השמים על־הארץ: ס
מפטיר (כב) כי אם־שמר תשמרון את־
כל־המצוה הזאת אשר אנכי מצוה
אתכם לעשתה לאהבה את־יהוה
אלהיכם ללכת בכל־דרכיו ולדבקה־

תולדות אהרן וכתבתם שם י"ד, א'. שבת ל"ב, א'. מנחות מ"ד, א': על מזוזות מנחות ל"ד, א': למען ירבו ברכות ח', א'. וט"ז א'. שבת ל"ג, ב', וקי"ט ב'. יומא י"א, ב'. קדושין ל"ד, א'. ב"ק ק"י, ב'. חולין קל"ה, ב'. נשבע שם ל"ע, א'. עקדה שער ע"ו: לאהבה כריתות קי"א, ב':

תרגום אשכנזי

אָדער אויף דער רייזע ביזט, ווען דוא דיך היני לעגסט אונד ווען דוא אויפשטעהסט. (כ) שרייבע זיא אויף דיא פפאסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהארע: (כא) דאמיט איהר אונד אייערע קינדער אויף דעם ערדרייכע, דאז דער עוויגע אייערן עלטערן צוגעשווארען, עס איהנען צו געבען, לאנגע יאהרע בלייבען מאגט, זא לאנגע דער הימעל איבער דער ערדע זיין ווירד. (כב) דען ווען איהר אללע דיא געבאטע האלטען ווערדעט, דיא איך אייך צו טהון געביטע: נעמליך דען עוויגען, אייערן גאטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואנדעלן, אונד איהם אנצוהאנגען;

תרגום אונקלוס

יתהון ית בניכון למללא בהון במיתבך בביתך ובמהכך בארחא ובמשכבך ובמקימך: (כ) ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך: (כא) בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא: (כב) ארי אם מטר תטרון ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקד יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל ארחן

רש"י

צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מסיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגומר [ספרי]: (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה [שם]: (כב) שמור תשמרון. אזהרת שמירת שנה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא

באור

האשכנזי תרגמו באופן שסובל שני הפרושים: (כא) כימי השמים על הארץ, כל זמן שירבו ימי השמים גם ימיכם וימי בניכם ירבו, וכן הוא בתרגום אשכנזי. והרשב"ם כתב כלומר מטר מן השמים והאדמה תתן את יבולה, ותמה אני מה ענין המטר והיבול לימי השמים: (כב) ללכת בכל דרכיו, מה הוא רחום אף אתה תהא רחום, הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים (רש"י). הוא מוחל למכעיסיו אתה תהא מוחל למכעיסיך. הוא מטיב לטובים ולרעים ואתה תטיב לטובי' ולרעים: ולדבקה בו. שלא תאמר היום אעבוד אותו ומחר אעבוד אחרים ואחר כך אשוב אליו. אלא תהי' את ה' כדבר הדבוק בדבר תמיד לא יזח ממנו. ותכלול הדביקות בה' שתהי' זוכר אהבתו וחסדו וגדולתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, עד שיהיו דבריו עם בני אדם וכל מעשיו ועניניו ועסקיו כאילו אינכו עמה', אבל הוא לפני ה' (מלשון הרמב"ן

בּוֹ׃ (כג) וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם
גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ (כד) כָּל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ
לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־
הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן
יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ (כה) לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ
בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ס
(כו) רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם
בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ (כז) אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר

ת״א לא יתיצב עקדה שער ע״ז:

(כג) זאָ ווירד דער עוויגע אללע דיזע פֿאָלקער פֿאָר אייך אויסטרייבען, אונד איהר ווערדעט פֿאָלקער ערבען, דיא צאהלרייכער אונד מאָכטיגער זינד אלס איהר. (כד) אללע אָרטער, וואָהין איהר איירען פֿוס זעטצט, זאָללען אייער זיין; פֿאָן דער וויסטע ביז צום לבנון, פֿאָן דעם שטראָמע פרת ביז צום אייסערסטען מעערע זאָלל איירע גרענצע רייכען. (כה) ניאמאנד זאָלל אייך ווידערשטאנד טהון קאָננען; שרעקקען אונד פֿורכט פֿאָר אייך ווירד דער עוויגע, אייער גאָטט, אויף אללע לענדער, דיא איהר בעטרעטעט, קאָממען לאססען: וויא ער אייך פֿערהייסען האט. (כו) זיהע! איך לעגע אייך הייטע פֿאָר זעגען אונד פֿלוך: (כז) דען זעגען, ווען איהר דען געבאָטהען דעס עוויגען, איי־

רש״י

סדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו: (כג) והוריש ה׳. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי [שם]: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורי׳ מה השבח הוא שמשבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: יתיצב איש וגו׳. אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפי׳ כעוג מלך הבשן [שם]: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך וגו׳ [שמות כ״ג]: חסלת פ׳ והיה עקב: (כו) ראה. ברכה וקללה. האמורות בהר גריזים ובהר עיבל: (כז) את הברכה.

תרגום אונקלס

דְּתִתְקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ׃ (כג) וִיתָרֵיךְ יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן׃ (כד) כָּל אַתְרָא דִּי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלֵיכוֹן בֵּיהּ לְכוֹן יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן מִן נַהֲרָא נַהֲרָא פְרָת וְעַד יַמָּא בַּתְרָאָה יְהֵי תְחוּמְכוֹן׃ (כה) לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא דִּי תִדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דִּי מַלִּיל לְכוֹן׃ (כו) חֲזוֹ דַּאֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן וּלְוָטִין׃ (כז) יָת בִּרְכָן אִם תְּקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד

באור

ז״ל): (כד) אשר תדרך כף רגלכם. להלחם בשבעה עממים. (הרשב״ם), ולפי פשוטו עם אותו הדור שנכנס לארץ, ועל הארץ שהיא מן המדבר ועד ים האחרון ידבר, ואולם לדעת רבותינו הכוונה אף על הכבוש בשאר ארצות בארץ שנער וארץ אשור: מן המדבר, דרום: נהר פרת, צפון: ועד הים האחרון. ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב: (כה) פחדכם, לקרובים: ומוראכם, לרחוקים, וכבר באר־נו ענין הפחד והמורא: (כו) ראה. לכל אחד ידבר (הראב״ע), ויתכן שהוא לשון זרזות והזמנה

תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃
(כח) וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־
מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס (כט) וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה
אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־
הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ (ל) הֲלֹא־הֵמָּה
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא

תולדות אהרן ונתתה סוטה ל"ו, ג': הלא וכו' זס ל"ג, ח':

רעם גאָטטעס, געהאָרכט, דיא איך אייך יעטצט געביטהע; (כח) דען פלוך אבער, וועו איהר דען געבאָטען דעם עוויגען, איירעם גאָטטעס, ניכט געהאָרכט, אונד פאָן דעם וועגע אבווייכט, דען איך אייך יעטצט פאָרשרייבע: דאס איהר נעמליך אנדערן גאָטטערן נאכפאָלגט, פאָן וועלכען איהר גאר ניכטס וויסט. (כט) ווען דער עוויגע, דייו גאָטט, דיך אין דאז לאנד ברינגט, דאהין דוא געהסט, אום עס איינצונעהמען; זאָ זאָללסט דוא דען זעגען אויף דעם בערגע גרזים, אונד דען פלוך אויף דעם בערגע עיבל אויססשפרעכען לאססען. (ל) דיזע בערגע ליגען יענזייטס דעם ירדן'ס וויט היניבער, נעגען זאָננענאונטערגאנג: אין דער לאנדשאפט דעם פאָלקס כנען, דאז אויף דעם פלאטטען לאנ-

תרגום אונקלוס

יְתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ (כח) וּלְוָטַיָא אִם לָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא דִי לָא יְדַעְתּוּן׃ (כט) וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִי אַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יָת מְבָרְכַיָא עַל טוּרָא דִגְרִיזִים וְיָת מְלַטְטַיָא עַל טוּרָא דְעֵיבָל׃ (ל) הֲלָא אִינוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא בַּאֲרַע כְּנַעֲנָאָה

רש"י

על מנת אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"א הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה [ספרי]: (כט) ונתת את הברכה. כתרגומו ית מברכיא. את המברכים: על הר גרזים. כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניה' כלפי הר עיבל ופתחו בקללה [סוטה ל"ז]: (ל) הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק. וזהו

באור

(אינטריעקליאן). כמו הנה, לכה, ודומיהם, ואז אינו שומר לא המין ולא המספר: (כז) אשר תשמעו. אשר במקום אם: (כט) ונתתה את הברכה. לשון הרמב"ן כתרגומו ית מברכיא, את המברכים: על הר גריזים, כלפי הר גריזים לשון (רש"י). ואיננו נכון כפי פשוטו. כי עדיין לא צוה כן במברכים, אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה, וטעם לפניכם שתבררו לכם מהן מה שתרצו, ואודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצוה והקללה אם לא תקיימו אותו', וזה כאשר אמר עוד ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ואח"כ אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גריזים והקללה על הר עיבל. והנה היא כתובה בפה, וכן וכתן אותם על דרך הסעיר כדברי רש"ע, ע"כ: (ל) הלא המה, נתן בהם סימן: אחרי, אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק, וזהו לשון אחרי. כל מקום שנאמ' אחרי, מופלג הוא

הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה
מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃
(לא) כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא
לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ
וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃ (לב) וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת
אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃
יב (א) אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן

תולדות אהרן וירשתם קדושין כ"ו, א': אלה וכו' שם ל"ז, א':

דע וואָהנט, געגען גלגל איבער, נעבען דעם האינע מורה. (לא) ווען איהר איבער דען ירדן געגאַנגען זיין ווערדעט, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך איינגיבט: איהר ווערדעט עס איינגענאָממען אונד אייך דאַרין בעזעטצט האָבען; (לב) זאָ בעאָבאַכטעט זאָרגפעלטיג אללע דיא געזעטצע אונד רעכטע, דיא איך אייך הייטע פאָרלעגע.
יב (א) דיזעס זינד דיא געזעטצע אונד דיא רעכטע, דיא איהר זאָרגפעלטיג צו בעאָבאַכטען האבט, אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דער גאָטט אייערער עלטערן, דיר איינצונעהמען גיבט: צו אללען צייטען, זאָ לאנגע איהר אויף די־

תרגום אונקלוס

דְּיָתֵיב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל גִּלְגְּלָא בִּסְטַר מֵישְׁרָא מוֹרֶה׃ (לא) אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת אַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתֵיתְבוּן בַּהּ׃ (לב) וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין׃
יב (א) אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָּא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין

רש"י

לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי רחוק הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנחלקו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפה: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. הוא שכם שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה [בראשית י"ב]׃
(לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. ניסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבאו ותירשו את הארץ:

באור

(רש"י): דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב. וטעם המקרא מוכיח שהם כשני דבורים, שנחלקו בשני טעמים, אחרי נקוד פשטא ודרך נקוד במהפך, והוא דגש. ואם הי' אחרי דרך דבור אחד, היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפי (רש"י) וכן מתורגם: הישב בערבה, כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל. והסדים אדוקים (ולא ידעו באיזה הר יתנו את הברכה והקללה), והכה נוה באיזה מקום מההרי': מול, כמו נוכח: הגלגל. כמו וירדוף עד דן, או דרך נבוא' או שני שמות (כל זה מהרלב"ע). לפי שבימי יהושע נקרא גלגל כמו שאמר היום גלותי חרפת מצרים, לכן אמר שמשה קראו כן בדרך נבואה, או ששני מקומות נקראו כן אחד בימי משה ואחד בימי יהושע: אצל, סמוך: אלוני מרה, הוא שכם, שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י"ב ו') (רש"י): (לא) כי אתם עוברים, הטעם כן תחלו לעשות. ותהי' הארץ לעולם נחלה לכם (הרלב"ע), והכוונה שיחלו לשמור ולעשות המצות מיד אחר בואם לארץ, וזהו ושמרתם לעשות:
יב (א) אלה, עתה יתחיל לבאר הדינין הסתומים ולהוסיף מה שנתחדש במדבר ועיין בראש

יהוה אלהי אבתיך לך לרשתה כל־
הימים אשר־אתם חיים על־האדמה׃
(ב) אבד תאבדון את־כל־המקמות
אשר עבדו־שם הגוים אשר אתם
ירשים אתם את־אלהיהם על־
ההרים הרמים ועל־הגבעות ותחת
כל־עץ רענן׃ (ג) ונתצתם את־
מזבחתם ושברתם את־מצבתם
ואשריהם תשרפון באש ופסילי
אלהיהם תגדעון ואבדתם את־שמם
מן־המקום ההוא׃ (ד) לא־תעשון כן

זעם ערדרייכע לעבען ווערדעט: (ב) איהר מיסט אללע דיא שטעללען צערשטאֶרען, וואָ דיא פֿאָלקער, דיא איהר אויסטרייבט, איהרען גאֶטטערן געדיענט האבען: אויף האָהען בערגען, אויף היגעלן, אונד אונטער יעדעם גרינען בוימע. (ג) רייסט איהרע אלטאֶרע איין, צערברעכט איהרע שטאנדזיילען, פֿערברעננט איהרע האינע; הויעט דיא געשניטצטען בילדער איהרער גאֶטטער אום, אונד פֿערטילגט איהרען נאמען פֿאָן דעמזעלבען אָרטע. (ד) דעם עוויגען, אײַרעם גאָטטע, זאָללט איהר אויף דיזע וויזע ניכט דיהנען;

ת"א אבד שם שם. ע"ז מ"ה, ב': עבדו ע"ז שם: ירשים סנהדרין מ"ז, ב'. ע"ז מ"ד, ב'. וכ"ב א'. חולין ע"ז, א': ותחת ע"ז מ"ה, ב'. נדה י"ב, א': ונתצתם סנהדרין ס"ט, ב'. ע"ז שם: ואשריהם פסחים מ"ח, א'. מכות כ"ח, א'. ע"ז מ"ה, ב', ומ"ח א', וכ"ב ב': ואבדתם שבת ק"כ, ב'. סנהדרין ל"ו, ב'. מכות כ"ב, א'. ע"ז מ"ה, ב'. תמורה כ"ח, ב': לא וכו' שבת שם. פסחים מ"ח, א'. סנהדרין נ"ו, א'. וע"א א', וקי"ב א'. מכות כ"ב, א':

תרגום אונקלוס

על ארעא: (ב) אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: (ג) ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקוצצון ותובדון ית שומהון מן אתרא ההוא: (ד) לא תעבדון

רש"י

יב (ב) אבד תאבדון. אבד ואח"כ תאבדון מכאן לעוקר ע"ז שצריך לשרש אחריה [ע"ז מ"ו]: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס שקורין במשנה [שם] אבן שחצבה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. לכנות להם שם לגנאי בית גלייא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ [שם]: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים

באור

ההרים: (ב) אשר עבדו שם הגוים וגו' את אלהיהם. ותיבות אשר אתם ירשים אותם גם כמו מאמר מוסגר: עץ רענן, כתרגומו אילן עבוף, כלומר אילן שענפיו מרובים ואלונים שתחת אלו היו עובדים לאלילים: (ג) מצבתם, יתכן שהמצבה היא אבן שעליה היה נתון האליל, או כלי ההקטרה (פאָסטאַמענט סטאַנדזיילע): ואשריהם. אילן הנעבד, (רש"י), לדעת המתרגם האשכנזי הוא המקום שבו שתולים אילנות רבות והוא כמו יער קטן. אצל האילנות עומדים על סדר מה ויש מקום רחב ביניהם שסוככים בענפיהם ועושים צל, וכן נמצא בספרים הקדמונים שהיו עובדים במקומות הללו: ופסילי אלהיהם. הם העשוים מעץ, והעד תגדעון ואין גדיעה על דבר המתפוסל כסלע ואבן, וכן בתרגום אשכנזי: (ד) לא תעשון כן הטעם שלא תזבחו על הגבעות והבמות רק אל המקום שישום שמו (הרלב"ג והרמב"ם):

לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ה) כִּי אִם־אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם
לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃
(ו) וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם
וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם
וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם
וְצֹאנְכֶם׃ (ז) וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם

תולדות אהרן לשכנו סנהדרין י"ח, ב': ובאת ר"ה ד' ב', ו' א'. חגיגה ד', ב': והבאתם ר"ה שם. חגיגה שם. זבחים ס', ב', בכורות נ"ג, א': מעשרותיכם חולין קל"ו, א': ובכרת שם קל"ה ב':

תרגום אונקלוס

כֵּין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ה) אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִינְתֵּיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן לְתַמָּן׃ (ו) וְתַיְתוּן לְתַמָּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן יָת מַעְשְׂרָתֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן׃ (ז) וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדוּן בְּכֹל

תרגום אשכנזי

(ה) זאנדערן צו דעם ארטע הין, דען ער אויס אללען איירען שטעממען ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעטצען: צו דיזער זיינער רעזידענץ זאללט איהר וואללען, דארטהין זאללסט דוא קאממען; (ו) דארטהין זאללט איה איירע גאנצען אפפער אונד אנדערע שלאכטאפפער, איירע צעהנטען, איירע מילדע העבע, געליבדע אונד פרייאוויללינע גאבען, וויא אויך דיא ערשטגעבורטען איירעס גראססען אונד קליינען פיהעס ברינגען; (ז) דאזעלבסט פאר דעם עוויגען, איירעם גאטטע, פערצעהרען: אונד אייך נעבסט

רש"י

בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם. לא תעשון כן. אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב [ספרי]: (ה) לשכנו תדרשו. זה משכן שילה [ספרי]: (ו) זבחים. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכרות בקרכם. לתתם לכהן ויקריבום שם: (ז) אשר

באור

(ה) לשכנו תדרשו, לכבודו (מקום משכן כבודו). תדרשו ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל. וממנו אמרו חכמים שכינה (הרמב"ן), וכן הוא בתרגום אשכנזי, וכן ת"א לבית שכינתיה: תדרשו, שתלכו שמה מארץ מרחק, ותשאלו אנה דרך בית ה'? ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה בית אל, כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם (הרמב"ן), וכן בל"א:
(ו) עלתיכם, עולת חובה: וזבחיכם, שלמים של חובה (רש"י): מעשרתיכם, מעשר בהמה ומעשר שני (רש"י): תרומת ידכם, אלו הבכורים. שנאמר ולקח הכהן הטנא מידך (דברים כ"ו ד') (רש"י). ודרך הפשט לדעת הרמב"ן ז"ל, כל מה שאדם מרים מנכסיו להקדישו לגבוה נקרא תרומה, מלשון כל מרים תרומת כסף וגו', וכן אמר במכס ונתת לאלעזר הכהן את תרומת ה' (במדבר ל"א כ"ט), והיא חולין גמורין. ואמר תרומת ידכם, מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם, שלא נטעה בתרומת הכהנים. והזכיר בקרבן שלשת מיני הנדרים, והן האומר הרי עלי קרבן, והוא נדר, והאומר הרי זה קרבן, והוא נדבה, והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב, או שיביא בהמתו חולין אל הכהן, ויאמר הרי זה מידי לגבוה, וכל אלה חייבי' במשיל':
(ז) ושמחתם בכל משלח ידכם, הטעם ושמחתם אתם ובתיכם בכל משלח ידכם אשר ברכך ה' אלהיך: משלח ידכם, וכן אם לא שלח ידו, והענין המשתמש בדבר ברצונו וחפצו או מוכרו

אתם ובתיכם אשר ברכך יהוה אלהיך: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל־הישר בעיניו: (ט) כי לא־באתם עד־עתה אל־המנוחה ואל־הנחלה אשר־יהוה אלהיך נתן לך: (י) ועברתם את־הירדן וישבתם בארץ אשר־יהוה אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל־איביכם

ת"א לא תעשון. זבחים קי"ז, ב', וקי"ח ב': איש וכו' שם קי"ח, ב' וקי"ח א': כי לא וכו' מגלה י', א'. זבחים קי"ט, א' וב':

איירען הויזלייטען איין פערגניגען מאכען, מיט דעם, זא איהר דורך דען זעגען דעם עוויגען, אייערס גאָטטעס, ערוואָרבען האבט. (ח) איהר מיסט אללדא ניכט אלזא טהון, וויא וויר יעטצט היר טהון: איין יעדער וואס איהם בעליבט; (ט) דען נאָך זייד איהר ניכט צו דער רוהע אונד צו דעם בעזיטצע געקאָממען, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען וויד. (י) איהר ווערדעט אבער איבער דען ירדן געהן, אונד אין דעם לאנדע וואָהנען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך צום ערבע געבען וויללי: ער ווירד אייך רוהע פערשאפפען פאָר אללען אייערן פיינדען אומהער, אונד איהר ווערדעט זיכער

תרגום אונקלוס

אושטות ידכון אתון ואנש בתיכון די בריכך יי אלהך: (ח) לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוהי: (ט) ארי לא אתיתון עד כען לבית ניחא ולאחסנא די יי אלהך יהב לך: (י) ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא די יי אלהכון מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבבכון מסחור

רש"י

ברכך ה'. לפי הברכה הבא [ספרי]: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגומר. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרי' אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה [זבחים ק"ט]: (ט) כי לא באתם. כל אותן י"ד שנה [ספרי]: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. זו שילה: נחלה. זו ירושלים [זבחים קי"ט]: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל [שופטים ב']

באור

ונותנו או זורקו ליס הוא שולח ידו בו, ואם הדבר הוא שלו לפי שרשאי להשתמש בו לכל צרכיו נקרא משלח ידו: (ח) איש כל הישר בעיניו. עושה, והטע' כי ישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן, אבל בביאה מקום שיהי' המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל, וגם כן אינו חייב להביא בכורו' ולא מעשר בהמה ומעשר שני, והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבוא לשם, וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלבים בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה. כי לא נתן בהם קדושת מחיצה, אבל אוכלים אותם במחנ' וחוץ למחנ', והכ' אין להם בכל ענין הקרבנו' חובה רק איש הישר בעיניו יעשה, על כן צוה בכאן כי אחרי המנוח' והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בחוב' למקום ידוע ונבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות ויאכלו שם במחיצה לפני ה' (הרמב"ן): (י) וישבתם בטח. בטח הוא תואר פעל הישיבה. כלומר שתשבו ישיבה בטחה: (יא) מבחר

מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני (יא) וְהָיָה
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם
וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם
אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃ (יב) וּשְׂמַחְתֶּם
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם
וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי
אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה
אִתְּכֶם׃ (יג) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה
עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
(יד) כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה

תולדות אהרן והיה וכו' סנהדרין כ', ב': מבחר כריתות כ"ז, א': השמר זבחים ק"ו, א'. וקי"ח ב':

תרגום אשכנזי

אונד רוהיג וואָהנען; (יא) אלסדאן זאָללט איהר אן דען אָרט, דען דער עוויגע, אייער גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאַמען דאזעלבסט רעזידירען צו לאססען: דאָרטהין זאָללט איהר אללעס דאַזיעניגע ברינגען, וואס איך אייך געביטע: אייערע גאַנצען אָפּפֿער אונד אנדערע שלאַכטאָפּפֿער, איירע צעהנטען אונד מילדע העבע, אונד דיא אויסערלעזענען געליבדע, דיא איהר דעם עוויגען צו עהרען געלאָבען ווערדעט. (יב) דאזעלבסט זאָללט איהר פֿערגניגט זיין פֿאָר דעם עוויגען, איירעם גאָטטע: איהר, איירע זאָהנע אונד טאָכטער, קנעכטע אונד מעגדע; וויא אויך דער לוי, דער אין איירען טהאָרען איזט: דען דיזער ווירד קיין טהייל אונד קיין ערבגוט אונטער אייך בעקאָממען. (יג) היטע דיך, דאס דוא דיינע אָפּפֿער ניכט אן יעדעם אָרטע, דער דיר אין דיא אויגען פֿעללט, דארברינגעסט; (יד) זאָנדערן אן דען אָרט, דען דער עוויגע אין איינעם

תרגום אונקלוס

סְחוֹר וְתֵיתְבוּן לְרוֹחְצָן׃ (יא) וִיהֵי אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְתַמָּן תֵּיתוֹן יָת כָּל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן מַעְשְׂרוֹתֵיכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יֶדְכוֹן וְכָל שְׁפַר נִדְרֵיכוֹן דִּי תִדְּרוּן קֳדָם יְיָ׃ (יב) וְתֶחְדּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְעַבְדֵּיכוֹן וְאַמְהָתֵיכוֹן וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוֵיכוֹן אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן׃ (יג) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תַסִּיק עֲלָוָתָךְ בְּכָל אַתְרָא דִּי תֶחֱזֵי׃ (יד) אֱלָהֵן בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ

רש"י

ואין זו אלא בימי דוד. אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה [שמואל ב' ז']: שמה תביאו וגו'. למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביא מן המובחר: (יג) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר [ספרי]: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם

באור

נדריכם, מלמד שיביא מן המובחר (רש"י): (יב) ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמתיכם, הכל בכלל בתיכם הנאמר למעלה, וכאן הוסיף הלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחל' כאשר יש לך (הרלב"ג): (יג) השמר לך. הזהיר פעם שנית על זה כדי להוציא' בשר תאוה שמותר לזבחו

בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ
וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃
(טו) רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀
וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא
וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃
(טז) רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ (יז) לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל
בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ

ת״א שם וכו׳ סנהדרין נ״ד, ב׳. זבחים ק״ז, א׳, וקי״א ב׳: רק וכו׳ ברכות ע״ו, א׳, ונ״ב א׳. תמורה ל״א, א׳ וב׳: כצבי בכורות ל״ב, א׳: על הארץ פסחים ט״ז, א׳, וכ׳ א׳, וכ״ג א׳ וב׳. חולין נ״ב, א׳, ונ״ה ב׳, ומ״ד א׳: לא תוכל פסחים כ׳ד, א׳, ול״ו ב׳. יבמות ע״ב, ב׳, וע״ א׳. ב״מ נ״ו, א׳. מכות ט״ז, ב׳, וי״ט ב׳. זבחים כ״ה, א׳. חולין סח, ב׳. כריתות ד׳, ב׳: דגנך ביצין מ״ז, א׳. חולין קנ״ו, א׳. בכורות י״א, א׳:

דיינער שטאַממע ערוועהלען ווירד: דאָרטהין זאללסט דוא דיינע גאנצען אָפּפער ברינגען, אונד דאָזעלבסט אללעס פּעררינטען, וואס איך דיר געביטע. (טו) יעדאָך קאננסט דוא אין אללען דיינען טהאָרען, נאַך אייגינעם בעליבען, שלאכטען אונד פֿלייש עססען: נאך דעם זעגען דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, דען ער דיר בעשירען האט; דאזעלבסט קאן דער אונריינע מיט דיים ריינען עססען, זא וויא איין רעה אָדער איינען הירש. (טז) נור דאז בלוט זאָללט איהר ניכט עססען, זאָנדערן אויף דיא ערדע גיסען, וויא וואססער. (יז) אללעין דען צעהנטען פֿאָן דיינעם געטריירע, מאָסט אונד אָהל, דיא

תרגום אונקלוס

בְּחַד מִשִּׁבְטָךְ תַּמָּן תַּסֵּיק עֲלָוָתָךְ וְתַמָּן תַּעֲבֵיד כֹּל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ׃ (טו) לְחוֹד בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תִּכּוֹס וְתֵיכוּל בִּשְׂרָא כְּבִרְכְּתָא דַּיָי אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא יֵיכְלִינֵּיהּ כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא׃ (טז) לְחוֹד דְּמָא לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תַּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃ (יז) לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָךְ מַעֲשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ דִּי תִדַּר וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת

רש״י

הא כיצד בשבט אחד את הגורן מאלוהי היבוסי בגה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי הוא אומר כי ירחיב את גבולך וגו׳ ואמרת אוכלה בשר וגו׳ במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת״ל רק [חולין י״ז]: תזבח ואכלת. אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה [בכורות ע״ו יבמות ע״ג]: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל [ויקרא ז׳] הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אע״פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד״א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים [ספרי חולין ע״ד]: לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: (יז) לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי

באור

בכל מקו׳. ובעבו׳ שהשלמי׳ הם קודש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמר על בשר תאו׳ שמות׳ בעמ׳ והטהו׳ לאכול יחדיו (פירוש הרמב״ע): (טו) כצבי וכאיל, שאינו קרב על המזב׳. ולשון רש״י כצבי וכאיל לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקבה: רק הדם, אעפ״י שאמרתי לך שאין בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו (רש״י); (יז) לא תוכל. אינך רשאי: לאכל בשעריך. מעשר דגנך וגו׳,

וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־
נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת
יָדֶךָ׃ (יח) כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ
וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃
(יט) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי
כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס (כ) כִּי־יַרְחִיב
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־
לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה

תולדות אהרן ותרומות פסחים ל"ו, ב'. מכות י"ז, א'. מנחות כ"ו, ב'. חולין ק"כ, ב'. מעילה ט"ו, ב': כי ירחיב חולין ט"ז, ב', וע"ז ח': תאוה עקרים מ"ג, פט"ו:

תרגום אשכמי

ערשטגעבורטען דיינעס גראָסען אונד קליינען פֿיהעס; אונד אללע געליבדע, דיא דוא געלאָבען ווירסט, אללע פֿרייאוויליגען געשענקע אונד מילדע העבע: דארפֿסט דוא אין דיינען שטאָרטען ניכט פֿערצעהרען; (יח) זאָנדערן אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זאָללסט דוא זאָלכעס פֿערצעהרען: דוא, דיין זאָהן אונד דיינע טאָכטער, דיין קנעכט, דיינע מאגד, אונד דער לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט; אונד דיר פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, מיט דעם, וואס דיינע הענדע ערוואָרבען, איין פֿערגניגען מאכען. (יט) היטע דיך, דאס דוא דען לוי ניכט פֿערלאססעסט, זאָ לאנגע דוא אויף דיינעם ערדרייכע לעבסט. (כ) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיינע גרענצען ערוויטערן ווירד, וויא ער דיר פֿערהייסען; אונד דוא שפריכסט: איך

רש"י

כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני ישראל להוריש' [שופטים א'] יכולי' היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מער' המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שמה' יבוס כך מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים [שמואל ב' ה'] צלמים שכתבו עליהם את השבוע': ובכורות בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה'. לפנים מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו חלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר

תרגום אונקלוס

ידך׃ (יח) אלהן קדם יי אלהך תיכלניה באתרא די יתרעי יי אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרוך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך׃ (יט) אסתמר לך דלמא תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך׃ (כ) ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי

באור

עם הלוים ידבר, גם בישראל במעשר שני על דעת רבים, ובכרת בקרך וצאנך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהני' בכלל ישראל, כמו וצאנו אתכם (דברי' כ' י"ח) שדבר עם שני שבטי' וחצי גד, וכן אך פדה תפדה (במדבר י"ח ט"ו). עם ישראל ידבר, והטעם מי שהוא חייב לפדות, וכן לאכול בשעריך וכן לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו (הרמב"ע): (יט) השמר לך, הוסיף להזהיר שלא לעזוב את הלוי לפי שאין לו חלק ונחל' ואתה על אדמתך: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך, אין טעם הרחבה זאת כאותה שנאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד שלש ערים (דברים כ' ח' ט'), שאם כן לא הי' בשר תאו' מות' בבואם

נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ
תֹּאכַל בָּשָׂר׃ (כא) כִּֽי־יִרְחַק מִמְּךָ
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ
וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר
צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת
נַפְשֶׁךָ׃ (כב) אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי
וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר

ת"א כי ירחק קדושין נ"ז, ב'. חולין י"ז, א'. תמורה י"ב, א': וזבחת יומא ע"ה, ב. חולין כ"ח. ה', ול"ב א', וע"ד א', ופ"ה ב', וק"ב א': אך כאשר חולין י"ז א', וכ"ח א', בכורות ט"ו, א', ול"ב א':

מאָכטע פֿלייש עססען; וויל דיר עטווא דיא לוסט אנגעקאָממען, וועלכעס צו עססען: זאָ קאננסט דוא נאך וואָהלגעפֿאללען פֿלייש עססען. (כא) דער אָרט, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאָהין צו זעטצען, דירפֿטע צו וויט אב פֿאָן דיר זיין; דוא קאננסט דאהער פֿאָן דיינעם גראָססען אונד קלײנען פֿיה, דאז דיר דער עוויגע געגעבען, זאָ שלאכטען, וויא איך דיר בעפֿאָהלען, אונד נאך הערצענסלוסט אין דיינען שטעדטען פֿערצעהרען. (כב) יעדאָך ווירד עס גענעסכען, וויא מאן רעה אָדער הירש איסט: דער אונרייניג איסט מיט דעם רײנען

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּשְׂרָא׃ (כא) אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דִי פַּקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ׃ (כב) בְּרַם כְּמָא דִי מִתְאֲכִיל בְּשַׂר טַבְיָא

רש"י

אלא מתוך הרחבת ידי' ועושר [חולין פ"ד]: בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אי מה צבי ואיל חלבן מותר

באור

לאכן, אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים האל' אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים אשר יזכיר בכל מקום, ואז נבדיל שלש ערים, וכן עשה יהושע. ואחרי כך אמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך, וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאבותם, אבל כאן אמר כאש' דבר, והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה (הרמב"ן): אכלה, הה"א נוספת: כי תאוה נפשך, כי אכילת בשר לא היתה מצויה בימים הקדמונים כמו בזמנינו, ולא היו אוכלים בשר כי אם לפרקים ולתאוה רבה: (כא) כי ירחק, אין הטעם שיהי' מותר בהרחקת מקום בלבד, שאם כן יהיו יושבי ירושלים הסמוכים אסורים בבשר תאו'. אבל עם כל ישראל ידבר, ואמר להם כי כאשר ירחיב ה' את גבולכם, ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהי' לכם בשר החולין מותר. כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר בחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו (ומה שאינו נוהג בכל אינו נוהג במקצת) (רמב"ן): וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתך, למדנו שיש צווי בזביח' היאך ישחוט והן הלכות שחיט' שנאמרו למש' בסיני (רש"י), ואמרו בספרי כאשר צויתיך. מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיט'. והענין שבקדשים כאמר ושחט ושחטו, ושחיט' בל"הק נופל על הכרת סימני הצואר. ומה שנאמר וישחטם במדב', הוא מליצה שזבח אותם כאלו טבחם ומעט' אמר שיזבח החולין כאשר צויתיך בקדשים, שהוא בסימני הצואר (מדברי הרמב"ן): (כב) אך, הכונ' שהשחיט' תהי' כמו שחיטת קדשים, אבל

יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ (כג) רַק חֲזַק לְבִלְתִּי
אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־
תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ (כד) לֹא
תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃
(כה) לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

ת"א רק חזק פסחים י"ז, ב', וכ"ב ב'. סנהדרין נ"ט, א'. מכות כ"ב, ב'. חולין ק"ח, ב': כי הדם זבחים ל"ה, א': ולא תאכל פסחים כ"ב, ב'. חולין ק"ב, א'. וע"ב ב': לא תאכלנו חולין סס

תרגום אשכנזי

צוזאממען. (כג) נור זייא דארין זארגפעלטיג, דאס דוא דאז בלוט ניכט עססעסט; דען דאז בלוט איזט דער לעבענסגייסט, אונד דוא זאללסט דען לעבענסגייסט ניכט מיט דעם פליישע פערצעהרען. (כד) דוא זאללסט עס ניכט עססען, זאנדערן וויא וואססער אויף דיא ערדע גיסען. (כה) ווען דוא דאז בלוט ניכט איסעסט, זא טהוסט דוא, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען רעכט

תרגום אונקלוס

ואילא כן תיכלינה מסאבא ודכיא כחדא ייכלוניה: (כג) לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא: (כד) לא תיכלוניה על ארעא תשדיניה כמיא: (כה) לא תיכלוניה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי

רש"י

אף חולין הלבן מותר ת"ל כן: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר' יהודה. ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה את צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך להזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. אזהרה לאבר מן החי [חולין ק"ב]: (כד) לא תאכלנו. אזהר' לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האיברים: למען ייטב לך וגו'. צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו

באור

לא האכילה, וכן מתורגם בל"א; (כג) רק חזק, ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו, לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר' יהודה, ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות, אם הדם שהוא קל להשמר ממנו, שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו ק"ו לשאר מצות. ודברי ר' יהודה נראותין אל הפשט, שאף אם הדם נפשו של אדם קצה ממנו, אפשר שהיו רבקים ורגילים בו בהיותם במצרים, כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים, והם אלילי היער והשדה (וואלדגאטטען), כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם (ויקרא י"ז ז'), וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה (דברים לב י"ז), והיתה העבוד' ההיא באכיל' מן הדם, כי היו מקבצי' את הדם לשדים, והם אוכלים עליו, וממנו, וחשבו שע"י זה יתחברו ויעשו פעולות נפלאות וכבר הזכיר מזה הרב המור' ז"ל. ולא שיהי' זה הטעם באסור אכילת הדם, שהרי הכתוב מפרש טעמו, כי הדם הוא הנפש וגו'. אבל מזה הטעם היו שטופים בו ודבוקים אחריו עד מאד. כדרך המון בני אדם המשתוקקים לדעת את העתיד ולעשות מעשים מבהילים ומהבילים. וכל תועבות האלילים והעצבים נולדו על דרכי הילד ההוא. ולזה הוצרך לכפול האזהרה מאכילת הדם פעמים רבות, ואמר רק חזק לבלתי אכול את הדם, שלא יתפתה לטענו' המסיתים ואל ישעה בדברי שקר. ומן הטעם ההוא בעצמו נלטוינו בכסוי הדם, שהוא הפך העבודה ההיא. והעבור שלא היו רגילים בו כי אם הציידי' ואנשי השדה, אשר שם ידקדו השעירי', לא באה המצו' ההיא כי אם בדם החיה והעוף אשר יצוד בשד' וביער, ולא חשש אם ישפך דם הבהמ' הביתית. (מדברי הרמב"ן בשנוי לשון): (כח) למען ייטב לך, שלא יאכל נפש בהמה. שתשחי' כפשו ונפש בניו אחריו, על כן לבניך אחריך: כי תעשה הישר, כי אם לא תאכל דם אז תעשה

(כו) רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ
תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה׃ (כז) וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר
וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־
זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ (כח) שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ
עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר
בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי
(כט) כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

איזט; זאָ ווירד עס דיר, אונד דיינען קינדערן נאך דיר, וואָהל געהן. (כו) דאָהינגעגען, וואס דיא פאָן געהייליגטען זאכען האסט, אונד דיינע געליבדע, מוסט דוא אויפלאדען; אונד דאמיט אן דען אָרט קאָממען, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד. (כז) דאָזעלבסט זאָללסט דוא דיינע בראנדאָפּפער, זאָוואָהל פלייש אלס בלוט, אויף דען אלטאר דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, דארברינגען; פאָן דען אנדערן אָפּפערן אבער זאָלל דאז בלוט אויף דען אלטאר דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געגאָססען אונד דאז פלייש פערצעהרט ווערדען. (כח) מערקע אונד בעפאָלגע אללע דיזע וואָרטע, דיא איך דיר געביטע, דאמיט עס דיר אונד דיינען נאכקאָממען אויף עוויג וואָהל געהע: ווען דוא דאז טהוסט, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, גוט אונד רעכט איזט. (כט) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיזע פאָלקער, וועלכע דוא צו פערטרייבען

תּ״א רק קדשיך נזיר כ״ה, א׳. בכורות י״ד, ב׳. תמורה י״ז, ב׳: תשא נזיר כ״ה, א׳: תמורה י״ח, א: ועשית נזיר שם זבחים כ״ב, ב׳, וע״ם ב׳, וס״ם א׳, וק״ד א׳. חולין ל׳, א׳. תמורה י״ז, ב׳: ודם וכו׳ פסחים ע״ז, א׳. סנהדרין מ״ב, א׳, ע״ז כ״ח, א׳ זבחים ק״ו, א׳: כי יכרית עקרים מ״ג, ס״ד:

תרגום אונקלוס

תַּעֲבֵיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ: (כו) לְחוֹד קוּדְשָׁךְ דִּי יְהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ: (כז) וְתַעֲבֵיד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וְדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יִתְּשַׁד עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵּיכוּל: (כח) טַר וּתְקַבֵּיל יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ עַד עָלְמָא אֲרֵי תַעֲבֵיד דְּתַקֵּן וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: (כט) אֲרֵי

רש״י

ק״ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם [מכות כ״ג]: (כו) רק קדשיך. אף על פי שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הן תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל. ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחולה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו [ספרי]: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך [משלי

באור

ישר בעיני ה׳: (כו) רק קדשיך, עולת ושלמים ונדרים: תשא, תשאם, כלומר תביאם אל המקום הנבחר: (כז) הבשר והדם, ומבא׳ והולך דם זבחיך ישפך והבשר תאכל: והבשר תאכל, עם הכהן ידבר אם הוא בכו׳ או חטאת או אשם והשוק והחזה, ואם שלמים יאכל רבם הישראלי (הרמב״ע): (כח) כי תעשה, אם תעשה: (כט) כי יכרית, גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב, כי אם לא יכלה את הגוים לא ירחיב את גבולו (הרמב״ע) ולפי מה שכתבנו

הגוים אשר אתה בא־שמה לרשת
אותם מפניך וירשת אתם וישבת
בארצם: (ל) השמר לך פן־תנקש
אחריהם אחרי השמדם מפניך ופן־
תדרש לאלהיהם לאמר איכה
יעבדו הגוים האלה את־אלהיהם
ואעשה־כן גם־אני: (לא) לא־תעשה
כן ליהוה אלהיך כי כל־תועבת

תרגום אשכנזי

הינגעהסט, פֿאָר דיר אויסראָטטען ווירד: דוא ווירסט איהר לאנד איינ־נעהמען, אונד דארין וואָהנען; (ל) זאָ היטע דיך, דאס דוא איהנען, נאכדעם זיא פֿאָר דיר פֿערטילגט זינד, ניכט נאכוואנקעסט, דאס דוא ניכט איהרען גאָטטערן נאכפֿאָרשעסט, אונד שפריכסט: וויא דיזע פֿאָלקערן איהרע גאָטטערן געדיהנט האבען, זאָ וויל אויך איך טהון. (לא) דוא זאָללסט דעם עוויגען, דיי־נעם גאָטטע, אויף דיזע וייזע ניכט דיהנען; דען זיא האבען איהרען גאָטטערן געטהאן, וואס דעם עוויגען איין גרייעל איזט,

תרגום אונקלוס

ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עליל לתמן לתרבא יתהון מן קדמך ותירת יתהון ותתב בארעהון: (ל) אסתמר לך דלמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מן קדמך ודלמא תתבע לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האלין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא: (לא) לא תעביד כן קדם יי אלהך ארי כל

רש"י

כ"ח] ואם שניתה אפשר תשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה [ספרי]: את כל הדברים. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה [שם]: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן ואדכותיה דא לדא נקשן [דניאל ה'] ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כמוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו [תהלים ק"ט] מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזרין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו: לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו [שמות כ"ב] דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אלילים לעבד' בדבר אחד כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניה'. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו:

באור

למעלה יפה נדבקת הפרש' הזאת שהי' האזהרה מלדרוש לע"ז, והבאה אחריה בגנואת השקל, עם אסור אכילות הדם, שגם הי' הרחקה מתועבות המתקדשי' למען יתנבאו: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגום לשון מוקש, ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן ואדכותיה דא לדא נקשן (דניאל ה' ו'), ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כמוך אחר מעשיהם (רש"י). וכן בתרגום אשכנזי (נאכוואנקסט): איכה יעבדו. כדרך שעבדו הגוים האלה את אלהיהם, כן אעשה גם אני לכבוד השם. לחשבו שהעבודה היא רצויה, אך הם עבדו לזרים ואתה תעבוד לאל חי: (לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא. לפי שהיתה ידיעתם וציורם באלהיות שוא ותוהו, נמשך מזה שגם עבודתם תועבה. על דרך משל לפי ציורם שהאליל אכזרי היו מקריבים בני אדם לפניו, מבלי לחוס ולחמול אף על בניהם ובנותיהם, ומזה תקיש על השאר, שכלם תועבת ה' אשר שנא:

יְהֹוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי
גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ
בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃
יג (א) אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־
תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ
(ב) כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם
חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃

תולות אהרן לא תוסף עקרים מ"ב, פי"ו:

תרגום אונקלוס

וּמְרַחַק קֳדָם יְיָ דִּי סָנֵי עָבְדִין לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת
בְּנָתְהוֹן מוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן׃
יג (א) יָת כָּל פִּתְגָּמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד
לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ׃ (ב) אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ

תרגום אשכנזי

אונד פֿאָן איהם געהאסט ווירד. זיא פֿערברענגען זאָגאר איהרע זאָהנע אונד טאָכטער דען גאָטטערן צו עהרען.

יג (א) אללעס, וואס איך אייך בעפֿעהלע, זאָללט איהר גענויא בעאָבאכטען: ניכטס דאצו טהון, ניכטס דאפֿאָן נעהמען. (ב) ווען איין פראָפֿעט אָדער טריימער אונטער אייך אויפֿשטעהט, אונד גיבט דיר איין פֿאָרצייכען אָדער וואונדער:

רש"י

יג (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרון לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו. חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים [ספרי]: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואומר

באור

יג (א) לא תוסף, כבר אמרנו שהתוספת גם הוא מגרעת כי על ידה ישוב העיקר טפל והטפל עיקר: (ב) אות או מופת, כל ענין מושג המורה על אמיתת דבר זולתו נקרא אות בל"הק, או סימן בלשון רז"ל. ונראה שאות מלשון הגידו האותיות לאחור (ישעי' מ"א כ"ג), שעל היות הסי' ההוא מורה על דבר שיהי' אחר שיעבר, אם שהוא נמשך ונסובב ממנו. או דומה אליו ודמיון מה, וע"י כך נתעורר ע"י הסי' ההוא לזכו' המסומ' בדרך הזכרון להתעורר ע"י הדברים הדומים, כענין הקשת בענן, שאמר עליה, והית' לאות ברית ביני ובין הארץ והי' בענני ענן על הארץ ונראת' הקשת בענן וזכרתי את הברית וגו', שיהי' זכרון הברית נמשך ומסובב מראיית הקשת. וכן כאשר יאמר הנביא דבר שעתיד להיות. כגון שיהי' האל עמנו, יאמר לכן יתן ה' לכם אות, שיקרא שם בן אשת הנביא עמנואל. שהוא סימן לדבר שיהי' בדומ' לו. וכן מה אות כי אעלה בית ה' (ישעיה ל"ח כ"ב). שיקדם להודיע לו דבר המורה על עלייתו. ומופת הוא פעולה נשגבת מכח התולדות, המכרעת את הנפש להאמין בדבר הפועל ההוא, ולהודות שהוא שליח השם אשר לו הכח והממשלה לעשות במערכת התולדות כרצונו. מעתה אות ומופת נחלקים הלך, שהמופת גם הוא אות על שליחות השליח, סימן ועדות ודאי' על כל אשר ידבר בשם ה'. וכן האות כאשר יהי' ענין נפלא ונשגב מן הטבע יקרא מופת. וזה כדברית מלך כאשר אמרנו, שכל מופת אות ולא כל אות מופת. ואמרו בספרי אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדבר' התור' בשני לשונות. הכוונ' שבענין הזה אות ומופת הוראה אחת להם, שהוא ענין נפלא המור' על דבר ומכריע להאמין בו. מעתה יאמר ונתן לך אות או מופת, כגון שיאמר אני נביא שלוח אליכם מאת השם, שתעבדו עבודה זרה פלונית, וזה לכם האות שהוא שלחני, כי נאמר יהי' כך וכך. או יעש' דבר פלא אחד. לברר בו שהוא שליח השם הנכבד. וצוה שלא נשמע אל דברי הנביא, ולא נשמע באותותיו ובמופתיו, כי הנה מושכל ראשון הוא. שהנותן אות או מופת להכחיש אמיתת השם יתעלה או חכמתו. או חסדו וטובו עם בריותיו לב"ת, הוא סותר ומכחיש את דברי עצמו סתירה גמור' ומוחלטת, כי הדבר ידוע שכל המכחיש שלמות אחת

אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ
אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ
בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃
(ח) מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם
הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ
מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃
(ט) לֹא־תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו
וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל

תולדות אהרן מאלהי סנהדרין ס"ח, ב': לא תאבה שם ע"ב ב': ולא תחמל שם כ"ט, ב', ול"ג ב', ול"ו ב', וס"ה ב'. מכות י"ב א':

תרגום אשכנזי

דיינען ארמען, אָדער דיין הערצענספריינד הייםליך פערפיהרען וויל; אונד שפריכט: קאָממע! וויר וואָללען אנדערן גאָטטערן דיהנען! דיא ווערער דוא נאָך דיינע עלטערן גע־קאננט האבען; (ח) פאָן דען גאָטטערן דער פעֶל־קער, דיא אום אייך הער וואָהנען: זיא מעֶגען אייך נאהע, אָדער ענטפערנט פאָן אייך זיין, פאָן איינעם ענדע דער ערדע ביז צום אנדערן; (ט) זאָ ווילליגע איהם ניכט איין, אונד גיב איהם קיין געהאָר. אויך זאלל דיין אויגע זיינער ניכט שאָנען, דוא זאָללסט קיין ערבארמען מיט איהם

תרגום אונקלוס

בְּרָךְ אוֹ בְרַתָּךְ אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ אוֹ חַבְרָךְ דִּי כְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ׃ (ח) מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן דְּקָרִיבִין לָךְ אוֹ דִּרְחִיקִין מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ (ט) לָא תֵיבֵי לֵיהּ וְלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא תְרַחֵים וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי

רש"י

יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסיתך בי [שמואל א' כ"ו] אמיטר"א בלע"ז שמסיאו לעשות כן: אחיך. מאב: או בן אמך. אח מאם [קידושין פ"ו]: חיקך. השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקיי"דא בלע"ז וכן מחיק הארץ [יחזקאל מ"ד] מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דבר מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ. זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו [ספרי]: (ט) לא תאבה לו. לא תהא תאב לו לא תאהבנו [שם] לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך [ויקרא י"ט] את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפש למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו [שמות כ"ג] לזה לא תעזוב: ולא תחום עינך עליו

באור

פורענות קורא אותה הסתה, ותסיתני בו לבלעו חנם, אשר הסתה אותו איזבל אשתו ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד (הרשב"ם) ורש"י אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסית בי (שמואל א' כ"ו י"ט). אמיטר"א בלע"ז, שמסיאו לעשות כן ואיני יודע לכוונו בלשון הרוא' והנראה שצ"ל איגליטר"א בלע"ז. והוא בל"א (אנטרייבען עררייצען): אשת חיקך. השוכבת בחיקך ומדובקה בך (כן הוא ברש"י כ"י. ובדפוס נשתבש), אפיקי"א בלע"ז, (אף הוא נשתבש בדפוס וכצ"ל, והוא אפיסע"ע. בל"א אנקלעבענד אנהענגענד), וכן מחיק הארץ (יחזקאל מ"ד י"ד), מיסוד התקוע בארץ: רעך אשר כנפשך, רעך אשר הוא לך כנפשך: (ח) מקצה הארץ, או מאלהי העמים אשר הם מקצה הארץ ועד קצה הארץ: (ט) לא תאבה, בלב: ולא תשמע, במעשה: ולא תחום, אף כהוא אהובך: ולא תחמול, אף שהוא אדם: ולא תכסו

וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ (י) כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ
יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ
וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃ (יא) וּסְקַלְתּוֹ
בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים׃ (יב) וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר
הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס (יג) כִּי־תִשְׁמַע
בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ (יד) יָצְאוּ
אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ

תולדות אהרן כי הרג סנהדרין ל"ד, ב', ול"ה ב'. עקדה שער כ"ב: וכל ישראל שם ס"ג, ב': באחת וכו' סנהדרין י"ג, ב'. ב"ק פ"ב, ב': יצאו ברכות ל"א א'. כתובות ס"ח, א'. ב"ב י', א'. סנהדרין ע"ו, א'. ויק"ר א':

האבען, אונד דיא זאכע ניכט בעדעקקען; (י) זאָנדערן אומברינגען זאָללסט דוא איהן: דיינע האנד זייא צוערשט אן איהן, איהן צו טאָדטען, אונד זאָדאן דיא האנד דעם גאנצען פֿאָלקס. (יא) שטייניגען מוסט דוא איהן, דאס ער שטערבע: וויל ער דיך פֿאָן דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, האט אבפֿיהרען וואָללען, דער דיך אויס דעם לאנדע מצרים, אויס דעם שקלאַפֿענהויזע געפֿיהרט האט; (יב) דאמיט דיא געזאממטע נאציאָן עס האָרע אונד זיך פֿירכטע, אונד נימאנד אונטער אייך פֿערנער דערגלייכען באָזעס אונטערנעהמע. (יג) ווען דוא פֿאָן איינער דער שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צור וואָהנונג גיבט, דיא נאכריכט האָרסט: (יד) עס זייא איין רוכלאָזעס געזינדעל פֿאָן דיר זעלבסט אויסגעגאנגען, אונד האבע דיא איינוואָה-

תרגום אונקלוס

(י) אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּיהּ יְדָךְ תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא׃ (יא) וְתִרְגְּמִנֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת אֲרֵי בְעָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ (יב) וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ׃ (יג) אֲרֵי תִשְׁמַע בְּחַדָא מִקִּרְוָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמִיתַּב תַּמָּן לְמֵימָר׃ (יד) נְפַקוּ גֻּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא מִבֵּינָךְ וְאַטְעִיאוּ יָת יָתְבֵי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר נְהָךְ

רש"י

לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך [ויקרא י"ט] על זה לא תחוס: ולא תחמול. לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרוג תהרגנו. (אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה) יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות [ספרי]: ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד העדים להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. פרט לירושלים שלא נתנה לדירה [ספרי]: כי תשמע לאמר. שומעים כך יצאו וגומר: (יד) בני בליעל. בלי עול שפרקו עולו של

באור

עליו. אף שהוא ממשפחתך וקרוביך לא תכסה משאת חרפה על קרוביך ותגלה הדבר: (י) כי הרוג תהרגנו, כשיצא מב"ד חייב על פי שמועתך: בראשונה, אלו. הה' כתוב לראשונה הי' תואר אל היד, ועתה שנאמר בראשונה בריבים אנחנו אל הכלל אשר זכרנו פעמים רבות, והוא שכל שם המופשט מהתואר בא בלשון הקודש בסימן נקבה: (יא) וסקלתו, פירש מה תהא מיתתו: (יב) ויראון, הנו"ן נוסף: (יד) בני בליעל, בלי עול, שפרקו עולו של מקום (רש"י), והוא מספרי. ורד"ק אמר שהוא כנוי לרשע, כגון תפלה שלא יעלה ולא יצליח. והנכון שהוא הפוך מעל', שאין בקרבם מעלת האדם, והם נעדרים ומשוללים מכל מעלה, (ובל"א נידער-

אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃
(טו) וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב
וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ (טז) הַכֵּה
תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־
חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ (יז) וְאֶת־
כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ
וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־

ת"א ודרשת סנהדרין מ', א', ו', ב': והנה אמת שם ע"ב: הכה תכה ב"מ ל"א, ב'. סנהדרין קי"א, ב': החרם שם קי"א, ב': ואת בהמתה שם קי"ב ב'. תמורה ה', א': לפי חרב סנהדרין ל"ב, ב': כל שללה סנהדרין ק"א, א', וקי"א ב': חולין פ"ט, א': ושרפת סנהדרין קי"א ב':

תרגום אשכנזי

נער זיינער שטאדט פער־
פיהרט אונד געשפראָכען:
קאָמט, וויר וואָללען
אנדערן גאָטטערן דיענען!
דיא איהר ניכט קעננט;
(טו) דוא ווירסט געני־א
אונטערזוכען, נאכפאָר־
שען אונד דיך בעפראגען:
אונד פינדען, דאס דער
בעריכט וואהר אונד גע־
וויס, אונד דיזע שאנד־
טהאט אונטער אייך גע־
שעהן זייא; (טז) זאָ
זאָללסט דוא דיא איינ־
וואָהנער דערזעלבען
שטאדט מיט דער שערפע
דעם שווערדטעם נידער־
הויען, דיא שטאדט,
נעבסט אללעם, וואס דא־
רינגען איזט. ביז אויף דאז
פיה, צור שערפע דעם
שווערדטס פערדאממען.
(יז) דיא זעממטליכע ביי־
טע דער שטאדט אבער
זאָללסט דוא מיטטען אויף
דער שטראסע צוזאממען ווערפען; אונד זאָדאן דיא שטאדט מיט איהרער גאנצען בייטע אנצינדען.

רש"י

מקום [שם]: אנשים. ולא נשים [סנהדרין פ"ה]: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכ': (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקירה והיטב ובשאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות [שם]. במקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב [דברים י"ט] ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב [שם י"ז] ולמדו היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. אם אינך יכול להמית במית' הכתוב' בהם המיתם באחרת

תרגום אונקלוס

וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָא דִי לָא יְדַעְתּוּן: (טו) וְתִתְבַּע וְתִבְדוֹק וְתִשְׁאַל יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא כֵּיוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בֵּינָךְ: (טז) מִמְחָא תִמְחֵי יָת יָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגָם דְחָרֶב גַּמַּר יָתַהּ וְיָת כָּל דִי בַהּ וְיָת בְּעִירַהּ לְפִתְגָם דְחָרֶב: (יז) וְיָת כָּל עֲדָאַהּ תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְתָאַהּ וְתוֹקִיד בְּנוּרָא יָת קַרְתָּא

באור

טרעפטיגע): (טו) היטב, תואר פעל בדרישה והחקיר' והשאל': אמת נכון, קיום אחר קיום לחזק: (טז), לפי חרב, כמו על פי הרב, פי הוא הלהב החדוד והשנון: החרם, כתרגומו גמר, וענינו כליון נמרץ, והעד לפי חרב: אתה. את העיר, שתחרוב הבתים ותנתוץ כל בניני': לפי חרב, מוסב על הבהמה, או שיהי' חרב שם כולל כל כלי ברזל העשוים להרוג ולנתוץ חומות בתים ומגדלים: (יז) ואת כל שללה, רכושה אשר הוא לשלל. כי אם אין בעלים הכל הוא לשלל ולבז: ושרפת באש, על הרוב כשאת' מוצא שריפ' אתה מוצא באש. וכשאתה מוצא דקילה אתה מוצא במים, והוא מטבע הלשון: כליל. מוסב על פעל השרפה, כלומר שלא ישאר מהעיר ומשללה כלום, והוא תואר הפעל (אדווערביוס) ובא בפלס שם המקרה בלי שמוש כדינו, והרלב"ג שלא הי' בידו הכלל הזה פי' כליל לה' אלהיך, כלה לה' אלהיך בעבור כבוד

שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ (יח) וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יט) כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס רביעי

יד (א) בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה

אונד דעם עוויגען דיינעם גאָטט, צו עהרען, פֿאָללִיג פֿערברענגען לאססען: זיא זאָלל עוויג איין שטיינהויפֿען בלייבען, אונד ניאמאהלס ווידער ערבויעט ווערדען. (יח) פֿאָן דעם פֿערבאננטען לאס ניכט דאז מינדעסטע אין דיינען הענדען בלייבען: דאמיט דער עוויגע פֿאָן זיינעם צאָרנע נאכלאססע, אונד שענקע דיר בארמהערציגקייט; זאָ דאס ער זיך דיינער ערבארמע, אונד דיך ווידער פֿערמעהרע, וויא ער דיינען פֿאָטערן צוגעשוואָרען: (יט) אין זאָפֿערן דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכסט, אונד זיינע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרטראגע, האָלטעסט: דאס דוא אלזאָ טהועסט, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, רעכט איזט.

יד (א) איהר זייד קינדער דעס עוויגען, איירעס גאָטטעס; איהר מיסט אייך אלזאָ בייא איינער לייכע קיינע וואונ־

תולדות אהרן כליל שם שם: תל שם שם: ולא ידבק שבת נ"ו, א'. פסחים מ"ח, א'. סנהדרין קי"א, ב'. מכות כ"ב, א'. ע"ז י"ב, ב', ומ"ב א', ומ"ח ב': ונתן שבת קנ"א, ב'. ביצה ל"ב, ב'. יבמות ע"ט, א': בנים קדושין ל"ו, ב'. ב"ב י', א'. חנות פ"ג, מ', י"ד. עקדה שער ע': לא תתגודדו עקרים מ"ד, פ"מ, יבמות י"ג, ב'. מכות כ', א': קרחה מכות שם. מנחות ל"ז, ב':

תרגום אונקלוס

יַת כָּל עֲדָאָהּ גְּמִיר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּתְהֵי תֵּל חֲרִיב לְעָלַם לָא תִתְבְּנֵי עוֹד׃ (יח) וְלָא יִדְבַּק בִּידָךְ מִדַּעַם מִן חֶרְמָא בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְיִתֵּן לָךְ רַחֲמִין וִירַחֵם עֲלָךְ וְיַסְגֵּינָךְ כְּמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ (יט) אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יַת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃

יד (א) בְּנִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִתְחַמְּמוּן וְלָא תְשַׁוּוֹן מְרַט

רש"י

[מ"ב ל"א]: (יז) לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"א בעולם חרון אף בעולם:

יד (א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי

באור

גם תשרפנו, והוא כנגד הטעמים: לה' אלהיך, לשמו ובשבילו (רש"י): תל, מגולת הר גבוה ותלול (הראב"ע), שיהא גל אבנים: (יח) ולא ידבק בידך, דרך מליצה למי שעסק בדבר מאוס ושלוח ודומה על ידו שאינו דבק בה כלום מן הדבר ההוא: מאומה, שם לדבר שלא נודע, ובא בסימן נקבה כדרך כל דבר שלא נודע מינו: (יט) כי תשמע, אם תשמע:

יד (א) לא תתגדדו, כדכתיב ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים, לא תתנו גדידה וקרחה בראשיכם, כדרך שהאמוריים עושים, לפי שאתם בנים של מקום, ואתם ראויים להיות נאים, ולא גדודים ומקורחים (רש"י): בין עיניכם, אצל הפדחת, ובמקום אחד הוא אומ' ולא

בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת׃ (ב) כִּי עַם קָדוֹשׁ
אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה
לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס (ג) לֹא
תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה׃ (ד) זֹאת הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה
עִזִּים׃ (ה) אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן

ת"א כי עם קדושין ל"ה, ב': זאת הבהמה זבחים ל"ד, ב'. חולין ע"ח, א'. וע"ה ב'. בכורות י', א': איל וצבי זבחים שם. חולין שם:

דען איינשניידען, אויך
קיינע פלאטטע צווישען
דען אויגען שעערען:
(ב) דען דוא ביזט איין
דעם עוויגען, דיינעם גאָט־
טע, הייליגעם פֿאָלק, אונד
דיך האט דער עוויגע אונ־
טער אללען פֿאָלקערן אויף
דעם ערדבאָדען ער־
וועהלט, זיינע לייבנאציאָן
צו זיין. (ג) דוא זאָללסט
ניכטס שייענסווירדיגעם
עססען. (ד) פֿאָן פֿיערפֿי־
סיגען טהירען קאָננט איהר
עססען: אָכסען, שאַפֿע,
ציגען; (ה) הירשע, רעהע,

תרגום אונקלוס

בין עיניכון על מית: (ב) ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: (ג) לא תיכול כל דמרחק: (ד) דין בעירא די תיכלון תורין אימרין דרחלין וגדין דעזין: (ה) אילא וטביא ויחמורא

רש"י

שאתם בניו של מקום ואתם ראוין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם [ויקרא כ"א] לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה': (ג) כל תועבה. כל שתעבתי לך [חולין ק"ד] כגון צרם אזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. בא ולמד כאן שלא ישחוט ויאכל על אותו המום. בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד ה) זאת הבהמה. איל צבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה [חולין ס"ג] ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: אקו. מתורגם יעלא, יעלי סלע [איוב ל"ט] הוא

באור

יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כ"א ה'), לעשות כל הראש כבין העינים (רש"י). למת, בשביל מת. וטעם בנים אתם, אמר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לכן אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא, ואם לא תבינהו, כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואיכן כשאר כל הגוים, על כן לא תעשה כמעשיהם (לגער עצמך בשביל מתך יותר מדאי וק"ו בן בכ של ק"ו לתת גדידה ושרט בבשרכם שהוא דבר מתועב לפני המקום, שנראה כאלו תחשוב שהשם עשה זאת להרע לך) (הרא"ע). ולא יאסור הכתוב הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפרד האהובים ונדודם אף בחיים (ואין רצון השם יתעלה להכחיש ולכחש בטבע, כי הלא מידו היא אלא להתנהג בה על פי מדת החכמה), ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי (הרמב"ן): (ב) סגלה מכל העמים, אתה אהוב לה' בין העמים כסגלה בין החפצים. שהאדם אוהב ומשמר כל חפציו, אבל הסגול' משמר יותר מכלם. (ג) כל תועבה, טעם הסמך פרשה לא תאכל כל תועבה, כי אתם עם קדוש בלב ופה, ותהיו מובדלים מן העמים, וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי. ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש (הרא"ע): (ד) זאת הבהמה, חיה בכלל בהמה (חולין ס"ג): (ה) איל וצבי, ידועים, והחמשה האחרים צריכים לקבלה (הרא"ע). והמתרגם האשכנזי תרגם אקו ותאו (שטיינבאק. אוירקאָכסען), כדעת רש"י, ולא תרגם השלשה הנשארים לפי שאינם ידועים לנו. והנה פרט בבהמה וחי' את הטהורים ובעוף פרט את הטמאים, שבכל מקום פורט את המועט, ובבהמ' וחי' הטמאים מרובים מן הטהורים. ובעוף הטהורים מרובים מן הטמאים. וביתר הפרש

וְתְאוֹ וָזָמֶר׃ (ו) וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת
פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת
מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃
(ז) אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי
הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה
אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן
כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא
הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ (ח) וְאֶת־
הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא
גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא
תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ׃ ס
(ט) אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם
כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃

ת"א וכל וכו' חולין ס"ט, א', וע"ז א': בבהמה שם ק', ב': השסועה שם ס', ב', וס"ב ב'. בכורות ו', ב'. נדה כ"ד, א': הגמל בכורות שם. ע"ז ח'א': הארנבת מגלה ט', ב': השפן בכורות ו', ב': החזיר שם שם:

תרגום אשכנזי נח

דאז טהיר יחמור, דען שטיינבאָק, דאז טהיר דישן, דען אויעראָכסען אונד דאז טהיר זמר. (ו) איבערהויפט איין פֿיערפֿיסיגעם טהיר, דאז אבגעטהיילטע קלויען האט: דאז נעמליך דען פֿוס אין צווייא קלויען גאנץ דורכשפאלטעט, אונד ווידערקייענד איזט, קאָננט איהר עססען; (ז) פֿאָלגענדע אבער, דיא בלאָס ווידערקייען, אָדער בלאָס דורכגעשפאלטענע קלויען האבען, זאָללט איהר ניכט עססען: דאז קאמעעל, דען האזען אונד דאז קאנינכען, (י"מ דיא בערגמויז וי"מ דאז שטאכעלשווין), דען זיא זינד צוואר ווידערקייענד, האבען אבער קיינע אבגטהיילטע קלויען: זינד אייך אלזאָ אונריין; (ח) דאז שוויין: דען עס האט צוואר אבגעטהיילטע קלויען, איזט אבער ניכט ווידערקייענד, אונד אלזאָ אייך אונריין. פֿאָן איהרעם פֿליישע זאָללט איהר ניכט עססען, אונד איהר אאז נכיט בעריהרען, (צו דער צייט נעמליך, ווען איהר אייך ריין האלטען מיסט). (ט) פֿאָן אללעם, וואס אים וואססער לעבט,

תרגום אונקלוס

ותְלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא׃ (ו) וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְּפַן טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ (ז) בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִמַּסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְּפֵי טִילְפַיָּא יָת גַּמְלָא וְיָת אַרְנְבָא וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִשְׁרָא אִינּוּן וּפַרְסָתְהוֹן לָא סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִינּוּן לְכוֹן׃ (ח) וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סָדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן מִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן׃ (ט) יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי

רש"י

אשטנבו"ק: ותאו. תורבל"א תור היער בלע"ז יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט"ה: ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים יש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה. משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו [חולין ס"ט]: (ז) השסועה. בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ [נדה כ"ד]: (ח) ובנבלתם לא תגעו. רבותינו אמרו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל [ת"כ] יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד

באור

...לה עיין מה שכתב הרב המגיה בפרשת ויהי ביום השמיני: (ח) ולא גרה. חסר אלף יגר

(י) וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת
לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס
(יא) כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃
(יב) וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר
וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ (יג) וְהָרָאָה וְאֶת־
הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ (יד) וְאֵת כָּל־
עֹרֵב לְמִינוֹ׃ (טו) וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה
וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־
הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ (טז) אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־
הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ (יז) וְהַקָּאָת
וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃
(יח) וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ
וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ (יט) וְכֹל שֶׁרֶץ

תולדות אהרן כל צפור וכו' קדושין כ"ז, א', חולין ק"ס, א': וזה וכו' קדושין שם. חולין שם: והראה חולין כ"ג, א'. בכורות ו', ב': וכל שרץ מכות ט"ז, ב':

תרגום אשכנזי

קאָננט איהר פֿאָלגענדעס עססען: אללעס וואָס פלאָספֿעדערן אונד שופפען האט; (י) וואס אבער ניכט פלאָספֿעדערן אונד שופפען האט, זאָללט איהר ניכט עססען, עס איזט אייך אונריין. (יא) אללע ריינע פֿאָגעל דירפֿט איהר עססען; (יב) פֿאָלגענדעס אבער זאָללט איהר ניכט עססען: דען אדלער, דען בייגברעכער אונד דען שווארצען אדלער; (יג) דען וויסען האביכט, דען שווארצען האביכט אונד דען גייער, מיט זיינער ארט; (יד) דען ראבען נאך זיינען ארטען; (טו) דען שטרויספֿאָגעל, דיא שוואלבע, דאז מעערהוהן אונד דען שפערבער, נאך זיינער ארט; (טז) דען אוהו, דיא נאכטאיילע, אונד דיא פֿלעדערמויז; (יז) דען פעליקאן, דען גרינשפעכט, אונד דען פֿישרייגער; (יח) דען שטאָרך, דען העהער נאך זיינער ארט; דען אויערהאהן אונד דיא שוואלבע. (י"מ דען וידעהאָפף). (יט) אללעס קריכענדע געפֿליגעל זאָלל אייך אונריין זיין, אונד ניכט גע־

תרגום אונקלוס

בְּמַיָא כֹל דִי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן׃ (י) וְכֹל דִי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ (יא) כָּל צִפַּר דְּכֵי תֵּיכְלוּן׃ (יב) וְדֵין דִי לָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעַר וְעַזְיָא (יג) וּבַת כַּנְפָא וְטַרְפִיתָא וְדַיְתָא לִזְנַהּ׃ (יד) וְיַת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ׃ (טו) וְיַת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָא וְנַצָּא לִזְנוֹהִי׃ (טז) וְקַדְיָא וְקִיפּוֹפָא וּבוֹתָא׃ (יז) וְקָתָא וִירַקְרֵיקָא וְשָׁלֵינוּנָא׃ (יח) וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּיפָא׃ (יט) וְכָל

רש"י

לומר אמור אל הכהנים וגו' [ויקרא כ"א] ומה טומאת המת חמורה כהני' מוזהרי' ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. להתיר משולח' שבמצורע [קידושין כ"ו]: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) הראה והאיה. היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקר שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אס הכתוב [חולין ס"ג]. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות טהורים מרובים על הטמאי לפיכך פרט את המועט: (טז) התנשמת. קלב"א סורי"ץ: (יז) שלך. השולה דגים מן היי (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר וכלע"ז הרו"פא וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכ

באור

דרך קלרה. או מלת לו חסר (הרא"ז ע): (יט) וכל שרץ העוף, הם הנמוכים הרומשים

הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃
(כ) כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ (כא) לֹא
תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ
תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם
קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ חמישי
(כב) עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ

געססען ווערדען; (כ) אללעס רײנע געפֿליגעל אבער דירפֿט איהר עססען. (כא) איהר זאָללט קײן אאז עססען; זאָנדערן עס דעם פֿרעמדען, דער בײא דיר געדולדעט ווירד, צו עססען געבען, אָדער אײנעם אויסווערטיגען פֿערקויפֿען: דען דוא ביזט אײן דעם עוויגען, דײנעם גאטטע, געהײליגטעם פֿאָלק. דוא זאָללסט דאז באָקכען ניכט אין זײנער מוטטערמילך קאָכען. (כב) דען ערטראַג דײנער אויסזאאט: דיא נעמליך יעהרליך אויף דאז פֿעלד געבראכט ווירד, זאָללסט דוא פֿערצעהנטען.

תולדות אהרן לא תאכלו שבת ק"ח, א', וק"ל א'. פסחים כ"א, ב'. ע"ז כ"א, א', וס"ז ב'. חולין קי"ב א', וקי"ד ב'. כריתות כ"א, א': כי עם קדוש פסחים כ"ד, ב'. קדושין ל"ז, ב'. מנחות ה"א, ב'. חולין קי"א, ב', וקי"ז א'. בכורות י', א': לא תבשל שבת ק"י, א'. קדושין כ"ז, ב': עשר שבת קי"ט א'. סוכה ל"ו א'. ר"ה א'. א'. תענית ט', א'. סוטה מ"ו, א'. מליעא פ"א ב'. בכורות כ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן׃ (כ) כָּל עוֹפָא דְכֵי תֵיכְלוּן׃ (כא) לָא תֵיכְלוּן כָּל נְבֵילָא לְתוֹתָב עֲרַל דִּי בְקִרְוָךְ תִּתְּנִינַהּ וְיֵיכְלִינַהּ אוֹ תְזַבְּנִינַהּ לְבַר עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ (כב) עַשָּׂרָא תְעַשַּׂר יָת

רש"י

הרוחשים על הארץ כגון זבובין ולרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמא' לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם [ספרי]: לא תבשל גדי. שלשה פעמים פרט לחיה ולעופו' ולבהמ' טמאה [חולין קי"ג]: (כב) לא תבשל גדי. עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה

באור

הארץ כגון זבובים ולרעים וחגבים טמאים הם קרוים שרץ (רש"י): (כ) כל עוף טהור תאכלו. עוף יותר כולל מן צפור, שהרי העוף לא יקרא צפור, ויתכן שאמר כאן כל עוף טהור להוסיף מיני החגבים הטהורים הנזכרים בפרש' שמיני, שאינם בכלל כל צפור טהור' תאכלו. ואמרו רז"ל בא ליתן עשה ולא תעשה על אכילת הטמאים, וכן בבהמ' אותה תאכלו ולא בהמה טמא', לאו הבא מכלל עשה עש'. לעבור עליהם עשה ולא תעש'. ובספרי אמרו כל צפור טהור' תאכלו ז' מצות עשה, הכונ' לדעת הרמב"ן ז"ל על הלאו הבא מכללה, ולמב"ם כתב שהיא מצות עשה לבדוק בסימני הטהר' והטומא': (כא) לא תאכלו כל נבלה, מהעוף ומהבהמ' (אבל לא מן הדג) (הראב"ע), כי מלת נבלה תורה על גוף מת מושלך ארצה בלי קבור', והוא שחי ומאוס בעיני העוברים עליו אבל דגים יש להם קבור' במים שהיו שם, ולכן נאמר בנבלת חיה, בנבלת בהמ', בנבלת עוף, בנבלת שרץ, ולא נאמר בשום מקום בנבלת דג: לגר אשר בשעריך, גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: או מכר, או תמכור לנכרי שאיננו דר בארצך, וטעם כי עם קדוש אתה דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו, כי הוא איננו מאכל נתעב, אבל יאסור אותו להיותנו קדושי' במאכלים, או שלא נהי' עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנתבשל בו הבן. אע"פי שכל בשר בחלב נכנס בלאו הזה, כי כל מינקת תקרא אם, וכל יונק יקרא גדי, והוא דרך המשל, והכ' בכלם אכזריות (הרמב"ן), ועיין מה שכתבנו בבאור

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ (כג) וְאָכַלְתָּ
לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ
תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ
לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כָּל־הַיָּמִים׃ (כד) וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ
הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק
מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תולדות אהרן שנה בכורות שם. וכ"ד ב': ואכלת ב"מ פ"ח, ב': במקום יומא ע"ו, א'. ר"ה ה', ב'. מכות י"ח, א', וי"ט א'. שבועות כ"ח, ב'. זבחים כ"ט, ב'. מנחות מ"ז, א'. תמורה כ"א, א'. כריתות ד', ב': למען וכו' יבמות ל"ג, א': כי לא תוכל פסחים ל"ו, ב'. ב"מ נ"ה, ב'. סנהדרין קי"ב, ב'. מכות י"ט ב': כי ירחק מכות שם:

תרגום אשכנזי

(כג) אונד דען צעהנטען פֿאָן דיינעם געטריידע, מאָסט אונד אֶהלע, וויא אויך דיא ערשטגעבורטען דיינעם גראָסען אונד קליי־נען פֿיהעס פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אן דעם אָרטע פֿערצעה־רען, דען ער ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דא־זעלבסט רעזידירען צו לאס־סען; דאמיט דוא לערנסט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו אללען צייטען עהרפֿורכט האבען. (כד) ווערע דיר אבער דיא רייזע צו בעשווערליך, אונד דוא קאָננטעסט זאָל־כעס ניכט פֿאָרטברינגען: אינדעם דער אָרט, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעטצען, עטווא וייט פֿאָן דיר ענטפֿערנט זיין, אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך

רש"י

לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנא' ושדפה לפני קמה [מלכים ב' י"ט] וכן לענין בכורים: שנה שנה. מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן [ספרי]: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וגו' [במדבר י"ח] ונתן להם רשות לאכלו בכל מקו' שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום [שם י"ח] על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה

תרגום אונקלוס

כָּל עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפֵּיק חַקְלָא שְׁתָּא שְׁתָּא: (כג) וְתֵיכוּל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן מַעְשַׂר עִבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא: (כד) וַאֲרֵי יִסְגֵּי מִנָּךְ אָרְחָא אֲרֵי לָא תֵיכוּל לְמִטְּלֵיהּ אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ

באור

כי תשא (שמות ל"ד כ"ו): (כב) היצא השדה. אמר ר' יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך, והטעם הזרע שהוציאת אל השד', ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוציאת השדה, ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאי' לאחרים הלאינו לו העיר היוצאת אלף (הראב"ע), וכן תרגם אונקלוס דיפיק חקלא. ואולם המתרגם האשכנזי תרגמו כדעת ר"י הלוי, ודעתו שאף אם תאמר תיבת יוצא, פעל יוצא לשני, ויהי' כאלו אמר תבואת זרעך המוציא השדה שנה שנה, הוא נגד דרכי הלשון, שתהי' מלת תבואת הפעול, ועליה יאמר המוציא; (כג) ובכרת בקרך, יאכלם מי שהיא ראוי לאכלם (הראב"ע): למען תלמד ליראה, הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך, וטעם שני להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה, והטעם רגילות, והוא היושר בעיני (הראב"ע), וכן נראה לפי שאם תעש' מדגנך תירושך וגו' בכל פעם שאתה מעש' ומפריש חלק מאשר לך אתה זוכר את ה' שבשבילו הוא, וטעם כל הימים, לפי שאין הפרש מעשר דגן בעת הפרש מעשר תירוש ויצהר או בכורת הצאן: (כד) כי ירחק ממך המקום. הוא באור לוכי ירבה ממך הדרך, וכן יברכך ה'

לָשׂ֥וּם שְׁמ֖וֹ שָׁ֑ם כִּ֥י יְבָרֶכְךָ֖ יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶֽיךָ׃ (כה) וְנָתַתָּ֖ה בַּכָּ֑סֶף וְצַרְתָּ֤
הַכֶּ֙סֶף֙ בְּיָ֣דְךָ֔ וְהָֽלַכְתָּ֙ אֶל־הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁ֥ר
יִבְחַ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בּֽוֹ׃ (כו) וְנָתַתָּ֣ה
הַכֶּ֡סֶף בְּכֹל֩ אֲשֶׁר־תְּאַוֶּ֨ה נַפְשְׁךָ֜ בַּבָּקָ֣ר
וּבַצֹּ֗אן וּבַיַּ֙יִן֙ וּבַשֵּׁכָ֔ר וּבְכֹ֛ל אֲשֶׁ֥ר
תִּֽשְׁאָלְךָ֖ נַפְשֶׁ֑ךָ וְאָכַ֣לְתָּ שָּׁ֗ם לִפְנֵי֙ יְהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֔יךָ וְשָׂמַחְתָּ֖ אַתָּ֥ה וּבֵיתֶֽךָ׃ (כז) וְהַלֵּוִ֥י
אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶ֖יךָ לֹ֣א תַעַזְבֶ֑נּוּ כִּ֣י אֵ֥ין
ל֛וֹ חֵ֥לֶק וְנַחֲלָ֖ה עִמָּֽךְ׃ ס (כח) מִקְצֵ֣ה ׀
שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֗ים תּוֹצִיא֙ אֶת־כָּל־מַעְשַׂר֙
תְּבוּאָ֣תְךָ֔ בַּשָּׁנָ֖ה הַהִ֑וא וְהִנַּחְתָּ֖

תולדות אהרן וצרת ברכות ק"ז, ב'. שבת קכ"א, א'. ערוכין ל"א ב'. פסחים ל"ה, ב'. סוכה מ"א, ב'. קדושין י"א, ב'. ב"ק כ"א א'. בכורות כ', ב', וכ"א א': ונתתה יומא ע"ו, א'. נזיר ל"ה, ב', ב"ק כ"ג, א'. ב"מ מ"ה, א'. שבועות כ"ג, א': בבקר ערוכין כ"ז, ב': ושמחת יבמות ס"ב, ב'. סוכה כ"ז, ב':

רייכליך געזעגנעט האבען דירפֿטע; (כה) זאָ קאָננסט דוא עס צו געלדע מאכען, אונד דאז געלד איינבינדען, אונד מיט אן דען אָרט נעהמען, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד. (כו) דאָרט קאָננסט דוא דיזעס געלד היגגעבען פֿיר אללעס, דאז דיך געלִיסטעט: פֿיר גראָסעס אונד קליינעס פֿיה, וויין אונד אנדרעס געטרענקע, איבערהויפט פֿיר אללעס, וואס דיינע זעעלע ווינשט; דיזעס זאָללסט דוא דאזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, פֿערצעהרען, אונד דיר מיט דיינען הויזלייטען איינע פֿריידע מאכען. (כז) דען לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט, מוסט דוא דאביי ניכט פֿערלאססען: דען ער בעקאָממט קיינען טהייל אונד קיין ערבע בייא אייך. (כח) אללע דרייא יאהרע זאָללסט דוא דען צעהנטען דיינעם איינקאָממענס אין דעמזעלבען יאהרע אבזאָנדערן, אונד אין דיינען טהאָרען

תרגום אונקלוס

לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (כה) וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וּתְצוּר כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהַךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃ (כו) וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דִּי יִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל דִּי תִשְׁאֲלִנָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוּל תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתֶחְדֵּי אַתְּ וֶאֱנַשׁ בֵּיתָךְ׃ (כז) וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ׃ (כח) מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין תַּפֵּיק יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתַצְנַע בְּקִרְוָךְ׃

רש"י

לאכלו: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו' [ספרי ב"ק ס"ג] (כז) והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך כמותך ואינן חייבין במעשר [ספרי]: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם

באור

אלהיך באו' לכי לא תוכל שאתו, והטעם יהי' מעט רב משאת אותו לירושלים: (כה) בידך, כלומר שתוכל לשאת כל המשא בידך אחת: (כה) ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים מחטה ומשעורים (הראב"ע): ובכל אשר תשאלך נפשך. בכל אשר תאוה נפשך, כלל, בבקר בצאן וגו' פרט, ובכל אשר תשאלך חזר וכלל, מה הפרט מפורש ולדות הארץ וראוי למאכל האדם אף הכלל (רש"י): ושמחת, כמו לשמוח: (כז) והלוי אשר בשעריך, המתגורר בעדי ארצך, כי אין לו נחלה: לא תעזבנו, אלא תשמחהו אתך, ויהי' טוב לו עמך: (כח) מקצה שלש שנים,

בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (כט) וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ
חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם
וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ
וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס ששי
טו (א) מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה
שְׁמִטָּה׃ (ב) וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה
שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה

ת"א מקץ ערכין כ"ה ב'׃ וזה דבר ת"ק ב', ב'. גיטין ל"ו א'. קדושין ל"ח, ב'׃

לאססען. (כט) דער לוי, דער קיינען טהייל אונד קיין ערבע בייא דירבעקאממט; דער פרעמדע, דער וואיזע אונד דיא וויטווע, דיא אין דיינען טהארען זינד: זאָללען דיזעס פערצעהרען, אונד זיך זעטטיגען; דאמיט דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך בייא אללער ארבייט, דיא דוא פֿאָר האסט, זעגנען מאָגע.

טו (א) אללע זיבען יאהר זאָללסט דוא איין ערלאסיאהר האלטען. (ב) מיט דעם ערלאסיאהרע האט עס פֿאָלגענדע

תרגום אונקלוס

(כט) וְיֵיתֵי לֵיוָאָה אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתָּמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ דִּי תַעְבֵּיד׃

טו (א) מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין תַּעְבֵּיד שְׁמִטְּתָא׃ (ב) וְדֵין פִּתְגָּם שְׁמִטְּתָא דְּיַשְׁמֵט כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ דִּי יַרְשֵׁי בְּחַבְרֵיהּ

רש"י

השה' מעשרותיו של שנה לראשונה ושנייה לשמטה שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלי' כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה בערתי הקודש מן הבית [דברים כ"ו] כמו שמפורש בכי תבא לעבר [שם]:

טו (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע [שם ט"ו] ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלו' ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטה: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה:

באור

זה מעשר שלישי (או מעשר עני), ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני, והוא דעת רבותינו ז"ל, וכן משמעות המשך הכתובים לפי פשוטם, שבתחלה אמר שיעשר את תבואותיו, ויאכל את המעשר ההוא בירושלים, ועתה אמר בשנה השלישית לא יאכל את המעשר ההוא בירושלים, כי אם יניחנו בעירו, ויבאו העניים ויאכלו מעשר שני של שנה זו: (כט) ובא הלוי, ויטול מעשר ראשון, כן פירש"י ז"ל ולפי פשוטו הלוי לעני יחשב, כי אין לו נחלה בקרב ישראל: ואכלו ושבעו, אכילה כדי שביעה:

טו (א) מקץ, בתחלת השנה כאשר פירשתי, ובעד הקהל את העם, (וזה היה בחג הסוכות בתחלת השנ') (הראב"ע), ואין דבריו מכוונים, כי לא אמר מקץ השנה השביעית, כי אם מקץ שבע שנים, והשביעית היא סוף שבע השנים, לא תחלתם. ויתכן שכל קץ הוא סוף כפשוטו של מקרא בכל מקום, אבל קצה יאמר על הראש ועל הסוף. מקצה גבול מצרים ועד קצהו (בראשית מ"ז כ"א), מראש ועד סוף, וכן כל העם מקצה (שם י"ט ד'). וכן ת"א מסוף שבע שנין, ורז"ל אמרו שבשמטת כספים הכתוב מדבר ואין השביעית משמטת אלא בסופה, כי אף שכל השנ' השביעית כלה תקרא שנת שמטה, כי הוא קץ שבע שנים, מ"מ מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה, רמז כי בסוף השבע ישמטו הכספים. וכן הקהל אמרו רז"ל שיהי' בחג הסכות של השנה השמינית, והוא המועד הסמוך לקץ השבע השנים מאחריו: שמטה, כמו שמוטה והניקוי, וענינו הסרת ההשגחה והדקדוק: (ב) שמוט, מקור במקום צווי: בעל

בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־
אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃ (ג) אֶת־
הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ
תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃ (ד) אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־
בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה
לְרִשְׁתָּהּ׃ (ה) רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת

ת"א לא יגש ב"ב מ"ה, ב'. מכות כ', ב': כי קרא קדושין ל"ח, ב': אפס תענית כ"ח, א'. ב"מ ל', א', וכ"ב א'. סנהדרין ס"ד, ב':

בעוואנדניס: וואס איין שולדהערר זיינעם נעכ־סטען געבארגט האט, זאלל ער ערלאססען, אונד זיינען נעכסטען אונד ברו־דער ניכט צור בעצאהלונג אנהאלטען, זאבאלד דאז ערלאסיאהר דעם עוויגען צו עהרען אויסגערופען איזט. (ג) דען אויסלענדער קאננסט דוא צור בעצאה־לונג אנהאלטען; וואס דוא אבער אן דיינען ברו־דער צו פארדערן האסט, מוסט דוא ערלאססען. (ד) עס זאללטע צוואר קיינען דירפטיגען בייא דיר געבען: דען דער עוויגע ווירד דיך אין דעם לאנדע, דאז ער דיר אלס איין ערבגוט צום בעזיטצע איינגיבט, זעגנען; (ה) אלליין נור אלסדאן, ווען דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאטטעס, געהארכסט,

תרגום אונקלוס

לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵיהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ׃ (ג) מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע וְדִי יְהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ תַּשְׁמֵט יְדָךְ׃ (ד) לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵא בָךְ מִסְכֵּינָא אֲרֵי בָרָכָא יְבָרְכִינָךְ יְיָ בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ׃ (ה) לְחוֹד אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא

רש"י

(ג) (את הנכרי תגוש. זו מצות עשה): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו

באור

משה, במשקל מטה, והוא שם לפי דעתי ולדעת רבים הוא פועל. ובעל כמו והחכמה תחיה את בעליה, וכפש בעליו יקח, והטעם מי שהדבר ברשותו (הראב"ע) ויתכן שהוא מלשון נשתה גבורתם (ירמיה נ"א ל'), שנעתקה ונפסק'. וכן אמרו רז"ל למה נקרא גיד הנשה שנש' ממקומו ועלה, ויהי' משה ידו המעתיק דבר שהוא ברשותו לרשות אחר, ופוסק את רשותו ממנו, ועדיין ידו שלוחה לתבוע התשלומין. והוא המלוה, והלוה נקרא נושה ויקרא אף המלוה נושה ברעהו, כמו כנושה כאשר נושה בו (ישעיה כ"ד ב'), לפי שאם לא הקנו הבעלים לאחר כלום אלא נתנו לו החפץ לשמירה כמו בפקדון, או שלא הקנו לו אלא גופו או תועלת החפץ ולא החפץ עצמו, כמו בשאלה, או בשכירות, לא יתכן לומר שישמטו הבעלים ממנו. שהרי הדבר עצמו קיים ואינם נוגשים על אחיהם שלא יבקשו ממנו כ"א הדבר שיש בידו וכן לא נאמרה בפרשת שמטה כ"א על ההלואה, שנתנ' להוצאה. ולפי שרשאי להוציא הדבר בעצמו, ועתה אין לו מה שיחזיר, אמר הגזרת שלא יגש הבעל את רעהו: קרא. הקורא: (ג) את הנכרי תגש, רשות (הראב"ע), וכן דעת הרמב"ן בס' המצות, שמה שאמרו בספרי זו מצות עשה, הכונ' על הלא תעש' הבא מכללה, להזהיר על החמלה בישראל בעשה ולא תעש', וכן הענין ממש בעשה דלנכרי תשיך, והנ' בשמטת הכספים בשביעית ואסור הרבית, הם לימודים וחקים מדיניים, לא יחייבם החק השכלי, אבל הם מתחייבים מצד רצון המחוקק הגוזר עליהם, לכן לא יזכה בהן הנכרי: ואשר. אבל אשר: (ה) אפס. הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו

אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ו) כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים
וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים
וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס (ז) כִּי־יִהְיֶה בְךָ
אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ
בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־

תרגום אשכנזי

אונד אללע דיזע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָר־לעגע, זאָרגפֿעלטיג בעאָב־אכטעסט: (ו) זאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זעג־נען, וויאַער דיר פֿערהיי־סען האט. דוא ווירסט פֿילען פֿאָלקערן לייהען, אבער ניכטס לעהנען; דוא ווירסט איבער פֿילע פֿאָלקער הערשען, אונד איבער דיך ווערדען זיא ניכט הערשען. (ז) וואָ אבער אין דעם לאנ־ע, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט, אין אירגענד איינער שטאדט, איינער פֿאָן דיינען ברידערן דירפֿטיג זיין ווירד; זאָ פֿער־הערטע דיין הערץ ניכט, אונד פֿערשליסע דיינע האנד ניכט געגען דיינען דירפֿטיגען

רש"י

הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר? ברוך אתה בעיר [דברי' כ"ח]: והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח. אפי'

תרגום אונקלוס

הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין: (ו) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזִיף וְתִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וּבָךְ לָא יִשְׁלְטוּן: (ז) אֲרֵי יְהֵי בָךְ מִסְכֵּינָא חַד מֵאַחָךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ בְּאַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תְתַקֵּיף יַת לִבָּךְ וְלָא תִקְמוֹץ

באור

כל ישראל או רבים שומעים בקול השם אז לא יהי' בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה בו (הראב"ע), ועל דעת המתרגם האשכנזי מוסב למה שיאמר להלן כי יהי' בך אביון, ולשון אפס (נוּאָר) בל"א, ופעל יהי'. מתורגם בל"א בבנין התנאי והספק (עס זאָללטע ניכט זיין), כי בל"הק אין הבדל בין הבנין הגזור בהחלט (אינדיקאטיף), לבנין התנאי והספק (קאָניונקטיף או אפטאטיף). תהו מה שאמרו רז"ל כי לא יהי' בך אביון ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון? כוונת המקש' שאם יהי' מאמר כי לא יהי' בך אביון גזור בהחלט, הנה יהי' סותר למה שאמר להלן, ותי' כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום וגו'. הפשוט שאינו מאמר גזור, כי אם מבנין התנאי (עס זאָללטע ניכט זיין), כפי הכוונ' הראשונ' אין ראוי שיהי' בך אביון, אבל כל זה אינו רק אם תשמע וגו' ואולם אם יארע שיהי' בך אביון (דהיינו אם לא יעשו ישראל רצונו של מקום), לא תאמץ וגו', זהו פשוט והמשך הכתובים, והנה אביון שם משלש אבה, והונח אל התאב ומתאוה לכל ואינו מוצא, אמרו בויקרא רבה אביון הוא רואה דבר ואינו אוכל, רואה דבר ואינו שותה. מעת' אם היו ישראל עושים רצונו של מקום והברכ' מצויה אפשר שיהי' בא"י עשירים ועניים, אבל ימלאו העניים די צרכם, ויסתפקו בו ולא יהיו אביונים: (ו) והעבטת, לשון הלוא' על המשכון, המלו' הוא המעביט, והלוה העובט: (ז) לא תאמץ את לבבך, כי המונע עצמו מלהטיב לעני ואביון הוא צריך לאמץ לבבו לפי שהרחמנות היא טבעית לאדם: תקפץ, תסגור וכן קפצה

יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃ (ח) כִּי־פָתֹחַ
תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ
דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃ (ט) הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל
לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת
הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן
וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה
וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ (י) נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־
יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר
הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ

ת״א פתח ב״מ ל״א, ב׳: והעבט כתובות ס״ז, ב׳. גיטין ל״ז, א׳. ב״מ ל״א, ב׳: די מחסרו כתובות ס״ז, ע״ב: השמר שבועות מ״ו, ב׳, כתובות ס״ח, א׳. סוטה מ״ז, ב׳. גיטין ל״ו א׳. ב״ב י׳, א׳: קרבה מכות ג׳, ב׳: ורעה סנהדרין ק״ט, א׳: וקרא כתובות ס״ח, א׳: והיה סנהדרין סס: נתון ב״מ ל״א, ב׳. שבועות ס״ה, א׳. ערכין ח״ב, פל״ב: בגלל שבת קנ״א, ב׳:

ברודער. (ח) טהוע איהם דיינע האנד אויף, אונד לייהע איהם: זאָ פֿיל ער בעדאַרף, זאָ וויט זיין מאנגעל רייכט. (ט) היטע דיך, דאס ניכט דיער נידער־טרעכטיגע געדאנקע אין דיינעם הערצען אויפֿשטייגע, דאז זיבענטע יאהר, נעמליך דאז ערלאסיאהר, זייא נאהע: דאס דוא דיזערהאלב געגען דיינען דירפֿטיגען ברודער זאָ איבעלגעזיננט וירדעסט, איהם ניכטס צו געבען; ווען ער איבער דיך צום עוויגען ריפֿע, זאָ ווירדע עס דיר צור זינדע גערעכנעט ווערדען. (י) געבען זאָללסט דוא איהם, אונד דיך עס ניכט פֿערדריסען לאססען, דאס דוא איהם גיבסט: דען דאפֿיר ווירד דער עוויגע. דיין גאָטט, דיך אין אללער דיינער ארבייט אונד אין דיינעם

תרגום אונקלוס

יַת יְדָךְ מֵאֲחוּךְ מִסְכֵּינָא׃ (ח) אֱלָהֵין מִפְתַּח תִּפְתַּח יַת יְדָךְ לֵיהּ וְאוֹזָפָא תוֹזְפִינֵּיהּ כְּמִסַּת חֶסְרוֹנֵיהּ דִּי־יֶחְסַר לֵיהּ׃ (ט) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא יְהֵא פִתְגָּמָא עִם לִבָּךְ בִּרְשַׁע לְמֵימַר קְרִיבַת שַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא שַׁתָּא דִשְׁמִטְּתָא וְתִבְאַשׁ עֵינָךְ בַּאֲחוּךְ מִסְכֵּינָא וְלָא תִתֵּן לֵיהּ וְיִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ (י) מִתַּן תִּתֵּן לֵיהּ וְלָא יִבְאַשׁ לִבָּךְ בְּמִתְּנָךְ לֵיהּ אֲרֵי בְּדִיל פִּתְגָּמָא הָדֵין יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל

רש״י

כמה פעמי׳ [ב״מ ל״א]: (ח) כי פתוח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפי׳ סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. זו אשה [כתובות ק״ו] וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו [בראשית ב׳]: (ט) וקרא עליך. יכול מצוה ת״ל ולא יקרא [דברים כ״ד] [ספרי]: והיה בך חטא. מכל מקום אפי׳ לא יקרא. א״כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפי׳ אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן. מפני

באור

פיה יקפצו מלכים פיהם, והוא פיעל קל (הרלב״ע): (ח) את ידך לו, לאשר אין לו כלום: תעביטנו, תתן לו משכן על עבוטו: והכ׳ תעביטנו תקח עבוטו: די מחסרו, ואי אתה מצווה להעשירו. והכלל שגם בכון הצדקה והפזור לאביונים תשמור חוק וסדר: (ט) בליעל, תואר לדבר: וקרא עליך, השם יודע הכל אף אם לא יקרא. אלא שהכתוב דבר בהווה: (י) ולא ירע לבבך, לא תתן לו מחמת יראת העונש לפי שאנכי מצוך עליו ולבך רע, אבל נתון תתן

וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ (יא) כִּי לֹא־יֶחְדַּל
אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ
לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס (יב) כִּי
יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה
וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת
תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ (יג) וְכִי־
תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ
רֵיקָם׃ (יד) הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ
וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה

תולדות אהרן כי לא וכו' ברכות ל"ד, ב'. שבת ס"ג, א'. ויקנ"א ב'. תענית כ"א, א': כי ימכר קדושין י"ד, ב': ועבדך שם י"ז, ב'. ערכין ל"ב, א': לא תשלחנו קדושין י"ז, ב': העניק שם ט"ו, א'. וי"ז ב'. ב"מ ל"א, ב': מצאנך קדושין י"ז, א': ברכך שם ע"א, ב':

געווערבע זעגנען; (יא) דען עס ווירד אין דעם לאנדע דאָך ניכט אן דירפֿטיגען מאנגעלן: דארום געביטע איך דיר, געגען דען ארמען אונד דירפֿטיגען ברודער אין דיינעם לאנדע דיינע האנד אויפֿצוטהון. (יב) ווען דיין ברודער, דער עברי, אָדער איינע עבריה דיר פֿערקויפֿט ווירד, זאָ זאָלל ער דיר זעכס יאהרע דיע־נען; אים זיבענטען יאהרע אבער זאָללסט דוא איהן פֿרייא פֿאָן דיר לאססען. (יג) אונד ווען דוא איהן לאָז גיבסט, זאָ לאס איהן ניכט לעער פֿאָן דיר ציהען. (יד) גיב איהם איין גע־שענק מיט פֿאָן דיינעם קליינען פֿיה, פֿאָן דיינער טעננע אונד פֿאָן דיינער קעלטער. נאכדעם דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך גע־

תרגום אונקלוס

עוֹבָדָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ (יא) אֲרֵי לָא יִפְסוֹק מִסְכֵּינָא מִגּוֹ אַרְעָא עַל כֵּן אֲנָא מְפַקְּדָךְ לְמֵימַר מִפְתַּח תִּפְתַּח יָת יְדָךְ לַאֲחוּךְ לַעֲנָיָךְ וּלְמִסְכֵּינָךְ בְּאַרְעָךְ׃ (יב) אֲרֵי יִזְדַּבַּן לָךְ אֲחוּךְ בַּר יִשְׂרָאֵל אוֹ בַּת יִשְׂרָאֵל וְיִפְלְחִינָךְ שִׁית שְׁנִין וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא תִּפְטְרִינֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ׃ (יג) וַאֲרֵי תִפְטְרִינֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ לָא תִפְטְרִינֵיהּ רֵיקָן׃ (יד) אַפְרָשָׁא תַּפְרֵישׁ לֵיהּ מֵעָנָךְ וּמֵאִדְּרָךְ

רש"י

כן [שם]: (יא) לאמר. עצה לטובתך אני משיאך [ספרי]: לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אצל עניך בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר [קידושין י"ד] והרי כבר נאמר כי תקנ' עבד עברי [שמות כ"א] ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנא' בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם שנים יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חדש כאן הענק תעניק: (יד) הענק תעניק. לשון עדי בגובה ובתלית העיק דבר שיהא ניכר שהטיבות לו וי"מ לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו [במסכת קידושין י"ז] בג"ש כמה נותן לו מכל מין

באור

מתוך שמחת לב: (יא) כי לא יחדל אביון, כי ידוע כי ישוב דור שלא יהא רובו זכאי (הרמב"ע): לאחיך, כלל, לעניך ולאביונך פרט: (יב) אחיך העברי, בגניבתו, או העבריה שמכר' אביה בקטנותה לאמה, והגיע שש שנים לשמטה קודם הבאת סימנים: תשלחנו חפשי, כמו שבארתי כבר, וכתב בסדר אלה המשפטים: (יג) ריקם, תואר פעל השלוח, והטעם בידים ריקניות: (יד) העניק, מגזרת וענקים לגרגרותיך, והטעם עשה לו תפארת, או יהי' פירוש המלה כפי המקום בלא אח (הרמב"ע), ואונקלוס תרגמו לשון הפרש'. והמתרגם האשכנזי תרגמו לשון

אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ (טו) וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד
הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה הַיּוֹם׃ (טז) וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ
לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ
כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ (יז) וְלָקַחְתָּ אֶת־
הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה
לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־
כֵּן׃ (יח) לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ
אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר

תולדות אהרן כי אהבך שם כ"ג, ח'. כי טוב כתובות כ"ז, ג'. קדושין ט"ו, א', וכ' א', וכ"ג ב'. ערכין כ"ט, א', וכ"ו ג':

זעגנעט האט, זאללסט דוא איהן בעשענקען. (טו) דוא מוסט בעדענקען, דאס דוא אויך איין קנעכט געוועזען ביזט אים לאנדע מצרים: דער עוויגע, דיין גאָטט, אבער האט דיך ערלאָזט; דארום געבע איך דיר יעטצט דיזעס געבאָט. (טז) זאללט ער אבער צו דיר שפרעכען: איך וויל ניכט פאָן דיר ציהען, אוים ליבע פיר דיך אונד דיין הויז: וויל עס איהם ביא דיר וואָהל געגאנגען; (יז) זאָ נים איינע פפרימע, אונד דורכבאָהרע זיין אָהר אן דער הויזטהירע, אונד ער זאָלל דיין בעשטענדיגער קנעכט בלייבען. (דאז הייסט ביז צום אללגעמיינען פרייהייטסיאהרע). מיט דיינער מאגד זאָללסט דוא עס אויך אלזאָ האלטען. (אין אנזעהונג דער געשענקע). (יח) ווען דוא איהן פרייא אבציהען לאססט, זאָלל עס

תרגום אונקלוס

וּמִמַּעְצַרְתָּךְ דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ תִּתֵּן לֵיהּ: (טד) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין יוֹמָא דֵין: (טז) וִיהֵי אֲרֵי יֵימַר לָךְ לָא אֶפּוֹק מֵעִמָּךְ אֲרֵי רָחֵמָךְ וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי טַב לֵיהּ עִמָּךְ: (יז) וְתִסַּב יָת מַרְצְעָא וְתִתֵּן בְּאוּדְנֵיהּ וּבְדַשָּׁא וִיהֵי לָךְ עֲבֵד פָּלַח לְעָלַם וְאַף לְאַמְתָךְ תַּעְבֵּיד כֵּן: (יח) לָא יִקְשֵׁי בְעֵינָךְ בְּמִפְטְרָךְ יָתֵיהּ בַּר חוֹרִין

רש"י

ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מבזת מצרים ובזת הים אף אתה הענק ושנה לו: (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו [ויקרא כ"ה] הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל [מכילתא]: ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה. יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל אם אמר יאמר העבד [שמות כ"א] עבד נרצע ואין אמה נרצעת: (יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים

באור

מתנה, והענין אחד הוא: ומגרנך, מתבואת גרנך, וכן מיקבך: (טו) כי עבד היית, והוציאך ברכוש גדול (הרשב"ם), וע"ד הפשט תחמול על העבד בזכרך כי גם אתה היית עבד כמוהו, כאשר באלהו בפסוק כי גרים הייתם וגו': (יז) עבד עולם, יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו (ויקרא כ"ה י'), הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא), וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואף לאמתך תעשה כן, רק עם הענק תעניק ולא הוא לחוק (במאמר), כמו שלא ישלם אם אין לו. ואם שלא אלה, (גם הם רחוקים במאמר, ודיה כן) כי אין אשה נרצעת (הרשב"ע): (יח) כי משנה שכר שכיר. לא יקשה בעיניך, בשלחכו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו מתנה וכפילות שכר שכיר בעבודת שש שנים שעבד אותך, שאתה תעניק לו מצאנך מגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קנין שש שנים שקנית אותו, שהרי יברכך ה' בכל אשר תעשה (הרשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי, והוא מסכים עם סדר הטעמים, שאלו הי' כי משנה שכר שכיר מתשובת התנאי, הי' האתנח ראוי לבא בתיבת מעמך, כי שם סוף התנאי: וברכך, פועל עתיד ולא עבר, כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום

שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ שביעי
(יט) כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ
וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר
צֹאנֶךָ׃ (כ) לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ
שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (כא) וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם
פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ

ת"א ולא תגז חולין קל"ה, א'. תמורה קי"א, ב': לפני מכות י"ט, ב'. בכורות כ"ו, ב', וכ"ח א'. תמורה כ"א. ב': שנה בכורות כ"ז, ב'. ערכין ל"א, ב'. תמורה כ"א, ב': וכי יהיה בכורות י"ד, ב', ול"ז א', ול"ט א':

דיר ניכט פֿערדריסליך זיין, דאס ער דיר דיא זעכס יאהרע אום דען צוויאפֿאכען לאָהן איינעם מיטהקנעכטעס געדיענט האבע; דען דאפֿיר ווירד דער עוויגע דיך זעגנען, אין אללעם, וואס דוא טהוסט. (יט) אללע מענגליכע ערשטגעבורט, דיא אונטער דיינעם גראָסען אונד קליינען. פֿיה געבאָרען ווירד, זאָללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, הייליגען. מיט איינעם ערשטגעבאָרנען אָכסען זאָללסט דוא קיינע ארבייט פֿערריכטען, אונד איין ערשטגעבאָרנעס שאָף ניכט בעשעערען. (כ) פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, זאָללסט דוא עס יאהר פֿיר יאהר פֿערצעהרען: אן דעם אָרטע דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד; דוא אונד דיינע הויזלייטע. (כא) ווען עס איינען לייבעספֿעהלער האט, איזט לאהם אָדער בלינד, אָדער האט זאָנסט איינען באָזען פֿעהלער; זאָ זאָללסט דוא עס ניכט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע,

תרגום אונקלוס

מֵעִמָּךְ אֲרֵי עַל חַד תְּרֵין בַּאֲגַר אֲגִירָא פַּלְחָךְ שִׁית שְׁנִין וִיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל דִּי תַעֲבֵיד׃ (יט) כָּל בּוּכְרָא דִּי יִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּיכְרִין תַּקְדִּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלַח בְּבוּכְרָא דְתוֹרָךְ וְלָא תֵגוֹז בּוּכְרָא דְעָנָךְ׃ (כ) קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּיהּ שַׁתָּא בְשַׁתָּא בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ (כא) וַאֲרֵי יְהֵי בֵּיהּ מוּמָא חַגִּיר אוֹ עֲוִיר כֹּל

רש"י

שעבודת שכירי יום ועבודתו בלילה ורבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: (יט) כל הבכור תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר לא יקדיש שנאמר אך בכור אשר יבוכר לה' וגו' [ויקרא כ"ז] הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה. ד"א אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדשו עליו ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו [ערכין כ"ט]: לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו'. אף החלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהוה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנאמר ובשרם יהיה לך [ויקרא כ"ח] וגו': שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך [דברים י"ד]. מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחבירתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד [ספרי]: (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל

באור

(הרמב"ע): (יט) תקדיש לה', כלומר נהוג בו דין קודש שלא תעבוד בו ולא תגוז, ומה שכתוב לא יקדיש איש אותו (במדבר כ"ז כ"ו), כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר (הרשב"ם): (כ) שנה בשנה, כל שנה שיזדמן לך תביאו אל המקום אשר יבחר ושם תאכלנו: (כא) כל

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (כב) בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ
הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃
(כג) רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ
טז (א) שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ
פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃
(ב) וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן

ת"א בשעריך יבמות ע"ג, ב'. מכות י"ט, ב': הטמא בכורות ל"ב, א': כצבי שם י"ג, א', ול"ב א': רק את וכו' שם ט"ו, א': שמור ר"ה ז', א'. וכ"א א'. סנהדרין י"ב, ב'. זבחים י', ב': הוציאך ברכות ט', א'. עקדה שער ל"ה: וזבחת פסחים ע', ב'. זבחים ו', ב', וט' א'. מנחות ב', א', ופ"ב, א' וב':

תרגום אשכנזי

אָפּפֿערן: (כב) זאָנדערן אין דיינען טהאָרען פֿערצעהרען, דער אונריינע מיט דעם ריינען צוזאממען, וויא איין רעה אונד הירש. (כג) יעדאָך זיין בלוט דארפֿסט דוא ניכט עססען, זאָנדערן מוסט עס אויף דיא ערדע גיסען, וויא וואססער.
טז (א) נים דען עהרענמאָנאטה אין אכט, דאס דוא אין דעמזעלבען דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, דאז פסח פֿעררינכטעסט; דען אים עהרענמאָנאטה האט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, אין איינער נאכט אויס מצרים ענטלאססען. (ב) צום פֿעסטע

תרגום אונקלוס

מום ביש לא תיכסניה קדם יי אלהך׃ (כב) בקירוך תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא׃ (כג) לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדניה כמיא׃
טז (א) טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך נסין בליליא׃ (ב) ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת

רש"י

מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון והנאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל:
טז (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' [במדבר ל"ג] אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' [שמות י"ב]: (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנא' מן הכבשים ומן

באור

מום רע. מום אחד מהמומים הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש, וי"א אחר שיש בו מום הוא לישראל, וזה רחוק בעיני (הראב"ע). ולא ידעתי מדוע הרחיק האמת שהרי בכור בעל מום נאכל לזרים ע"י פדיון. וכן מה שאמר על הבכור שיאכל במקדש, ועל הפסח שיאכל במקדש ולא חוץ ממנו, הם דברים שאין להם שחר: הטמא והטהור יחדיו, יאכלנו:
טז (א) שמור את חדש האביב, קרא שם לחדש הראשון בלה"ק, בעבור שבזה השנים יהי' בו האביב, כי שמות החדשים ניסן סיון גם כסלו טבת אדר, הנזכרים במקרא, אינם לה"ק ומלאכו זיו והאיתנים ובול. ורז"ל אמרו שמור את חודש האביב הסתכל קודם בואו שיהי' ראוי לאביב, להקריב בו מנחת עומר, ואם לאו עבר השנה. ויזכור החודש ולא יזכור יום עשיית הפסח, וכן בשאר המועדים לא יזכיר הלכתם ודינם אבל יקצר בכולם, כי כבר מצות הרגלים מבוארות (מדברי הרמב"ן): לילה, הוציאך מתחת רשות פרעה. כי ממחרת הפסח יצאו, אלא שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת. שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה (שמות י"ב ל'): (ב) פסח, חג הפסח, וכן הוא בתרגום אשכנזי, כי לא יתכן להיות פסח ממש, לפי שיאמר

וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן
שְׁמוֹ שָׁם׃ (ג) לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ
שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם
עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ (ד) וְלֹא־יֵרָאֶה
לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים

ת"א לא תאכל פסחים כ"ח, ב', ול"ה א' וב', ומ"ג ב'. וכ"ח ב'. מנחות ע', ב': לחם עני ברכות ל"ח, א', פסחים ל"ו, א', ול"ח א'. וקט"ו ב'. סוכה ל"ה, א'. מנחות ע', ב', וע"ח, ב'. חולין ק"ל, א': למען ברכות י"ב, ב'. פסחים קי"ו, ב':

פסח שלאכטעסט דוא דעם עוויגען צו עהרען: אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאזעלבסט רעזי- דירען צו לאססען, פער- שידענע אָפּפער פֿאָם קליינען פֿיה אָדער רינד- פֿיה. (ג) דאבייא זאָללסט דוא ניכטס געזייערטעס עססען; זיבען טאגע זאָללסט דוא לויטער אונ- געזייערטעס בראָדט דעם עלענדס עססען: דען דוא ביזט מיט איילפֿערטיגקייט אויס מצרים געגאנגען; דאמיט דוא אלזאָ צייט דיינעס לעבענס דיך דעם טאגעס ערינערסט, דא דוא אויס מצרים געגאנגען ביזט. (ד) זיבען טאגע זאָלל אין אל- לען דיינען גרענצען קיין זויערטייג געזעהן ווערדען; אויך זאָלל פֿאָן דעם פֿליישע,

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ (ג) לָא תֵיכוּל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵים עֲנִי אֲרֵי בִבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יַת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ (ד) וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא דִּי תִכּוֹס

רש"י

העזים תקחו [שם]: ובקר. זבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאין עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע [ספרי] ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ. וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' [שמות י"ב]: למען תזכור. ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר

באור

אח"כ ובקר. ופסח איננו בא אלא מן הכבשים או מן העזים, לכן הוא חג הפסח, והטעם כאן לקרבן פסח, ובקר זבח לחגיגה ולשלמים: (ג) לא תאכל חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח (הראב"ע). והוא בשטת ר' יהודה, דאמר חמץ לפני זמנו דאורייתא בל"ת, והוציאו מלת עליו, שהוא סובר דקאי על שחיטת הפסח. וכן פסק הרמב"ם ז"ל. והרמב"ן ז"ל פסק כר' שמעון דאמר בין לפני זמנו בין לאחר זמנו איננו עובר עליו, ודריש ליה מדכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, שאין אסור החמץ אלא בזמן אכילת המצה, ולדידיה מלת עליו שבה על אכילת הפסח. וכן איתא בירושלמי בהדי' שבזה נחלקו ר"י ור"ש, וכ"כ הרמב"ן בפירוש התורה, כי לא הזכיר בפרשה זאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל, אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה, כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו, והטעם כי שחיטת הפסח והקרבתו בארבעה עשר היא מצות הקרבנות והזכיר אותה בתורת הקרבנות ולא החזירה כאן, וכן הוא בתרגום אשכנזי: לחם עני, לזכרון העוני והשעבוד, ומצות לזכרון גאולה הנמהרת וזהו טעם כי בחפזון יצאת וגו': כל ימי חייך. בכל שנה ושנה: (ד) אשר תזבח בערב. כבר הזכרנו במקום אחר שאין מלת זביחה במקרא על השחיטה לבדה, כי אם על עשיית הזבח, שהיא שחיטת השלמים והקרבתם ואכילתם, מעתה יאמר שלא ילין מבשר הפסח, שעשה זבח בערב של יום הראשון של חג, שהוא ליל י"ד, עד הבוקר של יום ט"ו. וכן שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש, השעור תעשה זבח הפסח, והאי על אכילתו שהיא בלילה, כמו שהוא מבאר

וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח
בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ (ה) לֹא
תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (ו) כִּי
אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־
הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד
צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ (ז) וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ

ת"א ולא ילין פסחים ע"א, א'. חגיגה י' ב': לא תוכל פסחים צ"א, א'. זבחים קי"ד, ב': שם תזבח ברכות ט', א'. פסחים כ"ט, א'. זבחים י"ב, א':

תרגום אשכנזי

ראז דוא אם אבענד דעם ערשטען טאגעס אָפּפערסט, ניכטס איבער נאכט ביז אן דען מארגען בלייבען. (ה) דוא דארפסט אבער דאז פסחאָפּפער ניכט אין אירגענד איינעם דער טהארע פערדיכטען, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט; (ו) זאָנדערן אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען רעזידירען צו לאססען: דאָרט זאָללסט דוא דאז פסחאָפּפער האלטען; דעם אבענדס בייא זאָננענאונטערגאנג, אום דיא צייט, דא דוא אויס מצרים ענטלאססען וואָרדען. (ז) דוא זאָללסט עס נעמליך גאר מאכען אונד פערצעהרען: אן

תרגום אונקלוס

בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא׃ (ה) לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יָת פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ (ו) אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יָת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם׃ (ז) וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוּל בְּאַתְרָא

רש"י

תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם [שמות י"ב] ולפי שנסתלק הכתוב מענייני של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש בלשון זו זביחה הוא מזהיר. שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים השחוטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליו' ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבעה עשר ובחמשה עשר וכן היא שנויה במסכת פסחים: (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו [ספרי] כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. לבקרו

באור

והולך ובשלת ואכלת, וכן מתורגם בל"א: (ו) מועד צאתך ממצרים. שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרי', ואיננו דבק עם כבוא השמש, (הראב"ע): והוא סותר להכחשת הטעם, כי הוא דבק בטעם עם כבוא השמש, ומלת בערב מובדלת באתנח. וכפי מ"ש אין צריך לזה, כי זמן אכילת פסח בלילה, והלילה ההוא יצאו ממצרים, כמו שאמר הוציאך ה' אלהיך לילה, ועל דרך הזה מתורגם בל"א, ותרגום צאתך (ענטלאססען וואָרדען), כמו הוציאך הכתוב למעלה. והכוונה על הרשות שנתן להם ללכת בלילה: (ז) ובשלת, באש (צלי). כמו ויבשלו את הפסח באש (ד"ה ב' ל"ה י"ג). והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי (הראב"ע): ופנית בבקר והלכת לאהליך, אין הכוונה שילך ביום הקודש אל ביתו ואהלו דוקא, כמו שאמר הראב"ע בשם המכחישים, כי אם שיפנה מירושלים ללכת לאהלו, באשר הוא, אם הוא קרוב יגיע לשם בי"ט, ואם לא, על כל פנים הלך חוץ לאהלו בי"ט, ומשם ילך אל ארצו בחול, והעקר שאינו צריך להתעכב בירושלים

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ
וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃
(ח) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא
תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס (ט) שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת
תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל
לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ (י) וְעָשִׂיתָ חַג

ת"א ופנית פסחים ח', ב', ול"ה ב'. סוכה מ"ז, ב'. ר"ה ה', א'. חגיגה י"ז, ב'. זבחים ל"ר, א': ששת פסחים נ"ס, ב', וכ' א'. סוכה מ"ז, ב'. חגיגה י"ז, א'. מנחות ס"ו, א': עצרת פסחים ס"ח, ב'. וק"כ א'. ביצה ט"ו, ב'. חגיגה י"ח, א'. מגלה ט', א': לא תעשה חגיגה ט'א'' שבעה מגלה נ', ב'. חגיגה א', ב': תספר מנחות ס"ה, ב': מהחל ב"מ ע"ז, ב'. מנחות ס"ו, א', וע"א א':

תרגום אשכנזי

דעם אָרטע, דען דער עווי־גע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד. דעם מאָרגענס דארויף קאננסט דוא דיך ווענדען, אונד נאך הויזע רייזען. (ח) נאכדעם דוא זעכס טאגע אונגעזייער־טעס בראָדט גגעססען, פייערסט דוא צום בע־שלוססע דען זיבענטען טאג, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען; אונד דארפסט קיינע ארבייט פערריכטען. (ט) זיבען וואָכען זאָללסט דוא צעה־לען; אונד צוואר פאָן דעם טאגע אן, דא צוערשט דיא זיכעל אן דיא זאאט געבראכט ווירד, פענגסט דוא אן זיבען וואכען צו צעהלען. (י) אלסדאן

תרגום אונקלוס

דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ׃ (ח) שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד עֲבִידָא׃ (ט) שַׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ מִשָּׁרְיוּת מַגְּלָא בַּחֲצַד עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא תְּשָׁרֵי לְמִמְנֵי שַׁבְעָא שָׁבוּעִין׃ (י) וְתַעֲבֵד

רש"י

של שני מלמד שטעון לינה ליל של מולאי י"ט [ספרי חגיגה ט"ז]: (ח) ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. ד"א למד על אכילת מלה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה וילא מן הכלל ללמד שאין אכילת מלה בו אלא רשות ולא ללמד על עלמו ילא אלא ללמד על הכלל כולו ילא מה שביעי רשות אף כול' רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מלות [שמות י"ב]: עצרת לה' אלהיך. עלור עלמך מן המלאכה. ד"א כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעלרה נא אותך [שופטים י"ג]: (ט) מהחל חרמש בקמה. משנקלר העומר שהוא ראשית הקליר [ספרי מנחות ע"א]: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך

באור

כל ימי הפסח: (ה) ששת ימים, אמרו הקדמונים מאחל חלמא (שהוא יום שני לפסח והנה הם שבעה) ויתכן להיות כי וביום השביעי דבק עם ששת ימים (ששת ימים תאכל מלות וגם ביום השביעי), והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה (כלומר וביום השביעי דבק לפניו ולאחריו), (הראב"ע). ולפי דעת המתרגם האשכנזי שעור הכתוב כך הוא, אחר שתאכל מלות ששת ימים תעשה עוד עלרת ביום השביעי: עצרת, עלור עלמך מן המלאכה, דבר אחר לשון כנופיא של מאכל ומשתה, לשון נעלרה נא אותך (רש"י), וכן ת"א. אבל המעיין בבאורי על ועלר את השמים (לעיל י"א י"ז) יראה שאין פי' נעלרה נא מענין כנופיא וחברה, אבל כל לשון עלר הוא סגירה ומניעה שלא ילא דבר מה חוץ מגדרו ומגבולו, ומענין זה תרגמו כאן המתרגם האשכנזי, שיום השביעי הוא עולר וסוגר את כל ימי החג, כלומר שעם היום השביעי יכלו ימי החג ולא יהיו עוד: לא תעשה מלאכה, ולא אמר כל מלאכה, והטעם מלאכת עבודה, ובמקום שאמר כל מלאכה, שם כתוב אך דבר אשר יאכל לכל נפש וגומר: (ט) מהחל חרמש בקמה, כתרגומו, כי העומר נקרא ראשית קלירכם (הרשב"ם). וכן הוא בספרי ובמנחות (ע"א): (י) מסת, דגשת הסמ"ך להתבלע הנו"ן, והמלה מגזרת נס, כטעם הרמת יד

שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת
יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ (יא) וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ
וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר
וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ (יב) וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד
הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ מפטיר
(יג) חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים
בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ (יד) וְשָׂמַחְתָּ
בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ

תולדות אהרן מסת חגיגה ה', א': ושמחת פסחים ע', ב': חג הסכות סוכה ט', א', ר"ה ב', וט"ו א', וכ"ב א', וכ"ז ב': באספך סוכה י"ב, א'. ר"ה י"ג, א': בחגך פסחים ק"ט, א'. מגלה י"ז, ב'. מ"ק י"ד, ב'. חגיגה ח', ב':

תרגום אשכנזי

זאָללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען דאז וואָכענפעסט פייערן, אונד נאך מאסגאבע דעם פערמאָגענס, מיט וועלכעם דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, זעגנען ווירד, איינע פרייאוויללינע גאבע ברינגען; (יא) אונד פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פראָהליך זיין: דוא, דיין זאָהן אונד דיינע טאָכטער, דיין קנעכט אונד דיינע מאגד: וויא אויך דער לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט; אונד דער פרעמדע, נואיזע אונד וויטווע, דיא בייא דיר זינד; אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען רעזידירען צו לאססען. (יב) בעדענקע, דאס דוא אין מצרים קנעכט געוועזען ביזט, אונד האלטע זאָרגפעלטיג אללע דיזע געזעטצע. (יג) דאז פעסט דער לויבהיטטען זאָללסט דוא זיבען טאגע פייערן, ווען דוא אויס דיינער טעננע אונד אויס דיינער קעלטער איינגעזאממעלט האבען ווירסט, (יד) אן דיינעם פעסטע זאָללסט דוא פראָהליך זיין: דוא, דיין זאָהן, דיינע טאָכטער.

תרגום אונקלוס

חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת יְדָךְ דִּי תִתֵּן כְּמָא דִי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (יא) וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בֵינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ (יב) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרָיִם וְתִטַּר וְתַעֲבֵד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין׃ (יג) חַגָּא דִמְטַלַּיָּא תַּעֲבֵיד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעֲצַרְתָּךְ׃ (יד) וְתֶחְדֵּי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ

רש"י

הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול: (יא) לוי גר יתום ואלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך. אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית ונומר. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. ד"א

באור

(הראב"ע). ואולם רש"י והרשב"ם פתרו לפי ענינו מסת, די, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יב) וזכרת כי עבד היית, דבק עם עבדך ואמתך (שבפסוק ושמחת) (הראב"ע). והרמב"ן כתב והנכון שהוא כפשוטו שתשמור החקים האלה אשר לך שאדון הפודך מבית עבדים. וכן נזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים ע"כ: (יג) באספך מגרנך, הנה חודש האביב, מהחל חרמש בקמה, ובאספך מגרנך ומיקבך, הם זמני החגים באמת שישמחו ישראל בכל הטוב אשר

וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (טו) שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ (טז) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ (יז) אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס

קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיית וכו' פסחים ע"א, א'. סוכה מ"ח, א': יראה חגיגה ב', א'. ערכין ב', ב': זכורך חגיגה ד', א': בחג המצות ביצה י"ט, א'. ר"ה ד', ב'. מ"ק כ"ד, ב'. חגיגה י"ז, א': ריקם בכורות כ"א, ב': איש חגיגה א', ב':

תרגום אשכנזי

דיין קנעכט, דיינע מאגד; וויא אויך דער לוי, וואיזע אונד וויטווע, דיא אין דיינען טהארען זינד. (טו) זיבען טאגע זאללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען ווירד, פייערן; דען דער עוויגע, דיין גאטט, ווירד דיך זעגנען אין דעם איינקאממען דיינער לאנדפריכטע אונד אין אללער ארבייט דיינער הענדע, זא דאס דוא דיך ווירסט דעם פערגניגען איבערלאססען קאננען. (טז) דרייא מאהל איםיאהרע זאלל אללעס מעננליכע בייא דיר פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, ערשיינען, אן דעם ארטע, דען ער ערוועהלען ווירד: נעמליך אם פעסטע דעם אונגעזייערטען בראדטעס, אם וואכענפעסטע אונד אם לויבהיטטענפעסטע. מאן זאלל אבער פאר דעם עוויגען ניכט לעער ערשיינען: (יז) יעדער נאך זיינער גאבע; נאך פערהעלטניס דעם זעגענס, דען דער עוויגע, דיין גאטט, דיר געשענקט האבען ווירד.

רש"י

באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב [סוכה י"ב]: (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה ציווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבו' לילי יום טוב' אחרון לשמחה: [ת"ד]: (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת

תרגום אונקלוס

וְלֵיוָאָה וְגִיוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִירְוָךְ׃ (טו) שִׁבְעָא יוֹמִין תָּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵא בְּרַם חָדֵי׃ (טז) תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃ (יז) גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ׃

באור

כותן ה' ולהודות עליו, וזהו טעם עליית הרגל, ולכן לא הזכיר כאן יום התרועה ולום העשור וכן דעת הרמב"ן: (טו) כי יברכך. הטעם שלא ירבו בעיניך ימי החג והבטול ממלאכה, כי יברכך ה' אלהיך בשפע רב ואינך צריך לדאוג. וזהו והיית אך שמח, לא תהיה כי אם שמח, שלא יתערב שום דאגה ועצבות בשמחתך, ולזה כוון המתרגם האשכנזי: (טז) את פני ה', כמו לפני, ויתכן שהוא כמו עם, כי גם פני הכבוד הם הנראים, כמו שאמר במקום אחר, ולא יראו פני ריקם (שמות ל"ד כ'): (יז) איש כמתנת ידו, מוסב על יראה, והטעם שיביא כפי הברכה, לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריות, כמאמר פתאי האומות. ורז"ל אמרו המבזבז

(יח) שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ (יט) לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ (כ) צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ת"א שפטים סנהדרין י', ב', וט"ז ב'. ע"ז נ"ב, ב': שעריך מכות ז', א': כי השחד כתובות ק"ה, א': צדק פאה פ"א, ב'. כתובות ק"ג, ב'. סנהדרין ל"ב, ב':

(יח) ריכטער אונד בעאמטען נאך דען שטעממען זאָללסט דוא אין אללען טהאָרען דער שטעדטע זעטצען, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד, דאם זיא דאז פֿאָלק נאך דער גערעכטיגקייט ריכטען. (יט) דוא זאָללסט דאז רעכט ניכט בייגען, קיין אנזעהען דער פערזאָן אכטען, אונד קיינע בעשטעכונג אננעהמען; דען דיא בעשטעכונג מאכט ווייזע לייטע בלינד, אונד פֿערקעהרט דיא וואָרטע דער גערעכטען. (כ) גערעכטיגקייט, גערעכטיגקייט זאָללסט דוא נאכטראכטען; זאָ ווירד עס דיר וואָהל געהן, אונד דוא ווירסט דאז לאנד בעהאלטען, דאז דער עוויגע, דיין

תרגום אונקלוס

(יח) דַיָנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יַת עַמָא דִין דִקְשׁוֹט: (יט) לָא תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָמִין תְּרִיצִין: (כ) קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הֲוֵי רָדֵיף

רש"י

ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים [חגיגה ה']: חסלת פרשת ראה: (יח) שופטים ושוטרים. שופטים. דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים. הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט [סנהדרין ט"ז]: בכל שעריך. בכל עיר ועיר [ת"כ]: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: ולא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד. אפי' לשפוט צדק [ספרי]: כי השחד יעור. משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו [כתובות ק"ה]: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדוף. הלך אחר בית דין יפה [ספרי]: למען תחיה

באור

אל יבזבז יותר מחומש (רע"ס): (יח) שופטים ושוטרים, השפטים יפסקו הדין והשטרים ינהיגו הבעלי דינין לסור אל משמעת השופטים: בכל שעריך, באר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יצעק המעוות יעמדו עליו הלוים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ ושם ישפטוהו במקום המשפט, ובזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה, כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות, ואנן הדיוטות אנן, ואין דיינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותיהו עבדינן, אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התורה כלל (הרמב"ן): לשבטיך, בכל שער שבט ושבט, ושופט השבט הוא ראש לכל בתי דינים של שבטו וממונה עליהם, כדרך שסנהדרי גדולה ממונים על כל בתי דינים שבישראל (דעת הרמב"ן): (יט) לא תטה משפט, עם כל אחד מהשופטים ידבר (הראב"ע): ויסלף, מעקל ומעוות: צדיקים, בעלי דינין שהצדק אתם: (כ) למען תחיה וירשת, כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרין להחיות את ישראל ולהושיבן על

תרגום אשכנז

גאָטט, דיר גיבט. (כא) דוא זאָללסט בייא דעם אלטאַרע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, דען דוא ערריכטען ווירסט, קיינען האין, איבערהויפט קיינען בוים פפלאנצען; (כב) דוא זאָללסט דיר אויך קיינע שטאנדזייל'ע עררינכטען, דיא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פערהאסט איזט.
יז (א) דוא זאָללסט דעם עוויגען דיינעם גאָטטע, צו עהרען קיינען אָכסען אָדער לאם שלאכטען, דאז איינען לייבעספעהלער, אירגענד עטוואס באָזעס אן זיך האט; דען דיזעס איזט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, איינגרייעל. (ב) ווען אין דען טהאָרען אירגענד איינער דיינער

נָתַן לָךְ׃ ס (כא) לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה
כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ (כב) וְלֹא־תָקִים לְךָ
מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס
יז (א) לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר
וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר
רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ ס
(ב) כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ

ת"א לא תטע סנהדרין ז', ב'. ע"ז נ"ב, ב'. מעילה כ"ח, ב': לא תזבח זבחים ל"ו, ב'. בכורות י"ד, ב': שעריך כתובות מ"ה, ב':

תרגום אונקלוס

בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ (כא) לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דְּתַעְבֵּיד לָךְ׃ (כב) וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ׃
יז (א) לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִימַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ (ב) אֲרֵי יִשְׁתְּכַח

רש"י

וירשת. כדאי הוא מינוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן [סנהדרין ל"ב]: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"א:
יז (א) לא תזבח. כל דבר רע. אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע [ספרי]. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד אלילי':

באור

אדמתן רש"י (סנהדרין ל"ב): (כא) אשרה, כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה: כל עץ, בין אילן מאכל בין אילן סרק, ועובר בלאו אפילו נטעה לשמים, כדי להרחיק כל הדומה לע"ז ממחשבת הבאים אל המקום הנבחר לעבודת האל: ולא תקים לך מצבה, לע"ז, והטעם אשר שנא, רק מצבה שלא לשם ע"ז איננה אסורה. והטעם הנאמן בפרשת וישלח יעקב, שנאמר ויצב יעקב מצבה וגו' מצבת אבן (בראשית ל"ה י"ג) (הראב"ע. ורש"י כתב אשר שנא, מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו (מצבת אבן אחת) שנא כי חק היתה לכנעניים, ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז וכ"כ הרמב"ם ז"ל שהזהירנו מעשות מצבה יתקבצו עליה ויכבדוה, אפי' הושמה לעבודת האל ית'. כי כן היו עושין הבונים מצבה ומשימין עליה ע"א (מצוה י"א). ויתורץ בזה מה שהקשה הרמב"ן ז"ל, מדוע לא נאסר המזבח, והלא אף במזבחות החזיקו כנעניים? שאין הדברים דומין זה לזה, לפי שבמזבח אשר עליו היו מקריבים ומקטירים אין המעשה מתועב, כי אם הכוונה לשם ע"א. ואם יכוון לשמים, יהיה גם המעשה נרצה, אבל עם המצבה הקימו דיוקנא עצמה של ע"א, כי זהו לבד תכלית בנין המצבה שלהם, וא"כ המעשה בעצמו שו"א ונתעב:
יז (א) כל דבר רע, פי' מום (הראב"ע): כי תועבה, דבר מתועב הוא להקריב לפני השם

אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־
אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ (ג) וַיֵּלֶךְ
וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם
וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ (ד) וְהֻגַּד־
לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה
אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה
הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְהוֹצֵאתָ אֶת־
הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה אֶל־
שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה

תולדות אהרן וילך מגלה ט', ב'. סנהדרין ס', ב': והגד שם
ת', א': והוצאת סוטה כ"ב, ב'. סנהדרין י"ז, א', ומ"ה א',
וכ' ב', וקי"א א': אל שעריך כתובות מ"ה, ב':

שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגעבען ווירד, זיך איין מאַן אָדער איינע פֿרויא פֿענדע: דער דאז טהעטע, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, מיספֿעללט; ער איבערטרעטע נעמליך זיין געזעטץ, (ג) גינגע היין אונד דיענטע אַנדערן געָטטערן, אונד בעטעטע זיא אן: זאָננע, מאָנד אָדער זאָנסט איין געשטירן אם הימעל, וועלכעס איך פֿערבאָטען האבע; (ד) עס ווירד־ע דיר אנגעצייגט, דוא פֿערנעהמסט עס, העטטעסט שארפֿע אונטערזוכונג אנגעשטעללט, אונד געפֿונדען, דאס דיא זאכע געוויס וואהר, אונד אין ישראל דיזער גרייעל געשעהען זייא: (ה) זאָ זאָללסט דוא דען מאַן אָדער דיא פֿרויא, וועלכע דיזע באָזע טהאט בעגאנגען האבען, צום טהאָרע דיינער שטאדט הינויספֿיהרען, עס זייא מאַן אָדער

תרגום אונקלוס

בְּיָנָךְ בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ גְּבַר אוֹ אִתְּתָא דִּי יַעֲבֵיד יַת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵיהּ׃ (ג) וַאֲזַל וּפְלַח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ לְסִיהֲרָא אוֹ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא דִּי לָא פַקֵּדִית׃ (ד) וְיִתְחַוֵּי לָךְ וְתִשְׁמַע וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא כֵּיוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֵבְתָּא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְתַפֵּיק יַת גַּבְרָא הַהוּא אוֹ יַת אִתְּתָא הַהִיא דִּי עֲבָדוּ יַת פִּתְגָמָא בִּישָׁא הָדֵין לִתְרַע*) בֵּית דִּינָךְ יַת גַּבְרָא אוֹ יַת אִתְּתָא וְתִרְגְּמִינוּן בְּאַבְנַיָּא

*) ס"א לְקִירְוָךְ

רש"י

(ג) אשר לא צויתי. לעבדם [מגילה ט']: (ד) נכון. מכוון העדות: (ה) והוצאת את האיש ההוא אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך

באור

נראה בעלת מום, כי יורה על מניעת הכבוד והגדלה, והוא סימן כילות: (ב) אשר יעשה, בלשון זכר כי איש הוא עיקר נושא המאמר: (ג) אלהים אחרים, פסילים מעשה בני אדם: ולשמש או לירח וגו', שהם מעשה אלהים. (ראב"ע): אשר לא צויתי, מלת אשר מוסבה על העבודה והשתחויה, ולא צויתי. הוא כמו צויתי שלא לעשות (פֿערבאָטהען), כי מצוה בל"ת יכלול הצווי והאזהרה, כמ"ש הרמב"ם בס' המצות (שרש ח'): (ה) אל שעריך, המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך, (כן הוא בתרגום אונקלוס שלפנינו), טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו, או אינו אלא שער שנדון בו? נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה, מה שער האמור למעלה שער שעבד בו אף שער האמור למטה שער שעבד בו ותרגומו לקירוך (רש"י), וכן הוא בתרגום אשכנזי: את האיש או את האשה, לחזק כלומר שלא תחמול אם

וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ: (ו) עַל־פִּי ׀
שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת
הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד:
(ז) יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: פ (ח) כִּי יִפָּלֵא
מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין
דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת
בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם

ת"א על פי ברכות י"ח, ב'. סנהדרין ל"ז, ב'. מכות ז', ב', וח' ב'. שבועות ל"ד, א': לא יומת מכות ז', ב': יד העדים סנהדרין מ"ה, א': כי יפלא שם פ"ה, ב', ופ"ז א'. הוריות ד', א'. נדה י"ט, ב'. עקדה שער מ"ב: וקמת סוטה מ"ה, ב', קדושין ס"ט, א'. סנהדרין י"ד, ב', ופ"ז א'. זבחים כ"ז, ב':

פֿרויא, אונד זיא מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען. (ו) אויף דיא אויסזאגע צווייער אָדער דרייער צייגען זאָלל דער שטערבען, דער דען טאָד פֿערדיענט; ניכט אבער אויף דיא אויסזאגע איינעם איינציגען צייגען. (ז) דיא צייגען מיססען צוערשט האנד אן איהן לעגען, איהן אומצובריינגען, אונד זאָדאן זאָלל דיא האנד דעס גאנצען פֿאָלקס נאכפֿאָלגען; אויף זאָלכע ארט זאָללסט דוא דען באָזעוויכט אוס דיר ווערגרייפֿען. (ח) ווען דיר איין רעכטסהאנדעל צו שוועהר פֿילע פֿאָר געריכט: עס זייא איינע זאכע, דיא דאז לעבען, אָדער דאז איינענטהום, אָדער לייבליכע בעשאֶדיגונג בעטריפֿט; אָדער זאָנסט איינע שטרייטזאכע, דיא אין דיינען טהאָרען פֿאָרפֿאללען דירפֿטע: זאָ זאָללסט דוא דיך אויפֿמאכען, אונד אן דען אָרט היניאויפֿגעהן, דען דער

תרגום אונקלוס

וִימוּתוּן: (ו) עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקְטֵיל דְּחַיָּיב קְטוֹל לָא יִתְקְטֵיל עַל מֵימַר סָהִיד חָד: (ז) יְדָא דְסָהֲדַיָּא תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: (ח) אֲרֵי יִתְכַּסֵּי מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לְדִינָא בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָּמֵי פְּלוּגַת דִּינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ:

רש"י

למעלה מה שעליך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעליך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו לקירוך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת' עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיוזמו כלם [מכות ו']: (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוס' ממך: בין דם לדם. בין דם טמא לדם טהור [ספרי סנהדרין פ"ד]: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא

באור

איש או אשה וסקלתם: וסקלתם, זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן. ובעבור שאמר והוגד לך בסתר, ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אע"פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים (הראב"ע): (ו) על פי שנים עדים או שלשה. שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר או על פי שלשה אם ימצאו שם שלשה, ואמר הכתוב כי כאשר הוגד לך ושמעת תדרוש הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם, והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נשלח בעבורם ויבואו לב"ד ויעידו כלם והוא הדין למאה כי בשמענו דברי כלם יתברר האמת, ואם לא היו שם יותר, או שהלכו להם ואינם נמצאים די בשנים (הרמב"ן): (ז) יד העדים, יד כל אחד מהעדים, וכן ויאמם לבב העם ורבים כן (הראב"ע): בראשנה. פירשתיו: (ח) כי יפלא, כתרגומו ארי יתכסי, וכן כתב רש"י, כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: למשפט, דבר שהובא למשפט: בין דם לדם וגו', כפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות (כלומר

אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ (ט) וּבָאתָ
אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט
אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ
לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ (י) וְעָשִׂיתָ עַל־
פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם
הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ (יא) עַל־פִּי
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט
אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־
הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃

ת״א ובאת ר״ה כ״ה, ב׳. סוטה מ״ה, א׳. קדושין כ״ו, ב׳ סנהדרין י״ד, ב׳, ונ״ח ב׳: יגידו לך סנהדרין פ״ז, א׳. ע״ז מ׳, ב׳: על פי מגלה כ׳, ב׳. סוטה ז׳, ב׳, ומ״ז ב׳. סנהדרין פ״ו. א׳: לא תסור ברכות י״ט, ב׳. שבת כ״ג, א׳. סוכה מ״ו, א׳. הוריות ד׳, א׳. מנחות נ״ח, א׳:

עוויגע, דיין גאָטט, ער־וועהלען ווירד; (ט) דאָזעלבסט צו דען פריסטערן אויס דעם שטאממע לוי, אָדער צו דעם ריכטער קאָממען, דער אלסדאן זיין ווירד, אונד זיא פֿראגען; זאָ ווערדען זיא דיר זאגען, וואס רעכטענס איזט. (י) דוא מוסט אבער זאָ פֿערפֿאהרען, וויא מאן אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד, דען אויסשפּרוּך טהוט; אונד זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכטען, וואס מאן דיך דאזעלבסט לעהרען ווירד. (יא) נאך דער לעהרע, דיא מאן דיר געבען, אונד נאך דעם רעכטע, דאז מאן דיר אנצייגען ווירד, זאָללסט דוא האנדעלן; אונד פֿאָן דעם, זאָ מאן דיר זאגען ווירד,

תרגום אונקלוס

(ט) ותיתי לות כהניא ליואי ולות דינא די יהא ביומיא האינון ותתבע ויחוון לך ית פתגמא דדינא: (י) ותעביד על מימר פתגמא די יחוון לך מן אתרא ההוא די יתרעי יי ותטר למעבד ככל די ילפונך: (יא) על מימר אוריתא די ילפונך ועל דינא די יימרון לך תעביד לא תסטי מן פתגמא די יחוון לך ימינא

רש״י

לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות [סנהד׳ פ״ו]: (ט) הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך [ספרי]: (יא) ימין ושמאל. אפי׳

באור

בין דם נקי לדם חייב), אם דיני ממון (והוא בין דין לדין), או פצע וחבורה (והוא בין נגע לנגע). כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך, ודבר הכתוב בהווה, כי בעניני המשפטים יהיו המחלוקות יותר משאר ההוראות, אבל דיני הזקן שוה בכלם (הרמב״ן). וכן תרגם המתרגם האשכנזי. והרשב״ם כתב בין נגע לנגע, לרעת, וכוונתו שלא תלינו לשון נגע כי אם שהווה מעצמו כמו נגע לרעת כי תהיה באדם. או למעלה מן הטבע כמו ויגנע ה׳ את פרעה נגעים גדולים (בראשית י״ב ע״ז), וכן ת״א בין מכתש סגירו וגו׳, ואין זה מוכרח: (י) מן המקום ההוא אשר יבחר, לפי שהוא מקום הנבחר, עיר ממלכת גבדת, לכן הכהנים והשופטים היושבים בה ולהם שבט המשרה, הם יודעים מה יעשה ישראל, והם יורוך על פי האמת ולא יפלא מהם דבר אף שהוא מופלא ממך: (יא) לא תסור וגו׳ ימין ושמאל. לשון ספרי אפילו מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל, ועל השמאל שהוא ימין. שמע להם. והוי כענין ר״י עם ר״ג בי״הכ שאל להיות בחשבונו, והצורך במצוה הזאת גדול מאוד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע שלא ישתוו הדעת בכל הדברי׳ הנולדים, והנה ירבו המחלוקת אם בפי׳ הכתובים או בדמיון דבר לדבר, ותעשה התורה כמה תורות, לכן חתך הכתוב את הדין, שנשמע לב״ד הגדול העומד לפני ה׳ במקום אשר יבחר, בכל מה שיאמרו לנו, ונעשה את המעשים על פיהם ככל

(יב) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי
שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט
וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִיִּשְׂרָאֵל׃ (יג) וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ
וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס שני (יד) כִּי־
תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ
אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
סְבִיבֹתָי׃ (טו) שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ

תולדות אהרן האיש סנהדרין פ"ו, ב': וכל העם שם כ', ב': שום וכו' יבמות מ"ב, ב': וק"ב א'. כתובות י"ז, א'. סוטה מ"א, ב'. קדושין ל"ב, ב',

תרגום אשכנזי

ווידער רעכטס נאָך לינקס אבווייכען. (יב) ווער אבער אוים פרעפֿעל דעם פריסטער, דער דאזעלבסט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, דיענסט פֿער־וואלטעט, אָדער דעם ריכטער ניכט געהאָרכען ווירד; דערזעלבע זאָלל דעם טאָדעס זיין, דוא מוסט דען באָזעוויכט אוים ישראל וועגשאפֿפֿען: (יג) דאס עס דיא גאנצע נאציאָן ערפֿאהרע, זיך פֿירכטע אונד ניכט מעהר פֿרעפֿעלמיטהיג האנדלע. (יד) ווען דוא אין דאז לאנד קאָממסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט: דוא נימססט עס איין, האסט עס אין בעזיטץ, אונד שפריכסט: איך וויל איינען קאָניג איבער מיך זעטצען, וויא אללע פֿאָלקער אום מיך הער טהון; (טו) זאָ קאננסט דוא איינען קאָניג איבער דיך זעטצען, וועלכען דער עוויגע, דיין גאָטט, אלס-

רש"י

אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל [סנהדרין כ"ט]: (יג) וכל העם ישמעו. מכאן שממתינים לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל [ספרי]:

תרגום אונקלוס

וּשְׂמָאלָא: (יב) וְגַבְרָא דִּי יַעֲבֵיד בִּרְשַׁע בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא מִן כַּהֲנָא דְּקָאִים לְשַׁמָּשָׁא תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ מִן דַּיָּנָא וְיִתְקְטֵיל גַּבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: (יג) וְכָל עַמָּא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יַרְשְׁעוּן עוֹד: (יד) אֲרֵי תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתִתֵּיב בַּהּ וְתֵימַר אֱמַנֵּי עֲלַי מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָּא דִּי בְסַחְרָנָי: (טו) מַנָּאָה תְמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ

באור

אשר יורוך, ואף אם ידמו בעיניכו כטועים, אין ראוי לכל אחד מאתנו לעשות ע"פ אומד דעתו כי יהיה בזה חרבן הדת וחלוק לב עם והפסק האומה בכללה: (יב) ומת האיש ההוא, על פי הדין, ובית דין ימיתוהו. והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו (הראב"ע): (יד) ככל הגוים אשר סביבתי, אין עבודת המלך וממשלתו טובה לאומה. אלא שתקנא בכל הגוים אשר סביבותיך. (טו) שום תשים, רז"ל אמרו שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ואחת מהן להעמיד עליהם מלך. וכן אמרו בספרי, שום תשים עליך מלך, מצות עשה. והנראה שהמצוה ההיא על הנביאים והזקנים והשופטים אשר ישפטו את ישראל, שאחרי ירושה והישיבה בארץ, כאשר יראו שהמון ישראל יחפצו במלך, וידמה להם כהצלחה וטובה גדולה לחזות מלך ביפיו ויקרו הדורה בעם כאות נפשו. כאשר הם רואים בכל הגוים אשר סביבותיהם, שלא יעכבו עוד על ידם, ולא ילחצו את העם תחת יד שלטון בלתי רצוי להם, כי אם יניחו להם תאותם וישימו עליהם מלך, כי כן משפט ההמון, כאשר ישים על לב לחדש דבר בעניניהם המדיניים, לא יכונו ולא ישקוט אף לא יצליח עדם נהיה תאותו. וכן היה בימי שמואל הנביא, כאשר שאלו להם מלך. הרע להנביא ההוא והתפלל אל ה', וה' אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם (שמואל א' ח' ז'), ואעפ"כ אמר לו שמע בקולם והמלכת עליהם מלך. זהו הנרא

אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב
אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל
לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־
אָחִיךָ הוּא׃ (טז) רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ
סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה
לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם
לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃
(יז) וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר

ת״א מקרב קדושין ע״ו, ב׳. ב״ק פ״ח, א׳. ב״ב ג׳, ב׳. סנהדרין י״ט, ב׳, וכ׳ ב׳, וכ״ב א׳: לא תוכל סוטה מ״א, א׳: ולא ירבה ב״מ קט״ו, א׳. סנהדרין כ״א, א׳, וע״ז ב׳:

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ מִגוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נֻכְרָאָה דִּי לָא אֲחוּךְ הוּא: (טז) לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵיהּ סוּסָוָן וְלָא יְתִיב יַת עַמָּא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה סוּסָוָן וַיְיָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתּוּב בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד: (יז) וְלָא יַסְגֵּי לֵיהּ נְשִׁין

דאן ערוועהלען ווירד ; דוא מוסט אבער איינען פֿאָן דיינען ברידערן צום קאָניגע ערוועהלען : אונד דארפסט קיינען אויסלענדער, דער ניכט דיין ברודער איזט, איבער דיך זעטצען. (טז) יעדאָך זאָלל ער ניכט צו פֿיל פֿפֿערדע האלטען, אונד ניכט דאז פֿאָלק ווידער נאך מצרים פֿיהרען, אום פֿיל פֿפֿערדע אנצושאפֿפֿען ; דא דער עוויגע אייך אנגעזאגט האט : איהר זאָללט דיזען וועג נימאהלס ווידער בעטרעטען. (יז) ער זאָלל אויך ניכט צו פֿיל ווייבער נעהמען, דאמיט זיין הערץ

רש״י

(טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו [סנהדרין כ״א] שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר בשלמה ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה [מלכים א׳ י׳]: (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא

באור

לפי פשוטו, באמור דעת רז״ל בזה, שהעמדת מלך מצות עשה, אף ששאלתו למרי יחשב: אשר יבחר ה׳ אלהיך בו, על פי נביא או אורים ותומים. א״כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בנכרי? ודעתי בדרך הפשט בטעם אשר יבחר. שכל מולך על עמים מאת אלהים היא לו, כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן דיצבא יתנניה, וכן אמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמא ליה. יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך, ואם הוא מקטני שבטי ישראל וממשפחתו הצעירה, אבל איש נכרי לא תמלוך עליך לעולם, וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה׳ אלהיך בו, כל שיבנו שם בית המקדש לה׳ כי הכל מרצון השם (הרמב״ן): לא תוכל, אינך רשאי, וכן ת״א לית לך רשו. ויתכן שהוא כמשמעו. שאין להם יכולת, אף אם יבחרו בנכרי. אין לו משפט המלוכה: (טז) רק לא ירבה לו סוסים. למרכבתו. למען לא ירום לבבו מאחיו, וכן למלחמה שלא יבטח על רכבו ועל פרשיו. וירבה במלחמות לאין צורך: ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס, זהו לא תעשה בפני עצמה ויש בה מן הסבה למה שקדם. כי בימים ההם היו מוציאים הסוסים ממצרים, והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים, והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחזיר העם לשוב אל מצרים, וזה דבר גדול כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם (הראב״ע): לא תוספון. מצוה היתה ולא נכתבה. ויש אומרים מטעם לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם, זאת דרך אחרת (הראב״ע): ( ) ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, שרבוי כסף וזהב המופלג לא די שאינו מרבה ומחזק הצלחת האומה, אלא שהוא מזיק לה, כי כאשר ירבה הכסף והזהב. כן תרב חמדת התענוגים, הבנינים הגדולים הפרדסים גנים ושדות, וברבות התענוגים ירפו הכחות וידים תעצלנה. ואין כאן מקומו להראות הנזק המופלג שיביא זה אל המדות, שהם עמודי ההצלחה הכללית ויסודי אושר האומה, ובנוע היסוד

לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד:
(יח) וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל־כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ
וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת
עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם:
(יט) וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו
לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו
לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת
וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם:
(כ) לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי
סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן
יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו
בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל: ס שלישי

תולדות אהרן וכסף וכו' סנהדרין שם: וכתב וכו' שם ודף כ"ב א': והיתה שם כ"א, ב': ילמד הוריות י"א, ב': למען וכו' שם שם. כריתות ה', ב': הוא וכו' הוריות שם. כריתות שם:

תרגום אשכנזי

ניכט אבווייכע; אימגלייכען זאָלל ער ניכט איבערמעסיג זילבער אונד גאָלד זאממעלן. (יח) ווען ער אויף דעם טהראָנע זיטצט, זאָלל ער זיך פאָן דיזער לעהרע איינע אבשריפט אין איינעם בוכע פערפערטיגען: אוים דעמיעניגען, וועלכעס בייא דען פריסטערן אוים דעם שטאממע לוי. אויפבעוואהרט ווירד. (יט) דיזע זאָלל ער בייא זיך האבען, אונד לעבענסלאנג דארין לעזען: דאמיט ער לערנע דען עוויגען, דיינען גאָטט, פירכטען, אום אללע ווארטע דיזער לעהרע אונד דיזע געזעטצע געניא צו בעאָבאכטען; (כ) דאס זיין הערץ זיך ניכט ערהעבע איבער זיינע ברידער, אונד דאס ער ניכט אבווייכע פאָן דעם געבאָטע צור רעכטען אָדער צור לינקען: דאמיט ער אונד זיינע נאכקאָממען לאנגע יאהרע בייא דער רעגירונג בלייבען מאָגען אין ישראל.

רש"י

י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה [שמואל ב' י"ב]: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאספניא) [סנהדרין כ"א]: (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו [סנהדרין שם]. ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי

תרגום אונקלוס

וְלָא יִטְעֵי לִבֵּיהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא לָא יַסְגֵּי לֵיהּ לַחֲדָא: (יח) וִיהֵי כְמִיתְבֵיהּ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְתּוֹב לֵיהּ יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא מִן קֳדָם כַּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי: (יט) וּתְהֵי עִמֵּיהּ וִיהֵי קָרֵי בֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְּיֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא וְיָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבְּדְהוֹן: (כ) בְּדִיל דְּלָא יְרִים לִבֵּיהּ מֵאֲחוֹהִי וּבְדִיל דְּלָא יִסְטֵי מִן תַּפְקֵידְתָּא יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרִיךְ יוֹמִין עַל מַלְכוּתֵיהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל:

באור

יפול כל הבנין: (יח) והיה כשבתו, בתחל' מלכותו: את משנה התורה, כנסחה שנית (הראב"ע), וכן הוא בתרגום אשכנזי. ורז"ל אמרו (סנהדרין כ"א), שתי ספרי תורות אחת מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנס' ויוצאת עמו. וא"כ משנה כפל כמו לחם משנה, ואונקלוס תרגם פתשגן מלשון שנון ודבור: מלפני הכהנים הלוים, מאותו ספר שהוא לפני או ביד הכהנים והלוים יכתוב המלך לו משנה התורה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, כי זהו מנח מ"ם מלפני כמו מעל ספר אשר לפני: (יט) והיתה עמו, התורה: וקרא בו, מוסב על ספר: כל ימי חייו, כשיפנה מעסקיו, כמו והגית בו יומם ולילה: (כ) לבלתי רום לבבו, מוסב על כל אזהרות האמורות

יח (א) לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־
שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל
אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ (ב) וְנַחֲלָה
לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא
נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס (ג) וְזֶה יִהְיֶה
מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת

ת"א וזה יהיה חולין ק"ל, א': מאת שם ק' ב, ג':

יח (א) דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי, אונד דער גאנצע שטאם לוי זאָלל קיין טהייל אונד קיין ערבע אונטער ישראל בעקאָממען; פאָן אָפּפערן דעם עוויגען אונד זיינעם ערבטהיילע זאָללען זיא אונטערהאלטען האבען. (ב) אייגענטהום זאָלל ער אונטער זיינען ברידערן ניכט בעזיטצען; דער עוויגע איזט זיין אייגענטהימליכעס ערבגוט, וויא ער איהם פערהייסען האט. (ג) דיזעס איזט דיא געביהר דער פריסטער פאָן דעם פאָלקע: ווען יעמאנד זיך איינען אָכסען אָדער איין שאף

תרגום אונקלס

יח (א) לָא יְהֵי לְכָהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ וְאַחְסַנְתֵּיהּ יֵיכְלוּן׃ (ב) וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִי מַלִּיל לֵיהּ׃ (ג) וְדֵין יְהֵא דַחֲזֵי לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נָכְסֵי נִכְסָתָא

רש"י

סור מן המצוה. אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולות [שמואל א' י'] וכתיב ויוחל שבעת ימים [שמואל א' י"ג] ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום [שם] הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם [הוריות י"א כריתות ה']:

יח (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה במודה לא יהיה לו בקרב אחיו וספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: (ב) בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא וכ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' [דברי' י'] להזהיר על קני וקניזי וקדמוני. זהו כמלא בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי. ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרי' ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. בארץ לא תנחל אני חלקך [במדבר י"ח]: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של

באור

למעלה, כי רבוי הסוסים והנשים וכסף וזהב יוליד התנשאות ורוממות כמו שאמרנו למעלה, ואמר הרמב"ן ז"ל כלמז כאן בתורה לאסור הגאוה. כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב על אחיו. וכ"ש האחרים שאינם ראוים לכך. כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים מיתנו כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אצל האלהים אפילו במלך, כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב: ולבלתי סור, שב על וקרא בו למען ילמד:

יח (א) חלק, בביזה, במה שנטלו ישראל בהכנסם לארץ, ובמה שיטלו אחרי כן: ונחלה, בארץ (ספרי): אשי ה' ונחלתו, אשי ה' קדשי מקדש, ונחלתו אלו קדשי הגבול, תרומות ומעשרו', אבל נחלה במודה לא יהיה לו בקרב אחיו: (ג) מאת זבחי הזבח, שבעם: ונתן, הזובח: הזרע והלחיים והקבה, כי אלה טובים מאשר הבשר. (הרשב"ם), וכתב הרמב"ן זו מצוה

זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ (ד) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ (ה) כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי (ו) וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן זבחי שם ע"ח, וקל"ו ח': אם שור שם קל"ו, ח': הזרע וכו' שם קל"ד, ב': ראשית פסחים ל"ב, ב'. מנחות ס"ו, א': תתן לו שבת כ"ה, ב'. פסחים ל"ב, א'. חולין קל"ה, א', וקל"ז א': כי בו סנהדרין ע"ד, א': לעמד סוטה ל"ח, א'. זבחים כ"ב, ב'. חולין קל"ו, א', וקל"ח א': הוא וכו' סוטה שם. חולין קל"ז, א':

שלאכטעט, זא גיבט ער דעם פריסטער דאז שול־טער־שטיק, דיא קינבאק־קען אונד דען מאגען. (ד) פערנער זאללסט דוא איהם דיא ערשטלינגע פאן דיינעם געטריידע, דיינעם מאסטע אונד דיי־נעם אהלע, וויא אויך דיא ערשטלינגע פאן דער שוהר דיינעם קליינען פיהעס געבען; (ה) דען איהן האט דער עוויגע, דיין גאטט, אויס אללען דיינען שטעממען ער־וועהלט, דאס ער נעבסט זיינען נאכקאממען צו אל־לען צייטען אים נאמען דעם עוויגען אים אמטע שטעהע. (ו) ווען איין לוי אויס אירגענד איינער שטאדט אין ישראל, ווא

תרגום אונקלוס

אִם תּוֹר אִם אִימַּר וְיִתֵּן לְכַהֲנָא דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָא׃ (ד) רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גְּזַת עָנָךְ תִּפְרֵישׁ לֵיהּ׃ (ה) אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לְמֵיקַם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַייָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ (ו) וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵיוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ מִכָּל

רש"י

הרכובה עד כף של יד שקורין אשפל"ד: הלחיים. עם הלשון [חולין קל"ג] דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו [במדבר כ"ה]: לחיים. תחת תפלה שנא' ויעמוד פינחס ויפלל [תהלים ק"ו]: והקיבה. תחת האשה אל קבתה [במדבר כ"ה]: (ד) ראשית דגנך· זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששי' בינוני' אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר וששיתם את האיפה מחומר השעורים [יחזקאל מ"ה] ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשי' סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשי' לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששי' וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות [שמואל א' כ"ה] רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים· צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה [מס' חולין קל"ז]: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי

באור

מחודשת לא נזכרה בתורה, כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שחיטה נוהגת במוקדשים. ועתה כשבאו לכנס לארץ הקשה להם, וזה טעם מאת זובחי הזבח, כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך, והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה' לאהרן אע"פי שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ, והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקודש כי גם החרם קודש הוא, אבל הזרוע והלחיים והקבה ולראשית הגז הן חולין גמורים אין בהם זולתי מצות המתנה ע"כ, ולא"כ אינם בכלל אשי ה' שהקדים למעלה: (ד) ראשית, תחלה, כמו לראשית ממלכתו, וכן תרגם אונקלוס ותרגם אשכנזי, או לראשית מבחר, כמו בשמים ראש: ראשית דגנך תירושך ויצהרך, זו תרומה, והנה עיקר חיוב התרומה והמעשר הוא בדגן ותירש ויצהר, לפי שהם עיקר מחייתן

אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת
נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃
(ז) וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־
אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃
(ח) חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו
עַל־הָאָבוֹת׃ ס (ט) כִּי אַתָּה בָּא
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת
הַגּוֹיִם הָהֵם׃ (י) לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר

תולדות אהרן מאחד סוכה נ"ה, ב': ובא שם שם. ב"ק ק"ט שם. מנחות עג: ושרת סוכה שם. ב"ק שם. מנחות שם. ערכין י"א, א': העמדים זבחים כ"ג, ב': חלק סוכה נ"ו, א': לא תלמד שבת ע"ה א'. ר"ה כ"ד, ב'. סנהדרין ס"ח, א'. ע"ז י"ח. א'. ות"נ ב': לא ימצא סנהדרין ס"ו, ב', וס"ד ב'. עקרים מ"ג, פ"ג:

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל דִּי הוּא דָּר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת נַפְשֵׁיהּ לְאַתְרָא דִּי
יִתְרְעֵי יְיָ׃ (ז) וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהֵיהּ כְּכָל אֲחוֹהִי לֵיוָאֵי
דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ (ח) חוּלָק כְּחוּלָק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא
דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא דְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא׃ (ט) אֲרֵי אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא
דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן׃
(י) לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעְבַר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין

תרגום אשכנזי

ער זיך אויפהעלט, נאך אייגענעם בעליבען אן דען ארט קאממט, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד; (ז) זא קאן ער דען דיענסט אים נאמען דעם עוויגען, זיינעס גאטטעס, פערוואלטען, זא וויא זיינע ברידער, דיא לוים, וועלכע דאזעלבסט אים אמטע שטעהן פאר דעם עוויגען. (ח) גלייכען טהייל זאלל ער מיט איהנען צו גענישען האבען: אויסער זיינען איינקינפטען פאן הויזע, דיא ער פערקויפען קאן. (ט) ווען דוא אין דאז לאנד קאממסט, דאס דער עוויגע דיר איינגיבט, זא לערנע ניכט זאלכע אבשייליכע דינגע טהון, וויא דיזע נאציאנען טהון. (י) ניא־

רש"י

הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות [ספרי]: ובא בכל אות נפשו. (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנו' נדבתו או חובתו ואפי' במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעבודות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות [סנהדרין ס"ח] כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן

באור

של בני אדם. והפירות לא יתחייבו כי אם מדברי סופרים. ובכל מקום שסמכו הדבר אקרא, אסמכתא בעלמא הוא. ואף הענבי' והזתים לא יתחייבו עד שיעשה מהם תירוש ויצהר, כן העלה (הרמב"ן ז"ל): (ז) ושרת. רשאי הוא לשרת בכל העבודות ככל אחיו, כן תרגם המתרגם האשכנזי, ויתכן שהכוונה כך היא, כי יבא הלוי וישרת ככל אחיו הלוים אז חלק כחלק יאכלו: (ח) לבד ממכריו על האבות. הטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתוב ולא ממכר בית ועיר אחוזתו. וזהו פי' על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד. אלא חלק כחלק יאכלו (הראב"ע). והמתרגם אשכנזי תרגם מלבד מה שיוכל למכור כל תבואות ביתו מאבותיו שבעירו: (ט) כי אתה בא. כמו כי תבוא: כתועבת הגוים ההם. כלל ואח"כ פרט לא ימצא בך וגומר: (י) מעביר בנו, ע"ז היתה, כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי

בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן
וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ (יא) וְחֹבֵר חָבֶר
וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃
(יב) כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה
וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ (יג) תָּמִים
תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ חמישי

תיו רבתי

תולדות אהרן מעונן וכו שם ס"ה, ב': וחבר שם נ"ו, ב', וס"ה ב'. כריתות ג', ב'. ודורש סנהדרין ס"ה, ב': כי תועבת סנהדרין נ"ז, ב': תמים פסחים קי"ג, ב'. עקדה שער י"ז:

תרגום אשכנזי

מאנד זייא אונטער דיר צו פֿינדען, דער זיינען זאָהן אָדער זיינע טאָכטער דורך דאז פֿייער פֿיהרט, דער אהנונגסקינסטע טרייבט; וואָלקענבעפֿראגער (צייטוועהלער) שלאנגענבעשוואָרער (פֿאָגעלדייטער) אָדער צויבערער; (יא) טהירבעשוואָרער, שווארצקינסטלער, צייכענדייטלער אָדער טאָדטענבעפֿראגער זייא. (יב) דען ווער דיזעס טהוט, איזט דעם עוויגען איין גרייעל; אונד עבען אום דיזער גרייעל וויללען טרייבט דער עוויגע, דיין גאָטט, יענע פֿאָר דיר אוים. (יג) דוא מוסט דיך גאנץ אן דען עוויגען, דייגען גאָטט,

רש"י

ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים. אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו [הושע ד']: מעונן. רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי העינים [סנהדרין ס"ה]: מנחש. פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו [ספרי]: (יא) וחובר חבר. שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושאל אוב. זה מכשפות שמדבר מבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפו: ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגלת [סנהדרין שם]: (יב) כל עושה אלה. עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפי' אחת מהן [מכות כ"ד ספרי]: (יג) תמים תהיה ה' אלהיך.

תרגום אונקלוס

מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרַשׁ׃ (יא) וְרָטֵין רְטָן וְשָׁאֵיל בְּבִידִין וּבִדְכוּרוּ וְתָבַע מִן מֵתַיָּא׃ (יב) אֲרֵי מְרַחֲקָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּעָבֵיד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃ (יג) שְׁלִים תְּהֵי

באור

האש (הרמב"ע): קסם קסמים, יתכן היותו שם כלל, ופירושו מורה משפט, האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין, וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך (משלי ט"ז י"א), שדבר המלך חותך המשפט. אחת דבר ולא תשוב, והפרט מעונן ומנחש ומכשף (הרמב"ע): מעונן ומנחש ומכשף, באלנו בס' (ויקרא י"ט כ"ו). והנה לר"ע שאומר בסנהדרין מעונן זה נותן עונה, שאומר עונה פלונית יפה להתחיל, יתורגם (צייטענוועהלער). ולרבנן דאמרי זה האוחז את העינים, ראוי שיתורגם (אויגענפערבלענדער), ויש פותרין אותו מגזרת ענן, והוא הדורש בענן דמות אורות ומגיד מהן העתידות (וואָלקענבעפראגער). ומכחש הוא המביט בעופות בכנפיהם או בצפצוף (הרמב"ן): (יא) וחבר חבר, שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד (סנהדרין ס"ה), ובספרי משמע שאומר דברים על הנחש או על העקרב שלא יזיקוהו, ולמב"ע פירש אלו האומרים שיחברו השדים: ושאל אוב וידעני, מבואר בפ' קדושים (ויקרא י"ט ל"א): (יב) כי תועבת ה' כל עשה אלה, הטעם כי תועבת ה' הוא עושה כל אלה וכמשך מלת עושה אל הקודם, או יאמר שעושה אלה הוא בעצמו תועבה נגד ה': ובגלל התועבת האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך, העיד לנו הכתוב שהמעשים האלו הם מתועבים מלד השכל, אף אם לא אסרם הכתוב, כי ענש עליהם את הגוים והורישם מן הארץ בגללם: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, שלם עמו, שגם בדרישת העתידות לא תדרוש זולת

(יד) כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (טו) נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן׃ (טז) כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל

ת"א נביא עקרים מ"ג, פ"ח: אליו יבמות צ', ב,:

האלטען. (יד) יענע פֿאָלקער, דיא דוא פֿערטרייבסט, האֶרען פֿרייליך אללערלייא צייטוועהלער אונד אהנדונגסקינסטלער; דוא אבער: דיר האט דער עוויגע, דיין גאָטט, זאָלכעס ניכט בעשידען. (טו) איינען פראָפֿעטען אוים דיינעם מיטטעל, אוים דיינען ברידערן, וויא איך בין, ווירד ער דיר שטעללען, דעם איהר געהאָרכען זאָללט: (טז) זאָ וויא דוא אם בערגע חרב, אם טאגע דער פֿערזאממלונג, דען עוויגען, דיינען גאָטט, געבעטען אונד געשפראָכען האסט: לאס מיך דיא

תרגום אונקלוס

בִּדְחִלְתֵּיהּ דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ (יד) אֲרֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אַתְּ יָרֵית יַתְהוֹן מִן מְעַנְנַיָּא וּמִן קָסְמַיָּא שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא כֵן יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (טו) נְבִיָּא מִבֵּינָךְ מֵאַחָךְ דִּכְוָתִי יְקִים לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן׃ (טז) כְּכֹל דִּי שְׁאֵילְתָּא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב בְּיוֹמָא דִקְהָלָא

רש"י

התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומי': (טו) מקרבך

באור

אבל תדרוש את ה' ע"י נביא או אורים ותומים. וכתב הרמב"ן במנין המצות שהוסיף על דברי הרב ז"ל (מצוה ח'), ענין המצוה הזאת שניחד לבבנו אליו לבדו יתעלה. ונאמין שהוא לבדו עושה כל, והוא היודע אמתת כל עתיד, וממנו לבדו נדרוש הבאות, ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים, אבל אם נשמע דבר מהם, נאמר הכל בידי שמים, כי הוא משנה המערכת כרצונו. מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, ונאמין שכל הבאות תהיינה אלינו כפי התקרבנו לעבודתו. והמצוה הזאת נצטוה בה אברהם אבינו כאשר בא לכרות לו ברית לתת לו זרע אמר התהלך לפני והיה תמים, כי היה הוא ע"ה יסוד באמונה וחולק על הכשדים, שהיו מיחסים הכחות כלם לשמש ולירח ולכוכבים. והוא ראה שיש עליהם יוצר ומנהיג. וצוהו עוד שיהיה תמים עמו, ולא יתן בלב שיהא בזולתו שום אמת ולא ישתכל בעניני' כלל, ע"ש. וכבר ידעת שלדעת הרמב"ם ז"ל אלו היו בדברים הללו ממש, לא היו התורה אוסרתן שאין החפץ לדעת הבאות נתעב מצד עצמו, אבל בעבור שהבל המה ואין בם מועיל, הם מפסידי הנפש ומביאות אותה על דעות ואמונות בדויות בדרכי ההשגחה העליונה, ומקרבות אותה אל ע"א, ואין ראוי לעם קדוש מחזיקי דת האמת לתת לב בדברי דופי. ומפרשים אחרים נחלקו עליו, ואמרו שלפי הנראה מפשטות הכתובים ומאמרי חז"ל יש שורש דבר נמצא בם, ועפ"כ התורה אסרתן. כדי שלא נירא רע, ולא ניחל כל טוב, כי אם ממנו יתעלה לבדו. ואנו לא להכריע באנו. כי אם לפרש הכתובים: (יד) ישמעו, כן דרכם תמיד, והם רגילים בכך, כמו ככה יעשה איוב: ואתה, וי"ו הנגוד עם כפל הכנוי, אבל אתה: לא כן נתן לך, שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים, כמאמרם אין מזל לישראל (רע"ם): (טו) כמני, שמייסד אותך כמוני. ואין זה סותר למה שנאמר ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, כי זהו בבחינת המעלה ומדרגתו, אבל בבחינת סבת ותכלית שליחותו להורות את עם ה' בדרך הישר ולהוכיחם על פניהם כל נביאי השם שוין: אליו תשמעון, אם יצוה לשעתו. וכן הוא בספרי אליו תשמעון, אפילו יאמר לעבור על אחת מן המצות (חוץ מע"א) לפי שעה, שומעין לו: (טז) דלא אמות, קצר הענין וסמך על זכרונם שאמרו קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו

לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל
יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ (יז) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃
(יח) נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם
כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ (יט) וְהָיָה הָאִישׁ
אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר
יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃
(כ) אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר
בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר
וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים

קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיה וכו' סנהדרין פ"ט, א': אנכי שם ע"א, ב': אך וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי

שט׳יממע דעם עוויגען, מיינעס גאָטטעס, ניכט מעהר הערען, אונד דיזעס ענטזעטצליכע פֿייער ניכט מעהר זעהען, זאָנסט בין איך דעם טאָדעס; (יז) דא דען דער עוויגע צו מיר שפראך: זיא האבען וואָהל גערעדעט! (יח) איך וויללאיהנען אויך איינען פּראָ־פֿעטען אויס איהרען ברי־דערן, וויא דוא ביזט, שטעללען; דיזעם וויללאיך מיין וואָרט אין דען מונד לעגען, אונד ער זאָלל איהנען פֿאָרטראגען, וואס איך איהם בעפֿעהלע. (יט) ווער אלסדאן מיינעס ווארטע אונגעהאָרזאם איזט, דאז דער פּראָפֿעט אין מיינעם נאמען פֿאר־טרעגט, פֿאן דעם וויללאיך עס פֿאָדערן. (כ) יע־דאך איין פּראָפֿעט, דער דען פֿרעפֿעל בעגעהט, אין מיינעם נאמען צו פֿערקינדיגען, וואס איך איהם ניכט בעפֿאָהלען האבע, אָדער אים נאמען אנדערער גאָטטער צו

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר לָא אוֹסִיף לְמִשְׁמַע יַת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִי וְיַת אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא אַחֲזֵי עוֹד וְלָא אֵמוּת׃ (יז) וַאֲמַר יְיָ לִי אַתְקִינוּ דִּי מַלִּילוּ׃ (יח) נְבִיָּא אֲקִים לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן כְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵיהּ וִימַלֵּיל עִמְּהוֹן יַת כָּל דִּי אֲפַקְּדִינֵּיהּ׃ (יט) וִיהֵי גַּבְרָא דִּי לָא יְקַבֵּיל לְפִתְגָּמַי דִּי יְמַלֵּיל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ׃ (כ) בְּרַם נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָּמָא בִּשְׁמִי יַת דִּי לָא פַקֵּדְתֵּיהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּיל בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵיל נְבִיָּא הַהוּא׃

רש"י

מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק ג' מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי

באור

את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו, כלומר ששאלו ורצו בשליחות הנביא: (יח) נביא אקים להם, זה המאמר השם לא נזכר בפרשת יתרו, ויתכן שלא בא אלא לכבוד לבדו, והעד נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך, והוא לא הזכירו עד כאן שהוא מקומו הראוי לו, לפי שהוא סמוך לפטירתו, ורבה שיאמינו ביהושע ובנביאים הבאים אחריו למען לא יסורו מן הדרך אשר הוליכם בחכמתו ובתבונתו הרבה: (יט) אשר ידבר, הנביא: אנכי אדרש מעמו והנה מיתתו בידי שמים: ואשר, כמו או אשר: ידבר בשם אלהים אחרים, הטעם שהולך להדיח את עם ה' להאמין שאל ככר הוא אמת והוא שולחו אליהם: ומת הנביא ההוא, ומיתתו

ומת הנביא ההוא: (כא) וכי תאמר
בלבבך איכה נדע את־הדבר אשר
לא־דברו יהוה: (כב) אשר ידבר הנביא
בשם יהוה ולא־יהיה הדבר ולא יבא
הוא הדבר אשר לא־דברו יהוה בזדון
דברו הנביא לא תגור ממנו: ס
יט (א) כי־יכרית יהוה אלהיך את־

פערקינדיגען; דערזעלבע פראפעט זאלל שטערבען. (כא) ווירדעסטדוא אבער אין דיינעם הערצען שפרעכען: וויא קאן איך ערקענען, וועלכעס ווארט דער עוויגע ניכט געשפראכען האט? (כב) ווען דער פראפעט אים נאמען דעם עוויגען עטוואס פערקינדיגט, אונד עס געשיהט ניכט, אונד טריפט ניכט איין; זא האט דער עוויגע דיזעס ווארט ניכט געשפראכען, דער פראפעט האט עס אויס פרעפעלמוטה ערדאכט, אונד דוא דארפסט דיך פאר איהם ניכט שייען.

יט (א) ווען דער עוויגע, דיין גאטט, דיא פאלקער אויסראטטען ווירד, דערען לאנד ער דיר

תרגום אונקלוס

(כא) וארי תימר בלבך אכדין נידע ית פתגמא די לא מלליה יי:
(כב) די ימליל נביא בשמא דיי ולא יהי פתגמא ולא יתקיים הוא
פתגמא די לא מלליה יי ברשע מלליה נביא לא תדחלון מניה:
יט (א) ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהיב לך ית

רש"י

שהיה שנאמר אנכי אדרוש מעמו [ספרי שהוא ע"א]: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה [ירמיה כ"ז] וירמיהו עומד ומכריז על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא באו עם יכניה בבלה יובאו [שם] עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו ומ"א זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון [ספרי]: לא תגור ממנו. לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו [שם]:

באור

ידי אדם ע"פי ב"ד: (כא) איכה נדע, כשיורה לשעה איזו מצוה, כגון אליהו בהר הכרמל, ויהושע שהקיף יריחו בשבת. וצוה את הכהנים לשאת הארון בירדן, ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה'. המעיין יראה שלמעלה (י"ג ו'), אמר והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת, אף שבא האות והמופת, לפי שהם דבר על הנביא שמסית ומדיח את עם ה' להכחיש במציאות השם, או שלמות אחת משלמיותיו, או שיורה לעבוד עבודה או לעשות מעשה שמתנגדת אל ציור שלמות הבורא חכמתו יכלתו, או לעקור דבר מן התורה המאומתת לנו בדרכים שאין לפקפק עליהם כלל, והנה נביא כזה לא נשגיח אם יבוא האות אם לא יבוא, כי אין בכח האות והמופת להכחיש דבר המאומת לנו ע"י מופת חותך שכלי. או השגות ופרסום רב כמעמד הנבחר. מעתה אם יצוה לעבוד ע"א או כל דבר הסותר להקש השכל הישר, אף לפי שעה, אין לשמוע אליו, ואולם כאן ידבר בנביא שטוען לשעתו על א' מהמצות שאין סותרם מתנגד לציור השם ושלמיותיו. כי אינם אלא רק שמעיות, ואפשר שישנה אותם השם לפי הזמן והמקום, ולכן נצטרך להשגיח אם יבוא את אשר דבר בשם ה' אז נשמע אליו בעת ההיא בזאת המצוה שמעית. ואם לא יבוא אז נתן דבר הנביא ולא תגור ממנו: ולא יבא, כן הבטיח השם שכל עת שירצה לחדש מצוה או לבטל זה דבר לפי שעה. יקיים את דברי שלוחו ע"י אות או מופת, וכן עשה ביהושע ואליהו שהעבירו על ידיהם נפלאות ונסים, והיתה שליחתם מבוארת ומוחזקת:

הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם
וּבְבָתֵּיהֶם׃ (ב) שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל
לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ (ג) תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ
וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר
יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס
שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ (ד) וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ
אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־
רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ
מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ (ה) וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־

תולדות אהרן תכין לך ב״ב ה׳, ב׳: מכות ט׳, ב׳: לנוס סנהדרין י״ח, ב׳: וזה דבר שבועות מ״ו, א׳. מכות ט׳, ב׳, וי״ב ב׳: בבלי נדרים פ״א, ב׳. ב״ק פ״ו, ב׳. מכות ט׳, ב׳: ואשר יבא נדרים שם, ב״ק שם. מכות שם וח׳ א׳:

איינגעבען וויללט: דוא ווירסט זיא איינגענאָממען האבען, אונד אין איהרען שטעדטען אונד הייזערן וואָהנען; (ב) זאָללסט דוא דיר אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינצונעהמען געבען ווירד, דרייא שטעדטע אויסזאָנדערן; (ג) דיא שטראסען דערזועלבען אין גוטען שטאנד זעטצען: אונד דיא גרענצע דעס לאנדעס, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צום בעזיטצע געבען ווירד, (דורך דיזע שטעדטע) אין דרייא גלייכע קרייזע אבטהיילען: דאס דער טאָדשלעגער בעקוועם דאהין פֿליהען מאָגע. (ד) זא מוס אבער דער טאָדשלעגער בעשאפֿפֿען זיין, דער דורך זיינע פֿלוכט דאהין דאז לעבען בעהאלטען זאָלל: ער מוס זיינען נעבעסטען אומגעבראכט האבען אָהנע פֿאָרזאטץ, אָהנע איהן פֿאָרהער געהאסט צו האבען; (ה) ער געהט עטווא מיט זיינעם נעכסטען אין דען וואלד, ביימע צו פֿעללען; אונד

רש״י

יט (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישי׳ וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ לשון כי שמטו הבקר

תרגום אונקלוס

אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִינּוּן וְתִיתֵב בְּקִירְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן: (ב) תְּלָת קִירְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ: (ג) תַּתְקֵין לָךְ אָרְחָא וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵי לְמֵעֲרוֹק תַּמָּן כָּל קָטוֹלָא: (ד) וְדֵין פִּתְגָם קָטוֹלָא דִּי יְעָרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיָּם דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא שָׂנֵי לֵיהּ מֵאִתְּמָלָא וּמִדְּקַדְמוֹהִי: (ה) וְדִי יֵיעוֹל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ

באור

יט (ג) תכין לך הדרך, להיות הערים במקו׳ שיהא דרכו מוכנת ומיושב׳ (הראב״ע): ושלשת את גבול ארצך, שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה ובן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל (רש״י) והראב״ע פי׳ שתחלק הארץ לשלש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ד) אשר יכה, ימית ה ת״א דיקטול, וכן בתרגום אשכנזי: מתמול שלשם, מעולם ובעל ל״הק כשיזכיר זמן העבר בלש מיוחד ילך לאחור עד יום השלישי: (ה) את, כמו עם: לחטב, לכרות לגזור כמו מחוט עציך: ונדחה ידו, כשבא להפיל הגרזן על העץ, ותרגומו ותתמריג ידיה ונשמטה ידו להפ מכת הגרזן על העץ. לשון כי שמטו הבקר (שמואל ב׳ ו׳ ו׳), תרגם יונתן ארי מרגוהי תור

רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ
בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן
הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס
אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ (ו) פֶּן
יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם
לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ
נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא
הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ (ז) עַל־כֵּן
אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל
לָךְ׃ (ח) וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ

ת״א העץ מכות ט׳, ג׳: ומצא שם ח׳, ח׳. ערכין ל׳, ג׳: ינוס מכות ג׳, ג׳: ולו אין וכו׳ שם י׳, ג׳: כי לו וכו׳ שם שם:

תרגום אשכנזי

אינדעם ער מיט דער אקסט אין דער האנד אויסהאהלט דען בוים צו פעללען, פעהרט דאז אייזען פאָם שטיעלע אב, אונד טריפט דען אנדערן, דאס ער דאראן שטירבט: איין זאָלכער קאן אין איינע פאָן דיזען שטעדטען זיינע פלוכט נעהמען, אונד זיך דאז לעבען רעטטען; (ו) זאָנסט דירפטע דער בלוטרעכער אין דער ערשטען היטצע זיינעס געמיטהס דען טאָדשלעגער פערפאלגען, אונד ווען דער וועג לאנג ווערע, איהן איינהאָלען אונד אומברינגען: דא ער דאָך דען טאָד ניכט פערדיענט, אינדעם ער געגען דיא פערזאָן קיינע פיינדשאפט פאָרהער געהאנט. (ז) דארום געבע איך דיר דען בעפעהל: דוא זאָללסט דיר דרייא שטעדטע אויסזאָנדערן. (ח) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיינע

תרגום אונקלוס

אעין ותתמריג ידיה בפרזלא במקציה אעא וישתליף פרזלא מן אעא וישכח ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקיים: (ו) דלמא ירדוף גאל דמא בתר קטולא ארי יחם לביה וידבקיניה ארי יסגי ארחא ויקטליניה נפש וליה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקדמוהי: (ז) על כן אנא מפקד לך למימר תלת קרוין תפריש לך: (ח) ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל

רש״י

[שמואל ב׳ ו׳] תרגם יונתן אדי מרגוהי תוריא: (ו) ונשל הברזל מן העץ. יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה [מכות ז׳]: (ז) פן ירדוף גואל הדם. לכך אני אומר לתקן לך דרך ועריי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך

באור

(רש״י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי כשהניף ידו להפיל הגרזן בחזקה על העץ: ונשל, כמו ונשא, מגזרת כי ישל זיתך לק זה נשל פעל עומד, ונשל גוים רבים יוצא (הראב״ע). והרשב״ם פתר. הברזל הוא הגרזן שקרוי ברזל, כדכתיב אם קהה הברזל, שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ. ולדעתו ונשל פעל יוצא ועניינו כך הוא ונשל הברזל מן העץ כלומר שהגרזן יבקע העץ ויגזור ממנו, ואותו חלק העץ הנבדל ימצא את רעהו. ואולם המתרגם האשכנזי תרגם כדעת הראב״ע, וכ״מ מרבותינו שאמרו נשמט הברזל מקתו: ומצא, הברזל שנשמט: (ו) גאל הדם, כל גואל תובע מחבירו דבר שיש לו זכות עליו. אם יגאלך טוב יגאל (רות ג׳ י״ג), אם יתבע ממך היבום והאישות בזכות שיש לו עליך לפי שאת היית נשואה לאחד ממשפחתו. או דודו או בן דודו יגאלנו בזכות שיש לו עליו, לפי שהוא ממשפחתו הוא תובע אותו ממך.. ולכן לא נאמר אם איש אחר יגאלנו כי אין לאחר זכות עליו יותר ממך, וכן נאמר קרובו של הרוג תובע את דמו מיד ההורג בזכות שהיה לו עליו יותר מזולתו: והכהו נפש, דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו (הראב״ע): (ח) ואם ירחיב ה׳ אלהיך, כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני

וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר
לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ (ט) כִּי־תִשְׁמֹר
אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים
וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל
הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ (י) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם
נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ
(יא) וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב
לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת
וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ (יב) וְשָׁלְחוּ
זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ

ת"א וארב לו כתובות ט"ו. א': ב"ק מ"ה, א'. סנהדרין ע"ט, א': ושלחו מכות י', ב':

תרגום אשכנזי

גרענצע ערוויטערט, וויא ער דיינען פֿעטערן צוגעשוואָרען, אונד גיבט דיר דאז גאנצע לאנד איין, דאז ער דיינען פֿעטערן צו געבען פֿערשפּראָכען: (ט) ווען דוא נעמליך דאז געבאָט געניא בעאָבאכטעסט, דאז איך דיר יעטצט געבע, דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו ליבען, אונד יעדערצייט אין זיינען וועגען צו וואנדעלן; זאָ זאָללסט דיא נאָך דרייא שטעדטע צו דיזען דרייען הינצוטהון: (י) דאמיט אין דעם לאנדע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוטע גיבט, קיין אונשולדיגעס בלוט פֿערגאָססען ווערדע, אונד דאדורך בלוטשולד איף דיך קאָממע. (יא) טרעגט אבער יעמאנד האס ווידער זיינען נעכסטען, לויערט איהם אויף, פֿעללט איבער איהן הער, אונד בריגנט איהן אום: אונד פֿליהט אין איינע דיזער שטעדטע; (יב) זאָ זאָללען דיא עלטעסטען זיינער שטאדט הינשיק-

רש"י

ארץ קני וקניזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִּי מַלִּיל לְמִתַּן לַאֲבָהָתָךְ: (ט) אֲרֵי תִטַּר יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא הָדָא לְמֶעְבְּדַהּ דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵּין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ וְלִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וְתוֹסֵיף לָךְ עוֹד תְּלָת קִרְוִין עַל תְּלָת אִלֵּין: (י) וְלָא יִשְׁתְּפֵיךְ דַּם זַכַּאי בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל: (יא) וַאֲרֵי יְהֵי גְּבַר סָנֵי לְחַבְרֵיהּ וְיִכְמַן לֵיהּ וִיקוּם עֲלוֹהִי וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ וִימוּת וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין: (יב) וְיִשְׁלְחוּן סָבֵי קַרְתֵּיהּ

באור

קנזי וקדמוני (רש"י). חוץ משבעה עממים שהבטיח לתת להם מיד כנואם אל הארץ: (י) דם נקי, דם של נקי: דמים. תביעת דמים, וכן תרגום אונקלוס ותתרגם אשכנזי: (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו, על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו. מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, לפי שעבר על לא תשנא סופו לבוא לידי שפיכות דמים (רש"י): (יב) ונתנו אתו ביד גואל הדם. כבר באלנו בפ' ואלה מסעי שפשטות הכתוב כמו שאמרו רז"ל בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה. כי כל עוד שלא הורגלו בני אדם להיות כל זכותם ודיניהם מסור ביד ב"ד, היו הקרובים וגואלי הנרצח רודפים אחרי הרוצח ותובעים ממנו את דם הנהרג, וכן הדבר נהוג בכל האומות הקדומות. אשר שמענו את שמעם, ויראו

אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ (יג) לֹא־
תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי
מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס ששי (יד) לֹא
תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים
בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס
(טו) לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־

ת"א לא תסיג שבת ע"ס, א'. נדה נ"ז, א': לא יקום סוטה ב', א', ול"א ב'. סנהדרין ל', א'. שבועות, א', א':

קען, איהן פֿאָן דא אבהאָלען לאססען, אונד דעם בלוטרעכער אין דיא הענדע ליפֿערן. (יג) דוא מוסט זיינער ניכט שאָהנען, זאָנדערן ישראל פֿאָן פֿערגיסונג אונשולדיגען בלוטס רייניגען: זאָ ווירד עס דיר וואָהלגעהען. (יד) אין דעם ערבגוטע, דאזדוא אין דעם לאנדע, וועלכעם דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינצונעהמען גיבט, בעזיטצען ווירסט: זאָללסט דוא דיא גרענצען דיינעם נאכבארס, דיא פֿאָן דען אלטען געצאָגען וואָרדען, ניכט פֿאָן דער שטעללע ריקקען. (טו) איין איינציגער צייגע זאָלל

תרגום אונקלוס

וִידַבְּרוּן יָתֵיהּ מִתַּמָּן וְיִמְסְרוּן יָתֵיהּ בְּיַד גָּאֵל דְּמָא וְימוּת׃ (יג) לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וּתְפַלֵּי אַשְׁדֵּי דַם זַכַּאי מִיִשְׂרָאֵל וְיֵיטַב לָךְ׃ (יד) לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְחַבְרָךְ דִּי תַחִימוּ קַדְמָאֵי בְּאַחְסַנְתָּךְ דִּי תַחְסִן בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ (טו) לָא יְקוּם

רש"י

יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחום עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים [ספרי]: (יד) לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור [ישעיה מ"ב] שמחזיר סימן מצירת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חבירו שעובר בב' לאוין יכול אף בחוצה לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד.

באור

מזה תקלות רבות ושפיכת דם נקי, כי גואל הדם בחום לבבו על מיתת קרובו לא יתן על לב להבחין בין שוגג למזיד, לכן צותה התורה להציל את הרוצח מיד גואל הדם. עדם עמדו למשפט להכין ערי מקלט, והיה כל מכה נפש בין שוגג בין מזיד ינוס שמה וינצל. אחרי כן ישלחו ב"ד ויקחו אותו משמה להעמידו למשפט, וישפטו בין הרוצח והגואל, ואם ימצאו שבשגגה הרג, ישיבו אותו אל עיר מקלטו. ואם במזיד רצח, ימסרו אותו ביד הגואל, והוא ינקום את נקמתו ממנו. כן משמע מפשטות הכתובים בפ' הזאת. וזהו מה שאמר הכתוב במקום הזה ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת. שהגואל ימיתנו, כאשר כפל שם גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל"ה י"ט, כ'). כן היה הדבר בתחלה, ואולם אחרי כן ראו שעות להם למסור כל דיני מיתה ונאולת הדם ביד השופטים, וכתנו בני אדם מעבור לרוחם, לבלתי שלוח ידם במכה נפש. טרם ידרשו ב"ד השוגג הוא או מזיד? ולא הולך עוד ההורג לגלות מיד, כי גואל הדם שאל לו את הדבר, עד עמדו למשפט, ומיד כשהרג לקחוהו ב"ד ושפטוהו. ואם בשוגג הרג שלחוהו אל אחת מערי מקלט וחי, ואם מזיד היה, ב"ד ימיתוהו. ולזה דקדקו רז"ל לומר, בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה: (יג) לא תחום עינך עליו, שלא תאמר הראשון כבר נהרג, למה אנו הורגין את זה, ונמצא שני ישראלים הרוגים (ספרי): דם הנקי, שפיכת דם הנקי, וכן ת"א. ולפ"ז נקי הוא תואר לדם, ואולם בעבור שלא אמר הדם הנקי, משמע שהוא סמוך, דם של נקי, ויהיה טעם דם כענין והיה עליך דמים, שפי' תביעת או חוב דמים, אף כאן פי' חובת דם של נקי הנהרג: (יד) לא תסיג, כמו נסוגו אחור, ממשיך את המצר אחור להרחיב את שדהו מכמות שגבלו אותו לאשונים (רש"י ורמב"ם): בנחלתך אשר תנחל בארץ, הסגת גבול אף בחוצה לארץ אסור אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם באים לרשת את ארץ ישראל: (טו) לא יקום עד

עָוֹן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר
יֶחֱטָא עַל־פִּי | שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי
שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ (טז) כִּי־יָקוּם
עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃
(יז) וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם
הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים
וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃
(יח) וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה
עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃

תולדות אהרן על פי פסחים קי"ג, ב'. ר"ה כ"ח, ב'. יבמות ק"ח, ב'. סוטה ב', ב', ול"ח א'. גיטין פ"ט, א'. קדושין פ"ו, א'. ב"ב ק"ס, ב'. סנהדרין ט' ב'. יקום ב"ק ע', א'. ב"ב כ"ו, ב': לענות מכות ה', ב': ועמדו ב"ב קכ"ח, ב'. סנהדרין י', ב', י"ט א'. שבועות ל'. א': ודרשו סנהדרין מ', א': והנה וכו' ב"ק פ"ח, א'. מכות ה', א':

תרגום אשכנזי

ניכט גילטיג זיין ווידער איינע פערזאָן: דאז פערברעכען אָדער דיא זינדע מאג זיין, פאָן וועלכער ארט מאן וואָללע. דורך דיא אויסזאגע צווייער אָדער דרייער צייגען מוס דיא זאכע בעקרעפטיגט ווערדען. (טז) ווען איין פאלשער צייגע ווידער יעמאנד אויפגעקאָממען, איהן איינער איבערטרעטונג צו בעשולדיגען; (יז) זאָ זאָללעןביידע מעננער, דיא דען רעכטסשטרייט האבען, פאָר דעם עוויגען שטעהען: נעמליך פאָר דען פריסטערן אונד ריכטערן, דיא אלסדאן זיין ווערדען. (יח) דיא ריכטער זאָללען גענויא אונטערזוכען. ווען דער צייגע פאלש אויסגעזאגט, אונד ווידער זיינען ברודער פאל־

תרגום אונקלוס

סָהִיד חַד בְּגַבְרָא לְכָל עֲוָיָן וּלְכָל חוֹבִין בְּכָל חֵט דִּי יֶחְטֵי עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא׃ (טז) אֲרֵי יְקוּם סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא בֵיהּ סַטְיָא׃ (יז) וִיקוּמוּן תְּרֵין גֻּבְרִין דִּי לְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּי יְהוֹן בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן׃ (יח) וְיִתְבְּעוּן דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד שִׁקְרָא

רש"י

זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד [סוטה בו]: לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה [ספרי]. אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד [גיטין ע"א] ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני [ספרי מכות ה']: (יז) ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד [שבועות ל']: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהיו דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט [תהלים פ"ב]: אשר יהיה בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו [ר"ה כ"ה] צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים ומוקרי' את הבאים להזימם בדרישה

באור

אחד, לא יהיו דבריו קיימים שיחולו דין על ידו. לכל עון ולכל חטאת, להיות חבירו נענש על עדותו, לא עונש גוף, ולא עונש ממון, אבל קם הוא לשבועה (ספרי): על פי, ולא שיכתבו עדותן, ולא שיעמוד מתורגמן בין העדים והדיינים (גיטין ע"א): (טז) עד חמס, על שם סופו: (יז) שני האנשים, כמשמעו אשר להם הריב, ובדרשה בעדים הכתוב מדבר: (יח) עד שקר העד, העד כמות שהוא, דהיינו עד שקר: שקר ענה באחיו, לא די שהעיד שקר אלא

(יט) וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃
(כ) וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃
(כא) וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס
כ (א) כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ

ת"א ועשיתם כתובות ל"ב, ב'. בב"ק ה', א', וכ"ד ב', ופ"ד א', ופ"א א'. סנהדרין י', א', ול"א ב', ול' א'. מכות ב', א' ודף א', וה'ב'. חולין י"א, ב': ובערת ב"ק פ"א, א'. סנהדרין ע"א, א': והנשארים שם פ"ט, א'. מכות ב', ב': נפש שם ה', ב': יד ביד כתובות ל"ב, ב': רגל ב"ק פ"ד, א':

תרגום אונקלוס

סַהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵיד בַּאֲחוּהִי׃ (יט) וְתַעְבְּדוּן לֵיהּ כְּמָא דִי חֲשִׁיב לְמֶעְבַּד לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (כ) וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָּמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ׃ (כא) וְלָא תְחוּס עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא׃
כ (א) אֲרֵי תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן

תרגום אשכנזי

שעס צייגניס געגעבען; (יט) זאָ זאָללט איהר איהם טהון, וואס ער זיינעם ברודער צו טהון דען אנ־שלאג געהאבט, אונד דען באָזעוויכט אויס אייך ווענ־שאַפֿפֿען: (כ) דאמיט דיא איבריגען עס האָרען, זיך פֿירכטען, אונד ניכט מעהר דערגלייכען באָזע דינגע פֿאָרנעהמען מאָגען בייא דיר. (כא) דוא מוסט ניכט פֿערשאָהנען: דען לעבען געהאָרט פֿיר לעבען, אויגע פֿיר אויגע, צאהן פֿיר צאהן, האנד פֿיר האנד, פֿוס פֿיר פֿוס.
כ (א) ווען דוא געגען דיינע פֿיינדע צו פֿעלדע ציהסט, אונד זיהסט

רש"י

ובחקירה: והנה עד שקר: כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין [מכו' ה']: לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר היא באש תשרף [ויקרא כ"א] היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשו' לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות שבתו' הכתוב אשה כאיש זוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזמה במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. ממון. וכן שן בשן וגומר [ב"ק פ"ד]: כ (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר

באור

שהעיד שקר באחיו: (יט) זמם, חשב בלבו. ואמרו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אינן נהרגין (מכות ה'). ועקר הדבר לפי שעדים זוממין חדוש הוא. ואין לך בו אלא מה שחדשה התורה בפי', כאשר זמם. ואין לך לדון בק"ו שיהרגו אם עשו, כי אולי לא נתן נגמרה. והמפרשים נתנו טעם לדבר, לפי שהמשפט לאלהים הוא, ואין ראוי לחשוב שמה שעשה ב"ד אחרי החקירה והדרישה, היה בטעות. לבד מהנזק הגדול והקלקול שיצא מזה לכללות האומה, שיאמרו כל העם שב"ד הרג שלא כדין ושפך דם נקי, אבל ראוי לחשוב שאותו שמת היה ראוי לאותו מיתה, והעדים שהעידו עליו צדקו בדבריהם, כי מאי חזית דסמכית אהכי. סמוך אהני. אבל כאשר יהרגו הזוממין לעשות, ויכריזו עליהם שהם מומתין על שבקשו להטעות את השופטים, יצאה בזה חריצות הדיינים להוציא דין אמת לאמיתו, ויהיה מוראם על פני כל העם, למען לא יוסיפו לעשות וגו' (ר' חסדאי ודי"אב): (כא) ולא תחום, אל תאמר כיון שלא יצאה עצתם אל הפועל. למה יענשו? אל תעשה כן: נפש בנפש, אם זמם להרגו כרוצח, יומת: עין בעין וגו', אם רצה לחייבו ממון. לשלם דמי האבר, ככה יתחייב גם הוא, וה"ה בדיני ממונו':

וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא
תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (ב) וְהָיָה
כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן
וְדִבֶּר אֶל־הָעָם: (ג) וְאָמַר אֲלֵהֶם
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם
לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ
לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ
וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם: (ד) כִּי יְהוָה

ת"א והיה סוטה מ"ב, ב': ודבר שם ע"ח, ב': ואמר וכו' שם שם:

ראָס אונד וואגען איינעם
פֿאָלקעס, דאז צאהלרייכער
איזט אלס דוא; זאָ פֿירכטע
דיך ניכט פֿאָר איהנען:
דען דער עוויגע, דיין גאָטט,
דער דיך אוים מצרים גע=
פֿיהרט האט, שטעהט
דיר בייא. (ב) ווען איהר
נון צום שטרייטע הערא‍ן
נאהט, זאָ זאָלל דער
פריסטער הערפֿאָרטרע=
טען, דאז פֿאָלק אנרעדען,
(ג) אונד צו איהנען זאגען:
האָרע, ישראל! איהר ציהט
יעטצט ווידער איירע פֿיינ=
דע אין דען קריג; אייער
הערץ פֿערצאגע ניכט,
פֿירכטעט אייך ניכט, זייד
ניכט מוטהלאָז אָדער נידער
געשלאגען פֿאָר איהנען. (ד) דען דער עוויגע, אייער גאָטט, איזט עס, דער מיט אייך געהט: פֿיר אייך

רש"י

לך שאין מחוסר אבר יוצא
למלחמה. דבר אחר לומר
לך אם עשית משפט צדק
אתה מובטח שאם תצא
למלחמה אתה נוצח וכן דוד
הוא אומר עשית משפט
וצדק בל תניחני לעושקי
[תהלים קי"ט]: על אויביך.
יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כולם כסוס אחד
וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד [שופטים ו'] וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה [שמות
ט"ו]: עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) כקרבכם אל המלחמה. סמוך
לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה [סוטה
מ"ב]: ודבר אל העם. בלשון הקדש [שם]: (ג) שמע ישראל. אפי' אין בכם זכות אלא קריאת
שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם [שם]: על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם
מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות
ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכום
וינהלום בחמורי' לכל כושל ויביאו' ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון [ד"ה ב' כ"ח]
אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו
ואל תערצו. ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי
להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם
להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרו' ומיני משמיעי קול: אל
ירך לבבכם. מצהלת סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו. מקול הקרנו': ואל
תערצו. מקול הצווחה [סוטה מ"ב]: (ד) כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם

תרגום אונקלוס

וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ
בְּסַעֲדָךְ דְּאַסְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ב) וִיהֵי כְּמִקְרַבְכוֹן לְאַגָּחָא
קְרָבָא וְיִתְקָרַב כַּהֲנָא וִימַלֵּל עִם עַמָּא: (ג) וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַע
יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתְבַּעֲתוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִן
קֳדָמֵיהוֹן: (ד) אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן לְאַגָּחָא לְכוֹן קְרָב

באור

כ - (ב) בקרבכם אל המלחמה, סמוך לצאתכם מן הספר וגבול ארצכם: ונגש הכהן, המשוח לכך, והוא הנקרא משוח מלחמה: (ג) אל ירך לבבכם. כלל ואחר כך פרט: אל תיראו. מקול המוכס: ואל תחפזו, לנוס (הראב"ע). ויתכן שאל עכסיסי

אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם
עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃
(ה) וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר
מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא
חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃
(ו) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא
חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃
(ז) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא
לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃

תולדות אהרן ודברו סס מ"ג, ע"ח, לאמר סס ת"נ מ': ולא חנכו סס ת"נ, ח': ומי האיש סס ת"נ, ח': אשר ארש סוטה מ"נ, ח': פן ימות קדושין י"ב, ג':

מיט אירע פיינדען צו שטרייטען, אונד אייך הילפע צו לייסטען. (ה) הירויף זאָללען דיא אמטלייטע פאָלגענדע אנרעדע אן דאז פאָלק האלטען: וועלכער מאן איין חויז נייא ערבויעט, אונד נאָך ניכט בעצאָגען האט; דער גיהע אונד קעהרע נאך הייזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאָממע, אונד איין אנדערער עס בעציהע; (ו) וועלכער מאן איינען וויינבערג געפפלאנצט, אונד נאָך דיא ערשטע וויינלעזע ניכט געהאלטען; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאממע, אונד איין אנדערער דיא ערשטע וויינלעזע האלטע; (ז) וועלכער מאן זיך מיט איינער פרויא פערלאָבט, דיא הייראטה אבער ניכט פאָללצאָגען האט; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאָממע, אונד

תרגום אונקלוס

עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן׃ (ה) וִימַלְּלוּן סָרְכַיָּא קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר מַן גַּבְרָא דִּי בְנָא בֵיתָא חַדְתָּא וְלָא חַנְכֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יַחְנְכִינֵּיהּ׃ (ו) וּמַן גַּבְרָא דִּי נְצַב כַּרְמָא וְלָא אַחְלֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יְחַלִּינֵּיהּ׃ (ז) וּמַן גַּבְרָא דִּי אֲרַשׁ אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא

רש"י

באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם. זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך. לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי

באור

במלחמה ידבר שיעשו הכל על סדר לאוי בלי חפזון ובהלה: ואל תערצו מפניהם, כשיקרבו אליך פנים אל פנים: (ד) ההולך עמכם, כמו הוא ההולך עמכם: לכם, בשבילכם: (ה) חנכו, כמו חנוכת המזבח, והטעם תחלת תשמיש בדבר שלא נשתמש מעולם נקרא חינוך: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה (רש"י). ויש לך לחוס עליו. כי ה' אלהים הוא הנלחם ואינך צריך לחיל רב, לכן תחמול על בונה ונוטע ומארס: (ו) חללו, מגזרת חלילים, כי מנהגם היה (בעת הבציר) לחול בכרמים (הרלב"ע), והמתרגם האשכנזי פתרו מלשון תחלה, שלא החל לבצור בו. והרד"ק פירוש מלשון חולין, שלא פדאו, והענין אחד: (ז) ארש, אירוסין הוא ההסכמה שבין איש לאשה להיות לזה זכות על גופה של זו ולזו זכות על גופו של זה לתשמיש ולגדל בנים ולתקן עניני הבית כנודע: ולא לקחה, בנשואין, והיא גמר מעשה ההסכמה

(ח) ויספו השטרים לדבר אל־העם
ואמרו מי־האיש הירא ורך הלבב
ילך וישב לביתו ולא ימס את־לבב
אחיו כלבבו: (ט) והיה ככלת
השטרים לדבר אל־העם ופקדו שרי
צבאות בראש העם: ס שביעי
(י) כי־תקרב אל־עיר להלחם עליה

ת"א ויספו סוטה מ"ג, א': מי האיש שם מ"ד, א': ורך הלבב סוטה מ"ד, ב': ולא ימס סוטה מ"ד, ב': והיה וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי

איין אנדערער זיא הייראטהע. (ח) דיא אמטלייטע זאָללען פֿאָרטפֿאהרען אן דאז פֿאָלק צו רעדען, אונד שפרעכען: וועלכער מאן פֿורכטזאם אונד פֿערצאגטעם הערצענס איזט; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער דאז הערץ זיינער ברידער ניכט זאָ פֿייג מאכע, וויא דאז זייניגע איזט. (ט) ווען דיא אמטלייטע איהרע רעדע אן דאז פֿאָלק בעשלאָססען, זאָ זאָללען אייניגע וועערפֿיהרער אן דיא שפיטצע דעם פֿאָלקעס טרעטען, אונד דיא מוסטערונג פֿאָרנעהמען. (י) ווען דוא פֿאָר איינע

תרגום אונקלוס

וגבר אוחרן יסבינה: (ח) ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלביה: (ט) ויהי כד ישיצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא בריש עמא: (י) ארי תקרב לקרתא

רש"י

הכהן כדאי הוא שימות: (ח) ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע ומן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע [סוטה מ"ג]: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה את הבית או נטע כרם או ארש אשה: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו

באור

המדוברת בשעת אירוסין: (ח) הירא, להכות אחר: ורך הלבב, לסבול מכת אחר (הראב"ע). וההפוך הוא לדעתי הירא ממכה ורך הלבב להכות אחר, כי רכות הלבב הוא רחמנות וקשי הלבב הוא אכזריות כמו שנאמר ולא יקשה לבבך, והכלל מי שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה: את לבב, כתב הראב"ע את יתרה נוסף, רק טעמו כאשר פירשתיו עצם הדבר עכ"ל. כוונתו כי ימס מבנין נפעל, ועל פי דרכו גם בנפעל יצא הפעול עם מלת את: (ט) ופקדו, מגזרת פקוד (הראב"ע), והטעם שיעיינו היטב בתיקון ובסדר המחנה, ולשון הרמב"ן, כי התורה נלוה בדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר, ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם בלתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריאת ים סוף: בראש העם, כי הכל נמשך אחר הראש. והעם הבא באחור עושה כמעשה העם הבא בראש. כן כוונת המתרגם האשכנזי שיהיו שרי צבאות הפוקדים, לא הנפקדים, וסדר הטעמים מסכים עמו, כי מלת צבאות מועמדת בטעם מלך. ואין סתירה מדלא אמר שרי הצבאות כי מצאנו רבים כמוהו. והמפרשים פירשו שיהיו שרי צבאות הנפקדים שאחר הדבור הזה יעמידו המעמידים שרי צבאות להיות בראש העם: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד. (לשון רש"י), וכתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמת הרשות

וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ (יא) וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה

שטאדט קאממסט, זיא צו בעקריגען, זא מוסט דוא איהר צוערשט דען פֿרידען אנביטען. (יא) אנטוואָרטעט זיא דיר נון אויך פֿרידליך, אונד טהוט דיר אויף; זא זאלל אללעס פֿאלק, דאז דארין געפֿונ-

תרגום אונקלוס

לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם׃ (יא) וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנֵנָךְ וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ לְמַסְּקֵי

רש"י

שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגומ': (יא) כל העם הנמצא בה.

באור

הכתוב מדבר, והכונה לרבותינו היא בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה הוא שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ולא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה. אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה צוה הכתוב ברחוקות להכות כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים. ובערי העמים האלה יצוה להחרים גם הנשים והטף. וכן אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה, והוא עוד בתנחומא. ובגמרת ירושלמי אמר ר"ש בר' נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו. מה עשה יהושע? היה שולח פרוסדיטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה. מי שמבקש להשלים, יצא וישלים. ומי שמבקש לילך לו, ילך לו, ומי שמבקש לעשות מלחמ'. יעשה מלחמה, הגרגשי פנה, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום. שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וגו'. וכן אמר הכתוב בכולם, לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון, את הכל לקחו במלחמה, כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה וגו' (יהושע י"א כ'), מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם, ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום, שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו. אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומס ועבדות ועל מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א, ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאמר לנו בעובדי ע"א לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד, ואחרי שיהיו משועבדים לנו, נגיד להם שאנו עושים משפטים בע"א, בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים. וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם, ואמרו בספרי, הא אם עשו תשובה אינן נהרגים כשבעה עממים. והתשובה הוא, שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח, לא שיתגיירו להיותם גרי צדק. ובמסכת סוטה אמרו, שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון. וכתבו למטה למינן אשר לא ילמדו אתכם, הא אם עשו תשובה מקבלים אותם. ורש"י פי' שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבול' של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם, אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם. ובתשובה אין מקבלים אותה שמחמת יראה הם עושים ע"כ. ואינו נכון. כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה (שיקבלו ז' מצות בני נח). אינן נהרגין, וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי, כי תעבוד את אלהיהם, הא אם עזבו אלהיה' מותרים לישב שם. וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו. וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים וגו' כל העם הנותר מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסי בניה' אשר נותרו אחריה' בארץ אשר לא יכלו בני ישרא' להחרימ' ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד (מלכים א' י"ט ע"ז). והענין הזה כתורה עשו, כי קבלו עליהם שבע מצות בני נח, ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימם (ומה שנאמר ולא יכלו בני ישראל להחרימם לא על יכולת הגוף נאמר אלא על יכולת הנפש לפי שעשו תשובה), אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו (הרמב"ן), ומלבד שראיותיו נכונות ובדקות הנה דעתו מסכמת יותר אל חפץ השם כי לא בחפצו במות המת יחפץ כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה, והארכנו בזה יותר מפני המתרעמים על ה' ועל מצותיו בענין המנהג שנהגו ישראל אם שבעה עממים שנראה להם

כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס
וַעֲבָדוּךָ׃ (יב) וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ
וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃
(יג) וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ
אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ (יד) רַק
הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר
יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ
וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ (טו) כֵּן תַּעֲשֶׂה
לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד
אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃
(טז) רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר

תרגום אשכנזי

דען ווירד, דיר צינסבאר אונד אונטערטהאן זיין. (יב) וויללזיא זיך אבער ניכט פֿרידליך ערגעבען, זאָנדערן מיט דיר שטריי־טען, זאָ בעלאגערע זיא. (יג) ווען זיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אין דיינע האנד גיבט, זאָ ברינגע אללעס מעננליכע אין דער־זעלבען מיט דעם שווערד־טע אום; (יד) וויבער אבער, קינדער, פֿיה, אונד וואס זאָנסט אין דער שטאדט אָן בייטע אנצו־טרעפֿפֿען איזט, קאננסט דוא פלינדערן: אונד דיא בייטע דער פֿיינדע, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, א[ין] דיא הענדע געליפֿערט, פֿ[ע]רצעהרען. (טו) זאָ זאָללסט דוא פֿערפֿאהרען מיט דען שטעדטען דער פֿאָלקער, וועלכע זעהר ווייט פֿאָן דיר ענטפֿערנט זינד, אונד ניכט צו דען שטעדטען דיזער פֿאָלקער היר געהאָרען. (טז) הינגעגען אין דען שטעדטען דיזער פֿאָלקער, וועלכע

רש"י

אפי' אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם [ספרי]: למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד [שם]: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים:

תרגום אונקלוס

מַסִּין וְיִפְלְחוּנָךְ׃ (יב) וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ וְתַעֲבֵיד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר עֲלַהּ׃ (יג) וְיִמְסְרִינַהּ יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃ (יד) לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכֹל דִּי יְהֵי בְקַרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ תָּבוֹז לָךְ וְתֵיכוֹל יָת עֲדָאָה דְּסָנְאָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ (טו) כֵּן תַּעֲבֵיד לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקִין מִנָּךְ לַחֲדָא דִּי לָא מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן׃ (טז) לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין

באור

אכזריות בחיק הגולה: וקראת, קרא אליה מלוה, ויתכן שהוא לשון (הראב"ע). והמתרגם האשכנזי תרגמו מלוה, כדעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל: (יא) למס ועבדוך, ענין המסים שיטיל עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך ועדי המסכנות אשר לו. וכן לבנין בית השם (וענין העבדות). והשעבוד שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לחטוב עציו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי. וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה. לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם איננו מזכיר עבדות. אבל כמלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו (מדברי הרמב"ן): (יד) והטף, אף טף של זכרים. ומה אני מקיים והכית את כל זכורה? בגדולים (רש"י): (טו) הערים הרחקת, שאינם משבעה עממים, ולא מזרעו של עמלק: (טז) לא תחיה כל נשמה, בתנאי ואם לא תשלים עמך. כ"כ הרמב"ם ז"ל, שאפשר ישלימו ויקבלו עליהם מס

יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא
תחיה כל־נשמה: (יז) כי־החרם
תחרימם החתי והאמרי הכנעני
והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך
יהוה אלהיך: (יח) למען אשר לא־
ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם
אשר עשו לאלהיהם וחטאתם
ליהוה אלהיכם: ס (יט) כי־תצור
אל־עיר ימים רבים להלחם עליה
לתפשה לא־תשחית את־עצה

ח"א לא תחיה סוטה ג', ב'. סנהדרין נ"ו, ח': למען וכו' סוטה ל"ה, ב': כי תצור שם שם: לא תשחית סנהדרין ק', ב':

דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוט איינגיבט; זאָללסט דוא קיינע זעעלע אם לעבען לאַססען, (יז) זאָנדערן אללע פֿער־באננען: דען חתי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי; וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבאָטען האט: (יח) דאמיט זיא אייך ניכט לעהרען זאָלכע גרייעל אויסאיבען, וויא זיא, איהרע גאָטטערן צו עהרען, אויסגעאיבט האבען; וואָ־דורך איהר אייך געגען דען עוויגען, איירען גאָטט, פֿערזינדיגען ווירדעט. (יט) ווען דוא פֿאָר איינער שטאדט לאנגע צייט ליגען מוסט, אום זיא צו בע־שטרייטען, אונד צו ער־אָבערן; זאָ זאָללסט דוא

תרגום אונקלוס

די יי אלהך יהיב לך אחסנא לא תקיים כל נשמתא: (יז) ארי גמרא תגמרינון חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי אלהך: (יח) בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון: (יט) ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא

רש"י

(יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים. שנים: רבים. שלשה מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת [שם שבת י"ט] ולמד שפותח בשלום שנים או ג' ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים [שמואל ב' א'] ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר [ספרי]:

באור

ועבדות ושבע מצות בני נח, אין הורגין כל נשמה אף במלחמת חובה. שהיא עם שבע אומות ועמלק. ולדעת הראב"ד לא יצטרכו במלחמת הרשות לקבל עליהם מצות בני נח. כי אם להיות למס. ואולם כשלא ישלימו, לא נחיה כל נשמה במלחמת מצוה. (פרק ו' מהלכות מלכים): (יז) והיבוסי, ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם (הראב"ע): (יח) וחטאתם, כי אז תחטאו לה' אלהיכם: (יט) כי האדם עץ השדה, הרי כי משמש בלשון דלמא, שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי. ואולם היה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, לפי שהשחתה היא על העץ לא על האדם. לכן כתב הראב"ע שהטעם כי חיי האדם הוא עץ השדה, וכמוהו כי נפש הוא חובל, כי חיי נפש הוא חובל, ואותו לא תכרת דבק עם לבא מפניך במצור, הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסר לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, ע"כ. ויהי' לפי זה מאמר כי האדם עץ השדה מוסגר, ואותו לא תכרת (כי האדם עץ השדה), לבא מפניך במצור. ואף שכפי דרכי הנגינה יהיה המאמר המוסגר מובדל בסופו יותר מבתחלתו, ופה מלת תכרות באתנח, ומלת השדה בזקף, לא נחוש לזה. ולאוי אם כן לתרגם הכתוב כזה: (אומט זיא אהנע ניכט אבהויען, דען דיא בוימע דעס פעלדעס ערהאלטען דאז לעבען דער מענשען, אונד דיא שטאדט דורך באללווערקע איינצושליסען

לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל
וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה
לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ (כ) רַק עֵץ
אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא
אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־
הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה
עַד רִדְתָּהּ׃ פ
כא (א) כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל
בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ (ב) וְיָצְאוּ
זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים

ת"א כי ממנו תענית ז', א'. מכות כ"ב, א': כי האדם תענית סס: רק עץ ב"ק צ"א, ב': תשחית תענית סס: עד רדתה שבת י"ט א': כי ימצא יומא כ"ב, א'. סוטה מ"ד, א', וע"ב ב': לרשתה סוטה מ"ה, ב'. ב"ק פ"ב, ב': לא נודע יומא כ"ב, ב'. סוטה מ"ז, ב': ויצאו יומא סס א', סוטה מ"ד, ב', ומ"ה א'. סנהדרין י"ד, א':

ע ניכט פֿערדער-
בען אונד מיט דער אקסט
דאראן פֿאהרען: דען דוא
קאננסט יא פֿריכטע דא-
פֿאָן געניסען, אונד מוסט
זיא אלזאָ ניכט אויסראָט-
טען. איזט דען דאז האָלץ
אויף דעם פֿעלדע וויא
איין מענש, דען מאן דורך
באָללווערק איינשרענקען
מוס? (דיא ביימע זינד יא
אירע פֿיינדע ניכט, דענען
איהר צו שאדען זוכען
מוסט.) (כ) יעדאָך זאָל דאיין
בוים, פֿאָן וועלכעם דוא
פֿערזיכערט ביזט, דאס ער
ניכטס עסבארעס טרעגט;
דען קאננסט דוא פֿערדער-
בען אונד אומהויען: אום
איין באָללווערק אום דיא
שטאדט צו בויען, דיא
מיט דיר קריג פֿיהרט, ביז
זיא דאנידער ליגט.
כא (א) ווען מאן אין
דעם לאנדע,
דאז דער עוויגע, דיין
גאָטט, דיר צום בעזיטצע
איינגעבען וויל, איינען
ערשלאגענען פֿינדעט, דער אויף דעם פֿעלדע ליגט: אָהנע דאס מאן וויס, וועער איהן
ערשלאגען האט; (ב) זאָ זאָללען דיינע עלטעסטען אונד ריכטער הינויסגעהען,

תרגום אונקלוס

תְּחַבֵּיל יָת אִילָנַהּ לְאַרָמָא עֲלוֹהִי פַּרְזְלָא אֲרֵי מִנֵּיהּ תֵּיכוּל וְיָתֵיהּ
לָא תְקוּץ אֲרֵי לָא כֶאֱנָשָׁא אִילַן חַקְלָא לְמֵיעַל מִן קֳדָמָךְ בִּצְיָרָא׃
(כ) לְחוֹד אִילָן דְּתִידַע אֲרֵי לָא אִילַן דְּמֵיכַל הוּא יָתֵיהּ תְּחַבֵּיל
וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְקוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָב עַד
דְּתִכְבְּשַׁהּ׃
כא (א) אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא לָא יְדִיעַ מַן קַטְלֵיהּ׃ (ב) וְיִפְּקוּן סָבָךְ

רש"י

כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו:
(כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך:
כא (ב) ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה [סוטה מ"ד סנהדרין י"ד]: ומדדו. ממקום שהחלל שוכב

באור

קען): (כ) עד רדתה, עד רדת חומותיה כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות (רשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי. ורש"י פי' מלשון רדוי שתהא כפופה לך. ויהיה כמו לרדתך אותה, וכן ת"א, אבל לא מצאנו ההוראה הזאת כי אם בבנין רדה, ועל הרוב תבא עם בי"ת השמוש, כמו ורדו בדגת הים (בראשית א' כ"ח), לא תרדה בו (ויקרא כ"ה מ"ג):
כא (א) נפל, שוכב. כמו על פני כל אחיו נפל: הכהו, הכאת מיתה, עיין למעלה (י"ט ד'): (ב) זקניך, זקני הערים הקרובות והשופטים (הראב"ע): ומדדו, ממקום שהחלל

אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃ (ג) וְהָיָה הָעִיר
הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר
הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד
בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ (ד) וְהוֹרִדוּ
זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־
נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא
יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃
(ה) וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם
בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ
בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־
רִיב וְכָל־נָגַע׃ (ו) וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר
הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ

ת"א ולקחו שם ע"ב. מכות י', ב': עגלת שם שם: לא עבד פסחים כ"ו, א'. סוטה מ"ו, א'. ב"מ ל', א': לא משכה סוטה מ"ה, ב': אל נחל שם מ"ו, א': לא יעבד שם ע"ב, ב'. מכות כ"ב, א': וערפו תענית ז' א' ע"ז כ"ט, ב'. חולין כ"ד, א'. בכורות י', ב'. כריתות ו', א': בנחל סוטה מ"ו, א': ונגשו גיטין נ"ט, ב': ועל פיהם סנהדרין ל"ד, ב'. בכורות ל"ה, ב'. נדה כ' ב': וכל זקני סוטה מ"ו, ב':

אונד ביזאן דיא שטעדטע מעססען, דיא אום דען ערשלאגענען הערום ליגען. (ג) וועלכע שטאדט נון דיא נעכסטע אן דעם ערשלאגענען איזט, דערזעלבען עלטעסטען זאללען איינע רינדקאלבע נעהמען, וועלכע נאך ניכט צור ארבייט געברויכט וואָרדען, אונד אן קיינעם יאָכע געצאָגען האט. (ד) דיזע קאלבע זאָללען דיא עלטעסטען דער שטאדט אין איינען הארטען גרונד פֿיהרען, דער ניכט בעארבייטעט אונד בעזעעט ווערדען קאן, אונד איהר היר דאז געניק אבהויען. (ה) זאָדאן זאָללען דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי הינצוטרעטען (דען זיא האט דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלט, זיינען דיענסט צו פֿערזעהען, אונד אין זיינעם נאמען דען זעגען אויסצושפרעכען; אונד נאך איהרעם אויסשפרוכע ווערדען אללע שטרייטזאכען אונד פֿערלעטצונגען ענטשידען); (ו) אונד אללע עלטעסטען דעריעניגען שטאדט, וועלכע דעם ערשלאגענען אם נעכסטען

תרגום אונקלוס

וְיִמְשְׁחוּן לְקִירְוַיָא דִּי בְּסַחֲרָנוּת קְטִילָא׃ (ג) וּתְהֵי קַרְתָּא דִּקְרִיבָא לִקְטִילָא וְיִסְּבוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא עֶגְלַת תּוֹרִין דִּי לָא אִתְפְּלַח בַּהּ דִּי לָא נְגִידַת בְּנִיר׃ (ד) וְיַחֲתוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת עֶגְלְתָא לְנַחַל בַּיִּיר דִּי לָא יִתְפְּלַח בֵּיהּ וְלָא יִזְדְּרַע וְיִנְקְפוּן תַּמָּן יָת עֶגְלְתָא בְּנַחְלָא׃ (ה) וְיִתְקָרְבוּן כָּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵיוָאֵי אֲרֵי בְהוֹן אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַּיְיָ וְעַל מֵימְרֵיהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּ׃ (ו) וְכֹל סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא דִּקְרִיבִין לִקְטִילָא יַסְחוּן יָת יְדֵיהוֹן עַל עֶגְלְתָא דִּנְקִיפָא בְּנַחְלָא׃

רש"י

[סוטה מ"ה:] אל הערים אשר סביבות החלל. לכל צד לידע אי זו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא

באור

שנה (סוטה מ"ח): (ג) הקרבה אל החלל, אל מקום החלל. וקרוב הדבר שאים מאנשיה הגנו: לא עבד בה, לחרוש: לא משכה בעול, להביא אבנים כמנהג העגלות (הראב"ע): (ד) איתן, תקיף וקשה: לא יעבד, כמו לא נעבד, וכן לא יזרע, זהו לפי פשוטו ורבותינו ז"ל אסרו לחרוש ולזרוע בו לעולם: וערפו, יסירו עורף העגלה: (ה) וכל נגע, כבר פירשתיו

אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר (ז) וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ (ח) כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃ (ט) וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס

שפכו קרי

תרגום אשכנזי

איזט, זאָללען איבער דער קאלבע, דער אים טהאלע דאז גניק אבגעשלאגען וואָרדען, דיא הענדע וואַשען; (ז) אונד זאָללען געגען איינאנדער שפרעכען: (דיזע, נעהמליך דיא עלטעסטען), אונזערע הענדע האבען דיזעם בלוט ניכט פֿערגאָססען, אונד אונזערע אויגען עס ניכט געזעהן. (ח) (יענע, נעהמליך דיא פריסטער, ערווידערן): פֿערגיב, אָ עוויגער! דעם פֿאָלקע ישראל, דאז דוא ערלאָזט האסט, אונד רעכנע עס איהם ניכט אלס אונשולדיג פֿערגאָססענעם בלוט צו. אלסדאן איזט איהנען דיזעם בלוט פֿערזאָהנט. (ט) דוא אבער האסט אויף דיזע ווייזע דיא אנקלאגע אונשולדיגעם בלוטעם פֿאָן דיר וועגגעשאפֿפֿט, ווען דוא דאז געטהאן, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען רעכט איזט.

תולדות אהרן הערופה פסחים כ"ט, א': זבחים ע"ג, א'. חולין י"א, ה', ול"ד א'. ק"ח ב'. כריתות י', א': וענו סוטה ל"ח, ב', ומ"ד ב': ועינינו שם מ"ו, ב': כפר שם מ"ו, ב', הוריות ו', א', כריתות כ"ו, א': ואתה וכו' כתובות ל"ז, ב', סנהדרין כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

(ז) וִיתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָּא יָת דְּמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה׃ (ח) כַּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי פְרַקְתָּא יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּאי בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא׃ (ט) וְאַתְּ תְּפַלֵּי חוֹבַת דַּם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעֲבֵיד דְּכָשַׁר קֳדָם

רש"י

הכישוהו לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמי' הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונו' ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשר' שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג [כתובות ל"ז]

באור

בפסוק כי יפלא ממך: (ז) וענו ואמרו, הזקנים אומרים ידינו לא שפכו, והכהנים עונים אחריהם כפר לעמך ישראל, כן הוא דעת כל המפרשים וכן הוא בתרגום אשכנזי: ידינו לא שפכה, ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי, ולשון רש"י וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים אלא לא ראינוהו, ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה: (ח) דם נקי, שפיכות דם של נקי, כלומר שלא ידע עוד כזה הנמצא חלל, או שלא נטעה בדין אם נחקור על הרוצח שלא נחזיק את הנקי לרשע: ונכפר, חסר תי"ו (כי ראוי להיות ונתכפר), כמו ונוסרו כל הנשים, והם שנים בבנינים. בנין התפעל עם בנין נפעל (הראב"ע), וטעם מצות עגלה ערופה יתכן שהוא להסיר גנות וחשד מעל זקני העיר הקרובים אל החלל שהם אינם נמלטים מן החשד שהעלימו עיניהם מן הרוצח ונתנוהו לברוח או שעודנו בעירם ולא יעשו בו משפט כראוי. והנה רחיצת ידים משל לנקיון הלב ועל כן אמרו ידינו לא שפכו ועינינו לא ראו, לנקות עצמם מן החשד, ועריפת העגלה ירמוז כשימצאו את הרוצח לא יחוסו עליו רק ימיתוהו בלי חמלה כמו העגלה אשר הסירו את ערפה, ונחל איתן תואר אל המשפט שהוא אצלם חזק ותקיף מגור לא ימוש ולא ינטה וקשה היא כאדמה שעודנו קרקע עולם ולא רככה ע"י עבודה וזריעה: (ט) הדם

(י) כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃
(יא) וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר
וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃
(יב) וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה
אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃

ת"א ושבית סוטה ל"ה, ב': וראית קדושין כ"א, ב': וחשקת שם שם: והבאתה שם א': וגלחה יבמות מ"ח, א':

(י) ווען דוא ווידער פיינדע צו פעלדע ציהסט: דער עוויגע, דיין גאטט, גיבט איהן דיר אין דיינע האנד, דאס דוא פאן איהם געפאנגענע וועג־פיהרסט; (יא) אונטער דען געפאנגענען ערבליקסט דוא איינע פרויענספערזאן פאן שאנער געשטאלט, אונד דוא האסט לוסט צו איהר, זיא דיר צור פרויא צו נעהמען: (יב) זא זאללסט דוא זיא פארהער אין דיין הויז ברינגגן, דאזעלבסט זאלל זיא זיך איהר הויפטהאאר אבשעערען אונד דיא נע־

תרגום אונקלוס

יְיָ: (י) אֲרֵי תִפּוֹק לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וִימְסְרִינוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן: (יא) וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת רֵיוָא וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ: (יב) וְתַעֲלִינַהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ

רש"י

והוא הישר בעיני ה': חסלת פ' שופטים ושוטרים: (י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה [דברים כ']: ושבית שביו. לרבות כנעניים שבתוכה ואע"פ שהם משבע' אומות [ספרי]: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתיר' ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. אפילו אשת איש [קידושין כ"א]: ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול

באור

הנקי, הטעם אם תמצא הרוצח תדינו במשפט ותהרגנו וכן אמרו בש"ס (כתובות ל"ז), מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפ' העגלה הרי זה יהרג, והוא הישר בעיני ה', וכן כתב הרשב"ם. ויהי' לפ"ז פי' מלשון דשא. אמנם לדעת המתרגם האשכנזי והראב"ע באור הכתוב ואתה תבער, הוא שעל ידי המצוה הזאת אם תקיימה ותעשה הישר בעיני ה'; הרי בערת את עונש של שפיכות דם נקי מקרבך, ויהיה כי תעשה כמו אם תעשה: (י) כי תצא למלחמה, במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו, שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה (רש"י). וכן הוא אף לדעת הרמב"ן שהבאתי למעלה, כי אם לא ישלימו שבעה עממי' הרי נאמר לא תחיה ואם ישלימו עמהם ויהיו להם למס עובד אז לא יוכלו לשבות מהם שבי: שביו, שבי ממנו, ולפי שבעל הטור יורה הכנוי כל הקנין לכן שמו רבותינו ז"ל עליו לומר לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה אומות: (יא) אשת, חסר הנסמך ודרשו רז"ל לפי' אשת איש: יפת תאר, בעיניו (הראב"ע), ובספרי מנין אפי' כעורה ת"ל וחשקת בה: וחשקת בה, שתחשקנה לקחת לך לאשה, כי אחר כן יאמר ובעלתה, וכמוהו ואקח אותה לי לאשה (פייעדע להיות אשתו) (הראב"ע), וכן הוא בתרגו' אשכנזי: (יב) ועשתה את צפרניה, לשון הרמב"ן תגדלם כדי שתתנוול כדברי רש"י כדברי ר' עקיבא, וכן פי' אונקלוס. והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה (ויקרא כ"ה כ"א), כי המניחם תקרא עשייה, אבל בספרי אמר ראיה לדברי ר' אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו (שמואל ב' י"ט כ"ה), והיא ראיה גדולה. לכן אני אומר כי כל אלה משפטי אבילות הם והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה, יצוה שתגלח את ראשה כדרך האבילות כענין שנאמר ויגז את ראשו (איוב א' כ'), וכן גזי נזרך (ירמיה ז' כ"ט), וכן קציצת הצפרנים אבילות כגלוח הראש, כי מנהג הנשים היא לגדלם ולנאות בתיקוני הפוך והצבועים עד כאן דבריו בקוצר. וכן תרגם המתרגם האשכנזי.

(יג) וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃
(יד) וְהָיָה אִם לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס

ת"א ובכתה שם מ"ז, ג': ואחר כן קדושין ס"ז, ג':

תרגום אשכנזי

געל בעשניידען; (יג) דאז קלייד איהרער געפאנגענ־שאפט אבלעגען, אין דיינעם הויזע בלייבען, אונד איינען מאנאטה לאנג איהרען פאטער אונד איה־רע מוטטער בעוויינען: אלסדאן קאננסט דוא צו איהר קאממען, איהר בייאוואהנען, אונד זיא דיינע פֿרויא זיין לאססען. (יד) ווען דוא אבער קיינען געפאללען מעהר אן איהר פֿענדעסט, זא מוסט דוא זיא פֿעראבשיעדען, אונד זיך זעלבסט איבערלאססען; פֿערקויפֿען דארפֿסט דוא זיא ניכט, דוא דארפֿסט זיא ניכט צור שקלאפֿין

רש"י

[ספרי]: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהנכרים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות לאחרים עמהם: וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו [יבמות מ"ח ספרי]: ובכתה את אביה. כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת [ספרי]: (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה: לא תתעמר בה. לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימראה מיסודו

תרגום אונקלוס

וּתְגַלַּח יָת רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת טוּפְרָהָא: (יג) וְתַעְדֵּי יָת כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ וְתִיתֵב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יָת אֲבוּהָ וְיָת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּיעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִינַּהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ: (יד) וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ וְתִפְטְרִינַּהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִינַּהּ בְּכַסְפָּא לָא

באור

והרמב"ם ז"ל פסק כר"ע: (יג) והסירה את שמלת שביה. אף זה מדרך אצילות, שהבגדים שיואלות בם למלחמה היו נאים ומקושטים ביותר: ובכתה את אביה, הטעם לדעת הראב"ע שנתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה, והשקול הדעת מחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות. ויתכן שלא צוה הכתוב שתגלח את ראשה ותסור שמלת שביה מעליה ותבכה את אביה ואת אמה, אלא שדבר הכתוב בהווה. והכוונה כך הוא: אחרי שנודע שע"פ הרוב השבוים והגולים אל ארץ אחרת יקוננו על ארץ אבותם שגלו משם, וישליכו מעליהם את מלבושיהם הנאים ויגלחו את שערם, לפי שמאוסים בם, ונאנחים על אבותיהם שמתו או שנפרדו מהם בלי תקוה לראותם עוד עד עולם, ויהיה הדבר מבוכה ומאום מאד, אם בעת הבכי והצער הזה תרצה לבא אליה להשקיט חשקך ותאותך, ולבה בל עמה. והלא בלשתו אמרו חז"ל אם מנטערת אסור לבא אליה עד שיפייסנה תחלה, ק"ו בשבויה שמנטערת ומקוננת תמיד. לכן אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ותניחנה חודש ימים, כדי שתוכל לעשות כדרך המקוננים לגלח ראשה ולעשות צפרניה ולהסיר שמלתה מעליה ולבכות את אבותיה ואחרי כן הזמן יקל צערה ונפשה תשוב אליה ויהיה לבה שמח באהבתך, אז תבא אליה ובעלתה, וכן דעת הרב המורה: (יד) ושלחתה לנפשה. תשלחנה לרצונה, לפי שביאה ראשונ' הותרה לו בעוד לא נתגיירה. ואחר שישבה בביתך כמשפט, אם חפץ בה, והיא רוצה להכנס תחת כנפי השכינה, הרי זו מתגיירת וטובלת ככל הגרים, ותנשא לו ע"י כתובה וקדושין. ואם לא חפץ בה, משלחה בלא גט, וכן אם לא רצתה להתגייר, מקבלת שבע מצות בני נח ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה, שאסור לישא אשה שלא נתגיירה, (מדברי הרמב"ם ז"ל ה"מ פ"ח): לא תתעמר בה, לשון שמוש, לא תשתמש בשפחה, כי אם תהיה חפשית, וכל זה בכח ושלחתה לנפשה, לרצונה, שלא ימכרנה ולא יחזיקנה בביתו כשפחה.

(טו) כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים
הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה
וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה
וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ (טז) וְהָיָה
בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־
יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־
הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה
הַבְּכֹר׃ (יז) כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה
יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־
יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ
מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס (יח) כִּי־יִהְיֶה

תולדות אהרן כי תהיין יבמות כ"ג, א'. קדושין ס"ח, א': וילדו שם ע"ב. ב"ב קכ"ז, א', וקמ"ב ב' בכורות מ"ח, ב': והיה וכו' ב"ב קל"ו, ב': הנחילו שם קי"ג, א'. וקכ"ב א' וק"ט א'. סנהדרין ל"ד, ב': יכיר וכו' יבמות מ"ז, א'. קדושין ע"ד, א'. וע"ח ב'. ב"ב קל"ג, ב', בכורות מ"ו, ב': לתת קדושין ע"ז, ב', ב"ב קכ"ג, ב', וקכ"ד א'. בכורות ל"ב. ב': בכל ב"ב קי"ח, א', וקל"ד ב'. בכורות שם: ראשית יבמות ס"ב, ב'. קדושין כ"ט, ב'. ב"ב קי"ח, ב'. בכורות מ"ז, א'. נדה כ"ג, ב': כי יהיה שם שם:

מאכען, דא דוא זיא גע-
שוועכט האסט. (טו)ווען
איין מאן צווייא ווייבער
האט: דיא איינע ווירד
געליבט, דיא אנדערע גע-
האסט; אונד ביידע גע-
בעהרען איהם זאֶהנע, דיא
געליבטע אונד דיא גע-
האסטע: זאָ אבער, דאס
דער ערשטגעבאָרנע זאָהן
דער פֿערהאסטען איזט;
(טז) אונד דיא צייט
קאָממט, דאס ער זיינען
קינדערן פֿערטהיילען וויל,
וואס ער אין פֿערמאָגען
האט: זאָ קאן ער דען זאָהן
דער געליבטען ניכט פֿיר
דען ערשטגעבאָרנען מא-
כען, אונד דעםווירקליכען
ערשטגעבאָרנען זאָהן דער
געהאסטען פֿאָרציהען;
(יז) זאָנדערן מוס דען
ערשטגעבאָרנען דער פֿער-
האסטען פֿרויא אנערקענ-
נען: איהם פֿאָן אלליעם,
וואס פֿאָרהאנדען איזט,
איינען צווייאפֿאכען אנ-
טהייל צו געבען; דען דיזער
איזט ערשטלינג זיינער
קראַפֿט, איהם געביהרט
דאז רעכט דער ערשטגע-
בורט. (יח)ווען יעמאנד איינען אונגעהאָרזאממען.ווידערשפענסטיגען זאָהן האט, דער דער שטימ-

תרגום אונקלוס

תתגר בה חלף דעניתה: (טו) ארי יהוין לגבר תרתין נשין חדא
רחימתא וחדא שניאתא וילדן ליה בנין רחימתא ושניאתא ויהי
ברא בוכרא לשניאתא: (טז) ויהי ביומא דיחסין לבנוהי ית די
יהי ליה לית ליה רשו לבכרא ית בר רחימתא על אפי בר שניאתא
בוכרא: (יז) ארי ית בוכרא בר שניאתא יפריש למתן ליה תרין
חולקין בכל די ישתכח ליה ארי הוא ריש תוקפיה ליה חזיא
דינא דבכירותא: (יח) ארי יהי לגבר בר סטי ומרוד ליתוהי מקביל

רש"י

של רבי משה הדרשן למדתי
כן: (יז) פי שנים. כנגד
שני אחים [ב"ב קכ"ג]:
בכל אשר ימצא לו. מכאן
שאין הבכור נוטל פי שנים
בראוי לבא לאחר מיתת האב
כבמוחזק: (יח) סורר. סר
מן הדרך: ומורה. מסרב

באור

וכן הוא בספרי. ורש"י ורמב"ן ז"ל אמרו שורש להוראה זאת בלשון פרסי ובלשון הערבי: עניתה.
בביאה ראשונה: (טו) האחת אהובה. מוסב על תהיין לאיש. והטעם האחת תהיה לאיש
אהובה: לשניאה, תואר השם: (טז) ביום הנחילו. בבריאות גופו, או ביום מותו והוא שכיב
מרע או ב"ד ינחילו (הרא"בע): לבכר, לעשותו בכור לענין ירושה: על פני בן השנואה
הבכר, בעוד ולפי שבן השנואה הבכור קיים. ויתכן שהוא כמו לפני. וכן המתרגם בל"א:
(יז) יכיר. יודה שהוא בן הבכור ולו משפט הבכורה ליטול פי שנים: פי שנים. שיקח שני חלקי',

לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ
בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ
וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ (יט) וְתָפְשׂוּ בוֹ
אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי
עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ (כ) וְאָמְרוּ
אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה
אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃
(כא) וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים
וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־
יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני

ת"א ויסרו כתובות מ"ז, א'. סנהדרין ע"א, ב': ותפשו סנהדרין מ"ה, ב': בננו פסחים קי"ז, ב'. סנהדרין ע"א, א': איננו סנהדרין י"ג, ב', וע"א א': זולל עקדה שער מ"ב:

תרגום אשכנזי

מוע זיינעם פאטערס אונד זיינער מוטטער ניכט געהארכט: זיא האבען איהן אויך געציכטיגט, אונד ער וויל דעננאך ניכט געהארכען; (יט) זא זאללען איהן פאטער אונד מוטטער ערגרייפען, אונד פאר דיא עלטעסטען דער שטאדט, אין דאז טהאר זיינעס ארטעס ברינגען; (כ) אונד צו דען עלטעסטען זיינער שטאדט שפרעכען: דיזער אונזער זאהן איזט אונגעהארזאם אונד ווידערשפענסטיג, וויל אונס ניכט פאלגען, איזט איין לידערליכער שלעממער אונד טרונקענבאלד; (כא) זא זאללען איהן אללע לייטע דער שטאדט מיט שטיינען צו טאדע ווערפען: אויף זאלכע וויזע זאללסט דוא דען באזעוויכט אויס דיינעם מיטטעל שאפפען, דאמיט עס גאנץ ישראל הא-

רש"י

בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו [סנהדרין ע"א]: בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו [משלי כ"ג] ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב [סנהדרין ע"ב]: (כא) וכל ישראל

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּיל מִנְּהוֹן׃
(יט) וְיֶחְדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ לִקְדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ
וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵיהּ׃ (כ) וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי
וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימְרַנָא זְלֵיל בְּסַר וְסָבֵי חֲמַר׃
(כא) וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד

באור

אם היו שלשה בנים, יחשבו שהם ארבעה, ויקח שני חלקים, ואם שנים יחשבו שלשה (הרלב"ע): כי הוא ראשית אנו, הנודע. עם היסר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים (הרלב"ע)· (יח) בן סורר ומורה, כמו כפרה סוררה, הולך שובב בתאות לבו ומורה כנגד מצות אבותיו. והם לא יבקשו ממנו כי אם הטוב והישר, כי כל ישראל בחזקת ישרים: בקול אביו. בתוכחת אביו: ויסרו אתו, מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו (רש"י) והוא מגמרא דסנהדרין (דף ע"א). וא"ת ומלפין יתי', ונראה מפשטות הכתוב שכל זה מן התנאים, שאביו ואמו יסרו אותו בדברי תוכחה ומוסר, או בגערה ובאלה או בשוט ושבט, ועם כל זה לא שמע אליהם, אז יתפשו בו ונומר. וכבר נאמר לשון יסר על דברי תוכחה והתראה בלבד, שמע בני מוסר אביך (משלי א' ח'), בדברים לא יוסר עבד (שם כ"ט כ') אבל בן חורין יוסר בדברים: (כ) זולל, מפורש זולל בשר, רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסבא. מרבה לשתות והוא המשתכר (הרלב"ע). ומי שהוא משולח אל התאוות ואינו נותן חק וגבול לתשוקותיו הוא סורר מדרכי החכמה ומורה בקול המוסר. והנה על דעת רז"ל בן סורר ומורה אינו קטן, לפי שהקטן

(כב) וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־
מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃
(כג) לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־
קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת
אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־
אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה׃ ס

ת"א וכי יהיה יבמות ו', ב'. סנהדרין נ"ח, ב', ומ"ה ב': והומת סנהדרין מ"ו, ב': ותלית סוטה כ"ג, ב'. סנהדרין מ"ה, ב': לא תלין יבמות ע"ט, א'. סנהדרין מ"ז, א': כי קבור שם מ"ו, א': כי קללת סנהדרין מ"ה, א':

רע אונד זיך פֿירכטע. (כב) ווען יעמאנד איין פֿערברעכען בעגאנגען, וואָרויף דיא טאָדעס-שטראַפֿע געהאֶרט: אונד ווירד הינגעריכטעט, אונד אן איין האָלץ געהענגט; (כג) זאָ זאָלל זיין לייכנאם ניכט איבער נאכט אם האָלצע בלייבען, זאָנדערן דוא מוסט איהן דעסזעלבען טאגעס בעגראבען: דען איין געהענקטער איזט איינע גערינגשעטצונג גאָטטעס; אונד דוא מוסט דאז ערדרייך, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום בעזיטצע גיבט, ניכט פֿעראונרייניגען.

תרגום אונקלוס

דְבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן: (כב) וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִין דִקְטוֹל וְיִתְקְטֵיל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא: (כג) לָא תְבִית נְבִילְתֵּיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִינֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלִיב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא:

רש"י

ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו על עץ. רבותינו אמרו [עיין שם] כל הנסקלין נתלין שנא' כי קללת אלהים תלוי. והמגדף ה' בסקילה [סנהדרין מ"ה]: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת [מלכים א' ב']:

באור

פטור מכל העונשין ומכל המצות, אבל הביא שתי שערות, ואף שאין עליו עתה חטא משפט מות. על שם סופו הוא נדון, וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו, כי לא הומת בגודל חטאו, אלא ליסר בו את הרבים, ושלא יהיה תקלה לאחרים. אמרה תורה ימות זכאי, ואל ימות חייב: (כב) ותלית אתו: רז"ל אמרו כל הנסקלין נתלין (רש"י). ויהיה לפ"ז ותלית מתשובת התנאי, ואמנם אלו דברי יחיד הם, והלכה כדברי חכמים, שאינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז, ואמרו שזהו טעם כי קללת אלהים תלוי, שיאמרו מפני מה זה תלוי? **על שברך את השם**, או עבד ע"ז, ולפ"ז גם ותלית אותו חלק מהתנאי, שכאשר יתחייב תלייה ותתלה אותו, אז לא תלין וגו'. וע"ד הפשט כי קללת אלהים תלוי כמ"ש רש"י שכל אדם הנברא בצלם אלהים כשהוא תלוי זלזולו של מלך הוא, שאדם עשוי בדמות דיוקנו, וישראל הם בניו, משל לשני אחים תאומים שהיו דומים זה לזה, האחד נעשה מלך, והשני נתפס ללסטיות ונתלה, כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול (גערינגשעטצונג). כמו והוא קללני קלל' נמרצת (מלכים א' ב' ח'): (כג) ולא תטמא את אדמתך, מוסב על כי קבר תקברנו. והטעם לא תלין נבלתו על העץ, כי קללת אלהים תלוי, כי אם קבר תקברנו ולא תטמא את אדמתך, כי היה אפשר שיגיענו בלא קבורה, וגם לקברו שלא יטמא בו נוגע או מאהיל כדברי הרמב"ם, ואמרו רז"ל שמצות קבורה אף בשאר מתי ישראל בכל מקום ובכל זמן:

כב (א) לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ (ב) וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ (ג) וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס (ד) לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ

ת"א את שור ב"מ כ"ז, א': השב ב"ק נ"ו, א'. ב"מ כ"ו, ב', ול"א א'. חולין ק"ז, א': עד דרש ב"מ כ"ח, ב': והשבתו ב"ק ס"ו, ב'. ב"מ כ"ח, ב'. סנהדרין מ"ב, א': וכן וכו' בשין ק"ה, א': לכל אבדת ב"ק קי"ג, ב'. ב"ג כ"ו, א', ול"א א': אשר וכו' ב"מ כ"ג, ב'. וכ"ו א': לא תוכל ב"מ כ"ו, ב': נפלים שם ל"ג, א':

תרגום אשכנזי

כב (א) ווען דוא דיינעם ברודערס אָכסען אָדער שאף זיהסט, דאז זיך פערלויפען האט; זאָ מוסט דוא דיך איהנען ניכט ענטציהען, זאָנדערן זאָללסט זיא צו דיינעם ברודער צוריקפיהרען. (ב) איזט אבער דיין ברודער פאָן דיר ענטפערנט, אָדער דוא ווייסט ניכט, ווער עס אנגעהאָרט; זאָ נים עס צו דיר אין דיין הויז, אונד לאס עס בייא דיר זיין, ביז דיין ברודער דארנאך פראגט: דאמיט דוא עס איהם ווידערגעבען קאננסט. (ג) עבען אלזאָ זאָללסט דוא טהון מיט זיינעם עזעל, עבען אלזאָ מיט זיינעם געוואנדע, עבען אלזאָ מיט אללעם פערלאָהרנען, דאס דיינעם ברודער פאָן הענדען געקאָממען, אונד פאָן דיר געפונדען וואָרדען; דוא קאננסט דיך ניכט ענטציהען. (ד) זיהסט דוא דיינעם ברודערס עזעל אָדער זיינען אָכסען אויף דעם וועגע הינפאללען, זאָ מוסט דוא דיך איהנען

רש"י

כב (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו. ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו' [ב"מ ל']: (ב) עד דרוש אחיך. וכי תעלה על דעתך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי [ב"מ כ"ז]: והשבות לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עוש' ואוכל ימכר: (ג) לא תוכל להתעלם. לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים.

תרגום אונקלוס

כב (א) לָא תֶחֱזֵי יָת תּוֹרָא דַאֲחוּךְ אוֹ יָת אִימְּרֵיהּ דְּטָעַן וְתִתְכַּבֵּישׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תְּתֵיבִינּוּן לַאֲחוּךְ׃ (ב) וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁינֵּיהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃ (ג) וְכֵן תַּעֲבֵיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעֲבֵיד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעֲבֵיד לְכָל אֲבֵידְתָא דַאֲחוּךְ דִּי תֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִינַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְאִתְכַּסָּאָה׃ (ד) לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא

באור

כב (א) לא תראה, מוסב על והתעלמת, ושיעורו אם תראה לא תתעלם: והתעלמת, כובש עין כאילו אינו רואה (רש"י): (ב) ולא ידעתו. או אם לא ידעתו כמו מכה אביו ואמו (דעת הרמב"ן). וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואספתו, אם היית שם או בגלוי שתפקדנו ביד נאמן (הרלב"ג): והשבתו לו, שתהא בו השבה, שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבענו ממנו. מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל, ושאינו עושה ואוכל ימכר (רש"י), והדברים מכוונים לעומק כוונת הכתוב: (ג) לא תוכל, אינך רשאי: (ד) נפלים, כמשמעו שמטו רגליה'

וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס
(ה) לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה
וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי
תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה
אֵלֶּה׃ פ
(ו) כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ
בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ
בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים
אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־
הַבָּנִים׃ (ז) שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם

ניכט ענטציהען, זאָנדערן איהם אויפריכטען העלפען. (ה) קיינע פרויענספערזאָן זאלל גערעטהע איינעס מאננעס טראגען, אונד קיינע מאנספערזאָן דאז געוואנד איינער פרויא אנטהון; דען ווער דיעס טהוט, איזט איין גרייעל פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע. (ו) ווען דיר אויף דעם וועגע איין פאָגעלנעסט מיט קיכליין אָדער אייערן אויפשטאָסט, אם בוימע, אָדער אויף דער ערדע: וואָ דיא מוטטער אויף דען קיכליין אדער אייערן זיטצט; זאָ זאָללסט דוא ניכט ביידע, דיא מוטטער זאממט דען יונגען, אויסהעבען. (ז) דיא מוטטער מוסט דוא פליגען לאססען, אונד דיא

ת"א והתעלמת ברכות י"ט, ב'. ב"מ ל', א'. סנהדרין ת"ח, ב': הקם ב"מ ל"ח א': לא יהיה וכו' נזיר נ"ט, א': ולא ילבש שם שם: כי יקרא ב"ק ק"ג, א'. חולין קל"ט, א', וק"מ ב': והאם וכו' חולין ק"מ, ב': שלח ב"מ ק"ב, א':

תרגום אונקלוס

דאחוך או תוריה רמן בארחא ותתכביש מנהון אקמא תקים עמיה: (ה) לא יהי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין: (ו) ארי יתערע קנא דצפרא קדמך באורחא בכל אילן או על ארעא אפרוחין או ביעין ואמא רביעא על אפרוחין או על ביעין לא תסב אמא על בניא: (ז) שלחא תשלח ית אמא וית בניא תסב

רש"י

זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו [ב"מ ל"ב]: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף [ספרי נזיר נ"ט]: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך לישב בין הנשים. ד"א שלא יסיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה [חולין ק"מ]: (ז) למען

באור

ונפלו ולא יוכלו לקום בלי עזר המקים מפני המשא שעליהם. וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ה) לא יהיה כלי גבר, כשמכה (המלוה) בעבור צאת למלחמה, כי האשה לא נבראת כי אם להקים זרע. ואם היא תצא עם אנשים תבא בדרך לידי זנות. וכן לא ילבש גבר, והטעם זכר שלא נתגלח זקנו יתערב בין הנשים ויכחש הוא והן ואין מי יודע, וזה יורה כי מנהג ישראל הי' וכן נהגו המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם (הראב"ע): לא ילבש גבר, אונקלוס תרגם לא יתקן גבר בתקוני דאתתא, וכן אחז"ל שכל המתקן עצמו בתקוני' המיוחדים לנשים חייב מלקות. כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, וכן הגולח שערותיו. כדרך שהנשים עושות: (ו) כי יקרא, כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה: אפרחים, אל"ף נוסף, כמו אל"ף ובאזרועך (הראב"ע): לא תקח, הטעם לדעת כל המפרשים כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה, כי יש לבהמות חיות ועופות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם ודאגות הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור, אבל הוא מפעולת כח המחשב המצויה בבהמות

וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס שלישי (ח) כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ (ט) לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס (י) לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ (יא) לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים

ת"א ואת הבנים חולין ק"מ, א': למען וכו' קדושין ל"ט, ב' ומ' ופ וקמ"ב א': מעקה חולין קל"ו, א': ולא תשים כתובות מ"א, ב'. ב"ק ט"ו, ב', ומ"ו א': כי יפול ב"ק כ"א, א'. חולין י"א, קל"ו: פן תקדש קדושין נ"ו, ב'. חולין קט"ו, א': המלאה פסחים כ"א, א': ותבואת ברכות ל"ה, א': לא תלבש כלאים פ"ד, א'. שבת כ"ז, א'. יבמות ד', א'. נזיר מ"א, ב', ול"ח א'. מנחות ל"ט, ב', ומ"ב א'. בכורות י"ז. א', ערכין ג', א': צמר יבמות ד', ב', נזיר כ"ח, א'. מנחות ל"ט, ב', ומ"ב ב':

תרגום אונקלוס

לָךְ בְּדִיל דְּיִיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין׃ (ח) אֲרֵי תִבְנֵי בֵּיתָא חַדְתָּא וְתַעְבֵּיד תְּיָקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּיל דְּנָפֵיל מִנֵּיהּ׃ (ט) לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵירוּבִין דִּלְמָא תִסְתָּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דִּי תִזְרַע וַעֲלָלַת כַּרְמָא׃ (י) לָא תִרְדֵּי בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא׃ (יא) לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחַבַּר

תרגום אשכנזי

יונגען קאננסט דוא דיר נעהמען; דאמיט עס דיר וואָהל געהע אונד דוא לאנגע לעבעסט. (ח) ווען דוא איין נייעס הויז בויעסט, זאָ מאכע איין געלענדער אָבען אום דיא אלטאנע: דאמיט דוא ניכט בלוטשולד אויף דיין הויז ברינגסט, ווען עטווא יעמאנד הערונטער פֿאַלע. (ט) דוא זאָללסט דיינען וויינבערג ניכט מיט פֿערמישטען ארטען בעזעען; זאָנסט ווירדע זאָוואָהל דיא פֿרוכט דעס זאמענס, דען דוא אויסזעעסט, אלס דער ערטראג דעס וויינבערגס, דיר פֿערבאָטען זיין. (י) דוא זאָללסט מיט איינעם אָכסען אונד איינעם עזעל ניכט צוגלייך אקקערן. (יא) דוא זאָללסט קיין געוועבע טראגען,

רש"י

ייטב לך וגומר. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות [חולין קמ"ב]: (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותבוא לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג וא"ת תייקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואע"פ כן לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: (ט) כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד [קידושין ל"ט חולין פ"ב]: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור מוסף בו לשון קדוש כמו אל תגש בי כי קדשתיך [ישעיה ס"ה]: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינים שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא [ב"ק נ"ד]: (יא) שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו פירשו

באור

באשר היא מצויה באדם. ועיין בס' המורה מזה יותר: (ז) למען ייטב לך, שהשם יחמול עליך וייטב לך (הראב"ע): (ח) מעקה, אין לו ריע וטעמו ידוע ממקומו והוא גדר סביב לגג: דמים. כתרגום אונקלוס חובת קטול, וכן הוא בתרגום אשכנזי: הנפל, נקרא על שם סופו, וכן יומת המת, ובגדי ערומים תפשיט, ויתגוללו הבנים, ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם (הראב"ע): (ט) כלאים, קבלו רבותינו שהוא חטה ושעורה וחרצן במפולת יד (קידושין ל"ט): פן תקדש. כמו כי תקדש, ולא תגעו בו פן תמותון (בראשית ג' ג'). והטעם כי יאסר לך כקודש: המלאה הזרע כמו מלאת הזרע בסמיכות או תחסר מן, המלאה מן הזרע, והטעם התבואה: (י) יחדו, כמו אחד: (יא) שעטנז, לשון עירוב, ור"ד שועי נוז

יחדו: ס (יב) גדלים תעשה־לך על־
ארבע כנפות כסותך אשר תכסה־
בה: ס (יג) כי־יקח איש אשה ובא
אליה ושנאה: (יד) ושם לה עלילת
דברים והוצא עליה שם רע ואמר
את־האשה הזאת לקחתי ואקרב
אליה ולא־מצאתי לה בתולים:
(טו) ולקח אבי הנער ואמה והוציאו
את־בתולי הנער אל־זקני העיר
השערה: (טז) ואמר אבי הנער אל־

הנערה ק׳ הנערה ק׳ הנערה ק׳

ח״א גדלים שבת כ״ז, ב׳. סוכה ט׳, א׳. יבמות ד׳, א׳. נזיר נ״ח, ב׳, ונ״ח א׳. מנחות ל״ט, ב׳, ומ״ב א׳. בכורות י״ז, א׳. ערכין ג׳, א׳: ארבע זבחים י״ג, ב׳. מנחות מ״ב, ב׳. חולין קל״ו, א׳: תכסה שבת כ״ו, ב׳. זבחים י״ח, ב׳. מנחות מ״א, א׳, ומ״ב א׳: ואקרב כתובות מ״ו, א׳:

וואָרין וואָללען אונד לייגען פּערמענגט איזט. (יב) שנירע זאָללסט דוא דיר מאכען, אן דען פֿיער פֿליגעלן דיינעס מאנטעלס, מיט וועלכעם דוא דיך בעדעקסט. (יג) ווען יעמאנד איינע פֿרויא נימט אונד וואָהנט איהר בייא, ווירד איהר אבער נאכהער גראם; (יד) לעגט איהר פֿאלשע בעשולדיגונגען אויף, אונד ברינגט זיא אין איבלען רוף; שפּריכט נעמליך: דיזע פֿרויא האבע איך גענאָממען, אונד אלס איך מיך צו איהר טהאט, פֿאנד איך דאז צייכען דער יונגפֿערשאַפֿט ניכט; (טו) זאָ זאָללען פֿאטער אונד מוטטער דער יונגען פֿרויא דיא בעווייזע איהרער יונגפֿערשאַפֿט נעהמען, אונד פֿאָר דיא עלטעסטען דער שטאדט אין דאז טהאָר ברינגען.

(טז) דער פֿאטער דער יונגען פֿרויא זאָלל צו דען עלטעסטען שפּרעכען: מיינע טאָכטער האבע איך די=

תרגום אונקלוס

כחדא: (יב) כרוספדין תעביד לך על ארבע כנפי כסותך די תתכסי בה: (יג) ארי יסב גבר אתתא וייעול לותה ויסנינה (יד) וישוי לה תסקופי מלין ויפיק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית וקריבית לותה ולא אשכחית לה בתולין: (טו) ויסב אבוהא דעולמתא ואמה ויפקון ית בתולי עולמתא לקדם סבי קרתא ולתרע בית דין אתרה: (טז) ויימר אבוהא

רש״י

כוע זווי וכו׳: (יב) גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים [יבמות ד׳ ספרי] לכך סמכן הכתוב: (יג) ובא אליה ושנאה. סופו: (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין [ספרי]: (טו) אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולי׳ הרעים יתבזו עליה [שם]: (טז) ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשו׳ לאשׁ׳

באור

וגו (רש״י), עיין (במדבר י״ט י״ט): (יב) גדלים, ציצית לריך שיהא גדול וקלוע. וכן גדלים מעשה שרשרת: (יד) עלילות, כמו סבות דברים (המצילות אותו לשנוא אותה) הן אמת או שקר (הרמב״ע), ולשון רש״י עבירה גוררת עבירה, עבר על לא תשנא (כמו שאמר ושנאה), סופו לבא לידי לשון הרע: והוציא, מפיו: בתולים, לשון רבים ולא יתפרדו. וכן בחורות זקונים ועלומים (הרמב״ע): (טו) ולקח אבי הנערה ואמה, כי זכות הבת תחל כבוד אבותיה נענוד שלא השגיחו עליה ולמדוה מוסר נשים, ויתכן שהשעור אביה או אמה, ואם היא יתומה יגלה ממונה ב״ד: השערה, מקום שהזקנים נוסדו יחד להשגיח על עניני הקהל ולשפוט את העם כי היה זה בשער העיר כנודע לכל קורא דברי הימים הקודמים: (טז) אבי הנערה, או אמה, ולא הולך עוד לפרש. ועוד שהקנס לא יתנן לאם. אם אין לה אב. והלכה כדברי האומר

הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה
לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ (יז) וְהִנֵּה־הוּא שָׂם
עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי
לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי
וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃
(יח) וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־
הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ (יט) וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ
מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי
הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל
וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ
כָּל־יָמָיו׃ ס (כ) וְאִם־אֱמֶת הָיָה
הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים
לַנַּעֲר׃ (כא) וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲר אֶל־

לנערה ק' הנערה ק'

ת"א את בתי כתובות כ"ב, ע"א ומ"ו א'. סוטה כ"ב, ב'. קדושין כ', ב', וט' א', וס"ד א': עלילות כתובות מ"ו, א': לא מצאתי שם שם: ויסרו סנהדרין ע"א, ב': וענשו כתובות שם: כי הוציא ערכין ט"ו, א': ואם אמת כתובות י', ב', ומ"ד ב'. ערכין שם: והוציאו כתובות מ', ב', ומ"ד ב'. ערכין שם:

זעם מאננע צור פרויא געגעבען, ער איזט איהר אבער גראם געוואָרדען; (יז) נונמעהר בירדעט ער איהר פאלשע בעשולדיגונגען אויף, אונד שפריכט: איך האבע בייא דיינער טאכטער דאז צייכען דער יונגפערשאפט ניכט געפונדען; היר אבער זינד דיא בעוויזע פאָן מיינער טאָכטער יונגפעראפט. הירמיט זאָלל מאן דאז בעטטוך פאָר דען עלטעסטען דער שטאדט אויסברייטען. (יח) זאָ זאָללען דיא עלטעסטען דער שטאדט דען מאן פאָרנעהמען, אונד איהן ציכטיגען; (יט) איבערדעם אויך אום הונדערט שקל בעשטראפען אונד דעם פאטער דער יונגען פרויא געבען: דארום, דאס ער אויף איינע יונגפער אין ישראל איינען איבלען רוף אויסגעבראכט. אויך מוס זיא זיינע פרויא בלייבען, אונד ער זאָלל זיא צייטלעבענס ניכט פערשטאָסען קאָננען. (כ) וועדע עס אבער וואהר, דאס בייא דער יונגען פרויא דיא צייכען דער יונגפערשאפט ניכט געפונדען וואָרדען; (כא) זאָ זאָלל מאן דיא

רש"י

לדבר בפני האיש [שם]: (יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה [שם]: (יח) ויסרו אותו. מלקות [כתובות מ"ו]: ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין [שם]: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם:

תרגום אונקלוס

דְעוּלֵמְתָּא לְסָבַיָא יַת בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּשְׂנָאַהּ׃ (יז) וְהָא הוּא שַׁוִּי תַסְקוּפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכַּחִית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא׃ (יח) וְיִדְּבְרוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יַת גַּבְרָא וְיִלְקוּן יָתֵיהּ׃ (יט) וְיִגְבּוּן מִנֵּיהּ מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא דְעוּלֵמְתָּא אֲרֵי אַפֵּיק שׁוּם בִּישׁ עַל בְּתוּלְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי׃ (כ) וְאִם קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לָא אִשְׁתְּכַחוּ בְתוּלִין לְעוּלֵמְתָּא׃ (כא) וְיַפְּקוּן יַת עוּלֵמְתָּא לִתְרַע

באור

יתומה קנסה לעצמה: והנה הוא שם. רק לפי שהנאה הוא שם לה סבות כוזבות להרחיקה מעליו: (יח) אתו, ע"ד הפשט ייסרו אותו בדברי תוכחה ויבישו אותו לעיני כל באי השער ואולם רבותינו קבלו שהוא מלקות וכן ת"א וילקון יתיה. ומתרגם אשכנזי תרגמו בענין שסובל שני הפירושים: (יט) מאה כסף, לתת מאה כסף: לאבי הנערה. תחת אשר רלה

פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי
עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה
נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: ס (כב) כִּי־
יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב ׀ עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־
בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב
עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִיִּשְׂרָאֵל: ס (כג) כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ

נערה ק׳

תולדות אהרן ומתה כתובות מ״ד, ב׳: לזנות שם מ״ט, א׳. סנהדרין נ׳, א׳: כי ימצא סנהדרין פ״ו, א׳: ומתו שם ס״ו, ב׳. ערכין ו׳, א׳: כי יהיה כתובות מ״ט, ב׳:

תרגום אשכנזי

יונגע פֿרויא פֿאָר דיא הויז־טהירע איהרעס פֿאטערס פֿיהרען, אונד דיא שטאדט־לייטע זאָללען זיא צו טאָדע שטייניגען: דאס זיא דיא שאנדטהאט בעגאנגען, אין איהרעס פֿאטערס הויז אונצוכט צו טרייבען. זאָ זאָללסט דוא דאז באָזע אויס דיינער מיטטע ווענ־שאפֿפֿען. (כב) ווען יע־מאנד אנגעטראָפֿפֿען ווירד, דאס ער בייא איי־נער פֿרויא שלעפֿט, דיא איינען עהעמאן האט; זאָ זאָללען זיא ביידע שטערבען: דער מאן, וועלכער בייא דער פֿרויא געשלאפֿען האט, זאממט דער פֿרויא. זאָ זאָללסט דוא דאז באָזע פֿאָן ישראל וועגשאפֿפֿען. (כג) ווען איין יונגפֿרייליכעס מעדכען מיט יעמאנדען פֿער־

תרגום אונקלוס

בֵּית אֲבוּהָא וְיִרְגְמוּנַהּ אֱנָשֵׁי קַרְתַּהּ בְּאַבְנַיָּא וּתְמוּת אֲרֵי עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל לְזַנָּאָה בֵּית אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: (כב) אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר שָׁכֵיב עִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר וְיִתְקַטְלוּן אַף תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא דְּשָׁכֵב עִם אִתְּתָא וְאִתְּתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: (כג) אֲרֵי תְּהֵי עוּלֵמְתָא בְתוּלְתָּא דִּמְאָרְסָא לִגְבַר

רש״י

לזנות בית אביה. כמו בבית: כל אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה [ספרי]: (כב) ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם [שם]: גם. לרבות הבאים מאחריהם. (ס״א מאחוריהם) [שם]. ד״א גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. לפיכך שכב עמה פרצה קוראה

באור

לשלח כבודו: כל ימיו. היה יכול לשלחה בגט בלא הוצאת שם רע, אלא שלא רצה לתת לה כתובת הבתולות, לכך יענש שלא יוכל לשלחה כל ימיו, וזהו גדר ראוי ומיוחס אל המעשה: (כא) נבלה. ת״א קלנא. וכן תרגם המתרגם אשכנזי, ויתכן ששם נבלה לא יאמר כי אם על אחת הפעולות רעות הנמשכים מן התפעלות הנפש השפלות והבזות, כמו תאות המשגל או הגילות, לפי שהם מגונות ונמאסות כנבלה, כי נבלה עשה לשכב את בת יעקב. נבל שמו ונבלה עמו, אבל על הפעולה הרעה הנמשכת מן התשוקה המזקת אבל איננה בזות ומגונה כמו הגאות, האכזריות והכעס וכיוצא בהם לא יאמר נבלה כי אם עון, רשע, פשע וכדומה: בית אביה. כמו בבית אביה. והטעם שלא שמעה לתורת אביה ומוסר אמה וחללה כבודם. ולשון הרשב״ם לזנות בית אביה שיש עדים שזינתה אחר שנתקדשה, וכן באמרו רז״ל בכתובות (דף מ״ז), ויורה על זה מלת לזנות, כי הנערה אשר לא אורסה, לא תקרא זונה בשכבה עם אחד העם: (כב) שניהם, הנה האשה לא תנשא כי אם לאיש אחד. אבל האיש נושא נשים רבות, אעפ״כ ימות גם הוא ששכב את אשת רעהו, והנה מלת גם הוא להשוות האיש לאשה שווי גמור, וכן כי תועבת ה׳ אלהיך גם שניהם בסמוך (כ״ג י״ט). ומן התימה על רמב״ן שפירש שם נעלמו גם שניהם על זה הדרך ולא פירשו באופן אחר ונטה מעומק פשוטו של מקרא: (כג) כי יהיה. כאשר ידוע זה הדבר (הראב״ע), וכבר זכרנו שכאשר יקדם הפעל אל הפועל לא יצטרך

בְּתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ
בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ (כד) וְהוֹצֵאתֶם
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא
וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־
הַנַּעֲרָ* עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר
וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה
אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס (כה) וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא
הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ* הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק
בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ
אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ (כו) וְלַנַּעֲרָ*
לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ* חֵטְא מָוֶת

הנערה ק' הנערה ק' ולנערה ק' לנערה ק'

תולדות אהרן והוצאתם קדושין י', א': על דבר סנהדרין מ"א, א': ומת האיש קדושין סס. סנהדרין ס"ו, ב': ולנערה נדרים ר"ז, א'. ב"ק כ"ח, ב'. סנהדרין ע"ב, א'. ע"ז כ"ד, א':

לאָבט איזט, עס פֿינדעט זיא אבער איין אנדערער איי דער שטאדט, אונד שלעפֿט בייא איהר; (כד) זאָ זאָללט איהר זיא ביידע אין דאז טהאָר דערזעלבען שטאדט פֿיהרען, אונד מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען: דאז מעדכען, וויל עס ניכט אום הילפֿע געראָפֿען, דא עס אין דער שטאדט געשאה; אונד דען מאן, וויל ער דיא פֿרויא זיינעס נעכסטען געשוועכט האט. דאז באָזע מוסט דוא פֿאָן דיר וועגשאפֿפֿען. (כה) האט אבער דער מאן דאז פֿערלאָבטע מעדכען אויף דעם פֿעלדע אנגעטראָפֿפֿען, זיא ערגריפֿפֿען אונד בייא איהר געשלאָפֿען; זאָ זאָלל דער מאן דער בייא איהר געלעגען, אלליין שטערבען; (כו) דעם מעדכען אבער זאָללסט דוא ניכטס טהון, דאז מעדכען האט דען טאָד ניכט פֿערשולדעט: דען עבען זאָ, אלס ווען יעמאנד איבער זיינען נעבענמענשען הערפֿילע,

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁכְּחִינַהּ גַּבְרָא בְּקַרְתָּא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ׃ (כד) וְתַפְּקוּן יָת תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע קַרְתָּא הַהִיא וְתִרְגְּמוּן יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יָת עוּלֶמְתָּא עַל עֵיסַק דְּלָא אַזְעֲקַת בְּקַרְתָּא וְיָת גַּבְרָא עַל עֵיסַק דִּי עַנִּי יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (כה) וְאִם בְּחַקְלָא יִשְׁכַּח גְּבַר יָת עוּלֶמְתָּא דִּמְאָרְסָא וְיִתְקֵיף בַּהּ גַּבְרָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִתְקְטֵיל גַּבְרָא דִּי שְׁכֵיב עִמַּהּ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ (כו) וּלְעוּלֶמְתָּא לָא תַעֲבֵיד מִדַּעַם לֵית לְעוּלֶמְתָּא חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי כְּמָא דִּי יְקוּם

רש"י

לגנב הא אילו יסבה בביתה לא אידע לה [ערכין ז']: (כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו' [פסחי' כ"ה סנהד' ע"ג]:

באור

לשמור את המין ואת המספר: איש, אחר: (כד) ענה, שכב, והנה כל שכיבה ואם איננה באונס נקראת עינוי, כל זמן שאיננה בחפץ וברצון גמור. לפי שהנערה המאורסה אע"פי שנתרצי' לו. בכראה מכוונת על דבר אשר לא נעקה, עם כל זה מן הסתם לא היה ברצון גמור ובחירה חפשית, אלא שיראה תקפה עליה אחרי שנתפסה. וכן תחת אשר עניתה, קרא הכתוב ענוי לשכיבה, אע"פי שלא אנסה, רק לפי שנשבית ולבה אל ארצה ואל מולדתה, לכן לא נתרצית לו מרוב אהבה, כדרך האשה אל בעלה, שלבה פנוי מכל לער וה.כל ידאה והיא מוסרת עצמה לו בחשק ובנפש חפיצה. ומעתה אין צורך לדברי הרמב"ן: אשת רעהו, הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו, ולא נוכל לדעת האדיסות כי אם בדברי קבלה (הרא"ב"ע): (כו) כי כאשר יקום, לפי פשוטו זהו משמעו. כי אנוסה היא ובחזקה בא ועמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו

כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ
נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃ (כז) כִּי בַשָּׂדֶה
מְצָאָהּ צָעֲקָה הַנַּעֲר* הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין
מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס (כח) כִּי־יִמְצָא אִישׁ
נַעֲר בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ
וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ (כט) וְנָתַן הָאִישׁ
הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲר* חֲמִשִּׁים
כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר
עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס
כג (א) לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו

הנערה ק׳ נערה ק׳ הנערה ק׳

ת״א כי כאשר וכו׳ פסחים כ״ה, ב׳. יומא ע״ד, א׳. סנהדרין ע״ב, א׳: כי בשדה ב״ב ט״ו, ב׳: ואין מושיע סנהדרין ע״ב, א׳: כי ימצא כתובות כ״ט, ב׳, ול״ח א׳: לא ארשה כתובות ל״ח, א׳: ונתן ברכות כ״א, ב׳. יבמות ד׳, א׳. כתובות מ׳, ב׳. ערכין ט״ו, א׳: לאבי כתובות כ״ט, ב׳. ול״ח ב׳, ומ׳ ב׳, ומ״ב ב׳: חמשים כתובות ל״ב, א׳: ולא תהיה יבמות ל״ט, א׳. כתובות, כ״ט, ב׳, ול״ט א׳. מכות ט״ו, א׳: תחת כתובות ל״ב, ב׳. ב״ק פ״ד, א׳. ערכין ט״ו, א׳: לא יוכל גיטין נ׳, א׳. תמורה ה׳, א׳: לא יקח ברכות כ״א, ב׳. יבמות ד׳, א׳, ומ״ט א׳, ול״ז א׳. קדושין ס״ז, א׳:

תרגום אונקלוס

גְבַר עַל חַבְרֵיהּ וְיִקְטְלִינֵיהּ נְפַשׁ כֵּן פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ (כז) אֲרֵי בְחַקְלָא אַשְׁכְּחַהּ צְוַחַת עוּלֵמְתָּא דִּמְאָרְסָא וְלֵית דְּפָרִיק לַהּ׃ (כח) אֲרֵי יַשְׁכַּח גְּבַר עוּלֵמְתָּא בְתוּלְתָּא דִּי לָא מְאָרְסָא וְיֶחְדִּינַהּ וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִשְׁתַּכְּחוּן׃ (כט) וְיִתֵּן גַּבְרָא דִשְׁכַב עִמַּהּ לַאֲבוּהָא דְעוּלֵמְתָּא חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ חֲלָף דִּי עַנְּיַהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי׃

כג (א) לָא יִסַּב גְּבַר יַת אִתַּת אֲבוּהִי וְלָא יְגַלֵּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי׃

אונד ברעכטע איהן אום; זאָ איזט דיזעס אויך. (כז) ער טראף זיא אויף דעם פֿעלדע אן; דיא פֿערלאָבטע יונגפֿער קאן וואָהל גערופֿען האבען, אָהנע דאס איהר יעמאנד צו הילפֿע קאָממען קאָננטע. (כח) ווען יעמאנד איין יונגפֿרייליכעס מעדכען, דאז ניכט פֿערלאָבט איזט, אנטריפֿפֿט, ערגרייפֿט אונד בעשלעפֿט, אונד זיא ווערדען בעטראָפֿפֿען; (כט) זאָ זאָלל דער מאַן, דער דאז מעדכען בעשלאָפֿען, איהרעם פֿאטער פֿינפֿציג שקל זילבער געבען, אונד זיא זאָלל זיינע פֿרויא זיין, וויל ער זיא געשוועכט האט; ער זאָלל זיא זיין לעבען לאנג ניכט פֿערשטאָסען קאָננען.

כג (א) ניאמאנד זאָלל זיינעם פֿאטערס פֿרויא הייראטהען, אונד זיינעם פֿאטערס דעקקע אויפֿדעקקען. (דיא עהרערביטיגקייט געגען זיינען פֿאטער פֿערלעטצען).

רש״י

כג (א) לא יקח. אין לו בה לקוחין ואין קידושין תופסין בה [קידושין ס״ז]: ולא יגלה כנף

באור

(רס״י): ורצחו נפש׳ שהרגו: (כז) צעקה, יתכן שצעקה, או טעמו אם צעקה אין מושיע לה, ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה האיש והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תסקל? אלא הצעקה בשוה אמן בה מן הסתם. בעיר מפותה ובשדה אנוסה, ואולם בדרך כלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת, אין לה מושיעי׳ בין בעיר בין בשדה פטורה (הרמב״ן): (כח) ותפשה, נאנוסה הכתוב מדבר: (כט) לאבי הנערה חמשים כסף. בעבור מוהר הבתולות, ומכאן יש סמך שמוהר הבתולות הוא חמשים כסף:

כג (א) אשת אביו. אנוסת אביו: ולא יגלה כנף אביו. על דעת רבותינו בשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר, ויתכן שהוא דרך כלל על אלמנת או גרושת אביו בין שהיתה אשתו או

וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס (ב) לֹא־
יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל
יְהוָה׃ ס (ג) לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל
יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ
בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (ד) לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי
וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי
לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־

תולדות אהרן ולא יגלה יבמות ד', א', ונ"ו א': לא יבא שם ע"ו, א', וע"ט ב': פצוע שם ע"ה, א': ממזר שם מ"ד, א', וע"ה ב'. קדושין ע"ב, א': עמוני ברכות כ"ח, א'. יבמות ט"ז ב', וס"ט א', וע"ז ב'. כתובות י', ב'. נזיר כ"ג, ב'. קדושין כ"ג, ב'. הוריות י', ב'. ידים פ"ד, א':

(ב) ווער צערריבענע אָדער אויסגעשניטטענע האָדען האט, זאָלל ניכט אין דיא געמיינרע דעם עוויגען קאָממען. (ג) איין שאנדפלעק (דער אין עהעברוך אָדער בלוטשאנדע ערציינט וואָרדען), זאָלל ניכט אין דיא געמיינדע דעם עוויגען קאָממען; זעלבסט נאך דעם צעהנטען גלידע זאָלל ער ניכט אין דיא געמיינדע דעם עוויגען קאָממען קאָננען. (ד) קיין עמוני אונד מואבי זאָלל אין דיא געמיינרע דעם עוויגען קאָממען, זעלבסט נאך דעם צעהנטען גלידע זאָלל ניממערמעהר יעמאנד פאָן איהנען אין דיא גע-

תרגום אונקלוס

(ב) לָא יִדְכֵּי דִּפְסִיק וְדִמְחַבַּל לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ׃ (ג) לָא יִדְכֵּי מַמְזֵירָא לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לֵיהּ לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ׃ (ד) לָא יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵיעַל

רש"י

אביו. שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביו [ויקרא י"ח] אלא לעבור על זו בשני לאוין [שמות ל"ג] ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות [יבמות] וק"ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות ב"ד שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. שנפצעו או נדכאו ביצים שלו [יבמות ע"ז]: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. לא ישא ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית:

באור

אנוסתו או שבויתו או יבמתו מאחד שאביו פירש כנפיו עליה. כמו שנאמר ופרשת כנפיך על אמתך (רות ג' ט'). אסור לבנו לגלות כנפיו ולבוא אליה ואף אם לא בדרך אישות: (ב) פצוע דכה, שנפצעו או נדכאו ביצים שלו (יבמות ע"ז): וכרות שפכה, שנכרת הגיד שלו. ושלשה איברים הם, שבהם הזכר מוליד, גיד וביצים ושבילים, שבהם הזרע מתבשל, והם הנקראי' חוטי ביצים, ומכיון שנפצע אחד משלשה הללו, או נכרת או נדוך, שוב אינו מוליד: בקהל ה'. לישא בת ישראל. וחז"ל אמרו שלא נאסר כי אם הסרים בידי אדם · וכתב בספר החנוך, משרשי המצוה הזאת להרחיקנו לבלתי הפסד כלי הזרע בשום צד. כידוע במלכים שמסרסים הזכרים למנותם שומרים לנשים. ויש מן הזכרים הפחותים שרוצים בדבר, כדי לזכות אל שולחן המלך ולהרויח ממון, ואנחנו עם קדוש בדעתנו כי כל הסרים בידי אדם יפסל מהתחבר עוד עם בת ישראל ומלשבת בית או דרך אישות, נרחיק הענין ונמאס אותו. ועם טענה זו נמצא טעם בחילוק האסור, בין נפסד בידי אדם לנפסד בידי שמים עכ"ל: (ג) ממזר, שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון וגו' (זכריה ט' ו'), יאמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזר שיעבוד בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו. והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחיק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו מן המעשה הרע שעשה, גם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד, וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין. ירושלמי

עוֹלָם׃ (ה) עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ
אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם
מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־
בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם
לְקַלְלֶךָּ׃ (ו) וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ז) לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם
וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס רביעי
(ח) לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא

ת"א על דבר יבמות ע"ו, ב', סנהדרין ק"ג, ב': ולא אבה ברכות נ"ט, א': ויהפך סנהדרין ק"ס, ב': לא תדרש גיטין כ"ז, א': לא תתעב ב"ק ל"ב, ב'. ברכות כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

בִּקְהָלָא דַיְיָ עַד עָלְמָא׃ (ה) עַל עֵיסַק דִּי לָא עֲרַעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם דִּי עַל פְּרָת לְלַטָּיוּתָךְ׃ (ו) וְלָא אֲבָא יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחְמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (ז) לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבַתְהוֹן כָּל יוֹמָךְ לְעָלַם׃ (ח) לָא תְרַחֵיק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא

תרגום אשכנזי פט

מיינדע דעם עוויגען קאָמ־מען: (ה) וויל זיא אייך ניכט צופֿאָרגעקאָממען זיינד מיט בראָדט אונד וואַססער אויף דעם וועגע, אלס איהר אויס מצרים גינגט; אונד וויל ער דען בלעם, זאָהן בעור, אויס פתור אין ארם נהרים, ווידער דיך געדונגען האט, דיך צו פֿערפֿלוכען. (ו) אבער דער עוויגע, דיין גאָטט, וואָללטע דעם בלעם קיין געהאָר געבען, אונד פֿער־וואנדעלטע דעססען פֿלוך אין זעגען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ליבט דיך. (ז) דארום זאָללסט דוא ניאמאהלס איהר גליק אונד וואָהל צו בעפֿאָר־דערן זוכען דיין לעבען לאנג. (ח) דען אדמי

רש"י

(ה) על דבר. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם [ספרי]: בדרך. כשהייתם בטירוף: (ו) לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם [שם]: (ח) לא תתעב

באור

אמר ר' אבהו מהו ממזר? מום זר (הרמב"ן), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) על דבר אשר לא קדמו. מצינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים וגו' (לעיל ב' כ"ט ל')? והנראה כי הכתוב הרחיק שני העמים האלה שהיו כפויי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי, ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה, והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה. המו' שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, והאחד (והוא עמון) לא קדם אותו בלחם ובמים, כמו כתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון (שם ב' י"ט כ'), והנה כתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם. והם לא קדמו אותם כלל, כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים, אבל לא הזכיר עמון מפני שלא קדמו אותם, והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם, כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בם הוציאו להם ומים חוץ לגבולם, ועמון לא אבה לעשות כן. וזה טעם לא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים. ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו ע"ד אשר לא קדמו ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו (ואשר שכר עליך) (הרמב"ן): לקללך, ואם בכך לא מדעת מואב או מדעתו עשה כן רק ולא אבה ה' וגו' ויהפוך וגו': (ז) לא תדרוש שלומם. אע"פי שהם בני משפחתכם ואביהם אברהם אהב את אביכם כאח, לא תהיו להם אוהבים דורשי שלומם לפי שהפרו ברית אחוה תחלה (מדברי הרמב"ן): (ח) לא תתעב אדומי,

לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃
(ט) בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי
יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (י) כִּי־
תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ
מִכֹּל דָּבָר רָע׃ (יא) כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ
אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה
וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא
אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ (יב) וְהָיָה לִפְנוֹת־
עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא

תולדות אהרן בנים יבמות ע"ז, ב'. קדושין ע"ה, ב': ונשמרת כתובות מ"ו, א'. ע"ז כ', א': כי יהיה וכו' פסחים ב', א'. נזיר ס"ו, א'. נדה מ"ג, א': מקרה ב"ק כ"ט, א': ויצא פסחים ס"ח, א': לפנות נזיר ס"ו, א':

תרגום אשכנזי

זאָללסט דוא ניכט שייען, דען ער איזט דיין ברודער. דען מצרי זאָללסט דוא ניכט שייען, דען דוא ביזט איין פֿרעמדלינג אין זיינעם לאנדע געוועזען. (ט) דיא קינדער, דיא זיא אים דריטטען גלידע צייגען, זאָללען אין דיא געמיינדע דעם עוויגען קאָממען קאָננען. (י) ווען דוא אין איינעם לאגער ווידער דיא פֿיינדע צו פֿעלדע ליגסט, זאָ מוסט דוא דיך פֿאָר אללעם שענדליכען היטען. (יא) ווען יעמאנד דורך נעכטליכען צופֿאלל אונריין וואָרדען, זאָ מוס ער היגויס פֿאָר דאז לאגער געהן, אונד ניכט ווידער הינייקאָממען. (יב) געגען אבענד זאָלל ער זיך באָדען; אונד ווען דיא זאָננע אונטערגעהט, דארף ער ווידער אין דאז לאגער

רש"י

אדומי. לגמרי ולפ"פי שראוי לך לתעבו שילא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכ' ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך:
(ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגומר. הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: לא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינ' [פסחים ס"ז]: (יב) והיה לפנות ערב. סמוך

תרגום אונקלוס

תְרַחֵיק מִצְרָאָה אֲרֵי דַיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵיהּ׃ (ט) בְּנִין דְּיִתְיַלְּדוּן לְהוֹן דָּרָא תְלִיתָאָה יִדְכּוּן לְהוֹן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיָי׃ (י) אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ׃ (יא) אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵי לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ (יב) וִיהֵי לְמִפְנֵי בְרַמְשָׁא

באור

מכל וכל אע"פי שראוי לך להעבו שילא בחרב לקראתך (ומה טעם? כי אחיך הוא, ולאוי לך למחול על סרחונו), וכן המצרים אע"פי שזרקו זכוריהם ליאור, ומה טעם? שהיו לכם אכסניי בשעת הדחק לפיכך אינם אסורים אלא עד דור שלישי (מדברי רש"י): (י) מחנה, זהו המחנה שילא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן, ואיננו מחנה גד:ל, כי שם מחילות עשויות ונגלתם לל המלחמה הם קרובים שיבות הארון (הראב"ע): דבר רע. כי בידוע מתנהג המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה, ויגזלו ויחמסו, ולא יתבוששו אפילו בניאוף וב נבלה. והיפר בבני אדם בעבעו יתלבש אכזריות וחמה כלאת מחנה אל אויב, ועל כן הזהי הכתוב ונשמרת מכל דבר רע. וע"ד הפשט היא אזהר' מכל הנאסר (מדברי הרמב"ן): (יא) מקר לילה, שילא ממנו שכבת זרע. ודבר הכתוב בהווה שע"פ הרוב הוא בלילה: (יב) לפנות ער

אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ (יג) וְיָד תִּהְיֶה לְךָ
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃
(יד) וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה
בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ
וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ (טו) כִּי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ
וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ
קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר
וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס (טז) לֹא־תַסְגִּיר
עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ

ת״א ויד ברכות כ״ה, א׳: ויתד שם שם. יומא ע״ה, ב׳. כתובות ס׳, א׳: כי ה׳ סוטה ג׳, ב׳: והיה וכו׳ ברכות כ״ה, ב׳. שבת כ״ג, א׳, סוטה ט׳, ב׳, וכ״א, א׳. ב״מ קי״ד, ב׳: לא תסגיר יבמות ל״ג, ב׳. גיטין מ״ה, א׳. קדושין ס״ג, א׳:

קאממען. (יג) אויסען פאר דעם לאגער זאללסט דוא איינע געלעגענהייט האבען, דאהין דוא צור נאטה געהען קאננסט; (יד) אונד זאללסט נעבען דיינער פערדריסטונג אויך איין שייפליין האבען. ווען דוא נון אויסערהאלב דעם לאגערס דיך זעטצען ווילסט, זאללסט דוא דאמיט גראבען; אונד הערנאך צושארען, וואס פאן דיר געגאנגען איזט. (טו) דען דער עוויגע, דיין גאטט, וואנדעלט אין דיינעם לאגער, אום דיר הילפע צו לייסטען, אונד דיינע פיינדע דיר אין דיא הענדע צו ליפערן; דארום מוס דיין לאגער הייליג געהאלטען ווערדען: דאמיט ער ניכט עטוואס אונאנשטענדיגעס בייא דיר געוואהר ווערדע, אונד פאן דיר אבגעהע. (טז) דוא זאללסט קיינען קנעכט זיינעם העררן אויסליפערן,

תרגום אונקלוס

יִסְחֵי בְמַיָא וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ (יג) וַאֲתַר
מְתַקַּן יְהֵי לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא׃ (יד) וְסִכְתָּא
תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִתְבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וּתְתוּב וּתְכַסֵּי
יָת מַפְּקָתָךְ׃ (טו) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ
לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סַנְאָךְ קֳדָמָךְ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישָׁא וְלָא
יִתַּחְזֵי בָךְ עֲבֵירַת פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵיהּ מִלְאֵיטָבָא לָךְ׃ (טז) לָא
תִמְסַר עֲבַד עַמְמִין לִיד רִבּוֹנֵיהּ דִּי יִשְׁתֵּיזֵב לְוָתָךְ מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃

רש״י

להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו איש על ידו [במדבר ב׳]: מחוץ למחנה. חוץ לענן: (יד) על אזניך. לבד משאר כלי תשמישך: אזניך. כמו כלי זיין: (טו) ולא יראה בך. הקב״ה ערות תר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפי׳ עבד כנעני של ישראל שברח מחוצ׳ לארץ

באור

כאשר יתחיל הערב לפנות, והוא סמך להערב שמשו: וכבא השמש, סוף ערב: (יג) ויד, כתרגומו אתר מתקן (געלעגענהייט), וכמוהו איש על ידו (במדבר ב׳ י״ז): מחוץ למחנה, מטעם הנקיות והנדיות: (יד) ויתד, הוא כלי שחופרין בו הקרקע ועשוי בצורת יתד: על אזנך, לבד משאר כלי תשמישך כלי זיין (רש״י). וכן תרגום אונקלוס ומתרגם אשכנזי, ואל״ף אזניך נוסף: וכסית את צאתך, כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש (רב״ע ורמב״ן): (טו) מחניך קדוש, ולכן תשמר מכל פעולה או דבר משחית ומזיק שבשם שם עון או טמא ואינם קדוש: ולא יראה, השם: ערות דבר, על דעתי שם ערוה נופל על הדבר הראוי לכסות, והוא מגולה, מעתה ערות דבר, הוא גלוי הדבר המגונה הראוי להעלימו: ושב מאחריך, הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב (ראב״ע): (טז) לא תסגיר עבד, בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראל: מעם אדניו, גם הוא איננו ישראל, כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל, ואם יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה קלול

(כג) וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ
חֵטְא׃ (כד) מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר
וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי
(כה) כִּי־תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים
כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא
תִתֵּן׃ ס (כו) כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ
וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא
תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

תולדות אהרן וכי תחדל נדרים כ"ח, א', וע"ז ב'. חולין ב', א'. עקדה שער ע"ח: מוצא שבועות כ"ו, ב'. זבחים א', ב', ר' ב'. מנחות ב', א', וכ' א', וכ"ח א': נדבה זבחים ב' א', וד' ב': בפיך נדרים ז', א': כי תבא ב"מ כ"ז, ב', ופ"א ב', וכ"א ב'. כנפשך שם פ"א, ב', וכ"ב א': כליך שם פ"ז, ב', ופ"ט א', וכ"ג א': בקמת שם שם: וחרמש שם פ"ז. ע"ב:

תרגום אשכנזי

עס ווירד דיר צור זינדע גע־רעכנעט. (כג) ווען דוא דאז געלאָבען אונטער־לאססעסט, טהוסט דוא קיינע זינדע; (כד) וואס אבער איינמאל אוים דיינען ליפפען געגאנגען, מוסט דוא זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכ־טען: זאָ וויא דוא דעם עווינען, דיינעם גאָטטע, פֿרייאווילליג אנגעלאָבט, נעהמליך מיט דעם מונדע איסגעשפראָכען האסט. (כה) ווען דוא אין דיינעם נעכסטען ווייכבערג קאָממסט, זאָ קאננסט דוא טרויבען עססען, זאָ פֿיל דוא וויללסט, ביז דוא זאטט האבעסט; אבער אין דיין געפֿעס מוסט דוא ניכטס טהון. (כו) ווען דוא אין דיינעם נעכסטען זאאטפֿעלד קאָממסט, זאָ קאננסט דוא מיט דער האנד עהרען אברופֿפֿען; אבער דיא זיכעל דארפֿסט דוא ניכט אן דיינעם נעכסטען זאאט ברינגען.

תרגום אונקלוס

ויהי בָךְ חוֹבָא׃ (כג) וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא׃ (כד) אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעְבֵּיד כְּמָא דִי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נִדְבְתָא דִי מַלֵּילְתָּא בְּפוּמָךְ׃ (כה) אֲרֵי תֵיתֵּי בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ וְתֵיכוּל עִנְבִּין כְּנַפְשָׁךְ שׂוֹבְעָךְ וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן׃ (כו) אֲרֵי תֵיתֵּי בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן בִּידָךְ וּמַגְלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃

רש"י

(כג) לא תאחר לשלמו. שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא [ספרי ר"ה ד']: (כד) מוצא שפתיך תשמור. ליתן עשה על לא תעשה [ר"ה ו']: (כה) כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר [ב"מ פ"ז]: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעיך. אף זו בפועל הכתוב מדבר [שם]:

באור

(הרמב"ע): (כד) מוצא שפתיך. אין ראוי לאדם לחלל את פיו ולהוציא דבר משפתיו, טרם יתבונן ויחקור בלבו את תכלית הדבור ההוא הטוב יהיה אם רע? ויהיה א"כ כל דבר שפתים סוף המעשה והמחשבה הנכונה. והנה נגלה למשכיל לשנות עצתו ומחשבתו הנכונה בלי טעם וסבה, לכן תשמור ועשית. ונן טעם אשר דברת בפיך: (כה) כי תבא בכרם רעך. לבצור, תותר שתאכל ממנו (הרמב"ע). והוא ע"פ מה שדרשו רבותינו ז"ל בפועל הכתוב מדבר: שבעך, עד שבעך: כליך. כמו עדיך: (כו) וקטפת. כמו את ראש יניקותיו קטף (יחזקאל י"ז ד'). ועניינו כריתת הבד הדק (אבפפליקקען): מלילת, ידועות מהמקום, והטעם לראשי השבלים שנתבשלו כל צרכן הראוים לפול מהר, כענין וכראש שבולת ימלו: וחרמש, מגל: לא תניף, לפי דעת רז"ל שאף כאן בפועל מדבר, יתכן שהוא רק דרך משל כלומר שלא תקח לצרכך כי אם שבלים מעטים כדרך הקוטף, לא כדרך הקוצר:

כד (א) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ
וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־
מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר
כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃
(ב) וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה
לְאִישׁ־אַחֵר׃ (ג) וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ
הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן
בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת
הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ
לְאִשָּׁה׃ (ד) לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן

ת״א כי יקח קדושין ד״ח, ב׳, וד׳ א׳, ר׳ א׳, וט׳ א׳, וי״א ב׳: ובעלה קדושין ט׳, ב׳: והיה וכו׳ נזיר ב׳, א׳. גיטין ל׳, א׳: כי מצא וכו׳ סוטה ג׳, ב׳. ול״א ב׳. גיטין פ״ט א׳: וכתב לה שבת ע״ו, ב׳. סוכה כ״ד, ב׳. סוטה ב׳, ב׳. גיטין כ׳. א״א, וכ״ז ב׳, ומ״א ב׳. וע״ב א׳. קדושין ג׳, ב׳. וה׳ ב׳, וי״ב ב׳: ונתן גיטין כ״א, ב׳, וע״ז ב׳. ב״מ כ״ו, ב׳: ושלחה יבמות קי״ב, ב׳. גיטין כ״א, א׳. קדושין ו׳, א׳. ומ״א א׳: ויצאה סוטה ה׳, ב׳, גיטין פ״ב. ב׳, ופ״ה א׳, ול״ם ב׳. קדושין ה׳. א׳, וע׳ ב׳ ומ״א א׳, ומ״ד א׳, וס״ז ב׳: ושנאה גיטין ג״א, ב׳. קדושין י״ב. ב׳: וכתב קדושין שם: או כי ימות גיטין שם, קדושין שם: לא יוכל יבמות כ״ב, ב׳:

תרגום אונקלוס

כד (א) אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִינַהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּין בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַהּ מִבֵּיתֵיהּ׃ (ב) וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵיהּ וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן׃ (ג) וְיִסְנְיִנַהּ גַּבְרָא בָּתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּין בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַהּ מִבֵּיתֵיהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא בָּתְרָאָה דִּי נַסְבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (ד) לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה

תרגום אשכנזי

כד (א) ווען יעמאנד איינע פֿרויא נימט אונד עהליכט, זיא פֿערליהרט אבער נאכהער זיינע גונסט, אינדעם ער עטוואס שענדליכעס אן איהר וואהרגענאָממען: ער שרייבט איהר איינען שיידעבריף, גיבט איהן איהר אין דיא האנד, אונד לעסט זיא אויס זיינעם הויזע; (ב) זיא פֿערלעסט זיין הויז, געהט היין, אונד ווירד איינעס אנדערן פֿרויא; (ג) דיזער צווייטע מאן ווירד איהר אויך גראם, שרייבט איהר איינען שיידעבריף, גיבט זאָלכען איהר אין דיא האנד, אונד לעסט זיא אויס זיינעם הויזע; אָדער דער צווייטע מאן שטירבט, דער זיא צור פֿרויא גענאָממען: (ד) זאָ דארף זיא דער ערשטע מאן, דער זיא פֿאָן זיך געלאססען האט, ניכט ווידער צו זיך נעהמען, דאם זיא זיינע פֿרויא ווערדע: נאכדעם זיא זיך האט פֿעראונרייניגען לאססען; דען דיזעס איזט פֿאָר דעם

רש״י

כד (א) כי מצא בה ערות דבר. מלוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו (ס״א מלוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר. אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה [גיטין צ׳]: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנא׳ או כי ימות:

באור

כד (א) אם לא תמצא חן בעיניו, עוד: כי מצא וגו׳, כנראה מדברי הרמב״ע שבספרו היה כתוב ומצא בה, כי בחבורו שלפנינו מביין ומצא בה ואומר וזה לשונו, ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים, והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו ע״כ: ערות דבר. דבר מגונה ומאוס, ועל דרך הפשט לא על דבר זמה בלבד כאמר אלא על כל דבר מגונה שעל ידו לא תמצא עוד חן בעיניו: ספר כריתות, הכורת בינו לבינה, ומבטל כל זכות שיש לו על גופה. ושיש לה על גופו: (ב) ויצאה מביתו, שלא תשב עוד שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו (הרמב״ע):

אשר־שלחה לשוב לקחתה להיות
לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי־
תועבה הוא לפני יהוה ולא תחטיא
את־הארץ אשר יהוה אלהיך נתן
לך נחלה: ס ששי (ה) כי־יקח איש
אשה חדשה לא יצא בצבא ולא־
יעבר עליו לכל־דבר נקי יהיה
לביתו שנה אחת ושמח את־אשתו
אשר־לקח: (ו) לא־יחבל רחים

תולדות אהרן כי יקח סוטה מ"ד, א': לא יצא שם שם: לא יחבל ב"מ קי"ג, א':

תרגום אשכנזי

עווינען איין גרייעל: אונד דוא זאָללסט דאז לאנד, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צום בעזיטצע גיבט, ניכט מיט זינדען בעפֿלעקקען. (ה) ווען יעמאנד נייאליך איינע פֿרויא גענאָממען, זאָ זאָלל ער ניכט מיט דעם העערע צו פֿעלדע ציהען, אויך צו קיינעם אנדערן אָפֿפֿענטליכען דיענסטע אנגעהאלטען ווערדען; איין גאנצעס יאהר זאָלל ער פֿיר זיין הויז פֿרייא זיין: דאמיט ער דיא פֿרויא, דיא ער געהייראטהעט, ערפֿרייע. (ו) מאן זאָלל דען אונטערסטען אָדער אָבערסטען

רש"י

(ד) אחרי אשר הוטמאה. לרבות סוטה שנסתרה [יבמות י"א]: (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפי' אלמנ' פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. שהוא לורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים והזון ומתקנין את הדרכים [ספרי סוטה מ"ג]: יהיה לביתו. אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל לורכי המלחמה [שם]: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: (ו) לא יחבל.

תרגום אונקלוס

די פטרה למיתב למסבה למהוי ליה לאנתו בתר די אסתאבת ארי מרחקא היא קדם יי ולא תחייב ית ארעא די יי אלהך יהיב לך אחסנא: (ה) ארי יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעיבר עלוהי לכל מדעם פני יהי לביתה שתא חדא ויחדי ית אתתיה די נסיב: (ו) לא תסב משכונא ריחיא ורכבא ארי

באור

והיתה לאיש, על ידי נשואין: (ד) אשר הטמאה, כנגד בעל ראשון, והנה טעמו שמאחר היא לו בעבור שידעה איש אחר, דגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל. וכן הכבס את הנגע (ויקרא י"ג נ"ה) (הרמב"ע): כי תועבה, כי אם בעלה יוכל לשוב לקחתה יחליפו נשותיהן זה לזה. יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו, וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר בית דין על כך (הרמב"ן): (ה) אשה חדשה, יש אומרים בתולה, ולדע' רבים חדשה כנגדו, כי יוכל להשיב אשתו גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה (הרמב"ע). ומתרגם אשכנזי תרגם שלא עבר כי אם זמן מועט משנשאה, וכל זה בכלל חדשה: לכל דבר, הלמ"ד נוסף, וכן השלישי לאבשלום (הרמב"ע). לדעתו תיבות לכל דבר נושא המאמר, שלא יעבור עליו כל דבר, והנושא צריך שיהיה על משקל ישר כמבואר בהקדמה, לכן אמר שהלמ"ד נוסף ואינו משמש כלום. ואולם יתכן שתיבות לכל דבר הוא תכלית, שלא יעבור על הצבא לתקן עניינו, להספיק מים ומזון, או לשמור את העיר מן האויב, וכן דרשו בו חז"ל במס' סוטה, יכול בצבא הוא דלא ילא וכו'. או יהיה שמאמר חסר הפועל, וענינו ולא יעבור עליו העובר, לשום דבר, ענינו שממונה המלכות העובר על בתי היחידים לגבות מס או להזהירם על עניני הקבוץ המדיני, לא יעבור עליו, כי הוא יהיה נקי מכל עול ומכל מס שנה אחת, ויחסם הלמ"ד כדינו, וכן מתורגם בל"א: ושמח, כדי שיוכל לשמח, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ו) לא יחבל, הכונה: רחים, שם שנים ולא יפרדו,

וְרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס
(ז) כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ
וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס (ח) הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־
הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל
אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם
כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃
(ט) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס
(י) כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה

תולדות אהרן כי ימצא סנהדרין פ"ה, ב': והתעמר וכו' סנהדרין
שם: השמר שבת קל"ב, ב'. מכות כ"ב, ב: משאת ב"מ קט"ו, א':

מיהלשטיין ניכט צו פפאנדע נעהמען, דען דאז הייסט דאז לעבען צו פפאנדע נעהמען. (ז) ווירד יעמאנד בעטראפפען, דער איינע פערזאן פאן זיינען ברידערן, נעהמליך פאן דען קינדערן ישראל'ס, געשטאהלען, צום שקלאפען געמאכט, אונד פערקויפט האט; זא זאלל דער דיב שטערבען. דאז בעזע זאללסט דוא פאן דיר ווענשאפפען. (ח) זייא זארגפעלטיג, בייא דער פלאגע דעם אויסזאטצעס אללעם גענויא צו בעאבאכטען אונד צו בעפאלגען. וויא אייך דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי נאך מיינער פעראָרדנונג אונטערווייזען ווערדען, זא זאללט איהר צו טהון בעדאכט זיין. (ט) רענקע דאראן, וואס דער עוויגע, דיין גאטט, דער מרים געטהאן, אויף דעם וועגע, אלס איהר אויס מצרים גינגט. (י) וועון דוא דיינעם נעכסטען עטוואס צום דארלעהען געגעבען, זא

תרגום אונקלוס

בְּהוֹן מִתְעֲבֵיד מָזוֹן לְכָל נְפָשׁ׃ (ז) אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְגַּר בֵּיהּ וִיזַבְּנִנֵּיהּ וְיִתְקְטֵיל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (ח) אִסְתְּמַר בְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפוּן יָתְכוֹן כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כְּמָא דִּי פַקֵּדְתִּינוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד׃ (ט) הֱוֵי דְּכִיר יָת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ (י) אֲרֵי תִרְשֵׁי בְּחַבְרָךְ רְשׁוּת

רש"י

אף בא למשכנו על הובו בבית דין לא ימשכנו בדברים העושים בהן אוכל נפש [ב"מ קי"ג]: רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: (ז) כי ימצא. בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה [ספרי]: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים [ספרי]: (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה.

באור

והוא האבן השוכבת התחתונה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כי נפש. חיי נפש, ובכלל רחים ורכב כל כלי אומן שהוא מתפרנס על ידם, כי אם יקח כלי מלאכתו למשכון במה יחיה את עצמו ואת ביתו: (ז) מאחיו, לא מאחיו ממש דוקא כי אם מאחיו שהם בני ישראל: (ח) השמר בנגע הצרעת וגו', שאפי' הוא מלך כעוזיהו לא יכבדוהו, אלא יסגר מחוץ למחנה, וישב בדד, כאשר יורו הכהנים, וזהו זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו', שהיתה נביאה ואחות משה ואהרן, וישראל היו עתודים ללכת בצאתם ממצרים, ועפ"כ הסגר שבעת ימים, והעם לא נסע עד האסף מרים, ומכ"ש לשאר בני אדם (הרשב"ם): (י) משאת מאומה, חוב של כלום:

לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃
(יא) בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה
נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט
הַחוּצָה׃ (יב) וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא
תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ (יג) הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ
אֶת־הָעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב
בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שביעי
(יד) לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן
מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ

תולדות אהרן לא הבא ב"מ קי"ג. א', וקט"ו א'. מכות ט"ז, א'. תמורה ו', א': בחוץ גיטין ג', א'. ב"מ קי"ג, א' וצ"ב: והאיש ב"ק א', א'. ב"מ קי"ג, א': איש עני שם קי"ד, ב': השב שם ל"א, ב'. מכות ו', א'. תמורה ו', א': ושכב ב"מ קי"ד, א': ולך פסחים ל"א, א'. גיטין ל"ו, א'. קדושין א', ב'. ב"מ פ"ב א', וקי"ד א'. ב"ב ו"א, א'. שבועות מ"ד, א': לא תעשוק מגילה ס"א, א', וקי"א א': מאחיך שם שם:

תרגום אשכנזי

מוסט דוא ניכט צו איהם אין דאז הויזגעהען, איהם איין פפאנד אבצונעהמען. (יא) דרויסען זאָללסט דוא שטעהען בלייבען; אונד דער מאן, דעם דוא לייהעסט, זאָלל דיר דאז פפאנד העראויסברינגען. (יב) ווען ער איין ארמער מאן איזט, זאָללסט דוא דיך ניכט נידערלעגען אונד דאז פפאנד בייא דיר בעהאלטען; (יג) זאָנדערן מיט זאָננענאונטערגאנג איהם דאז פפאנד ווידער געבען: דאס ער אונטער זיינער דעקקע שלאפע, אונד דיך זעגנע. דיר ווירד עס פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צום אלמאָזען גערעכנעט ווערדען. (יד) דעם ארמען אונד דירפטיגען טאגלאָהנער: ער זייא פאָן דיינען ברידערן, אדער איין פרעמדער, דער אין דיינעם לאנדע אונד אין דיינעם טהאָ-

תרגום אונקלוס

מִדַּעַם לָא תֵיעוֹל לְבֵיתֵיהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵיהּ: (יא) בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵיהּ יַפֵּיק לָךְ יָת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא: (יב) וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵיהּ: (יג) אֲתָבָא תָתֵיב לֵיהּ יָת מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִינָךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: (יד) לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא

רש"י

חוץ של כלים [שם]: (יב) לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבא השמש. אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר [ב"ק קט"ו ב"מ קי"ד] וכבר כתוב בואלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו [שמות כ"ב] כל היום תשיבנו לו וכבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: (יד) לא תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר

באור

לעבט עבטו, לקחת ממנו משכון: (יב) ואם איש עני, יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחד כיולא בו, הא אילו היה לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים (הרמב"ן): לא תשכב בעבטו, לא תשכב ועבטו אצלך: (יג) ושכב בשלמתו, כדי שיוכל לשכב בשלמתו: וברכך. ואם אינו מברכך הכל מקום ולך תהיה לדקה (רש"י), ויתכן שיאמר שעל ידי החזרת העבוט תהיה נחמד לבריות וברוך ואהוב לשמים, ולך תהיה לדקה לפני ה': צדקה, יש הפרש בין לדק ללדקה, שלדק לא יאמר כי אם על המחויב מפאת המשפט. ולדקה כוללת גם הנמשך מפאת החנינה והנדיבות, אף אם לא יחייבו המשפט חיוב גמור. מיגתה שעור הכתוב כשתחזיר המשכון כבוא השמש יחשב לך כאלו חננת את העני ונתת לו דבר משלך: (יד) לא תעשק, המונע מחבירו מה שהוא חייב לו, נקרא עושק: שכיר

בִּשְׁעָרֶ֑יךָ׃ (טו) בְּיוֹמוֹ֩ תִתֵּ֨ן שְׂכָר֜וֹ וְֽלֹא־
תָב֧וֹא עָלָ֣יו הַשֶּׁ֗מֶשׁ כִּ֤י עָנִי֙ ה֔וּא
וְאֵלָ֕יו ה֥וּא נֹשֵׂ֖א אֶת־נַפְשׁ֑וֹ וְֽלֹא־
יִקְרָ֤א עָלֶ֙יךָ֙ אֶל־יְהוָ֔ה וְהָיָ֥ה בְךָ֖
חֵֽטְא׃ ס (טז) לֹא־יוּמְת֤וּ אָבוֹת֙ עַל־
בָּנִ֔ים וּבָנִ֖ים לֹא־יוּמְת֣וּ עַל־אָב֑וֹת
אִ֥ישׁ בְּחֶטְא֖וֹ יוּמָֽתוּ׃ ס (יז) לֹ֣א
תַטֶּ֔ה מִשְׁפַּ֖ט גֵּ֣ר יָת֑וֹם וְלֹ֣א תַחֲבֹ֔ל

ת"א ביומו סס ק"י, ב': ולא תבוא סס קי"א, ב': ואליו וכו' סס קי"ב, א': לא יומתו יבמות ע"ט, א'. ב"ק פ"ח, א'. סנהדרין פ"ז, ב': ובנים ברכות ו', ה'. ב"ק פ"ח, א'. סנהדרין כ"ז, ב': איש וכו' סס ע"ב: ולא תחבל ב"מ קי"ב, א'. וקט"ז א'. סנהדרין כ"א, א':

תרגום אשכנזי צד

רע וואהנעט; זאללסט דוא דען לאהן ניכט פארענטהאלטען. (טו) דעסזעלבען טאגס זאללסט דוא איהם זיינען לאהן געבען, דאס דיא זאננע ניכט דאריבער אונטערגעהע; דען ער איזט ארם, אונד ווארטעט מיט פערלאנגען אויף דען לאהן: דאמיט ער ניכט איבער דיך צום עוויגען ריפע אונד עס דיר צור זינדע גערעכנעט ווערדע. (טז) פעטער זאללען ניכט פיר קינדער, אונד קינדער ניכט פיר פעטער הינגעריכטעט ווערדען; יעדער זאלל פיר זיין אייגענעס פערברעכען הינגעריכטעט ווערדען. (יז) דאז רעכט דעם פרעמדען אונד וואיזען זאללסט דוא ניכט בייגען, אונד פאן איינער וויטווע ניכט דאז קלייד צום פפאנדע נעהמען.

תרגום אונקלוס

מֵאֲחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ׃ (טו) בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא תֵיעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי מִסְכֵּן הוּא וְלֵיהּ הוּא מְסַר יַת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ (טז) לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן אֱנַשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן׃ (יז) לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹר יָתָם וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא

רש"י

הוזהר לא תעשוק את רעך [ויקרא י"ט]: אביון. התאב לכל דבר [ויקרא רבה]: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבילות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות. עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. כ"מ אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא [ספרי]: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט [דברים ט"ז] ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבול. שלא בשעת הלואה.

באור

עני ואביון, בהווה הכתוב מדבר, שהעניים והאביונים משכירים עצמם: (טו) ביומו תתן שכרו, גם זה בהווה. כי המנהג לשכור הפועל על יום אחד, ולערב הוא יוצא (ומבקש שכרו): ואליו, אל השכר הזה הוא נושא את נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו (הרמב"ן): נשא את נפשו, מקוה ומתאוה לו, וכן חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם (הושע ד' ח'), מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עונם (רשב"ם): ולא יקרא עליך, למען לא יקרא: (טז) לא יומתו אבות, תועי רוח ישאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות? ושאלתם תהו, כי לא יומתו אבות על בנים מלוה על ישראל, ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו מקומו (הראב"ע). וכן דעת הרשב"ם. וכן הוא בתרגום אשכנזי, אבל אונקלוס תרגם על פום בנין, בעדות בנים, וכן פי' רש"י. והוא מדרש חז"ל המקובל, שנמנע מלקבל עדות הקרובים קצתם על קצתם: (יז) משפט גר יתום, לפי שנקל

בֶּגֶד אַלְמָנָה׃ (יח) וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד
הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס (יט) כִּי תִקְצֹר
קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה
לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם
וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס
(כ) כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ
לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ (כא) כִּי

ת"א כי תקצר סוטה מ"ה, א', חולין קל"א, ב': ושכחת סוטה שם. ב"מ י"א, א': לא תשוב ב"מ שם. חולין קמ"א, א': כי תחבט שם ע"א וע"ב. כי תבצור פאה ג', ב'. חולין קל"א, א':

תרגום אשכנזי

(יח) בעדענקע, דאס דוא איין שקלאַפֿע געוועזען ביזט אין מצרים, אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, האט דיך פֿאָן דאננען ערלאָזט; דארום בעפֿעהלע איך דיר זאָ צו טהון. (יט) ווען דוא אויף דיינעם אקקערפֿעלדע איינערנדזעסט, אונד פֿערגיססעסט דאַזעלבסט איינע גארבע, זאָ קעהרע ניכט אום, דיאזעלבע צו האָלען; זאָנדערן לאססע זיא דעם פֿרעמדען, דעם וואַיזען אונד דער וויטווע בלייבען: דאמיט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, אין אללען דיינען פֿערריכטונגען זעגנע. (כ) ווען דוא דיינען אָהלבוים שיטטעלסט, זאָ פֿפליקע ניכט נאך; לאס זאָלכעס דעם פֿרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטווע שטעהן. (כא) ווען דוא וויינלעזע האלטסט, זאָ שטעללע

תרגום אונקלוס

לְבוּשׁ אַרְמְלָא׃ (יח) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם וּפַרְקָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃
(יט) אֲרֵי תַחְצוֹד חֲצָדָךְ בְּחַקְלָךְ וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְּחַקְלָא לָא
תְתוּב לְמִסְבֵיהּ לְגִיּוֹרָא לְיִתָּמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ
יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ׃ (כ) אֲרֵי תַחְבּוֹט זֵיתָךְ לָא תְפַלֵּי בַּתְרָךְ
לְגִיּוֹרָא לְיִתָּמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ (כא) אֲרֵי תִקְטוֹף כַּרְמָךְ לָא

רש"י

(יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצת' מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שהוא בבל תשוב [פיאה ו']: למען יברכך. ואע"פ שבאת לידו בלא מתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה [ספרי]: (כ) לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן [חולין קל"א]: אחריך. זו שכחה [שם קל"א]: (כא) לא

באור

להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו (מדברי רש"י): (יח) וזכרת כי עבד היית, ולא היה לך רשות לזכות בדבר כי מה שקנה עבד קנה רבו. והנה כל מה שיש לך עתה הוא לפי שפדך מעבדים. ולכן אל ירע עינך לשמור חקותי ואע"פ שיש חסרון כיס בדבר. ולדעת הראב"ע והרמב"ן הוא חוזר על אזהרות הגר: (יט) למען יברכך, כי נתת משלך במחשבה. והשם יתן לך משלו באמת (הראב"ע): (כ) תחבט. כמו חובט חטים (שופטים ו' י"א). (ועניינו התנועה והנדנוד באילן כדי שישרו פירותיו ממנו). והוא פעל, יחבט קלא (ישעיה כ"ז כ"ז) בנין נפעל. וכן כל אותיות אחהע"ר כאשר יבנה מהם בנין נפעל. ואלה הם. לא יאצר ולא יחסן, יהרג. יעבד בו. יראה כל זכורך, כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים (ליטול מהם גם הפירות שלא נשרו-על ידי הנדנוד). וכן ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ט"ז) (הראב"ע): יהיה, הנשאר עליו, ונזכר הכנוי אף שלא בא שם הגוף, והוא כמו בלע"ז ([illegible]): (כא) תעולל, כמו הלא טוב עוללת אפרים מבציר

תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר
ליתום ולאלמנה יהיה: (כב) וזכרת
כי עבד היית בארץ מצרים על כן
אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה: ס
כה (א) כי יהיה ריב בין אנשים
ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו
את הצדיק והרשיעו את הרשע:
(ב) והיה אם בן הכות הרשע והפילו
השפט והכהו לפניו כדי רשעתו

תולדות אהרן ושפטום סנהדרין י', א': והצדיקו שם ע"א וב'. מכות ב', א': והרשיעו סנהדרין שם, מכות שם: והיה וכו' כתובות ל"ב, א', ר"ה ח'. סנהדרין י', א', ול"ג ב', וע"א ב'. מכות ב', ב', וי' א': והפילו מכות י"ג ב', וכ"ב ב'. תמורה ג', ב': כדי וכו' כתובות ל"ב, ב', ול"ז א'. ב"ק ס"ב, ב'. מכות ב', וי"ב ב':

תרגום אונקלוס

תעליל בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: (כב) ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין:

כה (א) ארי יהי דין בין גבריא ויתקרבון לדינא וידינונון ויזכון ית זכאה ויחייבון ית חייבא: (ב) ויהי אם בר חייב לאלקאה חייבא וירמיניה דיינא וילקיניה קדמוהי כמיסת

קיינע נאכלעזע אן; לאס עס דעם פרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטווע שטעהן. (כב) בערענקע, דאס דוא איין שקלאפע געוועזען ביזט אין מצרים; דארום בעפעהל איך דיר זא צו טהון.

כה (א) ווען לייטע איינען שטרייט מיט איינאנדער האבען, אונד קאממען פאר גע־ריכט, אללווא זיא געריכ־טעט ווערדען: מאן שפריכט דען גערעכטען לאז אונד פעראורטהיילט דען אונגערעכטען; (ב) ווען נון דער אונגערעכטע גיי־סעלצוכט פערדיענט: זא זאלל איהן דער ריכטער אין זיינער געגענווארט הינלעגען, אונד נאך זיינעם פערברעכען איהם איינע בעשטיממטע אנצאהל

רש"י

תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מה' הרי היא לבעל הבית [פאה ל"ט] ואיתי בגמרא ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: כה (א) כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוקה ללקות הוי אומר זו מריבה [ספרי]: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר (ב) והיה אם בן

באור

לדיעה (שופטים ח' ב'), והטעם אם תמצא בו עוללות לא תקחם, וחז"ל ביארו אי זו היא עוללות? כל שאין לה לא כתף ולא נטף (פאה ל"ט). והם הענבים שלא נתבשלו כל צרכן, והן המפורדות בשדרה אחת אחת, אינן סובכות זו על זו, ואינן תלויות ויורדות: (כב) וזכרת, מבואר למעלה (בפסוק י"ח):

כה (א) ריב בין אנשים, על דרך הפשט ידבר הכתוב כשאחד תובע את חבירו בהלואה, או פוגע בכבודו. ומכאן סמכו רבותינו על העדים שהעידו שהוא בן גרושה או בן חלוצה והוזמו (ולא נוכל לקיים ועשיתם לו כאשר זמם), שילקו: ושפטום, השופטים: את הצדיק, על שם סופו: (ב) בן הכות, בחידק, כמו בן נון, והטעם כמו בן בליעל (בן מות אתה), שראוי להכותו לפי שהכה חבירו (או הלשין עליו ובערו) (הראב"ע): והפילו השופט. בצוי רבן והכהו, והעד לפניו (הראב"ע), וכן הוא בתרגום אשכנזי: כדי רשעתו. במספר המכות היה נראה לנו שיש עת שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר, והעד כדי רשעתו, רק לא

בְּמִסְפָּר׃ (ג) אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף
פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה
וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ (ד) לֹא־תַחְסֹם
שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס (ה) כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים
יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ

תולדות אהרן ארבעים כתובות שם. מכות כ"ב, ב': לא יוסיף כתובות ל"ג, א'. מכות כ"ג, א': ונקלה מגלה ז' ב'. סנהדרין י', א'. מכות שם: לא תחסום יבמות ד', א'. ב"מ פ"ח, ב' וצ' א'. מכות כ"ג, א' מעילה י"ג, א': כי ישבו יבמות ז', א', וי"ז ב', וכ"ד א', וקי"ח א'. בתרא קי"ט. ב'. מכות כ"ב, א'. נדה מ"ד, א': ומת יבמות כ"ד, א': ובן וכו' שם כ"ב, ב', ול"ה ב', ופ"ז ב'. נדה שם:

תרגום אשכנזי

נייסעלשליגע געבען לאססען. (ג) פירציג שטרייכע זאלל ער איהם געבען לאססען, אבער ניכט מעהר: דאמיט ער ניכט איבער דיזע צאהל צו זעהר גייסעלן לאססע, אונד דיין ברודער פאר דיינען אויגען גאר צו פערעכטליך געהאלטען ווערדע. (ד) פערבינדע דעם אכסען דאז מויל ניכט, ווען ער דרישט. (ה) ווען ברידער צוזאממען וואהנען, אונד איינער פאן איהנען שטירבט, אהנע איינען זאהן צו הינטערלאססען; זא זאלל דיא

תרגום אונקלוס

חובתיה במנין: (ג) ארבעין ילקיניה לא יוסיף דלמא יוסיף לאלקיותיה על אלין מחא רבא ויקל אחוך לעינך: (ד) לא תחיד פום תורא בדישיה: (ה) ארי יתבון אחין בחדא וימות חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתא לברא לגבר אוחרן יבמה

רש"י

הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למד מן הענין לא תחסום שור בדישו. לאו שלא ניתק לעשה [מכות י"ג]: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה. לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו [מכות כ"ב]: במספר. ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת [שם]: (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קורהו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם [ב"מ צ"ד]: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דישו לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר [שם פ"ט]: (ה) כי ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו [יבמות

באור

יוסיף על ארבעים, לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת (הראב"ע): (ג) ארבעים, מכות: ונקלה, שיתבזה אחיך כשתכנו מכה רבה בלי מספר, כי אז יחשבו הרואים שהוא נקל ובזוי כל כך עד שאין צריך לחמול עליו ותכנו כפי רצונך, והנה תכלית העונש הוא להשיב הנענש אל דרך הישר, והרואה את עצמו בזוי ושפל בעיני כל יושבי שער עירו לא ישוב אל הטוב לעולם: (ד) תחסם, כן דרך הדישה בארצות ההם, שתדוש הבהמה את התבואה ברגליה, ואמר שלא יבלום את פי השור בשעה שהוא דש. והמצוה הזאת היא מטעם לחמלות על בעלי חיים: (ה) כי ישבו אחים, אחים ממש כמו שדרשו רז"ל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ורבים אמרו שהוא גם על שאר קרובים וראייתם מבועז וטען עליהם הראב"ע כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה, ועוד מה טעם להזכיר יחדיו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד, אלא שהכוונה על אחים ממש ויחדיו שהיו יחדיו בעולם כמוזכר בתלמוד: ובן אין לו, על דעת רבותינו לא הותרה אשת אח ליבם כי אם כשמת ולא הניח בנים כלל: החוצה, דהיינו לאיש זר: יבמה, וע"י שאין הבלו יקיים מצות יבום, וכן הוא בתרגום אשכנזי, ואין מקום לטענת המכחישים

לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ
זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ
לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ (ו) וְהָיָה הַבְּכוֹר
אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת
וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וְאִם־
לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ
וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים
וְאָמְרָה מֵאֵין יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו

ת״א לא תהיה יבמות י״ב. ב׳, ול״ז ב׳. קדושין ע״ו, א׳. בכורות י״ט, ב׳: יבמה יבמות ב׳, ב׳, וכ״ו ב׳, ול׳ א׳, ול״ט ב׳, ונ״ד א׳. בכורות ס״ב, א׳: ולקחה יבמות א׳, א׳, וי״ט ב׳, ול״ט א׳. כתובות ס״ב, ב׳. קדושין י״ח, א׳: הבכור יבמות י״ב, א׳, וכ״ד א׳, ומ״ד א׳, ב״ב י״ב, ב׳. בכורות נ״ב, א׳: יקום יבמות כ״ד, א׳, ומ׳ א׳. בכורות נ״ב, א׳: ואם לא יבמות כ׳, א׳, ול״ט ב׳, ומ״א א׳, ומ״ד א׳, וק״ה ב׳. ב״ם נ״ב, א׳, ונ״ב א׳: ועלתה יבמות ב׳, א׳, וק״א ב׳: מאן יבמות ק״ז ב׳. קדושין ד׳, א׳. סנהדרין מ״ט, א׳: להקים יבמות כ״ד, א׳, וקי״א ב׳:

תרגום אשכנזי צו

פרויא דעם פערשטארבענען קיינען פרעמדען אויסערהאלב דער פאמיליע הייראטהען: איהר שוואגער זאלל איהר בייאוואהנען, זיא צום וויבע נעהמען, אונד דיא ברודערעהע פאללציהען. (ו) דער ערשטע זאהן, דען זיא געבעהרט, זאלל דען נאמען דעס פערשטארבענען ברודערס בייאבעהאלטען: דאמיט דעססען נאמע ניכט אין ישראל אונטערגעהע. (ז) ווילל אבער דער מאן זיינע שוועגערין ניכט הייראטהען; זא געהט זיא הינויף אין דאז טהאר, צו דען עלטעסטען, אונד שפריכט: מיין שוואגער וויגערט זיך זיינעם ברודערס נאמען אין ישראל צו ערהאלטען, ער וויל מיך ניכט צור

תרגום אונקלוס

ייעול לותה ויסבה ליה לאנתו ויבמינה: (ו) ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי שמיה מישראל: (ז) ואם לא יצבי גברא למיסב ית יבמתיה ותיסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא

רש״י

י״ן]: יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת או בת הבת [שם]:
(ו) והיה הבכור. גדול האחים הוא מיבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: לא ימחה שמו. פרט לאשת סריס ששמו מחוי [שם כ״ד]: (ז) השערה. כתרגומו לתרע בית דינא:

באור

שחשבו שזה אות כי אינה יבמה כמו שזכר הראב״ע ולא הצריך בדבריהם: (ו) יקום על שם אחיו, לפי הפשט אחיו מוסב על היבם, שהבן אשר תלד היבמה יקרא על שם אחי היבם, אם על שמו ממש, שיתנו לו שם כשם דודו המת, או לנחלה, שיהיה כאלו הוא זרעו היורש אותו, ויקרא תמיד על שמו, וכמו שהבן אף שאין שמו כשם אביו הוא נקרא על שמו ומקיים שם לאביו, שאומרים זהו בן פלוני, כן יהיה בבן היבמה. וזה נראה יותר, שהרי בבועז נאמר ולא יכרת שם המת מעם אחיו, ומשער מקומו, ולא קראו אותו מחלון, וכענין הזה פי׳ רש״י ז״ל שם במגילת רות (ד׳ י׳). להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה, ומכנסת ומוציאה. אומרים זאת היתה אשת מחלון, שמו נזכר עליה עכ״ל. אף אנו נאמר כן בבן היבמה. אמנם בעבור שמלת אחיו רחוקה ממלת יבמה, אמרו רז״ל שהוא מוסבה על מלת הבכור הקרוב׳, ודרשו בו, שיהיה גדול האחים מייבם, והוא ייטול חלק המת בנכסי אביו. ושהאילונית אינה מתיבמת וכן אשת הסרים, ששמו מחוי, וכתב הרמב״ן שזהו כלו אסמכתא. ועל דעתי דרש גמור הוא, מכנוי אחיו שדרכו לחזור על השם הקרוב: (ז) מאן. בדבור: לא אבה, במחשבה:

שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃
(ח) וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו
וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃
(ט) וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים
וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו
וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ
אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃
(י) וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ

ברודערעהע. (ח) דיא עלטעסטען דער שטאדט זאללען איהן רופען לאססען אונד מיט איהם רעדען. ווען ער דאן אויפטריטט, אונד שפריכט: איך מאג זיא ניכט נעהמען; (ט) זא טרעטע דיא שוועגערין הינצו, אים אנגעזיכטע דער עלטעסטען, ציהע איהם דען שוה פאן דעם פוסע אב, שפייע פאר איהם אויס, אונד שפרעכע: זא געשעהע דעמיעניגען, דער זיינעם ברודערס הויז ניכט ערבויען ווילל! (י) אלסדאן זאלל ער אין ישראל דען בייאנאמען פיהרען: דאז הויז דעם בארפיסערס.

תולדות אהרן לא אבה סס ק"ו, ב': וקראו סס מ"ס, א', וק"א ב'. וק"ו ב'. סנהדרין ל"א, ב', ומ"ט ב': ודברו יבמות ק"א, ב.: לא חפצתי מ"ק כ"א א'. יבמות ק"ו, ב'. סנהדרין מ"ט, ב': לעיני יבמות ק"א, א' וב', וק"ו ב': וחלצה סס קי"ב, ב', וק"ו ב': רגלו יבמות י"ד, א'. ערכין י"ט, א': וירקה יבמות ק"ו, ב'. סנהדרין מ"ט, ב': ככה וכו' סוטה ל"ב, א', ול"ב ב'. יבמות ק"ד, ב'. קדושין י"ד, א'. סנהדרין מ"ט, ב': אשר וכו' יבמות מ"ז, א': ונקרא וכו' סס ק"ב, א', וק"ו א'. קדושין י"ד, א'. סנהדרין מ"ט, ב': בישראל יבמות ק"א, ב': בית יבמות מ"ד, א'. קדושין סס:

רש"י

(ח) ועמד. בעמידה: ואמר. בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש [סוטה ל"ב]: (ט) וירקה בפניו. על גבי קרקע [יבמו' ק"ו]. אשר לא יבנה את בית. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנ': (י) ונקרא שמו וגו'. מצוה על כל

תרגום אונקלוס

בְּיִשְׂרָאֵל לָא אֲבִי לְיַבָּמוּתִי: (ח) וְיִקְרוּן לֵיהּ סָבֵי קַרְתֵּיהּ וִימַלְּלוּן עִמֵּיהּ וִיקוּם וְיֵימַר לָא רָעֵינָא לְמִסְּבַהּ: (ט) וְתִתְקְרֵיב יְבִמְתֵּיהּ לְוָתֵיהּ לִקְדָם סָבַיָּא וְתִשְׁרֵי סֵינֵיהּ מֵעַל רִגְלֵיהּ וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי וְתָתֵב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַּאֲחוּהִי: (י) וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא: (יא) אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין

באור

יבמי, האמת כי היו"ד סימן הפעל (הראב"ע): (ח) ודברו אליו, אולי יפתו ונחם: ועמד ואמר, ואם בכל זאת יעמוד ויאמר: לא חפצתי, אינני חפץ. עבר במקום הווה וכן רבים: (ט) וחלצה נעלו, לקנות ממנו ירושת אחיו המת. כמו שמצינו בבועז דרך ארץ לפי פשוטו (רשב"ם), ואינו נכון, כי אדרבה בועז הולך לקנות השדה מיד נעמי וזה האות שהכל לאלמנת המת בלא בנים בירושה ולא תצטרך לקנותה מן היבם או הגואל, כי לדעתו הגואל והיבם משפט משפט אחד להם, אחרי שהביא ראיה מבועז. ואולם אנחנו בדרך הראב"ע נלך שיש הבדל רב יבם לגואל, והראיה יראה ששם נאמר וישלוף נעלו, שלף איש נעלו (רות ד' ז' ח'), והוא הסרת הנעל בנחת ולקנין שהקונה ישלוף בעצמו נעלו מעל רגלו, וכאן יאמר וחלצה והוא הסר' בתוקף ובחזקה כענין צדיק מצרה נחלץ, ואין חליצה זו אלא בזיון וחרפה, שהיא תבזנו לעיני כל ותחלוץ נעלו בחזקה, וירקה בפניו עד על זה הפירוש. וראיתי בתרגום רות שתרגם נעלו נרתק יד ימיניה, לפי שלא נאמר שם מעל רגלו, כמו שכתוב כאן, כי היה שם לקנין. וכאן לבזיון: בפניו. לפניו ע"ג קרקע (רש"י). ורמב"ן כתב ודרך הפשט לפי הנעל. כמו והיא בתוכה פניו ואחור: אשר לא יבנה, כמו ואבנה גם אנכי ממנה. וכן מנואל: (י) שמו,

הַנָּעַל: ס (יא) כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו
אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד
לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה
יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו: (יב) וְקַצֹּתָה
אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ: ס
(יג) לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן
גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה: (יד) לֹא־יִהְיֶה לְךָ
בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה:
(טו) אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ
אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן
יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־

ת״א כי ינצו ב״ק פ״ה, א׳. סנהדרין פ״ו א׳: ושלוחה ב״ק כ ז, א׳, ופ״ו א׳: וקצתה שם ב״ח, א׳: איפה ואיפה ב״ב פ״ט, א׳: אבן שם פ״ח, ב׳, ופ״ט א׳:

תרגום אונקלוס

כַּחֲדָא גְּבַר וַאֲחוּהִי וְתִתְקָרַב אִתַּת חַד לְשֵׁיזָבָא יַת בַּעֲלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ וְתַתְקֵיף בְּבֵית בַּהֲתְתֵיהּ: (יב) וּתְקוּץ יַת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ: (יג) לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַב וּזְעֵיר: (יד) לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֶרְתָּא: (טו) מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן

תרגום אשכנזי

(יא) ווען צווייא מענגער אים צאנקע העפטיג אן איינאנדער געראטהען, אונד דיא פרויא דעם איינען וויללאיהרען מאן פאן דער האנד דעם שלעגערס רעטטען: געהט היןאונד ערגרייפט ריזען בייא דער שאם; (יב) זא הויע איהר אהנע פערשאנען דיא האנד אב. (יג) האלטע אין דיינער טאשע ניכט צווייערלייא געוויכט, גראסעס אונד קליינעס. (יד) האלטע אין דיינעם הויזע ניכט צווייערלייא שעפפעל, גראסען אונד קליינען. (טו) פאלליג אונד ריכטיג געוויכט, וויא אויך פאלליג אונד ריכטיג מאס זאללסט דוא האבען: דאמיט דוא לאנגע אויף דעם ערדרייכע לעבעסט, דאז דער עוויגע, דיין גאטט,

רש״י

העומדי׳ שם לומר חלץ הנעל [שם]: (יא) כי ינצו אנשי׳. סופו לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות [ספרי]: (יב) וקצותה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדי׳ זוממי׳ לא תחוס [דברים י״ט] מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה [ספרי]: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כנוס: אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך

באור

(נעל החליצה) שם כינויו דרך בזיון כמו שאמרנו: (יא) והחזיקה במבשיו, תאחז בחזקה במבושיו בבליו. והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה, גם הוא מקום מסוכן, ומבשיו מגזרת בושה (הרא״ע): (יב) את כפה, כי האוחז אוחז בכף לא ביד, ודבותינו אמרו שהוא כמו עין תחת עין, וטעמו עונש ממון: (יג) בכיסך, מקום לאבנים, או יוציא מן הכיס בדרך רמאות, והראשון הוא נכון, והעד כיס אחד יהיה לכולנו (משלי א׳ י״ד). משקל אחד, ומגזרת תכונו על השה ואם הוא מפרש אחד (הרא״ע): גדולה וקטנה. שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ספרי). אלא נוטל כמו שמחזיר ומחזיר כמו שנוטל. ולשון רשב״ס גדולה וקטנה, שעושה שני חצאי זקוקים אחד גדול ואחד קטון לרמות בני אדם שכששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק כהתיכה אחת מלומלם ויפה, ולכן אמר אבן שלימה, זקוק שלם מלומלם בחתיכה אחת תעשה שלא יוכל לרמות, ודבריו רחוקים מן הפשט, כי מה יעשה עם איפה ואיפה: (טו) שלמה, שתהיה גדולה כאבן השוק ולא יהיה בה שום חסרון: וצדק, שלא יהיו בה חלולי׳

יהוה אלהיך נתן לך׃ (טז) כי תועבת
יהוה אלהיך כל־עשה אלה כל
עשה עול׃ פ מפטיר (יז) זכור
את אשר־עשה לך עמלק בדרך
בצאתכם ממצרים׃ (יח) אשר קרך
בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים
אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא
אלהים׃ (יט) והיה בהניח יהוה

ת"א כל עשה סס פ"ח, ג': זכור מגלה כ"ט, א': לך עמלק עקדה שער מ"ד: עיף ח"ק כ', א': והיה ובו' סנהדרין כ', ב':

דיר אייגיבט. (טז) דען וועלכער דיזעס טהוט, ווער אונגערעכטיגקייט פֿעראיבט: איזט דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, איין גרייעל. (יז) גערענקע דאראן, וואס דיר עמלק געטהאן, אויף דעם וועגע, אלס איהר אויס מצרים געצאגען; (יח) וויא ער דיך אויף דעם וועגע איבערפיל, אונד הינטער דיר הער דיא שוואכען ערשלוג, דיא צוריקבלייבען מוסטען, עבען דא דוא פֿערשמאכטעט אונד מידע ווארסט: אונד פֿירכטעטע גאטט ניכט. (יט) ווען דיר

תרגום אונקלוס

לך בדיל דיורכון יומך על ארעא די יי אלהך יהיב לך: (טז) ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין כל עביד שקר: (יז) הוי דכיר ית די עבד לך עמלק בארחא במפקכון ממצרים: (יח) די ארעך בארחא וקטיל בך כל דהוו מתאחרין בתרך ואת משלהי ולאי ולא דחיל מן קדם יי: (יט) ויהי כד יניח יי אלהך לך מכל

רש"י

הגנס: (יז) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' [משלי י"א] וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון [שם]: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. ד"א לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק [שמות י"ז]: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור

באור

יותר מאבן השוק. שאז איננה כבדה כאבן השוק אף שהיא גדולה כמותה, וכן איפה שלמה על הקפה מבחוץ ודק על חללה מבפנים. והנה אבן הוא למשקל ואיפה למדידה. ונלמד כלל יזהיר לכל מין ממיני המדידה ויכלול גם מדידת הגודל כמו האמה: (טז) כל עשה אלה, אבן ואבן איפה ואיפה, והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי (הרמב"ע): (יח) אשר קרך. מלשון מקרה וקרי, שהתנגד לך, עיין מה שכתבנו על מלת קרי בפ' בחקותי: ויזנב בך, כלשון זנבך, והם הנחשלים אחריך, שלא יהיה בם כח ללכת. יתכן להיות מלת נחשלים כמו נחשלים, וכן בבא כשב (הרמב"ע): ואתה עיף, למה למים כי ברפידים בא עמלק ושם כתוב ויצמא שם העם למים: ויגע, מן הדרך: ולא ירא, בא על עמלק, והוא פעל עבר. (הכוונה שאינו תואר כמו עיף ויגע, כי הי' ראוי לבא בסמיכות, כמו כי ירא אלהים אתה). כמו כי כבד ממך (שמות י"ח ח'), כי זקן יצחק, כאשר אהב (בראשית כ"ז ט') (הרמב"ע): (יט) בהניח, הטעם כי זאת המצוה תלוי אחר שירשו את הארץ, ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה, כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם. אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה, שורש מחה הונח על מחיקת הכתב מעל הספר, כמו מחני נא מספרך (שמות ל"ב ל"ב), והושאל על הכליה והשמדה. באלו היה שם וזכר אדם חקוק בנכתב יודעיו ומכיריו, ומשכחת האדם עד שכם

אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהֹוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃ פ
כו (א) וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ
וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ (ב) וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀
כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא
מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ

ת״א תמחה עקדם סער כ״ח: ולקחת גיטין מ״ז, ב׳. ב״ב פ״א, א׳. מנחות פ״ד, ב׳. חולין ק״כ, ב׳. ערכין י״א, א׳: אשר תביא ערכין שם: מארצך מנחות שם ע״ב, ב׳. חולין קל״ו, א׳:

נון דער עויגע, דיין גאטט, אין דעם לאנדע, דאז ער דיר צום בעזיטצע איינגעבען וויללל, פאן אללען דיינען פיינדען אומהער ווירד רוהע פערשאפפט האבען; זאללסט דוא דאז אנדענקען עמלק׳ס אייסטילגען אונטער דעם הימעל. דיזעס פערגיס ניכט.
כו (א) ווען דוא אין דאז לאנד קאממסט, דאז הער עויגע, דיין גאטט, דיר צום ערבגוטע איינגעבען ווירד: דוא ווירסט עס איינגענאממען אונד בעזעטצט האבען; (ב) זא זאללסט דוא פאן דען ערשטען לאנדפריכטען אללערלייא ארט, דיא דוא פאן דעם לאנדע איינברינגסט, דאז דער עויגע, דיין גאטט, דיר איינגיבט: נעהמען, אין איינען קארב לעגען, דא־
מיט אן דען ארט היגעהן, דען דער עויגע, דיין גאטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאזעלבסט

תרגום אונקלוס

בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא
לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת דָּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִּתְנְשֵׁי׃
כו (א) וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא
וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ׃ (ב) וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְּאַרְעָא
דַּי תַּעֵיל מֵאַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְּסַלָּא וּתְהָךְ

רש״י

ועד שה שלא יהא שם. עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:
כו (א) והיה כי תבא. וירשת וישבת בה. מגיד שלא נתחייבו בבכורי׳ עד שכבשו את הארץ וחלקו׳ [קידושין ל״ז]: (ב) מראשית. ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו׳ [דברי׳ ח׳]

באור

ואין לו שארית בארץ, ישכח ויאבד שמו וזכרו, וכן ולא ימחה שמו מישראל (לעיל כ״ה ו׳): את זכר עמלק, זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (שמואל א׳ ט״ו ג׳), שלא יאמר זה היה משלל עמלק. ודברי התורה כלל, ודברי שמואל הנביא פרט (הרמב״ע): לא תשכח, אחר זכור לחזוק. וכן מנות לבות בתורה (הרמב״ע), ויתכן שלא תשכח שב על תמחה את זכר עמלק, כלומר שתזכור מה שעשה לך עמלק, ולא תשכח להאביד שמו וזכרו:
כו (א) וירשתה וישבתה בה, לאחר שתירשנה ותשב בה: (ב) אשר תביא מארצך, הפירות אשר תביא אל ביתך מן השדה תפריש מהם לראשית, ולא נתן הכתוב בו שיעור אלא פרי אחד פוטר כל המין (מדברי הרמב״ן): בטנא, כדמות סל, וחברו טנאך. וזאת המצוה על הקלוטים אל מקום המקדש (הרמב״ע), ולא ידעתי מאין הוציא דבריו אלו? כי האמת שכל ארץ ישראל חייבת בבכורים, רק מעבר סיחון ועוג וסורי׳ אמר שאין מביאין מהם בכורים אלא מדרבנן. ומאלו הקרובים מביאים תאנים וענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקין (בכורים פ״ג): אל

שָׁם: (ג) וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ: (ד) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: (ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי |

ת"א הגדתי בכורות ע"ו ח': ולקח סוכה מ"ז, ב'. מכות י"ח, ב'. מנחות ס"א ח': והניחו מכות י"ח, ב'. מנחות ס"א, ב': וענית סוטה ל"ב, ח':

תרגום אשכנזי

רעזידירען צו לאססען; (ג) אונד צו דעם פריסטער קאָממען, דער צו דער צייט זיין ווירד, אונד צו איהם שפרעכען: איך קאָממע, הירמיט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו ערקענ־נען, דאס איך אין דאז לאנד געקאָממען בין, דאז דער עוויגע אונזערן עלטערן צוגעשוואָרען, אונס צו געבען; (ד) דער פריסטער זאָלל דיר דען קאָרב אויס דער האנד נעהמען, אונד פֿאָר דען אלטאר דעם עווי־גען, דיינעם גאָטטעס, נידערזעטצען. (ה) היר־אויף זאָללסט דוא פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פֿאָלגענדע רעדע האלטען: מיין פֿאטער, דער

רש"י

מה להלן משבעת המיני' שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבחי ארץ ישראל שהן שבעת מינין [מנחות פ"ד]: זית שמן. זית אגורי שמשמנו אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורי' [בכור' ל"ע בכורי' פ"ג]: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. שאינך כפוי טובה [ספרי]: הגדתי היום. פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים [שם]: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו, כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף [ספרי סוטה ת"ז]: (ה) וענית. לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן

תרגום אונקלוס

לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן: (ג) וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלֵית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לָנָא: (ד) וְיִסַּב כָּהֲנָא סַלָּא מִן יְדָךְ וְיַחְתִּינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ: (ה) וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יָת

באור

המקום אשר יבחר, כמו שנא' לאשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, שלא יקריב הבכורים באחד משעריו: (ג) אשר יהיה בימים ההם, לפי הפשט כן דרך הלשון. כאלו אמר והיה בימים ההם ובאת אל הכהן. ורז"ל דרשו בו: הגדתי היום, הטעם כדי שישמעו הקטנים, או היה כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו, והעד הפרי (הראב"ע). וכן כתב הרמב"ן כבואו אל הכהן יאמר לפניו ולפני העומדים עליו, מודה אני שבאתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ואח"כ יקח הכהן הטנא מידו והוא יענה ויאמר ארמי אבד. ולדעת המתרגם האשכנזי טעם הגדתי כמו רוצה אני להגיד, או באתי להגיד, והוא בנין הנקרא בל"הע (הָפטאטיף), (איך אָהָבטע אנזאגען), והענין שיאמר אל הכהן, למה הוא בא? כדי שיקח הכהן את הטנא ויניפנו, קודם שיקרא מקרא בכורים, ואח"כ יקרא ארמי אבד וגו'. ולי המאמר כלה שוי"ו וענית ואמרת הוא כמו וכבר ענית ואמרת, וכן דרים במקרא, והטעם שתיד שתבוא אל המקום אשר יבחר ה' תענה ותאמר לפני ה' אלהיך, בזכר לבינו, ארמי אובד אבי עד אשר נתת לי ה'. ואח"כ ובאת אל הכהן ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי וגו', כלומר כבר הודיתי לה' ואתה טול ממנו, ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה'. וטעם והנחתו ע"י הכהן, ואתה תשתחוה לפני ה' ותלך לך ותשמח בכל הטוב וגו': (ה) וענית ואמרת, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת? על כן וענית, או כדמות תהלה. וכן ויען איוב האמר (איוב ג' א') (הראב"ע). והעקר שכל עניי' היא הרמת קול כענין שיר, והונח על המשוררים במקהלות

יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד
מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־
שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ (ו) וַיָּרֵעוּ
אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ
עֲבֹדָה קָשָׁה׃ (ז) וַנִּצְעַק אֶל־יְהֹוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהֹוָה אֶת־
קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ

תולדות אהרן ארמי בכורים פ"ו, ח': וירא יומא ע"ד, ב':

תרגום אשכנזי

צו ארם וואָהנטע, מוסטע הערומאירדען; צאָג נאך מצרים, לעבטע דאזעלבסט אלס פרעמדלינג מיט איי־נער קליינען פאמיליע, אונד ווארד צו איינער גראָסען, מעכטיגען אונד צאהלרייכען נאציאָן; (ו) דיא מצרים אבער בע־האנדעלטען אונס איבעל, אונטערדריקטען אונס, אונד לעגטען אונס שווע־רע ארבייט אויף. (ז) וויר שריען צו דעם עוויגען, דעם גאָטטע אונזרער פאָר־עלטערן; דער עוויגע ערהאָרטע אונזרע שטיממע, אונד האטטע איין איינזעהן אין אונזער עלענד,

תרגום אונקלוס

אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵיר וַהֲוָה תַּמָּן לְעַם רַב וְתַקִּיף וְסַגִּי׃ (ו) וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְעַנְיוּנָא וִיהַבוּ עֲלָנָא פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא׃ (ז) וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָנָא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָנָא

רש"י

בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקו' כאילו עשה שאומות העולם ע"א חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה: וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי

באור

הטובים אלו לקראת אלו. ומשם הושאל על כל הרמת קול בשיר: אבד. מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים, ואילו היה ארמי מוסב על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד, ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה, ולבן לא סבב לרדת אל מצרים. והקרוב שארמי הוא יעקב, כאלו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד, והטעם עני בממון, וכן תנו שכר לאובד (משלי ל"א ו'), והעד ישתה וישכח רישו (שם שם ז'), והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחרי כן שב לגוי גדול ואתה ה' הוצאתנו מעבדות לחירות ותתן לנו ארץ טובה, ואל יטעון הטוען איך יקרא יעקב ארמי, והנה כמוהו יקרא הישמעאלי והוא ישראלי (הראב"ע). ואין טעמו עולה יפה, כי מה טעם עני היה כאשר בא אל ארם, ונראה מה היה בצאתו משם שנאמר עליו ויפרץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגו' (בראשית ל' מ"ג). והרשב"ם אמר שעל אברהם נאמר שהיה (גר בארץ ארם), ואובד וגולה משם כדכתיב לך לך מארצך, ואובד לשון תועה הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט קע"ו). צאן אובדות היו עמי רועיהם התעום (ירמיה נ' ו'). כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת, ונתנה השם לנו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. ומה יענו בויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב שע"כ על יעקב נאמר? ולכן יראה שעל שניהם ביחד על אברהם ויעקב ידבר ולא על אחד מהם ביחוד. ולא יקשה עליך אבי. שהאבות כולם יחדיו נקראו אב, להיותם אבן ישראל שורש המשפחה והעם, ויתורגם (פאמיליענשטאם). ולא יזכיר כי אם ראשי הטלטולים וההתנודדות שהולך אברהם לתעות מארצו כשהיה זקן ובעל משפחה רבה והיה גולה עם שרה אשתו ולוט בן אחיו ועבדיו ואמהותיו וכל מקנהו וכל רכושו. וכן יעקב בירידתו מצרימה היה זקן ושבע ימים בלבד נפשו על הרעבון ועל בניו, הולך לעקור עם נשותיו ובניו ועבדיו וכל חילו לגור בארץ לא לו, וטלטולים כאלה קשים מאד, ויזכיר בקוצר הטלטולים והמקרים שאירעו לאבות המשפחה והתלאות שאירע. לזרעם אחריהם, עד אשר הניח ה' להם ונטעם בארץ מבורכה ארץ זבת חלב ודבש: במתי, סמוך. כי לא נמצאו לשון יחיד. ומתים לשון רבים. ועניינו מספר בני אדם: גדול עצום ורב בגדל בשם. עצום בכח. ורב במספר: (ז) ענינו. כטעם ויענוהו, כל הצרות המדחיקות את

וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ (ח) וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה
מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃
(ט) וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־
לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ׃ (י) וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־
רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה
לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

ת"א אשר וכו' ב"ב ס"ח, א': והנחתו סוכה מ"ז, ב'. מכות י"ח, ב'. מנחות כ"ח, ב':

תרגום אונקלוס

וְגַלִּי קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וְלֵיאוּתָנָא וְדוּחֲקָנָא׃ (ח) וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנָא רַבְרְבִין וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין׃ (ט) וְאַיְתְנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ (י) וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַחְתִּינֵיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִסְגּוֹד קֳדָם

תרגום אשכנזי

מיהזעליגקייט אונד דראנג־זאל; (ח) פיהרטע אונס אויז מצרים הערויס: מיט שטאהקער האנד, אויסגעשטרעקטעם ארמע, מיט גראססער אונד פורכטבארער מאַכט, דורך צייכען אונד וואונדער; (ט) בראכטע אונס אן דיזען אָרט, אונד גאב אונס דיזעס לאנד איין: איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג פליסט. (י) נונמעהר ברינגע איך הירמיט דיא ערשטען פריכטע דעם ערדרייכס דאר, דאז דוא, אָ עוויגער! מיר געגעבען האסט. הירמיט לעגסט דוא עס פאָר דעם

רש"י

מעט. בשבעים נפש: (ט) אל המקו' הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר שנפת (נ"א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא ומחזר

באור

האומר ויקראו עוני או עני בקמץ (עוּעמד): עמלנו. מוסב על ויתנו עלינו עבודה קשה, והטעם בבנין הערים ובכל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך: לחצנו. כטעם אלים לאמר כלו מעשיכם (הרמב"ע): (ט) המקום הזה. חלק עולם הזה: (י) ועתה הנה הבאתי. לא על ידי נעשתה זאת כי אם בחסדך זכיתי בה, וכסדר הזה הוכיח יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כ"ד ב') עד שהבאתים משם ונתתי להם (הרשב"ם): והנחתו, על ידי הכהן או שהיו שני הנחות והן תנופות, אחת על ידי כהן, קודם המקרא, ואחת על ידי הבעלים לאחר שיקרא (ספרי):

שמע נא את אשר ספרו לנו אבותינו מסדר והתפארת הבכורי', ומהכבוד והמורא בסדר הבאתם: אמרו העשירים מביאים אותם בקלתות של זהב וכסף והעניים בסלים של ערבה קלופה, (והיא הטנא המזכרת בכתוב, שהאכרים ועובדי האדמה יביאו בהם את הפירות). ואם הביא מינים הרבה, לא הביא אותם בתערובת, אלא שעורים מלמטה וחטה מלמעלה וזתים על גביה, ותמרים על גביהם, ובין כל מין ומין דבר מפסיק, כמו הוצין ועלין. ומהקיף לתאנים באשכלות ענבים מבחוץ, ותורים ובני יונה תלויים מן הסל לעטר את הבכורים. וכל העיירות של מעמד מתקבצים לעיר של אותו מעמד, כדי שלא יהיה יחידים, שנאמר ברב עם הדרת מלך. ובאים ולנים ברחובה של עיר, ובשחר הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו, השור הולך לפניה', וקרניו מצופות זהב, ועטרה של זית בראשו. והחליל מכה לפניהם, והם חוללים בכל הדרך ומשוררים, שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגו', עד שהגיעו קרוב לירושלים. כשהגיעו לשם שלחו לפניהם שלוחים, ועטרו את בכוריהם. הפחות והסגנים והגזברים יוצאים לקראתם חוץ לירושלים, לפי כבוד הנכנסים היו היוצאים. וכשהם נכנסים בשערי ירושלים עומדים, עומדות היו רגליהם בשעריך ירושלים. כל בעלי אומנות שבירושלים עומדים לפניהם כשהם עוברי' עליה',

(יא) וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ ס שני (יב) כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃

ת"א ושמחת פסחים ל"ו, ב'. ערכין י"א. א': ולביתך גיטין מ"ז, ב': כי תכלה ר"ה, י"ב, ב'. סוטה מ"ח, א': מעשר נדרים ח"ו, ב'. תמורה ו', א': ונתתה נדרים פ"ד, ב': ואכלו ברכות ל"ה, ב'. יבמות ע"ג, א': גיטין פ"ח, א', מכות ו', ב':

עוויגען, דיינעם גאָטטע, נידער, בעטעסט פֿייערליך אן; (יא) אונד אלסדאן זאָללסט דוא פֿערגניגט זיין מיט אללעם גוטעי, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אונד דען דייניגען געגעבען האט: דוא אונד דער לוי, נעבסט דעם פֿרעמדלינג, דער בייא דיר וואָהנט. (יב) ווען דוא אים דריטטעי יאהרע, דאז איזט אים צעהנטיאהרע, אללע צעהנטען דיינעם איינקאָממענס פֿאָלליג אבגעטראגען, אונד דעם לוי, דעם פֿרעמדלינג, דעם וואיזען אונד דער וויטווע געגעבען האסט: דיעזע האבעי עס אין דיינען טהאָרען פֿערצעהרט, אונד זיך דאפֿאָן געזעטטיגט;

תרגום אונקלוס

יי אלהך: (יא) ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך: (יב) ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה שתא דמעשרא ותתן לליואה לגיורא ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרוך וישבעון:

רש"י

ומניף (ספרי בכורים פ"ב): (יא) ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מחג ואילך מביא ואינו קורא [בכורים פ"ג]: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורי' אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו [שם מכות י"ט]: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר מקצה שלש שנים תוציא וגו' [דברים י"ד] נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים [שם ל"א] לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה

באור

ושואלים בשלומם ואומרים אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום (כמו שנאמר, ברכת ה' אליכם. ברכנו אתכם בשם ה'). וכשהם מהלכים בחוצות ירושלים, והחליל לפניהם. עד שהגיעו להר הבית, כשהגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל הוא בעצמו סלו על כתפו. ואומר הללויה הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה. הולכים וקורין. עד שהגיעו לעזרה, ושותקין. פתחו הלוים לשורר ארוממך ה' כי דליתני וגו'. הגוזלות שבאחורי הסלי' היו עולות, ומה שבידם נותנים לכהנים. ועודהו הסל על כתפו, קורא הגדתי היום וגו'. ומוריד סלו מעל כתפו, והכהן מניח ידו תחת יד בעלים ומניף, וקורא ארמי אובד אבי, עד סוף כל הפרשה, ומניח ומניף (לדעת ספרי) ומשתחוה ויוצא. למשמע אוזן תשמח נפשנו על כבוד בית אלהינו אשר היה מימי קדם, בהלו נרו על ראשנו, עם היגון והאנחה על כל אשר אבד ממנו בעונינו, מאז קודר הלכנו בלחץ אויב, ועל זה נאמר מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי, הוחילי לאלהים וגו': (יא) בכל הטוב. בכל הפירות שנתתי ראשיתם לה': (יב) כי תכלה לעשר. יזהיר לתת שבשנה מעשרותיו שיבערו מן הבית (מדברי רש"י), ומלת לעשר פעל נוסף מן עשרה, ענינה לתת המעשר: בשנה השלישית, והיא שנת המעשר, שנה שכלו בו כל מיני מעשר, לפי שבשתי שנים הראשונו'

(יג) וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ (יד) לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי

תולדות אהרן ואמרת סוטה ל"ב, ב': בערתי ברכות ל"ט, ב'. ר"ה ע"ב, א'. מגלה כ', ב'. גיטין ע"א, א'. ב"מ פ"ח, א': לא עברתי ברכות מ', ב': לא אכלתי ר"ה ע"ב, א'. יבמות ע"ג, א'. זבחים ק"א, א':

תרגום אשכנזי

(יג) זאָ זאָללסט דוא פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, שפרעכען: איך האבע דאז הייליגע אויס דעם הויזע וועגגעשאַפט; איך האבע אויך זאָלכעס דעם לוי, דעם פרעמדלינג, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע געגעבען: נאך אללעם דעם געבאָטע, דאז דוא מיר געבאָטען האסט; איך האבע פאָן דיינען בעפעהלען ניכטס איבערטרעטען אונד ניכטס פערגעססען. (יד) איך האבע ניכטס דאפאָן אין מיינער טרויער פערצעהרט, ניכטס דאפאָן צו

רש"י

מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שני' שלפניה שהשנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר [במדבר י"ח] ומעשר שני שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך [דברי' י"ד] הרי שתי מעשרות ובשני' כ"כ. ובא ולמדך כאן בשנה השלישי' שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו' [פיאה פ"ח ספרי]: (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. התודה שנתת מעשרותיך [סוטה ל"ב]: בערתי הקודש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי [ספרי] למדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלות' עכשו: וגם נתתיו ללוי. מעשר ראשון וגם לרבות תרומ' ובכורי' [שם]: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרוי ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר [שמות כ"ב] לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: (ד) לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני

תרגום אונקלוס

(יג) וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעְשַׂר קוּדְשָׁא מִן בֵּיתָא וְאַף יְהַבְתֵּיהּ לְלֵיוָאָה וּלְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמְלָתָא כְּכָל פִּקּוֹדָךְ דִּי פַקֵּדְתָּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוֹדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי: (יד) לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ וְלָא חֲלֵיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאָב וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ עַל

באור

מעשרים מעשר ראשון ומעשר שני, ובשלישית מעשר ראשון ומעשר עני, ולא נמצא עוד מעשר שנתחייבו בו הבעלים: (יג) בערתי הקדש. שהוא המעשר: מן הבית. וגם לא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו. ללוי ולגר וכו' (הראב"ע): לא עברתי, בזדון: ולא שכחתי, כי חזקה עלי מצותך: (יד) באוני, באבלי, שאסור לאונן, והטעם לפי שנאמר ושמחת בכל המעשרות: בערתי ממני בטמא. לא הייתי משמש בו לדבר טמא, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: למת, לעשות לו ארון ותכריכין (ספרי), וכבר הקשו רז"ל על זה, שהרי אפי' לחי אסור. כמפורש בכתוב, שהמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה, ובירושלים לא יקנה בו כי אם דבר אכילה. והרמב"ם בחבורו כתב שהכוונה לא עשיתי בו דבר שאין חיי האדם תלוים בו, כלומר צורך אחר חוץ מאכילה ושתיה, וגם זה דחוק בלשון הכתוב. ואמרו קצת המפרשים שהכוונה לא נתתי ממנו סעודת הבראה לאבל, וקצתם הזכירו שהיה מנהג אנשי מצרים להקריב את ראשית פרי אדמתם לאליל איזי"ס, הנקראת להם אם כל עובדי האדמה והאכרים, והיו

ממנו ולא־בערתי ממנו בטמא ולא־נתתי ממנו למת שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי ככל אשר צויתני׃
(טו) השקיפה ממעון קדשך מן־השמים וברך את־עמך את־ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבתינו ארץ זבת חלב

קמץ בז"ק

תולדות אהרן בטמא סנה כ"ה, א'. פסחים כ"ד, א'. יבמות ע"ג, ב'. מכות י"ט, ב': למת יבמות ע"ד, א': השקיפה מ"ש פ"ג, חגיגה י"ב, א':

תרגום אונקלוס

מיה קבילית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני׃
(טו) אסתכי ממדור קודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא די יהבת לנא כמא די קיימתא לאבהתנא ארע עבדא

תרגום אשכנזי

אונרייניעם געברויך פֿערווענדעט, אויך דעם טאָרטען ניכטס דאפֿאָן געגעבען; איך בין דער שטיממע דעם עוויגען, מיינעם גאָטטעס, געהאָרזאם געוועזען. איך האבע אללעס געטהאן, וויא דוא מיר געבאָטען האסט. (טו) שויע הערוב פֿאָן דיינער הייליגען וואָהנונג, פֿאָם הימְמעל, אונד זעגנע דיין פֿאָלק ישראל, אונד דאז ערדרייך, דאז דוא אונס געגעבען האסט, וויא דוא אונזערן עלטערן צוגעשוואָרען: איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג

רש"י

טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך [דברים י"ב] זו אכילת טומאה [יבמות ע"ד מכות י"ט] כמו שנאמר בפסולי המוקדשים בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' [דברים ט"ו] אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילות שעריך האמור במקום אחר: **ולא נתתי ממנו למת.** לעשות לו ארון ותכריכין [ספרי]: **שמעתי בקול ה' אלהי.** הביאותיו לבית הבחירה [מעשר שני פ"ה]: **עשיתי ככל אשר צויתני.** שמחתי ושמחתי בו: (טו) **השקיפה ממעון קדשך.** עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות [ספרי] שאמרת אם בחקותי תלכו ונתתי

באור

אוכלים אותם ביללה ואכילות על מות איזי"ס ובעלה אזירי"ס שנהרגו על ידי אחיהם טיפו"ן, מדרך האלילים ההם שכל עבודתם נהי ויללה ועצב, ואולי נקראו על כן עצבים. ושלזה כיון הכתוב באמרו לא אכלתי באוני וגו'. כלומר כתועבת ארץ מצרים לא עשיתי, שלא אכלתי מראשי פרי אדמתי בעצבון רוח. לא בערתי ממני דבר בטומאת הגלולים, ולא נתתי ממנו למת, כמעשה הסכלים ההם, כי אם שמעתי בקול ה', נתתי מעשר ראשון ומעשר עני ללוי להם, ומעשר שני אכלתי בשמחה ותודות והלל לפני ה' אלהי. ואם כן הוא ראוי שיתורגם בל"א (איך האבע ניכטס דאפֿאָן איט וועהקלאגען פֿערלעהרט, ניכטס צו אונרייניעם געברויכע פֿערווענדעט, אויך ניכטס דען טאָדטען געווידמעט). ודברי טעם הם. אף לא ירחיקו את דברי רז"ל במשנה, שאמרו לא נתתי ממנו למת, לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת ולא נתתיו לאוננים אחרי', ומשמעות זה כמ"ש הרמב"ן ז"ל שהוא מתודה על כל ענין אנינות, אנינות שלו ושל אחרים, ומפני אנינות של אחרים יזכיר גם הארון והתכריכין, אע"פי שאפי' לחי אסור. כי הכלל שלא נתן ממנו דבר למת: **עשיתי ככל אשר צויתני.** כלל שאחרי הפרט: (טו) **השקיפה.** ענין הבטה, המגיע בפעלי הדבר עם הכוונה להטותם אל התכלית, נקרא משקיף. וכשהוא מלשון הבטה בדידא, יאמר בלשון נפעל, כמו ולדק משמים נשקף, וכן בעד אשנבי נשקפתי, לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף לרואים אליו, אבל המשגיח האמתי הוא משקיף ואינו נשקף: **וברך**, עוד: **את עמך**, ולא יאמר אותי ואת ביתי אבל יתפלל בשלום האומה כולה ובברכה', כי הטובה שבאה לו בנחלת ארץ זבת חלב ודבש לא בשבילו לבדו באתה לו אלא לפי שהוא חלק מכלל ישראל ולהם נתנה הארץ, ובברכת הכלל יתברך הפרט: **ואת האדמה אשר נתת לנו,**

וּדְבָשׁ: ס שְׁלִישִׁי (טז) הַיּוֹם הַזֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ
וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: (יז) אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ
הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ: (יח) וַיהוָה
הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו:

תולדות אהרן היום הזה מגלה כ', ב': האמרת ברכות סס חגיגה סס. ביצין סס:

תרגום אשכנזי

פליסט. (טז) אן דיזעם
הייטיגען טאגע בעפיהלט
דיר דער עוויגע, דיין
גאטט, אללע דיזע גע-
זעטצע אונד רעכטע צו
בעאבאכטען, דאס דוא
זיא פאן גאנצעם הערצען
אונד פאן גאנצער זעלע
אויסצואיבען בעדאכט זיין
זאללסט. (יז) דוא האסט
פעראנלאסט, דאס דער
עוויגע דאז געגענזייטיגע
בינדנים איינגעגאנגען:
וויא ער דיר גאטט זיין,
דוא אבער אין זיינען וועגען
וואנדעלן, זיינע גע-
זעטצע, פעראָרדנונגען
אונד רעכטע בעאבאכטען,
אונד זיינער שטיממע גע-
האָרכען וואָללעסט;
(יח) זאָ וויא דער עוויגע
פאָן זיינער זייטע פעראנ-
לאסט האט, דאס דוא איינגעגאנגען, זיין אייגענטהימליכעס פאָלק צו זיין, וויא ער דיר פערהייסען,

רש"י

גשמיכם בעתם [ויקרא כ"ו]: אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא ל' הפרשה והבדלה הבדלת לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו כל פועלי און [תהלים צ"ד]: (יח) כאשר דבר לך.

תרגום אונקלוס

חֲלַב וּדְבָשׁ: (טז) יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקְדָךְ לְמֶעְבַּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: (יז) יָת יְיָ חֲטַבְתָּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וּלְמֵהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּלְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ: (יח) וַייָ חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חַבִּיב כְּמָא

באור

ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו; כן שיעור הכתוב, וכן דעת רש"י ורמב"ן ומתרגם אשכנזי: (טז) היום הזה, אלה דברי משה: ושמרת, ואתה תשמרם: (יז) את ה' האמרת. אתה הזקקת שאמר הקב"ה ונתרצה להיות לך לאלהיך כי הדבר תלוי בך ליעשות הוא אלהיך ויוכיחך מתוך שקבלת מצותיו. וגם הוא האמירך. הפעילך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות עד שנתרצית להיות לו לעם. האמרת פירש"י דא בלע"ז, ובל"א (זאגען מאכען), כהוראת בנין הפעיל, ויהיה פעל האמרת יוצא לשנים פעולים (הרשב"ם וכ"כ הראב"ע בשם ר' יהודה הלוי). ושיעור הכתוב כך הוא: על ידי שנכנסת עם ה' אלהיך בברית במעמד הר סיני, גרמת וסבבת מאמר השם ורצונו שיהיה הוא לך לאלהים ואתה תלך בדרכיו ותשמור חקיו ומשפטיו ותשמע בקולו, והוא גרם וסבב שנתרצית בזה, שתהיה לו לעם סגולה ותשמור כל מצותיו והוא יתן אותך עליון וגו', כי זהו ענין כריתת הברית, שהיא הבטחה וקיום דבר בין אדם לחבירו. כל אחד מהם יהיה לבו נכון בטוח בכל דברי הברית שיקיימו תנאי לדדים:

(יט) וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת
וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ פ רביעי
כז (א) וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃
(ב) וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ
אֹתָם בַּשִּׂיד׃ (ג) וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־

ת"א ולתתך ברכות סס: והיה וכו' סוטה ל"ג, ג':

אונד זיינע געבאָטע אללע צו בעאָבאכטען; (יט) דאס ער דיך אונטער אללען נאציאָנען, דיא ער געמאכט האט, אן רוהם, אנזעהען אונד ווירדע וואָללע דיא האָכסטע, אונד זיינער פֿערהייסונג געמעס איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, הייליגע נאציאָן זיין לאססען.
כז (א) משה אונד דיא עלטעסטען ישרא'ם גאבען דעם פֿאָלקע פֿאָלגענדען בעפֿעהל: בעוואהרט אללע דיא געבאָטע, דיא איך אייך הייטע געביטע: (ב) ווען איהר איבער דען ירדן היניבער קאָממט, אונד דאז לאנד בעטרעטעט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגעבען וויל; זאָ ריכטע דיר גראָססע שטיינע אויף, אונד איבערציהע זיא מיט קאלק. (ג) זאָבאלד דוא

תרגום אונקלס

דִּי מַלֵּיל לָךְ וּלְמִטַּר כָּל פִּקּוּדוֹהִי׃ (יט) וּלְמִתְּנָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמַיָּא דִּי עֲבַד לְתוּשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם וְלִרְבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל׃
כז (א) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת עַמָּא לְמֵימָר טוּר יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ (ב) וִיהֵי בְּיוֹמָא דִּי תַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין רַבְרְבִין וְתָסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא׃ (ג) וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן יָת כָּל

רש"י

והייתם לי סגולה [שמות י"ט]: (יט) ולהיותך עם קדוש. כאשר דבר והייתם לי קדושים [ויקרא כ']:
כז (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה גרד"כט בלע"ז: (ב) והקמות לך. בירדן ואח"כ תוציא משם אחרות ותבנה מהן

באור

(יט) ולתתך, דבק עם להיות לו לעם סגולה: עליון, בחשיבות. והו כלל, לתהלה לשם פרט: לתהלה, הוא השבח הבאוי על מעשה או הנהגה ישרה: ולשם, אם ההנהגה ההיא תודע לרבים ותשובח משם את המנהיג בה יקנה לו שם: ולתפארת, כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ תמר אומר ויקם לך, כענין פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי (שופטים ז' ב') (הרמב"ן) ולדעת המתרגם המשכנזי תפארת הנאמר כאן על פאר והוד בנפש ויקרו, שכן יתעלו ישראל על כל הגוים על ידי המצות והנהגות הנאותות והנכבדות, והוא הנכון:
כז (א) ויצו משה וזקני ישראל, אחרי שהשלים משה את דבריו לוה לזקנים שידברו גם הם, ויזהירו בעם לשמור כל המצות, כי כל עם הולך בעצת זקניו. וכתוב אשר אנכי מצוה אתכם ולא הכתוב, כי עיקר הדבור למשה והזקנים ידימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו, וכן ידו משה והכהנים הלוים אל כל ישראל, כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל, ומשה אמר היום הזה נהיית לעם, אבל רמב"ע אמר כי שמור כל המצוה הזאת מלות הזקנים אשר יזכיר ואיננו נכון (הרמב"ן): שמר את כל המצוה, לשון הווה גרדכ"ט בלע"ז (רש"י). ובל"א (בעהאָבאכטעט): (ב) ושדת אותם בשיד, תטיחם במין עפר ידוע שמראהו לבן, למען יעמדו ימים רבים: (ג) את כל דברי התורה הזאת, לדעת המפרשים ילוה שיכתבו עליהן כל מנין

כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ
לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֶיךָ
לָךְ׃ (ד) וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן
תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל
וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד׃ (ה) וּבָנִיתָ שָּׁם
מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים
לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ (ו) אֲבָנִים
שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ (ז) וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ
שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
(ח) וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־

תולדות אהרן תקימו סנהדרין מ"ד, א': מזבח זבחים ס"א, ב': לא תניף ע"ז נ"ב, ב': שלמות שם שם. זבחים נ"ד. ב', וס"א ב': וזבחת וכו' פסחים ע', א'. חגיגה ד', ב': וכתבת סוטה ל"ה, ב':

תרגום אשכנזי

הינאיבערגעגאנגען ביזט, שרייבע דארויף אללע ווארטע דיזער לעהרע; זא ווירסט דוא אין דאז לאנד קאממען, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר גיבט: איין לאנד, וואָ מילך אונד האניג פליסט; וויא דער עוויגע, דער גאטט דיינער פארפאהרען, דיר פערהייסען האט. (ד) ווען איהר איבער דען ירדן געגאנגען זייד; זא ריכטעט דיזע שטיינע, דיא איך אייך יעטצט בעפעהלע, אויף דעם בערגע עיבל אויף, אונד איבערציהע זיא מיט קאלק. (ה) דאזעלבסט בויע, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, איינען אלטאר אויס שטיינען; ברינגע אבער קיין אייזערנעם ווערקצייג דאראן. (ו) אויס גאנצען שטיינען זאללסט דוא דען אלטאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטעם, בויען: אונד אויף דעמזעלבען, דעם עוויגע, דיינעם גאטטע, צו עהרען, גאנצע אפפער דארברינגען; (ז) אויך פריידענאפפער שלאכטען, אונד דאזעלבסט פערצעהרען, אונד פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פערגניגט זיין. (ח) אויף דיא שטיינע זאללסט דוא אללע וואר־

רש"י

מזבח בהר עיבל כמאמר אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה

תרגום אונקלוס

פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ בְּדִיל דִּי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְיָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּמָא דִּי מַלִּיל יְיָ אֱלָהָא
דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ׃ (ד) וִיהֵי בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא תְּקִימוּן יָת אַבְנַיָּא
הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין בְּטוּרָא דְעֵיבָל וּתְסוּד
יָתְהוֹן בְּסִידָא׃ (ה) וְתִבְנֵי תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מַדְבַּח
אַבְנִין לָא תְרִים עֲלֵיהוֹן פַּרְזְלָא׃ (ו) אַבְנִין שַׁלְמִין תִּבְנֵי יָת
מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְתַסֵּיק עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (ז) וְתִכּוֹס
נִכְסַת קוּדְשִׁין וְתֵיכוֹל תַּמָּן וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (ח) וְתִכְתּוֹב עַל

באור

המלות והאזהרות לבד כמו הכתובות בהלכות גדולות, וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה מעשה הנסים: בעברך, מיד אחר אשר תעברו את הירדן: למען אשר תבא, כי השם יעזרך, אם החלות לשמור מצותיו (הראב"ע): (ד) והיה בעברכם, בתחלה זה דרך כלל להקים אבנים ועתה יחל לבאר יותר: (ה) ובנית שם מזבח, זאת המצוה

דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס
(ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע
יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ (י) וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי
(יא) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר׃ (יב) אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־
הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־
הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר

הבית פתוחה קמץ בז״ק מצותיו קרי

ת״א באר שם ל״ג, א׳, ול״ה ב׳: הסכת ברכות ט״ו, ב׳, וס״ג ב׳: אלה יעמדו וכו׳ סוטה ל״ג, א׳ וב׳. שבועות ל״ו, א׳:

טע דיזער לעהרע מיט דייטליכער שריפט פערצייכנען. (ט) פערנער שפראך משה אונד דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי, צו דער געזאממטען נאציאָן: פערנים, אונד מערקע עס, ישראל! דיזעס טאגס ביזט דוא איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, געווידמעטע נאציאָן געוואָרדען; (י) דוא מוסט אַלזאָ דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרכען, אונד זיינע געבאָטע אונד געזעטצע, דיא איך דיר הייטע געבע, בעאָבאכטען. (יא) משה גאב דעם פאָלקע דעסזעלבען טאגס נאָך פאָלגענדען בעפעהל: (יב) פאָלגענדע שטעממע זאָללען אויף דעם בערגע גריזים שטעהן, דעם פאָלקע דען זעגען צו ערטהיילען, ווען איהר איבער דען ירדן געגאנגען זיין ווערדעט:

תרגום אונקלוס

אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פריש יאות׃ (ט) ומליל משה וכהניא ליואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעם קדם יי אלהך׃ (י) ותקביל למימרא דיי אלהך ותעביד ית פקודוהי וית קימוהי די אנא מפקדך יומא דין׃ (יא) ופקד משה ית עמא ביומא ההוא למימר׃ (יב) אלין יקומון לברכא ית עמא על טורא דגריזים במעברכון ית ירדנא שמעון

רש״י

[ל״ה]: (ח) באר היטב. בשבעים לשון [שם]: (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהייתה לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו׳

באור

הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיות בארץ (הראב״ע), והנה יקריבו עולות לה׳ ושלמים לשמחה, שיאכלו שם בני ישראל על המזבח וישמחו יחד, על שהשיגו אל מבוקשם ותאות נפשם זה שנים רבות: (ח) באר היטב, כתיבה מבוארת וברורה יפה למען ירוץ הקורא בה: (ט) והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל (חשוקי ישראל), והעיקר כמה הראב״ע): הסכת, אין רעו לו במקרא, והטעם האזין: היום הזה נהיית לעם, יש הבדל בין ביום הזה ובין זה היום, כי בכל מקום שנאמר זה היום יורה שהחל בעלותו היום הדבר להיות מה שהוא, כמו זה היום עשה ה׳ נגילה (תהלים קי״ח כ״ו), אך זה היום שקוינהו מצאנו (איכה ב׳ ט״ו), אבל היום הזה נאמר אף אם החל הדבר להיות מקודם זמן רב רק אם בעלותו היום שעומד המדבר בו עודנו לא פסק והוא עודנו מה שהיה, וכן כל היום הזה האמורים בפרשה זו: (יב) לברך את העם, כדאיתא (במסכת סוטה ל״ו), ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל, והכהנים והלוים והארון למטה באמצע, הפכו לוים פניהם כלפי

וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ (יג) וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־ה
הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר
וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ (יד) וְעָנוּ הַלְוִיִּם
וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל
רָם׃ ס (טו) אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי
חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם
וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס (טז) אָרוּר מַקְלֶה
אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

ת"א ועני סוטה שם קת"ה ות"ג: קול רם שם ל"ג ח': ארור שם
נ"ג, ח'. שבועות ל"ו, ע"ז נ"ג, ח', ח': ושם ע"ז שם:

תרגום אשכנזי

שמעון, לוי, יהודה, יששכר, יוסף אונד בנימן. (יג) פֿאָלגענדע אבער זאָללען צור פֿערפֿלוכונג אויף דעם בערגע עיבל שטעהען: ראובן, גד, אשר, זבולן, דן אונד נפתלי. (יד) דיא לוים זאָללען מיט לויטער שטיממע ווענסעלווייזע געגען יעדערמאן פֿאָן ישראל אויסרופֿען: (טו) פֿערפֿלוכט זייא, ווער איין געהויענעס אָדער געגאָססענעס בילד, איינען גרייעל דעם עוויגען, איין ווערק דער הענדע איינעם קינסטלערס, פֿערפֿערטיגט, אונד אן איינען פֿערבאָרגענען אָרט זעטצט! אונד דאז גאנצע פֿאָלק זאָלל דארויף אנטוואָרטען אונד שפרעכען: עס ווערדע וואהר! (טז) פֿערפֿלוכט זייא, ווע

רש"י

ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים [סוטה ל"ו]: (טז) מקלה אביו. מזלזל

תרגום אונקלוס

וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִין׃ (יג) וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל
לְוָטַיָא בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃
(יד) וִיתִיבוּן לֵיוָאֵי וְיֵימְרוּן לְכָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל קָל רָם׃ (טו) לִיט
גַּבְרָא דִּי יַעְבֵּיד צְלַם וּמַתְּכָא מְרַחֲקָא קֳדָם יְיָ עוֹבַד יְדֵי אוּמָנָא
וִישַׁוֵּי בְּסִתְרָא וִיתִיבוּן כָּל עַמָּא וְיֵימְרוּן אָמֵן׃ (טז) לִיט דִּיקַלֵּ

באור

הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו', ואלו ואלו עונין אמן, חזר
והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו', וכן כולם ע
ארור אשר לא יקים (רש"י). ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר, והקללה הפך ז
(הראב"ע): (יד) וענו, כמו ויען איוב, ולדעת המתרגם האשכנזי בעבור שאלו עונים כנ
אלו, פעם בברכה פעם בקללה: (טו) מעשה ידי חרש, ארור החרש אשר יעשה פסל
מסכה, אף אם איננו משתחוה למעשה ידיו ואיננו עובד לו שגם העשייה בסתר אסורה אולי יל
ממנו וימלאנו אחר ויגדוס זה שיעלה זכרון האלילים והעבודה המסוקלת אליהם על רוחו וע
לבבו ויטעה בו: ושם בסתר, כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים, וכולם עבירו
שרגילים להיות בסתר הם כמו שאפרש בכולם חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמי
בסתר. והן: ע"ז ומכה רעהו. ולכך פירש בשניהם בסתר, שעל עבירות שבגלוי לא באו לקל
כי אם בית דין יענשוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות הנסתרות לה' אלהינו. ה
יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה, אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעש
את כל דברי התורה הזאת, מלקות, סקילה, שריפה הרג וחנק. הלא תראה אין כתוב כ
ארור שוכב עם אשת רעהו, כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליך, מקלה אביו. במק
בית גדולו אין אחרים רגילים שם, וכן משיג גבול בגנבה הוא עושה, שאם ירא' ימחה ביד
וכן משגה עור ומטה משפט כל אלה דברי סתר, שוכב עם אשת אביו, זהו במקום שהוא ב
שם ואין רואה. עם כל בהמה, אין זה כי אם בסתר. וכן אחותו וחתנתו, האם רגילה בב
בתה (הרשב"ם): (טז) מקלה, לשון קלון ובזיון, והוא פועל יוצא: (יח) משגה, מתע

(יז) אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ ס (יח) אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר
בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
(יט) אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם
וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
(כ) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה
כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
(כא) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כב) אָרוּר שֹׁכֵב
עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כג) אָרוּר
שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס (כד) אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר

תולדות אהרן ארור שכב ערובין נ"ס, ג'. פסחים ת"ט, ג':

פאטער אונד מוטטער פערעכטליך העלט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יז) פערפלוכט, ווער זיינעם נעכסטען גרענצע פערריקט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יח) פערפלוכט, ווער איינען בלינדען אירדע פיהרט אויף דעם וועגע! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יט) פערפלוכט, ווער דאז רעכט דעם פרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטווע בייגט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כ) פערפלוכט, ווער זיינעם פאטערס פרויא בעשלעפט! דען ער רעקט זיינעם פאטערס קלייד אויף; (זאנדעלט ווידער דיא עהרפורכט, דיא ער זיינעם פאטער שולדיג איזט), אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כא) פערפלוכט, ווער בייא אירגענד איינעם פיה ליגט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כב) פערפלוכט, ווער זיינע שוועסטער בעשלעפט, זיינעס פאטערס אָדער זיינער מוטטער טאָכטער! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כג) פערפלוכט, ווער זיינע שוויגערמוטטער בעשלעפט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כד) פערפלוכט, ווער זיינען נעכסטען היימליך שלעגט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר!

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (יז) לִיט דִּישַׁנֵּי תְּחוּמָא
דְּחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (יח) לִיט דְּיִטְעֵי עַוִּירָא בְּאָרְחָא
וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (יט) לִיט דִּיצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא יְתַם וְאַרְמְלָא
וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כ) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי
כַּנְפָא דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כא) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל
בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כב) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אֲחָתֵיהּ בַּת
אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כג) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם
חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כד) לִיט דְּיִמְחֵי לְחַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא

רש"י

לשון ונקלה אחיך [דברים כ"ה]: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון והוסג אחור [ישעיה נ"ט]: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר ראיתי יסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא

באור

(יט) מטה משפט גר, כי אין לו עוזר, וכן יתום ואלמנה. והנה גם הוא בסתר, אבל אם יעוה הדיין משפט אחרים יעמדו עליו ויפרסמוהו, והגר והיתום והאלמנה אין להם כח (ראב"ע):

וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כה) אָרוּר
לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דָּם נָקִי
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כו) אָרוּר
אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־
הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ פ
כח (א) וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־
גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ (ב) וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־
הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ג) בָּרוּךְ אַתָּה
בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ (ד) בָּרוּךְ

ת"א אשר לא יקים שבועות ל"ו, א': והיה וכו' ב"ב ס"א, א':
ונתנך עקדהסער ט"ו: ברוך ב"מ ק"ז, א' וב':

תרגום אשכנזי

(כה) פערפלוכט, ווער בעשטעכונג אננימט, איינע אונשולדיגע פערזאָן צום טאָדע צו פעראורטהיילען! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כו) פערפלוכט. ווער דיא וואָרטע דיזער לעהרע ניכט אננימט. זיא צו בעאָבאכטען! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר!
כח (א) ווען דוא נון דער שטימע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכען, אונד אללע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט געבע, זאָרגפעלטיג בעאָבאכטען ווירסט; זאָ ווירד דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, צור האֶכסטען אללער נאציאָנען אויף ערדען מאכען. (ב) אללע דיזע זעגענסווינשע ווערדען איבער דיך קאָממען, אונד דיך טרעפפען, ווען דוא דער שטימע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכען ווירסט. (ג) געזעגנעט ווירסט דוא זיין אין דער שטאדט אונד געזעגנעט אויף דיזם פעלדע; (ד) געזעגנעט דיא פרוכט

תרגום אונקלוס

וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כה) לִיט דִּי יְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כו) לִיט דִּי לָא יְקַיֵּים יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כח (א) וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְּקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵּין וְיִתְּנִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ (ב) וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ (ג) בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא׃ (ד) בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ

רש"י

רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה:

באור

(כה) ארור לקח שחד, לפי דעת רבים שהוא הדיין, ולפי דעתי שהוא עד שקר (הרמב"ע), ושוא הנכון לפי שאמר להכות נפש דם נקי, ואם על הדיין הרי כבר נאמר ארור מטה משפט: (כו) ארור אשר לא יקים, על כל עבירות שבסתר (הרשב"ם), וטעם לעשות אותם כי יש מצות עשה שיוכל לעבור עליה בסתר, כגון לא תראה שור אחיך או שיו נדחים והתעלמת מהם או לא תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו והתעלמת ממנו (לעיל כ"ב א' ג'), ודומיהם. וטעם לא יקים, לא יקבל עליו להקים:
כח (א) עליון על כל גויי הארץ, זאת הברכה כלל, שלא תהיה אומה בעולם כמוכם בהצלחה ובעושר, ואח"כ יפרט: (ב) והשיגך, ואם לא תבקשם, והטעם שלא תיגע (הרא"בע): (ג) בעיר, בכל מלאכה וסחורה שאתה עושה בעיר: בשדה. בזריעה ובנטיעה

פרי־בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך
שגר אלפיך ועשתרות צאנך:
(ה) ברוך טנאך ומשארתך: (ו) ברוך
אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ששי
(ז) יתן יהוה את־איביך הקמים עליך
נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך
ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: (ח) יצו
יהוה אתך את־הברכה באסמיך
ובכל משלח ידך וברכך בארץ
אשר־יהוה אלהיך נתן לך: (ט) יקימך
יהוה לו לעם קדוש כאשר נשבע
לך כי תשמר את־מצות יהוה אלהיך

תולדות אהרן בבאך סס סס: ובשבעה קדושין ג', ע"ב: יצו זכו' תענית ח', ב'. ב"מ, מ"ב, א':

דיינעם לייבעס, דיא פרוכט דיינעם ערדרייכס, אונד דיא פרוכט דיינעם פיהעס, דיא צוכט דיינער רינדער אונד דער צוואכס דיינעם קליינען פיהעס; (ה) געזעגנעט דיין קארב אונד דיין באקטראג. (ו) געזעגנעט ווירסט דוא זיין, ווען דוא אנקאממסט; אונד געזעגנעט, ווען דוא אויסגעהסט. (ז) דער עוויגע ווירד מאכען, דאס דיא פיינדע, דיא ווידער דיך אויפשטעהן, פאר דיר הער געשלאגען ווערדען. ווען זיא אויף איינעם וועגע געגען דיך אויסציהען, ווערדען זיא אין זיבען וועגען פאר דיר פליהען. (ח) אויף דעם עוויגען בעפעהל ווירד דער זעגען קאממען אין דיינע פאררראטהסקאממערן, אונד אין אללעם געווערבע, דאז דוא פארנימממסט: זא, דאס דוא אין דעם לאנדע, ראז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר גיבט, לויטער זעגען האבען ווירסט. (ט) דער עוויגע ווירד דיך צו איינער הייליגען נאציאן אויפריכ־

תרגום אונקלוס

ואבא דארעך בלדא דבעירך בקרי תורך ועדרי ענך: (ה) בריך סלך ואצותך: (ו) בריך את במיעלך ובריך את במפקך: (ז) יתן יי ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין קדמך בארחא חדא יפקון לותך ובשבעא ארחן יערקון מן קדמך: (ח) יפקד יי עמך ית ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכינך בארעא די יי אלהך יהיב לך: (ט) יקימינך יי קדמוהי לעם קדיש כמא די קיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי אלהך ותהך בארחן דתקנן

רש"י

כח (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואין זב: (ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם [ב"מ ק"ז]: (ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד:

באור

(הרמב"ן): ברוך טנאך ומשארתך. דרך משל שכל כליך יהיו מלאים, משארת הוא כלי שנותני' בו הבצק, וטנא כלי שנותנים בו הפירות: (ו) בבואך, כשתבוא מן הדרך או תצא אל הדרך תתברך. והטעם בכל אשר תעשה תצליח (רמב"ן): (ז) נגפים, שיהיו נגפים לפניך: ובשבעה דרכים, כן דרך הנבהלים לברוח, מתפזרין לכל צד: (ח) יצו ה' אתך את הברכה, דרך נבואה, כאלו הברכה עצם קיים, והשם יצוה אותו שיהיה אתך תמיד באסמיך וילוה אותך בכל משלח ידיך: באסמיך, באוצרותיך שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב וימלאו אסמיך שבע (משלי ג' י') (הרשב"ם): (ט) יקימך ה', יעמידך לעם קדוש על ידי שתשמור את מצות ה' וגו':

והלכת בדרכיו: (י) וראו כל־עמי
הארץ כי שם יהוה נקרא עליך
ויראו ממך: (יא) והותרך יהוה לטובה
בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי
אדמתך על האדמה אשר נשבע
יהוה לאבתיך לתת לך: (יב) יפתח
יהוה ׀ לך את־אוצרו הטוב את־
השמים לתת מטר־ארצך בעתו
ולברך את כל־מעשה ידך והלוית
גוים רבים ואתה לא תלוה:
(יג) ונתנך יהוה לראש ולא לזנב
והיית רק למעלה ולא תהיה למטה
כי־תשמע אל־מצות ׀ יהוה אלהיך
אשר אנכי מצוך היום לשמר

ת"א וראו ברכות ו', א', וכ"ז ב'. מגלה ט"ז, ב'. סוטה י"ז, א'. מנחות ל"ה, ב'. חולין פ"ט, א': יפתח תענית ב', וט', א'. חגיגה י"ב, ב'. ב"ב כ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

טען: וויא ער דיר צוגעשוואָרען האט, ווען דוא דיא געבאָטע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, בעאָבאכטעסט אונד אין זיינען וועגען וואנדעלסט. (י) אללע פֿאָלקער דער ערדע ווערדען זעהן, דאס דוא נאך דעם נאמען דעם עוויגען גענאננט ווירסט, אונד זיך פֿאָר דיר פֿירכטען. (יא) דער עוויגע ווירד דיר אן אללעם גוטען איבערפֿלוס געבען: אן פֿרוכט דיינעם לייבעס, דיינעם פֿיהעס אונד דיינעם ערדרייכס; אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע דיינען עלטערן צוגעשוואָרען האט דיר איינצוגעבען. (יב) דער עוויגע ווירד דיר זיין וואָהלטהעטיגעס בעהעלטניס, דען הימעל, אויפֿטהון, דיינעם לאנדע צור רעכטען צייט רעגען געבען, אונד אללעם ווערק דיינער הענדע זעגנען: זאָ, דאס דוא פֿילען פֿאָלקערן ווירסט פֿאָרשיסען קאָננען, אונד ניכטס צו באָרגען נאָטהיג האבען. (יג) אויף דיזע וויזע ווירד דיך דער עוויגע אללע צייט איינע געביטענדע, אונד ניאמאלס איינע אבהענגיגע נאציאָן זיין לאססען; דוא ווירסט אימער דיא אָבערהאנד האבען, אונד ניאמאלס אונטערליגען: זאָ לאנגע דוא דיא געבאָטע דעם עוויגען, דיא איך דיר יעטצט זאָרגפֿעלטיג צו בעאָבאכטען געבע, בעפֿאָלגסט;

תרגום אונקלוס

קדמוהי: (י) ויחזון כל עממי ארעא ארי שמא דיי אתקרי עלך וידחלון מנך: (יא) ויותרינך יי לטבא בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך על ארעא די קיים יי לאבהתך למתן לך: (יב) יפתח יי לך ית אוצריה טבא ית שמיא למתן מטר ארעך בעידניה ולברכא ית כל עובדי ידך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזוף: (יג) ויתנינך יי לתקיף ולא לחלש ותהי ברם לעילא ולא תהי לתחתא ארי תקביל לפקודיא דיי אלהך

באור

(י) וראו, ראיית הלב: כי שם ה' נקרא, שימלא משאלותיך בהפלאותו כי אתם עמו (הרשב"ם): (יא) והותרך, אשר תהיה רעב בארץ, רעב ותלאה, אתה תותר לטובה (הראב"ע) ודעת המתרגם האשכנזי שטעם והותירך שיתן לך יתרון בכל מיני טובה, וכן פי' רע"ם: (יב) את אוצרו הטוב, והוא את השמים: והלוית, עד שתוכל להלוות גוים רבים: (יג) לראש ולא לזנב, לראש על העמים, ולא לזנב, אף לאחד משאר כל העמים שבעולם, כי יתכן שיהיה ראש על עמים רבים וזנב לעם אחר גדול ממנו (הרמב"ן), והראש הוא המושל בכל איברי הגוף, והזנב הוא הנמשך והנתלה

וְלַעֲשׂוֹת׃ (יד) וְלֹא תָסוּר מִכָּל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ (טו) וְהָיָה
אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ
עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃
(טז) אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה
בַּשָּׂדֶה׃ (יז) אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃
(יח) אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ
שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃
(יט) אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה
בְּצֵאתֶךָ׃ (כ) יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־
הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת

תולדות אהרן לעבדם ג״ג פ״ט, ח׳: והיה וכו׳ סס סס:

(יד) אונד פֿאָן דען וואָר־טען, דיא איך דיר הייטע געביטע, וועדער רעכטס נאָך לינקס אבווייכסט, עטווא אנדרן גאָטטערן נאכצוואנדעלן אונד איהנען צו דיענען. (טו) ווען דוא אבער דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט געהאָרכעסט, אונד זיינע פֿעראָרדנונגען אונד גע־זעטצע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרטראגע, ניכט גענויא בעאָבאכטעסט; זאָ ווערדען אללע דיזע פֿליכע איבער דיך קאָממען, אונד דיך טרעפֿפֿען. (טז) דוא ווירסט פֿערפֿלוכט זיין אין דער שטאדט, אונד פֿער־פֿלוכט אויף דעם פֿעלדע. (יז) פֿערפֿלוכט ווירד זיין דיין קאָרב אונד דיין באק־טראָג; (יח) פֿערפֿלוכט דיא פֿרוכט דיינעס לייבעס אונד דיינעס ערדרייכס, דיא צוכט דיינער רינדער אונד דער צוואכס דיינעס קליינען פֿיהעס. (יט) פֿער־פֿלוכט ווירסט דוא זיין ביא דיינעם אנקאָממען, אונד פֿערפֿלוכט בייא דיינעם אויזגעהען. (כ) צו אללעם גע־ווערבע, דאז דוא פֿאָרנימסט, ווירד דער עוויגע אונגליק, צערריטטונג אונד פֿערדערבען זענדען, זאָ דאס דוא גאר באלד ווירסט אויפֿגעריבען ווערדען אונד צו גרונדע געהען מיססען: אום

תרגום אונקלוס

די אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד׃ (יד) וְלָא תִסְטוּן מִכָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלַחְהוֹן׃ (טו) וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקוּנָךְ׃ (טז) לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא׃ (יז) לִיט סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ׃ (יח) לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ (יט) לִיט אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמִפְּקָךְ׃ (כ) יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יַת מְאֵרְתָא יַת שִׁגּוּשְׁיָא וְיַת מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי תַעְבֵּיד

רש״י

(כ) המארה. חסרון כמו לרעת ממארת [ויקרא י״ג]: מהומה. שגוש קול בהלות:

באור

מאחריו, ותבין מזה כוונת המתרג׳ האשכנזי: (יד) ללכ׳ אחרי אלהים אחרים, דבק עם ולא תסור: (טו) והשיגוך, שתיגע בכחך ובשכלך להשמר מהם ולהסירם שלא יבואו עליך: (כ) את המארה, מניעת המבוקש בכל דבר שהאדם עושה: את המהומה, ערבוב וטירוף הדעת עד שתבחר באמצעיים מתנגדים אל התכלית הנרצה: ואת המגערת, ההפסד וההשחתה כמו שאמר הנני גוער לכם את הזרע, (מלאכי ב׳ ג׳) וכן תלבמם כולם המתרגם

בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד
הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ
מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ (כא) יַדְבֵּק
יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ
מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ (כב) יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת
וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב
וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃
(כג) וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת

דער באזון טהאט וויללען,
דאס דוא מיך פערלאססען
האסט. (כא) דער עוויגע
ווירד דיר דיא פעסט אני-
העגגען, דיא דיך פאלליג
אויסראטטען ווירד, אויס
דעם לאנדע, דאז דוא
איינצונעהמען ציהסט.
(כב) דער עוויגע ווירד דיך
מיט געשוואולסט, ענט-
צינדונג, פיבער, בראנד,
דירדע, שווינדזוכט אונד
געלבזוכט פלאגען: דיא
דיך פערפאלגען ווערדע,
ביז דוא צו גרונדע געהסט.
(כג) דער היממעל איבער
דיינעם הויפטע ווירד

תרגום אונקלוס

עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדָךְ דִּי שְׁבַקְתָּא דַּחַלְתִּי׃ (כא) יַדְבֵּיק יְיָ בָּךְ יָת מוֹתָנָא עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (כב) יִמְחִינָּךְ יְיָ בְּשַׁחַפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא וּבְדַלֶּקְתָּא וּבְחַרְחוּרָא וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדָּפוֹנָא וּבְיֵרָקוֹנָא וְיִרְדְּפוּנָךְ עַד דְּתֵיבַד׃ (כג) וִיהוֹן שְׁמַיָּא דִּי עִלָּוֵי רֵישָׁךְ

רש"י

(כב) שחפת. שנשרו נשחף ונפוח: קדחת. לשון כי אש קדחה באפי [דברים ל"ב] והוא אש של חולים מלו"י בלע"ז שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף ולמא תמיד למים ובלע"ז אישטדר"ימנט לשון ועצמי חרה מני חרב [איוב ל'] כחר מפוח מאש [ירמיה ו']: ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכת תבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים אשלי"דה בלע"ז: ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"ח בלע"ז: עד אבדך. תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכל' מאליך: (כג) והיו

באור

אשכנזי: רע מעלליך, והוא אשר עזבתני: (כא) ידבק ה' בך את הדבר, תחת אשר לוה את הברכה ללוותך יצו את הדבר להיות דבוק בך תמיד: (כב) בשחפת, שנשרו נשחף ונפוח: ובקדחת, לשון כי אש קדחה באפי (דברים ל"ב כ"ב), והיא אש של חולים מלו"י בלע"ז, (ונראה שהוא משובש, ול"ל מאלד"ווי, נקרא מא"ל ד"ו פ"ע, ובל"א פיעבער-היטצע), שהיא חמה מאד: ובדלקת, חמה יותר מקדחת, ואולי הוא חולי קדחת הפוסק וחוזר, ולפי שנראה כאילו האש נדלק ונכבה מעט ונקרא דלקת): ובחרחר, חולי המחממו תוך הגוף ולמא תמיד למים, ובלע"ז אישטדית"ט (נראה של"ל אישרדי"מענט ובל"א איננערליכע היטצע, בראנד), לשון ועצמי חרה מני חרב (איוב ל' ל'), כחר מפוח מאש (ירמיה ו' כ"ט) (רש"י): ובחרב, מגזרת חורב, וגם הוא מין חולי הגוף כחביריו: ובשדפון ובירקון, לדעת רש"י הם מכת התבואה שבשדות, שדפון רוח קדים אשליד"ה בלע"ז בל"א (אויסגעקלאפפט), עיין פ' מקץ (בראשית מ"א ו'), ירקון, יובש, ופני התבואה מכסיפין, ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז שאמאים, בל"א (געלב). ולפי שבל"הק תיבת ירוק משמשת לשלשת מיני צבע, לצבע התכלת והכרתי והשעוה, לכך כתב הלע"ז, לומר שהוא ירוק כשעוה. ויתכן שגם אלה מכות הגוף דומות למכת התבואה, שדפת, הוא רזון המכלה הבשר מעט מעט, עד שידמה הגוף לתבואה בנשדפת מרוח קדים, ירקון, חולי ידוע, שתשפך המרה ותתערב עם הדם, ויהפכו פני האדם לירקון, וכל צבע ידמה לו כירוק. כן תרגמם המתרגם האשכנזי: עד אבדך, תרגום עד דתיבד, כלומר עד אבוד אותך, שתכלה מאליך. לשון רש"י כוונתו שפעל אבדך עומד: (כג) שמיך אשר על ראשך, ולא השמים כולם כדי שתדע שבמעשך בא זאת לידך: נחשת,

והארץ אשר תחתיך ברזל: (כד) יתן יהוה את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך: (כה) יתנך יהוה נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ: (כו) והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת

תולדות אהרן יתן וכו' תענית ג', ג', וט' ג':

עהערן, אונד דיא ערדע אונטער דיר אייזערן זיין. (כד) דיינעם לאנדע ווירד דער עוויגע שטויב אונד זאנד, שטאטט רעגענס געבען; פֿאָם הימעל (אויס דער אָבערן לופֿט) ווירד ער איבער דיך העראבפֿאללען, ביז דוא פֿערטילגט ווירסט. (כה) פֿאָר דיינעם פֿיינדע הער ווירד דער עוויגע דיך געשלאגען ווערדען לאססען; ווען דוא אויף איינעם וועגע געגען איהן אויסציהעסט, ווירסט דוא אין זיבען וועגען פֿאָר איהם פֿליהען, אונד ווירסט אללען רייכען אויף ערדען צום ענטזעטצען ווערדען. (כו) דיין לייכנאם ווירד אללעם געפֿאָגעל דעם הימעלס אונד דעם פֿיהע דער ערדען צור שפייזע דינען; אונד נימאנד

תרגום אונקלוס

חסינין בנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך תקיפא כפרזלא מלמעבד פירין: (כד) יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא ייחות עלך עד דתשתיצי: (כה) יתנינך יי תביר קדם סנאך בארחא חדא תפוק לותיה ובשבעא ארחן תערוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא: (כו) ותהי נבילתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא

רש"י

שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבבחקותי מפי הקב"ה אמרן כמשמען ושם נאמר ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי בקרי [ויקרא כ"ו] וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך. יתנך ה' נג. יככה ה'. הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבבחקותי הוא אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה [שם] שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פ שלא ידיקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחש' בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא ידיקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. זיקא בתר מטרא [תענית ג'] מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהם לחים מן המים ודבק בהם ונעשה טיט ומתייבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כו) בשחין מצרים.

באור

נחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר, ברוב החורב וכח הרוחות (הרלב"ג), עד שאם יהיה לפעמים מטר טרם ירד על הארץ יתערב עם אבק ועפר שיעלו למעלה ע"י החורב והרוחות ובנפול לא ישקה את הארץ, ואולם מה טעם מן השמים ירד עליך עד השמדך? לכן דעת המתרגם האשכנזי שהכוונה אם ימטיר ה' מן השמים, לא ימטיר גשם, כי אם אבק ועפר מגבהי הרים הרמים, שהם יבשים, עד אשר השמידך. ואל יקשה בעיניך מלת מטר, כי הוא שם לכל מה שנופל מן אויר השמים על הארץ, וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בראשית כ' כ"ד), ימטיר על רשעים פחים אש וגפרית (תהלים י"א ו'). וכן דעת הרשב"ם: (כה) לזעוה, לאימה ולזיע, שיזועו כל שומעי מכותיך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (כו) ואין מחריד, ואין משיב ומבריח

הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ (כז) יַכְּכָה יְהוָה
בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבַעְפֹלִים וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס
אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ (כח) יַכְּכָה
יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃
(כט) וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר
יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ
אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל
כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ (ל) אִשָּׁה
תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת
תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא

ובטחורים קרי　　יִשְׁכָּבֶנָּה קרי

ת"א ובעפלים מגלה כ"ה, ב': ובחרס בכורות מ"ח, א': והיית ממשש מגלה כ"ד, ב': ישגלנה שם כ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

ווירד דא זיין, דער זיא פערשייכע. (כז) דער עוויגע ווירד דיך פלאגען מיט דען באזען געשווירען פאן מצרים: מיט פייכט-ווארצען, גרינד אונד קרעטצען; דאפאן דוא ניכט זאללסט הייל ווערדען קאננען. (כח) ער ווירד דיך פלאגען מיט וואהנזין, בלינדהייט אונד בעשטירצונג. (כט) אם העללען מיטטאג ווירסט דוא הערומטאפפען, וויא איין בלינדער אים פינסטערן הערומטאפפט; אונד ווירסט אויף אללען דיינען וועגען קיין גליק האבען. אונטערדריקט אונד בערויבט ווירסט דוא זיין צו אללען צייטען, אונד ניאמאנד ווירד דיר העלפען. (ל) דוא ווירסט דיר איינע פרויא אנטרויען לאססען, אונד איין אנדערער ווירד זיא בעשלאפען; דוא ווירסט איין הויז בויען אונד ניכט דארין וואהנען, איינען וויינבערג פפלאנצען אונד ניכט דיא

תרגום אונקלוס

וְלֵית דְּמָנִיד׃ (כז) יִמְחִינָךְ יְיָ בְּשִׁיחֲנָא מִצְרָאֵי וּבִטְחוֹרִין וּבִגְרַבָּא וּבְחֶרֶס יָבֵשׁ דִּי לָא תֵיכוּל לְאִתַּסָּאָה׃ (כח) יִמְחִינָךְ יְיָ בְּטַפְשׁוּתָא וּבְסַמְיוּתָא וּבְשַׁעֲמָמוּת לִבָּא׃ (כט) וּתְהֵי מְמַשֵּׁשׁ בְּטִיהֲרָא כְּמָא דִי יְמַשֵּׁשׁ עַוִּירָא בְּקַבְלָא וְלָא תַצְלַח יַת אָרְחָךְ וּתְהֵי בְּרַם עֲשִׁיק וַאֲנִיס כָּל יוֹמַיָּא וְלֵית דְּפָרֵק׃ (ל) אִתְּתָא תֵירוֹס וּגְבַר אוֹחֳרָן יִשְׁכְּבִינַהּ בֵּיתָא תִבְנֵי וְלָא תֵיתֵיב בֵּיהּ כַּרְמָא תִצּוֹב וְלָא

רש"י

רעה היה מאוד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות' [מ"א]: גרב. שחין לח חרס. שחין יבש כחרס: (כח) בתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדי"סן בלע"ז: (כט) עשוק. בכל מעשיך יהי ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה [מגילה כ"ה] ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו.

באור

אותם ממכה כי אין עוזר: (כז) יככה. הכשדים יוכו בשחין (הרמב"ע): ובעפולים. ונקרא ובטחורים והם היוצאים במקום הנסתר. על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל (הרמב"ע): ובגרב. שחין לח: ובחרס. שחין יבש כחרס (רש"י): (כח) בשגעון. טרוף הדעת ובלבול המחשבה, שהטעיות והשגיונות יוצאים מן מנהג וחקי הנפש: ובעורון. על כח המשכיל בנפש, שיראה ועוד תשיג שום דבר ולציירו על דרך האמת כמו שהוא חוץ לנפש: ובתמהון לבב. לדעת רש"י הוא אוטם הלב אשטורדי"סון בלע"ז (ובל"א בעטייבונג), והוא מענין ויתמהו האנשים (בראשית מ"ג ל"ג), היו כמשתוממים, מבלי ענה. ואם יסמך אל הלב, יורה על התבונה בנפש להיות תמיד כמשומם, לא ידע מה לעשות, והיא רעה גדולה: (כט) והיית ממשש בצהרים. מלות הלעד והלאה: העור באפלה. יש עוד שיקבל מעט נוגה, בעת זרוח השמש בגבולותיו: ולא תצליח את דרכיך. תצליח פעל יוצא, והטעם לא תערוך את מעשיך שוכלו להצליח: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע והמלה לפרש איך יהיה העשוק (הרמב"ע): (ל) ישגלנה. ונקרא ישכבנה, אתה תארש אשה לראות חיים נעימים עמה ואיש אחר יקחנה

תְּחַלְּלֶנּוּ׃ (לא) שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ
וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל
מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת
לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ (לב) בָּנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ
רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין
לְאֵל יָדֶךָ׃ (לג) פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ
יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק
עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃ (לד) וְהָיִיתָ
מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
(לה) יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם
וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא

ת"א שורך ברכות נ"ו, א'. בניך שם שם. יבמות ס"ג, ב':

ערסטע וויינלעזע האלטען. (לא) דיין אָכס ווירד פֿאָר דיינען אויגען געשלאכטעט ווערדען, אונד דוא ווירסט ניכטס דאפֿאָן עססען; דיין עזעל ווירד פֿאָר דיינעם אנגעזיכט מיט געוואלט הינוועג געפיהרט אונד דיר ניכט ווידער צוריק געבראכט ווערדען. דיין קליינעס פיה ווירד דיינער פֿיינדע בייטע זיין, אונד דיר ווירד נימאנד העלפֿען. (לב) דיינע זאָהנע אונד טאָכטער ווערדען איינעם אנדערן פֿאָלקע פרייז געגעבען זיין; דיינע אויגען ווערדען צוזעהען אונד נאך איהנען טעגליך שמאכטען, אבער דוא ווירסט קיינע מאכט האבען. (לג) דיא פֿריכטע דיינעס ערדרייכס אונד אללער דיינער ארבייט ווערדען לייטע געניסען, דיא דוא ניכט קעננסט. דוא ווירסט צו אללען צייטען אונרעכט אונד געוואלט לײדען מיססען. (לד) איבער דיזען אנבליק, דער דיר פֿאָר אויגען זיין ווירד, ווירסט דוא פֿאָן זיננען קאָממען. (לה) דער עוויגע ווירד דיך מיט באָזען געשווירען פלאגען אן דען קניען אונד היפֿטען, פֿאָן דער פֿוסזאָהלע ביז צום שייטעל: דאפֿאָן דוא ניכט ווירסט געהיילט ווערדען

תרגום אונקלוס

תְּחַלְּלִינַהּ׃ (לא) תּוֹרָךְ יְהֵי נְכִיס לְעֵינָךְ וְלָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ חֲמָרָךְ
יְהֵי אֲנִיס מִן קֳדָמָךְ וְלָא יְתוּב לָךְ עָנָךְ מְסִירִין לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ
וְלֵית לָךְ פָּרִיק׃ (לב) בְּנָךְ וּבְנָתָךְ מְסִירִין לְעַמָּא אוֹחֲרָן וְעֵינָךְ
חָזְיָן וְיִסּוֹפָן בְּגִלַּלְהוֹן כָּל יוֹמָא וְלֵית חֵילָא בִּידָךְ׃ (לג) אִבָּא
דְאַרְעָךְ וְכָל לֵיאוּתָךְ יֵיכוּל עַם דְּלָא יְדַעְתְּ וּתְהֵי לְחוֹד עָשִׁיק
וּרְעִיעַ כָּל יוֹמַיָּא׃ (לד) וּתְהֵי מִשְׁתַּטֵּי מֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּתְהֵי חָזֵי׃
(לה) יִמְחִינָךְ יְיָ בְּשִׁיחֲנָא בִישָׁא עַל רְכוּבִין וְעַל שׁוֹקִין דִּי לָא

רש"י

בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מלפות אלי׳הם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים:

באור

לשגל ולפלגש, היום ישגלנה ומחר יהדפנה: תחללנו, עיין למעלה בבאור (כ׳ ו׳):

(לב) ועיניך ראות, אותם ההולכים בשבי: וכלות אליהם, מלפות אליהם שישובו ואינם שבים. כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים (רש"י). כי עיני המלפה תמיד על הדבר המקווה ממנו, ואם ימשכו הימים והתקוה לא תבוא כאלו העינים כלות אליה, ויאמר גם על הנפש המתאוה, נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'): לאל ידך. נעתק הלמ"ד מידך ובא אל אל. שהראוי אין אל והוא כח לידך, וכן יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראשית ל"א כ"ט), וכן ת"א ולית חילא בידך: (לג) ורצוץ, בעל כרחו תסבול חמס ועול כי אין לאל ידך ואין מושיע: (לד) ממראה עיניך, שכל מקום שעיניך פונים לא יראו כי אם חמס ועול צרות ובהלות הרוג ועצוה שבי וספוק על ידכים. ולדעת הרמב"ע שב על הסמוך ממראה עיניך שידאה גופו מלא שחין והוא לשוק: (לה) על הברכים ועל השקים, כי בהיות השחין שם קשה לסור (הרמב"ע):

מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ (לו) יוֹלֵךְ
יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים
עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה
וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
עֵץ וָאָבֶן׃ (לז) וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל
וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ
יְהוָה שָׁמָּה׃ (לח) זֶרַע רַב תּוֹצִיא
הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ
הָאַרְבֶּה׃ (לט) כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ
וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ
הַתֹּלָעַת׃ (מ) זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־

ת״א יולך יומא כ״ג, ג: זרע רב ברכות כם: לא תשתה סנהדרין ז׳, ח׳: זתים ברכות סס:

קאָננען. (לו) דער עוויגע ווירד דיך, אונד דיינען קאָניג, דען דוא איבער דיך זעטצען ווירסט, אונטער איין פֿאָלק טרייבען, דאס דוא אונד דיינע פֿאָרפֿאהרען ניא געקאננט האבען; דא ווירסט דוא אלסדאן פֿרעמדען גאָטטערן דינען, פֿאָן האָלץ אונד שטיין. (לז) אללען פֿאָלקערן, אונטער וועלכען דער עוויגע דיך פֿערשטאָססען ווירד, ווירסט דוא צום ערשטוינען, צום בייאשפיל אונד צור וואָרנונגסלעהרע זיין. (לח) דוא ווירסט פֿיל זאאמען אויף דען אקקער ברינגען, אונד וועניג איינזאממעלן: דען דיא היישרעקקען ווערדען עס אבפֿרעססען. (לט) דוא ווירסט וויינבערגע פֿפֿלאנצען אונד בעארבייטען, אבער דען וויין ווערער טרינקען נאָך איינלעגען: דען דער וואורם ווירד איהן פֿערצעהרען. (מ) אהלבייםע ווירסט דוא האבען אין אללען דיינען גרענצען,

תרגום אונקלוס

תֵיכוֹל לְאִתַּסָּאָה מִפַּרְסַת רִגְלָךְ וְעַד מוֹחָךְ׃ (לו) יַגְלֵי יְיָ יָתָךְ וְיַת מַלְכָּךְ דִּי תְקִים עֲלָךְ לְעַם דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פַּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא וְאַבְנָא׃ (לז) וּתְהֵי לְצָדוּ לְמַתַל וּלְשׁוּעֵי בְּכֹל עַמְמַיָּא דִּי יְדַבְּרִינָךְ יְיָ לְתַמָּן׃ (לח) בַּר זְרַע סַגֵּי תַּפֵּיק חַקְלָא וּזְעֵיר תִּכְנוֹשׁ אֲרֵי יַחְסְלִינֵיהּ גּוֹבָא׃ (לט) כַּרְמִין תִּצּוֹב וְתִפְלַח וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי וְלָא תִכְנוֹשׁ אֲרֵי תֵיכְלִינֵיהּ תּוֹלַעְתָּא׃ (מ) זֵיתִין יְהוֹן לָךְ בְּכָל תְּחוּמָךְ וּמִשְׁחָא לָא תְסוּךְ

רש״י

(לז) לשמה. אשטורדי״שון כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל [דברים י״ט]: (מ) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי. יירש יעני. צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש

באור

(לו) ואת מלכך, אם תשים עליך מלך: ועבדת שם אלהים אחרים. זה הוא הגדולה שבקללו׳, שיהיו נדחים מעל ה׳. כמו שבארנו למעלה: (לז) לשמה, אש״ו אסטורדיסו״ן (ובל״א נור בעטייבונג, לוס ערשטוינען). כל הרוא׳ אותך ישום עליך (רש״י): למשל, כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני (רש״י): ולשנינה, מגזרת ושננתם, שידבר בך דברי חדודים ושנונים, (ויתורגם בל״א נור שטאכעלרעדע), (עיין מה שכתבנו על תיבת ושננתם), לא שישככו את בניהם לומר הזהרו שלא תענשו כמוהם, וכן מתורגם בל״א: (לח) תוציא השדה, בערכך באלכך יציא עליך שנת רעב (הרא״בע): יחסלנו, יכלנו, ועל שם כך נקרא חסיל שמכל׳ הכל (רש״י): (לט) לא תשתה, בשעת הבציר: ולא תאגר, תקבץ, והוא פעל אגרה בקיץ (משלי ה׳ ח׳) (הרא״בע): (מ) כי ישל, כמו ונשל גוים, וכן ימל קלידו מן ונמלתם, וכן אחריתו כנחש ישך (משלי כ״ג ל״ב). מן נשך הנחש, לשון יפעל (הרשב״ם), והרא״בע כתב שהוא מבנין

גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך:
(מא) בנים ובנות תוליד ולא־יהיו לך
כי ילכו בשבי: (מב) כל־עצך ופרי
אדמתך יירש הצלצל: (מג) הגר אשר
בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה
ואתה תרד מטה מטה: (מד) הוא ילוך
ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש
ואתה תהיה לזנב: (מה) ובאו עליך
כל־הקללות האלה ורדפוך והשיגוך
עד השמדך כי־לא שמעת בקול
יהוה אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו
אשר צוך: (מו) והיו בך לאות ולמופת

תולדות אהרן כי ישל גילה נ"ה, ב': בנים ברכות סט: יירש ב"ק קי"ו, ב':

אבער דוא ווירסט דיך ניכט מיט אֶהלע זאלבען: דען דיין אֶהלבוים ווירד דיא בעערען אבווערפען. (מא) זאֶהנע אונד טאָכטער ווירסט דוא צייגען, אבער ניכט האבען: דען זיא ווערדען אין דיא געפאַנגענשאפט געהען מיססען. (מב) אללע דיינע ביימע אונד לאנדפריכטע ווירד דאז אונגעציפער פערדערבען. (מג) דער פרעמדע, דער זיך בייא דיר אויפהעלט, ווירד זיך איבער דיך אימּמער מעהר ערהעבען, אונד דוא ווירסט אימּמער מעהר העראונטער קאָממען. (מד) ער ווירד דיר לייהען, דוא אבער ניכט איהם; ער ווירד דער הערשענדע, אונד דוא דער אבהענגיגע טהייל זיין. (מה) אללע דיזע פליכע ווערדען איבער דיך קאָממען, דיך פערפאָלגען אונד איינהאָלען, ביז דוא פערטילגט ווערדעסט: ווייל דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט האסט געהאָרכען וואָללען, דיא פעראָרדנונגען אונד געזעטצע צו בעאָבאכטען, דיא ער דיר פאָרגעשריבען האט. (מו) דיזע פליכע ווערדען אן דיר אונד דיינען נאכקאָממען צו עוויגען צייטען צום צייכען אונד

תרגום אונקלוס

ארי יתרון זיתך: (מא) בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: (מב) כל אילנך ואבא דארעך יחסניניה סקאה: (מג) תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מנך לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: (מד) הוא יוזפינך ואת לא תוזפיניה הוא יהי תקיף ואת תהי חלש: (מה) וייתון עלך כל לוטיא האלין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבילתא למימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי די פקדך: (מו) ויהון

רש"י

יירש לשון ירושה שאם כן היה לכתוב יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: (מג) מרוב כל. בעוד היה לך כל טוב:

באור

כפעל: (מב) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפירות (רש"י). וכן תרגם המתרגם האשכנזי. צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע, ופירושו לפי מקומו, מין ממין המכלה הפירות. ולדעת הרמב"ן צלצל הוא חיל הארבה הבא עליהם ונקרא החיל כן בעבור שישמיעו קול במחנה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה. והוא רחוק. ודקדוק מלת יירש כתב רש"י שאיננו מלשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש (בחיר"ק), ולא לשון הורשה וגירושין כי (מלבד שאין טעם בגירוש העלים והפירות), היה לו לכתוב יוריש. אלא שהוא יעשה רש ועני מן הפירות ויכלם: (מג) מעלה מעלה. תאר הפעל, העלייה תהיה ממעלה אל מעלה, בלי ירידה או הפסק. וכן מטה מטה: (מד) הוא יהיה לראש. כטעם עבד לוה לאיש מלוה (הראב"ע): (טו) לאות ולמופת. על מריבת ופשעים הקשה: עד עולם.

וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ (מז) תַּחַת אֲשֶׁר
לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה
וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ (מח) וְעָבַדְתָּ
אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ
בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל
וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד
הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ (מט) יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ
גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה
הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃
(נ) גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים
לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ (נא) וְאָכַל פְּרִי
בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ
אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ
וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ

תולדות אהרן תחת ערכין י"א, א'. עקרים ת"ב, פנ"ב: ועבדת ברכות נ"ח, ב': ישא סוכה נ"ח, ב':

בעוויז דינען. (מז) דא דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, ניכט וואָללטעסט מיט פערגניגען אונד פראָהליכעם געמיטהע דינען, אלס דוא אין צעם איבערפלוסע לעבטעסט; (מח) זאָ ווירסט דוא נונ-מעהר דיינעם פיינדע, דעם דיך דער עוויגע צושיקקען ווירד, אין הונגער, דורשט, בלאָסע, אונד מאנגעל אן אללעם, דינען מיססען. דיזער ווירד איין אייזערנעם יאָך דיר אויף דען האלז לעגען, ביז ער דיך פער-טילגט האבען ווירד. (מט) דער עוויגע ווירד פאָן פערנע, פאָם ענדע דער ערדע, איין פאָלק, זאָ שנעלל אלס דער אדלער פליגט, איבער דיך הער-פיהרען: איין פאָלק, דעססען שפראכע דוא ניכט פערשטעהען ווירסט. (נ) איין פרעכעס פאָלק, דאז דיא פערזאָן דעם אל-טען ניכט אנזיהט, אונד זיך דעם יונגען ניכט ער-בארמט. (נא) דיזעס ווירד דיא פרוכט דיינעם פיהעס אונד דיינעם לאנדעס, ביז צו דיינער פערטילגונג, פערצעהרען. עס ווירד דיר וועדער געטריידע, מאָסט, נאָך אֶהל, וועדער צוכט דער רינדער, נאָך יונגע דעם קליינען פיהעס איבערלאססען; זאָנדערן דיך פאָללינג צו גרונדע ריכ-

תרגום אונקלוס

בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפֵת וּבִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ (מז) חֲלַף דִּי לָא פְלַחְתָּא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבִשְׁפִירוּת לִבָּא מִסְּגֵי כֹּלָּא׃ (מח) וְתִפְלַח
יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִּי יְגָרֵינוּן יְיָ בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא וּבְעַרְטִילוּתָא
וּבַחֲסִירוּת כֹּלָּא וְיִתֵּן נִיר דְּפַרְזְלָא עַל צַוְּארָךְ עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ׃
(מט) יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דִי מִשְׁתְּדֵי
נִשְׁרָא עַמָּא דִּי לָא תִשְׁמַע לִישָׁנֵיהּ׃ (נ) עַם תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא
נְסִיב אַפִּין לְסָבָא וְעַל יַנְקָא לָא מְרַחֵם׃ (נא) וְיֵיכוֹל וַלְדָּא
דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי דִּי לָא יַשְׁאַר לָךְ עִבוּרָא
חַמְרָא וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דְּיוֹבֵיד יָתָךְ

רש"י

(מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודלך מלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו [בראשית מ"א] וכן כי שומע יוסף [שם מ"ב] אינטינדר"י:

באור

זמן רב, וכן ועבדו לעולם: (מז) מרב כל, אשר תתאוה, או כל צורך (הרלב"ג): (מט) ידאה, יעוף, וכן וידא על כנפי רוח: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו, וכן תשמע חלום לפתור אותו (בראשית מ"א ט"ו), כי שומע יוסף (שם מ"ב כ"ג) אינטענדר"י בלע"ז (ובל"א פֿערשטעהען) (רש"י): (נ) עז פנים. שפניו שומדים את תמורתם ולא יפחנו לא מן הבושת ולא מן החמלה והחנינה, והו טעם אשר לא ישא פנים ולא יחן

עַד הֲאֲבִדוֹ אֹתָךְ׃ (נב) וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ (נג) וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ (נד) הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו

ת"א במצור ב"ק קט"ז, ב':

תרגום אשכנזי

טען. (נב) אין אללען דייַנע טהארען ווירד עס דיך בעלאגערן, ביז דיא האהען אונד פעסטען מויערן, אויף וועלכע דוא דיך פערלעססעסט, אין דיינעם לאנדע דארניעדערליגען ווערדען; זא ווירד עס דיך ענגסטיגען אין אללען טהארען דיינעם לאנדעס, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד. (נג) אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, איין וועלכע דיין פיינד דוך טרייבען ווירד, ווירסט ד א דיינע אייגענע לייבעספרוכט, דאז פלייש דער זאהנע אונד טאכטער, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד, פרעססען מיססען. (נד) דער צארטליכסטע אונד וואללוסטיגסטע מאן אונטער אייך ווירד געגען זיינען ברודער, זיינע געליבטע פרויא, אונד גע-

תרגום אונקלוס

(נב) וְיָעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ עַד דְּיִכְבּוֹשׁ שׁוּרָךְ רָמַיָא וְתַקִּיפַיָא דִּי אַתְּ רָחִיץ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְהוֹן בְּכָל אַרְעָךְ וְיָעוּק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ (נג) וְתֵיכוֹל וַלְדָּא דִמְעָךְ בְּשַׂר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּצִירָא וּבְעָקְתָא דִּי יָעִיק לָךְ סַנְאָךְ׃ (נד) גַּבְרָא דְּרַכִּיךְ בָּךְ וְדִמְפַנַּק לַחֲדָא תַּבְאֵישׁ עֵינֵיהּ

רש"י

(נב) עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: (נג) ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענוג. הוא הרך הוא הענוג לשון פינוק ותתענג ומרך מוכיח עליהם ששניהם אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מיאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך. הרחמני ורך הלבב מרוב רעבנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם

באור

(נב) והצר, מענין מצור: עד רדת, רש"י פי' לשון רדוי וכבוש, והטעם עד אשר ירדה ויפלו חומותיך הגבוהות וגו', וכן ת"א. וכבר כתבנו למעלה (כ' כ'). שיתכן יותר לומר שהוא משרש ירד. עד אשר ירדו מגבהם חומותיך הגבוהות והבצורות. וכן ת"י והמתרגם האשכנזי: אשר נתן, וכן פסוק כ"ב, זמן מורכב, יהיה עבר בעתיד (ווירד געגעבען האבען): (נג) פרי בטנך, במצור ובמצוק אשר יציק: (נד) הרך בך והענוג, הוא הרך והוא הענוג לשון פינוק. ותתענג ומרך מוכיח עליהם ששניהם אחד. אף על פי שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך, הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו, ולא יתנו מבניה' השחוטים לבניהם הנותרים (רש"י). והנה שני הדרכים הללו קרובים בענין. ועל הרוב המפונק הוא רך הלב ורחמני. ונראה שהוציאו התולדים הללו על הרגילות והתבונה בנפש לרדוף אחר תענוג והנאת החושי', ולנוס מכל מכאוב ונגע. והרגיל באחת משתי אלה הוא עלול גם אל השניי', כי המרגיל את עצמו בתענוגי בני אדם, לא יוכל לסבול שום צער ומכאוב, וינוס מכל מכאוב נפשי, נוטה אל העונג והדשן. והן אם כן נרדפות בענין. אלא שהונח הרכות על בחינת הפחד מן המכאוב, והענוג על הנטיה אל דשן החושים. ובאו שניהם להגדיל ההפלגה, אף הרך

אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ (נה) מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם
מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי
הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר
יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃
(נו) הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־
נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ
מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ
חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ (נז) וּבְשִׁלְיָתָהּ
הַיּוֹצֵת ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר
תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר
בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ
בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (נח) אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים

היוצת חסר א'

ת"א הרכה בזיין נ"ב, ח': ובשליתה יבמות ק"ג, ח': אם לא מכות י"ב ג', וכ"ב ח'. תמורה ג', ג'. עקרים מ"ג, פל"ח:

נען דיא קינדער, דיא ער איבּריגלעסט, מיסגינסטיג זיין; (נה) אונד קיינעם פֿאָן איהנען פֿאָן דעם פֿליישע זיינער קינדער, דאז ער פֿערצעהרען ווירד, געבען וואָללען: וויל איהם זאָנסט ניכטס איבּריג בלייבּט, אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דיך דער פֿיינד אין אללען טהאָרען ברינגען ווירד. (נו) דיא ווייכליכסטע אונד וואָללוסטיגסטע פֿרויא, דיא אויס פֿערצערטלונג אונד ווייכליכקייט איהרע פֿוססאָהלען ניאמאלס אויף דיא ערדע צו זעטצען פֿערזוכט, ווירד געגען איהרען געליבּטען עהעמאַן, איהרען זאָהן אונד איהרע טאָכטער זאָ מיסגינסטיג זיין: (נז) דאס זיא איהרע נאכגעבורט, דיא איהר אויס דעם לייבע קאָממט, אונד דיא קינדער, דיא זיא געבעהרט, אויס מאנגעל אן אללעם, היימליך אויפֿפֿרעססען ווירד: אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דער פֿיינד דיך אין דיינען טהאָרען ברינגען ווירד. (נח) ווען דוא ניכט אללע וואָרטע דיזער לעהרע, דיא אין דיזעם בוכע פֿערצייכנעט זינד, זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכטען ווירסט: דיזען פֿערהערד-

תרגום אונקלוס

בַּאֲחוּהִי וּבְאִתַּת קְיָמֵיהּ וּבִשְׁאָר בְּנוֹהִי דִּי יַשְׁאַר׃ (נה) מִלְּמִתַּן
לְחַד מִנְּהוֹן מִבְּשַׂר בְּנוֹהִי דִּי יֵיכוּל מִדְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ כּוֹלָּא
בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סָנְאָךְ בְּכָל קִרְוָךְ׃ (נו) דְּרַכִּיכָא
בָךְ וּדְמְפַנְּקָא דִּי לָא נְסִיאַת פַּרְסַת רַגְלַהּ לְאַחָתָא עַל אַרְעָא
מֵאִתְפַּנָּקָא וּמֵרַכִּיכוּ תִּבְאַשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃
(נז) וּבִזְעֵיר בְּנָהָא דְּיִפְקוּן מִנַּהּ וּבִבְנָהָא דִּי תְלִיד אֲרֵי תֵיכְלִינוּן
בַּחֲסִירוּת כּוֹלָּא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סָנְאָךְ
בְּקִרְוָךְ׃ (נח) אִם לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא
דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יָת

רש"י

השחוטים לבניהם הנותרים: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בניה הקטנים בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את

באור

והענוג לא ירחם על בניו ולא יקוץ מלאכול את בשרם. וה"א הרך עם בי"ת שאחריו ענינו היותר רך והיותר ענוג (זעהרצאָרטליך), כמו היפה בנשים, וכן מתורגם בל"א: (נה) מבלי השאיר לו. הלוע: כל, מאומה מכל: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולי' מתת להם, וגם בשליתה ובבניה אשר תלד תרע עינה. כי מחסר כל, תאכלם בסתר, שלא יודע, ותצטרך לתת מהם לאיש חיקה ולבנה ולבתה. כן הוא לפי הנחת הטעם: (נז) ובשליתה, הוא מקום הולד בשבתו בבטן אמו (הרמב"ע): (נח) ליראה, אם לא תשמר מושך עצמו ואחר

בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד
וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃
(נט) וְהִפְלָא יְהֹוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת
מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת
וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ (ס) וְהֵשִׁיב בְּךָ
אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ
מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ (סא) גַּם כָּל־חֳלִי
וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהֹוָה עָלֶיךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ׃ (סב) וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט

קמץ בז"ק

ת"א והפלא שבת קנ"ט ב'. נכות כ"ג, י"ז. תמורה ב', ב': וחלים ע"ז נ"ה, א': גם כל חלי גיטין נ"ח, א':

ליכטען אונר פֿורכטבארען נאמען, דען שויגען, דיינען גאָטט, צו פֿירכטען; (נט) זאָ ווירד דער עוויגע דיר אונד דיינען נאכקאָממען אויסעראָרדענטליכע פלאגען צושיקקען: שוועֶרע אונד אנהאלטענדע פלאָגען, באָזע אונד אנהאלטענדע קראנקהייטען. (ס) אללע זייכען מצרים'ס, פֿאָר וועלכען דוא דיך שייעסט, ווירד ער דיר ווידער צוווענדען, דאס זיא דיר אנהאנגען. (סא) אויך אללע ארטען פֿאָן קראנקהייט אונד פלאגע, דיא אין דעם בוכע דיזער לעהרע ניכט ערוועהנט וואָרדען, ווירד דער עוויגע איבער דיך קאָממען לאססען: ביז צו דיינער פֿאָלליגען פֿערטילגונג. (סב) איינע גערינגע אנצאהל ווירד פֿאָן אייך איבריג בלייבען, דא איהרפֿאָרהין אן מענגע דען

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ׃ (נט) וְיַפְרֵישׁ יְיָ יָת מַחֲתָךְ וְיָת מָחַת בְּנָךְ מָחַן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין׃ (ס) וִיתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרָאֵי דִּי דְחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ (סא) אַף כָּל מַרְעִין וְכָל מָחָן דִּי לָא כְתִיבִין בִּסְפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַסְקִינוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ (סב) וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלָף דִּי

רש"י

האחד מליהן לאשר אלא מן הדבר: (נט) והפלא ה' את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגורת מפניהם. מפני המכות שהיו ישראל רואין מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן נאמר והיה אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך [שמות כ'] אין מייראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה: (סב) ונשארתם במתי מעט

באור

עמו, והענין אם לא תשמור ליראה: (נט) והפלא, להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו, ורש"י באלו מענין הבדלה ואמר שיהיו מופלאות ומובדלות משאר מכות, וכן דעת המתרגם האשכנזי והענין אחד: ונאמנות, שלא יסורו, וכן ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כ"ב כ"ג), ויהי ידיו אמונה (שמות י"ז י"ב). (הראב"ע והרשב"ם). וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ס) מדוה, יתכן שהוא שם כלל לכל מיני חליים ומכאובות: אשר יגרת מפניהם, מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם. תדע שכן כתוב והיה אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שם ט"ו כ'), אין מייראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו (רש"י). ואמר מפניהם ודבקו על מדוה שהוא לשון יחיד, כי כן דרך המקרא וכן ועדותי זו אלמדם (הראב"ע): (כא) אשר לא כתוב, לשון זכר על החלי לפי שהוא בראש המאמר: יעלם, יעלה אותם עליך: (סב) הייתם, וכן שמעת ותיבת שם, זמן מורכב, יהיה עבר בעתיד, ונאלה רבים בפרשה זאת: כי לא שמעת, ובתחלה אמר ונשארתם והייתם, וכן דרך הכתוב לשנות ולהחליף מיחיד לרבים ומרבים

אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ
וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס (סט) אֵלֶּה
דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ
מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת
אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ שביעי
כט (א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־
אַרְצוֹ׃ (ב) הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ

ת"א והתמכרתם מגלה י"א, א': ואין קונה ב"ב ס"ט, א': אלה וכו' ברכות ס', א'. סוטה ל"ז, כ':

כען, דוא זאָללטעסט איהן ניאמאלס ווידער זעהען. דאזעלבסט ווערדעט איהר אייך אייערען פֿיינדען צו שקלאַפֿען אונד שקלאַפֿינ־נען פֿייל ביטען, עס ווירד אבער קיין קייפֿער דא זיין. (סט) דיזעס זינד דיא וואָרטע דעס בונדעס, דען דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען מיט דען קינ־דערן ישראלס, אים לאנדע מואב, צו שליסען: אויסער דעם בונדע, דען ער מיט איהנען געשלאָססען אם חרב.

כט (א) משה הילט איי־נע רעדע אן גאנץ ישראל, אונד שפראך צו איהנען: איהר האבט אל־לעס געזעהען, וואס דער עוויגע אין מצרים אן פרעה, זיינען בעדינטען, אונד זיינעם גאנצען לאנדע, פֿאָר אייערען אויגען אויס־געאיבט האט; (ב) דיא גראָססען פּערזוכונגען, דאפֿאָן דוא אויגענצייגע ווארסט, יענע גראָססע ציי־

רש"י

בספינות בשניה: והתמכרתם שם לאויביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קונה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלע"ז איפורו וכדי"ן גו"ם ולא יתכן לפרש והתמכרת' בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: (סט) לכרות את בני ישראל. שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני:

תרגום אונקלוס

לָךְ לָא תוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי׃ (סט) אִלֵּין פִּתְגָּמֵי קְיָמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב בַּר מִן קְיָמָא דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב׃

כט (א) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ (ב) נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא

באור

אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה (רש"י). והכוונה אתם תבקשו למכור עצמכם ואין קונה, כי יגזרו עליכם חרב וכליון, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (סט) דברי הברית, זאת הברית במלות השם בערבות מואב: אשר כרת אתם בחרב, תוכחות שבפרש' אם בחקותי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני. הוא הר חורב (הרשב"ם), וכן פי' רש"י:

כט (א) ויקרא משה, אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קרא עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגומר, כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא (הרמב"ן). וטעם ויקרא הוא לעורר אזנם על דבריו: אתם ראיתם, לשון הראב"ע ואחרי כן ואולך אתכם, ואחר כך ויצא עוג, כי יש מהם שלא ראו האותות שעשה השם במצרים, והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו. ואלה הבנים ראו כי השם עוזרם והכו שני המלכים: (ב) המסות הגדולות, שניס

עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים
הָהֵם׃ (ג) וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב
לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ד) וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ
שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־
בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ (ה) לֶחֶם לֹא
אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם
לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
מפטיר (ו) וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה

ת״א ולא נתן ע״ז ה׳, ג׳ ואולך סס סס:

כען אונד וואונדערווערקע. (ג) אבער ביז אויף דען הייטיגען טאגע האבט איהר, דורך גאָטטליכעס פערהענגניס, קיין הערץ געצייגט, דאז פערשטענדיג ווערע: קיינע אויגען, וועלכע זעהען, קיינע אָהרען, וועלכע העֶרען. (ד) איך האבע אייך נונמעהר פירציג יאהרע אין דער וויסטע הערומגעפיהרט; דיא קליידער זינד אייך אינדעססען ניכט פֿאָם לייבע געפֿאללען, אונד דיא שוהע ניכט פֿאן דען פיסען. (ה) בראָד האבט איהר ניכט געגעססען, אויך קיינען וויין אָדער אנדערעס שטארקעס געטרענקע געטרונקען. אויס דיזען אומשטענדען זאָללט א־הר ערקעננען, דאס איך דער עוויגע, אייער גאָטט, זייא. (ו) אלס איהר אין דיזער געגענד אנקאמט, צאָג סיחון, קאָניג צו חשבון, אונד עוג, קאָניג

תרגום אונקלוס

ומופתיא רברביא האינון: (ג) וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִידַע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין: (ד) וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָאנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל רַגְלָךְ: (ה) לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתֵיתוּן בְּדִיל דְּתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (ו) וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג

רש״י

כח (ג) ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב״ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב בפ׳ וילך ויתנה אל הכהנים בני לוי [דברים ל״א] באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה וניתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום אחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו׳ היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד״א ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה [ע״ז ה׳] ולפיכך לא הפקיד

באור

גם פרעה וכל עבדיו, או שניסה אתכם כמו מעמד הר סיני. והולכה במדבר מ׳ שנים שנאמר בעבור נסות אתכם (שמות כ׳ י״ט): (ג) ולא נתן ה׳, הטעם כי אמתו העלילה הראשונה (הראב״ע), ועל דרך זה תרגם המתרגם האשכנזי. ואולם יתכן לפרשו על דרך תימה, אחרי אשר ראיתם את כל אשר עשה ה׳ וכל המסות האותות והמופתים הגדולים והנוראים האם לא נתן לכם ה׳ עד עתה עינים לראות ולב לדעת ולהתבונן ואזנים לשמוע בקול דברו: לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים, ולא הזכירו האותות שראו (הראב״ע): (ה) לחם לא אכלתם, לדעת הראב״ע לא אכלו לחם כלל במדבר, ולדעת הרמב״ן יוכל להיות שאכלו לחם אלא שעיקר מחיתם היה במן: למען תדעו כי אני ה׳. כטעם כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה׳: (ו) ותבאו אל המקום הזה, כאשר באתם אל המקום הזה נעשו לכם אותות

וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם:
(ז) וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי:
(ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: פ
(ט) אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל:
(י) טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ:

ת"א ושמרתם סוטה לה. סנהדרין נ"ט, ב'. ע"ז י"ט, ב': למען עקידה שער נ"ח: מחטב יבמות ע"ט, א':

תרגום אשכנזי

צו בשן, ווידער אונס צו פֿעלדע; אללײן וויר שלוגען זיא, (ז) נאהמען איהר לאנד איין, אונד גאבען עס דען שטעממען ראובן אונד גד, וויא אויך דעם האלבען שטאממע מנשה צום ערבגוטע. (ח) בעאָבאכטעט אלזא דיא וואָרטע דיזעס בונדעס אונד טהוט דארנאך: זאָ ווערדעט איהר גליק האבען, אין אללעם, וואס איהר פֿאָרנעהמעט. (ט) איהר שטעהעט יעטצט אללע פֿאָר דעם עוויגען, אייערם גאָטטע: שטאממהייפּטער דער געשלעכטער, עלטעסטע אונד אמטלייטע, אויך יעדער געמיינע אין ישראל; (י) אייערע קינדער, ווייבער, אונד דער פֿרעמדע, דער אים לאגער בייא אייך איזט, פֿאָן האלצהויער ביז וואססערשעפּפֿער: (יא) דאס דוא דורך דיא שטיקקע דעם בינדניססעס געהסט, (דען בונד אננעהמעסט),

תרגום אונקלוס

מַלְכָּא דְמַתְנַן לְקַדָּמוּתָנָא לַאֲגָחָא קְרָבָא וּמְחֵינְנוּן: (ז) וּכְבַשְׁנָא יָת אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: (ח) וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת כָּל דִּי תַעַבְדוּן: (ט) אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא דֵין כּוּלְכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסַרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל: (י) טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ

רש"י

עליכם המקו' עד היום הזה אבל מכאן ואילך יכקיד ולפיכך ושמרת' את דברי הברי' בזאת וגו':
(ט) אתם נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניס' בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכ' לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל: (י) מחוטב עציך. מלמד שבאו כנעניים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים

באור

כי ויצא סיחון וגו' זהו פשוטו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ז) לראובני. תרסר מלת שבט ומונח מעצמו: (ח) למען תשכילו, כמו תצליחו. והוא פעל יוצא לבני פעלים והעד אשר תעשון, כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל (שמואל א' י"ח י"ד) (הרמב"ע), וכן תרגם אונקלוס והמתרגם האשכנזי. ויתכן גם לפרשו כפשוטו, שתשכילו מעתה והלאה ותתבוננו את כל אשר תעשו, ולא תהיו עוד נמהרי לב ונתונים אל היצר כעבדים לאדוניהם: תעשון. הנו"ן נוסף (ט) אתם נצבים היום כלכם. כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל, ואמר להם שנכנס היום לפני הקב"ה ביום מותו, כדי להעבירם בבריתו ובאלתו. כי בברית הראשונה של מתן תורה לא היו בה אלות וקללות, והוסיפם עתה מדאתו פן נפתה לב קצתם לשקוצי ע"א. כמו שאמר כי אתם ידעתם וגו': ראשיכם שבטיכם, ראשים לשבטיכם כ"פ רש"י, והרמב"ע כתב שהוא כמו הבהלה אדם אנו והגאולה עודך הגניא. וכן הוא ראשיכם ראשי שבטיכם. ודעת הרמב"ן

(יא) לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת
עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני (יב) לְמַעַן הָקִים־
אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ
לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב׃ (יג) וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם
אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־
הָאָלָה הַזֹּאת׃ (יד) כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ

ת"א ולא אתכם וגו' נדרים ס"ה, א'. שבועות ל"ט, א': כי את וכו' שבת קמ"ו, א'. שבועות מט:

אונד דען פֿעראיידיגונגס־פֿלוך, (אים איבערטרעטונגספֿאללע) איבערנעהמעסט, מיט וועלכעם דער עוויגע דיך היטע פֿערפֿפֿליכטעט; (יב) אום דיך הירמיט צו זיינעם פֿאלקע אנצונעהמען, א נד דיין גאטט צו זיין: וויא ער דיר פֿערהייסען, אונד דיינען פֿארפֿאהרען אברהם, יצחק אונד יעקב, צוגעשווארען האט. (יג) ניכט מיט אייך אלליין, שליסע איך דיעזען בונד אונד דיעזען פֿעראיידיגונגספֿלוך פֿעסט; (יד) זאנדערן מיט דעם, וועלכער היר פֿאר דעם עוויגען, אונזערעם

תרגום אונקלוס

דִּי בְּנַי מְשָׁרִיתָךְ מִלָּקֵיט אָעָךְ עַד מָלֵי מַיָּךְ׃ (יא) לְאַעָלוּתָךְ
בִּקְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין׃
(יב) בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי לָךְ
לֶאֱלָהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וּכְמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (יג) וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא
הָדֵין וְיָת מוֹמָתָא הָדָא׃ (יד) אֲרֵי יָת מַן דִּי אִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא

רש"י

ויעשו גם המה בערמה [יהושע ט'] ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים [תנחומא]: (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם [דברים ד']: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתיים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו [ירמיה ל"ד]: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא מוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו לפי שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין

באור

ז"ל שהוא כלל ואחריו פרט. הכלל ראשיכם וכל שבטיכם, והפרט זקניכם ושוטריכם שהם הראשים וכל איש ישראל הם השבטים שזכר, והוסיף לפרוט הטף והנשים וגו': (יא) לעברך, אם הפועל והכ"ף אינו כנוי הפעול, כי אם כנוי הפועל אשר אליו תיוחס פעולת ההעברה, ענינו שלך להיותך עובר, ולא יתכן לפרשו להעבירך, אלא כמו לעשותכם אותם (לעיל ד' י"ד): בברית. דרך העברה כך הי' כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומכאן, ועוברין בנתים, כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד י"ח). והנה מלת עבר עם בי"ת הוא עשיית הברית, ובלא בי"ת הוא הפרת הברית, וכבר זכרנו זה בפ' וירא (בראשית ע"ו י'): (יב) למען הקים אותך היום לו לעם, הברית הזה הוא שיקים ה' אותך לעם סגולתו, כדי שיהיה הוא לך לאלהים. ובהיות התכלית נכבד כל כך צריך שתהיה קבלתו בתכלית השלמות. (רמב"ם): (יד) ישנו, נו"ן נוסף: ואת אשר איננו פה, והם הדורות הבאים, וכן צריך

פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ
הַיּוֹם׃ שלישי (טו) כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם
אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת
אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
עֲבַרְתֶּם׃ (טז) וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם
וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב
אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ (יז) פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ
אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט
אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי

ת"א עברנו עקרים מ"ד, פי"ג: ותראו ע"ז ל"ג, ח':

תרגום אשכנזי

נאָטטע, מיט אונס צוגע־גען איזט; אונד אויך מיט דעמיעניגען, דער היר ניכט צוגעגען איזט. (טו) איהר ערינערט אייך נאָך, וויא וויר אונס אין מצרים אויפגעהאלטען האבען, אונד העו נאך צווישען פערשידענען פֿאָלקערן געריזט זינד, דיא איהר אנגעטראָפֿפען. (טז) איהר האבט איהרע גרייעל, אונד דיא אבשייליכע גאָטצענבילדער פֿאָן האָלץ, שטיין, זילבער אונד גאָלד, דיא זיא האטטען, געזעהען. (יז) זאָללטע עטווא איין מאן אָדער וויב, געשלעכט אָדער שטאם, אונטער אייך זיין, דעססען הערץ זיך שאָן יעטצט פֿאָן דעם עוויגען, אונזערם גאָטט, אבגעוואנדט האבע, דען גאָטטערן דיזער פֿאָלקער נאכצוואנדעלן אונד איהנען צו דינען! זאָללטע איינע ווארצעל אונטער אייך זיין, דיא זאָ גיפֿטיגעס אונד ביטטערעס קרויט הערד־

רש"י

מקיימין אתכם ומלינין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי. דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס משה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם [שמואל א' י"ב] כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו' לפי שראית' האומו' ע"א ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריה': (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסי' כשקצים: גלוליהם. שמוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הנכרי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית:

תרגום אונקלוס

קָאִים יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת מַן דִּי לֵיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא יוֹמָא דֵין׃ (טו) אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּי יְתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיָת דִּי עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְתּוּן׃ (טז) וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן׃ (יז) דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִּי לִבֵּיהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵין מִבָּתַר דַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָנָא לְמֵהַךְ לְמִפְלַח יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא

באור

שתודיעם שמתנת הארץ ויתר הטובות אשר הועתקו על ידכם עליהם, לא היו כי אם על תנאי קיום הברית, ובאותו התנאי בעצמו התנחלתם אותם לבניכם אחריכם: (טו) כי אתם ידעתם וגו', לפי שראיתם האומות עובדי אלילים, שמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) שקוציהם, על שם שהם מאוסים כשקצים: גלליהם, שמוסרחין ומאוסין כגלל: (יז) ראש ולענה, עשבים מרים או ממיתים. ושמם כן בלה"ק, והטעם שרש מצמיח ומגדל מרורות, כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם. ואונקלוס תרגמו על ההרהור ומחשבת הלב, כי הוא נסתר וסופו להגלות, ע"י הרעות היוצאות ממנו, כמו השרש המוציא פרחים רעים. וסמים ממיתים:

הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה
רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ (יח) וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־
דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ
לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת
לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־
הַצְּמֵאָה׃ (יט) לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ
לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ

תולדות אהרן למען ספות סנהדרין ע"ו ב': לא יאבה סס סס:

פֿאָדברעכטע! (יח) איין מענש, דער, וועןְ ער דיזען פֿעראיידיגונגספֿלוך האָרט, זיך זעלבסט אים הערצען זעגנעט אונד שפריכט: מיר ווירד עס וואָהל זיין, ווען איך דעם דינקעל מיינעם הערצענס נאכוואנדלע, אונד דיא פֿאללערייא אויף דען דורשט הייפֿע! (דיא נאַטירליכען בעגירדען מיט איבערמיטהיגען פֿערמעהרע). (יט) איינעם זאָלכען ווירד דער עוויגע נימםערמעהר פֿערגעבען וואָללען: פֿילמעהר ווירד דער צאָרן דעס עוויגען אונד זיין איי־

תרגום אונקלוס

הָאִינוּן דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֲטָאִין אוֹ זְדוֹן׃ (יח) וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי מוֹמָתָא הָדָא וְיַחְשֵׁיב בְּלִבֵּיהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֶטְאֵי שָׁלוּתָא עַל זְדָנוּתָא׃ (יט) לָא יֵיבֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ אֲרֵי בְּכֵן יִתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ וְחֶמְתֵיהּ בְּגַבְרָא הַהוּא וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל

רש"י

שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדי"רא שו"יא בלע"ז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב [במדבר כ"ה] כלומר מה שלבו רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם ונודע עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שיוסיף לו אני השגגו' על הזדונות: רוה. שוגג. שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן אף ה'. ע"י

באור

(יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה. יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו. לאמר לא יבואוני קללות הללו. אך שלום יהיה לי, והתברך בנדיר"א שוי"א בלע"ז. ובל"א (ווירד זיך זעגנען), כמו והתגלח והתפלל (רש"י). כי הוראת בנין התפעל על הרוב פעולה חוזרת (ווערבום רעציפראָ־קום): בשרירות לבי אלך. במראות לבי, כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ח י"ז), כלומר מה שלבו רואה לעשות (רש"י). והרמב"ן פי' התאוה הנגזרת ומתחזקת בלב תקרא שרירות כלשון חכמים שריר וקים. וכן בשרירי בטנו (איוב מ' ט"ז): למען ספות הרוה את הצמאה. רוה וצמאה הם שמות המקרה, או התוארים המופשטים, שדרכם לבא על משקל נקיבה, כמו שזכרנו פעמים רבות. והנה הרוה כנוי לתאות המותרות ולחטא מתוך שובע. כענין וישמן ישרון ויבעט (לקמן ל"ב ט"ו), והצמאה כנוי לתאות הדברים ההכרחיים. כמו החוטא לתאבון. ומלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת, והוא מקור סמוך, ואין למען במקום הזה נתינת טעם, בשרירות לבי אלך, בעבור שאספה, אבל הוא כמו לספות, יאמר הכתוב כי בעבור זה יהיה כך, כי בכל סבה עם עלול יאמר למען בין שיעשה אדם הגורם לתכליתו בעלול, כמו למען אשר יטב לך, בין שיהיה שלא מדעתו, כמו למען למוג לב (יחזקאל כ"א כ'), למען יכרת (הושע ח' ד'). והטעם הכתוב אם ילך אחרי שרירות הלב ומראית העין, ולא יתן מחסום לתאות הדברים שיש בהם צורך ותועלת, סופו שיוסיף עליהם תאות הדברים שאין צורך ותועלת בהם, כי אם הון היליד וגאון השובע: (יט) יעשן אף, על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב ט'). ולפי שאין זו לפני המקום. הכתוב משמיע את

בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה
הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה
אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ (כ) וְהִבְדִּילוֹ
יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ (כא) וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן
בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי
אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־
מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ
אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ (כב) גָּפְרִית
וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע
וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב
כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבֹיִים
אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃

וצבוים קרי

פער איבער איינען זאל-
כען מאן רויכען; אללע
פערפלוכונג, דיא אין די-
זעם בוכע שטעהט, ווירד
זיך אויף איהן לעגען, אונד
דער עוויגע ווירד זיינען
נאמען אונטער דעם הימ-
מעל אויסטילגען. (כ) איהן
ווירד ער אויס אללען גע-
שלעכטערן ישראלס צום
אונגליק אויסזאנדערן: נאך
אינהאלט אללער פעראיי-
דיגונגספליכע, דיא אין
דיזעם בוכע דער לעהרע
פערצייכנעט זינד. (כא) אין
דער שפעטעסטען צו-
קונפט: ווען דיא קינדער,
נאך אייך לעבען ווערדען,
אונד דער אויסלענדער,
דער אויס ענטפערנטעם
לאנדע קאממט, דיא
פלאגען דיזעם לאנדעס
אונד דיא זייכען וואהר-
נעהמען, מיט וועלכען דער
עוויגע זאלכעס בעלאדען
האט; (כב) דער ערדבא-
דען, דער דורך דען בראנד
וויא אין שוועפעל אונד
זאלץ פערוואנדעלט איזט, ניכט בעזעעט ווערדען קאן, ניכטס הערפארבריננט, איך ניכט
איינמאל אונקרויט אויפשיסען לעסט: אונד דעם סדום, עמורה, אדמה אונד צבוים גלייכט,

תרגום אונקלוס

לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי יְיָ יָת שְׁמֵיהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃
(כ) וְיַפְרְשִׁנֵּיהּ יְיָ לְבִישָׁא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל לְוָטֵי
קְיָמָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרָיְתָא הָדֵין׃ (כא) וְיֵימַר דָּרָא בָתְרָאָה
בְּנֵיכוֹן דִּי יְקוּמוּן מִבַּתְרֵיכוֹן וּבַר עַמְמִין דִּי יֵיתֵי מֵאֲרַע רְחִיקָא
וְיֶחֱזוֹן יָת מַחֲתָא דְאַרְעָא הַהִיא וְיָת מַרְעֲהָא דִּי אַמְרַע יְיָ בַּהּ׃
(כב) גּוּפְרִיתָא וּמִלְחָא יְקִידָא כָל אַרְעַהּ לָא תִזְדְּרַע וְלָא תַצְמַח
וְלָא יִסַּק בַּהּ כָּל עִשְׂבָּא כְּמַהְפֶּכְתָּא דִסְדוֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה

רש"י

כעס הגוף יתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו [שמואל ב' כ"ב] ואע"פי שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חימה אנפרמי"נט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר גם כל חלי וכל מכה וגו' בספר התורה הזאת [דברים כ"ח] הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר

באור

האזן כדרך שהיא רגילה, ויכולה לשמוע. כפי דרך ארץ (רש"י): וקנאתו. לשון חמה אנפרמינ"ט והיא בל"א (אייפער), אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה (רש"י): (כ) הכתובה בספר התורה הזה, ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת (דברים כ"ח נ"ח), הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה הזה לשון זכר מוסב אל הספר. וע"י פסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות, כפי' הקללות הנפסקת כתובה תחת בספר, והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר

(כג) וְאָמְרוּ כׇּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה
יְהֹוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי
הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ (כד) וְאָמְרוּ עַל
אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהֹוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ
אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כה) וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם
אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק
לָהֶם׃ (כו) וַיִּחַר־אַף יְהֹוָה בָּאָרֶץ הַהִוא
לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כׇּל־הַקְּלָלָה
הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ (כז) וַיִּתְּשֵׁם
יְהֹוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה

תולדות אהרן ואמרו על סס סס: ויתשם וכו' סס ק"י, ג':

דיא דער עווינע איס צארן
אונד גרימימע אינזונ=
קעהרט האט; (כג) יא
ווערדען אללע פֿאלקער
פֿראגען: ווארום האט דער
עווינע דיעזעם לאנדע אלזא
געטהאן? וואהער דיעזער
גראָסע, גרימימינע צארן?
(כד) אונד מאן ווירד אנט=
ווארטען: וויל זיא דעם
בונד פֿערליסען, דען דער
עווינע, דער גאָטט איה=
רער פֿאָרפֿאהרען מיט איה=
נען געשלאָססען, אלס ער
זיא אויס דעם לאנדע
מצרים פֿיהרטע; (כה) הינ=
גינגען, דינטען אנדערען
געטטערן, אונד בעטעטען
זיא א: געטטער, דיא
זיא ניכט קאננטען, דיא
ער איהנען אויך ניכט בעי=
שידען האט. (כו) דארום
איזט דער צארן דעם עווי=
גען איבער דיעזעס לאנד זא
ענטבראננט, דאס ער אללע פֿלוכע אויף דאסועלבע האממע ליס, דיא אין דיעזעם בוכע געשריי=
בען שטעהען. (כז) דארום שטיס יא דער עווינע איס איה, עס לאנדע מיט צארן, גרים אונד
גראָסער אונגנאדע, אונד ווארף זיא אין איין אנדערעס לאנד, וויא יעטצט געשעהען

תרגום אונקלוס

וּצְבוֹיִים דִּי הֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וּבְחֵמְתֵיהּ׃ (כג) וְיֵימְרוּן כׇּל עַמְמַיָּא
עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָה תְּקוֹף רוּגְזָא רַבָּא הָדֵין׃
(כד) וְיֵימְרוּן עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת קְיָמָא דַּייָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְהוֹן דִּי גְּזַר עִמְּהוֹן
בְּאַפָּקוּתֵיהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (כה) וַאֲזַלוּ וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת
עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּי לָא יְדַעוּנוּן וְלָא אֵטִיבָא לְהוֹן׃
(כו) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כׇּל לְוָטַיָּא
דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ (כז) וְטַלְטֵלִינוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז
וּבְחֵמְתָא וּבִתְקוֹף רָב וְאַגְלִינוּן לַאֲרַע אוּחֲרִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃

רש"י

וע"י פסוק הטעמים ה'
נחלקין לשתי לשונו' בפרשת
הקללות הטפחה נתונה
תחת בספר והתורה הזאת
דבוקים זה לזה לכך אמר
הזאת וכאן הטפחה נתונה
תחת התורה נמצא ספר
התורה דבוקים זה לזה
לפיכך לשון זכר נופל אחריו
שהלשון נופל על הספר:
(כה) לא ידעום. לא
ידעו בהם גבורת אלהות: ולא חלק להם, לא נתנם לחלקם: ואונקלוס תרגם לא אוטיבא להון
לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק לה' שום
נחלה ושום חלק: (כו) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון וכן הנני נותשם מעל אדמת' [ירמיה

באור

הזאת, וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה, לפיכך לשון זכר
נופל אחריו, שהלשון נופל על הספר (רש"י): (כג) ואמרו כל הגוים, הוא הדור האחרון והנכרי
הנאמרים למעלה, ונשנה בעבור שאדבר הדברים, כמשפט הלשון: (כה) אשר לא ידעום, לא
הכירו מפליאותם ויכלתם בשום פנים: ולא חלק להם, הטעם, שלא נתן אותם שרים על ישראל,
כאשר שמם על כל האומות, כי אין שום מזל או שר משרי מעלה המתקן ענייני האומה. הנגזרת,

וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ
אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (כח) הַנִּסְתָּרֹת
לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ
עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ רביעי שני
ל (א) וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שָׁמָּה׃ (ב) וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ (ג) וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

ל' רבתי   י"א נקודות

ת"א הנסתרות וכו' סנ' מ"ג, ב': ושב וכו' מגלה כ"ט, א':

אָרגענע עוויגען, אונזערם גאָטטע, פֿאָרבע- האַלטען; וואס אבער אָפֿפֿענבאר ווירד, געהט אונס אונד אונזערע קינ- דער אן: דאס וויר נעהמ- ליך טהון זאָללען אללע וואָרטע דיזער לעהרע.
ל (א) ווען נון קינפֿטיג אללע דיזע דינגע איינ- טרעפֿפֿען, זעגען אונד פֿלוך, וויא איך זיא דיר פֿאָרגעלעגט האבע: דוא ניממסט עס אונטער דען פֿאָלקערן, דאהין דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, פֿער- שטאָסען האט, צו הער- צען; (ב) בעקעהרסט דיך צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אונד געהאָרכסט זיינער שטיממע, וויא איך דיר הייטע געביטהע: דוא אונד דיינע קינדער, פֿאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע; (ג) זאָ ווירד דער עוויגע, דיין

תרגום אונקלוס

(כח) דְּמִטַּמְּרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וּדְגַלְיָן לָנָא וְלִבְנָנָא עַד עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃
ל (א) וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּי יְהָבִית קֳדָמָךְ וְתָתֵיב לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ (ב) וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (ג) וִיתֵיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבִי גָלְוָתָךְ וִירַחֵים עֲלָךְ וִיתוּב

רש"י

י']: (כח) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש אח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו הרבים. נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה [סנהדרין מ"ג]:
ל (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן

באור

כענין שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה' וגו' (לעיל י"ט כ'):
(כח) הנסתרות לה' אלהינו, מי שיעבוד ע"ז בסתר, משפטו ביד השם לבדו, כי לפניו נגלו כל תעלומות לב, ואין אדם יודע טמונותיו של חבירו, אבל אם היתה בגלוי חוב לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו. ואם לא נעשה בהם דין, יענשו הרבים על פשעי יחיד, כמו שאמר למעלה:
ל (ג) ושב, כמו והשיב, ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון הוא מענין השקטה והנחה

שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שָׁמָּה׃ (ד) אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה
הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ (ה) וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ
וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃
(ו) וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ
וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ
לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי שלישי (ז) וְנָתַן

תולדות אהרן והביאך ערכין ל"ג, ב': אשר ירשו שם שם. נדה מ"ו, ב': ומל וכו' עקדה שער פ"ח, עקרים מ"ד, פכ"ח:

גאָטט, זיך אויך דיינער ערבארמען, אונד דיך אויס דער געפאנגענשאפט צוריק פֿיהרען; אויס אללען פֿאָלקערן, אונטער וועלכע דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, צערשטרייעט האט, ווירד ער דיך ווידער פֿערזאממעלן. (ד) ווערעסט דוא ביז אן דאז ענדע דעם הימּמעלס פֿערשטאָסען: זאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך פֿאָן דאהער זאממעלן אונד איינהאָלען; (ה) אין דאז לאנד צוריק ברינגען, דאז דיינע פֿאָרפֿאהרען בעזעססען האבען, דאס דוא עס ווידער בעזיטצעסט; אונד ווירד דיך גליקליכער אונד צאהלרייכער מאכען, אלס דיינע פֿאָרפֿאהרען געוועזען. (ו) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד אויך דיין אונד דיינער נאכקאָממען הערץ בעשניידען: (דיא אויסשווייפֿענדען בעגירדען אונד נייגונגען דעם הערצענס, וויא איינען ווילדען אויסוואוכס, אויסראָטטען). דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעלע ליבעסט, אום דיינער ערהאַלטונג וויללען. (ז) אללע דיזע פֿערפֿלוכונגען אבער ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, אויף

תרגום אונקלוס

וִיכַנְשִׁינָךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ (ד) אִם יְהוֹן גָּלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְדַבְּרִינָךְ׃ (ה) וְיַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי יְרִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵיב לָךְ וְיַסְגֵּינָךְ מֵאֲבָהָתָךְ׃ (ו) וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּךְ׃ (ז) וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ

רש"י

כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו

באור

טעם שישקיט הגלות ויניח להם מצרתם. וזה לא יתכן זולת שישיבם אל מקומם, כי הגולה אולי לא ישקוט, אף אם יהיה שם בתענוגים גדולים: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: (ה) והיטבך והרבך מאבותיך. הדבר מבואר שכל היעודים הללו לא נתקיימו לא היו ולא נבראו עד היום הזה. כי בימי בית שני לא היתה הגאולה שלימה כידוע, אבל כל הפרשה הזאת הבטח' לעתיד במהרה בימינו. כמ"ש הרמב"ן ז"ל. (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, כל דבר יתר היוצא מן השיעור הראוי אל התכלית וראוי להסירו ולהשליכו יקרא ערלה. והסרתו יקרא מילה. והנה ערלת הלב כנוי למחשבות הבלי שוא, ותשוקות דברי מותר. המתעים את השכל ומונעים אותו מדעת טוב ורע, והסרתם תקרא מילת הלב. אמר כאשר תשתדל לשוב אל ה' אלהיך, גם הוא יעזור אותך ויכון את לבבך אל אהבה, באופן שתכיר טובו וחסדו ואז תאהבהו בשלמה, וזה יעשה למען יהיו לך חיי עד. והענין כמו שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו, כי כאשר יוסיף האדם

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה
עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃
(ח) וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ט) וְהוֹתִירְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ
וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה
כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב
כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ (י) כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי
(יא) כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ

תולדות אהרן לא נפלאת עקדה תנוח סער. עקרים מ"ד, פרק כ"ט:

דיינע פֿיינדע אונד האססער לעגען, דיא דיך פֿערפֿאָלגט האבען. (ח) דוא ווירסט אלסדאן פֿארטפֿאהרען, דער שטיממע דעס עוויגען צו געהאָרכען, אונד אללע זיינע געבאָטהע צו האלטען, דיא איך דיר היינטע געביטהע. (ט) אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד דיר אין אללען דיינען פֿאָרהאבען, אין פֿרוכט דיינעס לייבעס, דיינעס פֿיעהעס אונד דיינעס ערדרייכס, אים גוטען איינען פֿאָרצוג געבען; דען ער ווירד זיך וויעדער פֿרייען דיר וואָהל צו טהון, זאָ וויא ער זיך איבער דיינע פֿאָרפֿאהרען געפֿרייעט האט: (י) ווען דוא נעהמליך דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרזאם זיין; אונד זיינע געבאָטהע אונד געזעטצע, דיא אין דיזעם בוכע דער לעהרע פֿערצייכנעט זינד, בעאָבאכטען; אונד דיך פֿאָן גאנצעם הערצען אונד מיט גאנצער זעעלע צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, בעקעהרען ווירסט. (יא) דען דיזעס געבאָטה, דאז איך דיר יעצט געבע, איזט דיר ניכט פֿערבאָר־

רש"י

לאחד לאחד בני ישראל [ישעיה כ"ז]. ואף בגליות האל האומות תליכו כן ובכתי את שבות מואב [ירמיה מ"ח]: (יא) לא נפלאת היא ממך לא מכוסה היא ממך כמו ותרד פלאים [איכה א'] ותרד במעמוטיו מכוס' כנוסה

תרגום אונקלוס

וְעַל שָׂנְאָךְ דִּי רְדַפוּנָךְ׃ (ח) וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ וְתַעְבֵּיד יַת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ (ט) וְיוֹתְרִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלַדָא דִמְעָךְ וּבִוְלַדָא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ לְטָב כְּמָא דִּי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ׃ (י) אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (יא) אֲרֵי תַפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא

באור

לסקוד על דלתי החכמה ולהשתדל בעשות הטוב. כן יעשה לבו מכל סיג, וכן יוסף לו תוכן כנגד תעתועי הילד. וכל המשתדל לאהוב את השם סופו שיאהבנו: (ט) והותירך, יתן לך יתרון על כל העמים: (יא) נפלאת, מופרשת ומובדלת ממך, שלא תוכל לעשותה: (יב) לא

וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ (יב) לֹא בַשָּׁמַיִם
הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה
וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃
(יג) וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי
יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ
וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ (יד) כִּי־
קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ
וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי רביעי
(טו) רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־
הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־
הָרָע׃ (טז) אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת

תולדות אהרן לא בשמים עירובין נ"ה, ח'. ב"מ נ"ט, ב': כי קרוב עירובין נ"ד, א: את החיים עקדה שער ז', ושער קמ"ו:

געז, איך ניכט פֿערנע. (יב) עס איזט ניכט אים הימעל; דאס דוא עטווא זאגעז מאכטעסט. ווער שטייגט פֿיר אונס אין דען הימעל הינויף, אום עס הערונטער צו האָלעז אונד אונס בעקאננט צו מאכען? זאָ וואָללען וויר עס האל־טען; (יג) עס איזט אויך ניכט יענזייט דעם מעערס; דאס דוא עטווא זאגען מאכטעסט: ווער רייזעט פֿיר אינס איבער דאז מעער, אום זאָלכעס הער־איבער צו האָלען אונד אונס בעקאננט צו מאכען? זאָ וואָללען וויר עס האל־טען; (יד) זאָנדערן דאז ווארט איזט דיר גאנץ נא־הע: זוא האסט עס אים מונדע, אונד דעז בעגריף דאַפֿאָן אים הערצען, וויא זאָלכעס צו בעאָבאכטען זייא. (טו) זיהע! איך לע־גע דיר יעטצט לעבען אונד גליקזעליגקייט, טאָדט אונד אונגליקזעליגקייט פֿאָר; (טז) דען איך האבע דיר געבאָטהען: דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואנ־

תרגום אונקלוס

רְחִיקָא הִיא׃ (יב) לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ׃ (יג) וְלָא מֵעִבְרָא דְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִעְבַּר לָנָא לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִינַהּ׃ (יד) אֲרֵי קָרִיב לְוָתָךְ פִּתְגָמָא לַחֲדָא בְּפֻמָּךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ (טו) חֲזִי דִיהַבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת חַיֵּי וְיָת טַבְתָא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּישְׁתָא׃ (טז) דִי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ

רש"י

כמו הכוס בטמון [ל"ב מ']: (יב) לא בשמים היא. שאילו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה [עירובין נ"ה]: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך: (טז) אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית. הרי

באור

בשמים היא. פירוש נפלאת, כי השמים הם מופלאים מבני האדם: (ג) מעבר לים. פירוש רחוקה: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב, ויש מהם שכל בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה (הרלב"ג), והמצוה בגידה בלא לב הוא כגוף בלא נשמה. ואמר בכל עת ובכל מקום שתרצה אף אם תהיה נדח בקצה השמים, תוכל לשוב אל ה' אלהיך ולעשות ככל אשר צוך, אם תתודה בפה עונך ועון אבותיך, ותכונן את לבך לאהבה אותו ולדבקה בו כל הימים. והדברים האלו ברשותו ובחירתו של אדם הם נתונים, קרובים אליו מאוד: (טו) החיים, הידועים, והם המאושרים והנצחיים, כלל כל הברכות והטובות כלם: הטוב. הפרטי, כעושר ובריאות הגוף וחכמה וכבוד ודומיהם. ומות ורע הפך: (טז) לאהבה את ה' וגו', עקר ותכלית לכל המצות כלם. ואם אין אהבת המקום אין כלום: ללכת בדרכיו.

בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ (יז) וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא
תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ מפטיר (יח) הִגַּדְתִּי
לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־
תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ (יט) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם
אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים

ת"א ואם יפנה סוכה מ"ז, ב'. החיים וכו' עקרים מ"ח, פ"ט:

דעלן, אונד זיינע געבאָ-
טהע, געזעטצע אונד רעכ-
טע צו האלטען: אין וועל-
כעם פאללע דוא דיין לע-
בען ערהאלטען, אונד צו-
נעהמען ווירסט; אונד דער
עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין
דעם לאנדע, דאהין דוא
געהסט, עס איינצונעהמען,
זעגנען ווירד. (יז) ווען זיך
אבער דיין הערץ אבווענ-
דען אונד אונגעהאָרזאם זיין
ווירד, ווען דוא אויף אב-
וועגע גערעהטסט, אנדרע
גאָטטער אנבעטהעסט,
אונד איהנען גאָטטעס-
דיהנסטליכע עהרע ער-
צייגסט; (יח) זאָ פערקינ-
דיגע איך אייך הירמיט,
דאס איהר אומקאָממען,
אונד ניכט לאנגע אין דעם
לאנדע בלייבען ווערדעט,
דאהין דוא איבער דען ירדן געהסט, אום זאָלכעס איינצונעהמען. (יט) הימעל אונד ערדע
רופע איך הירמיט צו צייגען איבער אייך אן, דאס איך דיר לעבען אונד טאָדט פאָרגע-

רש"י

החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר

תרגום אונקלוס

יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵיחֵי וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (יז) וְאִם יִתְפְּנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּיל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינּוּן׃ (יח) חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (יט) אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא

באור

כי האוהב מתאוה ומשתוקק להדבק עם הנאהב, הולך אחריו להיות קרוב לו, בכל מקום שהוא פונה, וכן יעשה כמעשהו למען הדמות לו בכל יכלתו. כן האוהב את השם ישתדל להדבק בו, ללכת בדרכיו כפי אשר הם ידועים לנו. והם דרכי החכמה והצדק והיושר והחסד והחנינה. ואהבת בני אדם, והצנע לכת עם ה' ועם בריותיו. והמעלה הנשגבה הזאת אשרי מי שזוכה אליה נקראה קרבת אלהים, אשר עליה אמר המשורר ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ב כ"ח). כי אין בטובה למעלה ממנה, ולה אנו מצפים ומיחלים לעה"ב: וחקתיו. אף אם לא תדע למה נתנו, די לך לדעת שהם דרכי השם ב"ה: וחיית. זהו תשובת התנאי, אז תחיה: ורבית. בכל טוב: (יז) ואם יפנה לבבך. מעם ה' אלהיך. שלא ללכת בדרכיו: (יח) כי אבד תאבדון. פירוש המות והרע. כי יאבדו הם ובניהם וקניהם: (יט) את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם, וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. וכן אמר על האבן תהיה בנו לעדה: ובחרת בחיים, יש לך לבחור בחיים טובים ומאושרים, ופירש

וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה
וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה
וְזַרְעֶךָ׃ (כ) לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא
חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ
לא (א) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה

ת"א לאהבה וכו' נדרים ס"ב, א': כי הוא חייך ברכות ל"ה, א'. שבת י"ג, א'. פסחים מ"ט, ב'. קדושין מ', א': ויאמר וכו' ר"ה י"א, א'. סוטה י"ג, ב'. קדושין ל"ח, א':

תרגום אונקלוס

יְהָבִית קֳדָמָךְ בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְּחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָךְ׃
(כ) לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ
אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ
לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן׃
לא (א) וַאֲזַל מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃
(ב) וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין

לעגט האבע, זעגען אונד פלוך; וועהלע דאז לעבען, דאמיט דוא אונד דיינע נאכקאממען ערהאלטען ווערדעט. (כ) ליבע רען עוויגען, דיינען גאטט, געהארכע זיינער שטיממע, האלטע דיך אן איהן; רען היראויף בערוהט דיינע ערהאלטונג אונד דיין לאנגעם לעבען: דאס דוא אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, וועלכעם דער עוויגע, דיינען פארפאהרען אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען איהנען איינצוגעבען.

לא (א) משה גינג היין, אונד הילט נאך פערנער פאלגענדע רעדע אן גאנץ ישראל; (ב) ער שפראך צו איהנען: איך בין

רש"י

וזרח השמש ובא השמש [קהלת א'] הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שאם שנת' מדתה שאם זרעת' אותה ולא צמחה אי שאם זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלי' שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי [תהלים ט"ז] הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

לא (ב) אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות [ר"ה י"א]: לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא

באור

כי החיים המאושרים הם לאהבה את ה', כמו שבארנו, ואין אושר והצלחה לנפש האדם זולת אהבת השם יתעלה: (כ) הוא חייך. לאהבה את השם, כי אהבה הוא מקור הפעל (דאז ליעבען), ויתכן לבא בלשון זכר, ואם יהיה שם המקרה (דיא ליעבע). יבא בלשון נקבה:

לא (א) וילך משה. התעורר לזה, כמו וילך איש מבית לוי (שמות ב' א') וילך ויעבוד (לעיל י"ז י"ב). נתן אל לבו לנחם את ישראל על מיתתו: (ב) בן מאה ועשרים שנה. זקן ושבע ימים, ואין להתעצב על מיתתי: לא אוכל עוד לצאת ולבוא. יכול שתשש כחו, ת"ל לא כהתה עינו ולא נס לחה (לקמן ל"ד ז'), אלא מהו לא אוכל? איני רשאי שנטלה ממנו הרשות וניתנה ליהושע, כן פירש"י ז"ל. ולפי דבריו תאמר וה' אמר אלי וגו' ענינו לפי שה' אמר אלי. ואין הפי' הזה נכון בעיני הרמב"ן ז"ל. ועל דעתו אמר משה לישראל דברים אשר לא כן,

אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת
וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר
אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: (ג) יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם
יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה: שני (ד) וְעָשָׂה יְהוָה
לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג
מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד
אֹתָם: (ה) וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם

תרגום אשכנזי

נונמעהר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אונד קאן ניכט מעהר פֿאָר אייך אויס = אונד איינגעהען; (אייער אנפֿיהרער זיין); אויך האט דער עוויגע צו מיר געזאגט: דוא זאָללסט ניכט איבער דען ירדן געהען. (ג) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד זעלבסט פֿאָר דיר הערציהען; ער ווירד דיזע פֿעלקער פֿאָר דיר הער פֿערטילגען, דאס דוא איהר לאנד אין בעזיטץ נעהמעסט; יהושע ווירד אייער אנפֿיהרער זיין, וויא דער עוויגע געשפּראָכען האט. (ד) דער עוויגע ווירד איהנען (דיזען פֿעלקערן) טהון, וויא ער סיחון אונד עוג, דען ביידען קאָניגען פֿאָן אמרי, אונד איהרעם לאנדע געטהאן, דיא ער פֿערטילגט האט. (ה) זאָ ווירד דער עוויגע אויך דיזע נאציאָן פֿאָר אייך היינגעבען,

רש"י

נס לחה [דברים ל"ד] אלא מהו לא אוכל איני רשאי הנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: ד"א לצאת ולבא. בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעייני החכמה: וה' אמר אלי.

תרגום אונקלוס

לֵית אֲנָא יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל וַיָי אֲמַר לִי לָא תִעְבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין: (ג) יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ עָבַר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָא הָאִלֵין מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִינוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דִי מַלֵיל יְיָ: (ד) וְיַעְבֵּיד יְיָ לְהוֹן כְּמָא דִי עֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִי שֵׁיצֵי יָתְהוֹן: (ה) וְיִמְסְרִינוּן

באור

כדי להלחם, וגם זה אינו מחוור. ויתכן שאין במשמעות לא כהתה עינו ולא נס ליחה, שנשאר על כל כחתיו כאשר היה בימי בחוריו, בלי שנוי כלל, כי אם שהיה זקן בריא משתמש בכל חושיו וכחות נפשו בשלמות, ואולי בעם כל זה הרגיש בעצמו שאין לו עוד מדת הגבורה והכח לשאת את משא העם טרחם וריבם, ולצאת ולבא לפניהם למלחמה. והמנהיג האומה הזאת ושר צבא מלחמת ה', לא די לו שיהיה בריא משתמש בחושיו ובכחות נפשו כראוי, כי אם צריך שיהיה גבור חיל ורב פעלים, שוקד להשגיח בעניני האומה ולדעת צרכיה ולפקוד עליה מן הבקר עד הערב וגם בלילה לא ישכב לבו, כי יצטרך למחשבות רבות ותחבולות עמוקות ליישר הנהגותיה בעתות השלום, אף כי במלחמה על אויביה, לא ייעף ולא יגע מרוב ענין ועבודה קשה, ואין בזה תפארת לזקן, וכבר אמר החכם תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה. (משלי כ' כ"ט). וגדולה מזו אמרו רז"ל לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה, כוונתיהם על דעתי לא שנתעלמו ממנו דרכי התורה והחכמה. אלא שנתמעט בו הכח למסור את חכמתו לאחרים. ולהפיץ את מעיינות בינתו לחוץ. ולזה דקדקו לומר מסורות ומעיינות החכמה, כי להורות לאחרים וללמדם חכמה ובינה צריך שקידה רבה והשתדלות בדברי משא ומתן, ואין זה בכח ותולדות הזקן. וזהו לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, הכוונה להורות לכם את דרכי ה' וללחום מלחמת תורתו, כי זהו ענין לצאת ולבא: וה' אמר אלי, וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא, הנה ה' אמר אלי לא תעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך וגו', אין לכם צורך בהנהגתי. כי ה' ישמיד הגוים מפניך, והוא צוה את יהושע שיעבור לפניך, כי כבר ראיתם מה שעשה השם לסיחון ולעוג: (ה) ועשיתם להם, כדבר מצותם: (ו) לא

וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר
צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ (ו) חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־
תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא
יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי המישי
(ז) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו
לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי
אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם
לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃
(ח) וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא
יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא
תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ (ט) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה
אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־

ת"א כי אתה תבוא סנהדרין ח׳, א׳: ויכתוב גיטין נ"ט, ג׳:

תרגום אשכנזי

אונד איהר ווערדעט מיט איהנען פערפאהרען נאך דעם געבאָטהע, דאז איך אייך געגעבען. (ו) זייד בעהערצט אונד טאפּפער! פירכטעט אייך ניכט, אונד לאסט איידען מוטה ניכט זינקען פאָר איהנען! דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ער זעלבסט ציהט מיט דיר; ער ווירד דיא האנד ניכט פאָן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט פערלאססען. (ז) דעם יהושע ריף משה צו, אונד זאגטע איהם אין געגענוואַרט גאנץ ישראל'ם: זייא בעהערצט אונד טאפּפער! דען דוא ווירסט מיט דיזעם פאָלקע אין דאז לאנד קאָממען, דאז דער עוויגע איהרען עלטערן צוגעשוואָרען האט איהנען צו געבען, אונד דוא ווירסט זיא דאזעלבסט איינזעטצען. (ח) דער עוויגע זעלבסט איזט עס, דער פאַר דיר הערציהט; ער ווירד דיר בייאשטעהן, ווירד זייא נע האנד ניכט פאָן דיר ציהען אונד דיך ניכט פערלאססען. פירכטע דיך ניכט, אונד זייא אונערשראָקקען! (ט) משה שריב דיזע גאנצע לעהרע אויף, איבערליפערטע זיא דען פרי-

תרגום אונקלוס

יְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֶדְתָּא דִּי פַקֵּדִית יָתְכוֹן׃
(ו) תְּקִיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ
אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ מְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ׃
(ז) וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵיהּ לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל תְּקֵיף
וֶאֱלַים אֲרֵי אַתְּ תֵּיעוֹל עִם עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ
לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַתְּ תַּחְסְנִינַהּ יָתְהוֹן׃ (ח) וַיְיָ הוּא מְדַבַּר
קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ יְהֵי בְסַעְדָּךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ לָא
תִדְחַל וְלָא תִתַּבַּר׃ (ט) וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרָיְתָא הָדָא וִיהָבַהּ

רש"י

והו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה׳ אמר אלי: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבא את העם הזה. אדוני את תיעול עם עמא הדין משה א"ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי לה׳ תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על הדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור [סנהדרין ח׳]: (ט) ויכתוב

באור

ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו כ"כ רש"י ז"ל, וכוונת הרב ז"ל שלא תאמר לא ירפך, לא יעשה אותך רפה, שאין בזה חדוש. אבל כוונת הכתוב שלא ירף ממנו, ולא יתן לו רפיון לבלתי היות בעזרתו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה, את כמו עם, כתרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת, כשהגמדה כלה נתנה

הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן
בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
רביעי (י) וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר
מִקֵּץ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת
הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ (יא) בְּבוֹא
כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא
אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל
בְּאָזְנֵיהֶם׃ (יב) הַקְהֵל אֶת־הָעָם
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ
וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת׃ (יג) וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ

ת"א מקץ ר"ה י"ב, ב'. סוטה מ"א, א': בבוא חגיגה ג', א'. סוטה שם: באזניהם חגיגה שם, ע"א ב': הקהל שם שם: למען שם שם:

תרגום אשכנזי

סטערן, דען זאָהנען לוי, דיא דעם עוויגען בונדעסלאדע טראגען, אונד אללען עלטעסטען פֿאָן ישראל; (י) אונד גאב איהנען דאבייא פֿאָלגענדען בעפֿעהל: אם ענדע פֿאָן זיבען יאהרען, צור צייט דעם פֿרייאיאהרס, אם היטטענפֿעסט: (יא) ווען גאנץ ישראל קאָממט, פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד, צו ערשיינען; זאָללסט דוא דיזע לעהרע, אין בייאזיין פֿאָן גאנץ ישראל, לויט פֿאָרלעזען. (יב) דאז גאנצע פֿאָלק מוסט דוא דאזעלבסט צוזאממען קאָממען לאססען: מעננער, וויי־בער אונד קינדער, נעבסט דעם פֿרעמדלינג, דער זיך אין דיינען טהאָרען אויפֿהעלט: דאמיט זיא האָרען אונד לערנען פֿאָר דעם עוויגען, איירעם גאָטטע, עהרפֿורכט האבען, אונד אללע וואָרטע דיזער לעהרע אויף דאז גענויעסטע בעאָבאכטען; (יג) אונד דאמיט אויך דיא קינדער, דיא נאָך אונוויססענד זינד

תרגום אונקלוס

לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל:
(י) וּפַקֵּיד משֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימָר מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא
דִּשְׁמִטְּתָא בְּחַגָּא דִּמְטַלַּיָּא: (יא) בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל לְאִתַּחֲזָאָה
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת אוֹרַיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל
יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִינוּן: (יב) כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא
וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיֵילְפוּן וְיִדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא:
(יג) וּבְנֵיהוֹן דִּי לָא יָדְעִין יִשְׁמְעוּן וְיֵילְפוּן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן

רש"י

משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעי' נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כן איתא במס' [סוטה מ"א] על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים.

באור

לבני שבטו, שהם מורי התורה: (י) מקץ שבע שנים, בשנה ראשונה של שמטה, שהיא השנה השמינית, ולמה קורא אותה שנת השמטה, שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית (רש"י): (יא) תקרא את התורה הזאת, המלך היה קורא מתחל' אלה הדברי' כדאיתא במסכת סוטה (דף מ"א), על בימה של עץ שהיו עושים בעזרה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו, האנשים והנשים, כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה': (יג) ובניהם

יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים
עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־
הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: פ חמישי ששי
(יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ
יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ
מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד:
(טו) וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן
וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל:
(טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב
עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀
אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא
בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־

ת"א הן קרבו מ"ק כ"ח, א': וילך וכו' סוטה י"ג ב': ויאמר וכו' סנהדרין ל', ב': וקם שם שם, יומא נ"ב, ב':

הערען אונד לערנען פאר דעם עוויגען, אייערעם גאט־טע, עהרפורכט האבען: זא לאנגע איהר אין דעם לאנדע לעבט, דאהין איהר יעטצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט, אום עס איינצונעהמען. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: נונמעהר איזט דיינע צייט הערנאנגעקאממען, דאס דוא שטערבעסט. רופע דעם יהושע, אונד שטעללט אייך ביידע אין דאז שטיפטסצעלט, דאס איך איהם מיינע בעפעהלע ערטהיילע. משה אונד יהושע גינגען הין, אונד שטעללטען זיך אין דאז שטיפטסצעלט. (טו) דער עוויגע ערשין אים צעלטע אין איינער וואלקענזיילע: דיא וואלקענזיילע שטאנד אם איינגאנגע דערהיטטע. (טז) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: ווען דוא בייא דיינען פארפאהרען רוהען ווירסט, זא ווירד איינסט דיזעם פאלק זיך אויפלעהנען, אונד דען גאטטערן דער בארבארישע; איינוואהנער דעם לאנדעס, דאהין עס מיטטען אונטער זיא קאממט, נאכבוהלען; עס ווירד מיך פערלאססען, אונד דען

תרגום אונקלוס

כל יומיא די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: (יד) ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרי ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: (טו) ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: (טז) ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי בתר טעות עממי ארעא די הוא עליל לתמן ביניהון

רש"י

ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו? ליתן שכר למביאיהם [חגיגה ג']: (יד) ואצונו. ואזרזנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ:

באור

אשר לא ידעו וגו'. הם הטף, כי ישמעו וישאלו והאבות ידריכו' ויחנכו אות', כי אין הטף יונקי שדים, אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך, וזהו טעם ולמדו ליראה בעתיד, כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רז"ל אמרו האנשים ללמוד, והנשים לשמוע, והטף למה בא? ליתן שכר למביאיהם (הרמב"ן): (יד) ואצונו, כמו שאמר להלן ויצו את יהושע: (טז) וזנה, הונה על האשה הבוגדת בבעלה ונותנת את אהבתה לבלתי ראוי, והושאל על העוזב את השם ועובד האלילים: נכר הארץ, גויי הארץ (רש"י), כוונתו שאין נכר תואר לאלהים שאין הסמוך תואר הנסמך, אבל יחסר המתואר, כאלו אמר אחרי אלהי עם נכר, שהוא עם הארץ, ונקרא נכר, שהוא נכרי לישראל (וסרה בזה תלונת הרמב"ן ז"ל). ולשון נכר מתורגם בל"א (בארבאר),

בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ (יז) וְחָרָה
אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים
וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל
וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר
בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי
בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃
(יח) וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם
הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה
כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃
(יט) וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה

ת"א וחרה חגיגה ה׳, א׳: הסתר שם סס. חולין קל"ט, ב׳: ועתה כתבו נדרים ל"ח, א׳. סנהדרין כ"א, ב׳. עקדה שער כ"ט:

תרגום אשכנזי

בונד ברעכען, דען איך מיט איהם געמאכט האבע. (יז) אלסדאן ווירד מיין צארן, ווידער דאזעלבע ענטפלאממען; איך ווערדע זיא פערלאססען, אונד מיין אנטליין פאן איהנען אבווענדען, עס ווירד פאן אנדערן פערצעהרט ווערדען; איינר ווען עס דאן פאן פילען אונגליקספעללען אונד דראנגזאלען ווירד היימגעזוכט ווערדען, זא ווירד עס דערראייננסט צור ערקעננטניס קאממען, אונד שפרעכען: האבען מיך ניכט אללע דיזע אונגליקספעללע געטראפפען, וויל מיין גאטט ניכט מעהר בייא מיר איזט? (יח) איך אבער ווערדע דעמזעלבען טאגעס מיין אנטליין פאר איהם פערבערגען, וועגען אללעס דעס באזען, דאז עס געטהאן: דאס עס זיך נעמליך צו אנדערן געטטערן געווענדעט האט. (יט) שרייבט אייך אלזא פאלגענדען געזאנג אויף, לעהרט איהן דיא קינדער ישראל, דאז זיא זאלכען אויסווענדיג לערגען, דאמיט מיר דיזער

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי דִּי גְזָרִית עִמְּהוֹן׃ (יז) וְיִתְקֵף רוּגְזִי בְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַרְחֵיקִנּוּן וְאַסַּלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמֵיכַל וִיעָרְעַן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינִי אַרְעוּנִי בִּישָׁתָא הָאִלֵּין׃ (יח) וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישָׁתָא דִּי עֲבַדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ (יט) וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְּפַהּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל

רש"י

(יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו:

באור

ענין הוא סנחתו הלאשיכה על אדם נכרי, והושאל על רוע המזג והמדות האנושיות: בקרבו, הנ על נכר, בקרב העם הנכר: (יז) והסתרתי פני, אסתיר השגחתי מהם, אין עיני ולבי אל העם הזה, כמו שאיני רואה צרתם: והיה לאכל, לכל מבקשי נפשו, כי כן משפט העם הזה, כאשר יסלק השם ממנו השגחתו הפרטית, ויעלים ממנו עין חמלתו, מיד והיה לאכל. כי לרוע דנים: (יח) הסתיר אסתיר, אף אם יכירו כי אשמים הם, לא אחוס להם ולא אגאלם באחרים לנדה והרבות תשובה, כי רעה גדולה עשו, בלכתם אחרי אלהים אחרים, עד אשר ישובו אלי בתשובה גמורה, ויתודו את עונם ואת עון אבותם. כמ"ש למעלה (ויקרא כ"ו): (יט) את השירה הזאת, השירה אשר אגיד לך עתה, והיא האזינו השמים עד וכפר אדמתו. וקראה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר וזמרה, וכן נכתבה על מקרא שירי, באלמדת הדלתות עם הפסק במקומות הנעימה, כמנהג בפרשת באלה מתשפט השירים בל"הק: ולמדה הנעמים הקשים ש"באר להם: שימה בפיהם, שתהיה השירה שגורה בפיהם. ומלת ולמדה גם שימה זרה, כי המשפט להיות ה"א ולמדה קמוץ, ותחת הלמ"ד פתח קטן (הראב"ע): לעד בבני ישראל. כמו שאמר לכן וענתה השירה הזאת לפניו לעד, כטעם לא תענה ברעך, שהשירה הזאת תעיד לישראל שכך הגדתי להם מראש, וכן התריתי בם על כל המוצאות אותם:

הזאת ולמדה את-בני-ישראל שימה
בפיהם למען תהיה-לי השירה
הזאת לעד בבני ישראל: ששי שביעי
(כ) כי-אביאנו אל-האדמה | אשר-
נשבעתי לאבתיו זבת חלב ודבש
ואכל ושבע ודשן ופנה אל-אלהים
אחרים ועבדום ונאצוני והפר את-
בריתי: (כא) והיה כי-תמצאן אתו
רעות רבות וצרות וענתה השירה
הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי
זרעו כי ידעתי את-יצרו אשר הוא
עשה היום בטרם אביאנו אל-

תא ולמדה וכו' ערובין נ"ד, ב': ואכל וכו' ברכות נ"ב, א': רעות וכו חגיגה ה', א': לא תשכח מנח קכ"ח, ב':

געזאנג איין צייגע זייא געגען דיא קינדער ישראל'ס: (כ) דען איך ווערדע דאז פאלק אין דאז לאנד בריגגען, דאז איך זיינען פֿאָרפאהרען צוגעשוואָרען, וועלכעס פֿאָן מילך אונד האָניג פֿליסט; עס ווירד דאזעלבסט אים איבערפלוס צו עססען האבען אונד אין וואָללוסט לעבען, אונד זיך אלסדאן צו אנדערן גאָטטערן ווענדען, איהנען גאָטטעסדינסטליכע עהרע צו ערצייגען; עס ווירד מיר פֿערדרוס מאכען וואָללען, אונד מיינען בונד ברעכען. (כא) ווען עס אלסדאן פֿאָן גראָססען אונגליקספֿעללען אונד דראנגזאלען ווירד היימגעזוכט ווערדען, זאָ מאג דיזער געזאנג אלס צייגע ווידער דאזזעלבע שפרעכען: דען ער ווירד פֿאָן זיינען נאכקאָממען ניאמאלס פֿערגעססען ווערדען. איך קעננע גאר וואָהל זיינענייגונג, דיא עס שאָן יעטצט געצייגט האט, בעפֿאָר איך עס נאָך אין דאז לאנד ברינגע, דאז איך צוגעשוואָרען האבע.

תרגום אונקלוס

ותהי קדמי תושבחתא הדא לסהיד בבני ישראל: (כ) ארי אעלינון לארעא די קיימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון וישבעון ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחון להון וירגזון קדמי וישנון ית קימי: (כא) ויהי ארי יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותתיב תושבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפום בניהון ארי גלי קדמי יצריהון די אינון עבדין יומא דין עד לא

רש"י

עמו [דברים ל"ג]: (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה

באור

(כ) ונאצוני, והכעיסוני, וכן כל ניאוץ לשון כעס, (רש"י). ונראה שהונח על המאוס ומבז' נאוץ לנו בדבר המעולה והיקר. כאמר כל תוכחתי (משלי א' כ"ט), ועצת עליון נאצו (תהלים ק"ז י"א), וכן הפעל הכבד ממנו, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ירמיה ה' כ"ד). והועתק ענין הכבד ממנו אל ענין הכעס, לפי שהמנאץ מוליד כעס וחרון בלב המנואץ. ונחק השם יתעלה יאמר לשבך את הלוז כלשון בני אדם. (ופי' ובוצע ברך נאץ ה' (תהלים י' ג'), כדאה שוא כפל הענין שאמר בראש הכתוב, כי הלל רשע על תאות נפשו, שהרשע מתהלל את עצמו בנכתו אחרי תאותו, והבוצע מתברך בלבבו על אשר ניאץ את השם): (כא) לפניו, כנגד העומד תמיד לנגדו ומעיד בו: כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום, בטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, שהיא הידיעה בפועל, כי הידיעה בעתיד ידיעה בכח. ואם-לא חטאו ישראל במדבר ולא כודע יצרו בפועל, לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שתחטאו ואעיד' בם שתמצאנה אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה, אבל היה הראוי שיתן להם התורה בידיע'

הארץ אשר נשבעתי: (כב) ויכתב
משה את־השירה הזאת ביום ההוא
וילמדה את־בני ישראל: (כג) ויצו
את־יהושע בן־נון ויאמר חזק ואמץ
כי אתה תביא את־בני ישראל אל־
הארץ אשר־נשבעתי להם ואנכי
אהיה עמך: (כד) ויהי | ככלות משה
לכתב את־דברי התורה־הזאת על־
ספר עד תמם: שביעי (כה) ויצו משה
את־הלוים נשאי ארון ברית־יהוה
לאמר: (כו) לקח את ספר התורה

תולדות אהרן כי אתה סנהדרין ח', וז': לקח גיטין ס', ח'. ב"ב י"ד. ח'· מנחות ל', ח':

תרגום אשכנזי

(כב) משה שריב אלזא פֿאָלגענדען געזאַנג אויף, אונד לעהרטע זאָלכען דיא קינדער ישראל'ס. (כג) יהושע אבער, דעם זאָהן נון, בעפֿאָהל ער, (דער עוויגע) אונד שפּראַך: זייא בעהערצט אונד טאַפּפֿער! דען דוא זאָללסט דיא קינדער ישראל'ס אין דאז לאנד ברינגען, דאז איך איהנען צוגעשוואָרען, אונד איך ווילל מיט דיר זיין. (כד) אלס משה דיא וואָרטע דיזער לעהרע פֿאָלליג אויפֿגעשריבען האַטטע אין איין בוך, ביז צו איהרעם ענדע; (כה) גאב ער דען לוים, וועלכע דיא בונדעסלאדע דעם עוויגען טרוגען, פֿאָלגענדען בעפֿעהל: (כו) נעהמט דיזעס בוך דער לעהרע, לעגט

רש"י

לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקוח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש

תרגום אונקלוס

אעלינון לארעא די קיימית: (כב) וכתב משה ית תושבחתא
הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל: (כג) ופקד ית יהושע
בר נון ואמר תקף ואלים ארי את תעיל ית בני ישראל לארעא
די קיימית להון ומימרי יהי בסעדך: (כד) והוה כד שיצי משה
למכתב ית פתגמי אוריתא הדא על ספרא עד דשלימו
(כה) ופקד משה ית ליואי נטלי ארון קימא דיי למימר
(כו) סובו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון יתיה מסטר ארו

באור

שהם אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו. אבל עתה שכבר
גם להם ילדם הדע ולבם הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קש
אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה. ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך (ישעיה מ"ח ד' ה')
ע"כ לשון הרמב"ן ז"ל. והוא עיון דק, שהידיעה בעתיד לא תבטל הבחירה האפשית, כי
תכריע את רצון האדם כלל. אבל אלו הודיע הקב"ה את ישראל את הידוע לו בעתיד, כ
היתה בחירתם בטילה, כי דבר אלהים לא ישוב ריקם, והיה מכריע ומכריח את רצונם לעש
כאשר דבר ה'. לכך לא התרה בהם, כי אם מתוך מעשיהם הנודעים גם להם, אשר הוא עו
היום: (כב) ויכתוב משה את השירה הזאת. שכתב גם את השירה בספר התורה אשר כ
לכהנים: (כד) ויצו את יהושע. מוסב למעלה כלפי שכינה, כמו שמפורש אל הארץ א
נשבעתי להם: (כד) ויהי ככלות מצה, חוזר ומבאר דרך פרט את האמור למעלה דרך כל
שכתב את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, עתה הוא מבאר דבריו, איך ומתי עשה זא
ואמר שכאשר כלה לכתוב את דברי התורה עד תומם, צוה את הלוים שיקחו את הספר ויש
אותו בארון, ובתחלה יקבילו אליו את הזקנים והשוטרים, והעם יאסף עמהם, כדי שיעיד בפ
וכן עשו, והוא דבר באזניהם את כל השירה, והעיד בהם את השמים ואת הארץ: (כו) לק

הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃
(כז) כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־
עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם
הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף
כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃ מפטיר (כח) הַקְהִילוּ
אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם
וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ׃ (כט) כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי
מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם
מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת
אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־
תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ

בראש עמוד סימן כ״ה שמ״ו

תולדות אהרן ושמתם ב״ב י״ד, ח׳ וג׳:

עס צור זייטע דער בונדעס־לאדע דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, אלוואָ עס צייגעווידער דיך זיין זאָלל; (כז) דען איך קעננע דיינע ווידערשפענסטיגקייט אונד הארטנעקיגקייט: דא איהר אייך יעטצט, וויל איך לעבע אונד מיט אייך בין, געגען דען עוויגען ווידערשפענסטיג בעצייגט; וויא פֿילמעהר נאך מיינעם טאָדע? (כח) פֿערזאממעלט אללע עלטעסטען אייערער שטעממע אונד אייערע אמטלייטע צו מיר הער; איך וויל איהנען דיזע וואָרטע פֿאָרלעזען, אונד הימּמעל אונד ערדע ווידער זיא צו צייגען נעהמען. (כט) מיר איזט וואָהלבעקאננט, דאס איהר נאך מיינעם טאָדע אינדאז פֿערדערבען שטירצען, אונד פֿאָן דעם וועגע אבקאָממען ווערדעט, דען איך אייך געבאָטען האבע. זאָ ווירד אייך דען דאז אונגליק טרעפֿפֿען, אין דער שפעטערן צייט: ווען איהר ווערדעט טהון, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען באָזע איזט, איבר איהן

תרגום אונקלוס

קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד: (כז) אֲרֵי אֲנָא יְדַעְנָא יָת סָרְבָנוּתָךְ וְיָת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד דַאֲנָא קַיָים עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְאַף אֲרֵי בָּתַר דְאֵימוּת: (כח) אַכְנִישׁוּ לְוָתִי יָת כָּל סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן וַאֲמַלֵיל קֳדָמֵיהוֹן יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וְאַסְהֵיד בְּהוֹן יָת שְׁמַיָא וְיָת אַרְעָא: (כט) אֲרֵי יְדַעִית בָּתַר דְאֵימוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִי פַקֵידִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָא אֲרֵי תַעְבְּדוּן

רש״י

מה' אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי״א מלד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר עשה לך [במדבר י׳] ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס״א ביום מותו) לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות [קהלת ח׳]: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא״ת הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגומר [דברים ל׳] התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו׳: (כט) אחרי

באור

מקור במקום לוי׳, כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה׳, נחלקו בו חכמי ישראל, בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ. ושם היה מונח, וי״א מלד הלוחות היה מונח בתוך הארון (רש״י): (כט) כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון, שעודו כי ידעתי עתה כי השחת תשחתון אחרי מותי: כי תעשו את הרע, כאשר תעשו:

במעשה ידיכם: (ל) וידבר משה באזני
כל־קהל ישראל את־דברי השירה
הזאת עד תמם: פ ש"ש
לב (א) האזינו השמים ואדברה
ותשמע הארץ אמרי־פי: (ב) יערף
כמטר לקחי תזל כטל אמרתי
כשעירם עלי־דשא וכרביבים עלי־

ת"א יערף תענית ז', א': כשעירם ב"ב כ"ה, א':

תרגום אשכנזי

ביצלייגעי, דורך איירער הענדע ארבייט. (ל) משה לאז דער גאנצען פערזאמלונג ישראל'ס פאלגענדע געזאנג פאר, ביז צום ענדע.
לב (א) הארט, איהר הימעל! איך רעדע; ערדע, פערנים מיינעס מונדעס ווארטע! (ב) מיינע לעהרע טריפע וויא רעגען, מיינע רעדע פליסע וויא טהויא; וויא שטורמגיססע אויף'ס גרי־

תרגום אונקלוס

ית דהיש קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידיכון: (ל) ומליל
משה קדם כל קהלא דישראל ית פתגמי תושבחתא הדא עד
דשלימו:
לב (א) אציתו שמיא ואמליל ותשמע ארעא מימרי פומי:
(ב) יבסם כמטרא אולפני יתקביל כטלא מימרי כרוחי
מטרא דנשבין על דיתאה וכרסיסי מלקושא דעל עשבא:

רש"י

מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע [יהושע כ"ד] מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע היה נדמה למשה כאילו הוא חי:
לב (א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם
תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני ב"ו למחר אנ
מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים
שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבול
והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מט
והאדמה לא תתן את יבולה [דברים י"א] ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף
כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיי
לעולם [רכרי] כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לש
יטיף וכן יערפון דשן [תהלים ס"ה] יערפו טל [דברים ל"ג]: תזל כטל. שהכל שמחים בו [ספר
לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש בו עגמת נפש) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יי

באור

לב (א) האזינו. מגזרת אזן. דרך הכתובים להעיד בנבראים שהם עומדים וקיימים, ו
שמעו הרים (מיכה ו' ב'), גם אבן יהושע. ושם כתוב כי היא שמעה. והענין שהם עדי
והארץ יעידו לישראל שכך אמר להם משה קודם מותו. וכן התורה בהם, וכה יאדע להם א
ימעלו בה'. ובספרי אמרו שהעיד בהם את השמים ואת הארץ שלא שנו את מדתם, מע
בבריאה עד עולם עומדים את פקודתם, ושמחים לעשות רצון קונם. שמא גלגל חמה אינו עול
מן המזרח. שמא זרעתם חטים והארץ הצמיחה שעורים. או שמא פרה אינה דשה, וחמו
אינו טוען והולך. ומה אלו וכו': (ב) יערף. ירד, וכן יערפון דשן (תהלים ס"ה י"ב). יערפו
טל (לקמן ל"ג כ"ח), מגזרת יערף מזבחותם (הושע י' ב'), ויתכן שהוא מענין עורף, שהמט
יורד על עורף הב"ח: לקחי. ענינו המדע, מה שראוי לאדם שיקחנו אל לבו: כשעירם
י"א דקים כשערות, ואחרים אמרו חזקים לשון סערה, ואנקלוס תרגמו כרוחי מטרא. ו
פירש"י ז"ל: וכרביבים, טיפי מטר. נראה לי על שם שהוא יורה כחץ נקרא רביב, כמה דא
אמר רובה קשת (בראשית כ"א כ') ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל ומטר היורדי
על הארץ להולידה ולהצמיחה כן יכנסו דבריו בלב שומעיהם, ולא ישובו ריקם כי אם יעשו פרי
דשא, בל"א (קרייטערוועדק), עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב, קלא אחד קרוי עשב, ו

עָשֶׂב׃ (ג) כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ (ד) הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃

ת"א כי שם ברכות כ"א, א', ות"ג א'. יומא ל"ז, א'. עקדה שער ס"ב: הצור ב"ק נ', א'. ע"ז י"ח, א'. עקדה שער מ"ח: אל אמונה תענית י"א, א':

נע, וויא פלאצרעגען אויף'ס גראז. (ג) יען איך דעם עוויגען נאמען אנרופע, ערקעננט דיא גראסע אונזערעס גאטטעס. (ד) דער פעלזענשיטץ! זיין טהון איזט אהנע פעהל, דען רעכט איזט אללעס זיין פערפאהרען. איין גאטט דער טרייע, אהנע קרימע, גערעכט אונד רעדליך איזט

תרגום אונקלוס

(ג) אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הַבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא׃
(ד) תַּקִּיפָא דְּשַׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אָרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפֵיק מִן קֳדָם דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט

רש"י

כשעירים. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותן אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר נראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת [בראשית כ"א]: דשא. ארברי"ץ עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ [ויקרא כ"ג] כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה במקדש [תענית ט"ז]: (ד) הצור תמים פעלו. אע"פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים

באור

מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי, כאשר אקרא ואזכיר את שם ה', גם אתם הבו כבוד לה' אלהיכם. ואמרו חז"ל מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית דף ט"ז):
(ד) הצור, שהוא עומד תמיד, משגב ומנוס נאמן לחוסים בו. ואמר הרלב"ג אל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג, כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו. כי הכל מעשיו, וכן צור לבבי, צורי ומשגבי ורבים ככה. ובספרי אמרו הצור הצייר, שהוא צר העולם תחלה וצר בו את האדם. דבר אחר הצור התקיף: תמים, בלי עודף ובלי חסרון, אין בפעולותיו, שהם הנבראים כלם. דבר לבטלה שיהיה למותר, כי אם כולם לתועלת ותכלית טוב נרצה מאת השם יתעלה. אף לא חסר בפעולותיו דבר מכל מה שתגזור החכמה העליונה שיהיה ראוי, או טוב ומועיל ומגיע אל תכלית נרצה: כי כל דרכיו משפט. כל דרכיו הם דרכי משפט, נגזרים בחכמה עליונה. ונשקלים בפלס האמת ומשפט צדק. והנה במעשה בני אדם יצא בהם המום, שהוא העודף או החסר, אם מפאת חסרון הרצון שלא ירצה בגזירת החכמה וילך אחר נטיית הלב והיצר או מצד חסרון ההשגה וסכלות הנפש לדעת משפט החכמה ודרכיה. ואולם במעשי השם אין מקום לזה. כלם נמשכים אל החכמה וחרוצים במשפט ישר. לכן כל פועל ה' תמים. ובספרי אמרו תמים פעלו. פעולתו שלימה על כל באי העולם. ואין להרהר אחר מדותיו, ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היו לי שלשה עינים. אלו היו לי שלשה ידים, אלו היו לי שלשה רגלים, אלו הייתי מהלך על ראשי. אלו היו פני הפוכים לאחרי, כמה היה נאה? ת"ל כי כל דרכיו משפט. יושב עם כל אחד ואחד בדין, ונותן לו מה שראוי לו. וכן אין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים, ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף עולם ועד סופו ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשתטף באש וגפרית, ומה ראה אהרן ליטול כהונה, ומה ראה דוד ליטול מלכות, ומה ראו קרח ועדתו שתבלעם הארץ? ת"ל כי כל דרכיו משפט: אל אמונה, שיש לסמוך ולבטוח עליו: ואין עול. בדרכיו או עמו, אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה: צדיק, הפך העול, ההולך בדרכי הצדק לעשות לזולתו כראוי לו. יקרא צדיק: וישר, הדבק היותר

יְבֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ (יא) כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־

היילס; אומרינגט עס, גיבט אכט דאראויף, בעוואהרט עס וויא דאז אויגענבילד. (יא) וויא דער אדלער זיין נעסט בעוואכט, איבער זיינען יונגען שוועבט, בריי־טעט זיינע פליגעל אויס,

תולדות אהרן כנשר עקדה שער ע"ג:

תרגום אונקלוס

אוֹרָיְתָא נַטְרִינוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן: (יא) כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ לְקִנֵּיהּ עַל בְּנוֹהִי מְתַחוֹפַף מְפָרֵשׂ גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּלְהוֹן מְנַטְּלְהוֹן עַל תְּקוֹף

רש"י

לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא כשו ישמעאל ועשו שנא' וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן [דברים ל"ג]: ובתהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר [ירמיה ב']: יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתור' ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהאור יוצא הימנו. ואונקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם [במדבר י"א] לא ימצא לנו ההר [יהושע י"ז]. יסובבנהו. אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נוהג ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברת' כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח [איוב ל"ז] כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש [דברים ל"ג] אלוה מתימן יבא [חבקוק ג'] זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי שאר עופות יראי' מן הנשר שהוא מגבי' לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים [שמות י"ט] כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא

באור

ישימון, ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנים ובנות היענה, שיסוס השומע מקולם, שם היה נמצא להם לעודדם: יסבבנהו, במלאכיו לשמרם ולהצלו': יבוננהו, משרש בין, שנתן להם בינה, והיא התור'. כן ת"א וכן פירש"י ז"ל, ויהיה פעל יוצא אל פעול זולתו, ויתכן שיהיה עומד כי אף הבנין הכבד משרש הזה הוראתו לפעמים בלתי יוצאת, והשעור כמו יבין אותו או אליו, כמו וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א), כלומר השגיח עליו בהשגחה פרטית ושמר אותו כאישון עינו, וכן נראה מהמשך המאמר הקודם והמאוחר. כי יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כנראה הם מענין אחד, ואינם אלא כפל לשון: יצרנהו, הקב"ה לישראל, כמו האישון השומר את העין, שקורין פלפייר"א (אויגענליעד). ולפי שמכסה את העין ומחשיך אותו נקרא אישון, וכמו שאמרו כאישון בת עין, כמו בבבת עינו הוא שקורין פרניל"א (אויגאפפעל), שרואין בה (הרשב"ם). וא"ת כבבת, וכ"כ הרד"ק בשרשים שבת עין נקראת אישון על שם צורת האיש הנראה בתוכו. ואמר אישון להקטין, וכן דרך העברים להקטין ע"י תוספת אותיות ע"ש. ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (אויגענבילד): (יא) יעיר קנו, מעירו ומניעו ממקומו לשאת אותו על אברתו. כמו העירותי מצפון ויאת (ישעיה מ"א כ"ה). הנני מעיר עליכם (שם י"ג י"ז), כשמזיזו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה. הרשב"ם, וכן פירוש הרא"ע. ואולם יש לפותרו מענין השגחה, כנשר הזה שעיניו פקוחות על קנו להרחיק ממנו כל נזק. וכן משמע מהמשך המאמר, ואין ערך המלילה. כנשר הזה שהוא רחמני על בניו, משגיח על קנו, מרחף על גוזליו להספיק להם את צרכם, וכאשר ירצה ליטלן ממקום למקום יפרוש כנפיו וגו': על גוזליו ירחף, אינו מכביד עצמו עליהם, אלא מחופף, נוגע ואינו נוגע: יפרש כנפיו. הנשר מגביה לעוף מכל עופות, ואינו ירא אלא מן

אברתו: (יב) יהוה בדד ינחנו ואין עמו אל נכר: שלישי (יג) ירכבהו על־במותי ארץ ויאכל תנובת שדי ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור: (יד) חמאת בקר וחלב צאן עם־חלב כרים ואילים בני־בשן ועתודים

ר' יתירה

ת"א ה' בדד ססס: ויניקהו סוטה י"א, ב': עם חלב כתובות קי"א, ב':

נימט אונד טרענקט עם האָך אויף זיינען שווינגען; (יב) זאָ פיהרט דער עוויגע דאז פאָלק: ער אלליין, קיין פרעמדער גאָטט מיט איהם. (יג) ער ליס איהן דיא האָהען דעם ערד־באללס ערשטייגען, דיא פריכטע דער פעלדער פערצעהרען, האָניג אויס דעם פעלזען זויגען, אֶהל אויס הארטעם קיזעל; (יד) ראם פאָן קיהען, מילך פאָן שאפען, פייסטע לעמ־

תרגום אונקלוס

אברוהי: (יב) יי בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעון: (יג) אשרינון על תוקפי ארעא ואוכלינון בזת שנאיהון ויהב להון בזת שליטי קירוין ונכסי יתבין כרכין תקיפין: (יד) יהב להון בזת

רש"י

בין מהנה אגריס וגו' [שמות י"ד]: (יב) ה' בדד. ה' בדד לבטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו לא הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהיה עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכיבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו וגו'. על שם שא"י גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות א"י שקלים לבוא ולהתבשל מכל פירות הארצות: ויניקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה [ספרי]: במתי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב [מנחות פ"ה]: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן [מלכים א' ה']: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנא' ואוכלים

באור

הקן, לפיכך נושא את גוזליו על כנפיו, אמר מוטב שיכנס החץ בי, ואל יכנס בבני, ואמר יקחהו לבת יחיד, הכוונה כל גוזל, או יתכן שהוא מוסב על הקן שזכר: (יב) ה' בדד ינחנו. הוא לבדו הוציאם ממצרים והכניסם במדבר לבטח: ואין עמו וגו', כנוי לשם או לישראל. והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני האלהים שיכחנו או יעזור בהנחותו. בלתי השם לבדו, כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר: (יג) ירכיבהו וגו'. על שם שא"י גבוה מעל הארצות: ויאכל תנובת שדי, אלו פירות א"י שקלים לבוא ולהתבשל מכל פירות הארצות. ותנובת שדי עניינו מה שיוציא השדה מגזרת חיל ינוב (תהלים ס"ב י'), ומלת שדי תואר השם על משקל חכם, והיו"ד תחת ה"א, כמו שלו הייתי (איוב ט"ז י"ב). ויניקהו דבש מסלע, דרך משל, כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד' י'). והטעם רוב הדבש והשמן כי בארץ כנען יגדלו כי כן כתוב (הראב"ע): מחלמיש, שם מקרה מענין חוזק ותוקף. פעמים יסמך צור אל החלמיש. ועניינו כמו תואר, צור החזק והתקיף, ופעמים שיסמך חלמיש אל צור והכוונה מחוזק הצורים. דרך מליצה, וכן חרבות צרים עם צור חרבו: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב (רש"י), והוא בל"א (ראהם אדער בוטטער): כרים, כבשים המפוטמים במרעה: ואילים בני בשן, שגדלים בהר בשן, שהיו שמנים: חלב כליות חטה, חלב הכליות הוא הרך והמובחר, ואמר שיאכל

עם־חלב כליות חטה ודם־ענב תשתה־חמר: (טו) וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה

קמץ בז"ק

תולדות אהרן ודם ענב שם שם: וישמן ברכות ל"ג, א':

תרגום אשכנזי

מער, ווידדער בשן'ס, אונד באקיע מיט דעם נירענפעטט פאם ווייטצען; דוא טראנקסט וויינכט פאן טרויבענבלוט. (טו) דא ישרון פעטט ווארד, שלוג עס אויס. (דוא וואורדסט פייסט, אונד דיק, אונד וואהלבעלייבט). עס פער־

תרגום אונקלוס

מלכיהון ושליטיהון עם עותר רברבניהון ותקפיהון עמא דארעהון ואחסנתהון עם בזת חיליהון ומשריתהון ודם גבריהון איתשד כמיא: (טו) ועתר ישראל ובעט אצלח תקוף קנא נכסין ושבק פולחן אלהא דעבדיה וארגיז קדם תקיפא דפרקיה:

רש"י

כרים תלאן [עמוסו']: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגומר [מלכים א' ה']: ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים השותי' במזרקי יין [עמוס ו']: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים. כבשים: ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב. היה שותה ענב וטועם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווי"נוש בלע"ז. ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס שהדיבור על תוקפי ארעא וגומר: (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית. לשון כי כסה פניו בחלבו [איוב ט"ו] כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל [שם]: כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום [משלי י"ב] ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. בזהו וביזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' [יחזקאל ח'] אין לך נבול גדול מזה:

באור

החלק המשובח והטוב שבחטה, והוא הסולת: חמר, יין בלשון ארמי, ואינו שם דבר, אלא לשון משובח בטעם וויינו"ש בלע"ז ובל"א (וויינג), רש"י. ואמר תשתה לנכח, כאדם המדבר לחבירו כל כך הוא רב עד שתשתה דם ענב שהוא מין הענבים בכל עת שתרצה ותטעום בו טעם יין משובח וטוב. והנה הארץ רבת דבש ושמן וחלב ולחם ויין וכל פירות, וזהו תנובות שדי: (טו) ישרון. ישראל. ויתכן להיות מגזרת ישר, והטעם זה שהיה ישר, כאשר נעשה שמן נהפך לאחר: ויבעט. כסוס המבעט ברגליו לאחור, דרך בזיון ושרירות הלב: שמנת עבית כשית. נראה שהוא מאמר מוסגר לכן בא בלשון נוכח, בעל השיר המספר בלשון נסתר מה שיארע לישראל באחרית הימים, הסב פניו אל השומע המשתומם על אמרו וישמן ישרון ויבעט, ואומר לו כן הדבר שמנת עבית כשית. בא עבר במקום עתיד כדרך הנבואות: עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית, לשון כי כסה פניו בחלבו (איוב ט"ו כ"ו), כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ, וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל (שם). (לשון רש"י): כשית. יש לשון קל בלשון כסוי, כמו וכוסה קלון ערום (משלי י"ב ט"ז). ואם כתב כסית דגוש היה נשמע כסית את אחרים. כמו כי כסה פניו: וינבל, בזהו וביזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' (יחזקאל ח' י"ז). אין נבול גדול מזה (רש"י). והנה הוראת שרש נבל קרוב לענין נפילה, אלא שהיא נפילת הדבר ממעלתו ויתרונו, עד שסב נמאס ונבזה. יאמר על העלה הכמושה, כנבול עלה (ישעיה ל"ד ד'). ועל האילן הכמוש והמדולדל, ולין נובל (שם כ"ח ד'), ובגוית הב"ח המתה המאוסה והעזובה תקרא נבלה, וכן על האדם הנופל ויורד ממעלת האדם ומבזה את נפשו, יאמר שהוא נבל. ואין לך בזוי מכפוי טובה ולכן המשלם רעה תחת טובה יקרא נבל ביחוד, כמ"ש למעלה פסוק ו'. ומזה הענין אל תנבל כסא כבודך (ירמיה י"ד כ"א), אל תפחיתהו ואל תורידו מגדולתו, וכן פה וינבל צור ישועתו, לפי מחשבתו ומעשיו המקולקלים דמה לגנות

עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃ (טז) יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃ (יז) יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ (יח) צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי (יט) וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ (כ) וַיֹּאמֶר

קרש יו"ד זעירא

ת"א צור שם ס', ב': וירא ה' כתובות ח', ב':

ליס דען גאָטט, דער עס געמאכט, פֿעראכטעטע דען פֿעלזען זיינעס היילס; (טז) עראייפֿערט איהן דורך פֿרעמדע וועזען, קרענקט איהן דורך שייאַזאלע; (יז) זיא שלאכטעטען דען טייפֿעלן, אונגאָטטערן, גאָטטליכען וועזען, דיא זיא ניכט קאננטען: נייען אנקאָממלינגען זייט קורצעם, דיא איירע פֿעטער ניא געפֿירכטעט; (יח) דאכטעסט אן דען פֿעלזען ניכט, דער דיך געבאר; פֿערגאסעסט גאָטט, דער דיך הערפֿאָרגעבראכט. (יט) דיס זאה דער עוויגע, ערגריממטע, געקרענקט פֿאָן זיינען, זאָהנען אונד טאָכטערן; (כ) שפראך: מיין אנטליטץ ווילל איך איהנען פֿערבערגען, אונד זעהען, וואס

תרגום אונקלוס

(טז) אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן בְּתוֹעֲבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ (יז) דַּבָּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ דַּחֲלָן דְּלָא יְדָעוּנִין חַדְתָּן דְּמִקְּרִיב אִתְעֲבִידָא לָא אִתְעַסָּקוּ בְּהוֹן אֲבָהָתְכוֹן׃ (יח) דַּחֲלַת תַּקִּיפָא דִּבְרָאָךְ אִתְנְשֵׁיתָא שְׁבַקְתָּא פּוּלְחַן אֱלָהָךְ דַּעֲבָדָךְ׃ (יט) וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן׃ (כ) וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי מָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן

רש"י

(טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות. במעשי' תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנא' בהם תועבה: (יז) לא אלוה. כתרגומו לית בהון צרוך אילו היה בהם צורך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרוב באו. אפילו האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי [ספרי]: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם [ישעיה י"ג] שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח. ורבותינו דרשו כשבא להטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחוללך. מוציאך מרחם

באור

ולבזות את צור ישועתו, ולהשפילו מגדולתו וכבודו: (טז) יקנאהו, ענין הקנאה מבואר שהוא רגשת הנפש על העברת הכבוד או האהבה מראוי לבלתי ראוי לו, ואמר כי במחשבתם הבעירו קנאתו בעבדם לאלהים אחרים שהם זרים: בתועבת, הם האלילים ושריפת הבנים לאלהים אחרים, שכל זה מתועב לפני אלהים אמת: (יז) לא אלוה, שהם אינם אלהים: לא ידעום, לא ידעו מהם דבר בעדות החושים והשכל, שהוא הידיעה. אף לא שמעו מהם בקבלה והעתקה מפי אבות, וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו. אפילו האומות לא היו רגילים בהם. נכרי שהיה רואה אותם אומר זה צלם יהודי (ספרי). ואמר מקרוב על זמן מועט, כי הזמן והמקום קרובים בענין: לא שערום אבותיכם, לא יראו מהם, לא עמדו שערת' מפניה', דרך שערות האדם, לעמוד מפני היראה, כך נדרש בספרי, ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירי' ירקדו (ישעיה י"ג כ"א), שעירים הם שדים, לא עשו אבותיכם שעירי' הללו (רש"י): (יח) תשי, משרש נשה, היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל, ומשפטו תֶּשֶׁה, ועקרו תנשה, אלא שבא הנח הנעל' תמור' הדגש, וענינו כפול עם תשכח, דבר הנביא ותמה, איך תשכח הצור אשר ילדך: מחללך, מוציאך מרחם, לשון יחולל אילות (תהלים כ"ט ט'), חיל כיולדה (שם מ"ח ז'): (יט) בניו ובנותיו, אנשים ונשים, כי היו הנשים בדור החורבן נלמדות לע"ז ביותר כמבואר בנביאים: (כ) ויאמר, מחשבות האל ורצונו לעשות כן. יקרא מאמר, כדרך ויאמר אלהים

אַסְתִּ֤ירָה פָנַי֙ מֵהֶ֔ם אֶרְאֶ֖ה מָ֣ה
אַחֲרִיתָ֑ם כִּ֣י ד֤וֹר תַּהְפֻּכֹת֙ הֵ֔מָּה בָּנִ֖ים
לֹא־אֵמֻ֥ן בָּֽם׃ (כא) הֵ֚ם קִנְא֣וּנִי בְלֹא־
אֵ֔ל כִּעֲס֖וּנִי בְּהַבְלֵיהֶ֑ם וַֽאֲנִי֙ אַקְנִיאֵ֣ם
בְּלֹא־עָ֔ם בְּג֥וֹי נָבָ֖ל אַכְעִיסֵֽם׃ (כב) כִּי־
אֵשׁ֙ קָדְחָ֣ה בְאַפִּ֔י וַתִּיקַ֖ד עַד־שְׁא֣וֹל
תַּחְתִּ֑ית וַתֹּ֤אכַל אֶ֙רֶץ֙ וִֽיבֻלָ֔הּ וַֽתְּלַהֵ֖ט

קדש קמץ בז"ק

תולדות אהרן כי דור יומא פ"ג, ע"ב: בנים קדושין ל"ו, א': בגוי נבל יבמות ס"ג, ב':

תרגום אשכנזי

איהר ענדע זייא! דען זיא זינד פֿערקעהרטער ארט, קינדער אָהנע רעדליכ־קייט. (כא) זיא רייצטען מיך מיט אונגאָטטערן, קרענקטען מיך מיט איהרעם אבערגלויבען; איך רייטצע זיא מיט איינעם אונפֿאָלקע, קרענקע זיא מיט אונפֿערשטענדיגעם געזינדעל. (כב) ענטגלאָממען איזט דאז פֿייער מיינעם צאָרנס, ברעננט ביז אין דיא אונטערסטע העָללע; פֿערצעהרט ערד־רייך אונד געוועכס, ענט־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי דָרָא דְאַשְׁנִיו אִנּוּן בְּנַיָּא דְּלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ׃ (כא) אִנּוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בִּדְלָא דַחֲלָא אַרְגִּיזוּ בְּטַעֲוָתְהוֹן וַאֲנָא אַקְנֵינוּן בִּדְלָא עַם בְּעַמָּא טַפְשָׁא אַרְגֵּזִינוּן׃ (כב) אֲרֵי קִידוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז שֵׁיצֵי עַד שְׁאוֹל אַרְעִיתָא אֲסֵיף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ

רש"י

לשון יחולל אילות [תהלי' כ"ט] חיל כיולדה [שם מ"ח]: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכות המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם. אין גדולי נכרים בהם כי הודיתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון ויהי אומן [אסתר ב'] נודרי"טורה בלע"ז. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה [ישעיה כ"ג] וכן בעשו הוא אומר בזוי אתה מאוד [עובדיה א']: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרי' בהקב"ה וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהי' [תהלים י"ד]: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה.

באור

הנאמר במעשה בראשית (הרמב"ן). והנה עד הנה דברי משה והוא מדבר בלשון עצמו, ומכאן ועד סוף הפרשה דברי השם: אסתירה פני מהם, אסיר מהם השגחתי. וכן ת"א אסלק שכינתי מנהון: מה אחריתם, תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכת המה. מתהפכים מענין לענין, ואינם אוהבים האמת והטוב, לחזוק בו ושלא לזוז ממנו: אמן, שם דבר כמו אמונה, אינהם ענין קיים ונאמן, שראוי לבטוח עליו, כי ההולך בדרך אמת הוא נאמן ועליו יש לבטוח, אבל אין בטחון באוהב תהפוכות, וכ"כ רש"י והוא מספרי, וז"ל. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו, אמרו בסיני נעשה ונשמע ובשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו עגל. ובדרך ראשון פירש אמון לשון אומן את הדסה (אסתר ב' ז'). נודרי"טורה בלע"ז (בל"א (ערציהונג, נוטט). אין גדולי נכרים בהם, הודיתים דרך טובה וסרו ממנה (קינדער אָהנע ערציהונג): (כא) קנאוני, קל העי"ן להקל על הלשון: בלא אל, בדבר שאינו אלוה: בהבליהם, בדבר שאין בו ממש. ואמרו בספרי, יש לך אדם עובד לצלם דבר שרואה אותו אבל הם עובדים לבבואה, ולא לבבואה בלבד, אלא להבל זה שעולה מן הקדירה, והמתרגם האשכנזי תרגמו (אבערגלויבען), שהוא האמונה בדבר בטל שאינו כלום. וכן בכמה מקומות כנה העצבים והאלילים בשם הבלי הגוים, הבל המה, ובדומה: בלא עם, בגוי שאין לו נימוסים ומנהגים מסודרים, ואינו ראוי להתחשב בין עמים מסודרים, ויתכן שרמז על הכשדים כמ"ש רש"י והרמב"ן, שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג י"ג), שלא היה נחשב לגוי, והקב"ה גדל אותם, ובזה תבער קנאת ישראל: בגוי נבל, הנופל מיתרון האדם ושלמותו ושב נבזה ונמאס, כמו שאמר בעשו, בזוי אתה מאוד (עובדיה א' ב'): (כב) קדחה, בערה: ותיקד, בכם עד היסוד: ארץ ויבולה, אלהכם

מוֹסְדֵי הָרִים׃ (כג) אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת
חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ (כד) מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי
רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת
אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃
(כה) מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים
אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־

תולדות אהרן חצי סוטה ט׳, א׳: מזי רעב ברכות ה׳, א׳: עם חמת ערכין ס״ג, א׳. סנהדרין ק״י, א׳: מחוץ ב״ק ס׳, ב׳:

צינדעט דער בערגע גרונד־פעסטען. (כג) אללעס אונגליק וויל איך איבער זיא פערהענגען, מיינע פפיילע ווידער זיא פערשיסען, אללע: (כד) פאן הונגער פערשמאכטעט, פאם פיבער פערצעהרט, אונד גיפטיגען זייכען; צאהן דעם רויבטהירעס רייצע איך ווידער זיא, זאממט דעם גריס דער קריכענדען אים שטויבע; (כה) דרויסען זאלל דאז שווערדט אויפרייבען, אונד אין דען צימערן טאדעסאנגסט: דען יינגלינג אונד דיא יונגפרויא, דען זייגלינג אונד

תרגום אונקלוס

וְשֵׁיצֵי עַד סְיָפֵי טוּרַיָא׃ (כג) אֲסַיף עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן מַכְתָּשַׁי אֲגָרֵי בְהוֹן׃ (כד) נְפִיחֵי כְפַן וַאֲכִילֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אֲגָרֵי בְהוֹן עִם חֲמַת חִיוְיָא דְזָחֲלִין בְּעַפְרָא׃ (כה) מִבָּרָא תְּתַכֵּיל חַרְבָּא וּמִתַּוָּנַיָּא חַרְגַּת מוֹתָא אַף עוּלֵימֵיהוֹן

רש״י

ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדות על ההרים שנאמר ירושלים הרים סביב לה [תהלים קכ״ה]: (כג) אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה לשון ספו שנה על שנה [ישעיה כ״ט] עולותיכם ספו על זבחיכם [ירמיה ז׳]. ד״א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א״ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי. שער מזיא. דהוה מהפך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף [איוב ה׳] והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול [הושע י״ג]: ושן בהמות. מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין [ספרי]: חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו

באור

ויבולה: ותלהט, מגזרת להט החרב: הרים, הרי ישראל: (כג) אספה, אכלה, והטעם כמו חצי אכלה בם, שלא תאמר חן שלא יירה בם, אף כאן לא תאמר רעה שלא אביא עליהם, וכן א׳ בספרי, הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורעניות כלם כאחת: (כד) מזי רעב, ענינו שדופי רעב. וכן בארמית למזא לאתונא (דניאל ג׳ כ״ב). ואע״פ שאין מ״ם למזא שרש (הרד״ק): ולחמי רשף, רשף. הוא הגחלת יקרא רשף (גלוטה), ויצא רשף לרגליו (חבקוק ג׳ ה׳), רשפיה רשפי אש (שיר ח׳ ו׳). והושאל אל חולי החמימות שהוא הקדחת וטעם ולחמי רשף כמו אכולי הקדחת. וכן מתורגם בל״א: וקטב מרירי. קטב בשש נקודות. וכן קטב ע״מ אהל, שעניינם ענין כריתה, והוא חולי הבא לאדם פתאום וממיתו. ות״י למטוב עלים. למקטב קיסין (רד״ק). והוא שם נרדף לדבר, כמ״ש אהי דבריך מות. אהי קטבך שאול (הושע י״ג י״ד). בל״א (פעסט, זייכע). ומרירי תואר משרש מרר. וכמוהו כמרירי יום. (גיפטיג). חמת זחלי עפר, ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר. וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך (רש״י). וכמוהו כזחלי ארץ (מיכה ז׳ י״ז): (כה) מחוץ תשכל חרב וגו׳, שעור הכתוב החרב מבחוץ והאימה מבפנים תשכל בחור ובתולה יונק ואיש שיבה: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפי׳ עליו מפחד אימה, והוא מת והולך בה (ספרי). ד״א ומחדרים אימה, בבית תהיה אימת דבר, כמו

אִישׁ שֵׂיבָה׃ (כו) אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ (כז) לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ (כח) כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ חמישי (כט) לוּ

דען גרויזען אלטען. (כו) איך דאכטע: פערניכטען וויללל איך זיא! איהר אנדענקען אונטער מענשען פערטילגען; (כז) אלליין איך שייע דיא קרענקונג דעס פיינדעס: דיא געגנער ווערדען דיא וואהרהייט פערקעננען, ווערדע׳ שפרעכען: אונזערע מאכט איזט האך, דער עוויגע טהאט דיס אללעס ניכט; (כח) דען עס איזט איין פאלק פאן שעדליכען אנשלעגען, אונד קיינע פערנונפט איזט בייא איהנען. (כט) ווערען

תרגום אונקלוס

אַף עוּלֵימֵיהוֹן יְנִקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן׃ (כו) אֲמָרִית יֵיחוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן אֲבַטֵּל מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן׃ (כז) אִלּוּלְפוֹן רוּגְזָא דְּסָנְאָה כְּנִישׁ דִּלְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵיל דְּבָבָא דִּלְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת כָּל דָּא׃ (כח) אֲרֵי עַם מְאַבְּדֵי עֵצָה אִינוּן וְלֵית בְּהוֹן סָכְלְתָנוּ׃ (כט) אִלּוּ חַכִּימוּ

רש"י

נקופים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו [ירמיה ט'] וכן ת"א. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת [ספרי שם י"א]: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים בחשך איש בחדרי משכיתו [יחזקאל ח']: (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה [נחמיה ט'] להפקר וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שא' כן היה לו לכתוב אאפאיה' אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך [ישעיה מ"ה] אאמצכם במו פי [איוב ט"ז] וה"א התיבה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאלו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחית' יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכלו הדבר לתלות גבורתו בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידינו רמה וגו'. (כח) כי. כי אותו גוי אובד עצו' המה: ואין בהם תבונה. שאלו היו חכמי' ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם.

באור

שנאמר עלה מות בחלונינו (ירמיה ט' כ'), וכן ת"א (רש"י): (כו) אפאיהם, יש מפרשים שהוא מן פאה, אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר, או אפיצם בכל פיאה, ואולם בעבור שהטעם כפול עם אשביתה מאנוש זכרם משמע שיאבדם ויעשה עמהם כלה. וי"מ אחרה אפי בם, והכנוי' אחריהם, ויצא הטעם כפול עם אשביתה כמשפטו, אלא שהיה ראוי להיות אנפיהם, והטעם אכף בם. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת התיבה לג' תיבות, אמרתי אף אי הם, אמרתי באפי אתנם כאילו אינם, שיאמרו עליהם הרואים, איה הם? ולכן תרגמו המתרגם האשכנזי (פערניכטען), וטעם אמרתי בלבי, כלשון בני אדם, או יאמר היה הגון לפני במדת הדין שאפזר' או אכלם ושיהיה זכרם נשבת מבני אדם, לולי כעס אויב אגור: (כז) אגור, אפחד, מגזרת ויגר מואב (במדבר כ"ב ג') והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו, הפך יכירו, כמו ויתנכר אליהם (בראשית מ"ב ח'). והטעם הצרים ינכלו הדבר לתלות הגבורה בנכרי שאין הגדולה שלו: (כח) כי גוי אבד עצות, הנכון שזה חוזר אל ישראל. ומלת אובד שם התאר. והוא סמוכה על כן נפתח הבי"ת. וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים, רק פי' עצות שב אל אובד, כמו נופלת עליה, וכן ותאבדו דרך (תהלים ב' י"ב), שהוא סמוך על דרך (הראב"ע), וע"פ דרכנו עצות תאר הפעל וכן דרך: (כט) לו

חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃
(ל) אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם
יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם
וַיהוָה הִסְגִּירָם׃ (לא) כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ
צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ (לב) כִּי־מִגֶּפֶן
סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ
עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃
(לג) חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים

ת"א איכה ת"ק ט"ז, ב': ענבמו ברכות ל"ו, ב':

זיא ווייזע, זיא ווירדען בע־דענקען אונד דען אויסגאנג איבערלעגען. (ל) וויא קאָננטע איינער טויזענד יאַגען? צווייא מיריאדען פליכטיג מאַכען, העטטע איהר פעלזענשוטץ זיא ניכט פערקויפט, דער עוויגע זיא ניכט פרייז גע־געבען? (לא) איהר פעלז איזט יא ניכט וויא אונזער פעלז: זעלבסט אונזערע פיינדע מאָגען ריכטער זיין! (לב) איהר וויינשטאָק איזט דער וויינשטאָק סדום'ס, אונד פאָם פערדערבטען געפילדע עמורה: איהרע בעערען גיפטיגער ארט, זיא טראגען פערגיפטענדע טרויבען. (לג) וואוטה דער דראכען איזט איהר

תרגום אונקלוס

אִסְתַּכָּלוּ בְּדָא סָבְרוּ מָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן׃ (ל) אֵכְדֵין יִרְדֵּף חַד לְאַלְפָא וּתְרֵין יַעְרְקוּן לְרִבּוֹתָא אֱלָהֵין אֲרֵי תַּקִּיפְהוֹן מְסָרִינוּן וַיְיָ אַשְׁלֵימִינוּן׃ (לא) אֲרֵי לָא כְתָקְפָנָא תָּקְפְהוֹן וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא הֲווֹ דַיָּנָנָא׃ (לב) אֲרֵי כְּפוּרְעָנוּת עַמָּא דִסְדוֹם פּוּרְעָנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם עֲמוֹרָה מַחְתְּהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי חִוְיָן וְתִשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן כְּמְרָרוּתְהוֹן׃ (לג) הָא כְמָרַת תַּנִּינַיָּא כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן

רש"י

יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגיר'. מכרם ומסר' בידינו דלב"רד בלע"ז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו ואויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו לה' (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל [חבקוק ג'] בשדמות קדרון [מלכי' ב' כ"ג]: ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מרורות למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמרדותהון: (לג) חמת תנינים יינם. כתרגומו הא כמרת

באור

חכמו, אילו היו חכמים, היה להם להשכיל את זאת, ולהבין לאחריתם. כי כן פעל השם לישראל בעבור עונם, וכאשר ישובו ינקם מאויביהם: (ל) איכה ירדף וגו', היה להם לומר איך ירדוף אחד ממנו אלף מישראל, מה שהיו רגילין לעשות לנו: אם לא כי צורם מכרם, בידינו. לפי שחטאו לו. ולשון רש"י מכרם ומסרם בידינו דליב"רר בלע"ז, בל"א (היגגעבען, איבערלאססען): (לא) כי לא כצורנו צורם, כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם, ולא להם ולאלהיהם הנצחון, שהרי עד הנה לא יכלו אלהיהם כנגד צורנו. כי לא כסלענו סלעם, כל צור שבמקרא לשון סלע (רש"י): ואיבינו פלילים, אויבינו עצמם ישפטו ויודו כי נשגב ומרומ' צורנו מצורם: (לב) כי מגפן סדם גפנם, ישוב למה שאמר למעלה. שהוא גוי אובד עצות, לא ישכילו ולא יבינו ולא יחכמו כי אם להרע, כי האומה מסדם רע לא יעשה רק פרי רע ומר: ומשדמת, שדה תבואה, כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג' י"ז), בשדמות קדרון (מלכים ב' כ"ג ו') ויש אומרים שהוא כמו ומשדפות עמרה, מענין שדפון, כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד, וכן ושדפה לפני קמה (ישעיה ל"ז כ"ו), שהוא כמו ושדפה. כי (במלכים ב' י"ט כ"ו) אמר במקומו ושדפה לפני קמה, וכן מתורגם בל"א: (לג) חמת תנינים

אכזר: (לד) הלא־הוא כמס עמדי
חתום באוצרתי: (לה) לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם כי קרוב יום
אידם וחש עתדת למו: ששי (לו) כי־
ידין יהוה עמו ועל־עבדיו יתנחם
כי יראה כי־אזלת יד ואפס עצור

תולדות אהרן הלא הוא וכו' עקדה שער פ': כי קרוב ע"ז ג', ח': כי ידין סנהדרין ל"ז, ח':

תרגום אשכנזי

וייך, גרויזאמע גאללע דער אטטערן. (לד) אין מיינעם ראטהשלוס ליגט פער־בארגען, אין מיינען שע־טצען ליגט פערזיגעלט, (לה) מיין איזט רעכען אונד פערגעלטען, וועןאיהר פוס ווירד גלייטען זאללען; דען איהר אונגליקסטאג ווירד קאממען, איהרע צוקונפט איילט הערבייא. (לו) ווען דער עוויגע זיינעם פאל־קעם זיך אננימממט, אונד וועגען זיינער דינער זיך בע־דענקט; ווען ער זיהט, דאס אללע מאכט צעררוננען, דאהין איזט בעוואהרטעס אונד בעפעסטיגטעס:

תרגום אונקלוס

וכרישי פתני חוין אכזראין: (לד) הלא כל עובדיהון גלן קדמי גניזין ליום דינא באוצרי: (לה) קדמי פורענותא ואנא אשלם בעידן דיגלון מארעהון ארי קריב יום תברהון ומבע דעתיד להון: (לו) ארי ידין יי דינא דעמיה ופורענות עבדוהי צדיקיא יתפרע ארי גלי קדמוהי דבעידן דתתקיף עליהון מחת שנאה

רש"י

תניניא כס פורענותהן כנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסס שהוא אכזר לנשוך. אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורי' הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם. הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזר' והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו ימהר יחישה [ישעיה ה']. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' [דברי' ל']: (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורות עליהם כמו כי בם ידין עמים [איוב ל"ו]. ייסר עמים. כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם

באור

וגו', ויאמר מגפנים וענבים כאלו לא יעשה יין כי אם הדומה לחמת תנינים, שהוא מרירת נחשי', ולראש פתנים, שהוא אכזרי להמית את כל הטועם ממנו: (לד) הלא הוא כמם עמדי, דברי שם, ואמרו המפרשים שהוא שב על פרי גפנם ותבואת שדמתם. ועל דעתי יתחילו מכאן דברי הנחמות לישראל, וישוב על הנקם והשלם לצריו ויום אידם שיזכיר בפסוק הבא, ויאמר שהוא גנוז וחתום באוצרותיו, ולא יאחר לבא בעתו, כאשר תמוט רגלם, כאשר יראה כי אזלת יד וגו': (לה) לי נקם ושלם, תשלום שם דבר. כמו והדבר אין להם (שופטים י"ח י"ז), עמי נכון ומזומן הנקמה ותשלום הגמול: לעת תמוט רגלם, כאשר תמוט רגל האומות ליפול: כי קרוב יום אידם, כאשר יקרב יום המוגבל לפורענותם, כאשר ימהר העתיד לבא עליהם, וחש כמו ימהר יחישה (ישעיה ה' י"ט), ואמר עתידות לשון רבים על פעל יחיד, כמשפט הפעל הקדם לפועל, שלא ישמור המספר: (לו) כי ידין ה' עמו, כי יעשה השם דין עמו, וינקום נקמתם: יתנחם, לשון הפך מחשבה להטיב או להרע, כאשר ישוב הקב"ה לרחם על עבדיו: כי יראה וגו', כאשר יראה שאזלת יד, וכלה כחו של ישראל בגלות המר, והתי"ו תחת ה"א, כי שתיהן סימני הנקבה

וְעָזוּב׃ (לז) וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר
חָסָיוּ בוֹ׃ (לח) אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ
יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם
יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ (לט) רְאוּ ׀ עַתָּה
כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי
אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא
וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ (מ) כִּי־אֶשָּׂא אֶל־

ת״א ואמר וכו׳ גיטין נ״ו, ב׳: אשר חלב ע״ז כ״ט, ב׳: ישתו פסחים ס״ג, א׳: ראו וכו׳ עקרים מ״ד, פי״ז: אני אמית פסחים ס״ח, א׳. סנהדרין נ״א, ב׳: מציל סס ק״ד, א׳:

תרגום אשכנזי

(לז) דאן ווירד ער שפרעכען: וואָ זינד נון איהרע גאָטטער? דער פעלזענשוטץ, אויף דען זיא טרויטע;? (לח) דיא איהר אָפפערפעטט פערצעהרטען אונד טראנקען איהרען אָפפערוויין: זיא מאָגען אויפשטעהן, אונד אייך העלפען, מאָגען אייך בעדעקקונג זיין. (לט) ערקעננעט נון, דאס איך, איך אלליין עס בין, אונד נעבען מיר קיין גאָטט. איך קאַן טאָדטען אונד בעלעבען, קאַן פערוואונדען אונד אויך היילען; פאָן מיינער האנד ערועטטעט ניאמאנד. (מ) איך העבע מיינע האנד גען הימּמעל עמפאָר, אונד שפרע-

תרגום אונקלוס

יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ (לז) וְיֵימַר אָן דַּחַלְתְּהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃ (לח) דִּי תְּרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן לִמְגָן׃ (לט) חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי אֲנָא מְמִית וּמְחֵי מָחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁיזִיב׃ (מ) אֲרֵי אַתְקֵינִית

רש״י

הקב״ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. על ידי עוזב. עוצר הוא המושל שעוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בל׳ לעז מיינטיי״ע. עצור. הוא הנושע במעצור המושל. עזוב. מחוזק כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה [נחמיה ג׳] איך לא עזבה עיר תהלת [ירמיה י״ט]: (לז) ואמר. הקב״ה עליהם אי אלהימו ע״א שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: (מ) כי

באור

ומן ושנת לבסיא (יחזקאל מ״ו י״ז): עצור, נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בעם: עזור, על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם. שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצא על האויב בלשון לע״ז איינ״טייע, וברש״י כ״י מייטינט, ונראה של״ל מיינט״ינאנט והוא בל״א (חויפרעבט האנדסענד): עצור, הוא הנושע במעצור המושל: ועזוב, מחוזק, כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג׳ ח׳), איך לא עזבה עיר תהלת (ירמיה מ״ט כ״ה), לשון רש״י שבדפוס ובכ״י שבידי נוסף עצור מיינט״נוד (חויפרעבט געהאלטען), עזוב איגפור״לד, (געשטארקט, בעפעסטיגט, בל״א): (לז) ואמר. הקב״ה עליהם אי אלהימו ע״א שעבדו: צור חסיו בו, הצור שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה, כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מפני הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו, היו אותן אלוהות אוכלים, שהיו מקריבים לפניהם: יהי עליכם סתרה, אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור, והכוונה שכאשר ירצה השם שאזלת יד ישראל, ויד האויב הלוך וגבר עליהם, עד שלא ישאר להם עצור ועזוב, אז יקדש שמו בעולמו ויעבר הגלולים מן הארץ, והאלילים כליל יחלוף: (לט) ראו עתה וגו׳, אתם אומרים איה אלהיהם, עתה תראו כי אני

שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃
(מא) אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז
בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי
וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ (מב) אַשְׁכִּיר חִצַּי
מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל
וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃
(מג) הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו

קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי

כע: זאָ וואהר איך עוויג לעבע! (מא) ווען איך מיין בליטצענדעס שווערדט געוועטצט, ווען מיינע האנד נאך גערעכטיגקייט גרייפט; זאָ איבע איך ראכע אן מיינע געגנער, אונד פערגעלטע מיינען האס־סערן; (מב) מאכע מיין געשאָס פאָם בלוטע טרונ־קען, מיין שווערדט זאָלל פלייש פערצעהרען: פאָן ערשלאגנער אונד געפאנג־נער בלוט, פאָם ענטבלאָסטען שעדעל דעס פיינדעס. (מג) הייודען! פרייזעט גליקליך זיין

תרגום אונקלוס

בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִנְתִּי וַאֲמָרִית קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין׃ (מא) אִם עַל
חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַרְקָא מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי
וְתִתְקִיף בְּדִינָא יְדִי אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי
אֲשַׁלֵּם׃ (מב) אֲרַוֵּי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תִקְטֵיל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם
קְטִילִין וְשִׁבְיָן לְאַעֲדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ סָנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא׃
(מג) שַׁבָּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַבְדּוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

רש"י

אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק [יחזקאל כ"א] פלנ"דור: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבן כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חציו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיצ"א: (מב) אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה שנשבו מהם: מראש פרעות אויב. מפשע תחלת פרעות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות

באור

אני הוא יחיד בעולמי, שליט לעשות בו כרצוני, ואין מוחה בידי: עמדי, דוגמתי וכמוני: ואי מידי מציל, הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי. נשבע בדבר קיים, כדרך בן אד הנוגע בחפץ כשהוא נשבע: חי אנכי לעולם, כאשר אני חי, כן אעשה זה, לשון שבועה (מא) אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן את להב חרבי, כמו למען היה לה ברק (יחזק כ"א ט"ו), פלנדו"ר (רש"י), והוא פלאנציו"ר, (גלאנצע) בל"א: ותאחז במשפט ידי, ת תאחז את מדת המשפט, להחזיק בה ולנקום נקם, לשון פורענות (יושטיצי"א בלע"ז, ובל" גערעכטיגקייט): אשיב נקם לצרי. כי אני קצפתי מעט, והם עזרו לרעה, ככתוב והם ע לישראל את כל הרעות אשר עשו. לא בעבור שעבדו ע"ז כמוהם, כי אם בעבור שלא רצו לעש כמעשיהם, ולא רצו לעבוד את אלהיהם, והם אם כן צרי האל ומשנאיו. ולכך הרע לעם סגולתו: (מב) אשכיר חצי מדם. דרך מליצת השיר, אלו ישתו דם האויב עד שיסכר מדם חלל ושביה, שב על אשכיר. וטעם ושביה הפצועים שבהם: מראש, שב על הבשר שנ והשעור, אשכיר חצי מדם חלל ושביה, וחרבי תאכל בשר מראש פרעות אויב: פרעות, כמו ולא יהיה פרוע (ויקרא י"ג מ"ה), לשון סתירה ופרצה. (מג) הרנינו גוים עמו, כתרגומו שב

יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: פ ש"ש שביעי

תולדות אהרן וכפר כתובות קי"א, ב':

פאָלק! דען ער רעכט זיינער דינער בלוט, איבעט ראכע אן זיינען געגנערן, איזט דעם ערדרייכע אונד דעם פאָלקע פער-

תרגום אונקלוס

ופורענותא יְתֵיב לְשַׂנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ:

רש"י

את ישראל לאו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממ' מחמס בני יהודה [יואל ד'] ואומר מחמס אחיך יעקב וגו' [עובדיה א']: וכפר אדמתו עמו. ויפיים אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו [בראשית ל"ב] אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב [תהלים פ"ה]. בפני' אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ור' נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורש' כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית. ור' נחמיה דורשה כלפי האומו' ע"א כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים: כי מגפן סדום גפנם. של אומות ע"א: ומשדמות עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי: ענבימו ענבי רוש. הוא. שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמדיר' לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם: כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגו' [תהלים ע"ה]: לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר תרמסנה רגל [ישעיה כ"ו]: כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון ייסורין אלא כמו כי ירים את ריב' מיד עושקיה': כי ירא' כי אזלת יד וגו'. ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנא' ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך [מיכה ז']: ראו עתה כי אני וגומר. אז יגלה הקב"ה ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלם למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמט': ידי. מקום שכינתי כמו איש על ידו [במדבר ב']: והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכול' בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם: אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאמן בדק חרבי

באור

עממיא עמיה, אתם גויי הארץ תנו כבוד לעם ה': כי דם עבדיו יקום, שפיכת דמיהם: וכפר אדמתו עמו, ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר, לשון רצוי ופיוס, כמו אכפרה פניו (בראשית ל"ב כ'), אנחיניה לרוגזיה: אדמתו, כענין רצית ה' את ארצך. שבת את שבות יעקב (תהלים פ"ה ב'). והנה בארנו את כל הפרשה הזאת כפי שטת רבי נחמיה בספרי, שדרשה כלה כלפי האומות עובדי ע"ז, ורבי יהודה דורשה כלה כלפי ישראל, אלא שמשמעות פשטות הכתוב כשטת רבי נחמיה, ובה הלכו הרמב"ן ורשב"ם וראב"ע. ועל פי דרכו תכלול השירה הזאת כל עניני האומה, וכל המוראות אותה מיום צאתה מארץ מצרים עד סוף כל הדורות, וכן אמרו רז"ל בספרי, גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש בה לעולם הבא. והוא ענין נפלא עד מאוד, כאשר יוסף הקורא

(מד) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא
וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ (מה) וַיְכַל מֹשֶׁה
לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ
לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־
בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־

ת"א שימו עקרים מ"ד, פ"ח.

תרגום אשכנזי

זאָהנט. (מד) משה קאם, אונד טרוג אללע וואָרטע דיזעס געזאנגס דער נא־ציאָן פאָר: ער, אונד הושע, זאָהן נון. (מה) אלס ער דיזע וואָרטע אן דיא גאנצע נאציאָן אויסגערעדעט האטטע, (מו) זעטצטע ער הינצו: נעהמט דיא רע־דען וואָהל צו הערצען, מיט וועלכען איך אייך הייטע פערמאהנט האבע; דאמיט איהר זיא אייערען קינדערן איינשערפט, דאס זיא בעוואהרען אונד טהון נאך דעז וואָרטען דיזער

רש"י

ותאחז במשפט ידי כולי כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה וניתנה לזה [סוטה] העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו [ספרי]: (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך [יחזקאל מ'] והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונין להבין דברי תורה שהן

תרגום אונקלוס

(מד) וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ (מה) וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווּ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְפַקְּדִינוּן יָת

באור

המשכיל להבין ולהתבונן בפרשה הזאת, כן יוסיף להפליא עליה, ולשמוח בה ולהנחם על ידה מכל התלאות והצרות אשר עברו עלינו מיום גלותינו עד עתה. כי אין בהם דבר אשר לא הודע מראש בשירה הזאת הקטנה בדבור והנשגבה בענין. וכאשר באתנו לשעבר גלות ושעבוד וטלטול, כמו שהעיד בנו מלכנו מחוקקנו. כן תתחזק בלבנו התקוה לעתיד, שיתנחם ה' עלינו לעת הכמוס עמדו, להוציא למרחב רגלינו, ולהקים אותנו לעם כשנים קדמוניות. ואמר הרמב"ן ז"ל: אלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים, שהגיד מראשית אחרית. היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה, לא נפל דבר אחד מהם, ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו עכ"ל: (מד) הוא והושע בן נון, שהרי לשניהם צוה הקב"ה, כדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגו' (לעיל ל"א י"ד). וכן אמרו רבותינו ז"ל שבת של דיוזגי היתה, נטל רשות מזה ונתנו לזה: (מה) ויכל, כאשר כלה, אז אמר אליהם: (מו) שימו לבבכם. צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה. וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך (יחזקאל מ' ד') והרי הדברים ק"ו, ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה, צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכווני' להבין, דברי תורה שהן כהררים התלויים בשערה, על אחת כמה וכמה (רש"י). דמה דברי התורה להררים התלויים בשערה, לפי שחיי אדם והצלחתו הנצחית תלויים בהם. והם סובבים לפעמים על שאלה דקה כשערה, כאפס בינה ובין מכשול הטעות. ואם תנתק ימוטו ההרים התלויים בהם. וצריכה אם כן לכוונת הלב יותר מחכמות וידיעות שעניניהם נופלים תחת החוש, ואפשר שיבחנו בפעל ממש, כדבר הנמדד בקנה, או שבא עליהם מופת משלי', שאי אפשר

דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ (מז) כִּי לֹא־דָבָר
רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר
הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ פ מפטיר (מח) וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃
(מט) עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה
הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן
אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃
(נ) וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה

ת״א כי לא דבר עקידה שער ח': ובדבר הזה ברכות כ״ד, ב':

לעהרע: (מז) דען עס איזט קיינע זאכע, דאראן איך עטווא ווענינ געלעגען איזט; זאָנדערן אייער גליק־ליכעס לעבען הענגט דא־פאָן אב, אונד נור דאדורך קאָננט איהר אין דעם לאַנ־דע לאנגע בלייבען, וועל־כעס איינצונעהמען איהר יעטצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט. (מח) אן עבען דיזעם טאגע שפראך דער עוויגע צו משה: (מט) געהע אויף דאז גע־בירגע עברים, אויף דען בערג נבו, דער אים לאנדע מואב, געגען יריחו איבער, ליגט; אונד בעזיהע דאז לאנד כנען, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל'ם צום אייגענטהום געבען וויל. (נ) אויף דיזעם בערגע, דען

תרגום אונקלוס

בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא׃ (מז) אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (מח) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר׃ (מט) סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל אַפֵּי יְרִיחוֹ וַחֲזִי יַת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא׃ (נ) וּמוּת בְּטוּרָא דִּי אַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דִּי

רש"י

כשהדלין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד״א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו חכמי' ואחו' לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו' [בראשית ל״ו] לפי שאמרה איני כדאי להיות לו אשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגומר [שם ז'] במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ה' [שמות י״ב] לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב״ה הריני מוליאן בחצי היו' וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היו' הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א״ל משה אהרן אחי

באור

לעשות בו: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם, דבר בלתי חשוב, שאין בו לא טובה ולא רעה,

וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן
אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃
(נא) עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־
צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (נב) כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה
אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פ

לג (א) וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה
אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי
מוֹתוֹ׃ (ב) וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא

ת״א וזאת וכו' מגלה כ״ח, א'. סוטה י״ד, א': ויאמר וכו' ע״ז ב׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

דוא בעשטייגסט, זאָללסט דוא אלסדאן שטערבען, אונד צו דיינעם פאָלקע איינגעטהאן ווערדען: זאָ וויא אהרן אויף דעם בערגע הר געשטאָרבען, אונד צו זיינעם פאָלקע איינגעטהאן וואָרדען. (נא) וויל איהר אייך ווידער מיך פערגאנגען מיטטען אונטער דער נאציאָן, בייא דעם שטרייטוואססער קדש, אין דער וויסטע צין: אינדעם איהר מיך ניכט פערהעררליכט האבט, פאָר דען קינדערן ישראל'ס; (נב) זאָ זאָללסט דוא דאז לאנד פאָן פערנע זעהען, אבער ניכט היניקאָממען אין דאז לאנד, דאז איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבען ווילל.

לג (א) דיזעס איזט דער זעגען, וועלכען משה, דער גאָטטליכע מאן, דען קינדערן ישראל'ס פאָר זיינעם טאָדע ערטהיילטע. (ב) ער שפראך; עוויגער! (פאָן סיני וואנדעלטע

רש״י

עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש שאמרתי לכם ודברתם אל הסלע [במדבר כ'] והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: (נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגו'. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה:

לג (א) וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה'

תרגום אונקלוס

מִית אַהֲרֹן אָחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ (נא) עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִין עַל דִּי לָא קַדֵּישְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (נב) אֲרֵי מִלְּקֳבֵיל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

לג (א) וְדָא בִּרְכְתָא דִּי בָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ (ב) וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזֵיהוֹר

באור

ואין ראוי להתבונן עליו: (מח) בעצם היום הזה, היום שאמר השירה: (נא) על אשר לא מעלתם בי, באורנו בספר (במדבר כ' י״ג): (נב) מנגד, מרחוק:

לג (א) וזאת הברכה, מוסב למעלה, וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם, האזינו השמים וגו', וזאת הברכה, אחר התוכחה של האזינו חזר וברכן בטרם יעלה אל ההר למות שם, כלומר זאת השירה וזאת הברכה (רשב״ם): (ב) ה' מסיני בא,

וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשְׁדָּת לָמוֹ׃ (ג) אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו

ב' מלין קרי

תולדות אהרן הופיע ברכות נ"ז, ב'. ב"ק ל"ח, א': ואתה חגיגה ט"ז, א': מימינו ברכות ו', א', וע"ז א'. יומא כ"ג, ב'. ביצה כ"ה, ב'. סוטה ל', ב': אף חובב ב"ב ח', א':

איינהער, פאָן שעיר גינג איהנען אויף, פאָם בערגע פאָרן שטראהלטע, אונד קאם אויס הייליגען מירי־אדען, אויס זיינער רעכטען פייערסגלוטהרעליגיאָן; (ג) וועלכע דיא פאָלקער פערפפליכטעט, אללע היי־ליגען אין דיינע געוואלט; היננעשטרעקט צו דיינען

תרגום אונקלוס

יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזֵי לָנָא אִתְגְּלֵי בִגְבוּרְתֵּיהּ עַל טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְבַת קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא׃ (ג) אַף חַבְּבִינוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּירַת יִשְׂרָאֵל

רש"י

מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ואח"כ פתח בצרכיהם של ישראל [ספרי] ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים [שמות י"ט] למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו [ספרי]: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל [שם]: מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובן ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להוליד

באור

הנה שירות נשגבות מתחילות ממעמד הר סיני, כי הוא תהלת האומה ויתרונה מעל כל עמי הארץ, כי לא נעשה כן לכל גוי, ושם כרת ה' ברית עם ישראל, ועשאם לעם סגולתו והיה להם למלך. והם קבלו עליהם עול מלכותו, וא"כ משם התחלת עניני האומה ותקון סדורה, וראוי לפתוח בו תהלה, וכן עשתה דבורה בשירתה (שופטים ה'), וחבקוק בתפלתו (ג' ג'). וכן במזמור (תהלים ס"ח) (אשר שרו בה על דעתי כאשר העלו ארון ברית ה' מעיר דוד אל מקומו, ולזה תהלתו יקום אלהים יפוצו אויביו, כמו שאמר משה בנסוע הארון. ואין ראיה משם לדברי הראב"ע שאמר הכל במלחמות ידבר), והנה פה שעור הכתוב כך הוא, התפלל משה לשם, ואמר אתה ה'! יחי ראובן ואל ימות וגו'. ובעבור שהזכיר השם סדר בשבחו, ואמר דרך מאמר מוסגר שהוא מחוקק ישראל ומלכם. והוא יושיעם, והוא מקור כל הטובות והצלחו': מסיני בא, הראה לישראל ונתן להם את תורתו: וזרח וגו', הר סיני ושעיר ופארן קרובים. והכוונה שמכל הצדדים הבריק האור והופיע רכב אלהים עד שבא אל סיני, וכן אמר דוד המלך ע"ה רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם, וחבקוק אמר אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה. וכן דבורה הזכיר' שעיר ואדום (מדברי הרשב"ם): הופיע, האיר: ואתה, ובא: מרבבת קדש וגו', כוונת הכתוב על דעתי מתוך רבבות קדש, זרח ובא אש של תורה לישראל, מימינו של הקב"ה, ומלת אתה מושכת עצמה ואחרת עמה, כאלו אמר ואתה למו אש דת מרבבות קדש, והיינו מימינו של הקב"ה אתה למו דת אש. ותבין מזה ענין מ"ש מרבבות ומ"ש מימינו, שבלחנו נל המפרשים בפירושו. והמתרגם האשכנזי התאמץ לתרגם מלת אשדת שהיא מורכבת מן אש דת, בתיבה אשכנזית הדומה לה, אף שלא הורגלה ההרכבה ההיא בל"א: (ג) חבב עמים, על דעת המפרשים, הוא מלשון חבה, הידוע מדברי רז"ל. ולא נמצא עוד במקרא, ולי נראה שהוא מלשון חוב, שמלאכו וחיבתם את ראשי (דניאל א' י"א), וכן חבולתו חוב ישיב (יחזקאל י"ח ו'). ענין החוב הוא היות האדם מוכרח ע"פ הצדק והיושר לעשות דבר מה, (שולדיגקייט, פפליכט), בין יהיה פעולה או קבלת פעולה, (שולדיגקייט צו טהון אָדער צו ליידען), הן בדבר ממון או בגוף. והנגד ממנו הוא יוצא לאחר, וחיבתם את ראשי, על ידכם יהיה דין עלי והכרח שאתן את ראשי

בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ (ד) תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ (ה) וַיְהִי בִישֻׁרוּן

תולדות אהרן תורה ברכות כ"ז, א'. פסחים מ"ט, ב'. סוכה ב', א'. סנהדרין נ"ט, א', וצ"א ב'. מכות כ"ג, ב'. עקדה שער ס': בישרון ר"ה ל"ב, ב':

תרגום אשכנזי

פּיסען. עמפּפאנגען זיא דיין וואָרט; (ד) דיא לעהרע, דיא משה אינז געבאָט, צום ערבטהייל דער גע־מיינדע יעקב'ס. (ה) דא וואַרד ער קאָניג איבער ישרון, אלס דיא הייפּטער דעם פאָלקס פערזאמ־מעלט, אייננמיטהיג ווארען

תרגום אונקלוס

בִּגְבוּרָא אַפֵּקִינוּן מִמִּצְרַיִם וְאִינוּן מְדַבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ׃ (ד) אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מַסְרַהּ יְרוּתָא לִכְנִשַׁת יַעֲקֹב׃ (ה) וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא

רש"י

כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך [בראשית ל"ה]: כל קדושיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך [שמואל א' כ"ה]: והם תכו לרגליך. והם ראויים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני. תוכו לשון פועלו הותוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. המ"ם בו קבוע ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר ז'] ואשמע את מדבר אלי [יחזקאל ב'] כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טיספורפלי"דורש בלע"ז. ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שמוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים. אף בשעת חיבתן של אומות העולם שהראית להם פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך. כל צדיקיה' וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגליך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי.

באור

למלך. והנה חובב מבנין המרובע והוא יוצא ושעור הכתוב, אשרת הנזכר (פערפאליסטע), הכריח ע"פ הצדק והדין את העמים, דהיינו כל קדשיו, תחת יד השם יתעלה, והוא ענין הברית שכרת ה' עם ישראל להיות להם למלך, וכאשר יזכיר עוד. ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך (שופטים ה' י"ד), עמים הר יקראו (לקמן פסוק י"ח): והם, העמים: תכו. לשון פועלו הותוכו לתוך מרגלותיך. כן פירש"י ז"ל, ויהיה מלשון תוך, ורד"ק הביאו בשרש תכה, ועל דעתו שאין לו אח במקרא. ובאורו לפי מקומו, נתחברו והלכו לרגליך, ועל פי דרכי באור הכתובים הללו יתכן כדברי האומר שהתי"ו במקום ה"א, כתי"ו תרגלתי לאפרים (הושע י' י"ט). והכוונה כמבואר בתרגום אשכנזי (הינגעטטירלט): ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול פקודיך, ומקבלים גזירותיך ודתותיך, וזאת המליצה כדרך העם המקבלים עליהם מלך, שהם משתחוי' לעומתו ונופלי' על פניהם לרגליו, והוא נותן להם את חקיו וגזירותיו: מדברותיך. המ"ם בו קבוע ליסוד, כמו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז' פ"ט), ואשמע קול מדבר (יחזקאל א' כ'), כמו מתדבר אלי, אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טי"ש פורפלידור"ש, והוא טע"ש פורפלעדליער"ש, ובל"א (דיינע אונטעררעדונגען), (רש"י). ומה שאמר הרב שהמ"ם קבוע ליסוד, ענינו שאינו שמוש לשון מן, כי אם לסימן הבנין. ואמר ישא לשון יחיד, הטעם כל אחד ואחד: (ד) תורה צוה לנו משה. מה היו המדברות הללו? היא התורה אשר צוה לנו משה, להיות לו מורשה: קהלת יעקב, הטעם לנו קהלת יעקב. ואל יקשה בעיניך האתנח במלת משה, כי על פי נתוח המאמר השירי מלת מורשה מקבילת למלת תורה, וקהלת יעקב מקבילת למלת לנו. ומלת צוה בודדת בלי זוג, וכן מלת משה, והטעם

תורה צוה לנו משה
מורשה — — קהלת יעקב —.

ולזה בא האתנח על מקומו הראוי לו: (ה) ויהי בישרון מלך, אז היה ה' למלך על ישראל, שקבלו עליהם עול מלכותו באסיפת ראשי העם: יחד שבטי ישראל, באגודה אחת ושלום

מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־
יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס (ז) וְזֹאת
לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל
יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ
וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ פ שני

קמץ בז"ק ר' בקמץ

דיא שטעממע ישראל'ס). (ו) אָ! דאס ראובן גליקליך לעבע! ניאמאלס אונטער־געהע; דאס זיינער מאננ־שאַפט אנצאהל זיך ער־האלטע! (ז) אונד דיזעס פיר יהודה: ער שפראך: ערהאָרע, עוויגער! יהודה'ס שטיממע, אונד ברינגע איהן צו זיינער נאציאָן; זיינע מאכט זייא איהם גע־נוג, אונד דוא איהם הילפע

ת"א יחי' סוטה ז', ב'. ב"ק צ"ב, א'. סנהדרין צ"ב, א'. מכות י"א, א': וזאת וכו' סוטה שם. מכות שם: ואל עמו ב"ק צ"ב, א'. מכות שם: ידיו רב ע"ז כ"ה, א'. מנחות כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל׃ (ו) יְחִי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן׃ (ז) וְדָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵיהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא וּלְעַמֵּיהּ תְּתִיבִנֵּיהּ בִּשְׁלָם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵיהּ פּוּרְעָנוּתָא בְּסָנְאוֹהִי וְסַעַד

רש"י

הקב"ה בישורון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו כי תשא את ראש [שמות ל'] ראויין אלו שאברכם. ד"א בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעה"ז: ולא ימות. לעה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר [בראשית ל"ה] שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שביד' [מכות י"א] שנא' אשר חכמים יגידו וגו' להם לבד' וגו' ולא עבר זר בתוכם [איוב ט"ו] ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נידוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים [בראשית מ"ד] אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' [ב"ק צ"ב]: שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. ידיו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת ראמו' גלעד ויזעק יהושפט וה' עזרו [ד"ה ב' י"ח]. ד"א שמע ה' קול יהודה. כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה [ספרי] ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון [יהושע י"ט] (ומפני מה

באור

ביניהם, ולב אחד לכולם, התקשרו בקשר אמיץ ובאו בברית מלכם. והנה המלך הוא הקב"ה וכן אמרו רז"ל במס' ראש השנה מלכיות תחלה הוא דהויין, ה' ימלוך לעולם ועד (שמות ט"ו, י"ח), ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג כ"א). ויהי בישרון מלך: (ו) יחי ראובן, כל חיים סתם שבמקרא הם חיים מאושרים ומצליחים. התפלל משה על ראובן שיחיה חיי אושר והצלחה ולא יכרת שבטו מישראל לעולם ויהיו אנשיו במספר בני ישראל. הטעם שלא יגרום החטא והכעס שכעס עליו אביו בחללו יצועיו. להכרית שמו מישראל. וזהו כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו, וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר (בראשית ל"ה כ"ב), הודיע שלא יצא בחטאו ממספר השבטים (רש"י והרמב"ן). והראב"ע כתב שמלת אל מושכת אחר עמה. והכוונה ואל יהי מתיו מספר, כי כל דבר שיספר הוא מעט, וכן ואני מתי מספר (שם ל"ד ל'). התפלל עליו שיהיו אנשיו רבים: (ז) שמע ה' קול יהודה, בצאתו על האויב, כי הוא יעלה בתחלה: ואל עמו תביאנו, אל מקומו לשלום: ידיו רב לו, יספיקו לו ידיו, ואין לו צורך למי שיעזור אותו, כי אם עזרת השם לבדו. וי"א מלשון מריבה, ידיו

(ח) וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ (ט) הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ (י) יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל

בניו קרי

תולדות אהרן האמר יומא ס"ו, ב': יורו, שם כ"ו א':

תרגום אשכנזי

ווידער דעו פיינד. (ח) פאָן לוי שפראך ער: דיינע תמים אונד אורים געצי־מען דעם פראָממען, דען דוא צו מסה פערזוכטעסט, מיט דעם דוא האדער־טעסט אם האדערוואס־סער. (ט) ווער פאָן פאטער אונד מוטטער שפריכט: איך זאה איהן ניכט; ווער ניכט קעננט זיינע ברידער, ניכטס ווייס פאָן זיינען זאָהנען (יא האלטען בלאָס דיין וואָרט אונד היטען דיינען בונד); (י) דיא נור אונטערווייזען יעקב אין

תרגום אונקלוס

מְבַעֵיל דְבָבֵיהּ הֲוֵי לֵיהּ: (ח) וּלְלֵוִי אֲמַר תֻּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּישְׁתָּא לְגֻבַר דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ דִּי נַסִּיתוּהִי בְּנִסֵּיתָא וַהֲוָה שְׁלִים בַּחֲנִתּוּהִי עַל מֵי מַצּוּתָא וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן: (ט) דְּעַל אֲבוּהִי וְעַל אִמֵּיהּ לָא רַחֵם כַּד חָבוּ מִן דִּינָא וְאַפֵּי אֲחוּהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסַב אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיאוּ: (י) כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְּפוּן דִּינָךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרַיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין

רש"י

לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תומיך ואוריך כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא התלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו'. כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתפקת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים [במדבר כ'] אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי [שמות ל"ב] נאספו אלי כל בני לוי וציויתי' להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי: כי שמרו אמרתיך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו

באור

ידיבו ריבו וינקמו נקמתו. וטעם שלא ברך את שמעון לדעת רש"י והראב"ע בעבור עון פעור. כי היו העובדים שמעונים. ויתכן שעזבו בעבור שאביו הפילו בישראל. ויתברך גם הוא מברכת שאר השבטים אשר הוא בתוכם, ונפרט בחלק יהודה, כמו שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם (יהושע י"ט ט'). וייחד ברכה ללוי אף שגם עליו אמר הזקן אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראשית מ"ט ז'), בעבור כבוד אהרן, ועוד כי מברכות השבט הזה יתברך כל ישראל, שהיו קרבנותיו להם לרצון לפני השם (מדברי הרמב"ן): (ח) וללוי אמר, על לוי, או בעבור לוי אמר אל השם: תמיך ואוריך, כנגד המשפטים והתעודות אשר יזכור להלן, אמר משפט האורים והתמים ראוי לאיש, שהוא חסידך, לו ולזרעו אחריו: אשר נסיתו במסה. לא היה בתוך הנועדים על ה' לנסותו כי היה לבבו שלם עמך: תריבהו על מי מריבה, גלית עמו והתאנפת בו על מי מריבה, וגזרת עליו שלא יעבור לפני העם לארץ. אבל מ"מ חסידך הוא, אוהב צדק ומישרים, לא ימנעהו דבר מלשמור תורה ומלעשות משפט: (ט) האומר לאביו וגו'. לא ישא פניו לאוהב ולא יחון את רעהו בדבר אמת וצדק. ישמור אמרתך וינצור את בריתך, ולא יחוס לאביו ולאמו לאחיו ולבניו. וכן ת"א דעל אבוהי ועל אמיה לא רחם כד חבו מן דינא: (י) יורו וגו'. ולזה ראוי הוא

יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־
מִזְבְּחֶךָ׃ (יא) בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל
יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו
מִן־יְקוּמוּן׃ ס (יב) לְבִנְיָמִן אָמַר
יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף
עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס
שלישי (יג) וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה

ת"א ישימוקס שם: וכליל שם שם: ברך פסחים ע"ב, ב'. יומא שם. קדושין ס"ו, ב'. מכות י"ב, א': ישכון ברכות י"ב, ב'. מנחות כ"ב, ב': חופף יומא י"ב, ב'. מגלה כ"ו א'. זבחים נ"ד, א', וקי"ח ב': ובין כתפיו סוטה ל"ז, א'. זבחים שם:

תרגום אשכנזי

דיינען רעכטען, אונד ישר' אין דיינער לעהרע; דיא נור לעגען רייכערווערק פאר דיינע נאזע, גאנצעסאָפּפּער אויף דיינען אלטאר, (יא) זעגנע, עוויגער! זיין פערמאָגען, לאס דיר זיין טהון געפאללען! צערהויע זיינער געגנער לענדען, ניא מאָגען זיינע האססער אויפקאָממען! (יב) פאָן בנימין שפראך ער: רעס עוויגען ליבלינג! דורך איהן געזיכערט, ווירד ער רוהיג וואָהנען; ער בעשיטצט איהן אללע צייט, וואָהנט צווישען זיינען שולטערן. (יג) פאָן יוסף שפראך ער:

תרגום אונקלוס

קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ׃ (יא) בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקוּרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּיל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְּשָׂנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן׃ (יב) לְבִנְיָמִין אֲמַר רְחִימָא דַּיְיָ יִשְׁרֵי לְרוֹחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי מְגֵין עֲלוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וּבְאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא׃ (יג) וּלְיוֹסֵף

רש"י

משפטיך. ראויין אלו לכך: וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד [תהלים ס"ט] ועל המעורערין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלח' עם היונים והתפלל עליה' לפי שהיו מועטי' י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימין אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן, זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו' [שם ע"ח]. ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם. משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטי' ארץ מלאה כל

באור

להורות לעם ה' המשפטים והתורות, ולהיות מהם מקריבי קרבן, והם הכהנים: (יא) ברך ה' חילו, ברך נכסיהם, באופן שיספיק להם מעט עסק בם, ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופעל ידיו, הקרבנות: מחץ מתנים קמיו, מחץ קמיו מכת מתנים. ומתנים תאר הפעל: ומשנאיו מן יקומון, מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה (רש"י), והענין כפול כדרך השירים, כי שעורו מחץ מתנים קמיו מן יקומון, ומחץ מתנים משנאיו מן יקומון. והכוונה אתה ה' תלחום את מלחמות השבט עם קמיו ומשנאיו, למען יכוח לבנות ולהורות, לשפוט ולהקריב: (יב) ישכון לבטח עליו, בנימין שהוא ידיד ה' ישכון לבטח על ה': חפף עליו, מכסה אותו ומגין עליו תמיד: כל היום. לעולם. משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן, בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי (רש"י). ובספרי איתא בית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין וכדאם תור יוצא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה שנאמר ובין כתפיו שכן: (יג) מברכת ה' ארצו, ארצו של יוסף מבורכת מכל הארצות (ספרי): ממגד, לשון עדנים ומתק: מטל, שהיה על מגוי לה בכל שעה (ספרי): ומתהום רבצת תחת, מלמד שהיתה

ארצו ממגד שמים מטל ומתהום
רבצת תחת: (יד) וממגד תבואת
שמש וממגד גרש ירחים: (טו) ומראש
הררי־קדם וממגד גבעות עולם:
(טז) וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני
סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד
נזיר אחיו: (יז) בכור שורו הדר לו

קמץ בז"ק

ת"א וממגד יומא מ"ב, ג'. ג"ק ע"ז, ח': ורצון וכו' זבחים קי"ח, ב':
בכור ברכות כ"ו, ג'. ר"ה כ"י ח, סוטה י"ח. ג'. ב"ק ג'. ג':

תרגום אשכנזי

פֿאָן גאָטט געזעגנעט איזט זיין לאנד, פֿרוכטבאר דורך דען טהויא דעם הימעלס אונד וועססערונג אויס דער טיפֿע; (יד) מיט פֿריכטען, דיא זאָננע רייפֿט; מיט פֿריכטען פֿאָן דעם טריב דער מאָנדע; (טו) מיט דען געווירצען אוראלטער בערגע, מיט דען פֿריכטען עוויגער היגעל; (טז) מיט פֿריכטען איינעס זעגנפֿאָללען לאנדעס: פֿאָן דער גנאדע דעססען, דער מיר אים דאָרנבוש ערשינען; דיזע קאָממע אויף דאז הויפט יוסף'ס, אויף דיא שייטעל דעס געקראָנטען אונטער דען ברידערן. (יז) זיין ערשטגעבאָרנער שטיהר!

רש"י

טוב ארצו של יוסף: ממגד. לשון עדני ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שההרים מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שוכני סנה. ותהא ארצו מבורכת לרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא

תרגום אונקלוס

אמר מברכא מן קדם יי ארעיה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעילא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע: (יד) ועבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא עבדא מגדנין מריש ירח בירח: (טו) ומריש טוביא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: (טז) ומטוב ארעא ומלאה ורעי ליה דשכנתיה בשמיא ועל משה אתגלי באסנא ייתון כל אלין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: (יז) רבא דבנוהי זיוא ליה וגבורן דאתעבידא ליה

באור

מרוצלת במעיינות (שם): (יד) תבואת שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה (שם) המבשלת וממתקת את הפירות: גרש ירחים, יש פירות שהלבנה מבשלתן, והיא גורשת ומוציאה אותן. דבר אחר גרש ירחים, שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש, וכן נראה ממשקלו: (טו) ומראש. הבושם המעולה והיקר יקרא ראש, וכן בשמים ראש (שמות ל' כ"ג), או הוא כנוי לכל דבר חשוב ומעולה, ויהיה פה שם נרדף למגד: הררי קדם וממגד גבעות עולם, שהם מששת ימי בראשית והברכה מלויה בהם, מה שאין כן בהרים וגבעות שנתחדשו ונתהוו אחרי כן, והכוונה שארצו מבורכת בכל דבר טוב ומשובח, בתבואות ארץ המישור ובברכות הררי עד, אם בדברים שצומחים עליהם, או בגנוזים בתוכם, וזהו: (טז) וממגד ארץ ומלאה, מאשר היא מלאה, ממטמוניות שבה. ובספרי אמרו מלמד שארצו של יוסף מליאה ואינה חסירה כל ברכה. רשב"י אומר, אדם מעמיד ספינתו בחלקו של יוסף, אין צריך חוץ ממנה כלום: ורצון שכני סנה, ותהיה ארצו מבורכת לרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי בתחלה בסנה: ורצון, נחת רוח ופיוס, וכן כל לשון רצון שבמקרא (רש"י). ומלת שוכני כמו שוכן לי: תבואתה, הברכה הזאת, והתחברו שנים סימנין התי"ו והה"א, כמו עזרתה ישועתה בצרתה (רמב"ע): (יז) בכור שורו, הוא יהושע

וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח
יחדו אפסי־ארץ והם רבבות אפרים
והם אלפי מנשה: ס רביעי
(יח) ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך
ויששכר באהליך: (יט) עמים הר־

ת"א בהם וכו' ב"ק י"ז, א': ולזבולן וכו' עקדה שער מ':

פאן מאיעסטעטישעם אנ- זעהען; זיינע הערנער זינד וויא דעם וואלדשטירס הערנער, מיט איהנען שטאסט ער דיא פאלקער צו הויפען, ביז אן דאז ענדע דעם לאנדעס. זיא זינד דיא מיריאדען אפרים'ס, אונד דיא טויזענדע דעם שטאממעס מנשה. (יח) צו זבולון שפראך ער: פרייע דיך, זבולן, בייא דיינעם אויסצוג, אונד דוא, יששכר, אין דיינען היטטען! (יט) זיא לאדען פאלקער איין צום בערגע; דארט שלאכטען זיא שולדלאזע אפפער, דען זיא זוי-

תרגום אונקלוס

מן קדם תוקפא ורומא דיליה בגבורתיה עממיא יקטיל כחדא עד סיפי ארעא ואינון רבותא דבית אפרים ואינון אלפיא דבית מנשה: (יח) ולזבולן אמר חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם: (יט) שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון

רש"י

לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו [תהלים פ"ט] וכן בני בכורי ישראל [שמות ד']: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו [במדבר כ"ז]: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נותן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכולם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים [ירמיה ג']: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפי' שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמנע בקרקר וגו' [שופטים ח']: (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שבירך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים [בראשית מ"ז] לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתי' [ד"ה א' י"ב] ראשי סנהדרין היו עוסקי' בכך וע"פ קביעו' עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המורי' יאספו כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפוני טמוני חול. כסויי טמוני חול טרית וחלזון והזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן

באור

שהוא ראשון לבית יוסף: הדר לו, נתון לו, שנא' ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'): וקרני ראם קרניו, קרני הראם הם דגוים ומהודרים: והם רבבות וגו'. הקרנים שזכר הם שנים, רבבות אפרים ואלפי מנשה: (יח) בצאתך. שמח כשאתה יוצא באניות למסחר. ולהביא ברכה לארצך, כי זבולן לחוף אניות ישכון: באהליך. שמח במנוחתך באהליך, כי ראה מנוחה כי טוב, כאשר אמר הזקן בברכתו (בראשית מ"ט ט"ו): (יט) עמים, של שבטי ישראל: הר יקראו, כאשר ישובו יורדי הים, מביאים כל הון יקר אל ארצם, בהמון חוגג לירושלים, לזבוח שם זבחי תודה, ולספר בפלאות ה' בקהל עם. כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ז), והשלמים והתודות הבאים שלא על החטא נקראים זבחי צדק: שפע ימים יינקו, יששכר וזבולן יהיה להם עושר רב, כי יבא להם שפעת נכסים מן הים, אשר הם סוחרים על ידו, ועל ידו כסויי טמוני חול, כדתני

יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע
יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס
(כ) וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד
כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃
(כא) וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת

ת"א שם יזבחו וכו' מגלה ו', א': וירא וכו' סוטה ח, א'. ב"ב ט"ו, א':

תרגום אונקלוס

תַּמָּן יְכַסּוּן נִכְסַת קֻדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימָן דְּמִטַּמְּרָן בְּחָלָא יִתְגַּלְיָן לְהוֹן׃ (כ) וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין׃ (כח) וְאִתְקַבֵּיל

תרגום אשכנזי

גען איבערפלוס דער מעע־רע, אונד פערבארגענע שעטצע דעס זאנדעס. (כ) צו גד שפראך ער: געלאבט זייא, דער גד וייטע גרענצען גאב! ער לעגט זיך הין, וויא איינע לאווין, פערצעהרט ארם אונד שייטעל. (כא) שאן האט ער דען אנפאנג זיך

רש"י

החול ובחלקו של יששכר וזבולון היה כמו שאמרו במסכת מגילה [ד"ו] זבולון עם חרף נפשו למות [שופטים ה'] משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו': ושפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית [מלכים א' ו'] וספון בארז [שם ז'] ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א בכיסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהנכריים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנא' שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו נכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא

באור

רב יוסף (פרק קמא דמגילה דף ו'). שפוני זה חלזון, טמוני זו טרית, חול זו זכוכית לבנה. ופי' רש"י חלזון דג עולה מן הים להרים, וצובעין בדמו תכלת, ונמכר בדמים יקרים, (ועיין מ"ש מזה בפרשת תרומה כ"ה ד'). טרית. מין דג שקורין טוניגא, (והוא מין דג שהוא גדול מאוד, הנקרא כן בלשון רומי. עיין ערוך). זכוכית לבנה היוצא מן החול. כדאמרינן בזילות הטבת חול של זבולון חשוב מאחר חולות וראוי לזכוכית לבנה. והנה הזכוכית נעשה במלאכה מחול דק עם אפר הנקרא (פאטאשע). כאשר יתערבו יחד ויבאו באש, יתהככו ויותכו ויוזלו, עד שיוצגו כעין מתכת כגל וזך, וכאשר יתקררו ישובו לקשיותם, ויהיו גוף צלול. והספורי דברי הימים אשר לאומות הגידו שהמלאכה הזאת לא נודעה בימים הקדמונים כי אם לאנשי צור וצידון, והיה הדבר סוד חתום בידיהם, כי עשו על ידו מסחר רב, בהביאם את הזכוכית באניות לארץ מרחק, ומכרוהו שם בדמים יקרים. והנה זבלון היה על ירך צידן, כמ"ש וירכתו על צידן (בראשית מ"ט י"ג), וחול של זבולון חשוב מאחר חולות וראוי לזכוכית לבנה כמו שזכרנו, ויתכן שהיו אנשי זבולן ויששכר בעלי החכמה והמלאכה היקרה הזאת ומכרו את הזכוכית לאנשי צידון, והם הובילוהו למרחקים ועשו בהם סחורה, או שאנשי השבט בעצמם הביאו אותו לארצות אחרות באניות, וכל הספינות הבאות מן החוף ההוא אל ארץ רחוקה על שם הצדונים נקראו. כי היו צור וצדון המפורסמים שבאומות לעשות מלאכה במים רבים. ואפשר שעל זה רמז באמרו ושפני טמוני חול, דרך מליצת השיר. שהשפע טמון אצלם בחול, ובלתי נודע לזולתם: ושפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית (מלכים א' ו' ט'), וספון בארז (שם ז' ג') כן פירש"י ז"ל, ויתכן שהוא מלשון חשיבות וחלוקת הכבוד, וכן תמצאנו בתרגום שני (אסתר א' י"ב), ולא ספינת יתהון, כבדה אותם, ועוד שם (ז' י'). גברי עלמא לא ספנית, גבורי העולם הזה לא כבדתי, וכן נמצא במ"ק (דף כ"ח א') מאן חשיב מאן ספין. ויהיה הטעם פה דברים יקרים וחשובים הטמונים בחול: (כ) ברוך מרחיב גד, מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח (ספרי): (כא) וירא ראשית לו, ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג, שהיא ראשית

מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס
חמישי (כב) וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ (כג) וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס

קמץ בז"ק

ת"א ומלא ברכות כ"ח, ח': ים וכו' שם שם ב"ב פ"א, ב':

ערוועהלען, צום ערבטהייל פאם געזעטצגעבער, דען ער פערעהרט; ציהט פאר דעם פאלקע פאראן, איבט גערעכטיגקייט דעם עוויגען, ערפיללט געגען ישראל זיינע פפליכט. (כב) פאן דן שפראך ער: דן איזט וויא איין יונגער לאווע, דער פאם בשן הערויב שפרינגט. (כג) פאן נפתלי שפראך ער: נפתלי האט דעם עוויגען גנאדע, אונד זיינעם זעגענס איבערפלוס;

תרגום אונקלוס

בקדמיתא דיליה ארי תמן באחסנתיה משה ספרא רבא דישראל קביר הוא נפק ועאל בריש עמא זכון קדם יי עבד ודינוהי עם ישראל: (כב) ולדן אמר דן תקיף כגור אריון ארעיה שתיא מן נחליא דנגדין מן מתנן: (כג) ולנפתלי אמר נפתלי שבע ברעוא ומלי ברכן מן קדם יי מערב ים גינוסר

רש"י

ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו [דברים ל"ד]: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצי' לפני אחיכם וגומר [במדבר ל"ב]: צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריה' ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה לראשי עם: צדקת ה' עשה. על משה אומר: (כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממער' פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן [יהושע י"ט] וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומו' תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו' [שם י"ט] יצא גבול' מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל

באור

כבוש הארץ: כי שם חלקת, כי ידע אשר שם בנחלתו, חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון, אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה, שנאמר ולא ידע איש את קבורתו (לקמן ל"ד ו') (רש"י). ומתרגם אונקלוס תשמע שמלת ספון מוסב על מחקק, וכן היה ראוי בעבור היותו לשון זכר, אלא שהטעם מפריד ביניהם. ולפי מ"ש למעלה בבאור מלת ספוני, יתכן לומר שגם פה ענינו מלשון חשיבות, וכך פי': ראוי לטול לו ראשית, במקום אשר נתן לו המחוקק את חלקו, והיה המחוקק הזה ספון וחשוב אצלו, כי עשה כאשר צוהו, ומהו? ויתא לראשי עם וגו': ויתא, גד: ראשי עם, הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ, לפי שהיו גבורים, וכן הוא אומר נחנו נעבר חלוצים לפני ה' וגו' (במדבר ל"ב ל"ב) (רש"י): צדקת ה' עשה, שמלא בידו את אשר דבר בפיו, שנדרו בני גד לצאת עם ישראל להלחם עם אויביהם. ולא הזכיר ראובן, ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן. והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם. ולא תמצא כן בבני ראובן (ראב"ע): (כב) יזנק מן הבשן, מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות, כך שבטו של דן נוטל לו חלק בשני מקומות, וכן הוא אומר ויצא גבול בני דן מהם, ויעלו בני דן וילחמו (ספרי): (כג) שבע רצון, שם התאר

(כד) וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ (כה) בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ

תולדות אהרן　וטבל מנחות פ"ה, ב':

אבענד אונד מיטטאג איזט זיין בעזיטץ. (כד) פֿאָן אשר שפראך ער: פֿאָן אללען זאָהנען ווירד אשר געזעגנעט, בעליבט בייא זיינען ברידערן, טונקט זיינען פֿוס אין אָהל. (כה) אייזען אונד

תרגום אונקלוס

וְדָרוֹמָא יֵירָת׃ (כד) וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ (כה) תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא

רש"י

לזבולן יששכר: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון ציווי כמו עלה רש [דברים א'] והטע' שלמעלה בר"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון ציווי ובמסורת הגדולה מלינו באלפא ביתא לשון ציווי דטעמיהון מלעיל: (כד) ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבני' כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצ' לאחיו בשמן אנפיקינון וקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים הוא אבי ברזות [ד"ה א' ז'] שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן זית: וטובל בשמן רגליו. שהיה ארצו מושכת שמן כמעין [ספרי] ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטו' אחד כו' כדאיתא במנחות [פרק ח']: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. ד"א ברזל ונחשת מנעלך ארצכ' נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעול' של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבי' זבי' ומתמוטטי'. ד"א וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דואבות כסף וזהב לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות

באור

מוסב על נפתלי, ולא מוסב על השם הנאמר אחריו, והשעור אתה נפתלי. הנך שבע רצון ה' ומלא ברכת ה', לפי שהיתה ארצו מלאה כל טוב. ובספרי מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים וספינות: ומלא ברכת ה', זו בקעת גנוסר (ספרי): ים ודרום, ים זה ים של סופני ודרום זה ימה של טבריה (ספרי): ירשה. לשון צווי. כמו עלה רש (דברים א' כ"א), והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כאן ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי. ובמסורת הגדולה מלינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל (רש"י): (כד) ברוך מבנים אשר, ע"ד הפשט כטעם יהי רצוי אחיו, יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב אביהם, ורצוי לכל אחיו, והטעם כי ארצו שמנה, ומשם יבואו המעדנים לכל השבטים, וכלם יברכוהו. ואונקלוס תרגם ברוך מברכת בניא, כדעת רז"ל שיותר השבטים יביאו לו איש את ברכת ארצו. מחיר השמן שנמצא בחלקו לרוב, ויהיה אם כן הוא מבורך בכל הטוב הנמצא לכל השבטים. והוא טעם רצוי אחיו, שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם (מדברי הרמב"ן). וכן איתא בספרי שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקנון ובקיפלאות. והם מרצים לו בתבואה: וטבל בשמן רגלו, שארצו של אשר מושכת שמן כמעין (ספרי). ואמר טבל בשמן ע"ד מליצה כטעם כבס ביין לבושו: (כה) ברזל ונחשת מנעליך, ארצך תהיה נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת, ורש"י ז"ל כתב: שעכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל, שארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל, כאלו הארץ סגורה על ידה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת: וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, שהן ימי תחלתך ימי נעוריך. כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים ומתמוטטים (רש"י), וכן מתורגם בל"א, דבר אחר וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, כמנין ימיך, כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום, יהיו דבאך, שכל הארצות דואבות כסף וזהב לארץ ישראל, שהיא מבורכת בפירות. וכל הארצות מתפרנסות ממנה, וממשיכות לה כספם וזהבם (נ"ל אסקול"נט, והוא חויספאום בל"א). הכסף

דָּבְאֶךָ: (כו) אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב
שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים: ששי
(כז) מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת
עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר
הַשְׁמֵד: (כח) וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח
בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ

ערין זייא דיין ריגעל! דיין אלטער זייא וויא דיינע יוגענד! (כו) ניכטס גלייכט דיינעם גאָטטע, ישרון! דיא הימטעל רעגירט ער, דיר צו העלפֿען; לענקט מיט זיינער ערהאבנען מאכט דיא וואָלקען. (כז) (דיא וואָהנונג דעם אוראלטען גאָטטעס), אונד דיא עוויגען ארמע דער אונטערוועלט; טרייבט פֿיינדע פֿאָר דיר אוים, שפריכט, ראָטטע אוים! (כח) אונד ישראל וואָהנט זיכער, אבגעזאָנדערט יעקב'ס קוועללע, אין איינעם לאנדע פֿאָן קאָרן אונד מאסט, דעססען הימטעל טריפֿען פֿאָן טהויא.

תולדות אהרן רוכב וכו' חגיגה י"ב, ב': ומתחת וכו' שם שם. חולין ס"ע, א': וישכון וכו' סנהדרין ק"ד, א'. תענית כ"ד, א':

תרגום אונקלוס

וּכְנָחָשָׁא מוֹתָבָךְ וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תָּקְפָּךְ: (כו) לֵית אֱלָהָא אֶלָּא אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעֲדָךְ וְתוּקְפֵּיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא: (כז) מְדוֹר אֱלָהָא דְמִלְּקַדְמִין וּבְמֵימְרֵיהּ אִתְעֲבִיד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ סַנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי: (כח) וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן כְּעֵין בִּרְכְתָא דְּבָרֵיכִינוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא עָבְדָא

רש"י

לה כספם והבם אשקו"רנט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיזות אותו לאדנכם: (כו) אין כאל ישורון. דע לך ישרון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובדד לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה שטל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו ועינו כעין הבדולח [במדבר י"א] כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי [ירמיה ט"ו] אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם [בראשית מ"ח]: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהים מטל

באור

והזהב כלה מהם. שהם מזיזות אותו לאדנכם (רש"י): (כו) אין כאל ישרון, אחר שגמר ברכתכל שבט ושבט, שב לברך הכלל. ואמר דע לך ישרון, שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רכב שמים, הוא אותו אלוה, שבעזרך ובגאותך הוא רוכב שמים ושחקים ממעל, (כז) מעבה אלהי קדם, השחקים שהם למעון לאלהי קדם, שקדם לכל נמצא, וה"א מעונה תחת למ"ד בתחלת התיבה כ"כ רש"י ז"ל. והרא"ם כתב שיותר נכון לומר שהיא ה"א הנקבה, וכן מלאכו ומעונתו בציון (תהלים ע"ו ג'), אלא שלפי זה היה ראוי להיות מעונת: ומתחת זרעת עולם, כלמה שגם זה מוסב למעלה, בעזרך ובגאותך הוא רוכב זרועות עולם מתחת, ויהיה פה עולם המציאות בכלל (וועלט), לא הזמן לבד. או תהיה הכוונה זרועות תחת, שהן מימות עולם, וכן מתורגם בל"א: ויגרש מפניך אויב, ויאמר לך השמד אותם: (כח) בדד, נבדל מיתר האומות: עין יעקב, מי שילא ממעין יעקב, וכן ומימי יהודה יצאו (ישעיה מ"ח א') (הראב"ע), והטעם וישכן ישראל בטח בדד, וישכן עין יעקב בטח בדד: אל ארץ, כמו

אף־שמיו יערפו־טל׃ (כט) אשריך
ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה
מגן עזרך ואשר־חרב גאותך
ויכחשו איביך לך ואתה על־
במותימו תדרך׃ ס שביעי
לד (א) ויעל משה מערבת מואב
אל־הר נבו ראש הפסגה אשר
על־פני ירחו ויראהו יהוה את־כל־
הארץ את־הגלעד עד־דן׃ (ב) ואת
כל־נפתלי ואת־ארץ אפרים
ומנשה ואת כל־ארץ יהודה עד

ת"א אשריך וכו' ברכות מ', ח': עם נושע עקדה שער ט': ואתה וכו' שבת קי"ח, ב'. מגלה י"ז, א': ויעל סוטה י"ב, ב':

תרגום אשכנזי

(כט) וואהל דיר, ישראל! ווער איזט דיר גלייך? פֿאָלק, דעם דער עוויגע בייאשטאנד לייסטעט! ער איזט דיינער הילפֿע שילד, איזט דיינער ערהאבנען זיגע שווערדט; דיינע פֿיינדע שמייכעלן דיר, דוא טריטטסט איינהער אויף איהרען האָהען.

לד (א) משה גינג הינויף פֿאָן דער עבנע מואב אויף דען בערג נבו, דיא שפיטצע דעם פסגה, וועלכעם געגען ירחו איבער ליגט; אונד דער עוויגע ליס איהן דאז גאנצע לאנד זעהען: גלעד ביז דן; (ב) גאנץ נפתלי, דאז לאנד אפרים אונד מנשה, אונד דאז גאנצע לאנד יהודה, ביז אן דאז אייסערסטע

תרגום אונקלוס

עבור וחמר אף שמיא דעליהון ישמשון בטלא׃ (כט) טובך ישראל לית דכותך עמא דפורקניה מן קדם יי תקוף בסעדך ומן קדמוהי נצחן גברתך ויתכדבון שנאך לך ואת על פריקי צוארי מלכיהון תדרוך׃

לד (א) וסליק משה ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן׃ (ב) וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל

רש"י

השמים וגו' [שם כ"ו]: (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו אויביך לך. כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגומר [יהושע ט']: ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה [שם י']:

לד (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי עבודה זרה שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל [שופטים י"ח] והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמי' עם סיסר' וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה וחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד

באור

הארץ, וכן והתפללו אל המקום הזה: (כט) מי כמוך, בגוים: מגן עזרך, שלא יבא בך רע: ואשר חרב גאותך, חרב שבו תתגאה על אויביך: ויכחשו אויביך לך, שיכפלו ושיכחשו את שנאתם, ויכנעו לך, כענין שנאמר והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע' ס' י"ד):

הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ (ג) וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־
הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים
עַד־צֹעַר׃ (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה
הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃
(ה) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ
מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ (ו) וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ
בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר
וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ (ז) וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־

תולדות אהרן ויאמר וכו' ברכות י"ט, ב': וימת וכו' סוטה י"ג, ב'. קדושין ל"ח, א'. ב"ב ט"ו, א': על פי ה', ב"ב י"ז, א': ויקבר וכו' סוטה ט' ב', י"ג ב', י"ד א': ולא ידע שם י"ג, ב'. עקדה שער כ"ב: ומשה וכו' שם י"ג, ב':

מעער; (ג) דיא מיטטעגליכען לענדער, דען קרייז דעם ירדן'ס, דאז טהאל פאָן ירחו, דער פֿאלמענשטאדט, ביז צער. (ד) אונד דער עוויגע שפראך צו איהם: דיזעס איזט דאז לאנד, פאָן דעם איך אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען, אונד געזאגט: דיינעם זאמען וויל איך עס איינגעבען: איך האבע עס דיך מיט דיינען אויגען זעהען לאססען; אבער הינקאָממען זאָללסט דוא ניכט. (ה) אלזאָ שטארב משה, דיענער דעס עוויגען, אים לאנדע מואב, נאך דעם בעפעהל דעס עוויגען. (ו) ער בעגרוב איהן אין דעם טהאלע אים לאנדע מואב, געגען בית פעור איבער; אונד ניאמאנד האט ביז אויף דיזען טאג זיין גראבמאהל וואהרגענאָממען. (ז) משה וואר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אלס ער שטארב; זיין אויגע וואר ניכט דונקעל, אונד דיא לעבענסזעפטע האטטען ניכט

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִיהוּדָה עַד יַמָּא בַתְרָאָה׃ (ג) וְיָת דָּרוֹמָא וְיָת מֵישְׁרָא בִּקְעֲתָא דִירֵחוֹ קַרְתָּא דְדִקְלַיָּא עַד צוֹעַר׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ דָּא אַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ אַחֲזֵיתָךְ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לָא תְעִבַּר׃ (ה) וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַיְיָ׃ (ו) וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יָת קְבוּרְתֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (ז) וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא

רש"י

שיחיו המתים: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון [במדבר י"ג]: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה [מלכים א' ז']: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה. וזהו לאמר לכך הראיתיך' אך גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועי' וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה. אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה [דברים ל"א] אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע [ב"ב ט"ו]: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו ר' ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהי' רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו [במדבר ו'] הוא מביא את עצמו. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה [ויקרא כ"ב] וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו הי' מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות [אבות פ"ה] [סוטה י"ד]: לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו:

גַּם לֵחֹה׃ (ח) וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם
וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ (ט) וִיהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה
אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ (י) וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל
כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־
פָּנִים׃ (יא) לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים
אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־
אַרְצוֹ׃ (יב) וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל
הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

תולדות אהרן ויבכו וכו' כתובות ק"ג, ב'. קדושין ל"ח, א': ויתמו מ"ק כ"א, א': ויהושע ב"ק ל"ב, ב': ולא קם וכו' ר"ה כ"א, ב'. עקדה שער י"ב, ושער ע"ב, עקרים מ"ב, פ"ב: לכל האותות עקרים פ"ט ופ"י: לעיני כל ישראל מנחות ל', א':

תרגום אונקלוס

כְּהָאָן עֵינוֹהִי וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי׃ (ח) וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה׃ (ט) וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אִתְמְלִי רוּחַ חוּכְמְתָא אֲרֵי סְמַךְ מֹשֶׁה יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבָדוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (י) וְלָא קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה דִּי אִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין׃ (יא) לְכָל אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא דִּי שַׁלְחֵיהּ יְיָ לְמֶעֱבַד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ (יב) וּלְכֹל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכֹל חֶזְוָנָא רַבָּא דִּי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל׃

תרגום אשכנזי

אבגענאָממען. (ח) דיא קינדער ישראל'ס וויינטען אום משה, אין דער עבנע מואב'ס, דרייסיג טאגע; זאָדאן ווארד דיא טרויער־צייט אום משה צו ענדע. (ט) יהושע, זאָהן נון, ווארד מיט דעם גייסטע דער וויזהייט ערפֿיללט, דען משה האטטע זיינע הענדע אויף איהן געלעגט; דיא קינדער ישראל'ס געהאָרכטען אונד פֿאָלגטען איהם, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (י) עס שטאנד אבער אין ישראל קיין פראָפֿעט ווידער, וויא משה וואר, אויף, מיט דעם דער עוויגע פֿאן אנטליטץ צו אנטליטץ אומגעגאנגען ווערע: (יא) אין אנזעהונג דער צייכען אונד וואונדער, דיא איהן דער עוויגע געזאנדט אין דעם לאנדע מצרים אויסצופֿיהרען, געגען פרעה, זיינע דיענער, אונד זיין גאנצעס לאנד; (יב) אונד אין אללען מעכטיגען אונד פֿירכטערליכען טהאטען, דיא משה געטהאן, פֿאָר דען אויגען דעם גאנצען ישראל'ס.

רש"י

(ט) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל [במדבר כ'] זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמ' ועתה אעלה אל ה' [שמות ל"ב] עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם [במדבר ט']: (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם [שמות ל"ד] והסכימה דעת הקדוש ברוך הוא לדעתו שנאמר אשר שברת [דברים י'] יישר כחך ששברת [שבת פ"ז]:

חזק

לְיָחִיד

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ: לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל
קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי:
וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו*: ס לֹא
תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־
יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: ס שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ
כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ:
וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ־וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת: ס כַּבֵּד
אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן
יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ: ס לֹא
תִּרְצָח ס וְלֹא תִּנְאָף ס וְלֹא
תִּגְנֹב ס וְלֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁוְא: ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת
רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה
בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: פ

* מצותי ק'

קריאת **עשרת הדברות** בפ' יתרו ובפ' ואתחנן עדיין לא זכו רוב העולם לקרות הטעמים שתחתיהם כתיקונם ע"פ **אור תורה** ז"ל לחלק שני טעמים אלה בין יחיד לציבור, ע"ש ותראה כל דבריו כנכוחים ואין דבריו צריכין חיזוק ע"כ אמרתי להציג כל חד וחד בטעמים מדויקים לקרות אחד **לציבור** ואחד **ליחיד**: ובעבור כי לצבור בא כבר בפנים לזאת באו הנה הטעמים רק ליחיד.

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה׳ אלהיך, סתומה: הוצאתיך, בתביר בלבד, מ״ס: מארץ מצרים, במרכא טפחא לבד: עבדים, באתנח לא ברביע: (ז) יהיה, בלא גלגל: על פני, הנו״ן נקודה. בקמץ ופתח, כמ״ש בדברות דאשונות: (ח) תעשה, במאריך ובלא גלגל: לך, בלא פסיק: פס׳ל, בפסיק והפ״א רפה: כל תמונה, ואלה שמות וכל תמונה, משנה תורה כל תמונה, וכן במסורת פרשת ואדא חשיב כל תמונה דואלה הדברים עם ד׳ כל בלא וא״ו דסבירין וכל: בשמים, בפסיק: מתחת, הראשון התי״ו בקמץ ופתח, כמ״ש בפ׳ יתרו: (ט) לא, אין בו טפחא רק מאריך: ועל שלשים, ואלה שמות על שלשים, משנה תורה ועל שלשים: (י) לאהבי, במדוייקים הבי״ת בפתח: ולשמרי מצותו, המדפוסים חטאו בשגגה בעשותם מצותיו קרי. ונעלם מהם מה שנמסר בסוף הפרשה ב׳ מצותו חסר יו״ד כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו. ואין זה מהם רק קריין מצותי ביו״ד לבד, וכן כתב החזקוני, מצותו כתיב מצותי קרי ע״כ. וחהו חד מן מלין דכתיבין וא״ו בסוף תיבותא וקריא יו״ד. ונמסר בסימן בריש פמואל ובריש ירמיה. וכן כתב הרמ״ה ז״ל, מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא״ו כתיב וחסר וא״ו תפיין כתיב וכל אורייתא דכותיה חד וא״ו בלחוד קדים לתי״ו וכתיב יו״ד בתר תי״ו בר מן חד דכתיב וא״ו בתר תי״ו חלופי יו״ד. וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ומסר עליה תו כתיב תי קרי. גם בעל מנחת כהן נמשך אחרי המדפיסים וכפל ברשת זו טמנו, ולא שם אל לבו מה שכתב לקמן בסוף האי סדרא ולשמרי מצותו כתיב וקריא מצותיו ג׳ בתורה כי האי גוונא. וסימן האל הנאמן, התשמר מצותו אם לא דעקב. ועשית את מצותו דכי תבא עכ״ל, והיינו כמסרא דילן: (יב) שמור, ואלה שמות זכור, משנה תורה שמור, והוא חד מן ג׳ זוגים מתחלפין, קדמאה זיין תנייתא ה״ין: צוך, בפסיק והוא״ו דגושה: (יג) תעבד, העי״ן בחטף פתח: (יד) ועבדך, במקף: ועבדך ואמתך, ואלה שמות עבדך ואמתך, משנה תורה ועבדך ואמתך: (טו) אלהיך, בשני פשטין, דולה לומר אין בה״א גריש אלא פשטא: (יז) לא תרצח, הצד״י נקודה בפתח וקמץ, כמ״ש בפר׳ יתרו: ולא תנאף, ואלה שמות לא תנאף, משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב, ואלה שמות לא תגנב. משנה תורה ולא תגנב: ולא תגנב, סתומה וטעה המדפיס שלא עשה פיסקא: תגנב, בלא אזלא: ולא תענה, ואלה שמות לא תענה, משנה תורה ולא תענה: (יח) ולא תחמד אשת רעך, ואלה שמות לא תחמד אשת רעך, מ״ת ולא תחמד אשת רעך: ולא תתאוה בית רעך, ואלה שמות לא תתאוה בית רעך. משנה תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו, ואלה שמות ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו: שורו וחמרו, בפסוק זה נמסר במסורת ש״ס קדמי, פירוש שדהו שורו הם בלי וא״ו בתחלת המלה, ושאדא כסבין וא״ו. ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפוס, הוצרכתי לכתבה אע״פ שהיא פשוטה, ואגב אורחין למדנו פירוש קדמי, והוא הפך מלת כסבין שפירושה לוקחין. מ״ס:

* * *

צורת כתיבת שירת האזינו *)

נראה עמוד

ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי
אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן
הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה
באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יהוה
להכעיסו במעשה ידיכם וידבר משה באזני כל
קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם

פ ש"ש

האזינו השמים ואדברה	ותשמע הארץ אמרי פי
יערף כמטר לקחי	תזל כטל אמרתי
כשעירם עלי דשא	וכרביבים עלי עשב
כי שם יהוה אקרא	הבו גדל לאלהינו
הצור תמים פעלו	כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול	צדיק וישר הוא
שחת לו לא בניו מומם	דור עקש ופתלתל
ה ליהוה תגמלו זאת	עם נבל ולא חכם
הלוא הוא אביך קנך	הוא עשך ויכננך
זכר ימות עולם	בינו שנות דר ודר
שאל אביך ויגדך	זקניך ויאמרו לך
בהנחל עליון גוים	בהפרידו בני אדם
יצב גבלת עמים	למספר בני ישראל
כי חלק יהוה עמו	יעקב חבל נחלתו
ימצאהו בארץ מדבר	ובתהו ילל ישמן
יסבבנהו יבוננהו	יצרנהו כאישון עינו
כנשר יעיר קנו	על גוזליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו	ישאהו על אברתו
יהוה בדד ינחנו	ואין עמו אל נכר
ירכבהו על במותי ארץ	ויאכל תנובת שדי
וינקהו דבש מסלע	ושמן מחלמיש צור
חמאת בקר וחלב צאן	עם חלב כרים
ואילים בני בשן ועתודים	עם חלב כליות חטה
ודם ענב תשתה חמר	וישמן ישרון ויבעט
שמנת עבית כשית	ויטש אלוה עשהו
וינבל צור ישעתו	יקנאהו בזרים
בתועבת יכעיסהו	יזבחו לשדים לא אלה
אלהים לא ידעום	חדשים מקרב באו ○
לא שערום אבתיכם	צור ילדך תשי
ותשכח אל מחללך	וירא יהוה וינאץ
מכעס בניו ובנתיו	ויאמר אסתירה פני מהם
אראה מה אחריתם	כי דור תהפכת המה
בנים לא אמון בם	הם קנאוני בלא אל

---

*) בשום אחת מכל שיטות השירה לא יהא הריוח באמצע פחות **משיעור סתומה** ואם היה פסול וגם ליזהר **בראשי השיטין** שלא לשנות אפילו אחת מהנה. גם צ"ל לפניה לאחריה **שיטה שלימה** פנוי' ואת השירה תהיה **לעד לכתוב**. יו"ד זעירא

שירת האזינו

כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם כי אש קדחה באפי
ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה
ותלהט מוסדי הרים אספה עלימו רעות
חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם
עם חמת זחלי עפר מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה
יונק עם איש שיבה אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור
פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה
ולא יהוה פעל כל זאת כי גוי אבד עצות המה
ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת
יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף
ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם
ויהוה הסגירם כי לא כצורנו צורם
ואיבינו פלילים כי מגפן סדם גפנם
ומשדמות עמרה ענבמו ענבי רוש
אשכלת מררת למו חמת תנינם יינם
וראש פתנים אכזר הלא הוא כמס עמדי
חתום באוצרתי לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם
וחש עתדת למו כי ידין יהוה עמו
ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד
ואפס עצור ועזוב ואמר אי אלהימו
צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו
ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם
יהי עליכם סתרה ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה
מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל
כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם
אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי
אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם
אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב
הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום
ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו

פ ש״ש

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם

סדר

הפטרות

מספר דברים

והפטרות שבת ראש חדש, ומחר חודש, ומה שקורין בתורה בשבת ראש חדש

עם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ. תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סכום פסוקי הספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה. הנץ סימן: וחציו. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך: ופרשיותיו י"א. אסרו חג בעבותים סימן: וסדריו כ"ז. יפיח אמונה יגיד צדק סימן: ופרקיו ל"ד. אודה ה' בכל לבב סימן: מנין הפתוחות שלשים וארבעה והסתומות מאה ועשרים וארבעה. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות. וכסא כבוד ינחילם סימן:

סכום הפסוקים של כל התורה. חמשת אלפים ושמנה מאות וארבעי' וחמשה, ואור החמה יהיה שבעתים סימן: וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים: מנין פתוחות של כל התורה. מאתים ותשעים. יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו סימן: והסתומות שלש מאות ושבעים ותשעה. או אסרה אסר על נפשה בשבועה סימן: נמצא מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות. שש מאות וששים ותשעה. לא תחסר כל בה סימן:

סדר הפטורות
לספר דברים.

הפטרת מחר חדש (שמואל א׳ כ׳ י״ח — מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃
(יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי
שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח
אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀
מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ (כב) וְאִם־
כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃
(כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־
עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם
לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב
הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃
(כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא
בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן
יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל
נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא
כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת

על כי

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

הפטורת מחר חדש ושבת ראש חדש

הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃
(לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה
וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן
יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃
(לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה
הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן
בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד
כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר
עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה
חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃
(לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃
(מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא
הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה
וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ
שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי
וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור"ח חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא
ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס׃

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם
חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן
זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת
אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה
יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ (ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ
בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם
וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ
וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן
שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר
קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה
בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה
גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה
אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ
וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃
(יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם
מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם
תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא

כב"א חֶבֶל

הפטרה לשבת וראש חדש

תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: (טו) כי־
הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו
וגערתו בלהבי־אש: (טז) כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־
בשר ורבו חללי יהוה: (יז) המתקדשים והמטהרים אל־הגנות
אחר אחת בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו
נאם־יהוה: (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־
כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: (יט) ושמתי בהם אות
ושלחתי מהם פליטים אל־הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת
תבל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו
את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: (כ) והביאו את־כל־אחיכם
מכל־הגוים ׀ מנחה ׀ ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים
ובכרכרות על־הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני
ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: (כא) וגם־מהם אקח
לכהנים ללוים אמר יהוה: (כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ
החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן־יעמד זרעכם
ושמכם: (כג) והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא
כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: (כד) ויצאו וראו בפגרי
האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה
והיו דראון לכל־בשר:

והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר
להשתחות לפני אמר יהוה:

פתח באתנח אחר כ'

הפטרת הדברים

(בישעיה סימן א')

(א) חזון ישעיהו בן־אמוץ אשר חזה על־
יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם

תרגום אשכנזי

(א) וויסזאגונג ישעיה'ס,
זאָהנעס דעס אמוץ,
וועלכער איבער יהודה
אונד ירושלים וויסזאגטע,
אין דען צייטען עזיהו'ס,

רש"י

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ וגו'. אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמצי' מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומות נתנבא

באור

(א) חזון, שרש חזה הוא ארמי, וענינו כמו ראה בעברי, והעברי ישתמש בשרש חזה במליצ' כי ק
כל שירי המקרא מלאים מלות ארמיות, פי' כל מה שהוא זר ונכרי מדומה את המליצה
(ע' ספר מליצת ישרון, דף אחרון); ובהסכמה פשוטה העברי משתמש רק מעט בשרש חזה ועל

רק הראות השכלי' לרואה הענין שמדברים בו, כמו ויחזו את האלהי' (שמות כ"ד י"א), היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראשית ט"ו א'). ועל הדרך הזה קראו לנביא הרואה הנסתרות והעתידו' (שעל כן היה נקרא רואה, שמואל א' ט' ט') בשם חוזה, ולנבואה חזון וחזיון. ואמנם אע"פי שעקר הוראת שורש חזה הוא ענין ראיה, והנביא נקרא חוזה על שם ראותו הנסתרו' והעתידו', הנה ראוי לדעת כי העקר המכוון בנבואות איננו שיהיו בני אדם יודעים העתידות, אבל המכוון הוא שיקחו העם מוסר וישובו מדרכיהם הרעים, בשמעם הרעות המתעתדות לבא עליהם או על אחרים אם לא ישובו, ובשמעם חסדי ה' על יראיו ושומרי מצותיו; ונמשך מזה כי בכלל הוראת שרש חזה נכללה הוראת הדבור אל העם להוכיחם על דרכיהם. וזה טעם באין חזון יפרע עם (משלי כ"ט י"ח), כלומר באין תוכחה, באין מוכיח; וכן ולחוזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות (ישעיה ל' י'). לשון חזה מורה כאן דבור אל העם. והנה ישעיה נבא קצת נבואות גם על אומות העולם, אך לא אמר נבואותיו לאנשי הנכר ולא הלך להוכיח אותם. ולא דבר דבריו רק לבני יהודה, על כן כתוב אשר חזה על יהודה וירושלים, ולא נזכרו באלה העמים שנבא עליהם; וכיוצא בזה דברי עמוס אשר חזה על ישראל, והוא נבא גם על אומות אחרות. אך לא השמיע דבריו ותוכחותיו כי אם לישראל: אשר חזה על יהודה וירושלם, אין המלות האלה דבקות עם מלות חזון ישעיהו בן אמוץ (כמו שנראה מפיסוק הטעמים), אלא עם סוף המקרא, ומלת אשר היא כאן נומינאטיף, לא אקוזאטיף, והיא חוזרת אל ישעיהו בן אמוץ, ולא אל החזון, והכוונה (כדעת דון יצחק אברבנאל) להודיע מאיזה זמן ועד איזה זמן נבא ישעיה. ולא יתכן שתהיה מלת אשר חוזרת אל החזון, כי התוכחה שבית' ראוי בימי יותם וחזקיה לא תצדק בימי אחז, ולא יתכן שיאמר ישעיה החזון הזה (כדעת דון יצחק) בימי כל המלכים השמה בשום. ואין להשיב כי חזון ישעיהו האמור כאן הוא שם כולל כל נבואותיו של ישעיה (כמו שהיא הוראת מלות חזון ישעיהו בדברי הימים ב' ל"ב ל"ב), או שיכלול חלק אחד מהן (מתחלת הספר עד סוף סימן י"ב, כמו שהיא דעת קצת מחכמי העמים); כי אמנם אם היה הדבר כן, לא היה ראוי (כאשר העיר כבר גם דון יצחק) שיבא בתחלת הנבואה השנית הדבר אשר חזה ישעיה בן אמוץ על יהודה וירושלים; ואחרי אשר בנבואה השנית חזר ואמר הדבר אשר חזה וגו', מבואר הוא כי פסוק חזון ישעיהו וגו' על הנבואה הראשונה לבדה נאמר (וכמו שהיא ג"כ דעת רש"י): על יהודה ועל ירושלים, יהודה היא ארץ יהודה או מלכות יהודה, ואף על פי שעיר ירושלים נכללת ביהודה, הוסיף מלת וירושלם, להגיד כי לא אמר נבואותיו בערי יהודה בלבד, כי גם בעיר המלוכה ובאזני השרים והמלכים אמר דבריו: בימי עזיהו, בשנת מותו החל להנבא, כנראה בסימן ו'. ואמנם הסימן ההוא הוא כולל הנבואה הראשונה שראה ישעיה, אך איננו כולל הנבוא' הראשונ' שאמר ישעי' אל העם, כי לא השמיע החזון ההוא עד ימי אחז (עיין פירושי למטה ו' א'). והנה אין בידינו גם אחת מהנבואות שאמר ישעיה אל העם בימי עזיהו ויותם, אך כל נבואות הספר הזה נאמרו בימי אחז וחזקיהו. וקצת מהן נכתבו (ולא נאמרו בקהל) בימי מנשה, והנבואות הראשונות שאמר ישעיהו בימי עזיה ויותם לא חש הנביא להניחן למשמרת לדורות עולם. אמנם לענין הזמן אשר בו נאמר החזון הזה, נראה לי ברור שלא יתכנו דברי החכם געזעניוס האומר שנאמר בימי אחז, שאם היה הנביא עומד בימי אחז לא היה נמנע מלדבר על עבודת האלילים וחלול שם ה' בתועבות הגוים, כי זה היה ענין ישראל בימי אחז; והפך מזה אנו רואים כי ישעיה בחזון הזה מוכיח דור שהיה עובד את ה' אבל לא עם טהרת המעשים, כאמרו למה לי רב זבחיכם וגו' וכו'. ואמנם מלות עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור האמורות בנבואה הזאת (פסוק ד') אין שום ראיה שיהיה המכוון בהן על עבודת האלילים, כי הגנבה והרציחה והטיית המשפט ושאר המעשים המקולקלים, גם הם יקרא עזיבת ה' ונאוץ קדוש ישראל והנזר אחור מדרכיו. הלא תראה נתן אומר לדוד כאשר בא אל בת שבע: אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' (שמואל ב' י"ב י"ד), קרא אותו מנאץ ה' אע"פי שלא היה במעשהו ריח עבודת אלילים; וישעיה עצמו (נ"ט י"ג) אמר ונסוג מאחר אלהינו, ואח"כ הוא אומר דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר והוסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמוד וגו' וכו', ובכל הנבואה ההיא אין זכר ורמז לעבודת אלילים, כי לימים אחרונים נאמרה. ועל נכסנו לומר כי קלקול המעשים הוא נקרא עזיבת ה' ונסיגה מאחר אלהינו. ומי יאמין שיהיה הנביא מדבר בימי אחז, ולא יאמר על עון ע"ז שהיו עובדים רק המלות האלה כי יבשו מאילים אשר חמדתם וגו'? ואשר אני אחזה לי הוא כי בתחלת ימי חזקיה נאמר החזון הזה, בזמן שהחזיר חזקיה עטרת עבודת בית ה' ליושנה, אך דרכי העם בעניני משפט וצדקה היו עדיין מקולקלים

אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: (ב) שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: (ג) יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס

יותם'ס, אחז'ס, יחזקיהו'ס, קעניגע פאָן יהודה: (ב) הערע, אָ הימעל, אונד דוא, פערנימם'ס אָ ערדע! דען דער הערר איזט עס, וועלכער שפריכט: קינדער האבע איך געפפלעגט אונד גראָססגעצאָגען, אונד זיא האבען זיך ווידער מיך עמפאָרט. (ג) עס קעננט דער אָכס זיינען הערן, אונד דער

רש"י

משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה. וכן שנינו בברייתא דמכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו [לקמן ו'] ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמר' אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כמו שאמר משא על כל אומה ואומה משא אומה פלו' אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קורא אותו חזון שהוא קשה מעשר' לשונות שנקראת נבואה כמו שאמר בבראשית רבה וראיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כ"א): בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיהו שרת' שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כת"י): (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ [דברים ל"ב] למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידי' ואומרים כשנקראו לעדות בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון

באור

ורחוקים מדרך ה'; ואמנם ארצכם שממה וכו' וכו' הוא ליור הרעות שמצאו את יהודה בימי אחז, ותולדותיהן היו עדיין קיימות בתחלת ימי חזקיה, כי אחז ניתן ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה, וגם ביד מלך ישראל ניתן ויך בו מכה גדולה, ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד. ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו שבי. ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון וכו' וכו' וישבו שם (דברי הימים ב' כ"ח), וחזקיה בתחלת מלכותו אמר (שם שם כ"ט ח') והנה נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת. ואמנם מה ענין האלילים והגנות בימי חזקיה? האלילים והגנות אינם אלא משל וכן המסון אשר יהיה לנערת אינו אלא משל. והבנת המשל ההוא היא לבדה תפרש לנו המשך דברי החזון הזה בקשר נכון ודיוק ישר ונאמן, כאשר תראה למטה פסוק כ"ז. ואמנם למה נכתב הסימן הזה בתחילת הספר, אע"פי שנאמר בימי חזקיה, ואחריו נבואות שנאמרו קודם לכן בימי אחז? נראה לי כי רצה ישעיה לחלוק כבוד לחזון זה ולשומו בראש הספר, מפני חשיבותו, כי הוא תוכחה יקרה. כוללת עקרי המוסר ויראת ה'; וכמו שנבחר מזמור אשרי האיש להנתן בתחלת ספר תהלות מן הטעם הזה עצמו, שהוא כולל עקרי המוסר ויראת ה': בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו, אחד מן המשכילים היה מתמיה על שבאו כאן ארבעה שמות בלא ו' החבור, והיה אומר כי י' יחזקיהו היא טעות סופר, ושהנכון וחזקיהו בוי"ו. והשיבותיו כי גם בראש הושע מצאנו כך בימי עזיה יותם אחז יחזקיה, וגם בתחלת מיכה כתוב בימי יותם אחז יחזקיה, ולא יעלה על הדעת שתפול טעות אחת בשלשה מקומות בשוה. אבל שיסכימו שלשה נביאים לכתוב שלשה וארבעה שמות בלי ו' החבור, זה איננו רחוק, ויש לייחס הענין לשתי כוונות. האחת כי העדר החבור (Asyndeton) מרומם הדבור, והנביאים האלה הידועים לרוממות הלצתם, אולי רצו שיהיה גם פתח ספריהם במליצה מפוארה. והשנית היא כי כל אחד מהם בשעה שכתב ספרו בימי חזקיה לא היה יודע מי ימות תחלה, המלך או הנביא, על כן הניחו המלה בלי ו', אולי יצטרכו להוסיף עוד שם אחר אחד השם ההוא: (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. להגיד רוב מעלת הדברים שהוא בא לדבר, אמר לשמים ולארץ שיאזינו, והכוונה להטות אליו אזן השומעים, כי הדברים שהוא בא לומר הם ענינים ראויים לשמעם, עד שיצדק שישמעו

בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃
(ד) הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים

עזעל דיא טעננע זיינעס אייגענטהימערס; ישראל האט קיינע איינזיכט, מיין פאָלק קיינע איבערלעגונג.
(ד) אָ! זינדהאפטע נאציאָן, פערפעלבעלאסטעטעס פאָלק! רוכלאָזעס געשלעכט, אויסגיאַרטעטע

רש"י

שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדבר כמלאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי ה' דבר. (שתהיו עדים בדבר כשהתריתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתוכח עמם שעברו על התראה אני לא סרחתי בהם אלא גדלתים ורוממתים והם פשעו בי). (ס"א) שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים והדברה [שם] במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בחריש' ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אצל החמור אבוס אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קבלת חוקותי והם עזבוני כדמפורש [ביחזקאל כ' ל"ט] ואומר איש את גלולי וגו' ואף לאחר שהגאלתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (ספ"א). ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונה: להיות מורא עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמש' ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וידעו ודשו בעקב וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות: לא ידע. לא אבו לידע ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם שנוהג אבלו ונועק אהה אלא שיש מהם מועטין

באור

אותם אפילו השמים והארץ. כלומר העולם כלו. השמים וכל צבאם. הארץ וכל אשר עליה. למה? כי פי ה' דבר. מה שאני בא לדבר, ה' דבר אותו, ודבריו אני משמיע. וכיוצא בזה אמר משה בתחלת השירה האזינו וגו'. ופירש אחר כך ואמר כי שם ה' אקרא. לכך הבו גדל לאלהינו ותנו לו כבוד והטו אזן לדברים שאני אומר, כי הנני קורא ומכריז שם ה' ותאריו ומדותיו ומודיע דרכיו. וכמו שאומר מיד הצור תמים פעלו וגו'. בנים גדלתי ורוממתי. כמו לא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (ישעיה כ"ג ד'). מים גדלוהו תהום רוממתהו (יחזקאל ל"א ד'), ענין הגדלת הילד או הנטע באופן שיגדל ויגבה בקומה; והכוונה כאן על כלל האומה, כטעם הוא עשך ויכוננך (דברים ל"ב ו'). כלומר עשך גוי אחד בארץ, אף כאן בנים גדלתי ורוממתי, השגחתי על גדליהם מעת יציאתם ממצרים, שהיו אז בבחינת הילד היוצא לאור, ועשיתי אותם מעט מעט ממלכה תקיפה בארץ, עד שהיו בבחינת איש שלם בכחו: והם פשעו בי, פרקו עולי מעל צוארם, ומרדו בי לבלתי שמוע בקולי ולבלתי לכת בדרך ה', שהוא לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח י"ט); ודוגמת זה בישעיה (נ"ט י"ג) פשוע וכחש בה' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה וכו' וכו', שאין הכוונה כלל על עבודת האלילים, אלא על עזיבת הצדק והיושר: (ג) אבוס בעליו. האבוס איננו מקום מאכל הבהמה. אבל הוא (כדברי גוסעניוס) הגרן, מקום דישת הדגן; והמלה נגזרת משרש בוס שענינו כמו דוש, על שם שדשים בו. הלא תראה באין אלפים אבוס בר (משלי י"ד ד'). הכוונה כשאין שם שורים עובדי האדמה, הגרן נקי בלא דגן, כי רוב תבואות בכח שור (ועל כן אין ראוי לחסום שור בדישו, וכן אין ראוי להתנהג בקמצנות עם העבדים והשפחות). וכן היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב ל"ט ט'), הטעם היקבע דירתו אצל גרנך, להיות מוכן לעבודתך. ומשקל אחד מאבוס, פתחו מאבוסיה סלוה כמו ערמים (ירמיה נ' כ"ו). פתחו מקומות הדישה ובוזו אותה כמו שדשי' ערמת חטי'. וכן כאן ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו. אין הכוונה שהחמור יודע מקום מאכלו, אלא מקום עבודתו, כלומר החמור מכיר כשהוא בגרן כי צריך הוא לעבוד ולדוש, כי העבודה טובה היא לו, כי מלאכת הדישה שכרה עמה, והיא האכילה (כמה שכתוב לא תחסום שור בדישו (דברים כ"ה ד'), ועל כן אמרו עגלה דשה (ירמיה נ' י"א) והכוונה עגלה שמנה); והנה השור והחמור עובדים בעליהם לתקות שכר, ומכירים כי עבודתם טובה להם, וישראל לא ידעו ולא יבינו כי עבודת ה' וההליכה בדרכיו היא חייהם והצלחתם. וכן שור אבוס (משלי ט"ו י"ז) ענינו שור דש דגן, ועל ידי כן הוא שמן; ומלת אבוס אפשר שתהיה שם דבר, כמו אבוס, כלומר שור הרגיל לעמוד באבוס. ויותר נכון שקראו אבוס לבהמה שמנה, על שם שהעומדת באבוס דרכ' לשמן'

באור

שמנה; ומזה ברבורים אבוסים (מלכי' א' ה' ג'), שמנים כמו הבקר הדש. והוא לשון מושאל.
ובלשון חכמים אמרו ג"כ הפועל אָבַס להורות על מלאכת פטום הבהמות עד שישמינו, באמרם
אין אובסין את הגמל (שבת קנ"ה); גם קראו לכלי מאכל הבהמות אבוס, על שם שהן מתפטמות
שם: אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסחים קי"ח), וקראו ג"כ אבוס לכלי מאכל הפועלים
האוכלים ביחד מתוך כלי אחד: לא יאכל עמו מן האבוס (נדרים מ"א ב'). ומפני היות שם
אבוס נאמר בלשון חכמים על מקום האכילה, חשבו רבים שכן הוראתו גם בלשון מקרא. ואין
הדבר כן. ואמנם מה הפרש בין גרן ואבוס, אי אפשר לנו עכשו לברר. ונ"ל כי אולי היה הגרן
מקום פתוח בלא גדר, והאבוס מקום סגור, כטעם פתחו מאבוסיה; והנה כשהיו חובטים בכח
אדם במקלות, היו עושים במקום פתוח, אבל כשהיו דשים בכח הבהמות היו צריכים למקום
סגור, כדי שלא תלך לה הבהמה. וסיוע לדברי מצאתי שכתב פאללאדיוס בספרו De re
rustica (lib. 1 tit. 36) זה לשונו בדברו על הגרן: Glausa deinde, et rustica, robustis munita cancellis,
propter armenta puae cum teritur inducimus. ישראל לא ידע, כמו צופיו עורים כלם לא
ידעו (ישעיה נ"ו י'), לא ידעו ולא יבינו (תהלים פ"ב ה'), אין בהם דעה ובינה; אף כאן לא
ידע אין בו דעה, לא התבונן אין בו תבונה והתבוננות. והכוונה (כדברי רד"ק) אין בהם תבונ'
לדעת כי עבודת ה' היא תורתם. ובעזעניוס פירש ישראל לא ידע קונהו, עמי לא התבונן בעליו.
והוא רחוק, שאם אתה אומר כן, תצטרך לפרש עמי לא התבונן אבוס בעליו: (ד) הוי, לשון
קריאה (כפירוש ראב"ע ודאזענמיללער: וכמו שפירש רש"י למטה פסוק כ"ד), ואיננו לשון אוי
(כדעת געזעניוס), כי אינו אלא תחלת התוכחה, והקדמה לבעבור מה תכו, ואינו מזכיר אחר
זה מה יהיה האוי. והנה מלת אוי תבא אחריה על הרוב למ"ד: אוי לי, אוי לך, אוי לו, אוי
לנו, אוי להם, ולא כן מלת הוי, כגון (ישעיה ה'), הוי מגיעי בית, הוי משכימי בבקר, הוי
מושכי העון, הוי האומרים, הוי חכמים, הוי גבורים, וכן כאן הוי גוי חוטא; ורק ירמיה
ויחזקאל, הנביאים המאוחרים בזמן, אשר אין לשונם צחה כנביאים הראשונים, אמרו לפעמים
הוי במקום אוי, הוי אל נבו (ירמיה מ"ח א'), הוי עליהם (שם נ' כ"ז), הוי על הנביאים
(יחזקאל י"ג ג'). הוי למתפרות כסתות (שם י"ג י"ח): עם כבד עון, כבד שם התאר בשמינו,
והוא אחד עם כְּבַד (שמות ד' י'). וכמהו מן עָרֵל, עֲרַל שפתים (שם ו' י"ב) וְעֶרֶל לב וְעֶרֶל בשר
(יחזקאל מ"ד ט') (ראב"ע). ודע כי משקל שוא ותנועה (פְּעַל, חִיֵל, פְּעֶל פְּעֹל) ומשקל
סגול בטעם למעלה (פֶּעֶל, פֵּעֶל, פֹּעַל), אחד הם, אלא שהראשון יותר קדמון, והשאר בלשון
ארמית (כגון גְּבַר, קְשׁוֹט), והשני מאוחר ממנו, והוא מיוחד לל"הק (גֶּבֶר, קוֹשֶׁט), ובעל המעט
הוא שיבטאו בל"הק במשקל הראשון (כגון עם גְּבַר תמים, תהלים י"ח כ"ו); והנה המלות כְּזֶרַע
גד (במדבר י"א ז'), חֲדַר משכבך (שמות ז' כ"ח), הבל הבלים (קהלת א' ב'), בִּגְדֹל זרועך
(שמות ט"ו ט"ז), ועל גְּבֹהַּ קומתו (שמואל א' ט"ז ז'), שהן כלאות זרות, והיה משפטן זֶרַע
חֶדֶר הֶבֶל גודל גובה, אינן אלא על המשקל הקדמון; והדברים ארוכים, ואין זה מקומם. ודע כי
בבא שם התאר סמוך לשם דבר, הכוונה לומר כי נושא המאמר ההוא בעל התאר ההוא מצד
החלק הוא שיש בו (הרמוז באותו שם דבר) שהוא בעל התכונה ההיא (הרמוזה באותו שם
התאר), כגון יפה מראה, הכוונה יפה מצד מראהו שהוא יפה, נקי כפים ובר לבב, נקי בבחינת
כפיו שהן נקיות ובר בבחינת לבו שהוא בר, ועל הדרך הזה תמימי דרך, ישרי לב, שפל רוח,
קשה עורף, טמא שפתים, כבד פה וכבד לשון, וזולתם רבים. וכן כאן עם כבד עון, עם שהוא
כבד מצד עונו שהוא כבד. ואין הכוונה על גודל עון אחד מיוחד אלא על רבוי העונות, כטעם
כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (תהלים ל"ח ה'), וכן בישעיה (כ"ד כ') וכבד
עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום, כאלו הפשע משא כבד המפיל את נושאיו. ומצאנו עון
ופשע אמורים בלשון יחיד על דרך שם כולל, והכוונה עונות הרבה, כמו כי לא שלם עון האמורי
(בראשית ט"ו ט"ז), פן תספה בעון העיר (שם י"ט ט"ו), העם היושב בה נשוא עון (ישעיה
ל"ג כ"ד), והגד לעמי פשעם (שם נ"ח א'), ולשבי פשע ביעקב (שם נ"ט כ'), ורבים כן. והנה
אחר שאמר גוי חוטא, הוסיף שעונותיה' רבים מאד, עד שיכבדו עליהם כמשא כבד. זרע מרעים,
ענינו כפירוש רד"ק ודאזענמיללער זרע שהם מרעים, כמו כי זרע ברוכי ה' המה (ישעיה ס"ה
כ"ג). ולא כגעזעניוס זרע של מרעים, כי באמרו שגם אבותם היו רעים כמלא ממעט בגנותם.

מַשְׁחִיתִ֑ים עָזְב֣וּ אֶת־יְהוָ֗ה נִאֲצ֛וּ אֶת־קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל נָזֹ֥רוּ אָחֽוֹר׃ (ה) עַ֣ל מֶ֥ה תֻכּ֛וּ ע֖וֹד תּוֹסִ֣יפוּ

קינדער! איהר האבט דען העררן פֿערלאססען, דען הייליגען ישראל'ס פֿער־ווארפֿען, איהר האבט איך צוריקגעצאָגען. (ה) ווארום וואָללט איהר נייעדינגס געשלאגען ווערדען? ווארום פֿער־

רש"י

שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון [זכריה ב'] ותרגומו אכלו לשון הכרזה: הוי. יש לזעוק על גוי קדוש שנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיו' עם כבד עון: עם כבד עון. כבדו' עון כבד אדם שהוא כבד פיסנ"ט בלע"ז: כבד שם דבר של כבדות פיסנ"טומא בלע"ז ודבוק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה'. בנים היו להקב"ה ונהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה"א וינזרו מקדשי בני ישראל [ויקרא כ"ב] נזיר אחיו [בראשית מ"ט] אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום: (ה) על מה תכו וגו'. אדם שלוקה וחוזר על סרחונו חברו

באור

ולא מצאנו כאן זכר ולמד שלמדו מעשיהם הרעים מאבותם: בנים משחיתים, מזיקים, עושים השחתה וקלקול; משחיתים קרוב למרעים, כטעם לא ירעו ולא ישחיתו (למטה י"א ט' וס"ה כ"ה): נאצו, קרוב לעזבו, אלא שהוא קשה ממנו, כי הוא מורה עזיבה והרחקה בבזיון ומיאוס, כמו למטה (ה' כ"ד) כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו. ואין ענינו הכעסה, כי מה טעם לומר הכעיסו את אמרת קדוש ישראל? אך ענינו בזיון ומיאוס, כמו שהיא הוראת השרש הזה בבנין הקל, כמו נאצו כל תוכחתי (משלי א' ל'), אלא שהפיעל המורה על חוזק הפעולה מורה בשרש הזה ריחוק ומיאוס חזק, בזלזול וחרוף וגדוף; וכן תרגם יונתן קצו בדחלת קדישא דישראל, ולמטה ה' כ"ד תרגם רַחִיקוּ. לשון הרחקה ומיאוס. ומה שמצאנו במקומות אחרים לשון נאוץ מתורגם בלשון הרגזה, אין זה אלא תקון שתקנו המתרגמי' לכבוד מעלה. על דרך שמצאנו ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (ויקרא כ"ד י"א) וארגיז, הוצא את המקלל (שם שם י"ד) דארגיז, את ה' הוא מגדף (במדבר ט"ו ל') מרגיז, ובפסוק ביד עבדיך חרפת אדני (ישעיה ל"ז כ"ד) תקן יונתן בדרך אחר ואמר חסידת עמא דה', הכל להרחיק לשון חרוף מאצל יתברך: קדוש ישראל, הכוונה אלהי ישראל, מי שישראל מקדישין אותו ועובדים אותו, ודוגמתו פחד יצחק (בראשית ל"א מ"ב) מי שיצחק מפחד ממנו, וכן בלשון חכמים קשה יראתם (מכילתא. שמות י"ד ב') האליל שהיו המצרים עובדים ויראים. ולפיכך מצאנו מלככם כפל לשון של קדושכם (ישעיה מ"ג ט"ו) וכאן ישעיה מגדיל ציור חטאתם, באמרו כי מי שהיה משפטם להקדישו ולרוממו הם בהפך נאצוהו ומאסו בו — מלילת קדוש ישראל מצויה מאד בישעיה, ומעט בכל שאר ספרי הקודש, והיא שלשים פעמים בדברי ישעיה (עם והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה, י' י"ז. גואל ישראל קדושו. מ"ט ז', אני ה' קדושכם, מ"ג ט"ו. וגם ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל במלכים ב' י"ט כ"ב). ורק שתי פעמים בירמיה (נ' כ"ט ונ"א ה'). ושלש בס' תהלים (ע"א כ"ב, ע"ח מ"א. פ"ט י"ט), וזולת המקומות האלה אין עוד המלילה הזאת בכל המקרא (זולתי בחבקוק א' י"ב הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי, ושם לא נזכר ישראל, ואולי קדושי חוזר אל הנביא, לא לכל האומה). וכאלו ראה ישעיה שיהיו המכחישים עתידים לשלול ממנו חצי נבואותיו, חתם חותמו בכלן, ומלילת קדוש ישראל מצויה בחלק השני כמו בחלק הראשון, ויותר ג"כ, כי הנה הוא י"ב פעמים בראשון וי"ז בשני: נזורו, נפעל משרש זור, שהוא תרגום של סור, ומכאן נגזר אח"כ שרש נזר המורה התרחקות ופרישות: אחור מאחריו היה לו לומר, אלא שהקיצור בדבר המובן מוסיף אומץ לדבור. וציור המרידה מתחזק הרבה בהיותו מסיים במלת אחור. נאצו, נזורו. בלא וי"ו החבור, וכן עם כבד עון, זרע מרעים, בנים משחיתים, הכל בלא וי"ו; העדר החבור (Asyndeton) מגדיל רושם הדבור, כי כל רעיון ורעיון מתראה לבדו ומכה על נפש השומע, אבל שני ציורים הקשורים זה לזה בסימני החבור, רשומם יותר חלש, כי לא תוכל הנפש להבחין כחו של כל אחד ואחד מהם, על דרך תרי קלי לא משתמעי: עזבו את ה' וגו', פתח לנכח (הוי גוי חוטא, כי הוי לשון קריאה, והקריאה איננה אלא לנכח), וסיים לנסתר, עזבו נאצו נזורו. זה משפט בלשון הקדש, כל מקום שמתחילין מלות אתה אשר, או אתם אשר, הופכים הדבור לנסתר; כגון רני עקרה לא ילדה

סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ (ו) מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה

מעהרעט איהר דען פרעפעל? איזט דאך יעדעס הויפט שאן קראנק, יעדעס הערץ שאן קראפטלאז.
(ו) פאן דער פוסזאהלע ביז צום הויפטע גיבט עס קיינען געזונדען טהייל, אללעס וואונדע, שטריע-

רש"י

מוכיחו ואומר לו כל זה לקית ואיכך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחר המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: (ו) מתם. לשון תמימות שלם מאין מכאוב: פצע. מכת חרב: חבורה לשון חבלה: ומכה טריה. ת"י יונתן מרססא. כתותה ומרוססת: טריה. דמכילייד"א בלע"ז: ובלשון גמרא יש טרייה לריסי. ומנחם פי' לשון לחות כלומר לחה ולטובה תמיד נובעת מייסע"א

באור

(ישעיה נ"ד א') שיעורו את אשר לא ילדת, וכן שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם (שם נ"א ז') אתם העם אשר תורתי בלבבכם. וכן ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו (שם מ"ד א') ואתה ישראל אשר בחרתי בך. וכן טורף נפשו באפו (איוב י"ח ד') אתה הטורף נפשך באפך, וכן מכין הרים בכחו (תהלים ס"ה ז') אתה המכין הרים בכחך, וכן עם מלת הוי, הוי משקה רעהו (חבקוק ב' ט"ו), הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו (שם שם ט'), הוי חכמים בעיניהם (ישעיה ה' כ"א), ועיין למטה כ"ב ט"ז. ולפעמים יכתב המכתב הזה גם בלא השמטת מלת אשר. כמו בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו (צפניה ב' ג'), וכן בברכות ברוך אתה ה' אלהינו אשר קדשנו במצותיו. ואם באת לפרש המליצה הזאת בדיוק, כך תפרשה: הוי גוי חוטא עם כבד עון וכו', שאתם אותם האנשים שעזבו את ה' כאלו את קדוש ישראל נזורו אחור; וכן רני עקרה, אַתְּ שֶׁאַתְּ היא האשה שלא ילדה, וכן שמעו אלי יודעי צדק שאתם העם אשר תורתי בלבם. וכן הוי אתה שאתה האיש המשקה רעהו, וכן ברוך אתה ה' אלהינו, שאתה הוא האל אשר קדשנו במצותיו: (ה) על מה תכו עוד, על מה תוסיפו סרה. על מה לשון עומד במקום שנים; על מה תרצו להיות מוכים עוד, כלומר על מה תוסיפו לחטוא. והלא כבר הרבה לקיתם, עד כי כל ראש לחלי וגו'. וזה אחד מעשרים פירושים שנגנבו ממני וכתבו בפירוש ישעיה הנדפס בפראג בשנת תקנ"ח. אחר שתי שנים שכבר נדפסו בשמי בספרו של ראזענמיללער תהי נפשו צרורה בצרור החיים. וראב"ע פירש כל מה שתוכו תוסיפו עוד למרוד, ואין זה במשמעות על מה, והיה ראוי לומר כאשר תוכו כן תוסיפו סרה, או כרוב מכותיכם כן תוסיפו סרה. והכורם (ר' הירץ האמבורג) וראזענמיללער וגעזעניוס פירשו על איזה חלק מגופכם אפשר להכותכם עוד, מאחר שמכף רגל ועד ראש אין בו מתם. וזה רחוק, ועוד שהוא גנאי למעניש יותר ממה שהוא לענושים, כי ידמה שהאל מצטער על שאינו מוצא מקום להכות עוד. מלבד כי רחוק הוא שתאמר מלת מה על חלק מהגוף: סרה, שם משרש סור, ורבים פירשו תוסיפו לסור מאחרי ה'. או מדרך התורה. אך מצאנו כי סרה דברת על ה' (ירמיה כ"ח ט"ז). כי סרה דבר על ה' (שם כ"ט ל"ב), שלא יתכן שיהיה ענין מלת סרה אלא דבר שקר. וכן לענות בו סרה (דברים י"ט ט"ז). כי דבר סרה על ה' אלהיכם (שם י"ג ו'), דבר עשק וסרה (ישעיה נ"ט י"ג), שנראה מכלם שענינם דבר שקר. לכן נראה לי כי אחר שאמרו סר על מה שהלך לו, מה שחדל להיות ואיננו עוד. כמו וסר מהם הנגע (ויקרא י"ג נ"ח), אמרו סר גם על מה שלא היה מעולם, כמו וסרת טעם (משלי י"א כ"ב). שאין בה טעם. כאלו היה בה וסר מעליה, ומזה קראו סרה לכל מה שאין לו מציאות ולכל דבר שוא ושקר, ואחרי כן קראו סרה גם אל הרע והחמס והעול, כמו שקראו שוא, וגם אָוֶן (שהוא כנגד כן ואַיִן) השקר והרע והעול יחדו. ועל הדרך הזה לדעתי הכל סר (תהלים י"ד ג') נעשה רע, וכן מה זה רוחך סרה (מלכים א' כ"א ה'), כמו רוחך רעה: כל ראש לחלי, הכה לחלי, פעל הכה שבמלת תכו משמש במקום שנים. והטעם הוכה מכה רבה עד שנהפך להיות חולה, על דרך נגפו ה' במעיו לחלי (ד"ה ב' כ"א י"ח). או (כדעת געזעניוס) חסר פעל היה, כל ראש היה לחלי, על דרך ויהי לנחש (שמות ד' ג'), היה לאבן (ש"א כ"ה ל"ז), ומצאנו בלא היה, בת עמי לאכזר (איכה ד' ג'): דוי, שם התאר משרש דוה, והיו"ד

טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ (ז) אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ

מע אונד אייטערביילע; זיא זינד דאָך ווערער אויס- געדריקט נאָך פֿערבונדען וואָרדען, קיינע נאָך ווארד מיט אֶהל ערווייכט. (ז) אייער לאנד איזט איינע איינאָדע, אייערע שטעדטע פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט

רש"י

בלע"ז: לא זורו. הנגעים האלה לא זורו ע"י רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית [איוב י"ח]. ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור [ירמיה ל']: ולא חבשו. לשון רפואה: ולא רככה בשמן. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו. ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומגועים בעון. ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשעים ועונות וחטאים לא זורו וגומר כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו צד הרהור תשובה אין בלבם: (ז) לנגדיכם זרים אוכלים

באור

במקום ה"א למ"ד הפעל, והיא על משקל בִּנָה, ודוגמתו בלשון חכמים גבאי, בנאי, זכאי, כלם מורים רגילות והתמדה, ולא כן דְּוָיָה, שיתכן שלא יהיה כך אלא לשעה. והנה הזכיר תחל' האיברי הראשיים, הראש והלב. ואח"כ הוסיף מכף רגל ועד ראש אין בו מתם, והכל משל על הרעות שבאו על האומה, ועל רוע מצבה, ועם כל זה לא היו נותנים לב לשוב מדרכיהם הרעים: (ו) מתם, שם המקרה משרש תמם, ענינו תמימות ובריאות, כמו אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי (תהלים ל"ח ד'), והכוונה מכף רגל ועד ראש אין בו חלק בריא, אלא מכף רגל ועד ראש פצע וחבורה ומכה טריה. ואין צורך לומר (כראב"ע) שתחסר מלת רק (אין בו מתם רק פצע וכו'): פצע, פירוק חבור על ידי חתוך. ברש פצע קרוב לשרש בצע, בזע (בארמית). בקע, פרץ, פלץ, נפץ, כלם ענינם חתוך, קריעה ושבירה: חבורה, מכה בלא פירוק החבור, אלא הדם נצרר, ומראית הבשר משתנה, והוא מענין ונמר חברבורותיו (ירמיה י"ג כ"ג). וכן בלשון ערבי שרש חבר נאמר על מה שהוא מתואר בגוונים שונים: ומכה טריה. לחה. וכן לחי חמור טריה (שופטים ט"ו ט"ו), וכן הוא בלשון ערבי, והטעם מכה שאינה מתנגבת ומתייבשת אלא כל זמן היא לחה ובלתי נרפאת (מנחם בן סרוק). ומה שהביא רש"י ז"ל מלשון התלמוד טרייה לריסיה (חולין מ"ה ב') אינו ענין לכאן, כי שם הכוונה ענין נדנוד (כדברי בעל הערוך), כלומר הכאה דכה, באופן שהגוף המוכה מזדעזע, וכן בלשון סורי שורש טרא ענינו הכה ונדנד (exagitavit, percussit): לא זורו, לשון ויזר את הגזה (שופטים ו' ל"ח), ותשכח כי רגל תזורה (איוב ל"ט ט"ו). והזור' תבקע אפעה (ישעיה נ"ט ה'), ומלת זורו בבנין הקל משקל פעול, על דרך טובו, אורו. ולא נבנתה המלה בבנין מקבל הפעולה, כדי שלא תהיה הוראתה מסופקת. שאם היו אומרים נזורו בנפעל, היתה מתחלפת עם נזורו אחור, ואם היו אומרים זורו בפועל, היתה מתחלפת עם ויזורר הנער (מלכים ב' ד' ל"ה). ואם היו אומרים הוזרו היתה מתחלפת עם מוזר הייתי לאחי (תהלים ס"ט ט'). לא זרו ולא חבשו, נאמר על כלל המכות, ולא רככה אפילו אחת מהן, והכוונה שאע"פי שהם נענשים אינם נותנים לב לשוב בתשובה להעלות ארוכה ומרפא למכותם שהאל מכה אותם בגלל פשעיהם. הן אמת כי חזקיהו השתדל לחזור סבר עמו, ולהשיב מעליהם חרון אף ה' (דברי הימים ב' כ"ט), אך עם כל זה העם לא היו מטיבים מעלליהם, והיו דורסים חצרות בית ה', אך לא היו שבים מדרכם הרעה ומן החמס אשר בכפיהם: (ז) ארצכם שממה, זה פירוש מה שאמר בפסוק הקודם דרך משל, ועיין מה שכתבתי למעלה בסוף פירוש הפסוק הראשון. ואני בשנת תקנ"א פירשתי על הרג עשרת השבטים שהגלה מלך אשור, ואמרתי שהנביא מזכיר לבני יהודה מפלת מלכות ישראל, למען יקחו מוסר, ואמרתי כי מאחר שנפלה מלכות אפרים, ולא היתה עוד בין שתי הממלכות קנאה ותחרות כמלפנים, אין לתמוה אם הנביא עושה אותן אגודה אחת, וקורא לאדמת ישראל ארצכם, כי כבר נכנסה החמלה תחת האיבה, ולב אנשי יהודה שב על אחיהם הגולים, והבינו כי ארץ אחת היתה לכלם, וכי כלם עם אחד, ולב אחד לכלם, ובמפלת מלכות אפרים גם בני יהודה דאגו לנפשם, פן מחר גם עליהם תעבור כוס. ועתה בשנת תר"ג נ"ל כל זה רחוק,

אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ (ח) וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה

אייער ערדרייך געניסען פרעמדע פֿאר אייערען אוי־גען, אונד איזט פֿערלאס־סען גלייך דעם פֿערווי־סטעטען געביעטע יענער בארבארען (סדומיטען). (ח) איבריג בלייבט דיא טאָכטער (דיא נאציאָן)

רש"י

אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם ושממה עליכם כמהפכת זרים והיא שממה מבעליה כך תרגם יונתן: (ח) **ונותרה בת ציון.** ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותו: **כמלונה במקשה.** כאשר תעזוב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך. זו שבכרם קרוי סוכה לפי שהיא בה שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין צריך מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כערס למבתותא כמשכב המלונה. במקשה במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום: **כעיר נצורה.** כעיר שצרו עליה ועושים סכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת"י:

באור

ורחוק בעיני שיקרא ארצכם לארץ עשרת השבטים, ובפרט כ"ל שאם היה הענין כן לא היה הנביא נמנע מהזכיר שאחיהם בני ישראל גלו מארצם והלכו שבי לפני צר. אך שתהיה הכוונה (כפירוש רד"ק) על ערי יהודה שתפש אותן סנחריב, זה ג"כ לא יתכן, כי מה טעם עריכם שרופות אש? ואין בשום מקום זכר ודבר שנלחמו בני יהודה עם סנחריב, ושהוא שרף עריהם, אלא מיד בהתקרבו לאחת הערים היו יושביה פותחים לפניו דלתים מרוב פחדם, עיין למטה י' כ"ח וכו'. ארצכם, אדמתכם, שם ארץ נגזר מן אֲרַע שענינו שפל (דניאל ב' ל"ט), ונקרא כן הכדור הארצי ביחס אל השמים, כי למראה עינינו הם למעלה והיא למטה, ונקרא ארץ הכדור כלו, וגם חלק מהארץ בכל בחינותיו, ושם אדמה עקר הוראתו על שטח הארץ הנחרש ונזרע: והנה ארצכם ענינו החלק מהכדור הארצי שאתם יושבים בו, ועליה אמר דרך הפלגת השיר שהיא שממה מבלי יושב; ואדמתכם ענינו החלק מהארץ אשר הייתם אתם חורשים וזורעים ואוכלים את תבואתה, ועליה אמר זרים אוכלים אותה: ושממה כמהפכת זרים, כמהפכ' סדום ועמורה (רד"ק, דון יצחק בפירוש ראשון והיטליג) וטעם זרים, אנשים רעים ואכזרים, כמו שהיו אנשי סדום, כי זר ואכזר שרש אחד להם, כי אכזר מורכב מן אך זר, וענינו מי שאינו מרחם על בני אדם ואיננו כאח להם, אלא כמו זר נחשבו לו; ואחר שאמר זרים אוכלים אותה, שענינו נכרים, חזר ואמר כאן מלת זרים להוראה אחרת, והוא דרך צחות, ורבים כמוהו, ועיין למטה פסוק י'. ודאזענמיללער וגעזעניוס פירשו כמו שישאר כל מקום שיהפכוהו וישחיתוהו אויבים, וכיוצא בזה דון יצחק בפירוש שני פירש כמהפכת האנשים הזרים אכזרי לב שמשחיתים כל עץ מאכל ולא יחוסו על דבר. ויפה השיב היטליג כי לא מצאנו מהפכה אלא על סדום, ולא מצאנו שורש הפך על מעשה בני אדם המחריבים ארץ אויביהם, אלא על מעשה האל חוק מנהגו של עולם. רק במקום אחד מצאנו שהמי' הופכים את הארץ, הן יעצור במים וייבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב י"ב ט"ו), וגם זה כעין מהפכת סדום, ואיננו דומה לחרבן שעושים האויבים. ורבנו סעדיה ואחרים פירשו מענין ההפיכה הזאת האמורה באיוב, ופירשו זרים לשון זרם מים, ואם היה כתוב*) זרם היה הפירוש נכון: (ח) ונותרה בת ציון, האומה נקראת בת למקום שהיא יושבת בו, וכן בת בבל, בת מצרים. וזה כי שבח היה לקדמונים להיות נולדים בארצם. ולא גרים ותושבים; ובת הוא על דרך השיר, וכאלו יאמר בני ציון, בני בבל, וכן תרגם יונתן כנשתא דציון. ובשלשה מקומות מצאנו יושבת בת מצרים (ירמיה מ"ו י"ט) יושבת בת דיבון (שם מ"ח י"ח), יושבת בת בבל (זכריה ב' י"א), וגעז' חשב כי במקומות האלה ובקצת מקומות אחרים וגם כאן (ונותרה בת ציון), העיר עצמה נקרא' בלשון מושאל בת ציון, בת בבל, בת דיבון. והוא דבר שאין הדעת סובלתו, שיקראו לעיר ציון בת ציון, ולעיר בבל בת בבל. והנכון כי יושבת בת מצרי' הוא

---

*) על מה זה נכתב זר שפירוש הזה בעיני תמהה, והלא מצאנו זרים במקום זרם. אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים ירמיה י"ח י"ד. המגיה.

מורכב משני כנויים, יושבת מצרים, ובת מצרים (על דרך שאמר ירמיה עצמו עשרה פסוקים למעל' מזה תופשי דורכי קשת, שענינו תופשי קשת ודורכי קשת, והטע' כלי גולה עשי לך את יושבת מצרי'. ואע"פ שלא לבד את יושבת מצרים כי גם נולדת שם ואַתְּ בת מצרים, אע"פ כן תגלי. וכן רדי מכבוד ושבי בצמא יושבת בת דיבון, יושבת דיבון וגם נולדת בדיבון. אבל הוי ציון המלטי יושב' בת בבל אין ענינו אלא: אַת ציון (אתם בני ישראל) היושבת בתוך בת בבל (בתוך הבבליים). והנה אין לתמוה עוד איך ימשיל עיר ציון לעיר נצורה, כי באמת בת ציון איננה עיר. אבל המשיל האומה לעיר נצורה, ואמר כי מציאותה חלושה מאד, והיא כסכה בכרם וכמלונה במקש'. שאין להן קיימא, שאין עושין אותן לעמוד ימים רבים, אלא לחדשי הקיץ, וכן מפורש באיוב (כ"ז י"ח) בנה כעש ביתו וכסכה עשה נוצר. כי בית הרשע אין לו קיימא, והוא דומה לבית התולעת הנקראת עש, ולסכה שעושה לו שומר הפירות, כי כל אלה אין להם קיימא (וכמו שפירשו שם באיוב רש"י ורלב"ג). ואחר הקיץ עוזבים הסכה והיא נופלת מחמת הגשמי' והרוחו' (ומזה דרך משל סכת דוד הנופלת, עמוס ט' י"א). וסיים ציור חולשת האומה ואמר שהיא כעיר נצורה, כעיר שצרים עליה (כתרגומו וכפירוש רש"י ודון יצחק), שהיא קרובה לנפול ביד אויב מפני הרעב. ויונתן לא תרגם כן, אבל הוסיף מלות, ופירש כסכה בכרם אחר שנשלם הבציר, וכמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים ולפי זה הנקד חסר. ונ"ל כי לשון איוב (כ"ז י"ח) סיוע גדול לדברי. ודע כי גם המפרש הנוצרי הקדמון, מר אפרים, שהיה בימי אביי ורבא (או בימי רב ושמואל, כמו שכתבתי באוהב גר עמוד כ') פירש כתרגומנו, ואמר דדמיא במבזית' למטלתא בכרמא קטיפא ואיך ארזלא במקטיא דאתבער. ודע כי מה שנדפס בתרגום שלנו במקשיא אינו אלא שבוש, ונ"ל בְּמַקְטְיָא, כגרסת רש"י והמתורגמן, וכן הוא בדפוס רע"ח ובתרגום כ"י (נכתב באפריקא שנת רמ"ז), ובלשון סורי קורין לקשואים קטיא, וכן הוא ג"כ בתרגום ירושלמי (במדבר י"א ה'). ומלת דאבעיוהי בכ"י שלי היא בלא אל"ף (דבעיוהי). ומתחלת היה נראה לי שצריך לומר דבערוהי, וכיוצא בזה השב אחד מחכמי פולין (ציון תר"ב עמוד י"ב) כי גם במקום שענינו השוד והשבר והמבעה והמבער יש טעות סופר. ונ"ל והמבעיר והמבער, וכן הוא בתוספתא דהאיש פרק ע'. ועתה נ"ל כי בא זה ולימד על זה, שאין כאן ס"ט. אלא שהלשון עצמו נשתנה במשך הדורות. ובימי חכמי המשנה היו קוראים לבעור השדה בשרש בעה. ומזה גם כן (פאה ד' ה') שלש אבעיות ביום: כמלונה, היא מטה תלויה באויר, שהערביים עושים מפחד החיות, ותולין אותה מאילן לאילן (ולפיכך היא מתנודדת, כמו שישעיה אומר, למטה כ"ד כ' והתנודדה כמלונה), ונקראת בלשון ערבי ערזאל. וכן תרגם יונתן כאן ערסל, ולמטה כ"ד כ', ארזלא (ובכ"י שלי ערסלא), וכן בלשון תלמוד (ערובין כ"ה ב') דעבידא כי אורזילא, וחכמי התוספות גורסים ערסלא, ופירשו שהם חבלים המתוחין מאילן לאילן כסדר המטה, והשומר שוכב עליה בלילה ויושב בצלה ביום. ואני שמעתי כי גם באיטאליאה נוהגים בקצת מקומות שהשומר ישב בסכה תלויה על האילנות. ומלת ערזלא וערסלא געזעניוס אומר שהיא נגזרת מן עֶרֶשׂ, ולי נראה שהיא משרש עֲזַל וְעָרַזַל, שהוראתו בלשון תרגום ובלשון סורי וערבי ענין מטוה ואריגה ומעשה רשת וכל מיני הסתבכות, וזה מפני החבלים המתוחים מאילן לאילן מעשה שבכה. ומן השרש הזה נגזר ג"כ לפי דעתי שם מַזָּל. וכבר נתחבטו בזה חוקרי גזרת המלות, וגעז' אומר כי עקר השם הוא מַזָּר (איוב ל"ח ל"ב), והיא לפי דעתו מלשון והזרת' את בני ישראל (ויקרא ט"ו ל"א) ענין הזהרה, ונקראו כן המזלות להיותם (לדעת הקדמונים) מודיעים העתידות ומזהירים את האדם. ונ"ל כי ההודעה והאזהרה שני ענינים, כי הזיר והזהיר אין ענינם אלא להרחיק ולהפריש אדם מאיזה דבר (והזרתם את בני ישראל מטומאתם), ולשון נזהר הכיר מורה תמיד שמירה מדבר רע. אבל הכוכבים והמזלות הם (לדעת הקדמונים) מודיעים הנגזר, אך אינם מרחיקים את האדם מן הרעות, שהרי אם הגזרה אמת, החדילות שקר. מלבד שאם כן מה הפרש יש בין הכוכבים והמזלות, ולמה המזלות מזהירים והכוכבים אינם מזהירים? מלבד כי רחוק הוא עד מאד שיהיה שם המזלות מיוחד לחכמת האסטרולוגיאה. והדעת נותנת כי תחלה נמצאו חכמת האסטרונומיאה, קראו שמות לכוכבים ולמזלות, ואחר דורות המציאו האסטרולוגיאה. לפיכך נראה לי כי מזלות הוא שם מיוחד לכוכבי לכת (פלאנעטען), וכנרא' מן הכתוב (מלכים ב' כ"ג ה') לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים. וכן בתלמוד (שבת קנ"ו) מזל שעה גורם, ואח"כ מפרש הנולד בחמה, הנולד בנוגה, הנולד בכוכב, הנולד בלבנה, הנולד בשבתאי, הנולד בצדק, הנולד במאדים. ואמנם קראו לכוכבי לכת מַזָּלוֹת מן מַעְזָל, ענין

בְּכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה: (ט) לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעַט כִּסְדֹם

ציון׳ס, איינע היטטע גלייכזאם אין איינעם וויינבערגע, דעם הענגבעטטע אין איינעם קירביספעלדע גלייך, איינער בעלאגערטען שטאדט פערגלייכבאר. (ט) העטטע אונז דער הערר צבאות ניכט

רש״י

(ט) לולי וגו׳ הותיר לנו שריד. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו

באור

השתבכות, על דרך שקראו להם האחרונים כוכבי הנבוכה, להיותם למראה עינינו נלוזים במעגלותם, ואינם עומדים מקומם זה לעמת זה ככוכבים הקיימים, אלא כל אחד הולך לבדו ונכנס במסלתו של חברו, ומהלכותם משתבכים זה בזה, מתקרבים ומתרחקים, ונדבקים ומתנגדים. אבל מזה נמשכות הלקיות (עקליפזען), ועל כן קראו להם האחרונים כוכבי הנבוכה (סטעללאע אררלאנטעס), וזו היא ג״כ הוראת מלת פלאנעט בלשון יוני. והנה במלת מזל הושמטה העי״ן, כמו שהושמטה במלת בַּל שהיא במקום בְּעַל, ובמלת מַבָּרָא שעקרו מַעְבָּרָא, וכטונא שעקרו טוענא, וזולתן הרבה בלשון תלמוד שהוא לשון ארמי. וגם מלת מַעְזָל היא ארמית.

וראוי להתבונן כי הכשדים הם שעסקו בחכמת הכוכבים קודם לשאר עמים, על כן ראוי הוא שיהיו הם שמצאו תחלה החילוק אשר בין הכוכבים הקיימים וכוכבי לכת, וראוי הוא שיהיה השם המבדיל כוכבי לכת משאר הכוכבים מיוסד תחלה בקרב הכשדים, ונגזר משרש כשדי. כמו שהוא מַעְזָל משרש עֲזַל: נצורה, נפעל משרש נצר, כמו נבוכים מן בוך, ענינו עיר העומדת במצור,

וגם והנשאר והנצור (יחזקאל ו׳ י״ב) ענינו העומד במצור. והעד ברעב ימות, ואין לפרשו לשון נצירה ושמירה (כדעת גיסעניוס דאז׳ ובעז׳), כי מי שסופו למות ברעב לא יקרא שמור. ואין קוראים שמור ונצור אלא למי שהוא שמור מכל רע. או שהוא נסתר ולא יתגלה. כמו ונצורות ולא ידעתם (ישעיה מ״ח ו׳) עיין שם פירושי. ורא״ע ורד״ק פירשו כעיר חרבה. מלשון ונצורי ישראל להשיב (שם מ״ט ו׳), ובנצורים ילינו (שם ס״ה ד׳). ומה שפירשתי (על פי יונתן. רש״י ודון יצחק) מתישב יותר. בעבור סמיכות סכה בכרם ומלונה במקשה, שאינן מקומות חרבים, אלא שאין להם קיימא. וכן היא עיר שצרים עליה. ובגזעניוס באולדו (טהעזוירוס דף 908) הסכים לדעת עיכגסטעאד והיטציג האומרים כי כל מקום מחסה ומסתור נקרא עיר, ומפרשים נצורה שם דבר (בשקל ישועה. מלוכה) וענינו שמירה. ועיר נצורה היא לפי זה מגדל שמירה, על דרך מגדל נוצרים (מלכים ב׳ י״ז ט׳). וקשה בעיני להוציא המלות ממשמעותן ולייחס להן הוראה חדשה, בזולת הכרח. מלבד כי מגדל נוצרים יתכן שיהיה בנין של קיימא. ונמצאת המליצה מפסדת הרבה, אם אחר שהמשיל האומה לסכה ולמלונה, ידמה אותה לבסוף למגדל: (ט) לולי צבאות הותיר לנו שריד. וגם זה שנותרה בת ציון כסכה וכמלונה, ולא אבדה לגמרי, גם זה אינו אלא בחסד ה׳ עלינו. כי לולא הוא שהותיר לנו הפלטה הזאת, כמעט אבדנו כלנו אבדנו, והיינו כסדום ועמורה שלא נשאר מהם שריד ופליט: כמעט, דבק למטה, כן דעת יונתן ורש״י וכמהו לולי ה׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהלים צ״ד י״ז), וזו הוראת מלת כמעט ברוב המקומות; ובעלי הטעמים הדביקו כמעט עם שריד, כאלו יאמר שריד מועט. על דרך כמעט וגרים בה (תהלים ק״ה י״ב). אבל סתם שריד הוא מועט, ולא מצאנו בשום בשום מקום שריד מעט, ולא שום לשון דומה לזה. ואמנם דעת בעלי הטעמים נראה שהיתה (כאשר העירני תלמידי היקר אליה אליעזר איגל מלעמבערג) כי לולי ה׳ הותיר לנו שריד, משמע שלולי כן לא נשאר להם שום שריד. א״כ בהכרח היו כסדום ועמורה שלא נשאר מהם שריד ופליט. ואיך יאמר אח״כ כמעט כסדום היינו? והלא ודאי כסדום היו. לכן יפה עשו בעלי הטעמים להרחיק מן ההמון התמיהה הזאת. כמו שהרחיב אונקלוס רוב המליצות השירות שלא היו מובנות להמון; אמנם אותם שהיו עומדים בימי ישעיה יודעים היו כי השריד שהותיר להם ה׳. לא היה שריד מעט, אלא פליטה גדולה, ואף אם לא הותיר להם ה׳ כל השריד ההוא עדיין היה אפשר שישאר להם שריד מעט, ולפיכך נכון היה שיאמר כמעט כסדום היינו. ה׳ צבאות, לדעת בעז׳ שם ההויה הוא כאן בסמיכות, כמו שמצאנו לפעמים שם העצם סמוך כמו

הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ (י) שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה
קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃
(יא) לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי
עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים

איינען איבעררעסט ער־האלטען: אונזער שיקזאל ווירדע פֿאסט דעם פֿאָן סדום גלייכען, וויר ווירדען בייאנאהע עמורה ענהליך זיין. (י) הערעט דאז וואָרט דעם הערדן, אָ הייפטער סדום'ס! פֿערנעהמעט דיא ערמאהנונג אונזערס גאָטטעס, אָ פֿאָלק פֿאָן עמורה! (יא) וואס ליגט מיר אן אײרען צאהלרייכען אָפּפֿערן? שפריכט דער הערר — זאטט בין איך דער בראנדאָפּפֿער פֿאָן ווידדערן, אונד דעם פֿעטטעס פֿאָן געמעסטעטעם פֿיהע, אויך טראגע איך קיין פֿערלאנ־

רש"י

גלים: (י) קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) (שבעתי עולות אלים. כמו פן ישבעך ושנאך) [משלי כ"ה י"ז]: מריאים. בהמות לאן

באור

אדם נהרים, בית לחם יהודה. והנה טעמו אלהי הצבאות, כלומר הכוכבים והמלאכים. וקרובה לזה דעת רמב"ע. אלא שלדעתו שם ההויה הוא בצד מה גם שאר התאר, וע"כ יבא בסמיכות (עיין פירושו המאוך והקצר בשמות ג' ט"ו ול"ד ו'. וס' צחות שער השמות). ולפי דעתי אין השם סמוך, כי הנה תמצאנו ה' אלהים צבאות (תהלים נ"ט ו' ופ' ה'), וכן אלהים צבאות (שם פ' ט"ו), ולדבריהם היה ראוי לומר אלהי צבאות, לא אלהים. על כן נראה לי שנקרא האל אלהי צבאות, להיותו הוא לבדו ממלא מקום הצבאות שהיו הגוים עובדים. כדרך שנקרא אלהים בלשון רבים להיותו לא אלוה פרטי בעל כח מיוחד, כאלילי הגוים (לפי אמונת העובדים אותם), אלא אלוה כולל כל הכחות כולם, והוא ממלא מקום האלהים כולם. ועיין מה שכתבתי בנה"ע תקפ"ח עמוד קס"ג. והנה מלילת ה' צבאות ומלילת אלהים צבאות. עניינה האל שכל צבאות האלהיים הנעבדים נכללים בו, כי כל הכחות המייחסים להם, כלם בו ית'. ומה שימצא לפעמים אלהי הצבאות בסמיכות אינו סותר פירושי. כי נמצא המתואר נסמך לתאר או לשם אחד המיוחד אותו, כמו בתולת בת ציון, אנשי התרים (מלכים א' י' ט"ו), בני רבעים, בני בליעל, נהר פרת. קרית חוצות: (י) שמעו דבר ה', אחר שהזכיר להם חסדי ה', כי הוא אשר השאיר להם שארית בארץ, התחיל להשמיעם דברי ה' ותוכחותיו. והואיל ואמר כסדום היינו לעמורה דמינו, לענין החרבן והשממון, אמר דרך צחות קציני סדום ועם עמורה, לענין רוע דרכיהם ומעשיהם (ועיין למעלה פסוק ז' ולמטה פסוק כ'). ויש בכח המליצה הזאת גם מה שפירש רמב"ע. שאף אם לא הותיר לנו ה' שריד, ונהיתנו כסדום וכעמורה, לא היה זה אלא כדין, כי אתכם מעשיכם כמעשה סדום: קציני סדום. שם קצין נגזר משם קְצָה (ר' שלמה פאפענהיים, ידיעות שלמה ח"א דף ד' עמוד ד'), וכן מלאנו ויעש כהנים מקצו' העם (מלכים א' י"ג ל"א), וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל (שופטים י"ח ב'), ונקרא הנכבד קצה וקצין להיות הקצה תחלת הגוף מצד אחד, וכן בלשון ערבי קאצי בנקוד' על הצדי (Cadi) עניינו שופט: תורת אלהינו. לשון הוראה ולימוד. לא לשון מצוה: (יא) למה לי, מה יועיל לי, כלומר אין לי חפץ, כמו למה לי חיים (בראשית כ"ז מ"ו): שבעתי, אכלתי כל צרכי, כמו שובע שמחות (תהלים ט"ז י"א), כלומר אין לי צורך. ומכאן נראה ברור כי הנביא מדבר בלא היו עובדים אלילים, אבל עובדים את ה' ומכבדים אותו בדברי זבחים, אך בלא טהרת הלב ובלא שמירת דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. וזה דבר טבעי בעם שקודם לכן (בימי אחז) היו עובדי' האלילי', ובכשיו פתאום (במלוך חזקיה) הולרכו לעזוב העצבי' ולעבוד את ה'. והנה העמים הקדמונים עובדי האלילים מאמינים היו שאלהיהם מתפתים על ידי שחד הקרבנות לעשות את בקשותם ולמלאות את שאלותם, בלי הבטה למעשיהם, הטובים המה אם רעים. ותורת משה לא בטלה הקרבנות, אך נותה עליהם, בעבור תועלות גדולות המשכות מהם לכבוד וליחיד, אך הודיעה ופרסמה כי ה' לא ישא פנים ולא יקח שחד (דברים י' י"ז), ואמרה בקללות (ויקרא כ"ו ל"א) ולא אריח בריח ניחוחכם, כלומר כשיהיו העם חוטאים, גם קרבנותם לא יהיו לרצון לפניו, ולא ישיבו מהם חרון אפו. וכמו שהיו העם טועים בימי חזקיה וטועים בתועלת הקרבנות בלא טהרת הלב וכשרון המעשים, כן טעו בזה רבים גם בדור המדבר,

וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: (יב) כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: (יג) לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת

גען נאך דער פֿארדען, לעממער אונד באקקע בלוט. (יב) ווען איהר מיך עטוואצו בעזוכעןקאממט, ווער פֿערלאנגעט דיס פֿאָן אייך, (ווער פֿאָרדערט אייך אויף) מיינען פֿאָרהאָף צו בעטרעטען? (יג) האָרעט אויף איין אָפּפֿער דארצובריננגען, דאז פֿערגעבליך; רייכערווערק דאז מיר איין גרייעל איזט,

רש"י

פעומות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. לרמוס את חצרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפים לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הנוטה לעבודת כוכבים ומזלות והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראויין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני

באור

שלא היו נקיים מגלולי מצרים אשר ילאו משם, וזאת היתה טעותם של קרח ועדתו (עיין משתדל במדבר ט"ז א'). וזאת היתה ג"כ טעות יוצאי מצרים כשהיו מתרעמים על משה על שהוציאם ממצרים והביאם אל המדבר כאשר פירשתי במקומו: (יב) כי תבואו לראות פני, כוונת הנביא לומר לֵרָאוֹת פני, והיא מליצה דרך משל כאדם המקביל פני רבו, כמליצת כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים (בראשית ל"ג י'). אפס בעלי הנקוד (לפי קבלה שהיתה בידם מחכמי בית שני שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, וקבעו הקריאה במקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין, שהם כלם הלכה למשה מסיני, כלומר תקנות לתועלת האומה על פי הכללים המסורים למשה בסיני) תקנו הלשון דרך כבוד, מפני ההריסות שלא היו מבינים משל ומליצה (וכדרך שעשה אנקלוס בתרגומו, עיין ספרי אוהב גר, וכן כאן תרגם יונתן לאתחזאה קדמי), להרחיק הבשורת שלא יהיה נראה כאלו האדם רואה פני האלהים. וכן מתי אבא ואראה פני אלהים (תהלים מ"ב ג') כוונת המשורר לומר וְאֶרְאֶה. וכן בעלותך לראות את פני ה' אלהיך (שמות ל"ד כ"ד) עקר הכוונה הוא לִרְאוֹת. ודברי אלה יתלבנו ויתבררו אם תסתכל במה שאומר: ראשונה, לא מצאנו בשום מקום מליצת נראה לפני ה'. אבל בכל מקום את פני ה', או פני ה'. זולתי פעם אחת מצאנו יראה כל זכורך אל פני האדון ה' (שמות כ"ג י"ז), וגם שם נמצא בקצת ספרים (בעדות קענניקאט) את פני, וכן בחומש שמדוכי. שנית, בפסוק ולא יראו פני ריקם (שמות כ"ג ט"ו) הדבר ברור פי פני ה' הם הנראים, והאדם הוא הרואה, ואין לפרש ולא יֵרָאוּ לפני, כי בכל משך הפרשה ההיא, מן כי תקנה עבד עברי (כ"א ב'), מדובר עם אנשי ישראל לנכח ולא לנסתר. ושלישית, בכל מקום שהכוונה התגלות דבר מה, זולתי האל ית', מצאנו תמיד לְהֵרָאוֹת בה"א אחר הלמ"ד: הלא תראה כי לא יוכלו להראו' לבא העירה (שמואל ב' י"ז י"ז), וילך אליהו להראות אל אחאב (מלכים א' י"ח ב'), להראות חטאותיכם (יחזקאל כ"א כ"ט). וכן כשהכוונה על גלוי השכינה או גלוי המלאך, מצאנו תמיד בה"א אחר הלמ"ד, ולא יסף עוד מלאך ה' להראה אל מנוח (שופטים י"ג כ"א), ויוסף ה' להראה בשילה (שמואל א' ג' כ"א). ובהפך בכל מקום שהכוונה על ביאת המקדש מצאנו תמיד לראות בלא ה"א, כמו כאן ובשמות (ל"ד כ"ד), וכן בבא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך (דברים ל"א י"א). ומה שכתוב ונראה את פני ה' (שמואל א' א' כ"ב), גם שם היתה דעת הכותב לומר וְנִרְאֶה, עתיד למדברים בעדם מבנין הקל, כלומר כשנלך כלנו לראות את פני ה', אז הנער ישב שם עד עולם: כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם, אחרי שאין ביאתכ' בכוונה להקביל פני דרך יראה וכבוד, הנה אין ביאתכם אלא רמיסת חצרי, כי לא תבאו אלא לעשות מצות אנשים מלומדה, והרגלים לבדן עושות פעולתן (שהיא הביאה והרמיסה), והלב אינו עושה פעולתו (שהיא ההכנעות והתשובה). ומי בקש זאת מידכם? מי בקש מידכם רמוס חצרי? כי אמנם חפץ האל הוא שיבאו וישתחוו לפניו בלב שלם. אך לא יבקש שיבאו ברגליהם בלבד ולא בלבותם: (יג) מנחת שוא, שלא תועיל לכם: קטורת תועבה היא לי, לא תוסיפו הביא קטורת אשר תועבה היא בעיני, וכן לא תוסיפו קרוא מקרא חדש ושבת. המליצה עולה

מדברות מן השקל אל הכבד, תחלה אמר כי מנחותם שוא ולא לרצון, ואח"כ הוסיף שהן מתועבו' לפניו, ולא המנחות לבדן, אלא אף הקטרת, שהיא החשובה מכל הקרבנות. זהו פשוטו של מקרא. אבל בעלי הטעמים הדביקו קטורת לתועבה, כאלו פירושו מנחת שוא שאתם מביאים היא לי קטרת תועבה, כלומר קטורת מתועבת (ולפי זה מלת קטרת מיותרת). והוצרכו הקדמונים לתקן הלשון כך, כדי שלא יובן בהחלט שהקטרת היא מתועבת לאל. כי מאמר שאין מפורש בכתוב לא תוסיפו הביא קטרת אשר תועבה היא לי, קרוב הדבר שיטעו ההדיוטות ויחשבו שהנביא אומר בהחלט שהקטרת היא תועבה לאל. וכיוצא בזה התחכם יונתן ותרגם קרבן מרחק הוא קדמי, כלומר מנחת שוא שאמרתי היא קרבן נתעב לפני. והתחכם ג"כ לתרגם מנחת שוא מנחה אניסא (כך הוא בתרגום כ"י שבידי, לא מנחת כמו בדפוס), כלומר מנחה גזולה (תרגום של גזל אנס). וכן למעלה בפסוק ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי התחכם יונתן והוסיף מלת דְּכַלֵּין, כלומר לא חפצתי בקרבנות אשר כאלה (לא בקרבנות סתם): **חדש ושבת קרוא מקרא.** לא תוסיפו קרוא מקרא בחדש ושבת. קרוא מקרא, אלינו במועדים אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש (ויקרא כ"ג ב'), ומצאנו בצומות קראו צום (מלכים א' כ"א ט' וי"ב וירמיה ל"ו ט'). וכן קדשו צום קראו עצרה (יואל א' י"ד. ב' ט"ו), ומצאנו בשנת היובל וקראתם דרור בארץ (ויקרא כ"ה י'), נראה שהקריאה הזאת היא הכרזה ופרסום (כדעת רמב"ן על פסוק אלה מועדי ה'). והיא מעשה ב"ד שקובעין ומקדשין החדשים והמועדים ומודיעים אותם לקהל, אם בקול שופר (כמו שהיה הענין בשנת היובל), ואם בקריאה והכרזה ממש, ויפה אמרו רז"ל אשר תקראו אותם, אתם אפילו שוגגין וכו', כי התורה מסרה קביעותם לבית דין.

ומפני שהיתה קביעות המועדים מתפרסמת בקריאה, אמרו דרך השאלה קרא עלי מועד (איכה א' ט"ו) שענינו קבע וגזר. אמנם מלת מקרא קדש נ"ל שאיננה מן הענין הזה, אך ענינה (כדעת הרמב"ן על אלה מועדי ה') ענין אסיפה וקבוץ, כי מפני שאסיפת העם תהיה על ידי קריאה וזעקה, יאמרו קרא (ישעיה ל"א ד') וזעק (שופטים ד' י' וי"ג) ונצעק (שמואל א' י"ג ד') להורות על אסיפת העם, ומקרא קדש ענינו אסיפה של קדושה לכבוד היום המקודש, ומקראי קדש (ויקרא כ"ג ב' ול"ז) הוא כפל ענין של מועדי ה', כי גם מועד ענינו התוועדות וקבוץ, ונ"ל (נגד הנגינה) שאין מקראי קדש דבק עם אשר תקראו אותם, אלא עם אלה מועדי ה', כלומר אלה מועדי ה' (ימי קבוץ לשם ה') מקראי קדש (ימי קבוץ לקדושה) אשר תקראו (תקבעו ותכריזו) אותם, וכמפורש בפסוק ד' אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם.

והנה יום השבת להיותו קבוע ועומד משבעה לשבעה ימים איננו צריך הכרזה. ויפה העיר הרמב"ן כי אין השבת נכלל באלה מועדי ה' אשר תקראו אותם. ואע"פ שהוא נזכר שם (פסוק ג') איננו אלא כמאמר מוסגר (עיין פירושי שם), ושם תקיעות שהזכירו בתלמוד (שבת ל"ה ב') אינן להודיע היום, אלא להודיע השעה. לפיכך נ"ל כי מה שישעיה אומר כאן חדש ושבת קרוא מקרא, אין הכוונה לקרוא ולהכריז את יום החדש ואת יום השבת, אך חדש ושבת טעמו בחדש ובשבת (על דרך כי ששת ימים עשה ה', שמות כ' י"א, וכמהו רבים), והקריאה האמורה כאן היא למקרא העדה, לקרוא העם לבוא לבית המקדש להיות נעצרים לפני ה', וזהו שאמר אחריו לא אוכל און ועצרה. והקריאה הזאת איננה אמורה בתורה. ונראה שהיתה הנהגת בימי המלכים הכשרים. גם היה אפשר לפרש לא תוסיפו לקרוא לחדש ולשבת ימי מקרא, כלומר לא תוסיפו לעשותם ימי אסיפה ועצרה. אך קשה בעיני שתהיינה שתי מלות משרש אחד הסמוכות זו לזו (קרוא, מקרא) כאמרות לשתי הוראות שונות (קריאת שם, ואסיפה): **לא אוכל און ועצרה,** שרש יכל קרוב לשרש כיל, והכיל והחזיק ענין אחד להם, וכן יכול וחזק קרובים בענין (ר' שלמה לעווינזאהן, שיחה בעולם הנשמות, דף י'), ואמרו שאדם יכול לעשות דבר מה כשהמעשה ההוא עומד בכחו ואיננו גדול ממדת כחו, והנה מדת כחו מכילה המעשה ההוא, וכן בלשון איטלקי מלת capace נאמרת על הכלי המכיל ועל מי היכול. ומזה לא אוכל און ועצרה, איני מחזיק ואינני יכול לסבול און ועצרה, וכן אותו לא אוכל (תהלים ק"א ה') איני מחזיק אותו, איני יכול לסבלו, וכן ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד') לא יכלו לסבול דברו לשלום, כשהיה מדבר עמהם דברי שלום לא היו יכולים שאתו. און ועצרה, לא אוכל לסבול שני הדברים האלה יחד (כפירוש רש"י), וכן ופרה ודב תרעינה יחד. ופירוש עצרה התאספות בבית אלהים (יואל א' י"ד, עמוס ה' כ"א, מלכים ב' י' כ'), והושאל לכל קבוץ (עצרת בוגדים, ירמיה ט' א'). ואח"כ הושאל לשון עצור על היושב בבית אלהים, אף אם הוא לבדו בלא קבוץ עם (נעצר לפני ה', שמואל א' כ"א ח'). והנה לא אוכל און ועצרה היא כתיבת טעם לשלשת לא תוסיפו שלפניו, והיה האפשר ראוי לבא

תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־
אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ (יד) חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם
שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃
(טו) וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־
תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃
(טז) רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד

(הערשט אויף דורך איינ־
לאדונג דעם פאלקעס
אינ'ס גאטטעסהויז) אם
ניימאנד אונד אם רוהע־
טאגע פערזאממלונגען צו
בערופען; גאטטלאזיגקייט
געפאארט מיט דעם בע־
זוכע דעם טעמפעלס, קאן
איך ניכט דולדען! (יד) איי־
רע נייאמאנדע אונד איירע
פעסטע זינד מיר צווידער, גערייכען מיר צור לאסט, איך קאן זיא ניכט ערטראגען. (טו) אונד
ווען איהר איירע הענדע אויסשטרעקט, זא ווענדע איך מיינע אויגען וועג פאן אייך;
בעטעט איהר אויך נאך זא פיל, איך הערע ניכט; איירע הענדע זינד פאלל פאן מענשען־
בלוט. (טז) וואשעט אייך, רייניגעט אייך, שאפפעט איירער טהאטען פרעפעל וועג

רש"י

והאון שבלבבכם לעבודת כוכבים ומזלות ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: (טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו. דמים רציחה: (טז) רחצו הזכו. (פתח הוא) לשון ציווי לפי שהיא מגזרת רחץ אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ. רחצו הנו

באור

במלת מקרא, כזה: לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה: אלא שנטה בעל הטעמים מדרך הפשט על הדרך שנטה ממנו המתרגם הארמי, לבלתי ישמעו ההדיוטות לא תוסיפו חדש ושבת קרוא מקרא, כאלו ה' מצוה שלא נחוג את יום השבת, על כן הפריד חדש ושבת מן לא תוסיפו. וכוונתו לפרש חדש ושבת אתם קוראים מקרא וחוגגים באופן בלתי רצוי, עד שלא אוכל און ועצרה. וכיוצא בזה תרגם יונתן ירחין ושבין כנישתא אתון מתכנשין, לא שבקין חוביכון לקבלא צלותכון בעידן כנישתכון: (יד) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, אחרי שאתם אנשי און, ואני לא אוכל און ועצרה, הנה אני שונא חדשיכם ומועדיכם, שבהם אתם באים לפני ונעצרים בביתי: היו עלי לטרח, למשא כבד (רד"ק). וכן בערבי טַרְחַ עַלַי ענינו העמים משא על פלוני (געזעניוס): נלאיתי נשא, לא אוכל לסבול, וכן כל לשון נלאה ענינו לא יכול. השתדל ולא עלתה בידו, כמו וילאו למצוא הפתח (בראשית י"ט י"א), עיין שם פירוש רשב"ם. וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור (שמות ז' י"ח), נלאיתי הכיל (ירמיה ו' י"א), וכן הנוה נלאו (שם ט' ד') לא יוכלו להעוות עוד, לסוף ישתדלו להוסיף רשעה על רשעתם: (טו) ובפרשכם כפיכם, כאלו דלג הנביא ממה יטעה אדם בהבנת מקראות שלמעלה, ויבין מהם שהקרבנות והחגים שנואים לפניו ית', הוסיף ואמר כי גם התפלה שלהם איננה מקובלת לפניו. והנה כמו שהתפלה כשהיא בכוונה ובלבב שלם, אין אדם שיכחיש היותה רצויה לפני האל, כן יש להבין שגם הקרבנות והחגים רצויים הם לפניו, כשהכוונה בהם טובה והעושה אותם צדיק או בעל תשובה. ומה שלא היו אז לרצון איננו אלא מפני שלא היו עוזבים דרכיהם הרעים, ולא היה לבבם שלם עמו, וכמו שאמר לא אוכל און ועצרה: ידיכם דמים מלאו, לא מלאו דמים בלשון רבים אלא דם האדם. והנה אחר שהזכיר פרישת הכפים, אמר שהוא מוכרח להעלים עיניו מהם ולא יוכל לשמוע תפלתם, מפני שידיהם מלוכלכות בדם השפוך, והן מזכירות לפניו רוע מעלליהם, א"כ אין תקנה להם אלא שירחצו ויזכו ויסירו רוע מעלליהם מנגד עיניו, ואז יוכל לפנות אליהם ולשמוע תפלתם. והנה היה מחכמת הנביא שמתוך הזכרת הקלף הגדול שאין למעלה ממנו (ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם) והעון הגדול שאין למעלה ממנו (ידיכם דמים מלאו), מצא מקום לפתוח בנחמה, ולדבר על לבם שישובו מדרכיהם הרעים, והוא יסלח להם כל מה שעשו: (טז) הזכו, התפעל מן זכה, במקום הִתְזַכּוּ. כמו מְדַבֵּר, מִטַּהֵר, וכן הִזְּמִנְתּוּן (דניאל ב' ט') לפי הכתוב, אבל הִזַּכּוּ, הִזְדַּמִּנְתּוּן, הינם על דרך לשון הקדש, ולא על דרך לשון ארמי'

עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ (יז) לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃ (יח) לְכוּ־

פאָן מיינען אויגען, הערט אויף באָזעס צו טהון, (יז) געוואָהנט אייך גוטעס צו איבען, פפלעגט געּרעכטיגקייט, העלפעט אויף דעם אונטערדריקטען, שאפפעט רעכט דער וואיזע, פערפעכטעט דען שטרייט דער וויטווע. (יח) זאָ קאָממט דען, וויר וואָללען אונז אויסזאָהנען,

רש"י

הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו. י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשי"ת ונגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. חדלו מהעשות הרעים: הרע. כמו להרע וא"ל לכתוב (מלהרע) שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח [במדבר ט'] עד כי חדל לספור [בראשית מ"א מ"ט] כלו' חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: (יז) למדו. דפי נקוד והיא מגזרת למוד היו למדין להטיב. המלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך ליווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרים הוא ממשקולת לשון כבד המדגים ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דברו מגזרת דבור אבל אמרו שהשי"ן מודגשת ממשקולת לשון כבד ומגזרת אמר לפיכך לשון ליווי לרבים נקוד פתח (כמו אמרו דברו ספרו בשרו): אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרוהי אי איישר חילי יישר כחך. לשון אחר הדריכוהו בכתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי [איוב כ"ג י"א] ואשר בדרך לבך [משלי כ"ג י"ט]. חמוץ גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ [תהלי' ע"א ד']: שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב: ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יוצאת לחזור אחרי בעלי דינה: (יח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתה ונדע מי

באור

הקדומה, אלא לפי מנהג לשון סורי ולשון חכמים (ואם היה נפעל משרש זנך, היה טעמו למעלה): חדלו הרע. עד כאן דבר דרך משל, מכאן ואילך מפרש המשל ואומר להם שלא יתכן להם להסיר רוע מעלליהם מנגד עיניו אם לא שיחדלו להרע, כי אין דבר נעלם ממנו ואין נסתר מנגד עיניו: (יז) למדו, הרגילו עצמכם: היטב, לעשות טוב: דרשו משפט, השגיחו שיהיה משפט נעשה בין איש לאיש: אשרו חמוץ, פירש"י החזיקו את הגזול. והיא לשון משנה (נ"ל לשון תלמוד) אשרוהי. אי איישר חילי (נ"ל חילי), יישר כחך עכ"ל. ואני מוסיף כי שרש אשר מתחלתו איננו אלא הפעיל אדמי משרש ישר. שעניינו חוזק וקיימא ואמת והודאה. כמו שריר וקים, ומלת יישר כחך היא בנין הקל משרש שרר, ומפני שהחסרים והנחים קרובים זה לזה ומתחלפים פעמים רבות זה בזה מצינו בתלמוד שרש אשר משמש במקום שרר. כגון משלשלן מאשרן (כתובות י' סע"ב) שפירושו מחזיקות כח, וכן אשר, לא תאשר (גיטין ל' ע"ב) האמין על האמן, ומזה אי איישר חיל (שם ל"ו ב') פירש רש"י אם אחזיק כח, והוא עתיד למדבר בעדו, והיו"ד עומדת במקום האל"ף פ"א הפעל. ומלת אשרוהי יתכן היותה הפעיל מן שרר, ויתכן היותה בנין הדגוש מן אשר. וכיוצא בזה אשור הבו לה (גטין ל"ד) והיא צווי לרבים, ומשפטיו אַשְּׁרוּ (על דרך שאומרים בזמן עבר אמור דבכן, במקום אִמְרוּ). ופירושה חזקו עצמכם. כלומר שתחזקו. ומזה בלשון הקדש כי אשרוני בנות (בראשית ל' י"ב), אמרו לי חזקי ואמצי, כדרך שאומרים לכל מי ששמחים בטובתו. וכל לשון מְאֻשָּׁר וְאַשְׁרֵי אין עקר הוראתם שפלוני מצליח והשעה משחקת לו, אבל ענינם שהרואים אותו אומרים לו חזק ואמץ. וזה סימן שמעשיו מצליחין. וכאן אשרו חמוץ ענינו כתחלת הוראת המלה, חַזְּקוּ. ומלת חמוץ שם התאר, מן מעול וחומץ (תהלים ע"א ד'), והוא מענין חומץ, גם חמס כגזל מכאן, וענינם קלקול והשחת', ונקרא חָמוּץ מי שנעשה לו חמס, והוא עשוק וגזול ומקולקל בעניניו, והוא צריך חיזוק על כן אמר שיחזיקוהו. והנה הנביא הולך בהדרגה מן הכלל אל הפרט. ואחר שאמר חדלו הרע אמר דרך כלל למדו היטב, שהוא הכלל הכולל הכל, ואח"כ פירש אחד מפרטי הטוב שהוא ג"כ כלל גדול. ואמר דרשו משפט. ואח"כ התחיל בפרטים, והזכירם תחלה דרך כלל במלות אשרו חמוץ, שיחזקו כל מי שעניניו מקולקלים מפני החמס שנעשה לו, ואח"כ פרט היתום והאלמנ', שעשיית החמס להם מצויה יותר, מפני חולשתם. ואחרים פירשו אשרו כמו בי"ה, יַשְּׁרוּ, ואיננו מתישב יפה על מלת חמוץ. ואחרי' פירשו הדריכו, הן עמי מאשריך מתעי' (למעה ג' י"ב), ופירשו חמוץ

שפריכט דער העֿרר. ווע־רען אויך אייערע פֿערגעהונ־גען האָכראָטהען געוועזע־דערן עהנליך; זאָ זאָללען זיא ווייס וויא שנעע ווערדען; וועררען זיא אויך ראָטה וויא שארלאך, זאָ זאָללען זיא וויא וואָללע ווער־

נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃

רש"י

סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב. ואם יהיו חטאיכם כשנים כתומים לפני כאודם שני אלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו ע"פ ה' יחנו [במדבר ט' כ']. ד"א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאי' כשנים כשלג וגומר. כתולע צבע שצובעין בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד:

באור

על הגזול (על דרך עשוק, ירמיה כ"ב ג', שענינו עושק, והוא משקל אדמי, כמו קְטוֹלָא, כָּרוֹזָא, וממנו בְּגוֹדָה, כלם ענינם רגילות באחד מן המעשים), ותהיה הכוונה הדריכו בדרך ישרה את הגזלן. וזה לא יתכן, כי לפניו ואחריו איננו מדבר אלא בעשיית המשפט (דרשו משפט — שפטו יתום), ועקר הוצאתם של דיינים איננה אלא שיצילו הנרדף ויענישו החמסן, לא שידריכו החמסן בדרך ישרה. הן אמת כי נותן התורה ית' לא יחפוץ במית המת כי אם בשובו מדרכו וחיה, אבל מקום שופט לחוד, ומוכיח ומדריך לחוד. ודע כי רד"ק בשרשים פירש חמוץ עשוק, והפך בפירושו לישעיה כתוב גוזל ומעוות בדינו (וכן הביאו גם בנמצעניום). ואין זה אלא טעות הדפוס, וצ"ל גזול ומעוות בדינו. וכן מצאתי בדפוס פיזארו שנת רע"ו: שפטו יתום ריבו אלמנה, שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה (ראב"ע רד"ק), כי הַפֹּעַל יש במו שם הנגזר ממנו. כמו וברך ולא אשיבנה (במדבר כ"ג כ') ענינו וברך ברכה ולא אשיבנה, וכן לנעתי לא תענ' ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג) לא תענה ברעך עניית עד שקר: (יח) לכו נא ונוכחה, ונוכחה הוא נפעל, והמפרשים פירשוהו ענין ויכוח, כהוראת ההתפעל, כמו ועם ישראל יתוכח (מיכה ו' ב'), אבל אין ענין ויכוח מתישב עם האמור אחריו אם יהיו חטאיכם כשלג ילבינו, והוצרכו המפרשים להוסיף ענינים באמצע הפסוק, רש"י מוסיף: ונדע מי סרח על מי, ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב, ואז אם יהיו וגו', ורד"ק מוסיף: האל יספר הטובות שעשה לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו, ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר, תתחרטו על מעשיכם הרעים, ואם תעשו כן, אז אם יהיו וגו'. והנה העקר חסר מן הספר, אשר על כן ראב"ע ודון יצחק נטו מעל הדרך הזה, ופירשו המלה לא ענין ויכוח. אלא ענין קבלת התוכח'. ולפי שהוקשה להם איך יאמר האל לכו נא ונקבל תוכחה, עשוהו מאמר הנביא המשתתף עצמו עם החוטאים. וזה אמנם פירוש רחוק ודחוק עד מאד. ואשר אני אחזה לי הוא כי הנפעל מן השרש הזה ענינו התפייסות שני בעלי הריב זה עם זה, שהוא המסובב מן הויכוח (על דרך נרפא שהוא המסובב מן התרפא). והנה שרה אחר שאמר לה אבימלך הנה נתתי אלף כסף לאחיך וגו', ונוכחת (בראשית כ' ט"ז), הכירה האמת ונתפייסה עמו. וכן איוב (כ"ג ז') אומר שם ישר נוכח עמו ואפלטה לנצח משופטי, כלומר אם הייתי יכול לערוך משפט עם האל (כמו שאמר במקראות שלמעלה מי יתן ידעתי ואמצאהו, אערכה לפניו משפט), אז האיש הישר (כלומר אני איוב) יצא מלפניו בשלום, כי אין ספק שהאל בשמעו טענותיו יצדיקהו, ואז אפלטה לנצח משופטי, לָנֶצַח לגמרי מיד שופטי, כי לא ירשיעני ולא יענישני ע"ד. אף כאן אחר שאמר להם למדו היטב דרשו משפט וגו', אומר להם דרך חבה לכו נא, עשו מה שאמרתי לכם (למדו היטב וגו'), ועל ידי כן נתפייס ונתפשר זה לזה אני ואתם, ונהיה זה עם זה באהבה ושלום כי הנני מבשר אתכם שאם תעשו כן אסלח לכם כל מה שחטאתם עד היום, ולא ישאר עוד שום רושם מעונותיכם, אלא כשלג ילבינו והיו כלא היו. ולפי זה אין העקר חסר, ואין להוסיף אלא דבר הנשמע מאליו, והוא: עשו מה שאמרתי לכם: כשנים, כתולע, הכוונה כנגד צבע בצבע אדום חזק היוצא מן הקרמס, והוא גרעינים, ויש תולעים בכל אחד ואחד (כדברי רש"י), והגרעינים ההם מלאכת התולעים הם, ועושים אותם על אחד השיחים, והנחה המלאכת בתולעים ההם היא הנודעת. ומלת שני ענינה בלשון ערבי זוהר, וכן נקרא הצבע ההוא בלשון חכמים זהורית, ובלשון תרגום

(יט) אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃
(כ) וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה

דיען. (יט) ווען איהר איינ־ווילליגט אונד געהארכט, ווערדעט איהר דאז גליק־ליכע לאנד געניסען;
(כ) וויינערט איהר אייך אבער אונד געהארכעט ניכט, זא ווערדעט איהר דעם שווערדטעס בייטע.

רש"י

(כ) כי פי ה' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב [ויקרא כ"ו]: (כא) לזונה. תועה מעל אלהים: קריה שהיתה נאמנה ומלאה משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים מלאתי משפט כגון

באור

זהרי, זהוריתא. ובלשון סורי זהוריתא (בחי"ת במקום ה"א). והנה שני ותולע הם שמות נרדפים המורים על דבר בשתי בחינות שונות. כי נקרא שני על שם זהרו, ונקרא תולע על שם התולעים. ומתחלה חברו שני השמות ואמרו שני תולעת. או תולעת שני. ואח"כ אמרו גם זה בלא זה, ותקשר על ידו שני (בראשית ל"ח כ"ח), האמונים עלי תולע (איכה ד' ה'), ומזה אנשי חיל מתולעים (נחום ב' ד'). אלא שבחבור שני השמות אומרים תולעת בלשון נקבה, ובלא מלת שני אומרים תולע לשון זכר, להבדיל בין תולעת השני ובין סתם תולעת. והנה אין ספק כי המלות האלה הונחו תחלה להורות על תולעת הקרמז ועל המראה האדום שלה, ואח"כ הושאלו להורות על הצמר או הבגד הצבוע בצבע ההוא, ובמקרא לא נמצאו המלות האלה אלא על ההוראה האחרונה הזאת. ומלת שנים האמורה כאן היא לשון רבים. כמו כי כל ביתה לבוש שנים (משלי ל"א כ"א), יאמר שאף אם יהיו חטאיכם אדומים כבגדי שני שהם אדומים למעלה ולמטה ומכל צד, יקבלו מראה אחר ויתהפכו ללובן כשלג, מה שהוא רחוק וקשה מאוד במלאכת הצביעה. ואם לא יהיו כבגדים הצבועים שני, רק יהיו ככתמים אדומים המפוזרים נה וכה על גבי בגד בלתי צבוע, אז יסורו הכתמים ההם מכל וכל, וישאר מקום הכתם כמראה הצמר, כאלו מעולם לא היה שם שום כתם ושום צבע כלל, מה שהוא יותר קשה ויותר רחוק מהקודם. ולפי זה אין אנו צריכים לדחוק כרד"ק ולפרש כצמר יהיו, כצמר לבן ונקי, ויהיה העקר חסר. גם תבדק לפי זה הדרגת המליצה, כי אע"פ שהשלג לבן מהצמר. הנה הפיכת האודם ללובן אינו קשה כל כך כהסרת הכתם מכל וכל, כי להחליף מראה במראה די שיכסה המראה הראשון, והמראה השני יחפה עליו ויעלימהו, אבל להסיר הכתם עד שלא יהיה רשומו ניכר, צריך שיתבטל המראה הראשון לגמרי. ואמנם מה שהביא מראה החטאים למראה אדום, הוא על שם הדם שהוא סימן הרציחה, כי דם הנרצח ניתז על בגדי הרוצח ונכתם בהם, והרציחה היא הגדולה שבעבירות, ולמעלה אמר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם וכו', ידיכם דמים מלאו, ועכשיו אומר בהפך שאם ירחצו ויזכו וילמדו היטב וכו'. אז לא לבד שלא ישאר שום רושם מזכיר עון בכפיהם, אבל גם מבגדיהם יסורו הכתמים: ילבינו. יאדימו. פעלים עומדים (רד"ק). לפעמי' כשהדבר קונה מאליו תכונה מה, בעל לשון הקדש מייחס הענין לפעולת הדבר עצמו, כאלו הוא פועל על חלקיו ומחדש בהם שנוים, ובעל לשון הקדש משמיע ענין זה בבנין הפעיל, כגון השריש, טעמו עשה שרש. שלח בדשיו. מקרין מפריס. עושה קרנים, עושה פרסות, כלומר בעל קרנים ופרסות. הנץ הפריח, עשה נץ ועשה פרח. וכן כאן ילבינו ויאדימו. יעשו לובן, יעשו אודם, כאלו הם מחדשים על עצמם המקרים ההם (עוואלד בדקדוקו. ואחריו געזעניוס):

(יט) אם תאבו וגו'. הולך ומפרש מה שאמר תחלה בדרך משל: אם תאבו ושמעתם, אינגו מאמר אחד (אם תרצו לשמוע), כי לא יתכן לפרש כן ואם תמאנו ומריתם, אם תמאנו למרות. אבל האמת כי אין שרש אבה מורה רצון, אלא הסכמה לרצון אחרים (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ז עמוד רס"ו), אם תסכימו למה שאמרתי למדו היטב וגו', ותשמעו למצותי: טוב הארץ תאכלו, תשכנו לבטח על הארץ הטובה אשר נתתי לכם, ותאכלו מפריה בשמחה:

(כ) חרב תאכלו. תהיו מאכל לחרב. חרב תאכל אתכם, תאוכלו על ידי ה חרב, על דרך כסו הרים צלה (תהלים פ' י"א) כסו הרים על ידי צלה. ובשאר לשונות אומרים באבלאטיף מחרב תאוכלו, כסו הרים מצלה, אבל בל"הק אין קושרים הפעול עם הפועל באבלאטיף (העירני על הדבר הזה זה שלשים שנה מורי ורבי אלופי ומיודעי הישיש הנכבד מה"חר רפאל ב"יוד סגרי נ"י). ומן הטעם הזה היה שקראו המדקדקים בנין שלא נזכר שם פועלו לכל בנין המורה על קבלת הפעולה. ועיין משתדל (ויקרא כ"א ז'). טוב הארץ תאכלו, חרב תאוכלו, דרך נחות, כמו

דְּבַר׃ (כא) אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ (כב) כַּסְפֵּךְ

יא! דער הערר איזט'ס, דער אלוה שפריכט. (כא) וויא איזט זיא צור מעטצע געוואָרדען דיא איינסט רעדליכע שטאדט! זיא וואר פֿאָללער גערעכטיגקייט, רעכטשאפֿפֿענהייט וואר דאָ זעלבסט צו הויזע; אונד נון מאָרדער. (כב) דיין זילבער ווארד (מיט) שלאקען (גמישט),

רש"י

רבתי עם (איכה א'): צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין בה דיני נפשות כשלא היו מוציאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין. ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו זכריה: (כב) כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. משקין שלכם מעורבים במים

באור

למעלה ז' וי': (כא) איכה היתה לזונה, עד כאן דבר לכל העם, וקראם לשוב בתשובה. מכאן ואילך מדבר על השופטים והשרים, ונבא עליהם כליה והשפלה. לזונה, אין הכוונה על עבודת אלילים, אף לא על ההקטרה בבמות, אלא על רוע המדות, כמו שמפרש והולך. מרצחים, חברי גנבים, וכל זה ראיה שלא נאמר החזון הזה בימי אחז, רק בימי חזקיה. ואם תעיין בדברי הימים, תמצא כי חזקיה השתדל הרבה בהשבת העבודה על כנה, ולא השתדל להעמיד המשפט, ולתקן המדות בין עם הארץ. זונה, משל לאשה בלא בושה, כענין ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמיה ג' ג'): נאמנה, בעלת אמונה, כמו עיני בנאמני ארץ (תהלים ק"א ו'), והאמונה קרובה לצדק, כמו והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישעיה י"א ה'): מלאתי משפט, הכינוי ושם התאר מקבלים לפעמים (במליצת השיר) יו"ד נוספת, כגון שֹׁכְנִי, ישְׁבִי, חֹצְבִי, חֹקְקִי, מְקִימִי, מושיבי, ובלשון נקבה רַבָּתִי שָׂרָתִי אֹהַבְתִּי לדוש (וכן ישַׁבְתִּי, מְקֻנַּנְתִּי (ירמי' כ"ב כ"ג) משפט התוי"ן להנקד בחירק, ודע' בעל המסלול שהזכרתי לשנת בבכורי העתי' תקפ"ז עמוד קע"ב שהמלות האלה מורכבות מן יושבת את, מקוננת את, בטלה ומבוטל', כי מלת אַתְּ יתרה מכל וכל במקום ההיא). ובסמיכות גְנֻבְתִי יום, וכן כאן מלאתי משפט. משפט, בטעם רביע, כן הוא בדפוס ברי"שא שנת רכ"ד, ובדפוס פיזארו שנת רע"ו עם פירוש רד"ק ושנת ר"ף עם פירוש דון יצחק, ובת"נך גדול ויניציאה רפ"ה, ובחומש עם ההפטרות כ"י על קלף אשר בידי. וכן הדעת נותנת שהמלה צריכה לטעם מפסיק פחות מהטפחא שתחת ילין בה, כי מלאתי משפט, צדק ילין בה, הם שני מאמרים המאוחדים לשעבר, ועתה מרצחים הוא מתנגד לשניהם, וכאלו אמר: לפנים היתה מלאה משפט, וצדק ילין בה, ועתה בהפך היא מלאה מרצחים. והנה ידוע כי הרביע מפסיק פחות מן הטפחא, אך הזקף גדול משניהם: ובדפוסים אחרונים, גם במנחת שי, וגם בחומש ר' וואלף היידנהיים, נדפס משפט בזקף, ואינו אלא שבוש: מלאתי משפט צדק ילין בה, ירושלים היתה מלאה משפט מצד השרים והשופטים שהיו עושים דין בין איש לאיש, ועל ידי כן היה הצדק שוכן בה, כי גם העם היו הולכים בדרכי מישרים, בראותם כי יש משפט: ילין, לינה היא דירת הלילה, והושאל לשון זה לכל דירת קבע וישיבת בטח: ועתה מרצחים, ועתה היא מרצחים, כלומר כֻלה מרצחים, היא מלאה מרצחים. מרצחים, הפיעל מורה על הרבילות, כמו מנאפים. ורא"ב"ע אמר שהוא פעל יוצא לשני פעולים, והכונה על הדיינים. ואין זה מדרך הוראת הפיעל. והנה המקרא הזה שהוא תחלת הנבואה על השרים, מדבר על ירושלים בלשון נסתר, כאלו הנביא מדבר בינו לבין עצמו ומתמיה ומקונן איך נהיתה כזאת, ואח"כ מסב פניו אליה ואומר לה לנכח, כספך היה לסיגים. ודוגמת זה עשה ישעיה למעלה, בתחלת החלק הראשון, שהוא תוכחה לעם, פתח בלשון נסתר, בנים גדלתי ורוממתי וגו', ישראל לא ידע וגו', ואח"כ התחיל מוכיחם פנים אל פנים, הוי גוי חוטא וגו', על מה תכו וגו': (כב) כספך היה לסיגים וגו'. דרך משל, כלומר מַה שהיית מקדם ככסף צרוף וכיין טוב, נהפכת להיות סיגים ויין מזוג. אבל פירוש רש"י ורד"ק (שהמטבע היה כסף סיגים, והיין

היה לסגים סבאך מהול במים: (כג) שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא־יבוא אליהם: (כד) לכן נאם האדון יהוה צבאות

דיין גוטער וויין מיט וואססער פערפעלשט; (כג) דיינע גראססען זינד פערדארבען אונד דיבסגענאססען, איין יעדער ליבט בעשטעכונג, אונד יאגט דעם לאהנע נאך; דער וואיזע שאפפען זיא קיין רעכט, אונד דער וויטווע שטרייט געלאנגט צו איהנען ניכט. (כד) וואהל דען! שפריכט דער הערר, גאטט צבאות, ישראל'ס שוטצוועהר: יא, איך וויל מיר אן מיינען

רש"י

כדאיתא בפסיקתא. מהול מעורב ואין לו דמיון במקרא: ומדרש אגדה פותר לשחוק אמרתי מהולל [קהלת ב' ב'] מעורבב: (כג) סוררים סרים מן הדרך הישרה ורודף שלמונים. תשלומין תורגם יונתן אומרים גבר לחבריה עבוד לי בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו לדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבא אליהם. האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושואלה לו היאך הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל: (כד) נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים: אביר ישראל, תקפו של ישראל: הוי לשון הזמנה והכנה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון [זכריה ב' י'] ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני

באור

הנמשל היה מעורב במים) רחוק מאד ממעלת מליצת ישעיהו. ולדעת רשב"ע הוא משל על השופטים ועל השרים, על כן אחריו שריך סוררים, והטעם המובחרים שבהם הם סיגים. ונראה לי שאם איננו רחוק שימשיל גדולי העיר לכסף, רחוק הוא שימשיל אותם ליין, ויאמר עליהם שסבאך מהול במים. כספך היה לסיגים, סיג נקרא כל מה שאינו כסף (או זהב) והוא מעורב עם הכסף (או עם הזהב) במקום מחצבו. ומפרידים הסיגים מן הכסף (ומן הזהב) במלאכת הצירוף על ידי האש. ובאמרו כספך היה לסיגים אין הכוונה שהכסף נהפך והיה כלו סיגים, אך הכוונה שאיננו עוד כסף צרוף, אבל הוא כסף מעורב עם סיגים, על דרך שאומר אחריו סבאך מהול במים, וכן משמע למטה (כ"ה) שאומר ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך, משמע שיש שם גם כן כסף טוב שישאר אחרי הסרת הסיגים: סבאך, שרש סבא מורה על שתייה מרובה, ואולי מזה קראו סבא ליין טוב שקופצים עליו הסובאים: מהול, ענין מילה וכריתה, וכן בלשון ערבי כשאדם מערב מים ביין אומרים שעשה בו פצעים והרג אותו, מפני שהחליש כחו. וכן המשורר הרומי Martialis אומר jugulare Falernum, שחט היין הטוב (סולטענס, ואחריו רמ"ז וגעז'). מהל ומול אחד הם, כמו בוס ובוז בעברי, בהת והבט בארמי: (כג) שריך סוררים, לשון הנופל על הלשון, וסוררים ענין סורר ומורה, פרה סוררה, כתף סוררת, סרים וסולכים לבלתי שמוע בקול, וכמפורש בירמיה (ה' כ"ג) ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו: וחברי גנבים, מקבלים שחד מן הגזלנים, לבלתי הענישם, והנה זה כאלו חולקים עם הגנבים: כלו, כל אחד מהם, כמו ושלישים על כלו (שמות י"ד ז'), כי כלו חנף ומרע (ישעיה ט' ט"ז): שלמונים, כמו שלומים, כטעם השר שואל והשופט בשלום (מיכה ז' ג') כלומר נוטלים שכר על דיניהם, ומי שלא יוכל לשלם לא יעשו לו דין: ולפיכך ריב אלמנה לא יבא אליהם, כיודעת היא שאין שומעים לה לריב ריבה, מאחר שאין לה לשלם. הנו"ן במלת שלמונים עומדת במקום הדגש שבמלת שלום, וכן גבזן וחבריו הנ"ון במקום הדגש שבמשקל גנב גנח, וכן למטה (כ"ג י"א) מעזניה במקום מעזיה: (כד) לכן נאם האדון, שהוא למעלה מן השרים: אביר, ל' אברה, שמגין על עמו, כטעם באברתו יסך לך (תהלים צ"א ד'): הוי ל' קריאה, כפירוש רש"י: אנחם, אניח חמתי ע"י הנקמה, כטעם והניחותי חמתי בם והנחמתי (יחזקאל ה' י"ג) וכן כל נחם בכל הוראותיו נגזר משרש נוח, ואין עקר שרשו אלא נח, והנעד אם זה ינחמנו (בראשית ה' כ"ט), הכתלך נח ושוקט מאשר שנגמר בלבו לעשות, והמתנחם מאבלו

הפטרת הדברים

אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃
(כה) וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ
וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ (כו) וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ

ווידערזאכער, גענוגטהוּ־ אינג פערשאפפען, אינד ראכע נעהמען אן מיינען פיינדען! (כה) איך וויללמיינע האנד אן דיר אנלע־ גען, אונד מיט פאטאשע גלייכזאם דיין שלאקענפאללעס זילבער רייניגען, אונד אללע דיינע צינגמהיילכען הערגשאפפען. (כו) איך זעטצע ווידער דיינע ריכטער איין, וויא זיא

רש״י

במעשיהם: (כה) ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים. כבר. לשון בורית ספו״ן בלע״ז ולשון לשון נקיון כמו ובר לבב [תהלים כ״ד] ע״ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו. סיגיך האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערובות רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעים שהם הסוג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך, בדיל אשטיי״ם בלע״ז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: עיר

באור

נח תיגונו: מצרי מאויבי, אנשי חמס ועול המזיקים לצדיקים נקראים אויבי ה׳, וכן אתה אוהב (תהלים ל״ג) בפרוח רשעים כמו עשב ויצינו כל פועלי און וגו׳ כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך אבדו יתפרדו כל פועלי און: (כה) ואשיבה ידי עליך, ענין התעסקות בדבר והכפת היד עליו פעם אחר פעם, כאומן העושה מלאכתו, כטעם אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום (איכה ג׳ ג׳), ודוגמתו השב ידך כבוצר על סלסלות (ירמיה ו׳ ט׳) להשיב ידך על חרבות נושבות (יחזקאל ל״ח י״ב), ועל צריהם אשיב ידי (תהלים פ״א ט״ו). ואע״פ שרוב שמוש המליצה הזאת הוא לרעה אין זה מצד טבע המליצה עצמה, כי שוה הוא לטוב ולרע, וכאן הכוונה שהאל יתעסק בצירוף הסיגים, והוא רע לרשעים, וטובה גדולה לכלל האומה. ומליצת השבת יד בלא מלת על, יש לה הוראה אחרת, והיא להורות שאדם מוסף ידו אליו, כמו ויהי כמשיב ידו (בראשית ל״ח כ״ט), ויהושע לא השיב ידו בכידון (יהושע ח׳ כ״ו), ויש בכחה עזיבת פעולה, כמו לא השיב ידו מבלע (איכה ב׳ ח׳), מעול ישיב ידו (יחזקאל י״ח ח׳), והשיבותי את ידי (שם כ׳ כ״ב): ואצרוף כבור סיגיך. פעל צרף נאמר על התכת המתכות באש כדי להבדיל מהם הסיגים, ואומרים כסף צרוף (תהלים י״ב ז׳) כסף שהותך ועל ידי כן נבדלו ממנו סיגיו, ומי שאומנותו בהתכת הזהב והכסף לזקקם ולעשות מהם כלים, נקרא צורף. ובלשון משאל לרופה אמרתך מאד (שם קי״ט ק״מ) טהורה מכל תום, כאלו הוסר ממנה כל פסולת. ואלדפנו לך שם (שופטים ז׳ ד׳) אבדיל הראוים מהבלתי ראוים. והנה פעולת הצירוף מתייחסת תמיד אל הדבר המעורב מטוב ורע, ולא על הרע לבדו, ויקשה לפי זה איך אמר כאן ואצרוף כבור סיגיך, ואיך עשה הצירוף נופל על הסיגים דווקא? לפיכך נ״ל, כי כמו שאמר למעלה כספך היה לסיגים והכוונה לא סיגים דוקא אלא כסף מעורב עם סיגים, כן אמר כאן ואצרוף כבור סיגיך ואין הכוונה סיגים דוקא, אלא כסף סיגים. כסף מעורב עם סיגים, ואחר שאמר שיצרוף הכסף ההוא המעורב עם סיגים, פירש ואמר על הסיגים ממש ואסירה כל בדיליך. כבור, טעמו כְּבֹבֶר, כמו שעושים על ידי הבור, וכמוהו למטה (ט׳ ב׳) כיום מדין שיעורו כביום מדין, וכן ושבה אל בית אביה כנעוריה וכן עודי כימי קדם, וכמהו רבים (רא״ז וגעז׳), וכן כאלות הלילה (שמות י״א ד׳) שיעורו כבחצות הלילה. ורד״ק מפרש בלא חסרון בי״ת אצרוף סיגיך כמו הבור, כמו שיעשה הבור המנדר הכסף מן הסיגים, אך נ״ל בלתי נאות להמשיל האל אל הבור, ויותר נכון להמשילו אל הצורף העושה מעשהו על ידי הבור, ומה שמצאנו (מלאכי ג׳ ב׳) כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים, כבר פירש שם רד״ק כי יום ה׳ הוא הנמשל לאש ולבורית. לא האל עצמו. והבור הזה אינו בורית הכבסים (sapo), אבל דבר שנותנים במתכות למהר התכתם. והוא הנקרא sal alcali או sal lixivii, או potassa, והוא מאפר קלת עליס, והיה ג״כ מהמש בכבוס הבגדים, וזה ע״י סמן שהיו מעדיים בבר, והיו עושים ממנו בורית מכבסים (רא״ז וגעז׳), וידוע כי בר ובורית מגזרת ברר הקלוב בעניינו לפרש נקה: בדיליך, חלקי הבדיל המעורבים בכסף: (כו) ואשיבה שפטיך, מעשה שהאנשים שיהיו אז שפטיך יהיו צדיקים כמו בימי קדם, כלומר אחרי הסרת השופטים שיש לך עכשו, אתן לך צדיקים כמו בימי קדם, כלומר אחרי הסרת השופטים שיש לך עכשו, אתן לך צדיקים תחתיהם: ויועציך, יועצי המלך כמו אחיתופל הגילוני יועץ דוד (ש״ב

כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: (כז) צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה:

אין דער פֿאָרצייט וואַרען, אונד דיינע רעטהע, וויא זיא איּם אורשפּרונג וואַרען. אלסדאַן הייסעסט דוא: שטאַדט דער גערעכטיגקייט, רעדליכע בורג. (כז) ציון ווירד דורך גערעכטיגקייט גערעטטעט, אונד איהרע בעוואָהנער דורך רעכטשאַפֿפֿענהייט.

רש"י

הצדק. כשתחלה לדק ילין בה: (כז) במשפט תפדה. על ידי שיהיה בה עושה משפט: תפדה מעונותיה: ושביה. עושי תשובה שבתוכה: (בצדקה. במלדיקים עצמם במשפט ובצדק' שבתוכ')

באור

ע"ן י"ג): יקרא לך. תהיי. מליצת יקרא לפלוני ויאמר לפלוני שגורה מאד בישעיה ובשאר מליצים להורות לא על קריאת שם, אלא על אמתת מציאות המקרה בעצם. כמו כי ידעתי בגוד תבגוד ופושע מבטן קורא לך (למטה מ"ח ח') הכוונה פושע מבטן היית. וכן כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים (נ"ו ז') הכוונה יהיה. וכן לא יאמר לך עוד עזובה (ס"ב ד') לא תהיי ולך יקרא דרושה (שם י"ב) תהיי, ועיין פירושי על לא יקרא עוד לנבל נדיב (ל"ב ה'): עיר הצדק יקרא נאמנה, אחר שילדו מגדולתם השופטים והשרים הרשעים, ויהיה המשפט ביד אנשים ישרים, אז גם העם ישובו מעט מעט לעשות צדקה ומשפט, ותהיה העיר עיר הצדק קריה נאמנה, כמו שהיתה מקדם. כמו שאמר למעלה איכה היתה לזונה קריה נאמנה צדק ילין בה. ולשעבר הייתי מפרש עיר הצדק קריה נאמנה להוראה אחרת, והוא על הקיום וההתמדה, כלומר אז תהיי עיר קיימת וקריה נאמנה ומתמדת הפך מה שאמר למעלה ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה. וידוע כי צדק קרוב לאמת ואמונה (והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו), וכמו שאומרים אמת ואמונה ונאמן להורות על הקיום וההתמדה. כמו ומיים רעים ונאמנים, כן אמרו אילי הצדק (למטה ס"א ג') להורות אילנות קיימים לדורי דורות. וכן הון עתק וצדקה (משלי ח' י"ח) ענין קיום והתמדה, וכן כאן עיר הצדק עיר קיימת. דרך נחות אמר למעלה קריה נאמנה צדק ילין בה להוראה אחת. וכאן עיר הצדק קריה נאמנה להורא' אחרת. ואחרים יפרשו: (כז) תפדה, שרש פדה איננו נאמר על פדיון שבויים לבד. אלא על הצלה מכל צרה ומוקה. ושביה, כמו וישביה, כמו ושבתי בבית ה' לאורך ימים (תהלים כ"ג ו'), שהוא כמו וישבתי, וכן אם שוב תשבו בארץ הזאת (ירמיה מ"ב י"ד) שהוא כמו אם ישוב. וכן אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (שם ד' א') תשוב השני ענינו תעמוד, כאלו נאמר תשב. והנה ישב ושוב כמו יטב וטוב, ינק ונוק, יעץ ועוץ. וגם הפירוש הזה (ושביה כמו וישביה) לקח ממני ונכתב בישעיה דפוס פראג. (ולא נכון לפרש ושביה ענין תשובה כפירוש רש"י ורא"ב"ע ורמ"ז' ובעז') כי אין טעם להגיד במה יפדו העושים תשובה, כי הכל יודעים כי בזכות תשובתם יגאלו. גם אין לפרש שביה החוזרים מן הגלות (כדעת רד"ק), כי לא דבר כאן כלל על הגלות. והנה הנבואה הזאת נאמרה בימי חזקיהו, והמכוון בה לבשר מפלת שבנא אשר על הבית, וממשלתו תנתן לאיש צדיק (אליקים בן חלקיהו), כי אחר שהנביא קורא לאליקים עבד ה' (למטה כ"ב כ'). יש להאמין כי כשעומד על בית המלך הסיר השופטים הרשעים והעמיד צדיקים תחתם, אע"פ שלא נזכר זה במלכים ודברי הימים המקצרים הרבה נקודות הפרטיות. והנה החסון העתיד להיות לנערת הוא שבנא, ופעלו שיהיה לניצוץ הם השרים והשופטים שהעמיד, ונפלו במפלתו. ואמר שהם יהיו לניצוץ, כלומר מהם יצא ניצוץ שישרוף אותם ואת האילן יחדו, והאילן החסון יהיה כנערת יבער כרגע (ודוגמת זה בדברי יותם (שופטים ט') תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך), והטעם כי השופטים והשרים השפלים הם אשר מלאו את הארץ חמס, והעלו חמת ה' וחמת העם והמלך עליהם ועל שבנא אשר בצלו יחיו. והנה האילים (אילנות גדולים) והגנות משמשים לשבת בצלם, וכן השופטים והשרים הרעים היו יושבים תחת צל שבנא וסיעתו הרשעים, והיו בוטחים שיוכלו לעשות עול וחמס בלי פחד, והנביא מודיעם כי יבושו מבטחונם, ויבושו מאותם האילים והגנות. ויהיו הם עצמם כאלה נובלת עלה וכגנה אשר מים אין לה:

הפטרת ואתחנן

(ישעיה מ' א' עד כ"ו:)

(א) נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ (ב) דַּבְּרוּ
עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי
מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד
יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ (ג) קוֹל קוֹרֵא
בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה

(א) טראָסטעט, אָ טראָסטעט מיין פֿאָלק, ווירד אייער גאָטט שפּרעכען: (ב) רעדעט ירושלם צו הערצען אונד פֿערקינדיגעט איהר, דאס געענדיגט זייא איהרע דינסטצייט, דאס צו ענדע זייא איהרע שטראַפֿע; דען זיא האט פֿאָן דער האנד דעם הערון בערייטס דאז דאָפפעלטע ערהאלטען פֿאָן דעם וואס איהרע מיסעטהאטען פֿערדינטען. (ג) איינע שטיממע פֿערנעהמע איך וועלכע רופֿט: אין דער וויסטע באהנעט דעם הערון דען וועג! עבנעט

רש"י

(א) נחמו נחמו. חזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות הפסיק פרשה זו בינה לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: (ב) כי מלאה צבאה. ת"י עתידא דתיתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מלבאה. ויש פותרין צבאה כמו (איוב ז') הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה. נתפייס: כי לקחה וגו'. ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם ה' כאילו לקח על חד תרין בכל חובהא. ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא"ת האיך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו הלא מקרא מלא (ירמי' ט"ז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקודש קורא במדבר דרך ירושלם: פנו דרך ה'. לשוב גליותיכם

באור

(א) נחמו נחמו עמי, מכאן עד סוף הספר נבואות נבא ישעיהו לעתים רחוקות, ולא אמר הנבואות האלה בקהל עם, אלא כתבם בספר לדור אחרון. ורא"ב"ע ורבים מהאחרונים חשבו כי אין הנבואות האלה לישעיה, ושלא נכתבו עד ימי כורש, וכבר סתרתי בנינם בכרם חמד שביעי מן עמוד רכ"ה עד רמ"ג. נחמו. יונתן ורש"י ורא"ב"ע ורד"ק וגבעז' פירשו הדבור חוזר אל הנביאים, ורא"ב"ע מוסיף: או לגדולי העם. והנכון כדעת רד"ק שיצא הצווי לפעמי' לא לאדם מיוחד, אלא למי שיהיה, כמו ראה ריח בני, חזקו ידים רפות (ישעיה ל"ה ג'), וכן כאן, ה' יקרא לעמים כלם ואל תבל ומלואה לנחם את עמו: (ב) דברו על לב, תנחומים והבטחת טובות, כמו וידבר על לב הנערה (בראשית ל"ד ג'), וינחם אותם וידבר על לבם (שם נ' כ"א), ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (שמואל ב' י"ט ח'). וקראו אליה, הגידו לה, והשמיעו אליה את הקריאה הזאת, כטעם לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה (יונה ג' ב'), וכן תרגם יונתן ואתנבו עלה. והקריאה היא כי מלאה צבאה וגו': כי מלאה צבאה, זמן עבודתה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז' א'). והמליצה לקוחה מאנשי הצבא שיש להם זמן קבוע שהם מועדים ללכת למלחמה, ואחר מלאת הזמן ההוא הם פטורים, וכיוצא בזה במשכן מלאכו צבא העבודה, ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. כי נרצה עונה, נשלם ענשה, כמו ואז ירצו עונם (ויקרא כ"ו מ"א) עיין נתה"ש (ויקרא כ"ו ל"ד). כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה דברי תנחומין הם, ודרך המנחמים להגדיל הצרה בעיני מי שבאה עליו, למען הראות עצמם מרגישים בצרתו, שאם לא יעשו כן, יאטם אזנו לתנחומיהם. וקרובין לזה דברי דון יצחק. ומי שלא תנוח דעתו בפירוש הזה, הנה לו פירוש אחר, והוא לר' שלמה מאדיני ז"ל (רב בפאדובה) בספרו תקון עולם, ולדעתו כפלים בכל חטאתיה הוא כמשמעו, והוא על דרך אמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, והנה אמר שכנסת ישראל קבלה עונש חטאתיה וגם יותר, למה תעמוד עוד בגלות? כפלים בכל. הבי"ת מורה על הכפלת איזה מספר (X). וכן עשרים באמה, עשרים פעמים אמה. ולא יתכן לומר כפלים ככל, כי הכ"ף מורה על השווי (=): (ג) קול קורא. אני שומע קול שקורא, וכן במקומות הרבה במקרא צריך להוסיף מלות אני שומע קודם מלת קול, או מלת קול היא עצמה במקום מלות אני שומע, כמו קול דמי אחיך צועקים אלי, אני שומע דמי אחיך שצועקים אלי. וכן קול צופיך נשאו קול (ישעיה נ"ב ח'). קול נגידים נחבאו (איוב כ"ט י') וכן קול ה' על המים והבריו שבמזמור כ"ט, בכלם מלת קול ענינה אני שומע, כגון קול ה' שובר ארזים טעמו

לֵאלֹהֵינוּ׃ (ד) כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה
יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃
(ה) וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי
פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ (ו) קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה
אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃
(ז) יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ

קמץ בז"ק

אין דער איינאֶדע איינע שטראַסע אונזערם גאָט־טע. (ד) יעדעס טהאל ווירד זיך ערהעבען, יעדער בערג אונד היגעל ווירד זיך פערטיפען, דער קרוממע פפאַד ווירד גראַדע ווערדען, אונד דיא בערגיגען געגענדען צו עבענען פלעכען. (ה) דיא מאַיעסטעט דעם העררן ווירד זיך אָפפענבאַרען, אללע שטערבליכען אָהנע אינטערשיד ווערדען זיא געוואהרען, יא, דער העררד איזט עס, דער אלזאָ רעדעט. (ו) דיא שטיממע איינעס אנדערן פערנעהמע איך, וועלכער שפריכט: פערקינדע! „אונד יענער שפריכט: וואס זאָלל איך פערקינדען? יעדער שטערבליכע איזט גראַז, אונד אללע זיינע גונסט דער פעלדבלומע גלייך. (ז) עס פערדאָררעט דאז גראַז, עס וועלקט דיא בלומע ווען דעם העררן הויך דאריבער וועהעט. יא גראַז איזט דער שטערב־

רש"י

לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. וההר ישפיל הרי דרך חלקה ושוה ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות. (הרכסים מתורגם גדודים בלשון נוטה כמו גדודי הנהר): הרכסים. כמו וירכסו את החשן [שמו' כ"ח]: לבקעה. קשני"א בלע"ז. ארץ חלקה ושוה: (ו) קול. מאת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל המגביהים תהפך גדולתם ותהיה כחציר. ד"א (כל הבשר חציר) סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר יתמולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות כשיבש חציר נבל ציץ כן כשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי בשרי מבשרת ציון, כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה: וכל חסדו כציץ השדה.

באור

אני שומע את הקול שהוא שובר ארזים, והעד וישבר ה' את ארזי הלבנון, לא וישבר קול ה'. אף כאן הנביא אומר נדמה לי כאלו יש מי שקורא וגו': פנו דרך ה'. פנו דרך שתהיה לה', והטע' לעבור גאולי ה'. והכוונה שלא יהיה דבר שיעכבם ויעיקם לפניהם לבלתי ישובו על אדמתם בשלום, כמו שמפרש דרך סיר: (ד) כל גיא ינשא וגו': כל גיא ינשא. אינם דברי הקורא הקודם (כדע' בעז'), כי הקורא מדבר בלשון צווי. וכאן מדבר דרך הגדת העתיד, כי אמר והיה העקוב, ולא אמר ויהי. אבל הם דברי הנביא המפרש ומגיד כי כדברי הקורא כן יהיה באמת: (ה) ונגלה כבוד ה', ה' יתגלה ויוודע על ידי הגאולה שיגאל את עמו. וראו כל בשר יחדו: כל העמים יראו כבוד ה', כלומר מעשי האותות והמופתים ויאמרו אצבע אלהים היא, כאלו בעיניהם יראו אותו עושה אותם כטעם ובקר וראיתם את כבוד ה' (שמות ט"ז ז'), וכן למעלה המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (ל"ה ב'), וכן למטה לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי (ס"ו י"ח): כי פי ה' דבר, מליצה שגורה בפי הנביאים לקיים מה שאמרו ולומר כן יהיה בלא ספק, מאחר שהאל דבר, וכן למעלה חרב תאכלו כי פי ה' דבר (א' כ'). וכן למטה והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר (נ"ח י"ד), וכן במיכה (ד' ד') וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי ה' צבאות דבר. ובעלי הטעמים הפכו את הענין, שלא תהיה המליצ' קשה בעיני הסמוך שכל בשר יראו כבוד ה' וסמכו וראו כל בשר יחדו אל כי פי ה' דבר. כאלו כוונת הנביא שכל בשר יראו שמה שאמרו הנביאים היה באמת דבר ה'. ואחרי הטעמים נפתו המפרשי', וגם רמ"ז ובעז'. וגם פירושי זה הובא בדפוס שנת תקל"ח: (ו) קול אומר קרא, אחר שהזכיר למעלה קול קורא, אמר כי שמע קול אומר אל הקורא ההוא קרא, והקורא משיב מה אקרא, והאחר משיבו כל הבשר וגו', כל הבשר חציר וגו', זה לא נאמר אלא להגדיל ההתנכרות באמרו אחריו ודבר אלהינו יקום לעולם, שהוא המכוון בקריאה הזאת: וכל חסדו, אהבתו והשתדלו להועיל לזולתו: (ז) אכן חציר העם, אגיד הוא העם של כל בשר שנזכר: העם, אסיפה וקבוץ,

אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ (ח) יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ
וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ (ט) עַל הַר־גָּבֹהַּ
עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת
יְרוּשָׁלָ͏ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה
הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ (י) הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּחָזָק יָבוֹא
וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃
(יא) כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים
וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ (יב) מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ
מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ

קמיץ בז"ק

ליכען הויפע! (ח) יענעם
גראז פערדארט, יענע
בלומע וועלקט; אבער
אונזרעס גאָטטעס וואָרט
האט אימר בעשטאנד.
(ט) שטייגע אויף איינען
האָהען בערג, אָ פער־
קינדערין ציון'ס! ערהעבע
מיט מאכט דיינע שטימ־
מע, אָ פערקינדערין
ירושלים'ס! ערהעבע זיא
פורכטלאָז! זאגע דען
שטעדטען יהודה'ס: ער
קאָממט, אייער גאָטט!
(י) גאָטט, דער הערר,
קאָממט אלס אללגעוואל־
טיגער מיט זיגרייכעם ארמע, ער ברינגט זיינען לאָהן מיט זיך, אונד זיינע פערגעלטונג שרייטעט
פאָר איהם הער. (יא) גלייך איינעם הירטען דער זיינע העערדע ווייד, דער מיט דעם
ארמע דיא לעממכען פערזאממעלט, אונד זיא אין זיינעם שאָסע טרעגט, אונד דיא זייגענדען
שאפע זאנפט לייטעט. (יב) ווער איזט'ס, דער מיט זיינער האנד דיא וואססער געמעססען,
דער מיט איינער שפאננע דעם הימעלס אויסדעהנונג בעצייכנעט? דער מיט איינעם געפעסע

רש"י

כי חסד לאומים חטאת [משלי י"ד]: (ח) נבל. כמש: (ט) מבשרת ציון. נביאי המבשרין לציון
ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר [לקמן נ"ב] זכו קל כזכר לא זכו תא כנקבה ואחר פעמיו
עד הקן: (י) בחזק יבוא. על האומות ליפרע: הנה שכרו אתו. מזומן אתו לצדיקים:
ופעולתו. שכר פעולה שעליו ליתן להם: (יא) כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו ויקבץ טלאים
ובחיקו ישאם: עלות ינהל. מינקתא ביניה מדבר הלאן המניקות. ינהל כמו מנהל: (יב) מי
מדד וגו'. כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו כח לשמור הבטחות הללו: בשעלו. בהליכתו

באור

ונאמר לפעמים דרך בזיון: (ח) יבש חציר, זה החציר שאליו המשלנו האדם הוא מתייבש:
יקום לעולם. שרש קום נופל על קיום הדבר ובאתו לפועל: (ט) מבשרת ציון, דרך משל.
כי היה המנהג אצל הקדמונים שתהיינה הנשים מגידות הבשורות הטובות כמו המבשרות צבא
רב (תהלים ס"ח י"ב) (לאוונה) הנה אלהיכם. הנה הוא בא: (י) בחזק יבוא, במדת אל
חָזָק, כלומר יתגלה כחזק. ודומה למליצה הזאת וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי,
במדת אל שדי. ודומה לזה שמוש מלת en בלשון צרפת: מושלה לו, מלת לו נראית יתרה, כמו
על הר גבוה עלי לך, לֵךְ לָךְ, ברח לְךָ, ויש במשמעה תמיד להנאתו ולטובתו, מושלה לו,

מושלה בעדיו כחפצו: הנה שכרו אתו. מצייר את האל כמלך השב מנצחון המלחמה, ומשלם
שכר טוב לאנשי חילו אשר עָבדו באמונה ובגבורה (ראז'): ופעֻלתו, השכר נקרא פעֻלה. כמו
לא תלין פעלת שכיר אתך (ויקרא י"ט י"ג). וכן למטה (מ"ט ד') אכן משפטי את ה' ופעלתי
את אלהי, וכן השם פֹּעַל, כמו ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמי' כ"ב י"ג): (יא) כרועה,
ה' ידמה בהשיבו גאוליו מן הגלות ובהצילו אותם מכל אויב בדרך, לרועה עם עדרו: טלאים,
הם הקטנים, כמו טלה חלב אחד (שמואל א' ז' ט'), ובלשון ארמית טַלְיָא נער: עלות, הן
המֵניקות, כמו שתי פרות עלות (שמואל א' ו' ז'): (יב) מי מדד וגו', מי הוא שבדא את
העולם ויסד כל חלקיו בסדר הנון, כאלו עשה הכל במדה ובמשקל? הלא הוא האל, וכמו
שהיה בידו לעשות נפלאות הבריאה, כן יעשה נפלאות הגאולה (רד"ק). ובעז' מפרש מי יוכל
למדוד מעשה היוצר, כלומר הלא מה שברא אין לו חקר. ואין הפירוש בזה נכון, שאם כן לא
אומר בשעלו, ובזרת, כי ידוע שלא יוכל היום באגרוף, אך אפשר שימדד במדות גדולות, ותאמרו

וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ (יג) מִֽי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהֹוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ (יד) אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ

דער ערדע שטויב געמעססען, מיט דער וואגע דיא בערגע אונד מיט דען וואגשאלען דיא היגעל געוואָגען האט? (יג) ווער קעננט דען וויללען דעם הערדן? ווער איזט רער, דעם ער זיינע ענטשליסונג בעקאננט מאכע? (יד) מיט וועם האט ער זיך בעראטהען, דער איהן אויף עטוואס אויפמערקזאם מאכטע, דער איהן אויף דען רעכטען פפאד געלייטעט האבע, דער איהן ווייזהייט געלעהרט אונד דען וועג דער ערקעננטניס געצייגט

רש"י

שנא' דרכת בים סוסיך [חבקוק ג'] בשעלו שביל כמו הכרמי' במשעול [במדבר כ"ב]. (ד"א) שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורי' [יחזקאל י"ג]: תכן. אמוללו"ר בלע"ז ל' מדה ותכיין כמו ותוכן לבנים תתנו [שמות ה']: וכל בשליש. ומדד בשלישיות שליש מדבר שליש ישוב שליש ימים וכהדו'. נ"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות. ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש [תהלים פ']: ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלי' בארץ רכה: (יג) מי תכן. את רוח הקדש בפי הנביאים ה' תכנו וכדי הוא להאמין: ואיש עצתו יודיענו. רוחו כן תרגם יונתן. ולפי משמעו ואיש עצתו מושב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עלה: (יד) את מי נועץ ויבינהו. ואת מי מן האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאים כמו שנאמר באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' [בראשית י"ח]: ויבינהו וילמדהו באורח משפט. את מי מן האומות עשה כן שילמדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומר למען אשר יצוה וגו' [שם] וכליותיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי [תהלים ט"ז]: (את מי

באור

בשעלו ובזרת. ראיה שהכוונה על האל עצמו, כי עליו יאמר דרך משל שמחזיק מי הים בשעלו: בשעלו, באגרופו (רד"ק) כמו בְּשַׁעֲלֵי שעורים (יחזקאל י"ג י"ט): בזרת, פירשו רז"ל שלשה טפחים, ודעת י' ד' מיכאעליס שהוא השיעור הנקרא spithama (ובאיטלקי spanna) והוא המרחק שבין האגודל לאצבע קטנה כשאדם מרחיב ראשי אצבעותיו. ואולי השיעור הזה הוא שלשה טפחים. וי"ל שהמלה נגזרת ממלת זרת שבל"א שהיא שם האצבע הקטנה, והוא מן זֶרֶת, כאשר כתב התשבי בשם אביו: תִּכֵּן, ידע מדתם. שרש תכן מורה ידיעת הדבר בשלמו',

יהיה זה במדה במשקל או במספר. או בדרך אחר, כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה' י"ח) הוא במספר. ובמתכנתו לא תעשו (שם ל' ל"ב) הוא במספר ובמשקל. את הכסף המתכן (מלכים ב' י"ב י"ב) הוא במספר, ומים תִּכֵּן במדה (איוב כ"ח כ"ה) הוא במדה, ותוכן לבות ה' (משלי כ"א ב') ותוכן רוחות ה' (שם ט"ז ב'). ולא נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג') ענין ידיעה בשלמו', וכן לא יתכן דרך ה' (יחזקאל י"ח כ"ה) הטעם אי אפשר להבינו. כלומר אינו מתישב על הדעת. וכן אנכי תכנתי עמודיה (תהלים ע"ה ד') הם דברי המשורר, וזה ענינם: אני יודע מה הם העמודים שעליהם תכון תבל בל תמוט. ומה הם העמודים? ההשגחה, ומשפטי ה' העושה דין ברשעים ומשלם שכר טוב לצדיקים. לפיכך אני אומר להוללים אל תהלו וגו' וגו', כי אלהים שופט וגו' וגו'. והנה גם תכנתי זה אינו יוצא מענין חבריו, כלם ענין ידיעה ברורה ומדוקדקת. ואין שום יַחַס לשרש תָּכַן עם שרש תָּקַן (תקן משלים הרבה, קהלת י"ב ט') הידוע בארמי ובדברי

רז"ל, וממנו תַּקָּנַת שבת בספרים כ"י בקו"ף. וכן צריך להיות: וְכָל, לשון מדה. מענין יָכִיל

שענינו יחזיק, ומזה בארמית מכילא, מכילתא, ענינו מדה. בשליש. שם מדה או כלי, כמו ותשקמו בדמעות שליש: (יג) מי תכן את רוח ה', אחר שהוא כל יכול, כל אשר יחפוץ יעשה. ומי יוכל לדעת מה בלבו וברוחו לעשות (הרמב"ם במורה חלק א' פרק ע'), וזה נגד הבינה, ונקוד הדבר בעיני שאינו אלא טעות סופר: ואיש עצתו יודיענו. ומי הוא האיש אשר יודיעהו ה' את עצתו אשר יעץ לעשות (רלב"ע), וגם זה נגד הבינה. ורש"י רד"ק רלב' ובעז' פירשו מי איש עצתו שיודיע וִילַמֵּד את האל, וזה מגנס ענין הפסוק הסמוך: (יד) בארח משפט,

דַּעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ (טו) הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ (טז) וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ (יז) כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ לוֹ׃ (יח) וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ לוֹ׃ (יט) הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ

האבע? (טו) וועהרענד נאציאנען אין בעציהונג אויף איהן איינען טראָפּפען גלייכען דער פאָם איימער פעללט, אונד דעם שטויבע אויף דער וואגשאלע גלייך צו רעכנען זינד; וועהרענד ער דיא אינזעלן דעם לייכטען שטויבע גלייך אין דיא האָהע העבען קאַן.
(טו) אונד דער לבנון — ער ווירדע ניכט צום פייער הינרייכען, דיא טהירע אין דעמזעלבען ניכט צו גאנצאָפפערן הינלענגליך זיין. (יז) אללע נאציאָנען זינד וויא ניכטס געגען איהן; אלס ניכטיג אונד אייטעל ווערדען זיא פאָן איהם אנגעזעהען. (יח) אונד מיט וועם ווֹאללט איהר גאָטט פערגלייכען? אונד וואס וואָללט איהר איהם ענטגעגענשטעללען דאז איהם עהנליך זייא? (יט) עטווא איין בילד, דאז דער קינסטלער פערגאָלדעט, דאז נעמליך דער גאָלדשמידט

רש"י

נרעץ ויבינהו. הלא להקב"ה הן כל גוי' לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו: (טו) הן גוים כמר מדלי. ואין חשובין לו להעמיד אותם לנצחם לגלות סודו: כמר מדלי. כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי והשקע טנופת המים ועוקצין העץ לימוניד"א בלע"ז: וכשחק מאזנים. שהנחשת מעלה עיפוש ומשתחק: כדק. אבק דק: יטול. כאבק הנושא ועולה על ידי רוח כדק אשר יוטל: (טז) אין די בער. על מזבחו: וחיתו. של לבנון אין די עולה. ד"א ולבנון אין די בער גו' לכפר על עון האומות: (יז) כאין נגדו. כאין הם בעיניו ואינם חשובים לפניו: (יט) נסך. מסכה: נסך חרש. חרש של ברזל נוסכו ומגדלו מנחשת ואח"כ הצורף מקרעו בטסי זהב ומלפהו

באור

הדרך הנכונה בכל דבר: (טו) הן גוים. והלא הגוים הם לפניו כטיפת מים הנופלת מן הדלי ואין הדלי חסר כלום, וכן כאבק שבמאזנים שאינו מוריד הכף כלום: הן איים כדק יטול, אם ירצה יגביה האיים ממקומם, כאלו הם אבק דק: יטול, משרש נטל שענינו הגבהה, כמו וינטלם וינשאם: (טז) ולבנון. אחר שאמר הן איים כדק יטול, הזכיר הלבנון שהוא הר גבוה, והשומע סבור שהוא בא לומר ולבנון כאין נגדו, וכיוצא בזה, והנה פתאום הנביא מחליף הענין. כאומר אין צריך לומר כי לבנון כאין נגדו אך אפילו להבעיר אש לעולות הראויות לכבודו אינו מספיק, וכן חיתו אין די עולה. ואולי לזה נתכוון בה"ט, שהגדיל ההפסקות יותר ממה שהיה צריך. כי שם זקף במקום שהיה יכול לשום טפחא: (יז) מאפס, וכן למטה (מ"א כ"ד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע, וכן המה מהבל יחד (תהלים ס"ב י'), הוראת המ"ם קשה ומסופקת: (יח) ואל מי תדמיון אל, אם כן התחשבו בלבבכם שהוא כאחד מאלילי הגוים? אל מי תדמו אותו, ומה הדבר אשר תערכו לפניו לומר שהוא דמותו ודומה לו? ויפה אמר בגז' שאין הכוונה שאין לעשות דמות ופסל לכבודו, אלא שאין להמשיל לו אלילי הגוים. ומה דמות תערכו לו, אין טעם דמות כאן פסל וצלם (וכמו שתרגם גם בגז' געבילדע), אלא דבר שיש לו דמיון עם דבר אחר, כמו בדמות אלהים עשה אותו, דמיונו כאריה יכסוף לטרף: תערכו. תשימו לפניו, כמו בקר אערוך לך ואצפה, אסדר לפניך תפלתי, וכן ויגידה ויערכה לי (ישעיה מ"ד ז'). ואיננו ענין הערכה והשואה, כי אז היה צריך לומר תעריכו בהפעיל, כמו יעריכנו הכהן, וכשהוא בקל איננו אלא עומד, כמו לא יערכנה פטדת כוש (איוב כ"ח י"ט) וכן כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' (תהלים פ"ט ז'). אבל בענין שימה וסדור הוא פעל יוצא (ויערוך את העצים) גם בבנין הקל, ולא יאמר בהפעיל: (יט) הפסל, כ"ל הַפֶּסֶל בה"א התימה (וכן בדפוס תקל"ח) וכי תערכו לפניו לומר שידמה לו פסל שעשה אותו החרש? פסל הוא מעץ ואבן, ונסך נופל על התכת המתכות באש, והוא מורה גם כן כסוי כמו והמסכה הנסוכה (למעלה כ"ה ז') והנה על כרחנו אין חרש הנאמר כאן חרש עצים שיעשה הפסל, אלא נטעם הנה אנכי בראתי חרש נופח באש פחם (למטה נ"ד ט"ז), והוא הצורף, והטעם פסל שצפהו ונסכו החרש ואח"כ פירש כי החרש הוא הצורף, והצפוי הוא של זהב ורתוקות כסף. ועל השנות הלשון, שחזר והזכיר הצורף אחר שנגד

וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף: (כ) הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ
לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין
פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט: (כא) הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ
הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת
הָאָרֶץ: (כב) הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ
כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל
לָשָׁבֶת: (כג) הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ
כַּתֹּהוּ עָשָׂה: (כד) אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ
אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ

מיט גאָלד בעלעגט אונד מיט זילבערקעטטליין פֿערצירט? (כ) ווער צו דירפֿטיג איזט פֿיר איינע זאָלכע העבע וועהלט איין האָלץ, דאז ניכט ווארמשטיכיג, זוכט זיך איינען געאיבטע; קינסטלער אויף, אום זיך איינבילד הערצושטעללען, דאז ניכט וואנקע. (כא) וויססעט איהר ניכט, בעגרייפֿעט איהר ניכט, ווארד עס אייך ניא פֿערקינדיגעט, האבט איהר ניכט ערוועגעט אויף וואס פֿירגרונדפֿעסטען די א ערדע זיך שטיצע? (כב) (ערקעננעט איהר ניכט דאס עס איינען גיבט) דער איבער דעם ערדקרייז טהראָנעט, פֿיר דען דיא בעוואָהנער דעסזעלבען וויא היישרעקען זינד; דער וויא איינען טעפפיך דען הימטעל אויסברייטעט, איהן אויסשפאננט וויא איין געצעלט צום בעוואהנען? (כג) דער פֿערמאג פֿירשטען אין ניכטס צו פֿערוואנדעלן, דיא גראָססען דער ערדע דעם ניכטס גלייך צו מאכען. (כד) אויך צייגען זיא זיך ניכט געפֿלאנצט, נאָך שיינען זיא געזעעט, נאָך איהר שטאם אין דער ערדע געוואורצעלט. אונד אין דער

רש"י

למעלה: ורתקות. שלשלאות: (כ) המסכן תרומה. מי שהוא בא לעשותו של עץ המלומד להבחין בין עץ המתקיים לשאר עצים שלא ירקב מהם יבחר. המסכן המלומד כמו [במדבר כ"ב] ההסכן הסכנתי. תרומה הפרש' ברירת העצים: (כא) הלא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד: (כב) חוג. ל' מחוגה [לקמן מ"ד] עוגל קומפ"ש בלע"ז: ויושביה. לפניו כחגבי': כדוק. כיריעה טייל"א בלע"ז: (כד) אף בל נטעו. אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זרעו. ועוד יתיר מכן שישרשו ויעקרו כאילו לא זורעו. זריעה פחותה מנטיעה: בל שורש

באור

מכיר החרש, כאמר (כדעת תלמידי מו"הר משה עהרעגרייך) שהוא להוסיף חזוק ורושם (נאכדרוק) ולהגדיל טעותם, שהם מדמים לאל מה שהוא מעשה ידי אדם, על כן אמר חרש לירף, ועוד פעם שנית צורף: התערכו לאל פסל נסך חרש, שהוא בן אדם? התערכו לאל פסל אשר ירקענו בזהב הצורף, שהוא בן אדם? התערכו לאל פסל אשר נסך עליו רתוקות כסף הצורף, שהוא בן אדם? ירקענו. רִקֵּעַ סביבותיו פחי הזהב ורתוקות כסף צורף, כ"ל כֶּסֶף צורף, ולאז' ובעז' כרחקו לפרש צורף השני פֹּעַל, הוא צורף ועושה רתוקות כסף: (כ) המסכן, לשון מְסֻכָּן (רד"ק לאז' ובעז'). מי שהוא עני להביא תרומת זהב וכסף: (כא) הלא תדעו הלא תשמעו הלא הגד הלא הבינותם, הכל חוזר למוסדות הארץ (לאז'): הלא תשמעו, לאב"ע רד"ק לאז' ובעזעניום פירשו הלא שמעתם, אבל לפי זה שמעתם היה לו לומר, כמו הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי, ועוד זה ענין הלא הגד מראש לכם. והנכון הלא תשמעו, הלא תבינו בלבבכם, כמו ונתת לעבדך לב שומע (מלכים א' ג' ט'): הלא הבינותם. הלא שמתם לב להתבונן: מוסדות הארץ, מה הן יסודות הארץ, כלומר על מה אדניה הטבעו, ועל מה היא תלויה, שאם הייתם מתבוננים זה הייתם יודעים כי איננה תלויה על שום דבר, ושצריך שיהיה שם בורא אשר בדברו וברצונו היא תלויה: (כב) היושב. הלא תדעו כי אין לארץ מוסדות למטה, אבל יש למעלה ממנה מי שיושב ברומו של עולם, והוא יוסדה ויולדה: כאהל לשבת, כאהל העשוי לשבת בו: (כג) הנותן רוזנים לאין, יש בידו לעשות גם זאת: (כד) אף בל נטעו, הרוזנים ושופטי ארץ נדמה שהם נטועים וזרועים ומושרשים בארץ, כלומר הרואה אותם בממלכתם חושב שלא יזוז ממעלתם לעולם, כי חשובים הם כאלונים, והנביא אומר כי ביום חרות אף ה' בהם

וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ (כה) וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי
וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ (כו) שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם
וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם
לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ
לֹא נֶעְדָּר׃

טהאט, זיא פֿערטראָקנען
דורך זיינען הויך, איהר
דער שטורם פֿיהרעט זיא
וויא שטאָפפעלן פֿאָרט.
(כה) מיט וועם וואָללעט
איהר מיך פֿערגלייכען,
דאס איך איהם עהנליך
זייא? שפריכט דער היי-
ליגע. (כו) ערהעבעט נאך
אָבען אייערע אויגען אונד זעהעט! ווער איזט'ס דער דיזען הימעל געשאַפֿפֿען? ווער איזט'ס.
דער איהרע העערע צעהלט אונד ערשיינען לעסט, דער זיא אללע מיט נאמען נעננעט?
וועגען דער אונענדליכקייט זיינער געוואלט בלייבט קיינעס דערזעלבען צוריק.

הפטרת עקב

(ישעיה מ"ט י"ד עד נ"א ד')

(יד) וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃
(טו) הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם
בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃
(טז) הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃
(יז) מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃

(יד) ציון שפראך: דער
הערר האט מיך
פֿערלאססען, דער הערר
האט מיינער פֿערגעססען.
(טו) קאַן איין ווייב איה-
רעס זייגלינגס פֿערגעס-
סען, מיט איהרער ליי-
בעספֿרוכט קיין מיטליידען
צו האבען? עהער קאָננ-
טען דיזע (מיטטער) אונאיינגעדענק ווערדען, אלס איך דיינער פֿערגעססען. (טז) זיהע, איך האבע דיך
אויף דען הענדען איינגעגראבען, דיינע מויערן זינד מיר שטעטס געגענווערטיג. (יז) עס איילען דיינע

רש"י

בארץ גזעם. לכשיעקרו לא ישריש הגזע בארץ שיהא מחליף. כל שורש שבמקרא טעמו באות האחרונה ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למע' ונקוד קמץ לפי שהוא ל' פועל אונקלוי"ן בלע"ז: (כו) מי ברא אלה. כל הצבא אשר תראו במרום: מרוב אונים. שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם:

(יד) ותאמר ציון. היא היתה סבורה שכחתיה: (טו) התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: (ג) על כפים. על כפי דומה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד. ד"א על כפים מעל ענני כבוד כמו [איוב ל"ו] על כפים כסה אור: (ד) מהרו בניך.

באור

פתאום ישברו. ויהיו כאלו מעולם לא היו נטועים ומושרשים בארץ: שרש, בינוני מבנין הקל, ואולי יותר נכון לקריאה שרש עבר מן הקל, עיין פירושי לירמיה י"ב א': (כה) ואשוה. לומר לומר שאני שוה לו: ואשוה, שאשוה: (כו) מי ברא אלה, השמים: המוציא, מי הוא המוציא לצבאם במספר, וטעם במספר ובשם, מפני שאין הככבי' משנים תפקיד', והוא סדרם במשמרותיה' ברקיע כלונו, דומה כאלו הם הפקודים לפניו ברשימה וקורא לכם אחד אחד: בשמו למען יל בערב: מרב אונים ואמיץ כח, מסבת רוב כחו של יוצר, אחד מן הכוכבים לא נעדר להראות בזמנו ובמקומו:

(טו) מרחם באופן שלא תרחם: גם אלה, גם הנשים: (טז) הן על כפים חקותיך, כאלו את חקוקה על כפות ידי שאראה אותך תמיד, וכמו שמפרש חומותיך נגדי תמיד, ופירש י' ד' מיכאעלי כי זה משל לקוח ממנהג בני קדם לחקוק בבשרם כתבת קעקע צורת אינו עיר הקודש אללם: (יז) מהרו בניך, לשון לתוך, וקצת מן המתרגמים הקדמונים קראו בוניך

(יח) שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ
חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי
וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ (יט) כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ
וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ
מְבַלְּעָיִךְ׃ (כ) עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ
צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ (כא) וְאָמַרְתְּ
בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה
וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀ וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי
נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם׃ (כב) כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים
אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף

קינדער הערבייא; דיא דיך צערשטאָרטען אונד פֿערוויסטעטען ענטפֿערנען זיך פֿאָן דיר. (יח) ערהעבע רינגס דיינע איגען אונד זיהע, אללע פֿערזאממעלן זיך, קאָממען צו דיר. זאָ וואהר איך אונשטערבליך בין! שפריכט דער הערר, זיא ווערדען דיך אללע נאָך וויא שמוק בעקליידען, אונד וויא איינע ברויט ווירסט דוא דיך מיט איהנען צירען. (יט) דען דיינע פֿערוויסטעטען אונד אָדען פלעטצע, אונד דיין צערשטאָרטעס לאנד, יא, יעצט ווירסט דוא צו ענגע זיין פֿיר דיא גראָססע צאהל דיינער בעוואָהנער, אונד דיינע פֿערהעערער ווערדען זיך ענט־פֿערנען. (כ) נאָך ווירסט דוא דיינע קינדער, דערען דוא בערויבט ווארסט, איינאנדער זאגען הערען: דער אָרט איזט מיר צו ענגע, ענטפֿערנע דיך עטוואס, לאססע, דאס איך מיך זעטצע. (כא) אלסדאן ווירסט דוא, אין דיינעם אינערן שפרעכען: ווער האט מיר יענע געבאָרען, דא איך דאָך קינדערלאָז אונד איינזאם וואר? איך וואר פֿליכטיג אונד פֿערנע, אונד ווער האט מיר דיזע ערצאָגען? איך וואר יא אלליין געבליבען, וואָהער קאָממען דיזע? (כב) אלזאָ שפריכט גאָטט, דער הערר: זיהע, איך ווערדע מיינען ארם צו דען נאַציאָנען ערהעבען, דען פֿאָלקערן מיין פאניר צייגען, אונד זיא ווערדען דיינע קינדער אם בוזען ברינגען, אונד דיינע טאָכ־

רש"י

לגור: (ו) תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלהכנות להם נתיב: (ז) בני שכוליך. בנים שהיית שכולה מהם: גשה לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה: (ח) וגלמודה. סולט"א בלע"ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה: (ט) ידי נסי. סימן להביא גליות. נס פירק"א בלע"ז כמו וכנס על הגבעה [לעיל ל] והוא סימן קיבוץ וכותבין בראשה נגד: בחוצן. אייסילב"א בלע"ז ודומה לו בעזרא גם חצני נערתי

באור

ונטה אליהם דעתו בפירושו, בעבור מהרסיך ומחריביך שאחריו, ויפה השיב בעז' כי אחריו הוא אומר כלם נקבצו באו לך, ואח"כ מי ילד לי את אלה, והכוונה על הבנים, ולא על הבונים: (יט) כי חרבותיך ושוממותיך, וארץ הריסותך, הוא מאמר בלתי נשלם, כי היה לו לומר כי חרבותיך תתמלאנה יושבים, ושנה הלשון להגדיל הענין, ואמר כי עתה תצרי מיושב: מבלעיך, לשון השחתה: (כ) בני שכוליך, הבנים שהיית שכולה מהם (רש"י): גשה לי, התקרב לצד אחר בשבילי כדי שאוכל לישב (רש"י), ומלאכו לשון נגישה כופל כל הריחוק, כמו גש הלאה, וכן בהפך סור מורה ריחוק ומורה קירוב, לפי המלות שהוא נקשר עמהם, סורו ממני, סורה אלי, ולשון נגש בבנין הקל כשענינו התקרבות נקשר תמיד עם אל (ויגש אליו). ולא עם למ"ד, וכאן שכתוב גשה לי ענינו להנאתי ובשבילי: (כא) מי ילד לי, בשבילי כלומר כמעט לא אאמין שהם בני, אלא בני אשה אחרת. גולה וסורה, הייתי גולה ממקום למקום, ומתרחקת ממקומי: סורה, מתרחקת, כמו וסורי בארץ יכתבו (ירמיה י"ז י"ג). גולה, הוא מדמה את ציון לאשה שמתו בניה והיא גולה ממקום למקום: (כב) הנה אשא אל גוים ידי, משל, כמלך או כשר הצבא המקבץ אנשי חילו בנטות ידו או בהרימו כסו. כטעם ונשא נס לגוים מרחוק וגו': בחצן, בנפילת הבגד, כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה' י"ג). וחצנו מעמד (תהלים קכ"ט ז') והכל

לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר
יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ
כַּלִּמּוּדִים׃ (ה) אֲדֹנָי יֱהֹוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי
לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי׃ (ו) גֵּוִי נָתַתִּי
לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי
מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃ (ז) וַאדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן
לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע
כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃ (ח) קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי

האט מיר דיא צונגע דער
איינגעווייהטען פערליהען,
דיא עם פערשטעהען מיט
דען וויסזאגונגען דען מי־
דען אופצוריכטען: ער
רעגעט טעגליך מיין אָהר
אן, דען איינגעווייהטען
גלייך אנצוהערען.
(ה) גאָטט, דער הערר, אפ־
נעט מיר דאז אָהר (מאכט
מיר זיינען וויללען קונד),
אונד איך ווידערזעטצע
מיך ניכט, וויכע ניכט צו־
ריק. (ו) איך געבע מיינען ריקען דען שלעגערן הין, מיינע וואנגען דען רויפענדען פרייז, איך פער־
בערגע מיין אנטליץ ניכט דער שמאך אונד דעם שפייכעל. (ז) אונד גאָטט, דער הערר, ווירד
מיר בייאשטעהן, דעסהאלב עררֶאטהע איך ניכט, דארום מאכע איך מיין אנטליץ דעם פעל־
זען גלייך, דא איך וואָהל וויים דאס איך ניכט צו שאנדען ווערדע. (ח) מיין רעכטספערטע־

רש"י

הלצת והנבואה: (ה) פתח לי אוזן. והשמיעני את מי אשלח [לעיל ו'] שלחתי את עמוס והיה
קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כדאיתא' בפסיקתא' דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי.
מלילך בשליחות ולא נס. כיוני אחור אלא ואומר הנני שלחני [שם]: (ו) גוי נתתי למכים. הוא
אמר לי ישעיה בני סרבני' הם בני טרחני' הם על מנת שלא תכעס עליה' אמרתי לו על מנת
כן: (ז) וה' אלהים יעזור לי. אם יקומו עלי: (ח) קרוב מצדיקי. הקב"ה קדוש לי לזכות

באור

למודי הרע (שם י"ג כ"ג), ונאמר על תלמידי הנביאים. חתום תורה בלמודי (ישעיה ח' ט"ז),
ונקראו הנביאים עצמם למודי ה', כמו וכל בניך למודי ה' (נ"ד י"ג), וכאן קורא לנביאים,
למודים סתם, וטעם הפסוק: ה' נתן לי להורותי לשון הנביאים, ועשה שידעו לאמץ ידים
רפות ועיפות על ידי הדבר, כלומר על ידי הנבואות שישמיעו אותם, והנה על ידי נביאיו ה'
מעיר אזני לדקדים, כלומר תמיד, לשמוע דברו, כאלו גם אני נביא, זה טעם כלמודים והמפרשי'
כלם ודלא' וגעג' מפרשים מקרא זה ומה שאחריו כאלו הנביא מדבר על עצמו. אמנם מלילת
יעיר לי אזן לשמוע כלמודים, ובן מלילת ה' אלהים פתח לי אזן, אין ענינה שהאל מגלה לו דבר
כדי שילך ויאמר לאחרים, אלא שמגלה לו דבר להנאתו ולטובתו, כמו ואין גולה את אזני (שמואל
א' כ"ב ח'), וכן למעלה גם מאז לא פתחה אזנך. אמנם הנבואה לא תבא לנביא לטובת עצמו,
כי אם בעבור העם, אם כן העם הוא המדבר ולא הנביא. וכן תראה כי אינכו מזכיר כלל כי
כאשר יגיע כן ידבר אל העם, ושהוא עושה שליחותו, כי אמר ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי.
גוי נתתי למכים, ולא פירש כלל כי ה' שלחו, ולא שעשה שליחותו. ועיין למטה פסוק כ"ג
דאי' לפירושי: לעות. לשון סעד ועזר בערבי (דאז' וגעז') : (ה) פתח לי אזן. כמו גלה אזן, ענינו
הודעת הנעלם, בין מאיש לאיש, כמו ואין גולה את אזני ואני אמרתי אגלה אזנך (מגילת רות ד'
ד'). ובין מהאל לאדם, כמו אז יגלה אזן אנשים (איוב ל"ג ט"ז). גליתה את אזן עבדך לאמר בית
אבנה לך (שמואל ב' ז' כ"ז), וה' גלה את אזן שמואל (שמואל א' ט' ט"ו): ואנכי לא מריתי.
אחור לא נסוגותי. מהטות אזן לדברו, ולהאמין בו ולעשות מצותיו. אלו דברי הכשדי' שבישראל:
(ו) גוי נתתי למכים, אנחנו סובלים הגלות, ונעמוד דבקים באמונתנו עם כל מה שילעגו
עלינו הגוים, והנה בהחזיקנו באמונתנו ובתורתנו הרי זו כאלו בו נוכנו נתן גונו למכים: ולחיי
למורטים, מריטת הזקן היא זלזול גדול אצל מגדלי זָקָן, והמפרשים פירשו על הנביא,

והנה רוב נביאותיו נחמות, ולמה יכוהו? (ז) שמתי פני כחלמיש, על דרך חזקו פניהם
מסלע (ירמיה ה' ג') : (ח) קרוב מצדיקי. סניגור שלי, המוציא לאור צדקי. והוא האל. כי
באשר יגאל אותנו. יוודע כי היה הדין עתנו: מי יריב אתי נעמדה יחד, מי הוא הרוצה לריב

נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ (ט) הֵן
אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי מִי הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם
כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ (י) מִי בָכֶם יְרֵא יְהֹוָה
שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ
לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהֹוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ (יא) הֵן
כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀ בְּאוּר
אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בְּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם
לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ נא (א) שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי

טער איזט מיר נאהע, ווער וויללי מיט מיר שטרייטען? טרעטע! וויר צוזאממען פֿאָרס געריכט! ווער איזט מיין ווידערזאכער? ער נעהערע זיך מיר. (ט) זיהע, גאָטט, דער הערר, ווירד מיר ביישטעהן ווער קאן מיך פֿערורטהיילען? זיהע, אללע ווערדען זיא זיך וויא איין געוואנד אבניטצען, דיא מאָטטע ווירד זיא אויפֿצעהרען. (י) ווער איזט אונטער אייך דער דען הערדן פֿירכטעט? דער זיינעם דינערס שטיממע געהאָרזאם אנהאָרט, אינד אים פֿינסטערן וואנדעלט אָהנע פֿאָן ליכט ערהעללען צו זיין? ער פֿערטרויע אויף דעם עוויגען נאמען, אונד שטיצע זיך אויף זיינען גאָטט. (יא) איהר דאגעגען אללע דיא איהר פֿייער אנצינדעט אונד מיט ברעננענדען פֿיילען פֿערזעהעט, געהט הין אין דיא פֿלאממע איירעס פֿייערס, אונד אונטער דיא פֿיילע דיא איהר אנגעצינדעט: פֿאָן מיינער האנד ווירד אייך דיזעס טרעפֿפֿען; איהר ווערדעט אים שמערצע דארניעדערליגען. נא (א) הערעט מיר צו, איהר, דיא איהר נאך גערעכטיגקייט שטרעבעט,

רש״י

נין: (ט) עש. תולעת הבגדים: (י) בקול עבדו. בקול הנביאים: **אשר הלך חשכים.** אפי׳ זה בזה עליו יבטח בשם ה׳ כי הוא יצילהו: (יא) הן כולכם. שאינכם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש. עברתי עליכם: מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות הן גצין ובלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דינור כך וכך זיקתא פסיק לן: **לכו באור אשכם.** לפ,

באור

אתי יחד ונעמוד יחדו במשפט: (ט) מי הוא ירשיעני, מי הוא שיוכל לומר שאין הדין עמי: הן כלם כבגד יבלו, הבבליים המכחישים גבורת אלהינו, וכן הוא אומר למטה (כ״א ז׳ וח׳) שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם. אל תיראו חרפת אנוש ומגדופותם אל תחתו, כי כבגד יאכלם עש, וכצמר יאכלם סס, והו עדות על פירושי, כי העם הוא המדבר ולא הנביא: (י) מי בכם ירא ה׳, עד כאן דברו הכשדים שבגולה, ועתה הנביא מצייר כאלו האל המצדיק אותם על אף בעלי ריבם ממרום יתן קולו, וישפוט בין ישראל והבבליים וכה יאמר: מי ביניכם העומדים למשפט הוא הירא את ה׳ ושומע בקול עבדיו הנביאים, אשר הלך בחשך הגלות והצרו׳? הוא יבטח בשם ה׳ וישען באלהיו. ואל יירא רע. ובעז׳ פירש מי שהוא ירא ה׳ הוא ישמע בקול עבדו. אך אין שומע כמו ישמע: (יא) הן כלכם, ואתם כלכם שאר בעלי הריב (והם הבבליים) שאתם קודחים אש ומאזרים עצמכם בזיקות בוערים לבלע ולהשחית, לכו לאבדון, באור אשכם ובזיקות בערתם, אני הוא הגוזר עליכם כך. ואתם למעצבה תשכבון. והנה הזכיר תחלה את ישראל בלשון יחיד, מפני מעוטם, ואח״כ דבר עם הרוב שהם הבבליים המריבים עם ישראל ואומר הן כלכם: זיקות. מלשון ארמית זקוקין דנור ובעורין דאשא. וכן במתלהלה היורה זקים חצים ומות (משלי כ״ו י״ח). כמין חצים מזופפים ובוערים: **מידי היתה זאת לכם.** מידי היא מפלתכם ולא מקרה. ובעז׳ פירש בטחו אל ה׳, ואל תשתדלו להושיע לכם בכחכם, וכיוצא בזה ויטרינגא ואחריו לאווטה פירשו כנגד היהודים המורדים ברומיים, ורחוק הוא עד מאוד שיאמר כנגד ישראל לכו באור אשכם. ולא יפתח להם שום פתח תקוה. והנה אחר שהזכיר נטוים שהם הולכים חשכים ואין נגה להם, אמר בהפך ברשעים שהם קודחי אש, לא לבד שרויים באורה והצלחה, כי גם יבערו אש לבלע ולהשחית, ואותו האש יכלה אותם. ובעז׳ פירש שהם מבערים אש להאיר אפלתם ולהצלל מצרת הגלות. אמנם אין קודחי אש מורה הבער׳ להעיר, אלא לשרוף, כמו כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית. מלבד כי לא מצאנו שום רמז למרידה בגלות בבל. והנה ראינו בימי המן שהיו כלם נמכרים להשמיד להרוג ולאבד, ולא עלת

צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם
וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ (ב) הַבִּיטוּ אֶל־
אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד
קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ (ג) כִּי־נִחַם יְהוָה
צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן
וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ
תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃

דיא איהר רעןהעררן אויפ־זוכעט! בליקעט אויף דען פעלז, אויס דעם איהר גע־הויען וואורדעט, אונד אויף דען שטיינברוך, דעם איהר אייער ענטשטעהונג פער־דאנקעט. (ב) בליקעט נעמליך אויף ,ירהם, איי־רען פאטער, אויף שרה, אייער ערציגערין, איך בעריף איהן אלס ער איינ־צעלן וואר, איך זעגנעטע איהן אונד מאכטע איהן צאהלרייך. (ג) יא דער העהר ווירד ציון טראָסטען, ווירד טרא־סטען אללע איהרע טרימטערן, ער ווירד איהרע וויסטע דעם עדן גלייך מאכען, אונד איהרע איינאָדע וויא איינען גארטען דעם העררן; פריידע אונד פראָהליכקייט ווירד זיך דאזעלבסט איינפינדען, ערקעננטליכקייט אונד לאָבגעזאנג.

הפטרת ראה

(ישעיה נ"ד י"א עד נ"ה ה')

(יא) עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי
מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ

(יא) אָ ארמזעליגע, פאָם שטורמע אומהער־געשלאגענע, דער נימאנד טראָסטט רייכטע! זיהע איך ווערדע דיינע שטיינע מיט לאזורשטיינען איינלעגען, אונד סאפירע צו דיינען גרונדפעסטען מאכען.

רש"י

דרככם תלקו: מידי. תהא גמולכם זאת לכם: (א) אל צור חוצבתם. ממנו: ואל מקבת בור. שנוקבין וחופרין בה את הבורות אשר נוקרתם בה. נוקרתם לשון נקרת הצור [שמות ל"ג] כמו יקרוה עורבי נחל [משלי ל'] ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי הוא המקבת היא שרה אשר חוללתכ' אשר ילדתכם לשון כי חלה גם ילדה [לקמן ס"ו]: (ב) תחוללכם. אשר תלד אתכם: כי אחד קראתיו. כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו. קראתיו רציתיו וגדלתיו לשון קרואי העדה [במדבר א'] וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: (ג) וערבתה. אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה [ירמיה ב'] אלא שהערב' ככר היה בה ישוב והוחרבה: תודה. קול הודיה:

(יא) סוערה. שלבה סוער בדוג גלות: מרביץ בפוך. רולף דלפתך באבני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירגם אעך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין

באור

על דעתם לעמוד על נפשם בלא רשות המלך ומצותיו: (א) שמעו אלי, הלא ממשיך דבור עם הכשרים בישראל: אל צור חצבתם, אל הצור שחוצבתם ולוקחתם ממנו: מקבת, ענין חפירה, מן ויקב חור: נקרתם, לשון בנקרת הצור, ומזה העיני האנשים ההם תנקר: (ב) תחוללכם. אשר תחולל אתכם, כלומר אשר חוללה אתכם (ר' יונה). והמלה מלשון חילן כמו כי חלה גם ילדה ציון את בניה: כי אחד קראתיו, אחד היה אברהם בשעה שקראתיו, ועל ידי ברכתי התרבה והיה לגוי גדול, כן אתם אע"פ שאתם מעטים, יש בידי להרבות אתכם ולהגדיל אתכם: ואברכהו וארבהו, לפי הנקוד הכוונה קראתיו כדי לברכו ולהרבותו, ולפי הפשט ראויות שתי הווי"ן להנקד קמץ. לשון עבר. וכן תרגם יונתן:

(יא) סוערה, מלשון כי הים הולך וסוער עליה' (יונה א' י"ג) מטורפ' כמו על ידי רוח סערה: לא נחמה, שלא נחמה, לא היה לה מנחם, והוא לשון עבר, ורלז' ובנז' עשוהו בינוני פֻעַל, כמו לֻקָּחִ במקום מְנֻחָמָה, ונא דאו שהיה לו להיות בטעם מלרע: מרביץ בפוך אבניך:

בספִּירִים׃ (יב) וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ
שְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־
חֵפֶץ׃ (יג) וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם
בָּנָיִךְ׃ (יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא
תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ (טו) הֵן

(יב) כבכר ווערדע איך צו
דען ציננען דיינער מויערן
אנוועגדען, גלענצענדע
שטיינע צו דיינען מויערן,
אונד עדעלשטיינע אין דיי־
נעם גאנצען געביטהע;
(יג) אונד ווערדע אללע
דיינע קינדער צו איינגע־
וויהעטען דעם העררן
מאכען, אונד גראָס ווירד דיינער קינדער גליק זיין. (יד) דורך דיא טוגענד ווירסט דוא גאנץ
ווידער הערגעשטעללט ווערדען. דענקע ניכט אן דיא צערדריקונג, דוא ווירסט ניכטס צו פֿירכטען
האבען; ניכט אן דען שרעקען, דען ער ווירד זיך דיר ניכט נאהען. (טו) מאג דרינגע

רש״י

לשון שמש חלונו׳ שחמה זורחת בהן ועושין ככדו מחילה במיני זכוכית לצעים לנוי. ומדרש תילים
פותר שמשותיך ושמש ומגן שני החומה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום
גחלים. פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ״קלא
לשון גחלות ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן
והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני רצון: (יד) רחקי מעושק. כמו התנערי
מעפר תרחקי מן העושקים אותך: (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת
דעות אותו שאין אני עמו הוא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי
שמתגייר בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של

באור

נופך שהפוך הוא האבן הנקרא הנקראת **lapis lazzoli**, והיא הנזכרת בדברי הימים (א׳ כ״ט
ב׳) אבני פוך ורקמה. ועושים ממנה טיפול **(incrustatio)** שמדבקים על האבנים לנוי, וזה
טעם והנה אנכי מרביץ בפוך אבניך. ועושים ממנו גם כן צבע שצובעים בו תכלת. וזה טעם
ותשם בפוך עיניה (מלכים ב׳ ט׳ ל׳), כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד׳ ל׳), שהיו הנשים
צובעות עיניהן בצבע הנעשה מאבן הפוך. וכן קרן הפוך (איוב מ״ב י״ד) שהיו עיניה יפות בלא
צבע (כענין דלא כחל ולא סרק ולא פרכוס ויעלת חן. כתובות י״ז). כאלו היא עלמה היתה
קרני של פוך. כך למדתי מפי החכם הרופא ר׳ יהודה חיים שלום ע״ה. ולשון מרביץ ענין שטיחה
ורקוע, ומלת מרביץ בפוך אבניך שיעורה מרביץ פוך על אבניך. וכן כי תקרעי בפוך עיניך
ר״ל לשון רקוע (בהפוך אותיות), ושיעורו כי תקרעי פוך על עיניך: (יב) כדכד, אין ידוע
איזה מן אבן הוא, ונראה שנגזר מן כידודי אש. וכטעם אקדח שאחריו: שמשותיך, בתרגום
מיוחס לשבעים זקנים, וכן הזידוכימוס, וכן מדרש תהלים (הביאו רש״י), וכן רד״ק ובעז׳ פירשו
שני החומה, ואמרו שנקראו שמשות, על שם קרני השמש. ושני החומה כמין קרנות. וכן בערבי
שמש, נקרא מן מַסְרֵק, להיותו בעל שִׁנַּיִם: לאבני אקדח, מזהירות כאש, לשון כי אש קדחה:
(יג) למודי ה׳, תלמידי ה׳ ויודעיו כטעם אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם
(יואל ג׳ א׳). ודעת מיכאעלים לקרוא בשתי הפעמים בוניך, ודעת קאפפע לקרוא בוניך בתחלת
הפסוק, ודעת דעדערליין לקרוא בוניך בסופו, ואין צורך. ומה שאמרו בתלמוד אל תקרי בניך
אלא בוניך משמע שהיתה קריאתם בניך בקמץ: (יד) רחקי מעשק, ממחשבת עושק, מאימת
עושק שיעשקוך זרים: (טו) הן גור יגור אפס מאותי, אל תיראי, כי אין דאוי שיירא אלא
מי שהוא רחוק ממני. שאין אני עמו (רש״י) ולפיכך כל מי שגור אתך, שיהיה איזה זמן גר
אצלך, יפול עליך ויתחבר לך, בראותו הצלחתך, מלשון והיוצא ונפל על הכשדים (ירמיה כ״א
ט׳), ואת הנופלים אשר נפלו עליו (ירמיה ל״ט ט׳), והזכיר שרש גור בשתי הוראות מתחלפו׳,
כדרך נחות. ורד״ק ובעז׳ פירשו הן יאספו עליך אויבים, אך לא במצותי ולפיכך לא יצליחו, ור׳
משה פירש קרוב לזה, אלא שפירש הן בתמיה, היתכן שיתחבר הגור כי אם ברשותי, והכוונה
גוג ומגוג: מי גר אתך עליך יפול. פירושו יונתן ורש״י ורד״ק ובעז׳ מי שיתאסף להלחם
יפול עליך, אלא שרד״ק מפריד מלת עליך ממלות יפול, ומפרש מי שנאסף אתך להלחם

גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃
(טז) הִנֵּה אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם
וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית
לְחַבֵּל׃ (יז) כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־
לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת
עַבְדֵי יְהֹוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהֹוָה׃
נה, (א) הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין
לוֹ־כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־

הן ה׳ קמץ בז״ק

פירכטעןדער פֿאָן מיר גע-
טרעננט לעבט : ווער נע-
בען דיר וואָהנען ווירד ,
ווירד זיך מיט דיר פֿער-
אייניגען. (טז) איך בינס
דער דען שמיד געשאפֿ-
פֿען, דער דאז פֿייער דער
קאָהלען אנפֿאכט, אונד
צו זיינעם געברויכע איין
ווערקצייג פֿערפֿערטיגט ;
אונד איך זעלבסט האבע
דען פֿערדערבער צום צער-
שטאָרען געשאפֿפֿען .
(יז) קיינע וואפֿפֿע דיא גע-
גען דיך ווירד געשמידעט
ווערדען, ווירד גערייהען, אונד יעדע צונגע דיא געגען דיך צו געריכט זיך ערהעבען ווירד,
ווירסט דוא ליגען שטראפֿפֿען. דיזעס איזט דאז שיקזאל דער דיענער דעם העררן, אונד דער לאָה
דען זיא פֿאָן מיר ערהאלטען ווערדען. נה (א) אָ איהר דורשטיגען אללע קאָממעט צום וואס-
סער ! אויך ווער קיין געלד האט, קאָממעט פֿערזעהעט אייך מיט שפייזע ! קאָממעט פֿער-

רש״י

מקלא יתכן מי שכעשו גדים אתך בעניותך עליך יפול בכשילותך כמו על פני כל אחיו נפל
(טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא
שבראתי בך את הלויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך גופו
כל צרכו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך
יולר. לשון חרבות לורים [יהושע ה׳] אף תשוב לור חרבו [תהלים פ״ט]: (א) הוי כל צמא

באור

עליך, הוא יפול, ובעב׳ מפרש עליך יפול, כמו שפירשתי אני למעלה, ורלב״ג פירש הן לא ישכ
שום אדם אצלך שיהיה מאותי. לחוק ממני ומעבודתי, כל מי שישכון אצלך עליך יפול ויש
באחד מאנשיך לעבוד את ה׳: (טז) הנה אנכי בראתי חרש, הוא הקדמה למקרא שאחריו. אם
כי החרש לא יעשה כלי מלחמה בזולת רצון האל, כי הוא ברא אותו ונתן בו הכח והידיעה. ונ
אחר שכעשו כלי המלחמה לא יועילו למשחית הרוצה לחבל, אם ה׳ לא צוה, כי גם המשחי׳ הוא תח
יד האל, כי הוא בראו. לכן כל כלי יוצר עליך לא יצלח: כלי למעשהו, למעשה הכלי למעש
המיוחד לו: (יז) יוצר, הַפֻּעַל קשה מאד, ולא אדע למה לא נקדו יֻוצַּר בנפעל: (יח) ה
כל צמא, מדבר עם ישראל שיעמדו בגלות בזמן הקרוב אל הגאולה: הוי, לשון הקריאה. כדו
בכל מקום, וזה אחד מן המקראות המוכיחים: כל צמא לכו למים, המשיל ההצלחה שא
הגאולה, אשר לא תהיה מאליו, כי אם מאליו יתברך ע״י אותות ומופתים, למים שאין דרך לקנ
בכסף, כי נמצאים ברוב המקומות: ואשר אין לו כסף, גם מי שאין לו כסף ילך למים,
בלא כסף ימלאם. כן אתם שמעו אלי ואגאל אתכם, כן השכילו בעלי הטעמים לחבר ואשר
לו כסף למעלה ולא למטה, ורלב״ג ובעב׳ חברו למטה, ואיננו נכון: לכו שברו ואכלו.
תאמרו בלא כסף לא נמצא רק מים, לא לחם ולא יין, כן מה שאתה מבטיח אותנו יהיה
ברוע שאינו שוה כסף: לא כן. אך לכו אלי. ותמצאו גם כן שבר לאכול, לכו אלי ותמצאו
כסף ובלא מחיר גם יין וחלב, כלומר הטובה שאתן לכם חנם, איננה טובה פחותה ובלוע
כמו המים, אלא היא כלחם וכיין וחלב, כלומר כמזון וכמשקה, הטוב והערב: שברו ואכ
קחו מה לאכול, שרש שבר, אין ענינו קניה בכסף או במחיר. אלא תחלת הוראתו שבירת הכ
(כטעם ישברו פראים צמאם). והושאל על לקיחת המזון באיזה דרך שיהיה: ובלא מחיר, חלי
כמו ומחיר כלב: (ב) למה תשקלו כסף בלא לחם, למה תיגעו לאחר מה שלא יועיל, בדרכ
אחרי התאות שאינן מציאות אושר קיים, ודעות רבות באות לרגליהן. ובעב׳ פירש כמשמעו ל
תשקלו כסף בעבודת המלכים הכורים בכם. וכן רש״י. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויבי

כֶּסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ (ב) לָמָּה תִשְׁקְלוּ־
כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן
נַפְשְׁכֶם׃ (ג) הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ
וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם
חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ (ד) הֵן עֵד לְאוּמִּים
נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ (ה) הֵן גּוֹי לֹא־
תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

רגש אחר שורק

זעהעט אייך אָהנע געלד אונד אָהנע טויש מיט וויין אונד מילך. (ב) וואָרום וואָללט איהר געלד בעצאהלען, אָהנע נאַהרונג צו קויפען, אונד איירער מיהע פרוכט הערגעבען אָהנע אייך דאַפיר צו זעטטיגען? געבעט מיר געהאָר, אונד איהר ווערדעט דאַז גוטע געניסען, אונד איירע פערזאָן ווירד זיך אן פריירען ערגעמיצען. (ג) נייגעט אייער אָהר אונד קאָממעט צו מיר; פיגרנעהמעט אונד איהר ווערדעט גליקליך לעבען. איך ווערדע מיט אייך איינען עוויגען בונד שליסען, אונד מיינע אונפערבריכליכען גונסטפערזיכערונגען מיט דוד ערנייערן. (ד) זיהע, איך בערוּ ע איהן צום מאָהנער דער נאציאָנען, צום פיהרער אונד הערשער דער פאָלקער. (ה) זיהע דוא ווירסט פאָלקער רופען דיא דוא ניכט קאננטעסט, אונד נאציאָנען דיא דוא ניכט קאננטעסט, ווערדען צו דיר הערבייאיילען, וועגען דעם הערדן, דיינעם גאָטטעס, אונד דעם הייליגען ישראל'ס דער דיך פערהעררליכען ווירד.

הפטרת שופטים

(ישעיה נ"א י"ב עד נ"ב י"ג)

(יב) אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי
מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר

(יב) איך בין'ס, איך זעלבסט, דער אייך טראָסטען ווירד. ווער ביזט

רש"י

הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא [זכריה ב'] הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר [בראשית מ"ב] קנו: יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: (ג) חסדי דוד. שאגמול לדוד חסדיו: (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא. לשמועך אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך:

באור

אמנם נראה לי ברור כי כמו שהמים משל, כן הכסף משל: (ג) ואכרתה לכם ברית עולם. ליטיב עמכם בלא הפסק, ואין הכוונה שיכרות עמנו ברית חדשה, אלא שכן יהיה בפועל כאלו יכרות עמנו ברית עולם: חסדי דוד הנאמנים, פירש שלא תהיה זאת ברית חדשה, אלא שיקיי' חסדיו הנאמנים אשר נשבע לדוד: (ד) הן עד וגו', מוסב לדוד, והכוונה על בן דוד, וכמו שאמרו ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים (הושע ג' ה'), ועבדי דוד נשיא בתוכם (יחזקאל ל"ד כ"ד), ועבדי דוד מלך עליהם (שם ל"ז כ"ד): עד, מוכיח, מזהיר ומעניש ולשון העד העיד בנו האיש: לאומים. הראשון נראה לי משרש לאם, ועד סמוך למלת לאומים, והשני משרש אמם, נגיד ומצוה נתתיו לעמים ומלת ומצוה בלתי סמוכה, ואולי לסגול. וגם יתכן שיהיו שניהם משרש לאם או שניהם משרש אמם: (ה) הן גוי וגו', כשיהיה בן דוד נגיד ומצוה לאומים, אז אתה ישראל תוכל לקרוא לעשות רצונך כל גוי שתרצה, גם אותם שלא ראית, מכירם לשעבר וכלם ירוצו לשרתך. והנה לא הוזכר דבר מן הגדולות האלה בנבואות על גאולת בבל:

יִנָּתֵן׃ (יג) וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם
וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת
הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת
הַמֵּצִיק׃ (יד) מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת
לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ (טו) וְאָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת

דוא דאס דוא דיך פֿאַר
איינעם שטערבליכען מענ־
שען פֿירכטעסט? פֿאַר דעם
מענשענזאָהן, דער דעם
גראזע פֿערגלייכבאר איזט.
(יג) אונאיינגעדענק דעם
הערן, דיינעם שעפֿפֿערס,
דער דען היממעל גע־
וועלבט אונד דיא גרונד־
פֿעסטען דער ערדע גע־
זעטצט האט, פֿירכטעסט דוא בעשטענדיג, דען גאנצען טאג, דען צאָרן דעם בעדריקערס, דער
אללעם צורצערשטאָהרונג פֿאָרבערייטעט האט, אונד וואָ איזט דער צאָרען דעם אונטעדריקערס?
(יד) שנעלל ווירד דער געבייגטע ערלאָזט זיין; ער ווירד ניכט דעם גראבע אנהיימפֿאללען,
נאָך ווירד עס איהם אן נאָהרונג פֿעהלען. (טו) ווערענד איך, דער הערר דיין
גאָטט בין, איך, דער אייך דאז מעער שפאלטען קאן, זאָ דאס זיינע וועללען ברויזען; איך,

רש"י

(יב) מי את. בת צדיקים כמותך ומלאה זכיו' למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: (יג) ותשכח ה' עושך. ולא בטחת עליו: המציק. מושלי אומות העולם המשעבדי' בכם: כאשר כונן. נזדמן: ואיה חמת המציק. מחר בא ואיננו: (יד) מהר צועה להפתח. אפי' נקנין קשין עליו צריך להפתח בהילוך המעי' כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבי' פאם יחסר לחמו אף הוא ימות. צועה לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין [ירמיה מ"ח] ושקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ואמר שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו. ד"א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתניו חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש. צועה חוגר כמו [לקמן ס"ג] צועה ברוב כחו: ולא ימות המסור בידו לשחת. אבל הלשון דאמוך מדרש אגדה הוא בפסיקתא רבתי: (טו) רוגע הים. ל'

באור

(יב) אנכי אנכי הוא מנחמכם, כאלו האל משיב לקריאת עורי עורי לבשי עוז, ואומר: אני בהייתי עמכם בגאולת מצרים, אני עתיד לנחם אתכם, גם עתה: מי את ותיראי, מי את בעיניך, כלומר הלא אם קטנה את בעיניך, אומת ה' את: חציר ינתן, כתרגומו די כעסבא חשיב, נמשל לחציר, כמו ותתן לבך כלב אלהים (יחזקאל כ"ח ב'), וכן שרש שים, אחי נתן, משמש הרבה בענין זה, כמו שמים חשך לאור ואור לחשך. ורמ"ז תרגם ישוב להיות כחציר, וגעז' פירש יכרת ויאבד כחציר, וגעז' הביא ראיה מן ותנתן היא ומביאיה והיולדה (דניאל י"א ו'). ושם אין הכוונה אלא ותנתן ביד אויב. והנה הענין בדוב שהדבור כנגד ישראל, ולפיכך מדבר בלשון רבים ובלשון יחיד, בלשון זכר ובלשון נקבה, כמו שדרך לה"ק לדבר על עם ואומה. ורמ"ז פירש שהנביא מדבר על נפשו, ואינו אלא שבוש: (יג) כאשר כונן להשחית. כן הוא לפי המסורה, אבל רש"י ורד"ק היו קוראים אשר, וכן נכון, וכן בכ"י על קלף שבידי. וכן בהרבה כ"י של קעניקאט ודאסי. הן אמת כי בתרגום כתוב כמא, אך קרוב הדבר שהיא תוספת אחרונים, להשוות התרגום אל המסורה: ואיה חמת המציק. הנה עתה הבבליים המציקים אתכם נופלים תחת יד פרס ומדי ואיה חמתם שהייתם יראים? (יד) מהר צועה להפתח. יפה פירש כ' ג' סרעדער שרש צעה בכל מקום שהוא על פי לשון ערבי, וענינו נטייה, כריעה, וכפיפה, וכאן הוא משל על ישראל בגלות שהם ככורעים וכפופים מכובד כבליהם, ואמר כי במהרה יפתחו מוסרותיהם, ולא ישארו בגלות שהם שם כנוטים למות ולרדת שחת, ולחמם חסר מעוני: (טו) רוגע הים, בוקע, כמו למעלה (פסוק ד') לאור עמים ארגיע. ענינו אבקיע ואוציא לאור (על דרך אז יבקע כשחר אורך), וכן עורי רגע וימאס (איוב ז' ה'), בכחו רגע הים (שם כ"ו י"ב) ענינם בקיעה: ויהמו גליו, וגליו הומים לחזור למקומם ולא יוכלו, כטעם ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברונהו (ירמיה ה' כ"ב) (רד"ק). והענין על קריעת ים סוף שהזכיר גם למעלה, הלא את היא המחרבת ים. ויונתן תרגם כמו גוער ורש"י לשון קמטי' (Fronce). ורמ"ז וגעז' לשון תנועה והרגזה. ומלילת רוגע הים ויהמו גליו העתיק אותה

שמו: (טז) ואשם דברי בפיך ובצל ידי
כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר
לציון עמי אתה: (יז) התעוררי התעוררי קומי
ירושלם אשר שתית מיד יהוה את־כוס חמתו
את־קבעת כוס התרעלה שתית מצית:
(יח) אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק
בידה מכל־בנים גדלה: (יט) שתים הנה
קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב

קמץ בז"ק

דעססען נאמען איזט:
הערר צבאות. (טז) איך
לעגטע מיינע ווארטע אין
דיינען מונד, אונד אים
שאטטען מיינעס ארמעס
בעשיטצע איך דיך; אום
דאן (דיינען) הימועל ווי-
דער הערצושטעללען,
אונד (דיינע) ערדע אונ-
ערשיטטערליך צו מאכען,
אונד ציון צו זאגען: מיין
פאלקביסט דוא. (יז) אויף!
אויף! ערה־עבע דיך
ירושלם, דיא דוא אויס
דער האנד דעס הערר; דען קעלך זיינעס צארנעס טראנקעסט, דא דוא דען קעלך פאם
בעכער דעס טוימעלס געטרונקען אונד געשלירפט האסט. (יח) זיא האטטע קיינען פיה-
רער אונטער אללען קינדערן דיא זיא געבארען; קיינען דער זיא בייאם ארמע שטיטצע,
אונטער דען קינדערן דיא זיא ערצאגען. (יט) צווייא זינד דיא טריבזאלע דיא דיך בעטרעפ-
פען, ווער זאללטע עס פערזוכען דיר בייאלייד צו בעצייגען? (וואס זאגע איך?): ניעדערלאגע אונד

רש"י

עורי"נע [איוב ז'] פרונל"א בלע"ז: (טז) לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון
ככוכבי שמיא: וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא: (יז) קבעת.
תירגם יונתן פיילי והוא שם כוס. ולי נראה קבעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומלית
יקה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו [תהלים ע"ה]: התרעלה. הוא משקה המטמטמת ומתיש
מן האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו [נחום ב'] והשרות והרעלות [לעיל ג']
שהוא לשון עיטוף ובמסכת שבת מדיות רעולות מין סרבל נאה להתעטף בו. תרעלה איטונישמנ"ט
בלע"ז: מצית. אגוטי"ר בלע"ז: (יט) שתים הנה קראתיך. צרות כפולות שתים שתים:

באור

ירמיה (נ"א ל"ה), ולא בעל הנבואות האלה לקח אותה מירמיה, כי כאן היא על מקומה,
כי קודם לכן נזכר הוזכרה קריעת ים סוף, ולא כן הענין בירמיה: (טז) ואשים דברי בפיך,
לקחתיך להודיעך תורתו ודברי הנבואות: ובצל ידי כסיתך, שמרתיך בגלות: לנטוע שמים,
וליסוד ארץ, כדי להשיבך אחר כך על אדמתך, ולהגילך בגאולתך. וכבר פירש הרמב"ם במורה
(חלק ב' פרק כ"ט) כי זה דרך משל, כי כשעניני האדם בלתי מצליחים יאמר עליו שחשך שמשו
וידמו וכיוצא בזה, וכשהוא מצליח יאמר שנתחדש עולמו, וכן גם כן דעת רד"ק ורא"ז. ורלב"ע
ונעז' פירשו המקרא הזה על הנביא, ופירשו לנטוע שמים לבשר תנחומות, ונעז' מפרש עוד כי
הנביאים יהיו בראש העם, וזה טעם לנטוע שמים וליסוד ארץ, ועל זה רחוק מהמשך הכתובי':
(יז) קבעת, רש"י ורד"ק ורא"ז פירשו שמרים הנקבעים בתחתית הכלי, ודעת גוססניעוס
שהוא כנוי ליין המתכנס על הכוס כמין קובע. והככן כיוכתן ונעז' שהוא כמו גביע בחלוף גימ"ל
בקו"ף, על דרך מגבעת וקובע. וטעם קבעת כוס, כי לא היו שותים בכוס, אלא מחזירים
אותה על כל המסובין, והיו ממלאים ממנה גביעם, כטעם גם עליך תעבור כוס, תסוב עליך
כוס ימין ה' (חבקוק ב'): התרעלה, המבילה רעדה בשותה (רד"ק ורא"ז ונעז'), וכן רעל
בלשון סורי רעדה וילאה. ומזה הברושים הרעלו (נחום ב' ד'): (יח) אין מנהל לה, כמין
מאמר מוסגר, באלו הנביא הופך פניו לצד אחרים, ומספר לאם מה שאירע לה. והכל משל
על גלות ישראל מאדמתם, כי המשיל ירושלים לאשה שאבדו ממנה בניה: (יט) שתים הנה
קוראותיך, ואח"כ מזכיר ארבע, רד"ק ואחריו גרלטיוס פירשו כי השוד והשבר הם הם הרעב
והחרב, ורש"י ורא"ז ונעז' פירשו צרות כפולות שתים שתים. השוד והשבר על המדינה, והרעב
והחרב על בני אדם. ולי נראה כי פתח בשתים, ואחר כך עשה עצמו כחוזר בו ואומר: מה
אמרתי שתים, הלא נדותיך רבו למעלה: מי ינוד לך, מי יתאבלו לנו לבא לנוד לך ולנחמך,

וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃ (כ) בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ
בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים
חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ (כא) לָכֵן שִׁמְעִי־נָא
זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן׃ (כב) כֹּה־אָמַר
אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי
מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס
חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃ (כג) וְשַׂמְתִּיהָ
בְּיַד מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה
וַתָּשִׂימִי בָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃ נב (א) עוּרִי

פערדערבען, הונגער אונד שווערט, ווען קאָננטע איך דיר אנפיהרען, אום דיך צו טראָסטען? (כ) דיינע קינדער שמאכטעטע, לעגטען זיך אין דען אָפפענטליכען שטראסען נידער, וויא דער אויעראָכס אין איינעם נעטצע; פאָלל פאָן דעם הערדן צאָרן, פאָם שעלטען דיינעם גאָטטעס. (כא) וואָהלאן! זאָ פערנים דיעס אָ בעדרענגטע! דוא אָ טרונקענע, אבער ניכט פאָם וויינע! (כב) זאָ שפריכט דיין גאָטט, דער הערר, אונד דיין גאָטט, זיינעס פאָלקעס פערטהיידיגער: זיהע! איך נעהמע אויס דיינער האנד דען קעלך דעס טוימעלס; דען קעלך פאָם בעכער מיינעס צאָרנעס ווירסט דוא ניכט מעהר טרינקען. (כג) איך יוערדע איהן אין דיא האנד דיינער בעדריקקער געבען, דיא צו דיינער פעראָן שפרעכען: ביקקע דיך, אונד וויר שרייטען איבער דיך היין! אונד דוא מאכטעסט דיינען ריקען דעם באָדען גלייך, צור שטראסע פיר דיא פאָריבערגעהענדען. נב (א) אויף! אויף! בעקליידע דיך מיט דיינעם מוטהע, אָ ציון! לעגע אן

רש"י

מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה דוגמתך: (כ) עולפו. לשון עייפות כמו [עמוס ח'] תתעלפנה הבתולות בצמא פשמי"ר בלע"ז: כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו ותאו וזמר [דברים י"ד]: (כא) ושכורת ולא מיין. ושכורת מדבר אחר שלא מיין: (כב) יריב עמו. אשר ידין דין עמו: (כג) מוגיך. מניעיך ומטלטליך

באור

כי מי יקונה להמציא לך נחמה: מי אנחמך. רש"י ראב"ע ורד"ק פירשו מי אוכל להזכיר לך שסבלו כמותך, כדי לנחמך בו, ורמ"ז ונעז' פירשו איך אנחמך. כמו מי יקום יעקב (עמוס ז' ב'), ונראה לי לפרש מי אקח לנחמך, כמו מאין אבקש מנחמים לך (נחום ג' ז'), והם מסכים יותר עם מי ינוד לך: (כ) בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות. כדרך השכורים שאינם יכולי' לעמוד על רגליהם השוכבים על אם הדרך, ואחר כך פירש שאינם מלאים יין אלא חמת ה'. וכמו שאמר למעלה את כוס חמתו, ועוד חוזר ומפרש ושכורת ולא מיין. ולאב"ע רמ"ז ונעזעניום לא הבינו כי זה משל, ופירשוהו על הרעב. ונעז' דמהו למה שאמור בקנות העטופים ברעב בראש כל חוצות. אמנם שם לא נאמר שכבו: כתוא מכמר. כתוא שנלכד ברשת. והתוא לדעת באכארט מין ממיני הצבי"איילה, ואולי דרך התוא כשנלכד שהוא מתיגע לצאת מן הרשת, וכאשר תם לריק כחו ייעף וישכב כשכור: (כב) יריב עמו, שהוא רב את ריב עמו: הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה. למעלה אמר שתית מצית, אך אין הכוונה שהריקה את הכוס. אלא הריקה את הגביע, ועתה אומר אקח מידך את הכוס ולא תמצאי עוד בגיען. וזהו שאמר את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד, והקבעת הוא מין גביע כמו שפירשתי: (כג) ביד מוגיך. נראה שהכוון מוניך כמו למעלה (מ"ט כ"ו). וכן נראה מתרגום יונתן והתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים. והנה לשון הונה והונים נבדלים בזה, כי המונה עושה להנאת עצמו (ולא תונו איש את עמיתו), והמונה אפשר שיעשהו במשפט (כי ה' הונה על רב פשעיה). וכאן הוא אומר אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, הרי שהיו מציקים לישראל להנאת עצמם. וככה יותר לקרוא להם מונים, וכן דעת לאוטה. וכן מצאתי אח"כ בדפוס ברי"שא: שחי ונעברה, מליצה היא לומר שהשפילוך לפניהם עד עפר, באופן ששמת להם גוך כארץ וכחוץ שהוא מוכן לעוברים, ומליצה קרובה לזו על בני חרשו חורשים: (א) עורי עורי לבשי עוזך ציון. גם זה על גאולת בבל, כדעת ר' משה הכהן. והביא ראיה ממה שאמר למטה סורו סורו צאו משם, צאו מתוכה, שמזכיר

עורי לבשי עזך ציון לבשי | בגדי תפארתך
ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד
ערל וטמא: (ב) התנערי מעפר קומי שבי
ירושלם התפתחי מוסרי צוארך שביה בת־
ציון: (ג) כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא
בכסף תגאלו: (ד) כי כה אמר אדני יהוה
מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור
באפס עשקו: (ה) ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה
כי־לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם־יהוה

התפתחו כתיב   משלו כתיב

דיינע רוהמפאללען גע־
וואנדער אָ ירושלם! היי־
ליגע שטאדט! דען ניכט
מעהר ווירד איין אונבע־
שניטטענער אונד אונגע־
וויהעטער דיך בעטרע־
טען. (ב) שיטטל'ע אב
דען שטויב, אויף! זעטצע
דיך, ירושלם! געלאֶזט
זינד דיא באנדע דיא דוא
אם האלזע האטטעסט, אָ
געפאנגענע, טאָכטער
ציון'ס! (ג) דען זאָ שפריכט
דער הערר: אונענטגעלד־
ליך זייד איהר פערקויפט,
אונד אָהנע געלד ווערדעט
איהר ערלאָזעט ווערדען. (ד) דען זאָ שפריכט גאָטט דער הערר: נאך מצרים צאָג מיין פאָלק
זעלבסט צוערשט דאזעלבסט צו וויילען; אבער אשור בעדריקטע עס אָהנע אורזאכע. (ה)
וואס מאכע איך נון היר? שפריכט דער הערר, דא מיין פאָלק אומזאָנסט וועגגעפיהרט

רש"י

כמו והנה ההמון נמוג [שמואל י"ד] קרוסלי"ר בלע"ז; שחי ונעבורה. על גביך: (ב) התנערי. איסקוד"א בלע"ז כמנער את הטלית: קומי. מן הארץ מגזרת לארץ תשב [לעיל ג']: שבי. על הכסא: התפתחי. הוי נתרת: מוסרי. קדינ"ש בלע"ז: שביה. כמו שבוי': (טו) חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: (ד) מצרים ירד עמי וגו'. אם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו: (ד) מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן: יהילילו. מתפארים לאמר ידינו רמה: מנואץ. מתנאץ. והרי דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר

באור

יציאה ממקום אחד מיוחד, לא מארבע כנפות הארץ, כמו שיהיה בגאולה העתידה. וכן נראה דעת יונתן תרגם למטה נושאי כלי ה' על כלי בית המקדש שהביאום עמם מבבל: עזך, בגע' פירש בגדי תפארת כמו שאגור אחריו והביא ראיה ממה שכתוב עוז ותפארת במקדשו, ותלמידי מו"הרר אברהם חי ריגיו אומר עוז הנפש, הפך המורך, וכן עקר: (ב) התנערי מעפר, מצייר את ירושלים כאבלה היושבת על הארץ, ואמר לה שתקום ותשב, ותנער בגדיה. מן העפר הדבק בהם בשבתה לארץ: קומי שבי, על כסא, ואמר שביה בת ציון דרך נחות לשון דומה למלת שבי שהזכיר, אע"פי שהענין מתחלף מזו לזו, וכמו למעלה על שדים סופדים על שדי חמד, ואחרים כאלה: התפתחי מוסרי, התפעל ואחריו פעול, על דרך ויתנצלו בני ישראל את עדים, ואין צורך לפרש התפתחי ממוסרי. ויונתן תרגם לפי הכתיב, והוא לשון עבר, קומי שבי כי כבר התפתחו והוא נכון: (ג) חנם נמכרתם, הבבליים הרודים בכם לא היה להם שום דין עליכם, כי לא קנו אתכם בכסף, ולפיכך בלא כסף תגאלו, לא אצטרך לפדותכם בשום דבר: (ד) מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם, כשירדו למצרים ירדו מאליהם, ואעפ"כ כשהחזיקו בהם לעבדים הוצאתים משם, אבל אשור עשק אותם בלא שום דין וטענה, וא"כ איך יתכן שאעזבם תחת ידו? והזכיר אשור כי הוא התחיל להגלות את ישראל מעל אדמתם, והכונ' לכלול בו גם בבל, (רד"ק ואחריו גלאטיום ואחרים): (ה) ועתה מה לי פה, מה אני עושה כאן, ולמה אני מחריש, אחר שלוקח עמי חנם. כמו שאמר באפס עשקו: משליו יהילילו, מלשון על כן יאמרו המושלים באו חשבון (ראב"ע), והטעם המשוררים שהיו בעמי לא יוכלו לשיר את שיר ה', ויהי לאבל כנורם ועוגבם לקול בוכים, וזה ציור קטן הכמות ורב האיכות, כי זה מורה מצב האומה שהוא בתכלית המצוקה כשהמשוררים הילילו, וכן אמר עמוס (ח' ג')

וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ (ו) לָכֵן יֵדַע עַמִּי
שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַֽמְדַבֵּר
הִנֵּנִי׃ (ז) מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר
מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה
אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ (ח) קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ
קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה
צִיּוֹן׃ (ט) פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי־
נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם׃ (י) חָשַׂף יְהוָה
אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־

תרגום אשכנזי

וואורדע, וועהרענד זיינע זענגער זייפצען, שפריכט דער הערר, אינד בעשטענדיג, דען גאנצען טאג ווירד מיין נאמע געלעסטערט. (ו) וואהלאן! מיין פאלק ווירד ערקעננען ווער איך בין; יא עס ווירד ערקעננען דאס איך עס בין, דער פערשפראכען האט. אונד צור אויספיהרונג בערייט בין. (ז) א וויא שאן איזט עס אויף דען בערגען דען באטהען אנקאממען צו זעהען דער דען פרידען פערקינדעט! דער דיא גליקזעליקייט אנקינדיגעט, דאז הייל פערקינדעט; דער ציון צורופט: דיין גאטט איזט קאניג! (ח) מאן הערט דיינע וועכטער דיא שטיממע ערהעבען, פעראיינט פראהלאקענד אויסרופען; וועהרענד זיא זיכטבאר דעם הערן ריקקעהר נאך ציון אנזעהען. (ט) שטיממעט פריידענרופע אן, א רואינען ירושלם'ס! דען דער הערר טראסטעט זיין פאלק, ערלאזעט ירושלם. (י) דער הערר ענטבלאסט זיינע הייליגען ארם אנגעזיכטס אללער נאציאנען,

רש"י

א'): (ו) ידע עמי. כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו לכן ביום גאולתם ידעו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: (ח) צופיך. צופי' שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר: (י) חשף. גלה: (יא) צאו מתוכה. מתוך הגלות כי כל נחמות האלו

באור

והילילו שירות היכל ביום ההוא. ויונתן ורש"י ורא' ובעז' (בדפוס שני וגם באוצר שלו) פירשו על הגוים המושלים בהם שהם מתהללים עליהם בגאוה, לשון הוללות, או התהללות. ורד"ק פירש גרמו יללה לישראל. ורא"ב"ע בפירוש ראשון וכן בעז' בפירושו פירשו על מושלי ישראל, כלומר חשובי ישראל: ותמיד כל היום שמי מנואץ, בפי הבבליים, ואיך אחריש עוד? וזה כנגד מושליו יהילילו, כי המשבחים אותי מיללים, ומנאצי ירימו קול: מנאץ, היה ראוי להנקד מְנֹאָץ כמו מְבֹרָךְ, אלא שהיה במשמע ראוי לנאצה, כמו מבורך, ראוי לברכה, והתחכמו בעלי הנקוד לְשַׁנות מלאפו: (ו) שמי, ידע מי אני ומה כחי. כדרך ישעיה להזכיר קריאת שם, והכוונה על היות הדבר באמר כך וכך: (ו) לכן, השני לחזוק: ביום ההוא, אז ידע כי אני בדברתי הנני לקיים הבטחתי: (ז) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. הזכיר הרגלים והכוונה הביאה בפעמית ברגלים, מה נאוה ביאת המבשר, מה ירבה התענוג בראות המבשר, וענין היבשר כלו משל, כי המשיל ירושלים לאשה, והוא מדמה כאלו יבא לה מבשר ויגיד לה שישובו אליה בניה, וכל זה לתפארת העיר בלבד. ובעז' פירש מבשר ולופיך על הנביאים: מלך אלהיך, ישב על כסאו, כלומר הראה גבורתו: (ח) קול צופיך, אני שומע צופיך שנשאו קול. והנה תחלה הזכיר ביאת המבשר המשמיע מלך אלהיך, ואחר כך מזכיר הצופים היוצאים מן העיר לראות אותי יבא המלך (הוא האל): כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, כלומר שיבת ה' והשגחתו על ציון תתגלה להם בפרסום ובלא שום ספק: עין בעין, כמו אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליה' (במדבר י"ד), ועקר המליצה באה להורות על דבר אדם הרואה חברו העומד לנגד עיניו, ועיניו את עיניו תראינה (ירמיה ל"ד ג'). והנה עין בעין הוראתו הראשונה היא עין כנגד עין (וקרובה לזה מליצת פנים בפנים), ואח"כ הושאלה לכל ראיה ברורה למעלה מכל ספק. ואמנם שתהיה הוראת הבי"ת כמו כנגד. הנה כן תמצאנו מליצת בעיני פלוני ובאזני פלוני, שענינה לנכח עיניו, לנכח אזניו, וטעם המליצה, כי הראות נכנסת בעיניו, והקול נכנס באזניו, אף כאן עין בעין, העין נכנסת בעין, הרואה מכנים ראותו, בתוך עיני הנראה: (י) חשף ה' את

אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ (יא) ס֣וּרוּ
ס֗וּרוּ צְא֣וּ מִשָּׁ֔ם טָמֵ֖א אַל־תִּגָּ֑עוּ צְא֣וּ מִתּוֹכָ֔הּ
הִבָּ֕רוּ נֹשְׂאֵ֖י כְּלֵ֥י יְהוָֽה׃ (יב) כִּ֣י לֹ֤א בְחִפָּזוֹן֙ תֵּצֵ֔אוּ
וּבִמְנוּסָ֖ה לֹ֣א תֵלֵכ֑וּן כִּֽי־הֹלֵ֤ךְ לִפְנֵיכֶם֙ יְהוָ֔ה
וּמְאַסִּפְכֶ֖ם אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

הפטרת כי תצא

(ישעיה נ"ד א' עד י"ד)

(א) רָנִּ֥י עֲקָרָ֖ה לֹ֣א יָלָ֑דָה פִּצְחִ֨י רִנָּ֤ה וְצַֽהֲלִי֙ לֹא
חָ֔לָה כִּֽי־רַבִּ֧ים בְּנֵֽי־שׁוֹמֵמָ֛ה מִבְּנֵ֥י

קמץ בז"ק

אונד דיא ענטפערנטע־סטען געגענדען זעהען דאז הייל דאז אונזער גאטט געשטיפטעט. (יא) ציהעט אייך צוריק! ציהעט אייך צוריק! ציהעט אויס פאן דארט! בעריהרעט קיי־נען אונגעווייהעטען, ציהעט אויס איהדער (בבל'ם) מיטטע; רייני־געט אייך, איהר דיא איהר דעם הערדן וואפ־פענטרעגער זייד! (יב) ניכט אין איילע ווערדעט איהר היגאויסציהען, ניכט אלס פליכטיגע ווערדעט איהר ראפאן געהען: דען פאר אייך ווירד דער הערר איינהערגעהען, אונד אייער גאטט ווירד דען צוג בעשליסען.

(א) פראהלאקקע, א אונפרוכטבארע, דיא דוא ניכט געבארסט! שטיממע לידער אן אונד פראהלאקקע, דיא דוא מוטטערוועהען ניכט פיהלטעסט: דען צאהלרייכער, שפריכט דער הערר, ווערדען זיין דיא קינדער דער פערלאססענען, אלס דיא, דער

רש"י

שאחרונות אינן אלא על גלות האחרון: טמא אל תגעו. שקץ יהיו לכם מליגע בהם: הברו. הטהרו: נשאי כלי ה'. הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו (של הקב"ה) במדבר (מכאן לתחיית המתים): (יב) כי לא בחפזון תצאו. מה טעם. כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון: ובמנוסה לא תלכון. לפי שמאספכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות [במדבר י' כ"ה] ההולך אחר המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלים ואת הנכשלים ומן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון [יהושע ו' ט']: כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו:

(א) רני עקרה. ירושלם אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדת על ידי

באור

זרוע קדשו, וכאדם העומד לעשות מלאכה: (יא) סורו סורו, מפרש הענין שהזכיר תחלה דרך משל: משם, מבבל וכן מתוכה: הברו, הטהרו: נושאי כלי ה', כי ה' כגבור יצא להלחם לכם בבבל, כמו שאמר חשף ה' את זרוע קדשו, ואתם תחליצון ותהיו כנושאי כליו, כמו שהיה דרך השרים והגבורים בימי קדם, שהיה להם משרת הנושא כלי זינם (תלמידי מו"הר לבדהם חי מיינסטער) · והנה טמא אל תגעו והברו אינם אלא דרך משל לומר: התקדשו, כי מעתה אתם עבדי ה'. ויונתן ובעז' פירשו כלי ה' כלי בית המקדש: (יב) כי לא בחפזון וגו', סוף המקרא כנגד ראשו, חלק כנגד חלק, לא תצאו בחפזון כי הולך לפניכם ה', ותלכו אחריו בנחת ובסדר, ובמנוסה לא תלכו, כי אין רודף אחריכם, כי מאספכם אלהי ישראל. הנה ההולך אחרי המחנ' נקרא מאסף (רש"י ובעז'):

(א) רני עקרה לא ילדה, מדבר על ירושלים וממשיל אותה לאשה, והאל בעלה וישראל בניה, ומדבר על הגאולה העתידה: עקרה לא ילדה, לא עקרה ממש, כי כבר ילדה בנים מימי קדם, אבל בימי הגלות הרי היא כעקרה, וכאלו מעולם לא ילדה. ולא חלה, כי היא שוממה ובלי בנים: מבני בעולה, מבני שאר ערים היושבות הממשלות לאשה היושבת בשלום עם אישה ובניה. ולדעת בעז' הכוונה רבים יהיו בני ישראל בשובם מן הגלות, ממה שהיו בהיותם על אדמתם. והנה הרבוי הגדול הזה יתכן בגאולה העתידה, כי בארץ הגלות התרבו ישראל. ולא יתכן בגאולת בבל, ואפילו אם היו חוזרים כלם, כי לא ארכה להם הגלות עד שיוכלו לפרות

הפטרת כי תצא

בְעוּלָה אָמַר יְהוָה: (ב) הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ
וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי
מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: (ג) כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול
תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ:
(ד) אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־
לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת
אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד: (ה) כִּי בֹעֲלַיִךְ
עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא: (ו) כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה
קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי

פערמעהלטען. (ב) ערוויי־טערע דיינעם צעלטעס רוים, אונד לאססע זיא אויסשפאננען דיא טעפפיכע דיינער וואָהנונגען אָהנע שפארזאמקייט, פערלענגערע דיינע זיילע אונד בעפעסטיגע דיינע פפלעקע. (ג) דען צור רעכטען אונד צור לינקען ווירסט דוא דיך אוים בריי־טען, אונד דיינע נאכקאָממען ווערדען מעהרער נאציאנען לענדער בעזיטצען אונד שטערטע בעפאָלקערן. (ד) פירכטע ניכטס, דען דוא ווירסט דיך ניכט צו שעמען האבען; זייא ניכט באנגע, דען דוא ווירסט ניכט צו ערבלאססען ברויכען. דוא ווירסט פילמעהר געלעגענהייט האבען דיא שמאך צו פערגעססען דיא דיך אין דיינער יוגענד בעדעקטע; ניכט מעהר ווירסט דוא אן דיא שאנדע דיינעס וויטווענשטאנדעס צו דענקען האבען. (ה) דען דיין שאָפפער ווירד זיך וויעדער אלס דיין געמאהל צייגען, גאָטט, דער העדר צבאות, איזט זיין נאמע, אונד דיין ערלאָזער ווירד דער הייליגע ישראל'ס זיין, דער גאָטט דער גאנצען ערדע ווירד געננאנט ווערדען. (ו) דען וויא יעמאנד איין פעלאססענעס וויב, דאז זיך דאריבער קרענקט ווידער צו־

רש"י

חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. למרחוק: מיתריך. הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קביל"ש בלע"ז ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: (ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תמאס. כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט: (ה) בשצף

באור

ולדות כנגד מה שאבדו מהם במלחמות נבוכדנאצר, ועוד רבים הלכו למצרים עם ירמיה. ולחוק שיכלול במספר בני שוממה גם הבנים שהיו נספחים עליהם: (ב) הרחיבי מקום אהלך, המשיל ירושלים לאשה היושבת באהל ואומר לה כי צריך שתרחיב אהלה לרוב בניה אשר יבאו לה: יטו, צוי לאחרים שיטו אותן: משכנותיך, רבים במקום יחיד. להפלרת המליצה, כמו עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, והוא לקברות יובל (איוב כ"א ל"ג) (בעז'), וזה מצוי הרבה בשירי ר' יהודה הלוי ומבריו: (ג) כי. הוא פירוש המשל הקודם, וטעמו כי לא תספיק ארץ ישראל לרוב השבים מן הגלות: גוים יירש, יירש ארצות שהיו בימי קדם יושבים בהם גוים כפרדי', והן סביבות ארץ ישראל. שהיו בהן אדום עמון ומואב וארם ושאר גוים: יושיבו, מלאמו שרש ישב בבנין הקל על הערים והארצות. והכוונה שהן נושבות, שהן מקום ישוב. כמו ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה י"ז ו'), ואשקלון לא תשב (זכריה ט' ה'), וכאן אמר בהפעיל זרעך יעשו הערים השממות נושבות: (ד) כי בשת עולמיך, הצרות שעברו עליך בימי קדם קודם הגלות: וחרפת אלמנותיך, בגלות: (ה) כי בעליך עושיך, לא תהיי עוד כאלמנה, אלא האל העושה אותך, אשר ה' צבאות שמו, הוא ישוב לקחת אותך לאשה, וגואלך הוא קדוש ישראל, אשר מהיום והלאה יקרא אלהי כל הארץ: בועליך, ענין קנין ואחוזה, (עיין למטה ס"ג ה'): בועליך עושיך, לשון רבים התורה על האחדות הגמורה, כמו ישמח ישראל בעושיו, אם בעליו עמו, אדוני יוסף. (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קס"ג): אלהי כל הארץ יקרא. גואלך הוא האל העתיד להיות למלך על כל הארץ. (עיין למעלה נ' ג'): (ו) כי כאשה עזובה. ה' קורא לך והוא שב ומקרב אותך אליו, כמו שיעשה אדם עם אשתו אחר שעזב אותה, והוא רואה שהיא עצובה על זה, ולא תדבק באיש אחר: קראך, כמו כי אחד קראתיו: ואשת נעורים כי תמאס, בתמיה, האפשר שימאס אדם לעולם את אשת נעוריו? וכן נראה דעת רד"ק. אמנם

וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי
תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (ז) בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ
וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ (ח) בְּשֶׁצֶף קֶצֶף
הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ
אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ (ט) כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ כֵּן
נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ (י) כִּי
הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי
מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר
מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

ריקרופֿט, זאָ רופֿעט דיר
דער הערר צו; קאן דאז
יוגענדווייב געגצליך פֿער-
שטאסן ווערדען? שפריכט
דיין גאָטט. (ז) אין איי-
נעם קורצען אויגענבליקע
פֿערליס איך דיך, אונד
מיט גראָסעם וואָהל-
וואָללען ווערדע איך דיך
ווידער אויפֿנעהמען.
(ח) אין דער חעפֿטיגקייט
דעס צאָרנעס ווענדעטע
איך מיין אנטליץ איינען
אויגענבליק פֿאָן דיר וועג,
אונד עוויג ווירד מיינע
ליבע צו דיר וועהרען,
שפריכט דיין ערלאָזער, דער הערר. (ט) יא דיעס איזט פֿיר מיך נח'ס וואססער, וויא איך
געשוואָרען דאס נח'ס וואססער ניא ווידער דיא ערדע איבערפֿלוטהען ווערדע, עבען זאָ
שוואָרע איך, ניא ווידער געגען דיך צו צירנען, נאָך דיר צו שעלטען. (י) יא, עהער קאָננטען
דיא בערגע וויכען, אונד דיא היגעל וואנקען, אלס מיינע גונסט פֿאָן דיר זיך וועגרען, אונד
מיין הייל־פֿאָללעס פֿערשפרעכען וואנקען, שפריכט דיין גוננער, דער הערר.

רש"י

קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש פתר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש:

באור

אשר המפרשים פירשו כי תמאס, אחר שתמאס, ולא הבינו כי לשון מאס הוא לחלוטין, ולא דרך עראי, וכטעם לא מאסתים ולא געלתים, המאוס מאסת את יהודה (ירמיה י"ד י"ט): עזובה ועצובת רוח, לשון הנופל על הלשון (גבעז') כי תמאס, לשון תימה, כמו כי הצילו את שמרון מידי (מלכים ב' י"ח ל"ד), וכן פירשתי כי איש הרגתי לפצעי: (ז) ברגע קטון עזבתיך, אין הכוונה על זמן המשך הגלות שיהיה מעט כי אז היה לו לומר רגע, לא ברגע וכמו שהרגיש רמב"ע ואמר שהבי"ת מיותרת. אך הכוונה כאדם המתחרט על רגזו וחמתו שהביאתו לעשות דבר שאיננו ראוי לו, והוא אומר ברגע קטון שכעסתי עשיתי זאת. וכן מפרש והולך בשצף קצף: (ח) בשצף, כמו בשטף. כמו אכזריות חמה ושטף אף (משלי כ"ז ד') (רמז' וגבעז'), ונכתב כך לזווגו עם קצף שאחריו (גבעז'). ומצאנו הטי"ת והצד"י מתחלפות חטב חצב, וצהרים בארמי טיהרא, ואחרים כן. הסתרתי פני רגע ממך, תלמידי מו"הרר אברהם חי ריגיו מפרש רגע פתאום, כמו ותבאנה לך שתים אלה רגע, ומו"הרר אברהם לאנאם אומר כי בי"ת ברגע ושבצף מושכת אחרת עמה, וכאלו כתוב הסתרתי פני ברגע: (ט) כי מי נח זאת לי, הענין הזה הוא אצלי כענין המבול שנשבעתי עליו שלא יעבור עוד על הארץ. ויונתן וסומכוס ותיאודוטיאון והמתרגם הסורי והיירונימוס ורבנו סעדיה תרגמו כימי מלה אחת, ורד"ק אמר שהספרים מתחלפים בזה, ולע"פי כן נוסח שלנו עקר, כי אחר כן פירש מה שהם בתחלה, ואמר מעבור מי נח, וכן מתורגם בתרגום שבעים זקנים, וכן תרגמו רמז' וגבעז': (י) כי ההרים ימושו, דרך מליצה, כלומר יותר יתכן שיהיה זה משיהיה זה: מרחמך, וכן רחמתיך, ורחמים שלמעלה נראה לי לשון אהבה, כמו בארמית, וכמו ארחמך ה' חזקי:

(ישעיה ס' א' עד כ"ב)

(א) קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ
זָרָח׃ (ב) כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ
וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ
יֵרָאֶה׃ (ג) וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ
זַרְחֵךְ׃ (ד) שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ
בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד
תֵּאָמַנָה׃ (ה) אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ

(א) ערהעבע דיך ליכט־פֿאלל, דען דיין ליכט בריכט הערפֿאָר, אונד דעם הערדן מאַיעסטעט ווירד איבער דיך ערגלענצען. (ב) דען וועהרענד פֿינ־סטערניס דיא ערדע בע־דעקען ווירד, אונד טיפֿעס דונקעל דיא נאציאָנען, ווירד דער העררזיך איבער דיך גלענצענד צייגען, אונד זיינע מאַיעסטעט ווירד איבער דיר ערשיינען. (ג) דיא נאציאָנען ווער־דען אין דיינעם ליכטע וואנדעלן אונד קאָניגע אין דיינער שטראהלען גלאנץ. (ד) ערהעבע רינגסאום דיא אויגען אונד זיהע! אללע פֿערזאממעלן זיך אונד קאָממען צו דיר, דיי־נע קינדער קאָממען פֿאָן דער פֿערנע, אונד דיינע טאָכטער ווערדען אם בוזען געטראגען. (ה) אלסדאן ווירסט דוא פֿירכטען, אונד דיך באלד אים ליכטע זעהען, דיין הערץ ווירד

רש"י

(ד) על צד תאמנה. על גיסי כסלו' של מלכים תהיינה אמונות: (ה) אז תראי ונהרת, בכן תחזון ותנהרין: ופחד ורחב לבבך. ויתמה וירחב לבך: כי יהפך עליך המון ים. אשר

באור

(א) קומי אורי, לירושלים מדבר, והענין לימות הגאולה, והאורה משל על השמחה ועל ההצלחה והחשך על ההפך (רד"ק): כי בא אורך. הגיע זמן ישועתך (רד"ק). ורמב"ע פירש ענין שקיעה, כמו כי בא השמש, ונסתייע ממה שכתוב למטה לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם. ואם היתה כוונת הנביא כדעת רמב"ע היה לו לומר כי בא אור שמשך. או כי בא שמשך. אבל אורך משמעו כל אור שיש לך, והאדם אין לו אור מצד עצמו, וכשהאל יתן אור לבמו האור ההוא יקרא אורם. כמו שאמר מיד והלכו גוים לאורך, ובא זה ולימד על זה שהכוונה על אור ה' אשר יאיר לעמו: (ב) כי הנה החשך יכסה ארץ, לא שכן יהיה אחר הגאולה, כי הגאולה תאיר לכל העולם, וכמו שהוא אומר והלכו גוים לאורך. אלא בזמן שהחשך יכסה ארץ. אז עליך יזרח ה': (ג) והלכו גוים לאורך, ילכו באורך, והוא משל לקוח מזריחת השמש, שהוא זורח בקצה המזרח ומשם אורו מתפשט על כל הארץ, כן ההצלחה וברכת ה' תחול בישראל, ומשם תתפשט לכל העולם (רמ"ז). ומלילת והלכו לאורך אין כוונתה יבאו אליך, אלא יהיו כהנים מאורך, ויהיה אורך נר לרגליהם, וכן בלשון חכמים לא הלכו אלא לאורו (שבת כ"ב ב'). והנה תחלה אמר דרך כלל שהצלחת ישראל תתפשט לכל האומות, ואחר כך הזכיר דרך פרט שהגוים יבאו אל ישראל להביא להם בניהם ובנותיהם השבויים בידיהם בגלות, ולהביא להם תשורות זהב וכסף, ולשרתם ולכבדם בכל מיני כבוד. והכוונה כי כשיראו האומות כי ברכת ה' על ישראל יתעוררו לכבדם ולהטיב להם תחת כל הרעה אשר הריעו להם בדורות שעברו, ואז יביאו את ישראל לארץ ירושתם, וגם ילמדו ליראה את ה', ותדבק ברכת ה' בכל גויי הארץ. ורמב"ע כתב כי מנהג מי שהוא בחשך לראות היושבים באור, ומה ענין לְדַבֵּר זה כאן? וחלילה שיהיה כוונת הנביא לומר שהגוים ישארו בחשך, ורק יראו כי לישראל יש אור במושבותם. אבל כוונתו לומר שמישראל תצא אורה והנאה לכל העולם: (ד) כלם נקבצו באו לך, יונתן ורד"ק ורמ"ז פירשו על בניך, ובנותיך, והנכון כדעת בעז' על הגוים הנזכרים בפסוק הקודם שיביאו בניך ובנותיך. כי באמרו על צד תאמנה הורה שלא תצטרכה ללכת ברגליהן, אלא אחרים יביאו אותנה: תאמנה, כאשר ישא האומן את היונק: (ה) אז תראי, ענין יראה (רמב"ע ובעז'): ונהרת, תאירי.

יאיר לך, כמו הביטו אליו ונהרו; תחלה תיראי ואחר מעט תשמחי, וכפל הדבר ואמר ופחד ורחב לבבך, כי בראות ירושלים כל הגוים נקבצו באו לה, תפחד שמא להרע לה הם באים, אך

כִּֽי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃
(ו) שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם
מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלּוֹת יְהוָה
יְבַשֵּׂרוּ׃ (ז) כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת
יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי
אֲפָאֵר׃ (ח) מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־
אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ (ט) כִּי־לִי׀ אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ

ענגסטליך זיין, אבער באלד זיך ערהעבען, וועהרענד פֿאָן יענזייטס דעם מעע־רעס זיך דיר איינע מענ־שענמענגע צווענדען וויךד, פֿילע נאציאָנען צו דיר קאָממען ווערדען. (ו) אייך העער פֿאָן קא־מעעלען ווירד דיך בערע־קען, דיא יונגען קאמעעלע פֿאָן מדין אונד עיפה, אללע ווערדען פֿאָן שבא קאָממען, גאָלד אונד וויירויך ברינגען אונד דעם הערךן לאָב פֿערקינדען. (ז) אללע שאָפֿע פֿאָן קדר ווערדען זיך בייא דיר פֿערזאממעלן, דיא ווידדער פֿאָן נביות ווערדען דיר צו דיע־סטען שטעהן, זיא ווערדען אויף מיינעם אלטארע דארגעבראכט ווערדען אום מיינע גונסט צו ערפֿלעהען, אונד איך ווערדע מיינען רוהמפֿאָללען טעמפעל דאמיט שמיקען. (ח) ווער זינד דיזע דיא ווי איינע וואָלקע פֿליגען, אונד וויא (פֿליגענדע) טויבען צו איה־רען אייגענען פֿענסטערכען. (ט) יא צו מיר ווערדען זיך דיא בעוואָהנער דער ענטפֿערנ־

רש"י

יהפך עליך. עותר מעברא: חיל גוים. נכסי עממיא: (ו) שפעת. רוב: בכרי מדין. בחורי מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה [ירמיה ב']: ועיפה. גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשית כ"ה): (ז) אילי נביות. דכרי נביות: (ט) בראשנה. כמו כבראשונה בימי שלמה בענין שנאמר [מלכים א' י'] כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו'. תרשיש שם הים: לשם ה' אלהיך. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו: כי פארך.

באור

מיד ירחב לבך כי תראה שהם מביאים לך בניך. וגם כספם וזהבם יביאו לך במתנה, ולפיכך באר אחר כך במלת כי יהפך עליך, שיש במשמעו גבורה להזיק, כנגד ופחד. והמפרשים פירשו ופחד על הבהלה וההשתוממות, וגעז' על רעדת הלב, מרוב השמחה ורד"ק וגעז' הביאו לראיה מה שכתוב בירמיה (ל"ג ט') והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את כל הטובה אשר אנכי עושה אותם ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עושה לה, והם לא הבינו כי הפסוק מייחס לאומות פחד ממש, שיפחדו על הטובה שיעשה ה' לישראל, והאמת כי לא מצאנו לשון פחד על השמחה אלא על פחד ממש: המון ים, רבוי עם אשר מהלאה לים: חיל גוים, רבוי גוים, ואמר יבאו לשון רבים, כנגד גוים: (ו) שפעת גמלים, המון בני אדם הרוכבים על הגמלים, וכתרגום יונתן סיעת ערבאי וכן באנשים הרוכבים על הסוסים מצאנו וירא את שפעת יהוא בבואו ויאמר שפעת אני רואה (מלכים ב' ט' י"ז) ורא"ז וגעז' תרגמו רבוי גמלים, ולא יתכן לומר על הגמלים ותהלות ה' יבשרו: בכרי, גמלים צעירים לימים (Bochart וגעז'): (ז) יקבצו לך. יובאו אליך ירושלים ויהיו לך לכל תשמישך, זה טעם ישרתונך, וגם יעלו מהם על מזבחי לבקש רצוני, ועל ידי זה אפאר בית תפארתי: יעלו, בנין הקל, אילי נביות יהיו נשרפים על מזבחי, כי כמו שאומרים שהאדם מעלה עולה, כן אומרים שהבהמה עולה על מוקדה, כלומר נשרפת: על רצון מזבחי, איננו הפוך (כדעת רד"ק) אלא שיעורו יעלו מזבחי (כמו כי עלית משכבי אביך. עיר גבורים עלה חכם) על רצון, בשביל רצון. לבקש רצון: (ח) מי אלה, הנביא מצייר כאלו רואה אניות הגולה מארץ מרחק לארץ ישראל, ושואל מי אלה, ואמר תעופינה לשון נקבה על האניות, והמשיל הליכת האניות לעופפות העבים והעופות: אל ארבותיהם, חלונות שובכיהם: (ט) כי לי איים יקוו, נראה לי יקוו מבנין נפעל, וכטעם בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' (ירמיה ג' י"ז) וגם הפירוש הזה התפאר בו מי שהדפיס ישעיה בשנת תקנ"ח: ואניות תרשיש, אלו תבאנה בבראשונה מפני מהירות הליכתן בימים, והאניות תרשיש לאו דוקא, אלא כל אניה גדולה ההולכת למרחקים

הפטרת כי תבא

בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם
אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי
פֵאֲרָךְ׃ (י) וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם
יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃
(יא) וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ
לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ (יב) כִּי
הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם
חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ (יג) כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ
תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם
רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ (יד) וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ
וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ

תרגום אשכנזי

טען געגענדען פערזאממעלן, אונד פֿאָר אללען דיא שיפֿפֿע פֿאָן תרשיש, אום דיינע זאָהנע פֿאָן פֿערנע הער צו ברינגען; מיט איהנען איהר זילבער אונד איהר גאָלד, דעם נאמען דעם העררן, דיינעס גאָטטעס צו עהרען, אונד דעם הייליגען ישראל'ס, דער דיך פֿערהערליכען וויררד.
(י) פֿרעמדע לייטע ווערדען דיינע מויערן בויען, אונד איהרע קאָניגע דיר דיענען; דען אין מיינעם צאָרנע שלוג איך דיך, אין מיינער הולד ווערדע איך מיטלייד מיט דיר האבען.
(יא) דיינע טהאָרע ווערדען אימממער טאג אונד נאכט אָפֿפֿען בלייבען אָהנע זיך צו שליסען, דאמיט דיא רייכטהיממער דער נאציאָנען בייא דיר איינגעפֿיהרט ווערדען קאָננען, אונד איהרע קאָניגע איינער נאך דעם אנדערן.
(יב) דען דיא נאציאָן אונד דאז רייך דאז דיר ניכט הולדיגען ווירד, ווערדען צו גרונדע געהן, זעלבסט איהרע לענדער ווערדען צערשטאָרט ווערדען.
(יג) וואס דער לבנון הערדליכעס האט, ווירד צו דיר געבראכט, נעמליך דיא טאננע, דיא פלאטאננע, זאָ וויא אויך דער בוכסבוים, זיא ווערדען צור פֿערהערליכונג דער שטעטטע מיינעס הייליגטהומס דיענען; מיינעם טהראָנעס זיטץ ווערדע איך דאמיט שמיקען.
(יד) מיט געבייגטעם הויפטע ווערדען דיינער בעדריקקער זאָהנע צו דיר קאָממען; אללע דיא דיך פֿאָרמאהלס געשמעהעט, ווערדען זיך צו דיינען פוסזאָלען נידערווערפֿען, זיא ווערדען דיך נעננען: שטאדט דעם העררן, דיך אָ ציון,

רש"י

נתן לך פאר: (י) וברצוני. ובהתרצותי לך אפייזמנ"ט בלע"ז: (יא) ופתחו שעריך תמיד. לשון פיתוח ממשקל ל' כבד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתיחה ע"ש אוירכט"ש בלע"ז: (יג) בראש תדהר ותאשור. מיני עצי יער לבנון: (יד) ציון קדוש ישראל. ציון דאיתרעי בה קדישא דישראל ציון של קדוש

באור

נקראת אני תרשיש: (י) כי בקצפי הכיתיך, כטעם בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך, כי הקצף אי אפשר שיהיה נמשך הרבה, והרצון על הרוב הוא נמשך: רצון, הפך הקצף, כמו כי רגע באפו חיים ברצונו: (יא) ופתחו שעריך, פעל עומד, כמו לא פתחה אזנך. ומלכיהם נהוגים, יש מפרשים נהוגים בשביה, ולא יתכן, כי מדבר בגאולה רצונית, ורד"ק ורלב"ג וגבע' פירשו שיבואו לאחריהם שרים רבים דרך כבוד, ואין נראה שיהיה זה במשמע מלת נהוגים, ולי נראה שיבאו זה אחר זה בסדר, כמו הצאן שהרועה נוהג: (יב) והגוים חרוב יחרבו, אמר זה על האדמה עצמה, שתחרב מאין יושב (עיין בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קע"ה). והנה לא מצאנו שום רמז מן הגדולות האלה בנבואות על גאולת בבל: (יג) מקום מקדשי, המקום המקודש לי: ומקום רגלי, מקום משכני: (יד) ציון קדוש ישראל, רש"י רד"ק רלב"ג וגבע' פירשו בסמיכות. ציון של קדוש ישראל, והנכון כדעת בע"ע שחסרה מלת עיר (או מקום) ציון עיר קדוש ישראל. ונראה לכי ציון הוא לקריאה, אמר לירושלם וקראו לך עיר ה', ואחר כך הוסיף ולך ציון יקראו ציון עיר קדוש ישראל, כי כמו שקדוש ישראל הוא כפל ענין עם שם ה', כן ציון כפל ענין עם ירושלם: (טו) לגאון עולם, אשימך עיר גאון ותפארת לעולם, וכן משוש דור

לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: (טו) תחת
היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון
עולם משוש דור ודור: (טז) וינקת חלב גוים
ושד מלכים תינקי וידעת כי־אני יהוה מושיעך
וגאלך אביר יעקב: (יז) תחת הנחשת אביא
זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים
נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך
שלום ונגשיך צדקה: (יח) לא־ישמע עוד חמס
בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה
חומתיך ושעריך תהלה: (יט) לא־יהיה־לך עוד

שטאדט דעם הייליגען
ישראל'ס. (טו) אנ־
שטאטט דאס דוא פער־
לאססען ווארסט אונד
פערשמעהעט אהנע דאס
יעמאנד פארבייאגעהע,
ווערדע איך דיך עוויג בע־
ריהמט מאכען, צור וואננע
פיר אללע געשלעכטער.
(טז) דוא ווירסט דיא
מילך דער פאלקער גע־
ניסען, דער קאניגע ברוסט
ווירד דיך ערנעהרען; זא,
דאס דוא ערקעננען
ווירסט, דאס איך דער
הערר בין דער דיך רעט־
טעט; איך יעקב'ס שוטצגאטט, דער דיך בעפרייעט. (יז) אנשטאטט דעם קופפערס ווערדע איך
גאלד בריגגען לאססען, אנשטאטט דעם אייזענס זילבער, שטאטט דעם האלצעס קופפער,
אונד שטאטט דער שטיינע אייזען; דען פרידען ווערדע איך צו דיינעם אויפזעהער מאכען, אונד
צו דיינעם לאנדעספפלעגער דיא טוגענד. (יח) ניכט מעהר ווירד מאן פאן איינער געוואלט־
טהעטיגקייט אין דיינעם לאנדע פערנעהמען, נאך צערשטארונג אונד קוממער איננערהאלב
דיינער גרענצען: דוא ווירכט דיינע מויערן אונבעצווינגליך נעננען, גלארדייך דיינע טהארע.
(יט) ניכט מעהר ווירד דיר דיא זאננע צום טאגעסליכט דיענען, נאך דער מאנד דיר צו לייכטען;

רש"י

ישראל: (טז) ושד מלכים. לשון שדים ותינקי יורה עליו: (יז) תחת הנחשת. שנטלו ממך:
ושמתי פקודתך שלום. ואשוי פרנסך שלם ושלטונייך בזכו. פקודתך פקודים שלך. ורבותינו
אמרו הפקודות שאלו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: (יט) לא יהיה

באור

ודור עיר משוש ושמחה לדור ודור: (טז) וינקת חלב גוים, כי ישאו לך חילם מתנה. ושד מלכים, מפני שאין המליצה אלא דרך משל, לא אמר מלכות, אלא מלכים, והכוונה המלכים גם הם ישאו לך אוצרותם: (יז) תחת הנחשת אביא זהב, ועל ידי זה אעשה שיהיה לך הזהב כדבר כנחשת וכו': ושמתי פקדתך שלום. וכשתהיי עשירה ומלאה כל טוב, לא תיראי פן תתלאי אלך חמס ועולה, אבל בהפך יהיו כל אנשיך צדיקים. עד שלא תצטרכי להיות עליך פקידים ושרים הרודים בעם, כי השלום יהיה לך במקום פקודה, והצדקה במקום נוגשים: פקדתך, השגחת המושל על מעשי מי שתחתיו, לגמול ולענוש נקראת פקודה, כמו ומה תעשו ליום פקדה (ישעיה י' ג'), באו ימי הפקדה (הושע ט' ז'), פקדת שומרי משמרת הקדש (במדבר ג' ל"ב), אמר כי השלום יהיה לירושלם במקום פקדה, סדרה ושלטון · ונוגשיך, שלטוניך, כמו עמי נוגשיו מעולל (ישעיה ג' י"ב); וראז' ובעז' ולפניהם Vitringa פירשו אתן לך שלטונים צדיקים ואנשי שלום: (יח) לא ישמע עוד חמס בארצך, לא ישמע מעשה עול וחמס בין איש ובין אחיו, ולא שוד ושבר מלך אויב נכרי. וראז' פירש לא תשמע עוד בארצך צעקת הצועקים חמס ושוד ושבר, כטעם הן אצעק חמס (איוב י"ט ז'), חמס ושוד אקרא (ירמיה כ' ח'), והכל מלך האויבים; אך נראה לי כי חמס נופל בין אנשי עם אחד, ולא בין שני עמים כשמלחמה ביניהם. וקראת ישועה חומותיך, אחר שאמר שלא יהיה עוד שוד ושבר מלך האויבים, אמר אז תקראי לחומותיך חומות ישועה, ולשעריך שערי תהלה, כי חומותיך לא תפלנה ביד אויב, ושעריך יהיו לתהלה ולתפארת: (יט) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם הכל משל, ונראה לי טעמו, לא יהיה אורך כאור החמה שאינו אלא ביום, וכנגה הלבנה שאינו אלא בלילה, אך יאיר לך ה' באור שאינו פוסק, זהו שאמר לאור עולם, ואחר כך מפרש לא יבא עוד שמשך, והאור

תרגום אשכנזי

הפטרת כי תבא נצבים

הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ
וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ:
(כ) לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי
יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ:
(כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ
נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר: (כב) הַקָּטֹן
יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה
בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה:

זאנדערן עס ווירד דער הערר דיר עוויגעס ליכט זיין, דיין גאָטט ווירד דיינע העררליכקייט אויסמאַכען. (כ) דיינע זאָננע ווירד ניכט מעהר אינטערגעהן, דיין מאָנד ניכט אויפהאָרען: דען דער הערר ווירד דיר עוויגעס ליכט זיין, אונד דיינע טרויערטאגע ווערדען ענדען. (כא) אונד דיין פאָלק וויוד דורכאויס אויס רעכטשאַפפענע מענשען בעשטעהען, וועלכע דאז לאנד עוויג בעזיטצען ווערדען; מיינער פפלאנצונג שפראָסלינגע, מיינער הענדע ארבייט, מיט דער איך מיך ווערדע צו ריהמען האבען. (כב) דער גערינגסטע ווירד צו איינעם שטאממע, דער אונאנגעזעהענסטע איינע צאהלרייכע נאציאָן; איך דער הערר ווערדע דיס צור בעשטיממטען צייט שנעלל צו שטאנדע ברינגען.

הפטרת נצבים

(ישעיה ס"א י' עד ס"ג י')

(י) שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי
הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה

(י) איך פרייע מיך איננִיג אין דעם העררן, מיינע זעעלע פראָהלאָקקעט אין מיינעם גאָטטע: דען ער האט מיך אין הייל געקליידעט, מיך מיט דער גליקזעליגקייט מאנטעל בעדעקקעט, איינעם

רש"י

לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: (כ) לא יאסף. לשון אספו נגהם [יואל ד'] הכניסו אורם: (כא) להתפאר. שאהי' מתפאר בהם פורוונטי"ר בלע"ז: (כב) בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה:

באור

משל על ההצלחה והשמחה. ולפיכך אידם לנסוף ושלמו ימי אבלך: (כא) לעולם יירשו ארץ, שלא ימות בלא בנים, ולא יכרת שמם מעל נחלתם, אבל יפרו וירבו ותהיה נטיעתם מצלחת, ויפאר השם מעש"ה: (כב) הקטן יהיה לאלף, האיש שיהיה רבוי מעט יתרבה עד אלף, ומי שהוא היותר צעיר ונקל במספר אנשיו יהיה לגוי עצום: לאלף, משפחה שיש עליה ראש אחד נקראת אלף. כמו הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו' ט"ו). להתיצבו ולאלפיכם (שמואל א' י"ט), וחפשתי אותו בכל אלפי יהודה (שם כ"ג כ"ג). ושר האלף כנוטר נשיא בית אב נקרא אלוף: בעתה אחישנה, כשתגיע העת אשר גזרתי לעשות כל זאת, אעשנה מהר ולא יעכב על ידי; ואולת בעתה דאיה כי לעתים רחוקות היה הנביא מתנבא:

(י) שוש אשיש. דברי ירושלם. כתרגום יונתן: מעיל צדקה, הצלחה, עיין למעלה כ"ט ט': יעטני, אחד שלא מצאנו שרש יעט אלא עטה. לא אדע למה לא נקדו יַעֲטֵנִי, ויהיה הפעיל כמו הלבישני, כי הקל לא יפול אלא על הלובש (ויהיה הלבישני עבר ויעטני עתיד, כמו (למטה ס"ג י"ו) כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו). ונראה כי בעלי הנקוד חשבו כי שרש יעט נבדל משרש עטה, כי עטה נאמר על הלובש ויעט על המלביש: כחתן וגו', חוזר לתחלת הפסוק. שוש אשיש כחתן: יכהן פאר, בפאה שיש לו בראשו פאר ככהן, וכאלו הוא מכהן מלך אותו פאר שהוא מבגדי כהונה; ואולי תחלת הכנסת מלת כהן היתה להורות מי שהוא לבוש

יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃
(יא) כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ
תַצְמִיחַ כֵּן ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד
כָּל־הַגּוֹיִם׃ סב (א) לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה
וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ
וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ (ב) וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ
וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר
פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ (ג) וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־
יְהוָה וּצְנִיף מְלוּכָה בְּכַף אֱלֹהָיִךְ׃ (ד) לֹא־יֵאָמֵר
לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה

מטעו כ' וצנוף כ'

ברויטיגאם גלייך, דער פרי־סטערליכען שמוק אויף דעם הויפטע טרעגט, וויא איינע ברויט דיא זיך מיט איהרעם געשמיידע שמיקקעט. (יא) יא, וויא דיא ערדע איהרע געוועכסע טרייבט, אונד וויא דעם גארטענס פפלאנצען קיימען, זאָ ווירד דיר גאָטט, דער הערר, גליקזעליגקייט אונד רוהם אים אנגעזיכט אללער פֿאָלקער ערוואכסען לאססען. (א) אום ציון'ס וויללען, וויל איך ניכט אונטהעטיג בלייבען; ירושלם'ס וויללען ווערדע איך ניכט רוהיג זיין, ביז, וויא דער מאָרגענשטערן דיין ליכט ערגלענצט, דיין הייל וויא ברעננענדע פֿאקעל. (ב) נאציאָנען ווערדען דיינע גליקזעליגקייט זעהען, אונד אללע קאָניגע דיינען רוהם, אונד דאן ווירסט דוא איינען נייען נאמען ערהאלטען, דען דעם העררן אויסשפרוך בעשטיממען ווירד. (ג) אונד דוא ווירסט גלייכזאם איינע רוהמעסקראָנע אין דעם העררן האנד זיין, איין הערדשערדיאדעם אין דיינעס גאָטטעס רעכטע. (ד) דוא ווירסט דאן

רש"י

(י) כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: (א) למען ציון. אעשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקוט. לא יהא שלום לפני

באור

נזמים יקרים וכדלים משאר העם. כטעם ויעשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמות כ"ח ד'), ובלשון סורי כהינותא ענינו עושר: (יא) כי כארץ תוציא צמחה. פתאום, שלא יודע מה בבטן הארץ קודם שילמח: (א) למען ציון לא אחשה הם דברי ה' (יונתן והמפרשים וגם Grotius, Vitringa), ופירוש אחשה לא השתיקה מן הדבור. אלא ההתרשלות מלפעול כמו לא אחשה כי אם שלמתי (ישעיה ס"ה ו'). אמנם רמ"ז וגעז' ולפניהם Forerius et Dathe פירשו שהם דברי הנבי'. ופירשו אחשה השתיקה מן הדבור. וגעז' פירש לא אחדל מהתפלל אל ה' בעד ירושלם, ורמ"ז הסכים עם Forerius שפירש לא אחדל מדבר בשבחה של ירושלם; והביא Dathe שתי ראיות להוכיח שהם דברי הנביא, הראשונה כי אחר זה מזכיר את ה' בלשון נסתר (אשר פי ה' יקבנו. והיית עטרת תפארת ביד ה' וכו), וזו איננה ראיה, כי מצאנו כזה לאלפים, כגון נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם, ואחריו כי לקחה מיד ה', וכן מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח, ואחריו ועור כעבד ה'; והשנית. כי למטה בפסוקים ו' ז' ביאר הדבר כי השתיקה אמורה על הנביאים. שאמר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו וגו', והראיה הזאת תעיד נהפך כי ה' הוא המדבר. כי אמר הפקדתי שומרים, ורחוק הוא שיהיה הנביא מפקיד נביאים אחרים. וגעז' ראה את זאת, ועל כן פירש הפקדתי שומרים אנשים. ולא נביאים, אלא אנשי ציון המתפללים על הגאולה, כמו שפירש רמ"ע, ועיין למטה פסוק ו': כנגה. כאור כוכב נוגה (ווענוס), כמו שפירשתי (ב"הע תקפ"ט עמוד קכ"ד) וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד' י"ח) (תלמידי מו"הרר אברהם לעטאם): כלפיד יבער, כלפיד הבוער: (ב) שם חדש אשר פי ה' יקבנו, הוא חפצי בה הנזכר למטה פסוק ד' (רד"ק), והשם הזה חפצי בה לא יהיה לתהלה ולתפארת אם לא שיהיה האומרו הוא האל, על כן הוצרך להוסיף אשר פי ה' יקבנו. ורמ"ז וגעז' ולפניהם וויטרינגא לא הבינו זה, ופירשו וקרא לך שם חדש, יתחדש גודלך ותקפך. ולפי זה לא היה צריך שיהיה האל הוא הנוקב את השם החדש, כי יוכלו בני אדם לקרוא לה שם על פי המאורע. הן אמת כי סוף סוף אין הכוונה בקריאת השם אלא

כי לך יקרא חפצי־בה ולארצך בעולה כי־חפץ
יהוה בך וארצך תבעל: (ה) כי יבעל בחור
בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על־כלה
ישיש עליך אלהיך: (ו) על־חומתיך ירושלם
הפקדתי שמרים כל־היום וכל־הלילה תמיד
לא יחשו המזכירים את־יהוה אל־דמי לכם:
(ז) ואל־תתנו דמי לו עד־יכונן ועד־ישים את־

ניכט מעהר פערלאססנע דײסען, ניכט מעהר ווירד דײן לאנד אײנזאם גענאננט ווערדען: זאָנ־דערן „מײנע טהײרע" ווירסט דוא הײסען, אונד דײן לאנד: „דיא פער־מעהלטע"; דען דער העדר ווירד אן דיר וואָהלגע־פאללען פינדען, אונד דײן לאנד ווירד ניכט מעהר אײנזאם זײן. (ה) וויא אײן ײנגלינג (פראָהליך) אײנע יונגפרויא בעזיטצעט, זאָ ווערדען דיך (פראָהליך) דײנע קינדער בעזיטצען; אונד וויא דער ברײטיגאם זיך זײנער ברויט פרײעט, ווירד דײן גאָטט זיך מיט דיר ערפרײען. (ו) אויף דײנע מויערן, אָ ירושלם! ווערדע איך וועכטער בעשטעללען, דיא ניא, ווערער דעם טאגס נאָך דעס נאכטס רוהען ווערדען. אָ, איהר, דיא איהר דען הערען פרײזעט, גאָננעט אײך קײנע רוהע, (ז) אונד לאססעט איהם קײנע רוהע ביז ער ירושלם

רש"י

עד יצא כנוגה צדקה: (ב) יקבנו. יפרשנו: (ד) בעולה. מיושבת: (ה) כי יבעל וגו'. אדי כמה דמתייתב עולם עם בתולתא כן יתייתבין בגוייכי בנייכי: (ו) על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה מאי אמרי

באור

שתהיה גודל ירושלים, ויהיו הכל יודעים כי חפץ ה' בה, אך אין ספק כי בדרך מליצת השיר אמר כי השם החדש ההוא יצא מפי ה', כלומר שתקרא חפצי בה עם יו"ד הכנוי החוזר אל ה', כאלו הוא המדבר: (ג) והיית עטרת תפארת ביד ה' וגו'. רד"ק ורא"ז ובע"ז פירשו יד ה' וכף ה' על עזרו וסעדו, ורד"ק ורא"ז פירשו תהיי עטרת תפארת המשומרת שלא תפול, כי יד ה' תתמוך אותה, ובע"ז פירש בהיותך ביד ה' והוא יתמך אותך בידו אז תהיי עטרת תפארת. ולי נראה כי דרך כבוד כלפי מעלה לא רצה לומר בראש ה', ועל קדקד אלהיך. ואמר ביד ובכף, כי מתוך חבתך תהיי תמיד בידיו. כדרך שהאדם עושה בחפץ שחביב לו, שממשמש בו תדיר, וכטעם כל קדושיו בידך. וטעם מליצת העטרה, לומר ה' יתפאר בך, כמו אשת חיל עטרת בעלה: (ד) כי לך יקרא חפצי בה. הנה חפצי בה הוא שם אשת חזקיה (מלכים ב' כ"א א'), וישעיה בחר בשם הזה להיותו שגור וידוע, כי היה שם המלכה שבימיו: בעולה, הפך שוממה. שאיננה יושבת בדד, כאשה שאין לה לא בעל ולא בנים: (ה) כי יבעל, כמו שיבעל, ואין שורש בעל מונח בלשון מקרא על הביאה בפרט, אלא על הקנין והאחוזה, כי אין טעם בעולת בעל שנבעל' לו אלא שהיא תחת ידו, וכן בעלונו אדונים זולתך (למעלה כ"ו י"ג), והנה טעם המשל כמו שישמח הבחור כשתבא כלתו הבתולה תחת רשותו, כן בשמחה יבעלוך בניך ויבאו להאחז בך, וגם ה' ישיש עליך, כמשוש חתן על כלה. וטעו בזה קאפפע ולאוטה יתמהו איך יאמר שהבנים יבעלו אמם. והגיהו בוניך, ואמרו שהכוונה על האל שהוא יבנה אותה. והשיב בע"ז כי לפי זה היה ראוי שיאמר יבעלך, וכל אלה לא ראו כי אחר שהוא מדבר על ירושלים בצורת אשה. לא יתכן שיאמר לה' בניך לשון בנין, גם לא ראו כי לא נמצא שרש בעל בשום מקום על הביאה, ולא על הנשואין בפרט, אלא על כל מין קנין ואחיזה, כגון בעל השור, בעל הבור: (ו) על חומותיך וגו', הנכון כדעת רד"ק, שהכוונה לאחר הגאולה, שתהיה השגחת האל על ירושלים תמיד, כאלו יהיו על חומותיה שומרים כל היום וכל הלילה, וזה חוזר למה שהוא אומר אחר כך אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וגו', ולא יתכן לומר כרא"ע ובע"ז על זמן הגלות, כי בזמן הגלות אין לירושלים חומות, וליור החומות והשומרים עליהן לא יתכן בעיר שוממה, אלא בעיר נושבת. אמנם המזכירים את ה' ומקרא שאחריו הוא כענין מאמר מוסגר, והם דברי הנביא לאנשי הגלות, שאל יחשו מהזכיר את ה' ולעבדו ולהתפלל אליו על הגאולה. וממה שאמר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, עלה על לב הנביא להפסיק מאמרו ולומר לאנשי הגלות

יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ (ח) נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ
וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל
לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ
בּוֹ׃ (ט) כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה
וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ (י) עִבְרוּ עִבְרוּ
בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ
מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ (יא) הִנֵּה יְהוָה
הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה
יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃
(יב) וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ

הערגעשטעללט אונד זיא גלאָררייך אויף ערדען גע-מאכט האט! (ח) דער הערר שוואָרט בייא זיינער רעכטען אונד בייא זיינעם מעכטיגען ארמע: איך ווערדע ניכט מעהר צולאססען, דאס דיין גע-טריידע פאָן דיינען פיינדען פערצעהרעט ווערדע, נאָך דאס פרעמדע דיינען מאָסט טרינקען, בייא דעם דוא דיך אנגעשטרענגט האסט; (ט) זאָנדערן יענע, וועלכע איהן איינזאממעלן ווערדען, זאָללען איהן גע-ניסען, אונד ווערדען גאָטט לאָבפרייזען, יענע דיא איהן איינלעזען ווערדען, זאָללען איהן טרינקען, אין דען מיר געהייליגטען פאָרהאָפען. (י) ציהעט! ציהעט דורך דיא שטערטע צו פערקינדען: באהנעט דעם פאָלקע דען וועג! ערהעבעט! ערהעבעט דיא שטראססע, רייִמעט וועג דיא שטיינע; ערהעבעט דען פאָלקערן איין פאניר! (יא) זיהע, דער הערר לעסט דען בעוואָהנערן דער גרענצען דער ערדע פערקינדען: זאגעט דער טאָכטער ציון׳ס, זיהע, דער גאָטט דיינעס היילעס קאָממט! ער האט זיינען לאָהן בייא זיך, אונד זיינע פערגעלטונג געהט פאָר איהם הער. (יב) זיא ווערדען איין היילינעם פאָלק גענאננט ווערדען, דאז דער הערר בעפרייעט האט, אונד דוא ווירסט

רש״י

אתה תקום תרחם ציון [תהלים ק״ב] כי בחר ה׳ בציון [שם קל״ב] כדאיתא במסכת מנחות. וי״ת חומותיך אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה; הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני: לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה׳. את זכות האבות: אל דמי לכם. אל תחרישו: (ט) יאכלוהו. מוסב על דגנך: ישתהו. מוסב על תירושך: (י) עברו עברו בשערים. אמר נביא׳ עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: סלו סלו המסלה, כבשו הדרך בטיי״ן לוקמי״ן בלע״ז. סולו לשון מסילה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסילה והסליכו אבני מכשול לצדדין. סקלו איספידייאי״ן בלע״ז. מאבן מהיות שם אבן

באור

עשו כן גם אתם ואל תחשו יומם ולילה מהזכיר את ה׳ ומהתפלל לפניו. ועוד אלד אחר נקשר סוף הפסוק עם תחלתו, כי היה דרך השומרים להזכיר את ה׳ בלילה להעיר איש את רעהו ולשמור איש את רעהו שלא ישנו, והיו אומרים זה לזה דברי שבח לה׳, כטעם הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳ העומדים בבית ה׳ בלילות, וכן המנהג אצל הערביים: (ח) אם אתן את דגנך עוד וגו׳, מוסב לענין שהתחיל למעלה על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים: (ט) כי מאספיו על דגנך, ומקבציו על תירושך, כלומר שבצרו הענבים ועשו מהם תירוש: והללו את ה׳, במעשר שני הנאכל לבעלים בירושלי׳. וקרא את ירושלי׳ חצרות קדשי (רד״ק): (י) עברו עברו בשערים וגו׳, לדב׳ ובעב׳ פירשו המאמר מוסב לאומות העולם שיעזרו את ישראל בשובם לארצם, והנכון כדעת רד״ק שאין המאמר לאנשים מיוחדים, אלא למי שיהיה, וכבר ראינו כזה במקומות אחרי׳: עברו עברו בשערים, הנכון כדעת ראב״ע עברו בכל הערים והכריזו ואמרו פנו דרך העם: הרימו נס על העמים, ישראל בגלות מפוזרים בין העמים. וצריך להרים נס שיהיה נראה לכל העמים כדי שיתקבצו מתוכם, וכמו שמפרש הנה ה׳ השמיע אל קצה הארץ: (יא) השמיע אל קצה הארץ, הוא מכריז לגוים הרחוקים שיאמרו לישראל הנה ישעך בא: הנה ישעך, אלהי ישעך: (יב) דרושה, נראה לי מבני אדם, לא מן האל בפרט: לא נעזבה, מלעיל, והוא פיעל עבר, וכמהו לא רוחמה (הושע א׳ ו׳), והכוונה לעתיד כי לא אוסיף עוד ארחם, אף כאן עיר

הפטרת נצבים

יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ סג (א) מִי־זֶה ׀
בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר
בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב
לְהוֹשִׁיעַ׃ (ב) מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ
כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ (ג) פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים

פתח בס"פ

תרגום אשכנזי

הייסען: בעזוכטע, ניכט פערלאססענע שטאדט. (א) ווער איזט'ם דער פאן דען ראטהען געגענדען קאממעט? דער מיט ראטהענקליידערן קאממט פאן דען ארטען דער וויינלעזע? דיזער, דער מאיעסטעטיש איזט אין זיינעם געוואנדע, דער ערהאבען זיך צייגט אין זיינער גראססען קראפט? איך בינס, דער מיט וואהרהאפטיגקייט שפריכט, אונד מעכטיג גענוג בין אנדערע צו רעטטען. (ב) ווארום איזט ראטה דיין קלייד, אונד דיין געוואנד וויא דאז איינעס קעלטערטרעטערס? — (ג) איינע קעלטער האבע איך אלליין געטרעטען, אהנע דאס אירגענד יעמאנד פאן דען פאלקערן זיך מיט מיר פערי-

רש"י

וכנגד ילד הרע הוא אומר. ויש עוד לפותרו על תיקון אורכים לקבוץ הגליות: הרימו נס. כלונס פירק"א בלע"ז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם: (יא) הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: (א) מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הרג את שר שלהם תחלה כענין שנאמר כי רותה בשמים חרבי ואחר כך על אדום תרד ונכר בזעם פניו שהרגם הרג רב והנביא מדבר בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדים וההורגם הרבה הדם נתז על בגדיהם כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע וכן וקולו כקול מים רבים דמה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האוזן כדרך שאפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוב גבורות אלהינו להשמיעה כמות שהוא: (א) מי זה בא מאדום. ישר' אומר מי זה וגומר ובא חמוץ בגדים צבועים בדם וכל דבר שהוא מתכלך בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבותינו שתי טעיות עתיד שר של אדום לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה משום שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד. ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לאדום בשעת מלכה הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנאמר על קריות ועל בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו ונאה ונאור ברוב כחו והקב"ה משיבו אני הוא שעלתה לפני

באור

שלא תעזב, ולא תהיה עוד שוממה ובודדת: (א) מי זה בא מאדום, אחר שאמר אמרו לבת ציון הנה ישעך בא, עם כל מה שאמר קודם לכן, הוא מצייר את ירושלים כאלו רואה את ה' מתקרב אליה ובגדיו אדומים מדם, והיא שואלת מי זה וגו': מאדום, מבצרה, נראה לי כי השמות האלה לאו דוקא. אלא בחר בהם מפני שהם לשון הנופל על הלשון, לשון אדמימות ולשון בציר ענבים, וכאלו אומרת לו מבגדיך נראה שאתה בא מאדום וממקום הבציר, והוא משיב כן דרכת, פורה דרכתי לבדי וגו'. ואין נראה שתהיה הכוונה על אדום בפרט, כי סוף הענין ומעמים אין איש אתי ואדרכם וגו' כי יום נקם וגו'. ואביט ואין עוזר וגו' ותושע לי זרועי וגו', מסכים עם האמור למעלה וירא כי אין איש ותושע לו זרועו, וילבש בגדי נקם, ובא לציון גואל, וגם לא היה הענין על אדום בפרט: חמוץ, אדום. וכן בהפוך אותיות למען תמחץ רגלך בדם, ותחלוף אחה"ע אמוצים (זכריה ו' ג' ח'). ודעת באכארט שהוא לשון חימוץ וחומץ, ונקרא כן כל מה שגורם באדם הרגשה חזקה וחדה (acidum, acre. acutum), והאדום הוא החזק בגוונים, והמין היותר חזק באדומים נקרא חמוץ, וכן ביוני oxyporphyron, ומלת oxy ענינה חד, ונגזרת מן oxos חומץ: צועה, עיין למעלה (כ"א י"ד). וכאן הכוונה הולך בקומה זקופה עד שראשו נכפף לאחוריו (שרעדער לאז' וגעז'): אני מדבר בצדקה וגו', זו תשובת האל. והטעם מה שאני מהלך נועה בגאוה איננו דרך התפארות של שקר. אבל אני מדבר באמת ובצדקה ולא אתגאה בשקר, ואולם אני באמת רב ומספיק להושיע מי שארצה. ולאז' וגעז' פירשו מדבר ומבטיח על הישועה, אך רחוק הוא שאחר שכבר הוציא הדבר לפעל יחזור ויאמר אני המבטיח, ולא יאמר אני העושה: (ב) מדוע וגו', ירושלים שואלת: אדום ללבושך, אדום ענינו כאן מראה אדום,

אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי
וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי:
(ד) כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה:
(ה) וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ
וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי: (ו) וְאָבוּס
עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ

איינגע: דעסהאלב צער-
טראט איך זיא אין מיינעם
צארנע, צערשטאמפפטע
זיא אין מיינעם גרימימע,
אונד עס שפריטצטע איהר
בלוט איף מיין געוואנד,
אונד איך בעפלעקטע
אללע מיינע קליידונג.
(ד) יא, דער ראכעטאג
דען איך אים זיננע האט-
טע, אונד דאז יאהר דערער דיא איך צו בעפרייען האטטע, איזט געקאממען. (ה) איך
שויעטע אונד פאנד קיינען העלפער; בליקטע מיט שטוינען, אונד עס גאב קיינען פער-
טהיידיגער; דא האלף מיר מיין ארם, אונד אונטערשטיטצטע מיך מיין צארן. (ו) איך צערטראט

רש"י

לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של צרה וצדקתי גם היא עמהם ובגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדיך אדומים: (ג) ומעמים אין איש אתי. מתיצב לפני להלחם: נצחם. דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגאלו בדם (איכה ד'): (ה) ואביט ואין עוזר. לישראל: ואשתומם. לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על עכו"ם אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ולפ"ע שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה: (ו) ואבוס. לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך [יחזקאל ט"ז] וכמו בוססו את חלקתי [ירמיה י"ב]: נצחם. גבורת נצחונם: (ז) חסדי ה'

באור

כלומר אדמימות יש ללבושך (רא"ז ובעז'), ואין צורך לומר כרא"ע ורד"ק שהלמ"ד יתרה: ובגדיך כדורך בגת, כבגדי דורך ענבים בגת: (ג) פורה דרכתי לבדי, פורה הוא שם מדה גדולה שמודדין בה התירוש (חגי ב' ט"ז) והכוונה דרכתי הענבים והוצאתי מהם תירוש כמדת פורה אחת, ועדיין לא בא איש מן העמים לעזור לי במלאכתי, אז עמדתי עליהם ואדרכם באפי וגו', והכל משל על מה שאמר למעלה וירא בעיניו כי אין משפט וירא כי אין איש וגו: ואדרכם, וארמסם, הווי"ן ראויות להנקד קמץ, כי הענין לשעבר, וכן ויז ראויה הוי"ו להפתח, וכן למטה ואביט, ואשתומם, ואבוס, ואשכרם, ואוריד, כל אלו הווי"ן ראויות להקמץ, כי הענין לשעבר, כמו שאמר אגאלתי, ותושע, סמכתני, ובעלי הנקוד עשו הכל זמן עתיד. וכן עשה יונתן, לבלתי יראה כאלו הגאולה כבר היתה: נצחם, דמם שהוא חזקם ותקפם, כמו וגם נצח ישראל (שמואל א' ט"ו כ"ט) חוזק ישראל: אגאלתי, מענין נגואלו בדם, והאל"ף הראשונה במקום ה"א ההפעיל על דרך לשון ארמית: (ד) כי יום נקם בלבי, נראה לי יום נקם אשר בלבי בא: ושנת גאולי, השנה שגזרתי לגאולת אותם שהיה לי לגאול. והזכיר שנה מפני שאמר למעלה שנת רצון לה', על שם שנת היובל שרמז עליה למעלה באמרו לקרוא לשבויים דרור: (ו) ואשכרם בחמתי, השקיתים חמתי עד ששכרו ממנה (רד"ק ורא"ז). ומפני שעד עתה דבר בדריכת ענבים, הזכיר מלילת השכרות. ונראה כי עלה בלב הנביא לומר כי האל נשתכר מדרך הענבים שדרך, ומרוב התירוש שהוציא מהם, ואחר כך נמלך, ולא רצה ליחס שכרות לאל, ויחס אותה לגוים, ואמר ששכרו מכוס חמתו אשר שתו. והדוגמא זה הוא פירוש אדוני אבי ז"ל על פסוק לישועתך קויתי ה'. ובעז' ולפניו י' ד' מיכאעלים, לאווטה, קאפפעללום הגיהו ואשברם בבי"ת, אמנם אחר שהזכיר ואבוס שהוא ברגלים, לא יתכן שיזכיר השבירה שהיא בידים. ויש מי שרצה להביא סיוע להגהה זו מיונתן שתרגם ואידושינון. והוא לא הבין כי המתרגם שנה הלשון והסיר המשל, ותרגם ואבוס ואקטל. ועל כל פנים ואידושינון איננו תרגום של לשון שבירה: ואוריד לארץ נצחם. חזקם ותקפם (רש"י רד"ק ורא"ז). ורא"ע ובעז' פירשו דמם, כמו למעלה פסוק ג', ולא יתכן לומר אוריד לארץ דמם, והיה לו לומר אשפוך. ובהפך לשון ירידה אמרו להורות על המפלה והשפלת הכח, כמו וירדו ראמים עמם (ל"ד ז') וירד גאון עזה (יחזקאל

נִצְחָם׃ (ז) חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ (ח) וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ (ט) בְּכָל־צָרָתָם ׀ לוֹ צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃
לא כ׳

דיא פֿאָלקער אין מיינעם גרימממע, אונד בערוישטע זיא מיט מיינעם צאָרנע, אונד ליס איהרע קראַפֿט צור ערדע זינקען. (ז) דעס העררן גנאדע וויל איך פרייזען, דאז לאָב דעס העררן, נאך אללעם וואס דער הערר פֿיר אונס געטהאן, אונד זיינע האָכסטע גיטע פֿיר דאז הויז ישראל, דאז ער מיט זיינער גנאדע בעהאנדעלטע אונד מיט זיינער האָכסטען בארמהערציגקייט. (ח) ער שפראך: זיא זינד אָהנע צווייפֿעל מיין פֿאָלק, זאָהנע דיא קיינעסוועגעס אויסאַרטען קאָננען, אונד ער ווארד אלזאָ איהר רעטטער. (ט) אין יעדעם איהרער דראַנגזאלע שיען ער צו ליידען, אונד איין פֿאָן איהם געזאנדטער ערעטטעטע זיא; יא מיט זיינער ליבע אונד מיט זיינעם וואָהלוואָללען רעטטעטע ער זיא; זאָ ערהאָב ער זיא אונד פֿערהערדליכטע זיא וויא אין דען אלטען צייטען.

רש״י

אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה׳: ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו: (ח) אך עמי המה. אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: (ט) בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא הצר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ממשמשי׳ לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של מקום:

באור

ב׳ ו׳): (ז) חסדי ה׳ אזכיר. הנכון כדברי רן יצחק וכמו שכתבתי בבכורי העתים תקפ״ט עמוד פ״ב, שאין הכוונה כאן להזכיר תהלות ה׳, אך ספור תהלותיו וחסדיו אינו אלא הקדמה לתפלה ולתלונה שהוא בא לומר אחר כך מפסוק ט״ו עד סוף סימן ס״ד, וכיוצא בזה מזמור פ״ט חסדי ה׳ עולם אשירה וגו׳ ואתה זנחת ותמאס וגו׳ וכו׳. והנה הנביא מצייר את ישראל בגלות מתלוננים על הסתרת פניו מהם, ואומרים כי העדר ההשגחה המפורסמות ונגלית עליהם והעדר האותות והמופתים כל זה גורם להם להתחזק בחטאתם ובחסרון אמונתם בא״ל, ולכוונה זאת הם מתחילי׳ בספור חסדי ה׳ ונפלאותיו אשר עשה עמהם מקדם: (ח) בנים לא ישקרו, על דרך זרע שקר (למעלה נ״ז ד׳): (ט) בכל צרתם לא צר, אחד מאותם הכתובים לא וקריין לו. ורוב המפרשי׳ התחכמו לפרש על פי הכתיב, והישר שבכלם הוא פירוש קלועיוס ואחריו רא״ז שפירשו כמו ויהי ישעיהו לא יצא חצר התיכונה ודבר ה׳ היה אליו (מלכים ב׳ כ׳ ד׳), אף כאן בכל צרתם עדיין לא צר להם, וכבר מלאך פניו הושיעם. אמנם גם הפירוש הזה רחוק, כי תאמר מלת צר בלא למ״ד, והיה לו לומר לא צר להם. והנה אין לנוס מלפרש לו בוי״ו אחר שמצאנו לא הגדלת השמחה (ישעיה ט׳ ב׳), הוא עשנו ולא אנחנו (תהלים ק׳ ג׳) ואחרים, שאין ספק בהם שהענין לו בוי״ו, אף כאן לו צר, כמו שפירשו בתלמוד וכפירוש ראב״ע: ומלאך פניו. מלאך השלוח מלפניו, ואחר כן הוסיף ואמר שלא היה על ידי מלאך, אלא הוא בכבודו ובאהבתו גאלם. אז מלת הוא היא דרך התנגדות עם והמה שאחריו, הוא גאלם והם מרו: וינטלם וינשאם, לשון הגבהה ורוממות:

נמנהג הספרדים והאשכנזים. כשנצבים וילך נפרדים ואז היא שבת תשובה:

(הושע י"ד ב' עד יו"ד)

(ב) שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי
כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ (ג) קְחוּ עִמָּכֶם
דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהֹוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא
עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃
(ד) אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב
וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־
בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ (ה) אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם
נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ (ו) אֶהְיֶה כַטַּל

קמץ בז"ק

(ב) קעהרע צוריק, א ישראל! צום הערן, דיינעם גאטטע; דען דוא ביזט אן דיינעם פערגע־הען געשטרויכעלט. (ג) נעהמעט ווארטע מיט אייך אונד קעהרעט צוריק צום הערן. שפרעכעט צו איהם: „דוא פערגיבסט יעדעס פערגעהען, נימםט דאז גוטע אן, דאס וויר מיט אונזערן ווארטען דיא פארען אבטראגען. (ד) אשור ווירד אונז ניכט העלפען, וויר ווערדען ניכט מעהר אויף ראססען רייטען; ניכט מעהר וואללען וויר אונזערער הענדע ווערק אונזערען גאטט נעננען, א דוא, בייא דעם דער פערוואיזטע ערבארמען פינדעט!" (ה) איך ווערדע איהרע אבטריננינגקייט היילען, זיא מיט מילדע ליבען; דען מיין צארן ווידער איהן האט זיך געלעגט. (ו) וויא טהויא ווערדע איך פיר ישראל

רש"י

(ב) שובה ישראל. שבאין יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו הענייני' משל למלך שמרדה עליו מדינ' שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה הי' אות' פולימרכו' זקן ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני' ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בספרי בפ' ויצא ישראל בשטים: עד ה' אלהיך. תני בשם ר' מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגורים קטיגורים: כי כשלת. באו לך מכשולים בעד עוניך: (ג) כל תשא עון. כל עונותינו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב. ו"א מעט מעשי' שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים [תהלים י"ז]. ד"א וקח טוב וקבל הודיה מאתנו שנ' טוב להודות לה' [שם צ"ב]: ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו: (ד) אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב. ולא נאמר עוד למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהיה תקותינו המרחם יתומים: (ה) ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אע"פ שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו:

באור

(ב) שובה וגו', הנביא מזהיר עוד את העם לשוב לה', ועוד מבטיח את העם כי ה' רחום וחנון ומוחל עונות עמו אם ישובו בלבב שלם, ואע"פ שכבר נגזרה גזרה. עוד ייעץ להם מה יעשו תשובה ולא יוסיפו לבטוח על זרוע בשר ודם ולעבוד את העצבים: (ג) כל תשא עון, כל עון תשא (רש"י ואחרים): ונשלמה פרים שפתינו, נשלמה פרים על ידי שפתינו, הדברים שנוציא בשפתינו יהיו לנו כפרי חטאת: (ד) אשור לא יושיענו וגו'. המשך הדברים שהנביא מורה את העם לומר אל השי"ת: אשר בך וגו', אתה האל אשר בך ירוחם יתום, כי אתה הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, ולכן הרחמים להנחם על הרעה שגזרת על עמך: (ה) ארפא משובתם, תשובת האל, והיא הבטחה שאם ישובו ה' ירחם עליהם, כי האהבה אשר אהבם בנדבה תקלקל את השורה ולא ישלם להם כפרי מעלליהם: אהבם נדבה. כמו

לִישְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן:
(ז) יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ
כַּלְּבָנוֹן: (ח) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ
כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: (ט) אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד
לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן
מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: (י) מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן

זיין, עס ווירד איינער ליליע גלייך בליהען, אונד וואורצעלן שלאגען גלייך דעם לבנון. (ז) זיינע שפראָססלינגע ווערדען זיך אויסברייטען, זיינע פראַכט ווירד דעם אָהלבוים גלייכען, זיין דופט גלייך דעם דעם לבנון. (ח) זיא ווערדען ווידער אין זיינעם שאטטען וואָהנען; זיא ווערדען אויפלעבען וויא געטריידעזאאט, בליהען גלייך דעם וויינשטאָקקע; זיין דופט ווירד דעם וויינע דעם לבנון גלייכען. (ט) אפרים (שפריך): „וואס האבע איך נאָך מיט דען געֶטצענבילדערן צו טהון?" איך ערהאָרע איהן אונד זאָרגע פיר איהן, בין וויא איינע בליהענדע טאננע, פאָן מיר וואכזען פריכטע דיר. (י) ווער וויזע איזט זעהע

רש"י

(ו) ויך. הטל את שרשיו ויאחזם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים: (ז) ילכו יונקותיו. יסבין בנין ובנן ויהי כזי' מנרתא דקודשא זיויהין וריחהון כריח קטרת בוסמיא: כלבנון. בנית מקדשא: (ח) ישבו ישבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכי' כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב תע"א מכוכבים ומזלות ואני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידי כברוש רענן הנכפף לארץ כשאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (י) מי חכם ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופשעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהן כן תירגם יונתן:

באור

אהבה בנדבה, כמו אמונה עניתני (ועיין למעלה י"ב ט"ו): (ז) כלבנון. כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים (רש"י). (ח) ישובו יושבי בצלו, ישובו לשבת תחת צל הי"ת, כי הוא עוד יגן בעדם וידרוש שלומם כימי קדם; ויושבי בצלו הוא מליצה כמו המאמין לא יחיש. דומה למליצת כי יפול הנופל, ושמע השומע. ורש"י ואחרים פירשו ישובו אותם שהיו יושבים בצל הלבנון: (ט) אפרים מה וגו', אפרים יאמר, אין לי דבר עוד עם העצבים, ואינו מבקש אלא מה' ית' שיחנני ויושיעני, והי"ת יענה אותו וישורנו: ואשורנו, אראה בעניו (רש"י) אני כברוש רענן, תבא להם טובה והצלחה מאת ה' כאשר יצא הפרי מעץ רענן. (י) מי חכם וגו', הנה הנביא סיים תוכחותיו ונבואותיו בנחמה, ולהגיד הטובה וההצלחה שתגיע לישראל בשובם לעבודת ה' לשמור חקיו ומשפטיו; אבל ראה כי דברי השלום והטובה שדבר היו יכולים להיות למכשול עון לפושעים ולחוטאים אשר לא יבינו היטב תוכן אמרותיו; שהרי היו יכולים לחשוב כי הנביא בתחבולה הכניס דברי נחמה בתוך גערותיו ותוכחותיו כדי שיהיה לו פתחון פה מכל מקום, אם תבאנה טובות או רעות על האומה, כאלו היה אפשר שתבאנה הטובות על האומה אפי' אם לא יעשו תשובה ולא ייטיבו מעלליהם; ועל כן אמר: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם. כלומר דעו ואלו היטב כי הי"ת איננו דובר שלום לעמו אלא בתנאי אם יסירו האלילים והתועבות מקרבם וישובו לדרכי האמת והצדק; ואמר כי ישרים דרכי ה'. כלומר דרכיו ית' בשלחו הנביאים להוכיח לעם פשעם וחטאתם כדי שישובו מדרכיהם הנשחתים, לאיים עליהם צרות ורעות אם יקשו את ערפם ולא ישמעו לקול מוכיחיהם. ולהבטיח עליהם טובות ונחמות אם יטו אזנם ולבם לדברי הנביאים ויעשו הטוב והישר בעיני ה', דרכיו אלה הם ישרים, כי הוא לא יחפוץ במות הרשע אלא בשובו מדרכיו וחיה (עיין יחזקאל סימנים י"ח וכ"ג שגם שם מבואר המדה הזאת דרך ה'): וצדיקים ילכו בם. צדיקים בדעתם כי הי"ת כל כך חפץ חסד הוא עד שמבטיח טובה ושלום גם לפושעים השבים מדרכיהם ועושים משפט וצדקה, שהרי אז כל חטאתם לא תזכרנה, יעשו ק"ו בעצמם שהם בודאי יחיו ויצליחו מאחר שתמיד הלכו בדרכי האמת והצדק.

הפטרת שבת שובה

וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם
וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

כאן מסיימין הספרדים

והאשכנזים מוסיפין

(יואל ב׳ ט״ו עד כ״ז)

(טו) תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ
עֲצָרָה׃ (טז) אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל
קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא
חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ (יז) בֵּין הָאוּלָם
וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ
חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה
לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה
אֱלֹהֵיהֶם׃ (יח) וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל

הבית רפויה

תרגו׳ אשכנזי קעד

דיעזעס איין, ווער פֿערשטענדיג, בעגרייפֿע דיזעס; דען גערעכט זינד דעם העררן וועגע. דיא פֿראָממען וואנדעלן אויף דעמזעלבען, ווערענד דיא פֿרעפֿלער אויף דענזעלבען שטרויכעלן.

(טו) שטאָסט אין דיא פאָזוינע צו ציון! בערייטעט איין פֿאסטען, רופֿעט איינע פֿעסטפֿערזאממלונג אויס; (טז) פֿערזאממעלט דאז פֿאָלק, הייליגעט דיא געמיינדע; לאססעט דיא עלטעסטען צוזאממענקאָממען, פֿערזאממעלט קינדער אונד זייגלינגע אן דען בריסטען. דער בריטיגאם געהע הערויס אוים זיינער (פֿעסטליכען) קאממער, אונד דיא ברויט אויס איהרעם (האָכצייטליכען) געמאך. (יז) צווישען דער האללע אונד דעם אלטאר מאָגען דיא פריסטער, דיא דיענער דעם עוויגען, וויינען, אונד שפּרעכען: שאָנע, עוויגער, דיינעם פֿאָלקעס, אונד גיב דיין ערבטהייל ניכט הין צור שמאך, דאס וויא דיא פֿאָלקער בעהערשען! ווארום זאָלל מאן אונטער דען נאציאָנען שפּרעכען: וואָ איזט איהר גאָטט? — (יח) דאן אייפֿערט דער עוויגע פֿיר זיין לאנד, אונד ערבארמט זיך זיינעס פֿאָלקעס.

רש״י

(טז) קבצו זקנים. ממשקולת שלח קטן לי ל׳ רפי וקל: (יז) לחרפה. לגידופין: למשל בם גוים. לשון משל ושליטה: (יח) ויקנא ה׳ לארצו. לשון המקנא אתה לי [מדבר י״א] נכנס בלבו לרתח ולחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה. רבותינו פירשו לשון התלהה התרה בגואלי על

באור

ויתחזקו בלבם לדבק בה׳ ולשמור דרכיו ומצותיו: ופשעים יכשלו בם, אמנם החוטאים שאינם מבינים דרכי ה׳ הישרים והמכוון בדברי נביאיו יכשלו בהם, שסבורות לבם הרע תרחיק אותם מן התשובה ותפתה אותם להקשות את ערפם בשני פנים: או יאמרו אחר שגזר ה׳ עליהם כל הרעות ששמעו מפי הנביא, אין תועלת להם מן התשובה, ויוסיפו להרע ולהשחית את דרכיהם; או אם ישמעו הנביא מגיד גם נחמות וטובות, אינם מאמינים שהוא רק בתנאי אם ישובו, אלא יחשבו שהנביא בתחבולה עשה כן, וכי אפשר שתבאנה הטובות גם בלי תשובה, ולפי זה (לדעתם המשובשת) אינם צריכים לתשובה, והם נשקעים יותר ויותר בחטא ועון. אבל המה כשלו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם:

(טו) תקעו שופר. אחר בילת הסרבה (רא״ע): (טז) קבצו, בחירק (רד״ק) והבית רפה אף שהוא צווי מבנין פעל הדגוש ורבים כמוהו. אספו עוללים, להגדיל הבכי והיללה. ות״י יפוק חתנא מאדרון בית משכביהו וכלתא מבית גנוניה ענין הגנה וכסוי. וכל אלה לשבר לב האדם ולעורר בזאת הרחמים: (יז) לחרפה, כי הרעב יאלצם ללכת אל ארצות אחרות לבקש אוכל. ויהיו לחרפה ביניהם וימשלו בם כדרך התושבים על הגרים. למשל וכו׳, כמשמעו ובאורנו. ורש״י פי׳ לשון משל ושניה (דאס זיא איהרער האָהנען): (יח) ויקנא, עבר במקום עתיד כדרכו בדברי נבואה. ר״ל כאשר ישובו באופן זה, אז יתקנא ה׳ בעבור ארצו כמו המקנא אתה לי (במדבר י״א) או שהוא בבנין התפעל ובזמן המורכב מעבר ועתיד. ור״ל אם היו עשו כן

הפטרת שבת שובה

עַל־עַמּוֹ: (יט) וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי
שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר
וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה
בַּגּוֹיִם: (כ) וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם
וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־
הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה
בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת:
(כא) אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל
יְהוָה לַעֲשׂוֹת: (כב) אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי

תרגום אשכנזי

(יט) דאן אנטוואָרטעטע דער עוויגע אונד שפראך צו זיינעם פאָלקע: זיהע, איך זענדע אייך דאז געטריידע, דען מאָסט אונד דאז אָהל, דאס איהר דעססען אייך זעטטיגעט, אונד ניכט מעהר מאכע איך אייך צום שמאך אונטער דען פאָלקערן. (כ) דאז נאָרדישע (נעהמליך דיא פאָם נאָרדען קאָממענדע היישרעקקען) וויל איך ענטפערנען פאָן אייך, אונד פערשטאָסע עס אין איין וויסטעס אונד אָדעס לאנד, זיינען פאָרדערצוג אינס אָסטליכע אונד זיינען נאכצוג אינס אייסערסטע וועסטליכע מעער, דאס זיין געשטאנק אויפשטייגע, אונד זיין איבלער גערוך עמפאָר דרינגע, ווייל עס זאָ אונגעהייערעס געטהאן. (כא) פירכטע דיך ניכט, לאנד! יובלע אונד פרייע דיך; דען דער עוויגע האט גראָסעס געטהאן! (כב) פירכ-

רש"י

עסקי אלהו: (יט) הרפה. גדוף שיקראו אתכם חסרי לחם: (כ) ואת הצפוני. יש לפותרו על חיל הארבה ועליו נופל ל' הדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור. ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם: הקדמוני. המזרחי. ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני סימנים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על ששם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם. ולפי התרגום שפירושו על חיל מלך אשור צ"ל פניו אל הים הקדמוני מקצת חילו אשלח למזרח ומקצתו למערב: צחנתו. באשו יורד עליו שהוא לשון זוהם וטינוף: כי הגדיל לעשות. רעה שעשה ידו בגדולים: (כא) אל תראי אדמה. ארץ ישראל (אם תשובו

באור

אז היתה עת לה' לקנאות קנאת ה' בעבורם (דאמאלס ווירדע דער עוויגע פור זיין געבייפערט האבען): (יט) ויען וכו', על שאלת בקשת עמו. ושבעתם אותו, ממנו או עמו כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית ל"ז) עיין פי' רש"י שם: (כ) ואת הצפוני. הארבה קרא צפוני לפי שבא להם מפאת צפון (רד"ק) וכפי עדות כותבי ספרי תולדות הטבע בזמנינו ארץ מולדת של ארבה הנוסע (צוג הייטרעקען), היא (טארטאריי) הגדולה והיא לנגד צפון לפונית מזרחית לא"י. והדחתיו, למות שם. את פניו, התחלת קבוצת הארבה. הים הקדמוני, הוא ים המלח במזרחו של א"י. ות"י מדינחא. וסופו, ההולך באחרונה. הים האחרון, הוא ים המערבי כת"י למערבא והוא שנקרא בתורה הים הגדול שהוא למערב א"י. ובספר או"הש החדש יבוא אי"ה ענין זה יותר מבורר. ועלה באשו, הנפרד באש או בְאש ענין סרחון.

וידוע מספרי תולדות הטבע שמפני נסיעת הארבה לרוב על המים ולא יוכלו לעוף תמיד, יפלו חמרים חמרים במי הימים. ועי"ז יתפשט מפגריהם הנפלים על פני המים ריח רע וגדול עד שלפעמים הדבר יהלך ממנו ויבא לשוכני אי הים ועם זה תבין ענין המקרא הטיב. צחנתו, אין לו רע במקרא והמלה לקוחה מפעל בלשון סורית וערבית שפתרונם גם טנוף, זוהמא סרחון (מאוטליג, שטינקענד זיין), ות"י לוחיה ואולי הוא טעות הדפוס וצ"ל סרוחיה. אך לפי שתרגם בלשו סרוחיה ואין דרכו לכפול מלה אחת בפסוק נ"ל שצ"ל ריחיה (זיין גערוך).

כי הגדיל לעשות, ת"י אסגי למעבד ביש ותרגומי באופן זה: (כא) כי הגדיל ה' לעשות, ת"י אסגי ה' למעבד ביך טבין לעמיה ולפ"ז תרגמתי (גראָסעם): (כב) שדי, כמו שדה (רד"ק). ולדעתי הוא במשקל רבים בחסרון סימן הרבות כמו חלוני, חורי ורבים כן על דרך ארמית

דָּֽשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה
וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ (כג) וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה
לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ
בָּרִאשׁוֹן׃ (כד) וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ
הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ (כה) וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם
אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל
וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃
(כו) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא
וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ (כז) וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב

טעט אייך ניכט, טהירע דעס פעלדעס; דען עס גראזען דיא אויען דער טריפט (עס שיעסט דאז גראז אויף דען וויעזען הערפאָר); דען דיא ביימע טראגען פריכטע, פייגענ־ביימע אונד ווינשטאָקקע געבען איהרע קראפט.
(כג) אונד זאָהנע ציון'ס, פראָהלאָקקעט אונד פריי־עט אייך דעם עוויגען, איירעס גאָטטעס; דען ער גיבט אייך איינען וואָהלטהעטיגען רעגען, אונד לעסט אייך איינען פריה־ אונד שפעטרעגען הערַאב קאָממען אים ערשטען (מאָנאטה). (כד) אונד פאָלל זינד דיא טעננען פאָן געטריידע, אונד דיא קעלטער שטראָמען איבער פאָן מאָסט אונד אָהל. (כה) אונד איך ערשטאטטע אייך דיא יאהרע, אין וועלכען דיא היישרעקקע, דער קעפער, דיא גריללע אונד דיא רויפע געפרעססען האָ־בען, מיין גראָסעס העער, וועלכעס איך ווידער אייך זאנדטע. (כו) אונד איהר זאָללט עססען אונד געזעטטיגעט זיין, אונד דען נאמען דעם עוויגען, איירעס גאָטטעס, פרייזען, דער מיט אייך

רש"י

בתשובה: (כג) את המורה. את נביאכם המורים אתכם לשוב אולי כדי לצדק אתכם: מורה ומלקוש, כמו יורה ומלקוש [דברים י"א]: בראשון. בניסן ואע"פ שביול' היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והוא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפרש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום: (כד) והשיקו. לשון השמעת קול כשהקלוח יורד מן הגת אל תוך

באור

ופי' הרד"ק וכנגד שאמר גם בהמות שדה תערוג וכו' אמר לנחמה אל תיראו בהמות שדי. דשאו, נגד אש אכלה נאות מדבר. כי עץ, הפך כל עצי השדה יבשו: תאנה וכו', נגד הגפן הובישה והתאנה אומללה: (כג) ובני ציון, נגד מה שאמר תקעו שופר בציון. המורה. כמו יורה ביו"ד. לצדקה, למ"ד הקנין מטר של צדקה וברכה. וי"מ אותו כמו בצדקה ובא הלמ"ד במקום הבי"ת לפעמים כמו ישבת לכסא (תהלים ט') ופירושו את המטר נותן בצדקה לפנים משורת הדין ולא לפי הגמול (אוים וואָהלטהאט), וכן ת"י בְּזָכוּ בזכית אך המורה תרגם מלפכון (איירען לעהרער).

ומלקוש, זהו המורה בתחלה שהוא במרחשון ואח"כ פירש עוד ויורד וכו' כלומר הגשם הנקרא מורה יוריד לכם בעתו שהוא במרחשון ומלקוש ג"כ בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן (רד"ק). וכן ת"י ומחית לכלן מטר בעידניה, ולקישא בירח ניסן. זו לפי פשוטו והדרש (בתענית דף ו') ידוע: (כד) והשיקו, מענין פקדת הארץ ותשקקיה (תהלים ס"ה) (איבערלויפען, איבערפליסען, איבערשטראָמען), וכן ענינו בתלמוד מי החג שנטמא השיק ואח"כ הקדישן טהורים (ביצה דף י"ז) עיין ערוך ערך שק, ובא בבנין הפעיל עם יחס הפעול ככל הפעלים המורים על המותר והעדיפה (אלס ווערבום דעם איבערפלוססעס רעגירט עס וויא דיא איבריגען ווערבא דיזער בעדייטונג דען אקקוזאטיף): (כה) ושלמתי. מה שנחסר בשנים הקודמות ע"י הארבה אשלים אותו למלאות הכל כי הברכה תהיה מרובה. ות"י ואשלם לכון שניא דבתא חלף שניא דבזו יתכון וכו' (איך ערזעטצע אייך מיט גוטען יאהרען דיא מיסיאהרע), והענין אחד: (כו) ולא יבושו, ר"ל לא ילכו עוד לגור בארצות הגוים עוע"ז מחסרון לחם ולא יסבלו עוד חרפתם ובשתם: (כז) ואין עוד, ר"ל אין עוד אלהים לעכב על ידי מלתת להם ברכה מרובה כזאת. ולא יבושו, ולכן לא יבושו עד עולם וכי מי יעצור בעדי להביאם לידי בושה:

הפטרת שבת שובה וצום גדלי'

יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־
יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

בקצת מקומות מוסיפין אלו הפסוקים (סוף מיכה ז' י"ח)

(יח) מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע
לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ
חֶסֶד הוּא׃ (יט) יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ
וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם׃ (כ) תִּתֵּן
אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

תרגום אשכנזי

וואונדערבארליך געטהאן, אונד ניא ווירד מיין פאלק צו שאנדען עוויגליך.
(כז) אונד איהר זאללט ערקעננען דאס איך אין דער מיטטע ישראל'ס בין, אונד דאס איך דער עוויגע אייער גאטט אונד קיינער מעהר זייע, אונד מיין פאלק זאלל ניא צו שאנדען ווערדען עוויגליך.
(יח) וועלכער גאטט איזט וויא דוא, דער דיא זינדע פערגיבט, דאז פערגעהען איבערזיהט דעם איבערעסטע זיינעם ערבאייגענטהומעס. ניכט אויף לאנגע לעסט ער זיינען צארן וואלטען; דען גנאדע איזט איהם וואהלגעפעלליג.
(יט) ערבארמונגספאלל נוממט ער זיך וויעדער איינזער אן, בעדעקעט אונזערע זינדען, אונד דוא ווירסט אין דעם מעערעס טיפען איהרע מיססעטהאטען אללע זענקען.
(כ) דוא ווירסט יעקב דיא געשווארנע טרייע, אונד אברהם דיא הולד ערפיללען; אללעס געמעליך וואס דוא אונזערן אהנען אין עהעמאליגען צייטען צוגעשווארען.

הפטרת צום גדלי'

(ישעיה נ"ה ו' עד נ"ו ח')

(ו) דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ
קָרוֹב׃ (ז) יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ
אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־

(ו) זוכעט דען העררן, זא לאנגע ער זיך פינדען לעסט; רופעט איהן אן, זא לאנגע ער נאהע איזט.
(ז) עס לאססע דער פרעפעלהאפטע זיין פערפאהרען, אונד דער אונרעדליכע זיינע ענטווירפע, אונד קעהרע צוריק צום העררן, דער גנעדיג מיט איהם זיין ווירד; צו אונזערם גאטטע, דען

רש"י

ביקב והוא הבור שלפני הגת: (כ) תתן אמת ליעקב. ת"י תתיהב קושטיה דיעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בבית אל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק תתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב [בראשית כ"ט] כי לא אעזבך: חסד לאברהם. שכל חסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת. בעקידתו של יצחק בי נשבעתי נאם ה' יען אשר עשיתי וכו':

(ו) בהמצאו. קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: (ח) כי לא מחשבותי

באור

(יח) מי וגו'. הלל והודאה על הטוב אשר יעשה ה' לעמו: (יט) ישוב ירחמנו. יחזור לרחם אותנו. כטעם עוד תשוב תראה (יחזקאל ח' ט"ו): יכבוש עונותינו. כאדם הכובש דבר תחת רגליו שלא יראהו (רד"ק); וכן ותשליך במצולות ים: כאלו ישליכם במקום שאין העין שולטת בו: (כ) תתן אמת ליעקב, תקיים ליעקב אבינו האמת (קיום ההבטחות שהשבעת לו) ותקיים לאברהם אבינו החסד שנשבעת לו. כלומר תקיים מה שנשבעת לאבותינו בימי קדם.

(ו) דרשו ה' בהמצאו, קודם הגאולה, כי אחרי שיגאל את עמו, יבער הקוצים מכרמו, כנאמר בסוף הספר המתקדשים והמטהרים אל הגנות וגו' יחדו יסופו וגו'. ויאלו ואלו בפגרי האנשים

אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ (ח) כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי
מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃
(ט) כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי
מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ (י) כִּי
כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה
לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ
וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ (יא) כֵּן
יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם
כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר
שְׁלַחְתִּיו׃ (יב) כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם
תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה

ער איזט האָכסט נאכזיכטיג. (ח) דען מיינע געדאנקען זינד ניכט דיא אייריגען, אונד מיין פערפאהרען ניכט וויא דאז אייריגע, שפריכט דער הערר. (ט) דען גלייך וויא דער הימעל ערהאבען איזט איבער דער ערדע, עבען זאָ האָך ערהאבען איזט מיין פערפאהרען איבער דאז אייריגע, אונד מיינע געדאנקען איבער דיא אייריגען. (י) יא, גלייכוויא דער רעגען אונד דער שנעע פאָם הימעל פאללען, אונד ניכט דאָרטהין צוריקקעהרען אָהנע דיא ערדע געזעטטיגעט אונד בעפרוכטעט, אונד איהר וואכסטהום בעפאָרדערט צו האבען, אונד דעם דער זאמען ברויכט, דען זאמען, אונד דעם דער שפייזע ברויכט, דיא שפייזע גיבט. (יא) עבען זאָ מיין אויסשפרוך, מיינעם מונדע ענטזענדעט, קעהרעט ער ניכט פרוכטלאָז ווידער, אָהנע צו פאָללברינגען וואס איך געוואָללט, אונד אָהנע צו פאָללציהען, וואָצו איך איהן געזאנדט. (יב) יא, פראָהליך ווערדעט איהר אויסציהען, אונפערזעהרט אין אייער פאטערלאנד געלייטעט, דיא בערגע זעלבסט אונד דיא היגעל, ווערדען אייך

רש"י

מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי ואיש און מחשבותיו ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני. ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אדם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם [משלי כ"ח]: (ט) כי גבהו שמים וגו'. כלומר כי יש הגדל וחילוק מעלות ושבח דרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם: (י) כי כאשר ירד הגשם וכשלג. ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם: (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי. לב והיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם: (יב) כי בשמחה תצאו. מן הגלות: ההרים

באור

הפושעים בי וגו': (ח) כי לא מחשבותי וגו', כי אני מרבה לסלוח. ולא כאדם שנוקם ונוטר (רד"ק דון יצחק ורא"ז). ולדעת בעז' חוזר למטה כי כאשר ירד הגשם וגו' לא ישוב אלי ריקם, שאין מדתו כמדת בשר ודם, כי כל דבריו מתקיימים, לא איש אל ויכזב: (ט) כי גבהו. כי כאשר גבהו. כמו אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי (ירמיה ג' כ'). שענינו אכן כאשר בגדה אשה: כן גבהו דרכי. כי אני מרבה לסלוח: (י) כי כאשר ירד. אחר שהזכיר כי הוא מרבה לסלוח חזר לענין הראשון שהוא הייעוד על הגאולה, ואמר כי דברו לא ישוב ריקם, ואחר שהזכיר השמים והארץ (כי גבהו שמים מארץ) המשיל דברו למטר היורד מן השמים על הארץ: כי אם הרוה, אלא אם כן הרוה. כמו לא אשלחך כי אם ברכתני, והטעם לא ישובו מי הגשם והשלג לעלות השמימה בעננים, אלא אם כן תחלה הרוו את הארץ והכינוה לילד ולהצמיח (ר' יוסף קמחי). ורד"ק ובעז' פירשו אלא ירוה את הארץ, כלומר ושמה לא ישוב לעולם. אלא ירוה את הארץ (וכן דעת בעל הטעמים), ואם כן ירוה היה לו לומר, לא הרוה. והלת כשיאי' של ראיה שהיו יודעים כי האדים מתנשאים מעל הארץ ועולים השמימה: (יא) כן יהיה דברי, המשיל דבר ה' לשליח הנשלח, ואמר כי לא ישוב אליו ריקם אלא אם כן עשה רצונו, וכן ישלח דברו וימסם (תהלים קמ"ז י"ח): (יב) תצאו, מן הגלות: ובשלום, שלא יקרכם מקרה רע בדרך: ההרים והגבעות, כל כך תהיה הליכתכם בשמחה ובשלום, עד כי כל מה שתמצאו בדרך

וכל־עצי השדה ימחאו־כף: (יג) תחת
הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס
והיה ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת:
נו (א) כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו
צדקה כי־קרובה ישועתי לבוא וצדקתי
להגלות: (ב) אשרי אנוש יעשה־זאת ובן
אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו
מעשות כל־רע: (ג) ואל־יאמר בן־הנכר
הנלוה אל־יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה
מעל עמו ואל־יאמר הסריס הן אני עץ יבש:
(ד) כי־כה ׀ אמר יהוה לסריסים אשר ישמרו
את־שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים
בבריתי: (ה) ונתתי להם בביתי ובחומתי יד

חחת כ׳ פותה באתנח

ענטגעגענ צו יובעלן שיי־
נען, אונד אללע ביימע
דעם פעלדעס דיא הענדע
קלאפפען. (יג) שטאטט
דער דארנען ווערדען טאנ־
נען וואכסען, דיא מירטהע
אן דער שטעללע דער
נעססעל; דיס ווירד דעם
הערדן צום רוהמע זיין,
איין אימּמערוועהרענד
דענקמאל דאז אונפער־
גענגליך בלייבט. (א) זא
שפריכט דער הערר: בע־
אבאכטעט דיא געזעטצע
דער גערעכטיגקייט, אונד
איבעט דיא מענשליכ־
קייט; דען דאז הייל פאן
מיר פערשפראכען, איזט
זיינער ערפיללונג נאהע,
מיינע גנאדע זיך צו
אפפענבארען. (ב) הייל
דעם מענשען דער דיס
ערפיללעט, דעם אדם׳ס זאהן דער טרייא דאבייא בלייבט! דער דען שבת בעאבאכטעט,
אונד זיך היטעט איהן צו ענטווייהען, אונד זיינע האנד בעוואכט, אירגענד עטוואס
באזעס צו פעראיבען. (ג) עס שפרעכע ניכט דער פרעמדלינג דער זיך דעם הערן
צוגעזעללט: דער הערר ווירד מיך פאן זיינעם פאלקע ענטפערנען; אונד דער פערשניטטענע
שפרעכע ניכט: זיהע, איך בין איין דירּרער בוים. (ד) דען זא שפריכט דער הערר פיר דיא
פערשניטטענען, דיא מיינע רוהעטאגע בעאבאכטען ווערדען, אונד דאז ערוועהלען וואס מיר
געפעללט, אונד שטאנדהאפט טרייא ביא מיינעם בונדע בלייבען. (ה) איך ווערדע איהנען

רש״י

והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פריים ולמחס ויהנו (ידוננו) יושביהם: (יג) תחת הנעצוץ וכו׳. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו צדיקים. נעצוץ וסרפד מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יעלו ממשלתם: (ב) יעשה זאת. שומר שבת וגו׳: (ג) הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו. למה אתגייר הלא הקב״ה יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם: ואל יאמר הסרים.

באור

ירמה לכם כאלו הוא שמח בשמחתכם: (יג) תחת הנעצוץ, משל על דרך כי נתתי במדבר מים נהרות בישימון, והטעם שלא יזיקם שום דבר בדרך, ובמקום הקוצים והברקנים יצמחו ברוש והדס שיעשו להם צל גם יענגום בריח טוב: והיה לה׳ לשם. הגאולה הזאת תהיה לה׳ לתפארת עולם: (ב) שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, שתי המדות הללו כוללות כל המצות לשתי מחלקותן, מצות שבין אדם למקום, ומצות שבין אדם לחברו. השבת שהיא אות בין ה׳ וישראל היא כוללת כל המצות שבין אדם למקום, ושומר ידו מעשות כל רע כולל כל המצות שבין אדם לחברו: (ג) בן הנכר הנלוה אל ה׳. הגר: הנלוה, לפי נקודו הוא עבר, כמו ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו. וה״א כמו אשר. ואין הכוונה על הגר הבא להתגייר, אלא על מי שכבר התגייר, וראיה לזה מה שכתוב אחר כך הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו, ואין מבדילים אלא מי שכבר התאחד ונכנס בקהל: הן אני עץ יבש, כטעם מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כלומר כל הטובות שבעולם מה יועילו לי אם יאבד זכרי במותי: (ד) כה אמר ה׳, המשך מאמר הנאל, והאל עצמו אומר כה אמר ה׳, ולפיכך אומר שבתותי, ולא שבתותיו: לסריסים, על הסריסים, כמו אמרי לי אחי הוא: (ה) ובחומותי, חומות המקדש: יד, אות וזכרון. כמו

וְשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ
אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ (ו) וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־
יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת
לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים
בִּבְרִיתִי׃ (ז) וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי
וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם
לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא
לְכָל־הָעַמִּים׃ (ח) נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ
נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

אין מיינעם טעמפעל אונד אינגערהאלב מיינער מויערן איין דענקמאל אונד איינען נאמען פערשאפפען, וואס בעססער איזט אלס זאהנע אונד טאכטער; איינען דויערנדען נאמען ווערדע איך איהנען פערלייהען, דער אונפערגענגליך בלייבט. (ו) דיא פרעמדען אבער דיא זיך צום העררן געזעללט אום איהם צו דינען; אום דעם העררן נאמען צו ליבען, אונד זיינע דינער צו זיין; אללע יענע דיא דען שבת האלטען אונד זיך היטען ווערדען איהן צו ענטווייהען, מיינעם בונדע טרייא בלייבען; (ז) איך ווערדע זיא צו מיינעם הייליגען בערגע פיהרען, זיא ערפרייען אין מיינעם אנדאכטסהויזע, איהרע גאנץ- אונד שפייזעאפפער ווערדען אויף מיינעם אלטארע וואהלגעפעלליג זיין: דען מיין טעמפעל ווירד דאז הויז דער אנדאכט אללער פאלקער גענאננט ווערדען. (ח) עס איזט גאטט, דער הערר, דער עס שפריכט, דער דיא פערשטאססענען ישראל'ס ערלאזען ווירד, איך ווערדע נאך אנדערע, צו זיינען זיך פערזאממעלנדען צערשטריי-
טע, זיך בייאגעזעללען לאססען.

הפטרת האזינו

כשיש שבת בין יוה"כ לסוכות כמנהג האשכנזים תקעו שופר עד לעולם וכתובה לעיל.
ויש מפטירין אותה (ביחזקאל סימן י"ז כ"ב עד סוף סימן י"ח)

(כב) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְלָקַחְתִּי אָנִי מִצַּמֶּרֶת
הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו

(כב) אלזא שפריכט גאטט, דער הערר, איך ווערדע נעהמען פאן דער וויפפעל דער האהען צע-

רש"י

למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון: (ו) ומחזיקים. אוחזים: (ז) לכל העמים. לא לישראל לבדם כי אף לגרים: (ח) עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו. נוספים על קבוצי ישראל:

(כב) ולקחתי אני. את מלך המשיח: ונתתי. כתרגומו ואקיימיניה: רך אקטוף. אין דלך

באור

יך אבשלום (שמואל ב' י"ח י"ח), והכוונה שיזכירו בבית המקדש שמות הצדיקים שמתו, כעין הזכרת נשמות שלנו, ואולי הכוונה שיניחו נכסיהם לאוצר בית ה', ואם יהיו צדיקים, אז יעשו בנכסיהם כלי שרת, או כלי נוי לבית המקדש, ויקראו על שמם: (ז) והביאותים אל ה׳ קדשי, לא ארחיקם מעל עמי, אבל אקבלם בארץ ישראל, וכל ארץ ישראל נקראת הר הקדש: ושמחתים בבית תפלתי. יעלו גם הם ככל ישראל לחוג ולשמוח במועדים בבית המקדש: בית תפלה יקרא לכל העמים. יקרא בית תפלה לכל העמים. והנה דבר זה כבר היה גם מקדם, כי כל הרוצה להתגייר היה כאחד מישראל. אך הכוונה כי בימי הגאולה יתרבו הגרים (ומאמר אין מקבלין גרים לימות המשיח הוא דעת יחיד), ובית המקדש יהיה בפעל בית תפלה לכל העמים, וטעם יקרא כמו יהיה, כמו שהלשון הזה מורה על הרוב בספר ישעיה, וזה הוא מה שמפרש והולך בכתוב הסמוך: (ח) עוד אקבץ עליו לנקבציו, עוד מלבד נקבציו, הם נדחי ישראל שיתקבצו, אקבץ עליו אחרים, לעשה שיתוספו על ישראל רבים מן האומות: עליו, אליו: (כב) רך אקטוף, ענף רך לנטוע במקומו, והרך הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין. וי"ת

הפטרת האזינו

רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל׃
(כג) בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף
וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל
צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃ (כד) וְיָדְעוּ
כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ
גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח
וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃
יח (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) מַה־
לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים

כ"א תִּשְׁכֹּנָּה

תרגום אשכנזי

דער אונד עז איינזעטצען, פאָן דער רייזער שפיטצע ווערדע איך איין צארטעס אבברעכען, אונד איך ווערדע עס איינפפלאנצען אויף איינען האָהען שטיילען בערג. (כג) אויף איינע בערגעסהאָהע איזראעל'ס ווערדע איך עס איינפפלאנצען, אויף דאס עס פריכטע טראגע אונד צור מעכטיגען צעדער ווערדע, אונטער וועלכער וויילען פאָגעל אללער ארטען, אים שאטטען זיינער ראנקען ניסטענד. (כד) אונד עס ערפאהרען אללע ביימע דעם פעלדעס. דאס איך דער עוויגע ערניעדריגעט האבע דען האָהען בוים, אונד ערהאָבען האבע דען ניעדריגען, דאס איך אויסדאָררען ליעס דאז פרישע געהאָלצע אונד ערבליהען דאז פערדאָרדטע, איך, דער עוויגע, האבע עס פערהייסען אונד אויך פאָללפיהרט!
יח (א) אונד עס ווארד מיר דאז וואָרט גאָטטעס אלזאָ: (ב) וואס האבט איהר, דאס איהר אבפאססעט דיזען שפרוך איבער דאז ערדרייך איזראעל'ס, נעמליך: דיא פעטער אססען אונרייפעס, אונד דער קינדער צעהנע ווערדען שטומפף?

רש"י

להרכיב אלא מן הרך שגדל אסתקד שקודין גרייפי"א בלע"ז: ותלול. לשון תל שדרך תל להיות גבוה. ותלול אומבלי"ה בלע"ז: (כג) תשכונה. דגשות הנו"ן משמש תחת נו"ן שניה כאילו כתוב תשכוננה: (כד) השפלתי עץ גבוה. את האומות שהיו מושלים בישראל: הושבתי עץ לח. צדקיהו וזרעו: והפרחתי עץ יבש. יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהי' פחת יהודה למשול: (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר. מה לכם אתם מושלים את המשל אגשפלאנ"ץ בלע"ז: אבות יאכלו בוסר. פרי עד שלא נתבשל בייר"ן בלע"ז: ושני הבנים תקהינה. אגאלידונ"ט בלע"ז כך דרכו של הקב"ה האבות חוטאים והבנים לוקים שהרי כמה

באור

ואקרב מינא ממלכותא דבית דוד דמתיל באבא רמה ואקימיניה מבני בנוהי יניק ואדביה ואקימיניה במימרי: ותלול. מלשון תל (אנגעהייפט), ות"י מנטל. ענין נשיאת משא ר"ל הר גבוה ונבוה מעפר וחול: (כג) בהר מרום, ת"י בטור קודשא דישראל והוא ירושלים שהוא הר הגבוה שבכל א"י: אשתלנו, התי"ו בק"ח לתפארת הקריאה: ושכנו תחתיו וכו'. רמז לאומו' ומלכיהם שיבואו לחסות בצל כנפיו: תשכונה, דגש לנו"ן השרש שנפלה: (כד) עצי השדה, לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומות לשאר עצי היער: עץ שפל, בגלוי ובמקלא ספרים המדויקים הוא קמץ, ואני מצאתי בכל הספרים המדויקים בקמץ: (ב) מה לכם, ענין המליצה הזאת תמיד אין ראוי לכם לעשות או לומר הדבר הזה. והיה כי תשים לבך אל המליצה הזאת בכל מקום בתנ"ך, תמצא כי כן הוא לאמתו (או וואס זאָגט איך דיעזעס שפריכוואָרט, ד. ה. עס קאָממט איך ניכט צו, דיעזען שפרוך צו פיהרען, דען עס איזט ניכט אנווענדבאר), וכן נראה מת"י מה לכון דאתן מתלין: בסר, הוא פרי שלא נגמר בשולו. והשכם בעזעגיום ר"ל שהפעל ממנו בב' ערבי, והוראתו עשות דבר קודם זמנו (עטוואס צו פריהצייטיג טהון) ואולי בכר ענין בזיון בתרגום כנגד מזה ע"ד השאלה מפרי שלא נתבשל כל צרכו והוא נמאס למאכל. ופירוש המשל שאמרו אבותינו חטאו ואינם נלקים, ואנחנו כהיה נענשים בעונם

תְּקָהֶ֫ינָה: (ג) חַי־אָ֫נִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־יִהְיֶה
לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל: (ד) הֵן
כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן
לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת: (ה) וְאִישׁ
כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה: (ו) אֶל־
הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־
אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב: (ז) וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה
חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב
יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד: (ח) בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן
וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת
יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ: (ט) בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ
וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא חָיֹה
יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: (י) וְהוֹלִיד בֶּן־פָּרִיץ

קמץ כז"ק קמץ בז"ק הבית בצירי

(ג) זאָ וואהר איך עוויג לעבע, שפריכט גאָטט, דער העדר, איהר זאָללט פערנער נימּמער פיהרען דיזעס שפריכוואָרט אין איזראעל! (ד) זיהע, מיין זינד אללע זעעלען! דעם זאָהנעס, וויא דעם פאַטערס זעעלע, מיין זינד זיא; יענע זעעלע דיא דא זינדיגעט, דיא זאָלל שטערבען. (ה) אונד זאָ יעמאנד פראָם איזט, אונד איבעט רעכט אונד טוגענד, (ו) אויף דען בערגען ניכטס געניסעט, אונד זיינע אויגען ניכט ערהעבעט צו דען גאָטצען דעם הויזעס ישראל, ניכט ענטעהרעט זיינעס נעכסטען ווייב, אונד איינער פרויא אין איהרער אבזאָנדערונג ניכט נאהע קאָממט; (ז) נימאנדען איבערפאָרטהיילט, דאז פיר דיא שולד פערפפענדעטע צוריקגיבט, זיין בראָד דעם דארבענדען גיבט, אונד דען נאקטען מיט קליידונג אומהיללעט; (ח) אום צינז ניכט גיבט, קיינען איבערשוס נימּמט, פאָם אונרעכט זיינע האנד צוריקציהט, אונד וואהרהאפטעס אורטהייל פעללעט צווישען מענש אונד מענש; (ט) אין מיינען זאַטצונגען וואנדעלט, מיינע רעכטע בעאכטעט, זיא אין אויפריכטיגקייט צו איבען; דאז איזט איין פראָממער, ער זאָלל לעבען! שפריכט גאָטט, דער העדר. (י) צייגט ער נון איינען ענטארטעטען זאָהן, דער מאָרדער איזט, דער

רש"י

שנים מעלו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא נדאג ללקות בעונינו : (ג) משול. כמו למשול : (ד) כל הנפשות לי הנה . ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא : (ו) אל ההרים לא אכל. בטורים לא פלח לטעותא לאכול זבחי מתים אל גלולי שאר עכ"ום כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ושבדן: (ז) יונה. ל' אונאה כלומר שום איש לא הונה : חבלתו חוב ישיב. אם חבל שלמת רעהו בחובו ישיב אותו לו כבוא השמש : (י) ועשה אח מאחד מאלה.

באור

(ג) אם יהיה לכם, אם יהיה לכם רשות למשול עוד משל כזה שהנמשל ממנו שקר כמפורש בפסוק הסמוך . וי"ת אם יהי לכון עוד מתל. כאלו כתוב מושל והענין אחד: (ד) אל ההרים, כמו על ההרים: לא אכל, קמץ בז"ק: אכל. לא אכל מזבחי תקרובת עובדי אלילים שעל ההרים. וי"ת בטורים לא פלח לטעותא: ועיניו לא נשא, מליצת נשא עין יאמר על חשק וחמדה לדבר או בטחון ותקוה אליו. (נאך עטוואס פערלאנגען, זיך זעהנען, דאראויף האָפפען, פערטרויען, עס אַכטען, פערעהרען): לא טמא, לזנות עמה: לא יקרב, לבוא אליה: (ז) לא יונה, ענין אונאה ועשק: חבלתו, ת"י משכון כמו אם חבל תחבל (שמות כ"ב): בנשך ותרבית, שניהם ענין רבית אבל לשון נשך נאמר בכסף ותרבית באוכל כמ"ש את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כ"ה): משפט אמת, בלי הטיה: (י) בן פריץ, בן שהוא פריץ והורס על עושה חמס ורשע כמו המערת פריצים (ירמיה ז') ות"י לסיעא: אח, ת"י לאחוהי מחדא מאלין, ורד"ק פי' אח כמו אחד ונפלה הדלי"ת. מן אחד ממנו ויאמר ממנו אחת

שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה׃ (יא) וְהוּא
אֶת־כָּל־אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים
אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ (יב) עָנִי וְאֶבְיוֹן
הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים
נָשָׂא עֵינָיו תּוֹעֵבָה עָשָׂה׃ (יג) בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן
וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת
הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ יִהְיֶה׃ (יד) וְהִנֵּה
הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּרְאֶה וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן׃ (טו) עַל־הֶהָרִים
לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית
יִשְׂרָאֵל אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא׃ (טז) וְאִישׁ
לֹא הוֹנָה חֲבֹל לֹא חָבָל וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ
לְרָעֵב נָתָן וְעֵרוֹם כִּסָּה־בָגֶד׃ (יז) מֵעָנִי הֵשִׁיב
יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי עָשָׂה
בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֹן אָבִיו חָיֹה
יִחְיֶה׃ (יח) אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל אָח

קמץ בז״ק וידא כ׳ קמץ בז״ק קמץ בז״ק קמץ בז״ק קמץ בז״ק

דא וועהע בעווירקט דורך
איינעס פֿאן יענען,
(יא) ער האט פֿאָן אללעם
דיזעם ניכט נור ניכטס גע־
טהאן, זאָנדערן אויך אויף
דען בערגען געטאפֿעלט,
אונד דאז וייב זיינעס
נעכסטען ענטעהרט,
(יב) ארמע אונד דירפֿ־
טיגע איבערפֿאָרטהיילט,
רויב בעגאנגען, דאז
פֿאנד ניכט צוריקער־
שטאטטעט, אונד צו
דען גאָטצען זיינע אויגען
ערהאָבען, אונד פֿעראב־
שייאונגסווירדיג געהאנ־
דעלט; (יג) אויף צינזען
גאב ער, נאהם וואוכער,
אונד דער זאָללטע לע־
בען? ער לעבע ניכט!
אלל דיזע גרייעל בעגינג
ער, דארום שטערבע ער,
זיין בלוט קאָממע איבער
איהן! (יד) זיהע, ער
צייגט איינען זאָהן, דער
דא איינזיהט ווערכע זינ־
דען זיין פֿאטער בעגאנ־
גען, אונד וויא ער׳ס אויך פֿאָר זיך זיהט, בעגעהט ער דאָך ניכט דער ארט: (טו) טאפֿעלט ניכט
אויף דען בערגען, ערהעבט זיינע אויגען ניכט צו דען גאָטצען דעס הויזעס איזראעל, דאז וייב
זיינעס נעכסטען ענטעהרט ער ניכט; (טז) איבערפֿאָרטהיילט קיינען, בעהעלט קיין פֿפאנד אונד
בעגעהט קיינען רויב, גיבט זיין בראָד דעם דארבענדען אונד אומהיללעט דען נאקטען מיט
קליידונג; (יז) פֿאָם ארמען ציהט ער נאכזיכטיג דיא האנד צוריק, נימט וועדער צינז נאָך
וואוכער, איבט מיינע רעכטע, וואנדעלט מיינער זאטצונג נאך, נִממער שטערבע דיזער דורך
זיינעס פֿאטערס זינד׳ — ער לעבע! (יח) זיין פֿאטער, דער דא געוואלטזאם פֿאָרענטהאל־
טען, דען ברודער בערויבט, אונד דער דא ניכט שאָן געהאנדעלט אונטער זיינעס

רש״י

ת״י ויעביד לאחוהי מחדא מאלין: (יא) והוא את כל אלה. את כל העונות האלה שעשה אביו:
(יב) תועבה עשה. משכב זכר: (יד) ויראה ולא יעשה כהן. ראה בלבו שאין טוב לעשות כן

באור

נכתבה כי גם הוא בלא דלי״ת, ויאמר בשני לשונות כמו אחכי ע״כ. ולפיכך ראוי לתרגם (אונד
עטוואז אֶהנליכעס פֿאָן דיעזען טהוט): (יא) והוא את כל אלה, כל אלה העונות הנזכרים
לא עשה: כי גם וכו׳. ר״ל לא היה די לא שלא עשה את הטוב כי גם אכל וכו׳: אכל, פתח
בזקף ושל מעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ פומיה, אכל פתח פומיה:
(יג) וחי, וכי איש כזה ראוי לחיות בזכות אביו באמת לא יחיה הואיל ועשה וכו׳: (יד) ויראה,
ועם כי ראה אותן ורגיל בהן לא חשק בהן ולא עשה כמוהן וכפל ענין לחזוק ולומר, שעם כל
זה שראה מעשי אביו, לא היה מתפעל מהם ולא עשו רושם בנפשו, וזה יעיד על טוהר לבבו
ולדעת רש״י ויראה כמו לבי ראה הרבה חכמה (אונד ער זיעהט איין): (יז) מעני, מעשות ע
רעה: (יח) ואשר לא טוב וכו׳, כאלו אמר ורע עשה בתוך עמיו, וכן מנהג הלשון לומר לא

וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת
בַּעֲוֺנוֹ׃ (יט) וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֺן
הָאָב וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי
שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה׃ (כ) הַנֶּפֶשׁ
הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא בַּעֲוֺן הָאָב
וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֺן הַבֵּן צִדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו
תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע עָלָיו תִּהְיֶה׃ (כא) וְהָרָשָׁע
כִּי יָשׁוּב מִכָּל־חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־
כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה חָיֹה יִחְיֶה לֹא
יָמוּת׃ (כב) כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ
בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה׃ (כג) הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ
מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלֹא בְּשׁוּבוֹ
מִדְּרָכָיו וְחָיָה׃ (כד) וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ
וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה הָרָשָׁע
יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־צִדְקֹתָו אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה
בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר־מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא בָּם

רשע כ׳ חטאתו כ׳ מדרכו כ׳ צדקתו כ׳

פֿאָלקע, ער איזט דורך איינגע שולד געשטאָרבען. (יט) אונד איהר שפּרעכעט: ווארום ביסעט דער זאָהן ניכט זיינעס פֿאטער שולד? דאָך דער זאָהן, דער דא רעכט אונד טוגענד געאיבט, אללע מיינע געזעטצע בעאבאכטעט אונד זיא געהאלטען — ער בלייבע אם לעבען! (כ) דיא זעעלע, דיא דא זינדיגעט, זאָלל שטערבען, ניא ביסע דער זאָהן פֿיר דעם פֿאטערס שולד, אונד דער פֿאטער ניממער פֿיר דעם זאָהנעס שולד, דיא פֿראָממיגקייט דעם פֿראָממען קאָממט איהם אנהיים, אונד דעם פֿרעפֿלערס פֿרעפֿעל קאָממט איהם אנהיים. (כא) אונד דער פֿרעפֿלער, דער דא זיך אבווענדעט פֿאָן אללען זינדען דיא ער בעגאנגען, מיינע געזעטצע בעאבאכטעט, אונד רעכט אונד טוגענד איבעט, דער לעבע, קאָממע ניכט אום! (כב) אללע זיינע פֿערברעכען דיא ער בעגאנגען, זאָללען איהם ניכט געדאכט ווערדען; דורך דיא טוגענד דיא ער נון איבט, ווערדע ער ערהאלטען. (כג) זאָללטע איך עס דען ווינשען, דאס דא שטערבע דער פֿרעפֿלער? שפּריכט גאָטט, דער הערר, ניין, וויען ער פֿאָן זיינעם וואנדעל זיך אבווענדעט, זאָ לעבע ער! (כד) אונד זאָ דער גערעכטע זיך אבווענדעט פֿאָן זיינער פֿראָממיגקייט, אונד אונרעכט איבט, וויא דיא גרייעל דיא דער פֿרעפֿלער בעגעהט; זאָללטע ער זאָ האנדעלן, אונד לעבען? — אללע זיינע טוגענדען, דיא ער געאיבט, ווערדען ניממער געדאכט; דורך זיינע פֿערגעהונג מיט וועלכער ער זיך פֿערשולדעט, קאָממע

רש"י

איספלרוי"ט בלע"ז: (יז) מעני השיב ידו. מעשות לו רעה: (כד) כל צדקותיו וגו'. לא

באור

טוב במקום רע כמו יתילד על דרך לא טוב ודומיו: והנה מת וכו'. באמת קבל גמול חטאו ימות: (יט) ואמרתם. בכ"ז שאתם תראו כי זה משפט ישר ואין בו נפתל ועקש שאלתכם בלתי נכונה מדוע וכו' הלא הבן משפט וצדקה עשה ולמה יסבול בעון אביו? (כ) צדקת וכו'. ר"ל המעשה עצמו אם לטוב ואם לרע יסובב השכר והעונש. צדקת הצדיק תהיה עליו לבד לקבל הגמול בעצמו, וזכותו לא תעמוד לזולתו להצילו מן העונש בעבור פשעו הגדול, וכן רשעת הרשע תהיה עליו לבד לקבל עונשו, ולא תגרום רע לזולתו הנקי מעון: (כא) והרשע. בא להביא ראיה לאמת המשפט הזה. ואמר, אבל הרשע כי ישוב בתשובה שלימה וכו': (כב) בצדקתו וכו'. ואם החוטא עצמו ישוב ויעשה צדקה. לא יזכרו ולא יפקדו פשעיו כ"ש שלא יזכרו ולא יעלו לחשבון לבן העושה צדקה: (כד) לא תזכרנה וכו'. אמרו רז"ל בתוהה על הראשונות ומתחרט

יָמוּת׃ (כה) וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי
שִׁמְעוּ־נָא בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲדַרְכִּי לֹא יִתָּכֵן הֲלֹא
דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵנוּ׃ (כו) בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ
וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת עֲלֵיהֶם בְּעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה
יָמוּת׃ (כז) וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה הוּא אֶת־נַפְשׁוֹ יְחַיֶּה׃
(כח) וַיִּרְאֶה וַיָּשָׁב מִכָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה חָיוֹ
יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ (כט) וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא
יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי הַדְּרָכַי לֹא יִתָּכְנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל
הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵן׃ (ל) לָכֵן אִישׁ כִּדְרָכָיו
אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה
שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל־פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה לָכֶם
לְמִכְשׁוֹל עָוֺן׃ (לא) הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־
פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב
חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

וישוב כי

ער אום! (כה) אונד איהר
שפרעכעט: אונגעביהר-
ליך איזט דאז פֿערפֿאה-
רע דעם העררן! זאָ האֶ-
רעט דען, איהר פֿאָם
הויזע איזראעל! איזט מיין
פֿערפֿאהרען אונגעביהר-
ליך? פֿירוואהר, אייער
פֿערפֿאהרען איזט דאז
אונגעביהרליכע! (כו) זאָ
זיך אבוועגדעט דער גע-
רעכטע פֿאָן זיינער טו-
גענד אונד אונרעכט
איבט, אונד ער שטירבט
דיערורך — דורך זיין
אונרעכט דאז ער בעגאנ-
גען, קאָממט ער אום!
(כז) אונד זאָ דער באזע
פֿאָם זייגעם פֿרעפֿעל זיך
אבוועגדעט, דען ער בע-
גאנגען, אונד רעכט אונד
טוגענד איבט — דער ער-
האלט זיך אם לעבען.
(כח) אונד יעדער, דער
עס איהם אבזיהט, אונד
זיך אבוועגדעט! פֿאָן אלל זיינען מיססעטהאטען דיא ער געטהאן, דער בלייבט אם לע-
בען אונד קאָממט ניכט אום. (כט) אונד דיא פֿאָם הויזע איזראעל׳ס שפרעכען: אונביללינ איזט
דאז פֿערפֿאהרען דעם העררן, זינד מיינע וועגע אונביללינ, איהר פֿאָם הויזע איזראעל׳ס?
ניין! אייער פֿערפֿאהרען איזט דאז אונביללינע! (ל) דארום, יעדען נאך זיינעם וואנדעל וויל
איך אייך ריכטען, איהר פֿאָם הויזע איזראעל! שפריכט גאָטט דער העדר, ווענדעט אייך
אום אונד בעקעהרט אייך פֿאָן אלל איירען מיססעטהאטען, אויף דאס אייך ניכט צום
פֿאללשטריק ווערדע דיא שולד. (לא) ווערפֿעט אב פֿאָן אייך אללע איירע פֿרעפֿעל, דורך
וועלכע איהר אייך פֿערשולדעט אונד שאפֿפֿעט אייך איין נייעס הערץ אונד איינען נייען

רש״י

תזכרנה. פירשו רבותינו במתחרט עליהם: (כט) לא יתכן. כמו לא יתקן אפיי״אטש בלע״ז:
(ל) שובו והשיבו. שובו אתם והשיבו את אחרים לטור״ניר בלע״ז:

באור

עליהם: (כה) לא יתכן, עקר ענינו הישרה ותקנה, כמו תקן בחלוף אותיות גיכ״ק, ועתה
הנאה דבר למדה ושעור הראוי לו (וועגען, ריכטען, אָרדנען). ובבנין נפעל יאמר על הענין
הזה להישרת הדרך והמעשים להיות מכוונים אל התכלית הנאות להם, (רעכט, צוועקמאֶסיג,
פֿיגליך זיין), והמובן ממנו שיאמרו לא זו הדרך הישר המכוון אל התכלית הנאות ולא יעשה ה'
משפט במדה ושעור הראוי כי לא יצדק במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים. כי יחשבו
שמן הראוי להעלות בחשבון את הראשונים עם האחרונים ולפיכן יהיה המשפט וגם יעמוד זכות
צדקת אב לבן. וי״ת ולמדתן לא מפרשן לנא אורחת די״י (עז זיינד אונז ניכט ערקלערבאר דיא
וועגע דעם עוויגען): (כח) ויראה, ראית השכל: (כט) ואמרו, ובכל זאת יאמרו, אע״פי
שהשכל מחייב שלא יאמר כן: (ל) לכן. לפי שדרכי יתכנו והשכל מחייב שהצדק אשפוט הצדיק
כצדקתו והרשע כרשעתו לכן גם אתכם אשפוט איש כדרכיו וכו' ועתה שובו מדרכיכם הרעים

(לב) כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ׃

הפטרת האזינו

כשיש שבת בין יוה"כ לסכות כמנהג ספרדים:

(שמואל ב' כ"ב עד כ"ג)

(א) וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהֹוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהֹוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃ (ב) וַיֹּאמַר יְהֹוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ (ג) אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי

זין, ווארום וואללעט איהר אומקאממען, איהר פֿאם הויזע איזראעל? (לג) דען נימּמער האבע איך געפֿאללען אם טאָדע דעם שטערבענדען, שפריכט גאָטט, דער הערר, דארום בעססערט אייך, אויף דאס איהר לעבעט!

(א) אונד דוד זאגטע דעם עוויגען צו עהרען, דיזע וואָרטע דעם לידעס, צור צייט אלס איהן דער עוויגע געררעטטעט אויס דער האנד אללער זיינער פֿיינדע, אונד אויס דער האנד שאול'ס, (ב) אונד ער שפראך: עוויגער! מיין פֿעלז, מיינע פֿעסטע, אונד מיין עררעטטער! (ג) גאָטט איזט מיין הארט, אויף דען איך טרויע; מיין שילד, דער האָרן מיינעם היילס, מיין שוטץ אונד מיינע צו־

רש"י

(כב) ביום הציל אותו. לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצול מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר איש ועשהאל [שמואל ב' ב' ל'] כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו [יהושע ב' א'] וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה [מלכים א' י"א א']: (כג) סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם. סלע כמשמעו. מצודה הוא מצודת יערים שקורין פלייש"ין בלע"ז ועל שם כן שנעשה לו בסלע המחלקות ובמצודות בחורשה [שמואל א' כ"ד כ"ח]: ומפלטי לי. מפלטי עם לבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא נפלט לי כשאני לבדי כגון מן יושבי נוב: (ג) צורי. לשון סלע שהסלע מחסה

באור

וגו' שעודו ולא יהיה לכם עון למכשול ותהיו נשפטים לזכות כפי מעשיכם האחרונים: (לב) המת, על שם סופו וכן יומת המת (דברים י"ח) וכן ת"י דחב לממת:

אמר המתקן, השירה הזאת כאשר היא מתורגמת ונאספת בתוך מזמורי ספר תהלים מעשי ידי אמן במלאכת ההעתקה הוא נר דורנו הרמב"מן ז"ל נודעת ברוב יפיה והוד מליצתה, ואם אבוא לתקן אותה אהיה בעיני המבינים כמתעתע וכשולח יד בפני קדש הלולים, כי הוא המאיר לנו נתיב בדרכי העתקה ולאור נתיבתו אנו הולכים ומי ימלא לבו לבוא אחר המלך אשר כבר עשהו? אמנם אחרי שמתי לי לחק לתרגם הספר הזה באופן שיהיה פשט הכתוב קרוב לפתרון המלות. ועודנה מכוון להמשך הכתוב בחבור הענין, להיות למלמד להועיל למבין עם תלמיד. לכן לא רציתי לנטות מן האורח הזה גם בתרגום השירה הזאת ובגלל הדבר הזה אין להאשימני, כי כבוד תרגום הרמב"מן בנחיצת עוז ותוקף מליצתו במקומו מונח בספר תהלים והוד והדר תעטרהו:

(א) וידבר, ענינו ויאמר כמו אז ידבר יהושע (יהושע י' י"ב) ודברי שיר (שופטים ה' י"ב) וכן ת"י שבח כמו שתרגם אז ישיר בכן שבח, וגם בלשון ערבי ענין דבור ושיר אחד הוא: ביום, טעמו זמן, כלומר אחר הציל וגו': ומכף שאול, והלא בכלל הי', אלא לפי שהיה אויבו ורודפו מכלם, כיוצא בו ראו את הארץ ואת יריחו (רש"י): (ב) סלעי ומצודתי, שניהם ענין חוזק כבנין על הסלע וכבנין המצודה ות"י תקופי: ומפלטי לי, הוא קל הלמ"ד וכמוהו רבים מבנין הדגש, ומה שאמר לי אחר יו"ד הכנוי הוא תוספת באור, כי די באחד מהם או תהיה יו"ד של ומפלטי נוספת ואיננה לכנוי כמו המגביהי לשבת. היושבי בשמים (רד"ק): (ג) אלהי צורי, ה' הוא חזקי אשר אחסה בו וצור הוא תמיד שם וענינו חוזק כמו צור עולמים (ישעיה כ"ו) חוזק העולמים: וקרן ישעי, דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו (רד"ק):

מִשִּׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ (ד) מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהֹוָה
וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ (ה) כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת
נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ (ו) חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי
קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃ (ז) בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהֹוָה
וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי
בְּאָזְנָיו׃ (ח) וַיִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת
הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ (ט) עָלָה
עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ

ותגעש כ'

פלוכט; מיין העלפער,
דער מיר הילפט פאָן דער
געוואלט. (ד) „געלאָבט!"
ריף איך, זייא דער עוויגע,
אונד פאָן מיינען פיינדען
וואר איך גערעטטעט.
(ה) שאָן זומגאבען מיך
דיא וואָגען דעם טאָדעס,
דיא שטראָמע דעם פער-
דערבנס שרעקקטען מיך;
(ו) דיא באנדע דער אונ-
טערוועלט אומשלאנגען
מיך, דיא שטריקקע דעם
טאָדעס איבערפילען מיך.
(ז) אין מיינער נאָטה ריף איך דעם עוויגען אן, אונד צו מיינעם גאָטטע ריף איך, אונד ער ערהאָרטע מיינע שטיממע אויס זיינעם טעמפעל, אונד מיין געבעטה מיט זיינען אָהרען. (ח) דיא ערדע בעבטע אונד ציטטערטע, דיא גרונדפעסטען דער הימעלס שוואנקטען, אונד בעבטען, דא ער צירנטע; (ט) עס שטיג רויך אויס זיינער נאזע, פייער אויס זיינעם

רש"י

לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבריאט"ש בלע"ז: אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה: משגבי. סומכי: ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה: (ד) מהולל אקרא ה'. כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי תמיד אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקרא ואושע לשון הוה: (ה) אפפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגומו כאיתתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם: נחלי. גייסות שוטפות כנחל: (ו) חבלי. כתרגומו משרית כמו חבל נביאים [שמואל א' ט"ז]: קדמוני. באו לפני: (ז) בצר לי אקרא ה' וישמע וגו'. כן דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת: (ח) ויתגעש ותרעש. לא על נסים שאירעוהו נאמר אלא על נסים שנעשו לישראל ולאם המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו: (ט) עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו. וזהו כל לשון חרון

באור

(ב) מהולל וגו', בקראי אליו בתהלות אני אושע (הרא"בע): (ה) אפפוני, הקיפוני: משברי, שם נרדף לגלי הים כ"ש משבריך וגליך עלי עברו (תהלים מ"ב ח'). וענין משברי מות ע"ד משל כאלו יש למות גלי'. והם באו עליו מכל צד: נחלי בליעל. על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה גדולה (רד"ק) ובליעל ש"מ ענין רשעה והשחתה כמו דבר בליעל יצוק בו (תהלים מ"א ט') יועץ בליעל (נחום א' י"א) ות"י חַיָּבִין כלומר אנשי בליעל: (ו) קדמוני מוקשי מות, ענק

ענינו קדימה בזמן או במקום טרם שיגיע הנקדם לו (יעמאנדען צופאָרקאָממען, ענטגעגען קאָממען, מיט עטוואז איבעררא‍שען), ויאמר לטובה ולרעה כיחס הפעל תקדמנו ברכת טוב (תהלים כ"א ד') קודם שישאל. יקדמנו מגן (ישעיה ל"א ל"ב) פתאום. וענינו פה סבוב וכפילת מוקשי מות בלא עתו. והוא ד"מ כאלו המות טמן לו את מוקשיו בבלי דעת: (ז) באזניו, פעל וישמע מושב על ושועתי: (ח) ויתגעש ותרעש, ענין תנועה ורעדה, ולאם המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו, כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו כשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ וכו' (מדברי רש"י): מוסדות השמים, יתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדי ההרים, כי הם גבוהים ולזה תארם בשם שמים כאמרו אשר תעוף בשמים, וידמה שהענין כך לפי שנמצא תמורת זה בספר תהלים ומוסדי הרים (רל"בג): (ט) עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו (רש"י). וטעם באפו מאפו כמו והנותר בבשר ובלחם כי הבי"ת והמ"ם מתחלפים: גחלים בערו ממנו, כלומר מן האש יתלהבו גחלים, וכמוהו למטה מנגה נגדו בערו גחלי אש וכן מתורגם פה, ובת"י כנור גומרין דלקה מימריה בשלהובי. וי"מ מעמו בערו

מִמֶּנּוּ: (י) וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו:
(יא) וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ:
(יב) וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם
עָבֵי שְׁחָקִים: (יג) מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ:
(יד) יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָֹה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ:
(טו) וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם: (טז) וַיֵּרָאוּ
אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָֹה

ויהמם כ'

מונדע, פֿערצעהרענר — קאָהלען ענטבראַנטען דאַפֿאָן; (י) ער נייגטע דען הימּמעל אונד פֿוהר הערנידער, דונקלעס געוואָלק אונטער זיינען פֿיסען. (יא) ער פֿוהר אויף דעם כרוב, אונד פֿלאָג, אונד ערשיען אויף פֿליגעלן דעם ווינדעס. (יב) ער מאכט פֿינסטערניס אום זיך הער אלס צעלט, וואססערזאממלונג, דיכטעס געוואָלק. (יג) אוים דעם ליכטגלאנצע געגענאיבער בראַננטען קאָהלען. (יד) דער עוויגע דאָננערט פֿאָם הימּמעל, דער האָכסטע לעסט זיינע שטימּמע האָרען. (טו) ער זאנדטע זיינע פֿפיילע אוים, אונד צערשטרייעטע זיא, שליידערטע בליטץ אונד פֿערווירטע זיא. (טז) דא צייגטען זיך דיא קוועללען דעם מעערעס, וואורדען אויפֿגעדעקט דיא גרונד-

רש"י

אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. מגזרת דבר פיו תאכל את הרשעים: (י) ויט שמים. להנקם מאויביו ממצרים ומפרעה: (יב) וישת חשך סביבותיו. לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקים. מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ. חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכברה. ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ חמשה המהדקין וקושרין עיגוליה יחד: (יג) מנגה נגדו. שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנגה לפניו מן המחילה ואותו נגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים: (טז) יגלו מוסדות

באור

הגחלים, כפל ענין ואש תאכל מפיו בציור אחר ומלות שונות (קאָהלען בראַנטען אויז איהם). ואם אמנם הפירוש הזה נראה לי יותר נכון לפי הפשט ויופי המליצה, עכ"ז בתרגומי נטיתי אחר דעת המפרשים כדרכי: (יא) וירכב. ד"מ והטעם רדת הגזירות במהירות בלי התמהמה ועכוב (רא"בע): כרוב. פתרו מנחם בן סרוק תבנית צורה, וכן כתב הרא"בע כי כרוב כולל לכל צורה ע"כ, ופה הוא כנוי לעבים שנדמה לעין כצורת עגלה עם סוסים, והקדמונים בהבליהם מציירים אליל יופיטער רוכב על העבים כבעל עגלה עם סוסים: וירא, ובתהלים וידא בדלי"ת והרי"ש מתחלפים כמו דודנים רודנים ודוגמתו בענין דָאָה (ויקרא י"א י"ד) דַיָה (דברים י"ד י"ג): (יב) חשרת, ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוריהם (מ"א ז' ל"ג) וכשהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשכה. ות"י מים תקיפין. והנה החכם געז' הביא בספר המלים פעל חשר בלשון ערבי ענינו אסיפה וקבוץ (פֿערזאממעלן) וממנו נגזר לדעתו חשרה. ויען שהוא נרדף במובנו עם קשור, תרגמתי (וואסערזאממלונג): עבי שחקים, ה"י רכפת עננין ענין המון עננים (איינע מענגע וואָלקען) ועד"ז מתורגם פה: (יג) מנגה וגו', עתה ידבר המשורר מנקמת ה' על הרשעים, ויתחילה אל המראה הגדול והנורא במראות התולדות שהוא הרעם: בערו, ובתהלים עברו בהפוך אותיות ושנוי הענין, עיין באורו בספר נעים זמירות ישראל: גחלי אש, כנוי לאידי גפרית ומלח העולים מן הארץ ע"י חום השמש, וכשיתגברו באויר ויפגעו זה בזה יתלהבו וישמיעו את הקול החזק והנורא המכונה בל"א בשם (דאָננער): (טו) חצים, כנוי לברקי הברקים על מהירותם: ויהם, ענין מהומה ות"י ושגשינון. והפעלים ויפיצם ויהם על האויבים: (טז) אפיקי ים, משרש פוק וענינו יציאה, כלומר המקור אשר מי הים יוצאים ממנו, והטעם על הרוח הנושב בפני הים ויבקעם עד היסוד, ויראו אפיקיו. וכן יגלו מוסדות תבל, והכל מנשמת רוח אפו.

הפטרת האזינו

מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ: (יז) יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי
יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים: (יח) יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז
מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי: (יט) יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי
וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי: (כ) וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי
יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי: (כא) יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי
כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי: (כב) כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה
וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי: (כג) כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו
לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה: (כד) וָאֶהְיֶה
תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֺנִי: (כה) וַיָּשֶׁב יְהוָה
לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו: (כו) עִם־חָסִיד
תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם: (כז) עִם־נָבָר

משפטו ה׳

תרגום אשכנזי

פֿעסטען דער וועלט, פֿאָן דעם דראָהען דעם עווי־גען, פֿאָן דעם שנויבען זיינעם צאָרנעם. (יז) ער שטרעקטע (זיינע האנד), פֿאָן דער האָהע אונד פֿאסטע מיך, אונד צאָג מיך הערפֿאָר אויס גראָסעם געוועססער. (יח) ער רעטטעטע מיך פֿאָן מיינעם שטארקען פֿיינד, פֿאָן מיינען האססערן דיא מיר צו מעכטיג ווארען. (יט) זיא איבערפֿילען מיך אם טאגע מיינעם אונפֿאלס; אבער דער עוויגע וואר מיר איינע שטיטצע. (כ) ער פֿיהרטע מיך אויס, אין וויטען רוים, ער רעטטעטע מיך; דען ער האט לוסט אן מיר. (כא) דער עוויגע פֿערגעלטעט מיר נאך מיינער גערעכטיגקייט, ער לאָהנט מיר נאך דער רייניגקייט מיינער הענדע; (כב) דען איך האלטע דיא וועגע דעם עוויגען, אונד פֿרעפֿלע ניכט ווידער מיינען גאָטט; (כג) דען זיינע רעכטע האבע איך פֿאָר אויגען, אונד וויכע ניכט פֿאָן זיינען געזעטצען. (כד) איך בין אונשולדיג פֿאָר איהם, איך היטע מיך פֿאָר פֿערגעהונג: (כה) דארום פֿערגילט דער עוויגע מיר נאך מיינער גערעכטיגקייט, נאך מיינער רייניגקייט פֿאָר זיינען אויגען. (כו) געגען דען פֿראָממען ביזט דוא פֿראָם, געגען דען טרייען ביזט דוא טרייא; (כז) געגען דען רייגען ביזט דוא

רש״י

תבל. שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפו: (יח) כי אמצו. כאשר אמרו: (כא) כצדקתי. כשיצאו אחריו למדבר וסמכו על הבטחתו: (כו) עם חסיד תמים נבר. כנגד שלשה אבות ששלם הקדוש ברוך הוא גמול לבניהם: (כז) ועם עקש. פרעה: תתפל. לשון נפתל ועקש ובספר [תהלים י״ח כ״ז] כתוב תתפתל. דבר אחר ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע

באור

ולדעת רד״ק אפיקי מים מענין חוזק כמו ויתאפק. והם המים הנגרים בחוזק. ובפירוש תהלים עמקים מלאים מים כת״י עומקי מים (דיא טיעפען דעז וואססערס): (יז) ישלח, מעתה יצייר במשלים הצלתו על ידי השם. ישלח ידו כענין וישלחו האנשים וראוי לתרגם (ער שיקט'ע פֿאָן דיער הֶהֶע, ער פֿיהרט איך) כת״י דִּבְּרֵי מענין הנהגה: ימשני, מלשון מן המים משיתיהו: ממים רבים: שיום המשל מן הקודש שאין חלקו בגורל הרשעים הנטבעים במעינו' תהום אשר נבקעו בגערת ה' כי ימשהו ה' מן המים האלה: (יח) עז, שעוזו כי עז, ומלת כי הבאה אחריו מוסבת עלתה ואחרת עמה: (יט) יקדמני, אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי (רש״י). (עיין לעיל פסוק ו'): (כ) למרחב, היפוך הצרה: (כא) כבר ידי. על ענין ונקיון כפי עשיתי זאת (בראשית כ' ה') עיין הבאור שם: (כג) לא אסור ממנה, אפילו אחת ממנה ות״י מנהון: (כו) עם חסיד תתחסד, מי שעושה חסד תתנהג עמו בחסידות: גבור תמים, איש תמים כמו גבר חכם בעוז (משלי כ״ד ה') (בן מלך): (כז) נבר, תאר מפעלי הכפל ועניינו נקיון כמו לעיל כבר ידי: תתבר, משפטו תתברר, ונכפול אות הכפל אלו היה אומר תִתְבַּר היה דומה שהוא מנל״ה כמו וַיִתְבַּל לפיכך הטילו תנועות תתברר בתתבר, והדגש בתי״ו להורות כי חסר מן התיבה אות הכפל (רד״ק): תתפל, בא כן לזווג המלות עם תתבר

תִּתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃ (כח) וְאֶת־עַם עָנִי
תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל׃ (כט) כִּי־
אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי׃ (ל) כִּי בְכָה
אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ (לא) הָאֵל
תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל
הַחֹסִים בּוֹ׃ (לב) כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי
צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ׃ (לג) הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל
וַיַּתֵּר תָּמִים דַּרְכִּי׃ (לד) מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת
וְעַל־בָּמֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃ (לה) מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה

דרכו כ׳ רגליו כ׳

ריין, געגען דען פֿערקעהרטען צייגסט דוא דיך פֿערקעהרט. (כח) דעם אונטערדריקקטען פֿאָלקע הילפֿסט דוא, דוא בליקסט אויף דיא שטאָלצען אונד ערנידריגסט זיא. (כט) דוא ביזט מיינע לייכטע, עוויגער! דער עוויגע ערלייכטעט מיינע פֿינסטערנים. (ל) מיט דיר דורכברעכע איך קריגעסשאארען, מיט מיינעם גאָטטע איבערשפרינג איך מויערן. (לא) ער, גאָטט, — זיין וועג איזט פֿאָללקאָממען, דעם עוויגען וואָרט דורכלייטערט; שילד איזט ער אללען, דיא איהם פֿערטרויען. (לב) דען ווער איזט גאָטט אויסער דעם עוויגען, אונד ווער איין האָרט, אָהנע אונזערעם גאָטטע? (לג) גאָטט דער מיך שטערקעט מיט קראַפֿט, אונד מיינען וועג צור פֿאָללקאָממענהייט בעפֿאָרדערט; (לד) ער מאכט מיינע פֿיסע גלייך דען הירשען, אונד שטעללט מיך אויף מיינע האָהען. (לה) ער איבט מיינע האנד צום קאַמפֿע, דאס

רש״י

המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהר ולכה כי פשטו פלשתים: כצדקתי, שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו: (לא) אמרת ה׳ צרופה. ברורה מבטיח ועושה: (לג) ויתר תמים דרכי. מכל מכשול ומכל חטא ומכל מסוכן עד כי ה׳ שלם וכנוס: (לח) ונחת קשת נחושה זרועותי. ומדרכה קשת נחושה על ידי זרועי שיש בי כח לדרכה. קשתות היו תלוים לדוד

באור

ותתמם, ויעקרו תפתל ומשפטו תתפתל. וההבנה ע״פ בפ״א הפעל כמו עם ישוב יסיבני והוא מלשון נפתל ועקש. כלומר תביא עליו כדרכו הנפתלה וכמוהו אם ללצים הוא יליץ יבוא עליו שיכשלו בעלילותם (מדברי רד״ק). ועפ״ז מתורגם פה. ואולי הוא התפעל מדומה מלאה עצמו כך אבל איננו באמתו: (כח) ועיניך וגו׳, עיניך תתן על רמים עד שתשפילם, וכן בתהלים, ועינים רמות תשפיל, אע״פי שאין המלות שוות (רד״ק): (כט) נירי וגו׳, הנרה היא החשכה והתשועה מנכה היא האורה והנגה: (ל) ארוץ, משרש רצ ובא בשור״ק במו ירוץ ישוד וטעמו אשבור לבא האויבים. וי״מ מגזרת רוץ פירושו ארוץ לגדוד אויבי כהבדו אדלג שור (מדברי רד״ק בהוספה) ולאוי לתרגם (מיט דיר רעננע איך און געגען שהארען): (לא) תמים, שלם ומביא אל התכלית לעולם ונאמן במאמרו לגמול לאיש כמפעלו: צרופה, מכל סיג ואין בדבריו שום בטול. מבטיח ועושה: (לב) מעוזי חיל. נכתב בוי״ו עם הדגש ע״ד הארמית, ופירושו שמחזק אותי בחיל וכן בתהלים המאזרני חיל: ויתר תמים דרכי. המליצה הזאת קשה להבין, ונלאו כל המפרשים לבארו בדרך שיהיה פתרון מלת ויתר מכוון עם ההמשך על צד הראוי. והנה כולדי מפואר המליץ עליו לומר שהוא משולל הבנה והכרחה לו שהוא טעות סופר ונחלף עם ויתן תמים דרכי בתהלים כי הנו״ן והרי״ש מתחלפים לפעמים. אבל אנחנו על המסורת אשר בידינו נשענים, והנה אנו מחזיקים והננו מכל הפירושים לדעתי פירוש הרלב״ג ז״ל. ר״ל כל כך מהר להגיע אלי העוז עד שהוא כאלו יתר ויקפץ דרכי אל המקום היותר שלם ותמים. ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילות. ועד״ז תרגמתי והוכרחתי להעתיק מלת תמים כשם המופשט כפי סגנון המליצה בלשון אשכנזי. ות״י לפי הכוונה ומתקן שלים אורחי. מסכים עם הפירוש הזה: (לד) משוה וגו׳, משים כמו שויתי ה׳ לנגדי תמיד (רד״ק) ויש בהוראתו ג״כ ענין שיוי ודמיון כמו אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קל״א ב׳) ושיעור הפסוק משים רגלי קלות לרוץ אחר האויב כאילו זו הקלה מהר ועי״ז באתי גבהי גבולתי: (לה) ונחת. לדעת רד״ק שרשו נחת והוא

וְנִחֲתָה קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃ (לו) וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן
יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ (לז) תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתֵּנִי
וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ (לח) אֶרְדְּפָה אֹיְבַי
וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ (לט) וָאֲכַלֵּם
וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃
(מ) וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃
(מא) וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃
(מב) יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃
(מג) וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אָרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם

מיין ארם דען עהערנען
באָגען שפאנ:עט. (לו) דוא
גאבסט מיר דען שילד
דיינעם היילס; דיין הער־
אבלאססען מאכט מיך
גראָס. (לז) דוא ווייַ־
טערסט מיינען שריטט
אונטער מיר, דאס מיינע
קנאָכעל ניכט וואנקען.
(לח) איך פֿערפֿאָלגע מיי־
נע פֿיינדע אונד פֿערטילגע
זיא, אונד קעהרע ניכט
אום, ביז איך זיא פֿערניכ־
טעט. (לט) איך רייבע
זיא אויף, צערשמעטטערע
זיא, דאס זיא ניכט ווידער ערשטעהען, זיא מיססען אונטער מיינע פֿיססע פֿאללען.
(מ) דוא גירטעסט מיך מיט קראַפֿט צום קאמפֿפֿע, דוא בייגטעסט מיינע ווידערזאכער
אונטער מיר. (מא) מיינער פֿיינדע נאקקען װענדעסט דוא מיר צו; מיינע האססער, דאס איך
זיא פֿערניכטע. (מב) זיא װענדען זיך אללענטהאלבען הין (אום הילפֿע צו ערהאלטען),
נימאנד הילפֿט — צום עוויגען — ער ערהאָרט זיא ניכט. (מג) איך צערמאלמע זיא

רש״י

בזיתו היו מלכי האומות באין ודואין אותו ואומרים זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין
זה אלא לירא׳נו ודוד שומע ונוטלן ומכתתן לפניהם. ודריכת קשת לשון חית הוא וכן אליך נחתו
בי: (לו) וענותך תרבני. הגדלת לי מדת ענותנותך: (לז) תרחיב צעדי. כשאדם מדבק רגליו
זו בזו הוא נוח לפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדיך (משלי ד׳ י״ב): קרסלי. עקבי:
(מב) ישעו ואין מושיע וגו׳. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה׳ ולא ענם ואין מושיע כמו
ישעה האדם אל עושהו [ישעיה י״ז ז׳] כמו יפנה. ומנח׳ חברו עם וישע ה׳ אל הבל [בראשית
ד׳ ד׳] ופתר בו ל׳ עתידה ונופל הלשון על המעתי׳ ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה׳ ויעתר

באור

הנפעל ופירושו ונשבר בזרועותי ר״ל קשת האויב. אמנם הנכון שהוא פֵּעֵל משרש נחת לשון
הורדה כמו ותנחת עלי ידיך (תהלים ל״ח ג׳). ואמר עד״מ שה׳ מלמד את זרועותיו לדרוך קשת
נחושה. ות״י ומתקף בקשת נחשא דרעי, מסכים לזה. וטעם זרעתי כל אחת מזרעתי כמו
בנות צעדה עלי שור ופעל מלמד מושך עצמו ואחרת עמו: (לו) ותתן לי, למגן ישעך: וענותך,
ענינו ענוה כמו וַעֲנָוַתְךָ הכתוב בתהלים, ונחה הוי״ו כמו וְעֹלָתָה קפצה פיה (איוב ה׳ ט״ז)
(רד״ק ורי״א). כלומר מדת ענותך להשגיח ממרומים על בש״וד היא תרבני כמו תגדלני:
(לז) תרחיב, כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול, וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך
(רש״י): קרסלי, כרעי, ותרגום אשר לו כרעים. דליה קרסולין. וי״ת ולא אזדעזעה רכובתי,
והם הברכים. וכמוהו ארכובתיה דא לדא נקשן בדניאל. ורש״י בפירושו לספר תהלים כתב קרסולי
הם הרגלים מן האסתווירין (טריטטע) ולמטה שקורין קביל״יא בלע״ז (chevilles, קנאָכעל).
וכן מתורגם פה. והחכם בעל הבית בספרו פעל קסל בלשון ערבי ענינו תנועה והנדה (וואקקען,
הינקען, איינען וואנקענדען, הינקענדען גאנג, דירדע טענקעל האבען) וממנו נגזר השם קרסל
בתוספת הרי״ש כמנהג הלשון במרובעים ע״כ. ובגלילותו רק פעם אחד בתנ״ך, תעיד כי הוא
זר ולקוח מלשון נכריה כפי הכלל המוכח ממני בספר לשון חסדים אשר יצא לאור בקרב ימים:
(מא) תתה, חסר נו״ן שלא כמשפט. ושעורו נתת לי עורף אויבי ומשנאי בנוסם למען אצמיתם:
ואצמיתם, ענינו הכליון עד עולם: (מב) ישעו, כלומר ופנו ימין ושמאל ואין מושיע כמו ולא
ישעה על קדוש ישראל (ישעיה י״ז) (רד״ק) ובתהלים ישועו בהפוך האותיות. ות״י בעין סעד
ולית להון פרק מלין קדם ה׳ ולא מקבל צלותהון: (מג) ארקם, שרשו דקק מענין ושחקת ממנו

אֲרַקְעֵם׃ (מד) וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי
לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃ (מה) בְּנֵי
נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃
(מו) בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃ (מז) חַי־
יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃
(מח) הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃
(מט) וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ
חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃ (נ) עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם

וויא שטויב דער ערדע, וויא גאססענקאָטה, צער־שטאמפפע איך זיא. (מד) דוא רעטטעסט מיך אויס דען קעמפפען מיי־נעם פאָלקעס, בעוואהר־טעסט מיך צום הויפטע דער נאטיאָנען, פאֶלקער דיא איך ניכט קאננטע, דיהנען מיר. (מה) דיא זאֶהנע דעם אויסלאנדעס פערשטעללען זיך פאָר מיר; אויפס האֶרען בלאָס, געהאָרכען זיא מיר.
(מו) דיא זאֶהנע דעם אויסלאנדעס פערשמאכטען, אונד הינקען אויס איהרען שלאָס־סערן הערפאָר. (מז) דער עוויגע לעבט — געפריזען זייא ער! מיין האָרט! ערהאבען — גאָטט, דער האָרט מיינעס היילס. (מח) גאָטט דער מיר ראכע גיבט, אונד מיר פאֶל־קער אונטערווירפט; (מט) דער מיך מיינען פיינדען ענטרייסט, איבער מיינע ווידערזאכער מיך ערהעבסט, פאָן דען געוואלטטהעטיגען מיך רעטטעסט. (נ) דארום דאנקע איך

רש"י

לו ה' [בראשית כ"ה כ"א] אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל ויעש ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו: (מג) ארקעם. אדמסם. והרבה יש בספר [יחזקאל ו' י"א כ"ה ו'] ורקע ברגלך ורקעך ברגל: (מד) מריבי. מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים: תשמרני לראש גוים. לפנתני לכך. ימדרש אגדה אמר דוד רבונו של עולם הגליני מדיני של ישראל שאם מטהו או מרדה את ישראל בעבודתי אני נענש אלא לראש גוים השימני ואם יעבדוני עליהם לא אענש: (מה) יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבים: לשמוע אוזן ישמע לי. אפילו שלא בפני ימלו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי: (מו) בני נכר יבולו. ילאו ל' עלה נבל [ירמיה ח' י"ג] פליסטידולכ"ט בלע"ז: ויחגרו. לשון פסחים: ממסגרותם. מקושי יסורי ממסגר שאני מיסרן בהם: (מז) חי ה'. העושה לי אלה:

באור

הזק, ופ"א הפעל בחירק שלא להתחלף עם עתיד הדגש מנחי הלמ"ד (בן מלך). ולדעתי שנשו דוק והדגש במקום הנח, והוא מאדביות: ארקעם, אדמסם והרבה יש בספר יחזקאל, ורקע ברגליך, ורקעך ברגל (רש"י): (מד) מריבי עמי, מריבי של שאול, דואג אחיתופל שבע בן בכרי והנלוים אליהם: תשמרני, שלא ישלטו בי קמי, ותלפנני להיות גם ראש גוים אחרים אשר לא מבני ישראל המה, כמו אדום ואדם וכדומה: עם לא ידעתי. העם אשר המה בארץ רחוקה: (מה) יתכחשו, מחמת יראה מראים את עצמם כעבדים נאמנים, אף שבלבם ישנאו אותי, והלועז באשכנזי ישתמש ג"כ במלילה זאת במובן זה (זעלבסט פערלייגנען): לשמוע אזן, אפי' שלא בפני ימלו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי (רש"י). והרד"ק כתב: ובספר תהלים לְשֵׁמַע אזן, ופה הוא שם ע"מ שְׁאוֹר, יְאוֹר, תְּהוֹם וענין הכתוב מה שכתוב ויעש דוד שם (אויף דען רוף), וכן ת"י לשמוע אזן ולא לְמִשְׁמַע. ולדעתי הוא שם המקור וכן מתורגם: ישמעו לי, הנפעל ענינו הלאה והכנעה (געהאָרכען, אונטערווערפען) ות"י יִשְׁתַּמְעוּן כמו ניה יפלחון ישתמעון בדניאל: (מו) יבלו, מלשון נבול תבול: ויחגרו, מענין חגר ופסח, ות"י ויזועו (זיך וואנקען): ממסגרותם, ממקומות הצלולות אשר נסגרו בתוכם: (מח) ומוריד, לשון כניסה: (מט) מקמי תרוממני, רוממתני (רד"ק) יותר מקמי: מאיש חמסים, משאול שהיה עושה לי חמס, ות"י תגברני מגוג וממשרין עממין וחטופין דעמיה תשיזבני: (נא) מגדול, ר"ל שהוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר (רלב"ג). וי"א שהוא תאר מענין גדל כמו הכתיב מגדיל שהגדיל ישועות מלכו (היין פערגרֶאסערט זיינעם קאָניגעס):

וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃ (נא) מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ
וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

דיר עוויגער, אונטער דען
היידען, אונד לאָבזינגע
דיינעם נאמען. (נא) דיה,
דער זיינעם קאָניגס רעט-
טונגסטהורם איזט, דער הולד איבט אן זיינעם געזאלבטען, אן דיר אונד זיינעם זאממען עוויגליך.

הפטרת תשעה באב

(ירמיה ח' י"ג עד ט' כ"ד.)

(יג) אָסֹף אֲסִיפֵם נְאֻם־יְהוָה אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן
וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל
וָאֶתֵּן לָהֶם יַעַבְרוּם׃ (יד) עַל־מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים
הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְּמָה־שָּׁם כִּי
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הֲדִמָּנוּ וַיַּשְׁקֵנוּ מֵי־רֹאשׁ כִּי
חָטָאנוּ לַיהוָה׃ (טו) קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב

(יג) איך ווערדע זיא
אויף'ס אייסערסטע
ברינגען, שפריכט דער
הערר, זאָ דאס קיינע
טרויבען אם וויינשטאָקקע
בלייבען ווערדען, נאָך
פֿייגען אם פֿייגענבוימע,
אונד דאז לויב ווירד פֿער-
וועלקען; יא נאכדעם איך
איהנען יענע (פֿריכטע)
ווערדע געגעבען האבען, ווערדען זיא פֿאָן איהנען פֿערשווינדען. (יד) וואס ווײלען וויר
דען נאָך? פֿערזאממעלט אייך אונד וויר וואָללען אונס אין דיא פֿעסטען שטעדטע ווער-
פֿען אונד דאזעלבסט אין טרויער ווײלען; דען דער הערר וויל דאז וויר אין טרויער זייען,
אונד גיבט אונס פֿערגיפֿטעטעס וואססער צו טרינקען; דען וויר האבען געגען דען הערן
געזינדיגעט. (טו) מאן האָפֿפֿט אויף פֿרידען, אונד עס ווירד ניכט גוט; (מאן האָפֿ-

רש"י

(יג) אסף אסיפם. לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א'): אין ענבים בגפן, לא יותר דבר: והעלה נבל. ל' כמש פלייסטי"ש בלע"ז (*Flestis* : flétri, פֿערוועלקט) כמו וכנובל' מתאנה (ישעיה ל"ד) כאלה נובלת עליה (שם א'): ואתן להם יעברום, כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם: (יד) ונדמה שם. ונדום שם נשב שם דומים ואבלים: מי ראש. תרג' יונתן כוס דלווט ביש כריסי חיון דלא פתנים הוא ארס שבשיניו:

באור

(יג) אסוף אסיפם, אסוף מקור מן אסף אלהים את חרפתי, אסיפם עתיד הפעיל מגזרת סוף (וזכרם לא יסוף מזרע', יחדו יסופו כמו ה'), וכמהו אסוף אסף כל מעל פני האדמ' (צפני' א' ב'). ואח"כ פירש מה תהיה הכלתה הזאת, אין ענבים וגו', כן פירש"י רד"ק ודאז'. ונראה לי שאלמלא הנקוד ותרגום הקדמונים היה נכון יותר לקרוא אָסֵף אֲסִיפָם. אכרית האסיף שלהם,

אכרית מה שהיה להם לאסוף מן השדה, באופן שלא יהיו להם ענבים בגפן וגו'. וזה ליום ביאת האויב שמשחית השדות: ואתן להם יעברום, הוא פירוש למה שלפניו, לא אכרית פרי אדמתם ממש, אבל אחר שאתן להם הענבים והתאנים וזולתם, יעבדו מהם, ולא יהיו להם, כי יבא האויב ויאכלם (קרוב לפירוש רד"ק) ודאז' פי' כפירוש שנודרער, ווענעמא, אתן להם אויבים שיעבדו באדמם: (יד) על מה אנחנו יושבים, הנביא משתף עצמו בכלל עמו, ומדבר כאלו כבר באה הרעה: על מה, מה לנו להתעכב בכפרים ובשדות, אחר שאין תקוה להציל דבר מיד האויב: ונדמה שם, נשב שם דומם כאבלים, ותלמידי אליעזר אליה איגל מוסיף שאמר ונדמה כנגד השמחה שהיו שמחים בהביאם האסיף הביתה, אמר נבא אל ערי המבצר אך לא לחוגג ולשמוח, רק לשבת דומם כאבלים: (טו) לעת מרפה, וקוה לעת מרפה, והנה בעתה: מרפה, בה"א כמו באל"ף, ולפיכך נקוד לידי ולא סגול. ובדפוס בריש"א הוא באל"ף: (טז) מדן נשמע,

לְעֵת מַרְפֵּה֯ וְהִנֵּה בְעָתָה: (טז) מִדָּן נִשְׁמַע
נַחְרַת סוּסָיו מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה
כָּל־הָאָרֶץ וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר
וְיֹשְׁבֵי בָהּ: (יז) כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים
צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם
נְאֻם יְהוָה: (יח) מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי
דַוָּי: (יט) הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ
מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ

*) ה' במקום א'

פעט) דיא צייט דער גע-נעזונג, אונד עס קאממט דער שרעקקען. (טז) פאָן דן הער פערנימט מאן דאז שנויבען זיינער ראָססע, פאָם לערמען דעם וויהערנס זיינער שטרייט-ראָססע ערבעבט דאז גאנ-צע לאנד; זיא קאָממען אונד פערצעהרען דאז לאנד אונד וואס עס פיללעט, דיא שטעדטע זאמט איהרען בעוואָהנערן. (יז) יא איך וויל שלאַנ-גען ווידער אייך שיקען, באזיליסקען, געגען דיא קיין צויבער הילפט, אונד דיזע ווערדען אייך פערוואונדען, שפריכט דער הערר. (יח) איך ווינשטע מיך צו ערהייטערן טראָטץ מיי-נעם איננערן קוממערס, ווירערוויללען יאממערט מיין הערץ אין מיר. (יט) האָרך! דאז קלאגגעשרייא דער טאָכטער מיינעס פאָלקעס פערנימט מאן פאָן פערנעם לאנדע, (עס רופעט): איזט דער הערר ניכט אין ציון? איזט איהר (היממלישער) קאָניג ניכט אי

רש"י

(טז) מדן נשמע. על דפלחו לעגלא דדן: נחרת סוסיו. עטישות נחיריו: מצהלות אביריו. צהלות משחק סוסיו ומצינו במקום אחר סוסים נקראים אבירים מדהרות אביריו (שופטים ה') לשון סוס דוהר (נחום ג') ויונתן תרגם מקל פסיעות גבורוהי: (יז) נחשים צפעונים. נחש לסוף שבעים שנה נעשה צפע ואותם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנאמר כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נ"ח) הוא שנאמר אשר אין להם לחש: (יח) מבליגיתי עלי יגון. כמו הבלגתי ושם דבר הוא תשאיטיכמנ"ך בלע"ז (Mes haitenemencc, אייגע פרֶוהליכקייט הייטערקייט) כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני: עלי לבי דוי. מקול נבואות הגלו' אלו בפורעניו' הגלות: (יט) הנה קול שועת בת עמי. אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת

באור

הן לגבול צפון של ארץ ישראל, ואמר דרך הפלגה כי סוסי האויב רבים כל כך, שנחרתם נשמעת בירושלים תכף אחרי הכנסם בגבול ארץ ישראל: נחרת, נשיבה בעד הנחירים: אביריו, סוסים אבירים וחזקים, כמו מדהרות דהרות אביריו, ולפעמים הכוונה על פרים חזקים, כמו אבירי בשן כתרוני: ויבואו, האויבים: (יז) כי הנני, דברי האל: צפעונים, עיין (ישעיה י"ד כ"ט): לחש, ידוע במזרח כי על ידי קול זמר ושיר של כשפים יעשו שלא יזיקו הנחשים, והאריך בזה באכארט בראיות מן הכותבים הקדמונים, ורא"ז הוסיף מדברי המחברים האחרונים, ולא כדברי ר' יואל ב"י"ל (בתהלים נ"ח ו') והמקרא הזה משל על צבאות אויבים אשר לא יוכלו ישראל להתיצב נגדם: (יח) מבליגיתי, דברי הנביא. המפרשים פירשו מגזרה לשון התחזקות, אך שולטענס פירש מלשון ערבי ענין פנים צהובות ושוחקות, וזה מתיישב יפה בכל המקומות אשר בא בו השרש הזה. ועדיין מלת מבליגיתי קשה מאד בדקדוק כי אין מלה על משקלה. רש"י ור' משה קמחי ורא"ז וגעז' פירשוה שם דבר, כמו הַבְלָגָתִי. ור' משה קמחי הביא לדוגמא שם מרבית, ואין המשקל מכוון, בעבור היו"ד הראשונה, ואחרים פירשוה שם התאר, או בינוני, וגם זה לא יתכן, בעבור היו"ד השניה. ורא"ז פי' הכנוי במקום כי, איה אפוא לי מבליגית על היגון? והנה העקר חסר. ואני אומר לקרוא מַבְלִיגִיתִי בטעם מלעיל, והוא פעל, והוא בנוי בנין זר (כמו למטה ט"ו י' מְקַלְלַוְנִי), וענינו מבליג הייתי, והטעם אני הייתי מבקש להאיר פני ולהתגבר על היגון, אך היגון מתגבר עלי ובעבור כרחי לבי דוי: (יט) מארץ מרחקים, נשמע למרחוק, מארץ מרחקים שומעי' אותו, דוגמת מדן נשמע נחרת סוסיו. או (כדעת דון יצחק) מארץ מרחקי'

יהוה: (ו) לכן כה אמר יהוה צבאות הנני
צורפם ובחנתים כי־איך אעשה מפני בת־עמי:
(ז) חץ שחוט* לשונם מרמה דבר בפיו שלום
את־רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו: (ח) העל־
אלה לא־אפקד־בם נאם־יהוה אם בגוי אשר־
כזה לא תתנקם נפשי: (ט) על־ההרים אשא
בכי ונהי ועל־נאות מדבר קינה כי נצתו
מבלי־איש עובר ולא שמעו קול מקנה מעוף

*) שיחט כ׳

גערן זיא זיך מיך צו ער־
קעננען, שפריכט דער
הערר. (ו) וואהלאן! אל־
זא שפריכט דער הערר,
גאטט צבאות: איך וויל
זיא רייניגען אונד לייטערן;
דען וויא קאננטע איך אנ־
דערס טהון, ווען איך בע־
ריקזיכטיגע דאס זיא דיא
טאכטער מיינעס פאלקעס
איזט? (ז) איינעם שאר־
פען פפיילע גלייך איזט
איהרע צונגע: ער שפריכט
פעררעטהעריש, יעדער־
מאן שפריכט מיט דעם מונדע פרידליך מיט זיינעם פריינדע, אונד אים איננערן בשרייטעט
ער איהם איינע שלינגע. (ח) קאננטע איך נאר זאלכען דינגען אומהין רעכענשאפט פאן
איהם צו פאדערן? שפריכט דער הערר: זאללטע איך אן איינעם זאלכען פאלקע ניכט
ראכע נעהמען? — (ט) אויף דען בערגען וויל איך מיינע קלאגען אונד מיין וועהקלאגען ער־
העבען, אונד אויף דען פלורען דעם פעלדעס קלאגעלידער אנשטימען; דען זיא זינד פער־
אדעט, אהנע דאס יעמאנד פארבייגעהט; ניכט מעהר פערנימט מאן הער הערדע שטימ־

רש״י

דעת אותי: במרמה. בשביל המרמה: (ו) הנני צורפם. בייסורין: מפני בת עמי. מן קדם חובי כנישתא דישראל: (ז) חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט (מלכים י״א) וכן ושחטה שטים (הושע ה׳) טרויי״ש בלע״ז (de l'or trait, געלאגען Trait, לו פייכען פעדען גענאגענעם גאָלד) כיסכא אחריכא לשון שחיטה ממש טרנקא״ע בלע״ז (Tranchat : il tranche ער לערשניידעט) וכן תרגם יונתן כגיר דמ מחריף: ובקרבו. תרגם יונתן ובמעוהי: (ט) על ההרים. על חורבן ההרים: ועל נאות מדבר. מה רועים שבמדברות. נאות לשון נוה וכן נאות אלהים [תהלים פ״ג] וכן לביתך נאוה קדש [שם צ״ג]: נצתו. לשון ציה וכן כלתם: נדוו הלכו. סופן לילך. חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה מגלות צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו ודמו לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטריא נ״ב והחשבון מכוון במסכת

באור

לעבודתי ולכבודי (כטעם סבבוה הלוח וגו׳) ולא דלה להשלים סטכן כי הוא בגלוי כלפ ימעלה ואמר מאמר אחר. מאנו דעת אותי: ותלמידי מו״הרר דוד חי אסכנזי אומר שאין צריך להפריד המאמר לשנים. והוא מפרש במרמה מאנו דעת אותי בקרבם מאנו דעת אותי אבל למרמה עינים הם מפנדים אותי, והנה מיאונם לדעת אותי הוא במרמה: (ו) הנני צורפם ובחנתים, אחר שאמר שהם נוהגים במרמה גם עמו, אמר שלא יחשבו שאינו רואה ויודע מה בקרבם, ולכן הוא רוצה לצרוף ולבחון אותם ולבער הקולים מן הכרם (כי אחכם מה שאמר כי כלם מנאפים וגו׳ אינו אלא דרך הפלגת השיר): כי איך אעשה וגו׳, איך אעשה שלא אצרפם, אחר שהיא בת עמי, כלומר לא אוכל שלא אצרפם, כי איך אניחם ברעתם. והם נקבלים עמי (הב״ק): (ז) חץ שחוט, כתיב שוחט, ויש מפרשים (וכן רלא״ג) לשון שחיטה, חץ ממית, ויש מפרשים חד וחליף, וכמשך על המפחזת לחדדו. מן זהב שחוט שמפרשים כמשך ומלוטש. ושולטענס גן שולטענס פירש שוחט מגרש וחט בערבי, עניינו כניסה (פענעטראלע) (ואולי מזה חנט ומהט), ותהיה המלה מבנין שפעל הידוע בערבי: ישים ארבו, מלשון שים לך ארב לעיר (יהושע ח׳ ב׳): ארבו, מארב נגדו: (ט) על ההרים אשא, הכתוב מפסיק מאמר האל, כי כשאמר ה׳ אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי הבין הכתוב מה יהיה בהם, ולעק במר נפשו על ההרים אשא בכי ונהי וגו׳, ואח״כ מסיים דברי האל וכתתי את ירושלים וגו׳: על ההרים, רש״י ורלו״ג פירשו על חרבן ההרים, ונראה לי כי אין להוציא המלות ממשמעותם בשאר המקומות, שהיו

הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ׃ (י) וְנָתַתִּי
אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה
אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב׃ (יא) מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם
וְיָבֵן אֶת־זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ
עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי
עֹבֵר׃ (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי
אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־
הָלְכוּ בָהּ׃ (יג) וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי
הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם׃ (יד) לָכֵן כֹּה־
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם
אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־רֹאשׁ׃
(טו) וַהֲפִיצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הֵמָּה

מע, דיא פֿאָגעל דער לופֿט אונד אללעס פֿיה, זינד פֿאָן דאָרט פֿערשייכט, דאפֿאָן געגאנגען. (י) איך ווערדע ירושלים צו איינעם שטיינהויפֿען מאַכען, צור וואָהנונג פֿאָן דראכען, אונד דיא שטעדטע פֿאָן יהודה ווערדע איך צו איינאָדען ווערדען לאססען, אויס מאנגעל אן בעוואָהנערן. (יא) ווער איזט דער וויזע מאן דער דיזעס פֿערשטעהע? אונד ווער איזט דעריעניגע צו דעם דער מונד דעם העררן געשפּראָכען, זאָ דאז ער דיזעס ערקלערע? ווארום איזט דאז לאנד צערשטאָרט? ווארום איזט עס אָדע איינער וויסטע גלייך, זאָ דאס נימאנד פֿאָרבייגעהט? (יב) דער הערר אנטוואָרטעט: דען זיא האבען מיינע לעהרע פֿערלאססען, דיא איך איהנען פֿאָרגעלעגט, אנשטאטט מיר צו געהאָרכען אונד נאך דערזעלבען צו וואנדעלן. (יג) זיא פֿאָלגטען פֿילמעהר איהרעם הערצענסדינקעל אונד גינגען דען גאָטצען נאך, אן וועלכע זיא איהרע פֿעטער געוואָהנעט האבען. (יד) פֿירוואהר! אלזאָ שפּריכט דער הערר, גאָטט צבאות: איך וויל דיזעס פֿאָלק מיט ווערמוטה שפּייזען, אונד פֿערגיפֿטעטעס וואססער איהנען צו טרינקען געבען! (טו) איך ווערדע זיא אונטער דען פֿאָלקערן צערשטרייען, דיא וועדער זיא קאננטען

רש"י

מגילה: (י) לגלים. דגולין: (יא) מי האיש החכם. שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי ה' אליו שהגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ ובא כל הפורענות הזה: (יד) לענה. עשב מר: מי

באור

נוהים על ההרים ממש, כמו למעלה (ז' כ"ט) ושאי על שפיים קינה, וכן (ג' כ"א) קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל, וכן בבת יפתח ואבכה על ההרים. ונראה לי כי הבוכה מבקש ההתבודדות, שלא יטרידוהו בני אדם. ועל כן היו עולים ובוכים על ההרים, ולפי זה מליצת המקרא יאה נאותה ועמוקה, אמר תחלה שיעלה לבכות על ההרים, כדי להיות בודד ואח"כ הוסיף וגם על נאות מדבר אבכה, ואין צורך לעלות על ההרים, כי גם נאות מדבר נלאו מבלי איש עובר: נאות מדבר. מקומות מרעה בבקעה. כמו בנאות דשא ירביצני, כי דשאו נאות מדבר (יואל ב' כ"ב), ירעפו נאות מדבר (תהלים פ"ה י"ג): נצתו. משרש נצת מענין שרפה נצה, (עיין למעלה ב' ט"ו): (י) ונתתי. המשך דברי האל (עיין בפסוק הקודם): תנים. (עיין ישעיה י"ג כ"ב): (יא) מי האיש החכם, דברי הנביא, והוא מדבר בלשון העם אחר שיפלו לפני האויב, והוא אומר כי אז יתמהו העם על מפלתם ויאמרו מי האיש החכם שיבין סבת נפילתנו (תלמידי מו"הר אברהם חי מיינסטער): ויגידה. יגיד את זאת, שהוא על מה אבדה הארץ, ושמודער ואזעכמיללער פירשו יגיד את זאת אשר דבר ה', והוא שבוש: (יב) מאכילם את העם הזה. כמו ותראהו את הילד: לענה. עשב מר (רש"י). כמו ואחריתה מרה כלענה, ומה שתרגמתי הוא מה שתרגם היירוניימוס והאחרונים: (טו) בגוים, לא היה כאן מקום לה"א הידיעה, והיה ראוי לנקד בגוים, והיה ראוי להפריד והפיצותים בזקף (והפיצותים בגוים אשר לא ידעו). אבל מפני שמלילת הפין בגוים או בעמים הן בארבות מאריך

וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד
כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ (טז) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־
הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה׃ (יז) וּתְמַהֵרְנָה
וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה
וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם׃ (יח) כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע
מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ בֹּשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ
כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ׃ (יט) כִּי־שְׁמַעְנָה נָשִׁים
דְּבַר־יְהוָה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה
בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה׃ (כ) כִּי־עָלָה
מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל

*חסר א׳ *קמץ בז"ק

נאָך איהרע פֿעטער, אונד ווערדע איהנען דאז שווערדט נאכשיקען, ביז איך זיא אויפֿרייבע. (טז) אלזא שפריכט דער העדר, גאָטט צבאות: פֿאָרשעט נאך אונד שיקעט אום דיא קלאגעפֿרויען דאז זיא קאָממען! שיקעט צו דען געשיקטעסטען, דאס זיא הערביי קאָממען. (יז) זיא מאָגען שנעלל קלאגעגעזאנג פֿיר אונס ערהעבען, דאמיט אונזערע אויגען אין טהרענען צערפֿליסען, אונזערע אויגענלידער פֿאָן וואססער איבערשטראָמען. (יח) יא, איינען קלאגעטהאָן פֿערנימּמט מאן פֿאָן ציון: אך, וויא זינד וויר געפּלינדערט! דער אייסערסטען שמאך בלאָסגעשטעללט; דען וויר האבען דאז לאנד פֿערלאססען אונד אונזערע וואָהנונגען האבען זיא (צו באָדען) געשטירצט. (יט) יא, הערעט, אָ פֿרויען, דעם העררן וואָרט! עס פֿערנעהמע אייער אָהר זיינעס מונדעס וואָרט, אונד לעהרעט אייערע טאָכטער קלאגעלידער, (לעהרעט) אייגאנדער טרויערגעזאנג; (כ) דען דער טאָד קאָממט אונז דורך דיא פֿענסטער, קאָממט צו אונזערן פאלעסטען הערײַן; זאָ דאס קיינע קנאבען מעהר אויף דער שטראסען צו פֿינדען זינד, ייִנגלינגע ניכט מעהר אויף דען מארקטפּלעטצען.

רש"י

ראש. אלה נאה: (יח) כי השליכו משכנותינו. את סוכיהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לארץ: (כ) להכרית עולל מחוץ. מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק [מלכי׳

באור

הרב׳ בתנ"ך, ובשום מקום אין הם מלות אשר לא ידעו, אך תמיד הכוונה בכל הגוים ההם (עיין דברים ד׳ כ"ז, כ"ח ס"ד, נחמיה א׳ ח׳, יחזקאל י"א ו׳, י"ב ט"ו, כ׳ כ"ג, כ"ב ט"ו, כ"ט י"ב, ל׳ כ"ג וכ"ו, ל"ו י"ט). לפיכך עשו גם כאן והפיצותים בגוים מליצה בפני עצמה, גם כי בפסוק הזה לא נשלם בה הענין: עד כלותי אותם, דרך הפלגה: (טז) כה אמר ה׳ צבאות, אע"פי שהוא מדבר בשם ה׳ (כי הוא אשר גלה לו הרעה העתידה) הנה הוא מדבר בלשון עצמו, עינינו ועפעפינו: התבוננו, חקרו ובקשו אנה נמצאות: למקוננות, כך היה מנהגם לשכור נשים לבכות ולספוד ולנגן ולזמר על המתים. וכן העיד היירונימוס שראה בארץ ישראל: ואל החכמות, היותר חכמות בין המקוננות: ותבואינה ותבואנה, שני המשקלים נמצאים בנחי העי"ן, וכן תשובינה. ותשבן: (יז) ותשנה, כמשפט האל"ף: ותרדנו עינינו דמעה, באופן שעל ידי קינותיהן תרדנה עינינו דמעה, והטעם ראוי לנו לבכות הרבה על השבר העתיד, כי רב הוא: ותרדנה עינינו דמעה, בדמעה, כאלו העין עצמה יורדת ונתכת מרוב הדמעה, וכן יטפו ההרים עסיס, יטפו ההרים מרב שיטוף מהם עסיס, וכן כאלה נוזלת עליה, ודומים ככה: (יח) כי קול נהי נשמע מציון, הוא פירוש המשל הקודם, כלומר הנה יום בא ותבכו: כי השליכו משכנותינו, בלא יגיעה, כי לא יכלנו להלחם בם, וזהו כי עזבנו ארץ, שעזבנו ארצנו ביד האויבים, וזה טעם בושנו מאד: (כ) כי עלה מות בחלונינו, משל על אויב שאין תקומה מידו: להכרית עולל מחוץ, אם המות בא בעד החלון, איך ישחית בחוצות וברחובות? אלא טעמו להמית העוללים בבתים באופן שיכרתו מן החוצות, שלא ילכו

מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃ (כא) דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־
יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ (כב) כֹּה ׀
אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־
יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר
בְּעָשְׁרוֹ׃ (כג) כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל
הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־
יְהוָה׃

(כא) רעדע, זאָ שפריכט דער העררי: דיא לייכען דער מענשען ווערדען פאללען וויא דער קאָטה אויף אָפפענעם פעלדע, אונד וויא איינע גארבע הינטער דעם שניטטער (פעללט), אָהנע דאס זיא יעמאנד אויפנעהמע. (כב) זאָ שפריכט דער העררי: עס ריהמע זיך דער ווייזע ניכט זיינער וויזהייט, נאָך דער טאפפערע זיינער טאפפערקייט, נאָך ריהמע זיך דער רייכע זיינעם רייכטהומעס. (כג) אבער דאמיט מאג מאן זיך וואָהל ריהמען, מיך ריכטיג צו ערקעננען, (צו וויססען נעמליך) דאס איך דער העררי, בארמהערציגקייט, גערעכטיגקייט אונד מענשליכקייט איבע אויף ערדען, דען דיזע זינד עס וואָראן איך וואָהלגעפאללען האבע, שפריכט דער העררי.

רש"י

ה' כ"ז: (כב) אל תתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם והכמת מה לכם. אם השכלתם וידעתם אותי אז תתהללו בחכמתכם: (כג) השכל. כמו הכבד [ישעיה י'] אנטילייכ"ט בלע"ז (Intellegeant, פערשטאַנדיגר קלוג, ערפאהרען זיין):

באור

עוד בחולות: (כא) דבר, דברי האל אל הנביא: ואין מאסף, כשאין שם אדם שיאספהו, ויתכן גם כן לפרש חוזר לנבלת האדם, כמו למעלה (ח' ב') לא יאספו ולא יקברו אע"פ שהוא נגד הטעמים, ואולי הוא על דרך בעלם היום הזה בא נח (בראשית ז' י"ג) את לאכם ואת בקרם (שם ל"ד כ"ח) שבאו הטעמים נגד מה שהיה מן הראוי, כדי שלא יהיה הפסוק בלא אתנח, או כדי שלא יהיה האתנח בסוף הפסוק: (כב) כה אמר ה', סיום התוכחה, להודיע שאין להם תקוה אלא בהיטיבם מעלליהם, ובלעדי זאת, אין דבר שיעמוד להם בעת צרתם: (כג) השכל וידוע אותי, להיות משכיל המבין דבר לאשורו, ועל ידי כן ידע אותי ידיעה נכונה ואמתית, וידע כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה בארץ: כי באלה חפצתי, אלו הם המעשים שאני חפץ שיהיו בני אדם עושים, לפיכך אני אומר בזאת יתהלל המתהלל כשידע כי אני ה' עושה אלה, כי אז יתעורר לעשות גם הוא כמעשי' האלה. ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד ק"כ וקכ"א:

מבוא הספר

המגלה הזאת. אשר אנחנו קוראים ביום תשעה באב, לקונן על שריפת בית אלהינו ועל גלות עם ה', היא בגולה נחמדת, לא יערכנה כל הון, כשאלנו לנו מימים קדמונים ההם. והיא מלאכה נכבד' — חוצבה מן מלין אלהי — כוללת חמש קינות (עלעגיען, טרויערגעדיכטע) כתובות בעט סופר מהיר — ברוח הקודש מלאות על כל גדותן בחכמה, מוסר השכל ויראת ה':

שם מחבר המגלה הזאת או בקינות האלה, הודיעו לנו חז"ל (ב"ב י"ד ב'), באמרם ירמיהו כתב ספרו ספר מלכים וקינות. ואף שמצאנו מאמר אחר (מ"ק כ"ו א'), והובא בילקוט ובמדרש רבה, וגם נאמר שהמגלה אשר שרף יהויקים מלך יהודה היתה מגלת איכה וממגלה הנשרפת אמר הכתוב (ירמיה ל"ו ד') ויכתוב ברוך מפי ירמיהו וכו'. הרי מוכח מזה שלא היתה כתיבת הקינות ע"י ירמיה אלא ע"י ברוך? מ"מ נוכל לאמור שאין המאמרים האלו סותרים זה את זה, על מה שיחסו הכתיבה לירמיהו אין כוונתם על הכתב. רק על סדור המלו' והמליצות ואחרי שברוך לא הוסיף על הדברים שדבר ירמיהו ולא הגריע מהם. כמו שאמר ברוך בעצמו מפיו יקרא אלי את הדברים ואני כותב על הספר, נופל זה הלשון שירמיהו כתבם. וראיתי בהקדמת אדונינו הרמב"ן ז"ל הנקראת אור לנתיבה, שבקש ליישר מאמרם (שבת כ"ב. ומנחות ל') שאמרו על השמנה הפסוקים שבתורה מן וימת משה וכו', אפשר ס"ת חסר אות אחת וכו', אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב ואומר ומכאן ואילך וכו', כמו שנאמר להלן ויאמר ברוך מפיו יקרא אלי וכו', ואמר אדונינו ז"ל שכוונתם בפסוק הזה לסתור קושית המתעקשים אשר שאלו אם משה כתב כל התורה איך ידבר תמיד בגופים נסתרים וכו' ולכן הביאו ראיה מברוך שאמר בפירוש שהוא היה הכותב מפי ירמיהו, ובכל זאת נאמר תמיד בגוף נסתר כמו ויצו ירמיהו את ברוך. ולא נאמר ויצו ירמיהו אותי בבחינת הכותב, או ויצו את ברוך בבחינת האומר אלא מוכח שכן דרכם של הכותבים ספרים וכו' ע"ש. ומי יתן ואדע כוונתו ז"ל! הלא לדעת חז"ל (ולא נמצא שום מאמר בש"ס שחולק ע"ז), המגלה הזאת אשר כתב ברוך היתה מגלת קינות כמו שכתבתי למעלה, וא"כ איה מצאנו בתוכה שום גוף נסתר, נוכח ומ"ב, להקים ממנה על תורת משה? ויותר מזאת גם אם נאמר שר' שמעון הזה אשר הביא ראיה מברוך סבר שהמגלה אשר כתב ברוך לא היתה מגלת קינות רק ספר נבואות ירמיה כדעת איזה ממפרשי הפשט ובראשם הראב"ע והרד"ק כמו שאכתוב לקמן. מ"מ לא נוכל להביא ראיה מזאת, כי היגלר מהמסתפקים על תורת משה איש האלהים, להסתפק גם כן על ספר ירמיהו ולאמור כי גם ספר ירמיהו מראשיתו עד תכליתו לא כתב ברוך. ומה שנאמר ויכתוב ברוך מפי ירמיהו מוסב רק על הנבואות לבד, ולא גם על המעשה והספור בעצמו אשר אירע עם ירמיהו וברוך, רק אדם אחר כתב המעשה הזה ולכן הוכרח לדבר תמיד בגופים נסתרים, והדעת הזאת היא באמת דעת הרד"ק. וגם הר"י אברבנאל כתב בפרושו על הפסוק עד הנה דברי ירמיהו (ירמיה נ"א ס"ד) שבא הפסוק הזה להודות שמכאן ואילך דהיינו כל הפרשה נ"ב אנשי כנסת הגדולה כתבו וכו' ע"ש. וא"כ איך יתכן להתיר ספק מה ע"י דבר אחר אשר גם עליו תנוח הספק? או להביא מופת מה מהדבר אשר בעצמו צריך המופת הזה? אלא בוודאי לא כוונו חז"ל לזאת, ולא עלו על לבם להתיר השאלה הזאת, כי אם יבואו השואלים וישאלו קושיתם הנ"ל, נשיב להם, הדברים האלה נוגעים אל הקבלה, כך קבלנו איש מפי איש שכל התורה כולה משה כתב, והקבלה אין לו עסק במופת כמו שכתב הרמב"ם במלות הגיון שער ח':

ולכן גם אני אומר על מה שאמרו שכתיבת הקינות היה ע"י ברוך, והמקרא: קח לך מגלת ספר מוסב על מגילת איכה, אם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש תשובות רבות בדבר!

(א) הכתוב אומר (שם ל"ו ב') אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים וכו' מימי יאשיהו עד היום הזה. ואנה מצאנו דבר מוזכר מן יעוד על הגוים במגילת איכה? וכבר התעורר

ע"ז החכמים רא"בע והר"י אברבנאל ומה שתירץ הר"י אברבנאל שנאמר במגלה. תבוא כל רעתם וכו' ומקרא שישי ושמחי בת אדום וכו'. אינו מספיק כלל ורוח ישאהו. כאשר יראה כל איש מבין שהמקרא תבוא כל רעתם איננו יעוד או נבואה כלל רק תפלה מהמקונן לאל חי לנקום נקמת עמו. ומקרא שישי הוא מוסב על אדום ולא על כל הגוים: (ב) גם מאמרו (ירמיהו מ"ה א') הדבר אשר דבר ירמיהו אל ברוך בכתבו את הדברים האלה. הרי אמר בפירוש הדברים האלה שהם הנבואות ולא הקינות. ומה שטען הר"י אברבנאל וז"ל: והתבונן אמרו דברי ירמיהו כי זה מעיד ומגלה אמתת דבריהם שלא היתה מגלת קינות שהם היו דברי ירמיהו ואלו היו דברי נבואות כאשר נבא מהשם לא היה הכתוב קורא אותם דברי ירמיהו אלא דברי ה' וכו' ע"ש בפרש' ל"ו. ובתחלת כבודו שבה לראות שיותר נכתב בפרשה הזאת דברי ה' ממה שנכתב דברי ירמיהו (עיין בפסוקים ד' י"ח ח' י"א), ורק פעמים נכתב דברי ירמיהו, ועוד אם נאמר כדבריו שאלות דברי ירמיהו אינם מוספות על הנבואות. במה נצטדק בפסוק הנ"ל עד הנה דברי ירמיהו שבפרוש כנה הכתוב הקינות בלשון דברי ירמיהו וכמו שכתב הוא בעצמו על המקרא הזה: (ג) אם נאמר שכתיבת הקינות היה ע"י ברוך ועליה אמר הכתוב ויהי בשנה הרביעית היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת ה' (ירמיהו ל"ו א'). וגם אחר כן ויהי דבר ה' אל ירמיה וכו' קח לך מגלה אחרת (שם כ"ז) יקשה למה שמוה בין הכתובים ולא בין הנביאים הלא נודע מה שכתב הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים (ח"ב פרק מ"ה) אחר שחלק הנבואה לארבע צורות אמר שם וז"ל: ואמנם מה שבא על הצורה ב' כאמרו ויאמר ה' וכו' ויהי דבר ה' אלי, דבר ה' הי' וכו' וכל מה שבא על אחת מאלה ד' צורות היא נבואה וכו' ע"ש. וא"כ אחרי שנאמר אצל מגלת איכה ויהי דבר ה' וכו' היה להם למנות מגלת איכה בין הנביאים, אלא בודאי שדבר ה' הנאמר פה אינו מוסב על מגלת איכה, רק היא נאמרה בר"הק כמו שכתב הרב המורה (שם פרק מ"ה) וז"ל: והמדרגה ב' שימצא האדם כאלו ענין אחד חל עליו וכח אחר התחדש וישימהו לדבר, וידבר בחכמות, או בתושבחו' או בדברי הזהרה וכו' וזהו אשר יאמר עליו שהוא מדבר ברוח הקודש. ובזה המין מר"הק חבר דוד תהלים וכו' ושאר כתובים בזה המין מר"הק חיברו, ולזה יקראו כתובים, שהם כתובים ברוח הקדש עכ"ל. ולכן שמו גם מגילת איכה בין הכתובים. מכל מה שהבאתי, כראה לכל, לולא הקבלה, היה יותר טוב לפרש שהדברים אשר כתב ברוך מפי ירמיהו, היה נבואות ירמיהו, אשר נבא מנעוריו עד יום מותו. ובעקבות הפשט הזה דרך באמת הרא"בע ור' דוד קמחי ושארי מפרשי הפשט:

אמנם יהיה איך שיהיה בודאי הקינות האלה מפי ירמיהו יצאו. והוא קונן אותם. כי הוא חי בזמן ההוא, ובימיו נחרב עיר אלהינו ונשרף בית מקדשנו. ולכן כל קורא משכיל אם ישקל במאזני שכלו ספר ירמיהו, ומגלה הזאת יחד, יראה בהתבוננות מעט איך דומים זה לזאת. הן במלות, הן במליצות והן בענין. שפ בספר ירמיה אמר שלו כל בוגדי בגד (י"ב א') בהסתר לת"ד הפעל כי שרשו שלה, ולא נמצא עוד כמוהו בשאר ספרי הקודש רק בכולם בהראות לת"ד הפעל כמו לא שלותי ודומיהם. ופה במגלות הקינות אמר ג"כ אויביה שלו. שמה אמר עלי לבי דוי (ח' י"ח), ופה אמר רבות אנחותי ולבי דוי. שמה, פחד ופחת ופח (מ"ח מ"ג) ופה פחד ופחת. שמה שבר בת עמי (ו' י"ד, וח' י"א), ופה שבר בת עמי (ב' י"א וג' מ"ח וד' י'). שמה מקונן על נביאי השקר (ו' י"ד), וירפאו את שבר בת עמי לאמור שלום שלום ואין שלום. גם (י"ד י"ג) ואומר אהה ה' הנה הנביאים אומרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה כי שלום אמת וכו', ופה נביאיך חזו לך שוא ותפל ודומיהם רבים, כאשר יראה המעין בשני הספרים. גם הקנה השלישית אני הגבר אף שהכוונה בה על כל ישראל בכלל, מ"מ רמז בה ג"כ על עצמו בפרט. (ועיין מה שכתב על המקרא הזה הרא"בע) ומתוכה נראה שכל מה שקונן עליו, אירע לו באמת, כי ידענו מספרו, שבקשו להרוג אותו. גם שמוהו בבור. ופה אמר צוד צדוני כצפור, וכן צמתו בבור חיי וכו'. אמר בספרו (ט"ו י"ז) לא נשיתי כלה מקללוני. ופה קונן הייתי שחוק לכל עמי וכו'. לכן אם נאמר שצדק מאמר הר"י אברבנאל באמרו בהקדמתו לס' ירמיהו (אף שעדיין אין דעתי נוטה לדעתו. ואין פה מקום לבארו) וז"ל: הנה תמצא שספר ירמיהו בכמותו בכתיבה הוא דומה בכמות הכתיבה לספר התורה מבראשית עד תחלת בא אל פרעה, ועוד תמצא ותראה שספר ירמיהו הוא כמו ספר יהושע ושופטים בקרוב בכמות הכתיבה, רוק ותמצא שבאותו החלק מהתורה אשר זכרתי תמצא כ"א קרי וכתיב ואמנם בספר ירמיהו שהוא מכמותו דומה לזה תמצאו פ"א קריא וכתיב וכן בספר יהושע ושופטים מ"א קרי וכתיב, ובא א"כ בספר ירמיהו הכפל מהם עכ"ל. אם צדק הרב בזה במאמר הזה נראה ג"כ ההשתדמות במגילת איכה, כי

מבוא שני
אל מגילת איכה.

מאת

יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) תכונת המגלה ומי כותבה:

אין הקינה הזאת חידה אשר צריכה פותר, כי כל עניניה ערוכים בכל ומבוארים, כי היא קול נהי ויללה על הרעה אשר תמצא את האומה, מהשבתת הממלכה, ושלילת הוד וכסא, והריסת הערים ושריפת הבתים, וחרבן הבית, וגלות האומה. כי לא כמהפכת סדום ועמורה, ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים, תהפך ארץ ומלאה מדינה ויושביה, כי אם אחת אחת צרה על צרה שבר על שבר יבואו עליה עד אשר אמללו הארץ ויושבי בה, חרב אויב יהרוג בחוריה. ירטש עולליה, יצור על מצריה, מחוץ תשכל חרב ומבית רעב וקטב מות ישוד האנשים מחדריהם, ובכה יהרוס עיר ומבצר אחת אחת. ישרף ארמנותיה, יחלל נזיריה ושריה בכל גבוליה מסביב, ובבואו עיר הממלכה שם יכלה רעתו. יוריד מלך מכסאו ושריו יבעט, היכל וארמון יתוץ, ומקדש ה' ישרף באש, ואוצרות העיר וסגולותיה יבוז, וכל מחמדי אליליה ישלל, וכל הונם יבוקו. הנשים תשגלנה, הילדים ירטשו ובחורים ובתולות ילכו שבי. — ואת כל הצרות האלה יקונן הנביא במגילה הזאת, במליצה מהודרת, במשלים ודמיונים ותמונות וחזיונות המעוררים אבל ויגון בכי ומספד. והחכם המשכיל מהר"ש ואלפזאהן בהקדמת תרגומו ובאורו למגלה הזאת, שכל את ידיו לבאר כוונת כל פרשה ופרשה מהמגלה הזאת על איזה זמן ועל איזה צרה מצרות השונות קוננה קינתה. כפי אשר יגידו לנו הספורים במלכים ובדברי הימים. וגם כעולל אחר בוצר לא אוכל להיות, כי ניקף זית הזה. לא השאיר אף שנים או שלשה גרגרים בראש אמיר אשר לא קטף. ושנות דבריו הנה כפילת דברים ללא צורך:

כותב המגלה הזאת אין ספק, כי ירמיה הוא אשר ראה עני בשבט עברתו, הוא אשר הפך לאבל כנורו ועוגבו לקול בוכים, ומי לא יראה כי בפרשה ג' מן פסוק כ"א עד הסוף, בו מקונן הנביא את כל הרעות אשר עשו לו בני עמו כפי המסופר בספרו, צד צדוהו נגפו ולמתו בבור חייו. ואין צריך לומר כי ברוך כתבו מפיו כי רק בהיותו עצור בחצר המטרה, השתמש בידי ברוך לכתוב, אבל כשחבר הקינות ידיו לא אסורות ורגליו לא לנחשתים הוגשו. וכבר הוכחתי במבוא לירמיה בהוכחות שיש בהן די, כי המגלה ששרף יהויקים לא היתה מגלת קינות. ואלה החושבים כי על מיתת יאשיהו חבר הנביא הקינה הזאת, מה החלום הזה אשר חלמו, להסב דברים מפורשים באר היטב על ענינים אחרים בלתי נזכרים בהם? כי כאשר אמרתי חרבן עיר ומדינה מלך ועם ושרים ודלים, אנשים ונשים זקן ועולל, בחורים ובתולות ומקדש וארמון, על כלם יהמה מר יבכה עליהם, וכל פרטי הצרות המפוזרות בד' פרשיות הראשונות יבואו בסך הכולל מסודרים בפרשה האחרונה:

א (א) אֵיכָה ׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם
הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם
שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ (ב) בָּכוֹ תִבְכֶּה
בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־
אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃
(ג) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה

א (א) אך! וויא ליגט זיא
זא איינזאם, דיא
שטאדט! דיא פֿאָלקריי-
כע, איינע פֿערלאססענע
וויטווע נון! פֿירשטין
דער פֿאָלקער, לענדער-
בעהערשערין: — אך!
זיא איזט נון צינזבאר.
(ב) זיא וויינט אין שטיל-
לער נאכט, איהרע וואנגע
נעטצט דיא הייסע צעהרע; קיינער טראָסטעט זיא פֿאָן אללען איהרען בוהלען, אללע איהרע
פֿריינדע פֿילען אב, אונד וואנדעלטען אין פֿיינדע. (ג) דורך עלענד אונד טריבזאל פֿאָן איהרער

רש"י

א (א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האח [ירמיה ל"ו] והיו בו שלשה אלפ"א ביתו"ת איכה ישבה איכה יועיב איכה יועם והוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלפ"א ביתו"ת שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה [הם] שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב. יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכה תבכה. שתי בכיות על שני חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. ד"א בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב נגרמה להם. ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. מאלה: מעוני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליהם כשדים: היא ישבה בגוים.

באור

א (א) איכה, לדעת רד"ק שרשו איך וה"א נוספת, ולדעת קצת המלה מורכבת מן איך וכה ולכן תמצאנה לפעמים עם כ"ף כפולה כמו איככה אוכל, ותורנה פעמים על תכונת הדבר, כמו איכה יעבדו הגוים, או רק לתמיהה, או כמו אנה כמו לכו וראו איכה הוא (מלכים ב' ו'): בדד, שם נופל על זכר ונקבה (הרו"בע), ובאמת תואר הפעל הוא ולזאת לא ישתנה לא במין ולא במספר: רבתי, היו"ד נוספת וכן שרתי ולכן הנגינה מלעיל, וטעם רבתי הראשון לשון רבוי, והשני לשון גדולה. והנה הנגינה אשר שמה טעם רביעי על בדד המפסיק פחות מטעם ז"ק על מלת עם, ע"כ דעת' בשעור הכתוב שמאמר רבתי עם מוסב על נח שלמעלה ממנו, ולא על מאמר היתה כאלמנה דא"כ צריך להיות המפסיק הגדול במלת העיר או בדד, ושעור הכתוב לפ"ז ע"י ישיבתה בדד היתה כאלמנה כי דרכן לשבת בדד, ונפרטות באהלות המזרח כנודע. או יאמר שמאמר רבתי עם מוסב על שתיהן ותהיינה דלתות המקרא מקבילות כזה:

איכה ישבה בדד, העיר רבתי — עם
— — היתה כאלמנה — — — —
— — רבתי בגוים היתה למס
— — שרתי במדינות — — — —

כאלמנה, ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' (מרש"י ובמדרש), ולפי פשוטו נכון הוא מה שאמר כאלמנה, ולא לאלמנה, כי אז נשחת יופי המליצה, שהרי אלמנה אין ההפך מן רבתי עם, רק הראוי היתה לשכולה, כי הוא התואר על האשה שמתו בניה, וכן הוא ע"ד משל התואר על עיר או מדינה שמתו יושביה, ושייך שפיר מתחל' היתה רבתי עם (פי' רבת בנים) ועתה היתה לשכולה, אבל שם אלמנה הונח ע"ד משל על עיר או מדינה שמת מלכה, כמו שהונח על האשה שמת בעלה, וכן כתב הרו"בע בישעיה נ"ד וחרפת אלמנותיך, חסרון המלכות ע"ש, ולכן אמר כאלמנה, כלומר שהיא עזובה מבעלה ונבדלת מבניה כאלמנה עזובה ועלובה מבעלה. והנה זאת: למס, לפי מה שכתבתי בה"ס שהקינה הזאת היתה על זמן יהויקים ויכניהו, נכון הוא מה שאמר למס, כי עדיין לא נחרבה העיר רק היתה תחת ממשלת נבוכדנצר מלך בבל: (ב) בלילה, מרוב צערה אין לה מנוח ליישן רק היא בוכיה תמיד אף בלילה ודמעתה תמיד על לחיה וטעם התרגום (שטילער נאכט) כמו שכתב רש"י שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו, כי קול יללה בלילה יורד אל חדרי בטן, והוסיף המקונן בכל זאת היא אין לה מנחם מכל אף מן אותן אשר היו אוהביה: בגדו, השורש הזה יאמר על המשקר בברית חברו, או שהבטיח לו לעשות טובה מה או להיות אוהבו. ולבו בל עמו, והשורש הזה יאמר ג"כ בגד (איין קלייד געוואנד) ולדעתי הוראתם מתדמה במובן, דהיינו שמתחפש ומתכס' בגד הבידו לבלתי ראות את אשר עם לבבו, וכן יאמר הבוגד (פֿערשטעלען) כלומר שכסה את הדבר ויפרש השמלה עליו: (ג) גלתה, גר ונקבה כישראל ומצרים (הרו"בע), וטעם מ"ם מעוני כטעם בעבור, כמו מחמס אחיך יעקב וכו' כלומר

בגוים לא מצאה מנוח כל־רדפיה השיגוה בין המצרים: (ד) דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל־שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר־לה: (ה) היו צריה לראש איביה שלו כי־יהוה הוגה על־רב פשעיה עולליה הלכו שבי לפני־צר: (ו) ויצא מבת־ציון כל־הדרה היו שריה כאילים לא־מצאו מרעה וילכו בלא־כח לפני רודף: (ז) זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל

מן בה כ'

דיימאטה פערטריבען, ווילל יהודה אונטער היידען גערן זיך זעטצען; קאן אבער קיינען רוהעארט ערדייכען, דיא פערפאלגער עראיילען זיא אן דער גרענצע. (ד) פעראדעט ליגען ציון'ס שטראסען, פאן קיינעם בעזוכט צור פעסטליכען פייער; דיא טהארע, מענשענלעער; פריסטער זייפצען, מעדכען יאממערן, אונד זיא — איזט זיך זעלבסט צור לאסט. (ה) איהרע פיינדע אבער שווינגען זיך עמפאר, איהרע ווידערזאכער לעבען גליקליך, (פאם עוויגען קאממט איהר דיזע קרענקונג, אום איהרער מיססעטהאטען מעננע וויללען), אינדעם זא מאנכער טיראן איהרע שפראסלינגע געפאנגען פאר זיך הער טרייבט. (ו) יא, ציון'ס הערליכקייט איזט נון גאנץ דאהין; איהרע פירשטען גלייכען הונגריגען רעהען, דיא קראפטלאז פאר דעם יעגער פליהען. (ז) איטצט

רש"י

ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. כ"ש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם. ומדרש אגדה בין י"ז בתמוז לט' באב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה: (ה) שלו. יושבים בשטה: הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהולאו כחם ברעב: לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן יסד הפייט עלא רודפי (בסליחות תענית חמשי מנהג אשכנזים) ושנה שנת גאולי באה [ישעיה ס"ג] חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלים. בגלותה: ימי עניה.

באור

מרוב העבוד' בארצה גלתה יהודה לגלות אחרת, וגם יתכן לפרש טעם מ"ם שעל דרך יאמר הנבוא שממנו בגידה בלותר יהודה נסה וברח מהעוני ומעבודה אשר הכבידו עליו הגוים בארצו: ישבה, הנכון שהוא מענין התנחי ובקשה (אפטאטין) כי אם תפרש כדעת המפרשים מענין הבתר לא ידעתי מה טעם כל רודפיה השיגוה בין המצרים כי בזה יאמר בפירו' שעדיין, לא ישבה בין הגוי', ולכן נראה שעור המקרא, יהודה מעוני ומרוב עבוד' בקשה לשבת השקט בגוים, אבל לא באה אל מקום המנוחה הזה כי כבר השיגוה אויביה על הגבול טרם יכלה לבוא בארץ הגוים, ויתכן שכוון המקונן בזה על שנקשר מלכי ישראל לבטוח במצרים ובאשור, ואיל מלך בבל המניע' מזה, כנראה מתוך ספרי הקודש. וטעם לא מצאה, לא השיגה כמו ואם לא תמצא ידו וכו' (ויקרא כ"ה כ"ח), וטעם מנוח מקום מנוחה כמו שמצינו ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה: המצרים, הנכון היות שרשו מצר והוא בלשון חז"ל דינא דבר מצרא וטעמו גבול וכן תרגם המתרגם הכשדי בין תחומי': (ד) דרכי, דרך משמש בל"ז ובל"נ ורבים כמוהו, וטעם מועד ב"שמק. או ימים טובים, וטעם אבלות ע"ד משל חריבות ושוממות וכן שוממין: שעריה, שהיו לפנים מלאים אנשים וספרטיות בעת מועד, בעבור שרוב ההאספם יחד ויציאתם והליכתם היה בשער וגם מקום המשפט היה שמה, והנה עתה שוממין מבלי אדם. וטעם כהני' נאנחים לפי שהמו בלי מועד ואין להם להחיות את נפשם כי שמה אשי ה' יאכלו, והבתולות מצטערות לפי שהן יוצאו' במחולות במועד: נוגות, שרשו יגה והנו"ן מנפעל והראוי להיות בחולם, וטעם והיא מוסב על ציון: מר לה, כמו מר לי מאוד (רות א') כלומר אבלים נפלו לה במרה, או יהי' הטעם והיא, כשתסתכל על עצמה. תהיה ההסתכלות הזאת מרה לה ותבחר מות מחיים: (ה) היו צריה לראש, תחת כי היא היתה לראש, כי היא ירדה מטה מטה ועוללים עולליה הלכו בשבי. ואמר כי ה' הוגה וכו' כמו מאמר מוסגר. והגבירה מסבים לזאת: שבי, מאשר הבי"ת והוא שם, כמו את השבי ואת המלקוח, או שהוא תואר הפעל ולא נחסר הבי"ת: (ו) כאילים לא מצאו מרעה, וכשהם בורחים מלפני רודפם לא יהיה זה במרוצה קלה כי אם לאט ובלי כח בעבור חולשת הרעב, כן ידמה הליכת השרים הנחלשים ב"כ מחלב ומרעב ומחוסר כל לפני אויביהם, ויכוון המקונן לשמש באחותו הלשון אשר יוסב גם על השרים גם על האילים, ותרגמנו בל"א כפי הענין: (ז) זכרה, כלל

מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־
צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־
מִשְׁבַּתֶּהָ׃ (ח) חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַםִ עַל־כֵּן
לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי רָאוּ
עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃
(ט) טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ
וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־

אין איהרען יאממער־פֿאללען טאגען, דענקט ירושלים אן דאז פֿערגאנגענע וואהללעבען צוריק — איצט דא איהר פֿאלק אין פֿיינדעס האנד געפֿאללען, אונד נימאנד העלפֿען מאג; גרויזאמע עס זעהען אונד איהרער פֿערניכטונג האהנענד, זיך פֿרייען. (ח) וואהל מוס ירושלים געזינדיגט האבען, דאס זיא דער אבגעזאנדערטען איינער גלייכט, דערען אנבעטהער זיא זעלבסט העראב געווירדיגט, דיאוויל זיא איהרע שאנדע זאהען; איטצט בעזייפֿצט זיא׳ס אונד קעהרטע געגען צוריק; (ט) אלז אבער איהר אונפֿלאטה אן איהרעם זוימע האפֿטעטע, דא בעדאכטע זיא דיא צוקונפֿט ניכט; דארום פֿיל זיא זאנדערבאר אונד נימאנד טראסטעטע. אך עוויגער! זיהע דוא מיין

רש״י

ימי מרודיה שנגלתה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו וירדתי על הכרי׳ [שופטים י״א] אריד בשיחי ואהימה [תהלים נ״ה]: כל מחמדיה. זכר׳ כל טוב מחמדי׳ שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה [הושע ב׳]. ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שומעין בגולה בשבתות וימים טובים ושומעים בשביעיות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים באלהכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון. באלהכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד אישמוב״ר בלע״ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה שופיר״ר בלע״ז. שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שוספיר״ר בלע״ז: (ט) טומאתה בשוליה. לשון בכאי הוא דם נדתה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה

באור

שמסך ב׳ המקראות הבאים, כזה: אמר המקונן עתה בימי עניה ומרודה ובנפול עמה וכו׳ זוכרת ירושלים הימים שעברו, וכל הטוב אשר היו לה באותן הימים, ומתחרט׳ עתה על החטאים שעשתה באופן לבה אשר על כן לנדה היתה וכו׳ ומתאוה לשוב אחור, אבל בימי קדם באותן הימים שהיתה טומאתה בשוליה כלומר ודרכיה מפורסמ׳ לכל, אז לא זכרה אחרית שתסובב לה ע״י כך, ולכן ותרד פלאים וכו׳ ועתה נחקור על פרטי הענינים: ימי עניה, הטעם בימי עניה, וב׳ בנפול מוסבת אחרת עמה, וטעם מרודיה לרא״בע הוא לשון מרד, והיותר הנכון כפירש״י שהוא לשון צער כמו אריד בשיחי, ויהי׳ לפ״ז שני שרשים בענין אחד, כי כבר תלאות נגזרת נפ״י כמו וירדתי על ההרים: ראוה צרים, מוסב ב״כלמעלה, כלומר עתה בראותה שהצרים רואים את מפלתה והמה שמחים ושוחקים על זאת, וטעם כנוי נקבה של ראוה, מוסב על הכפילה שזכר כו כן דכך ל״הק לשמש בלשון נקבה תחת אשר ישתמש הלועז בעומעום (נייטרום) כנודע: משבתיה, הנסבב תסבת. והנה המפרש הזה על הספק הדבר ובטולו וכן תרגמו הכשדי חייכו על טובאה די פסק תביאתה: (ח) חטא חטאה. אמר המקונן אין ספק שחטא גדול חטאה אשר על כן לנידה היתה וכו׳: לנידה, בעבור היו״ד פירש״י לגולה לשון נע ונד, ורא״בע פי׳ שהוא מלשון מנוד ראש, והנכון כפשוטו לנדה דרים רבנא תחת הדגש, כי כן נראה משמסך המקרא שאמר לפנן טומאת׳ בשולי׳ וכו׳ כי ראו ערותה וכו׳ וטעם המשל כמו האשה אשר לא תמנע לכת בימי נדת דותה, אבל דמה ניכר בשולי בגדיה, תהי׳ לבוז ולקלון עי״ז אף בעיני מכבדיה כי ראו טומאתה זה, כן ירושלים ע״י טומאת זדונים שעשתה בפרסום רב הסבה מעמדה, הרע באין עוזר ואין מנחם לה, ועתה גם היא דהיינו ירושלים מכרת זאת ונאנחה על העבר. או יאמר שגם היא מוסב על הנדה שזכר כלומר גם הנידה זאת נאנחה עתה וכו׳ וכמו כן ירושלים, והענין אחד: הזילוה, עניגו בזיון וקלו׳, ושרשו זול והוא ההפך מן יקר הערך כמו שתלינו ואם תוציא יקר מזולל, יבה פה דגוש בזי״ן המורת הנח כי שרשוי הזילוה בגזרי הס״א: נאנחה, לשון נפעלה שופיר״ר בלע״ז

והרה שופיר״ר זייפֿצען בנ״א, כלומר שהוא העבר מנפעל לנקבה נסתרת ולכן הנו״ן בשו״א) שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שישופריר״א (נ״ל סופירהנט בל״א אייכע זייפֿצענדע כלומר הבנוני לנקבה ולכן בצר״ן נקמן) (מרש״י): ותשב אחור, פניה (הרא״בע), ויהי׳ כמו ותשיב והודות׳ לו ושב ה׳ אליך את שבותך, או יפרש שהוא עומד ופרושו שהיא התנועעה לאחור מחרפת מכבדיה אמנם הרי״א יהייה פרשהו פרש תשובה, ונראה עוד שהוא מגזין התנחמו, וכדמתורגם בנ״א: (ט) פלאים, תואר הפעל ירידה בשרן והפלה הי׳ את מכוון שהיתה ירידתה למעלה מן ההרגל: ראה ה׳ את עניי, אחר שאין מנחם

עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ (י) יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־
מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר
צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ (יא) כָּל־עַמָּהּ
נֶאֱנָחִים מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵּיהֶם בְּאֹכֶל
לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי
זוֹלֵלָה׃ (יב) לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ
וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי
אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ (יג) מִמָּרוֹם
שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי

יתיר ר׳ לי זעירא

עלענד! רען דער פֿיינד נימּמט אונאויפֿהאָרליך צו. (י) שאָן לעגט ער האנר אן איהרע קאָסט־בארקייטען, אונד זי זין איהר הייליגטהום זיהט זיא בארבארען דרינגען, פֿאָן דענען דוא איהר בעפֿאָהלען: „ניא קאָממען זיא אין דיינע פֿערזאממלונג.“ (יא) איהר אייגענעס פֿאָלק אבער ווימּמערט נאך בראָד, גיבט זיין ליבסטעס גערן פֿיר עססען הין, דאז לעבען נור זיך צו ערהאלטען. אָ עוויגער! שויע הער אונד זיהע, וויא העראבגעווירדיג איך בין! (יב) ניא, אָ איהר וואנדרער אללע! ניא איזט זאָלכעס אונגליק אייך בעגעגנעט! שויעט נור הער אונד זעהעט, אָב אויך דער וואונדען איינע, מיינער וואונדען גלייכט, דיא דער עוויגע מיר געשלאגען? ער מיך אם טאגע זיינעס גרימּמעס פֿיהלען ליס! (יג) פֿאָן אָבען העראב שלײדערט פֿייערס גלוט, ער אין מיין געביין — הא! וויא׳ס דא וויטהעט! אונטען לעגט ער מיינען טריטטען

רש״י

אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדי׳ מזהב [תהלים י״ט] הכל נפנו לבזה כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו׳: אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: (יב) לוא אליכם. לא תבא כלרה הזאת עוד על עוברי דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ד״א מה עשה לי הביטו וראו וגומר: אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הונה ה׳. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירד אותה וישבר אותה על ידי רידוי ויסורין לכך הנו״ן דגושה לפותרה בלשון יחידית כמו

באור

באנשים ראה אתה ה׳, כי האויב הגדיל כלומר בכל יום ויום יתרבה ונוסף אחרים על שונאי, או יתכן שפעל הגדיל מוסב על עניי, כלומר ראה ה׳ את עניי אשר אויב הגדילהו, ואמר המקונן בלשון מדבר בעדו, או שהוא מדבר בשם עמו, או שהוא מקונן על עמו כבעל עלמו, או מפני שהוא נכלל בכלל עמו: (י) כי ראתה, הרמ״בע, והר״י ערמאה דחקו לפרש מלת כי פה, והנכון שבא לאמת כדרכו לפעמים, וטעם המסך, לפי שזכר מחמדיה זכר המקדש שהוא הנחמד מכולם וגם נאמר שמקרא מסורס הוא וראוי לאמר כי גוים וכו׳: גוים, הם עמון ומואב כמו שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וכו׳ ועיין מזה בת״הם: צויתה הה״א נוספת. וטעם לך, על השם ב״ה כדכתיב לא יבא וכו׳ בקהל ה׳. או יאמר שהה״א של צויתה כנוי לנקבה אף שהיא רפה כי כן מלינו ויקרא לה נובח בה״א רפוים וטעם לך על העם: (יא) כל עמה, יקונן שהנחמדים ביד האויב. ובידי עמה אין כל לאחיות נפשם, רק מרעב ומחוסר רולים ליתן כל מחמדיהם באוכל: זוללה, תרגומו ברברבניתא וכן פי׳ הרמ״בע מלשון זולל וסובא. והיותר נכון שהוא לשון זלות ובזיון כמו הזילוה דלעיל, והאפשר שכוון המשורר לשתי הכוונות האלו יחד מה שאין בידינו לחברם יחד ב״כ בל״א. (יב) לא אליכם, לא תהיה כלרה הזאת עוד (במרא ורש״י ורמ״בע), וכתב עוד בשם י״א שהוא לשון אלה: וכן נראה דעת התרגום שכתב אשבעית לכון וכו׳ ויתכן שטעמו לא הגיע אליכם, כלומר אתם עוברי דרך מגוי אל גוי וממלכ׳ לממלכה, אשר ראיתם הרבה מקירות הבאות לעולם, אבל כזאת אשר אירע לי לא ראיתם עוד, כי הביטו וראו וכו׳: עולל, נעשה לי (רש״י), כוונתו לאורות שהוא מתכונת (פאסיף) והוא מבנין הכבד שלא נזכר פועלו, כי אם היה מתכונת (אקטיף) לריך להיות הלמ״ד בצירי: (יג) ממרום, כלומר הקיפני ברעו׳ מכל לד כי ממעלה שלח אש בעלמותי, וממטה פרש רשת שלא אוכל לברוח, ועל׳ נתני שוממה כל היום כלומר תמיד: וירדנה, שב אל האש כי ימלא בלשון זכר וכו׳ וטעמו כמו לא הרדנו בפרך (הרמ״בע), וטעם כנוי הנקבה על כל אחת מהעלמות, כי עלם על הרוב לשון נקבה היא: שוממה כאדם המשתומם מבלי דעת מה יעשה, והוא לשון ריקות דהיינו מתחשבות ורעיוניו. (בעסטירלט, בא

השיבני אחור נתנני שוממה כל־היום דוה:
(יד) נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על־
צוארי הכשיל כחי נתנני אדני בידי לא־
אוכל קום: (טו) סלה כל־אבירי ׀ אדני בקרבי
קרא עלי מועד לשבר בחורי גת דרך אדני
לבתולת בת־יהודה: (טז) על־אלה ׀ אני בוכיה

נעטצע איין, ציהט מיך ריקלינגס נידער, איבער־לעסט מיך דער פֿער־צווייפלונג, דעם קיוע'ענ־דען שמערץ אימטערדאר. (יד) מיינער זינדען דיר־רעס יאָך בליהעט שנעלל אין זיינער האנד, דיא צווייגע פֿערפֿלעכטען זיך, אומווינדען מיינען האלז ; זאָ שוועכט ער מיינע קראַפֿט, אונטערווירפֿט מיך ענדלאָזעם דרוקקע ; (טו) טריטט אללע מיינע שטארקע מאננשאַפֿט אין מיר נידער, אונד פֿערקינדעט פֿרייענפֿעסט ביים אונטער־גאנגע מיינער יוגענד, אלס טרעטטע איינע קעלטער ער, דער יונגפֿרייליכען מאַכטער יהודה'ס . (טז) אך! היראיבער ווינע איך, צערפֿליסט אין טהרענען מיין אויג, דאס קיינער מיר

רש"י

יעשנה [מלאכי ג'] יכרסמנה [תהלי' פ] ידעכה [שם] שהעלם לשון נקבה כמו דלת אומר העלמות הינשות [יחזקאל ל"ז] שבר כל אחת ואחת. דבר אחר וירדנה כמו וירדהו אל כפיו [שופטים י"ד] הריק את העוף גודל והדה העוף מתוכו: (יד) נשקד עול פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון אדמי של פסיקתא קורין לרדנן מסקדא מלמד הבקר [שופטים ג']. ואומר אני נשקד פויינט"ריינט בלע"ז נקודים שנותרו' ומסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ברוך הוא להכון לא נשכח מביינם ותשלומיהם: ישתרגו. נעשו קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין מסרגין את המיטות [במסכת מועד קטן]: (טו) סלה. רמס ודשא לשון סולו סולו המסילה [ישעיה ס"ג]: קרא עלי מועד. יעידות ביאות לבא עלי. ורבותינו דרשו מה שהרשי תמוז דהוא שתא מלוי מליות של שנה שנייה לצאתם ממצרים לכך אידע חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי [ישעיה ס"ג] מתוך ענבי' להוציא יינם כך דתם אנשים להוציא דמם: (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדם

באור

טייבט, פֿערצווייפֿעלט), וטעם דוה לשון חולי ונעלת יסורין: (יד) נשקד, אין לו ריע במקרא ופתרונו נפי מקומו נתחבר ונתקשר, וכן בלשון חז"ל בלשה נשקדה ובדיא נשנה מרקד, ורש"י כתב נשקד פאינט"ר בלעז נקודים ומסומני' היו וכו' ישתרגו נעשו קליעות, מלשון המשנה אין מסרגין את המטות עכ"ל, ולדעת הרא"בע ושאר מפרשי' ענינו נתהר כמו בשי"ן ימנית ויתכן לפי' לומר שעור המקר' כך טעם עול הוא כמו עוללות כי בן נאמר עולל ויונק, גם עול ימים על קטן בימים, וטעם ישתרגו מלשון ובגפן שלשה שריגים, ושעור עוללות פשעי תמיד הם בידו עד אשר הגדילו והבדילו והשריגי' נאחזו זה בזה ועלו על צוארי כדרך הגפני' לאחוז ולעלו' בען בנוי למעלה. ובתרגומנו הלכנו ע"פ הטעם אשר שמענו מפי הנגיד המורני מו"ה דוד פֿרידלענדער נר"ו ואשר אמר שטעם עול כמשמעו דרבן, ויאמר הכתוב, כי עול פשעיו שמונח על צוארו אף שהוא עץ יבש הנה בידו של הקב"ה הפשוטה לשום עליו העול הזה, היה לאקל שקד ללין מהר והשריגים והענפי' השתבכו זה בזה בעלותם סביב לצוארו, עד שאי האפשר לו בשום פנים להסיר העול הזה מעל צוארו רק כאלו היה שם תמיד. וזה טעם אמרו אשר לא אוכל קום: בידי לא אוכל קום, הוקשה למפרשים טעם הסמיך בלתי נסמך, ולכן כתב הרא"בע שנחסר אחר מלת בידי אשר וכו'. אמנם הנכון כי הוא מיוחד המליצה בל"ע לחבר יחד ג' או ב' מלות שהם חלקי מאמר אחד ולעשותם שם אחד, דהיינו לסימן הענין אשר הוא מורה עליו, כמו והדירי כל חפצי בם, וכן הענין פה שהמאמר לא אוכל קום נעשה לשם אחד בבחינת ענינו שהוא אחד, ונסמך א"כ עליו בידי ביאם הבלתי נופית, וכאלו יאמר בל"א (אין דיא הענדע דעם ניכט ווידער אויפֿקאָממענס), ומעתיקי אחומות שלאו ידיהם בפסוק הזה על לא דבר: (טו) סלה, רמס ורפס לשון סלו סלו המסילה (רש"י): קרא עלי מועד, י"ט, ושעור המקרא כך, כל כך היו שמחים בשבירת בחורי, כאילו גת דרך וכו' כלומר כאלו היה דם בחורי הנהרגים, דם ענבים בבת אשר דרכם לענית או הידד הידד בשעת הדריכה ולשמוח וכבר תלאונים אמשל (ישעי' ס"ב). פורה דרכתי לבדי. וטעם לשבור, בעבור שבירת בחורי: לבתולת, סמוכה אל בת יבת יהודה כל השבט או כל העם, והבתולה ירושלים (הרא"בע), ולמ"ד לבתולת היא ל"ד התכלית, ולדעת התרגום הכשדיי ורש"י, אשר אמרו שתוסב הדריכה על הריגת הבתולות לא ידעתי לפרש הוראת הלמ"ד הזאת, כי לא מצינו פעל דריכה עם הלמ"ד: (טז) על אלה, על כי רחק ממני מנחם, והאשר שטעם על אלה מוסב למעלה ולמטה, כי ענין רחק ממני מנחם הוא מה שקנן כבר בזיקרא הקי"ם, שהם שמחים לאחר כביום מועד: יורדה, פעל יורד נקל עומד ואומר ע"ד משל על רבוי הדמעה כאלו העין עליו כמים יורד לארץ. ובגלל

עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם
מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃
(יז) פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה
לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלַםִ לְנִדָּה
בֵּינֵיהֶם׃ (יח) צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי־פִיהוּ מָרִיתִי
שִׁמְעוּ־נָא כָל־הָעַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי
וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ (יט) קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי
הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ
אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ (כ) רְאֵה יְהוָה

עמים כ׳

טראָסט, מוטה מיר קיינער צושפרעכען מאג, ווען מיינע קינדער פערגעהען דורך פיינ־עס אָבערמאכט. (יז) אומזאָנסט רינגט ציון דיא הענדע, ניכט איינער ציינט זיין בייאלייד איהר; דען דער עוויגע איזטם דע־ יעקב מיט גרויזאמען אומגעבען; ירושלים זאָללטע צום שייזאל איהנען זיין. (יח) ער איזט גערעכט דער עוויגע! דען אונגעהאָרזאם וואר איך איהם. האָרט עס איהר פֿאָלקער אללע! אונד זעהט מיינע ליידען, מיינע יינגלינגע, מיינע מעדכען אין דיא שקלאַפֿערייא געפֿיהרט! (יט) זאָללטע איך מיינען פֿריינדען רופֿען? אך זיא האבען מיך געטיישט! מיינען פריסטערן? מיינען עלטעסטען? אך זיא פֿערגעהען אין דער שטאדט, מיססען זעלבסט נאך שפייזע זוכען, אום איהר לעבען צו ערהאלטען! (כ) זיהע דוא, אָ עוויגער,

רש״י

מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו ופרש ידיו בקרבו [ישעיה כ״ה] כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם. ד״א פרשה ציון לשון שבירה כמו פורס אין להם [איכה ד׳] ולא יפרסו על אבל לנחמו על מת [ירמי׳ ט״ז] כך חברו מנחם. ובלשון משנ׳ פרוסו׳ קיימות [נדרי׳ ל״ז] ותשמישו כאדם המצטער שחובט את ידיו ומשברם. תוספות מלאתי: צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו. גזר על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את מושביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנטרים אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומנייא איכא בבבל כולה דעמונאי: לנדה. לריחוק לבז: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאלו מרחמים עליהם והיו מוציאין להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ומלחים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בפיהו והיתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגו׳ [ישעיה כ״א] לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם:

באור

יכמס, ועין לשון נקבה היא על הרוב: היו בני שוממים, כבר ספר זאת כמה פעמים ולכן הכרתה שתופש למעלה, אני בוכיה על כי רחק ממני מנחם בעת שהיו בני שוממים אחר כי גבר אויב, וכן מתורגם בל״א. ויתכן עוד לפרש מה שאמר רחק ממני מנחם אין פירושו בעת תפלתו, כי גם זאת כבר קונן, אבל פירושו שנרחק ממני כל תקוה אשר בו התנחם נפשו לאמור תהי נא זאת נחמתי בעניי, רק הכל נוקם ממנו ובמה יתנחם? והוסיף עוד לקונן, אם אתנחם בבני לאמור בצלם אחיה והמה יקחו את נקמתי, הנה המה שוממי׳ ע״י האויב וע״י כך אבדה תקותי לגמרי, והשומר יבחר: (יז) פרשה ציון בידיה. בשי״ן שמאלית ואלו כתב ידיה סתם בלי בי״ת הייתי אומר שהוא לשון שטוח, כמו ויפרש כפיו, עכשיו שהוא כתוב בבי״ת אינו כי אם לשון שבירה, כאדם החובק ידיו ומשברם מרוב צער ויגון, וכן הדעת נותנ׳ ממה שלאחריו, כי אם היתה כוונתו על שטיחת כפים בעבור העזר, היה אומר, אין עוזר לה, אבל כשהוא מכוון על חבוק ידים, שהוא צד מחמת צער, יפה אומר אין מנחם לה: צוה ה׳, מוסב אחר עמו צוה וצוה לשעתיה והלם להיות וכדמתורגם בל״א: (יח) שמעו, הצדיקה עליה הדין ואמרה אתם העמים! שמעו נא כי מרו מריתי, ובעוני נלקיתי כי רבו מכאובי, בתולותי ובחורי הלכו בשבי, ותאמר הלכו בשבי שהוא מאמר הנעשה לשם תואר, ולכן נחסר מלת אשר: (יט) קראתי למאהבי, כלומר אם אקרא לאהבי לעזרני? הנה המה רמוני, ואינם אוהבי, רק בגדו בי ונלכדתי נעשו לי לאויבים, או שאקרא לכהני או לזקיני שיושיעוני: הלא המה לא יכלו לעזור את עצמם כי גוועו מרעב, ואיך יעזרו אותי ולכן אחד במקרא השני? (כ) ראה, אתה ה׳ הושיעני כי צר לי מאוד, כי מחוץ שכלה חרב וכו׳ ובהיות אנכי שתשוב ותפרש

כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי
מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃
(כא) שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־
אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ
יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ (כב) תָּבֹא כָל־רָעָתָם
לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־
פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃
ב (א) אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן
הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת

וויא אנגסט מיר איזט! (שאָן גליהעט מיין איננערעס, פֿערנעהט דאז הערץ אין מיר, דאס איך זאָ ווידערשפענסטיג וואר); פֿאָן אויסען וויטהעט דאז שווערדט, אין דען הייזערן דיא פעסט. (כא) מאן הערט'ס וויא איך יאממערע, ניאמאנד טראָסטעט: פֿיינדע האָרען מיינען פֿאלל, אונד פֿראָלאָקקען דאריבער. — איך דיס איזט פֿאָן דיר פֿערהענגט! — אונד דאָך, ברינגסט דוא איהן, דען לענגסט פֿערקינדיגטען טאג, זאָ זינד זיא מיר גלייך! — (כב) איינסט קאָממען אויך איהרע באָזהייטען אללע פֿאר דיך, אונד דוא ביזט דער רעכער איהרער זינדען וויא דוא דער מיינען ווארסט. — אבער אך! צו פֿיל האבע איך דעס יאמערס! מיין הערץ דעם ליידענס צו פֿיל! —

ב (א) אך! וועלך אונגעוויטטער ציהט גאָטטעס שטראָפֿגעריכט איבער ציון'ס בורג צוזאמ-

רש"י

(כ) חמרמרו. כולו ויש לשון זה בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות ומחוץ חרב השונא משכלת. (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליה' יום המועד שקרא' עלי: ויהיו כמוני. ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעל להם כמו גם במעלליו יתנכר [משלי כ'] וכפר מעלליו [ירמיה ל"ב]:

ב (א) איכה יעיב. יאפיל כד"א והשמים התקדרו עבים [מלכי' א' י"ח]: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא

באור

עלי כי כבר נתחרטתי על עוני כל כך, עד שמעי חמרמרו, ולבי נהפך בעבור חטאתי ופשעי אשר מריתי פי ה', ויהיה לפ"ז מעי חמרמרו וכו' עד מריתי כמו מאמר מוסגר: חמרמרו, כולו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה (רש"י): בבית כמות, חרב הצר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות (רא"בע), וכן כתב המתרגם הכשדיי. ובביתא הרבת כפנא כמלאכא חבלא די ממנן על מות. ושניהם דחקו לפרש כ"ף הדמיון של כמות, ולכך הוסיפו מלת רעב. ואין צריך לזאת. כי מקר' מסורס הוא והראוי מחוץ שכל' חרב כמות בבית, כלומר כמו שכל המות בבית כן שכלי חרב האויב בחוץ: (כא) שמעו, אכל השומעים איך אני נאנחת ונצערת. אין לי מנחם אחד, ויותר מזאת אחרים שהמה אויבי, ששים על זה ולו חכמו ישכילו ויבינו, שאם פעם אחת הבאת עליה' היום שקראת עליהם ע"י עבדיך הנביאי' לשלם להם כמפעלם, אז גם המה יהיו כמוני בצער ואם כן מה להם לשמוח? ורש"י כתב כי אתה עשית אתה גרמת לי שהם שונאי' אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם. אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם עכ"ל ודרך דרש הוא, וי"מ כי אתה עשית כמו שאתה, כלומר המה ששו שאתה עשית כל כך אלי: (כב) תבוא, כלומר כי אין ספק שתבוא כל רעתם לפניך כשתתמלא סאתם, ואז תשלם להם על כל פשעיהם, כאשר שלמת לי, אך מ"מ עתה רבות אנחותי ועלי לבי דוי. וי"מ שהמקרא הזה עם מה שלמעל' הבאת וכו' הוא לשון תפלה לאל מי יתן שהבאת כבר עליהם היום ההוא ויהיו עתה כמוני ומי יתן שתבוא כל רעתם וכו' כי אנכי כבר סבלתי יגון וצער במאוד ורבת שבעה לה נפשי הלעג והבוז ולכן העת אשר עליהם תעבור כוס ה': דוי, מדוה תמיד, כי ההבדל בין דוי לדוה כההבדל בין בוגד לבגד:

ב (א) יעיב, יאפיל בעבים כמו דאת אמר והשמים התקדרו עבים (רש"י), ולוקח המשל הזה, מענני הרעם השורף והמזיק באויר הנקרא בל"א (געוויטטער) שהוא אצל המשוררים הקדושים משל למשפט ה' ונקמתו ברשעים, וכן אמר פה שהשם ב"ה העלה ענני רעם הרבה על בת ציון וישלך משמ

יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃
(ב) בִּלַּע אֲדֹנָי וְלֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב
הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ
חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ (ג) גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל
קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב
וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃
(ד) דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג
כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ

לא כ

מען! וויא שליידערט ישראל'ס שטאָלץ ער פֿאָן הימעלסהאָהע אין טיפֿען אבגרונד הין! זיינער פֿיסע שעמעל זעלבסט ניכט איינגעדענק, אם ראכעטאג! (ב) רייסט נידער אָהנע פֿערשאָנען יעקב'ס פרעכטיגע וואָהנונגען אללע, פֿערהעערט אין זיינעם גרימע דיא פֿעסטען יהודה'ס, מאכט זיא דער ערדע גלייך אונד שענדעט רייך אונד אָבערהערר; (ג) שטומפֿט אין הייסעם צאָרנע ישראל'ס מעכטיגעס האָרן אב, העלט דיא קראַפֿטפֿאָללע רעכטע איהם פֿאָם פֿיינד צוריק, דאס אין יעקב ער נון וויטהעט, גלייך פֿלאממענדעם בליטץ, דער אללעס פֿערצעהרט רינגס אומהער; (ד) ער זעלבסט שפאננט דען באָגען וויא דער פֿיינד, שטעממט וויא דער ווידערזאכער, זיינע רעכטע, אונד פֿעללעט יעדע אויגענלוסט, אונד שיטטעט גרים אין ציון אויס, פֿייערסגלוט!

רש"י

עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו זה בית המקדש: (ב) נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה [ישעיה ל"ו]: הגיע לארץ. השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים: ושריה. מדרשי אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם. הממונה על האור מינה על המים והחליף כל האמת כים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש שהיו יכולים להשביע המלאכים בשמות ובוטחים שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשיו כשהי' משביע את שר האש בשמו הוא השיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שהן דרך קשתות בהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכן נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. כן המיסור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה אצל אש אלא אצל

באור

נרקיו להלית את במקדשו ובארמנותיו ולהפיל חומותיה הבצורות והבנויות: משמים, כלומר מרום גובה האויר, כטעם ערים גדולות ובצורות בשמים וטעם תפארת ישראל בית המקדש שישראל מתפארים בו, שהוא מושב אל אלים, ואותו השליך לארץ ביום אפו ולא זכר כי הדום רגליו הוא: הדום, כסא קטן לתנוחת הרגלים, וטעם הכנוי הזה על ב"המק, וגם ענין המנוחה בו. מבואר במקומות אחרים: (ב) בלע, הוא לשון השחתה והושאל מבליעת המאכל שמאבדו מן העולם: נאות, א' תחת וי"ו כמו נות רועים (רא"בע), ואפשר שכוון בו גם על ענין נאה כמו בנאות דשא ויהיה לפ"ז שם מורכב מן ב' ענייני' כאומר בתים נאים, וכן תרגמתי: הגיע לארץ, השפילם לארץ, וגם יתכן שמוסב על הרס, כלומר כל כך הרס עד שהגיע לארץ, ערו עד היסוד בה: חלל, הוא הפך מקודש כאשר מצינו ולהבדיל בין הקודש ובין החול, והנה שורש קדש הונח על דבר המופרש מחבירו ומיועד לדבר מה, ולכן נאמר חלל שבת ויקדשהו. כי הפרישו משארי ימים, ובני נזיר נאמר קדוש יהיה, כי היה מובדל משארי אנשי', וכן אמרו בלשון חז"ל המקדש את אשתו כלומר שהפרישה לעצמו, וענין חול הוא הפוכו, דבר השוה לכל ואין לו מעלה ויתרון משאר פרטי מיני, ולכן אמר פה חלל השרים כלומר שהשוה השרים לעם הארץ כשהוריד' מגדולתם וגם הממלכה אשר היתה לפנים גברת הממלכות היתה אח"כ כאחת הפחותות: (ג) קרן, משל על הגבורה וכח איש. לפי שעיקר גבורת השור בקרניו כי בהם אויביו ינגח, ושעורו השלים כח עוזו, כמו וכל קרני רשעים אגדע וז' ימיני, וי"א שמוסב על השם, ופירשו שלא רצה להלחם בעד עמו, והנכון שמוסב כ"כ על ישראל שהשם השיב ימין ישראל אחור שלא תשליט באויב, וגם הימין משל על הכח להיותה המסוגלת יותר לכל מלחמה מהיד השמאלית: ויבער, הנתוך ממניעת הכח הזה, היה שיבער חמת האויב ביעקב כאש להבה: (ד) דרך, הוסיף לאמור לא די שהנס כחי וימנעני מלעזור לי, אבל גם היה לעזרת אויבי, באלו שלחם גם הוא נגדי: נצב, בהקדים הפעל לפועל את ישראל את הימין: כאש חמתו, כן חבור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו לשון שפיכה אצל אש אלא

חֲמָתוֹ: (ה) הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל
בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־
יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה: (ו) וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ
שִׁחֵת מוֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת
וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן: (ז) זָנַח אֲדֹנָי ׀
מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת
אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד:

(ה) יא. ער איזט איינזער פֿיינד געוואָרדען, דער עוויגע! פֿערדערבט ישראל, פֿערדערבט זיינע פאללעי־סטע, זיינע פֿעסטונגען אללע, אונד הייפֿט אין יהודה אן, יאממער אונד קלאגנגעשרייא; (ו) טילגט זיינע היטטע, וויא דער גערטנער אונקרויט טילגט; רייסט זיין שטיפֿטונגס־הויז זעלבער נידער; לעסט רוהעטאג אונד פֿייערטאג צו ציון אונטערגעהען, אונד שאָהנט אין זיינעם אייפֿער ניכט קאָניג, ניכט פריסטער, (ז) פֿערלעסט זיינען אלטאר, פֿערווירפֿט זיין היילינטהום, איבערגיבט דיא פֿעסטען מויערן אין פֿיינדעסהאנד. נון ערהעבט מאן פֿריידענרוף אים

רש"י

שפה כדכתיב שפוך חמתך וגו' [תהלים ע"ט]: (ה) וירב בבת יהודה. הרבה בכנס' יהודה: תאניה ואניה. צער ויללה: וירב. נקוד יו"ד קמ"ץ קטן שהיא ל' הרבה את אחרי' וירב העם ויעצמו מאד [שמות א'] נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה זנה בנה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה (שמ' ז') וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ קטן כגון ויפן זנב אל זנב [שופטים ט"ו] ויגל יהודה מעל אדמתו [מלכים ב' כ"ה] ויגל מלך אשור את ישראל אשור' [שם י"ח]: (ו) ויחמוס. לשון גזילה וכן יחמוס כגפן בסרו [איוב ט"ו] נחמסו עקביך [ירמיה י"ג]: כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו. מעונתו שכן כתיב שפיכן חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות: שחת מעדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם (בפרשת תרומה): מלך וכהן. צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר. ביטל וכן נארת ברית עבדך [תהלים פ"ט]: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבי' בחרבנו

באור

אלא חימה כדכתיב שפוך חמתך על הגוים (רש"י) וכן תרגמתי: (ה) היה ה' כאויב, ענינו לחזק ולאמת מה שיאמר גם הקודם דרך קשתו וכו' לאויב, באמת ה' היה אויב לנו כי בלע וגו', וזה דרך מליצי: ארמנותיה, בכנוי נקבה ולהלן מבצריו בכנוי זכר, כי הראשון מוסב על בת ציון, והשני על ישראל: וירב, מבעלי הה"א ווזנין הכבד הניסף ולכן בא בשם נקודית: ואניה, בחטף פתח הוא לשון צער ויללה מבזרת ואנו ואבלו פתחים (ישעיה ג') ואולם שם אֳנִיָּה לכנוי הספינה היא בחטף קמץ:

(ו) ויחמם, הכתוב הזה אומר דרשני, כי לדעת רש"י שפירשו כמו שגוזזין ירקות הגנה כן בזז סוכתו, יחסר העיקר שהן הירקות. והרא"בע אמר שהוא לשון חטף גלה את סוכתו כגן אשר נפלו עליו, ואמנם לא יהיה לפ"ז המשל דומה לנמשל כאשר יראה המשכיל. ורד"ק אמר בשם ר' יונה כי אם בלשון עוברי הפרת דבר ממקומו ונחסר הנסמך כי הראוי כסכת גן סוכתו, כלומר כמו שנקל לסתור סכת הגן כן עשה בסכתו שהוא ציון, גם זה רחוק, מלבד שלא תתכן פתח ודגש היודיפם אלא הנסמך. ויפה מהם אמר הרב אבן יחייא וז"ל הס"ית כות שכו והוא ב"המק כאמרו ויהי בשלם שכו ומעונתו בציון, כגן אשר נחמתו כורת בנו להיותו בלתי מוליד לאחים טובי המאכל והריח עכ"ל. הנה גם לדעתו נחסר מלת בנו, ועוד לא יושלם המשל מכל וכל, ואולם לדעי היקר ר' יואל נראה לבאור כזאת, אחר שכל לקיח' שאינם בנחת כי אם בחטיפ' תם נקרא בל"הק חמס ("ועגראפֿפֿען, וועגרייסען, אבריימען, אויסרייסען) וטעם כגן זה תואר לבעל הגנה כדעת אבן יחייא שהבאנו, להיותו נכון תפארת המשכל כתי תם. דל, ודותיהם אכן תלת שכו אף שכוונתו העקרית על המקדש הנזכר, אעפ"כ תפארת הייתי' נכתבת בסי"ן שלא כדרכה מלטרף עמה עוד כוונה אחרת דהיינו ענין קוצים ודרדרים אלבון לשכים בעיניכם (דברים ל"ג), ויכונה ב"המק עתה גשם הגנאי הזה, לפי שנתעב בעיניו ע"י התועבות שעשו שם, כאמרו כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וטעם הכתוב א"כ כמו שהגנן חומס השכים אשר בגנתו, כן אים השם יתעלה סוכו, דהיינו ב"המק אשר נהיה עתה כשכים בעיניו, וע"ד זה הוא מתורגם בל"א: מועדו, מטעם אשר אועד לכם שמה, או ענינו שהוא נועד לכבודו, וכן הרב הרמב"מן. שרפו כל מועדי אל ותהלים ע"ד): שכח, ע"י שאבדת המקדש נפסקו הקרבנות ונתבטלו המועדות. וטעם מלך וכהן כמו שכתב הרא"בע, כלומר גם התורה נשכחת כי הכהן מורה לעם התורה, והמלך מחזיק ידו ומשמרו בכחו: (ז) זנח, אחר שהזכיר הכהן,

(ח) חָשַׁב יְהוָה לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה
קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו
אֻמְלָלוּ׃ (ט) טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד
וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה
גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃ (י) יֵשְׁבוּ
לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־
רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן

ט' זעירא

נִצְטעטעסטעמפעל, אַלס
זוערע פֿעסטפֿערזאממלונג
האָרט. (ח) לאנגע שאָן
וואר פֿאָם עוויגען ציון'ס
שטירץ בעשלאָססען; נון
איזט דיא שנור געשפאננט;
נון העלט דיא רעכענדע
האנד ער לענגער ניכט
צוריק; פֿאָן גראָס ביז
קליין איזט אללעס מוי-
ערווערק איצט איינגעריס-
סען, ליגט אינטרימטערן
זעממטליך דארנידער; (ט) דיא טהאָרע טיף אין שוטט פֿערזענקט, דיא ריגעל צערבראָ-
כען אונד צערשמעטטערט; —דער קאָניג אונד דיא פֿירשטען אונטער בארבארען, נירגענדס
צורעכטוויזונג, זעלבסט פראָפֿעטען עמפֿאַנגען קיינע וויסזאגונג מעהר פֿאָם הערן;
(י) דארום זיטצען ציון'ס גרייזע אויף האַרטער ערדע שפראכלאָז דא, דאז הויפט מיט
אשע בעשטרייעט, דען לייב אין זעקקע געהיללט, אונד ירושלים'ס טאָכטער וואנ-

רש"י

קול שמחה: (ח) חשב ה' להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני [ירמיה ל"ב]: נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה. סורא ובר סורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם [תהלים כ"ד] לפיכך לא שלטה בהם בריה ונטבעו בארץ. ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו'. כמשמעו. ומדרש אגדה נבוכדנאצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכי' ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם פרשו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה והשמיטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות

באור

זוכר ג"כ עזיבת המזבח והריסת מקדשו שהוא קודש הקדשים, כי שמה יבוא הכהן פעם אחת בשנה, וטעם אחר הרחקה והשלכה מן הלב והוא מבנין הרבה. אבל לא נשלם: כיום מועד, שהיינו שמחי' ומשוררים בתוכו בקול רם, כן נתנו האויבים בתוכנו קול שמחה (רש"י): (ח) חשב ה' להשחית, זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסיר' מעל פני (רש"י), ובכל זאת האריך אפו אולי ישובו, אבל עתה כשנתמלא סאתם: נטה קו, של משפט ליפרע על עונינו (רש"י), וכיון שנטה קו לא השיב ידו עוד מבלע עד שיאבל חיל וחומה. ויהיה מאמ' נטה קו דרך מליצה כמאמר הלועז (דער שטאב איזט געבראָכען) על גמר הדין, שאין עוד למלט מהעונש: חל, היא החומה קטנה מגיע לחומה הגדולה (לווינגער, פֿאָרמויער) וכן אמרו חז"ל סורא ובר סורא: אמללו, פרשו אבל וכפול הלמ"ד על הרוב בשרש הזה, כמו היהודים האומללי' (נחמיה ג'), אומלל אני (תהלים ו'), וענינו חולשה וכריתה (הרד"ק). או שפרשו אבל ומח' תחת ה"א מבנין הפעל, והראוי הומללו ע"ד השלימים, וענין מליצה הוא לשון שתיקה, וכן החומה כשתפול, יהיו אבניה לעפר ולשחק: (ט) טבעו בארץ שעריה מוסב עוד למעלה, כלומר כל כך הרס את הכל כאשר ילא הקלף מלפניו עד שנטבעו בארץ שעריה וכו': אין תורה, אין עוד הוראות דרך, כי מי יורה את הדרך אשר ילכו בה, שהלא מלכה ושרים בגוים, ונביאיה גם הם לא ימלאו חזון מה' או מחמת עונם, או מטעם שכתב הרמב"ם בספרו מורה נבוכים (ח"ב פרק ל"ו) כי שליחות כח המדמה תפסק ותבטל מהעצבו', ולכן ידמו זקני בת ציון, כי לא ידעו מה לעשות: (י) ידמו, שרשו דום נאמר על שתיקת השפה וגם על שתיקת הלב והוא סבלנות כמו שכתב הרב השלם מו"ה הירץ וויזל נר"ו בבאורו לס' ויקרא. ואמנם לדעתי מה שנאמר מזה השורש על השתיקה, יורה על השתיקה שיותר עלומה כאלו נטלו כלי המבטא, ובזה יתדמה עם הוראתו האחרת, דהיינו סבלנות שהוא בטל המחשבות יבין ונער לבלי הרהר כלל עליהם כאלו לא היו, והושאל אח"כ גם על המקום דהיינו עמידה במקום מבלי להתנועע אנה ואנה, כמו וידום השמש, ומזה המין יאמר ג"כ ידמו כאן. כמו שתרגם אדונינו הרמב"מן ז"ל שם, ואף פה נאמר על שתיקה שיותר עלומה, מחמת גודל הצער ויגון שהם ידמו

בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם׃ (יא) כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי
חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר
בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה׃
(יב) לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם
כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק
אִמֹּתָם׃ (יג) מָה־אֲעִידֵךְ מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת
יְרוּשָׁלִַם מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־
צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ׃
(יד) נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־
עֲוֺנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבוּתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשְׂאוֹת שָׁוְא

אעודך כי שביתך כי

דעלן מיט געזענקטעם הויפט א מהער. (יא) מיין אויגע פערגעהט פאר טהרענען, מיין איננערעס גליהט פאר קוממער, מיינע גאללע ערגיסט זיך אב דעם אונגליק מיינעס פאלקעס, אינדעם קינדער אונד זייגלינגע אין אללען שטראסען פאר הונגער פערשמאכטען. (יב) לאללענד פלעהען זיא איהרע מיטטער אום בראד אונד וויין. קריממען וויא פערוואונדעטע זיך אויף אפפענער שטראסע, אונד הויכען איהרען גייסט אויס, אין דער מוטטער שאס. (יג) ווען, א טאכטער ירושלים! זאלל צום לינדערן בייאשפיל איך עהנליך דיר פינדען? ווען דיר צום טראסט יענטגעגען שטעללען, א יונגפרייליכע טאכטער ציון? אך, גראס וויא דאז וועלטמעער איזט דיין שטורץ, ווער קאן דיא וואונדע דיר היילען? (יד) דיינע פראפעטען — זיא האבען דורך טרוג אונד אונזין דיך געטייששט, ניא דיין שטרעפליכעס אונרעכט דיר אויפגעדעקט, דאס פאן דיינער ווילדהייט זיא צוריק דיך ברעכטען; אונד לאגען דיר נור שמייכעלנ־

רש"י

הפוסים והגדוהים: (יא) חמרמרו. רגרז"לירט בלע"ז ודך בני מעים כשמשליכם אתם ימלור הם כוליס ומתחמרמרים: בעטף. פשמ"ייד בלע"ז: (יג) מה אעידך ומה אדמה לך. אומר לך מה תתמה על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו: (יד) שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אפלשטרימנט: ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר תשובותיך לשון שובבה [ירמי' ל"א] שובבי' [שם ג'] וילך שובב [ישעיה נ"ז]: ומדודים.

באור

כאבן, וטעם העלו עפר כדרך האבלים: הורידו לארץ ראשן, שזה ג"כ דרך האבל והיגון, ואחר שהזכיר לעיל זקני בת, זוכר ג"כ בתולותיה: (יא) כלו בדמעות עיני, ר"ל האישות שבעין אשר בו ישמר הראות כמעט שכלו מרוב הדמעות שהרו נבכי, וכל ליחות הגוף ג"כ נתיבשו מרוב הדאבות באופן כי חמרמרו מעי וכוולו מרוב היובש (אבן יחייא): כבדי, אמרו שהטעם על הכבד כי האמין שלא וורדי על הכבד דרך השמפוני ושם יקבל הבלותיו לפעול עסקיו בגוף אשר נפלו בגורלו וכן הוא אומר ישפוך לארץ מררתי (איוב ט"ז) ובעבור האחוה הזאת יתחלפו, וטעם שפיכת המרה, כי כאשר נודע בעת אשר יתפעל האדם מפעלות הכעס והאבל או היגון, נשפך המרה בתוך הקיבה, וע"י כך ישובב פיקוח האדם ובהקיאו יוליא ג"כ ניתוח המרה וזה טעם לארץ: בעטף, בחסרון ה"א בנין הנפעל, וכתב רש"י פשמייר בלעז (נ"ל פאהער אהנמעכטיג ווערדען בל"א) וטעם בו"ת כמו בעבור: (יב) לאמותם, לאחר שאמר דרך כלל יספר פרטי הצרה הזאת, ואמר העוללים ויונקים שוכבים בחוצות מחולשת הרעב ומבקשים מזון מאמותם, אך אין לתת מה שיתנו כי כבד הרעב מאוד, ולכן תתעטף נפשם כחלל חרב אשר יתהפך אנה ואנה טרם לאת נפשו מרוב היסורין, ואח"כ שופכים נפשם (כנוי למיתה) בחיק אמותם ובכר האם ולא האב, כמו שכתב הרא"בע, לפי שהיה המינקת, אך שרחמי האם יותר על הבנים משל אב, ועיניה ראות בניה מתים בחיקה מפני הרעב: (יג) מה אעידך, כשבאה צרה על אדם ואומרים לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו, אבל לגבדך מה אדמה לומר לך מה תתמהי על שברך הלא לאומה פלונית אירע ג"כ (רש"י) וכפל הלשון בעבור עוצם התפעלו': כי גדול כים שברך, כמו שאי אפשר לאיש למוד את הים בשעלו, כן אי אפשר לאיש שברך נשבר אחר ולאמור עליו שהוא נדמה לו, כי הוא בדול מכולם בהפלגה מאודית: (יד) נביאיך, אחר שאמר מי ירפא לך הוסיף לאמור הכי תחשובי שנביאיך ירפאו לך? הם אשר חזו לך שוא ותפל באמרם שלום שלום ואין שלום? הלא אתם היו בעוכריך, במה שלא גלו לך עונך להשיבך מדרכיך הרעים ולהלילך מהעונש, ולא זו בלבד אלא גם בפיתוי ובדיחוי במשאות שוא, למען הוסף עון על פשע. וטעם תפל כמו שכתב

ומדוחים: (טו) ספקו עליך כפים כל־עברי
דרך שרקו ויניעו ראשם על־בת ירושלם הזאת
העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל־הארץ:
(טז) פצו עליך פיהם כל־איביך שרקו ויחרקו־
שן אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו
ראינו: (יז) עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו
אשר צוה מימי־קדם הרס ולא חמל וישמח
עליך אויב הרים קרן צריך: (יח) צעק לבם
אל־אדני חומת בת־ציון הורידי כנחל דמעה
יומם ולילה אל־תתני פוגת לך אל־תדם בת־
אלף בסגל

דע גזיכטע דער צוקונפט.
(טו) ני שלאגען רייזענדע
דיא הענדע צוזאממען
איבער דיך, שיטטעלן
פערוואונדערנד דאז
הויפט, אָ ירושלים!
„איזט דיס דיא זאָ בע-
„ריהמטע שטאדט? דיא
„קראָנע דער שאנהייט?
„דעס ערדבאללס וואָננע
„דיס?" (טז) דאן רייסען
דיא פיינדע דען ראכען
אויף, בלאָקען האהנצי-
שענד דיא צעהנע; ער-
ווידערן: „וויר, ווער הא-
„בען זיא פערשלונגען!
„איין לענגסט געווינשטער
„טאג איזט דיס. אך! „וויר ערלעבטען איהן! זאהען איהן!" (יז) זאָ האט דער עוויגע
זיינען פֿאָרזאטץ אויסגעפיהרט! דיא לענגסט פערקינדיגטע דראָהונג אין ערפֿיללונג גע-
בראכט! ליס צו גרונדע ריכטען אללעס, אָהנע שאָנונג; ליס פיינדע פראָלאָקקען אונד
בארבארען שמאָלצירען! (יח) אויס איהרעם גרוזאממען הערצען דרינגט פריירענגע-
שרייא ביז צום הימכעל עמפאָר, אָ ציון! לאס צעהרען וויא בעכע פליסען טאג אונד נאכט;

רש"י

להדיחך מעלי: (טו) שרקו. נושף בפיו סיבליר בלע"ז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב
שחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים
פ"א לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו
כמו יתר ידו ויבצעני [איוב ו']: אשר צוה בימי קדם. מה שכתוב בתורה ויסרתי אתכם אף אני
שבע: (יח) פוגת. הפגה טריסלא"מינט בלע"ז כמו ויפג לבו [בפרשת ויגש]: בת עינך. שחור

באור

רש"י דברים שאין בהם טעם, אפעלשטרי"מענט בלע"ז ובל"א אבסורדיטעטען, (אבגעשמאקט, אונפערנינפ-
טיג): ולא גלו על עונך, פי' לא הסירו הדבר ההוא המכסה והמעלים את עונך להראותך אותו, מה
טעם של גלו גל, הלשון בא מגל מעלי חרפה ובוז (תהלים קי"ט). וטעם עון כמשמעו, או שהוא לשון עונש,
כלומר לא גלו לך העונש אשר בהכרח יבוא לך באחרית הימים, ואפשר שהטעם בא ב' הענינים יחד:
(טו) ספקו, ועתה ראה והכר מה עשית לך בבטחונך עליהם, כי כל העובר עליך יספוק כפיו חרון
השיגהו על רעתך אשר הוא במדריגה התחתונה: שרקו, נושף בפיו סיב"ליר בלע"ז (ובל' פיפען, פפיי-
פען, ליטען, בנ"א) ודרך האדם לעשות כן כשהוא רואה דבר רשות שחרב וכלה (רש"י): כלילת, כל היופי
היה שלה (רש"י), ויתירגם לפ"ז ודיא פאללקאממענע שאנהייט), אמנם יתכן שהוא שם, והנפרד כלילה,
והנסמך כלילת ופעורו כתר של יופי כלומר המוכתר ביופי, וכן תי' הרמב"ן ז"ל ציון מכלל יופי (תהלים
נ"א): משוש לכל הארץ, כמו שנאמר יפה נוף משוש כל הארץ (שם מ"ח): (טז) פצו עליך פיהם,
האויבים כששומעים שאלת עובר דרך, מתפארים בגדיהם ואומרים להם. מה תתמהו? אנחנו כבשנו
ובלענו העיר המפוארה הזאת. אתם תמיהם, אבל אנחנו קוינו כבר זמן רב לזה היום, אשר עתה מצאנוהו!
ולדעת המפרשים המקרא הזה אינו תשובת האויבים לעוברי דרך, רק הוא בפני עצמו. כי למעלה ספר
הכתוב דברי העוברים התמיהים, ועתה מספר דברי האויבים אשר ששים ושמחים ליום אידה, וכל זאת
באה לה ע"י בטחונה בנביאיה כמו שנאמר למעלה, אמנם מפאת יופי המשך המקראות נראה פי' הראשון
יותר נכון: שרקו, יש שריקה מתוך תמיהה כדלעיל, ויש שריקה מתוך שמחה: מצאנו ראינו, הכפל בעבור
עוצם השמחה: (יז) עשה ה' דברי המקונן אל ירושלים, וטעם בצע כלה, כי השם מלא עתה מה שאמר
כבר על ידי עבדיו הנביאים על העיר הזאת: הרים קרן צריך, הוא ההפך מן גדע קרן, והיא משל
להליכה בקומה זקופה, ולהתנשאות שמראה עצמו בוטח על גבורתו וכחו: (יח) צעק לבם אל ה', אמר
הרא"בע הטעם לבם של צריך, ונראה לי שהמשך המקראות, שכיון שזכר למעלה גאות האויבים, יסוב עתה
להראות פיהם, ויאמר מהון שמחה הנה צועקים בכל תאוות לבם, והנה רבים מהמפרשים והמעתיקים
סוחלים, אם מוסב המקרא הזה על האויבים, איך יאמר אל ה'? הלא האויבים האלה, לא ידעו ולא

עֵינֵךְ: (יט) קוּמִי ׀ רֹנִּי בַלַּיְלָה לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת
שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו
כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ
כָּל־חוּצוֹת: (כ) רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי
עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי
טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא:
(כא) שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי
וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ
לֹא חָמָלְתָּ: (כב) תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי

כליל כי

אונאויפהאלטזאם מיססען זיא ריזעלן; ניא דוא דיינעם אויגע רוהע גאננען. (יט) אויף! קלאגע לויט נעכטע דורך! ביים אנבעגין יעדער נאכטוואכע ערגיים דיין הערץ וויא וואססער פֿאר דעם הערן; העבע דיינע הענדע צו איהם עמפאר, אום דיינער קינדער לעבען ווילען, דיא פֿאר הונגער פֿערשמאכטען אן אללען עקקען דער שטראסען. (כ) א עוויגער, שויע היער אונד זיהע! וועם האט דיינע שטראפֿענדע האנד יע זא הארט געטראפֿפֿען? זאללען מיטטער אייגענע לייבעספֿרוכט פֿערצעהרען? דיא מיהזאם ערצאגענען קינדער? זאלל אין גאטטעס הייליגטהום מאן נידערמעטצעלן, זא פריסטער, אלס פראפֿעט? (כא) קנאבען אונד גרייזע, יינגלינגע אונד מעדכען, ליגען הויפֿענווייזע אויף דען שטראסען אומהער, דורך דאז שווערדט געפֿעללט! דיא דוא געפֿעללט, אם טאגע דיינעס צארנעס; דוא אהנע מיטליידען ערווירגען ליסעסט. (כב) אלס, גלייך צו איינעם פֿעסטע, דוא מיינע פֿירכטערליכען נאכבאר

רש"י

של עין שקורין פרוניל"ש בלע"ז: (יט) אשמורות. כתי חלקי הליל' שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. לשו"מין בלע"ז: (כ) עוללי טפוחים. ילדים קטנים שעודן גדלין בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהית' אמו מודדתו בטפחים בכל יום ויום ונותנת זהב לבה"ב לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. זה הקדש השיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריהו בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים [ב' כ"ד] שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א וצוה לרגום את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת לשון הווה הוא: מגורי. שכיני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדי' אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם:

באור

ועינו את ה'. ואיך יקראו אליו? אמנם התשובה ע"ז, כי טעם אל ה', עד השמים, כאומר כל כך צעקו עד שהגיע קולם אל רום גובה השמים כי כבר נודע מדרך הכתוב לסמוך כל דבר גדול ונשגב אל השם, כמו שנאמר כהררי אל וזולתם וכן נמצא כמה פעמים להפך, שיכנה השם ב"ה בלשון גבוה, כמו לוחמים לי מרום (תהלים נ"ו), ופי' בעל"י מרום הוא שם של הקב"ה, כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב) פי' הוא ר"ל, אשא אל עלמי ידי, ודומיהם רבים. וגם מצאנו בלשון חז"ל (במס' תענית י"ח א') הלכו והשפיכו בלילה אל שמים וכו' ופי' רש"י ז"ל אל ה'. וכן דרך הלועז לאמר (אָ היממעל, ביים היממעל): חומת בת ציון, אמר אל מן חבריה שהוא כמו בתולת בת ציון. ע"ד הכתוב אם חומה היא (שיר ח') וטעמו מוסב אחור ופנים: בת עינך, שחור של עין שקורין פרוניל"ש (רש"י) ובל"א (אויגען אפפעל): (יט) רני, כמו שהם מעלים לעקהם מתוך שמחה, כן תצעקי גם אתה בצעקת יללה אל ה', אולי ירחמך: לראש אשמורת, כי הלילה נחלק לשלשה חלקים, וכל חלק נקרא אשמורה, וטעם על נפש, כמו בעבור נפש: (כ) ראה ה', הם דברי ציון אשר תאמר לה': למי עוללת כה, פר"י ערמתם פי' כזה, ראה ה', אם ימצא עוד עיר או אומה בארץ אשר עוללת לה כאשר עוללת לי? כי רצה ומתי ימצא עוד שתאכלנה נשים פרים, כאשר הצרכתי לאכול מפני הרעב? ויהיה לפ"ז העתיד של תאכלנה במקו' העבר, או במקום בינוני כדרכו וי"מ הטעם, ראה ה' מה עשית? הכזה אתה שתאכלנה וכו' ויבא לפ"ז העתיד על נכון: טפוחים, מגזרת טפח כי נהג הנשים עם ילדיהן הקטנים שישאו (הרח"בע), או שהוא מלשון מטפחת שהילד נתון בתוכה (וויקקעלקינד): (כב) תקרא, קראת ולשון הוה הוא (רש"י) והוא מוסב למעלה בתולותי ובחורי אשר הרגת ביום אפך עת שקראת וגו': מגורי, שכיני הרעי', או שהוא מלשון גורו לכם מפני חרב, ובתרגומו חברתי שתי הכוונות יחד: ביום אף ה', בא השם תחת הכנוי כדרכו לפעמים בל"הק וטעמו ביום אפך: אשר טפחתי, הילדים אשר גדלתי ורוממתי בא האויב, וכלה אותם (רש"י):

מְסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

ג (א) אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃
(ב) אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃
(ג) אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ (ד) בִּלָּה
בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ (ה) בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף

אללע, אום מיך צוזאמ־מען ריפסט, אונד קיין שוואכער איבעררעסט, קיין פליכטלינג, מיר אם ראכעטאגע גאטטעס בליב — דיא איך זאָ זאָרגפעלטיג מיר עריצאָגען, אך! דער פיינד האט זיא אללע אויפגעריבען. —

ג (א) איך בין דער מאן
דער דאז עלענד זעלבסט געזעהען, מיט זיינעס גריממעס שרעקקענפאָללער רוטהע.
(ב) מיך ריס עס פאָרט אונד טריב מיך אומהער, אין טיפער דונקעלהייט, נירגענדס העללע;
(ג) אונד שווינגט זיינע גייסעל נור איבער מיך אימממערדאר, (ד) בין פלייש אונד הויט צער־פעטצט, מיין געביין צערשמעטטערט איזט. (ה) באלד צווינגט דער וויטריך מיך אין

רש"י

ג (א) אני הגבר ראה עני. זה מתאונן ירמיהו לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני הכל הנביאים נתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של דוחה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובת מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי. כמו לבול עץ [ישעיה מ"ד]. ד"א בלה בשרי ועורי כמו והאלן כינב תבלה [שם כ"א] כנומד שכבו לארץ חוצות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ח) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו ראש ולענה [פרשת נצבים]. ומדרש אגדה ראש

באור

ג (א) אני הגבר ראה, ראה תחת ראיתי וכן ונשאר אני (רא"בע) ואינו דומה כי שם (יחזקאל ט') צריך להיות ונשארתי אחר שאמר אני בלשון מ"ב, אך לפי שהקדים הפעל לפועל לא שמר את התנין, אבל פה, אלו נאמר מלת הגבר היה צריך לומר ראיתי כי אז היה פעל ראה נשוא על מלת אני, אולם עתה שאמר הגבר, יהיה מלת הגבר נשוא, וזה שדקדק רש"י בלשונו להוסיף מלת אשר, אלא שמדרך המליצה לקצר ביחוסים, או שמלת ראה עני וכו' מאמר בפני' לשם תואר של הנשוא הוא כמו שכתבתי בפסוק בתולותי ובחורי וכו'. וטעם אני כמו שכתב הרא"בע שמורכב על ירמיהו או על כל אחד מישראל ועיין מנחת ש"י: עני, לדעת הרא"בע הוא סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות, וגם יאמר שנסמך אל שבט, וזה' נהפכה כמו ותשם בפוך עיניה, והראוי עני שבט בעברתו, וטעם ראה הרבים. אמנם הנכון כדעת הר"י ערמאה אשר אמר מלת עני הוא שם ונא בהפסק בק"מ ע"מ ואל דמי לכם (ישעיה ס"ב ו'), וידוע העני נאיש אכזר אשר בידו שבט הנוגש לרדות ולענות בו ולכן אמר אני הגבר ראה אותו עני עכ"ל. ודרך המשוררים הוא לדבר מדברים בלתי עצמיים אשר אינם מוחשים בפועל, כאלו המה גופים עצמיים ופועלים כרצונם ולאנשים אותם, (רצוני לומר לתת להם גוף ונשמה, דעת ורצון) והענין זה ידוע אצל בעלי מלאכת השיר האחרונים בשם (פערזאָניפיקאציאָן), וכן הענין כאן, ידבר מהעוני כאלו הוא גוף עצמי, והוא ראה אותו בא אליו עם שבטו אשר בידו, והכנוי של עברתו מוסב על עני הנזכר, וכן כל הפעלים הנזכרים למטה כגון נהג גלה גדר וכו' מוסבים על שם העני הזה. והנה המקונן ספר בזאת הקינה הרעות הרבות אשר מצאו אותו ואשר עשה לו העוני הזה באופנים שונים, פעם יאפיל עליו, כאלו העוני יוליכהו במקום חשך ואפילה ושם יכהו במכות רבות, פעם יסגיר בעדו למען שלא יוכל לברוח ולמען סבול הצרות אחלים וכו' כמו שיבואר עד כאשר סיים לספר הצרות שעברו עליו ונשאר באפס תקוה, אז מספר איך שנפשו עליו תשתוחח, וכמעט חטא בקרבו, לולא רוח בינתו השיבהו ויחזיקהו לעמוד על כנו, להתחולל אל ה' שישוב וירחם עליו, כל זאת הוא ענין וכוונת הכללי בזאת הקינה, ומעתה אבאר בפרטיות: (ב) ולא אור, בא הכפל להפלגת החושך, או שדרך הלשון לדבר כן כמו אפס אין כסף, את אתם ולא אתים, ודומיהם רבים: (ג) אך בי, אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי (רש"י), וטעם ישוב יהפוך כמו ושבתי וראה שענינו ושבתי לראות, וכן כאן ישוב להפך', וטעם ידו בי על פעל הפך. וגם יתכן שמוסב על פעל ישוב, כמו ושבתי בבית ה', כלומר שהוא תמיד אצלו ויכהו כל היום ומה שאמר המקונן אך בי: ולא באחר, וכן אותי נהג ולא אחר, ואני הגבר אשר ראה, ולא זולתי, כל זה הוא להפלגת צערו ומכאובו, (ד) בלה, כמו וכולם כבגד יבלו והדומה, שהוא לשון קריעה, כי שרש בלה הונח על דבר ישן ויבש אשר גם ותם ליאו, כטעם אחרי בלותי היתה לי עדנה, וכל דבר ישן אשר גם לאו יותר עלול להקרע מדבר לח, וכתב הרא"בע הבשר והעור שירבישו בלו, והעצמות שלא ירבישו נשברו, ובאמת מצאנו גם לשון בלה אצל עצמות כמו החרשתי בלו עצמי (תהלים ל"ב): (ה) בנה, הכונה על חומות הבנויות של בית הסוהר אשר הוא ישב שם בדד, ואמרו כאלו בנה בית הסוהר זה דוקא בעבורו גם הוא להפלגה הענין: עלי, מוסב על ג' הפעלים בנה עלי ויקף עלי: ראש ותלאה, כמו ראש ולענה (רש"י), כוונתו לומר כמו שענינו שם

רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ (ו) בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי
עוֹלָם׃ (ז) גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃
(ח) גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃
(ט) גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ (י) דֹּב
אֹרֵב הוּא לִי אֲרִי בְּמִסְתָּרִים׃ (יא) דְּרָכַי סוֹרֵר
וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃ (יב) דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי
אריה כ׳

פֶעסטע מויערן, וואָ ניכטס אלס ביטערעס לייַדען מיך אומגיבט; (ו) זענקט כייך אין פֿינסטערע גרופט, גלייך לענגסט פֿערשטאָרבענען; (ז) קערקערט מיך איין, אויף דאס איך ניכט ענטווייכע, אונד בעשווערט מיט עהרנען קעטטען מיך. (ח) איך רופֿע אונד פֿלעהע — אבער אך! פֿרוכטלאָז האללעט דיא פֿערשלאָסענע שטיממע ניר צוריק. (ט) באלד, פֿערלעגט ער מיט פֿעלזשטיקקען מיינע וועגע, פֿערלענקט דיא גראדען פֿפֿאדע מיר; (י) איזט מיר איין לויערנדער בער, איין לאָווע אים דיקיכט; (יא) פֿעללט דאָרט אויף אירדעם וועגע מיך אן, אונד מאַכט מיך צום שרעקבילדע; (יב) באלד שפאננט ער דען באָגען, שטעללט מיך

רש״י

זה הנוכר כלו לגלות יהויכין ותלאה נבוכדנצר שבמד המכה בימי צדקיהו והבלאי: (ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא. הושיב שמירתי מחנות וגייסות של כשדים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פיירי"ש בלע"ז: (ח) שתם תפלתי, סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה. גם בצאתי לצאת מירי יולא בדרכי הסלולים בדרך ישרה מפני הכשדים ואלא בדרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי. הקדוש ברוך הוא נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים [קהלת ז׳] סורר הוא אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא הלי מאן דפסח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חיציו לירות בי

באור

לשון מלה כאשר יעיד עליו חברו כן עניינו כאן, והכוונה על מר נפש. או יתכן לאמר שטעם ראש לשון דלות ושפלות ישרשו רוש ובא האל"ף במקום הוי"ו, והדומה לו ובא כמהלך ראשון. וטעם תלאה ככל התלאה אשר מצאתנו ואמר שהם לבדם סובבים אותו ומוליכים אלנו בהתבודדותו שם, כלומר שהוא תמיד שרוי בצער ואין דבר משקיטו, דומה׳ לפ"ז ראש ותלא׳ נושאי פעל ויקף, כמו ויקיפו על העיר (מ"ב ו׳ י"ד), או שנושא גם הוא ב"כ נושא ויקף, וראש ותלאה, הוא פעול ההקפה, כמו ומצודו עלי הקיף (איוב י"ט ו׳): (ו) במחשכים, מחשך בתוך מחשך (הרא"בע): עולם, זמן רב, וכן כל עולם שבמקרא: (ז) גדר בעדי, כמו שזכר למעלה שבנה עליו באופן שלא יוכל לבוא אליו הנכנס אחד, כן אמר עתה שגדר בעדו באופן שלא יוכל לצאת, וטעם ולא אצא, כמו שלא אצא, הוי"ו במקום שי"ן: הכביד נחשתי, עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך. פיירי"ש בלעז והוא פערם, ובל"א (קעטטען, פעססעלן) (רש"י). וא"כ נוכל לומר שאמר ולא אצא מוסב למעלה ולמטה, גדר בעדי שלא אצא וגם הכביד נחשתי שלא אצא. וכתב רד"ק נקרא כבלת נחשת, לפי שעשוין מנחושת וכן תרגמתי. והנה במקראות גדולות נדפס נחשתי בקמץ, אבל הרד"ק הביאו בשורק, והענין אחד כי זה המשקל שיש לו שתי נטיות, פעם שישתנה החולם לק"ה, ופעם לשורק: (ח) שתם, בשי"ן וטעמו כאלו כתוב בסמ"ך, ואמר לא די שגדר בעדי, אבל גם לא עזב פתיחה קטנה אשר משם יצא קול תפלתי, כי אם אזעק, הנה סתום תפלתי ולא תצא, והקמץ תחת השורק, כי אם יהיה פעל עבר, לא יהיה המשך שמאמרים על פי נרוף הניגוני: (ט) נתיבותי עוה, כלומר הנתיבות שהיו ידועות לי, עוה וקלקל אותם כדי שלא אוכל למצוא הדרך אשר לברוח מפניו ובזה הדרך המעוות הוא אורב לי כדוב ואריה לבלעני: (יא) סורר, לשון סירים קוצים, מפזר קוצים בדרכי (רש"י), ואיננו נאות להמשך המליצה, ורד"ק אמר העוה דרכי, גם זה דחוק כי כבר אמר זאת למעלה, נתיבותי עוה, אמנם לדעת רעי היקר ר׳ יואל בריל נ"י, הוא מלשון סורר ומורה, כלומר בהיות שדרכי שאני הולך בו סורר מדרך אשר לנטות אליו ע"י שעוה נתיבותי ויוליכני אל מקום אשר הוא אורב שם לי, הנה כן יפשחני, וטעם וי"ו ויפשחני לתשו׳ התנאי, ובזה הדרך תרגמתי במקרא אמנם יתכן ג"כ לשרשו, שהוראת סורר כמו חברו הקל, כמו כי סר לראות. ושעורו סר ממקומו אל דרכי ושם ישמני ויפשחני, אין לו ריע במקרא, ורד"ק ורא"בע אמרו שהוא לשון ספק ונקע, כי התרגום ויפסק שמואל, ופשח, לערטרייסען בל"א), ורש"י כתב שהוא לשון פסוק הרגלים וכו׳ ויתדמה לפ"ז לפשח, בחלוף השי"ן עם סי"ן שמאלית, ואפשר שנוכל לומר א"כ לגזרו מלשון ופשח ה׳, כלומר דולג עלי, ובתרגומי תרגמתי כפי הענין הזה: שומם, תואר, וטעם כמו שוממה דלעיל (פרשה א׳) והוא לשון תמהון (בעטייבט, זינגלאָז), ורא"בע אמר שכל רואהו ישום. ויתורגם לפ"ז (שרעקביולד, ט יאזואז): (יב) כמטרא, א׳ במקום ה"א, ואמר כן לדבר שמליצין

כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃ (יג) הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃
(יד) הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃
(טו) הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃
(טז) וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃
(יז) וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃
(יח) וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃ (יט) זְכָר־
עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃ (כ) זָכוֹר תִּזְכּוֹר

קמץ בז"ק

צום צילע זיינע פפֿיילעס, (יג) אונד שיטטעט זיינעס קאָכערס פֿערדערבליכע ברוט גאנץ אין מיינען נירען איים; (יד) דאס איך צום האָהנגעלעכטער מיינעס פֿאָלקעס ווערדע, איהר שפאָטטליד דען גאנצען טאג. (טו) באלד מאכט ער מיך מיט עקעלהאפֿטען שפייזען זאטט. שטיללעט מיינען דורשט מיט ווערמוטה; (טז) צערמאלמט דיא צעהנע מיר מיט קליינען קיזעלן, אונד וועלצט איהם שטויבע מיך אומהער. — (יז) זאָ אללער גליקזעליגקייט בערויבט, פֿערצווייפֿעלטע איך אן בעססערונג שאָן, (יח) שפראך: איך בין אין עוויגקייט פֿערלאָהרען; קיינע האָפֿנונג מעהר בייאָם העררן פֿיר מיך; (יט) דען דאז אנגעדענקען מיינער ביטטערן לייען, מיינעס ווערמוטהספֿאָללען טריבזאלס, (כ) שטעללטע מיינער זעעלע שטעטס זיך דאר, אונד בייגטע מיינען מוטה דארנידער:

רש"י

כמטרא לחץ. כמטרה לחץ: בלע"ז: (יג) בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויב"רא בלע"ז: (טז) ויגרס. וישבר ודוגמתו גרסה נפשי [תהלים קי"ט] וכן גרש כרמל. [בפ' ויקרא]: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך גומות החופרים בקרקע והחצץ נכנס לעוגה כמאמר הקדוש ברוך הוא ליחזקאל עשה לך כלי גולה [יחזקאל י"ב] לשתות בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת [שם כ"ד] והם היו מצחקים עליו ולא עשו כן לסוף כשהגלו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ובל' הכפוי על פיו אדנ"טיר בלע"ז. ויש דומה במשנה פישון הגמל באגדה כפופה מגד: (יח) ואמר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי ושבי: (יט) ומרודי. קומפ"לויינט בלע"ז: (כ) זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין פיטת המקרא. ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן

באור

לגבות החצים והוא מענין שמירה כלומר שעומדין אותו המקום ומכונים אליו, תרגום ויסתור ונטר (ומזה כ"ש בן ילך): (יג) בני אשפתו, חצים שנותנים בתוך האשפה שקורין קויב"רא, והוא קאר"קאיס בלע"ז קעכע"ר (מרש"י) ואמר הרח"בע דמה האשפ' לבטן ההרה ע"כ: (יד) הייתי שחוק, ע"י שהיה כל טפי מלא חצים הייתי לשחוק: עמי, אם המקונן דבר רק בעדו, יהיה יו"ד של עמי כנוי ת"ב, אם בעבור ישראל מדבר יהי' היו"ד נוספת כמו שכתב הרא"בע, ואולם במסורה נמסר עמי ב' שבירין עמים: (טז) ויגרס, וישבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל (רש"י): בחצץ, הנגים דקים שבתוך העפר. וכתב הרד"ק שנקראו כן כאלו הם מתחיכות גדולות מלשון חלה, ויאמר ששיניו נשברו מתח' אבני החול אשר הסי' אין מאכלו: הכפישני, אין לו ריע, ופתרונו לפי מקומו, ולדעתי טעמו כטעם כנס, וכתב הר"י ערמאה ז"ל, אחר כל זה לא השקיני ולא האכילוני ולא שמו בי מזור, רק במקום אכיל' השביעני מרורים, במקום שתיה לענה, חלוף המתקות המחזקות, ויגרס באבן שני, ותחת מגע משכב הכפישני באפר: (יז) ותזנח, פעל זנח פעם יוצא כדלעיל זנח ה' מזבחו, ופעם עומד כמו כאן, ורבים כן: נשיתי, ענינו שכחה כמו ניר ילדך תשי, ולדעתי ההבדל שביניהם הוא זה, שורש שכח נאמר על הדברים אשר נאבדו מהזכרון שלא בצלון, או ע"י אורך הזמן, או ע"י סבות אחרות, ואולם על שכחה רצונית. ר"ל שיסירם איש מלבו ויגרשם מרעיוניו לבלתי הגות בהם עוד, נשתמש בשורש נשה, (ובזה יהודהו להוראות ביד הנשה, שהוא לבין סרה ממקומה, ויש עוד לדבר מזה השורש, אלא שאין כאן מקומו להאריך) ובן הענין כאן, הסרתי הרעיון של טובה מתוכי והתאלתי לספק בו, דהיינו אחר שספר למעלה מהרעות אשר העביר עליו העוני אמר כאשר ראיתי שנעזבה נפשי מכל האושר הזמני ובאתי להמדרגה התחתונה, אז אמרתי כאשר הייתי עד כה נביע ותיכה כן אהיה כל ימי חלדי. כי לו חפץ ה' לנחמני, לא עשה לי כל אלה: (יח) נצחי, עולמי (רש"י), כלומר חיי' אובד כל הימים, מלשון אמרי אובד אבי (ועיין שם בס' נת"הם להרמב"ן ז"ל), ופעל אבד נסוב לב' נושאים, אבד נצחי ואבד תוחלתי: (יט) זכר, הנכון שהוא שם, והכתוב מוסב אל שלאחריו, כאומר זכרון עניי ומרודי וגו' זכור תזכור נפשי ולכן תשוח עלי, וכן פירש"י ז"ל: (כ) ותשוח, כמו זה

וְתָשׁוֹחַ עָלַי נַפְשִׁי: (כא) זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי
עַל־כֵּן אוֹחִיל: (כב) חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ
כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו: (כג) חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה
אֱמוּנָתֶךָ: (כד) חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן
אוֹחִיל לוֹ: (כה) טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ:
(כו) טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה: (כז) טוֹב
לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו: (כח) יֵשֵׁב בָּדָד

והשיח כ׳ קמץ בז״ק רחמן כ׳

(כא) דאָך ערווידע
דיזעס מיינעם ד
איטצט, אינד ד
קעהרט צו איהס
(כב) „נאָך איזט נ
„גיטע ניכט צו
„זיינע פּאטערהול
„איגער אננאָך
„(כג) נאָך יערניי
„מיט יעדעם מאָר
„זאָ זייא דען די
„טרויען גראָס!" (כ
דער העדר אי
טהייל! שפריכט דאן מיינע זעעלע ווידער; דארום הארדע איך זיין. (כה) ער איזט הו
דענען דיא איף איהן האָפּפען, דעם געמיטהע, דאז אינברינסטיג איהן זוכט. „(כו
פּראַמט עס מיט ערגעבענהייט דער גאָטטליכען הילפע צו „הארדען." (כז) וואָה
מאננע, דער אין פריהער יוגענד שאָן געלערנט, דעם שיקזאלס יאָך ערטראגען; (כ

רש"י

הזירס. ומכאן יסד הפייט [פרשת זכור] בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל השוח עלי נ
שהזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאזכיר לי לבי אבדה תוחלתי וגו' אשיב זאת
ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין ס
יתמוך וגומ': כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מתרגמים כי לא תמנו כמו באם תמ
[נפ' קרח] חסדי ה' הם אשר לא נגמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מ
הם חסדיך מיום אל יום. רבה אמונתך. גדול' היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך
ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי [תהלים ט"ז] ה
שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה [בפ' ו
טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה': (כה) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב
ויצפה לטובה: וידום. לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן [שמואל א' י"

באור

משתוחחי נפשי, כלומר נעלב ונכאה כאדם ההולך שחוח מצער ויגון: (כא) זאת אשיב, אחו
לו לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד לו, ומה היא שאשיב חסדי ה' וגו' (
והרא"בע כתב זאת התוחלת, ואינו צריך כי מדרך הלשון היא בהסתר המין לדבר בלשון נקבה: (
לא תמנו, כמו כי לא תמו (רש"י) ובא א"כ הנו"ן תחת אות הכפל. וטעם הכתוב חסדי ה' ו
כי אשר הם לא תמנו, או שעורו כי לא תמנו חסדי ה', כלומר זאת אשיב אל לבי שלא תמ
את הנכון מפאת הכפל כי לא כלו רחמיו: (כג) חדשים לבקרים, מתחדשים חסדיך מיום
(רש"י), ואמר זמן הבוקר לפי שאז יקיצו בני אדם משנתם וישובו לראות ולהנות מחסדי ה' וירא
יתחדשו אז: אמונתך, לדעת המפרשים מושב על השם ב"ה, ומה שהחליף המקונן הנביאים לדו
בלשון נסתר ופעם בלשון נוכח, דרך שירי היא כנודע. אמנם יתכן יותר שהכנוי של אמונתך מ
אל אשר עמו מדבר, כמו שאמר זאת אשיב אל לבי, ופתרונו בטחונך בה' א"כ אתה' רבה וגדול
שחסדי ה' וגו', וכן היא מתורגם בל"א: (כד) חלקי, אחר שספר למעלה תשובתו אל לבו, אח
כן התרוממה נפשו, ויתאמץ להבין ולהצדיק אלו אמריו, ואמרה גם היא ה' מנת חלקי וגו': (כ
ויחיל, וי"ו של ויחיל יתירה כוי"ו ואיה וענה, או טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשוע' ה' (רש"י)
אחרונים שמה הנכון בפשטות הכתוב, כי כן שמוש הוי"ו לפעמים, כמו דבר אל העם ויסעו,
שיסעו ורבים כן, אמנם אינו מדרך הלשון לאמר טוב יחיל ודומם. והרד"ק כתב ת"ל ואפשר ויו
תואר בפעל שדיד, ויהיה פי' הפסוק שיהיה אדם טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' ע"כ, או שיה
טוב ה' עם יחם הלת"ד מושכים אחרים עיהם, ושעור המקרא טוב ה' לטוב ויחיל וגו': (כז) טו
כי ישא. וכי ישב, וכי יתן בעפר, וכי יתן למכהו, כן נראה ממשך הכתובים: בנעריו, כלומ
את עצמו לשאת העול בשקטות נפש אף בימי נעוריו, אשר על הרוב בימים האם האדם יות
לגאות והמית הנפש מרוב תאוה העגעי אשר בקרבו, וכן תרגם הכשדי טב הוא לגברא ארום יאלף
לסובלא וגו': (כח) כי נטל עליו, כי בעל הגזירות נתן עליו הגזירה זו (רש"י), והטעם ע
אשר בחלקו, וכן כתוב נחיק יוטל את הגורל (משלי י"ו). וי"א טעם כי כטעם אם. בלומר א
עליו העול הזה ישב בדד וידום. ואחרים אומרים טוב לגבר אם ישא עול בנעוריו שישב בדד כל

וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו: (כט) יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי
יֵשׁ תִּקְוָה: (ל) יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה:
(לא) כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי: (לב) כִּי אִם־
הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָיו: (לג) כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ
וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ: (לד) לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל
אֲסִירֵי אָרֶץ: (לה) לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי
עֶלְיוֹן: (לו) לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה:

חסרו כי קמץ בז"פ

איהם צוגעוואָרפֿענע לאַז אין שטיללער איינזאמקייט געלאססען דולדען; (כט) אים שטויבע הינגעוואָרפֿען פֿלעהען, אונד דיא האָפֿנונג ניא פֿערליהרען; (ל) דעם שלעגער זעלבסט דיא וואנגען רייכען אונד אן אייגענער שמאך זיך ווייד ען; (לא) דען ניכט אויף אימער פֿערלעסט דער הערר; (לב) ער ציכטיגט נור, אונד נימט דאן ווידער מיט ערבארמען איך, נאך זיינער גראָססען גיטע. (לג) קוועהלט ער אויס וואָהלגעפֿאללען דען, אונד קרענקט דיא מענשענקינדער, (לד) אויף דאס דעם ערדבאללס שקלאַפֿען אונטער זיינע פֿיסע ער צערמאַלמע? — (לה) וואהרליך! איינעם מאננעם רעכט פֿערדרעהען, איזט דעם האָכסטען זעהר פֿערהאסט. (לו) איינעם ערדענזאָהנע אונרעכט

רש"י

נטל עליו. כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם ה'. לכך טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו. הוגה ויגה לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעוות אדם בריבו. כל אלה ה' לא רצה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו

באור

נטל עליו, והראשון יותר נכון מטעם המעתק שזכרנו: (כט) יתן בעפר פיהו, ישתחוה לאפיו עד נגוע העפר בפיו (הראב"ע), וכן ת"י יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם רבוניה, וכן הוא מתורגם בל"א, וי"א יתן מוסב על העול הנזכר, כלומר אף אם יכניעו העול הזה עד לארץ תחת כובד המשא, בכל זאת אל יתיאש מן התקוה, והראשון יותר נכון על פי המעתק: (ל) יתן למכהו לחי, טעמו כמו שכתב הר"י ערמאה, שירגיל את עצמו במדת הסבלנות יותר מדאי עד שיתן למכהו לחי, ויקבל היסורין באהבה וברצון טוב: (לב) ורחם, וי"ו לתשובת התנאי, כלומר אם הביא על אדם מה יגון בעבור חטאיו, הנה אח"כ ישוב ירחם עליו כרוב חסדיו: (לג) כי לא ענה, טעמו כמו שכתב הר"י ערמאה ז"ל, אפילו אותו הרע שיורד מאתו לענות שום אדם אינו מלבו ומרצונו אבל הוכרח כדי שיוסר ממנו טוב, כמו הנה בשלחו הרעות והיסורין אין לבו אל הרע המגיע מהן רק אל התשוב' למוטב הנמשכ' ממנו ע"כ. ופשוט הכתוב כי לא ענה ויגה מלבו: ויגה, ענינו יגון, ומשפטו וַיַּגֶּה מבנין הדגוש, ולדעת הרד"ק הוא מבנין הפעיל ומשפטו וַיַּגֶּה וכן וידו אבן בי לג' הפירושים (ר"ש ז' מלך), והראב"ע כתב א' מחמ ה"א, אבל בספרים שלנו נכתבה המלה בה"א: (לד) לדכא, לדעת וגו' המעתק' הוא עם ב' שלאחריו מחוברים במה, וז"ל כי לא ענה מלבו להיות מדכ' תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעוות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה ע"כ. אמנם לע"ד שיותר נכון הוא ע"ד שכתב הר"י ערמאה. דהיינו אחר שבאר המקונן פה טעם הרעות, הוסיף לבאר זאת מסתירת הסבות הנורמזות ההפך, ויאמר שאם אין הרעות באות לתועלת המקבל (ונמשך לפ"ז הדבה הנפסדה שנזכר למעלה ואומר אבד נצחי ותוחלתי) לא ימלט משלש אופני' אחרים: [א] או שיעשה המושל להכניע המקבלים ולענותם תחת ידו, כדי להראות תקפו וגבורתו בלבד. וע"ז השיב איך יחשב השם ב"ה בזה, כי מה כבוד יהי' לו לדכא תחת רגליו אנשים ונבזים כמונו אסירי ארץ, המשוקעים בחבלי ובכבלי הזמן. [ב] או שיאמר האומר שישנו בעיניו ח"ו לעשות עול ברשע, ושיקבלו בעבור זה ממנו הרעות אף שאינם מחויבים לקבל, על זה השיב שלא הוא הדבר אשר מתנגד אל רצונו יתעלה, כנודע מפאת מדותיו וחסדיו. [ג] או שיטעון הטוען, הן אמת צדיק ה', אך הרעות הבאות אינם ממנו וברצונו, כי אם מקרה הוא, כי השגחתו אינה שולטת בכל פרטי הנבראים, וע"ז השיב מי זה אמר ותהי וגו': (לה) נגד פני עליון, ע"ד כי ירט הדרך לנגדי, שענינו היפך הרצון: (לו) לעות וגו', כפל ענין של להטות וגו': אדני לא ראה, ראיית השכל, לא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן, או לא ראה לא הוכשר בעיניו כמו מה ראית כי עשית וגו' (מהו"י

(לז) מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה: (לח) מִפִּי
עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב: (לט) מַה
יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָיו: (מ) נַחְפְּשָׂה
דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה: (מא) נִשָּׂא
לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם: (מב) נַחְנוּ

חטאו כ קמץ בז"ק

טהון. קאן דער אללבע-
הערדשער ניאמא"ס וואל-
לען. (לז) אָ־ער שפריכע
יעמאנד, אונד עס גע-
שעהע, זאָ דער הערר עס
ניכט בעפֿאָהלען, —
(לח) זאָ איים דעם עוי-
גען מונר עס ניכט גע-
קאָממען, — יאָ גוטעס
אלס באָזעס? — (לט) וואס העטטע איין מענש צו קלאגען דען הינירען, ווען זיינער זינדען
הערר ער איזט? (מ) אונזערן וואנדעל לאסט אונס אונטערזוכען, פריפֿען, אונד צום עוויגען
אונס בעקעהרען! (מא) לאסט איף דען הענדען אונט דיא הערצען הימטעלאן צו גאָטטעס טהראָן
ערהעבען. (מב) אונזער — אונזער איזט דיא שולד! וויר פֿערפֿעהלטען אונד זינדיגטען — דוא —

רש"י

מה דלית כי עשית וגו' [ספ' וידא]: (לז לח) מי זה אמר ותהי וגו': מפי עליון וגו'. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה: (מפי עליון לא תצא א"ר יוחנן מיום שאמר הקדוש ברוך הוא ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ונומר לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו): (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבינו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ב"ה. ד"א אל כפים אל העננים אל שמים כמה דאת אמר הנה עב קטנה ככף איש עולה [מלכים א' י"ח] וכן על כפים כסה אור [איוב ל"ו]. ומדרש רבותינו נשא לבנו באמת להקדוש ברוך הוא כאדם הרוחץ בנקיון כפי שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם [משלי כ"ח] והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת. ולכן היתה בלבו

באור

רש"י): (לז) מי זה אמר, כלומר בזה סיומי' דבר מה ותהי הדבר הזה אם ה' לא צוה זאת ואם מפי עליון לא תצא זאת הן דבר רע או טובה, כך פירש"י ז"ל וכן הוא מתורגם בל"א. וטעם ותהי וכן תצא ע"מ נקבה לפי שלא הוזכר המין בדרך הידוע בלשון. ורוב המפרשים נדחקו במאמר מפי עליון וגו'. והרחיקו מן הפשט שלא נצרך: (לט) מה יתאונן, הנה אחרי שבזה אומר שלא באו הרעות במקרה, כי אם מאת ה' ע"פ צדק משפט ומשרים, אמר א"כ מה יש לאדם להתאונן כל ימי הלדו על צרות העה"ז, אלא יש בידו להטיב לו, ואם לא יטיב ותבוא עליו צרה, לא יתרעם על ה' אשר כבמול ידיו יעשה לו, כי אם על חטאיו אשר הסבו לו זאת בהכרח, כן הטעם לדעת המפרשים ז"ל. ואמנם כפי דרך המליצה יהיו' שעור הכתוב מה יתאונן אדם חי, מה יתאונן גבר על חטאיו, ולכן נראה לדעתי שטעם חטאיו כאן לשון עונש, כנודע שלשון עון וחטא נאמר גם על המעשה גם על העונש המסתעף מהנו, ואמר המקונן שאין לאדם להתאונן כלל כל ימי חייו בהיות שלא אירע לו שום רע במקרה, ואפילו על העונש הבא לו מאת השם יתעלה אין לו להתאונן, בהיות גם הוא לטובתו. ולדעת רבי ר' יואל ענין גבר כענין הוה גביר לאחיך, וטעם הכתוב מה יתאונן אדם אם' הוא חי מושל ואדון על חטאיו ובידו לכבוש את יצרו, כי אז הוא תוצאת שלא תאונ' עליו שום רעה כנולד מהמאמרים הקודמים. וכן תרגמתי: (מ) נחפשה דרכינו, אחרי כי הרעה מידינו היא, עלינו מוטל לחפש דרכינו ומעללינו ולחקור בהם הטובים הם אם רעים ולשוב אל ה' לשמוע בקולו. ואמר רבי ר' יואל, לפי שדבר מכלל הנהגת השם ב"ה עם בני אדם, ישוב אדבר אל כלל העם, ומזה יעבור לצרת הכלל. אף שעקר כונת הרנה על צרתו הפרטית, ולאחר זמן מה ישוב יעבור מהכלל אל הפרט בהעברה קלה מאוד, כנראה לקמן מפסוק עיני עולל' לנפשי וגו', וכל זה משלימות ויופי הקנה ע"כ: (מא) אל כפים, אל העננ' אל שמים, וכן על כפים כסה אור, ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת אל הקב"ה, ושעור הכתוב כשאנו נושאים כפינו אל השמים להתפלל נשא אף לבבינו עמה' לשוב אליו בכל נפשנו (מדברי רש"י). והרד"ק אמר או פרושו, נשים לבבינו בכפינו ונשא אותו למשאת אל אל בשמים, וכן הוא דעת הרא"בע, ויהי' אל כמו על וכן תרגמתי: (מב) נחנו פשענו, בא כפל הכנוי למעט הספק, כאשר העיר ע"ז הרמב"מן בס' נ"הש, כלומר נחנו הסבנו את כל רעותנו ולא אתם, לפי שפשענו ומרינו נגדך כל כך עד שלא היה ראוי לך מדד המשפט והיושר לסלוח לנו. ואין לומר ממך כי אם שלא סלחת בלבד. ורש"י ז"ל אמר נחנו פשענו, זה דרכנו ע"י יצר הרע, אתה לא סלחת, ולכן היתה נאה הסליחה כי כן דרכך ע"כ, ואמנם הראשון נכון

פָּשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ (מג) סַכֹּתָה
בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ (מד) סַכֹּתָה
בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ (מה) סְחִי וּמָאוֹס
תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ (מו) פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם
כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ (מז) פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ
הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ (מח) פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי
עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ (מט) עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה
מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ (נ) עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה
מִשָּׁמָיִם׃ (נא) עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת

קאָנטעסט לענגער ניכט פערצייהען! (מג) דא היללטעסט דוא אין, צאָרן דיך, פערפאָלגטעסט אונז, ערווירגטעסט אָהנע ערבארמען; (מד) אין פינסטערם שטראפנעוואלק פערהיללט, דאס קיין געבעטה דורכדראנג; (מה) מאכטעסט צום עקעל אונס, צום אבשייא דער פֿאָלקער, (מו) דאס אלל אונזרע פיינדע איבער אונס טריומפֿירען. (מז) אנגסט אונד פֿינרדערבעי, צערשטאָהרונג אונד אונטערגאנג איזט אונזער זעממטליבעס לאָז נון. — (מח) אך, מיין אויגע שטראָהמט פֿאָן טהרענען איבער, אָב דאז אינגליק מיינעס פֿאָלקעס, (מט) ווירד אימּמער אונאויפגעהאלטען פֿליסען, איינע ניא צו פֿערזיגענדע קוועללע; (נ) ביז איינסט דער עוויגע פֿאָם הימּמעל גנעדיג ווידערום אויף אונס הערנידער בליקט. (נא) וויא וואָהל מיין אייגנער אנבליק מעהר מיך ריהרען קאָננטע, דען אללע מיינע לאנדעס-

רש"י

הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכותה באף. חצלת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו: (מה) סחי ומאוס. הוא כינוי בלשון משנה כיחוניעו [במס' בבא קמא] שכיסה מתוך הדיחה ויוצא דרך הגרון: תשימנו. לשון הווה הוא: (מז) פחד ופחת. כשנכנסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו ושאיה [ישעיה כ"ד]: (מט) מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר עיני בדמעה עוללה ונוולה פני על נפשי מכל בנות עירי: עוללה. לשון נוול כמו ועוללתי בעפר קרני [איוב ט"ז]: מכל בנות עירי. משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נכבדת

באור

יותר כפי המשך: (מג) סכותה באף, שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו (רמ"בע). ויש מפרשי' סכות אותך באף, כלומר כל כך גדלו ורבו עונינו, עד שהאף המסובב מהם כביכול סכך אותך מכל צד: (מד) סכותה בענן, דרך משל כאלו הענן יבדיל בין השם ובין התפלה (רמ"בע) וטעם מעבור לבלתי עבור, או מהיעבור, ולכן לא חמלת, וכל זה מענין המשל שזכרנו לעיל בתחלת פרש' ג': (מה) סחי, שם בפלס שבי, וענינו גרידת הטיט מן הקרקע והדברים המאוסים כשמכבדים הקרקע (הרד"ק): (מז) פחד ופחת. כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הבורח מיד יפול, והאשר שהוא מענין פחתת היא, לשון נזק. וטעם שאת חרבה ושוממה ולא הנשואה היא לנו נאמרו הגיהנים ליופי התלישה. כאשר יטעם המבין: (מח) פלגי מים, אחר שזכר שבר בת עמו. אמר גם זה נוסף על צרותי, כי אלטער עליהם מאוד, גם לא תפסוק מהלטער עליו עד כי ישוב ה' לרחם את עמו, אף כי עיני עוללה לנפשי כן הוא המשך הכתובים, וכאו שנבאר: (מט) נגרה. הוא לשון התכה כמים הנגרים ארצה וטעם תדמה ענין כריתה וכליון, כלומר לא תפסוק (הרד"ק). ואפשר שטעם עיני כאן מלשון עין המים, כי כן נאמר הרבוי מהם עינות: הפוגות, טעמו מפורש לעיל בפ' ב': תתני פוגת לך, אנא שהבדל ביניהם לדעתי, שהוראת שם פוגת מבנין הקל, והוראת שם הפוגת מבנין הכבד הנוסף, ית"ש מאין שנה הנירפה כדרכה לפעמים ואמר שלא תדמה עינו לבכות, תאמת שאין שם דבר המפיג, וזה שתרגם האחרוני ולא השתיק מלמבכי תדלית פליג עקתי. ואחד מן חבריה אמר טעם מאין הפוגת כטעם מאין יבמי, והיא אינה כי אם המשגת הלידי, כי נמצא עין ע"ת זכר ונקבה, ועוללת זה המאמר כתלילת ורוח גדולה וחזק. ואחד מהמעתיקים רצה להשלימה כזה, מאינה פוגת, והוא נגד המסורה: (נ) וירא ה', חסר פעל הנראה, והטעם כמו וידע אלהים (שמות ב'), הדביק השגחתו בהם לטובה, וכן הענין כאן: (נא) עיני עוללה לנפשי, המפרשים אמרו מה שאמרו, ואני לא ידעתי לכון המשך המקראות על פיהם. ולכן נראה לי דעת רעי ר' יואל, שאמר טעם עיני כאן; לא על הראות כי אם על המראה כדרכו לפעמים (ד"א געשטאלט דער אנבליק), וטעם עוללה כמשמעו לשון פעולה (ווירקען), אנא שהוא מבנין התפעל (קאנציונקטין), וטעם לנפשי כאן על הרוחני שבהרכבת הנפש (חויז אוין געמיטה), ויאמר המקונן הנ

עִירִי׃ (נב) צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃
(נג) צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ (נד) צָפוּ־מַיִם
עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ (נה) קָרָאתִי שִׁמְךָ
יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ (נו) קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־
תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ (נז) קָרַבְתָּ
בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ (נח) רַבְתָּ
אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ (נט) רָאִיתָה יְהוָה
עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ (ס) רָאִיתָה כָּל־

טאכטער! — (נב) מיר שטעללען מיינע פיינדע נאך, גלייך אייעם פאָגעליין, אונפערשולדעט; (נג) ענגטען מיין לעבען איין אין טיפער גרובע, אינד וועלצטען שטיינע הער איבער מיך. (נד) שאָן שלוג דאז וואססער איבער מיינען קאָפף צוזאממען, שאָן הילט איך מיך דער אבערוועלט ענטריססען. (נה) דא ריף איך דיינען נאהמען אן, אָ עוויגער! אויס דעם אבגרונדס טיפע, (נו) אונד דוא האָרטעסט מיינע שטיממע. אָ ווענדע אויך איטצט דיין אָהר ניכט אב, דא איך אום רעטטונג פלעהע! (נז) דער דוא זאָגסט מיר נאהע וואָרסט, אם טאגע דא איך צו דיר ריף, אונד שפראכסט: פירכטע ניכטס! (נח) דער דוא מיט מיינען האדערערן האדערטעסט, אָ גאָטט! אונד מיין לעבען אָפט פאָם אונטערגאנג בעפרייטעסט; (נט) דוא זיהסט אויך איטצט מיין אונגערעכטעם ליידען, אָ פיהרע מיין רעכט מיר אויס! (ס) דוא זיהסט איהרען

רש"י

לקדושה ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בבית הכלא: צמתו. אסרו כמו נומת הגידים [במסכת חולין] מבעד לצמתך [שיר השירים ד'] איסטרייטור בלע"ז: וידו אבן בי. על פי הבאר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי ואף על פי שנתנו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכה לא שתו לבם גם לצאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגו'. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו'. צפו מים. אומות העולם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי: (נח) רבת ה' ריבי נפשי.

באור

אתעסק ואצטער על צרת הכלל, אף כי צרתי הפרטי' עצומה מאוד, ודי לי להתעסק עמה. כי אם השביה על אחרי ומעמדי יפעול זה יותר בנפשי לצערה מכל בנות עירי, להיות מעמדי יותר רע מכלם, כי צוד צדוני וגו', ויובן מזה טעם ההעברה מן הכלל אל הפרט, כאשר זכרנו לעיל. וזכר בנות עירו, להיות הנשים כמו כל האנושי כח תסבלות ויותר להעיר הרחמנות בלב הרואה אותן במצוק, ואעפ"כ יפעול מעמדו עתה התכונה הזאת ביותר, הנה זה יורה על הפלגת רעתו: (נב) חנם, שב על אויבי (הרמ"בע) ויתרגם א"כ בל"א (דיא איר אוואָכסט פיינד זינד), ובעל הטעמים הסכים לדעתו. אמנם הרב אבן יחייא אמר ז"ל, יש ב' מיני צידים, או אשר יצודו חיות היער ועופות בגדולי הכלות למחייתם ולרכלם, או אשר יצודו כל צפור כל כנף לטייל ולא לתכלית אחר כי אינם צריכים לגוף הנצוד, וזה אומרו חנם ע"כ. ויהי' א"כ חנם תאר הפעל צדוני, כלומר על לא חמס בכפי, וכן תרגמתי: (נג) צמתו, לדעת הרד"ק ענינו לשון קשור ואסור כמו מבעד לצמתך, ויהי לפ"ז משקל צַמָּה על משקל גַּבָּב, ויתכן שזה

עשם לצמיתות, כלומר לקשר אמיץ ביד הקונה שלא יסור ממנו עוד, אבל בתורת כהנים מפרשו הוא ג"כ לשון פסיקה וכריתה מיד המקנה: בבור. כן אירע באמת לירמיהו הנביא כמו שנאמר וישליכו אותו אל הבור (ירמיה ל"ח). ויתכן שזה המעשה שבה הבורות הקנה הזאת, וכדפנת ואמר במחשכים הושיבני וגו': וידו, כתרגומו ורבינו, וכתב הרמ"בע שמו אבן גדולה על פי הבאר, או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי ע"כ: (נד) צפו מים על ראשי, הנכון שהוא ע"ד משל על הצרות, כי הכתוב אמר בפירוש שם, ובבור אין מים כי אם טיט. ולדעת קצת המפרשים הכונה על ליחות הטיט: נגזרתי, נכרתי, כמו אל אבן גזרה, והמה מידך נגזרו: (נה) קראתי שמך ה', הנה אמרתי כי בדרך טבע נגזרתי, כי אני נמנע ההצלה ועם כל זה בהיות בטחוני שלם עמך קראתי את שמך ה' מבור תחתיות, ואתה קולי שמעת שלא נכרתי עדיין, אתלי אל תעלם גם עתה אזנך לרוחתי לשועתי, כלומר כשאני אשוע אליך בעבור רוחתי, ולהצילני לגמרי מהבור הזה (מדברי הר"י ן' יחייא) וכן תרגמתי: (נז) קרבת ביום אקראך, כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי, ולאמור לי אל תירא, וכן רבת ימים שעברו עם ריבי נפשי וגאלת חיי ממש, הנה ראיתה עותתי גם בצרה הזאת שעותו בי אויבי, אז שפטה משפטי כאשר עשית כבר (מדברי רע"י), וכן תרגמתי: (ס) מחשבותם, ענינו וענין אשר

בחוצות האמנים עלי תולע חבקו אשפתות: (ו) ויגדל עון בת־עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו־רגע ולא־חלו בה ידים: (ז) זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר

בי טעמים

ביססען זאנסט צור שפייזע האטטען — פערשמאכטען אין דע שטראססען איטצט; דיא אין פורפור גראס געצאגען וואהרדען — זיא אומפאססען קאטהויפען איטצט. (ו) וואהרליך! דאז אונגליק מיינער פאטערשטאדט איזט גראססער נאך, אלס סדום'ס וואהלפערדיענטע שטראפע, דאז אין איינעם נוא דארנידער שטירצטע, פאן קיינעס פיינדעס האנד געקוועהלט. (ז) איהרע ערלען, גלענצענדער אלס שנעע, לויטרער דען מילך, דיא פארבע ראטהער דען פנינים, דיא פארם אויס

רש"י

עלי תולע. על בגדי צבועין. האמונים לשון ויהי אומן את הדסה [אסתר ב']: אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: (ו) ויגדל עון וגומר. פה עונותם מוכיח עליהם שגדול עונש משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה צרתה כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה, ויש מדרשי אגדה ואינה מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שרי' כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר השכן תואר מפתחים: עצם. לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר [פ' משפטים]

באור

מהלך לשבעה כי אם להתעדן בלבד ועתה אין להם די ספוקם. ויותר נכון שטעם הלמ"ד למעדנים כטעם הבי"ת ושתו ביין מסכתי: האמונים, המגודלים בנעוריהם עלי בגדי חופש, כלומר כל כך היו חשובים ויקרים, ועתה שוכבים ומתגוררים עלי אשפתות לרוב שפלותם. וטעם תולע, צבע אדום ונאמר פה עלם הדבר, והראוי עלי בגדי תולע: אשפתות. הנפרד אשפות כמו מאשפות ירים אביון, ויהי הקבוץ הראוי אשפותות אלא שקל להם להמיר הנח בדגש (ר"ס ז' מלך), וטעמו אתרים של צואת ובגללי אדם. ואמרו כותבי המסעות כי כן דרך העניים בארצות המזרח, לאסוף הדומן בבתיהם מי שיובש, ויסיקו בו במקום העץ (ועפ"ז יובן פירוש המקרא ביחזקאל (ד' י"ב) והוא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם)· ויש מהעניים אשר אין להם בית מנוח ללון יתקבצו שם אצל האשפתות להיות להם למחסה ולמסתור. וזה שאמר פה חבקו אשפתות, לגודל מצבם הרע. וטעם חבקו יש מפרשים שהוא כמו ויחבקהו (אומארמען), ויאמרו מרוב השמחה שמצאו מקום אחד לשבת יחבקוהו. ויש אומרים שהוא כמו חובק את ידיו (צוזאממענדריקען): (ו) ויגדל עון, הנכון בשם הזה ומבירו כמו שפירש הרא"בע ז"ל יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע, וכן גדול עוני מנשוא (ועיין הבאור שם להרמב"מן ז"ל) והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדול' מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת נחיל ע"כ, ויהיה לפ"ז חלו מלשון חיל אחז, דהיינו קודם שנהפכה לא הותה בצרה כלל, אבל פה הקינה ושבנו לרות רבות טרם בא קלה, שהם הרעב והחמ המליק, וכמו שמבאר בפ' שלאחריו זכו נזיריה וגו', שכל כך נשתנה מראיתם מרוב צרותם. ורש"י פי' ולא חלו ידי האויב, כטעם יחולו על ראש יואב, וכטעם הב' שהבי' הרא"בע. כלומר שלא סבלה שום צרה ועוני מן האויב, שישמח להמשיך הצער ולהכאיב, וכן תרגמתי: (ז) נזיריה, נזר וכתר, ואני אומר נזירים ממש וגו' (רש"י). והאמת שטעם זה על כל הפורש מרוב השמן, ולכן נקראו גם החשובים והיקרי' שבעם בשם נזירים: עצם, לשון מראה, כמו וכעצם השמים לטהר קולר בלע"ז (רש"י), ובל"א (פארבע): מפנינים, יש מפרשים להיותם מה שקוראים בל"א (קאראללען), ואם שאין לבע האדמימות להם מקום קים, להיות' נמצאים ג"כ שחורים ולבנים, יהיה הטעם, אדמו מפנינים אדומים, כי הם יאדימו מאוד. ואיזה מהמעתיקים אמרו שהוא (קארפונקעל) כי מראהו אדמדמת. וטעם השם נראה שהוא נגזר מן פנים, כלומר שהדבר הזה מזהי' כל כך שהרואה' בתוכו יראה פניו· אמנ' אחרי שאין בידי המעתק' הנכונ' הנחתיו בלי תרגום כלל, כדרך המתרגם המשכיל הרמב"מן ז"ל: ספיר, רבים חולקים בענינו, אם הוא האבן אשר יקרא עוד היום בלשוננו (זאפפיר), או שהוא אבן אחר ויקרא (קריסטאל), או האבן שיקרא הנקרא (דעמאנד) ועיין מזה בס' נת"ש להרמב"מן ז"ל (שמות כ"ד): גזרתם. לדעת הרא"בע פ"ס מפנינים מוסבת אחרת עמם, והראוי מספיר, וטעמו כאלו נגזרו מספיר וכמו שאמר הרי"ו ז' יהיה בהיות, שהיה להם מן השלימות בבריאה במינם מין האדם, והיו גבורים וחזקים כראוי תולך כאלו ספיר גזרתם. והמתרגם האחרי תרגם פרלפיהון, וכן משמע דעת רש"י ז"ל. ולדעת רעי ר' יואל הוא שם לאחר כל הגוף (דיא פארם, דער שניטט), שהיה להם שלימות היופי בדמות כל האברים כאלו התמונות המלאכתיות מלאכת חרש וחושב אשר נגזרו מספיר, והנה על השאלת אמראה אמר הכ

גִּזְרָתָם׃ (ח) חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ
בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃
(ט) טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם
יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ (י) יְדֵי נָשִׁים
רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר
בַּת־עַמִּי׃ (יא) כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן
אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ (יב) לֹא
הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ כֹּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר

ב׳ טעמים וכל כ׳

סאפיר געשניטטען גלייך; (ח) אך! איהרע געשטאלט איזט פינסטרער נון, אלס קאהלענשווערצע; מאן ערקעננט זיא אין דען שטראסען ניכט; איהרע הויט, אויסגעטראקנעט גלייך דירדעם האלצע, קלעבט אן איהרעם ביינגעריפפע. (ט) בעססער זינד נאך דיא דעם פיינדעס שווערדט געטאדטעט, אלס דיא דער הונגער ווערגראפט; דיא ערשלאגען אין איהרעם בלוטע שוואממען בעססער, אלס דיא מאן פעלדפריכטען גלייך פערצעהרטע. (י) צערטליכער מיטטער הענדע, קאכטען אייגנער קינדער פלייש, דאז צום לאבזאל איהנען דינטע, אין דער נאטה מיינער פאטערשטאדט. (יא) זא האט דער עוויגע זיינען צארן אויסגעלאססען, זיינען ברעננענדען גרים איבער ציון אויסגעשיטטעט, אונד איין פייער דארט אויפלאדערן לאססען, דאז אללעם פערצעהרט, ביז אויף דען גרונד. (יב) ניא מאכטען קאניגע עס גלויבען, דער וועלט בעוואהנער קיינער, דאס אין ציון׳ס פעסטע טהארע

רש"י

קי"לר בלע"ז: (ח) משחור. הוא פחם: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים וגומר. חללי רעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על הגחלים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרשו זב הרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. מפרשים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשו. ותאוסס: (י) לברות. למאכל כמו לא ברה אתם לחם [שמואל ב׳ י"ג] להברות את דוד [שם ג׳]: (יא) כלה ה׳ את חמתו. אשר בענה בו כמה שנים עתה

באור

משחור וגו׳, וגבר השחרות תמונתם אחר יגם וגו׳: (ח) צפד, נקמט ונתחבר ואין לו דמיון (רש"י): יבש היה כעץ, לדעת קצתם מוסב על העצם ולדעת קצתם מוסב על העור הזכר, שאחרי שנתיבש נדבק על עצמם, והוא הנראה נכון: (ט) טובים היו וגו׳, לדעת רוב המפרשים חללי רעב המתים מרעב, וטעם הכתוב לפי שחללי חרב מתים פתאום מבלי סבול מקודם צרות רבות ורעות, אבל חללי רעב סובלים צרה שיתומו תחלואים שונים ויגוון רב, כנראה ממראיתם שזכר בפ׳ הקודם. אמנם למה שאחר חללי רעב ולא מתי רעב שהוא המורגל, נראה נכון כפי מה שנאמרו הרג אבן יחייא, על הנהרגים מחמת הרעב לאכילה, וכמו שזוכר ידי נשים רחמניות וגו׳, ואמר הטעם כי יותר כבוד הוא למת להיותו נהרג מזולתו אחרי הלחמו כגבור בעד נפשו, מהיותו נאכל כבהמה, ועי"ז יש לפסוק תלונת מאמר הסמוך׳ רכמו שנאמר: שהם יזובו וגו׳, לדעת קצתם מוסב כל המאמר על חללי חרב שהם יזובו מדוקרים דם טוב ויפה ע"י תנובות השדה שאכלו, ולדעת קצתם מוסב על חללי רעב, וטעם מדוקרים מבוקעים, רטעם מתנובות מחוסר תנובות ושעור המקרא טובים שיזובו מדוקרים מלסבול חוסר תנובות שדי כזה, חסר בעבורן ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וכו׳. אמנם אם נאמר חללי רעב כהדעת שהבאנו לעיל, על הנהרגים בעבור הרעב לאכילה, יהי׳ המאמר הזה כפל ענין של המאמר הקודם לו כזה, טובים אשר הם יזובו מדקרים, הם חללי חרב, מאשר הם תנוב׳ שדי, כלומר חללי רעב הנאכלים כתנובות שדי. ודרך הלשון להחסיר לפעמים כ"ף הדמיון להפלגת הדמיון לאמור כי הוא זה ממש, וזהו דעת רעי ר׳ יואל, וכן תרובתתי אם שאני לא כן אדמה: (י) לברות, מקור או שם מקוצן מן ברה (רד"ק), וענינו לאכול, כמ ולא ברה אתם לחם ולהברות את דוד (רש"י), וענין שורש זה איננו נופל כי אם על אכילה מועטת להשיב נפש אחרי שעבר זמן רב בלי אכילה נפה או אחר התענית, ולכן נאה מאוד לשמש בו בשעת הרעב, רכדמתרגם בל"א (לאבזאל). וכנוי למו שוה לזכרים ולנקבות: (יא) כלה ה׳ את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותו בהנקמו מהם (רש"י): ויצת אש, כמשמעו, שהוא מוסב על חרון אפו: (יב) לא האמינו, לא ניירו במחשבתם ולא עלתה על לבם שיוכל צר ואויב לבוא בירושלים, כי שיא היתה תמיד רבתי בגוים ושרתי במדינות. ואמר אחד מן חבריא, שטעם צר כאן מענין במצור ובמצוק, וכמו ושנה

בַּגּוֹיִם׃ (כא) שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶת
בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי
וְתִתְעָרִי׃ (כב) תַּם־עֲוֺנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף
לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֺנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־
חַטֹּאתָיִךְ׃

ה (א) זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה וּרְאֵה
אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ (ב) נַחֲלָתֵנוּ
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ (ג) יְתוֹמִים

יושבתי כ׳ הביט כ׳

בארבארען אונס ערהאל־טען קאָננטען. (כא) פֿרייע דיך נור, טאָכטער אדום! אימּמערהין פֿראָלאָקקע, בעוואָהנערין דעם לאנדעם עוץ! אויך אן דיך קאָממט ער איינסט, דער קעלך, אויך דוא טוימעלסט דאן בעטרונקען אין אבגרונד הין. (כב) דיינע שולד איזט נון געביסט, טאָכטער ציון! ניכט מעהר ווירד אינס עלענד ער דיך יאָגען; אבער דיינע גאָטטלאָזיגקייט אהנדעט ער נאָך, אדום, ענטהיללט דיינע באָזהייטען אללע! —

ה (א) געדענקע אָ הערר, ואס עהעדעם וויר האטטען! אונד שויע הער, אויף אונזער עלענד איטצט, (ב) אונזער ערבלאנד איזט בארבארען צוגעפֿאללען, אויסלענדערן אונזער אייגענטהום. (ג) פֿאטערלאזען וואיזען גלייכען וויר, אונזרע מיטטער פֿערלאס.

רש״י

בדברי הימים ויקונן ירמיהו על יאשיהו [ד״ה ב ל״ה]: בשחיתותם. בגומות שחפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיאי כמו ותער כדה [בפ׳ חיי שרה]: (כב) תם עונך בת ציון. נקית על כל חטאותיך לא יוסף להגלותך מגלות אדום ולהלן עוד:

באור

בשחיתותם, מענין שחתו לי שחת: (כא) ששי ושמחי, הלווי הזה אינו ע״ד תלוה רצונית כי אם דבק בגוים, ר״ל שישי ושמחי ותראה מה יקרך באחריתך (ר״ס ן׳ מלך): בת אדום, רש״י כתב נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים. אמנם הנכון כמו שכתב הראב״ע כי אדום הי׳ את יהודה וביום מפלתם שמחו, וכן נאמר (תהלים קל״ז) זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים האומרי׳ ערו ערו עד היסוד בה, ובנבואות יחזקאל (פרשה ל״ה), נאמר על אדום יען היות לך איבת עולם וגו׳, ובנבואות עובדיה נאמר ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו וגו׳ גם אתה כאחד מהם וגו׳ וכל הפרשה שם: עוץ, שנים הם והם ארמים (ראב״ע), ולא ידעתי טעמו, כי אם כונתו על ארץ איוב, הנה הוא בעצמו אמר שם שהיה בארץ אדום, ונקרא המדינה הזאת עוץ בשם עוץ שהי׳ מאלופי אלופי עשו כדכתיב (בראשית ל״ו) אלה בני דישן עוץ וארן. ובאמת נמצא בכתוב עוד שני אנשים בשם זה, האחד עוץ בן שם, ועוד בן נחור שהי׳ ג״כ ארמי, ולכן יש להגיה דברי הראב״ע כזה עוד שנים הם והם ארמים: גם עליך תעבור כוס, משל כוס התרעלה על משפט האומות ידוע אצל הנביאים, והטעם בהיות שאחרי אשר בגד ובזה בוזי אחד מאחד, ותדון לבו הפיתוי להוסיף חטא על חטא ורשע על רשע, עד שיסבב עליו העונש, הנה עקב החטאים האלה בנפשותם, ידמה בזה כשכור אשר היין יגיל רוחו ולא ידע מה יעשה ואנה ילך. ולא ינוח כי אם אל לכל מעשה מסוכן ולכל מקום סכנה עדי יפול נאחז מן השתיות: ותתערי, ותקיאי כמו ותער כדה (רש״י), כי דרך השכור להקיא אחר שנשתכר הרבה. ויש מפרשים שהוא לשון גלוי ע״ד וישכר ויתגל בתוך אהלו, כלומר תגלה חרפתך. ורבי ר׳ יונה אמר לפי שאמרה בת אדום לאויבי ירושלים ערו ערו עד היסוד בה כנזכר בכתוב, ואמר המקונן לה כי אז תשכרי ותתערי את בעצמך ע״י מעשיך הרעים. כמו שזכרנו לעיל, וכן תרגמתי: (כב) תם עונך, נקית על כל חטאתיך (רש״י), וטעם עונך תרתי משמע, חטא ועונש: לא יוסיף להגלותך, מגלות אדום ולהלן (רש״י), כתב זאת לשיטתו שהנאמר לעיל על חורבן בית שני. והנכון כמשמעו, וכמו שכתב רד״ק ז״ל בעצמו כבר נקית ולא תלקה עוד, אבל עונך בת אדום תפקד עוד, ועדיין מוכנת רעתך לבוא. ויש מפרשים להגלותך, כמו לגלותך בפיעל (אויפדעקקען), ושעורו לא יוסיף ה׳ עוד לגלות לך על עונך, הפך מה שאמר אח״כ על בת אדום גלה על חטאתיך:

ה (א) מה היה לנו, לפי פשוטו פירושו זכור ה׳ הטוב אשר היה לנו בימי קדם וראה׳ חרפתנו עתה, איך הושלכנו מאגרא רמה לבירא עמיקתא. והראב״ע כתב שטעם כל הצרה שעבר׳ עלינו קודם הגלות ואחר פ׳ שאנחנו בה ע״כ. וטעם הקינה הזאת כבר אמרתי במ״הם, שנתיסדה להיות לחוק לתגרם אחר החורבן או בעבור היהודים אשר נשארו בארץ תחת גדליה בן אחיקם, או בעבור היהודים אשר ברחו לארץ מצרים: (ג) יתומים, ועוד היינו עם הבנים עלובים כאלו יתומים היינו ואין אב, ידוע שמנהג משפחת

הָיִינוּ וְאֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת: (ד) מֵימֵינוּ
בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ: (ה) עַל צַוָּארֵנוּ
נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח־לָנוּ: (ו) מִצְרַיִם נָתַנּוּ
יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם: (ז) אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ
וְאֵינָם וַאֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ: (ח) עֲבָדִים
מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם: (ט) בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא
לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר: (י) עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר

אין כ׳ לא כ׳ אינם כ׳ אנחנו כ׳

נען וויטוועןָ. (ד) אונזער וואססער מיססען פיר געלד וויר טרינקען, אייגנעס האָלץ אונס טהייער ערקויפען. (ה) אויף אונזערעם האלזע שאָן, ווירדס נאָך אונס אבגעיאגט; דיא מיהע וואר אונזער — דער גענוס אין רוהע ניכט. (ו) נאך מצרים רייכען וויר דיא האנד — נאך אשור הין — דאס זיא מיט בראָט אונס זעטטיגען. (ז) אך! אונזערע פעטער זינדיגטען — זיא זינד ניכט מעהר; אבער וויר, וויר ביסען בייא אונזערער שולד אויך איהרע מיסֿ. (ח) שקלאפען זינד אונזערע בעהערשער נון, אונד נימאנד רעטטעט אונס אויס איהרער האנד. (ט) מיט געפאהר אונזרעס לעבענס האָהלען וויר שפייזע אונס, פאָר דעם קריגסשווערדט אין דער וויסטע; (י) דארום ברעננט וויא אָפענ-

רש״י

ה (ד) מימינו בכסף שתינו. שהיו ירלים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיו קונים מהם בכסף: (ה) על צוארנו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגענו בידינו כי האויבים נוטים וחוטפים הכל במסים ובגולגליות ולארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורולה לעמוד מושיט יד למי שאללו לעזור לו ואף כאן לאלרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביעונו בלחם: נתנו. כמו נתננו דגשות הנו״ן תשמשת במקום נו״ן שנייה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך [ד״ה א׳ כ״ט] וכן ונתנו את בנותינו לכם [בר׳ ישלח]: (ט) בנפשנו נביא לחמינו. בסכנת נפשינו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו. נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו [בר׳ מקץ] ובלשון תלמוד יש הרבה

באור

האב בעבור היתומים (הרא״בע), כאלו אמר ואין לנו אב אחר תחת אבינו המת. והנכון כמו שתר׳ התרגומי הווינן מתילין ליתמין דלית להון אבא, כי יש יתום מאב ויש יתום מאם, וכן אומרים בל״א (פאטערלאָזע וואיזע), וכמו שאמר הרד״ק ז״ל: אע״פ שאבינו חי יתומי׳ היינו כאלו אין לנו אב ע״כ, וכן אמר אמותנו כאלמנו׳ ולא אלמנות: (ג) מימינו וגו׳, ידוע בארץ המזרח מקבלים מים בבורות ובארות לשתו׳ ולכל איש ואיש יש לו בור מיוחד בביתו, ולכן אמר מימינו אם נשת׳ עתה לריכי׳ אנחנו לתת כסף מחירם: יבאו, העלים לנו במחיר, וכן אומרי׳ בל״א (עם קאָמט איר זעהר טהייער): (ה) על צוארנו, ואם אנחנו מביאי׳ המי׳ או העלי׳ על לוארנו הנה רדפנו ויגענו אנס כי לא ינוח לנו מה שהיינו מביאי׳ (הרא״בע) או שיגזלהו מהם, או שישליכוהו להקל הניסה: יגעני, הנה היגיעה היה לנו אבל הדבר אשר יגענו בעבורו לא הונח לנו, מלשון וְהִנִּיחוּ יתרם לעולליהם (תהלים י״ז), שורש שניהם ינח. כי כן נאמר מן יצב הציב. אף כי מלינו וְהֻנִּיחָה שם (זכריה ה׳), הנה ביולא בזה כבר מלינו יום הֻלֶּדֶת את פרעה (בראשית מ׳), ובמקום אחר כתיב ביום הוּלֶּדֶת אותך יחזקאל י״ו): (ו) מצרים נתנו יד, דרך אדם הנופל ורולה לעמוד מושיט יד למי שאללו לעזור לו ואף כאן למלרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביעונו בלחם (רש״י). והנכון מלרים ואשור נתנו יד לשבוע לחם מחוסר בל, והפסק הפעל בין השמות ליופי המליצה: (ז) אבותינו חטאו וגו׳, מה מתוק בטעם המקרא הזה דברי אדונינו הרמב״מן ז״ל אשר הודיע לנו בכתוב ואף בעונות אבותם אתם ימקו (ויקרא כ״ו ל״ג), כי חלילה לנו לחשוב עון על האל ב״ה שיענוש הבנים בעבור עון אבותם לבדם, ואף כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, מדוע ואיך יחשוב האל התפץ חסד לאדם עון אשר לא חטא, די לו ואוי לו על עונו וחטאתו! אולם לדעת רבינו ז״ל נכונו כל הכתובים, ונכון גם מאמר חז״ל כאן כשאוחזין וכו׳ (עיין שם והפוך בה כי ע״י תעמוד על ענין עמוק עמוק מאוד, אשר עד בואו כשלנו בו כעורים באפילה), ובזה יפרק גם סתירת המקשים שראו בין הכתובי׳ במה שאמר אבותינו חטאו ולהלן הוא אומר אוי נא לנו כי חטאנו: (ח) עבדים, עבדינו נותני׳ מס לנו כאדונים משלו בנו (הרא״בע): פורק, תרגום ויוסע ופרק: (ט) בנפשינו, בסכנת נפשנו, וכן כי בנפשותם הביאום (ד״ה א׳ י״א) היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר (רש״י ורא״בע), והטעם כי שם היו נמונים האורבים והבוגדים, וע״י שאנו יראים לצאת לאסוף לחמנו עורנו כתנור: (י) נכמרו

מגילת קהלת

הקדמת המפרש הרמב"מן ז"ל.

לבאורי תורתנו הקדושה ארבע' דרכים. והם פשט, דרוש, רמז. סוד. כידוע. וכלם דברי אלהי' חיים. צדקו יחדו. ואין זה סותר לדרכי השכל והפשט' או זר ונפלא בעיני התבונה האנושית. כאשר אבאר בעז"הי. כי הנה לכל מאמר יש כוונה הנאותה לכל עניני האומר והשומע. והמסכמת עם גלגול והמשך הדברים הנאמרים בלי עודף ובלי מחסור. והיא הנקראת הכוונה הראשונה. ובאור הכוונה ההיא יקרא פשט. ועל הכוונה הזאת הראשונה אמרו רז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו: דרך הפשט או הכוונה הראשונה לשמור הטעמים ולא המלות. אין הבדל לפי ענינ' בין זכור לשמור. לא תחמוד ללא תתאוה. כי הגדלה בהם על פי הכוונה הראשונה, ענין אחד בעצמו כאשר באר הרא"בע פרשת יתרו. ורשות לבעל הלשון להשתמש בשמות נרדפי'. או במאמרי' מתדמי' המובן כטוב בעיניו. ואף שלפי האמת לכל שם משמות נרדפים ענין מיוחד. אשר בו יבדל מחבירו עד שלא ימצאו שני שמות המורים על ענין אחד בעצמו. בלי שום שנוי בחק ודיוק או הבדלה בלב מלבדי הדבור. ומכ"ש שלא ימצאו שני מאמרים מתדמי המובן מכל וכל. הנה לפעמים ההבדל ההוא דק מאוד. עד שלא תהי' בו תועל' כפי הענין, או שיכבד על המדבר או על השומע להשגיח בכל מלה ומלה. ולהכריע אם היא היותר נאותה אל הכוונה על פי הענין ההוא הדק. ואז ישתמש האומר באחת משני שמות או מאמרים נרדפים בלי דקדוק כי אם בהרחבה ובהקל על הלשון, וכן פעמים שישתמש בהם לצחות המליצה. אם לכפול הענין במלות שונות כדרך המשוררים. או שיביאהו צורך המאמר להזכיר שתים או שלש פעמים ענין אחד. ולא יהיה מיופי המליצה להזכירו בתיבות שונות. כידוע לכל מתחיל במלאכת המליצה והשיר. מעתה המדבר הטבעי הוא על הרוב שומר הטעמים ולא מלות. וכן הנביא או המדבר ברוח הקדש. כוונתו הראשונה ובשמור הטעמים. בשמירה מיוחדת. ובסדר המלות ע"פ יופי הלשון ולצחות המליצה והשיר. מבלי ליחד כוונה או ענין נגלה לכל שנוי משנויי הדבור:

ואולם עת שידקדק גם המדבר האנושי והטבעי. ויפלס הוראת כל תיבה ותיבה במאזני צדק. ובלי הרחבה כלל. ואז ישתמש באחת מן התיבות או מן המאמרים מתדמי המובן. לא בדעתו שדומה לו בדקדוק וכוונה. לא על דרך המקרה וההזדמן או הצחות. כי אם לרמוז ולהורות על ידו ענין מיוחד אשר לא ירצה או לא יתכן לבארו באר היטב. אם לאהבת הקצור או לתכלית אחר. ויהי' הנגלה בדקדוק ההוא כמו כוונה שנייה. יכוון אליה המדבר לא בעצם וראשונה. כי אם בדרך השכל והחדוד: המשל בזה אמר יהודה אל יוסף כי כמוך כפרעה. פירש"י ז"ל חשוב אתה בעיני כמלך, זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה וכו'. הנה הדרך הראשון יקרא פשוטו. והוא היה ודאי כוונת המדבר הראשונה. לפי שגלה מתוך המשך הדברים הקודמים והמאוחרים שהיתה דעת יהודה באמת לדבר משפטי' עם אדוני הארץ. אבל באימה והכנעה כראוי מדרכי המוסר והחכמה לגבר בארץ נכריה. לא לדבר אתו קשות ולהקניטו. וא"כ ודאי שרצה לשבחו באמרו כמוך כפרעה. ואולם אחרי שהשם הדברים ולא באר לאמור שר וגדול אתה. או חשוב בעיני כמלך. יתכן שהיתה כוונתו השנייה להזכירו שאף אם הוא חשוב כפרעה, הנה לא טוב הוא ממנו. ואפשר שילקה כמו שנלקה פרעה וכו'. וכן דרך הידוע לבלבל דבריו לפני שרים ונכבדי ארץ. ברצותו להוכיחם על פניהם. או להזכיר לפניהם דבר לא טוב בעיניהם. יסתיר דבריו בסתר השבח והרצוי. והמשכיל יבין את כוונתם השנייה ויתן אל לבו. ועתה אין ספק שיהודה דבר בזה עם יוסף כדרך המדבר האנושי הטבעי. ואעפ"כ הורה על כוונה השנייה הנאותה עד מאוד כפי הענין אשר הוא בו. אלא שמפאת המשך וגלגול הדברים אנו רואים שלא היתה זאת כוונתו הראשונה:

והנה המדבר בנבואה או ברה"ק אין ספק שלא יפול במאמרו דבר בלי כוונה מיוחדת. ואם יבחר באחת מהתיבות או המאמרים הדומים ירצה ויכוון בזה אל ענין. והוא א"כ לא לבד שומר הטעמים כי אם אף הדמיון והחילוף שבהם. וכל שנויי המאמר מקטנם עד גדולם יכונו אל כוונה שנייה ואם היא רחוקה לפעמים מעל הכונ' הראשונה, וביאור הכוונה ההיא השני' יקרא דרוש.

המשל בזה מלות זכור ושמור תחמוד ותתאוה שבדברות, אף שלפי הכוונה הראשונה הכלה בזה אחד, הנה אין ספק שלא נפל במאמרי השם יתעלה השנוי הזה על צד הקרי והזדמן כאשר באהרנו במדבר האנושי, לפי שהחכמה העליונה לא תעשה דבר מבלי תועלת ותכלית, וגם אין ליחס החלוף ההוא אל יופי המליצה אחרי שהכוונה לשנות הדבורים במשנה תורה כאשר הם בפרשת יתרו, לא להעתיק המליצה בחלוף התיבות. וא"כ ודאי שהי' כל זה לענין וכוונה מיוחדת להעי' את נפש המקובל והמשכיל על ענין אשר ידרשו באמת מדרכי הדרוש המקובלת באומה, וא"כ יפה דרשו רבותינו ז"ל ע"פ הדרכים ההם את השנוי והחלוף שבין דברות הראשונות לדברות האחרונות ובכל דבריהם אמת. אף שגם הכלל שזכר הרא"בע אמת, שהעברי שומר הטעמי' ולא המלות, כי לא דבר הרב כי אם בבחינת הכוונה הראשונה כאשר זכרנו, ואתה תראה שגם רבותינו ז"ל בעצמם פעמים שהזכירו את הדרוש, ואח"כ שאלו פשטיה דקרא במאי כתיב, כמבואר במקומות רבים מהש"ס. וא"כ לואי' אנו בדבור שחז"ל לא הרחיקו מעולם את הפשט והכוונה הראשונה העוזבת המלות ושומרת הטעמים, ואולם נתנו מקום גם לכוונה שנייה המדקדקת אחרי כל מלה ומלה אות ואות וגם על כל קוץ וקוץ, כי לא נפל בדברי אלהים חיים דבר על צד הקרי, בלי כוונה, כאשר לא ברא בעולמו דבר בלי תכלית מיוחד לו, כמבואר לכל משכיל:

והנה סימן לכוונה השנייה, שלא יהיה הענין הנדרש בו מסכים מכל צד עם כל עניני המדבר והשומע ועם כל המשך המאמר וקשורו עם הקודם והמתאחר, ופעמים שלא ישגיח הדורש ולא יתן אל לב. כי אם המאמר אשר הוא בו ויבקש לו כוונה שנייה ע"פ המדות שהתור' נדרשת בהן אף שלא תסכים הכוונה ההיא אל המאמרים הקודמים והמתאחרים כראוי וכן תמצא על הרוב בדרשת חז"ל, שלא יבארו על פיהם המשך הפסוקים וסדרם זה אחר זה, כי אם ידרשו על כל מאמר ומאמר לבדו ויבקשו לו כוונה שנייה, ואם אין ביניהם חבור וקשור. אין זה רחוק מדרך הכוונה השנייה כידוע לכל משכיל, ולכן תראה שרש"י ז"ל מאור הגולה ההולך בפירושו של התורה ונביאים וכתובים בעקבות הדרוש, ופעמים שיבאר כל כתוב וכתוב על ענין בודד ונבדל מרעהו מבלי המשך ודבקות ביניהם. כראוי לפי הכוונה הראשונה:

ואם הענין הנדרש איננו נמשך מדיקות התיבות והמאמרים כאשר זכרנו. כי אם ע"י ראשי תיבות. סופי תיבות. צרופים. מספרם. והנקודות שעל האותיות. ובכלל אם ידרש הענין מדיקות האותיות והנקודות יקרא בשם ההוא רמז. כמו בהבראם. בה"א בראם. עם לבן גרתי ותרי"ג שמרתי וכדומה: ופעמים שיהי' הענין הנדרש או הדמות ענין נפלא ראוי להסתירו ולהעלימו מן ההמון ולא לגלותו כי אם לסגולת האדם. ואז יקרא סוד:

ואחרי שאנו רואים מדרכי החכמה עליונה לכוון בפעולה אחת אל תכליות רבות כי זהו מגדר החכמה העליונה בכלל. ואנו רואים במעשה היצירה ובפרט באיברי בעלי החי שיוכרס כוון באבר אחד אל כוונות שונות. דרך משל ברא האף להריח. ולנשימה. ולדחות הליחה העודפ'. וליפות תואר הפנים. ברא האויר. לנשימת הבעל חי. להוליך הקול. לנשיבת הרוח. להולדת הגשם והטל. להעלות שלהבת. וכדומה. הרי אלו תועליות רבות במבוע אחד. וכן רבות. אם כן איננו רחוק שתכוון החכמה ההיא בדבור אחד אל כוונות רבות מתחלפות. וכלם אמת, וזהו אמרם חז"ל מקרא אחד נדרש לכמה טעמים. וכן אמרו בזוהר על פסוק מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, ורוח הבהמה וגו', אשר קשה הבינו לפי הפשט. אמרו האי קרא כמה גוונין אית ביה, והכי הוא כל מילי דאורייתא כמה גוונין בכל חד וחד וכלהו יאות. ופירשו את הפסוק ההוא בכמה מקומות על דרכים מתחלפים:

ותבין מזה איך יתכן לבאר כל הנאמר בנבואה או ברוח הקדש על כמה אופני הדרוש והרמז והסוד, וכלם ידבקו עם הפשט, שהוא היותר הכרחי מכל. אבל אין הבדל בין אמתות הפשט לאמתות הדרוש, כי אין ספק שכל מוצא שפתי המדבר ברוח הקדש. וכל תנועה מתנועו' שפתיו תכונן על ענין ותועלת מיוחד, ולא יהיה בהם דבר ריק, כאשר לא ימצא במעשה היציר' דבר נעדר מכל תכלית. ובכל גיד מגידי כנפי הזבוב ורגל הנמלה יש תועלת מיוחדת, אף שילאה השכל האנושי להשיגם בפרט, כידוע לחוקרים, ואם כן אין ספק שבכל מקום שדרשו חז"ל לפי דרכם, לא ברחו מן הפשט. ולא עזבו הכוונה הראשונה הנאותה להמשך הכתובים, כי אם ראו בחכמתם שדרך הפשט לא יספיק להבנת פרטי המאמר ודקדוקם כאשר זכרנו. דרך משל, אמר החכם (קהלת ט' ז') כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. אתה תרא' בבאורי להכתוב ההוא על דרך הפשט, שידבר לדעת מכחישי השארת הנפש, ולהם מקרה אחד לאדם ולבהמה במות זה כן מות זה, ואחרי שהחי הבהמיי היותר נבזה שהוא הכלב הוא חשוב מנבלת האריה

הקדמת המפרש הרמב"מן ז"ל:

הכלב בחיות הארץ, הנה לדעת המכחישים השאר אף בני האדם כן, היותר נגוע ומעונה נבזה ושפל אנשים הוא מאושר בחייו מן השלם שמתין האנושי אחרי המות, שהוא לדעתם כליון הנפש והעדרו. וזהו בתכלית הגנות והבטול. עיין בפירושי שם. ואם כן אין זה סותר. למה שאמר טוב יום המות מיום הולדו, כי שם ידבר לדעת בעלי הדת האמתית המאמינים בנצחות הנפש, ולהם המות לצדיק הליכה אל החיים האמתיים והאושר המקווה כאשר אפרש במקומו. אלא שרבי תנחום הדורש (שבת דף ל' ע"א) הקשה לזה הכתוב ממה שאמר שלמה ז"ל בעצמו, ושבח אני את המתים שכבר מתו, וטוב משניהם את אשר עדן לא היה' וגומר. שלפי הנראה גם שם לא דבר כי אם לדעת המכחישים שזכרתי, כמבואר שם בפירושי. ואיך ישבח לדעתם הנפסדה את המת או את הבלתי נולד, אחרי שלפי דרכם הכלב חי הוא טוב וגו':

והנה לפי הפשט הכתובים הללו יחדיו ידבקו, כי כן ענין הדעה ההיא הנפסדת, תסלף את דרכי השכל והמחקר, ותביא את בעליה במבוכה גדולה עד אשר לא ידע במה יבחר, בחיים או במות, כי אם יראה מכחיש ההשארה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש יתכן שיקוץ בחיים ויאמר טוב מותי מחיי, או יקלל את יומו, כאשר עשה איוב, כי רעות רבות וצרות ימצאוהו ואין מנחם, מחר ילך לבית עולמו וישוב אל האפס כשהי' באפס תקוה. ואם ישים אל לבו שאין רעה גדולה מההעדר והאבדון המוחלט. יכריחוהו דרכי השכל לבחור בחיי צער ויגון, ממות ואבדן הנפש. וכן פעמים שיאמר אל לבו עשה כל מה שבכחך לעשות אחרי שאין דין ואין חשבון, ופעמים שיתיאש מלעשות גדולה או קטנה. ויאמר לא לקלים המרוץ וגומר כמבואר בפרשה ט' מזה הספר, וכן יבהלוהו עשתונותיו ויקלעו את נפשו בכף הקלע מתהומה למורך הלב, ותמיד תהיה בלבו מריבה בין משפט השכל להמיית הטבע. ובאופן הזה אין שלום אמר ה' לרשעים כי לבבם כים נגרש השקט לא יוכל. וכן המבוכה הזאת אין להנצל כי אם בהאמנת ההשארה והגמול בעולם הבא, כאשר אבאר במקומו, וכאשר הארכתי בזה בחבורי על נצחות הנפש:

ואולם כל זה יאות לפשוטו של מקרא ולכוונה הראשונה, ואולם לא לחנם בחר המדבר ברוח הקודש במשל הארי' והכלב. אף שהוא ליפות המליצה, מכל מקום יתכן שיכוון בזה גם לכוונה שניה על דרך הדרש, והיא להורות שגם בעניני הדינים התוריי' התירו הטלטול בשבת לצורך הכלב החי, ולא התירוהו לצורך הגוף המת: ושלמה המלך ע"ה כאשר זכר מעלת הגוף החי מעל גוף המת במשל הכלב והארי' יתכן שרמז על מה שאירע לו עם גוף אביו המכובד בהפרד הנפש ממנו, וזה מה שדרש רבי תנחום שם במאמר ההוא:

והנה אנכי הצעיר נתתי אל לבי לפרש את המגלה הזאת על דרך היותר נאות לפשוטו של מקרא ולהמשך הכתובים והסדר, כי ראיתי שכל המפרשים שקדמונו כמעט שלא יצאו ידי חובת הפשט מכל וכל, ואני אומר זה אחרי בקשת המחילה מאת כבוד הגדולים ההם. לא מצאתי לאחד מהם פירוש מספיק לבאר המשך הכתובים על נכון, וכמעט כל פסוק ופסוק הוא לפי דרכיהם מאמר בודד. ודבר זה לא יתכן למחבר הדיוט ומכל שכן למלך החכם אשר העידו עליו שכל דבריו ברוח הקדש ולא די בהעדר החבור והסדר כי אף סתירות רבות נמצאו בדברי השלם הזה, לפי מה שפירשו בו רוב הפשטנים. פעם יחייב ופעם ישולל, פעם יצדיק ופעם ירשיע את הדבר ההוא בעצמו, עד שהרב רא"בע עמד על הסתירות ההן, בפסוק טוב כעס משחוק (קהלת ז'). ואמר אחרי שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו. ידענו שאין בדבריו ספק רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, והשיב על הסתירות ההן בדרך קצר'. ואולם לא נתקרר' דעתי בכל מה שכתב שם:

והן אמת שבפ' במה מדליקין אמר ר' יהודה בר' דרב שמואל בר שילת משמיה דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה וכו'. אבל אין ספק שכוונת חכמינו ז"ל שהם נראין כסותרים למי שיסתכל בהם בהשקפה ראשונה. ומפני הסכנה שיש בדבר לקלי הדעת בקשו חכמינו ז"ל לגנזו, והקדושים הללו בעצמם הורו לנו דרך להתרת הספקות והסתירות ההם, אמרו ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה. ומפרש רש"י ז"ל וכ"ש שיש לו עוד בינתיים. ואח"כ שקלו וטרו בבאור הסתירות, עד שכאשר בקשו לגנוז גם ספר משלי מפני דברים הסותרים שמצאו בו, חזרו ואמרו ספר קהלת עיינינן ואשכחינן טעמא, הכי נמי לעיינן. הנך רואה שלא החליטו חכמינו ז"ל ח"ו שיהיו דברי השלם ההוא סותרים אלו לאלו, כי זהו בתכלית הגנות לכל משכיל ומכ"ש למדבר ברה"ק. ומעתה מצוה עלינו להסיר

אגודות הספקות ולפתח חדלונית הסתירות אשר זכר הרב רא"בע באופן נאות לפשוטו של מקרא, ע"פ הדרך אשר הלכתי בו בבאורי כראוי למגאד ענין הכוונה הראשונה:

וטרם אבוא אל הבאור אקדים לך הכלל הידוע בהתר הספקות בדברי הספר הזה שלא כל שנאמר בו הוא דעת שלמה המלך ע"ה באמת. כי אם פעמים ידבר כנושא ונותן בדבר, שואל ומשיב כדרך החוקרים בבקשים, ויתחפשים אחרי האמת ע"י ההשכלה, לא יגיעו אל המבוקש אם לא ישמעו טענות הסותרות. ויקישו כל אופני הספקות ויפלשו בפלס ומאזני משפט דבר והפכו ויקרבו הסברות אחת אל אחת. עד שיבררו האמת מן השקר והנכון מן המסופק, ואחרי שאכן רואים שמחבר המגלה הזאת כתב על דרך החפוש והמשא והמתן בדבר. מהראוי שלא ייוחס אליו כי אם הגזרה אשר גזר בתחלת מאמרו, טרם יתעוררו הספקות והטענות הסותרות, והעילה בהסכמ' אחרי המשא ומתן ויגמר החקירה.*) וזהו מה שאמרו חז"ל מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה, ואם נמצא בינתיים דברים נראים כזרים וכסותרים לתורת אמת, מהראוי ליחסם אל חלקי הסותר, ויהיו דעת המכחיש או המסופק. למען ינצל החכם ההוא מאשם, ועל הדרך הזה פירשו בספר הזוהר את הכתובים בפרשה ג' מזה הספר. שהם דברים קשים נראים ח"ו כמתנגדים להאמנת ההשגחה והשארה שהם יסודי הדת האמתית אמרו לא אמר שלמה הני קרא מגרמי' כשאר איכון מלין. אלא אהדר איכון מלוי דטפשאי דעלמא, דאמרו כך, ומאי אמרי כי מקרה האדם מקרה הבהמה וגו' טפשאי דלא ידעין ולא מסתכלין בחכמתא אמרי דהאי עלמא אזיל במקר', וקב"ה לא אשגח עלייהו. אלא מקרה האדם ומקרה הבהמה. ומקרה אחד וגו' וכד שלמה אסתכל באיכון טפשאי דקאמרי דא, קרי להון בהמה. דאיכון עבדי גרמייהו בהמה ממש בגין דאמרין מלין אכין. ע"ש שהפרש המשך הכתובים הללו באופן קרוב אל הפשט, ואולם אני הצעיר נשאתי את לבי לפרשם על דרך אחר' כי אחרי שהתבוננתי בכל הפרשה ההיא מראשה עד סופה, היתה נראה בעיני משמעות הכתובים שהדבאי' היותר נכונה והיותר חזקה על השארות הנפש והגמול לעולם הבא היא מפאת החמס בעולם הזה, מקום המשפט שמה הרשע, וגומר דמעת העשוקים ואין להם מנחם וגו', כי המאמין במציאות האל והשגחתו לא ימלט מאחת משתי אלה. אם שיאמין שהנפשות השארנה אחר המות, ושיהיה אחרי כן עת משפט לכל מעשה אם טוב אם רע, או שייחס ח"ו עול וחמס בחיק האל הקדוש, וזהו ראי' שאין אחרי' תשובה, ואולם מתולדות הנפש וילידתה בעצמה אין הראיה חזקה כל כך, ואפשר שיכחיש המתעקש יתרון האדם, ויטעון רוח אחד לכל, עיין בפירושי שם. ולדעתי הפירוש ההוא יותר נאות להמשך הכתובים ומסכים למה שיבוא בפרשה ח', ט' מזה הספר, כי הדברים הנאמרים שם נראים בהשקפה הראשונה יותר קשים ויותר רחוקים מעקרי הדת האמתי, ממה שנאמר בפרשה ג'. ובעזר האל ית' יגעתי וגם מצאתי דרך ישר קרוב אל האמת לדעתי ליישב כל קשה בפרשות ההן ולפרש את דברי המלך החכם. באופן שלא יהיו סותרים ח"ו כי אם מחזיקים את יסוד הדת האמתי:

והנה רבותינו ז"ל שקלו וטרו בכוני' הנ"ל מאי דבריו סותרים זה את זה, כתיב טוב כעס משחוק וכתיב לשחוק אמרתי מהולל, כתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב ולשמחה מה זו עושה, לא קשי' טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים משחוק שמשחק הקב"ה על הרשעים בעוה"ז, ולשחוק אמרתי מהולל זה שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעוה"ב. ושבחתי אני את השמחה זהו שמחה של מצוה. ולשמחה מה זו עושה זהו שמחה שאינ' של מצוה וכו', נראה מדבריהם שפירשו מהולל לשון שבח, כמו שפירש"י ז"ל ולפי פשוטו של מקרא יהי' מלשון הוללות וסכלות, וכן נראה ממשמעות המשך הכתובים אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם זה הבל, לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וא"כ ודאי שכונה השחוק ואמר עליו שהוא דבר שאין בו ממש. אלא שחכמים ז"ל דרשו כן מאחר שהשתמש החכם בתיבת מהולל, שהוראתו פעם השבח והמעלה היתירה ופעם הסכלות ובעדר הדעת, משמע שהכוונה השנייה שבפעמים השחוק משובח. ואי אפשר לומר בשחוק של מצוה, כי כבר אמרו אין השכינה שורה לא מתוך שחוק כו' ופירש"י ז"ל שאין דעת השוחק מיושבת ואפי' אין בו לצון מכל מקום אין בו ישוב עכ"ל, נראה שכוון רש"י בזה לפרש מדוע שבחו חכמים שמחה של מצוה ולא שבחו שחוק של מצוה, וקאמר שהי' להם השחוק בבן אדם מגונה בכל אופן, מפני שהוא מטריד ומבלבל את דעת האדם, ודאה והתפלא שלא רבו חכמינו ז"ל לשבח את השחוק בבן אדם, ועם

---

*) ועיין גם בס' מנוח התורה להחכם מרהם שעמשר הייבהאקן הנדפס בנ"א דיסלינג תק"מ (1780):

הקדמת המפרש הרמב"מן ז"ל.

ב יחסוהו אל הבורא יתברך שמו. ואמרו לשחוק אמרתי מהולל, זהו שחוק ששוחק הקב"ה צדיקים, וכן הכעס, אמרו טוב הכעס שכועס הקב"ה עם הצדיקים וכו' לפי שהאדם ק או הכועס אין דעתו מיושבת עליו והוא בא על ידי השוחק והכעס לסכלות והוללות. הם מגונים בחקו. אבל השם יתעלה שמו לא יתפעל על ידיהם כלל, והוא כביכול שוחק וכועס במשפט ברצונו הפשוט, מבלתי חסרון או שנוי ח"ו באחת ממדותיו. וא"כ בכל מקום וב משבח את השחוק או הכעס יתכן שתשיבהו הכוונה השנייה אל השם ית' לפי שאלו ת הללו מנוקות מכל חסרון ומכל גנות, לכך דרשו חז"ל תיבת מהולל על שחוק הקב"ה צדיקים בעה"ב, ואחרי שהשחוק הזה משובח מאוד. מסיים ואומר לשמחה שאינה של מצוה ו עושה כי טוב למנוע את עצמו מן השמחה הגרועה ההיא. ומה שדרשו על פסוק טוב משחוק הוא מסכים מאוד לפשוטו של מקרא. כי הכוונה הראשונה שם, כאשר תראה רי בעז"ה, שאין העני היודע אשר ממנו דבר בפסוקים הקודמים. כעדר הטובה מכל וכל, יחשוב המון הסכלים, כי באמת לא ידע האדם מה טוב לו ממספר ימי חייו תחת השמש, ים תהיה הצלחתו הזמנית לרעתו, ועל זה אמר טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב, שאין הכעס כל עת רעה ולא השחוק טובה לאדם בהחלט, ופעמים שייטב הלב ברוע ם, אלא מפני שאין מהראוי לשבח את הכעס בבן אדם, מצד היות המדה הזאת טורפת פשו ומביאו לכלל טעות, כאשר אמרנו, לפיכך דרשוהו חז"ל על כעס ההשגחה על הצדיקי' ז. שאף אם יכעוס הקב"ה על העני היודע. ויראה לבני האדם כאילו הוא כעדר הטובה ך נגד החיים, הנה הכעס הזה טוב לו משחוק ששוחק הקב"ה עם הרשע המצליח לשעתו חלקו בעה"ז: ועתה נבוא אל הסתירות שזכר הרא"בע, ונשיב עליהם כפי דרכנו בבאור הכתובים, לפי פשוטו של מקרא:

ירה הראשונה בשמוש תיבת כעס, כתיב טוב כעס משחוק והפך זה כעס בחיק כסילים ינוח, וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה הסר כעס מלבך: שם הכעס הונח בלשון ב על רתיחת הלב וקנאתו על דבר העול והחמס, כי מטבע הנפש המשכלת שתרע בעיניה ת' עושק רש וגזל משפט וצדק, ותלבש רוח קנאה להנקם מאת עושה הרע. והעושק ההוא עושק אמתי או עושק מדומה, כי פעמים שיכעוס האדם על רעהו בחשבו שעשה לו חמס , ואינו כן, כי היה הדבר לטובתו, והכעס על העול האמתי הוא ראוי ומשובח מצד עצמו אד לכל משכיל, אלא שמצד התפעליות הלב לא ימלט האדם הכועס מעצבון וצער. ואין ו מיושבת עליו כראוי. וע"י זה מביא הכעס את האדם לכלל טעות כמו שאמרו חכמינו ז"ל. אוי לאדם שישתדל בכל יכלתו לשנוא הרע ולתעב את החמס ולהנקם מאת הבוגד בלי עליות ורתיחת הלב כלל, אם היה זה אפשר לילוד אשה. כי זהו מדרך הממוצע ששבחו , והכעס על החמס המדומה הוא סכלות, בא מחסרון ידיעה והוא על הרוב בחיק כסילי' שלא יבחינו בין עול וצדק. מעתה כל הפסוקים הללו נכוחים וישרים. אמר טוב כעס יק, כאשר זכרנו למעלה טוב שיכעוס העני החכם הנזכר בפסוקים הקודמים. ויתקצף בראותו ועושק. משחוק הרשעים המורים חצי מות ואומרים הלא משחקים אנו. ואולם בפרשה ז' על המתלונן נגד השגחת השם בעה"ז, ולא יתבונן לאחרית דבר, ומה יהיה בסופו. אמר ק הקודם טוב ארך רוח מגבה רוח. עיין מה שפירשנו שם, הוסיף ואמר אל תבהל ברוחך ס כי כעס בחיק כסילי' ינוח, כלומר אחרי שכל דרכי השם צדק ומשפט, הנה שלות הרשעי' י הצדיקים בעה"ז לא הי' עול באמת ח"ו, יתעלה השם מזה. אלא עול מדומה לבני אדם הדעת, לזה אל תבהל ברוחך לכעוס על מקרי בני אדם, כי לא ינוח הכעס הזה כי אם הכסילים. ומה שאמר (פרשה א') כי ברוב חכמה רוב כעס הוא לפי עניינו שאי אפשר שינצל מן העצבון והצער מכל וכל בראותו שיעשוק האדם את רעהו ויבלע רשע צדיק , וברוב חכמה ירבה האדם יותר את החמס ולזה יולד רוב כעס, כי אדם אחד מני אלף שימשול ברוחו תמיד ולא יכעוס. ואולם בסוף הספר הזהיר את האדם שישתדל להסיר מלבו, ולהתגבר על חמת הטבע בכל יכלתו. והבדל גדול יש בין מצות החכמה למעשה ם, כי החכמה מצוה לעשות טוב ולסור מן הרע בשלוה ותבחר דרך משל הסר כעס מלבך ע, הכוונה אחרי שהרשות נתונ' והכח ביד האדם, מהראוי לו לברוח מעצבון הכעס ועלבונו וכל, ואולם החכם האנושי לא ינוקה מחסרון מפאת אנושתו, והגדול מי שחטאיו מעטים. י שמדרכי החקירה והתבוננות להוסיף הרגש בנזק ותועל' ולהרבות הבחנה בין טוב לרע. והראוי שיאמר ברוב חכמה רב כעס וגו':

הסתירה השנייה שזכר הראב"ע, כתיב טוב אשר יפה לאכול ולשתות, והפך זה טוב ללכת אל בית אבל הנה לפי מה שאפרש המשך הפסוקים אין בזה סתירה כלל, ודאי טוב ויפה לאדם שיאכל וישתה וייטיב לאחרים בעמלו. משיעמול לרוח, ויאכל כל ימיו בחשך וכעס הרבה וחליו וקצף, ועם כל זה אין ההליכה לבית אבל כל עת רעה ולא ההליכה לבית המשתה כל עת טוב ואושר לאדם, וזהו לבד כוונת הכתוב במה שאמר טוב ללכת כו' כאשר אפרש שם בעז"ה:

הסתירה השלישית היא מה שזכרו חז"ל כתיב ושבחתי אני את השמחה, והפך זה ולשמחה מה זו עושה, וכבר הביאו כאן בשמחה של מצוה כו' כאשר זכרנו. ועוד מה שאמר ולשמחה מה זו עושה הי' בלותו למצוא תכלית הטובה והאושר לאדם בשמחה משתה ושירי' ואחרי אשר נסה גם את הדרך הזה, התחרט ואמר לשחוק מהולל ולשמחה מה זו עושה:

הסתירה הרביעית, כי מה יותר לחכם מן הכסיל, והפך זה יש יתרון לחכמה מן הסכלות. הנה ראיתי בספר הזוהר על הפסוק הזה האדון רבינו הקדוש לפשט, והוא פלא, רבי חייא פתח ואמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות וגומר בכמה אתר אסתכלנא במילי דשלמה מלכא ואשגחנא בחכמתא סגיאה דיליה ואסתיר מלוי גבו לגו היכלא קדישא, האי קרא אית לאסתכלא בי' מאי אמר וראיתי אני וכי שאר בני עלמא לא ידעי ולא חמאן, אפילו מאן דלא ידע חכמתא מן יומוי ולא אשגח בה ידע שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, והוא שבח גרמיה ואמר ראיתי אני אלא הכי תאנא כו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כלומר מן הסכלות ממש אתי תועלתא לחכמתא דאלמלא לא אשתכח שטותא בעלמא לא אשתמודע חכמתא ומלוי, ותאנא חיובא הוא על בר נש דאוליף חכמתא למילף מן שטותא ולמנדע לה בגין דאתי תועלתא לחכמתא בגיני' כמה דאתי תועלתא כנהורא מחשוכא, דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהור' ולא אתיא פעולת' לעלמ' מיכי' כו' תקונא דחוורא מאי היא אוכמא ואלמלא אוכמא לא אשתמודע חוורא א"ר יצחק משל למתוק במר דלא ידע איניש טעמא דמתיקא עד דטעי' מרירא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא והיינו דכתיב [קהלת ז'] גם את זה לעומת זה וכו' ע"ש ואולם גם לפי מה שנפרש שם בעז"ה לפי פשוטו של מקרא אין בזה סתירה כלל, ואדרבא זאת היתה תמיהת החכם. ראיתי אני שמצד השכל יש יתרון לחכם מן הכסיל, ועם כל זה אני רואה שמצד המקרה שניהם שווים ומקרה אחד יקרה את כולם עיין פירושנו שם. ועוד שאמרו מה יותר לחכם מן הכסיל, הוא טענת המתלוננים כמו שנפרש בעז"ה:

הסתירה החמישית זכרוהו חז"ל ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב וגו' וכבר הארכנו בזה למעלה:

הסתירה הששית כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול, והפך זה כי עת לכל חפץ וגו', הארכתי במקומות הללו בפירושי. ועל פי דרכי שניהם לדבר אחד נתכוונו לאמת השארות הנפש והגמול לעוה"ב. ואמרו כי אין מעשה כו' פירושו אם אין מעשה וגומר עיי' שם. כי אין תועלת לכפל הדברים:

וכן בענין הסתירה השביעית והשמינית אם תסתכל בפירושנו שם, תראה ותבין כי אמרו וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל איננו סותר כלל לאמרו יש רשע מאריך ברעתו, כי הפסוק הראשון כמבואר מפסוקים הקודמים נאמר בלשון בתמיה, מדוע לא יגיע הרשע על מעט אל ההצלחה המדומה שהיא הטובה בעוה"ז ואריכות ימים כלל עיין ביאורנו שם. והוא א"כ בלתי סותר לאמרו יש רשע מאריך ברעתו, מלבד שהפסוק הזה ידבר מענין הנהגת המלכות כמו שביארנו שם. וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים מדבר על הטובה האמתית והצלחה בעוה"ב כמבואר מהמשך הכתובים שם. ובאמרו יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים ידבר מההבל שנעשה על הארץ. ורישי' דקרא יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים וגו':

והנה הקורא בפירושי זה יראה שלא נתתי את לבי אל חלוקת הפרשות כפי מה שלפנינו, ובדבר הזה הלכתי בעקבות המפרשים הראשונים שגם הם לא חשו אל הפסק הפרשיות. כי אין הסימני' הללו מקובלים בתורה, כי אם להקל על הקורא. המבקש פסוק או תיבה בתנ"ך. לא לשפוט על ידם באיזה מקום יתחיל הענין ואנה יסיים. כי אם רשות לכל מפרש להעמיד הציונים הסם כפי דרכו בבאור הענין, ואתה תראה מקומות רבים מזאת המגלה שאי אפשר לכל הפירושים שיהיה סוף הענין במקום הציונים, והנה בתחלה עלתה על לבי להעמיד סימני הפרשיות במקום הנאות לפי פירושי. אלא שראיתי במראה מקום בש"ס שהלכו המדפיסים בהם על פי הסימנים אשר לפנינו. וידאתי לשנות דבר שלא לטרוח על הקורא בדלותו למצוא את אשר

מבוא

האמת, ולפי תומו דבריו. הוא לא תנוח דעתו בכל עניני העולם ובכל עסקי האנשים. ובכל אשר עינו להביט ישים. לא ימצא דבר על תכונו, בכל אשר יעשה ויסכן. ימלא הטוב מעט והרע רבה עליו ומבטלו. ועל מלא כף נחת מלא חפנים עמל ורעות רוח. ומ"מ קרוב רבם אשר יטעם בקלה התענגות אשר בידו תבול בשלה ראש ולענה. והמשיב איש יודע ונבון דבר, מכלכל דבריו במשפט, מבקש לתקן אשר עות השואל. אם בסתירת דבריו להראותו הענין על הלך ההפך אשר ראהו השואל במום לבבו. או מורה ומאלף אותו לקחי דעת ומשלי זקנים. מנהג השואל לדבר בל' מ"ב, אני. כנשען על בינתו. והמשיב מדבר בענות נפש מורה. אתה. ועל אופן הזה סדור הספר דברי חליפות נושא ונותן. זה מתרעם ומתלונן מפריז ומכביד. לגזור דברים בלתי נכונים בחמת רוחו, והחכם באחור מניח שאון גלי המית הלעיג. וגודר פרצות השואל ומתקן הריסותיו. ולפי שאין ציונים ורשומים לדעת להבחין דברי השואל מדברי המשיב. ותחלת והפסק דברי כל אחד. ראיתי לסדר לפניך בלוח מקום התחלת והפסק דבריהם:

	מן פרשה	פסוק	עד פרשה	פסוק
חוקר	א'	א'	ד'	ט"ז
מודה	ד'	י"ז	ה'	י"א
חוקר	ה'	י"ב	ו'	י"ב סוף פרשה
מודה	ז'	א'	ז'	י"ד
חוקר	ז'	ט"ו	—	—
מודה	ז'	ט"ז	ז'	כ"א
חוקר	ז'	כ"ב	ז'	כ"ט ס"פ
מודה	ח'	א'	ח'	ח'
חוקר	ח'	ט'	ט'	ו'
מודה	ט'	ז'	ט'	י'
חוקר	ט'	י"א	ט'	י"ח ס"פ
מודה	י'	א'	י'	ד'
חוקר	י'	ה'	י'	ז'
מודה	י'	ח'	י"ב	ז'

והשאר הוא חתימת הספר

ואף גם זאת שהחכם סדר דבריו דרך ויכוח שואל ומשיב. אין דברי המשיב משיבים די השיב על כל תלונות הטוען המתנגד. ע"כ ישובו לפעמים שאלות השואל לא על. והשובת המשיב כאשר מעל. והיה זה מה שהביא הדבה לדבר בספר הזה ולהוציא עליו דבה רעה שהוא מרבה בגנות חיי האדם. בועט ובוזה בכל הנעשה תחת השמש. ובעסק האדם ישים תפלה. והוא מניח ספקות בהשגחה ובהשארת הנפש. דברים מפסידים לדת ולאמונה. ואשר יסודות יהרוס ולא יבנה. וגם בתלמוד נמצא קורץ עין לתת עלילות בו, וקרוב היה להסינו מתוך כתבי הקדש. אמרו (שבת דף ל') בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה ובמ"ר (ויקרא פ' כ"ח) העיקו יותר. מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות. לולא תחלתו וסופו דבר יראה. וכדי שלא יקשה, מה ישכן דגם מתוק לחיך המתלהם בתוכו חמת תנינים וראש פתנים, פי' רש"י, וב"ש באמלגו. אך בזה לא נרפה המחן הנראה לעינים. אבל עקר היושר על זה, כי החכם הלך במחקרו כפי מה שחייבו הענין שהוא בו. כי לא היתה השתדלותו וגם להבין יסודות הגיוני ומופתי הנדסי, אבל הדבר על נהוג שבעולם ואשר חזה בעצם דבר. ובעולם המתאוננים יותר מן המרוצים. והמתרעמים יותר מן המשופים. ורבני לב רבו על רבעי לב. כי הפגעים והתמורות ספו על התענוגים והשעשועים והרעות מלבד שהן כרוכות בעקבי החמר העלול להפסד. ירבו עוד בתבוכות האנשים וברוע מנהגם. ואולת אדם תסלף דרכו. ועל סדור העולם יזעף לבו. והמתבונן בזה, ישים הדברים בפי איש ואיש ע"פי שנות דרכו ותכונות אשר נתן לו. וכפי מליאותו בעולם המציאות. ומה זה איפוא התמה או התרעומות על החכם ועל ספרו, כי ישים פה לאיש שונים להדוף דברים כנגד האמונה. כי אחז האנשים כאשר תאמם, אבל לא בא לבזות ולהחליט דבריה', ולא להחזיק אותם בעדות נאמנות. ע"כ אין הדברים האלה מזיקים לדת ולא מפסידים לאמונה. ולא מקעקעים יסודי המדות והמוסר. והולך את חכמים יחכם, לקרות בהרבנים וביאור הרב החכם גר דורנו ר' משה בן מנחם זצ"ל כי הוא סקל המסלה ופנה כל מכשול וכל אבן נגף מספר הזה:

פתיחה

א (א) דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָֽםִ׃
(ב) הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת
הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָֽבֶל׃ (ג) מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם
בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ (ד) דּוֹר
הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָֽדֶת׃ (ה) וְזָרַח

איינגאנג.

(א) רעדען דעס פרעדיגערס, דעס דוד'ס זאהן, קאָניג אין ירושלים. (ב) אייטעלקייט דער אייטעלקייטען! ריף דער פרעדיגער, אייטעלקייט דער אייטעלקייטען, אללעס, אללעס אייטעל! (ג) וואס פיר פארטהייל בריננט דעם ערדענזאָהן דיא מיהע, דיא ער אונטער דער זאָננע זיך גיבט? (ד) געשלעכטער געהען אונטער, געשלעכטער ענטשטעהען, אונד דיא ערדע בלייבט איממערוועהרענד. (ה) דיא זאָנ־

באור המלות

א (א) קהלת, הוא שם פרטי כי אם תואר והיה שלמה כי לא היה מבני דוד מלך בירושלים כי אם שלמה, ונקרא קהלת על שם שהקהיל חכמות דברי מוסר ומליצות הרבה, (דער זאממלער) או על שם שהיה אומר דבריו בהקהל (דער פרעדיגער): (ב) הבל, דבר שאין בו ממש כהבל היוצא מפי האדם, (אייטעלקייט), ובא בחטף פתח לפי שהוא דבוק, והנפרד לא נמצאהו בכתוב, כי אם בשם נקודות הבל ובאחת לא תמצאנו משקל שם נקודות שישתנו בסמיכות ע"כ מוכרחים אנו לומר שגם כ"כ משקל נפרד הבל, כמו אבל, שבא בסמיכות כהבל, אם וסמיכות היחיד לרבים יורה על חוזק המאמר בענין שאין למעלה הימנו (אייטעלקייט דער אייטעלקייטען), כמו עבד עבדים מלכת.כים: (ג) יתרון, שם, ענינו (פֿאָרטהייל):

רש"י

א (א) דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. אלה הדברים אשר דבר משה. וישמן ישורון. דברי עמוס, שמעו את הדבר הזה פרות הבשן [עמוס ד']. דברי ירמיהו. שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו' [ירמי' ל']. אלה דברי דוד [שמואל ב' כ"ג]. ובליעל כקוץ מונד כלהם [שם כ"ג]. דברי קהלת. וזרח השמש כל הנחלים הולכים אל הים כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ובים שאין להם מתנת שכר כך שנוייה בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתבנות הטמה בסופה שוקעת. דבר אחר כל הנחלים הולכים אל הים מה תלמוד לומר בעובדי עבודת אלילי' נאמר שוטים המשתחוים למים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינם יודעין להבין כי אל שמקום שהנחלים הולכין שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכים לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקין ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש עד כאן: קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו אגור בן יקא [משלי ל'] שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלים. עיר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל: נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים. שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: (ג) מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קדומה אור שנאמר ותורה אור [משלי ו'] כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מגלה את מעשיו כי הדור הולך ומת אחר בא וכונס הכל מיד בניו בענין שנאמר בניו ירצו דלים [איוב כ']: והארץ לעולם עומדת. ומי הם שמתקיימים הענוים הנמוכים המגיעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר וענוים ירשו ארץ [תהלים ל"ז]. ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל כקדמוני ארץ שנאמר כי תהיו אתם ארץ חפץ [מלאכי ג']: (ה) וזרח השמש וגו'. כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית יתלך כל הלילה

באור

א (א) מכאן עד פסוק י"ג כמו פתיחה למגלה הזאת. וזכיר בה כללות הספר הזה ומה שיבאר בו: (ב) כל אשר תחת השמש רואים על הארץ הוא הבל תהו וריק שאין לתועלת קיומו. ואל תתמה שיאמר דבר אחד. כי הכל הבל, ואין תחת השמש ענין קיים ויש נאמן: (ג) כל תכלית בני אדם ועמלם ויגיעם הוא ושקר, כי הכל עבודה שמורה וערוכה בכל חלקי העולם, וכאשר הוו הדברים כן יהיה מראש ועד סוף. ולמה יעמול האדם כל הימים אשר הוא חי: (ד) דור, התחיל ביסודות הארבע', ואמר על הארץ שהיא יסוד העפר דור הולך דבלה ויסודו שלמתים ונבלי החיים וגופות גוי האדם אל העפר, ויונו מהם בעלי החיים ובני

הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ
הוּא שָׁם׃ (ו) הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן
סוֹבֵב ׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב
הָרוּחַ׃ (ז) כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם
אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם
הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ (ח) כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־

נע געהט אויף, דיא זאָננע געהט אונטער; שטרעבט נאך איהרעם אָרטע אונד ווירפט שטראלען דאהין. (ו) וויכט אוים גען מיטטאג, ווענדעט אונד נעהערט זיך דעם מיטטערנאכט, גלייכען קרייזגאנג העלט דער ווינד; נאך געמאכטעם אומלויף קעהרט דער ווינד ווידער צוריק. (ז) זאָ שטראָמען אללע פליססע אין דאז וועלטמעער; דאז וועלטמעער ווירד ניכט איבערפאָלל. נאך דעם אָרט, וואָהין זיא פליסען, ווערדען זיא שטעטס ווידער פליסען. (ח) אללע וועזען זינד אין טהעטיגקייט, ד'ער מענש פערמאג זיא ניכט צו בע-

רש"י

שואפת לבוא אל המקום אשר זורח. שתמול משם שתזרח שם גם היום: (ו) הרוח. רוחו של שמש שלנ"ט בלע"ז כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת [יחזקאל א']: ועל סביבותיו שב. גם מחר. כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סובב הולך. אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה בתמות מהלכתן ותקופת סובבתן אף הרשעים כל מה שהשמש זורח סופו לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לבוא אל מקום לחנתם (יואל ג'). ממקום התקופות באו ולמקום התקופות ילכו. וכן: (ז) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' [עמוס ה'] ומשיבן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס ומתוקן ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: (ח) כל

באור המלות

(ה) שואף, ענין התשוקה והשתדלות (שטרעבען):

באור

האדם, וע"י הסבוב הזה הארץ לעולם עומדת, כי כל הנפסדים ישובו אל העפר, והמתהוים יתהוו מן העפר: (ה) הידוע בטיב הטעמים יבין שמלת מקומו מוטעם בטעם סר גדול. שואף בטעם פזיר שתחת ממשלת הטפחה. זורח בטעם משרת. הוא בטעם סר קטן; והפירוש המקוטל על סדר הטעמים שאלו הוא כזה. כאשר יזרח השמש כן יבוא. ואל מקומו שם שואף זורח הוא, כלומר שאל המקום אשר יבוא בו, שם הוא שואף ומשליך גלגליו אליו במקום שהוא זורח. השנויי השמש שהוא יסוד האש גם הם בסבוב, מדובקים ונאחזים זה בזה, שקיעה וזריחה ושקיעה, כענין שתקנו בסדרי התפלה גולל אור מפני חושך וחושך מפני האור ובטעם שהשמש זורחת במזרח מיד היא משתוקקת ומשלכת גלגליה ומתמדת מרוצתה אל מקום השקיעה: (ו) ידבר על הרוח שהוא יסוד האויר, ואמר שגם הוא הולך ובא בסבוב, כי הרוח איננו כי אם תנועה חזקה שנולדת באויר שסביב לארץ, ואחרי שהאויר גשם דק שפוני לא תשאר התנועה על מקום אחד, כי אם תלך ממקום למקום עד שתשוב בסבוב אל המקום אשר ממנו התחילה. ולזה אם ילך הרוח אל דרום ישוב בסבוב אל צפון. ויתכן שידבר על הרוח הנוסב תחת חגורת המשוה, הידוע ליורדי הים, ההולך תמיד מהלך השמש, ובימי ניסן ותשרי ילך מן המזרח אל המערב, ובימות החמה יטה לצפון ובימות החורף יטה לדרום. ויהי' לפי זה הולך אל דרום וסובב אל צפון מוסב על השמש ועל הרוח, לפי שמהלך אחד לשניהם: (ז) כל הנחלים יבואו ממקורם ומעינם ברחם הרים וישפכו את מימיהם זה בזה עד שלסוף ילכו כלם אל הים הגדול הסובב את כל העולם, וא"כ ירבו מימי הים מעת הבריאה עד סוף כל הדורות הולכים ורבים בכל עת ובכל רגע ואעפ"כ הנו רואים שהים איננו מלא על כל גדותיו עד שיעבר גבול ויכסה ארץ. וא"כ ע"כ שגם סובב ילכו גם המים, וישובו מן הים שמשם הם שבים ללכת, אל הים. שהוא המקום אשר אליו הם הולכים. ויהי' זה אם שישובו המים במחילות תחת ההרים מן הים אל המעינים, או שתמיד יעלו נשיאים ואידים רבים מן הים אל הרקיע מחום השמש ושם רוב העננים, ואחר ישוב גשם ומים, וע"ז נאמר הקורא למי הים וישפכם, ומימי המעיינים מהגשם ובל הנחלים יבואו מהמעיינים, כמ"ש המשלח מעינים בנחלים, ואע"פ שמימי הים מלוחי' ומי הגשם מתוקים, הנה אחר העלות יעזוב את חלקי המלח הכבדים, ולא ישאו כי אם חלקי המי' המתוקים לקלותם, כמאמר חכמינו ז"ל ממותקים הם בעבים. ועתה הנך רואה שכל הדברים הטבעיים ושם היסודות הארבע שזכר החכם עפר אש רוח מים, הולכים תמיד בסבוב. נעולים ראש בסוף וסוף בראש כמאמר ס' יצירה נעוץ סופו בראשו וראשו בסופו, והם משתני' בכל עת ובכל רגע, עד אלא ישארו רגע אחד על ענינם. ואולם כל השנויים האלה סובב ילכו, עד שישובו אל המקום אשר היו בו בתחלה ללכת אל המקום אשר יבואו משם: (ח) כל הדברים כאלו הם יגעים ועיפים מעבודתם ומלאכתם

יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־
תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ׃ (ט) מַה־שֶּׁהָיָה הוּא
שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־
חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (י) יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר
רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר
הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃ (יא) אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם
לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם
שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃

פרשה א'

(יב) אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

שרייבען. דאז אויגע ווירד ניכט זאטט דעס בעטראכטענס, דאז אָהר ניכט דעס אויפֿהאָרכענס. (ט) וואס געוועזען איזט, ווירד ווידערקאָממען; וואז געשעהען איזט, ווירד ווידער געשעהען, עס ענטשטעהט ניכטס נייעס אונטער דער זאָננע. (י) ערשיינען אויך אָפֿט דינגע, וואָ מאַן זאגט: זיהע, דאָז איזט וואס נייעס! זאָ וואָרען זיא געוויס שאָן אין דען יאהרען דער פֿאָרוועלט; (יא) מאַן דענקט אבער דער פֿאָרהערגעגאַנגענען ניכט; זאָ וויא דער קינפֿטיגען אנדענקען בייא דענען פֿערלאָשען זיין ווירד, דיא איהנען פֿאָלגען. ערשטער אבשניטט (יב) איך, דער פרעדיגער

רש"י

הדברים יגעים וגו' לא תשבע עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת הלזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חדוש לא יראה אלא מה שהי' כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל ההוג' בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנא' דדיה ירווך בכל עת [משלי ה'] מה הדד הזה כ"ז שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף דברי תורה כך וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר' אלעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא ליקח תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר הי' בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש: (יא) וגם לאחרונים שיהיו. לאחרינו: לא יהיה להם זכרון. בדורות שיהיו לאחרונים להם. ומ"א פורש: כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר עשו למחות שנא' ולא יהיה שריד לבית עשו [עובדיה א']: (יב) אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו אינו מלך:

באור

התמידים אחרי שלא ינוחו ולא ישקוטו רגע אחד על מתכונתם והם תמיד הולכים ומשתנים בסבוב כאשר אמרנו, עד שאי אפשר לבן אדם לדבר ולבאר את כל זה בבטוי שפתים. ולא לבד היסודות שזכרנו כי גם רוח בני האדם כן, וחושיו כאילו הם יגיעים תמיד לא ינוחו, כי העין לא תשבע מלראות ותמיד היא בתשוקה גדולה לראות את אשר עדיין לא ראתה כידוע בנסיון וכן האוזן תאזין תמיד כאילו היא צמאה לשמוע ולא תמלא לומר די, וא"כ גם חושי בני אדם הם תמיד במלאכה בלי מרגוע ומשתנים בכל עת ובכל רגע: (ט) מעתה אחרי שכל הדברים הם בסבוב, ע"כ מה שהי' בעבר הוא שיהי' בעתיד, ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש כי כל הדברים ישובו אל מה שהיו, ומשם הם חוזרים חלילה כעגולה הסובבת. כי כל הנבראים ילאו להמציא עצם אחד ולהוסיף על מעשה השם או להכחידו עד שיהי' נעדר. רק כל מעשיהם דמות ותמונה, להפריד המחובר ולחבר נפרד, להניע הנח ולהניח הנע, וא"כ אין כל חדש תחת השמש: (י) ואם הי' דבר לפעמים שיאמרו עליו בני האדם ראה זה חדש הוא, אל תפן אל דבריהם, כי כבר הי' בזמן העבר טרם ילדנו לאויר העולם: (יא) ואולם ברבות הימים ישכחו הימים הראשונים, ע"כ יאמרו גם על דבר זה חדש הוא. וכן הדברים שיהיו בימים הבאים לא יהי' להם זכרון בעתים הבאים אחריהם, ועם בני אדם שיהיו לאחרונה: עד הנה דברי שלמה דרך כלל, עתה יחל לבאר פרט כל הדברים שיעלו על לב האדם כי הבל המה ותוהו. סוף כל התקוות, וכל העשתונות והמשא ומתן בדבר, אחרי אשר תשמע הטענות והתשובות, דבר וכותרו, הנה זה כל האדם את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כאשר יזכור החכם בסוף המגלה: (יב) אני קהלת הייתי מלך אשר לו הכח והממשלה לעשות כרצונו. וממלכתי על ישראל, אומה חכמה, ובעיר ירושלים המגדלת חכמים: (יג) והנה בתחלה נתתי את לבי לדרוש בחכמה ולחקור בתולדות הנבראים אשר נעשו תחת השמים כי החקירה מושכת את לב בני אדם, ובכל יחשבו בני

בירושלם: (יג) ונתתי את-לבי לדרוש ולתור
בחכמה על כל-אשר נעשה תחת השמים
הוא | ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות
בו: (יד) ראיתי את-כל-המעשים שנעשו
תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח:
(טו) מעות לא-יוכל לתקן וחסרון לא-יוכל
להמנות: (טז) דברתי אני עם-לבי לאמר אני

וואר קעניג איבער ישראל אין ירושלים; (יג) איך ווייהעטע מיין הערץ דעם נאכפארשען, אונד וואהלטע מיט ווייזהייט אונטערזוכען, וואס אונטער דעם הימעל געשיהט. אונזעליגער טריב! גאטט גאב איהן דען מענשען זיך דאמיט צו בעשעפטיגען. (יד) איך בעטראכטעטע אללע דינגע, דיא אונטער דער זאננע געשעהען, עס איזט אללעס איטעל, אללעס ווינדיגער געדאנקען. (טו) דאס פעהלערהאפטע איזט ניכט צו פערבעססערן, דאס מאנגעלהאפטע ניכט צו ערגענצען. (טז) איך

רש"י

(יג) ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה שנעשה תחת השמש ודינותי בה שכולו הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו: ענין. יש לפותרו לשון מענה ודיבור [משלי ט"ז] ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים. הניח לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו רועו עמים וחתו [ישעיה ח'] רוח עלכ"ע בלע"ז סוף המעשה בא לידי כלה בו: (טו) מעוות. בחייו לא יוכל לתקן משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהי' ישר מתחלתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות. עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו ידעתי

באור המלות

(יג) ולתור, ענינו החקירה והחפוש כמו תרתי בלבי (אונטערזוכען): ענין רע, משפט תיבת ענין בתוכרת בקמץ כמו ראיתי, את הענין, וזה נקוד פתח ע"כ בהכרח שהוא סמוך אל תיבת רע שלאחריו (געדאנקען אייגעם בעזען מענשען), ועיין בבאור הענינים: לענות בו, להתעסק בו, (זיך דאמיט צו טהון צו מאכען), ויש מפרשים מלשון עיון ומחשבה, והטעם אחד: (יד) ורעות רוח, שם על משקל דמות מנחי למ"ד ה"א מענין מפרים רועה רוח, והוא דבר שאין בו יש כמו הבל, ושבו ורעה אמונה (תהלים ל"ז), כולם לשון מחשבה, ויבא בספר הזה רעיון רוח. והכונה מחשבת הבל ותהו, (ווינדיגע געדאנקען) ואולי שהושאל שם רועה על הנפש המשכלת, כי המחשבה כמו מרעה נפש, אשר בה תרוה תתענג ותתעדן, (טו) וחסרון, שם בפעלם אניון, (מאנגעל): (טז) הרבה, שם בליר"י ושם הפועל הוא בחול"ם הרבות, תמורת הרבה

באור

האדם המחקיר' היה האושר האמתי למשכיל, והטוב הנכון, תכלית כל הטובות והתקוות, כאילו ימצא ילוד אשה שבע רוגז את המנוחה והמרגוע בחיק החקירה האנושית, ובאמת אינו כן, אבל הוא ענין רע, וכן אמת שהאלהים נטע בלב האדם את הענין הזה שיתורו וידרשו בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמש, ולזה הם מתשוקקים תמיד לדעת את אשר לא ידעו, להבין ולהשכיל את הנעלם מהם, אלא שהיתה כוונת הבורא שלא ימצא האדם מרגוע מנוחה ואושר אמתי בחיק החכמה והבחינה בילודים, כי החקירה לבדה לא תעשר את בעליה: (יד) אחרי, אשר ראיתי והתבוננתי בכל אשר נעשה תחת השמש מצאתי שמחשבות בני האדם בהם הם מחשבות הבל ורעיוני רוח, לא יועילו ולא יצליחו: (טו) ומזה, יתרון לאדם בכל תחבולותיו ועמלו, הנה אם יהי' דבר מעוות ומקולקל בתולדתו לא יוכל לתקין, ואם יהי' בו חסרון לא יוכל להמנות, כי אין בשנות הגזירה, וא"כ לשוא ימשוך מחשבות רבות למלאות החיסר: (ואפשר עוד לפרש שלשת הכתובים האלה עד הנה, על האופן הזה, שאומר שחקר בחכמה על העבודות האלהית אשר נעשית תחת כל השמים (חוץ מבקרב עמו ישראל בירושלים) לכל צבא השמים אשר לא לה' ה', וראיתי שאין בזה תועלת לבני האדם אבל הוא ענין רע המלאת איש רע אשר עזב אלהים לאם להתעסק בו, כאמור הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואמר עוד וראיתי את עבודתם לשמש שהוא אחד המשרתים הראשונים בעולם, וגם זה הבל ורעות רוח, כי לא יוכל לתקן מעוות ולא יוכל להמנות בו חסרון): (טז) אז, אמרתי עם לבבי הנה אנכי הרביתי החכמה בשני מיני הרבוי שהם הגדול

הערות

א (יג) ענין רע, עיין ב"את, ובכל זה רע תואר לענין, והתרגום דד"ם, כי אמינו זה שצריך לרוב בלשון שילערף והתואר אל התואר בענין השמילות, כמו אנשי בינה, בעלי קומה ודומה, ולכן לאון תיגם

הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת: (יז) וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הוֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ: (יח) כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב:

ב (א) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה

אונטערדרעטע מיך אל־זאָ מיט מיינעם הערצען פֿאָלגענדער געשטאַלט: זיהע! איך האבע מעהר וויזהייט ערלערנט אונד אויסגעברייטעט, אַלס אללע, דיא פֿאָר מיר ירושלים'ס טהראָן בעזאַ־סען. מיין גייסט האט פֿיל וויזהייט אונד קענטניס ערוואָרבען; (יז) נון מיין הערץ ענטשיידען זאָלל צווישען וויזהייט, קעננט־נים, טאָללהייט אונד אונזין, זעהע איך איין, דאס אויך דיס איין ווינדיגער געדאנקע איזט. (יח) יעמעהר וויזהייט, יע מעהר פֿערדרוס; יע מעהר קעננטניס, יעמעהר לײַדען.

ב (א) איך שפראך אלזאָ צו מיינעם הערצען: וואָהלאן! איך וויל דיך מיט דער פֿריידע פֿער־

באור המלות

נחולם, ונמלח ב"כ נכתוב נקמץ הרבה חרבה, והוא זר, ולא ימלא השם כי אם בלשון יחיד, וישתמש גם לרבים לפי שענינו הרבוי כמו כי הרבה יהיו (קהלת י"א ח'): (יז) הוללות, הוא הפך הדעת, והוליאה מדרך השכל, (טאָללהייט): ושכלות, נמסכה כל לשון טפשות, כתיב בשמ"ך בר מן חד כתיב בסי"ן ודעת הוללו' ושכלות, ענינו העדר השכל, (נאַר־הייט):

ב (א) אמרתי, ענין מחשבה: לכה נא, לשון זרוז והזמנה. (וואָהלאָן)! ולפי שההליכה זרות והוספה עללה, נאמר הזרוז בלשון הליכה:

רש"י

מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שאבא לידי מדה זו: אני הנה הגדלתי וגו': (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והסכלות: הוללות. שיגעון ועירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהולל במים [ישעיה א']: וסכלות. שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בה שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא לידי כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסי' ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי כתוב עלי נשיו הטו את לבבו [מלכים א' י"א] וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו סמך ועבר כמה דברים שנאמר נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל [משלי ל']:

ב (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשת' תמיד: אנסכה.

באור

והתוספה, כי על החכם המחדש דבר חכמה בשכלו, יאמר שהגדיל החכמה, ועל המלמד את החכמה לאחרי' יאמר שהוסיף חכמה, ויאמר אני הגדלתי והוספתי חכמה, על כל אשר עשו המלכים אשר היו לפני בירושלים: (יז) ועתה, שאני נותן על לב לדעת ההבדל שבין החכמה וההוללות והסכלו', ומה הוא היתרון לחכם מן הסכל והמהולל, ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח, שאין ביתרון החכמה הצלחה אמתית ואושר לאדם: (יח) כי כאשר ירבה האדם לתור בחכמה, כן ירבה כעסו ומכאובו, אם מצד קוצר דעתו והשגתו, יקוץ בחייו בראותו כי כל יגיעו וכל עמלו בחכמה ובדעת לא ישיגהו אל כוונתו, כי עמוק האמת מי ימצאנו, ואם מצד התהפוכות אשר יראה בעולם, נעלמו מעין כל חי דרכי ההשגחה במקרי בני האדם כצדיק כרשע, כאשר התעוררו רבים והלאים על הדבר הזה, ויצא גם במגלה הזאת בארוכה, ואם מצד קנאת בני האדם. אשר ישטמו ויתגרו את בעלי החכמה חנם, והכסיל נשמר מרוב המכאובות האלו, ויש' מצד תמעט הרגשתו כאמר חכמינו ז"ל אין שוטה מרגיש או מפני שאינו עלול כל כך למקרים ופגעים כאדם אין שוטה נפגע, ודי בכל זה להעיר את הנפש המשכלת שלא תמצא הצלחה האמתית בחקירה האנושית:

ב (א) אחרי ראותי שאין בחכמה אושר והצלחה לאדם, אמרתי אני אחדל לי מן החכמה, ואעסוק

הערות

דע שם המקרה (דאַז בעזע). גם יתכן שזאת המוכרת בשקל הסמוך בעבור קרוב הטעמים, והי' ראוי ב"כ נמקף, אבל אין לומר שהמקרה היא ענין של אדם רע, כי זה גם נכד הדעת גם נגד הנסיון: לענות בו, כפי מה שתרגם הרמב"מן אודך כי עניתני (תהלים קי"ח) מלשון ענוי ולעד יש גם לתרגם המאמר כזה (איינע בעזע בעמיהונג דיא גאָטט דען מענשען געגעבען זיך דאַמיט צו פּלאָגען), והראשון יותר נכון כפי הנמשך: (טז) על כל, (אחד), אשר היה לפני על ירושלים. גם לפני מלך מלך ישראל:

ב (א) אנסכה, אנסה אותך, והכונה לנוכח על הלב, כמו ולכה אין נסורה מואתה (ש"ב י"ח):

מגילת קהלת ב

גַּם־הוּא הָבֶל: (3) לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל
וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה: (ג) תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ
בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת
עַד | אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר
יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם: (ד) הִגְדַּלְתִּי
מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים:
(ה) עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ
כָּל־פֶּרִי: (ו) עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת
מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים: (ז) קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת
וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה

תרגום אשכנזי

זוכען, דוא פינדעסט דא-ביא גליקזעליגקייט; אבער אויך דאז וואר ניכטיג. (3) צום שערץ זאגטע איך: דוא ביזט טאָלל; אונד צור פריידע: וואס ניטצעסט דוא מיר? (ג) איך שפעהטע דאר-איף אין מיינעם הערצען פאָלגענדעס אוים: דען קאָרפער מיט וויין צו פערגניגען, אונד מיינען גייסט פאָן ווייזהייט לייטען צו לאססען; דיא טהאָרהייט אבער פעסט צו האלטען, ביז איך ענט-דעקקע, וועלכעס דיא גליקזעליגקייט דער מענשענקינדער זייא, נאך וועלכער זיא אונטער דעם הימעל דיא דויער איהרעס לעבענס האנדעלן זאָללטען. (ד) איך אונטערנאהם גראָסע ווערקע, בויעטע מיר פאללעסטע, פפלאנצטע מיר וויינבערגע; (ה) לעגטע מיר בוים-אונד לוסטגערטען אן, אונד פפלאנצטע דארין יעדע ארט פרוכטביימע; (ו) גרוב מיר טייכע, דען מיט יונגען אויפשפריסענדען האָלץ אנגעלעגטען וואלד צו דורכוועססערן; (ז) קויפטע מיר קנעכטע

רש"י

לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה [משלי ט'] עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמי' ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראות בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. בלשצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול כשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבב בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עשה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכלן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם לאיתיאל ואוכל [שם ל'] יכנון לביאת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר עוד אפר האדמה בזה ונמצא. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג נשים עד טפה מעולל ועד יונק [שמואל א' ט"ו] ושיח מלות המקום וקורא אותן סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהי' שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין ואיזה הולך לארץ הודו ונטע בו הדורין שכל גידי המרגלות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי [תהלים נ'] לכך נאמר עץ כל פרי. במדרש תנחומא: (ו) בריכות מים. כמין בינרים של דגים שחופרין בקרקע: יער צומח עצי'. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (ח) וסגולת

באור המלות

אנסכה, לנקבה נוכחת, וידבר עם הנפש אנסה אותך: (ב) מהולל, ענין שגעון, (דוא ביזט טאָלל): מה זה, בחולם לנקבה: (ג) למשך, לעדן ולנהוג: נהג, את עצמו, והוא פועל יוצא: (ה) גנות, משרש גנן, (בעדעקקען), על שם האילנו' המסככי' בענפיה' את היושב בצלם, (בוים-גארטען): פרדסים, שם בעל הרכבה אומר'. ועניינו ידוע אף בלשון יון ורומי, שהוא גן נאה מקובץ על המונות המסודרות, (לוסטגארטען): (ו) ברכו' מים, מים מכונסין בגומות, (טייכע, או פישטערכען): (ז) מקנה בקר וצאן, הבהמות הדקות והגסות יקראו מקנה לפי שהם קנין

באור

במשתה תמיד ודברתי אל לבי, לכה נא אנסה אותך אם תמצא טוב אמתי והצלחה בשמחה משתה ותענוג והנה גם הוא הבל, אין בתענוגים האושר האמתי, והצלחה המקוה לאדם, כי אם ירבה האדם לשתות ולהתעבב ולשחוק תמיד, סוף שיקוץ בחייו ונפשו תגעל בשמחה: (ב) ואז, יאמר על השחוק, שהוא מעשה חסרי הדעת, ועל השמחה יאמר מה זו עושה, מה טוב תביא לאדם, והיא לא תצליחנו ולא תשכילנו. (ג) כאשר, ראיתי שהחכמה לבדה תוסיף מכאוב, והשחוק לבדו לא יצליח, חפשתי דרך לחבר בין שניהם, למשוך ולעדן ביין את גופי כי היין ישמח חיים, ולבי נוהג את עצמי בחכמה, ואחוז גם במעשה

הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ (ח) כָּנַסְתִּי
לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת
עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם
שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ (ט) וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה
לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ (י) וְכֹל
אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי
אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי
וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי׃ (יא) וּפָנִיתִי אֲנִי
בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת
וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ׃

פרשה ב'

(יב) וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת

אונד מעגדע, צו דען לייב־אייגנען, דיא איך שאָן בעזאס: אויך העערדען גראָסעם אונד קליינעם פיהעם האטטע איך מעהר, אלס יע איינער מייער פאָרפאהרען אין ירושלים; (ח) זאממעלטע מיר אויך גאָלד אונד זילבער, זעלטענהייטען פאָן קאָניגען אונד אוים דען פראָפינצען; אונטערהילט זענגער אונד זענגערינען, אונד אויך דער שקלאַפינען פילע, וועלכעם דיא מענשען צור וואָללוסט רעכנען; (ט) זאָ דאס איך מעהר אונד בעססער זאממעלטע, אלס מיינע פאָרגענגער אין ירושלים; מיינע ווייזהייט שטאנד מיר אויך דארין בייא. (י) וואס מיינע אויגען פאָרדערטען, פערזאגטע איך איהנען ניכט, פערוויינערטע מיינעם הערצען קיינע פריידע; דאז הערץ זאָללטע פראָה ווערדען מיינער ארבייט; דיזעס וואר יא ענטצוועק מיינער בעמיהונג. (יא) נון שויעטע איך צוריק אויף מיינער העגדע ווערק, אויף דיא מיהזעליגע ארבייט דיא איך פערריכטעט, אונד זיהע, עס וואר אללעס אייטעל אונד וויגדיגער געדאנקע. עס גיבט קיינע גליקזעליגקייט אונטער דער זאננע! (יב) איך גאב מיינע פאָרזאטץ אלזאָ אויף, ווייזהייט מיט טאָללהייט צווייטער אבשניטט

באור המלות

האדם וכספו ועסקו: (ח) וסגלת מלכים והמדינות, סגלה דבר נחמד ויקר שאוצר באוצר להתפאר ולשום בו. דבר שלא ימצא כי אם במדינות ידועות: שדה ושדות, יתכן שהם הנשים השדודות הלקוחות בחזקה, והכוונה נשים רבות לא אחת לבדה, (פילע שקלאפינען), וכן רחם רחמתים, לא אחת כ"א הרבה: (י) אצלתי, מנעתי: (יב) כי יתרון, תשפטו כיתרון,

רש"י

מלכים. גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלי' בגנזיה': והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. עגלות כמו עגלות צב [בפרשת נשא]. ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא הרחקתי להבדל מהן וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים [בפרשת בהעלותך] כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרס ששותין בה. ויש פותרין במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: (יא) ופניתי. עתה בכל מעשי ידוא' אני שאין יתרון בהם כי מכול' אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על גזרה

באור

הסכלות, שהוא תאות העולם, כמעשה בן האדם המסופק, אשר לא ידע איה ימצא מרגוע ואושר לנפשו ויאמר אותו בזה ובזו עד אשר אראה מה הוא הטוב הנרצה והמקוה לאדם: (ט) אף, חכמתי עמדה לי, היתה לי לעזרה לעשות מעשים אשר לא נעשו לפני בירושלים: (י) לא מנעתי את לבי מכל שמחה, כי מכל העמל אשר יעמול האדם אין לו יתרון כי אם לב שמח, ומדוע אמנע את לבי מהשמחה: (יא) הנה, אחרי שעשיתי את כל המעשים האלו, שבתי להתבונן בהם, אם ימצא בהם האושר וההצלחה לאדם, והנה הכל הבל ורעות רוח, שאין בכל אלה עוד נאמן וקיים תחת השמש: (יב) ופניתי, כלומר ופניתי לאחורי

כִּי מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־
כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ (יג) וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה
מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ (יד) הֶחָכָם
עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־
אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ (טו) וְאָמַרְתִּי
אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה
חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃
(טז) כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת
הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ (יז) וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי
רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל

נזי

ערבינ־ - אונר ...ר מענש, דער נאך איינעם קאָניג קאָממט פֿערזוכען, וואס אנדערע שאָן פֿאָר איהם געטהאן? (יג) זאָפֿיל זאה איך איין, דאס דער וויי־ הייט פֿאָרצוג פֿאָר דער טהאָרהייט, זאָ גראָס איזט, אלס דער פֿאָרצוג דעם ליכטעס פֿאָר דער פֿינ־ סטערנים. (יד) דער וויזע בעדיענט זיך זיינעם גיי־ סטעס אויגען, דער טהאָר היגגעגען וואנדעלט אים פֿינסטער; אבער איך וויים אויך, דאס איין צו־ פֿאלל ביידע טריפֿט. (טו) איך דאכטע אלזאָ אין מיינעם הערצען: דעם טהאָרען לאָאָז ווירד אויך מיין לאָאָז זיין; וואָצו בין איך דען וויזער געוואָרדען? אונד שלאָס דאהער: אויך דיס זייא אייטעל. (טז) פֿירוואהר! דעם וויזען אנדענקען, וויא דעם טהאָרען, וועהרט ניכט עוויג; מיט דער טאגע מענגע ווירד אללעם פֿערגעססען. אך, דער וויזע שטירבט, וויא דער טהאָר! (יז) דאז לעבען וואורדע מיר פֿערהאסט, דען אללע האנדלונגען אונטער דער זאָננע ווארע

רש"י

באור המלות

סבורו עליו וכבר עשאוהו ובאה היו"ד נחה, והועלי הנוגה' על חות הסמוס: (כ) ג'יאס, ענינו
למעשה הגזירה לגזרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: (יג) מן הסכלות.
הוא הרשע: (יד) עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה: וידעתי גם אני. גם
אני ידעתי אשר אשבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי אני בלבי
וגו'. כלומר לפי ששניהם ימותו שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה
אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאם אהרהר כן הבל הוא: (טז) כי אין זכרון. החכם
והכסיל בזה אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר
הימים הבאים הכל נשכח. בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו מלך
ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גדולתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני

באור

מלכיות עוד שלמה והוסיף בכל מעשי הוללות וסכלות אף שנעשו בחכמה', כי אין בהם תועלת · ואל תאמר אולי חכם בכך' ממך יעשהו בדרך שכליותיו, כי מה האדם · כלומר מה יעשה ויגיע האדם הבא אחרי המלך? את אשר כבר עשוהו אחרי', הכוונה שלא יחדש דבר שלא נעשה הקודמים לו בזמן: (יג) וראיתי. עתה בא לעורר ספק גדול ועצום בדבר החכמה והסכלות, והוא כי מצד העיון והשכלה יודה כל משכיל שיש הבדל גדול בין חכמה להוללות, ויתרון החכמ' מצד זה הוא ברור כשמש, ואי אפשר לשום מתעקש להכחישו, כי החכם רואה את הטוב ואת הרע את הישר והעקום, ובוחר כפי שכלו את הדרך הטוב והישר, והכסיל לא ידע להזהר ולהשמר, כי לא ידע במה יכשל, וא"כ מעלת החכמה מבוארה ונגלית בעצמה · ועם כל זה מצד המקרים אין הבדל ביניהם, ולפעמים יפול החכם במוקש · והכסיל ינצל, ועל הרוב מקרה אחד יקרה את שניהם · והוא הולך ומבאר את הספק הזה בפסוקים הבאים ע"פ הנסיון והתבוננות במעשי בני האדם ומקריהם: (יד) החכם עיניו בראשו, והוא מסתכל בתחלת הדבר מה יהי' בסופו, והכסיל בחושך הולך, שלא יוכל להשמר ממוקש. ועם כל זה ידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם: (טו) ודברתי בלבי שגם זה היתרון אשר לחכמה מן הסכלות הוא הבל: (טז) אם יאמר שיתרון החכם שיהי' לזכר עולם,

הערות

(יב) עשוהו, טעם כנוי הנוספים הנסתרים כדין סס שלא נודע (דהו. וועלכעס אהן סאן געטהאהן האט), אלא שכנוי המלך אשר לא יוכלל ב"כ היחס כמו נצ"ח, ולזה הוכפל כנוי הפעול. הי, (ועיין גם' אוב לנתובה לסבמנ"תן ז"ל: (טז) בשכבר, טעמו הספק · שכבר הימים הבאים, כמו שאלינו (ת"ח

הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ (יח) וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־
עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם
שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ (יט) וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ
סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי
תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ (כ) וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ
אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃
(כא) כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת
וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־
זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ (כב) כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם

מיר צווירער; אללעס איזט יא ניכטיג אונד ווינדיגער געדאנקע. (יח) איך האססטע אללע ארבייט, דיא איך זעלבסט אונטער דעם הימעל מיט מיהזעליגקייט פאללפיהרט, אונד אן איינעם מענשען הינטערלאססען זאלל, דער מיר פאלגט; (יט) ווער ווייס, ווירד ער איין ווייזער זיין, אדער איין טהאר? אונד דער זאלל שאלטען איבער אללע ארבייט, דיא מיר זא פילע מיהע אונד נאכזיננען אויף ערדען געקאסטעט? וואהרליך, עס איזט אייטעל! (כ) איך ווענדעטע ענדליך מיין הערץ גאנץ אב, אונד גאב דיא ארבייט אויף, דיא איך אונטער דער זאננע אונטערנאממען האטטע; (כא) דען, ארבייטעט ניכט מאנכער מענש מיט איינזיכט, קעננטניס אונד געשיקליכקייט, אונד איבערלעסט זיינע גיטער איינעם אנדערן, דער קיינע מיהע דאמיט געהאבט האט? אויך דאז איזט אייטעל אונד איין גראסעס איבעל. (כב) וואס

באור המלות

הספרת פנים מדבר שלא נזכרו, ורבותינו ז"ל רגילים בזה הלשון: (כא) ובכשרון:

רש"י

רואה הצדיקים מצליחים: במיתתם ומועילי' לבניהם כגון וזכרתי את בריתי יעקב ונומר זכרתי לך חסד נעוריך [ירמיה ב'] (יז) ושנאתי את החיים. שהיה מתקנא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה א' מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו אמלתי: (כ) ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקדוש ברוך הוא שנא' בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם [יחזקאל א']: שעמלו בחכמה. שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו [משלי ג'] ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה.

באור

ועשה לו שם באין, כאשר חשב בגדולי האומות והמלכיהם, שנלחמו מלחמות גדולות ונולחות ועשו שמות בארץ למען ישאר זכרם לעולמים, הנה גם זה הבל, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, כי אם זמן מועט, ימים לא כביר, כי לימים הבאים ישכח הכל, ואם לא יהי' זה בדור סמוך, יהי' בדור מופלג, ועכ"פ לסוף לא ישאר זכרם, אהה! איך ימות זכרון החכם עם זכרון הכסיל! ושניהם כלא היו: (ועוד יש לפרש שהוא תמה, איך יעלה על לב אדם א"כ, שהחכם יהי' אחר המות נעדר לגמרי כמו הכסיל): (יז) ושנאתי, הנה הספק הזה יביא האדם לשנוא את חייו בע"הז בראותו שבכל עמלו אין לו יתרון, כי הכל הבל ורעות רוח בזה העולם: (יח) הטענה השנייה נגד מעלת החכמה ויתרונה, הנה אנכי עמל ופועל פעולות גדולות כמלך אדיר אשר היכולת בידו לעשות, ואחר אנכי מת, ואניח את ממלכתי לאדם שיהי' אחרי: (יט) ומי יודע החכם יהי' או סכל, ואיך שיהי' הנה הוא ישלוט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש, כאן התנבא המלך על בנו שיבא אחריו, ויהי' סכל, ומחכמתו לא רצה לגלות הדבר בבירור, והניחו בספק, כאילו לא ידע עדיין החכם יהי' או סכל: (כ) וסבותי אני את לבי שלא להשגיח ולחוש עוד על כל עמלי כי אם להתיאש ממנו, כי אין בזה תוחלת ובטחון, וזהו מטענה אחרת יותר נולחת מזה שקדם, והוא שאף אם יהיה האדם בלבו מה לו ולבאים אחרי. אנכי אעמול ואשמח בחיי, ולא אחוש

הערות

ט"ז) ואת כל הכלים הָאֹהֶל או שהנ"א מוספת אחרת עמה, בשכבר כלומר כאשר נבנה הימים הכל נשכח,

וטעם כבר, לשון דבור בענין כביר, ולכן יפול בזמן בן על העבר בן על העתיד (איט דער לענגע דער לייט) מ"מ טעם כברת כשהוא נופל על מדת האורך (איינע סטערקע, לענגע) לא יוכרח להורות דוקא על מדה גדולה מאוד. כי כן יתכן ג"כ בלשון לאמור ארכו טפח או חצי טפח ומעט ממנו, וזה הוא בכל הלשונו'. להיות שעורי הכמות מעניים המצטרפים כמבואר בהגיון (ועיין בפי' הרמ"בן על מאמר ויהי עוד כברת ארץ לבא אפרתה): (כא) ובכשרון, עיין ב"הת, כלומר שיודע לעשות כל עסקיו בדרך הישר והכשר לפניהם, שמביא תמיד בקל אל התכלית המבוקש, וזה שתרגמו רד"ס (געשיקליכקייט):

עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ (ז) עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת
לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃ (ח) עֵת לֶאֱהֹב
וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ (ט) מַה־
יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ (י) רָאִיתִי
אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת
בּוֹ׃ (יא) אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־
הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם
אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־
סוֹף׃ (יב) יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ

האט זיינע צייט, ווענ־ווערפֿען זיינע צייט; (ז) אויפֿרייסען האט זיינע צייט, צוזאמנען העפֿטען זיינע צייט, שווייגען האט זיינע צייט, רעדען זיינע צייט; (ח) ליבען האט זיינע צייט, האססען זיינע צייט, קריג האט זיינע צייט, פֿרידען זיינע צייט. (ט) וואס פֿראָממט דעם עבזיגען אלזאָ זיין בעמיהען? (י) איך בעטראכטעטע דען איננערן טריב, דען גאָטט דען מענשען געגעבען האט, אום זיך דאמיט צו בעשעפֿטיגען; (יא) אללעס האט גאָטט איבעראיינשטיממענד, שאָן אין דער צייט בעאָרדנעט: אויך דיזע (ליבע צור) וועלט, זענקטע ער אין איהר הערץ, אָהנע דאס ניכט יעדער מענש דיא ענדאבזיכט גאָטטעס פֿאללציהע. פֿאָם אנפֿאנג ביז צו ענדע. (יג) בין איך נון צוואר איבערצייגט, דאס עס קיינע אנדערע גליקזעליגקייט גיבט, אלס

רש"י

ארץ אחרת [בפ' נצבים]: (ז) עת לקרוע. מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגומר [מלכים א' י"א]: ועת לתפור. והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות [יחזקאל ל"ז]: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידם אהרן [בפ' שמיני] וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. אז ישיר משה [בפ' בשלח] ותשר דבורה [שופטים ה']: (ח) עת לאהוב. ואהבך [בפ' עקב]: ועת לשנא. שנאמר כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים [הושע ט']: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: (י) העניין. המנהג: לענות. להתנהג: (יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה היא לבא ונשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה רע: גם את העולם נתן בלבם וגו'. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל א' וא' אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקדוש ברוך הוא לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שים עת למיתה דבר יפה הוא שסותם האדם לומר שמא עדיין עת מיתתו רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי. עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב לבריות כי

באור

לעתים קבועים בגזרה לא יאחרם האחרון ולא יתאחרם העמל: (ט) ואחרי שהדבר כן, מה יתרון לעושה בדבר אשר הוא עמל בו, אחרי שהרגילוהו לשוא: (י) באור תיבת ענין, לענות בו, עיין לעיל בבאור התלות פרשה א': (יא) יפה, בטעם משרת, והוא א"כ דבק עם בעתו, והכוונה שבעת הקבוע לדבר יהי' הדבר ההוא טוב ויפה, וכל מה שעשה השם הנה הוא יפה בעתו, גם המות והחולי, העוני והמלחמות, הרעב והמלחמה כלם רעות בעינינו קוצרי המדע אשר לא נוכל להשיג ולהעיר יחס הדברים אל הזמן והמקום. אולם אם הי' אפשר לאדם לדעת כל מעשי ה' מקטנם עד גדולם עם כל יחסי הזמן והמקום, בודאי ידע ידיעה נאמנה כי אין רע יורד מן השמים, כי הם את הכל עשה האלהים יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם, הנה השם הטביע בלב בני האדם את אהבת העולם, שזה יעמול וזה יתאכים, זה ילבוש שון וזה יבנה בתים, וזה יטע כרמים, זה יאהוב וזה יקנה וכו', ועם כל היגיעה והשתדלות, העמל והתחבולות בעניני העולם, לא ימלטו מגזרה, ולא יעשו כי אם חפץ האלהים ורצונו הקדו'. ואף אם יחשבו וידמו בנפשם לעשות רצונם ולא רצון שמים, הנה לסוף אי אפשר מבלתי שימצאו את המעשה אשר גזר האלהים שיהי' מראש עד סוף, והנה מבלי אשר לא ימצא הכוונה שבודאי ימצא, כי אילו אמר מבלי אשר ימצא הי' שלילה עכשיו שאמר מבלי אשר לא ימצא הרי הוא חיוב, כאילו אמר אי אפשר שלא ימצא, וכן הוא בל"א (אָהנע דאס ניכט): (יב יג יד) אחרי שהכלל הזה אמת ונכון, הנה לא ידעתי שהאחרים אשר זכרתי שניהם

וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ (יג) וְגַם כָּל־הָאָדָם
שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת
אֱלֹהִים הִיא׃ (יד) יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף
וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃
(טו) מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר

זיך פֿרייען אונד אין זיינעם
לעבען זיך גיטליך טהון;
(יג) אונד וויים איך פֿער־
נער, דאס עססען, טרינ־
קען אונד פֿריידע אן זיי־
נער ארבייט גענ:סען, איין
געשענק גאָטטעס איזט:
(יד) זאָ בין איך דאָך ניכט
מינדער איבערצייגט, דאס
אללעס וואס גאָטט גע־
וואָללט האט, אין צוקונפֿט ווירקליך ווערדע, ניכטס קאן הינצוגעטהאן, ניכטס אבגענאָמ־
מען ווערדען; גאָטט האט דיס זאָ פֿעראנשטאלטעט, אויף דאס מאן איהן פֿירכטע; (טו) זאָ
בעשטיממט, וויא דאז פֿערגאנגענע געוועזען איזט, זאָ בעשטיממט איזט דיא צוקונפֿט, אלס

רש"י

אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה ומצות:
(יד) ידעתי כי כל אשר יעשה. הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם
ואין לשנותו לא בתוספות ולא בגרעון. וכשנשתנה, האלהים גזר ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו.
אוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שלישו של עולם והאלהים עשה שייראו מלפניו שבעת
ימים נשתנה הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו חמה חזרה
לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיה ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו
כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לשמוח אלא במצותיו וליראה
מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו
מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקדוש ברוך הוא מבקש את הנרדפים יעקב נרדף
עשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלאכי א'). מצרים רודפים את ישראל מצרים
טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה (פ' בשלח): ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא
דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקדוש ברוך הוא משנה חקותיו בעולם:
והאלהים יבקש את נרדף. לפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא

באור

אמת ואין אחד סותר ומנגד לשני, ידעתי שהטובה לאדם היא שישמח ויעשה טוב בחייו, וגם ידעתי שאין זו הטובה מסורה לאדם לגמרי, כי אם מתת אלהים היא, אחרי שראיתי שהקטנה שבתנועות בני האדם ומעשיהם היא בגזירה מאת השם, כי כל אשר יעשה האלהים, וגזר עליו שיהי', עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וא"כ ודאי שאין השמחה בעמל וראות בטובה מסורה לאדם, כי גם היא מאת האלהים היא, והוא עשה ורצה שלא יוכל נולד להוסיף על מעשהו או לגרוע ממנו כדי שלא יבטחו על מעשיה' כי אם ייראו מלפניו. או ידבר החכם בזה לפי דעת הבורא ויאמר שגם יראת האלהים בגזרה קדומה, וזהו והאלהים עשה שייראו מלפניו, ואף שאין זה אמת כאשר אמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הנה אמרתי לך שלא כל הנאמר במגלה הזאת דעת שלמה באמת, כי אם סברות בעלמא העולות על דעת המתחכם הנשען על תבונתו בהשקפה הראשונה והוא נושא ונותן בהם כשואל ומשיב לעצמו ומסתופק לדעת האמת, עד שלבסוף אמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא כו'. (ומה נעים פי' חכמינו ז"ל, שהסבו כוונת המאמר הזה על הנזקים וכוונתם לאמר שאין אנו רואים בהם תכלית כי אם להבעית את האדם, וכיון שאין דבר רע יורד מן השמים על כורחך זה הוא לתכלית טובה לאדם שהרשע אשר אין אלהים כל מזמותיו, ומחמת ביעתותא מיד ישא נפשו אל ה' ויצילהו מן המות הזה. ומעתה אין באור הפסוק הזה מתחלף מבאור שני הפסוקים הקודמים לזה, ר"ל שהוא רואה בכאן סתירה גלויה, אחרי שאין להוסיף ואין לגרוע לעולם מכל אשר עשה האלהי'. ומכללו שודאי גזר גם על טפת אדם זה שיהי' צדיק ועל זה שיהי' רשע, וא"כ מדוע יבעיתהו שישונה להיות צדיק ירא מלפניו?) (טו) מה שהיה, הדבר העבר הי' כבר ואין לשנותו, כן הדבר העתיד גם הוא נכון מאת האלהים כאלו הי' כבר, כי כבר גזר עליו שיהי', והעבר והעתיד אין באמתת מציאותם הבדל. כי זה עבר והי' נמצא. וזה עתיד ויהי' נמצא, ובבא זמנו ועתו ישוב העתיד עבר, והאלהים רצה שיבאו ויתגלגלו הדברים זה אחר זה כאלו העתיד ירדוף את העבר תמיד, וזהו והאלהים יבקש את נרדף, שבנגוד: הקודמת יצא האחד בסבת האחר, והם אחוזים ונדבקים זה בזה כחוליות השלשלת, ומתגלגלים זה אחר זה בסיבה תמידית. (וביתרון באור יש לפרש לפי הדרך שזכרנו בפסוק הקודם, שאמר, אם הכל הוא בגזירה קדומה, למה יבקש האלהי' את דם הנרדף מיד הרודף? כאומרם בפרקי אבות שאמר גלגלת [illegible] על דאטפת אטיפוך

הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ (טז) וְעוֹד
רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה
הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ (יז) אָמַרְתִּי
אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים
כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃
(יח) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם

ווערע זיא שאָן געוועזען; גאָטט בעאבזיכטעט דיס פערפאָלגטען. (טז) איך בעמערקטע פערנער אונטער דער זאָננע, אן געריכטס שטעטטען געזעטצע אונרעכט. אויף דעם אָרטע דער גערעכטיגקייט טראָנעט באָזהייט; (יז) אונד דאכטע אין מיינעם הערצען: דען גערעכטען אונד רוכלאָזען ווירד דער עוויגע ריכטען, דען יעדעס וועזען האט זיינע בעשטיממונג, אינד יעדע האנדלונג איהרען לאָהן — דאָרט. (יח) איך

רש"י

עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שכתוב צדק

באור המלות

ג (טז) שמה הָרֶשַׁע, תואר רשע בקמץ לא ישתנה בהפסק, ונשתנה זה, כאשר ישתנו שאר השמות שעל משקלו, כי נאמר מן שמע, בגלגלי שמע, ומן זרח. זרח והיה שם, (באזהייט): (יח) דברת, ענין דבור: לַדְּבָרִים, שרשו דבר, ודאוי שתב' הבי"ת בקמץ חטוף, והרי"ש בדגש בפלם להמם. כי השור"ק והק"ת אחים הם מתולדו' השפה. ובעבו' שאין הרי"ש מקבלת דגש בא קמץ גדול תחת הבי"ת והנח תמור' הדגש והיה

ראשיה בסוד ישפוטו (מיכה ג') ואליתי פורענותם: ומקום הצדק. שער התוך שהיה מקום מתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר סגים רב כרים (ירמיה ל"ט) כנגל סהלגר רב מב ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגול הריש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מלינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו'. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקדוש ברוך הוא לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ. הף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם בלותו הכעת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו לבא חוטרי מילי ואמי דרי חושבנא (שבת ד' ל"ג). (יח) אמרתי אני בלבי. בלותי זאת: על דברת בני האדם. שאחזו לבם מדת

באור

וסוף מטיפיך יטופון. ותימה מדוע יהי' כך, אם כל אדם מוכרח במעשיו ?): (טז) ועוד ראיתי תחת השמש, ידבר בהשארת נפש בני אדם אחרי מות הגוף, ובשכר ועונש לעולם הבא, אמר ראיתי תחת השמש והנה הארץ מלא' עושק וחמס, יבלע רשע צדיק ממנו, והמקום אשר משם קוינו שהמשפט הוא בעצמו מקום החמס, וכן מקום הצדק, והנה גמול הרע לעושי הרע יקרא משפט, וגמול הטוב לעושי הטוב יקרא צדק, ורשע הפך שניהם: (יז) אמרתי אני בלבי, אחרי אנפלאתי על התמיהה כי הבונד בונד והשודד שודד ודרכם נצלחה ואנשי החסד הולכים ודלים. ויומיהם ביגון כלו, ואנכי יודע כי כל דרכי האל משפט, צדיק וישר הוא, אמרתי אני בלבי אין זה כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים לאחר זמן, ואע"פ שמתעכב הדבר סופו לבוא לשעתו, כי עת לכל דבר, ועל כל מעשה יש דין ודברים לעולם הבא, והנה בזאת שלות הרשעים ויסורי הצדיקים בעה"ז, הוא ראי' בתורה על השארת הנפש אחרי המות, כי לא יכחיש שום מתעקש ששופט כל הארץ אל אמונה ואין עול, ולולי שיעשה משפט שם ויצדיק את הצדיק וירשיע את הרשע, אין להמלט מליחס לו עול ועושק ח"ו, א"כ כל המאמין באלהותו שם, ובהיותו צדיק, חויב צדקה ומשפט, לא ימלט מאחת משתי אלה, אם שיאמין בהשארת הנפש ובגמול ועונש לעולם הבא, או שיכחיש את הדבר הנרא' לעין שלא ימלא צדיק ואובד בצדקו ורשע מאריך ברשעתו, ובכאן קלר החכם את דבריו. ואולם בפרק ח' וט' מזה המאמר האריך בדבור הזה בראיות נכוחות וישרות למשכיל: (יח) אמרתי עוד אל לבי, ודאי שזהו ראי' שאין אחריה תבונ'

הערות

ג (טז) ועוד ראיתי וגו', עיין בפי', ונראה לי טעם המשך חלק הב' לחלק הקודם בזאת הפרשה, לפי שבו אמר שהכל בגזירה קדומה, יש לטעות שהאדם מוכרח במעשיו ולא יקבל א"כ לא שכר ולא עונש עליהם, ולזה יאמר שאינו כן בזאת כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלהי' שם, אחרי הפרד הנפש מן הגוף ואמנם הגדל הזה דמה אידבר לגד מעסק האדם, והחלק הראשון ידבר בכל הגופים

לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה
לָהֶם׃ (יט) כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה
וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ
אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי
הַכֹּל הָבֶל׃ (כ) הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד
הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃
(כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה

דאכטע אויך דער רערע דער מענשען אין מיינעם אינגערן נאך, דאס זיא נעהמליך גאָטטעס אויס־ערוועהלטע וועזען; איך בעמערקטע אבער, דאס זיך זעלבסט איבערלאססען זינד זיא, וויא דאז פֿיה. (יט) מענשענקינדער זינד צופֿעלליגע וועזען, טהירע זינד צופֿעלליגע וועזען, איין צופֿאלל טריפֿט זיא אללע, דיזער טאָד איזט וויא יענער טאָד; אללע האבען איינערלייא גייסט. דער פֿארצוג דעם מענשען פֿאָר דעם פֿיהע, איזט ניכטס; דען אללעס איזט אייטעל. (כ) אללעס וואנדעלט נאך איינעם אָרט; אללעס ענטשטאנד אויס שטויב, אללעס קעהרט ווידער צו שטויב; (כא) נור דער איהר וועזען קעננט, ווייס עס; אָב גייסט דעם מענשען אויפֿווערטס

באור המלות

ראוי הק"א (או השור"ק) להשאר לאולם אבי הק"א במלת לברם, כמו שהוא במלת בורית, ומרק, והנה שרף, או שיהיה לברם פועל עבר, ר"ל לאשר ברם האלהים אף שאין המנהג שיכנסו אותיות בכל"ם, שהם אותיות השמוש בפעלי' העוברי', הנה מצאנו לפעמים שיבאו עם ה"א השמוש, ויתפרשו כמו אשר. וכן עם בי"ת השמוש, כמו בהכין לו דוד, ההקדיש שהמלאו, א"כ אף למ"ד לברם במקום אשר. ויתכן ג"כ שיהי' מגזרת למ"ד ה"א מן ברו לכם איש, והוא הנכון: (יט) מקרה וגו', כתב הרד"ק שהשפן בסגו"ל, והם תוכרחי' כי אילו היו סמוכי' היו בצירי כמשפט,

רש"י

גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין גדולתם כלום ולהראותם שהכל אף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כאשר בהמה וחיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה א' לשניהם כמו כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו מי יודע ישוב (יואל ב') מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין

באור

ואולם קצת בני האדם יאמרו שהבאתי' בתולדות הנפש לבדה תביאנו להאמין בהשארה, כי השם בחר באדם יותר מכל הילודים והוא על דברת בני אדם לברם האלהים, שהם יאמרו שהשם ברר אותם, ובחר בהם מכל תולדות הארץ לתתם דעת ובינה והשכל, ואולם רואה אני שאין הדבר כן, כי הם בהמ' המה להם, כלומר שבני האדם הנעזבי' מהשגחת השם, ומסורים להם בעצמם אינם נבדלים מבהמה. ולזה כפל מלות בהמה המה להם. כמו שאמרנו שבהיותם נעזבים להם, הם כבהמות ארץ: (יט) ואם נשפט את האדם ותולדותיו מצד שאנו רואים בעה"ז, הנה בני האדם הם מקרה בעולם אין בהם עצמות וקיום. והבהמה גם היא מקרה, ומקרה אחד להם בכל השנויים אשר יעברו עליהם: (כא) קצת המפרשים חשבו שהכוונ' מי יודע אם העולה רוח בני האדם וכו', ואולם הפי' הזה סותר לטעמים, לפי שמלת האדם מעומדת בטעם שר גדול, ומלת יודע בטעם פקידו, ואילו הי' הדבר כאשר חשבו הם, היו מלות רוח בני האדם רהוטות יותר לאלה שאחריהן, ופי' האמת שתבא מלת יודע בטעם זקף, כידוע לבקי בטעמים ולפי הטעמים כך פירושו, מי יודע, יבין וישכיל את [illegible] רוח בני האדם אם היא עולה למעלה, וטבע רוח הבהמה אם היא יורדת למטה לארץ, כי המחקרים בנפש דקה ועמוקה עד מאוד וקשה להשיג

הערות

הנבדלים: (כא) מי יודע וגו', עיין בפי'. ה"א העולה וכן ה"א היורדת שניהם לידיעה ע"פ הנקוד ולא לשאלה. ולפ"ז נראה טעם המשך, אחר שאמר שמצד הגוף הם שוים במקריהם ישיב לאותן האומרים שהבדל מצד הרוחות, מי הוא זה אשר יודע את רוח בני האדם שממנה יאמר היא העולה למעל' ואת רוח הבהמ' מי יודע שממנה יאמר היא היורדת למטה, וראי' לדבר שאמר בל"א הזה (ווער קעננט דען, דען גייסט דעם מענשען, דער אויפֿווערטס שטייגען זאָלל, אונד דען גייסט דעם טהירעס, דער נידערזינקט צור ערדען)?

בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָו לֹא־
תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי ׀ אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי
מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ (ט) טוֹבִים
הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב
בַּעֲמָלָם׃ (י) כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־
חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃
(יא) גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ
יֵחָם׃ (יב) וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ

עיניו ב'

גיבט איינצעלנע מענשען, אונגעפאארט, אהנע זאהן אונד אהנע ברודער, אונד דאך האט דעם טרייבענס קיין ענדע; דאך ווערדען דיא אויגען ניכט זאטט דער רייכטהימער. — פיר ווען ארבייטע איך, אונד פערזאגע מיינער זעעלע יעדען גענוס? אויך דיזעס איזט אייטעל אונד דיא בעשעפטיגונג איינעס באזען. (ט) גליקזעליגער איזט יענעס פאאר, אלס דער איינצעלנע: זיא פינדען זיסען לאהן אין איהרער ארבייט. (י) ווען זיא (אויפס קראנקען־בעטט) פאללען, ווירד דער איינע דען אנדערן אויפריכטען; וועהע אבער דעם איינצעלנען, ווען ער פעללט! ער האט קיינען, דער איהם אויפריכטעט. (יא) פערנער, ווען צווייא שלאפען, ערוועדמען זיא זיך געגענזייטיג; (יב) וועד ערווערמט אבער דען איינצעלנען? ווירד איינער

רש"י

ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר להוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויולא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא. ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר. לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו. ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר מן הא' לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים מאין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפולו. כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירו לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו זה חבירו ומעמידו על האמת: ואילו. ואוי לו: (יא) וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם שלשה הם. והחוט המשולש לא במהרה

באור המלות

והוא סמוך, והמסורת עליו לית פתח, (דיא בעשעפטיגונג איינעס טאעטען מענשען): (י) יפלו, בא לשון רבים על אחד מהם, ועיין בבאור הטעמים: ואילו, ענינו אי לו: (יב) יתקפו, מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח, ובא חסר ה"א יתקפהו: ופתרו' המשנה, פתיל

באור

ואין שני לו שהוא בלא אשה ובלא בנים. (גם יש לפרשו שהוא מתבודד עם הכתובים הקודמים, שהנבזה העומדים בסבת קנאתם מרעיהם. אמר שגם ראה הבל מתנגד לאמור, שיש אחד ואין שני לו שיתקנא בו, גם בן ואח אין לו שמתאוה להעשיר לתועלתו, ואעפ"כ אין קץ ובומר ומסיים ואמר ולמי אני עמל כי אם לתועלת לעצמי ואני מחסר את נפשי מטובה, שהוא שהיר' במעשיו, וגם זה כמו העמל לקנאת רעהו, הוא הבל, ונוסף גם זה שהוא ענין רע, כי מי שיש בו חמדה יתרה אל הממון הוא מוכן לכל מדה רעה, כמ"ש בעל חובת הלבבות): (ט) באהבת המלך להרבות העמל והתחבולות בחכמה, יען את אנשי חבר להזדווג איש ואשה שיש להם שכר טוב בעמלם, כי בברכת הבית בבואו: (י) כי אפילו אם שניהם יחדו יפולו למשכב, מכל מקום כל אחד מהם יסעד את השני על ערש דוי עד הקימו, נתפלא אז בהתאזרו' יתרה והחלם יאמר בבור אני, ואילו וגו': (יא) וחם להם, זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומתענגים ואינם צריכים לקנות להם בגדים רבים לכסותם על משכבם להתחמם בהם, אבל לאחד איך יחם על משכבו בלילות בהתכסותו בשמלתו לעורו לבדה, וצריך לקנות לו כרים ומלבושות להתחמם בהם, ע"כ לא יהיה לו שכר טוב בעמלו: (יב) והחוט המשלש, אם יולידו בן כ"ש שיעמדו יחד נגד הקמים עליהם, וכן אמר שמסירד

הערות

אמר שזהו עוד הבל יותר אלא מי שאין לו שני אשר בעבורו יעמול, וגם זה הענין בעלמו לשותר לבדו בלי עזר, הוא הבל וענין רע, כי טובים השנים וגו': (יב) יתקפו, עין בה"מ. וטעם הכנוי על כל אחד מהשנים, וטעם הפעל תבנין התכאי (וואָלטע ער געוואלט אנטהון): האחד, הבא לתקוף, או שהוא

וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ (יג) טוֹב
יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־
יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ (יד) כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא
לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ (טו) רָאִיתִי
אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם
הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ (טז) אֵין־קֵץ

געוואלטטהעטיג, צווייא ווערדען איהם ווידער־שטעהען קאננען. דריי־פאכע שנור ענדליך, ווירד ניכט לייכט אויפגעלאזט. (יג) בעססער איזט איין דירפטיגער, אבער איין וויזער ייגלינג, אלס איין קאניג אלט, אונד איין מהאר, דער עס ניכט פערשטעהט, זיך ווארנען צו לאססען. (יד) שטיגע יענער אויך אויס דעם געפענגנים אויף דען טהראן; דיזער איין יענער הערשליכקייט איזט ניכט מינדער ארמזעליג געבארען. (טו) איך בעאבאכטע דיא מענשען אללע, דיא אינטער דער זאננע וואללען, וויא אללעס אויף דען פאלגענדען ייגלינג האררעט. (טז) דאז געגענווערטיגע שיינט דעם פאלקע קיין ענדע נעה־

באור המלות

משלשה חוטין: (יג) מסכן, תרגום עני מסכן: (יד) הסורים, שהוא חסר ונחה האל"ף וחסרה גם מהמכתב ויהוא בית הסוהר שנותנים שם האסורים:

רש"י

ינתק. ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך (ישעיה נ"ט). ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא נותק. בספרים אחרים מצאתי יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד שלש עשרה שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. זה יצר הרע שהוא שליט על האיברים: זקן. שמשעה שנולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ (בפרשת בראשית): וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום הניאופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי (בפ' בשלח): כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן היצר טוב ממנו ובא ייתוך עברה ולא מתוך טנופת הרחם כך דרשוהו במדרש. ד"א טוב ילד מסכן ובומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שבשבר הזקין ברשעו ובכסילתו. כי מבית הסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עניו ומבית לסוריו שהרי סמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס"ל כמו לא יוכל גם עבדי (ישעיה י"ב) כמו יאבל) שכן מלינו ביוסף שמלך מדוך יציאת בית האסורים וכי דוד לכי לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן (ש"ב ז'): כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נכפף ומתנהג בשפלות ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הענוים וכן עיר פרא אדם יולד (איוב י"א) מיהפך ויעשה לו מאה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הווה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגומר. מצאתי במדרש הספר הזה זה דוד הגדול שנאמר ברש מגל לחי: עם הילד השני. אבל יתקיים תחת אותו הדור שהם

באור

ע"ה כתלים ביד נבור כן בני הנעורים כו' כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב. משב פניו אל המלוכה והממשלה, כבוד המלך מעבדיו ועמו והצלחתו על כסאו, ואמר טוב איש רך בשנים עני וחכם, ממלך זקן וכסיל אשר לא ישמע לקול מזהירי' אותו, בעבור שהזקין בכסלות הקש' את ערפו ואמץ את לבבו כל כך עד שלא יאמין בעבדיו הנאמנים: (יד) ואף אם המסכן הזה יצא מבית האסורים, אין בכך כלום, כי גם המלך הזקן הי' רש ביום הולדו: (טו) יתכן שהיו בני ישראל מתלוננים על שלמה בדבריו ותלעיגות והיו מרוממי' את ירבעם שהי' גדול בעיני העם, כנראה מתוך משמעות הכתוב (מלכים י' י"א), והמלך ידע את אשר הם מלינים באחרי משכבם, והוא כמשיב על דבריהם, ואמר, ראיתי את כל החיים הולכים אחרי הילד השני שיקום תחת המלך, וכלו עיניהם מי"ל עת יקום על כסא המלוכה, וקראו הילד השני אם לפי פשוטו בעבור שיבא תחת המלך, ואם שרמז על ירבעם כאשר אמרנו, ואחרי שרחבעם בן המלך ודאוי למלוכה יותר ממנו, הנה יהי' רחבעם הראשון: (טז) אין קץ, כלומר אמנם ידעתי שכן דרך העם מאז ועד עתה שיאמרו

הערות

מוסב על האחד הנזכר מקודם נגד השנים השוב' ממנו: טוב ילד וגו', עיין בפי'. ונראה לי שהמשך אל הקודם שהע"ה שזכר תוקף החוט המשולש שמ"ה לא ינתק י"מ לפעמים יהי' לידת הבנים לנא תועלת, כמו שזה באמת לא הי' יכול למנוע לבל יקח ירבעם אחריו את המלוכה בחזקה מיד רחבעם בנו: (יד) יצא

תרגום אשכנזי

וועדע זיא שאָן געוועזען; גאָטט בעאבזיכטעט דיס פערפאָלגען. (טז) איך בעמערקטע פערנער אונ־טער דער זאָננע, אן גע־ריכטס שטעדטען געשעהע אונרעכט. אויף דעם אָר־טע דער גערעכטיגקייט טראָנעט באָזהייט; (יז) אונד דאכטע אין מיינעם הערצען: דען גערעכטען אונד רוכלאָזען ווירד דער עוויגע ריכטען, דען יעדעס וועזען האט זיינע בעשטיממונג, אונד יעדע האנדלונג איהרען לאָהן — דאָרט. (יח) איך

הָיָה וְהָאֶ...
רָאִיתִי תַּחַת ...ם
הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַ... הָרָשַׁע׃
אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּ...
כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃
(יח) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם

רש"י

עמל הכי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שכלא צדקיה בשוחד ישפוטו (מיכה ג׳) ראיתי פורענותם: ומקום הצדק. שעד התוך שהיה מקום מתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר סגיס רב כריס (ירמיה ל"ט) נבגל שרלצר רב טבחים ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל בייסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגול הריש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו׳. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקדוש ברוך הוא לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ. אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם בלותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו לבא מועדי מילי ואבי דרי מושבנא (שבת ד׳ ל"ג). (יח) אמרתי אני בלבי. בלאותי זאת: על דברת בני האדם. שאמרו לכם מדת

באור המלות

ג (טז) שמה הָרָשַׁע, תואר רשע בקמץ לא ישתנה בהפסק, ונשתנה זה, כאשר ישתנו שאר השמות שעל משקלו, כי נאמר מן שמע, בצלצלי שמע, ומן זרח. זרח והוא שם, (באזהייט): (יח) דברת, ענין דבור: לברם, שרשו ברר, ורבוי שהב׳ הצי"ת בקמץ חטוף, והרי"ש בדגש בפלס להמם. כי השורק והקמ"ץ אחים הם מתולדו׳ השפה. ובענו׳ שאין הרי"ש מקבלת דגש בא קמץ גדול תחת הצי"ת והנה תמור׳ הדגש והיה

באור

וסוף מטיפין יטופון. ותימה מדוע יהי׳ כן, אם כל אדם מוכרח במעשיו ?): (טז) ועוד ראיתי תחת השמש, ידבר בהשארת נפש בני אדם אחרי מות הגוף, ובשכר ועונש לעולם הבא, אמר ראיתי תחת השמש והנה הארץ מלא׳ עושק וחמס, יבלע רשע צדיק ממנו, והמקים אשר השם קוינו המשפט הוא בעצמו מקום החמס, וכן מקום הצדק, והנה גמול הרע לעושי הרע יקרא המשפט, וגמול הטוב לעושי הטוב יקרא צדק, ורשע הפך שניהם: (יז) אמרתי אני בלבי, אחרי התפלאתי על המראה כי הבוגד בוגד והשודד שודד והרכם לנחבו ואנשי החסד הולכים ודלים, ויומיהם ביגון כלו, ואנכי יודע כי כל דרכי האל משפט, צדיק וישר הוא, אמרתי אני בלבי אין זה כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים לאחר זמן, ואע"פ שמתעכב הדבר סופו לבוא לשעתו, כי עת לכל דבר, ועל כל מעשה יש דין ודברים לעולם הבא, והנה בזאת שלות הרשעים ויסורי הצדיקים בעה"ז, היא ראי׳ בהורה על השארת הנפש אחרי המות, כי לא יכחיש שום מתעקש ששופט כל הארץ אל אמונה ואין עול, ולולי שיעשה משפט שם בגמול את הצדיק וירשיע את הרשע, אין להמלט מליחס לו עול ועושק ח"ו, א"כ כל המאמין בהשגחתו שם, ובהיותו צדיק, אוהב צדקה ומשפט, לא ימלט מאחת משתי אלה, אם שיאמין בהשארת הנפש והגמול ועונש לעולם הבא, או שיכחיש את הדבר הנראה׳ לעין שלא ימלא לצדיק ואובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו, ובכאן קצר החכם את דבריו. ואולם בפרק ח׳ וט׳ מנה המאמר האריך בדרוש הזה בראיות נכוחות וישרות למשכיל: (יח) אמרתי עוד אל לבי, ודאי שזהו ראי׳ שאין אחריה תשו׳,

הערות

ג (טז) ועוד ראיתי וגו׳, עיין בפי׳, ונראה לי טעם המשך הלק הב׳ לחלק הקודם בזאת הפרשה, לפי שבו אמר שהכל בגזירה קדומה, יש לטעות שהאדם מוכרח במעשיו ולא יקבל א"כ לא שכר ולא עונש עליהם. ולזה יאמר שאינו כן בראות כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלהי׳ שם, אחרי הפרד הנפש ... הגדול ... זה ... ידבר לצד מעשה האדם, והחלק הראשון ידבר בכל הנעשים

ג

דם־בְּהֵמָה הֵמָּה
ם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה
כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ
ן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי
א... ו...
הַכֹּל הָבֶל: (כ) הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד
הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר:
(כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה

תרגום אשכנזי

דאכטע איך דער ו דער מענשען אין מיינעם אינגערן נאך, דאס זיא נעהמליך גאָטטעס אויסערוועהלטע ווערען; איך בעמערקטע אבער, דאס זיך זעלבסט איבערלאסען זינד זיא, וויא דאז פיה. (יט) מענשענקינדער זינד צופֿעלליגע וועזען, טהירע זינד צופֿעלליגע וועזען, איין צופֿאלל טריפֿט זיא אללע, דיזער טאָד איזט וויא יענער טאָד; אללע האבען איינערלייא גייסט. דער פֿארצוג דעם מענשען פֿאָר דעם פֿיהע, איזט ניכטס; דען אללעס איזט אייטעל. (כ) אללעס וואנדעלט נאך איינעם אָרט; אללעס ענטשטאנד אויס שטויב, אללעס קעהרט ווידער צו שטויב; (כא) נור דער איהר וועזען קעננט, וויים עס; אָב גייסט דעם מענשען אויפֿווערטס

באור המלות

ואמר הק"ת (או השור"ק) להסבות לאומם אני הק"ת במלת לברם, כמו שהוא במלת בורית, ותרק, ושנה שרף, או שיהיה לברם פועל עבר, ר"ל לאשר ברם האלהים אף שאין המנהג שיכנסו אותיות בכל"ם, שהם אותיות השמוש בפעלי' העוברי', הנה מצאנו לפעמים שיבאו עם ה"א השמוש, ויתפרשו כמו אשר. וכן עם בי"ת השמוש, כמו בהכין לו דוד, ההקדיש שנמצאו, א"כ אף למ"ד לברם במקום אשר. ויתכן ג"כ שיהי' מנחי למ"ד ה"א מן ברו לכם איש, והוא הנכון: (יט) מקרה וגו', כתב הרי"קם שנלשתן בסבר"ל, והם מוכרחי' כי אילו היו סמוכי' היו בלרי כמשפט,

רש"י

גאות לגבוה שררה ודבנות דקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין גדולתם כלום ולהראותם שהכל אף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כאשר בהמה וחיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה א' לשניהם כתן כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משתת כי הכל נהפך להיות הבל לבוא אל העפר: (כא) מי ידע. כמו מי יודע ישוב (יואל ב') מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין

באור

ואומם קלת בני האדם יאמרו שהבחינ' בתולדות הנפש לבדה תביאנו להאמין בהשארה, כי הנפש בבני אדם יותר מכל הילודים והוא על דברת בני אדם לברם האלהים, שהם יאמרו שהשם ברר אותם, ובחר בהם מכל תולדות הארץ לחננם דעה ובינה והשכל, ואומם רואה אני שאין הדבר כן, כי הם בעצמ' המה להם, כלומר שבני האדם הנעזבי' מהשגחת השם, ומסורים להם בעצמם אינם נבדלים מבהמה. ולזה כפל במלות בהמה המה להם. כמו שאמרנו שבהיותם נעזבים להם, הם כבהמות ארץ: (יט) ואם נשפט את האדם ותולדותיו ממה שאנו רואים בעה"ז, הנה בני האדם הם מקרה בעולם אין בהם עלאות וקיים. והבהמה גם היא מקרה, ומקרה אחד להם בכל השנויים אשר יעברו עליהם: (כא) קצת המפרשים חשבו שהכתוב' מי יודע אם תעלה רוח בני האדם וכו', ואומם הפי' הזה סותר לטעמים, לפי שמלת האדם מעומדת בטעם שר גדול, ומלת יודע בטעם פקידו, ואילו הי' הדבר כאשר חשבו הם, היו מלות רוח בני האדם רחוקות יותר לאם מאחריהן, וגם' האוי שתבא מלת יודע בטעם זקף, כידוע לבקי בטעמים ולפיטעמים כך פירושו, מי יודע, יבין וישכיל את כח רוח בני האדם אם היא עולה למעלה, וטבע רוח הבהמה אם היא יורדת למטה לארץ, כי התחקות בנפש דקה ועמוקה עד מאוד וקשה להבין

הערות

הנבראים: (כא) מי יודע וגו', עיין בפי'. ה"א העולה וכן ה"א היורדת שניהם לידיעה ע"פ הנקוד ולא לשאלה. ולפ"ז נראה טעם הכתוב, אחר שאמר שמלד הגוף הם שוים במקריהם ישוב לאותן האומרים שהבדל מצד הרוחות, מי הוא זה אשר יודע את רוח בני האדם שמתנה יאמר היא העולה למעל' ואת רוח הבהמ' מי יודע שמתנה יאמר היא היורדת למטה, ורמזי' לדברים שאמר בל"א הזה (ווער קעננט דען, דען גייסט דעם מענשען, דער אויפֿווערטס שטייגען זאָלל, אונד דען גייסט דעם טהירעס, דער נידערזינקט צור ערדען)?

לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃

פרשה ה'

(יז) שְׁמֹר רַגְלְיךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃

ה (א) אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי

יתיר י'

מען צו וואָללען ; איהרע נאכקאָממען ווערדען אז דען נייען פֿירשטען ווידערום קיינע לוסט פֿינדען: — יאָ איזט אללעס אייטעל אונד וויננער גערדאנקע.

פֿינפֿטער אבשניטט.

(יז) זייא יאַ פֿאָרזיכטיג ווען דוא אין דיזן טעמפעל גאָטטעס טריטטסט! זיך נעהערן אום אופֿצומערקען, איזט בעססער, אלס ווען אונוויסענדע זינדער אָפּפֿער ברינגנען: זיא זינדיגען, ווייל זיא אונוויססענד זינד. ה (א) זייא ניכט פֿאָרשנעלל מיט דעם מונדע, אונד גיסע דיין הערץ ניכט אין אייטעלן וואָרטען פֿאָר גאָטט אוים. גאָטט איזט ערהאבען אים הימעל,

רש"י

נח ובניו: (טז) אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר זרעם נכון לפניהם (איוב כ"א) אשה מתעברת ויולדת לשנה ימים ישלחו כצאן עויליהם (שם): לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד וברגע שאול יחתו (שם): גם האחרונים. דור הפלגה: לא ישמחו. גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחר ילדו: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך הלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב ושמור עצמך שלא תצטרך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ברוך הוא: מתת הכסילים זבח. שיחטאו ויביאו קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו:

באור המלות

(יז) וקרוב, הוא מקור, ענינו הקירבה לשמוע, טובה מתתת הזבח:

באור

את אשר הוא לפניהם, ירצה הדורות הקדמים, כי הם אוהבים התמורה והחליף, יארכו להם הימים, ויהי' בעיניהם כאלו אין קץ ותכלה לכל אשר הי' לפניהם כי קלה בו נפשם, ואולם ידעתי שגם האחרונים אשר יקומו אחריהם לא ישמחו במלך החדש, ויבחרו להם חדשים, כי גם זה הבל ורעיון רוח, אין בכבוד העם ושנאת המלוכה נכונה, כי אם הבל כו'. (גם יש לפרש שני הכתובים האלה על פשוטו, שאמר ראיתי בעיני לפחות אנשי שני דורות מדורות העולם, ומצאתי שלכל העם הזה אין די בכל הטוב אשר לפניהם עם אשר הי' כבר לפניהם אשר ירשום מאבותיהם, ונתאמתי גם כן שגם הדור האחרון לא ישמחו בכל הטוב ההוה כי גם הדור ההוא הלא יהי' מלא התשוקה הבל ורעיון רוח, כי אין כל חדש תחת השמש): (יז) שמר, יתחיל להורות את המעשה הנרצה, אשר על ידו נגיע אל האושר האמתי, והטוב הנכון, והחלה בדבר בעבודת האלהים, שיהא מורא שמים עליך תמיד, כראוי לילוד אשה ההולך להתפלל לפני ממ"ה הקב"ה (ויתכן לפרש שמירת הרגל הוא כנוי לנקיים, מוליאי הפסולת, ויאמר כאשר תרצה ללכת אל בית האלהים, נקה גופך, כדי שלא תהי' מוכרח אח"כ לצאת באמצע התפלה או דרוש החכם, ובאנם דמה הבח"ג פ' זה). ודע שהקורבה לשמוע דבר האלהים טוב' ונבחרת מאד' יותר הכסיל ויביא זבח, כי שמוע מזבח טוב, כאמ' אחריכו הנביאי' להוכיח את ישראל על זה הענין, כי אינם יודעי', הנה הוא נותן טעם לדבריו על בכנו' את השוט' כסיל, יאמ' דאשי השוט' בית הבל, ואינו יודע, לפיכך הוא עוש' רע, ואלו ידע בין טוב לרע הי' בוחר בטוב, ואמרו רז"ל אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות, ומעתה ראוי לקרותו כסיל. (ויותר קרוב לפרש, כי אינם יודעים בעושים בזה רע. כי זבח רשעים תועבה, ומיירי בקרבן נדבה, אז בקרבן הבא על חטא, ואשר בו הודוי והתרעה בלב). והפסוק הזה הוא התחלת הענין הבא בפרק שאחר זה. אלא שכבר הודעתיך, שאין לחוש על חלוקת הקאפיטיל:

הערות

מנין הפסוקי' וכתרגום רד"פ: (טז) הילד, ידוע שמלת ילד נופל גם על הנער טרם היותו לאיש, כמו שאמר ויועץ את הילדים (מ"א י"ב), ויש שהוא מלא רוח דעת ותבונה:

האלהים בשמים ואתה על-הארץ על-כן יהיו
דבריך מעטים: (ב) כי בא החלום ברב ענין
וקול כסיל ברב דברים: (ג) כאשר תדר נדר
לאלהים אל-תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים
את אשר-תדר שלם: (ד) טוב אשר לא-תדר
משתדור ולא תשלם: (ה) אל-תתן את-פיך
לחטיא את-בשרך ואל-תאמר לפני המלאך
כי שגגה היא למה יקצף האלהים על-קולך
וחבל את-מעשה ידיך: (ו) כי ברב חלמות
והבלים ודברים הרבה כי את-האלהים ירא:

דוא ביזט איף נידריגער ערדע; לאס דעסוועגען דיינעם געבעטהע וועניג זיין. (ב) זא וויא דער טרוים אויס אונגערייכטען פֿערשטעללונגען, זא בעשטעהט דאז געבעטהע דער טהארען אויס פֿילען אונצוזאממענהענגענדען ווארטערן. (ג) האסט דוא געליבדע דיינעם גאטטע געטהאן, זא זוימע ניכט זיא צו ערפֿיללען; דען ער האט קיין וואהלגעפֿאללען אן טהארען. וואס דוא אנגעלאבט האסט, ערפֿיללע. (ד) ליעבער טהוע קיין געליבדע, אלס דאס דוא אנגעלאבסט, אונד ניכט ערפֿיללסט. (ה) גיב אכט, דאס דיין אייגענער מונד דיך ניכט שולדיג מאכע; זאגע הערנאך ניכט צום באטהען: איך האבע מיך איבעראיילט. ווארום זאלל גאטט איבער דיין געריידע צירנען, אונד דיינער הענדע ווערק צערשטארען? (ו) בייא אללען דיינען טרייםעריען אונד ווארטען, פֿערלע-

רש"י

ה (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי האלהי' בשמים ואתה על הארץ. ואפי' חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבא ברוב דברים כי ברבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים. אין חפץ לפני הקדוש ברוך הוא ברשעים שנודרים ואינן משלמים: (ה) אל תתן את פיך. בנדר לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם בעון נדרים במדרש: על קולך. בשביל קולך: (ו) כי ברוב

באור

ה (א) אל תבהל, הוסיף להזהיר את העובד ומתפלל, שלא יתפלל בבהלה ומהירות, כי אם בכוונת הלב, כי האלהים עליך רואה אותך ושומע את דבריך, והוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים, ואתה על הארץ, אין למטה ממך, על כן לא תרבה דברים בלא כונת הלב פן תשגה: (ב) כי בא, כתרגומו היכמא דאתי חלמא על הרהורי לבא בסגיאות בוונין כמו החלום הטבעי המחובר מענינים רבים ומחשבות שונות בלי סדר וכונה, כן קול הכסיל ברוב דברים יצאו מפיו במקרי והזדמן בלי חבור וכונה ותכלית: (ג) כמו שנויתיך להשמר בדברים בבית האלהים, כן אתה חייב להזהר בכל מקום ובכל עת שתזכור את שמו. ואם תדור לו נדר, שמור את מוצא שפתיך, כי אין חפץ בכסילים המלפלפים ומהבים ולבם בל עמם. (גם יש לפרש שהזהירו שלא יאחר לשלמו כאשר אין חפץ קיום בכסילים, שהרשעים מלאי' חרטה, ואם תאחר פן תתחרט ויהי' בך חטא, ע"כ מיד אשר תדור שלם): (ד) ואולם דע שאין המניעה מלנדור, חטא. כמ"ש וכי תחדל לנדור לא יהי' בך חטא: (ה) למה יהי' פיך מוליד חטא ורע בעלמ'. אם לא תעשה את אשר יצאת בפיך. ואל תאמר לפני המלאך, שליח הבא להבוע צדקה שפסקת ברבים, כי שגגה היא הנדר שנדרת, ויש לפרש לחטיא את בשרך כמו לענות נפש. למה יקצוף האלהים על מוצא שפתיך והשחית את מעשה ידיך. (ואפשר שרמזו במלאך הוא הכהן או השופט וראשי המטות לבני ישראל אשר בידם התרת הנדרים ע"פ פתח' כמאמר הכתוב, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא שהוא אומר לו אלו היית יודע כך וכך כלום היית נודר. והוא השיבו לה כי שגגה היא, ואם הוא שקר, יקצוף האלהים היודע האמת, כי כחש למלאך, והי' את מעשה ידיו אשר יגיע לפרוץ בשקרו): (ו) כי ברוב, ירצה בכל

הערות

ה (ו) כי ברוב חלומות וגו'. נראה לי הטעם שאמר על תבהל על פיך להוציא דברים רבים בתפלות ותשבחות, כי ביותר שיהיו חלומות והבלים בענין מה, יותר נצרכים דברים הרבה ליפותו ולקיימו,

גַּם־הוּא הָבֶל׃ (ב) לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל
וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה׃ (ג) תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ
בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת
עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר
יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ (ד) הִגְדַּלְתִּי
מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃
(ה) עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ
כָּל־פֶּרִי׃ (ו) עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת
מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ (ז) קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת
וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה

זוכען, דוא פינדעסט דא-ביי א גליקזעליגקייט; אבער אויך דאז וואר ניכטיג. (ב) צום שערץ זאגטע איך: דוא ביזט טאָלל; אונד צור פריידע: וואס ניטצעסט דוא מיר? (ג) איך שפעהטע דאר-אויף אין מיינעם הערצען פאָלגענדעס אויס: דען קאָרפער מיט וויין צו פערגניגען, אונד מיינען גייסט פאָן וויזהייט לייטען צו לאססען; דיא טהאָרהייט אבער פעסט צו האלטען, ביז איך ענט-דעקקע, וועלכעס דיא גליקזעליגקייט דער מענשענקינדער זייא, נאך וועלכער זיא אונטער דעם הימעל דיא דויער איהרעס לעבענס האנדעלן זאָללטען. (ד) איך אונטערנאהם גראָסע ווערקע, בויעטע מיר פאללעסטע, פפלאנצטע מיר וויינבערגע; (ה) לעגטע מיר בוים-אונד לוסטגערטען אן, אונד פפלאנצטע דארין יעדע ארט פרוכטביימע; (ו) גרוב מיר טייכע, דען מיט יונגען אויפשפריסענדען האָלץ אנגעלעגטען וואלד צו דורכוועססערן; (ז) קויפטע מיר קנעכטע

רש"י

לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה [משלי ט׳] עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמי׳ ביין לקונדיטין: וראה בטוב. כמו ודאות בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בגבורה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. באשר את מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבב בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עשה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכלן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם לאיתיאל ואוכל [שם ל׳] יכנן לגיית שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר עוד אשר האמת בזה ובזה. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג נשים ויד אשה מעולל ועד יונק [שמואל א׳ ט״ו] והיא מצות המקום וקורא אותן סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהי׳ שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם מושתתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי [תהלים נ׳] לכך נאמר עץ כל פרי. במדרש תנחומא: (ו) בריכות מים. כמין בריכים של דגים שחופרין בקרקע: יער צומח עצי׳. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (ח) וסגולת

באור המלות

אנסכה, לנקבה נואלת, וידבר עם הנפש אנסה אותך: (ב) מהולל, ענין שגעון, (דאך ביזט טאָלל): מה זה, בחולם לנקבה: (ג) למשך, לעדן ולנהוג: נהג, את עצמו, והוא פועל יוצא: (ה) גנות, מגזרת גנן, (בעדעקקען), על שם האילנו׳ השוככי׳ בענפיה׳ את היושב בצלם, (בוים-גארטען): פרדסים, שם בעל ארבעה אותיו׳. וענינו ידוע אף בלשון יון ורומי, שהוא גן נאה מגודל על האומנות מסודרות, (לוסטגארטען): (ו) ברכו׳ מים, מים מכונסין בגומות, (טייכע, או פישטערכען): (ז) מקנה בקר וצאן, הבהמות הדקות והגסות יקראו מקנה לפי שהם קנין

באור

במשתה תמיד ודברתי אל לבי, לכה נא אנסה אותך אם תמצא טוב אמתי והצלחה בשמחה משתה ותענוג. והנה גם הוא הבל, אין בתענוגים האושר האמתי, והצלחה האמתית לאדם, כי אם ירבה האדם לשמוח ולהתענג ולשחוק תמיד, סוף שיקוץ בחייו ונפשו תגעל בשמחה: (ב) ואז, יאמר על השחוק, שהוא מעשה חסרי הדעת, ועל השמחה יאמר מה זו עושה, מה טוב תביא לאדם, והיא לא תצליחנו ולא תשכילנו. (ג) כאשר, ראיתי שחכמה לבדה תוסיף מכאוב, והשחוק לבדו לא יצליח, חפשתי דרך לחבר בין שניהם, למשוך ולעדן ביין את גופי כי היין ישמח חיים, ולבי נוהג את עצמי בחכמה, ואוחז גם במעשה

הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלָםִ: (ח) כָּנַסְתִּי
לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת
עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם
שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת: (ט) וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה
לְפָנַי בִּירוּשָׁלָםִ אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי: (י) וְכֹל
אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי
אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי
וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי: (יא) וּפָנִיתִי אֲנִי
בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת
וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ:

פרשה ב'

(יב) וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת

אונד מעגדע, צו דען לייב־אייגנען, דיא איך שאָן בעזאס: אויך הערדען גראָסעם אונד קליינעם פיהעם תאטטע איך מעהר, אלס יע איינער מיינער פאָרפאהרען אין ירושלים; (ח) זאממעלטע מיר אויך גאָלד אונד זילבער, זעלטענהייטען פאָן קאָניגען אונד אוים דען פראָפינצען; אונטערהילט זענגער אונד זענגערינען, אונד אויך דער שקלאפיננען פילע, וועלכעם דיא מענשען צור וואָללוסט רעכנען; (ט) זאָ דאס איך מעהר אונד בעססער זאממעלטע, אלס מיינע פאָרגענגער אין ירושלים; מיינע וויזהייט שטאנד מיר אויך דארין בייא. (י) וואס מיינע אויגען פאָדערטען, פערזאגטע איך איהנען ניכט, פערוויינערטע מיינעם הערצען קיינע פריידע; דאז דהערץ זאָללטע פראָדה וועדדען מיינער ארבייט; דיזעס וואר יא ענטצוועק מיינער בעמיהונג. (יא) נון שויעטע איך צוריק אויף מיינער הענדע ווערק, אויף דיא מיהזעליגע ארבייט דיא איך פערריכטעט, אונד זיהע, עס וואר אללעס אייטעל אונד וויגדיגער געדאנקע. עס גיבט קיינע גליקזעליגקייט אונטער דער זאננע!

צווייטער אבשניטט (יב) איך גאב מיינע פאָרזאטץ אלזאָ אויף, וויזהייט מיט טאָללהייט

באור המלות

האדם וכספו ועסקו: (ח) וסגלת מלכים והמדינות, סגלה דבר נחמד ויקר שמור באוצר להתפאר ולשום בו. דבר שלא ימצא כי אם במדינות ידועות: שדה ושדות, יתכן שהם הנשים השרודות הלקוחות בחזקה, והכוונה נשים רבות לא אחת לבדה, (פילע שקלאפינען), וכך רחם רחמתים, לא אחת כ"א הרבה: (י) אצלתי, מנעתי: (יב) כיתרון, מהשפט כיתרון,

רש"י

מלכים. גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלי' בגנזיה': והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. עגלות כמו עגלות צב [בפרשת נשא]. ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא רחקתי להבדל מהן וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים [בפרשת בהעלותך] כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרש ששותין בה. ויש פותרין במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: (יא) ופניתי. עתה בכל מעשי ידעתי אני שאין יתרון בהם כי מכול' אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה: והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על גזירה

באור

הסכלות, שהוא תאות העולם, כמעשה בן אדם המסופק, אשר לא ידע איה ימצא מרגוע ואושר לנפשו ויאמר אולי בזה ובזו עד אשר אראה מה הוא הטוב הנכון והמקום לאדם: (ט) אף, חכמתי עמדה לי, היתה לי לעזרה לעשות מעשים אשר לא נעשו לפני בירושלים: (י) לא מנעתי את לבי מכל שמחה, כי מכל עמלי אשר יעמול האדם אין לו יתרון כי אם לב שמח, ומדוע אמנע את לבי משמחה: (יא) הנה, אחרי שעשיתי את כל המעשים האלו, שבתי להתבונן בהם, אם ימצא בהם האושר והשלמות לאדם, והנה הכל הבל ורעות רוח, שאין בכל אלה עוד נאמן וקיים תחת השמש: (יב) ופניתי, כלומר ופניתי לאחורי

(ז) אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃ (ח) וְיִתְרוֹן אֶרֶץ

טצע דיא עהרפורכט געגען גאָטט ניכט. (ז) ווען דוא אין איינעם שטאאטע אונ־טערדריקונג דעם ארמע, אונד פערלעטצונג דעם רעכטס אונד דער גערעכטיגקייט בעמערקסט, זאָ וואונדרע דיך דיא ערשיינונג ניכט. איבער יע־דעם האָהען איזט איין האָהערער וועכטער, אונד איבער דיזען זינד נאָך האָהערע געזעטצט. (ח) דער פאָרצוג איינעם לאנדעס צייגט זיך נון אים גאנצען: אויך איין אקקער־קאָניג ווירד פאָן אנדער׳

רש"י

חלומות ונדמר. אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאחר המקום: כי את האלהים ירא. הוי כי מאמם בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הדלים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם המוסים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט. גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקי דלים וגזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בזאת עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי (איוב י"ד) שומר אמונים (ישעיה כ"ו) שמר את הדבר (בר' ל"ז): (ח) ויתרון ארץ בכל היא. ויתלך

באור המלות

ה (ז) וגזל. סמוך. והנפרד יתכן שיהיה גם הוא גזל, כי בעלי הטעם הנקודות לא ישתנו בסמיכות, כאשר יאמר מן חלב, חלב נבלה וחלב טרפה, אבל משקל גזל ישתנה אל גזל, כמו מן זקן זקן ומן חצר חצר. והוא תמורת

באור

החלומות והסהרורים והבלים ודברים הרבה אשר יעלו על מחשבתך, אך את האלהים ירא, ותמיד תהי' יראתו על פניך, אז תנצל מהנזק. (ויתכן שתיבת הרבה הוא לווי, ויאמר רבות לך להרבות ברוב חלומות והבלים ודברים, אך בכלם את האלהים ירא): (ז) אם עושק רש. ידבר על המתרעמים נגד הממשלה וההנהגה המדינית אשר זכרם למעלה, אם תראה במדינה לפעמים שהם עושקים את העני וגוזלים את בעל המשפט והצדק, אל תתמה ותשתומם על המראה הזה, או אל תתמה על המלך שמפני זה לדעתך, שאל"כ לא ינקוט באשר יש לאל ידו למחות, והנה החפים את המלך, כי יש במדינה גבוה מעל גבוה שומר וכל שהוא במדרגה למעלה לא ישגיח כי אם על המדרג' הקרובה אליו ולמטה, וכן ממנו והלאה. וגבוהים עליהם, כלומר שהגבוהים כלם לא ישגיחו כי אם על האנשים אשר עליהם הוקמו, הקרובים למדרגתם ומעלתם, כי כן דרך ההנהגה הנכונ', שתהי' לכל אחד ואחד משמרתו המיוחדת לו. ואי אפשר לשיותו גבוה שהוא המלך ד"ה, שישגיח על כל אשר נעשה תחת ממשלתו בפרט, כי אם יסמוך על משנה, והמשנ' על השרים והשרים על פקידים, וכן מהם והלאה'. כי ההשגחה על כל הפרטים היא לה' לבדו אשר לא ייעף ולא ייגע ושיאו נמנעת בחיק האדם. וא"כ אל התפלא אם לא תהי' הנהגה על צד היותר טוב בכל פרט ופרט, והנוקה מכל חסרון בכל חלקיה: (ח) ויתרון כו', לפי מה שפי' כל המפרשים, אין הפסוק הזה מחובר למה שלמעלה כלל וכלל ומשמעות וא"ו ויתרון שיהי' דבוק ומחובר למה שקדם, ועוד שהם מפרשים מלך לשדה נעבד שהמלך גם הוא נעבד לשדה, וזהו סותר להנחת הטעמים, כי מלך לשדה מחובר בטעם משרת, והנראה אני שזהו פירושו, אחרי אשר הקדים בהתגלגלות המלך והשרי' בהנהגת המדינ', אם לא תהי' שלימה ומסודרת בכל פרטיה, הוסיף ואמר אם תרצה לידע מעלת ההנהגה ויתרון מדינ' מהזכ' על חברתה בפרטיה, כי יתרון ארץ בכל היא, בכללות ההנהגה וסדורה ימצא היתרון, לא בפרטים, כי אי אפשר שיהי' הפרטים כלם בתכלית השלמות כידוע לכל משכיל, ואמר מלך לשדה נעבד, כלומר ודאי שאי אפשר להמלך לעשות את כל מעשי ההנהגה לבדו, מבלי עזר משריו ועבדיו, ולכן יצטרך להושיב גבוה מעל

הערות

אבל ענין קדוש וקיים בשם ה' אלהינו אינו צריך לכל זה, ושיא ב"כ אינו מבקש ממך כי אם ליראה אותו, וראוי לתרגמו בל"א (יע מעהר טרייאעריייען אונד אייטעלקייטען, יע מעהר ווארטע. גאָטט ברויכסט דוא נור צו פירכטען): (ז) אם עושק רש וגו', נראה טעם המחבר, שכמו שאינו מן הראוי להרבות דברים נגד ה', כן אינו מן הראוי גם להרבותם נגד המלך, אף אם עושק וגו', ועיין בפי': כי גבוה מעל גבוה, בלי הפסק בגוי הראשון. יש גם לפרש המאמר בזה האופן. אל תתמה על החפץ והצלחת מדינה אם לפעמים תראה מה שידמה לך עושק רש וגזל משפט, כי גבוה מעל גבוה, הוא השם יתעלה שומר שלא יעשה כלום כי אם כפי הראוי לטובת הכלל. וגבוהים, כלומר הרודי' בעם אשר בידם הכח והממשלה, גם עליהם שומר מבלי אשר לא יעשו כי אם הבזר מאתו יתברך. ואם שלפעמים ינזק הפרטי, הנה יתרון ארץ

בַּכֹּל הוּא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ (ט) אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל׃ (י) בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאוּת עֵינָיו׃

היא ב׳ ראית כ

בעדיהנט. (ט) ווער דאז זילבער ליבט, ווירד וואהרליך פֿאָן דעם זילבער ניכט געזעטטיגט; ווער גע־פֿאָלגע ליבט, האט דא־פֿאָן קיינען פֿאָרטהייל: אויך דאז איזט אייטעל. (י) בייא דעם צופֿלוס דער גליקסגיטער פֿערמעהרען זיך דיא פֿערצעהרער; דער בעזיטצער האט קיינען וויטערן נוטצען, אלס

באור המלות

זקן חלד: (ט) בהמון, ענינו רבוי: (י) רבו, ענין מהקל והרבו רבב:

רש״י

של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום:

בכל היא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפי׳ על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב״ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ושלש שכרה לבניה: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון. מצות רבות: לא תבואה. ואין בא׳ מהם מלוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאלה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחדים הגונים אך זה הקדמתי כפי שהוא מענין ונבואים עליהם שממכן הכתוב יחד. ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו היא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: ומי אוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנ׳ ואין לו גמרא מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקב״ה ברוך הוא בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה.

באור

בגוים שומר, שלא מלך לשדה, מי שלא ימלך כי אם על שדה תבואות, יהי׳ נעבד מאחרי׳ עושי רצונו, ואי אפשר לו מבלעדי פועלים אחרים זולתו, ומכ״ש המלך האדיר, המושל על מדינות גדולות ועם רב וודאי שאי אפשר לו שתהיינה עיניו משוטטות בכל, כאשר יען יתרו את משה נבול תבול כו׳, ומלאכו מלך עם לא״ד, מלך למואב. במקום מלך מואב, וכן מלך לשדה כמו מלך שדה, ואל תתמה שיפול שם מלך על בעל שדה, שכן מלאכו אחרונה שקראו הכתוב מלך, ועוד שכן הי׳ בימים הקדמונים שיקרא האיש השורר על עבודת השדה, בשם מלך שדה, (אקקערקאָניג), והי׳ בידו שבט כתבנית שבט מלוכה. כנזכר בספרי המסוררים הקדמונים, ויהי׳ א״כ טעם הכתוב בלשון אשכנז, (דער פֿאָרלוג איינעם אנדעם, לייגט זיך נור אויף גאַלצען, אויך איין אקקערקאָניג ווירד פֿאָן אנדערן בעדיהנט): (ט) אהב כסף, ידבר בגנות אהבת הממון והגדול׳, ויאמר מי שהוא אוהב כסף לא יאכל הכסף ולא ישבע ממנו, ומי שאוהב להיות בהמון עבדים ושפחות אשר ישרתוהו, הוא אוהב דבר שלא יעשה פרי, והוא לא תבואה, כל מה שירויח האדם וישתכר מעבודתו יקרא תבואה (איינקינפֿטע), לא יהי׳ לו שכר ולא תבואה מהממון הזה, וגם זאת מחשבת הבל, כאשר מפרש: (י) אם תתרבה הטובה והברכה לאיש האוהב בממון כן ירבה לקנות עבדים ושפחות ובני בית, וירבו אוכליה, ולו אין יתרון כי אם ראות עין, כי אחרי שהטובה שלו ויאכלום רבים, הנה אין טוב לו בטובה. כי אם מה שעיניו רואות. ויתכן לפרש ראות עין כמו למה תתראו לאנשי׳ לשובע

הערות

הוא בהבל, ואי אפשר למדינה בלי מדברות שונו כי גם מלך לשדה נעבד כבפירוש ובענין ונבואים עליהם עגב רד״פ את דרך המפרש כנראה מתרגומו: (ט) אוהב כסף וגו׳, נראה טעם שהמשך אל הקודם שאחר שאמר יתרון ארץ בכל אם מלך לשדה נעבד׳ כי רבוי השדות והתבואות זהו עשירות האמתית במדינה. יאמר כי רבוי הכסף והדומה מה שיקרא ג״כ בשם עשירות, באמת אינו העשירות האמיתית, וכדמבאר: בהמון, כענין המון חוגג (תהלים מ״ב):

(יא) מתוקה שנת העבד אם־מעט ואם־הרבה
יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון:
(יב) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר
שמור לבעליו לרעתו: (יג) ואבד העשר
ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה:
(יד) כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת
כשבא ומאומה לא־ישא בעמלו שילך בידו:
(טו) וגם־זה רעה חולה כל־עמת שבא כן ילך
ומה־יתרון לו שיעמל לרוח: (טז) גם כל־ימיו
בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף:

תרגום אשכנזי

דאז אייטערליכע אנזעהען זיינעם וואָהלשטאנדעס. (יא) דער שלאף דעם ארבייטערס איזט זים, ער מאג וועניג אָדער פֿיל געניסען; אינדעם דער איבערפֿלוס דעם רייכען קיינען שלאף פֿערגאָננט. (יב) נאָך זאה איך איין גראָססערעס איבעל אונטער דער זאָננע, דאס דיא מענשען בעפֿעללט: רייכטהום אויפֿגעשפארט צו זיינעם בעזיטצערס אונגליק; (יג) דער רייכטהום גינג פֿערלאָהרען דורך איינעם רוכלאָזען פֿערמיטטלונג, אונד דער ערצייגטע זאָהן בעהילט ניכטס איבריג; (יד) נון קעהרט ער נאקט אונד בלאָס, וויא ער אויס מוטטערלייב הערפֿאָר געגאנגען, דאהין וואָ ער הערגעקאָממען איזט, אונד נימט פֿיר אללע זיינע ארבייט ניכטס אלס צייגניס איי זיינען הענדען מיט. (טו) איך דיס איזט שאָן איין קרענקענדעס איבעל, זאָ אבצוגעהען וויא מאן געקאָממען איזט. וואס האט דער מענש פֿיר פֿאָרטהייל דאפֿאָן, דאס ער זאָ אין דען ווינד געארבייטעט? (טז) זיין גאנצעס לעבען הינדורך פֿערריכטעטע ער זיין מאהל אים פֿינסטערן,

ר״שי

לפני הקדוש ברוך הוא: כי אם ראות עיניו. שאמר וכונס לתוכו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בגלל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. ד״א מתוקה שנת העובד את האלהים אם מעט ימי שניו אם הרבה ימי שניו יאמר שכבר השוע כמלוה משה פירנס את ישראל ארבעים שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגומר (תהלים צ״ט) כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בגלל שמועות: איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים (שיר השירים ז׳) כל תלמוד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו. כעושרו של קרח שעי״ב נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. בשיצות לא ישא בידו שום זכות לדקה שעשה בממונו בחייו כל עומת שבא אותו הממון כן ילך:

באור המלות

כשרון שם ענינו היושר והנכונ׳: (יב) חולה, מגזרת חלה חייט (קראנקהייט), או יהיה תואר בשכם טובה. מגזרת חול, מענין יחולו על רחם, כלומ׳ רעה נופלת על בני האדם (איין איבעל דאז דיא מענשען בעפֿעללט): (טו) כל עמת, כמו לעמת, כי לא תבא עמת בלי למ״ד כמו למען שלא תחסר ממנה למ״ד ויסי׳ ראוי להיות מלה אחת, ונפרדו כמו הרבה מן המדקדקי׳ שנפרדו: (טז) וכעס, מלין קמץ ותניו פתח, והוא פועל עבר: וחליו, וא״ו נוספת כיוד בנו בעור, חיתו יער, ורש״י פירש

באור

ולא לבזון, ועיניו כמו הנבט עמד בעיניו, ובל״א דוז אייטערליכע אנזעהען זיינעם וואָהלשטאנדעס: (יא) מתוק׳, הנה טוב ממנו העובד אשר כל היום יעמול, ובהיותו עיף ויגע ישכב וירדם, ושנתו ערבה עליו, ואולם העשיר לא יוכל לישן, כי השבע ורוב הטובה לא יניח לו לשקוט: (יב) יש רעה חולה וגו׳, שהעושר לפעמים מלבד שאיננו מניח לו לישן, עוד הוא שמור לו לרעתו: (יג, יד) שיאבד ע״י ענין אים רע מעללים שודד לילה או גזלן אשר יכהו נפש ומת על עשרו, עד שאפי׳ הבן שיוליד לא יהי׳ בידו מאומה מעושר אביו: והאב יפול ערום לשאול כשבא מבטן אמו, כי גם דלים לא חנן בעשרו שישא הזכות ההיא לאחרית נפשו בעולם הבא אחרי המות: (טו) וגם זו רעה חולה, אף אם לא יאבד ויכלה שעושר בענין רע, הנה אם אין לו בן, כל עמת ובו׳: (טז) גם מלאתי באנשים אשר כל ימיו בחשך יאכל, כי הי׳ עקר סעודתם בערב, ומתענגים יאכלו בחברת מרעים, בנרות ואבוקות דולקות, והכילי הזה בחשך יאכל לבדו,

(יז) הִנֵּה אֲשֶׁר־רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה
לֶאֱכוֹל־וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ ׀
שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־
נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא חֶלְקוֹ׃ (יח) גַּם כָּל־
הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים
וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ
וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ (יט) כִּי
לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו כִּי הָאֱלֹהִים
מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃

זעהר צארנמיטהיג, קרענ־קעלנד אויר איינפאדי־רענד. (יז) פירוואהר! זא וויט איך איינזעהע, איזט עס זא גוט אלס אנ־גענעהם, דאס דער מענש עססע, טרינקע אונ־פריידע געניסע אן אל־לער זיינער ארבייט אונ־טער דער זאננע, דיא קורצע דויער דערלעבענס־טאגע דיא איהם גאטט צוטהיילט; דים איזט זיינע בעשטימונג. (יח) אלזא יעדער מיענש, דעם גאטט רייכטהימער אונד גיטער געגעבען, אונד צוגלייך דיא הערשאפט זיא צו געניסען, זיין לאז צו ערפיללען, אונד זיינער ארבייט פראה צו ווערדען, וואהרליך, דיזער מאן עמפפינג איין געטטליכעס געשענק! (יט) ער דענקע שטעטס, זיינע טאגע ווערדען ניכט פיל זיין, אונד גאטטעס ווילל שטיממט יא איין זיינעס הערצענס פראהען נענום.

באור המלות

שסבעם והקלף יסיה חליו: (יח) זה, כחולם היא לשון נקבה: (יט) כי לא וגו, הפוך, יזכור כי לא הרבה ימי חייו, וכן הרבה: מענה מגזרת ענה, (אמלט אנטווארטען, איבעראיינשטיממען), והוא פועל יוצא לשלישי, שהאלהים מענה את הדבן ואת התירוש את הכסף ואת הזהב שיענוהו לנלאו' חפצו של זה:

רש"י

(טז) וחליו. כמו וחלי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של חיתו יער (תהלים ק"): (יז) לאכול ולשתות ולראית טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק שניתן לו ישמ' כי הוא חלקו: (יח) והשליטו לאכול ממנו. בחייו: ולשאת את הלקו במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: (יט) כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעה"ז: יזכור את ימי חייו. כי מעטו הם ולא הרבה ולמה יעלה לאסוף הון יעלה בדבר העומד לו לעה"ב בחייו: כי האלהים מענה וגו'. הקדוש ברוך הוא עדות קבוע לזה לעולם: בשמחת לבו. ששמח לעשות טוב בחייו. ודאיתי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לפילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן בשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה אחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה אלים שהוא מעירו וגומר (שמואל א' א'). ולומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובים והעיד עליו ועלה

באור

והוא מלא פחד ודאגה ומורך אלב: וכעס הרבה וחליו וקצף, ידוע בנסיון שהכועס הרבה בא לידי חולי, והאיש החולה נוח לכעוס מן הבריא, וע"כ אמר מלאתי באנשי' מי שהוא כועס הרבה, וגם ראיתי את חליו המתמשך לו מזה, ואת הקלף שהוא מדרגה יתירה מהכעס הנמשך לו מהחולי: (יז) הנה אשר ראיתי אני, הוא האמת, והוא שטוב ואשר יפה, כלומר שאם יהי' בעושר ונכסים, טובה הראוי' לאדם, היינו כי אם לאכול ולשתות ולראות טוב באחרים מכל עמלו אשר יעמול תחת השמש, כלומר שישמח הוא בעמלו וישמח אחרים, כי הוא חלקו, לא לצבור הון ולאסוף ממון, שיאבד בענין רע, או שיעזוב לאחים אחרים, כי אין בזה טובה נכונה לאדם, ואולם אם נתן לו האלהי' עושר ונכסים ונתן לו כח וממשלה לאכול ממנו ולשאת את חלקו, שהוא להטיב לאחרים ולראות טוב אשר עליו נאמר בפסוק הקודם כי הוא חלקו לעה"ב בחיים ולשמוח בעמלו שתחת עולם, זה וודאי מתת האלהי' הוא. כי בלתי הממשלה והשלטון לשתות בעשרו ולעשות טוב על ידו, הנה יש עושר שהוא לרעה כאשר זכר: (יט) יזכור את ימי חייו, כי לא הרבה הם, ימי האדם קצרים ודרכיו מועטים, ומדוע יצבור ללא הועיל? כי האלהים הרי כי משמש בלשון דהא, ויזכור שהאלהים יענה את הכל בשמחתו, ורולה בה, ומסכים על ידו, כי נתן לו עושר ונכסים

הערות

(יט) יזכור, תרגמו רד"פ לשון עלה, ואפשר גם לבאר מלשון הוה תואלע. שהאיש כזה אשר זכר אשר נתן לו האלהי' וגו' הוא יזכור תמיד את ימי חייו כי לא הרבה הם והאלהים יענ' בשמח' לבו:

פרשה ו׳

ו (א) יֵ֣שׁ רָעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר רָאִ֖יתִי תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ
וְרַבָּ֥ה הִ֖יא עַל־הָאָדָֽם׃ (ב) אִ֣ישׁ
אֲשֶׁ֣ר יִתֶּן־ל֣וֹ הָאֱלֹהִ֡ים עֹשֶׁר֩ וּנְכָסִ֨ים וְכָב֜וֹד
וְאֵינֶ֨נּוּ חָסֵ֥ר לְנַפְשׁ֣וֹ ׀ מִכֹּ֣ל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּ֗ה וְלֹֽא־
יַשְׁלִיטֶ֤נּוּ הָאֱלֹהִים֙ לֶאֱכֹ֣ל מִמֶּ֔נּוּ כִּ֛י אִ֥ישׁ נָכְרִ֖י
יֹאכֲלֶ֑נּוּ זֶ֥ה הֶ֛בֶל וָחֳלִ֥י רָ֖ע הֽוּא׃ (ג) אִם־יוֹלִ֨יד
אִ֜ישׁ מֵאָ֗ה וְשָׁנִ֣ים רַבּוֹת֮ יִֽחְיֶה֒ וְרַ֓ב ׀ שֶׁיִּהְי֣וּ יְמֵֽי־
שָׁנָ֗יו וְנַפְשׁוֹ֙ לֹא־תִשְׂבַּ֣ע מִן־הַטּוֹבָ֔ה וְגַם־קְבוּרָ֖ה
לֹא־הָ֣יְתָה לּ֑וֹ אָמַ֕רְתִּי ט֥וֹב מִמֶּ֖נּוּ הַנָּֽפֶל׃ (ד) כִּֽי־
בַהֶ֥בֶל בָּ֖א וּבַחֹ֣שֶׁךְ יֵלֵ֑ךְ וּבַחֹ֖שֶׁךְ שְׁמ֥וֹ יְכֻסֶּֽה׃

זעכסטער אבשניטט.

ו (א) איך זאה איין איבעל אונטער דער זאננע, דאז שוועהר אויף דעם מענשען ליגט. (ב) איין מאן, דעם גאטט רייכטהום, גיטער אונד ווירדען צוגעטהיילט האט, זיינער זעעלע פעהלט עס אן ניכטס דאז ער וויננשען קאנטע, אבער גאטט פערזאגט איהם דען וויללען, דעם זייניגען צו געניסען, איין פרעמדער זאלל עס פערצעהרען: דיס איזט אייטעל, אונד איינע באזע קראנקהייט. (ג) לאסט דיזען מאן הונדערט קינדער צייגען, פילע יאהרע לעבען. אונד דיא גאנצע דויער זיינעם לעבענס, דער גיטער פיל האבען; ווען זיינע זעעלע קיינען גענוס פאן דעם גיטען האט, ווען איהם ניכט איינמאל עהרענפאללע לייכענבעשטאטטונג צו טהייל ווירד, פירוואהר! איך ציהע איהם איינע אונצייטיגע געבורט פאר; (ד) דיזע ענשטאנד אייטעל, אונד שוואנד הין אין דונקעל, לאס אימ־

רש"י

אלא הסוף מעידו: מענה. נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו גם כן כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים (איוב ל"ב): בשמחת לבו שהיה שמח בחלקו:

ו (א) ורבה היא על האדם. בהרבה בני האדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסים. לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעמלו כי מוסיף לעסוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא כמות ולא ישבע (חבקוק ב׳) וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו. ומדרש אגדה בדברי תורה עושר ונכסים וכבוד. מקרא ומשנה ואגדה: ולא ישליטנו. שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה. בנים: ורב שיהיו ימי שניו. (ירבה הון וכל טוב ימי שניו) שלא ירבה לשון די די לכל טובה: ונפשו לא תשבע. מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להסתפק רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברי׳ האלו כמצאו באחאב שהוליד בני׳ הרבה והי׳ וממונו הרבה והי׳ ביתו של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים לקקו דמו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי הנפל בא והלך ולא ראה טובה ולא

באור המלות

ו (ג) מאה, דרכי המליצה להזכיר מספר מסוים, אלף, מאה, עשרה, שבעה, במקום הבלתי מסוים: הנפל, הוא נפל אשת. ונקרא כן

באור

ומתפלל לעשות גם כן כטוב בעיניו, כי הנה להעשיר מסייעין לו מן השמים, ומסבבין לו המקרים המקדימים רצונו, ומסירים מלפניו המקרים המעיקים ומונעים אותו לתכלית חפצו:

ו (א) יש רעה, הזכיר דברי המתרעמים נגד השגחת האל ודיניו, ובפרט גם את ההבל הזה אשר בעולם, שלפעמים יתן האלהים עושר ונכסים, וכבוד לאיש, עד שאם הי׳ רוצה לא הי׳ חסר לנפשו מכל תאוה, ועם כל זה לא יהנה מנכסיו כי אם יעזוב לאחרים אשר לא יצאו מחלציו, וגם נאבדו לו נכריים שלא הטיב מאשר טוב מעולם, את חילו ורכושו, אלא זה הבל וחלי רע: (ג) ורב שיהיו, בכסיו כל ימי שניו, ונפשו לא תשבע מאותו הטובה, ושאינו שמח בחלקו ולא מטיב לאחרים, לא נהנה ולא תהנה במה שחננו ה׳, וגם קבורה בכבוד ושם טוב לא היתה לו אמרתי כו׳: (ד) כי הנפל בהבל בא, כמו

הערות

ו (א) ורבה היא, גדולה ועצומה:

(ה) גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה: (ו) וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ: (ז) כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא: (ח) כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים: (ט) טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת

מערהין פינסטערניס איה־רען נאהמען בעדעקקען! (ה) פריילך זאה זיא קיינע זאננע; אבער זיא קאננטע זיא אויך ניכט. דיא גליקזעליגקייט דיזער (פעהלגעבורטה) איזט גראססער, אלס יענעם (גייציגען). (ו) אונד ווען דיזער אויך טויזענד יאהר צוויאפאך לעבטע, ער געננאס יא דאז גוטע ניכט, אונד ענדליך וואנדעלט אללעס נאך איינעם ארט. (ז) דער צוועק אללער מענשענארבייט איזט יא זיינגליבער גענוס, אונד זעלבסט דיזעס מאנגעם זעעלע, בליב נאך אונבעפרידיגט. (ח) וואס איזט אויך דער פארצוג דעם ווייזען פאר דעם טהארען? — וואס הילפט עס דעם איינזיכטספאללען בעטטלער — ווען ער שטעטס דעם לעבען ענטגעגען קעמפפען מוס? (ט) בעססער איזט וואס מאן פאר אויגען האט, אלס גייסטעס גריבעלייען; אללין אויך

באור המלות

לפי שהאשה מפלת אותו מת: (ז) תמלא. כאשר תשיב הנפש את כל חפצה ומאויה, יאמר עליה שתמלא כמו תמלאמו נפשי: (ח) לעני יודע, מוטעם בטעם ז"ק, ויהיה א"כ יודע תואר לעני, הכונה לעני החכם:

רש"י

כתאוה לה ואין לו להשביע: (ו) ואלו חיה. ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים. (ז) כל עמל האדם לפיהו. בשביל פיהו הוא טורח ויאכל בע"הז והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. בתמיה כלומר' וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנא' מועטת כמו תמלאמו נפשי (פ' בשלח) לשון השבעת תאוה ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל: (ח) מה לעני. הסלק מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים. ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשי' טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה ומוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש. ד"א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעסוק מהילוך נפשו שלא

באור

בשבל פה, תבלי שהלטער ולא סבל יסורין אחרי שלא הרגיש תאותם, ולא ראה טובה ולא התאוה אליה, ובחשך שמו יכוסה, ולא ישאר לו שם וזכר בארץ: (ה) וגם בזה טוב ממנו הנפל שלא ראה ולא ידע שמש ההצלחה להתאו' אליה. והא כל עמו התאוה אל הצלחה גדולה משלו, ולא השיגה ואין נחת, ותקותו מפח נפש ותאוה לב, נחת לזה הנפל יותר מאשר לאיש ההוא העשיר ולא ישלוט בעשרו: (ו) אל מקום אחד, זה הקבר (או יאמר שגם האיש אשר לא ראה בכל אורך שניו, טובה והצלחה, לא בבנים ולא בנכסים רק הי' עני מדוכא ועריירי, גם ממנו טוב הנפל, כי הכל הולך אל מקום אחד, מה לי אם לא היתה לו טובה, אם שהיתה לו ולא הרגישה): (ז) כל עמל האדם לפיהו, בשביל פיו שיהנה ויאכל, וזה לא נהנה בחייו, וגם הנפש לא תשיב את תאותיה, כי רבות הן לאין קץ. (ויתכן עוד שיאמר שהאדם המסכן הנזכ' כל פרי עמלו הוא הולך אל פיהו בלי שארית על העתיד, וגם עם זה לא תמלא הנפש, ר"ל רעבון נפשו, ע"כ לא ראה טובה בכל ימי חייו, והנפל טוב ממנו כאמור): (ח) כי התרעומות אשר ידבר המתרעם לאמור מה יותר, אף אם אומר שיש יתרון מה לחכם מן הכסיל, זה הוא דוקא אם שניהם שוים בטובת הע"הז, אבל מה יעשה העני היודע, אשר אסף ידיעות רבות ונכבדות, והוא עני ורש, מה לו להלוך נגד החיים שלא לבקש כי אם הדברים המתנגדים לחיי האדם, שלא לשמוח ולא להתענג, לא לאכול ולא לשתות די שבעו כי אם להשביע את נפשו בידיעת החכמה: (ט) הלא טוב לאדם מה שעיניו רואות בגלוי ובאמת מכל מה שתתהלך הנפש אחריו, במצפון המחשבות, ובסתר העשתונות, שאין בהם ממש, ולא יפלו תחת הרגש,

הערות

(ז) וגם הנפש לא תמלא, לדעת המתרגם יהי' טעם וגם ואפילו (אונד זעלבסט) דהיינו לא די שזה האדם שככר לא עמל לפיהו, כלומר שלא נהנה הניה בתורה, אלא אפי' באסיפתו לא ראה טובה, כי לא תמלא נפשו מתאותיו ואינו אומר די בשום פנים: (ח) כי מה יותר לחכם וגו', לדעת המפ"ש יתורגם

חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה׃
(ה) טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר
כְּסִילִים׃ (ו) כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן
שְׂחֹק הַכְּסִיל גַּם־זֶה הָבֶל׃ (ז) כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל
חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה׃ (ח) טוֹב אַחֲרִית
דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ׃

תרגום אשכנזי

נור דאז הויז דער פֿריידע. (ה) בעססער איזט עס דיא פֿאָרווירפֿע דעס פֿערנינפֿטיגען האָרען, אלס אויף דען געזאנג דער נארדען האָרכען. (ו) דען וויא דאז פראססעלן דער דאָרנען אונטער דעם טאָפּף, זאָ איזט דער טהאָרען שערץ ניכט מינדער אייטעל. (ז) חען געוואלטטהעטיגע האנדלונגען דען וויזען פֿאָן זיננען ברינגען קאָננען: זאָ בריכט דעם טהאָרען מילדע ניכט וועניגער זיין הערץ. (ח) דער אויזגאנג איינעס דינגעס איזט (אָפֿט) בעססער, אלס זיין אנפֿאנג; געדולדיגעס אויסהאררען בעססער, אלס שטאָלצער גייסט.

רש"י

בבית אבל. מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה. אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם (תהלים ע"ג): (ו) כי כקול הסירים. עצי קוצים אשפי"נש בלע"ז: תחת הסיר. תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשי' לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסא כד איכון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל לגיומד אף אנן מן קיסא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש לורך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל. ועמל הוא שמסר הקב"ה לבריו' להיות יגעים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא ככסל דתן ואביר' קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגומר (בפ' שמות) ועבבוהו ואבדו את לבו ונדמו לו שהקפיד כנגד הקדוש ברוך הוא ואמר והצל לא הצלת את עמך (שם) ונענש בדבר שהשיבהו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה (משלי ב'): עושק. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך תפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. כמשמעו בראשית

באור המלות

ז (ז) יהולל, ענין שגעון והוללות מדרך השכל: (ח) ארך, תאר וכן

באור

והשחוק, וא"כ אין הכעס כל עת רעה, ולא השמחה כל עת טובה לאדם, כי לפעמים ברוע פנים ייטב לב, לכן אל תשפוט למראה עיניך, כי לפעמים מלפונו של האדם טוב לגלויו: (ד) לב חכמים, אין בבית השמחה והמשתה תמיד הצלחה לאדם, והדרכה התכמים לא יעלימו עיניהם מראות בנגעי בני האדם ומכאובם, כי אם ילכו אל בית האבל ינחמו את קשה יום, ישמחו את מרי נפש, ויקימו במליהם את כושל ותהו הטובה וההצלחה אשר יבקשו לא כן הכסילים, כי לבם אין תענוג כי אם בבית המשתה וההוללות ואם ירחו ברכים כושלות יתעלמו מהם: (ח) אם יבער בך החכם ויראה לך פנים זועפות, אל תקן בתוכחתו, כי טוב לשמוע בערתו, תלשמוע שיר כסילים, כי גערת החכם תועיל לנפש, ושיר בסילים ואבדנה: (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר הכפוי על תבערת קוצים כשוחים והם נשרפים ומשמיעים קול יותר מכל העצים החשובי' מהם, כי קשמי עצי אלון וברושים לא ישמיעו קול, כן שחוק הכסיל השפתות שבבני אדם ישמיע קולו למרחוק, וימלא פיו שחוק, לבלי חק, גם זה הבל בלי הבאת תועלת כמו שקול הסירים הוא הבל בלי הבאת חום אל התבשיל אשר בסיר: (ז) כי העשק, אמת הדבר כי אם יראה החכם את העשק הנעשה בעולם, בשלות הרשעים והכסילים, והתנשאם על אנשי הצדק והחכמ', כמעט ישוב מהולל, כאלו יצא מדעתו, ואם יתנגד הכסיל בגודל לבבו לפתות את ידו לפעמי היודע, יאבד את לבו, כאלו הוא טורף את נפשו ודעתו, כי קשה עליו מתנת הכסיל מעשקו, (או יאמר, על מה שאני מזהירך לשמוע בערת חכם, אל תשיבני הלא המוכיח הזה אויל משוגע, כי למה הוא מתרבו ונוער בי בנזיפה, הלא אם חכם הוא ידבר עמי תוכחתו בנחת דברי חכמים בנחת נשמעים? ע"כ תישב זה באמור כי העושק יהולל חכם, כפי' לעיל, ואם תשיבני עוד הלא חכמים רבים שבינותי הרואים עושקי ושותקים, על זה תשיב, ויאבד את לב מתנה, ר"ל המתנות שהם מקבלים או שמקווים לקבל ממך. מאבד לב החכמים האלה מלפתוח שפתיהם עמך). והנה יאבד לשון זכר, מתנה לשון נקבה, וצריך שיחסר דבר טרם מתנה וכן כתב הרא"בע ז"ל: (ח) עם כל זה אין ראוי לחכם שיתהולל בראותו עושק, רק ישיב אל לבו שטוב אחרית דבר

הערות

ז (ז) ויאבד את־לב מתנה, עיין בפי'. אולם בבאורו על התורה כבר העיר הרמב"מן על שכל

(ט) אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק
כְּסִילִים יָנוּחַ׃ (י) אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים
הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה
שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ (יא) טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה
וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ (יב) כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל
הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃

(ט) זייא אלזאָ ניכט פֿאָר־
איילִיג מיט צירנענדעם
אונמוטה; דען צאָרנ־
מוטה רוהט נור אין דער
אונווייססענדען שאָאָס.
(י) רופֿע ניכט: אך!
וואס איזט מיר ווידער־
פֿאהרען! אך! דיא טאגע
דער פֿאָרצייט וואַרען
בעססער! ווייזהייט גאב
דיר דיזע קלאגע געוויס ניכט איין. (יא) ווייזהייט פֿערבונדען מיט גיטערבעזיטץ איזט פֿריי־
ליך גוט; אבער ווייזהייט איזט דאז פֿאָרציגליכערע בייא דענען, דיא דאז ליכט דער זאָננע שויען;
(יב) דען ווייזהייט שיטצט וויא פֿערמאָגען שיטצט; איהר פֿאָרצוג איזט, זיא ערהעלט איה־

באור המלות

בנה, ובא כן בסמיכות משקל בנה או בנה נפרד. (ט) תבהל, ענינו תמהר, וכן ויבהילו את המן: (יא) ויתר, הוא גם כמו יתרון, ואע"פ שרוב שמות המקרא במשקל זה מלעיל ובא זה מלרע. וכן ויותר מהמה.

רש"י

הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו. רבי מאיר הוי קאים ודרים כולי מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (י) אל תאמר מה הי' שהימים וגומ'. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגומר. חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות. רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה.

באור

מראשיתו, כי בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהי' בסופו, וכן טוב ארך רוח הסובל מאהבה, ודומם לה' ומתחולל עליו, מגבה רוח המבעט ומרבה תלונה נגד האלהים ודרכי השגחתו: (ט) אל תמהר בראשית דבר לכעוס על אשר ראו עיניך מדרכי השגחת השם, כעס בחיק כסילים ינוח, אחרי שדרכי ההשגחה העליונה בתכלית הטובה לעולם, כראוי לטוב ומטיב לכל, ואלו ידע האדם את כל פרטי ההשגחה ותעלומותיה, אין ספק שישכך כעסו וינוח רוגזו, ויהי' שמח במדות החכמה העליונה ומודה אליה, וא"כ לא נולד הכעס הזה כי אם על דרכי הסכלות וחסרון הידיעה, עיין הקדמה: (י) אם ירדת מגדולתך ומעשרך, אל תאמר מה הי', כאשר יחשבו הכסילים באבוד רכושם וממונם, ידמה להם כאלו נהפכו סדרי בראשית, כי לא מחכמה וכו' המבין יודע כי הימים שוים, והמערכות העליונות נשארו כמו שהיו, רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) רואי השמש, הם כל הבריות, יאמר אם בהיותך עשיר ובעל נחלה ראית שטובה החכמה עם נחלה, עתה בעיניך תראה שיש בחכמה יתרון לבני האדם: (יב) כי בצל, כאשר יחסה האדם בצל הכסף, כן יחסה בצל החכמה, ובדבר הזה לפחות שוים הם, ואולם זה יתרון דעת, שהחכמה תחיה את בעליה בהיותו בחוסר כל. (גם יש לפרש שני המקראות הקודמי' באופן זה, אמר טובה חכמה עם נחלה, שהעושר והחכמה נאה לצדיקים ויותר הוא טוב לרואי השמש, והם החכמים המעמיקים בחכמת האלהות שיש לחוש שאם אין להם נכסי' שיצטרכו להשגיח עליהם לפרקי' לסיורי נכסיהון יעמיקו מאוד ויזיקו כבן זומא שהציץ ונפגע, כדרך השמש המסמא עיני הרואים בו זמן ארוך, אבל בהיות לו נחלת בית והון, לפעמים ישקוט מתשוקתו הנמרצ' אל אור החכמה, וישב בצל החכמה, והיינו בצל הכסף, כמ"ש חז"ל ליבעו רחמי איתכליא על עליא, דאלמלא עליא לא מתקיימי איתכליא, וגם יביא לו יתרון דעת, כי אז החכמה תחי' בעליה ולא תמיתהו. או יאמר ויתרון ר"ל רוב זמן עסקיך יהי' בהדעת. כי החכמה תחי' את שני בעליה את הגוף ואת הנפש, והנכסים אינם מחיים רק הגוף בעודנו על אדמתו, וכן אמרו

הערות

שהפעל שיבוא לפני השם לא ישמור את המין: (יא) ויותר, אפשר שהוא פעל בינוני, ויתורגם בל"א (אונד פֿארטהיילט): לרואי השמש, אפשר שזה תואר להחכמים, היפך והכסיל בחושך הולך, וטעם הכתוב טובה חכמה עם נחלה, אבל הראשון הוא היותר נחשב לכל המשכילים, ותרגום רד"פ נוטה גם לזה הפירוש:

(יג) רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ (יד) בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃

פרשה ז'

(טו) אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ (טז) אַל־

רען בעזיטצער אימזער. (יג) זייא נור צושויער, בייא גאָטטעס פֿערהענג־ניססען; דען ווער קאָננטע פֿערבעססערן, וואס ער פֿערקרימט? (יד) זייא פֿראָה, אין צייטען דעם גליקס; אין אונגליקס־שוואנגערן טאגען, זייא אויפֿמערקזאם. זיהע! דאז ענטגעגענגעזעטצטע האט גאָטט זאָ פֿערבונדען, דאס דער ערדענזאָהן אי־בער ניכטס צו מורדען פֿינדען זאָללטע. זיבענטער אבשניטט (טו) איך האבע מאני־כערלייא ערלעבט אין דען טאגען מיינעס אייטעלן דאזיינס: גערעכטע גינגען אונטער בייא איהרער גערעכטיגקייט, גאָטטלאָזע דויערטען פֿאָרט אין איהרער באָזהייט. (טז) זייא ניכט

רש"י

ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר (ישעי' ס"ו) ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא: (טו) יש צדיק אובד בצדקו. אף על פי שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה לו רימה ברגלו קראו לרופא לחתוך רגלו אמר ליה כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניו בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבד מן החי מאבריו: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על

באור המלות

ומה יותר לחכם וגו': (טז) תשומם, הוא מבנין התפעל ודגש השי"ן לחסרון תי"ו התפעל, אף שלא תבא תי"ו התפעל לפני אותיות זסש"צ כי אם לאחריהם, והראוי תשתומם, אף על פי כן יתכן שיבא דגש בשי"ן להורות על חסרונה, כי כאן הי' מקומה, לולי קריאת האותיות שלא יתכן כן, גם אפשר שיהי' מבנין נפעל בגזרת נחי העי"ן וכפולי הלמ"ד, אשר יקראוה בנין מרובע, כמו תכונן, והוא הנכון:

באור

הנ"ל הראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם ארעי זו וזו נתקיימ' בידם): (יג) אל תחפוץ שיתגלגלו הדברים כרצונך, כי אם ראה את מעשה האלהים, ובטל רצונך מפני רצונו, כאלו לא נגעו הדברים אליך, רק אתה רואה אותם מרחוק ומתבונן בהם, (זייא נור איין צושויער) כי מי יוכל כו' הוא רשאי ולא אתה, לכן טוב לך שלא להתעקש נגד גזרותיו, כי אם לכוין את מחשבתך ורצונך עם מעשה ורצון הבורא: (יד) ביום טובה, תוכל להיות בטוב, וביום רעה ראה, גם פה הכונה ראה אותה כמרחוק כאלו אינה נוגעת אליך, וחקור על הסבה הפועלת אותה, ר"ל התבונן מתי באו עליך הרעות? גם את הטוב לעומת הרע עשה האלהים, ערכן זה לנגד זה, וקשרן זה בזה, באופן שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומ', שלא ידע והסיב לרופם וקשורם, וזהו על דברת. כלומר על אופן שלא ימצא האדם להרהר: (טו) את הכל, דבר והפכו ראיתי בימים מועטים אשר אנכי חי על האדמה, יש מלך צדיק בכל דרכיו, ולא ירע לשום אדם, ולא ירשיע את האומות הסובבות את מלכותו. והוא אובד בצדקו, ולא יצליח על כסא מלכותו, ויש רשע ירשיע בכל אשר יפנה, והוא מאריך ימים על ממלכתו ברשעתו: (טז) אל תהי צדיק הרבה, מן הראוי, כי הצדק המוחלט לא יצליח במדיניות, ואל תתחכם יותר, אל תראה שאתה חכם מכל אשר היו לפניך, ותרצה להסיב את הכל על דעתך ובחכמתך. למה תהי' שומם בראותך כי

הערות

(יח) יצא את כלם, אולי טעם המליצה על דרך שאומרין בל"א (איט יעדענ אויסקאָממען, פערטיג ווערדען):

תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה
תִּשּׁוֹמֵם׃ (יז) אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי
סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ (יח) טוֹב אֲשֶׁר
תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא
אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ (יט) הַחָכְמָה תָּעֹז
לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃
(כ) כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב
וְלֹא יֶחֱטָא׃ (כא) גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ

איבערגערעכט, אונד פערלאנגע ניכט דער ווייזערע צו זיין. ווארום ווילסט דוא אין פערצווייפלונג געראטהען? (יז) זייא אבער אויך ניכט צו אונגערעכט, אָדער לייכטגלייביג. ווארום ווילסט דוא פאָר דער צייט שטערבען? (יח) דוא טהוסט וואָהל דאראן, אן דעם איינען דיך האלטען, אונד פאָן דעם אנדערן אויך דיא האנד ניכט אבצולאססען. דער גאָטטעספירכטיגע געהט אין אללען דינגען דיא מיטטעלשטראססע. (יט) דיא לעהרע ווירד דעם פערנינפטיגע בעקרעפטיגעט ווערדען דורך צעהן רעגירונגען דיא אין דער שטאדט ווארען. (כ) דאס קיין מענש אויף ערדען זאָ גערעכט זייא, דאס ער אימםער נור טהוע וואס גוט איזט, אונד ניאמאהלס פעהלע. (כא) ניס דיר דאז ניכט צו הערצען, וואס דיינע אונטערטהאנען אללעס רע-

רש"י

הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון קל וחומר של שטות כמו שעשה שאול על נפש א' אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': (יז) אל תרשע הרבה. אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק (דברי הימים א' י'): (יח) טוב אשר תאחז בזה וגומר. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהלכתן: (יט) החכמה תעוז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותבא תוהא על הראשונות אמר החכמה תעוז לחכם שהוא יועלת לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב' כ"ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים לחשבם מביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: (כ) כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: (כא) גם לכל הדברים וגומר. לפי שדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו' אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך להצלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך. אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך. ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברי' המחייבין את האדם שתי עיניו מוליכין אותו לדברי עבירה שתי אזניו משמיעים אותו לדברים

באור

לשוא תהינע: (יז) והוא' הזהיר שלא תטה אל הקצה השני ותרשע הרבה, או תהי סכל להאמין את כל אשר ישקרו לך עבדיך, מבלי לחקור אחריהם, פן יעבירו סוד עליך להמיתך בלא עתך: (יח) טוב אשר תאחוז, בשניהם, ותלך בדרך הממוצע בין שניהם, כי הוא הדרך הישרה אשר יבור לו האדם: (יט) החכמה, יאמר אם יתבונן החכם בכל אשר נעשה תחת ממשלת כמה שליטי' אשר היו בעיר הזאת, הנה תעוז ותתאמת לו החכמה הזאת, שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ושאי אפשר למושל לילך בדרך הצדק המוחלט, עד אשר לא יעשה כי אם טוב לכל היושבים תחת ממשלתו, וא"כ השאר בדרך הממוצע את טוב לך. תעוז משרש עוז, לשון תוקף וגבורה, והושאל על הנפש, עזי נפש, יענה עזות, ולדעתי תהי' פה ההשאלה על התאמתות הדבר והתחזקו בנפש החכם, (בעקרעפטיגען), והנה מ"ם מעשרה על דעת המפרשים היא מ"ם היתרון, ולדעתי היא מ"ם המקום, כלומר משם ילמוד החכם, ויתאמת לו הדבר הזה והכונה בל"א (דיא לעהרע ווירד דעם פערנינפטיגען בעקרעפטיגט ווערדען, דורך לעהן רעגירונגען דיא אין דער שטאדט געוועזען, דאס קיין מענש אויף ערדען זאָ גערעכט זייא, דאז ער טהוע וואס גוט איזט, אונד ניאמאלס פעהלע): (כא) ועתה, אחרי אשר בחרת בדרך הממוצע לאחוז בזה ובזה, אל תתן את לבך לכל אשר ידברו אחרים ממשלתך והנהגת מלכותך ואל תשגיח במה שיאמרו הבריות כדרכם לגנות את כל אשר יעשה זולתם, ואם עבדך מקלל אותך ומגנה את מעשך, האטם אזנך משמוע:

אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ
מְקַלְלֶךָ׃ (כב) כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ
אֲשֶׁר גַּם־אַתָּה קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ (כג) כָּל־זֹה
נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה
מִמֶּנִּי׃ (כד) רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי
יִמְצָאֶנּוּ׃ (כה) סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר
וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל
וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ (כו) וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת

את כ'

דען; דאס דוא זעלבסט ניכט אכטעסט, וועָן דיין שקלאַבֿע דיר פֿלוכט; (כב) וויא אָפֿט — דיין הערץ וויס עס, — האסט דוא ניכט אנדערע געשאָלטען? (כג) דיס אללעס האבע איך מיט ווייזהייט געפּריפֿט, איך דאכטע, איך וואָללטע עס גאנץ ערגרינדען; אבער עס וואר פֿערן פֿאָן מיר. (כד) דאז פֿערגאנגענע איזט צו פֿערן; דיא אונ־טערזוכונג טיף, טיף פֿערבאָרגען; וויער פֿערמאָג'ס אויפֿצופֿינדען? (כה) איך שטרענגטע גייסט אונד הערץ אן צו ערקעננען, אויסצושפּעהען אונד צו זוכען ווייזהייט אונד איבעראיינשטימונג, דאס איך לערנע דען אורשפּרונג דער באָזהייט אויס טהאָרהייט, אונד דער טאָללהייט אויס אונוויססענהייט. (כו) אונד זאָ פֿאנד איך: ביטטרער אלס דער טאָד זייא יענעס

רש"י

בעלי' שתי ידיו שנוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו. ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח. מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם. מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף. מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה. מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה. כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות שלמעלן (ס"א ולא תו"ק) ועל של מעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: (כד) רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו בילידת בראשית: ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: ועוד (כה) סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה והסבתן קן הגאולה: ולדעת רשע כסל. לעמוד על כיף דעת' של אפיקורסות וסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שבה: (כו) ומוצא אני מר ממות ונומר. שהיא קשה מעשר' דברים הקשים שנבראו

באור חמלות

(כד) ועמק. עמק הוא הדבר שלא יוכל האדם להגיע אליו כי אם בקושי ובסכנה, והושאל על הסבת הדברים הקשים: (כה) וחשבון, הוא ידיעת ערך ויחס דבר אל דבר:

באור

(כב) כי גם פעמים רבות, קללת אתה את אחרים וגנית את מעשיהם, ופעמים שהם לדקו ממך, ומ"כ אל תשגיח בדברים ותלונות ובזלים שאין בהם ממש, ואל תסור מדרך האמצעי אשר בחרת בו: (כג) כל זה נסיתי, מעט מהחכמה הידוע' שהיא החכמה העליונה בהנהגת הילודי', ואולם אמרתי אחכמה ואבוא עד תכליתם, אבל היא רחוקה ממני: (כד) רחוק מה שהי', הנה מה שהי' בתחלת הילידה בהיות האדם במדרגת השלמה העליונה, טרם חטא, הוא רחוק ממנו, ועמוק עד למאוד, עד שנבדד להשיב אותו בשכל על מתכונתו, כי האדם כמות שהוא עתה, הוא רחוק עד מאוד מן השלמות ההוא: (כה) סבותי אני ולבי לדעת, לתור ולבקש חכמה, היא ההנהגה העליונ' וחשבון הוא ערך ויחס הרעות הטבעיות אל סבותם ועלותם, לדעת רשע כסל והסכלות הוללות; ירצה שבקש לדעת איך יצא רשע מכסל, והוללות מסכלות, כי אחרי שאין רע יורד מן השמים, על כרחך שבא העון מפאת השעדר, ותהי א"כ הסכלות גורמות לאדם לחטוא, ועל ידי העדר הידיעה יתהולל וירשע, כי אין הסכלות בעצמה חטא, כי אם תקוד

הערות

(כב) ידע לבך, יפה תרגמו רד"ם כעין מאמר מוסגר, כי ענין פעמים רבות מוסב בהכרח על פעל קללת, ודין כל מאמר מוסגר לבוא במפסיק יותר גדול: (כג) כל זה נסיתי בחכמה, לדעת התפעם יתורגם (נאָך פֿיל האבע איך פֿאָן דער ווייזהייט אין ערפֿאַהרונג געבראַכט), ופתח הידיעה מסכמת:

אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ
אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה
וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ (כז) רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה
קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ (כח) אֲשֶׁר
עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי אָדָם אֶחָד
מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃
(כט) לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה

ווייב (דיא זינליכע בעגירדע) פאָללער שלינגען, דערען הערץ איין נעטץ, דערען הענדע פעססעלן זינד; דער גאָטטגעפעלליגע ענטגעהט איהר, דער זינדער ווירד פערשטריקט. (כז) זיהע! זאָ האבע איך׳ס געפונדען, זאגטע דער זאממלער; פערגלייכע איינס מיט דעם אנדערן, אום עבענפאללס דיא איבעראיינשטיממונג צו פינדען. (כח) נאָך זוכטע מיינע זעעלע עטוואס, אונד פאנד עס ניכט; נעהמליך אונטער טויזענד מענשען פאנד איך איינען מאן; אבער אונטער אללען דיזען (פרויען) ניכט איין וואקקערס ווייב. (כט) אייסער דיזעם ערגרינדעטע איך נאָך, דאס גאָטט דען

באור המלות

(כו) מצודים. הרשת שלוכדין בה, ושרשו צוד: וחרמים, פירושו רשתות: אסורים וכמו זקים וכבלים לאסור את הנלכד בידיה, (באנדע): (כז) אמרה קהלת׳ קבוצת החכמה, קהלת לשון נקבה, וכשהוא אומרה

רש״י

בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו האפיקורסות: וחרמי׳ לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א׳) יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו: אסורים ידיה. משהחזיקה בידה הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות. אסורים שם דבר של קשורים כמו וימסו אסוריו (שופטים ט״ו) קשוריו. כן פירשו מנחם: (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא השבון. כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים מנוי׳ לפני הקדוש ברוך הוא אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכל׳ המקבלת החכמה. קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקובצ׳ והוא שלמה. ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי (תהלים ע׳) וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתני ונחמתני (שם פ״ו) (נ״ע). כתוב אחד אומר רגלי מבשר (ישעיה נ״ב) וכתוב אחד אומר מבשרת ציון (שם מ׳): (כח) אשר עוד בקשה נפשי. לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד

באור

המטעים ותולאותם, וע״כ בקש לדעת איך ישוב הכסל להיות רשע והסכלות הוללות: (כו) ומוצא אני מר ממות את האשה, הוא כנוי לתאוה הגופנית והתשוקה החושית, היא גרמה לנו את כל אלה, משם יצא רשע והוללות כי היא תעור עיני בני אדם ותסלף מחשבותיהם, כי היא מצודים וחרמים לצודד נפשות ולהפילם ברשת בל יקומו, וידיה כמו כבלי ברזל לאסור את הנפתה לה, חוטא ילכד בה, אחרי שקרא אותה מצודים וחרמים, הוסיף לאמור שהיא הרשת לכל חוטא, וזהו תשובה נאותה על השאל׳ הנזכרת, כי בהתחבר התאו׳ אל הכסל יצאו הרשע וההוללות, אחרי שאם לא ידע האדם לבחור בטוב האמתי מן הטוב המדומה, והתשוקה לא תשקוט ולא תנוח כדרכה אי אפשר לה מבלתי שתביא את האדם אל החטא, כאלו בא הכסל על התשוקה החושית והוליד ממנה הרשע וההוללות: (כז) אחת לאחת למצוא השבון, כלומר אם תקרב אחת אל אחת ותחפש בשכלך ערך דבר אל דבר תמצא חשבון ויחס מקומם בין התאוה והכסל, לרשע וההוללות כאשר זכרנו: (כח) אין, ספק שהמלך שלמה כאשר ראה שנשיו הטו את לבבו מאחרי אלהיו, כשברה רוחו בקרבו, ונתחרט על מעשיו, ובמר רוחו אמר את הדברי׳ האלה, לבזות את הנשים, ולשית עליהן האשמה, אשר חטא הוא, בעברו על מצות אלהיו, כנה את התשוקה החושית בשם האשה, ואמר עליה שהיא מר ממות, ועתה יוסיף לאמר, שאדם אחד ימצא תוך אלף אנשים, ואשה בכל אלה לא תמצא, כי הי׳ מספר נשיו אלף, שבע מאות שרות ושלש מאות פלגשים, והשה אחת כשרה לא מצא בתוכן, והוא ראוי למשכיל להאמין שהמלך הפריז אל מדותיו, ואלו לא לקח כי אם אשה אחת או מעט כמצות אלהיו, אפשר שהי׳ מוצא ביניהן עזר כנגדו, כאשר מצאו רבים שלא הגיעו למעלת החכם הזה, ויש בנשים טובות ורעות כמו שיש באנשי׳ וכאשר יצא שלמה מגדר השווי אל המותרות ולקח לו אלף נשים, אין פלא שלא מצא

הערות

(כט) לבד, כלומר חוץ מה שזכרתי עתה ראה גם זה מצאתי:

הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃

ח (א) מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃

(ב) אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת

א׳ במקום ה׳

מענשען איינפאך געשאפפען; זיינע נאכקאממען אבער זוכטען פילע קינסטעלייען.

ח (א) ווערא איזט זא ווייזע, דאס ער דער דינגע צוזאממענהאנג אויפצולאֶזען פערשטעהט? דיעזע ווייזהייט ווירד זיין אנטליץ ערלייכטען, זיין אנגעזיכט ווירד צווייפאך הייטער זיין. * * (ב) איך ווארנע דיך:

רש״י

נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להוראה שראויים למשנה אלא מאה ויוצאים מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לגמרא אלא עשרה ויוצאין עשרה שנכנסין לגמרא אין מוציא מהם אלא א׳ להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפי׳ באלף לכך אתה צריך להזהר בה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקדוש ברוך הוא את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבו׳ של חטא כך נדרש במדרש:

ח (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פתרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהי׳ חכם בידיעת שמים נתגלו לו רזי פשרין מי כמשה עושה פשר בין ישראל לאביהם שבשמים: ועוז פניו ישנא. משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: (ב) אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עול׳ שהיא

באור המלות

בלשון זכר הכונה על הקוהלת, והוא שלמה: (כט) חשבנות, מבנין הכבד, לחזק הענין, והכונה מחשבות ותחבולות ומזימות שאין בהם מועיל (קינסטעלייען), והנה חשבון לשון זכר אף אם יהיו הרבים חשבונות, כמו עון, מקום, אב, וכדומה:

ח (א) פשר ענינו פתרון: ישנא, יהי׳ פני שנים משרש שנה: (ב) אני, חסר מלת מזהירך או מצוך: ועל, מוכרת בטעם ז״ק תמלה

באור

בהם עזר והסכם, דבקות ותוגב כראוי לאחיד הנושא יחידה, והסם לוה על המלך שלא ירבה לו נשים, ואף שלא נאסר הרבוי להדיוט, מ״מ מלד המוסר והתולדות, עלה טובה לאדם שלא להוסיף מאשה אחת:
(כט) עוד זה מלאתי מקור הרעות בעולם, חוץ מהדברים אשר זכרתי, והוא שהאלהים עשה את האדם ישר על הארץ, כי כל הכחות והעשתונות הנטועות בלב האדם כלם לתכלית טוב ויושר נתנו לו מאת בעל הטובה, וכן הי׳ האדם טרם חטאו, ישר בכל כחותיו הנפשיות, הולך נכחו, ואולם המה, כלומר אדם וחוה ובניהם אחריהם בקשו מחשבות ומזמות רבות, על ידם עותו את הישר וקלקלו את המתוקן, ולא היתה זאת תכלית הבריאה מעולם, וכל עמל וכל כשרון המעשה, וכל המלאכות והתחבולות אשר אנו רואים בזמננו זה. ונדמה לנו שהם מצטרכות לקיום המין האנושי, לא הי׳ זה אלא אחרי שעזבו בני האדם את הדרך הישר אשר עליו נוצרו, ובקשו ארחות עקלקלות, מן החשבונות האלו יצאו קנאת איש מרעהו וחמדת הממון והשררה, אשר המה סבות לרעות ומקור למחטאים רבים בעולם, ואלו נשאר האדם על התכונה אשר נברא עליה, הי׳ נלול מכל הפגעים האלו, כי לא הי׳ בו לא קנאה ולא תחרות, לא חמדת הממון ולא אהבת הגדולה, כי כל זה פרי החשבונות אשר בקשו בני האדם:

ח (א) מי כהחכם, הוא אשר מחכים בחכמה העליונה האמתית, והיא הבנת השם ודרכים הרמים והנסתרות, ומי כמוהו יודע פתרון כל דבר קשה, לבאר בכל פרט ופרט, מאין יצאה הרעה לעולם, מה יהי׳ בסופו, ואיך הפכה ה׳ לטובה, יפה בעתה, כי במה שקדם לא זכר כי אם ענינות כלליות, אמר שבאה אלינו הרעה מלד הסכלות והתאוה, ושלא הי׳ כן בתחלת היצירה, וכדומה, אבל בפרטי הדברים כבר נתן תודה לאמור שהחכמה רחוקה ממנו, ועתה יכריז, מי ידמה את עצמו לחכם? ודאי שהחכמ׳ הזאת האלהית תסיר מלבו כל כעס וכו׳ תוגה. כי החכם הזה ישמח בכל אשר נעשה תחת השמש, אחרי שהוא יודע ומשיג פתרונו, מדוע בזר עליו השם סיבי׳, ואיך יהי׳ לתכלית טוב ונגלה לפני המקום, לזה תאיר החכמה הזאת את פניו, וזיו פניו יהי׳ פי שנים מזיו שאר בני האדם, לא יכעס ולא יתקנא, לא ישתומם ולא יתהולל, כי אם תמיד לאלתו בפניו ולבו שמח בכל מעשי ה׳ מקטנם עד גדולם:
(ב) אני, ידבר ממשפט המלך ועתו באיזה דרך יביעו אל הצלחה המדינות, ויאמר אני מזהיר ומצוה

הערות

ח (א) מי כהחכם, מי כן הוא חכם, וכתרגום רד״פ: (ב) אני, עיין ב״את, וכן רוב אוי ה׳

אֱלֹהִים: (ג) אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד
בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה:
(ד) בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ
מַה־תַּעֲשֶׂה: (ה) שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר
רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם: (ו) כִּי לְכָל־

פאָלשטרעקקע דעם קאָניגס ווילען; דיין פירשט ערפיללט דיא נאָטטגעשוואָרנע פפליכט; (ג) פערלאס איהן ניכט אוים איבעראיילונג, אונד פערוויקלע דיך ניכט אין באָזע אנשלעגע; דען וואז ער וויל קאן ער טהון. (ד) דעם קאָניגס בעפעהל איזט איין מאכטשפרוך, ווער דארף איהן פראגען וואס טהוסט דוא? (ה) דער פפליכטגעטרייע וויל ניכט מערקען וואס אונרעכט געשיהט. איינסט קעממט שטונד אונד גריכט! דעם איזט דעז וויזען הערץ איבערצייגט; (ו) דען יעדינס וועזען האט זיינע צייט אונד שטונדע דעס געריכטס, אונד דער אונפעללע דעם

באור המלות

דברת, וא"כ אין הכונה כמו על דבר, כי אם על תואר לתואר כמו ישובו לא על (הושע ז' ט"ז) ואל על יקראהו (שם י"א ז') ונאם הגבר הוקם על שמואל ב' כ"ג, א') עיין בחור הטעמים: (ג) תבהל תלך, כמו תבהל ללכת, וענינו תמהר ללכת: (ד) שלטון, שם דבר: (ח) לכלוא.

רש"י

הטובה שבכולן: ועל דברת שבועה אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. ד"א אני כיון לשמור פי מלכי אומות העולם המושלים בנו בגולגליות וארנוניות: ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבידונו את השבועה שנשבענו למקום: ועל דברת. ואל דברת שבועת אלהי' אשמור פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזרי' שאמרו לנבוכדנאצר מלכא נבוכדנאצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך (דניאל ג') אם מלכא למה נבוכדנאצר ואם נבוכדנאצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו מודים דאת מלכא לכו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבד עבודה זרה נבוכדנאצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: (ג) אל תבהל מפניו תלך. ואל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: אל תעמוד בדבר רע. אל תעמוד עצמך עוסק בדברי' רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם (ה) שומר מצוה. אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב"ה שסופו

באור

את כל א' מהעם לשמור את פי המלך, כי הוא שליט בעמו לעשות כרצונו, ואולם הבעל, הוא המושל אשר הוקם על ישמור דברת שבועת האלהים, אם שהוא מושבע ועומד מאת מושיב מלכים לכסא להטיב עם עבדיו ועמו, או שנשבע בתחלת מלכותו שלא לעבור חקי המדינה ודתיה, כהנהוג, ועל כל פנים אין מי ידין את המלך כי אם שופט כל הארץ, בוחן כליות ולב, והוא כלל גדול במדיניות שלא תנתן רשות לעם לשפוט את מעשה המלך אם טוב ואם רע יהי', כי המלך שופט את העם, לא בהפך, ולולי זאת לא תשקוט הארץ ממורדים במלך ודתו: (ג) אל, תמהר לילך מפניו ולעזוב אותו מיד בעשותו דבר שלא כרצונך, ואל תעמוד בעצת המורדים, אשר דבר בליעל יצוק בם נגד המלך, כי כרצונו יוכל לעשות לך, אחרי שהוא עוצר בעמו, לו הכח והממשלה העליונה, אין למעלה ממנו כי אם האלהים: (ד) בכל מקום שדבר המלך ודתו מגיע הוא שלטון וגזרה נחרצה על בני עמו, ומי יאמר לו מה תעשה? לא נתנה רשות לשום אדם לתבוע את המלך לדין. ולאמר לו מדוע ככה אתה עושה? (ה) שומר מצוה, האדם השומר מצות אלהיו לא ידע דבר רע יעשה עצמו כלא ידע ולא יהי' בעצת המורדים, אף אם יהי' העול בחיק המושל. ואם ירשע המלך יסבול ולא ימרה את פיו, וישען באלהיו, שהוא מושיב מלכים ומסירם. ולב חכם ידע כי לכל דבר עת קצוב, ולכל מעשה משפט, ואם לא טוב עשה המלך בעמו, ידום לה' ויתחולל בלין כאשר אמר דוד המלך ע"ה. מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, חי ה' כי אם ה' יגפנו, או יומו יבא ומת

הערות

בחורב. ונראה לי טעם המשך אל הקודם, שכמו שהזהיר לבלתי דבר נגד ה' מג' טעמים, א' מי יוכל לדין עם תקיף ממנו, ב' לפי שאינו יבין וישכיל האדם כל הנעשה תחת השמש, כן מזהירו בזה לבלתי עשות נגד מצות המלך מאלו ג' הטעמים, א' באשר דבר המלך שלטון, ב' מי אדם יודע מה יהיה באחרית דבר. ובזה הדמיון מסיים הפרשה, כמו שנזכיר: ועל, עיין ב"את ובפי', ולפ"ז יהיה הבין שמור מושך אחר עמו: (ד) באשר, בעבור אשר: (ה) שומר מצוה, לדעת המתרגם יתכן גם הטעם על מצות המלך שזכר, ושדין עמו:

חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּֽי־רָעַת הָאָדָם רַבָּה
עָלָיו׃ (ז) כִּֽי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר
יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ (ח) אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ
לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת
וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹֽא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־
בְּעָלָיו׃ (ט) אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־
לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ
עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃

מענשען זינר פֿיעל. (ז) ער ווייס ניכט וואס איהם צושטאָסען קאן; אונד ווער פֿערמאג איהם צו זאגען, וואס אין דער צוקונפֿט ליגט? (ח) קיין מענש איזט הערר איבער דיא לופֿט, איהרען לויף צו העממען; קיינער קאן דעם טאָד בעפֿעהלען, אָדער אים קריגע איהם ענטפֿליהען; קיין בעשטרעבען רעטטעט זיינען הערדן.
(ט) דיס אללעס האבע איך אבגעמערקט, (אונד בייא אללען האנדלונגען, דיא אונטער דער זאָננע געשעהען, מיר וואָהל צו הערצען גענאָממען,) צור צייט ווען דער מענש איבער מענשען טיראנניש הערשטע.

רש"י

להפרע מהם. משפט יוסטיצי"א בלע"ז והיא הפורענות: (ו) כי לכל חפץ. כשהאדם עוש' חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם ואשמתו גדושה אז באה פקודתו. כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהי' להם דבר בא (פרשת יתרו): (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהי'. הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאום יבואנו: (ה) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביו' מותו ויקרבו ימי דוד למות [מלכים א' ב'] לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו, לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל מעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו ונגד עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו ואחריתו עדי אבד (פרשת בלק) כן פרעה כן סנחריב וכן נבוכדנאצר: (י) ובכן. ואז: ראיתי רשעים

באור המלות

למנוע. כמו ויכלא הגשם: משלחת. שם ענינו השלוח והצלה, כתן

באור

או במלחמה ירד ונספה (שמואל א', כ"ו, יו"ד): (ו) והנה, נגעי בני האדם רבים, ולא ינצל המלך מכלם, כי איננו יודע מה שיהי' ולא יוכל להשמר מהעתיד, ופתע פתאום יבא אידו, עד שלא יוכל איש להגיד לו, שיועץ עמו איך ינצל: (ח) אין אדם וכו', הזכיר שלשת אופני המות, כאשר הזכיר דוד המלך ע"ה בפסוק שהבאתי למעלה, אמר אין האדם שליט ברוח לעצור ולמנוע את הרוח שלא יזיקנו, וזהו כנגד או ה' יגפנו, כי המתים במגפה מתים ברוח שנושא את האדם הממית ממקו' למקו', והאדם ההוא דק ובלתי מורגש לחושים, וכל חילי המלך ושריו, לא ימנעו את הרוח מלבא בחדר משכב המלך ולהמיתנו, ואין שלטון ביום המות, הוא נגד או יומו יבא ומת, כי בבוא עת המלך למות, לא תצילנו הוד מלכותו. ואין משלחת במלחמה, נגד או במלחמה ירד ונספה, כלומר שבמלחמה אין מחסה ומנוס למלך להמלט, כי לא ימלט רשע את בעליו, יזכור כי מכל הסכנות והפגעים אשר זכרתי לא יציל הרשע את בעליו, ויהי' רשע, מענין הוא ישקיט ומי ירשיע, ענינו רוב התנועה והגלות: (ט) את כל זה. עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, שלא לנצח תהי' הממשלה הרשעה. כי אם לעת קצוב ואחר תאבד. כי הוא מתנגד לתולדות. וסותר לשכל, שיהי' רבים נכנעים לאחד ושומעים בקול דברו לא לטובתם כי אם לרעתם, והדבר הזה לא יתמיד: (י) ובכן, הרבה יגעתי לפרש הפסוק הזה דבר דבור על אפניו.

הערות

(ט) את כל זה ראיתי. בעת אשר שלט האדם באדם לרע לו, והיה הנמשך ממנו נתון את לבי"ב לכל המעשה אשר נעשה תחת השמש, לבלתי התרעם עליהם, כי בכלם לא תדע מה יולד יום. ויהיה ונתון את לבי וגו' מאמר מוסגר: עת אשר שלט וגו', אולי כוונתו על מלך רשע ידוע שהי' בימיו:

פרשה ח׳

(י) וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם
קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ
גַּם־זֶה הָבֶל: (יא) אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם
מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־
הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע: (יב) אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה

אכטער אבשניטט

(י) אין וואהרהייט! איך זאה אויך פרעפֿלער — איצט דעקט זיא דאז גראב — דיא דעם דאזיינס גענאָססען, אונד פֿאָם הייליגען אָרט שטאָלץ איינהער גינגען, אינדעם דיאיעניגען, דיא רעכטשאַפֿפֿען האנדעלטען, אין איהרער שטאדט פֿערגעססען ווארען; וויא אייטעל איזט דיס! (יא) וויל ניכט שנעללע שטראָפֿע אויף דיא שולד פֿאָלגט, דארום איבערנימממט זיך דאז הערץ דעם מענשען אונד האנדעלט רוכלאָז. (יב) אבער לאס איממערהין דען זינדער הונדערט מאהל באָזעס פֿעראיבען,

באור המלות

מאלחי רבל הסור והחמור: (יא) אין נעשה פתגם, בא לשון נקבה לזכר, כי מפני מלת אין ע״כ שמלת נעשה פועל בינוני לנקבה, כי אלו הי׳ עבר לזכר, הי׳ אומר לא נעשה, כי מלת אין לא תפול על העוברים, ואין לשון נעשה לשון נקב׳ נופל על פתב׳ שהו׳ לשון זכר כמ״ש ונשמ׳ פתגם וגו׳, ואולי שאמר נעשה על הרעה שזכר שהיא לשון נקבה: (יב) חטא,

רש״י

קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראוין להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם זה העם לא הי׳ [ישעיה כ״ג] ושלטו בביתו של הקב״ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשו רבותינו ז״ל. ולענין הפשוטה כך נדרש באגדה וסופן שישתכח שמם ונכרם מן העיר עצמה אשר כן עשו זה שנאמר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט (יואל ד׳) במקום שבאלו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר ה׳ בעיר צלמם תבזה [תהלים ע״ד]: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקדוש ברוך הוא ממהר להפרע מעושה הרעה והבריות סבורים אין דין ואין דיין: (יא) אשר אין נעשה פתגם. משפט: מעשה הרעה מהרה. שאין הקב״ה ממהר להפרע מעושי הרעה וע״כ הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) אשר

באור

ולא תמאתי, כי לא נח לי בכל מה שפירשו בו המפרשים ז״ל, והנכון לדעתי קרוב ממה שפי׳ הרלב״ג ז״ל ובכן באמת ראיתי רשעים אשר כמעט אבד זכרם כאלו הם קבורים, והם באים בזה המליאות ומלואים, ומהלכים בגאון לבם ממקום קדוש, הוא כסא מלכים, ובני אדם אשר כן יעשו. כלומר אשר עשו הטוב והישר, ישתכחו בעיר, ולא יזכרו במקום ההוא אשר עשו בו הפעולות הטובות, ומסיים ואומר גם זה הבל. (ולענ״ד יפורש פשוט יותר לפי דרך המחבר, שהפסוק מוסב אל אשר לפניו, ויאמר ובכן, ר״ל ועל כן ראיתי רשעים אשר שלטו בצדיקים לרע להם בחייהם, הנה אחרי מותם הם קבורי׳ ובאו, ר״ל נשתקעו כאלו כי בא השמש, ובאורו שמיד אחר קבורתם שם רשעים נרקב ואבד זכרם, וממקום קדוש אשר יתאספו בו הצדיקים יהלכו ר״ל ימחו שמותיהם מספר החיים ועם הצדיקים אל יכתבו ויהי׳ גיאור יהלכו א״כ כמו בל״א (פֿערגעהען), וגם בעיר ר״ל בין ההמון אשר תחון למחנה הצדיקים, ואשר בה הם עשו ככה אשר שלטו עליהם לרע להם, ישתכחו ולא יזכר שמם לעולם לטובה, ומסיים גם זה הבל בעיני השליטים הרשעים אשר המה חיים עדנה ולא יקחו מוסר, כי לא ישגיחו על השארת שמותם אחרי מותם וישחקו ליום אחרון, ויקושר הכתוב היטב עם שלפניו ושלאחריו): (יא) אשר, בשביל שבני אדם רואים שלא נעשה השלום במול, שהוא כמו פתגם המעשה ופתרונו, על מעשה הרעה מהרה, כי על כן הם סוברים שאין דין ואין לדק, ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) מה שאמרה

הערות

(י) ובכן, הוסיף לאמור שראה עוד מנהיגים רשעים אחרים שהתהלכו זמן מה בגאון לבם ושלטו באדם לרע לו: קבורים, יפה תרגמו רד״ם כעין מאמר מוסבר, וכאלו אמר בל אשה את שמותם על שפתי כדי שלא יזכרו עוד ולא יעלו על לב לעולם: יהלכו, כבר הערנו במ״א שכל הלוך בבנין הכבד כוונתו על תקון ההליכה ע״פ סדר מה, וכן כאן הטעם על סדר ההליכ׳ בגובה ובגאון וברום עינים. וכתרגום רד״פ (איינהערגעהען): כן, מטעם כן בנות לנפחד דוברות: (יא) אשר, (דאס) או (וויל): אין נעשה פתגם, עיין ב״שמ, והוא מדברי ר״ס ן׳ מלך, אולם אין להביא ראי׳ כלל, לא שמלת פתגם לשון נקבה מכאן, ולא שהיא לשון זכר ממה דאסתר (א׳ כ׳) בהיות שב׳ הפעלים קודמים לזה השם, (ועיין שם בבאור לדעי ר׳ אברן ן׳ וואלף): פרגם, (אויססשפרוך, אורטהייל): (יב) אשר חוטא וגו׳, אולי

רע מאת ומאריך לו כי גם־יודע אני אשר
יהיה־טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו:
(יג) וטוב לא־יהיה לרשע ולא־יאריך ימים
כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים: (יד) יש־
הבל אשר נעשה על־הארץ אשר ׀ יש צדיקים
אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש
רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים

אונד נאכזיכט ערפֿאהרען, — איך בין פֿעסט איבערצייגט, זעליגקייט איזט דעם גאָטטעספֿירכטיגען לאָז געוויס; וייל ער גאָטט פֿירכטעט. (יג) וויא? זאָלל עס דעם זינדער ניא וואָהל געהען? אויך דיא וועניגע שאטטענגלייכע טאגע ניכט? אונד דארום ניכט, וייל ער גאָטט ניכט אכטעט? — (יד) פֿריילִיך געשיהט דיס אייטעל אויף ערדען, דאס עס גערעכטע גיבט דענען וויא ערפֿעהרט וואז רוכלאָזען, אונד היניוויעדערום באָזע, דענען געשיהט, וואס גערעכטען וויעדערפֿאהרען

רש"י

חוטא וגו'. לפי שהחוטא עושה רע מאת אלפי' ורבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר תבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן שכורת [ישעיה כ"ח] מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו ולירא' יהי' טוב: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המבהיל את הבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעי' ויש רשעים שמגיע אליהם

באור המלות

חוטא, מלעיל על משקל חסך, כי הוא שם דבר כמו חטאת: מאת, תחסר מלת

באור

עושה רעה מאת פעם, ומאריך לו האלהים ואינו נפרע ממנו, אין זה פלא בעיני המשכיל, כי גם יודע אני שסוף כל אחד לטול שכרו ואם היראה מהאלהים תביאה לאדם אושר נצחי והצלחה קיימת: (ג) מדוע לא יהי' לשעבר היראה על המעט טוב מדומה, והצלחה כרבת כחלום יעוף, כי אלו לא הי' ברשעת הרשע הצלחה עוברת ודמיון מהטוב, כמעט שיהי' האדם מוכרח במעשיו, לעשות טוב ולסור מרע, כי אם יאכל האדם רוש ולענה, ולפניו מעדני מלך, לא יקרא חוטא, כי אם או סכל או חולה, כן הדבר בטוב ורע, אלו הי' הטוב נאה וערב והרע מגונה ומר, לא הי' עושה הרע חוטא, כי אם משתגע, וקרוב הדבר אל המנע הבחיר' מהאדם. וא"כ מהסכרח שיהי' לפעמים הרע נאה וערב לפי שעה, יותר בעלמו הטוב המדומה והצלחה החולפת שאין בה קיום, והנה כוונת הפסוקים, יודע אני שטוב אמתי יהי' ליראי אלהים מה שהם יראי' אותו, ומדוע לא יהי' לרשע טוב והריכות ימים כל הכלה ועובר, מה שאיננו ירא אלהים? בתמיהה! (אמנם אין בלשון המקרא הזה שום סימן תמיהה, ע"כ נכון יותר פשוט לפרש שני המקראות כך, שחלק הראשון מפסוק (י"ב) שייך אל הפסוק שלפניו יאמר שלא לבד בשביל שאין עונש העושה הרע בא מהרה לפרקים, אבל גם באשר שמאריך לו על מאת עשותו הרע, ע"כ מלא לב בני אדם לעשות רע, ומסיים זה מה שאני אומר הוא לפי מחשבות לב בני האדם, לא כן מחשבותי, כי גם אני יודע כמו שאר החכמים האמתיים, שיהי' יום יהי' בו טוב ליראי האלהים וטוב לא יהי' לרשע שאיננו ירא מפני האלהים ולא יאריך יהי' בחיי' אפי' ככל הצל או האילן או שאר גוף גבוה על הארץ, אשר הוא מתמיד בכל הימי' מעת שקיעתו אל הארץ בבוקר עד עלותו בערב, ולא ימוש הצל יומם עד ישפל לארץ הגוף המצל, כן הרשע הזה פתאום ישבר ואין צלו. או יתכן עוד פשוט מזה, שאמר גם אני יודע שיבא יום שכלו טוב לצדיק ולא יהי' טוב לרשע, ואפילו קודם בא יום ה' הגדול ההוא לרשע, והיינו בעודנו חי על האדמ' אשר ימי חייו' עליה המה ככל עובר כמ"ש כי צל ימינו עלי ארץ, גם אותן הימים לא יאריך הרשע על הרוב, רק לפרקים): (יד) יש הבל, אמת הדבר שהבל הזה נעשה על הארץ, אשר יש צדיקי' כו' שמגיע אליה' רעה כאלו עשו מעשה רשעי' ויש רשעי' וגו' ואולם

הערות

מוסב עוד לעיל על כן מלא וגו', ועניינו כטעם אשר אין נעשה וגו', וטעם כי גם יודע אני הפוך גם כי (וויאוואָהל איך וויס). או עטמו כטעם (ויקרא ד') אשר נשיא יחטא (ווענן איינער פירסט זינדיגען ווירד), וכן כאן (ווענן איינדער אויך בעזעס טהוט) כי גם יודע אני (זאָ וויס איך דענגאָך): חטא, אינו מן הנמנע שיבואו בעלי הא' ע"ד בעלי הה"א, ויותר כאן בעבור קרוב מלת עושה:
(יג) אשר איננו ירא. ענינו יען, כענין חבירו אשר ייראו מלפניו:

אמרתי שגם-זה הבל: (טו) ושבחתי אני את-
השמחה אשר אין-טוב לאדם תחת השמש
כי אם-לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו
בעמלו ימי חייו אשר-נתן-לו האלהים תחת
השמש: (טז) כאשר נתתי את-לבי לדעת
חכמה ולראות את-הענין אשר נעשה על-
הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו
ראה: (יז) וראיתי את-כל-מעשה האלהים

זאללטע; אבער איך בעדענקע: אויך דאז איזט יא אייטעל! (טו) פֿאָרמאהלס לאָבטע איך איך דיא פֿריידע; דאכטע איך: עס זייא פֿיר דען מענשען אונטער דער זאָנ- קיינע אנדערע גליקזעליגקייט, אלס עססען אונד טרינקען, אונד זיך פֿערגניגען; פֿריידע מיססע שטעטס זיינע בעגלייטערין זיין בייא זיינעם שטרעבען וועהרענד דער דויער זיינעס לעבענס, דיא איהם גאָטט אונטער דער זאָננע געניסען לעססט. (טז) זאָ דאכטע איך, אלס איך מיר פֿאָרנאהם ווייזהייט צו ערפֿאָרשען, אונד דעם וועלטלויף אויף ערדען צוזאהה, וויא דאז פֿאָרטגעהט טאג אונד נאכט. דאס דער שלאף דאז אויגע פֿליהט. (יז) נון פֿינדע איך, מאן מיססע דיא ווערקע גאָטטעס אים גאנצען בע-

באור המלות

פעם: (טו) ילונו, ענין חבור ודבוק: (יז) בשל, השי"ן תשמש במקום אשר ונקשר השי"ן עם לת"ד, והיתה מלה אחת, ורבותינו ז"ל הרבילו זאת המלה בדבריהם, באמרם של פלוני הם, של מעשר שני הם, ובי"ת השמוש תשמש אל השי"ן ואל הלמ"ד, וענין המלה באשר, ובעבור, כמו בשלי הסער הגדול הזה:

רש"י

טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם. ורבותינו דרשו לגד אחד בעם' הודיות ואינו מיושב לי על שיטת דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בגשך ומרבית וגזל שכל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחר אשת איש: לאכול ולשתות. ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ומ"א כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר לכו שברו ואכולו וגו' [ישעי' נ"ה]: והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך לדקך [שם נ"ח]: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כן וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה [שופטים ח'] אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגומר [פרשת מקץ] אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי כל מעשה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. שמסר

באור

אמרתי שגם זה הבל, כחלום יעוף ואיננו, ואין מההוללה הזאת הכונה הנאה על המעט ראוי' על השמחה האמתית: (טו) ושבחתי, והפסוק שאחריו כאשר נתתי כו' דבוקים, ויאמר כאשר נתתי את לבי לדעת חכמ' איזה דרך ילך האדם להגיע אל הטוב, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, כלומר כל עוד שהייתי שופט את הדבר למראה עין, כפי מה שעיני רואות מקרה בני האדם על הארץ, אף אם יעמול ביום ובלילה ותדד שנתו מעיניו מרוב המחשבות הייתי בוחר בדעת בעלי התענוג, ומשבח את השמחה, כי תחת השמש אין טוב כי אם לאכול ולשתות ולשמוח: (יז) שבתי ואמרתי אם ארצה להבין קצת מהנסבת הסבתה, צריך שאתבונן בכל מעשה האלהים, במה שהי' ובמה שיהי', בעולם הזה ובעולם הבא, כי לא יוכל האדם להשיג דבר מדרכי החכמה העליונה, אם לא יתבונן כי אם את המעשה אשר נעשה תחת השמש לבד, כי הוא כחלום בלא פתרון, וכשאלה בלי מענה, ולא ישיב האדם פשר המעשים וסבתם, אם לא ישא דעו למרחוק במה שיבא אחר זמן. ובפרק הבא יבאר את הכלל הזה בראיות נכוחות, ונאוי לקורא שלא להפסיק במקום החבור, כי הענין דבוק עד פסוק י"ד מפרק הבא. (וטוב מזה יקושרו

הערות

(יז) בשל, ענינו בכל אשר יעמול האדם:

כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם־אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃

ט (א) כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה

שכנזי

מענש ... גאנצע ... הייל֗ען, ... דאס בלאָם היר אונטער דער זאָננע געשיהט, זאָ זעהר ער זיך אויך מיהע געבע, עס אויפצוזוכען; פערגע־בענס! ער פינדעט עס ניכט; פערגעבענס פער־זוכט עס דער ווייזע, ער קאן עס ניכט ערגרינדען.

ט (א) אויך דיזעס האטטע איך אין ערוועגונג געצאָגען, אונד עס וואר מיר קלאר גע־וואָרדען: דאס דיא געראכטען אונד דיא ווייזען זאממט איהרעם טהון אונד לאססען אין גאָט־

רש״י

לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו'. אין הבריות יכולים לעמוד על סוף דרכו של הקב״ה מה שכר כל המעש' שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר רואיתי הרבה עמלי' לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באמרו הודיעני נא את דרכיך [פרשת כי תשא]:

ט (א) ולבור. ולברר: את כל זה. בררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא אוחז והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם. ועבדיהם. הם תלמידיהם המשמשים' לפני אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מבינין לתת

באור המלות

ט (א) ולבור, הי' ראוי להיות בחולם כי הוא מפעלי הכפל משרש ברר, ובא בפלס נחי העי״ן: ועבדיהם, יש מפרשים תעשיה' כתרגו' מעשה עובדא, והוא נכון, שאם הכונה על עבדים, יותר ראוי שינקד ועבדיהם בפתח, כמו מלכיהם, רבניהם אבל לפי הדרך הזה הוא

באור

שלשת הכתובים הקודמים אל מה שלפניהם בזה האופן אשר דרך בו המחבר, והיינו, שאמר שזה שיש צדיקים שמקריהם כראוי לרשעי', וכן להפך, הוא הבל, ונתן טעם לדבריו באמר לפעמים ישבתי זאת הסתירה, שהנחתי את השמחה אשר להצדיק בחלקו בהכלו לאם חקו ומימיו נאמנים, ולוית השמחה בכל עמלו שיעשו, א״כ הצדיק זוכה בטוב היותר אמתי שאפשר לאדם בימי חייו אשר וגו', (ופי' זה היסוד אמני, כאשר נתתי את לבי וגו', כפי' המפרש), ותפסי' דבריו ואומר שאין כן הצלח' הרשע, שהיא רבוי הנכסים והמאכלים ומשתה היין ומנוחתו המעותג, הוא גורם לו רק מרבית הדאגה ומניעת המנוח' והשנה, כי הדאגה והשבע אינם מניחים לעשיר לנוח ולישן. ואם לא הספיק לי זה היסוד לפרקים באנשים ידועים, הייתי ישיב עליו: ראיתי את כל מעשה האלהים, והנה מקרה זה הצדיק ורע לו וזה הרשע וטוב לו הוא לתקנת הכלל כל מעשה האלהים יחד, ואם גם היסוד הזה לא הספיק לי לפעמים, שלא יכולתי לברר דברי לשואלי, מה תקון הכלל בזה אז השבתי כך: כי לא יוכל האדם למצוא, סבות המקרים אשר יחולו על בני האדם בטבע אם טוב ואם רע, ולקשרם ולייחסם בדבר טוב ורע מוסרי שקדם להם, שהרי גם הטוב והרע המוסרי אינם ביד בחירת האדם, כי אי אפשר לאדם ואפי' הוא חכם ויעמול לבקש ישוב הנחת הרוח הבחירה עם הנחת ידיעת האל בעתידו' לא ימצא על זה ישוב, ואיך תשאלוני על הגמול והעונש עליו? וכזה הוא באור תחלת הפרק הבא, ונמשך בעיונו ומחקרו בזה עד פסוק י״ב, וק״ל. ובזה תיושב מאמר קשור פסוק י״א בפרק הבא. שאמר שבתי וראה וגו' שאפילו בסבות הטבעיות לא אוכל לקשר את מקרי הטוב והרע הטבעי):

ט (א) יוסיף לבאר איך אי אפשר לחכם להשיג דבר ממעשה האלהים ודרכיו, אם לא יתן עיניו כי אם במה שנעשה תחת השמש, ויאמר גם אני ידעתי לברר את כל זה, אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם, הם התלמידים השרים למשמעתם כעבדים, או תהי' הכונה על מעשיהם (עיין בבאור המלות)׳

הערות

ט (א) ולבור, עיין ב״אח, וטעם המלה על הבנת הדבר מתוך דבר, לפי שחלקי התולדה יהיו נבררים מחלקי ההקדמות, וכמו שאומרים בל״א (איינען געדאנקען קלערען, איינם קלארע בריגגען): הכל לפניהם, מקרה אחד, הכל מסדברים כאשר מגיע לכל אחד לצדיק ולרשע וגו'׳ כן נראה לי השעין הענין, ויהיה טעם הכל כאשר לכל כעין מאמר מוסגר:

אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם׃ (ב) הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא׃ (ג) זֶה ׀ רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים׃

טעם האנד זינר, אָב גע-ליבט, אָב געהאַסט, דער מענש וויים עס חי-נידען ניכט; אללעס איזט אויף איינערלייא ווייזע. (ב) אללעס ווידערפֿעהרט אללען; איין צופֿאלל טריפֿפֿט דען גערעכטען וויא דען אונגערעכטען, דען גוטען אונד ריינען וויא דען אונריינען, דען אָפּפֿערער וויא דען, וועל-כער ניכט אָפּפֿערט. גלייכעס שיקזאל האט דער פֿראָממע, וויא דער זינדער: דער שווערער, וויא דער, וועלכער שווירע שייעט. (ג) וועלך איין איבעל! בעטראַכטען וויר בלאָס, וואס אונטער דער זאָננע געשיהט; דאס איין צופֿאלל אללע טריפֿפֿט. אונד אויך (דיס ווערע איין וואהרעס איבעל,) דאס דאז הערץ דער מענשען פֿאָללער טיקקע אונד איינגעוואורצעל-

באור המלות

נקוד קמץ גדול, כנגדו בחרמית ועובדיהון: (ב) כטוב כחטא, ענינו הטוב כחוטא והחוטא כטוב, וכמו כמוני כמוך, כעמי כעמך, כחשיכה כאורה ודומיהם:

רש"י

לא במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל נותנים ללבם כאשר תביא לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אשר לצדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואע"פי כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: ולרשע. פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע: לטוב. זה משה: ולטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו [דברי הימים ב' ל"ה]: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחיצי' וזה מת בחיצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנאצר. זה בנה בית המקדש וזה החריבו זה מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנא' גם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו וגו' [שם ב' ל"ו]: כאשר שבועה ירא. זה שמשון שהשבעו לי פן תפגעון בי אתם [שופטים ט"ו] ללמדנו שהית' שבועה חמורה לו זה מת בניקור עיני' וזה מת בניקור עיני': על כן: (ג) לב בני אדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות' לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדין לגיהנם:

באור

בלם ביד האלהים, והאדם אם לא יתבונן כי אם קורותיו בעולם הזה לא יוכל לידע אם הוא אהוב או שנוא לפני המקום ב"ה, כי הכל לפניהם על דרך וענין אחד. (או כוונתו כי הכל כבר נגזר טרם היותם על האדמה, מרבעים יום קודם יצירת הולד חכם או גבור או עשיר, ואם המעשה הוא אהוב או שנוא לפני המקום, אין יודע האדם): (ב) הכל, יארע לכל אחד כאשר יארע לכל האחרים, אין הבדל בין צדיק לרשע ובין טוב לחוטא כו': (ג) זה רע, אם ישאר הדבר הזה כמות שהוא בע"הז בלי פתרון העולם, וודאי זה רע בתור ומוחלט כי מקרה אחד לכל, כפי אשר אנו רואים תחת השמש על הארץ, אין הבדלה בין עושה הטוב לחוטא, לדקת הצדיק ורשעת הרשע כחלום תעופינה, בלי תועלת לטוב, ובלי נזק לחוטא, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? חלילה לאל מעול ושדי מרשע ואחרי אין לך עול ורשע וחמס תהיות מקרה אחד לצדיק ולרשע בכל המציאות כלו בלי הבדלה ובלי נשיאות פנים. והנה מן הטענה הזאת יתי' ח"ו השם תעות תם.ט נגד הצדיק, והוסיף עוד טענה שנייה, שגם נגד האומה המצלית יהי' עול בחיק השם, אם לא נאמין בהשארת הנפשות והגמול, כי גם זה רעה גדולה ועול שיהי' לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם, ואחריו אל המתים, ישובו לשאולה ויאבדו לנצח, ולא יוסרו, ולא יוצרפו כצרוף כסף, למען ידעו ויבינו כי לא טוב עשו, כי הלכו אחרי ההבל, ולא הבדילו בין טוב מדומה לטוב קיים ונאמן, וודאי אין זה פועל חכם שיברא נפשות משכילות, הוד היצירה ותפארתה, ויניחם להיות מלא רע והוללות, ימים מועטים, ואחרי כן ילכו אל המתים ויכלו בלי תקומה, ובאפס תקוה, אם בריא' יצרה האלהים להרע לו, ולהנקם ממנו נקמה שאין אחריה תקומה? או איך ימלא תחת ממשלת בעל הרחמים, אדם חי שתהי'

(ד) כִּי־מִי אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל־כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ (ה) כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ (ו) גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (ז) לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ (ח) בְּכָל־עֵת יִהְיוּ

יבחר כ'

תרגום אשכנזי

טעם אונזין אים לעבען זייא, אונד זאָ צו דען טאָדטען הינאבשטייגע — (ד) וועלכען עלענדען דוא אויך אויסוועהלען ווירסט, איממער בלייבט ··· דען לעבענדען איין ··· דאס איין לעבענדיגער הונד בעססער זייא אלס איין טאָדטער לעווע. (ה) דיא לעבענדיגען וויססען דאָך וועניגסטענס, דאס זיא שטערבען, דיא טאדטען וויססען יא גאר ניכטס, בלייבען אָהנע בעלאָהנונג, אונד איהר אנדענקען פֿערלישט. (ו) איהרע ליבע, איהר האס, איהר נייד, אללעס איזט דאהין; זיא האבען קיינען אנטהייל מעהר אן אללעם, וואס אונטער דער זאָננע געשיהט. (ז) וואָהלאן! זאָ פֿערצעהרע דאָך דיין מאהל מיט פֿריידען, טרינקע דאָך פֿראָהעם הערצענס דיינען ווין; גאָטט האט לענגסט דיינע האנדלונגען מיט וואָהלגעפֿאללען אויפֿגענאָממען. (ח) קליידע דיך יעדער צייט אין וויססען געוואנד, אונד ענטציהע דאו

רש"י

(ד) כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש במחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן הארי' המת. ושיה' רשעים טוב היה לנבוזראדן שהי' עבד רשע ונתגייר שלא הקדימהו מית' מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו [ירמיה ד'] ומת ברשעו ובזכות ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין מתחכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל במטה אסור לטלטלו אלא א"כ הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישימו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל המתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פתי ולנך: גם שנאתם. ששנאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו'. בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עבודת אלילים ואין להם כפרה לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם

באור

מלאותו רעה במורה ומוחלטת ? (ד) כי מי אשר יבחר, כן הוא הכתיב והקרי יחבר, ולפי הכתיב נ"ל שכך פירושו מי מבני אדם אשר תבחר, ואף אם יהי' שפל אנשים, נבזה ומעונה, הנה על כל פנים יהי' אל כל החיים לבטחון, לאות ולראיה, שהמות אשר אין אחרי' חיים הוא הרעה והנקמה שאין למעלה ממנו ושלכלב החי עם שפלותו ובזיונו, הוא טוב מן האריה המת, ומלת יש באורו כמו ישנו, והמרכאים אנו לכך מחמת פסקי הטעמים לומר שתיבות אל כל החיים סייכים לסוף המאמר, לא אל תיבות מי אשר יבחר שהן נושא המאמר, ולפי הקרי כך ענינו, מי אשר יחובר מגוף ונפש, או שיחובר מחלקים, יהי' אל כל החיים לבטחון, והמובן אחד: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואם כל הנער והעלבון שיש בידיעה הזאת. הנה היא טובה מהעדר ידיעת' לגמרי, כי אבדון הנפש הוא תכלי' הרעה לעולם מדבר, והמתי' לגמרי בכליון הנפש אינם יודעי' מאומה, ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם: (ו) גם אהבתם, כל פעולותם, ומעשיה', ותשיבי נפשותיה' היו כלא היו, אהבתם ושנאת' אבדה, תקותם ופחד', באונם ושאונם כלו בעשן כלו, וחלק אין להם כו': (ז) אם אין אחרי המות כלום, וודאי שהדין עם בעלי התענוג, האוכלים למעדנים ושותים וחוגגים כל ימיהם באמרם אכל ושתה כי מחר נמות, ומהראוי א"כ לפי הדעה הזאת הנפסדת לאמור לאדם כזה לך אכול בשמחה את לחמך כו', כי כבר רצה האלהים את מעשיך, והספקים על ידיך, ואין אתה עתיד לתת דין וחשבון לפניו: (ח) הלבש תמיד בגדים נקיים ולבנים, ואל יחסר שמן הטוב מעל ראשך, ושמח עם האשה אשר אהבת וחשקת בה, וכל אלה תענוגי הגוף, כי למכחיי

בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃
(ט) רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־
יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ
כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ
אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (י) כֹּל אֲשֶׁר
תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה
וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה
הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ (יא) שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ
כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה
וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר

אהל דיינעם הויפטע ניכט.
(ט) פיהרע וואהללעבען
מיט יענעם ווייבע, דאז
דוא ליבסט, דיא דויע
ער דיינעם אייטעלן לע-
בענס, דיא גאטט דיר
אונטער דער זאננע גאננט
אין דען טאגען דיינער
ניכטיגקייט; דען דאז איזט
יא דיין גאנצעם לאז ווער-
רענד דיינעם דאזיינס,
אונד אללער דיינער אר-
בייט צווער אונטער דער
זאננע. (י) אללעם וואצו
דוא קרעפטע האסט,
פאללפיהרע אהנע שייא;
דען דארט אים גראבע, וואהין דוא וואנדעלסט, איזט יא ווערער האנדלונג נאך רעכנו-
שאפט, ווערער וויזהייט נאך פערשטאנד. (יא) איך פוהר פארט נאך פערנער אונטער
דער זאננע צו בעטראכטען: ניכט אימער ערריכט דער שנעללפיסיגע דאז ציעל; ניכט
אימער טרעגט דער טאפפערע דען זיעג דאפאן, דיא פערנינפטיגען האבען אפט קיין בראד,
דיא וויזען קיינען איבערפלוס, דיא פערשטענדיגען קיינע גונסט; צופאלל אונד אונ-

רש"י

שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא אז פקח מיד נכנס כסותו ורוחץ וסך וכן עת תמיד עד שעת יקרא אל הסעוד' יהיו כל שעה בגדיו לבנים וה"א רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במס' שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. ד"א והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך: כי הוא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא סיגיע' שניהם משכחת עון: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו'. בשאול. לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדלג ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך מדרש מתלדש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכור וידוכ"ע בלע"ז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אבי שהיה לחמי ליום שלשים כור סולת וגו' [מלכים א' ה'] ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחל' ויהי מקנהו וגו' [איוב א'] כשבאה שעתו אמר חנוני אתם ריעי [שם י"ט]: וגם לא לידעים חן. הרי משה אין יודע וכבן ממנו בישראל לא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כמשמעו. ד"א כי עת ופגע יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא

באור

השארת הנפש, זה לבד חלק האדם בעולמו, ובכל עמלו אשר הוא עמל: (י) כל אשר, כי הנה לפי הדעת הזאת אין מעשה ואין חשבון ולא דעת ולא חכמה בשאול אשר אתה הולך שמה, עשה כל מה שבכחך לעשות להנאת גופך, ואם ישי' עול וחמס, בזה או עוסק. מה בכך? סופך למות, ולרדת שאולה, וכל מה שאתה נהנה בעולם הזה בימי הבלך הוא לבד חלקך, מעתה לך בשרירות לבך, אלה וכחם רלא בגוד ונחוף, רק אל תמנע נפשך משום תענוג, עתה בא וראה עד היכן הדברים מגיעים איך תלא מדחי אל דחי ותשקע במצולות הדעות הנפסדות אם לא תאמין בהשארת הנפש ובגמול לעולם הבא: (יא) שבתי וראה, ויוסיף להתגבר בטענות חזקות ע"ד מכחיש ההשארה, ואומר שבתי וראיתי שאף בעלי העונג לא יגיעו אל חפצם ומאויים בעולם הזה, וכל עמלם לשוא ותחבולותם לבהלה, כי אחרי שלא יאמינו בהשגחה אלהית, הרי הם כמטרה לחצי המקרה והפגעים, הכל במקרה גמור והזדמן, לא לקלים המרוץ כו' כי עת ופגע יקרה את כלם החכמים והכסילים, הגבורים והחלשים, ואין יכולת ביד האדם לעשות מאומה, וא"כ

וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ (יב) כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃

פרשה ט'

(יג) גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה

יבחר כ'

תרגום אשכנזי

נעפֿעהר בעהערדשט זיא אללע. (יב) יא דער מענש וויים ניכט, וואס איהם בעפֿאָרשטעהט, וויא פֿישע פֿערשטריקט אים באָזען נעטץ, וויא פֿאָגעל אים פֿאללשטריק געפֿאַנגען, זאָ איבערפֿאללען דען ערדענזאָהן פלעטצליך אין צייטען דעם אונגליקס מאנכערלייא ווידערווערטיגקייטען.

נייטער אבשניט: (יג) איך פֿאָלגענדען פֿאָרצוג דער ווייזהייט בעמערקטע איך אונטער דער

רש"י

יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה וחלושה. ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן וחלש כמו המצודה הרעה והפח

באור המלות

(יב) במצודה רעה. בחרם, היא הרשת שצדין בה: יוקשים. הם הנוקשים בפח והבנין אינגו קל, לקח מאחר, ובא הוא"ו תמורת הדגש:

באור

האומר כל אשר בכחך לעשות עשה, דברי תהו הם: (יב) כי כו'. המקרה והפגע ימנעוהו מלעשות מה שיחפץ, כי יגיע אידו פתאום והוא לא ידע, ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שיפלו במצודה ואין אומר השב, אין מי יחמול עליהם ואין מי ינוד להם. כי לכך נוצרו, וכן משפט בני אדם אם אין דין ואין חשבון לפני מי שאמר והיה העולם. ועתה אחרי כל אלה לא תחשוב עם נפשך כמה מן ההפסד והבלבול יתחייב לך אם לא תאמין שתשאר הנפש אחר מות הגוף, ושהיא עתידה לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכי', הלא רע ומר עזבך מקור חיים הללו מים נאמנים אשר לא יכזבו, הלא אין אחרי המות כלום ח"ו, לא ברא השם את עולמו כי אם לרעת החיים המשכילים, כי הנעשק יאבד בצדקו באפס תקוה, והעושק ימלא את לבבו רע והוללות בחייו ואחריו אל המתים, ואין אומר השב, ימי האדם מעטים, שבעי רוגז, רובם עמל ואון ורעות רוח ומשם שאולה אל הכליון והאבדון המוחלט, אשר אין למעלה ממנו, ואף בעולם הזה אין מקום לשלימות הנפש ומעלת המדות והמוסר שקר הצדק והבל האמונה, כי אם כלנו אחרי שרירות לבנו נלך כבהמות אכן, ורע עוד מזה כי אין העונג היותר ביכול' האדם, כי הוא מזומן ועתיד למקרים ופגעים רעים, יוקש בפח לעת רעה, כדגים וכצפרים ולא ידעו את עתם, וכאלו הוא שיקוץ בחייו, ותאחר מחנק נפשו בהתבוננו כל אלה, לולי שהמות כליון הנפש. אבדון מוחלט לדעת המכחישים הללו, וא"כ אין לך נקמה גדולה ממנו, ישנה על ימין ואין שלום, על שמאל והנה בעתה, חיי האדם נטושים למקרה ופגע, ומותו כליון חרוץ, וישאר א"כ תשומם כאיש נדהם ונבוך, אשר לא ידע אנה יפנה, מה יבחור ומה יעזוב, מה יאהוב ומה ישנא? ואיה איפוא כבוד האלהים אשר למענו ברא את כל הנבראים? איה חסדו הגדול ורחמיו על כל מעשיו, אם לא ברא את מבחר היצורים. כי אם לרעתם? אין זה כי אם כמו שאמר החכם המליץ, מקור חיים השאיר לנו הבורא בהשאירו נפשותינו ברכה, בה נוכל להתנחם ממעשה ההבל מעלבון העדרים, שם ישפוט האלהים את הצדיק ואת הרשע, ואיש את פרי מעלליו יאכל, שם עת לכל חפץ ולכל מעשה וגם כל מה שנעשה תחת השמש לא יעשה כי אם על פי רצון והשגחת הבורא, והיא המסבבת ומנהלת את האדם מיום הולדו לעולמי עולמים. כי הנפש לא תמות כי אם תשאר לעולמי עד. ואם יעשה לצדיק בעה"ז כמעשה הרשעים ולרשע כמעשה הצדיקים אל תתמה על החפץ, כי פשר המעשי' ופתגמם לעולם הבא, כאשר הרבו חכמינו ז"ל לדרוש בכמה מקומות מהש"ס, ובזה יותרו כל הספקות המצערות את הנפש המשכלת, ותמלא מרגוע מכל המחשבות הרעות והנפסדות אשר זכרנו, בזה ירוחק העול מחיק אל אמונה, צדיק ה' וישר פעלו, וחסדו מלאה הארץ, ותחת אשר ילך המכחיש חשכים ואין נוגה לו, יראה המאמין אור גדול על דרכי בני האדם וקורותיהם, ובזה וודאי ישמח בה' ותגל נפשו באלהיו, ויאמר אך פרי לצדיק, אך יש אלהים שופטים בארץ, ברוך אל אמונה אשר נטע בתוכנו חיי העולם, ונתן לנו דעה ובינה להביט אל פעולותיו הישרות והתמימות, ולהבין מתוך מעשה ידיו כי להטיב לנו הוציאנו מאפס אל היש, לא בקלפנו, כי אם ברחמיו ורוב חסדיו ברא יצר ועשה את כל הנברא, ובפרט מבחר היצורים שהוא האדם, בעל נפש משכלת, ולמעלה מכלם סגולת המין, אשר בחר מכל עם וכל לשון, ברוך ה' מן העולם ועד העולם. והנה הארכתי מעט בזה הדרוש כדי להעמידך על תוכן כוונת החכם לדעתי, כי בודאי לא להעיר הספק בלב המאמין בא החכם הזה ח"ו, כי אם להעמיד האמת על תלה, ולחזק האמונה בנפש המשכיל, כי היא יסוד ועקר תורתנו הקדושה, כידוע לכל אשר בשם ישראל יכונה: (יג) גם זה, ידבר מעניני החכמה המקניה

הִיא אֵלָי׃ (יד) עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ (טו) וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ (טז) וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ (יז) דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃ (יח) טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה׃

יתיר ה'

זאָננע, אונד פאַנד איהן זעהר וויכטיג. (יד) איבער איינע קלײנע שטאדט פאָן וועניגען איינוואָהנערן קאם איין מעכטיגער פירסט, אומרינגטע זיא, אונד בויעטע האָהע באָללווערקע אום זיא. (טו) עס פאנד זיך אבער איין מאן דארין, דירפטיג אונד וויזע, דער דיא שטאדט דורך קלוגהייט ערועטעטע; קיין מענש האטטע פאָרהער דען דירפטיגען בעמערקט. (טז) איך שלאָס דארויס, ווייזהייט זייא בעססער, אלס טאַפּפערקייט: דאָך איזט דיא ווייזהייט דעם ארמען פעראַכטעט, אונד זיינע רעדען פינדען היינען איינגאנג. (יז) וואָרטע דעם וויזען, זאָ זאנפט, זאָללטען אננעהמליכער זיין, אלס דאז לוימע געשרייא הערשזיכטיגער טהאָרען. (יח) וואהרע איזט'ס, ווייזהייט פערדיהנט דען פאָרצוג פאָר קריגסוואַפּפען; אבער איין פעהלער קאן אויך פיל גוטעס פערדערבען.

באור המלות

(יד) מצודים, הנפרד מצד ועניינו מגדלים גבוהים: (טו) ומלט, בפתח: (יח) קרב, עניינו מלחמ' תרגום מלחמ' קרבא: חוטא, הוא על הרוב תואר לאדם החוטא, ואולם פה כ"ל שהוא שם דבר על משקל יותר שהוא ב"כ שם מקרה כמו חטא. עיין בחור הטעמי':

רש"י

ככשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליה' פתאום במצודה רעה מלווי"שא בלע"ז: כהם. כמותם: (טו) ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: (טז) ואמרתי אני. בדאותי בן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו: ית"א עיר קטנה. זה הגוף: ואנשים בה מעט. אלו איברים של אדם: מלך גדול. זה יצר הרע שכל האיברים מרגישים בו׳ איש מסכן. זה יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות. מזעקת מושל בכסילים. מלכי האומות ע"א. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שנאמר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה [שמואל ב' כ'] עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהלנו לשבע בן בכרי היו כלם אבודים על ידו. ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה לצדיקים ומחצה לרשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובין במעלה שהכריע את כולם לחובה:

באור

במדינות, אמר ראיתי החכמה והיא בעיני גדולה ונכבדת, כי היא לפעמים טובה מגבורה, כאשר יזכור וע"כ אני מעתיד לי לחוק לקנות חכמים לראשי לבא המלחמה, ולא עשירים וגבורים סכלים, כי ראיתי מעשה: (יד) עיר קטנה, כנבד וסבב אותה מלך גדול והאנשים בה מעט, והמלך סבב אותה בעם רב, והיה בתקים ,בתוך היכול לבנות עליה מצודים גבוהים מאוד, הנה אין ספק שתלכד, ואין מציל: (טו) ואדם לא זכר, שלא הי' לאיש ההוא המסכן זכר בפי אנשי העיר קודם שמלט את העיר בחכמתו: (טז) ואמרתי אני, הנה טובה החכמה מגבורה, ועם כל זה חכמת המסכן בזויה: (יז) הלא דברי חכמים נשמעים בנחת וקורת רוח יותר מבער' המושל שערין בכסילים, ומדוע לא ישמעו להם בני האדם: (יח) טובה, אמת שהחכמה היא טובה לסבין להציל יותר מכלי המלחמה, אבל פעמים שימצא בתכם חסרון אחד, ומדה אחת ברועה, ועל ידה יאבד טובה הרבה, ובפרשה הבאה יבאר את המוסר הזה במשל:

הערות

(יח) וחוטא, בסב"ל ע"ו חוסן, כי הוא שם דבר כמבואר בפי' וכדמתורגם, אלא שפה הטעם מלרע בעבור הנח הנסתר שאחרי תנועה קטנה:

י (א) זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר
מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃
(ב) לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃
(ג) וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר
לַכֹּל סָכָל הוּא׃ (ד) אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה
עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים
גְּדוֹלִים׃ (ה) יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ

יתיר ה׳

י (א) זאָ וויא טאָרטעם געשמייס באלזאמישעס אֶהל פֿערדירבט אונד אין געהרונג ברינגט, זאָ פֿערדירבט איין וועניג טהאָרהייט דען רוף דעם דורך ווייזהייט אונד ווירדע פֿאָרטרעפֿליכען מאננעס. (ב) דעם ווייזען הערץ פֿיהרט א׳הי[illegible]כטס, דעם טהאָרטי[illegible]ערץ לענקט איהו שטעטס לינקס. (ג) דיא לעערהייט דעם טהאָרען איזט אויף יעדעם וועגע ערקעננבאר; ער רופֿט עס גלייכזאם לויט, דאס ער איין טהאָר זייא. (ד) ווען דער צאָרן דיינעס רעגענטען דיך איבערקאָממט, פֿערלאס דעננאָך דיינען פּאָסטען ניכט; דורך נאכגעבען פֿערזעהנט מאן גראָסע פֿעהלער. (ה) פֿרייליך זאָה איך יענעס איבעל אונטער דער זאָננע, אלס ווערע דעם הערדשער

רש״י

י (א) זבובי מות יבאיש יביע וגומר. כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קלף שקורין אישקו״מא בלע״ז וכלשה בו כמין אבעבועות וזהו משמען של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט שהרי הבליע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה במלא סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל כבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר. לשון כובד הוא כבד ושוקל יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין ביסורין הבאין עליך

באור המלות

י (א) זבובי מות, כגון בימות החרף שאין בזבובי׳ כח והם קרובי׳ למות: יבאיש, כל אחד מהם: יביע. פירושו לפי ענינו יבאיש השמן הרוקח מגזרת בועה בלשון התלמוד, או אבעבועות בלשון המקרא. ואולי הוא מענין הדבור והלחישה, כי הדבר הנבאש תוסס ומשמיע קול לחש בל״א (געהרען): יקר. דקמץ הוא תואר השם, ואם תהי׳ היו״ד בשוא אז הוא שם דבר וענינו כמו כבוד: (ב) לימינו, מזומן לו בעת שירצה, כמו הימין המזומן לאדם לכל מעשה: (ד) תנח, וכן יניח הן מגזרת חסרי פ״א פעל, וענינו עזיבה, משא״כ נוח הוא מנחי העי״ן וענינו מנוחה: מרפא שם ובא בא״ף והוא משרש רפה, וענינו רפיון הערך ומדת השפלות, (נאכגעבען): (ה) שיגגה, משפטו שיגאה, ולהקל על האל״ף נפלה הה״א והוטלה תנועת האל״ף על הגי״ם להורות עליה:

באור

י (א) זה הפסוק דבוק למה שלמעלה, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ויאמר כמו שזבובי מות אפי׳ אחד מהם יבאיש ויביע השמן הרוקח, כן מעט סכלות יבאיש את ריח אדם היקר והנכבד בחכמה ובכבוד, וישחית את שמו הטוב; ודמה השם לשמן הטוב, כאשר אמר למעלה טוב שם וגו׳: (ב) לב חכם, עיין בב״הם, ויאמר חכמת החכם הרואה את הנולד ניכרת מתוך כל מעשיו, כאלו החכמה היא שורה בימינו שהוא כלי המעשה הגדול באדם, ולב כסיל כאלו הוא ביד שמאלו שהוא חסר ועצל מלגמור מעשה טוב: (ג) ובכל ענייני עסקיו מראה חוסר לבו ודעתו. ואפי׳ כשהוא הולך בדרך, וכאלו קורא על נפשו ומודיע לכל שסכל הוא: (ד) אם רוח, אם חמת המושל תעלה עליך, אל תמהר להניח את מקומך ולברוח מפניו, כי אם תשמור משמרתך, ולא תשנה את פקודתך, כי רפיון הערך ולשון רכה תניח ר״ל תעזוב ותכפר חטאים גדולים, וסוף שתשכך את חמתו, (דורך נאכגעבען פער-

הערות

י (א) זבובי מות, עיין ב״הם, והיותר נכון היות ענינו זבובים מתים כמו בעלי כח, וכבר הערנו פעמים רבים על זה הדרך בלשון: (ד) אם רוח המושל וגו׳, נראה לי שהמשך שאחר שזכר יתרון

כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: (ו) נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ: (ז) רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ: (ח) חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ: (ט) מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם: (י) אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים

דא"ש

איינע איבעראיילונג ענט־ווישט. (ו) דיא טהאָרהייט ווארדע צו האָהען ווירדען בעפאָרדערט; פערזאָהנען פאָם שטאנדע זאנקען טיעף. (ז) איך זאהע שקלאפען אויף עדלען ראָססען; פירשטען וויא קנעכטע צו פוסע וואנדערן. (ח) דאָך, ווער גרובען גרעבט, פעללט זעלבסט היניין; ווער ציינע איינרייסט, דען ווערדען שלאנגען שטעכען. (ט) ווער שטיינע בריכט, ווירד זיך פערלעטצען; ווער ביימע פעללט, ווירד זיך פערוואונדען. (י) איזט דאו אייזען שטומפף, אונד

באור המלות

(ו) הסכל, שם דבר וכן שכל: (ח) גומץ, נכתב המלאפום לפני הדגש וקריאתו בשורק, ופירושו חפירה, תרגום אל הפחת הגדול קומצא, והבית"ל והקו"ף ממולא אחד: ישכנו, מלשון עקצון, (שטעכען): (ט) יסכן, מענין סכנה (ווירד געפאהר האבען), או מענין סכין, (ווירד זיך שניידען): (י) קהה, הפך החד, (שטומפף זיין): קלקל, משורש קלל בכפלת פ"א עי"ן, ענינו מלוטש, (געשליפפען): הכשיר, שם

רש"י

מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב"ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה היוצאה מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביה הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו [איכה ב']: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה [ישעי' כ"ג] יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שביי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרוניו של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חולם רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנאצר על ידי כלי בית המקדש שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת [דניאל ה']: ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פרצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כותלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם. יעצב, לשון יגיעה כמו בעצבון תאכלנה [בפ' בראשית] כלו' כל אדם לפי מלאכתו עלבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקלוט: יסכן בם. יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת [מלכים א' א'] אף העוסק בתורה ומצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. חרבות לוחים

באור

געהכט אהן גראָסע פעהלער): (ה) יש רעה, כלומר הן אמת שלפעמים תהי' ההנהגה המדינית רעה, ע"י שהמושל יעשה דברי' הפך הצדק והאמת, כאלו הם כשגגה היוצאה מלפניו, ולא ידע מה יהי' בסופם: (ו) נתן הסכל, פעמים שישמע המלך לקול נערים, או להולכי רכיל, ויתן הסכלות למעלה למעלה, ואנשי הגדולה בשפל ישבו ע"פ גזרתו: (ז) עבדים, התעשרו וניתן להם רשיון מהמלך השליט לרכוב על סוס, אשר בימי קדם לא הורשו על זה כי אם אנשי המעלה, ושרים התרוששו וירדו מגדולתם, והם הולכי' כעבדים וגו': (ח) ואולם עוד מעט ויאבדו בעלי חנף ותרמית, יפלו בשחת אשר כרו, חופר גומץ לאחרים בו יפול, ופורץ גדר אנשים ישכנו נחש הדר בחורי כתלי בתים: (ט) מסיע אבנים, ממחצבתם יגרף בהם ויגרום כאב לעצמו, ובוקע עצים יסכן בהם, כלומר כל אדם לפי מלאכתו עלבונו, כן הדבר בעושי הרע והולכי רכיל, לפי זרעתם יקצורו: (י) אם קהה הברזל,

הערות

ההכמה מהסכלות. אמר שאעפ"כ אם יש שגגה היוצאת מלפני השליט, ונתן הסכל במרומים רבים, אל תנח מקומך מיד בעבור זה, כי לא יהיה כן תמיד, וכדמבואר בספר: (י) קלקל, עיין ב"המ, והאורחא

יְגַבֵּר וְיִתְר֖וֹן הַכְשֵׁ֥יר חָכְמָֽה׃ (יא) אִם־יִשֹּׁ֥ךְ
הַנָּחָ֖שׁ בְּלוֹא־לָ֑חַשׁ וְאֵ֣ין יִתְר֔וֹן לְבַ֖עַל הַלָּשֽׁוֹן׃
(יב) דִּבְרֵ֥י פִי־חָכָ֖ם חֵ֑ן וְשִׂפְת֥וֹת כְּסִ֖יל תְּבַלְּעֶֽנּוּ׃
(יג) תְּחִלַּ֥ת דִּבְרֵי־פִ֖יהוּ סִכְל֑וּת וְאַחֲרִ֣ית פִּ֔יהוּ
הוֹלֵל֖וּת רָעָֽה׃ (יד) וְהַסָּכָ֖ל יַרְבֶּ֣ה דְבָרִ֑ים לֹא־
יֵדַ֤ע הָֽאָדָם֙ מַה־שֶּׁ֣יִּהְיֶ֔ה וַאֲשֶׁ֤ר יִהְיֶה֙ מֵאַחֲרָ֔יו

תרגום אשכנזי

דער מאן האט דיא שניי־רע ניכט געשליפפען, זא מוס דיא קראפט שטעטס פערשטערקט ווערדען; וויזהייט אבער האט דען פארצוג דער שטעטען ריכטיגקייט; (זיא ווענדעט איממער נור דיא ריכטיגען אונד געהאריגען מיטטעל אן.) (יא) האט דיא שלאנגע איינמאהל געשטאכען, הילפט קיין בעשווארען מעהר; זא געהט אויך יענעם צונגענדרעשערם פארטהייל הין.! (יב) שאנונג פערקינדעט דעם וייזען מונד; דער טהארען ליפפען פערדאממונג. (יג) איזט דער טהארען רעדע אנפאנג באזהייט, דאז ענדע גערייכט איהם זעלבסט צום איבעל — וויא יענע ווילדע אויסגעלאססענהייט, (יד) איבערהויפט איזט

רש"י

קיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומחודדי' למען היות להם בדק אע"פי כן וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם מסתיר פניו ברשע ואתה רואהו מסכן בין העבירים, הרבה חיילים יתגברו' על ידו. ואל תתמה על וי"ו וחיילים כי הרבה ווי"ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותרץ עמו [תהלים נ'] (עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה בפ' בשלח) והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את איש: בלא לחש. מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון. לחבר הרשע שהיה רגיל ללחוש בלא לחש כך אם בני עירך כשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם ומשמיעים לו ועוד לו שנוטל גדול' עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרן של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין נשותיהם לזנות: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך [פ' בלק] היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני בזוי חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעצתו ועצתו לכה איעצך זמת אולת: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת

באור המלות

מהפעיל, ענינו היושר והכשרות המעשה: (יא) לחש, הוא הדבר הנדבר בחשאי: (יג) הללות, במסורה לית כותיה סורק: (טו) תיגענו,

באור

יאמר על בוקע העצים, אם הגרזן שבידו אינו חד, והוא לא קלקל ולא חדד פניו, אז צריך להוסיף כח ואומץ לבקוע העצים ויסכן בם, וכן הסכל צריך להתגבורות רבות כדי שלא יכנס בסכנה, ויתרון הכשיר חכמה, כלומר שלחכמה מעלת כשרון, שלא תצטרך להוסיף כאומץ, כי במעט עמל יגיע החכם אל כונתו, והענין מוסב למה שלמעלה, שהחכם אל יניח את מקומו, אף אם יתקצף עליו המושל, ידום ויתחולל בנחת ומרפא עד בא עתו, אז בלי יגיעה רבה ישיב הרע לשולחיו, אשר אמרו ללשוננו נגביר: (יא) אם ישוך הנחש, מוסב על בעל הלשון, יאמר אם ישוך הנחש את פורץ הגדר, אז יהי' בלי לחש, באין תרופה למכתו. ואז תראה שאין יתרון לבעל הלשון, אשר אמר שפתינו אתנו מי אדון לנו: (יב) דברי פי חכם. אין החכם כבעל הלשון, רק כל היוצאים מפיו הם חנינה, לחון את כל אדם. ואפילו אויביו ורודיו, לא כן שפתות הכסיל, כי הוא יאמר תמיד תבלענו, ואין חמלה וחנינה בלבו. ויהי' תבלענו נוכח לזכר לא נסתר לנקבה, והוא מאמר הכסיל: (יג) ואולם אם תחלת דברי פיהו סכלות להרע לאחרים, הנה אחרית פיהו כשבעון רע להרע לעצמו כי לא ינקה: (יד) והסכל ירבה דברים, אינו יודע מה יהי' מחר, ואף ההוה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו, כי מאחורי ערפו, לא יראם ואין מי יגיד לו. (או יאמר שהסכל מרבה דברים וע"כ הוא מביא חטא על עצמו, ר"ל שהוא

הערות

היסודית היא מלשון קלות, כענין הלטישה שימעט המתכת לעשותו חד. וחילים יגבר, וי"ו לתשובת התנאי: הכשיר, עיין ב"הם, כלומר שתעשה הכל בכשרון, וכנ"ל: (יב) ושפתות כסיל, עיין בפי'. ויסיס טעם דברי מוסך אחר עמו, דברי פי חכם ודברי שפתות כסיל: (יד) והסכל וגו', עיין בפי'.

מִי יַגִּיד לוֹ׃ (טו) עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר
לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃

פרשה י'

(טז) אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר
יֹאכֵלוּ׃ (יז) אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים
וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃
(יח) בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם

יעדער טהאָר רעדזעליג; איין זאָלכער מענש וויס ניא וואס פאָלגען ווירד, זעלבסט ניכט איינמאהל וואס איצט הינטערווערטס געשיהט, אונד וועד ווירדס איהם זאגען? (טו) דאז שטרעבען דעם טהאָרען ערמידעט איהן פערגעבענם; זאָ וויא דער וועגאונקונדיגע, דער ניא דיא שטאדט ערדייכט.

צעהנטער אבשניטט (טז) וועהע דיר, אָ לאנד! דעססען רעגענט איין קינד איזט! דעססען פירשטען אם פריהען מאָרגען גאסטמעהלער בערייטען. (יז) הייל דיר, אָ לאנד! דעססען פירשט איין פרייער בידערמאַן איזט! דעססען ערלע צו רעכטער צייט עססען, צור ערהאלטונג, ניכט אויס פאָללערייא. (יח) דורך פערנאכלעסיגונג זינקט דאז געבעלקע;

באור המלות

עמל לשון זכר, וצריך שיתפרש דבר המובן מאליו, או יהי' במקום הזה לשון נקבה, כמו כבוד שהוא בכל מקום לשון זכר, חוץ מאל תחד כבודי, כן כתב הראב"ע. ולדעת מפרשים אחרים תחד לזכר נמצא, כלומר אתה כבודי, לא תחד בקהלם, והוא דרך שיר ומליצה: (טז) אי, כמו אוי: (יז) אשריך, אשרי לעולם לא תסמך אל השם או אל הכנוי בלשון יחיד, כי אם על המעט בא אשריהו, וכמוהו הן המלות על, תחת, בסמיכותם לכנויים, וכן אשר בכל סמיכותיו ומוכרתו הוא אשר, וברבוי אשרים אבל ז; אף על פי שהקריאה היא בלשון יחיד, לשון רבים הוא, שיו"ד הכנוי כתובה בו והוא תמורת אשריך בפתח הרי"ש וחיריק היו"ד: בן חורים, כנוי לשרים, שהם בעלי חרות. או יהיה מלשון חור כרפס, כי השרים הגדולים יכנסו בלשון ישתמשו בלובן: (יח) ימך, ענינו שפלות:

רש"י

עליך: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים וגזל ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואיני יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחיק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים ובצעי המים ויגע בטביעות רגליו בבץ כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנ': אשר לא ידע ללכת. אל כתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שהא' נר לרגלי דבריך [תהלים קי"ט]: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי. שעוסקין

באור

מגלה מטמוניו שעשה בסתר, והוא סובר שזה השומע הוא לו אוהב נאמן רוח, אבל איננו יודע מה שיהי' למחר, כי יתהפך זה לאויב לו, ועוד כי בקל יכולי' להכין לו עדים מאחוריו והוא לא ידע ואשם ונשא עוונו ותבא תפלתו. ועוד דרך אחד לקירוב תפלתו, כי באשר איננו יודע ללכת בדרך הטבעי בקו הקצר הישר להשיג מחוז חפצו, וע"כ במהלך דרכו ייגע, וגם ונחם מעמלו מחפצו לבקש גדולו' ויקטין את עצמו): (טו) עמל, דמה הכסיל שיחפוץ לבקש גדולות ונפלאות ממנו, והוא לא ידע המוראות והידיעות לכל, כאדם הסכל' ילך אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו: (טז) אי וגו' שמלכך נער, ולא ישגיח על ענין המלוכה: ושריך בבקר יאכלו. הענין שיאכלו וישתו טרם יתעסקו במשפטי המלוכה, הפך מה שאמר הכתוב דינו לבקר משפט: (יז) שמלכך בן חורים. הענין שיעשה מעשה השרים הגדולים, הפך בן בליעל: ושריך בעת יאכלו. אחרי אשר גמרו את משפט הארץ, ולא יאכלו כי אם לצורך, למען הוסיף גבורה וכח לטובת הכלל, לא להתענג, לרדוף יין, ולהתענג במעדנים: (יח) כשאדם מתעצל, ואינו מתקן סדקה קטנה שבתקרת הבית, סוף שיפסל כל

הערות

וע"כ לא יאריך בממשלתו כי יזיק ב... לעצמו, ואין מי יגיד לו לגרשו, ולכן אל תנח מקומו מיד, וכמו שזכר: (טו) אשר לא ידע, לפי שלא ידע ללכת אל עיר, יכנה התכלית ד"א בשם עיר, אשר היא כוונת ההולך לבוא שמה, כמבואר בספ': (יז) אשריך, עיין ב"המ. ונראה האלוף בעבור מבטא התנועות שהוא דומה קצת ביחיד ורבים: בן חורים, עיין ב"המ, ויעיין עוד מה שידובר בו בספרי זמירות

יִדְלֹף הַבָּיִת׃ (יט) לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן
יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ (כ) גַּם
בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ
אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־
הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר׃
יא (א) שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב
הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ (ב) תֶּן־חֵלֶק

יתיר ה'

בייא פאהרלעסיגקייט טרייפעלט רעגען דורך. (יט) זא דיא אוים בלאסער זינגליכקייט טאפעל האל- טען, אונד מיט וויין דיא מיטלעבענדען בעלוסטי- גען, בייא זאלכען פערמאג געלד אללעס; (כ) אבער דאך, אויך אים גדאנקען פלוכע זאלכעם קאניגע ניכט. שילט אים געהיימ- סטען שלאפגעמאך דען מעכטיגען ניכט; דער פאגעל אונטער דעם הימעל קאן דיא רעדע פערראטהען, איין געפלי- געלטעס טהירכען דאז ווארט אויסברינגען.
יא (א) פערזענדע דיינע גיטער איבער דאז וואססער, מיט דער פאלגע דער צייט ווירסט דוא דען פארטהייל פינדען; (ב) אבער טהיילע עס אין זיבען אונד אכט טהיילע; דען דוא ווייסט ניכט וועל-

רש"י

בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקר' הבית: ימך המקרה. ישפל הבנין המקר' את הבית והמסכך עליו: ידלוף. ישפוך דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גלות עובר חרב ומך: (יט) לשחוק עושים לחם. לחדוות מזמוטי חתנים ומלכים עושים סעודה וסתם סעודה גדולה קרוי' לחם כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב [דניאל ה']: יין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך. אפילו במחשבותיך בלא דבור. מלך אל תקלל אל תרגיז למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים. נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך המלוה אותך כענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך [תהלים צ"א]. ולפי משמעו העופות והשדים יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים:

באור המלות

המקרה, שם לכלל הקרוי, (געבעלקע) כלומר שיפלו הקורות, ויגשו לנפול מפני הדלף שיורד עליהם: ידלף, יטפטף: (כ) במדעך, פירוש מחשבתך: יגיד, בלירי ובי"ר החסך:

באור

התקרה, ואם ישפיל בעל הבית את ידיו ויטמנ' אל חיקו סוף שיטפטפו הגשמים אל תוך הבית, יאמר זה על דרך משל על המלך והשרים, אם יתעסקו באכילה ובתענוגים ויתעצלו, מהביט בדברי המלוכה, סוף שתשחת המלוכה, כמו הבית שיהרס מעט מעט מעצלות בעליו: (יט) לשחוק עושים לחם, הם עושים סעודות גדולות, לא לקיום הגוף ולגבורה, כי אם לשחוק ולחדוה, סתם סעודה קרוי' לחם, והם משמחים ביין משתיהם את כל החיים, האוכלים ושותים ומתענגים עמהם, ולזה ודאי שהכסף יענה אללם את הכל, כי תמיד הם צריכים לכסף, על כן יאמרו הב הב, ולא יראים איש את ידו ואת רגלו בכל מקומות ממשלתם כי אם בלע כסף, וענין יענה יצליח, ויתכן שיהיה מן עת ועונה, והכונה שימציא את הכל בעת שירצה הרוצה, או שיהיה מלשון ענה, (אמלט ריכטיאועגן, אנטוואָרטען), כמו שפירשתי למעלה והאלהים מענה בשמחת לבו: (כ) אמר אתה היושב תחת ממשלת שליט, ואם תראה שהמלך נער ושריו בבקר יאכלו, בלום פיך מלדבר ואפילו במחשבתך אל תקלל ותבנה את מעשה המלך, ובמקום הסתר כמו בחדרי משכבך אל תקלל שריו וגדוליו שהם בלי ספק העשירים. אחרי שהכסף יענה אללם את הכל, שמור את פיך ולשונך, כמו שאמר למעלה באשר דבר המלך שלטון, ומי יאמר לו מה תעשה, ואל תאמר אמני בחדרי משכבי, אין שומע, כי עוף השמים דרך משל, היושב בחלון ביתך, ושומע את קולך, ובעל כנפים הוא עוף השמים, והענין כפול כדרך המליצה בל"הק. והכונה אי אפשר להסתר שלא יודע הדבר לבעלי זרוע ביטמוך:

הערות

ישראל בפ' בנדבה אזנחה לך (תהלים כ"ד), ובמלת חור כרפס דאסתר: (כ) ובעל כנפים, קרי והכתיב בה"א הידיעה והוא הנאוי ע"פ שכפל עוף השמים:

לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ (ג) אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם

כער אונפאלל אויף ערדען איינטרעפפען קאן. (ג) פּיללען זיך דיא וואל- קען מיט רעגען, זיא שיט-

באור המלות

יא (ג) מקום שיפול, לעולם בא על שי"ן השמוש בסמיכות: יהוא יהיה, כמו שאומרים מן היה בחסרון יהיה כן נאמר מן הוא יהוא,

רש"י

יא (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומיך. ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם וסבור שהוא מצרי ולא ידאגו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. הלקת מלחמך ומשלך לשבעה לצריכי חסד חלק עוד לשמנה שיבאו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל ע"י הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותינו אמרו תן חלק וגו' אלו שבעה ימי בראשית תן א' מהם חלק ליוצרך לנוח בשבת וגם לשמנה אלו שמונת ימי המילה. ד"א תן חלק לשבעה קרבנות לבור של שבעת ימי פסח וגם לשמנה של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחריב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הקרבנות הראשונים לבטל הגזירות הרעה. ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנו' ויבטלו גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמים על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לבוא אף כן דע שאם יפול וגומר אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה

באור

יא (א) שלח לחמך, לפי פשוטו יראה שמדבר על בעלי הסחורה, ויען להם לסחור למרחוק, למקצה הארץ עד קצהו, ואל יפחדו לשלוח את רכושם למרחקים, ואף באניות סוחר מעבר לים, כי ברבות הימים ישתכרו וירויחו הרבה על הדרך הזה, וכנה כל מעשה הסחורה בירידת הים, כי המלך לשלוח אניות אופירה ותרשישה, עם אני חירם, אחת לשלש שנים, הביאו משם זהב וכסף ושאר מיני סחורה, כאשר בכתוב. ויראה שנקט המלך לעורר את לב עבדיו ועמו ולזרזם לעשות כמעשהו, למען יעשירו וירבו חילם: (ב) תן חלק וכו', רבותינו ז"ל דרשו בפסוק הזה מה שדרשו, ואולם לפי המשך פשוטו של מקרא יתכן שיתן עצה לבעל הסחורה שלא יתן את כל רכושו בסחורה אחת, או להשליך את כל יהבו על ספינה אחת, כי אם מדרך החכמה לתת חלק לשבעה גם לשמונה, ואם יאבד בזו, ישתכר בזה, כי לא תדע מה רעה יהיה על הארץ, ואפשר שאמר לשבעה גם לשמונה להוציא מלב המנחשים הבוחרים במספר מה. וחושבים שאלית, ובורחים מהמספר אחר כחשבם שירע, אמר תן חלק לשבעה גם לשמונה ולא תחוש לנחש המספר: (ג) אם ימלאו, הוסיף לדבר על המנחשים הרואים בעבים ומדמים בהם צורות ותמונות ועל ידם ירצו לקסום קסם ולדעת בתחלת מעשיהם אם יצליחו אם לא, או שישמרו את הרוח, מאין ולאין הוא, כאלו שואלים את הרוח, יועצם אל איזה צד יטו זריעתם או בדרך סחורתם או במלחמתם ויצליחו, וכאלו הרוח המוליך העבים יסיבם ברמז לנטות על עבר לכתו, ואם יעמדו העבים על מקומם אז ברוח אין, היה להם לאות שגם הם ינוחו מן העסק אשר התעוררו עליו, וכן היה בימים ההם, שואל בעצו ומקלו יגיד לו כאשר הי' זורק מקלו או תורה באלו למעלה, ומביט בנפלו לאיזה צד הוליכו הרוח, או שנפל תחתיו, ויהיה לו לאות, וכן הוא מבואר ממש ביחזקאל כ"א ע"ש, ועליהם יאמר קהלת אל תשית את לבך להבלי הקוסמים האלו, כי אין בהם ממש. ולא יורו הדברים האלו כלל על העתיד במעשה בני אדם, כי אם ימלאו העבים גשם, על הארץ יריקו, זהו תכלית מה שנוכל לדעת מהם, וכן המקל בנפלו מה לך אות אם יפול בצפון או בדרום, ודאי שמקום שיפול העץ שם יהיה זה הוא תכלית מה שתוכל לדעת מנפילתו, ואולם לא יורה בנפלו על שום ענין לא לרעה ולא לטובה. וראיתי מי שפירש הפסוק הזה על אופן אחר, אמר אל תחשוב שבסחורות הים לבד יש סכנה, הלא גם על היבשה לא תדע מה רעה יהיה על הארץ, ואם הזורע את שדך לא תוכל לידע אם ימלאו העבים גשם ואם יצא רוח סערה ויפיל עץ בגובה וחזק, לא ידע ההולך בדרך אם לדרום אף

הערות

יא (א) שלח לחמך וגו', אולי טעם המשך, שהוא. עצה טובה התעסק בסחורה כדי להסיר לבו מענין הנהגת המלוכה כאשר נזכר: (ג) ואם יפול וגו', עיין בפי'. ולו כתיב אם בדרום ואם בצפון היה מתישב הנגינה כזה, ואם יפול עץ מקום שיפול העץ שם יהוא, ויהיה לפ"ז מאמר אם בצפון ואם בדרום כעין מאמר מוסגר, הבא תמיד במפסיק יותר גדול כידוע: מקום שיפול, לפי מה שהעיר הרמב"מן בחבורו אור לנתיבה מהמכנוי אשר שילונו תמיד סימן היחס הראוי כפי הדבור, יחובר גם כאן הלא שם אם מקום שיפול, ויהיה ענין המאמר אם יפול העץ בצפון או בדרום, לא יהיה זה כי אם במקום אשר יפול העץ שם ולא לתכלית אחר, וכן נראה ג"כ מפירושו, ולפ"ז יותרגם בל"א (אָן ווירד

בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ (ד) שֹׁמֵר
רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃
(ה) כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים
בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃ (ו) בַּבֹּקֶר זְרַע

טען איהן אוים אויף דיא
ערדע; פעללט איין בוים
גען מיטטאג אָדער מיט-
טערנאכט, דא וואָהין ער
פאללען זאָלל, דא בלייבט
ער אויך ליגען. (ד) ווער
דען ווינד בעאָבאכטעט,
ווירד ניכט זאֶען; ווער אויף
וואָלקען מערקט, ווירד ניכט ערנדטען. (ה) דוא קעננסט עבען זאָ ווניג דען וועג, דען דער
ווינד נעהמען ווירד, אלס דוא ווייסט, וואס אין דעם שאָאָסע איינער שוואנגערן איינגע-
שלאָססען איזט; אונד עבען זאָ וועניג קעננסט דוא דיא ווערקע גאָטטעס, דער דאז גאנצע ערשאַפ-
פען האט. (ו) זאֶע אלזאָ דעם מאָרגענס דיינען זאמען אוים, אונד אויך דעם אבענדס לאס דיינע

רש"י

מקום שישכון שם יהיו נראין
מעשיו אחרי מותו ומכמותיו
ומדות תרומיותיו ותשלו'
טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו על פני כל אחיו
נפל [בפ' חיי שרה]: העץ. תלמיד חכם שמבין בזכותו כעץ המיסך על הארץ: (ד) שומר רוח.
ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. כותן עיניו
בעבים ובסגולה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד:
(ה) כאשר אינך יודע וגומר כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעלמים בבטן שהיא
מלאה ואף על פי שגולגות להון. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס. כדרש מסופו לראשו
כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים
תהא סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת. והרי לשון
זה כמו כגן ה' כארץ מצרים [בפ' לך לך] כשפחה כגבירתה [ישעי' כ"ד] כקונה כמוכר [שם]
ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת
הרוח מידיעה בבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים: כעצמים. אינקלו"שוש
בלע"ז כמו עוצם עיניו [ישעי' ל"ג]: ככה לא תדע וגו'. אף בזירותיו של מקום לענין עניות
ועשירות כך נעלמות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדאג שמא אחסר מנכסי ואכני לא אעסוק
בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: (ו) בבקר
זרע את זרעך וגו'. אם לנדת תורה בילדותיך למוד תורה בזקנותיך אם היו לך תלמידים בילדותיך

באור המלות

ומספטו יָהוּא, עיין רש"י: (ה) כעצמים, מלשון עוצ' עיניו הדבר
הסגור בבטן הרה, רש"י פי' אינקלו"שו בלעז. (דאז איינגעשלאָססענע):

באור

לצפון יפול, וכל פחדו ומוראו לא יועיל לו מאומה, כי מקום שיפול העץ שם יהי', ולכן אל יפחד האדם
יותר מהראוי, ולרבותינו המפרשים דרך אחר בזה. ואולם לכל הפירושים לא ידעתי לכוון סדר הנחת הטעמי'
בפסוק הזה, כי מהראוי שתבא אלת ידיקו בלתנה, ומלת בצפון בזקף, כדי שיחובר כל נושא עם נשואו
כידוע, ולפי הנחת הטעמים שלפנינו משמע שנשוא המאמר האחרון מקום שיפול כו' מוסב גם על מלאות
העבים גשם, וזה אינו לכל הדרכים שזכרתי: (ד) שומר רוח, מי שינחש ברוח, ולא ירצה לזרוע עד שיבא
מפאה ידועה, פעמים שימתין ולא יבא, וכן הרואה בעבים שואל בתמונת שהוא רואה בם, לא יקצור:
(ה) כאשר אינך יודע, הרי המקרא הזה מסורס נדרש מסופו לראשו, כלומר ידיעות אלו הדברים שוות,
לא תדע דרך הרוח, כאשר לא תדע העובר בבטן ההרה, וכן כל מעשה האלהים לא תדע מאומה מהם
היותו, והרי לשון זה, כמו כגן ה' כארץ מצרים, כשפחה כגברתה, כקונה כמוכר. ופעמים שהוא משוה
המוקדם למאוחר, ופעמים שהוא משוה המאוחר למוקדם, אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת העובר בבטן
המלאה, כן פירש"י ז"ל והוא מסכים לדרכנו. והוא מקושר גם כן עם שלמעלה, שאמר אפשר שאם היה
יודע חקי תנועת אויר העולם לאיזה צד הוא ראוי להתנועע בעת נחשך, ותמלא שהנועתו עכשיו הפך שיעשה
הוא יוכל אז להיות לך כמעט נאות, אבל הם לא תדע טבע דרכו, מה אות לך ממנו בנחשיך, אולי זה הוא
טבע דרכו עתה: (ו) בבקר, אמר אל תתן את לבך לסימני הנחש והקסם כי אם עשה את שלך בכל דבר,

הערות

דאז בוֹאָם דער אָרט זיין, וואָהין דער בוים פאַללען זאָללטע): (ה) כאשר אינך יודע, עיין בפי'.
ויש לפרש המקרא בלי לסרסו כזה, כאשר ככה, דהיינו שאחר אזכר שומר רוח לא יזרע, להיות דרכו
נסתרה, הוסיף לאמור, וכמו שהוא בדבר הזה, שאינך יודע דרך הרוח באותו הסרון הידיעה כעצמים

אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃

פרשה י"א

(ז) וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃ (ח) כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל׃ (ט) שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ

האנר ניכט מיסיג רוהען; דען דוא ווייסט יא ניכט, וועלכעס גיגלינגט, אָב דיעם אָב יענעס, אָדער אָב ביידע גלייך גוט גע־א־טהען ווערדען.

איילפטער אבשניטט

(ז) וויא זיס איזט דאז ליכט, וויא אננע־נעהם דעם אויגע דער זאָנ־נענגלאנץ! (ח) זינד דעם מענשען פֿילע יאהרע בע־שידען, זאָ פֿרייע ער זיך אין אללען; איממער אייננעדענק דער אונמוטהספֿאללען טאגע, דערען אויך פֿיל זיין ווערדען — דאן שווינדען דיא פֿערגאנגענען אין אייטעל. (ט) פֿרייע דיך, יינגלינג, דיינער יוגענד צייט! זייא פֿראָהליכען געמיטהס אין דען טאגען דיינעם יינג־

באור המלות

(ז) ומתוק האור. בא על דרך ההשאלה, כי המתיקות לפי ההנאה הראשונה לא תפול כי אם על הטעם: (ט) בילדותך. שם לימי הנערות, וכן כי הילדות והשחרות הבל, מן כי עלה השחר והשחרות נקרא כן, כי ידמו ימי השחרות לשחר כשיבקע. כענין אז יבקע כשחר אורך, כמו שידמו ימי הזקנה לערב, וכן אמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, הוא משל להשתלשלות האדם בנערותו ובזקנותו, או יהי' השחרות רמז לשער השחור, טרם יבאו ימי השיבה:

רש"י

יהיו לך תלמידים בזקנותיך כשאת אשה בת בנים בילדותיך תשא אשה בת בנים בזקנותיך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותיך: כי אינך יודע איזה יכשר. אם תלמידים תנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר' עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם. ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו [שופטים י"ב] וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק האור. מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשריה' תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל וחשך. יש הבל שהוא לשון פורענות ולזות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותיך.

באור

זרע את זרעך בבקר, ולערב אל תהי ידך נחה ועצלה, כי אינך יודע איזה מהם יכשר, ייטיב ויצליח, הזה או זה או יהיו שניהם טובים, לכן לא תתעצל מלעשות את שלך, ואם לא תצליח היום, אולי תצליח למחר, ואם הפסדת בבקר, אולי תרויח בערב: (ז) ומתוק האור, אחרי אשר יען אל החריצות במעשה הסחורה ועבודת האדמה, יתחיל לעורר את לב האדם גם אל המנוחה ואל השמחה, יאמר מתוק האור לרואיו, וטוב לעינים לראות את השמש במנוחה מהעבודה, אחרי אשר כלית את מלאכתך: (ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם, ראוי שישמח בכלם. והאדם יזכור בשמחתו את ימי הצרה והמצוקה, כי הרבה יהיו, ואז כל שבא ועבר עליו יהיה הבל, כי בימי הרעה לא יזכור האדם את ימי הטובה אשר עברו: (ט) שמח בחור, דע שאין העצבון ורוע הפנים עבודת האלהים כי אדרבה מעלות השם עלינו שנקבל הטובה ממנו בחדוה ובלב טוב, כאשר אמר החבר למלך הכוזר (מאמר ב' סימן נ') התורה הקדושה לא צותה לנו הפרישות, כי אם הדרך השוה ולתת לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי והעדפה, כי אי אפשר להעדיף חלק בכח האחד, מבלי לחסר חלק מכח השני. ובימי שנטה מגדר השווי אל כח התאוה, קצר בכח המחשבה

הערות

בבטן המלאה שלא תדע אם יהיה זכר או נקבה. ככה לא תדע ג"כ את כל מעשה אלהים לשפוט עליו טרם היותו, ולא תוכל כלל לידע מה יולד יום. ואינו מן הנמנע בלשון שיבוא דמיון: אשר יעשה את הכל, בחבור נחור ועצום, ואי אפשר לאדם לעמוד תוך הפרט על הכלל, כנ"ל, וכ"ת רד"ס (דאז גאנצע):

וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃ (ו) עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָתֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף

ירחק כ׳

תרגום אשכנזי

פֿאַר יעדער האֿהע; אויף יעדעם וועגע שטאָסען שרעקקען אויף; ווען נור איין מאנדעלבוים ענט־בלעטטערט, איינע הייא־שרעקקע היין נור רוישט; ענדליך פֿערלעסט יעדע בעגירדע אונס; דער ערדענזאָהן געהט היין צו זיינער היימאט, אונד וועהקלאגענדע אומרינגען דיא שטראסען. (ו) עהע דיא זילבערנע שנור זיך פֿער־

רש״י

ברזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד דקול שרים ושרות [שמואל ב׳ י״ט]: (ה) גם מגבוה ייראו. מגבשושיות ותלוליות שבדרכים הוא דואג לבאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו. חתחתים לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים [שם א׳ י״ג] זלזלים [ישעיה י״ח]: ויגאץ השקד. לשון הבנו הרמונים [שיר השירים ז׳] שהבי האל״ף לא נקראת בה. אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק״א בלע״ז שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו נשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט: השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שתחת ענבותיו דומות עליו כסובל משא כבד. ויסתבל איסד״יירט סורפיי״שון בלע״ז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש. אביונה תאוה כמו ולא אביתם [בפ׳ דברים] תאבתי לישועתך [תהלים קי״ט]: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ויתפרקו וייבש ומתעקם בתוך החליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף [ישעי׳ מ׳]: ותרוץ גולת הזהב. זה האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולת עליות [יהושע ט״ו]: ותרץ. לשון רצוצה: ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במיתתו: ונרוץ הגלגל אל הבור יתרוקן גלגל העין בתוך גומא. ולפי פשוטו גלגל שדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל: [א] וזכור את בוראך בימי בחירותיך. בעוד שהכהונה קיימת. בעוד שהבחורות שבכם קיימת. שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן [שמואל א׳ ב׳]. בעוד שהלויה קיימת שנאמר

באור המלות

והלמ״ד כי העי״ן מבולע והוא מן תרגום חתת, (שרעקקים): ויגאץ, לשון הבנו הרמונים, משרש נוץ, והאל״ף במקום היו״ד (בליהען): האביונה, שם תאר ושרשו אבה, והיו״ד תמורת הה״א למ״ד הפעל, ענינו התאוה והתשוקה. (דיא בעגירדע): (ו) ירתק, מלשון רתוקות

באור

הרבה בדרך: ויגאץ השקד, רמז על השיבה הממהרת לקפוץ על האדם כשקד הזה הממהר להנץ לפני כל האילנות. (ויותר פשוט שהוא כנוי לאברי המשגל בנקבה, והמקל השקד הוא של הבילים. ואמר שישאו כבריאתו שעלה רק נגר אבל לא יבשילו אשכלותיו ענבים): ויסתבל החגב, פירשו המפרשים שהוא כנוי לאיברי הפולדה להזכיר שיהי׳ כמו נושא סבל רובץ תחת משאו, ויהי׳ ותפר האביונה מענינו, שתפר הנפש המתאוה בריאתה עם הגוף, ויש אומרים כי גם המלה הזאת כנוי לאבר המשגל. וא״כ יהי׳ ותפר. נרכה לזכר כמו אף אתה תפר יראה (איוב ט״ו ד׳) ומסיים כי הולך האדם וגומר ר״ל שכל הנז׳ הוא תאימת המות שנופלת על הגוף, כי כבר סובבים הסופדים דמקדמי ואתו להביא להודיעו המות דהע״ב דאיסור לא מזי מזלי׳ חזי. ואלו ידענו שיהי׳ חגב ואביונה שמות אילני מאכל ידועים הייתי מפרש את הפסוק כפי ענינו. שהשקד יעלה נצה. והחגב יסתבל בפירות, והאביונה גם היא תוציא פרי, ויהיה ותפר מענין פרי, אף שהוא מגזרה אחרת, כי ענין פרי מנחי הלמ״ד, והראוי ותִפְרֶה או ותִּפָּרֶה, אפשר שלא היינו חוששים לזה,

כדי לפרש הפסוק על פי פשוטו, ואולי שבעת אחד מעתותי השנה יעשה כל אלה שהשקד ינץ, החגב יסתבל, והאביונה תוציא פריה. והוא מדמה מהירות ימי הזקנה אל הענינים הללו. ומאחר שרבותינו ז״ל קראו לאחד מתיני הענף אביונות (ברכות ד׳ ל״ו), ומעתה קרוב הדבר שיהיה אביונה שם האילן, כמו השקד התפוח וכדומה שהם שמות האילנות. אלא שלחבר לא מצאתי ראיה כלל, ולכך לא מלאני לבי לפרש הפסוק על הדרך הזה: (ו) עד אשר לא ירתק, כן הוא הקרי, והכתיב ירחק כו׳ המשל ממעשה הבור ושאיבת המים,

הערות

הכתב שניהם לדעת המתרגם משל על קלות התנועה שתחת את הזקן בדרכו אשר הוא הולך עליו. ויעם ויתאן שיפלו הגלגים מן השקד: ויסתבל, הוראת שורש סבל הוא ענין נשיאה כידוע וכמו ויט שכמו לסבול, וא״כ יהיה טעם התפעל מזה השורש, שהפועל נושא את עצמו, ולפ״ז טעם המאמר שלפנינו על התנועה הקלה באויר שיעשה החגב בכנפיו כשיעוף:

וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ

וויקקעלט, דיא גאָלדענע רינגע דאהין שטירצט, דער אײמער אן דער קוועללע צערבריכט, אונד דאז ראד אם ברוננען צערשמעטטערט

באור המלות

נסף. ענינו שיתקשר החבל ויעשה כמו שלשלת, וע"י זה יתקצר: ותרוץ, ושרש רצץ ענינו תשבר. והמלאפו"ם תמורת חול"ם על משקל תסב: גלת הזהב, יתכן לפי הענין שלפני הבור יהי' כלי גדול המחזיק מים, ואליו תשפוך

רש"י

כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך [בפ' שופטים]. בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו [תהלים ע"ח]. בעוד שירושלים קיימת שנאמר בה העיר אשר בחרתי בה [מלכים א' י"א]. בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה [ד"ה ב' ז']. בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה' [נפרשת ראה]: **עד אשר לא יבואו ימי הרעה**. אלו ימי הגולה: [ב] **עד שלא תחשך השמש**. זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי [תהלים פ"ט]: **והאור**. זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור [משלי ו']: **והירח**. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: **והכוכבים**. אלו הרבנים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים [דניאל י"ב]: **ושבו העבים אחר הגשם**. נרה אמר להם קשה אתה מוצא שכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליה' אלא לאחר חורבן הבית: [ג] **ביום שיזועו שומרי הבית**. אלו משמרות כהונה ולויה: **והתעותו אנשי החיל**. אלו הכהני' שהם גבורים בכח. אמר ר' אבא בר כהנא שנים ועשרים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא המודעה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: **ובטלו הטוחנות**. אלו משניות הגדולות משנת ר"ע ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא: **וחשכו הרואות**. שישתכח התלמוד מן הלב: [ד] **וסוגרו דלתים בשוק**. כגון דלתי נחושת בן אלכתן שהיו פתוחין לרווחה: **בשפל קול הטחנה**. על ידי שלא נתעסקו בתורה. אמר ר' שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה [יהושע א']: **ויקום לקול הצפור**. זה נבוכדנאצר הרשע. אמר ר' לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנאצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: **וישחו כל בנות השיר**. בשיר לא ישתו יין [ישעיה כ"ד]: [ה] **גם מגבוה ייראו**. מגבוה של עולם יתיירא ידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בבלשצר: **וחתחתים בדרך**. מתוך כך יבקש לו אותות דמזיד אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים [יחזקאל כ"א]: **וינאץ השקד**. תלמח נבואת ירמיה שנאמר מקל שקד אני רואה [ירמיה א'] א"ר אליעזר השקד הזה משעה שהוא מציץ עד גמר פירותיו עשרים וא' יום כך משבעה עשר בתמוז עד ט' באב עשרים וא' יום: **ויסתבל החגב**. זה צלמו של נבוכדנאצר דומיה זמין שתין פותיה אמין שית [דניאל ג'] ואם אין עוביו אלא שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא [שם] אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל הזהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר זהבם לנדה ולמם יהיה [יחזקאל ז']: **ותפר האביונה**. זו זכות אבות תיפר משענת אבות שלכם. ויהיה לאביונה מלשון אב: **כי הולך האדם**. ישראל שנקראו כאן אדם [שם ל"ד] אדם אתם [שם ל"ו]: **אל בית עולמו**. מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: **וסבבו בשוק הסופדים**. גלות יכניה קדמה בגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנאצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנאצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואים את השבויים שהולכין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותם אשר למות ואשר לשבי

באור

שנה הכד קשור בחבל, והחבל אחוז בגלגל, ועל ידו יעלו מים מן הבור, וישפכו אותם אל תוך הגלה שלפני הבור, ואם יתקשר החבל ויתעקם כאלו יעשה שלשלת, לא ישוב אל תוך הבור, זהו לפי הקרי והכתיב ירחק והענין אחד. שיהיה החבל רחוק מן המבוע, וכן אם תשבר הכד או הגלגל או הגלה אשר אליה ישפכו המים לא יהיה עוד תועלת בבור. זהו המשל, ויתכן שיהי' הנמשל בו האדם וגידיו השוכבים והדופקים ושבו דם בגוף על ידם, לפי שהגידים הדופקים יוליכו את הדם מן החלל השמאלי שבלב, אל כל איברי הגוף קטנים והגדולים, והגידים השוכבים יקבלו את הדם מכל האיברים ההם וישיבו אותו אל החלל הימני שבלב, מן החלל הימני יעלה דרך גיד דופק אל הריאה, ומשם ישוב הדם ע"י גיד שוכב אל החלל השמאלי שבלב, ואחר חלילה מן הלב אל האיברים ומן האיברים אל הלב סובב סובב עד שישוב על סביבותיו על המעט עשרי' וארבעה או שלשים פעמים בשעה, כידוע לבעלי חכמת הנתוח, אשר הרבו לחקור בגוף האדם, והרואה נפלחוק

הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃ (ז) וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃

סיום

(ח) הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃
(ט) וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת

תרגום אשכנזי

ווירד: (ז) זאָ קעהרט דער שטויב צור ערדע צוריק, וואָהער ער וואַהר, אונד דער גייסט שווינגט זיך אויפוועררטס צו גאָטט, דער איהן געגעבען.

בעשלוס

(ח) אייטעלקייט דער אייטעלקייטען! זאגטע דער פרעדיגער, אללעס איזט אייטעל. (ט) אום זאָפיל גראָסער דיא אייניכט דעם פרעדיגערס

רש"י

וסופד לחרב לסרב [ירמיה ט"ו] והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומספקין הספד על אחיהם ועל בניהם: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זו שלשלת יוחסין. ותרוץ גולת הזהב. אלו דברי תורה שנאמר בהן הנחמדים מזהב [תהלים י"ט]: ותשבר כד על המבוע. כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה שאמר להם גלו לבבל ופסקו תלמודם בעוני הלך. תחלה גלו למלכים שהגלם יוכנין בן קדש וכשהגיע נבוכדנצר את מלכים הגלם לבבל: ונרוץ הגלגל אל הבור. זו בבל שהיא בורו של עולם: (ז) וישוב העפר וגו'. מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב. זו רוח הקדש שבית שנסתלקה רוח הקדש מהם

סיום המגלה

(ח) הבל הבלים. אני רואה בעולם: אמר הקהלת. מי שבו קבולת החכמ'. הבל הבלים כל מה שנברא בששת ימי בראשית: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר ממה שנכתב בספר זה

באור המלות

הכד את מימיה, ויקר' גלה, כמו גלת עליות וכו' וכן וגלה על ראשה (זכרי' ד'): ונרץ, שרשו רוץ מלשון מרוצה, והוא על משקל נכון משקל נכון, ויתכן שיהי' משרש רצץ, ענין שבירה, על משקל נסב: (ט) ויתר,

באור

אחר ביצירת מבחר הברואים, וידוע אחי אפשר לאדם לחיות אם ישבתו הכלים האלו ממלאכתם, כי תנועת הלב מקור חיי האדם, ובנוח הדם אי אפשר שיתנועע הלב, וכן לאסף, וא"כ יפה דמה החכם בגלגול הדם וסבובו אל מלאכת שאיבת המים ע"י גלגל ואגל כד ומבוע על דרך מגילה, וכנה את מות האדם ושביתת הלב והגידים, והריאה. עם רתיקת החבל, ושבירת הכד והגלגל וגלת הזהב, כי בכל אלה תתבטל מלאכת השאיבה, ואף שלא נוכל לכוון את כל תלות המשל בפרט עם עניני הנמשל, הנה כן דרך המליצה להוסיף דברים במשל אף אם אין להם ענין מיוחד בנמשל, ודבר זה ידוע לבעלי השיר והמליצה, ואף במשלי הנביאים כתב הרמ"בם ז"ל בהקדמתו לספר המורה, כי משלי הנבואה הם על שתי דרכים, יש מהן משלים שכל מלה מן המשל תורה על ענין מה, ויש מהם שיהיה כל המשל מגיד על כלל הענינים שבנמשל, ויבואו במשל ההוא דברים רבים, אין כל מלה מהם מוספת ענין בנמשל אבל הם ליפות המשל ולסדר הענינים בו, או להעלים להסתיר הענין הנמשל, וימשכו הדברים כפי כל מה שראוי בגלוין של המשל ההוא ע"כ, ומפרשים אחרים אמרו שחבל הכסף כנוי לחוט השדרה ושאר החוטי' הנקראים (נערפען) היוצאים מן המוח ומן חוט השדרה אל כל איברי הגוף, והם לבנים כמראה הכסף, וגלת הזהב הוא הקרום של המוח שהוא כמראה הזהב, ועל הדרך הזה אפשר שהמבוע הוא המוח עצמו שהוא מקור ומבוע הליחה הלבנית הנקרא בלשון המחברי' האשכנזים בשם הנקראים (נערפען) אל כל איברי הגוף להוליד בהם התנועה הרצונית וההרגשה, ואם יחסר המזג ויינגש המקור תבטל התנועה וההרגשה בכל הגוף וימות האדם מיד, וכן אם יתרוצץ הקרום שבמוח או אם ירתק ויתקלקל חוט השדרה, אי אפשר לאדם להתקיים כידוע, ועל כל פנים יהיה משל נכבד עד מאוד, ונראה ממנו שהי' ענין סבוב הדם או סבוב הליחה הרוחנית היוצאת מן המוח אל המיתרים שזכרתי ידוע לשלמה המלך ע"ה, אם שהוציאו בשכלו האמין או שהיה הדבר נודע אליו ברוה"ק, אף שהיה סתום וכתום מכל חכמי האומות הראשונים, ולא נודע כי אם קרוב למאתים שנה ע"י נסיונות האחרונים: (ז) וישוב העפר, כאן גלה המלך החכם את דעתו, דעת התור' והחכמה, שרוח האדם נתונה לו מאת יוצר הכל, ושנפש האדם איננה מקרה בגוף, כי אם עצם נבדל מהגוף, אינגו נגדר במקום, והוא קיים במות הגוף, ושב אל האלהים אשר נתנה בעת שישוב הגוף להיות עפר, ומכאן אתה רואה שמה שפירשתי בפרשה ב' ח' ט' הוא הנכון, ושלא היתה דעת החכם מעולם לעורר ספקות נגד עקרי הדת מבלי להשיבם כי אין זה פועל חכם:

סיום המגלת

(ח) הבל הבלים, אחר אשר זכר המות שב אל תחלת דבריו וסיים במה שפתח, ונא הקהלת בה"א הידיעה בעבור היותו תואר חכם, כי לא תבא על שם עצם פרטי בעולם: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם

אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃
(י) בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר
דִּבְרֵי אֱמֶת׃ (יא) דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת
וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה
אֶחָד׃ (יב) וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים
הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃

ווארד, אום זאָפיל מעהר זוכטע ער דאז פאָלק צו בעלעהרען. ער ערוואָג מיט אויפמערקזאמקייט, אונד דאכטע טיעף נאך, אונד פערפערטיגטע פילע גלייכניסרעדען.
(י) אייך אייפערטע דער פרעדיגער נאך רייצענדעם פאָרטראג, דיא וואָרטע דער וואהר-
הייט ריכטיג צו לעהרען. (יא) וואָרטע דער וויזען זינד וויא שטיכעל; דיא רעדען דער זאממלער האפטען וויא איינגעזענקטע נעגעל, אין דער זעעלע; איבעראיינשטימענד אללע, אלס הועטעטע זיא איין הערטער הערפאָרגעבראכט.
(יב) ניטצליכער אלס אללעס דיזעס, מיין זאָהן! איזט אייגענעס אויפמערקען, דעס ביכערשרייבענס איזט קיין ענדע

באור המלות

מלשון מאזנים, כלומר שקל ענין בענין, (אבגעוואָגען), או יהי' מלשון אזן׳ שהטה את אזנו לשמוע, (געהאָרכט), או שהשמיע לאזן זולתו, כמו אז יגלה אזן אנשים, ואזן גולה את אזני: וחקר, (האט נאכגעדאכט): (יא) כדרבנות, דרבן, הוא המחט התקוע ברחש עץ ליסר בו השוורים, בעת החרישה, והעץ יקרא מלמד, והמחט דרבן, (איין שטיכעל): (יב) ולהג,

רש"י

היה קהלת הכם: ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת. נתן לבו ואזר על הדבר ומלאו: דברי חפץ. הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר. זו תורה שבכתב והכתובים: (יא) דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבונות. מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה המסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים: בעלי אסופות. מסמרים שיש להם גולגולת אסופה ונעשה כגו"סה בלע"ז כך פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד ותכן משה מפי הגבורה: וכמשמרות. כתוב בשי"ן שהתורה בכ"ד ספרים כמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויתר מהמה בני הזהר. ויותר מיושב דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא כתבנו: עשות ספרים הרבה אין קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת

באור

כפי יתרון החכמה שהי' בו כן למד דעת את העם, שמע מן אחרים שקל בפלס השכל, חקר בתבונתו, ותקן משלים הרבה, כי שלשת אלפים משל דבר, וכל משל יש בו תוך וענין שהוא דבר חכמה ומוסר או חקירה: (י) בקש, ירצה שאחרי כל החקירה בקש החכם גם כן שיהיו דבריו אמרי נועם ודברי חפץ, ויהיו דברי אמת כתובים ביושר ומתק המליצה, למען יכנסו בנפש העם, ויעשו רושם: (יא) כי דברי החכמים הם כדרבונות המוכות בלבב השומע המשכיל, ובעלי אסופות הם המלוקטים מפי ספרים ומפי סופרים דברי חכמה ומחברים מהם חבורים, אמר שדברי בעלי אספות הללו כמסמרות (וויא נעגעל) נטועים וקבועים בנפש האדם, ואי אפשר מבלתי שיעשו רושם מה, כאשר אמר החכם למלך הכוזר (מאמר חמישי הקדמה ה') נפשות השומעות מקבלות רושם על ידי תוכחת המוכיח, כאשר יוכיח בדברים מקובלים, ויש לכל תוכחה באמת תועלת על כל פנים, ואם לפעמים איננה משיגה את המתמיד מעשות הרע. הנה תקדח בנפשו מדברי התוכחת השיאה כמו נילון אש, ורואה כי המעשה ההוא רע, וזהו חלק והתחלה מן התשובה ע"ש: נתנו מרועה אחד, יתכן שיהיה מענין התשבה כמו בנת לרעי מרחוק (תהלים קל"ט), ורעיון, ויהיה רעה (איינער דער נאכדענקט), יאמר שכל המשלים והמאמרים וכללי החכמה אף שהם מלוקטים מספרים הרבה, הנה כלם יסכימו לדבר אחד ללמד לאדם דעת חכמה ומוסר כאלו נתנו כלם מרועה וחוקר אחד: (יב) ויותר, מדברים הכתובים בספרים הזהר בני לשמוע דברי חכמים ולילך בדרכיהם, כי לא המדרש והלמוד והקריאה עקר כי אם המעשה, הוא תכלית ויסוד ועקר הכל: עשות ספרים הרבה אין קץ, אי אפשר שיכתב הכל על ספר, וצריך שישמע חכם ויוסיף לקח מעצמו, ולא יסמוך על קריאת הספרים, כי להג הרבה בלי הבנת הלב, הוא יגיעת בשר, ואין בו תועלת לא לגוף ולא לנפש: (יג) סוף דבר, אחרי אשר שמעת כל דברי

אונד פיל געשוועטץ איזט נור זעעלענפיין. (יג) דער שלוסזאטץ, דער אללעס ענטהעלט, איזט: פירכטע גאָטט, האלטע זיינע געבאָטהע, דיעס איזט דעם מענשען בעשטיממונג. (יד) דען אללע האנדלונגען (דעם מענשען), ווירד גאָטט נאך דער פערבאָרגענען אבזיכט ריכטען, אָב זיא גוט אָדער באָזע וואר.

(יג) סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃ (יד) כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.

דער שלוסזאטץ, דער אללעס ענטהעלט, איזט: פירכטע גאָטט, האלטע זיינע געבאָטהע, דיס איזט דעם מענשען בעשטיממונג.

רש"י

בשר. ואם בא לתת לב לגירסא תגילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל: אך (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. מה שתוכל עשה ולבך לשמי: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר זה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה. אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע. אפילו כנותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגומר:

באור המלות

ענינו הקריאה והלמוד בלי הבנה: (יג) סוף דבר, אחרית הדבר ותכליתו:

סכום פסוקי דספר קהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו. וחציו מה שהיה כבר נקרא שמו. וסדריו ארבעה וסימנו אבא בם אודה יה ופרקיו הם שנים עשר וסימנו כי זה כל האדם.

באור

החכמים ועענותיהם ותשובותיהם, מחלקותם והסכמתם, הנה סוף דבר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה עיקר ותכלית האדם: (יד) כי את כל מעשה, אשר יעשה האדם, יבא האלהים במשפט, ולכך נקוד מעשה בסגול ומוכרת בטעם זקף כי איננו דבוק אל השם: על כל נעלם, כל מעשה נראה יובא במשפט כפי הנעלם, והענין כפי כונת הלב, אם טוב ואם רע. (ויתכן יותר לפרש שני המקראות האלה כך: [י'] בקש קהלת למצוא דברי חפץ. כי מה שכתב עד הנה במגלה הזאת, רובו הוא דברי הסבת והכרת הנפש, אבל דברי חפץ הנפש למאום ברע ולבחור בטוב ע"י מעשה לא כתב ממנו כ"א מעט מזער, והיא חכמת המוסר הטבעית, והיתה בקשתו למלאת ספר כתוב ע"ז ביושר, רלה לומר שהאמתיות שבחכמה הזאת תהיינה קשורות זו בזו ע"ש דרכי ההקש המופתי, ובסדר הראוי שהמושכלות הראשונות תוכחנה תחלה, ואחריהן ההנחות התולדות המשתלשלות מהן. ואז הן דברי אמת, שלא יוכל אדם לערער עליו כיון שבא מופת חותך על כל דבר אמת, אבל לא מצא ספר כזה: רק: [יא] דברי חכמים, היו בימיו מפוזרים בזה, אחד הנה ואחד הנה, כמו הדרבנות שאין בכל מלמד הבקר רק דרבון אחד להישיר הב"ח לדרך ידוע, ואם ימצא ספר מקבץ אלא ההנחות. הן לבד, כמסמרות נטועים יחד יחד במקום נאמן, ואין להיתדות קשור זה בזה ע"פ תוספת. ועוד שאינם נטועים כי אם בבעלים (ותיבת בעלי הוא על משקל עלי זית ועלי עץ שמן וגו'. (נחמיה ח' ט') , אשר לאסופות החכמים, כמו קבלת סתרים, כי באשר מקור חכמת המוסר נפתח בחכמת הנפש, ולא חנו החכמים בימים ההם לגלות חכמת האלהות בהמון, כי כבוד אלהים הסתר דבר. ע"כ לא כתבום כי אם נעלמם למזכרת, ומסיים שהכל מקום כלם נתנו מרועה (לשון רעיון) אחד, שהוא השם ב"ה דיהיב חוכמתא לחכימין, והרי זה מופת שהאמיתיות האלה כלנה אחודות וקשורות זו בזו, כשם שמקורם אחד אמתי:

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מציתיו שמור כי זה כל האדם:

חזק

המשתדל

ספר הדברים א

א (א) **אלה הדברים אשר דבר משה**, פעם אחר פעם, פעמים רבות אל כל ישראל בעבר הירדן. במדבר, בערבה, מול סוף, בין פארן ובין תפל, ולבן וחצרות ודי זהב, כל אלה שמות מקומות שנתעכבו שם ישראל, ובכל אחד מן המקומות האלה דבר משה אל כל ישראל את כל הדברים האלה. ומה היו הדברים שהיה אומר להם? המאמר הזה לבדו: **אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע**, כלומר המהלך אשר מחורב עד קדש ברנע, אשר היא סמוכה לארץ ישראל, אינו אלא מהלך אחד עשר יום למי שילך בדרך הר שעיר. ואתם בחטאתכם גרמתם לכם שנתעכבו במדבר ארבעים שנה. זאת היתה התוכחה שהיה משה מוכיחם דרך רמז בכל המקומות שהיו מתעכבים שם, רק לא היה מבאר להם הדבר באר היטב, פן יקוצו בתוכחתו ויוסיפו לחטוא; ואולם בארבעים שנה בעשתי עשר חדש, כלומר כאשר מלאו ימי פורענותם, והיו קרובים להכנס לארץ, אז באר להם המאמר הזה. ואז דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, כי גם קודם לכן נצטוה להוכיחם. ולהזכירם כי בחטאתם הם מתעכבים שם, ויואל אמרה להם ברמז, ועכשיו באר להם הדבר, והיה זה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי ואת עוג מלך הבשן, בהיות ישראל בעבר הירדן בארץ מואב, אחר אשר רבו את עונם, והיה ה' אתם, והכה לפניהם שני מלכים אדירים, ולא היתה דעתו להוסיף להניחם במדבר, כי אם לכבוש לפניהם את הארץ מיד, וגם הם היו יודעים כן, על כן לא היו מואסים תוכחתו, כי ידעו כי סוף סוף חפץ ה' בם; על כן אז הואיל משה באר את התורה הזאת שהי' אומר להם, אחד עשר יום וגומר, והתחיל ואמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה וכו', באו ורשו את הארץ וכו', כלומר לא משנאתו אותנו נתעכבנו כאן, כי באמת כך היתה כוונתו שנלך מחורב לארץ ישראל באחד עשר יום. אלא מי גרם? ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וכו'. עד כי מזה נמשך ותשבו בקדש ימים רבים, ונסב את הר שעיר ימים רבים. ואחרי אשר הזכירם סבת התמהמהם, כי לא היתה בשנאת ה' אותם, בא להודיעם כי כבר עבר זעמו, ושהם עתידים ג"כ מיד לרשת את הארץ. והביא ראיה על זה משני המלכים האדירים סיחון ועוג אשר נתן ה' בידם; אבל קודם שיזכיר להם זה, ראה הנביא להסיר מלבם ספק עצום אשר אולי יפריד את לבם, והוא שאולי יאמרו ישראל: **הנה ה' מגרש מפנינו גוים רבים**, ונותן ארצם נחלה לנו. ומי יודע אם בדור אחר לא תעלה במחשבה לפניו לעשות לנו כאשר עשה להם, לגרש אותנו מן הארץ, ולהביא בה עמים אחרים? לפיכך הקדים משה והזכירם איך נסו מעל אדום ולא התגרו בו מלחמה, כי ירושה לעשו נתן ה' את הר שעיר, ואיך נסו מעל מואב, כי לבני לוט נתן ה' את ער ירושה, וכן בעמון: ומכל זה יתברר שאין הקב"ה נוטל מתנותיו ומעבירן ביד אחר, בזולת פשעים גדולים, ואחרי ההקדמה הזאת הזכיר להם כבוש סיחון ועוג, ואח"כ בררא הזכיר לבני ראובן וגד שישמרו הבטחתם. אחרי כן הזכירם כי בא יומו, ושלא יוכל הוא בעצמו להנחילם את הארץ, ושאמנם, אף על פי שלאחר מותו מה, ראוי להם שישמרו תורתו, כי היא חכמתם ובינתם לעיני העמים, ובפרט ראוי שיזכרו את יום המעמד הנורא, פן תשחיתון וכו'; אחר כן הודיעם שאף על פי שאין הקב"ה מעביר מתנותיו מזה לזה, הנה אם ירבו פשעיהם יגרשם מארצו, ועדיין אם ישובו אליו ישוב אליהם, כי לא ישכח ברית אבות. הנה זה המשך התוכחה היקר', אשר אינה רק ביאור התורה הזאת: **אחד עשר יום מחורב**, ואחר אשר השלים ספור התוכחה הזאת

המשתדל א

אשר הוליאם בסנת הארבעים בעשתי עשר חדש באחד לחדש, בא לספר דבר אחר שעשה בעת ההיא, והוא אמרו (ד' מ"א) אז יבדיל משה שלש ערים ; והרבה נדחקו המפרשים בענין המשך הפרשה הזאת, כי לדעתם שהספר כלו הוא משנה תורה, ושהביאור הנזכר במלות (א' ה') הואיל משה באר את התורה הזאת כולל ספר דברים עד סופו או עד קרוב לסופו, הנה הספור הזה חוץ למקומו: והאמת כי עד אז יבדיל משה תוכחה אחת היא, ושם נשלמה, ובא הספור הזה על מקומו בשלום. ואחרי ספור המעשה הזה אשר עשה אז משה, יבא ספור הברית אשר כרת אתם בחורב, ועל זה נאמר (ד' מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, אלה העדות והחקים והמשפטים וכו' וכו', וזה הוא משנה תורה, לא ביאור התורה : * כל זה כתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קנ"ב וקנ"ג, ואחרי כן מלאתי כי בפירושי לאחד עשר יום כיונתי לדעת גדול, הוא ר' עובדיה ספורנו, כי גם הוא כתב שבכל אחד מהמקומות הנזכרים אכן היה משה אומר להם אחד עשר יום מחורב ונומר, כלומר ראו מה גרמתם וכו' כפירוש רש"י ; אך הוא ז"ל לא פירש הואיל משה באר את התורה הזאת כפירושי, שהכוונה לפרש ההוראה הזאת שהיה אומר להם ברצו. והיה מאמר אחד עשר יום מחורב ; אך הבינו על הדרך שהבינוהו הקדמונים כלם, וכתב: הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי מותו, והתחיל הבאור באמרו אחרי כן (ה' ב') ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב. ומבואן עד אז יבדיל הוא לדעתו הקדמה לבאור התורה ; וזה אמנם לא יתכן, כי (כאשר כתבתי בבכורי העתים הנ"ל) הם יש בתורה מקראות סתומים, אין ספק שאינם מתבארים במשנה תורה, מלבד כי לא למכתה תחשב לאיש האלהים שיאמר דבריו דרך חידה, ולבסוף יצטרך לחזור עליהם ולבארם:

והנה ידוע כי זה אחד מן המקראות שאמרו עליהם קלת מן המתחכמים שלא כתבם משה, אבל נוספו בתורה אחר כמה דורות, כי מפני שלא הבינו ענינו אמרו שהוא נוסף, ועדיין יש לשאול מה היתה כוונת מי שהוסיף אותו, ומה ראה להוסיפו? כי אמנם אחר שבאו ישראל לארץ, מה איכפת לנו לדעת בכמה ימים ילך אדם מחורב עד קדש ברנע, בדרך הר שעיר?

ואקרי אשר בדור הזה כבר נתפשטו ספרי שפינוזה (ספינאָזא) בעולם, וכבר תורגמו בלשון אשכנז ולרפת, וכבר נכתבו שבחי האיש ההוא גם בלשון הקדש, וכל זה סבה שקוראי ספריו מתרבים גם בקרב ישראל, וגם בהמון העם, מוכרח אני להודיע כי שקר וכזב כתב שפינוזה בראש פרק שמיני מספרו Tractatus theologico - politicus באמרו כי רא"בע כתב ברמז כי לא משה כתב ספר התורה. והנה אמת כי רא"בע רמז דרך סוד (כאן ובבראשית י"ב ו', ובל"ב י"ד) כי יש בתורה קלת מקראות נוספים אחרי מות משה, אך אין בכל דבריו ובכל רמיזותיו שום מקום לחשוב עליו שלא האמין כי משה כתב ספרו. ובאמרו כאן: ואם תבין סוד השנים עשר, גם ויכתב משה, והכנעני אז בארץ, בהר ה' יראה, גם הנה ערשו ערש ברזל, תכיר האמת "משמע כי דוקא המקראות האלה הם (לדעתו) נוספים, לא שהספר כלו מזוייף. ואם היה בלבו שספר התורה לא משה כתבו, לא אשר תחבולות היה רא"בע לרמות מחשבתו כמו שהיא, בלי שיכתוב סוד אחר שאיננו אמתת מחשבתו, ושהיה גם הוא (אם יבינוהו ההמון בימיו) הועבה גדולה, לא פחות מהמחשבה האחרת אשר שפינוזה מייחס לו. ובאמרו על והכנעני אז בארץ: יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר, ואם איננו כן יש לו סוד, והמשכיל ידום "הרי הוא מסופק אם הפסוק הזה כתבו משה, ומה לורך לכל זה אם גם כל התורה כלה לא משה כתבה?

והנה הכל יודעים כי רא"בע באמרו ואם תבין סוד השנים עשר, כוונתו על י"ב פסוקים האחרונים שבתורה הכוללים סיפור מיתתו של משה, שהדעת נותנת שלא כתבם הוא עצמו, וגם שפינוזה ידע זה, אבל עשה עצמו כבלתי יודע, ואמר כי כוונת רא"בע על מה שכתוב וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת, והאבנים לדברי רז"ל היו י"ב. ומזה יובן (לדעתו) כי ספר התורה אשר כתב משה היה ספר קטון מאד, שיתכן לכתבו על י"ב אבנים. והיכן מלאנו רא"בע סומך כל כך על דברי אגדה. ועד שיזכיר השנים עשר בלי מלת אבנים וכוונתו על האבנים אשר לפי האגדה היו שתים עשרה? אבל שפינוזה עצמו ראה כמה רחוק הוא שתהיה זאת כוונת רא"בע, לפיכך הוסיף פירוש שני והוא שאולי היתה כוונתו על הי"ב ארורים (דברים כ"ז ט"ו), ולבסוף הביא הפירוש האמתי, והוא שהכוונה על ויעל משה (דברים ל"ד). כתב שהבינוהו בעל מקור חיים והמוטוט. כל זה תחבולה משפינוזה, כדי למשוך את רא"בע במלודתו, ולהכניס בלבות הפתיים שגם הרא"בע לא היה מאמין שכתב משה אלא ספר תורה קטן מאד שיתכן לכתבו על י"ב אבנים. ואם היתה זאת מחשבת רא"בע כי משה לא כתב אלא ספר קטון הנכתב על י"ב אבנים, היה לו

נראה שספור הזה בפרשת לווי הכתיבה על האבנים, אבל הוא נמשך לכתוב שם (לקמן כ"ז ח') את לשונו
ויאמר הגאון ז"ל כי כתבו עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות, ויפה אמרו.
ולא רמז כאן שום סוד. סוף דבר משפט הכלכות לחכמים הוא, אבל בכל מה שכתב ראב"ע — אין שום רמז
שלא האמין כי ספר תורתנו משה כתבו; אבל שפינוזה, מלבד שטעה בהבנת דבריו, אין ספק שהיה גם כן
מדבר בלב ולב; ובכמה מקומות הטעה את קוראיו בערמה ובמרמה; והמקום ירחם על הקוראים ספריו,
ויפקח עיניהם להכיר שקריו. ובדברי ראב"ע על הפסוק הזה עוד סוד אחד נשתבש שפינוזה ויוחס לראב"ע
דבר שלא עלה על לבו. ואני לא אשפוט אם היה זה בטעות או בזדון, אך ראיתי כי גם החכם מוטוט
נשתבש בזה, ואולי תמכו למד שפינוזה. הנה שפינוזה הביא דבור ראב"ע כאלו כך הוא תחלתו: בעבר הירדן,
אם תבין סוד השנים עשר וכו', והבין מזה כי לדעת ראב"ע משה לא היה יכול לכתוב מלות בעבר הירדן,
מפני שהוא לא עבר את הירדן; והוא שבוש, כי מלית עבר הירדן נאמרת בשוה על העבר המזרחי ועל העבר
המערבי, וסומכין על הקורא, שיבין מהמשך הענין באיזה עבר מדברים (עיין בגזעניוס Thesaurus, pag. 988).
אבל לשון ראב"ע איננו כמו שהביאו שפינוזה, אבל כך הוא: הנה ביאר התורה שאמר בין פארן ובין תפל,
כי רוב המלות הם בספר הזה, וכן פירוש בכל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה; ואם
תבין סוד השנים עשר וכו'. הנה הקדמונים ובפרט ראב"ע לא היו עושים נקודות וקוים להפריד הדבור
ממקום העריך, והיו סומכין על הבנת הקורא, וכן כאן ואם תבין הוא תחלת מאמר, וראוי לתת לפניו
נקודה מפסקת, וכוונת ראב"ע היא לומר כי פסוק ב' ענינו כי בשנת הארבעים דבר משה אל כל ישראל
ככל אשר צוה ה' אותו בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב, כי
לדעתו שם נאמרו המצות תחלה, ואחר כן נשנו בערבות מואב, וכמו שכתב מפורש: הנה ביאר התורה
שאמר בין פארן ובין תפל. אבל ואם תבין סוד השנים עשר אין לו שום קשר עם בעבר הירדן, ואם היה
כדעת שפינוזה, כך היה ראב"ע כותב: בעבר הירדן, אם תבין וכו'. לא: בעבר הירדן במדבר בערבה,
ואם תבין.

ב (ד) **בגבול אחיכם בני עשו**, הנכון כדברי רשב"ם והמעמר, שאין אלו אותו אדום שנטו ישראל
מעליו. ואם תאמר והיכן מצאנו לחלק בין אדום ובין עשו? אומר אני כי הכתוב עצמו חילק ביניהם.
כי שם (במדבר כ') הזכיר מלך אדום, וכאן לא הזכיר מלך אלא בני עשו, ואחר שמצאנו אז נבהלו אלופי
אדום, יש לנו לומר כי קצת מבני עשו היו תחת מלך אדום, וקצתם חפשים, ועליהם אלופים, והם
המיעוטים לא מלאם לבם למנוע את ישראל מעבור בגבולם. והנה מה שכתוב ברשב"ם: זה פירוש רבינו,
אבל לי הצעיר אין נראין דבריו בזה וכו', נראה לי ברור שאינם דברי הרשב"ם, אלא תוספת שהוסיפו אחרים
בגליון, ואולי הם דברי הסופר המעתיק; וכן נמצא פסוק י"ד יש ברשב"ם תוספת, תחלתה ואני הצעיר
אומר, ושם דבריו דברי סכל, כי המעפילים הכו מיד, ולא היו כל העדה, ולא רובה, אלא מיעוטה.
(י) **האמים לפנים**, ושני פסוקים שאחריו אינם מאמר מוסגר כדעת רמב"ן, אבל גם הם מדברי ה'
להודיע כי מאתו באה הארץ הזאת למואב, כי לפנים ישבו בה עם חזק הרבה יותר מן המואבים, וה' היה
אתם, וישמידום וישבו תחתם, ואחר הודיע כי כזאת בזה עשה ה' לבני עשו שהגבירם על החורים, וכל
זה אמנם להודיע כי אין ה' מעביר מתנותיו מזה לזה, ושאחר שיורישם את הארץ לא יקחנה עוד מידם
ונתנה לעם אחר, ולא ירבו לאשוה לו. (יא) **רפאים יחשבו אף הם כענקים**, כמו שבני ענק היו
נקראים רפאים, להיותם מפחידים רואיהם כמו המתים (הנקראים רפאים) כשנראים לבני אדם (לפי אמונת
הקדמונים) כן העמים האלה היו נקראים רפאים, כי נפל פחדם על כל רואיהם. ועם כל זה המואבים
יכלו להם. (יב) **כאשר עשה ישראל**, לשון עבר על דבר שכבר היה מקצתו (ביבוש ארץ סיחון ועוג)
ועוד מעט יהיה כלו. וכל זה מדברי ה' להודיעם כי כל האדמות לו הנה, ושאותו נותן אף לאשר ישר בעיניו.
(יט) **כי לבני לוט נתתיה ירושה**, ובני לוט ובני עשו הגביר כי ה' נתן להם את הארץ והשמיד
הסבים מפניהם, אבל בכפתורים לא אמר כי ה' השמיד את העוים מפניהם; על כן נראה כי בגלל זרע
אברהם אוהבו המשפחות (אדום ועמון ומואב) אמר כי ה' נתן להם ירושה; והכוונה לאסור לישראל
התגרות בהם, אבל הכפתורים לא היו ממשפחת אברהם, על כן לא אמר כי ה' נתן להם ירושה; והנה
הארץ מורשת לישראל. והנה הזכיר את העוים והכפתורים, לבלתי יאמרו ישראל: אם אין ה' מעביר מתנותיו
מזה לזה, אם כן גם ארץ פלשתים לא יתן בידם, הואיל והוא נתן אותה לכפתורים; ורוח הקדש השיבה
כי בענין העוים אין הענין כמו בארץ אדום עמון ומואב, כי העוים לא נפלו ביד קרוביו של אברהם, כי

הכפתורים היוצאים מכפתור, שאין לנו שום התיחסות עם אבותם, הם השמידום וישבו תחתם.

(לד) את כל עיר מתם והנשים והטף, וכן למטה ג' ו' החרם כל עיר מתם הנשים והטף, ויתכן כתרגומו וכתרגום המכונה יונ"ע וכנגד הטעמים, החרמנו את כל עיר, כלומר הגברים והנשים והטף. ובאיוב (כ"ד י"ב) מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע, ויתכן כתרגום סורי. מְתִים בצר"י, והכוונה שהנוספים ינאקו מתוך העיר, כמו שכתוב אחריו, ונפש חללים תשוע, וכן מלאנו (יחזקאל ל' כ"ד) נאקות חלל. רק בשופטים (כ' מ"ח) מלאנו ויכום לפי חרב מעיר מְתֹם עד בהמה, ושם לא יתכן להפריד עיר ממתום; ואע"פ שכאן מְתֹם ושם מְתֹם, מכל מקום הוא סיוע גדול לדעת בעלי הטעמים שתהיה גם כאן מלת עיר סמוכה למלת מְתֹם. והנה כאן כתוב והנשים בוי"ו. וזה מסייע לדעת בעלי התרגומים, ולמטה ג' ו' כתוב הנשים בלא וי"ו, והוא קשה מעט לפירושם. ובגעזעניוס בחבורו (pag. 830) מקיים דעת בעלי הטעמים, אך הוא מפרש עיר מתים, המון בני אדם (turba hominum), וזה רחוק בעיני מאד. להוציא מלת עיר ממשמעה. ואם היה אפשר לפרש עיר מתים כמו הפוך, מתי עיר (על דרך המלות המורכבות בלשון יון ורומי ואשכנז) היה הכל עולה יפה. ואולי יתכן להסתייע ממלות ירק עשב, שענינן עשב של ירק, כלומר עשב ירוק להט החרב, חרב של להט, כלומר חרב לוהטת, ונחת שלחנך, שלחנך שהוא שלחן של נחת, ורבוי לרב אחיו, לאחיו המרובים, וזולתם — ואם תאמר: ומהיכן תבא למלת מְתִים הוראת גבורים דוקא? י"ל כי מלת מְתִים יש בה קצת הוראה על הכח והגבורה, כגון אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מ"א י"ד) אבל תולעת אמר יעקב שהוא שם בלתי נכבד, ואצל ישראל שהוא שם כבוד (כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל) אמר מְתֵי, לשון גבורה, איכם תולעת, אבל אתם גבורים ונכבדים. וכן (שם ג' כ"ה) מתיך בחרב יפלו וגבורתך במלחמה. (שם ה' י"ג) וכבודו מתי רעב, דרך התנגדות הזכיר אצל הרעב מלת מתי. וכן ממתים ידך ה' ממתים מחלד (תהלים י"ז י"ד), אמר פלטה נפשי מרשע שהוא חרבך, וגם פלטני ממתים (אנשים גבורים ומצליחים שהשעה משחקת להם) שהם ידך ה' (על דרך הוי שבט אפי, וכפירוש רד"ק), והם מתים ומצליחים מחלד, חלקם בחיים וגו'. ולא אכחיש של פעמים אמרו מְתֵי בלי שום השקפה על גבורה או על אנישות, כגון מתי מעט, מתי מספר; ודבר זה מצוי מאד בלשונות, וכמו שתראה גם במלת גֶּבֶר, שאע"פ שתחלת הנחתה היתה בהשקפה על הגבורה, הנה בלשון ארמית יאמרו תמיד גְּבַר, בלי שום השקפה על הגבורה, וכן בלה"ק גבר לא יצלח בימיו (ירמיה כ"ב ל'), נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'), גבר מחליק על רעהו (משלי כ"ט ה'), וזולתם, שבאה בהם מלת גֶּבֶר בלי שיהיה מכוון שום ענין גבורה — ועדיין יש לשאול: אם מתים דבק עם הנשים והטף, למה הנשים והטף בה"א, ומתים בלא ה"א? ולזאת אשיב כי מְתִים היא מלה קדומה ונושנת, והיא בלה"ק כמעט כמלה זרה ונכרית, ורוב שמושה אינו אלא במליצת השיר, כאשר הן מלות אֱנוֹשׁ, חֶמֶר, מִלָּה, תֵּבֵל, והמלות האלו אינן מקבלות ה"א הידיעה, יען הלשון הקדומה (ואחריה גם לשון ארמית, שהיגה הלשון הראשונה, אבל היא קדומה מן העברית) לא היה בה ה"א הידיעה, וכשעמדו העברים וחדשו להם ה"א הידיעה, שמו אותה במלות הנהגות אצלם בפי כל העם, אבל המלות הנושנות אשר לא היו נוהגות בדבור ההמוני, נשארו בלא ה"א כאשר היו מתחלתן.

ג (יא) הנה ערשו ערש ברזל, משה מאריך קצת בספור גדולת הנצחון שנתן להם ה', שנתן בידם שני מלכים אדירים סיחון ועוג, וכל זה לחזק את לב העם, למען יבטחו בה' שיתן בידם גם את ארץ כנען, וכמו שמסיים כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. ולכוונה זאת (לרשום בלבם גדולת התשועה אשר עשה ה' להם) אמר למעלה לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר וגו', כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח וגו'. ולכוונה זאת הוסיף כאן כי עוג היה מן הרפאים הידועים בימיהם לרוב כחם ולגובה קומתם שהיו מפחידים כל רואיהם, והוסיף גם כן ענין ערשו שהיה מפורסם בימיהם היותו שמור ברבת בני עמון, כי (כדברי הרמב"ן) העמונים קיימו מטתו לזכרון גבורתם שנלחמו ולקחו את ארצו; כל זה לחזק ציור הישועה אשר נתן ה' לישראל. ואין כאן שום דבר שלא יצדק היות משה כותבו. והנה הדעת נותנת שגם בעשתרות היתה לעוג ערש ברזל, אבל משה לא נוח לשמור אותה, כי לא היה מדרכו להניח יד בקרב עמו למלכי הגוים עובדי

אנשים, כי עדיין תורתו היתה צריכה חזוק, להיותה חדשה; אבל דוד המלך היה חושב שהתורה כבר השרישה שרשיה בישראל ואינה צריכה עוד חזוק, לפיכך כשלקח רבת בני עמון לא נמנע מליקח את עטרת מלכם מעל ראשו ותהי על ראש דוד (שמואל ב׳ י״ב ל׳), ואם עדיין היתה שם ערש עוג, נראה לי בלא ספק שגם אותה היה מביא לירושלים, וממה שלא נזכר זה בשמואל יש להבין שבמשך ארבע מאות שנה כבר נשברה ונאבדה ולא היתה עוד שם, ולא יתכן שיהיה הפסוק הזה נוסף בימי דוד, כדעת המתחכמים. והנני שואל אותם: מי שהוסיף, מהיכן הוסיף? הלא אף אם יונח שהוסיף הנה ערשו ערש ברזל וגו׳, לא יונח שהוסיף כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, כי הרפאים כבר נשכח זכרם בימי דוד, והיות עוג נשאר מיתר הרפאים, היה דבר ישן נושן בדורו, ורחוק הוא שיעלה על דעת אדם להוסיף הדבר הזה בספר, לא לעזר ולא להועיל. מלבד כי דוד וכל אוהביו, יותר היה להם למחוק המלות האלה מספר יהושע (י״ב ד׳ וי״ג י״ב), ולא להוסיפן בתורה; כי הנה דוד ועבדיו הכו את ילידי הרפה׳ (שמואל ב׳ כ״א פסוק כ״ב, ד״ה א׳ כ׳ ד׳), והלא לכבוד גדול היה לדוד ולעבדיו אם יֵאָמֵר כי הם הם שהכריתו את יתר הרפאים, ומה להם לאנשי הדור ההוא להגיד לדור אחרון כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים, באופן כי ילידי הרפה אינם מן הגזע ההוא המפואר בגבורתו ובגובה קומתו? מעתה אם יונח כי מלות כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים אינן נוספות אבל כתבן מי שכתב הספר, הנני שואל היתכן שכך היה לשון המחבר? כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן, כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא. ומה קשר ויחס לפסוק התיכון עם מה שלפניו ועם מה שאחריו?

ואתחנן

ד (ו) **אשר ישמעון את כל החקים האלה**, ואמרו רק עם חכם ונבון וגו׳, מכאן סתירה לדברי האומרים כי החקים אשר חקק משה לבני ישראל לקוחים הם מחקי המצרים ושאר עמים שבימיו. הלא בני דורו של משה היה להם לדעת הדבר הזה יותר ממנו אנחנו אלה פה, ואיך יהיה משה טפש כל כך או עז פנים כל כך, לומר לישראל כי הגוים בשמעם את החקים האלה יאמרו שישראל עם חכם ונבון? הלא היה להם לומר שהם עם סכל וגרוע, שתורתם גנובה מעמים אחרים. וגדולה מזאת איך יאמר אחר כן ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת, אם התורה הזאת לקוחה היתה מתורות שאר גוים? הלא לכל המעט נצטרך להודות כי התורה האלהית בררה האוכל מתוך הפסולת, וקיימה מכל החקים הנוהגים בעולם בימים ההם, רק אותם שראתה החכמה העליונה ישרים וצדיקים ומועילים, ובטלה החקים הרעים, או עשתה בהם שנוי והפכה אותם מרע לטוב. **רק** עם חכם ונבון. מלת **רק** ענינה כאן: בודאי, בלי ספק, עיין מה שכתבתי בבראשית כ׳ י״א. (לד) **או הנסה אלהים**, אין ספק שהוא חול, כדעת רש״י ורמב״ן, ולפניהם דונש בן לברט בתשובותיו על רבינו סעדיה הנמצאות בידי בכ״י. ובדברי ראב״ע בספר שפת יתר סימן ק״א נפלו טעיות סופר והשמטת מלות, אשר בגללן אין לסימן ההוא הבנה.

ה (יב) **שמור את יום השבת לקדשו**, ענינו כמו זכור את יום השבת, וכמהו שמור את חדש האביב ועשית פסח, תן לבך מתי יבא יום השבת, ומתי יהיה חדש האביב, בכוונה לקדש את השבת ולעשות הפסח; ואין ענין שמור את יום השבת כענין שומר שבת מחללו, שענינו השמירה והמנע מעשות מלאכה. (יט) **ולא יסף**, מלולה היא, כמו ויתנבאו ולא יספו (במדבר י״א כ״ה) עיין מה שכתבתי שם.

ו (ד) **ה׳ אלהינו ה׳ אחד**, הנכון כדעת רשב״ם וראב״ע ובעל העקרים (מאמר ב׳ פרק ל״א) ה׳ הוא אלהינו, ה׳ לבדו הוא אלהינו. לכך ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך וגו׳, כי לא תצטרך לחלק אהבתך בין אלהים רבים. (ה) **בכל לבבך וגו׳**, אולי אמר לבבך על הכוונה והרצון הפנימי, ונפשך על **החיות**, את כולל כחות הגוף וכל תנועותיו וכל מעשיו, ומאדך כולל הנכסים והקנינים. כי אמנם יש אוהב בלבו ואינו מוציא אהבתו מן הכח אל הפעל, ויש מוציאה אל הפעל, ובלבד שזה לא יגרום לו חסרון כיס ופזור כספו וקניניו. ואמנם מה הוא ענין המצוה הזאת הלא היא מצות אהבת ה׳, הוא דבר שצריך פירוש, לא שהענין קשה או מסופק בעד עצמו, אלא מפני המתפלספים שהכניסו דעות חכמי יון בתורת ישראל, ושנו מראיהם של עניני התורה להסכימם עם דברי הפילוסופים, והואיל ולא היה זה אפשרי, עשו מהתורה והפילוסופיא עירוב שאינו לא תורה ולא פילוסופיא, ונשארו קרחים מכאן ומכאן.

המשתדל ז

ועכשו כבר בטלה התפלספות הקדומה ההיא, ועדיין ספרי ישראל מלאים ממנה, באופן שאין בהם קורת רוח לא לחוקרים האמתיים ולא לתורניים האמתיים. ודוגמא לדבר הם דברי המאמר על מקרא זה, ח"ל: ואהבת את ה' אלהיך, תשים בהכרת שלימותו ואין תכלית, ותתענג באמונת ייחודו, ולעשות דבר הייטב בעיניו, כי כן מדות האהבה "תחלת דבריו (תשים בהכרת שלימותו וכו') הם על דעת חכמי יון, וסופם (ולעשות דבר הייטב בעיניו) הם על דעת חכמי ישראל. אבל שני הדברים האלה הם הפכיים ומתנגדים, יען אם יהיה אדם מכיר שלימות האל שהיא לאין תכלית, ואם יאמין ייחודו הגמור על הדרך שאמרוהו הפילוסופים, אז יפול באחת משתים: אם שיחשבהו נעלה ומרומם מהשגיח בפרטים, ואם שיחשוב כי כל ההווה בעולם אינו אלא בגזרתו יתברך; ובין כך ובין כך לא יתכן שיעלה עוד על לבו לעשות מה שייטב בעיני האל, כי יחשוב שהכל טוב בעיניו בשוה. ואני אתמה על המתפלספים תמהון גדול, איך לא הבינו כי המכוון בתורה איננו המכוון בפילוסופיאה, כי המכוון בפילוסופיאה הוא הידיעה והכרת האמת, והמכוון בתורה הוא עשיית הטוב והיושר; ואם התורה מלמדת אותנו ייחוד האל וחדוש העולם, אין זה למען הקנותינו ידיעת האל והכרת שלימותו כפי מה שהיא באמת אך הכל לנטוע בנפשותינו אמונות מועילות להדריכנו במעגלי צדקה ומשפט. אשר על כן התורה והנביאים מקטינים תמיד ציור האל ומקרבים אותו למדרגת האדם, והם מייחסים לו הכעס והרצון, האהבה והשנאה, השמחה והעצבון, ושאר התפעליות וחסרונות, הכל כדי שיצוייר יחס וקשר ביננו ובינו; ואם בהפך נצייר בלבנו אלהיות של פילוסופים, השלם שלימות בלי תכלית, אז לא יתכן עוד לצייר שום יחס וקשר בינו ובין בני אדם, ולא תצוייר עוד שום ריליגיאן בעולם. ומה מקום לתפלה, אם האל בלתי מתפעל? ומה מקום לתשובה, אם רצון האל בלתי משתנה? — ושמא יאמר אדם: אם כדבריך שהתורה והפילוסופיאה מתנגדות זו לזו, אם כן אחת מהן שקר, אם כן אתה בוזה חכמה, או מואס בתורה, דע כי איננו לא זה ולא זה, אבל אני רואה את האדם מורכב משני כחות הפכיים, המחשבה וההרגשה הפנימית (עיין הקדמת **בית האוצר**), ולהבדיל אחד מהכחות האלה ולבטל האחד אי אפשר, כי האדם בהכרח משועבד לשניהם, לפיכך התורה (האמתית) והפילוסופיאה (האמתית, אשר איננה עדיין כתובה בספר בפני עצמו, אבל היא מפוזרת בעשרת אלפים ספרים, מעורבת תמיד עם טעיות ושבושים), שתיהן דברי אלהים חיים, כי שתיהן מסכימות עם טבעו של אדם. ושתיהן אמת בבחינות מתחלפות, ואין כאן המקום להאריך בזה. ואשובה לענין אהבת ה', ואומר כי מאחר שדברה התורה האלהית לדבר כלשון בני אדם, ולצייר לפנינו אלוה מתפעל ובעל כעס ורצון, אהבה ושנאה וכיוצא בזה, היה מן הראוי שיצוייר גם האדם אוהב את האל או שונא אותו; כי מי שיראת ה' לנגדו תמיד ועיקר מחשבות לבו הוא לעשות נחת רוח לפניו ולשמור חקיו ומשפטיו ומצותיו, זה יקרא אוהב את ה'; ומי שאין אלהים לנגד עיניו, ואינו נמנע מעשות מה שהוא נתעב לפניו. והוא מבקש תמיד תועבות חדשות לחטוא בהנה, הוא יקרא שונא ה'. ואין אהבת ה' מצוה פרטית, אבל היא כוללת כל המצות, אבל האהבה בעצמה לא יכול עליה צווי. וכן ואהבתם את הגר, ואהבת לרעך כמוך, הכוונה בהם שנשתדל להיטיב להם, ושנבדל מכל מה שיזיקם או יכעיסם. אבל האהבה שזכר בעל חובות הלבבות (שער עשירי פרק א') שהנפש להיותה עצם פשוט רוחני, היא נוטה אל הרוחניים וכו', וכאשר יבקע לה אור השכל, תפרוש מן העולם ומכל תענוגיו וכו', ולא יהיה לה עסק בלתי עסק עבודת האל, ולא יעבור על רעיוניה זולתו וכו', כל זה איננו לפי דרכה של תורת משה, אבל הוא לקוח מן הפילוסופים שהיו בוזים המון העם העוסקים ביישובו של עולם, אך לפי תורתנו יוצר הארץ ועשה לא תהו בראה, לשבת יצרה, ואין עבודת ה' ואהבתו בהתבודדות, ובישיבה במדברות, אלא בישיבה עם בני אדם ובעשות עמהם צדקה ומשפט (ועיין כוזרי, תחלת מאמר ג'). והרבנים לא היו מתבודדים ומתרחקים מן החברה, וכת האיסיאים או האיסיני לא מתורת משה למדו דרכיהם, אולי מפילוסופי יון למדו, ואולי מן העמים הגויים לאהוב ההתבודדות; וחלילה לנו מלחשוב שמהם באו לנו קצת מתפלותיהם (כמו שחשבו קצת מגדולי חכמי הדור), ומה להם ולנו, וחכמינו ז"ל לא הזכירום בשום מקום. והרמב"ם אשר (מורה חלק ג' פרק כ"ח) שאהבת ה' לא תתכן אלא בהשגת המציאות כלו כפי מה שהוא, ובחינת חכמתו בו, ובגלל הדבר הזה כתב בהלכות יסודי התורה שלשה פרקים (ב' ג' ד') ללמוד את העם קצת מחכמת הבריאה, למען תבא בלבם אהבת ה'; וכל זה רחוק מאוד מכוונת התורה, והפרקים ההם אין להם ענין עם ספרו משנה תורה; ואם היה פילוסוף באמת, היה מבין כי אפשר שיבא דור אחר ויבטל דעת אריסטו ותלמידיו בחכמת הטבע ותכונת השמים, ונמצא ספרו מורה שקר. אבל הוא היה תמים

(חלק ב' פרק כ"ב) כי כל מה שאמר אריסטו בכל השאלה אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ, הוא אמת בלא ספק. ובענין הכוכבים ומניעיהם, הוא חכמי ישמעאל חולקים על אריסטו, וסמך עליהם ואמר בעשרה שכלים מניעי הגלגלים, ובקש ומצא בדוחק עשרה שמות שנקראו בשם המלאכים, ואמר שהמכוון בכל אחד מהשמות ההם על אחד מהשכלים הנבדלים (יסודי התורה פרק ב'), מה שלא עלה מעולם על לבם של נביאים. ואינני אומר זה לגרוע כבוד הגאון המכונה של הרמב"ם, אלא להודיע לבחורי הדור כי הפילוסוף האמתי אין ראוי לו שיסמוך על פילוסופים אחרים, אבל ראוי שיצרוף כל ענין בכור בחינתו, ומי שאין בו כח לכך אבל הוא סומך על הפילוסופים המפורסמים בימיו (כמו שסמכו ראב"ע ורמב"ם על אריסטו ועל חכמי ישמעאל, וכמו שסמך רמב"מן על לייבניץ ועל וואלף, וכמו שאחרים סומכים עתה על קאנט ועל העגעל או על שפינוזה) איננו פילוסוף יותר ממי שסומך על אברהם אבינו ועל משה, ועל הלל ודבי עקיבא. ואין כוונתי בזה להניא את לב הבחורים מללמוד החכמות והלשונות, כי מעולם לא עלה זה על לב אבותי ורבותי חכמי איטליאה; אבל כל ישעי וכל חפצי הוא להרחיק את הבחורים מלקבל בעינים עצומות כל מה שהוא מפורסם ומפואר בדורם, וזו רעה חולה באה להם לא מהחקירה ואהבת האמת, אלא מאהבת הכבוד המדומה, ומהיותם מבקשים למצוא חן בעיני אנשי הדור. אבל אוהבי האמת ובעלי שכל חזק ואמיץ יודעים כי כמה דעות היו לתהלה ולתפארת בדור או בדורות, ונפלו בדור אחר בבוז ושכחה. וכמה דעות היו לקלון ולחרפה במשך עִדָּן ועדנין, והיו אחר זמן לשם ולתהלה, ותמלא הארץ אותם.

ז (ד) **כי יסיר את בנך מאחרי**, אין הכוונה כפירש"י על הבנים אשר תלד בת ישראל בבית הנכרי, כי הם אינם סרים מאחרי ה' אחרי שלא נולדו בישראל, ואיך יאמר על זה וחרה אף ה' בכם והשמידך מהר? אחרי שאין ענין זה מזיק כלל ולא מפסיד אמונת האומה, כי האשה הנישאת לנכרי היא מתפרדת מבית אביה והולכת והיתה לעם אחר; אבל הכוונה על בנך ממש כי העם ההוא אשר תתחתן בו ולקחת מבנותיו לבניך, העם ההוא יסיר את בנך מאחרי, כלומר האשה ואביה ואחיה יהיו גורמים להרחיק אותו מה', כי יחדו יעבדו אלהים אחרים. ואף הם דברי ר' שמעון בן יוחאי בקדושין ס"ח בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכריה קרוי בנך אלא בנה, והכוונה על בנך ממש, לא על בן בנך כפירש"י, וכבר תפש עליו רבינו תם (שם בתוספות) ופירש הכתוב כפירושי, ואמר כי יסיר מוסב אל החתן.

עקב

ט (ד) **וברשעת הגוים האלה**, הנכון כדעת רמב"מן, לא כרש"י ורשב"ם, שאם כן מִפְּנֵי היה לו לומר. והנה וי"ו וברשעת ענינה התנגדות (quum mentre tandis que,) ודוגמתה (למטה פסוק כ"ט) והם עמך ונחלתך, וכן מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי (בראשית כ"ו כ"ז), למה תקראנה לי נעמי וה' ענה בי (רות א' כ"א), איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופטים ט"ז ט"ו), מה לך לספר חקי וגו' ואתה שנאת מוסר (תהלים נ' י"ז). (יח) **ואתנפל לפני ה' כראשונה**, מספר שמות אין נראה כלל שהיה משה בהר ארבעים יום שלש פעמים אלא שתים. ארבעים יום ללוחות הראשונות (שמות כ"ד י"ח), וארבעים לשניות (ל"ד כ"ח), וכאן נזכר שהיה בהר שתי פעמים ארבעים יום. לקבל הלוחות הראשונות (ט' י') והשניות (י' י'), ועוד נזכר שהיה ארבעים יום בתפלה ותענית. ואי אפשר לומר כדברי ראב"ע (למטה י' פסוק ב') שלא התענה משה אלא פ' יום, כי לא יתכן שהארבעים היום של תפלה יהיו הם ימי קבלת לוחות שניות, כי כשאמר לו פסל לך וכו' ועלה אלי ההרה, כבר מחל להם, ולא היה בדעתו לכלותם, שאם יְכַלֵּם מה מקום ללוחות ולארון? אם כן ארבעים יום של קבלת לוחות שניות לא היו לתפלה. על כן נראה כי משה ישב כדברי רז"ל ק"ך ימים בלא אכילה ושתיה, אלא שלדעתי האמצעיים לא היו על ההר, אלא באהלו, והם הימים שנאמר עליהם ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, ואז התענה להתפלל על ישראל, ובלא ספק שהיה אוכל בערב. וענין זה לא נזכר בספר שמות, מפני שלא היה דבר מפורסם לישראל, כי לא ידעו מה משה עושה בתוך אהלו, וכאן משה מודיעם הענין, להגיד להם עוצם חטאתם, כי כל כך הוצרך להתפלל ולהתענות כדי לכפר עליהם. והנה באמרו ואתנפל לפני ה' לא אמר בהר. ומה שכתוב למטה (י' י') ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא, איננו סותר את פירושי, כי וישמע ה' אלי לא יתכן שיהיה ענינו שה' שמע אלי (בבלתי השחית אתכם) אחר ארבעים יום של תפלה שהתפללתי בהר,

כי אין ספק מקודם שיעלה אל ההר, כשאמר לו ה' פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, כבר נתגלה לו,
שאם היה בלבו לגלותם מה מקום ללוחות? אבל וישמע ה' אלי הוא סיום הענין, כאומר: עמדתי בהר
ארבעים יום לקבל הלוחות השניות, והנה גם בפעם ההיא שמע ה' אלי ולא אבה השחיתך, ואמר לי קום
לך למסע לפני העם.

י (יב) **מה ה' אלהיך שואל מעמך**. לא שזה שהוא שואל ממך הוא דבר קל, אלא הכוונה שאינו
שואל דבר לעצמו, כי אם לטוב לך.

יא (יא) **ארץ הרים ובקעות**, שארץ הזאת מקבלת המים מן המטר ולא מן הנהר כארץ מצרים,
ואפילו היה גם אותה נהר כנילוס לא היה מועיל, כי היא ארץ הרים ובקעות ולא יוכל הנהר
לעלות ולהשקות את ההר (תלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינסטער), והנה היא צריכה להשגחת ה' שימטיר
עליה בזמן הראוי, וכמו שפירשו רשב"ם וראב"ע והמבאר. (טז) **פן יפתה לבבכם**, יְפֻתֶּה תאניר, וכן
תרגם אנקלוס יטעה. שרש פָּתָה קרוב לשרש פָּתַח (וקרוב לו בלשון רומי Pateo,), ונקרא פֶּתִי מי שהוא
פתוח לקבל כל מה ששומע ורואה. בלי בחינה, ככתוב פתי יאמין לכל דבר. (כט) **ונתת את הברכה
על הר גריזים**, הנתינה היא בדבור, וכמו ונתן אותם על ראש השעיר (כדברי הרמ"בן), והנה לא היו
לא הלוים ולא השבטים על שני ההרים, ככתוב ביהושע (ח' ל"ג) חציו אל מול הר גריזים וגו', והנה היה
הארון והלוים באמצע, וששה שבטים מזה לצד הר גריזים וששה מזה לצד הר עיבל, פנו הלוים לצד הר
גריזים, ואמרו והיה אם שמוע תשמע, והפכו לצד עיבל ואמרו והיה אם לא תשמע, והנה בדבורם נתנו
הברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל. ודע כי הר גריזים הוא מקום מרעה טוב ושדות ופרדסים,
והר עיבל הוא סלע קשה ובלתי מצמיח, והנה בכל עת שיראו אותם יזכרו הברכה והקללה. (ל) **אחרי
דרך מבוא השמש**, שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאום (ראב"ע), ומלת **אחרי** היא סמוכה, אבל אינה
סמוכה למלת דרך לבדה, אבל היא סמוכה לשלש תיבות דרך מבוא השמש, לפיכך מלת **מְבוֹא** שהיא סמוכה
למלה אחת היא בטעם משרת כמו **שַׁבְּתֹות הַשָּׁנִים**. ומלת **דרך** שאינה סמוכה למלת **מְבוֹא**. אלא
לשתי תבות מבוא השמש, הוצרכה להיות בטעם מפסיק (יתיב), כמו **שֶׁבַע שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים**, ומלת
אחרי שאינה סמוכה למלת **דרך** לבדה, אלא לשלש תיבות דרך מבוא השמש, הוצרכה למפסיק יותר, והוא
פשטא (כידוע כי שני מפסיקין רצופים, הראשון מפסיק יותר, וידוע כי היתיב כחו ככח הפשטא), כמו
יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים. ורש"י נכשל בהבנת כאס של טעמי המקרא הזה, כי משפטי הטעמים לא
היו ידועים יפה בימיו, ויש לתמוה על הרמב"ן שהיה מבין בפסוקי הטעמים, ואעפ"כ תרגם כפירש"י,
ואחריו המבאר העתיק דברי רש"י ככתבם, ולא העיר עליהם דבר, וכבר פירשתי הענין הזה בב"הע תקפ"ם
עמוד נ"ז. **מול הגלגל**, אינו המקום שנקרא כן בימי יהושע, כי הוא היה סמוך לירדן, וסמוך ליריחו
ושם נימולו בתחלת כניסתם לארץ, אבל גלגל זה הוא סמוך לעיר שכם ורחוק הרבה מיריחו. ורש"י פירש
מול הגלגל, רחוק מן הגלגל, אך אין זה במשמעות מלת מול.

ראה

יב (ה) **כי אם אל המקום**, הרי זה מקרא קצר, ושיעורו כי גם אל המקום אשר יבחר תבאו, כי
אם למקום שכנו תדרשו ושם תבאו. דרש נקשר עם ל' כמו ופן תדרוש לאלהיהם (למטה ל'),
וישאל דוד וידרוש לאשה (שמואל ב' י"ב ז'). ואמר זה לפי שהמשכן היה מיטלטל ממקום למקום, והיה
צריך לשאול היכן הוא עכשיו. ופסוק זה לא היה אפשר לכתבו אחר שנבנה בית המקדש. והאיש **De Wette**
לא הבין כלום, וכתב כי זו ראיה שנכתב ס' דברים אחר בנין בית המקדש, ואמר כי נכתבה הפרשה הזאת
לאסור הקרבנות חוץ מן בית הבחירה, תחת אשר משה התיר להקריב בכל מקום; ואיך לא ראה כי גם
במדבר אסר משה אפילו שחיטת חולין חוץ למשכן (ויקרא י"ז), ואיך יתכן שיהיה בדעתו להתיר הזביחה בכל
מקום? (יג) **אשר תראה**, כמו כי ראיתי בבניו לי מלך, וכן ואתה תחזה, ומזה ראוי, ובחרתי חַזַּי,
ענינם מה שהוא נבחר וטוב. (כא) **כאשר צויתיך**, לדעתי מוסב לאסור הדם האמור למעלה בפרק
וי"ו. (כג) **רק חזק לבלתי אכל הדם**, אחר שלא היו צריכים לזרוק הדם על המזבח, היה קרוב
שיאמרו לשתותו או לאכלו, על כן סמך כאן איסור אכילתו. והנה **אָמְרוּ** בטעם איסורו כי הוא הנפש,
נראה שתלמד כי עקר איסורו הוא שלא ישתוהו בעודו חם ונוטף מן החי, כי זה מעשה אכזריות הוא,

ועדיין יש עמים ששותים בתאוה דם חזיריהם; ולהוסיף הרחקה לא אמר לא תשתה אותם, רק לא תאכלנו, אפילו לאחר שנקרש.

יג (ד) **כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם**, לא שה׳ יעשה אות ומופת לקיים השקר, אבל הוא מנסה אתכם על ידי שהניח לנביא השקר שולח בכזביו. והנה גלוי וידוע לפני המקום שלא יתכן לשום אדם לעשות אותות ומופתים אמתיים בזולת שליחותו יתברך, אבל גלוי וידוע לפניו גם כן כי יתכן לרשעים להתעות את העם בדברים מזוייפים, לכך הקדים לתקן תַּקָּנָה שיוכל להשמר מהם. (ו) **סרה**, דבר שאינו (רש״י בתהלים ל״א י״ט), ועיין פירושי לחזון ישעיהו פסוק ה׳. ובערת הרע מקרבך, המעשה הרע והעונש הכרוך בעקבו, עיין למטה י״ט י״ט.

יד (א) **בנים אתם לה׳ אלהיכם**, לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים (רש״י), כלומר אתם לבנין של מלך, וראוי שיתראה בכם הוד והדר, והקרחה והגדידה מגנים ומבזים גופו של אדם, וחזר ואמר כי עם קדוש אתה וגו׳ הכל על הקרחה; ואח״כ סמך לזה לא תאכל כל תועבה, כי גם אכילת השקצים היא גנאי לאוכל, וגם שם אמר כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך. (ד) **שור שה כשבים ושה עזים**, ראיתי לפרש כאן השמות האלה והמתיחסים אליהם. **בָּקָר** הוא שם המין. **שור** מורה איש אחד ממין הבקר, זכר או נקבה, והוא נחלק לעֵגֶל ועֶגְלָה כשהם קטנים, ופר ופרה כשהם גדולים. **צֹאן** הוא שם כולל שני מינים, מין הכשבים ומין העזים. מין אחד מן הצאן נקרא שֶׂה, בין מן הכשבים, בין מן העזים, בין זכר בין נקבה. מין הכשבים נקרא כבש וכבשה כשהם קטנים, ואַיִל ורחל כשהם גדולים (רחלים מאתים ואילים עשרים, בראשית ל״ב ט״ו), וכשב וכִשְׂבָּה בין גדולים בין קטנים (לפיכך אומרים תמיד כבשים בני שנה, ולא גם פעם אחת כשבים בני שנה), מין העזים, נקרא גְּדִי וגְדִיָּה כשהם קטנים, תיש ועז כשהם גדולים (עזים מאתים ותישים עשרים, שם), ושעיר ושעירה בין גדולים בין קטנים. (כח) **מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא**, בשנה ההיא אינו חוזר אל תבואתך אלא אל מקצה ב׳ שנים (וכן דעת בעל הטעמים), כלומר מקצה ב׳ שנים בשנה ההיא בעצמה תוציא את כל מעשר תבואתך והנחת בשעריך; ולפי הפשט הוא הנשאר ממעשר שני שלא הספיק לאכלו בירושלים, מלוה לבערו בכל שנה שלישית ולתתו ללוי ולעני. המתינה לו תורה עד ב׳ שנים שיאכלהו הוא עצמו בירושלם, ומה שנשאר בשנה השלישית יצטרך לבערו ולא ימתין עוד. וזה טעם הסמיכות והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו, כי אע״פ שמלוה לאכול מעשר שני בירושלים, מכל מקום אין רע שישאיר ממנו להאכיל ללוי שבעירו עם שאר העניים. ועיין מה שכתבתי על כי תכלה לעשר (למטה כ״ו י״ב).

טו (ב) **שמוט כל בעל משה ידו**, הנכון כפירש״י, כל בעל משה (אשר ישה ברעהו משאת מאומה) ישמוט ידו. שמוט ידו, כמו תשמט ידך, תניח מלגבות. ולפי זה כך היה ראוי להטעים: שָׁמ֗וֹט כָּל־בַּ֣עַל מַשֵּׁ֔ה יָד֖וֹ. אך בדורות האחרונים אמרו (נחמיה י׳ ל״ב) משא כל יד, ובעלי הנקוד והטעמים עשו גם כן משה סמוך למלת ידו, כמו משא כל יד. ונ״ל שעשו זה מפני מלת שמוט שהוא בבנין הקל, כי שרש **שמט** ענינו עזיבת הדבר (השמטנה ונטשתה, ויאמר שמטוה וישמטוה), ולפי זה לא יתכן לומר שמוט ידו, כי לא יוכל אדם לעזוב ידו, כי היא עצם מעצמיו ובשר מבשרו, אבל יאמרו תשמט ידך בהפעיל, והכוונה: תלוה לידך שתעזוב את החוב ולא תאחוז ותחזיק בו. ועם כל זה נ״ל שהיו אומרים מאדם שומט ידו כשהוא משפיל אותה ומרפה אותה, שלא יעשה מלאכתה, והרי הוא כאלו עוזב ידו, וכאלו אין לו עוד יד. (ד) **אפס כי לא יהיה בך אביון**, אחר שאמר את הנכרי תגוש, שאין השמטה משמטת לנכרי, חשש שמא כל אדם ילוה לנכרי וימנע מהלוות לישראל, על כן הוסיף ואמר שאין ראוי להלוות לנכרי אלא אם לא יהיה אביון בישראל, וכל זמן שיהיה אביון בישראל אתה מְצֻוֶּה לתת לו אע״פ שהשמטה משמטת לו, כן פירש אדוני אבי ז״ל. (ז) **ולא תקפץ את ידך**. באוהב גר כתבתי כי בדפוסי לסבונא קוסטנטינא וויניציא מתורגם לא תקמוט את ידך, ולשון זה נמצא בארמית להוראת הסגירה (עיין בערוך), ולשון ראשון (שהוא לא תקפוץ, הנמצא ברוב הספרים) לא ידעתי שימצא להוראה זאת בארמית, כי קפיצה בתלמוד אינה אלא ענין מקפץ על הגבעות, והחכם

המשתדל טו טז

רמ"ל נ"י השיב (במאמר) כי לא זכרתי לשון המשנה בגיטין (ס"ט א') אחד רומז ונרמז, בן בתירה אומר קופץ ונקפץ, וענינו שבירת שפתים, ואינו מענין מקפץ על הגבעות וזה אינו כלום, כי אני אמרתי שלא ידעתי שימצא שרש קפץ בארמית להוראת השבירה, והוא הביא ראיה מן המשנה. ומי יאמר שהמשנה היא בלשון ארמי? כי אע"פ שבאו גם מלות ארמיות, הנה עקר לשונה עברי הוא, ומי יאמר כי כל הנה המלאות במשנה היא ארמית? — ועם כל זה אינני מחליט שנוסחת לא תקפוץ את ידך היא משובשת, כי מצאתי בלשון סורי שרש קפס בשת"ך נוהג הרבה להוראת השבירה והצמצום, ואיננו רחוק שהיהודים היו אומרים קפץ בצד"י על דרך לה"ק. ושויתי רוצה להביא סיוע מתרגום ירושלמי (בראשית כ"ח י') קפצת ארעא קדמוהי, אך נ"ל כי כשאמרו בלה"ק קפצה לו הארץ, הוא ודאי ענין לצמצום, אבל כשאמרו קפצת ארעא קדמוהי, יתכן שהוא ענין דלוג, שהארץ באה לפניו בקפיצה ודלוג. זה אני אומר מפני מלת קדמוהי, והמתורגמן כתב קפצת ליה ארעא, ועם כל זה הביאו בענין דלוג. (יב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה, לפי הפשט במוכר עצמו הכתוב מדבר, כי כן תחלת הוראת הנפעל אינה אלא כהוראת ההתפעל, ולפיכך אמר ועבדך שש שנים אף על האמה, ולא הזכיר ענין הייעוד ושאם לא יעדה או הפדה תצא חנם, כי הענין ההוא אינו אלא בקטנה שמכרה אביה, וכאן שמדבר בנמכרת עצמה אין ספק. שאינה קטנה, והואיל וכבר הביאה סימנים לא יתכן לה לצאת בהבאת סימנים, והיא צריכה לעבוד שש שנים. (יח) כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים, אמרו קצת מן הקדמונים, ואחריהם ראב"ע ורלב"ג, כי אין רשות להשכיר עצמו יותר משלש שנים, ויפה השיבו רשב"ם ודון יצחק כי זה הבל, כי שלש שנים כשני שכיר אין ענינו, רק שנים מצומצמות. וכן כתוב בעוד שנה כשני שכיר; גם פירוש רשב"ם ור' עובדיה ספורנו לא יתכן, כי הכתוב אמור בשלחך אותו, לא בהעניקך אותו, ועוד אין להענקה שיעור ואיך יאמר שנתן לו שכר כפול מפני שהעניקו? גם דברי רד"ק ור"י ערמאה הקרובים לדברי רש"י שהשכיר נשכר ליום או ללילה, והעבד הוא בכל רגע תחת ממשלתו, לא יתכנו; כי היה לו לומר משנה עבודת שכיר, לא שכר שכיר. והנכון לדעתי: לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי, כי אמנם אם באת לשכור שכיר היית מוכרח לשלם לו כפלים, כי כן דרך השכירים, כי צריכים הם להביא טרף לביתם, והמוכר עצמו לעבד מסתמא אין עליו משא אשה ובנים; והנה אע"פ שתשלחנו כבר הרווחת הרבה, ופירוש המלות כך הוא: מִשְׁנֶה וכפלים (ממה שנתת לעבד זה) היה השכר שהיית צריך לתת לשכיר שיעבדך שש שנים.

טז (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר, לפי הפשט, פסח מצרים לא היה אלא מן הצאן ולא היה נאכל אלא צלי, הכל בעבור החפזון; ופסח דורות היה צאן או בקר, והיה מותר לבשלו במים, כי לא היה שם חפזון; ואעפ"כ נהגו קדמונינו להוסיף זכר ליציאת מצרים, ולהביא מן הצאן בלבד, ולעשותו צלי זכר לפסח מצרים. (ג) שבעת ימים תאכל עליו מצות, מלת עליו נראית כמיותרת, ורמב"ן לא תרגמה. אך נראה עקר החג הוא ליל ראשון, שהוא ליל יציאת מצרים ובו מקריבים הפסח, ועמו אוכלים מצות, ואכילת המצות נמשכת ז' ימים, אך היא תמיד בסבת הפסח ולרגליו. וכן בתרגום ירושלמי תיכלון לשמיה פטיר. (ו) מועד צאתך ממצרים, אם היה אומר עת צאתך היה קשה, אבל מועד צאתך איננו עת צאתך, כי מעולם לא מצאנו מועד על זמן עשיית דבר, או על זמן היות דבר, אלא על זמן מיועד מתחלה; והנה זמן בוא השמש היה הזמן שהיו מיועדים ומכינים עצמם לצאת, כי אז התחילו לאכול אכילת חפזון. (י) מסת נדבת ידך, מנחם בן סרוק בערך מס (ויהי למס עובד, ואחריו) כתב: ויתכן להיות מגזרתם מסת נדבת ידך, כמו מתנת נדבת ידך. ודונש בן לברט תפש אותו וכתב: ולדמות חֳלִי מַס הוא חומס. ופירש מסת על פי לשון ארמית. ורש"י ורשב"ם ורמב"ן הלכו אחריו, ורשב"ם כתב גם הוא כי המדמה מסת אל מס הוא חמס. ועם כל זה נראין לי דברי מנחם, כי מִסַּת הוא מענין מַס, והדגש מורה (כדברי ראב"ע) על הנו"ן, ושמלה משרש נָסָה, והוא תמורת שרש נָשָׂא, והוא מענין וישא משאות, וקרוב לזה תרומה מן הֵרִים, כי כשהקטן נותן לגדול אומרים שהוא מגביה הדבר. וגזעניוס גם הוא מדמה מִסַּת אל מַס, אלא שהוא אומר כי זה וזה נגזרים מן מֶכֶס ומִכְסָה, והביא לזה דוגמאות בלשון יוני ורומי, ולא גם אחת בלה"ק ואחיותיה. אבל מלת מסת הידועה בתרגום ובתלמוד (מסתיק, מסתייה) ובלשון סורי, ענינה דַי ושיעור, [illegible]

כאן אלא נדוחק. עוד נראה לי כי אולי אין המלה הזאת ארמית ממש, אבל היא מלה יוונית שנכנסה בלשון ארמית בזמן בית שני, ועקרה Satis.

שפטים

(יח) **שופטים וגו׳**, אין **שוטרי** ספק כי השוטרים אינם שליחי ב״ד הרודים במקל כי במצרים הרודים במקל אינם נקראים נוגשי׳, לא שוטרים, ולמעלה (א׳, ט״ו) אמר ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם וגו׳, ושוטרים, ובדברי הימים ב׳ י״ט י״א והנה אמריה כהן הראש וגו׳ וזבדיהו הנגיד וגו׳ ושוטרים הלוים לפניכם. וביהושע א׳ ל״ב וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו, והנה השופטים היו דנים, במה שבין אדם לחברו, או בבוא עדים על איש שחטא, והשוטרים היו משגיחים על שלום המדינה וגוזרים גזרות והנהגות על העם. לשבטיך, מוסב על אשר ה׳ נותן לך (ר״שי), והיא נגד הטעמים, ועם כל זה נכון הוא בעיני, והכוונה שהשופטים והשוטרים יהיו מאותו שבט, כי יקשה בעיני ההמון להיות משועבדים לאנשים שהם משבט אחר. (יט) **ויסלף דברי צדיקים**, יגרום לאנשים צדיקים שידברו דברים בלתי ישרים, וכן בתרגום ירושלמי ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דיניהון:

יז (ג) **אשר לא צויתי הכוונה שהדבר הזה הוא הפך ממה שצויתי**, על דרך שאומרים **לא חכם** והכוונה כסיל, ואומרים **לא טוב** והכוונה רע. (ח) **כי יפלא ממך דבר למשפט**, כבר צוה להעמיד שופטים בכל עיר, אם כן ודאי כי יפלא ממך דבר למשפט אינו אלא כשחכמי העיר (השופטים) חולקים בדבר, כמו שפירשו חז״ל, אך אין זה נלמד ממלות דברי ריבות בשעריך, כי מחלוקת החכמים איננה ריב, ומלות דברי ריבות בשעריך ענינן שבעלי הריב מתעצמים בטענותיהם עד שאין השופטים יודעים להכריע מי חייב ומי זכאי, או שיודעים מי הוא החייב ואין בידם להכריע באיזה שיעור הוא חייב, ובאמרו כי יפלא ממך, הדבור חוזר אל העם כלו, כי כשהשופטים חלוקים, העם לא ידע מה יעשה, והיא מצוה על הקהל שהוא לשלוח שלוחים לבית דין הגדול: **בין דם לדם**, שלא ידעו השופטים להחליט אם הרציחה היתה בזדון או בשוגג. והנה השאלה והספק הוא בין דם לדם, שלא ידעו להבחין מה הוא הדם הזה, כלומר איך היתה הרציחה הזאת, אם בשגגה ואם בזדון. מלות **בין ל...** משמשת כשהכוונה להבחין דבר מדבר, כגון אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, ובין טמא לטהור וזולתם: **בין דין לדין**, בין תביעה לתביעה, כלומר לא ידעו להבחין אם מה שראובן תובע משמעון, היא תביעה צודקת אם לא: **בין נגע לנגע**, בעניני צרעת והטהרה (כפירוש רא״בע ורמ״בן), ומצאנו נגע להוראה זו, נגע וקלון ימצא (משלי ו׳ ל״ג), שפירושו צרעת כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם: (ט) **ואל השופט אשר יהיה בימים ההם**, הכוונה שילכו אל מי שיהיה בימים ההם, אם שיהיה השלטון ביד בית דין של כהנים, ואם שיהיה ביד שופט יחיד שאינו כהן, בכל הפנים צריך לשמוע דברי מי שהאומה נתנה השלטון בידו. ולכוונה זאת גם כן אחר שאמר ובאת אל הכהנים הלוים בלשון רבים, שוב ואמר לבלתי שמוע אל הכהן בלשון יחיד. כי בכל אופן שיהיה. ואפילו לא יהיה שם בית דין של כהנים, אלא כהן אחד צריך לשמוע לו. והנה הנהגת העם אפשר שתהיה על פנים שונים, והתורה לא בחרה דרך אחד והרחיקה כל זולתו, אבל הניחה הבחירה ביד האומה לפי צורך הדורות. כלומר לפי תכונת העם ומעמדו הפנימי והחיצון: (יד) **אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי**, יש לשאול מה בין מלך ושופט, ולמה השופט נזכר למעלה כדבר מצוי בשבטי ישראל, והמלך נזכר כאן כדבר חדש וזר בישראל, ולקוח ממנהג שאר אומות? ונראה לי כי ההבדל שבעלותי בין זה לזה הוא כי השופט לא היתה שררתו ירושה לזרעו אחריו, אבל במות השופט היו בוחרים מקרב העם שופט אחר, יהיה מאיזו משפחה שיהיה, כמו שמצאנו בשופטי ישראל, שהיו אחר יהושע. אבל המלכות היתה ירושה מאב לבן, כמו שכתוב כאן למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו, ולפיכך כשהעמידו את אבימלך לראש אחרי מות אביו גדעון כתוב (שופטים ט׳ ו׳) וימליכו את אבימלך למלך, וכן כשאמרו לגדעון (שם ח׳ כ״ב) משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך, היתה כוונתם שלא יהיה כשאר השופטים, אך יהיה מלך ככל המלכים. ובהתחלוף הזה שבין שופט למלך נמשך עוד חלוף אחר ביניהם, והוא שהמלך אשר גדל ונתגדל בבית המלך, ומנעוריו ידע שהוא עתיד למלוך, וגם זרעו עתיד למלוך, היה נוהג בגדולה וכבוד ובהנהגת ככל משפט המלך המפורש בשמואל (א׳ ח׳), ולפיכך הוצרכה תורה להזהירו שלא ירבה לו סוסים ונשים וכסף וזהב. וכל זה לא היה מצוי בשופט שנולד ונתגדל בין ההמון, והיה יודע שאין גדולתו עוברת לבניו אחריו. והנה התורה לא צותה הקמת המלך, וגם לא הרחיקה אותה, כי הכל תלוי במעמד האומה, יש זמן שהעם בדעתו להתנהג בעצת זקניו וכהניו ושופטיו, ויש זמן שהוא צריך למנהיג יחיד, יש זמן שהוא צריך לשופט (אלקטיף), ויש זמן שהוא צריך לממלכה מאב לבן, והתורה הניחה הדבר בבחירת האומה, ואמרה

כשתראו הצורך להעמיד עליכם מלך תעמידוהו מקרב אחיכם, רק לא ירבה לו וכו' וכו' והיה כשבתו וכו'. והנה בימי שמואל ראו כל העם כי הוא היה זקן ובניו לא היו הולכים בדרכיו, ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט, והיה אפשר להם לבקש משמואל שיעמיד להם שופט אחר שיהיה ממלא מקומו, ולא יהיה כבניו. אבל כבר נשתנו הדורות, וידעו זקני ישראל כי לפי מעמד העם בימים ההם ושנוי המדות שהיה גובר באומה, ואהבת ההנאות והכבוד המדומה (אטיליתאום), שהיתה האומה צריכה למלך שיהיה לו ולבניו עושר וכבוד. לפיכך נתקבצו כל זקני ישראל אל שמואל ובקשו ממנו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים, ולא היה בדבריהם שום רע, כי לא דברו אלא כדברי התורה כאן ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, אבל הסבה אשר הביאה את זקני ישראל לשאול כזאת היא היתה דבר רע, והוא שנוי פנימי בדרכי האומה, שלא היתה האומה כדאי להתנהג תחת שופט שאין לו עושר ומרכבה ופרשים, וזהו כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, כי מה שאמרו הזקנים הי' ראיה שהעם כבר נטה מדרכי ה' ופנה אל רהבים ואל הכבוד המדומה. ורלב"ג (בשמואל) והמבאר (כאן) חשבו שחטאו הזקנים במלת לשפטנו (שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים), שהיתה כוונתם שהמלך ישים משפטים וחקים ככל הישר בעיניו; וזה איננו כלל משמעות מלת לשפטנו, אבל שרש **שפט** נאמר על גזירת הדיין האומר פלוני זכאי ופלוני חייב (וכמו שמצאנו במלכי יהודה וישראל, שהיו בעלי הריב באים לפניהם לדין), ונאמר על היציאה למלחמה להציל האומה מיד אויביה, וכמו שהיו השופטים שעמדו אחר יהושע, אבל קביעת החקים והתורות לא היתה מעולם מלאכת השופט. ולדעתי זקני ישראל לא חטאו כלל, אבל העם כבר החל להשתנות, והיו צריכים למלך, כמו שראתה התורה האלהית מאז בימי משה:

יח (ו) **ובא בכל אות נפשו.** ושרת בשם ה' אלהיו, חלק כחלק יאכלו, אמתת ענינים של כתובים אלו הוא שקצת מן הכהנים יעמדו בקביעות בבית ה' לעמוד לשרת שם תמיד, ושאר כל הכהנים ישבו בעריהם ויהיו סובבים בכל ערי ישראל, וכשירצו יבאו לבית ה' וישרתו שם ויאכלו שם מן הזבחים, ויחלקו בשוה עם הכהנים העומדים שם בקביעות. אבל בימי דוד נשתנה הענין, ונחלקו הכהנים לכ"ד משמרות, והיתה כל משמרה משמשת שבוע אחד, ומאז והלאה לא היה עוד רשות לכהן לבוא ולהקריב במשמר שאינו שלו. וכדי שלא ישארו הכתובים הללו כמבוטלים, התקינו הקדמונים שיהיה כל כהן רשאי להקריב קרבנות נדבתו או חובתו אפילו במשמר שאינו שלו, ושהכהנים הבאים לרגל יוכלו לעבוד בקרבנות הבאים מחמת הרגל. ויפה יש לתמוה על המאחרים זמן כתיבת ספר התורה או ספר דברים. איך לא יראו כי אחר שנתקנו המשמרות, לא היה מקום כלל לכתוב המקראות הללו: (ח) **לבד ממכריו על האבות**, רבו הפירושים על המלות האלה בדברי הראשונים והאחרונים, המולים והערלים, ולא אחד בהם שתהיה מלת **על** מתפרשת בו בדיוק ובשלמות. ובעל הרכסים לבקעה פירש: לבד משדהו וביתו שמכר מדוחקו, שעל אבות הכהנים מוטל לגאלם מיד הקונה, לטובת הלוי. אבל דבר זה אין לו ענין לכאן. ואני הייתי מפרש שאם יהיו הזבחים מרובים, שלא יספיקו לאכלם בזמן הקבוע להם (יום אחד או שני ימים), וימכרו את העודף לכהנים אחרים, אז מוטל על האבות ושרי הכהנים לחלק בין הכהנים כסף הממכרים ההם, לא חלק כחלק, אלא כפי מה שיראה להם לפי צורך כל אחד ואחד, ולפי תכונתו ומעלתו. ועדיין קשה לי מלת ממכריו, ויותר היה ראוי שיאמר ממכריהם (של גוים שנזכרים בפסוק הקודם): (י) **מעביר באש**, ענין מיתה, כמו בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"ב): (יג) **תמים תהיה עם ה' אלהיך**, הדורש לקוסמים הוא סומך עליהם ועושה מה שאומרים לו, אפילו נגד התורה, ואתה אל תסמוך עליהם, אך היה תמים עם ה' אלהיך, ולא תשמע לזולתו נגד תורתו. ולפיכך אמר מיד כי הגוים אל קוסמים ישמעו. ואתה נביא יקים לך ה' אליו תשמעון, והוא לא יצוה דבר נגד התורה. וידוע כי גויי קדם היו נכנעים אל הקוסמים בכל מעשיהם, כגון אם היה הקוסם אומר להם אל תלחמו היום לא היו נלחמים, ואם היו אומרים להם צריך שתקריבו פלוני או פלונית, היו זובחים אותם: (טו) **נביא מקרבך מאחיך כמני**, בתחלה אמר לא ימצא בך, אפילו גוי לא ישב בקרבך אם הוא מעביר בנו ובתו באש וקוסם וגומר. נראה שישראל לא היו בקיאים באותן האומנויות, וחששה התורה שמא יבאו ביניהם קוסמים משאר אומות. לפיכך אמר נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך ה' אלהיך, ולא תשמע לקוסמים נכרים, אשר קרוב הדבר שיסיתוך לעשות כתועבות הגוים (תלמידי יוסף שבתי באזיני):

יט (יב) **ושלחו זקני עירו**, מכאן שאין רשות לגואל הדם להוציא את הרוצח בזדון מערי מקלט, או להמיתו שם, כדעת רש"י על בפגעו בו (במדבר ל"ה י"ט). גם יש ללמוד מכאן שאין את האדם שלא

בפניו, כי לא אמר ולקחו אותו ושפטו אותו; ומכל מקום לא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט, כלומר שאין גומרין דינו אלא בפניו, אחר שמיעת טענותיו, אבל תחלה מקבלים העדים, ואם יש ממש בדבריהם מביאין האיש לבית דין ושומעין דבריו, וכן למעלה (י"ז ד') ודרשת היטב, ואח"כ והוצאת את האיש ההוא אל שעריך, לתרע בית דינך: (טז) **כי יקום עד חמס באיש**, והנה עד שקר העד, אולי מדין תורה היו מקבלין עד אחד וכותבים דבריו וממתינים אם ימצא עד שני ויצטרפו לעדות. גם נראה שעד שקר היה נענש גם אם לא נגמר הדין, וגם אם לא בא עד אחר להצטרף עמו (תלמידי מוה"ר הלל ברוך קנטוני): (יט) **ובערת הרע מקרבך**, אין זו מיתה, כי לא כל עד זומם יומת, אך ענינו תבער החטאת בהענישך החוטא, שאם לא כן תהיה החטאת בישראל, וכלם יהיו נענשים עליה, וזה בנין אב לכל ובערת הרע, שענינו העון, וכן ובערת דם הנקי הוא ראיה שהעון הוא המתבער. ותלמידי יוסף שבתי באזיני תוסיף ראיה ממה שכתוב למטה (כ"ב כ"א) וסקלוה אנשי עירה ובערת הרע, שהיה לו לומר ובערת הרעה, וכן (כ"ב כ"ב) ומתו גם שניהם ובערת הרע, היה לו לומר הרעים, וכן (כ"ב כ"ד) והוצאתם את שניהם ובערת הרע מקרבך:

כ (ו) **ולא חללו**, לא הוציא פריו לחולין, וזה על ידי אכילת פרי השנה הרביעית בירושלים (ויקרא י"ט כ"ד), ומכאן ואילך נעשה פריו חולין (שם כ"ה) ואין הכוונה על הפדיון, כי אין הפדיון מחוייב. אלא אם לא יוכל להביא הפירות לירושלים יפדה אותם בדמים ויאכל הדמים בירושלים, על דרך שנאמר במעשר שני (למעלה י"ד כ"ד כ"ה), ועקר המצוה אינו אלא האכילה בירושלים, ובעשה מצוה זו הרי הנטע יצא מקדושתו, ומה שיאכל בו בשנה הבאה הוא חולין גמורין: (ז) **ומי האיש אשר ארש אשה**, החק הזה והשנים שלפניו (אשר בנה ואשר נטע) היו גורמים רבוי עבודת הקרקע ולקיחת נשים בישראל. ואין ספק כי כל אלה מצות הן, לא הֶתֵּר בלבד, שהרי אם יֻתַּר לאחד מהם לעמוד במלחמה, ימותו האחרים ולא ישובו לביתם, כי הבריאים יקראו אותם רכי לבב: (יא) **יהיו לך למס ועבדוך**. לא נתפרש כאן לאיזו סבה תהיה מלחמת הרשות. ואם מותר לישראל לעשות מלחמה בלא סבה, ורק לשלול שלל ולבוז בז, או להרחיב את גבולנו. ונראה לי כי בתחלת הפרשה באמרו כי תצא למלחמה על אויבך הודיע שאין לעשות מלחמה אלא על אויבינו, ולא נקרא אויב אלא מי שעושה לנו רעה, ולפי זה אין הכתוב מדבר אלא במי שבא בגבולנו לקחת את ארצנו או לשלול שללנו, ואז יש לנו לצאת עליו למלחמה ולקרוא לו לשלום, והשלום הוא שיכרתו עמנו ברית שלא יבאו עוד בגבולנו, ובהפך בשכר מה שהזיקו אותנו לשעבר, וחלף מה שהטריחו אותנו לצאת למלחמה יתנו לנו מס: (יט) **כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת**, קלעריקוס והכורם פירשו אל תכרתהו, כי אולי תצטרך לו, כי יארכו ימי המצור ויחסר הלחם לאנשי המלחמה, ויצטרכו לפירות האילנות. ודון יצחק ור"ע ספורנו ובעל מנחה בלולה פירשו כי ממנו תאכל כשתלכוד העיר, לכן לא טוב לך להשחיתו, ולדעתי לא לכך ניתנה תורה, כדי ללמד לבני אדם לעשות חשבונות להנאת עצמם, אבל בהפך לכך ניתנה, לחזק בלבותינו החמלה והחנינה המתנגדות לתועלתנו. גם פילון וגם יוסף פלאויוס פירשו המצוה הזאת מצד החמלה והרחמים והרחקת האכזריות. ואשר אני אחזה לי הוא כי עקר המצוה הוא שלא יכרות העץ אחר שאכל מפירותיו, וזה אמנם כדי להרחיק את האדם ממדה כפוי טובה, ולהרגילו שיאהב את המטיב לו, ולא ישליכנו אחר גוו בזמן שלא יקוה ממנו עוד תועלת. וקרוב לזה לא תתעמר בה תחת אשר עניתה. וקרוב לזה היה משל הדיוט אומר בימי חכמי התלמוד (קמא צ"ב) בירא דשתית מניה מיא לא תשדי ביה קלא. והנה יש לתמוה למה במלחמת מואב (מלכים ב' ג' י"ט) אמר אלישע והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו ואף אם היה מנהגם לעשות כן במלחמות, לא היה לו לאלישע לחזק ידי עוברי עבירה, והיה לו להזהירם שלא יעשו כן. אבל לפי מה שפירשתי אין כאן תמיהה, כי לא נאסרה ההשחתה אלא אחר האכילה, כי תצור אל עיר ימים רבים ותאכל מפרי העץ אשר בארץ אויביך, לא תכרתהו אחר שאכלת מפריו; אבל במואב לא צרו ימים רבים אך מיד שבאו אליהם נתנם ה' בידם, ולא הוצרכו לאכול מִפִּרְיָם, לפיכך לא נאסרה עליהם ההשחתה —

כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור, מה שהקשה המבאר על פירוש רש"י שהיה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, כי התמה הוא על העץ ולא על האדם, הבל הוא, ונכון מאד בלה"ק לומר וכי אדם הוא עץ השדה? כי הקדמת הנשוא אל הנושא תוסיף כח למליצה; כי הפילוסוף יקדים הנושא אל הנשוא, ויאמר החן הוא שקר והיופי הוא הבל, אבל המדבר בחום לבבו. יקדים הנשוא אל הנושא ויאמר שקר החן והבל היופי; כן בתמיהה, הפילוסוף יאמר וכי העץ הוא אדם? והמדבר בכח יאמר וכי אדם הוא העץ? ודוגמתו הים

אני אם תנין? העבד ישראל אם יליד בית הוא? ומה שפירש ראב"ע לבא מפניך במצור דבק עם ואותו לא תכרת, אסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, הוא רחוק ודחוק מאד בלשון. גם מלות לבא מפניך במצור מיותרות, ומה מאד היה נכון (לפי פירושו) שיהיה כתוב: לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת כי חיי האדם עץ השדה — ותו לא מידי. וראב"ע הוסיף וכתב והעד על זה הפירוש שהוא נכון, שאמר וכרת ובנית מצור והעד הזה הורס כל פירושו. כי לולי הוסיף המלות האלה הייתי אומר שהוא מפרש לבא מפניך במצור, כדי שיצטרכו אנשי העיר לבא מפניך במצור ובמצוק, כי לא יוכלו לצאת ולהחבא ביער להלחם בכם או שהאילנות הם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף (כדברי הרמב"ן), וכשתכרתם אותם נמצאו אנשי העיר מוכרחים להסגר בתוך עירם ולבא מפניך במצור ובמצוק, עד כי לבסוף יפתחו לך שערי העיר מפני הרעב; אבל אחר שראב"ע מביא ראיה ממה שכתוב אח"כ ובנית מצור, נמצינו למדין שהוא מפרש לבא מפניך במצור לבנות מצור על העיר בעצי האילנות ההם; ועכשו פירושו נהרס ונשבר לגמרי, כי אין ספק שמלות לבא מפניך במצור אי אפשר שיהיה המכוון בהן כדי לבנות מצור על העיר, אבל (אם נאמר על העיר) אין כוונתן אלא שתבא העיר מפחדך במצור, שיסגרו בתוך העיר מפחדך. ומלבד זה הנה מה טעם הוא זה שלא נכרות עץ פרי מפני שהוא חיי האדם? הלא עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, וכן אנשי המלחמה כל אשר להם יתנו למען תפוש את העיר אשר הם צרים עליה, וכשהם צריכים לעצים לבנות דיק על העיר, למה לא יוכלו לכרות עצי מאכל? ומה להם אם עץ פרי הוא חיי האדם? הלא עשיית הדיק היא חייהם באותה שעה, ואם לא יבנו מצור יצאו אנשי העיר ויכו אותם וירדפום עד חרמה, ואיך יתכן שיאמר להם הכתוב: אל תכרתו עץ פרי כי הוא חיי האדם? ונהפוך הוא, כי כריתת העצים ההם היא חייהם ותשועת נפשם. אבל לפי דרכי, לא אמרה תורה שאין לכרות העצים מפני שהם חיי האדם, לפיכך אין מקום לקושיא: כריתתם היא חיינו בשעה הזאת. ואתה ראב"ע את מי הגדת מלין, ומי לא ידע כי לא יתכן שתהיה מלת **לא** נחסרת? ואע"פ כן יפה תרגם אנקלוס הרי לא כאינשא אילן חקלא, כי המאמר המדובר דרך תמיהה, המכוון בו הוא תמיד הפך ממה שנראה ממלותיו, וכמו שתרגם השופט כל הארץ לא יעשה משפט, דיין כל ארעא ברם יעבד דינא. ואם תאמר: היכן נרמזה התמיהה? רש"י אומר שהיא במלת **כי**, ומדקדק גדול ספרדי (הביאו ראב"ע) אמר שנשמטה הה"א (על דרך אתה זה בני עשו, וזולתו), והנכון כדברי בעל העקדה שהתמיהה היא באות ה"א שבמלת האדם, ואע"פ שהיא קמוצה איננה לידיעה, אלא לתמיהה, כמו האחד בא לגור, האיש אחד יחטא, כן כתב בעל העקדה, וכן נכון בלא ספק, כי (כל זמן שלא נראה לפרש כראב"ע כי חיי האדם עץ השדה. פירוש אשר כבר נדחה ונתבטל), אין כאן מקום לה"א הידיעה, כי אדם הוא כאן לדברי הכל נשוא, לא נושא, ושם דבר שהוא נשוא לא יקבל ה"א הידיעה, כמו לא איש אל ויכזב, לא אדם הוא להנחם; ואין לתמוה שתבוא ה"א השאלה ולפניה **כי**, כי הנה לנו דוגמתה כי התחת אלהים אני (בראשית נ' י"ט), כי האמנם ישב אלהים על הארץ (מלכים א' ח' כ"ז). והנה אחר שאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, שאין ראוי לך להתאכזר עם מי שקבלת ממנו הנאה, והרי זה כבד מה כאלו צוה לרחם על העץ ולהתנהג עמו כאלו הוא בן אדם, הנה נתן מקום לטוען שיטען ויאמר: אם יש לי לנהוג עם האילן כאלו הוא בן אדם ולמה לא אכרתהו, כדרך שאני הורג את אנשי העיר אם יצאו מן העיר? כי העיר וכל אשר בה וכל אשר סביבותיה אויבים המה לי. לכן הוסיף ואמר: כי האדם עץ השדה וגו', כלומר וכי אדם המה הוא עץ השדה, שיצטרך להסתר מפניך ולהסגר בתוך העיר במצור? לא כן, אבל אני מצוך שלא תכרתהו כדי שתרגיל נפשך במדה טובה, שלא לשכוח מי שהטיב לך.

כא (א) **כי ימצא חלל**, מצות עגלה ערופה איננה למען יתגלה הרוצח (כדעת הרמב"ם, מורה ח"ג פרק מ', ואחריו בעל ס' החינוך ודון יצחק ובעל מנחה בלולה והיעבץ), אלא לשתי כוונות: האחד לחזק האמונה המפורסמת באומה שכל ישראל ערבים זה לזה, ושהארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו, ולכן אחרי שאין הרוצח ידוע להם, ולא יוכלו לעשות בו דין, יערפו תחתיו העגלה, וירחצו הזקנים את ידיהם, לסימן כי הם ושולחיהם נקיים, וכפיהם לא נגואלו בדם ההרוג. והשנית כדי שבהוקף אמונתם בעונש המגיע לארץ בשביל הדם אשר שופך בה, לא יבאו להרוג נקי שיהיה נחשד על הרציחה ההיא, בזולת ראיה גמורה ועדות ברורה. כי אמנם אע"פי שיודעים היו שאין כל העם ערבים על מכה רעהו בסתר היה אפשר להם לחשוב שזה אמנם איננו אלא כשאין ההרוג ידוע, אבל בנדון שלנו שההלל נמצא, יתכן שיהיו כל הקהל נענשים אם לא ישתדלו עד שימצא הרוצח: (ד) **אל נחל איתן**, רש"י

וכל הקדמונים (אונקלוס וירושלמי וסורי ויוני ורומי) פירשו נחל ענין עמק, ואיתן קשה, מן איתן מושבך ושים בסלע קנך, וכן נכון; והרמב"ם (הלכות רוצח פרק ט') פירש נחל מים השוטף בחוזק, וכן שולטענס ורבים מהאחרונים פירשו איתן נצחי, ונחל איתן הוא לדעתם נהר שאינו פוסק, ונסתייעו מעמוס (ה' כ"ד) ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן, ומתהלים (ע"ד ט"ו) אתה הובשת נהרות איתן, ופירשו אשר לא יעבד בו ולא יזרע, כי כשהנחל יחרב ויבש יתכן לעבוד ולזרוע בקרקעיתו, ואם הנחל איננו פוסק לא יתכן לעבוד ולזרוע בו. וכתב ראזענמיללער כי לכך היו עורפים העגלה אל נחל איתן, כדי שהמים השוטפים ישטפו את דמה; וזה שבוש, ונהפוך הוא, כי לכך צותה תורה שיערפו את העגלה בקרקע קשה, כדי שיהיה דמה נשאר ורישומו ניכר ובלתי נבלע, על דרך נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות, כדי שיצעק חמס, כטעם קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, והנה מאחר שלא היה אפשר להמית הרוצח (כי לא היה נודע), ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, צוה תורה לשפוך תחתיו דם העגלה לכפר על הארץ ועל העם, והדם הזה המכפר ראוי שלא יתבלע בקרקע, אבל ישפך על צחיח סלע, לכפר על הדם הנקי, ולהשקיט צעקתו שהוא צועק מן האדמה. גם הביאו קצת מן האחרונים ראיה מן ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל, שהיה הנחל מקום מים, וגם זה הבל, כי לא אמר הכתוב שירחצו את ידיהם בנחל, אלא על (אצל) העגלה הערופה בנחל, ואין ספק שזקני העיר היו באים שם עם משרתיה', והיו מביאים עמהם ספל מים ושאר כלים המצטרכים לאותה מצוה:

כי תצא.

(כג) **כי קללת אלהים תלוי**, הריגת החוטא עושה רושם ברואים, וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד; אבל ההתמדה על הגוף המת איננו מועיל כלום, אבל הוא מזיק. ואם יונח הנהרג תלוי על העץ למאכל לעוף השמים, זה לא יועיל להרחיק את האדם מן העבירה, רק יביא ברואיו הרגשת חמלה ורחמים, ויבאו לקלל את השופטי' והמשפט האלהי. כן דעת רמב"ם והוא הנכון. ור' יוסף קרא פירש: מה טעם עברה שקלל השם, כבר נטל שכרו בעונשו, שהרי תלו אותו, ולכך לא תלין נבלתו (זה מצאתי בגליון פירוש התורה כ"י שבידי, שהודעתי עליו בכרם חמד ז' עמוד ס"ח). ואחריו החזקוני כתב: דבר אחר; יאמרו אם הקל במצות הקב"ה כבר נטל במיתתו את שכרו, ודי לו במה שנתלה. ודבריהם קרובים לדברי רמב"ם אלא שהם מפרשים קללת אלהים על החוטא שקלל את השם (לדעת ר' יוסף קרא) או שהקל במצותיו (לדעת החזקוני), ואולי היה קשה בעיניהם לפרש אלהים על השופטים, כדעת רמב"ם, ולפי דעתי אין הקללה לשופטים ממש, אלא למשפט האלהי, כי השופטי' לא ישפטו אלא על פי הדינים האמורים בתורת האלהים, וכשהם עונשים והורגים, המשפט לאלהים הוא:

כב (ו) **כי יקרא קן צפור לפניך**, כשאדם קרב אל הקן, אלמלא רחמיה על בניה היתה האם נמלטת לנפשה ועוזבת אפרוחיה, אבל היא מאהבתה את בניה תשליך את נפשה מנגד ותעמוד שם להצילם, ולא תברח למלט את נפשה. על כן אין ראוי לקחתה, שאם יהיה אדם לוקחה, יהיה מעשה הצדקה והאהבה שאהבה את בניה גורם לה רעה. והנה המכוון במצוה הזאת הוא לגדל מדות הטובות, ולקבוע בלבותינו כי לא יצא מצדקה הפסד, שאם היה מותר לקחת האם תחת אהבתה את בניה, היו מתרגלים בני האדם כי החמלה ענין גרוע ומנהג שטות, הגורם רעה לבעליו, ועכשיו שלקיחתה אסורה לנו, יקר תפארת מדת החמלה יוחק בלבנו תקוע עמוק: (יז) **ופרשו השמלה**, דברים ככתבן (דברי רבי אליעזר בן יעקב כתובות מ"ו), אם כן איך יתכן שיוציא אדם שם רע מאחר שיודע שהשמלה מוכחת? אבל כוונת התורה להרחיק שלא יהיה איש מוציא שם רע על אשתו, והאמינה ראיית הדמים, אף על פי שאולי יהיו מזוייפים, כדי לתת שלום בבית, ולהציל ממיתה נערה שזנתה בבית אביה, אשר לפי התורה אין לה עונש, רק לפי מראה עיני אנשי הדורות ההם אם היתה נישאת בחזקת בתולה היתה זו מרמה שמחייבים עליה מיתה; והתחכמה התורה להעתיק המדה הקשה הזאת בצוותה שנאמין לדמים, אע"פ שהיה ראוי שיש אחרים פקפוק: (כא) **לזנות בית אביה**, לפי הפשט זנתה בבית אביה קודם אירוסין, ואחר שזנתה היה לה להודיעו שאיננה בתולה, והנה רמתה אותו בדבר שהיה גדול כל כך בעיניהם בימים ההם שהיה משפטה למות. ואם כדברי רבותינו היה לו לומר לנאוף, (עיין בכורי העתים תקפ"ז עמוד ר"נ), ועוד הנה אם יש שם עדים שראוה מנאפת אין ספק גם כן שראו עם מי נאפה, והנה התורה לא הזכירה דבר על אודות הנואף, והיה לה לומר שגם את הנואף יסקלוהו:

כב (ב) **לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה**, פצוע באופן שנשאר כל הגוף דכה, וזה פצוע בביצים, וכרות באופן שנשאר שופך, כאמרם בתלמוד (יבמות ע"ה ב') מי שעל ידי כריתה שופך, שלא על ידי

כריתה אינו סופג אלא מקלה. וטעם האיסור נראה משום לא תהו בראה, כי האשה אשר יקח לו הסריס לא תוליד. ודע כי נשי הרומיים היו בוחרות לְהִבָּעֵל לסריסים, כדי שלא להתעבר, וכמו שכתב יובינאל VI. 365.

Sunt quas eunuchi imbelles, ac mollia semper,
Oscula delectent, et desperatio barbae,
Et quod abortivo non est opus. VI. 67, וכן מרציאל
Cur tantum eunuchos habeat tua Gellia, quaeris,
Pannice? vult futui Gellia, non parere.

ברוך המקום שקדשנו בתורתו ובמצותיו, ועשה שיהיה הזווג לקיום המין ולהצלחת החברה, לא להנאת טעם בלבד. גם רז"ל הלכו בעקבות נותן התורה ית' (כדרכם תמיד), והרבו תקנות ואזהרות להרחיק כל מיני זמה, ולהרבות הזווגים הכשרים. ושלום הבית, והצלחת ההורים והבנים, והאהבתם זה את זה; וכל זה נתקיים בישראל בכל משך הגלות, עד הדור אשר היה לפנינו. (ד) **לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'**, אין הנשים בכלל, כי לשון ביאה בקהל לא יפול רק על הזכרים אשר בבואם בעם אחר יעשו בקרבנו משפחה חדשה, מה שאין כן הנשים, כי משפחת אם אינה קרויה משפחה, על כן באיסור ההתחתנות בכלל אמר (יהושע כ"ג י"ב) והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם, וכן לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מלכים א' י"א), ענין המלילה הכפולה הזאת כענין והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם (בראשית ל"ד ט'). והנה איסור העמוני והמואבי הוא חומר שהחמיר עליהם הכתוב אפילו יתגיירו. וזה קנס על דבר אשר לא קדמו וגו', ושבעה עממים אסורים מכל צד אחרי היותם חייבים כליה, ושאר עמים כלם אסורים בגיותם ומותרים בהתגיירם, ושל עזרא לא התיהדו. ולא עזבו תעבותיהם, כי כן כתוב (עזרא ט' א') לא נבדלו העם ישראל והלוים מעמי הארצות כתועבותיהם משמע שאותם העמים (כלומר בנותם הנשואות לישראל) היו נוהגים עדיין בתועבותיהם. וגם מה שראינו שהיו הבנים מדברים חצי אשדודית, הוא עדות כי אמותם היו נוהגות כמנהגיהן, ולא למדו דרכי בעליהן, כי הדבור בשפה נכריה מורה השתררות והעדר השתוות לדרכי זולתו, וזה טעם להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו. — והנה לפי שטתי כמו שהעמונית מותרת, כן אפשר שגם המצרית מותרת, וכבר אמרו (יבמות ע"ח) מצרית לאחר עשרה דורות מותרת; גם אפשר שלא תהיה מותרת, אלא שלא רצה הכתוב לומר במצרים ואתם לא תבאו בהם, מפני שהיה הלשון מגונה, שהיה נראה כאלו המצרים מרוצים כל כך בישראל שהם קהל בפני עצמו. (טו) **והיה מחניך קדוש**, העקר לקבוע בלבם כי ה' הולך לפניהם, ומאתו התשועה, על כן לוה שֶׁיָּשׂוּם ה' נגדם תמיד כאלו הם בהיכלו. אך אין הדבר בעבור הארון, כי לא היה הולך עמהם למלחמה על הרוב, ואמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, ואין ספק כי הארון לא ישוב בעבור זה. גם אין כסוי הצואה כדי שלא יפסיד האויר, כי היא סמוכה לטומאת קרי שאיננה מפסדת האויר, אך הכל למען יעמדו ביראה כאלו הם בהיכל ה'. (טז) **לא תסגיר עבד אל אדוניו**, אין כאן גנבה. כי לא נחזיק בו כעבד, רק עמנו ישב כבן חורין; אבל יש כאן מדת רחמים, אחר מה שידענו מהלב העבדים בימי קדם. והנה עמך ישב באחד שעריך ראיה שמדבר בעבד הבא מחוצה לארץ, אם כן איננו של ישראל, כי יהודי בחוצה לארץ מנין? (כא) **לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך**, הגוי המתישב בארץ ישראל נקרא גר, ומלוה להחיותו, ואינו עובד אלילים; אבל הנכרי הוא עובד אלילים, ולא היה מתישב בארץ ישראל, כי לא ישכנו בה עובדי אלילים, פן יהיו למוקש בקרבנו, והנה הנכרי אינו אלא הולך ובא לעשות סחורה, כגון לקנות תבואה ולהביאה בשאר ארצות, ואם היה רוצה לקנות בתנאי לשלם לאחר זמן במחירתו (כגון שיתן משכון, על דרך והעבטת גוים רבים, שהכוונה במשכון) מותר לקחת ממנו נשך שהרי הוא משתכר בסחורתו, וכמו שהוא המשפט אצל כל האומות שהמלוה לוקח נשך בשכר מעותיו שהיו בטלות אצל הלוה. ולאחיך לא תשיך, כי לא היו ישראל אנשי מרכולת, רק תְּחִיָּתָם בעבודת אדמתם, ואת היותר מוכרים לנכרים; והלוה לא היה לוה אלא מפני עניו, ככתוב אם כסף תלוה את עמי (שמות כ"ב כ"ד), וכי ימוך אחיך וגו' אל תקח מאתו נשך וגו' (ויקרא כ"ה ל"ו). והנה עכשו שהיהודי עוסק בסחורה נראה שמותר לקחת ממנו נשך, אך לא מן העני; וכן הנכרי אם הוא עושה סחורה מותר להשיך לו. ואם הוא עני אסור להלוות לו ברבית, כי אינו דומה לנכרי שבדברי תורה, שהרי הוא יושב בקרבנו, והרי הוא כגר

שאנו מצווים לאהבתו, ואם חסה התורה על הגר המתיישב בקרבנו, קל וחומר על הגוי שאנו תושבים בקרבו, וקל וחומר מצרי, שאמרה לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו.

כד (ו) **לא יחבול רחים ורכב**, לא הרחיים בכללם, ולא הרכב לבדו, והזכיר הרכב ולא השכב, כי השכב קבוע, והרכב מיטלטל ונקל לקחתו יותר מן השכב. (ט) **זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים**, זכור כי הצרעת איננה כשאר חלאים, אבל היא מכה אלהית. כמו שראית במרים, על כן יש לך לשמור מאד המשפטים שחקקתי לך בענין זה. (טז) **לא יומתו אבות על בנים**, נראה לי שלא ילקח האב תמורת הבן ולא הבן תמורת האב, אם יחפוץ אחד מהם לשים נפשו כפר לחברו; אולי כן היה מנהג הקדמונים, וכן מצאנו Zaleuchus שצוה לנקר אחת מעיניו ואחת מעיני בנו, שהיה חייב ניקור שתי עיניו. אבל לומר שלא יומתו האבות והבנים יחדו על חטא שעשה אחד מהם, אינו נראה, שאם כן היה נכון שיאמר האיש החוטא הוא ימות אבל איש בחטאו יומתו, משמע יותר שימות על חטא שעשה הוא ולא על חטא שעשה חברו. ואף על פי כן יפה למד מכאן אמציה (מלכים ב' י"ד) שלא המית את בני המכים, כי ק"ו הוא, אם לא יומתו זה תמורת זה, כ"ש זה מלבד זה. גם אפשר לפרש ואת בני המכים לא המית, אם קרה שקצת מן המכים כבר מתו קודם שחזקה הממלכה בידו, לא המית את בניהם תמורתם למען נקום דם אביו.

כה (ב) **והיה אם בן הכות הרשע**, לפי הפשט אין מלקות בלאוין שאין בהם ריב, כלומר שאין בהם תובע ונתבע, גם המכות אפשר שתהיינה עשר או עשרים או שלשים, כפי רשעתו, אבל תמיד במספר, לא באומד, ולא כאדם המכה בכעס, ולא יותר מארבעים. וכן כתב גם דון יצחק ז"ל: ועל דרך הפשט היה המלקות על המדיניות, גם לתובע, כשיתבע מה שאינו ראוי ואינו אמתי, ואם לנתבע המכחיש האמת, או שנשבע לשקר, כמו שהיום הוא מנהג פשוט בכל ארצות ישמעאל והתוגר, שאשר ירשיעון אלהים, ר"ל השופטים, גם בדיני ממונות, ילקה כפי דעת השופט כענין רשעתו, וילקה בפני השופט לא במקום אחר עכ"ל. ואפילו והכהו, השופט יעשה זה על ידי שלוחו, שלא הוא שליח ב"ד. (ה) **כי ישבו אחים יחדו**, לפי הפשט כמשמעו שידורו יחדו (אבל הוויה בעולם לא תקרא ישיבה, אם לא על דרך השיר), ולמה נאמר יחדו? ואיך יתכן שלא ישבו אחים יחדו, אחר שנחלתם זו אצל זו? יתכן שהיה זה כשיקח האחד בת יורשת נחלה, וילך לשבת באחוזתם, או שיפרדו בעבור מריבה שנפלה ביניהם או בין נשיהם. והנה באופן הראשון אין ראוי לו שיביא צרה לביתו לצרור את אשתו אשר העשירתו, ובאופן השני אין ראוי לו ליכנס מאחר שהיתה מריבה בינו ובינה או בין אשתו ובינה, או בינו ובין אחיו שהיה בעלה, כי בזה יביא קטטה בתוך ביתו, על כן לא ייבם אלא כשישבו יחדו ואשת אחיו ידועה לאשתו. אבל במשך הדורות לא היו עוד רוב האחים יושבים יחדו, על כן (כדעת תלמידי מוה"רר דוד חי אשכנזי) ראו החכמים שהיתה מצות יבום מתבטלת, אם לא תהיה נוהגת אלא ביושבים יחדו, על כן התקינו שיספיק שתהיה לשם הויה בעולם יחדו. (ו) **והיה הבכור אשר תלד**, לפי הפשט הבן הבכור יירש חלק המת, ואם היבמה לא תוליד, תעבור נחלת המת לאחיו. ומפני זה קרוב היה הדבר שלא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו כדי שתשאר בלא בנים והוא (עם שאר אחיו אם יש לו אחים) יהיה היורש ובניו אחריו ולכן קנסה אותו התורה בבזיון שיהיה הוא ולאחריו נקראים בית חלוץ הנעל. ונראה (כדברי מוה"רר דוד חי אשכנזי) כי ראו חז"ל שהיו רבים נמנעים מן היבום מיראתם פן היבמה תלד בנים רבים, ומתוך כך תתמעט נחלת בניהם מזווג ראשון, ועמדו ובטלו הדין הזה שהבן הבכור לבדו יירש את המת, והעבירו הירושה לאח המיבם. באופן שכל בניו יחלקו בשוה. ודברי רשב"ם שהחליצה היא לקנות היבמה ממנו נכסי בעלה, אינם נראים. כי לא הזכירה התורה דבר מזה, ולא הזכירה החליצה אלא עם הרוק דרך בזיון; אבל נכסי בעלה ישארו כדין תורה לאחי המת לפי מספרם, ואין לאשה אלא כתובתה.

כי תבוא

כו (ג) **הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ**, הנכון כדברי ר' עובדיה ספורנו, ובעל הרכסים לבקעה, שהוא כמו כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים (שמואל ב' י"ט ז'), על ידי המעשה הזה שאתה בוכה על בנך אבשלום המורד בך, אתה מודיע שאינך חושב כלל את שריך ואת עבדי הנלחמים בעבורך; אף כאן ואמרת אליו הבאתי הבכורים האלה לאות כי באתי אל הארץ. (ה) **ארמי אובד אבי**, המתרגם ובעל הטעמים חשו לכבוד האומה, ולפי הפשט הכוונה (כדעת ראב"ע) על יעקב,

כי אחר שישב כ"ג שנים בארם ובא משם במשפחה רבה, יתכן שהיו קוראים אותו ארמי. (יב) **לַעְשֵׂר** התיבה הזאת איננה מבנין הפעיל, כאלו היה כתוב **לְעַשֵּׂר**, וזה אחד ממשפטי אותיות הגרון, עיין מה שכתבתי על **בְּהֵשַׁמָּה** (ויקרא כ"ו מ"ג); והנני מבטל מה שכתבתי על **לַעְשֵׂר**, **בַּעְשֵׂר** בבה"ע תקפ"ח עמוד קנ"ח — כי תכלה לעשר, ענין הפרשה הזאת מבולבל מאד לדעת רז"ל, שהרי לדבריהם היא מדברת בשלשה מיני מעשרות, אע"פ שהכתוב לא הבדיל ביניהם כלל; כי הנה לדבריהם ונתת ללוי מעשר ראשון, ולגר ליתום ולאלמנה מעשר עני, לא אכלתי באוני זה מעשר שני; והנה הכתוב מזכירו תמיד בלשון יחיד, כאלו אינו אלא אחד: וגם נתתיו, לא אכלתי באוני ממנו וגו'. נראה שאינו אלא אחד. לפיכך נראה לי שאין הכתוב מדבר אלא במעשר אחד, והוא מעשר שני, הנאכל לבעלים בירושלם; ומפני שהיה קרוב הדבר שלא יספיקו הבעלים לאכלו שם מדי שנה בשנה, היו משהים הנותר משנה לשנה אחרת, והנה התירה התורה לעשות כן עד שלש שנים, אבל בשנה השלישית אם עדיין לא הספיקו הבעלים לאכלו כלו בירושלם צותה תורה שיוציאו אותו בעירם ויתנוהו ללוי ולעני. והנה בכל שנה שלישית היה בעל הבית לוקח עמו מה שהיה יכול לאכול בירושלים, והשאר היה מניח בעירו ומוציאו לעניים, ובהיותו בירושלים היה אומר עתה השלמתי לבערו מביתי, כי קצתו אכלתי כמשפט, וקצתו נתתי לעניים; והיה המאמר הזה כדברי רש"בם לבלתי יעכבם לעצמו בביתו, כי כשהוא צריך להתודות על זה לפני ה' בהיכלו, לא יתאחרו לבו לשקר; ועיין מה שכתבתי למעלה י"ד כ"ח. ונראה כי אחר שרבו הרמאים הבאלים מתנות עניים, והיו אומרים לעניים אין לנו שום מותר מעשר שני לתת לכם, כי כבר אכלנוהו בירושלם. גזרו חכמים כי בשנה השלישית לא יפרישו מעשר שני אבל המעשר שמפרישים יהיה כלו לעניים. (יד) **לא אכלתי באוני ממנו ולא נתתי ממנו למת**, רגילים היו לעשות משתה לנחם את האבלים, כנמצא בשמואל ב' ג' ל"ה, וירמיה י"ו ז', ויחזקאל כ"ד י"ז וכ"ב, והיא הנקראת סעודת הבראה, והמעשר השני היה משפטו להיות נאכל בשמחה ובטהרה. אבל לפרש שלא אָכַלְתִּי בזולה ועבר על תורת חיים (כדעת הראב"ע), לא נראה, כי אמר באוני, כלומר באנינותי שהייתי אונן מתם, ולפי הפירוש האחר באון היה לו לומר;

וכן ולא נתתי ממנו למת מורה שעל מת ממש מדבר; מלבד כי אטו בעובדי ע"ז עסקינן?

כז (ב) **והקמות לך אבנים גדולות**, כתב רש"י שלשה מיני אבנים וכו', אבל בסוטה (ל"ה ע"ב) לא אמרו כן, אלא אחד שהקים משה בארץ מואב, ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, ואחד שהקים בגלגל; וכבר תמהו על זה החזקוני והרא"ם. ודע כי ברש"י כ"י על קלף שבידי (בלי שנה ומקום) כתוב כך: שלשה מיני אבנים היו, שנים עשר בירדן, וכנגדן בהר עיבל, והעלום והניחום בגלגל במלון, כדאיתא במסכת סוטה. וברש"י כ"י על קלף שביד ידידי היקר ר"י אלמנזי (אחד בלי שנה ומקום, ואחד נכתב בשנת חמשת אלפים ול"ב, היא שנת **1273**) ובדפוס ישן נושן בלי שנה ומקום (גם הוא ביד ידידי החכם הנ"ל) כתוב כך: שנים עשר בירדן וכנגדן בהר עיבל, וקיפלום והניחום בגלגל במלון, כדאיתא בסוטה. ולפי הנסחאות האלה דברי רש"י ז"ל מסכימים עם האמור בסוטה אלא שהוא ז"ל השמיט אותן שהקים משה, שאין לאן ענין, עם פסוק זה. אף על פי שלפי זה אינם עוד שלשה מיני אבנים, אלא שנים. ור' אברהם בקראטע הלוי בס' הזכרון (ליוורנו שנת תר"ה) אולי מפני שראה שאין כאן שלשה מיני אבנים, אלא שנים כתב וז"ל: שנים עשר הקים משה בעבר הירדן בארץ מואב וכנגדן בהר עיבל, וקפלום והניחום לגלגל למלון, כדאיתא בסוטה, כך היא הגירסא הנכונה". ורבנו בחיי כתב וז"ל: אחר שכתב רש"י ז"ל בפירוש החומש שלו נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו ע"כ, ואחר כן תמה שאמרו במסכת סוטה ג' מיני אבנים היו וכו' — ולפי זה היה אפשר לומר כי רש"י ז"ל לא כתב אלא שלשה מיני אבנים היו, והשאר אינו אלא תוספת שהוסיפו אחרים בגליון זה בכה וזה בכה, ובאו המעתיקים והכניסו התוספות בתוך הפירוש. ואולם לפי הפשט, הכתוב הזה (והקמות לך אבנים גדולות) אינו מדבר כלל על האבנים שהקים יהושע בירדן, ועל אותן שהוציאו מן הירדן והביאו אל המלון, ויהושע לא אמר שעשה כל זה כאשר צוה משה, אלא כדבר ה' עשה, רק בסימן ח' בענין בנין המזבח בהר עיבל וכתיבת התורה על האבנים, כתוב: כאשר צוה משה עבד ה'. **ושדת אותם בשיד**, הכתיבה היתה (כדברי ר' שמעון בסוטה ל"ה) על גבי הסיד, ולא חקקוה בגוף האבנים, כי לא היתה הכתיבה לדורות, אלא לשעה, כדי שתהיה התורה לנגד עיניהם בשעת כריתת הברית, בקבלם עליהם הברכה והקללה.

(ה) **ובנית שם מזבח**, לפי הפשט לא נבנה המזבח באותן האבנים ששדו בשיד וכתבו עליהן את התורה, אלא שני ענינים הם: נצטוו להקים אבנים בהר עיבל ולכתוב עליהן את התורה שתהיה לנגד עיניהם בכרתם הברית; וגם נצטוו לקחת אבנים אחרות ולבנות שם מזבח, ולזבוח עליו זבחים, ולאכול ולשמוח, כמו שהיה דרכם בכרתם ברית. ויהושע בספרו סתם ולא פירש ענין הקמת האבנים, וכתב (ח' ל"ב) ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משה, והקורא סבור שהוא על אבני המזבח, ואינו אלא על אבנים גדולות (לא אבנים שלמות) אשר שד והקים לכתוב בתורה. ובירושלמי נחלקו ר' יהודה ור' יוסי (תוספות סוטה ל"ה עמוד ב' דבור המתחיל כיצד), לר' יוסי כתבו התורה על אבני המזבח, ולר' יהודה על אבני המלון: (טו) **ארור האיש**, יפה אמר הרא"בע כי הברכה היא והיה אם שמוע תשמע, ברוך אתה בעיר, והקללה היא והיה אם לא תשמע, ארור אתה בעיר. ובאמת מה שאמרו הקדמונים שהלוים אמרו שנים עשר ברוך כנגד שנים עשר ארור, מלבד שאין רמז מזה בתורה, הוא גם כן דבר שאין הדעת סובלתו, כי מה טעם נאמר ברוך האיש אשר לא ישכב עם אשת אביו, ברוך האיש אשר לא ישכב עם כל בהמה, ברוך האיש אשר לא ישכב עם חותנתו? גם יפה כתב ראב"ע (ולפניו רשב"ם, גם רא"בן באבן העזר סימן ת"ם) כי כל הארורים האלו הם על דברים שיוכל אדם לעשותם בסתר, בלי שיוודע הדבר לבית דין. ועדיין נשאר לפרש מה טעם, לאלו הארורים כאן קודם הברכה והקללה? אבל מצאתי בס' יהושע מאמר זר ותמוה, ואחרי העיון בו מצאתי כי בא זה ולמד על זה, ומה שהיה בלתי מובן כאן וכאן, שב ברור ונכון ולאחד נעים גם כאן וגם שם. כי הנה ביהושע (ח' ל"ב ול"ד) כתוב: וכל ישראל וכו' חציו אל מול הר גרזים וכו' כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה, ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה וגו'. ומה ענין לברך את העם ישראל בראשונה ואחרי כן קרא הברכה והקללה? — אבל אמתת הענין כך היא: הברכות והקללות הן לכלל האומה, כי כל ישראל ערבים זה לזה, שאם יעלימו עיניהם מן החוטאים ולא יענישום, יחרה אף ה' על העם כלו; לפיכך רצה ה' להקדים ולהודיעם כי לא יענוש את הקהל כלו על חטאות היחיד אלא א"כ תהיין גלויות וידועות, אבל הנסתרות לה' הן, והוא יענוש את החוטא בפרט, וכל העם יהיה נקי. ומזה ימשכו שתי טובות, האחת שהחוטא לא יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שאם רוב העם כשרים, גם אם אני חוטא מה בכך? האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף? והשנית, שלא יתיאשו העם ויאמרו אבדנו כלנו אבדנו, כי אולי אחד או רבים יחטאו בסתר ועל כל העדה יהיה הקצף. והנה אמירת ארור האיש אשר יעשה בסתר, ברכה היא לכלל האומה, והם טעם לברך את העם ישראל בראשונה. ואמנם הקדמה הזאת (שהיא קללת החוטאים בסתר) אמרוה הלוים, ואח"כ פתח יהושע וקרא הברכה והקללה, או גם הברכה והקללה אמרו הלוים, ויהיה טעם קרא יהושע שלוה שיקראו. וכאן הנך שואל למה נענש הקהל כלו על חטאת עכן? והתשובה כי אין הקהל מחוייב לבדוק ולחקור מה עושה כל אחד ואחד בתוך ביתו, ואם ראובן בחדרי משכיתו ישכב עם אחותו או עם בהמתו, אין כל ישראל אחראין עליו; אבל אם הקהל נותנין מתנה לגבוה, חובה עליהם להפקיד פקידים לבלתי יבא אדם ויגנוב מהחרם, ונכון הוא שיהיו כלם אחראים בדבר.

כח (כג) **והיו שמיך**, מה שכתב כאן רש"י קללות הללו משה מפי עצמו אמרן, הם דברי התלמוד במגלה דף ל"א, ולגירסת הרי"ף הם דברי אביי; ואחר דברי רש"י שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וכו', הוא מתורת כהנים פרשת בחקותי. ובפרשת בחקותי (ויקרא כ"ו י"ט) כתב רש"י זו קשה משל משה וכו', אבל בתורת כהנים אין כתוב כן, אלא זו קשה מהאחרונה. ודבר זה המיוחס לאביי דבר תמוה הוא מאד, והתוספות כתבו: משה מעצמו אמרן, וברוח הקדש, והר"ן כתב שהסכים הקב"ה שיכתבו בתורה. ולפי האמת דבר זה המיוחס לאביי אין לו על מה שיסמוך, שהרי בפסוק כ' כתוב מפני רוע מעלליך אשר עזבתני, ולא אשר עזבת את ה'. ומכל מקום מכאן יש ללמוד אין היתה החקירה חפשית אצל קדמונינו, שאף על פי שחכמי המשנה אמרו בברייתא (סנהדרין צ"ט) כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו כל התורה כלה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה, אלא משה מפי עצמו זה הוא כי דבר ה' בזה; אע"פ כן לא נמנעו חכמי התלמוד לומר כי קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן.

נצבים

כט (ט) **ראשיכם שבטיכם**, עיין ברכות מ"ט י"ד: (יד) **ואת אשר איננו פה**, אין הכוונה כלל על הדורות הבאים, כי לא נזכרו ולא נרמזו בפרשה הזאת הדורות הבאים; אבל אמר אתם נצבים

כאן כלכם, ואם אולי יש אדם שלא בא לכאן, להיותו חולה או לסבה אחרת, דעו כי גם את אשר איננו פה אני כורת את הברית הזאת: (יח) **שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך**, כי בצדקת הצדיקים אחיה. כי הם רבים ואני יחיד תועה (רמב"ן), וזה מפני שהקללות הן לכללי האומה, ולא פרטיות לכל איש ואיש. למען ספות הרוה את הצמאה, שרש **ספה** קרוב לשרש **ספח**, ועניינו חבור ודבוק, ולפי זה יתכן שיבא נקשר עם **את** שענינו **עם**, ושגה בזה טעות בעל הרכסים לבקעה האומר כי **ספה** שענינו תוספת לא יבא בזולת מלת **על**, והוא מפרש ענין כליון: שהשתיה המרובה תכלה הצמאון; וזה לא יתכן, כי **רָוָה**, **צְמֵאָה** אינם אלא שמות התאר. ולפי דרכי כך פירושו: כדי שהרוה תהיה דבקה עם הצמאה, כלומר הרשע אומר זה בתקותו שהרוה תהיה דבקה עם הצמאה, והוא (כדברי דון יצחק ובעל העקדה) משל לקוח מאדם שיש לו שתי שדות סמוכות זו לזו, האחת צמאה תמיד למים, והאחת רוה בלתי צריכה להם; והוא בהשקותו הצמאה יוכרח להשקות גם את הרוה, אע"פ שלא יכוין או שלא ירצה להשקותה; כן יקוה לקבל הטוב והצלחה בתוך כלל האומה.

ל (ג) **ושב ה' אלהיך את שבותך**, מלת שבות או שבית במליצה הזאת השבורים בספרי הקדש איננה מלשון שביה וגלות, אלא משרש שוב, כמו בזות שפתים משרש בוז, וכוונת המליצה הזאת בכל מקום שהיא: החזרת האדם או הבנין למעמדו הראשון; וראיה לזה וה' שב את שבות איוב, ושם אין מקום לשביה וגלות, וכן ושבתי את שבותהן את שבות סדום ובנותיה, וסדום לא הלכה בגלות. גם מצאנו בשוב ה' את שיבת ציון, שהוא בלא ספק משרש **שוב**, לא משרש **שבה**. ואם יקשה עלינו היות ושב מבנין הקל, הנה מצאנו גם כן והשיבותי את שבות יהודה (ירמיה ל"ג ז'), כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה (שם שם י"א). ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון (שם מ"ט ו'), עתה אשיב את שבות יעקב (יחזקאל ל"ט כ"ה), בהפעיל. ואין להקשות: איך יאמר תחלה ישיב ה' אתכם למעמדכם הראשון, ואחר כן יאמר ורחמך? וכיוצא בזה בירמיה (כ"ט י"ד) ושבתי את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים — כי אלה המקראות הללו על דרך כלל ופרט נאמרו: ושב ה' את שבותך, כלומר ורחמך ושב וקבצך וגו'; ושבתי את שבותכם, כלומר וקבצתי אתכם וגו'.

וילך

לא (ט) **ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה וגו'**, נתנה להם לשעה, מפני שהיה צריך ללמד להם תקרא את התורה הזאת; וא"כ נטלה מהם, והוסיף וכתב בה דברים; ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד ק"ס: (יד) **ואצונו**, ענין מִנוי על שררה (עיין מה שכתבתי במדבר כ"ז י"ט), וכשאמר ה' ליהושע (למטה כ"ג) חזק ואמץ כי אתה תביא וגו', הרי מִנה והפקיד אותו לנגיד על ישראל: (יח) **ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא**, לא (כדברי המבאר) אף אם יכירו כי אשמים הם לא אחוס להם וכו', אבל הם מתרעמים שאינו משגיח עליהם (שלא כי אין אלהי בקרבי), והוא השיב כי הסתרת פנים איננה אלא מפני רוע מעלליהם, וזה עיקר המכוון בשירה, ולפיכך אמר מיד ועתה כתבו לכם את השירה הזאת: (כא) **וענתה השירה הזאת לפניו לעד**, אין וענתה לפניו כמו וענתה בו. כי ענה בפלוני ענינו להעיד על חטאתו לפני אחרים, כגון לפני השופטים, אבל השירה תעיד לפניו, להזכירו כי בחטאתו נענש, ושכבר התורה בו הגיד שאם יעשה כך יקרה לו כך, ומתוך כך תהיה לו השירה לעֵד, לפי עקר הוראת המלה, שהוא: מכיר, מזהיר ומַתְרֶה, כמו העד העיד בנו האיש, כי אתה העדותה בנו לאמר; ושרש **עהד** בלשון סורי כשרש **זכר** בעברי: **כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום**, היום בטרם אביאנו ידעתי את יצרו אשר הוא עושה, ידעתי מה שיצרו עתיד לעשות. אבל משה כמדבר אל העם אמר הענין דרך אמדן הדעת ולא דרך ידיעה מוחלטת, לבלתי יאמרו כבר נגזר עלינו שנחטא. וכן בעלי הטעמים נתנו רביע על יצרו, להדביק היום עם עושה, ולהפרידו מן ידעתי: ולפירושי היו מלות ידעתי את יצרו ראויות לקדמא ואזלא.

האזינו

לב (א) **האזינו השמים**, הקריאה הזאת מדרכי המליצה, להגיד כי מה שהוא בא לדבר הם דברים ראויים שישמעו אותם השמים וכל צבאם והארץ ומלואה. ועיין פירושי בתחלת ישעיה. ואמנם דבר עם השמים לנכח ולארץ לנסתר, כי גדול מעלת הדברים, הנה המדבר עושה עצמו קרוב אל השמים

ונעלה מן הארץ, ואינו הופך פניו מן השמים לדבר עם האדמה פנים אל פנים, אלא מנוה גם בלשון נסתר שתשמע גם היא את דבריו: (ב) **יערף כמטר לקחי**, הוא פירוש המשל והמליצה הקודמת, אמר: ראוי דבורי שיכנס בלב השומעים כמו המטר באדמה, כטעם ועלימו תטוף מלתי לקחי, כמו דבורי, שלוקח ומושך אליו נפשות, כמו הטתו ברב לקחה: (ג) **כי שם ה' אקרא**, פירש הטעם, למה ראוי לשמוע דבריו ולהטות אליהם אזן, והוא מפני שהוא עתה בא להכריז ולפרסם תהלותיו יתברך, על כן תנו לה' כבוד, והטו אזן לדברי. שם ה', הכוונה תאריו, כמו אשגבהו כי ידע שמי, שענינו כענין השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד וגו', אף כאן מה הוא שם ה'? הצור תמים פעלו וגו': (ה) **שחת לו**, אחר שאמר הצור תמים פעלו, הזכיר טענת ישראל בימי הרעה, שהם מכחישים זה ואומרים כי מומם אינו להם, אלא לו. שָׁחֵת שם דבר, כמו **מָשְׁחָת**, והוא בפעל לי נקם ושלם, והכוונה: מומם יֵחָשֵׁב מום לו, ולא לבניו, כי מאחר שהם בניו היה לו להצילם מכל רע, ומפני שאינו מציל אותם, הם עוזבים עבודתו; כטעם הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד'). ומשה צועק ואומר להם, דור עקש ופתלתל, הלה' תגמלו זאת, לדבר ולחשוב עליו כזאת, לשום אותו סבת הרע. תחת אשר הוא היה לך מקור כל הטובות — והנה מאמר שחת לו לא בניו מומם, אינם לדעתי דברי משה, אך הם טענת העם, וכל השירה לכך נאמרה, לבטל הטענה הזאת. וזה אמנם מנהג מצוי בשירי הקדש, להביא דברי אחרים בהשמטת מלת ויאמר פלוני, כגון (תהלים ב') יתיצבו מלכי ארץ וגו' (ויאמרו) ננתקה וגו', כי יתפש איש באחיו בית אביו וגו' (ויאמר) שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישעיה ג' ו'), ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ויאמר) ואתם בערתם הכרם וגו' (שם שם י"ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון (ויאמרו) מאז שכבת וגו' (שם י"ד ח'). וכן פירשתי כי אדם לעמל יולד (איוב ה' ז') אליפז אומר כי לא יצא מעפר און, אלא הכל בהשגחה לגמול ולענש, ואחר כן הוא אומר: ידעתי כי ההמון אומרים כי אדם לעמל יולד כמו שבני רשף יגביהו עוף, כלומר האדם מְעֻתָּד למקרה ופגע, לא בהשגחה אלא בטבע, כמו שבני רשף (הנשרים) בטבע הוא להגביה עוף, אבל אני לא כן דעתי, אולם אני אדרוש אל אל וגו'. ועיין למטה ל"ב ד'. ואמנם המתרגמים ובעלי הטעמים הפכו ענין הפסוק הזה (שחת לו לא בניו), שלא להשמיע באזני העם דבור קשה נגד כבוד האל: (ח) **יצב גבולות עמים למספר בני ישראל**, ימים רבים היה רחוק בעיני לקבל פירוש רש"י ורז"ל, שתלוי שבעים אומות כמספר שבעים נפש שירדו למצרים, ועכשו רואה אנכי, כי כל שאר הפירושים הם נגד מליצת הכתוב, והפשט אינו אלא כפירוש רש"י. והנה ידוע כי כיון המספרים בענינים רחוקים זה מזה היה דבר חשוב הרבה אצל כל הקדמונים, כגון רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח איברים, וזולתם רבים, והנה קודם שיזכיר מה שעשה ה' לטובת ישראל, ימצאהו בארץ מדבר וגו', הקדים ואמר כי ה' חִלֵּק האומות לשבעים דוקא כנגד שבעים בני יעקב, וזה סימן שישראל חשובים בכל העולם כלו, כי חלק ה' עמו וגו': (י) **ימצאהו בארץ מדבר**, החבל והחלק הזה מצא אותו שהיה כמו ארץ מדבר, והוא הלך סביבותיו והתבונן בו, כאדם המתבונן על שדהו לראות מה הוא צריך; ודרך כלל שמרו כאישון עינו: (יא) **כנשר יעיר קנו**, עזב המשל שהוא השדה, ובא אל הנמשל שהוא העם, ואמר שהיה משגיח בעין פקוחה עליהם כנשר על בניו: (יב) **ואין עמו אל נכר**, לא עמד בפניו שום אל נכר, כמו מי הוא יריב עמדי, ארבעה מלכים את החמשה, וכן פירש רש"י: (יג) **ירכיבהו על במתי ארץ**, שהליכה על כל דבר שיהיה תְּקֵפָה רכיבה, ובמתי ארץ הם המקומות הגבוהים, והמקומות הגבוהים היו בטוחים מאויב, והעד לשון נשגב ומשגב; והנה הטעם נתן בידו ארץ עמים חזקים: (יד) **חלב כרים**, שומן כרים, ואין מכאן שום חזוק לדברי רא"ע האומר שהחלב מותר מן התורה. ודרך מליצת השיר הוסיף חֵלֶב כליות חטה לפי שבבהמה חלב הכליות משובח, אמר דרך משל שהאכילם חלב הכליות של חטה, כלומר קמח סלת מֻבְחָר: (טו) **שמנת עבית כשית**. אין שמנת בפעל לשון של וישמן, אלא הנזון כמשמעו, ושמני לשון מושאל, כמו השמן לב העם הזה, טפש כחלב לבם (ומזה טִפֵּשׁ), וכן בלשון רומי pingue ingenium, וכן עבית כשית, נעשית עב ואטום, כלומר סכל ובלתי מבין: (יט) **וירא ה' וינאץ**. נאץ פעל יוצא תמיד; גם אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך (ירמיה י"ד כ"א) ענינו אל תנאץ ואל תנבל כסא כבודך, והיה ראוי לקרוא וירא ה' וינאץ מכעס, רק בא האתנח באמצע הפסוק כדי להשוות שני חלקיו, לנועם השיר, וזה מצוי בשירי הקדש,

כגון שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: (כ) **ויאמר אסתירה פני מהם**, לא אשגיח עוד עליהם לטובה. אראה מה אחריתם, דרך לעג, כמו ונראה מה יהיו חלומותיו: (כד) **מזי רעב ולחמי רשף**. מזי ולחמי כ"ל היותם שמות דברים (לא שמות התאר), כמו קטב ושן וחמה, ולשון מזי מלשון מז בערבי שהוא כמו מָץ, מָצָה, ומָצַץ בערבי, והטעם מציצת הרעב, שהרעב מוצץ ומכחיש הגוף. ולחמי רשף, אכילות הקדחת, שהחולי אוכל את הגוף: (כו) **אמרתי אפאיהם**, היו"ד וה"א במלה הזאת על דרך השמות, לא על דרך הפעלים, לכן נראה שהוא פעל הנגזר משם, וטעמו אכרית פאתם, אֲכַלֶּה הנשארים. ודוגמתו ויזנב בך, כריתת הזנב: (כט) **יבינו לאחריתם**, יבינו שאינם אלא כגרזן ביד החוצב בו, ושלא בגבורתם יכלו לישראל, ואז יבינו כי לבסוף ישבור הגרזן כשלא יצטרך לו עוד: (לא, לב) **כי לא כצורנו צורם. כי מגפן סדום גפנם**, כי אין אלהיהם כאלהינו כשהיה ה' עמנו, כי לא ברך זורם את אדמתם לעשותה ארץ זבת חלב ודבש כאדמתנו. והנה כי מגפן וגו', הוא דרך הפלגת המליצה, לומר כי ארצם רחוקה מאד מחמדת ארץ ישראל, שאמר עליה ויניקהו דבש מסלע וגו': (לה) **לי נקם ושלם**, כשתמוט רגלם, אל תאמרו מקרה הוא, אבל שלי הוא הנקם, שלי הוא השלום, אני הוא שמתנקם מהם ואני הוא המשלם להם: (מב) **מראש פרעות אויב**, הבשר שתאכל חרבי יהיה מראש האויב, אשר בחייו היה ראשו פרוע. נורא ואיום: (מג) **הרנינו גוים עמו**. הרנינו וגילו גוים שאתם עמו, ישראל בגלותם נקראים גוים, כי אינם עוד גוי אחד, להיותם מפוזרים בארצות שונות; והנה אע"פ שאתם עתה גוים, דעו כי אתם עמו, והוא אלהיכם, ודם עבדיו יקום: **וכפר אדמתו עמו**, עמו הוא בעצמו יכפר ויטהר את אדמתו מן הדם אשר שֻׁפך בה, בנקמו נקמת אבותינו, וכן הוא פירוש ראשון של ראב"ע, והיה קשה לי שתהיה הפעֻלה מיוחסת אל העם, אחר שאמר כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו, שהפעולה מיוחסת אל האל; אך נראה לי כי הפעולה מצד היותה נקמת דם עבדי ה' היה נכון ליחס אותה אל האל, אבל מצד היותה כפרת האדמה לטהרה מעון הדם הנקי אשר שֻׁפך בה, היה מן הראוי שתיוחס אל העם עצמו, כי הכפרה ראוי שתהיה נעשית בידי אדם:

וזאת הברכה

לג (ב) **ה' מסיני בא**, הטעם ה' נגלה עלי כאן כדי שאברך את ישראל, והנה ברכותי מפי עליון. ואמר שבא מסיני שהוא המקום שנגלה עליו תחלה, ובבואו לכאן, הנה כבודו זורח ומופיע משעיר ופארן שהם בין הר סיני ובין הר נבו, ובא למו, בשביל ישראל, כדי לברכם. מימינו אֶשְׁדָּת, מימין לאשדת הפסגה הזאת שהיה משה עומד אז בתחתיתה. וטעם זכירת הימין, כי תימן ושעיר ופארן כלם לדרום הר נבו, והדרום נקרא ימין, והצפון נקרא שמאל. ואין הכוונה כלל על מתן תורה, שאם כן היה לו לומר אל סיני, לא מסיני. אשדת כתיב מלה אחת, והוא מן אשדות הפסגה, וי"ו מימינו הוא על דרך בנו בעור, והיתה מתחלתה וי"ו הכנוי, על דרך מטתו שלשלמה (שהוא על דרך לשון ארמי, שמיה די אלהא, אלההון די שדרך מישך), ובמשך הזמן נשכח עקר הוראתה, וחזרה להיות אות נוספת, לפיכך מצאנוה גם אצל שם שהוא לשון נקבה, כגון חיתו ארץ, וכן כאן מימינו אשדה. מלת **דת** איננה לשון עברי, ואף לא לשון ארמי, אלא לשון פרסי. הטעמים הם המסכימים, תמיד עם הקרי, וכאן הקרי הוא אש דת בשתי מלות, לפיכך היה מן ההכרח שיהיו הטעמי' בלתי מסכימים עם פירושי. **אֶשְׁדָּת** בת"ו בלי סמיכות, כמו עזרת מצר, חכמת ודעת, וזולתם: (ג) **אף חבב עמים**, חבב מלשון בחֻבִּי (איוב ל"א ל"ג) שענינו בחיקי, והכוונה נושא בחֵיקוֹ דרך חבה, ואולי מזה לשון חֻפָּה. עמים, הם השבטים. כל קדושיו, כל קדושי ה', שהם העמים (השבטים) שזכר, שהם כלם קדושים, הם בידך, סימן אהבה, כמו והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך (ישעיה ס"ב ג'). והם תכו לרגליך, **תכא** בארמי שלחן, והפעל תוכה בלשון ערבי ישיבה אל השלחן, והכוונה: הם יושבים לפניך כמסובין על השלחן, לקבל דבריך וברכותיך אשר תברכם, כאדם היושב אל השלחן ומצפה למזון: (ד) **תורה צוה לנו משה**, כן הם אומרים, כלומר הם מקבלים עליהם לקיים תורת ה' (וכן פירש רש"י, וכן הוא בתרגום ירושלמי): (ה) **ויהי בישרון מלך**, מאחר שהם אומרים תורה צוה לנו משה, הנה כבר יתכן לומר עליהם שיש בהם מלך בהסכמת ראשי העם והעם כלו. ויהי על ישרון למלך אינו אומר (כמו והיה ה' למלך על כל הארץ), **אלא**

ויהי בישרון מלך, והוא מליצה אמורה בבחינת התועלת הנמשכת ממנו, כמו המלך אין בך אם יועצך אבד (מיכה ד' ט'), וכן בימים ההם אין מלך בישראל. והנה עתה בהיות בהם מלך, והם עם מסודר בהנהגה נכונה שהסכימו בה כלם, ראויים הם לברכה: (ו) **ויהי מתיו מספר**, שיהיו נחשבים בפני עצמם, מפני רבויים וגבורתם, ולא יהיו טפלים לשבט אחר; ואולי כאן רמז לשמעון, שהיה טפל לשבט יהודה, ולפיכך לא הזכירו: (ז) **ואל עמו תביאנו**, בשלום מן המלחמה. כטעם אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם. ואין הכוונה לאחר הגלות, כדעת הָאַמאָן וגעזעניוס. שאם כן היה לו לומר ואל ארצו (לא ולא עמו) תשיבנו (לא תביאנו). ואם היו כדבריהם שהברכות האלו נכתבו בימי גלות בבל, איך האריך כל כך בברכת יוסף יותר מכל שאר השבטים? והלא אז כבר היה שבט יוסף אובד בארץ אשור. ואם היה הכותב מירבעם ואילך, איך היה מְשַׁבֵּחַ כל כך לוי, וּמְגַנֶּה עם זה גם יוסף שהיה שונאו? כי הכהנים והלוים הוכרחו להתרחק מעשרת השבטים (דברי הימים ב' י"א י"ג). ובמאמר ידיו רב לו, מלת רב משרש ריב, כמו וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישעיה י"ט כ'), והנה רָב הוא כאן כמו שם דבר, ולפיכך בא בלשון יחיד, אע"פ שידיו לשון רבים. כאלו תאמר ידיו מָגֵן לו, על דרך ורוזנים מִשְׂחָק לו (חבקוק א' י'). ועזר מצריו תהיה, יהודה יהיה מושיע ורב לעמו, ואתה ה' תהיה עזר לו (ליהודה) להצילו מצריו: (ח) **אשר נסיתו במסה**, משה מתרעם על מות אחיו אהרן על לא פשע, עיין אוהב גר עמוד כ"ג, ועיין רש"י, והוא מרז"ל בספרי. והמאמר הזה אי אפשר שיצא מפי אדם אחר, זולתי משה אחי אהרן, וכל שכן שלא יתכן שיאמרהו אדם מאוחר לאהרן כמה דורות: (יא) **ברך ה' חילו**, מתוך שהזכיר הקרבנות, שהיו לכלל האומה, התפלל על כלל העם, כלומר על ידי הקרבנות יתברכו במקניהם (חילו) ובפרי אדמתם (פעל ידיו) וינצלו מן האויבים. חילו ופעל ידיו של יעקב וישראל, לא של לוי, כי לא היה ללוי חיל, ולא היו ללוי קמים ושונאים. ופעל ידיו תרצה, אין הכרח שידבר בקרבנות, כי מצאנו שרש **רצה** שאינו מדבר בקרבנות, ובפרט בכל הפרשה הזאת מצאנו שרש רצה קרוב לענין ברכה, עיין פסוק י"ו כ"ג כ"ד: (יב) **ולבנימן אמר ידיד ה'**, הידידות והקורבה הזאת נראה לי שהיא בנראה על מה שנשאר שבט בנימין דבק במלכות בית דוד ובעבודת ה', ולא התחבר לעשרת השבטים עם ירבעם; ולא הזכיר זה אצל שבט יהודה, כי לא לצדקה תחשב להם כל כך, מאחר שהיה דוד ממשפחתם, והנה נבין טעם סדר השבטים בפרשה הזאת: פתח בראובן להיותו הבכור, ואח"כ השבטים אשר נאמנו עם דוד, והם יהודה לוי ובנימין, אח"כ יוסף ראש עשרת השבטים, ואח"כ השאר: (טז) **ורצן שכני סנה**, האל אשר שכן על ההר הנקרא על שם הסנה, והוא סיני (רמב"ן), ואין לפרש על שנגלה למשה בסנה, כי אז לא שכן האל בסנה, רק כרגע נגלה בו. טעמי הנגינות האלה משובשים, וצריך להגיה **ורצון שֹׁכְנִי**, וכן מצאתי אח"כ בכ"י על קלף עם תרגום שנכתב קודם שנת ק"עא: (יז) **בכור שורו הדר לו**, בכור שורו איננו יהושע, כי כאן הוא אומר כי השור הזה הוא בעל קרני ראם, והקרנים הם רבבות אפרים ואלפי מנשה, והדבר ברור שאין זה נופל על יהושע. אלא על שבט יוסף כלו; כי אמנם יהושע לא עשה מלחמותיו על ידי אפרים ומנשה בלבד, אלא על ידי ישראל כלו. אבל כן נראה לפרש בכור שורו הדר לו, הוא יוסף שהוא דומה לבכור שור, הדר לו וקרני ראם קרניו. ודוגמתו וסלעו ממגור יעבור (ישעיה ל"א ט'), אשור שהיה דומה לסלע תקיף, יעבור מיראה ופחד. והרי זו מליצה נאה, להפריד התכונה מהמיוחס אותה, ולומר מעלתו, כבודו וגדולתו של פלוני, במקום: פלוני שהוא בעל מעלה וכבוד וגדולה: ודומה לזה נשאר בלשונות אומרים S. M. — S. E. V. E. — V. S וזולתם. ואין הפרש בין המליצות האלה ומליצת בכור שורו, וסלעו ממגור יעבור, אלא שמעלה גדולה ואחריהם הם שמות המקרה המורים מתחלתם על תכונה מן התכונות, אבל סלע ובכור שור הם שמות דברים המורים על גופים ידועים, ורק בהשאלה שיורו על תכונות ידועות, כי בכור שור יורה על הכח, והסלע יורה תכונת התקיף אשר לא יוכל אויב לבא שם: (יח) **שמח זבולן בצאתך**, אל שם זבולן עם חרף נפשו למות (רא"בע), כי לשון יציאה מורגל בענין המלחמה. ולא בענין ההליכה לים. ואע"פ כן המקרא שאחריו מדבר בסחורה בים, אבל אין נראה שידבר בזכוכית, כי איננה טמונה בחול, אבל מן החול יעשו אותה. ואולי (כדעת רָאָזענמיללער) מדבר בכסף וזהב ואבנים טובות הנמצאים בחול ובמעי הארץ, ודרך ים יבאו לארץ ישראל: (כד) **ברוך מבנים אשר**, ברוך יותר משאר בנים, ואמר כן מפני שהזכירו אחרון. יהי רצוי אחיו, הרצוי לאל יותר מכל אחיו, והוא

פירוש ברוך מבנים. רצוי אחיו, כמו גדול בניו, צעיר אחיו, ואין ענינו רצוי לאחיו: (כה) **ברזל ונחשת מנעלך**, אדלך תהיה סמוכה, כאלו היא נעולה במנעולי ברזל ונחשת. וכימיך, כל ימיך, כל הימים. דבאך, תָּקְפְּךָ שלך. בלשון ערבי. (כז) **מעונה אלהי קדם**, אלהי קדם הוא לך למעון ולמחסה מלמעלה (ראב"ע), והוא ב"כ זרועות עולם לתמוך אותך מתחת: (כט) **ויכחשו אויביך לך**, המלילה הזאת מצאנוה בחמשה מקומות, כאן בבנין נפעל, ובשמואל (ב' כ"ב מ"ה) בני נכר יתכחשו לי, בהתפעל, ובתהלים מצאנוה שלש פעמים בפיעל. בני נכר יכחשו לי (י"ח מ"ה), ברב עזך יכחשו לך אויביך (ס"ו ג'), משנאי ה' יכחשו לו (פ"א ט"ז). והנה קצת מן המפרשים פירשו המלילה הזאת מענין כחישות ורזון (עיין רד"ק שרש כחש, וראב"ע בתהלים פ"א ט"ז); ופירוש זה לא יועיל באותם שבאו בפיעל, וגם באותם שבאו בנפעל ובהתפעל יקשה, כי מצאנו ענין הכחישות בבנין הקל, ובשרי כחש משמן (תהלים ק"ט כ"ד), ומה מקום עוד לנפעל והתפעל? וכי האויבים יעשו עצמם כחושים ורזים ברצונם? גם מלת **לך** בלתי מתפרשת יפה — ורוב המפרשים והמתרגמים פירשו כתשמעו, ענין כחש וכזב, ואמרו שהכוונה שיסתירו שנאתם ויחניפו לך מפני היראה; וזה בעיני פירוש מגונה מאד, כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, אבל שיחניפו לו, ובקרבם ישימו ארבם, אין זו ברכה; ויותר הוא מגונה באקראות האמורים כלפי האל, כי איך יתכן לומר כי משנאי ה' יחניפו לו? אם כהתל באנוש יהתלו בו? — לפיכך נראה לי כי המלילה הזאת היא לשון מושאל, וענינה: לא יהיו מה שהיו מלפנים, כי תאבד מהם גבורתם, באופן שמעשיהם עתה יכחישו מעשיהם הקודמים, כאלו אי אפשר שהם עשו הגבורות המסופרות עליהם, וכאלו הם בעצמם יכחישו בפיהם את עצמם, ויאמרו לך אינינו אותם שהיו מפורסמים בגבורתם. וכיוצא בזה בלשון צרפת אומרים **se démentir**. וגם אחד מהמקראות הנזכרים למעלה מצאנו שרש **כחש** בהוראה הזאת המושאלת, והוא (חבקוק ג' י"ז) כחש מעשה זית, ויפה פירש ראב"ע: כאלו לא היה זית בתולדתו. והנה ההוראה הזאת משפטה להאמר בבנין התפעל (כמו בלשון צרפת **se démentir**), או בנפעל, וכאן זר יֵחָשֵׁב היותה נאמרת גם בפיעל, ומכל מקום אין זה באמת דבר זר וחדש, כי כבר מצאנו פיעל במקום התפעל, כגון **פִּתַּח** הסמדר, וההוראה פתח את עצמו, לא פִתְּחָה אזנך (ישעיה מ"ח ח') לא פתחה את עצמה, ולבו רִחַק ממני (ישעיה כ"ט י"ג) כתרגומו, אף כאן כִּחֵשׁ את עצמו מעשה זית, בני נכר יכחשו עצמם לי.

לד (ח) **ויתמו ימי בכי אבל משה**, הכוונה שנתעכבו שם ולא נסעו מערבות מואב, עד שנשלמו ימי אבלו (דון יצחק).

בוצר עוללות

פרשת אלה הדברים

א (א) אלה הדברים אשר דבר משה, סוף דבר הכל נשמע. את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם; זה כלל גדול בתורתנו הקדושה, וזה תוכן ספר משנה התורה הזאת, אשר נאמר ע"פי רבנו בעז"ה — והנה ידוע שבשנה ראשונה של שמטה השמינית המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים על בימה של עץ, שהיו עושין בעזרה, למען ישמעו כל העם ולמען ילמדו ליראה את ד'; ולכן נשתנה ספר דברים הזה גם בשמות המלות, גם בדרך המליצה דרכיו; למען יבינו אותו היטב וישננו את התורה לבניהם ולבנותיהם; וזה מה שאמר הכתוב הואיל משה באר את התורה הזאת. — ואולם עשות ספרים הרבה אין קץ בימנו האלה ובפרט דורשי התורה שלא לשמה רבו גם רבו, עד כי עלמו מספר כל האנשים, אשר יבקשו לעשות שם ותפארת בארץ כי יהרסו כרם ד' לבאות ואם המאחרים לא חדלו, ועד נבכי ים התורה רובם לא באו, ובפרט בספר משנה תורה הזאת רבים האריכו למעניהם, ורק קלתם העמיקו לדבר, ורובם קו לקו זעיר שם זעיר שם יכתבו; כלם יאמרו נחכמה, וכל הבא אדם ירצה לבער כל אשר כתבו קדמוניו וכל אחרון חביב בעיניו, ושופך בוז וקלון על כל מי שיערב את לבו לסתור דעתו, עד שילאה נפש הקורא בספריהם, וקלתם דברו סרה והעלו קמשונים. אמנם בקשו זה ואת הישרה עקשו — ואנחנו בעניות דעתנו. בבאתנו אל מלאכת הקדש, ושאפנו כאיל אל אפיקי מים ערוג, לחסות בצל החכמים, ולאכול מפרי שדי הרומות תבונתם לא יכלנו ללקט כל אשר העלו במצודת רעיוניהם, כי ירבו אלפים אמתו, ולא נעשה הבעה הזאת מלכתוב על ספר כל אשר בדו המה מלבם — ואל יאשימנו הקורא אם לא ימצא בתוך ספרנו כל דעות האחרונים כי אין לאמר נואש לכל אשר יאמר העם הזה נואש, ולכן שמרנו את נפשנו מללכת בדרכיהם, ואין זה שכחה מלקט אלא פגול הוא ולא ירצה להקריב על מזבח הדפוס ולאפילו בישראל. ולכן יבאנו לראות רק ילידי שכל האנשים המפוארים מאוד בדעת ובחכמה אשר יראת אלהים בקרבם, ומלדרוש בתורה לא חדלו — זה הא' ממה שרציתי להקדים פה — והנה ספר דברים נחלק לב' חלקים הא' נמשך מסי' א' עד סי' ד' פ' מ"א, והוא יכלול דבור מרע"ה בפני קהל עדת ישראל ובו יספר בקצור כל המאורעות שאירעו מיום לאתם ממצרים עד בואם לערבות מואב, וגם מלחמת סיחון ועוג. והחלק הב' נמשך מד' מ"ב עד סי' ל"א ויכלול תורות חקים ומשפטים ודברי הברית אשר יעשה אותם האדם וחי בהם מלבד תורת הקרבנות ותורת הכהנים והחל' הב' מסימן ל"א עד סוף הספר יכלול כל ההכנות אשר הכין אותו לצדיק המושלם אשר כמוהו לא היה ולא יהיה עוד בישראל וההכנות האלה הן סמיכת יהושע ושירת האזינו וברכתו אשר ברך לפני מותו כמו שנאמר כל אלה במקומם אי"ה — והנה משה רבנו ע"ה כתב את כל התורה הזאת (ועי"ד י"ב פסוקים האחרונים עיין בהקדמה לספר נתה"ם מאתכם רמ"ד ז"ל). ראיה לזה כי בכל משנה תורה מצאנו כי תבואו אל הארץ וכדומה הרי שלא הגיעו עוד לירושת כל הארץ וכן מה שמצאנו (סימן ב' כ') ארץ רפאים אף היא תחשב וכדומה מקורות העתים שרק מרע"ה היה יודע אותם ואולם האריך קודם מותו בדברי תוכחה וגם אופן דבוריו נשגב יותר מנשא ספרי תורה ובדברי מליצה דרכיו עד שיספר לפעמים באריכות במה שקצר בו בספרים הקודמים ד"מ (שמות כ' בפ' י"ט) נכלל מה שנאמר (בדברים ה' פס' י"ט עד כ"ד). וכן (שמות כ"א א' ובדברים ה' כ"א) (שמות כ"ד י"א ובדברים ז' א') ואולם כל זה מענין באר משה את התורה כי כל העם ישמעו וצריכים להבינם ולאת על נס ועוד שמשנה התורה היה מיוחד לכך. וכן בשנת השמטה המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה כמו שאמרנו להודות את העם תורה ולכן עוד כל המלות שאינן רגילות תחת המון העם ואשר רק הכהנים והשופטים ישמרו אשר על פיהם ישפטו הם ודבר באריכות מן הראיות שידע אותם כל איש מישראל, ולכן באר כ"כ בשמות ומלות הנשמעות יותר להמון העם ואשר ידבר יבינו אותן ד"מ ובערת הרע מקרבך או למען ישמעו וייראו או בד' תדבקו או לשון משלח ידיך — בהם נמצא לפעמים ספורים שנראין כסותרין לספורי הספרים הקודמים אין זה כי לפי מראה עינים בהשקפה ראשונה ומי שישפוט על זה פתאם כמים לא יזכה לבוא אל סוף התורה, ואנחנו נפרש כל א' במקומו

שאין כאן שום סתירה כלל — ועל דבר הספרים אשר תמנו שאבנו כל זה עיי' הרשימה הגדולה הילאה בהקדמתנו לס' בראשית. במדבר בערבה מול סוף מי שאומרים שאלה הדברים תוסב על הספרים הקודמים. דבשו מלת סוף כאלו אמר ים סוף אף שאינו נראה כי לא מצאנו עוד מלת סוף בלי שנוסף עליו מלת ים ואם יפרשו די זהב שהוא דאהאב מזרח להר סיני על פני ים סוף וכן כתב האחכם בורקהארט שהוא על חוף ים סוף אשר שם תמרים והרבות עיר המלאכה ועל לבן יאמרו שהיא לבנה וכתבו את זה לפי שאמרן ואלרות שמה רחוקים ממקום שהיו בו בני ישראל ביום שאל משה באר את התורה, ואולם אינו נראה לדעת האחרים (ראזענמיללער) אלא יפרשו אלה הדברים כפשוטו על משנה תורה וסוף היינו סופה שמתנו נאמר ואת והב בסופה ואלה הדברים דבר משה בערבה והיינו ערבות מואב מול סוף שהוא סופה בין פארן הידוע ובין תפלות ולבן ותפל שאינם ידועים כי חצרות אין אחד עם מה שמצאנו בס' במדבר וכן די זהב היינו זהב וכן בתרגום הע' שתרגמו כל והב כמו די זהב καταχρυσεα על לשון זהב הנמצא שם ונראה שהוא נהר שעל שפתיו נמצא בחול אבק זהב וכן מצאתי בספרי מסעות שיש שם נהר קטן כזה: הירדן, כל יד הנהר נקרא עבר בין לימינו בין לשמאלו וכאן היא עבר הירדן מזרח השמש ובזה הותרו כל הספקות ויתורץ קו' הראב"ע שכתב ואם תבין השנים עשר (ר"ל של י"ב פסוקים האחרונים במשנה תורה) גם ויכתוב משה וגו' עכ"ל ורצונו בזה שקשה איך דבר משה בעבר הירדן והלא לא בא שמה ואולם אין כאן לא סוד נגלה ולא ספק להתיר: (ב) אחד עשר יום, מדרכי התורה לשער רחוק המקומות ע"י מהלך איש יום או ימים רבים וכן דרך שלשת ימים במדבר וי"א שזה הפסוק שייך לאלו לפסוק י"ט ואולם יותר נראה כדברי המבאר לנתה"ש: (ג) אליהם, כמו בשבילם ולא חסר מידי וכן רבים במקרא ולשון עשתי עשר תמו' אחד עשר בארנו במקום אחר: (ד) בחשבון, בארנו בס' במדבר ועל עוג מלך הבשן עוד נדבר לקמן ג' כ': באדרעי, שתי בירות היו לו לעוג הא' בעשתרות שהיא עשתרות קרנים ובארנוהו בבמדבר כ"א ל' והוא הנקרא כיום מעשתראוד ונקרא ב"ב במקרא עשתרות קרנים או מפני שבין שני הרים יושבת או מה שיותר נכון מפני שעבדו שם לעשתורת אשר מצוירת אלהם כאלו לבנה וקרנים על פניה (עיין סו' ד' י"ב) והשניה באדרעי בארנו בבמדבר שם ומלת באדרעי כאן נמשכה עוד למלת הכותו ר"ל שהכה אותו באדרעי: (ה) הואיל. יאל בערבית כמו אול בערבית והוראתו כמו שפי' באור ובתרגום הע' ἄρχομαι ב"כ מזה הענין בא"ר עיקר הוראתו הוא נקב ורצע ודומה לו בארען בגרמנית וכן ברפיון המצרה forare ברומית ומזה נשאל באר מים שהוא כמו בור מים ושמשמט הישב אחר זה נתבינו על בוריו נקרא מבאר כמו כאן וכן ברומית sensum eruere כן ר"ק המפרשים וי"א שבאר מורה על הבדל והחתוך ודומים לו פרשים נקב ופרש כמו שבארתי (במדבר א' י"ח): (ו) רב לכם שבת, כי קרוב לשנה ישבו שם ואת הלוי מזכיר נכאן לפי שלא נזכר (בבמדבר י' י"א) כי מספר בכאן הרבה דברים לתוספות באור ועוד הרבה דברים שכבר באר היטב בספרים הקודמים: (ז) הר האמורי, זכר בפרט הר האמורי כי בעמון ומואב לא נלחמו שם אלא עם האמורי: בערבה, היינו הערבה הנמשכת מים כנרת עד ים המלח ומשם יורד הירדן: ההר, ארץ מלא הרים השייך לגבול יהודה: ובשפלה, היא בקעה ים האמצעי בארץ פלשתים: ובחוף הים, שם מדינה על חוף ים האמצעי שמתחלת מהר כרמל ונקראת בכלל חוף הים כמו שהערביים קוראים לארץ צור וצידון סאחל, ר"ל חוף בכלל פרת נהר הגדול הזה היה גבול ארץ ישראל בימי שלמה כאשר נשבע ה' לאבותם: (ט) בעת ההיא, אי קודם מ"ת אי לאחר מ"ת באמנו בסתום במקומו ומספר לנו בכאן שהשכים לו הש"ית בעצת יתרו ולא זכר יתרו היועץ לפי שספר את זה כבר ועיקר כונתו כאן לומר שכבר נתמנו שופטים ושוטרים והיו מוכנים לבוא אל הארץ ורק בעד מרים ופשעם נתעכבו: (יג) חכמים, לשון חכם נופל על הנותב כחוקי התורה ולכן נכלל במלה הזאת אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע: (טו) ושטרים. נבאר לקמן ט"ז י"ח): (יז) תגורו, כאלו תוקרי הלשון למצוא יסוד השרש הזה למען באר כל הוראותיו מענין אחד וגם המבאר לנ"שם נשה את זה ע"ש וי"א שעיקר הוראתו הוא כמו בערבית פניה לצד נוטה מן הדרך ויאמר על הקבוץ שהיא פניה לצד אחד כמו יגורו עלי עזים ומן הקבוץ נשאל על הישיבה בארץ וכן הגר הגר בארבע ויאמר על הפחד כי בעל מורא מפחד לעמוד במקום בדולים ויטה לצד. וכן על ילדי החיה הנוטים לצד אמם. וכל זה דוחק והעיקר שיש לו ב' הוראות קבוץ ופחד ויניקה וכן הוא בערבית ודומה לו שרש אגר שמורה על הקבוץ ובחלוף האותיות גבר על הפחד דער על היניקה בו את מניקת ותעורדה על נוריה: (יח) אתכם, לדעת רש"י ע"ש לריך שיהיה אתהם ולא אתכם: (יט) ונסע, יכלול בפסוק זה כל המסעות שנאמרו (בבמדבר י"א וי"ג) (האופן שהמסעות בארנו במאמר אלה מסעי שהוספנו בבאורנו לסוף ספר במדבר) ואמר דרך הר האמורי לפי שנלחמו עם ישראל והר האמורי היינו הרי הנגב לארץ ישראל ונקראו הר יהודה ושמה ישבו חמשה מלכי האמורי ככתוב (ביהושע י' ה') ועיין עוד לקמן (פסוק מ"ד): (כב) ותקרבון. גם כאן הוסיף לבאר על הראשונים שאלו בני ישראל לשלוח מרגלים וייטב הדבר בעיני משה ושאל את פי ה' ויאמר ה' אל משה שלח לך ואין כאן שום סתירה: (כה) ויאמרו טובה הארץ. לאנשים אשר המבאר כאן שהם יהושע וכלב אלא כלם שבחו את הארץ בתחלה בפני משה ואהרן ולא התרעמו אלא על האויבים מסביב וזה טעם ארץ אוכלת יושביה (בבמדבר י"ג ע"ש): (כו) ולא אביתם, ומספר בקיצור במה שהאריך בו לעיל וכן נצריך שנשלים הספורים מזה ומספרים הקודמים: (כז) ותרגנו. שרש רגן כמו רעם יורה על קול המלינים: (לד) וישבע, לא זכר את תפלתו אשר התפלל עליהם ובעדם: (לו) זולתי כלב, ולא זכר יהושע כי הוא יעבור לפני העם בחטא שחטא מר"ע: במי מריבת קדש והוא שמסך הכתובים ר"ל זולתי כלב ויהושע יבואו שמה והאחרון יהיה המוליך והמנחיל כי בי התאנף ה' בגללכם אשר המשובה הזה וכן יתישבו הפסוקים לענ"ד. (לט) ובניכם אשר לא ידעו היום, זה הלשון מורה על עת הילדים וכן בשירי הומירוס: Ἤδη γὰρ νοέω καὶ οἶδα ἕκαστα, ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα.

והוא בעברית: בינותי להבחין מה טוב הוא ומה רע, כי לפנים הייתי נער ולא אדע עכ"ל ואף כי לא היו ילדים, אתם כי הרי רק מבן עשרים שנה ומעלה מתו, דבר כאן ע"ד ההפלגה כדרכי המליצה: (מ) פנו לכם, שב מכונתו הראשונה ללכת מיד אל הארץ אלא יפנו לצד אחר: (מא) ותהינו, המבאר פירש המלה הזאת מלשון הן והאחרונים אמרו עיקר השרש בערבית שהם יורה שרש הון על קלות רגלים לעשות דבר מה וא"כ יהיה פירושו כאן והתמהרו לעלות ההרה ואולם אם נחקור היטב בערבית נמצא כי בנין הרביעי בלשון ערבי שהוא כמו בנין הפעיל בעברית יש לו הוראת מיאוס וא"כ נפרש כאן מאסתם ובזיתם דברי ה' ותעלו ההרה וזה מקביל יותר לפסוק ויעפילו לעלות (במדבר י"ד ע"ש) ואולם עוד יותר נראה הוראה השלישית בלשון ערב שיורה הון על הבל ושוא וכזב ועל רוח פה כמו הבל שבתלמוד וכן anima ברומית ובפרט יורה על היגיעה לריק ועמל לכזב וא"כ פירושו הסכלתם עשות כי לריק יגעתם לעלות ההרה ועיין באוצר המלים להחכם פירסט: (מג) ותזדו, שרש זוד או זיד הוראתו כמו בגרמנית רעש המים כמו מים הזידונים (תהלים קכ"ד ה') בין אם יבעבעו בלי הנהר אם ימלא על כל גדותיו ויעלה מעלה מעלה בין על רתיחת המים בסיר נפוח ומזה הושאל על גבה רוח וגאוה בלבבו לפי שהוא יוצא מגדרו וכן לשון פחז כמים ודומה לו fervere ברומית או ζεω ביונית וכן ממרה פי ה' ויוצא מגדר המצוה נקרא מזיד ומעיקר ההוראה נשאל מלת נזיד כמו נזיד עדשים וכן גאון שהוא לשון גאוה ותמצא אמנו גאון הירדן לפי שעיקר הוראתו הוא התרוממות וצאת מגדר קבוע: (מד) כאשר תעשינה הדבורים, הסורי והערבי (ולא האונקלוס כאשר חשב החכם קאהן בבאורו לספר דברים כי באונקלוס יש פירוש אחר) מתרגמים כאלו כתוב תְּעָשֵּׁנָה בנפעל ובשי"ן ימנית כי כן המנהג אם ירצו לקחת הדבש מתוך הכוורת יגרשו מתחלה את

עדת הדבורים ע"י עשן. ואולם אמרו במקרא שהאויבים נמשלו לדבורים בתהלים כמו סבוני כדבורים: בשעיר, ר"ל הר שעיר ולא בארץ אדום כאשר הפרש הי"ס ב' ב' ובתרגום הע' תרגמו משעיר ואין צורך לזה: חרמה, באורנו (בבמדבר י"ד): (מו) בימים אשר ישבתם, עיין ברש"י שפירש כפירוש סדר העולם וי"א כימים אשר ישבתם קודם שלוח המרגלים כך אחרתם לשבת פה אחר המעשה:

ב (א) ונפן, הפסוק הזה יכלול כל מסעיהם במדבר הגדול: (ג) רב לכם סוב, להבין הכתובים האלה על בוריים צריך שנדע ההבדל בין מלת אדום ובין אחיכם בני עשו היושבים בשעיר כי אמת שכל המחוז הכולל ארץ פוריה ההיא אשר יקרא כעת על — שערא מנגב לים המלח עד לשון ים באילת נקרא אדום במקרא ועליו יחשב ג"כ הנחל ההוא אשר יקרא דשעבעל והוא בצפון ארץ אדום והנה מנגב לארץ אדום הרים גבוהים ושוממים ואינו נקל לצור עליה וללכדה כאשר אמר הנביא (ירמי' מ"ט) שכני בחגוי הסלע וכו' כי תגביה כנשר קנך*) ואולם בצפון הארץ אשר יקרא דשעבעל או גבלה שהוא בספרי הכותים ובתרגום הרב סעדי' העתקת מלת שעיר כאשר תבאר לקמן פסוק כ"ט הוא ארץ מישור ושם ישבו ג"כ בני עשו וזה טעם דקדוק הכתוב: בני עשו היושבים בשעיר, כי אין זה אדום אשר אמר לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך — ועתה נבאר הכתוב. — כאשר באורנו במאמר אלה מסעי (סוף במדבר) היו בני ישראל ב' פעמים בקדש ולא הזכיר כאן הכתוב היותם פעם שנית שם כי קצר כאן מה שהאריך בו למעלה כאשר הערכתי לפניך לעיל ועיקר כונתו פה לבאר מצות התורה ואחת ממצותיה היתה ג"כ ליכנס לארץ ישראל ולהוריש את הגוים, ובפרט עמי כנען ואולם לשגן המצוה הזאת אמר בפרק הקודם כי לא טוב עשו בני ישראל במאסם את הארץ וע"י כך נענשו ובפרק הזה עיקר כונתו לומר שבל ילחמו עם השכנים סביב עם אדום עמון ומואב כי אם היה כל מגמתם לבוא אל הארץ אשר נשבע להם ולכן אינו מזכיר רשעת אדום שאמר לא תעבור בי כשהיו בקדש ויבואו אל אדום ואמר רק ונפן ונסע (מקדש תחת הר אדום לפי שלא רצה העבירם בו כי בני ישראל רצו לבוא אל הארץ על הרי המזרח לא"י ולא יכלו לעלות כי עז גבול אדום שם) וילכו המדברה דרך ים סוף ויסובו את הר שעיר ואולם לאחר מ' שנים אמר הש"ית רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה וא"כ באו לצפון מזרחי לשעיר ובאו לאחיהם בני עשו היושבים בדשעבעל והיו על מישור אחד עם שעיר והיו יכולים בני ישראל לעשות נקמה בשעיר או באדום ולכן היה ירא מפניהם וכן אמר כאן הכתוב וייראו מכם ונשמרתם מאוד אך אסר להם הקב"ה להלחם עם אדום כי עיקר הכונה היה לבוא אל הארץ ואל יטרדו במלחמות אחרות אלא אכל בכסף ישברו מאתם ובני עשו בשעיר האלה מכרו להם מזון ומים כמו שאמר (לקמן כ"ט). ואין כאן מקום לקוש' ואין שום סתירה כלל וכלל ולאנס דברו סרה במושב לצים ע"ש ועיין פ' כ"ט. ואח"כ עברו מאת בני עשו כאשר תספר פסוק ח' ומדרך הערבה ר"ל מהגבהה (עיין באלה מסעי) והרי המזרח ויעברו דרך מדבר מואב עד ששלחו ממדבר קדמות, (פס' כ"ו) שהוא כמו שנאמר (ביהושע י"ב י"ח) ויהצה וקדמות במזרח כל המחוז ההוא, מלאכים אל סיחון מלך חשבון: צפונה, לצפון מאילה לעבור בנחל זרד וארנון כך נראה לי המשך הכתובי' בצירוף פירושים שונים יחד (ועיין ראזענמיללער, ווינער, רויטער ודע וועטטע ועוד רבה ע"ז הענין): (ה) תתגרו, שרש גרה כאשר תרה עיקר הוראתו הפך החלק ועניני כמו גרר וגרב כי ע"י גרירה וקליפה ושריטה נשחת הערך מהיות חלק וזה ג"כ ענין גרון לפי שהגרון אינו חלק ומזה נשאל גם כן על הסכסוך והריב ובערבית יש לו לאלוטין הוראת מלת חרב: (ו) אבל, אע"פ שהיה להם הממון שאכלו ללחם כיון שלא אכלו לחם כמה שנים: תכרו, תקנו ובערבית מורה שרש כרה על השכירה ולא על הקנין ובהנדאית שרש קרי

*) בני אדום ישבו ג"כ בדורים בדורים חוץ לגבולם יותר לצד צפון ולאחר זמן כאשר היו תחת שבט מלכי ישראל בימי החשמונאים נשתנה גבולם עד שלא נדע היטב בברור איה גבול הארץ הנקרא בספרי הקורות אידומעא.

ג"כ יורה על הקנין ולשון אחר הוא ויכרה להם כרה (במלכים ב' ו' כ"ג) שהוא ענין סעודה ואמרו
המדקדקים שזה ענין אחד כי מכינו סעודה קונים המזונות. והנה עוד היום הזה מנהג עוברי דרך לקנות
מים במחיר כסף: (ז) ידע, כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח י"ט) וכן כי יודע ה' דרך צדיקים: (ח) מדרך
הערבה, פירשנו בפסוק ב': באילת, כבר פירשתי גם במדבר שהיא העיר הנקראת איילאנא אצל היונים
ותמנה נקרא לשון ים סוף המזרחי כן ואחר זמן מה בא המלך אל בנה עייר ויבן שם עיר בשם אקאבה ולכן
נקרא לשון ים הזה כעת אקאבה והיא כעשר מילין מעיר סלע בארץ אדום: ועציון גבר, היה חוף הים
וידוע אניות שלמה והחכם בורקהארט מצא שם עוד עיר אחת בשם זה (ועיין במאמר אלה מסעי שבגר)
ואפשר שעציון גבר נקרא כך על שם הסלעים המצויים שם שהם כעצמות גוית האדם כי עלה הוראתו עצם
וגרם: (ט) ער, היא רבת מואב וכן נקראה ג"כ רבת מואב (ישעיה י"ב כ"ח) כמו שאמר רבת בני עמון
ונראה מזה כי רבה בעברית תורה על עיר המלוכה והיונים קראו לה ארעאפאלים והמה חשבו כי ער הוא
שם אליל Ares הנקרא גם כן Mars ויעוד מצאו בורקהארט וזעעטצין חרבות תמנה ואולם יש להבדיל
בין ער ובין קיר מואב כאשר הוכיח את זה ראזענמיללער (אלטערטהימער ח"א): (י) האמים, מזכיר
שמות העמים שישבו בתחלה בארץ ההיא לחזק את לב ישראל לבלתי יראו ולהראותם שכן עשו ג"כ עמים
אחרים שגרשו יושבי הארץ והשתמשו בנחלה ההיא. והפסוק הזה הוא מאמר מוסגר עד פסוק י"ב שהם
נמשכים אחר דברי ה' ועל דבר האמים נדבר (לקמן ג' י"א) באריכות: כענקים. עיין מה שכתבנו על
מושב הענקים גם' במדבר ואולם לא לבד בחברון ישבו כי בכל הר יהודה וישראל ובעזה ובגת ובאשדוד כמשמע
מיהושע (י"א כ"א) ובבמדבר כתבנו ג"כ על גבול ארץ מואב: (יב) חרים, שוכני מערות וחורי סלעים היו
כאשר הבאנו ראיות ע"ז בספר בראשית כי המערות בהרי א"י אשר אבניהם אבני שיד גדולות מאוד ולא
נחות ויכילו כשלשים אלף איש: כאשר עשה, עבר במקום עתיד וכונתו כאשר יעשה כי תחשבת איש
כמעשהו או שקאי על ארץ מעבר ירדן מזרחה וכן אשר נתן ומזה ראיה שזה מאמר מוסגר כמו שאמרתי
לעיל (פסוק י') כי אלו גם זה מדברי הש"ית היה ראוי לומר כאשר עשיתם: (יט) בני עמון, אמרכי
נחלק לשני גזעים האחד בעבר לירדן הימה אשר ישבו בשבט יהודה בשכונת עיר חברון והשני בעבר הירדן
מזרחה על שפת נחל יבוק והגזע השני אף הוא נחלק לשני ראשים הא' ממלכת סיחון מיבוק עד ארנון ועירם
חשבון והב' ממלכת עוג מיבוק עד חרמון ועירם בשן ואולם לנהר יבוק ג' מקורות הנה הא' בקצה נגב מערבי
והב' בצפון מערבי ובזה האחרון שהוא נהר עמון ישבו העמונים בארץ שהרים סביב לה וממלכות האמורי
לכדו בני ישראל ובעמון נאסר להם להלחם ומזה תבין המשך הכתובים: (כ) זמזמים, (לקמן ג' י"א) נבאר
שהמה הזוזים שנאמרו (בבראשית י"ב) וא"כ אמים ישבו בארץ מואב וזמזמים בארץ עמון ורפאים בבשן
והענקים יותר לצד צפון (ובבראשית י"ב) מזכיר כלם חוץ מענקים ועיין ע"ז (לקמן ג' י"א) בארוכה
ויש אומרים שזמזמים נקראו כן לפי שבאו מעיר מעקאה בארץ ערב ששם יש מקור מים ישן נושן מאוד
המפורסם בשם זמזם וזה דוחק גדול והרב סעדיה חשב שלשון זמזום נגזר מן אשר יזמו לעשות כי
מעשים אשר לא נעשו מקודם נפלאים מאוד עשו ואחרים פירשוהו מלשון זמום בערב שיש לו בלשון הזה
הוראת איש חזק ואמיץ כח או לשון גאון וגאוה: (כג) והעוים היושבים בחצרים, דקדק לומר
כן כי לא כל העוים נשמדו שהרי (ביהושע י"ג) נזכרו העוים אצל חמשת סרני פלשתים ושם י"א משמע
שישבו בחוף דרומי לים האמצעי עד עזה הנקראת גאזא ולא כלם גורשו מכפתורים שהמה יושבי אי קרעטא בד"ק
ודברנו ענין זה באריכות (בבראשית י' י"ד) ועל חצרים כתבנו שם (כ"ה ט"ז). ומזכיר הכתוב כאן העוים
להשלים מה שספר כאן על העמים ואחר מאמר המוסגר הזה שנכנס בתוך דברי הש"ית בא לגמור דבריו
יתברך קומו סעו וכו': (כד) החל רש, אחר ששלחנו מלאכים לקמן כ"ו וגו' ואחר שלא אבה סיחון
העבירנו לקמן ל' אמר ז' אלי החל רש ומזה הטעם אמר ג"כ אלי ראה החילותי לקמן ל"א: (כו) קדמות,
נקרא כן לפי שהוא בקצה מזרחי והיינו קדמה וגם עיר בשם קדמות מצאנו ביהושע י"ג י"ח: (כז) בדרך
בדרך, כמו יום יום והענין תמיד על הדרך מבלי נטות ימין או שמאל: (כט) כאשר עשו לי בני
עשו, מה נאמר על הפסוק הזה הלא מצאנו שמלך אדום אמר לא תעבור בי? ואולם כבר בארנו שדקדק
הכתוב לומר בני עשו היושבים בשעיר שבני עשו הנקראים אדום ישבו בנגב הארץ בגבול האורתים השם
אל הארץ ושעיר הוא הנקרא כעת גבלא או דשעבעל והוא בצפון ארץ אדום שנמשך עד וואדי־אל־אחסא
ובספרי הכותים נאמר בני עשו היושבים בגבלה ואולם אין להחליף גבלה עם גבל ועמון הנאמר (בתהלים
פ"ג ח') שזה על פני עמון במזרח ונקרא עד היום הזה בגל — ומה שאמר והמואבים היושבים בער
ולקמן כ"ג אמר ע"ד אשר לא קדמו אתכם אדבר לקמן כ"ג: (לא) החל רש, כפל הענין לפי שהם
היתה הכונה מתחלה לרשת את הארץ ממזרח הירדן: (לב) ואמץ, לדעת החכם מה' יוסף פירשט נגזר
לשון אמן כטעם אמן חד וקשה וענין אמון הלב בכאן כמו ואני אקשה את לב פרעה ושם באריכות:
(לג) יהצה, בארנו בבמדבר שהוא בקצה גבול מואב והאמורי: (לד) מתם, ר"ל מתים וידוע שקאי על
בני אדם שהמה בני תמותה כמו שיאמר הלועז דיא שטערבליכען ובאמנו מלת מת שהוא נגזר מן תרת
נהבלעת הרים כמו בת מן בנת בכל הלשונות ממש אך ברפיון ההברה או ב"רים מלא כמו הרע בשפת
הודו הקדומה שהוראתו מת ומבעי הוא בן אדם וכן mors, mortalis ברומית וכן μορτος וגם βροτος
ביונית וכן בגרמנית מארד ומזה הלשון מתי מלחמה מתי מספר וי"א שעיקר מתם שהוא נגזר
מתח לפי מי שיגוע וימות כל איבריו נמתחים: (לו) מערער, זאת העיר בגבול ארץ מואב היתה ותחבה
נמצאו חרבות בשם ארעיר עד היום הזה ושרש ערער הוראתו ערום ועריה ומורה על העני והאביון כמו
ופנה אל תפלת הערער תהלי' ק"ב וכן כערער בערבה ירמי' י"ז ומזה ערי ערער ישעי' י"ז ב' שאמר
שם עזובות ערי ערער, ואינו ארער הנזכר כאן אלא פי' כמו חרבות שהן ערומות ואין אדם מותב
שנחרבו בידי אויב והחכם געזעניוס בפירושו לס' ישעי' וכן באוצר המלים שלו (בערך עיר) כתב שהן

ערים השייכות לערוער וכן כתב בערך עזז ואולם אינו כן כי לא היתה ערוער בירה או עיר מלוכה או מדינה שיאמר ממנה ערי ערער והחכם הנ"ל חזר בעצמו מדעתו זאת בערך ערוער ויש עוד עיר ערוער לפונית לרבת בני עמון (יהושע י"ב כ"ה) והיא יושבת על נחל יבוק הנקרא ג"כ נחל גד והספר שערוער הנאמר במדבר ל"ב הוא ערוער הנאמר' ביהושע שם ועוד ערוער היתה בגבול יהודה (שמואל א' ל' כ"ח): והעיר אשר בנחל, אין לפרש והערים האחרות שהיו שם על הנחל כמו שחשב רקזענמיללער אלא בנחל ממש שבתוך הנחל היהה עיר בנויה וכן כתוב לסדי' יהושע' י"ג ט' והעיר אשר בתוך הנחל עי' ג"כ לקרן ב' ע"ז וביהוש' י"ג ג': כל יד נחל יבוק, כתבנו שיש ליבוק ב' לשונות ויד נחל יבוק הנאמר כאן הוא ההולך מנגב מזרחי לצפון מערבי והוא גבול בני עמון: (לב) אשר צוה, לשון צוה נופל בין על מלות עשה בין על מלות ל"ת וכן ויצו ד' אלהים על האדם בבראשי' ב' וא"כ פירושו כאן וכל אשר אסר לנו ד' אלהינו.

ג (א) ונפן ונעל דרך הבשן, המסעות דרך הבשן באורנו בס' במדבר: (ג) השאיר, תמו' השאיר בפתח. הפ"א וזה נראה מפשוטי של כתוב ויש נדחקו לפרש בענבר שלא לצורך: שריד, פליט בערבית: (ד) חבל, עיקר הוראתו קשירה ולכן יתר או עבות נקראו חבל וגם שטח הארץ שמודדים אותו ביתרים נקרא כך על שם המדה כמו שיאמר אצלנו איין יאָך פֿעלדעם ג"כ ע"ש המדה: ארגוב, עיר שהיתה עוד בימי השנית למגינס בשם ארקב ועוד היום יש הר במדינה הזאת ואדקוב שמו: (ה) פרזי, פרז כרעו פרש עניני שטוח ומישור או שהוא פרשת דרכים או שהוא מישור המשפט כמו שמצאנו שהשופט נקרא פרז כמו ראש פרזו וכן כל מחוז המתפשט והוא במישור נקרא פרז וזה ערי הפרזי ר"ל ערי המישור בהפך אל עיר הבירה שהיתה תמיד בהר וכן מתנגד לערים בצורות כי ערי הפרזי בלי חומה הנה ומתפשטים סביב סביב וכן בערבית פרז יורה על המחוז ומענין פרישה ומתוך נקרא ג"כ המתכת ברזל או פרזל: (ו) ונחרם, ענין החרם באורנו בויקרא כ"ז כ"ח: (ח) חרמון, מארנון עד חרמון זה כל השטח המתפשט מנגב ועד לצפון בצד מזרח הארץ וחרמון הוא ההר הגדול שבין ההרים הנקראים בעת אנטי־ליבאנאן וביהושע י"א י"ז נאמר ועד בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר חרמון ולהבין את זה צריך שנדע כי לספרי הלבנון האלה יש ב' ענפים הא' יורד אל ים האמצעי ונקרא דשעבל — לבת והב' לנגב הארץ ונקרא דשעבל — עשייך ובמקום פרוד הענפים האלה הוא הר חרמון שממנו תוצאות ההרים ונקרא בתרגומים טור תלגא ר"ל הר השלג וכן יקראו לו הערביים ויש לו הרבה שמות חרמון שריון, שניר ושיאון לקמ' ד' מ"ח ובס' במדבר ל"ג ז' נקרא הר ההר (ואין זה ההר שמת בו אהרן) וחרמון הוראתו הר גבוה ובד"ה א' ה' נאמר שניר וחרמון אפשר שפירושו ושניר שהוא חרמון כמו שאמר לעיל ושכם וכו' ובגיבס שר"ל הוא גבעון (א' ל"ט) וכן בשיר השירים ד' ח' או שנקרא חלק אחד שניר ושיא הצד שפונה לצד האמורי ולכן האמורי יקראו את הכל בשם החלק הנוטה לארצם וחלק אחר נקרא שריון והוא הפונה לצד הצידונים ובשם זה יקראו לו אלה ובזה יפרשו הכתובים היטב על נכון ושריון הוראתו מגן ולנה כי הוא מחסה מפני האויבים הבאים להלחם כמו שיושבי ארץ תבנעזיה קראו לשר עתרקאם שהוא לשון מגן ביונית וכן בעגנום הוראתו לנה בגרמנית הישנה *) וכן שם הר אחד שם ושניר או שהוא ג"כ ענין מגן או שהיינו לנור לפי שהמים יזובו ממנו: (י) סלכה, לא נזכרה עוד במקרא ואולם עוד יש העיר הזאת בשם שאלקאט כמ' מילין מבלרה (בָּסטרה): (יא) מיתר הרפאים, יש לי הרחבת דברים בענין הרפאים שנמצאו בתנ"ך ואולם אין כאן המקום להאריך בזה ואודיע רק מה ששייך להבנת הכתובים הנה בבראשית י"ד ה' נאמר ויכו את הרפאים בעשתרות קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים ואת החרי בהררם שעיר וכו' הנה מצאנו הרפאים בעשתרות קרנים והוא בבשן כאשר באורנו לעיל א' ד' וכן משמע ביהושע י"ב ל"א וכיון שאמר כאן שעוג נשאר מיתר הרפאים משמע שרפאים נקראו עוד עמים אחרים ולעיל ב' י' וכ' ראינו שגם האימים והענקים והזמזמים נקראו רפאים; ומתוך כך נראה לסדי' שכל אלה העמים נקראו רפאים בכלל ובני בשן בפרט בשם זה יקראו הרי שרפאים הוא שם כולל כמו גוים והוא ג"כ נופל על עם אחד בפרט והנה כדלעומר הכה את כל העמים האלה הרי שהיו תחת ממשלתו מואב שבו ישבו האימים, ובשן שהיינו הרפאים ושעיר שבו ישבו החרים וארץ אמורי ועמלק וזה כל בבול נגב של א"י: והחרים, בלתי ספק יושבי מערות היו כאשר באורנו לעיל והענקים גם המה יקראו בשם רפאים בפרט שהרי אמר רפאים יחשבו אף הם כענקים משמע שהענקים נקראו רפאים כמו בשן והענקים המה ישבו בחברון ונקראו ג"כ נפילים במדבר י"ג ל"ב ואם נחקור על הוראת מלת רפאים ונפילים אמת מצאנו שהיה איש ששמו רפה בשמואל ב' כ"ט ע"' ובד"ה א' כ' ד' כ"ו ח' כאשר הענקים המה ילידי הענק ואולם מה זה רפא או רפה? ומה זה נפלים? — כל העמים האלה בעלי קומה, אנשי מלחמה, לוכדי מבצרות אנשי השם וכן יורו שמותם אישים מזמים ענקים — ונפלים יתרגמו בשם גבלא ולכן יאמרו

---

*) והחכם המופלג מ"הו יש"ר נרו העירונו שגם בלשון אשכנז נקרא ההר בערב מן הפועל בערגען שענינו מחסה וזה הפועל עצמו נגזר משורש פרק בל"הק כמו ויפרקנו מצרנו (תהלים קל' כ"ד) שפירושו הצלה ופדות כמו בארמית וחטיך בצדקה פרק (דניאל ד' כ"ד) עכ"ל החכם הנ"ל ואולם כפי הנראה משמע שרש פרק בתנ"ך כמו ופרקת עולו, או כרעו פרך הוא ענין שבירה וההוצאה מן הענין והסך למלת בערבען באשכנז שהוא לשון כסוי הפך ההוצאה ודומים רק בענין ההצלה לפי שהמציל מכף האויב הוא על ב' פנים או שיוליא מעבדות לחרות וזה ענין פרק בל"הק או שיכסה על מעמד שהרות בל ישחת מן האויב וזה ענין בערבען באשכנזית ובערבען בעברית יאמר חופף כמו חופף עליו כל היום.

שמדקדקים שזה נגזר מן נפל וטעמו מפילי העמים שמפילים כל יושבי חלד תחת רגלם ויש שפירשוהו מלשון ערב שהם יורה נפל על התרוממות והשגבה ויש שפירשוהו מלשון פלא שהיו הנפלאים והחכם פירסט שהאילו מלשון פאל, בול, בעל, פיל, פול שכלם ענין הממשלה וכל זה אינו נראה; לדברי רש"י בבראשית מלשון נפל שנפלו מן השמים ונקראו כך אלה העמים לפי שהיתה אצל כל העמים הקדומים קבלת שוא ושבל שנלחמו כל אלה בעלי קומה עם תושבי שמים ונפלו משם ארצה ועיי' מה שכתבנו ע"ז בבראשית ו' ה' (והחכם בעזעניום לא ידע שקדמו בזה רש"י) ומלת רפאים הונח במקרא ג"כ על יורדי שאול ושוכני בתחתית הארץ כי כן תחשבתם אז כי כל המתים בקרב הארץ ישכונו כאשר באמרו מלת שאול בעצמו מלשון שעול כמו השעלע חונד העללע אללנו ובתרגומים רפאים במלת גברין יתרגמו והרב סעדי' ז"ל חזקים ור"א בני הרעה בהפך אל בני אלהים שנאמר בבראשית ו' ומיכאעלים כתב לפי ששוכני מערות היו העמים לכן נקראו רפאים שהיינו שוכני שאול ובעזעניום אמר שיורדי שחת נקראו רפאים מלשון רפה כמו שנאמר גם אתה חלית כמונו וא"כ רפאים כענין חלשים, אבל מה יעשה לעמים שנקראו רפאים שהמה חזקים היו? ולכן נראה לי כדברי החכ' פירסט שרפאים כמו עלאים פתאים ועיקר השרש רפה, וערף ורפרף יורה על תנועת המפחד ובעל מורא והיינו רעדה ופלצות ומזה הלשון הושאל על הרפה שהוא ירא מפני החזק או שאין לו מעמד איתן ומזה הושאל ג"כ על הערב לפי שגילוי שהם ירפרפו בעת בואם וכן לשון ערפל ומלשון לר ואפך בעריפים הושאל שם רפאים על שוכנים בשאול ורפאים שם הגוים מלשון זה ג"כ, שמרעידים ומרעישים את העולם וכן ידוע אלוף הרל"ם בנר"ן בלשונות הקדם כמו שני אחרי וכדומה ולכן נראה לי כי תמורת ערפל יאמר ג"כ ענפל והוא מה שיקרא הלועז נעבעל ביונית νεφέλη וברומית nubes ומזה שם נפילים כלומר אנשי ערפל או ענפל ואם תרצה לדעת מדוע יקראו הנפילים אנשי ערפל או רפאים צריך שתחקור מדוע בכל יושבי חלד אשר עורם לבן תמלא הספור שנשתנה בעמים שונים ולעתים שונים כי היו מלפנים אנשים בעלי קומה שבאו מצפון הארץ ומארץ החשך, ותארם חשך מראות, ונלחמו עם בני האור ונקראו אלה בעלי הקומה ניעבעלונגען מנעבעלהיים וניפעלהיים אצל הגרמנים ואצל היונים טיטאנען שהיו בני ערעבאס ר"ל בני ערב ולילה ואצל אנשי הודו באו מארץ האפלה שהוא עמק רפאים ואצל הלידונים היו הכבירים אשר באו מארץ חשך ועלטה וכל אלה נלחמו עם בני האור והיום, כן מספרים כל העמים אשר עורם לבן, ובהפך תמצא אצל הגוים אשר חשך תוארם באמעריקא שיספרו כי נבא להם נביא אחד מימי אבותם כי יגורשו מבני האור והיום, אם יצאו חוץ לגבולם ואם תחקור עוד ע"ז שכל העמים יאמרו כי בעלי הקומה הם אשר מארץ עלטה וערפל באו או שיהיו שמם נפילים או רפאים או ניעבעלונגען או בני ערעבאס או בני ארץ הצפונה על כלם יעידו כי באו מתחת לארץ ושם ירדו לשחת ואם תבין את כל זה אז יעורר לך פס' אשר יבואו בני אלהים על בנות האדם ותדע ג"כ מדוע נשארו בנגב לארץ ישראל על ההרים הרמים כמה עמים אשר עליהם אומר הכתוב גם הם מיתר הרפאים, או רפאים יחשבו גם המה כענקים, ועוד רמזים לכך נתתי (בבראשית סי' ו') כי כבר יצאתי מחוץ לגדר הפירוש. וכל הפסוק בכאן בא רק לומר לך, כי עוג ברח ויבריח את כל אוצרותיו לרבת בני עמון או שנלחם פעם א' בעמון והעמונים לקחו ערשו: וערש. י"א שהוא ארונו שהושם בו בשעת מיתתו ואולם לפי פשוטו הוא המטה ששכב בה וכן מצאתו בזמן הזה, באדצותם מטות ברזל, בנויות כמה אמות וקרשים מכל צד וצד עד שנראתה המטה כתבה ויש עושים אותן מאבני שיש וערש עניינו אהל כי היה להם כאהל מעל למטה יריעות נמתחות: רבת בני עמון, אצל היונים ראבאטאמאן ממש כבעברית והיא שנקראת פילאדעלפיא ע"ש תלמי פילאדעלפי המלך רזעטצען ובורקהארט מצאו חרבות מתנה על שפת נחל מאעט-עמון ההולך אל נהר יבק: אמת איש, אם הזרוע או זרוע התחתון והושאל למדה שמודדין בה לארך ולרחב ואם נאמר כדעת הראב"ע שאמת איש היינו אמת אדם ולא אמת עוג לא היה עוג גדול כל כך וראינו גדולים כמוהו בזמנינו*): (יד) הגשורי והמעכתי, היו יושבים בקצה צפוני לא"י (ועיין ביהושע י"ב י"ב) ובני ישראל לא נלחמו עם גשור כמשמע מיהושע שם ואולם גשור וארם לקחו כל חות יאיר מבני ישראל (בד"ה א' ב' כ"ג) ובני יאיר שהיו אחרי תולע השופט בישראל לכדו ל' עירים מארם ולא מגשור ואם תסכים היטב למה שכתבתי (בס' במדבר ל"ב מ"א) כי בני ישראל השלימו עם גשור עוד בימי דוד שהרי אשת דוד מעכה בת תלמי מלך גשור היתה כמו שידענו (משמואל ב' ג' ג') וכן ישב שם אבשלום עם תלמי מלך גשור ג' שנים ונקרא גשור על שם המעבר או גשור שהיה בין חרמון לים כנרת ונקרא גשור בני יעקב עד היום הזה בנוי מאבני באזאלט ועוד בורקהארט ראה אותו שם קרוב למעכה מצפון לבשן אל נהר ירדן: ומעכתי, בתרגומים בשם אפיקירוס יתרגמוהו ולדעתם היא העיר שנקראת עפיקאירא ואולם אינו כן, כי העיר הזאת היא מעבר לירדן לצד מערב ומעכה קרוב לגשור היתה: אותם, שב על חות יאיר: עד היום הזה, אפשר שאמר כן לפי שהרפאים היו שם ואעפ"כ יכלו בני ישראל לעמוד מפניהם ולקרוא את עריהם בלי חלוף השמות כמו שאמרתי לעיל שמזכיר העמים האחרים לחזק את לב בני ישראל לבלתי יראו ואולם יותר נראה לי שעד היום הזה הוא לשון שרגיל בו הכתוב לומר כן אף אם אינו זמן רב ועיין מזה מה שנכתוב (לקמן י"א ד'): (טז) הגלעד, כי גלעד בצפון-לארץ ההוא יעיר אשר בתוך הנחל שממנה דבר (לעיל ב' ל"ו) היא בקצה גבול דרומי: (יז) כנרת, במזרח הארץ בבוא הירדן ממי מרום נופל אל ים כנרת ואמרו שתבניתו שדומה לכנור נקרא כך ובתלמוד גינוסר וכן נקרא אצל היונים ועוד נקרא ים טבריה או אמי טבריה על שם העיר טבריה אשר בנה אותה הורדס לכבוד הקיסר טיבעריוס: וים הערבה, הוא ים המלח ונקרא ערבה על שם ערבות מואב שאצל גבולם הוא ים הערבה: אשדות, כמו אשדות כבר באהנה בס' במדבר:

*) בשנת תקכ"ג היה ענק אחד באשכנז ושמו בעכנאהר ביללג והוא כח' אמות איש בגסד. וא"ל גם לו ראוי ערש כט' אמות ארכו. כי הערש ארוך מהשוכב בו:

פרשת ואתחנן

(כד) אתה החלות, כנגד מה שאמר הש"י ראה החלותי תת אמר אתה החלות להראות את גדלך: אשר מי אל, או שאל פירשו בכאן כמו כח כי לשון אל עיקר הוראתו כח ואמר אתה הכח הגדול שבכחות ונשגב ונעלה מכלם או שלשון מי אל כמו אין אל מא' אשר כאן כמו והתפלה אשר אמר בבראשית ל"א ו' ר"ל כי אין: (כה) את הארץ הטובה, כי ידוע שארץ פוריה היא מעבר לירדן כגן נטע אלהים: ההר הטוב הזה, כפי פשוטו ארץ הרים ובקעות (איין געבירגסלאנד) כי זה מעלה יתרה לארץ אם יש בו הרים או ההר הטוב הזה שהוא הלבנון וויו דוהלבנון לתוספות באור כמו שפירשנו (לעיל א' ל"ט) ורבים כמוהו וחז"ל דרשו: (כו) ויתעבר, שרש עבר מורה על היוצא חוץ לגדרו וכן הכועס יוצא ממזג השוה ויאמר חרון אף להש"י כאשר הרבה פעמים דברה התורה כלשון בני אדם: (כז) עלה ראש הפסגה, כל ההרים שם נקראו הר העברים בכלל ובתוכם אחד הנקרא פסגה וראש הר הפסגה הזה נקרא נבו ובזה יותרו כל הספקות מה שאמר פעם אחד שבהר העברים מת משה ופה אמר שיעלה ראש הפסגה ובסוף דברים שעלה על הר נבו: (כט) בגיא, הארץ שהיתה תחת ממשלת מואב וסיחון מלך האמורי לקחה ממנו ושם תחת אשדות הפסגה ישבו בני ישראל קודם ולאחר מלחמת סיחון עם ישראל:

ד (א) וירשתם, אמר הרא"בע ז"ל בעבור שנח ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו נשבר העי"ן ואפס על משקלו ע"כ. ודעתו בזה כי הרי"ש שהיא עין הפעל. ניקוד בחירק שהוא הנקרא בלשון ישמעאל שבר והוי"ו ב"כ בחירק והיו"ד נח נסתר אחריו ואולם מה שנקוד הרי"ש בחירק הוא שלא כדין ולא מצאנו לו עוד רעו במקרא כן נראה לפרש דעתו: (ב) לא תסיפו, שלא ישלוט אדם כרצונו במצות השם: (ג) עיניכם הראות, כמו אותה אתם מבקשים ושמוש זמן הוה מצאנו לפעמים במקרא: (יא) עד לב השמים, או באמצע כנגד הרואים או כמו אל תוך הענן: (יד) ותמונה אינכם רואים, הזהיר בכאן על לא תעשה תבנית אשר יפרש עוד באר היטב בפרטי הדינים ובגלל יטעו ממעמד הר סיני אמר בכאן ותמונה אינכם רואים: (טז) פסל, בענין זה נזכרו כאן ד' שמות פסל, תבנית, תמונה, וסמל והענין כך הוא: שם פסל יורה על כל צורה הנפסלת מן חומר עץ או אבן ואמר בכלל לא תעשון לכם פסל ר"ל לא תפסלו לכם צורה מן עץ או אבן וכדומה ומוטעם מלת פסל בספחא· ופסל בין שדומה ליקום מיקומי תבל בין שהוא צורה הנולדת בכח הדמיון יקראו פסל כי נפסל הוא ואולם תבנית ענינו כמו דמות ונקרא כך הפסל על דמיונו עם הדבר שנדמה לו וזה תבנית זכר או נקבה תבנית בהמה עוף ורמש ודגה עד פסוק י"ט ולכן יאמר מן פסל פסילי אלהיהם כי לפעמים אליליהם לא היו דומים בצורתם לחיה או לבהמה אלא צורה היתה כפי אשר העלו במחשבתם ולא אמר על כן תבנית אלהיהם ואולם מצאנו תבנית יד אדם (יחזקאל י') תבנית המשכן ובל"א אאבדעלל ותמונה שרשו מון או מין והוראת שרש זה בלשונות בני קדם הבינון או מחשבה וכן עמן[?] בירנית memini ברומית והושאל על הציור כמו שלשון ציר עלמה נגזרה מן יצר שהוראתו מחשבה ולכן מלת תמונה הושם על כל רושם וציור ונבדל בזה מן תבנית שתבנית הוא דומה ממש לדבר אשר נדמה לו לא כן תמונה שהוא רק רושם תארי הדבר ד"מ מי שמצייר אריה כמו שהוא יש לו תבנית אריה אבל מי שיכתוב מלת אריה הנה האותיות האלה הנה רושם שמורה על החיה הזאת והוא תמונה ובתמונות שיצייר רק ראשי תארי הדבר כתבו במצרים על האבנים (היערגליפען) ולכן נאמר תמונת ה' אף כי לא נסיבהו[?] בחושים כי אם בשכל וכן ותמונה לנגד עיני (איוב ד') וכן אמר על אדון הנביאים ותמונת השם יביט ר"ל ישיג תאריו. ודע כי ג' מיני פסילים היו לעמים הקדומים הא' תבניות שאלבו מעץ או אבן ממש דיוקנות חיים או בהמה בין שישנו בארץ בין שהעלו על רעיוניהם והיו משתחוים לו ופסל כזה נקרא תבנית והב' היה להם עוד פסל אחר הנקרא פסל תמונה כמו שאמר (לקמן כ"ה) פסל תמונת כל וזה שלא היו מציירים הדבר ממש כי אם תאריו ד"מ שעבדו לשמש או לירח ויחסו אליהם תארים כפי תורתם הבל רבות והתוארים האלו ניכרו בתמונת אצירים או בתמונת זהב וזה הנקרא תמונה או פסל תמונה — וסמל היינו סימן ורושם ובחלוף הלמ"ד עם הנו"ן והוראתו על הדברים המצוירים ע"י תמונה ד"מ, השמש הוא סמל כי רק בסימן ורושם נצייר אלם וזה פירוש הפסוק כאן אמר: ועשיתם לכם פסל, שמוטעם בספחא והוא כללי לתבנית ולתמונה וכולל הכל וכאן הונח על מין ראשון מע"א הנקרא תבנית: תמונת כל סמל, הוא מין ב' של ע"א והולך ומפרש מה זה פסל? זה תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וגו' ומה זה תמונת כל סמל? זה ופן תשא עיניך השמימה וכו' והפרטים כך הם תבנית זכר או נקבה כדרך שעבדו בארץ אשור כידוע בהמה ולצפור כדרך שעבדו המצריים כל דגה אצל הפלשתים כן עבדו את הדגון שמש וירח ככל. עובדי הבעל ובפרט הצידונים ולכן נראה שאמר ופרט כל אלה כנגד האומות אשר סביבותם ישבו[?] כדבר בענין זה (לקמן פס' כ"ה) עיין שם: (יט) אשר חלק, הנכון שכן מדרכי הלשון ליחס כל המעשה אל השם בבחינת היותו סבת כל הסבות ועלת כל העלות ואף שנעשה ע"י אמצעים הרבה לפי שהוא יתברך לא הסבית את המעשה בכאו ולכן אשר חלק להם כמו אשר אתיר להם (ועיין לקמן כ"ט כ"ה) בבאורנו: (יט) השמש והירח, כל עובדי ע"א נחלקו לב' כתות הא' אשר יעבדו ליקותי הארץ ונקרא' עבודה זאת פעטישיסמוס והב' אשר יעבדו לצבא השמים ונקרא' זאבעאיסמוס או מלשון לצבא השמים או על שם העמים אשר עבודתם בכך וזאת ע"א שנאסרה בפסוק שלנו ואין זה סותר למה שאמרנו לעיל כי ידוע כי עובדי כו"ת עשו תבניתם ממש אלא תמונות עשו להם שמורים על תאריהם וזה שאמרנו לעיל שמלת תמונה שב על צבא השמים ואולם עובדי יליד האדמה עשו להם בדמותם ממש: (כ) מכור, ר"ל מעבדות וכור כלי שמזקקין בו המתכת והוא עגול וכשלשים אמה קומתו, ושמה בחלי אש מן עץ וברזל יחד ביחד ולהבה עולה נוראה בערה ומזה נשאל לעבדות ולעבדת פרך: (כה) והשחתם ועשיתם פסל, אלא טעות של עובדי האלילים יהוא[?] על זה הדרך. בתחלה השתדלו לעשות צורת בח הכחות, לפי שהעליון נשגב מכל רעיון ונעלם

אבל אוה רצו לאמר רק זכרון ורושם התורה על אלהותו ואחר זמן אם הבנים אשר נולדו להם יאבדו גם אל הצורה ההיא בעצמה ויחשבו כי היא הש"ית עליו יהיו עובדים כבוד לאותה הצורה כיון שראו כן באבותיהם ואחר זמן מה כאשר באו בניהם אחריהם נשתחו עוד יותר ויחשבו שאלה הצורות הנה אלוהות ממש והשתחוו לו. אמת שחוקרי קורות העתים אינם יודעים עדיין אם עבודת האלילים נתיחה כי השחית הבשר את דרכו וסרו מעל דרך הישר באופן שאמרנו או אם שהיו תועי' עד שקרבנו הש"ית לעבודתו ואולם אבל כל העמים הידועים לנו היתה העבודה על דרך הא' שנשתתו לאחר זמן כי כן מצאנו אצל היונים והרומים והפרסיים והמצריים ואנשי הינא כי רבו אליליהם במשך הזמן ובימים הקדומים היתה להם רק אלוהות אחת כמו לערבואנע עקרנו, אאטוס, עיין שמאהר, וכן באהרן הודו וזה מה שאמר פה הכתוב לאחר שהזהיר לעיל שלא ראו כל תמונה בהר זולתי קול היו שומעים ואמר כי תוליד בנים וכו' והשחתם ועשיתם פסל שהוא רק תמונת כל והיינו כמו שאמרנו לעיל שהתמונה הוא רושם וסימן לדבר אע'פי שתחשבו שזה לעבודת הבורא היחיד והמיוחד ואתם לא תעשו כבוד לתמונה ההיא כ"א תהיה לכם רושם התורה על השם ותבדך גם בזה העשון הרע בעיני ה' להכעיסו כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ וכו' עד פ' כ"ח וא"כ ועבדתם (בעבודה בתורה) שם אלהים אחרים מעשה ידי אדם עץ ואבן וא"כ נותן פה רק הטעם למה אשר אפילו תמונה ולאו דוקא תבנית וזה מה שאמר ג"כ בעשרת הדברות לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ר"ל לא תעבדו אלהים אחרים אבל גם לא תעשה לך פסל כל תמונה אפילו לצורך אחר כי לא תשתחוה להם ואלו הדברות אנכי ולא יהיה לך אחת כי מי שמאמין באנכי ה' אלהיך לא יהיה לו אלהים אחרים והב' לא תעשה לך פסל והג' לא תשא וכו' ועיין ג"כ מה שכתבנו בפסוק ואבן משכית וכו' בויקרא: (ל) בצר לך, בהיות צר לך כגו כאשר צר לכם (בשופטים י"א ז'): (לז) בזרעו אחריו, יש ספרים שכתוב בהם בזרעם אחריהם ואולם הפשר ששב על אחד מהאבות והוא אברהם אבינו כמו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו': בפניו, א"ת במימריה וכן קצת האחרונים שתרגמו בהשגחתו הפרטית וי"א בפניו היינו בעצמו ובכבודו כמו פני ילכו ואולם שם אפשר שיש פירוש אחר: (לג) ובמוראים, בתרגום הע' נעתק המלה הזאת כאלו נגזר משרש ראה כי שם תרגמו בשם חזיון וכן בספרי הכותים ובוואולגאטא ואינו כן: (מג) בצר, כיון שנאמר אחריו במדבר וגם היתה העיר הזאת בשבט ראובן לכן טעה היוסיפון שאמר שזאת הנקראת באסטרא כי העיר הזאת היתה בעבר לירדן ולא במזרח הארץ ובאסטרא ההיא הנקרא' בצרה בתנ"ך היתה עיר גדולה לא כן בצר הנאמר כאן: וראמות, הקדמונים חשבו שזאת העיר כס"ו מילין מרבת בני עמון לפי ששם נמצאה עיר בשם זה והאחרונים נטו מאחריהם ואומרים שהיא הנקראת כעת סאלט ואולם אין להם ראיה נכונה ע"ז (בעזעניוס לו נורקסארט) וראו זה מצאנו עוד כמה טעמים במקרא: בגולן, עוד במאה הששית למנינם היתה עיר גדולה וי"א שהיא הנקראת נויא ויש שם חרבות ועל שמה נקרא כל המחוז ההוא גולנאי כדאיתא (במנחות דף ס' ב') ושם משמע ג"כ שהיתה מנגד קדש נפתלי וגם ביוסיפון כתב שבמזרח לארץ הגליל נקרא כל המחוז גולנאי ועיר הגדולה שבמחוז הזה קרא היוסיפון ג"כ בגלא ואולם יותר חשובה היתה גמלא ועד היום הזה קוראים לכדר הארץ שם דשאלאן ובמערב למחוז יש שם הרים ההולכים עד ים טברי': (מח) שיאון, כמו נשיאון והטעם שהוא הוא מגבעות:

ה (יט) את הדברים האלה, כיון שאמרנו עשרת הדברות בשמות גם דברנו שם על מעשי השינויים שנמצאו בין ג' אופנים של עשרת הדברים לכן יתחיל הקורא לעיין שם. ואלה בפסוק זה נמצאו בספרי הכותים תוספה ארוכה שזייפו מלבם ז"ל: והיה כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני אשר אתה בא שמה לרשתה והקימות לך את התורה הזאת בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה בהר גרזים ושדת אותם בשיד וכו' מה שכתוב (לקמן כ"ז ה' עד פסוק ז') עד אלות לפני ה' אלהיך ולזה מוסיפים עוד ההר ההוא בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלון מורה מול שכם ובמקומו אדבר מזה: ולא יסף, א"א ולא פסק וכן תרגם הסורי ואולם המפורש משמע כדעת הרמ"ד עי' בבאור נתה"ש: (כו) מי יתן, הנכון כדברי הרא"בע שדברה התורה כלשון בני אדם:

ו (ג) ארץ זבת חלב ודבש. בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב לתת לך ארץ זבת חלב ואולם אין צורך לזה כי יתכן שיהיה פי' כמו באהבן ואשר הבי"ת כהרבה פעמים: (ה) מאדך, אוד בערבית הוראתו קשה ומאוד היינו כח ועולם והטעם ידוע: (ט) וכתבתם על מזוות, מצאתי כתוב שהיה המנהג לכתוב דבר מוסר על השערים ועל מזוזות הבית וכן המנהג עוד בימים האלה בקצת המדינות לכתוב על פתחי בתיהם מאמר כולל דבר מוסר ומזה נראה לאדי' כי אין זה דרך משל שאמר וכתבתם כמו שחשבו רבים מספרים מדברי הקבלה ואמרו שכתיבה [illegible] דוקא אלא יהיו תמיד בלבנו דברי התורה ואינו כן כי אם כתיבה ממש וכמו שהשש המנהג בכל ישראל עפ"י קבלת חז"ל ונראה לי שמלת ובשעריך שב על שערי העיר כי ידוע כי בשערים שם ישבו השופטים למשפט וכאשר אמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, ובבתי הדינים כתבו בימים הקדמונים תמיד מאמר אחד השייך לדיני משפטים ואמר הכתוב שאנחנו לא נכתוב רק הפרשה הזאת וזהו שאמר אשר יצוה לידי משפט ישר אם יהגונו במאמר ואהבת את ה' אלהיך וכו'. וכמו שאמר החכם שויתי ה' לנגדי תמיד זה כלל גדול בתורה עכ"ל: (יג) ובשמו תשבע, בתרגום הע' וכן בכמה כתבי יד נתוספה פה מלות ובו תדבקו ואפשר שאלפו זה בפסוק עם מה שכתוב לקמן י' כ': (כה) וצדקה תהיה לנו, כתב הרא"בע ז"ל י"א שמכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו וכו' והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו עכ"ל ואולם הרמב"ם ז"ל בנ"ב לב' כי הצדקה לתת לכל נמצא כפי הראוי לו ומפני זה נקראו כל מעלות המדות צדקה כמו והאמין בה' ויחשבה לו צדקה וכן צדקה תהיה לנו וכן נראה:

ז (א) ונשל, יפה פעם המבאר לנתה"ש על רש"י שהביא פסוק ונשל הברזל דברים י"ט שנה יאח פותח וכאן הוא יוצא ורעו מצאנו בפסוק של נעליך מעל רגליך: הרתי, בגראסית ש"ר ביום השות כרג ד'

את הכרם צרית וכו' נאמרו שם עוד גוים אחרים שלא נזכרו כאן כמו קיני קנזי קדמוני ורפאים ולא זכר כאן לפי שלא היו רק חיזה משפחות עלומות אבל לא גוים עצומים: (ז) החרם תחרם, עיין לקמן בפסוק לא תחיה סי' כ' ל"ח: ואשיריהם. נבאר לקמן פסוק י"ב:

פרשת עקב

(יג) נאמרנו בספ' במדבר שיצהר נגזר מן צהר וכי נקרא שמן האדם כדרך שתירוש הוא יין חדש: ושגר, בערבית יורה ג"כ על הולדה והשלכה: ועשתרות, אמר המבאר לנתה"ם י"א ששם נקבות הצאן ומשרש עשר שמעשרות את בעליהן והצלמים העשויים על צורתן נקראו כך ג"כ עכ"ל ודברים האלה צריכים עוד יתר באור כי לא נמצאו צלמים שנעשו בצורת הצאן ואשר יקראו עשתרת אלא הדבר כן הוא כל עובדי ככבים ומזלות עשו כבוד הרבה לככב הנקרא אצלנו נוגה והאלליאם ווענוס ואמרו עליו שהוא מזל אלומה ומושל על רבוי בנים ופרית הצאן ושיעב כיון כאן הרמב"ע בפירושו שאמר כאן ועשתרות בעל מזל אלומה ובפרט אצל הצידונים עבדו לככב היה גם עשתרת כמו שמצאנו הרבה פעמים בתקרא ונקרא' אלהם בעל שהוא. בצלום ועבודתה היתה ע"י זמה ונעשתה התועבה הזאת לעיני השמש ולא קדשו קדשים וקדשות באמן ויבא או בעל שהוא ככב הנקרא אצלינו צדק הוא ג"כ מזל השולט על העושר ואשתו היא עשתרות כפי תורתם שהוא ונקראת ג"כ אשרה מלשון אושר ואצל הבבליים נקרא' מולדתא מזה הענין או ג"כ מני כמו שבעל יקרא אצלם גד ומזה תבין פירוש שכתוב העורכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך וי"א שבעל הוא השמש ועשתרות הוא הירח או הלבנה והאנכוניאטאן סופר קדמון הצידונים כתב שהדד שהוא יופיטער השל עם עשתרת על הארץ ימים לא כבירים ועשתרת לקחה ראש פר לסימן ממלכתה (זימבאל) או תפני שתורה על אבי לבנה או מטעם רבוי הצאן ומזה תבין לשון עשתרות קרנים וכן נמצאו על המטבעות והתמונות שנמצאו מימים קדמונים ועי' עוד מזה לקמן בפ' לא תטע לך אשרה ועבודת העשתירת היתה מפורסמת בימים ההם וכל העמים השתחוו לה ועשו במות ומזבחות לשמה ושם עשתורת מלשון אסתר שהוא ככב בלשונות בני קדם ונקרא' גם ככב שחם כי הנוגה הוא האחות שבככבים ונראה לי שעיקר הוא עשת שתורה על גילה ותריחם כמו שמצאנו בתרגום עשית (לאטערנע) סוף סוף עשתורת הוא כטעם תולדתי' או תולדת ולכן שונאל' אמלא על נקבות הצאן כמו שיאמר הרומי veneres ותמ' femmellae ויאחכם ר' משה לאנדוי כתב שנגזר מן astera ככבים בלע"ז ונדמו מקנה צאן לככבי השמים בהיותו מספר רב ועצום ואינו כן ויאחכם יש"ר נרו כתב שנגזר מן לשון עשר ואמר לפי שכל הרכוש לא היה בכסף וזהב כמו בימינו כי אם בצאן וכן בלשון רומי נקראו עד היום המטבעות כסף בשם pecunia שנגזר מן pecus שפירושו צאן ובהמה ואולם גם כסף אתנן היה לאם ונתנום שכר מכירה כאברהם שלקח שדה עפרון במחיר כסף וכן וישאלו ממצרים שמות י"ג: (טו) חלי, תוטעם באתנחתא ויאמר שם קנין לכל מיני התחלואים ומדוי מצרים המצריים שם ושמה היוי לרעת ועורון ודבר הוא חולי שנקרא אויפהאנסיאחים כאשר נבאר בפ' כי תבא: (כ) וגם את הצרעה. פירשנו בשמות כ"ג ובא כאן להוסיף טעם שילוח הצרעה להאביד את הנשארים: מעט מעט, פירשנו בשמות שם ויש שחשבו שהצרעה אינה צרעה אמת אלא הוא משל הוא שינוסו מפניך כאלו נגרשו מהצרעה ואולם זה מתנגד לפשוטו של כתוב וגם מצאנו לאחדי' ביהושע כ"ד י"ב שהצרעה צרעה אמת ואין כאן מקום להתפלא כי כבר מצאנו שע"י רמשים ושקצים נגרשו עמים קטנים מארצם ויש ע"י עכברים ידוע מספורי היונים וכן ספרו הפרסיים שנגרש עם אחד ע"י זבובים ממדינה אחת ועי' יותר מזה מה שכתב הה' נאכארע: (כב) לא תוכל, כמו לא תוכל לשתעלם וטעם אי אתה רשאי: (כו) חרם כמהו, תרגומו בויקרא וכן מצאנו שעכן לקח מן החרם ויחרם גם הוא:

ח (ב) למען ענותך לנסותך לדעת. כל נסיון שבתורה כבר פירשנו שלא יורה על העדר הידיעה אלא יתברך תם ושלום כי אם השי' נותן גרם לצדקה ולדיקים ילכו בדרך הישר ורשעים יכשלו בו ועי"ז יכסה האדם את עצמו שלא יאמין שהגיע אל תכלית השלמות ולא יהיה מתגאה ויאמר לי כח ועולם לעשות צדק וישר ולא חסר לי מידי לשלמות הצדיק והוא לא ידע כי אם ישלוט בו יצר הרע שיאמר כצפור אל פח ולכן נותן השי"ת רשות ליצה"ר לנסותו ועי"ז יבא האדם לדעת את עצמו כי דעת נפשו ועצמו הוא הדעה הקשה מכל הדעות: (ג) לא ידעון אבותיך, מכאן ראיה שמן המדבר אינו מין מאכל שנמצא עוד בימינו כי אלו כן היו יודעים אותו אבותיהם ועי' מה שכתבנו מזה בפרשת המן בס' שמות ובמדבר: כי על כל מוצא פי ד', הרבה דרכים להשי"ת להוציא מזון ולא לבד בלחם ויכול לכלכל את האדם אף שלא כדרך הטבע: (ד) לא בלתה, יש אומרים כיון שהיו להם עדרי צאן נושאי צמר אשר בזה תמנם והאנשים שוו בידם כמאמר הכתות ואולם מפשוטו של כתוב משמע שהיה נכח הנס: (ה) ייסר, לא כתרגום הרמ"ד שתרגום ציכטיגעט כי אינו שב על העונש כי אם לשון יסר נופל על חנוך הילדים ג"כ וכן ויסרו למשפט אלוהין יורנו והטעם שהשי"ת הנהיג ונהל והדריך אותם כאב ומורה את יונאו ירבו: (ז) ארץ נחלי מים ר"ל בערך אל ארץ מצרים שארץ מצרים היה צולי הנילוס בתוכו, וארץ ישראל גם תהומות כמי מרום וכנרת וים המלח, ונחלי מים כירדן ויבק ונחל ארנון וזרד וקדרון ונחל כרית וקישון ועוד מעינות קטנות יוצאות מהרי הלבנון: (ח) חטה ושעורה. כי תכרו לתירס מלך בר: וגפן, שזה לא יצמח במצרים ורק מעט זעיר שם ושם ואולם ארץ ישראל מבורכת היא בגפני היין: (ט) מסכנות, הוא לשון דלות ועניות ודומה למלה זאת mespuin בצרפית: אבניה ברזל, אבניה אבנים ממש כי יש מין אבן שם שנקרא אלפען קאלק שיין ובתוכו חלקי ברזל ונחשת ואולם עוד מהרי לבנון ברזל יחצבו, וסמוך לעיר חצבון הנקרא' בעת אלעספה נמצאו גורות נחשת עי' מה שכתב האכם דעלא במדע מזה: (טו) ועקרב, י"א מין נחש

פיס לו ח' עיניס וח' רגליס וחס סחור ולגנו כרומח וגו יפיל חרס ונקרח בחזליסק, וי"ח סמוח הנקרח סקחרפיחן:

ט (ד) **ובראשנת**, חינו מחובר עס בלנקתי הביחני כי חינו מדברי העס כי חס מדברי מסה כמוכח ממלח מפניך ויתורגס לפי זה: ספריך ניכט חונ חייגעס פערדיענסטעס וועגען ח. ג. וו. דח דחך נור דער רוחחינקייט דיעזער פֿחלקער וועגען דער עווינע דיין גחטט זיח פֿחר דיר הערטריבט: (יד) **הרף ממני**, חנח בעותך מן קדמי כן ת"ח והרב סעדי' תרגס לחסך חס תרפינה ידך מלנקס רחמיס עליהס, רגע חכלס: (כא) **ואת חטאתכם**, מעסה בעחתכס וזה מדרכי המליצה לסמן דבר בסס כנתו ונקרח דרך המליצה כזה מעטחנימיע:

י (ג) י"ח סעיקר הספר' מתחיל מפסוק יו"ד וחנכי עמדתי בהר והפסוקים מפסוק ו' עד פסוק יו"ד סלח במקומס נכתבו ולי נרחה סהמסך הכתובים כן הוח ע"ד כלל ופרט כי הרי בסימן הקודס ט' עד כ"ג הזכיר חטח העגל וחמר עוד בדרך כלל בפסוק כ"ג ובתבערה ובמסה ובקברות התחוה מקליפים הייתס וכן ובעלות ד' חתכס מקדס ברנע וח"כ הזכיר כל החטחים ע"ד כלל מלבד חטח הנועדים בעדת קרח וחטח ישראל סחמרו חתס המתס חת עס ד' ססס נעסה הנס ספרח מטה חהרן ויגמול סקדיה וחחר סהזכיס בכלל כל חטחי ישראל סב לדבר בפסוק כ"ה במעסה העגל סהתפלל חרבעים יוס ועל תפלתו חמר הסי"ת י' ח' עד פסוק ב' פסל לך סני לוחות החבניס וכו' והוח עסה כן וזה מספר עד פסוק ו' בסימן זה ובוחר בפסוק יו"ד סנענה לו הסי"ת ובינתיים מפליס ספור המסעות בפרט כיון סכבר חמר לעיל בפרט ובתבערה וכו' מקליפים הייתס ומזכיר מיתת חהרן כיון סלח ספר עוד חטח ישראל על מי מריבת קדס ובפסוק ח' מפליס בעת ההיח הבדיל ד' חת סבט לוי סחינו קחי על הפרסת הלויס חחר חטח העגל חלח על פרסוס רלון הסס בבחינת הלויס חסר נעסה חחר מעסה קרח סחמר סס והזר הקרב יומת ורחו בני ישראל ספרח מטה לוי וסס נחמרה המלוה לח יהיה ללוי חלק ונחלה מיד חחר נס מטה חהרן ונחמרה ונסנית הבדלת הלויס לסרת בקדס וחלף עבודתס חסר לכס ולח רלה להזכיר חטח קרח מתוך ענוות רוחו כי החטח ההוח לח הביע חל הסי"ת לבד כי חס גס חל מסה וחהרן וחינו מספרו כ"ח ברמזיס ע"י בעת ההוח הבדיל ד' חת סבט לוי וע"י כן יזכרו בנס מטה חהרן וחטח קרח ועסה כל זה סלח יהיה נרחה כחלו חדון הנביחיס מתפחר וסמח במפלת חויביו כי ענו מכל החדס היה וחולס ההלניס הספוריס מכניס רמזיס החלה ולקמן י"ח ר' מזכיר רק דתן וחבירס ולח קרח ע"ס בבחור נתה"ס וע"ד המסעות כבר בחרנו במחמר חלה מסעי בסוף ס' במדבר כי חין כחן סוס סתירה ובספרי הכותיס נחמר כחן: ובני ישראל נסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן, מסס נסחו ויחנו הבדבדה, מסס נסעו ויחנו ביטבתה חרץ נחלי מיס, מסס מסס נסעו ויחנו בעברנה נסעו ויחנו בעליון גבר' מסם נסעו ויחנו במדבר לן הוח קדס, ומסס נסעו ויחנו בהר ההר וימת סס חהרן עכ"ל וחולס חין לורך לזה סכבר פירסנו סמוסרה זה הר ההר: (יד) **שמי השמים**, בחרנו בברחסית ח' ח' ססס סמיס מורה על העליוניס בלסונות בני קדס כי סרס סמה הורחתו עליון וח"כ סמי סמיס כמו מלך מלכי מלכיס עבד עבדיס וטעמו עליוני העליוניס: (טז) **ערלת לבבכם**, הפסוט כמו סחנחנו חומריס דיח רינדע דעס הערלענס וטעמו כי קלפת החולת מבדלת ללב סלח יוכלו ליכנס לתוכו דברי מוסר: (יט) **כי גרים הייתם**, כי מי סידע חת נפס המדוכח ירחס יותר עליו ודומה לזה חמר מסורר רומי Non ignara mali miseris succurere disco (Virg. 1, 630) ר"ל חביוניס להוסיע למדתי כי לחלס ידעתי:

יא (ב) **עד היום הזה**, הסיפח מי סנטבע ביס ונסקע לח יקוס לחייס חחרי מותו? לכן י"ח ססב לסוסיו ולרכבו סחבדו עד הנס בסנת החרבעיס נכרת בס יד ד' כי נסחרה מלריס ממלכה ספלה בלי סוס ורכב וחולס זה דוחק לומר סלח הקימו להס חיל חחר במלריס תחת החיל חסר נסקע ביס סוף ולכן נרחה לי סזה מדרכי התורה לומר על דבר הנעסה בלי חלוף לסון עד היוס הזה חף סלח ללורך וסטעס ויחבדס ומי יסיבס עד החט זיח חוכוויעדערבריגגליך פֿערניכֿטעט וכן לעיל ב' י"ד חומר: יחיר בן מנסה וכו' ויקרח חותס על סמו חת הבסן חות יחיר עד היוס הזה וקסה ב"כ חיך סייך לסון עד היוס הזה סלח בחותו סנה בסנת החרבעיס היה המעסה חלח יתורגס דיח סטעדטע ווחורדען חונפֿערבריכֿליך חות יחיר גענחנט וכן יקרחן בלי סינוי הסס, וכמו סבחרנו למעלה בפסוק הזה ועי' עוד לקמן כ"ט ב'; **אשר ברגליהם**, בתרגוס הע' **עפֿרעע דשמן** וכמו סחנחנו חומריס חין חיהרען געפֿחלגע: **והשקית ברגליך**, החכס ניעבוהר כתב סיס במלריס מין כלי בדול (חחסיכע) סעל ידו מסקיס חת הגנות הרחוקות מנילוס חו סיסנן בהר חסר לח יבוח סס הנהר ונקרח הכלי הזה חלנס **סאקיה תדיר באלרגל** ר"ל כלי הסקה חסר נדרך ברגליס וכן כתב פילון היהודי בספרו חסר כתב מלמונות העמיס וחמר סהחכר המסקה חת הסדה דורך ברגליו על המעלה וע"י זה מוליך חת המיס על הסר ועומד על ידיו לבל יפול מהנר ובזה תבין והסקית ברגליך הנחמר כחן: (יא) **למטר השמים תשתה מים**, חינו דומה חרץ סמקבלת מיס ממי העביס ע"י הגסס. לחרץ חסר ע"י מי נחל נסקתה וכן ספרו לנו בעלי המסעות סבני ערב יחמרו סכל חרץ פוריה היח חו טובה והיינו חס מי גסס יבחו עליה חו רעה חס ע"י נחלי מיס היולחיס חחדמה תקבל מימיה וקליר חחד בחרן נחלי מיס ולכן ח"י יותר חטובה מחרן מלריס בבחינת תבוחתה: (יב) **עיני ד'**, בהסגחתו הפרטית יסגיח עליה: (יד) **יורה**, סרס ירה מורה הזריקה ובזה הוסחל לגסס בחדס הסביעי סנופל לחחר הזריעה: **ומלקוש**, סרס לקס הורחתו חיחור ועטוף וכן פירוס חסר עוטפות לבסל כי חפילות הנה בסס לקס נקרחו והוסחל על הגסס הנופל בין חייר וסיון סמוך לקליר, ובסעת הקליר לח ירד מטר וזה מעלה יתרה לחרץ: (יט) **ולמדתם**, חעתיק לך פה לסבנת פסוק הקודס ולפסוק הזה דברי חכס חחד (Will. Jone) חסר נסע בכל חרלות הקדס וז"ל: מלחתי המנהג בכל מדינות מזרחיות סיכתבו דברי מוסר ומחמרי חכמיהס חו פסוקי ספר דתס על הכליס חסר יסתמסו בהס לרוב ד"מ על הכיור חסר ירחלו סס חת ידיהס וחת רגליהס חו על המסקוף והמזוזות חו על **טליסמאות**

(טאלימאנע) וקמעות שנושאים אותם על הצואר ועל הידים, ר"ת הקיסר טאני בחיני' שיהיה לו כתוב על הכיור: שמתחדש בכל יום וכל זה עושים מתוך חבה ואהבה לדברי המוסר האלה למען יהיו תמיד בעיניה' ובפיהם כאשר ראויים להיות בלבבם ובנפשם עכ"ל ומזה תבין מצות תפילין ומזוזה כדברי חז"ל קשירה ממש וכתיבה ממש, ולפי שאין אפשר שיקשור האדם כל התורה כלה על זרועו או שיכתבנה על שערי ביתו לכן קבעו מה שקבעו וכן מצאתי כתוב בספר החכם הנ"ל ז"ל עוד שמחתי לראות אצלם המנהג היפה מאוד מאוד ואשר על ידו יקשרו כל בני המשפחה קשר אמיץ ויעשו אגדה אחת ע"י עבותות האהבה זה המנהג: תחת חדרי הבית יש חדר מיוחד ועל קירותיו שביב שביב מאמרים כתובים מכל צד ופנה והיה כשתאסף כל בני המשפחה שמה הזכרים, אבי המשפחה יושב בראשם על השפל, והמה או עומדים לפניו, או יושבים תחתיו על הארץ והוא מספר להם כל הקורות שקרו לאבותיהם, או ישנן להם דברי דתם ומזה תבין ושננתם ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך: (כד) ועד הים האחרון, בס' במדבר ב' כ"ב וכן בבראשית א' העירונו על זה שצד המערב נקרא בלשון עבר אחרון בשפך אל הקדם ויש האחרון הוא ים מערבי לא"י והיינו ים התיכוני, כי עיקר שרש אחר מורה על המשך וכבר דברנו ע"ז באריכות:

פרשת ראה

(כט) הר גרזים, יש אומרים שנקרא כן מיושבי הארץ שנקראים גרזים כדכתיב (שמואל א' כ"ז ח' ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי) וכן משמע מספרי הכותים; ואולם אינו נראה לשאר האחרונים כבעזעניוס ורוזענמיללער ודעתם בזה כך היא: הנה גרזים ועיבל שני הרים בדודים ומיוחדים תחת הרי אפרים וביניהם עיר שכם ואולם טורי בטורי לא פגעי ולא ישוו מכל צד, כי הגרזים שהוא בדרום ממול העיבל מלא מעינות ופירות גן כגן נטע ד' וברכת שדי ממגד שמים עליו; ואולם הר העיבל שהוא בצפון נגדו גבוה ושומם לא יזרע ולא יעדר כי הוא אבן סלע הנקרא גראניט (עי' ריטטערס וואָפּאהרטען) וכל תארו יגיד עליו כי הוא ההר שנאמר עליו הקללה; ושם עיבל כלם יודו שהוא מלשון עבל שעיקר הוראתו על שען שנשלו עליו והושאל על הערום מכל מיני לאח ועל מחוז אשר לא יוליא ען ולא יפריח ציץ וכן פירשנו מלת עיבל בבראשית י' כ"ח ע"ש באריכות וגם עיבל הנאמר בד"ה א' א' כ"ב פירשנו שם ומזה אמרו שמלת גרזים תורה על שפך העיבל כי כמוהו כן שמו, והעיקר גרז שורה על הכריתה והקצירה ונקרא ההר כן מקצירת התבואה ור"ל הר שקצרו ממנו פירות ותבואה והנה ידוע כי השמרונים בנו שם היכל ושמו דמות יונה עליו וכן נאמר בכתובים האחרונים בס' החשמונאים א' ב' ואחד ממלכי ישראל הרס את היכלם, ואולם יושבי העיר עוד יקראו לו הר קדוש או בית אל ושמים את פניהם נגד ההר בשעת תפלתם ואולם בעת מלחמה ינוסו אנשי המחוז על ראשו ויהיה להם ההר כעיר בצורה והאויב בונה עליו מצור — ועוד ידוע כי הכותים זייפו את הפסוקים לכתוב מלת גרזים תח' עיבל ונדבר ע"ז לקמן כ"ז ד':

(ל) בעבר הירדן, למעריב והלאה: ארץ הכנעני, כבר באורתי ששם כנעני כולל כמה עמים ועיין מה שכתבתי מזה במדבר סי' ל"ג וכל כנרת הארץ הים התיכוני עד שכם היא בקעה אחת בלי הרים מלך מעבבו, ואולם במזרחו שמה הרים וסלעים, ולכן אמר בכאן הכתוב היושב בערבה ולא בהר: מול הגלגל אצל אלוני מורה, לסמנו היטב אמר אצל אלוני מורה מול הגלגל והרשב"ע ז"ל כתב שהוא בדרך נבואה ודעתו בזה לפי שלא נקרא גלגל עד ימי יהושע שאמר היום גלותי את חרפת מצרים ובתחילת כבודו טעה בזה כי גלגל שנאמר כאן אינו גלגל שגל שם יהושע שהרי יהושע מל את בני ישראל סמוך לירחו וכמו שאמר הכתוב ביהושע ד' י"ט ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו הרי שהיה מקדם לירחו, וגלגל שנאמר כאן היה במערב לירחו שהרי אמר כאן הכתוב אצל אלוני מרה ואלון מורה הוא שכם (עי' מה שכתבנו בראשית י"ב ו'). ולכן אין להחליף עם גלגל הראשון, אלא הוא הגלגל שעליו נאמר ביהושע י"ב כ"ג מלך גוים לגלגל אחד: (לא) כי אתם עוברים, תרגם הרמ"ד אם אתם עוברים כדעת הרשב"ע ויותר נראה שהוא נתינת טעם, שהתגלגל מרע"ה למה לא נתן בפניו הברכה והקללה ואמר הטעם כי אתם תעברו לכן תשמרו את החקים וראוי לכם שתעשו את הברית הזאת ומכלל הן אתה שומע לאו, כי הוא לא יעבור:

יב (ב) אבד תאבדון, צוה לעקור ע"א מן השרש מכל מקום ומקום והזכיר הרים הרמים ועץ רענן, מזבחות, מצבות ואשרה ולא זכר בתי תפלה והיכלי אליליהם וכן לא מצאנו מכל תורת משה זכר שהיו להם בתי תפלה או היכלי אלילים ורק בספר שמואל מצאנו פעם ראשונה בית דגון, ואפשר שנכלל כאן במלת כל המקומות, או שלא היו בימי מרע"ה עדיין עוד היכלים מיוחדים לכך: והרים הרמים, ידוע שהקימו להם פסיליהם על הר גשפה ובפרט עובדי צבא השמים יזבחו על ההרים הרמים שנשקפים על פני כל הככר כי ידוע שגם מלת templum ברומית נגזר מן templari שהוא לשון השקפה וטאליטום כתב (Ann.) שחשבו שעל ההרים יותר קרובים המה לאלהיהם: ועץ רענן, לאו דוקא עץ אחד אלא כ"כ ישר קטן נקרא כן כי רענן עיקר הוראתו ירק ולח וכן בראשון בגרמנית ישנה תמ' וואכסען וכן בראלדים ברומית והחכם מהר' יוסף פירסט באוצר המלים אמר שגם בסורית ובערבית כן והחכם בעזעניוס באוצר שלו טען ע"ז ואמר ששרש זה בערבית ובסורית מלבנו בדם החכם הנ"ל ומי שהוא כדאי יכנים ראשו ויכרון משפט ביניהם: ואשרה, אינו כאן יער קטן כי זה נכלל במלת עץ רענן אלא הוא שם אליל כמו שנאמר לקמן ט"ז כ"א: (ה) לשכנו, מושב על מלת אל המקום אשר יבחר ר"ל המקום שהוא שכנו, ויש שאמרו שהוא תחת לשכנו בפתח השי"ן ומושב על מלת שמו כמו לשכן את שמו שם, ואולם למה יכפל הלשון שלא לצורך: (יד) כי אם במקום. טעם המצוה נבאר לקמן י"ד כ"ב: (יב) ושמחתם, כי אין מכוון השי"ת שתאוו תבלים כמדוכאי נפש אלא שמחה ושמון ינהלו פניכם כי לא התוגה ירצה, ולא

בדמעות שליש תתנו כבוד לאלהיכם, ובנותיכם, וכן עשו נשי אלקנה מידי שנה בשנה ואע"פ שאחות אינו אלא על הזכרים מכל מקום תרבה השמחה והששון ע"י אסיפת כל בני משפחתו: (יד) כי אם במקום, לא הזכיר עוד שם המקום שלא תעלה קנאת שבט אחד בשבט אחר: עלתיך, אינו שם כולל לכל מיני הקרבנות אלא הזכיר בפרט על העולה למען לא יחשבו מפני שעולה כלו כליל ואין חלק לכהנים בו ואין המצוה שייכת לאוכלו לפנים מן החומה לכן יזבחוהו בכל מקום ובא הכתוב לאסרו בפרט: (טו) רק בכל אות נפשך, אע"פי שאסור לזבוח במדבר אם לא הביאו לפני משכן ד' בגל יזבחו לשעירים שהיה המנהג ע"א במצרים כל זה המשש היה רק אם זובחים על פני השדה, אבל בהיותם בבתיהם ובעריהם, אין הזביחה עוד על פני השדה, ולכן התיר בשר תאוה בכל מקום, ואולם אפשר שיטעו מזה לומר, כיון שאין זריקת הדם שייכת בבשר תאוה יהיה מותר לאכול דמו לכן הזהיר פעם שנית על אכילת הדם, וכיון שניתן רשות לזבוח בכל מקום לכן יזהיר על זה בהתראות הרבה מאוד, כצבי וכאיל, אלה החיות מצויות לרוב על הרי הלבנון ופירש הכתוב אל תאכל בשר תאוה כבשר הקדש כי זה איסור גדול ולכן בא הטמא גם הטהור יאכלנו ואין לך להפרישו ולהבדילו: (טו) רק הדם, אם תבאו יחד לאכול בשר בחברת אנשים אולי תעשו כמעשה הבורים שאכלו את הדם, ואולם זה אסור מכל מקום ועל אכילת הדם ליחיד אפילו שלא בחברה הזהיר לקמן סס' כ"ב כך נראה לי בפשט הכתובים ועי' מה שכתבנו על טעם איסור הדם בויקרא י"ב: (טז) במים, שלא יהיה לכם קדש אלא יהא נשפך כמים כי דבר מתועב הוא בעיני ד': (יז) לא תוכל לאכול, מה שהעיר לעיל פסוק ו"ו היינו על ההבאה כאמרו שמה תביאו והיה אפשר לחשוב שיתנו ללוים חלקם ויכלו ב"כ לשלוח מנותיהם מבלי לאת מביתם לכן אמר כאן שתכלית המצוה לאכול שם המעשרות וכמו שנאמר לקמן ט"ו ב': ובכורת בקרך. אע"פי שאין הבכור נאכל לזרים י"ל שלשון בכור נופל על כל המובחר כי כן מלאנו בתכות בכרות אין בית אשר אין שם מת ואלו בכור ראשון לילידה דוקא, דלמא בבתי בית לאו בוכרא הוא, ונוכל לומר כי כלל הכתוב כאן ב"כ מעשר בהמה הנאכל לכל אדם, וקראן בכרות לפי שהן המובחרין כי המעשר אל על תם ובעל מום וכיולא שפסולין למזבח ולכן קראן כאן בכרות לפי שמיוחד על הפקרבה בכרות; ואולם מלאנו ב"כ לקמן ט"ו י"ט כל המצוה הזאת בפרשת כל הבכר אשר יולד ונאמר ב"כ לפני ד' אלהיך תאכלנו והם ודאי שב על הכהן וי"א שכתו שהיה מעשר שני שנאכל לבעלים כך היה בכר שני שנאכל לזרים וזה השני לנלידה וקראו הכתוב בכר לפי שהוא הראשון שמותר לבעלים וזה אינו. גם אין לנם סמך במקרא, ומה שאמרו האחרונים כי בכרות שנאמר כאן דוקא נקבות ואלו מותרין לבעלים אך לריכין לאכל בירושלים הבל ושוא בדו מלבם ותמה אני על יהודי אחד שנוהג כנקי במשנה ובגמרא, וכמכבד תלמודי חכמים ושנה לכתוב את זה בפירושו ולהסכים עם הנולרים, והעיקר שמלות לא תוכל לאכול שב על האכל ומי שרשאי לאכול: (יט) השמר לך פן תעזוב את הלוי, עוד כמה פסוקים יש שמהם נראה להדיא כי חשובים הלוים כעניים וכאביונים, ולא התיר להם א"כ ממשלה בדולה בארץ, ולא יכלו לארבות בלע כחפץ לבבם: כי הדם וכאשר עשו כומרי שאר העמים, והמעשרות אשר ניתנו להשעליו נדבר עוד לקמן אי"ה: (כג) הוא הנפש, בארנו [בבראשית ט' ע"ש]: (כז) אשר יבחר יי, בתרגום הע' הוסיפו פה: מלות לשכן את שמו שם: (ל) השמר פן תחשוב שהכרית הסי"ת את הגוים האלה מפניך מפני שהם עושים עבודה לאלילי עץ ואבן, אבל העבודות והמנהגים שעבדו בהם את אלהיהם, טובים ונכונים ולכן אדרוש לדעת דרכי עבודתם לא נעבוד את אלהיהם, אלא לעשות כן לכבוד ד' לכן אמר לך גם דרכי עבודתם הם תועבה לפני ד' שקבעו חקים בזמה, ובנאוף ובשכרות ומיני נבלות כידוע מסיפורי קורות העמים, ועוד גם זאת שהיא רק אחת מתעבותיהם, כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש והוא נגד טבע הרחמים והחמלה הנטועה בלב כל אדם, וכן עשו אנשי קרתגא שנהבו מגיהב לידונים ולכן תרחק מכל מיני עבודתם:

יג (א) מפשוטו של כתב משמע שנמשך עוד למעלה ר"ל לא תעבד את ד' בעבודת הגוים אלא את כל הדבר וכו' וכן הוא בתרגום הע': (ב) נביא, נושב עלמו כנביא ועניין התנבאות הזאת באורנו בבמדבר סי' י"ב ועוד נדבר על המלוה הזאת לקמן י"ח י"ח, אות ומופת, עי' מה שכתבנו שמות סימן ד': (ד) מנסה, עי' לעיל סי' א' ז': (ו) יומת, בסקילה, דבר סרה, אחר במקום השם וכן מכת בלתי סרה: ובערת הרע, כי כל עמודי החברה ימוטו בעת שנדחו לע"א כי כל עדת ישראל רק באמונתם יתקיימו, ויאריך ימיהם, ולכן המסית והמדיח כקושר קשר בעמו ובארץ מולדתו ומסביר בני משפחתו לאויבים ולכן יומת כדתי כל העמים: (ז) כי יסיתך. הפרש הזה קשה עד מאוד כי אין לו רע בכל לשונות בני קדם, ומה שכתב הרשב"ם ז"ל כי כל עלה שסופה פורענית נקרא' הסתה אין מוכח כל כך שהרי מלאנו ב"כ ויסיתם אלהים ממנו ד"ה ב' י"ח ל"ב ורש"י ז"ל הביא כמו אמטרה בלע"ז ואמרו ע"כ שלריך להיות אינסיטער בל"א אנטרייבען אנריילען ואולם יש לקיים הגירסא אמטרה והוא כמו בדרומית immittere וזה מכוון יותר להוראת המלה הזאת בתנ"ך ויש מן האחרונים מלאו לו רע במלה רומית suadere וכן סואלען בל"א וי"א שהוא לשון הדחה מהרש שית כמו שאנחנו אומרים לו אייכער שהאם אויך סטאכלען וזה רחוק בעיני: (ט) ולא תחוס עינך, שרש חוס יורה על החמלה ודבק עם מלת על ונאמסם חומשי תורה לא מלאתיה כ"א בחבור מלת עין ונראה שזה עיקר שמשו בלה"ק, וכן מלאנו עוד ברבה פעלים שנדבקים עם אבר מאיברי הגוף אשר אליו ניחס הפעולה ד"מ חזק ורפה ביד — והחמלה תכונה גם בלשון ערב על העין ולכן יאמר לא תחוס עינך ור"ל לא תחוס אתה וכן יאמר אל יחם לבבך וכן רבים וי"א שעיקר השרש עניינו כסוי וכל החם על חבריו, מכסה על כל פשעיו וזה מכוון היטב לפי הכתוב כאן — והנה אשר כאן הכתוב לכסות על פשעים אם בעבורם נמוטו תוסדות החברה והבוא עדת ישרון לידי סכנה. כי קיום הדת והעדה אמור מאהבת בני משפחתו וכן בכל נמוסי בני האדם ידוע מאל הבבתנים דער העהלער איזט שלימער אלס דער סטעהלער: (י) כי הרג תהרגנו, בעדים ועל פי ב"ד וכאמור

א"ל כי נולא כן, כל מתנכל על חבירו להמיתו אנס ועל לא עול בכפו ויאמר כי הסיתו בסתר את מה שתרגמו השבעים αναγγελων αναγγελεις περι αυτου : ידך וכו' בראשונה, ואם שקר ענה בו יירא מלהסיל בו אבן. (יד) בני בליעל, לדעת האחרונים שרשו יעל מלשון הועיל ועניינו איש או דבר שאינו מועיל או אינו שוה כלום וכמו שאנו אומרים איין ניכטסווירדיגער, ואולם מה יאמרו אלה לפסוק נחלי בליעל? — ולכן נראה יותר כדברי הקדמונים שהוא מלשון עלה ר"ל אדם שהוא גבוה ונשפל. ועניין השפלות מסכים ב"כ לפסוק נחלי בליעל: (טז) יושבי העיר, תדעת יונתן שרק הנכשלים בעון ע"א ימותו אבל לא הטף בנשים ובאנשים וכן איתא בספרי וכן דעת ר"ע בתוספתא של מסכת סנהדרין: (יז) כליל, כדמתרגם ואזיל ולא ידבק בידך מאומה: (יח) ונתן לך רחמים ורחמך, לדעת החכם מהר' יש"ר נכו אין זה כפל לשון, אלא שני עניינים הם, כי נתינת הרחמים תורה, כי יתן השי"ת רחמים בלב העמים כמו ואל שדי יתן לכם רחמים ורחמך מורה על רחמי השי"ת בעצמו כך דעתו, ואולם מה עניין רחמי שאר עמים לכאן? ולכן נראה כפשוטו של מקרא ונתן לכם רחמים היינו כמו לא שתת לכם רחמים ישעי' מ"ז ו' והעניין שהקב"ה ירחם עליהם ורחמך הוא אחד עם והסבך כי שרש רחם יורה בין על האהבה בין על החמלה אבל נתינת רחמים תורה על החמלה בלבד:

יד (א) לא תתגדדו ולא תשימו קרחה, הראשון היינו שרט לנפש כי שרש גדד עניינו אחד עם כרת ויש לו רעיה רבים כיו גזו גדע גדם אז אן קן חד וכדומה ועל נמוסי הגוים לענין שרט וקרחה כבר דברנו בס' ויקרא: בין עיניכם, היינו כמו ולטטפות בין עיניכם וכדברי הקבלה: (ג) תועבה, סמך איסור המאכלות האסורות לאיסור קרחה בין עינים כי הכל עניין נזירות וקדושה, כי ממלכת כהנים המה בני ישראל ולאוי שינזרו מכל מיני תועבה ועל הדבר הזה דברנו באריכות בס' ויקרא ולפי שלא נשתנו כאן המצות ורק מזכיר איזה חיות שלא הזכרו עוד לכן נעזוב את הפרשה הזאת ולא נבאר כי אם המפשטורים יאמור אקו דישון תאו וזמר כי הנשארים כבר פירשנו, והאסורות לבו שלא נזכרו עוד בס' שמיני רק הדיה נשארה והנה יאמור כן ממש בערבית ושוא אין לבי שמלאו על בשר פרת ונקרא דאמהירש אדמדם בלבעו ודומה לאיל. ואקו הרבה מתרגומים וכן בסורי ובערבי מתרגמים בשם סטיינבאק אין איה ידועה ורוב המפרשים יודו שאין לבוא על יסוד המלה הזאת ובתרגום הע' ובוואולגאטא נשמע' לגמרי: ודישון, האריך בזה החכם באכארט והסכים לדעת השבעים שתרגמו πυγαργον שהוא ב"כ אין לבי וי"א שהוא הנקרא וויס־סטיער: זמר, י"א שזה נקרא זראפה בערבית ואצלנו גירא֗פפע ואולם החיה הזאת מצויה רק בארץ כוש באפריקא ומה טעם היה לדבר מחיה שאינה מצויה בא"י ולכן יש תרגמו בשם געמזע ולוטהער תרגם בשם עלענט ואין לו שום ראיה וזכר לדבר. וי"א שהוא הנקרא בובאלים מין אנטילאפע כשם אמיז קימתו ומלוי בארץ ישראל: תאו, לדעת באכארט שהוא הנקרא ορυξ אין איה מצויה באפריקא וביותר לבד לפון ויש תרגמו בשם ביקסע: דיה, נשמט מספרי הכותים ויש תרגמו בשם גייער ולדעת אחרים הנקרא בשם איהע: (ז) וכל בהמה, דבר גדול מודיעה תורתנו שאין בכל העולם בהמה בעלת שני סימני טהרה רק העשרה שזכר כאן: (יא) צפור, עניינו לצלוף ונשאל תקול העוף ועוף נקרא כל בעל כנף ואולם צפיר וילפור פרסים הענין אחד להם ואינם אחד עם שרש לפור אע"פי שנדחקו קצת המדקדקים למצוא שרש אחד לכלם: (יט) לא יאכלו, בספרי הכותים ובתרגום הע' כאלו כתוב לא תאכלו מהם: (כא) כי עם קדוש אתה, לדעת המבאר לנת"ם שהיא כדעת הרמ"בן מלות כי עם קדוש ישובו על לא תבשל גדי בחלב אמו, ואולם אין זאת דעת בעל הנאת הטעמים וכן לפי עומק פשוטו של כתוב יותר משמע שסב על איסור נבלה, שתאת לך נבלה מתועבת בעבור שאתה עם קדוש: (כב) עשר תעשר. אין ספק אצלנו בני ישראל שזה הנקרא מעשר שני ותמה אני על אותם מהאחרונים שאמרו שזה מעשר ראשון הניתן ללוים כי אה' שאמר כאן בפרט והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו והב' אין ילום שיאכלו הלוים כל הלקם אשר ניתן להם בפעם אחת בירושלים את אין להם חלק ונחלה זולת מה שיקבלו חלף עבודתם ועוד שהרי לסדיא נאמר (במדבר י"ח ל"א) ואכלתם אותם בכל מקום וגם ביוסיפון ובכתובים האחרונים בס' טוביה מספרים שנתנו מעשר שני וכבר הראינו בס' במדבר שלא הרויחו הלוים כלל במעשרות שלהם כי הרי היה ראוי להם חלק י"ב מגאלת א"י כל שנה ושנה ועתה קבלו חלק העשירי ומתנו נתנו מעשר לכהנים ובדוב הזמן כאשר פרו ורבו הלוים והתוב מוטל עליהם לכלכל את בניהם נשיהם ובנותיהם ושדי תרומות, ותרומות שדות אמנם לא כבו ומי שיבין את זה, לא יאמר שהיה להם יותר מדאי ויפה אמר חכם אחד כי בזמננו אלה ללומדי התורה ולדורשי החכמה אבל בנעומים כנגד מה שהיה ללוים, ולכן בכל מקום הזהיר הכתוב השמר לך פן תעזוב את הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך: (כג) למען תלמד ליראה, הטעם רגילות כמו שאמר הרא"בע עיין באור. והנה מלאנו מלות עליה לירושלים על ב' פנים: הא' בחגים ומועדים לב' רגלים והב' לאקרבת קרבן מטעם איסור הבמות והב' לאכילת מעשר שני ואף שיש לכל אחד עוד טעם מיוחד העיקר בכלם למען יתאחדו הקרובים והרחוקים, וכמו שה' אחד ושמו אחד, ואולם תהלתו בפי יקומים אין מספר, וכמו שאקים אשר שם יטע אם בם רבו כלם ברצון אחד ותיוחד יתברך שמו יסודם, כך תהיה חברת עדת ישרון, כל שבטי יה יכירו כי תבנע אחד ילאו ורק בהחדות העבודה ובאחדות הבורא ימלאו אושר וחיי כלח, ואם יבואו להתאחד בשמחה וגיל במועדיהם ובחגיהם יקשרו קשר אמיץ כי לב שמח יותר מוכשר לעבותות האהבה וידידות, וע"י האסיפה יחדם למקום מיוחד ולתכלית עבודה אחת יתאמצו להיות עם אחד, וכל בדודי העם באחוה ורעות. ואמת שגם הגויים עשו כן בתחלה, כאשר נפרדו לכמה ראשים, ולכמה שבטים לארצותם ולממשלת, ויזמו לעשות חבורו', ויועצו לחוקק מועד להתאסף בכל שנה ד' פעמי' בעיר עלים, וגם נקבצו להתענג בכל מיני עדן ולשחק ולהשתעשע בכל נצוחי חניכי המלחמה, ובויכוחי משוררים ומליצים וידועים אלה החגים אצליהם בשם אָליאמפישע שפיעלע וכל זה היה רק לקרב הרחוקים לחברה ולאגודה אחת — ואולם בוא וראה מה בין מלות השי"ת לחוקי בשר ודם — הנה גם השי"ת צוה לנו לבוא ב' פעמים בכל

שנה לירושלים ולהתקבץ מכל גבולות הארץ, ואולם לא להשתעשע בתענוג אכל ושתה ובמעדני מגד אשר באלוס תפקין ועופר, וגם לא למען יגלה איש את עשרו בתענוגי קבב ומלחמה, התורים אמנם זקים ומות והאומרים הלא מלאכים אנחנו, כי אם להיות חבר ליראי ה' ולחזק הדת ולאהבת עמו, ולדרוש טוב לזרע ישראל וצוה לראות בב' רגלים להשתחוות שם את פני הגדול והנורא למען יתאמצו באמונה וילמדו ליראה את ה' ולהביא את המעשרות לבל ישכחו כי ה' הוא הנותן להם את החיל הזה. ועני ועשיר וקטון וגדול שם הוא כי כלם שוים לפניו יתברך ואם ישמחו לא תהיה שמחתם כשמחת השכור והסובא בראם אכל, כי שמחה כזאת תוליד עוות כי אם ע"י קרבת אלהים יכלכלו את רוחם ויתאמצו להיות מתונים מתורים בשמחה; גם צוה לעלות בעת קצרו קצירם בעת דגנם ותירושם רבו, כי אם ישמן איש ויבעט, ולכן יזכרו כי ה' הוא המוריש והמעשיר וע"י הקבוץ תבוא אהבת רעים והאהבה תוליד חמלה וחנינה ולא יקפצו ידם לפני עניי עמם ויבואו לידי גמילות חסדים: (כד) כי ירחק ממך, כגון נחלת בני אשר ונפתלי: (כו) ושמחת, אינה רשות כי אם חובה כי לא זה דרך עבודת התורה כי יתאונן גבר חי על יתמיו ולצער נפשו ימר לו בכל עת כי אדרבה הנוטע בה' שמחה וששון יאהילו פניו ולא ידאג בשנת בצורת ולא ימיש מהיות שמח בכל יום וכן היתה העבודה בימים הקדמונים מלאה שמחה וששון ולא כמעשי עמים אחרים, אשר כל יראתם עיקרה תוגה — ויגון: (כז) והלוי אשר בשעריך, אע"פ שתביא מעשר שני לירושלים אינך רשאי ליתן מעשר ראשון ללוי שאינו בשעריך, או לפי פשוטו שהזהיר בתורת נדבה שיקרא ללוי ויסעדנו על שלחנו בעלותו לשמוח לפני ה' וכן לקמן פסוק כ"ט:

טו (א) **מקץ שבע שנים**, המבאר חלק בכאן על הרא"בע שאמר מקץ כמו בתחלת השנה ובעת הקהל את העם עכ"ל ודעתו בזה על מצות קריאת התורה שנאמרה לקמן ל"א ונאמר אצלה מקץ שבע שנים ובאמת גם בירמיה מצאנו כזה הלשון (ל"ד י"ד) ואולם כפי הפשט נראה לי שהדבר כך: הנה אמת שהתורה אמרה החדש הזה לכם ראש חדשים, וקבעה א"כ ר"ח ניסן לחדש הראשון לענין כל דתי התורה ואולם אין לספק כי יש כמה מיני ראשי השנה כמאמרם ז"ל ד' ראשי שנים הם כי הרי לענין עבודת השדה בלתי ספק חדש תשרי, עת האסיף, היה הראשון לכל חדשים ותדע שהרי אמר הכתוב (שמות כ"ג) וחג האסף בצאת השנה הרי שאז ראש השנה בחדש תשרי ודברנו ע"ז באריכות בפ' אמור. ואולם אם נשאל איך היו מונים ז' שנות השמטה או מניסן עד ניסן או מתשרי עד תשרי? בלתי ספק נודה כי מתשרי עד תשרי היו מונים אותם, כי הא' שלאחר ז' שמטות היתה שנת היובל והכתוב אומר וקדשתם את שנת החמשי' וכו' ביום הכפורים הרי שיובל נמנה לחדש תשרי ובלתי ספק גם שנות השמט' כך מנאו והב' אם היו מתחלים למנות מניסן שהיה עת הזריעה וא"כ שבתו בניסן השביעי מזריעה ולא אספו בתשרי ואולם בניסן השמינית היה מותר לזרוע והיו יכולים לאסוף בתשרי של שנת השמינית וא"כ קשה מדוע אומר הכתוב בפרשת בחקותי ועשת את התבואה לשלש השנים והיינו כמו שאמר הכתוב שם להדיא עד בוא תבואתה בשנה התשיעית והלא בשנה השמינית כבר היתה להם תבואה? ואולם אם מנאו מתשרי עד תשרי הרי שלא זרעו בניסן של שביעית ולא יכלו לאסוף בתשרי של שמינית אף על פי שהותר להם כיון שלא זרעו בניסן לא היה להם מה לקצור וא"כ לא זרעו עד ניסן של השמינית ואספו א"כ בתשרי של התשיעית ויפה אמר הכתוב עד בוא תבואתה בשנה התשיעית והב' אם מנו מניסן עד ניסן אימתי קראו את התורה? אם בתשרי של שנת השביעית, הרי זה באמצע של שנה השביעית והכתוב אומר מקץ שבע שנים לקמן, ואולם אם מנו מתשרי עד תשרי היו קוראים את התורה בתשרי של השמינית וכדעת חז"ל והכתוב קראה שנת השמטה כאשר כתב רש"י במקומה ועיין עוד מזה לקמן מה שכתבנו על טעם המלוה, ולא יקשה בעיניך למה מונים מתשרי. והלא ניסן הוא ראש חדשים כי כן בגזר הכתוב שיחבר לענין עבודת השדה כמנהג העולם והארכנו בזה בספר ויקרא. ולפי"ז גם בפסוק הזה לא קשה מידי כי הרי משה דבר את הדברים האלה בא' לחדש שבט כמה שנאמר (לעיל א' ב'), ואילו היו מונים מניסן עד ניסן, היה אומר בכאן מקץ שש שנים כראוי ואולם כיון שמנו מתשרי עד תשרי ומשה דבר בחדש שבט ולא צוה בכאן על העתיד כמו שאמר בפרשת בהר כי תבואו אל הארץ, אלא כאן על ההוה דבר שהנה היו בארץ, ואמר להם כך: בני שמעו, אתם באתם אל ארץ נושבת אל תשכחו לעשות מקץ שבע שנים מהיום הזה שמטה והיה צריך שיאמר מקץ שש שנים ותשעה חדשים שביניהם ניסן ראש חדשים וחשב כמה חדשים בשנה לא כן בפרשת בהר ששם צוה על העתיד ואמר שש שנים וכו'. כך הענין לענ"ד ואולם לא אכחיד דברי אחרון אחד בזה שאמר לפי שדבר כאן בשמטת כספים שפיר אמר מקץ שבע שנים שהרי יכול להיות שבשנת השמטה שלוה את חברו מנה ואין משמטת אלא שנת השמטה הבאה שהיא לאחר שבע שנים שהרי בשביעית עצמה אפשר שילוה וזה מסכים יותר לדברי חז"ל: **שמטה**, שרש שמט עיקר הנחתו על הזריקה וכן שמייסען בל"א to smite באנגלית emmittere ברומית וכן תמצא במעשה איזבל השמיטוה, ומושאל א"כ על שרש ההשמטה כמו כאן: (ב) **משה**, אמר הרא"בע ת"ל הוא שם לפי דעתי ולדעת הרבים הוא פועל ע"כ ואולם לדעתו היה צריך להיות בסגול ולא בצירה: **לא יגש את רעהו**, כלל וכלל ואפי' לאחר השמטה וכן שמענו מפי הקבלה ואולם יש שאמרו שרק בשנת השמטה לא יתבע את המלוה כיון ששבת מחריש וקציר ואין לו לשלם בשיו ואולם אינו נראה מפשוטו של כתוב ועיין עוד מה שנכתוב (לקמן פסוק ד'): (ג) **את הנכרי תגש**, (עיין פסוק ד'): (ד) **אפס כי יהיה בך אביון**, אם שמוע תשמע את אשר אנכי מצוך היום ר"ל פרשת שמטה לא יהיה בך אביון כי זה אינו אפשר אם ישוב כל איש לנחלתו והארץ ישראל תחלק כפי הראוי לכל בני משפחה, וכן באמת לא שמענו שהיו עניים מחזירים על פתחים בבני ישראל עת היותם על אדמתם. והנה יש שאמרו שמזה ראי' לדעתם שרק בעניים תלה השמטת כספים שלא יגש המלוה את הלוה; ואולם זה אינו אלא אם נמקור איך שיהיה שילוה איש כסף מעם רעהו אם יש לו שדה וכרם ונחלה בתוך עמיו, ויגנב כמנהג אבותם ולא יעסוק

בסחורה כי אם בזעת אפו ובעבדת האדמה יאכל לחמו? אלא שירד הברד והכה את פריו או כדומה מן המאורעות שאירעו לו וירד מנכסיו וא"כ פשיטא כל לוה הוא עני וב"כ אפשר שכיון שלא יחרוש ולא יקצור בשנת השמטה יהיה יותר בדוחק. ואולם המלוה נוהגת ב"כ בעשירים שלוו כסף מאת רעיהם שלא ישלמו בשביעית, כיון שאין להם ממה לשלם, ובדעת נותנת אם יבאו לידי רכוש אחר השמטה שצריכים לשלם שא"כ תנעול דלת בפני לוין ואוטא יהא נשכר, כל מי שאוחד בממון חברו יאחר מלשלם עד שנת השמטה ואח"כ יהיה פטור לגמרי. ולוין כאלה חייבים לשלם אחר השמטה, אך בשנת השמטה אין להם כסף. ובזה תבין מה שאמר את הנכרי תגש, כי הנה כל המלוה הזאת נאמרה לבני ישראל שחייבים בשמטה, וכלם בערך אחד לא יבדל האחד ולא יגרע האחר כי זה עיקר טעם השמטה, ואולם הנכרי שאינו חייב בשמטה, מדוע יפטר מלשלם? ויבוא ממון של ישראל לאיבוד ע"י יושבי ארץ אחרת? ואיך התרעמו ע"ז חכמים מחכמי הדור? הלא עולה תהיה אם תתן ממלכה אחת רשות לאחרת לאבד ממון יושבי ארצה? כי לשון נכרי אינו כלשון הגר, כי גר יורה על כל מי שאינו ישראל, ואם יושב בארצם גם אותו לא יגבו לשלם, ואולם נכרי הוא מארץ אחרת ואינו יושב בא"י: (ו) והעבטת, עבט הוראתו קשירה ואחיזה כמו רעו עבת שנשאל ממנו מלת עבותות, ומענין אחיזה וקשירה יאמר ב"כ על התמורה ועל המשכון כי המלוה אוחז במשכון וממיר אותו בכסף: ומשלת, כי מנהג היה אז שלוה שלא יכול לשלם נהיה עבד לאיש מלוה: (ז) כי יהיה, זו מלוה בפני עצמה ואינו נמשכת למעלה כמו שאבאר בפסוק הבא: לא תאמץ, לשון אמץ (עיין לעיל ב' ל'): (ט) קרבה שנת השבע, אינו נראה שיאמר כן על המלוה שזכר למעלה, כי למה יכפל הכתוב? אלא על מעשר עני שבשנת הששית ידבר, שאולי יאמר בעל השדה עתה קרבה שנת השבע אשר בה תהיה כל התבואה לעניים ולמה אתן להם מעשר עני, ויבואו לאכול התבואות של ב' שנים? לכן הזהיר ע"ז פן ירע לבבך: (יב) כי ימכר, שנית כאן המלוה הזאת להוסיף מלות העניקה: (יג) וכי תשלחנו חפשי, בזמננו אלה כאשר התחילו יושבי תבל להבין את רוע מעמד האנושי אם אדם לאדם יעבוד כבהמה לבעליה, עמדו מושלים ומחוקקים להסיר התועבה הזאת, ולקרוא דרור לכל העבדים, ולתת אותם חפשי. ואולם איך השתוממו בשמעם כי רוב העבדים אמרו לא נצא חפשי, מאין לנו מחיה להחיות את נפשנו? טוב לנו עבוד את בעלינו, אשר עליו מוטל לתת פרנסה לאנשי ביתו מלהיות חפשי וערום מכל, וברעב ובחוסר כל כך דברו העבדים, ואז הבינו אנשי הדור מה עמקו חקי תורתנו, שהיא התירה להיות עבד עד שנת היובל, ואולם אחרי כן ישוב אל נחלתו ואל אחזת אבותיו ושוב אין לו דאגה. ואם יצא בשנת השמטה לא ישלחנו ריקם למען יהיה לו להחיות נפשו, כי גם צאן ובקר נתן לו, ולא יקשה בעיניו, ואם עוד עם כל זה יאמר לא אצא חפשי אז אינו כדאי להיות מעם ישראל אשר בחרו ה', ויפה אמרו חז"ל על פסוק ורצע אדוניו, אזן ששמעה כי בני ישראל עבדים וכו', והמשכיל ישמח בהשכילו עמקי סודות תורתנו הקדושה אשר מלאה פנינים יקרים, ובפרט בענין הלכות עבדים שהיא עמוקה מאוד מאוד: (יד) הענק תעניק, בתרגום הע' ובוואולגאטא נעתק תתן לו צידה לדרך ואולם האחרונים פירשוהו מלשון ענק שהוא צואר בלשון ערב והעניק היינו הנחה על הצואר והושאל על רוב הנכסים שיתן לו לשאת על הצואר: (טו) כי אהבך, יש ספרים שכתוב בהם אהבך בחולם האל"ף ולפי"ז עוד אלה מדברי העבד שיאמר אהבתיך. ואולם לפי עותק לי"פק אינו מדוקדק היטב: (יח) משנה שכר שכיר. בתרגום הע' נעתק כי בעד מחיר שתתן לשכיר כפל עבדך ואין זה אמת אלא שהשכיר נשכר לשלש שנים כמה שנאמר (בישעיה ט"ז) שלש שנים כימי שכיר, וטעם הכתוב שהע"יק תעניק לו כי ברכך ה' אלהיך:

טז (א) חדש האביב, באורנוהו (בשמות י"ב ד'): לילה, יש אומרים ששב על מלות ועשית פסח בלילה: (ב) פסח לה' אלהיך צאן ובקר, מזה טעו קצת האחרונים וחשבו שגם צאן ובקר שייכים לקרבן פסח, ושכחו את הכתוב שאמר מן הכבשים או מן העזים תקחו ולדעת רש"י ז"ל צאן כמו מצאן ושב אפסח ובקר קאי אשלמי חגיגה והרב סעדיה ז"ל ואב"ע תרגמו כאלו כתוב וצאן בוי"ו וטעמו גם שאר שלמי חגיגה תביא מצאן ובקר: (ג) עליו, אינו שב על קרבן פסח כי א"כ לא היה יכול לומר שבעת ימים אלא על זבחי פסח קאי הנקרבים בכל החג: כי בחפזון, מכאן משמע שמצות שבעת ימים מצות תאכלו (בשמות י"ג) היא תוקדמ' שהרי טעם המצוה מפני שיצאו בחפזון ולא הספיקו בצקם להחמיץ וכן משמע (שם י"ב ל"ד ול"ט) ומה שאמר שם ומצות על מרורים יאכלוהו יפה פירש הר"ן ז"ל שהמצוה נאמרה בליל ראשון של פסח ואח"כ נצטוו ב"כ בשאר ימים ויש דברים אחרים בזה והערכנום לפניך בשמות במקומם: (ז) ובשלת, לשון בשל יורה על ההכנה לאכילה והפוכה בשר חי, ולכן נופל ב"כ על הצלי כמו כאן: (ח) ששת ימים, רבו דעות הקדמונים בזה עיין בבאור ולי נראה לפי השקפה הראשונה שאין כאן מקום לקו' כלל שהרי בפסוק הקודם אומר ופנית בבוקר והלכת לאהליך, אחרי שהביא קרבן הפסח וזה לא יתכן להיות כי ילך ביום הקודש, אלא שטעמו שאינו צריך להתעכב שם כל ז' בירושלים, ולכן היה אפשר לומר שכיון שנתרחק מירושלים שוב אינו מצווה על אכילת מצה, ועוד שהרי באזהרה נאמר (בפסוק ג') שבעת ימים תאכל עליו מצות והיינו מפרשים עליו כמו לגבי' והיינו עם קרבן הפסח, ולפני שאכל בירושלים הוה דלא יאכל חמץ, אבל בגבולין מותר, ומה שהזהיר (בפסוק ד') על ראית השאור קאי, ולכן הכפיל הכתוב, אע"פי שאמרתי והלכת לאהליך ביום ב' דפסח והלאה (שביום זה הלך למקומו) אינך רשאי לאכול חמץ כי עוד ששת ימים תאכל מצות. ואולם ביום השביעי אפילו מלאכה אסורה שהוא השביעי לחג כי עצרת היא: עצרת, אינו לשון אסיפת הקהל כד"ק כי הרי כבר אמר ופנית בבקר והלכת לאהליך ועיין מה שכתבנו בפ' אמור על המלה הזאת: לא תעשה מלאכה, לא אמר כן ביום הראשון שהוא ב"כ אסור במלאכה, כיון שעיקר כוונתו פה בפ' דברים על מלות ראיה ושמחה וכן לא הזכיר יום הזכרון ויו"הכ, ואולם כיון שכבר אמר ופנית לאהליך וקראו לאחרון עצרת שהיינו רק לגבי אכילת מצה הוא עצרת לכן הזהיר על

המלאכה: (ט) חרמש, כלי קצירה ונגזר מן חרש כמו חלמיש מן חלם לשון הכאה ועכנים מן עכב (פירסט): (י) מסת, רבו המפרשים בעיקר מלה זאת והרא"בע פירשה מלשון נס והיינו הרמה ודעת בעלעגיים בזה שעיקרו מכס, ומכס ומס ענינם אחד, והראוי מכסת ונבלעה הכ"ף ותמורתה נכפל הסמ"ך והביא ראיה משאר לשונות שתבלע אות כ"ף כברייתית mixtus ונבליעה mistus וכן ξוגאס וגם ???? ביונית Ullysses, וכן Ullyxes, Alexander הוא באיטלקית Alessandro ובארמית מלאנו מלת כמסת וע"ז טען החכם פירסט שלדעתו מס ומכס איננם אחד, כי מס יאמר על המנחה והמתן כי הוא לשון תשורה ומכס יאמר על המספר ומס לדעתו כמו מויטה בגרמנית, ומסת כמו שיאמר אללנו מעססונג ואינו כמו כמסת בארמית, ואולם לדעת הראשונים יותר נראה: (יב) וזכרת כי עבד היית, לפי פשוטו אינו מוסב על עבדך ואמתך בפסוק הקודם אלא צוה בכאן להזכיר יציאת מצרים בחג השבועות זמן שמחתם על בכורי מעשיהם לבל ישכחו את ה' הנותן להם את החיל הזה וצוה להעלות זכר יציאת מצרים על ראש שמחתם כמו שהוא המנהג עד הללנו: (יג) באספך, בדרז"ל בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר ולדעת החכם מו"ה יש"ר נר"ו קראו באספך מענין אסף האסיף ובצי"ת כצי"ת הכלי והטעם בהאוסף שלך אשר תברך ע"כ ואולם מלאכו ב"ל באספך את מעשיך (בשמות כ"ג) וגם לא נוכל לומר כן שהרי אחריו יאמר הפעול: (טו) שבעת ימים, נבדל בזה מחג הפסח שלא התעכבו בו כי אם יום אחד, ובחג הסכות ז' ימים: אך שמח, ע"פ פשוטו מלת אך לחזק הפעולה וכו ספרו אבותינו משמחת החג הזה, מי שלא ראה שמחת בית וכו' וכתבנו כ"ז בס' שמות: (יז) איש כמתנת ידו, יש שפירשו כמו במתנת ידו ר"ל כל איש יראה את פני האדון במתנה אחת ואינו כן והעיקר כמו שפירש המבאר לנתה"ס:

פרשת שפטים

(יח) שפטים, לענ"ד נראה כי אין אנו יוצאים חוץ לגדר הבאור אם נקדים פה הקדמה אחת ולהעיר על הענין אשר עליו היה ריב בין חוקרים גדולים וחכמים עצומים בכל עמי הארץ, אשר כל מחקקי חק ונותני דת ודין ליושבי החלד הצריכו לחקור, וכל ימי שנותם הגו בדבר הזה והוא איזה הממשלה היותר נאותה לבעלי שכל, ואשר תתרחק כל כך מעריצות אכזרית מלך אחד מושל בפרך ורודה עמים תחת כנפו ויאבדו אשר בצלם אלהים נברא נמשל כבהמה, וכן תתרחק מחברת אנשים אשר אין משפט בם ואין חוק. איש הישר בעיניו יעשה, והרבה עלתה ירבה חמס. וע"ז חקרו כל גדולי האומות, ופעם אמרו כי אין טוב לעם כי אם תחת שבט מלך יחיד כי לולא מוראו איש את רעהו חיים בלעו ופעם יאמרו, כי לא לאדם אחד יאתה המלוכה על כל העם, כי כל איש חפשי נברא ובצלם אלהים, ולא יטה שכמו לסבול עול רודה כרצונו, ולכן יעשו שופטים בכל שנה ושנה מקלות העם, ופעם אמרו, כי בדרך האמצעי תמצא האושר, אם מנסיכי העם ומחשוביה נבחרו מושלים רבים, וכן עוד רבים ורבים אשר יעלו עלה והמתיקו סוד. — ואולם הנסיון אשר יולד מתוך קורות העתים, יורה, כי לא ממשלת האחד ולא ממשלת השרים והרבים ולא ממשלת ההמון תוליד ההצלחה האמתית בעם — ואולם במצרים ובארץ הודו התקינו שיהיו הכהנים מושלים בעם. ואולם זאת הממשלה תיתה לאחרה, כי הכהנים ישבעו מדשן העם, וימלאו בטנם גרות למאוים, ועל טוב ההמון לא ישגיחו, וירבו לעשות רעה, וימניעו את העם מלדרוש בחכמה. ובאין בינה יפרע העם ויהיו כעדרים מדעת ומתבונה ויעזבו את כל בידי הכומרים לשלוט בו כרצונם, והעם ירד כל היום מטה מטה — ועתה נחקור על דרך הממשלה אשר קבעה תורתנו הקדושה ונראה כי היא עמוקה מאוד מאוד, ושומרי חקותיה לא יבושו לעולם וינצלו מכף כל הרעות האלה — וכבר כתב יוסיפון ז"ל נעתק לעברית מחוקקנו לא מחוקק בשר ודם הוא לא העריץ והחסין ימשול (אַנַארכיא) ולא עריצים ונסיכים רבים (אָליגארכיא או אריסטאָקראטיא) ולא בידי ההמון נתנה המלוכה (דעמאָקראטיא) כי אם ד' מחוקקנו הוא מושיענו (טהעאָקראטיא) עכ"ל ואם לא השינו רבים אשר התפיארו דברים אשר לא כן על תורתנו הקדושה, וגם סאַלוואַדאָר*) החכם וחוקר גדול, גם הוא החליף מלת טהעאָקראטיע עם מלת היעראַרכיע, כי היעראַרכיע ביונית תורה על ממשלת הכהנים ואשר שהיה החוק כמו שהיה במצרים חס ושלום כי המעיין היטב בפשוטם של הכתובים לא היתה לכהנים ולוים שום ממשלה, ואין בידם כי אם פסק דיני צרעת וטומאה וטהרה, והשופטים היו מכל העם, וגם להמליך מלך התירה התורה — ויסדר כך היה — כל הנמוסים ודתי העם וכל החקים מפי עליון יצאו, והספר, ספר התורה הזאת היה כתוב ואתו על כל העם לדרוש בו ועל הכהנים לקרא אותו בפני קהל ועדה, והשופטים ידעי דת ודין היו הזקנים מכל שבט ושבט הנקרא פאטריארכאַלישע פערפאַססונג, ואולם לא היה להם שום כח לשנות דין מדיני התורה, ולכל העם ניתן הרשות להשיב על פני השופט אם נגד דת שפט, ואם תרצה לכנות זה הממשלה במלת הלועז תאמר אייגע פאטריארכאַלישע אָדער גוויסען אַנאַרכישע דורך דיא טהעאָ-קראטיא אָדער בעססער דורך דאַז געזעטץ אונד דעמאָקראטיא רעסטרינגירטע פערפאַססונג — והנה כבר ידוע שהרע"ה מנה שופטים על העם בעצת יתרו אנשי אמת שונאי בצע יראי אלהים ונוסף הכתוב לעיל א' שהיו ידועים וכן אמר ואקח את ראשי שבטיכם, הרי שהיו הזקנים מכל העם, וזה באמת תועלת גדולה, אם ע"י הזקנים וראשי משפחותם יוסרו למשפט, ולא ע"י מלך ושרים ואין בזה להאריך פה, ואולם אם עכ"ז העורים מראות יאמרו נשימה מלך ככל העמים, גם זה המלך ישמור נפשו מלסור מדתי התורה כאשר נבאר לקמן — ובזה הפסוק מצוה לדורות שישימו שופטים בכל שעריהם — ומיכאעליס כתב פרק לויים נתנו לשופטים ובעקבותיו טעה ג"כ רב אחד מישראל החכם הערקסהיימער והביאור ראי'

*) בספרו המכונה Histoire des Institutions Moise

ע״ז מד״ה א׳ ג״ב ושם כ״ז כ״ט ושם ב׳ י״ט א׳ ול״ד י״ב ומדלקמן כ״א ה׳ ובאמת אם נעיין בכל הכתובים האלו, לא אחד מהם יעיד על זה כי אדרבה מכל התורה משמע שהשופטים היו הזקנים מכל שבט ושבט וכן אמר יתרו ואתה תחזה מכל העם וכן אמר לקמן י״ט י״ב ושלחו זקני עירו, הרי שהזקנים היו השופטים ובד״ה ב׳ י״ט א׳ ראו רק דיבא דקרא והסיפא עזבו כי שם נאמר מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ד׳ ולריב ובד״ה א׳ כ״ג ד׳ נאמר שמכל הלוים נתנו ששה אלפים לשופטים ולשטרים ואיך יתכן שכל אלה היו שרי אבות ושרי אלפים ואלא הוצרכו להיות לכך יותר מששה אלפים וגם בד״ה י״ב נאמר ויועץ דוד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד ושם אין רמז שהיו לוים וכן שם א׳ כ״ו ומה שתניאים ראי׳ מד״ה ב׳ ל״ד י״ב טעות הוא בידם כי שם דבר מחיזוק בית ד׳ ולכן הזכיר הלוים עושי מלאכת הקדש; ואולם אין ספק שהדבר כמו שאמרתי וכן משמע מדברי רז״ל פרק משחקין בקובי׳, וקרונים, ומפריחי יונה וכדומיהם פסולים לדון ולא היה זר אשר לא מזרע אהרן הוא — ואולם אין ספק שגם זקני הלוים היו שופטים ועי׳ עוד מזה אשר נכתוב בענין זה לקמן ראה סימן י״ז פס׳ ט׳ על הוראת המלה ושטרים הדעות חלוקות בענין הוראת מלה זאת י״א (בעזעניוס כתרגום הע׳) שעיקרו כמו כתב שמזה שטר בלשון התלמוד ד״מ שטר הלואה, ולפי שהפקידים היו מלומדי קסת ועט סופר לכן הושאל המלה על הפקידות כמו שמלאנו אם תכתוב עלי מרורות איוב י״ג תמורת אם תפקוד עלי וכן תרגמו הע׳ γραμματεύς וכן הוא ביונית, ואולם רבים (כפירסט ואחריו) נטו מזה לפי שמלאנו בד״ב ב׳ כ״ו מלאנו שוטר וסופר ואם ששוטר זה סופר למה יכפל הלשון ולכן אמרו כי עיקר הוראתו ענין מנין ולפי שמנו את העם והיו ממונים על הסדר והיה ג״כ ממשמרתם לכתוב רשימות ושאר דברים הנוהגים לעבדתם לכן הושאל מלת שטר על הכתיבה בכלל ומי שירצה יכריע בין הדעות האלה, ואמנם נראה מדברי הכתובים מה היתה משמרת השוטרים — הנה כיון שאמר לעיל סי׳ א׳ ושטרים לשבטיכם לא היו מכלל שרי אלפים אלא לפי שבט ושבט נתמנו וכאן משמע ג״כ שהשטרים והשפטים אין להם פקודה אחת, והבדל שביניהם הוא, כי השפטים ממונים היו לדון דין את יקרבו אליהם בעלי הדין (יוסטיץ-בעריכט) והשטרים היו במדרגת מה שנקרא אצלנו פאָליצייבעאמטע, שהיו ממונים על הערך והסדר בבחינת השוקים. והיו נוטרי העיר, ופקידי העם, השופטים ישפטו את העם בבא לפניהם לקבל דין תורה והשטרים ישפטו בעל כרחיה את העם למען ישכן כל איש בטח ובדד משודדים ורולחים ובגנים השופטים היו נכבדי בעם וראשי אבותיו וזקניו, לא כן השטרים ששמרו את העם לבל יפרע בהעדר הפקודה, המה אף שהיו מכובדים לא היו זקנים כי אדרבה בחורים בימי הרפם אלופי כח, ואמילי זרועות נמנו לכך, אשר יעלרו כח לאחוז ולתפוש בעושי עול, בשטרים היו ממונים על המלאכה במלרים ומתחיהם היו הנוגשים (העמער שערגען) וכן דבר משה במלרים אל השפטים ולא אל השטרים שלא היה להם פנאי. וכן לוה לקמן שידברו אל העם בלאתו למלחמה כאשר אמר לאלן את זה, כי הם ידעו מי שבנה בית או נטע כרם, ולא יוכל כל איש לפרוק עול המלחמה כרלונו וכנפשו וכן שמרו את הגבות למען יבנו מעקה עליהן וכן לדעת הרמב״ם היו ממונים על מדה משקל ומשורה שיהיו אבני לדק ואין לדק, וכן היו נוטרי העיר שיר השירים ג׳ ובד״ה א׳ כ״ז אמר ושטריהם (ר״ל של שרי אלפים) המשרתים את המלך הרי שהיו תחת ממשלת השרים וכן משמע בספר החשמונאים א׳ ה׳ ולכן נראה שלפי שהיו להם לכתוב כמה וכמה דברים כמו ספרי היחס ורשימות אנשי הלבא, לכן תורה מלת שטר גם על הכתיב׳ ומה שנמלא שטר וסופר בד״ה שהבאתי לעיל, אין בכך כלום, כי הסופר היו לו דברי׳ אחרים לכתוב, בבחינת היותם קרוב למלכות וכן משמע בד״ה א׳ י״ח ט״ו שהיו הסופרים קרובים למלכות, מה שאין כן השטרים. וכן מלאנו אצל שאר העמים שהיו ממונים מיוחדים לכתוב רשימות אנשי הלבא scribae milites אצל הרומיים, וכן פקד זאָלאָן היוני פקידים הנקראים בלשונו כותבים, והמה היו כשטרים שלנו*): שעריך, השער הוא השוק והרחוב אצל בני קדם, בו יצאו כל עוברים ושבים (דער הויפטפלאטץ) וכן נאמר ברחוב שער המים וברחוב שער אפרים (בנחמיה ח׳) ובשער ישבו כסאות למשפט וכן נאמר נודע בשערי׳ בעלה ולכן בשער כמו בחוץ in foro וכן נאמר חכמות בחוץ תרנה ברחובות תתן קולה ובראש הומיות תקרא בפתחי שערים בעיר וכו׳: ושפטו את העם משפט צדק. אין זה מלוה לשופטים אלא הבדת תכלית מנויים ומעשיהם: (יט) השחד, לדעת בעזעניוס שחד בסורית ענינו נתינה ושוחד היינו מתן והשורה וכן נאמר הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב (מלכים ט״ו), וכן משמע מפשוטו של כתוב, שלא אמר השחד יעור עיני פקחים כמו שאמר בס׳ שמות אלא עיני חכמים, כי לא לבד לשופט הגלות מדרך החכמה ויסלף דין המשפט אפרם תורתינו ליקח שחד, כי אף להלדיק לדיק אוף שכר ומתן נאסר, והיוסיפון כתב כי הדין הלוקח שחד הומת ע״פי בית דין: ויסלף, לדברי האחרונים שולטענס, ארנאָלד. בעזעניוס (במדרה מנים) פירסט ואחרים עיקר הוראת מלת סלף כמו to slip באנגלית σφάλλω ביונית אלקלקות, והוא נשון תנועה ונדידה שליפען · שליפעריג בגרמנית, ומזה יונק וסלף בוגדים (משלי י״א) אולת אדם תסלף דרכו (שם י״ט) ויהיה רעו סלף בעברית שליפען בגרמנית ואולם אין לזה ראיה נכונה והאמת בעזעניוס כפיה מזה בספרו אוצר המלים והסכי׳ לדברי הקדמוני׳ שעיקרו מעקל ומעות: (כ) צדק צדק תרדוף, בתרגום הע׳ נעתק הא׳ כשם ושני כתאר הפעל ותרגמו בלדק תרדוף את הלדק ע״ש: וירשת, אין שעם וירשה כשעם ונחלת, כי הרי לא נתמנו שופטים עד לאחר הישיבה בארץ; אלא לאחוז הירושה כי המשפט עיקר הכל. ואם ירבה העושק במדינה תשמת ענינה: (כא) לא תטע לך אשרה כל עץ, כל אשרה שנתנ״ך של ברוב אינו יער קטן אלא היא העשתור׳ וזה כוכב נוגה ובארתי את זה (לעיל י״ב ג׳) ודעתי בזה שנקרא כן מלשון עשת שהוא גלילה ואריתה ובעבור שמושל על העושר והאושר נקרא ב״ב אשרה, ואשרה או עשתרת

*) ואפשר שמלת גראף בגרמנית גם היא נגזרה מן γραφεύς כתב ביונית:

אשת בעל היתה וכן נמצא על המטבעות שנשארו מימים קדמונים שמות פרטים שהושאלו מבעל או מעשתרות ד"מ עבד־עשתרות אמת־עשתרות בר־עשתרות וכן אדני־בעל עבד־בעל וכדומה והגוים האלה בלבלו בעלם עבודתיה' ולא ידעו בבירור אם זאת הלבנה או הכוכב נוגה ואפשר שמלת אשרה הושאל על כל פסל ומצבה או תבנית אלילים כמו Ερμας היונים והנה אין ספק שרוב הפסוקים בתנ"ך לא יורו שאשרה הוא יער קטן כי הא' מלאנו אשרה ואללים מצבה ועוד מלאנו לשון עשה אשרה הציב אשרה, העמיד אשרה וכל אלו הלשונות יורו על הפסל וכן מאיבוד שאשרה תמלא לשון שבר נתץ גדע נתש שלא יאמרו על היער, ועוד מלאנו פסל האשרה (מלכים ב' כ"א) ושם כ"ג נאמר ויוצא את האשרה מבית ה' מחוץ לירושלים אל נחל קדרון וישרוף אותה. ואיך היה יער קטן בתוך בית ה' ושם כ"ג אמר אשר הנשים אורגות בתים לאשרה וכל אלה לא יתכנו על יער קטן ועוד הרבה פסוקים אין מספר שיורו להדיא שאין זה יער קטן ואולם מפסוק שלפנינו יש קצת ראיה לדעת המבאר כיון שאמר כל עץ וגם אמר לשון לא תטע ואולם אין זה ברור כיון שלשון נטיעה בעברית אינו נופל רק על העץ והבן, שהרי יאמר ב"כ ויטע אהל ות"א לא תרגם מידי ושאר התרגומים ד"מ תרגום הע' פעם יתרגמו בשם אלון ופעם במלת אסטארטע ובתרגום עקילס ובערבי ובסורי מלאנו ב"כ בשם ועשתורת ובוואולגאטא מלאתי ג' פעמים שתרגם פריאפום (במלכים א' ט"ו י"ג) (ודה"ב ב' ט"ו ט"ז) ואפשר שהחליף את זה בעשתורת כי גם פריאפ מושל על הילידה אצל הרומים ובספרי הכותים אלפו רי"ש עם למ"ד וקראו אשלה והוא כמו אשל יער קטן, ועוד אין לספק כי אשרה זה עשתורת שהרי במקום אחד אומר ויעבדו לבעל ולעשתרות (שופטים ב' י') ובמקום אחר אומר את הבעלים ואת האשרות, וכן הרבה פסוקים והנה כיון שאשרה הונחה על המצבה בכלל לכן יאמר לשון תאשור בעברית כידוע: **כל עץ**, אם נאמר שלשון אשרה הוא עשתרות יהיה כל עץ מאמר הנוסף על הראשון להרחבת באור הנקרא אצל בעלי הדקדוק (אייגע אפפאזיטיאָן): (כ) **ולא תקים לך מצבה**, הפשוט המצבה אשר שנא ה'. אלהיך לא תקים לך ובזה יתורץ קו' הרא"בע מדוע הקימו האבות מצבות עיין בבאור ומה המצבה אשר שנא ה'? בארנוהו (בויקרא כ"ו א'):

יז (ב) **כי ימצא**, לעיל י"ג הזהיר על המדיח וכאן על הנדח: (ג) **אשר לא צויתי**, הנכון אשר אסרתי וכן מלאנו (ירמיה ז') אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי ונקרא שמוש המלות כזה מיאָזיס, ומלת אשר תוספת על העבודה ולא כמו שתרגמו הע' והוואולגאטא כאלו שבה על שמש וירח כי שם תרגמו בלשון רבים. (ה) **והוצאת**, בתרגום הע' נכתבה כך הנוסחא והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וסקלתם באבנים, והמלות שבינתים נשמטו: (ז) **יד העדים**, עיין מה שכתבנו (לעיל י"ג י'): (ח) **כי יפלא**, הנפעל יורה ענין התרוממות וכאן פירושו כמו כי יקשה ממך ועיין מה שכתבנו בפסוק היפלא מה' דבר: (ט) **אל הכהנים הלוים**, אמר הרא"בע ז"ל כי יש כהנים שאינם משבט־לוי ודעתו בזה כי גם מלכי צדק נקרא כהן. וכן נאמר אצל כומרי המצרים רק אדמת הכהנים והכתוב יאמר בזה שהכהן האמתי הוא משבט לוי וזה נכון ולא כמו שחשבו קצת האחרונים שלא הובדלו עדיין הכהנים מתוך הלוים או שאמר כאן בעבור שבשבט כהנים גם לוים כשרים לדון דין ואולם (לקמן כ' ב') אמר להדיא ונגש הכהן וכן להפך לעיל אמר פן תעזוב את הלוי כי כהן דוקא קא נקיט. ומה שאמר כאן הכהנים הלוים אפשר כי להיותם משרתי אל דבק בהם יותר מהשפעה העליונה: **או אל השופט**, העליון שניתנה לו הממשלה על הכל כמו משה ויהושע בדורם ולא כמו שאמרו קצת האחרונים שזה כהן הגדול ומפני שאמר כאן וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יש בכאן רמז לסנהדרין בלתי ספק ושופט כמו שופטים (דאז געריכט) (ודה"ב ב' י"ט ח') מלאנו שהעמיד יהושפט מן הכהנים והלוים וראשי האבות לישראל למשפט ה' ולריב וישבו בירושלים, ואולם הוא העמיד שני שופטים ראשים הא' היה ממונה על כל הדברים הנוגעים בדת ובהלכה וזה היה הכהן אמרי' לראש עליהם לכל דבר ה' (שם י"א) וזבדיה בן ישמעאל הנגיד לבית יהודה לכל דבר המלך: **ודרשת**, בספר הכותים ובתרגום הע' ודרשו — והנה השופט העליון עיר מושבו בירושלים ובית דינו מלוקט מזקנים כאשר לבית דין כל שער ושער רק זקני נתמנו כאשר באָרנו בראש הפרשה ואלכם זקני הכהנים, ואולם השופט העליון יוכל להיות או כהן או איש אחר אשר יפקידו העם עליהם להיות מושל וכן אמר להדי' אל הכהן או אל השופט. ואין מזה נראה שום גילוי ממשלת הכהנים, כי הכתוב אינו תולה שישימו הכהן הגדול בראשם כי אם יהיה מי שיהיה, אם כהן אם זר, אליו ישמעו, וכן שמואל ששפט את ישראל ימים רבים פעם בגלגל, פעם ברמה, פעם במצפה לא היה הולך ממקום למקום ועמו לקת הכהנים אלא בכל מקום אשר בא שם, הלך העדה אשר שם כשאות למשפט, ושפט את העם בצירוף השופטים של העיר ההוא, וכן אם תראה בס' שופטים, שהרי עתניאל בן קנז משבט יהודה היה אהוד משבט בנימין גדעון משבט מנשה תולע ממטה יששכר יאיר ויפתח בני גלעד היו, אבצן מבית לחם יהודה, אבדון משבט אפרים, שמשון משבט דן חוץ מעלי שהיה כהן, ועליו אמר הכתוב, ותכבד את בניך ממני ומאשר השם תבלי השאיר לו זרע. הרי שלא היתה שום מלוכה לכהנים. ואולם כיון שזקני כל העיר היו ממונים על זה, לכן בירושלים שהיתה מלאה כהנים, גם זקניה היו משבט אהרן, ולכן רוב בני העיר כהנים ברוב הסנהדרין, ואין מזה הכרע שניתן להם השלטון, כי העם בחר לו מכל אשר חפצו לראש. וגם זה מחכמת העליונה שהסנהדרין העליונה היתה בעיר כל הארץ, ומלת שופט תורה על הכנסת שלום בין איש ובין רעהו וכן היו הנקראים שופטעם אצל יושבי צור ואחיהם אנשי קארטהגא, ועיקר הנחתו כמו rex או consul על הפלגים בארץ ואולם כפי מנהג הימים ההם היו יוצאים לפני העם בצאתו למלחמה וכן אמר מהם אחד מכותבי הקורות לרומים (Liv. 30, 7) velut consulare imperium, ר"ל כמו הקנסולי ברום שהיו ראשי המשפט וראשי הצבא אע"פי שמלת consulere עיקר הוראתו הבאת שלום בין אדם לחברו: (יד) **כי תבואו אל הארץ**, גם בענין מנות המלך רבו המפרשים, זה יאמר בכה וזה בכה, וכלם תמהו על דברי חז"ל שמנו שום תשים עליך מלך למצות עשה והקשו ע"ז הא' שמפשוטו של כתוב משמע שזה רשות ולא חובה ושני' אם

שהיה מצות עשה מדוע אמר שמואל אל בני ישראל ודעו וראו כי רעתכם רבה? ולכן אילליגען ודע וועטטע ואחרים נטו פה מדברי המסורה. ואולם כבר השיבו חכמים אחרים דברים נכוחים ע"ז כהחכם הערדעסט וסאלוואדאר ואביא לפניך פה בקצור מה שאמרו ויתישבו ב"כ דברי חז"ל. הנה מדרשי המצוה שצריך שיהיה שופט עליון בבית דין העליון ממונה על כל השופטים היושבים במדינה, ואולם השופט הזה צריך שיהיה מקובל מכל העם. ולא שיבוא מי שיבוא וירדה בעם כמו שכתבנו למעלה, ואולם אינו די ברצון העם כי צריך שיהיה רצוי לה' ב"כ. שלא יהיה שופט על ישראל כשליטים אחרים באזיה אשר כחפצם לבדם יטו את העם לכל אשר יחפצו, ויגביהו את השפל וישפילו את הנשא, או יעקלו את המשפט, או ישימו מס על העם ועבודה כבדה וכמו שאמר הנביא ע"ה (יחזקאל מ"ה) ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכו' רב לכם נשיאי ישראל חמס ושוד, וכמו שלא היתה מדעתו ב"ב שתהיה כל הממשלה ביד הכהנים כן רצה שלא תהיה בענין שהעם אינו חפשי (דעספאָטיסמוס) ואולם זה מן המצוה המוטלת עליהם שישימו להם שופט בראשם, וכיון שלא אמר עדיין לעיל מי יהיה השופט. לכן באר בכאן אם תאמר אשימה עלי מלך, אזי מצוה וחוב עליך להקים מלך וזה דעת חז"ל, ועיקר המצוה שיהיה שופט עליון רצוי לעם ורצוי לה' ואולם יש הבדל בין מלך לשופט סתם כי השופט אינו רשאי להקהיל את העם כי צאתו לפניהם למלחמה נגד השונאים או לדבר נחוץ ודחוק, או בשעת סכנה; לא כן המלך כי הוא יזעיק את העם בכל עת ועת, להשמר מכל נגע טרם בואו. ועוד שהמלוכה תהיה ליורשים, לא כן פקודת השופטים, וזה נכלל במצות ככל הגוים אשר סביבותי. ואולם מספורי ספרי שמואל ומלכים ראינו, שגם זה היה תלוי ברצון העם (איין וואהלרייך), ועוד שגם בעת מלחמה לא שמעו כל העם לשופט וכן לא באו בני ראובן בימי דבורה. וכן בתחלת מלכות שאול. ועוד שהיו נושאים מס למלך ודורון ומנחה ועיין היטב (ביחזקאל מ"ה) שם כל הסימן; ואולם אין ספק שהיותר טובה היתה ממלכת הזקנים וכאשר העידונו ע"ז לעיל בפ' שופטים כי בהיות שלטון רב למלך צריך שיהיה איש מצוין בדרכי ה' ובעל נפש יקרה בכחותיה, ולכן מיאן שמואל להשים עליהם מלך וכאשר אמר בעצמו שם: ככל הגוים, ידוע שהיתה ממלכת יחיד שליט ותקיף בכל ארצות אזיאה: (טו) אשר יבחר ה' אלהיך, לא ע"י רוב הדעות (שטימעענמעהרהייט) כי ע"ז יתרבו המחלוקת ויפרדו לכמה כתות אלא ע"פי גורל או נביא. ואולם עוד שכל ברצון העם: איש נכרי, אביו צריך שיהיה מישראל, ודוד שהיה מבני בניה של רות המואביה, אבל אביו ישראל היה: (טז) ולא ירבה לו סוסים, צריך שנדע כי ארץ כנען הרים שניה לה, ורגלי העם יעצרו כח לעמוד בפני אויביה'. ואם כבר נחלו את הארץ לגבולותיה שוב לא יעשו מלחמה ולא יעברו חוץ לגבולם להכניע עמים רבים תחתם כי אין זה תכלית היותם על האדמה להיות גבורי חיל, כ"א להכרת בתור ה' ולא יתפשטו על התבל כדרך עמים כי בטח ישבו באהלם ובדד ויחרשו אדמתם בשורים וחמורים, ואולם ע"י רבוי הסוסים תתרבה חמדת הפאר (פראכטזוכט) וחמדת המלחמה, וישובו מצרים לקנות סוסים, כי שם היו במספר רב כידוע (מלכים א' י' כ"ט), וכל ברית אשר יכרתו עם המצרים תהיה להם אך למכשול ולפוקה ואז שיתרבו עליהם צוררים אויבי מצרים, או שיחמדו ישראל לארץ גשן וישובו ע"י כך למלחמה עם מצרים, והנה יהושע עקר את הסוסים וכן דוד עקר הסוסים, אבל שלמה הרבה לו י"ב אלף פרשים וגם הנביא הוכיח ע"ז הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאוד ולא שעו על קדוש ישראל וכן אמר שם (ישעיה ל"א) ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח — והנה מספורי דברי הימים נראה שלא היו הסוסים חשובים אצל בני ישראל והמון העם, כי בימי השופטים היה סימן התקיפות לרכוב על החמור וכן אומר הכתוב רוכבי אתונות צחורות כי לא בגבורת הסוס יחפץ עוד אמר המשורר, כי רק בתשועת ה' יעשו חיל ועוד יש כמה מקראות בתנ"ך שנראה מזה כי החמור היה יותר חשוב אצל בני ישראל ונשיאים רכבו על החמור, ומזה טעו כותבי פלסתר כמו סופר הקורות לרומים Tacit. H. 5. או Plut. de Isid. 31. כי החמור היה אליל ליהודים ח"ו (ובד"ה א' כ"ז ל') מצאנו שהיו מנויים שומרים מיוחדים לאתונות המלך, ועוד היום הזה יש שם חמורים שנלקחו במחיר שי מאה שקל כסף הנקבה טשאלער: (יז) ולא ירבה לו נשים, גם זה למעט חמדת הפאר והתפארת, כי ידוע שלכל מלך באזיה היה בית נשים והמלכים האלה יחמדו לעדן ועונג עד שנתמעטו כחות נפשם וגופם, ונחלשו כנשים ולכן אסרה התורה רבוי הנשים, ועוד גם זאת כי ע"י חמדת נשים זרות, כי הלא רק בנות מלך יפות למלך תהיינה, יבוא ליקח נשים נכריות מבנות מלכי שאר ארצות, ויכרות עמהם ברית, ויבוא לידי תועבות ה', כאשר ראינו ממעשה נשי שלמה. וממעשה איזבל, וגם אצל שאר עמים רבות נשים היו סימן ממשלה ושליטות היה, וחשבו כי מי אשר ישכב את פלגשי המלך, או אשר יירש את בית הנשים שלו, הוא יורש ב"כ המלוכה, כידוע ממעשה אבשלום, וממעשה אדוניה שבקש את אבישג השונמית, וחייב את ראשו למלך*): וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, שעוזה יבוא לידי חמדת ממון, ויכביד את העול על העם, ועוד שע"י רבוי הכסף, יהיו כל העם לסוחרים ולרוכלים, ויעזבו את עבודת שדה ויעסקו במשא ובמתן, וזה לא היה בדעת הש"ית כאשר בארנו במקום אחר: (יח) את משנה התורה, בתרגום הע' נאמר τὸ δευτερονόμιον τοῦτο וא"כ חשבו כי רק ס' דברים הזה יכתוב וי"א יכתוב רק פרשת המלך והעיקר כדברי חז"ל שכתב לו כל התורה כלה, וזה שלא ישלוט כרצונו. ואין ראוי להוסיף מצוה על מצות התורה, כי לולא כן כמעט גם את הדת ישנו חס ושלום, וכן מצאנו שהרשעים היהודים שבהם לא ערבו את לבם להרבות שוד וחמס כאשר מלכי אזיה, מבלי נתינת טעם, כי גם האשה הרשעת הזאת איזבל יראה מלקחת כרם נבות בלי עדים ושופטים, ומבלי בקש תואנה, וכן לקח דוד את.

---

*) וידוע, כי סריסי המלך היו שומרי הנשים ושם סרים עיקר הוראתו הוא שר ושונא ואח"כ על שומרי הנשים שהיו נכבדים ואפשר שזה ענין הכרתי שנאמר אצל הפלתי ועיקר כרת ודומה לו, דיא פערשניטטענען:

אלקת היצועי לזנות זנה במחיר כסף, וכן כל נביא ונביאה אשר היה לו דבר ה' אל המלך לא ירא כלום ממנו והגיד לו כרצונו וכנפשו, ואולם המלך היה מושל בכהנים, כשאול שהמית עיר מלאה כהנים, ובזה נראה להדיות כי לא היתה שום ממשלה לכהנים: מלפני הכהנים והלוים. שומרי הדת והתורה: (ב) לבלתי רום לבבו מאחיו, כי העם אינו עבד למלך וזה מה שקוראים דעמאקראטיש מאנארכיע ומה נעמו דברי החכם שאלומדאר ז"ל: אמר הכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו ולא אמר מבניו, כי העם אינם נתונים תחתיו כבנים תחת האב, אשר ימשול בם כרצונו, כי האב נותן מחיה לבני ביתו, אבל המלך אינו נותן מחיה לעם, כי להפך העם המה מוסדי המלך, אשר עליהם נשען בהודו ובגאותו, כי אין מלך בלא עם, אבל יש עם בלא מלך, כי אם כל אנשי העם אחיו המה ונתונים בצדו ולא תחתיו, והעם בנים למקום, וה' אב אחד לכלם, לא המלך, וכן אמר דוד אחי ורעי שמעו נא, ולא אמר בני ועבדי. עכ"ד והנה פירשתי מלות המלך כפי החיוב המוטל עלי לבאר עניני הכתובים פה לפנינו ועוד יש לדבר בעניינים האלה, כמו על הגזר ועל המשיחה בשמן, ועל דבר הכסא והשבט ותפארתי המלך וכדומה, ואולם אין זה מגדר באורנו ואם ירצני השם להעלות גם פירושי על נביאים ראשונים על מזבח הדפוס אבאר כל זה במקומו הראוי לו:

יח (א) לא יהיה, אחר שדבר על השופטים שהמה נשיאי העם ופקידי כל משפט, בא כאן לדבר על שומרי הדת והתורה שהמה הכהנים והלוים, כי רק ע"י הדת והאמונה תקום צדקה ומשפט בארץ, שהמשפט הוא יסוד כל אושר והצלחה בחברה או במדינה, והמשפט נצרך לדת, כי לולא יראת אלהים כל חכמה ומדע לא יועילו להם, וגם צדק ומשפט בארץ נעדרו. אם לא בתורה ובאמונה שרשם; ואולם איך תקום יראת אלהים. אם לא שומרי תורותיו יורו משפטיו ליעקב. ולכן גם עם ועם שמו כהנים בראשם והיו לכן מיועדים כתות אנשים ומשפחות הארץ, אשר זולתן לא יקרב איש להיו' כהן ומורה התורה (געלעהר-טען-קאסטען) כבמצרים והודו ובארץ כשדים. אך כל אלה לשוא עמלו, כי היתה הפסדם מרובה משכרם כי הא' שהחכמה היתה מונחת בקרן זווית אחד בידי משפחות הכהנים, ויתר עם הארץ דלים כאוילים לא ידעו כלום מדברי החכמה, והכומרים משמן העם אכלו תנובה, וימשלו בלהטיהם על שאר משפחות, ועשו שוד וחמס כרצונם ואמרו כי כל תועבות אשר עשו לדבר אלהיהם הבל ורוח יעשו, עד שלאחר זמן גם מן הכומרים האלה נאבדה החכמה, ולא ידעו מקום בינה, ותחת אשר יהגו בחכמה כאחוז המוטל עליהם, נתעצלו ושמנו יד אל חיק, או פנו לדברי חולין, ומעשי יושבי חלד כי קנאת סופרים חדלה מלהיות ביניהם, כי שאר העם לא ידעו כלום, דלים נואלו נעדרי כל חכמה ומוסר והטעם בזה הא' כי הכהנים שמנו ויבעטו בדרך כל אדם והב' כי לא היה שום משכיל בעם להוכיח על פניהם. ואולם לנו לא כן נתן לנו ה' אלהינו כי אם גם בחכמתו העליונה גזר, כי ישבו הלוים בתורתו הקדושה. שם חוקים ומשפטים עד שלא תפוג תורה מאתם הא' כי חלק כל הארץ בשוה וללוים לא נתן חלק בתוכם, עד שלא יכלו להעשיר את עצמם מחיל העם, ולעשות להם מלוכה, עד שהכתוב משוה את הלוי לעני ולגר וליתום, ועוד מגרשיהם לא היו במקום אחד, בל יתרבו ויעצרו כח וחיל, כי אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל והב' שלא צוה למנות שופטים רק משבט לוי כאשר העירונו על זה בכמה מקומות, וכל עבודה אשר לא נתנה רק ללוים היתה עבדת המשכן וגם לא באו לבוא לבא והג' כי צוה להגות בתורה לכל עם הארץ וכן ידוע שמחוייב כל איש ישראל לכתוב לו ספר תורה, ולא יכלו הכהנים לשלוט בתורה כרצונם. וע"י כך נתעוררה קנאת סופרים, כי גם חכמי ישראל ומביניו, ויודעי ספר שלא היו משבט לוי נגד, ועוד כיון שלא היו ללוים רק המעשרות והתרומות ידאגו להפיץ יראת ה' בתוך ישראל, למען לא תחסר להם המחיה הזאת, אשר זולתה לא היה להם כלום. והמעשרות האלו לא רבו כל כך כאשר באורתי בס' במ"בר וכבר אמר הנביא (מלאכי ג' ה"ו) בחנוני נא, וע"י כך החזיקו התורה כי מעניים תצא תורה וכבר האריכנו ע"ז הענין בשאר מקומות: לכהנים הלוים, עיין מה שכתבנו (לעיל י"ז ט'): (ג) מאת זובחי הזבח, כמאמר הרמ"בן שהביא פה המנהג, זו מצוה מחודשת. ואינו מוסיף פה הכתוב על שוק וחזה שנתנו מזבחי שלמים לכהן, כי הזרוע והלחיים והקבה מבשר תאוה נתנו, וכן כתב היוסיפון ופילון היהודי τοιά καί οικου θυ ςεευ ולאנס נדחקו כאן האחרונים: והקבה, מענין נקב, ונקרא כן חלק בני מעים שיורד לתוכם המאכל, ולכל מעלה גרה יש ד' קבות, והתחתונה שהוא השמנה מכלן היא הנאמרה כאן ונקרא אצל הרומים omausm ואצל היונים [illegible] וכן תרגמו כאן הע', והנה נתנו כל זובחי זבח לכהן היושב בארצם, ואפילו בני אשר ונפתלי שהיו רחוקים מירושלים יכלו לקיים המצוה, (ד) ראשית, עיין לקמן כ"ו ב': (ה) כי בו בחר, בתרגום הע' ובספרי הכותים כך הנוסחא: לעמוד לפני ד' אלהיך ולשרתו ולברכו בשמו, והיא מבוארת, כי הכהנים יברכו את העם בשם ד': (ו) וכי יבא הלוי, כפשוטו בין לוי בין כהן. וכן מלת שרת יתכן שמוסב על משמרת הקדש שהיתה על הלוים וע"ל עבודת המזבח, ואולם חז"ל דרשו שלוי זה כהן ושרת היינו עבדת הכהן דוקא, והנה כיון שלא היה קבוע בימי משה באיזה סדר יעמדו הכהנים והלוים על משמרתם, כי לא הוקבע הסדר עד ימי דוד כמשמע מד"ה א' כ"ד לכן אמר כאן, כי יהיה לוי אשר גר באחד משערי ישראל, וא"כ אפשר שיאמרו כבר זכינו אנחנו בעבדת המקדש שנתישבנו בירושלים ואתה חזור לעירך, לכן הזהיר ע"ז כדי שיהא הוא רשאי לשרת ויאכלו חלק כחלק: (ח) לבד ממכריו על האבות, בפסוק הזה נבוכו המפרשים כפי' הראב"ע שב על עיר אחוזתו וכן פירשו קצת האחרונים ובת"א נאמר ויתר בר זבוניה דזבנו ליה על אבהתא ובתרגום הע' תרגמו המו' חלק בחלק כאלו כתוב חלק מחלק יאכלו, ומלות לבד ממכריו על האבות יתרגמו כתרגום הרמ"ד כפי הנראה לי, כי דבריהם אינם מבוררים ומגואלים היטב וי"א כי הפירוש כן אם יצא מעירו לירושלים ומכר כל ביתו וכליו לא יהיה ממון זה לכלום, כי לא כיום אחד לכלם בכל העניינים כי אם מתה שיהיה להם מעבדת המשכן: (ט) כתועבת הגוים, השנית ונאמרה כאן ומספר שהיתה עבדת המולך מחוברת עם אין כסוף, כיון שהנה כאן הכתות העבד

ניחם באש עם שאר מיני כשוף — והנה העביר בנו באשו בויקרא י"ח כ"א ועניין מעונן ומכשף בויקרא י"ט כ"ו ועניין מכשף בשמות כ"ב י"ז ואוב וידעוני בויקרא י"ט ל"א ונשאר לנו פה לבאר עניין קוסם קסמים וחובר חבר. ודורש אל המתים — ואולם קוסם קסמים לדעתי אינו ידוע מה עניין של כשוף זה, מיכאעליס כתב שהוא שואל בני מעים של קרבנות haruspex, ואולם אינו נראה שלזה קורא הכתוב ראה בכבד כי כן מצאנו ביחזקאל כ"א כ"ו לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד ע"כ הרי שנאמר לקסם קסם ואח"כ ראה בכבד ומזה הפסוק ראיה נכונה לדברי הראב"ע שהוא שם כולל, וכן נראה שאינו כדברי אבן בחיי שאמר שהוא שאלת המקלות, שהטילו מקלות בידם וזרקן כלפי מעלה הנקרא βελομαντεια או ραβδομαντεια כי לזה יקרא קלקל בחצים ורָאזענמיללער הביא בשם פֵאקָאקע שהיה המנהג אצל הערבים אם רצו לשאול את התרפים על דבר הקשה מהם, לקחו ארגז ובתוכו שלשה חצים, ועל האחד היה כתוב אלהי רבי ועל השני נהלני רבי ובשלישי לא נכתב כלום, ואם הפילו הגורל ונלכד החץ הראשון יהיה להם סימן רשות, ואם נתפש השני, חדלו מלעשות ואם יצא השלישי הפילו הגורל שנית, ולגורל כזה יקראו הערביים קסם — ולדעת געזעניוס שכבר הבאנוהו בבמדבר כ"ג עיקר הוראתו חתוך וחלוק כמו בגזרין בדניאל שגם הוא יורה על המכשף, כי כל כשוף הוא חלוקת הגורל וגזרת או חריצת המשפט וזה הנקרא בלשונם מאנטיע בכלל ואח"כ נחלק לכמה מיני כשפים כמו נעקראמאנטיע, (שאלת המתים) חיירָאמאנטיע (ושאלת קוי היד) ראבדאמאנטיע, (שאלת המקלות) וא"כ מסכים לדברי הראב"ע שעיקר מלת קסם שם כולל לכל מיני כישוף ובעניין שרש כישוף דברנו בויקרא וזה נראה ג"כ כי קסם הוא גורל בכלל בין מתועב בין אינו מתועב וכן אמר (משלי ט"ז י') קסם על שפתי מלך ושם אינו דבר מתועב —: וחובר חבר, בוואולגאטא incantator כדעת חז"ל שמלחש נחשים ועקרבים ורָאזענמיללער כתב שעיקרו בערבית שאלת כבר באלוף כ"ף עם אי"ת תורה בערבית על לשון ידיעה וא"כ יהיה חובר חבר כמו ידעוני ספיר' בויקרא ולדעת געזעניוס הוא חבור ממש שיש מין כשוף שמחזיק נחשים במקום אחד באננען ולדעת הראב"ע מחבר שדים ובאמת ג"כ בשאר לשונות עניין כישוף ועניין חיבור מלה אחת להם כמו καταδεω ביונית ligare ligulum ברומית וכן באננען בגרמנית שהוא כמו בינדען ובתיב"ע מחברין ואסרין חיוין: — ודורש אל המתים, היינו מה שנקרא נעקראמאנטיע: (יב) ובגלל, כמו ששנינו ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו: (יג) תמים תהי', כמו הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת משלי כ"ח י"ח: (יד) ואתה לא כן נתן לך, כמו אנכי בדרך נחני ד' בראשית כ"ד יהודה אתה יודוך שם מ"ט וכן רבים, והטעם מה לך לחזור אחר כשפים מזוייפים ומה לך ליראה ממגיד עתידות, הלא מנביא ד' תדרוש, ונמשך אל הפסוק הבא אחריו: (טו) נביא, המפרשים נחלקו על עניין הנביאות וכבר הבאנו דעת הרמב"ם בזה בס' במדבר, ואולם גם על פתרון המלה ושרשה נחלקו וי"א (רעדנער) שהוא כמו רעד נבע שממנו מצאנו אביע לכם חידות ויש פירשוהו מלשון נוב שממנו תנובות ויורה על הדבור הירצא כמעין הנובע, או על הנביא שהוא רם ונשא על עם הארץ וזה עניין נוב — ואולם בלתי ספק הוא לשון דבור ר"ל הוצאת מלת השכל אל הפועל לשמע אזן ע"י אמצעית שפה כמו שאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך ונושאל א"כ על כל דבור השתפעלות והתרגשות הנפש אם בדרכי תהלה אם בדרכי משל וחידה כדרך בני הנביאים שלא הגידו העתידות דוקא, ואולם לפי שאנשי קדש אשר רוח ד' נראה בהם להגיד האותיות לאחור דברו במשל ובמליצה, ואחרי שפתותיהם נובעים כמעין המתגבר, לכן נקראו נביאים, ומאלה דבר פה הכתוב וזה פי' נביא כמוני, לא שיהיה שלם ונאמן בבית ד' כמרע"ה שהרי לא קם נביא כמוהו, אלא כמו שהוא דבר ברה"ק, כך יהיו עוד אחרי מותו אנשים יקרים ונכבדים, אשר יזכה אותם השי"ת להיות שלוחי דברו, ולהגיד לעמו את אשר לוה אותם אליהם — והנביאים היו מכל שבט ושבט ולא לבד משבט לוי, כי לא ככהני העכו"ם אשר הטו לבב העם באמונות שוא ומקסם חלק יהיו, כי אדרבה הנביאים הוכיחו ג"כ את הכהנים, וגם נשים לנביאות נבאו כדבורה וכדומה, הרי שכל אחד ואחד מבני ישראל היה עוסק בתורה ומי שהיה מושלם בדעות ובמדות שמנו אותן חז"ל היה נביא לד' — ולא מצאנו בכל ספורי הקורות של שאר העמים שהיו הכהנים מובדלים שביב שביב מחקים כאלה לבלתי יבעטו ותמה אני על קצת האחרונים, איך עלתה על דעתם לדמות כהני ישראל עם כומרי שאר האומות בכל המלות אשר נתנו לבל תידרן לעשות כחפץ לבבם — ואולם כיון שאומות העולם בכל פגע ותלאה או בכל דבר כבד ממנם שאלו למקסם שוא וכזב ואל מעוננים ואל מכשפים יטו אזן, לכן ב"ה בחכמתו יתברך להקים נביאים צדיקים ונביאי אמת למען לא ילכדו במצודת התועבה בהעדר מגידי עתידות כי זה מדרכי אנוש לגלות המכוסה טמון בזמן עתיד ולחתור אחר הנפלא והנסתר, וטבע הזאת הנטועה בלב כל אדם הטתה לפעמים רבים לאלום ולרמרת ולהטות אזנו לכשוף ההבל, ולכן היה צריך בזמן הראשון, אשר עוד לא נחזקה בידם התורה הזאת המבורכה והדעה האמתית להעמיד להם נביאים, והנביאות בטל' לאחר זמן: — נביא, לשון יחיד והוא קבוץ לכל נביאים כמו שיאמר לעיל שופט או מלך, ואין מזה ראיה שנבא על משיח צדקנו, כי כבר יש פסוקים אחרים המכוונים לזה:

יט (א) וירשת וישבת בעריהם, כי לא נצטוו על זה עד לאחר ירושה וישיבה: (ב) שלש ערים, כבר באמרנו בס' במדבר ל"ג י"ד עניין ערי המקלט ורציחה בלי זדון ולעיל ד' מ"א פירשנו הערים אשר הבדיל משה בעצמו בעבר הירדן מזרחה ואלה ג' הערים הנאמרות כאן להערב מירדן הנה והבדילן יהושע כמו שאמר לקמן ויספת לך עוד שלש ערים אפרש במקומו: (ג) תכין לך הדרך, להקל הטורח מעל הרוצח אשר ינוס שמה כמו שיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים כדי שלא יטעה בדרך, ושלא יהיה שם גן כבף ונהר מכשול ואם יש שם נהר יעשו עליו גשר שלא יצטרך להתעכב בהעברת הנהר וכיוצא בזה: ושלשת את גבול, י"א שיחלקו כל הערים בעבר הירדן לג' חלקים ולכל חלק עיר מקלט אחת והאחרונים סבירא לדברי הראב"ע שתחלק הארץ לג' חלקים: והיה לנוס שמה כל רוצח, בין שוגג בין מזיד עד

חלקת פילגשי לזנות זנת במחיר כסף, וכן כל נביא ונביא אשר היה לו דבר ה' אל המלך לא ירא כלום ממנו והגיד לו כרצונו וכנפשו, ואולם המלך היה מושל בכהנים, כשאול שהמית עיר מלאה כהנים, וזה נראה לאדיות כי לא היתה שום ממשלה לכהנים: מלפני הכהנים והלוים. שומרי הדת והתורה: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו, כי העם אינו עבד למלך וזה מה שקוראים דעמאקראטיש מאנארכיע ומה נעמו דברי החכם שלומהדאר ז"ל: אמר הכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו ולא אמר מבניו, כי העם אינם נתונים תחתיו כבנים תחת האב, אשר ימשול בם כרצונו, כי האב נותן מחיה לבני ביתו, אבל המלך אינו נותן מחיה לעם, כי להפך העם המה תומכי המלך, אשר עליהם נשען בנוחו ובלכתו, כי אין מלך בלא עם, אבל יש עם בלא מלך, כי אם כל אנשי העם אחיו המה ונתונים בצדו ולא תחתיו, והעם בנים למקום, וה' אב אחד לכלם, לא המלך, וכן אמר דוד אחי ורעי שמעו נא, ולא אמר בני ועבדי. עכ"ד והנה פירשתי מלות המלך כפי אחוז המושל עלי לבאר עניני הכתובים פה לפנינו ועוד יש לדבר בענינים האלה, כמו על הנזר ועל המשיחה בשמן, ועל דבר הכסא והשבט ותשרתי המלך וכדומה, ואולם אין זה מגדר באורנו ואם ירצני השם להעלות גם פירושי על נביאים ראשונים על מזבח הדפוס אבאר כל זה במקומו הראוי לו:

יח (א) לא יהיה, אחר שדבר על השופטים שהמה נשיאי העם ופקידי כל משפט, בא כאן לדבר על שומרי הדת והתורה שהמה הכהנים והלוים, כי רק ע"י הדת והאמונה תקום לדקה ומשפט בארץ, שהמשפט הוא יסוד כל אושר והצלחה בחברה או במדינה, והמשפט נצרך לדת, כי לולא יראת אלהים כל חכמה ומדע לא יועילו להם, וגם לדק ומשפט בארץ נעדרו. אם לא בתורה ובאמונה שרשם; ואולם איך תקום יראת אלהים. אם לא שומרי תורותיו יורו משפטיו ליעקב, ולכן גם עם ועם שמו כהנים בראשם והיו לכן מיועדים כתות אנשים ומשפחות הארץ, אשר זולתן לא יקרב איש להיו' כהן ומורה התורה (געועהר־טען־קאסטען) כמצרים והודו ובארץ כשדים. אך כל אלה לשוא עמלו, כי היתה הפסדה מרובה משכרם כי הא' שהחכמה היתה מונחת בקרן זוית אחד בידי משפחות הכהנים, ויתר עם הארץ דל"ג כולאים לא ידעו כלום מדברי החכמה, והכומרים הטמן העם אכלו תנובה, וימשלו בלהטיהם על שאר משפחות, ועשו שוד וחמס כרצוניהם ואמרו כי כל תועבות אשר עשו כדבר אלהיהם הבל ורוח יעשו, עד שלאחר זמן גם מן הכומרים השם נאבדה החכמה, ולא ידעו מקום הבינה, ותחת אשר יהבו בחכמה כאחוז המושל עליהם, נתעללו וטמנו יד אל חיק, או פנו לדברי חולין, ותעשי יוסשי אלד כי קנאת סופרים חדלה מלהיות ביניהם, כי שאר העם לא ידעו כלום, דלים נואלו נעדרי כל חכמה ומוסר והטעם בזה הא' כי הכהנים שמנו וינעסו כדרך כל אדם והב' כי לא היה שום משכיל בעם להוכיח על פניהם. ואולם לנו לא כן נתן לנו ה' אלהינו כי אם גם בחכמתו העליונה בזר, כי יהבו הלוים בתורתו הקדושה. שם חוקים ומשפטים עד שלא תפוג תורה מאתם הא' כי חלק כל הארץ בשוה וללוים לא נתן חלק בתוכם. עד שלא יכלו להעשיר את עצמם מחיל העם, ולעשות להם מלוכה, עד שהכתוב משוה את הלוי לעני ולגר וליתום, ועוד מגרשיהם לא היו במקום אחד, לבל יתחברו ויעצרו כח וחיל, כי חלקם ביעקב והפילם בישראל והב' שלא לוה למנות שופטים רק משבט לוי כאשר העירונו על זה בכמה מקומות, וכל עבודה אשר לא נתנה רק ללוים היתה עבדת המשכן דגן לא באו לצבוא לבא והג' כי לוה להגות בתורה לכל עם הארץ וכן ידוע שמחוייב כל איש ישראל לכתוב לו ספר תורה, ולא יכלו הכהנים לשלוט בתורה כרצונם. וע"י כן נתעוררה קנאת סופרים, כי גם חרשי ישראל ונביניו, ויודעי ספר שלו לא היו משבט לוי לבד, ועוד כיון שלא היו ללוים רק המעשרות והתרומות ידמנו להספיק יראת ה' בתוך ישראל, למען לא תחסר להם המחיה הזאת, אשר זולתה לא היה להם כלום. והמעשרות האלו לא רבו כל כך כאשר בארתי בס' בא־דבר וכבר אמר הנביא (מלאכי ג' ה"י) בחנוני נא, וע"י כן החזיקו התורה כי מעניים אלא תורה וכבר הארכנו ע"ז הענין בשאר מקומות: לכהנים הלוים, עיין מה שכתבנו (לעיל י"ז ט'): (ג) מאת זובחי הזבח, כמאמר הרמ"בן שהגיד פה שמבאר י"זו מלוה מחודשת. ואינו מוסיף פה הכתוב על שוק וחזה שנתנו מזבחי שלמים לכהן, כי הזרוע והלחיים והקבה מבשר תאוה נתנו. וכן כתב היוסיפון ופילון היהודי [illegible] ולחנם נדחקו כאן האחרונים: והקבה, מענין נקב, ונקרא כן חלק בני מעים שיורד לתוכם המאכל, ולבל מעלה ברה יש ד' קנות, והתחתונה שהוא השמנה מכלן היא הנאמרה כאן ונקרא אצל הרומיים omausm ואצל היונים שפעדיסטעל וכן תרגמו כאן הע', וזה נתנו כל זובחי זבח לכהן היושב בארצם, ואפילו בני אשר ונפתלי שהיו רחוקים מירושלים יכלו לקיים המלוה, (ד) ראשית, עיין לקמן כ"ו ב': (ה) כי בו בחר, נתרבוס הע' ובספרי הכותים כן הנוסחא: לעמוד לפני ד' אלהיך ולשרתו ולברכו בשמו, והיא מסורשת, כי הכהנים יברכו את העם בשם ד': (ו) וכי יבא הלוי, כפשוטו בין לוי בין כהן. וכן מלת שרת יתכן שמוסב על משמרת הקדש שהיתה על הלוים וע"ל עבודת המזבח, ואולם חז"ל דרשו שלוי זה כהן ושרת היינו עבדת הכהן דוקא, והנה כיון שלא היה קבוע בימי משה באיזה סדר יעמדו הכהנים והלוים על משמרתם, כי לא הוקבע הסדר עד ימי דוד כמשמע מד"ה א' כ"ח לכן אמר כאן, פן יהיה לוי אשר בא באחד משערי ישראל, וא"כ אפשר שיאמרו כבר זכינו אנחנו בעבדת המקדש שנתישבנו בירושלים ואתה חזור לעירך, לכן הזהיר ע"ז כדי שיהא הוא רשאי לשרת ויאכלו חלק כחלק: (ח) לבד ממכריו על האבות, בפסוק הזה נבוכו המפרשים כפי' הראב"ע שב על עיר אחוזתו וכן פירשו קצת האחרונים ובת"ג נאמר וית בר זבוניה דבזונו ליה על אבהתא ובתרגום הע' תרגמו אמו' חלק בחלק כאלו כתוב חלק מהלק יאכלו, ומלות לבד ממכריו על האבות יתרגמו כתרגום הרמ"ד כפי הנראה לי, כי דבריהם אינם מבוררים ומגוחרים היטב וי"א כי הפירוש כן אם ילא מעירו לירושלים ומכר כל ביתו וכליו לא יהיה ממון זה לכלם, כי לא כיום אחד לכלם בכל הענינים כי אם מתם שיהיה להם מעבדת המשכן: (י) כתועבת הגוים, בנית ונאמרה כאן ואסור שהיתה עבדת המולך מחוברת עם מין כשוף, כיון שתנה כאן הכתוב העבודה

נויהם באם עם שאר מיני כשוף — והנה מעביר בנו בארנו בויקרא י"ח כ"א ועניין מעונן ומכשף בויקרא י"ט כ"ו ועניין מכשף בשמות כ' י"ח ואוב וידעוני בויקרא י"ט ל"א ונשאר לנו פה לבאר עניין קוסם קסמים וחובר חבר. ודורש אל המתים — ואולם קוסם קסמים לדעתי אינו ידוע מה עניין של כשוף זה, מיכאעליס כתב שהוא שואל בני מעים של קרבנות haruspex, ואולם אינו נראה שלזה קורא הכתוב ראה בכבד כי כן מצאנו ביחזקאל כ"א כ"ו לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד ע"כ הרי שנאמר לקסם קסם ואחלו ראה בכבד ומזה הפסוק ראיה נכונה לדברי הראב"ע שהוא שם כולל, וכן נראה שאינו כדברי אבן בחיי' שאמר שהוא שאלת המקלות, שהטילו מקלות בידם וזרקן כלפי מעלה הנקרא Βελομαντεια או ῥαβδομαντεια כי לזה יקרא קלקל בחצים ורָאזענמיללער הביא בשם פּאָקאָקע שהיה המנהג אצל הערבים אם רצו לשאול את התרפים על דבר הקשה מהם, לקחו ארגז ובתוכו שלשה חצים, ועל האחד היה כתוב אמרני רבי ועל השני מנעני רבי והשלישי לא נכתב כלום, ואם הפילו הגורל ונלכד החץ הראשון והיה להם סימן רשות, ואם נתפס השני, חדלו מלעשות ואם יצא השלישי הפילו הגורל שנית, ולגורל כזה יקראו הערביים קסם — ולדעת געזעניוס שכבר הביאונוה בבמדבר כ"ג עיקר הוראתו חתוך וחלוק כמו גזרן בדניאל שגם הוא יורה על המכשף, כי כל כשוף הוא חלוקת הגורל וגזרת או חריצת המשפט וזה הנקרא בלשונם מאנטיע בכלל ואח"כ נחלק לכמה מיני כשפים כמו נעקראמאנטיע, (שאלת המתים) כיירמאנטיע (ושאלת קוי היד) ראבדאמאנטיע, (שאלת המקלות) וא"כ מסכים לדברי הראב"ע שעיקר מלת קסם שם כולל לכל מיני כישוף ובענין שרש כישוף דברנו בויקרא וזה נראה ג"כ כי קסם הוא גורל בכלל בין מתועב בין אינו מתועב וכן אמר (משלי ט"ז י') קסם על שפתי מלך ושם אינו דבר מתועב —:

וחובר חבר, בוואולגאטה incantator כדעת חז"ל שמלקט נחשים ועקרבים ורָאזענמיללער כתב שעיקרו בערבית שמלת חבר בחלוף כ"ף עם חי"ת תורה בערבית על לשון ידיעה וא"כ יהיה חובר חבר כמו ידעוני ספיר' בויקרא ולדעת געזעניוס הוא חבור מתם שיש מין כשוף שמחזיק נחשים במקום אחד באננען ולדעת הראב"ע מחבר שדים ובאמת ג"כ באר לשונות ענין כישוף וענין חיבור מלה אחת להם כמו καταδεω ביונית ligare ligulum ברומית וכן באנגען בגרמנית שהוא כמו בינדען ובתיב"ע מחברין ואסרין חיוין: — ודורש אל המתים, היינו מה שנקרא נעקראמאנטיע: (יב) ובגלל, כמו ששנינו ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת מכשף בן נח מותר עליו: (יג) תמים תהי', כמו הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת משלי כ"ח י"ח: (יד) ואתה לא כן נתן לך, כמו אנכי בדרך נחני ד' ברא' כ"ד יהודה אתה יודוך שם מ"ט וכן רבים, והטעם מה לך לחזור אחר כשפים מזוייפים ומה לך לירא ממגיד עתידות, הלא מנביא ד' תדרוש, ונמשך אל הפסוק הבא אחריו: (טו) נביא, המפרשים נחלקו על עניין הנביאות וכבר הבאנו דעת הרמב"ם בזה בס' במדבר, ואולם גם על פתרון המלה ושרשה נחלקו וי"א (רעדסלאב) שהוא כמו רעו נבע שממנו מצאנו אביע לכם חידות ויש פירשוהו מלשון נוב שממנו אבעבועות ויורה על הדבור היוצא כמעין הנובע, או על הנביא שהוא רם ונשא על עם הארץ וזה עניין נוב — ואולם בלתי ספק הוא לשון דבור כ"ל הוצאה מכח השכל אל הפועל לשמע אזן ע"י אמצעית שפה כמו שאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך והושאל אח"כ על כל דבור שהתפעלות והתרגשות הנפש אם בדרכי המליצה אם בדרכי משל וחידה כדרך בני הנביאים שלא הגידו העתידות דוקא, ואולם לפי שאנשי קדש אשר רוח ד' נחה בהם להגיד אותיות לאחור דברו במשל ובמליצה, ואחרי שפתותיהם נובעים כמעין המתגבר, לכן נקראו נביאים, ומאלה דבר פה הכתוב וזה פי' נביא כמוני, לא שיהיה שלם ונאמן בבית ד' כמרע"ה שהרי לא קם נביא כמוהו, אלא כמו שהוא דבר ברה"ק, כך יהיו עוד אחרי מותו אנשים יקרים ונכבדים, אשר יזכה אותם השי"ת להיות שלוחי דברו, ולהגיד לעמו את אשר צוה אותם אליהם — והנביאים היו מכל שבט ושבט ולא נגד משבט לוי, כי לא ככהני העכו"ם אשר הטו לבב העם באמונות שוא ומקסם חלק יחיו, כי אדרבה הנביאים הוכיחו ג"כ את הכהנים, וגם נשים צדקניות נבאו כדבורה וכדומה, הרי שכל אחד ואחד מבני ישראל היה עוסק בתורה ומי שהיה מושלם בדעות ובמדות שמנו אותו חז"ל היה נביא לד' — ולא מצאנו בכל ספורי קורות של שאר העמים שהיו הכהנים מוגבלים סביב סביב מחקים כאלה לבלתי יבעטו ותמה אני על קצת האחרונים, איך עלתה על דעתם לדמות כהני ישראל עם כומרי שאר האומות בכל המלות אשר נתנו לבל יזדון לעשות כחפץ לבבם — ואולם כיון שהאומות העולם בכל פגע ותלאה או בכל דבר כבד ממנם שאלו מקסם שוא וכזב ואל מעוננים ואל מכשפים יטו אזן, לכן ב"ר בחכמתו יתברך להקים נביאים צדיקים ונביאי אמת למען לא ילכדו במצודת התועבה בהעדר מגידי עתידות כי זה מדרכי אנוש לגלות המכוסה טמון בזמן עתיד ולהתור אחר הנפלא והנסתר, וטבע הזאת הנטועה בלב כל אדם הטתם לפעמים רבים לאמונות זרות ולהטות אזנו לכשוף ההבל, ולכן היה צריך בזמן הראשון, אשר עוד לא נחזקה בידם התורה הזאת האמונה והדעה האמתית להעמיד להם נביאים, והנביאות בטל' לאחר זמן: — נביא, לשון יחיד והוא שם לכלל נביאים כמו שיאמר לעיל שופט או מלך, ואין מזה ראיה שנבא על משיח צדקנו, כי כבר יש פסוקים אחרים המכוונים לזה:

יט (א) וירשת וישבת בעריהם, כי לא נצטוו על זה עד לאחר ירושה וישיבה: (ב) שלש ערים, כבר בארנו בס' במדבר ל"ה י"ד עניין ערי המקלט ורציחה בלי זדון ולעיל ד' מ"א פירשנו הערים אשר הבדיל משה בעצמו בעבר הירדן מזרחה ואלה ג' הערים הנאמרות כאן למערב מירדן הנה והבדילן יהושע וזה שאמר לקמן ויספת לך עוד שלש ערים אפרש במקומו: (ג) תכין לך הדרך, להקל הטורחה מעל הרוצח אשר ינוס שמה כמו שיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים כדי שלא יטעה בדרך. ושלא יהיה שם גבף ודבר מכשול ואם יש שם נהר יעשו עליו גשר שלא יצטרך להתעכב בהעברת הנהר וכיוצא בזה: ושלשת את גבול, י"א שיחלקו כל הערים בעבר הירדן לג' חלקים ולכל חלק עיר מקלט אחת והאחרונים כיותר לדברי הראב"ע שתחלק הארץ לג' חלקים: והיה לנוס שמה כל רוצח, בין שוגג בין מזיד עד

שיתברר דינו, והולך ואומר אך זה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי ובתנאי שהוא נקי יהיה: (ה) ונדחה, הרשו נדח כמו שאמר לנדוח עליו גרזן ואינו משרש דחה כמו שחשב החכם קאהן: בגרזן, גרז וגזר כמו כבש וכשב: הוא ינוס, הוא והרוצח בו וכמו שהאריך בזה בפרשה אחרת: (ו) גואל הדם, כבר בארנו שהוא דורש דבר ומחזירו ליושנו: (ט) כל הימים, רצונו ימים רבים לא כמו שהיה בימי השופטים שחזרו ותעו וחזרו ושבו כי אין זאת תשובה גמורה אבל אם תשמרו את מצות השם ימים רבים לבלתי תחטאו אזי יהיה ד' בעזריכם להוריש כל הגוים, ואז תחול מצות שלש ערים האחרות — ואולם לא עשו כן בימי דוד ושלמה אף שירשו כל הארץ: ויספת לך, יש שאמרו שענין כי שלש הערים שנאמרו כאן הנה בעבר הירדן מזרחה ושלש הערים בפ' ב' הנה שהבדיל מרע"ה בחייו. ונדחקו לזה כיון שאמר בפ' מסעי שיבדילו דוקא שש ערים, ואחרים שפרשה הזאת מוקדמת ואולם כפשוטו כל כתוב הענין כך: הפרשה הזאת עתידה, כי מתחלה צוה להבדיל ג' ערים אחר הירושה וישיבה בארץ ז' עמים ובזה נשלמה המצוה באחרו ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען במדבר ל"ה י"ד ואח"כ צוה להבדיל עוד ג' ערים כאשר ירחיב ד' את גבולך, נמצא בין הכל ט' ערים: (יא) וגם, אינו תשובת התנאי אלא מן התנאי עצמו ור"ל אם ירצ' לנוס — והנה כבר בארנו טעם ערי המקלט, בס' במדבר וגם בארנו כי לחנם עמלו כל מחוקקי שאר העמים להמציא תרופה לנקמת הגואל, ואעפ"י שכבר היו להם ערי מקלט לנוס שמה כל נוס שאינו יכול לשלם מפני תשה ידו, וכן אצל היונים היו ערי מקלט לעבדים הבורחים מפני אדוניהם, והמפורסמות מערי המקלט היו בעיר דאפנע ובעיר עפעזוס באיגל אליל דיאנ' והנה כנראה מאשה התקועית שבאה אל דוד (שמואל ב' י"ד) והיה מתנכרת ובקשה ממנו אשה מגואל הדם, אין לחשוב בעבור זה, כי לא היו ערי מקלט ועי' שם בבאור על זה: (יד) לא תסיג גבול, שלא ישנה את תחום החלוקה שחלקו נשיאים את הארץ, לא בגלוי ולא בסתר: אשר גבלו ראשונים, בתרגום הע' נעתק אשר גבלו אבותיך, והנה כמה נותני דת ודין הוכיחו ע"ז, כי מי יגזל מכף השודדים והחומסים אם ניתן רשות להסיג גבול, והגבול היה אבן גדולה*) וזה נרשם אורך ורוחב השדה אשר לכל בעל ובעל, והמלך השני לרומיים גזר מיתה על איש המסיג גבול, וכן הוכיח שלמה המלך ע"ה אל תסיג גבול עולם אשר עשו אבותיך. — ונראה שנסמכה מצוה זו לפרשת ערי המקלט, כי ע"י הסגת הגבול לא יהיה שלום לגבול ארץ ישראל, והכתוב אומר ושלשת את גבול ארצך, כי החלוקה לשלשה חלקים היתה להקל הבריחה על הרוצח ואם ישינו גבול, ירחקו ערי המקלט מעיר אחת: ראשונים, כיון שראה משה בנבואתו חלוקת הארץ, ואין ספק שדבר על זה ג"כ עם יהושע ואלעזר הכהן והבטיח לכל שבט, וראשי מטותם שיהיה להם גורל בארץ כזה וכזה. וכן מצאנו שכלב בן יפנה בא אל יהושע בעבור חלקו שהבטיח לו מרע"ה, וזה טעם מלת הראשונים אשר נאמרה בכאן ולחנם נטו האחרונים מע"פי המסורה, וכבר כתב ע"ז החכם הערצפעלד וראי' שזו מצוה עתידה שהרי אמר אשר תנחל לשון עתיד **):

כ (א) סוס ורכב עם רב ממך. היו להם עגלות ושתי חרבות בעלי פיות בלדן, ובכל מרכבה ישבו כמה גבורי מלחמה, והיה בנסוע העגלה אל תוך מחנה צריהם, וימיתו בחרבות עם רב סביב סביב, ואולם לבני ישראל לא היו כהנה: המעלך מארץ מצרים, ושם הראית לדעת כי אין מעצור לד' להושיע ברב או במעט, (ב) ונגש הכהן ודבר אל העם, זה כהן משוח מלחמה, וגם המנהג הזה מצאנו אצל הרומיים ונקראו הכהנים כאלו אצלם פעציאלעס: (ה) ודברו השטרים, כבר בארנו בראש הפרשה משמרת השטרים ושמה ידעו היטב כל משפט איש פרטי ומעשהו שזה היה מפקודתם המוטלת עליהם, והנה כיון שכל איש מבן עשרים שנה ומעלה היה מחויב לצאת בצבא, ובפרט שלא בנה בית או ארש אשה וכו' ואולם אפשר שיאמר כל אחד ואחד אני בניתי בית אני נטעתי כרם אני רך לבב, וכל מי שיעלה על דעתו לפרוק עול המלחמה יבקש תואנה כזאת, ולכן צוה שהשטרים ילכו בקרב המחנה, והמה יודעים אם אמת תחת לשונו אם לא, וכן עשו אחר שהבטיח להם הכהן עזרת ד'. ואז יבאו השטרים לדבר בנוהג שבעולם: ולא חנכו, "לא על עגמת נפש הבונה ונוטע ומארש אמר הכתוב כי אם כבר מת במלחמה אין לו קנאה על אחרים שיקחו את אשר לו, והכתוב אומר ואיש אחר יחנכנו, ואיש אחר יחללנו וכו' ועתה א"כ מה טעם לומר ולא חנכו ולא חללו, אפילו אם חנכו או חללו ידאב שלא יתישב בו אחר; אלא הטעם הנוי כדי שלא ירך לבב אחיו בראותם שימות אדם טרם שהשיג מבוקשו, ובמחשבתם עליו יתרשלו לצאת מהמלחמה, פן כמקרהו יקרה גם אותם, וכמו שאמר לקמן ולא ימס את לבב אחיו על"ל החכם מהר' יש"ר נר"י" ולשון חנוך י"א שהוא גמר המלאכ', ואינו כן כי אם הוא תחלת תשמיש הבית, והחכם געזעניוס בס' המלים כתב שעיקרו כמו חנך לשון חך טעם ונקרא החיך***) כן שהוא מקום חך, ובעבור שיסקו הילד שנותנים אל תוך פיו מאכל ומשתה בדרך חך הושאל על חנוך הנערים לנהלם בדרך imbuere ברותות ועל התחלת הלמוד ואח"כ על כל ההתחלה וכן תחלת תשמיש, וזה דוחק מאוד ולדעת אחרים ענינו למוד ומזה הושאל על תחלת כניסה לבית וגם בזה לא נוחה רוחי: (ו) נטע כרם, זה השני שהזהיר עליו וזה כולל

---

*) והעמים הקדישו אבן הגבול לאליליהם כמו שידוע שנקרא Jupiter terminalis

**) ופירוש אחר הביא החכם יש"ר נר"ו בבכורי העתים החדשים שתרגם: אשר גבלו, בענין עבר מושלם exact fut. וכיון שלא ילאה המחברת הזאת עוד לאחור גם אני לא אסיג גבול, ובפרט כי כל דורשי לשון עבר לא ימאנו מלקנות הספר הנ"ל בבואו לאור:

***) ולכן מצאנו שהשם חיך דגוש בכנוי חִכּוֹ חִכִּי בעבור חסרון הנו"ן

כל עבדת האדמה ונקצו כרם כי סוף החשוב: (ז) ארש אשה, הרס בחלוף עם ערש ענינו מטה והושאל על השתים המטה, ואדם אשה היינו תקון עניני הבית, ובא להודיע כי יסודי כל חברת אנשים אשה ישיבה בארץ (אנזיעדלונג) עבדת האדמה (אקערבוי) וענין תקון הבית (פאמיליען לעבען) כי ע"ז התרבה הטבת האדם לארץ אשר נתן לו ד', ולכן פטורים כל אלה מהמלחמה, כי גם בם לשבת אשבת הארץ בוערת ואהבת עמה ואחיהם — ויש מי שאמרו שדרך השול (אירקאניש) דברו כל זה השטרים כלומר מי פתי יסור הנה ויירא תלמות במלחמה, ואינו כן שהרי בפירוש אומר לקמן כ"ד כי יקח איש אשה חדשה וכו' ונותן שם טעם לדבר ושמח את אשתו ושם נאמר: (ח) הירא, אמר ר"ע לאכות אחר ורך הלבב לסבול מכת אחר והמבאר לנה"ש כתב איפכא ונראה שר"ע השקיף על הכתוב הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה וכו' ומשמע שרכות הלב תורה על תכונת מי שאינו יכול לסבול המכה, ואולם לשון יראה נופל על כל עניני פחד והדאגה, ומתוך זה יהיה נראה הענין כפשוטו, כי אין לך פחד גדול מזה כאיש יוצא למלחמה ויירא להכות את אויביו: (ט) ופקדו, נראה שהרי לגאות המה הנפקדים וכן תרגמו הע' כי מה ענין פקדת שרי לגאות בתחלת המלחמה אלא כבר נפקד העם: (יג) ונתנה, אם יתן לך אז והכית: כל זכורה, כי זכרים הנשארים קשים כספחת לישראל כי אם יגדלו יבקשו לעשות נקמה: (טו) כן תעשה, ע' בבאור שהאריך בזה ולדקו דבריו ואין כאן מקום להתרעם על המצוה הזאת כי הגוים האלה כולא יקבלו עליהם ז' מצות ולא ישמרו מחמס ושוד גזליהם וניאוף וזמה ויתרחקו מן ע"ז, אי אפשר שלא ילמדו מעשם בני ישראל לעשות כמוהם כי גם הטף נשים ואנשים כבר נטמאו בזמה ובכל התועבות אשר למען תקיא אותם הארץ, ומי שיבין במעמד בני ישראל, אשר ממדבר ארץ תשר וישימון באו לארץ נושבת. אשר כמעט בינם ובין המטה, ישכיל ויאמר לדקה המצוה הזאת לקיום הדת והאומה, ובפרט שבאו להשלים עמהם בטרם קרבם אל המלחמה: (יז) החתי, וכו' ועזב הגרגשי לפי שהוא קטן כך דעת הרמב"ע ואחרים אומרים לפי שגלוי וידוע לפניו יתברך כי הגרגשי יצא מן הארץ ויתלט: (יט) כי תצור, זה שלא להשחית עץ עושה פרי, וכן נהגו ג"כ לאחר זמן שאר העמים שלמדו מהם, כי תודתם יתנו ליוצר נותן פרי העץ, וכן עשה מחמד הישמעאלי כאשר היה במלחמה לא כרת העץ; ואולם סר מהמצוה הזאת פעם אחת ואמר שנגלה לו אלהיו והתיר לו, כי הגוים האלה כאשר עלה על לבבם דברו משא ומתן, ובמלכים ב' ג' כ' שאמר שם וכל עץ טוב תפילו היינו טוב למראה ולא למאכל, והעצים הטובים למראה בגופי קומה אינם כבילים לאיות עושי פרי כארז וברוש ותדהר וכדומה והמה כשרים לבנות מצור: כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור, המבאר לנה"ש הביא בכאן שתי דעות בפירוש הפסוק, ועוד רבו בו המפרשים, והנה בתרגום הע' ובת"א ובסורי ובערבי ובפי' הרב סעדיה מתרגמים כאלו כתב לשון שלילה, כלומר כי אין כאדם עץ השדה הוא, ואולם אין זה נראה, כי איך יהיה זה הטעם שלא יכרתו עץ מאכל דוקא והלא גם אילני סרק לא יוכלו לבוא במצור? ויש שפירשו ה"א דהאדם כה"א הקריאה והאדם הוא מה שקוראים Vocativ ועל עץ השדה יאמרו שהוא אילן סרק ויפרשו הכתוב כך: כי עץ השדה הוא מפניך (כלומר לצרכך) במצור ויתורגם: דען, מענש, דער בוים דעם פעלדעס נור דיענע דיר לום באללווערקע וזה אינו כי לא מצאנו שעץ השדה יאמר על אילני סרק כי הלא נאמר ועץ השדה יתן פריו ויקרא כ"ו ד' וכן ונתן עץ השדה פריו יחזקאל ל"ב. ועוד למה יכפול הכתוב לומר רק עץ אשר לא תדע, ונראה לדעת האחרונים (דהטיע ואחרים) כי האדם כמו לאדם כמו שמצינו כי זה כל האדם (קהלת י"ב י"ג) וכן הנביא המשא הזה (יחזקאל י"ב י') ואולם מה שפירשו שהמה שמצות לבוא מפניך במצור שייכות למצות ואותו לא תכרות וא"כ יהיה כי האדם עץ השדה כמו מאמר מוסגר, זה אינו נראה אלא נתרגם דען פיר דען מענ-שען געהערט יא דער בוים דעם פעלדעס (צור נאהרונג) אום דאס ער פאר דיר איינם באללווערק קאמען זאללטע: (כ) עד רדתה, בת"א עד דתכבשנה וכן פי' רש"י ז"ל וטען עליו המבאר; ואולם מצאנו ג"כ שרש רדה עם יחס הפעול ביחזקאל ל"ד ורדיתם אותם ובפרך:

כא (א) כי ימצא חלל, לא חלל מלחמה שמת בידי האויבים אלא רציחה בעת שלום, ולזה נסמכה פרשה זאת לקודמת לה: נופל, בינוני ושמושו כאן כמו בינוני העבר participium praeter בשאר לשונות הטעם שלא יהיה טמון בגל ולא צף על פני המים ולא בתוך העיר: (ב) זקניך, ע"פ פשוטו זקני העיר הקרובה אל החלל ולא סנהדרי הגדולה דוקא: (ג) עבד בה אשר לא משכה בעל, שרש עול וגם מדוע לא יהיה נעבד בה פירשנו בפרשת פרה אדומה ובספרי הכותים נאמר כאן ואשר לא משכה בעו"ר: (ד) אל נחל איתן, בתרגום הע' והוואולגאטה Φαραγγα τραχειαν נחל קשה ותקיף וכן קצת האחרונים ויש שפירשו שנחל איתן היינו מי נחל ששוטפים בחזקה ואינו נראה לי כי האמ' לא ידעתי מניין להם שנחל איתן היינו ששוטף בחזקה והם יאמרו כי מלת איתן הפך כזב אף שהוא הפך האכזב וא"כ נחל איתן אשר לא יכזבו מימיו, אם אמת שנחל הוא נהר, ואולם איתן עיקר הוראתו על עומד בכחו ואף שמצאנו ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן (עמוס ה' כ"ד) לזה יש פירוש אחר, כמו שאבאר ומה שאמר אתה הובשת נהרות איתן (תהלים ע"ד) אפשר לומר שהדרבה נפרש אתה הובשת את הנהרות לאיתן לארץ תקיף וחזק ואין מזה ראיה ומה שאמרו שנחל שוטף היינו סימן כפרה להשליך במצולות ים כל חטאת ישראל, נוכל לומר שנחל שהוראתו ככר וקרקע בתולה תורה על צדק ומשפט שיהיו חזקים כמסמרות נטועות או טעם אחר אשר נבאר פה ועוד כי הכתוב עצמו מוכיח על פי' האלה שהרי אומר אשר לא יעבד בו, ולכן נראה כדברי הראשונים שהוא נחל ככר, ואשר לא יעבד בו הוא מצות לא תעשה לדעת חז"ל והרמב"ם ז"ל אמר ג"כ כזה לא יעבד בו לעולם שע"י כן ישתדלו יושבי העיר לחקור ולדרוש אחרי הרוצח. והנה כפי הנראה שכל המצוה לא נאמרה אלא לחזק משפט בישראל, למען ישמעו ויראו, והבאת הרוצח כך ישוב אל לב, וישוב אל ה', וכל זה היה לאיים על כל נפש מישראל להשמר מרציחה, ולכן נראה שנחל איתן הוא ג"כ ככר ארץ רחבה, מדבר וישימון אשר אדמתו חול וסלע ואינו ראוי לזריעה, וזה נחל איתן

וכל מצות כזאת לא נאמרו אלא מכאן ולהבא ולא לשעבר ואינו כן: מעקה, אין לו רע במקרא והאחרונים (בעזעניוס וחבריו) פירשוהו מלשון ערב שהם מעקה לשון סבינה לפי שהמעקה סביב סביב לגג הוא: כי יפול הנופל, כי גגות בתים אינן משופעות כשלנו כידוע כי שם הלכו לשוח אכלו ועשו משתים, שם המתיקו סוד ועשו סכות או הלכו לשם פשתי העץ ולגורות סביב לגג למען יזובו ממנו מי הגשם וכל זה ידוע ממקראי קדש ועיין (במלכים ב' א' ב') שנפל אחזיהו ב"כ בעד השבכה: (ט) כרמך, יש אומרים כמו שדך כי לשון כרם יורה על כל שטח הארץ אף שאינו מגדל גפני יין ותפוחים ראיה לפי שאמר הכתוב לא תזרע ואין זריעה שייך בכרם ואולם אינו כן כמו שאבאר פ' י"א: כלאים, המלה באורנו בויקרא: המלאה, באורנו (בשמות כ"ב) ועוד מזה (לקמן פסוק י"א): (י) לא תחרש, גם זה בפסוק י"א נבאר: (יא) לא תלבש שעטנז, לשון שעטנז באורנו עליו (בויקרא י"ט י"ט) ושם באורנו שאין לבוא על יסוד מלה זאת. והנה ראינו שאסרה התורה הרכבת זוגים שונים בכמה דברים הא' לענין לבוש בבגדים והב' שלא לחרוש בב' מינים והג' כלאי בהמה בכלל וכלאי השדה כבר נאמרו וכאן מצאנו ב"כ כלאי הכרם, ואף שחשבו קצת שזה כלאי השדה אין לזה ראיה כלל, ומה שאמר הכתוב לא תזרע יתכן להיות הפירוש שלא יזרעו זרע בין בגפני היין וכמו שאמרו חז"ל וכן אמרו קצת האחרונים (ווינער עיין זאאלשיטץ דאז מאזאישע רעכט דף קע"ה) וטעם של כלאי שדה וכרם נלאו המפרשים למצוא. לדעת הרמב"ם יש בכך מין ע"ז ומיכאעליס כתב שע"י כך ישמדו הזרע ממיני עשב המסוכנים לתבואה כהנקרא Lolium ובל"א טוינגקרויט וזה דחוק מאוד כי כפי הנראה יש טעם כמוס כאן כי הנה אומר פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (ומזה נראה לאדיא שאינו כלאי השדה כי הנה הבדיל בכאן הכתוב ואומר שניהם אסורים בין זרעי השדה בין בגפני יין) ואם נחקור מה זה תקדש המלאה? במלה שאין זה הפירוש שיהא רק מותר לכהן. אלא יהיה כחרם ונשרף וכן בדרז"ל וכן פסק הרמב"ם (כלאים ה' ח') ואם נשאל מה מלאה? כבר באורנו בשמות שאין פירושו תבואה בכלל אלא מה שזורעים בין שדה לשדה למלאות הגומות בינתים ויהיה פועל ולא פעול ותרגומו דאז אויספֿיללענדע ולשון תקדש אינו מורה על קודש ותרומה אלא הוא לשון חלול הפך הקדוש כמו קדש וקדשה ונתרגם הכתוב כך: דוא זאללסט דיינען וויינגארטען ניכט מיט איינער איהם פֿרעמדארטיגען בזעען (אונד דיא לוויטענערייע דער וויינשטאָק בעשטע אויסלעפיללען), אויך דאס ניכט דאז אויזפֿיללענדע, דיא זאאט, דיא דוא דאזווישען זעעסט, ענטווייהעט ווערדע מיט דעם ערטראגע דעס וויינגארטענס ואסר לעשות כן מפני שהוא נגד חקי הטבע וגם להסיר הכילות מישראל שזה כילי נוכל אשר בתת ה' לו שדה וכרם ויאות לא ישבע עד שיזרע ב"כ בין ריוח לריוח של גפני היין הזרע שאינו שייך לשם והאחד יינק מטוב מין האחר, והאדמה תתן כחה לשניהם בבת אחת. וזה ב"כ טעם איסור כלאי השדה, כי יש פירות אפילות ויש מבכרות קודם. וזה יביא נזק גדול לעבודת האדמה וכלאי בהמה אסורים שזה נגד חקי הטבע אשר שם היוצר, ונראה שכלאי בהמה מותרים בהנאה כיון שהיו לשם פרדים בני כלאים, ומה שאסור לחרוש בשור וחמור אפשר משום צער בעלי חיים כיון שאינם שוים בכחם, וכן כתב היוסיפון, ומיכאעליס כתב שנהגו מנהג כבוד לשור שלא לחרוש בו ובחמור יחדו, כידוע שכבדו השור, ואינו כן שגם החמור היה חשוב אצלם כאשר באורתי בפ' שופטים בפ' המלך. וי"א (פליס) שלא תחרוש היינו רביעה ולא דלא תחרוש אחת עם כלאי בהמה ואינו כן: וכלאי בבגדים אין לבוא על היסוד כיון שלא ידענו פירוש מלת שעטנז כי בכל הפירושים לא נוחה רוחנו, ושם העיקר שעל האורגים שונים. קפיד רחמנא ולא אפונה שהיתה ב"כ עבודת מין ע"ז בכך (וביחזקאל י"ד י"ח) מצאנו ומכנסי פשתים יהיו וכו' לא יחגרו ביזע ונראה מזה שהיו מצות לענין לבוש בגדים מטעם בריאות הגוף, והירודוט מספר מכומרי מצרים שלא לבשו בגדי צמר מטעם זה, ויש עוד מקום להתבדל בזה: (יב) גדילם, בדילם מעשה שרשרות: כסותך, יש מן האחרונים חשבו שזה יריעת המטה שמשכבים בה ועושים אותה מפני צניעות, ולא ידעתי למה נדחקו וטעם מצות ציצת באורנו בס' במדבר: (יד) עלילות, נראה ששרשו עלל הוראתו כמו סבב, ובכלל וכמו שאומרים בכלל הדבר שזה תמו' מטעם הדבר וכן יאמרו בשפת הדבר וכן עלילות הדברים: בתולים, לא נמצא שרשו במקרא, ובעזעניוס כתב שענינו אחד עם בדל, ואולם יותר נראה שהוא נרדף עם בשל והמשל לקוח מבכור פירות וענין בתולי אשה ידוע שהיה המנהג*) להמתין לפני פתח החדר שבו נכנסו החתן והכלה לביאה ראשונה עד שהוציא השמלה המגוללת בדם בתולים, ואז שמחו כל בני משפחת הכלה שמחה גדולה ושרו שירים, כי נמצאו סימני בתולים ויש שפירשו כל הכתובים האלה בדרך מליצה, ואולם הם דברים שאין להם שחר**): (כא) נבלה, באורנו (בבראשית ל"ד ז'): (כד) ענה, נראה שלשון ענה שייך על הבעילה אף בלי אונס כמו כאן ומושאל מכבדות האיש על האשה כמו שיאמר הלועז, comprimere feminam, וטעמי המצות אינם צריכים לבאור:

כג (א) כנף אביו, באורנו לשון זה בויקרא ובגלה היה זה ממין קידושין לפרוש בגד או כסות על האשה שנתקדשה לו כמו שמצאנו ופרשת כנפך על אמתך, והאחרוני' יאמרו שהוא כנף המטה המכסה שוכבים תחתיה ואולם יותר נכונה שהוא אין כסות הנקרא שירלע וראיה לזה הבאנו בכמה מקומות: (ב) פצוע דכה, שפלעגו בו פלע ע"י דכה שהוציאו הביצים וידוע שעד היום הזה מנהג הרע הזה אצל בני קדם לרכך בילי העגל ע"י מים חמים ולגלע אותם ונקרא אצל היונים Θλαδίας: וכרות שפכה, שהוא המשפכה

---

*) וכן ספר לנו החכם מו"ה שמואל רומאנילה בספ' משא בערב שער ה' וז"ל שם: אז (בבואם הדודים להתעלס באהבים) יחלו לעשות הלולים, וישמרו שם לראות אם נמצאו בתולים לנערה, והכלה מעשיהם יפרשו השמלה וכו':

**) Osianders Denkwürdigkeiten für Heilkunde; dagegen Eichhorn Bibl. VI. 875.

למי רגלים והזרע: (ג) ממזר, י"א שרשו מזר וענינו תערובת כי הוא בלול מזרע אחר ולד"ק שרשו זר וענינו נכרי: גם דור עשירי, אפשר שהוא לשון גוזמא למיעוט וענינו לא יבוא לעולם בקהל ה' כי יש מדרכי לשון לאנית מספר רב קבוע ד"מ אלף או מאה תמורת מעטים מהנו ויש בהפך מספר מעט תורה על הרבים: (ה) על דבר אשר לא קדמו, ר"ל העמונים ואשר שכר שב על המואבים כי העמונים לא שכרו את בלעם, והמואבים נתנו לחם ומים במחיר כסף כמו שאמר (לעיל ב' כ"ט), או שלא קדמו אתכם אלא המתינו עד שהלאתם אליהם אע"פי שהמה בני לוט אחי אברהם ואין מקום לקו' או שהמואבים היושבים בער מואב (שזו אחת מהבירות שלהם) שכרו את בלעם אך קדמו אותם בלחם ובמים, כי מתוך המעשה שעשו שם עד שקנא פינחס הכהן נראה שהיו בברית שלום עם אותם המואבים בער מואב, אבל שכרו את בלעם וכחשו להם ותהלאים כאוהביהם אחר שהלך לו בלעם למקומו, למען הטמין רשת לרגלם להנקם בפת אותם והתועבה, והמואבים בקיר מואב המה אחזו לתת להם לחם ומים כי גבולם עז ולא יראו מפניהם שילחכו אותם כלחוך השור את עשב השדה, וזה שדקדק הכתוב (לעיל ב' כ"ט) לומר והמואבים היושבים בער, וכאן נותן שני טעמים אמר אשר לא קדמו אתכם, המה היושבים בקיר מואב, וגם האחרים המתעתעים והחונפים היושבים בער וכרתו לכם ברית שלום, המה שכרו את בלעם בן בעור ולא הצריך עוד כי המעשה ידעו שנכשלו בעון בעל פעור כך נלע"ד ונתישבו ב"כ שאר פסוקי המקרא ועיין עוד מה שכתבנו בס' במדבר ובס' בראשית סי' י"ח: לא תדרוש שלומם, לא שלא יעשו שום טובה לעמוני ומואבי, כי זה נגד מדת הרחמים של השי"ת אלא לא יעשו ברית עמהם כברית גוי עם גוי להיות בעוזריהם במלחמה, או לענין מסחר, והטעם בזה כי הגוים האלה אף שלא היו עובדים משאר ז' עממין שעליהם נאמר לא תחיה כל נשמה כי שקוע בעל פעור להם כבמואב, והעמונים שלא חדלו להיות צוררי ישראל כל ימיהם, כאשר נראה שבכל ימי שפוט השופטים נלחמו עמהם, ועוד לפניה הנביאה אומר עליהם, שמעתי את חרפת מואב וכו' וגדופי בני עמון וגם לאחר גלות בבל קשרו קשר עם סנבלט המסטין, ובס' החשמונאים א' ה' תמלא שעוד בימי המכבי"ם לא שבתו משנוא את ישראל, והגוים האלה במולי חסד של אברהם היו, והמה מבזע תרח, ועל"ז עם עמלק חלקם ושנאתם כשנאת אבגי, ועם כל זה לא צוה לא להמיתם לגמרי כי זכות אבותם הגן עליהם, כיון שהם אחינו ובשרנו, ואולם לא יכרתו להם ברית שזה יוליד נזק לישראל. לא כן המצרי' והאדומי'. אמת שגם אלו הרעו לישראל האח' שהשליך זכוריהם ליאור והב' יצא בחרב לקראתו מבלי תת עבור בארצו, ואולם המצריים נתנו אכסני' לישראל זמן רב כמאמר חז"ל וזה היה דבר גדול בימים ההם שלא להפר ברית בריה עם מכניסי בריה (גאסטרעכטספערלעטלונג), ועוד שהמצרים היו עם חכם עובדי האדמה ואע"פ שעכו"ם היו, אפשר שדור שלישי שלהם אם יתגייר האח' ידבק בו תורת ה' התמימה, כי אין קשה להעיב כי אם איש כסיל מתפאר באולתו, ויותר נקל להדריך איש מלומד במדות על דרך האמת שהוא דרך תורתנו הקדושה ואינו דומה אדם מלומד במדיניות לאדם אשר עיר פרא יולד כעמון ומואב, וכן בני אדום הא' שהיו מזרע אברהם ויצחק ויותר קרובים כבני לוט, ועוד שאמת מלאכו שורש הקדש נס בם עשה פלאים, כי היו מפורסמים בימים ההם שגדלו חכמים ובפרט אנשי תימן כנאמר בעובדיה וכן לא תמלא במקרא שם ע"א מוכחת לאדומים ורק היוסיפון כתב שאוליס נקרא קלה והעיד ב"כ שלא נשם רעה רעה אפילו תחת רעה ועוד שבני שעיר קדמו בלחם ובמים את בני ישראל ורק חלק אחד מאדום יצא בחרב ועיין מה שכתבנו (בפסוק ב' כ"ט לעיל): (י) מכל דבר רע, מתגות הטומאה, שזה שכיח בלילה יותר, ובא כן לומר שלא תהא המלחמה פוטרת מטומאה: (יא) מקרה לילה, היינו דבר הרע: (יב) והיה לפנות, בנוסחת הכותים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש ואחר כן יבוא אל המחנה: (יג) ויד. לא נאמרה המלוה על המחנה הגדול שבמדבר, כי איך יוכל איש שוכב באהלו בתוך המחנה לצאת מחוץ למחנה שהוא רחוק מאוד אלא מחנה קטן נגד האויב וטעם המלוה ידוע: (יד) על אזנך, אזן פורלאתו חדוד ומזה הושאל על כלי זיין ידא כאזן לשון יחיד, שם קבוץ (דיין גערעטה) ויש ספרים שכתוב בהם ביו"ד הרבים ובתרגום הע' ἐπιτῆς ζωνής פי' על חגורך, ונר' לע"ד שהם אלפו מלה העברית עם היונית המורה חבור כי ζωνή כמו אזן נשמע בהסברה; או שקראו בתורה אזורך תמורת אזנך, כי לדעתי מלה היונית היא נשאלת מעברית בחלוף נו"ן עם רי"ש כדרכם, ובהשמט האל"ף ג"כ כדרכם (כי האלף תורה אולם על הסגולה): (יח) קדשה וכו' קדש, בתרגום אונקלוס לא תהי אתתא מבנת ישראל לגבר עבד וכו' ע"ש. וכן מצאתי בתרגום הערבי (בס' מלכים א' כ"ב מ"ז) ויתר הקדש וכו' שתרגם אשר נשאו נשים נכריות, ואינני יורד לסוף דעת של המתרגמים האלו, ואולם כידוע מספורי קורות העתים שהקדישו נערים לעשתורת, והקטנים האלה מלבושי בגדי אשה משכבי נקבה נשכבו עד שנאלם גופם וכחם וימותו בלא עתם וכמו שאמר הכתוב תמת בנוער נפשם וחיתם בקדשים (איוב ל"ו), והקדשות יצאו בלעיף אל הרחובות בעבות תלא. ומחיר זימה הקדישו לעשתורת כמו שנאמר בפ' הבא, ויש אומרים שקדש וקדשה נקראים שהם הפך הקדושה, כי נחללים ונחללות, ומביאים ראיה ממעשה תמר שאמר שם הכתוב איה הקדשה ובזמן ההיא לא היתה עבדת עשתורת ואולם אפשר שמשה כותב הספר קרא במלה הרגילה לו בימיו ובתרגום הע' נכנסו פה איזה מלות לתוספת באור מידי סופר אחרון אל תוך התרגום (עיין דקזענעמילנערס סאליען): (יט) אתנן זונה. כי ידוע שהמגוללות האלו קדשו כל האתנן לצורך היכל האליל, כי באולתן חשבו כי בזה ושירו חרון אפו, וזה כסף בזיון הוא: ואתנן, י"א שרשו נתן וי"א שרשו תנה כי זה השרש יורה בערבית על כל דבר מוקדש, כמו שמלאנו (הושע ט') אהבת אתנן: ומחיר, שרש מחר כרעו מכר: כלב, י"א כלב ממש ואף שהיה כלב משוקץ מאוד בין בני קדם שלא נתנו מחיר תחתיו, אפשר שנאמר כנ: תועבת מלרים הנקרא אנובים ינלייר בדמות כלב וכן אתנן זונה יאמרו שהיא וועגוס (שפענלער) ואולם האחרונים אמרו שכלב זה קדש*) וקראו הכתוב כך ע"ש נוולתו: (כ) לא תשיך,

*) ולדעת החכם ת"הו יס"ר נר"ו במכתבו אלי גם היונים קראו לאיש כזה Cynaedus מלה נגזרת מן κυνος פי' כלב:

ועגעט) והנה תראה שהתורה לא אמרה בואה יבוא עליה כי אם יבמה וא״כ זה פי׳ המלות דבכלל אע״פי שאסרתי לכם אשת אח, אני מתיר לכם ליבם ואע״פי שאני מטיל אליכם החוב על כל שאר בשר לעשות כן, הנה לדקה תחשב לאיש גואל אשר יעשה כן וישא האלמנה העזובה הזאת, ועל האח אני מטיל החוב ליבם, אבל לא תוכלו לכוף אותו, כי זה נגד המשפט לכוף איש אחד שישא אשה שלא כרצונו, ואולם לאשה תהיה לו ואם לא יקום שם לאחיו, ולתת הנחלה לבנו הנולד לו מאשת אחיו זה דין תורה, ואולם בועז לא היה מוטל עליו החוב לקחת את רות כי הוא היה גואל ולא יבם, ואעפ״כ עשה הדבר כי איש חיל היה, אבל עם הגואל האחר שהיה שם ענין אחר היה ועניין גאולה ותמורה כמו שאבאר עוד בפרשה הזאת פסוק ו׳ — וכשעלו בני ישראל מבבל, שלא היה איש על נחלתו כבראשונה נשתלשלו עוד איזה הלכות ודינים הנשנים בתלמוד ובמשנה ועיקר מלות התורה משום שחסה על האלמנה — ועתה נבאר הפסוקים בפרט אחר: כי ישבו, כל כי לשון מיעוט ר״ל רק באופן הנאמר כאן: ישבו אחים יחדו, דוקא אחים ולא הקרובים: יחדו, על נחלה אחת ובבית אחד או שהם יושבים תחת אביהם, או שיושבים בבית אחד, ובכל עסקיהם עוסקים, ביחד ויותר טוב אם הא׳ אינו נשוי עוד וזה שלא תחלק הנחלה ותלקח השדה אשר להם, ובן אין לו, רבותינו קבלו שלא הניח בנים כלל אפילו מאשה אחרת כי בימי התלמוד כבר בטל הטעם מצד הנחלה ונשאר רק הטעם להקים זרע לאחיו המת והרי יש לו זרע: החוצה, כמו מולדת חוץ שהוא ההפך תולדת בית ויקרא י״ח והיינו שלא תינשא חוץ לבית שבו ישבו האחים: יבמה, זה החלוק הגדול שבין גואל ויבם שהגואל נקרא כל קרוב שיגאל את האלמנה כמו שפרשתי לעיל ויבם נקרא רק אחי המת, ולמה שחלוק לא שת לבו גם החכם בעניאר בספרו על החליצה, והוא לשיטתו כתב שמלת יבום נגזר מן בנה לפי שהוא יבנה את בית אחיו, וזה אינו גם לפי דקדוק הלשון ויש שאמר שהוא מלשון יאב ענין תאוה ותשוקה וגם זה אינו, והחכם רעדסלאב גם הוא נדחק לפרש המלה שהוא מלשון במה רם ונשא, ונקרא כן לפי שיעשה לאשה שכריסה בין שניה דער שוועגערער ואמר שכן בל״א שוואגער הנשאל מן שוואגבער וטעה בזה גם בעברית גם באשכנזית כי שוואגער באשכנז נגזר מן שוואגר שווינגער ומלת שוואגער מלשון רומי Socer וכן בלשון הודו — סוף סוף אין לבוא על יסוד המלה הזאת: (ו) יקום על שם אחיו, כפי הפשט מוסב על היבום *) ולא שיקרא את בנו בשם אחיו המת כי אם על שמו ר״ל שיקרא שמו בישראל פלוני אחי בן פלוני המת שאל״כ הרי פרץ לא נקרא ער, וכן עובד בן רות לא נקרא מחלון והנה יקום על שם אחיו ג״כ לענין הנחלה כי האשה ירשה נכסי בנה — ועתה נבין ג״כ את משפט שבין בועז לגואל, ולא היתה שם חליצה כאשר חשבו קצת האחרונים כי אם הדבר כן היה: — נעמי אשת אלימלך ירשה נחלת מחלון בנה וכששבה לארץ כנען, אלו היתה מתה בלי השאיר זרע לא נתנה הנחלה לרות אלא לגואל הקרוב, ועל הגואל אינו מוטל החוב לישא את רות כי אינו אחי מחלון, ואם עשה יעשה לדקה יחשב לו ותו לא — אבל אם ישא את רות לא תבא הנחלה לו ולבניו כי אם לבני רות המואביה אשר תוליד לו, ולכן כאשר אמר בועז לגואל (רות ד׳) אם תגאל (הנחלה) גאל, מיד נתרצה הגואל ואמר אנוכי אגאל, ואולם הוסיף בועז לומר כי נעמי לא תמכור את הנחלה אלא בתנאי שיקח את רות מיד השיב לו הגואל. לא אוכל לגאל פן אשחית את נחלתי, כי אם לא ישא את רות תפול לו הנחלה ממילא אחר מות נעמי, ובנשאו את רות תביא הנחלה לבני רות אשר אני אין חפץ בה ולכן מוטב שאתה תגאל, כיון שנפסק חפץ ברות, וע״ז כרתו ברית בשלוף איש נעלו על הגאולה ועל התמורה: (ז) ואם לא יחפץ האיש לקחת, שאין נפשו חפצה בה: ועלתה יבמתו השערה, לפשוטו של כתוב יש לשאול אם יאמר האיש הא לך כדי מאיתך ולאחי ובנשאי לאיש אחר אי חייבת לעלות השערה? ודברי חז״ל ידועים: מאן יבמי, כל מיאון בעבור שנה שתמנע אותו מעשות הדבר. אבל לשון לא אבה הוא לשון מיאוס וזה פי׳ הכתוב מאן יבמי להקים שם אחיו, אבל לא מפני שמואס בהקמת שם לאחיו, כי אם ממאן מאיזה שנה, והסבה הזאת מפני שלא אבה יבמי הוא מואס בי: (ח) ודברו אליו, אולי ישוב וינחם: (ט) נעלו מעל רגלו. בזה טעו רבים לחלוף חליצת הנעל עם שלוף איש נעלו והדבר כך הנעל היה סימן לבעל בית, כי הנעל סימן ממשלה בחלוות הקדש כמו הכורע אללנו, ולכן אם יעשו כבוד לאיש שולפים נעליהם מפניו לאמר עבדך אני, כי אין לי ממשלה לפניך, וכמו שיעשו אללנו עם הכורע בראש, ולכן על הגאולה ועל התמורה שולפים הנעל לאמור אין לי ממשלה בדבר הזה ורכושי ששלטתי בו עד הנה, הלא רכושך הוא אחי טעמה הגואל שנתן נעלו סימן ממשלתו לבועז. ולא שליפת הנעל חרפה לאיש, אלא שהחלוץ האשה את נעלו ותקח את הממשלה שיש לו עליה ממנו, וגם ירקה בפניו זה בגנאי הוא לו: (י) ונקרא שמו בישראל, לפי שבכלל משפחתו תשאר הנחלה מאחיו, כל ביתו כן יקרא: וירקה, י״א מלשון ירק בערבית דהיינו מרה (באללנע) והענין שתשפוך בוז וקלון עליו ולא יריקה ממש, ואולם אינו כן כי אם כדברי חז״ל — ועוד יש לדבר

---

*) וזהו שבין הקריאה: על שם, והקריאה בשם, שאם היה החוב לקרוא לבן הנולד מן היבום שם המת דוקא היה הכתוב אומר יקום בשם אחיו והראי׳ על פירוש זה נלמדת מן הכתוב: על שם אחיהם יקראו (בראשית מ״ח ו׳) שא״א להבין ממנו שיקראו בשם אחיהם ממש, אלא על שם, פירושו שיאמרו עליו פלוני בן יוסף, אבל על מנשה ואפרים יאמרו: מנשה בן יעקב. אפרים בן יעקב אף כאן אם האח המת היה נקרא ד״מ מתתיה יהיה הבן הנולד מן היבום נקרא פלוני בן מתתיה וזהו יקום: על שם, אחיו המת:

בענין זה, ואולם לא האריך יותר מזאת ובפרט שכתבתי קצת דברים השייכים לכאן אבל ומעשה תמר בבראשית: (יג) בכיסך· דרך השוחרים בארצות בני קדם שנושאים אבני משקל בכים שתלוי על אזורי מתניהם וכים אפשר שפרשו כנס ותי"ע נרתק ותם נכון: (יז) זכור, מצות עשה, אשר עשה, ולא אמר גלאם בך, כי לא עשה מלחמה כשאר המלכים, כי אתה לא יצאת נגדו, גם באמרו לא עברת, גם היית בדרך, והוא בא עליך כשודד מיער: (יח) אשר קרך, אמר המבאר לנתה"ש מלשון קרי והתנגדות ואינו נראה כי כתרגום הרמ"ד מלשון הקרה ד' אלהיך לפניך, שלא שלח מלאכים לפניו אלא בא בפתע פתאום, ויזנב, זנב נקרא המאסף לכל המחנות כמו οὐρά ביוונית שממנו נגזר οὐραγία וכן תרגמו הע', הנחשלים, י"א כמו נחלשים ויש פירשו כמו נכשלים בל"ק — ועל רשעת עמלק דברנו סוף פ' בשלח

פרשת כי תבא

כו (א) והיה כי תבוא אל הארץ, לפי שאין דין בכורים נוהג אלא בארץ ולא במדבר, ומשרשי המצוה כי יזכרו בקצרם את קציר הארץ כי ד' הוא הנותן להם את החיל הזה והוא מנהג ישן נושן אצל כל יושבי תבל לשרים מבכורי ארצם נדבה ליוצרם; ואולם עמים אחרים הביאו לאליליהם וכן היה אצל הרומיים והיוונים גם אצל אותם הנקראים Hypoboräer, גם ראשית שערות ראשם הביאו למנחה והשי"ת בזר בחכמתו חקים ישרים לענין הבכורים: (ב) ראשית, מלה כוללת כל תרומה ראשונה שירים האדם אם מתבואתו אם מחלב בהמתו וראשית קציר היינו הראשון ממה שקוצרים ר"ל מקציר חטים ובכורים הוא פרט ויאמר רק על הפירות או על התבואה וכן אמר יום הבכורים או לחם הבכורים ואלו היה אומר בכורים לא היה צריך להוסיף פרי אדמתך כי בכורים לא יאמר כי אם עליהם ואולם מלת ראשית הונחה על כל ראש — ולדעת חז"ל רק מז' מינים הביאו הבכורים, ומה שמצאנו בד"ה ב' ל"א ה' שהביאו בני ישראל מראשית דגן ודבש אפשר שהוא דבש תמרים, מארצך, ולא מעבר שאר הארצות ואולם יוסיפון כתב כי הביאו ב"כ משאר ארצות בכורים ד"מ אחשים המזרחית וכן כתב פילון היהודי שהיהודים ברומי שלחו לדורות כסף אלף בכוריהם וכן שוכני מצרים ובבל: בטנא, כמו סל: והלכת אל המקום, בחג הקציר, ומי שהביאו קודם לכן או לאחר ימי חנוכה לא היו נוטלים ממנו: (ג) בימים ההם, הטעם שלא יוכל ליתן לאיזה כהן שירצה או שהוליך עמו כהן מעירו ותי"ע תמוה בכאן ופיפיירא שהביא היינו פאפיער בלתי ספק ע"ש: (ה) ארמי אבד אבי, יש לתרגם מיין פאטער וואר איין נאמאדיזירענדער ארמאעער ועיין בבאור ובתרגום הע' *) כאלו כתוב אבי אִבַּד את ארם, והאוזיבאק כתב שארמי בלשון ערבי רָעֵב והענין הרעב אִבַּד את אבי וזה שקר כי אבותינו עשירים היו וירדו מצרימה אך לא נאבדו ויש שקראו כאלו כתוב לארמי עבד (בעי"ן) אבי ובתרגום השורי לארם אתעבד אבי ועוד פירושים אחרים בזה: (י) והנחתו לפני, ע"י הכהן כי הכתוב לאחד והנפה לאחד, ובעוד שהעגלה בידו היה אפשר להניפו ב' פעמים אבל אחר שהניחו פעם אחת לפני המזבח שוב אינו לוקחו להניחו פעם שנית ותה כדברי הספרי שהביא פה המבאר לנתה"ש ויתר דיני הבכורים באורנו בספרים הקודמים כל אחד במקומו: (יב) שנת המעשר, שכלו בו כל מיני המעשר כך פירשו רוב המפרשים ואחריה דברו שלה ואין לגר חלק עמהם ואפשר שהוי"ו בונתתה כמו אשר דהטעם שנת המעשר אשר נתתה ללוי ליתום ולאלמנה, ואולם אמת כי לולא דברי הקבלה לא יספיק הפשט של הכתובים להבין כל דיני המעשרות על בוריין כי קשים מאוד לאולמם ויש בהם תלוי תלים של הלכות: (ג) וגם נתתי, לא הפקדתי ביד אחר כדי שיתננו: לא עברתי, לעשות שלא כהוגן: ולא שכחתי, מדרכתי, (יד) לא אכלתי באני ממנו, המבאר הביא פה מנהג המצריים להקריב ראשית פרי אדמתם לאליל איזים עיין בבאור ואולם ראזענמיללער כתב שהוא על סעודת ההבראה שהיתה ב"כ אצל בני ישראל אם מת להם שאר בשר כמו שמצאנו שאחרי מות אבנר ויבאו כל בני ישראל להברות את דוד לחם וגם ירמיהו כתב שהרכילא עשה סעודת ב' ימים, ומה שכתב פאטער ממנהגי בני ישראל שהיו יושבי' במסיבה בל הקבר ע"ש לא מצאנו רמז בספורי הקורות לעמנו ואפשר שהחליף זה עם מנהגי שאר עמים: (טז) היום הזה, זה סיום כל הדבור שהתחיל מסימן ה' שקרא משה את כל ישראל ואמר אליהם שמע ישראל, ובאן מסיים לאמר כל הדברים האלה לא מלבי בדיתים כי אם עפ"י ד' צויתי אותם ואתם מחוייבים לכך ובכן תהיו לו עם קדוש: (יז) האמרת, לא מצאנו בניין הפעיל משרש אמר זולת פה, ועליו יש חלוקי דעה לדעת רש"י ז"ל הוא ענין הפרשה והרמב"ע כתב אתה הגדלת שאמר השי"ת וזה אינו נראה כי כתוב וללכת בדרכיו שזה שב על בני ישראל ולא על השי"ת אי אפשר שלדעתו לכל אחד מהפסוקים האלה ב' חלקים הם, התנאי שקבלו עליהם בני ישראל ושכר התנאי שהבטיח להם השי"ת וכן פירושם אתה הגדלת אמר השי"ת להיות לך לאלהים, אך בתנאי שתלך בדרכיו ותשמור מצותיו ובפסוק י"ח אומר השי"ת גרם אותם תקבל עליך להיות עם סגולה ולשמור מצותיו והוא מבטיח לך השכר לתתך עליון על כל הגוים. ודלם לשון עם סגולה יותר שייך לשכר שנתן להם הקב"ה וכי איך יקבלו הם להיות סגולה, וי"א שהאמיר הוא מתוק הפועל הקל ועניינו הבטחה והפרשים אתה הבטחת להקב"ה שיהיה לך לאלהים דהיינו שתקבל עליך על מלכות שמים ובהתפרסם וללכת בדרכיו, וד' האמירך שתהיה לו עם סגולה; אבל מה יעשו במלות ולשמור כל מצותיו בפסוק י"ח? אחכם לונן תרגם דוא האסט אנערקאננט ואחרים פירשו (דע וועטטע) דוא האסט לוגעזאגט, והנכון נראה כדברי אחכם דהטעם שרש האמיר בערבית הוראתו כמו בערבית את

*) ולאחר זמן ראיתי שיש כאן ד' נוסחאות בתרגום הע':

זכות או ממשלה לפלוני, ולכן נפרש אתה המלכת עליך השי"ת שיהיה הוא לך לאלהים ואתה תשמור מצותיו וד' האמירך ר"ל נתן לך הזכות שתהיה לו לעם ותוכל לשמור כל מצותיו וגם לתתך עליון:

כז (ב) **ושדת אותם בשיד**, נחלקו המפרשים אם המכתב על השיד היה או לספך כי כאן משתמע הלשון לב' אפי, ואולם לריך שנחקור על מלת ושדת ועל מלת שיד יש אומרים ששדת היינו חביר האבנים ע"י שיד ולא שיטוחו אותם אלא יחברו את האבנים ע"י השיד, ואולם אין לשון שיד נופל על זה, וי"א שהאבנים שחורות תהיינה והמכתב לבן אך זה נגד פשוטו של כתוב; ומוכאעלים כתב שכתבו על האבנים ואח"כ טחו אותן בשיד למען הקים המכתב לדור אחרון, כי כן מספרים שמלך זקסטראטוס ממצרים לוה לבנות בית לשמו, ועל האבנים הוחקו מעשי תקפו, ואולם האומן הבונה חקק גם את שמו באבן וטח אותו בשיד ויהי מקץ ימים רבים נמחק שם המלך כי העת השחית את האבן ושם האומן קיים עד היום הזה, ולזה יהיה נוטה פשט הכתוב כי הרי אומר (לקמן פ' ד') תקימו וכו' בהר עיבל ושדת אותם בשיד משמע שלאחר ההקמה יטוחום בשיד ושיד זה מין הנקרא אצלנו גיפס וקיים זמן רב. וי"א שהמכתב על השיד היה. אבל אינו שיד כשלנו, כי השיד הנאמר כאן הוא מחזיק את הצבע שנותנים עליו לאלף שנה כי כן מוצאים לאחר ב' אלפים כהיום הזה ליורים בצבע שצבע במצרים על גב השיד הזה והם נראים כחדשים היוצאים בזו הרגע מתחת יד האומן, והמנהג לכתוב על אבנים בימים ההם ידוע: (ג) **דברי התורה הזאת**, יש חשבו שאלה עשרת הדברים המה וי"א ספר הדברים כיון שאמר (ביהושע ח' ל"ב) שכתב את משנה התורה וי"א כי רק הברכות והקללות נכתבו ולד"ק כל התורה כלה וזה דוחק: (ד) **עיבל**, עיין מה שכתבנו למעלה ריש פרשת ראה, על אהות ושם ההר הזה, וידוע כי השומרונים זייפו את הכתוב פה לכתוב גריזם תח' עיבל, שאילו היה כאמרם שאנחנו הריתונו אם ושלום את ידנו להחליף מלה בתורה גם לקמן פ' י"ב היינו כותבים גריזם תח' עיבל לתת הקללה בהר שבנו שם היכל, ורבים מחכמי דורנו הביאו ראיות ברורות ונכונות לזה שהדין עם בני ישראל תאמיני הקבלה, ורבים זייפו המקראות לצרכן כאשר עשו בתרגום השע' (בישעיה ט"ו י"ח) לכתוב עיר הלדק תחו' עיר החרס למען קנות קדושה לבית התפלה במצרים, ותמה אני על החכם קאסן בפאריז שהוא איש יהודי מבני בריתנו ונדחק לבאר הכתובים שלא כדת ולפת היתרון לשומרונים בלי שום נתינת טעם והביא את עצמו בדחוקים להיות ממרה עד שבא לכלל טעות: (ה) **ובנית שם מזבח**, נראה לי שמן האבנים האלה יבנו את המזבח ולכן מסיים ואומר בפסוק ח' וכתבת על האבנים שאנ"כ היה זה כפל הלשון וכן משמע (ביהושע ח'): (ה) **באר**, בתרגום השע' העתיקו מלשון אור ובתי"בע מתקרי בחד ליסן ומיתרגם בע' ליסנין וזה כדעת חז"ל בסוטה פרק ח': (ט) **וידבר**, י"א שזה הקדמה לענין הקללות אשר יזכור כי ראה מר"עה שיחרדן ישראל בעת שמנע אותם לכן הקדים לדבר אל תירא אם תשמע מצותיו: **הסכת**, אין לו רע במקרא ובתרגום השע' [illegible] ר"ל אחרש וכן משמע מלשון ערב, ויהיה חברו שרש שקט בעברית וא"כ הוא כמו השקט: **היום הזה נהיית**, אחר שהשלים לבאר חוקי התורה: (יב) **אלה יעמדו לברך**. לא אמר בזיזה אופן תהיה הקללה וחז"ל אמרו שברכו ברוך האיש אשר לא יעשה ואם קללה הוא נקבל ואם מלד הסברא יש עליו טענה כי מי יאמר תבוא עליו ברכה אשר לא יעשה את התועבות האלו? והיה לריך להיות ברוך האיש אשר יעשה לפנים משורת הדין, וגם מפשט הכתוב נראה שברכו ברכה אחת את העם אבל לא ספק הקללות כי הרי אמר אלה יעמדו לברך ולא אמר אלה יעמדו על הברכה כמו שאמר לקמן על הקללה, והטעם כי לא יקללו את העם כי ברוך הוא, אבל רק יעמדו בשבועת האלה בברית ה', אבל לברך יעמדו כי ברכו ממש, ויש שחשבו שברכו הברכות שנאמרו (לקמן כ"ח ב'), ואולם כיון שהקללות הן י"ב כנגד שבטי ישראל גם הברכות כאותן תהיינה, וי"א שברכת הכהנים ברכו. והנה בלתי ספק רק זקני כל שבט עמדו שם, כי ההר קטן מהכיל שם שבטי ישראל: **שמעון לוי**, נתן הברכה על בני הגבירות, ועל הקללה בני השפחות ולפי שבני לאה רבים לקח מהם הקטן והגדול: לוי, אותם שלא נשאו הארון כי הנושאים עמדו למטה: (יז) **יעמדו על הקללה**, ולא נקלל (ע' פ' י"ב): (כב) **בית אביו או בת אמו**, הוצרך לכך כי יש עמים שלא נהגו איסור בבת אב כמו אנשי אתונא ויש שנהגו היתר בבת אם לאחד כמו אנשי ספארטא ויש שנהגו בכלם היתר כמו המצריים: (כו) **ארור**, כל עונש שיצוה הקב"ה רק מתוך טובו וחסדו יציאנו, ואף שהוא אל מוחל וסולח, ואין אומה שבעולם שידעה זה היטב מעם ישראל שחוגגים את יום הכפורים להעביר אשמתם בכל שנה ושנה. אע"פ לא יפנק את בני האדם ע"י מחלה כחמלת בן אדם רך הלבב, כי תמדת האהבה שלא לחשוך מוסר מבניו, והמתנהגים כבני רחמים להתרעם ע"ז הקללות, לא יבינו דרכי אל, ולא אל לב אנוש ישכילו, ויעיד לנו הנסיון כי דוברי חסד בפיהם, ובלבבם אין שום חנינה, ואנו בני ישראל רחמניט בייסנים גומלי חסדים. והבן:

כח (א) **והיה**, מכאן ואילך סיום על התורה כלה, והמאמרים האלה נאמרו בהפלגה ובערך היתרון כדרך המליצים עד שבא אל הרעיון הנשגב בשירתו הנפלאה מאוד, וענין התוכחה בארכו בפ' בחקותי וסוף כל הדברים כי כל הצלחה ולא לבד הנצחיר כי גם הזמנית תמשך מתורת ה', ובעקב תמשך כל פגע רע: (ג) **ברוך**, לפי דעת החכם מו"ה יש"ר נר"ו שהברכות והקללות הולכות על סדר ד' מיני הטובות שבעולם שהם: שובע, בטחון, שלום, וחיים; והרעות שכנגדם: רעב, חיה רעה, חרב, ודבר. ברוך אתה בעיר זה חיים, ופ' ד' הוא רק הרחבת הבאור, ברוך טנאך זה שובע, ברוך אתה בבואך זה בטחון: **יתן ה' את אויביך**, זה שלום, ודעתנו העניה בענין הקללות (עיין פסוק ט"ו): (ה) **טנאך ומשארתך**. המוראות המלות תבין פירוש הכתוב כי טנא הוא שם כלי אשר נתפר מעלי תמרים וכן בת"א ובדרואוגבאסה ובע' ומשארת כלי של עור שנותנים אל תוכו קמח בלכתם בדרך, וא"כ פירוש הכתוב שיגיע ברוך לך בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, וי"א שמשארתך נגזר מן שאר (איבריג), ופירשו ולל שאר הדברים אשר לך

luae ואם איננו כמו שפירשתי בשאת: (ה) ברוך אתה בבואך, זולת השובע תהיה ברוך בכל תשלח ידיך
אם תסכים למה שאמרתי (לעיל פ׳ ה׳): (ח) אסמיך, אסם נקרא כיום משמרת אכל בני קדם:
(טו) והיה אם לא תשמע, דברי התוכחה יש להם ב׳ חלקים: הא׳ על העדר הברכה שתמנע מהם ועל
הקללה תחתיה, והב׳ על טלטולם בידי אויב, והג׳ על התלאות אשר תמלאינה אותם בימי הגלות: לשמור
לעשות, הוא רק בחור למצות קול ה׳ אלהיך, אבל אין הכוונה שמי שלא יקיים כל התורה כלה בפרטיה
ובדקדוקיה יהיה בכלל ארור: (כ) המגערת, אפשר שהוא בחלוף סדר האותיות תגרעת ועניינו הפך
השובע: עד השמדך, יש גורסים עד השמידך: ועד אבדך, אבל לא לגמרי חס ושלום: (כא) ידבק
ה׳ בך את הדבר, אחד מנגעי הארץ ומין חולי שבא לפעמים ויאריך ימים או עשור ולאחר זמן ישוב
לבוא, ולכן אמר ידבק שלא יסור: (כב) שחפת וקדחת, פירשנו בפ׳ בחקותי: דלקת, בתרגום הע׳
ריגוס שהוא לשון קרח והרב סעדיה כתב קדחת הרביעית, ואולם לשון דלק יורה על התבערה: ובחרחר,
י״א שהוא (סטעקפלוס) ונשאל מסברת החולה שקולו כבוסם וכן הפרס בערבית ואפשר שזה כוונת תרגום
הע׳: שדפון, מי שפירשוהו כקללת התבואה יאמרו שזה הנאמר בפ׳ מקץ ושם בארנו וכן ירקון. והיותר
נראה שהוא חלי גוף האדם: (כד) אבק ועפר מן השמים, בזמן הקיץ בהיות האדמה יבשה ולמאה
למים מוליך רוח סערה לפעמים אבק וחול מן המדבר, ועד שחקים יעלם ואם יפול מטר האבק הזה מן
השמים יעור עיני בני אדם, וימלאו פה ואוזן ונחירים בעפר, וגם בחדרי חדרים על כל הכלים ובתוך
הארגז הסגור, וזה רע מאוד ונקרא פלובזאנד: עד השמדך, על דרך ההפלגה אמר כן, אבל לא ישמיד
לגמרי ועוד אם תספיק מכה אחת להשמיד שוב אין מקום לאחרת, אך זה מדרכי התורה להשתמש במלות
הגדולות בפה אף שאינן שייכות כמו שבארנו בכמה מקומות: (כה) לזעוה, לדעת בעזעניום כמו זועה
בחלוף סדר האותיות ועניינו כמו ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ (ירמיה ט״ו): (כו) ואין מחריד,
י״מ ואין איש אשר יחרד על זאת ויבכה על מפלתכם וזו קללה גדולה לאותם האנשים שהיו להם מקוננים
ומקוננות על כל מת, אם איש לא ירחם על ענים, ואולם לפי שמחריד הוא בנין הפעיל, לכן נאמר כדעת
הרמ״ד בבאור: (כז) בשחין מצרים, (עיין לקמן פס׳ ל״ה): ובעפולים, נראה כדעת הראב״ע שהביא
המבאר, והוא מין חלי בתחתונית האיש ובמקום הערוה באשה ואולם בערבית הרס עפל יורה על השאת.
והקרי הוא טחורים אפשר שהוא לשון לניעות, ויש טעו מתרגום העברי ששם אשר וי״ו דובעפולים לומר
בעפולים שם המבר שבו ידבק החלי הזה, ואין זה נראה כאשר הוכיח החכם במכתבו בראיות ברורות:
גרב, בארנו (בויקרא כ״א כ״א): (כח) בתמהון הלב, חסרון ידועה amentia, וזה כאיש משתומם
לא ידע בין ימינו לשמאלו וזה שתרגם הסורי תמיהתא: (לא) ולא תאכל ממנו, איננו מדבר על הרעב,
אלא על הסבות המביאות לידי שבעון והמסון לב: (לב) וכלות אליהם. עיניך רואות אליהם כלות דיינע
אויגען זעהען שמאכטענד נאך איהנען: (לה) בשחין רע, זה שחין מצרים הנאמר למעלה כ״ז והוא
הנקרא Elephantiasis וזה דבר החלי: בשוקי רגלים נראו מתחלה שאת וספחת והעור יקשה כעץ יבש,
ולאחר כמה ימים הנה פרושה השאת הזאת על פני כל הגוף, ובשר הרגל יעלה מעלה מעלה עד שהוא
עב מאוד, ואז נמסו ונמקו כל האיברים כאלו היו משעוה, ואם תאחז ידך באיש כזה, מיד הדם יזוב
ממנו בנגיעה קטנה, ואולם כרגע יחנו נפתק ובאיברים אשר עליהם תבוא השאת לא יוכלו להתנועע.
ולאחר זמן מה יפרדו מעל הגוף אחת אחת. ופני החולה ירחב עד מאוד ונראים הפנים כמשוחים בשמן,
ועיניו בולטים ומורידים תמיד דמעות וקולו נחלש עד כמעט לא ישמע האדם את דבריו, ולבסוף הוא
נחלם, ועד היום הזה לא נמצאה תרופה, ושחין עיקר הוראתו מין מכה הנקרא קנקלנען: (לו) ועבדת
שם, בעל כרחך כידוע מהקורות שקרו לאבותינו בעו״ה: (לז) לשמה, בתרגום הע׳ תרגמו שמה בקמץ,
ואינו כן, והענין הרואה ישתומם זה שמה, והשומע יקח לקח וזה משל והמספר ישנן לבניו את התור׳
לבלתי יחטאו וזה שנינה ע״ד ושננתם לבניך כי שנינה ענין חדוד: (ל) יחסלנו, שרש חסל נמצא
רק פה ובערבית יורה על עשות כליון: (לט) תלעת, הוא הנקרא אצלנו Rebenstecher תלעת
קטנה, יפה מראה, בצבע רקמתים ותזיק גפני יין: (מ) זיתים יהיו לך, לא תהיה הקללה שלא יצליחו
הזיתים בארצך; אבל לך יהיו זיתים: (מב) יירש הצלצל, אלו היה פירושו יעשה הצלצל רש
ועני ושרשו קום כדעת רש״י מה ליו״ד של תלת יירש? לכן יותר נראה שהנקוד זר וטעמו יורישנו
הצלצל וצלצל, ת״א סקאה וחשבו רבים שהוא, אין חגב בעלי רגלים ארוכים, ואולי איננו כן כי סקא׳
הוא מין אשר נקרא Schnarrheuschrecke ונקרא צלצל מקולו אשר ישמיע והוא הנקרא Stridulus,
וכן בערבית ובתרגום הע׳ וכן נראה ובסורי לרלורא הוא מין חגב בלי כנפים שורץ על הארץ ואי בין
השבלים (בעזעניום אולר השבלים): (מג) הגר אשר בקרבך, ענין הקללה אתה תרד מטה מטה עד
שהגר בקרבך יהיה נראה כעולה מעלה: (מו) לאות ולמופת, כל כך ירבו הצרות עד שהשומעים ידעו
באות ובמופת כי לגדל הסבירך ויתכן שנמשך עם פסוק הבא ר״ל ידעו כי תחת אשר לא עבדת, או
שפסוק מ״ז נמשך אל פסוק מ״ח תחת אשר לא עבדת את ד׳, תעבוד את אויביך: (מט) גוי אשר
לא תשמע, יש חשבו שנבא פה על הכשדים ועל הבבליים בחרבן בית ראשון ולזה מתנגד מלת מרחוק
מקצה הארץ, וגם ידעו בני ישראל לשון כשדים. ולכן י״א שנבא על הרומיים ועל חרבן בית שני,
ומביאים ראיה כי על דגל הרומיים היה נשר מצוייר המורה על המהירות, כי באו הרומיים כנשר וכעיט
על הארץ; ואולם נראה שכל זה רק מליצה כללית ולא נבואה פרטית: ידאה, שרש דאה והוראתו
ידוע ולאנס כעט הסותרונים לכתוב ירא״ה בר״ים: (נ) אשר לא ישא, כנא׳ בד״ה ב׳ ל״ו י״ז ולא חמל
על בחור ובתולה זקן וישש — וכל עזות תורה על הכה, השוקד זמן רב, ואף כאן פירושו שזדון לבם
אינו פוסק ולא ישיבו אחור מבלע: (נא) לא ישאיר לך, אף מה שלא יאכלו כדרך האויבי׳ במלחמ׳:

(נג) פרי בטנך, עי' בויקרא כ"ו כ"ט, והקללה הזאת נתקיימה בחרבן בית ראשון ושני: במצור ובמצוק, הוא הנקרא Paronomasie, לשון נופל על לשון מדמיון התברה אין עכנגים אונד בעדרענגניס ושניהם ענין אחד: (נד) תרע עינה. רעת עין בשמוש הבי"ת שני ענינים לו או המקשה לבו אתת מהונו לאיש אחר — ויבואו הבי"ת על האיש אשר בו ירע עין ובל"א איפגינסטיג זיין, או הטם על הונו יותר מדאי ויבוא הבי"ת על הדבר אשר יחוס עליו גייציג זיין וזה כ"ל מפסוק כ"ד וכ"ג פה: (נו) כף רגלה הצג, כמנהג נשים שרות בארצות הקדם המפונקות מאוד עד שלא תלכנה בחוצות אלא תנשאנה על כסאות מיוחדות לכך ע"י עבדים: (נז) ובשליתה, תרע עינה כי תאכל אותה בסתר והיינו רעות בדבר שחסה בו; ואולם עוד אפשר שתרע עין בשליתה מבלי תת לה מחיה — ומלת שליה י"א שהוא מלשון כי ישל אלהי נפשי (איוב כ"ז) וענינו הלידה והפסעה וכן בערבית סליה הוא בשר ודם שיולא מבין רגלים אחר לדתה ולדעת הרא"בע הוא מלשון שלו והוא מקום מנוחת הילד ברחם וא"כ שפיר תאמר תרע בה עינה תבלתי תת לה מחיה: (סג). בן ישיש. כמה שנאמר כי את אשר יאהב השם יוכיח וכאב את בנו ירצה: (סד) ועבדת שם אלהים, וכן היה בעו"ה כי ע"י התגור והמלוק רבו המשומדים והמומרים: (סה) לא תרגיע, יפה אמר החכם מה"ו יש"ר גרו' כי זה עונש גדול, אבל למדנו ממנו נחמה גדולה שלא יעזבם ד' לנלח עד שיתלאו מגוח בין הגוים ויתיאשו מן הגאולה אלא תמיד יהיו אללם כגרים וכתושבים, ואף אם בקלתם יתירו דתם ויעבדו לאלהי נכר, האומה בכללה לא תחדל תהיות עם ד' וע"ז נבא יחזקאל כ' ל' ב': כליון עינים, יש פירשו שהוא דרך תלילה מלפה לתשועה ואין, וי"א יכלו העינים מרוב בכי ודמע: (סו) חייך תלאים, אמר המבאר שהוא לשון ספק ויותר נראה שהנא דרך מליצה שחייך יהיו כאלו תלויים בחוט השערה דק מאוד, עד שתפחד בכל עת, כי עוד רגע וינתק החוט מרוב כבדות החיים, ואלה יפלו ארצה ודומה לזה שר המשורר רומי: omia suut hominum (Ovid Ep. Po. 4, 3) tenui pendentia filo et subito casu quac valuere, ruunt ר"ל חיי האדם בחוט השערה נאחזו, כמעט רגע יפולון, והחזקים נשברו. — ולא תאמין, הספק יתד בתקום נאמן ר"ל לא תשען עליהם: (סח) והשיבך, כידוע שהרומיים לקחו עבדים ומכרום למצרים והוליכום שמה באניות סוחר, והקללה הזאת נתקיימה אלה בחלה וכן מלאנו בירתיים שבימי בית ראשון רבו לשוב מצרימה, ותאמר פילאדעלפיה שמלך בימי בית שני שחרר ששה אלפים עבדי ישראל הרי שהיו עבדים והקיסרים טיטוס והדריון שלחו מספר עצום ורב שמה, כי מצרים היה שוק הגדול לקנות עבדים. ואין קנה. זו קללה גדולה כי העבד אם נמכר יחפוץ באדון שמענו בזמננו כאשר קמו נדיבי לב לקרוא דרור לאכזיוני' האלה אשר במלוקיה' תחת מכבש אדוניהם. ורבו להוליאם מעבדות לחירות (כי על עבדים השחורים והכושים אמרנו, ועל אחיהם בני ישראל לא נכמרו רחמיהם) ויבואו האנשים העבדים תדי הנפש האלה ויתרגנו ויאמרו, אל תגונו חפשים כי טוב לנו עבוד את אדונינו מלמות ברעב כי אין לנו מחיה, ולכן זו קללה בדולה שאין קונה אותם ואין יחשבו, ובמכור ובמלוק אין להם מחסה וגם הקללה הזאת נתקיימה לגבתרי כי בימי הדריון הקיסר נתרבו עבדי ישראל כל כך עד שנמכרו בעד ככר לחם, וגם אז לא מלאו קונים, ויפה שר המשורר זמננו על צרות שאירעו בישראל. וכך לשונו בהעתקה אשר העתקתי:*)

לרפת שור וסום ישאפון
בקן דרור לה מצאה היונה
לביא וליש במערות ישכבון
עלי ברושים הסידה שאננה
לכלם מנוס-מפגע ושבר
וישורון לא ישקוט עדי ידום בקבר.

כט (א) בתרגום הע' מתחיל הסימן הזה מאלה דברי הברית בפסוק הקודם: ויקרא לפי שהפסיק הענין בפסוק ס"ט בסימן הקודם לכן הכפיל ויקרא משה שזאת הקריאה שבסי' ה' א': (ג) ולא נתן ד' אלהיך, כבר באורנו שיש לשונות במקרא שרגילות ושבודות בפיהם היו, והכותב בחר בהן אף שלא בדקדוק דמ' לשון עד היום הזה אף אם לא נפל זמן רב בין המעשה ובין הספור למר שבארנו לעיל י' ד' וכיון שהתורה הנאמנה היתה קבועה ונטועה בלב תרע"ה שהסי"ת הוא סבת כל הסבות ועלת כל העלות לכן יחס כל המאורע שאירע אליו יתברך אף שיש אמצעים רבים, או כל תה שהניח הקב"ה בעולמו ולא שמחה בו וכן אשר חלק ד' אלהיך לעיל ד' י"ט וכן כאן: (ה) למען תשכילו, שתבינו לגלות המלאות נאותות אל התכלית שתרצו להשיגה ותה בינה והצלחה וכן ביהושע א':

פרשת נצבים וילך

(ט) ראשיכם שבטיכם, הנכון כמו האמלה סרה אמו והטעם ראשי שבטיכם וכן תרגמו הע'

---

*) Lord Byron „Hebräische Melodien“.

(י) וגרך, הערב רב שעלה עמהם ממצרים מחטב עציך עד שואב מימיך. יש חשבו כי חוטב עצים הוא החשוב שבעבדים והשואב מים הוא השפל, לפי שאומר מחוטב וכו' עד וכו' ואין לזה ראיה: (יא) ובאלתו, יש אומרים שהוא לשון שבועה אבל יותר נראה שהיא הקללה שנאמרה לעיל, ושבועת האלה והדומה לא בריות האלה באחרנו בפרשת סוטה: (טז) גלליהם, י"א ששרש גלל שהוראתו העיקרית היא תנועה סביבית יורה על כל כדור עגול, וביחוד על כרות עץ וקורות שנגללות על הקרקע ובל"א וואלצען, ומזה הושאל על גללי אליהם בעטלענקלאטן, ואולם מה יעשו לפסוק על פגרי גלוליכם (בויקרא כ"ו ל') ולכן יותר נראה שאחת שהוראת גלל על התנועה, ואולם בעבור שדבר המתנועע נבזה ונמאס כרפש וטיט באדמה יגולל לכן נגזר על המשוקץ וכרעו בגלל בעי"ן ומזה גלוליהם כמו שקוציהם ומזה תבין לשון נופל על לשון באמור הכתוב בויקרא (שם) על פגרי גלוליכם ובעלה ע"ש: (יז) או משפחה, שהוא דבר יותר זר אליו ואשה או שבט שהוא עוד זר ממנו אשר לבבו פנה וכו' פן יש בכם שרש או שהם שני ענינים א' שיש גפתם כבר לע"א וב' שעובד את השם אבל יש בו שרש שאבר ממנו יפרה לדור דורים אשר ולמיה הפרחים הרעים; או שהוא ענין אחד והשני מוסיף על הראשון להשלבה ע"ד המליצה: (יז) ראש, או רוש בוי"ו להבדילו מראש שעניינו בגלגלת; אין ספק שהוא עשב מר או מאית מן הצמחים ולקחן מלאכו ראש פתנים שהוא סם הבעלי חיים ומזה תדע כי ראש ואמר על הסם בכלל — ואולם עיקר ענינו לא ידענו בברור אך בעבור שידענו שהוא עשב מר וסם ויפרה ויגדל מהר ווולוא לין נעים להשכיל כמו שנאמר (בהושע י' ד') ופרח כראש משפט לכן נראה לר"ק (בשרשיו) שהוא מין שושמין (מאהן) שצומח על בגבול אשר כדור עגול למעלה ובתוכו גרעינים שמתיתים ב"כ ומכדור הזה נקרא ראש בל"א מאהנקאפפע ונעשה ממנו המשקה שנקרא Opium וזה לדעת החכם הנ"ל מי רוש (בירמיה ח' י"ד) ולענה לען בערבית לשון קללה ונקרא כך כל עשב מר וממית באלו הקללה בו תלוים והוא הנקרא ווערמוטה גומח בא"י ועליו לבנים ושערות עליו כשערות למר ועליו כדורים עגולים ומרים. וברבים לדעת ר' יונה ז"ל לַעֲנוֹת (משלי ה' ד') ורד"ק טען עליו שהוא לשון לענות: (יח) שלום יהיה לי כי

בשרירות, י"א אם גם בשרירות תעפ"כ יהיה לי שלום ולדעת אחרים אשרי לי אם אלך למען ספות הרוה את הצמאה הרבה פירושים עלו בפסוק הזה ובכלל נחלקו המפרשים אם לשון ספות הוא הוספה ותוספות או לשון כליון כמו פן תספה בעון העיר, בת"א ובפי' רש"י ורמב"ן לאוספה ליה ואולם רוב המפרשים יאמרו הוא לשון כליון וכן נראה ב"כ מלשון את שהוא יהם הפעול ואלו היה ענינו תוספות היה ראוי לאיות על הצמאה, ובענין רוה והצמאה י"א שרוה כינוי לרשע והצמאה לצדיק כן איתא בתרגום יוני לאלכסנדרי' ולזה נוטה קצת דעת רש"י ורדק ור' יונה ז"ל ודעת כל האחרונים אך בחלוף הענין; בתרגום יוני נתרגם למען לא יכלה החוטא את הצדיק והרוה נקרא כן הרשע שהוא כשותה יותר מדאי והוא רע המזג ונשאל לעובד ע"א והצמאה הוא הצדיק טוב המזג מסתפק במועט וכובש את יצרו ואינו שותה רק לצמאון נפשו ויפרשו א"כ שכתוב למען לא יפותה הנקי בעד הפושע ויהיו כלם נלכדים בעון הדור. וי"א כי הרוה היינו ארץ שבעה מטל השמים והצמאה כחלי מים; והצמאה היינו הפוכה יבשה ומלחה ובפי' ע"ז שתשמן הארץ תבוא לידי קללה עד שתשחת לגמרי ושתשלם הפושע אוכל מעדני כל טוב אך ירד מטה מטה ויכלה את טובו עד שנשחת כל גופו וזה דוחק. בשרשיו חשב הרוה והצמאה היינו עשיר ועני והענין יכלו כלם כעני כעשיר וזה מדרכי הלשון כמו עצור ועזוב ער ועונה, ועוד הרבה פירושים אחרים ולא נערת בהם את הקורא והנכון נראה לנו כדברי הרב הערקסהייטער כי רוה הוא לשון שובע ופירוש הענין לכלות את צמאו ע"י הרוה, ר"ל החוטא יאמר אלך בשרירות לבי לרוות את מאוני ולכלות אותו ע"י הרוה: (כ) והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל, י"א שלא יבוא שמו בתוך מספר השבטים ויסוף זכרו מתוך קהל ה' וא"כ יהיה הבדילו כמו והכריתו וי"א שהבדל היינו שיתנהו לאות ולמופת וכמו שאמר והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן שזה סוג לטובה וכאן לרעה — ונראה שכל הכתוב קאי אשבט או משפחה שאמר בפ' י"ז: (כב) גפרית ומלח שרפה, כבר באחרנו ענין זה בספר בראשית, והתלאה משחית הארץ שלא תגלא נגל, וכן היה מנהג לוכדי עיר אויביהם ששמוה לחרבה ויפזרו מלח במקומה — והקללה הזאת נתקיימה בא"י כי היא שוממה כעת ונאבדת שם טוב ואמם ודֶבֶר וכליון:

(כו) כל הקללה הכתובה בספר הזה, ר"ל כל הקללה אשר מלאה אותם וכו' (כך יאמר הדור האחרון ואיזה היא הקללה? היא הכתובה בספר הזה אלא דברי משה לקצר הענין תחת שיאמר בשם הדור האחרון קללות, דבר, וחרב וכו' אמר בקצור הקללות האמורות כאן: (כז) ביום הזה, אלא דברי דור האחרון שביתיהם יהיה הדבר כיום הזה: (כח) הנסתרות לה', י"א כל הקללות האלה נסתרות אצלנו, והוא יודע אימתי יבואו עליך, ואולם באחרית הימים תהיינה נגלות לנו, ולכן נשמור לעשות ולדעת אחרים אין לך לחקור בנסתרות ובמופלא ממך אל תדרוש, כי לא רחוקה התורה ולא בשמים היא, אלא הנגלות לנו תשמור לעשות, וכן נראה. וי"א התורה שהיתה נסתרת אצלו יתברך קודם מתן תורה ועתה נגלתה לנו, למען נשמור לעשות, ודעת הרא"בע ז"ל עיין באור:

ל (א) והיה כי יבואו, כל מי שיש לו עינים לראות לא יפונה, כי הפרשה הזאת עתידה כי לא נתקיימו יעודיה לא בבית ראשון ולא בבית שני והיא נחמתנו ותקותנו ותרופה כללית לכל צרותינו: הברכה והקללה, יש עתים שתזכו בירושת הארץ, ויש עתים שתהיו בגלות ואחרי שיעברו עליך כל הזמנים האלו ושבת וכו': (ב) ושבת, אם תשוב: (ג) ושב, כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל'): מכל העמים, בבית שני לא היה קבוץ גליות מכל העמים, כי רק מבבל עלו מ' אלפים ואך מעמון ומואב

במצרים ויון וצרפת וספרד וארצות המערב שהיו שם יהודים מחרבן בית ראשון לא עלו לירושלים, ולכן נבא בכאן על העתיד לבוא במהרה בימינו: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, ר"ל שהוא יהיה בעזרתכם אם תמולו את ערלת לבבכם שהוא החוב המוטל עליכם, אבל אין הפירוש שישוב האדם אל אותו מצב שהיה בו אדה"ר קודם החטא, כי אף שנבאו הנביאים שרוח אחרת תהיה עמהם אין זה מצב שהיה בו אדה"ר קודם חטאו, כי מצב אדה"ר קודם החטא לא היה משונה ממצבו אחר החטא כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וזה תכונת נפשו שלא יוכל להיות צדיק נקי מכל חטא, ואם ישתדל מעצמו לשבור עול יצר הרע לא יגיע לתכלית השלמות, וזה בעצמו היה מצב אדה"ר קודם חטאו, הא הראיה כי הרי חטא, ואם היה מצבו קודם החטא בענין שלא ישלוט בו יצר הרע איך בא לידי עברה? אבל הענין פשוט כדעת חז"ל הבא לטהר מסייעין אותו, ומל ה' את לבבך היינו מה שנבאו ג"כ שאר הנביאים שיסור כל פגע ומכשול ולא תהיה ע"א לרשת טמונה בלבם, ותתרבה הדעה בארץ כמים לים מכסים, וכל הגוים יאמרו לכו ונלכה וכו' ועי"ז ינצלו בני ישראל מן גזרת השמד, ולא תהיה להם שום סבה לבוא לידי עברה וזה מנסים שיעשה לנו הש"ית בבוא גואל הצדק. והאומרים כי חטא של אדה"ר בא עלינו בירושה יבקשו להם ראיות אם ימצאו; ואנחנו בני ישראל לא כתורתם תורתנו: (ח) ואתה תשוב, תוכל לשוב באין מעצור: (יא) כי המצוה הזאת, כל התורה כלה: לא נפלאת, אין לה סודות כמוסות ונעלמות מעיני העם כאותן התורות אשר היו להם לעתים ונקרא: Mysteria, אשר הביאו המצריים לארץ היון, כי כל איש ישראל מצווה על תלמוד תורה, והתורה פתוחה לעין כל שואף לגלה:

פרשת וילך

לא (א) וילך משה, אחר שהשלים כל דבריו והלכו גם הנגדים איש לאהליו וילך משה אליהם פעם שנית להזהירם עוד קודם מותו: (ט) ויכתב משה את התורה הזאת, אינו דומה למה שאמר בסמוך תקרא את התורה כי שם הכונה על משנה התורה כמאמר חז"ל ופה מדבר על כל התורה זולת שירת האזינו כי לא היתה מתחלה בדעתו לכתבה, ואח"כ בא לו הצווי הן קרבו ימיך וכו', אז כתב גם את השירה, ובעבור תוספת השירה הוצרך הכתוב לומר ויהי ככלות משה וכו' (לקמן פ' כ"ד) עד תומם שזה כולל ג"כ שירת האזינו: (י) מקץ שבע שנים, באורנו (לעיל ט"ו א'): בחג הסכות, שיש לבעלים פנאי להתבונן בדברי התורה כי כל התבואות כבר נאספות, ואם בשנה השביעית שלא אין להם לאסוף ונראים דברי הרד"א כי בכל שנה ושנה היו קוראים את התורה והשלימו בראשית, שמות, ויקרא, במדבר בו"ו שנים, ובשנה השביעית השלימו ספר משנה תורה סיום כל החומש ומזה התנהג אצלנו לעשות סיום התורה בחג העצרת האחרון: (יא) תקרא, מי שיקרא רק שיהיה חשוב כגון המלך: את התורה הזאת, משנה תורה שהיא ספר הברית שבו כתוב הברית (ובמלכים ב' כ"ב) נאמר שיאשי' קרא דברי ספר הברית: (יג) ובניהם, אשר לא ידעו בין טוב לרע ישמעו ולמדו שהוא לשון חנוך כמו למדו לשונם ויחנכו אותם ליראה את ה': (טו) על פתח האהל, עם יהושע דבר בעמוד ענן על פתח האהל. וכן עם מרים ואהרן (במדבר י"ב) וזה ההבדל שבין נבואתם ונבואת מרע"ה שדבר פה אל פה עמו או מעל הכפרת מבין שני הכרובים: (יז) והסתרתי פני מהם, המשל לקוח ממושלי בשר ודם באויב אם חרה אף המלך באיש לא יבוא לראות פניו כמו ופני המן חפו: (יט) ועתה כתבו לכם את השירה, יעשו טופסים רבים להפילה בישראל ושיודע לכתוב יכתוב, וכן היה המנהג הזה אצל הקדומים אם רצו לפרסם דבר גדול כמו חקים ומשפטים וקורות העתים בתוך העם ויעשום ע"ז מליצה ושיר לנגן תוכם למען יהיו שגורים בפי כל, וכן עשה פיתגורי עם תלמידיו שכל חקירותיו כתב להם בשירים מיוחדים לכך: (כד) עד תמם, עד לעיני כל ישראל: לעד, וכן היתה לעד בימי יאשי':

פרשת האזינו

לב (א) האזינו, נראה לי שיותר ראוי לנו לפרש פסוקי השירה הנפלאה הזאת בפרט ממה שנדבר עליה בכלל, ובכן נתחיל: האזינו השמים, כן מדרכי המליצה להעיד עדים קיימים וכדר' הזה תמצא ג"כ בשאר נביאים ובמליצי עמים אחרים ד"מ (Esto nunc Sol testis et haec mihi terra vocanti Aeu. 12, 176) ר"ל השמש כי אקרא, גם ארץ לי יעידו: (ב) יערף, י"א כמו יערב וכן בת"א ר"ל יהיו דברי ערבים לשמוע ואינו נראה, אף שמצאנו בספרי מליצה שמדמים אדם שנכסף אל דברי מוסר, לצמא נלמא למטר וי"א ערף הוא ירידה בנחת ע"ד ערפלא כמו שמצאנו יערפו טל, וכן לדעתם שעירם שדקים כשערות ראש, ולענ"ד נראה שערף היינו שטיפה בחזקה ובארנו דעתנו בענין הפרש הזה בפסוק רפאים יחשבו אף הם, וכן שעירם נראה שהוא הפך שערות ראש וענינו כמו showers באנגלית רעגענגויעד באשכנזית והענין כמו שכתב החכם מהר' יש"ר נרו' לפי שהשירה הזאת כוללת דברי תוכחת וגם נחמות לכן כנגד התוכחות אמר יערף כמטר לקחי ששוטף בחזקה וכן כשעירם עלי דשא ואמנם תזל כטל אמרתי אמרי נחמה וכן שעירם משחיתים את התבואה ורביבים דקים ישמחו כל פרח: (ג) כי, אשר פירושו בשביל שאני קורא שם ד' לכן שמים וארץ הטו אזניכם ותנו גדל לו ובספרי הכותים נאמר בשם ד' וכן בת"א: (ד) הצור, י"א כצור שהוא מנוס ומחסה וי"א כצור שהוא מוציא כל המתכות כן השי"ת מוציא כל היקומים וזה שאמרו בספרי ואין צייר כאלהינו וי"א כצור שהוא קים, כן השי"ת נצח וראיה לדברי המפרשים מפסוק צור ילדך; ואולם הפשט של כתוב משמע שיורה על הכח בלי שינוי, והקדים כן, שאין אצלו לא שינוי רצון, ולא שינוי מעשה, וכל השינוי לא יסובב אלא ע"י מקבלי טובתו וע"י מעשיהם וכל המשלים כמטר וטל ושעירים וצור לקוחים מטבע המדבר הנורא: (ה) שחת לו, בפסוק הזה

ונוכו כל המפרשים בת"א חבילו לאון לא ליה, ונראה שהיה כתוב לפניו שחת לא לו והאולם הנוסחא שלפננו היא הנכונה אף שבתרגום הע' העתיקו כת"א וי"ת שחת לו העם אך לא בניו מומם כי אם מום הם וי"ת דור עקש ופתלתל חסר לא בניו המה ולא יכירו כי ד' אביהם שחת לו למומם ולנבזתם וי"ת המום שלהם שחת לאהבי"ת את הדור העקש ופתלתל חסר לא בניו המה וי"ת שחת העם את דרכו אך לא לו המום כי בבניו המום נוטה קלת לדעת הרמ"ד ובספרי הכותים נאמר שחתו לא לו בני מום, ונראה מכלם הוא פירוש זה: שחת לו הדור העקש ופתלתל כדרך שאמר שחת עמך ותלת לא בניו מומם מאמר מוסבר הנה ר"ל לא — בניו המה למומם ולנבזתם וזה יהיה לפי המסורה, ואם נאמר כי תלת לו לא למלה אחת תתבנה יהיה הפסוק הזה מחובר היטב עם שלפניו פי' הצור תמים ואין שום חלוף ושינוי אצלו ואם תשאלו ומדוע יבואו כל הרעות האלה? אמר הצור לא ימנע טובו לולא שחתו בניו מומם ר"ל לולא המום שלהם שחת בניו — ולפי שני פירושים האחרונים האלה נכון ב"כ לשון יחיד במלת שחת כי אינו שב על הרבים: (ו) נבל ולא חכם, נבל כמו אויל ומורה על הרשעות ועל הסכלות כי ענינם קרוב והפוכו חכם כמו שאמר חכם בני ושר מרע וכן הוא בן לא חכם (הושע י"ג י"ג): אביך, לא מלאנו עוד נאומם שנקרא השי"ת אב ונראה שהענין כמו שתאמר אבינו גואלנו (ישעי ס"ג) והשי"ת לא יכונה אבינו כ"א בבחינת היותו גואלנו ואנחנו עבדים היינו לפרעה וכל שאר בשרנו רחק ממנו, ואדום ועמון ומואב שמה היו בעוכרנו, ואין לנו שום גואל ר"ל שאר בשר שהוא הגואל והפודה כ"א השי"ת הוא היה הפודה הקרוב ובבחינה הזאת נקרא גואלנו אבינו, כי רק האב גאלנו, והאחרים נתרחקו וזה מכוון לפי' הכתוב הוא: אביך קנך, כגואל שהוא קונה שאר בשרו מחיר כסף: הוא עשך, כמו שיאמר הלועז condere gentem הענין זה: ויכננך, נופל על כל ההכנה שיש בדבר לקבל השפע מאי שהגדול ממנו·

(ז) בינו, לשון רבים שמלת עם הוא שם הקבוץ: ימות, כמו ימי וכן שנות וכן אתה מואה בתפלה למשה בתהלים: (ח) למספר בני ישראל, כמו עד מספר וכן וימלוך ד' לעולם כמו עד עולם והענין עד ולא עד בכלל אחקק גבול כל העמים עד מספר בני ישראל שיאחר עוד רוח לבני ישראל ובתרגום הע' העתיק κατ

ἀριθμου ἀγγελων θεου ר"ל למספר מלאכי אל לפי דעת הקדמונים שיש לכל עם מלאך הממונה כמו שר של עשו וכדומה והענין שכלם תחת ממשלת ממונה שלהם, ובני ישראל הם תחת ממשלתו יתברך בלי אמצעי, והיודע קורות הפילוסופים, ידע איך נשתלשלה הדעה הזאת אל תרגום היווני לאלכסנדרי' ואני לא אאריך בזה: (ט) יעקב חבל נחלתו, המתבונן בקורות העמים יראה שיש לכל אומה ואומה תכלית מה ויעוד והכיאות מהשי"ת ואם חפצו מאוד, אז יכלו ויתמו — כמו היוונים נועדו לתפוש כנור ועגב ולדרוש במליצה' ובחכמה, והרומיים מחוקקי עמים בנמוסי המדינה — וישראל מה זה עושה? לא למליצים נבראו, ולא לרדד עמים תחתם נוצרו, כ"א להיות כהני כל העמים, ממלכת כהנים ילמדו כל האומות תורת ד' וזה טעם חלק ד' עמו. והבן: (י) ימצאהו, הנכון שהוא כמו בענבים במדבר מצאתי ישראל הושע ט' י' ואמר שגם התחלת האומה היתה להפך מדרך הטבעי שכבר היו כו"ו אלפים רגלי הגברים לבד מטף ונשים ועדיין לא היה לשם מאוד, ובמדבר התחילו נפלאותיו וכן הוא אומר מצאתי את דוד עבדי והדברים כפשוט' והא"ת תפיק לרכיבון ואינו, נראה ובתרגום הע' כמו כן או אפשר שהעתיקו כספרי הכותים שכתבו יאמלהו תמ' ימלאהו: ובתהו יליל ישמן, ששם יבואו חיות טורפות ובספרי הכותים נאמר בתהללות ישמנהו ר"ל שמך לתהלה וכן לקמן פסוק י"א קוראים אל תהולך בת"א ותרגום הע' כת"א. והמדבר הזה נקרא הווס אלל הערביים מדבר — בני — ישראל: יסבבנהו, סביב לו מחסה היה כחומה לעיר: יבוננהו, בהשגחה פרטית הבינם וכן וידע אלהים ושם פירשנוהו וכן שרש בין ובון בערבית: אישון, נגזר מאיש כמו pupilla שהוראתו בת קטנה וכן בת עין בעברית ואינו כדברי רש"י ז"ל ולשון יבוננהו לא נמצא רק כאן ואהבה שנמשלה לבת עין מצאתי ב"כ אצל כותבי אילונים כמו quid carius est occulis (Cat. 81): (יא) כנשר יעיר קנו, עור ענין התעוררת ופי' הכתוב נראה לי שיעורר את גוזליו לעוף עמו ועליהם ירחף ר"ל יכה בכנפיו על הקן כי זהו ענין רחיפה כדי שיעופו עמו, ואח"כ יקחם על אברתו, ומפילם ארצה ואוחז יפרוש כנפיו ישאם על אברתו' כי כן דרך בני עוף האלו, שיחנכו את גוזליהם לעוף בשתים ועד"ז למד הקב"ה וחנך את בני ישראל במדבר לתורתו, וינסם ויענם וירעיבם — וי"ת יעיר חסר הפעול והענין יעיר רחמיו כמו אם זך וישר אתה, כי עתה יעיר עליך (איוב ח') וי"א יעיר ישלטל קנו ממקום למקום — ירחף מתרגום הע' נראה שקראו ירחם בת"ס: יקחהו, או שב על הקן או כל אחד מגוזליו ולזה לשון יחיד: (יב) בדד, אחד וי"ת בטח ואינו: (יג) במותי ארץ, היינו ההרים והענין שיהיו בבטח מפני אויביו': תנובות, כל היוצא משטח האילונו למעל' נקרא נוב ומזה ניב שפתים: דבש מסלע, שלא שלא מאמ ודבש הוא דבש של תמרים שלומחים על ההרים וי"א שהוא מין שרף הנוטף מעלים שטעמם מתוק כדבש: (יד) תשתה חמר, מתורגם ע"י החכם מהו' מיכל זאקס נ' דאס טרויבענ-בלוט טרינקסט דוא שייענד ואמר הוראתו זוהמא ובעבוע וכן בחרות חמר אינו פי' חומר כי אם מין אדמה בעמק השדים הידוע בשם Asphalt וכתבנו מזה בבראשית במקומו: (טו) ישירון, י"א שהוא מלשון סור סרחה את ד' תם דוחק והנכון שהוא כמו ישראלון וקראם כן בגדר האהבה כדרך להקטין מתוך אהבה יתירה כמו שמלאנו אישון וכדומה Diminutiv בלע"ז וכן ע"ד משל קראם בשם תאה ואהבה: כשית, י"א לשון כסוי וי"א לשון לאיכה ותרגמו דוא ביסטעסט אונג דיך וזה מקביל למלת ויבעט כי המשל לקוח מן השור: (טז) יקנאהו, העיקר בענין הקנאה כמו שמלאנו בשאר נביאים שהמשילו הקב"ה לבעל נעורים ובני ישראל לכלה שתזנה תחתיו וזה ענין מלת קנאה ומלת זרים: (יז) שדים, החכם יש"ר נ' אמר שהוא הפך שדי ולגנאי כמו קדוש וקדש וקדשה וכן עוז ועז כבוד לשון התרוממות וכבד לשון כבדות וקושי וכדומה ויש אומרים שאלה אלילי מיער כמו טיפאן במצרים או פאן אלל היוונים או פוינום אלל הרומיים והיינו

שירים ולזה תקביל מלת שערום שהוא לשון נופל על לשון, ובנעוריים דמה תוהו עם שלא ספק בערבית שעיקרו אדון ונקראו שדים כדרך שנקראו אלילים אחרים בעל ובעלים ואקרא ויסמך שכתובים לדעת שערדער יקנאהו בזרים שהוא הזק גדול להצלחת המדינה autinationale בהועצות יפיעיפהו שהוא נגד המוסר immorale ואנהו נשדים לא אלה שהוא נגד השכל non philosophica: חדשים מקרוב באו, היינו שנתחדשו בבח הדמיון ואין להם מציאות ומלת מקרוב יורה על הזמן, או שיורה גם על המקום שכל אלילים חדשים שנתחדשו בשכונתם אליהם גלמוד בני ישראל. — (יח) תשי, המאחרונים אמרו ששרשו שיה והוא כמו שהוא בערבית ומגזרת נשיתי נחילוף הא"ח בוי"ד וכן אתה תולה לאה וליה: (יט) מכעס, בשביל הכעס והלעפ בניו כמו קנאת עם (ישעיה כ"ו י"א) והענין כעס על העם וי"א שפירוש הכתוב ויאנקהוכעס מבניו ובנותיו וכן תרגם המכס תיכל זוכם: (כ) אראה מה אחריתם, כמו ונראה מה יהיו חלומותיו דרך משל: (כא) בלא עם, י"א שאלה הגבלים שהיו עם לא עז ונתגדלו לאחר זמן: (כב) שאול, נאמרו נהרנה תקומות ותחתית היינו בדרך הספלגם: (כג) אספה, או שהוא לשון סוף וקן תקביל למלת אכלה או מלשון תוספה וי"א לשון ספון אויפשיטען ואין להם ראיה: (כד) מזי רעב ולחומי רשף, וזה כמו מלן וטעמו מלוי רעב ונתרגום שע' נפוחי רעב כי המתים ברעב נפוחים המה: ולחמי, להם כמו לוף סירה על האכילה ושרש לע ולא יורה על האכילה בכל הלשונות וכן לעקען באשכנזית לוגאה בזונית lingo ברותיות ודומיהם ורשף י"א עופות טורפות כי נגלהם שבר תורם מאכל לעוף השמים: ושן בהמות, מכאן ראיה שלשון בהמה יאמר ב"כ על חיות הטורפות וי"א כי קאי על הרומים שהשליכו בנים תבני עמנו לפני האריות: (כה) מחוץ, פי' הכתוב מחוץ ותבפנים תשכל החרב והאימה עד שלא ימותו רק הבחורים ילאו לנא כ"א גם יונק גם איש שב יושבי ביתם: (כו) אפאיהם, רבו המפרשים בזאת המלה וי"א שהוא לשון נשימה ונשיבה כמו מלת אף בעלמה והענין אכנס כאשר ינשב הרוח את הקש ואין ומזה הסוכאה הושאל על הפאה שהיא קן השדה והאחרים אמרו שהוא לשון שליבה ר"ל אשליכם מפאת הארץ עד קצהו עד שיאבד זכרם וי"א שהוא לשון אפזרם וכן נתרגום שע' וזה אינו כי הרי אנו מפוזרים ולא פעם אחזנו ירא וי"א אשחיתם מכל קולי הארץ וי"א שהיא מלת ערבית שפאה בערבית לשון השבתה והעיקר נראה כפשוטו תעשה להם פאה והיינו קן: (כח) לולי, שלא יאמר נמלא שם שמים מתחלל לא אכלם לגמרי: ינכרו, עי' ברש"י וכפירושו נראה וי"א ינכרו הוא לשון שלילה בכלל, ואולב הוא כמו ויאנכרו את המקום הזה (ירמי' י"ט ד') ובדוחק י"מ מלשון נכר אלהים נידו: (כח) אובד, אין זה כי אם פאה תמ' נירם והענין נאבד תמגר כל עלה: (כט) יבינו לאחריתם, שבסוף הימים גם להם תבאנה הצרות והעיקר שבא על סוגאי ישראל ולא על ישראל: (ל) אם לא כי צרם, אם לא שהש"ית מכרם, והאומרים שזה והפסוקים הקודמים שנים בל ישראל מה ועשו ללשון נכר? איך יקרא לאלהינו כן? *): מכרם, כמו הסגירם שלאחריו: (לא) כי לא, שהמאמר הזה מוסבר ואינו מדברי הש"ית: ואויבנו פלילים, אינם נראים דברי המאמר לנהה"ש אלא פירושו ועכ"ז שלורם לא כבורנו, אויבינו מושלים בנו ואיך יהיה זה אם לא כי נורם מכרם או ספי' אע"פי שאויבנו מושלים בנו: (לב) כי מגפן סדום, שמשיל החכמה ללחם ולתבונה ודרכי הבינים ליין וכן נהרבה מקומות כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ואמר כי בסגם ר"ל חכמתם בעיניהם היא מגפן סדום וי"א שהוא מין למה סביב לים המלח שנקרא Solanum או תפוחי סדום (סאדאמס עפפעל) שמראיהם טוב להשביל ונחמד למראה והיה אם ילקט איש תלא תפניו מהם לאכלם והנה תחת הקליפה עפר ואפר ומלא כתוסים והמקרים אליהם גושו כי יתפרדו ואולם כפי פשוטו יאמר כן בכלל על הגפנים הרעים שהמה כאלו היו לקוחים משדות עמורה וכמו שיאמר שמעו דבר ד' קציני סדום: שדמות, י"מ לשון גפנים ואינו כי הוא לשון שדה: רוש, נאמרנו לעיל כ' י"ז: (לג) חמת, ארס: תנינים, תמו' נחשים שרפים: יינם, פורטנשאון כך ת"א והפשוט תחשבות ביניהם התועה הוא כחמת תנינים: וראש, יורה על האורס בכלל כמו שבארנו לעיל: פתנים, הפשר שפתן היינו פתל כי הנחשים פתלתל המה: אכזר, נתרגום הע' ואין להם תרפאה תרגמו לפי הכונה ולא כפי המלה והעיקר כזר שהוא פרעו בזר ענין אף וחמה: (לד) הלא הוא כמוס, פירוש כל מעשי האויבים לפני הם גלוים וידועים והתומים נאולרותי ר"ל בספרי אשר כתבתי ספרי המיים והמות כי לשון אולר אינו מורה רק על שנקרא אללנו דער שאטץ אלא ב"כ על נית הספר וכדומה לו בנית הפריות די בגויה מתהתין תמה (עזר' ו' א') ולקן הימים אנקם מהם: כמוס, לא נמלא עוד בתקרא וי"א שהוא כמו כנם ובנז וקמן ר"ל אללו המה תקומלים — והפשר שהעיד מלחם שנקראה ב"כ מכמם (עזר' ב' כ"ז שמואל א' ח' ג') וזה הענין ב"כ כי לפי ספורי הנוסעים כתושם היא, ופין הגיים יושבת — וכל הפסוק סב על הגוים: (לה) נקם, כל נקמה שיקום הקב"ה מדת הדין היא לשלם לאיש כמעשהו ופירושו אחי אשלם להם לעת תמוט רגלם והם יקרב יום אידם (עי' מה שכתבנו ע"ז הסרס נפ' ואד יעלה מן הארץ) אזי בשלף קלף תבוא להם העתידות כן נלענ"ד תמו' מלת עתידות: ושלם, מת"א באלו כתוב ואשלם — והנכון שאלה דברי נחמה: (לו) כי ידין, תרגם שאכם מסו' מיכל זקנם אם ידין ד' את עמו ר"ל שישפוט דינם ודין האומות אזי יקום תאויביהם ואינו נראה כי לשון ידין יורה על מדת הדין ביסורין כמו שביאר פי' רש"י לכן יותר נראה אם כבר דן את עמו או יתנחם על אויביו: אזלת, כמו הולאת (רות' ל"ב י"ח):

*) זה אינו דומה למה שאמר לקמן כי לא כצורינו צורם ששם מדבר בלשון העמים אך כאן יאמר אחריו וד' הסגירם:

עצור ועזוב, מלת עצור תורה על המניעה ומלת עזוב על התפשטות ואולם הרבה פי' בכאן י"א פיקד כנגזה ר"ל דבר היקר בעיני בעליו נעצר באוצרי האדרים והגנזה הנפקד והנעזב וי"א כאסור בזקים כיולא חפשי וי"א כבית כסדה וי"א כאחור כנסוי וי"א כמושל לעבד ועוד ד' פעמים נמצאה מליצה זאת במקרא (מלכים א' י"ד י' ושם ב' ט' ח' שם י"ד כ"ו שם א' כ"א כ"א) והנכון אין עצור בבית הכלא ואין חפשי והטעם אין אחד: (לז) ואמר אי אלהימו, ואמר האומר איה אלילי נכרים כי האלילים בגלל יאלופררות הפועלים יעזרו בן הארץ כאשר גבאו ע"ז רבים המתנבאים: (לח) יהי עליכם סתרה, מלרע ויגון: (לט) ראו עתה. מתוך שיאבדו האלילים תראו כי אין אלהים זולתי והטעם שניתי משיח כל הגוים בשם ד' ישבעו וכלם ידעו כי הוא אחד ושמו אחד וידו לשלוט על כל העולם וזה אני אמית ואחיה. אך לא רמז להשארת הנפש, כי כבר היתה התורה הזאת מקובלת אצלם מפנים קדמוניות ועי' ברמב"ע: (מ) כי אשא, פי' אין מידי מציל אם אנכי מרימותי ידי ונשבעתי חי אנכי לעולם אם שנותי, ונשיאות ידים ענין שבועה כמכתב העולם אז (ונראה שמה מלת promittere ברומית כי מלה זאת תורה אצלם על ההגבהה: (מא) אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן חרבי שהוא הברק והוא חרב ברקי ואני תאחז ידי במשפט שאני אשפוט לכל הדור הזה אני אשיב נקם לצרי: (מב) אשכיר חצי מדם, נעימה ויפה מליצה הזאת: פרעות, י"א שהם שרי ונכבדי אויביהם ויאכם מיגל זקנם תרגם פאָן צערשמעטטערטען הויפט (ע"פי דקדוק ?) וי"א שהוא לשון קדקד וכן נראה: (מג) הרנינו, אינו לשון שבח אלא כמו שכתבו רוב המחברים מלשון ולב אלמנה ארנין וענינו רנה ושמחה וכן תרגום הש' כי מה טעם לשבח את ישראל אין שבח אלא לבש"ת אלא הטעם השמחו לכם מעשות אתם ושוד לעמי שבגליותם בתוככם אלא שמחו אותם כי נקם ישב לצריו: וכפר אדמתו עמו, י"א אדמתו ועמו או כאדמתו כעמו או שו"ר דאדמתו נוסף והענין אדמת עמו ויש אומרים שהטעם יכפר את האדמה שהקיאה אותם מפני התועבות אשר עשו: —

והנה נשלמה בזה השירה הנפלאה הזאת ותוכן ענינה בקצור כך הוא: אמר אותו הצדיק טרם אחל לדבר אעידה בי השמים והארץ שהם קיימים לעד שישמעו כל דברי: (א) כי אדבר תוכחות ונחמות קשות ורכות אתכם: (ב) שמעו את אשר אדבר כי בשם ד' אקרא: (ג) אני אבשר לכם כי כל דרכי ד' ישרים ואין בו סלוף ואם יראה בעיניך שום שנוי אין זה כי אם משחת בני אדם, ואם תגע חסדו אתם שמה היו בעוכריהם (ד' וה') ואחר שאמר זה דרך כלל התחיל לפרט מפסוק ו' עד ט"ו ומספר כל הטובות שעשה הש"ית ואולם אם יקשה בעיניך הלא הצור תמים לא ישנה מעשיו מדוע אבלה הארץ מאין יושב? ע"ז ענה בפרט מה שאמר דרך כלל שחת לא לו בניו מומם ואמר וישמן ישורון ויבעט וכו' עד פסוק י"ט ובעבור זה וירא ד' וינאץ כי את אשר יאהב ד' יוכיח ושיתה גם זאת מטובתו יתברך והוא לא שנה ואם נראה כחנף רק בבניו מומם אם במשך עד פסוק כ"ו ושם אמר שמן הדין היה ראוי לעשות בהם כליון ח"ו ואולם התורה הזאת מה תהא עליה אם ישראל ממלכת כהנים נאבדו מן הארץ? כי הגוים האחרים עם אובד עצות המה, ואחר אשר יתעו, והמה ינכרו את הדבר ויחשבו כי ידיהם רמה ולא ד' פעל כל זאת. וממי ילמדו תורה, אם ישראל אין? כי העמים האלה חמת תנינים יינם וכו' עד פ' ל"ד וכל המעשים האלה לפני הם גלוים וכתובים על ספרי, ולכן לי נקם ושלם אם יקרב יום אידם, ואז אשוב אתנחם על בני ישראל אם אראה כי אזלת יד ואז תראו כלם בין ישראל בין אמה"ע כי אני אני הוא הממית ומחיה כמה שנאמר והיה ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד וכל הגוים יאמרו לכו ונלכה בית ד' (והנה הנבואה הזאת לא נתקיימה תחת נתתכנו) כי אני נשאתי ידי אל שמים שאתן בתגל לאויבים הצוררים את עמי ולכן אתם גויי הארץ כדאי לכם שתרכינו את עמי ותבינו את זאת ולא תשאו פני עניים כי אם תשמחו אותם כי יום לד' לנקום והוא יקום את עבדיו ואז יכפר על אדמת עמו ע"כ תוכן עניני השירה מתוק' ברנה בדברי נחמה ומרור' בלענה בדברי תוכחתו הם שאמר יערף כמטר תזל כטל — ומה שנתקיים כבר נתקיים, לא נלמד מה שספרו לנו קורות העתים מגדולת בני ישראל בימי בית המקדש, מלכים ונסיכים ממנם יצאו, ונכבדי ארץ כבוד למו נחלו. ולאחר חרבן בית שני, כאשר נטלטלנו לגלות רבות בעו"ה טלטלנו ד' וטלטלנו כמטלטל הסמד עד שבכל דור ודור עמדו עלינו לכלותנו, ולא תמצא שום אומה שבעולם מדוכאה כישראל. על גבנו חרשו חורשים האריכו למעניתם. ועוד גם זאת הכונו בעבדים להפיל שן ועין, ואם אמרנו להם שלחנו חפשי בעד שן ועין, אז חרקו שן ויאחקו ויאמרו לכן לא נשלחכם חפשי כי ראו מום זה רק בכם ואיך תאמרו נהיה כתושבים בארץ — ומי יספר כל התלאות שהגיעו לנו, ועכ"ז לא חדלנו מליות נכבדים ומכובדים ע"י תורתו ורבים מאנשי הדור קמו וראו את עניינו ואמרו לא נעשה כן לשה פזורה הלא אחינו הם, אך לשוא עמלו, כי מה להם לעורר את האהבה עד שתחפץ ואין זה ביד בשר ודם כי אנושים הם ואנשי כח ורק ד' יפעל כל זאת, זה שלמדנו משירה הזאת שקוה תקותנו ונחמתנו, עוד יגה יום, ויקים ד' אותנו לו לעם כשנים קדמוניות אמן ואמן! — כן יהי רצון! (מט) הר העברים הר נבו, בבמדבר ל"ג י"ג נאמר עברים ולעיל ב' כ"ז נאמר ראש הפסגה וכאן נאמר הר העברים הר נבו ולקמן ל"ד א' נבו ראש הפסגה? ומזה נראה שנבו הוא ראש הפסגה והפסגה חלק אחד מהר עברים והר עברים הוא מנגב לגלעד וממזרחו ים המלח עד הר שעיר, ונשא מערבות מואב ונבו מנגב לירחו — ואין לידע בברור איה הוא? ויש חשבו שהוא הנקרא Attarus ע"ד מילין מארנון שהוא בצפונו ובצפון — מזרחי לים סוף נחלת ושמה יער קטן — ואינו כי ההר הנקרא סעטרום אינו מנגב לירחו: —

וזאת הברכה.

לג (א) וזאת הברכה אשר ברך, הוסף מלת בם: איש האלהים, לא קראו התורה איש האלהים

עד לפני מותו, וכן תפלה למשה איש האלהים: לפני מותו, ממי למד מיעקב וכמוהו לא ברך דוקא אלא הגיד עתידות, אך לא סדר השבטים כאן כמו שמסדרן יעקב, ועיין מזה לקמן: (ב) בא, זרח, הופיע, שמש יוצא מחפתו ילין מחרכים בצפירת לבע רקמתים עד שקרני השמש יתגלו את כח, ולעת צהרים הנה יופיע השמש בגבורתו בתועפות האור, ונמשלה לזה תורתנו פה שבהר סיני היתה כצפירה וכשחר מגיה חשך, אך עוד לא יצא זרח' על פני כל הרקיע, כי עוד טח עיני העם מראות, עד שנטלטלו במדבר מ' שנה ובאו עי"כ להשגה האמתית וזה זרח משעיר והופיע מפארן עד שבאו לקצה ארץ ישראל ושרש יפע כבר בארנו שהוא לשון חזק ואמיץ: ואתה, בת"א ועמיה נראה שהיה כתב לפניו ואתו וכן בתרגום הערבי ובספרי הכותים: מרבבות קדש, הרבה פירושים בזה הפסוק, והנוטים אחרי המסורה יש שפירשו קדש שם עלם פ' יטי הוא מדבר קדש, וזה בתרגום הע' שתרגמו σὺν μυριάσι Καδης וי"א ואתה במריבות קדש שהם רבו בני ישראל וי"א ממי-מריבת-קדש, וזה יהיה מקביל לשעיר ופארן שכל אלה המקומות היו מפורסמות; ואולם המפרשים ע"פי המסורה, י"א שהמה המלאכים, וכן נראה (תהלים ס"ח י"ח) שהם כתוב רכב אלהים רבותים, וי"א שהמה בני ישראל שנקראו כן: מימינו אשדת למו, גם בזה נבוכו המפרשים ואעתיק לך דברי חכם אחד ע"ז הענין*) וז"ל „יש נוסחאות שכתוב אשדות ופירשו המפרשים שאשדות או אש-דת היינו עמוד הענן, והאש ההולך לפני ישראל להורות להם הדרך אשר ילכון, כי מלת דת כדעו תורה ר"ל כמו שמלת תורה עיקר הוראתה רמיזה ביד והוראה אח"כ על החק והמשפט, כך מלת דת, ולכן תאות המלה הזאת לעמוד האש. ויש פירשוהו על הברקים שהיו בשעת מ"ת ע"ד משרתיו אש לוהט, וע"י המלאכים האלה ששלח פירש להם דתו. וכן נראה מפירוש הרב סעדיה, וי"א כי דת נגזר מן יד ומלת יד עניינו מצבה כמו יד אבשלום (אע"פי שהמצבה נקראה כן לפי שהיתה עליו צורת יד) ופירוש אש דת כמו דת או יד או מצבת אש והיינו העמוד ובתרגום הע' נעתק מימינו מלאכיו לו, והם קראו אשדות למו ואשדות לקחו מגזרת שדי. ויש שקראו אשדות ענין נהרות, כי השמים הרעיפו בשעת מתן תורה, וי"א שהוא כמו אֶשֶׁדֶת מורכב מאש ושדת ומלת שדת עניינו מורה מלים מלשון ידו בו אבן והטעם ירה מלי אש ולזה הסכים גם אני כי אש דת כמו שכתובה לפנינו פירושו ירה אש למו. והמלה בעצמה ר"ל דת כמו דאד בפרסית לשון נתינה וכן dare ברומית δίδωμι ביונית או שהוא כמו τίθημι לשון השמה, וכן זעצען בל"א שממנו נגזר מלת געזעטץ וכן בארמית הוא טעם; ואולם גם הקדמונים נבוכו במלת דת במגלת אסתר לד"ק הוא לשון תורה ולדעת אחרים עלה ויש אומרים רצון וכן מלת לתגר המלא' (בדניאל ב' ב') תורה על היודע דת ודין. ובכן נסכים שדת נגזר מן ידה וכמו שבארנו שהוא השמת חוק ונתינת דין והראוי ידת ע"מ מנה, ואף ששרש ידה יורה על הזריקה אין בכך כלום, כי כבר מצאנו מלולת זורק חוקים גם בשאר לשונות או שידה כמו ירה ועניינו תורה כי היד תורה באצבע. וי"א כי דת נגזר מן דעת בהבלעת העי"ן, וזה דוחק. וי"א מענין שת, וגם זה אינו, עכ"ל החכם. והנה תראה שרבים חקרו בזה ואת אשר טוב בעיניך בחר לך, והנראה לע"ד כי עד מלת ואתה שב על התורה שניתנה להם וממלות ואתה וכו' על הנהגתו במדבר שילא כשר לנא לפני העם ורבבות קדש המה בני ישראל ואשדת היינו עמוד האש: (ג) אף חובב, עיין בבאור, והעיקר נראה שהוא לשון חבה ואהבה, וכן הוא בסורית ובערבית ונראה שהוא כרעו הוסף כי הפיסה מענין אהבה היא, והחכם מיכל זאקס תרגם אויך טרוג ער איין זייכען בוזען דיא שטעממע, וזה מלשון לטמון בחבי עוני (איוב ל"א ל"ג) (ואפשר שמזה נקרא בחלוף הבי"ת עם הפ"א חוף הים כמו שיאמר אצלנו מעערבוזען sinus ברומית): כל קדושיו בידך, אם נאמר שמלת לרגלך שב אס"ית נוכל לומר כי קדושיו שב על עמים, (אף שעמים לשון רבים) והענין נכבדי אבן והוא כמלת אלהים שתורה ג"כ על השופטים והנגידים: בידך, אתה תהיה להם למחסה: תכו, כמו תכא בערבית לשון חניה, והם חונים לרגלך ר"ל העמים שבטי יה חונים: לרגלך, י"א כתלמיד לרגלי רבו, וי"א בעבדים תחת אדוניהם: ישא מדברותך, י"א שמלת דבר תורה על הממשלה וישא מדברותך היינו נשא ממשלתך קבל עליו עול מלכות שמים, וי"א הס"ית קם (מכסאו) מפני דברותך (דברי מריבות) ובתרגום הערבי נעתק ע"י תומדיה. והחכם מיכל זאקס תרגם: אויך בעבטען זיא, ולא ידעתי כוונתו, ועוד פירוש אחר מצאתי לכל הפסוק**) כל קדושיו (כל מלאכי יה) בידך אצלך המה, כמו על יד הנהר) והם תכו לרגלך (והמה נדבקו ברגלי העם אשר לך כמו והעם אשר ברגלך) ישא מדברותך (והממשלה והשכינה הוא נושא בעצמו ובכבודו ומדבר היינו מולא ומשא) ויתורגם לפי"ז זיינע הייליגען אללע, זיא שטעהען דיר לור זייטע, זיא געווייטען דיין געפאלגע, ער אבער טרעגט דיא האבהייט איבער דיך: (ד) תורה צוה לנו משה, בלשון נסתר אף שהוא המדבר, וכן ואל משה אמר עלה וכו', ואפשר לפרש הכתוב כמו אשר צוה ה' את משה ללוים (במדבר ה' כ'), והטעם תורה אשר צוה ה' את משה לנו ובשבילנו, שתהא מורשת לקהלת יעקב: (ה) ויהי בישרון מלך, י"א שקאי על מרע"ה שהיה כמלך, וזה אינו כי אמר ה' ימלוך לעולם ועד, ולא נהג עצמו כמלך: בהתאסף ראשי עם, ביום הקהל כמו שאמר לעיל. והנה תוכן הברכה הזאת ברכה ונבואות אך לא היים בפורענות, וזה החלוק שבין שירת האזינו וזאת הברכה, כי שם הגיד להם גם פורענות, וכאן רק מן המאורעות הטובות ידבר, ולכן התחיל לספר מהעבר, וכל טובות שכבר עשה לנו בקרבנו למעמד הר סיני וספק לרכנו במדבר ובפארן הופיע. והוא

---

*) געזעניוס, טהעזוירוס זייטע 368

**) פאטערס קאממענטאר ג. מט.

בעלמו היה בישורון מלך, ולא ע"י אמלעי, ועתה מספר מה שיעשה להם עוד באחרית הימים, שהיא עיקר כונתו: (ו) יחי ראובן, שנתחייבו להחלץ חושים לפני ד' והמה בסכנה והתפלל עליהם: ויהי מתיו מספר, נראה שפירושו יחי ראובן ואל ימות עד שיהיו מתיו מספר ניכט שטערבע ער דאס זיך זיינע אננגשאפט פערדרינגערע כי פי' מלת מספר היינו מעט ועי' ברא"ע (הביאו המבאר) וי"א מְתיו בגירה את"ס ר"ל הנופלים במלחמה יהיו מעטים וזה דוחק — והנה לא זכר שבט שמעון והטעם כי כבר חלקם הזקן ביעקב והפילם בישראל, ולא רלה לשיים בפורענות כאן. ויש נוסחאות שכתוב בהם יחי ראובן ואל ימות שמעון וזה מזוייף מכותב אחרון אחד וי"א שלא הזכירם לפי שנלמדו לבעל פעור, והנכון נראה שנכלל בברכת יהודה כי גורלו נפל בנחלת יהודה ובני שמעון מפוזרים בתוכה ולזה כיון ב"כ רש"י ז"ל ע"ש: — וסדר השבטים כך הוא: ראובן הבכור ואחריו יהודה שעלה בתחלה למלחמה ואח"כ לוי כי לוי ישב בירושלים בין יהודה ובין בנימן ואחריו בנימן בן רחל אהובת יעקב ידיד ד' ואחריו אחיו יוסף ואחריו זבולן ויששכר בני נשי יעקב ולא בני שפחותיו ואחריהם גד החשוב בבני לאה ויולא תלון לפני אחיו כשבט ראובן ואחריו דן שופט בישראל ונשארו רק נפתלי ואשר, והאחרון הוא הלעיר ולכן תאסף לכל השבטים יחשב: (ז) ואל עמו תביאנו, י"א שנבא על ימי יאשי' שבימיו הוליך נבוכדנאלר שבויי יהודה עמו וע"ז אמר תשיבנו מגלות לעמו וזה רחוק והחכם מיכל זאכם תרגם תנהלנו בתוך עמו: ידיו רב לו, י"מ ריב ריבו בלדו וי"א ידיו ירידון ולענ"ד נראה שרבוי ידים משל להתקיפות, וכן אומרים בשאר לשונות בני קדם על מושל חזק שיש לו הרבה ידים*) וברך את יהודה שתהא לו כח וממשלה כי הוא המוליא והמביא לישראל וי"א רב לו כמו בעדו ר"ל בעד ישראל: ועזר מצריו, יש פירשו אם ירינו ידיו בעד ישראל אז תהיה לו עזר: (ח) וללוי, כמו אמרי לי אחי הוא, (ט) האומר לאביו, יתכן להיות שאמר כן הכהן הגדול שנאמר לאביו ולאמו לא יטמא ולזה נותן הטעם כי שמרו אמרתך ובריתך ינלורו, ואולם הפשוט לא יכירו פנים במשפט: (י) יורו משפטיך, תזכיר בקלור כל החוב המוטל עליהם משפט, תורה, קטרת וכליל בעריטטבאהרקייט, לעהראמט, אפפערדיענסט: (ח) מן יקומן, כמו בל יקומן ודומה למלת מן בערבית הוא privativum α ביונית — ושנן: (יב) חפף, לא נמלא שרש זה רק כאן והוא לשון חנה ואהבה כמו שבארנו ס' ב' ורוב המפרשים יאמרו שנבא על המקום אשר יבחר ד' וכן נראה, כי אין ספק שמרע"ה כבר דבר על חלוקת הארץ עם יהושע כאשר כתבנו בפ' לא תסיג גבול ומה שנמלא שהיתה החלוקה ע"פי גורל ולוה כן השי"ת כדי לשסיר קטטה בין השבטים אבל כבר היתה החלוקה מוסכמת אללו יתבר' וגלה למר"עה; וי"א שכל זה הוא רק משל ומליצה ונמשך אל מה שאמר כנשר יעיר קנו שהוא ירחף על גוזליו כך אמר כאן בנימן ידיד ד' וישכן לבטח על ד' כבתולים על כיפי נשר, ועל כתפיו של הקב"ה הוא שוכן; ואולם מלאנו לשון כתף על מחות הארץ כאשר יעידו הרבה פסוקים ביהושע: (יג) מבורכת, בתרגום הע' מִבִּרְכַּת והנכון שברך את יוסף כמו שברכתו יעקב, ויוסף היינו מנשה

ואפרים: ממגד, י"א שכל דבר חשוב נקרא כן, שכן בערבית וי"א שהוא מלשון מגדנות והרבוי מגדים ובערבית היא כמו נגיד בעברית בחלוף הנו"ן: (יד) תבואות שמש, פרות שגדלין פעם אחת לתחזור השמש ר"ל פעם אחת בשנה וכנגדן תגד גרש ירחים שגדלין בכל חדש ד"מ הענבים שמה תנובות שמש; חליר וירק שמה גרש ירחים ומה שכתוב הרת"ד אינו נראה, כי פרי ירחים הוא ברבים, ואולם אמת שיאסף כמה פרות ללבנה וכן מלאתי בסירי ווירגיל, (טו) ומראש הררי קדם, לדברי האומרים שראש היינו בשם נוכל לפרש הררי קדם כמו הרי מזרח כי גלעד במזרח היתה ושמה לרי ובשם כידוע תמאמר הנביא והרא"ע כתב שחסרה מלת ממגד ר"ל ממגד ראש הררי ויותר נראה כי ראש היינו בשם והררי קדם כמו גבעות עולם שלאחריו ובארנוהו בבראשית מ"ט כ"ו: (טז) ארץ ומלאה, הרא"ע חשב שזה הספק השרים והטעם ארץ המישור ואינו נראה כי מלת ארץ תורה על הכלל, ומלואה היינו יבולה: שכני, כמו הסופכי לור ביתרון היו"ד וזכר הסנה רמז להתמדת ההשגחה כי הסנה איננו אכל אע"פי שבער באש וכן לא תפסוק הברכה: ולקדקד נזיר, בארנו בפ' ויחי: (יז) בכור שורו, אינו מוכח שקאי על יהושע שהיה משבט אפרים, כי אפשר שנכלל בזה כל השבט אשר גם יעקב שם אותו לפני מנשה, ודמה אותו לשור כי זה נכבד אלל בני קדם: וקרני ראם, אינו קאי אל אפרים לבד אלא על השור עלמו שהוא שבט יוסף ואפשר שמלת בכור תורה פה על המובחר בכלל כמו שבארנו בכמ' מקומות, ואמר שורו הוא בכור והשור הזה עם קרני ראם הם רבבות אפרים ואלפי מנשה: אפסי ארץ, ר"ל עד אפסי ארץ כי עד הים הגדול תושבם היה: (יח) בצאתך, למלחמה ורבים פירשוהו על מלחמת דבורה ודעתנו הענייה עי' בפ' ויחי: (יט) עמים הר יקראו, י"א שהוא הר תבור שבין זבולן ויששכר ועמים יקראו בשם הסר הזה, והמפרשים האלה הוכחו לזה, כיון שאמר שפע ימים יינקו שהוא סמוך להר תבור — ואין מזה הכרע אמנם, כי הכתוב אינו אומר כי משם יינקו אלא אמר סתם כי (ר"ל בשביל) שיינקו: ושפוני, כמו ספוני ועי' לקמן ל"ח: טמוני חול, י"א אבק זהב שנמלא בחול וי"א מתכות בהר ולנו נראה כדבז"ל שהבית המבאר ר"ל זכוכית וכתבנו מזה בהקדמה לס' בראשית: (כ) ברוך מרחיב גד, נכללת פה ההודאה להשי"ת על אשר נתן את סיחון (נחלת גד) לישראל, כי יהמה היה המוליא והמביא במלחמה היא: זרוע אף קדקד, נראה כתרגום הע' שתרגמו αρχοντα היינו

---

*) ואפשר שמזה עשו היונים לאחד מאלה ידים לעם בענקים יושבי אי εκατον χειρια ועי' מה שכתוב מזה בספר Palaephatus. De incredibilibus. 2, XX,

שראשים ראשי לבאות: וזרע, בעלי מלחמה שנתונים תחת שרי צבאות, וברכת גד פירשנו בפ' ויחי, והחכם מיכל זאקס תרגם בעזעגנעט וויטערזיימיג איזט גד, שהיא מלת ברוך אמלת גד, ותמ' מרחיב קרא מורחב ואינו: (כא) וירא ראשית לו, הרבה פירושים יש לפסוק הזה, והולם אין לבבר עניני ובתרגום הע' תרגמו וירא לו הראשית בחלק הארץ שהיה אשר שם מחוקקים נאספו לפנים וא"כ השמו מלת מחוקק כשם הקנין. ומפרשים קדמונים אמרו שספון היינו קבע ומחקק זה מרע"ה והטעם שבו קבל החלק ששם נקבר מרע"ה וכן משמע מת"א וי"א ספון קברו של משה הוא ספון כמה שנאמר ולא ידע איש וכו' וכן ברש"י בעזעניום פירש כך: שם (בראשית הארץ) יש לו ספון (איזט איהם אויך בע- וואהרט) חלק שנתן לו המחוקק שאם יעברו חלוצים יקבלו מחוז סימון, ואמר ספון לשון יחיד על חלקת לשון נקבה כמו קשת גבורים חתים, וכן וירא מנוחה כי טוב ודומיהם; וי"מ וירא לו ראשית כבושת א"י כי שם בחלקת מחקק בחלק שנתן לו המחקק הוא ספון הוא מכוסה, כי החלק לו מגן (דען דאָרט איזט זאָנדע פֿאָן געשעטלגעבער איהם לוגעוויעזען איזט ער געשיטצט. ומלת ספון היא כמו לשון וכן נראה משאר הכתובים והחכם מהו' יוסף פירסט בחולר המלים חלק ע"ז ואמר שספון יאמר רק על הבנין והסדור והוא פירש חלקת ספון ר"ל חלקה מגודרת ומוגבלת סביב סביב ובשם אביו הביא שספון היינו המוצחר והחשוב ולא ידע כי קדמו בזה הרמ"ד ז"ל: ויתא ראשי עם, י"א ✱) שפירושו בא אל: ראשי עם ר"ל שילאר תמגר ראשי עם: (כב) יזנק מן הבשן, אינו שב על דן, כי לא היתה נחלת דן בבשן אלא כמו שאחרי' יזנק מן הבשן כן ידלג דן על אויביו, או שהיה חונה בשעת הברכה על הר בשן, ושם אריות מצויים ומלת זנק עיקר הוראתו על הדירוק האזן ומזה זקים בחסרון הנו"ן תמ' זנקים, ויעקב דמה אותו לנחש דתשתמש לתרי אפי ומרע"ה אך טוב דבר עליו: (כג) ים ודרום ירשה, לא שהיו שכונים במערב ובנגב אלא ים זה ים כנרת ודרום מדרומו של הים שהיא וי"א שקאי על נחלת דן שלפניו שממערבה ומדרומה ירש נפתלי: (כד) וטובל בשמן רגלו, בארנו בבראשית מ"ט כ': (כה) ברזל ונחשת מנעלך, י"א שהוא כמו נעלך וכן בתרגום הע' וכן ד"ק המפרשים שפרשו שטעם שילכו בבטח, והולם רוב המפרשים הביאו שמנעל זה בריח, וידוע שהיו להם בריחים של עץ וניתדות בסופים ואמר כי שעריך בבריחי נחשת סגורים ובטוחים מאויב: וכימיך דבאך, רבו המפורשים וי"א כי דבא עניינו מנוחה וא"כ פירושו כל ימי חייך יהיה לך שלום או שהיה לשון מלילה על אמות כי מות בשם מנוחה יקרא ואמר כמייך כן תהיה מיתתך וי"א כי דאב הוינו בה ולזה אין רואים לא מן הלשון ולא תפשט הכתוב וי"א שהיינו הנקי' בחלוף עם דאב ואדב וי"א שהוא לשון עושר וחיל ואמר גרות הימים גם עשרך ירבה והולם הנכון שהוא לשון מנוחה וכמו שפירשנו ולזה מסכים שם מידבא ובספרי הכותים נאמר רבין: (כו) אין כאל ישורון, מלת אל אינה סמוכה למלות ישורון שא"כ למה נקמן הכ"ף? אלא ישורון הוא מה שנקרא vocativ: שמים ושחקים, החכם מהו' יש"ר גר' הבדיל בין שמים ושחקים, כי שחקים תמעל לשמים ורומזים על כל דבר פלא ונפלא: (כז) מעונה, כלומ' שכה וכן ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון ופיר' הכתוב אלהי קדם הוא לך מחסה מתמעל ובזרועותיו יתמכו אותך מתחת וי"א שזה שב למעלה אין באל ישורון שמעונה שם בשחקים והוא זרועות עולם מתחת וכתו שאמר המשורר המגביהי לשבת המשפילי לראות וי"א שלא כסדר הנקודות מְעֻנָּה אלוהי קדם ר"ל ישפילם ומתחת יורידם אדלה את רחוק מאוד: (כח) בדד, איש תחת גפנו ותחת תאנתו: אל ארץ, כמו על ארץ: (כט) סיום הברכה כולל כל השבטים: חרב גאותך, נלענ"ד כמו גאות חרבך ר"ל בו יתגאה חרבך את תגלה: ויכחשו. כאו שעשו הגבעונים: על במותמו, י"א על הריסת מדרון ששם ערים בצורות בנוי ותרגום הע' על ראשיהם תדרוך וי"א על הבמות ששם הניבן מלבות לאלוהיהם — וגו' נסיים הברכה ראויה שתאמר תאותו הצדיק המושלם, דברים מתוקים מדבש ויקרים מפז רב, אמר כי רק גד' יבטחו ויעיד גם אהבת התורה ואהבת ה"י שהנים לסיות עם יושב הרים עם בלביא וקבניו קרני ראם ולו שמעו לדבריו ולא סרו מכל מצותיו לא היו נופלים בפח ורבתה אשר שמנו אויביהם, לא נמוטו רגליה', ולא מעדו קרסולם כי בדד ישכנו בתוקפדי המנוחה שם שפע יתום ונשבות יינקו קרן זוית הארץ מבורך מטל שמים, ואם לא היתה עולה גם מנה וריב, לא יכול איש כנגדם, אך מומם גם שחתו לו':

לד (א) הר נבו ראש הפסגה, בארנו לעיל סוף פ' האזינו: את הגלעד, שהוא בצפון מערבו ועד דן, זה ליש דן בקלה לפוני: ויראהו, בנבואה ועד דן זה כל הארץ לארכה ממזרח למערב ובפסוק ג' הוא אומר כל ארץ נפתלי הארץ לרחבה מצפון לדרום: (ג) ככר, זה ככר הירדן מים בנרת עד ים המלח שבו יורד הירדן: עיר התמרים, שם מיוחד לירחו: (ו) ויקבור, י"א, הקב"ה ונתרגום הע' נאמר ויקבר סתמי תאן בעברוג, ומה יעשו לפסוק ולא ידע איש את קבורתו? (הטער הקנבדקון בתורון שלא ידע איש איש *) ויותר נראה לי שאותו חוג על הפועל והטעם משה קבר את עצמו נכנס אל תוך מערה ויתם שם והטעם כדי שלא יטעו הדורות הבאים ויעבדו אותו לאלהי' מלד מה שהתפרסם, מאפלאתם סגבם, וכן עשו כמה אנשי השם: עד היום הזה, בארנו לעיל י"א ד': (ז) ולא נס לחה, בתרגום הע' קראו לחיו זיינע וואנגען ומזה תרגמו בוואלגביטה dentes שניו וי"מ לחם לחלוחית שבעין רוה אינו

---

*) געמילטע דעם יידישען פֿאָקעם פֿאָן עוואלד II.

**) וכן קברו עם הנקרא הונען את מלכם Attila וכן עם הנקרא וועסטגאטען את מלכם Allarich באופן שלא נודע מקום קברם:

והנכון שלאה כמו עירה ר"ל תמ' ניחו ומורה לדעת רקזעגנתיללער על נגע ירקרק והושאל על לחלוחית הנוף בימי נעורים ימי האביב, ולי נראה שכל זה מליצה לא כהתה עינו ר"ל שכלו ובינתו שנמשל' לעין ולא נס לחה שלא נחלשה חריפת ותריפת שכלו וכמו שיאמר הלועז humor כי מלת humor היינו לחלוחית ותורה ג"כ על חריפות השכל גייסטעספריטע וא"ל אתרגם: נילט טריבטע זיך זיין בליק, נילט טוואנד איהם דער הומאָר: (ח) ויבכו, ראה בין דור המדבר קודם מ' שנה ובין דור הנכנסי לאחר מ' שנים הראשוני' חשבו כי את משה נהר, מה עשו? ההתאבלו? לא! עשו להם עגל מסכה! — ויתמו, כאשר תמו ימי אבל אז שמעו ליהושע בן נון מלא רוח חכמה — והנה הרע"ם את בז' באדר כמאמרם ז"ל וראיה לזה מן הכתובים כי הרי באחד שבט בשנת הארבעים דבר משה אל כל ישראל את משנה התורה כנאמר לעיל א' ג' ובניסן שלאחריו בעשור לחודש עברו את הירדן ככתוב בספר יהושע לא מהם ג' ימים שהשוטרים יהושע ערם עברם אמרו נאמר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים (יהושע א' י"א) נמצא שימי אבל של משה תמו בז' בניסן וכיון שאמר לאן הכתוב שבכו שלשים יום הרי שמת בז' באדר: (י) פנים אל פנים, באחרנו מדרגת נביאות של משה בפ' שלח: (יא) לכל האתות, ר"ל ולא קם כמשה לכל האותות אשר עשה לפרעה ולכל יד החזקה אשר עשה לעיני ישראל: (יב) ולכל יד החזקה, זה קריעת ים סוף: ולכל המורא הגדול, זה מעמד הר סיני — ובזה נשלם ספר תורת משה איש האלהים אשר כמוהו לא קם עוד בישראל ולא בשאר האומות, גם לא יקום כמוהו — דרך כוכב מיעקב, הבים חשך תבל, חלף הלך לו ולא נראה עוד כמוהו, אשרי נוצרי עדותיו עדות אלהים, אשריך עמי שככה לך, מי יתן ולא יסור שבט הנאמן מזרענו וזרע זרענו עד עולם **אמן**:

חזק ואמץ

וויען בירח טבת תר"ו לפ"ק.

הכורם

ספר דברים

א (א) באר את התורה, לא על חלק המעשי בלבד נאמר התור', אלא גם על חלק המחשבי, כמו האמונה בה' ביכלתו וחכמתו, וכיוצא מן המעלות והאזהרות המסורות ללב: (ט) ואמר אלכם, הנה הכתוב ספר למעלה (שמות י"ח, י"ט, כ', כ"א, כ"ב) עצת יתרו לשום שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמשים. ושרי עשרות לומר דבר בשם אמרו, אבל כאן אין צורך להזכיר כ"א מה שאמר הוא לבני ישראל, לא אוכל לבדי שאת אתכ', וא"כ מה שכתבנו בבאורנו לנת"הם ע"ש, הוא בטעות, כי איך ידבר כמתעורר עתה מלבו, והרי הוא אומר ואמר אלכם בעת ההיא, ובעת ההיא היתה קודם ארבעים שנה. ותוכן כוונת משה רע"ה היה לומר: מיום הוצאתי אתכם מארץ מצרים לא עשיתי דבר מלבי, שהנסיעה הראשונה מחורב היתה ע"פי הדבור, ה' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו וגו' (לעיל ו' ז'), ואם התמנות של שרי אלפים ושרי מאות לא היתה ע"פי הדבור, אף זאת לא נעשה מלבי כ"א ברצונכם ובהסכמות כולכם, כמו שאמר ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות (למטה י"ד). ורואה אני להעירך, שבכל הספר הזה משה עם הבנים ידבר, כאלו מדבר עם אבותם, אף שכולם מתו ולא נשאר אחד מהם, כדכתיב ולא נותר מהם איש (במדבר כ"ו, ס"ה), והנה קמתם תחת אבתיכם (שם ל"ב, י"ד): (י) ככוכבי השמים לרב, והרי סך מספרם ידוע היה, ואין הדבר כן בכוכבים, אבל הוא על צד הפלגת רבוים, ולא שיהיה מספרם כמספר הכוכבים: (יב) איכה אשא לבדי, לפי שהפסיק במאמר מוסגר כאמרנו בבאור לנת"הם, שב אל דבריו לא אוכל לבדי שאת אתכם. לקשור חוט המשך הדבר כראוי לכל יודעי כלכל שפה: (יג) הבו לכם, לדע תנו לכם לטובתכם, כדי שכל אחד יכול לערוך טענותיו בפני ארבעה וחמשה שופטים ויבורר הדין היטב, כמו שבארנו הפסוק וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום (שמות, כ"ב). חכמים ונבנים וידעים, ידעים, אהובים ורצוים לבריות. כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח, י"ט). והכוונה אין חפץ בחכמים ונבונים להתמנות אותם אם אינם חביבים בעיני העם. ולפ"ז ראוי לתרגמו (בעליבטע): (טז) שמע, מקור במקום הצווי, ונראה שבכל מקום שבא המקור תחת הצווי מורה על חוזק הפעולה, וכן כאן שמע, שתשמעו היטב ותשימו לבכם על טענותיה', שלא יהיו דבריהם נכנסים באזניכם האחת ויצאו מן האזן האחרת: (יז) כי המשפט לאלהים הוא, לפי פשוטו כוונת הכתוב לא תגורו מפני איש, כי אין בכחו לעשות לכם רע, אחרי שהמשפט לאלהים והוא יהיה בעזרכם: (כ) באתם עד הר האמרי, לא היה מן הצורך לומר זאת, כי כבר הם ידעו שבאו אל הר האמרי, אבל הכוונה שעתה באתם אל התחלת גבולי הארץ אשר ה' אלהינו נתן לנו, ולכן עלה רש: (כא) אל תירא ואל תחת, כמו שהגעת לשר האמרי התחלת גבולי הארץ בשלום, כן אל תירא מלכבוש אותה: (כה) טובה הארץ, והנה המרגלים אמרו ארץ אכלת יושביה היא (במדבר י"ג, ל"ב), אבל משה תפס דבריהם הראשונים שאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה (שם, שם, כ"ז), ובזה הענין הסכימו כולם: (כט) ואמר אלכם, והנה בפרשת שלח לך לא נזכר שדבר משה דבר מכל המאמר הזה זולת תערצון עד ובענן יומם, אבל יהושע וכלב אחרי שקרעו בגדיהם אמרו בתוך דבריהם אל תיראו את עם הארץ וגו' ויתכן אחרי שראה משה שכל העדה אמרה לרגום יהושע וכלב באבנים והבין שקצף העדה היה על שדברו קשות באמרם אך בה' אל תמרדו, עמד הוא להשקיטן ואמר לא תערצון וגו' ואם לא נאמר שם, כן דרך הכתוב לקצר במקום אחד, ולהשלים החסר במקום אחר: (לב) ובדבר הזה אינכם מאמינם, אם אינכם מאמינים בי, הלא עליכם להאמין בה' שיקיים את שבועתו להביאכם אל ארץ הטובה: (לג) לחנתכם, שהם תיקן להם מקום חנייתם שיחנו שם ברחבה. ועיין מה שכתבנו על פסוק ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' (במדבר ל"ג, ב'): (לה) באנשים, כמו האנשים. והבי"ת והה"א מתחלפין. ודומה לו והנותר בשמן (ויקרא י"ד, י"ח) כמו השמן: (לו) ולו אתן את הארץ, הרצון חלקו מן הארץ אשר יפול לו בגורל, והנה לא זכר הכתוב שגם ליהושע יהיה חלק בארץ, וכן לא מצינו בספר יהושע שנתן לו נחלה ואחוזה בקרב בני ישראל, ואולי לפי שלא נשא אשה, או נשא אשה ולא היו לו בנים מלא טוב בנפשו לוותר על חלק נחלתו לטובת מטה אפרים. (לז) גם בי התאנף ה', עי' מה שכתבנו בבאורנו לנת"הם מדברי הרמב"ן. ואם היה לנו דרך אחר בענין הטעם על

משה ואהרן בבאורנו על פסוק יען לא האמנתם בי להקדישני (במדבר כ' י"ב) עיי"ש, הנה אף לדברנו סבת המאורע היתה מריבת בני ישראל שאמרו ולו גוענו וגו'. ואח"כ הדברים נכונים לבאר מלת בגללכם, ואולם עכ"ז יקשה מה ענין מי מריבה לשלוח המרגלים? שזה אירע במדבר פארן, ובאמצע המאמר מדבר מענין אחר, שקרה בקדש, ואין לו המשך עם הקודם. ונראה ששני הכתובים מן גם בי התאנף עד כי הוא ינחלנ' את ישראל הם כמו מאמר מוסגר, והטעם, מפני שראה פניהם זועפים ושהתמרמר לבם על העונש העצום הזה, לבלתי ראות את הארץ הטובה, אחרי אשר שמחו עליה זה ימים רבים, אמר למען השקט את רוחם אל ירע לבבכם על הדבר הזה, כי גם בי התאנף ה', ועכ"ז מקבל אני עלי את העונש באהבה. ויוסיף ואמר וטפכם אשר אמרתם וגו' המה יבאו שמה, גם זאת תהי' לכם לנחמה מעצבוניכם, כי אם אתם לא תראו את הארץ, בניכם יבאו שמה: (לט) ירשוה, ויירתונה (אונקלוס), והטעם, הם יקחו את הארץ בירושת מאבותיהם, שהארץ לכם היא, אבל לא תוכלו לבוא שם ולשבת בה בעבור חטאתכם: (מב) ויאמר ה' אלי, למעלה בפרשת שלח לך לא נמצא מאמר השם הזה *): (מד) כאשר תעשינה הדבורים, כי מי שיגיע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו (הראב"ע). ולפי הנראה לא ימתינו עד שיגיעו אל ביתם ואהלם, שהרי נאמר ויצא האמרי, ועוד כמעשה הזה עושים כל מדינה ומדינה. ולמה אמר זה בעם אמורי? והנכון שאנשי שאר מדינות הרודפים אחרי אויביהם, אם רואים שאויביהם נסים מפניהם הרחק מאוד. אז ישובו גם הם לביתם, ולא ירצו לקחת נקמה בקמיהם, ואולם לא כן עשו אנשי האמרי, אבל כאשר תעשינה הדבורים, כי יותר ממה שהאדם בורח מהם הם רודפים אחריו עד שנשכוהו:

ב (א) ירשה לעשו נתתי, עי' מה שכתב כאן הרשב"ם. ונוסיף עליו שהשם כיון בהזכרת הללו להגיד, אם אני מקיים את דברי לעשו ובני לוט שהם קרובי אבותם בלבד, עאכ"ו שאשמור את בריתי שכרתי עמו לתת לזרעו ארץ כנען לאחזה: (ו) תכרו, לשון מקח, בבאורנו לנת"הם אמרנו, ואולי גם כאן תכרו מענין חפירה, שתחפרו לכם בארות לשתות העם וגו'. ואחזרנו עתה בו, שאין לשון כריה נופל על המים כ"א על הקרקע, כמו בקברי אשר כריתי לי, וכי יכרה איש בור והזהיר השם לא בלבד שתשברו מהם אכל בכסף, אבל גם המים, שאין דבר הפקר שהכל זוכים בו, לא תקחו מאתם בחנם, אם לא יתנום לכם מרצונם הטוב, וזהו דקדוק מלת אל תתגרו, שלולי זאת היה לו לומר אל תלחמו בם, להגיד שתשמרו עצמכם מאד אפי' מכל גרוי. (ז) ידע, כמו יודע ה' דרך צדיקים, שמאהבתו אותם נותן להם כל צרכם, וכן כאן לא חסרת דבר: לא חסרת דבר. כמו לא חסר לך, כי הפעל הזה נופל גם על הנצרך אל הדבר, וכן חסרנו כל (ירמיה מ"ד, י"ח): (ח) אחינו, קרובינו, ודבר בלשון חבה, לפי שעשו כבש רוח נקמתו ולא הרע ליעקב: (כו) דברי שלום, לאמר דברי שלום, וחסרה מלת לאמר בעבור לאמר הבא אחרי דברי שלום. ומעתה אין צורך למה שאמרנו בבאורנו לנת"הם: (כז) בדרך בדרך, עיין בבאור לנת"הם, ולבארו יותר נוסף עתה לומר, שכפל מלת בדרך מורה על ההתמדה ללכת על קו הישר העובר בארצו לצאת ממנו, שאין רצוני לשבות שם כ"א העברה בארצך, ומעתה עולה יפה לא אסור ימין ושמאל מקו הישר העובר בארצך לצאת ממנו: (כח) תתן לי, תתן לי מעיד שמלת תכרו (לעיל פסוק ו') היא לשון מקח ואינו חפירה: ושתיתי, כמו ואכלתי, כולם לשון עבר והפכו לעתיד. ויתכן שכך פירושו, אכל בכסף תשברני ומים בכסף תתן לי, ואם אכלתי ושתיתי בארצך לא היה כ"א לעבור בו ברגלי, והם מורכבים משני זמנים, ובל"א (איך ווערדע געגעססען אונד געטרונקען האבען, בלאס אום דורך דאז לאנד צו ציהען).

ג (ה) מערי הפרזי, ערים פתוחות שאין חומה מקפת אותן, ויתכן שהפרז הוא בחילוף המוצא כמו פרס, ופרש בשי"ן שמאלית, והוראת כולם היא הרחבה והתפתחה שטיחה ופשיטה, ופרשו השמלה (להלן כ"ב, י"ז), יפרש כנפיו (להלן ל"ב. י"א), ונקרא עיר פתוחה פרזי לפי שיכולה להתרחב ולהתפשט מאוד אם ירבו בה בתים לאחוזה צד ורוח שיצלו, מה שאינו כן בעיר מוקפת חומה שהיא נגבלת ואינה יכולה להתרחב יותר ממה שהיא: (ג) מתים, שם לקבוץ בני אדם אם רבים ואם מעטים, ואם הרמב"מן תרגם ממתים ידך ה' (תהלים י"ז, י"ד) (פאָן פאָבעל · דיינער גייסעל. עווינגער), שהוא תאר לאנשים שפלי הערך, אין זה הוראה הראשונה של המלה כמו שחשב בעל נה"ס, וכי מה יעשה בואני מתי מספר, ובמתי מעט, שלא יאמר שהיורדים עם יעקב למצרים היו שפלי הערך, ומה יעשה בדברי איוב תעבוני כל מתי סודי (איוב י"ט, י"ט), שאם היו שפלי ערך לא בא נפש איוב בסודם, אבל תרגמו לפי ההוראה הנמשכת מן הראשונה שלכל קבוץ המוניים יקרא ב"כ מתים, וכן הוא בל"א (קריגס-הויפען) אין בו שום ענין בזוי, אבל אם תאמר (געמיינע הויפען), הכוונה על אנשים ריקים ושפלים: **)

ואתחנן

(כד) אתה החלות להראות, כוון על מה שאמר הראני נא את כבדך (שמות ל"ג י"ח) וענהו השם וראית את אחרי וגו' (שם שם כ"ג), ולכן אמר כאן אתה החילות להראות את עבדך את גדלך וגו':

---

*) כל זה מבואר בבאור עוללות ע"ש:

**) אמר בעל באור עוללות בבאורנו לכתוב הזה תראה עיקר הדבר ויתישבו ג"כ דברי הרמב"מן ז"ל כי על היותם בני תמותה יאמר כן כמו לשון אנוש על האנוש ואלם: שמעון סאנטא:

את גדלך, מהו גדלו? זהו הליכת אפים וחסד והנהגת השם ומחילתו לעוברי רצונו, והן המדות שהרשה הקב"ה למשה כאמרו ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת וגו' (שם ל"ד, ו'). וכן הוא אומר למעלה ועתה יגדל נא כח ה' (במדבר י"ד, י"ז), וכמו שבארנוהו שם, והענין הזה פתיחה הבונה לתפלתי אעברה נא ואראה את הארץ הטובה: ואת ידך החזקה, הם אמרנו בבאורנו לנתה"ס. שהכונה היכולת לבלתי תכלית לא בעבור זה נרחיק דעת רש"י ע"ש: אשר מי אל, אל הוא שבח העלום, והוגבר הוא הכח העלום בכל כחות הרוחניים והגשמיים וזהו בשמים ובארץ. אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך. שהוגבר לו יחדיו היכולת בלתי תכלית והרחמים והמחילה וכבישת הכעס והקצף: (כו) למענכם, כמו בגללכם שאמר למעלה (א', ל"ז), עיין מה שבארנו שם בו תמצא: רב לך, כבר אמרתי לך בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד, וכמו שדרשו רז"ל על ומביניו נעצרה אחד (תהלים כ' ב'). לכן הרף ממני: (כז) וראה בעיניך, שני דברים שאלת ממני העברה וראיה, על וראיה אומר אני וראה בעיניך. ואולם על העברה איני יכול לפייסך כי לא תעבר את הירדן הזה: (כח) וצו, כבר בארנו ענין הלווי הישב למעלה במלת צויתי (בפסוק כ"א): והוא ינחיל, ומה לך לעבור את הירדן, ואתה לא תנחיל אתם את הארץ, שהרי לא תוכל עוד לצאת ולבא במלחמה כמו שאתה אומר בעצמך (למטה ל"א, ב'), וא"כ אין חפץ ותכלית ביאתך לארץ כ"א ראות עיניך בה:

ד (א) ועתה, אחר שמוכרח אני להשאר חוצה לארץ, ואתם תלכו לארץ ותפרדו ממני, צריך אני לדבר עמכם עתה. (ג) עיניכם הראות, ואשר אמרתי למען תחיו, אין צורך לעדים, כי עיניכם הרואות, (הרמב"ע). ואין דבריו נראים, כי הרי בין למען תחיו ובין עיניכם הרואות הפסיק הכתוב במאמר לא תספו. ויתכן שפסוק עיניכם הרואות מבאר ענין לא תספו, ואומר הרי ראיתם לבל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה', ולא ימלט שבכלל העובדים היה מי שחשב לעשות טוב אם יגרע ויוסיף עבודת אלהים אחרים על עבודת השם, ובכל זאת השמידו ה'. ואולם אתם הדבקים בה' אלהיכם, ולא הוספתם עליו אלהות אחר, הנכם חיים כלכם היום: (ה) לעשות כן בקרב הארץ, כי מלבד המצות התלויות בארץ מצות רבות יש שלא יכלו לקיימם בהיותם במדבר, ולכן אמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוה ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ, שכל המצות שלמדתי אתכם ואינן נוהגות פה במדבר מוכנים אתם לקיימם בהיותכם בארץ: (ו) כי היא, לשון נקבה על השמירה והעשיה, או לפי שכלל שמלת הרמב"ן, שכל דבר שלא נודע מינו, בא בלשון נקבה: רק עם חכם עי' בבאורנו לנת"הס. וכן מתורגם בל"א ואולם עתה נראה יותר לפרש המקרא, ושעורו, רק הגוי הגדול הזה עם חכם ונבון, כלומר שאין אומה בעולם שתדמה אליה בייחוס אל החוקים המשפטים והתורות, ונתרגמו א"כ כך דיעזע גראָסע נאציאָן איזט וויזע אונד פערשטענדיג! (ט) פן תשכח, הענין כמו שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים ט"ז, ח'), שמעמד הר סיני לא ימוש מזכרונכם אפי' שעה אחת, ושהציור הזה יהיה תמיד נוכר מוטבע בנפשכם, ומפניו ינוסו כל רעיונות כוזבות וכל תאוות המתועבות, ולכן כפל משה באזהרתו ואמר השמר לך ושמור נפשך מאד, השמר לך על הכללות בכלל האומה, ושמור נפשך על אושר הנפש הכוונת ולחופש של כל אחד מישראל. והנה זאת: (י) בניהם ילמדון, מכאן מצות עשה על כל אב ללמד את בניו תורה ומוסר ע"י עצמו או ע"י אחרים, וחובה על כל האומה, על כל עיר ועדה להושיב ולפקח על עסקי גדול ולמוד הבנים: (יג) ויגד לכם את בריתו, משונה ברית הזאת מכל שאר הבריתות זמן הברית שכרת את אבותם, שכולן הן לטובת הזמניות, וכדומה מן ההבטחות הנוגעת אל שלום האומה בכללה בעולם הזה, אבל עשרת הדברות וכל המשתעפים מהן תכליתן הוא לייסר את כל אדם הפרטי ולהביאו אל אושר הנצחי: (כג) פן תשכחו, בארנוהו למעלה (בפסוק ט'): (כד) אש אכלה, ולא אמר שורפת, מטעם שאמרנו על אש זרה (ויקרא יו"ד, א'): אל קנא, עיין בבאורנו לאל קנא האמור בדברות הראשונות (שמות כ', ה') ומה שהרחבנו בזה המאמר בספרנו בני ציון (פרק רביעי סימן קי"ז, קי"ח, קי"ט, קי"ב, קכ"א קכ"ב, קכ"ג): (כז) מתי מספר, עיין בבאורנו על מתי מעט (לעיל ב', ו'): (כח) אשר לא יראון, חוש הראיה נפקח אצל הילד קודם חוש השמיעה, וכן חוש הטעם נפקח קודם חוש הריח, וכסדר הזה נכתבים כאן. וכתב הרמב"ע. הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית, כי היא עם מכלם. ועוד כי הוא שורש חיי הגוף. ע"כ. והנה מצאנו שדוד אומר ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו, ז') הזכיר גם חוש המשוש אף שהיא עם מכולם. ונראה שמשה לא הזכיר כ"א החושים שיש להם איברים מיוחדים, ולחוש המשוש אין לו אבר מיוחד, אבל נתפשט על כל גוף האדם, ואולם דוד לא מנה החושים כלל, כ"א אברי הגוף שאין להם חוש וכח הפועל, והראיה שלא זכר חוש הטעם כ"א כח הדבור, פה להם ולא ידברו, ועוד שאמר רגליהם ולא יהלכו (שם שם שם), ואין זה חוש אלא תנועה: (ל) ומצאוך כל הדברים האלה, אין בידינו לפרש המקרא הזה על בוריו, אם הם כל הדברים האלה*) שלא נאמר עד כאן שום עונש כ"א בצר לך, ואף לדברינו בבאורנו לנת"הס, שאמר ועבדתם

*) לחנם תמה ע"ז בעל הכורם ז"ל כי אין פירוש גל הדברים כל העונשים אלא כל המאורעות כתוב אחר תאבדון, לא תאריכון, והפיץ, ועבדתם שם, ומלת בצר לך שב למעלה כי תורשנו וכו' בצר לך ומוסיף בכל הענין במלות שונות ומצאוך וכו' ושבת עד ה' אלהיך אז לא ירפך.
שמעו סאנטא.

שם אלהים מעשה ידי אדם וגו' (לעיל פסוק כ"ח) אינו ענין בלבד כמו שמפרש אונקלוס ורש"י, אבל הוא עונש נמור עיי"ש, עכ"ז לא יתכן לומר עליו כל הדברים האלה. ומן התימה שלא התעורר על זה שום מפרש ממפרשי התורה. ואולי כוון על והפיץ ה' אתכם בעמים, שפירוד האומה ונפולתה בעמים וגוים שונים, היא מחלה שכוללת לרות רבות ורעות; והתערבות באמונות, שמענגים שתם השכל ומוליאין את האדם מיעודו, היא גם היא חרה וילדה מכאובות לנפש עד אין מספר, וא"כ יתכן עליהם לומר כל הדברים האלה: (לג) ויחי, שני דברים של תימה אמר, השמע עם קול אלהים וגו' כאשר שמעת אתה, ועוד השמע עם קול אלהים וגו' ויחי, כאשר שמעת אתה ועודך חי. ולמען שלא להכפיל הדברים כללם במאמר אחד: (לד) או הנסה, הנה האחיר המוקדם, שיליאת מלרים קודם למתן תורה, ונראה שאין המדבר אל העם, ככותב דברי הימים והקורות, שזה חובה עליו לשמור סדר זמן המאורעות, אבל להמדבר יש סדר אחר, והוא לערוך דבריו באופן שכח מאמרו הולך ומתגבר ויוסיף אומץ פעולתו בלב השומע, ובוחר מהם הדבר המפליא יותר לאחרם בו מאמרו, כדי להשאיר בנפש הרגשה היותר חזקה. והנה התגלות השם במעמד הר סיני היה גם מופלג בלתי ספק, אבל לא היה כ"א גם יחידי ואולם במלרים נעשו פלאים רבים נוראים ותמידים, ולכן דבר יליאת מלרים אחר מתן תורה: (לו) השמיעך את קלו, ואח"כ אמר וארלך את אשו הגדולה, להגיד שפעל בנפשך ע"י החושים היותר גכבדים באדם, והם חוש השמיעה וחוש הראיה: (מ) תאריך ימים על האדמה, כוונת מלילה הזאת באה הטעב בפסוק למען יאריכון ימיך (שמות כ', י"ב): (מב) בבלי דעת, האמת עם דברי רז"ל. שבתחלה אחד שונא ואחד מזיד גולה, ונראיה הבאור מזה (להלן י"ט י"ג):

ח (טו) על כן צוך, בבאורנו לנת"ים הבאנו מאמר רז"ל בני שמנה חייב מיתה, ואמרנו הטעם, כי לא נתנה להם לישראל המלוה הזאת אלא בעבור שהיו עבדים בארץ מלרים וגו' וא"כ אין לגוי חלק בה. ואמנם עתה אין דעתנו נוחה בפירוש הזה, מה עול הוא עושה אם שובת ביום השביעי ממלאכה, ולמה יהא חייב מיתה? והנראה בדבריהם, מן הידוע אללינו, שכל מקום שנמלא בדבריהם מלת גוי, הכוונה על עובד כוכבים ומזלות, ואולם אינו חייב מיתה בשביל זה, לפי שבדל על דרכי הטעות מנעוריו, והוא עע"ז בשבתו. ואולם גוי ששבת בכוונה לקיים מלות זכור ושמור, הוא חייב מיתה, לא בשביל ששבת, אבל מפני שעודנו מחזיק בטומאת האלילים ואינו עובד אותם, והוא עע"ז במזיד: (טז) כאשר צוך ה' אלהיך, כבר באורנוהו בדברות הראשונות: (כח) וישמע, אינו צריך לומר, אבל להגיד שהיתה שמיעה ברלון, ולעיל (א' ל"ד) נאמר וישמע, כוונתו שמיעה בזעף, וכן לריך להבינו בכל פעם שבא לפי מקומו ועניינו: (כח) ועשו בארץ, פרשנוהו למעלה (ד', ה'): (ל) והארכתם ימים בארץ, עי' בתרגום הרמב"מן, מסכים לבאורנו על למען יאריכון ימיך הנאמר בכבוד אב ואם ע"ש, ותמהני שהרמב"מן תרגם למען יאריכון ימיך שבכבוד אב ואם, כדעת כל המפרשים והמעתיקים, ולא שעה אל הטעמות שהעירונו על זאת הכוונה שם בדברות הראשונות.

ו (ג) לך ארץ, כמו לתת לך ארץ זבת חלב ודבש. (ה) ואהבת, עי' מה שכתבנו בספרנו אמרי שפר (א"ר פרק י"ד סימן ק"ט): (יב) השמר לך פן תשכח, מדרך האדם היגע יגיעה רבה וקונה על יד עד שהגיע לבנות לו בית, זוכר את כל מאוויו ועמלו, ומכבר את כל המפעל אשר פעל ה' למענו. לא כן מי שבא תכלית העוני והמחסור אל טובה גדולה ועושר מופלג כרגע, אמת שהרגשת השמחה יותר חזקה בו באותו פעם מהרגשת הראשון שהללית במעשיו ועלה ממדרגה למדרגה, אבל הרגשה הזאת אינה מתמדת ועוברת ע"י שהרגל עם הקניינים הסובבים אותו, בנקל הוא שישכח את ריטו מעמדו ומללו הראשון וישכח את מטיבו אשר חננו בכל הכבוד הזה. וזהו כוונת אמרו, והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו' אשר לא מלאת, ואין דבר שעמלת בו להזכירך את מחסורך ואת מטיבך שהמליא ונתן לך כל אלה, לכן השמר לך פן תשכח: (טו) אל קנא, באורנוהו היטב (שמות כ', ה'): (כה) וצדקה, עי' מה שכתבנו בבאורנו לנת"ים. והנה נוכל לומר, שכוונת משה רע"ה היא, כי נשמור לעשות את כל המלוה וגו' עוד לא עשינו יותר ממה שראוי לנו ע"פי מדת הלדק שלפי שהוא גומל אותנו כל טוב אויבים אנחנו ע"פי הלדק לעשות כנגד זה את רלונו. ואולם ויחשבה לו לדקה (בראשית ט"ו ו'). אין סובל פירושנו זה:

עקב

(יג) ואהבך, ותמיד אהבתו אותך, ואין הכוונה מיתחיל לאהוב אותך שהרי כבר נאמר כי מאהבת ה' אתכם (לעיל פסוק ח'): (טו) והסיר ה' ממך כל חולי, עי' בבאורנו לנת"ים. והנה שעור הכתוב כך הוא, שהם לא ישנה מנהג הטבע, אבל והסיר ממך כל חולי אם יבוא עליך יסירו ממך שלא יתגבר, ויתגבר לרפא אותך ואולם מדוי מלרים הרעים שהם חוץ מן המנהג, לא ישימם בך: (כב) לא תוכל אינך רשאי כמו לא תוכל להתעלם (להלן כ"ב, ג'). ואין לתמוה על הרמב"מן שתרגם פה וגם בפסוק שהבאנו (קאננסט דוא ניכט), שמלת (קעננען) בל"א תופס בין יכולת כח גופני ובין יכולת כח מוסר. דכן כאן: (כה) לא תחמוד, אי אפשר לאסור את החמדה שאינה נופלת תחת הבחירה, אבל הוא מזהיר על פעולת החמדה, והוא ולקחת לך: (כו) חרם, עניינו מובדל ומופרש מן הדברים הדומים לו, אם לתעוב והשחתה, כמו כאן, או לקדושה, כמו כל חרם קדש קדשים הוא לה' (ויקרא כ"ז, כ"ח):

ח (ב) למען ענתך, משמעות הכתוב שתיכף שיצאו ממצרים היתה כוונת השם להוליכם במדבר ארבעים שנה למען ענותם ולנסותם וגו' והרי ידענו שעוונותיהם גרמו להם למות במדבר, אלא הענין כך הוא: שתחלת המחשבה היתה להוליכם במדבר ארבעים שנה אם לא יעמדו בנסיון, אבל אם יעמדו בנסיון יביאם בזמן מועט אל הארץ, וכבר ברור הדבר ידיעת השם מונעת בחירה שביד האדם: התשמר מצותו, עי' (רש"י), אם תבטח בה' בכל לבבך ותשליך כל יהבך עליו, כי בהעדר הבטחון נעדר אומץ הלב, ולא תוכל להוריש גוים רבים מפניך, כי לקול עלה נדף תנוס וימס לבבך. וכן היה באמת, כי לקול שמועת המרגלים בלבד. ותשא כל העדה ויתנו את קולם, שכל זמן היותם במצרים מן העריסה עד הקבר חדו, ורצה השם להרגילם ע"י אותות ומופתים שיבטחו בו בכל נפשם, וע"י הבטחון יתחזקו ויתאמצו ויהיו לאנשים. ועוד ראה השם שאינם ראויים לנחול את הארץ ולשבת שם במנוחה והשקט ושיתנהגו על סדר נכון כל עוד שתחסר להם הבטחון במצות השם, הנה כל זמן היותם בארץ מצרים שמעו לקול פרעה ועבדיו מפחד הסכלה והרדיים, ולא מצד הבטחון, ובהפוך הוא שהיו בטוחים כל מה שלוה פרעה הוא לרעתם, ולכן לעקר שרש פרה ראש ולענה הזה מלבם, צריך לענותם ולנסותם, וזהו השמר מצותיו, לא אחרי החקירה וידיעת הטעם והסבה, אבל על צד הבטחון כבן השר אל משמעת אביו, שסמך לבו, שאביו אינו מצוהו דבר שלא יהי' לתועלתו: (ג) על כל מוצא פי ה', אם ננעלו לפניך כל שערי הטבע אל תיאש אבל קוה לה', שיכול להחיות אותך בלא לחם, אבל במזון אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך: (ז) כי ה' אלהיך מביאך, מוסב אל הקודם שכל הנסיונות היו להרגילך אל הבטחון, עד שתהא ראוי שיביאך השם אל ארץ טובה וגו':

ט (ג) והוא יכניעם, בטחו בה' שהוא יכניעם, כדברינו למעלה על פסוק שתשמור מצותו (ח', ב'), (ה) ובישר לבבך, שכל ישר לב אינו מתנודד בדעתו, ואתם פעם האמנתם בה', ופעם לא האמנתם: (ט) לחם לא אכלתי, אין זה מענין המאמר, ויתכן שכוונתו לומר בכל ארבעים יום ולילה לא אכלתי ולא שתיתי, ואם החיה השם אותי ע"פי הנס. עכ"ז נחלשו כחותי, והית' זאת בעבורכ' לקחת את הלוחות ולשמוע מה יצוה עוד ה' לכם, וכן לחם לא אכלתי בסמוך (פסוק י"ח) הוא אומר נחלשו כחותי עוד הפעם בגללכם להתחנן בעד מעלכם אשר מעלתם בה': (יב) עשו להם מסכה, אם על כבוד אהרן תלומר שהוא עשה את העגל: (כ) ובאהרן התאנף, לא בחפץ נפש עשה את העגל, אבל דחקתם עליו לעשות רצונכם, והנה גם אתם גרמתם שבאהרן התאנף ה' מאד: (כא) ואת חטאתכם, מעשה חטאתכם וכן תרגמו הרמב"מן: מן ההר, ולא זכר שהשק' את ישראל מן המים, שאין כוונתו עתה כ"א לומר שלא הי' בעגל שום כח אלהות, שהרי שרפתיהו והכתיהו עד אשר דק לעפר והשלכתי עפרו על פני המים, והוא שבל הבל: (כה) מבלי יכלת, שאין לו כח לסבול ברואו, כמו שאמרנו למעלה (במדבר י"ד, ט"ז) שאיך יעלה על הדעת שיאמרו שאין יכלת לה' להביאם אל ארץ הכנעני אחר שראו את האותות והמופתים הנוראים, אבל יאמרו שחסר לו כח הסבלנות לעבור ברואו ובשנאתו אותם וגו': להמיתם, כאן אינו מתפלל אבל מספר מה שהתפלל, והוסף לשון להמיתם, שהוא אנוס מן וישחטם הנאמר למעלה (שם שם שם) ואולם בעת שהתפלל להעביר הגזרה מעל ישראל, אמר וישחטם שמורה על אכזריות המופלגת:

י (יח) עשה משפט יתום. וגו' יתכן שפסוק זה הוא כמו ראיה אל הקודם, שאמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והעד על זה שעוש' משפט יתום ואלמנה: (יט) ואהבתם את הגר, יתכן שהוא מאמר מוסגר שאין לו המשך לא ממה שקדם, ולא אל מה שבא אחריו, אבל לפי שאמר ואוהב גר הזהיר אגב אורחא שגם הם יאהבו את הגר:

יא (כא) כימי השמים, אולי כוון בזה, שהימים יהיו כימי השמים, כלומר מבלי עוני ותחסור:

ראה

יב (ז) ואכלתם שם לפני ה', כמו לפני האלהים (שמות י"ח, י"ב), ירמוז שיהנו עלתם כאלו אוכלים ושמחים לפני כבוד השם, שלא יאכלו כדרך הזוללים אבל במדה ובמשקל: (י) וישבתם בטח, אחרי אשר הניח לכם מכל אויביכם, ויהיה לכם שלום ומנוחה מחוץ, תשבו גם בטח מבית, שלא יהא חמס וריב בעיר, עיין מה שכתבנו על וישבתם לבטח בארצכם (ויקרא כ"ו, ה'): (כד) תשפכנו כמים, וכן אמר למעלה על הארץ תשפכנו כמים (בפסוק ט"ז), ולא לחנם כפל הכתוב ענין זה, אולי כוון שלא יקבלו את דם הבהמה השחוטה בכלי, אבל יזובו כמים הנגרים ארצה, שהדם היה במעט עיקר כל הכשופים ומעשי קסמיהם, כנודע שאף בזולת האכילה היו משתמשים מאד בדם לאליליהם. ולגלוליהם ועוד היום ידי הקוסמים מגואלים בדם:

יג (י) ידך תהיה בו בראשונה, דבר זה דומה לגאולת הדם, שנאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל"ה, י"ט), וכן הוא, שגואל את נפשו מרדת שחת, שהמסית ומדיחו לע"ז רצה ליטול את חייו בעולם הבא היקרים יותר מחיי העולם הזה, יקח הוא נקמתו בעצמו מן המסית יהיה מי שיהיה, ואל ידמה לך כאכזריות, שאם ירים האדם הראשון לזרוק עליו יראה לכל העדה שהאמת אתו, ואז תהיה יד כל העם בו, ואם לא, ימאנו משלוח ידם בו: (יח) ולא ידבק בידך מאומה, אל כוונת השם שיחרימו ויכו את כל יושבי העיר וגם בהמתם לפי חרב, וישרפו את העיר ואת כל שללה כליל, אולי התכוונה גם כוונה שניה, להוציא העדים והב"ד מן החשד ומכל פקפוק שאולי העדים לא הביאו

דבר אמת, והשופטים לא דרשו וחקרו היטב, או שהטו משפט ליהנות מן שלל העיר, כי אחרי שהכל הולך לבראון, ולא נשאר מן העיר כל מאומה מה בלע להעיד שקר או להטות משפט?

יד (א) בנים אתם לה׳, לכן לא תתגודדו וגו׳ שאם האב מייסר ומכה אחד מבניו רשאי שאחרים ילטערו עליו, אבל אם התמרמרו לבלי חק כועס אביהם גם עליהם: (כא) תתננה, במתנה: או מכר לנכרי, עי׳ בבאורנו לנת״הש. ומתה שאמר מכר שהוא הפקר במקום לווי ע״פי הרוב נראה שכוונת לנכרי היא, מי שמתנכר לה׳ ועובד אל נכר, ולא שאינו דר בארצך. ושעור הכתוב, לגר שמודה באחדות הבורא הנשבע ומאמין בו אף שאינו שומר מצות התורה תתננה במתנה אבל לנכרי העובד ע״ז אל תתן במתנה משום ולא תחנם, אבל תמכור לו: (כב) שנה שנה, יתכן שמוסב על עשר תעשר, פרש שמקרא ואמור עשר תעשר שנה בשנה את כל תבואת וגו׳, והטעם שאינך רשאי להניח התבואה דרך משל משנים רבות בלי מעשר, ותעשר כולם אח״כ בפעם אחת, כי בין כך מה יאכל הלוי, והכתוב אומר והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו (להלן כ״ז): (כד) שאתו. כנוי אל השם שלפני פניו, והוא מעשר דגנך: (כו) ובכל אשר תשא״ך נפשך, עי׳ רש״י. ואולם לפי פשוטו נוכל לומר שהבדל רב יש בין תאות הנפש לשאלת הנפש. יש דברים רבים שהאדם מתאוה אליהם, כמו מעדני מאכלים, ויש דברים שאינו מתאוה אליהם, כמו לתת לדקה לעניים, אבל הנפש שואל ממנו שיחמול עליהם. והנה אחר שאמר בכל אשר תאוה נפשך. והוא בבקר ובצאן וביין ובשכר, ירמוז שיעשה גם מה שנפשו שואל ממנו לתת מעט כסף לאביונים:

טו (ג) את הנכרי תגש, זו מצות עשה, (רש״י) וכן דעת הרמב״ם. אבל לדברי הראב״ע והרמב״ן הוא רשות, ואנו נחזיק בדברי רש״י ורמב״ם מטעם שנבאר למטה בענין הנשך: (ד) אפס, ראה סוף דברינו בבאור לנ״הש שאמרנו, מעתה אם היו ישראל עושים רצונו של מקום והברכה מצוייה, אפשר שיהיו בא״י עשירים ועניים, אבל ימצאו עניים די צרכם ויסתפקו בו ולא יהיה אביונים. וכראיה לדבר נביא מה שאמרו רז״ל על די מחסרו אשר יחסר לו בסמוך (ח׳), אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, ואין העני צריך לכל זה. א״כ מן האביון אשר הורגל על המותרות הכתוב מדבר ואין זה הוא רצונו של מקום שירגיל האדם עצמו אל המותרות, אבל יסתפק בדברים ההכרחיים, ואפשר שמאמר כי לא יהיה בך אביון אינו הבטחה אבל אזהרה, ועם כלל האומה ידבר, שתרחיק עצמה מן המותרות ולא יתאוו אליהן, שדרך כל האומות השטופות בתענוגים מופלגים לסוף הן מתרוששים ואינם מוצאים אפי׳ דברים ההכרחיים, ויצטרכו לבוא אליך שתלוה אותם הדברים הללו, ותהו והעבטת גוים רבים, ואתה לא תעבוט, שאינך יוצא מגבולי תועלת אל חשק המותרות ולפי פירושנו זה אין סוס סתירה למה שאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך, שעתה ביחיד מדבר, והכוונה, הנה הזהרתי שהאומה בכללה לא תרדוף אחרי המותרות, ואולם עכ״ז לא ימלט שלא ימצא בכם איש יחידי מאחד אחיך שהרגיל עצמו אל ההדר והמותרות לא תאמץ את לבבך וגו׳: (ח) כי פתח תפתח. שעור הכתוב כך הוא, אם מבקש ממך דברים שחיי האדם תלוים בם פתח תפתח את ידך לו, ותן לו במתנה די מחסרו, אבל אם שואל אשר יחסר לו, כלומר מה שאינו חסר כ״א לו, ולאחרים הוא מותר, העבט תעביטנו, תן לו בהלואה: (ט) ולא תתן לו, בהלואה, שתירא מפני שנת השמטה הקרבה לבוא: (יא) כי לא יחדל אביון, כי יודע, כי יבוא דור שלא יהא רובו זכאי (הראב״ע). ואין צורך לזה, כי יכול להיות שרוב האומה זכאי, כמו שאמרנו לעיל פסוק ד׳:

טז (יא) ושמחת, אין שמחה לנפש בשמחת הטבה ואחנינה, לכן תשמח גם את הלוי והגר והיתום והאלמנה ועי״ז ושמחת אתה: (יב) וזכרת כי עבד היית, דבק עם עבדך ואמתך (שבפסוק ושמחה), (הראב״ע). והוא רחוק, כי מה טעם זה ללוי והיתום והאלמנה? והרמב״ן כתב, והנכון שהוא כפשוטו, שתלמוד החקים האלה אשר לוך האדון הפודך מבית עבדים, וכן נזכיר בקדוש היום זכר ליציאת מצרים ע״כ, וגם זה דחוק שהוא למוד והוראה כוללת לכל החקים ואינו דבק היטב ביחוד עם חג השבועות, דיתכן שאמר וזכרת כי עבד היית במצרים, מה שזרעת שם לא זרעת לך, מה שקצרת לא קצרת לך, כי לא הי׳ לך נחלת שדה וכרם, ועתה מה שקצרת לך הוא ולביתך, ושמרת ועשית את החקים האלה מחשק נפש ומרוב שמחה: (טז) בל, זכורך, שערוב נערים עם נערות בדרך מביא לידי תקלה:

שופטים

(ב) וירשת, אין זו ירושה ממש, שהרי מנוי השופטים הי׳ לאחר שירשו את הארץ, אבל ענינו קיום הירושה והתמדת הישיבה בה. ולזה דקדק הרמב״מן בתרגומו:

יז (ה) וסקלתם, אם במסית ומדיח נאמר וסקלתו באבנים (לעיל י״ג י״א), העובד ע״ז לכ״ש שחייב סקילה. ואפשר שהי׳ יכול לחשוב שעונש המסית חמור מעונש העובד ע״ז, שזה אינו חוטא אלא בעצמו, אבל המסית מחטיא רבים: (ז) בראשנה, כדי שיַּרְאוּ העדים לפני כל שהאמת העידו, לפי

שהעמד האדם בחזקת כשרותו, ואין שני עדים כשרים ישפכו דם נקי חנם, לפיכך תהא ידם בראשונה על הנידון: (טו) אשר יבחר ה׳ אלהיך בו, על פי נביא או אורים ותומים, א״כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי? והשם לא בחר בנכרי. עי׳ פי׳ הרמב״ן ודעתנו קצרה מהשיג אין פרש עי״ז הקושיא,

שאם לא ישימו עליהם מלך כ"א אשר יבחר ה' ע"פי נביא או אורים ותומים, והשם לא יבחר בנכרי, א"כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי? ואולי אשר הנאמר פה משמש במקום אם, כמו את הברכה אשר תשמעו (לעיל י"א, כ"ז) וענינו אם תשמעו, ושעור הכתוב כן הוא, שום תשים עליך מלך אם יבחר ה' אלהיך בו, כלומר בשימת המלך, אם יודיעכם ע"פי הנביא או אורים ותומים, או ע"י גורל כדכתיב וילכד שאול בן קיש (ש"א י"ד, כ"ח), אף שמואל משחהו ראשונה ע"פי השם בינו לבינו, הנה ישראל לא קבלוהו למלך עד שעלה עליו הגורל: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו, בכל עת אשר המלך יקרא הפרשה אשר אנחנו בה, יראה שלא אנכי צויתי שישימו עליהם מלך, אבל אחיו בני ישראל בקשו לתת עליהם מלך, וא"כ הוא נתלה בהם ובבחירתם ואיך ירום לבבו מהם? ואל תשיבנו ממה שאמרו בספרי, שום תשים עליך מלך, מצות עשה, שכבר דחינוה בנתה"ש:

יח (טו) כמוני, וכן מקרב אחיהם כמוך בסמוך (פסוק י"ח) אין כוונתו על שווי הגמור, שהרי הכתוב אומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (להלן ל"ד, יו"ד). וכבר אמרנו שכמוך כפרעה לא אמר אלא על צד הדמיון ולא על צד השווי כמו שאמר רק הכסא אגדל ממך (בראשית מ"א, מ'). וכן כאן כמוני כמוך, הוא על צד הדמיון:

יט (יג) לא תחוס, אפשר שכוונת הכתוב לא תחוס עינך עליו, אף אם הגואל מתחרט אח"כ ומש על הרוצח, ורוצה שלא יהרג, הנה החוב עליך לבער דם הנקי מישראל: (יט) כאשר זמם, אמרו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אינן נהרגין (מכות ה'). ואין דעתנו נוטה בכל הנאמר בבאורנו לנת"ש, שאם הרגו, דהיינו שעל פי עדותם נהרג אדם, הרי הב"ד מצווים להרגם מטעם ובערת דם הנקי מישראל ששפכו דם נקי. ויתכן שהתורה חסה על כבוד ב"ד שהוא הכרחי מאוד לשלום המדינה. שאם הב"ד ימיתו העדים זוממין אחר שנהרג הנאשם, יאמרו הבריות שמשפט מעוקל יצא מפי ב"ד:

כ (א) כי תצא למלחמה, על הפשט נראה אחרי שדבר מעניינים הכרחיים להעמיד שלום והשקט האומה בקרב הארץ פנימית, התחיל לומר איך יתנהגו ללחום נגד האויב, למען יהיה להם שלום ומנוחה גם מבחוץ מכל הגוים אשר סביבותיהם: (ה) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו, יתכן שפן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו, וכן בסמוך ואיש אחר יחללנו, ואיש אחר יקחנה אינם דברי השוטרים, אבל הם דברי הכתוב שאומר, כן תהי' מחשבת מורא של הבונה ונוטע ומארס, ויבואו לביתם ויניעו גם את אחיהם לנוס מפני האויב. וענין ויספו השוטרים לדבר אל העם מורה על זה שאמרו, לא בלבד הבונה והנוטע והמארס, אלא כל איש הירא ורך הלבב בטבע ילך וישב לביתו ולא ימס וגו': (ט) ופקדו, אפשר שהכוונה היא שרי צבאות ימנו מספר ההולכים והשבים לביתם, למען ידעו מספר הנשארים, או שימנו את הצבא תחלה, והוא בראש העם, כמו כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם (שמות ל', י"ב): (יט) לתפשה, על דרך השאלה, שאין עיר נתפסת ביד, כלומר שתבא בכחך ותחת ממשלתך: כי האדם, עי' בנת"ש ונוסיף עליו עתה, שאם הכוונה לומר שאתה לוחם עם האדם שיכול לבוא לפניך במצור, ולא עם עצי השדה, שאינן יכולים להכנס מפניך, למה תשחיתם, א"כ אינו רשאי להכרית אף האילנות שאינן עושים פרי מאותו הטעם בעצמו, והתורה אמרה, רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת וגו', ולכן נראה דעת הראב"ע, שענין כי האדם עץ השדה, כי חיי האדם הוא עץ השדה, אבל לדעתנו כך אומר הכתוב, לא תשחית את עצה וגו' כי ממנו תאכל, ואם תשחיתו מאין יהי' לך לאכול? כי תצור אל עיר ימים רבים, ויכלו מזון ולחם לחיל הצבא ותצטרך לסוף לפירות האילנות, כי האדם מזון מפרי עץ השדה, לכן לא תכרית:

כא (ט) ואתה תבער. אפשר הכוונה שיקברו את החלל, שלא נמצא בכל הפרשה דבר מענין קבורת החלל, ולומר ואתה תקבור את הדם הנקי ותבערו ע"י זה מקרבך. כי תעשה, אם תרצה' לעשות הישר בעיני ה':

כי תצא

(יד) לא תתעמר בה, אפשר אין זה כ"א פירוש למכר לא תמכרנה בכסף, והדבר הזה דומה למי שגונב נפש מאחיו והתעמר בו ומכרו [להלן כ"ד ז'], לא בלבד שגנבו ממשפחתו ומשבטו, אבל מכרו עוד להשתעבד לאחרים: (טו) האהובה והשנואה, היה ראוי לומר השנואה והאהובה, שהרי השנואה הולידה ראשונה, וזהו מה שהביא הרמב"ן, ואומר ששתיהן ילדו, אבל באופן שהשנואה הולידה ראשונה: (טז) לא יוכל, לית ליה רשו: (יט) ותפשו בו, בחזקה:

כב (ז) והארכת ימים, שמלת המצוה מועלת מאוד להתמדת שלום המדינה והצלחתה: (כט) ולו תהיה לאשה, כי תשלום כסף מה הוא לעשיר המפתה? והיה זה עונשו שיקחה לאשה ולא יוכל לשלחה כל ימיו, ומשמע אף שימצא בה אח"כ ערות דבר, אבל במשנה (כתובות ס"ג) אמרו נמצא בה דבר ערוה או שאינה ראוי' לבא בישראל, אינו רשאי לקיימה:

כג (ז) לעולם, כמו ועבדו לעולם (שמות כ"א, ו'). והטעם זמן מרובה: (ח) כי גר היית

בארצו, זכור את הטוב ואל תזכור את הרע שבאלו לך. ושתדע הזאת מסותרת מאוד: (טו) ערות דבר, עבירת פתגם (אונקלוס), וכן תרגם ערות דבר האמור (לקמן כ"ד, א'). והרמב"ן שינה בתרגום המקרא, ותרגם המלות בכל מקום לפי הענין. והנראה שגם כאן מדבר זמה ותועבה כזה מדבר. הזהיר על כל דבר זמה שיתנהגו בצניעות ובקדושה, כדי שלא יראה בך שום תועבת המשגל שאז ישוב מאחריך, כענין שאמר הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני (ישעיה א', ט"ז) שעיני ה' לא יוכלו להביט דבר רע: (כא) לנכרי תשיך, ולא לאחיך, לאו הבא מכלל עשה עשה, (רש"י) ומן שהיתה שלעיל (ט"ו, ג') על את הנכרי תגש, כתב זו מצות עשה. ובאמת לא ידענו מה בין את הנכרי תגש, בין לנכרי תשיך, ושנה הרמב"ן פתר בשניהם לשון רשות, וגם אנחנו בבאורנו לנת"ש הסכמנו לדעתו, ואולם עתה דעתנו נוטה אל דברי הרמב"ם שהחליט שתיהן, את הנכרי תגוש ולנכרי תשיך למצות עשה גמורות, וסמך עלמו בזה על הספרי. והשיבו עליו החכם דון יצחק אברבנאל, הרשב"א ור' משה גירונדו, עיין בספריהם. וגם וועד הרבנים שהיו בכנסיה בעיר פאריזיא הבירה במתלכת צרפת בשנת אלף תת"ו למספרם, חשב לו לעול ולעון רב לומר שלנכרי תשיך הוא מצות עשה. ואולי דמו בנפשם שמאיבת הדת כתב כן. ואולם מאשר ידענו את טוהר לבב מרנא ורבנא משה בן מיימון, חשבנו שהוא העמיק יותר בכוונת נותן התורה ודרשנו וחקרנו היטב ומצאנו שנכונים דבריו והוצאנו בשנה ההיא בחברת הנקראת: י"ב שאלות, לנקות את הקדוש הזה מכל תלונות משיביו, ואמרנו כזאת: הנה ידענו שכל ארץ ישראל נחלקת לשבטים ולמשפחות, ואח"כ לכל בני משפחה ומשפחה אין בזר חלק ונחלה בכל הארץ, שכוונת נותן התורה הי' שלא להתערב זר בתוכם, אף אם היה גר צדק או תושב תכה בכל הזכיות כאזרח הארץ, וזאת לבדה הבדילה את הגרים מבני ישראל, אבל בשאר דברים היו שווים להם אף שאינם שומרים את מצות התורה שאכלו נבילה וטרפה, ואין בו שום דבר מלפני עור לא תתן מכשול. והכלל שגרים ותושבים היו בכל הענינים כאחינו בני ישראל. וגם התפללנו בעדם, כדכתיב ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם (במדבר ט"ו, כ"ו). כי די להם אם ישמרו שבע מצות בני נח, ומכירים את רבונו של עולם היחיד ומיוחד, ומתעבים כל עבודה משוקצת שאז נוטלים חלק בזה שזכתה התורה לעניי בני ישראל, והיו שווים בכל אחר עניים לזרע יעקב, כמו שאמרנו. ואמנם לא כן הדבר עם הנכרי, שאחור מלת נכרי בכל המקרא הוא, מי שמתנכר לה' ועובד אל נכר ודבק במדות המתועבות והמשחיתות את הנפש. ולזה באמרנו או מכר לנכרי (לעיל י"ד, כ"א), והכלל אם ישוא עע"ז אליכם צריך להכביד עליו כל מה שתוכל, פן יהי' לכם למוקש, וכבר ידעת המכשלה הגדולה אשר הכשילו בנות מואב את בני ישראל בזמן קצר. והנה אחרי שלא הי' ביד איש אשר לא מזרע ישראל הוא, יהי' נכרי עע"ז או גר, לקנות נחלת שדה וכרם בארץ ישראל, מפני מה באו שמה הגרים לגור בתוכם? על כרחך לומר שהיו עניים ובאו שמה להפרנס ע"י עבודה, שירות או אומנות מה, וזכו אלו כאחד כל עניי ישראל בכל תקנות החמלה שנמצאו בתורתנו הקדושה כמו שאמרנו. והאומה הישראלית בוטחת על יושר לבבם. אף לא הי' מקום לירא מפניהם כי אזלת יד וכוחם בעבודת האדמה ובשאר מיני מלאכות המחיות אבל אינן מעשירות את בעליהן. ואולם כזאת לא היתה כוונת הנכרי עע"ז כשבא אל ארץ ישראל להשתעבד ליושביה כ"א לסחור עמהם ולהבריות בם ולהזיק להם כפי יכלתו. ואם אפשר גם להדיחם מאמונתם ולהמשכם אל אמונת שוא ותהו. ולפיכך חובה על כל ישראל לנגוש את הנכרי לשלם את מה שלוה מישראל, ואיסור שלא להלוות לו ממון כ"א בריבית, שאם תלוה לו מעותיך בלי רבית, שלא לאט לאט תתרושש האומה, ומלבד זה יאריך שבתו אתך, כי טוב לו עמך ללוות מעות בחנם ושלא ישלמם אם באה שנת השמטה, וכן לנכרי תשיך מצות עשה ולא רשות, שלא לזכותם בזכיות ישראל, ואם אינו רוצה שתרחיקהו מכל וכל ותגרש אותו מארצך. עכ"פ תכביד עליו עסקיו כפי שורת הדין, ותקח מאתו נשך ותנגוש אותו לשלם את חובו: (כב) דרש ידרשנו, הטעם הוא שמיקל בכבוד השם אם נודר ואינו משלם, ושרי הוא כמטעה את הפחות שבבני האדם שמבטיח לעשות לו דבר ואינו עושה, ואת זה שידרשנו ה' אלהיך מעמך שהקלת את כבודו והללת את מוצא שפתיך לגברו: (כה) בכרם רעך. לבצור תותר שתאכל ממנו, (הראב"ע). והנה הפועל הבא לבצור אין צריך התרה שיאכל מן הענבים, ושרי הכתוב אומר לא תחסם שור בדישו, (לקמן כ"ה, ד') והפועל לא יגרע מן השור. ועוד מה טעם וחרמש לא תניף על קמת רעך אם בפועל הכתוב מדבר? אלא על כל אדם נאמר, שאין בעל הכרם מקפיד אם יאכל אדם ענבים כנפשו שבעו, ואין בעל השדה מקפיד אם הוא קוטף מלילות מן התבואה שלא בידיעתו. זהו לפי פשוטו והדרשה תדרש:

כד (א) ערות דבר, האמת שעל דבר זמה וערוה נאמר, וערות דבר הוא דבר ערוה, כמו שפרשנו ערות דבר למעלה (כ"ג, ט"ו), שאם לא יגרשנה לא ינקה האיש מעון. זהו אמתות פשטות הכתוב. ולא כמו שכתבנו שם: כריתת, לפי שעד עתה היו לבשר אחד (בראשית ב', כ"ד), והספר כורת אותם ויהיו לשנים: (ה) חרשה, הרמב"ן פתר, שלא עבר כ"א זמן מועט מנשואיה. ושדין עמו, ושמחיה וישן מפני חדש תוציאו (ויקרא כ"ו, יו"ד): (י) משאת מאומה, משאת כל דבר קטן או גדול: (יד) לא תעשוק שכיר עני, עי' רש"י. ועל דרך הפשט נוכל לומר שאל יפחות לו מן השכר אף אם לא עשה עבודתו כראוי, ואין הבעל נוחה הימנו, אע"פי כן יתן לו השכירות כמו שפסק לו לפי שהוא עני ואביון, ואם תפחות לו לא ישבע נפשו. וא"כ ואליו הוא נשא את נפשו מוסב גם על לא תעשק: (יז) משפט גר יתום, והטעם שעשיר צועק אם נעשה לו חמס וקובל על הדיין ונעזר ע"י דיינים אחרים שמשלם שכר טרחתם לבדוק אחר הפסק שיצא ממנו. אבל אלה המרודים גר יתום ואלמנה צועקים ואין מושיע להם, ולכן אמר וזכרת כי עבד היית וגו' נקשר היטב עם

לא תטה משפט וגו' ואין צורך למה שכתבנו בבאורנו לנת"ש, שיש בו מן הלאו עיי"ש: (כב) וזכרת כי עבד היית, ולא היה לך אחוזת שדה וכרם וזית, ועתה כי יברכך ה' אלהיך בכל אלה, תיטיב מהם לאחרים, שאין להם שדה וכרם וזית, והן כמוך, כאשר היית עבד בארץ מצרים:

כה (ו) יקום על שם אחיו, שעוקר שהבכור הנולד יירש את נחלת דודו המת, וזהו קיומת שם אחי היבם המת, כמו שאמרו רז"ל ביבמות יקום על שם אחיו לנחלה, והארכנו בזה הענין בספרנו בן יקיר עיי"ש: (טו) למען יאריכו ימיך, אין זה הבטחת שכר של אריכות ימים, אבל הוא מסובב מן הסבה, אם יהיה בכל האומה מדת צדק ואבן ואיפה שלמה, שהוא תקון הכרחי לטובת החברה, והפכו הוא משחתת הקבוץ, תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך, כלומר תתמיד שלשלת האומה ימים רבים על אדמתם:

כי תבוא

כו (ג) הגדתי היום, הודיה, שהשם השלים את שבועתו (הראב"ע), וכן כתב הרמב"ן, כבואו אל הכהן יאמר לפניו ולפני העומדים עליו, מודה אני שבאתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, ע"כ. ונוסיף עליו שהוא מודה, כי לא בכחי ובעוצם ידי כבשתי את הארץ ובאתי הנה, אבל ה' הביאני לנחול את הארץ לקיים את שבועתו: (ה) וענית ואמרת, עיין בבאורנו לנת"ש. ואולם עתה בחרנו דרך אחר יותר נאות לפשוטו של מקרא. והנה הראב"ע כתב, וענית ואמרת, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת? על כן וענית וגו'. והנראה לנו שהכהן שאל, אתה אמרת הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, א"כ אין זה ארץ מולדתך, הגד נא בני איה איפוא ארץ מולדתך? מי הם אבותיך? ואיך נשתלשל הדבר שבאת אל הארץ הזאת? ולמה הביאך ה' הנה? ועל זה וענית ואמרת וגו' וע"י הספור הזה משיב על כל השאלות ראשון ראשון ואחרון אחרון. ויתכן שלדור הראשון הבא ומביא את הבכורים הי' די לומר כי באתי אל הארץ וגו' כי הם יצאו מן המדבר ונכנסו לארץ, והרגישו מה שאמרו, אבל הדורות הבאים אחריו, שלא באו אל הארץ, אבל נולדו שמה, אם אמרו כי באתי אל הארץ, לא הרגישו שהכוונה שאבותם באו אל הארץ, ולכן הי' הכהן צריך לשאול השאלות שאמרנו כדי שישיבו ארמי אבד אבי וגו' ויזכירו את כל המאורע, ויודו שאף מי שנולד בארץ הזאת אינו נוחל אותה לצמיתות, כדכתיב כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כ"ה, כ"ג), וכמו שאמרנו שם, שהשם אומר כי לי הארץ, ואני בעל גוף הקרקע, ולא אתם הבעלים, כי גרים ותושבים אתם עמדי, ולא נתתי לכם כ"א זכות התבואות והפירות, ואותם אומר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' (לקמן פסוק י"ד), והנה אשר נתת לי מוסב על הפרי ולא על האדמה: במתי מעט, עיין בבאורנו למלת מתים (לעיל ב' ו'): (טו) את עמך, וכן עוד היום אין לך תפלה בכל התפלות שתקנו חז"ל על טובות זמניות שתהא על היחיד, אבל כולן הן על כלל ישראל, וזהו קשר אמיץ שאוגד כל ישראל והיו לבשר אחד, ואולי כוונו לזה במה שאמרו כל ישראל ערבים זה בזה: (יז) את ה' האמרת, עי' בבאור לנת"ש פירוש ע"פ תרגום הרמבמ"ן, ואולם על הבאור הזה נפלו כמה ספקות, הא', מה טעם אתה הזקקת, במה יוכל האדם להזקיק השם? והב', אם הכוונה שהזקקת את השם עד שנתרצה לומר להיות לך לאלהים, מה טעם וללכת בדרכיו? והג', אמרו וה' האמירך היום, שהוא גרם וסבב שנתרצית בזה להיות לו לעם סגלה תמיד, שנראה כאלו לא נתרצה כ"א באופן שהיה עם סגולה אוצר חביב ויקר. ואולם אחרי שמצאנו שיש הפעיל עומד, כמו והחריש יעקב עד באם, (בראשית ל"ד, ה')' כי עליו שאול מחריש רעה (ש"א כ"ג), נאמר שגם הפעיל מן אמר אינו יוצא לשלישי, אבל הוא במקצת הוראת המלה ותורה על אמירת הבטחה, כמו שאומר הלועז מן (זאגען) בהוראה אחרת (צו זאגען), ויהי' א"כ שעור הכתוב בלי שום דוחק כזה; את ה' האמרת היום, אתה הבטחת את השם באמרי פיך להיות לך לאלהים, להכיר אותו לבדו לאלהיך, וללכת בדרכיו וגו' וה' האמירך וה' הבטיחך שתהיה לו לעם סגולה חביב מכל שאר האומות, וכן נתרבע הכתובים:

כז (ט) הסכת, אין לו רע במקרא, ואולי הוא מענין ויהס כלב (במדבר י"ג, ל'), הס כל בשר (זכרי' ב', י"ז), וכן כאן טעמו שתיקה, שלום שישתקו למען ישמעו היטב מה שידבר, וזהו הסכת ושמע:

כח (יב) והלוית גוים, עיין בבאורנו על אפס כי לא יהי' בך אביון (לעיל ט"ו, ד'): (לב) ואין לאל ידיך, להושיעם ולהושיבם אל ארצך:

כט (ה) למען תדעו כי אני ה', יתכן ששני הכתובים, דהיינו ואולך אתכם ארבעים שנה וגו' וכן לחם לא אכלתם וגו' הם דברי השם, שאם לא כן מה טעם למלת אני:

נצבים

(כח) הנסתרות לה' אלהינו, נראה שמאמר הנסתרות נסמך אל וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, אולי ישאלו הבנים אשר יקומו, אם אבותינו חטאו ואינם, הם עזבו את ברית ה' ועבדו ע"ז, ראוי הי' להענישם ולגרשם מעל הארץ הטובה, ואנחנו מה עשינו? שנהיה עוד כיום הזה בארץ אחרת,

כאשר אמרו בימי ירמיה ויחזקאל, אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמיה ל"א, כ"ט), לכן אמר משה רע"ה הנסתרות לה' אלהינו, זהו אחת מן הנסתרות שיגלה השם לקץ מועד כאשר ייטב לו, אבל הנה ימים באים נאם ה' וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה (ירמיה שם כ"ז), בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה, והנגלות לנו ולבנינו, עתה מתחן השם, הוא לעשות את כל דברי התורה הזאת:

ל (ד) בקצה השמים, בקצה הארץ, לפי שהרואה למרחוק נדמו לו כאלו השמים סובבים על הארץ, ושם הוא קצה השמים: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו, עי' מה שכתבנו בס' אמרי שפר (א"ר סי' קי"ב, קי"ד, קט"ז). ועל הדברים הללו כאן באמרו בפיך ובלבבך לעשותו, פיך זהו הלמוד, בלבבך, העיון, ולעשותו, הוא עבודת ה' בגלוי: (טז) לאהבה את ה', בארנו ענין אהבת השם למעלה (ו', ה'), (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ, עיין באורנו על עד ביני ובינך (בראשית ל"א, מ"ח): ובחר משה רע"ה בשמים ובארץ, כדי שבכל מקום ובכל זמן יראו העדים לפניהם:

וילך

לא (ג) יהושע הוא עבר לפניך, שאין די לעם במנהיג בלתי נראה ובלתי מוחש, וצריך לשום מנהיג שיכלו לראותו עכ"פ אף אם אינם יכולים לדבר עמו: (ט) ויתנה אל הכהנים, כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו (רש"י). ותמהני עליו שהרי הכתוב אומר בפירוש ואל כל זקני ישראל, וא"כ לא לבני שבטו לבד נתנה: (י) מקץ שבע שנים, יתכן שלפי ששנה העוברת היתה שנת השמטה, ושביתה כלליות מכל עבודות השדה, כי לא חרשו לא זרעו ולא קצרו, והבטלה מביאה לידי התרשלות בעשיית המצות ולידי חטאים ועונות, לכן הי' צורך לעורר לבבם מחדש על דבר ה' ומצותיו, זהו לדעתנו טעם קריאת התורה בהקהל בהכנסת שנה ראשונה לשמטה: (יב) וגרך, אולי יטה אזן ויטה' לבבו מעצמו לקבל עליו דת משה וישראל בלי כפיי' ואונס, וזהו למען ישמעו ולמען ילמדו, וגם הגר בכלל: (כ) ודשן, כי זאת היא המכשלה הנכוף בה היחיד וכלל האומה, בזמן שמשתוקקת ומשתדלת להתענג עצמה יותר מן הראוי, משלכת מעליה עול התורה והמצות: (כא) יצרו אשר הוא עשה, היצר אשר פועל בו, כלומר התשוקה אל האוצרות אשר כבר התחילה לפעול בכליותיו: (כה) ויצו משה את הלוים, יתכן שבראשונה נתן משה התורה אל הלוים ולכל זקני בני ישראל, כדכתיב ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו' ואל כל זקני ישראל (לעיל פסוק ט'), ואח"כ החזירו הזקנים התורה ללוים: (כח) ואדברה באזניהם, אדבר בכח גמרן, כדי שיכנסו הדברים באזניהם, כלומר שיעשו רושם בלבם:

האזינו

לב (א) האזינו השמים, כבר בארנוה למעלה (ל', י"ט): (ג) כי שם ה' אקרא, ועל הפסוק עם שמים וארץ ידבר, אל תסירו אזן מדברי כי שם ה' אקרא. לכן הבו גודל לאלהינו: (ו) עם נבל, ובאמת הסוכה את הטוב אף שאינו משלם רעה למטיבו אבל מונע ממנו חן וחנינה גם זה יקרא נבל: (ט) כי חלק ה' עמו. המעיין יראה שכי חלק ה' עמו אינו מחובר יפה אל יצב גבלת עמים בין מבארנו בנת"ם ובין לפירוש הרשב"ם, ויתכן שהב אל שאל אביך ויגדך כי חלק ה' עמו וגו' כי הוא תקניך ויאמרו לך מה שטרח בשבילכם, ימצאהו בארץ מדבר וגו' יצרנהו כאישון עינו וגו': (טו) שמנת, מכאן עד ותשכח אל מחוללך, הוא באור על דרך משלי לזה שאמר למעלה ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו' (ל"א, כ'), וראה בארנו במקומו: (כב) כי אש קדחה, בבאורנו לנת"ם פרשנו כל המקרא על ארץ ישראל, ארץ ויבולה, הררכם ויבולה, מוסדי הרים, הרי ירושלים, ואולם מפשטות הכתוב נראה, שעל כל העולם כולו מדבר. ויתכן שמלת כי כמו אם, והכתוב כולו הוא מאמר מוסגר, ושעורו כך הוא: צריך ואויביך אינם יודעים כמה גדול חרון אפי ועברתי כי קשתה, אם אש קדחה באפי הלא הופך אני את כל העולם כולו, שהוא תוקד עד שאול תחתית וגו', ועתה חוזר אל מה ש"אמר בבוי נבל אכעיסם, והולך ואומר אספה עלימו רעות וגו': (כה) גם בחור, בחור ובתולה דרכן לצאת, בחוצות אותן תשכל החרב, ויונק ואיש שיבה שדרכן לשבת בבית, ימותו מפני האימה ובהלה: (לא) ואויבינו פלילים, עי' בבאור לנת"ם והדבר יקשה עלינו מאוד לחלק הפסוק, לכן נראה שמלת פלילה לא על גזרת השופט לבד נאמרה, אלא על כל בחינה עמוקה ע"פי דרכי השכל הישר, (ריכטיגע בעאורטהיילונג, איינזיכט, ױגיסער שלוס), ופלילה משותפת עם עצה, הביאו עצה עשו פלילה (ישעיה ט"ז ג'), שאין ענינו שם משפט וגזרת השופט, אבל מחשבה עמוקה ותחבולה, והראיה הביאו עצה. ועל הדרך הזה גם כאן הוא מטעם החכמה והעצה, וא"כ ואויבינו פלילים הוא מאמר לצרי ישראל, ושעור הכתוב כך הוא: שהיה לצרי ישראל לחשוב, הלא כי לא כצורנו צורם. שהשם נתעלה מכל האלילים, וגם אויבינו פלילים, כלומר גם אויבינו שהם ישראל הם פלילים בעלי שכל ומדע, בעלי עצה ותחבולה ויודעים לערוך מלחמה, ועכ"ז נסים אלף מהם מפני אחד ממנו ורבבה מפני שנים, ואי אפשר שתהי' כזאת בדרך הטבע, אם לא כי צורם מכרם וגו'. ולפי הבאור הזה נתרגם ואויבינו פלילים (אויך אונד אונזערע פיינדע איינזיכטספאָן). (לד) הלא הוא כמוס עמדי, דברי השם, ויתכן שהב על מאמר צרי ישראל ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת, אותו המאמר כמוס עמדי, כי אם היו מכירים שמיד ה' היתה זאת להעניש את ישראל, לא הציקו את עם ה' בברזל האכזריות אשר יחרד ויתאבל עליו כל שומעו, אבל היו מייסרים אותם כאשר ייסר האומן את הנער בן אהוב לאביו, ובאה מאהבתו אותו:

וזאת הברכה

לג (ב) ה' מסיני בא, בבאורנו לנת"ש אמרנו שמאמר מסיני בא עד יחד שבטי ישראל הוא דרך מאמר מוסגר, ואחר כך נפרש מסיני בא, אשר מסיני בא: (ג) אף חבב עמים, נראה שחובב הוא מלשון חבה כדעת כל המפרשים, ושעורו כמו שאמרנו בספרנו אמרי שפר (א"ש סי' ס"ג), אף חובב השי"ת ואוהב כל העמים, וכל קדושיהם הם ביד ה', כמו שאמרו חכמינו חסידי אומות העולם יש להם חלק לעה"ב, אם הם תכו לרגליך, ישאו מדברתיך, נושאים מדברותיו והנהגותיו, שהם סובלים ברצון כל מה שגוזר עליהם החפץ העליון, אבל יתר עליהם קהלת יעקב. שלזרעו נתן ה' התורה הקדושה למורשה: (ו) יחי ראובן, בעבר הירדן מזה, ואל ימות בעבר הירדן מזה, כלומר שאל ימות שמו ונזכרו בעבר הירדן בארץ ישראל, לפי שאמרו בני ראובן ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל וגו' (במדבר ל"ב, י"ז), ועזרו בני ישראל לכבוש את הארץ, לכן יתקיים שמו ונזכרו גם בעבר הירדן השני וכן נאמר בגד ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (להלן פסוק כ"א) שאף הוא עזר לכבישת ארץ ישראל, וע"ז ברכו ואמר ברוך מרחיב גד (שם כ') כלומר שירחיב גבולו בגד וירבה נחלותיו: ויהי מתיו מספר, עיין מה שאמרנו על מלת מתים (לעיל ב', י') ותבין למה נטינו מכוונת הרמב"ן ותרגומו: (יט) עמים, נוכל לפרשו על עתים שיבואו מארצותם ואל הר יקראו יאספו שם לסחור עם זבולון, ואם בארצותם זובחים זבחי מתים, שם יזבחו זבחי צדק, ולמה יעשו כל זאת? כי שפע ימים יינקו, לפי שיקנו שם בזול שפע ימים ושפוני טמוני חול, הם המרגליות והאבנים הטובות, ועיין באורנו לנת"ש:

לד (ז) לא כהתה עינו, לפי שלא כהתה עינו ולא נס לחה, לכן לא נאמר ויגוע וימת משה, כמו במיתת שאר צדיקים, ועיין מה שכתבנו מזה על מלת ויגוע (בראשית כ"ה, ח'): (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה, וסמיך ליה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וגו' מגיד שלא היו נתמו ימי אבל משה אם לא נתמנו ביהושע, שהכירו בו שהוא מלא רוח חכמה, ושיכלו לבטוח בו ובהנהגתו שהיא ע"פי הדבור והוא כענין ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד ס"ז): (י) פנים אל פנים, אין פנים אל פנים ממש, שהרי נאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג, כ'), אלא כמו פה אל פה אדבר בו (במדבר י"ב, ח'), והטעם כמו שכתב רש"י, שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה, כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה', עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם, ע"כ, ואולי נכלל במלת ידעו גם הוראת יעדו, יעדו למה? לכל האתות והמופתים וגו': (יב) לעיני כל ישראל, לא מעשה הקוסמים בחושך ובסתר, אלא בגלוי ובפרסום לעיני כל ישראל:

חסלת ספר דברים

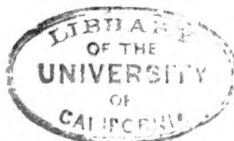

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

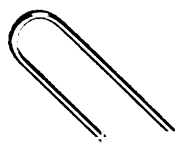

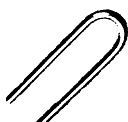

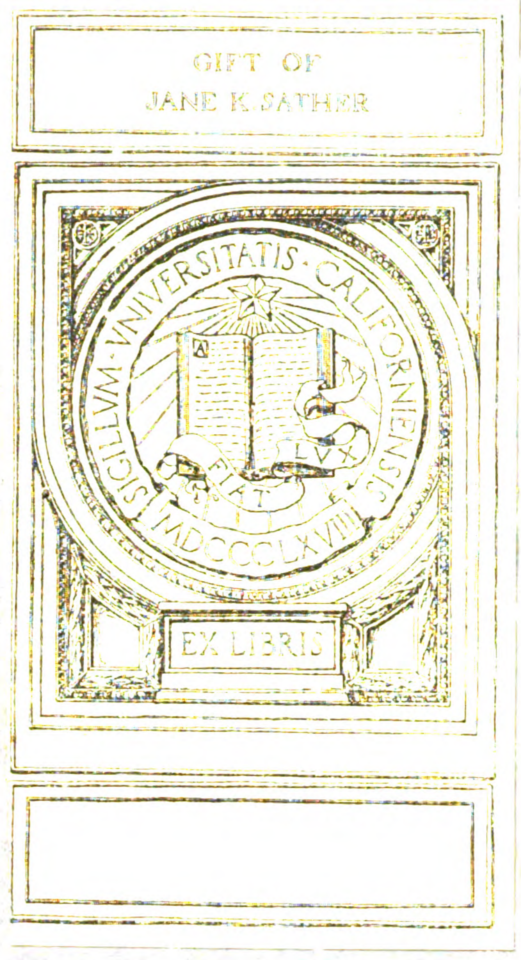
GIFT OF
JANE K. SATHER
SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS